This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

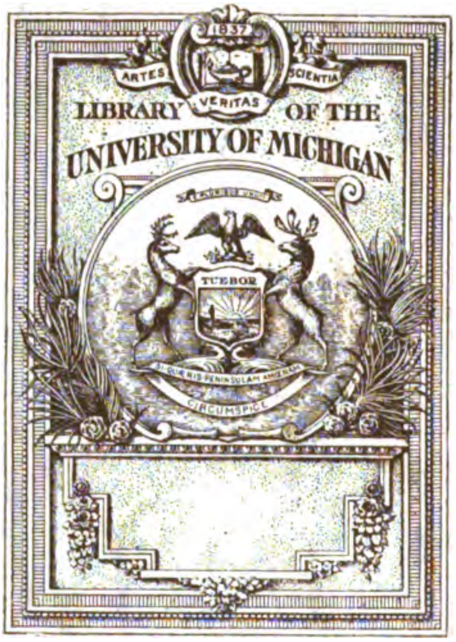
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

839.33
V57m

MIDDELNEDERLANDSCH

WOORDENBOEK

VI

MIDDELNEDERLANDSCH

WOORDENBOEK

VAN

wijlen Dr. E. VERWIJS

EN

Dr. J. VERDAM,
Hoogleeraar te Leiden.

ZESDE DEEL.

's-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1907

P.

De 16de letter van het mnl. alphabet. Zie de grammatica's van Van Helten (bl. 130 vlgg.) en Franck (bl. 88). In den „anlaut" is *p* in echt germaansche woorden, vooral gevolgd door een klinker, even zeldzaam als de *b* op dezelfde plaats in het Latijn. De meeste zijn van romaanschen, verscheidene van onbekenden, oorsprong.

PACE (*D. Orde* 302). Zie PAES.

PACE (*Argum.* 523 : sollace). Zie PAIS.

PACHEN, zw. ww. intr. *Kussen, een kus of zoen geven.* Het woord is slechts gevonden in *Teuth.*; oorsprong en verwanten zijn onbekend. Of zou misschien *pekken* in de bet. „omhelzen" er toe behooren? Doch dit kan ook „aanvatten, beetpakken" zijn. Vgl. Halb., *Naoogst* 200. *Teuth.*^{2} 199*b*: cussen, open, pachen, muntken geven, osculari, basiari. — Ook in de bet. *kus, zoen. Teuth.* (t. a. p.): cussen, open, pachen des monds, osculum.

PACHT (PACT), znw. m. en vr. Mnd. *pacht*, vr.; mhd. *phaht, phahte*, vr. (en m. in de bet. *tijns, huurpenningen*); hd. *pacht*, m. en vr.; ndl. *pacht*, vr. Van mlat. *pactum, pactus*; zie de wdbb. van Franck en Kluge.

1) *Overeenkomst, contract, verdrag. Voc. Cop.* pacht, pactus; pacht maken, pangere. — Bepaaldelijk *pachtcontract, pacht, erfpacht*; ook het *recht van den pachter of erfpachter. Teuth.* pacht, pactum. Kil. pacht, redemptio, conductio, locatio. ‖ Allen pechteren . . ., die jaerpacht hebben, die mooghen hooren pacht opgheven daer si teghen ghehuert hebben (*den eigenaar*), of si willen, ende soo wie sinen pacht op wil gheven . . ., die sal dat goet dat hi opgheven wil bouwen sijn jaren wt, Nijh. 3. 40 (*a.* 1377). Pande die ghepant werden van pachte of van maghenaes of van verdienden lone, *Stadr. v. Zwolle*^{2} 230, 319. Leeft een poortre up sine rente, oft heeft een neeringhe met ambachte . . ofte vaert een wel met eenen pachte, het zullen merken diet niet en cost, *Denkm.* 3, 214, 41. Zie meer voorbeelden bij Stallaert op pacht, 2) en vgl. ald. 1) de samenstelling *erfpacht*, en de uitdr. „lant geven terfleken pachte".

2) *Pachtsom, pacht*, te betalen hetzij in geld, hetzij in graan of ook wel in kapoenen. Zie Stallaert op pacht, 1). *Voc. Cop.* die een goet te tsise ocht te pachte neemt, emphyteota; pacht, censa (Duc.^{2} 2, 256; het woord kan ook in de bet. 3° worden opgevat; *z. ald.*); pacht, firma (bet. 2° en 3°; zie Duc.^{2} 3, 506*a* en *b*); pacht, trecensus, trecensa. Kil. pacht, vectigal, reditus fundi, praestatio frumentaria. Plant. pacht, *ferme, moison, revenu d'une cense ou metairie.* ‖ (Dat si) vertegen heeft . . . opten pacht to H. mitten hoenregulden, laten, lijffgewynne ende gewerve, *Cod. Dipl. U.* 2^1, 144 (*a.* 1445). Weder hy (*de „pachtenaer"*) liever dat erve behouden wil voir den jaerliken pacht dan enz., *Keurb. v. Haarl.* 77. Enich onser burgere die den anderen pacht sculdich is wt husinge offt erve, ende die pachter (*pachtheffer*) comet ende sueket sijn pacht, *R. v. Vollenh.* 2, 69, 99. Sine pacht versueken, *ald. tweemaal.* Eynen hof zu B., mit sinre zubehore van tzinse ind peichte (*oostmnl. voor* pachte, *als* peinden *voor* panden), Nijh. 3, 346 (*a.* 1418). Daerna sal hij (*de pachtheer*) oock an dat lant panden so veer als op den lande . . niet en is uut toe panden voor sijn jaerlixs pacht . . . ende pantghelde vors., *R. v. Drente* 169, 71. Van dien pachte die die voreg. H. soude hebben onthouden den cloostere van der Does, *Oorkb.* 2, 248*a* (*a.* 1285). Thien pont . . . van den pachte, *ald. b.* Alse hi niet en betaelde sinen pacht, *ald.* Zie nog een voorbeeld bij PACHTDACH, alwaar het woord vr. is. — De ruimere beteekenis *rente* blijkt uit *Voc. Cop.* lijfpacht, pensio (*lijfrente*). — Daaruit ontwikkelt zich de bet. *huur-, pachttermijn.* ‖ Vint die (*de verhuurder*) dan gheen tilbaer guet an toe panden, soo sal hie . . . . beyden thent die ander pacht ankomet ende soo sal hie weder komen mitten baden (*boden*) ende versueken sine pacht, *R. v. Vollenh.* 2, 69, 99. Waeraff dat den eersten pacht vervallen is Bamisse geleden, *Oork. v. Waalre en Weert* (*a.* 1594), *in Rijksarch. v. Noordbrabant.*

3) *Schatting, belasting.* ‖ (Si) saten eyghijn ende mit pachte onder die Grieken, *Sp.* III^1, 9, 43. Si saten in eyghendoem ende pachten onder enen coninc in Grieken, *K.* 14. Dattie Jooden . . . streden jeghen die Romeyne ende hem ontseiden haren pacht, *Rijmb.* 27529. So set u doen voort hierna so, dat ghi vergheld den pacht dien ghi onthoud, 27568. Dat niemen geen goet innebringhe . . dat den pachte van den poorten toebehoort dan ten gherechten gate, *Voorgeb. v. Gent* 27 (*a.* 1338); ook 28. So wie dat goet inbrinct in packe dat ten pachten van den poorten toebehoort, *ald.* 28. Want enige poirteren ende inwonende van Scellinchout haer goeden niet te pachte noch te scote gebracht hebben (*aangegeven hebben in de belasting*), *Wfri. Stadr.* 1, 27, 5. — Overdrachtelijk. ‖ Die gherne goude der minnen pacht (*den tol der minne betaalde, zich aan hare macht onderwierp*) souden (*l.* soude) si in allen rechte wisen, Hadew. 1, 33, 65. Die vroede vergelden al der minnen pacht, 1, 154, 29. — Ghi doet mi gelden selke pachte (*doet mij zooveel schatting betalen, doet mij zooveel leed aan*), mi gruwelt dat ic ye mensche werd, 1, 169, 53 (vgl. PACHTEN, 3).

394454

4) Uit de bet. 1) ontwikkelt zich de opvatting *vrije beschikking*. Vgl. ndl. „iets in *pacht* willen hebben", d. i. „zich het vrije gebruik van iets aanmatigen". ‖ Mi hebdi (*een minnaar tot zijne geliefde*) vri te uwen pachte als een herde doet sijn vee, *OVl. Lied. e. G.* 133, 12.

5) Als omschrijving dient pacht op de volgende plaatsen: misschien moet men voor de verklaring uitgaan van de onder 4⁰ genoemde opvatting; op de plaats uit Hadew. schijnt pacht wel aan de bet. van „macht" te grenzen. ‖ Haddic mijn hooge gheslachte bedacht, ic hadde . . . mi der minnen al ghegeven gheheel met aller machte pacht, ende vercreghe mettien (*l.* mettier?) pachte macht in minnen nature een cleven, Hadew. 1, 87, 50. Overlijdende der broosscher natueren pacht (*het aan de aardsche natuur verbonden lot ondergaande*; vgl. bij PACHTEN, 3) inder Helegher Kerken reverenciën, *Vad. Mus.* 4, 132, 2 (16*de eeuw*).

PACHTBOEC, znw. m. en o. *Cohier der verpachte belastingen.* Zie het woord genoemd *Rek. v. Gent* 3, 273.

PACHTBRAKE, znw. vr. *Verbreking van het pachtcontract, schending der bepalingen eener pachtovereenkomst.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 331 en andere, ook uit vroegere costumen, bij De Bo 818.

PACHTBRIEF, znw. m. Mhd. *pactbrief*; hd. *pachtbrief. Pachtakte* (het geschreven stuk). ‖ (Burgemeesters) adverteren midts desen allen . . . burgers hem te verschoten ende huere pachtbrieven inne te brengen by den gecommitteerden, *Wfri. Stadr.* 2, 150, 287 (*a.* 1552). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 331, en vgl. ERFPACHTBRIEF.

PACHTDACH, znw. m. *Betalingstermijn* of *vervaldag van pachtpenningen, renten, belastingen.* ‖ Allen pacht, tijns ende reynten, daer die pachtdaghe af koomen sijn ende daer die jaerscaren van den landen ende goet af is, die sal men betalen opten pachtdaghe dat ghelooft is of binnen twe maenden nae den pachtdaghen, Nijh. 3, 39 (*a.* 1377; *ald. ook* dach van betalinghe); ook 40. Na den rechten pachtdagen, *R. v. Utr.* 2, 49 (*vgl. ald.* die rechte daghen van den renten zijn Paesschen ende Korsavont). Overmits dat . . . die pachtdage vander stat renten binnen enen halven jair dair na noch eerst verschijnen souden, *Rek. v. Heusden* 4 (*a.* 1457). Toe den derden pachtdage soo sal hie weder gaen mitten baden (*boden*) ende versueken sine pacht, *R. v. Vollenh.* 2, 69, 99; ook 159, 170. Zie nog een voorbeeld bij PACHTHERE.

PACHTEN, zw. ww. trans. en intr. Mhd. *phahten*; ook *phehten* (beide vooral in beteekenissen die het Mnl. niet kent); hd. ndl. *pachten.*

I. INTR. — 1) *Eene overeenkomst sluiten. Teuth.* pachten, pactare. — Bepaaldelijk *eene huur- of pachtovereenkomst sluiten.* Kil. pachten, redimere, conducere. Plant. pachten, *prendre à ferme*, vectigalia redimere, conducere. ‖ So wie stedeguet of lant ghehuyrt of ghepacht hadde of borge geworden is van der steede reede renthen, die zal dat gelt betalen als die dach verleden is, *Wfri. Stadr.* 2, 287, 4. Zie nog een voorbeeld bij PACHTENARE. — Ook van het *pachten* van belastingen. Zie boven de aanhaling uit Plant. — Misschien is het in deze bet. bedoeld in het bij Goedthals 130 (Meyer, *Spreuken* 108) vermelde spreekwoord: „die hem vervaert van huden en vachten en darf niet pachten" (*het obj. is verzwegen*; *misschien ook is de bet.* „die moet geen boerderij huren"; het fransche spreekwoord „*qui . . . ne craint . . . le loup au mois de Janvier, celuy est trop hardy et fier*" kenschetst iemand die buitengewoon kordaat is).

2) In sommige streken, bepaaldelijk in Noordholland, had pachten de bet. *schatten, taxeeren, het aandeel bepalen dat iemand in de belastingen bij te dragen heeft* of *het aantal schotponden bepalen waarop iemand moet worden gezet.* Vgl. *Wfri. Stadr.* 1, XLVIII; *D. War.* 2, 512, noot 1). ‖ Dat een ygelick poirter of inwonende van Scellinkhout hem binnen drie dagen nadat hy des vermaent sal wesen, hem laet pachten ende ponden by synen eede, by een burgemeester ende twee scepenen, *Wfri. Stadr.* 1, 27, 5. Alle dieghene die binnen onse poortrecht hylicken, sullen binnen ses weecken daerna comen by den burghemeysteren ende laten hoor pachten ende hoor doen inscriven in dat scotboeck, *O. Vaderl. R.* 3, 160, 156 (*te Edam*). *Van pagten en schot te reeckenen.* Wanneer men pagten of schot reekenen zal, zoo zal elk van de zeven scheepenen eenen anderen goeden man van de rijkste en van de vroetsten tot hem nemen en die veertien zullen te zamen pagten ende zoo reekenen by hueren eede, Mieris 4, 337*b* (*a.* 1415 *te Barsingerhorn*). Men zal dan pagten tot alle vijf jaren eens, ten waer . . dat iemand poorter worde, die zoude men pagten, *ald.*

3) In de 16de eeuw, *verdragen, verduren*, of liever *moeten verdragen, moeten verduren, zich niet aan iets kunnen ontworstelen.* Vgl. mhd. *phahten*, intr. „in genauer verbindung zu etw. stehen"; en bij *phehten* (Lexer 2, 234): „ich hân *ghephehtet* beidu liep und darzuo leit", waar het de beteekenis „ondervinden, smaken" moet hebben. Zie ook bij PACHT, 3) de plaats uit Hadew.: „ghi doet mi gelden selke pachte" (*doet mij zooveel leed aan*) en bij 4): „overliden der broosscher natueren pacht (*het aan de natuur onafscheidelijk verbonden lot, noodlot*). ‖ Al mach hier de sulke zijn lijden zijn pachtende, elc zij ghedachtende de rechte consequensije der toecommende blijsscap, *Vad. Mus.* 4, 124. — Vgl. voor de bet. van *pachten*, gezegd van iets aangenaams, dus *genieten*, het Gloss. van Van Helten op Anna Bijns, bl. 55.

II. INTR. — *Beslag leggen.* De wijze waarop zich deze bet. heeft ontwikkeld, is niet duidelijk. ‖ Dat een rentier, hebbende enigen renten up huys ofte erve . . . bij gebreecke van betalinge sal moogen int ommegaen vander groote pandinge pachten an tselve huys ofte erve voir die renten ofte penningen binnen tsjaers verschenen, ten welcken tijde hem toegepacht (*toegewezen*) sal worden een thiendendeel vanden voorsz. resterende penn., *K. en O. v. Delft* 42, 10. Zoo wanneer die renten anderwerf verschenen sullen sijn, zoo sal die selve rentier andermael pachten alsvooren, 43, 10.

PACHTENARE (PECHTENARE), -AER, -ERE, -ER, znw. m. Hetzelfde als pachter; z. ald. *Pachter*, zoowel van een vast goed, een erf of grondstuk, als van belastingen, opbrengsten, tollen enz. Zie Stallaert op pachtenaer, 1) en 2). *Voc. Cop.* pachtenere, firmarius (fra. *fermier*). Kil. pachtenaer j. pachter. ‖ Het is mijn lantman ofte pachtenaer, *Gest. R. f.* 56c. By alzoo dat diegeene die de erve toebehoort dunckt dat hy niet bewaert en is an zynen pachtenaere, zoo mach hy die voirs. vruchten daervoorn metten voors. arreste houden, *O. Vaderl. R.* 1, 329, 11. So hebben dye kerckmeesters . . mitten selfden A. als huyerman ende pachtenaer voors. (nl. *van den grond, dien hij van den heer van Cruiningen in erfpacht had*) also ghesproocken ende overgheecomen, Gonnet, *Vier Paroch.* 271. Van den corne in P., dat G. sniden dede ende binden ende toten huse te mennen, doe hi den pachtenaer ofdede, *Rek. v. Zeel.*

1, 144. Binnen der tijt dat onse porter of inwonende onser stede recht spreeckt op horen pachtenaren, *Priv. v. Brielle* 2, 60, *a.* 1424; *vgl. ald.*: „onse goede lude van den Briele tot hier toe groot gebrec gehadt hebben huer sculden van huer pachten met rechte te crighen" (*ook* om horen sculde van horen pachte te ghecrigen). (So) is tgherecht overdraghen ende hebben gesloten . . vanden huysen ende vanden erven die gelegen sijn buten der stede ende binnen mercken twischen den gene die wtgegeven, vercoft of verhuyert hebben ende den pachtenairs diese gepacht, gecoft of gehuyrt hebben, *Keurb. v. Haarl.* 76. Die pachtenair die dat erve gehuert hevet, 77. — Welcke borgermeesteren macht sullen hebben inden naem vander stat den pechteners die visscheriën ende wateren te vriën ende te weren den tijt van hoorre pachtingen voir alle die ghene die dair metten recht op spreken moghen, *Oork. v. Helmond* 210 (*a.* 1482). In gevalle oft yemant . . . den pechteners in hooren gepachten waeteren ende visscheriën wilde turberen, 211; zoo nog tweemaal *ald.*

PACHTER (PECHTER in oostmnl.), znw. m. Mhd. *phëhter*; hd. *pächter*; ndl. *pachter*. Van pachten; z. ald. *Huurder*, *pachter*, zoowel van een vast goed, een grondstuk, als van bronnen van inkomsten, belastingen, tollen enz. Kil. pachter, redemptor, conductor, manceps, publicanus, decumanus, *vulgo* redimarius; pachter, landpachter, colonus, villicus, villae conductor. Plant. pachter, *fermier ou censier*, villicus; des heeren pachters, redemptores vectigalium publicorum, publicani, mancipes; pachter die pachten vander gemeynten houdt, *un fermier de fermes publiques*, manceps; pachter van het vaergelt, portitor; thiende pachters, decumani; pachtersse, *fermiere*, *censiere*, villica. ‖ Allen pechteren, . . die jaerpacht hebben, die mooghen hooren pacht opgheven, daer si teghen ghehuert hebben, of si willen, Nijh. 3, 40 (*a.* 1377). So wie dat goet innebrinct dat zoenghelt sculdech es . . . dat hi dat goet uten scepe niet en doe . . . no ten poorten niet dore ne vare no late varen, hine hebbe der pachters ghemoede ofte haren sekeren bode, *Voorgeb. v. Gent* 28 (*a.* 1338). Dat hi dat pac niet en ontsla, daer en sij eenech van den pachters ofte haer sekerbode, *ald.* Nemende daer (*op het landgoed*) alle die rijpe vruchten vanden bogaert by grooter foortse . . ., ende terdende den pachtere ondere zijn voeten, die tzelve wel meende belet thebbene, Despars 1, 276. Du (*de mensch*) en sals niet den gelde wesen als een heer, mer als een pachter, *Proza-Sp. d. S.* 33*d* (*Sp. d. S.* 2840: wechter).

AANM. — Nu en dan vindt men pachter in den zin van *eigenaar*. Dit is een ander woord, nl. eene andere schrijfwijze voor pachther; zie PACHTHERE en vgl. o. a. SCIPHERE.

PACHTGELT, znw. o. *Geld waarin pacht betaald wordt*, d. i. *deugdelijk betaalmiddel*. Vgl. PACHTGRAEN. ‖ Wil hi dan die erfnisse hebben, so heeft hi dan daerna viertien daghe sijn beraet wer (*of*) hi voor elc pont des jaers betalen wil een pont grote pachtgheldes dan hi den tins voorscr. betalen wil, *Stadr. v. Zwolle*[2] 186, 205; zoo nog eens *ald.* Wordet (*de rente*) also ghegheven dattet die erfghename loozen mochten, die mochten elc pont loozen met enen pont grote pachtgeldes, 217, 276. Soo zoolen si oor goet ontsetten doen, ende daer van sal die schulte hebben XII penninghe pachtgheldes, 230, 318; ook 231, 321.

PACHTGENOOT, znw. m. *Erfpachter of tijnsman in denzelfden hof.* ‖ Voort soo seyden H. ende A., dat si daerbi waeren, daer dese eyghendom overghinc, alse pachtghenooten, *O. Vaderl. R.* 4, 94 (*a.* 1363).

PACHTGOET (-GUET), znw. o. Mhd. *phahtguot*; hd. *pachtgut*; ndl. *pachtgoed. Een vast goed dat in pacht of erfpacht gegeven is, dat iemand in pacht heeft*; ook *pachthoeve.* Kil. pachtgoed, villa (*pachthoeve*), colonia. Zie het woord bij De Bo, 818. ‖ Dat hem die woorde die W. seit . . . niet scaden en sellen an sinen pachtgoede, hi en sal daer vrilic in bliven op die twintich grote sjaers, alse sijn erfpachtbrief hout, *R. v. Utr.* 2, 45 (*a.* 1380; *ald. ook* erfpachtgoet). Neemt een man ene weduwe die eyghen of leen of lijftocht of tinsgoet (*var.* pachtgoedes) hevet, *Sassensp.* 1, 115, 201. Dat eenighe ghereetscepe (*toebereidselen*) zoude ghemaect zijn up een pachtgoet (*pachthoeve*) van Mr. Pieter Lanchals, omme daermede uuter stede te gherakene, *Ann. Em.* 13, 116 (*a.* 1488). (Si) trocken . . . met al haerlieden ghesellen . , . ten zelven pachtgoede waert, worpende daer die poorte van den hove plat neder ter eerden, Despars 1, 276. Die schoone huyzen van plaisance, pachtgoeden ende scheuren vul graens ende coorens, 2, 122. *Van eerffpachtguet.* Is dat saecke dat een pachtguet is, ende dat een dat goet off jaergelt daeruut koopt . . ., soo sal men den oversten pachtheer den koop bieden, *R. v. Nijm.* 438. Ist saecke dat ymant eenich thijnsgnet off pachtguet koopt, *ald.*; zoo nog tweemaal *ald.* Zie ook *Rek. Bissc. v. Utrecht* 253; 254 *tweemaal*; 255 *tweemaal*; 256; 257; 258 *tweemaal, enz.* en Stallaert 2, 331 op pachtgoet.

PACHTGOETSRECHT (-GUETS-), znw. o. *Het voor eene groep van erfpachtsgoederen geldende recht.* Vgl. bij Stallaert het woord pachtersrecht. ‖ Seyght die thijns- off pachther dan ja, hy will hem sijn handt daertoe doen, soo sall hy met em gaen vor twe schepenn ende laeten hem die handt doen, gelick als thijns- off pachtguetsrecht is, *R. v. Nijm.* 439. Als thins- und pachtgoetsrecht is, *ald.*

PACHTGRAEN, znw. o. *Graan of koren dat opgebracht moet worden door den pachter van een grondstuk of hoeve*, vandaar ook *best graan, koren van uitstekende hoedanigheid.* Vgl. PACHTGELT. Zie een voorbeeld van 1545 bij Stallaert 2, 331.

PACHTHAMEL, znw. m. *Een hamel opgebracht door den erfpachter van een vast goed.* Vgl. bij PACHT en PACHTHOEN. ‖ Die vette pachthaemels sullen tusschen den jufferen gelickelicken gedeilt woerden, *Versl. en Meded. Overijs. Gen.* 17, 83.

PACHTHERE (-HEER, -HER), znw. m. Mhd. *phahthërre*; hd. *pachtherr.* Ook een enkele maal pachter geschreven; zie de Aanm. bij PACHTER. *Eigenaar*, *grondheer*, *pachtheer.* ‖ Ist saecke dat ymant eenich thijnsguet off pachtguet koopt, ende die handt van den oversten thijnshere off pachtheere niet en heeft, *R. v. Nijm.* 438; ook 439 *tweemaal.* Die thijns- off pachther, 439 *herhaaldelijk.* So we sijnen pachtheren sijnen botterpacht niet al of heel en betaelt op de pachtdaghe, so mach die pachthere of sijn ghewaerde bode comen mitten schulten . . . ende panden des eersten jaers an sijn pachtlant, *R. v. Drente* 169, 71; zoo nog eens *ald.* (zie bij PACHTLANT). Sonder oorlof des pachtheren, *ald.* Onrade de die pachthere daeran ghedaen ende gheleden hevet, *ald.* Dat sal hem de pachthere wedergheven, 168, 70. Ist dat den pachteren (*varr.* pachtheeren, pachtheren) mitten pantghelde sijn pacht niet betaelt en wort . . ., so sal de pachtheer. . . den schulten gheven enen Vleemschen groten enz., *ald.* Enich onser burgere die den anderen pacht

sculdich is wt husinge offt erve, ende die pachter komet ende sneket sijn pacht mit der stadt baede, ende vint die dan gheen tilbaer guet an toe panden enz., *R. v. Vollenh.* 2, 69, 99; ook 159, 170. Zie nog een voorbeeld bij PACHTGOETSRECHT.

PACHTHOEN, znw. o. *Een hoen opgebracht door den erfpachter als pacht van een grondstuk.* Vgl. PACHT en PACHTHAMEL, PACHTVERKEN. ‖ Belangende die hoenderen is befonden dat idt Styft jaerlickx 181 paer pachthoenderen inkommende hefft, *Versl. en Meded. Overijs. Gen.* 17, 83. Die joncheer van A. . . . ontveurt (*l.* ontbeurt) van tynsgelde dat den altaer voors. toebehoort . . . LXXXII pachthoenre, die op sinen huze ende in sijnre kueken ghegheten sijn, *Cod. Dipl. U.* 2[a], 192.

PACHTHOF, znw. o. en m. *Pachthoeve.* Vgl. PACHTGOET. Kil. pachthof, *Fland.* villa, colonia. Plant. pachthof oft hoeve, *ferme, cense ou metairie*, colonia, villa, haeredium. ‖ (Si) roofden de drye princhipaelste pachthoven, die de voors. abdye hadde, . . . ende staker tfier in, *Cron. v. Vlaend.* 1, 211. Dat zy die van den voorscr. cloostere al haerlieden scade oprechten, die zy gheduerende de voorgaende orloghen van haerlieden goedingen ofte pachthoven ghedoocht . . . hadden, Despars 1, 164. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 331 en vgl. het woord in de hedendaagsche zndl. dialektwdbn: Schuermans 452; Rutten 167; Tuerlinckx 491, *Waasch Idiot.* 502, ook over het verschil tusschen *pachthof* en *pachtgoed.*

PACHTINGE, znw. vr. Mhd. *phahtunge*; hd. *pachtung*; ndl. *pachting.*

1) *Het pachtrecht van een vast goed of van de eene of andere bron van inkomsten.* Vgl. PACHTEN. ‖ (So) hadden die scepenen ende burgermeesteren verpacht Hugen van H. een stuck erves, . . . ende also men . . . bevant dat dat erve ander luyden toebehoirde . . ., ende doe Hugen . . . zijn pachtinge niet gehouden en wordt enz., *Rek. v. Heusden* 19 (*a.* 1457). Den pachteners die visscheriën ende wateren te vriën ende te weren (*d. i.* waren) den tijt van hoirre pachtingen voir alle die ghene die dair metten recht op spreken moghen, *Oork. v. Helmond* 211 (*a.* 1482). Zie ook Stallaert 2. 331.

2) *Inbeslagneming.* Vgl. PACHTEN, Intr. ‖ Indien die sculdenaere in gebreecke valt tinhouden van eenige penninckbrief (*schuldbrief*) ofte andere scepenen kennisse . . te volcommen, dat die crediteur sal moogen indie gemeen pandinge bij pachtinge procedeeren up tscip vanden voorsz. debiteur, indien hij eenige heeft, ofte an huyse ende erve ende tselve naeder pachtinge den schout, burgermeesteren ende regierders an te dingen, *K. en O. v. Delft* 41, 9. Naeder tweede pachtinge salmen voorts tot vercoopinge moogen procedeeren, *ald.* 42, 9.

PACHTCOREN, znw. o. Hetzelfde als pachtgraen; z. ald. ‖ [Tpachtcoorne: inden iersten tot Zeyst J. van den goede dat G. plach te bouwen XI½ mud roghs enz., *Rek. Bissc. v. Utr.* 259. — Zie voorbeelden van het woord in de bet. *koren van uitstekende hoedanigheid* bij Stallaert 2, 331.

PACHTLANT, znw. o. *Land dat in pacht, erfpacht gegeven is.* ‖ Dese J. woonde up der moencken pachtland ende hadde lettel goeds, *Froissart* 2, 14. So sal . . . comen de pachtheer of sijn bode mitten schulten ende laten hem in dat pachtlant eygenen voor sijne pacht, *R. v. Drente* 169, 71; zoo nog eens *ald.* (zie de plaats bij PACHTHERE).

PACHTMAN, znw. m. *Pachter, erfpachter.* Vgl. HUURMAN. ‖ We panden wil om botterpacht, om stedemudden oft om gheltpacht (*in penningen op te brengen pacht*), de sal den schulten gheven toe pantghelde twe smale placken, daer sal hij den pachtman voor anpanden to dreen weken, *R. v. Drente* 168, 70. Als een pachtheer sijnen pachtman wil uutslaen, so mach de pachtman mitter pacht oft hovetstoel den hij schuldich is, ende mitten eersten pantghelde den darden penninck vors. bescudden eer men uutpant, *ald.* Des pachtmans huys, 169, 70.

PACHTMATE, znw. vr. *Eene maat zooals die bij de levering van pachtkoren of pachtgraan gevorderd wordt, onberispelijke maat.* Vg. PACHTGELT. ‖ Dertien malder roggen jaerlix ende erflix pachts . . . ombegrepen met pachtmaten te leveren ende te betalen op den kercsulre op kost, anxt ende arbeyt D.'s vurs., *Publ. Limb.* 4, 349 (*a.* 1431).

PACHTRECHT, znw. o. *Het recht, dat de betrekkingen uit erfpachtsrecht binnen zekeren kring beheerscht.* Vgl. PACHTGOETSRECHT en bij Stallaert pachtersrecht (uit een lateren tijd). ‖ Van thins- ende pachtrechten tot Nymeghen, *R. v. Nijm.* 437.

PACHTSCULT, znw. vr. *Onbetaalde pachtpenningen.* ‖ *Van pachtschult.* Enich onser borgere die den anderen pacht schuldich is wt husinge of arve enz., *R. v. Vollenh.* 2, 159, 170.

PACHTVERKEN, znw. o. *Een varken dat wordt opgebracht door den pachter van een vast goed.* Vgl. PACHTHAMEL. ‖ Die magere pachtverkens belangende sall die abdisse vooruth behalden tyen verkens enz., *Versl. en Meded. Overijs. Gen.* 17, 82.

PACHTVRI, bnw. *Pachtvrij, vrij van het betalen eener pachtsom.* ‖ Voirt soo hebben wij gegeven J. voir sijn kost ende sijn arbeyt . . . . acht vrije hoeven lants . . . . pachtvrij, thijnstvrij ende thiendevrij, Nijh. 1, 238 (*a.* 1328).

PACHTWARE (-WERE), znw. vr. Hetzelfde als huurware; z. ald. *Pacht, huur, het recht op een vast goed als pachter.* Vgl. WARE. ‖ Soo sel die Heinric Splinter bliven in die pachtwere van den vrome van der helft van die Alebrantsweert dese naeste seven jare, *Oorkb.* 2, 248*b* (*a.* 1285).

PACIENT, zie PATIENT.

PADACHTICH (PADD-, -ECHTICH), bnw. *Op een pad gelijkende. Fragm. Lexicon* paddechtich, bufosus.

PADDE (PAD, in oostmnl. PEDDE, PED), znw. vr. Mnd. *padde, pedde*; fri. oeng. *padde*; onr. *padda*; eng. *paddock* (verklw.); ndl. *pad, padde*; hd. (uit het ndd.) *patt* (in *schildpatt*; vgl. SCILTPADDE). Over den oorsprong, die niet zeker is, en over andere namen voor hetzelfde dier (hd. *kröte*, eng. *toad*) zie Franck op pad, 2de Art. *Pad, padde. Teuth.* ped, pog, krade (= *krode*, hd. *kröte*), breetworm, bufo; pad, ped, *verw. naar* breydworm (pedde, crade, bufo); *portentum* . . „als en wijff die en slangh off ped off vorsch off dergelijcken ter werlt brenght". *Voc. Cop.* padde, bufo. Kil. padde, bufo, rubeta major, rana venenata; paddeblood, nudus instar bufonis (vgl. Schuermans 452; *Antw. Idiot.* 932). Plant. padde, *crapauld*, bufo; paddeken, *crapaudeau. Gloss. flam.* padde, bufo (ook *Gloss. Bern.* en *Fragm. Lexicon*). ‖ Bufo . . heet die padde in onser tale, *Nat. Bl.* VII, 287; ook 307. Haer hooft (*van de schildpad*) es na der padde ghedaen, VI, 736. Een lant . . daer als die kinder worden geboren, alreëerst comt ene padde voren, I, 404; ook 408. Meneghe padde groot, die de liede quelden, *Alex.* IV, 613. Padden, slanghen, sarpente, draken die sielen te verslindene haken, *Bloeml.* 2, 24, 41

(*L. o. H.* 3971). Ic (wert) in enen kerker ghedaen . . .; aderen (*adders*), padden ende slanghen waren daer mijn naeste ghebueren, *Glor.* 1103. Padden, slecken, menighe slanghe waren sijn ghebueren (*in het kerkerkol*), *Segh.* 5498. Tehants ghingen si (*duivelen*) in die sommige (*nonnen*) in gedaente van padden, die sommighe in ghedaente van vledermuysen, die sommighe van serpenten, *Marialeg.* 2, 24. Daer dructen si hem in synen mont padden ende slanghen ende serpenten ende zwavel, *Mir.* 8. Die der pedden dat hooft af bijt, troost hem sfenijns, *Hor. Belg.* 9, 20, 303 (lat. *vires* (l. *virus*) *bufonis non curat qui caput optat*). Zoo ook *Openb. Joh.* 16, 13. — Samenst. paddegat, benaming van eene plaats in Gent (*Rek. d. Gent* 4, 38); vgl. *de Paddegatsbrug* onder Vaassen in Gelderland.

PADDENEST (PADDER-, -NIST), znw. o. Benaming van het eene of andere houten voorwerp dat gebruikt werd o. a. bij het aanleggen van versterkingen, een *balk*, *mast*, *paal*? Het woord is van elders niet bekend en is niet duidelijk: waarschijnlijk was het eene bij het volk gebruikelijke benaming. ‖ Jeghens meester C. den Houtbreker ghecocht hondert paddeniste, die men an die baelgon (*l.* baelgen, *verschansingen*?) vorbesichde, die costen (*ieder*) v s. gr., facit VI ℔, *Rek. v. Middelb.* 60 (*a.* 1364). Ghecoft jeghens Vasteraed Suus 200 paddernest, costen elc hondert 12 sc. 8 d. holl., *Rek. d. Gr.* 1, 464 (*uitgaven van den oorlog voor Utrecht in* 1345, *ald.* bl. 456). — Bij Van Dale staat het woord vermeld in de bet. „nest van padden" en „morsig oord".

PADDENHOET, znw. m. Andere benaming voor den paddestoel. Kil. paddenhoedken (*Holl.*?), fungus. ‖ Ist sake dat die vrucht van den (noot)-boom gheleyt wordt onder paddenhoeden ende onder spijse, soo wat venijntheden daer in is, dat sal die vrucht wt ghyeten, grijpen ende lesschen, *Barth.* 644*a* (lat. *ut missus inter fungos et cibos venenosos quicquid in eis virulentum est extrahat, rapiat et extinguat*).

PADDENIST. Zie PADDENEST.

PADDENPOEL, znw. m. *Kikkerpoel, paddenpoel.* Plaatsnaam, te Diest, *a.* 1298 (Stallaert 2, 331).

PADDENSTEEN (PEDDEN-), znw. m. Naam van een edelen steen, waarvan men meende dat hij zich in den kop der pad bevond. Vgl. Van Dale op paddensteen, die het woord verklaart als *versteende zeewolfstand.* Kil. paddensteen, batrachius lapis, lapis qui in bufonis capite invenitur. Vgl. *Nat. Bl.* VII, 384: „een dieren steen vintmen in desen (*padden*), dien draghen si int voorhooft fijn (*l.* sijn, *hun*) ende men heten crappandijn (*l.* crappaudijn?) . . . .; meest sijnre in Spaengen . . . die de crappandine (*l.* crappaudine?) draghen". ‖ Enen ring met enen peddensteen ende VI gulden ringen, *Oude Tijd v.* 1869, bl. 206*a* (*a.* 1435). Vgl. voor eene andere hedendaagsche bet. van *paddesteen* bij PADDEVOET.

PADDENSTOEL (PEDDEN-, PEDEN-, -STOIL), znw. m. Mnd. *paddestôl*, *peddestôl*; ndl. *paddenstoel*, ook paddenhoet geheeten; z. ald. Andere benamingen zijn *paddebrood*, *duivelsbrood* en *campernoelie.* Zie Dodon. 784*a*. *Teuth.* bulte (hd. *pilz*, mhd. *bülez*, *bülz*, ndd. *bülte*, uit lat. *boletus*), drieslyn (*l.* drieslinc); *ald.* bulte, dryeslync, peddenstoil, *volous*(?) off pedenstoil, tuber; bulte, drieslyng, peddenstoil, peperlynck, swam, fungus, boletus. *Gemma* 214*v*: paddestoel, fungus qui ex tumore terre procedit; 81*v*: paddestoel, fungus *i.* boletus. Kil. paddenstoel, paddenbrood, fungus, *q. d.* bufonum sedes. Plant. paddenbroodt oft paddenstoel, *des champignons ou potirons.* Zie verder de verschillende germ. benamingen bij Diefenb. op boletus en fungus.

PADDERNEST. Zie PADDENEST.

PADDEVLAS, znw. o. (?). Benaming eener plant; lat. *linaria*; ook geheeten *wildtvlas*, *Onser Vrouwen vlas* en *navelkruyt* (*Herb.* c. 207). ‖ Esula es een cruut dat gelijct linaria, dats paddevlas, *Hs.* Yp. 97*d*. — Andere benamingen van naar de padde genoemde planten zijn paddenbloemen, cynanthemis, cotyla vel cotyla foetida (Kil.; Plant. paddebloemen, stinckende wilde camille; ook paddendille geheeten, *Herb.* c. 222) en paddengras, holosteum, gramen bufoneum.

PADDEVOET, znw. m. Hetzelfde als ndl. *paddenpoot*, dunne of ijle plaats in het lijnwaad. Vgl. De Bo 818 op paddepoot, paddevoet, „eene dunne of ijdele plaats in het lijnwaad, fr. *forlançure*; als er in eenen ketendraad een knoop is, blijven de inslagdraden daar somwijlen aan haperen in 't weven, zoodat het weefsel daar niet dicht is lijk het behoort: dat is een *paddepoot.*" ‖ Oick en sel die wever gheen paddevoeten in dat laken weven, op den koor voirseyt, *Gild. v. Utr.* 2, 220, 29, (*a.* 1488). Van elcken paddevoet, (*eene boete van*) IIII deniers; ende van elc gat XII den.; ende van een nepe VI den., ende van thende te dunne gheweven XII den., *Ann. Em.* 17, 185 (*Keuren van Rousselare op de weverij*). — Met den term is te vergelijken de bet. van *paddesteen* in het land van Waas (Joos 502), nl. „steen die door te fel te bakken geschonden of gekloven, gezwollen, krom of onregelmatig is".

PADDENWIJS, bijw. *Op de wijze van eene pad, als eene pad.* Vgl. -GEWISE en -WISE. ‖ Daer soe langhe hadde gheseten onder die sille, . . . paddenwijs, *Wal.* 10947.

PADE, znw. Oostmnl. vorm van pete. Mnd. *pade*; mhd. *bate*, *pate*; hd. *pathe*, *Peet*, *doopvader*; ook *doopkind.* Vgl. PETE, PETER en PETRIJN. *Teuth.* pat, pylle, pade, patrinus; peter, pade op der dopen, patrinus. ‖ Doe quam die koninck Bohort tenen sinen paden, *Merl.* 14730 (*in den oorspronkelijken tekst zal wel* pete *gestaan hebben*, *evenals vs.* 14997, *dat door Van Vloten ten onrechte in* pade *is veranderd*). — Ook in de bet. *doopmoeder. Teuth.* gaede, pade op der dopen, matrina, patrina. — Vgl. PADENGAVE.

PADEKIJN, PADELIJN, PADELKIJN, verklwn. van pat, *pad*; z. ald.

PADELINC. Zie PAELDINC.

PADEN, zw. ww. intr. Mhd. *phaden*, *pheden*, *phetten*; eng. dial. *to pad* (E. Muller 2, 170). *Een pad banen*, *een weg bereiden.* Vandaar pader; z. ald. en vgl. de samenstelling napaden, *nasporen* (*a.* 1550, in *Br. m. h. kwartier v. Zutfen*, n°. 965).

PADENGAVE, znw. vr. *Pillegift.* Vgl. PADE, waar ook het zinverwante pille voorkomt, en PILLEGAVE, PILLEGIFTE. Slechts in het Oostmnl. Vgl. mnd. *padengelt*, *padenpenninck.* ‖ Wat guede men wt den erffhuese solle volgen laeten. Dair op wijst men: nuth guet, padenghave, huyshuer ind verdient loon van enen halven jaere, Racer 4, 202. Weer idt oock dat wie goede winnen wolde uyt einer erffpaghtingen weer, die solde hebben die giftinghe van der weere dat dat goet stonde toe rechter wegenschap, dat is padengave, verdient loon, kneghte ofte megde huere, Schrassert, *Cod. Gelr.-Zutph.* (*uit* „de gerechtighede des Hofs tho Loon").

PADER, znw. m. *Wegbereider*, *wegbaner*, *leids-*

man. Vgl. PADEN. Het woord schijnt elders niet voor te komen. ‖ Lof, hemels vader . . ., weist voort onse pader, dat ons gheen quader ne werde ghesent, want wi sijn blent, *OVl. Lied. e. G.* 386, 181.

*PADINE, *Nat. Bl.* VI, 762: „Padine in Lombardiën", *l.* Padue (*Tijdschr.* 2, 85; lat. „in montibus *Paduanis*"). Vgl. *Teuth.* Padouw, eyn stat, Padua.

*PADRICE (Jan Yp. 89). Lees met het hs. perdrice; z. ald.

PAEDSE (PAEDZE). Zie PAGE.

PAEFS. Zie PAVES (PAUS).

PAEYABEL, PAEYAVEL, bnw. *Gaaf*, *deugdelijk*, van koopwaren; eig. *wat men* (*gerust*) *betalen kan*. Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 334 en *Invent. v. Brugge*, Gloss. op paiavel goet, waar tal van voorbeelden van beide vormen, vooral van den tweeden, gegeven worden; ook een van onpabel, en vgl. *Voc. Cop.* payabel, pagabilis. — Voor de verhouding der vormen vergelijke men paysivel en paysibel (fra. *paisible*).

PAEYDACH (PAEYEDACH), znw. m. *Betaaldag*, *vervaldag*, *termijn*. Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 334.

PAEYDE (PAIDE), znw. vr. Indien de lezing juist is, onorganische vorm van paeye, in de bet. *termijn van afbetaling*. ‖ Dat zy den dienst dyen zy ons hebben gelooft twintich jaeren, dat sijne nemen mogen te haeren besten ende ons voir payementen (*ww.*?) met gelde als in borse gaen sal, telcken termijn van paeyementen, ende dat ons richtere oft vorstere met paydene (*l.* payden, *d. i.* payen?) dat gelt in sullen doen, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 742 (*a.* 1307).

PAEYE (PAEY, PAY), znw. vr. Van ofra. fra. *paye*, *paie*. Vgl. PAEYEMENT. — 1) *Betaling*. Kil. paye, pensio, solutio, satisfactio. ‖ Dat onse scepenne hem gheen antwoorde van der pay ghescriven en konden, *Rek. d. Cam.* 3[2], 193. Dus sal men minne met minnen ghelden, sal de paye wesen goet, Praet 4114. Sal de paye wesen gave, 4404. — 2) Bepaaldelijk *de wijze van betaling*, vooral met betrekking tot de geldsoort of munt waarin men betaalt. Vgl. PAEYEMENT, 3). ‖ Voort soo sijn wij verbonden . . . eendrachteliken overdraghen eenre payen, die door dit lant des verbondts gaen sal . ., dats te weten een aut Vrancrijx scilt . . . ghemeynlijc gaen sal . . . voor twe pont ende niet hoogher, Nijh. 3, 39 (*a.* 1377). Vivenveertich scellinge payements des (*l.* der?) payen van Rode, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 704 (*a.* 1403). Van enen strijpten lakene 26 ℔ 15 s. metter halle paye, *Rek. v. Gent* 1, 234; zoo nog eens *ald.* 30 guldine halle paye, 2, 23. 52 ℔ mids der halle payen (vgl. hallegelt, bij Stallaert: „gebruikelijke munt in de lakenhal"), 16, *en zoo herhaaldelijk*. Hondert pont stat pay, *Rek. v. Utr.* 1, 331, 1. — 3) *Termijn van betaling*; ook *een deel van eene verschuldigde som*, ndl. *paaiement*. ‖ Omme te betaelne de achterste paye die men daer sculdech was van der coopmanscepen van den ysere, *Rek. v. Gent* 2, 486. — 4) *Verschuldigde som geld*, ook *boete*. ‖ Soo wie van den ambochte van S. moele tander moolen dan tote der sijnre, die soude betalen den scoute een paye van 6 schellingen, *Oorkb.* 2, 97*a* (*a.* 1271). — Zie nog Stallaert 2, 334, waar het woord wordt vermeld in de beteekenissen (2) *betaling*, (1) *termijn van betaling*, (3) *geldsoort*, (4) *gangbaar geld*, (5) *rente*, (7) *soldij*, *bezoldiging*. In de bet. *munt*, waarin ook paeyement voorkomt, staat paeye in de *Invent. v. Br.* Gloss. 174 vermelde uitdr. lichte paeye (voorbeelden van 1310 en volgende jaren), hetzelfde als licht gelt (ald.). Vgl. Boekenoogen 723 op paai.

PAEYEMENT (PAYEMENT, PAYMENT, PEYMENT, PAYMEYNT, ook PAGIMENT in oostmnl. (b. v. *Hans. Recess.* 1, 46; vgl. mnd. nd. *pagi-*, *paga-*, *page-*, *-munt*; mlat. *pagimentum*, van mlat. *pagare*; vgl. mhd. *pagen*), znw. o. Van ofra. fra. *payement*, *paiement*, *paiment*. De grond van het woord is lat. *pacare*, van *pax*; zie PAEYEN. Ofri. *paiement*, *paiment*; mnd. *payement*; ndl. dial. *paaiement*. — 1) *Betaling*. *Voc. Cop.* paymint, pagamentum. Kil. payement, numeratio, pensio, solutio. ‖ Aen alrehande paymente (*betalingen van allerlei aard*, *verschillende uitgaven*) gelikerwijs als die cedcle inhout, 3857½ scilden, *Oorl. v. Albr.* 1. Also (h)oude als hi die duwiere hadde vulbrocht ende twerc volhent, stappans was hem sijn payment ghegeven: . . . die joncfrouwe dedene . . . werpen in die riviere dair hi verdranc, *Wal.* 7916 (men kan het woord hier ook weergeven door *loon*). Die dief was niet gereet tontfane van dien tolle dat payment, *Ferg.* 2550 (*hier niet* betaling *in eigenlijken zin*, *maar in de bet.* „het toedienen van eene kastijding voor de onbeschaamdheid om tol te durven vragen").

2) *Loon*, *verdiend loon*, *vergelding*. ‖ Du zalt hem minnen met ghewelde ende zine gheboden houden mede, dats tpayement dat daer toe staet, Praet 4104. Zo edel es de minne . ., dat haer ghenoeght gheen payement, en zi met minnen wel vulcomen, 4110; ook 4399. — Bepaaldelijk ironisch gebruikt in de bet. *de eene of andere onaangename of pijnlijke behandeling*. Vgl. de vorige plaats en ndl. „iemand iets *betaald* zetten", d. i. „iemand *loon* naar werken geven". ‖ Die cocken riepen: . . . . willecome, quade spruyt! doen gaf ic hem haer paeyment, *Segh.* 743. Dese hebben haer paeyment, 8102. Wildi mere van desen payment ontfaen, ic sals u gheven u ghevoech, 6372. Seker, ic gheve hem sijn payment, *Glor.* 947. Ja oom, daerom most ghi ontfaen al sulc paiment alst (*l.* als) ghinc daer (*als daar gangbaar was*, *als daar te verwachten was*; de woorden bevatten eene herinnering aan de oorspronkelijke bet. van paeyement, nl. *betaling*; vgl. bij 3), *Rein.* II, 6706. (Si) daden Brunen groot onghemac, so dat hem dbloet uut lac; Brune ontfinc al sulc paiment als hem elc gaf daer omtrent, I, 807. Mallic andren wel vergout sijn gelof ende sijn payment: die een wel anders slage kent, *Ferg.* 2388. Die woeckenaer . . . wacht die tijt van sijn payment, al daer die duvel of te rent neemt die ziel in sijn behout, Hild. 163, 113. Ghi moet . . . ander payement ontfaen, die ju dicke hevet ghedaen meer ere dan ghi werdich sijt, *Wal.* 6218. — Die cracht (*geweld*) ende die ontrouwe sal hem vergaen te groten rouwe, als die dach comt van paymente (*de dag der vergelding*, *der wraak*), *Tijdschr.* 16, 301, 201.

3) *Wijze van betaling*, vooral ten opzichte van de daarvoor gebruikte munt; *gangbare munt*, *de in omloop zijnde munt met de waarde die er in een bepaalden tijd aan toegekend wordt*, in tegenstelling met goet gelt, d. i. *onbesneden*, *onbeschadigd geld*, vandaar *de oorspronkelijke waarde der munt*. Zoo ook mnd. Vgl. *Leid. Keurb.* Gloss. op goet gelt, Kil. payement, j. kleyn gheld, minuta pecunia en Van Dale op paaiement, „kleingeld, bijsom, om eene grootere vol te maken", Stallaert op payment, 2): „geldswaarde in rekenmunt" (de gangbare waarde in tegenstelling met de oorspronkelijke) en op payment, 3): „loopende geld, gangbaar geld", en vooral de talrijke voor-

beelden bij Gailliard, in *Invent. v. Brugge* Gloss. 26*a* op paye. Zie Willems, *Meng.* 341 (*a.* 1393): „die weerde der ghuldenre ende silvere penninge . . . ., hoevele sy ghelden selen in paymente (*in betaling*) gemeynlec in allen onsen steden ende lande van Brabant", waar men den overgang der bet. kan waarnemen. ‖ Hondert ende veertich ponden payements alse genge ende gave is, *Arnh. Oudh.* 2, 5. So en moet nyement . . . ghien laken vercopen dan bi gouden enghelske noblen jof payment hore wairde, *Leid. Keurb.* 533, 45. Wairt dat . . . yement . . . . enighe laken vercofte dan bi sulken payment als voirscr. is, die verbuerde die boeten voirscr., *ald.* Die sel verbueren tegen der stede 4 sc. payments, 174, 63; zoo nog eens *ald.* Soo wat . . . wesekinderen gegoet zijn tot 100 ℔ payments, 175, 65. 4 pont Holl. ende 10 sc. goeds ghelds tsjaers maect 6 pont Holl. in payment tsjaers, *aangeh.* Gloss. *ald.* 653 (*a.* 1373). Vanden payment dat van jaer te jaer op ons quaet (*van het ww.* quaden, *verergert*, *in waarde vermindert*) ende also sere op ons quaet dat wy langher ghienen koocmeester en connen crighen . . . om zulc ghelt als daer toe gheset is, *Hs. Egmond f.* 3r (*a.* 1367). Welke meeste (*grootste*) silveren penninc . . . ghelden sal 32 scillinge payments, de middelste 16 scill. payments ende de cleynste 8 scill. payments, Willems, *Meng.* 340 (*a.* 1393). De Bourgoensche placke elc vore 26 scill. payments, 342. Neghen scillinge des vors. payments, 343. Anders gout ende silver ende paymeynt sal gaen in der werden van den auden scilde, aldussulker ghevoeghen ende manieren, dat alle afterstedighen pacht enz., daer die daghe van betalinghe of gheleden sijn, die sal men betalen mit alsulc payment als dat tot hier thoe betaelt is gheweest, Nijh. 3, 39 (*a.* 1377); zoo nog eens *ald.* Payment als tot hier toe ghehangen heeft, 40. Mit alsulken payment als nu in den lande gheset is, *ald.* Nae der werde dat payment doe gheneftich (*l.* ghenceftich) was, 41. Twintigh brab. stuyvers voor die gulden of ander peyment daer voor na advenant ghefalueert, *Handv. Westz.* 93 (*a.* 1539). Te betalen mit hondert carol. guldens of payement daer voor na advenant ghefalueert, *ald.* 94.

4) *Betaaldag*, *vervaldag*, *betalingstermijn.* Vgl. „dach van betalinge" bij 3), waarnaast ook de uitdr. „dach van paeyemente" zal bestaan hebben (*zie beneden* paeyementdach); zie de uitdr. in eene andere bet. bij 2). — Daaraan sluit zich aan de bet. *op een bepaalden termijn te betalen deel eener schuld*, *termijn van afbetaling.* Vgl. de bet. van ndl. dial. *paaiement* (b. v. iemand in *paaiementen* of bij *paaiementjes* voldoen); ook bij De Bo 816 en Rutten 167. ‖ Ware ooc dat sake dat men niet ne goude deise vors. ewelike rente ten payementdaghen vors., ende teen payement tandre payement achterhaelde onvulgonden, zo hadde macht C. vors. hand te slane an dit land, *Cart. S. Mart.* 1, 312 (*a.* 1335). Van alderande goede . . . ofte waere, twelc ghy moet cooppen . . . . ten diersten by payementen ten daghe (*op afbetaling*), *ZVl. Bijdr.* 6, 333, 178. Dus weetic raet tjeghens der payementen stroom, *ald.* 183. Zie Stallaert op payment, 6) alwaar ook nog onder 4) en 5) beteekenissen van paeyement staan vermeld, die uit die van „betaling in termijnen" zijn voortgevloeid, nl. *losrenten*, *aflosbare renten* (in tegenstelling met „erfrenten") en *huishuur* (in de uitdr. „payementen van huysen"), — Als geslachtsnaam komt Paiement voor te Brugge (*Rek. v.* 1302, bl. 98: „van Tobbinc Paiemcnt").

PAEYEMENT (payement, payment), znw. Een woord van dezen vorm komt herhaalde malen voor in de *Rekeningen van Brugge* ter aanduiding van het eene of andere houtwerk, doch de eigenlijke beteekenis is niet met zekerheid bekend. Nu eens wordt gesproken van „payementen van xxx voeten" (*Invent. v. Brugge* 3, 334; 153; 5, 328), dan weder van „uutdraghende balken in payemente" en van „tpayment van vii uutdraghende balken", dat is gekocht (3, 153; 335). In een anderen tekst staat: „verwrocht an eenen tor ter speypoorte xii voeten payementen, elc voet lanc xx voeten ende i voet hooghe" (5, 318). Het woord zal wel een anderen oorsprong hebben dan het boven genoemde, maar welken?

PAEYEMENTDACH (payement-), znw. m. *Betaaldag*, *vervaldag.* Zie een voorbeeld bij paeyement, 4).

PAEYEN (payen), zw. ww. trans. Mhd. *pagen*; ndl. *paaien.* Van ofra. fra. *payer*, en dit van lat. *pacare* (mlat. *pagare*). Vgl. gepayen.

1) *Bevredigen*, *tot rust en vrede brengen*; *kalm*, *opgewekt*, *vredig of rustig stemmen*; *aan iemand zijn gemoedsrust of zielevrede teruggeven.* Ook, door het inwilligen van een wensch, *iemand genoegen doen.* Kil. payen, pacare, sedare. Plant. paeyen, *appaiser*, *accoiser*, pacare, placare, sedare, pacificare, *vide* bevredigen; hem selven paeyen, *s'appaiser*, desaevire, remollescere, requiescere, iracundiam reprimere. Het woord is in het Nederl. (ook in het Vlaamsch) in gebruik gebleven in de gewijzigde beteekenis „iemand kalm of vredig stemmen, aan iemand zijne gemoedsrust weergeven door schoonschijnende voorspiegelingen". ‖ Dat doe men ghewapent was L. hadde gherne ghepait tfolc, ende eeneghe wilden den pais niet, sine hadden G. in sekerheden, *Ann. Em.* 25, 290 (*a.* 1342). Soo mochti ons payen (*tot rust brengen*), *Sev. Blisc.* 280. Menich troostelijc scone woort brochte Lucaen al daer voort om te payene zinen heere, die so vele trooste noyt eer van gheenen mensche ghecreech, *Couchy* I, 541. Nu seldi mit sulck gheselscap soppen, dat u te rechte wel sal payen, Hild. 35, 192. Men sel den slootel niet vergheten mar altoos wel behouden weten dat si en selve moghen draeyen ende nyemant el daer mede payen (*genoegen doen door hem af te staan*) weder door lieve noch door leyde, 168, 395. Aldus paeyde die helighe man sine broeders ende sprac hem an met woorden . . . soete, *Amand* II, 5766. Met desen twifele vander namen payedi hem allen te samen, *Sp.* I[7], 16, 17 (lat. *sic ambiguitate nominis eos mitigavit*). Ghi hebt mijn herte ghepaeyt ter deghe, *Nu noch* 264. Met desen woorden worden si cume gepayt, *Sp.* II[1], 14, 34. Een mijn vrient heeft mi ghebeden dat ic . . . minen name dade bekent, dies so dedic mijn talent om dat ic hem payen soude, *Amand* II, 6348. Hier zwighen sinne ende alle crafte ende sijn ghecust ende ghepayt, Ruusb. 4, 104 (lat. vert. *pace quadam sopiuntur*, zij worden tot rust gebracht). — Dit (*vulkanen*) wille God . . . togen om te payene (*tevreden te stellen*, *tot rust te brengen*, *tot zekerheid te brengen*, hier *te overtuigen*) des menscen ogen, omdat die ongelovege felle dien torment van der helle (nl. *zich zouden kunnen voorstellen*), *Sp.* III[7], 43, 7. — Met het bijdenkbeeld „van iets, een plan, eene meening, afbrengen" staat het woord op de volgende plaats. ‖ Om te toghene hoe Vrieslant eerst quam in den Roomschen bant, ende om te paiene hem van desen, dat si emmer vri wilden wesen ende sonder here houden tlant, Stoke I, 307. — Zonder uitgedrukt object staat het ww. *OVl. Lied. e. G.*

125, 23: „dus moetzi (*minnaars*), sulzi payen (*genoegen geven* of *voldoen*), met allen winden wayen" (het woord kan ook gebracht worden tot 3). — Gepaeyt sijn, *tevreden of gerust*, *rustig zijn*, *in eene aangename stemming zijn*, *genoegen hebben*, *in zijn schik zijn*, ook met eene bep. in den 2den nv. of ingeleid door van of met. ‖ Doe was die hertoge ghepait, seggende dat hi hem wel betroude, *Exc. Cron.* 166*b*. Dit dolen also berecht (*imper.*) dat si ghepayt Rogier u knecht, *Wap. Rog.* 777. Die mi mint, hi eis ghepait (*heeft er genoegen van*), *OVl. Lied. e. G.* 430, 113. Zi wouden . . . lijf en goet daer voren zetten, woude hem yemen dies beletten; dies was ghepayt die coninc, *Couchy* II, 2234. Laet varen zuchten ende wenen, . . . ghi hebbet lange ghenouch ghehayt vor (*l.* na?) haer (*naar haar verlangd*), heer, nu zijts ghepayt, I, 523 (*kom nu met betrekking hiertoe tot rust*). Walewein toghede den heren, . . dat sine bootscap was wel ghedaen: si warens ghepait wel algader, *Wal.* 9577. Wi sijn van u (*Vreugd*) ghepaeit te vullen, (*met u volkomen in onzen schik*), sprac vrau Trauwe, *OVl. Lied. e. G.* 368, 1590 (*men kan* van *ook opvatten in de bet.* door; *dan is de bet.* „wij zijn door u volkomen gerust (gemaakt *of* gesteld))". Dat hi dor hare minne doe met wapenen soo ten tornoye, dat sijs si gepait ende hebbe joie, *Lanc.* IV, 682.

2) *Tevreden stellen*, *voldoen*, *reden van tevredenheid aan iemand geven*. Kil. contentum reddere. Plant. *contenter*. Vgl. Stallaert op payen, 2): „vergenoegen, bevredigen". ‖ Merct hoe hi (*een kluizenaar*) siere moeder (*gen. voor acc. bij een naam van vrouwelijke verwantschap*) paeit, diene te siene sere beghert: met varwen hi sijn anschijn verkeert, belokenre ogen quam hi vor hare, ende (*en zij*) sciet onbekint (*zonder hem te herkennen*) van dare, *Sp.* II[6], 61, 28. Wy (*duivelen*) moeten nerstich sijn ten rooste, opdat wy Lucifer onsen meester paeyen meughen, *Sacr.* 26, 364. Daer zullen wy zielen met hoopen hebben om Lucifer daer met te paeyene, 38, 597. — Gepaeyt sijn, ook met den 2den nv. of eene bepaling ingeleid door van of met, *met iets tevreden zijn of genoegen nemen*; ook *genoeg hebben aan*. Vgl. *Drie Dag. H.* 217; 287. ‖ Nature es met borne ende brode ghepaeit, te desen tween nes niemand aerm, maer elcman rijc, *Boëth.* 51*c*. Benijt niemens geluchichede (*l.* geluckichede); wat u es, sijt ghepaeit daermede, sijt redenlic in u begheren, *OVl. Lied. e. G.* 289, 1658. Sine warens niet te wel gepait die van der stede, *Ep. fragm.* 241, 486. Wye dat boos is van naturen, wel te doen is hem bezuren: die goede is mitten recht ghepayt, Hild. 218, 11. — Ook in de bet. *voldaan zijn ten opzichte van de betaling eener geldschuld.* ‖ Van der welcker (somme) M. ghepayet was ende al vergolden in goeden ghereden ghelde, *Vad. Mus.* 4, 347 (*a.* 1358). Vgl. bij 4). — Hem gepaeyt houden, *zich voor voldaan houden*, *over iets voldaan zijn of met iets genoegen nemen*, *met iets tevreden zijn*. Met eene bepaling in den 2den nv. of eene, ingeleid door van, aen, in of met. Vgl. enkele voorbeelden bij GEPAIT. ‖ En mach mi dat ooc niet gescien, ic sal dan wederkeren int hof ende houden mi gepait daer of, *Lanc.* III, 708. Alse C. doot was, Lyoneel hilt hem niet gepait das, hine ginc slaen op B., III, 7613. Sine hilden hen niet gepayt mettien, sine vingen mi, II, 6197. Gi seit scoonre . . . dan si mi daeden verstaen; ic houde mi wel gepayt van u, II, 7023. Gaheret hem antwerde gaf, daer hi hem wel gepayt hilt af, II, 34491. Wy sellen pogen den raet, dat die hertoge sal hem houden gepait van al, *Grimb.* I, 720. Doe clopten si an haren tant, dat was vaster dan gesworen, ende die ridders . . . hilden hem wel gepayt daer an, *Ep. fragm.* 172, 104. Hier houdic mi gepait wel inne: ic hadde onrecht, eichste (*l.* eischte) ic u mere, *Rose* 1924. Nu hout (h)u dan ghepait hier of, *Vl. Rijmk.* 783. Hier met willic mi ghepait houden, 930. Hi horde stappans hare ende berechtese dat soe alsoo hare wel ghepait van hem hilt, 2510. Wildijt ontfaen danckelike, so bem ics vro ende ic houts mi gepayt also, *Sp.* I[1], *Prol.* 96. Verstonden wi dit wel, wi souden ons tonsen huus over ghepayt houden: een luttel smaket bet met spele dan met sorghen vele, *Esop.* XII, 39. (Hi) hilt hem gepayt guetlike met dat hem in huwelike toe was gheseght ende gegheven, *Brab. Y.* VI, 929 (*vgl. ald.* 934: maer van Vlaenderen die grave . . alsoo niet ghepait en waert). „En vreest niet dat ic u ontga: ic sal heden sonder begeven met u sterven ende leven"; Artoys hilt hem dat (*l.* (*of d. i.*) das) gepayt, Velth. IV, 26, 6. Zie nog *Cass.* 1865. — Eene enkele maal komt naast hem gepaeyt houden voor de uitdr. hem gepaeyt laten sijn. Vgl. mnl. *hem iet lief laten sijn*, *hem iet leet laten sijn* (dl. 4, kol. 197). Misschien wordt *sijn* ook uitgelaten (vgl. de volgende plaats, doch waarschijnlijk moet het worden ingevoegd). ‖ Asia es wel mijn ghevouch, ic later mi ghepait (sijn) mede, *Alex.* I, 1208. — Ook in de bet. *zich voldaan verklaren of voldaan zijn ten opzichte van eene verplichting die iemand jegens ons heeft*, in het bijzonder *ten opzichte van de betaling eener geldschuld*. In het laatste geval staat *gepaeyt* met ndl. „betaald" gelijk. Vgl. bij 4). Op dezelfde voorstelling berust het woord *quitantie*, d. i. „kwijtingsbrief, kwijtscheldingsbrief" van mlat. *quitare*, fra. *quitter* (van *quitus*, lat. *quietus*); eig. „tevredenstelling, voldoening". ‖ Dat ic mi wel houde gepayt ende al vergolden van al den rechte dat mi toebehoren mochte vanden goede enz., *Vad. Mus.* 4, 346 (*a.* 1353). (So) houdic mi wel ghepayt ende vergolden . . . van der ervachticheden die si cochten, *ald.* So dat sijs hem wel ghepait hilden, 341 (*a.* 1349). Eene somme van penninghen, van den welken de voorn. D. hem hilt wel ghepaeyt ende al vergolden, ende scalt daer af quite de religieusen ende haren clooster, *Gendsch Chtb.* 50 (*a.* 1329). Van welken . . . juwelen wy ons wel ghepayt houden ende vernoucht ende daerof quite schelden . . den grave van Vlaenderen, *Hs. Egmond f.* 3*r* (*a.* 1367). — Zie nog bij GEPA(E)IT, ONGEPAEIT, en GEPAITHEIT, ONGEPAITHEIT.

3) *Verzoenen*, *zacht of gunstig stemmen*. Naast „pacare" komt bij Plant. de vertaling „placare" voor. Op de volgende plaats kan paeyen ook weergegeven worden door *sussen* (Kil. Plant. sedare): ook *sussen* heeft de beide beteekenissen „doen ophouden met schreien", gezegd van een klein kind, en „iemand tot bedaren brengen", gezegd van een toornige. ‖ Dus payen wi dat kindeken cleyn, gheboren van eender maghet reyn; het weent so menighen traen, het sal ons van sonden dwaen, *Profijt. Liedeb.* 284, 1; ook 2 *enz.* Zie ook Stallaert op payen, 3). In den eigenlijken zin van *verzoenen*, gezegd van strijdenden, staat het woord ald. op payen, 4).

4) *Betalen*. Met den 4den nv. van den persoon, *iemand voldoen* of *tevreden stellen ten opzichte van eene geldelijke verplichting* (vgl. bij 3° o. a. de uitdr. „hem gepaeyt houden ende vergolden", welke ook hiertoe kan worden gebracht), en vervolgens ook met verwisseling van object, *eene geldelijke*

schuld aan iemand voldoen, *eene koopwaar* of in het alg. *iets dat men gekocht heeft betalen*. Dezelfde bet. heeft het fra. *payer* aangenomen; vgl. ook ndl. *paaiement* (bij PAEYEMENT vermeld). *Voc. Cop.* payen, pacare. Kil. payen, solvere, satisfacere, satisdare, contentum reddere. Vgl. Stallaert op payen, 1). ‖ Visschers die visch nemen te payene int wedercomen van Mechlen, ne zelen se nyemene deelen, zi en willent doen, ende int wedercomen sal se ghelden dieghene diese neemt, *Cor. v. Antw.* 28, 93. Sijnt daetsi penege ende munte slaen also den volke nutte dochte, daer elc mede copen ende paien mochte ende vercopen, *Rose fragm. L.* 416. Gelijc dat men coopt orse ende rassiden (*d. i.* rossiden): die tgelt pait, hi machse riden, *Rose* 10115. Ghepayt den werkelieden die timmerden ane de neuwe hallc, . . 62 ℔, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 111. Den selven werklieden vanden selven werke ghepayt . . 27 ℔, 112. — Ook met een pers. in den 4den nv. ‖ Met langhen halse quam daer een crane die hem (*den wolf*) trac ute dat been; als die wolf al was ghenesen, wilde die crane ghepayt wesen, *Esop.* VIII, 5. — Ook in de bet. iemand iets *vergelden*, het hem *betaald zetten*. ‖ (H)ebbe ende vloet . . . gheeft minne als twiel der aventure, dat ewelike loopt ende ommedrayt ende elken werkere na werken payt (*loon naar werken geeft*; hoewel het woord hier vreemd is, daar het „rad van aventuren" eene zinnebeeldige voorstelling is van het blinde geluk, zoo schijnt toch *payen*, door het rijm gedekt, boven bedenking), *OVl. Lied. e. G.* 314, 23. Die ander sprac: bi onsen Heer, ic sal dese honden payen, ende ginc mitter roede mayen, *Vrouw. e. M.* VIII, 274.

PAEYENNE (PAIENNE), znw. vr. Het woord is wat zijne vorming betreft niet duidelijk, maar de beteekenis zal wel zijn *betaling*. In eene der varianten wisselt het af met pajinge. ‖ Ware ooc dat sake dat enech van dien drie persoonen die wy gecoren hebben (*tot middelaars*) van denen sceiden, soo verlore wy de paienne (*var.* pajinge) van twintich dusentich ponden . . . die soude hebben ende ontfanghen die graven, Mieris 2, 199*a* (*a.* 1318); zoo nog eens *ald.* Dat wy de paienne voirseyt verboorden, *ald. b*; zoo nog eens *ald.*

AANM. — Het woord moet gescheiden worden van het bij Stallaert 2, 326, opgegeven paine (payne), dat de beteekenissen *beslag* en *boete* heeft, en wel eene andere schrijfwijze zal zijn van peine. — Misschien is dit laatste ook bedoeld *Hs. Acq.* 226*b*: „hy coossen vuyt van allen levenden menschen te offeren gode sacrificiën ende wieroock ende gueden roke in ghedencken te paeyne voir sijn volck" (*de woorden zijn niet duidelijk*).

PAEYER(E), znw. m. *Hij die vrede maakt of sust*; zoo althans kan het woord opgevat worden in den geslachtsnaam de Paeyere, *Ann. Em.* 31, 108, *tweemaal*, 109 (*a.* 1454) (te Brugge); vgl. *Rek. v. Brugge v.* 1302, 174 en 179 (de Paiere). — Ook in de bet. *betaler* kan het woord bekend zijn geweest. Vgl. GEPAYER.

PAEYEREN (PAYEREN), -EEREN, -IEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *payer*, en dus hetzelfde als paeyen, maar met den basterduitgang -eren gevormd. *Tevreden stellen*, *voldoen*, of ook *goedgunstig stemmen*. Vgl. de vertaling „placare", aangehaald uit Plant. bij PAEYEN. ‖ God wilt dat men (*d. i.* men en) anders payire (*l.* payiere) dan daer men tkint bi sweegen (*sussen*) mochte, *Rincl.* 853.

PAEYGE (Goedthals 32). Zie PAGE.

PAEYINGE (PAYINGE, PAJINGE), znw. vr. *Betaling*. Zie een voorbeeld bij PAEYENNE.

PAEYMEESTER (PAY-, -MEISTER), znw. m. *Stedelijk ontvanger*. Vgl. ndl. *betaalmeester*. Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 335, en vgl. nog ‖ Datmen die gevangenport . . verwaeren sal mit eyn vanden paymeisteren bij hon hebbende vijf of ses mans omme kruyt ende gescuttè te leveren, *Publ. Limb.* 14, 21.

PAEIS (PAEYS) en de samenstellingen. Zie bij PAYS.

PAEYSEN. Zie PAYSEN.

PAEL (PAIL), znw. m. Ook, hoewel minder gewoon, PALE, znw. vr. Mnd. *pâl*; mhd. *phâl*; ofri. *pal*, *pel*; hd. *pfahl*; ndl. *paal*. Uit lat. *palus*; de ouderdom der overneming wordt bewezen door den verschoven ohd. vorm *phâl*, en door het voorkomen van het woord in het Ags. (*pâl*; eng. *pale* en *pole*).

1) *Paal*, *houten of steenen paal*. *Voc. Cop.* een pael van houte ocht van [eenen] steene, palus; peelkijn, paxillus; cleyn pael, paxillus. *Teuth.* paile, sudes, palus; eyn gescharpt pail, sudes; myt palen gewapent off besat, sudatus; pail maken, sudare. Kil. pael, staeck, palus, vallus, sudes, surus, statumen, pertica, paxillus. Plant. pael oft staeck, *un pau ou pieu*, palus, stipes, vallus. — Eene enkele maal heeft pael de bet. *zuil*. ‖ Alsi quamen terre stede, vondsi haerre tweer pale van goude, *Alex.* IX, 1164. Spaniën was daer ghevisiert met Ercules palen (*de zuilen van Hercules*) verchiert, VII, 1795. — Verklw. paelken, *paaltje*, ook *zuiltje* (?). *Voc. Cop.* een paelken, paxillus. Misschien is het woord als een versiersel van dezen vorm op te vatten op de volgende plaats. ‖ Eenen mantel van sawijn fluwele al ghestoffeert met eene scote van gouden laken . . . ende met XIIII paelken voren op de scoot, *Ann. Em.* 15, 273 (*a.* 1500). Doch waarschijnlijk moet voor paelken gelezen worden paelgen; zie PAELGE. — Pael komt vooral voor — *a*) gebruikt voor strafoefeningen, *schandpaal* of *schandzuil*, *strafpaal*. Zoo b.v. de paal waaraan iemand gebonden werd om gegeeseld te worden of waaraan iemand te pronk werd gezet. — *b*) als zinnebeeld van het gerecht. ‖ Dat men die pande van stundt an op den pael brenge ende maecken daer eenen kooper toe, *O. Marker.* 12, 29, 99. — *c*) als *ankerpaal*. Kil. paèl, anckerpael, tonsilla, palus de quo religatur navis. Vgl. PAELGELT en PAELMEESTER. ‖ (*Men moet niet wanhopen want*) men mochtet wenden voor die haven, lichte si streken binnen palen, Hild. 234, 236. Hoe . . blijde werden zij dan die, de pericien dies zoorghelics levens deurcommen zijnde, hem in eenen oghenblecke ter stecke ende ter palen (*in de haven*) vinden zullen, *Boëth.* 250*b*. — *d*) als *grenspaal*, en bij uitbreiding ook andere voorwerpen die eene grens aanduiden. In de oost. tongvallen luidt het mv. *pele*. Vgl. PALEN en PELEN, en ndl. „*paal* en perk aan iets stellen". *Voc. Cop.* een pael tusschen lande, limes; ghepaelt, limitatus. Kil. pael, paelsteen, terminus, lapis terminalis; meta agri, limes agro positus, *vulgo* palus. Plant. pael oft pale, *borne qui separe la terre*, *limite*, terminus, lapis terminalis, limes, meta; palen, palen stellen, *borner ou asseoir les bornes*, pangere terminos, terminos statuere. Zoo ook mnd. ‖ Die den andren sijn erve ontmet of palen uuttrect of verset, *Bloeml.* 2, 198, 281 (*N. Doct.*). Dat eerste marke of pale: die ander pale of marke; dat derde marc of besceyt, *Oorkb.* 2, 410*a* (*a.* 1295). Dat vierde pale of besceyt gaet voort van den voors. pale ende strect op tot enen anderen pale, die staet upter Gravinnensloot, ende loopt tot enen anderen pale die staet ens., *ald.* Van eynen

pael te setten is men den gerichte den cost schuldich, ende van einen pael vijfthien den. goets gelts, *Publ. Limb.* 16, 214. Hercules . . ., die die pael (*mv.*, *Maerl. schreef* pale) setten al daer se Alexander vant daernaer, *Troyen* dl. 1, vs. 735 (fr. 794 (*cil qui*) *les bonnes ilec ficha ou Alixandres les trova*). (*Als*) der heer . . . . sine pelen siner herlicheyt widet, soo wehren sijn undersaeten vurs. schuldich daertou te helpen, *Limb. Wijsd.* 5 (*a.* 1571). Dit sijn die reyne ende pele der heerlicheyt van Sint Lambrecht tot Hedel, *Publ. Limb.* 4, 292. Binnen diesen vors. reynen ende peelen, *ald.* Bys (*tot*) in (*binnen*; *of is* pele *hier op te vatten in de bet.* „gebied"?) des anderen heren pele, Nijh. 4, 405 (*a.* 1467). Onse (*l.* onser?) herlicheit pelen ind straten binnen sijnen ampte, 415 (*a.* 1468). So waer men die reede (*liniaal*, als landmeters- en rooimeesterswerktuig) toe bezighen moet, so zel die eyscher wtlegghen XL sc. . . ., ende wie een pael begheert daer die roede over ghaet, die zal den rechter geven II sc., *O. K. v. Rott.* 26, 60. — Sinen pael steken, eig. *zijn grenspaal plaatsen*, *de grenzen van zijn gebied door een zichtbaar teeken aanduiden.* ‖ Haddi moghen leven lange, hi hadde gehat in sijn bedwanghe al die werelt . . ., hi hadde sine pale ghesteken vorder (*verder uitgebreid*) dan Hercules dede of . . . Alexander, Velth. V, 43, 6 (in *Sp.* dl. 3, bl. 458). — Ook in de bet. *waken over de grenzen van zijn gebied*, bij uitbr. *zijne maatregelen nemen.* ‖ Ooc wie daer om wert bleec of vael, ic steke so nauwe minen pael, met spotte so doe ict al onder, *Scalc en Clerc* 120. — In denzelfden zin komt sinen (den) pael stellen en slaen voor; zie een voorbeeld van pael setten (Wiel. *Instr.* 151, 524) beneden kol. 21, en van pael slaen, *O. R. v. Dordr.* 2, 262, 4: „soo wanneer die schout op die lantdeelinge tot versoucke van partyen palen slaen moet, soo sal hy die vryen, seggende enz." — Palen bannen, *grenspalen door eene plechtige verklaring stellen onder de bescherming der wet.* Zie voorbeelden bij Stallaert 1, 121 op bannen. — Put ende pael, allitereerende uitdrukking voor *de grenzen van een gebied.* De eig. beteekenis is *kuil* (*greppel*) *en paal*, twee wijzen waarop men zichtbaar die grenzen aanwees. Vgl. het ww. kruesknelen (*cruesculen*) in de *Overijs. Mark.* (3, 5, 23 vlgg., *Marker. v. Verssen*), d. i. „een kruiskuil graven ter aanwijzing van de grenzen der mark" (*dat markenscheyt*). Vgl. de uitdr. putten ende palen bij PALEN. ‖ Daer is een here, die u erve wille copen . . .; coomt, wijst hem putte ende palen, *H. Cruus v. Breda* 376. Hoghe gherechte ende laghe, putte ende pale (*recht van erfscheiding*?), vischeriën ende weerde, ende alle upcominghe te water ende te lande, Mieris 2, 226*a* (*a.* 1319). — Vier palen, eene gewone uitdrukking voor *het gebied waar een zeker gezag geldt.* Het telwoord vier heeft in verschillende uitdrukkingen de beteekenis „een onbepaald getal, een zeker getal"; vgl. Grimm, *R. A.* 211; Noordewier 56; Lexer op vier, en vierschare, eig. vier banken; doch hier kan *vier* de aanduiding zijn der vier hoofdwindstreken, vgl. *Boëth.* 275*b*: de palen deser ghemeentheit, dats der weereld, zijn hare viere (h)enden, oost, west etc., *Boëth.* 275*b.* ‖ Zo wie ghevoghelte brinct binder stede vander Sluus, eist wild of them, omme te vercoopene binden viere palen vander maerct ende el nieuwer, *ZVl. Bijdr.* 3, 280, 31; zoo nog meermalen *ald.*; ook 278, 14. — Vooral dient enes vier palen ter aanduiding van *het terrein of gebied waar iemand heer en meester is*, *huis en erf*, *huis en hof.* Zoo ook mnd. „bynnen synem huse unde have, dat is binnen synen *veer palen*" (*Sassensp.* II, 66 glosse). — Eene comische herinnering aan deze oude uitdrukking vindt men in *Uilensp. Volksb.* 12*v*: „op een tijt quam hi riden door dat lant ende die hertoge (*die hem zijn land verboden had*) quam hem tegen ende Ulespiegel sach hem van verre, ende hi terstont van zijn peert ende stac dat peert den hals af ende sneet hem den buyc op ende dat inghewant werp hi wt ende stelde dat peert metten IIII voeten opwaert, ende ghinc in dat peert sitten". En op de vraag van den hertog, waarom hij dat deed, antwoordde hij: „genade mijns lijfs, ic ghinc sitten in mijn peert, want ic hebbe dicwijl hooren seggen dat elc vri is in sijn IIII palen". — Ook komt in sine vier palen (comen en liggen) voor in dezelfde bet. als in sine vier stapelen (zie STAPEL), nl. *in zijn ziekbed.* Hier heeft pael niet de bet. *grenspaal*, maar die van *onderstel*, *stut*, *poot* (van een meubel), *een houten paal waarop iets rust.* ‖ Sie hebben soodane guet in weren als die salige N. hadde, eer hie in syne vier pale quam (*eer hij bedlegerig werd*), ind doe hie ghenck, stont ind mechtich was, Racer 4, 201 (zie de aant. ald. en vgl. 5, 389 vlg.); ook 203.

2) Uit de bij 1, *d*) vermelde opvatting ontwikkelt zich de bet. *grens.* Vgl. ndl. verouderd *landpalen.* Het woord wordt in het Mnl. ook gebruikt in het enkv., waar wij het mv. *grenzen*, bezigen. Kil. paelen des lands, limites, orae, fines, confinia, regiones. Plant. palen des lands, grenzen, *des limites*, *frontieres d'un pais.* ‖ Dat si bewaerden sheren palen, Hild. 167, 313. Dattie palen sijn behoet, 195, 35; 214, 104; 252, 132. Liet een heer sijn palen roeren ende sijn volc op slooten voeren sonder weer, soo hiet hi blode, 214, 99; ook 252, 127 (*de betn.* grenzen *en* gebied *loopen hier en elders*, *evenals bij lat.* fines, *ineen*). Hier en booven en sal dy greeve van Ghelren . . . engeyne gut enwech gheeven dar dy pael der graefschape van Gelren meede vormenret weerden of gekrenct (*hier is* pael *mv. blijkens* weerden), Nijh. 1, 183 (*a.* 1318). Omme hem (*den graaf van Vlaanderen*) weder te doen ebbene de palen van Vlaenderen ghelijc datse van (h)auden tiden sine voorderen ghauden (*gehouden*) adden, *Rek. v. Gent* 1, 471. Die utetrocken te Curterike waert . . . omme te ghecrighene de palen van Vlaenderen, 475 (*vgl.* Hooft, *N. Hist.* 161: kryghende alzoo de paalen van Luxenburgh). Te Nyemaghen quam hi ghevaren ende stichter eene veste, . . . teenen pale van den Roomschen rike, *IX Best.* 160. Waer sine vinden mochten yet optie palen van haren lande, Velth. VI, 20, 62. (Si) reden metten coninc . . . totdat sij quamen aen sijn palen, *Rosafiere* 904 (*Mnl. Ged. en Fragm.*, bl. 520). Gi hebt, here, leden die pale: hi antwerde . . . dat hi inden casteel varen soude ende om die palen niet laten woude, *Lanc.* III, 2193. Hi es leden di (*die*) pale van Galoie, II, 40390. De rechten, heerlicheden, justicie ende paelen van den zelven lande te bewarene, *Ann. Em.* 14, 389 (*a.* 1488). (Aurelianus) brachte Rome tsinen ouden pale, *Sp.* II^3, 38, 17. Doch dede hi borge . . . op die pale van sinen lande maken ende grote stede, *Lorr.* I, 2113. Een borch op die palen vanden lande staende, *dividiculum*, *Voc. Cop.* Dander (*kameel*) ne loopt over sine palen niet, *Nat. Bl.* II, 564 (lat. *nec isti amplius quam solita spacia volunt egredi*; *varr.* sinen pael, sinen pas). Dat de stede van der Sluus es een notable stede, ghestaen ende ghelegen up den uutkant van zinen lande van Vlaenderen ende ten

frontieren van der zee grotelike ten bescudde van zinen palen, *ZVl. Bijdr.* 4, 65 (*a.* 1389); ook 66. Dat hy en soude sijns wijfs palen (*de grenzen van het gebied zijner vrouw*) niet laten corten noch haer landt, *Cron. v. Vlaend.* 1, 126. Dat ich haere palen ende voorpalen des vorscr. lands hueden ende waren sal, Nijh. 2, 270 (*a.* 1371). — Spreekwoordelijk. ‖ Want ic te verre over minen pael was getorden, *Pelgrimage* 115*a* (*ik had de gelegenheid laten voorbijgaan*). Als dusdaene nemen taswerc (*een werk aannemen*) hoe wel dat ment waent bespreken, si sullen boven den pale steken (*zich niet aan de gestelde voorwaarden houden* of eerder *zich op eene onrechtmatige wijze bevoordeelen*; eig. „hunne grenzen verder trekken dan waarop zij recht hebben"; vgl. Wiel. *Instr.* 151, 524: „zo wie den pael voorder stelt dan hij behoort, om land te winnene of tsijne te breedene, die committeert diefte"), ende versubtilen hare maten ter liede cost ende te hare baten, *Sp. d. Sonden* 4518.

3) *Gebied, de binnen bepaalde grenzen besloten oppervlakte of ruimte.* Vgl. bij 2) en lat. *fines.* ‖ Omdat aertrike es ront, so en can die zonne tenen male niet al beschinen hare pale, *Lsp.* I, 11, 76. Alse haer vader sterf . . ., wert hi coninc van Ytale ende besat . . . zijns zweers pale ende was coninc drie jare, *Lsp.* I, 42, 116. Om andren of te breken sijn lant ofte sine pale (*grenzen* of *gebied*), III, 25, 96. Sonder enich keren weder socht hi die helle thoren palen (*onverbiddelijk moest hij naar het hellerijk, de hel*), Hild. 156, 38 (thoren palen *kan hier gevoeglijk onvertaald blijven*). Die buten (*in den vreemde*) ere willen halen, die souden binnen hore palen (*op hun eigen terrein*) oversien dat daer ghebrect, soo datter nyemant op en sprect, 75, 115. Dat de zee haer overvloet binnen zekren stecken houden moet, noch niet en moghe . . . hare palen ghebreiden over al, *Boëth.* 98*c* (lat. ald. *latos tendere terminos*). Ooc hebben sy ons te desen spele versocht buten hare palen, *Grimb.* II, 1677. Aldus . . . soo trac Eduwaert voren in de palen van Vrancrike, *Brab. Y.* V, 4073. Haer (*der katten*) vechten onderlanghe es groot, dats bedi . . . dat elc wille houden sine pale daer hi in musen sal, *Nat. Bl.* II, 2868. Eer die keyser conde comen . . uten palen van Parone, Velth. V, 42, 45 (*Sp.* dl. 3, bl. 458). Lodewijc . . . die meerderde hem ooc sijn palen ende gaf hem een deele van sijnen landen, *Exc. Cron.* 88*d*. Ende andre grainen, wassende onder de palen vander capelle van Spranghe, *Ordonn. v. Filips v. Bourg. v.* 1464. Die verre buten reden dwalen, die en vinden niet der eren palen noch den wech der ewicheit, Hild. 192, 247. Hoe die Romeyne te male bedwonghen hadden (*onder hunne macht hadden*) der weerelt pale (*de geheele wereld*) die wijle dat si waren eendrachtich, *Denkm.* 3, 200, 13.

4) De beteekenis *grens* ontwikkelt zich tot enkele gewijzigde opvattingen. — *a*) *Maat.* ‖ Ne ganc niet over dese pale (nl. *bij het overpeinzen der Drieëenheid*), *Wap. M.* III, 478 (*hier kan men het woord ook nog weergeven door* gestelde grens). Die teghen den avent is genoot ter feesten, sal min ter maeltijd eten . .; hi sal ter maeltijt houden pael om te houdene dat avontmael, *Sp. d. Sonden* 290. — *b*) *Regel, wet, vastgestelde verordening waarbuiten men niet gaan mag.* ‖ Zo hebben de broedere ende de zustre ghecort ende ooc curten alle daghen den sieken hare palen, *Belg. Mus.* 7, 94, 23 (*a.* 1349; *ook boven bij* 2° *kwam de uitdr.* enes palen corten *voor*). Dit point is gheterminert dat sy hare palen hebben sullen also sy hemlieden gheordineert hebben gheweest, *ald.* Hoe minne noch pael noch wet en heeft, *Boëth. Index* VI *c.* Wie heeft den minnaer pael gheset? haer selve es minne de staercste wet, *ald.* 190*c* (lat. ald. *b*: *quis legem det amantibus?*). Die uwe hebdi getekent wale als (*gelijk*) sine scape . . . die goede haerde voorsiet; dat sijn die volgen uwe pale ende laten de quaetheit, *Flandr.* II, 88. — Hiertoe behoort ook *Wap. Rog.* 374: „dat die ziele dit al betale es wel ghemeten bi desen pale (*is billijk volgens deze verordening of ordening Gods*): wilsoe haer overdaet traghen, soe vellede wel die plaghen". — *c*) *Tijdperk, door bepaalde grenzen afgesloten of afgeperkte tijd.* ‖ November, die die elfste pale brenghet van des menschen nature, Hild. 99, 160.

Aanm. — Niet duidelijk is Hild. 167, 330: „si bleven veel der jaren deerste palen vanden lande, ende ooc bewaerden sijt sonder schande". Verwijs verklaart in het gloss. het woord door *grensbewoners*, doch naar het schijnt zonder genoegzamen grond. Misschien is de bet. *zuil, steunpilaar*, eene opvatting, die zich uit de onder 1) genoemde, waar het woord ook in den zin van *zuil* voorkomt, geleidelijk kan hebben ontwikkeld.

PAEL (pail), znw. m. *Poel, plas.* Het woord is hoogstwaarschijnlijk verwant met *poel*, dat in verschillende ogerm. talen voorkomt, en waarvoor men geen overneming uit het Latijn kan aannemen. Wat den vorm betreft zou pael ontleend kunnen zijn aan lat. *palus*, doch de weg waarlangs dit zou geschied zijn, is, bij het ontbreken van het woord in de andere germ. talen, niet aan te wijzen. Met *pael* gevormd zijn de samenstelling paellander en de afleiding paellinc (paeldinc, palinc). Vgl. ook paelplanke en paliaert. *Peel* dat uit *Pedel* is samengetrokken heeft met deze woordfamilie niets te maken; zie *Nom. Geogr.* 2, 94; 3, 352. Het woord is slechts gevonden in een voorbeeld uit de oostelijke tongvallen, doch er is geen reden om het ook niet voor de andere als mogelijk aan te nemen; vgl. het algemeen noord- en zndl. *paling.* ‖ D. enen pail laten graven dair men dat keerquaet storten sold, . . . ende 2 krumst. voir enen pael (*paal*) gegeven (*dien men misschien in het poeltje gelegd heeft om te beletten dat het vuilnis de geheele oppervlakte er van zou gaan bedekken*), *Rek. v. Hattem* 185.

PAELDE (paeldie). Zie paelge.

PAELDERINC (*Rek. v. Egmond v.* 1391). Zie paeldinc.

PAELDIJC, znw. m. *Een door het aanbrengen van palen versterkte dijk, paaldijk* (Boekenoogen 724). ‖ An bolwercken ende andere wercken die zeer . . costelick zijn, alsoo zy up twater leggen ende veel paeldijcx te houden hebben . . . 1400 *ℓ*, *Inform.* 83 (*te Hoorn*).

PAELDINC (-ding); ook paeldrinc (-dranc), paelderinc, padelinc en paellinc, palinc), znw. m. Het woord is uitsluitend ndl. en de oorsprong er van is niet zeker: in de andere talen gebruikt men er voor het woord voor *aal* (fra. *anguille*; vgl. bij Junius, *Nomenclator*: „*anguilla decumana*, Al. *gross aal*, B. *palinck*") of eene samenstelling met dit woord (hd. *mooraal*; eng. *eel, spitchcockeel*). Waarschijnlijk is het eene afleiding van pael, 2de Art.; z. ald. en vgl. paliaert. Het woord waarvan paeldinc is afgeleid, behoeft niet juist **paelt* (**paeld*) geluid te hebben; de oorspronkelijke vorm is waarschijnlijk (om het tegenwoordige ndl. woord) paellinc (van pael, in de bet. *poel*; z. ald.) geweest, waaruit zich paeldinc heeft ontwikkeld als in ndl. *spelden* (dial. voor *spellen*; Te Winkel, bl. 272, die aldaar ook

paeldinc noemt). De meening van Franck, dat paellinc uit paeldinc zou zijn geassimileerd, is minder waarschijnlijk. *Paling*. Kil. paelinck, anguilla decumana, anguilla procerior; paelinckscheere j. aelscheere. ‖ Anguilla dats een paeldinc . ., een visch ghemaect als een serpent; van vischenlime ende some van sade ende vander aerde sonder ghegade wast die paeldinc, *Nat. Bl.* V, 51 (*var. B.* palinc, palync); ook 58 (den paeldinc, *varr.* paeldiinc, paelinc); 71 (paeldinx smout, *var.* paelincsmout); 167 (paeldrinc (*varr.* paeldinc, paelinc); VI, 143 (paeldrinc; *varr.* paeldinc, paelinc); 767 (paelding, *var.* palinc). Een visch . . ghescepen . . na den ael oft naden paelinc, V, 291. Ael, paelinc, butte, crabbe ende diergeliken, *O. R. v. Dordr.* 1, 267 (*a.* 1430). Ael, paellinc, but ende crabbe, 268. Mitter roede . . (die) hem want omden lanc (*zijde*) ghelijc oft een paellinc waer, *Vrouw. e. M.* VIII, 217. Paeldinghe ccc (*in het Lat.* xxx) voete lanc, *Sp.* I[1], 18, 75 (*var. B.* palinghe). In Indiën sijn paeldringhen wel xxx voeten lanc, *Mandev. f.* 40*c*. Snoeck ende grote paeldinghen, V. d. Wall 1, 223 (14*de eeuw*). Een dusent paeldinchs (*betaalt*) ɪɪ d., *ZVl. Bijdr.* 5, 37 (*a.* 1252 *te Sluis*). Van costen te haringhe, te cabelgauwe ende te paeldinghe, *Invent. v. Br.* 4, 434. Dat niement paeldinghen onder alen minghelen moet no alen onder paeldinghen, *ZVl. Bijdr.* 6, 179, 19 (*a.* 1441 *te Sluis*). Een visscherie van palinck, *Inform.* 373 (*te Gouda*). Van paeldringhe (*betaald*) nyet, *R. v. Utr.* 1, 32. Dat niemen gheene (h)ale en vercoope onder paeldinc no over paeldinc, *Voorgeb. v. Gent* 48 (*a.* 1350). An snoec ende an paeldringe, *Rek. v. Rott.* 45 (*a.* 1426). — Paeldrinc komt nog voor *Rek. Bissc. v. Utr.* 423; 430 *tweemaal*; *H. Cruus v. Breda* 120; *Rek. d. Gr.* 1, 245. — Paeldinc, *Gesch. v. Antw.* 2, 464 (paeldingh); *Rek. v. Gent* 1, 152 (van 4 paeldinghen); Stallaert 2, 332. — Paeldranc, *O. G. Maalt.* 174 (geg. om paeldranc ɪɪ½ gld.). — Paelderinc, *Rek. v. Egmond f.* 91*v* (*a.* 1391). — Padelinc (metathesis van paeldinc), Jan Yp. 89 *hs.* (*t.* palingen). — Palinc (paling), *Hs.* Yp. 127*d*; *Reg.* 45*a*; 45*b* (de cleyn lampreyen sijn beter dan den palinck); *Altd. Blätt.* 1, 166, 39; *Proza-Sp.* 6*a*. — Samenst. talpaeldinc (-palinc), *paling die bij het tal wordt verkocht*. ‖ Zo gheven zy elken zieken v talpaeldinghe also clene als dormaelkine, *Belg. Mus.* 7, 86 (*a.* 1349 *te Gent*).

PAELDINCSETE (*PALINC-, -SETTE), znw. vr. *Plaats waar paling gevischt wordt*, *palingvijver*, of *het zetten of uitzetten van palingfuiken*, al naarmate *sete* van sitten of van setten moet worden afgeleid; het laatste is het waarschijnlijkst; vgl. SETE, en *Oorkb.* 2, 132*a*: „aliquas positiones s. capturas piscium, que *seten* dicuntur"; ook *het recht daartoe* (bij Duc. *anguillarum positio*). ‖ (Datmen) benam den stroom van haerlieder paeldingzete, *Invent. v. Br.* 4, 142. Der groter visscherie ende palinczete in alle de ghebanne waterganghen, 247. Anguillarum capturam que vulgo dicitur *paeldingsetthen* (*a.* 1188), *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 251. Piscariam que vulgo *paeldingesetten* dicitur (*a.* 1236), *ald.* Zie nog een voorbeeld van palincksete bij Stallaert 2, 337.

PAELDINCSETTE. Zie bij het vorig Art.

PAELDRINC (-DRING). Zie PAELDINC.

PAELGE (-GIE, uitspr. met palatale *g*; ook PAELDIE (PAELDE?), znw. vr. Van fra. *paille*, lat. *palea*. *Stroo*. Kil. palie, kaf, palea, acus; ook palie, houde (*de huls van peulvruchten*), siliqua, folliculus, calyx, volvulus. ‖ Leeuwen ende ossen . . . sullen te zamen eten paelgien, *Lsp.* II, 18, 33 (lat. ald. *leo et bos simul paleas manducabunt*). Wrijftmene (*den steen*), hi heft op . . . caf ende paelgen van stro (*Maerlant schijnt hier onder* „paelgen" het afval van stroo, strootjes *te verstaan*), *Nat. Bl.* XII, 588 (*var.* palie; lat. *attrahit paleas calefactus*). Paelgen trect hi ende ontfaet, 785 (lat. *paleas attrahit*; *het mv. zal gevolgd zijn naar het Latijn*). Enen pit maecten si . . . met paelgen al bedect, daer die hertoge henen trect, daer storti inne, *Sp.* IV[1], 59, 76 (*Brab. Y.* II, 5130). Sij heeft huer kindeken gheleyt op die paelden (*l.* paeldien ?) ende opt stroo in die crebbe, *Marialeg.* 2, 11 *var.* (*ths.* op dat caf). — Ook in de bet. *schilfer* (vla. *palie*, bij De Bo en Schuermans), bepaaldelijk *vijlsel van ijzer*, *hamerslag*, in welken zin ook fra. *paille* wordt gebruikt. ‖ Twee dragma en(de) half paellen van ijser, *Scep v. W.* 24*d*. — Ook in den zin van *loovertje*; fra. *paillette*. ‖ Een fluweelen mutskin met paelgen, *Ann. Em.* 17, 42 (*a.* 1529). Een grooten crans met sylvere vergulde paelgen, 43. Eenen rooden fluellen hoet gheborduert met zylvere vergulde paelge, 44. — Waarschijnlijk moet aldus ook gelezen worden voor paelken in eene plaats bij PAEL, 1).

PAELGELT, znw. o. Belasting te Amsterdam e. e. te betalen van ieder schip dat voor de ankerpalen bij de haven komt, naar gelang van zijn lading. Kil. paelgheld, *Hol. Amsterd.* vectigal nauticum, vectigal navis palo s. vallo alligatae, tributum palis nauticis impositum. ‖ *Van paelgelde nijer scepe*. Item is overdragen dat alle nije scepe die men hier int lant bouwet die men ter zeewaert vuert sculdich soelen sijn halff paelgelt te gheven, *Overijs. R.* I[1], 134 (misschien heeft het woord hier de bet. van ndl. *paalgeld*, nl. „geld dat door schippers betaald wordt voor het onderhoud van paalwerk"). Der (*l.* die) stede (*Amsterdam*) heeft hiervooren ontfang gemaict van der paelkiste (*het fonds gevormd door de opbrengst van het paalgeld*) van 139 ℔, . . . ente tghuendt dat in teen jaer van tpaelgelt overt, dat bewaeren zy tegens tanderde jaer, daeromme men hier wederneempt in uytgeven tvoors. paelgelt, *Inform.* 173.

PAELGENOOT, znw. m. *Aanpalend buurman*, *aangrenzend eigenaar*. Vgl. REINGENOOT. Zie voorbeelden uit de 15de en 16de eeuw bij Stallaert 2, 332.

PAELGETTE. Zie PAILLETTE.

PAELGRAVE, znw. m. (*Brab. Y.* III, 152). Zie PALENSGRAVE.

PAELIAERT. Zie PALIAERT.

*PAELKEN. Zie PAELGE en vgl. de plaats bij PAEL, 1).

PAELKISTE, znw. vr. *Het fonds gevormd door de opbrengst van het* „*paelgelt*" (z. ald.) te Amsterdam. ‖ Van de paelkiste ende es lastgelt dat men van alle goet geeft, *Inform.* 168; zie nog een voorbeeld bij PAELGELT. — Ook PAELKISTGELT geheeten (paelkiste moest eigenlijk „paelgeltkiste" heeten, evenals paelmeester eig. „paelgeltmeester". Zie een voorbeeld bij PAELMEESTER. Het ndl. *paalkist* heeft eene geheel andere beteekenis (zie Van Dale).

PAELLANDER (PALANDER), -LENDER, znw. m. *Bewoner van een* „*paellant*" *of moerasland*, *polderland*, dus *poldergast*, en, daar deze voor het aanleggen van aardwerken gebruikt werden, ook *aardwerker*. Een woord *paellant voor *moerasland*, *polderland* is tot heden niet gevonden, doch het kan bestaan hebben (vgl. PAEL, 2de Art. en PALIAERT);

waarschijnlijk is ook paellinc (*paling*) van hetzelfde woord pael gevormd. ‖ Tot vestnisse der stat is men averkomen to maken eynen nyen wall . . .; dair op hier doen hailen is meester Simon die walmeister van den palenderen, dair an die vorss. wall verdingt is op syne kost to maken in vurwerden dat men hon . . geven sall enz., *Overrentmeestersrekening van Zutfen v.* 1496, *aangeh. Navorscher* 5, 87. Alsoo W. hebben wold, doe de paellanders hyer comen waeren, dat ick ze een huys hoeren sold gheleghen bij der poorten, *Rek. v. Arnhem v.* 1515, *aangeh. Navorscher* 4, 260. Tot dye brugge . . ., dar dye palanders die eyrde aver voerden, *ald.* Den paellenders van dat sije gearbeyt hadden an den nyen torn geg. enz., *ald.* Een hecken toe maecken daer die paellenders door voerden eerde opten waell, *ald.* — In eene van de bovengenoemde verschillende opvatting komt paellant (paellanden) voor in het Vlaamsch, nl. *de buiten de muren van Brugge gelegen aanhoorigheden.* Hier heeft pael dus de bet. *grens* of *grenspaal.* ‖ Twee cohieren van paellanden, *Invent. v. Br. Intr.* 9. Hoofdyngen paellanden van Brugge, *ald.* Zie nog *Invent. v. Br.* Gloss. op paellanden.

PAELLANT. Zie twee woorden van dezen vorm met verschillende beteekenissen bij het vorig Art.

PAELLE. Zie PAELGE.

PAELLINC. Zie PAELDINC.

PAELMAKER (PAILMEKER), znw. m. *Een werkman die palen bewerkt. Teuth.* pailmeker, sudas, -atis; sudates, -is.

PAELMEESTER (-MEYSTER), znw. m. — 1) Benaming van den *stedelijken ambtenaar*, te Amsterdam en elders, *belast met de ontvangst en het beheer van* paelgelt *en* paelkiste (z. d. woorden). ‖ Dat nyemant en moet goet upslaen dat van der zee comt noch sijn last breken, hy en sal dat die paelmeesters eerst te kennen geven ende scryven laten, *R. v. Amst.* 63, 59 (*vgl. ald.* 134, 201: hy en sal eerst gaen by den paelmeesters ende verpalen zijn guet); ook 203; 401. Men geeft van paelkistgelt, te weten dat niemant zijn last breecken en moet, hy en moet eerst den paelmeester betailen, van een last huyden 3½ st., *enz., Inform.* 176 (*te Amsterdam*). Aldus zal elc van sinen ampte hebben: tolnaer ende paelmeijster tien gulden, *Overijs. R.* I[1], 81 (*te Kampen*). Zie de aanhaling uit Wagenaar, *Beschr. v. Amst.* 10, 68 in *Inform.* Gloss. — Samenst. paelmeestershuysgen, te Amst., het huisje van den ambtenaar met de ontvangst van het paalgeld belast (*R. v. Amst.* 263, 525). Bij Van Dale staat *paalmeester* opgeteekend in de bet. „ontvanger van het paalgeld” (in de ndl. bet.) en „opzichter over het paalwerk”.

2) In andere streken, vooral in Brabant, *erfscheider, de ambtenaar belast met het beslechten van geschillen over de grenzen van landerijen.* Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 332.

PAELPLANKEN (PALE-), zw. ww. trans. *Voorzien van* of *bekleeden met „paelplanken”*, d. z. *grondbalken*, fra. *madriers, palplanches* (in de 18de eeuw). Dewijl de verbinding van *pael* in de gewone beteekenis en *planke* niet goed te begrijpen is, zoo is de vraag gewettigd of men pael ook op te vatten heeft in de bet. *moeras.* Vgl. PAEL, 2de Art., PAELLANDER, PAELDINC en PALIAERT. Dat grondbalken genoemd worden „moerasbalken, d. i. „in moeras gelegde balken”, is niet onnatuurlijk. Het hedendaagsche antwerpsche *paalplank, palplank* (*Antw. Idiot.* 1, 329 en 3, 931) zal wel naar het voorbeeld van fra. *palplanche* zijn gevormd. ‖ II hoofde (*van een brug*) ghepijlt ende gheleyct, gheplanct ende ghepaelplanct, *Invent. v. Br.* 3, 470. Van den crebbedam ter . . . brucghe te makene in tasse, te paleplankene, 2, 184.

PAELRE (PAELDER), znw. m. Van palen; z. ald. *Erfscheider.* Zie PAELMEESTER, 2) en voorbeelden bij Stallaert 2, 331 vlg.

PAELSCEIDINGE, znw. vr. *Afpaling* (*paalscheiding*) van een eigendom, een grondstuk, *het aanwijzen van de grenzen tusschen erven door middel van palen.* Vgl. PAEL, 1, *c*) in de bet. „grenspaal”. ‖ *Van paelsceidinge.* Wairt sake dat yement an den anderen ghebrec hadde van erve te sceiden, dair hoire enich den rechter mitten scepenen up begheert te hebben sijn pael te steken, dat sal tgherecht sceiden bi den bueren, *Leid. Keurb.* 4, 14 (*a.* 1406). (Wi) hebben hem verclaert ende bekent haere limitatie ende paelscheidinghen van haeren vryheiden tote Woudewaert te hebbene, *R. v. Steenberg.* 49 (*a.* 1356). Zie ook Mieris 3, 403 (*a.* 1385) *e. e.*

PAELSTAKE, znw. vr. Tautologische samenstelling van pael en stake. Hetzelfde als pael in de bet. *grenspaal of grens.* Vgl. bij PAEL de uitdr. pael steken. *Voc. Cop.* paelstaken, limitationes.

PAELSTEDE, -STAT, znw. vr. (en ml.?). Van pael in de bet. „grenspaal”. *De plaats waar grenspalen staan*, d. i. *grens* of *grenzen.* ‖ Dat tgoet ende hof vander kemenaden bynnen den paelsteden der heerlicheit van Helmont gelegen is, want die paelsteden gaen tot enz. ende van daer tot enen pael, die stont biden goede geheiten Cruysschot aen enen ecker gheiten Paelecker ende so voort zuytwaert tot anderen paelsteden, *Oork. v. Helmond* 95 (*a.* 1415); ook 96 (binnen horen paelsteden wesende ende gelegen). Buten die paelsteden hore stat, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 784 (*a.* 1330). Van den paelsceden (*l.* paelsteden) die in twiste stonden tusschen tlandt van Breda . . . ende tgraefscap van Hollant, Mieris 2, 357*a* (*a.* 1325). Dat de paelstede (*l.* paelsteden?) tusschen tlandt van Breda ende tusschen tgraefscap van Hollant sijn aldus, 358*a*. Altoos zullen wij . . . onsen paelstede verweren, V. d. Wall 1, 201 (*a.* 1346; *vgl. ald.* buten onsen palen van Hollant, van Zeelant ende Vrieslant). Het stedeken Zulp op de paelsteden van Kolen, *aangeh. bij* V. Hasselt *op* Kil. 479 (*de lezing is juist, en de gissing van* V. H., *dat men misschien* paelsteen *lezen moet, kan vervallen*). Alsoo verre als sine paelstaden gaen, Nijh. 2, 70 (*a.* 1354); zoo nog eens *ald.* Alle onse gherichten, gheleyde ende straten, . . . die binnen desen paelsteden ende terminen gheleghen sijn, 118 (*a.* 1359). Weert sake dat . . . stoot gheviele van paelsteden of van erfnisse, 123.

PAELSTEEN, znw. m. *Grenssteen.* Zie de aanhaling uit Kil. („pael, paelsteen”) bij PAEL. ‖ So wie eenen paelsteen weert (*wegneemt?*) om de scheydinge vanden lande te verdonckerene, . . . die verbuert xx ℔, Wiel. *Instr.* 151, 523. Vgl. in Joos, *Waasch Idiot.* 501, de spreekw. zegswijze: „paalsteenen verzetten en houwelijken beletten is doodzonde”.

PAELSTORINGE, znw. vr. Eig. *het vernielen van een grenspaal*; bij uitbreiding ook waarschijnlijk in de ruimere opvatting *het betwisten van de door een ander als rechtmatig erkende grenzen van een erf.* ‖ Soo wye paelstoringe doet off deede, die sal ten rechtdage gehouden weesen naeder stooringe te recht te comen, ende sijn partye een rechtelicke weete aff laeten geschieden, *O. R. v. Dordr.* 2, 263, 54 (*vgl. ald.* „ick slae deesen pael . . . van rechts weegen;

ick gebie dat nyemandt dyen pael en stoort, hy en stoore binnen jaer ende dach ende dat voor een gebannen vierschaer").

PAEN. Zie PANE.

PAEN, znw. m. vr.(?). Hetzelfde misschien als pant in de bet. *galerij*. Het woord komt voor *Ypriana* 2, 119: „van maken nn panneelen van glase in de paen en van den ooghe in den nieuwen ghievel van der Halle" (*a.* 1373), alwaar er door den uitgever Vandenpeereboom de beteekenis *voorhal* of *vestibule* aan wordt toegekend (vgl. Kil. pand, ambulacrum). Ook in paenbaer heeft paen de bet. pand (lat. „pignus").

PAENASSISE, -CHYS. Zie PANASSISE.

PAENBAER, -BARICH, bnw. *Pandbaar*. Vgl. PANTBAER. ‖ Noch einich man der sich paenbarich kent inder banck Beeck, *Publ. Limb.* 16, 222. Der selleff der dat vonnesse verloren hadde off der sich paenbarich gegeven hadde, *ald.* — Dergene der dat vonnesse verloren hadde off paenbaer gegeven hadde, *ald.*

PAENDER (PAENRE, PANDER, PENDER, PEENDER), znw. m. en vr. Van fra. *panier*, lat. *panarium*. Eig. *broodmand*, *broodkorf*; bij uitbr. *mand*, *korf* in het algemeen, ndl. dial. *paander* (ook in de 17de eeuw, *Wdb. op* Bredero); ook *pander*, *pender* (De Bo 817; *Antw. Idiot.* 952; Schuermans 451, *Bijv.* 233), fri. *paender*. De vorm panner wordt vermeld bij Plant. („panner oft korf, *pannier*"), paner bij Kil. („paner, panarium, sporta, cista, canistrum, calathus, corbis"). *Voc. Cop.* peender, capisterium. ‖ Gheent heilechdoem dat hi brochte in eenen paenre, *Sp.* III², 14, 89 (lat. *apprehendentes sportellam*; *vgl. vs.* 18 mandekijn). Doe togedi hem paenre viere, . . . deen was vul van rosen root, dander vul witter rosen, . . die vierde paender selverijn enz., III⁴, 17, 54 (lat. *quattuor calathos*). Die paenre metten rosen root, 62. Met manden ende met groten paenderen, *H. Cruus v. Breda* 509. De man van buten met eenen eyerpaendere, *Belg. Mus.* 2, 121 (*Han. II.* 2). Een pannekoeke wten paendere vanden derven brooden, *Haagsche Bijbel* 1, 69*a* (*Exod.* 29, 23: *laganum de canistro azymorum*). Kere om dijn hant als een wijngaertman ten paenre waert, *D. B. Jerem.* 6, 9 (lat. *quasi vindemiator ad cartallum*; in onze vert. „gelijk een wijnlezer aan de *korven*"). Soo sulstu nemen die primiciën van alle dinc vruchte ende legghense in een paenre, *Deuter.* 26, 2. Die paep sal die paenre ontfaen van dijnre hant, *ald.* 4. Sijn oudste zone J. nam eender armer weduwen eene paenre fruyts sonder betalen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 8. Eenen pendere, een berrie, een ryve, een sickele, *Gesch. v. Antw.* 2, 650. Van elken pandere eyeren III den. par., van allen anderen sacken of panderen van fruyte ofte eyeren en zal de voors. offlcyer niet hebben, *Ann. Em.* 15, 29 (*a.* 1526). Die mande metten heilichdommen, *Brab. Y.* I, 1583 (*varr.* den peender, pender). Zoo ook Despars 4, 33 (paender); 35 (paendere). — Verklw. paenrekijn (paender-, -ken), *mandje*. ‖ Hij vlechde een paenreken, *Vaderb.* 84*a*. — Misschien moet voor mander, vermeld bij CORSTBROOT (vgl. ook *Rek. Bissc. v. Utr.* 327: „II mander heerincs"), gelezen worden pander; of mander is op te vatten als eene versmelting van *mande* en *pander*; vgl. ndl. dial. *domeneer* uit *domenee* en *meneer*. — Spreekw. „ic en come niet in uwe pander" (*in uw schuitje*), *Argum.* 376. — Samenst. paenderwise (paenre-, -wijs), bijw. *Op de wijze van het hengsel eener mand gebouwd*, *een elliptischen boog vormende*. Zie De Bo op paanderboog (waarvoor ook *paander* gebruikt wordt). „De paanderboog verschilt van den cirkel, den puntboog (spitsboog) en van den zinkboog die doorgezonken is" (t. a. p.). ‖ Eene steenine brueghe verwolven paenderwijs te dien hende dat se de scepen niet beletten zal te lidene, *Invent. v. Brugge* 3, 323.

PAENDERMAKER (PAENRE-, PEENRE-), znw. m. *Mandemaker*. Het woord komt in de 14de eeuw herhaaldelijk als geslachtsnaam voor. ‖ Annekin de Paenremakere, *Ann. Em.* 25, 243 (*a.* 1342 *te Oudenaarden*), Arnout de Paenremakere, 254. Jan de Peenremakere, 280.

PAENHUUS. Zie PANHUUS.

PAENRE. Zie PAENDER.

PAENREMAKER. Zie PAENDERMAKER.

PAENTERIE (*Rek. d. Gr.* 1, 55). Zie PANETERIE.

PAEP. Zie PAPE.

PAEPSCAP, -SCIP, -SCEP, znw. o. en vr. Mnd. *papeschop*, *pâpschup*, daarnaast ook het in het Mnl. niet bekende *pâpheit*; mhd. *phafschaft*; ook *phafheit*.

1) *Priesterschap*, *priesterdom*, *priesterlijke waardigheid*. *Voc. Cop.* paepscap, papatus, sacerdotium. *Gloss. Bern.* papschap, clerus. ‖ Dat hi . . . vercochte omme ghelt dat paepscep . . . waest bi stonden, waest bi jare, *Rijmb.* 21938 (lat. *vendebat sacerdotii principatum*). Anna ende Cayphas waren bisscoppe . . in Jherusalem ende hadden tpaepscep onder hem, 21989. Een priester . . ., die een wijf hadde . . . eer hi te priester wart gecoren, maer sint hi quam ter paepscap inne, so begaf hi sine papinne, *Sp.* III⁷, 38, 34. Naer sine paepscap XL jaer, 45 (lat. *anno quadragesimo ordinationis sue*). Comt in tpaepscap, *Sp.* II⁶, 76, 53 (lat. *intra in presbiterium*).

2) *Priesterschap*, *priesterdom*, *geestelijkheid*, van joden en christenen. ‖ Al dat paepscap (*der Joden ging Alexander tegen*) . . . ghecleet na wettelike zede, *Sp.* I⁴, 23, 15 *var. B* (*t.* andere der bisscop papen). Nu hevet dat paepscap gemect omme Lazaruse te verslane, I⁷, 21, 12. Die meesters der paepscap (*de hoogepriesters*), I⁷, 25, 2. Des hadde dat Jeudsche paepscap nijt, I⁷, 42, 38. Omme dese dinc was onvro dat paepscap van Epheso, I⁷, 23, 2. Ene poort . . . die den paepscepe toebehoort, *Rijmb.* 8644. Dat paepscep lach (*woonde*) er in, 11571 (*varr.* paepscap); ook *Sp.* I⁷, 36, 3; II¹, 3, 37 (doverste paepscap); *Lsp.* II, 36, 1083; 373; II, 44, 154; *MLoop* IV, 673 (paepscip). — Dies wart hi ghehaet vanden paepscape, *Sp.* III¹, 32, 34. Tpaepscap van den lande, III¹, 27, 5. Want hi (*de paus*) dat paepscap ordineerde ende Davids psalme leerde, III⁶, 16, 7; ook 25, 98. Men siet tpaepscap nu meer staen naer groten hope van ghelde . . . dan na sfolx salichede, *Wrake* 1, 311. Verdrach ende ootmoet es slap heden daghes onder tpaepscap, III, 181. Hoe dunct u van haren state ende dander paepscap . . . dat behoort ten kerstenhede? *Teest.* 3145. Bisscoppen ende tpaepscap altemale, 3687. Den paepscape . . . en hoort toe swert no staf noch wrake, *Doct.* II, 3319; ook 3309. Dpaepscap van Metz . . . haeldene met groter waerdicheden, *Brab. Y.* I, 321. Dat paepscap es al loos, *Boerden* IX, 56. Zoo ook Velth. II, 5, 93; *Bloeml.* 2, 173, 61; 71; 178, 60; 179, 63; *enz.* — Ook van heidensche priesters. ‖ Lasers wert de keyser Constantijn, nochdoe dat hi was heidijn . . . so dat tpaepscap van siere wet, dat van den duvel was geset, hem rieden dat hi baden soude . . . . in waerm bloet van jongen kinden, *Sp.* II⁵, 22, 5.

3) *Theologie*, *godgeleerdheid*. ‖ So vregessijs eer (*eene*) nonnen saen die haer op paepscap wel verstont

dies haer berichte, *Lutg.* II, 547. — Waarschijnlijk berust op eene vergissing de glosse in *Gloss. Bern.* „papscap, astronomia".

PAEPSCH (PAEPS), bnw. Van pape. Ndl. *paapsch. Op de hand of van de partij der geestelijkheid, clericaal. Teuth.* clercklick, paeps, clericalis.

PAER (PAR), znw. o. en vr. (òf is hier de nom. PARE? vgl. fr. *paire*). Mnd. *pâr*; mhd. *pâr*, *par*; ohd. *par*; hd. ndl. *paar*. Van lat. *par*, met de bij de *r* gewone rekking der vocaal.

1) *Iemands gelijke of evenbeeld*; ook van zaken, *wedergade* (*weerga*). Vgl. GENOOT. In het Mhd. komt *pâr* ook als bnw. voor in de bet. *aan een ander gelijk.* ‖ Die minne Gods gaet boven al, want haers ghelike vant noyt paer van werdicheden no vinden sal, Praet 4077 (*de uitdrukking der gedachte is vreemd; men zou verwachten* haers ghelike (*of* haer paer?) men noyt en vant van werdicheden; paer *en* gelike *komen in beteekenis overeen*). — Ook in de bet. *de een van een paar*, vooral van levende wezens, *mannetje of vrouwtje*, *gaaike*; van menschen *gade*. Vgl. in denzelfden zin in de 17de eeuw *wederpaar*. ‖ Die derde (minne) eescht die bloyende jaer alse bi naturen elc kiest sijn paer, *Wap. M.* I, 336 *hs. A, E.* (*andere hss.* elc doet sijn paer; *vgl. bij* 2).

2) *Paar, een tweetal meer of minder eng bij elkander behoorende levende wezens of voorwerpen.* Vgl. GEPAER. *Voc. Cop.* een paer, par. *Teuth.* par, twe, par. Kil. paer, par. Plant. paer, *une paire ou couple de quelque chose que ce soit*, par; een paer cousen ende een paer schoenen, par caligarum, par calceorum; een paer ossen ofte peerden int labeur, bijuges vel bijjugae. ‖ VIII paer duven, *Rek. Bissc. v. Utr.* 327. Dat paer mud coorns, dat is een mud roghs ende een mudde ghersten, 260. Dat paer mudde coorns; dat paer coorns; dat paer coors (*l.* coorns), *ald.* Van VII paer ghehanghen (*hengsels, scharnieren*), *Rek. v. Middelb.* 63. So hi (*St. Maarten*) eerst mach, cleedde één mantel liede een paer (*twee personen*), *Rincl.* 1249. Een paer duven, 3827. Een paer kerspette, daer botter op lach, 4448. Datter II pare mure omme gingen (*om het kasteel*), *Ren.* 762. Dat sire mee vonden nie (*trouwe vrienden*) dan twee paer, *Rose* 5209. In vreden horen die hemelsche melodiën met IIII paer (*d. i.* acht) noten, Ruusb. 4, 40. Drie paer vrouwenmauwen, twee paer gulotsen (*zie* GALOOTSE), Dierickx, *Mém.* 2, 11 (*a.* 1441). Een paer caussen, *ald.* 10 (*a.* 1436). Nieman en zal enich scoen van buten onder scoen van binnen zetten . . . . opten coore van elken pare I ouden engh., *Keurb. v. Diest* 47, 167; ook 47, 165. Siele ende vleesch sijn, zeere contrare, tesamen nochtan te eenre pare, *Vap. Rog.* 579. Sal een coninc . . . dus ondiere cousen draghen! coop mi een paer om ene maerc, *Sp.* IV², 83, 47. Ic ende verlies wi sijn een paer (*wij behooren bij elkander, zijn nauw verbonden*, d. i. *het ongeluk achtervolgt mij*), *Vierde Mart.* 833 (*vgl.* 835: hoe cleene ics mi vermoede ghelucs van selken broede, *en ik verwacht weinig heil van deze vereeniging*). — Paer letteren, *een brief.* De uitdrukkingswijze is vreemd; zij wordt gewoonlijk verklaard uit het feit, dat een brief bestond uit twee bladen perkament, welke werden samengevouwen; vgl. Duc.: „*par litterarum*, Gallis *une paire de lettres* ita unicam epistolam vocabant quod complicata quasi binas efficere videatur". Doch dit feit zelf staat niet voldoende vast en daarom is de verklaring onzeker. Vgl. Franck op *Alex.* bl. 414. ‖ Hem sende een paer letteren . . . sijn ridder Permenio, *Alex.* II, 527. Narbesines . . . seinde . . . een paer litteren tote Cicines, 615. Cicenes liet ligghen stille dat paer litteren, dat hem quam, 628. Nochtan so was . . . dat paer litteren over hem vonden, 633. Daerna . . . stac si in sine halmeniere een paer letteren, ende daer in stont gescreven enz., *Lanc.* III, 13681; ook 11277. Dat mi de coninc . . . hiet . . ., als ic uten lande sciede dat ic hem een paer letteren screve; suldijt hem draghen, Belijn neve? het es ghescreven ende al ghereet, *Rein.* I, 3256. Doe seide hi mi dat hi u woude een paer lettren senden, 3352 (*blijkens* 3356: „ic seide meer dan seven brieve soudic dor uwen wille draghen" *heeft de dichter de uitdr. niet verstaan: hij verklaarde haar als* twee brieven; *zoo ook Rein.* II, 3273: „een paer brieve" en 3353: „twe brieve"). — Ook in de bet. *een paar levende wezens van verschillend geslacht.* ‖ Van voghelen menich paer, *Rein.* II, 3492. — Een paer volcs, *een echtpaar.* ‖ *Van een paer volcs.* Men leest ... datter was een paer volcs ghebonden mitter wet der heiligher kerken, ende die man levede qualiken ende dat wijf was eerbaer, *Marialeg.* 1, 207. Die cnape bleef bi dit paer volcx ooc woonende ende diende hen ghetrouwelijc, 2, 172. — Een paer maken met, *paren*; van menschen, *slapen bij.* Vgl. GENOTEN (van genoot = paer, 1). ‖ Alse hi maken wilde een paer met sire bruut, *Sp.* IV², 58, 66 (lat. *cum sponsa concumbere*). — Sijn paer doen, *paren, zich een gade kiezen.* ‖ Die derde (minne) eescht die bloyende jaer, alse bi naturen elc doet sijn paer, *Wap. M.* I, 335 *varr. B. D. G.* (*andere hss.* elc kiest sijn paer).

3) Paer heeft nu en dan eene iets ruimere opvatting; zoo kan b. v. ook ndl. „een *paar* dagen" de beteekenis hebben van *vier* of *vijf* dagen, zoo ook „een *paar* malen" = enkele malen. Vooral in de uitdr. een paer cleder (cledere(n), cledre), *een pak of stel kleeren.* Misschien dagteekent de term uit den tijd toen de kleeding uit twee stuks kleederen bestond, gelijk b. v. bij de Romeinen uit *tunica* en *toga.* ‖ (Hi) dedem draghen een paer cleder van witter siden, *Wal.* 964. Een paer cleder van sindale haddi an, 2994. Een par cleder met nieuwen naden brochte men te hant vander snede, 4602. Men brochte een paer cledre saen dat uterlijc was ende diere ende enen mantel, 10988. Uwe cledre goet ende diere, diere gi hebt drie pare ocht viere, *Rose* 8389. (*De natuur in de lente*) maect van meneger manieren cleder meer dan hondert paer, van cruden, van blomen . . . roode, gelu, wit ende groene, si siert hare in allen doene, 56. (Si) dede . . . den riddere ontwapinen . . . ende een paer cleder bringen . . ., dat si hem bat ane te doene, *Lanc.* III, 15043. Die riddere dede hem . . . van goden clederen bringen een paer, 21368. Een paer clederen elc jaers te draghene (*ieder jaar een nieuw pak kleeren te krijgen*), *Vad. Mus.* 1, 70, 33. G. om mijns heren goit in Portvliet ende in Scarpenisse te bedriven een paer cleder, coste 7 ℔ 4 sc., *Rek. v. Zeel.* 1, 145. Meester Ph. ende W. de mets selen hebben elc van hen een paer cleedre tsjaers omme dat zy beide meerrers sijn van der stad, *Belg. Mus.* 7, 126 (*a.* 1359). Meester J. van sente Goedelen sal hebben een paer cleedere tsjaers; de meester die de fonteynen achterwaert . . . een paer cleedere ende thiene schell.; de wachtre van sente Claeus een paer cleedere tsjaers ende sijn maentgelt, *ald.*; ook 107. Die ander sake van overmaten die die hoverde niet willen laten is dat si clederen vele paer maken ende si ne weten welnaer welke andoen, *Sp. d. S.* 11581. Dat si (*boetelingen*) . . .

comen sellen voor ons . . . horelijc in enen bloten paer linnen cleder blootshoofts ende barvoet, *R. v. Utr.* 1, 58, 4.

4) In den *Rijmb.* vindt men een paar malen het woord in de bet. *rij.* Het is niet duidelijk hoe zich deze uit de andere opvattingen heeft ontwikkeld. ‖ III paer (*varr.* III parre; drie par) waerre colommen fijn ende XV in elke reke effene staende ende properleke, *Rijmb.* 11822 (lat. *sustentabatur tribus ordinibus columnarum*; *unusquisque ordo habebat columnas* XV). Drie pare balken waren gheleid in die kerke . . . daer die drie solres laghen, 11359 (*var.* paer); ook 11532 (VII pare versen; *var.* VII pare venstre, par venstren, paer vensteren, par verse; *vgl. de aant.*); 11565 (die II paer wooningen, *de twee rijen of reeksen van woningen* of *de twee verdiepingen*).

PAER. Zie PERE.

PAERBOOM (*Nat. Bl.* IX, 603). Zie PEERBOOM.

PAERDE, znw. vr. (?). Andere vorm van (*b* en *p* wisselen meermalen af aan het begin der woorden; vgl. b. v. bij BOFFEN) of verkeerde lezing voor b a e r d e (b a r d e, 1, 577). De beteekenis is bepaaldelijk *kuipersbijl*, *baars*. Zie *Ndl. Wdb.* op b a a r s, 2de Art. ‖ Si (*kuipers*) hebben paerden, spikelboren, foretten, navegheeren ende scaven, *Livre d. Mest.* 35 (fra. *doilloires*).

PAERDE, znw. m. of o. Benaming van eene niet nader bekende koopwaar, die genoemd wordt in eene lijst van waren, in Vlaanderen ingevoerd door de Oosterlingen, *Invent. v. Brugge* 2, 68: „van den haerpoise viere miten van elken tonne, van den paerde van den ponde VI gr., van lijnwade ende kanevets enz". Ook bij Lübben komt *parde* onder verschillende koopwaren voor: misschien hoort het woord in de talen van Oost-Europa thuis. Daar het woord *pont* eene aanduiding kan zijn van de waarde, en niet als gewicht behoeft te worden opgevat (zie *Invent. v. Br.* Gloss. 675), zoo kan met *paerde* hetzelfde woord bedoeld zijn als in het vorige Art., doch het is niet waarschijnlijk. Vgl. nog *Invent. v. Br.* 2, 47: „dat zy (*de kooplieden*) moghen copen paerde ende andre cleene dinghe daer gheene grote macht ane leghet".

PAERDE-. Zie PERDE-.

PAERDIEU (*Merl.* 4237). Zie PARDIEU.

PAERDOEN. Zie PARDOEN.

PAERDUS. Zie PARDUS.

PAERC. Zie PARC.

PAERKE(L)MENT. Zie PARGAMENT.

PAERLE. Zie PERLE.

PAERLEMENT. Zie PARLEMENT.

PAERLOOR. Zie PARLOOR.

PAERMENT. Zie PAREMENT.

PAERSCH, PAERS (PAERTS). Zie PERSCH.

PAERT. Zie PERT.

PAERT (*deel*). Zie PART.

PAERTEN. Zie PARTEN.

PAERTIE. Zie PARTIE.

PAERTIËN. Zie PARTIËN.

PAERTRIJS. Zie PARTRIJS.

PAERTSE. Zie PERCHE.

PAERTURE. Zie PARTURE.

PAERVIJS. Zie PARVIJS.

PAES. Zie PAVES.

PAES, znw. m.; ook PAYS, PAIX, vr. en o., en PAESSE, PACE, znw. vr. Van den verbogen naamval van lat. *pax*, nl. *pace(m)*. Duidelijk blijkt dit uit de nu en dan voorkomende schrijfwijze p a c e, nl. Praet 1192: „met groter bliscap ende met *pace* (: solace") en *Argum.* 523: „hoe ghi mit Gode selt hebben *pace* (: sollace)", beide in de bet. 1) en *D. Orde* 302: „na dier *pacen* ont ter communiën", in de bet. 2). Mnd. *pace*, *pacem*, m. en o.; mhd. *pâcem*, *pâce*, *pæce*.

1) *Vrede*, *rust*, hetzelfde als p a i s (z. ald.), dat uit het Fransch tot ons is gekomen. ‖ Ere, rijcheit ende sollaes . . . sellen u tonder leggen ende nummermeer laten hebben paes, *Argum.* 5. Na der doot, als gheen solaes hem mach ghescien, no wel no paes, anders dan hi vaert in vlammen, Praet 4712. Dat wi met Gode (*bij God*) hebben paes, 315; ook *Argum.* 523. Die my mach geven ewich paes, hem wil ic gaen behagen, *Ndl. Geest. Lied.* 172, 12. Ghi sijt mijn hoop, al mijn solaes; deed ghi (*zonder u*), in my en waer gheen paes, 181, 3. Waer es nu dat solaes ende der minnen paes, daer si mi eerst scone met versach, Hadew. 1, 67, 19. — In de proofstie van Sente Donaes was gheacordeert den paes, *Vl. Rijmk.* 4954. — Mochtic geraken enen slach, so soude van u wesen paes, *Tijdschr.* 11, 152, 72. Hout uwen paes (*houd uw gemak*, *houd u rustig*), *Segh.* 1163; 4736; 4798. — Voor de plaatsen, waar het woord in de vormen p a i s (p a y s) en p a e i s (p a e y s) voorkomt, die zeer talrijk zijn, zie bij PAIS; de zeer weinige, waar deze in de bet. 2) worden gevonden, worden bij PAES vermeld.

2) *De vredekus van Christus aan zijne volgelingen.* Het woord is ontleend aan de woorden der H. Schrift: „*pacem meam do vobis*" (*Joh.* 14, 27). — Vooral als gedeelte der mis, waarbij aan de priesters en aan sommige anderen die in de mis tegenwoordig zijn, gelegenheid wordt gegeven om den vredekus te ontvangen. Hiertoe bedient men zich van een bewerkt blad van metaal, hout, ivoor of been („tabella pacis, instrumentum pacis, osculatorium", hd. *kusskreuz*, *kusstäbelchen*, wvla. *kusspaan*), waarop Christus of een kruis (vgl. mnd. *pesecruze* e. a.) is afgebeeld. In het Mnl. wordt dit blad of tafeltje eveneens p a e s (of p a e s b e r t, z. ald.) geheeten (mhd. *pacem*, *pace*; mnd. *pace*, *pacem*; wvla. *paais*, o. (De Bo 816), antw. *pace*, *Antw. Idiot.* 932). Deze p a e s wordt door den priester aan het altaar gekust, en vervolgens door een koorknaap rondgedragen om door de priesters en een deel der aanwezigen te worden gekust. Zie eene merkwaardige plaats uit de 16de eeuw aangehaald bij Stallaert op p a y e, 6), dl. 2, bl. 335 (waar zij niet thuis behoort): „F. den ondercostere . . . tpays ghevende de ghildebroeders die daer knielden ende den autaer onderhilden, creech II oorclijnecken van de Spanjaerds, omdat hij hemlieden tpaeys niet te cussen en ghaf, ende vraechden hem of zy Turcken waeren, alsoft den paeys (*vrede*) Godts meer gheleghen ware met een glaeskin, beenkin, tafelkin . . . te cussen dan in de devocie . . . des herten, ofte dat men zonder zulck te cussen niet en zoude moghen den paeys des Heeren verweerven. Ooc en eyst gheen costume dat men alle die meinschen die de messe hooren tpaeys gheeft te cussen" (F. v. d. Haeghen, *Ber. tijden* 3, 104). Zie verder Littré op p a i x en vgl. PAESBERT (ook PAESSTEEN), dat hetzelfde beteekent, vooral ald. de beschrijving van Duclos, en vgl. Duc.[3] 5, 228 „p a c e m d a r e, osculari" en 229: „p a x, instrumentum quod inter missarum solemnia populo osculandum praebetur"; Lübben op p a c e. ‖ *Den Paes.* Hierna (*na het „Agnus Dei"*, die pape daer hi singt, sinen mont hi dringt ane den lichame ons Heren; hi beghint hem ommekeren denghenen die den *paes* heeft, dat hine dan na hem gheeft; dat bediet: Gods vrede is ghegheven te bliven mede menscheliken creaturen, want wi vinden in der

scrifturen, eer te hemele voer Jhesus sprac hi te sinen jonghere(n) dus: ic gheve u den vrede mijn; . . . den paes gheeft manlijc anderen omdat si te samen wandelen (*l.* wanderen) in ghenaden ende in vreden, *Bed. d. M.* 1130. Door des seden gedinkenisse pleecht men nu in die misse den paes na den (*dien*) paes te geven omdat wi gheesteliken leven, 1168. Biden paes nemen wi Gode selve, 1174. Singt men die misse vor die doden, daer nes die paes niet verboden, 1179. Die paes es teken des vreden, die wi den levenden souden houden, 1181. Den paes sette hi (*Innocentius I*) . . . te ghevene daer men misse doet, *Lsp.* II, 48, 207. Leo dander . . . sette . . . datmen den paes gheven zoude in allen kerken . . . als *Agnus Dei* ghesonghen waer, 886. Die duvel quam vorden paes (*der mis*) een deel ende drouch dat kint woch, *Sp.* I[7], 86, 107 (lat. *ante pacem*; *var.* pace). Hi (*Leo*) sette in kerstijnheit dore algader datmen paes gave openbare, alse Agnus Dei gesongen ware, III[8], 46, 6; ook III[8], 21, 9 (lat. *pacis osculum ad missas dare*). — Dat paes gegeven sijnde seyt die priester, *Ordin.* 17. Als gi dat heilige paes nemen, soo segt aldus: die vrede gods . . . moet ons enz., *Sp. d. Leken* 139*r*. Onsen paes wecht XI½ loot, *Jacobik.* 216 (*a.* 1418). Die paees te verghulden, die paees van maecken III ghulden, 217. Een zilver paes, 221; ook 232. Nae dat dye paes ghegheven was, nam hi dat heylighe . . . sacrament des lichaems ons Heren, *Pass. W.* 270*c*. Om vor offeren ende om paes (*om den voorrang bij het „offeren" en het ontvangen van den „paes"*) rijst murmuracie elaes! *Sp. d. Sonden* 15253 (*vgl. de aant. ald. en Proza-Sp. d. S.* 98: sien si anderen voor offeren off die pays voor nemen . . ., si mormerieren; *D. War.* 2, 513 *noot* 3: „waarbij (*nl.* bij het nemen van den „paes") evenals bij het „offeren" tusschen de edelen onderling een bepaalde rangorde werd in acht genomen: de graaf besliste daarover; S. v. Leeuwen, *Bat. Ill.* 3, 985"; en Mieris 2, 299*a* (*a.* 1322): „(Si) sullen sceyden alsulken twi alse A. ende M. ende J. onderlinghe hebben om voren tofferen ende voren paes te nemen"). Zie nog Stallaert 2, 333 op p a e s. — Ook in de vormen p a y s en p a y x (dat als p a y s werd uitgesproken). Zie voor p a e y s een voorbeeld boven aangehaald uit Stallaert. ‖ Een silveren misbrootsbusse, daert dexel een pays af is, Matth. *Anal.* 1, 218. Een groote gegoten paix mit een metselrie rontsom van silver vergult, ende mijns gen. heeren wapen daer onder, 216 (*a.* 1524). *Hoe men zoendt naer de costumen van Aelst.* Dit es de maniere hoe W. J. ende zyne twee kindere verzoenden ende cusseden den paix van der doot van W. S. . . . in den pand swoendaechs XVII dach in meye int jaer 1437, Cannaert 360. — Waarschijnlijk beteekent ook hetzelfde p a s e r, in *Geld. Oudh.* 478: „van eenre zilvere paser tsunte Joriën die gebroken was, geg. to vermaken XX gr." (*uit eene rek. van* 1416 *van uitgaven voor eene kerk*). — Dat bij het „nemen van den paes" eene kleine gift kon gegeven worden, die op den „paes" of het „paesbert" gelegd werd, blijkt o. a. uit *N. Doct.* 2270: „sine mochte svastens niet ghewesen ende bat hem dat si mochte lesen of almossen gheven voor tvasten, maer hine woudet anders niet . . . absolveren . . . ten ware dat si hem zielmessen dade singhen of tghelt aen die paesse bringhen". Vgl. PAESPENNINC en bij Lübben op p â s b e r t: „eine vrouwe . . . de offert 1 sch. lub. unde 3 p. up dat pasbret" (*a.* 1443).

PAESBERT (-BORT, -BART), znw. o. Mnd. *pasbret.* Hetzelfde als p a e s in de bet. 2), nl. *het houten bord dat voor het „nemen van den paes" (het ontvangen van den vredekus) wordt gebruikt*, bij De Bo en Stallaert wordt *paaisberd* weergegeven door „zegenberd", fra. *porte-paix*). Vgl. Duclos in *Ann. Em.* 4de Ser. dl. 3, bl. 338 noot 1): „*paisbart, paasberd*, d. i. *asser ad pacem*, *asser pacis* („vulg. een paesbert"), *tabula pacis*, *paxillum*, *paxilla*, *pax*, *paix et porte-paix*, petit tableau d'ordinaire en matière précieuse en or, argent repoussé, ciselé, niellé ou émaillé, en ivoire sculpté, sur lequel se trouve représenté une scène de la Passion ou quelque patron . . .; nous en avons conservé encore un assez grand nombre dans nos églises, dans nos musées et dans nos collections particulières. Voir Le Brun, *Explic. litt. hist. et dogm. des Prières et des Cérém. de la Messe* (1777) 1, 594. ‖ Betaelt J. goudsmet van kilct ende paesbart van der camere (*de kapel van schepenkamer*) te vermakene, *Invent. v. Br.* 5, 530. Een paesbert selverin, *aangeh. ald.* Gloss. *op* p a e s b a r t. Een zelver paesbert, daerin staedt moer van peerle ghemaect dat beelde van Maria . . .; (een) paesbart, daerin staende de botschap van Maria . . .; een zelver rondt paesbart, daerin staende een crucifix . . .; een paesbart van houte verghult . . .; noch drie . . ., daerof de II zijn yvooren . . . .; een paesbart daer sint Jan Baptiste in staet, *ald.* (vgl. de aanh. uit Delaborde, *Ducs de Bourg.* ald. „une paix de fin or, bien riche, esmaillée au milieu d'une ymage de Nostre Dame; au dessus de laquelle paix a une croix, aussi émaillée d'une autre ymaige et autour de laditte ymaige a quatre bien grosses perles"). Die twee ampullen metten paesborde worden gegeven sinte Anthonis int bousch in den Hage, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 176. Een paesbert silverin verghult, weeghet VI troysche onsen (*inventaris eener kapel*), *aangeh. in Taelverbond* 1854, bl. 206. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 334 en Ducange op p a x b r e d. — Ook in den vorm p a y s b e r t, waarin het eerste deel ontleend is niet aan lat. *pacem*, maar aan fra. *paix.* ‖ Twee ampeelen ende een zelveren vergult paysbert, *Ann. Em.* 15, 269 (*a.* 1500; *Invent. van de „zelveren juwelen van der kerke van den Bryele"*); ook 271. — Verklw. p a i s b e r d e k i j n, -k e n. ‖ Voor een zilveren vergulden paeisberdeken, *Ypriana* 1, 173.

PAESCHACHTDACH (PAESSCHEACHT-), znw. m. Ook in de vormen PAESCHACHTENDE en -ACHTEN, verbogen naamval van a c h t e (uit a c h t t e, a c h t s t e; zie ACHTE, 1e. Art.), waarbij d a c h is weggelaten, en PAESCHACHTDAGEN, een mv.-vorm als hd. *weihnachten* en ndl. *paschen* en *pinksteren. De achtste dag*, dus *de Zondag na Paschen*, *de octaaf van Paschen.* In beteekenis, maar niet in oorsprong, komt a c h t d a c h uit a c h t e (d. i. a c h t t e) d a c h overeen met a n d a c h; z. ald. Het woord is vooral in het Oostmnl. in gebruik geweest: in het Westmnl. was daarvoor de gewone uitdrukking b e l o k e n p a s c h e n. Kil. p a e s c h a c h t e n, *Fris.* q. d. p a e s c h a c h t d a g h e n (fri. *peaske-acht*), Dominica prima post pascha, octava paschae, quasi modo, i. b e l o k e n p a e s s c h e n. Plant. p a e s c h a c h t e n oft b e l o k e n p a e s s c h e n, *le dimenche apres Pasques.* Het woord *paaschachten* wordt ook bij Van Dale vermeld. ‖ Item so staen desse vors. ghildebroeders veer markeden (*markten*) to den ghenen de van buten comen als by namen to paesscheachtdagen, to sinte Jacop, to onser vrouwen assumptio, to Sinte Mycheel, *Pro Excol.* 2, 220 (*a.* 1436). Tusschen dyt ende mey naestkomende, dat eerste termijn te lichtmyssche, dat ander to

paeschachtaghe (*d. i.* - achtdaghe), *Warfsronst.* 32. Des sonnendages na paeschachtende, 17 *tweemaal* (*ald. ook* pinxteraechten). Tusschen dit ende paeschachten, 66. Inden landeswarve in den iare 1532 Dinxdages na paeschachten, 130.

PAESCHAVONT (PAESSCHE-, PAES-, -AVENT; in oostmnl. ook -OVENT), znw. m. *De avond* en bij uitbreiding *de dag voor Paschen, de vigilie van Paschen.* Vgl. AVONT. Mhd. *paschâbent*; fri. *peaske-joun.* Kil. paeschavont, sabbathum sanctum; vgl. *Barth.* (aangeh. bij Huyd. op Stoke dl. 2, bl. 282: „totten Paesschen hoort ooc die Paeschavont, die men den heyligen Sabbat hiet of Saterdach"). ‖ En paeschavonde, *Haagsche Bijbel* 1, 85*b*. Op die drie hoochtiden avonde, als karssavont, paeschavont ende pinsteravont, *Keurb. v. Haarl.* 105. Opten Paeschavent . . . was in Jherusalem groot vaer, want dat vier van den hemele . . . meerde . . al dure toten paeschdaghe ter eerster ure; doen ontstac die lampe int heilich graf, *Brab. Y.* III, 1977 (*Exc. Cron.* 105*a*). Dat in Paeschavende sende Gods gave in de lampe ten heilighen grave een vier, daer si ontsteken af, 1989. Si bleven daer totten saterdachs paesschens, dat is totten paesovent, *Heiligenl.* 9. P. de messagier voer tYprewaert in paescheavonde met letteren, *Rek. v. Gent* 2, 61 (*a.* 1340). Den werclieden die dese selve brugghe wrachten ghepait in paesavonde XI *ß*, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 110. So dat hi sPaeschavonds quam daer hi die stat van Rome vernam, *Sp.* III[8], 84, 11. Zie nog verscheidene voorbeelden *Invent. v. Brugge, Intr.* 90 (*a.* 1476).

PAESCHDACH (PAESSCHE(N)-, PASCHE-, PAES-), znw. m. Mhd. *paschtac*; mnd. *paschedag*; ndl. *paaschdag.* Kil. paeschdagh j. paesschen, pascha. ‖ Si . . . heeft gevastt din paschedach . . . alse of het quatertempere ware, *Lev. v. Lutg.* III, 658. Na paeschedach XLVII daghe . . . dat si gheoffert hadden tlam, leest men dat Moyses quam ende tfolc van Israël . . . ten berghe waert van Synaï, *Rijmb.* 4481. Dat het was voor den Paschedach, 26228. Upten helighen Paschedach, 26344. Dat alle die broedere des oordens in den jare zevenwarf Goods lichaem zolen ontfaen . . .: in paesdaghe . . ., in pijnxterdaghe enz., *D. Orde* 220 *vlg.* Dattu mi makes der scaren gemene die God verlooste opten Paesdach (*door de nederdaling ter helle*), *O. H. W.* 119 (*vgl. de aant. ald.*). Dese (paus) gheboot . . . dat die liede emmer souden den paeschdach des sondaghs houden tusschen dat de mane viertiene ende een ende twintich . . . na hore prime out ware; dus houdment noch alle jare, *Lsp.* II, 44, 274. Dat elc kersten van twalef jaren spaeschdaghs (*var.* spaeschdaechs) ter kerken quame ende Gods lichame daer name, 292 (vgl. mnd. *seinen paschedach maken*, aan het avondmaal gaan, *a.* 1614). Upten XXVIsten dach van maerte int jaer 1448 in de paesschedaghen, *Invent. v. Br. Intr.* 90. Sfrindachs in de paesschedaghe, *ald. noot* (*a.* 1306). Dor thoge getide, *Sp.* III[4], 9, 79 (*vs.* 73: up enen paschedach). Paesschendaeghs ontfingdi lijf, *Segh.* 1870. Elcs yaers in elken ende ygewelcken paesdage, *Oork. v. Helmond* 19 (*a.* 1328). Waert dat vrou J. dien paeschdach beleeft hadde, dat hoor die renten van Paesschen mit rechte verschenen was, *R. v. Utr.* 2, 49 (*a.* 1382). Vor din hoghen paschedach, *L. v. J. c.* 205 (*opschr.* paeschdach). Dijnsdach in de (*vier*) paeschdaghe, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 105 (*men vierde oudtijds vier paaschdagen, vier pinkster- en vier kerstdagen*; *vgl. nog ndl.* „pinkster drie", den dinsdag na pinksteren; *en* Grotefend op pascha; *zie voorbeelden bij* Stallaert 2, 334 *en vgl. de plaats bij het volg. Art.*). Zie nog *Rijmb.* 4075; 4081; 25863 *varr.* (paschdach, pascedach, *l.* paschen); *Natuurk.* 167 (paeschdach, *var.* paeschen), *e. e.*

PAESCHFEESTE, znw. vr. *Paaschfeest.* ‖ Ons en heeft maer drie dagen gheoorlooft gheweest binnen die stadt van Jherusalem de paeschfeeste des heren te celebreren, *Proza-Sp.* 191*d*.

PAESCHHUSEN (PAESCHUSEN), zw. ww. intr. *Paschen vieren. Voc. Cop.* paeschusen, paschare (= paeschen, *ald.*, 2de Art.). Kil. paeschhuys, epulae paschales, ova, carnes etc.; paeschhuysen, epulari festis paschalibus. Vgl. ndl. *huis houden*, te keer gaan, razen, tieren, 17de-eeuwsch „*daar wil* (zal) *een* huis *leggen*, daar zal wat te doen of te koop zijn" (Oudem. 3, 183 en 185), Kil. en Plant. op huysen, *d. i.* „gastmalen, brassen, slempen".

PAESCHKERSE (PAESSCHE-, PAESCHE-, PAES-; -KAERSE), znw. vr. Vgl. mnd. *pâschelicht* en hd. *osterkerze. Paaschkaars, groote kaars die op Paaschavondt* (d. i. *Paasch-zaterdag*) *gewijd wordt* (vgl. Huyd. op Stoke, dl. 1, bl. 313) *en gedurende de hoogmis brandt op Paschen en de daarop volgende zon- en feestdagen tot op Hemelvaartsdag* (De Bo 818*b*; Stellwagen, *Roomsche woorden* 176). Kil. paeschkeerse, cereus paschalis. *Teuth.* boick daer men paiskersse uyt seghent, agenda. ‖ In figuren vanden vuer dat snachts opten tabernacule was (*in de woestijn*), so heeft die kerc geordineert die paesche keerse, *Haagsche Bijbel* 1, 75*d*. Een yghelike waskerse en sel boven een pont niet weghen uutghenomen die paeskerse die boven vijf pont niet wyghen (*l.* weghen) en sal, *Hs. Kloosterr.* 29*v*. Des keerses langte sal tminsten wesen drie voet behalven die paeschkeers, *Ordin.* 2. Die paeschkeers . . . angesteken sal barnen hen (*d. i.* hent) toe des ander daechs nae dat completorium, 151. Dese (paus) gaf uut . . . datmen benedijen soude Pascheavonde . . . die paeskerse, dat heilege lecht, *Sp.* III[4], 16, 65. G. de keersmaker gemaect die paeschkeers van sinen was dair wy af verbernden 4 *ß* was . . .. ende dat ander was van der paeschkeers gaven wy hem weder, ende van die paeschkeers te maken 21 cromst., maect te samen 9 gul., *Rek. d. Buurk.* 79 *vlg.* Van 24 schilden te maken van die wapen ons heren, ende hangen aen die paeschkeers ende aen die stalkeerssen, 202.

PAESCHLAM (PASCH(E)-, -LAMP), znw. o. Mhd. *paschlam*; ndl. *paaschlam.* Bepaaldelijk het paaschlam gegeten door de Israëlieten vóór den uittocht uit Egypte, en door Christus en zijne discipelen op den witten donderdag. Plant. paeschlam, *aigneau paschal*, agnus paschalis. ‖ Hoe Jhesus dat Paschelam at met sinen jonghers, *Rijmb.* 25851 *Opschr.* Paschen hiet dat paschelam, 25869 (*vgl.* 4074 *vlgg.*). Op din irsten dach dat die feeste was beghinnende ende dat men paschelamp soude eten, *L. v. J. c.* 205. Waer weltu dat wi di ghereiden tetene dijn paschlamp? *ald. Vanden paeschlamme.* . . . Op dien tijt gheboot onse Here Moysesse dat ieghewelc huus met sijnre familiën . . . nemen soude een lam enz., Ruusb. 2, 151 *vlg.* Jhesus Christus, alle der werelt paeschlam, doe hi sterven woude ende die figure (*het zinnebeeld van het joodsche paaschlam*) ter waerheit bringhen, 154. Hi gaf hen onser alre paeschlam, dat was sijn vleesch, ende sijn bloet ende sijn onnosel leven, 155. Daer aten si dat paeschlam gheliker wijs dat gheboden was in der wet, 154; ook 157 *tweemaal*; 158 *tweemaal*; 161 *tweemaal*; *e. e.* Die nacht dair in die jooden in Egipten oor yrste paischlam aten, *fase*, *Teuth.*[2] 293*a*. —

Verklw. paeschlammekijn (paeschlamken). ‖ Gelick men dat paeslamken mitten ingeweyde mit al datter aen was most eten ende verslynden, *Hs. Serm. G.* 153*c*.

PAESCHMAEL (PASCH-), znw. m. *Paaschmaal, de avondmaaltijd der Joden, waarbij een paaschlam en ongezuurde brooden gegeten werden* (ter herinnering aan den uittocht uit Egypte); *feestmaaltijd, feestelijk maal* (vgl. mnd. *paschebrade*). Ook paesschen geheeten. ‖ Die yongren . . . . ghereidden haren paschmael . . .; ende over etene so sprac hi (*Jezus*): met groter begherten hebbic beghert dit paschen met u tetene eer ic ghepassijt werde, *L. v. J.* c. 205.

PAESCHNACHT (PAESSCHE-, PASCHE-), znw. vr. en m. Mhd. *paschnaht. Paaschnacht, de nacht in welks vroegen morgen Christus verrees.* ‖ Int graf . . . daer bleef in de meinschelicheit tote in der helighen paeschnacht, *Amand* II, 919. Die gloriose maget na hare gewoonte pleget neder te dalen opten paeschnacht gelijc als opten kersnacht ende plecht daer wt (*uit de „stat der pinen"*) te halen die zielen, *Marialeg.* 2, 67. Inden selven paeschnacht . . . eyn seer sieck man die ghenas, *Serv.* II, 961. Up enen Paschenacht, *Sp.* III[6], 52, 33. — Die helle die paesschenacht (*in den paaschnacht*) ghebroken was bi Gods cracht, *Rijmb.* 2903.

PAESCHTIJT (PAESSCHE(N)-, PASCHE-), znw. vr. *Paaschtijd, de tijd van Paschen.* ‖ (Si) vermaent hem der goeder nacht, *Sp.* I[7], 86, 15 (*vgl.* 10: teere paschentijt uptie heileghe nacht; *var.* paeschetijt). Van dese processie . . . indient in die paeschtijt comt, *Ordin.* 209. Tsal altemael gelijcken in die paeschtijt volbrocht worden, 210.

PAESCHWEKE (PAESSCHE-), znw. vr. *Paaschweek, de week van Paschen.* ‖ In die Palmweke, Paeschweke, Pynxterweke ende Kersweke, *Oorkb. v. Doorninck* 151 (*a.* 1452). Ten waer datter binnen quemen hochtyden van IX lexen te holden of die Paeschweke, *Hs. Kloosterr.* 8*r*. Den XXVIII sten dach van maerte in de paesscheweke int jaer 1448, *Invent. v. Br. Intr.* 90.

PAESDOEC (PEES-), znw. m. Waarschijnlijk *een doek waarin de „paes"* (z. ald., 2) *bewaard wordt.* ‖ Van der caselen, stolen, amicten, manipulen, corporael ende peesdoic (*voor den vorm vergelijke men mhd.* pæce *en andere vormen bij Lexer* 2, 195; mnd. *pese* e. a., ook *pesebret* en *pesecruce*) tho maicken ende te neyen, *Geld. Oudh.* 1, 476 (*a.* 1392).

PAESDOM. Zie PAVESDOM.

PAESGE. Zie PAGE.

PAESLIJC. Zie PAVESLIJC.

PAESMAKER. Zie PAYSMAKER.

PAESPENNINC, znw. m. *Penning of kleine gift gegeven bij het kussen van den „paes".* Zie een voorbeeld van 1420 (Diericx, *Gendsch Chtb.* 135) bij Stallaert 2, 334, en vgl. bij PAES, 2) op het einde de plaats uit *N. Doct.* en de aanhaling uit Lübben.

PAESRECHT. Zie PAVESRECHT.

PAESSCHELIJC (PAESCHELIJC), bnw. Mnd. *pâschelik.* Vertaling of navolging van lat. *paschalis. Paasch-. Voc. Cop.* paescheleke, paschalis. *Voc. Cop.* paischlick, pascalis. ‖ Dit sijn de paesschelicke hoctyden (*l.* hochtijden) in welken dat ghewaere lam gedodet is, *Hs.* 218, bl. 21. Paeschelike blijscappen, *Hs. Lett.* 353, *f.* 199. In paesscheliken hoochtiden . . . wordeste onsculdeliken verdoomt, *Hs. Moll* 3, 188*r*.

PAESSCHEN, znw. o. en m. Eig. nom. geworden dat. plur. van paessche (mhd. *pasche*, mv. *paschen*); mnd. *paschen* (*pâsche*, dat Lübben opgeeft, is door hem niet bewezen); ndl. *paschen. Paschen, het paaschfeest. Voc. Cop.* paeschen, Pascha. *Teuth.* oistren, paischen, pascha, anastasis. Kil. paesschen, paeschdach, pascha, dies paschalis, festum paschatis, phase (*vgl. de aanh. uit Teuth. bij* PAESCHLAM, *waarop in Teuth. nog volgt*: „ind heyt aeverganck des heren" en Diefenb. op fase, phase), festum azymorum, festum resurrectionis domini, dominica resurrectio. Plant. paesschen, *la feste de Pasque*, pascha, natalis redivivae humanitatis. Het woord wordt als enkv. en meervoud beschouwd. ‖ Ten eersten daghe als begonde Paschen, *Rijmb.* 25851. Josias, die de Paesscen (*mv.*) sere vierde, *Alex.* IV, 863. Also varinc als Paesschen quamen, *Vl. Rijmk.* 6915. En wetti nit dat over twe daghe paschen sal sijn, *L. v. J.* c. 205. Dat ic na dit paschen nemmermeer en sal paschen (*zie beneden*) eten, *ald.* Dat ewangelium van paeschen (*het paaschevangelie, de geschiedenis der opstanding van Christus*), *gedicht van* Hild. 56 *vlgg.* Saterdachs paesschens dat is . . . paesovent, *Heiligenl.* 9. Dat hi gheen renten sculdich en is van den termine van Paesschen, *R. v. Utr.* 2, 48 (*a.* 1380). Binnen viertien dagen na Paesschen, *ald.* Die rechte daghen van den renten zijn Paesschen ende Korsavont, *ald.* Te vinden paeschen dies wil sijn vroet, weet hoe een beghinnen moet, *Natuurk.* 161. — Beloken paesschen (paschen), *de zondag na Paschen*; vgl. BELOKEN, *Voc. Cop.* „na beloken pascha, post conclusum pascha" en *R. v. Utr.* 2, 49: „(dat si) dien Beloken Paesschen al beleeft heeft ende langher"; *Leid. Keurb.* 24, 6: „beloken paesken". — In de Middeleeuwen was algemeen tot in de 14de eeuw Paschen het begin van het jaar. In verschillende streken op verschillende tijden kwam daarvoor de Kerstdag (later de 1e Januari) in de plaats, in Luik b.v. in 1333; Stallaert 2, 334. Vgl. tafel XI en XII bij Grotefend, en Huyd. op Stoke, dl. 1, bl. 296—346, en vooral de uitvoerige beschouwingen over ouden en nieuwen stijl en den middeleeuwschen kalender, van Gilliodts-Van Severen in *Invent. v. Br. Intr.* 81—129, vooral 87 vlgg. en het art. *Style* in de *Table Analitique* op dat werk. — Paesschen beteekent ook *het paaschlam* en *het paaschmaal* (*paaschfeest*). Vgl. PAESCHMAEL en boven *L. v. J.* c. 205. ‖ Sech waer dijn wille si dat wi paschen ghereden di, *Rijmb.* 25855. Aldus voor desen paschen (*var.* vorden paschdach, pascedach) sat Jhesus met sinen XII ende at tsavonts ende sprac te hem waerd: metter herten hebbic begaerd dat ic desen paschen met u ate, 25863 (*vgl. ald.* 25869: paschen hiet dat paschelam).

PAESSCHEN (PAESCHEN), zw. ww. intr. *Paschen vieren, hoogtijd houden. Voc. Cop.* paeschen, paschare, pascha celebrare. Zoo nog heden in verschillende znl. tongvallen.

PAESSE (*N. Doct.* 2277). Zie PAES, 2).

PAESSENDEBRIEF. Zie PAVESSENDEBRIEF.

PAESSTEEN, znw. m. *Een steen in den „paes"* (z. ald. 2). ‖ Een steen mit silver daert in staet; noch een paes steen, *Jacobik.* 233 (*a.* 1481).

PAEST. Zie PAST.

PAETEN (*Overijs. R.* II[1], 7). Zie POTEN.

PAETSE, PAETSEKIJN. Zie PAGE.

PAEU. Zie PAU.

PAEUSVEDER. Zie PAUSVEDER.

PAFFUUT (PAFUUT; ook PAFFUUS, PAFFUSE, PAFUUS), znw. vr. *Knots, knuppel*, nu en dan ook *met een snijdend wapen aan de punt.* In een ofra. gedicht, bij Gachet, *Gloss.* 350, wordt *paffut* verklaard als „gissarme aceree". Vgl. BAFFUUS en A. Schultz 2, 212. Het woord komt van ofra. *paffut* en *paffus*; mlat.

pafustum(Duc.). Uit den vorm *espaffut* (mnl. spafuut, zie beneden eene var.) leidt Gachet af, dat het eene samenstelling zal zijn van *spatha* en *fustis*: zeker is dat het ter vertaling van lat. *fustis* gebruikt wordt. ‖ *Minceel met verloofden wapenen.* Dit sijn verseiden wapen: knive, pieke, cortoyse colve, gepijnde (*d. i.* gepinde) stave, alrehande gescutte, handaex, paffute, giserme, scilde metten priemen die men opten arm draecht, *Belg. Mus.* 6, 295 (*a.* 1284; *bij* Heelu 543 *in een nauw verwanten tekst* ghisermen, baffuse; *ald. in het Fra., bl.* 550: *paffus*; *in den door* Willems, *Mengel. uitgegeven tekst van* 1292: spafute). Dat niemene . . . langhe wapine en draghe alsozulke als bilen, stave, pafusen ende ghelike wapine, *Voorgeb. v. Gent* 66 (*a.* 1353). Met hem (*Judas*) quamen vele scaren met swerden ende met pafusen, *Hs. v.* 1348, 106*b* (*Matth.* 26, 47: *turba multa cum gladiis et fustibus*); ook *c*; 117*d*. Wie G. slouch met eer pafuse tot up de doot, ende wiene stac met eere glavie, *Ann. Em.* 25, 231 (*a.* 1342). I. slouch G. met i (*d. i.* eere) paffusen int hooft, 242. Met eere paffusen, 255; ook 266; 278; 283. J. slouch der wevers standert ter neder met eere paffusen, 275. (Si) sloughen naer G. ende sine partiën met paffusen, pijken ende met swerden, 285.

PAGANE, znw. m. *Heiden.* Hetzelfde woord als payien (z. ald.), maar terwijl dit uit het ofra. komt, is pagane overgenomen uit het lat. *paganus.* Zie een voorbeeld uit *Pass. S.* (*a.* 1489), 58*c*, bij Oudem. 5, 544.

*PAGAMENT, waarschijnlijk verkeerde lezing voor pargament, *Invent. v. Brugge Intr.* 35. Zie PARGAMENT.

PAGE (PAYGE, PAYGIE, PAGIE, PAEDSE, PAEDZE, PAESGE), znw. m. Van fra. *page*, dat gewoonlijk, door tusschenkomst van it. *paggio*, afgeleid wordt van gri. *παιδίον* (of liever *παίδιον*). Zie Körting 5823, doch ook Darmesteter, die dezen oorsprong onzeker noemt. *Page*, niet uitsluitend *edelknaap in dienst van een vorst*, maar ook gebruikt voor bedienden van lageren rang. Kil. pagie, pedissequus, puer pedissequus, a pedibus, assecla, assectator, *vulgo* pagius. Plant. pagie, pagiken, *un page*, *pageot*, *serviteur ou garçon suivant son maistre*, assecla; pagiën van den koninck, praetextati regis asseclae; pagiën ter eeren, *pages d'honneur*, ephebi honorati. ‖ Om 2 paer laerzen voor 2 mijns heren paesgen 28 sc., *Rek. d. Gr.* 3, 135. Om 68 ellen graeus lakens, mijns heren stalknechten ende mijns heren paedzen rocke of te maken, 137. Wie meest paerden heeft, gebrect meest paedzen, *Con. Som.* 167*a*. Doe quam ghereden up een paert een page ute Bartaengen lant, die welke den affarant (*paard*) sinen meester hadde ontreden, *Couchy* I, 312. De prince heeft xii pagen, kinderen uyt goeden huusen, Matth. *Anal.* 1, 291, 52. Ende en hebben deselve pagen niet te doene ontrent de peerden dan alleenlic te bereydene elc sijn peerde, *ald.* De meeste ende stercste van allen den pagen behoort te draghene den standaert na den prince, 292, 52; zoo nog tweemaal *ald.* Colijn, paedse, geg. tot teergelde mede in den Briel te trecken bij mijnen heer van Oistrevant, *Cod. Dipl. U.* 2^1, 205. Daer en bleef payge noch coc . . ., sy (en) moesten met letteren henen loopen, *Grimb.* II, 403 *var.* — Hierbij behoort het bij Goedthals 49 vermelde gezegde: „de paeygen te rade gheweest", met de toevoeging: „En beaucoup de nouvelles il a des bourdes belles". Vgl. Harrebomée 2, 4*a*: „hij heeft met de lakkeijen in den raad gezeten" en Tuinman 1, 214 op „'t is een praatvaar". — Verklw. pagekijn (pagieken, paedseken; bij Plant. pagiken, zie boven), *knechtje*, *pagetje.* ‖ 2 scilde, die hi ghegheven hadde om linnen cleeder, om laersen, om scoen ende om alzulcdanighe dinghen eenen paedseken, dat hi onthouden hadde ende hem mijn here nam, *Rek. d. Gr.* 3, 358. Een paetsekijn dat hem geborgen in een hol hadde, Velth. II, 5, 65 (*ald.* 77 *genoemd* die cnecht).

PAGE (PAGHE), znw. m. Mnd. *page* (zeer gewoon, o. a. in de uitdr. „mit wagen unde *pagen*"); ook *pagendêf*, *pagenhût*, *pagenkop*, *pagenrif*, *pagenriller* en *pagenweide*; mhd. *phage*, *page* (uit het ndd.). *Paard*, zoowel als rijdier als trekdier. In het Mnl. is het woord vooral gewoon in de oostelijke tongvallen; in het Ndl. is het nog slechts bekend in den geslachtsnaam *Molenpage* (zie MOLENPAGE), en in het hedendaagsche ndd. is het een minachtende uitdrukking voor een paard geworden, gelijkstaande met hd. *gaul*; mnl. *gule*, ndl. *bonk*, *knol* (Lübben 3, 291; *Brem. Wtb.* 3, 281; Koolman 2, 693, en het ald. aangeh. opstel van M. Jähns, *Ross u. Reiter*, bl. 14). De oorsprong van het woord is onbekend. *Teuth.* hengst, paghe, pert, orss, ross, equus, spadix (hoewel het hier niet strikt noodig is, kan paghe evenals in het Mnd. ook in de bijzondere beteekenis *hengst* genomen worden). ‖ Datse duerbaer cleder draghen, daertoe ryden hoghe paghen in hoveerde, die God verboot, Hild. 210, 265. Die hoff to Coessvelde . . hoort eenen paghen (*hengst*, hier in de bet. *dekhengst*) ende bullen toe holden, *O. Marker.* 3, 12, 42 (*Marker. v. de Lutte*). Van C. vor den zwarten paghen, . . van eynen peerde dat M.'s hadde gheweest, *Rek. d. Cam.* 3^1, 536. Vor dat hi enen paghen hadde doen vyllen . . . die up H.'s stalle starf, 4, 223. Do sie van J. enen grawen paghen ter stad behoef ghecoft hadden, 244. Do V. Lubberte B. sinen paghen ontreden hadde, 315. Vor ene huet (*huid*) te touwenne, die van der stad grawen paghen ghecomen was, 347. Van onser stad roden paghen 5, 213; ook 6, 89. — Misschien is dit woord in de bet. *paardenleer* bedoeld Dierickx, *Mém.* 2, 11: „eenen rooden keerle ghevoedert met rooden paghen". Het is niet zeker dat *page* in de bet. *paard* in het Vlaamsch bekend is geweest, anders zou men misschien *paghe* kunnen verklaren als *pagenvel*, vgl. mnd. *pagenhût*.

PAYABEL (PAYAVEL), bnw. Van fra. *payable*. Eig. *betaalbaar*, doch bij uitbreiding in de bet. *wat zijn geld waard is*, *waaraan niets mankeert*, *gaaf*, gezegd van koopwaren. Het woord komt in deze beteekenis herhaaldelijk in vlaamsche stukken voor. Vgl. mlat. *pagabile*, van *pagare*, mlat., hetzelfde als fra. *payer*. Duc. verklaart „*pagabile* vinum" door *legitimum*. ‖ Dat die van binnen gheene cuere ne maken up paiavel goed, dat men bringhet van buten, elc manne macht copen dies ghenouch (*l.* ghevouch) dat es, *Cout. v. Brugge* 1, 386; ook 327. Item es wel gheorlooft den scrinewerckers sloten te coopene die van besiden sluten, goet payavel goedt zijnde . .; ende daer de voors. sloten niet payavel vonden en waren enz., *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op paiavel goed. Zo wat manne . . roed (*vet*) smalten wille, hi moet smelten goed en payavel zonder enich ander smout daer in te minghene, *ald.* Waert alzo dat dusghedane lakenen vonden worden niet payavel ende niet werdich der cueren, *ald.* Eenen verschen zallem, goed, souffisant ende paiabel, *ald.* (*ZVl. Bijdr.* 5, 167; *a.* 1380). Zie ook bij PAEYABEL.

PAYDACH. Zie PAEYDACH.

PAYE. Zie PAEYE.

PAYEMENT, PAYEN, PAYER(E). Zie PAEYEMENT enz.

PAYEREN. Zie PAEYEREN.

AANM. — *Mandev.* 51*c*: „die zale van desen pallase is seer hoochlijc ghesiert ende ghepayeert" leze men òf ghepaveert (*geplaveid*) of ghepareert (*versierd*).

PAYIEN (PAYIJN, PAÏN, PAYEN), znw. m. Van ofra. *payen*; fra. *païen*; lat. *paganus*. *Heiden*, vooral *Sarraceen*. Naast payien, payijn met den klemtoon op de laatste lettergreep is ook met verplaatst accent payen bekend geweest, zooals zeker blijkt uit ééne plaats (*Scalc e. Cl.* 176), waar het rijmt op drayen. Deze uitspraak kan dus ook de juiste zijn op andere plaatsen, waar het woord niet staat in het rijm. ‖ Vierdalf houdert paiene (: geschiene) blevender doot, *Sp.* II⁴, 22, 15. Seven dusentich paiene (: gesciene), II⁵, 46, 47. Men hadde vonden in geen lant vromer payene dan si waren, *Ep. fragm.* 171, 38. Here payene (*mv.*) putertier, ghi sijt gevaen, 171, 52. Payne (*d. i.* Paijne) waren sonder hoede, 161, 2. Oftu best een paiïen ofte in heresiën, *Wap. M.* II, 271. Soo beet dan, seide die paijn, *Limb.* VI, 1123. Die payijn (vacht) herde sere met siere handaex, 1148. Hi (*de koning van Arabiën*) quam met menegen payin (*l.* payijn : sijn), 2059. Vule paijn, gheonneert moeti sijn, 2363. Demophon soudaens broeder ende XL ammirale . . ende menich stout payin (*l.* payijn : sijn), VII, 841. Hi seide: her paien, onse here gheve u lachter ende onnere, XII, 679. Der paynen (*l.* paijnen) lant, *Roel.* IV, 13 (*Vad. Mus.* 2, 50, 14 der payen lant). Roelant, Olivier ende de sine ghereiden hem jeghen die Payne (*d. i.* Paijne), I, 155. Payen och Kerstijn, 363. Doen riep die payen te hant: helpt Mamet! *Vad. Mus.* 2, 57, 245. Girbeerte geraecte de Paijn, *Lorr.* II, 477. Agulant . . ., dien si . . . afsloegen menegen paijn, 850. Mettien begonsten die payiene utermaten sere te vliene, *Ren.* 1620. Hi sal werden een goet payijn, na onser wet selen wine leren, *Esm.* 124; ook 206. Si . . . daden achter die payiene (: onsiene), *Parth.* 6638. Die payine (: kerstine), 6642. Van selken lande heeft men vernomen Payne (*d. i.* Paijne) comen, die XII dachvaerden voren (*d. i.* voeren) met kemele gelike perde daer si nie water in vernamen, Velth. I, 6, 6.

PAILGE. Zie PAELGE.

PAILLET (PAELGETTE, PAILLETTE), znw. m. Van fra. *paillet*, eene afleiding van *paille*, naar de kleur die zweemt naar die van stroo (men zegt ook „vins de paille", Littré). *Eene soort van bleekrooden wijn.* Kil. (*Suppl.*, 854) pillet, paliet, paillet, vinum helvolum, medium inter album et ruffum. ‖ Aen XVI potten paillets XX st., *Vad. Mus.* 2, 328 (*a.* 1509). Witte bayoene, paelgette, poitous, malveczie, *Invent. v. Br.* 2, 200. Lichte wijnen alse poeytou, gaskongert, paelgette ofte dergelijken, *R. v. Elburg* 84, 69. Zie nog twee voorbeelden van paillette bij Stallaert 2, 334.

PAILLETTE. Zie het vorig Art.

PAYMENT. Zie PAEYEMENT.

PAINTERIE. Zie PANETERIE.

PAINTIER (PAINTER). Zie PANETIER.

PAYOEN, znw. Verkeerde lezing of verbastering van penoen, pennoen, ponioen; z. PENNOEN.

PAIRTEN. Zie PARTEN.

PAIRTSE, PAIRTSEN, PAIRTSINGE. Zie PERCHE enz.

PAIS (PAYS, PAEYS, PEIS), znw. m. (en eene enkele maal vr. (?), zie eene plaats bij 1, *b*). Van fra. *paix*; lat. *pacem*. Mnd. *peis*, *pais*, ndl. *peis*. Ook in den vorm PAES (waarvan de voorbeelden, omdat hij zich in eene bepaalde beteekenis heeft ontwikkeld, bij dat woord worden vermeld) en PEISE (fra. *paise* (Duc. 9, 294); *Teuth.* soyne, vreede, peyse, treuge, pax, concordia).

1) *Vrede*, zoowel in de bet. — *a*) *goede verstandhouding*, *vriendschappelijke betrekkingen*; *een toestand waarin vrede heerscht*, als — *b*) *het herstel der goede verstandhouding of der vriendschappelijke betrekkingen na een oorlog of twist*. *Voc. Cop.* pays, pax. Kil. pays, peys, pax. Plant. peys, pais, pax; een gevoeyerde (*voorgewende*, *geveinsde*) vrede, *une paix fourrée*, concordia subdola (vgl. fra. *paix fourrée*, *fausse paix*, schijnvrede). ‖ — *a*) Doe maecti daer so vele dode over die van Amon (*onder den geheelen stam der Ammonieten*), . . dat pais hadden die van Israël, *Rijmb.* 7870. Tland stont in payse twee jaer, 19696 (lat. *siluit terra Juda duobus annis*). Weltijd soot also ghesciede dattie Jooden vanden vianden iet (*eenigermate*) pais hadden (*in een toestand van betrekkelijken vrede verkeerden*), worden si te handen onderlinge in groten twiste, 30092. Joachas riep up onsen Here ende Gode ontfarmede der claghen ende seide (*l.* seinde; *var.* gaf) hem pais in sinen daghen, 13740. Zelden es payx tusschen der schoonheit ende der zuverheit (*gaan schoonheid en reinheid gepaard*), *Boëth.* 126*a*. Joas gaf hem (*Asaël*) des conincs scat, omme dat so lietene in paise Asael, *Rijmb.* 13711. Als hi (*de mensch*) pays heeft, laet hise (*wapenen*), *Nat. Bl.* II, 152. Die (*de bijen die*) hem sullen ter werringhe keren, die doen si te hant van den live, omdat dandre in paise bliven, *Bloeml.* 2, 46, 150. Otte . . . beleide ons in Aken . . ., maer in weet hoe hi sciet ende ons met paise bliven liet (*met vrede*, *met rust liet*), 1, 29, 125 (*hier loopen de beteekenisen* 1) *en* 2) *ineen*; met paise *staat in bet.* met in paise *gelijk*; *vgl. de volgende plaats*). Gaet met (*var.* bl. 695, in) payse met onsen Here, ende en mesdoet niet mere, *Melib.* 3754. Vrede (= pais, *in de bet.* 2) ware quaet ontseit, vrede moet emmer sijn genomen voren (*het herstel der vriendschappelijke betrekkingen moet voorafgaan*), sal men ten paise comen (*tot een toestand van vrede komen*): die pais (*bet. b*) ontsecht, vermijnct sijn eere, *OVl. Lied. e. G.* 346, 920. Ware dat zake dat eenich meinsche pais brake (*den vrede verstoorde*), hi souder af doen sine rechtinge, *Vl. Rijmk.* 2387 (vgl. PAISBRAKE). Dat hi wilde hauden sijn lant in paise (*vrede wilde hebben in zijn land*), *Vl. Rijmk.* 2384. Si beloveden hem . . ., si sauden in paise hauden dat lant, 2391. Dat tlant niet langhe soude moghen staen in paise . . bi alsulken kinde, want bidien niemene ne saud ontsien, 2397. Jherusalem . . . dat bediet die stat van payse, *Sp.* IV², 30, 35. Daer men overeen des droech omme Pauluse (*var. L.* om payse) ende omme gevouch, dat men den Jueden laten soude ghebruken der ouder wet, I⁸, 25, 23. Peys is oorspronck van allen vruegden, Goedthals 109. Twee daghe waren si in paise daer, upten derden nacht . . . sloeghen sise al te male, *Rijmb.* 27799. Die sinen pays wille bejaghen mit desen dieren (*niet door deze dieren wil worden aangevallen*) . . ., sie dat hi hem houde vrede, *Nat. Bl.* II, 1936. — Pays wordt herhaaldelijk verbonden met vrede, eene enkele maal met minne (vgl. ndl. *in der minne*). Zoo ook in de 17de eeuw, waar de uitdr. *peis* (*pais*) *en vree* (*vrede*) nog zeer gewoon was. Vgl. Vondel's *Leeuwend.* 2128 en 2152. Ook zonder *vrede* komt in de 17de eeuw *pais* (*peis*) voor; zoo b. v. in Hooft, *Ned. Hist.* 2. In het hedendaagsche Ndl. wordt uog eene enkele maal *peis* gebruikt in de bet. *zoen* in de uitdr. „de *peis* is getroffen" ‖ Pays

ende vrede sal niet gebreken in Inglant, als dit kint regnert, *Sp.* IV², 17, 32. Daer hi uutsprac peis ende vrede tusschen beide de heeren, *Brab. Y.* VI, 2054. Daer peys is ende vrede, daer is God mede, Goedthals 86. Eendrachticheyt van sinne voedt peys en minne, *ald.* Some sijn si (*planeten*) ooc so goet datsi pays bringhen ende vrede ende volheit des goets, *Lsp.* I, 10, 48. Hi tart vort . . . ten ridderwert; pais no verde en wildi houden, hi was so gram, *Ferg.* 3527. Mochtemen die (*woorden „mijn" en „dijn"*) verdriven, pays ende vrede bleve fijn, *Wap. M.* I, 614. Weerden ende eeren sulstu haer (*uwe vrouw*) . . ., so hebdi beede pays ende vrede, *Van Seden* 191. Eendrachteliken . . . . menen si pays entaertoe vrede, als ghi wel siet in kerstenhede! *Bloeml.* 3, 64, 60. Linciscus dat es een dier . . . van den hont ende van der wolffinnen, nochtan sone was noyt pais no minne tusschen haren gheslachte, . . . maer luxurie maect dien vrede, *Nat. Bl.* II, 2493. — Ook in den zin van *gemoedsvrede*, *vrede met God.* ‖ Pays van daer boven si met ons allen, *Amand* I, 2587. In al sijn sermoen . . . bootsceipte hi pais ende vrede; God geve u vrede, sprac de man, als hi zijn sermoen began, *Franc.* 1037. Soo creghen wy pays ende ewich vrede nader tijt ende hier int leven, Hild. 187, 4. Thant ghinc hi in die zale . . . daer die rike sieke lach . . .; alse hi dit sach, sprac hi: hier si pays ende vrede, *Sp.* I⁷, 67, 23. Daerna ane den abt si namen paeys elkerlijc, II⁷, 39, 34 (lat. *pacem dantes abbati*; *in het Mnl. staat iets anders*, *nl.* „zij ontvingen den vredegroet van den abt"). Hierna doe hi misse ghedaen hadde ende den volcke pays ghegheven, soo viel hi in bedinghe opten paviment ende voer te Gode wert, *Pass. W.* 161*b* (lat. *populo data pace*). Lieve vrient, behouden dijn paeys sal ic dit seggen (*als ik daardoor uwe welwillendheid niet verbeur*, d. i. *met uwe toestemming*, *met uw welnemen*), *Hs. Cyrill.* 54*v* (lat. *tua pace hoc dicam*). Doe wert Macrijn . . . keyser jegen al den payse (*tegen den zin*) der senature, *Sp.* II³, 6, 6 (lat. *nulla voluntate senatus*). Ic vraghde u gerne ene dinc, here, mocht sijn bi uwen peise, *Lanc.* II, 29101. — *b*) *Herstel der goede verstandhouding of der vriendschappelijke gezindheid na een oorlog of twist*; *vrede*, *zoen*, *verzoening*. *Voc. Cop.* pays maken, pacificare; te gader pays maken, compacisci; pays maken, sequestrare (*bemiddelen*). ‖ Tytus . . . . toghet dat hi hem ere (*vroeger*) pays boot ende vergheven woude alle mesdaet, *Rijmb.* 33433. Men maecte pais, 33818. Dan gheift hi (*de „kerel"*) haer een stic vanden lijfcouke, dan es de pays ghemaect, *Bloeml.* 3, 130, 38. Noit so strange veete, sy en quam eens te payse, *Spreukm* 70. Weert saecke dat emandt . . . emandt uyth onsen lande tho Luydick tho paeze yesche of te paeze brecht, Nijh. 2, 57 (*noodzaakte om zijne geschillen aan eene scheidsrechterlijke uitspraak te onderwerpen*? *a.* 1352). Sonderlinghe cussen zijn viere (*er zijn vier verschillende soorten van kussen*): cussen van moeder, cussen van lieve, cussen van peise (*vandaar dat* zoen *in het Ndl. de bet.* kus *heeft aangenomen*; vgl. Schuermans op peispunen (-poenen), „uit verzoening kussen"), cussen van grieve (*om iemand te troosten*), *Segh.* 2434. U te beterne bem ic gereet ende daermet pais ende sone maken na us selfs wille, *Cass.* 92. Des bisscops suster sone . . . . die maecte pays ende vrede, *Rijmb.* 18611. Anders wilden si . . . . pays geven noch maken vrede, *Sp.* I³, 53, 18. Ic en name engene pais (*het woord is hier vr. gebruikt*, *indien men niet* engenen pais *moet lezen*): hi sloech . . . minen broder doot, daric minne an hadde soo groot, *Lanc.* II, 22303. Tenen payse spreken (*over vrede handelen*), *Sp.* III⁶, 39, 47; I³, 43, 19. Het ware groot recht dat men hem jonde vrede te gheven die pais begheert; es yement die pais ende vrede beweert, hets jammer dat hi es gelooft, *OVl. Lied. e. G.* 348, 986. Ghi heeren, ghi wilt strijden . . .; ic wille weten tocusoen ende u daernaer te payse setten, *Bloeml.* 3, 29, 16. Daerom al ist waer dat mijn broeder tegen my niet verdient en heeft, nochtan sal ic sinen pays maken, *Gest. Rom.* c. 39. Laet ons toten coninc gaen ende sinen pais daer ontfaen; met Ferapeel dat si ghinghen ende maecten pais van allen dinghen, *Rein.* I, 3473. Wittachtich soning, peys ende vrede, Nijh. 2, 252 (*a.* 1370). — Eene enkele maal komt pais voor in de bet. *vredeverdrag*, *verbond. Voc. Cop.* pays, fedus. ‖ Dit es dat bloet der getonst ende des paeis, dat hem God met u verbonden hevet, Ruusb. 1, 5. — Van de bet. *bestand*, fra. *trève*, zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 349. — Ook *verzoening van den mensch met God.* ‖ Also moste van desen zaken (*de zonde van Eva*) een wijf den pays maken, . . . dat was . . . Maria, *Lsp.* I, 23, 103. Sich hoe Jhesus clam int hoge hangende an dat cruce . . ., die onsen pais heeft gemaect, *KCl.* 85. Jhesus Christus heeft bracht te peise Adaems mesdaet met sinen bloede, *Sev. Blisc.* 1123. Mocht ic wesen noch sijn (*Gods*) vrient ende ic sinen paeys ghecreghe, *Segh.* 5490. — Ook in de bet. (*hernieuwde*) *welwillende gezindheid of gunstige stemming ten opzichte van iemand.* ‖ Sulken raet gheeft . ., waer bi ic comme jeghen minen here te paeyse (= te genaden), dies ic begheere seere, *Amand* I, 1160. Welc soudi kiesen . . ., hare mans pais so hare gespot, *Vrouw. e. M.* III, 51, 9. Om die L 𝔊 mach een poirter tenden dat hy ghezoent heeft mit sinen vianden incomen ende sal sijn lantwinninghe dairmede betaelt hebben, ende hebben dairmede sijn pays jeghen der heerlicheit (*zijn recht op bescherming van den landsheer hebben herwonnen*, *zijne goede gunst hebben herkregen*, *gerehabiliteerd zijn*), Matthijsz. 225 (*vgl. de uitdr.* paeys ende inlandt hebben *bij* Stallaert 2, 350 *op* peis, 4). En hebbic haren pais niet in corter uren, in sal niet lange mogen geduren, *Lanc.* IV, 3183. Der heiden zielen in ons forneys hebben ghemaect onsen peys (*hebben ons de gunst of welwillendheid van Lucifer doen herwinnen*), *Sacr.* 834.

2) *Vrede*, *rust*, *een toestand waarin men zich welbehaaglijk gevoelt.* Kil. pays, quies. ‖ Gine selt geduren te gere stede (nl. *in uw bed*) daer gi moocht hebben pais ende vrede, gelijc alse die den tantsweer heeft, *Bloeml.* 3, 42, 419. Constic ghevinden eneghen keer, daer ic peis met mochte ghecrighen, daer icse (*mijn vrouw*) met eeren mochte doen swighen, ic ware een here, *Drie Dag. H.* 106. God heeft gegheven pais ende raste uwen neven, *Rijmb.* 6989 (lat. *quia dedit Dominus fratribus vestris quietem*). Dese waren blide ende hadden pais, overal mochtsi slaen haer ogen, *Ferg.* 5182. In alle voye machmen wel liden in payse (*rustig en veilig*) met soeten woorden ende leven tayse, *Amand* II, 5771. Die coninc . . . die S. Jorijs peys noch vrede en woude gheven nacht no dach, *Leg. v. S. Joris* 87. Die nu wil minnen, moet beghinnen spreiken jeghen meenen, sal hi gewinnen paeis (*hs.*) van zinnen, *OVl. Lied. e. G.* 125, 9. Die stede daer raste in es ende vrede (*het paradijs*), *V. d. Houte* 62 (*varr.* paeys ende ewelic vrede, eewich pays ende vrede). (Dat) wy ten utersten daer God

sal domen, ghestiert werden ten palayse, daer men niet weet dan van payse ende van blyscepen (nl. *naar den hemel*), *Amand* II, 6336. — Sinen pais houden, *zich rustig houden*, *kalm zijn*. ‖ Seghelijn seide: vader mijn, hout uwen peys, wilt blide sijn, *Segh.* 590. Seghelijn, hout uwen paes (: solaes), 1163 (*hs.* peys; *varr.* pays); ook 4735 (*hs.* paeys, *varr.* pays); 11116. — Te paise, met paise, hetzelfde als te, met gemake (zie GEMAC) en taise (zie AISE), *in rust en vrede*, *in eene aangename stemming*, *in zijn schik*, *vergenoegd*. Het tegenovergestelde tonpaise zie bij ONPAYS. ‖ Doe ginc hi mettem ten pallayse, daer hi waende sijn met payse, *Sp.* III[7], 53, 55. Eens ghinc hi wandelen met payse in enen sinen ouden pallayse, III[7], 1, 33. Nu meer vort... sal die coringhe van di scheden ende du salt dijn lijf met payse leden ende donrecht dat di es gedaen dat wert openbare saen, I[7], 65, 192. Hi bidt dat gi niet tonpayse sijt om die gesellen van der queeste, want si alle . . . wel in payse sijn ende gesont, *Lanc.* II, 25977. Nu es die coninc alre eerst ten payse, nadien dat hi tswaert hevet daer hi met yoyen omme levet, *Wal.* 10970. Op enen solre in dien paleise sit Victoria mit peise, *Bloeml.* 1, 155, 59 (*Alex.*). tAken daer Karel met groten payse woonde in sinen pallayse, 2, 72, 88. Weest in payse (*rustig*, *kalm*) van desen: ic bem daer ghi omme mesbaert, *Sp.* I[7], 65, 286. — Doet jou te paise (*maak het u aangenaam*; *vgl.* hem te gemake doen) met desen heren ende vant verhueghen die joncfrouwe die bevaen es met groten rouwe, *Wal.* 4690. Doe voer hi in ene herberge goet eutie ridder hi doet hem te gemake ente peyse ende was utermaten eyse, *Bloeml.* 3, 55, 332. God heeft u hier brocht, hout u te payse, *Ep. fragm.* 147, 209. Ic ne werde nemermere te payse, ic ne sal ere daeraf weten die waerhede, *Lanc.* III, 5959. Hi was ontfaen hovesscelike ende ontwapent dapperlike ende geleit met groten payse (*tot zijn groote genoegen*, *waarover hij zeer in zijn schik was*), daer boven inden paleyse dat scone was, II, 3271 (*de bet. zal wel niet zijn* „tot groot genoegen van hen die hem geleidden"). (Dat hi) name een wijf met welker hi leiden mochte sijn lijf met paise ende met groter minnen, *Sev. Vroeden* 1893. Si (*de vogels*) lieten met payse gewerden den coninc ende met verde, 4254; ook 4241 (vgl. 4233). — Tote Aken in sijn pallays daer hi was gherne in sinen pays, *Sp.* IV[1], 2, 93 (*vgl. Rein.* I, 2871: soe blivet thuus in haer ghemac). Na desen vare dochten (*docht hem*) dat hi in Vrankerijc ware in sinen payse (*waar hij rustig kon zijn*, *waar hij veilig was*) ghevaren, doen sach hi wel xxx baren (*beren*) comen (*in een droom*), *Roel.* I, 476. — Dat si seyde wien (*van de drie*) si minde, die ander beyde soudense mit payse laten, *Vrouw. e. M.* IV, 195.

3) Hetzelfde als paes, 2) en paesbert; z. ald. en enkele voorbeelden van pays (paeys) in deze bet. bij PAES.

4) Uit de bet. *rust* ontwikkelt zich de opvatting *einde*, ten opzichte van een onaangenamen of ongewenschten toestand. ‖ Omme pays te makene van desen (*aan dit kwaadspreken een einde te maken*), *Sp.* III[5], 11, 53. Des reden en wort geen pays (*aan de koorts kwam geen einde*, of ook *er kwam geen verlichting van de koorts* (vgl. GENADE, 3), *zij hield niet op*), so dat hi ghevoelde ende sach dattem quam sijn sterfdach, III[6], 39, 12.

5) Op de volgende plaats komt peis voor in de bet. *versterking*, *verschansing*, *barricade*, eig. *omheining* (?). ‖ Der heer. . . deyt gebieden als sich noot gebuert die peys te maecken, op te werpen oft valderen te hangen, *Publ. Limb.* 16, 178. Niet onmogelijk is dat pais (*peis*) naast de bet. *vrede* ook gehad heeft die van *omheinde ruimte* en *omheining*; vgl. mhd. *vride* en hd. *einfriedigen*. In denzelfden zin komt voor mnl. vrede, b. v. *Rek. v. Hattem* 185. Van fr. *paix* of lat. *pax* zijn, zoover bekend is, geen voorbeelden gevonden in deze beteekenis, maar Duc. geeft wel plaatsen op waar *pax* zich eveneens tot de uitdrukking eener plaatsbepaling heeft ontwikkeld (= *banlieue*).

AANM. — *Vijf Maagd.* 237 staat als versterkings- of verzekeringsformule gebruikt „by de paijse". Misschien moet men lezen „by den paijse" en *pays* opvatten in den zin van *vrede Gods*. Vgl. ndl. „in *vredes* naam", dat in beteekenis niet verschilt van „in *Gods* naam".

PAYSANT, znw. m. Van ofra. *paysant* (Duc. 9, 294), fra. *paysan*. *Boer*, *landbouwer*. ‖ (Si) vingen eenen paysant, *Sp.* III[6], 22, 23.

PAISBERT (PAYS-). Zie PAESBERT.

PAISBRAKE (PAEYS-, PEIS-), znw. vr. *Vredebreuk*, *het verbreken van een vrede of bestand*. Vgl. VREDEBRAKE. ‖ Waert by aldien dat naermaels iemande ter contrarie van dezen yet attenteirde ofte voorstelde, . . . men zoude hem daerof van paeysbrake . . . corrigieren ende straffen in lijve ende in goede, Despars 3, 146. Permitterende alle die groote . . . edelen van der croone die coninck zelve (in ghevalle van paeysbrake) jeghens te vallene, 4, 62. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 350 en vgl. *paisbreuke* bij Hooft, *N. Hist.* 1027.

PAISBREKELIKE (PAYS-, PEIS-), -LIJC, bijw. *Zóó dat men een vrede breekt of verstoort*. ‖ Oft bij yeman hierenboven gescheyde, dat men dat houden sal als peysbrekelijc en soenbrekelijc gedaen (*dat men dit als „peysbrake" en „soenbrake" beschouwen zal*). *Vad. Mus.* 3, 24 (*a.* 1453).

PAISBREKER (PEYS-), znw. m. *Vredebreker*, *schender van een vrede of bestand*. Vgl. VREDEBREKER en zie een voorbeeld van het woord bij Stallaert 2, 350.

PAISEERRE (-SIERRE, -SIERER, -SIERE), znw. m. Van paiseren (-ieren); z. ald. Hetzelfde als paisier, dat anders gevormd is, nl. van fra. **paisier*, lat. *paciarius* (Duc.). Andere benamingen van paiseerre (welke vorm naast paisierre uit het Mnl. niet is opgeteekend), zijn paismaker, vredestichter en vredemaker. *Bemiddelaar*, *vredestichter*. ‖ Dat zy payzierers ende mediateurs zijn zouden van elcanders ghescille ofte van de ghescillen die rysen zouden moghen tusschen den grave van den lande ende eenich van den leden, *Ann. Em.* 13, 165 (*a.* 1488). — In het bijzonder benaming, in verschillende Vlaamsche steden, van *vrederechter*, *een lid van een college belast met de verzoening van aan elkander vijandige partijen*; zij moesten hun een bestand opleggen alsmede een eed dat zij in den tijd dat de zoen werd tot stand gebracht elkander niet zouden deren. Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 350 op peisierder (waarnaast ook de vorm paysierder wordt vermeld). De naam *vrederechter* is nog heden hier en daar in Noord-Nederland in gebruik voor „kantonrechter", en werd nog in de 18de en 19de eeuw door het volk in sommige streken gegeven aan den schout, den lateren dorpsburgemeester. ‖ Van schepenen van der keure ende van schepenen paysierers, Diericx, *Mém.* 2, 541 (*a.* 1823, *te Gent*). W., R., H. e. a. scepenen van ghedeele, raden ende paysierers van der vors. stede (*Gent*), Cannaert 401 (*a.* 1466). *Van paisierres macht.* Ware so zake dat de claghere den banlinc

houden wilde buten lants nadien dat de woude ghenesen ware, so hebben de paisierres macht dat mesdoen te nemene themwaerds ende die zekerhede deraf dat te doen beterne na dat de smerte groot es, *Cout. v. Gent* 436. So wat twiste dien de paisierres nemen te hem waerds, *ald.* (in een fr. stuk van 1382, *Cout. v. Brugge* 1, 284, genoemd *apaiseurs*). Dat de hondert mannen, daer men rekenin (*l.* rekeninge) voren doet van der stede goede, zullen wesen paisieres, *Cout. v. Brugge* 1, 282, 1 (in de fr. vert.: *pacificateurs*). Zo wie die varde ontseide, so soudent de paisierers betoghen tween poorters, *ald.* 3. So wat manne dat goed schuldich ware dat hie niet ghelden ne mocht, de paisieres hebben macht te verstane in sire ghebuerscep hoe dat hiet ghelden mach, so soudent de pasieres so doen ghelden na sire macht enz., 283, 6. Dese paisieres hebben macht te stane over lantsceet ende over deelbanne, 283, 7 (*a.* 1303). J. paisierre in Ghent, B., paisierre in Ghent . . ., J., der paisierre raet van Ghent, ghesworen orconden, *Besouck* 9 (*a.* 1306). — Ook was p a i s e e r r e, -ierre te Brugge benaming van een lid van het college der d e e l m a n n e n (d. z. *rechters of scheidslieden in zake van boedelscheiding*; z. ald.) of p a r s o n n i e r s (*Invent. v. Brugge* Gloss. 257). Het college bestond uit 36 leden, zes in iedere der zes stadswijken van Brugge (*Invent. v. Br.* 1, 306; *Cout. v. Brugge* 1, 348 vlg.). Misschien is op enkele der bovengenoemde plaatsen dit ambt bedoeld, en niet dat der honderdmannen of „amiables compositeurs" (b. v. *Cout. v. Brugge* 1, 283, 7). Zie *Invent. v. Br.* 6, 122; 4, 525 en *Gloss.* 261 op p a y s i e r e s.

PAISELIJC (PAYSE-, PAEYSE-, PAIS-, PEIS-), LIC, bnw. Van p a i s; z. ald. Mnd. *peiselik*. Hetzelfde als v r e d e l ij c; z. ald. — 1) *Vreedzaam, zachtmoedig*. Kil. p a e y s e l i c k, placidus. *Voc. Cop.* p e y s l e k e, pacificus. Plant. p e y s e l i c k, *paisible*, placidus. Vgl. PAISIVEL en PAISIVELIJC en *paizelijc*, bij Hooft, *Br.* 145, 3 (*Uitlegk. Wdb.* 3, 152).

2) *Vreedzaam, onbetwist*. Van eigendomsrechten. ‖ Dat (wij), die meesters sijn vander hellen . . . . hebben in goet ende in paislike herbringhen (*gewoonterecht*) gheweest . . . van so langhen jaren, . . . over dat menschelike geslechte vaste te hebbene in onse hechte ende te pinen in onse helle, *Mask.* 477.

PAISELIJCHEDE (PAYS-, PEIS-), -LICHEDE, znw. vr. — 1) *Vreedzaamheid, zachtmoedigheid.* ‖ Ic ben, . . sprect onse Here . . ., broot der soetechede, . . (der) payselijchede, . . . der minnen groot (*l.* goet), dat alle smerte verdriven doet, Velth. I, 22, 73. Is sijn offerhande hostie van payselichede, *Haagsche Bijbel* 1, 76*a* (*Levit.* 3, 1: *quod si hostia pacificorum fuerit ejus oblatio*).

2) *Rust en vrede, goede verstandhouding*. Zie een voorbeeld van 1337 bij Stallaert 2, 350 op p e i s l i c h e i t (p a y s l e e c h e y t).

PAISELIKE (PAYSE-, PAEYSE-, PAYSSE-, PAYS-, PAIS-, PEIS-), -LIJC, LIC, bijw. — 1) *Op eene vreedzame of vredelievende wijze.* Kil. p a e y s e l i c k, placide. Plant. p e y s e l i c k, *paisiblement*, placide. ‖ Een keyser te Roome . . . ., die payselic . . . . sijn lant regierde ende wiselike, *Bloeml.* 3, 29, 1.

2) *In een toestand van vrede, zóó dat er vrede heerscht.* Vgl. *Sp.* I[6], 35, 1: „als . . . al die werelt stont *in vreden*", en *ald.* 5: „so sat Augustus . . . *in payse* wel XII jaer". ‖ Dus bleef tlant payselike, *Sp.* IV[2], 60, 30. Salomoen, die na u sal besitten trike langhen tijt vredelike, *V. d. Houte* 528 (*var.* paeyselijcke). Sijn lant hilt hi peiselike, *Limb.* VI, 2411. Paiselic sere soude staen die werelt in haren dinge, *Rose* 5346 (*de leesteekens zijn in de uitgave verkeerd aangebracht*).

3) *Op eene vreedzame wijze*; *zóó dat men in iets*, bepaaldelijk *de uitoefening van een recht*, *niet wordt bemoeilijkt.* ‖ Van allen den inhouden van desen (*sauf-conduit*) . . (sullen) alle die ghene die sullen comen ter voirs. aflate . . . . genyeten ende gebruycken rustelic, vredelic ende peyselic geduerende den tijt . . . vorscr., sonder hemlieden te doen oft te laten geschien . . . eenich arrest, belet oft moyenisse, *Invent. v. Br.* 6, 463 (*a.* 1500). Die thiende drouch op min her W. . . . den voreghenomde godshuse in gherechte erve te hebbene ende te houdene . . . paisselike ende emmermeer, *Vad. Mus.* 2, 249 (*a.* 1277). Dat wi in stilder possessiën . . . van so langhen tiden . . . paiselike hebben gheweest met rechte over dat menschelike gheslechte te tormenteerne in onser helle, *Mask.* 122 (*vgl. de plaats bij* PAISELIJC, 2). Gi sijt wel sculdech dat gordel te hebbene paiselike (*in ongestoord en rustig bezit*), *Lanc.* II, 20509. Zie nog voorbeelden bij Stallaert 2, 336 op p a y s e n l i c k en 2, 350 op p e y s e l i c k.

4) *Rustig*, *zóó dat iemands rust of genoegen door niets wordt gestoord.* Vgl. PAIS, 2). ‖ Om te levene payselike, maecti siere moyen man . . . hertoghe van al Vrancrike, *Sp.* IV[2], 16, 54. Dattie coninc alden winter bleef te Logres in dat conincrike ende was daer herde paiselike, *Lanc.* IV, 7494.

PAISEN (PAYSEN, PAEYSEN, PEISEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *peisen*. Vgl. GEPAISEN.

I. TRANS. — 1) Met den 4den nv. van den persoon. — *a*) *Verzoenen, in eene goede verstandhouding of vriendschappelijke betrekking met iemand terugbrengen, tot vrede en verzoening geneigd maken, verzoeningsgezind maken, tot zachtheid stemmen. Voc. Cop.* p a y s e n, pacare; p a y s e n, placare, complacare. Kil. p a y s e n, p e y s e n, pacificare, pacare, delinire, mulcere. ‖ (Hi) hevetse versament ende ghepaeyst, ende malcander tot een teyken van vrede doen cussen, *Gest. Rom. f.* 60*d*. De partiën te paisene ende taccorderene te gadere (*a.* 1292), Stallaert 2, 350 op p e i s e n (fra. *apaiser et acorder*). Ten eerste was die passie alte bequaem gode te paysen, *Pass. W.* 258*c* (*vgl. ald.* een offerhande die onse vrede maket teghen gode). Nu sullen die Philistinen nedercomen te mi . . . ., ende ic en hadde sheren aensichte niet ghepaeyst, *D. B.* I *Sam.* 13, 12 (*faciem Domini* (*in beteekenis gelijkstaande met* God) *non placavi*; ook *Haagsche Bijbel* 1, 165*b*). Om den engel te paysen die dy doden woude, *Haagsche Bijbel* 1, 49*b*. — G e p a i s t w e r d e n o p of met een datief, *zich verzoenen met*, *weer goed worden op.* ‖ Hier nae wort Tytus op dien knape ghepeyst, *Pass. S.* 23*b* (lat. *servum in sui gratiam recepit*). Dat hi int eynde op sijn knechten mocht worden ghepaeyst, *D. B.* II *Maccab.* 8, 29 (*ut in finem servis suis reconciliaretur*). Als ic di ghepaeyst wesen sal in allen dien sonden, dien (*l.* die) du ghedaen hebtste, *D. B. Ezech.* 16, 63 (lat. *cum placatus tibi fuero in omnibus quae fecisti*). — *b*) *Iemand rustig of tot kalmte stemmen, kalmeeren, tevredenstellen.* ‖ Daerna bat hi hem allen . . . dat si te rasten giugen . . ., aldus paysde hi tpopel, Velth. V, 35, 62. Doen hem die keyser mesliet also, scoten daer die heren toe ende trooste n . . .; dus paysden si den keyser daer, Velth. V, 23, 59. — Het deelw. g e p a i s t komt voor in de bet. *tevreden.* ‖ Doe dit Phineës ende die princen, van Israhels bootscap, die mit hem waren, hoorden

doe waren si gepayst, *Hs. Aeq.* 37*b*. Si scieden . ., met groter ghiften van den coninc, ende die coninc, die was gram, wart soo ghepaist, dat vulquam dat huwelic, *Vl. Rijmkr.* 107. Zie nog een voorbeeld bij GEPAIST (ald. ook over *Rijmb.* 33755).

2) Met den 4den nv. der zaak. — *a*) Een twist, geschil enz., *bijleggen*, *verzoenen*, *stillen* (eig. „tot vrede brengen", fra. *apaiser*). Kil. paysen, sedare. ‖ Dat God die striden paysen moet, *Pass. S.* 29*d*. Dus wart ghepayst ghene dinc, *Sp.* IV[1], 58, 68 (*Brab. Y.* II, 5171). Alse dus die dinc gepayset waren, IV[1], 59, 10. Waert by aldien dat eenighen wancost, twist ofte ghescil ghebeurde tusschen den broeders, . . . het zal ghepaeyst worden by dekin ende officiers, *Belg. Mus.* 7, 262 (16de eeuw). Als . . . discoort comt tusschen die lande, datmen dat payse metter spoet, *Lsp.* III, 13, 69. Die eerste pijnde om die (*beter ware* der) luden striden te paysen, *Pass. W.* 54*c* (*vgl. ald.*: „doe (die) drie ghebroeders monicken gheworden waren, so vercoos die een dat hi vianden te payse brenghen soude"). Om te peysene . . . de vete tusschen mi (*God*) ende den mensche ende tusschen die ingelen, die in gescille ooc liggen, *Bliscc. v. M.* 1386. In dien vullen vrede woude God comen diet al paysen soude (*vollen vrede zou maken tusschen God en de menschen*; eig. *allen strijd tusschen de menschheid en God zou bijleggen*), *Sp.* I[6], 35, 9. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 350 op peisen. — *b*) *Tot rust brengen*, *den vrede herstellen in.* ‖ Om te paysene tlant, *Sp.* IV[2], 82, 35. — *c*) *Kalm stemmen.* ‖ Dit es sake daer die coninc mede een deel paisede sinen sin, daer hi bi gelovede te min dat hem M. dede verstaen, *Lanc.* IV, 3276. — *d*) *In orde brengen*, *verbetering in iets brengen.* ‖ Al sochtmen ooc van heen (*var.* henen, *van hier*) te Lonnen, men vinter gheen diet paysen connen, Hild. 129, 124.

II. INTR. — *Vrede sluiten*; ook *een verdrag sluiten*, *zich verzoenen met iemand*. *Teuth.* soynen, verdragen, scheyden, vreden, peysen, placare, pacare; pacisci, compacisci, depacisci, e. a. (*transitieve en intransitieve opvattingen loopen hier dooreen, zoodat met* peysen *ook het trans. ww. kan bedoeld zijn*). *Voc. Cop.* paysen, pacisci; paysen, federare; paysen, pignorare (vgl. bij Dief. o. a. de glosse „fryden o. frid machen o. versunen"). ‖ Weder men paysen soude of striden, *Yst. Bl.* 3790. Die Jooden setter hem jeghen ende hebber hondert dusent verslegben; dandre paisden jeghen den here, *Rijmb.* 19925 (lat. *fecerunt pacem*). — *Grimb.* I, 2782: „hine liet niet peisen . . . noch den here van Breda noch andere ridderen" is de lezing der var. „laeten met peysen" te verkiezen.

PAISEREN (PAYSEREN), -IEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *paiser*; vgl. fra. *apaiser* en PAISEN. *Neerzetten*, *kalmeeren*, *tot kalmte stemmen*, *aan iemand zijne gemoedsrust weergeven*, *hem tevreden stellen*. ‖ Hier bi paysierde hi die Joden, *Sp.* II[1], 5, 66. Die enen vremden persoon saghe ontstelt, mochtmen hem vriendelike paisieren, met (*l.* daermet?) sinen rouwe (*nom.*) worde ghevelt, *Vad. Mus.* 1, 329, 41. Ten fine dat sy huerlieden volc te bat souden moghen payseren, *Ann. Em.* 13, 144 (*a.* 1488). Hi (*de steen*) paisiert des menschen zin, *Nat. Bl.* XII, 1081.

PAISIBELIKE, -LIC, bijw. Op twee plaatsen (*Brab. Y.* VI, 10703 en *Ann. Em.* 1, 65) komt paisibelic voor in de bet. van paisivelike; z. ald. Hoewel de laatstgenoemde vorm overal elders gevonden wordt, en *b* en *v* herhaaldelijk in de hss. worden verward, zoo is er geen genoegzame grond voor twijfel: vgl. fra. *paisible* en *paisiblement* en mnl. payabel naast payavel.

PAISIER, znw. m. Van ofra. *paisier* (mlat. *paciarius*, Duc.), hetzelfde als *paiseur* (Duc. 9, 294), en als paiseerre (z. ald.), doch anders gevormd. ‖ Paysiers, zeghelaers van lakenen, dekenen noch gheswoorne van ambochten enz., *Ann. Em.* 1, 49 (*a.* 1476). — Ook als eigennaam. ‖ So heeft Redene an ons gesent Paisier, sijn knape, ... om vrede te gheven . . . . den ghonen die over ons doet geclach; moghen wise ontseggen zonder boeten, of zullen wij vrede gheven moeten? *Ovl. Lied. e. G.* 345, 891; ook 341, 777; 342, 788.

PAISIERRE. Zie PAISEERRE.

PAISINGE (PEISINGE), znw. vr. Van paisen; z. ald. *Het maken van vrede*, *het tot stand brengen van een verdrag of eene verzoening*; bij uitbr. *verdrag*, *zoen*. ‖ Ghi sult . . . in allen steden met sinne ende met hovescheden uwe dadinghen houden altoos, *Lsp.* III, 3, 83 (*var.* peysinghe; *in het gloss. wordt het woord onjuist door* gedachte *verklaard en daardoor te onrechte de lezing verworpen*).

PAISIVEL (PAYSIVEL), bnw. Van ofra. fra. *paisible* (mlat. **pacibilis*). Voor den vorm vgl. men payavel naast payabel; van *paisibel is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. Doch zie PAISIBELIKE en vgl. PAISELIJC.

1) *Vreedzaam*, *vredelievend*, *rustig*, als eigenschap of gemoedstoestand van een persoon. ‖ Salomon luut paysivel, *Sp. d. Sonden* 14342. Dat vele goede ende paisivele lieden . . . dickent ute onser stede van Brucghe . . . ghebannen hebben ghesijn, *Cout. v. Brugge* 1, 419. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 336.

2) *Rustig*, *veilig*. ‖ Den paysivelen wech, *Comb. hs.* 162*a*; zoo nog eens *ald.*

3) Met eene bepaling met van. Hetzelfde als quite. *Vrij van.* ‖ Dat men sijn vors. goet paysivel laen (*d. i. of l.* laten) soude ende ongemoit van der settinghen vorseit, Dierícx, *Mém.* 1, 163 (*a.* 1406). So wisen de heren den vors. L. paisivel ende quite van den heesche van H., *Bouc v. d. Audiënc.* 39.

4) *Rustig*, *ongestoord*, van de uitoefening van eigendomsrechten. ‖ Omme goede ende paisivele possessie ende saisine derbi vercreghen thebbene ende te behoudene, *Cout. v. Brugge* 2, 11; ook 10. Daer een man in paysivelre possessiën staet van eenen gronde, *Leenr.* 2. Al eist zo dat de kerke langhe ghesijn heeft . . . paisivelike ende vulcommelike in ghebruke ende paisiveler possessie van al zulken renthen . . . als diere van harer eerster fondatie toe gheleit waren, *Cart. Groeninghe* 60 (*a.* 1425). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 336.

AANM. — Niet gelukkig is de keus van het woord *Haagsche Bijbel* 1, 62*b*: „si dooden paysivele victimen den heer"; *Exod.* 24, 5 heeft: „victimas *pacificas*", d. i. „offeranden, waardoor men de gunst van God hoopt te verwerven"; in onze vert. *dankofferen*. Vgl. bij PAISMAKENDE.

PAISIVELE (PAYSIVEL), bijw. *In rust en vrede*, *rustig*, ook *veilig*. Vgl. PAISELIKE en PAISIVELIKE. ‖ Grave Lodewijc . . . behilt sijn lant enen tijt paysivel, *Vl. Rijmk.* 8044. Van den grave Robbrechte, die . . . . bleef in sijn lant paysivel, wel XII jaer, 7603. Weghe te doen paelne duere de dunen, omme dat de coopliede . . . paisivele der duere soude(n) mueghen varen ende keeren, *Invent. v. Br.* 3, 463. — Vooral met betrekking tot de uitoefening van bepaalde rechten, met name eigendomsrechten. ‖ Dat se (*eene hofstede*) de vors.

J. . . . . paisivel besitten ende ghebruken (sullen), *Bouc v. d. Audiënc.* 410. Leengoede ende gronde, ghelijc dat M. sint de dooit van J. sinen broeder paysivel ghebruuct heeft, *Cout. v. Gent* 582. Minen vors. heere ende der kerken . . . te waranderene ende paysivel te doene ende te laten ghebrukene van der vors. coopmanscepe ende doorvaerden, *Gendsch Chtb.* 98 (*a.* 1396).

PAISIVELIJC, bnw. *In vrede zijnde*, *rustig.* Zie bij het volg. Art., 1).

PAISIVELIKE (PAYSIVELIKE), -LIJC, -LIC, bijw. Vgl. PAISIVEL, bijw., PAISELIKE, en fra. *paisiblement.* Minder gewoon is de vorm PAISIBELIKE (zie beneden).

1) *In een toestand van rust en vrede*, *zóó dat er vrede heerscht.* ‖ Paisivelic sere soude staen die werelt in haren dinge, *Rose* 5346 *var.* (*l.* paiselic; *de leesteekens zijn in den tekst verkeerd aangebracht*). Vlaendren bleef in sconinxs hant twee jaer seere paysivelijc, *Vl. Rijmk.* 7022 (*het woord kan hier ook als bnw. worden opgevat*).

2) *In vrede*, *ongestoord*, *rustig*, *veilig.* ‖ Coopliede . . . . van Ludick selen . . . . paysibelic in ons lant liden, *Brab. Y.* VI, 10700. Omme elkeen paisivelic te moghene commene ter vergaderinghe van den staten van alle den landen, *Ann. Em.* 13, 166 (*a.* 1488). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 336 (paisivelric, *l.* paisivelic). — Ook *rustig*, *ongestoord*, ten opzichte van bepaalde rechten, met name eigendomsrechten. ‖ Ooc heeft tAntwerpen . . . van den mercten gheweest dat recht, ende in possessiën paisivelike gheweest, *Brab. Y.*, dl. 2, bl. 423, vs. 149. Al dies (goets) paysivelike te ghebrukene, *Vad. Mus.* 4, 358 (*a.* 1372). Dat dat convent der vors. merschen paysivelike sal ghebruken, 361 (*a.* 1403). Hi wille hare lant nemen, daer soe af heeft gheweest emmertoe in possessiën paysivelike sestich jaer, *Vl. Rijmk.* 3053. Den vors. landen . . . . te onderhouden . . . ., bescudden ende bewaren paisibelic in haerlieder gheestelijck possessiën ende fondatiën, *Ann. Em.* 1, 65. Van onser gracie ende quijtscheldinghe . . . paisivelic en vulcomelic doen . . . . useren ende ghebruken, 10, 473. Dat sy voortmeer den goeden luden van Steenberghen met haren goeden paysinelec (*l.* paysivelec) ende vredelec laten vieren van tolle ende van gheleyde tot S. ende anderwaer, *R. v. Steenb.* 59 *vlg.* (*a.* 1409). Zie nog een voorbeeld bij PAISIVEL, 4).

3) *Rustig*, *zóó dat iemands rust of genoegen door niets wordt gestoord.* ‖ Si bleven paysivelike hem daer rustende eenen tijt, *Amand* I, 5920. Eene stede . . . daer men in mochte hooren tale ende wedertale paysivelike (*rustig*, *op zijn gemak*), II, 1999.

PAISLIKE. Zie PAISELIKE.

PAISMAKENDE (PEIS-), bnw. *Vredestichtend*, *verzoenend*, *zoen-*. ‖ So offerden die Joden enen weder ende dit was ghenoemt enc peismakende offerande (*een zoenoffer*), Ruusb. 1, 80 (lat. vert. *hostia pacifica*).

PAISMAKER(E), (PAYS-, PEYS-; ook PAES-), znw. m. Hetzelfde als vredemaker; z. ald. *Vrederechter*, *vredestichter*, *bemiddelaar*, *hij die strijdende of twistende partijen met elkander verzoent. Voc. Cop.* paysmakere, pacificator; consiliator; sequester; treugarius; eerhande peysmakere, caduceator, legatus pacis. Vgl. Defacqz, *Ancien dr. Belg.* 2, 291. ‖ Die dese wise in hem bevinden, die sijn salich, ende dat sijn paysmakeren, want si hebben pays met Gode ende met hem selven ende met allen creaturen, Ruusb. 3, 142. Soo steet hi tusscen Gode ende allen menscen alse een middelere ende een peysmakere, 4, 189 (lat. vert. *velut mediator ac sequester medius intercedit*). Een wijs man die altijd een middelaer ende een paesmaker plach te sijn tusschen den keyser ende dengenen die tegens hem yet wtstaende hadden, *Gest. Rom. f.* 1c. — Ook in de bepaalde beteekenis, welke eigen is aan payseerre (-ierre) en paisier; zie bij PAISEERRE. ‖ Soo wie aldus mesdade jegen de stat ende jegen enege pertie te gader, die soude dat beeteren ons ende . . . der pertiën nae goetduncken der peysmakers, *Vad. Mus.* 2, 327 (*a.* 1484 *te Leuven*). Wie den amman oft sinen gesworneu knaepe oft eenen scepene oft enen paysmakere enegen vrede ontseide dairt men met twee poirteren betugen mochte, die waers op enz., *Belg. Mus.* 7, 300 (*a.* 1360); ook 311. Soo wie gebannen wert van den paysmakeren weghen omdat hy de beternesse niet en dade, 313. Wairt dat men teeneghen van den bedevarden niet varen noch trecken en mochte mids oirloghe oft onrasten, . . . soo souden hem de paismakeren die bedevarde eldere verantwerden ende zetten te doene, *ald.* Dat die paysmakere van der stad selen hebben, elc van hen, een paer cleedre tsjaers, 1, 260 (*a.* 1354); zoo nog eens *ald.* Dat de scepene, de rentmeestere, de guldekene, de achte van der gulden ende de paysmakeren haer vedergeld hebben selen te haren vederen, *ald.*; ook 5, 92. De paicxmakers, *Ann. Em.* 14, 126 (*a.* 1488).

PAISMAKERSCAP (PAYS-), znw. o. *Vrederechterschap*, *het ambt van „paismaker" of „paiseerre"* (z. ald.). ‖ Dat wy aenziende den groten orbore ende profijt der stat ende omme te behoudene pays en raste in de stad, ende omme tpaysmakerscap van der stad te sterkene ende in sinen state te blivene, hebben . . . geordineert enz., *Belg. Mus.* 1, 260; 5, 91 (*a.* 1354).

PAISMAKERSSE (PAYS-), znw. vr. Het vlaamsche vrouwelijk van paysmakere; z. ald. *Vredestichtster*, *bemiddelaarster. Voc. Cop.* paysmakerse, sequestra.

PAISMAKINGE (PAYS-), znw. vr. *Het stichten van vrede*, *het tot stand brengen van eendracht en verzoening. Voc. Cop.* paysmakinghe, pacificatio.

*PAYSOEN, verkeerde lezing voor poysoen, *Hs. Acq.* 217*b.* Zie PUSOEN.

PAISSELIKE. Zie PAISELIKE.

PAITEN (*Rek. v. Hattem* 265). Zie POTEN.

PAC, znw. o. Mnd. *pack*; *packe*; hd. *packen*; eng. *pack*; ndl. *pak.* Zie verder de Wdbb. over dit woord, dat ook in romaansche en keltische talen wordt aangetroffen. *Pak*, *bundel*, van ter verzending gereed gemaakte koopwaren; ook *bagage*, *pakkage*; hd. *gepäck.* Van koopwaren gebruikt zal pac wel steeds eene bepaalde beteekenis gehad hebben, zij het ook eene verschillende naar gelang van de plaats waar zij vandaan kwamen en van de waren zelve. Vgl. de aanhalingen uit *Wism. Zollr. v.* 1560: „eyne packe Engelsch laken, darinne 20 stucke; eyne packe Hagensche effte Popperingheschen laken, dar 20 stucke inne synt", „eyn pack hilligen flass ist 60 bundt"; *Voc. Cop.* een pac, trossa; een pac, torsellus; een pac s. torseel, trossa (aangeh. *Hor. Belg.* 7, 20; vgl. PACKEEL en PACSEL) pecksken, manticula (vgl. Diefenb. *Gloss.* „mantica, sarcina"). *Teuth.* borden, last, pack, onus, sarcina; gebundeken, pecksken, fasciculus, fardellum; boldeken, pecksken van syden doick, trabea. Kil. pack, fascis, sarcina; packsken, fasciculus, sarcinula. Plant. pack oft bale, *fardeau*, *pacquet ou balle*, sarcina, fascis

mercium; met een pack geladen, sarcinatus; packsken, *fardelet*, *petit pacquet*. Zie een voorbeeld van pac van 1199 bij Stallaert 2, 336. ‖ Een pac zweerde (es sculdich) nu d., *ZVl. Bijdr.* 5, 33 (*a.* 1252). Pacs (*mv.*) of balen ghemaect van packers van Brueghe diere toe gheset sijn, met laken ens.; side of sindael of sidine cleedere; elc pac of bale es sculdich nu d. par., 35. So wie dat goet inbrinct in packe dat ten pachten van den poorten toebehoort, dat hi dat pac niet en ontsla, daer en sij eenech van den pachters ofte haer seker bode, *Voorgeb. v. Gent* 28 (*a.* 1338). Dlichte pac doet groot ghemac, *Boëth.* 17*a*. Hi hevet ghestolen menech pac (*vrachtje*), *Bloeml.* 3, 20, 132 (*is een doortrapte dief*). Ontbindt dit pack dat hier leyt ende neemt daer wt dat beste cleet dat ghi vint ende trecket aen, *Huge v. Bord.* 59 (*vgl. ald.* doe nam Huge dat torssel ende ontbanttet). — Ook in den vorm pake (l. packe? doch in het Mnd. komt ook *paken*, ww., naast *packen* voor), znw. vr. ‖ Van ene pake pelceryen (*wordt betaald*) 8½ scill. holl., *R. v. Utr.* 1, 56, 111. — Verbonden met het rijmende sac. Vgl. bij PACKEN de uitdr. packen ende sacken, en ndl. „verhuizen met *pak en zak*". Plant. sijn pack ende sack maken om heymelick te gaen strijken, convasare. ‖ Dandre voeren in Duvelant sac op pac ende ghinghen vlien, Stoke IX, 1224. Die ghuene die met pack ende zack zelve naer Zeelant ofte naer Hollant voeren, Despars 3, 73. Zy versmoorden ende verdroncken . . . deurt groot ghewichte van die packen ende zacken die zy elc bysondere gheladen ende an huerlieden lijf ghebonden hadden, 2, 130 (16*de eeuw*).

PAKE. Zie PAC.

PAKERS (PACKERS), bnw. *Melaatsch.* Over den oorsprong, die in de rom. talen te zoeken is, zie *Tijdschr.* 21, 8 vlg. Eene merkwaardige var., aldaar vermeld, is putakers. ‖ So dore packers was die ghone, *Sp.* I[7], 65, 227 (*var. G.* pakers; *L.* lazarus; lat. *impius ille leprosus effectus*). Ten vierden daghe wart altemale sijn anscijn ééne rode gale, so datmen waende . . . dat hi al puur pakers (*var. L.* lazarus) ware, I[7], 69, 21 (lat. *ut ab omnibus elephantico morbo percussus diceretur*; vgl. bij Dief. op elephantia o. a. „feldsiche (zie ACKERSIEC), maletzei, aussatz, malazei"). Daertoe so was gelegen ut in hondert staden harentare die drope (*schurft*) alse of si pakers ware, *Lev. v. Lutg.* II, 11198. Geen beter dinc en es toten pakersschen leeden, *Hs. Serr.* 14, bl. 41. Dese olie es goet jegen laserse of pakers (*l.* pakerse) of scuerfde, *ald.* Zoo ook *Pelgrimage* (*Haarl. hs.* 146*v*), alwaar het Haagsche hs. heeft (93*d*) „besiect" en fra. „ta langue mesellе".

PACKEEL (PACKEL), znw. o. Hetzelfde als pac, doch gevormd met een rom. achtervoegsel, als *bekkeneel* van *bekken*. *Harl. Gloss.* plackeel (l. packeel), torsellum. ‖ De pannis laneis qui sunt ligati in *packeel*, decem den. Colon., *Oorkb.* 2, 117*a* (*a.* 1274). De pannis qui ligati *packeel* (*er ontbreekt iets aan de woorden*), *ald.* (V. d. Wall 1, 49). Van eenen packeel dat over thooft besleghen is mitt maerseriene (*l.* maerseriën), 247*b* (V. d. Wall 1, 74; *a.* 1285). Wolle lakenen die gebonden sijn in een packeel, V. d. Wall 1, 51 (Mieris 1, 454*b*). Daert scip of in hadde . . . 6 sacke wollen 4 packeele vachte, *Rek. v. Zeel.* 2, 210. Van enen packel (*klemtoon op* el, *en dus hetzelfde als* packeel, *of te lezen* packeel; *òf is er een mnl.* packel *geweest*, *waardoor de vorming van* packeel *is in de hand gewerkt?*) pelceriën, dat twe man heffen (vgl. MANHAVE) moghen, achte scell. Holl., ende van enen packele (*d. i.* packeele; *òf uit te spreken* pàckele?) dat één man heffen mach, vier scell. holl., Mieris 2, 288*a* (*a.* 1322). Vgl. PACSEL.

*PACKEL. Over het (niet waarschijnlijke) bestaan van een mnl. packel (klemtoon op de 1e lettergr.) zie bij PACKEEL.

PACKEN, zw. ww. trans. en wederk. Mnd. *packen*, *paken*; jonger mhd. *backen*, *packen*; hd. *packen*; eng. *pack*; ndl. *pakken*; ook in de noorsche talen. Zie verder Franck op pak.

I. TRANS. — *Pakken*, *inpakken*; ook *oppakken*, *opladen*. *Teuth.* pac van cleyderen (*bagage*) dat men op en perde vuert, mantica; also packen (*nl.* op en perde), manticare. *Voc. Cop.* packen, manticare; packen, trossare. Kil. packen, sarcinare, compingere, colligere in sarcinam, enz. Plant. packen, *pacquer*, *emballer*, *fardeler*. ‖ Doen dese moenc sijn dinc ghepact hadde ende meynde wt te gane, *Marialeg.* 2, 228. Elc stierman, die tonharinck vercoopt, sal leveren voir tlast XIIII stuc, gelooflikeu gepact, *R. v. Brielle*[2] 161, 5. Dyen harinck en sal niet meer dan enen nacht out wesen, ende men sal die packen mit sijns selfs haringe, *ald.* 2. De ghenne de dat gued to Brugge plegen to packene, *Hans. Recess.* 10 (2de serie, dl. 3), 281. Dat niement . . . gene lakene, gepact noch ongepackt, noch in sacken noch aen stucken, en brenghe binnen onser stat . . ., hy en brenghe die yerst in Keysericke om die te laten teykenen mitter stat teyken, *Gild. v. Utr.* 2, 15, 24 (*a.* 1477). Zoo ook *O. R. v. Dordr.* 1, 303, 2; 3; *e. e.* (*a.* 1455). — Ghepact even in de mande, *Han. H.* 77. Te samen ghepact, *Barth.* 66*a* (lat. *compactionis*). Een te samen vergaderinge in malcanderen gepact, 67*a* (lat. *compactio*). — Met sacken verbonden. ‖ Dair doe elc van den burgeren . . . vielen up hoir packen ende sacken ende in tonnen, in cofferen en in kisten te slaen hoir beste clenoden ende juwelen, ende liepen dairmede te scepe, *Froissart* 1, 336. Tusschen der Leye en der Schelde, daer zijt allomme mede pacten (vgl. MEDEPACKEN) ende zacten dat zyder vonden, Despars 3, 83. Packen, sacken ende mededraghen, *D. War.* 1, 427, 621.

II. WEDERK. — Hem packen, met eene bepaling verbonden. *Zich wegpakken*, *een goed heenkomen zoeken*, *maken dat men wegkomt*. Kil. pact u van hier, aufer te hinc, abi, apage, apage te, facesse hinc. Plant. hem wech packen, *gaigner au pied*, se in pedes conjicere; packt u thuys, aufer te domum; packt u van hier, apage hinc. ‖ Stille sonder enich ghelunt pacte hi hem te veynster uut, *MLoop* II, 3185 *var.* (*l.* maecte).

PACKER, znw. m. Mnd. *packer*; hd. *packer*; ndl. *-pakker*. *Hij die pakt of inpakt*, *emballeur*. Kil. packer, compactor mercium. Plant. packer, *emballeur*, *fardeleur*, colligator fascium, sarcinarum compositor. ‖ Pacs of balen ghemaect van packers van Brueghe, diere toe gheset sijn, *ZVl. Bijdr.* 5, 35 (*a.* 1252). J. ende G., packers van den voors. harinc, gheordonneert bi scepene te zine waranderers ende als toezieners, *Invent. v. Br.* 6, 17. Dat alle volle harinck, die de brant hebben zall, gepact zall werdden . . . by gesworen packers, *R. v. Amst.* 494, 2. Voort zullen die packers ofte leggers uytschyeten witte kuyten, gebroocken ende ydele harinck, *ald.* 3. So hebben dese kuermeesters . . . gecoren ende geset XI packers, die dairtoe gheëedt sijn den harinc op te doen ende te packen, ende offs van noode waer, so salmen meere packers dairtoe setten, *O. R. v. Dordr.* 1, 303, 2; zoo nog

tweemaal *ald.*; 304, 4; 6; 7; 2, 189, 4 (zie bij PACKINGE); vgl. ook Stallaert 2, 336 op packers en een voorbeeld uit de 16de eeuw *Belg. Mus.* 2, 251.

PACKERS. Zie PAKERS.

PACKINGE, znw. vr. Mnd. *packinge*. *Inpakking, het inpakken of emballeeren eener koopwaar.* Plant. packinge, *fardelage, emballement*, sarcinatio, in fasciculos colligatio. ‖ Wairt by alzo dat die packers . . nyet en deden dat hem byden koormeesters bevolen sall worden angaende die packing vanden harinck, *O. R. v. Dordr.* 2, 189, 4 (*a.* 1494). De quade packinge und menghelinghe dat quader under dat guede, *Hans. Recess.* 10 (2de serie, dl. 3), 281, ook 279; 280; *Keurb. v. Haarl.* 81; *R. v. Amst.* 494, 2 (*ald.* 3: packer *en* packen *en* 5: verpacken).

PACLOON, znw. o. en m. *Pakloon.* ‖ Item sullen die keurmeesters hebben van hueren packloon van elcken last harincx neghen stuvers, *R. v. Breda* 84, 13.

PACMANDE, znw. vr. *Mand.* ‖ Een grote packmande vol broodts, *Esopus* (*a.* 1485) 4*v*; zoo nog eens ald. en 5*a tweemaal.*

PACSEL, znw. o. Hetzelfde als pac en packeel en (als de lezing juist is) *packel (zie bij PACKEEL). *Pak met ter verzending gereed gemaakte koopmansgoederen.* ‖ Soo wat pacsele met gewande dat tot deser jaermerckt comt, dat sal gelden twee schel. tourn., Mieris 2, 316*a* (*a.* 1323; *var.* packeele). Soo wat pacsele met bontewerken . . . teser marct comt, dat sal geven twee schel. tourn.; ende van elcken packsele met lammeren wercke twaelf penn. tourn., *ald.*; ook *b.*

PALAES. Zie PALAIS.

PALAFROOT. Zie PALEFROOT.

PALAGE, znw. o. *Verhemelte.* ‖ Dan tintelt hem die hunf ende tpalage, *Hs.* Yp. 65*b.* — Het woord moet overgenomen zijn uit ofra. **palage*, dat overeenkomt met ital. *palagio* (naast *pallazzo*, Körting no. 5828).

PALAGER. Zie PELAGER.

PALAIS (PALAYS, PALLAIS, PALEIS, PALEYS; ook in de vormen PALAES, PALASE (vgl. paes en peis naast pais), PALLAS, PALAS), znw. o. en m. Van ofra. *palais, paleis*; fra. *palais*, en dit van lat. *palatium*, benaming van het paleis van Augustus op den Palatijnschen heuvel te Rome. Mnd. *pallas, palas, palâs*, o. en m.; mhd. *palas* (met wisselend accent), *palast*; hd. *palast*; eng. *palace*; ndl. *paleis.* Zie verder de Wdbb. Vgl. PALENSGRAVE, waarvan het eerste deel eigenlijk een ander woord is, doch met dit is in verband gebracht.

1) *Aanzienlijk of voornaam huis, woning der aanzienlijken*; ook evenals heden uitsluitend, *verblijf van een vorst*; *paleis*, ook *burcht.* Vgl. A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 53 vlgg.; 58 vlgg. *Voc. Cop.* een paleys, palacium; een paleys, basilica; vanden paleysen wesende, palatinus. *Teuth.* eyns keysers off konyngs pallas, basilica; pallas, pallacium; des tot den pallas hoirt, palatinus. Kil. palays, palatium, augusta domus, augustale, basilica, praetorium, regia. Plant. palleys oft princenhof, *palais ou cour de prince*, palatium, aula, basilica. ‖ Binden vrijthove . . . . so stont een harde scone palas (: das), *Wal.* 8501. Here, ghi hebt uwe huus, uwe palais ende uwe scone saten ende uwe grote moghende castelen, *Pelgrimage* 9*b.* Dat si . . . quamen voor dat palays alle te samen (*Darius Histaspis en de andere kroonpretendenten*), *Rijmb.* 17722. Mardocheus was tonpayse ende hi stont voor den palayse ende was in groten mesbare, 18179. Te Constantinoble is dat palaes van den keiser, *Mandev.* 5*a.* Eenwerf was . . . die . . . grave te Loon in sinen paleis, *Christ.* 1401. TAken daer Karel . . . woonde in sinen pallayse, *Bloeml.* 2, 72, 88. Op enen solre (*plat dak*) in dien paleise sit Victoria mit peise, 1, 155, 59. Tote Kardole in dat palas, daer menech edel ridder was, *Lanc.* III, 22113; ook 19607. Doe si (*Katherina*) achtien jaer out was, doe was haer ghegheven een palase, die vol goets was ende rijcheden ende ghesindes, *Pass. W.* 45*d* (*het Lat. heeft iets anders, nl.* „cum in palatio divitiis et pueris pleno sola remansisset”, *doch er blijkt in elk geval uit de vertaling het gebruik van een nom.* palase, *welke te vergelijken is met den eenmaal in de bet.* verhemelte *voorkomenden vorm* palage; *z. ald.*; *ook op* 46*a staat* „van hoor (*niet* horen) palase”). In enen pleine buten den palas (*hs.* palaeis), *Flor.* 3628. Te Conpiengen in de port in sijn coninclijc pallays, *Sp.* III[6], 39, 10. Si bindent (*den eenhoorn*) . . . ende bringhent in palaise, den hoghen heren te scouwen an, *Nat. Bl.* II, 3731 (*varr.* pailaise, *l.* pallaise?). Zie nog voorbeelden, van palaes, *OVl. Lied. e. Ged.* 313, 2342; pallas, *MLoop* I, 675; 1365 (op tpallas toren); 2222; 2862 (buten den pallase); II, 344; 1380; *Segh.* 7384; palas, *Hs. v.* 1439, 71*b* (in den palase); *Amand* II, 4518; *Segh.* 326; 3866 (*var.* pallas); *Eleg.* 138; 1134; *Flor.* 3581; 3584; palays, *Lanc.* IV, 3794; 3805; 3840; *Parth.* 2105; *Flor.* 3876; 3947; pallais, *Sp.* II[2], 13, 16; pallays, III[7], 53, 56; paleis, *Lanc.* II, 29103; 29141; '49; '51; '60. — Eene enkele maal heeft palays de beteekenis *kasteel, versterkte burcht.* ‖ Dese (*gevangenen*) worden geleit .. in Normendiën . . . in enen starken palayse, Velth. IV, 7, 41.

2) *De groote zaal in een paleis of kasteel.* Vgl. SALE, dat eveneens de beteekenissen *kasteel* en *zaal* vereenigt; mnd. *pallas*: „oft nur eine grössere Räumlichkeit einer Burg, etc., z. B. Empfangszimmer oder Speisesaal”, en mhd. *palas* (bij Lexer 2, 147). ‖ Harde rijclic was binnen die sale; die pilaren waren al van kerstale; Teben no Troien hadden nie negeen so rikeliken palais als dar was een, *Flor.* 3396. Daer mochte men horen zinghen die voghele in allen tijde in dese borch wijde: daer stont midden in een palas, ic wane noint gheen en was verchiert also wele, *Brand.* 1761.

3) Dewijl deze zalen dikwijls van boven gewelfd waren (vgl. de bnwn. bij *palais*, „grande salle” in Duc. 9, 294) heeft palais de beteekenis aangenomen van *gewelfde ruimte.* — *a*) Gezegd van het *hemelgewelf.* ‖ Doen sach hi aen der sterren palas dat een kint sdaegs te vooren vander vrouwen was ghebooren, *Segh.* 420. — *b*) van het *gewelf in den mond, het verhemelte.* Vgl. PALAGE en fra. *palais* (Körting n°. 5828). ‖ Dan doet dit naervolghende pulver cleeven ane dat palais van der mont, Jan Yp. 112 *hs.*; ook 108; 114. Dat somwile so comt enege dinc ant palas van den mont, dwelke doet den mensce spuwen, *Hs.* Yp. 131*a*; ook 132*a* (Jan Yp. 112). Dan so wert tpalaes van den mont menechwerf ooc quaet ende stinkende ende al gevlegen, 132*d.*

4) *Woning, verblijf*, met het bijdenkbeeld van „schoon, sierlijk of heerlijk”. ‖ Dieghene die in onsen Here ingaen, die een wart ontfanghen in die woninghe des berouwes als Maria Magdalena in Simons huse; die ander in een palaes der stadigher ghedachten, *Stemmen* 168. — Ook van den hemel, waarvan ook de uitdr. die hoge sale gebruikt wordt (vgl. 2). ‖ (Christus) die daer naer. . . van

dode te live op was ghewect ende in den hoghen palaise ghetrect met sinen eweliken vader, *Nat. Bl.* II, 3772. (Dat) wy ten utersten daer God sal domen . . . ghestiert werden ten palayse, daer men niet weet dan van payse ende van blyscepen, *Amand* II, 6336. Vander ongevallicheyt deser werelt wil ic . . . u ontfanghen inden hemelschen pallaes, *Gulden Troon* 60*d*. Dat (*hoofdstuk*) berigt ons wie met Gode wonen sal in sinen palais, *Limb. Serm.* 2*r*; ook 123*c*; 199*c* (in sinen palais, dat es in himelrike); 19*b* (een woninge in din himelscen palaise); *Sp. d. Sonden* 3577 (daer hi stichten soude tpalays om te besittene den ewighen pays). — Zoo ook in de 17de eeuw; vgl. Vondel's *Lucifer* 638: „het hemelsche *palais*"'; 1428: „'t Hooft der opperste paleizen" (*d. i.* God) en zijn bekend gedichtje: „Leer dan reysen met gepeysen na *palleysen* uyt het slick deser werrelt" (uitg. V. Lennep 3, 157). — In bijzondere toepassing op *den moederschoot van Maria*, waarvoor ook sale gebezigd wordt. ‖ (Christus) is daer ingegaen bi enen blenckenden conincrijc (?) des magets oor te vanden dat palaes haers buucs, ende is daer weder uutghegaen door een gulden poort des magets, *Getijdeb.* 37*b*. Trouwe . . . dede den here omnipotent hier neder dalen . . .; uut der trouwen die in hem was . . . vercoos hi dat suveren (*l.* suvere, *òf* den suveren) palas biden Ynghel Gabriel, *Vad. Mus.* 1, 345, 9. — Eene enkele maal komt palais voor in eene beteekenis welke ook aan woninge eigen is, nl. *verdieping*. ‖ In devenhoghe boven stont Godevaert die hertoghe . . ., onder hem int ander pallaes stonden van Dorneke twee gebroedere, *Sp.* IV[3], 20, 27.

Aanm. 1). — Niet duidelijk is het woord *Flandr.* II, 146 vlgg.: „(doe) quam de rueze Colosus ter camere daer Flandrijs binnen was. Knecht, seiti, trec in palas; wat helpt op di groot gescelt, het es tijt dat ghi ontgelt de scade die ghi mi hebt gedaen". De bedoeling schijnt te zijn: *kom nu maar op!* Misschien is *palis*, omheining, bedoeld, in de bet. van mnl. crijt, vgl. bij Aanm. 2). — *Wrake* III, 1987 *vlgg.*: „aldus ghinghen si (*kruisbroeders*) twee ende twee al om ende om min no me *haren palayse* . . . na dat haerre vele was", heeft de var., *Brab. Y.* dl. 1, bl. 588, vs. 35: *hare plaetse*. De lezing *palays* is dus twijfelachtig, doch ook de lezing der var. is niet duidelijk.

Aanm. 2). — Paleis berust op misverstand van den vertaler op twee plaatsen van *Die Rose*, nl. 12119: „tpaleis van der hillen", waar het Fransch heeft *palu*, d. i. *de Styx*, en 14251: „een paleis vant hire ooc vore dat versekert hadde die dore": het fra. heeft *palis*, d. i. *palissade*, *borstwering*.

PALAIS (pallaes), znw. m. Hetzelfde als balais; z. ald. *Bleekroode robijn*. ‖ v dyamanten, i rubbijn ende i pallaes yn ryngen te setten, *Geld. Maandw.* 2, 50.

PALAISGRAVE, znw. m. Hetzelfde als palensgrave (z. ald. en vgl. mnd. *pallâsgreve* en plaesgrave, vermeld bij Stoke dl. 2, bl. 16, dat evengoed voor „palaesgrave" als voor „palesgrave" staan kan), waaruit het door invloed van palais is vervormd: palens- heeft een anderen oorsprong. *Voc. Cop.* paleysgrave, palatinus.

PALANE, znw. Zie polane.

PALANSGRAVE. Zie palensgrave.

PALAS. Zie palais.

PALATIJN, znw. m. Mhd. *paletîn*. Van ofra. *palatin*; lat. *palatinus*. Hetzelfde woord als fra. *paladin* (van it. *paladino*), ndl. *paladijn*. Vgl. Darmesteter i. v. en paleslijn. Oorspronkelijk benaming der waardigheidsbekleeders, verbonden aan de hofhouding van Karel den Groote. Bij uitbreiding o. a. *rijksgroote*. Zie Duc. op palatini. De naam palatijn werd vroeger ook door de voornaamste der hongaarsche magnaten gedragen. ‖ Van Male Lodewijc ende grave van Vlaenderen . . . ende in Borgoenginen (*l.* Borgoengiën) palatijn, *Vad. Mus.* 1, 307, 147.

PALE. Zie pael en vgl. palle.

PALE, znw. vr. (m.?). Van ofra. *pale*; lat. *pala*; fra. *pale* en *pelle*. *Ovenschop*, *vuurschop*. Vgl. ovenstake. Plant. eenen pael oft ovenpael, *une paelle à four*, pala, patella. Kil. pael, ovenpael, pala, infurnibulum. Zie Spanoghe, *Synon.* op infurnibulum, waar o. a. de vertalingen *schuiffel*, *schuiver*, *scheutel* en *ovengaffel* worden gevonden, en op pala, dat o. a. door *broodschuppe* wordt weergegeven. In *Voc. Cop.* wordt *pala* (instrumentum ferreum ad opus ignis aptum) vertaald door vierscoepe, en *pala* (instrumentum ad panes mittendos in furnum) door swaelde; vgl. *Teuth.*[2] 118*c*: „pala, eyn schup". ‖ Wat verwijt de pale de loete (*ovenkrabber*) alsse beede in de (h)ovene moeten, Goedthals 30: *la pelle au four de l'escouvillon* (ovendweil) *se raille*), fra. *la pelle se moque du fourgon*; bij Meyer, *Spreuken* 85: palle (z. ald.).

PALE, znw. Van elders niet bekende benaming eener geneeskrachtige plant. Zie bij hemst.

*PALEERCAMER, znw. vr. Verkeerde lezing voor parloren, cameren. Zie *Brab. Y.* II, 2742 en *varr.* en *Sp.* IV[1], 15, 79. Vgl. parloor. Paleercamer zou desnoods hebben kunnen bestaan in de bet. *kleedkamer*, *vertrek waar men zich siert of tooit*. Zie paleren.

PALEFROOT (pala-, froit), znw. o. Van ofra. *palefroid*, fra. *palefroi*. Van hetzelfde mlat. woord (*paraveredus*) waarvan ndl. *paard*, mnl. pert afkomt; z. ald. en vgl. palfrenier. Zie verder de Wdbb. *Telganger*. ‖ Die hem gaf een palefroot wel gescapen, te pointe goet, *Lorr.* V, 145 (*vgl.* 123: een teldende paert). Daer sette up dat palefroot Walewein die joncvrouwe . . . ende gaf hare tpaert bi den toghe, *Wal.* 9401. Omme een rood palefroit te mins here Guys boef xlv ℔, *Rek. v. Brugge* 148 (*a.* 1302). Mijn rosside, mijn palefroit, mijn coursier ende mijn glaviën, *Livre d. Mest.* 38 (fra. *mon palefroy*). — Vgl. *Teuth.*[2] 118*c*: „palefredus, manuus, gradarius, *eyn teldende pert*".

PALEYE. Zie poleye.

PALEIS (paleys). Zie palais.

PALEISGRAVE. Zie palaisgrave en vgl. palensgrave.

PALEN (pelen), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *palen*, *pelen*; mhd. *phælen*; hd. *pfählen*; ndl. *palen*. Van pael; z. ald. en vgl. pelen.

I. Intr. — 1) *Palen slaan*, *palen zetten*, vooral om daardoor de grenzen aan te geven van een eigendom of gebied. *Voc. Cop.* „palen tuschen erflecheiden, palare". Plant. palen, palen stellen, *borner ou asseoir les bornes*, terminare, pangere terminos, terminos statuere; determinare; tusschen beyden palen, *borner entre deux*, disterminare; paler, paelsetter, *borneur*, limitator. Kil. paelen, terminare, terminos constituere, limites statuere s. ponere. ‖ Salmen mueren, salmen palen (*muren optrekken of palen slaan om te bouwen*), men moeter ummer gelt toe halen, Hild. 4, 121. — Zo waer men wettelic paelt ofte herft ende ontherft, daer heeft de meyere twee penninghen van elker hant, *Gendsch Chtb.* 37 (*a.* 1366). Bi H. die kuper ghe-

coft 10 hout, dair men mede pailde in die vest, *Bel. v. L.* 220 (*a.* 1420). Die commonde . . . daer sij gelegen is buyten muyrs ende bennen der borchporten . . . daeraen en sel egein richter noch scepen van Tricht reynen noch palen (*de grenzen vaststellen of bepalen*) noch recht aen doen van erfftalen, *Publ. Limb.* 19, 391. — Palen ende meten, *zijne grenspalen zetten, zijn gebied uitstrekken.* ‖ Hoe mogestuut laten dus ter lide dat dat volc vermaledide so verre gepaelt heeft ende ghemeten, *Oversee* 33 (*misschien moet men het woord hier beschouwen als schijnbaar intr. door weglating van het obj.* „lant"; gemeten *laat zich moeilijk denken zonder object en de beide ww. kunnen van denzelfden aard zijn, doch noodzakelijk is het niet*). Dus heeft hi (*Lucifer*, d. i. *de boosheid*) ghepaelt ende soo ghemeten, gaetmen oost of comtmen westen, datmen sloten ende vesten ymmer maken moet bi node, wanttie trouwe wert so blode, Hild. 165, 92. — Ook overdrachtelijk, *zijne geestelijke goederen bepalen, de som zijner deugden of goede werken opmaken.* ‖ God die selve een meter was voor ons allen vol te meten, die selt wel kennen ende weten hoe wy meten ofte palen, sonder enighen tuuch te halen, Hild. 149, 56. — Putten (pitten) ende palen, *putten* (kuilen) *graven en grenspalen slaan, de grenzen van een gebied of eigendom door zichtbare teekens aanwijzen.* Vgl. De Bo 1475 „puttepalen" en bij PAEL de uitdr. „put ende pael", waarvan „putten ende palen" wel zal gemaakt zijn, daar putten alleen eene andere beteekenis heeft dan „een kuil graven". ‖ Dat onse lude van Helmondt hoeffslaen moghen, deijlen scheijden, putten ende palen onder hen, straten, stegen ende graven daertoe leggen na horen orber, *Oork. v. Helmond* 32 (*a.* 1360). Tlant dat wilen was gemeene, dies wilde elc ebben sijn deel alleene . . ., doe ginesi putten ende palen, *Rose fr. L.* 337. Ende was aldaer (*op dat land*) verboden elken upvarens ofvarens, pittens palens, berghens dalens (vgl. bij OPVAREN, 6), sayens ende mayens dan alleene ten profijte van P., *Invent. v. Br.* 6, 50 (*a.* 1472). — Ook als trans. ww. ‖ Dese goide doen graven, putten ende palen tot haren orber in desen vorscr. palingen, *Cart. v. Mariënw.* 331 (*a.* 1361). — Evenals palen ende meten heeft ook putten ende palen eene ruimere beteekenis aangenomen, nl. die van *uitrekenen, berekenen of nauwkeurig nagaan wat iemand toekomt* of *wat hij heeft.* ‖ Hoett (het, *d. i.* het goed) dan de ghierighe vrecke of putt of paelt, hoe hijt heft of leght (*het koestert*, zie de volgende plaats), bercht of daelt (*behandelt, door de vingers laat gaan?* in de boven uit *Invent. v. Br.* aangehaalde regels heeft de uitdr. wel de bet. *ophoopen en uitdiepen*, deze zou zich hebben kunnen verruimen tot die van *met iets leven naar welgevallen* of *doen wat men wil*), hoopt of duutt, rekent of kerft (zie KERVEN), raept of scraept, hij en heeft an tgoed niet anders dan zijn verteeren, *Boëth.* 114*b*. — Het „putten ende palen" voor een ander, „nauwlettend nagaan wat een ander toekomt" kan zich verruimd hebben tot de bet. *zorgvuldig letten op iemands belangen*, of in een algemeener zin *iemand naar de oogen zien.* In deze bet. zal de uitdr. bedoeld zijn *Scalc en Cl.* 201: „U gebuere moetti quellen ende uwen here wachten nauwe, putten palen, heffen vellen (*koesteren, hetzelfde als* „heffen ende leggen"? (*zie de beide woorden; of misschien is de bet.* „(grenspalen) oprichten en neerhalen", *zoodat de beeldspraak alsdan op dezelfde voorstelling zou berusten als bij de voorafgaande werkwoorden; voor* Meyer's *meening dat* „putten en palen" *zou beteekenen* „water putten en brood bakken" (*Woordenschat* 634; vgl. *Sc. en Cl.* 201 aant., bl. 180) *bestaat geen enkele grond*).

2) *Palen, grenzen, raken aan. Voc. Cop.* te gader palen, collimitare.

AANM. — Niet duidelijk is de uitdr. op iet palen, die in de 16de eeuw voorkomt, waarschijnlijk in de bet. *zich inspannen, zich brijveren, zich moeite voor iets geven.* Het is niet zeker hoe het woord deze opvatting heeft ontwikkeld; misschien mag men het nemen in den zin van *zich spitsen op*: vgl. mnd. *palen*, dat de bet. heeft van *spitsen* of *spietsen, aan een paal rijgen, empaleeren.* ‖ Hebdy (*de boer*) 't nu al voorgeset of suldy meer (*eten*) sijn halende? — Meendy nog meer te hebbene, dat sal sijn falende, al soudy er op sijn palende (:) met groot gevaer, want ick heb nu ten tijt geen kost gaer, *Ned. Kluchtsp.*² 69, 23.

II. TRANS. — 1) *Van palen voorzien, met palen bezetten of versterken. Teuth.* pailen, bepailen, palare, sudibus firmare. ‖ Omme weghe te doen paelne (*afzetten*) duere de dunen omme dat de coopliede . . . paisivele der duere soude(n) mueghen varen ende keeren, *Invent. v. Br.* 3, 463. Up tfait van den dunen te paelne, 3, 204.

2) *Bepalen, begrenzen, afbakenen, afpalen. Voc. Cop.* palen, limitare. Kil. paelen, limitare, limitibus distinguere. ‖ In alle der voeghen dat die stucken lands vorscr. nu ghemeeten, ghesceyden ende ghepeelt sijn, *Publ. Limb.* 23, 207. Dat die rentemaister van Kenemaerland . . . varen zal in Vriesland ende palen aldaer alle visscheriën met elken baeliu in siere baeliuscap, Mieris 2, 216*a* (*a.* 1319). Elck stall sol wijth wesen XII voeten, ende dat (*als, ingeval*) iemant sijn stall enger paelde dan XII voeten, de moogen de buer broockeloos upbreecken, *Stat. v. Dr.* 53. Tdoorp van Sinte Laurens te Hove es ghepaelt naer ghetughe des prochiaens, ende der goeder lude die in den doorpe gheseten sijn, ut haren eet, alse dat tdoorp strect also verre als de prochiaen, de heren van P. ende de kerke daer de tiende te heffene pleghen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 554 (*a.* 1358); zoo nog vijfmalen *ald.* Dat die erfgenamen van Borghele dat lant over Ysel paelden ende slaen woelden, *Rek. d. Cam.* 6, 3. — Enen iet -, *voor iemand een gebied afpalen of bepalen, hem den eigendom van iets toekennen.* ‖ Alse verre als H.'s land uten polre gaet, zoo paelwi den grave den uterdijc, Mieris 2, 61*a* (*a.* 1306). Ald. in denzelfden zin ook toepalen (vgl. de plaats uit *Cart. v. Mariënw.* bij PALINGE). Zie nog een paar voorbeelden van trans. *palen* in de uitdr. „putten ende palen" bij INTR.

3) *Aan een paal binden*, ook als strafoefening. ‖ An III palen bant men desen (*om hem uit te rekken*; lat. *jussus est extendi a quattuor palis in terra fixis*) ende sloechene met stocken swaren . . .; te middewerde in die stat . . . wert hi na dat ghepaelt also oppenbare, *Sp.* II⁵, 29, 6 (lat. *deinde publice extensus est in media civitate*). — Over de bet. *spitsen, empaleeren, aan een paal rijgen*, welke het woord heeft in het Mnd. en misschien ook in het Mnl. heeft gehad, zie de Aanm. bij Intr. — Van de bet. *aan den schandpaal binden of zetten*, welke in het Hd. aan *pfählen* eigen is, is in het Mnl. geen voorbeeld gevonden.

4) Uit de bet. 3) ontwikkelt zich die van *vasthechten, verbinden.* Vgl. mnd. *sik palen in edestat*, zich onder eede verbinden (de verklaring bij Lübben „sich erbieten einen Eid abzulegen" is wel niet de ware). ‖ Alle de zeven oudde (*tijdperken van het

leven) zijn an eenen broosschen draed gheenocht ende ghepaelt al onse leven, *Boëth.* 127*a* (*op iederen leeftijd zijn wij den dood nabij*).

PALENSGRAVE (PALANS-, PALES-, PALS-, -GREVE), znw. m. Mnd. *palandes-*, *palanzgreve*, ook *palasgreve*; mhd. *phalenzgrâve*; hd. *pfalzgraf*; ndl. *paltsgraaf*. Het woord is reeds vroeg met palas (palais) in verband gebracht (eene gewone vertaling in de middeleeuwen is „comes palatinus", vgl. ook PALEISGRAVE), maar het eerste deel is eigenlijk een ander woord, nl. mlat. **palantium*, *palanteum*, murus, fastigium" (Duc.), eene afleiding van lat. *palus*, evenals het bij Duc. als ital. vermelde mlat. *palancatum*, *palanchatum*, palissade. Vgl. ook mlat. *palenca*, *palencum*, *palitium*, contextus ac series palorum (Duc.). Van dit woord komen osa. *palinza*, *palencea* (in den *Heliand* gebruikt van het paleis van Pilatus); ohd. *phalanza*; mhd. *phalenze*, *phalanze*, *phalnze*, *phalze*, *phalz* (woning van een wereldlijk of geestelijk vorst; *ook* raadhuis); hd. *pfalz*. De eigenlijke beteekenis is dus waarschijnlijk *paalburg*, *versterkte burcht*, doch het woord viel samen en werd vereenzelvigd met *palatium* (ook mnl. palais heeft eene enkele maal de bet. „versterkt kasteel"), zoodat b. v. mhd. *phalinze*, *phalnze*, evenals mnl. *palais* en het 17de-eeuwsche *palais* gebruikt werd voor „den hemel". Zie vooral Kluge op pfalz. Misschien ligt er eene herinnering aan den oorsprong in den mnl. vorm paelgrave (-graef), die gevonden wordt *Brab. Y.* III, 152: „die paelgrave van den Rine". Bij Stallaert komt ook de vorm paellaensgrave voor. Palensgrave of *comes palatinus* was de benaming van een grootwaardigheidsbekleeder aan het hof, vroeger bijzitter van het koningsgerecht, later als plaatsvervanger des konings voorzitter van het hofgerecht. Zie de uitvoerige beschrijving en tal van andere bijzonderheden bij Duc. op comites palatini ([2]2, 427 vlgg.) en Pfaff, *Gesch. d. Pfalzgrafenamtes*. De latere paltsgraven waren in oorsprong vaste koningsgezanten in deelen van het rijk. Hun macht verschilde zeer. Met de rechtsmacht vereenigden zij somtijds ander gezag van verre strekking. De machtigste der vele „comites palatini", door Duc. opgesomd, is geweest de „palensgrave aen den Rijn", en het gebied, waar hij het gezag uitoefende, wordt nog heden ten dage *Pfaltz*, ndl. *Palts*, genoemd. Nu en dan, b. v. in de plaats uit *Parth.* (vs. 1603), komt nog de oorspronkelijke beteekenis uit van „een persoon met eene bepaalde rechtsmacht bekleed". Kil. paltsgrave, comes palatinus, dapifer imperatorius, *quem veteres* praefectum praetorio, legatum et candidatum Caesaris *nuncuparunt*; qui fisci curam et vices Caesaris absentis gerit, *qualem quaeque regio suum habuit quondam* (in deze omschrijving van Kil. is de herinnering aan de oorspronkelijke beteekenis niet bewaard; vgl. PALATIJN). Plant. palsgrave oft paelsgrave, *conte palatin*, Palatinus, q. d. comes limitum (Plant. leidt dus het woord wel af van pael, maar in eene andere beteekenis, nl. in die van *grens*). *Teuth.* paltzgrave, palatinus. ‖ Iewelic duutssche lant hevet sinen palensgreve, Sassen, Beyeren, Swaven ende Vrancken, dit waren alle conincrike, *Sassensp.* 1, 103, 181. Die scultete ic sijnre scult scultete, also is die palensgreve over den keysere ende borchgreve over den mercgreve, *ald.* (*vgl.* 2, 175: also is die palensgrave richter over den keijser). Hoochlothrijke, begripende veele lande tusschen den Rijn ende de Mase, als . . . Lothrike, . . . gelegen op de Moesel, thertochdom van Baren, Lutzenborch, Elsaten ende tlant vanden palensgrave (*aan den Rijn*) etc., *Exc. Cron.* 106*a*. Die vijfste ceurvorster es die palsgrave up den Rhijn, erfachtich hofmeestere des rijcx, Despars 1, 154 (*vgl. de omschrijving bij Kil.*). Ic ben gheboren wt Vrancrijke van edelen stamme, want dye palsgrave was mijn vader, *Huge v. Bord. Volksb.* 17. Hi (*Bavo*) was van den Rine palesgrave, ende van den lande van Aspergauwen was hi grave, *Amand* I, 3767. Aelbrecht, bi Goods ghenaden palensgrave upten Rijn, hertoghe in Beyeren, ruwert van . . . Hollant enz., *Cod. Dipl. U.* 2[1], 73 (*a.* 1358); ook 79; *Ned. Proza* 107 (palansgrave); Stallaert 2, 336; *Zijlkl.* 7 (palensgrave); *Clerc* 51. Graef Otte van Rinegge (*Reineck*) was hoir vader, ende palensgrave, *Cod. Dipl. U.* 6, 75, 261. Anders so en heeft niemant macht sonder ridder te slaen edeldom te geven dan die roomsche keyser of die palensgraven des heyligen rijcx van skeysers wegen, *Clerc* 133. — Noch amiral noch palesgrave noch andren man, *Lev. v. Lutg.* II, 4010. Doe sprac die palesgrave Mares, sconincs rechtere, *Parth.* 1603. Eens dorpers sone, daer ic ave maecte enen palesgrave, 1666; ook *Parth.-fr.* 263. Nu haddi (*Valentinianus*) eenen palesgrave, hiet Maximus, *Sp.* III[5], 28, 9 (lat. *Maximi*, *comitis pallatii*).

AANM. — Het eerste deel van palensgrave komt voor *Arch. v. Buren* 300: „dat die ind ouch die wyer poirtze in der palentzen niet en lieghen", doch de bedorvenheid van het stuk maakt het moeilijk de juiste beteekenis van het woord te bepalen. Misschien is zij *land of gebied van een paltsgraaf* of *van den paltsgraaf aan den Rijn*.

PALENSGRAVESCAP (PALTS-, -GRAEFSCAP), znw. o. Hd. *pfaltzgrafschaft*, ndl. *paltsgraafschap*. *De waardigheid* of *het gebied van den paltsgraaf*. *Teuth.* paltsgraifscap, palatinatus; pfaltzgraifschap, palatinatus.

PALENSGRAVINNE (PALES-), znw. vr. Mhd. *phalenzgrævinne*; hd. *pfaltzgräfin*; ndl. *paltsgravin*. *De gemalin van een paltsgraaf*. ‖ Machtilt deerste palensgravinne vanden Rine, *Cron. v. Brab.* 1796 (*Brab. Y.* IV, 398: vanden Rine palesgravinne). Aelbrecht . ., Palensgrave upten Rijn enz., doen cond allen luden want wi aen onser liever ghesellinnen Margrieten, hertoghinne van Beyeren, palensgravinne upten Rijn, ghebleven sijn van sulken mismoet ende toorn als wi hadden up onser stede van Dordrecht, V. d. Wall 1, 327 (*a.* 1382).

PALENSTEEN. Zie PALESTEEN.

PALEPLANKEN. Zie PAELPLANKEN.

PALEREN (PALLEREN), -EEREN, -IEREN, ZW. WW. trans. Mnd. *pal(l)eren*. Hetzelfde als poleren (polleren; z. ald.) en dus ontleend aan lat. *polire*, fra. *polir*, doch, waarschijnlijk onder den invloed van fra. *parer* (lat. *parare*; zie PAREREN), veranderd van vorm en verruimd van beteekenis. Maar ook zonder deze bijgedachte is paleren uit poleren te verklaren; herhaaldelijk wisselen *a* en *o* in de protonische lettergreep; vgl. palane uit polane; palei uit polei; ndl. *kantoor* (vgl. Kern, *Tijdschr.* 17, 161), *karbeel*, *gareel*, e. a. Ook naast mhd. *pollieren* komen de bijvormen *palieren*, *pallieren*, *ballieren* voor; vgl. oostenr. *pallieren*, *palieren*, (aangeh. in Grimm's *Wtb.* op polieren), en voor *polijsten* geeft Plant. palijsteren, glatten; ook palijsteringe, glattinge, politio, politura, pumicatio. In geen geval is de oorsprong van paleren te zoeken in fra. *parer*, gelijk bij GEPALEERT is aangenomen (de splitsing in twee artikelen gepaleert, waarvan het eene beteekent *getooid*, *gesierd*, *uitgedost*, en het andere *gepolijst* is eveneens onjuist). Vgl. Kil. paleren, palieren, polire,

comere, ornare; Germ. *palieren*, Gal. *polir*. Plant. palleren, *attifer*, *aorner*, comere, polire. De gewone bet. van poleren (polleren, -ieren) is in het Mnl. *polijsten*; slechts eene enkele maal komt het voor in de bet. van paleren; z. ald. Omgekeerd is bij paleren de beteekenis *polijsten* niet gevonden.

1) *Optooien*, *opsieren*, *versieren*, *opsmukken*, *mooi maken*. Vooral van het lichaam gezegd. *Voc. Cop.* ghepalleert haer, cincinnus. ‖ Gi selt dese joncfrouwe . . . . nemen ende paleren wale ende . . . . doetse setten in bordele, *Lorr.* I, 94. Die andre (jonfrouwen) waren alle wel ghepallert, *Limb.* X, 230 (*hs. B.* geparijert). Twee jonfrouken clene, wel ghepalleert van prise na goeder liede wise, 242 (*hs. B.* gepariert). Van palleerne den art si (*hoovaardij*) vint, *Rincl.* 1201. Dan gaense (*de vrouwen*) hen spieghelen ochte si scoon gnoech sijn den duvel ende der weerelt te behaghene, ende alse de buc al ghepalleert (*Ned. Proza* 62* ghepalliert) es, so eest een sac vol onreins mes, Ruusb. 2, 176 (lat. vert. *exornare*). Uyttermate scoon joffrouwen, ghepalleert herde wale, *Troyen* 2026. Hi gaf haer VII joncfrouwen diese pareerden ende haers plaghen, *Rijmb.* 18108 (*var.* paleerden, *bij* Jonckbl. *Doct.* Gloss. *op* palure). — Als wederk. ww. hem paleren, *zich tooien*, *zich sieren*, ook *toilet maken*. ‖ Si ginc hoor palleren bet ende in eenen spieghel sien, *Vrouw. e. M.* VIII, 106. Si (*de vrouwen*) . . . palleren hem scoonlike ende laten hem berren metten like, *Limb.* VIII, 825. Segt hem . . dat ic sijns goets niet en ghere ende dat hi hem selven daermede pallere, *Belg. Mus.* 3, 110, 94. Mettien paleerde (*Judith*) sy haer saen, *Rijmb.* 17568 *var.* (*Doct.* Gloss. op palure; *t.* porrede, *var. C.* porredse haer). Holofernes hare bidden dede dat soe bi hem slapen soude, ende soe seide dat soe woude ende quam te hem wel ghepareert, 17606 (*var.*, *Doct.* Gloss. *t. a. p.* ghepaleert; *vgl. Judith* 12, 15: *ornavit se vestimento suo*). — Eene enkele maal wordt paleren ook gezegd van voorwerpen, in de bet. *versieren*, *optooien*. ‖ (Si) paleerden (*den dadelpalm*, *die voor Maria zijn takken naar de laagte gehouden had*) ende ondersetten, Velth. I, 10, 41 (*de toevoeging is van Velth.*; *het lat. heeft slechts* succidere (= versniden, *vs.* 40) *en daarbij passen slecht de beide mnl. ww.*). Met siere huut palleert men sacke, *Nat. Bl.* IV, 626 *var.* (*bedorven lezing voor* polliert men scachte). — Nog heden is *paleeren* in WVlaanderen gewoon. Zie b. v. De Bo 820: „de straten *paleeren* voor de komst van den koning”.

2) *Aan eene zaak*, bepaaldelijk *eene koopwaar*, *een schoon aanzien of behaaglijk voorkomen geven*; ook *het uitwendige of zichtbare deel er van mooi voordoen om koopers te lokken*. ‖ Deze voirs. halve laken vander derden wollen mach elc crympen, de wil, sonder palleren, *R. v. Utr.* 1, 244, 21; ook 22. Waer yemant de ander wolle paleerde dan Engelsche wolle, die verbuerde enz.; ende alle valsche laken zelmen bernen, 23 (*Gild. v. Utr.* 2, 205; *a.* 1414). — Vgl. Stallaert 2, 336: „die enegherande vleesch met ruete (*vet*) paleert anders dan ane dat selve stucke vleesch es ghewassen”. — In een lateren tijd heeft het woord ook de bet. *vervalschen*, *het innerlijk aan het uiterlijk opofferen*, zndl. *voederen* (*voeyeren*). Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 336.

PALERINGE (PALLERINGE), znw. vr. *Opschik*, *tooi*. Vgl. het vorig Art. ‖ Si (*die vrouwen*) houdent voor sotheit scone palleringhe ende sierheit des lichamen, *Mandev.* 69*c*. Vgl. PARERINGE.

PALESIJN (PALEZIN), znw. m. Van ofr. *palazin* (Duc. 9, 294); vgl. Darmesteter op palatin). Hetzelfde als palatijn: z. ald. en vgl. PALENSGRAVE. ‖ Hets Begge, die goede palesijn, Garijns broedere shertoghen, die rike es ende vermoghen, *Lorr.-fr.* I, 311. Doe starf die edele palezin, 11. Daer waren zonder ghetal hertoghen ende palesine, *Cron. v. Brab.* 1062.

PALESINE, znw. vr. Het vrouwelijk van palesijn; z. ald. *Eene grootwaardigheidsbekleedster aan een hof.* ‖ Dese gravinnen, dese hertoginnen, dese grote vrouwen palestinen (*l.* palesinen), dese abdessen, deze beghinen, *Rose* 10840 *var.* (fra. *ces hautes dames palasines*).

PALESTEEL (PALEN-, -STEEN), znw. m. Van ofra. **palestel*, **pallestel*, *palesteau*, verkleinwoord van *palla*, overkleed; eig. dus *manteltje*; bij uitbreiding *stukje goed*, *lap*, *vod*. Vooral in gebruik als benaming van eene heraldische figuur; hetzelfde als fr. *lambel*, eng. *label*. *Breking van een wapen*; een aanmerkelijk verkorte dwarsstreep, waaraan in den regel drie driehoekige hangers bevestigd zijn, *barensteel*, *tornooikraag*, *verkorte dwarsstreep*. Zie *T. en Lettb.* 4, 195 vlgg., ook over den vorm. Uit palesteel, palesteen is door bijgedachte aan *bare*, fra. *barre*, dwarsbalk, ontstaan mnl. ndl. barensteel; z. ald. ‖ Sijn wapen was al van goude ende van cynopre . . . van VI stucken al geheel met enen rijckeliken palesteel, *Grimb.* II, 4483. Doutste droech . . . van sinen sonen een palesteen van lasoere, dander een rant, 4843. Hy voerde den scilt van kelen met drie sautoren wit met enen palenstene . . . van lasoere daerin gaende, 3886 (*vgl. de afbeelding in dl.* 1, *plaat* 2, *bij vs.* 4347); ook I, 4350; 3718; *Troyen* 5180 (*overal* palesteen). Artoys . . . droech den scilt met liliën gesait met goude upheven in asure (den scilt van Vrancrike pure) van kelen met enen palestene ende drie castellekine clene van goude, in den palesten (*l.* palesteen) geset, Velth. IV, 26, 9. Dit teeken voerde hi al geheel (*ongebroken*), sijn broeder daerop dat palesteel ende die bare sijn oom bastaert, Heelu 4489. Hi (*Troïlus*) droech Hectors scilt . . . met enen palenstene groene, *Troyen* dl. 2, vs. 17370 *var.* (dl. 4, bl. 151, *ths.* met enen pastele).

PALESTEEN. Zie het vorig Art.

*PALESTINE. Zie PALESINE.

PALET, znw. o. Van fra. *palet*; vgl. het volg. Art. Waarschijnlijk is de bet. *plank*, *bord*, bepaaldelijk *hakbord*, welke naast die van „verfplank” bekend kan zijn geweest. ‖ Also men tvleesch capt op een palet soo sullen wy u cappen, kettyven, *Sacr.* (uitg. Leendertz) vs. 626 (vgl. de aant. v. Verwijs, in zijne uitg., bl. 86).

PALETTE, znw. vr. Van ofra. **palette*, dat naast *palet*, mlat. *palettus* (Duc.) in gebruik zal zijn geweest. Hetzelfde als coifie, *het ijzeren kapje dat onder den helm gedragen werd*, ook salade, iserhoet en beckeneel geheeten, fra. *palet*, mlat. *palettus*. Nu en dan komt het ook voor in den zin van *helm*. De eigenlijke beteekenis is *schoteltje*, *schaaltje*. Vgl. Scheler: „*palette*, petite écuelle d'étain pour recevoir le sang de ceux que l'on saigne, prop. *paëlette*, dim. de *patella*, anc. *poylette*, variété de *poëlette*, dimin. de *poële*”. Zie ook Darmesteter 1660*b*. ‖ R. galt hem den slach wale ende doresloech den helm van stale: in die palette maecti eene scure, dat swert ginc ten zadele dure, *Ep. fragm.* 190, 106. XII paletten, XIIII schachten, *Ypriana* 7, 470 (*a.* 1380). Alse hi stonde sach ende stede waent hine doot slaen; maer die palette makets hem daer ene lette, *Sp.* I[4], 21, 16 (lat. *propter galee fortitudinem*; *Proza-Sp.* 85*a*: „Alexanders helm was also sterck”).

PALFRENIER (PALFERNIER), znw. m. Van ofra. fra. *palefrenier*. Eigenlijk *palfredier, *oppasser van een „palefroot"* (z. ald.) *of telganger*, in het alg. *stalknecht*, *paardenknecht*, misschien van vorm veranderd onder den invloed van lat. *frenum*, fra. *frein*, doch eerder gelijkgemaakt aan de talrijke woorden op *-enier*. Zie verder de Wdbb. Kil. palfrenier, stalknecht, agaso, equi ductor et curator, hippocomus, hippophorbus *vulgo* palphrenerus; palefredus *et* palfredus *vulgo* equus *dicitur*; gal. *palefrenier*. ‖ Pieter de coc, tjonghe cocxkin, Michiel de palfrenier, Gillis donderpalfrenier ende den stalknechtken, *Ann. Em.* 30, 24 (*a.* 1472). (De pagen) behooren te rydene achter den prince, also hy hemlieden ordonneert by den palfernier, Matth. *Anal.* 1, 291, 52; zoo nog eens *ald.* De prince heeft eenen palfernier, dewelcke is de eerste in de jonckerie, ende behoort geobedieert te syne van den anderen int fait van den peerden, 242, 53; ook 54; 293 *tweemaal*.

PALIAERT (PALLAERT, PELIAERT), -ART, znw. m. *Poel*, *moeras*. Het woord maakt den indruk van ontleend te zijn aan het Fra., doch een ofra. **paliard* is in deze beteekenis niet gevonden: fra. *paillard* kan ter verklaring niet dienen. Waarschijnlijk is het eene afleiding van hetzelfde woord, waarvan ofra. *palu* is afgeleid, nl. lat. *palus*: ook kan het op ndl. gebied gevormd zijn van pael (z. ald., 2de Art.) met den romaanschen uitgang (*i*)*ard*, doch dan zou men eerder *palaert* verwachten (eenmaal komt werkelijk een vorm *pallaert* voor, zie beneden). ‖ Waer een (die onnutte eede zwoer by Goode . . off by onser zoeter Vrouwen off by enen van zynen heiligen) also vele niet en hadde dat men hem die boete niet offpanden en mochte, . . . so sal men hem setten in een mande over een paelyaert ende laten sitten ter tijt toe dat hy hemselven lost, *Rek. v. Brielle* 138, 20 (vgl. over deze straf *Handl. en Meded. v. d. Mij. d. Ndl. Lett. v.* 1901/2. *Bijl.* bl. 1 vlgg.; bij MANDE is zij niet vermeld). Tervogante . . . . sloeghen si ontwee sijn lede ende werpene in een peliaert . . .; hen es gheen soo vuul marasch, als daer hi in gheworpen was, *Roel.* I, 522. Ick (*de karper*) en worde niet gevoet in den sloten ende onreynen paliaerden, *Dial. Creat.* 31*r*. Dat hi (*Christus*) quam van den oversten hemel in dit nederste dal der eerden, van den throon der gloriën in den pallaert (*zie boven*) der onsalicheit, Brugm. 1, 314. — Hetzelfde woord zal wel bedoeld zijn in *Voc. Cop.* „een perelzaert van ghore daer verken in wintelen, volutabrum".

PALIE. Zie PAELGE.

PALINGE (PELINGE), -ONGE in Oostmnl.; -ING, znw. vr. Mnd. *palinge*; hd. *pfählung*; ndl. *-paling*.

1) *Paalwerk*. ‖ *Van scepinghe an den brugghen of palinghen te meerren.* Nyemant en moet kogghen, hulcs, crayers, evers of andere zeescepe . . . an die brugghen of an den palingen meerren, *R. v. Amst.* 26, 43, 1; ook 181, 336 (buten der palijngen in Ye). Totten oirgaten van den palinghen, dair die waterboomen an legghen, 32, 43, 4. Ende bi den kant van der zee die palinge ende brugge gemaket wort, *Hans. Recess.* 10, 337. Dijk zonder palinge, *het tegenovergestelde van* paeldijc, *Enq.* Gloss. op dijk.

2) *Afpaling*, *afbakening*, *grensregeling van landerijen*. Plant. palinge, *bornement*, terminatio, limitatio. ‖ De palinghe te doene . . . van den doorpen die min here . . . bewijst waren . . ., welke palinghe bi den ghedeputeerde van beeden partiën . . ghedaen was in der manieren hierna bescreven, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 554 (*a.* 1358; *ald. herhaaldelijk* palen *in de bet.* afpalen, afbakenen). (Wi) hebben gesceden onse lande die gevoeget sijn te gadere . . . ende hebben palinge gemaict dair tusschen in deser manieren; deerste scheydinge enz., *Oorkb.* 2, 116*a* (*a.* 1274). Reyninge ende palinge duet die richter ende die schepenen van den hove, *Publ. Limb.* 19, 392. Dat J. een beleit ende pelinge gedaen heeft . . ., also dat hij den abt ende den convent van Mariënwerde toebelensde (*toewees*), beleid (*l.* beleide) ende pelede alle goet . . . binnen dien steden van dien pelingen (*bet.* 3), die hier genoemt staen, *Cart. v. Mariënw.* 330 (*a.* 1361). Zie nog Stallaert 2, 337 op palinge, pelinge.

3) *Grens*. ‖ Erfflick ind ewelick to hebben ind to behalden die stat ind kerspel van Ghent myt eggen, eynden ind palongen, *Geld. Maandw.* 1, 117. Binnen der ouder grafte binnen den poorthuijzen noch binnen der palinghe van der stede, *O. W. v. Amst.* 46, 31. Binnen der plaetse ind palinge nabeschreven, Nijh. 5, 17 (*a.* 1473; zoo nog tweemalen *ald.*; *ook* bynnen den vurscr. palingen). Want hore beyder brieve legentheit inhouden ende palinghe (*van het erf*) van voor tot after, *R. v. Utr.* 2, 191 (*a.* 1443).

PALINC. Zie PAELDINC.

PALINCSETE. Zie PAELDINCSETE.

PALIJSSE (PALISSE, PALIJTSE), znw. vr. Van ofra. *palice*; mlat. *palicia* (Duc.); vgl. fra. *palis*, vanwaar *palisser* en hiervan *palissade*. *Paalwerk*, *palissaden*, *staketsel*; ook dienende tot versterking. Vgl. Kil. 853: palissade, sepes ex palis, vallum, septum. ‖ Dat nyement en breke noch en neme vanden poorten, mueren, staken, palissen of anderen edificiën vander stede, Wiel. *Instr.* 172, 34. Zie een voorbeeld van palijtse bij Stallaert 2, 337.

PALIJTSE. Zie bij het vorig Art.

*PALISE (*Corn. v. Brab.* 4108). Waarschijnlijk verkeerde lezing voor *palaise* of *paleise*, verbogen naamval van palais; z. ald.

PALLAERT. Zie PALIAERT.

PALLE (*vuurschop*). Zie PALE, 2de Art. Volgens Meyer, *Spreuken* 85 („wat verwijt de palle de loete alsse beede in den ovene moeten") was in zijn tijd (1836) palle in dezen zin nog in België bekend.

PALLE (*Publ. Limb.* 16, 231: „als ein ondersaet der banck van Beeck begert einen palle gerichtelike gesat te hebben, soo haen die gerichten dry alde groot van den palle"; *Oork. v. Helmond* 53 *driemaal*, *a.* 1388: „vanden Radde voort op de pallen (*grenzen*) van der ander gemeijnte toe"; „totten pallen van sijnen parrick (*parochie*)" en „totten pallen vander ander gemeijnte van Helmondt voorscr."). Hetzelfde als pale, 1e Art.; zie PAEL.

PALLE, znw. vr. *Zijde*, *zijden stof*. Mhd. *palle*, altaardoek. Van lat. *palla*, ofra. *palle*, *pale*. Zie Duc. op palla, 2). ‖ De prince die sit in synen stoel rijckelic gepareert met palle ende gulden lakene, Matth. *Anal.* 1, 241, 5.

PALLOIR. Zie PALURE.

PALLEYE. Zie POLEYE.

PALLEM. Zie PALME.

PALLEREN. Zie PALEREN.

PALLORE. Zie PALURE.

PALLULLEN. Zie PALULLEN.

PALLUER, PALLURE. Zie PALURE.

PALM. Zie PALME.

PALMAET (PEL-, PIL-, POL-, PLU-), znw. o. (?). Mnd. *palmât*; mhd. *palmât*, *balmât*; ook *palmâtsîde*.

Benaming van eene soort van *zachte zijde*, *vlokzijde*. Mlat. *palmacium*, *palmatium*, genoemd naar de stad Palma, op de Balearen (het woord staat niet bij Duc.). *Teuth.* o n g e v a r w e d e p y l m a t e i n d d a t m e n d a i r v a n w e v e t o f w e r c k t, bombicinus. ‖ Van wat ongesponnen pelmaet . . . 19 wit, *Rek. d. Buurk.* 69. Van 3 loot een vierendeel min siden ende polmaten, 82. Van side ende polinaet (*l.* polmaet), 135. Die begynen sullen geen zyden of plumaten huven dragen, noch wormen opten hof houden, die plumaet of zyde spinnen, Allan, *Gesch. v. Haarl.* 2, 514. Vgl. bij Lübben op p o l m a e t („siden werc unde polmaet te spinnene sal se versmaen"), welke aanhaling aan een oostmnl. tekst is ontleend.

PALMAETWORME (PELMAET-, -WORM), znw. m. *Zijdeworm*. Vgl. het vorig Art. ‖ Een plemaetworm span naerstelic side, *Hs. Cyrill.* 65*v*; zoo nog tweemaal („plemaetworme") *ald.* (lat. bl. 94 opschr.: *de aranea et verme faciente sericum*). Die plemaetworm geeft mildelike al haer ingedoemte ten profijt, 69*r*. Doe een dancbaer man van een plemaetworme side ontfanghen hadde, socht hise . . . om seer te dancken, 67*v*.

PALMATIJN (*PEL-, *PLE-, PLUMATIJN), -TEN, bnw. *Van „palmaet"* (z. ald.) *gemaakt*. Vgl. mhd. *palmâtsîdîn*. Zie een voorbeeld (van p l u m a t e n) bij PALMAET.

PALMATORIUM. Zie PALMENTERE.

PALMAVONT (*PALME-, PALMEN-), znw. m. Mhd. *palmeâbent*; mnd. *palm(e)-avent*. *De zaterdag vóór palmzondag*. Vgl. PALMSATERDACH en AVONT. ‖ Up den Palmavont J. ende W., die tot Zwolle . . . ghevaren waren, *Rek. d. Cam.* 3^1, 293 (*a.* 1363), ook 480 (zie bij PALMDACH). Des ander dages daer na opten palmavont, *Exc. Cron.* 131*a*. Vgl. PALME, 1e Art.

PALMBLAT, znw. o. *Blad van den palmboom*, *palmblad*. *Teuth.* p a l m b l a t, spatula (vgl. Diefenb. op s p a t u l a)).

PALMBOOM (PALME-, PALLEM-), znw. m. Mhd. *palmboum*; mnd. *palmbôm*; hd. *palmbaum*, ndl. *palmboom*.

1) *Palm*, *dadelpalm*. Kil. p a l m b o o m, palma. Plant. p a l m, p a l m b o o m, *palme ou dadier*, palma. *Teuth.* p a l m b o o m, palma, spadix, spadica; d a e r p a l m b o m e w a s s e n, palmetum (Plant. p a l m e n b o s c h). Vgl. Dodon. 1284 en *Nat. Bl.* VIII, 629 vlgg.: „p a l m a . . . es een boom die niet en pleghet te verniewene hare blat . . .; hare vrucht so heetmen daden". ‖ Van palmbomen . . . rente (*l.* rende, *schors*) die int water hadden geleghen, *Sp.* III^2, 48, 53; ook I^6, 47, 37 (palmeboom). Bi een palmboom wies een eyloof, . . . ende in corten dagen was si so hoghe als die palmboom ende seide: suster palmboom, hoe out bistu? *Hs. Cyrill.* 62*v* (bij Grässe, bl. 89: *orta est cucurbita juxta palmam*). Die palmboom en toont geen honich in sinen bloemen (*bloesem*), mer hi brenct honichvloyende dattilen, 41*v*. Een pallemboom groene (vgl. lat. *sempervirens*) ende scone ghedaen . . .; daer up sal vlieghen die edele (h)aren, dies (hi) hooge anscauwet der zonnen licht, *Denkm.* 3, 122, 33. Saul dede der heydene zede, die plagen van hoverdiën enen zegeboom te rechten, die sy maecten van myrren, van palmen ende van oliveboomen in enen teykene van den zeghe, *Haagsche Bijbel* 1, 167*a*. Die derde blome (*bloesem*) des palmbooms, *Hs. Moll* 5, 121*d*. Hier inne is eenen boom, die ghelijc eenen dayboom (= dadeboom) oft palmboom is, *Proza-Sp.* 11*c*.

2) *Palmboom*, andere benaming van den *bosboom* (*bucxboom*, *Herb.* c. 248; vgl. Dodon. 1225*b*: „*bucksboom* oft, als den ghemeynen man dat qualycken noemt, *palmboom*"). Kil. p a l m b o o m, j. b u s b o o m, buxus; b u s s e b o o m, b o s s e b o o m, buxus, arbor unde pixides et tibiae fiunt. Plant. p a l m, p a l m b o o m, *arbre appellé* [*palme ou dadier ou*] *du buis*, [palma vel] buxus. Het gebruik van het woord in dezen zin is veroorzaakt door het feit, dat men van dezen boom op Palmzondag de takken gebruikte in plaats van echte palmtakken. Zie Franck op p a l m. Misschien is het woord in deze beteekenis in het Mnl. (vóór de 16de eeuw) nog niet bekend geweest; de gewone is althans de vorige.

PALMDACH (PALME-, PALMEN-), znw. m. Mhd. *palmetac*, *palmtac*; mnd. *palmedach*. *Palmzondag*, *palmpaschen*, *de zondag voor paschen*, *de dag van Christus' intocht in Jeruzalem toen de Joden zijn weg met palmtakken bestrooiden*. Vgl. PALME en PALMSONDACH, en Grotef. *Zeitrechn.* 149: *palbemtag* (*palben-*), *palemtag*, *pallentag*. *palme* (*palmen*), *palmarum* (de lat. benaming van den dag). Kil. p a l m d a g h j. p a l m s o n d a g h. ‖ Doe hi (*Christus*) sterven woude . . . doe quam hi op den neghenden dach van der manen te Jherusalem . . ., dat was op den palmdach, Ruusb. 2, 154. Door dese poort quam onse lieve here, doe hi tot Jherusalem quam sittende op ene esellinne opten palmendach, *Mandev.* 20*a*. Den Jooden, die hem (*Christus*) en palmdage soo weerdelic ontfingen ende bynnen dier selver weken cruysten, *Proza-Sp. d. S.* 47*b*. Sdonredaghes voor palmedaghe in de goede tijt, Stoke VII, 1154. Opten hoogen palmdach, *Hs. Serm. G.* 145*d*. Op enen palmdach te homistijt, *Cart. v. Mariënw.* 296 (*a.* 1340). Op palmdach B. gelopen to Munster, *Hans. Recess.* 10 (2de serie, dl. 3), 315. Up den Palmenavont . . .; des sonnendaghes upden Palmendach . . .; des manendaghes na Palmen: . . . up den paesschavont; . . . up den Paesschendach; . . . des manendaghes na Paesschen, *Rek. d. Cam.* 3^1, 480 *vlg.* (*a.* 1365).

PALME (PALM, PALLEM), znw. vr. (in de bet. 1, of den vorm p a l m e) en m. (in de bet. 2, of den vorm p a l m). Mnd. *palme*, *palm*; mhd. *palme*, *palm* e. a. (m., vr. en o.); hd. *palme*; ndl. *palm*, m. en vr.; ohd. osa. *palma*. Van lat. *palma*. Het woord is niet met andere woorden op tuinbouw betrekkelijk rechtstreeks aan het Latijn als gesproken taal ontleend, maar door den invloed van het Latijn als kerktaal in gebruik gekomen: dat het niet in den oudsten tijd is overgenomen, bewijst hd. *p* (niet *pf*). Zie verder de Wdbb. van Kluge en Franck.

1) *Palmboom*, *palm*. *Voc. Cop.* d e p a l m e, palma (arbor). Plant. p a l m, p a l m b o o m, *palme*, *dadier*, palma; d e v r u c h t v a n p a l m e n, d a d e l, dactylus, palma. ‖ Wie onwille can wederstaen, met rechte draecht hi der palmen rijs, *Denkm.* 3, 122, 35 (*het zinnebeeld van vrede*; *vgl.* 2). In Sychi so hebbe ic vonden Pachomius . . . . bi eere palmen, daer hi sat, *Sp.* III^3, 30, 11. Ene stede . . . daer XII fonteynen in waren ende LXX palmen, *Rijmb.* 4294 (lat. LXX *palmae*): ook 4301 (die palmen bedieden . . . LXX jongers, die onse Here . . . utesande ende pais bootscepeden achter lande). Van IIII houten was dat cruce . . ., van cedren, van palmen, van oliven ende van cypresse, 26460 (*een door den uitgever David aangenomen bnw.* palmen *heeft niet bestaan*). Thans sprac die palm, *Hs. Cyrill.* 62*v* (*elders in dezelfde fabel* palmboom).

2) *Palmtak*. Vgl. PALMRIJS en PALMTELCH. ‖ Alsemen ghemaect siet (*in een steen*) enen man, een palme in sijn hant, . . . hi ghevet sinen draghere seghe,

Nat. Bl. XII, 1211. Een corvekijn van palmen, reine ende fijn, ende daer in waren v broot, *Sp.* III[4], 30, 31. Vgl. PALME, 2de Art. — Vooral als zinnebeeld van den vrede en der overwinning. Zoo ook mhd. Vgl. ndl. „*palm* der overwinning"; vlecht den overwinnaar *palmen* (*Evang. Gez.* 140, 7), „vrede-*palm*". ‖ (Die maghet) hadde (*in een visioen*) in hoor hant enen pallem, die also claer was als der sonnen schijn, *Kl. v. Diepenv.* II, 40. Vurige palmen in hoor handen, *ald.* Mitten sege der palmen der verwinninge, *Ned. Get.*[1] 175*v.* Ende (hi) gaf hem den palm ende den vaen der victoriën des ewigen gewalts in sijn hant, *Hs. Serm. G.* 172*d.* Laurenkrantz, laurenrijss of palm, *bravium*, *Teuth.*[2] 204*a.* Bereit de palme, daer seldi met gaen vor minen tiertere, *Sev. Blisc. v. M.* 1190. — Verklw. palmkijn (pelmken), *palmtakje.* ‖ (Si) draegen een iegelick een pelmken van wonderlicken blomen, *Marialeg.* 2, 234; ook 235.

PALME (PALM), znw. vr. Mhd. *palme*, m.; hd. *palme*, vr.; ndl. *palm.* Van lat. *palma*, waarvan ook fra. *paume* en *palme*; eng. *palme.* Zie Franck op palm. Met het woord is identisch het ogerm. ohd. *folma*, osa. ags. *folm*, dat de bet. heeft van *hand.*

1) *De vlakke hand*, *de palm van de hand. Teuth.* palm van der hant, vola, palma. *Voc. Cop.* de palme, palma (pars manus); een palme, vola (media pars manus vel pedis, *hier dus ook in de elders niet voorkomende bet.* „het vlak van den voet"; *omgekeerd komt* plante (*van den voet*) *eene enkele maal voor gezegd van de hand*; *zie* PLANTE, 2). Kil. palme van de hand, palma, vola manus, cavum manum (*l.* manus), media pars manus. Plant. de palm vander handt, *la paulme de la main.* ‖ Hi wart soo te barenteert . ., dat hi moeste vallen op sine knien ende op sine palme (*mv. v.* palm, *òf te lezen* palmen?), *Lanc.* II, 3423. In zine palme ter middewaerde vant hi ene wonde, *Franc.* 8351. (Hi) dranc . . dat men hem in de palme goot, *Sp.* I[8], 34 *var. B. na vs.* 54. Een hayr wter palmen trecken, Goedthals 10. Daer moetmen tghelt ter palmen bringen (*geld op hand of in handen geven*, *opdokken*, *afschuiven*), selmen yemant rechts ghehinghen, Hild. 113, 151. Eist dat mer mede smeert die palmen van den handen ende die pulsen van den hant, Jan Yp. 144. Het (*het beeld*) looc den vinger doe indie palme nederwaert, *Sp.* I[7], 61, 36; ook III[1], 44, 40 (*ald.* 59: hant; lat. *palmam*). Der naglen hoofde bleken vort in elke palme van der hant, *Franc.* 7014. Waenstu dus houden u spot dattu sijns (*God*) souts halmen metten monde ende metter palmen, *Theoph.*[2] 1094; ook 754 (metter palme). So sal ic totten heer mijn palmen opsteken, *Haagsche Bijbel* 1, 52*b.* Die eerde sal sijn clare alse een cristael ende plein (*vlak*) alse eens menschen palme, Ruusb. 4, 254. Soo soude men diegene, de die kuer verbuyrt hadde, een messe doir sijn palm van der hant slaen, *R. v. Nederst.* 1, 49, 103 (*a.* 1439).

2) Als maat, *palm*, eig. *de breedte der vlakke hand. Teuth.* mate van en palm van der hant, palmus, palmulus. Kil. palm, palmmaete, palmus, mensura digitorum quatuor. Plant. de spacie van een palm, *l'espace d'une paulme*, palmarium spatium; dat een palm ende eenen voet houdt, *qui contient une paulme et un pied*, palmipedalis, palmipes. ‖ Sine wintbrauwen . . . . waren eere halver palmen lanc, *Sp.* IV[1], 2, 29. vi (h)ellen (ende) een palme was hi (*Goliath*) lanc, *Denkm.* 3, 150, 284 (I *Sam.* 17, 4: *altitudinis sex cubitorum et palmi*); ook *Rijmb.* 9184. Die nese . was eens voets lanc . . . ende meer dan ere palme breet, *Bloeml.* 2, 158, 15. Een palm wijt, *Breidenb.* 25*v*; 26*r.*

3) *Het vlak*, *de vlakke kant van sommige voorwerpen. Voc. Cop.* de palme van enen rieme, palma (vgl. Dief. op palmula: „dat breyde van den roeirien", *l.* roeiriem); de palme van enen scepe, palma (vgl. Dief. op palmula: „das breyt an dem ruoder").

PALMEBOOM. Zie PALMBOOM.

PALMEDACH. Zie PALMDACH.

PALMEEL, znw. m. Van ofra. **palmel*, vgl. fra. *paumelle*; mlat. *palmela* (aangeh. uit Carpentier in *Invent. v. Br.* Gloss. 254 op palmeel). Naam van verschillende ijzeren voorwerpen, o. a. *deurhengsel* en *ijzeren band om een wiel*, ook *anker*, *muuranker* (?). Zie de verschillende voorbeelden vermeld op de drie artikelen palmeel, bij Gailliard, *Invent. v. Br.* Gloss. 254 en vgl. paumelle, 1e Art., bij Hatzfeld-Darmesteter 1, 1697*b.*

PALMEYE, -MEY, znw. vr. ‖ Omme appel, een palmey af te maken, *O. Geld. Maalt.* 119. Misschien is de bet. *appeltaart* of *appeldrank* (ofra. *pommée*), maar de vorm is vreemd en kan, als zij goed is overgeleverd en de bet. juist is, slechts uit eene bijgedachte worden verklaard.

PALMEN, verbogen nv. van het mv. van palme, 1e Art., in de bet. 2). Hetzelfde als palmdach en palmsondach; vgl. lat. *palmarum* (*dies*). *Palmzondag*, *palmpaschen.* Mhd. mnd. *palmen*; vgl. *paschen*, *pinksteren*; hd. *weihnachten*, *ostern*; mnl. paeschachtdagen; fri. *palme.* ‖ Ic wane Jhesus bi hem (*Lazarus*) sat ende met hem drane ende at voor palmen opten vridach, *Bed. d. M.* 736. Des dinxsdages nae palmen, *Hans. Recess.* 7, 380; ook 189. Dat hi verhalden wilde thent Palmen, *Arch. v. Buren* 244. Tusschen der tijt und palmen neghest komende, *Hans. Recess.* 10, 274. Bet (*tot*) to (vgl. hd. *bis zu*) palmen, *ald.* Inder vasten ommetrijnt palmen, *Hs. G. f.* 33.

PALMEN, zw. ww. trans. Ndl. *palmen*, hand over hand hijschen; vgl. (*in*)*palmen. Aanvatten*, *grijpen.* In de 16de eeuw. ‖ Palmende met dien zijn poingiaert, stack hem daer hertsticx . . . . doot, Despars 3, 34. Vgl. ofra. *paumoier*, *palmeier* (Duc.), fra. *paumer.* Zoo ook bij Stallaert 2, 337, waar het woord ook met twee voorbeelden (van 1433 en 1550) vermeld staat in de bet. *vasthechten*, *vastmaken.*

PALMENDACH. Zie PALMDACH.

PALMENSONDACH. Zie PALMSONDACH.

PALMENTERE, znw. Waarschijnlijk verbastering van lat. *palmatorium*, d. i. *plak.* Zie Diefenb. op palmatorium. *Teuth.* palmatorium, dair men die schoolre myt sleyt, palmatorium, hortatorium. *Voc. Cop.* palmentere, palmatorium (bij Duc. op ferula ook „palmiterium"; ald. ook een pelmentare, ferula (met de hier zeker misplaatste toevoeging: „quoddam genus herbe quod crescit in monte gargano"; vgl. Diefenb. op ferula). — Eene andere verbastering geeft Kil. „palmmaete, palmatorie, ferula, baculus quo puerorum palma s. vola manus feritur, *vulgo* palmatoria; Hisp. *palmada*, *palmatoria*; Ang. *palmer*; ook panter komt bij hem in dezelfde bet. voor; z. ald. en vgl. bij De Bo *palmette* en *plamate*, *plamette*, alsmede PLACKE, 4).

PALMERIJS. Zie PALMRIJS.

PALMESATERDACH. Zie PALMSATERDACH.

PALMESONDACH. Zie PALMSONDACH.

PALMEWEKE. Zie PALMWEKE.

PALMKIJN (PELMKEN), znw. o. Verkleinw. van palme; z. ald., 2de Art. In welke beteekenis het woord is bedoeld in *Voc. Cop.* is uit de Glosse „een pelmken, palmula" niet op te maken.

PALMRIJS (PALME-), znw. o. Mhd. *palmris*. *Palmtak*. *Teuth.* palmrijs, spatula. ‖ Alsmen in enen steen vinden can op thovet enen ghecroonden man . . . ., in die luchterhant een palmerijs (*var.* palmrijs) . . . .. in goude salmen desen draghen, want hi doet ere bejaghen, *Nat. Bl.* XII, 1359. Die al aenvechten conste wederstaen, met rechte droeghe hi dat palmrijs (*als zinnebeeld der overwinning*), *Mnl. fragm.* 42, 35 (*var. bij* PALME, *1e Art.* „der palmen rijs"). Ic heb totti gebrocht een palmrijs vanden paradyse, dat ghi selt doen dragen voor u bare, *Hs. v.* 1439, 107*a*; ook *b*. Ghi selt te dragene ooc sijn bereet een palmrijs uten paradyse, *Sev. Blisc.* 363; ook 420; 376; 1345 (gaet vore metten palmrise).

PALMSATERDACH (PALME-), znw. m. Hetzelfde als palmavont; z. ald. *De zaterdag vóór palmzondag*. ‖ De messagier van Brugghe die quam in palmsaterdaghe met letteren van hare jaermaerct, *Rek. v. Gent* 2, 505 (8 *April* 1345, *o. s.*).

PALMSLACH, znw. m. — 1) *Slag met de vlakke hand*, *klap*, *slag*. Vgl. mnd. *palmvûst* („se slogen em myt eren palmvusten so wretliken up sin hovet") en fra. *paumer*, „met de vuist in het gezicht slaan, een slag op het gezicht geven", en *paumée*, palmslag. ‖ (Si) sloeghene (*Christus*) met kinbacslagen, halsslaghen, ende andere gaven in sijn anscijn palmeslaghen ende seiden: prophitere ons, Christus! *Hs. v.* 1348, 107*a*. Vgl. HANTSLACH, 2) — Ook als zinnebeeld bij de bekrachtiging van een contract, met name een koopcontract. Vgl. HANTSLACH, 3) en mlat. *palmata*, *palmella* (Duc.[2] 6, 121). Kil. palmslagh, koopslagh (z. ald.), palmaria addictio, plausus injectae dexterae. Plant. palmslach, *une paulmee qu'on frappe en main apres marché faict*, palmaria addictio. ‖ Men en sal oic bynnen denselven (son)daighen egheen comanscepen, voirweerden, geloiften, eeden oft palmslagen . . . mogen doen oft sluyten, *R. v. Breda* 63 (*a.* 1454). Tot dat de pandt metten palmslach vercocht is, *R. e. Cost. v. Antw.* 73, *aangeh.* V. Hasselt *op* Kil. 481. Zie bij Stallaert 2, 337, waar het woord ook vermeld wordt in de bet. *de voorloopige toewijzing* en *de beslissende toewijzing in openbare verkoopingen van vaste goederen en verpachtingen van belastingen*. Nog heden is *palmslag* in Friesland de definitieve (*niet* de voorloopige) toewijzing in openbaren verkoop. Vgl. ook Schuermans 456 en Molema 316 vlg.

PALMSONDACH (PALME-, PALMEN-), znw. m. Mhd. *palmsontag*; mnd. *palmsondach* (Lübben en Walther) en *palmensonnendach* (Grotefend, *Zeitrechn.* 149); hd. *palmsonntag*; ndl. *palmzondag*. *Palmzondag*, *de zondag voor Paschen*, *palmpaschen* (hd. *palmostern*). Kil. palmsondagh, ramalia, oschophoria, verbenalia, verbenarum dies, dies palmarum (*Kil. auct.* palmeorum ramorum dies, palmarum dominica), dominica olivarum, Gal. *pasque fleurie* (Kil. auct. *dimanche des Rameaux*), Ang. *palmsunday*. ‖ Actum in palmesondaghe, *Voorgeb. v. Gent* 46 (21 *Maart* 1349, *o. s.*). Smaendaechs na palmesondach, *Rek. v. Gent* 2, 505 (10 *April* 1345, *o. s.*). Dat nie al selke werdichede . . . noit dor man en wert ghedaen, alse wi in palmsondaghe verstaen, *Bed. d. M.* 766. Dat hijt dade voor palmesondaghe, *Vl. Rijmk.* 2198. Eer palmesondaghe, *Stadr. v. Gron.* 55, 147 (*a.* 1373). Saterdages . . . vor palmensondach, *Tijdschr.* 17, 215. In palmesondaghe ende te alf Meie, *Vad. Mus.* 2, 365 (*a.* 1284). Des vridaghes vor palmenzondach, . . . des vridaghes na paschen, *Rek. v. Zeel.* 1, 247.

PALMTAC. Zie bij het volg. Art.

PALMTELCH (PALMEN-), znw. o. en m. *Palmtak*. Waarschijnlijk is naast palmtelch (en palmrijs) ook palmtwijch (mnd. *palmtwich*; ags. *palmtwig*) in dezelfde beteekenis in gebruik geweest, althans het, *Hs. Welm.* 85*c* voorkomende, palmentwelch maakt den indruk, ontstaan te zijn uit de versmelting van palmtelch en palmtwijch. Van een vorm **twelch*, waaruit telch ontstaan zou zijn, is geen spoor te vinden. — Ook palmtac zal wel in het Mnl. bekend geweest zijn, doch wellicht meer in de noordndl. dialecten. De oudste vermelding is bij Plant. „eenen palmtack, *le rameau d'une palme*, spatha, ramus palmarum: eenen palmtack met sijn daeyen, *un rameau avec dactes pendantes*, spathalium" (*vgl.* PALMBOOM, 1) en 2).

PALMTWIJCH. Zie bij het vorig Art.

PALMVRUCHT, znw. vr. *De vrucht van den palmboom of dadelpalm*, *dadel*. *Teuth.* palmvrucht, dattilus, palmula, muscalis carica; palmvrucht, spatula.

PALMWEKE (PALME-), znw. vr. Mnd. *palmweke*; mhd. hd. *palmwoche*; ags. *palmwucu*. *De week voor paschen*, *de goede week*, *de lijdensweek* (vgl. PINEWEKE), *de week die met palmzondag begint*. Kil. palmweke, hebdomada passionis, dominica (?) ante (?) dominicam palmarum, Gal. *sepmaine fleurie* (*bij* Kil. auct. *slechts* hebdomada passionis, *sepmaine de la passion*). ‖ (Si) voeren te Denremonde in de palmeweke, *Rek. v. Gent* 2, 44. In die palmweke, paeschweke, pynxterweke ende kersweke, *Oorkb. v. Doorninck* 151 (*a.* 1452). Swoendachs in die palmweke, Despars 1, 299.

PALOOR (*Sp.* III[2], 6, 70; II[2], 21, 27). Zie PARLOOR.

PALSGRAVE. Zie PALENSGRAVE.

PALSROC. Zie PALTROC.

PALSTEKIJN. Zie PALSTER.

PALSTER, znw. m. Ags. *palster*, puntig wapen, punt van een wapen (vgl. de oudere ndl. beteekenis *degenstok*: Kil. „palster, dolon, baculus intra quem latet pugio"; Plant. „eenen palster daer een steker oft ruytinck inne verborgen is, dolon"). De oorsprong van het woord is niet bekend. Zie Franck (op palster), die voor de oudste beteekenis houdt „stok met een doorn (punt)" (zoo nog heden in vla. tongvallen; zie Schuermans 456), en het woord vragenderwijs in verband brengt met mnd. *palte*, ndd. *palte*, lap, hap, stuk; Kil. Plant. *palt*, homp. Het mhd. *palster*, *balster* heeft eene andere bet., nl. die van mhd. hd. *polster*, ndl. *bulster*. Indien ook mnl. palster stond voor **polster* (vgl. wvla. *polster* naast *palster* bij De Bo 881, en bij Tuerlinckx, *Hagel. Idiot.*: *palsen* in de bet. „polsen"), dan zou het wellicht met *pols*, *polsstok* kunnen samenhangen. In *Lev. v. Lutg.* staat een verklw. palstekijn (zie beneden), dat op een vorm *palste naast palster wijst, indien men niet palsterkijn moet lezen. *Staf*, *wandelstaf*, *stok*; vooral *pelgrimsstaf*; in de laatste beteekenis is het woord hetzelfde als bordoen; z. ald. Kil. palster, scipio. Plant. palster, *bourdon de pelerin*, scipio. ‖ Eens daer hi (*een kluizenaar*) sinen palster stac, eene fonteine daer ute brac, *Sp.* III[8], 34, 63 (lat. *baculum suum in terra defixit*). Een myter op sijn hooft, een palster in sijn hant ende hantscoen an mit vingerlingen van goude, *B. v.* 1357, 225*b*. Dat ic daerwaerts

wilde wesen, dat mi wel van node waer palster ende scarpe, ende dat enz., *Pelgrimage* 3c. Ic ben sculdich enen wech dewelke ic ga betalen, want ic hebbe ghenomen scarpe ende palster ooc, ende ga over zee ten Helen Grave, *Livre d. Mest.* 43 (fr. ald. *bourdon*). Hi toochde mi palster ende slavine, . . . daer onder ene scerpe hare, *Rein.* I, 372. Reinaert wille . . . palster ende scaerpe ontfaen ende wille te Rome gaen, 2796; ook 2947. Ic gaf hem palster ende male ende maecte daer of een pelgrijn, II, 3634. Waert dat hi in den strijt doot bleve, dat si dan sijn palster ende sijn mael heymelic in haer camer bewaren soude, *Gest. R.* 38*b* (*later* staf *genoemd*). Dese palster of stoc, 118*b*. Eist dat de vors. L. de vorn. pelgrimage ghaen moet, so sal hi moeten nemen palster ende scerpe in sente Martins kerke te Curtrike, mits dat tfayt te Curtrike gheviel, Cannaert 373 (*a.* 1405); zoo ook in de noot *ald.* en 374. Een palster den hy myt sinen tanden scarp makede, daer hy hem selven an verdede, *K.* 49. Dit volc . . plach broot te bidden vanden ousen, ende plach niet te hebben dan een mael ende een palster, *Exc. Cron.* 104*b*. Zie nog Stallaert 2, 337. — Evenals ndl. *staf* wordt palster overdrachtelijk gebruikt van een persoon in de bet. *steun.* ‖ Den palster van onser oude (*onzen zoon Thobias*) hevestu wech ghesent te houde, *Rijmb.* 15541. Du waers van onsen oghen tlecht ende onser ouden palster, 15759 (*var.* die palster; lat. *baculum senectutis nostrae*). — Ook in de bet. *herdersstaf.* ‖ Toten afgod ghinc hi saen ende sloechger met sinen palster an, *Sp.* II², 17, 88 (lat. *pastorali simulacrum percussit baculo*). — Verklw. palsterkijn (palstekijn). Vgl. Plant. palsterken, *diminut.* ‖ Oc heeft sijn palstekijn (*l.* palsterkijn?) genomen dat herdekijn in sine hant, *Lev. v. Lutg.* II, 5732.

PALTIJNMAKER. Zie PATIJNMAKER.

PALTOC. Zie het volg. Art.

PALTROC, ook PALTSROC, PALSROC, znw. m. Mnd. *paltrock*, *palsrock*. Ook PALTOC, welke vorm dichter staat bij het ofra. woord dat er ongetwijfeld mede samenhangt, nl. ofra. *paletoc*, *-toque*; fra. *paletot*. Waarschijnlijk is het woord van romaanschen oorsprong, en wel eene afleiding van den stam van lat. *palla*, *pallium*, die door volksetymologie met germ. *rok* is in verband gebracht. Opmerkelijk is dat het woord ook in het Mnd. in de beide vormen *paltrok* en *palsrok* zeer gewoon is geweest, doch daarmede behoeft de romaansche oorsprong nog niet te vervallen. Evenwel het wdb. van Hatzfeld-Darmesteter (1, 1660) neemt omgekeerd voor het fra. *paletot* ontleening aan uit mnl. paltroc, dat hij verklaart als „vêtement de palais". De verklaring van *palt* is aan bedenking onderhevig. Zie verder de wdbb., ook Ducange op paltroc. *Een overkleed*, *tabbaard van meer of minder kostbare stof*, dat wij *jas* of *overjas* zouden noemen; ook een *kleedingstuk voor soldaten* (bij Duc. „*sagum militare*"). Kil. paltrock, palla; *Gallis palletoc* dicitur. Plant. een paltrock, *un palletoc*, palla. Zie vooral Stallaert 2, 337 vlg. en de daar genoemde voorbeelden. Nog heden is fri. *paltrock* bekend in de bet. „deftige lange jas". ‖ Onder sijn harnasch mocht men schouwen een paltoc van gulden orfaveri, *Verst. en Ber.* 4, 62, 214. Hi hadde eenen gulden laken paltroc aen, verchiert met costelic ghesteente, *Exc. Cron.* 284*a*. Archiers met swarten paltrocken met fluweel geboort, 304*c*. Een enckel palsrock grauw taftaf, Matth. *Anal.* 1, 213. Schamele persoonen, die hy elc eenen nieuwen paltrock, een hemde ende een paer schoens . . . om Gods wille gaf, Despars 1, 283. Eer . . . men hemlieden (*den Gentenaars in het leger*) eenen nieuwen paltrock gave ofte die weerde daer voren in ghelde, 3, 361. — Een andere, eveneens door volksetymologie gewijzigde, vorm van het woord is pantrock. ‖ Gecleet met een spaensche cappe ende laken pantrock, met zwarte conijnsvellen gevoedert, *Belg. Mus.* 6, 290. Een den besten pandtrock oft cajacks sonder gout oft selver daer aen te wesen, *Gesch. v. Antw.* 2, 647. — Nog heden is *paltrok* in ndl. (zaansche) en friesche tongvallen bekend als benaming van eene zekere soort van houtzaagmolens, naar de gelijkenis met het vroegere kleedingstuk aldus genoemd. Zie de beschrijving bij Boekenoogen 727.

PALULLEN (PALLULLEN), zw. ww. trans. Het woord komt als wederk. ww. voor in de bet. *zich opdirken*, *zich oppronken*, eig. wel *zich allerlei nesterijen of vodden*, *strikken en kwikken aan het lijf hangen*. Het woord *palul* bestaat nog heden in het vlaamsch in den zin van *prul*, *vod*, *lomp*, *lap*, *flard* (Schuermans 453) en *palullen* in de bet. *in de kleeren steken* (t. a. p.). Vgl. Kil. palullen, impedimenta, sarcinae, scruta, panniculi triti. Over den oorsprong is niets met zekerheid te zeggen. ‖ Zu (*Hoovaardij*) es daer binnen gaey ende blye, ende heeft haer mooylic staen pallullen, *Vijf Maagd.* 16, 103. Zie over andere beteekenissen van *palul* en *palullen* bij Schuermans, Corn. en Vervliet, Joos, Rutten en De Bo, alwaar ook voorkomen de aan dit ww. herinnerende woorden *pallodderen*, *palloteren*, *palluffen* (*paluffen*), *paloesteren*.

PALURE (PALLURE, PALLUERE, PALLEURE, PALUER), znw. vr., o. (en m. ?). Ook PALORE, PALLORE, PALLOOR, PALLOIR. Van paleren, met den uitgang van fra. *parure*, waarmede het woord in eene variant afwisselt.

1) *Versiering*, *versiersel*, ook *een versiersel waardoor iemand in eene bepaalde hoedanigheid kenbaar is*; *insigne*, *ordeteeken*. Kil. palure, parure, paratus, ornatus, comptus, ûs. Zie Stallaert op palure, 3). ‖ *Van cleederen den man competerende.* Zynen besten tabbaert, ende indien hy een ghesworen gheselle is van eenige gesworene gulde, so behoort hem sijne palure van silver, oft so (*hoe*) sy is, toe metten selven tabbaert daer zy op staet, ende en is hy geen guldebroeder van eenighe der voors. ghesworen gulden, so behoort hem syne palure van synen ambachte toe die hy op zijn mouwe stelt als hy inde processie oft tot eenighe offerhande gaet, *Gesch. v. Antw.* 2, 647 (vgl. *Belg. Mus.* 4, 421: „so selen de guldebroeders moghen maken ende draghen een ghemeen abbijt met onser paruren").

2) *Fraaie kleederen*, *mooie kleeren.* ‖ Inden cledren mach men sele stont kinnen wat dat herte hevet binnen . . .; draeght men ooc paruren . . ., die den persoon nien horen toe, soo seit men: het heet een dwaes, *Doct.* III, 1677 (*varr.* paluren, palluren, parule *l.* palure). — Ook als benaming van een bepaald kleedingstuk, *staatsierok*, *galakleed*, *tabbaard* van soldaten (in het Nederl. zou men dit uitdrukken door *uniform*, eene kleeding waardoor men als krijgsman in dienst van een bepaalden heer of eene stad kenbaar is). Zie Stallaert op palure, 2). Vgl. PALTROC. Waarschijnlijk zijn er twee woorden met verschillend suffix *-ure*, en *-ore* (fr. *oire*, *oir*) samengevallen, doch dat zij niet goed kunnen worden gescheiden, blijkt uit het feit, dat ook palure (paluer) in de laatstgenoemde beteekenis voorkomt. ‖ XII elne orayngen, daer B. en W. die hooftmannen ende die banierdraghers palloren of hadden, *Rek.*

v. Middelb. 31. v oraygen, daer die herevaertse lude palloren of hadden, *ald.* Wit laken dat men varwede ghelu, daermen burghe (?) of maecte an die palloren, daer elke gaerde of coste VIII gr., *ald.* Daer men mede betaelde die palloren ende ander oncost die men dede om der reyzen wille van Zoutebommele, 71 (*a.* 1364). Dat een ygelijck van onsen poirteren ende inwoonren boven XX jaeren ende beneden LX, hy sy rijck off arm, all is all (? *hetz. als* alinge *beneden*?) sal laten maken ... voir Heylich Sacramentsdach een palluere ende wapenrock, halff root ende half wit, troot boven, *R. v. Amst.* 186, 357, 2. Dat een ygelijck anders (*dan de schutters*) onder sijn kairss gaen sall (*op Sacramentsdag*) mijt sijn palluir, *ald.* 2. Dat alle die schutteren deser stede ... commen sullen in hoore pelluere mit een toortse in de handt an die Plaetse, 334, 7. Payment... tot hooren (*der schutters*) palloren te hulpe, 537, 1. Als zy (*de schutters*) hoir peleuren eerst hebben gedaen maken, *Keurb. v. Haarl.* 114. Huere peleuren ende cleedinge te doen maken, *ald.* Wat peleur ende van wat verwen zy hoir cleedinge van dat jaer maken zullen, 115; zoo nog eens *ald.* en 116 *tweemaal* (*ald. ook* dat peleur). G. ende heer J. sijn broedre . . ., beyde alleens van éénen palleure (*met eenzelfden wapenrok aan*), wel ghewapent van allen leden, *Grimb.* I, 3657 *var.* (*men kan het woord hier en op de volgende plaats ook door* kleeding, kleederen *weergeven*). Hy was bebloet . . . van boven tot beneden, al dat hem niemant en hadde ghekent by sijnder palleure (: ure), 4879 *var.* Voort sullen alle stede scutters . . . jaerlic die papegay hulpen rechten mit haren ouden pallueren, ende tsander dages scieten mitter nuwer palluer, alinghe ghemaect, *Oudste Keurb. v. Delft* 60, 4. Waer yement, die . . . sijn ghelt ghegheven waer ende sijn nyewe palluer nyet ghemaect en waer, verbuerde III *ꝟ*, *ald.* (*in eene soortgelijke verordening in O. W. v. Amst.* 40, 52, 2 *staat* „zijn nije palloir"; *en* „sijn palloir"). Voirt zoo sal elck scutter jairlix hebben een nye pallore, alze des eens sjairs enen rocke off tabbaert of vlieger of diergelijc, ende des anderen jairs een caproen, *O. W. v. Amst.* 40 *noot*; zoo nog eens *ald.* Elc van de gesellen (sal) gehouden zijn ten grave te comen . . ., des sal de guldebroeder gehouden zijn te gevene den gesellen de leste palluere oft dertich gr. daer voren, Hermans, *Reder.* 327, 22 (zoo nog eens *ald.*). Vgl. PALUURKERLE. — Scamelheit es ene vaste pallure (*een sterk staatsiekleed, gewaad*), want gheen lac en mach daer duere, *Vad. Mus.* 2, 205, 157.

3) *Liverei, eene kleedij waardoor men als volgeling van iemand kenbaar is.* Kil. p a r u r e j. l i v r e y e, insigne gestamen. Zie vooral Stallaert op p a l u r e, 1), alwaar in het kort wordt medegedeeld de verordening van hertog Antonis van Brabant van 14 Juni 1404: „van den cleederen, palluren ende corweyden", welke werd uitgevaardigd om de misbruiken tegen te gaan, die ten opzichte van het dragen van livereien waren ingeslopen. — In eene bijzondere opvatting wordt het woord gebruikt op de volgende plaats. ‖ (Dat) draghen van sijnre (*Christus'*) levereyen ende paloren die hi om dinen wil aentooch opten goeden vridach, *Hs. Getijdeb. L.* 119*r* (*met toespeling op zijn bloedigen dood*; vgl. *Overzee* 209: „neemt den scilt vermelioene die Jhesus droech omtrent noene op den goeden Vridach", en 229: „so moeti den scilt dragen dien God veruwede met roder greine").

AANM. — Niet duidelijk is de bet. Dierickx, *Mém.* 2, 390 (*a.* 1396): „de welcke lampte hanghen soude by de palloere voor de kerduere in den cloostere te S. Baefs". Misschien is de bet. *het eene of andere als sieraad aangebrachte voorwerp*, b. v. *een staatsiegordijn.*

PALUURKERLE (PALUER-, -KE(E)REL), znw. m. *Staatsierok, ordegewaad, galakleed.* Vgl. PALURE, 2) en KERLE, 2de Art. ‖ Waert dat eenich vanden guldebroeders . . . overlede der werelt, . . . so moeten de ghesellen . . . terstont een misse doen doen over de ziele, ende daer gaen met haerlieder paluerkeerels, *Belg. Mus.* 4, 420 *vlg.* (*a.* 1482).

PAMPIER. Zie PAPIER.

PAN. Zie PANNE.

PANICGRAVE (*Griseldis II.* 11*r*; 16*v*), eene vreemde vertaling van lat. *comes de Panico.*

*PANAIS (V. d. Wall 604). Verkeerde lezing voor p a v a i s; z. ald.

PANCE. Zie PENSE.

PANCHIER. Zie PANSIER.

PANCHIJS (-SIJS), znw. m. In sommige steden, *een heerlijk recht op het brouwen van bier.* Vgl. PANHUUS, d. i. *brouwhuis, brouwerij* en hd. *pfannengeld*, belasting voor het recht om te brouwen. ‖ Quod dominus de Diest redditus suos integraliter retinebit et recipiet, videlicet (*o. a.*) censum cervisialem, vulgariter dictum *panchies*, *Oork. v.* 1280, *aangeh. bij* Stallaert 2, 332 op p a e n c h ij s (p a n c e y s, p a n c h i e s, p a n c h ij s, p a n t c h ij s); zie nog enkele voorbeelden *ald.* Soo wie eneghe wine ocht vreemde bier vercoopt in grossen, soo wieme (?) (*l.* wien?) dat hijt vercoopt, en zaelt niet ewegh laten vueren noch doen, hij en hebbe der assisere ende panchijsere (*zie het volgende art.*) moet, ocht hij zal dassise ende den panchijs zelver ghelden van grossen, *Keurb. v. Diest* 34, 71. Alrehande bier dat van buten der stad comt binnen der stad, zal ghelden dobbel assise ende dobbelen panchijs, 35, 74. Soo wie min tonde dan een half byer, soude ghelden half assise ende halven panchijs, 35, 76.

PANCHIJSER (PANCISER), znw. m. *Ontvanger van den „panchijs"* (vgl. het vorig Art.). ‖ Soo wie wine ocht vreemde bier brenght van buten, te lande ocht te watre, die en zaels niet afdoen van waghenen noch van karren noch uten scepe, . . . enzij met orlove der assisere ende panchijsere, *Keurb. v. Diest* 34, 70; ook 71 (zie bij PANCHIJS). Dit zoelen waerderen moghen die assisere ende panchijsere ende deghene dimer toe setten sal, 34, 73; ook *ald.* 77 en 78.

PANDECOPER, znw. m. *Hij die in beslag genomen en niet geloste panden koopt.* ‖ Wie onrechte claghe doet van pandecopen also dat de pandecoper quijt ghewiset wort van den koor, so sal die clagher so vele koors ghelden als die pandecoper ghebroken (*l. of d. i.* ghebroket) solde hebben, *Stadr. v. Zwolle*[1] 164, 150. — Vgl. PANTVERCOPER.

PANDELDACH, znw. m. Hetzelfde als p a n t d a c h; z. ald. en vgl. voor den vorm w e r k e l d a c h, a s s c h e l w o e n s d a c h, v a s t e l d a c h, v a s t e l a v o n t. *De dag waarop niet geloste panden worden toegewezen.* ‖ Waert saeck dat yemant op den anderen clagede in ons recht ende hy onder fellinge ghinck by den pandeldach te betalen, ende als dien pandeldach quame ende hijt dan nyet betaelde, *Fri. Stadr.* 81, 56. Soo zullen die scepenen tweewerf des jaers gemene bedinghe holden, ten eersten des manendaghes nae Sucte Gregorius dach ende die pandeldach daervan in den weeck voor Mey, 70, 15; zoo nog eens *ald.*

PANDELIJC (-LIC), bnw. Hd. *pfandlich*; mnd. *pantlik*, vgl. *pandisch, pendisch.* Van p a n d e n; z.

ald. — 1) Van goederen. *Pandbaar*, *geschikt om als pand genomen*, *in beslag genomen te worden voor de voldoening eener schuld.* ‖ (Dat liede) die hem vermeten ant poorterscep van . . . Ghend binnen XIIII nachten eerstcommende zo verre doen als dat zy pandelicx goeds zo vele hebben ter plaetsen daer zy hare woonste houden . . ., als dat zulc goed verandwoorden moghe de sculden die zy wettelic . . . bekent hebben, *Cout. v. Gent* 622 (*a.* 1437). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 339, waar waarschijnlijk bij pandelic het woord „goet" moet worden aangevuld. — 2) Van personen. *Pandbaar*, *voorzien van genoegzame panden tot verhaal eener schuld.* ‖ Persoonen niet pandelic binnen Ghend, tachteren wesende den vorsyden (*l.* vorseyden) gulde, Dierickx, *Mém.* 2, 205 (*a.* 1442).

PANDEMARCT, znw. vr. *Openbare plaats waar de in beslag genomen en niet geloste panden aan den meestbiedende worden verkocht.* Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 339.

PANDEN (PENDEN, PEINDEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *panden*; mhd. *phenden*, *phanten*; nederr. *penden*; hd. *pfanden*, *pfänden*; ndl. *panden*. Van pant; z. ald.

I. INTR. — 1) *Beslag leggen op een goed ter executie*. Vgl. *R. v. Utr.* Gloss. op panden; Nijh. 2, 18 noot; Stallaert 2, 339. *Teuth.* penden, pant nemen *verw. naar* pant setten. *Voc. Cop.* panden, paunire (Duc., Diefenb. en *Teuth.* geven voor het Mlat. niet dat woord, maar *pandare*, ofra. *paner*, *panner*); verpanden, revadiare; pignorare. Kil. panden, pandinghe doen, afpanden, capere pignus, pignora apprehendere, pignora auferre, pignerare, *vulgo* capere per executionem. Plant. panden, afpanden, pandt nemen, *pendre gages*, *executer les biens*, pignora capere, exequi, pignerari. Veelal wordt panden verbonden met de bepalingen ane (eene enkele maal van) iet en op enen. ‖ Alse die scout gaet panden, zoo zel hi zine boeten nemen vanden ghenen die ghepant wert (*zie bij Trans.*), ofte van zinen ghoede, *R. v. Utr.* 1, 50, 7. Yemant die enighe tilbair have in sijnre weren had, daer yemant mit rechte aen panden woude, 1, 258, 3. Dat sij (*de goederen*) sijn . . . waren doemen daer an pande, *ald.* Wil die eyscher op ghetuuch panden, dat mach hi doen, *O. K. v. Rott.* 31, 85. Dat sy . . . ghepant hebben aen der husinghe ende hofsteden die H.'s waren, 2, 15 (*a.* 1365). Scepenen . . . sullen mooghen nemen varde ende kennesse ende ghiselscep, ende wesen te pandene ende te claghene, *Cout. v. Brugge* 1, 253 (ofra. ald. *estre au pandeer*). Dat elc mensche panden mach ende houden bi sinen eede up andren, van tween jaren tachter van huushueren, 313. Men mach panden up weercdaghen toter vespertijt ende up mesavonden toter noene, het ne ware vluchtighe mensche, dien machmen panden (*trans.*) tallen tiden, 314. Als die boode comt tot den huus daer hi panden sal, so sal hi panden an dat redeste goet dat hi daer vint, *Stadr. v. Zwolle*[1] 156, 134. En vonde hi daer gheen goet, soo mochte hi panden . . . an dat redeste goet, waer dattet gheleghen is, *ald.* Van panden an een goet twe of meer, 160, 138; ook 161, 143. Die der stad boode mishandelde, daer hi panden solde, 162, 145. Daer goet is ende binnen der stede, daer selmen an panden, eygenen, saten (?) ende daerof comen int besit, alst recht vander stede daerof wijst, *Keurb. v. Haarl.* 51. So sel die scout van Haerlem ommegaen panden tot elken acht weken, 48. Warc ooc dat sake dat (si) . . . niet ne golden de vors. sees scelinghe . . ., ende wi daer omme wilden doen panden, *Vad. Mus.* 2, 366 (*a.* 1284). So en mach nieman panden noch daghen binnen Antwerpen dan de scouthete ochte die amman met scepenen, *Gesch. v. Antw.* 2, 477. *Hoe die scout panden sal.* Tot wat tijden die scout yemant pant an sijn ymboel of beesten of panden die men driven ende draghen mach, *Leid. Keurb.* 198, 24. So sel die sculdenaer (*schuldeischer*) sijn recht vervolgen . . . . binnen 13 weken nadat hi gepant heeft, of die pandinge en sel van geenre wairden wesen, 198, 24. Doe die scout ommeghinc panden ende voir D.'s duer ghinc . , . ., Jutte rechts, begeerde als dat hair die scout die pande soude leveren op die heerstraet, *R. v. Leiden* 191, 178. Soo wie mit rechte panden will an roerende ende drivende goeden, die sel die pande wysen wair ende an wat goede dat hy pant om die te schatten voir die sculde, 183, 152. En leyste hi (*de schuldenaar*) dan niet, soo sal die richter daerup gheven den bode toe peynden voor sijn aendeel, *O. Vaderl. R.* 2, 492, 69. *Van panden.* Enich man die den anderen etende pande afpeynt, die mach hi upbieden aver dwersnacht, 2, 491, 65. Met drie scepenen . . . machmen panden om vierscatte gelt ende twivoude pande, *Oorkb.* 2, 341, 99 (*a.* 1290). Die scoutate salt ghebieden die pande III daghen voor scepenen ende enen sondach, ende eyghenen ende doenre mede sinen wille; mach hijs niet panden, so sal hijt houden (*bezweren*) met drie scepenen voor die baeliu, *ald.* Alse de meyere pant met schepenen, al eist dat hi in vele steden ghepant heeft, sou heeft de meyere niet dan ééne maeltijt sonder wijn, *Gendsch Chtb.* 34 (*a.* 1230). Weer ymans die hem dach dede leggen voir sijn pant ende die scepenen vonden dat die schult pantber weer, die breke (*d. i.* brake) een oirt, ende peynde oick ymans voir schult, een oirt pont, *O. Vaderl. R.* 3, 514, 46. Alle gasten van buten sel men rechten over dwersnacht, te weten eens te bieden mitter scepen bode, ende eens mitten gezworen bode mitten boec van des gerechts wegen, ende dan te panden voir die aensprake, ende dat pant eens te verbieden ende dan te eygenen over dwersnacht, *R. v. Utr.* 2, 236, 22. — Panden an enes lijf (*lichaam*), *beslag leggen op den persoon van iemand*, *hem gijzelen.* ‖ Waer geen goet en is, ende die lude binnen der stede sijn, daer selmen an panden an haer lijf, *Keurb. v. Haarl.* 51. En quaem hy dan niet . . . voirt gerechte . . . ende wijsde goet dat sijn wair, daer men den aenclager aen rechten mochte sonder droge (*argelist*), so sel men den aenclager wysen te panden aen sijn lijff, *R. v. Utr.* 2, 238, 26 (vgl. *Inl.* 137; 303), in dezen zin komt ook panden alleen voor; zie bij Trans.). — Met „de dood" als ondw. ‖ So comt die doot . . . onversien . . . panden van den ponden (*beslag leggen op den door iemand bijeengebrachten schat*), *Wap. M.* I, 179. Vgl. bij Trans. — Meermalen wordt panden gebruikt van het leggen van beslag ten einde zekerheid te hebben van de betaling eener opgelegde geldboete. Vgl. ofri. *penda*, *peinda*, beboeten, met geldboete straffen. Vgl. bij Trans. — Panden mitten boec (bouck), *voor de boete beslag leggen met het boek of register waarin de boetvalligen zijn opgeteekend*, *R. v. Utr. Inl.* 199 *noot* 1); 273, *noot* 5).

2) *Beslag leggen op de goederen of bezittingen van een vijand*, *plunderen*, *rooven.* Vgl. PANDINGE, 3). Meestal verbonden met eene bepaling met op in de bet. „ten nadeele van". Vgl. Halb. *Aant.* 115, waar uit Scherzius de uitdr. *freudes pfänden*, „gaudio privare", wordt aangehaald. ‖ Die roeckeloos wil

heren (*verwoesten*), branden, schatten, roven ende panden, , . . die op sulc voordeel gaen tseyl (*scheep*), dien vallet dickent tarchste deyl, Hild. 252, 81. Om twelke die van Mechelen . . . vele poorters van Bruessele . . . ghearesteert hebben in haer steden ende vele goeds inneghehaelt . . ., datter (*d. i.* dat der) poorters van Bruessele was; die van Bruessele . . . hebben weder op hen ghepant, *Brab. Y.* VII, 13855. Ende hebben hem ende sinen gheselscepe gheorlooft ende orloven te pandene op die Oostvriesen ende huer quaetste te doene waer hise gheerighen can, Schwartz. 1, 203; ook 206. Dus sijn sy int lant getoghen . . . des hertoghen, ende gingen panden ende roven ende namen tgoet dat sy vonden, *Grimb.* I, 2498. Dus bleeft staende buten vrede, dat deen den anderen niet dede dan si panden of roof namen, so wair dat sire toe quamen, 2990. Die oorloge duerde . . . wel omtrent XVII jaer dat elc op anderen roofde ende pande, II, 6564. Alst was buten bestande, reisde elc op anderen . . . ende panden ende daden andren scade, 2864 (*vgl.* PANT *in de bet.* „schade, nadeel"). Waer bi dat hi panden moghe op die van Denemarke ter tijd toe dat hi verhal heeft van dien dat him die van Denemarken ghenomen hebben, Mieris 2, 545*b* (*a.* 1333). Dus voer die biscop . . . in Brabant . . . ., ende pande opt biscop (*l.* opt biscopdoem) . . ., ende roofde ende bernde mede sine viande daer hi conde, Velth. VI, 26, 42.

II. TRANS. — 1) Dezelfde bet. als Intr. 1), doch rechtstreeks in verband gebracht met eene zaak of een persoon. — *a*) Met den acc. eener zaak. ‖ *Beslag leggen op een goed ter executie.* ‖ Soo wat goede dat hi panden sal jof arresteren, Mieris 2, 545*a* (*a.* 1333); zoo nog eens *ald.* (vgl. BECOMMEREN). *Van peyndinge ter stat behoef.* Enich pande die ghepeynt werden van der stat koore, brooke of rente, *O. Vaderl. R.* 2, 491, 66. Dat gepeynde goet sal dan noch blyven in scepenen wer (*were*, bezit) een maent langk, *Fri. Stadr.* 80, 52 (*vgl. ald.* die schepenen zullen gaen ende peynden hem zijn schulden wt van den besten guede daer die schuldenaers (*schuldeischers*) aen genoghet; mlat. *expandare*, Nijh. 2, 18; *a.* 1345 en *utepanden* (*uitpeynden*), Nijh. 2, 66; *a.* 1353). So we dat pande copet de ghepant sin, de sal dat ghelt bitalen binnen veertyen daghen, *Stadr. v. Zwolle*[2] 163, 149. Van wapen te panden, 163, 147 *Opschr.* (*in het art.* wapen of panden). Enich borgher . . . die rede ghelt pandet onder enen anderen, die sal dat rede ghelt opbieden als ander rede pande, 160. 139; zoo nog eens *ald.* So wie die eervachtichede pandt (*beslag legt op onroerend goed*) . ., salse verwettighen binnen veertich daghen, ende alle andre pandinghen binnen twintich daghen, *Cout. v. Brugge* 1, 315. Nyement dueren, veynsteren noch inghetymmert van husen byzonder te panden, daer men die huse mede verevert (= verevelt, *bederft*), *O. K. v. Rott.* 29, 77. — Ook met den acc. der zaak, ter verkrijging of verzekering waarvan het beslag wordt gelegd. ‖ Die rente mach men an hem ende an zijn goede panden ende verhalen mitten bode van also veel als die huyshuyer beloopt, *O. K. v. Rott.* 29, 77. Hadde die ghene die den erftins hadde also vele daer men den erftins an panden of an nemen mochte, so solde men oene daer voor panden of dien ghenen die die erftins sine is, *Stadr. v. Zwolle*[2] 185, 204. *Van sculden te panden an yements huys ende erve.* Soo wie . . . mit scepenebrieve van sculden . . . pande an iemants huys ende erve, *Leid. Keurb.* 207, 48. Dat sy mijns heren luden in horen bedrive also goet hadden, dat sy provanchie tot Staveren senden of dat wt horen gereedsten goede panden, *Oorl. v. Albr.* 456. Van dijckgeldt te gaderen ende te panden . . .; die schepenen moghen dat uytpanden gelijck die schotvangers panden om onse schot, *Handv. Westz.* 13 (*a.* 1396); ook 18. Wie yemene qualic toesprake, dreychde oft leelicheit dade, diet voirtbrachte oft panden dade (*er boete voor uitpandde*), ware om vijf pond, *Belg. Mus.* 1, 248 (*a.* 1341); *vgl.* 1, 24: „panden van hondert scellinge" (*waar vóór* panden *iets schijnt te ontbreken*). Verdiende loon ende verteerde schult doen peynden als verwonnen (*in rechte erkende*) schult, Stallaert 2, 339. De boete panden, *t. a. p.* (*a.* 1297). — Enen iet panden, *voor iemand beslag leggen op iets voor schuld.* ‖ B. die met tween dorscers tkoren dorschden, dat G. ghepant was, *Rek. d. Gr.* 1, 49. — *b*) Met den acc. van den persoon *Het pandrecht uitoefenen ten opzichte van iemand.* Absoluut of met eene bep. met aen, van het goed waarop beslag gelegd wordt, met vore of van, van hetgeen men van iemand te vorderen heeft. ‖ So en sal nieman panden negheenen brudeghome des avonds als hi eerstwarf med zijnre bruud gaet slapen, *Cor. v. Antw.* 48, 173. Wie ghepant wort, dair yement enighen dach van weer of begheert, wie dair of in den onrecht bevalt, verbuert 18 sc., *Leid. Keurb.* 27, 13. Een boete van 10 ₰ alse dicken als hij wtghinghe totter tijt toe dat dat gelt, dair hij om ghepant worde, wt sijn goede gescat ende betaelt wair tweescat an ghelde, 156, 11. Soo wie gepant wort binnen der vryhede van Leyden an zijn poortrecht, dat hy dan zeker goeden bewijsen mach, . . . zijn poortrecht mede te scutten, *R. v. Leiden* 197, 197. Die van renten oft van huushueren ghepant sijn, dat sy ghenouch doen binnen XL daghen, *Cou. v. Vlaend.* 2, 61. Soo en sel men ghenen man panden voir eens anders mans scold, Schwartz. 1, 285. Yemant die den andren pant aen zijn rede ghoet, die mach also veel ghoets na hem nemen alse daer hi voor pant, *R. v. Utr.* 1, 50, 8. Waert dat yemant ghepant worde aen zijn ghoet mitten scoute ende scepene, die mach den ghenen die aen zijn ghoet gepant is, eens weder uten pande doen ende nyet meer, 1, 50, 6; ook 198, 25. Waer enich man de dat bot versate soo solde onse voghet des andern daeghs daerna den man doen panden vor des claghers ghelt, *Overijs. R.* I[1], 52. Schult . . ., daer men ene voor panden mach (*nl. zonder vonnis*), *Stadr. v. Zwolle*[2] 157, 135 (vgl. PANTBAER). So wie andren pand tonrechte, . . . sal verbueren cracht jeghen den here, *Cout. v. Brugge* 1, 315. Van ghewedder scult sal men elken mensche zouken te pandene tsinen huus, ende panden al tgoed (*zie bij a*) dat men daer vint toter grote van der scult bi scepenen, 314. (Si) mosten die IX rijnsgulden geven, ende wie dat niet gheven en woude, die pande men van vijf pont, Matth. *Anal.* 1, 471, 96. En weren die pande dan niet goet ghenoech, soo soude men dien man voort peynden, *O. Vaderl. R.* 2, 491, 66. Dat si thoot niet en dorsten steken ute Brabant, omdat si elcsins worden ghepant, *Brab Y.* V, 750. So adde elc laet, dier omme ghepant worde ende niet vergolden adden, verbort zees penn. te scepenen coste bouf ende ter ghere bouf, die met hem om de pandinghe ghinghen, *Vad. Mus.* 2, 366 (*a.* 1284). Dat men hem panden soude an dat huus tot V., *R. v. Utr.* 2, 15; ook 1, 258 *e. e.* Tot welcken poorter men ghelt noch pande en weet te bewijzen, die mach men panden an zijn poortrecht, *Keurb. v.*

Rott. 29, 78; zoo nog eens *ald.* Of wi dees geils (*gelds*) . . . nyet en gulden oppen dach, die hir vorspraken ys, zoo verwilkor wi dat onse voorseeghde here mach ons peynden of peynden doen meyt (*met*) wyen hi wil yn allen onsen guede war wit hebben, Nijh. 1, 104 (*a.* 1308). — Weert sake dat yemant . . . anderswaer muele of malen dede, dien wille wi ghepeyndt hebben voor (*beslag leggen voor eene boete van*) ene pene van drien ponden, Nijh. 2, 158 (*a.* 1361); ook 3, 156 (*a.* 1389). Alle die gene die anderswaer gruyte hoelden . . . ., dat hij ende sijne erven sij (*ze*) peynden mogen ind doen peinden tot eenre penen voir vijff marck Brab., 2, 100 (*a.* 1357); ook 3, 284 (*a.* 1407). Es God rechtich, so sal hijt anden, dat zi onnozele te rechte (*in rechte*) panden van boeten die hen niet souden ghebeuren, Praet 2142. Soo sal die sculdenaer die an sijn huys ende erve alsoo gepant ende gescat is, den ghenen die hem gepant heeft, sijn pantbrief voldoen . . . binnen een half jaer, *Leid. Keurb.* 207, 48 (*a.* 1450). — Enen ane iet panden, *tegen of onder iemand beslag op iets leggen*; in het passief, ane iet gepant sijn, *eene inbeslagneming van iets hebben ondergaan.* ‖ Aen der husinghe ende hofstede, . . . daer hi aen ghepant was, *R. v. Utr.* 2, 137; ook 143. — Enen panden an sijn lijf, *beslag leggen op den persoon van iemand, hem gijzelen.* Vgl. *R. v. Utr. Inl.* 137; 303. ‖ Woude yemant den anderen panden aen sijn lijff, ende die ten heilighen zwoer dat hi sijns goets niet en wiste, daer hem die scepene aen rechten mochten, so soudmen den sculder een wete doen enz., *R. v. Utr.* 1, 403, 12. — In denzelfden zin komt ook panden alleen voor: door sommigen wordt dit voor de oudste bet. van het woord gehouden; vgl. V. d. Wall 1, 29 *noot.* ‖ Voort so en sal die rechter niement panden sonder scepenen, V. d. Wall 1, 29 (*a.* 1252; *hier kan ook de gewone beteekenis zijn bedoeld*). Niemene moet letten of panden poorteren van deser vryheit in der graefschap van Hollandt, het ne sy van haer selfs scout, *Oorkb.* 1, 247*b*; Mieris 1, 242*b* (*a.* 1247; *vgl.* 172*a*: illos de Middelburch nemo arrestabit id est pandabit; 90*b*: de Dumburch nemo arrestabit idem pandabit nisi pro propriis malefactis). Zoo ook in de 17de eeuw (Oudem. 5, 554). — Met „de dood" als ondw. en een pers. of zaak als voorw. *Beslag leggen op het lichaam* (*den persoon*) *van iemand.* ‖ Och doot . . ., ghi hebt gepant van ouder scout (*om de erfzonde, waarvan de dood der menschen een gevolg was*) Lodewijc, minen here, *Vad. Mus.* 1, 306, 91. Merc of hi wel die wile wiste datten die doot te pandene ghiste, *Sp. d. Sonden* 9131. Als die doot . . comen is om dlijf te panden, Hild. 1, 52 (*beslag te leggen op*, of *rooven, wegnemen*; *zie bij* Intr.); vgl. Praet 3881: „dijn leven, dattu upgheven suls, . . . ende die vianden sullen willen panden dinen geest". — Met eene zaak als ondw. *Rooven, ontrooven.* ‖ Duer eren love voer hi sint . . . tot Winsoor in Yngelant; men spreect het heeft hem tlijf (*het leven*) gepant: die siecte ontfinc hi opter zee . . . ende is van live ter doot comen, *Tijdschr.* 5, 23, 89 (*de uitdr. staat wel gelijk met* „het heeft hem het leven gekost", *maar voor de verklaring der beteekenis* „kosten" *moet men ongetwijfeld van de opvatting* „wegnemen, rooven" *uitgaan*). — Eene enkele maal vindt men panden gebruikt in de ruimere opvatting *straffen.* ‖ Die quaet laet doen ent weren mach, sal vanden quade werden gepant, of (*alsof*) hijt selve dede metter hant, *Sp. d. Sonden* 6035 (*de bedoeling zal wel zijn* „zal voor dat kwaad worden gestraft", *en niet* „aansprakelijk gesteld", *gelijk in het gloss. staat*).

2) Iet op enen panden, eig. „een pand van iemand nemen", komt eene enkele maal voor in de ruimere opvatting *iets van iemand vorderen*, of ook *ontvangen krachtens zijn recht.* ‖ Neemt dat ic biede ende boot, mijn tekijn: ghi sult themelsche broot up mi dairmede panden, *Disp.* 412. Kerstijnman, . . waerom sitstu hier verdoort? du sout hemelrike panden op Gode, wiltu dien lachter anden, *Overzee* 49.

Aanm. — Van de bij Kil. („panden, bepanden, pignerare, oppignerare, pignori obligare (*q. d.* banden!")) en Plant. („panden oft bepanden, *mettre en gage, hypotequer*, oppignerare, pignerare") opgegeven bet. *verpanden, als onderpand geven of doen dienen* is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend.

PANDER (pender, peinder), -ere (pandre), znw. m. Mhd. *phender, phander*; hd. *pfander*; ndl. *pander.* Van panden; z. ald. *De beambte of de gerechtsbode die eene panding verricht, gerechtelijke beslaglegger en pandnemer of pandverkooper* (Stallaert 2, 339); te vergelijken met ndl. *deurwaarder.* Vgl. ook pantvercoper. Nog heden is *pander* in drentsche tongvallen bekend als benaming van den bode en uitroeper bij openbare verkoopingen (*Drentsche Volksalm. v.* 1847, bl. 189, *aangeh. bij* De Jager, *Freq.* 2, 421). ‖ Die panden wille van tsense van zinen lande, die baeliu es sculdich hem ene (*l.* enen) pandre te ghevene, ende dan es menne sculdich te pandene bi scepenen; die den pandre wederzegt of pant ontzegt vor scepenen, es in mesdaden van III ℔, *Keur v.* 1240, bl. 4. Waert saeck dat sy den beteyckenden waterganck . . . niet alsoo gemaeckt en hadden, dat wy hem loofden (*goedkeurden*), soo souden wy hem bestaen te maken om die minste kost, ende souden onsen panden (*l.* pander) opsenden aen haren schoute hem te vermanen dat hy met ginge hem uyt te panden dat gelt, daer wijt om besteet hebben . . .; ende waert de schoute tniet doen en woude . . ., soo mochtet onsen pander selver doen, Mieris 3, 210*b* (*a.* 1367); ook 211*a*, *b*. Dat tot Amersforde gheen pander en rijt om yemant voor onsen heer te bieden, *R. v. Utr.* 2, 122 (zoo ook *Reg. Bisd.* 453: „G. die pander"; 472, 477, 485 en 503: „den vier panderen"). Dat dan die pertyen . . . terstont den leenhere voldoen sullen . . ., als heren scout ende chijs wt te panden, ende dat wt te halen mit twe panders, *O. Vaderl. R.* 1, 236, 10. Enen pender die hem penden tallen recht an alle goet, *Arch. v. Buren* 382. Soo hebben die van Amersfoirt enen mijns heren pander gevangen, omdat hie uut was synen dienst te verwaeren, *Hist. Gen.* 9, 120. Zo quam C. ende verboot G. den pander, van des raets wegen, dat hi geen pandinge noch recht doen en solde op horen butenborgeren, 73. So dat die heer van Apcoude bekende den bisscop alle hoghe rechte in allen sinen gerechten, . . . sijn panders daer toe te ryden, sijn daghebrieve dair te gaen enz., Matth. *Anal.* 3, 281; ook 285. Ock en sal geen man unse pander wesen, hie sy eyn gebaren denstman des stichts van Utrecht, 778. Alle richters, underrichters unde penders, *ald.* Enich richter, schoute offte pander, *ald.* (*vgl. den in de noot ald. uit de Instr. van den Hove v. Utr. aangehaalden titel* van den deurweerder ende panders). Die bisscop liet alle die panders op die dorpen de clock slaen, also dat alle die buer aen die kerck quamen, 1, 403. Die grote tamdieve dat sijn dese baliuwen ende reyntmeesters, drossaten, meyers, scouten ende boden of panders, *Ned. Proza* 160 *vlg.*,

(hier en elders nadert het woord tot de bet. van ndl. *gerechtsbode*, *veldwachter*). Van verdienden loon ende van magenaeze, bier ende brode (*in den titel van verteerde kost*) salmen eenen ijgeliken eenen pander gheven (*aan den pander opdragen te zijnen behoeve te panden*), *Overijs. R.* I¹, 166. Enich gast die op onsen burgher te zegghen heeft van schulde . . . coomt hi dan (*na de derde indaging*) niet voor, soo winnet die clagher daer hi om gheclaghet heeft, daer sal men des anderen daghes ene (l. enen) pander of gheven, *Stadr. v. Zwolle*² 151, 120; zoo nog eens *ald.* (enen pander daer op gheven); ook 153, 126. Ampmannen, scoutheten, penderen, boden ende allen anderen officieren, Nijh. 5, 23 (*a.* 1473). Den peynderen op Veluwen, *Geld. Maandw.* 2, 351. Dat een ygelic richter van desen tween richteren onder hem hebben vier geswooren peynder off richter, 1, 130. Ende wart gevangen to Apeldoirn, daer die peynder verteerde met den genen dien wairden II R. gl., 2, 71. Daer voor magh den abt . . . alle die geene doen peinden met eenen dagelycksen richter of peinder, *Cod. Gelr.-Zutph.* 2, 27. Wij laeten weten onsen peynderen, bueren ind buermeisteren aver all in Aver ind Nederbetuwen, dat ghy engeenrehande ongelt en stelt noch en boort, *Arnh. Oudh.* 3, 18. Alsoo . . . meer groter swaerre gewelde ende overdade . . . van den selven J., synen amptluden, dyenren ende peynderen over ende an den inwoonren ende gegueden in onsen lande . . . geschiet sijn, Nijh. 4, 217 (*a.* 1445). Allen onsen rentmeisteren, amptluden, richteren ende peynderen van onsen lande van Veluwen, *R. v. Elburg* 199 (*a.* 1397).

PANDER (*mand*). Zie PAENDER.

PANDESRECHT. Zie PANTRECHT.

PANDESTER, znw. vr. Het vr. van p a n d e r; z. ald. Vooral in de bet. *pandverkoopster*. Zie PANTVERCOPER. ‖ Gesen pandester vor hoor loon dat sie over jaer onser stad pande vercoft hadde 20 s., *Rek. d. Cam.* 5, 209 (*a.* 1379).

PANDICHLIJC (-ECHLEKE), bnw. Hetzelfde als p a n d e l i j c; z. ald. *Voc. Cop.* p a n d e c h l e k e, pigneraticius.

PANDINGE (PENDINGE, PEINDINGE), znw. vr. Mnd. *pandinge*; mhd. *phandunge*, *phendunge*; hd. *pfändung*; ndl. *panding*. Van p a n d e n; z. ald.

1) *Het panden, het leggen van beslag op een goed van iemand als voorbereiding voor den executorialen verkoop daarvan voor schuld, executoriaal arrest.* Kil. p a n d e n, p a n d i n g h e d o e n, a f p a n d e n. ‖ Indien zulcke huwelicxe voirwairden binnen tjaers ende zes weecken voor schoudt ende scepenen aengebracht worden, zullen partyen daermede mit pandinghe aent gerecht mogen commen, *R. v. Utr.* 2, 339, 5 (vgl. *Inl.* 273). M. gegeven 1 ℔ ende 5 cromst., dairup tonraide gegaen mit upbadinge ende mit pendinge an Hoenwert, dat bij heer J.'s schulden toequam, dat hij niet betalen en wolde, *Rek. v. Hattem* 134 (15*de eeuw*). Dede enich man weygheringhe van der pandinghe, de verborde . . eene pene van XL ponden, *Overijs. R.* I¹, 53. Dat die schouthete van ere pandinghe van ere scult nemeer hebben en mach dan twelf penninghe, *Cout. v. Brugge* 1, 315; ook 313. So waer twe of meer van onsen burgheren mit rechte panden an een goet, so wie dat yrst pandet die sal sine pandinghe voorghaen des hi metten panden voortvaert als recht is, *Stadr. v. Zwolle*² 160, 138. Die een saek verluist (*verliest*) van commer offt van verbott off van pendingen, die sal den anderen sijn gerichtelijck schaede oprichten, *Limb. Wijsd.* 258, 89. Voirt soo sel here M. gheven heren J. . . . voir cost, voir verlies in pandinghen enz. twyntich pont, Gonnet, *Vier Paroch.* 219 (*a.* 1351). Van peyndinghe ter stat behoef, *O. Vaderl. R.* 2, 491, 66. Dats dan die parthiën eens worden mette betalinge vant gene daer voor sij bevonnist waren, ende dat daeromme die pandinge niet en dorst geschieden, *Oork. v. Helmond* 203 (*a.* 1480). D. van onrechter pandinghe, 10 sc., *Rek. d. Gr.* 1, 274. Dat die sculdener (*schuldeischer*) sijn recht vervolgen sel binnen dertien weken . ., of die pandinge en sel van geenre wairden wesen, *R. v. Leiden* 191, 178. Zie nog *Leid. Keurb.* 207, 48; Stallaert op p a n d i n g e, 1).

2) *De omgang van den schout, waarop het panden plaats had.* ‖ Van allen boeten die daer of verschinen zullen, . . . die sal heer D. hebben dat dordendeel, ende dat zullen hem scepenen in der pandingen inpanden, V. d. Wall 1, 135 (*a.* 1307). En quaem hy dan niet voir ende die onscout niet en dede, so sel men hem die scult wtpanden ter naester pandinge gelijc of sy verplogen wair, *R. v. Utr.* 2, 232 (vgl. *Inl.* bl. 273, noot 6). Dat dit lange geleden wair ende die pandinge sint gegaen wair voirby sijn duer, *R. v. Leiden* 191, 178.

3) *Het leggen van beslag op goederen der bewoners van een land waarmede men in oorlog is, roof, plundering.* Vgl. PANDEN, 2). ‖ Alsulke pandinghe als B. ende sijn gheselscip ghedaen hebben . . . up de Oostvriesen, onse viande, Schwartz. 1, 176. Weert dat wi enech guet opte Drenthen ghewonnen, wert bi vanghenis och bi pandinghe . . . also verre als ons heren des bisscop lude onder ons were ocht sine banire, daer woudwi heme recht deilinghe in doen ter helft toe, *Reg. Bisd.* 43 (*a.* 1325). Die van Antwerpen . . versochten haren scouthet . . . opten heere van Berghen . . . pandinghe te doene, ende sijn omtrent twee dusent stere . . . wtghetoghen ghewapenderhant int lant van Berghen, daer si een molen nederworpen . . . ende hebben die huse opghestoten, die liede ghesekert, ghevanghen enz., *Brab. Y.* VII, 16273 (vgl. *Exc. Cron.* 171*d*, *alwaar op dezelfde plaats* pendinge *staat*).

PANDINGEWERINGE. Zie PANTWERINGE.

PANDOENEN (PANDUNEN), zw. ww. trans. Van b a n d o e n (bij Kil. „b a n d u y n, stipulatio"). *Voor iemand eene* (*gunstige*) *voorwaarde of bepaling maken*(?). Vgl. BANDOEN, en vooral Stallaert op b a n d o e n, 2). Waarschijnlijk is het woord vervormd door de bijgedachte aan p a n t; vgl. BANDOEN, 3), d. i. „verpanding"; wellicht ook staat het woord nog dichter in vorm en beteekenis bij p a n t, en ziet het op den ouden verbintenisvorm per vadia, door pantgeving. De bet. zou dan kunnen zijn dat de mensch door de genade in een toestand gebracht wordt, die òf op zijn heil òf op zijn verderf kan uitloopen. Doch de eigenlijke bet. van *pandoenen* en van het passief *gepandoent werden* zijn hiermede nog niet duidelijk aangegeven. ‖ Die gigte der gratiën en maect den mensche nit gerecht, mar hi werter mede gepandûnt, want werct hi met gratiën, so behagt hi Gode, ende dut his nit, so wert hi besculget, *Limb. Serm.* 190*a*.

PANDOENINGE (-DUNINGE), znw. vr. *Vadiatio, het geven van een pand, om zich daardoor te verbinden.* Vgl. het vorig Art. ‖ Voort soo hebben wi gheset . . . dat alle coopmanne, wane dat zi sijn, vrielike coopen moghen ende vercoopen sonder eenige panduninghe, V. d. Wall 1, 105 (*a.* 1299); vgl. de aant. *ald.*

PANE (PAEN), znw. vr. Een tot de vlaamsche gewesten beperkt woord, dat vroeger *pelswerk*, *bontwerk* beteekende (zie Stallaert 2, 332 op paen), doch thans *fluweel* (De Bo, Schuermans, Vercoullie, Van Dale). Vgl. mlat. *panna*, *penna*, en *pannus*, 2) bij Duc.; ofra. *pane*, *pene*, fra. *panne*. Zie Hatzfeld 2, 1665 en verder de Wdbb. Onzeker is, of hier twee verschillende woorden zijn dooreengeloopen, dan wel of de beide beteekenissen zich uit elkander hebben ontwikkeld. — Vandaar het hedendaagsche zndl. bnw. *panen*, van paan gemaakt (Van Dale). — Samenst. mantelpane, *pelswerk voor mantels*. Zie een voorbeeld bij Stallaert op paen.

PANEEL (PANNEEL), znw. o. en m. Mhd. *panël*, *banël*; mnd. *pannele*, *panele*, m.; ook *pannelen*, ww. paneelen, lambrizeeringen, houten kamerbetimmeringen maken; *pannelenmaker*, *panneelnegele*; ndl. *paneel*. Van ofra. *panel*, *pannel*; fra. *panneau*, mlat. (*panellus*,) *panellum*, vanwaar ook eng. *panel*, *pannel*. Eene afleiding van lat. *pannus*, doek. In het Mnl. heeft het woord vooral de beteekenis *doek*, *ter bekleeding van iets dienende*.

1) *Zadelkussen*. Zoo ook fra. *panneau* en in het Mnd. en Mhd. Kil. panneel, sella aurigae (het eveneens bij hem voorkomende „panneel, rugdecksel j. rugkleed, dorsuale, stratum, instratum" zal wel als *schabrak*, *paardedek* (vgl. FLASSAERGE) moeten worden opgevat, doch voor het Mnl. is deze bet. niet bewezen; vgl. beneden *Flor*. 1508). Aan deze bet. herinnert nog heden die van ndl. (Weiland) en wvla. (De Bo) *paneel*: „een stuk stof waarmede de zitplaats van een koetsier wordt belegd". Plant. panneel eens wagenmans, *la selle d'un chartier*, hulticum, clitellae. ‖ Die slach was so overgroot dat hi doorsneet . . . dat paneel van den gereide ende den rugge van den paerde, *Merl*. 11190. Bet dan XXX meerryen, alle met den gorrielen ende panneellen, *Cron. v. Vlaend*. 2, 189. Tpanneel te stofferen met oudt ledere ende lijnwaet, maer tcusseneel te stoffleren met nieuwe stoffe ende tdexel met nieuwe besanen ledre ende daertoe van vier nieuwe synghelriemen, *Ann. Em*. 18, 38. Zo wie die . . . maken zal eene nieuwe zadel, wert ghehouden den bodem van diere wel te zenewen, ende bovendien twee nieuwe banden an te slane, dezelve binnen, jeghens tpanneel, *ald*. (± *a*. 1500); zoo nog eens *ald*. Enen sadel of een panneel of enen toom die out zijn ende verworpen, *D. Orde* 292. Van spaenscen pellene was die paneel, met siden gewracht, gestict, gescakiert . . .; van den gerede die sadelbome hadde een sadelere gemaect van Rome, *Flor*. 1508 (*er is geen aanleiding om het woord hier met Hoffmann door* schabrak *weer te geven*, *waarvan elders geen enkel voorbeeld uit het Mnl. is opgeteekend*). — Samenst. paneelgoet (paennelgoet), *goed waarvan paneelen gemaakt worden*. ‖ Dat moet zijn paennelgoet, twelck den deken ende vinders zullen hebben te warrenderene ende te kennene by (h)aren eede, *Ann. Em*. 18, 20 (± *a*. 1500). — De boven genoemde beteekenis *zadelkussen* (of *kussen*; vgl. bij Duc. panellum, waar het op eene plaats door „pulvinar" wordt weergegeven) zal het woord wel hebben in het *Belg. Mus*. 5, 228 vermelde spreekwoord „hy was op, voor dat de duivel zijn paneel geschud had", d. i. „zeer vroeg in den morgen". Zie De Bo 824; Joos, *Waasch Idiot*. 505.

2) Van bekleeding met doek is het woord overgebracht op houtbekleeding, ndl. *paneel*, *houten betimmering van wanden of zolderingen*. Bepaaldelijk *eene houten betimmering in een lijst of raam vervat*, en *de door eene lijst of raam omvatte ruimte*; niet alleen van hout, maar ook van glas. Kil. panneel van schilderije, schrijnwerck etc. tympanum, tabula, tabella, *vulgo* pannellum; panneel van de metselrije, tympanum fastigii. Plant. panneel van schilderijen, *un panneau ou tableau de peincture ou de menuisier*, tympanum. ‖ Eenen predicstoel metten personnagiën van den vier leerers, elc in een panneel ghesneden van metsselriën, Dierickx, *Mém*. 1, 339 (*a*. 1447). — J. glaswerkere van vermaect te hebbene in scepene camere V panneelen te VI s. tstic; een dobbel panneel . . . VIII s., ende III witte (*onbeschilderde*) panneelen, *Ypriana* 2, 128 (*a*. 1426). P. glaswerkere van VIII pannelen (*een geheel vormende glasschilderingen*) in scepen camere scone ghemaect te hebbene te VIII s. elc paneel . . .; noch VI vensters elc met drie paneelen, in ghelijcken vermaect, 2, 141 (*a*. 1467).

PANEELGOET. Zie bij PANEEL.

*PANEYEN (*Leid. Keurb*. 488). Zie PAVEYEN.

PANETEREN (PANENT-), -IEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *paneter*. *Brood bakken*. ‖ Tbroot datse woude maken van den ghemaelden grane, twelke al bereet was, wilde si dat so wiselike ghepaneteirt (fra. *paneté*) waer enz., *Pelgrimage* 27*c* (*var. Haarl*. ghepaveteert, *l*. ghepaneteert). Haer oven was over langhe tijt te voren gheheet daer sie dat broot in wilde backen; maer soo vele wasser an dat siet ghekneeden noch ghepaventieren (*l*. ghepanentieren) conste na haren wille, *ald*. 27*b var. Haarl*.

PANETERIE (PAENTERIE, PAINTERIE, PENTERIE), -TRIE, znw. vr. Van ofra. *panneterie*, paneterie (Duc.[2] 9, 295); mlat. *panetaria* (Duc.[2] 6, 129); fra. *paneterie*. *Bakkerij*, *broodbakkerij*, zoowel het bedrijf als de plaats; *al wat tot het koopen van koorn en het bakken van brood in betrekking staat*; de geheele administratie daarop betrekkelijk wordt in de rekeningen met den naam „paneterie" aangeduid. Zie *Oorl. v. Albr*. 6 (paneterye); 7 (summa ter penterie wtghegeven beloipt 119 ℔); *Rek. v. Brugge v*. 1302, bl. 111 (paneterie; omme brood ende stoffe (*materiaal*) van der paneterie 105 ℔); 112 (omme enen waghen ende harnasch ter paneteriën boef); 135 (omme II lakene ter maisniede boef vander paneterie ende vander boutellerie); 140 (paneterie . . ., boutellerie); *Rek. Bissc. v. Utr*. 267 (inder pentryen); 269 (II manden in die pentrye); 270 (summa vander pentryen 263 sch.); *Rek. d. Gr*. 3, 131 (om een zwart paerd . . . tot een somer ter paintrie); 153 (painterie); 245 (ter painteriën dat werc van den oven); 1, 55 (twee clincslote an die paenterie); *Arnh. Oudh*. 4, 234 (inder pentherie omme krekelinghe), Matth., *Anal*. 1, 258, 25; 259, 26; *Oorl. v. Albr*. 179; *Rek. v. Zeel*. 2, 353; 354; *enz*.

PANETIER (PANNETIER, PANENTIER, PENNETIER, PAINTIER, PEINTIER, PENTIER, PAINTER), znw. m. Van ofra. *panetier*, *penetier*; fra. *panetier*; mlat. *panetarius*. *Bakker*, *broodbakker*. Ook *de ambtenaar belast met het opzicht over de „paneterie"* (z. ald.). ‖ Van alrehande provanchiën, die G., mijns heren panetier, wtghedaen hadde te bereyden tieghens die Vresen, *Rek. d. Gr*. 1, 395. Den painter 3, 118, G., mijns heren panetier, *Rek. v. Zeel*. 1, 511. Onreine vrecke pannetieren (fra. *panetier*, brooduitdeeler)! cleine volc bidt broot, . . . dune wilt hen shongers niet genesen, *Rincl*. 39 (*de in Tekstcrit*. 60 *vlg. voorgeslagen verandering is overbodig*). Vrouwe Ere hadde (*in het kasteel*) die hoofmeester ghemaect . . .; vrouwe Reinicheit

was pantenier (*l.* pannetier); . . . vrouwe Ghestedecheit was daer sluterse, *Vad. Mus.* 2, 160, 129. Die pentiers . . . . sullen dat broot doen backen, Schwartzenb. 1, 280. G. mijns heeren pentier gelevert . . . XII ellen taffellaekens, *O. G. Maalt.* 3. J. M. ende J. S., pentiers; J. H., caescooper, *Oudste Rek. v. Dordr.* 86. Uytgeven der peyntiers G. ende B., 89. Van sciphuren, daer men die peyntiers nae mede voerde van den lande, toe (*l. of d. i.* doe) theere gevaeren was, *ald.* (*ald. ook* somma van andere peynterie, *zie het vorig Art.*); ook 112. F. den meesterknaep . ., die voir trecken soude tot Enghusen mitten coocs, bottelgiers, pentiers ende anders mijns heren aembochtluden, *Oorl. v. Albr.* 24. Om tarwe, die si ghecoft ende ghelevert hebben den pentiers ende dien sijt bevolen hadden, 101. Van dat die pentiers overgelevert hebben van taffellaken, dwalen ende anders, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 187. *Panetrie.* So sijn gelevert B. en A. den backer die sy voirt bij der (*l.* den) pent(ier) ter penteriën behoef . . . gelevert hebben, gelijc men dat bijden pentier mach bewisen, . . . 260 hoet tarwen enz., *Bel. v. L.* 299 (*a.* 1420). G. den pentier; P. den painter, *Rek. d. Gr.* 3, 191. Onse meester penthier (van *Jacoba van Beieren*), Mieris 4, 991*a* (*a.* 1430). Bi mins here Willems panetier omme brood, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 112. E. den panentier, 113 (*var.* paenentier); ook 125 (panetiers, *var.* panentiers); 126; 130. G. den paintier, *Rek. d. Gr.* 3, 110. Bi P. paynters hand, 93. C. die bottelier, A. die pennetier, J. fourier, H. lardiermeester, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 154. — Zie over den *panetier*, een hofdignitaris der bourgondische hertogen, Matth. *Anal.* 1, 242, 5; 258, 23; 24; 25; 259 *herhaaldelijk*; *Arnh. Oudh.* 1, 248 (als Karel de Stoute wilde dwaen, gaf de panetier de serviette den eersten hooffmeester).

PANETRIE. Zie PANETERIE.

PANGEL, znw. m. *Ruil.* Vgl. PANGELEN. ‖ (Ic) doe cond allen luden dat ic een pangel aengegaen bin mit zuster H. van St. Mariënvelde-klooster tot A... van alsulke lande als ic up dese tijt leggende hebbe . . . tAbcoude . . .; hier voir hebben sy my weder gegeven enz., *Perkam. brief van* 1438, *in het Arch. v. Amsterdam.*

PANGELEN, zw. ww. trans. *Ruilen, verruilen.* Het woord bestaat ook in het Friesch (*pangelje*) en is in dezelfde bet. nog heden in verschillende ndl. tongvallen in gebruik. Zie De Jager, *Freq.* 1, 439. Misschien is het woord verwant met *pingelen*, dat verschillende beteekenissen heeft, nl. „afdingen", en „priegelen, peuteren" (van fijn naaiwerk), doch ook „nauwkeurig de maat van iets bepalen" (in oostelijke tongvallen); zie Boekenoogen 753. In het Zndl. bestaat een znw. *pingel*, *pinkel*, *pengel* (De Bo, Schuermans), d. i. „dunne reep, lijn, sterke koorde", doch het is niet duidelijk, hoe dit verwant zou kunnen zijn. Dat het woord zou komen van lat. *pangere*, een verdrag sluiten, eene overeenkomst aangaan (De Jager, t. a. p.) is niet waarschijnlijk. *Teuth.* buyten, wesselen, panghlen, cuyden, tuyschen, cambire, permutare. ‖ Die raet laet weten enen yegheliken dat niemant mit J., die onsinnich is, en cope, en vercope noch en panghele, *Utr. Buurspraeckboek v.* 1443 (*aangeh. bij* Dodt, *Archief* 5, 96). Een stuck lants, dat G. gepangelt heeft tegen E. aen die vaeste (?), dair aen beiden syden naist gelant is die oude Zylhorst, *Oorkb. v. Doorninck* 164 (*a.* 1468). — Vgl. VERPANGELEN, en het vorige en volg. Art., alsmede gepangel (= wissel, *ruil*), *Hs. Getijdeb. L.* 45*r*: „een wonderlic ghepanghel hebdy door hoor (*Maria*), waer wt ghi gheheten sijt kynder gods des oversten".

PANGELINGE (-LING), znw. vr. *Ruiling.* ‖ *Pangeling van lant.* So wie lant verpangelt an lant, daer en sal men geen wederdrijf up maken, *Wfri. Stadr.* 2, 301, 71. Een pangheling tusschen tconvent ende E., *Brief v.* 1475, *in het Cartul. v. Leeuwenhorst*, *f.* 139.

PANHARINC, znw. m. *Panharing*; *versche of groene haring.* Kil. panhaerinck j. winddrooghen haerinck, halec non satis siccata aut indurata *quae in patella coquitur.* ‖ Niemant en zal panharinc vercopen in tonnen ghesouten opte pene van hondert s. ende den harinc verloren, maer in corve ocht in manden mach men vercopen als men ghewoonleec heeft gheweest te doene, *Keurb. v. Diest* 32, 61. Corfharync, varsschen harync, panharync, *Invent. v. Br.* 6, 350. Elckerlijck mach vasschen (*l. of d. i.* varsschen) harync, panharinck, corfharynck, harinck om op te hanghen, drooghen harinc ende alle andere manieren van haringhe, drooge of nat, ghezouten of onghezouten, niet commende in vaten of tonnen, vercoopen in twatre, *aangeh. ald. Gloss.* 153 (*a.* 1506; *vgl. ald. de aanhaling uit* Smallegange, *Cron. v. Zeel.* bl. 192: „versch(e haring) die men groenen haring of panharing noemt".

PANHUUS (PAEN-, -HUYS), znw. o. Mhd. *phanhûs*, hd. *pfannenhaus. Brouwerij, brouwhuis.* Het woord *panhuis* (in zndl. *paanhuis*) is nog heden in noorden zndl. tongvallen bekend (Schuermans 451; Rutten 167; Hoeufft 452). Vgl. den geslachtsnaam *Van Panhuys.* Kil. panhuys, paenhuys *vet.* j. brouwhuys, *vulgo* braxatorium, camma (vgl. CAM, *d*). *Harl. Gloss.* panhuys, braxatorium; paenhuys, camba; een panhuus, camma; braxatorium. ‖ Offt saecke weer den brouwer den ban ende dwanck des panhuys (*vgl.* banpanhuus *bij* Stallaert 2, 332) halden wolde, soo moet haeven altijt tweerhand bier, *Publ. Limb.* 19, 149. Dat bynnen der herlicheyt van Wylre eyn panhaus is, 16, 165. Des bruwers die in dat panhaus sydt, *ald.* Umb des wille dat dit eyn banpanhaus is, *ald.* (*Limb. Wijsd.* 63). Van den panhuys genoemt een banpanhuys, 19, 146. Dien manne die den ooven int panhues maken sal, geleynt . . . op sijn werc III cronen, *ZVl. Bijdr.* 4, 304 (*a.* 1407). B. gesaecht ende gewracht aen dat paenhues acht dagen, 301. Zie nog verscheidene voorbeelden bij Stallaert 2, 332 op paenhuis, waar het woord ook in de bet. *bierhuis* wordt vermeld; zoo nog heden in zndl. tongvallen; vgl. Schuermans t. a. p. en *pannenhuis*, uithangbord van sommige herbergen in Zndl. (*Waasch Idiot.* 506). Vgl. ook het *bräuhaus* in verschillende duitsche steden.

PANHUUSGEREC (PANISGERECH), znw. o. *Brouwgereedschap.* Zie een voorbeeld van het woord bij Stallaert 2, 333. Panis voor „panhuus" komt ook op eene andere plaats voor (Stallaert 2, 339; *vgl. ook ald.* pannus en panisketel, *d. i.* panhuusketel).

PANHUUSKETEL. Zie bij het vorig Art. en Stallaert 1, 575 op heyer.

PANIJS, znw. o. Van ofra. fra. prov. *panis.* Benaming eener geneeskrachtige plant; lat. *panicium* en *panicum. Panikgras, venkelgras, gierstgras.* Zie Körting, n°. 5856; *Herb.* c. 94; Dodon. 817 vlg. Kil. panickkoren panicum, *germ.* pfenich; *ang.* panick, painicke. ‖ Het (*melge*) wast hoogher dan panijs oft commijn, *Receptenb.*[1] 7.

PANCOEKE. Zie PANNECOEKE.

PANNE (PAN), znw. vr. Mnd. *panne*; mhd. *phanne*; ohd. *phanna*; hd. *pfanne*; ndl. *pan*; eng. *pan*; ags.

panne. Zie verder de wdbb. van Kluge en Franck, ook over den vermoedelijken oorsprong (van mlat. *panna*; ofra. *panne* uit *patina*, lateren vorm van *patena*; zie Duc.[2] 6, 137 op panna, 1).

1) *Pan. Voc. Cop.* een panne, patina, patella; een panne, strigilis; ganspanne, sartago (patella); een panne in te bradene, frixorium; braden in de panne, frigere. *Teuth.* pan dair men in koockt, cultrum (?), frixorium; backen in der pannen, frigo. *Gloss. flam.* panne, patella. Plant. panne, *paelle à frire ou à cuire*, sartago, cuculus vel cuculum, cucuma (ook Kil.). ‖ Als een dinck dat dorre in der pannen verbrant is, *Getijd. M.* 120r; *Gotha Ps.* 5, 4; *Ps.* 102, 3: *sicut cremium* (Dief. „quod remanet in patella de carnibus frixis") *aruerunt*). Dit is des duvels panne daer hi sijn spise in froyt, *Con. Som.* 13*b*. — Verklw. pannekijn (pennekijn), -ken. *Voc. Cop.* een penneken, patinula. — In spreekw. ‖ Ic waerschu alle goede manne, dat sy hem wachten voor die panne daer die ander in sijn ghepijnt, *MLoop* I, 3221 (*de beeldspraak zal wel ontleend zijn aan een dier dat levend gekookt of gebraden wordt*, doch zie beneden). Si waende verschalken horen man, mer si bleef selve in die pan ende wort gheschent, II, 2009. (Doe) worden quijt ghescouden . . . der vreemder heeren knechte . . ., die te Bruessele ghevanghen waren, maer die heeren ende schiltboorteghe manne moesten daer bliven aen die panne, *Brab. Y.* VII, 12052. Op de laatste plaats is een ander beeld gebruikt (misschien ook op de beide vorige), vgl. de mnd. spreekwoordelijke uitdrukking „*an der pannen bliven kleven*" (Lübben 3, 297), waarschijnlijk een pannekoek die blijft kleven en dus mislukt. Daaruit kan zich de bet. ontwikkeld hebben „ergens voor moeten boeten, slecht van iets afkomen". Vgl. ndl. *de pan is goed aan 't glijden*, de zaken gaan vooruit (Harreb.) en zndl. *het is eene pan*, het is mislukt (aangeh. bij Stoett, n°. 1520). Ook ndl. „aangebakken struif" wordt in beeldspraak gebruikt. Zie andere spreekwijzen, aan *pan* ontleend, bij De Bo 824 vlg., en vgl. ndl. „in de *pan* hakken" en soortgelijke uitdrukkingen bij Stoett, n°. 1521.

2) *Vuurpan, pan die tot verlichting dient*, eene soort van fakkel. Plant. vierpanne oft fackel, *fallot*, fax, lucerna ignaria. Kil. vierpanne, trulla ferrea, vas in quo funalia ardent. ‖ Soo sullen alle herberghe hebben op haer solder of op haer camer een pan, een vierndel wijd, ende die steel een ellen lanck, *Wfri. Stadr.* 2, 207, 82. *Van pannen op solren.* Waer bedden staen op solren of in cameren daer men slaept, daer sel op elcke solre of in elke camer een panne wesen . . ., ende die rode daer die panne an hanghet, sel wesen een ellen lanc, 2, 40, 95. Vgl. PANNESTALE, -PERCHE. — Ook in de bet. *pan die tot verwarming dient, beddepan. Voc. Cop.* een panne met colen, bathillum. Kil. vierpanne, batillus cubicularis (ook Plant.).

3) *Zoutpan, een in de zoutziederij gebezigde pan waarin zich zout zet* of *een pan voor het drogen van zout in de keet.* Wvla. *panne* (De Bo 824). ‖ Soo wes smede ene panne vercoopt te dage te gelden, Meyl. *Delfl. Bijl.* 384 (*a.* 1350; *uit eene ordonnantie op het zoutzieden*). Vgl. PANNERINGE en zie meer voorbeelden bij PANNEMAN.

4) *Dakpan.* Kil. panne, dackpanne, *Sicamb. Holl.* j. tichel, tegula, imbrex. Vgl. ONDERPANNE en OVERPANNE. *Teuth.* pan op den daken, alveola, ook verw. naar decsel der stenen daken. ‖ So en sal nyemant leyen, pannen of tegelen offnemen van husen, tensy by willen der scepen, *R. v. Harderw.* 27, 175. Dat alinge huys in pannen of in leyen of in tegelen to decken, 26, 166; ook 167. Vgl. ook PANNENDAC.

5) *Hersenpan.* Vgl. ndl. „kaal op de *pan*" en Waasch „een glazen *pan* hebben", een kaal hoofd hebben, en zie HERNEPANNE en BRAGENPANNE. Kil. panne, hoofdpanne, calva. ‖ Calvaria dat ic caluheit ende is dat voirste deel van den pannen des hoofts, van den caluwen benen aldus . . . ghenoemt om gebrecs wil der haren, *Barth.* 101*b*. Zie nog een voorbeeld bij PANNE, 2de Art.

6) *Pan, een metalen voorwerp, waaraan de spil verbonden is waaraan iets hangt of waarom iets draait.* Vgl. ndl. „*pan* van een mortier" en voor soortgelijke beteekenissen wvla. *pan*, gewrichtsholte (De Bo 825); en antw. *pan* (*Antw. Idiot.* 936). ‖ Twee coperin pannen daer de grote asse in leicht, *Invent. v. Br.* 4, 87. Twee coperinne pannen daer de asse van den crane in draeyt, 4, 207. 2 coperen pannen daer die dumen in leggen van een grote clock, *Rek. d. Buurk.* 202. Up doude halle aut ghebynd daer de clocken in hanghen ende an de asse . . .; item aldaer II stalene pannen, 5, 317. Te gietene ende te makene twee clocken metten pannen, dier toe dienen, Dierickx, *Mém.* 2, 135 (*a.* 1436). Vier pannen daer twee clocken van den selven clostere inne hanghen, . . . te gietene vier nieuwe pannen van den selven stoffen ofte van also goede stoffe als de selve oude pannen zijn, 2, 337 (*a.* 1445). Zie nog een voorbeeld uit de 17de eeuw bij Gailliard, *Invent. v. Brugge* Gloss. op panne, en vgl. ald. de samenstelling assepanne (*Invent. v. Br.* 3, 325; 326), dat dezelfde beteekenis heeft.

7) Op de volgende plaats staat de bet. niet vast. ‖ Over diversche boucken te bindene, te slutene, te lymene, van pannen ende riemen daer an te slane, *Invent. v. Br. Intr.* 140. Zie de mogelijke verklaring ald. *Invent. v. Br.* Gloss. op panne, 1e Art.

PANNE, znw. vr. Van lat. *pannus*, doek. Evenals doec heeft panne de bet. *vlies.* Vgl. DOEC, 5), alwaar ook vermeld wordt de bet. „vlies over het oog", lat. *pannus.* — Verkleinw. pannekijn, -ken. ‖ Als die twee pannekens of doeckskens mitter pannen (*hersenpan*) die herssen beschermen van dat haer deren mocht, *Barth.* 92*a* (lat. *duo panniculi cum craneo defendunt cerebrum*).

PANNEEL. Zie PANEEL.

PANNEKIJN, -KEN. Zie PANNE, 1e en 2de Art.

PANNECOEKE (PAN-), znw. m. Mhd. *phankuoche*; mnd. *pannekoke*; hd. *pfannkuchen*; ndl. *pannekoek. Voc. Cop.* pannecoeke, struve, laganum. *Teuth.* pankoicke, struyve, placenta. *Gemma* 106*v*: een pannekoek of vlade, laganum. Kil. pannenkoeck, laganum, scriblita; pannenkoeck, toerte, panis testuaceus (*in een pan bereid*, ketelkoek, tulband?). Plant. pannekoeck, *des bignets*, laganum. Vgl. KERSPELLE en KERSPETTE. ‖ Een pannekoeke, *Haagsche Bijbel* 1, 69*a* (lat. *laganum*, *Exod.* 29, 23). Derve pankoeken bestreken met olye, al dit suldy maken van weytenbloemen, 1, 68*d*. — Ook als geslachtsnaam, gelijk nog heden *Pannekoek*, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 35 (van Steven Pankoeken); 19 (van Heine Pankoeken); *Rek. Bissc. v. Utr.* 459 (aen den goede van Pannecoeken, *te Barneveld*); *Froissart* 2, 204 (Willem Pankoux wedewe, *te Biervliet*).

PANNECROESE, znw. m. (?). Het woord zal wel de bet. *pannekoek* hebben gehad. Doch croese

is in deze samenstelling onduidelijk. Waarschijnlijk heeft men het in verband te brengen met ndl. *kroes*, gekruld, eig. dus „een gebak dat men kan krullen of oprollen". Op dezelfde wijze is kerspelle en kerspette, pannekoek, gevormd van ofra. *crespe*, lat. *crispus*, hetzelfde als ndl. *kroes*. ‖ Puk (*puik*) der terwen, dat was sijn helige lichaem; doe daerof gehooft ende gebrast was, doe ginck men daerof maken een pannekroese, dat was dat helige sacrament, Brugm. 1, 224.

PANNEMAKER (PANNEN-, -MEKER), znw. m. *Pannenmaker, bewerker van steenen of ijzeren pannen*. *Teuth.* pannenmeker, patinarius. *Voc. Cop.* pannemakere, patinarius. — Ook in de bet. *vuurwapenmaker*. Vgl. ndl. *pan* als benaming van een deel van het geweer. ‖ Den pannemaker gegeven van een camer van een bossche (*bus*) te corten, *Rek. v. Rott.* 70 (*a.* 1426). — Misschien is het woord ook bekend geweest in de bet. *pannebakker*. Vgl. de aanh. uit *Teuth.* bij PANOVEN.

PANNEMAN, znw. m. *Zoutzieder*. Vgl. hd. *pfänner*, *pfannenherr*. Van panne, 3), d. i. *zoutpan*. Vgl. PANNERINGE. ‖ Dat wy hebben gegeeven . . . onsen pannemannen te Tholne, dat ygelyck in sijn selfs kete zout of zel meten mach . . . dien hy wille, dies sal ons ygelyc panneman alle jaer geven een pont . . . van elker pannen, Meyl. *Delft. Bijl.* 383 (*a.* 1340); zoo nog eens *ald.* Dat ons . . . elk panneman sculdich is . . . alle jaer een pont zwarte torn. . . . van elken panne die sout siet der (*l.* ter) Tholne, ende desgelijcx van tween scouden over een panne gerekent, ende wanneer dat elke panne veertien nachte van nieu goede (?) gesoden heeft, soo is dit voorsz. gelt verscenen, *ald.* (*a.* 1350). Soo wat coopmanne die sout coopt jegens den panneman, die sal den panneman geven enz., *ald.*; zoo nog driemalen *ald.*; 385. Wat zelzout datmen ten Brielle brengen zal, dair zal die panneman af zweeren . . . hoe veel zouts hij afgesceipt heift, *R. v. Brielle*[2] 190, 34.

PANNENDAC, znw. o. *Pannendak, een met pannen gedekt dak*; ook hart dac geheeten, in tegenstelling met weec dac, andere benaming voor *rieten dak*. Vgl. bij HART, 1). ‖ Wie aldus tijmmert, den willen de scepen geven to volleste . . . van elcke roede leydakes III r. gulden, van een roede pannendakes III lichtegulden ende I oirt, *R. v. Harderw.* 26, 166.

PANNEPERTCHE, znw. vr. ‖ Van XII paletten, van XIIII schachten, . . . van pannepertchen, van fringhe ende banieren te nayene, *Ypriana* 7, 470 (*a.* 1380). Misschien beteekent het woord hetzelfde als pannestale (z. ald.): het woord is dan half mnl., half fransch. Vgl. PERCHE.

PANNERINGE (PANNE-), znw. vr. *Zoutziederij*. Vgl. PANNE, 3) en PANNEMAN. ‖ Voirt willen wy dat sy (*de „pannemanne"*) alsulck recht behouden van panneneringhe alse tot deser tijt ter Tholne geantiert is, Meyl. *Delft. Bijl.* 383 (*a.* 1340). Sulken wilkoor ende ordinantiën . . . . als men an Vriesendijck ende an die gemeen weide plach te houden van panneringe, *ald.* (*a.* 1350).

PANNESTALE (PANNEN-, -STELE, -STAEL, -STEEL), znw. m. *Steel of handvat van eene vuurpan*. Zie PANNE, 2). Dat deze herhaaldelijk en in groote getallen in de rekeningen voorkomen, kan niet verwonderen, daar de vuurpannen met fakkels in de legers de gewone wijzen van verlichting zullen zijn geweest. ‖ Ghecocht jeghen den scachtmakere . . . peestalen, . . . haexstale, . . . raekstalen . . .; iten twee pannenstalen, coste tstic II gro., *Invent. v. Br.* 3, 20. Van 428 pannestalen, 3, 36; ook 44; 49; 99 (vgl. *Ouden. Mengel.* 1, 461, aangeh. Gloss. ald. 255: „III pannen met stelen omme vier in te draghene"). Van 74 glaviën, . . . 6 banierscachte . . ., 44 pannestele, *Rek. v. Gent* 1, 238. Ph. den scachtmakere van standartscachten ende pannestele te diere orloghen 10 ℔, 229. Van scachten te banieren, van ghelaviën ende van pannestelen, die ghe-orbuert waren in de selve hervaerd, 345. Ghecocht jeghen A. den scachtmakere LXIIII pannestalen, *Hist. de Damme* 231 (*a.* 1384).

PANMUUR (-MUER), znw. m. *Een muur van op elkander gelegde dakpannen*. ‖ Alle brouwers zullen horen brouketel bemueren met een panmuer, *Fri. Stadr.* 127, 217.

PANOVEN (in Oostmnl. PANAVEN), znw. m. *Pannebakkersoven*; het ndl. *panoven* is nog bekend in de ijzergieterij; zie Van Dale. ‖ Eyn panaeven off die stede dair men pannen off decksteyne maket, *tegularium*, *Teuth.*[2] 294*a*. Gehadt enen metser, die den roster onder den panaven maect, *Geld. Maandw.* 1, 150.

PANPIER. Zie PAPIER.

PANPIEREN (*R. v. Aardenb.* 319). Zie PAPIEREN.

PANSE (PANCE), znw. vr. Van ofra. *pance*, *panse*, fra. *panse*, en dit van lat. *panticem* of misschien eerder uit mlat. *pancia* (Dief.), tenzij dit zelf van ofra. *pance* is gevormd. Ndl. *pens*; hd. (dial.) *panse*, *pans*; eng. *paunch*; mhd. *panze*; mnd. *panse*, *pantze*, *pantse*; fri. *pânse*. Vgl. PANSIER en PENSE, dat in een vroegeren tijd schijnt overgenomen te zijn.

1) *Pens*, gemeenzame benaming voor *buik*, zooals nog heden. ‖ Emmer vullic . . . mine pance met goeder spisen ende met winen . . . ende predicke den lieden daremoede, *Rose* 10540 (*var.* peinse). Vgl. BUTSEEL.

2) *Ingewand van dieren*, vooral *van herkauwende dieren*, *pens*. Vgl. PENSE. Kil. pansse, pensse, venter, ventriculus, omasum, pantex, *vulgo* pancia; panssen oft penssen in de sult, pantices conditanei; pansmerckt, panspoel, penspoel, lacuna, palus; panssack, penssack, trypsack, venter, venter collativus *q. d.* saccus intestinorum; panswijf. ‖ Zo wie dat aerde, vulnisse, messe, panse of bloet warpet . . . int Ye, in der Aemstele of in den graften, *O. W. v. Amst.* 31, 42. De pansen, runderen of zwinen of scapen dwaet inde graft, de verboord ses penninghe, *R. v. Utr.* 1, 16, 12 (*var.* paynsen). Dat nyemant . . . enige onreynicheden, als asck, dreck, stenen, slijck, vulnis, crengen, panssen, darmen, longenen, ofte diergelijck sal moeten werpen ende storten in enige wateringe, *Wfri. Stadr.* 2, 67, 208. — Zoo nog heden in noordholl., friesche, oostfriesche en ndd. tongvallen (Boekenoogen 738; Koolman 2, 700 vlg.).

PANSAERT (PANSAERD), znw. m. Van het verouderde fr. *pansard* (Littré). *Dikbuik*. ‖ Groote pansaerds hebben dat aenschijn root, Goedthals 109 (fra. *gros pansard a rouge trongne*).

PANSER (PANSERT; ook PANSIER, PANTSIER, PANCHIER, PANTCHIER), znw. o. Mnd. *panser*, *pantser*, *panscher*; mhd. *panzer*, *panzier*; hd. *pantzer*; ndl. *pantser*, *panser*. Van mlat. *panceria*, *pancerea*, eene afleiding van *pancia*, dat afkomt van den stam van lat. *pantex*. De vorm *panser* (ook mnd. en mhd.) is in een ouderen tijd ontleend dan *pansier* en heeft het germaansche accent aangenomen. Eig. *bekleeding van den buik of het lijf* in het algemeen; in het bijzonder, *een deel der wapenrusting*, *harnas*, *kuras*. *Voc. Cop.* een pansier van drien maelzen ocht nagelen, trilix (nl. *van drie dubbele maliën*; vgl.

Dief. trilix o. a. „drifeldig pancer", en PLOOYE, 2); een maelze in een pansier, macula. *Teuth.* pantzer, lorica; pantser andoyn, loricare, illoricare; pantzer uytdoen, eloricare. Kil. panssier, pans-cier, pansijser, lorica, ferrea tunica ex annulis, qua pro lorica milites utuntur; lorica squamea; lorica hamata, catenata; thorax squamatus, *vulgo* pancerium. Plant. pantsier oft pantzer, *brigandine ou cotte de maille ou d'escaille*, lorica, cathaphracta, thorax squamatus; een pantsier met dubbel ringen gemaeckt, bilix. ‖ Doocht can bat wapenen den man dan ocht hi enen halsberch hadde an, *Dort.* III, 375 (*var.* een panser). So moet daer (*sl.* an trecht) niemant mit langmessen noch mit enich handwapen of pansert comen, *Wfri. Stadr.* 2, 250, 70 (*var.* harnasch). — Des sel van der stede scutters elc houden enen goeden booge . . . ende enen coker mid pijlen, . . . ende een pansier, enen ijseren hoet ende een pair ijseren hantscoen, *Leid. Keurb.* 99, 118. Voort en zel niemant van scepene, raet ofte oudermans inder stat rade zitten mit pansiren ofte ghewapent, *R. v. Utr.* 1, 95, 3. (Ic) gheve elken minen bastaerden kinderen een pantsier, eenen ketelhoed, ende een paer platine anscoene, *Vad. Mus.* 4, 357 (*a.* 1372); ook 358; *Rek. v. Gent* 1, 213; Dieriex, *Mém.* 2, 11. Een lombaerds pantsier, 358. Glavye, zwert, ende ooc panchier van vasten maelgen menichertier, *OVl. Lied. e. G.* 416, 81. Omme panchier ende manchen ende omme kokette (*l.* kollette) ende omme barbiere 6 dukate, *Rek. d. Gr.* 3, 118. Om die mouwen van mijns heren pansier te lengen, 130; ook 144 (pantchier); *Sev. Bliisc.* 1437; *O. K. v. Rott.* 14, 15; *Ned. Proza* 82 (een stalen pansier); *Oorl. v. Albr.* 82 (ghegeven om een pansier mede te copen VIII scilden). — Naast de bovengenoemde vormen komt ook herhaaldelijk pansiser voor, dat eene samenstelling kan zijn van panse en iser (z. ald., *c*), doch den indruk maakt van eene volksetymologische omvorming van pansier. Zie de aanhaling boven uit Kil. ‖ Voirt en sal niemandt bij dage moghen ghaen mit pansyser noch mit sulcken wapenen . . byder straten, *O. K. v. Delft* II, 35, 3. Een pansijser of een halve creeft, een hoet, een craech ende twe lappen of gardebrassen met een guet hantwapen, II, 12, 18; ook 13, 18 (*ald.* 12, 18 *ook* een pansier, een hoet, een hooftkovel, een craech . . ., lappen of gardebrassen, of volle plaetharnasch mit een guet hantwapen; *K. en O. v. Delft* 67, 2: voor pantiser *zal wel* pansiser *gelezen moeten worden*). Een pansijser, een ijserhoet of beckeneel, *Leid. Keurb.* 158, 22. Dat veel broeders pansisers ende ysseren platen an horen lichaem hadden, *Hs.* 605, bl. 70. Al was hi jonc, nochtan droech hi een pansyser naest sinen lichaem, *ald.* 51. Vele maelgien maken een pansysere, Goedthals 28. Baervoets met een pansijser up haerlieder naecte lijf, Despars 4, 159. (*Het gebed is*) een starc pansyser tegen des viants scutte, *Thom. a Kempis, hs. Lett.* 152*v*. Dat denghenen die becleet zijn met witten lynen clederen oft pansyseren in der processie gaen sullen voor onser Vrouwen beelde, *R. v. Amst.* 408, 233 (*a.* 1504).

PANSIER. Zie PANSER.

PANSISER. Zie PANSER.

PANT (PAND), znw. o. en m. Mhd. *phant*; mnd. *pant*; hd. *pfand*; ndl. *pand*; ofri. *pand*; ohd. *pfant*. Over den waarschijnlijken oorsprong van het woord uit ofra. *pan*, zie de wdbb. van Kluge en Franck. Naast pant komt eene enkele maal in limburgsche toegvallen de vorm paen voor (zie bij PANTBAER en PANTBARICH). Al laat het zich moeilijk denken dat al de andere opvattingen zich uit ééne zouden hebben ontwikkeld, eene andere afleiding is niet gevonden, en al de beteekenissen worden dus hier onder één hoofd gebracht.

1) *Een stuk goed waarop pandrecht is gevestigd, b.v. door beslaglegging, onderpand*; vgl. beneden, waar het woord vermeld wordt in den zin van *onderpand tot zekerheid van de voldoening eener zedelijke schuld of verplichting*. *Voc. Cop.* pant, pignus; een pant, vadium; onderpant, suppignus; onderpant, ypotheca; jeghenpant, contrapignus (subpignus vel ypotheca). *Teuth.* eyn pant dat borch is, vas (ook *Voc. Cop.* een pant, vas, vadis); to borghe pant setten, vadiare; eyn pant of borchtale, arrabo, vadium, vadimonium; pant, pignus; eyn pant vur eyn geleent boick, antibiblium; boickpant, antibolum (*l.* antiblium). *Voc. Cop.* een pant voir boeke, wederpant, antibiblium, dicitur pignus quod pro libro mutuato datur. Kil. pand, pignus, hypotheca. Plant. pandt, *gage*, *hypoteque*; panden, afpanden, pandt nemen, *prendre gages*, *executer les biens*, pignora capere, exequi, pignerari; dat te pande gegeven is, pignoratitius; te pande geven, *bailler en gage*, ponere pignori, pignora dare; synen pandt verlaten, *laisser son gage et ne le retirer point*, deserere pignus; eenen pandt lossen, *desgager un gage*, repignerare; te pande stellen, *mettre en gage*; die pandt neemt, pignerator. ‖ Men salre panden an setten (*aan de goederen van den veroordeelde*), is hy poirter, Matthijsz. 165. Enich man . . ., die pande of ghepant sin . . . ende dat langher staen liete dan een jaer, *Stadr. v. Zwolle*[2] 161, 143. En loozet hi die pande niet binnen dien viertien daghen na der bewisinghe, so sin hem die pande verlooren, 156, 134. Die pande sal hi na hem nemen ende die mach hi vercopen op viertien daghe daghes (*een termijn van veertien dagen*), 156, 134. Die pande sal hi opbieden voor scepene, *ald.* De scoutete moet gebieden ende scouwen up die tijt dat het den scepenen nutte dunct, ende laut te gebiedene ende pande te verbiedene (*openlijk bekend maken, dat panden genomen zijn*), ende ten derden ghebode van den panden eiset (*beter* eist) de scoutete sculdech te latene weten den abt of sinen bode ombe te siene jof de panden iet beter sin danne tgelt, *Gendsch Chtb.* 3 (*a.* 1252). Wat pande mit recht ghepant zijn, die zel den rechter die scepen doen scatten, als mens begheert, *O. K. v. Rott.* 31, 85. Of hi niet in en coomt om genoch te doen of om hem te verantwerden, . . . so sal men een pant halen metten richter en metten schepenen, . . . ende dat pant salmen slijten inden recht ende na de(r) stat recht, *Oork. v. Helmond* 83 (*a.* 1407). Die bode die tgherecht daertoe set, sel hem tot allen tiden . . . een pant ofnemen moghen voir die boete, *Leid. Keurb.* 44, 11. Zoo salt (*het verschuldigde geld*) dan den rechter uutleggen ende dat wederhalen an twiscatten gelde of an driescatten panden, *Rek. v. Rott.* 405 (*a.* 1477). *Van willighe panden* (panden door den schuldenaar vrijwillig aan den schuldeischer gegeven). Dat van willighe pande, als die den scout geboden is, men dengenen die de willighe pande toebehoort, een wete doet dat die scout die pande an hem gehouden of te goede gescouden heeft, *Leid. Keurb.* 337, 11. Schuldich an panden ende an ghereden gheelde 80 ℔, *Rek. d. Cam.* 6, 1. Als een recht spreken wil van huyshuer, die sel panden mitten bode (vgl. PANDER) als die huer verschenen is, ende en

koert (*l.* keert) die ander sijn pande nyet binnen xiiii daghen, soo sel die tghebrec heeft gaen voor tgerechte, ende doen dat int wetboeck scriven dat hy gepant heeft, *Dingt. v. Delft* 2. Wie sijn pande keeren wil, die machse keeren binnen xiiii dagen, wanneert hem best past, ende dat sal hy doen metten bode, *ald.* (vgl. PANTKERINGE). Quame anders yemant die hem ooc uten pande doen wil (*zijn pandrecht ontkennen, door de bewering nl., dat hij eigenaar van het goed is*), die moet eerste zweren . . dat hem dat voors. ghoet . . toebehoort, *R. v. Utr.* 1, 50, 6. Alle de pande, de de stat neemt van cooren sonder erve, selmen houden achte daghe; dan vercopen of men wil, 1, 17, 14. Keert men die pande, die daer inden onrechte bevallet, verbuert x sc., ende die bode off tscouten knapen zellen zekerhede van den panden nemen (*zekerheid van de oplevering doen stellen, nl. als zij ze onder den eigenaar laten*), ist dat mens begheert, off die panden leveren in traethuys, *O. K. v. Rott.* 31, 85. Wie men niet borghen en wil, die zel ghelt off pande gheven rechtevoort, *ald.* Panden lossen, Matth. *Anal.* 1, 471, 96 e. e. (zie LOSSEN). Weer dat zake dat onse amptman of onse geswaren bade (*d. i.* gesworen bode) yemant peynden woude baven scepen vondenis, dat die minsche dat pant weren (*vgl.* PANTWERINGE) mach, Nijh. 1, 218 (*a.* 1327). Soe wye tghelue heeft byden enden, . . . die mach wel rijcheit thuuswert senden ende quiten sine pande (*zijne panden lossen*, d. i. *zijne schulden betalen*), Hild. 61, 20. Entan comt hi mit sijnre laghe die bitter doot die ons versnelt ende haelt dan pande met ghewelt, Hild. 115, 120 (vgl. *Wap. M.* 1, 179: „so comt die doot . . . onversien . . . panden van den ponden"). Ende J. als een stedehouder van des scouten wegen Jutte voirn. dese pande te goede gescouden (*kwijtgescholden*) heeft voir die vierschair, alsoo zy hem mit recht angedinget ende geboden werden, . . . ende doe die scout ommeghinc panden ende voir D's duer ghinck (*vgl.* PANDINGE, 2) ende aldair quam, Jutte voirsz. rechts begeerde, alsdat hair die scout die pande soude leveren op die heerstraet, *R. v. Leiden* 191, 178. *Van panden.* Item soo sal die bood moete gaen halen die panden mit een orkunde; ende die de pande wederstonde, die verbuerde vijf pont, *Wfri. Stadr.* 2, 329, 107. — Ook in enkele uitdrukkingen, waarin de bet. zich heeft verruimd. ‖ Daers selver vele ende gout int lant, diet halen wille, hi laetter pant (*komt van eene koude reis, ondervindt er de onaangename gevolgen van*, eig. *moet het goed waarop beslag gelegd is verliezen*; misschien ook is de bet. *hij laat er het leven*; vgl. *Wap. M.* II, 85: „dene moet emmer laten den pant, den liefsten die God oint vant"; *in dit geval heeft* pant *hier de bet.* kostbaar bezit; *zie beneden*), *Sp.* I[1], 21, 63 Wat Romein so hire vant liet den hals, els genen pant (*hij kwam er met geen kleiner verlies af*), *Sp.* III[b], 2, 87 (lat. slechts *Romanos si quos invenit ibi peremit*). Nu doet van hare vaste u hant, oft ic saels nemen swaren pant (*eene geduchte straf er voor eischen, er eene felle wraak over nemen*), wistijt, u soude therte beven, *Mor.* 1350 (*ik zal u op zulk eene ellendige wijze het leven doen verliezen*). Hi . . . sal ons voren an dander lant, oft ic sals nemen soo swaren pant, hen ware beter waer hi versonken ende in des zewes gront verdronken, 3399. — Te pande laten, *moeten verliezen*. Vgl. *Madelg.-fr.* 149, 3: „nu kies, . . . wattu liefst hebs te verliesen . . ., so enen voet so ene hant, so een oghe teenen pant", en *Wal.* 8558: „ridder die daer up den pleine rijdt metter joncvrouwen . ., keert weder, laet hier enen pant, dats die joncfrouwe (*doe afstand van iets dat* (*iemand die*) *gij onder u hebt, nl. de jonkvrouw*; *of moet men hier aan* pant *toekennen de bet.* bezitting, een kostbaar bezit?) *zie bij* 2) ende el ne ghenen pant ne willic". ‖ Daer stac elc in den stryde sijn spere ontwee of sijn spriet, diere sijn hooft te panden liet, *Grimb.* II, 2141 (*var.* die sijn hooft moeste laten te pande). Ferguut vermeisterde die dieve ende sloech heme af voete ende hande; some lietsire haer hooft te pande, *Ferg.* 2726. Dat menich zijn lijf te pande swaerlic liet, dies haddi rauwe, *Vl. Rijmk.* 10039. — Te pande bliven, *als gijzelaar* (*Voc. Cop.* pant, obses) *of gevangene blijven*; ook *het leven verliezen*, waarvoor ook *blijven* (= doot bliven) gebruikt wordt, b.v. in het „Wilhelmus". ‖ Want hy sijn leven moesten laten voor die stat van Damiaten daer menich kersten bleef te pande, *Grimb.* II, 6360. Zie Stallaert op pant, 1), waar men voorbeelden vindt van beste pant, hetz. als beste hooft; doode en levende pant, levenlooze, onbezielde en levende pand; terende pant, levend pand, dier; groote en cleine pant; en pande keren. — Ook *een voorwerp, waarop pandrecht gevestigd is door of krachtens overeenkomst* (*een verwillekeurt pant*), b.v. voor de voldoening eener verplichting, de nakoming eener belofte, het staven eener bewering, het bewijzen eener beschuldiging. Vgl. WEDDE. Het gewone zinnebeeld dat daarvoor werd gebruikt was de handschoen; zie HANTSCOE. ‖ Dies biedic hier minen pant; die soudaen ontfinc te hant dies conincs pant van derre dinc, *Parth.* 7056. Here . . . nu ontfaet jeghen dese overdaet minen pant, ic salne maken loghenere van derre saken, dies biedic mynen pant alhier, 7064. Ine sie hier neghenen also goeden riddere . . . nu, die aldaer . . . dat ordeel hadde wederseit ende sinen pant daer vore gheleit, dat hine maken soude valsch, 6907. Nu ontfa ic sinen pant alse te verwerne mijn lant, *Limb.* VIII, 1315. Siet hier mijn pant, dat al u reden valsch sijn, *Rein.* II, 6768. Wildijs loochgenen . . . ic does u liën; siet hiers pant, *Lanc.* III, 16895. Dies bidic (*d. i.* biedic) pant vor sine mage te vechtene over xl dage, II, 37043. Vrouwe, neemt hier minen pant van al dat ic hebbe mesdaen of mesdoen sal mijns ondanx, 73. Neemt mijn tekin, ic sets u pant (*sta u borg*) . ., ghi sult slaen tfolc . . . in wel corten stonden, *Disp.* 398 . . . (Hi) gaf haer sine trowe te pande . . . ende seide hi soude wederkeren tharen vromen, tharen eren, *Mor.* 3577. Tote dat ghi comt in dat weldeghe lant, daer lief in lief sal al doorvloyen; dies si hier edele trouwe u pant, Hadew. 1, 19, 46. — Eene enkele maal wordt pant gebruikt van een persoon in de bet. *borg*. Vgl. boven de aanhaling „pant, obses" uit *Voc. Cop.* ‖ Luuct den steen in u hant, dies ben ic borghe ende pant, dat u niemant en sal sien, *Troyen* 728. — In dezen zin zal het woord wel moeten worden opgevat *Sp.* III[8], 21, 30: „hi gaf up sijn lant . . . coninc Karle indie hant, ende quam selve ende els geen pant (*hij zond geen borg in zijne plaats maar kwam zelf*) indes coninx hant gelopen ende dedem kerstijn dopen". — Ook in de bet. van pandinge, 2); z. ald. Zoo ook mhd. en mnd.; z. ald. en vgl. bij 8). ‖ *Van den veer panden tho holden.* De borghermester ende raed de sullen elkes jaers holden iiii pande, dat eerste xiiii daghe voor pynxsteren (*vgl. beneden* pinxterpant), dat ander xiiii daghe voor Onser Vrouwen Nativitas . . ., dat

derde pant xiiii daghe voor Sunte Andreas daghe, dat veerde voor Sunte Petersdaghe ad Cathedram, *Stadr. v. Gron.* 7, 21.

2) Uit de onder 1) genoemde opvatting ontwikkelt zich de bet. *een voorwerp dat eene zekere waarde vertegenwoordigt, dat te gelde gemaakt kan worden of waarop geld wordt voorgeschoten.* Vgl. ndl. „verstane *panden*" van in de bank van leening gebrachte voorwerpen, en *pandjeshuis*, hetz. als „lombard". Vooral in tegenstelling of verbinding met gelt. ‖ Daer liet si vader ende lant ende nam him menich duerbaer pant, *MLoop* I, 707. Wistijt hoe si sijn bestelt (*hoe slecht zij er aan toe zijn*) die hebben no cleder no pant no gelt ende altoos thuus een quaet wijf venden, *Drie Dag. II.* 67. Dese gheselle hadde verdobbelt al dat hi hadde groot ende smal, beede ghelt ende pande, *Amand* II, 4739. Nu gebrac hem lijfnere . . ., al hadden si penninge oft pande, daer ne woonde nieman inden lande (*van wien ze iets konden koopen*), *Mor.* 2831. Wine derven verteren ghene pande (*hebben geld genoeg*) binnen desen seven jaren, *Beatr.* 326. Alse die penninghen verteert waren, moesten si teren vanden pande (*l.* panden) die si brachten uten lande, *Beatr.* 410. Wat haer comt inde hant, doet si over (*brengt zij door*), eest gelt of pant, *Vad. Mus.* 2, 193, 493. Ghelt, pande ende boeken der kercken ende der scolen ende (*l.* en) woudic nemmermeer roeken: u minne doet mi soo dolen, *OVl. Ged.* 2, 112, 77. Men wilt daer niemen horen, hine bringe gelt of goeden pant, *Vierde Mart.* 101. — Daaruit ontwikkelt zich de bet. *iets dat waarde voor ons heeft, op welks bezit men prijs stelt, kostbaar bezit, iets van groote waarde, schat.* ‖ Met desen pande (*een zeldzaam zwaard*) maghic u lossen sonder scande jeghen den coninc Amorise, *Wal.* 9453. So dat hi rumen sal dat lant ende laten daer alselken pant, die hem wesen sal te swaer (*waarvan het gemis of verlies hen veel kosten zal*), *Cass.* 207 (*in swaer schemert de oorspronkelijke beteekenis van het woord nog door; zoo ook op de volgende plaats*). Hi hadde verloren zwaer pant, beide aerm ende hant, *Roel.* I, 496. Ic rade hem allen . . . dat elc te tyde voor hem sie, die wijl hi sijn sin heeft ende verstant, te quiten alsoo duren pant (nl. *zijne ziel*), daer God om storte sijn heilich bloet, Hild. 232, 175. Ay god die gheve haer goeden dach die mi ghesent heeft desen pant (*het portret eener geliefde*), *Glor.* 302. Men stake het uut . . . ende versmoorde sulken pant (*het oog dat in den mensch begeerlijkheden opwekt*) onder donrene moude, *Wap. M.* I, 699. Den pant, den liefsten die God oint vant (*den grootsten schat, het kostbaarste bezit dat God geschapen heeft*, nl. *het leven*), II, 85. Ermenghilt die en woude om svaders hulde, om genen pant (*voor geen geld van de wereld*, eig. *voor geene zaak hoe kostbaar ook*) ghemoniicht wesen van sire hant, *Sp.* III[6], 52, 36. (Hi) heeften (*Coene S.*) daer gevaen . . . ende vele siere mage . . .; en was in Lemborch geen int lant daer ane was soo goet pant (*aan wiens gevangenneming zooveel gelegen was, aan wien men zulk eene belangrijke vangst kon doen*), want ane heren Cone (stonden) . . . vire vaste castele, Velth. II, 46, 10. Die grave van den Berge was blide dat hi met soo grooten pande (*eene vangst van zooveel gewicht*, of ook *iemand aan wien zooveel gelegen was*) wederkeeren soude te lande ende greep den bisscop ane . . . ende deden thant over Rijn te M. daer dat lant was sijn, met hem in die kerke vueren, *Bloeml.* 2, 134, 206. Slaet die doren van uwer hant, wildi behouden der eren pant (*den kostbaren schat der vrouwelijke eer en reinheid*), *MLoop* I, 799. — Van een levend wezen, *schat.* Vgl. ndl. „onze dierste *panden*", gezegd van iemands kinderen (of wordt hiermede bedoeld „de panden der liefde of der huwelijkstrouw"?) en in een bekend liedje: „vivant de meisjes, zij zijn ons beste *pand*". ‖ Want hi node verloos sijn lant, daer hi in soo dieren pant laten soude, sijn vriendinne van Vergi die borchgravinne, *Vergi* 311. Al dat him mach bezweren (*bezwaren*) dat verghet hi door dat pant, dat hi inden gairde vant, *MLoop* II, 1208.

3) Minder gewoon is de bet. *vast goed*, waaraan men eerst panden, d. i. waarop men eerst beslag leggen mocht, wanneer er geene roerende goederen waren om aan te panden. Nog heden is *pand*, van een huis gezegd, gewoon als notarieele term (vgl. ook ndl. *belendende panden*, aangrenzende huizen): het moet dus in dezen zin gewoner geweest zijn dan de weinige opgeteekende voorbeelden zouden doen vermoeden. ‖ Daer men eenen man tenen erfelijcken pande doet, die hij metter wet heeft verreict, . . . daer sal men leiden opt goet met scepenen, . . . ende leveren hem derve met ressce ende met rijse, *R. v. Uccle* 16, 97. Niene (*l.* Menne) vinder elre so vermaert van spisen, sonder in desen pant (*een boomgaard*), *Rincl.* 706. Den waes hoelt men mitten scholtes ende vier schepen ende den gerichtsboodt, ende men geidt opt pant, ende alsdan vraegt der scholtes den geynigen die den waess begert, wat hie opt pant jaers haet, *Limb. Wijsd.* 8, 13. Die op pent ende onderpent pecht haeven, het synt erffpecht auff (*of*) loosse, 8, 8. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert op pant, 2), en ald. bij 1) de uitdr. bloote pant, *de belaste grond zonder de er op staande gebouwen*, en onder 3) de bet. *met schuld belaste grond.*

4) Uit de bet. vermeld onder 2), nl. *zekerheid*, *waarborg* (vgl. mnd. *bref unde pant*, schriftliche und reelle sicherheit, Lübben) ontwikkelt zich de opvatting *verzekering*, ook *verzekering onder eede*, *eed.* ‖ Ic sal ontfangen kerstenheide . .; door sekerheit van deser daet salic mi (*l.* salic mi slaen *of* sla ic mi) op minen pant (*l.* tant); dats een die meeste pant, die men in heidijnesse zwaert, *Vlandr.* I, 305 (vgl. *Tijdschr.* 22, 159). Wie so den berch tast tesen tiden, hi sterfter omme, dats die pant (*dit staat vast*): niemen doere an sine hant, *Rijmb.* 4508 (*de bet.* straf *is hier minder waarschijnlijk, daar deze elders alleen aan het woord eigen is in de uitdr.* pant nemen).

5) *Pand*, *galerij rondom de binnenplaats van een klooster.* Zoo nog heden in verschillende, vooral zuidnederl., tongvallen; zie de Wdbb. van De Bo, Joos, Rutten en Schuermans op pand, ook Hoeufft 450 vlg. Ook de benaming *het Pand* te Haarlem herinnert aan deze beteekenis. In eene kerk, *de gang of ruimte rondom het koor eener kerk*, *koorpand* (De Bo). Kil. pand, omganck, ambitus, circuitus; pand j. kruysganck, peristylium; pand, xystus, porticus, solarium, ambulacrum, ambulatio.. Plant. pandt, *un pan de muraille, ou une gallerie ou cloistre, lieu où on vend quelque marchandise ou où on se pourmene*, xystus, peristylium, ambulacrum. Vgl. Duc.[2] 6, 138*c*, waar *pannus* vermeld wordt als „pars ecclesiae", en „pannus claustri" in den zin van pars, latus, *aile, côté.* Misschien is de eigenlijke beteekenis dus (*tusschen*)*stuk*, *stuk*, *afdeeling* (zoo ook mnd. *pant* „ein viereckiges stück"; vgl. bij 6 en zie Franck op pand) en is deze opvatting daarvan eene specialiseering. ‖ Den omganck offte dat pant des cloosters, *Breidenb.* 50*r*. Bi bevele

van den bisschop so wert dat heylige lichaem drye dagen lanck gestelt inden pant des cloosters om daer te sien alle die wonden, *Exc. Cron.* 38*b*. Ter mynrebroeder in den pant ofte (lat. *aut*) reventer, *Gild. v. Utr.* 1, 125 (*a.* 1455). Het zy dat zy dair binnen begraven worden dan elders in enigen cloosteren ofte panden, *Keurb. v. Haarl.* 130. Nu ganc toter abdesse ende segge dat soene (*den overledene*) hale te hant ende hier legge (*in het klooster*) over (*varr.* in) den pant, *Sp.* I[7], 74, 124. Ut welken kelre hi also onghetempert ginc door dat choor ende pant ter kerken waert, *Mir.* 84. Die processie is gedaen voor dat pant ten choor toe ende daer nae tot in der kerken, *Macht. Vis.* 53*a*. Als zy in den pand (*der kerk*) ghetorden waren, doe knielden zy alle drie neder ende leyden huere handen te gaderen, Cannaert 361. (Hi) was ghedaen ter steerten (?) in den pand swoensdaechs in Meye int jaer 1437, *ald.* Hi (*de monnik*) meende door dat pant ter kerken te gaen, *Marialeg.* 1, 234 (*var.* door dat choor ende pant). Zie ook Stallaert op pant, 5). — Misschien behoort hiertoe ook paen, *Ypriana* 2, 119: „van maken IIII panneelen van glase in de paen, en van den ooghe in den niewen ghievel van der halle" (*a.* 1373; *volgens* Vandenpeereboom is paen = pand (fra. *pan*; mlat. *pannus*), en is de bet. „la salle des pas perdus, le vestibule de l'hôtel de ville"; vgl. De Bo: „*pand*, breede gang in een groot gebouw, fra. corridor".

6) *Afdeeling, vak.* Vgl. Duc. op pannus, 1) „portio, segmentum, *vulgo* pan". *Teuth.* gevack, pant, *zonder vertaling.* In dezen zin komt het woord voor in verschillende ndl. tongvallen en in allerlei toepassingen. Vgl. De Bo: „*pand*, *pant*, streng of afdeeling van begraasden grond tusschen twee lanen of watergrachten; een vak of afdeeling in eenen muur, fra. *pan* (in eene soortgelijke beteekenis ook *pandsel*, *pantsel*)". Schuermans: „*pand*, een stuk lands, bosch of weide, tusschen twee rechte voren in liggende (vgl. Rutten, *Haspeng. Idiot.* 169); een gedeelte vaartdijks, baans enz. tusschen twee palen of anderszins afgeteekend (in Drente is het woord in eene soortgelijke beteekenis bekend, *Arch.* 1, 339); vak of gedeelte van een muur tusschen de stijlen" (vgl. Stallaert op pant, 4: „vierkante verdeeling (*beter* een vierkant) tusschen de posten van eene gothische kerkvenster, geschikt tot het plaatsen der glazen, fra. *panneau de verrière*, hd. *fensterfeld*"). *Waasch Idiot.* 505: „ieder der afdeelingen van een meulensteen"; Molema: „*pand*, gedeelte van wegen, paden, dijken, kanalen enz., voorzoover die door enkele personen onderhouden moeten worden (Oostfr. *pand*, noordfri. *pend*, *pand*; nederd. *diekpand*, Richth. 975; Outzen 247); eene bladzijde van een schrijfboek of van een in vieren gevouwen vel papier". In het Mnl. komt pant voor in de volgende toepassingen. — *a*) *Afdeeling van een leger.* ‖ Her Jan van Viersoen van Brabant was ooc onder Artoys pant met al den andren van Artoys, Velth. IV, 26, 25. — *b*) *Afdeeling, vak, paneel* van een raam; fra. *panneau.* ‖ Geg. die glaesmaker van 8 panden ut te nemen . . . ende die weder in te setten, *Rek. d. Buurk.* 223. Van XVI pande niewe glas ghemaect an de glasveinstren tSinte Baselis, . . . houdende CXVI voete, *Invent. v. Br* 3, 492. Noch van viere witte panden houdende XXII voeten van den besten vranxschen glaze, 5, 312. — *c*) In groningsche tongvallen *een gedeelte van een jaar, tot hetwelk eene bepaalde ambtsbediening beperkt was.* Vgl. de aant. van J. A. Feith op *Cron. v. Benn.* 126: „het jaar was verdeeld in vier „panden". Een der vier burgemeesters was bij opvolging gedurende één pand voorzittend burgemeester. „Pinkster pant" (*Cron. v. Benn.* 126: „in den jaer 1437 to Pinxterpant, dat de Ludoolff Sickinge hadde") was dus het pand, waarin Pinksteren viel". Misschien heeft deze opvatting zich niet ontwikkeld uit de bet. „afdeeling, vak", maar uit die van *panding*, welke te Groningen viermalen in het jaar plaats had. Zie *Stadr. v. Gron.* 7, 21 (*Stadb. v. Gron.* 1, 28), aangeh. bij PANT, 1). ‖ Ende se sullen kesen die twe de hem naest gheseten sijn in ommeganc, als dat pant pleget umme to gane, Driessen, *Monum. Gron.* 3, 608. — *d*) Hiertoe zal ook wel gebracht moeten worden de nog heden bekende bet. *pand van een kleedingstuk*, ofra. *pan*. Kil. pand, ploye van den rock, lacinia. Vgl. PANTROC. Men kan evenwel voor de verklaring dezer opvatting ook uitgaan van de bet. *lap*, lat. *pannus.* ‖ Die vorste pant des tunikeels, Ruusb. 1. 197, Alse . . . Cesar sach dat si te samen alle up hem met kniven quamen, nam hi sijn cleet in die hant ende decte sijn hovet inden pant, *Sp.* I[6], 16, 12. — Vgl. bij 5).

7) *Eene soort van net. Teuth.* pant off seyle dair men wilde dyeren in of mede vyngt, capulum, cassis. Mnd. *pandesël*, strick zum jagdnetz (in het mv. = *net?*) en *pandegarn*, netzgarn (Lübben). Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen. Vgl. Schuermans op pand, 2): „eene soort van net welke men in grachten en over wegen spant om er vogelen (bijzonderlijk lijsters) in hunnen vlucht meê te vangen" (Waas; vgl. Joos 505: „klein net dat men in de elzenkanten hangt om vogels te vangen, *lijsterpand*, *musschenpand*"). Vgl. ook in *Teuth.* de samenstelling jaechpant (op haechstake: „haeghstake an jaechpanden, *kamis*"). Misschien is pant eene afkorting van pantnet (Kil. „pandnet, plaga, rete, indago, reticulata indago, carbaseum septum, series plagarum saltus cingentium et feras includentium"), doch pantnet kan ook eene tautologische samenstelling zijn: ook fra. *panneau* heeft de bet. „net, strik". ‖ Vondemen yeman opt shertogen waranden rydende ofte gaende met getouwen oft met foretten oft met panden buyten den gemeynen paden oft herstraten, datten de warandeneren mochten calengieren, *Belg. Mus.* 7, 300 (*a.* 1360). tZy met honden (oft) panden, *Utr. Placcaatb.* 2, 380 *a*, *aangeh. bij* Van Hasselt *op* Kil. 482. — Hiertoe zal wel te brengen zijn *MLoop* IV, 1049: „(dat) hoir lijff in sdodes pande (bleef) onder hoirs vaders vrienden hande"; in sdodes pande zal wel beteekenen *in de strikken des doods* (vgl. fra. *donner dans le panneau*, in den strik loopen, in het net vallen; de verklaring van pant door „leed, smart" (vgl. bij 8) is gezocht, en voor de verklaring „in der gewalt des todes" (*Tijdschr.* 5, 32) is in de beteekenissen van mnl. pant geen genoegzame grond (vgl. bij 8 op het einde).

8) Pant heeft in het Mnd. en Mhd. ook de beteekenis *panding*, *het leggen van beslag op een goed van een ander* (vgl. PANDINGE). Uit deze opvatting, die ook in het Mnl. bekend is geweest (zie bij 1), laat zich verklaren de beteekenis *last*, *onaangenaamheid of kwelling die men iemand aandoet*, *nadeel of schade die men iemand berokkent*, *druk dien men op iemand uitoefent.* Deze beteekenis is bijna uitsluitend tot de dichterlijke taal (doch vgl. bij PANTLIJC) en de vlaamsche tongvallen beperkt en is na het middeleeuwsche tijdperk in onbruik geraakt. Vgl. evenwel Rutten 169: „iemand in pand laten, *in*

den nood laten". — Slechts zeer enkele malen komt pant voor, buiten verbinding met een ww. — *a*) Objectief. *Druk*, *kwelling*, *last*, *leed* enz. *die men iemand aandoet.* ‖ Aldus sloechse (*de zonen van Cham*) die sware pant (*druk*) van den vloeke die Noë gaf, *Rijmb.* 1318. — Pant doen, met den 3den nv. (eene enkele maal ook eene voorzetselbepaling). *Iemand last*, *schade*, *overlast*, *nadeel*, *afbreuk*, *leed*, *verdriet*, *onaangenaamheden*, *kwellingen aandoen.* ‖ Hi belach met here die stat ende dede der stat groten pant, *Lanc.* II, 41068. Si (*de kasteelen*) daden hem groten pant, *Ren.* 359. Noit en haddic wijch so wreet; mine dede noit man selken pant, *Ferg.* 2414. Volc van wapenen ende soudeniere, daer si (*Jacoba van Beieren*) met scadichde ende dede pant den anderen steden van Hollant, *Brab. Y.* VII, 16532. Dese dede der stat groten pant, Velth. IV, 21, 28. Gales mede dede ooc pant op Ingelant menige stont, II, 55, 46. Grote pine ende groten pant daden hem sine viande, II, 24, 54 (*vgl.* 59: om dit ontfinc hi menigen slach). Ic sal die Sassen, can ic, so maten dat si niet meer in onse lant minen lieden selen doen pant, II, 10, 40. Daer elc wiste sinen viant dien dadense groten pant; al waest over tien jaer gesciet, nochtan dadense hem verdriet, IV, 9, 27. Na sine doot sijn si gestaen op algader . . . ende begonden weder bicken opten sone . . . ende hebben hem sint . . . dicke groten pant gedaen, VI, 30, 40; ook V, 41, 32; III, 25, 16. Des conincx volc dede Pippine menigen pant, maer si en dorsten niet comen daer Pippine selver was, want si hem seer ontsaghen, *Exc. Cron.* 58*d* (vgl. *Brab. Y.* I, 637). Viande . . . die hem dicke sullen doen pant, daer sise moghen belopen, *Lsp.* IV, 1, 77. Elc de dede op anders lant scade, roof ende groten pant, Stoke II, 1179. Noch haddic liever, ruumdic dlant dan ic seide wie dat pant der heilegher kerken hevet ghedaen, *Kerk. Cl.* 92. Die coninc . . . van den Lumbarden ende sijn here daden hem soo swaren pant, si (*de Romeinen*) en consten niet behouden tlant, *Brab. Y.* II, 691 (*Sp.* III[8], 82, 49). Dieve ende rovers . . . daden hem so menigen pant, *Rose fr. L.* 375. Hi destrueert al onse lant ende doet ons al te zwaren pant, *Rijmb. aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 1, blz. 460. Dat hi den broeder noch sine kinder om goedinge van Vlaenderlant nemmermeer dade cracht no pant, *Sp.* IV[2], 62, 76. Hoe die heydene . . . . doen der kerken groten pant, want cleincameren (*bestekamers*) ende stalle poenten (*var.* maecten) si die kerke alle, *Limb.* VI, 429. Enen verrader die mi menegen pant doet, *Lanc.* II, 41382. Volghen wi na, het sal ons rouwen, . . . want hi vrome is ende fel . . ., hi sal ons doen so vele pants, *Segh.* 10949. Dat hi (*Caligula*) so swaren pant . . . dede den senaturen (*hen zoo onaangenaam en kwetsend behandelde*), so dat sijt willen aventuren . . . ende slaenne doot, *Sp.* I[7], 101, 46. (Hi) dede den kerstenen selken pant dat hi magede ende monecke . . . dede alle die lede te stucken blouwen, *Sp.* II[5], 49, 80. Dat die grave . . . der coninceginne dade groten pant (*het haar zeer lastig maakte*) om enen camp dien hi ghenomen hadde jegen den ridder vri, *Limb.* V, 1932 (*vgl.* 1964 rouwe). Deser vrouwen hant heeft ons gedaen swaren pant; magict, si salet becopen, XII, 617. Dat hi . . . elken dier (*van de drie*) afsloech ene hant die heme daden so groten pant, *Parth.* 4836. Twi doedi, here, dese porse uwen lieden ende desen pant (*waarom brengt gij hen aldus in het nauw*) van (*om*?) uwen enen (*l.* enen uwen) doótviant, dien ghi hebt in u ghewout? 6789. Es ooc dat sake dat soe hem doet so groten pant (*hem zoo in het nauw brengt*, *hem het vuur aan de schenen legt*, *het mes op de keel zet*), dat hi hare moet mids haerre bendecheit belyen dat hi ene andre heft tamyen, *Rose fragm. L.* 685. — Ook in twee bijzondere opvattingen. — *a*) *Kwellingen den menschelijken geest aangedaan*, *het ontrooven van de gemoedsrust aan iemand.* ‖ Dattem die duvel anelach ende hem sine worde niet en daden no ghenen toren no pant van scaden, *Sp.* III[4], 48, 68 (*verandering in* no pant no scade, *waardoor ook het rijm wordt onzuiver gemaakt*, *zal wel overbodig zijn*; pant van scaden *schijnt wel eenigszins pleonastisch*, *maar dit is geen overwegend bezwaar*). Die weerelt es die derde viant die den mensche doet meneghen pant, *Bouc v. Sed.* 147. Die minne doet hem groten pant, *Ferg.* 2151. Saul verloos den helighen gheest ende in hem so voer die viant, die hem dede meneghen pant, *Rijmb.* 9106. Den wijsen doen zij (*de hemelsche krachten*) cleenen pand, *Boëth.* 151*a*. Noch doet so (*verzoeking*) dicken zwaren pant somen, *Wap. Rog.* 1602. — *b*) *Letsel of pijn*, *het lichaam aangedaan.* ‖ Ene ghecele daer hi mede der joncfrouwen dede menighen pant, *Wal.* 3700. Dus dede hem tserpent groten pant, 567. Die bracke deden hem (*het hert*) groten pant, *Ferg.* 207 (men kan hier de uitdr. ook vertalen door *brachten hem zeer in het nauw*); ook 133. Bleinen groot, die hem deden groten pant, *Alex.* IV, 621. Bede met claeuwen ende met tanden dedi hem pant, *Rein.* I, 1262. Die wonde deden selken pant, dat hi ter neder vel, *Lanc.* III, 21150. Die ridder . . . die hem doet herde swaren pant; hi heeften ontcleedt . . . ende sere mesmaect met scarpen dornen . . ., daer hine mede heeft doen slaen, *Lanc.* II, 13469. — Pant dogen, *overlast*, *onaangenaamheden*, *kwellingen*, *beleedigingen verdragen.* ‖ Die gene en es altoos ridder niet, die gerne dangier ende pant doget dus van sinen viant, *Lanc.* IV, 5762. — Ook *leed*, *lijden*, *ontberingen* enz. *te verduren hebben.* ‖ De grave Florans van Hollant die . . . meneghen swaren pant ghedoghet hadde in dese vaert (*kruisvaart*) . . ., ne levede niet langhe daernaer, Stoke II, 971. — *b*) Subjectief, *een onaangename*, *droevige toestand*; *treurige omstandigheden*, *kommer*, *verdriet*, ook *zielsverdriet.* ‖ (So) beduchte hi den swaren pant die op sijn kinder ende op sijn lant daer af gescapen waren (*l.* was) te comen, *Brab.* Y. VI, 813. Daer waren doe van Westvalen ende mede die van Overlant, die daer hadden groten pant; al warense vromich ende stout, si waren nochtan met gewout also sciere afgesettet, Velth. I, 46, 70. Noch hebben wi enen anderen pant: die Yrsche coninc . . . heeft orloge begonnen ende ene stat op ons gewonnen ende ene andere met beseten, *Mor.* 2985. Bedi hadsijs (*Galiene*) te meerren pant, *Ferg.* 1431. — Ook in de bet. *treurige lichamelijke toestand*, *ziekte*, *kwaal*, ook *lichaamsgebrek.* ‖ Sulc die quam mit zwaren pande ende brocht twee crucken . . . ende ghinc te huus mit sonden (*gezonde*) leden, Hild. 178, 328. — Op een paar plaatsen, waar pant, evenals boven bij *Sp.* III[4], 48, 68, ter omschrijving dient, schijnt deze beteekenis ten grondslag te liggen. ‖ Some vlieghen si (*nemen de vogels de wijk*) door swinters bant (*drie varr.* pant), alse swalewen ende odevaren, *Nat. Bl.* III, 70 (*om den treurigen*, *ellendigen*, *onaangenamen winter*). Dat hi (*Lucifer*) sit in der hellen brant, dat dede der hoverden pant, *Wap. M.* II, 283 (*die treurige*, *ellendige hoovaardij*; als men *pant* in de uitdr. „des dodes *pant*" mocht opvatten in de bet. „de macht des doods" (vgl.

bij 7), dan zou men de uitdr. „der hoverden pant" daarnaast kunnen stellen in de bet. „de macht der hoovaardij").

Aanm. — Niet duidelijk is de bet. van pant, *Rek. d. Gr.* 1, 64: „item heeft E. wtghegheven mijns heren garsonen, die op haer panden laghe(n?) ende daghelixen dienste binden hove deden".

PANT, werkwoordsvorm; naar het schijnt een 3de pers. van een praeteritum van een sterk ww. Doch dan kan het praes. slechts zijn pinden en dat is niet bekend. Waarschijnlijk hebben wij hier een naar analogie, b.v. van *prinden*, *prind(d)e* of *prant*, gevormd sterk praeteritum van pinen. De beteekenis van *pant* is op de eenige plaats waar het woord voorkomt aan die van *pijnde* geheel gelijk. ‖ Doe Jan dat vernam, viel hy achter ten venster uit ende pant hem wech te comen, Matth. *Anal.* 3, 348 (*op dezelfde bl. ook* pijnde; *vgl.* 379: (si) peinden hem heymelic uten lande te comen, *waar eveneens het woord onder den invloed staat eener bijgedachte of volksetymologie*).

PANTBAER (paen-), -bar, -ber, bnw. Mhd. *phantbære*; hd. *pfandbar*, tot pand geschikt; *pfändbar*, in beslag genomen kunnende worden. — *a*) Van schulden. *Waarvoor gepand of executoriaal beslag gelegd mag worden.* Vgl. *Stadsr. v. Zwolle*[2] 157, 135: „schult . . . daer men ene voor panden mach." ‖ So willen de scepen alle scout, die men an wijn, bier ende broot hailt by penninckwert, houden over pantber scout, *R. v. Harderw.* 15, 98. Men konde niet vortvaren als men in pandbar schult nae der stadt recht duet, *Overijs. R.* I[1], 204. *Van dach tho leggen voor panden.* Weer ymans die hem dach dede leggen voir sijn pant ende die scepenen vonden dat die schult pantber weer, die breke (*d. i.* brake) een oirt ℭ, ende peynde oick ymans (*iemand*) voir schult, die de schepenen kenden dat niet pantbaer en weer, die broocke deselve poene, *O. Vaderl. R.* 3, 514, 46 en *var.* — *b*) Van goederen. *Voor beslaglegging vatbaar, geschikt om als „pand" te dienen.* Zie Stallaert op pantbaer, 3). — *c*) Van gronden, *voorzien van genoegzame panden.* Zie Stallaert op pantbaer, 2) — *d*) Van personen. *Tegen wien het recht van panding mag worden toegepast, op wiens goed beslag mag worden gelegd om het gerechtelijk te verkoopen.* ‖ Indien dat ment ter waerheit vindt dat die gevangen pantbaer es van der scout oft lijfpensiën daer meune vore beclaeght heeft, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 626 (*a.* 1373). Zie ook Stallaert op pantbaer, 1) en een voorbeeld van het woord, in den vorm *paenbaer*, bij het volg. art.

PANTBARICH (paen-, -berich), bnw. Hetzelfde als pantbaer; z. ald. — *a*) Van goederen. *Tot „pand" kunnende dienen, geschikt of toereikend voor het leggen van beslag en den executorialen verkoop.* Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 341. — *b*) Van personen. *Tegen wien het recht van panding mag worden toegepast.* ‖ Einich man der sich paenbarich kent in der banck Beeck, *Publ. Limb.* 16, 222. Der selleff der dat vonnisse verloren hadde off der sich paenbarich gegeven hadde, *ald.* (*ald. ook* dergene der dat vonnisse verloren hadde off (*l.* off sich) paenbaer gegeven hadde). Fecit capi heren P. proost van den ouden munster tUttrecht ende heren F., ridder, als weedbarich ende pandbarich op hertoge Janne van Brabant, Dynter 1, 89.

PANTBOETE; ook pantboet, znw. m. en vr. *Boete wegens onwettige panding.* Zie een voorbeeld bij commerboete (*Limb. Wijsd.* 7, 18).

PANTBRIEF, znw. m. Mhd. *phantbrief*; mnd. *pantbrief*; hd. *pfandbrief*; ndl. *pandbrief*. *Brief of akte waarin beschreven worden iemands rechten op een vast goed waarop hem wegens onvoldane schulden krachtens beslag eene rente is toegeschat, rentebrief op een vast goed.* Het hd. en ndl. woord hebben eene eenigszins gewijzigde beteekenis. ‖ *Van sculden te panden an yements huys ende erve.* So wie voirt an mit scepenebrieve van sculden, als beliede sculde, verwonnen sculde, bekende sculde of verwilkoirde sculde pande an yements huys ende erve binnen Leyden, ende op dat huys ende erve mids dier pandinge renten . . . gescat ende pantbrieve dair of gemaect worden na den rechte van der stede, soo sal die sculdenair, die an sijn huys ende erve alsoo gepant ende gescat is, den ghenen die hem gepant heeft, sijn pantbrief voldoen ende betalen binnen een half jair, *Leid. Keurb.* 207, 48. Wairt dat men den pantbrief niet en betailde binnen den tijt als voirscr. is, so sel die ghene die gepant heeft, binnen zes weken nae dat hem sijn pantrenten nae inhoudt syns pantbriefs verschenen sijn, dat selve huys ende erve, dair den pantbrief op sprect, den gerechte andingen te vercopen, gelijc oft mit twie pantbrieven of mit meeren schulden belast wair dant wairdich is, *ald.* Wairt dat men binnen die voirs. twaelf weken thuys niet an en dingende te vercopen. . . . soo en soudmen after die tijt van den pantbrieven ende pantrenten gheen betalinge noch scattinge doen, 207, 47 (*a.* 1459); zoo nog driemaal *ald.* J.'s dijnctael is jegen W. dat hi him tonrecht gepant heeft ende hi dat terecht geweert heeft, want W. voirscr. J. voirscr. gepant heeft mit enen pantbrief boven den wairbrief die J. van der stede heeft ende boven der scattijnghe die die scepenen dairof ghescat hebben, *R. v. Leiden* 104, 21. Die brieve waren ouder dan W.'s pantbrief, *ald.* Dat hi in sijnre pandijnghe bliven sel, want hi gepant heeft an J.'s huys ende erve van jairlixen renten mitten houde, die hi dair op heeft . . ., ende ooc gepant heeft mit enen pantbrief van jairlixen renten die in der macht is, *ald.*

PANTBOEC, znw. o. *Een boek of register, waarin de pandingen staan opgeteekend, wie ze doet, waaraan, tegen wien en waarvoor.* ‖ Dat S. hem mit onrecht gepant heeft, alsoo dat hy hem niet gepant en heeft, aengesien dattet int scepenenpantboeck niet geregistereert en staet, alst sculdich is te geschien, *R. v. Leiden* 295, 392.

PANTCEDELE (-cedel, later -ceel), znw. vr. Hetzelfde als pantbrief; z. ald. en vgl. cedele. Het woord is opgeteekend uit een stuk van 1584 in het *Polderarchief van Overschie* („op huyden heeft W. als amboechsbewaerder van Schieveen, doen sommeeren C. binnen xxiiii uyeren te betalen het inhouden van desen pandtceel"; *hier, waarschijnlijk naar het voorbeeld van* pantbrief, *ml. gebruikt*), doch het kan ook vroeger bestaan hebben.

PANTCIJS (-chijs). Zie pancijs (bij Stallaert 2, 332 ook paenchijs, panceys, panchies en pantchijs).

PANTDACH (pandach), znw. m. *Een voor eene „panding" bepaalde dag, de dag waarop de schout rondgaat om te panden.* Vgl. eene aanhaling uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 333: „soo is men jairlicx houdende binnen Oostende dry pantdaghen, t. w. Sinte Jans avont Midsomers (23 *Juni*); Michiels avont (28 *Sept.*), Onse Vrouwe Lichtmisse avont (1 *Febr.*), op welcke pantdaghen elcken gheoorloft is ende vermach te doen panden van huyshuer, landtpachten ende andere wettelicke verkende schulden". ‖ Dat in allen dorpen van den cogghen voorgh. onsen scouten niet meer dinghedaghe van

buerrecht en besitten en sullen dan tot vier tyden des jaers . . . ., ende na elken dinghesdach enen pantdaghe (*l.* pantdach die?) onse scoute openbaerlijc sullen kundighen doen . . . in allen kerken van hore bedryve, ende niet meer pantdaghen te legghen binnen den jaer, uutghenoemt die bandinghe ende onse sculden die men tot allen tyden sal moghen panden alst onse dienstlude bevelen, *Wfr. Stadr.* 1, 138, 10 (*hs. en var.* pandaghe). *Van pandkeering.* Soo en sal nyemant meer keers hebben van verlide scoude, . . . dan sijn pantdach, 2, 328, 105. *Van den pandtdagh.* Een maendt daer na soo sal hy eenen pandtdagh leggen, ende die sal hy uytrechten alsoo dat costumelijcken . . . is, *Handv. Westz.* 49 (*a.* 1451). Gheg. L., scoutheten van Brucghe van dat hi eene (*l.* eenen) pandach liet overliden van pandene v s. gr., *Invent. v. Br.* 5, 132. Van IIII dinghedaghe ghehouden dat men niet en pandde, over elcken panddach v s. gr., 5, 133.

PANTECROTE, naam van het wijfje van den otter, *Rein.* II, 5191 (Panthecrote) en 7397 (Pantecroot, *var.* Panthegrote).

PANTENIER, znw. m. Hetzelfde als p a u t e n i e r; z. ald. *Vagebond, landlooper.* Van mlat. *pantonarius*, ofra. *pantonnier* (Duc.[2] 6, 142*b*), waarschijnlijk hetzelfde woord als mlat. *paltonarius* (vanwaar it. *paltoniere*, ofra. *pantonier*, mnl. *pautenier*; mhd. *paltenære, balteniere*; zie PAUTENIER). Het woord komt verscheidene malen voor in *L. o. H.* (vs. 2259, 2283, 2505, 2567, 3198, 3278, 3564, 3724) en behoeft niet in p a u t e n i e r veranderd te worden).

AANM. — *Vad. Mus.* 2, 160, 133 is p a n t e n i e r eene verkeerde lezing voor p a n n e t i e r; z. ald.

PANTER, znw. Door Kil. wordt een woord van dezen vorm opgegeven voor *plak*: zie PALMENTERE en PLACKE, 4) en vgl. bij Dief. op f e r u l a; mlat. *palmiterium* (naast *palmatorium* in *Teuth.*), waaruit het mnl. woord moet zijn samengetrokken. Kil. p a n t e r, p a l m m a t e, ferula. Oude bewijsplaatsen ontbreken, maar vermoedelijk is het woord in het Mnl. ook in dezen vorm bekend geweest.

PANTER. Zie bij het volg. Art.

PANTÊRE (PANTEER, PANTIER, PANTER), znw. m. Mhd. *panter, pantier, pantêre, pantel*, ook *panter-, panteltier*; mnd. *panteldêr, pantêr*; hd. *panther*; ndl. *panter.* Van lat. gri. *panther, panthera*; fra. *panthère. Panter, panterdier.* Kil. p a n t h e r d i e r, panthera, pardalis. ‖ Dat vingerlijn metten pantere (: here), *Lanc.* III, 26395. Leeuwen, panteeren, tygeren, *Brand.* 1673. Wanneer suldij u omme keren ende slachten den pantere? . . . hets een dier ende pliet tetene tairescoonste ende tsoeste (*d. i.* tsoetste) cruut dat soe vint, . . . daer of riect soe wale, dat haer die diere alle . . . volghen enz., *Beest.* 171 (vgl. *Nat. Bl.* II, 3203 vlgg. over p a n t h e r a, en *Rein.* II, 5454—5467, en over het fabelachtige „scouderbeen van panthera", *ald.* 5468 vlgg.; *Barth.* 783 vlg., alwaar het dier p a n t h e e r, m., wordt genoemd; Megenberg, *Buch der Natur* 156, 58). Du (*Maria*) heefste versuenet den grymmenden pantier (:), *D. War.* 4, 519, 135.

PANTGELT, znw. o. Mnd. *pantgelt. Kosten der panding.* ‖ Zoo zel hij gehouden wesen dat principael gelt mitten pantgelde op te leggen ende te betalen, of men zoude mitter pandinge voort moogen gaen, *Leid. Keurb.* 336, 8. En wair den sculdenaer, diemen panden wil, te voren niet gemaent . . ., ende die pandinge mitten gelde scuttede, zoo zel hij van den pantgelden vrij wesen, mer die rechts begeert heeft, zel tpantgelt gehouden wesen te betalen, *ald.* — Op de volgende plaats is de beteekenis niet geheel duidelijk. Misschien is de zin dezelfde als boven. ‖ Heren P. mit sinen gesinde gegeven . . . voir dat hi tot Staveren gelegen ende aldair verteert hadde boven sijn pantgelde XX dub. cronen; item II trompetter, die achte dage aldair gelegen hadden sonder pantgelde, *Oorl. v. Albr.* 177 (of is de bet. hier *bezoldiging*? vgl. ndl. (*jaar*)*wedde*, mlat. *vadium*; fra. *gage*).

PANTGEVINGE, znw. vr. *Overhandiging of uitlevering van het eene of andere „pand" tot waarborg eener schuld.* Zie een voorbeeld bij Stallaert op p a n t s c h a p.

PANTHAKE (-HAEC), znw. m. *Gemma* 203*v*: een p a n t h a e c k of p u t h a e c, telo (bij Diefenb. op t e l o (= tolleno): „*pan-* s. putzhaeck".) Het eerste deel van het woord is niet duidelijk.

PANTHERE, -HEER, znw. m. Mhd. *phanthërre*; mnd. *panthere. Hij die van het domein eene heerlijkheid gekocht had, hetzij onherroepelijk, of onder voorbehoud van het recht van terugkoop.* Zie Stallaert 2, 341. — In den zin van *eigenaar van een pand* (mhd.) is het woord in het Mnl. niet gevonden.

PANTHERE (PANTHEER). Zie PANTERE.

PANTHOUDER, znw. m. *Hij die een pand in handen heeft* (vgl. PANDEN), hetzelfde als mhd. *phanthërre*; zie bij PANTHERE, en een voorbeeld van p a n t h o u d e r bij Stallaert 2, 341.

PANTHUUS (PANDT-, -HUIS), znw. o. *Wettelijke woonstede of domicilie.* In verscheidene steden van Vlaanderen kon de burger, die zich elders metterwoon wilde vestigen en toch de voordeelen, aan het poorterschap verbonden, behouden, aan beide voldoen, als hij in die stad eene woning had, alwaar hij gedaagd kon worden, alsof hij er werkelijk woonde. Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 341. — Het ndl. *pandjeshuis* heeft eene geheel andere beteekenis, nl. *lombard, bank van leening.*

PANTHUUSHOUDER, znw. m. *Hij die een „panthuus"* (z. ald.) *houdt in zijne poorterstad.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 341.

PANTIER. Zie PANTERE.

PANTISEN, zw. ww. intr. *Kortademig zijn, naar adem hijgen* of ook *een drogen hoest hebben, kuchen.* Van ofra. *pantiser, pantuiser, panteiser*, hetz. als fra. *panteler* en ofra. *pantoiller.* Zie Duc. op die woorden en E. Müller op p a n t, buiten adem zijn, kuchen (alwaar fr. *panteler, pantoiser, pantiser* worden vermeld); Scheler op p a n t o i s, kortademig (aldaar ook prov. *pautaiser*). Voor de vorming van het mnl. ww. zonder *-eeren* vgl. *tasten* van ofra. *taster, torsen* van ofra. *torser*, fra. *trousser*, en voor den mogelijken oorsprong Hatzfeld op p a n t o i s; Körting 6106 op p h a n t a s i a r e, *verschijningen zien, schrikbeelden hebben* (vgl. prov. *pantaiser*, benauwde droomen hebben). ‖ Jegen die hoeste die van coude comt ende die node uutwerpen ende pantysen entie etter spuwen entie qualec mogen haren adem verhalen, *Hs.* Yp. 13*a*. Het es hem goet die hygen ende rotelen ende pantysen entie cortten adem hebben, 17*b*. Die hygen of pantysen ende hoesten, 17*d*.

PANTKERINGE (-KIRINGE, -KEIRINGE, -KERING), znw. vr. Mnd. *pantkeringe. Het verzet langs den weg van rechte tegen gerechtelijke panding.* Vgl. PANTWERINGE. ‖ Wie dinget weder pantkeringe ende daer men in bevalt, verbuert I *lb*, *Keurb. v. Haarl.* 48. So wie dat pantkeringe gedaen waer, ende den scoute pijnde op te dingen mit hem te gaen om pande eer die achte weken vol om comen waren, verbuert een

pont, *ald. Van panden tho weren.* Nymant en sall pande weeren thensy by vervolginge der scepenen by I pont, uthgesecht ons heren renthen, ind dairvoir sal men pande geven off pantweronghe (*var.* pantkeiringe) doin, *O. Vaderl. R.* 3, 514, 45. So wie hier op zijn pande keert van die pankeringhe (*d. i.* pantkeringhe), dair sal die bode den vercooper ende coopman eenen dach van rechten leggen ten naesten gastdinge nader pan(t)keringhe, *O. K. v. Delft* I, 15, 7. (Hi) looft mit desen brieve totter fundatie behouf van den voirscr. cloister te geven ..., zo wanneer Ymme zijn dochter professie . . gedaen zal hebben de somme van hondert ende vijftich rg. . . . zonder pantkeringe (*in dier voege, dat voor de nakoming dezer verbintenis panding zal mogen worden gedaan, en hem hiertegen geene pandkeering zal vrijstaan*), *Zijlkl.* 214 (*a.* 1479). So sellen die regularissen hem verhalen mogen an die voirs. weyde lants sonder pandkering ende sonder wederseggen van mi off van minen nacomelingen, 117 (*a.* 1454). Renunciërende deselve J. alle executiën, heerlic execuciën, graciën, privilegiën, hantvesten, heerscapsgeboden, seventugenisse, leenrecht, manscip, pantkeringe, welgeborenscap, poorterscip ende anders, dat mochte wesen tot J.'s voirdel ende tsconvents achterdeel, 263 (*a.* 1485). Ende want die heemraden . . . scepenen kenliken ghemaect hebben dat J. gheen wete ghehadt en heeft als recht is, . . . dat J. noch sijn panden wel keren mocht, jof binnen den eersten XIIII daghen waer, ende soo die pandinghe ende pandkeringhe beide mit scepenenbrieven geschiet sijn, datmense nerghent dan voor scepenen . . . sculdich is te berechten, *O. R. v. Dordr.* 2, 2 (*a.* 1403). Soo wie in onser stat vryheit gepent wurt mit onsen gericht, sal pande geven of pantkiringe doen of betalen; wer dat iemantz (*iemand*) versmade, sal die pender dat gichten an den richter in der tijt, . . . ind wer dairenthendes hie anderwerf geëyscht van onsen gericht ghiene pande wolde geven noch pantkiringe doen noch betalen, sal men dat richten als gewalt, *R. v. Zutf.* 129, 47. So wie in pantkering bevallet van scepenbrieve off van verwonnen sculde, verbuert III ℔; . . . ende gheseiet enighe pantkering door den bode, die daer in bevallet, verbeurt x sc., *O. K. v. Rott.* 30, 80. Waer die clagher zekerhede begheert van den panden, daer zel die rechter zekerhede off nemen off die pande doen draghen in traethuys ter tijt toe dat die pantkering ghewt is, *ald.* Wie niet te recht en comt opten eersten dinghedach van zijner pantkering, bevallet in der zake ende in den boeten, *ald.* D. van pandinghe 9 sc. ; G. van pantkeringhe 12 sc. (*nl.* boete, *uit de* „vervalle van der baeliuscap van Aemstelrelant"), *Rek. d. Gr.* 1, 323. Wat wijf pantkeringhe doet, verbuert 18 sc., ten si dat hoir momboir wil houden ten heilighen, dat hijt niet en wiste ende buten hem was dat sijt dede, *Leid. Keurb.* 27, 14. Van enige pantkeringe jegen scepenenbrieven of van enigen kenningen, dair men wedden (*onderpanden*) of byet (*ter bevestiging van de overeenkomst*) voir die vierscair . . . , dair of sel die eyscher ende die houder elcs leggen onder die scepenen 18 sc., eer die rechter hoir wedden ontfaen sal, 195, 8. Zoo wanneer die sculdenaer thuys comt, zoo zelmen hem bij een van der stede boden een rechtelike wete doen van der pandinge, ende zoo zel die sculdenaer binnen 14 dagen na der weet pantkeringe moogen doen; ende en dede hij geen pantkeringe enz., 337, 9; ook 339, 15, 340, 17; Stallaert 2, 340 (ald. ook de uitdr. p a n d e k e r e n); e. e.

PANTLIJC, bnw. Mnd. *pantlik*; vgl. mhd. bijw. *phantliche*; hd. *pfandlich. Tot de panding betrekking hebbende.* ‖ Hebben de borghermester pantlike saken (*eene panding*) to done, ende laten se den raed daghen . . . sunder oorloff, we dan nyet en comet . . . de breket een menghelen wijns, *Stadr. v. Gron.* 6, 20 (*vgl.* 21: als dat pant (*de panding*) ummeghecomen is). — Ook in den zin van *moeilijk, lastig, dringend*, eig. *in het nauw brengend, drukkend, benauwend.* Vgl. PANT, 8). Indien deze verklaring juist is, dan zou p a n t in den zin van *last, moeite, kwelling* ook in de noordelijke gewesten bekend en niet uitsluitend tot de dichterlijke taal beperkt zijn geweest. ‖ Elck raedman sal selven oorloff bydden off by synes selves bode oorloff bydden laten ende segghen off ontbeden by waren woorden, dat he soo pantlike saken to done hebbe dat he nyet comen en moghe, *Stadr. v. Gron.* 6, 19.

PANTLOSSINGE, znw. vr. *Het lossen of vrijmaken van een pand*; mhd. *phantlœsunge*; ook *-lôse, -loese.* — Ook dus de *aflossing, betaling*, eener schuld waarnaar het pand staat. Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 341 en vgl. mnd. *pantlose* en *pantquiten* en *pantquitinge.*

PANTOFFEL (-TOEFFEL; ook -TOEFFE?), znw. m. Mhd. mnd. hd. ndl. *pantoffel*, mnd. ook *pantufel.* Van ofra. fra. *pantoufle.* Zie Körting 5937 op pat, patt over den onzekeren oorsprong van het woord; het door Diez onderstelde **patoufle* wordt in het Ndl. teruggevonden, nl. in een voorbeeld van 1645, aangeh. bij Stallaert 2, 341 te Gent (p a t t o e f - f e l; vgl. ook *Waasch Idiot.* 506: *patoefel*). *Pantoffel, huisschoen, muil.* Kil. p a n t o f f e l, crepida, sandalium, *vulgo* pantofala. Plant. p a n t o f f e l), p a n t o f f e l e n oft t u f f e l, t u f f e l e n, *pantoufle* ou *pantoufles*, solea, crepida; p a n t o f f e l k e n, *petite pantoufle*, crepidula. ‖ Verkofte yemant van buiten . . . eenige hosen, scoenen ofte pantoffelen, die sal verbeuren . . . van elk paer schoenen ende pantoffelen een groote, *O. Vaderl. R.* 2, 314, 32 (*a.* 1492 *te Goeree*). De beste schoenen ende pantoffelen, *Gesch. v. Antw.* 2, 647 (*ald.* 648: pandtoffelen). Verbiedende . . . meer eenighe ghemaecte leerssen, schoens ofte pantoeffelen binnen Vlaenderen te bringhene, Despars 3, 205. Ooc vant men daer . . . pantoeffen (*l.* pantoeffelen, *òf is naast* pantoeffel *een vorm* pantoeffe *aan te nemen?*) ende suvetcleederen (?), uytten welcken men wel bemoede dater die nacht eeneghe persoonen over ghevlucht waren, 4, 340. — De nog heden bekende vorm *toffel* (vgl. de aanh. uit Plant.) komt voor *R. v. Amst.* 246, 9*v*: „mit schoen ende mit toffelen op die marct staen".

PANTRECHT (ook PANDESRECHT), znw o. Mhd. *phantrëht*; hd. *pfandrecht*; ndl. *pandrecht. Panding, gerechtsdag ter panding, het recht van „panding" of om te „panden"* (zie PANDEN en PANDINGE). ‖ So mach die scout van der stede een scepen of een raet machtich maken . . . dat gastrecht te houden ende dat buyrrecht up te setten ende alle pantrecht te houden ende alle scouwen te doen, *Wfri. Stadr.* 2, 300, 65 (*var.* boeten in te panden). Daer voor moet mense wel panden; werense dat pant weder recht, men stedeghetse mit dien gheruchte (*varr.* gherichte), so moeten si beteren dat gheruchte (*var.* gerichte) mit drien scillingen, ende moeten nochtan pandes recht doen, *Sassensp.* 1, 60, 109.

PANTRENTE, znw. vr. *Rente bij panding op een goed gevestigd* (zie PANDEN). ‖ *Noch panden.* Wair yemant die gepant worde an sijn huys ende erve, soo datter op dat huys . . . gescat worden renten van den ponde 2 sc. . . ., soo sal hij die pantrenten

alle jair betalen mitten outsten renten, dair die pande of gescat sijn, *Leid. Keurb.* 198, 25 (*a.* 1450). Wairt dat men binnen die voirs. 12 weken thuys niet an en dingede te vercopen . . ., soo en soudmen after die tijt van den pantbrieven ende pantrenten gheen betalinge noch scattinge doen, 207, 47. So sel die ghene die ghepant heeft, binnen 6 weken nae dat hem sijn pantrenten nae inhoudt sijns pantbriefs verschenen sijn, dat selve huys . . dair den pantbrief op sprect, andingen te vercopen, 207, 48; ook 208, 48; 335, 4; 335, 5. Waert zake dat die geene die gepant waer niet thuys en quame eer die pantrenten in den pantbrief begrepen verjaerden, zoo zel die geene die gepandt heeft hebben die pantrenten van der pandinge, 337, 9. Dat alle pantrenten wesen sullen als hoir principael (*de hoofdsom waarnaar bij executie de renten gevestigd zijn*); (waert) alsoo dat men mit die scepenenbrieve ende renten gepant werde an huys ende an erve . . ., die gepande renten sullen in sulke machte wesen ende bliven geliken die principael scepenenbrieve ende die principael renten, 200, 28 (ook 337, 10).

PANTPENNINGE, -EN, znw. m. mv. Vermoedelijk hetzelfde als *pantrente*. Zie een voorbeeld bij Stallaert op afbladeren.

PANTROC (PANDT-), znw. m. *Een manskleedingstuk* (*jas of rok*) *met panden.* Vgl. ndl. *pandjesjas.* ‖ Een den besten pandtrock of cajack, sonder goudt oft silver daer aen te wesen, *Gesch. v. Antw.* 2, 647 (*a.* 1582). Gecleet met een spaensche cappe ende laken pantrock, *Belg. Mus.* 6, 290 (*a.* 1550). Zie ook Stallaert 2, 341 op pantrock, en vgl. Kil. pandtrock, tunica laciniata. — Er is wellicht geen reden om aan den vorm van het woord te twijfelen (vgl. PANT, 6, *d*), anders zou men kunnen meenen, dat pantroc een door volksetymologie gewijzigde vorm is van paltroc; z. ald.

PANTRUMINGE (-RUYMINGE), znw. vr. *Het weghalen van de panden van een schuldenaar om die gerechtelijk te laten verkoopen.* ‖ Wye den anderen peynt (*pandt*) van banwijn aen sine husinge, die mach hem bieden pantruminge avertwersnacht ende dan vercopen ende wysen hem bynnen achte dagen door en dorpel, *O. Vaderl. R.* 2, 492. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 342 op pantruiminge.

PANTSCAP (in Oostmnl. ook PANTSCHAFT), znw. vr. Mhd. *phantschaft*; mnd. *pantschop*; hd. *pfandschaft.* Het woord komt in het Mnl. voor in de verschillende opvattingen: *het goed* (*roerend of onroerend*) *waaraan gepand is*; *de toestand van het gepande goed, de toestand van in pand of beleening gegeven of genomen te zijn*; *het recht dat men krachtens het pandrecht op het eene of andere roerende goed kan doen gelden.* Deze opvattingen zijn niet altijd streng te scheiden. De eerste bet. is o. a. aan het woord eigen in het Mhd.; de tweede in het Mnd., de derde in het Hd. (zie ook Stallaert 2, 342 op pantschap). ‖ Weert saicke dat yemant . . . ennige pantschap off verschrijvonge van hertoich Adolph off joffrouw Katherinen . . . an sich gekofft off gelost hedden voir ennigen mynren pennynck . . . die brieve sal men visitieren ind dair myt halden ast voir van den anderen verschrijvongen der pantschappen gescreven is, Nijh. 5, 144 (*a.* 1481). Deser vurscr. pantschap (*van het slot Nergenae*) sullen wij . . . . onsen . . . . swaiger . . . rechte wairschap doin, 4, 451 (*a.* 1471). Voirt is vurwerde, dat wij . . . dese vurscr. pantschap van onsen . . . swaiger . . . wederom an onse hande loissen moigen mit vierduysent oeverl. Rijnsche gulden, 452. Dat wij oen asdan . . . mit anderre gelegener pantschappen off anderen redelicken manieren vernuegen ind versekeren sullen, *ald.* Die loisse deser pantschap van Nergenae, *ald.* Die pantschappe ind vernueginge, die wij bij vurwerden vurger in die stede van Wachtendonck doinde wurden, *ald.*; zoo nog achtmaal *ald.*; 453 *tweemaal.* (Si) sullen sweren . . . beyden heren truwe ind holt to wesen tot oorre pantschappen (*als pandhouders*), 5, 91 (*a.* 1478). Behouden altoos in allen dinghen der pantscap, der belastinghen des . . . hertoghedoms van Lutzenborch, *Brab. Y.* VII, 1727. (Si) meinden hem daer om . . . sijn pantscap in den voors. lande van Limborch tontweldeghen met machte, 17495; ook 17510. Hertoge Wencelijn dus behilt Millen, Gangelt, Vucht in sier gewelt . . ., ende na hertoge Wencelijns doot meinde Willem van Gulcke . . . dat hem toehoren soude, mids dat dat die heer van Heynsberge hadde verset (*verpand*) aen sinen oom ende daer met was hem die pantscap aen ghestorven van sinen oom, VI, 7601 (*Exc. Cron.* 148 *b*). *Van guderen in pantschap te setten.* Soo dagelicx groot misbruijck . . . gebruickt wordt onder den genen die bij seeckere contracten van scheeps copinge ende andere maneren ijmande oor guet seecker tijt lanck in pantschap setten (*beleenen*), tweten dat sij tselve verbonden guet een tijdt daernae all eer dat gevrijet is anderen personen wederom in pantschap stellen, *Overijs. R.* I[1], 211 (*zoo nog tweemaal ald.* in pantschap setten). Wordt alsdan bevonden dat guet ijmande in pantschap toe staene, soo sall dat niet meer verbonden moogen worden, *ald.* (16*de eeuw*). As de vurs. brieff vander pantschafft dat cleirlicken ynne haldent, *Arch. v. Buren* 301. Oyck van anderen saecken daermen te recht met comt, als clacht, pantschap, afferboth, *Limb. Wijsd.* 44. Wy ende onse erven . . . soelen hoir die (borch ende stat van Gelre) ledigen ende vryen van allen kummer ende pantschap dair ennich deel des voirscr. gueds mede belast were, Nijh. 4, 10 (*a.* 1423). Zie ook Stallaert op pantschap, alwaar ook de verbinding „heimelike of stilswigende panschap" wordt vermeld, d. i. *niet uitdrukkelijk bepaald, maar onderverstaan pandrecht.*

PANTSEL, znw. o. *Pand, onderpand.* ‖ En heefft hy (die een leen ontfanckt van dooder hant) geen perdt, wijst men den heer een pantsel; isser geen pantsel, wijst men den heer vijffthien alde grooten, *Publ. Limb.* 19, 146. — Nog heden is in het Wvlaamsch *pandsel, pantsel* bekend in de bet. *afdeeling, vak* (o. a. van molensteenen). Zie De Bo 824 en vgl. boven bij PANT, 6).

PANTSER. Zie PANSER.

PANTSGEWISE. Zie bij PANTSWISE.

PANTSWISE (PANTSE-, PANT-, ook -GEWISE), bijw. *Als pand, in onderpand.* ‖ Als Elizabeth doot sal sijn . . . selen die goede wederkeeren op Anthonise . . . ., sinen erven ende nacomelinghen om pantswise, te sine beseten, *Brab. Y.* VII, 1532. Trecht dat hertoghe A. ende si op tlant hadden . . . . van Lutzenborch, om pantschewise in handen te houdene . . . . na uutwisen der majesteitbrieve haers ooms des conincs van Behem, 3578; *ook* 1344 (pantwise). Tlant van Limborch, twelck die Ludikaers eens deels aentegen den grave van Vernenborch, die tlant van Limborch pantwise behielt ende besat voor een somme ghelts, *Exc. Cron.* 174*b* (*vgl. ald.* want si (*de Luikenaars*) hem vermaten die pantscap des graven te crijgen sonder den hertoge in sijnen rechte enichsins te vercortene). —

Die . . . ons landt van Valkenborgh pantsgewyse onder ende in handen hadden, *Publ. Limb.* 10, 527. Die onse heerlichheiden (van Helmond, Aerle, Beke en Rixtel) houden pantsgewise van onsen genedigen Heer, den Hertoge (*van Brabant*), *Oork. v. Helmond* 169 (*a.* 1452).

PANTVELLICH, bnw. *Tegen wie een pandbeslag van waarde verklaard wordt.* ‖ Denghenen, die pantvellich gewesen werden, an den burghermeister in der tijt scrijfftelick an te brengen, *R. v. Harderw.* 157, 4.

PANTVERCOPER, znw. m. *Een ambtenaar, belast met het verkoopen der gepande goederen die niet zijn gelost.* Vgl. mhd. *phantverkoufen.* Zie *R. v. Utr.* Inl. 200, noot 1), waar het woord vermeld wordt als voorkomende in de regeeringslijsten te Utrecht in 1484, 1485, 1491, 1492 en 1501; en vgl. ald. de aanhaling uit V. d. Water, *Placcaatb.* „(*de verkoop der panden had plaats door*) die gesciockte van den raide als die pandevercopers" en Stallaert 2, 342, waar dezelfde benaming wordt aangehaald uit de *Cost. van Poperingen.*

PANTWARE (-WAER), znw. vr. Mnd. *pantwere*, „pfandbesitz". Hetzelfde als pantscap; z. ald. *De toestand van een goed dat gepand of te pand gezet is*, eig. *het gebruik of het bezit van een gepand goed*; zie WARE en vgl. BRUUCWARE, HUURWARE en PACHTWARE. ‖ *Van allen goeden die in pantwaer geset sijn.* Alle pande ende goet in pantwaer geset, ist in natten ende in drogen of in tienden of in andren goeden, *Keurb. v. Haarl.* 20 *vlg.* (*vgl. ald.* 20: „*omne pignus et bona pignori obligata*" *en* 21 *de uitdr.* goede, te pande geset).

PANTWEIGERINGE, znw. vr. Hetzelfde als pantkeringe en pantweringe; z. ald. *Het door feitelijk verzet beletten der panding, verzet tegen de panding, hetzij door rechtsmiddelen*, zooals in sommige streken, *hetzij door feitelijk verzet*, zooals elders (b.v. te Utrecht). ‖ Tusschen H. ende A. is gewijst H.'s brieff den he A. gegeven hefft stantafftich, ende H. mach A. noch derdewarff ansoecken, ende doet hem A. dre dagen pantweigeringe, so mach H. dat sweerdt winnen ende volgen hem als lantrecht is, *Etst. v. Dr.* 23 (*a.* 1544).

PANTWERINGE, znw. vr. Hetzelfde als pantkeringe; z. ald. en vgl. het vorig Art., alsmede mnd. *pantwere*, „pfandweigerung". *Het verzet tegen de panding door daden of door een rechtsmiddel.* ‖ Zo moghen die hooftmans vanden hantboghe enyghen van horen ghezellen . . . . die koorbaer warden panden tot v sc. toe, ende doetmen hem pantweringhe, zo zellent hem de bussemeysters van den rade wtpanden, *R. v. Utr.* 1, 223, 98 (*vgl. gloss. ald.*). Wair dat sake dat yemant den schout ende scepen off horen dienren diet bevolen wert, pantweringe deden, te weten uten huyse te sluten off daerwt te keren off die pande uter hant te nemen . . ., die soude verbueren x *W*, 2, 241, 32. G., omdat hij pantweringhe dede mit hoovardiën 6 *W*, *Reg. Bisd.* 488. M. omdat hij pantweringhe dede van maechghelde ende des heren boden anxste (*vrees aanjoeg, dreigde*) 10 *W*, 489; ook 467. So wye den anderen ghene pande gheven en wijll, noch (*var.* noch ten rechten) pantweringhe doin en wijll, ende dairop druwoirde dede, die broicke unsser stadt v *W*, *O. Vaderl. R.* 3, 525, 92 (*te Hattem*). Soo sullen dye buer van Ruenen . . . wijsynge doen, we recht hevet an de pantweringen, *Pro Excol.* 7², 49. Van der stat renten ende guede of onverjaerde pacht, daer men een besit van hevet, en sal men ghene pantweringe van doen, *R. v. Vollenh.* 2, 138, 105; *ook* 139, 108 (pande weringe). Daer tegen gheyne pantweringhe geschien sall, *Arnh. Oudh.* 3, 179; zoo nog eens *ald.* (*a.* 1515); *Overijs. R.* I¹, 164; 165; II¹, 35; *Stadr. v. Zwolle*² 159, 137; Nijh. 4, 310 (si soelen .... quijt sijn . . . . van alle alsulken herschouwingen, pandeweringe off klockenslage, sij ons . . . in deser laitster onleden off veden bynnen lantz misdain off gebrueckt moigen hebn); Meyl. *Delfl. Bijl.* 360 (van alre pandweringhen sal men berichten alst te haer comen es; vgl. V. d. Wall 1, 121); Mieris 2, 201*b* (Matth. *Anal.* 3, 598); Stallaert 2, 342. Vgl. Nijh. 1, 218: „dat pant weren". — In dezelfde bet. pandingeweeringe, *R. v. Nederst.* 3, 34, 4.

PAP (PAPPE), znw. vr. (?). Mnd. *pap, pappe*; mhd. *pappe, peppe*; hd. *pappe*, vr.; *papp*, m.; eng. *pap*; ndl. *pap.* Het woord komt ook in enkele rom. talen voor (mlat. it. *pappa*). Vgl. mlat. *papare, pappare*, eten, van kinderen gezegd. Zie verder de Wdbb. van Franck en Kluge. *Pap, kinderbrij, meelbrij*; ook *vloeibare spijs, lepelkost, eten dat men niet hoeft te kauwen. Voc. Cop.* pappe, legumen; pappe, pulmentum, puls; pappe, farratum; een pappe, polenta. *Teuth.* eyn bry of pat (*l.* pap), puls, pultis; bry, pap, wytmoiss, pulmentum. Kil. pappe, puls, pulmentum, *vulgo* pappa; papeter, pultiphagus; pappe, lijmpappe, colla, gluten. Plant. pap, *du papin des petits enfants, boulie*, pappa, puls, pulticula; pappen, *coller*, glutinare. ‖ Daer lach een kint in der wieghen; die vrouwe nam ene panne bloeme (*bloemmeel*) ende melc uut eenre kannen, ende ginc ene pap ghereiden, *Boerden* III, 28. Esau ne verbeurde sijn eerve om svleisch wille niet, maer omme dat hij begheirde pulment of pap, *Boëth.* 79*a.* Ghij en sult vanden koorn niet eten broot noch pappe noch wellinghe, *Haagsche Bijbel* 1, 88*b* (*Levit.* 23, 14: *panem et polentam et pultes non comeditis ex segete*). Dus eist beter onderwijlen wat vleisch ghenudt in soberheden, dan in overate waermoes of pap, *ald.* Ghy wilt gherne pap eten ende wel slapen ende node scouden (*l.* gescouden?) wesen ende ten hemel comen myt een pater noster, *Hs. Bodl.* bl. 4. Noyt en sagh ic (*als zuigeling*) vrouwenmanne (*l.* vrouwenmamme), noch men gaf my meelck noch sap, noch wijn noch bier noch ander pap (*de woorden* sap *en* pap *zullen wel van plaats moeten verwisselen*; sap *op te vatten in de bet.* vocht), dan mellic van wilden leeuwynnen, *Troyen* dl. 1, vs. 6367. — Neemt bonen ende sietse, . . . giet of tsop ende maecse up met een alf pinte petaus . . ., ende maecse alse dicke als bloumenpap (*meelpap, pap van bloemmeel*), *Hs. Serr.* 14, bl. 57. — Verklw. pappekijn (papkijn, papken), *een moesje, papje, brijtje.* Kil. pappeken, pulticula, athēra (*Synon.* 1, 87: „puls ex tritici farina lacti permista"; lat. gri. *athēra*). ‖ Maec desen broderen een pappekijn, want si sijn alte teder, *Hs. Welm.* 89*c.* Hij at papkijne van melke ghemaect, *Vaderb.* 22*c.* Joseph, maect ons een papken soet . . ., laet mi doch voeden dit onnosel bloet, het is Gods sone ghebenedijt . . .; Joseph sprack . . .: ey lacy, hier en is melck noch broot, wat soude ick doen ten viere? *Profijt. Liedeb.* 72, 5; 6. — Ook in de bet. *papje waarmede een gezwel of verzwering wordt genezen.* ‖ Nemt crumen van broode, wijn effene, hier of een plaster ghemaect ofte een papkin ende dat daer op (*op het gezwel*) geleit al warme, Jan Yp. 173.

PAPAVER, znw. Het geslacht blijkt niet. Benaming der bekende bloem, ndl. *papaver*, vr. Van lat. *papaver*, m. en o. *Voc. Cop.* papaver, leteum.

Zie *Herb.* c. 196, waar het woord onz. wordt gebruikt, en Dodon. 730 vlgg. e. e. (zie Register), waar het evenwel onder de „hierlandtsche namen der cruyden" niet is opgenomen (evenmin als in *Herb.*).

PAPE (PAEP, PAIP), znw. m. Mhd. *phaffe*; mnd. *pape*; ohd. *phaffo*; ofri. *papa*; hd. *pfaffe*; ndl. *paap*. Over den oorsprong, uit gri. παπᾶς, benaming der lagere geestelijken (in tegenstelling met πάπας en lat. *papa*; vgl. PAWES), zie de Wdbb. van Kluge en Franck. Het woord was in de middeleeuwen de algemeene term voor *den wereldlijken geestelijke*, den *priester*, en stond zoowel tegenover den clerc, „den geestelijke die alleen de lagere wijdingen heeft ontvangen", als den moenc, „den geordenden geestelijke". Nu en dan ook komt het woord ook voor in tegenstelling met leec (leye), en beteekent dan „*geestelijke in het algemeen*". Daar waar „papen" en „priestere" verbonden voorkomen, kan het eerste den stand, het tweede de bediening hebben aangeduid (vgl. Bormans op *Christ.* bl. 360, waar het onderscheid evenwel niet geheel juist wordt geformuleerd), en indien pape oorspronkelijk in den vocatief gebruikt is, om een priester aan te spreken (ook „vader" wordt op deze wijze gebezigd), dan is dit ook zeer goed te begrijpen. Doch het gevoel voor het verschil zal wel evenzeer zijn verflauwd, als voor dat tusschen *dominé* en *predikant* in de protestantsche kerk, waarvan het eerste ook oorspronkelijk uitsluitend een aanspreekvorm is. Die plaatsen zijn *Christ.* 1325: „clerke die erese, ende sunderlinghe priestere ende papen", en 1331: „papen, priesteren ende clerke die sunden deden . . . die manese lieflec". Na de hervorming is *paap*, in plaats van een eeretitel, ten gevolge van het gebruik, door de Protestanten er van gemaakt, een minachtende term en zelfs een scheldwoord geworden (tegenover *geus*, scheldnaam voor protestanten), doch in plaatsnamen leeft het woord voort in de vroegere beteekenis; vgl. den naam *Papelaan* bij Voorschoten; *Papeland* in Noord-Holland, eig. „land behoorende aan de pastorie eener kerk en waarvan de opbrengst bestemd was voor den paap". Zie Boekenoogen 730, alwaar ook uit de 16de en 17de eeuw als namen van grondstukken worden aangehaald *Papeland*, *Papencamp*, *Papeven*, *Papenweer*. De gewone bet. is *priester*, ook van Joden en heidenen, lat. *sacerdos* (ter vertaling waarvan het meermalen voorkomt). Kil. paepe, pape, presbyter, sacerdos, sacrificus. Plant. paep oft priester, *prebstre*, presbyter, sacerdos, sacrificus. *Voc. Cop.* een paepken, sacerdotulus. *Teuth.* clerck, pape, clericus, sacerdos. Ook *de aan den dienst eener bepaalde kerk verbonden priester*, *pastoor*. *Voc. Cop.* de pape vander prochiënkerke, plebanus (vgl. PLEBAEN en PROCHIEPAPE en zie ook PERSONE, eng. *parson*). ‖ Vanden papen, die daertoe gheset sijn dat si tfolc mit predicatiën ende mit goeden exempelen ten eweliken leven trecken souden, *Vert. O. Test.* 72. Brincstu ongelove voort? die papen sullent smaken, so wertstu verbrant of versmoort, *Wap. M.* I, 147. (*Deze macht*) heeft die paues ende van hem mede die papen van kerstinhede, *Rijmb.* 26945. Ooc so kende hi wel ter cure der heligher propheten scrifture, want hi selve pape was, 29189. Aldaer hi ene capelle sach, daer beti neder, ende droucher binnen sinen gheselle; . . . een pape es comen, . . . ende vraechde hem wat hi begaerde, *Wal.* 4895. Die pape gheerwede hem . . . . ende sanc messe over die siele, 4906. Ic sal ju noch heden pape wyën ende sceren crune met minen swaerde, 9788 (*hier worden de priesterwijding en de tonsuur comisch overgedragen op de behandeling die men een vijand doet ondergaan*). Mit wien soude God dan (*als bijna niemand zalig werd*) sijn hemel regieren, mit papen, mit coeyen ende mit anderen dieren . . .; tis dwalinghe dat dese lollaerts brengen voert, *Sp. d. Leken* 59*r*. Nu mochte enich onghelovig (*l.* ongheloovich?) sot mensche dincken . . . . aldus: dat Sacrament dat Christus consacreerde, dat aten die Apostelen die doen bi hem waren altemale: wat eest dan dat die papen nu maken? Ruusb. 3, 161. Soo staet die pape vor den outaer, *Bed. d. M.* 245. Die pape dwaet sine hande, 153 *Opschr.* (*vgl. ald.* 153: alse die priester die misse reet); ook 236; 551 *Opschr.*, 623 *Opschr.*, 608, 640, 690, 776, 784, 806 *enz.* Desghelijc sel hi den vrouwen een pant ofnemen moghen, die om misse te horen bi den outair jeghen den paep staen, *Leid. Keurb.* 44, 11. Die pape moet met crachten sijn volc voor den duvel wachten, *Nat. Bl.* II, 2505. Dat men sulken papen kinnet die sijns volx ziele niet en minnet, 2509; ook III, 1931. Dese slachten papen predicaren, VII, 315 *var.* Hi (*Herodes*) heeft gehoort papen lesen vanden kinde dat noch soude wesen coninc ende here over al sijn lant, *L. o. H.* 656; ook 48. Liefte can horen dragher dwinghen sonder spreken vele meer dan . . . papen predicken, *MLoop* I, 198. Twee valsche papen hadden verlaecht (*belaagd*) Zuzanna, II, 2495; ook 2525. Wouden die huusman tsamen spreken, daer en waer paep nochte deken diese tonrecht soude beschatten, Hild. 211, 349. Het was in den tide des conings Herodes een pape, die hit Zacharias, *L. v. J. c.* 2 (*Luc.* 1, 5: *sacerdos quidam nomine Z.*; ook *Rijmb.* 21039). Dese (*paus*) heeft elker prochiën gheset haren pape ende termine ende dat elc andren tsine laten zoude met goeden vreden, want papen gherne övertreden, *Lsp.* II, 44, 466. Die pape soude die brut trouwen, *Lanc.* II, 19415. Men . . . dede enen pape comen vort, ende (*en deze*) troude daer die scone vrouwe, III, 18222; ook 24210—24765 *herhaaldelijk*. (Si) quam daertoe ooc al te node dat si de helighe scrifture ontbant, want dat seid si dad proper ware der papen, *Christ.* 1318. Sonder dat den papen toehoort, daer die kirck van Slidrecht mede gepravent is, Nijh. 2, 21 (*a.* 1345). Die paep ghinc hem ter missen voeghen, Hild. 110, 98. Die pape van der kerke, *Rein.* I, 726. Spapen wijf vrauwe Julocke, 731. Des papen sone Martinet, 1169; *zie nog* 811, 840, 1122, 1126, 1190, 1256, 1261, 1264; II, 4269 (paep). Onder de papen alle gadre riep soe enen hare (*l.* haren) gevadre, ende seide: hore, vader, mine zonden, *Franc.* 8423. Twijf die seide hare zonden toten . . . pape . . ., ende heeft obsolucie ontfaen, 8443. Eene kerke . . ., die hi dede wiën . . ., ende liet hem eenen pape, die Dommelijn hiet, *Amand* I, 2707 (*vgl. ald.* 2811: hoe Amand eerst die kerke stichte . . . ., daer af prochipape was Dommelijn). Eer die pape ginc ter stille (*een deel der mis*), *Sp.* III[5], 1, 40. Der gode papen, II[2], 17, 117 (lat. *sacerdotes*); ook 165. Een paep leert sijn ghetide lesen, *Bloeml.* 3, 104, 119. Ic wille gaen te biechte hier te di: hier nes ander pape bi, 1, 7, 11 (*Rein.*). Dat kerstene kerken moeten sijn onttaen ende kerstene papen die vriheden ontfaen, die . . . die heidene papen hebben gehadt, *Sp.* II[5], 22, 302. Paip, *Oorl. v. Albr.* 383. Josephus, die een paep was van den Joden ende een edel man, *Vert. O. Test.* 91. Melchisedech, . . . die Gods ons Heren pape was, *Rijmb.* 1650. Die papen dienst dede daer, hadde van ouden xxv jaer eer menne . . . wyede daertoe, maer nu werden si vele te vroe

papen in die nuwe wet, 5499. Die papen, 17572 (lat. *sacerdotes*), ook 25085. Doe hi (*David*) ontvlo Sauls onvreden, so at hi in node tspapen broot, 23304. Die pape (*te Heliopolis*), *Nat. Bl.* III, 1354. Die pape hi quam ute te voet, die pape van dien bomen was, *Alex.* X, 606; ook 621; 626. De duvel heeft also wale zinen pape als zinen cnape, Praet 2423. — Pape Jan (*Johan*), *een Christenvorst in het Oosten.* Zie V. d. Bergh, *Ned. Volksrom.* 140—142. ‖ Een stat, gheheyten Edissa, daer paep Johan woont, ende dat is een hooftstat sijns ganssen rijcks, ende is gheleghen inder overster Yndiën, inden einde van certrijke datmen bewonen mach, *Versl. en Ber.* 2, 24; zie ald. bl. 25—31 (*ald.* 28: priester Johans). Asia ende Affrica sijn meest heyden ende Sarrasine ende pape Jans kersten, *Clerc* 6. Dese steen ware beter enen riken man danne tlant dat hout pape Jan, *Rose* 1013. — In tegenstelling met clerc. ‖ Meer messit in bisscop ondaet . . . . dan het in eenen pape dade, . . . ende meer in papen dan in clerken, *Bouc v. Sed.* 937. De ghene die screef dit werc, was hi pape, was hi clerc, *L. o. H.* 4928. Vleiet die papen, eert die clerke, 1220. Gi papen ende gi clerken, die . . . gaerne haer ghenuuchte driven mit maechden of mit mannewiven, *Vrouw. e. M.* XI, 51; ook 67. Hout altoos in u bescaerme aldaers behoevet, die heleghe kerke, eret papen ende clerke, *Parth.* 1271; ook *Christ.* 1845; *Lanc.* III, 9017 (papen, moenke, clerke ende knapen); *Sp.* I⁷, 77, 64; Hild. 187, 37; 206, 255; *Sp.* III⁶, 45, 105; *Rein.* II, 4171. — In tegenstelling met moenc, *geordend geestelijke.* ‖ Ridders ende knapen ende moencke ende papen, *Ferg.* 2947. — Ook in de algemeener bet. *geestelijke.* ‖ Mijn oom Mertijn die aep, die wiser is dan enich paep, *Rein.* II, 4411. Men soude nu die susteren ende baghijnen uutbieden ende dese papen ende broederen, die die neringe van der stede hebben, *R. v. Leiden* 76. Dat ghi om enen pape vaert hier bi, enen heremite, ende bidt hem sere dat hi mi bringe onsen Here, *Lanc.* II, 5035. — In tegenstelling met leec of leye. ‖ Al wilden die Wandele smeken ende iet goets doen den leken, den papen waren si emmer gehat, *Sp.* III⁴, 7, 77. Bestu leec ocht bestu pape, *L. o. H.* 2232. Myt leyen ofte papen, *MLoop* II, 264. Hij weer pape offte leye, Nijh. 2, 57 (*a.* 1352). — Eene enkele maal is de bet. *geordend geestelijke.* ‖ Dese paep . . ., die mitter roder crunen sit hier, *Rein.* II, 6126 (*van Isengrijn, die aan het hoofd was verwond*). — Pape vander justicie, *de priester die ter dood veroordeelden bijstaat.* ‖ Neghen ellen peers bruxsch lakene spapen bouf van der justichie, *Invent. v. Br.* 2, 219; vgl. 3, 197. — Elders wordt hij „biechtvader van den (der?) galghen" geheeten; zie Van Even, *Gesch. v. Leuven* 81, noot 4).

PAPEGAEY (PAPEN-, -GAY, -GOY), znw. m. Mnd. *papagoie*, *papegoie*; mhd. *papegân*, *papagey*, *-gauwe*, *-goye*; hd. *papagei*; eng. *popinjay*; ndl. *papegaai.* Het woord is uit de eene of andere oostersche taal afkomstig doch in onze taal gekomen uit het Romaansch; vgl. de Wdbb. van Franck en Kluge, en zie Duc. op papagen en pappagallus. *Papegaai*; ook benaming van den nagemaakten vogel, waarnaar in de middeleeuwen geschoten werd. *Voc. Cop.* papegay, psitacus. *Teuth.* eyn papengheye, scilicet *papagozo* (bij Joann. de Janua: *zie* Duc. *op* papagen), psitacus. *Gloss. flam.* en *Gemma* papegay. Plant. papegay, *papegay, un parroquet*, psittacus. ‖ Dien paues Lewen . . . gaf een man . . . een papegay, ende sprac ghenoech, *Nat. Bl.* III, 3303. Papegaien quamen tiere stont ende seiden: keiser, vaer ghesont, 3297. Dits een exempel vrayen betekent bi III papegayen, *Vad. Mus.* 1, 47 (*ald. vs.* 3 en 50, 82: papengayen). Zoo ook *Rose* 66. — Des zonnendaghes na Odulfi do sij papegoij schoten, *Rek. d. Cam.* 3, 15 (*a.* 1361); ook 485 (papeghoy); 609 (*ald. ook* van horen papegoy, den hoor coning drecht, te vermaken); 3², 28; *Invent. v. Br.* 4, 458; *Rek. v. Middelb.* 15 (die papegaye). So wie dat coninc wart van den papegay, die sel hebben enen goeden boge, die sel die rade gheven van der stede wegen, *Leid. Keurb.* 100, 98. Geg. te hulpe haer maeltijt als die conynck die papegay ofschoot, *Rek. v. Brielle f.* 12r (*a.* 1478); ook 8v. Als die jonge scuts hoir papegaye schieten of horen haen, *Keurb. v. Haerl.* 98. Niement en sel scieten na odevaren opwairt noch na eenigherande voghel . . . noch na enigherande saken binnen der vrihede van Leyden, wtgheset den papegay, dair die ghemene scutte metten coninc na scieten eens sjairs, *Leid. Keurb.* 96, 90.

*PAPEGAYNGE, znw. ‖ Voort besette (*vermaken*) wi . . Belyen onse corte wardetors (*l.* wardecors) ende onsen grauwen bonten mantel ende onse papegayngen sa . . . die tapite die daer toe behoren, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 26 (*a.* 1328). Het woord is niet duidelijk. Er is een ofra. *papegay* met de bet. „salle d'audience" (Duc.), maar dit kan hier kwalijk bedoeld zijn.

PAPEYE, znw. vr. (*Han. H.* 86). Zie PIP en PIPEYE.

PAPEYE, znw. vr. ‖ Geg. om twe hout tot onsen stoel daer men die papeyen of maecte, *Jacobik.* 219. Het woord is van elders niet bekend. Waarschijnlijk staat het voor popeye, en komt het van een ofra. *popée*, mlat. *popada* of *popata*. *Popada* en *popia* worden wel bij Duc. gevonden, maar in beteekenissen die hier niet passen.

PAPEYOEN (*Mandev.* 64*b*). Zie PAPIOEN.

PAPEKINT. Zie PAPENKINT.

PAPEL. Zie PAPPELE.

PAPELAERDIE, znw. vr. Van ofra. *papelardie*, mlat. *papelardia* (Duc.); vgl. fra. *papelardise*, schijnheiligheid. Van papelaert, hetzelfde als papelare; z. ald. en vgl. POPELARE. *Huichelarij*, *schijnvroomheid.* ‖ Ene andre beelde daerna stoet, nadat mi dochte ende ict verstoet was si Papelardie geheten, dat sijn lieden . . . die hem tonen van buten goet ende quaetheit dragen in den moet, *Rose* 389 (fra. *une ymage qui sembloit bien estre ypocrite, papelardie ert apelée*).

PAPELAERT, -ART, znw. m. Hetzelfde als papelare; z. ald. en vgl. POPELARE. *Schijnheilige*, *schijnvrome*, *huichelaar.* Van ofra. fra. *papelard* (mlat. *papelardus*). De vorm papelare zou zich naast popelare hebben kunnen ontwikkelen, evenals mhd. *papelboum* (vgl. ndl. *peppel*) naast *popelboum*, populier. Doch daar het Mhd. *paperen* kent, in de bet. „prevelen", en het Hd. *papeln*, *papplen* in den zin van „babbelen" (Grimm 7, 1445), zoo kan papelare ook rechtstreeks afgeleid zijn van mnl. *papelen, hetzelfde als popelen; z. ald. en vgl. ndl. *babbelen*, hd. *babbeln*, eng. *babble*, fra. *babiller*, mlat. *babare* (een ander ww. *pappelen*, d. i. *eten*, eig. gezegd van kleine kinderen, en oorspronkelijk ook „de lippen een weinig bewegen, ze open en toe doen" vermeldt De Jager 1, 440). De eigenlijke beteekenis is *prevelaar van gebeden.* Vgl. de bij Duc. uit Colvenerius aangehaalde omschrijving: „qui passim in plateis et ubique orat". Het dichtst hierbij staat het woord *Alex.* I, 795: „Aristotiles . . . sat daer met siere roede ende bi hem sine

scolieren . . . ghecleet recht als papelaerde (*klerken, voor den geestelijken stand bestemde jongelieden?*), maer onnutte waren ten swaerde" (vgl. de aant. ald. bl. 401). — Doch gewoonlijk was de bet. *schijnheilige, schijnvrome.* ‖ Gi papelarde, ghi metten grisen langen barde, die al volmaket schinen willet ende al benijdt ende al beghillet ende al begrijpt met fellen moede dat men dengenen doet te goede in karitaten, dies behoeven, *Lev. v. Lutg.* II, 721. Dus en doen die gene niet diemen papelarde siet . . ., dese doen van buten verstaen hare gebrec van hare ermoede, ende binnen leven si met goede ende hebben pitancie (*var.*) goet ende vet, ende buten so seggen si dat si hebben honger ende breke, *Rose* 7617. — Ook in de bet. *huichelaar, valschaard.* ‖ So scone redene si mi baerden . . . dat scijnt dat si mi minnen iet; mer achter daer men mi niet en siet (*waar ik niet bij ben*) singt hi van mi een argher liet; dats jammer van selken papelarden, *Rincl.* 1362.

PAPELARE, znw. m. Hetzelfde als papelaert; z. ald., ook over den oorsprong, van *papelen, en vgl. POPELARE. *Schijnheilige, huichelaar, valschaard, falsaris.* ‖ Zi hebbent valschelike bedreven, dese papelaren, *Coucky* II, 25. Wat comt gy hier binen (*l.* binnen) mijnen lande maken, gy papelare, Despars 1, 98.

PAPELE. Zie PAPPELE.

AANM. — *Proza-Alex.* 150: „wy en draghen gheen costelicke cledere, want wy decken ons al mit *papèle* alsoot tamelic is", sal men wel moeten lezen *papiere*; vgl. *Sp.* I⁴, 69, 4: „wi sijn gedect met *paupiere*" en Vinc. „membra papyri tegmine velantur". Geen der hss. heeft evenwel *papiere*, en de varr. hebben ook *papelen, papelle, papile*, doch een bijvorm van *papier*, die de hier voorkomende lezingen verklaart, is niet bekend.

PAPELIER. Zie bij PAPPEL, 2de Art.

PAPELIJC (PAEP-), -LIC, -LEC, bnw. Mhd. *phaflich, pheflich, pfaffenlich*; mnd. *papelik, pâplik, pepelik*; hd. *pfäffisch*, ook *pfäffisch. Priesterlijk, van een priester* of *de priesters, aan een priester* (*de priesters*) *eigen of toebehoorende*; ook *geestelijk.* ‖ Enen paepliken overrock, *Hs. Acq.* 178*b*. Dat die prochikerke . . . behouden sal tiende, lant, verval . . . ende al ander goed, dat der papeliker provenden, den helighen gheest, den kerken, der costeriën . . . nu toe behoort, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 65 (*a.* 1347). Die paeplijc provende, 2², 239 (*a.* 1398); ook *Rek. d. Gr.* 1, 335; 2, 99; Mieris 2, 305*a* (*a.* 1321); V. d. Wall 1, 197 (*a.* 1345); *Inform.* 164 (daer inne begrepen 27 mergen die toebehooren de kercke ende papelicke proeven 6 mergen); 393; *e. e.* Gonnet, *Vier Paroch.* 233 (*a.* 1441). Dat paeplicke lant, dat vry was van deser condiciën, *Haagsche Bijbel* 1, 43*a* (*D. B. Gen.* 47, 26: papelike; lat. *absque terra sacerdotali*). Ghi sult mi wesen een paeplic rijc ende een heilich volc, *D. B. Exod.* 19, 6 (lat. *in regnum sacerdotale*). Laet mi te enen papeliken deel, dat ic een brocke broots eten mach, I *Sam.* 2, 36 (*partem sacerdotalem*). Hine hadde aen hem niet mogen merken dat hi crune hadde . . . ochte eneghe papelike wise, Heelu 6031. — So verdraecht men also papelike orde (*in tegenstelling met de leybroeders* (*leekebroeders*) daerane, datte broeder papen driewarf in der weken hemelike hoor discipline ontfaen, *D. Orde* 269.

PAPELIKE, -LEC, bijw. Hetzelfde als clerkelike; z. ald. *Op de wijze van een geestelijke*; ook *op de wijze van een geleerde, een man van wetenschap. Harl. Gloss.* papelec, licterate (*l.* litterate).

PAPELIOEN. Zie PAPPELIOEN.

PAPELOOS, bnw. *Zonder priester.* ‖ Doe sendemen . . . om enen pape die vollic quame ende tes mans ziele ware name; watsi sochten, . . . sine consten enen pape niet vinden; dus sterf die man omberecht sonder biechte ende zonder recht ende algader papeloos, *Lsp.* III, 4, 53.

PAPENDOCHTER, znw. vr. Mhd. *phaffentohter. Onechte dochter van een „pape", dochter van een geestelijke of priester.* ‖ De vaeder was en bartscerer gewest ende sijn moder en papendochter, *Cron. v. Benn.* 175. Vgl. PAPENKINT en PAPENSONE.

PAPENEN, zw. ww. trans. ‖ De weduwe T. voor tarwe blom om meel te papenen 18 *d.*, Hermans, *Reder.* 257 (*a.* 1504). — Misschien staat het woord voor of gelijk met pappenen, en beteekent het *voor* (*het maken van*) *pap geschikt maken.* Vgl. De Jager, *Freq.* 1, 440 op pappelen, pappen (naast pappelen, papelen (zie bij PAPELAERT) kan papenen, *pappenen bestaan hebben).

PAPENGEREIDE. Zie bij het volg. Art.

PAPENGEWAET, znw. o. *Priesterkleedij.* ‖ Daer volghde een out grau man naer met papengewaden, nochtan ne hadde hi gene casoffle an, *Lanc.* II, 29473. — Vgl. het in de *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 348 uit eene brugsche oorkonde aangehaalde papengereide, d. i. *krijgstoerusting voor een priester.*

PAPENKINT (PAPE-), znw. o. Mhd. *phaffenkint*; mnd. *papenkint. Kind van een geestelijke of priester.* ‖ Papenkynder ende die onecht gheboren sijn, *Sassensp.* 1, 101, 180. Papenkinder of enighen luyden die van gheen echte bedde ghewonnen en sijn, *Wfri. Stadr.* 1, 64, 76 (*Cron. v. Schagen* 69; *a.* 1427).

PAPENCORN (-COORN, -COREN), znw. o. *Graan dat op vaste tijden aan geestelijken, een priester of pastoor, moet worden opgebracht, eene hoeveelheid graan waarop bepaalde geestelijken recht hebben.* ‖ Die van Bergen . . . moeten den pastoor betaelen 45 sacken garsten tsjaers, dwelck hiet scael- of papencoorn, *Inform.* 40.

PAPENCRUUT, znw. o. Benaming eener geneeskrachtige plant. *Papenkruid*; ook *kankerbloeme* en *paardenbloem* geheeten. Zie Dodon. 991 vlg. Kil. paepenkruyd, dens leonis (*wilde cichorei, Herb.* c. 263), urinaria (*paardenbloem, kankerbloem*, Dodon. 993), hieracium (= dens leonis bulbosus), *officin.* taraxacon (= dens leonis): corona et caput monachi. ‖ Een hantvul papencruuts, *Hs. Serr.* 14, bl. 59. Die beziect es, doet hem drinken wine, tsop van griseconten, van bornagen, van papencrude, van consouden, in der mey waert best, *ald.* 60. Omonde, papencrut, ontsrebbe (*d. i.* hontsr.) enz., 90.

PAPENCULLEN, znw. m. mv. Benaming eener geneeskrachtige plant. Bij Dodon. komt voor *duynpapenkullekens* of *kleyn donderbaert* (184*b*) en *papenkullekens* of *calfsvoet* (530*a*). Het laatste wordt *Herb.* c. 22 *papenpint* (ook mnd.) geheeten, en bij Dodon. *papenteets*, fra. *vit* (lat. *penis*) *de prebstre.* Kil. papenkullekens, arum, serpentaria minor, *vulgo* barba Aaron, sacerdotis virile. Bij Van Dale is *papekullekens* een andere naam voor *klein huislook*; bij Molema: „*poapkul* = krabstroek (krabbestruik), hoanepoot"; bij Schuermans: „wvla. *papekul, papekullen*, klaverpriem (een woekerplant) *en* roozenbottel" (zoo ook De Bo 826). Welke van deze planten op de volgende plaats is bedoeld, is moeilijk te zeggen. ‖ Papencullen daer uut sal men water sublimeren ende dit water salmen geven I man ofte I wive die verdroocht sijn ende sij sullen bloeyen, *Hs. Serr.* 14, bl. 117.

PAPENSONE (PAPE-), znw. m. Mhd. *phaffensun*. *Zoon van een geestelijke of van een priester* ‖ Dat A. sijn moeije hadde enen papesone tot enen neve, *R. v. Drente* 345 (*a.* 1482; *ald. ook* heer W. oor baestert neve).

PAPENTABBAERT (-TABBERT), znw. m. *Priesterkleed, priestertoga.* ‖ Die voirs. vier stucke (*proefstukken*) sellen wesen een manstabbert, enen langen paeppentabbert, een vrouwentabbert ende een vrouwen corte hoyck, *Gild. v. Utr.* 2, 39 (*a.* 1459).

PAPENVASTENAVONT (-VASTEL-, -AVENT), znw. m. Mhd. *phaffenvasnaht* (ook *hërrenvasnaht*); hd. *pfaffenfastnacht*. Benaming van den *zondag Quinquagesima* of *esto mihi*, den zevenden zondag voor Paschen. Zij berust daarop dat op dien dag, het begin van de veertigdagige vasten (lat. *quadragesima*; fra. *carême*; vgl. mnl. carine (*carene*) uit lat. *quadragena*), de priesters voor de laatste maal zich het gebruik van vleesch mochten vergunnen, waardoor de alsdan gebruikte maaltijd allicht een feestelijk karakter aannam. Vgl. bij Duc. op carniprivium de aanh.: „scilicet Dominica qua mos est sacerdotibus caput (*het begin*) quadragesimalis jejunii solenni esu carnium praevenire", en *Tijdschr.* 20, 25. Kil. paepenvastelavond, Dominica quinquagesima. Het woord staat als nog heden gebruikelijk voor „den zondag voor de vasten" vermeld bij Schuermans 458*b*. ‖ Septuagesima . . . es altoos viertienacht voor papen vastelavont, *Hs. Lev. o. II.*, *aangeh. Tijdschr.* 20, 23. (Op den) papen vastenavende (van 1457), *Belg. Mus.* 6, 391. Dan gaet die open tijt in ende duert tot Septuagesima, dats te verstaen des sondaeghs voirden sondach, die men hiet der papen vastenavent, ende wy heeten cleen vastenavent, Matthijsz. 159. — Dat dit gebruik zich ook tot de geestelijke orden uitgestrekt heeft, schijnt te blijken uit den term „up papen ende nonnen vastenavont" (*Invent. v. Br.* 4, 480; *a.* 1407) en uit „up papennonnen vastenaventdach" (Despars 4, 83). Zie Gailliard in *Invent. v. Br.* Gloss. 257, alwaar ook de var. paepvastenaventdach (*a.* 1454) wordt vermeld.

PAPIER (PAPPIER, PANPIER, PAMPIER, PAUPIER), -IJR, znw. o. en m. Mnd. *pappîr*, *papîr* (Lübben en Walther); mhd. hd. ndl. *papier*; ags. eng. *paper*. Uit ofra. fra. *papier*; lat. gr. *papyrum*, *papyrus*.

1) *Papier. Teuth.* pappijr, papirus. *Voc. Cop.* panpier, papyrus. Kil. pampier, papier, papyrus, charta. Plant. pappier, *du papier*, papyrus, charta; een riem oft boeck pappiers, *une rame ou main de papier*, scapus chartae. ‖ Betaelt om papair (*l.* papier?) ende fransijn, *Oorl. v. Albr.* 251. III boec panpiers, tboec VII gr., 265. Groot hoop pampiers ende ooc fransijn, *OVl. Lied. e. G.* 333, 528. Eene rieme suvere pappiers coste XXVI gr., *Hist. de Damme* 234 (*a.* 1384). J. vor sijn pappier ende fransien, *Rek. d. Cam.* 3[1], 455 (*a.* 1365). Die daghen souden ons ghebreken ende pappier, *Breidenb.* 102*v*. Maecter af deech met zeme, ende dit bewimpelt in paupiere, *Hs.* Yp. 134*a*. Geg. voir was, inct, franssijn ende pappier, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 265. Ende dat alle bergen waren pappier ende alle meer ynt ende alle menschen die snelste scrijvers waren, die en conden niet beschrijven dat grote loon, *D. War.* 4, 523. Van een riem papiers gecoft int heer van Leyden voir die clercken 2 vrancrixe cronen; van papier en int gecoft, eer dat papier quam enz., *Bel. v. L.* 383. Papier offte pargament, *Breidenb.* 128*r*. Men seyt oock dat voortijts een papier ghevonden was dat die oude vaderen screven in die bladen deses booms alse ghedroocht waren, 127*v*. Dat men . . . soude vinden altoos meer te scrivene diere pine toe wilde doen, want tinct nes niet diere ende pappier es goede (*l.* herde) goedertiere (*geduldig*), *Livre d. Mest.* 45 (fra. *li pappiers est mout deboinares*). Hier ontbrickt nyet dan guet pappier, *opmerking van den afschrijver van Troyen*, *f.* 4*v*, *bij een slechts half vol geschreven blad*. Zie nog verscheidene voorbeelden bij Stallaert op papier, 1) — Wine pleghen geere cledre diere, wi sijn ghedect met paupiere, *Sp.* I[4], 59, 3 (lat. *membra papyri tegmine velantur*; kleederen vervaardigd uit den bast der papyrusplant worden ook vermeld bij Juvenalis). Vgl. PAPELE, Aanm.

2) *Een stuk papier*, *een blad papier*, ook *een beschreven blad papier*. ‖ Ick hebbe hier . . . acht of thien regulen in een pampier, *Mar. v. N.* 41, 976. Dar brochte G. al sijn panpier, dat hi selve met sire hant ghescreven hadde, *Hans. Recess.* 3, 233. — Verklw. papierkijn, -ken, *papiertje*. ‖ So sel men diergeenre namen elx bijsonder scriven op een cleyn pappierken, even groot offgesneden, *Gild. v. Utr.* 1, 66, 3. — Bepaaldelijk *eene rekening*. Vgl. ndl. *briefje*. ‖ Ic (*het aardsche goed*) heb zeer u (*des menschen*) pampier verweert (*uwe rekening in de war gemaakt of bedorven*), want al u sinnen hebdi verteert aen mi; dat mach u leet sijn, want u rekeninghe sal ongheree͏t zijn voor god almachtich mits minen scouwen (*schuld*), *Elckerlijc*[2] 375. — Ook in de bet. *een geschreven ambtelijk stuk*. Vgl. ndl. „iemands *papieren* (de ambtelijke stukken b.v. noodig voor het sluiten van een huwelijk) zijn niet in orde". De door Stallaert op papier, 4) aan het woord toegekende beteekenis „rechterlijke geschriften" is op zichzelf wel juist, maar schijnt ter aangehaalder plaatse de ware niet: het is daar blijkens het vervolg *het loon voor het schrijven van een blad schrift toegekend*.

3) *Register of boek waarin bepaalde ambtelijke aanteekeningen worden gehouden.* ‖ (Si) moesten sine papieren overgheven, daer si mede ghinghen metten knechten tot allen cameretten, ende ontfinghen die sculden na die papieren (*koopmansboeken*), *Hans. Recess.* 3, 344. Zoo wat coopman of coopwijf . . . papier houdende (*koopmansboek*, *boek houdende*) binder stede, dat hy mach halen met zijn papier tot III pond p.; . . . ende zouden dat papier moeten goet doen met zynen eede voor scepenen, *Ann. Em.* 24, 454 (16*de eeuw*). De welke men in den paupier (*hier ml. gebruikt*) van den wissele vinde, *Invent. v. Br.* 1, 491 (*de lijst, het register of het boek waarin de erkende schuldeischers staan vermeld*). Michiel den bindere van I paupiere dat M. D. heift ende beseghet in der stede bedaerve, *Invent. v. Br. Intr.* 56. Van II papieren te doen bindene ter stede boef, 140. Niet bescreven inden pappier, *Cout. v. Brugge* 1, 282. Die zullen die paerde doen prisen ende settense in de pappiere van der stede, *Invent. v. Br.* 4, 301 (*a.* 1342). Die over te brynghene oft over te zendene ten papiere vanden clercke vander vierscaere, *aangeh. ald.* Gloss. 256 uit de *Cout. du Franc de Bruges* 1, 508. Papier van den weesen, *de boeken of registers der weeskamer*, ook *de weeskamer zelve*, *Invent. v. Br.* Gloss. 256 (*Cout. du Franc* 1, 554); Stallaert op papier, 2). In kenlijcheden van deser dinc so hebben wij, burghmeisters ende scepenen voors. dit voors. vonnisse doen teekin int panpier van onser stede van brugge, *ZVl. Bijdr.* 4, 366 (*a.* 1374). Dit sijn die fauten (*tekorten*), die scepenen ende c-mannen vonden hebben alse vanden gheleende ghelde . . . int jaer

alse die here M. ende J. burghemesters waren, ende niet vonden bescreven in den pappier, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 104. Janne c ℔ die hem die stede sculdich es alse van ghelenden ghelde . . ., welke peneghe ontfinch J. ende vort gaf L., bi orconscepe . . . ende bi der verlienesse vor scepenen ende vor c-manne te dien tiden die saten over den pappier (*ook hier ml.*), 105. Jhanne D., up die scult van den papiere (*het schuldregister*, *het grootboek*), 198. So wie staet in secrete panpier (*geheim register*), hoe jof in wat manieren dat hi der in commen es, iest van boete jof van banne, hi es wetteloos, al hadde hi ghenough ghedaen van der boete of van den banne; nochtan so blijft hi wetteloos tote der tijt dat hi ute den panpiere ghedaen es, *R. v. Aardenb.* 199, 6. Dat scepenen tpanpier overgheven bi haren eede, 200, 6. Al stonde hi int panpier van den secrete als afghezworen zine maech jof als verbande van pelegrijnmaedse, *ald.* Vgl. PAPIEREN.

PAPIERACHTICH (-ECHTICH), bnw. *Op papier gelijkende.* Vgl. mhd. *papieric* (*papîric*), *papierîn* (Kil. papieren, papyraceus, chartaceus, chartarius) en *papierlich*. *Voc. Cop.* papierechtich, papireus.

PAPIEREN (PANPIEREN), zw. ww. trans. Van papier, 3) in de bet. „register". *In een register inschrijven*, *registreeren.* ‖ Scepenen wijsden dat hy achterhaelt ware van der boete, ende die boete was besceeden LX ℔, ende daerof ghebannen in vierscarne, ende van dier boete zo was hy int secrete panpier ghepanpiert van LX ℔ van ghizelscepe, *R. v. Aardenb.* 319, 13. Omme die redene dat die heer Jan van W. niet buten en vinc ende scepenen nieuwer betoghet en was, ende niet dan van LX ℔ ghepanpiert en was, *ald.* Zo wat manne die in de vors. neeringhe comt ende ambocht can, dat hi dat ambocht quitescelden zal in kennessen van scepenen eer hi in de vorn. neeringhe commen zal, ende dat pappieren in der steden pappier tsinen coste, *ZVl. Bijdr.* 5, 157, 6.

PAPIERKIJN, -KEN. Zie bij PAPIER, 2).

PAPIERMOLEN, znw. m. (en vr.?). *Papiermolen*; mhd. hd. *papiermüle*; mnd. *pappir(s)mole* (Lübben en Walther). Zie een voorbeeld van 1494 (te Leuven) aangehaald bij Stallaert 2, 343 (*Vad. Mus.* 3, 51).

PAPILIOEN, -ON, znw. m. Hetzelfde als pauwelioen (z. ald.), ndl. *paviljoen*, doch terwijl dit uit het Fransch in onze taal is gekomen, is *papilioen* rechtstreeks aan lat. *papilionem* ontleend. Het woord komt slechts voor in de vert. van Breidenbach's Reis naar het Oosten. ‖ Een cleyn tente offte papilion, *Breidenb.* 117*r*. Tenten ende papilioenen, 122*v*; 162*r*. Tenten offte papilionen, 123*v*.

PAPINNE, znw. vr. — 1) *Vrouw van een priester of ander geestelijke.* Vgl. *Rein.* I, 731: „spapen wijf, vrauwe Julocke". ‖ Een priester . . . die berechte die prochie sine met sorghen . . ., die een wijf hadde te voren eer hi te priester wart gecoren; maer sint hi quam ter paepscap inne, so begaf hi sine papinne ende antieredse in diere gebare alse oft soe sijn zuster ware, *Sp.* III[7], 38, 34. — 2) Ook in de bet. *priesteres.* ‖ Papen ende papinnen van den temple (*te Delfi*), *Sp.* I[5], 15, 21. — Verklw. papinnekijn, -ken, *priesteresje.* *Voc. Cop.* een paepinneken, sacerdotula.

PAPIOEN (PAPEYOEN), znw. m. *Bloedhond*, *wilde hond*, *wolfshond.* Van mlat. *papio* (Duc.). Een soortgelijk dier heet *papilio* en wordt beschreven door Maerlant, *Nat. Bl.* II, 3319: „*papilio* dats ene beeste in Capadosia . . ., si hulen na des wolfs maniere; mere sijn si dan die vos es enz." ‖ In Cypers pleechtmen te jaghen met papioenen, die sijn recht als lupaerden die vanghen sterkeliken die wilde beesten ende si sijn wat meerre dan wolven ende ghierigher dan honden, *Mandev.* 7*c*. Men jaecht daer ooc mit honden . . ., mer die paepioenen sijn veel sterker, *ald.* Papeyoenen dat sijn wilde honden, 64*b*.

PAPIOEN (*Boec v. d. L. J.* 37*v*). Zie PIPIOEN.

PAPKIJN. Zie PAP.

PAPLIOEN. Zie PAPPELIOEN.

PAPPE. Zie PAP.

PAPPEKIJN. Zie PAP.

PAPPEL (PAPEL, PEPPEL), znw. vr. Vooral in het mv. gebruikt. Mhd. *papele*, *papel*, ook *poppele*, *popel*; hd. *pappel*; ohd. *papula*; ndl. *pappel* (in *witte pappel*, heemst); wvla. *pappel* (De Bo). Benaming van eene geneeskrachtige plant, *malva*; mnl. ook maluwe; z. ald. en vgl. Dodon. 1019 vlgg. Verwantschap met pappel, 2de Art. wordt niet onwaarschijnlijk geacht. Zie Kluge op *pappel*, 1e Art. *Teuth.* eynreley groen cruyt *sct* peppel, malva; eyn cleyt van peppelenwerck gemaect (?), malvicia. Kil. papel, pappel, j. maluwe. *Voc. ex quo*: alcia quedam herba, pappel (vgl. *Herb.* c. 27: „de bloemen (van cattecaeskenscruyt of alcea) sijn gelijc rooskens . . . ende als die afvallen so compt dat saet daerna dat is gelijc als caeskens ront tsamen gedrongen, gelijc aen de maluwe"). ‖ (Hi) deder toe (*voor den pleister*) also vele gestampts gruus ende wel cleine gesicht, also vele alser papplen was, *Hs.* Yp. 111*b*; Jan Yp. 54 (*vooraf gaat*: hi nam pappelbladere ende zootse in borne). Jeghen gheswel neemt pappelen ende huepelbramen, linsaet enz. ende stampt wel ende cleine ende . . . maecter af een plaester, *Hs. Serr.* 14, bl. 20. Nemt stele van pappele ende wrijfse vaste te gader, Jan Yp. 113; ook 112. Bladeren van papelen, 76. Siedt lijnsaet met papple in water, 182 *hs.* Pappele ende alsene, 55. Maluwe of pappele es cout . . . ende wac, *Hs.* Yp. 101*b*. De maniere van papple is twierhande: huuspapple (= malve) ende groot papple die men heet hoemse (vgl. HEEMSE) ende wasset hoghe mit breden bladen, *Medecijnb. uit de* 14*de eeuw*, *aangeh. Belg. Mus.* 8, 158. Neemt papelen ende loock, *Medicinaelb.* 50.

PAPPEL, znw. m. Mhd. *papele*, *papel*; hd. *pappel*; ndl. *pappel*, ook dial. *peppel*. *Populier.* Vgl. POPEL en Dief. op populus, waar de glossen *papel* en *popelboum* voorkomen. Ook in het Mlat. komt *papulus* naast lat. *populus* voor; zie verder Kluge op pappel, 2de Art. en vgl. papelier, Jan Yp. 75 hs. „cnopen van *papeliere* I pont", waarmede zeker wel een andere vorm van populier zal zijn bedoeld. ‖ J. dat hie alle pappelen ende metzboome vierkant besloich (?), *Rek. v. Hattem* 122.

PAPPELBLAT (PAPEL-), znw. o. Mhd. *papelnblat*. *Blad van malva of pappel.* Zie een voorbeeld bij PAPPEL.

PAPPELIOEN (PAPELIOEN, PAPLIOEN), -OENE, -ONE, znw. vr. (en m.?). *Populier.* Vgl. PAPPEL. De vorm moet beantwoorden aan een ofra. **poplion of* **peuplion*, dat naast een met een ander suffix gevormd *peuplier* in gebruik kan zijn geweest. De vorm pappelioen zal wel tot de oostelijke tongvallen beperkt zijn geweest (vgl. mnd. *papuleonen* (salve) naast mnl. *popelioen*), in de westelijke verwacht men poppelioen (popelioen), zooals ook gevonden wordt *Stadr. v. Gron.* 71, 201: „de holte sullen wesen van wilghenholte ende niet van popelioen". Zie verder bij POPELIOEN. ‖ Van G. gecoft ene pappelioene, dair men plancken aff sneet an den ronneboom, *Rek. v. Hattem* 171. Van eyn papli-

onem boomen holt te snyden te laten ende up te dreghen, *Rek. d. Cam.* 4, 122. — Afl. pappelioenen (paplionen), *van populierhout.* ‖ Bi J. mit enen knapen uyt Hollant, die ghecoft soelde hebben die paplionen plancken die onser stad tobehooren, *Rek. d. Cam.* 5, 364 (of moet men paplioenplanke beschouwen als eene samenstelling ? vgl. boven paplionenboom, d. i. pappelioenboom).

PAPPELIOENBOOM, -PLANKE. Zie bij het vorig Art.

PAPPELCRUUT (PAPEL-, -CRUYT). znw. o. Mhd. *papelkrût. Malva.* Vgl. PAPPEL, 1e Art. *Gemma* 117*v*: „pappelcruyt, malva".

PAPPELWORTEL (PAPEL-), znw. vr. *Malvawortel.* Vgl. huemstwortel bij HEEMSE, „witte maluwe". ‖ Pappelwortele, huemstwortelen, dit siedt in borne ende daer mede wasschet dat hooft, Jan Yp. 96.

PAPPEN, zw. ww. intr. Mnd. *pappen*, *papen*; tr. en intr. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in de bet. van trans. ndl. *pappen* (zie bij PAP de aanh. uit Kil. en Plant.), maar in de intr. van *pap eten*, lat. *papare* (Duc.). ‖ Dat beeldekijn begonde weder spelen jegen dat kindekijn daer neder ende seide: du sult pappen met mie, alse leden sijn der daghe drie, *Sp.* I[7], 71, 11 (*lat. pupe, noli flere, post triduum mecum papabis*); *het voorafgaande* „pappa, pappa" *moet opgevat worden als imper. van* pappare, *in de bet.* „neem een hapje"; *van een ww.* pappen *met de bet.* „papa roepen *of* zeggen" (Bormans op *Christ.* bl. 545) *kan geen sprake zijn*; vgl. Halb. *Aant.*, *Proëm.* 49 *vlg.*); hetzelfde verhaal *Marialeg.* 2, 185. — Ook in de ruimere beteekenis *eten, zich voeden, aan den kost komen.* ‖ Vermalendijt zy doorloghe, . . . se houdt my in der benauten bedwanghe, dies moet Menich (*de ambachtsman*) smal duer huer bestierken (*ten gevolge van haar treurig bestuur*) pappen (: bierkin tappen), *ZVl. Bijdr.* 5, 317, 80.

PAR. Zie PAER.

PARABEL(E), znw. vr. Van lat. gri. *parabola*, gelijkenis. Ndl. *parabel*; mhd. *parabëlle. Voc. Cop.* een parabele, parabola. *Teuth.* bispel, parabel, parabola; *ook verw. naar* biwoort (doch ald. niet vermeld). ‖ Aldus is dan onse oude parabel waer, *Con. Som.* 82*a*. — Ook parabole. ‖ Hoort noch ene andre parabole: vanden exemple van den man die enen wijngart plantde, *L. v. J. c.* 168. Dit orcont eene parabole . . ., die God in sinte Lucas sede, in welke parabole gescreven staet van eenen manne die was quaet (*den onrechtvaardigen rechter*), *Sp. d. Sonden* 4287. Een sin die is swaer, die maken exemple claer, want in parabolen God selve sprac sine sermoene die hi vertrac, *Bloeml.* 2, 186, 195. — Vandaar het bnw. parabolijc, -lec, *als in eene gelijkenis. Voc. Cop.* paraboleke, parabolicus.

PARABOLE, -BOLIJC. Zie bij het vorig Art.

PARADIJS (PAREDIJS), znw. o. Mhd. *paradîs(e)*, *pardîs(e)*; o. en m; mnd. *paradîs*, (o. en) m.; osa. *paradîs*; ohd. *paradîsi*; hd. *paradies*; eng. *paradise*; ndl. *paradijs.* Van lat.-gri. *paradîsus*, dat uit het Perzisch afkomstig is.

1) *Lusthof*; bepaaldelijk — *a*) *Het aardsche paradijs, de verblijfplaats van het eerste menschenpaar volgens de bijbelsche voorstelling, de hof van Eden.* Vgl. De Vooys, *Mnl. leg.* bl. 301. *Voc. Cop.* paradijs, paradysus. Kil. 853 paradijs, paradisus, hortus voluptatis, campi Elysii. Plant. paradijs, lusthof, *paradis, jardin de plaisance.* ‖ Dye slang inden paradise, *Teuth.*[2] 35 op bekenninge. Menich sonder die totter hellen waren ghewent overmits der groter misdaet die Adam . . . hadde ghewrocht int paradijs, Hild. 174, 35. Arbores Eden dat sijn boome daer wi ghelijc enen droome of spreken connen . . ., want si sijn int paradijs gheset, want Eden . . . es in Hebreusche dat paradijs, *Nat. Bl.* VIII, 59. Vanden paradise, *Barth.* 515*a vlgg.* Dese godlike stede ist paradijs goods ende is gheplant in eden, . . . ende het is een scappreel alre scoonheiden, der bliscappen ende der vrolicheit, 516*a*. Dat paradijs dat gedeilt is in vier ryviren, *ald. b.* Een palmrijs uten paradyse, *Sev. Blisc.* 364; ook 1348. Sed, sinen sone, sprac hi (*Adam*) an . . .: lieve kint, gaet... toten inghel Cherubinne, ghi selten vinden vore tparadijs, *V. d. Houte* 50. Die claerheit die uten paradise quam, 96. Den inghel Cherubinne vore tparadijs met enen swerde, 106; ook 121; 135. Hoe God Adame maecte ende vanden eerdtschen paradyse, *Lsp.* I, 21 *Opschr.* Dit paradijs . . . es recht int ooste ghestaen ende es so schoone, dat gheen man te vullen gheprisen en can, *ald.* vs. 23; ook 22; 56; 62; 63; Hild. 165, 83. Desen paradyse gheliken wij Jhesus . . ., diet paradijs es van weelden ende wien (*var.* in wien) altoos heelden (*var.* helden, *aanwezig waren*) alle ghenoechlicheden ende volmaecte blijscap mede, *Lsp.* I, 21, 81 (vgl. *O. H. W.* 2: „du bist, Jhesu . . ., paradijs van weelden al, want die vader alretiere vrucht, goet, soete ende diere, in di plante sonder ghetal). *Van den aertschen paradyse der weelden.* Dat paradijs der weelden dat God plantede van beghin . . . is die alreghenoechlicste aertsche stede die onder den hemel is, *Eng. hss.* 1, 114. Want hi (*Alexander*) hem al nu beroemt dat hi sal winnen dat paradijs, *Bloeml.* 1, 162, 192. Dattu uten paradise Adame dreves int drove dal, *ald.* 204; ook 2, 60, 412; 178, 48; 3, 154, 24 (ghi (*Maria*) sijt een suver bloeme, een rose des paradijs). Doe si in die camere quamen, dochtet hen een paradijs, *Parth.* 8092. — *b*) *Het hemelsche paradijs, de hemel.* ‖ (Hi) bat Gode . . . dat hi sijn siele te paradise (*hier en elders, als bij een plaatsnaam, gebruikt zonder lidwoord*; *vgl.* hemelrike, erderike (*niet* erde), heidenesse, kerstijnheit) gheweghe ende ghewise, *Bloeml.* 1, 48, 26. Dat hi sijn siele ten paradise ghelede, 1, 50, 100. Dat wi verdienden dat paradijs! 2, 28, 188. God voirdene (*Henoch*) oever in den paradise der weeldicheit, *Haagsche Bijbel* 1, 12*b*. Die heidine hadden gemaect daer een diere werc van stenen zwaer ghelijc alst ware een paradijs, *Sp.* III[2], 47, 47 (lat. *quia post obitum illic se tanquam in paradiso mansuros esse crederent*). Wat waenstu datti soude vromen dattu di versloeges? waenstu dan comen int gebloeide velt int paradijs? neen du niet, *Flor.* 1248. Sint dat dat was, ne was nooyt man, no Moeyses no Abraham, die binnen den paradyse quam; noch steet die porte . . . van paradyse . . . besloten, *L. o. H.* 139. Die goede foriers die de herberghe des paradijs beslaen (*in gereedheid brengen*) sijn dye almissen, *Con. Som.* 158*a*. Dat hem (*den mensch*) wesen moet die spise (*van het sacrament*) bestuer ende voetsel ten paradise, *Sp. d. Sonden* 5155. Du salt heden desen daghe met mi sijn int paradijs, *L. o. H.* 3250 (*Jezus tot den moordenaar aan het kruis*). Soo wie mire moeder doet ere, hi sal int paradijs sijn here, 3611. Peins om die bliscap van paradise, *Bouc v. Sed.* 151. — God (Jhesus) van paradise (paradijs), *God van den hemel*, hetzelfde als God van hemelrike. ‖ God van paradijs moeten bescermen van ongevalle, *Ferg.* 2826. Al die vroedscap die men can . . . comt van Gode

van paradise, *Bouc v. Sed.* 19. Die ghenaden Gods van paredyse, *Perch.-fr.* II, 316. In meneger wijs rampenerden se (*de Joden*) Gode van paradijs (*Christus*), *L. o. H.* 3093. In derre manieren . . . rampenerde hi (*de moordenaar aan het kruis*) Jhesum van paradijs, 3099. In derre wijs so groettese (*Maria*) haer kint van paradijs, 3275. Jhesus van paradijs, 3614; ook 4814. Jhesus onse here van paradijs, 4740. Biddende God onse here van paradyse dat hise te lande ghewise, *Limb.* I, 434. Deus, edel God vanden paradyse (*l.* van paradyse; *zie boven over de weglating van het lidwoord, die hier ook om het metrum gewenscht is*), gheeft gracie van Molhem Gielise, *Rincl.* 1. — *c*) Eene enkele maal wordt paradijs toegepast op een persoon. Zie boven bij *a*) twee plaatsen, waar Jhesus genoemd wordt een „paradijs vol weelden", *de bronwel der hoogste zaligheid*, en vgl. *Parth.* 6655: „dore Meliors wille, die gevet mi u (*l.* i?) paradijs". In het Mhd. wordt *paradis* gebezigd van eene geliefde (Lexer). — In de processie zullen gaen thelich Bloedt tsinte Maertins, tparadis (*benaming eener geestelijke broederschap?*) tsinte Peters, de gilde van der Nood Gods tsinte Maertins, *Anal. Ypr.* 95 (*a.* 1436).

2) *Voorhof of voorplein eener kerk.* Hetzelfde als paravijs (parvijs, paervijs); zie ald.; fra. *parvis*, dat afkomt van mlat. *paradisum* in de bet. *besloten plaats.* Zie boven bij 1) *Sp.* III², 47, 47, en vgl. Duc. op paradisus: „atrium porticibus circumdatum ante aedes sacras", in welke bet. ook aldaar *paravisus*, *parvisius* en *pervisus* voorkomen. Zoo ook mnd. *paradis* (Lübben 3, 302). ‖ Van den bloemen die in der kerken paradijs wassen, *Hoogl.* c. 169 *Opschr.* Dander boom die nardus heet inden paradise ooc steet, *ald.* vs. 19. Int paradijs vintmen ooc staen ene blome, heet sofferaen, vs. 39; ook 53; 37. Noch sijn inden paradise II bomen van groten prise, dats mirrenboom ende aloë, c. 170, vs. 1. — Ook in eene ruimere beteekenis, *uitstek*, *uitbouwsel*, *balkon.* Verklw. paradisekijn. ‖ Vandat hy ghemaect heift boven in de groote zale, te wetene ant paradisekin daer de menestruelen (*muzikanten*) up staen . . ., een duere omme daer in te commene in den wentelsteeghere, *Invent. v. Br.* 6, 483. — In een soortgelijken zin is *paradis* nog heden in 't Fransch bekend; wellicht is daarvan ook afkomstig de benaming fra. *paradis* (zndl. *paradijs*) voor *de bovenste rij zitplaatsen in een schouwburg*, *engelenbak* (waarschijnlijk comisch gevormd naar het voorbeeld van *paradis*), en zit hierin niet de voorstelling „eene plaats dicht bij den hemel".

PARADIJSCH, bnw. Hd. *paradiesisch. Als van het aardsche of hemelsche paradijs*, *paradijsachtig*, *paradijs-*, *bovenaardsch*, *hemelsch.* ‖ (God) stopde weder hare wonde met paradijscher medicinen, so dat van commere ende pinen . . . die maget weder al genas, *Lutg.* II, 7210. (God) motet u vergelden al ende ewelike hir over geven met hem dat paradijsche leven, 9688. (*In den hemel*) daer . . . u die schat sal sijn onssloten van al din paradijschen goede, III, 2490. Hier begint den paradijsscen Souter der glorioser hemelscer coninginne ende moeder Gods Maria, *Eng. hss.* 2, 230.

PARADIJSCORN, znw. o. Mnd. *paradiskorn.* Benaming van eene in de middeleeuwen bekende specerij. Zie Dodon. 1448*a*. — Ook paradijsgrein (Kil. 853: „cardamomum") en greinparadijs (*Hans. Recess.* 3, 175) geheeten, d. i. *kardamom.*

PARAGE, znw. vr. (o.?). Mhd. *parage.* Van fra. *parage* (mlat. *paragium*), d. i. *afkomst*, *geboorte*; ook *verwantschap.* De oorsprong is onbekend. Dezelfde bet. heeft fra. *parentage.* ‖ Van riken lieden ende vromen was har parage algader comen, *Lev. v. Lutg.* II, 7405. — Enes parage rekenen, hetzelfde als sine sibbe tellen, *zijn graad van verwantschap met iemand uitrekenen* (vgl. SIBBE en *Rein.* I, 2097); ook *iemands doopceel lichten.* ‖ Si souden gerekent hebben daer hare parage alle beide, maer dat sijt lieten dore hovescheide, *Cass.* 1774 (*vgl. de aant. ald.*).

PARAGRAFE (-GRAPHE; -GRAEF, -GRAF), znw. m. en o. Mhd. *paragraf*, m. Van ofra. fra. *paragraphe*; lat. gri. *paragraphus*, ndl. *paragraaf. Voc. Cop.* een paragraf, paragraphus. Zie de omschrijving der beide beteekenissen van het woord in het Mnl. (dezelfde als heden ten dage) in de eerstvolgende plaats. ‖ Een paragraef es een teeken dat men in gescrifte maect, omdat deene sentencie of clausele van der andere ondersceedt werde. Ende selken tijt de sentencie of de clausele die daer ondersceden es heet men een paragraef, *Hs. IIde Part.* 211*b*. Int paragraef, *ald.* Alle die hooftletteren ende paragraphen ende die onderscheydenheyt vander text, *Hs. Acq.* 1*c*.

PARACLIJT, znw. m. Van lat.-gri. *paraclētus* (*paraclytus*), fra. *paraclet.* Eig. *trooster* (*L. v. J.* c. 217); in het N. Test. benaming van den *Heiligen Geest* (*Joh.* 14, 16; 26; 16, 7). ‖ Het dolen nu de menechste in schine van heilegher begherten ende nemen wel haren paraclijt van enen wel nederen trooste, mochte hi hen werden, Hadew. *Proza* 22. Alse van . . . vele menschen die hem met gratiën bejagen, ende es hem paraclijt genoech, 184. Mer lieve, ghewondi volcomenen paraclijt, ghine verloortene nemmermer ure noch en ghemisset siere bande, 185 (kantteekening *datum spiritus*).

PARAMENT (PAREMENT, PAERMENT, PARMENT), znw. o. Mhd. *paramënt* (in de bet. „kerksieraden"). Van mlat. *paramentum*, ofra. *parament*, fra. *parement*, eene afleiding van mlat. *parare*, versieren (Duc.² 5, 161). *Sieraad*, *versiersel*, bepaaldelijk bestemd voor het lichaam; in het bijzonder gezegd van de kleeding, *een sierlijk kleedingstuk*, *staatsiekleed*: ook in het enkv., als verzamelnaam, *tooi*, *opsmuk*, *kleedij.* Vgl. PARMENTIER. Van parament komt ndl. *parmantig* (vgl. PARMANT), d. i. *hoovaardig*, *trotsch op zijn mooie kleeren.* ‖ Hine spaerde groot no clene, mantel, roc no bouc (*l.* brouc) negene, noch des outaers parement, addijs macht, hine deelet omtrent omdat hi mochte vuldoen daer mede tambocht der ontfaermichhede, *Franc.* 4291. De jonckere behoort te draghene tsweert van parament (*het staatsiezwaard*) voor den prince in alle eerbare incomen, Matth. *Anal.* 1, 290. Die coninginne . . . die festeerde met haren vrouwen, daermen wonder af mochte scouwen van edelen vrouwen ende van sconen, van hobanden ende van cronen, van paremente menegertiere, *Sp.* III⁵, 50, 46. — (Doe) deedsy aen een parament, dat hare was van Indiën ghesent, dat was ghevodert met ermeline, *Troyen* 286 (*var.* parement). Deus, hoe mocht men dair sien springhen orssen met wapenen overtoghen, daer die heren wel vermoghen op saten in haer diere paramenten, *Grimb.* II, 5705. Als ic mijn dier paerment hebbe an, die mi mijn rijcheit heeft ghegheven, met knape achter mi te gane, dan soo leidic een heren leven, *OVl. Ged.* 3, 147, 17. Sierse (*den zwarten schoorsteen*) met sidinen cledren wale ende parert wel altemale, siene sels te scoonre wesen niet diese onder parment (*var.* zonder die parure) wel siet, *Rose* 8445. Ten derden daghe heeft si (*Esther*) anghedaen haer

parament ende es gheghaen . . . daer Assuerus selve doe sat, *Rijmb.* 18209 (*varr.* parement, parrement; sierheit; *var. K.* paruren). Die die liefste (*de dierbaarste van den overleden man*) wert bekent, doen an haer beste parement . . . ende bernet mettem inden brant, *Sp.* I[1], 37, 9; ook 49, 21. U te leerne vort van parmente . . . van cledren ende van andren saken, daer gi u mocht met behagel maken, *Rose* 12059 (*var.* pareringhe).

PARANT, znw. m. Van ofra. fra. *parant. Hij die tooit of versiert*, ook *hij die zich zelf tooit of versiert.* — Den parant maken, *zich als een fat of modepop aanstellen.* ‖ Si willen wesen so faeliant, die dus maken den parant, *Vierde Mart.* 16. — Parant zal wel niet op te vatten zijn in de bet. *vertooning*: eerder zou er dan staan parant maken dan den parant maken.

Aanm. — *Wap. M.* III, 364 *var.* is parant eene verkeerde lezing: de tekst heeft de ware lezing, nl. brant.

PARAS, znw. o. (?). Het woord moet aan het Ofra. ontleend zijn, doch een woord van dezen vorm is aldaar niet gevonden. De beteekenis staat niet vast. Misschien beduidt het *een muur*, en is het verwant met ofra. *paray*, *paroi*, lat. *parietem*; misschien ook *eene kast*, van lat. *parare*, gereedmaken (?). ‖ Alle de coke . . . vloon schiere op een paras, ende riepen, o wi o las! . . . in de cokene es gegaen die duvel barlike (*de beer Wisselau*), *Vad. Mus.* 2, 277, 431.

PARASCEVE (-sceue), znw. vr. Van lat.-gri. *parasceve* (Duc.[2] 5, 162). Eig. *voorbereiding.* Benaming van den *goeden Vrijdag.* Zie Duc. t. a. p. en Grotefend, *Zeitrechn.* 150. ‖ Des anders dags na din vridach din die yooden heeten parasceuen, *L. v. J.* c. 233.

PARAVIJS (parvijs, paervijs), znw. o. Van ofra. *paravis*, fra. *parvis.* Zie over den oorsprong bij paradijs, 2). *Voorhof van eene kerk of tempel*; ook *voorportaal. Voc. Cop.* een parvijs, porticus. Kil. parvijs, pronaum; vestibulum templi, limen sacrum. ‖ Der coninge paravijs, daer mense in begravet, *Haagsche Bijbel* 1, 250*a* (*Hist. Schol.* op *Daniel* 8). Een portael dat men oic heten mach parvijs, 197*c*. Paranis (*l.* Paravis) ende andere mure (*van den tempel te Jeruzalem*) soudicse nadie scrifture al besceden. . ., in quaems niet af so lichte, *Sp.* I[2], 26, 67 (*var. B.* paveisel ende muere; *var. L.* parament (?); met paravis wordt ongetwijfeld hetzelfde bedoeld als hetgeen *Rijmb.* 11519 tporticus wordt genoemd). Als die coster niet wel en wiste wie die mensche was, doe sprac dat beelde: die mensche die daer sit int paernijs (*l.* paervijs, *zooals er misschien ook in het hs. staat*), die ist die ic meyne, *Hs. A.* 2. In din tiden so was te Jherusalem ene piscine die hadde vif parvise; in din parvisen so plach ghedwas te ligghene ene grote meneghe van siken lieden, *L. v. J.* c. 116. Jhesus wandelde in den temple in Salomoens parvijs, c. 182. Si selen eten die broode die in den corf sijn in dat parvijs des tabernakels des getuuchs, Ruusb. 1, 263 (lat. vert. *in vestibulo tabernaculi testimonii*). Ten lesten ghinc hi sitten voor een kerckdoren in een provijs (*l.* parvijs), daer die liede ter kerken wert door ghinghen, *Marialeg.* 2, 179.

PARASIJS (*R. v. Brielle*[2] 72, 14). Zie parisijs.

PARCEEL (parcheel, partseel, perceel, percheel, perzeel), znw. o. Mnd. *parcêl.* Met veranderd geslacht van fra. *parcelle* (mlat. *particella*, it. *particella*), vanwaar ook eng. *parcel*, ndl. *perceel.* — 1) *Een meer of minder groot gedeelte van iets, een deeltje.* Kil. perceel, particula. Plant. parceel, *parcelle*; met parceelen, *par parcelles*, particulatim, carptim. ‖ Dat die mensche die mesdaden sine . . . int ende van sinen levene algader sal moeten bringhen ten ordeele ende niet onsteken (*achterhouden*) eenighe percheele, *Amand* I, 1193. (Doe) worden die landen . . . toehoorende den Grimberchheeren, bi menichte . . . van ooriën hier ende daer, ghedeilt, alsoo dat daer een was die tot sinen parcheele half die heerlicheit viel te deele van Mechelen, *Brab. Y.* V, 2440. Die terlinc, die ghelt doet deelen na zijn bewisen (*volgens zijn uitwijzen*, *aanwijzing*; *Proza*: nae sinen wtwisen) bi parchelen, ende ghevet hem wien et niet betaemt, *Sp. d. Sonden* 5855. — Vooral van landerijen, zooals nog heden. ‖ Alsoo sulke landen als W . . . . aftergelaten heeft, ... leggen gemeen onverscheyden ende gemengeder aerde, dat elcx zijn deel, soo als elcx daerin bestorven is, an elck stuck behouden sel sonder te splitten of die een den anderen an perchelen of stucke bysonder te bewysen, *R. v. Leiden* 240, 280. J. houd in lene van minen vors. here iii ℔ paris. sjaers . . ., heffende in Boesinghe ende inden Briel up diversche parchelen van lande, *Ann. Em.* 19, 278 (± *a.* 1390). v. linen lands . . ., ligghende in vele percelen omme xxii s. par. sjaers, *ald.* 296; zoo nog eens *ald.* G. verliede van alle deze perceelen van den landen voirscr. haer al voldaen ende wel betaelt te wesen den lesten penning mitten eersten, *Zijlkl.* 208 (*a.* 1477). Vgl. geparceelt, d. i. *afgedeeld*, *in hoofdstukken verdeeld.* — Verklw. parceelkijn (perceelkijn). ‖ Dat hij ende sijnen erven ghevrijt souden wesen vanden grontheer ende gheen molestacie souden lijden dat alsulcken perceelkijn van sijn landt . . . vervreemt ende overghegeven waer ende vant parcheel landt verscheyden, Gonnet, *Vier Paroch.* (*Hazersw.*) 271 (*a.* 1540).

2) Ook in enkele meer of minder afwijkende beteekenissen. — *a*) *Een voorwerp*, *een stuk*, *een artikel*, b.v. *een handelsartikel*; in het mv. *goederen*, *voorwerpen*, *artikelen*, *stuks*, als verzamelnaam van verschillende bij elkaar gevoegde voorwerpen. ‖ Dat hi van A. voirtijts ontfangen heeft deze perzelen van gueden hiernae gescreven: . . . . vive kandelers, twee becken, twee hantvaten enz. enz.; des sijn alle deze perzelen . . . geschat bi scepenen voor sestien gouden nobelen, *O. R. v. Dordr.* 2, 39, 52 (*a.* 1421). Item aen cleyne perceelen diemen bysonders nyet gescriven en kan, gerekent voir twee schilde, 2, 86 (*a.* 1441). Wat zy (*kooplieden*) van alle percheelen van gueden ende van elke percheele (*mv. van* elc percheel) bysonder sculdich zijn, comende van der zee, *Rek. v. Amst.* 130, 3. Wat perceelen sy (*zeekapiteins*) in hebben ende wye die toebehooren, 133, 7. Alle percelen van gueden, comanscappen ende scepen, die . . . uuter zee gecomen . . . zijn, 134, 202. Van desen vorn. partselen ghegheven ten scepe te crudene iii gr., *Rek. v. Middelb.* 58 (*a.* 1364). Alle dese vorn. parcelen die mij J. ende C. als kercmeisters in der tijt gelevert hebben, Gonnet, *Vier Paroch.* (*Hazersw.*) 264 (*a.* 1531). — Ook in de bet. *onderdeel*, *bijzonder punt.* ‖ Den welken leene toebehoren de partseele hierna volgende: 1. dat hi es wettelic voght in de vooghedie van den heerscepe van Everghem . . ., 2. enz., *Gendsch Chtb.* 22 (*a.* 1361). — *b*) In het mv. ook gezegd van een persoon. Ook in het Ndl. wordt *perceel* nu en dan zoo gebruikt, doch in een minachtenden zin, b.v. „een vreemd *perceel*, een raar *perceel*". Misschien evenwel is hier *voorwerp* (zie bij *a*) de eigenlijke beteekenis. ‖ Aldus

eist wonder dat soe nit ne brac, mine herte, eric sprac, die daer vul es van jouwen perceelen (= van uwen stucken, *d. i.* van u), *Madelg.-fr.* 79, 151. — *c*) *Een onderwerp, eene quaestie.* Het woord is hier op het gebied van den geest overgedragen, evenals ndl. *stuk* in „tooneelstuk". ‖ Ic wil di vraghen een ruut perceel (*een naar onderwerp, een treurige kwestie*): oftu dootwonden hads een groot deel, daer de minste of stervelic ware, soutstu der doot yet zijn in vare? *OVl. Lied. e. G.* 494, 113.

PARCEELKIJN. Zie bij het vorig Art.

PARCELEN (PARCEELEN, PARSEELEN), zw. ww. trans. Eng. *to parcel*; hd. *parzellieren*. Van parceel; z. ald. *In „parcelen" of deelen verdeelen, splitsen.* ‖ Al is dat erdsche goet geparseelt, tijt is al omme effene gedeelt, *Sp. d. Sonden* 3983. Vgl. GEPARCEELT.

PARCHEMEIN (PERCHEMEIN), znw. o. Van fra. *parchemin, perchemin*; vgl. eng. *parchemin* en vla. *parkemijn* (De Bo 828; Schuermans 234 *a*). *Perkament.* Zie PARGAMENT, dat rechtstreeks uit het Latijn is overgenomen. ‖ De clercken van officiën brenghen overe ten cantoire de costen van elcker officie in geschrifte . . . in een rolle van percheineyne voor elcken dach, Matth. *Anal.* 1, 253, 16.

PARCHONNERE. Zie PARSONNERE.

PARDEC. Zie PARDIKE.

PARDEKIJN. Zie PERDEKIJN.

PARDELOOS. Zie PERDELOOS.

PARDIEU (PAERDIEU), de aan fra. *par Dieu* ontleende bevestigingsformule, *Merl.* 4237; eng. *pardy.*

PARDIKE (PARDEKE, PARDICKE), znw. m., vr. of o. Benaming van eene of meer geneeskrachtige planten. Waarschijnlijk hetzelfde als ndl. *partijke* of *wilde kattestaart.* Vgl. Dodon. 117*a*. Kil. partijcke, lysimachia, salicaria, j. wederick (vgl. Dodon. t. a. p. „bastaert wederick met purpure bloemen, partijcke ghenoemt"). ‖ Jeghen drope neemt de wortel van rooden pardeken ende . . . van huemste, *Hs. Serr.* 14, bl. 60. Tsop van griseconten ende van der rooden pardeken, *ald.* 40. — Neemt die bladeren ende wortel van suer peerdick ende geheel gerste, *Receptenb.*[2] 16 (hetzelfde als Kil.'s perdick j. leckblaederen?) — Waarschijnlijk werd de gele verfstof uit wederik verkregen gebruikt om goud te vervalschen. Daarop doelen wel de volgende plaatsen. ‖ Dat niement en gheoorloft te legghene eenich partijt (*l.* partijc) by sinnen goude ende ghenerande werck up de boete III ℔ telcker waerf dat men bevonde, *Ann. Em.* 18, 23 (± *a.* 1500). Dat gheen scilders en zullen vergulden eenich partijt (*l.* partyc) of leggher (?), zy en waere ghecoloreert, 18, 419 (*a.* 1541; *het is twijfelachtig of voor deze plaats de bovengenoemde verklaring wel geldt*). Waerdeure oock de poorters . . . dickmael . . . bedroghen worden, midts hemlieden ghelevert wordt partijck voor gaut, 18, 423 (*a.* 1575). Vgl. Oudem. 5, 566 en de daar aangeh. bl. uit C. A. J. A. Oudem., *Flora v. Ndl.* 2, 385; Dodon. 114 *vlg.* — Eene andere plant is wel bedoeld in *Voc. Cop.* met pardicke, eruus (ervus?), lata herba quam equi libenter comedunt. Eene plant met dezen lat. naam wordt bij Dodon. en in *Herb.* niet gevonden. De woordenboekschrijver schijnt den mnl. naam, en wel te onrechte, in verband te brengen met pert (part, pard), paard. — De naam van een dezer planten leeft voort in den geslachtsnaam *Perdijk.*

PARDOEN (PAERDOEN, PERDOEN, PARDON), znw. o. Van ofra. fra. *pardon*, eene afleiding van *pardonner*, mlat. *perdonare*, d. i. *wegschenken*, vooral „zijn rechtmatigen toorn over hetgeen iemand jegens ons heeft misdreven". Vgl. VERGEVEN, dat onze hedendaagsche beteekenis heeft aangenomen door ellips van „sinen evelen moet *of* torenmoet *of* ande". Het mnl. woord voor „pardoen" is aflaet; z. ald.

1) *Vergeving, vergiffenis van zonden.* Kil. 853: pardon, venia, remissio, gratia, indulgentia, venia errati. — *a*) Door God. ‖ Wilstu deelen an Gods paerdoene, so moetstu di hiermede (*nl.* met vierne, met vastene, met oroysoene) laden, Praet 4832. Als David inden sonden vel, hy bekende sijn misdade, hi riep an God, hi bat ghenade soo langhe dat hi creech perdoen, Hild. 95, 26. Vader, seit hi, ghef hem pardoen, sine weten niet wat si mesdoen, *Rijmb.* 26435. Alse (*alzoo*) geve mi God pardoen! *Ren.* 1306; 1076. — *b*) *Kwijtschelding van kerkelijke straffen, door de kerkelijke overheid den zondaren na de vergeving hunner zonden verleend.* Vgl. Moll, *Kerkgesch.* 2[4], 184 vlgg. en AFLAET, 2, *b*), alsmede De Bo 828 op pardoen (alwaar ook o. a. *pardoenkerk*, „eene kerk waar pardoen of aflaat te verdienen is"). — Van hoogere en lagere geestelijken. Vooral werd òf door den paus òf ook door de bisschoppen der dioecese „pardoen" verleend aan hen die ter gelegenheid van het jaarfeest der wijding zich begaven naar deze of gene kerk. Een zoodanige feestdag zelf kreeg in het Ofra. den naam *pardon*; zoo sprak men van „le dymenche devant le *Pardon* de S. Romain de Rouen". Ook in de jubeljaren, oorspronkelijk de eeuwjaren (ingesteld door Bonifacius VIII), later ook de halve-eeuwjaren (Clemens VI) werd er door de pausen „pardoen" gegeven op groote schaal, en in navolging van Rome ook in verschillende bisschopssteden en kloosters; zie voor nadere bijzonderheden Grotefend, *Zeitrechn.* 102 op jubeljahr, en vgl. Duc. op perdonum maximum („jubilaeus seu plenaria peccatorum indulgentia a Summo Pontifice concessa, nostris etiam *le grant pardon*"), pardonantia en venia. ‖ Z. ysent in allen steden van Vlaenderen omme te openbaerne de grote graciën die ons here den paues ghegheven heeft ende om tgrote pardoen van ons Heeren bloede, *Invent. van Br.* 1, 303. Van XXXIX transcriften van den pardoene die Z. voerde in allen den steden, 1, 303. Dit jaer van graciën gaen vercrighen de pardoenen ende vulle indulgentie jubilee ende aflaet wesende te Roome, 6, 462; zoo nog eens *ald.* Hoe Amand verhiesch die pardoene ende hoe hi herte hadde te Roome te gane int jaer van graciën, *Amand* I, 1454 *Opschr.* Hute deser heligher (*door Christus tot Petrus gesproken*) woorden cracht so hadde Sente Pieter de macht (*om de zonden te vergeven*) . . . ende alle die paeuse (*l.* dien paeusen) . . . es van hem die selve macht bleven; nu hebben si som gracie ghegheven . . ., so dat si aflate ende paerdoene mede hebben ghelaten te menigher stede, *Amand* I, 1468. Die paerdoene ne sijn niet cleene, wie datter ten salighen tide mach comen als die jaerscare es ghenomen, 1483. Drie zielen machiere quite halen ende daertoe alle sonden betalen, die meinsche ter weerelt doen mochte, updat hi . . . gaen mochte ende visenteren . . . Sente Pieters ende Sente Pouwels stede . . . ende te velen anderen daer men mach scouwen paerdoene die sijn alle ghenoemt, 1486 (*vgl. ald.* 1503: die somme van den aflaten die ons de helighe paeus heeft ghelaten ende gheordineert te (h)ondert jaren). Dat lettel yement so langhe leeft . . . die dese pardoene (*in de eeuwjaren*) soude moghen behalen, ende daeromme . . . hebben sijt te L jaren gheset, 1508; ook 1522; 1564 (alle die pardoene ende aflate). Doe was daer (*te Rome bij de ontvangst*

der kruisreliquieën) pardoen opheven; Celestinus hevet ghegheven pardoene Seghelijn te lone, also vele als aen die crone doorne waren; doe waren ghetelt twee ende seventich doorne daer, ende also menich hondert jaer gaf die paues Seghelijn . . . pardoens ende noch haddijs mere na sijn lijf, *Segh.* 7481. So voer sijn siele ter Gods glorie ende had pardoen sonder ghetal, 7492. Dus waren daer pardoen (*varr.* pardoenen) gheset, daermen mede starct Gods wet, 7495. Si seit hem toe dattet sijn heilige reliquiën ende warachtige perdoenen, *Pelgrimage* 93*b*. Te Parijs daer machmen halen al noch paerdoen daer hi (*Maurus*) leghet ende daer menne te eerne pleghet, *Sp.* III[6], 54, 98. Dat nyemant bidden en sal voir den anderen . . . noch in der kercken noch voir der kercken mit schalen . . . sonder der kercken (*voor de kerk*), den heiligen gheest, den gasthuyse, den ziecken, den huyssitten, sinte Mairtijns pardoen (*voor hen die aflaat gaan halen in de kapel van St.-Maarten*) . . . . ende den vier biddenden oorden, *R. v. Brielle*[2] 137, 19. Wie in Gods dienst niet en es traghe, dat hi gheerne ter keerken gaet oft ten pardoene (*naar de plaats waar „pardoene geset sijn", waaraan „pardoene" verbonden zijn*) om aflaet, oft den aermen deelt sijn goet . . . ., hi meester (*d. i.* meerster) altoos in graciën mede, *Amand* II, 142. Van den pardoene dat tAken es xv daghen lanc, beghinnende up der vII ghebroederen dach, x[ste] dach in hoymaent, alle vII jaren, *Belg. Mus.* 3, 408 (14*de eeuw*); *vgl. ald.* 409: „als men de voors. helichdome toocht, de voors. xv daghe lanc, so verdient men daer vIII hondert jaer ende vIII hondert carinen afflaets". Alse quam te din gescheede die sile, daer si laten soude dit lijf . . . ende loon ontfaen van allen dat si ie gedaen . . . hadde . . ., en conde si dat volle aflaet vercrigen nit noch dat pardon, dat hi plach andren lieden doen in sinen live wilen eere die paus mar (*Innocentius*), *Lev. v. Lutg.* II, 1846. (*De paus*) trooste ende vermaende . . . te vaerne te Jherusalem alle goede kerstine, ende gaf hem van al haren sonden pardoen, die de vaert van over zee souden doen, *Vl. Rijmk.* 2264. Ghi sult an hoghen aflate delen, ende an al dat pardoen . . . dat ic iu u scoen sal bejaghen over see (*door mijn bedevaart naar het Heilige Land*), *Rein.* I, 2916. Ic hebbe in minen drome gesien een calf singen messe, en kende lettren niet sesse, ende het wart cardinael te Rome . . .; het vercochte om gelt pardoen, *Boerden* IX, 74. Doen gaf men . . . den bisscop daer af sinen loon, dat hi hadde na sijn sermoen ghegeven valsch pardoen ende loos, *Bloeml.* 2, 132, 124. Hi (*de abt*) leide haer op thooft . . . die hant ende gaf haer perdoen (*absolutie*), *Beatr.* 1004. Nu toe, die haer helpen mach, ic gheve haer jaer ende dach vul pardoen ende aflaet van alre sondeliker daet, *Rein.* I, 833. Si (*geestelijken*) souden den volke wel bedieden dat wel besteit ware an hen lieden ende gheven hen paerdoen te quatte (= te vullen), Praet 2028. xIII moonke stelde hi (*Amand*) daer ende ghehalp hemlieden . . . . om (an?) groote aflate ende pardoene, *Amand* I, 3576. Hi (*de bisschop*) gaf elcken die devotelic metter processie ginghen xL daghen pardoens, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. *op* pardoen. — *c*) *Vergiffenis voor een vergrijp, een misslag, eene tekortkoming* enz. ‖ Si doen maken valsce brieve als of si quamen van sinen lieve; dies sullen si hebben goet pardoen, want sijt alle in goede doen, *Parth.* 2863. Om dat hi hem mesdadech weet, dies hem die vrouwe waer ghereet door sine scoonheit te doene raet, ende pardon van siere mesdaet, dat hise te voren hadde ghehoont, 6231. Dat u heet die coninginne, dat seldi doen, soo hebdi van uwer mesdaet perdoen, dat gi an die maget hebbet mesdaen, *Lanc.* III, 14887.

2) *De stemming van het gemoed, waaruit vergevingsgezindheid voortspruit, genade, gunst, gunstige gezindheid*, ook van God. ‖ (Si) sullen hebben groot perdoen (*bij God*), die haer werc getrouwelike daden, *Lucid.* 3293. Als ghi sijt een oud gartsoen, (soo seldi) prisen meer des wijns fautsoen dan ghi nu doet der vrouwen pardoen, *Belg. Mus.* 5, 78, 70. Ic (*hoovaardij*) name gherne van uwen (*van Sapiencia*) paerdoene, up dat wel smaecte in die kele, maer sulc paerdoen hebdi niet vele (*zulke gunstbewijzen deelt gij niet uit*), Praet 3217. Hier makic ende van minen sermoene, ic (*Gedinckenesse*) gheeft di up als in pardoene (*uit gunst?*), Jan Praet, die dit dicht begonste, dat duut vulbringhs na dijnre conste, Praet 1681. Spreken wi . . . van dien groten pardone, dat daer (*in dat gevecht*) die riddre stout ende cone selen bejagen ende winnen: daer salmen sien die gene die minnen, *Cass.* 1458 (*de bet. zal hier wel zijn* vrouwengunst, *als boven in Belg. Mus.*; *de door* Verwijs *hier aan het woord toegekende beteekenis* „steekspel, gevecht", *al is zij voor fra.* pardon *bewezen* (*zie de Aant. t. a. p. bl.* 82) *is hier de ware niet*).

3) Evenals aflaet zoo heeft ook pardoen, gelijk in het Fransch, de beteekenis *kruistocht* aangenomen. Zie de verklaring in *Vl. Rijmk.* 2264, aangehaald bij 1). ‖ Hi was met Godevaerde van Bulyoen in dat heileghe paerdoen, dat men wan over mere (*hier loopen de beide beteekenissen* vergeving van zonden *en* kruistocht *nog dooreen*), *Sp.* III[8], 89, 143 (*vgl. Cod. Dipl. U.* 6, 83, 104: in dat heilighe perdoen, daer men . . . tlant wan van Overmere).

4) Met swaer verbonden heeft pardoen de bet. *straf*, eigenlijk *eene moeilijk te verkrijgen vergiffenis* (ironische uitdrukking). ‖ Hierbi merke . . . dat die in zonden sijn in zwaren, ende in kerken hem graven doen, dat sijs ontfaen zwaer pardoen, *Sp.* III[7], 49, 25. Dit wort (*van God tot de eerste menschen*) . . . ghaet jegen den buggren, de spreken dat huwelic te ghere stonde ne mach wesen sonder zonde; dies waent, hem wert swaer perdoen: God ne hiet noyt zonde doen, *Bloeml.* 2, 58, 366 (*Rijmb.*).

Aanm. — Niet duidelijk is de bet. *Nat. Bl.* XII, 1467 vlgg.: „also doetmen stene ghenesen met worden diemer toe can lesen, dat si van der eerster mesquame die si namen van Adaeme . . . comen van eersten paerdoene ende hem die mooghentheit coomt an, die si hadden eer zonde began". Het Latijn heeft: „sic lapides preciosi consecrationis sanctificatione ad virtutum efficacias reparantur". Misschien moet men lezen: „comen *ten* eersten paerdoene" en paerdoen verklaren als „*staat van reinheid, onbevlekte staat*", welke beteekenis zich uit die van „vergeving van zonden" heeft kunnen ontwikkelen. Doch deze verklaring is gezocht; ook is het vreemd dat het woord in dezen zin alleen voorkomt gezegd van steenen, en niet ook van menschen, waarvan het toch op steenen moet zijn overgedragen. Wellicht is de oorspronkelijke lezing „te haren eersten doene".

PARDOENDACH (paerdoen-), znw. m. *Dag waarop een „pardoen" of aflaat te verkrijgen is.* ‖ De drye vryndaghen van de vastene doet men telcker reyse een sermoen ende een messe, want tzijn paerdoendaeghen, *Invent. v. Br.* Gloss. 257 op pardoen uit Weale, *Doyenn. Dixm.* 2, 329.

PARDUS (PAERDUS, PERDUS), znw. m. Van lat. *pardus*. *Pardel* (hd. *pardel*, lat.-gri. *pardalis*), *panter*. Vgl. PANTÊRE. Naast *pardus* komt in verschillende vroegere germ. tongvallen ook een meer gegermaniseerde vorm voor, nl. ohd. *pardo*; mhd. *parde*, *part*; mnd. *pard*; eng. *pard*; Kil. p a r d, *Sax. Sicamb.* pardus, pardalis. ‖ Menighe maniere van dieren, daer die lewinnen vrucht an ontfaen . . ., daer si paerduse ende lupaerde winnen ende lyoen bastaerde, *Nat. Bl.* II, 3188 (*var.* parduse); ook 3181, 3193, 3199 (pardus; *varr.* parduse); 2277 (pardus, *var.* perduse). Elpendiere ende . . . paerduse; . . . vanden paerduse ende den liebaert es ghewonnen die lupaert, *Alex.* IX, 806 (*var.* perducen).

PARE. Zie PERE.

*PARE, *Sp.* IV[2], 77, 114, verkeerde lezing voor h a r e (lat. *cilicium*); z. ald.

PAREERCLEET, znw. o. *Staatsiekleed*; in het mv. *staatsiegewaad*. ‖ Upt vors. velt . . . waren die van der wet te Brugghe met haren pareercleederen . . ., dewelcke hemlieden voughden up hare knyen als sy saghen de comste van minen . . . gheduchten heere, *Cron. v. Vlaend.* 2, 105. — Vgl. PAREREN.

PAREERSEL(E), znw. o. *Versiersel*, vooral van het lichaam; in het bijzonder *tooi*, *opschik*, *kostbare kleedij*. Kil. 853: p a r é r s e l, ornatus. ‖ De meinsche es vele edeler dan eenich pareersele oft onbehanc (*l.* ombehanc) daer menne mede verchieren mach, *Boëth.* 75*d*. Dien du int hoochste sies verheven met purpuren ghecleidt . . ., neimt bij ghepeinse tpareersele van, du zultse met kethenen sien gheladen, lustich ende oncuusch van daden, 212*c*. Dat mijn pareersel (*van hoovaardij*) . . . . al nistich (*slordig*) staet, *Vijf Maagd.* 126.

PAREIDE, PAREIE. Zie POREIE.

PAREMENT. Zie PARAMENT.

PAREN, zw. ww. trans. Het woord is uit het Mnl. niet opgeteekend, doch kan er bestaan hebben in de bet. *het gelijke of twee gelijken bijeenvoegen*, *schikken*, *passen*. Vgl. ONGEPAERT en Kil. p a e r e n, binos consociare, pariter conjungere, par pari jungere, alsmede PAREREN, 2de Art.

AANM. 1) — Over de mogelijkheid van het bestaan van een intr. p a r e n, in de bet. *aan iets of iemand gelijk* of *tegen iemand opgewassen zijn*, zie bij GEPAREN. — In de bet. *paren*, gezegd van dieren, is het woord in het Mnl. en ook bij Kil. en Plant. nog niet bekend, daarvoor gebruikt men n o t e n en g e n o t e n; z. ald. — Plant. kent behalve p a r e n, v e r p a r e n, *pairer*, *mettre pair à pair*, ook p a r i n g e, v e r p a r i n g e, doch in de trans. opvatting van „*pairement*, dispositio parium”.

AANM. 2) — Voor p a r e n, *Troyen* dl. 1, vs. 6480 *hs.* leze men p a r e r e n; zie bij het volg. Art., 1).

PAREREN, -EEREN, zw. ww. trans. Van fra. *parer*, mlat. *parare*.

1) *Klaar maken*, *gereed maken*. ‖ Men leide taflen ende men at . . .; die joncfrouwe wel gedaen sat jegen Flandrise, die de mortele (*l.* morsele) haer pareerde, *Flandr.* I, 340; ook Matth. *Anal.* 1, 263. Doe stonden op alle die magde ende parerden hare lampen, *L. v. J.* c. 201. Dan sal u die wert-wisen ene grote kemenade, ende wale ghepareert, *L. v. J.* c. 205. Steenhouwers, die die stenen pareerden ende bequaem maecten int werc te leggen, *B. v.* 1357, 153*d*. Soo leerde hy my die crude kynnen die horen daden ende mynnen; hy const paren (*l.* pareren) laxative, die nutte sijn des menschen lyve, *Troyen* dl. 1, vs. 6480 *hs.* (*in den t. te onrechte paten*).

2) *Sieren*, *versieren*, *opsieren*. Kil. 853: p a r é r e n, parare, ornare, exornare. Vooral van de kleeding, *tooien*, *opsmukken*, *uitdossen*. Meestal met den 4den nv. van den persoon, doch eene enkele maal met de kleeding zelve als object. Hetzelfde als p a l e r e n, waarmede p a r e r e n ook in varr. afwisselt (z. ald.), doch dat heeft een anderen oorsprong. ‖ Op een dach ginc si ende hare wel gereet, ende pareerde hare cleet ten besten dat si conste, *Lanc.* IV, 2040. Eene leelicke bruyt heeft veel parerens aen, Goedthals 26. Ic (*hoovaardij*) doe tornieren . . ., vrouwen pareren, zinghen, baleren, Praet 3278. Hi gaf haer VII joncfrouwen, diese pareerden ende haers plaghen, *Rijmb.* 18106. — Ook als wederk. ww. ‖ Die joncfrouwe begonste hare cleden ende pareren ende gereden herde fierlike ende scone, *Lanc.* II, 5059. Hi pareerde hem cierlike, 27714. Ic doe mi heten Ledichede; inne hebbe te doene anders niet dan mi pareren, *Rose* 564. Die erde . . . parert hare nu (*in de lente*) gereet ende gaet hare behagelike versieren; si maect van meneger manieren cleder, meer dan hondert paer, van cruden, van blomen . . ., roode, gelu, wit ende groene, 50. (Si) waren ghepareert rikelike ende porden doe uter stede, *Lanc.* IV, 6986.

AANM. — Misschien heeft er naast trans. p a r e r e n, in den zin van *gereed of klaar maken*, een intr. gestaan met de bet. *gereed of goed worden*. Zie *Hs.* Yp. 7*b*: „nemt ripe (h)ertbeyeren ende legse in wine ende laetse verrotten . . ., ende dan doetse in I linen sac ende dattter uut gaet, dat hanct ter sonnen in I fiole ende dat laet pareren”.

PAREREN, zw. ww. intr. Van p a e r. Mnd. *pareren* („de logene unde de warheit *sik* nicht *pareren* = mnl. dragen niet overeen). Vgl. mlat. *pariare*, parem facere of esse (Duc.). Misschien heeft er ook in het Ofra. een intr. *parer* bestaan naast het trans. *pairer* (vermeld door Plant. op p a r e n) en fra. *parer*, doubler (van een kaap gezegd, *omzeilen*). *Overeenkomen met*, *behooren bij*, *betrekking hebben op*. G e p a r e e r t s ij n j e g e n, *gelijk zijn aan*, *parallel loopen of overeenstemmen met*. Of heeft men op de volgende plaats het ww. als trans. op te vatten in de bet. eig. *gelijk maken*, verv. *in overeenstemming of betrekking brengen* (nl. door den Schepper)? ‖ Aldus so sijnre 12 tekenen (*in den dierenriem*) ende elc teken heeft 2 dage ende een half, luttel min of luttel meer, die welke hebben heerscapie optie leden van den mensce; ende aldus es de minsce gedeilt in 12 . . ., entie 12 sijn gepareert jegen die 12 tekenen van den firmamente . . .; gi selt weten dat Aries (*de Ram*) hevet thooft ende dansichte . . . ., Taurus (*de Stier*) heeft die stortte (*strot*) ende dien hals enz., *Hs.* Yp. 114*d*.

PAREREN, zw. ww. trans. Mhd. *parrieren*. Van ofra. *parier*, mlat. *pariare*. *Afzetten met verschillende kleuren*, *schakeeren*. G e p a r e e r t staat in beteekenis gelijk met o n d e r s n e d e n; z. ald. Hoewel dit mhd. woord door Lexer ook met „schmucken” wordt weergegeven, en het dus identisch zou kunnen zijn met p a r e r e n, 1e Art., zoo schijnt het toch, om de bijzondere beteekenis, beter er een ander woord in te zien. Men zal om haar te verklaren wel niet moeten uitgaan van *pair*, gelijk, maar van *paire*, paar, twee, anders zou ofra. *parier* veeleer „effen kleuren”, dan „verven in twee verschillende kleuren, afzetten, doen afsteken” beteekenen. ‖ Sijn tornekeel was van goude niet al geheel, maar van kelen ondersneden; gepareert van rijckelicheden van selvere ende van lasuere, *Grimb.* II, 3149 (*het wapen bij* I, 3444 *bestaat uit schuine strepen voor*

de eene helft keel en zilver, voor de andere azuur en goud).

PARERINGE, znw. vr. *Het zich „pareren" of tooien, het zich schoon en sierlijk kleeden*; ook *tooi, opschik, schoone of sierlijke kleedij*. ‖ Nu willic u leren voort van pareringhen . . . van cledren ende van andren saken, daer gi u mocht met behagel maken om tscinen tsine van hogen state, *Rose* 12059 *var.* (*l.* van u te leerne vort van parmente . . . van cledren); *vgl. ald.* 12065: „gi cont te core u pareren".

*PARESEREN, zw. ww. intr. ‖ Hu blancketten ende hu ghestrijcsele ende al dijn ydel vernuft (*vernuftig*) pareseeren ten mach hu niet met allen proffyteeren, *V Maagd.* 722 (*tot hoovaardij*). Indien het woord goed is overgeleverd, kan het komen van ofra. *paraistre*, mlat. *parescere*, eig. *verschijnen, zich vertoonen*, verv. *vertooning maken* (vgl. ofra. *aparissance*, apparence). Is dit niet zoo, dan zou men kunnen denken aan p a r e l e r e n, mhd. *pareieren*, van ofra. *pareiller*, hetzelfde als fr. *appareiller*, d. i. *gereed of klaar maken*, verv. *sieren, tooien* (van lat. *paralis* = par, vanwaar *paralitas* = paritas, aequalitas; *pareiller* is dus hetzelfde als *parer*, zie PAREEREN, 1e Art.).

PARGAMENT (PERGAMENT), znw. o. Ook PARGAMEEN (PERGAMEEN), znw. o. De oorspronkelijkste vorm van hetgeen gewoonlijk p a r c a m e n t (p e r c a m e n t) genoemd wordt; z. ald. Mlat. *pergamentum, pergamenum*; ohd. *pergamin*; mhd. *pergamënte*; hd. *pergament*; eng. *parchment*. *Teuth.* p a r g a m e n t, pargamenum; p e r g a m e n t of f r a n c i j n o n b e s c r e v e n, carta; p a r g a m e n t m e k e r, pargaminista, pargamentarius, pargamentator. De vorm p e r m e n t (*Teuth.* eyn rolle van perment, papijr off anders wair af, *rotula, rotulus*) komt overeen met ohd. *periment*; mhd. *permint, pergmint, pergmit* (en tal van andere vormen bij Lexer op p e r g a m ë n t e); mnd. *perment, permet, permint, parment*. Kil. p e r c k e m e n t, p e r g a m e n t, membrana, charta Pergamena. ‖ Papier offte pargament, *Breidenb.* 128*r*. J. vor sijn parghament II ₰, *Rek. d. Cam.* 3[1], 76. Noch twee andere missaelboecken in pergameen geschreven, Matth. *Anal.* 1, 219 (*a.* 1524). Twee brevieren winter- ende somerstuck in pergameen geschreven, 220. — Vgl. PARCHEMEIN.

PARGAMENTMAKER (-MEKER). Zie bij het vorig Art. en vgl. PARCAMENTMAKER en PARCAMENTER.

PARHERE, -HEER, znw. m. Mhd. *pharrehërre*; *pfarrherr*. Hetzelfde als hd. *pfarrer*; mhd. *pfarraere*; ohd. *pfarrâri*, waaruit *pfarrherr*, volgens Lexer „ausdeutend entstellt" is. *Pastoor, geestelijk hoofd eener parochie of van een kerspel.* Zie bij PARC en PARRIC. *Teuth.* k e r c h e r, p a r n e r (*l.* p a r h e r), k e r s p e l p a e p, pastor, plebanus. Plant. p a r h e e r o f t p r o c h i a e n, p a s t o o r, *curé de la paroisse*, curio, flamen curialis, curatus, pastor.

PARIOEN, znw. o. *Parisch marmer, marmer van Paros.* Ook gebruikt als benaming van oostersche marmersoorten. ‖ Daer toe dede bringhen doen van verren landen Salomoen maerberstene uut enen eylande, dat (*het geslacht als van* marmer) men Parioen doe ghenande, *Nat. Bl.* VII, 942 (*varr.* Parium).

PARISIJS (PARESIJS, PARASIJS), bnw. Van ofra. *parisis, paresis*, lat. *parisiensis*. *Parijsch, van Parijs, te Parijs gebruikelijk* (*Teuth.* p a r i j s, e y n s t a t, Parisius). Vooral bij benamingen van muntsoorten en rekenwaarden. Vgl. Duc. op m o n e t a, kol. 466*a* en 475*c*. Herhaaldelijk vindt men in mnl. rekeningen de afkorting *par.* Over de waarde van het Parijsche pond in verschillende tijden in verhouding tot de vlaamsche munt en die van Tours (ponden tornoys) zie *Invent. v. Br.*, *Table Analytique* 297 vlg. en Hollestelle, *Het Schild.* In 1494 stond het gelijk met 20 groten vlaamsch. Zie verscheidene voorbeelden van „pont parisis" t. a. p.; Despars 1, 338; 352. — Het was onderverdeeld als het vlaamsche pond. ‖ Dit sijn die penninghe par., *ZVl. Bijdr.* 5, 68 (*a.* 1252). I d. par., *ald.* III d. par. valet VII miten; VI d. par. valet XIIII miten, *ald.* 66. Dit sijn die scellinghe par., 70. I d. pares. valet II miten, 63. X d. ende eenen o(rt) parysise es eenen vlaemschen groten, 52. I o. par. valet I mite, 63. — Soms vindt men p a r i s i j s zonder voorafgaande muntsoort gebruikt, alsdan is de beteekenis p e n n i n c p a r i s i j s. ‖ Van LXX vaneelen, van elken sticke eenen parisijs, *Invent. v. Br.* 3, 174 (*a.* 1333; *vgl. ald.* 175: „van L vaneelen, van elken sticke enen parisis penninc"). So sal een ygelic viscoper geven van vier ben spierincx . . . een parazise ende van elken zalm een parasise, *R. v. Brielle*[2] 72, 16. By hare gokelryen doet si (*de hand*) van eenen tornoyse werden eenen parisys, *Pelgrim* 58*c* (*vgl. Pelgrimage* 89*d*: omdat si wel can maken van IIII dingen VI; *deze getallen drukken niet de verhouding uit der beide munten*; de parijsche munt was ¼ meer waard dan de tornoysche; *vgl. Invent. v. Br.*, *Table Anal.* 298 en 305). — Misschien is *parisische* te lezen voor het onverstaanbare *papyessche* in *Pass.* (1489) *S.* 100 *b*: „peter vercoft om XXX pont papyessche datmen doot slaen soude".

PARC (PAERC, PERC, PARRIC, PERRIC), znw. o., eene enkele maal ook m. en vr. Mnd. *perk*, m. en o.; mhd. *pferrich*, m.; ohd. *pferrih, pfarrih*; hd. *pferch*, m. en *park*, m.; ags. *pearroc*; eng. *park*: ndl. *park* en *perk*; mlat. *parcus, parricus*. De oorsprong van het woord staat niet vast; zie daarover de etym. wdbb. van Kluge en Franck. De oorspronkelijke beteekenis schijnt te zijn eene „omheining, omtuining of afgesloten ruimte voor bewaring van vee" (vgl. fra. *parc à moutons*, schapenschot); deze komt nog eene enkele maal in het Mnl. uit en eene herinnering er aan leeft voort in de aan fra. *parc* eigene en bij Plant. vermelde bet. „diergaarde". De bepaalde beteekenis „hof, lusthof", welke eigen is aan ndl. *park* (dat nu van *perk* in beteekenis verschilt), heeft zich waarschijnlijk, evenals bij hd. en eng. *park*, ontwikkeld onder den invloed van fra. *parc*; ook deze is reeds eene enkele maal eigen aan het mnl. woord. Misschien is mnl. p a r r i k e (p e r r i k e, p e r r e k e), dat eene enkele maal voorkomt in de bet. *parochie*, met dit woord verwant: de oorspronkelijke bet. zou geweest kunnen zijn eene „afdeeling, een bepaald of begrensd kerkelijk gebied". Vgl. mhd. hd. *pfarre*, ohd. *pfarra*; mnd. *parre* (zie Kluge op p f a r r e, die voor dit woord althans verwantschap met hd. *pferch* mogelijk acht). Een steun voor deze onderstelling geeft mnd. *parchkerke*, dat bij Lübben naast *parrekerke* (*parkerke, perkerke*) vermeld wordt (vgl. PARRIKE, PARHERE, PARREKERKE, PARREHUUS en PARREMAN), alsmede het feit, dat er ook een znw. p a r r e in de bet. van p a r c schijnt voor te komen. Zie PARRE.

1) *Omheining, omtuining*; *besloten, afgeperkte ruimte*, oorspronkelijk voor het bewaren van vee, doch gewoonlijk *iedere afgezette, omheinde of besloten ruimte die aan het algemeen gebruik wordt onttrokken*. *Gemma* 185*r*: e e n o m g h e t u y n d e s t a l i n t v e l t, locus circum clausus ut stabulum pecudum, etiam e e n p a r c k. *Teuth.* p a r c, k r e y t z, parcus, circulus;

eyn ront umbloip off krynck off parck off tzingel, gyrus. Plant. perck, *un parc, closture de hayes etc.*, septum, clausum. Kil. parck, septum, locus septus, circus, circulus (zie beneden *Sp.* III[6], 55, 61, waar paerc ter vertaling van lat. *circulus* dient), locus conclusus, clausum; perck, j. parck, septum, circus. ‖ Alle de lede (*van het woeste paard*) sijn bedwonghen metten breidele . . ., al eest starc, dat ment stille hout in een (Brill, *Stoke*, dl. 2, bl. 294) parc, Stoke IX, 727. Dat nyemant gheenrehande jucken (*planken*) nochte perriken (*houtparken* of in het algemeen *staketsels waardoor het verkeer belemmerd wordt*) hebben nochte houden en zullen opte grafte tusschen der Gaerdbrugghe ende der Regulierbrugghe, ende dattet daer altoos ruym bliven zel die weecmarcte te houden, *R. v. Utr.* 1, 190, 24. Men sel ghene parricke maken binnen der stat opte graft bi enen ponde, 1, 24, 40. Si waren recht als in een parc van den Zarrasinen *ommeghedaen* (*bij gissing aangevuld*), *Madelg.-fr.* 55, 99. Achter den stoel ende den rugghe van den prince . . . . so is de sale gesloten met enen grooten parreke al geberdert ende gesloten met bancken ende bailliën, Matth. *Anal.* 1, 242. Voor de bailli (*balie*) sijn bancken rondsomme voor den paercke, daer sitten de ridders, camerlingen enz., *ald.* 243. (*Er*) stont in die middewarde ene viercante plaetse die beide breet was ende wijt, ende daertoe was beloken dat parc met groten zwaren stenen, *Lanc.* II, 4410. Dat si vernamen enen cleinen broec . . ., dat inden middel van bosscen stoet, ende te midtwege in dat parc stont een hoge tor. . . . ende was besloten beide met grachten ende met muren, 2448. Voor thuus was ghemaect een parc, *Ann. Em.* 14, 107 (*a.* 1488). (Si) hebben de pijnbanc ende de vors. ghevanghene . . . . gheleit ende ghedreghen openbaerlic up de marct int parc, 13, 104 (*a.* 1488). Daer commende zag ic tparc (*het afgezette deel*) van der marct zeer bestaen van volcke ende tscavot twelke daer by staet ooc vol volcxs . . .; voort . . . zo nam de capitain de standaert ende gaf dien enen man omme te draghene int vors. parc, 117; ook 118; 138. Dien vinc Totyla . . . ende dedene in enen paerke staen dat hi nieuweren conste ontgaen, *Sp.* III[6], 55, 36 (lat. *ei in terra circulum designaverunt ultra quem pedem tendere non auderet*). Tfundament ende al sijn werck . . . comt hem dan (*bij den dood*) te crancken vromen: men leit hem in enen nauwen perck (*eene enge doodkist*), Hild. 130, 205. Si (*de hoenders*) ghinghen in een scone paerc, dat was beloken in ere mure, *Rein.* I, 333 (vgl. ndl. *hoenderpark*). Si ghinghen in enen parric met eenre muer ombeloken, daer binnen stont een vaste schuere daer in hoorden sess groter honden, *Proza-Rein.*[2] 12 (*Rein.* II, 362: in een perc). — Ook benaming van landerijen. Vgl. *kamp*, dat voor een afzonderlijk gelegen stuk land wordt gebruikt, en ook de bet. „legerplaats" heeft (zie beneden bij 2, *e*). ‖ Een stucke lants gelegen in den banne van Akersloot ende is geheyten den parreck, Gonnet, *Zijlkl.* 129 (*a.* 1457). Die boonacker . . ., den camp bi den mennewech, . . . Th.'s camp . . ., thaverlant . . . , dien perric, *Rek. d. Gr.* 1, 384. — In het Fransch heeft *parc* o. a. de bet. „vetweide", mnl. ossenweide.

2) Ook in verschillende meer bepaalde opvattingen. — *a*) Hetzelfde als warande. *Jachtterrein, eigen jacht.* ‖ Tdorp, thuis, den perck ende moolen ende tlant van Helmont, *Oork. v. Helmond* 12 (*a.* 1314). xv buenderen lants mit eender wildernessen daer aen gheleghen, gheheiten die perricke, groot omtrent hondert buenderen gheleghen inde prochie van Helmont, 2. Voortaen soo sal die stadt van die ingeseteuen der selver stadt houden den houtschen dijck . . . ende die pareijckstraten (*l.* parijckstraten, *de wegen door „de wildernis" of het jachtveld?*) bijnnen den ijnden inden parrijck in gueden redeliken gereeck, 208 (*a.* 1482). Wij sellen mooghen jaeghen alsoo dicke als wij willen inden perck ende inde warande ten reigeren te Helmont, 13. — *b*) Daaraan sluit zich aan de beteekenis *diergaarde* („warande der dieren", Vondel), eigen aan fra. *parc* en vermeld bij Plant. („een perck van wilde beesten, warande, *un parc à nourrir bestes sauvages, garenne*, theriotropium, vivarium, leporarium, cunicularium) en Kil. „parck, warande, roborarium, vivarium, locus septus in quo ferae vivae pascuntur, *vulgo* parcus"). Hiertoe kan men brengen de volgende plaats, waar het woord gebruikt wordt van het labyrinth, waarin de Minotaurus was besloten. ‖ Des vijften daghes . . . wort hi ten Minotauro ghevuert . . ., hi (*Theseus*) wart besloten in dat parck, *MLoop* I, 1477. — *c*) *Afgeperkte ruimte voor een spel, eene vertooning, eene uitvoering* enz. Vgl. ndl. *renperk, worstelperk*. *Voc. Cop.* een paerc, amphitheatrum. Kil. parck, arena, locus in quo pugnant gladiatores. Plant. int perck loopen, *courir au parc*, in circulo currere, stadium currere. ‖ Men speelder ooc binder zelver parcke . . . up een harpe, een lute ende een doulchamye, Despars 3, 434. — *d*) *Lusttuin, lusthof, hof*. Vgl. *park*, in het Fra., Eng., Hd. en Ndl. Plant. perck van boomen, *parc d'arbres*, arboretum. ‖ Eens droomde hem ende sach aen een velt tscoonste perc met muren omstelt . . ., ende tscoonste fruut, *Rincl.* 682 (fra. *un bel vergié*). — *e*) *Legerplaats, kamp*. Vgl. ndl. *artilleriepark* of *geschutpark* (bij Heremans *geschutperk*). ‖ Die sine riep hi (*Vespasianus*) in een parc ende hiet dat si droeghen dracht, *Rijmb.* 28582 (*de bet. kan hier ook algemeener zijn, nl.* eene afgeperkte ruimte, eene besloten plaats). So heeft die hertoge groot heyre van volck vergadert ende is ghetrocken . . . in Vrancrijcke, slaende sijn parck voor Amyens, *Exc. Cron.* 218*d*. Hiermede was dese scermutsinge gedaen ende de hertoge tooch weder in sijn parc voor Nuys, 228*b*. Altemet so trac sprincen volc (*van Karel den Stoute*) wten percke tot opten cant van Switsenlant om met hem te schermutsen, 230*d*. — *f*) *Strijdperk, krijt*, zoowel voor een tweegevecht als voor een gevecht. Plant. perck daermen inne strijdt, *parc pour camper*, agon. ‖ So bereyde hi hem totten percke eerlijck te comen (*om te kampen met Amorijs*), *Huge v. Bord. Volksb.* 11. Doe si beyde int perck waren, so wert daer dat cruys gebracht bi den heren die den campe bevolen was, *ald.* Dus duerde hi (*de tornoy*) . . . daer wel . . . tote vespertijt . . . in enen perck, *Merl.* 12730. Ic saghen (*den kamp*) liever . . . dan van tween riddren in een perc, *Rein.* II, 7070. Shertogen kempe hilt int parc, *Flandr.* V, 103. — Hi is so starc, dat hi hem dertiene in een parc doot sloech, *Segh.* 2983. Hine ontsach niet in een parc seven manne ghewapent wel, 6194; ook 8158 (*op beide plaatsen ontbreekt* in *in het hs. en de incunabelen*). Dese heren quamen int perc gemonteert op orssen sterc, *Grimb.* II, 2743. Hine achte niet een quade bone op die van Grimbergen in dat parc, I, 4624; ook II, 2167; 2203. Eenparlike . . . slouch hi up Waleweine: vijf hondert maelghen dede hi vlieghen in dat parc, *Wal.* 9925; ook 8234; *Eleg.* 386; *Lanc.* II, 17670; 38052; 34683; III, 18884;

IV, 4637; 9600. Al is een groot ende starc, een starker mach sijn int parc, die te niete doet sine starcheit, *Sp. d. S.* 14329. In striden salmen wesen starck, ic meen in deser minnen parck, daer sy twee tsamen legghen bemueyrt ende elck den anderen lieflic ruert, *MLoop* II, 2265. — Dat parc rumen, *het veld ruimen, voor iemand onderdoen.* ‖ Tvlaemsce here werd so starc dat Dornike moste (*hs.*) rumen tparc, Velth. IV, 54, 61. Desen honde menschen slachten, ende als een ander hem is te starc, so wijct hi dien ende ruumt dat parc, *Sp. d. Sonden* 14304. — Van de liefde, die bij een strijd wordt vergeleken. ‖ Uwe (*der minne*) baraet dat es te sterc hen die dienen in uwe perc, Hadew. 1, 299, 13. — Ook het lijden en sterven van Christus wordt vergeleken bij een strijd, dien hij tot redding der menschheid voeren moest tegen den duivel. ‖ Christus . . , die daelde uut des vaders scoot hier neder . . . ende daernaer vacht in een paerc den camp up den goeden vriendach, *Amand* I, 5288. Vgl. *Overzee* 209 *vlgg.*: „neemt den schilt vermelioene die Jhesus droech omtrent noene op den goeden Vridach, doe hi den camp vacht alse die coene". — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook *Segh.* 5882: „u arme staen al uutgherect int parc des cruces in dat crijt", d. i. „in het strijdperk des kruises, het strijdperk waarin het kruis staat opgericht" (vgl. boven eene plaats, waar een schavot staat opgericht in „tparc van der marct"), of „in den strijd die aan het kruis gestreden werd". Een (evenwel niet overwegend) bezwaar tegen deze verklaring is, dat „in dat crijt" geheel hetzelfde beteekent; ook heeft het hs. niet „des cruces" maar „den cruce".

3) Ook van kleinere afgeperkte of afgezette ruimten wordt parc gebruikt. — *a*) *Paneel.* Vgl. fra. *parquet.* ‖ De deuren van den almore (*kast, moeten zijn*) van fynen ghebruneerden goude. . . ., ende in deen van den vier paerken (*wordt geschilderd*) onsen Heere int hovekin (*Gethsemane*) ende in dander paerk onse Heere an de kalomme, ende int derde paerk daer men hem van den cruce doet, ende int vierde paerck daer hy verrijst, Diericx, *Mém.* 2, 258 (*a.* 1434). De stede daer af betaelende VI schell. gr. . . . van elcken parcke voornoemt, 2, 74 (*a.*1419). Geg. van die twee parcken die boven die twee dooren gemaect sijn, als sunte Maerten ende sunte Jorijs, *Rek. d. Buurk.* 191. Geg. D. van 4 parcken ende van 3 beelden voir die kerckduer te maken, 198. — In denzelfden zin parket (z. ald.) en velt („het velt daer de voors. graeven ghefigureert sullen zijn", Diericx, *Mém.* 2, 73, *a.* 1419). — *b*) *Ruit op het schaakbord,* in het Ndl. ook *veld* geheeten. Vgl. bij *a*), waar veld voorkwam in de bet. van mnl. parc, d. i. *paneel,* en boven bij 1), waar parc de bet. had van ndl. *kamp* (land). *Voc. Cop.* een parc in een scaecbert, pyrgus. ‖ Uut dat parck daer si (de „ridders" of „paarden") in staen, moghen si ten eersten springhen of gaen totten derden perc, *Gest. Rom.* c. 167. — Ook van het geheele *speelbord* wordt parc gebruikt. *Voc. Cop.* een parc, pyrgus (vgl. Diefenb. op pyrgus). ‖ Des morgens quam hi (*de dobbelaar*) weder gestreken om weder te speelne (upt dobbelbret, *vs.* 5933); doe quam die pijl . . . . up dat parc bloedich ghevallen, *Sp. d. Sonden* 5940 (*Proza-Sp. d. S.* bort).

4) *Eene bepaalde ruimte of plaats, met meer of minder duidelijk aanwezige maar niet opzettelijk aangebrachte grenzen.* ‖ Dit selve paerck of dal (daer dyamanten wassen in eene valeye) doet de keyser zonderlinghe bewaren, *Boëth.* 291*d.* — Ook *de ruimte die een strijder om zich weet open te houden en waarbinnen geen aanvaller durft komen.* Vgl. PLAETSE. ‖ Hi deetse vallen bi tween, bi drien: . . . dat parc begonste sere widen om Waleweine ende om Moriane, *Mor.* 2546. Als hem hongert, den liebaert, strect hi op deerde sinen staert: dan maect hire een wijt parc mede, *Nat. Bl.* II, 2199 (lat. *caudam per terram trahit amplo circuitu rugiensque deterret animalia nec audent transire tractum caude illius*). — Daaruit ontwikkelt zich de bet. *ruimte waarbinnen men heer en meester is, gebied.* ‖ Maer emmers behielden zy by grooter vromicheit die havene metten parcke daer zy eerst ghearriveirt ende nederghesleghen waren, *Cron. v. Vlaend.* 1, 234. (Hi) hilt justicie int Brabantsche perc al over al so sterc datmen in Brabant niet meer en sach soo vele steltghenghers (*bedelaars op krukken, landloopers*) als plach, *Brab. Y.* VII, 195. God gaf Aminadap benedictie ende heerscap om die lieve vander arken, die comen was in sinen parken, *Hoogl.* c. 205, vs. 47 (*vgl.* 39: in sijn huus wert die arke bracht). Wy sijn van der griexer percken ghebaeren (*d. i.* gheboren), *Troyen*, dl. 3, vs. 37425. In sweerels perck, *op aarde, D. War.* 1, 427, 624; 422, 467.

5) *Afdeeling, een bepaald bij eene zaak te onderscheiden gedeelte.* — Ook van de eigenaardigheden van een persoon, en van het wezen der godheid. ‖ Hi (*God*) ne es niet ghedeelt in perke . . ., maer gheheel, *Wap. M.* III, 86. — In soortgelijke beteekenissen is ndl. *park* nog heden in tongvallen bekend, b.v. in die van *perceel hout dat te gelijk verkocht wordt.* Zie *Cam. Obsc.* (15de uitg., in „'s Winters buiten"), bl. 314; 315 (ook verklw. *parrekie*); 317. Vgl. ook Boekenoogen op park, d. i. „een dijkvak ten opzichte van den onderhoudsplicht".

PARCAMENT (PERCAMENT, PERKEMENT, PERKELMENT), -MINT, znw. o. Hetzelfde als PARGAMENT en PARCHEMEIN; z. ald., alwaar ook de vormen pargameen en parment (perment) worden vermeld. Van mlat. *pergamentum* (Duc. op pergamenum), vanwaar, ook ofra. *parcamin* (mnl. (*parcamijn*), *percamijn*: *Voc. Cop.* stucke percamijns, scedula"); fra. *parchemin.* Mnd. *parkelment* (*pargement, parment*); mhd. *perchamint*; eng. *parchment*; ndl. *perkament.* Kil. perckement, pergament, membrana, charta pergamena (ook Plant.). ‖ Al ware al tlaken perkement, dat men maket nu te Ghent, inne ghescreeft niet daer an, *Rein.* I, 91. Om een boecxke van francijn ende III stuck parckaments aen onse rolle van dode broeders ende susteren in te scriven, *Jacobik.* 232 (*a.* 1467). Waer alle die werelt percament ende alle die zee enck (*inkt*) ende alle die grase pennen ende alle die menschen schrijvers, dese souden eer(st) ontbreken eer sij enz., *Marialeg.* 2, 235; ook 140. Dat hi sochte paerkement, hi . . wilde . . scriven, *Brand.* 1177. Van den rooden ende witten loesen (zie LOESCH), perkement, franchijn ende diergelijcke, *Inform.* 238. Om een crucifix, dat hi hadde doen maken up een parcament, om boven sijn outaer te setten in mijns heren zale, *Rek. d. Gr.* 3, 351 *vlg.* (*de eigenlijke bet. is hier niet duidelijk*). Hi hadde perkement ende inct ende wilde haer scriven een saluut, *Lanc.* III, 26352. J. vor sijn parkemijnt ende vor sijn papier, *Rek. d. Cam.* 3[1], 123. Daer so nam hi . . . penne, (h)int ende paerkelment ende screef met haesten den wille sijn, *Amand* II, 1517. Een cappe ghemaket van perkelmente die vol ghescreven was met sophismata, *Pass. W.* 10*a.* VI rieme pampiers, fransijn, parkement, *Invent. v. Br. Intr.* 140. Parkemint,

Troyen dl. 2, vs. 16455. — Een minder gewoon woord voor „parcament" is abortijf (aportijf, apertijf), zie een voorbeeld in *Proza-Alex.* bl. 167 en vgl. Duc. op abortivus.

PARCAMENTER (PERCAMENTER, PERKEMENTER), znw. m. Ook PERCAMENTIER en PARCAMENTMAKER (PERCAMENT-, PERCMENT-). *Perkamentmaker.* Vgl. mhd. *pergamënter* en *pergamentmacher*; mnd. *permenterer* en *permenter*; mlat. *pergamenarius* (Duc.) en *pergamenista* (Dief.), fra. *parcheminier.* ‖ R. den perkementre van fronchine XX sc., *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 180. Item had P. de perkementer van achte quateernen perkements, de inden boeken vanden oordelen . . . ghebonden sijn III ℔, *Cod. Dipl. U.* 2², 88 (*a.* 1364). S. die parkementer, *Rek. d. Buurk.* 26. — M. die perkamentier, G. de Vries, *Holl. Noorderkw.* 15 (*a.* 1311). — Geg. den percamentmaker in die Nue (*Neude*) van XV quateernen perkaments die after aen ons sancboeken staen, elck quateern voir II stuvers, *Jacobik.* 235 (*a.* 1484); *ald. ook* „van percament dair onse legger in gescreven is". Van percament den percamentmaker in den Nuede, . . . daer ons fondacy in gescreven staet, 236. Perckmentmaker, *Rek. d. Buurk.* 179. — *Teuth.* pergamentmeker, pergaminista. — Vgl. ook VELLEMAKER.

PARCAMENTIER, PARCAMENTMAKER. Zie bij PERCAMENTER.

PARKET (PERKET), znw. o. Van ofra. fra. *parquet*, verklw. van *parc*; z. ald. en vgl. hd. *parkett*; eng. *parquet*. — 1) *Afgesloten* of *afgeperkte ruimte.* Kil. parcket, vallum, agger, septum, clausum. — Spreekw. Enen in een perket bringen, *iemand brengen op eene plaats van waar hij niet kan ontvluchten*, d. i. *iemand in moeilijkheden*, *in gevaar brengen.* Vgl. ndl. „iemand in een moeilijk *parket* brengen" en Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1527. ‖ Ic ende alle die cappiteinen . . . wij sullen dairomme sterven moeten . . . ende dese rijke lude sullen quijtgaen ende . . . met ons betalen (*ons opofferen*) ende ons in dit perket bringen ende hemselven vryen, *Froissart* 1, 143. — Ook *de voor rechtspraak afgeperkte ruimte*, *parket*, *balie.* Kil. auditorium, tribunal. — Ook in de bet. *balie*, *sluitboom*, *barrière.* ‖ Van den porten ende perketten, die des daechs open gaen, die slootelen salmen des avons des (*l.* tes) naesten burgermeisters huys dragen, *Publ. Limb.* 14, 42; zoo nog eens *ald.* — 2) *Paneel.* Vgl. PARC, 3, *a*) en ndl. *parketvloer.* ‖ (*De schilders*) sullen de figuren van den graeven . . . . wercken met goeder olieverwen naer den heesch van den wercke . . ., ende de parketten van den battaelgen also sy daer ghefigureert staen de ghelicke te makene, Diericx, *Mém.* 2, 73 (*a.* 1419). Wel verstaende dat elcke battaelge ende elcke vrauwe met haren grave . . . elc gherekent es voor èénen grave besloten in sijn parket, 74.

PARLEMENT (PAERLEMENT, PARLAMENT, PARLIMENT, PERLEMENT), -MINT, znw. o. Mnd. *parle-*, *parlia-*, *parla-*, *parli-*, *perlement*; mhd. *parlamënt*; ndl. *parlement.* Van ofra. *parlement*; mlat. *parlamentum*, vanwaar ook fra. *parlement*; eng. *parliament* e. a. Eene afleiding van fra. *parler*, voor *paroler* (van *parole*, lat.-gri. *parabola*).

1) *Gepraat*, *hetgeen iemand zegt op eene eenigszins plechtige wijze*, *luid en met nadruk.* Vgl. mlat. *parlamentum* in den zin van „oratio", fra. *harangue* (Duc.² 6, 177*c*). ‖ Doe songen die Indenheren: Porus soude hem ommekeren ende sach al omtrent, ende hoorde na hare parlement, *Alex.* IX, 699 (lat. *notam exitus ad vocem*). — Ook *hetgeen iemand met klem of nadruk zegt om iemand te berispen*, *waarschuwing*, *berisping*, *standje.* ‖ Ane mi en mach helpen twent castien, scelden noch parlement; wat si mi seide bleef al verloren, *Rose* 4541. — Misschien heeft parlement ook de bet. gehad *hetgeen iemand met nadruk of klem beweert*, *ten opzichte van zijne rechten*, *krachtige aanspraken die men op iets wil doen gelden.* ‖ Dat hi (*de koning*) hem gaf bosch, mersche ende zant dat sinen graefscappe lach ghelaghe . ., visscherie ende anders renten ende quitet hem van parlementen, Stoke I, 522 (*waarschijnlijk zijn de laatste woorden de vertaling van lat.* „absque ullius impedimento"; *misschien kan men het woord hier ook weergeven door* „verzet"; *welke er ook aan eigen is Troyen* dl. 1, vs. 3777: „ic vaer *sonder parlement*", Ben. 3905: „*moll volentiers*", *en aan eigen kan zijn Wap. Rog.* 794: „die siele heeft el gheen instrument dat metter weerelt es bekent dan haren lichame; als soe moet (*van* moeden, *ondernemen?*) werlike parlement („verzet tegen de wereldlijke macht", *als het ware*, „het handelen in strijd met de eischen van het lichaam"), die werlike, diet rechte kent, gherne dies wrake name"; vgl. PARLEMENTEN, 1). — Parlement maken, *met klem of nadruk beweren.* Vgl. PARLEMENTEN, 1). ‖ Martijn, menich maect parlement ende seghet dat die minne es blent, *Wap. M.* I, 313 *var.* (*l.* menich parlement ende seghet). Want ic anders hebbe te doene dan vander Jueden sermoene te makene vele parlemente (*lange redeneeringen*), *Sp.* I², 6, 43. — Negeen parlement maken van, *geen ophef of drukte maken van*, *geen bezwaar zien in*, *het niet noodig vinden zijne stem over* (*tegen*) *iets te verheffen.* ‖ Clene mesdaet begrijpti sere; van groten maecti geen parlement (*over groote deelt gij geene berispingen uit*, *gij gaat ze met stilzwijgen voorbij*), *Rijmb.* 25522.

2) Vooral beteekent parlement: *gepraat* in den zin van *het met een ander praten*; *druk gesprek*, *luid gesprek*, *rumoerig over-en-weergepraat.* ‖ A. secht dat hij horde tparlement up d'Alle (*de hal*) alse G. commen was, *Ann. Em.* 25, 239 (*a.* 1342). — Ook *een gesprek*, *eene samenspraak*, *eene samenspreking*, *eene bespreking*, vooral van *eene kwestie of het eene of andere belangrijke onderwerp*, *een dispuut* of „*argument*" (*argumentatie*). Kil. parlement, colloquutio, colloquium, sermo, disputatio. ‖ Elkes dages so ginc hi ter cameren vanden jugemente ende horde vele parlemente, die hem bequamen harde wale, *Lanc.* III, 25731. Ooc leitdic u te perlemente in die camere van jugemente, 26303. Gaudijn quamer toe ghedronghen . . ende sciet gheent parlement; . . . ghi hebt (seiti) anders in minen wane te doene meer dan hier te stane . . . met deser sameninghe, *Parth.* 5097. Doe ward echt groot perlement om Waleweine (*er werd druk gesproken over W.*), twi hi stille lach, daer hi dus torniren sach, *Lanc.* II, 37278. Dus es dat parlement gesceden, *Lorr.* II, 3540 (men kan het woord hier ook weergeven door *vergadering*, *bijeenkomst*). Aldus was dat parlement gedaen, *Lanc.* IV, 6983. Aldus inde geen (*dat*) perlement, 8081. Nu camen die wise te samen daer si haren raet doe namen ende vonden in hare perlemente (*besprekingen*) dat van den IIII elementen . . . des menschen lechame es begonnen, *Heim.*² 871. Wat holpt dat (*l.* dat ic) u lange tale van haren perlementen make; int leste droegen si hare sake soo overeen dat (si souden) varen . . . ende peys maken, *Limb.* XII, 858. — Ook in de beteekenis *woordenwisseling*, *druk over-en-weergepraat*, met het bijdenkbeeld dat men het niet eens kan worden of min of meer vijandig tegenover elkander staat, *woordenstrijd.* Zoo ook

mnd. ‖ Die riddere sprac: wat wildi maken? hoetdu van alsulken saken, want gi bliefter ombe gescint; si hadden ginder lanch perlemint: int inde nam her Walewein dat part enz., *Lanc.* II, 39243.

3) Bepaaldelijk *een gesprek tusschen twee personen of partijen over eene zaak van groot gewicht, mondgesprek*, vooral *tot het voeren van onderhandelingen*. Vgl. fra. *parlementaire*, ndl. *parlementair*, d. i. *onderhandelaar* en Kil. „parlementeren, agere de pace, induciis vel deditionibus urbium, arcium etc." ‖ Alsemen om pays spreken sal, so quam . . . . Hanibal . . . jeghen Sypioene . . .; daer wies die fierheit ende de nijt also dat . . . dat parlement te nieute quam, *Sp.* I[5], 40, 3. Hi riet hem dat hi in parlemente den keyser heescen soude rente . . ., omme te houdene dat parlement so was van den keyser gesent een hertoghe, *Sp.* IV[1], 59, 55; ook 65. Anden oom hevet hi ghesent om vriendelijc (*vriendschappelijk*) parlement, IV[1], 52, 71. Nu hord van den hertoge Heinrike die twest jegen Ludeke met; hier werd een dach ooc af geset, so dat si quamen te perlemente, Velth. I, 28, 40. Van Coolne bisscop Ziveert nam een pietment (*l.* perlement, *Taalz.* 136) . . . jegen den hertoge , . .; daer quam die hertoge eerlike getogen ende sijn neve Robberd . . . ten perlemente, I, 45, 88 (*vgl.* Heelu 1104: die eertsbisscop Ziveert van Coolne hi vernam (= nam) een parlement, daer hi quam jeghen den hertoghe). Doen men die Roere leet, daert parlement genomen waert, Heelu 1120; ook 1114; 1119 (*herhaaldelijk wordt een dergelijk „parlement" gehouden aan eene rivier, zie beneden Alex.* I, 1238 *en Troyen* (*OVl. Ged.* 1, 12, 968); *waarom is niet duidelijk; misschien hangt de keus dezer plaats samen met de maatregelen door beide partijen te nemen in geval van verraad; hierbij behoort de overlevering dat Claudius Civilis en Cerealis een mondgesprek zouden gehouden hebben op eene in het midden afgebroken brug over den IJsel*). Eer opbrac dat parlement . . ., wert die bisscop Ziveert geselle des hertogen van Brabant, 1130. Die viande bleven optie were tote dattie hertoge daer quam ende dat men ten perlemente nam (*nl.* enen dach?), ende doe tperlement qualike sciet, en bleef daer ander viande niet, sine vloon alle wech ter vard, Velth. II, 21, 86. Dus werd dat perlement gesceden, ende elc voer daer in siere geleden (= geleiden), IV, 50, 95. Hi ende de sine reden . . . jeghen den Grieken ten paerlementen; op die rivieren (*oevers*?) van Clarenten bleven si houdene (*l.* houdende) alle stille: daer seide elc andren sinen wille, *OVl. Ged.* 1, 12, 968 (*Troyen*). Eene riviere, . . . daer waren wilen die parlemente tusscen die Grieken ende die Troyene, *Alex.* I, 1238 (*hs.* parlimente). Dus stont dese twist tusschen de lande lange, ende selcstont gaf men vrede . . ., ende selctijt hielt men parlement, want men geerne hadde gheënt dorloghe, *Grimb.* I, 2791. Alse nu was daer perlement om pays ende om vrede, alse nu gestreden te meneger stede, *Limb.* VIII, 780. Men kan op de laatste plaats de woorden ook weergeven door „nu eens werden er onderhandelingen gevoerd". — De bet. *onderhandelingen* komt ook duidelijk uit op de volgende plaatsen. ‖ (Si) scriven dit der vrouwen in rade, dat si haren wille dade, si souden den coninc houden (*ophouden, aan de praat houden*) daer met parlemente, Stoke III, 1049. (Hi) was vro dattem mochte gescien dat hi quam te parlemente (*dat hij werd toegelaten tot het voeren van onderhandelingen, tot een verdrag*), ende hi lant, goet ende rente Sente Pietren moeste geven, daer hi den paues unt hadde verdreven, *Sp.* III[8], 69, 8. Misschien is dit de bedoeling van *Voc. Cop.* „parlemint, tractatus".

4) *Eene bijeenkomst of vergadering om over eene belangrijke aangelegenheid te handelen, eene gewichtige zaak te bespreken*. Deze beteekenis, welke ook aan het mlat. en ofra. woord eigen is, is in de verschillende talen (ook mnd. en mhd.) waarin het werd overgenomen, op den voorgrond gekomen, en heeft zich ontwikkeld tot de opvatting „eene met staatsgezag of rechtsmacht bekleede vergadering" (vgl. bij 5 en 6). Zie over deze bet. Van Wijn op Heelu, bl. 132 vlg., die te recht opmerkt, dat het woord op verschillende plaatsen in beteekenis gelijk staat met ndl. *congres*; Huyd. op Stoke, dl. 2, bl. 80 en 387; dl. 3, bl. 103 en 395, en Duc.[2] 6, 175*b*: „*Parlamentum* sumitur pro solemni aliquo colloquio de re quapiam alicujus momenti deliberandi habito" en ald. 177*c*: „quivis conventus, coetus". Hetzelfde beteekent sprake, Stoke VIII, 199, e. e. ‖ Hier met sciet aldoe tparlement ende dat ghedinge, ende elc voer wech . . danen dat hi was comen, *Grimb.* I, 884. Opten achtersten dach des vreden, quamen ten perlemente ghereden coninghen ende graven enz., *Limb.* IX, 453. Het viel op eenen sinxen dach dat een parlement gelach te Valkenborch, daer men soude maken soene ende vrede van allen saken tusschen den hertoge van Brabant ende die heeren, die hem dat lant van Limborch wouden ontkeeren, Heelu 3961. Te dien parlemente quamen die heeren: die vorste van Coolne, ende die grave van Gelre ende her W. van Monyoye, ende die gravinne van Vlaendren, . . . van Luthsenborch haer broedere beide ende die hertoge van Lansi, 3968; ook 3984. Dese warenre alle bi ende waren ten parlemente comen; doen parlement wert ghenomen, dedemen den hertoge verstaen dat men die soene soude anegaen, 3976. (Doe) wert een parlement genomen: te Cortenberge dede men comen die stade (*steden*) van Brabant, clein ende groote, ende daer toe ridderen ende genote, 549. Si ontboden ridderen, knapen enz., dat si te Cortenberghe quamen; ten parlemente sijn si comen, *Grimb.* I, 3898; ook 3942. Int here die coninc dede houden sijn parlement (*raadsvergadering*) ende sprac: heren, wat te rade? *Ferg.* 4193; ook 4210 (staphants dat parlement sciet). Dit es dat dontfanghers hebben ute ghegheven . . . van den reden (*ritten*) ende paerlementen die gheweest hebben binnen den lande van Vlaenderen, *Rek. v. Gent* 2, 32. Die voeren . . . te Haelst ten parlemente, daer de coninc van Inghelant was ende vele grooter heeren omme den orbore van den lande, 35; ook 36 *tweemaal*; 37 (*ald. ook* omme te sprekene van den orbore van den landen); 39 *tweemaal*; 40; 41; 124 *e. e.* Doe hi (*Jan* I) quam aldaer ter stede, wart aldaer een parlement; eer dat pleit doe was gheënt, leden seven daghe, Stoke V, 550 (*de beteekenis nadert hier, ook blijkens* pleit, *tot de opvatting* „eene vergadering waarin geschillen worden vereffend"; *vgl. bij* Stallaert *op* parlement, 3) *d. i.* „eene vergadering waarin geschillen de ambachten betreffende beslecht worden"). Te Sente Denijs es Karel comen, daer hevet hi parlement genomen (*eene vergadering belegd*) ende dancte Gode . . ., dat hi in alsulkere wise theidijnscap hadde ondergedaen, *Sp.* IV[1], 30, 11. Hier endde in desen parlemente (*eene soort kerkvergadering*) der ouder wet sacramente, besnidenesse . . . ende sacrificiën van beesten, *Sp.* I[8], 13, 43 (*var. B. L.* enden dese parlemente, *minder juist*). Dits paerlement van Troyen, *de te Troyen gehouden bijeenkomsten waarin over den vrede of een bestand onderhandeld werd*,

OVl. Ged. 1, 11. — Ook *eene geheime bijeenkomst*, o. a. *ter vorming eener samenzwering* of *het smeden van verraad.* ‖ Tusschen Hijfte ende Ghent hilden si haer paerlement in ere belokenre nacht, *Rein.* I, 2261 (*de samenzwering tegen koning Nobel*). Want hi (*Anchises*) bi nachte verholenlike hilt metten Grieken een paerlement, ende maecte(n) jeghen hem een covent . . . dat hise inlaten soude bi nachte, *Parth.* 148.

5) *Eene vergadering bekleed met staatsgezag.* Vgl. de bet. van het woord *parlement* in Engeland en Zweden. Kil. parlement, senatus supremus. Misschien is deze opvatting bedoeld in de glosse van *Voc. Cop.* paerlement, dictatura (*het hoogste staatsgezag*?). ‖ Archelaus die wart. . . gewrouget te Rome . . .; ghedaghet wart hi vorde senaet, ghedoemt was hi int perlement, *Sp.* I[6], 49, 47.

6) *Eene vergadering bekleed met rechtsmacht*, *een rechtsprekend lichaam*, *eene rechtbank.* Vgl. de bet. van het *parlement* van Parijs vóór de omwenteling van 1789 en Despars 2, 2: „dat parlement te Parijs". Kil. parlement, tribunal supremum. ‖ Daer ne was niemen int parlement (*onder de door den emir voor de rechtsspraak opgeroepen rijksgrooten*) so vroet, die hadde bekent welc die scoonste was van hem tween, *Flor.* 3614. Gi heren, nu geraden wi onsen here, dat hi sonder lachter si ende tperlement met sire eren scede, 3734. — Ook *eene rechtszitting*, *eene vergadering of bijeenkomst voor de behandeling van rechtszaken bestemd.* Hier heeft *vergadering* de bet. „het vergaderd zijn", boven „de vergaderden". Voor de ontwikkeling der beteekenis vergelijke men *Sp.* II[2], 57, 209 vlgg.: „(Hi) sende ten cloostere sere gram den abt vaen metten covente ende sette hen dach van parlemente, recht te doene van selker moort (*schanddaad*)" en Stoke X, 686: „parlement (*rechtszaken*) so hoorde hi node daer hijs hebben mochte verdrach, liever had hi al den dach metten valken ommeghegaen dan hi te pleite hadde gestaen". ‖ Wort een bedraghen . . . dat hi keefsdom hevet bekent . . ., zi (*de geestelijken*) houden daer of parlament ende rapen tghelt al omtrent up aerme lieden ende up rike, Praet 2103. — Ook van *het jongste gericht.* ‖ (Maria) daer wi bi ten parlemente alle sullen ontgaen ende ghenesen, *Rijmb.* 9574. — Over de bet. *rechtsstrijd*, *pleidooi*, die zich beter uit eene andere opvatting van parlement laat verklaren, dan als eene wijziging der hier genoemde, zie beneden bij 8).

7) Uit de beteekenis „woordenstrijd, woordenwisseling" (zie een voorbeeld bij 2) ontwikkelt zich geleidelijk de opvatting *geschil*, *oneenigheid*, *twist*, oorspr. alleen met woorden, *eene kwestie die men met een ander heeft.* Zoo ook Mnd. Hier is de beteekenis *eene rechtskwestie* niet uitgesloten. ‖ Ic sal opnemen dit paerlement, opdat icx macht hebbe ende ic can, *Wint. e. S.* 498. Ay god, wie sal dit moghen scheiden tusschen dese twee heren, dit paerlement, 408. Ghi heren, ic (*Venus*) bidde u dat ghi mi gheeft dit paerlement ende desen strijt (*tusschen Winter en Somer*), 530; ook 597. Van den twye ende parlemente dat C. ende G. ende (*met*) H.'s kindere onderlinghe hadden binnen vreden, *Rek. v. Zeel.* 2, 213. Van den parlemente tusschen die van Borselen ende P., 215 (*ald. ook* van den twye dien si onderlanghe hadden). Die meeste wijsheit die men vint, dats dat hem een man nien onderwint parlaments (*var.* paerlements) die (*var.* dat) hem nien bestaet, *Doct.* III, 1117. Desgelijck sullen wi hem helpen van allen parlemente diesi te doene hebben jegens zo wien dat es, Mieris 2, 317*a* (*a.* 1323). Wair dat sake (dat) enich twist jof parlament geviel tusschen onsen lande ende ons lieves neven lande, *ald.* Eer se den twist ende parlement versoent hadden, *ald. b*; zoo nog tweemalen *ald.* — Ook *twist*, *ruzie*, *tweedracht*, *vijandige stemming.* ‖ Stridinghe die is ooc . . . teiken van rechter quaethede; Salomon doet ons dus bekent: die quade soect altijd perlament, *Sp. d. Sonden* 16115. Here, hout uwen pais; redene die heeft mi hier gesent om te belettene paerlement, *OVl. Lied. e. G.* 343, 830. Salomon seit . . : waer hoverde es, daer omtrent es altoos twist ende parlement, ende daer ootmoet es vaste, daer es altoos wijsheyt ende raste, *Melib.* 2375. Doe si (*Rome*) was rike, maecte daer die rijcheit ghiericheit ende vrecheit, . . . hovaerde . . ., perlement ende discoort, *Lsp.* I, 43, 46. Zeder dat men wiste datmen renten mochte copen . . ., so en ghebrac nie zint nijt noch perlements noch strijts, I, 34, 12. Si minden alle sere den vrede; lanck perlement es dicke quaet, *Merl.* 8724. Ic rade u dat ghi en selt houden engheen ghescelt noch ooc gheen perlement jeghen (*geen ruzie zoekt*, *geene oneenigheid hebt*, *niet in onmin leeft met*) den ghenen . . . die u vrient ofte gheselle si, *Lsp.* III, 3, 39. Jhesus Sydrac seyt: die naer fortse ende parlement staen (*uit zijn op daden van geweld en het stoken van tweedracht*), hare rijcheit moet cort vergaen, *Melib.* 2370. — Ook *twist*, *strijd*, *ruzie*, *gevecht*, niet uitsluitend met woorden, maar ook met daden; *eene vechtpartij.* Vgl. Stallaert op parlement, 1). ‖ Van dootslaghe ende smarte (*verwonding*) van den parlemente ten Broeke, *Rek. v. Zeel.* 2, 345; ook 346. Soo wie vechtelick of pairlament mit handt, monde of mit wapen in die voirs. halle maecte of dede, *O. K. v. Delft* II, 58. Van der correctiën gedaen over die Ghunterlinghe van den parlemente off vechtelic dat voir Cranenborch ghevyel, *R. v. Utr. Inl.* 385 noot 2). J. versueck gedaen heeft om volc te vergaderen, groot perlement ende vechtelic in onser stat te maken ende voel tessinge (*onrust*) in onser stat gemaect heeft, *ald.* 1, 265, 21 (*men kan de woorden* groot perlement *ook weergeven door* „een oploop"). Weert zake dat enich paerlement oft kijf ghesciede . . . tusschen onsen porteren . . ., zoo wie daer bi weren, scepen oft anders porteren, de zolen den luden enen vrede bieden, *R. v. Elburg* 48, 23. Weert saeke dat ynich mynsche perlement off kijff maekede tusscen den kerckhove ende B.'s huse . . ., de gelt der stat twivoldigen koor, 82, 59. So wie vicht of perlement maeckt, De Riemer, *Beschr. v. 's-Gravenh.* 1, 69; 3, 295 (*aangeh. bij* Kil. 853). Vgl. bij 9) de bet. *rumoer*, *opschudding.* — Eindelijk heeft parlement de bet. *strijd met wapenen*, *het bestoken van iemand met de wapenen*, *een gewapende aanval.* ‖ Parlement mocht men daer scouwen, orloge, verranesse ende lage, *OVl. Ged.* 1, 50, 643. Buten sinen huse . . sone was geen so geluckich (*als Herodes*) . . . alse (*namelijk*) in orloghe, in aventuren, in planteit (*var. B.* in parlamenten; *L.* in plenteiden; *G.* in pleyten), in soeten in suren, *Sp.* I[6], 49, 9 (*Vinc. specialiseert niet*). Ooc so quam hem de niemare, dat de bisscop daer hadde ghesent twe bliden in dat parlement, om de borch te werpen ontwee, Stoke V, 644. Omdat hi (*Tigranes*) strijt ende perlemente sonder redene . . . uptie Romeine soude (*l.* woude) maken, *Sp.* I[5], 75, 16 (lat. *quod bellum sine causa Romanis commovisset*). Dese (*koningen*) hadden wijch ende parlemente met alden volke van Oriënte, I[5], 24, 7. (Doe) was int lant van Oriënte in wighe, in allen parlemente so groot

die name vanden Gallen, I[5], 16, 3. (Doe) quamen met orlogen swaer die Sarrasinen te Boenevente, ten orloghe, ten parlemente, IV[1], 48, 2. (Hi) wilds up éène stonde al aventuren lijf ende ziele, waert dat hem aldaer mesfiele, so ware altemale ghehent leven ende parlement, III[6], 30, 26. Die (*de romeinsche consul*) screef den heren van Oriënte, dat si neghene parlemente jeghen die jooden hilden (*de Joden niet gewapenderhand zouden aanvallen*), . . . want si hare vriende waren, *Rijmb.* 20129 (lat. *ne inferrent mala Judaeis amicis suis*). — Nu was altemale ghehent sijn (*Jasons*) arbeit ende sijn parlement, *Troyen* 982 (*men kan het woord hier ook weergeven door* moeite, zorg, kommer *en het vergelijken met* pleit; *zie Theoph.* bl. 142).

8) *Rechtsstrijd*, *pleidooi*, *proces*. Zie Stallaert op parlement, 2). ‖ Vele selker redenen ende argumente soo brachte voort tyen perlamente Gherechticheit jeghen Advocatam (*Maria*), *Mask.* 1113. Ontfarmicheit ende Waerheit, die in dit voreseide parlement onderlinghe hadden ghetrent, hebben deen dandre ontmoet ende sijn versoent, 1318. Nu hoort hoet parlament beghint tusschen die Vrouwe van den trone ende den valschen Maskarone, 322. Nu willic dan een parlement over dat sondeghe covent tusschen hem tween beghinnen, *Disp.* 456 (*var.* parlament). Dat zi te biechten moeten gaen, daer tparlament of es gedaen, dat dinct mi al sijn onrecht, want heeren die ghelt daer of ontfaen, zi souden voor hem te quitene staen, ende draghen an hem der zonden plecht, Praet 2121. — Nu ginct hier op een perlement, *Rein.* II, 1891 (I, 1865 up een plaidieren; *nu begon het proces tegen R. eerst recht*, *nu kwamen er van alle kanten aanklachten tegen R. voor den dag*). — Ook in de bet. *pleitrede*. ‖ Silvester, hier wert geïnt dijn rioten, dijn parlemint, *Sp.* II[5], 23, 535. Doe teecht (*den zondenval*) Yeve den serpente, maer van al den paerlemente droech hare meninge van der tale onsen Here te tyene (*de schuld te geven*) al te male, *Rijmb.* 679.

9) Nauw aan de onder 7) vermelde opvattingen verwant is de bet. *opschudding*, *rumoer*, *beroering*, welke ook op sommige der aldaar vermelde plaatsen bedoeld kan zijn, vooral in de uitdr. parlement maken. ‖ (Dat men) up tkerchof niet zitten zal ter bede of aldaer hooreest of parlement doen, *Invent. v. Brugge* 5, 60. Doe ic horde die grote nose, vloo ic wech ende liet die rose; omdat ic duchte tperlement, en dorstic langer letten twent, *Rose* 3633 (*var.* als die vruchte van den parlemente, dat daer was, ende die contente). Segt hem dat hijs hem set tonberne, ende mi sijnre minnen verdraghe eer ict minen vrienden (*verwanten*) claghe: daer mochte af comen paerlement (vgl. ndl. (gemeenzaam): *er zou herrie van kunnen komen*, d. i. *onaangename gevolgen zouden er uit kunnen voortspruiten*; ook past hier de bet. „oneenigheid", zie bij 7°, en *gepraat*, *praatjes*, zie bij 1°), *Belg. Mus.* 3, 109, 38. Pylatus wert te hant erre; altoos, sprac hi, maecti werre (so daden u vordren) ende perlement, *Lsp.* II, 36, 597. (*Amand*) es te Ghend binnen comen daer hi groot paerlement heeft vernomen van den volcke achter die poort, *Amand* I, 3464 (*vgl.* 3493: om dese woorden was die mare achter de strate van den lieden; *men kan het woord hier ook*, *evenals op eene enkele plaats bij* 7°, *weergeven door* „oploop"). Weert sake dat yeman parlement makede van den bancken in der kerken anders dan se die scepenen gheset hebben, dat waer om x ponden, Racer 6, 73. Dus wart ghent parlement gehent, *Sp.* IV[2], 15, 36. Hoe dat Yeven parlemint (*de beroering*, *de onrust* *door Eva in de wereld gebracht*), daer die mensch mede was gheschint, hoe der hellen zwaer tormint, ende (*een einde*) nemen mids een kint, dat die vaeder heeft ghesint hier neder in dit ellint, *Lsp.* II, *Prol.* 7. Nog juister is hier wellicht de bet. *de ellende door Eva gesticht*. Vgl. *Wal.* 8881 *vlgg.*: „here . . ., die ju ghedaen hevet desen toren ende brocht in parlemente (*die ons in ellende gebracht heeft door den zoon te dooden*), hi es binnen in deser tente", en *Wap. M.* I, 493: („*winstbejag*) maecter God om erre entie siele in *werre*" (d. i. *in ellende*; boven werden op éène plaats „werre" en „parlement" verbonden) en zie eene andere bij 7°, waar parlement kan worden weergegeven door „zorg, kommer". — Ook komt parlement voor in de eenigszins gewijzigde beteekenis *rumoer*, *drukte*, *gewoel*, ook van een feest, waarbij de oorspronkelijke opvatting van *twist* geheel op den achtergrond komt. Vgl. de verschillende beteekenissen van riveel (*T. en Lettb.* 1, 156 vlg.) en oreest (3, *a* en 3, *b*). ‖ Een . . wilde sijn van hoger namen ende verdede al te samen sijn goet . . inder werelt parlemente, *Sp.* I[7], 56, 3. (Si) droughen met groter eren den apostel (*Bartholomeus*) te Bonevente; met feesten ende met paerlemente leiden sine inden outaer, *Sp.* IV[1], 16, 74.

Aanm. — Misschien heeft parlement ook de uit die van *redeneering* (vgl. bij 1) voortgevloeide opvatting *betoog*, *verhandeling* (ook eene schriftelijke) gehad; dit moet wel de bet. van het woord zijn *Nat. Bl.* X, 8 vlgg.: „Hier op (*op deze eigenschappen der planten*) antwerden ter cure alle die wise parlementen (*daarmede stemmen overeen alle geleerde verhandelingen*), die spreken van den iiii elementen", althans, indien men niet, tegen alle hss., vóór *parlementen* het voegw. *ende* moet invoegen, en het woord dus het ww. *parlementen* is in de bet. *redeneeren*, *betoogen* (*wise* is dan als znw. gebruikt).

PARLEMENTEN (paerle-, perle-), zw. ww. intr. Van parlement in het Mnl. afgeleid of gevormd naar het voorbeeld van fra. *parlementer*, mlat. *parlementare*. Kil. 853 geeft de beide ww. parlementen en parlementeren.

1) *Met klem of nadruk iets beweren*. ‖ Martijn, menich parlement ende seghet dat die minne es blent; ooc eist een woort ghemene, *Wap. M.* I, 313. — In de 17de eeuw heeft *parlementen* de bet. „spreken, praten, den mond roeren" (Oudem. *Wdb. op Bredero* 282). — Ook in de bet. *met kracht en klem tegen iets opkomen*. Als znw. in den zin van *redeneeringen*, *vertoogen of pleitredenen*. ‖ Gheen perlementen sone mochtem troost gheven, sine moesten (rumen der kerken goet) of laten tleven, *Sp.* IV[2], 50 66 (men kan het woord hier ook weergeven door *klachten*, *beklag*). Hi sal . . . sinen wijngaerd vermyeden andren betren ackerlieden, die hem sonder parlementen (*zonder er tegen op te komen*, d. i. *zonder tegenstribbelen*) gheven souden sine renten, *Rijmb.* 25287 (vgl. bij parlement, 1°, de uitdr. „sonder parlement", *zonder verzet*, *gaarne*). — Ook in den zin van *zich* (*over iemand of iets*) *beklagen*. ‖ Te Damas quam hi (*Pompejus*) . ., daer Aristobolus ende Yrcaen voor hem quamen . . . omme claghen ende omme parlementen, *Rijmb.* 20466. Te Rome voer hi . . . om tonsculdeghen sine dinc ende om hem claerre maken van alsulken dorpren saken; alse men up hem parlemente (dus *vóórdat hij zich van de tegen hem ingebrachte klachten gezuiverd had*) ontfingene ten sacramente die paues, *Sp.* IV[1], 48, 38. Sidert quamen si (*de geestelijken*) up Donstane parlementen, want (*zoodat het*) hem

qualike verginc, IV², 15, 36. — Deze opvatting staat zeer dicht bij de bet. *kijven* (zie bij 3); vgl. lat. *querela*, klacht, en fra. *querelle*, twist, kijf.

2) *Met iemand samenspreken*, *een gesprek of samenspreking met iemand houden*, *druk over en weer praten*. Kil. parlementen, colloqui; wvla. *parlementen* (De Bo 828). ‖ Dus began men ginder perlementen, oft daer yeman so coene ware die den borre (*bron*) dorst nopen dare metten scilde, Velth. III, 24, 22. Van buten hoordemen parlementen die ridders binnen ende mesbaren, die van den Joden beringht waren, *Rijmb.* 31900 (*het woord kan hier ook als synoniem van* mesbaren *bedoeld zijn en de bet. hebben* „klachten uiten", *vgl. bij* 1). — Bepaaldelijk in de bet. *met iemand of onderling* (*met meerderen*) *over eene belangrijke aangelegenheid spreken*, *handelen of onderhandelen over iets*, ook *eene samenkomst of eene vergadering houden over eene zaak van gewicht*. Vgl. PARLEMENT, 4). ‖ Sonder vele tale spreken quamen si in Seghebrechts tenten; alsof si wilden parlementen (*alsof zij spreken wilden over een verdrag*, *alsof zij parlementairs of onderhandelaars waren*) ghelieten si hem beede . ., ende teerst si anden coninc quamen, staken sine al dore met kniven, *Sp.* III⁶, 47, 62. Daer liggen ridderen metten serianten, die valscelike waren verraden, doe si waenden met goeden staden paerlementen jegen die Sassen, III⁵, 19, 72. So began men perlemente (*l.* perlementen, *onderhandelingen te openen* (bij Kil. *parlementeren*)) daer naren, want die Vlaminc hadde gerne seker geweest van ute-verne ende ooc verdroot te orlogen nu, Velth. VI, 22, 4. Daer plach men te vergaderen . . ., wanneer mens hadde te doene, ende mijn her Arnout . . . parlementen woude of dingen van grote saken, *Grimb.* I, 1556. Als si verstonden sine meeninghe, si beloveden hem te hant, si sauden in paise hauden dat lant; als si gheparlement hadden daerof, sciet altemale dat hof, *Vl. Rijmk.* 2390. Alst al was gheparlement, sone wilde soe den sone Loduwike niet senden in Vrankerike, eer men hare sekerhede dede met ghisele ende met eede, *Sp.* IV², 9, 50 (*Brab. Y.* II, 5543). Aldus nam inde geen perlementen, *Lanc.* IV, 7247. Latynus die woud parlementen ende onboot die liede van Laurenten dat sy te syne have (*d. i.* te sinen hove) quamen, ende Veneleus baetscap (*d. i.* bootscap) vernamen, *Troyen* dl. 3, vs. 39582. Wy sullent gherne in alre wysen segghen in die stat van Laurenten ende ooc soo ver parlementen dat ons here sal wesen u vrient, 39513. Laet ons om vrede perlementen, 39321; ook 37514.

3) *Twisten*, *kijven*, *kibbelen*. Vgl. PARLEMENT, 7). ‖ Mit reden zullen dese (*pionnen*) voor des coninx of des princen raet staen, want si dicke onderlinge plegen te scelen, te kiven ende te perlementen, *Ned. Proza* 83. En doet hi den kynderen alsoo voel niet als si geern namen, dan gaen si kiven ende plamenten (*l.* parlamenten; *in de hss. wordt* par *uitgedrukt door eene van onderen doorstreepte* p) ende doen den kijnderen groot swaerheit, *Proza-Sp. d. Sonden* 28*a*. Doen sijt (*de regenten het goed*) selve wouden slabben (*genieten*, eig. *opsmullen*) ende daerom ghinghen crabben ende parlementen onderlinghe, ghinghen te nieute al haer dinghen, *Wrake* I, 1248. — Zoo ook in de 17de eeuw. Zie Oudem., *Wdb. op Bredero* 282.

PARLEMENTICH, bnw. *Twistziek*, *onhandelbaar*. Vgl. PARLEMENT, 7) en PARLEMENTEN, 3). ‖ De twe bastarden J. ende B. . . ., omme dat sy riotheux ende parlementich waren, soe ne wilde soe (*gravin Margaretha*) hemlieden niet gheven, *Cron. v. Vlaend.* 1, 133.

PARLOOR (PAERLOOR, ook PALOOR), znw. o. Van ofra. *parleor*, *parloir*; fra. *parloir*. *Spreekkamer*, *spreekvertrek*. ‖ Doe streec hi wech al sonder beiden utin parlore, *Lev. v. Lutg.* II, 1580. Doe sprac die portenare: alhir gaet rechte enwech, her messager, vore u staet open dat parloor; si es, ic wane, in genen koor die vrowe die gi gerne spraket, ende int parloor en teken maket dat gi dar sijt: men sal u saen berechten, 5753; ook 8564. Een pawelyoen gemaect wale na een gesate, daer ene zale in stont gemaect scone ter cure, officiën binnen den mure, paerloren, cameren, kemenaden, *Sp.* IV¹, 15, 75 (*Brab. Y.* II, 2742: paleer cameren; *var.* parloren, cameren). Hi vanter Ambrosius . . . sittende in den palore, III², 6, 69 (vgl. Duc. „*pallatorium*, pro *parlatorium*, vulgo *parloir*, alias *locutorium* et *salutatorium* (zooals in het Latijn bij Vinc. t. a. p.), locus scilicet in monasteriis virorum, ubi excipiebantur visitaturi"). Een paloor dede hi doe maken alomme gespiegelt, II², 21, 27.

PARMENT. Zie PAREMENT.

PARMENTERIE, -TRIE, znw. vr. *Het ambacht of gild*, ook *het bedrijf der „parmentiers"* (zie het volg. Art.). ‖ Dat de meesters ende de cnapen van den parmentirs van Sente Pieters dorp hebben daen bescriven wel goede pointe ende nuteleke ter parmenriën (*l.* parmentriën),. . . bi den wille van den ghemenen ambachte van den parmentirs, *Vad. Mus.* 2, 359 (*a.* 1280). Allen . . ., die hem aen de parmentrie sullen gheneren, *ald.*; zoo nog eens *ald.* en 360.

PARMENTIER (PERMENTIER, PARMANTIER), znw. m. Van ofra. *parmentier*. Van *parement* (ofra.); zie PAREMENT, waarnaast ook parment voorkomt, en vgl. Duc. op permentarius (parmentarius). *Kleedermaker*, vooral *bewerker van de fijne en kostbare stoffen die voor de kleeding gebruikt werden*. Het gewone woord voor *kleermaker* was in het Mnl. (althans in het zndl.) scepper; vgl. ook CLEDERMAKER. Kil. parmentier, *Fland.* j. kleermaecker, sartor, *vulgo* paramentarius. Het woord is nog heden als geslachtsnaam in Noord- en Zuid-Nederland bekend. ‖ Dit es de core van den parm(entirs), *Vad. Mus.* 2, 359 (*a.* 1280; zie bij PARMENTERIE). Perpointstickers ende permentiers, 1, 326, 82. Een parmentier, die alle mijns heren tornikeele te poynte vermaecte, ende om zide ende sindael 10 scot, *Rek. d. Gr.* 3, 358 (*a.* 1344). M. parmentier, Cannaert 451 (*a.* 1460). Permentiers en cordewaniere, *Brab. Y.* VI, 6949. Valsche parmentieren, *Pelgrimage* 89*a* (fra. *faus parmentiers*, aangeh. bij Duc op permentarius), *var. Haarl.* cleermakers). Zie nog *ZVl. Bijdr.* 2, 9 uit eene rekening van 1572: „G. parmentier *voor het vermaken van diverse ornamenten*" (hier heeft het woord waarschijnlijk de bet. *vervaardiger van kerkgewaden*) en Stallaert op parmentier.

*PARNER. Zie PARHERE.

PAROCHIAEN, znw. m. Van mlat. *parochianus* (Duc.), eene afleiding van *parochia*; zie PAROCHIE.

1) *Parochiaan*, *hij die tot eene bepaalde kerkelijke parochie behoort*, *kerspelbewoner*, fra. *paroissien*. Bij Kil. staat prochiaen slechts opgeteekend in de bet. 2); voor de hier genoemde opvatting geeft hij prochiewoonder („paroecus, eiusdem fani consors, curialis"). ‖ Dat alle die ghenen die wonnachtigh zijn . . . binnen der vesten van der Vere . . ., daer heere Wolfaerd van Borselen nu woont, ende die desen hove toebehoren . . . ., prochiën sullen

tote der prochikerken ter Vere ende al recht aldaer pleghen dat prochiane schuldich sijn te pleghene tote haren rechter prochikerken, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 64 (*a.* 1347); ook 66. Daer na (*kwam*) die priester die here. . ., daer na die coster . . ., daer na alle die prochiane, die oude lieden metten jonghen, *Rein.* I, 761; ook 830. So wie die scuttinghe doet, hi salt betoghen des selves daghes voor die prochiane ter kercken, *Oorkb.* 2, 341, 106 (*a.* 1290).

2) Hetzelfde als parochiepape; zie ald. *Pastoor, de aan eene kerspelkerk verbonden geestelijke.* Het woord komt van *parochia* in de bet. *kerspelkerk* of parochiekerke; vgl. Duc.[3] 6, 178c: „parochia, ecclesia parochialis". Kil. prochiaen, paroecus, curio, sacerdos curiae praefectus, aedis sacrae moderator, *vulgo* parochus *et* curatus (fra. *curé*). Plant. prochiaen, parheer, kerckheer, *curé*, curio, flamen curialis, curatus. ‖ Hier omme willen si vri sijn ende niemanne ghehoirsam, noch Pause noch Bisscoppe noch Prochiane, Ruusb. 6, 174. Dat ghi moet sijn onderdaen dijnre kerken ende dinen prochiaen, *Tien Pl.* 734. Ic liep in de kercke aen den prochiaen op de Nieuvaert, *Sacr.* 136. Van vierderhande manieren van sonden, daer wi ute moeten biechten den prochiaen, *Eng. hss.* 1, 154.

PAROCHIE (PROCHIE), znw. vr. Van lat.-gri. *parochia*, vanwaar ook fra. *paroisse*. *Kerspel, kerkelijke gemeente.* Kil. prochie, paroecia, curia, sacra vicinia; titulus *apud veteres Eccles.*, cura *vulgo et* parochia. Plant. prochie, pastorije, kerspel, *une cure ou paroice*, curia, paroecia, curionatus curiae. Bijna nergens komt meer in het Mnl. de nietgesyncopeerde vorm parochie voor. ‖ Een priester goet in sijn leven, die berechte die prochie sine met sorghen, *Sp.* III[7], 38, 34. Dese (paus) was die eerste die schiet kerchove ende prochiën, ende heeft elker prochiën gheset haren pape ende termine, *Lsp.* II, 44, 464. Amand gaf hem in die hande die prochie, ende beval hem . . . van den volcke wel te nemene ware, *Amand* I, 2742. Den prochipape . . ., die D. bi namen hiet, ende dien Amant die prochie liet, 3682. Der kerken van der prochiën, *Keurb. v. Diest* 9. De prochie van Helmont, *Oork. v. Helmond* 2. Leengoet . . ., gheleghen binnen der prochie van Egmonde, *Hs. Egmont f* 5v. Men seit dat inder selver stadt sijn XXIIII dusent prochijen offte buerscappen, *Breidenb.* 132r. — Ook in de bet. *bediening eener parochiekerk, pastoorschap* (Kil. prochiaenschap, curionatus, curia; vgl. ook PERSONAETSCAP). ‖ Wat sal hi impetreren (*van den paus te Avignon*)? eene prochie, eene capelrie of eenich goede beneficie, *Livre d. Mest.* 37 (fr. ald. *une cure*).

AANM. — Naast (parochie) prochie komt in dezelfde beteekenis een ander woord voor, nl. parreke, perreke. Mogelijk is het, dat deze vorm ontstaan is uit lat.-gri. *parochia* met naar de eerste lettergreep verplaatsten klemtoon; vgl. eng. *parish*. Doch zie bij PARC (PARREC) over de waarschijnlijkheid van een anderen oorsprong. Vgl. mnd. *parchkerke*, naast *parre-*, *perkerke*, hd. *pfarrkirche*, hetzelfde als *parochiekerk*. ‖ (*Een hagelbui stak op bij Leuven*) recht tot Vilvorden vort, ende ooc wtwerd dat gaet tot Vrouwen perreke, Velth. V, 7, 8 (waarschijnlijk de naam eener gemeente, *Vrouwen-Parochie*; dezelfde naam is nog heden eigen aan eene gemeente in Friesland).

PAROCHIËN (PROCHIËN, PROGIËN), zw. ww. intr. Van de kerspelbewoners gezegd, *tot eene parochie of kerspel behooren.* ‖ Daer vier kerssen och meer sijn tenen lijke binnen Dyste, dierre sal hebben de kerke eene, daer die lichame toe proghide, *Keurb. v. Diest* 9, 43, 2. Wat kinde dat propre kerssen heeft, daer af sal de kerke, daert proghijt, hebben eene, 9, 44, 2 (*vgl.* 10, 45: proghien kerke). Zie nog een voorbeeld van prochiën bij PAROCHIAEN, 1).

PAROCHIEKERKE (PROCHIE-, PROCHI-, PROGI-, -KERC), znw. vr. Mnd. *procherke*; ndl. *parochiekerk*. *Kerspelkerk.* Vgl. PARREKERKE (hd. *pfarrkirche*). Kil. prochiekercke, templum paroeciae. Plant. prochiekercke, *l'eglise de la paroice.* ‖ Datmen uut der prochiekerken van Zandijc treeken sal eene prochiekerke ter Vere, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 64 (*a.* 1347); zoo nog driemaal *ald.* en zevenmaal bl. 65 (ook herhaaldelijk ald. prochiekerke). Daer en lijc van sijnre proghiën kerken ter Minrebruedere wort ghedraghen, *Keurb. v. Diest* 10, 45. Doen quamen papen ende clerke, ende droeghent (*het kruis*) in die prochiekerke, *H. Cruus v. Breda* 551. Wes te stien gheset is, daer (of) sel hebben onse prochykerck die helft, *Keurb. v. Haarl.* 55; ook 56. Sinter-Niclaesprochiekerke, *R. v. Amst.* 255, 513. — Samenst. parochiekercdeure (prochie-, -duere), *R. v. Amst.* 205, 3.

PAROCHIEPAPE (PROCHIE-, PROCHI-, -PAEP), znw. m. Hetzelfde als kerspelpape en parochiaen, 2); z. ald. *Pastoor, het geestelijke hoofd eener parochie, de aan eene parochie- of kerspelkerk verbonden geestelijke.* ‖ Bi consente van heere Gillise B., prochipape in Zandijc, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 64 (*a.* 1347); zoo ook 65 *driemaal.* Her H. die parochipaep, *Arch. v. Buren* 350. (Wi) bevelen den prochipaep up Nyenlande ende anders den ghemenen bueren vander selver prochiën, dat sy heren J. ontfaen toter voirscr. vicariën, *Oorl. v. Albr.* 539 (*a.* 1399). Doe hi quam . . . te Thorout binder stede, bat hi den prochipape eene bede, dat was dat hi hem leenen woude eene woonste, daer hi in . . . soude leven clusenaers leven, *Amand* I, 5712; ook 2757; 2813. Men houde de X ghebode, . . . also men tsondaeghs hoort spreken den prochiepape ende ghebieden inder kerken den lieden, *Teest.* 2405. De proofst van Verilden; . . der P. van Adenghem, deken van S. Verilden; meester W. van der Wostinen, prochipape S. Jacops (*van de Sint-Jacobskerk te Gent*); der Zalemoen van den Wijngaerde, prochipape S. Michiels; der Lievin van der Lelyen, prochiepape S. Niclaus, *Rek. v. Gent* 3, 284. Prelaten dat sijn Gods herden, ende ooc die prochiepapen ende tfolc dat sijn haer scape, *Wrake* I, 295; ook *Nat. Bl.* II, 2503 (prochipape, *var.* proxipape); Hild. 40, 24; *Oorkb.* 2, 333, 29 (*a.* 1290).

PARPEIN (PORPEIN, POURPEEN), znw. m. Van fra. *parpaing*. *Bindsteen, strekssteen* („*pierre qui tient toute l'épaisseur d'un mur*"). Zie voorbeelden bij Gailliard, *Invent. v. Br.* Gloss. 257 op parpeyn en 286 op pourpein en pourpene en vgl. wvla. *parpijn*, *perpijn*, *purpijn*, muur tusschen twee vensters, penant (De Bo 829, alwaar ook de samenstelling *parpijnspiegel*).

PARPOENT (*Alex.* I, 845 *hs.*). Zie PORPOENT.

PARRE, znw. m. Waarschijnlijk hetzelfde als parc, nl. *omheinde plaats, afgesloten terrein.* ‖ Hier leget ooc in desen parre die ghetymmert heeft so verre enz., *D. War.* 8, 75, 63 (*vgl.* 73, 13: „wi liggen hijr in crancker vest"). — Over de mogelijkheid dat dit woord één is met mnd. *parre*, hd. *pfarre*, *Teuth.* parre, mhd. *pharre*, ohd. *pharra*, d. i. „parochie" zie bij PARC en vgl. PERRE, Aanm.

PARREHERE. Zie PARHERE.

PARREHUUS, -HUYS, znw. o. Hd. *pfarrhaus.*

De woning van den pastoor (in een lateren tijd ook *van den predikant*). *Teuth.* parrehuyss, wedem, domus dotis; vgl. wedomhof (mhd. *pharrehof*), des pastoirs huys, *verw. naar* parrehuus). Het woord zal, als de andere samenstellingen met parre-, wel tot de oostelijke tongvallen beperkt zijn geweest. Ook Plant. heeft parheer, maar het woord wordt bij Kil. uitdrukkelijk gekenschetst als *Ger. Sax. Fris. Sicamb.*

PARREIDE. Zie POREIDE.

PARREKERKE, znw. vr. Mhd. *pharrekirche*; mnd. *parrekerke*, *perkerke*, ook *parchkerke*; hd. *pfarrkirche*. *Parochiekerk*. *Teuth.* kerspelkerke, parrekerke, ecclesia parochialis.

PARREMAN, znw. m. Mhd. *pharreman*, mv. *-liute*; mnd. *parreman*, mv. *-lude*. *Parochiaan*. *Teuth.* kerspelsman, parreman, parrochianus (het mhd. *pharreman* heeft de bet. van parochiaen, 2).

PARRIKE (PERRIKE, PERREKE), znw. vr. *Parochie*. Vgl. bij PAROCHIE en PARC.

PARSE, PARSELIJC, PARSEN. Zie PERSE, PERSELIJC, PERSEN.

PARSEEL (PARTSEEL). Zie PARCEEL.

PARSEVANT (PORCHEVANT), znw. m. Van ofra. *porsivan*, *porsuivant*, *persevant*, *parsevant*; fra. *poursuivant*, vanwaar ook mhd. *parzivant*, *porsevant*, *porsovant* (en verschillende andere vormen bij Lexer 2, 210). *Onderheraut*, *boodschapper*. *Teuth.* parsevant, perficialis, fecialis, festialis. ‖ Acht heralden, porchevanten vier, altijt onthouden bij den prince fier, *Versl. en Ber.* 4, 66, 343. — De juistere vorm poursievant komt voor. ‖ Den poursievanten van den hove, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 209 (*var.* poursiewanten). Hier es commen heden een messagier of een poursievant van Vranckrijcke, *Ann. Em.* 13, 153 (*a.* 1488).

PARSKESE, -MELC. Zie PERSCASE, -MELC.

PARSONNERE (PERSONNERE, PARCHONNERE, PARCHENERE, PERCHENERE), -ERRE, -EER, znw. m. Van ofra. *parsonnier*, *parchonnier*; mlat. *parcennarii*, *percennarii* (Duc.). In verschillende vlaamsche steden hetzelfde als deelman; z. ald. Zie *Invent. v. Brugge* Gloss. 257 op parsonniers, en vgl. ald. *Intr.* 16. — Ook komt het woord voor in eene ruimere opvatting, gelijkstaande met die van *paysierre* of *vrederechter*. ‖ Van den bezouke tusschen W. bailliu ende ontfangher van Harlebeke, inden name van mier vrouwen van Borgoignen ende den parchenerres van der watermoolen van Harlebeke an deene zide, ende der kerken van H. an dandere, als van dat de bailliu ende de parchonneres heeschen dat de kerke ghelde tienste deel van diversen costen van der watermoolne van H., *Bouc v. d. Audiënc.* 68. Tusschen dien van Biervliet an deene zide, ende den parchonneres van den tholle van Oudenarde an dandere zide van dat de vors. parchonnerres poorterengoed van Biervliet ghearrestert hadden om thol van hemlieden te hebbene, 141. Dat sij daermede vry varen toter tijt dat de vors. parchonnerres de contrarie betoocht sullen hebben, ende mids desen so es den parchonneres bevolen dat zij de pande . . . telivreren, 142. R. ghecalengiert dat hi dootslouch eenen C., ghelaten pais maken, mitsdat de voors. R. uten sinne was als hi tfait dede ende noch es, om 30 ℔, danof parchonners hebben tsesten deel, *Froissart* 2, 310; ook 311.

PARSONE (PARSOON). Zie PERSONE.

*PARSTINIER (*Hs. Acq.* 142*d*). Zie PERSEMIER.

PART (PARD, *paard*). Zie PERT.

PART (PAERT, PAIRT), znw. vr. en o.; PARTE, vr. Mnd. *part*, o.; mhd. *parte*, vr.; *part*, o.; hd. *part*, m.; ndl. *part* en hier en daar (doch zeldzaam) *paart* (Boekenoogen 726), o. Van ofra. fra. *part*, vr.; lat. *partem*.

1) *Deel*, *gedeelte*. Vgl. ndl.: derde *part*, vierde *part* enz.; iets aan *parten* of *partjes* snijden; dial. overijs. *ofpart* (bij Draaijer *oftenpart*, het bepaalde deel dat iemand van iets bekomt, elders dial. *perlot*), mnl. aen part, hetz. als aendeel (*Mnl. Wdb.*). Wvla. *paart* en *perte*, vr. (in de uitdr. „in *perten* en *stikken*”). Kil. paert, part, pars, Plant. paert oft deel, *part*, *portion*. — *a*) Van zaken. ‖ Op een tijt als hij mer een cleyn broot en hadde, . . . soo gheboot hi sinen discipel dit broot te deelen in vier paerten ofte deelen, ende den armen een paert ofte een deel te gheven, *Pass. W.* 188*d*. Dair off (*krijgt*) die heer een derdepaert, die eyckers een dardepart ende diet anbrinct een derdepaert, *R. v. Amst.* 219, 435, 3. Dat wij diere passiën part in desen live moeten draghen, also dat wij na desen daghen met alle Gods kinden troost an di moeten vinden, *Tijdschr.* 16, 29, 140. — *b*) Van personen. — Die meeste part, *de meerderheid* (bij stemmingen). Zoo ook mhd. ‖ Si (*de gezworenen*) en suelen van der stat niet scheyden . . ., si en hebben alsulken twist ende onminne verleken ende ghescheyden mit minnen . . . op haren eet, eendrechtlike (*eenparig*) of mitten meesten parte, Nijh. 2, 119 (*a.* 1359). Eendrechtliken of mitten meesten paerte, 114. Eendrachtelijc ofte mitter meester parten (*van* parte, *vr.*), 3, 36 (*tweemaal* (*a.* 1377). Wes dan die meeste part sede, dat sonde voortganc hebben, *ald.* Vgl. PARTIE, 1) en GEVOLCH.

2) *Aandeel*. Kil. portio; Plant. *portion*. Vgl. ndl. „*part* noch deel aan iets hebben”. Ook in het Mnl. wordt *part* met „deel” verbonden. Vooral in de bet. *aandeel in landbezit of in eene handelszaak of geldelijke onderneming*. Vgl. PARTEN. Zoo ook in de 17de eeuw (Oudem. *Wdb. op Hooft*). ‖ Dat hie . . geen part off andeel (vgl. AENPART) des kopes mede gestaen off genoten hefft, *Warfsconst.* 85. Dat nyement die in den gerechte is exchijse van der stede . . . huyren, medegesel of medestander daer an wesen, noch paert noch deel daer an hebben, *Leid. Keurb.* 190, 86 (*a.* 1450). Alle dieghene die paert of delinghe hebben an groten scepen, *Wfri. Stadr.* 2, 221, 155. Soo wie in enich gelach ofte geselscap yemant toesegge dede van een paert sceeps mede te reden, tsy wat grootheit van paert sceeps dattet zy, 2, 132, 252; zoo nog meermalen *ald.* Dattet verndel van een scip ende gheen minder paert sal een scip int becken mogen brengen (*doen omroepen*) omme te vercopen, *ald.* (*a.* 1540). Alst ghebuert dat enyghe vreemde persoon binnen deser stede eenich goet coopt ende een poorter . . . begheert an denselven coop paert ende deel te hebben, sal zijn portie daeran hebben, 2, 101, 141. C. mede in der comanscip paert ende deel heeft, *R. v. Leiden* 202, 213 (vgl. MEDEPART). Vijsch, die hemselven toebehoirt off dair hy pairt ende deell an heeft, *R. v. Amst.* 109, 6. Noch paert noch deel . . . an des anders vracht hebben, 469, 2. Noch paert noch deel . . . an des anders winst hebben, 471, 2. Weduwen ende wesen en sullen daer niet of tughen (*in het zeventuig*), maer is daer yemant die paert of deel met haer heft (*aan het land*), die sal dan tughen, *Wfri. Stadr.* 2, 214, 119.

3) *Onderdeel*, *nadere bijzonderheid*, *detail*; vgl. Duc. op partitae, 1). Dit zal wel de bet. zijn van het lat. *partes* op de volgende plaatsen, waarnaast ook wel *parten* (*paerten*) in gebruik zal zijn ge-

weest. ‖ Item rekent hi nergent partes vanden tijnsen (*geeft hij geene gespecificeerde rekening en verantwoording*), daerom dat (*zoodat*) men niet geweten en can wie die tijnse betaelt hebben ende wye noch sculdich sijn, *Arch. v. Buren* 477. Die partes sal ich overleveren, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Die husinge ende plaets . . . die costen, dat die rentmeister dair af betailt heft, gelijck die partes ynnehalden, IIII hondert LXXXI gulden, Nijh. 8, 175 noot (*a.* 1405). Vgl. PARTIE, 3) en PARTIKEL.

4) *Rededeel*, in het mv. *de deelen van een zin, de rededeelen*, lat. *partes orationis* (Duc.[2] 6, 183*c*; 184*a*); ofra. *les pars* (t. a. p.) Bij uitbreiding *de kennis der woordvormen, spraakkunst.* Vgl. de op de gymnasia gebruikelijke uitdr. „*partes* maken", d. i. „eene *taalkundige ontleding* maken". ‖ Alquinus . . die wijs in zeven arten was, hi leerde Kaerle zijn parten ende ooc vanden zeven arten, so dat Kaerle was clerc goet, *Lsp.* II, 48, 1198. Hi (*de schrijver of dichter*) moet een gramarijn wesen ende te minsten connen sine parten (*var.* paerten), dat is tbegin van allen arten (vgl. ofra. *pars*, „alphabet ou les premiers principes d'une science", Duc.), III, 15, 46 (vgl. ofra. „(il) sçait *ses pars* et son Cathonnet" (*Dionysius Cato* (Duc. t. a. p.) en *Partonop.* 4649: „je sai moult bien totes *mes pars*", Duc. 9, 298*b* en ndl. *zijne* „partes", *zijn* Latijn kennen, *zijne* grammatica vergeten zijn, *zijn* weetje weten). Karel leerde van desen Alquine die alrebeste siencie sine, gramariën ende sine paerten ende alle die seven aerten, *Sp.* III[8], 88, 91. Sinen sone hilt hi . . . alsoo ende sine dochtren . . . dat si ter scolen leerden haer paerten, gramariën (*Brab. Y.* gramarie) ende andere aerten, IV[1], 2, 71 (*Brab. Y.* II, 1819).

5) *Partij.* Zoo ook mhd. en mnd. en (in het mv.) in het Hd. ‖ Elk rechter sall van doembeer (zie DOEMBIER) nemen van elken parte twee vleemsche, *Warfsconst.* 66 (*het woord zal in deze opvatting wel tot de oostelijke tongvallen beperkt zijn geweest*).

AANM. — Wat de bet. is van p a e r t in den 16de-eeuwschen vloek „by Gans paert"(*Ned. Kluchtsp.*[2] 65, 63) is niet duidelijk. Misschien is de eigenlijke uitdr. „bi Gans (*Gods*) *baert*".

PARTE (PART, *streek*). Zie PERTE.

PARTEN (PAERTEN, PAYRTEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. mhd. hd. *parten*; ndl. dial. *parten, paarten* (vooral in zndl. tongvallen; ook in de samenstelling *medepaarten*; zie MEDEPART); fri. *parte, partsje.*

I. TRANS. — *Deelen, verdeelen.* Kil. p a e r t e n, d e y l e n, partiri, partes facere, dividuum facere, dividere. Plant. p a e r t e n, diviser, *partir.* ‖ Tusschen A. ende alle den gennen de van V.'s goeden hebben, is gewijst dat de buer . . . sollen dat goet parten ende wijsen elck na beloop sijns guedes dat dar elck van hevet, *Etst. v. Dr.* 71. — Vooral van buitgemaakte goederen. Vgl. mnd. „buten und parten", en zie bij Intr. ‖ Int middel van der zee . . hielden si raet doe si Arion dòden souden omdat si zijn gelt parten souden, *Proza-Sp. d. S.* 51*b*. Dat men die scepe noch goede comende wt Pruyssen . . . niet boyten noch parten en sal, mer . . . houden sal in goeder hoede, *Hans. Recess.* 7, 230; ook *R. v. Amst.* 81 (niet en boeyten noch en paerten); 121 (te pairten of te boyten). Ghearresteert ende voort daer naer ghepart ende ghebutineert tien packen Ynghelssche lakenen over de soudeye die zy zeyden tachter zijnde, 9, 326.

II. INTR. — *Deel hebben in, aandeel hebben aan.* Mnd. *parten an.* ‖ Van een seventuych sullen tughen seven die naeste ackeren die van malcanderen ghesceiden sijn, ende of daerin paerten meer dan een, soo sal daerof tughen die meest daerin heft, *Wfri. Stadr.* 2, 214, 119. *Van dat een poirter mede paerten mach.* Wye van den poirteren daerby staet dat die butter . . . ghecoft worde, die sal zijn aenpaert daer mede an hebben in denselven prijse, voor sooveel als hy begheert, 2, 101, 140. *Van dat een poirter mitten vreemde paerten mach.* Alst ghebuert dat enyghe vreemde persoon binnen deser stede eenich goet coopt ende een poorter . . . begheert an denselven coop paert ende deel te hebben, *ald.* 141. Dat voirt an nyement van den poorteren van Leyden des burchgraven tollen . . . huyren noch verpachten en sullen, noch dair an boeyten (*d. i.* buiten, *eig.* „aandeel aan den buit hebben"; *verv.* „aandeel aan iets hebben"; *de verklaring in het Gloss. van het woord door* „*boeten*, betalen" *is onjuist*; *in het Mnl. Wdb. ontbreekt het ww.* buten *als intr. in de hier genoemde beteekenis*), 475, 12. — So wel heeft dit kint verstaen, dat hi meester wart van aerten; alle dooghden aen hem paerten (*hadden aandeel of deel aan hem, waren in hem vertegenwoordigd*), *Segh.* 482.

PARTENAER, -ER, znw. m. Van (of naar het voorbeeld van) ofra. *partener* (Duc.), vanwaar ook eng. *partner*, prov. *partender* en vandaar weder fra. *partner, partenaire*; ndl. *partner. Deelgenoot.* Kil. p a e r t e n a r e, partiarius. Vgl. wvla. *partenier* (De Bo 829). ‖ Dat J. . . . oor partener mede is gewest van H.'s guede, *Etst. v. Dr.* 186. — Bij Stallaert 2, 345 staat een voorbeeld opgeteekend van p a r t n e r in de bet. *echtgenoot.* Vgl. eng. *consort.*

PARTEREN, -EEREN, zw. ww. trans. Mhd. *partieren.* Van ofra. fra. *partir. Verdeelen.* ‖ Dat men dan naer de doot van hen beijden oft eenich van hen die voors. vercregen goeden deijlen ende parteeren sal gelijck half en half op beijden sijden, *Oork. v. Helmond* 199 (*a.* 1469).

PARTIDEN (PERTIDEN), jongere meervoudsvorm van p a r t i e, *Oork. v. Helmond* 171: „tgheen dat . . . steet tusschen ons, pertijden". Vgl. ndl. *partijdig*, Te Winkel, *Gramm. Fig.* 265, en dial. (gron.) *-ieden* voor *-ieën* (in Fransche woorden). Zie ook den vorm *iede* voor *ieë* bij OOI.

PARTIE (PAERTIE, PERTIE, PARTY), znw. vr. Mhd. *partie*; mnd. *partie, partige*; hd. *partei*; eng. *party*; ndl. *partij.* Gedeeltelijk beantwoordt het woord aan ofra. fra. *partie*, mlat. *partita*; gedeeltelijk aan ofra. fra. *parti*, eene afleiding van fra. *partir* (vgl. *Lsp.* Gloss.); de beide verschillende opvattingen, die daarvan het gevolg zijn, zijn *deel* (zie onder 1 tot 7) en *partij* (zie onder 8).

1) *Deel, gedeelte. Teuth.* p a r t y, pars. Kil. p a e r t i j e, pars. Plant. p a r t y, *la partie*, pars. — *a*) Van zaken. ‖ In menegher partiën ghesceden ocht ghescoort, *multifidus*, *Voc. Cop.* — Alsoo es djaer . . onderscheeden in vier partiën, linten, zomer, herfst, winter, *Lsp.* II, 54, 63. — Die vier partiën . . . van den Spieghel Hystoriale, *Bloeml.* 2, 188, 280. Alse hier voren staet bescreven in dander paertije, *Sp.* III[1], 2, 15. Dese (*luxure*) wert in partiën sesse gedeelt, *Sp. d. Sonden* 386. Die eerste partie sal houden in vele leringhen . . ., die seste partie sal bedieden van enz., 390. — Van een geslachtswapen, *kwartier.* ‖ Ic setter uws vader wapen an, men macht noch sien in drie partiën, *Esm.* 778. — *b*) Van personen. In de uitdr. d i e m e e r r e, m e e s t e p a r t i e, *de meerderheid.* Vgl. PART, 1) en fra. *la plupart.* ‖ Here, houdes u an den ghenen numere, dien u die meeste pertie wisen sal, *Lanc.* II, 30874. Nu was met hem (*Damaes*) mede Ursijn gecoren in

paeus stede bi discorde van der clercgie, maer Damaes hadde die meeste pertie, die den anderen afstaken, *Sp.* II[6], 46, 5. Die si kiesen, de meeste partie van hen, die sele wi hen geven, Willems, *Meng.* 454 (*a.* 1292). Die meerre partie es dusdaen, *Vcp. M.* I, 794 *var.* (*l.* menechte, *var.* meneghe).

2) *Deel*, *aandeel.* Vgl. PART, 2). In de uitdr. te miere (diere enz.) partie, *voor mijn deel of aandeel*; nu en dan kan zij voor den zin onvertaald blijven. ‖ So dat niet meer bliven en sal dan kerstenen thaerre pertyën dan allene Alexandriën, *Lsp.* IV, 1, 126. Elke maent heeft te horre partie vier weken oft daer omtrent, *Lsp.* II, 54, 68. Omtrent viertich omeliën maecte hi (*Gregorius*) te sire pertiën ende ander scriften vele, II, 48, 681.

3) *Onderdeel* (vgl. DEEL 2); ook *afzonderlijke post*, van eene rekening. In het mv. *afzonderlijke posten*, d. i. *eene gespecificeerde rekening.* Vgl. PART, 3) en PARTIKEL. ‖ Van den diken, doe si uter vresen (*l.* vresen, *d. i.* vriesen, *vorst*; *vgl.* Stoke V, 825) ghecomen waren, ende voort te diken sente Mertijns coren te voldoene, als die parthyën houden, costen 17 ₰, *Rek. d. Gr.* 1, 150. Gheg. van dikinghe . . tot Alblaes na dien dat tlant intebroken was van vreesen (*door de vorst*) te stoppen ende sleetborde te diken, also als die parthyën houden, compt in ere summen 19 ₰, *ald. e. e.*

4) *Afdeeling*, *soort.* Deze bet. kan zich zoowel uit de opvatting „deel" als uit „partij" hebben ontwikkeld, doch het eerste is het waarschijnlijkst. ‖ Dat sijn drie partiën van menschen, daer alle die familie die Gode dient in bevaen is, Ruusb. 3, 124. Dierste partye dat sijn goetwillighe doochsame menschen; . . . . die ander partie, . . . die derde pertye, *ald.* Die ierste partye, van beghinnende menschen, *ald.* Dit is van der ander pertiën van menschen in een voirtgaende leven, 138; ook 180; 183; 189; 193; 194; *e. e.*; 5, 105 *driemaal*; enz.

5) *Streek*, *landstreek*, *gebied.* ‖ In der jegenode daer Normendie ende Bertaenyen sceet sine partie, *Sp.* IV[2], 62, 17 (*aan elkaar grenzen*; men verwacht *scheden* en *hare*; maar de zin kan wel geen andere zijn dan deze). — Waarschijnlijk is dit ook de beteekenis *Sp.* I[5], 66, 26 vlgg.: „daer naer ende (*eindigde*) . . . dat conincrike van Suriën, ende alt lant van diere partijen (*van dat deel der wereld*, *van die streken daar*; *vgl.* DEEL, 6) ende van Aziën ende van Babylone wart onderdaen der Roomscer crone", en I[2], 16, 5: „na hem quam H. ter bailgien ende berechte die paertiën (*de streken*, *deelen of landpalen*) van Ysrael der jare tiene" (de beteekenis kan hier ook zijn *de bevolking van Israel*, eig. *de verschillende stammen*, *volksstammen*, *afdeelingen der bevolking*; vgl. *Rijmb.* 16156: „dus woonde tfolc van Juda onder die Egypsche partiën", lat. *habitaverunt reliquiae Juda in Egypto*; dezelfde twijfel heerscht ook in de verklaring van andere plaatsen, b.v. *Sp.* IV[1], 46, 146: „Robbrecht, . . . nam in vogediën Florens kindere entie paertiën (*de verschillende deelen*, doch eerder *de verschillende bevolkingen*, d. i. *de bevolking*) van Hollant swoeren hem hulde".

6) *Een onbepaald aantal*, gezegd van levende wezens. Vgl. DEEL, 2). Meestal is het door partie aangeduide aantal grooter dan deel, dat „eenige" beteekent, terwijl partie de bet. heeft van „een vrij groot of aanzienlijk aantal". In het latere Ndl. heeft *partij* ook, gezegd van zaken, de bet. aangenomen van „eene zekere, onbepaalde hoeveelheid". Vooral als handelsterm gebruikt van koopwaren. In het Zuid-Afrikaansch is het woord een onbepaald telwoord geworden, b. v. in *partijker* (partij keeren), d. i. *menigmaal*, *vaak.* Zie Van Dale op partij en Mansvelt, *Kaapsch Idiot.* 123, en vgl. eng. *a deal*, *a good deal.* ‖ Bi nachte met eenre partijen vloen si in clene Alexandriën, *Sp.* IV[3], 16, 89. Daer wasser in dit toevaren doot ende ghequetst eene partie, *Bloeml.* 2, 114, 239. Selke die riepen „Viane"; ook riep daer „Grimbergen" met ene partie, die ongelet dorssen sloghen metter sporen, 2, 126, 737. Alset mitten honden was, die seer verbolgen over pas tot eenre tijt ghelopen quamen mit groten partyen (*troepen*) veel te samen, Hild. 90, 49. Hier of (*van deze dieren*) vintmen somech partiën in die ze van Suriën, *Nat. Bl.* IV, 499. — Téénre partiën, *op één hoop*, *bijeen.* ‖ Doe voer hi te Samariën waert ende ghemoette tere partiën XLII broedre van Ochosiën, *Rijmb.* 13590.

7) Ook als uitdrukking van verschillende groepen van bij elkaar behoorende personen, van eene vereeniging van personen, die eene minder of meer aaneengesloten eenheid vormen. Zoo b.v. — *a*) *gezelschap*, *schaar*, *gevolg*, *gezin*, *orde*, *geslacht.* Meestal staat partie in het enkv., doch eene enkele maal ook in het mv. ‖ Een quaet moenc die mesdede in sine abdie ende wart ghesteken uter paertije ende altemale henen gedaen, *Sp.* III[8], 14, 2. (Hi) liet sijn lant ende voer met hem int gheselscip ende in die partie des graven van Normendien (*l.* Normendie), *Vl. Rijmk.* 2280. Elc die wachte hem van deser abdie, want ghene eersam paertie (*geen fatsoenlijk gezelschap*) en pleghen in dit clooster te sine, *Vad. Mus.* 1, 85, 128. Mettien sach hi . . . waer onse Vrouwe quam . . . met eere uutclaerre paertie (*schaar*) van zielen ende van inglen inne ghelijc alse eene coninginne, *Sp.* I[7], 68, 24. Doen stont op . . . een meester, een surgien, ende sprac met rade der partyen die hoorden ter surgyen enz., *Melib.* 261. Si en achten Gode niet zeer, mer si comen (*in de kerk*) om te sien oor partiën, *Proza-Sp. d. S.* 73*d* (*hun gezelschap*, *hun vrienden en kennissen*, *degenen met wie zij omgaan*). (Balthasar) dranc daer ute (*uit het heilige vaatwerk*) ende met hem sine wive ende sine amyen entie van siere partiën (*zijne hovelingen*), *Rijmb.* 16736. Eens tijddi . . . teenen tornoie met siere partie (*zijn gezelschap* of *zijn gevolg*), *Sp.* I[7], 74, 9. Noë met sijnre partiën (*de zijnen*, *zijn gezin*), kindre ende wive, ghingen uut (*uit de ark*), *Lsp.* I, 30, 4. Eer hi (*Benedictus*) der moenke paertije ane hem trac (*overging tot de orde der monniken*), sat hi verholen in eere rootsen gat (*als kluizenaar*), *Sp.* III[6], 53, 8. Daer heeftene (*Christus*) ontfaen Marte . . . . ende diende hem met siere partiën (*zijne discipelen*), *Rijmb.* 23224. Es hi van dier partiën (*dat geslacht*), soo es die jonghelinc mijn gherief, *Esm.* 194. Dat ontfaet si (*het dier*) in den mont ende daerna . . . sciet si haer saet, daerof diën die andre in hare partiën (*in haar geslacht*), *Nat. Bl.* V, 311. Omdat hi (*de arend*) niet en wille ontvriën die edelheit van siere partiën, III, 117. Dat Joseph, die man Mariën, quam van Salomons pertiën, *Lsp.* II, 1, 79 (*var.* partyen). Om dattie menschen zouden dyën ende meerren hare partyen, I, 25, 27. — Metsire (haerre enz.) partiën, ende sine (hare) partie, *met de zijnen*, *de hunnen*, *met hen die bij hem (hen) hooren.* ‖ Een edel man met sire pertiën hadden cume dorren bestaen, *Lorr. fr.* I, 152. Die van Edom met haerre partiën . . . die sijn hem nu afghegaen, *Rijmb.* 13488. Dattie Jooden ende hare partiën Jherusalem, die quade poort, wedermaecten, die was testoort, *Rijmb.* 17444. Der

verraders es soo vele . . . dies moetse God vermalendiën ende altemale hare paertiën, *Vergi* 1114. Hoverde ende hare partie, Praet 526. Daer woonden si (*Avaren*) met haerre partie, *Sp.* III[8], 90, 11. Dat kerstijnheit met sire partijen (*dat alle christenen*) al van henen (*hier*) tote daer mijn graf versonke sonder vaer, IV[1], 10, 70. Omme hem ende sine paertije heet Ytale nu Lumbaerdie, III[6], 41, 65. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert op partie, 2), waar het door *medebelanghebbende* wordt weergegeven; men kan het t. a. p. ook vertalen door *die met een ander ééne lijn trekt*. Hiertoe kan men ook brengen de onder 10) genoemde uitdr. „met enen partie sijn", *met iemand verbonden zijn*; mnd. „*partich* stân mit ênem". — Vgl. beneden bij *c*), waar herhaaldelijk dezelfde uitdrukking voorkomt feitelijk in dezelfde beteekenis, doch gewijzigd tot die van *met zijne gewapenden*, *met zijn leger*. — Ook van het hemelsche en het helsche „gezelschap". ‖ Van der hemelscher ierarchie, dats van der ingelen paertie, *Sp.* IV[1], 36, 27. Dat men die beelde verbernen soude, die naer Jhesus of na Mariën of na eenege van Gods partiën (*de heiligen*, nl.) ghemaect waren oft ghesneden, III[8], 64, 4. (Doe) voer ter hemelscher partiën de bisscop . . . sente Dyonijs, II[3], 31, 10. Gracie u heeft God gedaen, die emmer ons helpt wederstaen den duvel fel ende sine partie, Praet 194. Hi (*de steen*) draghet gherechte boete jeghen des viants tooverie ende verdrivet sine partie, *Nat. Bl.* XII, 1338 (lat. *contra omnes demones inimicos*). Dese woorde machmen draghen toter moeder Gods . . . ., die den duvel met siere partiën altoos dwinghet ende jaghet, *Rijmb.* 726. Ic swere di . . . dat ic di doe noch heden ghien met mi, oftu best een paiïen ofte in heresiën of van sduvels partiën (*of gij behoort bij den duivel*, *tot zijn aanhang of vereerders*), *Wap. M.* II, 269. — *b*) *Volk.* ‖ Over die mersche Meotydes . . ., danen quam dese partie, *Sp.* III[8], 44, 6. Na hem wart coninc . . . een, hiet Cleb, over de Lumbaerde, . . . die regneerde in Lumbaerdië II jaer over die paertië, *Sp.* III[6], 45, 24. Pharao verdranc . . met al sijnre compagnie, Moyses bleef al sonder vaer ende al ons Heren paertie, *Alex.* IV, 639. — Meermalen verbonden met een 2den nv. mv. of een bnw. ter omschrijving van een volksnaam. ‖ Zacharië die nam jegen der Lumbarde partië vasten vrede XX jaer, *Sp.* III[8], 66, 71. (Hi) leerde der Roomscher partijen water vier te maken, III[8], 43, 14. (Doe) was onder die Roomsche partië een paues, hiet Zacharië, III[8], 66, 61. Om die nortsche partië heetet (*het land*) voortmeer Normandië, *Brab. Y.* II, 5244. Die Noordsche pertie, . . . van desen sal een groot deel over tmeer trecken, *Lsp.* IV, 1, 40. Der Sarrasine partie hadden hem afgewonnen Surie, *Sp.* III[8], 73, 67. Dies seiden der Fransoyse parti, IV[1], 38, 44 (lat. *Franci*). Philippe, den coninc rike, . . de sider Normendie trac an de Vrancse partie (*aan Frankrijk*), Stoke II, 404. Echter baden die Joodsche pertyën (*de Joden*) Joseph ende Mariën datmen Jhesus ter scolen kere, *Lsp.* II, 31, 1. — Des was daer . . so vele onder de clergie ende onder de werelt partie (*de wereldlijke heeren*), Stoke II, 820. — *c*) *Gewapende bende*, *bende gewapenden*, ook *leger*. ‖ Die hertoghe met sijnre partiën was gheweken uter stede, *Brab. Y.* III, 372 (*hier en elders kan men de uitdr.* met sijnre partiën *ook weergeven door* „met de zijnen"; *vgl. bij a*). Die Tuerken . . . quamen met haerre partyen ende woesten Hermeniën, *Sp.* III[8], 71, 21. Die paues Steven, die Pippin ende sine partiën bracht hadde in Lumbardiën, III[8], 71, 2. Die Vranken die besaten Gallen ende hadden met harre partiën bedwongen al Lumbardiën, III[8], 73, 74. Int selve jaer voer Constantijn orloghen metten here sijn up Cardamuse ende sine partie, III[8], 90, 21. Dus leden si met haerre partië vrilike duer Hongerië, IV[3], 6, 63; ook 78. Hi ende sine pertie maecten wonder in die Sarrasine, *Limb.* VIII, 716. Saladijn met ziere partiën deelden . . . den roof, Stoke II, 825. Ene pertie, die van voren waren ontfloon, Velth. II, 37, 30. Michaël mit sijnre partiën ende metter cracht Gods die stieten den rooden fellen draec Luciferre met sijnre partiën uten hemele, Ruusb. 5, 143. Boven allen partiën (*troepen*, *het geheele leger*) soo deedt soo wel her Echites, dat hi meer geprijst es dan die andre altemale, *Bloeml.* 3, 61, 581. Sesse maent lach Karel ende sine paertië vor die rike stat Pavië, *Sp.* III[8], 84, 1. Desidere ende sine paertije sijn geweken in Pavië, III[8], 83, 55; ook *Rijmb.* 14905; 19155 (J. ende A. liet hi met ere partiën in tlant van Jherusalem); 18968 (Judas quam met cleenre partiën, die vervast waren ende moede); 13512; 12684; 12640; 10240; 10192; 10015 (Joab was vóór die partie ende wan die conincstavelie; lat. *praevenit universos*). Met sire partie, *Sp.* III[8], 68, 52. Met sire partiën, 69, 3. Met sine partiën, 71, 3. Met haerre partiën, 71, 23; *Rijmb.* 16147; *Sp.* IV[3], 7, 20; 8, 12; 10, 5; 18. Die heilege partie, *het kruisleger*, *Sp.* IV[3], 23, 62. — Ook zonder het denkbeeld „gewapend", *bende*, *troep*, met minachting gebezigd. ‖ Ic mach wel tote jou segghen: spi! . . . ghi sijd so blode partie (= conroot), *Wal.* 8256 (*hier kan het woord ook als* gewapende bende *worden opgevat*). Die goede inghele wouden die quade trecken . . ., dat si souden Gode minnen . . .; ende die quade partie wonde die goede van Gode trecken, Ruusb. 5, 143. — *d*) *Aanhang*, *aanhangers*, *volgelingen*, *partij*, *zijde die men kiest*. Hier nadert het woord tot de bet. van het ndl. woord; nog meer is de onder 8) genoemde opvatting aan de hedendaagsche gelijk. ‖ Dies balch die coninc van Suriën ende seide: wie es van miere partiën die mi verraet! *Rijmb.* 13345. Gherechticheit is al hoor gheer; sy en nemen niet in hoor partie boeven, Hild. 41, 136. Tien tiden begonste die anegane vanden Fariseen, . . . ende soe hilt haer al an hare partiën, *Rijmb.* 20432. Dat luttel yement dorste liën dathi was van Cristus pertyen, *Lsp.* II, 45, 73. Op die vorwarde dat ic vort an mesdoen ne sal enghenen man die te ure pertiën sal horen, *Lanc.* II, 26862 (*men kan het woord hier ook weergeven door* geslacht, verwanten en vrienden *of een dergelijk begrip*). Asa . . . sendde selver ende goud . . . an Benadab, den coninc van Suriën, dat hi ware van siere partiën (*zijn bondgenoot of medestander*), *Rijmb.* 12368 (= partie met hem maecte; *zie bij* 9). Die van Damas ende van Suriën holpen sere des conincs partiën (*de zijde des konings*, *den koning*), 10183. Armorike, daer ute die sine geboren waren . . . ende Neustre, dat heet Normendië, al weet (*l.* weec) dit an sine pertie (*kwam het aan zijne zijde*, *kwam het in zijne hand*), *Lanc.* IV, 9694.

8) *Partij*, *een van twee of meer vijandig tegenover elkander staande personen of groepen personen*. — *a*) Van personen, vooral van *in rechte met elkander strijdende personen*. ‖ So hebben partyën hare zaken ende vermeten overghegheven in ghescriften, *Bouc v. d. Audiënc.* 439. — Bepaaldelijk in de bet. *tegenpartij*. Kil paertye, teghenpaertije, pars adversa, pars diversa, adversarius. ‖ Dat eerste quaet is . . . dat hi selve richter wil wesen tusschen hem selven ende zijnre partien (: dien), *Sp. d.*

Sonden 14011 (*Proza.-Sp.* 91*a*: tusschen hem ende sinen wederpartie). Onse Here seide: du Maskaroen du heefs partye, wiltu yet doen? dat doe ic, seyt hi, ic hebbe partie daer ic mi sere af ontsie, want si sal mine goede saken . . . cort te nieute maken, *Mask.* 469. Halff den heren ende half der pertyen tgelt voirscr. te betalen, *Oostfri. Urkb.* 1, 259 (vgl. EGGE). Dat hier sijn voren incomen als in pertyen (*als tegenpartij*) Twifel, Begrijp met Jalosiën die welke den minre hebben mesdaen, in wies stede ic hier bem ghestaen, *OVl. Lied. e. G.* 352, 1111. — Zie ook Stallaert op partie, 1). — Van partiën, *partijdig, strijdig met iemands belangen.* ‖ Voorsiet ooc wel ende verstaet hem die u gaf den raet, ofte hi van partyën si, *Melib.* 1925 (*var.* van der pertie, eig. *van de tegenpartij, goed voor de tegenpartij*). — Ook *van hen die in een tweegevecht of een oorlog met elkaar strijden.* ‖ Is partie lazers of verminct, grote schande hem dat dinct te vechtene up onmachtighe lieden, *Sp. d. Sonden* 13983. Dat men in ghenen sin (*geenszins*) dan te twee gaten mocht comen in ende die waren van partye (*door den vijand*) met goede lieden wel beset, *Grimb.* I, 2954. — *b*) Van groepen personen, *staatkundige of godsdienstige partij,* ook *oorlogvoerende partij. Teuth.* die twen partyen in loisheit gunstich is, duplicanus. ‖ (Doe) wert Ambrosijs daer vercoren van allen pertiën, waer si toe horen, bisscop te sine in die stat, *Sp.* II⁶, 78, 63 (lat. *ab utraque parte* (Arrianen en Athanasianen) *in episcopum electus*). Daer en was ooc partie neghene die dien vrede wederseide, si hildene met trouwen beide, *Rijmb.* 8011. Eendrachtich volc . . . dats een vaste muer . . ., mar partyen staan altoos in zorghen, want God die is hoor wederpaert, Hild. 247, 80. — Ook (in het mv.) in de bet. *partijgenooten, partijgangers, aanhangers.* ‖ Dat elck man, onder hooflinghen ende partyen . . . malck mitten anderen . . . tot gueder vrienschap staen sullen ende elck syne soldenaers ut syn dienste laten, *Ostfri. Urkb.* I, 240 (*op dezelfde bl. worden zij* partyeslude *genoemd*).

9) *Partijschap, vijandelijke of vijandige gezindheid.* Zoo ook ofri. *partie* (Richth.). Kil. paertije, lis, controversia; ald. ook paertijschap, controversia, disceptatio, altercatio, factio, *vulgo* partialitas (vgl. PARTIESCHAP). ‖ Men siet daer stryden twe ghebroeder onderlinghe met partyën: God die selse noch castyën, Hild. 123, 108. De muterie ende partie wert binnen Jerusalem soo swaer, dat die Joden noch op recht noch op onrecht en pasten, *Proza-Sp.* 216*a*. Quade woorden . ., die pertye aengaen, seggende: „ghy sijt een Hoeck" off „een Cabbeljau", *R. v. Amst.* 173, 306. — Ook van oorlogvoerenden, althans indien dit de bet. is op de volgende plaats. ‖ Datter God sine helighe gracie ute ontfaermicheden . . in die partiën (*over de vijandschap der Sarracenen in Frankrijk*) dalen dede, daer bi ghevelt was die overmoet (*der Sarracenen*), *Amand* II, 4657 (of is de bet. *op de aangevochten, de in het nauw gebrachte partij*? partie komt ook elders voor in het mv. met de beteekenis van het enkv.) — Partie maken, *tweedracht zaaien, onrust stoken, de oorzaak zijn van straatgevechten.* ‖ Seghede ienich man . . . ienich ruchte offte tichte op enen onsen borgeren . . van verraderye, morderie of anders bosen saken de een man an sijn lijf droghen, dat twidracht maken mach in onser stad, de sal sinen taleman setten . . .; dese punte is daerom ghemaket dat nemant onghelove of partye maken sal in onser stad, *Stadb. v. Gron.* VIII, 29 (*Stadr. v. Gron.* 8, 4). — Die inghelen inden hemel die maecten onderlinghe partye, Ruusb. 5, 143 (lat. vert. *alii ab aliis dissenserunt*). — Partie maken jegen, *zich gewelddadig tegen* (*iets of iemand*) *verzetten.* ‖ Hen te dienen jegen alle die ghene die partie jegen hen maken wille, ochte daer si partye jegen willen maken, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 577 (*a.* 1361). Wie so ooc wilde paertie jegen dese vrieheit maken, vermeesaemdi omme die saken, *Sp.* III⁸, 84, 76. — Ook *eene samenzwering tegen iemand smeden, tegen iemand samenzweren.* ‖ Want hi sekeringe ende paertie in afyonsten ende in envie jeghen den vader wilde maken, *Sp.* IV¹, 50, 13. — In denzelfden zin ene partie sweren jegen. ‖ (Doe) wart echt in Lumbardië ghesworen eene paertië jegen coninc Karel den groten, *Sp.* III⁸, 85, 77.

10) Evenals gespar de beteekenissen vereenigt van „verbonden met" en „verbonden tegen" en gespan die van „verbond" en „vijandschap", zoo heeft partie naast de onder 9) genoemde opvatting „partijschap, vijandschap" ook die van *vriendschap, het zich bij iemand aansluiten, het met iemand verbonden zijn.* Vgl. ndl. *partij maken met,* d. i. „zich tot een bepaald doel met iemand vereenigen". Het tegenstrijdige der beide opvattingen wordt voldoende verklaard door de vergelijking der beide uitdrukkingen „partie maken jegen" en „partie maken met". ‖ Dat ic dat sie an clergiën die ons leeren souden tware dat zi hen trecken in partiën (*zich verbinden*) met ghiericheden ende Luxuriën, Praet 2200. Doe scaltene Jhehu . . ., dat hi vrienscap ende partie sochte an den coninc van Surye, *Rijmb.* 12377. — Ook in de uitdr. met enen partie sijn, *met iemand verbonden zijn,* waarin het woord adjectivisch gebruikt wordt als b.v. mnl. *orbare,* ndl. *nut* e. a. ‖ Scuwe Nijt ende Hoverdie, ende alle die met haer zijn partie, Praet 4461.

11) Op ééne plaats komt partie voor in de bet. *de aan iemand opgedragen taak* of *rol, de aan zijn ambt verbonden plichten*; lat. *partes.* Vgl. ndl. „eene bepaalde *partij* zingen in een oratorium", met ndl. *rol* in een tooneelstuk. ‖ Ic (*Gregorius*) was die ghene die begaerde . . . . mine paertie goet te makene, *Sp.* IV², 52, 90 (lat. *non neglexi partes meas*).

AANM. 1) — Niet duidelijk is de bet. van partie, Hild. 71, 303: „als elcman leest in sijn partye: men vint meer wijsheit ende cleergye die die oude hebben bescreven dan vanden jonghen is ghebleven". De bet. *voor zijn aandeel* in het Gloss. toegekend aan „in sijn partie" kan niet juist zijn: misschien heeft partie den zin van *deel van een boek,* ook *boekdeel,* welke zich kan uitgebreid hebben tot de bet. *boek* in het algemeen.

AANM. 2). — Bij 10) werd partie adjectivisch gebruikt, doch praedicatief, verbonden met sijn. Eenmaal komt partie zelfs als attributief adjectief voor in de bet. *twistende, met elkaar over hoop liggende, oneenig.* ‖ Salich sijn si die vrede maken tusschen die partiën menschen, *Dial. Creat.* 57*b* (*of moet men lezen* „tusschen menschen die partiën" (*zie het volg. Art.*) *of* tusschen die partiënde menschen?). — Eene enkele maal vindt men ook het mv. partiën, praedicatief gebruikt, in dezelfde opvatting. ‖ O wach, seit hi, dits bedwanc, dat mijn herte is so sere partiën teghen mijn sin, des moet ic liën . . .; dus strijt mijn herte ende mijn moet, *Segh.* 2302. Men zal hier wel kunnen vergelijken de ndl. uitdr. „ik ben goede *vrienden,* beste *maatjes* met iemand".

PARTIEHOUDER (PARTY-), znw. m. *Hij die eene bepaalde partij voorstaat of aankleeft.* ‖ Dat bi virtute van dezelve mandemente ghylieden zoude moghen aennemen alle tgoed ende de schulden dat ghylieden binnen uwe juridictie bevinden zoudet toebehoorende den voors. partyhouders, *Ann. Em.* 14, 360; *a.* 1488 (*vgl. ald.* „den gonen die partie contrarie houden", en ndl. *partijganger*, d. i. *aanhanger*, *volgeling*).

PARTIELIJC (PERTIE-, PARTI-), -LIC, bnw. Hd. *parteilich*; mhd. als bijw. *partieliche*.

1) *Eene bepaalde partij aanhangende*; d. i. òf — *a*) *vóór eene bepaalde partij ingenomen*, *vooringenomen*, *partijdig*. ‖ Dat se weten of hebben gehoort van olde mans die nijet partijelick en weren, *Westerw. Landr.* 18, 1. — *b*) *Tegen eene andere partij vijandig*, *oneenig*, *verdeeld*. ‖ Dye Joden tweedrachtich ende onderlinge sere partylijck waren, *Boec v. d. L. J.* 244*d*. Dat nyemandt voirtan en moet spreken van pertyelijcke saken off yemant dairoff verwit doen, *R. v. Amst.* 116, 174. Zie Stallaert op partielick, 2). — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook *Teuth.* partijch, partylick, parcialis (bij Duc. wordt het woord wel niet in deze bet. gevonden, doch wel *partialitas* in den zin van „factio, partes" en „partium studium"; de bedoeling kan dus ook eene andere zijn, b.v. *bijzonder*, *particulier*; zie bij 2). — *c*) *Medeplichtig*, eig. *aan eene bepaalde zaak deelnemende.* Zie Stallaert op partielick, 5).

2) *Particulier*, *iemand persoonlijk betreffende.* Zie twee voorbeelden bij Stallaert op partielick, 1), en vgl. de aanhaling uit *Teuth.* boven bij 1). ‖ Wolde oock yemand partielicke clachte doen op yemant van schaden, men solde on daerof wet doen, *Hans. Recess.* 10, 291 *tweemaal.*

PARTIELIJCHEIT (PARTY-, -HEDE), znw. vr. Hd. *parteilichkeit.* Het woord wordt vermeld in *Teuth.* als vertaling van „parcialitas". De bet. staat niet vast; doch zal wel zijn *partijzucht* (vgl. de aanhaling uit Duc. bij PARTIELIJC, 1).

PARTIELIKE (PARTI-), -LIJC, bijw. Mhd. *partieliche. Zóó dat daardoor partijschap of vijandige gezindheid onder de burgerij wordt aangewakkerd.* ‖ Mijns genadichs heren mandament, van dat nyemant partilike soude spreken Cabbeljau of Hoec deen den anderen te noemen (*dat niemand een ander met den partijnaam C. of H. zal noemen*, *voor C. of H. zal uitschelden*), op verbuernisse van live ende goede, *O. R. v. Dordr.* 1, 307, 101 (*a.* 1456).

PARTIËN (PAERTIËN, PERTIEN), zw. ww. wederk. en intr. Mnd. *partiën.* Van een trans. ww. partiën, dat wel aan het wederk. en intr. gebruik zal ten grondslag liggen, met de bet. *in deelen verdeelen*, *in partijen splitsen* is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend.

I. WEDERK. — *Zich in partijen splitsen*, *vijandig tegenover elkander staan.* ‖ Doe partijede hare die kerke, *Sp.* III[6], 1, 87. (Doe) gheviel dat in vremden doene quamen die Vrancsce baroenen entie vanden keyserike, ende sine kindere dies gelike, so dat si hem paertyeden sere, kindere, baroene jegen den here, *Sp.* IV[1], 37, 3 (*Brab. Y.* II, 4542: die heren . . . ende sine kinder . . . ghinghen hem spannen sere jeghen den keiser, haren here).

II. ONZ. — 1) *Vijandig staan of zich vijandig stellen tegenover*, *in vijandschap leven of twisten met iemand.* Plant. partyden oft partyen, contendere, disceptare, altercari, concertare. ‖ God en mach al sijn vrienden vlyën in hemelrijc, dan (*doch*) die partyën die en can hi niet te gader voeghen, Hild. 247, 87. Die hier partyën onderlinghe diën hebben daer gheen grote macht, *ald.* 102. — Mit al den ghenen die teghen die doochden partiën, *Hs. Moll*, 5, 60*d*.

2) Met enen partiën, *de partij kiezen van iemand*, *aan iemands zijde staan*, *iemands medestander zijn.* Vgl. voor deze en de onder 1) genoemde opvatting bij PARTIE, 9) en 10). Plant. partyden oft partyen, *tenir partie* (vgl. PARTIEHOUDER), partem alicujus tueri. ‖ Elc partyet mitten sinen, Hild. 140, 93. Si sijn alte dinne, die u der waerheit dorren lyen, dat sy yet mit ons partiën, 206, 240. Doe daer . . twe paeusen gecoren waren, ende die kerke op den enen overdragen had (*var.* was) paeus te werden, so was Pascasius daer tegen ende partyede mitten anderen (*paus*), *Hs. v.* 1439, 201*b* (*Pass. Lett.* 261*a*). Om ghien ander saken dan dat ic minen wille hielt teghen der kerken ende perticede mitten anderen dan dien si paeus gheordiniert hadden, *Pass. Lett.* 261*b*. Die sulke comen met Mariën, mit Symeon een deel partyen, mit Magdalenen comen si mede, Hild. 233, 79. Want si metten jonghen hertoghe partijde (*zij had de partij gekozen van Adolf van Gelder tegen zijn vader Arnout van Egmond*), *Mar. v. Nijm.* bl. 3.

PARTIËSCH (PARTIJESCH), bnw. Mnd. *parti(e)sch*; hd. *parteiisch. Partijdig*, *bevooroordeeld*, vooral ten opzichte van de rechtsspraak. Vgl. PARTIELIJC, 1, *a*). ‖ Ende szo de schulte partijesch in desen saecken schijnt, so moogen de voormumbers van nijes hoor beste bewijs mit unpartijeghen schulten inleggen ende toesaemende then naesten lottinge inbrengen, *Etst. v. Dr.* 207.

PARTIËSMAN (PARTIJS-), znw. m. Mv. partijs- (parties) liede (luede, lude). *Partijgenoot*, *aanhanger.* Vgl. PARTIE, 8). ‖ Alle hooflinghen ende partyesluede, die in Oostergoo ende in Westergoo landen woonen . . . sullen vry, quijt, ledich ende los schelden ende overgheven alle loften, eeden ende breven, die sy yemande . . . ofghedwonghen hebben, *Ostfri. Urkb.* 1, 240. Dat E. . . konde biwisen dat B. een partijsman (*bij den doodslag*) hadde ghewest, *Warfsconst.* 41.

PARTIESCHAP (PARTIJSCAP), znw. Ndl. *partijschap.* Vgl. PARTIE, 9) en zie de aanh. uit Kil. ald. Het woord is nog zeldzaam in het Mnl. Op de eenige plaats (van 1445), waar het gevonden is (Stallaert 2, 345), schijnt het de bet. te hebben van *oneenigheid*, *verschil van gevoelen onder de rechters.*

PARTIÏCH (PARTIJCH, PERTIÏCH, PERTIEÏCH), bnw. Mhd. *partiec*; mnd. *partich*; ndl. *partijdig* (vgl. *R. v. Elburg* 167, *a.* 1608).

1) *Partijzuchtig*, *tweedrachtig*, *in partijen verdeeld*; lat. *factiosus.* Vgl. de aanh. uit *Teuth.* bij PARTIELIJC, 1). Kil. paertijdig, adversus, adversarius, contrarius, *vulgo* parcialis. ‖ Dat si onderlinge gedeilt, partijch ende twedrachtich zijn, *Boec v. d. L. J.* 130*a*. Hier inne stelde hij capiteynen van sine heyren, die partijch ende twistich waren onder zijn volck, *Proza-Sp.* 89*d*.

2) *Vijandig.* — *a*) Van personen. Vgl. PARTIELIJC. ‖ Metsgaders dat hem die keyser Rodolph van Roome insgheliјcx ooc partyeich viel (*vijandig was*), Despars 2, 3. — *b*) Van zaken. *Vijandig*, *door partijzucht ingegeven*, *veroorzaakt.* ‖ (*Een getuigenis van een openbaar vijand is*) hatich ende pertijch (*en wordt niet geloofd*), *Uit het archief der stad Utrecht.*

3) *Partijdig*, *door partijzucht of vooringenomenheid gedreven*, vooral ten opzichte van gerechtelijke uitspraken. Met den gen. der zaak, ten opzichte waarvan de partijdigheid blijkt. ‖ Ick mene, ghij

(*tot een rechter*) sijt partijch der saicken, *R. v. Elburg* 119 (*a.* 1551).

PARTIJC (PARTIKE), aldus te lezen voor *partijt, *Ann. Em.* 18, 23. Zie PARDIKE.

PARTIINGE (PERTIÏNGE), znw. vr. Van partiën, z. ald. *Partijschap, oneenigheid, verdeeldheid.* ‖ Ic duchte datter licht onder u sijn . . twiïnghe, achtersprake, . . . pertiïnghe, *Hs.* 75 *f.* 53*c* (II *Cor.* 12, 20: *dissensiones, detractiones, seditiones*). Tot eenre stat, die altemael in alsulker pertyinghe was gheset, als nu ende nu malkander op te slaen, *Hs.* 87 *f.* 34*a*.

PARTIJSMAN. Zie PARTIESMAN.

PARTIKELE (PARTICLE), znw. m. (en vr.?). Ook PARTICULE, znw. vr. Van lat. *particula*; ofra. fra. *particule*.

1) *Deeltje, onderdeel eener redeneering, van een verhaal, een betoog. Voc. Cop.* een particule, paragraphus. ‖ Welkes (*Maria's*) offerhande voor beteykent was bi der sonnen in den sande; van welken partikel laet ons cortelic horen, *Sp. o. B.* 16*r*.

2) *Onderdeel van eene rekening, afzonderlijk geboekte post eener rekening, gespecificeerde rekening.* Vgl. PART, 3) en PARTIE, 3). ‖ Die tijns ter Eem vanden hofstaden voor dat huys ter Eem die beloopt III s. . . , also alse inden anderen jaer voor dese rekeninghe wael ghescreven staet metten particlen, *Rek. Bissc. v. Utr.* 255. Ghelevert Ph. mijns heren bottelghier, gheliker wijs sijn partikelen daer of inhouden ende die summa daer of beloopt, tsamen XM XCIX vate, *Oorl. v. Albr.* 116. Van . . . alrande cost ende oncost, gelikerwijs als die particulen, die die clercs vanden cost dair of overgaven . ., inhouwen, *Oorl. v. Albr.* 25. Daer die somme of loopt, als die partiklen daer of houden, *Rek. v. Zeel.* 2, 387. Als die particlen houden, *ald.* Daer (*op die reis*) mede ghevuert aen crude, daer Th. die coc die perticlen af heeft, dat coste IIII sch., *Rek. Bissc. v. U.* 368. Zoo ook *Rek. v. Rott.* 13; 14; *enz.*

AANM. — In de algemeener beteekenis *gedeelte van een geheel* staat het woord opgeteekend bij Stallaert 2, 345.

PARTIKELEN, zw. ww. trans. *In deelen verdeelen, splitsen.* Vgl. mlat. *particulare* (Duc.). ‖ Op dat hyse niet partikelen ende met delen behouden mach, *Devoot B.* 30, 146*v*.

PARTICULE. Zie PARTIKELE.

PARTICULIJC, -LIC, -LEC, bnw. *Bijzonder, persoonlijk, particulier. Voc. Cop.* particuleke, particularia (neutr. plur.?). Vgl. PARTIELIJC, 2).

PARTICULIER, bnw. Van ofra. fra. *particulier*; mlat. *particularis. Bijzonder, persoonlijk, een bepaald persoon betreffende.* Kil. 853: particulier, peculiaris, proprius, singularis, specialis, privus, privatus. — Vandaar.

PARTICULIERLIKE, -LIJC, -LIC, bijw. *Afzonderlijk, zonder dat er anderen bij zijn, vertrouwelijk.* Kil. particulierlick peculiariter, proprie, specialiter, separatim, privatim. ‖ Ter begherte van die van Brugghe, die particulierlic te spreken hadden . . metten ghenen van Ghend ende met ons van Ypre, *Ann. Em.* 14, 19 (*a.* 1488).

PARTRECHT (PAERT-), znw. o. Een term uit het leenrecht. *Recht van den oudsten zoon om het deel zijner broeders of zusters met andere goederen af te koopen.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 333.

PARTRISE (PERTRISE, PAERTRISE, PERDRISE; ook PATRISE), -TRIJS, znw. vr. Ndl. *patrijs*. Van ofra. *pertris, petris, perdris* (van mlat. *perdricem*), waarvan ook fra. *perdrix*, eng. *partridge*. Kil. partrijs, perdrijs, perdix. *Gloss. Bern.* pertrise, perdrix. *Patrijs, veldhoen* (dat in het Mnl. ook bestaat; zie ald.). ‖ Daer wonen (woer)hoenre ende paertrisen, *Rein.* I, 3164 (ook II, 3156; *Proza-Rein.*[2] 63: partrysen). Perdix heet die pertrise bi namen, *Nat. Bl.* III, 3079; ook 3106. Sijn vleesch es licht al ghemene sonder jeghen partrisen allene, 2109 (*varr.* partricen, patrisen). Van ere partrisen, 706 (*varr.* partricen, pertrisen). Merlen, partrisen ende ghiere, V, 427. Alsoo men die partrijse yaghet inden sac ende die ree inden strick, *Hs. Acq.* 189*d*; ook *Haagsche Bijbel* 1, 97*d*. Hi sel eten jonghe kiekene ghesooden, beede perdricen, vincken ende leuwreckin (*l.* leuwerckin), Jan Yp. 89 *hs.* Ghesoode patrisen (*hs.* pertricen) ende wederin vleesch, 59. — Die wokener slachtet der patrisen, die vremde eyger bruet, *Proza-Sp. d. S.* 39*a*. Patrisen, roeken ende recalven, *Rein.* II, 6597 (*Proza-Rein.*[2] 131: partrysen). Hoenre, gansen, snippen, patrisen, 7197 (*Proza-Rein.*[2] 143 patrise). Noch knijn noch patrysen vangen, *Limb. Wijsd.* 11, 5. Daer namer elc na sinen ghere (nl. *kwakkelen*), die also groot alse pertrisen waren, *Rijmb.* 5584. Tvleesch der hoendren, der pertrisen, der fasanten en der lewercken, *Reg.* 47*b*. Een eendvoghel . . ., eene pertrise, . . . een pluvier, . . . een vanneel enz., *Voorgeb. v. Gent* 83 (*a.* 1360). Alsoomen een pertrise navolghet int gheberchte, *D. B.* I *Sam.* 26, 20. Hazen, conynen, pertricen, *Ann. Em.* 17, 196 (*Keuren van Roesselare*). Velthoendren no pertrisen, *Livre d. Mest.* 8 (fra. *limoges* (vgl. LAMOGIE) *ne piertris*).

PARTRISEERRE (PERTRISEERRE, PERTRISERE), znw. m. Van een ofra. *pertrisere (*perdrisere). Ook PARTRISIER, dat met een anderen uitgang is gevormd (lat. *-arius*, terwijl het eerste op lat. *-ator* teruggaat). *Patrijzenjager.* Vgl. ofra. *perdrier, perdrieur*, fra. *perdrier.* ‖ Bi den partriseren (*ontvangen*) 188 partrisen, *Rek. d. Gr.* 3, 318. Den partrizeerre . . . geg. 1 gulden, *Oorl. v. Albr.* 61. H. den pertrisere, die minen here pertrisen gebrocht hadde, *Bel. v. L.* 384 (*a.* 1420). G. de bottelgier ende J. de pertyserer (*l.* pertrisere), die mij langhen tijd ghedient hebben, *Ann. Em.*[2] 30, 24 (*a.* 1472; *testament van P. Bladelin, ruddere, heere van Middelburch in Vlaanderen*). — G. de partrisier des graven van Oistervants, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 155.

PARTRISEREN (PERTRISEREN, PARTRIJSSEREN), znw. o. Van een ofra. *partriser, *pertriser. *Op patrijzen jagen.* ‖ Dat die heren van Helmont . . . . meer gepartrizeert, geforetteert hebben ende ghejaecht groot wilt ende cleyne, *Oork. v. Helmond* 70 (*a.* 1402). Dat de heere van Helmont mach pertriseren ende volenteren (= vliegen, *op vogels jagen*) alle Peedelant doore, *ald.* 2. Dat niemant binnen deser stede . . . en patrisere (*l. of d. i.* partrisere) ofte en vissche in der stede visscheryen met honden ofte bussen, *R. v. Aardenb.* 188, 54 (16*de eeuw*). Dat nyemant en jaeghe noch en partrijssere by amoorse ofte anderssins noch ooc en voghelen zonder consent van den bailliu, *Cout. v. Brugge* 1, 220 (*a.* 1552). Zie een voorbeeld van 1295 bij Stallaert 2, 345.

PARTRISIER. Zie bij PARTRISEERRE.

PARTROELDIE (*Sev. Blisc.* 1484). Zie PATROELGE.

PARTSCAP (PAERT-), -SCEP, -SCEPE, znw. vr. *Aandeel in eene handelsonderneming*, vooral in de uitrusting van schepen. Vgl. PART, 2). ‖ Wairt sake datter yemant waere van onse poirteren, die voirtan mit vreemde luden reeden, dats te verstaen van paertscepen, die sy van nu voirtan ancoften, *R. v. Amst.* 91, 145. Van dengenen die hudensdages paertschepen hebben an der scepen, 93, 146.

PARTSEEL (*Gendsch Chtb.* 22; *Rek. v. Middelb.* 58). Zie PARSEEL.

PARTURE (PAERTURE), znw. vr. Van ofra. *parture*; mlat. *partitura* („partitio, divisio"; vgl. ndl. *partituur*, „tekst van een muziekstuk", waarin de verschillende zangverdeelingen staan opgeteekend), en *partuur* (ook *portuur*), evenknie, iemand die tegen een ander is opgewassen.

1) *Vereeniging of gezelschap van twee of meer tegen elkander opgewassen of bij elkander passende personen.* Kil. paerture, par, duo inter se aequales, societas parium vel similium. Ook toegepast op het huwelijk. ‖ Tis conste parture maken (*een huwelijk te sluiten met eene vrouw die ons past*), Goedthals 140 (fra. *qui marier se veut, doibt regarder ou il prend femme*); ook *Spr.* 111 (*met de bijvoeging* „persoon ghefaelt is al ghemist", die bij Goedthals een afzonderlijk spreekwoord vormt). — Bepaaldelijk *een spel waarbij men zijne krachten meet met die van een ander, waarbij men de proef neemt of meh tegen een ander opgewassen is, wedstrijd, wedkamp.* Kil. paerture, ludus parium sive aequalium, aequa concertatio. ‖ Selc leghet sijn herte ane sine nature (*hij legt zich toe op lichaamskracht*), ende wil aen spele van paerturen, *Beg. v. a. Spele* (*Hor. Belg.* 6, 2) 45 (*de door Hoffm. aan het woord toegekende bet.* „gleich und gleich spielen, d. h. heirathen" *is verkeerd*). Bij Plant. wordt parture vermeld als benaming van een bepaald spel, nl. van het *kaatsspel* („*le jeu ou coup quand on joue à la paulme*").

2) *Evenbeeld, de gelijke van iemand.* ‖ Nemmermeer sone wanic zien dijnre vroylicheit parture, musike ende alle melodiën minnestu, *OVl. Lied. e. G.* 174, 20.

3) *Het iemand toekomende deel, hetgeen in overeenstemming is met de door iemand verrichte daden*, dus zoowel *belooning* als *straf* (?). Van de bet. *belooning* is geen voorbeeld gevonden, die van *straf* schijnt het woord te hebben op de volgende plaats. ‖ (*Nadat is gezegd dat de mensch het kwaad wel laten zou als hem voor iederen keer eene belooning werd toegezegd, vervolgt de dichter:*) Oft ware hem tot eenre parture geset, dat hi verliesen soude een let telken als hem luxurie geviele, si soudens bet wachten dan die ziele, *Sp. d. Sonden* 2149.

PARURE, znw. vr. en m. Van ofra. fra. *parure*. — 1) *Versiersel, sieraad*; bepaaldelijk *sierlijke of fraaie kleeren, opschik, tooi.* Vgl. PALURE, waarmede het nu en dan in varr. afwisselt, doch dat een anderen oorsprong heeft. Kil. palure, parure, paratus, ornatus, comptus. ‖ Doe saghen si voort ane van Luciuse die scone ghedane, sijn ghelaet ende sine maniere; sine parure si was so diere ende wonderlike wel ghemaect . . ., dat hi was te meer besien, *Parth.* 7250. Si saghen zere up mijn parure; hoede sprac: . . hoe comt dese aldus ghecleet, *OVl. Lied. e. G.* 297, 1898. Gi wart beter . . met desen wimple om u kele dan metten baruren (*var. B.* paruren) die gi draecht, *Rose* 8045. So (*Schoonheid*) ne hadde te doene engere paruren, so scone was si van naturen, 961. Draeght men ooc paruren alsoo die den persoon niën horen toe, soo seit men: het heet een dwaes, *Doct.* III, 1681 (*varr.* paluren, palluren). — Ook wordt palure gebruikt van de kleederen, aan een bepaalden stand verbonden, die aan bepaalde versierselen of uiterlijke teekenen kenbaar zijn, b.v. van het ornaat van den priester, de uniform waardoor men als krijgsman in dienst van een bepaalden heer of eene stad kenbaar is, de kleeding van den aan den dienst van een vorst of aanzienlijke verbonden dienaar. Vgl. PALURE. De eigenlijke beteekenis *al datgene waaraan de kleeding kenbaar is, uiterlijke versierselen en kenteekenen*, vgl. *Belg. Mus.* 4, 421: „so selen de vors. guldebroeders moghen maken ende draghen een ghemeen (*gemeenschappelijk*) abbijt met onser (*van den heer van Hasselt*) paruren", en bij PALURE de bet. „een insigne"), ook *de vorm, de kleur* enz., komt nog duidelijk uit Velth. V, 48, 4 vlgg. „(Si) hadden gemaect . . . wapine rocke ende wapine algader van enen tekine ende van ere parure mede", en *Grimb.* II, 4541: „sijn wapenroc, sijn coverture was van den selven parure". — *a*) *Priesterkleeding.* ‖ Some (*armeensche priesters*) singen si ooc met parure, dat wi aendoen talre ure, some mit ere casufele gecleet, daer hier een dyake mede geet, *Sp.* IV[4], 43, 58 (*fragm. te Brugge*). — *b*) *Wapenrusting.* ‖ Hy was van den bloede root ontlixent ende als omronnen, emme (*d. i.* hem ne) hadde niemant connen bekennen bi sire parueren, *Grimb.* I, 4879 (*var* by sijnder palleure). Men sach noit soo wel tornieren hem tween . . .; van bloede sepen haer parueren, *Boerden* III, 189 (*hier comisch gebruikt van twee mannen die naakt vechten*). — *c*) *Galakleed, staatsierok*, ook *liverei.* ‖ In sulcker ordonnantie rijdt de prince, sijn pagen ende sijn paruere na hem, Matth. *Anal.* 1, 305 (de bet. is hier ongetwijfeld *allen die zijne liverei dragen*, niet zooals in de aant. staat: „impedimenta, apparatus, vestitus, militaris suppellex"). Sy hebben mantelynen ende paruere van den prince ende de archiers journeyen van orphaveriën, *ald.* 306.

2) Ook in eene ruimere bet. wordt paruren (mv.) gebruikt, nl. in die van *aard, wezen.* Zij is voortgekomen uit die van *de eigenaardige kenmerken van eene zaak* (vgl. bij 1), zooals men misschien op de beide volgende plaatsen het woord ook kan weergeven. ‖ Doch sal ic di so vroet des maken, dattu te kennen suls ghenaken eens deels (*voor een deel*) harer (*der gracie*) parueren (*afhangende van* kennen), *Wap. Rog.* 904. Toocht mi hare (*der gracie*) parueren, 1373.

PARVIJS. Zie PARAVIJS.

PAS (PASSE), znw. m. en o. (eene enkele maal vr.). Mnd. *pas*; mhd. *pas*, o. (zeldzaam); hd. *pass*, m.; ndl. *pas.* Van ofra. fra. *pas*, en dit van lat. *passus* in verschillende beteekenissen (Duc.[3] 6, 199 vlg.).

1) *Schrede, stap, voetstap.* Kil. pas, terd, trede, passus, gradus, gressus. ‖ Pas over pas (*stap voor stap*) gaet men wel verre: al bin ick al schoonkijns ghecomen, nochtans bin ic hier ende heb dy achterhaelt, *Pelgrim* 80*d*. — Ook *voetstap, voetspoor.* Kil. vestigium. ‖ Einighe dieren, omme datmense niet lichte volghen zoude, effenen of slechten haren pas, *Boëth.* 122*d*. — Misschien behoort hiertoe de uitdr. enes pas gaen, *iemands voetspoor volgen, zijne voetstappen drukken.* Doch men kan pas aldaar ook weergeven door *weg* en de uitdr. verklaren als *iemands weg gaan, hem volgen.* Zie eene plaats bij 2). — Ook als benaming eener lengtemaat, lat. *passus*, fra. *pas*; ndl. *pas.* Vgl. ook *voet.* ‖ Dat elke stadia lanc was c ende xxv pas, *Rijmb.* 16700.

2) *Weg*, zoowel in de bet. *plaats of ruimte waar men gaat*, als in die van *gang, loop, het gaan, richting waarin men gaat of zich beweegt.* Zoo ook mlat. *passus*, via, iter (Duc.). Vgl. vooral bij 9). ‖ Een luttel doe ic leden was van hem, in den selven pas mijnre sielen lief vant ic, *Hor. Belg.* 12, 18 (*Hooglied*). Dese heilege man voer eens te Rome daer hi vant . . . sente Mertene in den pas . . ., ende hi wilde mede (*ook*) te Rome waert, *Sp.* II[6],

6, 35. Ic rade di, kere; en com nemmermere in des Evers pas, *Belg. Mus.* 1, 295. Dairna begonden doe te sijn coninghe, dair deerste of was Saul, die scorte (*tegenhield*) der heiden pas (*de zegevierende tochten stuitte van de vijanden der Joden*), *Hoogl.* c. 3, vs. 72. Altoos soude die doocht becliven ende wassen . . . die noch waendelt alle daghe buten der naturen pas (*buiten de haar in de natuur der menschen, de menschenwereld, voorgeschreven baan*, d. i. *op dwaalwegen wandelt*), *Vad. Mus.* 1, 92, 74 (*vgl. ald.* 78: dus beclaghic mi das dat die nijt soo sere nu stijft dat hi boven nature beclijft). — Dies es vrouwe Venus op mi ghestoort ende heeft mi int herte gheraect . . . ende leert mi gaen der minnen pas (*den weg der minne afleggen, zij doet mij de aan de liefde verbonden lotgevallen en stemmingen ondervinden*), *Glor.* 408 (*vgl.* 573: Florentijn die vrouwe rene, die mi leert gaen der minnen ganc). Van der reinder figuren, die mi leert gaen der minnen pas, *Vad. Mus.* 1, 398, 7. Ic sal riden onbekant ghelijc enen ridder van avonturen; der minnen pas moetic besuren (*ik moet de onaangename gevolgen der liefde ondervinden*), dat doet al Florentijn, *Glor.* 508. Wanneer si (*minne*) wandelt horen pas (*van weg of richting verandert, zich op een ander richt, ontrouw wordt*), *MLoop* I, 281. Sollaes (*Zingenot*), die volget sijns selfs lusten ende gaet der naturen pas (*hij die den door het vleesch of de zinnen geboden weg volgt*), nature en laten nummermeer rusten, voor si en doot heeft, *Argum.* 617. Merct, die aenbaet (*l.* aenvaet) der weilden pas, het es alst was (*blijft gelijk het is, brengt iemand niet verder*), *OVl. Lied. e. G.* 385, 136. Die hem met herten bindet dat elc wel houde zinen pas ende sceidens niet bewindet, 113, 23. Hem is al onwaert totter ouden, als die gaerne wesen souden weder jonc alsoo hi was doe hi volchde der yoochde pas (*den weg der jeugd bewandelde, toen hij jong was*), Hild. 243, 9. — Ook *weg dien iemand volgt uit een zedelijk oogpunt, levensrichting.* ‖ Dat si niet en waren gheboren by ouden tyden . . . doe die werelt beter was, soo hadsy gheschuwet sulken pas, Hild. 221, 163. Hier om hout der maten pas (*den weg der matiging, zelfbeheersching*), want God . . . alle herten wel bekint, 132, 125. Hi (*Christus*) bleef in der ootmoeden pas hier op airtrike al sijn leven, *Hoogl.* c. 62, vs. 4 (*vgl. ald.* 3: die altoos ootmoedich was). — Enes pas gaen, *den weg gaan van een ander, denzelfden weg gaan als een ander, zich naar iemand richten.* ‖ So souden si in hare dinc den wech gaen dien Cristus ghinc ende leyden sijn leven fijn, want si sine jongheren sijn die gaen souden sinen pas, *Teest.* 3794 (*ook de vertaling* „zijn spoor volgen, zijne voetstappen drukken" *is hier mogelijk*; *vgl. bij* 1). — Ook in den zin van *de rechte weg.* ‖ Al trecken die knechten buten passen (*var.* al traden buten passe), nochtan moet hoor saet wel wassen, Hild. 113, 203 (*misschien moet men lezen* buten passe, *òf men vatte het mv. op in de bet. van het enkv.*; *vgl. Rein.* I, 1680: te weghe waert te stierne die hi buten weghe saghe; *ook ndl.* mispas, misstap *wordt in zedelijken zin opgevat, doch deze behooren wat de beteekenis betreft bij* 1).

3) *Stap, de wijze waarop iemand loopt, de snelheid of het tempo waarin iemand gaat.* Kil. pas, commodus progressus (doch vgl. bij 7); op sijnen pas gaen, gradatim vel pedatim ire, commode progredi. — Vooral in een bijwoordelijken accusatief, *stapvoets.* Vgl. in dezelfde beteekenis den telt (gaen) en den stap (*Troyen*, dl. 2, vs. 21911; den clenen stap, ald. vs. 23818) en verder den draf, meer dan den draf, sinen hoghen draf; den, enen (hoghen) walop e. a. ‖ Si (*muilezels*) draghen sochte ende wel, maer haren pas, ende niet el, *Nat. Bl.* II, 2691. Daerover (*over de brug*) reet Keye sinen pas, *Lanc.* III, 16171. Torec . . . reet doe vort al sinen pas, 23525. Van Lancelote, die tien stonden vermoyt van pinen ende van wonden anders niet ne reet dan sinen pas, II, 14589. (Hi) liet hare seggen haren wille ende reet wech sinen grooten pas (*zeer langzaam*), alse die sere vermoyet was vanden campe, 5908 (*de samenhang verbiedt in* sinen grooten draf *een sneller tempo te zien dan in* sinen draf; *eerder schijnt er een langzamer mede bedoeld te zijn*; *doch het is niet duidelijk, hoe dit met de woorden is overeen te brengen*). Amelis . . . reet henen sinen pas, *Sp.* III[8], 77, 94. Si reden den pas al sonder sparen, als die hadden clenen vaer, *Segh.* 11024 *var.* Hi reet ten campe al sinen pas, 8315. Dus liep hi henen sinen pas tes hi quam te Maupertuus, *Rein.* I, 1064. Doen quam gereden sinen pas die here van B., *Grimb.* I, 4323. (Doe) quam her Arnout toegeslagen . . ., vele seerder (*var.* seerre) dan den pas, 4027. Mettien voer uyt synen pas met eenre scaren Eneas, *Troyen* 2180. (Hi) reet met hem sinen pas vort te Ermeniën waert, *Limb.* I, 1698. Jonxten quamen wi gevaren . . . ende ontmoeten haren pas (*terwijl zij stapvoets reden?*) derre jonfrouwen vader ende hare, IV, 2011. — Op ééne plaats schijnt den pas in beteekenis gelijk te staan met den draf, doch zij is vreemd; evenwel, ook eng. *apace* heeft de beteekenis „with a quick pace, speedily, with haste". ‖ Al ghemeene datter was quamen na ons gelopen den pas, *Sp.* III[4], 41, 77 (lat. *omnes rapidis nos passibus consequuntur*). Vgl. PASLOOP. — In den zin van *de juiste maat of snelheid in het gaan* of ook *de juiste houding of beweging bij het dansen* (vgl. ndl. *in den pas loopen*) wordt het woord vermeld bij Kil. pas, passe, symmetria, convenientia; pas oft terd int springen oft danssen, staticuli, gestus saltatorii quibus ad statos musicos concentus subsistitur; pas oft terd houden int danssen, ad numerum motis pedibus ducere choreas.

4) *Eene bepaalde plaats.* ‖ Bi wilen reet hi opten pas, daer Oenone woonachtich was, *MLoop* I, 2001. Waer hi bleef op enighen pas, daer was die hinde hem altoos bi, III, 280. Een trurich hert mocht hem verbliden dat noch quam op sulken pas (*in zulk een heerlijk oord*), Hild. 68, 14. — Ook *de voor iets bestemde plaats, de juiste plaats.* Vgl. ndl. te *pas komen* in den zin van *terecht komen* (b.v. „ergens leelijk te *pas* komen"), d. i. eig. „komen daar waar men wezen moet" (de uitdrukking is ironisch). Kil. pas, passe, locus oportunus. ‖ Die meesters namen hare merke ende waenden (*het hout*) legghent int pas, *V. d. Houte* 570. Van den wijn up te wynden ende alle dese andre provancen, van scrooden ende in den kelre te leggen elc up sijn pas, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 200. Een zwaert vant hi daer te pas (òf *op de juiste plaats* òf *op den juisten tijd*; vgl. bij 5) ende soudse hebben te hant versleghen, *MLoop* III, 748. Hi noopte dors . . . ende quam te passe (*juist op de plaats*) . . . daerre hondert was gheleghen ute Barbariën, *Segh.* 7170 (*varr.* te pas).

5) Het begrip *voetstap, schrede*, dat bij 4) overgegaan was in de opvatting „eene bepaalde ruimte", wordt, evenals tal van ruimtebegrippen, overgedragen op tijd, en bet. ook *een bepaalde tijd, tijd-*

stip, *tijdpunt*, *tijdsgewricht*. Vgl. ndl. „er is slechts ééne *schrede* tusschen den mensch en den dood". Zoo in de 17de eeuw in verschillende en nog heden in enkele uitdrukkingen, b.v. „op dat *pas*" d. i. „op dat *oogenblik*". Kil. op dit pas, hoc loco, hoc tempore, inpraesentiarum. *Teuth.* dit pas, dit mail, pronunc, hac vice. Zoo ook Mnd. ‖ Zonder breeder interdict daerof te willen doene up dit pas, *Ann. Em.* 14, 65 (*a.* 1488). Want ic op dit pas gheen seghel en heb, *Zijlkl.* 75 (*a.* 1440). Ghi segt doe ic welna doot was, ghi laefde mi op dat pas. *Rein.* II, 6719. So moest ghy gisteravont droncke zijn ofte niet wel hu (*d. i.* nus) sins up tselve pas, *Ned. Kluchtsp.*[2] 101, 243. Dat hi op dit passe mijn spise in mijn huys woude nemen, *Seven Wisen Volksb.* 58*v*. Het gheviel op enen pas . . . dat enz., *MLoep* I, 333; IV, 663; 810; 1538. Al plach siet (*zij het*) alleweghe te begeren, mer sunderlinge begeerde siet seer hertelijc op dat pas, *Kl. v. Diepenv.* I, 21. Up dye pas (*hier vr. gebruikt*) hy en hadde ghyeen kinders, *Ann. Em.* 18, 148 (*a.* 1506); zoo nog *zevenmaal ald.*; 150 (*viermaal*; *ald. tweemaal* up dye tijt *en eenmaal* aldan); *elders*, b.v. 160, op dat pas (ook 164; op 160 *afwisselend met* alsdoen) en op dat paes (160; 161; 164). Op dit pas, *op dezen tijd*, *Exc. Cron.* 110*c*. Hy sweech ende hoirdet op dat pas, *Jahrb. Ndd. Verein* 1887, bl. 114. Het was al omme daer desen pas (*op dien tijd*) dat manswerd es (*alle weerbare mannen*) metten Lioene (*den leeuw van Vlaanderen*), Velth. IV, 51, 60. — Ook in de bet. *de juiste tijd voor iets*. Vgl. ndl. „juist van *pas* komen"; „een woordje op zijn *pas*" e. a. Kil. pas, passe, tempus oportunum; recht te pas komen, oportune, commode, tempori, tempestive venire; qualick te pas komen, venire incommode, importune, intempestive. ‖ Menighen onsachten tast moest hi van hem ontfaen, als hi hem te pas conde slaen, *Rein.* II, 7060. — Nu en dan ook dient pas ter uitdrukking eener langere tijdruimte. *Een tijdje*, *een poosje*. ‖ Dat ic se een pas hadde tmijnen gherief, *Mar. v. N.* 28, 649. Hij meende sy moede was ende dat sy ruste enen pas, *MLoep* I, 2585. — Dan soo comt int seste pas (*tijdperk van zijn leven*) die mensche, dat is die Wedemaent, Hild. 98, 88. Hets leden x jaer oft om den pas, dat ic ene cleine joncfrouwe was, *Lanc.* II, 13863.

6) *Een bepaalde toestand.* ‖ Horrestis leefde in sulken pas, dat hi bi wilen was verwoet, *MLoep* II, 3872. Achilles die wile hi was frisch ende inder meechden pas (*in den maagdelijken staat*), 2853. (Si) was hem tru in steder pas (*in een trouwen staat*, *op eene trouwe wijze*, = stedelike, stadelike), 3331. (Si) vande him inder siecten pas (*in zijn zieken toestand*, *gedurende zijne ongesteldheid*; hier staat pas als omschrijvende term), III, 1060 (*waarschijnlijk is* pas *ook omschrijving MLoep* I, 1622: „daer verdranck die hoofsche guede, omdat si inder minnen pas so heet ende onghedoochsam was", *doch de plaats zou ook kunnen behooren bij* 2). Dan sal luttel iement wesen die voor Antekerste sal ghenesen; daer binnen comt Helias ende Enoch in dier noot pas ende sellen prediken ende leren, ende houden die kerstenheit in eren, *Hooglied*, c. 229, vs. 27. Sij wilde in énen pas ymmer bliven daer si was, Hild. 74, 119. Nebtanabus keert hem om die sake bi tooveriën in eenen drake ende coomt ghinder in ghene feeste; vervaert waest al . . ., want hi ane te siene was scone ende vreselijc an (*var. B.*) sinen pas (*in dezen zijnen toestand of staat*), *Sp.* I[4], 3, 7. Alsulke sonden als sy deden voorden paesschen, datsi sullen naden paesschen dat vervullen ende weder zoecken toude pas, elck daer hi te voren in was, Hild. 234, 206; ook 248, 101. Had ic mi hoors (*der wereld*) te tyde ontoghen die wijl si mi behaechlic was, soo stonde ic veel op tander pas (*zou het heel anders met mij gesteld zijn*) dan ic nu doe in menighen sticken, 250, 20. — Ook van zaken. ‖ Wat mens dronke, en minderde niet; dat dede God diet al voorsiet ende hilt hen (*den drank*) al in énen pas, *Segh.* 11007. Wy sien den dach voor onsen oghen opdringhen mitter sonnen glas, die niet en blijft in énen pas, Hild. 230, 50. (*Wanneer*) nyemant el dan recht en dede . . . ., soo quaem tghelove in énen pas weder daert te voren was, 75, 91. Blijft ghenoechte in één pas te Gode, ter werlt (*indien het genoegen dat de mensch najaagt in één toestand blijft ten opzichte van God en de wereld*; *indien er geen strijd is tusschen het genoegen naar de wereld en de plichten jegens God*), 217, 36. Die schult stont oic op sulken pas (*was van dien aard*, *zoodanig*), dat hi quaet te betalen was, *MLoep* II, 2795. — Misschien behoort hiertoe *Teuth.* even to passe komen, congruere; uyt eynre saken wat to passe comen, resultare (in de eerste uitdrukking staat „te passe comen" gelijk met „uitkomen") in de tweede in den zin van „voortspruiten" en ndl. *te pas komen*, nuttig of voordeelig voor iemand zijn, iets aan iets hebben. Vgl. Hild. 112, 77: „ic wil die waerheit ontbinden van desen strenc, die sire an vinden; die nyemant en comt tot ghenen pas (*nut*, *voordeel*, *baat*) dan den ruwen Sathanas".

7) Bepaaldelijk *een goede toestand*, vooral ten opzichte van het lichaam (*welvaren*) als van den geest (*aangename stemming*). In bepaalde uitdrukkingen, vooral te passe (te pas). Vgl. te gemake, te gerake, taise, te paise. Misschien behoort hierbij Kil.'s „pas, commodus progressus" (*geleidelijke voortgang*?). Kil. te pas zijn, valere; wel te pas zijn, bene valere, uti valetudine bona. Plant. pas, passe, *le poinct ou disposition de quelque chose*, comme: ick ben noch op mijnen pas niet, nondum valeo ex amimi sententia, pristinam valetudinem nondum recuperavi; recht te passe zijn, *estre en bon poinct*, pollere, recte valere; hy is wel te passe, *il est bien disposé*, recte valet, est compos naturae ac mentis. Vgl. ndl. *onpasselijk*. (Wel) te passe kan in den regel worden weergegeven door *in orde*, d. i. *in een goeden toestand*. ‖ Soo sijn si wel te passe ende ghesont, *Gest. Rom.* c. 57. Mi doet mijn hooft alte wee, ic en sal niet te pas wesen, ic en hebbe ghedroncken, *Ned. Proza* 165 (*Con. Somm.* 37*b*). Die coninc was doe qualijc te passe, *Exc. Cron.* 256*b*. Zijn huysvrau, die nu wat bet te passe was, Despars 1, 419. Dat die kinderkijns levendich waren ende wel te passe, *Seven Wisen Volksb.* 89*r*. Enen soon . . ., die lustelic jonc ende lustich was, schoon van leden ende wail te pas (*welvarend*), *MLoep* II, 1368 (de bet. *welgeschapen* of, zooals in het gloss. wordt opgegeven, *bevallig*, *geschikt*, is onjuist). Die can ic terstont remedye gheven, so datse by dien weer commen te passe (*weer welvarend worden*), *ZVl. Bijdr.* 6, 234, 237. Hi is ghesont ende wel te pas bet dan hi te vooren was, Hild. 58, 219. Die juecht is alre best te pas, als si te xxx jaren lijt, 70, 224. Het is nu te passe, sonder mijn één ooge, die is my al oftse waer wtgesworen, *Mar. v. N.* 8, 150. Dairna zy lange zieck lach en niet wel te passe en was (*men had haar met een mes gedreigd*), *Memor. en Sentent. v. d. Hove v. Holl. N f.* 123*v*. — Bi

aventure die coninghinne mach oock in haren solaes wel te passe (= te gemake) wesen, *Seven Wisen Volksb.* 59*v*. Dat meer doe onghestelt (*onstuimig*) was, wairom veell van onsen pelgrums van vrese qualic te pas waren, *Breidenb.* 19*r*. Dwelke quam ter kennesse van mynen . . . heere, dies hy zeer qualijc te passe (*zeer ontstemd*) was, Cannaert 419. — Ook van zaken, *in orde.* ‖ Die heren houden datse loven, alle (*al*) en hadmen zeghel noch was, alle dinc is wel te pas byden heren int ghemien, Hild. 243, 102 (*uit eene satire*). Hy hoopte, waer sij hoirs mans quijt, alle dinck dan waer te pas, *MLoop* IV, 1714. Om tlant, om poort, om dorpe, om steden te passen (vgl. het 17de-eeuwsche *van passen*) te brengen ende in vrede, *Grimb.* I, 5468. — Als bijw. in de bet. *op eene betamelijke, passende wijze, behoorlijk* (misschien ook in de ook aan dit laatste woord eigene opvatting *in eene voldoende, vrij hooge mate*). ‖ Dat hi (*Saladijn*) alt leven sijn voort in desen poente ghedide, dat deedi wel te passe anschijn daer die kerstenen hilden ten stride, *Salad.* 271.

8) *Eene bepaalde maat.* Plant. het is van pas, *il est assez, plus ne moins*, sufficiens est, sat est, sat recte; van passe de spijse koken, *assaisonner et cuire la viande à poinct*, cibum recte coquere. Zoo ook mnd. en ndl. *van pas*; in de 17de eeuw ook *van passen.* ‖ Die see over haren pas niet en gaet omdat si vele rivieren ontfaet, *Sp.* II^{7}, 12, 67 (lat. *mare, tot et tanta suscipiens flumina, non supergreditur mensuram*). Dander (*kemel*) loopt over sinen pas niet, *Nat. Bl.* II, 563 *var.* (*hetzelfde als t.* „ne loopt over sine palen (*var.* sinen pael) niet"; lat. *non amplius quam solita spacia volunt egredi*; de beteekenis „maat" komt hier met die van „grens" overeen). Ghef broot, mi honghert boven pas (*boven mate*), *Rincl.* 525. Veel te lopen ende te bisen in gulsicheiden over pas, tis twifel ofmens ye ghenas (*zonder schade afkomt*), Hild. 170, 60. Alset mitten honden was die seer verbolghen over pas tot eenre tijt ghelopen quamen, 90, 49. — Hild. 132, 125 in „hout der maten pas" moet pas anders worden verklaard; zie bij 2).

9) *Eene plaats waar men moet voorbijgaan of passeeren, waar men voorbij moet; een weg die toegang geeft tot eene bepaalde plaats, doorgang, toegangsweg* (Duc. *passus*, „transitus"); ook *een weg waarlangs men een water oversteekt, overtocht.* Vgl. *passage.* De engere beteekenis van mnl. (zie 10) en ndl. *pas* heeft zich ontwikkeld uit deze beteekenis. Misschien is met deze opvatting oorspronkelijk één de onder 2) genoemde opvatting *weg* (Duc. „*passus*, transitus, iter, via") en behoeft men voor de verklaring daarvan niet uit te gaan van de bet. *voetstap, voetspoor.* ‖ (Doe) toghen si voor enen pas tusschen Tricht ende Aken houden bi Gulpen . . ., daer si wouden des hertoghen . . verbeiden, Heelu 2432. Pymalion . . verlaechde den coninc op een pas (*ware de bet.* 10 *bedoeld, dan zou er staan* in enen pas) ende heeften daer ter doot ghesleghen, *MLoop* I, 1031. Twee knapen, die die bailgen ontsluten deden opt pas tusschen des marcgraven lant van Brandenborch ende des hartoghen van Bruunswijc, *Rek. d. Gr.* 3, 387. Om de passe (*de toegangswegen*) ende frontieren van onsen lande van Vlaendren te verwaerne, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 534 (*a.* 1534; *het woord wordt door Stallaert voor deze plaats weergegeven door* grenzen, *en hoewel deze opvatting niet met het woord in strijd is* (vgl. bij 8), *zoo is zij toch hier de ware niet*). Hier besiden over dit pas daer leit onse rechte strate, *Rein.* II, 1720. Doe so reden si over tpas, als die waren onververvaert, *Ep. fragm.* 173, 136. Dat wy ons passe so bewaren, dat sy niet te na en varen, *Grimb.* I, 2930; ook 2940. Ooc daden sy die passen besetten . . ., daer men van Bruessel toe mochte, met . . . scutteren goet ter cure, 2662. Dat sy vergraven daden alle die passe die men vant, daer toecomen mochte enich brant, die in heur lant mochte beraden . . . verlies oft scade, 2635. Si maecteñ passen (*maakten doortochten, zochten wegen?*) overal beide op berch ende in dal; sine wouden niet beiden, daer (*l.* daer men) omme (*l.* over?) mochte riden (*het rijm is in de war en de woorden gedeeltelijk onleesbaar*), *Vad. Mus.* 2, 55, 173 (*Roel.* IV, 173). Sy verweerden wel den pas, *Troyen* dl. 2, vs. 24955. Die Griecken jagheden se so seer ende pijnden hem so lanc so meer nauwe te maken den pas, *ald.* vs. 19059 (fra. 15740: *molt par se peinent de metre les parmi lo pas*). Hoe hi den rijcken tempel roofde . . . ende sloech die lude van den pas (*var.* van der pas), *MLoop* I, 2056. Die kerstine waren in enen casteel som gejaget . . . ., ende dandere alle bleven doot vor dien pas, Velth. II, 21, 22. Dat sij haut velden de passe mede te makene vor Camerike, *Rek. v. Gent* 1, 499. Van 5 boghen die ten passe ontwee waren ghescoten, 496. Eenen daghe, dat sij onderscoten jeghen de viande ten passe, 495. Beyaert beet voren ende slouch bachten, dat si van den passe vlien, *Madelg.-fr.* 125, 129. Ic hete Griffoen van den quaden passe, *Lanc.* II, 2465. — Noch wtgegeven en betaelt J. en sinen gesellen . . die genomen (*op zich genomen hadden*) tot 2 passen uptie meer die van Leyden te wachten, . . . ende noch anderen gesellen . . . desgelijcx totten derden passe mit 3 scuten ende 12 manne, *Bel. v. Leid.* 332. (Doe) quam Engistus metten Sassen ende leet die zee over bi passen (*langs verschillende vaarwegen?*) in grote Bertaengen, *Sp.* III^{5}, 8, 3. Ene riviere . ., daer een cocodril in was, die hem allen benam den pas, II^{6}, 69, 24 (lat. *quo nemo venire poterat propter crocodilum*). Alse hi dien pas (*door eene rivier*) zoeken began, greepen die stroom . . . ende heeften henen ghedreven, *Lsp.* I, 41, 50. Het was een ghemeen pas van danen mit schepen over te varen, *MLoop* II, 146 *var.* (Dat si) trecken souden gemeenlike ende dien pas overliden, *Edew.* 756. Doe dese heren . . . waren . . . som over den pas gevaren, 759. Hi hielt hem . . . over eenen grooten pas, daer eene brugge over stoet, *Edew.* 695. (Hi) was op die waerde van verre, daer hi altoos bewaert was over riviere ofte anderen pas, dat men tote hem niet en mochte, 656. Die zee wart sachte tot horen passe, *Hs. Welm.* 104*a*. — Rechte daer hi landen zoude, . . . heeften sijn broeder daer bestaen . . ., doch wan Artur den pas (*doortocht*) ende den opganc (*landing*), *Lsp.* II, 48, 340. — In deze bet. of de onder 10) vermelde staat pas in de spreekw. zegswijze den pas liden, in twee verschillende beteekenissen. — *a*) *Een gevaar doorstaan, zich aan gevaren blootstellen.* ‖ Wi sonden segel ende was (*naar het H. Land*), mer niet en leden wi den pas (of is de bet. *gingen wij over zee, gingen wij zelf naar het Heilige Land*): wat men ons (*Christenen*) mesdede, wine wouden daer niet mede, *Vierde Mart.* 358. Dos es tin tiden overleden van allen commere ende rowe din swaren pas Lutgart (*aldus is Lutgard de moeiten en bezwaren van het aardsche leven te boven gekomen*), *Lev. v. Lutg.* III, 226. — *b*) *Den dood smaken, sterven*; vgl. „overlijden". ‖ Als die heilege D. . . . van desen levene leet den pas (*overleed*), *Sp.* II^{5}, 45, 6. Victor . . . leet der mertelaren pas (*stierf den marteldood*), II^{8},

54, 55. Dese heilege Focas leet van allen pinen den pas (*stierf den marteldood*), II², 32, 155.

10) *Pas*, *bergengte*. ‖ Echites . . . street altenen in enen pas op die heydene vromelike, *Limb.* V, 1161 (*of is bedoeld de bet.* 9?). Over berch so trac die coene tote eere stede, daer die pas sere staerc ende inge was, ende hiet „die Cluse" bi namen, *Sp.* III⁸, 82, 72. Karel en wiste no clene no groot van desen stride, . . . so dat hi Porchesers (*d. i.* Portsisers) den pas (*in de Pyreneeën*) met sinen volke leden was, *Bloeml.* 2, 78, 93. Dat si souden den pas hoeden ende houden, *Brab. Y.* II, 3632. Dat hi beleide met sijnre scare Portisers, den nauwen pas, 3629. Dat si den pas ende dat dal hoeden souden in Roncheval, 3652; zoo ook *Exc. Cron.* 82*a*.

11) Daaruit ontwikkelt zich de bet. *benarde*, *treurige toestand*; *benauwdheid*. ‖ Reynaert . . ., die mit sijnre behendicheide tserpent wederbrocht int pas, entie ridder die ghenas, Hild. 55, 195 (*var.* in den pas): ook 56, 258. Er (*eer*) ic wijste wat liefde was, wardic ghevaen in haren stricke; nu doen mi bliven in den pas haer oversuete oghenblicke, *Vad. Mus.* 1, 364, 33. Wel suete God, nu sendet mi uwe gracie, . . . want vilic weder in den pas, daer ic verlegen inne was te minen schaden wilen eer, so waric gonneert emmermeer, *Lev. v. Lutg.* II, 303. — U (*Christus*') liden brac ons der helschen pas, *Hs. Getijdeb. A.* 70*v*. Dijn liden brac der hellen pas, *Vad. Mus.* 2, 415, 31. Doe Lucifer ghevallen was beneden inden helschen pas, Hild. 165, 79.

12) Uit de bet. *doorgang*, *toegangsweg* ontwikkelt zich in het Ofra. de bet. *post*, *stelling*, in de krijgskunde. Vandaar ofra. *pas d'armes* (Littre op pas, 18) „een wapenspel of spiegelgevecht, ten doel hebbende de verdediging van den eenen of anderen pas, een weg, een pad, een boschpad enz.". Ook in een ruimeren zin opgevat in de bet. *steekspel*, *tornooi*. In deze beteekenis werd mnl. pas overgenomen. Zie *Invent. v. Br.* Gloss. op pas. ‖ Van restitute van sinen parde yaffolert (*d. i.* geaffoleert) onder K. als hi reed ten passen (*aan een tornooi deelnam*), *Invent. v. Br.* 2, 434 (*ald. ook* „dextrarii lesi in hastiludio"). Betaelt van costen ghedaen by causen vanden passe ofte fayte van wapenen, hier ghedaen up de maerct by mer Ph. de Lalaing, 5, 534, ook 533; 535. Ten tijt gheduerende van den steicspele ende passe twelke men dede ter incomste van onzer geduchter vrauwe, 5, 568. VIII hondert karren zants omme te verdeckene de bane van den laetste steicspele daer mijn heere A. van Bourgogne zijn pas up hilt x daghen lanc gheduerende, 5, 570 (*vgl. de aant.* t. a. p. Gloss. bl. 258).

13) *Passage*, *plaats in een boek*. Vgl. Duc. *passus*, „locus, auctoritas". ‖ Dese pas en vandic nye wel gheëxponeert, *Haagsche Bijbel* 1, 104*a*. Als Jeronimus ende andere seggen, so is dese pas wel doncker, 32*a*. Du biste een stom esel ende en verstaetste niet wel den sin van veel passiën (*l.* passen? *doch vgl.* PASSIE, Aanm.), Brugm. 2, 266 (*Hs. Moll* 7, 1*b*).

AANM. 1). — Over de uitdr. „brieven van pas" vermeld bij Stallaert, zie bij PASPOORT.

AANM. 2). — In enkele oostelijke streken van ons land is *pas* bekend als aardrijkskundige naam. o. a. als naam voor stukken land, b.v. *Elzenpas* (Gallée 32): misschien heeft zich dit gebruik uit de bet. „doorgang, in bosch en veld" (t. a. p.) ontwikkeld. Minder goed is deze overgang aan te nemen voor eene andere opvatting, eveneens in Gelderland bekend, nl. die van „boschje, eene kleine groep boomen by elkander in een open veld staande" (Winkler, *Geslachtsn.* 262; vgl. ald. *Berkenpas*, *Wilgenpas*, *Uilenpas* e. a.) of „hout, vooral laag hout" (*Nom. Geogr.* 3, 352). Zoo heeft men „De Pas" bij Hummelo; „De Pas" bij Lochem; de „Ulenpas" (onder Keppel); vgl. ook *Akten van Gelre en Zutf.* 1377—1397, bl. 153: „den pass bij der capellen tot Bake". Waarschijnlijk is het dit woord *pas*, dat zit in het door volksetymologie gewijzigde *paaschberg*, d. i. eig. „de berg waarover deze pas is" (*Nom. Geogr.* t. a. p.), of misschien eerder „een met kreupelhout of hakhout begroeide berg". Vgl. ook mhd. *phasch* (fra. *pas*), smalle weg.

PASBRUGGE, znw. vr. Naam van eene brug te Gent, *Rek. v. Gent* 5, 37; 38 (*a.* 1376). Er is geen voldoende aanleiding om het woord te verklaren als *een brug* (*alleen*) *voor voetgangers*.

PASCH, znw. m. Een topographische term in de oostelijke tongvallen, waarvan de bet. is *weiland*, *hooiland*, *beemd*, hetzelfde als OOI, 2de Art.; z. ald. *Teuth.* bend (*beemd*), wese (hd. *wiese*), weyde, wijsche (Geld. *wisch*, Gallée 53), mate, pasch, (*namen voor*) pascua, fenifera (*l.* pascua fenifera), ulea (*l.* ulcea; vgl. *Teuth.* II, 186*a ulcea*, „eyn neder weyde die all tijt vucht is"). ‖ (*Wi*, *Willem van Gulik*) geven hem . . . dat bachuus Beentken ende den dryesch, die leecht tusschen den pasch ende den baentstuck gelijc den velde dat sy bouwen, *Cod. Dipl. U.* 2², 212 (*a.* 1382 *te Steinhalen bij Gelre*). (*Zij doet afstand van den*) pacht to Haessem mitten hoenregulden, laten, lijffgewynne ende gewerve, mitten pasch ende allen tobehooren, 2¹, 144 (*a.* 1445 *te Groesbeek*).

PASCHEN. Zie PAESCHEN, en vgl. phase (*Exod.* 34, 25), *Teuth.* II, 60*b*: *fase*, „die nacht daer in die jooden in Egipten oor ijrste paischlam aten ind heyt aeverganck des heren"; *Hs. Acq.* 9*a*: „si deden phase in den viertienden daghe des avonts in den campestriën van Jhericho" (*Josua* 5, 10: *fecerunt Phase*; in onze vert. *zij hielden het pascha*; St.-Bijb. *sy hielden paesschen*; vgl. *Teuth.* paischen halden off vyeren, paschare). Ook mhd. *phase* (= pasche).

PASEKER (*Nat. Bl.* VIII, 25 *var.*; *D. War.* 1, 236, 36). Zie PESEKER en PERSEKER.

PASER, znw. vr. ‖ Van eenre zilvere Paser tsunte Joriën die gebroken was, gegeven to vermaken xx groten, *Geld. Oudh.* 478 (*uit eene rek. v.* 1416). De beteekenis staat niet vast. Waarschijnlijk is zij dezelfde als vermeld is onder paes, 2); zie boven kol. 33.

PASLOOP, znw. m. *Wedloop*, *wedstrijd in het loopen*. Waarschijnlijk is pas in deze samenstelling op te vatten in de bet. *gezwinde pas*, waarvan een enkel spoor ook elders in het Mnl. is aan te wijzen. Vgl. bij PAS, 3). ‖ Dat dese die een pasloop lopen alle lopen, mer één ontfanct dat loon, *Getijdeb. S.* 62*r*. Die enen pasloop lopen, alle lopen si, mer één ontfanghet den loon, *Hs.* 75, *f.* 31*a* (I *Cor.* 9, 24: *qui in stadio currunt*).

PASLOOT, znw. o. *Paslood*, *peillood*. Van passen in de bet. „meten, afmeten". Kil. paslood, j. waterpasser, libella, perpendiculum, instrumentum quo filum plumbo appenso explorat structurae in altum rectitudinem. ‖ Hadmen vander bovenster wandelinge tot beneden een pasloot nedergelaten, men soudet . . . effen ende gelijc gevonden hebben, *Haagsche Bijbel* 1, 197*d*.

PASMES, znw. o. *Sikkelvormig mes*. Kil. pasmes, j. pashouwer, harpe, ensis falcatus, acinacis (Kil. auct. met de fr. vertaling *cimeterre*, *coutelas*).

De beteekenis van pas- is in deze samenstelling niet duidelijk; zie eene gissing bij PASSEN, Trans., 1). ‖ Bringt my mijn pasmes, so meughen wy gaen dan. — *G.* Hoe heet dit pasmes? (*het antwoord ontbreekt*), *Belg. Mus.* 6, 329 (16*de eeuw*). Noch den selven by H. betailt van vijf pasmessen, die hi gemaict hadde voir minen here . . ., coste tstuc xxxv gr., ende een coocmes (*kolsmes*), coste XLVIII gr., *Oorl. v. Albr.* 29 (*a.* 1397). Zie nog een voorbeeld uit de 16de en een uit de 15de eeuw (*a.* 1422) bij Stallaert 2, 346 (in het laatste: „langhe pasmesse of praechsche messe").

PASPOORT (PASSE-, -POIRTE, -PORTE), znw. vr. (en m.?). Van ofra. *passeporte* (Duc. op passare, 1°, *a.* 1431), *passeport* (Littré); fra. *passeport.* Het woord kan samengesteld zijn met ofra. *port*, haven, en met ofra. *porte*, poort. In het eerste geval beteekent het een *vrijbrief of vrijgeleide voor koopwaren*, en is het hetzelfde als brief van pas (zie een voorbeeld van 1532 bij Stallaert 2, 346; mhd. *passbrief*, „daz ist küngliche frige (*vrij*) fuorung (*vervoer*) on (*zonder*) allen datz(?) und zoll", Lexer); in het tweede geval kan het zoowel deze beteekenis hebben als *een vrijgeleidebrief voor een persoon.* Vgl. ofr. *passe-porte* en *passeport.* Wat de oudste beteekenis is, is moeielijk te zeggen; van de tweede zijn voorbeelden opgeteekend uit de 15de eeuw; de andere is eerst voor de 16de bewezen, doch dit kan toevallig zijn: zeker is, dat men er al vroeg eene samenstelling met ofra. fra. *porte* in gezien heeft. Kil. paspoorte, passepoorte, libellus, epistola assertoria, literae tuti itineris, diploma liberi transitus, commeatus, evectio, permissus, missio, dimissio (*de latere, nog heden bekende beteekenis* „ontslag"; zoo ook bij Plant.), *vulgo* passa-porta. ‖ Voor tvertrecken van desen bode unter stede, mids datter niemant uute mach sonder passeport, *Ann. Em.* 14, 75 (*a.* 1488). Bevelen voort allen vreempden luyden dat zy ten huyse voorscr. zullen halen paspoorten, eer zy uuyter stede zullen varen, *R. v. Amst.* 493 (*a.* 1511). Dat nyemant van sodanigen waerden oft waerdinnen van nu voortan sulcke gasten en sal moghen ontfanghen tenzy dat die gasten een passepoirte hebben van den scout, dat zy hier binnen der stede moghen wesen, 503. Dat . . . alle dieghene . . . die hier binnen der stede coomen logeren oft uyt willen reysen, heure passeportten sullen halen ten huyse van G. de wisselaere op den hoeck van den Middeldam, 505. Een passepoirtte hebben van den voirscr. G., *ald.* Halende van hem een passepoirtte, dat zy daer ter herberghe zijn ende sullen moghen wesen, *ald.* Vgl. ook PASPOORTGEVER. — Alle anderen van onsen burgeren off ingesetenen, die ennygerhande kairn (*koren*) boven dat tolhuyss Lobeth off beneden Tiell koefften ende en wech vuyerden, dergelicken van alle kairn dat sy die Maze uytfuyerdenn, dairaff sullen sy van elcken malder halff gelt gevenn; item hyervan tott elcken maill een paspoirt int zyzehuysken toe halen, by een broick van thien R. g., ende dat gelt van der paspoirten oick gereit toe betalen, *R. v. Nijm.* 267, 83 (*a.* 1558).

PASPOORTGEVER, znw. m. *De ambtenaar belast met het uitreiken van paspoorten voor het vrije vervoer van goederen.* In dezen zin is het woord niet opgeteekend, wel in dien van *een ambtenaar belast met het geven van paspoorten aan hen die naar en uit eene bepaalde plaats willen reizen.* ‖ (*Te Dordrecht behoorde onder de* 30 *personen*) die zy (*in* 1516) onderhouden tot verseeckertheid van de steede: 4 hellebardiers, 6 schuitevoerders om die buitenwaeck, 16 poortiers, te weeten 4 voor elcke poorte, 1 busschieter ende 1 paspoortgever, *Inform.* 619.

PASSABEL. Zie PASSAVEL.

PASSAGE (-AEDSE, -AJE (-AYE)), znw. o. en vr. Mhd. *passâsche.* Van ofra. fra. *passage.*

1) *Doorgang, toegangsweg.* Vgl. PAS, 9). Kil. passagie, transitus, meatus. Plant. passeringe, passagie, *un passage*, transitus; meatus. ‖ Gi sult sinden . . . uwe boden . . . tallen passagen, dat nieman en si in u lant soo cone, dat hi late Lancelote . . . oft sijn geselscap overliden, *Lanc.* IV, 4815. (Hi) sende . . . tallen havenen ende desgelike tallen passagen in alt lant, in elke stede, . . . dat nieman en ware so coene dat hi . . . lite Lancelote . . . oft sine gesellen overriden (*l.* overliden?), 4835. En hadde hi te sinen gelede sulken man, si mochten bede te sulker passagen comen saen daer mense beide soude doot slaen, II, 29004. (Hi) reet die strate ter zee ward, ende quam tere passagen . . . daer hi opter zee bi quam, *Mor.* 2358. Dat daer sijn vader hadde gereden ende ware die passage leden. 2441. Al wildi die passage liden (*den weg naar het veer afleggen*), sijns en wilde nieman ontbiden diene name in sinen boot, 2433. Ander passage daer en staet (*was*) om te comene in die stat dan allene dien selven pat ende een scep al moeder ene, ende dat selve was so clene enz., *Cass.* 444. Noch nie en ghehalp hem mensche met sulken palster wt quaden passaye (*d. i.* passage, *wegen waar het passeeren met gevaar gepaard ging vanwege de daar uitgezette posten of wachten*), *Pelgrimage* 31*b.* Ter selver strate reet bi nedere, daer hi up quam, ende kerde wedere ter passage daer hi was comen . . . .; mettien hevet Walewein vernomen twater vor hem ghehebbet wel (*hij zag van den weg af dat het water was gezakt*; *daarna slaat hij den weg in naar het veer, dat eveneens* passage *genoemd wordt*), *Wal.* 3655. Die passage so opendi mi ende seide: . . . begardi hier te comene iet, so lijd die hage . . . ende gaet binnen den beloke, *Rose* 2839. — Ook in de bet. *toegangsweg tot een kasteel, een weg voorbij een kasteel*, alwaar van den burcht uit voorbijtrekkende reizigers of kooplieden konden worden bemoeilijkt of afgeperst. Vgl. bij PAS, 9) de benaming van een ridder: „G. vanden quaden passe". ‖ Heden . . . int begon van desen woude waendic liden die passaedse: in die felle toolne, in die usaedse was mi ghenomen mijn goede swaert, mijn halsberch ende ooc mijn paert, *Wal.* 1483. — Ook de *roofburcht* zelf schijnt met den naam „passage" te zijn aangeduid. ‖ Daerna vraechdi hem . . . vander passagen; hi seide . . . ic wasere onthouden xxx jaer, ende doe ic quam te minen ouden dagen, dat ic nember wapine mochte dragen, dedemen mi den steen (*de gevangenis*) wachten, *Lanc.* III, 17141.

2) *De eene of andere gelegenheid om een water te passeeren of over een water te komen*; zoowel *een brug* als *een veerpont*; ook *de plaats waar men een water oversteekt, het veer* of ook *eene doorwaadbare plaats.* Bij 1) werden plaatsen vermeld, waar *passage* de bet. had van „weg die op een veer uitloopt". Nu en dan is het twijfelachtig of het veer zelf dan wel deze toegangsweg is bedoeld. ‖ Laet ons houden die passage, dat hi niet en lide die rivage, *Segh.* 10943 (*varr.* dat passage). Laet ons trecken ter passagen; wi sullen vinden ter rivagen fellen stoot, 10995 (*var.* passagiën, rivagiën). Si quamen bi groten brouken, daer souden si passage souken, *Alex.* X, 351. Hine sach . . . brugghe . . . no ghe-

retiere passage over die riviere, *Wal.* 3726. Men lijt al varende te Cypers door tpassage van Sathaliën, *Mandev.* 7*a.* Tes hi quam ter passagen gereden daer men met scepen overvoer, *Mor.* 2720. Ene flume heefse vervaerd, die tusschen hem enten vianden liep; Jan trac eerst over, al waest diep, ende sochte die passage dare, *Rijmb.* 20188. Der rivagen ter brugghe, daer die quade passage hadde gheleghen meneghen dach, *Maleg.-fr.* 147, 23.

Aanm. — In de onder 1) genoemde beteekenis of in den zin van *pas*, *engte*, staat passage Hadew. *Proza* 80: „dese wech leidse herde diep in Gode, want die grote onthope leidse over alle strecke ende dore alle passaghen (*onjuiste schrijfwijze voor* passagen) ende in allen ghewareghen staden".

PASSAGEGELT, znw. o. *Tol*, *geld betaald voor het recht van door- of overgang.* ‖ Te 46 pointe, int welke zij hem beclagen van den pachters van der (*l.* den) passagegelde . . ., omme van hemlieden te hebbene passagegelt, *Hans. Recess.* 6, 340. Zie nog een voorbeeld *Invent. v. Brugge* 6, 184.

PASSAVEL, bnw. Van ofra. fra. *passable*, vanwaar mlat. *passabilis* (Duc.). Voor den vorm vgl. payavel en paisivel naast „payabel" en „paisibel". *Gangbaar.* ‖ Dat in tvors. ghelt was 76 ℔, dat in den wissel (*om te wisselen*) niet passavel was; gaeft den vors. heren weider, *Froissart* 2, 251. — Bij Kil. 853 staat passabel opgeteekend in de bet. *draaglijk* („tolerabilis").

PASSEDIJS, zw. ww. intr. Van fra. *passe-dix*, boven-de-tienspel. Benaming van een dobbelspel, gespeeld met drie dobbelsteenen, waarbij men met drie steenen boven de tien en daarbij op twee steenen evenveel oogen moet werpen (Van Dale op passediesje; ald. ook *passediezen*). Vgl. bij passen, Intr. 4). ‖ Zoo wye voortan begrepen . . . wert van dobbelspele, passedyse ofte portrijnspele in eenighe taveernen . . ., die zal verbueren . . . vi ℔ p., *R. v. Aardenb.* 183, 32 (16*de eeuw*). Zoo ook in de 17de eeuw, *pasdies*. Zie een voorbeeld van het verklw. *een pasdijsje* in *Wdb. op Bredero* 283.

PASSEN, zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. mhd. hd. ndl. *passen*. Van ofra. fra. *passer*; vanwaar (of van it. *passare*) mlat. *passare*.

I. Trans. — 1) *Passen*, *afpassen*, *afmeten*, *nauwkeurig en naar de regelen der kunst* (met een passer) *maken of ontwerpen.* Vgl. compassen en compas, d. i. *passer*. Kil. passen met den passer, circicare (*l. met Kil. auct.* circinare), circino designare (*compasser*, *prendre mesure au compas*); ook Plant. Vgl. passer. ‖ Die ommeloop (*van Babylon*) es ront of hi waer gepast (*met een passer afgemeten*), *Flor.* 2362. Effene ghepast met metale ende gheformeert harde wale lach daerup een witte serc, *Alex.* VII, 819. — Misschien heeft passen deze beteekenis in de samenstelling *pasmes* of *pashouwer*, d. i. *sikkelvormig mes* (vgl. pasmes), eig. „een mes van een cirkelvormige gedaante"? — In figuurlijk verband. ‖ Wat men sonder mate doet, dat valt gherne onder voet, maer dat men met maten past es ghestade ende vast, *Bloeml.* 2, 210, 147 (*vgl. het door Lübben vermelde opschrift boven eene deur van het raadhuis te Lubeck*: „holt mate, wol (*wie*) kan 't passen? Quis potest accurate debitam mensuram assequi?" — Ook in de ruimere beteekenis *met den geest meten*, d. i. *doorgronden.* Zie gepassen, Trans. — Hiertoe behoort ook de bet. *afpassen* gezegd van geld; van eene schuld, *vereffenen*, *afbetalen.* Vgl. ndl. *pasmunt.* ‖ O Maria, coomt voort ende past onse gelach, ende neemdet op u oft wesen mach, *Lett. N. W.* 5², 120, 10 (*uit een geestelijk lied* „Jhesus' taverne"). Waerdyn, compt voort, past ons gelach, *Ndl. Geest. Lied.* 225*b.* — Eindelijk zal hiertoe te brengen zijn eene plaats, waar passen de bet. *afmeten*, *bepalen* kan hebben, nl. *Wrake* I, 673 vlgg.: „God can thonen sine wraken, al ghepast met gherechticheyt na dat die sonde groot geleyt" (*de plaats is bij* gepast *anders*, *maar minder juist*, *verklaard*).

2) In eene ruimere opvatting. *In orde brengen*, *in orde maken.* Vgl. pas, 7) in de bet. *goede toestand*; en te passe, d. i. *in orde*. Kil. passen, aptare, adaptare, accommodare, aequare, aequaliter componere (het woord kan hier ook in de bet. *schikken*, *voegen* worden opgevat). ‖ Die welke (*de gezant*) die saken alsoo paste aen (*bij*) sinen swager, met wijshede, dat hi consent daer toe dede, *Brab. Y.* VI, 8816. — Ook in de bet. *vervaardigen*, van hetgeen door handenarbeid, *maken*, *dichten*, van hetgeen door den geest wordt voortgebracht. ‖ Die duere was van ysere fijn, die was vor mi ghesloten vast; een splete stont daer so ghepast (*opzettelijk zoo gemaakt of aangebracht*), dat men niet wel sach der duere, *OVl. Lied. e. G.* 244, 342. Dit bispel heeft ons Willem ghepast van Hildegaersberch, ende wilt beduden tenen exempel sulken luden enz., Hild. 30, 298.

3) *Schikken*, *voegen*, *rangschikken*, *plaatsen in eene bepaalde orde.* ‖ Een teeken dat hy voeren soude, den scilt van aysuere ende van goude, drie lelyen daer in wel ghepast, *Amand* II, 1589.

4) *Schikken*, *voegen*, *inrichten.* Zie de aanh. uit Kil. bij 2). ‖ Bedi God heeft also ghepast, zo men meer zeers te gader tast, hoe het meerre staet te zine, Praet 2632. Had God ghewilt ende soo ghepast, soo en stonde enz., Hild. 251, 27. Het was hem moghelic te doene, diet algader heeft ghepast (nl. *God*), *Amand* II, 770. Vgl. wederk. — Ook *richten op*, *in eene bepaalde richting wenden of sturen.* ‖ Haer herte ende al haer sinnen had si op hem ghepast, *Profijt. Liedeb.* 122, 4. — Het passen, *het zoo schikken of inrichten*, *maatregelen nemen.* ‖ Op enen avont heeft sijt ghepast by des camerwaerdes rade dat sy te gader . . . malcander vriendelic onderspraken, *MLoop* I, 1464. — Met een pers. als voorwerp. *Aan iemand een zekere richting geven*, *hem in eene bepaalde* (vooral *geestelijke*) *richting sturen*, of ook *aan iets gewennen.* ‖ In desen tiden . . . . waren jonge liede . . . . opcomen ende gewassen, die hem ter doget niet lieten passen, sine micten (*l.* micter) op no hadden sorge, Velth. II, 3, 1. — Van een dier, *het gewennen aan*, *gebruiken tot.* ‖ So wortet (*het paard*) in die karre ende in die waghen geslaghen, ende men ordineret op te riden ende tot veel onsalicheden wertet gepasset, *Barth.* 759*a.*

5) *Overgaan*, *overtrekken.* Vgl. passen, Intr., en fra. *passer*, ndl. *passeeren.* ‖ Dat dat Noordsche volc noch comen sal ende passen die zee zonder ghetal, *Lsp.* IV, 1, 74. Die riviere sullen si passen, 123.

Aanm. 1). In *Teuth.* wordt passen opgegeven als zinverwant van *raken*, *treffen*: „drepen, raken, treffen, passen, ramen, rueren, tangere, contingere, metas contingere". Het blijkt niet duidelijk wat hier de bepaalde beteekenis van passen is; misschien is bedoeld „een doel bereiken" (deze bet. is ook eigen aan mhd. *passen*) of ook „een bepaalde grenslijn bereiken"; wellicht is het in engeren zin als een zinverwant van ramen te beschouwen en op te vatten als „eene gissing of berekening aangaande iets maken". Daar bij Plant. passen ook wordt gelijkgesteld met ramen, en

weergegeven door lat. „accommodare, aptare", zoo zou passen hier ook bedoeld kunnen zijn in de bet. *schikken*, *voegen*. In dit geval behoort het woord onder 3).

Aanm. 2. — Ook is een trans. ww. passen bedoeld *Lansl.* 845: „ic hebse (*de vrouw*) ghesocht in menich lant so langhe, dat ic die scone vant in ene stat, heet Rawast, daer was die scone vrouwe ghepast", doch het is niet zeker in welke beteekenis het hier zou staan. Bij GEPAST is het woord in overeenstemming met Hoffmann en Moltzer verklaard als epitheton ornans bij „vrouwe", maar ook dit is onjuist. Passen staat hier in de bet. van fra. *passer*, nl. „faire partir à une place déterminée". De beteekenis is: „daarheen was de schoone heengevoerd of heengebracht".

II. Wederk. — Hem passen, *zich voegen*, *zich schikken* in de bet. *zich zetten tot*. Dit gebruik, waarvan slechts één voorbeeld uit het Oostmnl. is opgeteekend (*Hans. Recess.* 11, 62: „J. gegaen (van Deventer) toe Swolle an meister J., dat he sich dairnae passede toe Nymmegen to reysen ter dachvart van den hensesteden geholden te werden"), blijkt vooral uit de uitdr. gepast sijn, eig. *zich gezet hebben tot*, d. i. *bereid*, *willens*, *van zins zijn*. ‖ Met horen rechten heer soo sullen si vrienscap maken vast ende ummer daertoe sijn gepast daerin te bliven na vermogen, Hild. 4, 46; ook 244, 48. Mids datter niement was ghepast, die aenveerden wilde den last, *Brab. Y.* VII, 8799.

Aanm. — Misschien is ook tot het wederk. ww. te brengen ghepast bij Hild. 247, 75 vlgg.: „als deen wil hier, dander daer, soo valt elc sijn deel te swaer; mar stonden si eendrachtich wel ghepast, elc die droeghe wel sijn last". De uitdrukking staat wel gelijk met „waren si in eendracht wel ghepast", d. i. „indien zij zich eendrachtig bij elkander voegden, met elkaar verbonden".

III. Intr. — 1) *Zorgen voor*, *acht slaan of geven op iemand of iets*. Vgl. ndl. *oppassen* (uit *passen op*), *oppasser*, dienaar en verzorger, en 17de-eeuwsch *oppasser*, minnaar, cavalier (*Ndl. Wdb.*). ‖ Nu eist (*het Perzische rijk*) weder upghewassen ende liet node up hem passen den Romeinen noch haer here, ende was dicken in die were, *Sp.* III¹, 2, 11 (*hier met het bijdenkbeeld* lastige zorg, onaangename bemoeiïng, ongevraagde inmenging; *zij bedankten voor*, *wilden zich onttrekken aan de bemoeizucht en de inmenging in hunne zaken door het Romeinsche leger*). — De onb. wijs als znw. *oppassing*, *zorgvuldige behandeling*, gezegd van een zieke. ‖ Sijn meesters van medicinen hebben na harer consten aert hem ghepijnt te helpene . . ., maer die ziekte, ten halp gheen passen, es vaste ghesterct ende ghewassen, *Brab. Y.* VII, 17640. — Vgl. de vertaling van passen bij Kil. door „curare", weliswaar in eene andere bet. (*geven om*), doch daaraan ligt toch de bet. „zorgen" ten grondslag.

2) Door Kil. en Plant. wordt passen opgegeven in de bet. *achten*, *meenen*. Kil. passen, achten, aestimare, pendere, pensitare, perpendere. Plant. passen oft achten, *estimer ou tenir compte*, aestimare, observare. Zij is voortgekomen uit de bet. *passen* met den geest, d. i. „eene berekening of schatting, raming maken". Vgl. bij PASSEN, 1) en vgl. Aanm. 1) bij Trans., waar passen en ramen in dezelfde beteekenis voorkomen. In denzelfden zin komt in de 17de eeuw ook *schikken* voor (Oudem. 6, 168) en nog heden *schatten*. Vgl. *Marialeg.* 1, 337: „dat ic in dese stede pas (*meen*, *denk*, *van plan of van zins ben*; vgl. Wederk.) te bliven totten eynde mijns levens". — Vooral wordt passen in deze bet. verbonden met eene ontkenning. Niet passen op, *niet denken aan*, *niet geven om*, *zich niet bekommeren om*. Misschien ook is de uitdr. te verklaren uit de opvatting *zorg dragen*, eveneens aan passen eigen; zie bij 1) en ald. de aanhaling uit Kiliaen. Plant. ick passe daer niet op, *je n'y vise pas*, *il ne m'en chault*, nihil pensi habeo, parvi pendo, susque deque pendo; wat passe ick op u, quid de te mea interest; die nergens op en past, *à qui il ne chault de rien*, securi animi homo. Kil. niet passen op eenighe saecke, (o. a.) contemnere, nihil morari, non curare, non laborare de re aliqua. Zoo ook mnd. De uitdr. was ook in de 17de eeuw zeer gewoon. ‖ Ic was na mijn doot ghebrocht voir den oppersten richter daer die vianden mijn wroechden in drie groote poenten daer ic niet op en hadde gepast (*niet op gelet had*; men ziet hier de bet. van ndl. *op iets passen* zich reeds ontwikkelen), *Marialeg.* 2, 92. De muterie ende partie wert binnen Jerusalem soo swaer, dat die ioden noch op recht noch op onrecht en pasten, *Proza-Sp.* 216*a*.

3) *Trekken over*, *oversteken*. Hetzelfde als passen, Trans. 5). ‖ Of ic daerin (*in het schip*) moet gaen om over de zee te liden, *Hs. Pelgrimage* 119*c* (*var. Haarl.* te passene ende te lijdene). — Ook *door het water naar den anderen kant gaan*, *zwemmende of wadende oversteken*. ‖ (*Die rivier*) was breet ende diep . . ., dat niement passen en dorste, *Lsp.* I, 41, 45 (*vgl.* 50: als hi dien pas zoeken began, grepen die stroom).

4) Passen is ook eene benaming van een met dobbelsteenen gespeeld spel. Zoo ook mhd. *passen*. Waarschijnlijk heeft het woord hier de bet. van *hooger gaan* (*gooien*) *dan*, en is er hetzelfde spel mede bedoeld, dat elders passedijs (pasdijs) genoemd wordt; z. ald. *Teuth.* passen, en dobbelspel, taxillare. Ook hd. *pasch* (en *paschen*) wordt door Kluge uit fra. *passe-dix* afgeleid. ‖ Alle taernincspel is inden rechte verboden: dobbelen, passen, potreynen, wedden ten meesten oghen, enz., *Ned. Proza* 174. Dobbelen, potreynen, nunquam quinque, passen ende diergelijcke, staende alleen inden avontuere, *K. en O. v. Delft* 78, 1. Daerom verbiet die raet dat nyemant en passe noch en potryne om enich ghelt by sulken koor als dobbelen, *Utr. Buurspraeckboeck* (Dodt, *Arch.* 5, 81). (Spelen) met teerlingen, tsy dobbelen, passen oft mommen, *Vad. Mus.* 3, 126 (16*de eeuw te Diest*). — Behalve een dobbelspel kunnen met passen ook andere spelen bedoeld zijn: vgl. fra. *passe*, de poort op een truktafel of biljart, *en* de poort in de malie- of kolfbaan waardoor de bal moet geslagen worden (Halma, *Fr.-Ndl. Wdb.*, 5de druk, bl. 593).

IV. Onpers. — 1) *Voegen*, *schikken*, *gelegen komen*, *uitkomen*. *Teuth.* dyenen, even komen, lijcken, passen, maten, congruere, evenire, competere, deservire, convenire. Kil. passen, vacare; het past my nu, vacat nunc mihi, otium vel vacuum tempus nunc est mihi; passen, bequaem zijn, convenire, quadrare, congruere, respondere, commodum esse, conformem esse, appositum esse. Plant. passen, bequaem zijn, *estre commode*, *venir à point*, placere, commodum esse.

2) Het past, *de gelegenheid is gunstig*. In de 16de eeuw. ‖ Alst past (*als het te pas komt*, *pas geeft*), doen wy met tempeeste een scip verdrincken, *Sacr.* 66. Op alst passen soude met hem te slane, *Exc. Cron.* 274*c*.

PASSER (PASSERE, PESSER(E), znw. o. Mnd. *passer*;

ndl. *passer*. — 1) *Paslood*, *peillood*, *richtsnoer*. *Voc. Cop.* pesser, steenbickeleers mate, amussis, dicitur plumbatum vel plumbata cementariorum quo vel qua perpenditur equalitas muri. — 2) *Passer*. *Harl. Gloss.* pessere, cirocinus (*l.* circinus). *Voc. Cop.* een passere, circinus. *Teuth.* eyn pesser dair men ronde cirkel myt maect, circinus; pesser, cirkel, circinus, truellum. Kil. passer, circinus, instrumentum fabrile quo circinos ducunt, et res inter se accommodant; passen met den passer, circicare (*l.* circinare), circino designare. Plant. een passer, *un compas*, circinus. ‖ Dattet vat een eye was (*ovaal*) und dat de boom (*bodem*) nicht cirkelront en was, wente se dar een passer und een cirkel bij hedden, *Hans. Recess.* 10, 280.

Aanm. — Er schijnen ook andere werktuigen met den naam passer (pesser) te zijn bestempeld: o. a. wordt in *Oudh. v. Heusden* 473 in een toltarief gesproken van „een mande of mars met glasen passers" (vgl. mnd. *pasglas*, een groot drinkglas waarop verschillende maten staan aangegeven; *met* glasen passers *kunnen dus* „glazen maten" *bedoeld zijn*), en wordt in *M. en Vr. Heim.* 1929 een „pessere" gebruikt om een geneesmiddel tegen eene vrouwenziekte in die matrice te brengen (het aldaar 1945 genoemde possere: „(men) make . . van tysanen ende honich aldaer enen possere ende doet . . . met enen in die matrice" zal wel een ander woord zijn, tenzij het, hetgeen waarschijnlijk is, van zijne plaats is geraakt, en men lezen moet: „ende doet in met enen possere (passere?) in die matrice").

PASSEREN (-eeren, -ieren, -eiren), zw. ww. trans. en intr. Mhd. hd. *passieren*; mnd. *passêren*; ndl. *passeeren*. Van fra. *passer*. Vgl. passen.

I. Trans. — 1) *Overgaan*, *overtrekken*, ook *doorgaan*, *doortrekken*, *passeeren*. Kil. passeren, transire, transgredi, permeare, transmeare, pervadere, praeterire, *vulgo* passare. Plant. passeren, *passer*, *aller outre*, meare, transire, perambulare; al passerende, *en passant*, in transitu, in via, in transitu, obitu (*in het voorbijgaan*); passeerder, die sijnen wech passeert, *un passant qui passe son chemin*, viator. ‖ De langhe bruëghe si passeerden, *OVl. Lied. e. G.* 244, 323.

II. Intr. — 1) *Gaan*, *trekken*, *reizen*. Vgl. *passagier*, d. i. *reiziger* (Kil. passagier, (o. a.) viator, commeans, transiens) en *passanten*. *Teuth.* reysen, lijden, passeren, vadere; gaen, lyën (d. i. lyden), wanderen, reysen, passeren, ire, meare, pergere.

2) *Voorbijgaan*, *passeeren*. ‖ Dat dezen wech so smal is, datter nauwelic eenen wagen in passeren en soude, *Proza-Sp.* 89*c*.

3) Met den 2den nv. *Iets voorbijgaan*, in den zin van *aan iets ontsnappen*. ‖ Die zuerlijc wint ende zaen verdoet den loon, het blijct wel dat hi moet van breken clagen, dies hi passeert die theere na neere wel oordineert (*hs.*), *OVl. Lied. e. G.* 377, 1844.

4) Met den 3den nv. van den persoon en eene zaak als ondw. *Goed afgaan*, of, met veranderd ondw., *geen moeite met iets hebben*. ‖ Ja ic, man, mij passeerdet ghenouch, „nu noch" te zegghen even stijf, gaefze mij wel tetene, *Nu noch* 48.

PASSERINGE, znw. vr. Van passeren; z. ald. *Het gaan over of door iets*. Vgl. passage en de aanh. ald. uit Plant. Kil. passeringe, transitus, meatus. ‖ Dat die passeringe voor (*l.* door) den ganc xiiii milen lanc is, *Proza-Sp.* 89*c*.

PASSIE (passi), znw. vr. Mhd. *passi*; ook *passiôn*; mnd. *passie*; ndl. *passie*; hd. *passion*. Van lat. *passio*, terwijl *passiôn* komt van fra. *passion*; lat. *passionem*.

1) *Lichaamslijden*, zoowel *dat wat uit het gestel zelf voortkomt*, als *dat wat ons door anderen aangedaan wordt*. — *a*) *Ziekte*, *kwaal*, *ongemak*. *Teuth.* qwaide moeyenisse, eynreley passi, cacexia, cacosia. Kil. 853: passie, passio; morbus, aegritudo, affectio. ‖ Tghenooten es wel haer ghemicke, want zij ghenoechte daer in ontfaen tjeghen die passie . . . die zij hebben van der daet daer dat kint mede tegaet (*het ongemak dat zij zich aandoen door moedwillig de zwangerschap te verstoren*), *Vr. Heim.* 761. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 346. — *b*) *Pijnigingen*, *folteringen*, *martelingen*, ook *marteldood*. Bepaaldelijk van *het lijden en sterven van Christus*, *de passie*. *Voc. Cop.* passie, passio (het woord kan ook in de algemeene beteekenis *lijden* bedoeld zijn). ‖ Dat si die passie sine (*van Dionysius*) scriven souden, *Sp.* II[2], 13, 12. Vgl. passieboec en passionael. Misschien heeft passie hier de ruimere beteekenis *het leven* (van een heilige); vgl. *passio* bij Duc. (*passio*, van Christus gezegd, komt aldaar ook voor in de bet. „menschwording") en passionale, dat hetzelfde beteekent als „levens of legenden der heiligen". — Bezie in mijnre crucen speghel die passie, die ic (*Christus*) dranc duer di, Praet 4383 (vgl. ndl. *den lijdensbeker of -kelk drinken*). Dat sceen ter passiën openbare . . . ., die steene scoorden ende seiden das dat hi hemelsch coninc was, *Rijmb.* 25061 (lat. *in passione*). Hi (*Christus*) ne verbuerde niet doot, passie no verdriet, *Disp.* 92. Die wech . . ., daer Jhesus bi te hemele vlooch, dats passie ende aermoede, *Wap. M.* I, 859. Diere passie vrucht . . ende die vloet van dinen bloede, *O. H. W.* 7. So sweert hi wonde, passi, doot (*bij het lijden en sterven van Christus*), *Vrouw. e. M.* VII, 108 (vgl. *Disp.* 236 en de aant. ald. blz. 194). Ons Heren Passie, *titel van een mnl. gedicht*. — Passie doen, met den 3den nv. van den persoon. Hetzelfde als passiën, trans.; z. ald. ‖ Merc wat Christus selve seide doe die Jueden sine leden pijnden ende (*d. i.* ende hem, *het vnw. te ontleenen uit* sine) daden passie zwaer: sinen vader bad hi aldaer, dat hijt hem allen wilde verlaten, diene passiden so uter maten, *Amand* II, 3241. Broeder Mathijs gegeven van dat hij die passie predicte, 36 tunen, *Rek. v. Rott.* 76 (*a.* 1426; *vgl. het ndl. spreekw.* „als de vos de *passie preekt*, boer, pas op je ganzen"; *zie* Stoett, no. 2056 *en* Harreb. 1, 68). — Ook in de bet. *de geschiedenis van het lijden van Christus*, *de evangelieverhalen van Christus' lijden*. ‖ Dat ghecarm ende gheween dat men ane Mariën sach was mere dan ic u ghesegghen mach; want die passie niet en houdt, zo en ben ic te zegghen niet zoo bout, *V. d. Houte* 758 en *var.* Wi zetten ooc vier passiën (?) alsmen leset „Jhesus exspiravit of emisit spiritum", dat dan die broedere op horen knien vallen, end bliven in horen veniën tent die gene die de passie leset vorelese, *D. Orde* 314.

2) *Zielsziekte*. Kil. passie, affectio animi, perturbatio. — Ook in de bet. *hartstocht*, *passie*; vgl. hd. „leidenschaft". ‖ Dat meste druck, dat die mensche heft, dat is hie selven, want hevet hie hem selven ende sine passiën verwonnen van binnen, soo verwynnet dat hem van buten moeyen mach, Gerl. Peters 209. Mochte een mensche daer toe comen . . ., dat hie in sinen ghemode niet ondergheworpen (*onderworpen*) en ware sinen passiën, 210. — Passiën op enen hebben, *zich driftig of boos op iemand maken*, *iets tegen*

iemand hebben. Ook ndl. *drift* vereenigt de beide beteekenissen „hartstocht" en „boosheid, toorn". ‖ Daeromme (*omdat zij beter is dan gij vermoedt*) soo hoet u op alsulken persoon passiën te hebben; ende sie waert verloost voortmeer enyge passiën op hoor te hebben, *Kl. v. Diepenv.* I, 18 (*ald. ook* eenre suster die wat op hoor gepassineert (vgl. fra. *passionné*) was).

Aanm. — Passie komt eene enkele maal voor in de bet. van pas; z. ald. — *a*) in de bet. *voetstap, schrede.* ‖ Elc stadia . . . hout passie xxv hondert (*l.* hondert xxv; *vgl. Rijmb.* 16700: dat elke stadia lanc was c ende xxv pas), ende elc passie . . . die so hout voeten vive, ende elc xxv stadie maken die mile, die hout II dusent passie, *Lucid.* 4053. — *b*) in de bet. *plaats* of *passage in een boek.* Zie een voorbeeld (*Hs. Moll* 1, *b*; mv. *passiën*) bij pas, 13). Het woord in dezen vorm zal wel eene abstractie zijn uit het meerv. *passiën*, dat wel door analogie zal zijn ontstaan; vgl. ndl. *sieradiën, kleinoodiën.*

PASSIEBOEC (-boic), znw. o. Ook passiënboec. Van passie; z. ald. *Een boek waarin verschillende ziekten worden beschreven. Teuth.* suycktenboick, passiënboick, passionale; passiboick, passionale (hier kan ook bedoeld zijn: *een boek waarin het lijden en sterven der martelaren* of ook *de legenden der heiligen staan opgeteekend*; vgl. passionale).

PASSIËN, zw. ww. trans. en intr. Van passie; z. ald. Vgl. marteliën. Mhd. mnd. *passien.*

I. Trans. — *Pijnigen, folteren, martelen, den marteldood doen sterven*; in het passief *onder folteringen ter dood worden gebracht* (*den marteldood sterven*). Vooral van Christus. ‖ Si (*de martelaars*) waren ghepassijt int jaer ons Heeren cc ende LIII. Te Monmarters bi Parijs was sint ghepassit (*var.* ghepassiet) dese Denijs, *Rijmb.* 26571. Dese Agnete . . . was gepassijt (*stierf den marteldood*) doe enz., *Sp.* III[3], 14, 80; ook III[4], 6, 32; II[2], 51, 52; II[4], 41, 5 (vgl. tormenten, II[4], 41, 3); II[4], 52, 4; *Lucid.* 6000; 4544; *Lsp.* II, 40, 103. — Sine herte waent clieven saen, dies hi daer in die selve weke moeste sijn gepassijt jammerleke, *L. o. H.* 1623. Wi souden soeken gaen dat cruys . ., so hadden wi al daer God mede was ghepassijt dore us, *Segh.* 8717. Tcruys . . ., daer God an liet sine leden passiën, pinen toter doot, 11375. Hi liet hem passiën toter doot, *Belg. Mus.* 5, 101. (Dat gi) u liet passiën ende bringhen ter doot door onse mesdaet, *Amand* I, 2730 (*ook* II, 3246; *zie bij* passie). Dat sine leverden . . . vore Pylaten, diene passide utermaten, *Rijmb.* 2862; ook 16931; 25868; 27118; 27144; Ruusb. 1, 211 (*ald. ook* in sire passiën ende doe hi ghecruset wart); *Hor. Belg.* 10, 191; *Disp.* 229; *Brab. Y.* III, 1824; *Sp.* I[8], 16, 5; II[1], 13, 53; II[5], 23, 356; IV[3], 22, 12 (tlant daer God gepassijt waert, *waar God leefde en stierf*; vgl. bij passie, *Sp.* II[2], 13, 12); IV[2], 30, 31; Ruusb. 3, 241; *L. v. J. c.* 205 (*ald. ook* doet naekte sire passiën); *Sp. o. B.* 258*v*; *Denkm.* 3, 216, 87; *Cron. v. Vlaend.* 1, 71; *Lsp.* II, 43, 8; Hild. 57, 103; Praet 4518; 4542; 4661. — Ook *een wreeden of pijnlijken dood doen sterven*, gezegd van een wereldlijk gerecht. ‖ Een hertoghe . . ., die in ordele wart begaen dat hi verradelike hadde gedaen jeghen Karle sinen here, diemen soude hebben gepassijt sere, maer dattem die coninc vergaf, *Sp.* III[8], 87, 57.

II. Intr. — *Een duren eed doen*, eig. *zweren bij de „passie" van Christus*; *de passie van Christus ter bevestiging aanroepen*, *ergens bij halen.* Vgl. bij passie, *Vrouw. e. M.* VII, 108. Voor de vorming van het ww. vergelijke men *lievemoederen*, lieve moeder zeggen, zijne moeder te hulp roepen; *genavenden*, goeden avond zeggen; *paralechanten* (*-santen*), indien nl. dit afkomt van spa. *para los santos*, bij de heiligen, en *Tijdschr.* 19, 132 vlg. In de aanhaling die volgt wordt eveneens bloeden gebruikt in de bet. „zweren bij het bloed van Christus". ‖ Hi passijt, hi bloet (te vergelijken met ndl. *hij dondert en bliksemt*, d. i. *hij zegt herhaaldelijk donder en bliksem*), hi roept, hi swert dat hem groot onghelijc gheschiet; sijn wedersake beloves hem niet (*en zijn tegenpartij zal er geen pleizier van hebben*, nl. *dat hij in het gelijk gesteld is*), *Vad. Mus.* 2, 184, 234.

PASSINEREN (hem-), zw. ww. wederk. Hetzelfde als fra. *se passionner.* Vgl. mnd. *passineren*, trans., *verbitteren*, en zie gepassineert.

PASSIONAEL, znw. o. Van mlat. *passionale. Een boek bevattende het leven en sterven der heiligen*, niet uitsluitend *het lijden en sterven der martelaren.* Vgl. de ruimere beteekenissen van mlat. *passio*, vermeld bij passie, en zie passieboec. Mhd. *passionâl. Voc. Cop.* een passionael, passionarium. ‖ Een passionael ende ander goede boeke, Stoke I, 678. Als dat passionael ofte aurea legenda, die wij hier voirtijts te duytsche wten latijn maecten, orcont, *Haagsche Bijbel* 1, 1*b.*

PASSIVEL, bnw. *Voor lijden vatbaar.* Van ofra. fra. *passible*, mlat. *passibilis*; voor den vorm zie bij passavel en vgl. payavel. ‖ Hadt mueghelijc gheweest dat Jhesus Cristus in sijnder goddelijcker natueren hadde passivel gheweest, en twijfelt daer aen niet sij en soude voor ons gheleden hebben, *Marialeg.* 2, 200.

PASTE (past), znw. vr., m. en o. Van ofra. *paste*; fra. *pâte*; mlat. *pasta.*

1) *Deeg, meelbeslag*; ook *mengsel.* Kil. paste, *vetus Fland.* j. deegh, ossa, massa, *vulgo* pasta. ‖ Dese cruder (*l.* cruden) sal men stoten ende tsap uutwringen, ende dan sal men dat past te viere doen met vier pont crucebotren, *Belg. Mus.* 6, 107 (*Hs.* Yp. 45*a*). So stampt 2 of 3 amandelen in I motalijn mortier, die gepelt sijn, ende alsi gestampt sijn, so werptet (t)past enwech ende vaget den mortier ende dan so doeter in canfer enz., 130*b.* — Het woord is bewaard in ndl. *amandelpast* (in de omgangstaal ook *amandelpas, amandelpars*); zie *Ndl. Wdb.* 2, 343 op amandelpas en vgl. *Tijdschr.* 19, 140. — Evenals ndl. *amandelpas(t)* benaming is van eene spijs, zoo komt paste ook als benaming voor van andere soorten van toebereid en voor voedsel geschikt deeg. Vgl. *pasta regis* of *regia*, ofra. *paste de roy*, d. i. *marsepein*, en wvla. dial. *pastekop*, hoofdkaas, hoofdvlak (wvla.), zult (wvl., geld., overijs.).

2) *De vastgestelde prijs of taks voor een brood van een bepaald gewicht, broodzetting.* ‖ De paste van den taerwen broode, . . . van den witten broode, van den rugghen broode, *Invent. v. Br. Intr.* 13. Dat men zal doen publiëren int Vrye . . de nieuwe paste ofte ghewichte van den zelven broode, *Cout. du Franc* 1, 608 (*aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op past); zoo nog eens *ald.* Dat men in elcke prochiekerke hanghen sal een bart inhoudende den voorseiden paste, *ald.* Boven desen dat men alle weke ende emmers alst noodt wert, uutzenden sal by den ammans den prijs van de tarwe ende rugghe, naer den marctganck van Brugghe, daer naer de voors. paste ghemaect is, *ald.* — Het woord past wordt in deze bet. ook vermeld *Invent. v. Br.* 4, 179. —

Deze opvatting *vastgestelde prijs* kan ten grondslag liggen aan de volgende beteekenis (doch vgl. bij 3). Vgl. ook PASTGELT.

3) *Eene geldelijke bijdrage, gevorderd van schoolkinderen voor het gebruik van de leesboeken.* Men merke op, dat in *Voc. Cop.* het woord in deze beteekenis („past int scole, pecunia illa pro libris lectis vel legendis") niet is vertaling van „pasta", maar van „pastus". *Pastus* nu wordt bij Duc. weergegeven door eene bepaalde „praestatio" en door „jus quod a recens nuptis parocho debetur". Het woord in dezen zin behoeft dus niet eene uitbreiding te zijn van de onder 2) genoemde opvatting; minder waarschijnlijk is de beteekenis „het voor het onderwijs noodige materiaal", waarin eene overdracht zou liggen van de door Duc. aan *pasta* toegekende beteekenis „timmerhout, materiaal" (*Tijdschr.* 19, 141). ‖ Eer ic met Rine mijn gheselscap makede vast, die mi ghequijtte meneghen past (*die zoo vaak het schoolgeld voor mij heeft betaald*), *Rein. I*, 2678 (*vgl. Tijdschr.* 19, 137 *vlgg.*). Van de kinder haer pasten, *Rek. v. d. Scholasterie van Gouda van* 1521 (*aangeh. bij* Kesper, *Gesch. v. h. Gymn. te Gouda*, bl. 26).

4) Een zeker heerlijk recht in enkele streken (b.v. in de domeinen van St.-Gertrudis te Nijvel), ontstaan uit de verplichting van den leenman, om den leenheer in bepaalde omstandigheden te herbergen en hem den kost te geven; ook pastrecht geheeten. Zie Stallaert 1, 601 op hofhongerij.

PASTEBACKER (-BACKERE), znw. m. *Bakker van „past"*, in de eene of andere beteekenis, b.v. *marsepein* of eene andere uit fijn deeg bereide lekkernij (fra. *pâte*). Pastebacker zal wel den zin van „pasteibakker" hebben gehad, of moet men pastei(de)backer lezen? Zie PASTEIDEBACKER. Het woord komt als geslachtsnaam voor te Yperen in de 15de eeuw (Cornelis de Pastebackere, *Ann. Em.* 10, 463).

PASTEEL, znw. m. Het woord komt slechts voor in *Voc. Cop.* en dient aldaar ter vertaling van *pistillum* („een pasteel") en *pilus* („pasteel"). Indien de beide woorden hetzelfde beteekenen, kan moeilijk iets anders bedoeld zijn dan een werktuig, een *stamper* (vgl. fra. *pistil*, stamper van eene bloem) of *stooter* (deze opvatting hebben zij bij Diefenb. gemeen). Vgl. *Livre d. Mest.* 5: „un pestel et une pilette," met de vertaling „eenen mortierstoc ende eenen brekere". Wat den vorm betreft kan een der woorden identisch zijn met ofra. fra. *pastel*, verfstift, en met Kil.'s pastel, j. weete (naam eener plant waaruit eene blauwe verfstof getrokken wordt), isatis, glastum, *vulgo* pastillum (*verversweede*, isatis tinctoria; vgl. *Inform.* Gloss. *een vat weets*, d. i. asch van weede, door linnenbleekers gebruikt, pestel), en Dodon. 108*a*. Dit laatste kan intusschen moeielijk door „een pasteel" worden uitgedrukt.

PASTEIDE (PASTEIE, PASTEDE; ook POSTEIDE), znw. vr. Mnd. *pasteide*, *posteide*; mhd. *pastête*, *pastede*; hd. *pastete*; ndl. *pastei*. Van ofra. *pastée*; fra. *pâté*; eng. *pasty*, en dat van mlat. **pastata*, eene afleiding van *pastare*, deeg kneden, van *pasta*; zie PASTE. *Pastei, eene vleeschspijs met fijn deeg toebereid. Voc. Cop.* een pasteyde, artocrea (aldaar ook vleeschtarte geheeten); een pasteidde, pastillus. *Teuth.* pasteide, pastilla, pasteda; posteyde, artocrea, pastilla, archicopus, pastilla; alreley spijse die kunstlick gekoect is of eyn posteyde, artocrea; spijse van gehackten vleisch gemaect, als braitworst, posteiden, tucetum (Diefenb. 600); cop van posteyden, of vladen, arcopta (*ald. ook* posteiden- off vladenkop). Kil. pasteye, panis dulciarius, crustulatum, artocreas, minutal, *vulgo* pastea, pasta, pastada (ook Plant.). ‖ Si aeten . . . pasteiden van hokinen, *Lanc.* II, 6568. So sellen elke vier bruederen hebben een pasteye (*een vleeschschotel*) ende twe ende twe een kanne wijns, *Jacobik.* 252. Die rike, ghevoedt met pasteden, *Wap. Rog.* 1751. Die coninc . . dede backen int jolijt (*voor de grap*) twe pasteiden; deen was lecker van vleesche, van crude; sconincs becker vulde dander broot (*hier in de bet.* pastei), *Vad. Mus.* 1, 45, 15; ook 46, 29; 31; 48; 47, 56. Weetdi niet dat die musen bet smaken dan enich venisoen, jae dan alle vladen of pasteyden? *Proza-Rein.*[2] 27. Meyster K. die den ghalentien makede ende die die possteyden ende die vladen (*taarten*) hadde ghebacken, *Rek. d. Cam.* 3[1], 452. Selden coomt mi (*een student*) boec in die hant, maer ic lere ontginnen (*aansnijden*) pasteiden, *Boerden* IX, 26. Ganc ten (h)ovene omme die pasteiden, *Livre d. Mest.* 23 (fra. *va ou four pour les pastés*). Zie ook bij COP, 5). — Verklw. *pasteidekijn, pasteikijn, -ken, *pasteitje*. Zie een voorbeeld van 1490 bij Stallaert 2, 346.

PASTEIDEBACKER (POSTEIDENBECKER), znw. m. Mnd. *posteidenbecker*, *-backer*; hd. *pastetenbäcker*; ndl. *pasteibakker*. *Teuth.* posteyden becker, artocopus. Kil. pasteybacker, cupedinarius, pistor dulciarius; ook pasteybackerije (zoo ook bij Plant.).

PASTEIDEMAKER(E), znw. m. Hetzelfde als pasteidebackere. Zie een voorbeeld *Invent. v. Br. Intr.* 293.

PASTEIDEN, zw. ww. intr. *Eene pastei bakken.* Vgl. ofra. *pasticier*; fra. *pâtisser*. ‖ Twee hennen om te pasteiden, *Hor. Belg.* 9, 78 (fra. ald. *duez glinez pour pasticier*).

PASTENAKE (PASTINAKE, PASTERNAKE, POSTERNAKE), znw. vr. Mhd. *pasternacke*, *pasternac*; mnd. *pasternake*, *palsternake*; hd. *pastinak*; ndl. *pastinak* en door volksetymologie *pinksternakel*; in het Mnl. ook reeds PENSTER- (PINSTER-)NAKE(NAKEL). Benaming eener plant, ook „witte peen" geheeten. Zie *Herb.* c. 264: „van pastinake, peen ende caroten"; Dodon. 1062 vlg. *Voc. Cop.* pastinake, pastinaca (herba). *Gloss. flam.* pasternake, pastinaca. *Teuth.* eynreley cruyt ind wortelen s. posternaeck, pastinaca. Kil. pastinake, pastinaca, radix cara, staphylinus. Plant. pastenaken, wortelen, *des pastenades*, pastinaca. ‖ Pasternake (*pastenachia*) meersen luxurie alse die amandelen doen, *Hs.* Yp. 103*c*. Baucica dats pasternake; pasternake maect dicke bloet; nemt die wortel van pasternake ende sietse in borne, 93*d*. Inden pasternaken ende inden eywn (*vi*), *Barth.* 664*a*. Zijn wortel is . . . morwe ende vleyschachtich als die pasternake, 669*b*. Die ander brocht cruyt dat men eten mocht, pensternakel, pieterceli ende dierghelijck, *Vaderl.* 69*d*. De baucia, . . . dats penstersnake, *Fragm. Zutf.* 1*v*. Mitten zape van bernaedsen of mit zape van pinsternakenwortel of van haren bladeren, *ald.* 3*r*. — Als geslachtsnaam te Brussel in 1292 (Stallaert 2, 347).

PASTERNAKE. Zie PASTENAKE.

PASTERNE. Zie POSTERNE.

PASTEUR. Zie PASTOOR.

PASTGELT, znw. o. De beteekenis staat niet vast. Waarschijnlijk heeft het woord op de eenige plaats waar het voorkomt de bet. *geld dat men inzamelt voor het bakken van den eenen of anderen koek of*

taart (*Tijdschr.* 19, 141; vgl. PASTE, 1) en PASTEBACKER), doch ook eene andere opvatting is mogelijk, nl. *bijdrage of taks vóor een maaltijd* (vgl. PASTE, 2 en ofra. *past*, „ce qu'on payait pour être reçu dans un corps de métier (*gild*) dont le repas faisait partie", Duc. 9, 299). ‖ Item so en salmen geen bisscopsgelt bidden noch brengen, noch coninckgelt inden vasten, noch kermiss- noch past-, noch marct- noch hoochtijt- noch kaerssgelt, noch biesghelt, *O. R. v. Dordr.* 1, 295 (*a.* 1450, *reglement voor de school ter Grooter Kerk*; hoewel het hier blijkbaar geldt eene inzameling gehouden door schoolkinderen, zoo zal hier wel uitgesloten zijn de bet. *schoolgeld*, *bijdrage betaald voor het gebruik der leesboeken*, in welken zin paste (past) voorkomt en waarin ook pastgelt bekend heeft kunnen zijn).

PASTINAKE. Zie PASTENAKE.

PASTOOR (PASTOIR, PASTOR, PASTEUR), znw. m. Van lat. *pastorem*, ofra. *pasteur*. *Herder*, bepaaldelijk *geestelijk herder*, *zieleherder* (vgl. de nog heden in de protestantsche kerk bekende verbinding „*herder* en leeraar"). Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 347, waar Petrus genoemd wordt „die overste pastoor Cristi". Vooral in de bepaalde bet. *het geestelijke hoofd eener kerkelijke gemeente*, hetzelfde als persone, kerspelpape, parochiepape; z. ald. Het woord is in deze beteekenis nog niet zoo gewoon als thans. *Voc. Cop.* een pastoor, pastor. *Teuth.* eyn pastoir of capellaen, plebanus; *ook verw. naar* kerchere; pastoirs mantel, glomerum. Kil. pastoor, j. prochiaen (z. ald.), curio, parochus, pastor ecclesiae. Plant. pastoor, *pasteur*, *curé*, pastor, curatus. ‖ Doen volchden hem nae ende voorliepen ende omginghen den mylden pastoir die vergaderinghe alle den burgher, *Proza-Serv.* 34. Ic hebbe . . . einighe pasteure (*geestelijke herders of waardigheidsbekleeders*) (ghesien) versleghen van deser plaghe (*onkuischheid*), *Boëth.* 137*a*. Aen den heeren van den capittel in den Haghe, als overste pastoren van den curen deser stede, *R. v. Amst.* 261 (*a.* 1492). — Merct oft yet vreselic is te wesen pastoor van der kircken of prelaet, want hoe veel zielen als der torment ontfaet ende verlooren wort bi gebreck van leringen of castiïngen, daer moeten si reden aff geven ten joncxten dage, *Proza-Sp. d. Sonden* 83*a*. Voir onse pastoren, cappelanen, coster enden scoolmeyster, *Jacobik.* 239 (*a.* 1499). Den pastoren inder tijt wesende selmen jairlix geven twe pont . . . voir die winen die sy ons leveren sellen tot allen onzen missen . . . ende dertichsten enz., 258 (*a.* 1484). Noch sellen die pastoren inder tijt jairlix hebben tien pont . . ., ende hier voir sellen sij ons singen ofte doen singen alle woensdage te seven uren ende op allen onzer liever vrouwen dagen, ende op die Korsnacht een solempne mis . . . op onzer vrouwen outaer ter noot Goots, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Gheg. van die hoochtijt van Korsavont elke pastoor 1 quaert wijns, elke cappellaen 1 myngelen, elke koster 1 myng., die schoolmeyster 1 myng., die orgelist 1 m., die doodtgraver 1 m., die scout (*diender*, *kerkeknecht*?) ende orgelblaser onder hem beyden 1 m., *Rek. d. Buurk.* 184 (*a.* 1475). Den pastooren van beyden den kercken deser stede, *R. v. Amst.* 279 (*a.* 1493). Soo en sal niement van binnen der Guedereede of dairbuten binnen der kercken ommegaen bidden . . . dan van den heyligen Geest ende van der kercken, ten waire by oirlove ofte consent by den pastor ende burgmeesters ende gerichte, *O. Vaderl. R.* 2, 309, 15 (*a.* 1482). Zie nog *Belg. Mus.* 6, 60 (pasteur) en Stallaert op pastoor, 1). — Samenst. pastoorshof, *tuin eener pastorie*, Gonnet, *Vier Paroch.* 302 (*a.* 1575 te Hazerswoude).

PASTOORLIJC, -LIC, bnw. *Herderlijk*, *herders-*, vooral ten opzichte van een geestelijk herder. ‖ Die oitmoedige Servacius bleyf staen mit den pastoorlicken stave in den middel der kerken, *Proza-Serv.* 13, zoo nog eens *ald.*

PASTURE, znw. vr. Van ofra. *pasture*, het weiden of grazen van dieren. — In de uitdr. te pasturen gaen, *gaan weiden of grazen*. Zie een voorbeeld van 1378 (*Brab. Y.* dl. 2, bl. 634) bij Stallaert 2, 347.

PAT (PAD), znw. m. en o. Mnd. *pat*; mhd. *phat*; hd. *pfad*; ofri. *path*; eng. *path*; ndl. *pad*. Het geslacht van het woord in de verschillende germ. tongvallen is meestal m.; doch in het Mhd. heeft het woord het onz. geslacht, dat aan het ndl. woord uitsluitend eigen is. Zie verder de Wdbb. ook over den oorsprong van het woord, die onzeker is, doch een genoegzame grond voor het aannemen van ontleening ontbreekt. — *a*) Eigenlijk. *Pad*, *smalle weg*, *voetpad*; ook *weg*. *Voc. Cop.* pat, wech, iter, semita. *Voc. Cop.* een pat, indago (transitus ferarum, reflectio arborum; *vgl. de Glossen* bij Diefenb. 293); een manpat, limes; semita; methodus (via); een mampat (*d. i.* manpat), een ghetreden weechsken, callis. Kil. pad, voetpad, semita, callis, via trita, trames. Plant. pat, padeken, *une sente ou sentier*, semita, trames; eenen pat maken, *faire un sentier*, semitare, semitam facere. ‖ Volghet mi, ic sal voren gaen: wi houden desen crommen pat, *Rein.* I, 632. Doe ghinc hi nederwart te dale enen verholenliken pat, 890. Volghen wi desen selven pade, 3317. Ene woestine, daer Reinaert hadde de pade sine ghesleghen crom ende menichfoude, 503. Echt sach soe (*de ezelin van Balaam*) den ingel ende tswerd staende in enen nauwen pat, *Rijmb.* 6068. Si vloon weder ter stede, maer te nauwe was hem die pat, dat si vloon ter poorten dure, 27513. Die Jooden belaghen . . . alle die pade om die stede, 28083. Nu waren die pade entie straten te muren waerd nauwe utermaten, 31893. Straten (*heerbanen*), paden metten weghen werden metten doden besleghen, *Sp.* III[6], 41, 19 (lat. *strate vel semite cadaveribus replete*). Hoe schoon luut dat, alsmen treden mach enen pat veylichlic, *MLoep* IV, 83 (*hier in figuurlijk verband*, *zooals ook op de volgende plaats*). Ghi coomt oick node in den pat, daer een ander qualic vaert, I, 2200. Tgelt loost den meneghen uten vare; die gelt heeft geet een sekeren pat, *Vad. Mus.* 2, 168, 103. Wel drie dusent jeghen de stat voerde hire met hem inden pat, *Troyen* 1372. Ghi hebt verloren ooc den pat (*gij zijt den weg kwijt*, *gij zijt verdwaald*); volghet mi, ic sal u toghen dan wien ghi soect enten selven man, *Rijmb.* 13368. Alsi hem te ghemoete quamen, so scuwedi hem beiden den pat (*ging hij voor hen beiden uit den weg*, *ontweek hij hen*), *Couchy* II, 155. Harde zaen haddi den pad overghemeten (*den weg afgelegd*), 2418. In die pade, daer die liebaerde wandelen souden hare vaerde, *Nat. Bl.* II, 2545. Hi (*Alexander*) sal steken dor die dicke erde een gat ende maken tote ons (*in de hel*) enen pat, *Bloeml.* 1, 164, 252. (Si) const . . . daer die pade wale, si was ontslopen saen, 2, 160, 2. An beyden zyden van den pade sprutet gras, 3, 77, 22. Dat si (*ridders*) die paden souden vryen, daer rovers waren ende quadien, 3, 81, 179. Zie nog een voorbeeld van 1289 te Brussel („bonarium terre, dar de *pat* dorgheit") bij Stallaert 2, 347. — Verklw.

padekijn, padelijn, padelkijn, *paadje.* ‖ Een prayheel (*boogaard, tuin*), daer een padekijn te ghane was over een bruggheskijn, *Denkm.* 3, 104, 91. Si quamen in een cleine padekin, *Lanc.* II, 375. Een pedekijn (*Maerl. schreef* padekijn) sach hy, dat hem dochte daer men cume door lyden mochte, *Troyen* dl. 3, vs. 34858. Van daer suldi nemen uwen wech dore een padekijn, die (*ald. ook* een wegheskin die) ghi sult vinden ter rechter hant, *Livre d. Mest.* 44 (fra. *parmi une sentelette*). An enen bosch, dat schone was, soo lach dit padekijn ghestrect, Hild. 68, 16. Hi wisede hen .... een padelijn ... ende seide: desen pat nu gaet tere hermitagen, *Lanc.* III, 6003. Dat ghi mi wijst ... een padelkijn, gaet door huë lant, *Rose-fr. L.* 908 (*in allegorie*). Hi hieu ... een padelkijn tot in den tsop (*der rots*), daer en mach geen perd op; een man mochter op gaen te voet, *Ferg.* 1578. Ane die bramen wreet sloech hi sijn hant ..., die hangen op dat padelkijn, 1606. — Tallen paden, *op alle wegen*, d. i. *allerwegen, overal.* ‖ Die vrouwen an haer ere scaden oft reine wijf ..., die moet hi cranken tallen paden van live ende van goede, *Vad. Mus.* 1, 355, 125. — Sinen pat, bijwoordelijk gebruikt bij een ww. van „gaan". Ook in de bet. van sire vaerde (verde), *zijns weegs.* ‖ Swigende ghingen si haren pat om die stat (*Jericho*), *Rijmb.* 6621. Al haren pat reden sy te Troyen, *Troyen* dl. 2, vs. 23267. (Si) voeren soetelike haren pat, *Wal.* 9406. Hi tooch van danen sinen pat in Griecken, *MLoop* I, 1354. Sijn here ... liet hi liggen ... vordie vaste stat ende voer henen sinen pat, so dat hi spaeschavonds quam daer hi die stat van Rome vernam, *Sp.* III[8], 84, 8. Hadde Flandrijs gewillen plegen mijns raets, hi hadde best geswegen ende gereden sijn pat, dan hi also riep int gat, want hijs hebben mach verdriet, *Flandr.* III, 27. Sijn ors was overdect met samite ..., ende liet lopen al den pat door den strijt, *Grimb.* II, 3271. — *b*) Overdrachtelijk. ‖ Sedt u in die nederste stat, so moochdi volclymmen den hoochsten pat (*het hoogste punt van den weg bereiken*, d. i. *in den hemel komen*), Ruusb. 4, 63, 3. Want hi (*Christus*) ons allen heeft bereit den pat der ewigher salicheit, *Hor. Belg.* 2, 16, 9. Die ons dus nauwe maken den pat te hemele waert ende so glat, *Wap. M.* I, 241 (vgl. *Test.* 2425: de gene die so strac den wech maken ende so inghe). Dat aermoede es een pat, die dor den hemel maect een gat, 816. Pade op (*om op*) te gaen in hemelrijcke, *Bloeml.* 3, 74, 146. Rechte rouwe is niet te spade, des si is in waren pade, *Lett. N. W.* 3[2], 236. (Hi) en hout nit din regten pat der vriër minnen die anesiet danc ocht ondanc, verdinte ocht onverdinte, *Limb. Serm.* 183*b*. Der rechter eren pat te gaen, *Bloeml.* 3, 69, 52. Als dus den heren was berecht nader scrift die waerheit ..., soo wert den huusman sinen pat nader letter ooc bediet, hoe hi en treden soude of niet, 3, 81, 207. Dese (*hebzucht*) scuwet der eren pat, *Wap. M.* I, 413. (Si) trooste A. minnentlijck ende ghinc der rechter minnen pat, *Bloeml.* 3, 103, 86. Hi sal ons leren sine weghe ende wi(e) sullen wandelen in sine padeline, *Hs. v.* 1348, 11*c*. Ic sal di wisen dat padelkin dat u ter salicheit leeden sal, *Amand* I, 4317. Eenen man, ... die ons bi der hulpen van Gode leeden sal int rechte padekijn, daer wy buten hebben ghesijn van der eewigher salicheden, 4480. — Jacob Henrixsoon die men Tpat Goots heet, *R. v. Utr.* 1, 265, 21 (*de bijnaam is niet duidelijk; misschien is hij eene bespotting van iemands eigenwijsheid, en is de bet.* „iemand die keurig uiteenzetten kan hoe men het moet aanleggen om in den hemel te komen"). Aernt Henric Meynertssoons soon, geheten Tjonge pat, *ald.* 23 (*ook deze benaming is niet duidelijk*). — *c*) Ook in de bet. *de rechte weg*, uit een zedelijk oogpunt. ‖ Van minen groten overdaden, die ic ghedaen hebbe buten pade, *Theoph.*[2] 861 (*vgl. Rein.* I, 1681: buten weghe). Omdat sy (*de hooge geestelijken*) goede exempel gheven, die mitten paeus gaen te rade, soo en tretter nyemant buten pade, *Bloeml.* 3, 62, 8. Nu die heren dus verdwalen entie cleysie buten pade, 3, 84, 322. — *d*) Op sommige plaatsen kan men pat weergeven door *weg* of ook door *voetspoor, spoor*, eig. *de weg waarop iemand ons voorgegaan is* (Kil. pad, vestigium), nl. daar waar het verbonden is met een 2den nv. of een bezitt. vnw. ‖ Tis al in Reinaerts orde ghecomen, si treden al in Reinaerts pat, *Rein.* II, 7702. Hout sinen (*Christus'*) pat, cruupt na hem dor tselve gat, of anders suldi dolen in den helschen holen, *Disp.* 179. Ghi woudet volgen der heren pat (*wildet een heerenleven leiden*); u hoocheit sal noch sijn gelaget! *Kerk. Cl.* 165.

Aanm. — Kil. geeft een verouderd pad, patte op in de bet. *plant van den voet.* De opgave vereischt bevestiging van elders.

PAT (*Teuth.*). Hetzelfde als hd. mhd. *pate.* Zie pete.

PAT (*Teuth.*). *Petekind*; zie pille.

PATEEL, znw. m. ‖ Houtene pateelen die up de voors. crusen („viere grote houtene crusen", *opgericht in het koor eener kerk bij gelegenheid van een lijkdienst voor den hertog*) stonden, *Invent. v. Br.* 4, 355 (*a.* 1419). De beteekenis is niet zeker; het woord zal wel komen van een ofra. *patel* of *patelle*, fra. *patelle*; mlat. *patellus* of *patellum* (*patella*), doch de bij Duc. genoemde beteekenissen passen niet best in den samenhang. Het naast staat in vorm mnl. plateel, schotel, bak, dat èn van den stam „plat" komen kan, èn voor pateel kan staan. Zie De Bo op pateel, alwaar ook het verklw. pateelke genoemd wordt in de bet. van patene, het platte schaaltje waarop het H. Sacrament rust in de mis. Misschien ook staat pateel voor poteel; ofra. *potel*, mlat. *potellus, potulus* (verklw. van *potus*), dat de bet. van *vaasje, kannetje* kan gehad hebben.

PATEIST, znw. Naam van eene stof. ‖ Aan siden, syndaal, fluweel, pateyst ende andere retscap tot mijns Heeren behoef, *O. Geld. Maalt.* 128 (*a.* 1369). Het woord is hetzelfde als fra. *batiste*, ndl. *batist*; de stof is genoemd naar den eersten fabrikant er van, die in de 13de eeuw heeft geleefd en wiens standbeeld staat te Kamerijk. Zie Hatzfeld 1, 210.

PATENE (pateen), znw. vr. Mhd. *paténe, patên*; mnd. *paténe, patténe.* Van mlat. *patena*, lat. *patena, patina* (waarvan het verkleinw. *patella* eveneens overgenomen werd; vgl. pateel, wvlu. *pateel* en ndl. *plateel*, doch zie plateel), fra. *patène. Schotel, bak.* ‖ Daer up so leidemen xii broot, wit van tarwen ..., up elc ene goudine patene, te vullen breed, fijn ende rene, *Rijmb.* 4765 (lat. *singulis superponebatur patena aurea, et super patenam pugillus thuris*); ook *B. v.* 1357, 46*b*; Ruusb. 2, 148. — Bepaaldelijk in de bet. *het gouden of verguld zilveren schoteltje door den bisschop gewijd, waarop bij de mis de hostie wordt neergelegd* (en waarboven vóór de nuttiging des priesters deze hostie wordt gebroken), *offerschaal, pateen*; het was tevens deksel van den miskelk. Zie bij Duc. op patena (o.a. weergegeven

door „calicis tectura"; bij Diefenb. door „coopertorium calicis"); Stellwagen, *Roomsche Woorden* 179. *Teuth.* patene, batura(?), patena. ‖ *Die pape anevaet die patene.* Hier na die pape . . . die patene anevaet, *Bed. d. Misse* 958 en *Opschr.* Die patene es ront, 970. Die pape cust die patene, 976; ook 1043. Die patene die mer op (*op den kelk*) leit, *Lsp.* II, 51, 149. Goudijn keelct ende patene, *Sp.* IV[1], 31, 23. Doe leyde hi Gods lichaem op die patene ende droget mit hem, *Pass. Lett. f.* 112*c.* Naedat dye paes ghegheven was, nam hi dat heylighe waerdighe sacrament des lichaems ons heren . . . op dye pateen gheleyt, ende ghinc alsoo buten die kerke, *Pass. W.* 270*c.* Sente Servaes hooft, sinen kelct ende pathene daer hi messe met dede, *Belg. Mus.* 3, 408. Twee vergulden pateenen van kelken van sulver, *Rek. d. Buurk.* 195. Een kelk metter patenen ende een corporael, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 176. Eenen keelct in eenen sac metter pateene, *aangeh. Taelverbond* 1854, bl. 206 (*uit den inboedel van eene kapel*). Dat broot op die pateen leggende ende alleen wijn in die kelck gietende, ende die pateen op die kelck leggende sal (hi) se renlijc decken, *Ordin.* 8. Pathena dat is een vlack vaetken, daer luttel in mach, ende is ront, ende mach een patheen wesen die men op die kelc leit, *Barth.* 876*a.* Zoo ook Matth. *Anal.* 1, 79 *driemaal.*

PATER, znw. m. Mnd. *pater*; ndl. *pater.* Van lat. *pater. Vader*, bepaaldelijk in geestelijken zin. *Een lid eener geestelijke orde.* Vgl. o. a. ndl. *paters Redemptoristen*, *pater Franciscaan*, *Dominicaan* e. a. — Ook *hoofd van een klooster.* Vgl. ndl. „dat is voor *pater* en mater en niet voor het heele convent". Kil. pater van 't klooster, coenobiarcha, praefectus vel antistes coenobii, monachorum, virginum, sacrorum etc. ‖ A., G., C. ende W., die dair over waren als tughen ende segsluyden, dair oic die pater desselven convents teghenwoirdich was mit brueder J. sijn medebrueder, Gonnet, *Zijlkl.* 191 (*a.* 1474). Die doem . . . tusschen den pater int clerchuus . . ende R., als van twe stucke landes . . . ., daer de pater omme sprack up R., *Warfsconst.* 108 (*a.* 1469).

PATERARKE (*Rek. d. Gr.* 3, 218). Zie PATRIARCHE.

PATERNOSTER (-NOOSTER), znw. o. en m. Mhd. *pâternoster*; mnd. hd. ndl. *paternoster.* Van lat. *pater noster*, de beginwoorden van het *Onze Vader* of *Vaderons*, vanwaar ook fra. *patenôtre.* — 1) *Het Onze Vader*, het bekende gebed. *Teuth.* paternoster, oracio dominica. Kil. pater noster, precatio Dominica ‖ Welctijt so ghi bit, segt u pater noster ende dit: wi anebeden di, Criste Jhesu enz., *Franc.* 1579. (*Als*) hi stervet sonder kint, so hevet hi sinen scat ghebroet eenen andren, dien ghebuert sijn goet. . ., die. . . bi ghevalle niet en lase een pater noster over die siele, *Bouc v. Sed.* 1036. Pater noster ende sijn crede seidi menich over die siele ende bevalse sinte Michiele, *Wal.* 4796. Laet mi doch lesen een pater nooster der hoenre sielen . . . ende den gansen te ghenaden, die ic desen heleghen nonnen met miere list af hebbe ghewonnen, *Rein.* I, 1473. Dit leest III morghenstonde ende v paternoster ende v avemariën, *Hs. Serr.* 14, blz. 36; *e. e.* Zie ook Stall. 2, 347. — Ook als tijdsbepaling. Vgl. MISERERE en ndl. *een ammerijtje* (d. i. *ave-mariatje*). ‖ Daer en mochte niemen in vrede gaen soo langhe dat men hadde gheseit enen paternoster, *Troyen* 4523. Eer men een paternoster soude lesen wael. . ., hi was tien milen verre, *Rein.* II, 5614. Eer men een orisoen van enen pater noster lanc hadde ghelesen, *Tijdschr.* 17, 100, 251. Zie ook Stallaert 2, 347 (: „een paternoster sprekens of meer" en vgl. Van Dale „paternoster, *oogenblik*"). — 2) *Rozenkrans, bidsnoer*, aldus genoemd omdat ieder der vijftig tientjes van dit gebed met het Onze Vader begint (Stellwagen, *Roomsche Woorden* 179). Kil. pater noster, spherulae precatoriae, quibus certus numerus precationum dominicalium et salutationum angelicarum (*ave-maria's*) recitatur. ‖ Een zilveren paternoster met VII verghulde tekenen; . . . noch een groot coraliën paternoster; . . . III coraliën cleene paternosteren . . . .; een lanc kerstalen paternoster; . . . een cleen zwaert paternoster met een cleen agnus dey, *Ann. Em.* 15, 270 (*a.* 1500); zoo nog tweemaal *ald.* IX paternosters, 271. Een kralen paternosteren, *Jacobik.* 233 (*a.* 1481). Soo nam hi hoor dat pater noster wtter hant ende smetet over dat huys, *Hs. Kl. v. Diepenv.* 91*b.* Twee off drie paternosteren, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 175. Een pater noster van cassydoniën van XXXI steen met II pairlen knopen van LXVI pairlen, *ald.*; ook 176. Neemt 2 paternosteren ende snijt elc ter middewaert ontwee, *Hs. Serr.* 14, bl. 33. In elc van den vors. gaten so suldy steken I heelt van den vors. paternoster ende stoppent tgat weder met houte, sonder twifele men sal boete hebben van der betoovertheden, *ald.* Die dochter nam terstont een pater noster van een vijftich ende werpt in sijnen buydel, *Marialeg.* 2, 209. Hij droech . . dat pater noster, 210. Dat aldus grooten heere ende clerc draecht eenen paternoster, *ald.* Zie Stallaert op paternoster, 2). — Verklw. paternosterkijn, -ken. ‖ Tot dat die jouffrouw . . . . haer paternosterken offt roosenhoetken mystte, ende van die trappen spranck ende derselver vrouwen haers paternosters aenteych, *Publ. Limb.* 23, 360. Die jouffrouwe ontfynck alsoo haer roosenhuetken offt paternosterken weder, *ald.*

3) Benaming van verschillende foltertuigen, naar de gelijkenis met een paternoster of rozenkrans aldus genoemd. Bij Cannaert *Bijdr.* 273 wordt het *paternoster* geheeten „een rond hoepelken van koorden ghemaect vol groote knoopen, dat men doet rontomme het voorhoofft ende seer of luttel wringt oft draeyt met twee stockskens oft beentjes ter discrecie van den juge". Bij Kil. wordt paternosters gelijkgesteld met duymijsers, manicae, sphaerulae; nodi et vincula quibus manus constringuntur. Zoo nog heden; zie Stellwagen, *Roomsche Woorden* 179 vlg. („hand- en voetboeien"); Van Dale („handboei").

PATERNOSTERMAKER, znw. m. Mnd. *paternostermaker*; vgl. mhd. *pâternosterer*; fr. *patenôtrier. Paternostermaker*, *vervaardiger van bidsnoeren of rozenkransen* (vgl. Lübben 3, 309 = „Bernsteindreher, weil die Rosenkränze meist aus Bernstein verfertigt wurden, daher der Bernstein auch „geel paternoster steen" heiszt; s. Diefenb. s. v. succinum"). ‖ Wolde nu de here hoomeester den vorsegeden ammer (*barnsteen*) hijr nicht laten komen, wo wal dat ambocht van den paternostermaker daerumme sekere personen in Pruysen an sine ghenaden hadde gesent, *Hans. Recess.* 10, 282. Van den ambochte van paternostermakers, ... tegheldeckers, . . . wielmakers enz., *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 93. Den hoftmans van den riemmakers ende van den paternostermakers, 165; ook 169; *Ann. Em.* 4, 219; Despars 3, 375; *Livre d. Mest.* 39 (patrenostremakere; ald. fra. *patrenostier*).

PATIENT (PACIENT), bnw. Van fra. *patient*, geduldig. Kil. patient, placidus, clemens. — Als znw. *patient*, *lijder*, *zieke.* Mnd. *patiente.* ‖ Eist dat sake

dat die pulveren doen te groote pine den patient, *Lanfr. hs.* 31*b*. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert op passie. — Vandaar

PATIENTELIKE (PACIENT-), -LIC, bijw. *Geduldiglijk*, *geduldig*. ‖ Twelke de vors. Staten pacientelic anhoorden zonder daer jeghens yet te willen zegghene, *Ann. Em.* 14, 94 (*a.* 1488). Plant. pacientich, *patient*, patiens; pacientelick, *patiemment*. Vgl. Kil. patientigh, patiens, tolerans (ook bij De Bo); patientighlick, patienter, toleranter, humane *et* placide, toleranter.

PATIENTIE (PACIENCIE), znw. vr. Van ofra. *patience*; lat. *patientia*. *Geduld*, *lijdzaamheid*. Plant. pacientie, *patience*, patientia, tolerantia. Kil. patientie, patientia, tolerantia. — In het erfrecht, *recht van afwachting*. Zie Stallaert 2, 347, alwaar ook voorbeelden staan opgeteekend van de uitdr. de patientie hebben, *voor eenige dagen op water en brood gevangen zitten*.

PATIJN (PATTIJN, PATINE), znw. m. Mnd. *pat(t)ine*, *pot(t)ine*. Van fra. *patin*. Meer gewoon in den vorm platijn; z. ald. *Klomp*, *holblok* (*holsblok*), wvla. ook *kloef*, *houten schoeisel*, fra. *sabot*; vooral „een holblok die licht en fatsoenlijk gemaakt is, en meest met eene lederen riem vast boven den wrijf van den voet" (De Bo). Vgl. Duc. op patinus: „calopodium seu lignea crepidula corio pedibus aptata, interdum et ferro instructa" en de aanhaling bij Gailliard, *Invent. v. Brugge* Gloss. 259 uit Viollet-le Duc, *Dict. Mob. fr.* 4, 170: „chaussure qu'on mettait par-dessus les chausses ou souliers, pour marcher dans la boue et se préserver de l'humidité . . .; les gentilshommes portaient des patins pendant les 14e et 15e siècles avec les souliers à la poulaine (*puntschoenen*, zie POLANE) . . . Ces patins étaient composés de semelles (*zolen*) de bois plus ou moins épaisses, articulées et maintenues par une ou deux brides croisées sur le coude-pied", dus *houten sandalen*. Vgl. fra. *patin*, schaats (eig. ook „een met ijzer beslagen houten zool"). ‖ Item was to Ghend bij D. wtgegeven in cleynen parchelen, alsse vorscheren (*scharen*), patijnen etc. 10 sc., *Hans. Recess.* 10, 261. De recolletten in Vlaenderen, want zy dragen houte pattijnen, *Raadsels*, 258 (Mone, *Anz.* 7, 266: *woordspeling met* „onderhoud" *en* „onderhout", *antwoord op de vraag*, *welke religieusen het meeste* „*onderhout*" *noodig hebben*). Van myner vrouwen (van Wesemale) ende myner jonfrouwen kerlen te voederen . . .; myner vrouwen ende horen kynderen voor vier paer patynen IIII pl., *ZVl. Bijdr.* 4, 299 (*a.* 1407). Noch voor dry paer patynen ende voor teylen ende potten, tsamen III pl. IIII gr., 300. Alle jonghe ghesellen . . . . met corte keerels, met langhen palanen (*punten*; zie POLANE) aen haer schoen ende aen haer pattijn, *Belg. Mus.* 9, 192, 74 (16*de eeuw*). Zie ook Stallaert 2, 347 op patijnen.

PATIJNHOUT, znw. o. *Hout voor* „*patijnen*" (z. PATIJN). Het woord wordt vermeld in eene lijst van koopwaren van 1371, in *Invent. v. Br.* 2, 188.

PATIJNMAKEN, znw. o. *Klompenmaken*. ‖ Enich hantwerck . . ., daer men broot of dachuyren mede winnen sal moogen, alse schoemaken, patijnmaken, wielmaken enz., *Leid. Keurb.* 192, 88.

PATIJNMAKER(E), znw. m. Mnd. *pattinenmaker*. *Klompenmaker*. Vgl. PLATIJNMAKER en ofra. *patinier*. ‖ Soo sullen die backers . . . nergent staen mit hoir broot te vercoopen dan an die brede straet, ende naest die backers sullen volgen die schoemakers ende naest die schoemakers sullen volgen die patijnmakers, *Leid. Keurb.* 241, 57, 3 (*a.* 1450). A., leercnape, . . . f. Jans, de patijnmakere, *Ann. Em.* 18, 125 (*a.* 1487). Gerit patijnmaker, *Rek. v. Rott.* 418 (*a.* 1481); *ald. bl.* 24: platijnmaker. — Hetzelfde zal wel bedoeld zijn met paltijnmakere, Despars 4, 239 *tweemaal*. Patijnmaker kan ook de beteekenis gehad hebben van *pantoffel- of muilenmaker*. Vgl. PLATIJNMAKER.

PATRIARKE (-ERKE, -ARCH), znw. m. Mhd. *patriarche*, *-arke*, *-arc*; mnd. *patriarch(e)*; hd. ndl. *patriarch*. Van lat.-gri. *patriarcha*. *Aartsvader*. ‖ Marteleren, ingelen ende patrierken, maegden, ghi heilegen, comt, hulpt mi (*God*) werken, *Sev. Blisc.* 1137. Jacobs sone, spatrierken, *Alex.* VII, 1155. Boven in desen menderen sere (*in de hel*) waren die dienden onsen Here, patriarken, ons Heren vrient, propheten die hem hadden gedient, *Bloeml.* 2, 28, 213. Daer hi op een berch heremiten leven leide ende . . . . levede also heilichliken dat hi afternae een patriarck ghecoren wert om sijnre heilicheit, *Marialeg.* 2, 99. Joseph des patriarchen zoon Jacobs, *Marialeg.* 1, 244 (*var.* patriarck). — Ook als eeretitel, *eerwaardige vader*. ‖ Die patriarke der armoede (d. i. *vrijwillige armoede*), *Franc.* 3525 (*van Sint-Franciscus*, *hier met het bijdenkbeeld van* „stichter, grondlegger, (eerste) vader"). — Ook benaming van een geestelijken grootwaardigheidsbekleeder, *kerkvorst*, de derde in rang na paus en kardinalen. Zie Duc. op patriarchae, en vgl. Stellwagen, *Roomsche Woorden* 180. *Teuth.* patriarch, patriarcha. *Voc. Cop.* een patriarke, patriarcha. ‖ Ten helegen grave esse gegaen, daer si haer bedevart heeft gedaen; ten patriarke (*van Jeruzalem*) so ginc si te biechten, *Lorr. N. fragm.* 28, 3. Die Persien . . wonnen . . Jherusalem . . ende vingen . . . den patriarc Zakariën, *Sp.* III^{8}, 4, 69. Saergius den patriarke (*van Constantinopel*), III^{8}, 5, 64. — Ook in den aan *pater* zich aansluitenden vorm paterarke. ‖ Des paterarken knape van Srioele (*l.* Frioele ?), die mijn here ende sine lude leede in 2 daghen van Venechon te Villach, *Rek. d. Gr.* 3, 218.

PATRIARCSCAP (PATRIAERC-), znw. o. en vr. *Patriarchaat*, *de waardigheid van patriarch*. *Teuth.* patriarchschap, patriarchatus (ald. ook patriarchlick, patriarchalis). ‖ Die quade keyser Leuwe nam te Constantenoble sente Germeine dat patriaercsap . . . ., omme dat hi hem . . . lachterde sine mesdade, *Sp.* III^{8}, 64, 20. Sittende in tgestichte des patriarcscaeps van laterane, *Hs. IIde Part.* 207*a* (*met de glosse*: patriarcscaeps omdat de paus daer dicwijlre in sit; *dat de paus ook den titel* „patriarch" *had*, *kan men zien bij* Duc.[2] 6, 214*a*).

PATRIJS. Zie PARTRIJS.

PATRIJS (PARTRIJS), znw. m. Van mlat. *patricius*. Benaming of titel ingesteld door Constantijn den Groote; en gegeven aan een romeinschen rijksgroote, die in rang op den keizer volgde en zelfs boven den praefectus praetorio stond. ‖ Doe wart paues die XVIde Jan; die partrijs Cressent street desen an ende verdrevene uter stat, maar doe vernam die patrijs dat enz., *Sp.* IV^{2}, 26, 99; ook 114 (partrijs; IV^{2}, 33, 65). Justi(niaen) nam Maurisise sinen patrijs ende eenen Helyen, . . . dat si aldaer souden varen ende niemens leven sparen, III^{8}, 55, 11. Constantinobele rumde hi (*Heraclius*) ende liet sinen sone in dat . . ., dien beval hi . . . Saergius den patriaerke ende Bonosise den patrijs, III^{8}, 5, 59. Die patrijs Bellizare, III^{6}, 26, 15. Valentiniaen . . . dede verslaen . . . Etiuse, . . . die patrijs was vander stede, III^{5}, 28, 6. Ende hi

(*Karel Marteel*) als een prince valiant versloech die heidene ende verdreef, dies hi van Rome als patrijs bleef, II⁵, 26, 40 (lat. *Romani senatus patricius*; *vgl. Sp.* III⁸, 93, 56: „(Karel Marteel) was patricius . . . van Rome gemaect”). Sente Astirius groote werelec ere liet liden omme de minne van hemelrike, want hi was mechtech ende rike, senatur ende patrijs gecoren ende van coningen geboren, II³, 25, 33.

PATRIMONIE, znw. o. Van lat. *patrimonium*; fra. *patrimoine*. *Vaderlijk erfdeel*. ‖ Ic hebbe noch een scoon juweel, dat mi is comen . . . van patrimoniën van edelen bloede, *Segh.* 1190. Alse die mensche sottelec verdoet sijn patrimonie ende andere goet, soo volghen hem . . . . armoede, breken (*gebrek*), scande ende scade, *Doct.* II, 2893 (*var.* patrimonium). Dat zy heure ouders patrimonie verspelen, daerdeur zy dan comen tot grooter armoeden ende kathivicheit, *R. v. Amst.* 442 (*a.* 1508). — Ook in den aan pater zich aansluitenden vorm patermonie. Zie een voorbeeld van 1289 bij Stallaert 2, 347. — Samenst. patrimoniegoet, hetzelfde. ‖ Dat si din closter al verhif met haren patrimonigoede van commere ende van ermoede, daer hi verladen mede was, *Lev. v. Lutg.* III, 5362. Ay lazen, o geestelike, hoe dooldi, ontfangende die offerhande des volcx, niet veel weldaden daer voor doende den levenden noch ooc den doden ende den armen sielen inden vegevier, ja daertoe soo overbrengdi dat patrimoniegoet vanden gecruysten Jhesum in sonden, *Exc. Cron.* 150*a*, *b*.

PATRISEREN (*R. v. Aardenb.* 188, 54). Zie PARTRISEREN en vgl. *PRATRISEREN.

PATROELGE (PATROELDIE, PARTROELDIE), znw. vr. Van fra. *patrouille*. *Troep soldaten*, uitgezonden voor verschillende doeleinden; bij uitbreiding *troep*, *bende* in het algemeen. ‖ Worpt in de more de partroeldie, *Sev. Blisc.* 1484 (*van de apostelen die Maria begraven*).

PATRONAET, znw. o. Ook tautologisch PATRONAETSCAP, -SCIP, znw. o. (vgl. ndl. *voogdijschap*, mnl. partiescap en prelatuurscap). *Beschermheerschap*, *patronaat*. ‖ Fonderende daer . . . eeneghe canosiën, daer hy tpatronaetscip van der stede toeschickte (*l.* toe schickte?) ende leyde, Despars 1, 397. — Vgl. hd. *patronat*, recht van collatie; *patronatpfarre*, pastorie die het recht van collatie bezit, of het recht om een geestelijke te benoemen.

PATRONE (PATROON), znw. m. en o. Van lat. *patronus*; ofra. fra. *patron*; mhd. *patrône*, *patrôn*, m.; mnd. *patrone*, m. (soms *patrôn*, m.), *patrone*, vr. (in de bet. „model”); hd. *patron*, m.; *patrone*, vr.; ndl. *patroon*, m. en o.; eng. *pattern* en *patron*.

1) *Beschermheilige*, *patroon*, zoowel van een bijzonder persoon als van eene kerk. *Voc. Cop.* patroon van der kerken, patronus. Kil. patroon, patroon-sant, patronus, deus tutelaris, deus patrius. ‖ Die patroon des kercks, *Ordin.* 71. In die kerck daer hy patroon is, 178. Sante Vijtus ende sante Steven sijnt hoor pathroons, mer sante Vytus is hoor overste pathroon; ende op sante Vijtus dach is hoor kermysse op wat dach dat hij ock comt, *Hs. Kl. v. Diepenv.* 177*a*. — Ook in den zin van *beschermer* in het algemeen, waarmede nauw samenhangt de bet. *advocaat*, hetzelfde als voresprake. *Teuth.* eyn beschermer of eyn patroon of eyn voirspreeck, of eyn advocait of eyn procurator, actor; anspreker, beschermer, patroon, vorspreker, advocait, orator. Plant. patroon, beschermer, *un patron et defenseur*, patronus, patrocinator (vgl. patrocineren, bij Stall.), protector, defensor, maecenas. Kil. patroon, veurspraecke, patronus, advocatus, patrocinator, protector, defensor. ‖ Men sal den armen mensche niet bieden onweertheit . ., mer als patronen bidden ende eeren, want arme . . sijn soudoyiers van ons geset, die ons verstaen (*beschermen*) vor sviants net, *Sp. d. Sonden* 3447; ook 6885; 12410 (misschien kan men het woord op de beide laatste plaatsen ook weergeven door *advocaat*, *hij die iemands zaak verdedigt*). — Ook wordt patrone gebruikt waar van geene geestelijke belangen sprake meer is en met eene zaak als ondw. ‖ Ostonius es een steen, desen heten alle brieve (*boeken*) patroone ende bescermer der dieve, want diene draghet hi bedect dien, datmenne niet en can ghesien, *Nat. Bl.* XII, 907 (*varr.* patron). — Eene eigenaardige toepassing van de oorspronkelijke bet. is die van *scheepskapitein*. Kil. patroon van den schepe, nauarchus, magister navis, nauclerus, *vulgo* patronus. Plant. patroon des schips, *patron de navire*, nauarchus, nauclerus. ‖ Den patronen van den 2 linen, daer mijns heren luden mede overvaren souden, *Rek. d. Gr.* 3, 204. Den patroon van der barken van Rodes, 205. Den patroon van der galeyden, *ald.* Om voirwarden te maken mitten patroon van die galeye, *Breidenb.* 8*v*; ook 20*r*. Zoo ook fra. *patron*, hd. *patron*. — In het Ndl. is *patroon* in verschillende bedieningen en bedrijven de naam waarmede de ondergeschikte spreekt van zijn heer, meester of baas.

2) Uit de bet. „iemand naar wien men zich richt” heeft zich ontwikkeld de opvatting *voorbeeld*, *model*. Kil. patroon, veurbeeld, archetypus, exemplar, exemplum, specimen. Plant. patroon oft modelwerck, *un patron ou modelle*, exemplar, typus, modulus, archetypus, prima adumbratio (vgl. patroneren, *patronner*, *faire quelque chose sur le patron*, adumbrare; ook Kil.); den patroon niet namaken (bij namaken), decidere ab archetypo (feylen het patroon te volgen); sijn patroon volgen, imitari praescriptum adumbratum, imitari exemplum. ‖ Ic salre u af toghen den rechten patroon ende tmaecsel properlike, *Pelgrimage* 24*d*. So sal die patroon van deser zweden (*winkelhaak*) volmaken, daer ic af hier voren hebbe ghesproken, 25*b*. Van eenen wercman, die tghoont dat hij te werke stellen . . . . wil, eerstwaerf formeirt ende voorpeinst in hem selven . . .; die selve voorghepeinsde dijnc . . . . dexemplaris, tstael, tscantilloen (zaanl. *schampelioen*, hd. *schablone*) of de patroon des wercs gheheiten nes (*l.* es), . . ende die patroon es der voordachticheit gheleken, *Boëth.* 257*a*. Hij (*God*) nes ooc gheene vorme der dijnghen als een deel der dijnghen, maer als een exemplaris ofte patroon (*prototype*) der van, na welken alle creaturen ghevormet zijn . . .; ende dit exemplaris of patroon heedt Plato tgodlike beilde oft ydee zijnde, 145*d*. Alzo es ook dese neder weereld een beelde ende ymage der verstandelijker weereld die int godlijke ghedochte rust; ende al schijnt dit patroon nader uutwendicheit niet verchiert . . . ., nochtan eist verstandelic onzienlic ende onuutsprekelic schone, 148*a*. Ute dien patroone of beelde zijn ghesproten alle creaturen, 148*b*. — Ook in de bet. *beeld*, *figuur*, *voorstelling*, vooral van de schilderkunst. ‖ Melcior Broederlam (*een schilder*) van ghemaect thebbene de patronen van (*geschilderd te hebben*) den lelye, lewe ende rooze ter processie van den Thuundaghe, *Ypriana* 2, 116 (*a.* 1409). M. B. van vernieuwt te hebbene de patroonen van den lelye, lewe ende rooze ter processie van den Thuundaghe, *ald.* (*a.* 1410). Te

makene elcs jaers . . . de patroonen van den cleedinghen van den hoofmans, van den brandmeesters, van den scotters enz., *Ann. Em.* 13, 284 (*a.* 1400). W. van patroon van tapijts te verschilderen, 18, 318 (*a.* 1525). — Dese figuer ende dese patroon es een teiken als van tabilioen, met welken teiken alle guede testamenten sculdich sijn gheteikent te zijn ende bezegelt, *Pelgrimage* 25*b*.

AANM. 1) — Niet duidelijk is de bet. van patroon, Despars 3, 393: „verslaende ter Vrijdagmarct eenen ouden patroon, gheheeten R., backere". Misschien is zij *kwant*, *gast*. Vgl. antw. *peet* voor „wijf" (Cornel. en Vervl. 949); ndl. „een rare apostel" en hd. „das ist mir ein sauberer *patron*", d. i. „een lieve jongen". Vgl. *Pelgrim.* 71*a* bij SCONE.

AANM. 2) — Vreemd is de bet. *boomstronk*, welke het woord heeft in de *Cost. v. Ouden.* („daer in eenighe haghen zijn oude patroonen ende oude struucken van witten doorne"). Waarschijnlijk is de bet. *figuur* (zie de laatste aanhaling boven bij 2) gewijzigd tot die van *een voorwerp van eene grillige figuur*, waarmede een boomstronk desnoods kan worden aangeduid. Vgl. ndl. „een raar *model*", gebruikt van eene vreemde verschijning. — Het ndl. *patroon*, pápieren (houten of blikken) huls, waarin werptuig en buskruitlading tot een geheel vereenigd zijn, heeft zich waarschijnlijk ontwikkeld uit de bet. *papieren patroon*, *papier van een bepaalden vorm of naar een vorm of model gemaakt.*

PATRONERSE (-ERSSE), znw. vr. Ook PATRONESSE en PATROONSCHE. Er zijn hier verschillende vrouwelijkheids-uitgangen dooreengeloopen. *Beschermheilige*, ook *beschermvrouw*, *patrones*. Vgl. fra. *patronne* en *patronnesse*. *Voc. Cop.* patronerse van der kerken, patrona. ‖ Sente Katheline, die . . . wel behoort . . . te sine patronersse van allen rhetorisienen, *Belg Mus.* 4, 419 (16*de eeuw*). Der maecht Mariën, patronersse vander Kersauwen, 7, 261. Dat gasthuys . . . ., daer sinte Ursule patronersse is, *Exc. Cron.* 33*c*. Ick bid u, patronersse vroet, *Profijt. Liedeb.* 32, 5 (*tot S. Catharina*); ook 34, 11. — Si vercoos onser liever vrouwen tot eenre patronissen, *Hs. v.* 1439, 216*b*. Maria zijnre patroonsche, *Biënb.* 152*c*. Maria . . ., een patroonsche van deser kercken, 122*c*. Op sante Agnieten hochtijt onser patroonschen, *Kl. v. Diepenv.* II, 51. — Ook in den door analogie of versmelting ontstanen vorm patroonster. ‖ Die heilighe joncfrouwe Maria, patroonster uwer kerken, *Marialeg.* 1, 259. (Doe) keerde hi hem met betrouwen tot sijnre patroonster die moeder gods, 290.

PATRONESSE, -ISSE. Zie bij PATRONERSE.

PATROON. Zie PATRONE.

PATROONSCAP, znw. o. en vr. *Beschermheerschap*, *patronaat*. Vgl. PATRONAET en PATRONAETSCAP en fra. *patronage*. ‖ (*Dat dit*) niet alleene en es jegen onse vors. kerke ende scolasterie, ende jegen der kindre profijt ende oorboir, maer jegen onse heerlicheit ende patroonscap, *Belg. Mus.* 1, 21 (*a.* 1320). (Dat) wi de vorseide kerke ende scolasterie in hare (*l.* onse?) heerlicheit ende patroonscap sculdich sijn te bescermene ende te behoedene, *ald.* (vgl. ofra. *patronnage*, „certain droit que les patrons d'une église prennent sur ses revenus, offrandes etc.").

PATROONSCE (-SCHE). Zie bij PATRONERSCHE.

PATROONSTER. Zie bij PATRONERSCHE.

PATTEIS, znw. o. Van fra. *patois*, noordfra. *pateis* (?). *Platte taal*, *volkstaal*. Vgl. Körting, no. 5937. ‖ R. backere . . . metsghaders ooc M. cupere, diewelcke hem (*den vorst*) up haerlieder patteys ten eerlicste dat zy consten, groeteden ende wellecommen hieten, Despars 3, 393.

PATTIJN. Zie PATIJN.

PAU (PAEU, PAUWE, PAWE), znw. m., en PAUWE (PAEUWE), znw. vr. Mnd. *pawe*; mhd. *phâwe*, *phâ*; ohd. *pfâwo*; ags. *pâwa* en *peá* (eng. *peacock*); hd. *pfau*; ndl. *pauw*. Van lat. *pavo* (fra. *paon* komt van den verbogen naamval *pavonem*). *Pauw. Voc.* pau, pavo. *Teuth.* pawe, pavo; des pawen geluyt, paupulare. Kil. pauw, pavo, iunonia avis. Plant. enen pauw, *un paon*, pavo, pavus. *Gloss. flam.* 11, paeu, pavo. ‖ Pavo es in Dietsce die paeu, die van vedren es root ende blaeu ende die scoonste voghel dien men kent, *Nat. Bl.* III, 3027. Spaeus vleesch, 3044 (*var.* dats paus vleesch). Die paeu es een hovaerdich sot, 3046; ook 3055; 3057; 3072 (den paeu; *varr.* den pau, pawe); 3075; 3076 (wilde paeuwen); 3078 (huuspauwen). Thaer scemerde (*schitterde*) hem alse een pau, *Seven Vroeden* 52. Pertrisen, pauwen, jonghe duyven, *Scep v. W.* 47*c*. Een groensel . . . vant die vederen van den pau, die scone was, groene ende blau, *Esop.* XXXVIII, 1. Een pau quam claghen siere vrouwen (*Juno*), ic sterve, secgt hi, van rouwen om die nachtegale, dat soe scoonre singt dan ic doe, LVIII, 1. Ghi en moocht der pauwen niet slachten, *Profijt. Liedeb.* 185, 153, 3. — Men diende daer eenen pau, ende alsoot noch costume es, soo fueerden de hieeren (*heeren*) elc sijn fu (*deden eene gelofte*) up dien pau, ende onder dandere soo fuweerde B. ende belovede nemmermeer wapene te draghene . . . . jeghen de kerstene, mar jeghen . . . de Sarrasinen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 112 (*zie over deze* „voeux du paon", Verwijs *in* Cassamus, *Inl.*, *vooral bl.* XXIV: „qu' en doit faire au paon l'usage du païs, chascun i doit vouer son bon et son advis"; *van den oorsprong van dit gebruik is bij* Konrad von Megenberg *noch bij Barth.* 428*b* („van der paeuwen") *iets te vinden*; *over den pauw als spijs zie* Lübben 3, 311 *en de daar aangehaalde schrijvers*). Vgl. PAUSVEDER en (ald.) PAUWENVEDER.

PAU (PAUWE), znw. m. Mnl. naamsvorm van de rivier de *Po*. *Teuth.* pauwe, eyn revyer in lumbardyen, *Padus*; ook wordt bij *Po* verwezen naar pauwe. Kil. pau, paw, Padus, Eridanus. ‖ Daer na tooch . . . Karel weder voor Paviën ende hi deylde sijn heyr ende veel steden over den Pau, *Exc. Cron.* 67*d* (*aan de woorden ontbreekt iets*).

PAUFS. Zie PAVES.

PAULIOEN, PAULUYN. Zie PAUWELIOEN.

PAULEREN, zw. ww. trans. ‖ Item sullen zy (*de bouwmeesters*) de cruusvoute (*van eene gedeeltelijk verbrande kerk*) pauleren ende omme paveren ter stede daert terraes up ligghen sal, Dierickx, *Mém.* 2, 106 (*a.* 1429). Het woord is niet duidelijk.

PAUPHILUS (PAUPHULUS), znw. m., *Doct.* II, 187 (*varr.* Pampulus, Panfulus, Paulus); 2211 (*var.* Paulus), verminkte vorm van *Pamphilus* (*Mavritianus*), een schrijver van een in de middeleeuwen veel gelezen schooldrama „Ars amandi". Zie bij Hoffm. op *Floris en Blanc.* bl. 116. Deze schrijver is bedoeld in *Flor.* 333: (dat) mense (*de kinderen*) ooc te lesene sette in Juvenale ende in Panflette (d. i. *Panfilet*, eene kleine uitgave van Pamphilus; vgl. *Esopet*) ende in Ovidio de arte amandi, daer si vele leerden bi". Waarschijnlijk is *pamflet* hetzelfde woord (eig. „klein boekje", vgl. *brochure*, ingenaaid boekje; *blauwboekje*, boekje met een blauw omslag). Zie Körting[1] n°. 5847. Dit vermoeden wordt door *Panflet* in *Flor.* zeer sterk gesteund.

PAUS, en de samenstellingen. Zie PAVES.

PAUSE, znw. vr. Van ofra. fra. *pause*; gri. *pausis* (van παύειν, doen ophouden). *Pauze*, *rustpoos* (het ndl. *poos* is hetzelfde woord als het in zijn fr. vorm bewaarde *pauze*; vgl. POSE). Kil. pause, poose, pausa, intercapedo; requies, respiratio. Ook als thans de rustpoos tusschen de verschillende deelen van een muziekstuk of een tooneelwerk (uit ital. *pausa*?). ‖ De vroede (*maagden*) ontsteeken haer lampten binnen der pause, *Vijf Maagd.* bl. 29. Als de pause ut es, *ald.* Hier hut (*l.* hout) men eene curte pause, *ald.* 33. — Vreemd is de uitdr. pause spelen in *Vijf Maagd.* bl. 40 vlg. „Als Te deum ghesonghen es dan gaen de vroede (*maagden*) voor den brudegom zitten op et banckskeu ende men speelt pause; daer naer scuuft men den hemele toe ende de helle open". Misschien is de bet. „men maakt de in de pauze gebruikelijke muziek".

PAUSEN, zw. ww. intr. Van pause; z. ald. (of gevolgd naar het voorbeeld van fr. *pauser*) en vgl. PAUSEREN en POSEN. Zie *Tijdschr.* 21, 297 vlg. en vgl. *boerden* naast *boerdeeren*; alsmede *torsen* naar fr. *trousser*, *tasten* naar *taster*, *tâter* e. a. *Rusten*, *den arbeid staken*, *pauseeren*. ‖ Soo laet ons een weinich tiden (*l.* tides?) pausen ende rusten, *Biënb.* 31*d*.

PAUSEREN (-EIREN), zw. ww. intr. Mnd. *pauseren*. *Pauseeren*, *rusten*, *eene rustpoos of pauze houden*. Vgl. het vorig Art. Kil. pauseren, pausare, spatium interponere, intervallum facere, quiescere, respirare. ‖ (Si) zweegh ende pauseirdde een lettel na dese dijnghen, *Boëth.* 44*c*. — Vgl. POSEREN, dat eene andere beteekenis heeft.

PAUSERINGE, znw. vr. *Pauseering*, *pauze*, *rustpoos*, *het tijdelijk onderbreken van het eene of andere werk*. ‖ Ende gheschiet dese pauseringhe of ruste, omdat men, deerste redene ghevoedt wesende, dandre nacommende te bet onthouden soude, *Boëth.* 44*c*.

PAUSVEDER (PAEUS-), znw. vr.; daarnaast PAUWEN (PAWEN-)VEDER, naar de tweeledige, st. en zw., verbuiging van pau; zie Franck op *pauw*. Mhd. *phawenvëdere*, *-vëder*; hd. *pfauenfeder*, ndl. *pauwe(n)veer*. ‖ Om pausvederen, mijns heren helm mede te maken, 2 dukas, *Rek. d. Gr.* 3, 130. Dattet kindekijn had een dinc in de hant, recht oft een paeusveder had gheweest, Mande, *Bijl.* 8. Van blinckende paeusvederen, *Mandev.* 51*c*. Het scenen scone paeusvederen van der zalen boven dat dac, *Brand.* 772. Een guldijn croon . . ., van pawenvedren dair uyt gheit eyn stanghe rijclic ghestacht (: ghemacht; *l.* ghescacht *of* ghestaect : gemaect?), Gelre *Wapenb.* 70. Vgl. *Wal.* 10465: „vedren van pauwen up die helme"; ook *Troyen*, dl. 2, vs. 24247. — In de latere middeleeuwen ook pausveer. ‖ Enen wonderliken roc, hebbende paeus veren daer in gemaect . . . ende menigerhande verwe van vogelen veren, *Seven Vroeden Volksb.* 49*v*.

*PAUSVEDERIJN (-VEDEREN), bnw. *Van pauweveeren gemaakt*, *pauweveeren*. ‖ Scone pausvederen . . was boven al dat dac, *Brand. H.* 737; *een bnw. van dezen vorm kan bestaan hebben*; *vgl. in* Max Havelaar: „een *pauweveeren* sigarenkoker"; *maar de lezing staat hier niet vast*; *het andere hs. heeft*: „het schenen scone paeusvederen van der zalen boven dat dac").

PAUTENIER (POUTENIER), znw. m. Van ofra. *pautonier*, *paltonier* (vanwaar mlat. *paltonarius*), vanwaar ook mhd. *paltenære*, *balteniere*; mnd. *paltenere*, *poltenere*. Van mlat. *palitari*, freq. van *palari*, rondzwerven (vgl. Körting, no. 6832; *Tekstcrit.* 61). *Iemand zonder vaste woonplaats*, *zwerveling*; vooral ook *vagebond*, *landlooper*, *bedelaar*, vooral als scheldwoord in algemeenen zin, *ellendeling*, *beroerde kerel*, *schelm*, *deugniet*. Vgl. PANTENIER, dat niet in „pautenier" behoeft veranderd te worden. Hetzelfde als ribaut, truwant e. a. ‖ Met mijnen brootsackene soo makic hen pautenieren nader nawer manieren, *Pelgrimage Haarl. hs.* 143*r* (*var. bij Haagsch hs.* 91*d*). — Waer sidi, ribaud, pautenier, ghi hebt volgaen, ghi blives hier, *Wal.* 8141. Du best een fel pautenier, dattu dus enen prisonier souds slaen . . . die gheen ghebruuc heeft sire lede, 9149. Hi seide: pautenier, glottoen, dus en sidi niet ontfloen, *Limb.* II, 1125. Si seiden: ribaut, pautenier, die leede duvel droech u hier, *Ferg.* 519. Her dief, vule pautenier! 1758. Dus bleef doot die pantenier, *Segh.* 10909. Vliet henen ute, quaet pautenier! die duvel brochte u weder hier, *Rose fr.* 255, 148. Enen fellen pautenier, 3365. Doe sprac Renout . . ., gi sult liegen, vul poutenier, *Ren.* 1573. Dus voiren wech die pauteniere met haren quaden forestiere, *Lorr. fr.* I, 41.

PAUTENIER (*Denkm.* 3, 93, 272). Zie het volg. Art.

PAUTENIERE, znw. vr.; ook PAUTENIER, znw. m. Van ofra. *pauton(n)iere* (vanwaar mlat. *pautoneria*, ook *pantonarius*, *pautonarius*). Zie Duc.[2] 6, 142*b*. *Bedelzak*; bij uitbreiding *buidel*, *geldzak*, *zak*, *tasch*. Vgl. Duc. t. a. p.: „bursae seu marsupii species, in qua vectigalium collectores pecuniam et mendici eleemosynas colligunt". Zie eene plaats bij PAUTENIEREN. ‖ Over lanc . . . . ware (ic) wech van hiere, haddic in minen pauteniere (*als ik mijn geld maar had*), *Boerden* II, 144. Sijn drueven was hem wel verdreven, want hem wel wooch sijn pauteniere, *Salad.* 265 (*Denkm.* 3, 93, 272: sijn pautenier; *Belg. Mus.* 6, 94, 267: sine ponteniere *l.* pouteniere). Doe trac ute sinen poiteniere (*l.* pouteniere) Maskaroen ene bibele, *Mask.* 601.

PAUTENIEREN (POUTENIEREN), zw. ww. trans. *Als een „pautenier" of bedelaar uitdossen*, *tot „pautenier" maken*. ‖ Hets die ghene die mi (*Bedelarij*) aldus ghepouteniert heeft ende ghelapt alsoostu sies, gheen dinc en can si doen dan pautenieren (*zie het vorig Art.*) ende sacs maken om truwanten te draghene, *Pelgrim* 59*c*.

PAUWE. Zie PAU, 1e en 2de Art.

PAUWELIOEN (PAWELIOEN). Zie PAVELJOEN.

PAUWENVEDER. Zie bij PAUSVEDER.

PAUWELS, znw. m. Mnl. vorm van *Paulus*, nog heden als geslachtsnaam bekend. *Voc. Cop.* pauwels, Paulus. ‖ Hoe sente Pauwels te Rome quam, *Sp.* II[1], 5 *Opschr.* Felix die Pauwelse ten keyser sant, II[1], 2 *Opschr.* (*elders*, *b.v.* II[1], 16 *vlgg.* Paulus); *enz.*

PAUWINNE (PAWINNE), znw. vr. Mhd. *phawinne*; ndl. *pauwin*. *Teuth.* pawinne, pava. *Voc. Cop.* pauwinne, pava. *Gemma* 145*v*: een pawinne, pavona (ook Kil. en Plant.). ‖ Eiere leghen si eens int jaer, ende die paeuwinne pijnt haer dat sise den paeu onsteect, *Nat. Bl.* III, 3065.

PAUWES. Zie PAVES.

PAVAIS (PAVAYS, PAVOIS), znw. m. (of o?). Mhd. *pavese*, *pafese*. Van ofra. *pavois*, *pavais*; it. *pavese*; mlat. *pavesium*. Over den oorsprong, die niet vaststaat, zie de Wdbb. van Körting, Hatzfeld, Scheler, Diez en Littré. Het woord heeft de beteekenis van *een groot schild*, *nu eens met eene lange ijzeren stang*, *waarmede het in den grond werd vastgezet om aldus tot dekking te dienen* (vgl. fra. *pavesade*, schanskleed, schansdek), doch ook wel *geschikt om gedragen te worden*. Vgl. de aanhaling uit Viollet-le-Duc bij Gailliard, *Invent. v. Brugge* Gloss. op pavais: „grand bouclier de forme ovale ou quadrangulaire, porté par les fantassins et plus particulièrement par les arbalétriers" en ofra. *pavisieur*, mlat. *pavesatus*, „soldat armé d'un pavois". Dat de bet. ook

wapenschild kon zijn, blijkt uit fra. *pavoiser*, met vlaggen (*eig.* met wapenschilden) versieren. Duc. pavesium, scuti genus. Kil. pavays, clypeus. ‖ Van eenen pavayse te verwapenene, *Invent. v. Br.* 4, 95. Van zekeren menichte van pavaisen te verdraghene uter artillerie (*het tuighuis*) inde camere . . . omme aldaer te verwapene, 5, 123. Sekere donderbos, mantels, panaise (*l.* pavaise, *vgl. de aant. van V. d. Wall t. a. p.*) ende andere houtenwerck om te stellen in onser aertillerie, V. d. Wall 1, 604 (*a.* 1456); zoo ook 605. Zie ook Stallaert op pavoisen, 1). — Zoo wat ghilde ten daghe van den intreye teerlicxste ende chierlicxste pavays ofte blazoen metter wapene ofte devise van zijnder stede ofte plaetse ten voornoemden tanneele presenteren en daer laten zal, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op pavais; zoo nog eens aldaar en een voorbeeld van pauvas (pauuas) in dezelfde bet. (uit het Ofra. wordt aldaar ook de vorm *pavart* aangehaald). — Pavaisen komen ook voor onder aangebrachte versieringen (vgl. *Invent. v. Br.* t. a. p. de aanhaling uit *Exc. Cron.* „dye crûuspoorte was behanghen al met witten lakene besaeyt met vyncoorden (*maagdepalm*) ende daer hinghen twee groote swarte pavaysen elc met een gulden M met eenen schilt metter wapenen van Bourgoengiën") en als geschenken. Zie Stallaert op pavoisen, 2), waar het woord wordt weergegeven door „schildvormige stukken" en ald. op panais, waarvoor evenals bij V. d. Wall pavais moet gelezen worden.

PAVEERTICHEL. Zie PAVEISTEEN.

PAVEI, znw. vr. *Vloersteen, plavei.* Vgl. het volg. Art. ‖ Dat men ghien grave in dat nuwe werc noch in den kerken en sel langer laten open legghen, onghedect mit zarken jof mit paneyen (*l.* paveyen, *vgl. het Gloss.*) dan 14 daghe, *Leid. Keurb.* 488, 9.

PAVEYEN (PAVEIEN), zw. ww. trans. Van pavei, fra. *pavé*; hetzelfde als fra. *paver*, mnl. paveren (z. ald.); ndl. *plaveien.* Voor de invoeging van *l* na *p* vergelijke men ndl. *pleisteren* (zie PEISTEREN), *platijn* naast *patijn*, **plateel* (waarnaast ook *pateel* kan bestaan hebben). *Plaveien, met vloer- of straatsteenen beleggen, bestraten. Voc. Cop.* paveyen, pavimentare. Kil. paveyen, plaveyen, pavimentare, pavimentum sternere lapidibus; sternere locum tegulis, tessellis. Plant. paveyen oft plaveyen, *paver de quarreaux uniment*, pavimentare, sternere locum aequis saxis; gepaveyde solder, *plancher pavé.* ‖ Die vloere, daer men op ghinck, waren ghepaweyet (*l.* ghepaveyet) met goude ende met durbar ghestiente, *Ned. Proza* 105. Dat allen platen . . . . sullen gemaeckt ende gepaveyt wesen mit platte ende gekante styenen, *O. K. v. Delft* I, 36, 36. Om die steenvoort (*l.* steen voort?) mede te betalen dair men mede pawayen (*l.* paveyen) sel, *Rek. d. Buurk.* 180. Van der vloere van der camer te paveyen, *Rek. d. Gr.* 2, 303. Ene camer die gepaveyt was onder ende boven, Velth. IV, 3, 51 (*dus met een* „gepaveiden solder"; *zie boven de aanh. uit* Plant.) Dat hol was . . . . binnen gepaveit met blawen stene, III, 34, 71. Alle die straten die sijn ooc van sulken steen ghepaveyt, *Mandev.* 72*c.* Doe sagic den gront altemale gepaveit met stenen wale, *Rose* 119 (*var.* ghepaveert). Jherusalem, dine straten sullen gepaveyet warden mit reynen goude, *Hs. Moll* 3, 16*v.* Zoo ook *Alex.* VI, 466; *Hor. Belg.* 10, 200; *Rek. d. Gr.* 1, 57; *Bel. v. L.* 218; *O. K. v. Rott.* 161 (grave in die kercke . . . die gheëstrict off ghepaveyet sijn); *Hooglied* c. 153, vs. 87.

PAVEYER(E), znw. m. *Plaveier, straatmaker.* Het woord komt voor als geslachtsnaam te Brussel. Zie Stall. 2, 348 („Egidius Paveyere"). Plant. paveyer oft plaveyer, *paveur de quarreaux ou de tuilles*, pavimentator.

PAVEYINGE, znw. vr. *Plaveisel, vloer.* Vgl. PAVEISEL. ‖ Mijn ziel heftet an die paveynge, *Haagsche Bijbel* 1, 282*d* (vgl. *Hs. Ps.* 127*r*: mijn ziele henc an den (*l.* der) paveijnge; *Ps.* 119, 25: *adhaesit pavimento anima mea*).

PAVEISEL(E), znw. o. *Plaveisel, vloer, bestrating. Voc. Cop.* paveysel, pavimentum; paveysel onderscakiert, licostrata; paveyselken, tessilula. Kil. paveysel, plaveysel, pavimentum, stratum. Plant. paveytsel oft plaveytsel, *un pavé de tuilles et de semblabes choses unies*, pavimentatio lateritia etc.; paveytsel van marmersteenkens, marmoratio. ‖ Mettien viel Maria neder ter aerden opt paveysele ende si aenbadt God, *Proza-Sp.* 197*b.* Dat paveysel was van cristale, *Troyen Volksb.* 33*d.* Het paveysel was verciert met costeliken steenen van menigerley veruwen, 2*d.* — Eenigszins vreemd is het woord gebruikt *Proza-Sp. d. S.* 39*a*: „Die sijn huys mit vremden paveysel maect ende doetet metsen alst vriest, hij verliestet luttel min dan al". De berijmde tekst heeft hier vs. 4159: „die met vremden saudeyen maect sijn huus", d. i. „met verkeerd cement". Misschien heeft paveisel ook de bet. *cement* of *kalk* gehad; eig. „de stof die tot verbinding der steenen bij het plaveien, het bestraten, het leggen van een vloer wordt gebruikt".

PAVEISTEEN, znw. m. *Straatsteen, vloersteen.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 348 (16de eeuw) en vgl. ald. paveertichel, dat hetzelfde beteekent. Kil. paveysteen, plaveysteen, tegula pavimenti. — In dezelfde bet. paveersteen, *Invent. v. Br.* 5, 335.

PAVELJOEN (PAVILLOEN (PAVILJOEN), PAUWELJOEN, PAUWELIOEN, PAUWELZOEN, PAWELIOEN, PAWELOEN, PAULIOEN, PAULIUYN), znw. o. Van ofra. fra. *pavillon*, en dit van lat. *papilionem.* Mhd. *pavelûn*, *pavilûn*, o.; *pavelûne*, *pavilûne*, vr.; mnd. *paulûn*, *pawelûn*; hd. *pavillon*; ndl. *paviljoen.*

1) *Tent*, ook *veldheerstent.* Kil. pavilioen, papilio, tentorium. *Voc. Cop.* pauwelzoen, papilio. Plant. pavelioen, *un pavillon, ou tente*, papilio, conopeum, tabernaculum; eens princen pavelioen, *un pavillon de prince*, augustale. ‖ Si loeden hoor wapine, tente ende paveljoene, dies men mochte te doene hebben, ende dairtoe gescutte, *Bloeml.* 2, 109, 57 (*Grimb.*). Si gingen slaen in dat groene tenten ende paveljoene, 110, 78. Mettien quamen die baroen in dies conincs pauwelioen, 1, 157, 147. Si voren . . . so langhe stont in dat groene, dat si van enen pauwelioene geware worden, *Wal.* 8738. (Hi) ghaf hem volc, maer vele mee hilt hijs inden pawelioene, *Rijmb.* 4438 (lat. *plurimos ad custodiam castrorum retinuit*). Dat here entie paweljoene laghen recht in sulken doene, alst ware ene gheveste stede, 5487. Dat goed was vonden in sijn pawelioen begraven, 6688 (lat. *tentorium*). Over dat volc entie baroene waren gherecht die paweljoene, 18045 (*var.* paweljoene; lat. *super convivantes extensa erant tentoria*). Nachts quam hi in den (*var.* die) pawelioene (*var.* pawelione), 19708 (lat. *in tabernaculis eorum*). Ja toten roomschen paweljoenen ghingen si ghelijc den lyoenen, 28737; ook 31669. Een seere diere pawelyoen, *Sp.* IV[3], 15, 41. Dat hi sine pawelyoene in enen groenen grase slouch, IV[8], 10, 30. In haren tenten ende

pawelgonen (*d. i.* pauweljonen, *spr.* pauwelzjoenen, *en vgl. de spelling* pauwelzoen *in Voc. Cop.*), Velth. IV, 21, 87. Tenten ende pawelyoene ne dochte no loge ghene te sulker were inder twijer coningen here, *Sp.* III[6], 21, 36 (lat. *orta est tempestas magna, tentoria disrumpens*). Doe gincmen pawelioene slaen, *Ferg.* 236; ook *Alex.* I, 1131 (*hs.* paulione); 1195 (hi ghinc uut dien pauwelioene, *hs.* pauleione); 1220 (doe brac men up die pauwelioene, *hs.* paulione); II, 673 (goede riddere ende coene die te minen pauwelioene (*hoofdkwartier*) comen ghevaren omme sout); *Sp.* III[6], 10, 83 (pawelyoene, lat. *tentoria*); Heelu 5308; *Limb.* XII, 654; *Lorr.* II, 974; *Parth.* 4331; 6453; 6462; *Lsp.* III, 12, 118; *Ferg.* 3891 (pawelgoene); *V. d. Houte* 299 (sine pauwelioene (*var.* paulioene) slaen); 323; Hild. 167, 274 (daer stonden tenten, pauweljoen opghesleghen ende gherect); *Rijmb.* 973; *Oorl. v. Albr.* 146 (tenten, pauwelionen ende ander gereescip te bereiden jegens der reyse vanden Vriezen; *het onderscheid tusschen* tente *ende* pavelioen *zal wel dit zijn, dat een* paveljoen *bestemd is voor de hoogere militaire rangen*; Halb. *Aant.* 306 *kenschetst de bet. van* paveljoen *te eng, als hij ze uitsluitend voor koningen en generaals bestemd acht*); *Cass.* 29 (buten sinen paeuwelgone); *Grimb.* II, 449 (met tenten, met paweljoene; *var.* pavilloene); II, 1063 (pawe-loenen; *var.* pavilloenen); *Segh.* 7837. — Tenten ende paulione te maken, *Hs.* 75, *f.* 155*c*. Die paulione, die Paulus maecte, *ald.* Elc stont in die dore van sijnen paulioene, *D. B. Exod.* 33, 8 (lat. *stabat unusquisque in ostio papilionis*). Si slogen tenten ende paulione ende logierden in dat grone, *Mor.* 4383. Nu ganc ende telt dinen here van Arragoen, dat icken mergen in sijn paulioen jagen sal met groten scanden, *Lanc.* III, 21626. Tot dinen wil leyden si (*de Israëlieten in de woestijn*) haer tenten ende haer paulionen neder ende rechtense weder op, *Stemmen* 157. Zoo ook *Lanc.* II, 36719; 36765; *ald.* 25524 in den bedorven vorm *poelgrune* (waarschijnlijk te lezen poëlgiune; *vgl.* 25571: pawelgoene). *Teuth.* tent, getzelt, pauluyn, cadurcum (*i.* tentorium, Diefenb.); pauluyn, tent, papilio, tentorium.

2) *Troonhemel*; ook *hemel van een ledikant* en dgl. Kil. pavillioen over een bedde, conopeum (ook Plant.; zie bij 1); zoo nog heden in vla. tongvallen (Schuermans, *Bijv.* 235). ‖ Tyen ellen lynnen lakens, daer of ghemaect is die 3 pavelyoen over die beelden die op dat hoge altaer staen, *Rek. d. Buurk.* 200.

3) Benaming van eene gouden munt, ofra. *pavillon*. Vgl. Duc.[2] 5, 466*b*: „denarii auri puri cum papilione" (*deniers d'or fin au Pavillon*), in quibus rex sedet sub papilione seu tentorio liliato" (14de eeuw). De eigenlijke beteekenis is hier dezelfde óf als bij 2), nl. *troonhemel*, óf als bij 1), nl. *paviljoen, tent*; vgl. *Oorl. v. Albr.* Gloss. 588. ‖ Te verliese an pauwelione, die hi niet nemen en wilde, . . . want mijns heren brief al scilde hilt, 8 sc., *Rek. d. Gr.* 1, 340. Een voeder Hamburger biers, coste 8 pauwelioene, maect 5 ℔ 6 sc. 8 d., 332. Pawelioene, tstic voor 20 gr. jeghens scilde te 18 gr., 3, 203. Pawelioene, tstic voor 20 d. gr., 1 ster., *Rek. v. Zeel.* 2, 294; ook 296; 301. Tien pawelioene, *Oorl. v. Albr.* 385 (vgl. de aant. ald., alwaar verwezen wordt naar V. d. Chijs, *Munt. v. Holl. en Zeel.* 172).

PAVEMENT (PAVIMENT), -MINT, znw. o. (ook m.?). Mnd. *pavement, paviment*; mhd. *pavimênt*; hd. *paviment* (Grimm 7, 1516). Van ofra. fra. *pavement*; mlat. *pavimentum, pavamentum*. *Plaveisel, vloer*. *Teuth.* dele, paviment, estric, fluer, pavimentum, area. ‖ Hoede, die was al verscroven ende lach daer up tpavement, van den slaghen ende steken blent, *OVl. Lied. e. G.* 300, 1976. (Si) sellen mitter hant op dat paviment veniam nemen (*een bepaald gebed uitspreken*), *Hs. Kloosterr. A.* 28*v*. Doe hi misse ghedaen hadde ende den volcke pays ghegheven, soo viel hi in bedinghe opten paviment (*hier ml., of is* paviment *datief* = pavimente?) ende voer te gode wert, *Pass. W.* 161*b*. Die dure . . . . was al goudijn ende tpavement was al latoen, *Flandr.* I, 997; ook *Ferg.* 3054; 3759; *Sp.* III[2], 7, 24; III[3], 13, 79; III[7], 1, 35; *Lsp.* II, 15, 103 (pavement; *var.* pavimint); *D. B.* I *Kon.* 6, 15; *Lanc.* II, 29603; *Christ.* 1268 (dat paviment van der kerken), *Marialeg.* 2, 122; 1, 180 *var.*; *Rijmb.* 11378 (pavyment); 11485 (pavyment, *var.* pavement); 17038 (paviment; *varr.* pavement; ook 18054); *Boëth.* 53*d*; *Wal.* 7859; 7906. — Voor pavement, *Sp. d. Sonden* 6106 *hs.*, leze men parement; *z.* ald.

PAVEREN, -EEREN, zw. ww. trans. Van fra. *paver*. *Plaveien, bestraten*. Vgl. PAVEYEN en PAVEERSTEEN (j. paveysteen, tegula pavimenti, tessella, Kil.) ‖ Hy dede . . . die groote wege . . . paveren mit zwarten marmorstenen, *Haagsche Bijbel* 1, 201*b*. Die straten paveerdi wel utermaten, die te Jherusalem waert laghen, *Sp.* I[2], 28, 3. Hy dede te Parijs de straten paveren ende cautsyden, *Cron. v. Vlaend.* 2, 273. Van der keercke te doen paveerne daert pavement tebrocken (*l.* tebroeken) was, *Ann. Em.* 20, 162 (*a.* 1469). Salomon . . . paveerde met swarten steene alle die herstraten, *Rijmb.* 11883. Zie ook de var. van *Rose* 119 bij PAVEYEN, en twee voorbeelden uit de 15de eeuw bij Stallaert. — Een van *paveren* of *paveien* afgeleid woord met de bet. *plaveier, straatmaker* leeft voort in den door volksetymologie vervormden naam der *paviljoensgracht* te 's-Gravenhage, de gracht die het eerst geplaveid (bestraat) is geweest. — Ook *bevloeren*. ‖ Deerste (camere) was scone ende groot, van maerbre, profier sonder genoot waest gepaveert, *Sp.* I[1], 47, 15. Binnen so waest (*het huis*) al ghepaneert (*l.* ghepaveert) met goude ende met precieusen steenen, *Tondal.* 49*b*. Si doen die putten wel paveren ende als si eten willen soo springhen si dan dair in, *Mandev. f.* 7*c*. Twee cnapen, die paveerden de zale boven up de Love ende vermaecte(n) den hert, *Froissart* 2, 102. — (Si) sullen de capelle upmetsen, stofferen buuten ende binnen; den altare maken paveren (*deze verbinding is vreemd*; maken = doen?) . . .; item sullen zy de cruusvoute pauleren (?) ende omme paveren ter stede daert terraes up ligghen sal, Dierickx, *Mém.* 2, 106 (*a.* 1429). — Een freq. *paveren, van *paven (fra. *paver*, eng. *pave*), dat De Jager, *Freq.* 2, 419, meende te vinden in *Belg. Mus.* 7, 92: „de broedere ende de zustre hebben . . . reeftre ende al datter toe behord ghepavert beneden ende boven", heeft niet bestaan: het aldaar voorkomende *ghepavert* is eene schrijfwijze voor *ghepaveert*, evenals Kil.'s *paversteen* voor *paveersteen*.

PAVES (PAEFS, PAVIS (PAVYS), PAWES, PAEWES, PA(E)UWES, PÂUS (tweelettergrepig, *Lev. v. Lutg.* II, 1857), PAUFS, PAUS), znw. m. Mnd. *pawes, paves, pawest, pauwst*; mhd. *bâbes, bâbest, bâbst*; ohd. *bâbes* (± 1000 bij Nôtkêr); onl. *pâvos*; ofri. *pavs, paves, pavis, pawes, paeus*; hd. *pabst*; ndl. *paus*. Het woord stamt af uit mlat. *papa* (vgl. fra. *pape*, eng. *pope* en zie PAPE), doch de verklaring der *s* van den uitgang is onzeker. Zie de etym. wdbb. Het is gewoonlijk nog tweelettergrepig, zooals overtuigend blijkt uit

de rijmen (b.v. *paves: aves*) en uit het *Lev. v. Lutg.*, doch ook reeds eenlettergrepig als thans. *Voc. Cop.* die paus, apostolicus; de paus, papa; den paus toebehorende, papalis; des paeus bulle. *Teuth.* die pawes, apostolicus; eyn keyser off pauwes off furst; daarnaast ook in *Teuth.* de oostmnl. of nederr. vorm paiss (pauwes, papa, summus pontifex apostolicus; eyn vader der vaderen, *sc*et eyn payss, papa; paysbrieff mit loden segel, bulla). Kil. Plant. paus. ‖ Dat quade liede . . . die des welvarens hadden toren van der kerken ende van den paues (*d. i.* paves), keerden alle dinge in aves, *Sp.* IV[1], 38, 2 (*zie nog verscheidene voorbeelden, waar* paves *rijmt op* aves bij AVES; *ald. ook* paues: aeus; paus: aus). Sonder redene . . . namen si den paues (*d. i.* pauës of paves) echt sine tonge, III[8], 91, 83. Daert menech Romein anesach, hebben si den paues gevaen, 72 (*hier en herhaaldelijk elders is het niet uit te maken of het woord een- of tweelettergrepig is*). Paues Leo, 69. Paeuwes sinte Gregorius ende oock meer ander paeuwesen, *Ned. Get.*[1] 179*v*. Toten paues van Rome, *Franc.* 1301. Des paefs zitten (*zetel*), 1307. Den paefs, 1408; *e. e.* Pawes, keiser, *Hor. Belg.* 10, 245, 22. Wanneer der een nywe pauys (*d. i.* pavys) ghecoren was, *Stemmen* 4. De paves, *Natuurk.* 75 (*var.* pawes). Die paus (*tweelettergrepig, zooals blijkt uit de maat*) mar, die grote heere, *Lev. v. Lutg.* II, 1860; ook 1874 *e. e.* (*daarentegen eenlettergrepig* 1825, 1918 *e. e.*) Des paues mitre van Rome, *Rijmb.* 4962. Die paues, 26945 (*varr.* paufs, paefs, paus). Ic vare henen ten pauwes waert, *Nat. Bl.* III, 3308 (*var.* pawes); ook 3309; 3312; 3306 (3303 paues). Sinte Pauwels, ic ghelove di, ende al den paefsen . . ., die dinen stoel hebben beseten, 1947. Pauwes, VI, 619 (*var.* paus). Den paues, *Sp.* I[7], 86, 53 (*var.* pauwes). Die paues (*tweelettergr.*) Celestijn, III[5], 3, 2. Den pawes (: aves), Stoke VI, 33 (*varr.* paues: aves; paues: aues). In desen tiden seynde die pawes uyt enen cardinael, Matth. *Anal.* 3, 86. Dese Leo en is niet met int ghetal der paeuse gheset, om dathi . . . qualijc daer aen quam, *Lsp.* II, 48, 955 (*var.* paeusen). Zeven maende sat hi paeus, 972 *e. e.* Inder cronen dyes paeuwes, *Barth.* 629*b* (lat. *in tiara s. summi pontificis corona*). Den groten Leuwe, die paues (*tweelett.*) sat, *Bloeml.* 2, 71, 35; ook 72, 71; 93; 73, 108; 74, 143; 156; 167; *daarentegen eenlettgr.* 87; 74, 140. — Door Velthem wordt de Khalif der Arabieren „haer paus" genoemd. Zie I, 6 *Opschr.* en vs. 24.

PAVESBRIEF, (PAUS-, PAYS-), znw. m. *Pauselijke bul. Teuth.* paysbrieff mit loden segel, bulla. Vgl. PAVESSENDEBRIEF.

PAVESDOEM (PAUS-, PAIS-, -DOM), znw. o. Mhd. *bâbestuom*; mnd. *paves-, pawesdôm*; hd. *papstthum*; ndl. *pausdom. Pausdom, pauselijke waardigheid, pauselijk gezag. Voc. Cop.* pausdom, papatus. *Teuth.* paisdom, papatus. Kil. pausdom, papae dominium, papalis dignitas, pontificale imperium (ook Plant.). Gewoner is in het Mnl. pavesscap; z. ald.

PAVESLIJC (PAUS-, PAIS-, PAUSELIJC), -LIC, LEKE, bnw. Mhd. *bæbestlich*; mnd. *paves-, paweslik, peweslik*; hd. *päpstlich*; ndl. *pauselijk. Voc. Cop.* pausleke, papalis. *Teuth.* paislick, papalis; payselick, papalis. ‖ In den stoel des pausschelicken macht, *Hs. Serm. G.* 308*c*.

PAVESRECHT (PAUS-, PAYS-), znw. o. Mhd. *bâbestrëht*; hd. *papstrecht. Pauselijk recht, het door den paus uitgevaardigde recht. Teuth.* payssrecht, geistlick recht, decreta, canones.

PAVESSCAP (PAUES-, PAEUS-), znw. o. en vr. Mnd. *paves-, pawesschop*; ook *pauwestie* (ook mhd. *bâbestîe*); ndl. *pausschap. Pausdom, de pauselijke waardigheid, het pauselijk gezag. Voc. Cop.* die paeusscap, apostolatus. ‖ (Doe) hevet hi Kerstoffele gevaen . . . . ende es gegaen in dat pauëscap (*drielettergrepig*) met crachte, *Sp.* IV[1], 70, 39. Dat tpauëscap verwaerf up (*kwam aan*) eenen die hiet die vnde Stevene, IV[1], 69, 2. Silvester dat paeusscap verwarf, II[5], 21, 70. Constantijn. . ., die met onwette quam ter paeuscape, *Lsp.* II, 48, 1128. Dat alt volc sprac openbare, dat hi des pauescaps werdich ware, *Sp.* III[1], 32, 27.

PAVESSENDEBRIEF (PAUES-, PAYS-, -SENDBRIEF), znw. m. *Pauselijke breve. Teuth.* payssendbrieff besloten, breve. Vgl. PAVESBRIEF.

PAVESSTOEL (PAUES-), znw. m. *Pauselijke stoel.* ‖ Doe de paeus Cornelius was verstorven, heeft Lucius den paeusstoel verworven, *Sp.* II[8], 26, 41.

*PAVETEREN. Zie PANETEREN.

PAVILJOEN. Zie PAVELJOEN.

PAVIMENT (-MINT). Zie PAVEMENT.

PAVIS (PAVYS). Zie PAVES.

PAVOIS. Zie PAVAIS.

PAWE (PAUWE). Zie PAU.

PAWELIOEN, PAWELLOEN (PAWELOEN). Zie PAVELJOEN.

PAWES en de samenstellingen. Zie PAVES.

PAWINNE. Zie PAUWINNE.

*PAXE. ‖ Van ghevetten lederen zal men gheven viere deniers van den ponde al sulke *paxe* als daer men mede coopt ende vercoopt, Dierícx, *Mém.* 2, 193 (*a.* 1389). Men leze *paye*, muntsoort (z. ald.).

PEAUTER (Matthijsz. 207), fra. *péautre.* Zie SPEAUTER.

PEBELAER, znw. m. In *Rek. d. Gr.* 1, 424 komt dit woord voor als geslachtsnaam (*vgl.* 439: Tol Pebelaers s(oon)), doch zonder dat hier of van elders de eigenlijke beteekenis blijkt: van een ww. *pebelen is geen spoor te ontdekken, en pevelen, zooals men wellicht ook lezen kan, is niet duidelijker.

PECIE, znw. vr. (en o?). Van ofra. fra. *pièce*; mlat. *petia, petium, petius. Stuk, brok, lap,* bepaaldelijk *een lap goed*; vla. *pees* d. i. „stuk in het kaartspel" (nl. „heer en vrouw", Schuermans 465). Vgl. mlat. *peciatus* en *repeciatus*, gelapt, van kleederen (Duc.[2] 6, 235*a*), en ofra. *piecer*, mettre des pieces à un habit (Duc. 9, 305). ‖ Opt pulver legt een pecie genet int witte vanden eye, *Lanfr. Incun.* 3*v*. Subtijl werc of peciën van ouden lijnwade, *ald.* 4*v*. — Ook *deel.* ‖ Dat dorde (*electrum*) wordt van drie peciën gouds ende van eenre peciën zilvers, *Barth.* 547*a* (lat. *de tribus peciis auri*).

PEDAGIE, znw. o. Van mlat. *pedaticum*; fra. *péage. Weggeld.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 348.

PEDDE. Zie PADDE.

PEDE (PEEDE), znw. vr. Van ofra. *pede*, vermeld bij Duc. op pedalum; in het mlat. heeft pedum (waarnaast ook als zoo vaak *peda* kan gestaan hebben; het mnl. woord is op verschillende plaatsen vrouwelijk en dus zal aan ofra. *pede* ook wel dit geslacht zijn eigen geweest) dezelfde bet. als *pedalum*, d. i. *herdersstok* (Duc. „pedalum, pedum, baculum pastorale"). Het mnl. pede heeft de bet. van „een stok waaraan op de eene of andere wijze ijzer is aangebracht ten einde er wonden mee te kunnen toebrengen", dus *een met ijzer beslagen stok* of hetzelfde als een gepinde staf, *een stok met eene ijzeren punt*, of *een stok waaruit spijkerpunten uitsteken* (vgl. voor andere benamingen van der-

gelijke verboden wapenen bij COLF, GOEDENDACH en PEKEL, Aanm. 2). Deze bet. laat zich wel overeenbrengen met die van herdersstok, waaraan een scherp ijzeren schopje bevestigd is voor het werpen van aarde naar de schapen. ‖ Van ghecante peden, peden met scherpe naghelen (*vgl.* „colven met yseren naglen besleghen" bij GEPINNET) of gheslaghen peden of braemmessen (= bramesse *beneden*; *vgl. bij* PRAECHSCH, *waar naast* „praechsche messe" *ook de vorm* praessche messe *voorkomt*; *of zit er de eene of andere vervorming in van een bnw. van* Brabant? *vgl.* „bramensc" bij BRABANTSC(H)) te draghene, *Cout. du Franc* 1, 790, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op pede. (Hi) slouch (enen) met eenre pede int hovet dat hi bloedde, *Invent. v. Br.* 5, 78. Glaviën, peden ende andere verbodene wapenen, *Ann. Com. Flam. de France* 8, 275 (*aangeh. t. a. p.*). Wye ghevanghen wert met eenen bramesse (*zie boven*) of met eender ghetacter pede, *Ann. Em.* 32, 55 (*a.* 1415). J. ghecalengiert dat hi gheslaghen soude hebben met ere pede . . L., *Froissart* 2, 66. Om glaviën ende om peden, *Rek. d. Gr.* 2, 557. Item verbyet men te vechten mit kolven (*opschr.* mit loden kolven), clippels, stocken, peden of dyergelijc, *R. v. Brielle*[2] 61, 12. Die smeden en sullen ooc gheen glavischachten of peden vercopen, *K. v. Brielle* 141. Zie nog verscheidene voorbeelden bij Stallaert 2, 348.

PEDEL, znw. m. Aardrijkskundige benaming, waarvan de eigenlijke beteekenis niet vaststaat. Het woord komt in 1400 voor als benaming van een blok landerijen te Kesteren (*Nom. Geogr.* 3, 214) en is nog heden in den samengetrokken vorm *Peel* bekend als benaming van het moeras in het oosten van Noord-Brabant (in 1192 Pedele, *Nom. Geogr.* 3, 352). De beteekenis zal dus wel zijn *laag land, land aan water gelegen of door water doorsneden, veenland, broekland.* Van den oorsprong van het woord is niets met zekerheid te zeggen; misschien hangt het samen met eng. *to paddle*, in het water plassen. Doch om den vorm *pedel* kan het met *poel* of *pael*, 2de Art., niets te maken hebben. ‖ Den gheer (*lands*) die strijct an den Roodendijck . . ., ende van dien gheer . . . nederwairt ter heiden wairt ende ten pedel wairt totter wolfsculen toe, *Cart. v. Mariënw.* 330 (*a.* 1361). Dat dingesetenen ende gebueren van Baeckel . . . hen gepeynt hebben by hen selven te hebbene die hanteringhe van den pedell ende gemeynte den voorschreve van Baeckel, van Aerle ende van Helmont toebehoorende, als van beslaen, ontslaen, kueren ende brueckeu daar op te leggene, *Oork. v. Helmond* 179 (*a.* 1463). Van der charten ende brieven des pedels ende gemeynten voirs., *ald.*; zoo nog eens *ald.* Die pedell, heyde ende gemeynte voorscr., 180. In natte ende weecken jaere dat sy des pedels nijet wel int gemeyn gebruycken en connen, *ald.* Dat sij sinen torf ontwe geslagen ende hem dien met gewalt vanden pedel voirs. ontvuert hadden, 143. Van eenre vroonten, diemen heit die pedel, gelegen bij Gemert, *ald.* 142 (*a.* 1430). — Pedel is te vergelijken met hetgeen in andere, ook noordbrabantsche en limburgsche, gemeenten genoemd wordt *de Broek* of *het Broek.*

PEDELLANT (PEDELANT), znw. o. *Moerassig of laag land, veenachtig land, broekland*, vooral als benaming van eene streek in het oosten van het tegenwoordige Noord-Brabant. ‖ Dat de heere van Helmont mach pertriseren (*op patrijzen jagen*) ende volenteren (*vogeljagen* of *op wildbraad jagen*; mnl. vliegen) alle peedelant doore, *Oork. v. Helmond* 2. Item behooren noch totter vooirs. heerlicheyt twee manscapen ende noch den chijns van Helmont ende van pedelant, *ald.* Onse schoutheit van pedelant, 115 (*a.* 1420); ook 99 (*a.* 1416).

PEDEME (PETME), znw. m. Mhd. *phedeme, phedem*; mnd. *pedeme.* Naast deze vormen komt mhd. ook *pheben* (*pfeben*) voor (wellicht de oorspronkelijke), dien men terugbrengt tot lat. *peponem.* Er is een vla. *peem* uit **pedem* (zie Schuermans en De Bo), doch dat staat om de beteekenis „lange peesachtige wortel van zekere grassoorten" te ver af. *Pompoen*, ook *meloen*, *komkommer.* ‖ Com, du osterwint ende dorweie minen boogaert, so werden vlitende (*vlietende*) mine petmen, *Limb. Serm.* 34*a*; ook *b* (de vertaling is onjuist; vgl. *Hoogl.* 4, 16: *veni auster et perfla hortum meum, et fluant aromata illius*; *in het oorspronkelijk staat* pimenten (Kern t. a. p.), *dat door* petme *geheel onjuist wordt weergegeven*).

PEDER (*doopvader*). Zie PETER.

PEDERCELLE (*Hs. Serr.* 14, bl. 23). Zie PETERCELLE.

PEDERIERE. Zie PEDRIERE.

PEDIC (PEDDIC), znw. m. Mnd. *pedik, pedek, peddik.* Een in het Mnd. gewoon woord voor *merg* van boomen en dieren. Zie Lübben 3, 312 en vgl. *Geneesk. Handb.* 10*r*: „unde nemen de rinden ane pedic". Dat het woord ook in oostmnl. tongvallen bekend zal zijn geweest, mag opgemaakt worden uit Kil.'s „peddick int hout, *sax.* j. marck, pit, matrix, cor, medulla".

PEDOEN, znw. m. Van mlat. *pedonem*, voetganger, voetsoldaat; ofra. *peon*, fra. *pion.* Zie verder de fr. wdbb. Benaming van den *pion* in het schaakspel, hetzelfde als vinne; z. ald. ‖ Dese pedoenen of voetghangers, *Gest. R.* 212*b.* Dat vierde gheslacht . . . van menschen int spel (*het schaakspel*) . . . is dat ghemeen volck, pedoenen of vinnen, 212*a.*

PEDRIERE (PEDERIERE), znw. vr. en m. Mhd. *phetrære, pheterære* (en andere vormen bij Lexer 2, 242; vgl. Schultz 2, 388). Van mlat. *petraria* (nl. *machina*), ofra. *perriere* (**pedriere?*). Benaming van een oorlogswerktuig, *een steenwerper*, eene soort van *blijde, katapult* of *mangeneel.* Zie Duc. op petraria en o. a. ald. de aanhaling: „machinas jaculatorias, quas mangana vel *petrarias* vocant". Kil. pederiere, magneel, blijde, vetera instrumenta bellica. ‖ Ooc rechten si met groter cracht tribucke, magnelen ende pedrieren, ende worpen vaste uptie maysieren, *Rijmb.* 31596. Daer stelde men meneghen pederiere: die van binnen behinghen sciere die mure met planken ende met scilden, die de worpe wel onthilden, *Alex.* III, 620. Dat hi vlooch . . . als een steen uut ere pederiere, V, 569 (*var.* eenre pederieren). Daer moeste meneghe pederiere werpen steene up die maisiere, 901; ook VI, 194; 222. Sine bliden ende sine pederieren, Velth. V, 13, 29. Si quamen recht in dier manieren als een steen uter pederieren elc geronnen ten anderen waert, *Grimb.* I, 4688. Zie nog *Ren.* 1742 en 1750 (*op beide plaatsen den oorspronkelijken maar zeldzamen vorm* pedriere); *Lanc.* III, 12156; *Brab. Y.* V, 1630 (*twee varr. hebben* pedeneren, *wat wel eene verschrijving zal zijn voor* pederieren); *Rose* 13641 (selc rechte ten mure ene pederire, fra. *cil drecent au chastel perrieres*).

*PEECH (*Hor. Belg.* 10, 173, 10). Verkeerde lezing of drukfout voor pleech. Zie PLEGEN.

PEEC (*Etst. v. Dr.* 86). Zie PIEKE.

PEEC-HEFFEN, znw. vr. In *Teuth.* staat ter

vertaling van *acor* (= mucor, aciditas, corruptio vini enz.) naast wijnheffen (*droesem*) ook peeckheffen opgegeven. Het woord kan wel niets anders beteekenen dan *bezinksel van pek*. Vgl. bij PEC.

PEECKEL. Zie PEKEL.

PEECKEN. Zie PEKEN.

PEEL(E), znw. mv. Zie PAEL.

PEEL. Zie PELE.

PEELGRIJM, -GRIJN, -GRIM. Zie PELGRIJM.

PEELKIJN (-KEN), znw. o. Verklw. van pael; z. ald. *Voc. Cop.* een peelkijn, paxillus (vgl. bij Dief. op paxillus: „eyn staeck mit yser of cleyn paelken").

PEEMSE. Zie POMSE.

PEEMSEN. Zie POMSEN.

PEEN. Zie PENE.

PEENBROKICH, bnw. *Boetschuldig*, *tot boete verplicht*. Vgl. PENE en PEENVELLICH, alsmede BROOCACHTICH en de daar genoemde woorden van dezelfde beteekenis. ‖ Were ymant, die in ennigen van allen desen voirscr. punten peenbrockich (*d. i.* peenbrookich) worde, die (nl. *die boete*) sall oen uyt weerden (*worden*) gepeyndt uyt alle guets, dat hij heeft in den gericht van Tiell, *R. v. Tiel* 26, 27, (*a.* 1454).

PEENDER. Zie PAENDER en vgl. *Voc. Cop.* een peendere, calatus.

PEENDERMAKER. Zie PAENDERMAKER.

PEENGE (*Belg. Mus.* 7, 92). Zie PENNINC.

PEENLIJC, bnw. Het woord komt in *Teuth.* voor als vertaling van lat. *penalis* (*poenalis*), en bet. dus *straf-*, *met straf of boete in verband staande*.

PEENRE (*Barth.* 875*a*: „canistrum is een vat van theenen of van rieden ghemaket, daermen fruyt . . . . in draecht, dat wy peenre heyten"). Zie PAENDER.

PEENREMAKER. Zie PAENDERMAKER.

PEENSCULDICH, bnw. Hetzelfde als peenbrokich en peenvellich; z. ald. en een voorbeeld bij Stallaert 2, 348.

PEENVELLICH (-FELLICH), bnw. Mhd. *pênvellic*; ook *pênval*, boete. Hetzelfde als een niet voorkomend *boetvellich; vgl. hd. *straffällig*. *Boetschuldig* (vgl. het bij Stallaert vermelde peenschuldich), *beboetbaar*, *tot het betalen van boete verplicht*. Vgl. PEENBROKICH. ‖ Daarom hielt hem die mairscalc peenvellych, *Hist. Gen.* 9, 70 (*a.* 1414). Off ymant in desen broickaftich ofte peenfellich wurde end dselve dan wederwillich weren dselvige broicke ofte peene op to leggen und to betaelen, *R. v. Nijm.* 342, 17 (*a.* 1581).

PEER. Zie PERE.

PEERBOOM (PAER-, PER-, PERRE-; in ndr. tongvallen ook BER-), znw. m. Mhd. *birboum* (vgl. den ndl. geslachtsnaam *Bierboom*, die bij Winkler, *Geslachtsn.* 405 onverklaard blijft), hd. *birnbaum*; *pereboom* (vgl. *Harl. Gloss.* „perreboom, pirus" en in *Voc. Cop.* perre, pirus (arbor)). *Pereboom*, *perelaar*. *Teuth.* perboom, berboom, pirus; eynreley perboom of berboom, volemus. *Voc. Cop.* paerboom, pirus. Kil. peerboom, peyrboom, pyrus, pirus; ook peereler, j. peerboom, pyrus. Plant. pereler, pereboom, *poirier*. ‖ Thus (*een boom in Arabië*) es . . . . gheblaet welna min no mere dan oft een paerboom ware, *Nat. Bl.* IX, 598 (*varr.* perboom). Onder den peerboom, *Haagsche Bijbel* 1, 180*b*.

PEERDE-. Zie PERDE-.

PEER-DE-DUYC, znw. Misschien benaming eener peersoort, *poire de duc* (? men zou eerder *poire-le-duc* verwachten; ook de prijs is voor *peren* wel wat hoog). Een „poire archiduc" vermeldt Chomel 2, 777*a*. ‖ Bi B. . . . . betaelt, die biden selven ter waerderob behoif gelevert worden, III pont peer de duyc, costen III ℔ Holl. VIII gr., fac. VIII sc., II p. gr., *Oorl. v. Albr.* 271.

PEERPOTE, znw. vr. *Jonge pereboom*. Zie een voorbeeld van 1545 bij Stallaert 2, 349.

PEERDIC (-DICK), znw. Zie PARDIKE en vgl. den ndl. geslachtsnaam *Perdijk*.

PEERLE. Zie PERLE.

PEERLENTREC (*Rek. d. Buurk.* 195). Zie PERLENTREC.

PEERMENGER(E), znw. m. *Perenverkooper*, *koopman in peren*. Vgl. MENGER. *Voc. Cop.* een peermenghere, venundipirus.

PEERSCH. Zie PERSCH.

PEERSCHAERLAKEN. Zie PERSCHARLAKEN.

PEERSCHE (*Ann. Em.* 20, 162). Zie PERCHE.

PEERSE (Despars 1, 362). Zie PERTSE.

PEERT en de samenstellingen. Zie PERT.

*PEERT, znw. In *Voc. Cop.* staat een woord peert opgegeven met de bet. *ingewandsvorm* („lumbricus, vermis intestinorum vel terre). De vorm wekt wantrouwen. Waarschijnlijk is een met *pier* verwant woord bedoeld, b.v. *peerc of *peric, dat naast *pieric of pierinc (z. ald. en vgl. mnd. *pêrink*; dial. hd. *pêrek* bij Lübben 3, 320) kan bestaan hebben.

PEERTSE. Zie PERCHE.

PEES. Zie PESE.

PEESACHTICH, -ECHTICH, bnw. *Zenuwig*, waarschijnlijk in de bet. *gespierd*. *Voc. Cop.* peesechtich, nervosus; pesechtich, fibrosus. Plant. pezachtich, *nerveux*, nervosus.

PEESDOEC (-DOIC). Zie PAESDOEC.

PEESGELT, znw. o. *Geld tot bestrijding der kosten van boogpezen*. ‖ 41 scuts, die Meester W. in sijn tafel heeft by naemen, elcx tot horen peesgelde 30 gr., *Oudste Rek. v. Dordr.* 112.

*PEESTER (*Rek. d. Buurk.* 30). Verkeerde lezing voor preester (vgl. ald. bl. 35). Zie PRIESTER.

PEET. Zie PETE.

PEETSE (PEETZE), znw.? Waarschijnlijk hetzelfde als paes; z. ald. en vgl. mnd. *pêtse*, *pêtze* naast *pace* (ald. ook *pesebret* en *pesecruze*). ‖ Eyn silvere avergulde peetze, *O. Geld. Maalt.* 17. (*a.* 1447). Die peets ende schelle, 22 (*aldaar worden ook* offerschoetel *en* crucifix *genoemd*).

PEETSE (PEETZE), znw. vr. Waarschijnlijk hetzelfde als pese; z. ald. en vgl. het omgekeerde (*pese* naast *peetse*) bij het vorig Art. ‖ Meyster P. onser stad armborstierre vor ene peetze, die hi ghemaket hadde an onser stad armborst, *Rek. d. Cam.* 5, 77. Vgl. PEETSEN.

PEETSEN (PEITSEN), zw. ww. trans. Waarschijnlijk hetzelfde als hd. *peitschen*, zweepen, striemen, met de roede slaan, geeselen; ook limb. en brab. dial. *peitsen* (Schuermans 467). Indien er verwantschap (of identiteit) tusschen beide woorden bestaat, dan kan hd. *peitschen* niet, gelijk Kluge meent, in den eersten tijd van het Nhd. uit het Boheemsch zijn overgenomen. Doch het is de vraag of dit juist is. Het woord kan zeer goed eene afleiding zijn van peetse, *pees* (vgl. het vorig Art.): in elk geval is dit met het mnl. woord het geval. In zndl. tongvallen heeft *pees* de bet. „slag, oorveeg" en *peezen*, die van „kaakslagen geven, slaag geven, afrossen" (Schuermans 465; Corn. en Vervl. 949). ‖ *Met eene pees of roede slaan*, *geeselen*, *zweepen*. Hets sere te vresene, waren dese rechten verloren, uwe edelhede soude sere ghemindert werden; de

scalke die dese rechten bevlecken, souden deerste sijn die u vel scueren ende peitsen souden, *Belg. Mus.* 1, 77 (± 1300).

PEGEL, znw. m. Ook PEIL (PEILE), znw. m. en vr. Mnd. *pegel*, *peil*; hd. *pegel*; ndl. *pegel*, *peil*. Zie over de verdere verwanten Kluge en Franck op pegel. Het woord is één met *peil*, maar dit heeft thans eene andere beteekenis.

1) ***Een merkteeken***, meestal ***een knopje***, ***boven in maten voor vloeistoffen***, vooral drinkwaren, ***om aan te duiden hoever die gevuld moeten worden om eene bepaalde hoeveelheid te bevatten***, ***pegel.*** Eene enkele maal diende er voor een ring (Lübben op *pegel*); indien de maat oorspronkelijk door een boutje of pinnetje aangeduid werd, dan kan het woord samenhangen met pegge (Franck), doch Kluge neemt verwantschap aan met ags. *pægel*, eng. *pail*, emmer (als maat?). ‖ Item soo zal men binnen Dyest brouwen omme VI s. ende VIII s. den pot, op enen peghel dimen daertoe ordineren zal, ende daer zal men pegheleers toe zetten, *Keurb. v. Diest* 36, 84. Alle dieghenne die wijn, bier off ander dryncwaer tappen wyllen bynnen onser stadt, die sullen die kannen setten op die tafele vull an den pegell tho ende die pegell sall sthan (*d. i.* staen) bynnen der kanne een guet duem breet, ende die kannen soelen gewrueght wesen nha ons stadt mate ende geteykent mytter stadts teyken, *O. Vaderl. R.* 3, 369, 161. — So wie haerlems bier vercoopt, die selt vercopen bi vaten of bi brouten of XIII sticke voor tlast, dat te leveren biden peil die daer is daerment vercoopt, *Keurb. v. Haarl.* 66. Dat niement bier en vercope inden vier ambochten anders dan bi vollen vaten of bider peyle te Hulst, 70. Dat nyement . . . . hem en vervoirdere van hier te vaeren, hy en hebbe zijn scip laten peylen . . . by den geswooren, die daertoe geordineert sullen werden; ende daernae oick nyet dyeper moghen laden dan navolgende de peyle daeraf gemaict, die men hanghen sal in onser Liever Vrouwencapelle, *R. v. Amst.* 470, 5. — Kil. peghel, capacitas sive mensura vasis *et* statuta mensura; peghel, *Sax. Sicamb.* i. pinte, hemina; peyl, *Holl.* j. peghel, lecke (*l. met Kil. auct.* iecke). Voor het gebruik in de hedendaagsche tongevallen vgl. De Bo 838; Schuermans 466 en *Bijv.* 236; Hoeufft 457; Rutten 171 („vastgestelde maat" *ook* „vastgestelde taak"; daarnaast heeft ook *peil* in Vlaamsche tongvallen en bij Kil. de bet. „taak").

2) ***Merk of teeken ter aanduiding der hoogte van den waterstand***, ***hoogtemerk van den waterstand***, ***peil.*** ‖ Met voirwerden dat die pechteners in die gaende stromen, hen verpacht sijnde, dwater nyet hogher houden oft schutten en sullen dan op eenen pegel soomen die setten ende wysen sal, also dat nyemandts erve oft die straten dairaff geschedicht oft ghearghert in sal wesen, *Oork. v. Helmond* 210 (*a.* 1482). Om onse vliete loopende doir Loevene, die men heet die Dile, in haren rechten stroom, ende die moolne daer op staende op haren peghel ende oude bedde te houdene, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 613 (*a.* 1369). — Zie voorbeelden uit een lateren tijd bij Stallaert 2, 349.

3) ***Merk of teeken ter aanduiding der diepte waarop een vaartuig mag geladen zijn.*** ‖ Dat nyemant . . . die ennige coopmansgoeden omme vracht wille voeren . . . hem en vervoirdere van hier te vaeren, hy en hebbe zijn scip laten peylen van den beghinne van Septembri totten Aprille toe, . . . ende daernae oick nyet dyeper moghen laden dan navolgende de peyle daeraf gemaict, die men hanghen sal, *Rek. v. Amst.* 470, 5.

4) *Graad van sterkte*, gezegd van het brouwen van bier, *peil.* Plant. pegel, *la quantité d'eau qu'il fault pour brasser la biere* etc. ‖ Waert sake dat een brouwer sijn broute corter vijlle na der peyle dan twijntich volle vaten, soo en sal hy dat niet moghen doen, noch mit dunre biere noch mit gheenrehande ander ding, *R. v. Amst.* 569, 4. Dat alle brouwers . . . ., zoo wanneer die excysenaer ommegaen sal ende vraegen sal: „broutmen hier nyet?" verclaren ende seggen sullen of zij tcorte peyl brouwen ofte tlange; ende zoo wye tcorte peyl oocte, die sal tlange peyl betalen, *K. en O. v. Delft* 166, 15 (*vgl. ald.* 13: geen bier langer . . . te brouwen). — Niet bewezen is, dat in deze bet. ook pegel gegolden heeft, maar er is niets tegen het aan te nemen. In een lateren tijd dient pegel ook om aan te duiden *een bepaald gewicht van het brood* (Stallaert 2, 349).

PEGELAER, znw. m. Ndl. *pegeler*, ijker van vochtmaten (zeldzaam). *Benaming van den ambtenaar*, *belast met het „pegelen"* (z. ald. en vgl. PEGEL) *der maten voor drinkwaren*, *ijker*; vgl. „pegelmeester" (*Waasch Idiot.* 513*b*). Kil. pegheler, dimensor s. explorator capacitatis vasorum, mensor liquidorum. Zie een voorbeeld uit *Keurb. v. Diest* bij PEGEL en vgl. *Ann. Em.* 5, 163. — In een lateren tijd is pegelaer ook de benaming van den „gezworen broodweger". Zie Stallaert 2, 349. — In hedendaagsche vla. tongvallen bet. *pegelaar*: „een schriel mensch, hij die bang is dat hij te veel zou geven en te weinig ontvangen" (De Bo; vgl. ook ald. „pegelen").

PEGELEN, zw. ww. trans. Ook PEILEN. Mnd. *pegelen*, *peilen*; hd. *pegeln*; ndl. *pegelen*, *peilen*; oostfri. *pegelen* (Koolman 2, 710).

1) *Merken*, *ijken*, *pegelen*, van maten voor vloeistoffen, vooral voor drinkwaren. Kil. peghelen, metiri, mensurare, mensuram designare, metiri vasis capacitatem; peylen, *Holl.* j. peghelen, lecken (*l. met Kil. auct.* iecken). Plant. „pegelen, *mettre quelque liqueur par mesure et assez escarssement*, parce aliquid infundere"; dezelfde bet. bij Kil. „modice s. parce dare"; vgl. ndl. *mondjesmaat*; behalve deze opvatting heeft het ww. in het Mnd. en in het latere Ndl. eene geheel andere aangenomen, nl. die van *zuipen*; vgl. ndl. *pegeler*, bij Hoeufft 457, „drinkebroer". ‖ ***In gepegelde kannen zal men tappen.*** Wie dat compt mit kannen, die onser stadt merck hebben ende gepegelt zijn, daer sal men in tappen sonder meten mit huer maten, *Fri. Stadr.* 116, 153. Dat die brouwers . . . hoor bier oft hoppe . . . tot hair toe getont ende gevaedt hebben sonder gepegelt te hebben geweest (*juister ware indien* vate *en* tonne *hiervan subject was*), *Oork. v. Helmond* 146 (*a.* 1433). Dat sij dat bier ende hoppe ongegruijt niet vaten noch tonnen en selen, het en sal ierst gepegelt wesen van onsen gruijteren, *ald.*

2) *De hoogte of diepte van den waterstand onderzoeken*, *peilen.* Kil. peylen, j. peijlen (*l. met Kil. auct.* pijlen, *sonder avec la sonde*), metiri aquas bolide; pijlen, peijlen, fundum et altitudinem maris bolide explorare. ‖ Item sijn die van Gorinchem gecomen voir den huse tot Arkel . . . ende hebben die grafte gepeylt hoe diep si was, *Arch. v. Buren* 363.

3) *Den diepgang of de laadruimte van een vaartuig onderzoeken.* Zie een voorbeeld bij PEGEL, 3).

4) *De sterkte bepalen*, *het gehalte onderzoeken*, gezegd van bier. Vgl. *roeden* (*roeien*), gezegd van wijn. ‖ *Van bier te peylen.* Datmen alle bier datmen hier binnen brout peylen sal voor die cupe, *O. R.*

v. Dordr. 1, 64, 189. — Voor later ontwikkelde opvattingen in het Zndl. zie De Bo 838; Schuermans 466.

PEGELSTOC, znw. m. Ook PEILSTOC. Oostfri. *pegelstok*, *peilstoc* (Koolman 2, 710). *Pegelstok*, *ijkstok*, *een stok om de diepte van eene vloeistof te pegelen of te peilen*, *peilstok*. Kil. pegelstock, baculus dimetiens; linea dimetiens (voor groote diepten). Vgl. wvla. „pegelroede" (De Bo). ‖ Item sal elc brouwer sijn ghijlcupe laten aemen ende den acchyseren peylstoc daeraf gheven opdat sijs begheeren, *R. v. Breda* 29, 6 (*hier zal wel bedoeld zijn* „een stok om het gehalte van het bier te bepalen").

PEGGE (PEG), znw. (vr. en) m. Meng. *pegge*, eng. *peg*; ndl. dial. *peg* (zndl. kleine houten pin waarmede men iets vastmaakt). Zie Franck op *pegel*, waar verwantschap van *peg*, althans met ndl. *pegel* in *ijspegel* wordt aangenomen. *Houten pin*, *pen*, *spie*, ook *tap*, *stop*. *Teuth.* en holten peg, cavilla; holten peggen maken of peggen inslaen, cavillare; eyn schare off eyn holten beytel off pegge, cuneus; beytel, kijle, pegge, cuneus; dobbe, pegghe, prop, cavilla. Zie Schuermans 465 op peg en 466 peggelen, *peggen* (mv. znw.); *Antw. Idiot.* 949, en De Bo op *pei* (= pegge), dat evenals *peil* (= pegel) de bet. „taak" heeft aangenomen. ‖ Dat ic allen ouden vrouwen boven haer vijftich jaren toepeggen oft . . . stoppen mochte haren eers met eenen grooten houten pegge, want si sijn nutte noch profitelic dan dat si dat aertrijc beschiten daer die vruchten op wassen, *Uilensp. Volksb.* 36r (K II).

PEGGEN, zw. ww. trans. Eng. *to peg*; ndl. dial. *peggen* (Schuermans en *Antw. Idiot.*). *Eene pin*, *spie*, *stop* enz. *in iets slaan*, *stoppen*, *dichtmaken*. *Teuth.* peggen, cavillare. Vgl. bij het vorig Art. „toepeggen oft -stoppen".

PEIBOOM (PEYBOOM). Zie POYBOOM.

PEIDEN, zw. ww. intr. Het woord komt eenmaal voor in *Hs.* Yp. 62*b* „danscijn es tepuut ende bleec, die ogen peyden hem zere, die mont es wac." Verwanten of oorsprong van het woord zijn niet opgespoord, en het is dus onzeker of het woord beteekent *steken*, dan wel *loopen*, *wateren*, *tranen*, of wellicht nog iets anders. — Vandaar

PEIDINGE, znw. vr. De bet. is niet bekend. ‖ Es die materie (*in de oogen*) van coleren, so kentse bider groter sweringe ende bider cleinre swillinge ende bider geluheit van den ogen ende bider luttel peidingen van den ogen, *Hs.* Yp. 124*b*.

PEYE. Zie POYE.

PEILGRIJN. Zie PELGRIJM.

PEINDEN. Zie PANDEN.

AANM. — Misschien heeft er naast *peinen, moeite doen, pijn hebben (z. ald.) een ww. peinden bestaan met dezelfde beteekenis, gevormd onder den invloed der vervoegde tijden. Vgl. Matth. *Anal.* 3, 379: „(si) peynden hem heymelic uten lande te comen". Van dit ww. (of *penden) zou het door analogie gevormde praeteritum *pant* kunnen zijn, dat voorkomt t. a. p. bl. 348: „doe Jan dat vernam, viel hy achter ten venster uyt ende pant hem wech te comen" (*op dezelfde bl. ook* pijnde).

PEINDER. Zie PANDER.

PEINE (PEYN). Zie PENE.

*PEINEN, zw. ww. intr. Een ww. van dezen vorm, afgeleid van peine *in de bet.* peine hebben *of* doen (vgl. pinen, d. i. „pine hebben *of* doen"), kan bedoeld zijn Matth. *Anal.* 3, 379 (zie de plaats bij PEINDEN, Aanm.; en vgl. de verbinding „peine ende pine", *Boëth.* 31*d*.

PEINSE (*Rose* 10540). Zie PENSE.

PEINSE (*Sp. d. S.* 10055). Zie PENSE, 2de Art.

PEINSEN. Zie PENSEN.

PEINSINGE. Zie PENSINGE.

PEINSTEREN. Zie PEISTEREN.

PEINTER, znw. ‖ Gelevert G. die coster 3 nyewe alven mit 3 nyewe peynter, daer was toe 30 ellen lynnen lakens ende wert gemaect van een web dat in die kist lach, *Rek. d. Buurk.* 203. De alve is „het witte kleed dat de dienstdoende priester aanheeft" en peynter zal dus wel een ander deel zijn der priesterkleeding, maar welk? Kan het woord samenhangen met *penteren*, aanhechten (De Jager, *Freq.* op punteren)?

PEIS. Zie PAIS.

PEISE (*Ypriana* 7, 470). Zie PESE.

PEISELIKE. Zie PAISELIKE.

PEISEN. Zie PENSEN.

PEISEN. Zie PAISEN.

PEISINGE. Zie PENSINGE.

PEISIER (*Gesch. v. Antw.* 2, 630 vlg.). Zie PAISIER.

PEISMAKER(E). Zie PAISMAKERE.

PEIST(E)REN (ook PEINST(E)REN, door bijgedachte aan peisen, peinsen?), zw. ww. trans. en intr. Van ofra. *paistre*, fra. *paître*; lat. *pascere*. Het is het ndl. *pleisteren*, dat uit de bet. „aan een last- of trekdier voedsel geven" of „het laten grazen" de opvatting ontwikkeld heeft *op een tocht of reis halt houden om de paarden te doen voederen* (vgl. bij Intr. 2), vervolgens *ergens halt houden*, *rusten*, *stil houden*. Vgl. De Jager, *Freq.* 2. 420. In dezelfde bet. komt in de 17de eeuw nog herhaaldelijk *peisteren* voor; zie Oudem. 5, 580 en nog heden in zndl. tongvallen (De Bo 839; Schuerm. 466). Voor den overgang der bet. vergelijke men de verschillende opvattingen van beten (beeten) en voor de invoeging der *l* na *p* bij PAVEYEN.

I. TRANS. — *Voeden*, *voedsel geven aan*, *eten geven aan*; van een dier, *voederen*. Kil. peysteren, pesteren, pascere, nutrire. ‖ Op die weghen van den Torre waren vele taveernen ende logijsten gemaeckt om die beesten ende menschen te peysteren, Oudem. 5, 580 (*aangeh. uit* Van Vaernewijck, *a.* 1574). — Ook als wederk. ‖ Minen corne (*doode lichaam*) . . . geeftse den vulen slanghen, die mijn vlesch hebben bevangen hen te peysterne daermede, *Lanc.* II, 18796. — Vooral met het denkbeeld van „overdaad". *Te goed doen*, *verzadigen*, *zorgen dat het iemand*, ook *het lichaam*, *de maag*, *aan niets ontbreekt*. Vgl. Kil. peysteren, pesteren, curare. ‖ Some gaen messe horen; dan (*daarna*) loopen si als wilde dieren haer vleesch peisteren (*verzorgen*) ende aysieren des hem dickent comt thoren, *Wap. Rog.* 1199. Het is grote onsuverheit, dat men den vuylen onreynen sac soo begeerlic peistere ende voedet L off LX jaer ende daernae soo vuyl stincken sall, *Proza-Sp. d. S.* 15*b*. — Ook als wederk., waarmede het gebruik op de vorige plaatsen eigenlijk gelijkstaat. ‖ Woe vetter vleische, woe leckerre morselen, aldus peistert die minsche hem selven tot in die doot (*ten doode*) ende in dit lange ween (*de hel*), *Proza-Sp. d. S.* 13*d*. Voor een intr. peysteren in dezen zin zie *PEYSTEREN.

II. INTR. — 1) *Zich voeden*, vooral van een dier, *weiden*, *grazen*, of *gevoederd worden*. Kil. impasci, pabulari; peysteringhe, pastus, refectus (*voeding*, *voedering*). ‖ Als hi neider gebeet was ende sijn paert daer peisteren dede, *Flandr.* I, 587. Des avonts doent doncker was beeti van den orsse int gras ende liet bi hem peinstren daer, *Limb.* II, 201. Het mochts elken mensce lusten te rustene in alsoo

sconer stede; hi beete neder ende dede sijn ors peistren gaen int gras, IV, 1290. Hi liet trosside up die waerde gaen peinstren, *Wal.* 9634. Alse dus sliep Seghelijn, ghinc tors peisteren int gras, *Sygh.* 6094; ook *Lanc.* II, 23595 (peysteren); III, 5624. — Ook *weiden*, *grazen* in het algemeen, zonder het bijdenkbeeld „gedurende eene reis of onder weg". Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 350.

2) Met een persoon als ondw. en eene bepaling ingeleid door met. *Laten grazen*, *laten weiden*. Hier eigenlijk schijnbaar intrans. ‖ Van peysterne, van ackerscade, van gherste of van coren te snidene enz. . . daenof viele hy in boete jeghens den heere van x s. par.; . . . dat niement ne peystere up den wech met coyen noch met peerden . . . .; ende alzo menich scaep nn d. par., alzo menich zwijn xn d. par., ende alzoo menich cudde gansen v s. par., *Invent. v. Br.* 4, 227 *vlg.* (*a.* 1360).

3) In de latere middeleeuwen komt peisteren al eene enkele maal voor in de bet. van ndl. *pleisteren*; zie boven. Plant. peysteren, *prendre son repas à l'hostelerie quand on chemine* ou *pasturer*, in diversorio se reficere, pasci; peysteringe, *repeue*, pastus, refectus (zie boven de aanh. uit Kil.). ‖ Dat hi . . . quam met haesticheden te Valenchijn voor die poorte ghereden; daer peisterde hi ende niet meere soo en lette daer di (*l.* die) heere, *Brab. Y.* VII, 5044.

PEISTERSAC, znw. m. *Voederzak*, *haverzak*, wvla. *peisterzak* (De Bo 839; ook in de bet. „knapzak"). ‖ Crebben ende peysterzacken die int her gheorbort waren, *Invent. v. Br.* 4, 270.

PEITERSIJN (*peterselie*, *Ypriana* 7, 469; *a.* 1380). Zie PETERSIJN.

PEITSEN (*Belg. Mus.* 1, 77). Zie PEETSEN.

PEC, zelden in den vorm PIC (zie een voorbeeld beneden, Stoke IV, 1392), znw. o. Mnd. *pek*, *pik*; mhd. *pëch*, *bëch*; ook *pfich* (zeldzaam); ohd. *pëh*, *bëh*; osa. *pik*; ags. *pic*; eng. *pitch*; hd. *pech*; ndl. *pek*, *pik*. Van lat. *picem*, verb. nv. van *pix*, vanwaar ook fra. *poix*. Zie verder de Wdbb. De *k* in *pik* bewijst dat de overneming ouder is (± in de 7de eeuw) dan b.v. die van *kruis*, waar de *c* van *crucem* tot *s* werd (zie Kluge). *Pek*, *pik*. *Voc. Cop.* pec, pix. *Teuth.* peck, pix; peck die hart ind droigh is, pissaxera; peck die weick is, pisagra (*l.* pisugra; gri. ὑγρός vochtig, tegenover ξηρός, week; hierbij behoort misschien peecheffen; z. ald.); vgl. *Barth.* 656*a*: „Ysidorus seit datter twee species (*van pek*) zijn, als peck daermen die scepen mede peecket datter gheen water in lopen en sal, ende daer is peck datmen „pix liquida" heet. . .; dat harde heytmen „pix greca" of „colofonia". Kil. peck, pix (ook Plant.). De verbogen naamval is *peke* (*peec*) en *pecke*; vgl. Franck op *Alex.* bl. 460. ‖ Een berch . . . ., die vlamme ende vier upwerpt . . ., sulpher ghemanc met peke, *Sp.* IV[2], 77, 1. Indie helsche pine, indie diepe dale, daer vlamme in liep, daerin sulpherine pitten diep, bernende van lode ende van peke, IV[1], 60, 34. Ovene met sulphere ende met peke, 61, 7. Doe dedi maken een coperijn vat ende dede pec wallen in dat, III[2], 42, 61. Tote dat hare tpec quam in de sterte (*strot*), *ald.* 81 (lat. *pix ebulliens ad ejus colla pervenit*). Een ridder swart als atrement up een swart ors (*l.* ors swart?) als een pec, *Wal.* 9726 (vgl. EEN). Swart als een pec was hy (*het paard*) van haer, *Troyen* dl. 2, vs. 27425. (Vier) ghemanc met sulfre ende met peke, *Rijmb.* 28799. Van een tonne peecx en een tonne terreu, *Bel. v. L.* 383. Bernen ende wallen in solfer ende in peeck, *Serv.* II, 2414. Die sielen . . . die . . . in dat pec wielen (*in de hel*), *L. o. H.* 3973; ook *Alex.* V, 238. Het stanc daer vuler dan helsch pec, *Rein.* II, 6538. Dat mense (*de honden*) after sel beghieten mitten zode (*kokend water*) off mitten peke (*brandend pek*; vgl. de in vroegere belegeringen gebruikte *pekkransen*), Hild. 91, 140. Des moet ic nu in den peke duken (*in de hel*), *Sp. d. Leken* 171*v*. (Die) niet en lase een paternoster over die ziele, al wiste hi dat so int pec wiele, *Bouc v. S.* 1040. Uten swarten (*pijnboom*) canmen pec maken, ende uten witten hars gheraken, *Nat. Bl.* VIII, 674. Si vulden . . . enen cogghe met droghen stro ende met peke, Stoke IX, 904. Sine (*des woekeraars*) herte bernt in sduvels strec, *Rose* 4905 (*var.* pec). Enen ketel die vol gesmoutens loots was ende pecs ende roets, *Hs. v.* 1439, 161*b*. Dese tafelen en sijn niet gesalvet mit herse ende mit pecke, 42*c*. Siënde pec, *Con. Som.* 61*a*. Zie nog *Bloeml.* 2, 8, 240 en *var.*; 2, 28, 186 (*L. o. H.*). — Ook in spreekwoordelijke uitdrukkingen, waarin pec gebruikt wordt als zinnebeeld van smet of vlek in zedelijken zin. Vgl. *Barth.* 656*a*: „tpeck (doet vier barnen ende) besmet die handen dyet raken alst warm is ende ontreynt cleder dye wit ende zuver zijn, wes smet ende lucht selden verghaet, hoe veel dat ment cleet wascht". ‖ Soo wye dat inden peke roeret, onreynicheit dat hi daer of voeret, Hild. 254, 68 (*vgl. ndl.* „wie met pek omgaat, wordt er mee besmet", Stoett, n°. 1538). Soo wie dat den peke ghenaect, werter lelec af ghemaect, *Doct.* II, 575 (*var.* pecke). Wie mitten peke ommegaet, die besmet hem gaerne daer mede, *Con. Som.* 68*b*. Elc verrader pleghet dat hi heelt sine daet denghenen de sinen raet niet en weet; al wil hi dat si bi hem sijn; dat is daer bi: so hi meer volcs bringhet int stric, so hi meer helpen hevet int pic, de mede besmit sijn in de daet, al ne gaven si niet den raet, Stoke IV, 1392. — Pec is ook het zinnebeeld van datgene waaraan men blijft kleven, waarvan men zich niet kan losmaken of bevrijden; zoo heeft pec (pic) de beteekenis aangenomen van *een benarde of benauwde toestand*; *omstandigheden of gevaren waaruit men zich met moeite redden kan.* Misschien is deze overdracht ontleend aan den vogel, die op de met vogelpek of lijm besmeerde stang of roede blijft kleven en zoo gevangen wordt. Vgl. hd. *pech* (in de studententaal hetzelfde als *ongeluk*) en *pechvogel*, d. i. ongeluksvogel, alsmede *pichen*, intr., d. i. *kleven*. Vgl. Paul, *D. Wtb.* 339*b*. Hieruit is te begrijpen, dat boven in de plaats uit *Rose* „des duvels *pec*" variant is van „des duvels *strec*"; beide zijn middelen om vogels te vangen. Misschien bewaart hieraan eene herinnering de ndl. uitdr. *in de(n?) pik zitten*, d. i. „in de benauwdheid zitten" (doch vgl. bij PEKEL). Weliswaar is hier het woord niet onz., gelijk men verwacht, maar het vr. geslacht is ook eigen aan het lat. en fr. woord, en Schuermans (467*a*) geeft voor *peek* in het Limburgsch het mannelijk geslacht op; ook zou het woord gekomen kunnen zijn onder den invloed van het andere (ml.) *pik* (in de uitdr. „den *pik* op iemand hebben"). Zie allerlei soortgelijke uitdrukkingen bij Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1641 („in de rats zitten") en vgl. Molema 324: „in de *pikpan* zitten". ‖ Si hadden de Vlaminghe brocht int strec, ende selve bleven si niet int pec, Stoke X, 381 (*vgl.* 385: emmer sijn si selve ontgaen entie Vlaminghe bleven ghevaen).

PECACHTICH (-ECHTICH), bnw. *Pekachtig*, *pikachtig*; ook *pekkig*, *pikkig*. *Harl. Gloss.* pecechtich, piceus (*Gloss. Bern.* peckecht, piceus).

Voc. Cop. peckechtich, piceus. Plant. dat van peck is, peckachtich, *qui est de poix*, piceus.

PECBOOM, znw. m. Mhd. *bëchboum*; mnd. *pek-*, *pikbôm* (af te leiden uit *pek-*, *pikbomenholt*, pijnhout). Vgl. eng. *pitchpine*. *Pijnboom*. Vgl. de aanh. bij PEC uit *Nat. Bl.* en vgl. *Barth.* 656*a* (vanden peck): „Pix pini dat is peck vanden pijnbome datter wt ghelopen is". *Teuth.* pijnboom, peckboom, pinus. Kil. peckboom, peckdeunenboom, picea, arbor quae picem fundit. ‖ Pinus is een pijnboom ende hy zweet pec ende daer omme heyt hy een pecboom, *Barth.* 655*a*.

PEKE (PECKE). Zie PICKE.

PEKEL(E) (PEECKEL), znw. vr. Mnd. *pekel*; ndd. *pekel* (vanwaar hd. *pöckel*), eng. *pickle*; ndl. *pekel*. De oorsprong van het woord is niet gevonden. Vgl. E. Müller op pickle. Een ander woord voor „pekel" is brine (z. ald.). *Pekel*, *zout nat*, *zilt nat*. *Voc. Cop.* pekele, succrida (zie Diefenb. op succidia). *Teuth.* peeckel, *verw. naar* solper; solper, peckel, salsugo, muria. *Gemma* 127*v* : pekel i. e. salsugo, muria. Kil. pekel, muria, salsugo, salsilago, liquamen salsum, liquor salsamentorum; brijn, *Fland.* j. pekel. Plant. pekel, brijn, *saulmure*, *liqueur sallee*; pekel met sijn moer oft droessem, alex; dat lange in de pekel geweest is, muriaticus. Vgl. PEKELEN. ‖ Die peeckel, die meer dan een ton zall comen van een last harincx; welcke tonne pekels de coopman tot hem zall mogen nemen ende op zijn harinck scepen, ende zall de tonne, daer hy zijn pekel zall willen inscepen, van den vercopere mogen nemen voor een braspenninck, *R. v. Amst.* 495, 9. — E. Müller herinnert aan de uitdr. *to be in a pickle*, d. i. „to be in a disagreeable position"; vgl. ndl. „in de *pekel* zitten", „iemand in de *pekel* laten zitten". Vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1641. Misschien is hiermede te vergelijken ndl. „in de *pik* zitten", het vr. geslacht is een bezwaar om er een overdrachtelijk gebruikt onz. *pek*, *pik* in te zien. Indien *pik* in deze uitdrukking werkelijk met *pekel* verwant is, dan is er nog meer aanleiding om in *pekel* een woord te zien met de beteekenis „wat pikt, prikt of steekt".

PEKELEN, zw. ww. trans. *Pekelen*. Kil. pekelen, muria s. salsugine condire. ‖ Dat de fruwen tot Hamborch den harinck nicht mer packen noch pekelen maken (*l.* mogen), *Hans. Recess.* 8, 192. Voort zullen de cuypers gehouden wesen den harinck twewarff te peeckelen, *R. v. Amst.* 495, 9.

PEKEN (PEECKEN; ook PECKEN), zw. ww. trans. Mnd. *peken*; mhd. *bëchen* (in eene andere beteekenis); hd. *pichen*; ndl. *pekken*, *pikken*; vroeger ook *peken*, vgl. BEPEKEN, Franck op *Alex.* bl. 450, *Ndl. Wdb.* op bepekken (bepeken, bepikken) en Huygens, *Hofwijck* 2274: „een *bepeecte* broeck". *Met pek besmeren*. *Voc. Cop.* peken, picare, pice aliquid linire. *Teuth.* pecken, picare. Kil. pecken, bepecken, picare, oppicare, impicare. Plant. pecken, *poisser*, picare; peckinge, *poissement*, picatio. ‖ Gegeven van peck daer men turcken (*toortsen*) mede pekede 1 s., *Rek. v. Gouda f.* 14*r* (*a.* 1489). So en moet niemant wit leeder calcken, peeken, schauen (schaven?) noch creeten dan . . an die oostzijde vander delf, *O. K. v. Delft* I, 32, 22 (*hier moet met andere teksten gelezen worden* pelen; *z. ald.* 3*de Art.*). Wair enich scutemaker, die bi nacht peecte of wrochte enich werc, dat den ambocht toehoirt, . . . die verbuerde enz., *Leid. Keurb.* 62, 36. *Dat men geen scepe binnen Leyden int water peken en sal.* So en moet nyemant geen scepe . . peken noch terren . . . dan upt lant of binnen horen huysen, 238, 50. Peck daer men die scepe mede peecket, datter gheen water in lopen en sal, *Barth.* 656*a*. De lettoenen lijsten die stappens uuteghevallen zouden hebben ute doene ende de zelve weder in te pekene, *Ypriana* 1, 160 (*a.* 1445). Van dat cleyn toorntgen the beschieten ende te lappen ende te pecken, *Rek. d. Buurk.* 198. — Meermalen komt peken voor zonder object; gewoonlijk is het alsdan slechts schijnbaar intr., door weglating van het voorwerp, doch op enkele plaatsen kan ook bedoeld zijn de bet. *pek koken* of *heet maken*. ‖ *Dat nyemant peken*, *smaren*, *tarren en sal op* VI *roe van enigen huyse*. Item en sal niement peken off terren off smaren noch pic heeten binnen die muyren vander stede tensy VI roede van enigen huyse, *R. v. Brielle*[2] 184, 16. Of yement by nootsaeke moeste peken ofte terren binnen der stede ofte haven, sal dairof eerst consent begeeren van de stede, ende alsdan by den ketele te hebben staen 2 of 3 tonnen water, ende twee mannen dair altoos by, *O. Vaderl. R.* 2, 308, 9 (*te Goedereede*, *a.* 1482). Nyement te peken na sonne onderganc . . . ende in gheen ongheliemde huse te peken . . ., ende als men peket, bi den ketel te staen een tobbe mit water ende enen ledighen tubbe, *O. K. v. Rott.* 42, 124. Zoo ook *Keurb. v. Haarl.* 54. Vgl. *R. v. Steenb.* 80, 7 *opschr.*: „van schepen te peecken", en in het art.: „waert saeke dat yemant peecte aen schepen"; „als hy gepeect hadde", en „wie peeckede naedat hem die vinders benomen hadden overmidts suerheyt (*l.* stuerheyt?) van den winde oft van storm". — In het Wvla. heeft *pekken* de intr. beteekenis aangenomen van *plakken*, *ergens als vastgekleefd zitten*, *niet van heengaan weten*, en *pekker* die van ndl. *plakker*. Vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1570.

PEKEN, bnw. Zie PEKIJN.

PEKEN, ww. Hetzelfde als pecken, *pikken*, *bikken*; vgl. peke naast pecke (picke). Zie PICKEN, en vgl. AFPEKEN.

PEKER (*Livre d. Mest.* 10, vertaling van ofra. *peske*, perzik). Uit peseker, dat naast perseker voorkomt. Zie PERSEKER en vgl. vooral PERKEBOOM.

PEKET, znw. Benaming van eene maat voor vloeistoffen. Van ofra. (picard.) *piquet*, fra. *pichet*, eig. eene kleine kan met handvatsel voor water of wijn. Vgl. Littré 3, 1106; Hatzfeld 1734; Burguy 287 op pichier; Körting no. 972. ‖ Nemt 2 hoopsenen gersten, die dwaet wel suver, . . . daerna gieter op 2 peket waters, ende dat doet verzieden tote onderhalf peket, *Hs.* Yp. 54*a*. Ziedet al te gadere in 3 peket wijns, 118*d*. Nemt scone water 1½ peket, hierof doet versieden ½ peket, 119*c*.

PEKICH, bnw. *Pekkig*, *pikkig*, *pekachtig*, d. i. *kleverig*. ‖ In sommighen bomen is die vuchticheit pekich ende tay ende en mach niet wtgesprayt werden daerom dat die delen te samen hangen ende cleven als peck, *Barth.* 568*b* (lat. *piceus*, *viscosus*). — In dezelfde beteekenis staat bij *Teuth.* peecken, (eig. pekijn) „*piceus*".

PEKIJN (PEKEN). Zie het vorig Art.

PECKE (*houweel*). Zie PICKE.

PECKEN (*pikken*, *bikken*, *graven*). Zie PICKEN.

PECKEN. Zie PEKEN.

PECKER. Zie PICKER.

PECKER, znw. Benaming van eene soort laken te Iperen. Zie een voorbeeld van 1363 bij Stallaert 2, 350.

PECKSKIJN, -KEN, znw. o. Verkleinw. van pac; z. ald. *Pakje*. *Voc. Cop.* pecksken, manticula. Zoo ook *Teuth.*

PECSTALE. Zie PICSTALE.

PECSWART (-SWARD, -SWERT(D)), bnw. *Pikzwart.* Vgl. bij PEC de mnl. uitdr. „swart als een *pec*". Kil. peckswert, piceus, nigerrimus ad modum picis. ‖ Dicke es sijn haer (*van de mol*), pecswart sijn vel, *Nat. Bl.* II, 3664. Doe was die swarte ridder blide . . ende ontecte sijn hooft . . ., dat pecsward was . . .: more sijn sward alse brande, *Mor.* 762. Mettien so quam Morilagan; sijn hernasch was . . . pecswerd na sire namen, *Lanc.* III, 18994.

PELAGER (PALAGER), znw. o. *Zee, oceaan.* Het woord is ongetwijfeld ontleend aan lat. *pelagus*, maar de uitgang is vreemd. ‖ Ic en ghedoghe niet . . . dat Eneas wort mijn swagher, die ghevloon quam aver (*Maerlant schreef* over) tpelagher, *Troyen*, dl. 3, vs. 40100. Ghedenct u niet, Eneas, swagher, dat ghy voert over tpalagher (*l.* tpelager?) daer men Heleuen roofde ende stal? *ald.* vs. 30515. Nu raet my . . . Procheus, die vroede waersegher (*l.* waersagher), dat ic (*l.* ict, *mijn kind*) voer op allegader (*l.* opt (?) pelager), *ald.* vs. 5002 (*Troyen* 1778; *vgl.* Statius I, 136: *puerum secretis lustrare fretis, ubi littora summa Oceani*).

PELCERIE. Zie PELSERIE.

PELDER (PELDRE), znw. Zie PELLER.

PELE, znw. Waarschijnlijk hetzelfde als ndl. *peul, peluw.* Zie POLUWE. Of is het woord verwant met *peel, pele*, hetzelfde als *pelle, pel*? Zie Franck op *pel* en De Bo op peel, pele. ‖ 2 bedden, 2 pelen ende dat daer toe behort, *Rek. v. Zeel.* 1, 224. Die slede . . die mijns heren crebben, hamer, bile ende pele droech, *Rek. d. Gr.* 3, 162.

AANM. — Peelkijn, *Invent. v. Br.* 3, 49: „XXIX pond canepins werx, VIII bostinen linen, XIX peelkine, II paer stringhen" kan het verklw. van dit woord zijn, in de bet. *kussen* of *lendekussen*: in den tekst wordt het materiaal van tenten opgesomd. Doch daar er wel vooral bedoeld wordt materiaal om tenten op te slaan, zal het woord wel eene andere beteekenis hebben.

PELE (PEEL), znw. Mnd. *pele, pêl* o. en ml.; ndl. *peel*; ndd. *peel.* Het woord komt uitsluitend in ndd. tongvallen voor en de oorsprong is onbekend. Het is uit mnl. schrijvers niet opgeteekend (in mnd. schriften is het zeer gewoon), doch wordt in *Teuth.* vermeld in de beteekenissen *krans* („krantz, peele, schappeele, sertum; crants, peel, scapeel, sertum, sertulum, crinale"; vgl. de bij Van Dale opgegeven bet. „breede haarband of wrong" en bij Lübben 3, 314 de opvattingen van het woord in het tegenwoordige Ndd.) en *draagring op het hoofd der vrouwen* („pele of rynck op den hoifde dair men wat op dreeghet, cesticillus"; ald. ook rynck off peel op den hoifde enz.).

PELEGRIJM. Zie PELGRIJM.

PELEGRIMAGE. Zie PELGRIMAGE.

PELEYE (Hild. 17, 94). Zie POLEYE.

PELEN, zw. ww. trans. Hetzelfde als pellen; z. ald. *De bast of schors* (vgl. PELLE) *ergens af nemen, pellen*; ook in het alg. *van iets ontdoen.* Zie voorbeelden bij Stallaert van het woord in de bet. *ontschorsen* op peelen en pelen en vgl. Franck op pelen; De Bo 841. In de ruimere beteekenis *plukken, pulken* (eig. *pelken* van *pelen*? vgl. ndd. *pêlken*, van *pêlen* in de bet. *poetsen*, Lübben 3, 315, en PELEN, 3de Art.) staat het woord: ‖ Dan pelet den scrouffelen der ute van den vleesche ende dan trectse uute met eenen haecskin, Jan Yp. 135. — Misschien heeft het woord ook gestaan in den mnl. tekst van *Renout*, waar Pfaff, vs. 7231, heeft: „ich wil von der kronen *pelen* das golt und geben es mynen mannen".

PELEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als palen; z. ald. en vgl. mnd. *pelen*; mhd. *phælen*, hd. *pfählen.*

I. INTR. — *Palen slaan, ook grenspalen slaan.* Ook in de uitdr. putten ende pelen, hetzelfde als putten ende palen; zie PALEN, kol. 59. ‖ Dat onse lude van Helmont hoorer (*l.* hoore?) ghemeynte van Helmont hoefslaen mooghen, deylen ende scheyden, putten ende pelen onder hun straten, stegen ende graven daertoe leggen na hooren orber, *O. Vaderl. R.* 1, 32, 3 (*a.* 1460; *het is mogelijk dat het woord ook hier als trans. ww. moet worden opgevat*).

II. TRANS. — 1) *Afpalen, afbakenen, de grenzen van iets bepalen of aanwijzen* (door grenspalen). ‖ In alle der voeghen dat die stucken lands vorscr. nu ghemeeten, ghesceyden ende ghepeelt sijn, *Publ. Limb.* 23, 207. Also verre dat erffenisse totter stat behoef voirtijts gepeelt was, *Oork. v. Helmond* 93 (*a.* 1413). Dat J. . . . een beleit ende pelinge gedaen heeft bi consent der partiën . . . ., also dat hi den abt ende den convent van Zinte Mariënwerde toe belensde, beleid (*l.* beleide) ende pelede (*d. i.* toepelede, *toewees*) alle goet . . . binnen dien steden van dien pelingen die hier na genoemt staen, *Cart. v. Mariënw.* 330 (*a.* 1361).

2) Met den 4den nv. van den persoon. ‖ Enen wt der marken peelen, *iemand zijn aandeel in de mark, zijne markegerechtigdheid ontnemen*, *O. Marker.* 3, 17 (*Marker. v. Laarwolde*), 22, 49.

PELEN, zw. ww. trans. *Glad of glanzig maken.* Vgl. ndd. *pêlen*, poetsen, *ûfpêlken*, oppoetsen (Lübben 3, 315). Dat het woord in dezen zin identisch zou zijn met pelen, 1e Art., fra. *peler*, ôter le poil, is mogelijk, maar twijfelachtig (vgl. De Bo 841: pelen, „pellen" en „het haar van de huid afschaven en de nerf kaal maken, blooten"): Lübben houdt het voor verwant met mnd. *pele*, hoofdsieraad der bruid. De bet. zou dan eig. zijn *opsieren, opsmukken.* ‖ Voort en moet nyemant gheen wit leder calken noch pelen noch scaven noch treden dan . . . . an die oostzide vander delf, *Oudste Keurb. v. Delft* 71, 22; ook *K. en O. v. Delft* 101, 16 (daarentegen *O. K. v. Delft* I, 32, 22: peken, hetgeen wel niet de ware lezing zal zijn).

PELEURE (*Keurb. v. Haarl.* 114 *tweemaal*; 115; 116). Zie PALLURE.

PELIAERT. Zie PALIAERT.

PELGRIJM (PEL(E)-, PEEL-, PEIL-, PIL-, PELLE-, PEL-, PERE-, -GRIJN, -GRIM, -GRUM, -GROM, -GRIME; PELGERIJM, PELGERIJN, PILGERIJM, -PILGERIJN, PIL(LE)-GRAM), znw. m. Mnd. *pelegrim, -grîn, -grim, -grin*; mhd. *pilgrîn, pilgerîm, pilgerîn, bilgerîm*; ook *bilgrî, bilger*; ohd. *piligrîm, piligrîn*; hd. *pilgrim* en *pilger*; eng. *pilgrim*; ndl. *pelgrim.* Van lat. *peregrinus.* Zie verder de Wdbb. en voor verschillende vormen van het mnl. woord Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 4, 5, 6, 46 en 164.

1) *Vreemdeling* zoowel in de bet. *iemand die ergens vreemd is*, ook *reiziger*, als *iemand die een ander niet kent, aan iemand vreemd is. Teuth.* pelegrijm, wendler, peregrinus, viator; eyn vrempt butenmynsch off pelegrym, barginus (Diefenb.); herberghe off gasthuyss vor ersame pylgrym, xenotrophium; eyn gasthuyss vur pylgerym ind armen, xenodocium. ‖ Dat en gheen wijf in taverne niet drincken en sal gaen . . ., uutgesceden tsvrydaechs, ende pelgrime, *Belg. Mus.* 1, 251 (*a.* 1350). Du best allene een pelgrim (*var. bij* Bergsma *bl.* 266: pelegrijm) ende coms van Jhe-

rusalem ende en weetstu nit wat daer gheschit es in desen daghen! *L. v. J.* c. 239 (*Luc.* 24, 18: *tu solus peregrinus es in Jherusalem?*). Bistu alleen een pellegrim in Jherusalem? *Mnl. Bibl.* 19, bl. 64. Eene woninghe te ordinereue, daer hi in slapen sal als een pelgrim die gaet mer door eene stat, *Sp. d. Sonden* 3572 (*vgl. Proza-Sp. d. S.* 37*a*: gelijc een pelgrim die pelgrimmaedse geet in een vremdt lant). Du bist een pilgherim in deser werlt, *Stemmen* 1. Jhesus ghinc inder gedaente eens pellegrims, *Mnl. Bibl.* 19, bl. 64. Wi sijn noch toegangheren ende pelgherime in den weghe, Ruusb. 2, 150 (lat. vert. *adhuc viatores et peregrini sumus in via*). Vremde benic worden minen broeder ende een pelgrim den kinde mire moeder, *Lett. N. W.* 5[1], 213, 13 (*Ps.* 69, 8: *extraneus factus sum fratribus meis et peregrinus filiis matris meae*). Den naecten decken sine lede, den pelgrim herbergen, *Doct.* III, 1783 en *var.* (*vgl. Matth.* 25, 35: *hospes eram et collegistis me*). Den peregrinen te ontfanghen ende huusvestinge te gheven, *Ned. Proza* 109. Als een ellendich wijf ende pelgrim so baerde si haren soon in enen vreemden huse, *Hs. Moll* 7, 21*d*. Den vreemden pillegrams bedrucken, *Hs. f.* 13*b* (*Maleach.* 3, 5: *opprimunt peregrinum*). Nu beet, nu beet, alle vier ghi peilgrijn, *Ep. fragm.* 230, 22. Enen peregrijm die enen verren wech wanderen wilt, Mande, *Bijl.* 59. Dat boeck van den Pelgherijm (*den mensch op aarde*), *titel van een prozawerk uit de* 15*de eeuw*. Zoo ook *Ferg.* 2480; *Amand* II, 2127 (peelgrijm).

2) *Pelgrim*, *bedevaartganger*, *hij die naar een vreemd land gaat om de eene of andere heilige plaats te bezoeken*, ook, evenals in het Mhd., *kruisvaarder*. *Voc. Cop.* pelgrijm, peregrinus. Kil. pelgrim, peregrinus. Plant. pelgrim, *pelerin ou peregrim.* ‖ Een husekijn daer sy seven jaer in woonden als pilgherijms ende ander vreemde lude, *Hs.* 80, *f.* 42*b* (*deze plaats kan ook behooren bij* 1). Desen quam in sijn ghepens . . . pelegrime te sijn over mere . . . ende was dierste vanden Graven die met ghebeden ende met haven eerde theilighe graf ons Heren, Stoke I, 924. Een scip mids in de zee, daer in pelegrimme, *Sp.* I[7], 62, 1. Een pelegrijm . . . voer . . . te Conpostelle, I[8], 8, 46; ook III[8], 76, 28; 42; 63. Den pellegrums die te Rome wanderden, *Barth.* 524*a*. Het es peelgrijns recht (*plicht*), dat hi ghedinket in sinen ghebeden al tgoet dat men hem noit dede, *Rein.* I, 2864; ook 2887; 3130. Daer na . . . quam een in scine ende in ghedenten van peregrine ende bat dien sundegen minsce saen, dat hi hem sijn hoofd woud dwaen. *Lutg.* III, 1670; ook 1678; 1685. Pilgrime die wi met den crucen sien varen ten heilighen lande . . . om dat heilighe graf te winnen, *Nat. Bl.* III, 1910 (*varr.* pelegrime). Oftu moest pelegrim sijn met crachte (*herhaaldelijk werd men voor het eene of andere vergrijp veroordeeld tot het doen van de eene of andere bedevaart*; vgl. *Bel. v. Leiden* 260; *R. v. Leiden* 12; 13; 16 *tweemaal*; 23 e. e. *en* Cannaert, bl. 82 *vlgg. en vooral* 351 *vlgg.*, *waar eene lange lijst wordt vermeld van* 250 *bedevaarten naar verschillende plaatsen*, *benevens de sommen*, *waarvoor zij konden worden afgekocht*), te gane pelegremage zware bi langhe coude winters nachte . . . . ende mens di niet verlaten wilde, Praet 2519. Een peilgrijm . . . die grijs was ende zere oud ende ghecleet herde crankelike . . .; hi seide: . . . ic come gegaen van over zee uten lande van Galylee . . ., dat (heilige) graf custic, *Madelg.-fr.* 199, 31. Pelgrime die vele moede quamen, *Flor.* 129; ook 134 (*hs.* pelgreme; fra. *pelerins*). Overmits . . . veel pelgroms by tempeest quamen in rouwe ende den sacrament gheen eer en wart gedaen, *Sacr.* 78, 51. Peelgrime . . . (die) theilich graf versoeken, *L. o. H.* 2477. Hoe ghemakelijc dat hem hinc scaerpe ende palster omme den hals, ende die scoen . . die hi droech an sine been gebonden, so dat hi sceen een peelgrijn (*var.* pelegrim) licht (*var.* gelic) ghenoeg, *Rein.* I, 3030. Doen quam . . . Servaes inden monster, als eyn pelgrijn, *Serv.* I, 557. Hi en steelt ghenen armen man . . .; dat pelgrijn ofte coman heeft, laet hi hem ghebruken wel, *Eleg.* 246 (*var.* pelgrim). Den overlast, die den pilgherimen (*in het Heilige land*) ghedaen was by den bastaert Nobilitir, ende al boven des soudaens ghelieede (*d. i.* gheleide), *Cron. v. Vlaend.* 1, 85. Om datter veel te samen in ghegaen waren, pylgramen ende ander eerbaer mannen wt sinen lande, so en mochte men niet wel mercken wien dese reverenci ghesciede, *Devoot B.* 36, 33*v*. Zoo ook *Esm.* 869 (pilgherijm); 872; 887. — Inden jaer ons Heren MC ende XXXVIII grave Dideric van Hollant voer pelgrim (*als pelgrim*) tot Jherusalem, Matth. *Anal.* 3, 96. — Een here was die tongemake eenen pelegrijm dede . . ., dies hem an sente Ledenaert helt (*die Sint-Leonard tot zijn patroon had gekozen*); snachts quam sente Ledenaert ten here ende seide metter vaert: minen pelegrijm laet gaen, *Sp.* III[6], 9, 105 (*mijn pelgrim*, *die onder mijne bescherming staat*). Ter derder nacht nam Ledenaert sinen pelegrijm ende ledene uutwaert, 117 (*vgl.* 115: laet gaen minen man). Versoect an haer (*Maria*) devotelike in haer altoos te beloven mit herten fijn dattu suls wesen haer pelgrim, *Pelgrimage* 104*b*. (Reinaert) ruunde toter coninghinne: vrouwe, ic bem u peelgrijn (*stel mij onder uwe bescherming*), *Rein.* I, 2858 (*doch hier zal wel eerder de bet. zijn*: „ik zal als een geestelijk ridder voor u strijden, ik zal door mijn pelgrimstocht bijdragen tot de zaligheid uwer ziel"; *vgl. de volgende verzen*). — Als persoonsnaam komt „Pelegrijm" (*l.* Pelegrijn : sijn) voor *Sp.* IV[2], 38, 19.

PELGRIMAGE (PELEGRIM-, PELEGREM-, PELLEGRIM-, PEELGRIM-, PILGRIM-, PEREGRIM-, PEREGREM-, PELIGRIM-, -AGIE, -AEDS(E), -ADSE, -AEDZE; ook PELGERMAGE en PEREGRINACIE), znw. vr. Mnd. *pelegrimacie*, *peregrinacie*; ndl. *pelgrimage*. Behalve het laatste woord, dat van lat. *peregrinatio* komt, van *pelgrim* met den basterduitgang *-age* gevormd naar het voorbeeld van fra. *pélérinage*; vgl. *pluimage* naar fra. *plumage*.

1) *Vreemdelingschap*, *verblijf in een vreemd land*; ook *reis*. ‖ Overmits deser reescap (*geschiktheid*) den coninc aen te sien en worden wi niet alleen ghesalicht in den hemelschen vaderlande, mer ooc suetelic ende seer ghetroost in den weghe der pelgrimaedsen, der wi nu in sijn, *Ned. Proza* 34. Als hi (*de mensch*) vanden troost der vermakinghen in deser peregrinaciën voortgaet ende niet en ontblijft, *Fragm. hs. Leid.* Die Pelgrimage van der menscheliker creaturen, *titel van een onuitgegeven prozawerk uit de* 14*de eeuw* (beschrijvende *des menschen reis naar het hemelsch vaderland*). Een man die vert in pelegrinage ende laett sijn hus, *L. v. J.* c. 200. Ruste na sinen arbeide in deser pelgrimaedse, *Macht. Vis.* 156*d*. Die dach dinre pelgrimadsen (*uwe reis naar den hemel*, *uwe „henenvaert"* of *„lange vaert"*) naect, dattu slapen salste mit dinen vaderen, *Heiligenl.* 39 (lat. *adest dies peregrinationis tuae*). — Vooral verbonden met gaen (varen, trecken), in welke uitdrukking pelgrimage de beteekenis van een bijw. aanneemt, en met *in* of *naar een vreemd land* of *op reis* gelijk staat. *Voc. Cop.* pelgrimaze,

peregre. ‖ Een mensch voer pilgrimaeds ende riep sijn knechte ende beval hem sijn goet, *Stemmen* 73 (*Matth.* 25, 14: *peregre proficiscens*). Hi verpachteden (*den wijngaard*) den ackerluden ende voer pilgrimaedse, *Hs. Evang. Matth.* 21, 33 (*peregre profectus est*). Een mensche die pilgrimaedse voer, riep sine knechte, *Matth.* 25, 14. Hi was pilgrimaedse langhe tijt, *Luc.* 20, 9 (*peregre fuit*). Doet die jongher soon al vergadert hadde, ghinc hi in een verre coniucrijc pilgrimaedse, *Luc.* 15, 13. (Hi) stichtede enen toorn ende verpachteu den werculuden ende voer pelgrimmaedse, *Hs.* 71, *Marc.* 12, 1. Het was een coninc die pellegrimaeds woude trecken, *Gest. Rom. f.* 112*c*. Pelgrimaedse te varen ende in dat water te verdrencken, *Pass. W.* 41*d*.

2) *Bedevaart*, *pelgrimstocht*, ook *kruisvaart*. Kil. pelgrimagie, peregrinatio. Plant. pelgrimagie doen, *peregriner*, *aller en peregrinage*. ‖ Int welke segghen hem ghewijst was te doene in de eere van Claise (*zijn tegenpartij*) eene pelgrimagie tSinte Niclaus ten Oosteren baren . . ., noch eene andere pelgrimage tSinte Jacops in Galissiën, *Bouc v. d. Audiënc.* 167; zoo nog tweemaal *ald.* Van den gonen die pelegrimagen sijn gewone te doene t Aken of tander stede, *Lucid.* 3959. Dat cruce soudic gheerne ontfaen ende in peelgrimagien gaen ten hoghen Rome, over vader ende moeder, . . om (te) . . . bringhen haer siele ter salichede, *Amand* I, 1572. Nu es hi te hooghen Roome comen omme penitencie te doene . . . ende in peelgrimagyen, *Bloeml.* 3, 106, 16. Gheen peregrimaedse en gaet noch en is boven Jherusalem, *Mandev.* 13*c*. Die voor mi een pater noster lesen sullen, die wil ic deelachtich maken mit mi van alle den goeden peregremagen ende van alle den goede datic ye ghedede, *Ned. Proza* 256. 12 Dukaet, die hi minen here gheleent hadde tofferen ende om gode te gheven, doe mijn heer ghevaren was tot sente Christinen bi Venesgen in peregrimagen, *Rek. d. Gr.* 3, 87. Die wuwe lach . . . soo siec dat si waende sterven, si bat hare moeder dat si vare in peelgrimagiën over hare tallen kerken die si vint, *Esop.* XIX, 1. Dat dese pelegremage felle niet gheliken mach een haer jeghen de pine van der helle, Praet 2527. Te doen eene pelegrimage tsinte Jacops in Compostelle, *Ann. Em.* 31, 114 (*a.* 1455). Eene pelegrimage ten heileghen bloede te Wildsnake, *ald.* 115. Die ghesette pelegrimagen buten lands hebben te doene, *Voorgeb. v. Gent* 70 (*a.* 1358). De „pelgrimage" of „bedevaert" was een in de middeleeuwen vrij gewone straf. Zij waren tweeërlei: die in persoon moesten worden afgelegd en onteerend waren, en dezulke die konden worden afgekocht en dus met geldboeten gelijkstonden. Zie Cannaert, *Bijdr.* 83 en vgl. t. a. p. op bl. 351 de lijst der „peelgrimagien" van Gent, bevattende meer dan 250 plaatsen in Europa en zelfs in Azië, waarheen de tot het doen eener bedevaart verwezenen konden worden gezonden, alsmede het tarief, de sommen waarvoor de niet-persoonlijke konden worden afgekocht (Stallaert 2, 351). — Ook adverbiaal verbonden met gaen, varen en dgl. ww., evenals bedevaert; *z.* ald. Pelgrimage varen, gaen staat in beteekenis met in pelgrimage varen, gaen (zie een voorbeeld boven) gelijk. ‖ Te gane pelegremage zware bi langhe coude winters nachte, Praet 2520. Men leest dat pelgermage ginc vormaels een monic . . .; ten abt ten bussche quam hi na die woonde ten berghe van Syna, *Sp. d. Sonden* 8379. Hier na . . . . berade hem Grave Dirc om over meer te varen pelegrimaedze ende tooch eerst te Rome biden paeus, *Clerc* 53. Wie dat sonder hooftsonden es ende den Heilegen Geest hevet ontfaen die mogen pelegrimagiën gaen, *Lucid.* 3968. Waert de vors. pelgrimagen ghinghen, so souden zy moeten nemen palster en scerpe als zy purren souden, Cannaert 374. Zoo ook *Elisab. Leg.* 57 en 72; *enz.*

3) Ook komt pelgrimage voor in enkele meer of minder gewijzigde opvattingen. — *a*) *Het geschreven stuk waarin aan iemand ingevolge een vonnis eene bedevaart of pelgrimstocht wordt gelast.* Op de volgende plaats wordt deze beteekenis gebruikt in figuurlijk verband, nl. van de plichten of voorschriften, den mensch opgelegd op zijne reis door het leven of naar het hemelsche vaderland. ‖ So saltu leeren kennen den zeghel, daer God de pelegremage mede zeghelde, die hi hier liet . . .; de pelegremage machtu hier horen, . . .: in den cruce sta ic over di; laet dijn mesdoen, mensche, vor mi, Praet 4124. — *b*) *Het doen van bedevaarten naar eene plaats*, dus min of meer als verzamelnaam. ‖ Doe seide Martijn . . . dat dat volc bedrogen ware, ende dede ontmaken den outaer, ende scuerde die peligrimage daer, *Sp.* III[2], 31, 95. *Hoe onse Vrouwe haer pelgrime trooste.* Onse Vrouwe . . . dit grote leet, dat haren pelgrime (*l.* pelgrimen) es gedaen, heeft ontfarmt . . ., ende heeft haren kinde gebeden dat hi haer wreke dese quaetheden over die gene die niet geloven ende haer pelgrimage dus roven, Velth. II, 4, 1. — *c*) *Giften voor eene bedevaart* (?). Zoo schijnt het woord verklaard te moeten worden *Franc.* 10332: „vrouwe (*hs.* vrouwen) camen daer wel geboren om pelegerinage (*hs.* pelegrimage) ende om gebede (*voor anderen?*) toter kercdure". Dat aldaar werkelijk giften gebedeld werden voor bedevaarten, ten einde van eene ziekte of kwaal te worden verlost, bewijzen stedelijke keuren. Vgl. b.v. *Leid. Keurb.* 251, 77: „*bidden voir de kerckdooren.* Soo dagelicx veel biddinge vallet voir die kerckdooren van bedevaerden te doen, van sinte Cornelis, van sinte Quirijn ende van anderen gebreken."

PELGRIJMSCAP (PELEGRIJM-, PEREGRIJN-, PEREGRIN-), znw. vr. Mhd. *pilgerînschaft*; hd. *pilgerschaft* (= *pilgerfahrt*). Hetzelfde als het vorig Art.; z. ald. — 1) *Vreemdelingschap.* ‖ Dar David af sprict: „sin geregtecheit was mi als die sute sanc", dats geliker wis was mi in sinen gebode te leven als in groter bliscap te wesen in der pelgrimscap des ellents, *Limb. Serm.* 202*d* (*Ps.* 119, 54: *in loco peregrinationis meae*; in onze vert. *vreemdelingschappen*). — 2) *Pelgrimstocht*, *pelgrimage.* — Pelgrijmscap varen, hetzelfde als pelgrimage varen. Zie bij PELGRIMAGE, 2). ‖ Hadde hi ooc geboden peregrinscap te varne ogt te ganne, *Limb. Serm.* 37*a*.

*PELGRIMEREN (PEREGRIM-), zw. ww. intr. Misschien heeft er een woord van dezen vorm bestaan naast peregrimeren en peregrineren. Vgl. mhd. *pilgerîmen* en mnd. *pelegrimen*; hd. *pilgern. Als vreemdeling wonen.* ‖ Wi ende onse vaders sijn gecomen om te peregrineren in dijn lant, *D. B. Gen.* 47, 4 (lat. *ad peregrinandum in terra tua venimus*). Wi sijn gecomen om te peregrimeren in u lant, *Haagsche Bijbel* 1, 42*d* (*t. a. p.*).

PELIAERT. Zie PALIAERT.

*PELIJN (*Troyen*, dl. 1, vs. 5754). Verkeerde lezing voor pleyn; z. ald.

PELICAEN (PELLICAEN, PELLECAEN), znw. m. Mhd. *pellikân*; hd. *pelikan*; van lat. *pelicanus.* Benaming van een bekenden watervogel. *Pelikaan*; als geslachtsnaam ook *Pellekaan. Voc. Cop.* een pellicaen, pellicanus. Kil. pelicaen, pelicaen-

voghel, pelicanus. Plant. pellicaen, *un pelican*. ‖ Pellicanus, sprect sinte Augustijn ende Ysidorus..., dat et een grau (*grijze*) vogel si: in Egypten so wandelt hi op Nilus; pellicanus heeft ene maniere dat hi enz.; tweeërhande sijn pellicane; deen leeft in foreeste . . ., dander hem in water gheneert; men seit die (*l.* dic, *dik*, *vet*) nes gheen pellicaen, want hem es een daerm ghegaen van den gheswelghe tot den uutganghe dus en mach ghene spise langhe in sinen lichame gheduren, *Nat. Bl.* III, 2895 *vlgg.*, 2941 *vlgg.* Papegaeyen, pellicanen ende dier ghelick, ende apen mit starten ende meercatten in groter ghetall, *Breidenb.* 133*v*. Ic bin ghelijc gheworden den pellicaen inder eintheit ende bin ghelijc gheworden den nachtraven, *Getijdeb. M.* 120*v*. (*Ned. Get.* 90*a*; *Gotha-Ps.* 5, 7: „ic bin ghelijc gheworden den pellecaen (*varr.* pellicaen) in der enicheit"; *Ps.* 102, 6: „*similis factus sum pelicanus solitudinis*"). *Vanden pellicaen.* Pellicanus is een voghel . . . in Egipten wonende inder enicheyt bi Nylus den rivier . . .; het sijn twe geslachten van desen voghel: die een woont int water ende et visch, ende die ander woont op tlant ende mint alleen te wesen daer nyemants ganc en leyt, *Barth.* 427*b*. Onder alle die vogelen so es die pellicaen sijn spise al reykende mitten voete ten monde, *ald.* — Ten gevolge van verhalen, aangaande den pelikaan in omloop, vooral dit dat hij zijne jongen voedt met zijn eigen bloed, is de pelikaan een in de middeleeuwen geliefd zinnebeeld geworden van Christus, die door zijn bloed zondaren het leven geeft. Over deze verhalen zie Lauchert, *Physiologus* 170; Konr. v. Megenb., *Buch der Natur*, bl. 210 vlg.; *Nat. Bl.* III, 2900—2940; 2951—3010; *Barth.* 427*b*; 428*a*. Zie over den pelikaan als zinnebeeld in en aan kerken, ook nog bij Hervormden in gebruik, Moll, *Brugm.* 2, bl. 161. In de stichtelijke letterkunde is vooral bekend het lied van den pellicaen, waarin Christus verheerlijkt wordt met het referein: „Een pellicaen mach hy wel heeten: hy is so fijn!" Zie *Profijt. Liedeb.* 254 vlg., Moll. *Brugm.* 2, 162 vlgg. Voor toespelingen in de stichtelijke literatuur vgl. *Profijt. Liedeb.* 146, 3: „ghelijc die vogel pellicaen sijn bloet stort voor sijn jongen, so heeft mijn lief voor mi ghedaen".

PELINGE. Zie PALINGE en vgl. PELEN, 2de Art.

PELLE. Zie PELLEN, znw.

PELLE, znw. vr. Ndd. *pelle*; ndl. *pelle*, *pel*. Uit het Romaansch. Vgl. lat. *pellis*; ofra. *pel*, *pil*; meng. *pele*; eng. *peel*; fra. *peau* (Franck 724). *Vlies.* Kil. pelle, pellis, involucrum; pelle daer 't saed in light, pericarpium, folliculus, siliqua, theca, involucrum seminis *et* tunica calyx, valvulus leguminum; pelle van d'ey, j. schaele, testa. Plant. pelle oft pellen, *une pelure*, ou *pelures*, *escosses*, calyx, cortex. ‖ Cortelike rees hem daernaer een vel an sijn oghen claer (*l.* oghenclaer; *z. ald.*) alsoft eens eys pole waer, *Rijmb.* 15797 (*var.* een eys pelle; lat. *quasi membranum ovi*). Nemt enen enioen ende snijt die herte ute ende dan vullet dat gat met oliën van oliven, ende laetene aldus staen tote dat gi vint tusscen scorssen of pellen cortte wormekine, *Hs.* Yp. 135*d*. — Zie Rutten, *Hasp. Idiot.* 172 op pel en vooral De Bo 841 op pelle, pel (hetz. als *pele*, *peel*): „velachtlich of vliesachtig omkleedsel van vruchten, kernen (*pitten*), graan en zaad, grasstengels en andere planten enz.", en vgl. Schuermans 467. De Bo wijst op het verschil tusschen het hedendaagsche *pelle* en *schelle* (: „de *pelle* is het werk der natuur en altijd maar dun, de *schelle* is het werk van den mensch en kan dun of dik zijn volgens dat men ze afschroodt"). Waarschijnlijk zal ook in het Mnl. pelle vooral of uitsluitend de bet. *vlies* gehad hebben: in de plaats uit *Rijmb.* wordt natuurlijk het vlies van het ei, en niet de dop, de bast bedoeld. Doch vgl. de aanhaling uit Kil. en Plant. en zie PELLEN, ww. Vgl. PELEN, 1e Art.

PELLE (*schandpaal*). Zie PILLE. Hiertoe behoort de plaats bij Stallaert op pelle genoemd onder 3).

*PELLECAMER (*Rek. d. Buurk.* 193). Zie PELSERCAMER.

PELLEL. Zie bij PELLEN, znw. en vgl. het volg. Art.

PELLELIJN, bnw. Van pellel, oorspronkelijken vorm van pellen, znw., evenals pellerijn, van peller. *Van „pellel" gemaakt, of de kleur van „pellel" hebbende.* Zie de voorbeelden bij PELLIJN.

PELLEN (PILLEN), zw. ww. trans. Hetzelfde als pelen, 1e Art. (z. ald.), doch terwijl dit als ww. aan het Romaansch is ontleend (vgl. lat. *pilare*, fra. *peler*; meng. *pilien*, eng. *to pill*), is pellen eene afleiding van pelle; zie het vorig Art. Vgl. Franck op pelen. *De bast of schors*, ook *een vlies*, *schilfer* enz. *ergens af nemen*; ook in de ruimere beteekenis *plukkende of pulkende van iets verwijderen*. Kil. pellen, vellere, vellicare, carpere; pellen, decorticare, glubere, deglubere; glabere, deglabere; pellen het ey, exuere ovum testa. Plant. pellen, *peler une pomme etc.*, decorticare. ‖ Ten iersten pelt dat vleesch van den bene ende dan vernuut die wonde, Jan Yp. 56 *hs.* (*vgl. Hs.* Yp. 112*a*: alse die slach wert geslagen met snidender wapenen ende tgevac afhanct met allen metten bene, so pelt ierst ute dbeen). Ic pelle looc, *Livre d. Mest.* 19 (fra. *je poille des aus*). Stampt 2 of 3 amandelen in een motalijn mortier, die gepelt sijn, *Hs.* Yp. 130*b*. Men sal nemen ghepelde amandelen ende hasenoten, *Reg.* 14*c*. So sijn sijn eyer qualic ghepilt, of twermoes is te zeer ghedilt, so dattet sijn huusvrouwe al ontghelt, *Vrouw. e. M.* VII, 115.

PELLEN (PELLIJN; in de 16de eeuw ook PELL), znw. m. en o. Uit PELLEL, waarnaast ook de vormen PELLE en PELLER, PELRE, *PELDRE, PELDER voorkomen. Mhd. *phell*, *phellel*, *phellôl*; *pheller*, *phellör*; mnd. *pelle*, *pellel*, *pelder*; ndl. *pellen*, *pellengoed*, met figuren doorwerkt linnengoed; dial. zndl. ook *pelle* en *pelder*. De woorden stammen eigenlijk van twee verschillende rom. woorden af, nl. pelle van lat. *pallium*, pellel (pellen, peller) van het verkleinwoord *palliolum*. Oorspronkelijk was het de naam geweest van een staatsiegewaad van hooggeplaatste personen in kerk of staat. Vandaar was het woord overgedragen op de stof die men tot die gewaden placht te bezigen; eene kostbare zijden of lakensche stof, veelal met gouddraad doorweven, b. v. goudlaken. Men had ze in verschillende kleuren, wit, zwart, rood, purperkleurig, groen, blauw. Zij werd zoowel voor pronkkleederen van mannen en vrouwen gebruikt, als voor sierlijke dekkleeden, spreien, tapijten, baarkleeden enz., die dan zelve ook pellen werden genoemd. Vgl. De Vries in *Taalg.* 9, 194; Benecke-Müller, *Mhd. Wtb.* 2[1], 487—490; Duc. op pallium[2] 6, 115 vlgg.; ofra. *paile*, *paille*, *palie*, fr. *poile* (verouderd), *poële* (voor het laatste woord nemen sommigen een anderen oorsprong aan, o. a. Diez; zie Scheler 358).

1) *Een staatsiekleed of pronkgewaad voor mannen en vrouwen.* Daar mlat. *pallium* verschillende beteekenissen heeft, ook die van „eene kostbare zijden of lakensche stof", is het niet zeker dat deze opvatting voor het Mnl. als de oudste behoort te

worden aangenomen. ‖ Een wijf gelijct den pellen van goude (*het met goud doorweven kleed van eene kostbare zijde*), *Baud. de Seb.* 36 (*hier kan ook de stof bedoeld zijn*). Goede vrouwen men niet en soude gheliken silvere no goude noch purperen pelnen noch ghenen ghesteynte, *Teest.* 3070. Die joncfrouwe hadde an pellen grone (*groen pellen*, d. i. *een kleed van groen pellen*), dat was gescort ter meneger stede, dat hare die felle riddere dede, *Mor.* 1238. Met enen purpere was hi gecleet . . ., sine soete amie . . . . hadde enen pellen (*een wit gewaad*) an, *Flor.* 3599—3609. Si gaven van goude sestich pont, van silvere hondert . . . .; hondert pellene, hondert sendale, 616; ook 844. Rijclike pellene ende cleder van siden, 1424. Goede cleder, pellene, samite, scarlaken diere, 1447. Draghen wy pellen (*de stof of een kleed van de stof*) ofte uet (*vgl.* NETTEBOEF), wy moeten sijns (*God*) ontsien alhier, Hild. 130, 18. Die coninc van Persi sendde . . . den keyser Karel giften groot: . . . tenten, pauwelyoene al bissijn, . . . daertoe pellele ende baudekine (vgl. BALDEKIJN en BAUDEKIJN), *Sp.* IV[1], 15, 69 (*misschien moet men het woord hier eerder door* kleeden, tapijten *weergeven dan door* kleederen; *het lat.* „pallia multa serica presiosa" *kan eveneens beide beteekenissen hebben*; vgl. Duc.[2] 6, 115 *a*); *Brab. Y.* II, 2752. Hi bringt zijnre bruut . . . . den witten pellen zijnre reynicheden, den brunen pellen zijnre ootmoedicheden, *Boec d. M.* 2*b*. Die witte wolle, dar mi (*men*) scarlaken af makt ende pelle, also als si dor rot wert van der edelheit der varwen, ende also edel wert dasse hare nature ende haren name verlist, want mise anders nit en heit dan scarlaken ende pelle, also wart Maria enz., *Limb. Serm.* 74*b*, *c*. Dit pelle wart gedwagen due Jhesus gedogt (*gedoopt*) wart van S. Johanne in der Jordan, 200*a*. Dit cirlic pelne (*l.* pelle?), *ald.* Doen verwan sij (*haar*) die ghericheit om eyn pellen dien sij sach, die in den tresoor daer lach, duyr ende voele goet, *Serv.* II, 1856. Daer nam ich desen pelle, dien ich hij (*hier*) aendraghe, 1926; ook 1872; 1862; 1964. Tpellen dat die riddren ende haer ghesellen deden onsen Here anetrucken, *Bed. d. M.* 221. Hi (*Christus*) wort ghecleet met conincliken pellen (*met koninklijke fijne stof*, d. i. *een fijnen koningsmantel*; vgl. *Luc.* 23, 11: *illusit indutum veste alba*; in onze vert. *een blinkend kleed*), mer daermede wort hij bespot, *Hs.* 80 *f.* 163*b* (*Hs. Moll* 7, 114*a*: mer in den pellen wert hi bespot; *vgl. Mnl. fragm.* 50, 123: „tonderen (*d. i.* te onderen) namen si onsen Here . . . ende daden hem ane een pellen cleet"; zie PELLENCLEET). Doen God door di wert gheboren, quade doeke hadhi vercoren beyde te wendelen (*luiers*) ende te ghewaden: daerjeghen sidi met pellen gheladen; purpere, scaerlaken, baudekine daeraf sijn hier die cledere dine, *Tien Pl.* 1412. Du (*Christus*) haddes voor een saft bedde dye harde cribbe, voor gulden pellen ondueren dokelkijns, *Pass. W.* 156*a*. — Op de laatste plaats moet „gulden pellen" opgevat worden als naam voor een koninklijk gewaad (van Christus, den hemelkoning), niet voor de kleeding van een zuigeling, doch dat de beteekenis *fijn linnen*, *damast* (overigens op de genoemde plaats evenmin ondenkbaar) in lateren tijd ook aan het woord eigen geweest is, bewijst pellenwerc en ndl. *pellen*; de samenstelling *pillegift* of *pellegift* heeft een anderen oorsprong. Zie PILLE, PILLEGAVE en PILLEGIFT.

2) *Pellen*, als benaming der stof. Dat zij verschillende kleuren had, is boven medegedeeld; dat men er ook *purper* onder verstond, blijkt uit verschillende glossaria. *Gloss. Bern.* pellen, purpura (ook *Voc. Cop.*, alwaar ook „van pellene, purpureus"). Vgl. ook *Nat. Bl.* VII, 19: „woorme die meeste hebben van viere vlieghen best ende sijn ghevaerwet als pellelijn (*var.* pellijn)", *d. i.* „van viere ende sijn ghevaerwet als p. (*wier kleur dus het meest aan die van het vuur nabij komt*), vlieghen best". ‖ Van den gesmide salic u secgen een deel: van spaenscen pellene was die paneel (*het zadelkussen*) met siden gewracht, gestict, gescakiert, *Flor.* 1504. Hi (*Christus*) was van hoveerde ombesmet, hine gheerde pellen nochte bont (*hier kan men de woorden ook weergeven door* „kleederen van pellen of met (van) bont"; *vgl. bij* 1° *enkele plaatsen*, *waar* pellen *ook als benaming der stof kan worden opgevat*); nu versamen si menich pont, die ghierighe, vander heiligher kercken, Hild. 112, 97. Met pellele, met dieren ghewaden hondert somere wel gheladen, *Parth.* 1493 (*de stofnaam kan ook de bet. hebben van* kleeden *of* kleederen van die stof gemaakt). Diere samite, ciglatone, cindale . . ., diere pelne Alexandrine, *Parth.* 962 (*in eene opsomming van handelsartikelen*). (Si) heeft enen mantel omme hare van dieren pelne scone ghewracht, 3946. In dEwangelie, . . . daer men leest van den riken man, die purper ende pellen hadde an, ende van Lazaruse, Velth. VIII, 32, 39 (*vgl. Luc.* 16, 19: *qui induebatur purpura et bysso* (vgl. BIS); *hier is* „witte pellen" *bedoeld*). Hyne wilde hernasch no diere gesmide, peller, sindael, goutbort no side, *L. o. H.* 1542. Hare ridders liepen hen vercleden met dieren pelre van Rossiën (*met kleederen van kostbare russische stoffen*; de verklaring van De Vries, *Taalg.* 9, 197, „zijde van lichtroode kleur" is onjuist), *Ferg.* 5022. Sy toghen op . . . aen die maste haer seile ghemaect van pellen ende van sindael ende van purper imperiael, *Troyen* dl. 1, vs. 8559 (Bénoit 7055: *fetes de porpres*, *de cendax*, *et de pailles enperiax*; *vgl.* Duc. op panni imperiales: „pannos, quos civitas Constantinopolis vocat imperiales"). Haer orssen ter cuere wel verdect mit baudekijn ende mit sindale ende mit pelve (*l.* pelne) imperale, dl. 2, vs. 23198 (Bénoit 19955: *de pailes à or batuz*). In die claer lucht van orient . . . draghet si (*de oester*) vaerwe . . . . daermen in pellele (*var.* pellene) wal gheraect watervaerwe of purper af maect, *Nat. Bl.* V, 825 (*de woorden zijn niet geheel duidelijk*). Die edele vrowen ende joncvrouwen . . . die vingen si ende hieldense daer, ende dadense werken . . . pellen ende met siden mede ende alretiren scoonhede, *Lanc.* III, 21090. — In de beteekenis *purperen verfstof* staat pelle, *Limb. Serm.* 200: „dar na wart (*het witte pellen*) geverwet in sconen pelle due Cristus opverstunt van der doot".

3) *Een kleed van pellen.* — *a*) *Een kleed waarmede het een of ander voorwerp wordt bedekt of bekleed*, *dekkleed* voor tafels, banken (vgl. BANCCLEET), stoelen (vgl. STOELLAKEN, mhd. *stuolgewant*, *stuollachen*) enz., ook voor een bed, *sprei.* ‖ Met enen pellele groot ende lanc stoet daer verdect een banc, *Parth.* 5633. An dit bedde groot wonder lach van pellen ende van siden mede, *Lanc.* II, 39646. Een ander (rudder) hilt hem een guldin peldre boven zijnen hoofde jeghen de sonne, *Boëth.* 53*d* (vgl. bij Stallaert op pelle, 1°, waar het woord eveneens voorkomt in de bet. *draag-* of *staatsiehemel*; vgl. het woord *baldakijn*, dat hetzelfde is als mnl. *baudekijn* (*baldekijn*), eigenlijk „eene fijne stof uit Baldac (Bagdad)". — Ook *een fijne doek*, waarmede

iets overdekt of waarin iets kan gewikkeld worden. Vgl. het hedendaagsche *sjaal.* ‖ Daert (*het zwaard*) lach met enen pellele bewonden, *Wal.* 3312; ook 3318. — *b*) *Vloerkleed, tapijt.* ‖ Die straten waren al bespreit met pelne ende met singlatoene, bede scaerlaken ende ooc groene, ende samijt met goude besleghen, *Alex.* V, 942. Si dwoegen ende gingen sitten neder op een pellen witten, *Ferg.* 799 (fra. *sur un pale bis*, vgl. BIS en eene plaats boven bij 2). Enen pellen ginc men daer spreden daer si op saten onder hen beden, 1265 (fra. *asis se sont desor lor lis*, er kan hier dus ook een „beddesprei" bedoeld zijn; vgl. *Wal.* 5444 en (beneden) 3087). Een pellel lach daer ghespreet ane den vloer (*in de slaapkamer*), dat hi niet vulen soude sine voete, 2628. Die vloer hi was algader scone met sconen pellele overspreit, 3082. Up een bedde daer ghincsi bede sitten, dat met enen clede was ghespreet (*l.* bespreet) . . ., een pellel lach onder haren voet, 3087. Op een pellen van Baldach (= een baldekijn of baudekijn) seit men ons dat Thelamoen lach (in een prieel van (*l.* daer) oliviere stonden ende eghelenttiere, *vs.* 3239), *Troyen* dl. 1, vs. 3245 (Benoit 3373: *sur un paile de feltre bis jut soz l'onbre d'un ciparis*). Lodewijc . . . dede eenen pellel spreiden, die van goude blicte claer, ende daer up wapenen zinen sone, *Couchy* I, 792. Ter voors. poorte was ghespreed eenen gouden pelder ende een gouden cussen, daerop ligghende een gouden cruce, *aangeh. Invent. v. Br.* 264, op pellele en bij De Bo (de splitsing ald. van pellel en pellele, is onjuist; aan *pellel* is de bet. „pelterijen, bont, pelwerk" nooit eigen geweest). — *c*) Bepaaldelijk *een doodkleed* of *baarkleed.* Mnd. *pelder.* Kil. pelle, barekleed, umbella. Plant. een pelle van de bare, *une poille pour mettre sur la bierre des morts*, umbella. In dezen zin is nog heden in het Wvlaamsch *pelder* in gewoon gebruik. Zie De Bo 841, Schuermans 467 (alwaar ook *pelle* als in dezen zin nog hier en daar gebruikelijk wordt vermeld). ‖ Ene bare . . . verdect, met pellen ende met samite wel berect, *Lanc.* II, 5561. Ene bare, daerop lach een lichame (*lijk*), ende een pellen daer boven, 41512. Men hieffene vander baren, daer hi doe op lach, in enen dieren pellen dat men den dooden want, *Vad. Mus.* 1, 32, 46. Eyn duere decksele van pellen leechde der enghel over hon (*l.* hen, *den doode*), *Serv.* I, 3176. Doen sij den heilighen goits druyt, sinte Servaes, vonden in eyn pellen ghewonden ende in lijnwade, II, 815; ook 845 (den pellen). Daer mense te grave droech dat reinde sere . . , ende dat haer pellen no die bare . . . nat ne werd groot no cleine, Velth. V, 23, 69. *Van den pelnen die men op lijke leeght.* Die enech pellen huert ocht ontleent teghen iemanne dan teghen de monboren van der kerken daert lijc toe behoort saels gelden v s., *Keurb. v. Diest* 9, 1. Daer en proper (*eigen, niet gehuurd*) pellen es op een lijc . . . dat sal volghen der kerken van der prochiën daert in es ghestorven, *ald.* 2. In een pellijn om mynen hals bracht icken (*het lijk van Achilles*) alleen ghedraghen, *Troyen* dl. 2, vs. 26774 (*Troyen* 7749). So wanneer datmen eenen doden ter kercken draecht, daer pellen ende gouden clederen of zindael op leit, dat pellen of dat zindael sal der heiligher kercken bliven als die dode gheaerdt is, *O. K. v. Dordr.* 26, 64. Pellen of ghulden clederen (lossen) om VIII pont, *ald.* Datmen geen doden ter kercken brengen en sal daermen pellen over leydt van enigen ghylden, then sy dat daer mede (*ook*) een der kercken pellen gedect (*gespreid*) wort, ende dat zelve boven te leggen, *O. R. v. Dordr.* 1, 334, 147. Soo selmen alle gildebroeders . . . die offlyvich worden op haer lijck laten leggen, als ment begeert, der gilden pell, *Gild. v. Utr.* 2, 368, 27 (*a.* 1540). Doopsel, kerckganck, keerssen en pellen, *Boom d. Scr.* 31, 635. Ontfaen van den peldere ende testamente Josine C. VII s. p., *Ann. Em.* 20, 151 (*a.* 1537). Van de zelve Ysabeele van haeren testamente ende pelre . . . XXIIII s., *ald.* 160 (*a.* 1469). Ontf. vanden testamente (ende?) van pelre van Cateline XIIII s., *ald.* Een zwarte laken pelle met I roodinne zyde cruce daerop, *Invent. v. Br.* Gloss. 263 op pelle (op deze en twee andere daar genoemde plaatsen kan de bet. ook zijn die vermeld onder *d*). Zie nog Stallaert op pelder en pelle, 2). Roelande voerdemen . . . up twee mule in een calijt, met edelen pellele ghedect (*Brab. Y.* II, 4042: pellen (*var.* pelne) overdect), *Sp.* IV[1], 28, 21 (lat. *beatum Roelandum . . catheto aureo vehi fecit Karolus palleis tectum*). Si namen den dooden ridder doe ende leiden wel eerlike in een scone coffer rike met dieren pellen bedect, *Lanc.* II, 7670. — *d*) Ook *statiekleed, tapijtwerk dat bij feestelijke gelegenheden gebruikt wordt om als behangsel te dienen*: men behing daarmede de wanden van kerken, altaren, buitenmuren en wanden van huizen enz. Het waren veelkleurige tapijtwerken, waarin figuren waren gewerkt, en dus te vergelijken met de latere gobelins. Zie hetzelfde gebruik van mlat. *pallium* bij Duc.[2] 6, 115*a.* ‖ Die pelne ende sindale ende ormenten altemale, daer men Gode met te dienen plach, . . . selen si nemen ende cleden hare wive daer mede, *Wrake* II, 686. Daer was (*te Babylon*) van vrouden groot gheluut; men hinc daer die pellen uut entie rijcheit, die . . . menich coninc . . . hadde ghewonnen ende ghecocht, *Alex.* V, 923. Die rike poorteren . . . hadden cleder uutghehanghen . . .; dit stont in die pelne bescreven enz., 949. (Hi) verchierde die stede (*eene kerk*) met pellele ende met clocken, *Sp.* IV[1], 12, 65 (*Brab. Y.* II, 2537: pelne). Daer toe offerde hi ter stede (*voor de kerk*) twe diere pellen die men dare te hoghen tiden hanghet openbare, Stoke I, 940. (So) salmen singhen vighelie met neghen lessen; een pellel zalmen spreeden voren den outaer, ende viere grote karsen doen staen up viere yserine kandelaers, *Invent. v. Brugge* 4, 35; ook 36. — Hi (*Christus*) ne sat niet op enen verdecten waghen met pellel behanghen; hine sit niet up een hoghe part, maer up ene ezelinne, *Hs. v.* 1348, 3*a*.

PELLEN, bnw. Zie PELLIJN.

PELLENCLEET, znw. o. Hetzelfde als pellen, znw. 1); z. ald. Het woord is gevormd van het bnw. pellijn (pellen) en cleet. Vgl. *Limb. Serm.* 200*a*: „hierna volgen die pelne cledere dis conincs". *Een kleed of gewaad van „pellen", staatsiekleed, pronkgewaad.* Zoo zal ook wel moeten worden opgevat (bepaaldelijk „*een purperen mantel*") de glosse in *Harl. Gloss.* „pellencleet, purpura." ‖ Mettien nam hi (*Alexander*) . . . mettier hant sijn pellen cleet, sine oghen droochde hi mettier slitte, *Alex.* VII, 729 *hs.* (Franck *nam in den tekst* pellijncleet *op, dat elders niet voorkomt*). Tonderen (*d. i.* te onderen) namen si onsen Here ende daden hem ane een pellen cleet, ... ende setten op sijn hooft een crone, *Mnl. fragm.* 50, 123. Si omsloeghen hem mit enen pellen clede, *Getijdeb. M.* 89*r*.

PELLENCUSSEN, znw. o. *Een kussen van „pellen"*; zie ald. en vgl. voor de vorming pellen-

cleet. Het woord komt als geslachtsnaam te Utrecht voor in 1304 (*Gild. v. Utr.* 1, 53, 1).

PELLENLIJC, bnw. *Op „pellen" in kleur gelijkende*, bepaaldelijk *purperkleurig*. Zie *Voc. Cop.* bij PELLEN en *Harl. Gloss.* bij PELLENCLEET, en vgl. *Nat. Bl.* VII, 21 bij PELLIJN. ‖ Die derde was ghelijc enen stene die heet amatistus ende heeft een pellenleke varuwe na die rose ende na die violette, Hadew. *Proza* 126.

PELLENRECHT (PELLE-), znw. o. *Een recht, in bepaalde plaatsen bij eene begrafenis betaald aan kerkmeesters*, genoemd naar den pellen, d. i. *het baar- of doodkleed.* Zie een voorbeeld van 1529 bij Stallaert 1, 38 op aerderecht.

PELLENVOGEL, znw. m. Dialectische benaming van den *vlinder*. Waarschijnlijk bet. het woord eigenlijk *purpervogel* en wordt er dus eene bepaalde soort van kapellen of vlinders door uitgedrukt. Zie vooral de plaats uit *Nat. Bl.* bij PELLIJN. Vgl. bij PELLENLIJC. Kil. pellevoghel, j. pennevoghel, papilio. Vgl. in *Teuth.* pennenvogel (of vyvalter, capelle) en Schuermans 468 pellevogel = *pepel* (zie de verschillende benamingen, vermeld bij het laatstgenoemde woord). ‖ (Si) nam hoor wiel (*sluier*) van den hovede ende vinck daer vliegen ende pellenvoogelen mede, *Kl. v. Diepenv.* II, 36. G. den barduyrwercker tot knapeloon van mijns lieven Heeren clederen, als eyn hoicke mit pellenvogelen, *Geld. Maandw.* 2, 10.

PELLENWERC, znw. o. Het woord beteekent ongetwijfeld gewoonlijk al het onder PELLEN beschreven werk, bepaaldelijk *tapijtwerk*, maar schijnt op de volgende plaats reeds de bet. te hebben van ndl. *pellegoed*, nl. *gebloemd of met figuren doorwerkt linnen*, *damast* (genoemd naar Damascus, van waar ook middeleeuwsche pellens kwamen; vgl. Viollet-le-Duc, *Dict. du Mobil. fr.* 3, 362, aangeh. bij Gailliard, *Invent. v. Br.* Gloss. bl. 263 noot). ‖ XXVII ellen taeflakens van pellenwerck, *O. Geld. Maalt.* 3.

PELLERECHT. Zie PELLENRECHT.

PELLERIJN. Zie PELLORIJN.

PELLERIJN (ook, door verwarring met het gelijknamige znw., PELLORIJN), bnw. Van peller, bijvorm van pellel, zie PELLEN, znw. *Van „peller" gemaakt of de kleur van „peller" hebbende.* Vgl. de hetzelfde beteekenende woorden PELLELIJN en PELLIJN. ‖ Die cussine waren pellerijn swart (*van zwarte pellen*; *vgl. het bij* PELLIJN *genoemde bnw.* rodepellijn), *Couchy* II, 1482. Daer lach een bedde pellorijn ende twee linlaken sidijn, daermen op leide dien knape, *Ferg.* 949.

PELLETIER. Zie bij PELTENIER.

PELLIEREN. Zie PALEREN, en een voorbeeld *Spreuken* 22 (*Altd. Bl.* 1, 76): „jonghe lude worden rein bedroghen hoeneer si tarninghen ende cannen loven, ende vrouwen mit screiende oghen, die hem scoon pelliert toghen".

PELLIJN, bnw. Uit *pellenijn, dat naast pellelijn en pellerijn kan bestaan hebben; zie beneden. *Van „pellen"* (z. ald.) *gemaakt* of ook *de kleur van „pellen" hebbende*; in het laatste geval is de bet. *purperkleurig* (vgl. PELLENLIJC). Voor het eerste vergelijke men PELLENCLEET, dat wel eigenlijk pellijn cleet zal geluid hebben (vgl. ald. de plaats uit *Alex.*). ‖ Dat covertoer (*van het bed*), die culcte pelline, die lijnlakene, die oorcussine, *Parth.* 646. Hi (*de koning*) heft die coninclike crone . . ., die pelne cledere . . ., die coninclike rude, die septrum geheten es, *Limb. Serm.* 197 *b*, *c*; ook 200*a*. Sonne ende dou die can hem gheven (*den vlinders*) beide vloghele ende leven, som wit, som blau, som pellelijn (*varr.* pellijn, pellin), nadat die lucht ghetempert sijn, *Nat. Bl.* VII, 780 (zie PELLENVOGEL). Vgl. ook de samenstelling rodepellijn, d. i. *van roode „pellen" gemaakt*, *Flor.* 621: „mantele rodepelline". — De vorm pellelijn, van pellel, die boven als bnw. voorkwam, wordt op eene andere plaats als znw. gebezigd, nl. *Nat. Bl.* VII, 19: „woorme (*insekten*) die meeste hebben van viere, vlieghen best . . ., ende sijn ghevaerwet als pellelijn (*var.* alse pellijn" *d. i.* en die als p. ghevaerwet sijn vlieghen best). De bet. is hier *purper* (zie boven kol. 230). Ook pellijn komt als znw. voor, nl. *Troyen* 7749; vgl. het volg. Art.

AANM. — Op ééne plaats schijnt pellijn in eene andere beteekenis voor te komen, nl. *Rijmb.* 4877: „tfierde decsel (*van de ark*) . . . was fijn pellijn ende van verwen jacinctijn". Het Lat. spreekt weliswaar *Exod.* 25, 5 van „pelles arietum rubricatas, pellesque janthinas", maar in het vorige vers noemt de schrijver „purpuram, . . et byssum", en fijn pellijn zal wel hierop slaan: eene bet. *van vellen gemaakt* mag voor pellijn niet aangenomen worden.

PELLIJN, znw., *Troyen* 7749. Zie PELLEN, znw. en vgl. het vorig Art.

PELLICAEN. Zie PELICAEN.

PELLORIJN. Zie PELLERIJN.

PELLORIJN (PELLERIJN, PILLORIJN), znw. o. Van ofra. *pellori*, *pilori*, ook *-in*; fra. *pilori*, eng. *pillory*; mlat. *pillorium*, *pellorium*, *pilloricum*, *pelloricum* en andere vormen bij Duc.[2] 6, 324; ook *pellerinum*. De oorsprong van dit woord staat niet vast; zie daarover de wdbb. van Ducange, Diez, Littré en Scheler; ook Körting n°. 7663, die de afleiding van *specularium* (met Wedgwood) het aannemelijkst acht (naast *pilorium* komt ook mlat. *spilorium* voor, Duc.; vgl. ook vla. *pringale* naast *springale*). De eigenlijke bet. zou dan zijn *kijkgat*, „opening tusschen twee balken, waardoor de misdadiger het hoofd steken moest". Door bijgedachte aan lat. *pila*, fra. *pilier* is het woord, indien deze verklaring juist is, van gedaante veranderd. Vooral in Vlaanderen benaming van de *kaak* of *schandpaal* (vgl. CAKE), „een steenen naalde, waar men de misdadigers ten toon stelde" (De Bo) en alzoo aan de bespotting van iedereen prijs gaf. Deze „pellorijnen" zullen wel in verschillende plaatsen van verschillenden aard zijn geweest; dit blijkt ook uit het feit dat men nu eens de uitdr. „opt pellorijn setten" en elders „int pellorijn setten" vindt. In het eerste geval was *pellorijn* de op eene verhevenheid aangebrachte schandpaal, waaraan de misdadiger werd vastgebonden, in het tweede was het eene ruimte of een werktuig waarin men vastgesloten of besloten werd. Bij Kil. wordt pellorijn weergegeven door „numella versatilis", d. i. een langs twee stangen beweegbaar blok of halsijzer (eig. voor dieren; vgl. KENNEWE; en Kil. pranghe r, halsijser, numellae, nervus, vinculum quo cervix, interdum etiam pedes, includuntur), waarin besloten de misdadiger kan worden rondgedraaid; zie Quanter, *Schand- und Ehrenstrafen* 80 vlgg. en vgl. Ter Gouw, *Volksvermaken* 570. Vgl. Duc. „pilorium, spilorium, columbar, numella versatilis, seu collistrigium" en ofra. *pillory*, „ornement de cou pour les femmes" (Duc. 9, 306). In *Voc. Cop.* wordt het woord weergegeven door „cipus" (vgl. Kil. block, stock der ghevanghenen, cippus) en door „prisio", waarmede ditzelfde strafwerktuig bedoeld kan zijn, doch misschien ook *gevangenis* (Diefenb. geeft op prisio, slechts „gefengnus o. prisan"); daar blijkens de

voorbeelden hier en daar gevangenisstraf met tepronkstelling verbonden werd, zoo zou de bet. „gevangenis" ook aan het woord p e l l o r ij n eigen hebben kunnen worden. Misschien ook was hier en daar het p e l l o r ij n eene op een spil ronddraaiende kooi, waarin de veroordeelde rondgedraaid werd, eene „trülle", zooals Quanter haar noemt (bl. 186), die o. a. in Zwitserland gebruikt werd; zie de afbeelding bij hem tegenover bl. 96. Zeker is dat er ook in mnl. geschriften van eene spil in verband met een „pellorijn" wordt gewag gemaakt. Er bestaan nog hier en daar o. a. te Woerden aan het stadhuis oude „pelderijnen" (of schandpalen, kaken); zie De Bo 858. ‖ Blasphemateurs van de Moeder Gods worden gheset up tpellorijn ofte scavoot, Damhoudere, *aangeh. bij* De Bo *t. a. p.* (*Voortvluchtige samenzweerders*) wierden . ., tzamen moedernaect drie daghen lanck zonder etene ofte drinckene te Rijssele up tpellerijn ghesteld, daer zy duerghaens van die quade knechten ende andere met allerande vuylichhede beworpen wierden. ende voort ten vierden daghe te peertsteerte ghesleept ende ghegheeselt toter galghe, Despars 1, 294 (*vgl. Cron. v. Vlaend.* 1, 59: „hy dedse setten opt pellorin te Ricelle . . ende men werpse met vortten appelen, met slyke ende met stronte"). Willem . . . dede Bosscharde (*den moordenaar van Karel den Goede*) stellen int pillorijn, daer mene bewarp met alderhande vulnessen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 62 (*vgl.* Despars 1, 295). Sy waren te Brugghe up de marct aen tpellorijn ghehanghen (?), 1, 248. (Doe) wordden de vors. drye personen brocht up tscaffaut ende aldaer geset in een pillorijn, dat daer toe gemaect was, ende daer geseten hebbende eenen tijdt enz., 2, 119. Van den pellerijn ute te doene (*van de markt*), van den schalke (*een werktuig*) te halene ende te rechtene (*op te stellen*) daer mede de spille van den vors. pellerijne ghewonden was ende van tvoors. pellerijn wech te voerene, *Invent. v. Br.* 5, 568 (*a.* 1467). Alle coppelers of coppeleressen die bi schoonen woorden . . , de maeghdekins, ghehuwde vrauwen . . . te vallen brenghen . . . zullen ghewijst worden te zittene int pellarein, . . . ende bovendien vanghenessen houden, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 264 *uit* Huyttens, *Corp. gant.* 89. (*De vader of moeder die zal medegewerkt hebben tot de prostitutie van hunne dochter*) die zal ghestelt zijn int pellorijn ende draghen den houtene mantel met den gheschoorene hoofde ende daer naer eewelic draghen eenen gheluwen keerle, *ald.* De ghalghe, tzweird, de pellerijne, schafouten ende van ghelijken, *Boëth.* 230*c*. Van coste. . . . doe mester Gillis sat int pellorijn, *Rek. v. Gent* 1, 216 *noot* (*a.* 1337). Dat elk . . . hem verdrage van eenige zulke horribele eede te zweren of te vermonden, op peine . . van gesteld te wezen op een pellorijn en zijne tonge met een ijzer doorsteken te wezen, *ZVl. Bijdr.* 2, 205 (*a.* 1498 *te Sluis, in den tekst in eene latere spelling overgebracht*). So wie dat dobbelde omtrent of op de trappen van den putte op die marct, ochte die eneghe dinc in den putte worpe, verboort v s. swerte, ende heeft hise niet te ghevene, so sal men setten int pellorijn, *Cor. v. Antw.* 38, 134 (*Gesch. v. Antw.* 2, 472). Dat negheen zacdraghere no torve no stickere van torven en coopen omme vort te vercopene; die (*l.* diet) dade ende daeraf bevonden worde, men soudene stappans int pellorijn setten, *Voorgeb. v. Gent* 11 (*a.* 1337). Dat sij zullen sitten drie daghe int pellorin van meeneedecheden, 15 (*a.* 1338). Van den pellorine van enen hoete (*l.* houte?) van virtich voeten ende van tween platen (*planken?*) daer men die bande of makede, *Oudste Rek. v. Dordr.* 39 (*a.* 1285). Die helle wort haer pellorijn, Pract 4681. Vgl. nog Stallaert 2, 361, waar nog verschillende voorbeelden uit Vlaanderen en Brabant en allerlei vormen van het woord (p i l l o r y, p i l o r y e, p e l l a r e i n, p e l d e r ij n) vermeld worden: ook geeft hij voorbeelden van p i l o r i s a t i e, het te pronk stellen aan de kaak, en p i l o r i s e e r e n (p e l l o r i s e r e n), aan de kaak stellen, tot te-pronk-staan aan den schandpaal veroordeelen. Zie het woord in een volksliedje van lateren tijd bij Willems, *OVl. Lied.* 531: „mijn kussen (*van eene kantwerkster*) aan de galge, mijn boutjes aen 't perlorin (*l.* pellorin?)."

PELLORISEREN (PILORISEREN), zw. ww. trans. Van ofra. *piloriser* (Duc.; ook *pilorier*). *Aan de kaak stellen, tot den schandpaal veroordeelen.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 361, ook van het daarvan afgeleide znw. p i l o r i s a t i e.

PELLOTE, znw. Uit p e r l o t e, en dit van een ofra. **parlote* (?), eene afleiding van *parler*. Het fra. *parlote*, opgeteekend bij Littré 3, 959 is uit een veel lateren tijd. *Kwade naam, opspraak.* ‖ So vorsiet u wel dat gi den zieken niet en avontuert no u selven niet en brinct in pelloten, alse menech meester hem selven heeft bracht, bi dat hijs niet en conste, of bi roekeloosheiden, *Hs.* Yp. 139*b*.

PELMAET (*Rek. d. Buurk.* 69). Zie PALMAET.

PELMENTARE, znw. m. Hetzelfde als p a l m e n t e r e; z. ald. *Plak*, waarmede schoolkinderen op de handpalm geslagen werden (in *Teuth.* „palmatorium"; zie ook PLACKE, 4, en vgl. Kil. op p l a m m a e t e, De Bo op p l a m a t e (p l a m e t t e)). — Ook benaming eener plant. In de volgende glosse uit *Voc. Cop.* zijn de twee verschillende beteekenissen van lat. *ferula* bijeengevoegd: „een p e l m e n t a r e, ferula, quoddam genus herbe quod crescit in monte gargano". Zie voor beide betn. Diefenb. 231*c* op f e r u l a.

PELMKIJN (-KEN), znw. o. Zie PALME en PALMKIJN.

PELRE (PELLER, PELDER). Zie PELLEN, znw.

PELS, znw. m. Zie PELSE.

PELSDECKEN (-*DECKENE), znw. vr. (?). Mhd. hd. *pelzdecke*; mnd. *pelsdeke, -dekene. Een met „pels"* (z. ald., d. i. *wol*, eig. *een vacht*) *gevoerde deken. Teuth.* e y n p e l s d e c k e n of w a t m e n o p e n b e d d e s p r e y d t, lodix (vgl. Diefenb. op l o d e x, waar o. a. de glossen „bedtkleid" en „dekene" voorkomen).

PELSE, znw. vr. Daarnaast p e l s (in oostelijke tongvallen ook PELTS, PELTZ), znw. m. (en vr.?). Mnd. *pels*, m.; ohd. *pelliz*; mhd. *belliz, pelz*; hd. *pelz*; ndl. *pels*, m. Van eene afleiding van lat. *pellis*; vgl. mlat. *pellicia*, fra. *pelisse. De met haar of wol begroeide huid van een dier.* Vgl. Kil. p e l s, pellis; pellis villosa, lanata. ‖ Ene waerf waert hi (*Reinaert*) up de gracht . . . belopen, dat ic hem sach een deel becopen sine diefte ende sinen roof, dat hem die pelse sere stoof, *Rein.* I, 348; ook II, 380. Ses sterke honde . . ., die menighen dieren den pels scoorden, II, 365. Hi was also seer ghecrabbet ende ghebeten, dat sijn vel al was ghereten: in sinen pels haddi menich gat, 6690. Ene hare hadde Jan (*de Dooper*) van kemels hare . . ., (ende) een gordel van pelsen gesneden, *Sp.* I[7], 5, 10 (*Matth.* 3, 4 : *zonam pelliceam circa lumbos suos*; in onze vert. *eenen lederen gordel*; vgl. *Rijmb.* 22005: „met enen gordele ghegoort van eens scaeps vachte" en PELSEN). *Vellen ende pelsen te bueken.* Nyemant en sel enighe velle, pelsen voederen of wattet si dat krytich is slaen, bueken of scudden upten heerstraten of upten kerchoven, *Leid. Keurb.* 46, 19.

2) Ook gebruikt ter verwarming van het menschelijk lichaam, *dierenhuid*, *dierenvel*, *vacht waarmede men een kleedingstuk voert*. Zie b.v. Diericx, *Mém.* 2, 11 : „twee . . cuerse, deen ghevoedert met botteyne ende dandere met cattepelse". Doch vooral *een met wol of een vacht*, ook *bont*, *gevoerd kleedingstuk*. In tegenstelling met ndl. *pels* is pels in de middeleeuwen bepaaldelijk een onderkleed: hij wordt zelfs over het bloote lijf gedragen, maar in geen geval is er het begrip „kostbaar" aan verbonden, zooals heden. Nu en dan is het niet uit te maken of er een onder- dan wel een bovenkleed door wordt uitgedrukt. In het Friesch is *pels* nog heden benaming voor „de rokken van eene vrouw". Vgl. *T. en Lett.* 7, 192. *Voc. Cop.* pels, pellicia. *Teuth.* pels, pellicia; pels antrecken, pelliciare; eyn borstpeltz (*een wollen of bonten lijfje*), reno (Diefenb. 492). Kil. pels, pelsrock, rheno, vestis pellicea, gall. *pelisson*. Plant. pels, vel met bont, *une panne de fourrure*, *peau*, pellis, pellicula; met pelssen gevoeyert, pellitus, pellicatus, pels of pelssenkleedt, pellicium, pellicea vestis, pelliculata vestis. ‖ Nu ghinc si (*Beatrijs*) . . . . met enen pels al bloot daer si een dore wiste . . . ende ghincker heymelic uut, *Beatr.* 249. Si begonste hare scamen, omdat si in enen pels stoet, (ende) blootshoofft ende barvoet, 260. Denzelven H. (den wachtere) betaelt vor hosen en pelsen (*wollen of grofbonten jak?*) die men hem jaerlix pleght te ghevene III s., *Rek. v. Middelb.* 33 (*a.* 1364); zoo nog eens *ald.* (Si) want dat kijnt in mouwen van eenen pels, *Elisab. Leg.* 94. Mi dochte goet dat ic haer gave ene (*l.* enen?) pels of een goet roc laken, *Drie Daq. H.* 110. Enen sconen pels goet ter core hebbic jeghen Peteren ghecocht, hi heeftse mi uut Inghelant brocht, 174. Als u pelse of roc ghebrect . ., soo seldi hebben dat ghi wilt, 377. Ic sal haer die pelse maken te suere . . ., dat ic haer hebbe ghegheven, 338. Eer ic om enen pelse verdroeghe, ic hadde liever enz., 373. Si stac ane haer hemde sidijn ende ene pelse hermerijn, *Ferg.* 1437. Ghinder drijft vrou Julocke beide mit pelse ende mit rocke (*in haar onderkleeren*), *Rein.* II, 869. Omdat si (*de bedienden*) die stucke weten . . ., selense alle uut hem maken (*hem afhalen*) cledren, pelsen, vedren, . . . gelt, na dien dat elc hebben welt, *Rose* 12602. Een swert kuers met eender grauwer pelse, Diericx, *Mém.* 2, 11 (*a.* 1441). Pelse, kuersen ende declaken en zolen niet anders zijn dan van scapen ende van geyten vellen, *D. Orde* 223. Een zwijnherde . . hadde ene quade pelse an, dat hi binaer naect sceen, *Sp.* III⁴, 45, 65. — Verklw. pelskijn, *pelsrok*, *wollen of bonten lijfje*. ‖ Die vrouwe . . . hevet haer pelskijn ghenomen ende liet scier gliden over haer (blote) lijf, *Vrouw. e. M.* VIII, 232. So began hem aendoen sine hemde, . . . daer boven een grau (*grijs*) pelskijn, *Parth.* 2259 (*vgl. Beatr.* 275: dit hemelblau staet u bat dan dede dat grau, nl. *de grauwe of grijze pels*, *vs.* 250, 261).

3) Figuurlijk wordt pelse, evenals ndl. *huid*, gebruikt in de bet. *leven*. ‖ Fergunt hem niet en betrout; hine liet den rose hem niet nacomen, want haddine anderwerf genomen, die pelse mochter wel sijn bleven, *Ferg.* 3596. Daerne was nieman . . hine hadde van der pelsen vrese, alsi nakede dier rese, 3910.

PELSE (*Invent. v. Br.* Gloss.). Zie PILSE.

PELSECLEET, znw. o. Hetzelfde als pelse; z. ald. *Een dierenvel of vacht als kleedingstuk gebruikt*. ‖ Adam uten paradise, die dat pelsecleet anenam, *Sp.* III⁴, 45, 70.

PELSEN, zw. ww. trans. *Vellen of huiden bewerken*. Vgl. de plaats uit *Leid. Keurb.* bij PELSE. ‖ Hy gheboot den kynderen, die tot hun selven comen waren, die ene te riden, die ander te schieten, die derde te spynnen, elc na sijnen state, als pelsen, weven, nayen, tymmeren, *K.* 68. — Hd. *pelzen* heeft de bet. *de huid*, *het vel afhalen van*, *villen*, *stroopen*; bij uitbreiding *uitschelden* en *afrossen*.

PELSEN, bnw. Eig. PELSIJN. Mhd. *belzîn*. *Van huiden gemaakt*, *uit een pels of vacht bestaande*; ook *met „pels"*, d. i. *eene vacht*, later ook *bont*, *gevoerd*. Plant. pelssen, dat van pelssen is, *qui est de peaux de fourrure*, pelliceus; pelssen hoedt, *chapeau fourré*, pelliris. Vgl. de plaats uit *Sp.* I⁷ bij PELSE. ‖ Een harich man, ende hij hadde op sijn lendene gegort een pelsen gordel, *Haagsche Bijbel* 1, 213c (II *Kon.* 1, 8: *vir pilosus et zona pellicea accinctus renibus*); ook *D.B.* („gordele").

PELSER, znw. m. Mhd. *belzer*; mnd. *pelser*, *pilser*; ndl. verouderd *pelser* (*Wdb. op* Brederoo 284). Van pelsen; z. ald. *Bewerker van huiden*, *vellen of vachten*. Een „pelser" is gewoonlijk niet een maker van pelzen in de tgw. beteekenis: dit is in het Mnl. een grauwerker; z. ald. en vgl. Lübben op pelser. Doch bij Kil. heeft het woord deze beteekenis. *Voc. Cop.* pelser (op te maken uit pelserse), pellifex. *Harl. Gloss.* pelsere, pelliparius. Kil. pelser, j. peltier, pellio. ‖ So wie . . . in enighen wateren . . . dede lopen loghe of vuylnisse van verwerie, . . bete van pelsers of hantscoemakers of enigherande vuylnisse van pensen of huden of vellen . . ., verbuerde enz., *Leid. Keurb.* 7, 22 (*a.* 1406). Nyemant en begheert mi (*een aap*) te villen, den pelsers bin ic te snode; mijn arme vel is mijn rijcdom, mijn snodicheit is mijn leven, *Hs. Cyrill.* 40r (lat. bl. 57: *pelliparius sum vilis*; *et pellis paupertas est mihi opulentia et vilitas vita*). Die pelser mitten crummen voten, *Rek. d. Cam.* 5, 89. Joh. Wolters sone die pelser, 3, 595. Den gemeenen ambochte van den linemaekers ende van den pelsers, V. d. Wall 1, 219 (*a.* 1351). Enghien scoenmaker noch pelser en sal huyde noch velle up steghen noch up steygheren scoonmaken, *O. W. v. Amst.* 31, 42 (*R. v. Amst.* 26, 42, 9). Pelsers die haer pelsen touwen, *Vrouw. e. M.* VII, 9. Gy segt my dattet al pelsers ende scoemakers sijn, maer het duncken my al goede ridderen ende knechten te wesen, Matth. *Anal.* 3, 270. Die wever, die volre, die sadelmaker, die snider, die pelser, die gewantsnider enz., Hermans, *Reder.* 173. Soo en moet niemandt binnen Sneeck pelsen vercopen buyten onse jaermercten, hy sal eerst burger wesen ende in die pelsersgilde, *Fri. Stadr.* 131, 235. — Verwers, schroeders, peltzers, wullen ende lynen wevers, vollers, *Arnh. Oudh.* 2, 100.

PELSERIE (PELCERIE), znw. vr. *Pelswerk*, *kleeren met vachten of vellen gevoerd* en dgl. Men houde hierbij het onderscheid in het oog tusschen mnl. en ndl. *pels*. Vgl. PELSE. ‖ Van eenre mansheve mersseryen . . ., van ene (*l.* enen) pake pelceryën, *R. v. Utr.* 1, 56, 10. Van enen pake pelseriën, Mieris 2, 177*b* (*a.* 1316). Zo zullen zi gheven van elken pack ghewants, mersseryen of pelseryen, dat twe manne heve is, twe alde grote, *Cod. Dipl. U.* 1, 1, 23 (*a.* 1399).

PELSERCAMER, znw. vr. Benaming van eene plaats te Utrecht. De bet. van camer is niet duidelijk, voor het eerste gedeelte zie bij PELSER. ‖ Jans wijf van der burg uter pelsercamer, *Rek. d.*

Buurk. 26. G. van der bruggen uter pelsercamer, 39. — Misschien is hetzelfde bedoeld met pellecamer, *ald.* 193 (*l.* pelsecamer?).

PELSERSE, znw. vr. *Bewerkster van huiden, vellen of vachten*; *vervaardigster van pelzen* (in de middeleeuwsche beteekenis; zie PELSE); in de latere middeleeuwen ook *bontwerkster* in de hedendaagsche opvatting. *Voc. Cop.* pelserse, pellifex.

PELSERSGILDE (*Fri. Stadr.* 132). Zie bij PELSER en vgl. GRAUWERKERSGILDE.

PELSERSIJS, znw. m. Te Utrecht, *de accijns geheven van ingevoerde „pelserie"* of *pelswerk* (in de middeleeuwsche beteekenis van „pelse"; z. ald.). ‖ Voort sel mede horen inden pelsersijs alle oude cledere ende alle oude bonte voederen die van buten comen, *R. v. Utr.* 1, 120, 72. — Vgl. GRAUWERKERSIJS.

PELSKIJN. Zie bij PELSE.

PELSMAKER (-MAKERE, -MEKER), znw. m. *Bewerker van huiden, vellen of vachten*; ook *vervaardiger van pelzen* (in de middeleeuwsche beteekenis; zie PELSE). *Voc. Cop.* pelsmakere, pelliparius, pelliciator, pellifex. *Harl. Gloss.* belsmekere (hetzelfde als pelsmekere, uit een oostelijken, aan Duitschland grenzenden tongval; vgl. mhd. *belliz, bellez, belz*; *belzîn*; *belzwërc*). Kil. pelsmaecker (*bontwerker*), *Fland.* j. peltier, pellio. ‖ Meysteren vanden bontmekers ende vanden pelsmakers ambacht, *Oork. v. Helmond* 48 (*a.* 1386). Dat ambacht vanden pelsmeekeren, 161 (*a.* 1446).

PELSNAEYER (PELSE-, -NAYERE), znw. m. Hetzelfde als pelsmaker; z. ald. *Maker of vervaardiger van „pelzen"*, d. i. *van met vachten of bont gevoerde kleedingstukken* (vooral onderkleeren). ‖ Heinkine den Pelsenayere, *Rek. v. Gent* 2, 206; ook ald. *noot* en 207.

PELTENIER, znw. m. *Bewerker van „pelzen"*, d. i. *voeringen van vachten of bont voor kleedingstukken, bontwerker.* Hetzelfde als pel(le)tier. Van fra. *pelletier.* Kil. pelser, *Holl.* j. peltier, pellio (zoo ook in de 17de eeuw; Oudem. 5, 585). Plant. peltier, bontwercker, *pelletier, peaucier*, pellio, pelliculator. Wvla. *peltier* (De Bo). ‖ Datmen twee personnen kiesen zoude omme te wesen ghezwoorne vanden bontwarckers oft peltenïers, *Ann. Em.* 25, 408 (*a.* 1539). — Woubourch de peltiere (fra. *le pelletiere*, ald.) vernayt oude pelsen ende oude voederinghe; so doet haer man de pelletier, *Livre d. Mest.* 40 (fr. ald. *li pelletiers*).

PELTERIE (PILTERIE), znw. vr. Mnd. *pelterie.* Van fra. *pelleterie. Pelswerk, voor kleedingstukken* (ook onderkleeren) *bestemde vachten* enz.; ook *voering van vacht of bont voor kleedingstukken.* De bet. van het woord is ruimer dan van ndl. *pelterij*; vgl. PELSE en PELSERIE. Kil. pelterije, pelles, pelles lanatae; pelles Babylonicae (?). ‖ Alrande balen die wt vremden lande comen met pilteriën of andere vellen, *ZVl. Bijdr.* 5, 35 (*a.* 1252). Een bale pilterijën, een bale lijnwaeds, 67. Van alzulcke pelterye, als die verweerster den eysscher vercoft heeft, *R. v. Leiden* 329. Twelck die verweerster heel en al ontkent den eysscher eenich pelterye vercoft te hebben, 330. Welcke sculdt die verweerster den eysscher betaelt heeft met lijndelaken ende bontwerck simpelick, *ald.*; zoo nog eens *ald.* — Vgl. PILTER.

PELTIER (PELLETIER). Zie bij PELTENIER.

PELTIERE, znw. vr. Het vrouwelijk van peltier. Zie bij PELTENIER.

PELWOLLE (-WULLE), znw. vr. De bet. blijkt niet uit de eenige plaats waar het woord voorkomt. *Ann. Em.* 24, 371 wordt het woord met *schapenwol, lamswol van de eerste schering* („laine agneline") gelijkgesteld, maar het is niet duidelijk op welken grond. ‖ Dat men gheen pelwulle drapieren sal binder steide van Comene, of soe ne waere weert I gl. tgewichte, noch ooc lanc wulle up de boete van X sch. parisis, *Ann. Em.* 24, 440 (*a.* 1450).

PEMSE (*puimsteen*). Zie POMSE.

PENANCIER (-CHIER), znw. m. Van ofra. *peneancier, penancier*, eene afleiding van *peneance*, lat. *penitentia. Boetpriester, penitencier* („prêtre commis par l'évêque pour absoudre les cas reservés", Heremans), mlat. *poenitentiarius.* Vgl. mhd. *pênitënzier, boetprediker.* ‖ Van mester Pieter van Zeelant, penanchier, ende van mester Jacoppe van Ghent, canoeneke van Dorneke, *Vad. Mus.* 5, 292 (*a.* 1298). Vgl. PENITENIER.

PENANT (PINANT, PINNANT), znw. m. Hetzelfde woord als ndl. *penant*, wvla. *pinante, pinant*: muur tusschen twee vensters, vensterpijler. Ook *steen voor den bouw van penanten.* Het ofra. woord *penant* (Godefroy), waarvan het ndl. woord moet komen, is in het tgw. Fransch niet meer in gebruik; het komt volgens Vercoullie met *pignon* en *pinacle* van lat. *pinna*, tinne: ook *gevel* beteekent eig. *top, spits van een gevel.* ‖ Witte penanten van Diedeghem, *Invent. v. Br.* 5, 324. Van witter pinanten van Diedegheem, 5, 321. De parceelen van steenen hier naer verclaerst: eerst twee roeden witten pinnanten van Dideghem, *ald. Intr.* 420. — Ook in de bet. *streksteen, steen uit eene streksche laag.* In deze bet. schijnt het woord te staan Dierickx, *Mém.* 2, 214 (uit de voorwaarden voor den bouw van een toren): „alle de boghen naer tdobbineel VII vierendeele voets hooghe in de coupe, als viercant gheel (*geheel?*) penante". Vgl. PENDANT. — Ook *pijler, post, stander.* Het woord komt *Invent. v. Brugge* 3, 470 en 473 in de laatstgenoemde beteekenis voor. Vgl. t. a. p. 473, waar van de brug van de Speyporte gezegd wordt dat zij door den bouwmeester hersteld wordt „met goede penanten ende met tween gaten". — Vgl. PENDANT.

PENCI. Zie PENSIE.

PENCIOEN. Zie PENSIOEN.

PENDANT, znw. *Eene bepaalde soort van steenen.* ‖ De cost vanden steenen ter Walporten . . .; W. van Zassen van 370 voeten pendanten 170 ℔, *Rek. v. Gent* 5, 46. — Misschien is met het woord hetzelfde bedoeld als penant, dat ook de bet. heeft van een bepaalden steen.

PENDEN. Zie PANDEN.

PENDER. Zie PANDER.

PENDER (Stallaert 2, 351; *a.* 1582). Zie PAENDER. Zoo zal het woord ook wel verklaard moeten worden op de plaats uit *Belg. Mus.* 2, 254 (*a.* 1609), aangeh. bij Oudem., doch daar wordt het schertsend overgedragen op den buik; vgl. male (*Rein.* I, 400).

PENDINGE. Zie PANDINGE.

PENDIOEN. Zie PENNOEN.

PENE (PEYNE, PEEN, PEIN), znw. vr. Mnd. *pene*; mhd. *pêne, pên*; ndl. *pene* (slechts in de verouderende uitdr. *op pene van*). Van mlat. *pena*, lat. *poena*, waarvan ook fra. *peine*, ndl. *pijn.*

1) *De straf* (gewoonlijk *eene geldboete*), *gesteld op de overtreding eener politie-verordening* of *op het niet nakomen eener aangegane verbintenis* (vgl. *R. v. Utr.* Gloss. 66, en *ald. Inl.* bl. 70 vlg., 143, 199). *Teuth.* pene, pena; pene af to dryngen, mulctare (ald. ook geltpene en verpeenlijc; vgl. hd. *verpönt*). Plant. de pene oft boete, *l'amende*,

la peine, mulcta, multa (en tal van uitdrukkingen, waarin pene voorkomt). Bij Kil. staat pene in de bet. „boete" niet opgeteekend. Vgl. PEENBROKICH, -SCULDICH, -VALLICH. ‖ So wanneer die zoene . . . ghesloten is, so sullen sy dair zeker verbande ende penen toe setten, die zoen ghehouden te worden, Matthijsz. 221. Die verboort vier pont ende al die hiertoe helpen gelike peen, *Fri. Stadr.* 111, 158. By gelijcker forme ende peene, 217, 2. Op de vors. peyne, *Gesch. v. Antw.* 2, 496. Op de selve peyne, 497. Op die peine van eenen voeder wijns, 497. Op eene peine van vijf scellinghe, *Belg. Mus.* 10, 111. Also dat aen hem drien bi eenre penen gebleven ende belooft was, *R. v. Utr. Inl.* 89 *noot* 2). Niemant en can off en sall penen verbooren, of die heren en mogen sij niet eysschen, daer gheen claeger en is, 168 *noot* 1 (*te Wijk-bij-Duurstede*). Die peen moet belieffl, gemaect ende overgegeven wesen voor scout ende scepen, sall men yement in der penen wyesen, 344. Bider zelver pene die voorscreven is, *R. v. Utr.* 1, 52, 5. Sulc gelt wtpanden als die coopman ten afteren waer, ende noch eens zoo vele ter penen, 354, 5. So vallet hi . . . in eenre penen van tien scillinghen, 2, 94; ook 207; 210 (alsulke lijfrenten mitten dachgelde ende penen); 366, 21 (op een peyne van tien stuvers); 377, 17. So sall dair een peen op gaen ende dair wij aff vervallen sullen elcks dages tyen R. gulden, Nijh. 4, 172 (*a.* 1440). Bij eenre penen van ghelde, of sonder peen, 2, 68. Een pene van drie ponden, 66. Onder der penen (*op verbeurte*) alle ons goets, 90; ook 226 (upter penen van), 1, 433; *Hist. Gen.* 9, 70 (bij eenre peen van); 71 (van penen ende van brooken); *Brab. Y.* dl. 1, bl. 785 (te gelden den (*l.* de, *of is het woord hier ml. gebruikt*?) peen van den xxx ℔); *Leid. Keurb.* 66, 3 (van der pene ende boete voirscr.); Stallaert, op pene, 2); enz. — Te pene setten, *aanbieden te verbeuren*. ‖ Dat G. ende H. beloveden trouwelic te houden, dair sy onder te pene setten al hoor goet, Matth. *Anal.* 3, 182.

2) *Straf*, in het algemeen. Kil. pijne, pene, pena, supplicium. Plant. op pene (*op straffe van het verlies, op verbeurte*) van lijf en goed na des heeren wille, *sur peine d'amende arbitraire de corps et de biens*; een pene oft boete die men ter eeren doet, gelijck alsmen een keersse oft torsse voor de processie draecht, *amende honorable*, multa seu poena honoraria, traductio ignominiosa. ‖ Werc op een peen te doen, *Schaaksp.* 58*d*. Hi ontgout die peen, *Devoot B.* 114*v*. Die dese onsalighe altemael verscoorden ende doden rechtevoort ende betaelden hem daer die peen van sijn moorden ende roven, 115*r*. Up peyne van zelve corts ghevanghen te Parijs ghebrocht te wordene, Despars 1, 362. So sijn ooc peynen ende pijnen vonden diemen onderwijlen meer ontziet dant de generale geboden doet, *Boëth.* 31*d*. Zie nog *Gest. Rom. c.* 5, aangeh. bij Oudem. 5, 576 (op een groote „peyn"). Zie ook Stallaert 2, 351 op pene, 1), waar het woord staat opgeteekend in de bet. *straf, lijfstraf*. — Nog in de 17de eeuw en later is *peen* o. a. in de bet. *straf* bekend; vgl. b. v. Vondel I, 403: „(de leeuw) daeghden al 't ghediert ten Hove op groote *peen*" (door Weiland bij vergissing door „eetbare wortels" verklaard); ook in de bet. *kwelling*; *smart*, *verdriet*, *druk*, en *schuld* (Oudem.).

PENE (PEINE), znw. mv. Hetzelfde als het mv. van penninc, uit eene afkorting ontstaan, als *scele* voor *scellinge*. Vgl. ook penewert naast penninc wert en wvla. *penekeers*, *pennekeers* (De Bo) voor „penningkeers". ‖ Item adde de stede noch een laken van den eersten drien lakenen van 7 penen (*de prijs van eene bepaalde maat*?), dat sneet men den trompeneren, *Rek. v. Gent* 3, 344 (of is hier de eene of andere bet. van ofra. *penne*, *pene* bedoeld?). Hier ute gaet ute elken iemeite lands elkes jaers zes peine parisise, *Cart. S. Mart.* 1, 401 (*a.* 1358). Ses peine parisise sjaers, *ald.* Zie ook *Ostfri. Urkb.* 1, 220 bij SCELINGE.

PENECH (PENICH). Zie bij PENNINC.

PENEGEN, ww. Zie PENNINGEN.

PENETENCIE. Zie PENITENCIE.

PENEWERT, -WAERT. Zie PENNINCWERT.

PENGE, znw. mv. Zie PENNINC.

PENGOEN. Zie PENNOEN.

PENIDE, znw. vr. (?). *Kandijsuiker*. Vgl. Dodon. 1384*a*: „*penidium*, suiker van kandij". Bij Godefr. *penicle*, sucre d'orge tors (met één voorbeeld, hoogstwaarschijnlijk verkeerde lezing voor *penide* (vgl. Halma: „*penides*, sucre d'orge, borstsuiker"); ook ofra. *penidom* en *penidos* (ald.) beteekenen eene soort suiker. ‖ Nemt tarwengruus getempert met borne . ., ende daerna geziët dor I linen cleet, ende daer met getempert peniden, *Hs.* Yp. 141*a*. 3½ ℔ peniden, die tot Bruessele verteert waren, 6 s., *Tocht v. Jan van Blois*, bl. 19 (*a.* 1361).

PENIGEN. Zie PENNINGEN, WW.

*PENITANCIE (*Rose* 7623; 10365; 11013: penitentie), lees pitancie (z. ald.), zooals de var. op deze plaatsen ook heeft.

PENITENCIE (PENETENCIE), znw. vr. Mhd. *pênitênze*; ndl. *penitentie*. Van lat. *poenitentia*, fra. *pénitence*. Eigenlijk *berouw*; bij uitbreiding als kerkwoord, een onderdeel der biecht, zoowel de *aan een biechteling voor zijne zonden opgelegde boetedoening*, *kastijding* als *de boetedoening die men zich zelven oplegt*, *zelfkastijding*. Ook in verschillende uitdrukkingen: petitencie doen, nemen, ontfaen; enen p. geven, setten; in penitenciën staen enz. *Voc. Cop.* penitentie, penitentia; penitentie doen, penitere; penitentie setten, injungere, imponere penitentiam (b.v. *Hs. Kloosterr.* 7*a*). *Teuth.* boete, correctie, penitencie, castigacio. Kil. penitentie, poenitentia, moetanea (*l.* metanoea, gri. μετάνοια); penitentie doen, piacularem poenam luere, dare de se ultro supplicium Deo. Vgl. Duc.[2] 6, 383 vlgg. op poenitentia. ‖ Vrouwe al hebbic vele mesdaen, ic wille in penitenciën staen, ic doe penitencie gherne, *Theoph.*[2] 1153. Penitencie die maecte quite van sonden den coninc Davite, die sulke sonden hadde ghedaen, 1163; ook 1174. (Sinte Peter) quam te deser werdichede bi penitentiën die hi dede, 1185. Sente Pauwels . . . . hem halp penitentie soo sere dat hi best es met Onsen Here, 1187. Jane halp si (*Maria Magdalene*) hare uter helle mids penitencie die si dede, ende berouwenesse die si hadde, 1200. Noit en was sonde soo groot, man die penitencie boot (*zich tot boetedoening bereid verklaarde*), diese boot ende diese dede, ende die dan vulquam daer mede, hine versoende jeghen Gode, 1209 *e. e.* Hi (*de priester*) gaf haer penitencie daer te vasten te water ende te broode, *N. Doct.* 2267. (Hi) sprac met ootmoede groot sine biechte met berouwenessen, met vrayen gheloove, . . . ende ontfinc penitencie, *Amand* II, 4997. Wil hi (*de zondaar*) dan te biechte gaen van sinen sonden, ende ontfaen penitencie, die hy dede, hy blever wel behouden mede, Hild. 115, 71. Als hi te biechte is ghecomen ende penitencie heeft ghenomen, *ald.* 127; ook *Christ.* 912. Waerom wij, bisscop . . ., gheven tot allen puncten

nae bescreven veertich daghe aflaets van ghesetter penitenciën of die van recht gheset sal woorden, *Hs. Openb. Joh.* 1 (*Arch. v. Kerkgesch. v.* 1900, bl. 119). Van Sinte Mariën van Egypten . . . in die woestine penetencie doende, *Sp. d. Sonden* 5419. Inden naem des vaders enz. beghin ic mijn penitencie te doen . . ., lichaem, voor dat ghi waert so coen mij te bringhen inden wech der plaghen, daerom moeti nu sijn gheslaghen, *Elckerlijc*² 57, 568; ook 575 (door penitencie waen, *d. i.* waden; vs. 577 leze men *pelgrimagie* voor *penitencie*). Den onghevallighen sondare, . . . die . . . niet en kieset voor sine zonden penitencie van corten stonden voor die ewelike doot, *Nat. Bl.* IV, 66. So wie hem zelven doot met penitenciën te groot, hine gewint nemmermere genaden an onsen Here, *Bloeml.* 2, 65, 167. Nu es hi te hoghen Roome comen omme penitencie te doene claer ende in peelgrimagyën, 3, 106, 16 (*Amand*). Hadde een man allene ghedaen also vele sonden alse alle die leven, ende wildi aercheit al begheven ende daeraf te biechte gaen ende penitencie daeraf ontfaen dat hi over se (*d. i.* see) wille varen, hi mochte wel hem selve claren, *Rein.* I, 2960 (II, 2950). Ic sal u van allen absolveren; het is uwer sielen goet, dat ghi hier penitencie doet, II, 7004. In gheliker wyse sal sie penitencie doen, ist dat yemant valt in den val des vleysches . . .; die alsulck is, die mach men nemen hoor swarte wijel, alsoo lange als sie inder penitenciën is, *Hs. Kloosterr.* 46*b*. Sie sal doen werdighe penitencie, 47*a*. Sommige van den olderen susteren, die sie tot penitencie vermanen sullen, 46*b*; ook 45*b*; *Lsp.* II, 48, 821 (een boec van penitenciën); *e. e.* — Als allegorisch persoon komt Penitencie voor in *Pelgrimage*. Vgl. b. v. *f.* 22*b* vlgg., waar zij opsomt de verschillende werken, waartoe zij den mensch brengt. Zie ook *Argum.* 521 vlgg., waar het twistgesprek gevoerd wordt tusschen Penitencie (*zelfkastijding*) en Solaes (*zingenot*). — Het woord wordt op wereldsche toestanden overgedragen — *a*) in de bet. *boete*, in de uitdr. penitencie doen, zoo b. v. *MLoop* III, 428: „als dan die liefte waer worden cleen, so hadden sij des affghestaen ende beyde penitencie ghedaen". — *b*) in die van *straf*. ‖ Edel rudder, ic bidde ghenade! ic hebbe ontfaen van minen mesdaden penitencie, die mi es te swaer; ic hebbe der doot over menich jaer verdient, *Wal.* 3921. — *c*) *Kwelling*, *marteling*. Vgl. ndl. „het is een *penitentie*!" d. i. „eene onaangename kwelling, of toestand". ‖ Sal ic aldus ten hemele comen, so mach ict mi bet beromen dat ics hebbe beteren coop dan de Sinten hadden some, die met penitenciën waren ghenomen (*opgenomen in den hemel*), so dat hen tbloet ten voeten droop, Praet 1797. Wie dat es in huwelike ende verduldichlike goed ende quaet nemt dat hem overgaet, dat hi loons bejaghet mere dan een monc of een clusenere, want des nachts so sijn si (*dezen*) doch van castimente vry, maer die man werdt ghecastijt nacht ende dach . . .; sine penitencie duert vaste nacht ende dach sonder raste, *Bloeml.* 2, 167, 44. Vgl. ook het volg. Art.

PENITENCIELIJC (-TENSCELIJC), bnw. *Moeitevol*, *kommervol*. Vgl. *Voc. Cop.* penitentialec, penitentialis. ‖ In sinre gebuerte (*geboorte*) waert (*werd het*) ooc in hem (*Christus*) beteykent . . . een penitenscelic leven dat hy namaels solde leven, *Coll.* 142*v*.

PENITENCIER, znw. m. Van ofra. fra. *pénitencier*; mlat. *penitentiarius*. *Boetpriester*, *boetprediker*, *een priester*, *door een hoogeren geestelijke* (*den paus*, *een aartsbisschop of bisschop*) *belast met het geven van absolutie in gevallen waarin alleen die hoogere geestelijke bevoegd is*. Vgl. Duc. 6², 389 *b*, *c*, en Stallwagen, *Roomsche Woorden* op poenitentiaria Apostolica en poenitentiarius. Hetzelfde als penancier, dat afgeleid is van ofra. *peneance*, *penance* van lat. *poenitentia*, waaruit *penitence* op nieuw als geleerde term is overgenomen. *Voc. Cop.* penitensier, penitentiarius. ‖ So quam tAiwires . . . en predekare, diu oc sijn herte was in vare van derre wraken ongehir; dis pauss penitencijr die bruder was ende hit Bernart, *Lev. v. Lutg.* III, 1494 (*de poenitentiarius van paus Innocentius* IV); ook 1628. Voort so sel hi (*een veroordeeld onruststoker*) op die selve reyse binnen Colen bliven legghen acht daghe lanc ende sijn biechte daer spreken jeghen enen penitencyere ende daer den provisoor ende den gherecht goet betooch brenghen van sinen penitencyere, dat hi sijn biecht aldaer jeghen him ghedaen heeft ende die acht daghe daer penitenci ghedaen heeft van sinen sonden, *R. v. Leiden* 34. Vanden sonden die alleen die bisscop afloost ende absolveert ocht sijn ghewaerde penitencier; vanden sonden daer alleen die paeus ocht sijn penitencier af lost ende absolveert, *Eng. hss.* 1, 155.

PENITEREN, zw. ww. intr. Van lat. *poenitere*, berouw hebben. Bepaaldelijk *gebruik maken van het recht om af te zien van eene overeenkomst*, *in het bijzonder eene koopovereenkomst*; *het rouwrecht*. ‖ Zoo wie voort an eenighe coop oft vercopinghe doet binnen onsen stede van Nieupoort, ende hem dunct bedrogen ofte gefraudeert te zijn, dyen zal den anderen daechs nae dat die coop offte vercopinge geschiet is mogen peniteren, ende gaen voir onse schouten ende schepenen ende laten hem van tselffde ontslaen en verlichten, *O. Vaderl. R.* 4, 30 (*a.* 1557). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 351, en vgl. de ndl. uitdrukking „*rouw*koop geven" (Stoett, *Spreekwdb.* n⁰. 1675). Een mnl. woord voor het „breken van een koop" in noordholl. tongvallen is boffen; vgl. Boekenoogen op boffen, 2).

PENLIJC. Zie PENNINCLIJC.

PENNE, znw. vr. Van lat. *penna*, welk woord in de gewone ndl. beteekenis niet in de duitsche talen is opgenomen; alleen het Ndl. kent *pen* in de bet. „veder"; ook het Zweedsch en Deensch; zie Franck op pen.

1) *Pen*, *vogelveder*. *Voc. Cop.* penne, penna. *Teuth.* penne, veder, penna; die vederen of pennen uyt en vlogel treckt, pinnirapus. Kil. penne, veder, penna. ‖ Vanden vlerken ende pennen der schauwelicheit, *Boëth.* VI*d*.

2) *Pen*, *schrijfpen*, *ganze- of zwaneveder voor schrijven geschikt gemaakt*. *Voc. Cop.* een penne, calamus; ter pennen, pennatim; penne, pugillare. *Teuth.* pennen of ynkt-hoorn off schriftaiffel, pugillar. Kil. penne, schrijfpenne, calamus scriptorius. Plant. penne om te schrijven, *plume pour escrire*, calamus, penna. ‖ G. de liberaris . . . . vercoopt gansepennen ende swanepennen ende hi vercoopt fransijn ende perkement, *Livre d. Mest.* 30 (fr. ald. *pennes d'auwe* (oie) *et pennes de chisne* (cygne)). K. gaf mi penne ende inct, ic screef . . . dit liedekijn, *OVl. Lied. e. G.* 279, 1358. Een stuc perkements ende inket ende een penne, *Hs. v.* 1439, 68*a*. Waer alle die werelt percament ende alle die zee enck ende alle die grase penne ende allen die menschen schrijvers enz., *Marialeg.* 2, 235. Nu willic mijn dichten vernuwen ende steken die penne in den horen (*inkthoorn*, *inktkoker*), *N. Doct.* 72. Men cant vol-

scriven mit ghenen pennen, *Bloeml.* 3, 81, 184. Zie ook Stallaert op penne, 1), alsmede voor andere beteekenissen die zich uit die van *schrijfpen* hebben ontwikkeld, nl. *schrift*; *de betrekking van schrijver of klerk* (*klerkschap*) en *de gezworen stadsklerken* (ald. onder 4° ook de uitdrukking gesellen van der penne, *a.* 1449).

PENNE. Zie PINNE.

PENNE, znw. vr. Van ofra. *pene*, prov. *penna* (Rayn. 4, 409); lat. *penna*. *Voering.* ‖ Dat covertor was seer goet, daer eene penne binnen stoet van enen diere, licht alse clare by nachte alse oft vierijn ware, *Troyen* 608. Die penne daer in (*in het kleed*) was herde diere al gheheel van enen diere, daer en was aen naet noch stuc (*hs.* stic); in den boecke soo las, ic dat sy was van ene (*l.* eenre) beesten die men vint in den . . . foreesten, . . . het (*l.* bet *of* best) sijn die been ende niet dat fel, *Troyen* dl. 2, vs. 15967 (fra. 13335: *del mantel fu la pene chière*; *molt valt la pials et plus li os*).

PENNELECKER, znw. m. Nog heden bekende minachtende benaming voor mannen die met de pen hun brood verdienen, *schrijver*, *klerk*, ook *ambtenaar aan een regeeringsbureau* en dgl.; vgl. hd. *federlecker*. ‖ Greffiers, advocaten, procureurs ende andere den ghemeente schadelicke penneleckers, Despars 2, 127 (16*de eeuw*). Kil. pennelecker, servulus a manu, librariolus.

PENNELIJC. Zie PENNINCLIJC.

PENNEMAKER, znw. m. *Pennemaker*, *vervaardiger van schrijfpennen.* Het woord komt als geslachtsnaam te Oudenaarden voor in 1342 (*Ann. Em.* 25, 235: „Jan de Pennemakere"; 25, 270: „Jan de Penemakre"). — Vgl. Plant. pennemaken oft pennesnijden, *faire ou tailler une plume*, aptare calamum.

PENNEMES, znw. o. *Pennemes.* In de 16de eeuw. ‖ Neemt een pennemes oft een ander cleyn mesken, *Receptenb.*[1] 11. Kil. pennemesken, cultellus scriptorius, gladiolus graphiarius, scalpellum, scalprum librarium, *vulgo* cultellus pennarius.

PENNENVOGEL, znw. m. Hetzelfde als pellenvogel (z. ald.), waarvan pennenvogel misschien wel eene vervorming is. *Kapel*, *vlinder.* ‖ *Teuth.* eyn pennenvogel of vyvalter, papilio; capelle, pennenvogel, vivalter, papilio. Kil. pellevoghel j. pennevoghel, papilio; pennevoghel, *Sicamb.* (hiermede strookt het feit dat het woord alleen uit den *Teuth.* is opgeteekend; doch in het Mnd. schijnt het niet voor te komen), j. pepel, papilio.

PENNEWAERDE. Zie PENNINCWAERDE.

PENNINGEN (PENIGEN, PENEGEN), zw. ww. trans. Mnd. *penningen*, *pennigen*. *In het klein verkoopen*, *bij den penning verkoopen.* Het woord is slechts uit Vlaamsche stukken opgeteekend. Kil. penninghen, *vet.* pecunia vendere. Zoo nog heden in het Wvla. (De Bo op penigen). ‖ Dat de wijnluden ere huse und kelnaers nicht en moghen leenen off verhusen (*l.* verhuren) anderen van der hense umme ere wijne inne to pennynghen, *Hans. Recess.* 10, 278. (Goed) dwelke zij in dlant van Vlaendren niet peneghen en willen, dat zij dat goed verscepen moghen int Zwin, *Hans. Urkb.* 3, 213. Ooc ne zullen zij niet moghen vaerwen eenighe scotsche lakenen enz. om die te voerne of te doen draghene buten den vors. lande, als zij ghevaerwet zullen zijn, maer eist om die te vercoopene of te peneghe binnen den vors. lande van Vlaendren, de vors. vaerwers zullense moghen vaerwen, *ZVl. Bijdr.* 6, 169 (*a.* 1441). Dat zal hi zelve peneghen elken diet begheert ghelike andre, 178, 8. (*Van elk*) schiltwaert broots dat zij daer penichden ende vertierden, 4, 367 (*a.* 1424); ook 368. Dat negheen vercoopere . . . . van haringhe meer harinx en coope omme te vercoopene ende te peenighenne dan eene mande . . . . up elken dach, *Voorgeb. v. Gent* 142 (*a.* 1376). Dat niemendt . . . . eenigerhande dranc . . . peneghe of vercoope by mate, *Ann. Em.* 24, 420 (*a.* 1428, *te Comene*). Dat zij (*de vreemde kooplieden*) gheen zaken doen en zullen moghen contrarie den ghemeenen oorboor ende welvaert van onser stede, als van haerlieder goede te peneghene ghelic den poortre, *Cout. v. Brugge* 2, 82 (*a.* 1477). Dat (*nagelaten goed*) te peneghene, te vercoopene, *Vad. Mus.* 4, 358 (*a.* 1372). Die wine ghenomen heift te tappene ende te peneghene, *Invent. v. Br.* 4, 157. Van alden vleessche dat poorters van Brugghe coopen zullen omme voort te peneghene, 5, 183. Omme dat hi wine ghepeincht (*l.* ghepenicht) heeft, 4, 157. Desghelijcx verbiet men A. die stat . . ., want si willens ende wetens ghestolen goet ghepenninct heeft ende des grootelic ghenoten heeft, *Utr. Buurspraeckboec*, *a.* 1448 (Dodt, *Arch.* 5 99). Maer daer wesende en consten haer goet niet vercoopen noch peneghen, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 264 (*vgl. de aldaar genoemde uitdrn.* by pennewaerde vercopen *en* by cleenen pennewaerde vercopen). Zie ook Stallaert 2, 352 op pennigen (penigen), waar evenwel de bet. minder juist door „verhandelen, koopen en verkoopen" wordt weergegeven.

PENNINC (PENNING, PENNIC, PENNINCK, PENNINCH, PENNICH, PENICH, PENECH, de laatste vormen komen vooral in het mv. voor, vgl. PENE), znw. m. Mnd. *pennink*, *pennik*; mhd. *phenninc*, *phennic*; ohd. *pfenting*, *pfenning*; osa. *penning*; hd. *pfennig*, eng. *penny* (mv. *pence*); ndl. *penning*. Zie verder de wdbb. ook over den vermoedelijken oorsprong (van *pand*). Het mv. is gewoonlijk *penninge* (en de andere, boven en bij Stallaert op peene en penninc genoemde vormen), doch eene enkele maal *penninc*, b. v. *O. K. v. Rott.* 35, 102: „een broot van vyer penninc".

1) Benaming van eene kleine koperen munt, *penning*, het $^1/_{16}$ gedeelte van een stuiver en het dubbele van een hallinc of mite (z. ald.). Eene gewone afkorting van penninc was d., de eerste letter van denier (z. ald.). *Voc. Cop.* een penninc, denarius; een penninc, nummus; penninesken, nummulus. *Teuth.* pennynck, denarius, denariolus, moneta, numus, numulus; en half pennyng, obulus, clocertum (?). Kil. penninck, numus, nummus, denarius; penninck parisis *Fland.* j. drij mijten brabants (dus = $1^1/_2$ penning); pennincksken, nummulus; pennincksken, *Holl.* j. vier mijten, half duyt, chalcus, aereolus (dus = 2 penningen). Plant. penninck, *un denier*, nummus, denarius, numisma; yemanden tot eenen penninck toe betalen, ad denarium solvere aliquid alicui. ‖ (Hi) badt dat hij hem om godes wil enen pennick wolde geven, *Coll.* 182*v.* Ic en can u alle wege genen penninck geven, 183*r.* Neghen sceleghen drie peneghen min, *Vad. Mus.* 2, 367 (*a.* 1285). Elc bunre om zees scelinghe ende om zees peninghe vlaemsche elkes jars te gheldene, 366 (*a.* 1284); zoo nog tweemaal *ald.* Dat vercoopen zy den zieken (om) twee peenghe, dat éénen penninc werd es, *Belg. Mus.* 7, 91 (*a.* 1349). Eene zuver plaetkin ghescepen alse eenen pennic, Jan Yp. 57. Een copren penninc, *Sassensp.* 9 (*var.* pen-

nic). Penninc die gave sijn, *ald.* (*var.* penninghen die goe sijn). Dartich ponden vlaemscher peneghe, *Vad. Mus.* 1, 291 (*a.* 1279), ook 290. Ooc sal . . dlant also vele vruchten draghen, dat men een mudde corens over al om enen penninc copen sal, *Wrake* I, 1992. Een penninc, die leghet in den gront (*van het water*), hi scinet meere . . . dan als hi daer buten leit, *Natuurk.* 885 (*het woord kan hier ook de beteekenis hebben van* muntstuk *in het algemeen*). Die rike vrecke sorght om broot, ja eens pennighs heeft hi noot, *Doct.* II, 509 (*var.* eens d.). Een summe van ghelde daer wi ons of bekennen bitaelt ende al volghedaen den lesten penninc mit den eersten, *Hs. Egmont f.* 7*v* (*a.* 1375); ook 9*r* (penning). (Berengier) coninc Taxise in zoenen drouch tien mudden peneghen te mieden, up dat hi met sinen lieden keren wilde in Hongeriën, *Sp.* IV², 16, 10. Al had hem moghen vromen al die werelt, hi en had daer niet enen penninc vonden, *Rein.* II, 2458. Twee coperen penninghe, *Proza-Sp. d. Sonden* 84*c*. Hi trac ter Sluus . . . sonder hallinc ende penninc, *Bloeml.* 3, 13, 190 (*zie ook* Stallaert 2, 353: „wat zieke die penninc of hallinc aventuert met wat spele dat es", *en eene plaats uit Livre d. Mest.* 13 *bij* PENNINCWERDE). Daer toe gevic twee penningen u, *Bloeml.* 3, 18, 54; ook 19, 65. Penninghen, hellinghe, potevinen (*pietjes*) moeten wi bidden gaen int lant, 3, 22, 212. Dat men den ziechen (*l.* ziecken) gheeft in die hant een wassen kerse . . . ende enen penninc daerin (*vgl. vooral* De Bo 842 *op* penekeers, *d. i.* penningkeers, *hetzelfde als* oordjeskeers *bij* Schuermans, *Bijv.* 237*b*), aldaer hi . . . leghet op sijn verscheyden; . . . die penninc bediet . . . dat hi van alre scout es also vri, hadde hi yemans goet enen hellinc, hi gaver hem voor enen penninc, *N. Doct.* 2449; ook 2462; 2467; 2477. Dat willense metten offer quiten, met haren penninghe, met haren miten, 2527. Gherne bringhen si te voren den quaetsten (*leelijksten, meest afgesleten*) penninc ten pape waert, 2532. Penninghe inghelsche, *Invent. v. Brugge* 2, 67 (zie nog verschillende voorbeelden ald. Gloss. 265); *enz.* Zie bij Stallaert op penninc de namen van andere naar verschillende namen van plaatsen en personen genoemde penningen: „Lovensce p., Tornoise (*van Tours*), p. van Bruessel, Engelsche p., Groeningsche p. (*a.* 1487, *Groningsche*, of genoemd naar eene gelijknamige plaats in Vlaanderen?), Hollandsche p., Utrechtsche p.; Johannis p., Vlemschen Johannis p., Philippuspenninc (vgl. *Inform.* 177: „2 Phls. penninck, daerof de drie 5 gr. maicken"), dobbel Ropertus penninc", en verscheidene uitdrukkingen, waarin penninc voorkomt. — Men had ook penninge van *zilver* en van *goud.* ‖ (*Judas*) nam die have (*het geld*) . . . in sine onwerdighe hant, voor der Joden voete dat hise leide, penninghe gelijc, *L. o. H.* 2467 (*vgl. Matth.* 27, 3: *Judas retulit triginta argenteos*; de bet. van „penninge gelijc" zal wel zijn „ieder der penningen, de penningen een voor een" (vgl. GELIJC, kol. 1242); weliswaar is uit het Mnl. tot heden geen voorbeeld opgeteekend van het gebruik van het vnw. gelijc met den gen. van andere naamwoorden dan die een persoon of eene tijdsbepaling uitdrukken, maar het Mhd. kent *helme glich*, *lande gelich*; het Ohd. *worto gilih*, *teilolih*, *rossolih*; zie *Taalk. Bijdr.* 2, 222). Enen aelmoesnier (*beurs, tasch*) makede si . . . ende deder penninghe in van goude, *Bloeml.* 3, 24, 66; ook 25, 85. Den gulden penninc, *Sev. Vroeden* 2861 (*vgl.* 2857: enen bisant; *zie ald.*). Hi adde . . . noch penningen . . . van goude, *Ep. fragm.* 236, 253 (*goudstukken* in het algemeen). Hondert dusentich penninghe guldene, *Salad.* 257; ook *Lanc.* II, 38421. Enen nuwen guldene penninc, die sal heten een gulden Torre; enen nuwen zilveren penninc, houdende vijf penninghe coenincs silvers, Willems, *Meng.* 340 (*a.* 1393). Der vors. guldenre ende silveren penninge, *ald. e. e.* (Dat) elc van den hoofde sijn gave enen penninc selverijn, die werd ware x peneghe cleene, *Rijmb.* 21213; ook 25848; 25849. Zie nog voorbeelden van zilveren en gouden penningen bij DENIER, en bij Stallaert 2, 353, en vgl. in *Table Anal.* op den *Invent. v. Brugge* bl. 299 den „denarius aureus" en den „denier d'argent" van Philips den Goede, en den „nouvel denier d'argent" van Karel den Stoute. *Teuth.* sylveren pennyngh, argenteus. Plant. eenen gulden penninck, *un denier ou piece d'or monnoyé*, nummus aureus; eenen silveren penninc, *une piece d'argent monnoyé*, nummus argenteus. — Vgl. ook de samenstellingen arraspenninc (bij ARRE), godespenninc, miede (miedel-)penninc, en de andere genoemd bij dit woord, ndl. *goodspenning*, *huurpenning*, waarin penninc òf de bet. „zilveren penning" heeft, of die van het eene of andere muntstuk of geldstuk, maar niet een van koper.

2) Penninc wordt ook gebruikt — *a*) voor *geldstuk*, *muntstuk* in het algemeen. Vgl. de vertalingen „moneta, nummus, numisma" in de bovengenoemde wdbb. en Plant.: „penninck, *toute sorte de monnoye*". *Voc. Cop.* eerhande penninc, enen groten, grossus. ‖ Dan so eest hem na der ghiften leet dat hem die pennich so saent (*l.* saen) ontgheet: hy gheeft den pennich (*l.* penninch) om der werelt ere, *N. Doct.* 328 *var.* (bl. 150). Men sal den penninc houden (*bewaren*) leren, ter noot dat onrecht mede te keren, *Rein.* II, 4553 (*men kan het woord hier ook weergeven door* zijn geld, *doch in elk geval staat het dan gelijk met* fra. *monnaie* in *porte-monnaie*). Wisselaren, die den swaren goeden penninc uutwieden (*uitzoeken*) ende den lichten quaden weder bieden ende brenghen dat goede ghelt van weghe, *Bloeml.* 2, 198, 295. Hi (*deze wisselaar*) es des goeden pennincs verrader, *ald.* 302. Dat aldaer Reimont die sies die valsche penninghe sloech, daer hi hem mede bedroech, *Rein.* I, 2674 en *var.* (*ook hier kan men het woord vertalen door* muntstukken *of door* geld). Die blote (bloot) syde ons penníncs, *Ned. Proza* 24 (Ruusb. 4, 74; *vgl. bij* BLOOT, 6). Den onzalighen penninc, dye eens doits menschen ghebelde heift, *Boec d. M.* 32*r* (*in bet. staat* penninc *hier met* geld *gelijk*, *maar de bijzin bewijst dat het als* muntstuk *moet worden opgevat*). — Voor „dobbele scilt" wordt penninc gebruikt *Invent. v. Br.* 4, 44 (vgl. gloss. ald. 265). — Dit is ook de bet. van penninc, waar het gebezigd wordt bij berekening van rente. *Den tienden penning* betalen is eigenlijk „van elke soort van geldstukken of muntstukken het tiende betalen". Zoo is dus „de tiende penning" = 10%; „de derde penning" = 33⅓%; „de twintigste penning" = 5%. Vgl. Weiland op penning en zie *N. Doct.* 444: „dese sal men quanchuys gonnen dat si haer ghelt redelijc leenen, dat si (*l.* dats, *of* dat si nemen?) x penninghe om eenen, ja, sulc van achte (12½%), sulc van viven (20%); . . . al waert dat si van M eenen namen, soo salt voor God woeker heeten". In het Ndl. is, behalve in de uitdr. „de tiende penning", die als historische term bekend is, *penning* in deze bet. nog in gebruik in „hij is op den penning (zestien)" (d. i. gesteld op 6¼%),

dus „hij is schraapzuchtig, inhalig, gierig". Zie Stoett, *Spreekw.* n°. 1543. ‖ Sonder den achterstel en sal alsulken coop niet mogen geschien min dan den penninck thiene, *Rek. v. Breda* 66, 5. Den penninck om 8; . . . . den penninck om 6, ... den penninck om viere (25%) ende niet daironder, *ald.* Den penninck om 10, *ald.* 6. Den derden penninck (33⅓%) boven allen commer jairlix meer weerdt sijnde dan de rente gedragen soude mogen, *ald.* 7. Daeraf (*van eene lijfrente*) ontfaen van den penninc 9 ende 3 quarten beloopt enz., *Rek. v. Rott.* 35 (*a.* 1426); *zoo ook ald.* van den penninc 9 *viermaal.* Want men (*l.* ment) den derden penninc moet diere coopen dant es wert, *N. Doct.* 488; ook 494 (hi coopet weder om ghereet ghelt den derden penninc min oft die helt). Daer men ghelt ofte pant bringhet die den derden penning beter zijn, *Ann. Em.* 33, 49 (*a.* 1415). — Vermelding verdient nog de uitdr. penninc penninges gelike, *penning pennings gewijze* (vgl. GELIKE, kol. 1247 vlg.), waarin *penning* èn in de bet. „penning" en in die van „ieder geldstuk" kan worden opgevat: bij GELIKE is geen voorbeeld er van opgeteekend, maar de uitdr. komt voor *R. v. Amst.* 129, 1: „dairtoe te betalen elc na tzijn pennijng pennijnx gelijck, als dat behoirt" (*in de uitgave zijn de leesteekens verkeerd*). — Vgl. *Warfsconst.* 123 (*a.* 1503): „offt emant mitten geestliken rechte is beswaert worden ende daer dan vorder last van queme, dat solen de vors. lande samentlike mit malkanderen elk karspel daer aff omme trecken, ende wesen penningk penninges broder", waarin de woorden „ende wesen p. p. broder" met „penninc penninges gelike" gelijkstaan. Zoo ook *O. Vaderl. R.* 4, 352: „wiens goet dat men werpt (nl. *over boord*), dat sal men rekenen penninc pennincx broeder van also veel als daerof blijft als die vrachte daer of betaelt is." — In het mv. gebruikt staat het met *geld* gelijk. Ook het enkv. heeft deze beteekenis, maar daar is het woord symbolisch of figuurlijk voor *geld* gebezigd, terwijl hier de eig. bet. is *muntstukken.* Vgl. ndl. „iemands zuur verdiende *penningen*", met „hij is op den *penning*". ‖ Die warachtighe versmader aertsche (*l.* aertscher) peneghe . . . warp hijt (*het geld*, vs. 609) in enen veinstre bet of recht als een onwaerdich stof, *Franc.* 611. Die broedere die ambocht hebben en zolen dien coventbroederen negene penninghe gheven zonder oorlof des oversten, *D. Orde* 240. Die marscalke, die hem penninghe moghen gheven om die dinc te copene; *ald.* Als die coventbroedere die voorg. penninghe aldus ontfaen, die en zolen (zi) niet over nacht behouden, *ald.* Broedere die . . . penninghe pleghen te hebben omme ghemeinen noot des huus, *ald.* Ene somme van ghelde . . ., al betaelt in goeden, ghereeden ende wel ghetelden pengen, *Vad. Mus.* 4, 341 (*a.* 1349). Voort so ghelovede hem Ph. warant te sine, quite goet omme quite peenghe (*vrij goed om vrij geld, d. i. hij zal hem tegen gereede betaling het goed vrijwaren*), 333 (*a.* 1308). Al hadden si penninge oft pande (*geld of dingen die zij te gelde konden maken*), *Lanc.* II, 45379. Dat ic die peneghe sine niet en spaerde, *Sp.* IV², 52, 101. De cooper soude sijn penninge, die hy dairom gegeven hadde, hebben verloren, *R. v. Breda* 66, 5. Die uutstaende penningen, *ald.* Mids dat men niet wel penninghen promptelic fineren en conste (*geld om op te nemen kon vinden*), *Invent. v. Br.* 6, 400. — *b*) voor *geld* in het algemeen. Vgl. got *skatts*, penning, met ndl. *schat*, d. i. geld (in de uitdr. *geld hebben*, rijk zijn), en ndl. „op den *penning* zijn" en zie bij DENIER, ook *Belg. Mus.* 6, 195, 296: „liede die meer door den d. (*d. i.* penninc, *om het geld*) daden dan dore gode". ‖ Alles dies den lichame noot es, des vintmen ghenoech gherect, maer dit is al om den penninc, *Eng. hss.* 1, 160 (Ruusb. 2, 172). Die penninc es der werelt here, *OVl. Ged.* 2, 110, 77. (*De hertog*) opende hem sijn hertoochrike, sinen penninc in te verteerne, *Brab. Y.* V, 2224. Die werelt, . . . die ons den penninc doet eeren, *D. War.* 4, 46. Die pennync heet sweren ende versweren, diene te gekrighene begheren, *Sp. d. Sonden* 2503. Meest (*d. i.* meer) sijn onderwaen (*l.* onderdaen) dan heten (*l.* den hetene) spenninces dan Gode, 2506. Die penninc, daer hem tfolc elende om doet (*zich voor afslooft*), *Rijmb.* 24569. Daerom mach men ydel glorye wel heten des duvels penninc, want hi alle die beste ware . . . . in die mercten deser werelt daer mede op copet, *Ned. Proza* 153. Dat sij toverslach alsoo jairlix doen maken, dattet een ygelic mit pairden gebruycken mach om synen penning (*tegen betaling, voor zijn geld*) alsoo alst custumelic is, *O. K. v. Delft* I, 31, 17.

PENNINCACHTICH (-ECHTICH), bnw. *Voc. Cop.* pennincechtich, nummosus. De bet. zal wel zijn *op den penning* (*gesteld*), *geldgierig*: althans in *Teuth.* is „numosus" ook vertaling van pennynckghyerich. De uitgang *-achtig* is nog heden bekend in de bet. „neiging gevoelende voor, op iemand of iets gesteld".

PENNINCBOETE, znw. vr. *Geldboete.* ‖ Waer dat saecke dat onsen baljou uyter Wijck (*Beverwijk*) . . . eenigen buerman . . . opseyde eenige breucken groot ofte kleyne, die onsen luyden droege aen lijve, aen lede of aen penningkboete, daeraf soude hem enz., *Handv. Westz.* 31 (*a.* 1399); ook 35. Alle pennincboeten die lijf ochte let niet ane en tangeren, *Ch. v. Waelh.* 20. So wie pennincboeten verbuert zonder wapen, quetzuere of vredebraeck, daer lijf noch lit toe en staet, *O. R. v. Dordr.* 1, 15, 30. Zo wie die balling van pennincboeten wetende ende willende ontfanghet in zine herberghe, *Cout. v. Brugge* 1, 295, 25. So wat poortre . . . in den steen wordt ghedaen van enigher sculd jof van pennincboeten, 312, 57; ook 313, 58. Zie bij Stallaert 2, 353, alwaar pennincbroke (penninckbreuck, *a.* 1464) in dezelfde beteekenis staat opgeteekend.

PENNINCBRIEF, znw. [m. Mnd. *pennikbrêf. Schuldbrief.* ‖ Indien die sculdenaere in gebreecke valt tinhouden van eenige penninckbrief ofte andere scepenen kennisse te volcommen, dat die crediteur enz., *K. en O. v. Delft* 41, 9.

PENNINCBROKE. Zie bij PENNINCBOETE en vgl. mnd. *penninkbroke.*

PENNINCBROOT (PENNICH-). znw. o. Mhd. *phennincbrôt. Een broodje van een penning.* Vgl. *O. K. v. Rott.* 35, 102: „hi (*de bakker*) sal datzelve broot beteykent hebben des (*l.* dest) waerdich is ende hijt te coop op ghebacken heeft . . .: een broot van één penninc mit énen stype, een broot van tween penninghen mit twee stypen enz." Vgl. de plaats uit *R. v. Brielle* 106, 10 bij PENNINCWERT, en de samenstellingen. Vgl. MITEBROOT en HALLINCBROOT, ndl. dial. *vierduitsbroodje*; mnd. *penninkwegge.* ‖ Si . . . lieten hem vriën door die noot, die haer gaven een penninc broot (*l.* pennincbroot), *Segh.* 4061. Wanneer dye weyt gelt vier ende twintich groote, soo sal dat pennich broot (*l.* pennichbroot) houden tien loot, *O. Vaderl. R.* 2, 500 (*a.* 1356). — Als geslachtsnaam te Iperen, *a.* 1344: „Henrico dicto Pennincbroot", *Cart. S. Mart.* 1, 336.

PENNINCGELT (PENNICH-, PENCK-), znw. o. Mhd. *phennincgëlt*, geldeswert, abgabe in gelde, einkünfte (Lexer 2, 239); mnd. *penninkgelt*. De bet. van het mnl. woord blijkt niet duidelijk op de beide volgende plaatsen, waarschijnlijk is zij *geldboete*. Vgl. PENNINCBOETE en PENNINCBROKE en zie bij PENNINCLIJC. ‖ Wie vervloekt opten heiligen, die verluist sijn saeck ende dat hoochst peninggelt, *Limb. Wijsd.* 255. Viff merck off dat penckgelt offt eenen hogen broock mach men ter Horst betalen met negen alde boddregher off dartien alde vlamss., 254, 51. — In Schieland bet. het woord hetzelfde wat elders heemraetgelt (*Inform.* 485) en „keurgeld" heet, nl. *het geld dat men den dijkgraaf en heemraden voor de keuren en onkosten van de dijkage verschuldigd is.* ‖ Noch zoo moeten zy gelden molengelt, mergengelt ende penninckgelt, *Inform.* 493. — Eene andere belasting of geldelijke opbrengst wordt wel bedoeld op de volgende plaats. ‖ Dit sint die tienden, kurmoden, oven (*haver*), pennichgelt ende hoenre, die der abt van Sint Pantaleoen ende sin convent geldende heef in deme Kirspel van Suchtelen, *Arch. v. Buren* 259. An penningcelde xv aur., *ald.*

PENNINCGIERICH, bnw. *Geldgierig, schraapzuchtig, schraperig, inhalig.* Vgl. PENNINCACHTICH. *Voc. Cop.* pennynckghyerich, numosus.

PENNINCLEEN (PENNINGE-), znw. o. *Een leen van eene vaste, b. v. jaarlijksche opbrengst in geld* (b. v. een tijns, een grondrente, een zeker bedrag uit een bede, een tol enz.). ‖ *Van leene, van lande, van gelde te lossene.* Elc ghemet ambochs salmen lossen om vichtien scellinghe, ende elc ghemet leenlants om drie pont, ende elc pont penninghe leens om vijf pont, *Oorkb.* 2, 331, 11 (*a.* 1290, *Keur van Zeeland*). Soo wie in Zeelant leengoet vercoopt, die grave salt verghiften om thien pont van der hevenen van leenlande, ende van penninghe leene sal hi hebben den thienden penninck, *ald.* 332, art. 14. Wtgheven van pennincleene, dat men hout van minen here den grave ende Boudin Janss. betaeld heeft vander jaerbede, *Rek. v. Zeel.* 2, 220. — Herhaaldelijk komt in zeeuwsche rekeningen de uitdr. „fa(cit) et sol(vit) mediante pennincleen" voor, b.v. *Rek. v. Zeel.* 2, 121 *negenmaal*; 122 *tweemaal.* De bet. zal wel dezelfde zijn als van de woorden: „daer of heeft hi betaelt overmits sijn pennincleen (41 ℔)" ald. 120, nl. „*na aftrek van de som, die hij in pennincleen heeft*".

PENNINCLIJC (PENNE-, PEN-), bnw. *Geldelijk.* ‖ Men sel die boel anders niet toe mogen spreken dan van penninclike sculde, *Leid. Keurb.* 135, 8; ook 262, 94; 342, 23; 200, 3 (*de verklaring in het Gloss.* „schuld die slechts enkele penningen bedraagt", *is onjuist*), *Enq.* 120 (vgl. PENNINCSCULT). Pennynclycke gaderinghe, *belastingheffing*, *Enq.* 120. Geen waerlike rechters over geestelike personen noch over geestelike goeden, als van penlike ende onbekende (*niet in rechte erkende*) sculden, mit rechten kennen noch wysen en mogen, *R. v. Leiden* 209. Soo sal men van alle penneliken scoude (*geldschuld*) ter onscoude staen, uutgheseit lantcoop, lanthuer enz., *Wfri. Stadr.* 2, 324, 65. Beklaeght van penninckelijcke saaken, 1, 75, 30 (ook Stallaert 2, 351, *a.* 1265, waar het lat. heeft *causa pecuniaria*; de bedoeling is *van zaken waarop eene geldboete staat*; vgl. PENNINCGELT en mnd. *pennincksake*). Als yement zweren sel van pennelike goede, die mach vallen van zijnre zaken . . . ., es dat hi worde lange qualike sweert, Meyl. *Delft. Bijl.* 51, 15 (*a.* 1246). Als men ooc yement daghen sal van pennincliker dinc, so selmen daghen biden rechter of biden bode . . ., ende in die daghinghe selmen noemen die summe der penninghe, *Keurb. v. Haarl.* 4 (lat. ald. *de re pecuniali*). Als men ijmant dagen wil van pennincklijck dinck, *O. Vaderl. R.* 4, 365, 21. Soo wie sweeren wil . . . van pennelijck dingh, 4, 366, 23.

PENNINCMEESTER, znw. o. *Penningmeester, ontvanger*, in sommige streken bepaaldelijk *penningmeester van een dijk- of polderbestuur.* Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 353. Kil. pennínckmeester, j. ontfangher, coactor, collector; pennínckmeester, tribunus aerarius, praefectus aerarii, quaestor, praepositus pecuniae publicae.

PENNINCRENTE, znw. vr. Mnd. *penninkrente. Gevestigde rente in geld.* ‖ Rentes d'argent quon dist *pennincrenten*, *Gendsch Chtb.* 92 (*a.* 1388). Een leen . . . twelcke . . . groot es in eene pennincrente van XLIIII ℔, ... LVI capoenen ende XV hoenderen, Diericx, *Mém.* 2, 619. Een leen groot IIII ℔ . . . sjaers in pennincrenten, *Ann. Em.* 19, 287 (± *a.* 1390); ook 291 *tweemaal*; 299 (*ald.* 298 in gheldrenten); 306.

PENNINCSAC, znw. m. Mhd. *phennincsac*; md. *penningsak.* Vgl. mnd. *penningesbudele. Geldzak, geldbuidel.* ‖ Van enen poorter . . ., die . . sinen buuc . . . vol heeft gheten . . . ende peinst om wijn van den besten . . . ende peinst om sinen pennincsac, *Lsp.* III, 26, 138. — Als geslachtsnaam „Willem Pennincsac", *Rek. d. Gr.* 1, 194 (*a.* 1334).

PENNINCSAKE (PENNICH-), znw. vr. Mnd. *penninksake. Eene zaak* (*rechtszaak*) *die over geld loopt, geldschuld.* Zie de var. bij PENNINCSCULT en vgl. bij PENNINCLIJC de uitdr. penninclike sake.

PENNINCSALVE, znw. vr. Mhd. *phennincsalbe. Geldelijk geschenk, geschenk in geld.* Aldus moet gelezen worden Hild. 255, 89: „die penninghe ende zulver hem onderdoet (*l.* Die pennincsalve wonder doet), die weken (*l.* weket) menigher harden moet". De woorden zijn vertaald uit Freidank 147, 17: „Pfennincsalbe wunder tuot, si weichet manegen herten muot". Vgl. ndl. „iemands hand *zalven*", d. i. „ze met een geschenk (in geld) vullen" (Goedthals 96; Weiland 6, 286).

PENNINCSCULT (PENNINGE-), znw. vr. Mhd. *phennincschult*; mnd. *pennink-, penningeschult. Geldschuld.* ‖ In allen erflicken saeken ende penningenschulden, dye boven twintich schilden synt, moogen alleen orkenscip voeren dye priesters, rechters enz., *Fri. Stadr.* 16, 24 (*var.* pennichsaeken). Tot allen claghen so moet die erfgenaem antworden die op pennineksculi gaet, *Sassensp.* 2, 10, 13. Vgl. bij PENNINCLIJC de uitdr. penninclike scout (scult).

PENNINCVAT (PENNING-), znw. o. Mhd. *phennincvaz. Geldkist, een voorwerp waarin men geld bewaart.* ‖ Dat niemen op sijn bert, up sijn penningvat no voor sinen kelre ne haude staende . . . ydele no vulle cannen no flasschen no potte, *Voorgeb. v. Gent* 18 (*a.* 1338).

PENNINCWAERDE (-WERDE). Zie PENNINCWERT.

PENNINCWERDEN (PENNE-, PEN-, PENE-, PEEN-, -WAERDEN, -WEERDEN), zw. ww. trans. Mhd. *pfennwerten*, in het klein koopen. Van pennincwert, znw.; z. ald. en vgl. PENNINGEN, van penninc. *Iets in kleine partijen, in het klein verkoopen, detailhandel in iets drijven.* ‖ Onse borgere zellen hoors zelfs visch, den zij zelve van buten brengen, bij penwerden wail mogen slijten, behoudelic dat eyn ygelic van dien visch, den hij penweert, op zijns zelfs hant staen zell, sonder enige vennoitscap te hebben myt ymant, *R. v. Utr.* 1, 355, 11. Oft hier enigen boedell verstorve . . . endie goeden voir den

sculden beset worden, soo sel men . . . twee scepenen scicken om dat ruerende goet . . . te penweerden ende te distribueren, 2, 294, 1. Die (*goederen*) aldaer vercoopen, pennewaerden, slijten ende gebruycken, *Cod. Dipl. U.* I[1], 36 (*a.* 1507). Dat sy selve die visschen sullen moogen vercoopen oft doen vercoopen ende penningweerden by horen wiven oft horen kynderen, *Cor. v. Antw.* 28, 93 (*Gesch. v. Antw.* 2, 498; *a.* 1363). Van een tonne zeeps van buyten, die gepenninckwert wert, *Inform.* 178. Van elck last (harinc) geeft men 6 st., dat int gros vercoft wert, ende alst gepennewert wert, van de tonne 1 st., 412. Zoo wanneer yemant dat (*wijn*, *mede*, *brood*) wil vercoopen oft pennewaerden, 454. Wijn oft mede vercoopen oft broot pennewaerden, *ald.* Zie nog Stallaert 2, 352 op pennewaerden, 1); aldaar worden onder 2) ook een paar voorbeelden genoemd van de verruimde beteekenis *verkoopen in het algemeen*, *zoo van vaste goederen als van roerende.* Vgl. UTEPENNEWAERDEN (*Gild. v. Utr.* 2, 174, 3). — Ook in den vorm *pennincwaren, pennewaren (-waeren). Zoo komt ook pennincware, znw., voor naast pennincwaerde, hetzij dat het werkelijk met ware, koopwaar, is samengesteld, hetzij door bijgedachte daaraan vervormd. Vgl. bij PENNINCWERT. ‖ Dat zij die (*de waren*) den voirn. vyanden . . . niet vercoopen, pennewaeren noch toevoeren en zullen, *Cod. Dipl. U.* I[1], 36. Kil. penninckwaeren, penninckwaerden, distrahere, divendere *q. d.* redigere ad pretium numi, *vulgo* denariare (het woord komt bij Duc. niet voor, doch het deelw. staat in *Voc. Cop.*: „ghepennewert, denariatus"; d. i. *te gelde gemaakt?*; vgl. Duc. op denariata; „*adenerer*, rem venditam in denarios convertere").

PENNINCWERT (PENNIC-, PENINC-, PENNE-, PEN-, PENE-, PEEN-, -WAERT, -WAIRT, -WEERT), znw. o. Ook -WAERDE, -WAIRDE, -WERDE, -WEERDE), znw. vr. Ook PENNINCWARE (PENNE-), znw. vr., dat met ware, koopwaar, kan zijn samengesteld, doch waarschijnlijk is pennincware uit pennincwaerde vervormd, misschien onder den invloed van ware, doch ook zonder dat kan -waerde tot (*waerre) ware zijn geassimileerd. Vgl. *beieren* uit *beierden*, *verbasteren* van *basterd*, *boren* (een rand of boord om iets leggen) uit *boorden*, noordholl. *worren* uit *worden*. Mhd. *phennincwërt* (en verschillende andere vormen bij Lexer 2, 240); mnd. *pennink-*, *pennich-*, *penne-*, *penwert*; hd. *pfennert* (dial.), penningsbroodje, centsbroodje, kleinigheid; ags. *peningweordh*; eng. *pennyworth*. Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 1140; *Lat. versch.* 68 vlg.

1) *De waarde van een penning.* ‖ Soo dat si ymmer voor die drie pennincwaert waers ymmer ses pennincwaert wercs daer voor hebben of crighen, *Con. Som.* 25*b*. Mi ware liver haddi Godsat dan ic u smijns en penneward gave, *Lanc.* III, 16291. Al en ghecregedi van uwes vader goede nemmermeer pennincwert, nochtan soudic u . . . houden al mijn leven tenen wive, *Limb.* VII, 1712. Eer ghi van den haren ghecrijcht een pennewaert, IX, 499. Dine kindre souden ooc cume geve vier peneweider (*l.* penewerden) omme dijn leven, *Z. ende Lich.* 79 (*var.* viere penninghen). — Vgl. *Limb. Serm.* 213*a*: „dun (*d. i.* dune) hefs cleder noch spise, penninck noch penwert (*een penning noch de waarde van een penning*) van di selven" (hier kan men het woord ook weergeven door *iets ter waarde van een penning*). Zoo zal men ook moeten opvatten *B. v. Brielle* 106, 10: „men sal backen penningx wairde (nl. broot, *brood ter waarde van een penning*; vgl. PENNINCBROOT), alsmen hier voirtijts gedaen heeft" (ware het bnw. bedoeld, dan zou er wel staan *penningx wairt*). Zoo ook in de 17de eeuw, vgl. Hooft, *Warenar* 378: „een *pennewaerd* sagheles". — Ook in de bet. *iets dat de waarde heeft van een penning*, dus *eene kleinigheid*, *iets van weinig of geringe waarde.* Nog niet als samenstelling komt het woord voor *Rose* 13619: „ine prise niet minen art noch mi selven eens penninc wart". Voor de samenstellingen met wert (waert), waarvan sommige het genitiefkenmerk hebben behouden, vgl. grootwert en grootswert, sciltwert en sciltswert, hallincwert, mijtswert (niet mitewert, zooals bij NAELDEWERT staat opgegeven), naeldewert; mhd. *hallerwërt*, *schillincwërt.* Vgl. ook MANSWERDICH (MANSWERT). ‖ En es man negheen die leeft, die een pennewerde (*al ware het ook nog zoo weinig*) eren in heeft, al ware sijn die werelt al, hine moeste sorghe (*l.* sorghen) ende sal waken alst es slapens tijt, *OVl. Ged.* 1, 11, 909 (*Troyen* dl. 2, vs. 15485: een hellinc wert). Dat hi den doot eer kiesen sal, eer hi verlieset . . . een pennewaert (*ook maar het kleinste stukje*) van sinen lande, *Segh.* 6867. — Vooral met eene ontkenning verbonden: niet een pennincwert, *niet het minste of geringste*, *niets hoegenaamd.* Vgl. ndl. „geen *cent*, geen *duit*". Vooral verbonden met een partitieven genitief. ‖ Sonder troost danen si quamen, als de nummermeer ne namen penwaert vromen in Hollant, Stoke III, 559 (*varr.* pennincwaert). Sevenwerf . . hebdi mi bestaen op velt, dat ic noit en gecreeh gewelt u te doene pennincwert scaden, *OVl. Ged.* 1, 13, 1074 (*Troyen*, dl. 2, vs. 15643: een peninc wert). Dat si den fellen bastaert . . een penewaert goeds noch heerscepiën comen lieten in ziere voochdiën, *Couchy* II, 554. Ic sal u raden . . . dat ghi en verliest . . . pennewert goets, lijf noch ere, *Sev. Vroeden* 3271. — Bijwoordelijk staat een pennincwert niet in de bet. *niet voor het geringste deel*, *volstrekt niet.* ‖ Dus waest een pennincwerd niet verloren no gelt no cleder no scoonheit: het lach daer al overeen gheleit, Velth. II, 4, 78.

2) *Hetgeen voor de waarde van een penning of enkele penningen kan worden verkregen of gekocht*, *datgene waarvan de waarde in penningen kan worden uitgedrukt*, *wat in het klein bij penningen verkocht wordt.* Oorspronkelijk dus *kleine*, *goedkoope winkelwaar*, doch de bet. heeft zich uitgebreid tot die van *koopwaar* in het algemeen; zelfs kunnen er kostbare of dure waren door worden uitgedrukt, vgl. b.v. *Ned. Proza* 153 (uit *Con. Som.*): „daerom mach men ydel glorye wel heten des duvels penninc, want hi alle die beste ware ende costelicste pennewaerde in die mercten deser werelt daer mede op copet". Dezelfde bet. heeft het woord in het Mhd. en Mnd. *Voc. Cop.* een pennewert, denariatum (vgl. fra. *denrée*, van mlat. *denariata*, dat in oorsprong en beteekenis geheel met *pennincwert* is te vergelijken; en zie Duc.[2] 3, 59*b*: denariata, merces quaevis"). Kil. pennewaere, rectius penninckwaerde, merx. ‖ Zo dat, ghebrake u eenighe penewaerden, der ic mi af bewinde, ghi mochse och (*weg*) draghen zonder hellinc ende zonder penninc, zo wel hebdi mi betaelt, *Livre d. Mest.* 13 (fra. ald. *s'il vous faloit aucunes denrées*). Christiaen es ons sculdich van onsen penewaerden, dats te wetene van ouden ysere, van lanteernen ende van sconsetkene (*kleine dievelantaarntjes*; vgl. ABSCONSE) bi den xx ₰ par, 40 (fr. ald. *denrées*). *Van cleenen penewaerden.* So wie so veinstre ofte

stal houdt van cleenen penewaerden (*wol en dgl.*) te vercoopene, hy ne mach no stic ghereeden . . . no wulle coopen enz., *Cout. v. Gent* 491. Ooc en salmen (*l. met Guldenb. v. Campen* 57r sal) nijeman eijer, kese, botere off enigerhande . . . cleijne penwarden (*Guldenb.* cleyne pennickwert) copen die ze voort vercopen ende verhoeken (vgl. HOEKER) wil eer die merket ghedaen is, *Overijs. R.* I[1], 194. Dranck, broot of ander penewaerde, *Ann. Em.* 32, 49 (*a.* 1415). (*Die*) coorne of zout of eeneghherhande penewaerde van victaelgen (= fra. *denrées*) coopt ende vercoopt, *ald.* 52. *Van den merseniers.* Dat alle deghene, die hem gheneeren willen met merseriën (*kramerijen*) ende dat daertoe behoort, zullen staen met haren peenwaerden up den vrindachmaerct, *Voorgeb. v. Gent* 24 (*a.* 1338). Gheen verwere no blauwere no die cleene peenwaerden vercoopen, en zullen moghen lakene maken no halflakene no stic, 63 *vlg.* (*a.* 1353). Item sal men alle pennewarden, comenscapen ende dat hueren (*l.* dachueren?) betalen, loven, copen ende vercopen met ponden ende met scillingen ocht met grooten des vors. payments, Willems, *Meng.* 346 (*a.* 1393). So sel een ighelic die onse weecmarct versoect, staen moghen voir die huyse opten Rijn mid sijn penwairde, die ghien craemstal noch tafel setten en wil, *Leid. Keurb.* 113, 2. Stallen beslaen . . . voir sijn huus mit sijns selves penwairden, 51, 7. Van der vette penewaerde als harinc, olye, beutre, caes, eyeren, *Ann. Em.* 24, 447 (15de eeuw; vgl. ndl. dial. *vettewarier* en *vettewarij*, ook = *komenij*). Alle die ghene die pennincwair te coop houden, die sullen een lantairne voir hair doir houden hanghen ende licht daerin ter tijt toe dat sij te bedde gaen, *O. K. v. Delft* II, 31, 9. Dat niemen den anderen aenspreken en sal . . . van wetteger scondt, hy en sal bieden te betoonnene . . . van wat penneweerden ende van wat goede die scout ruerende es, *Belg. Mus.* 1, 257 (*a.* 1350). Waert dat eenich poorter . . . eenighen vrijlaet . . . in zine coopmanscepe, ambacht of neeringhe binden Vrijen eenich belet. . . dade, zine penewaerde of coopmanscepe nemende ende destruerende, ontwe slaende of wechdragende, *ZVl. Bijdr.* 4, 72 (*a.* 1389). Met hare coopmanscepen ende pennewaerden vrij varen, *ZVl. Bijdr.* 4, 367. Engheenrehande . . . pennincweerden van ganzen, van hoenderen, . . . van botren, van eyheren, van keese noch van andren pennincweerden, *Belg. Mus.* 7, 310 (*a.* 1360); 299; 10, 111; 1, 257 *noot.* Die coopman . . . sal mogen varen, wandelen overal doir onse voirscr. straten, sijn pennewerde dair door varen (*l.* voeren?) paiselic ende rastelic, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 632 (*a.* 1376). Dat rechte ondersceyt te kennen tusschen die cleyn penwaerden ende die grote, tusschen guede waer ende quade, *Ned. Proza* 178. *Pennewaerde te thoonen* (uit te stallen). Item en sal niemant . . . gheenderhande pennewaerde noch comenscap te coop toghen . . . buten der sloede (*goot*), *O. K. v. Dordr.* 59, 209. Dat men terstont dat huis toesluten sell ende geenrehande neringe of penwarde dair wt vercopen en sell, *Utr. Jaarb.* 3, 113, *aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 2, bl. 44. Te betalen tsente Baven daghe ende zulke penewaerde (*naturaliën?*) te gheven alsmen boven ende beneden gheeft in mijns heren lande, *Rek. d. Gr.* 1, 208. Dat si herde wel can togen goede penwaerden (*hare waren goed kan voordoen*) ende herde fine verwe alsi vercoopt, *Pelgrimage* 93*b*. Dese copen die beste pennincwaerde, *Con. Som.* 68*a*. Zie nog *Sp.* III[8], 13, 20; Mieris 3, 744*b* (*a.* 1401); 4, 520*a* (*a.* 1418); Stallaert 2, 352. — Ocht ic (*Judas*) u levere den mester mijn, ocht ic u goede pennewerde doe (*goede waar voor uw geld lever*, vgl. het gloss.), . . wat salic penninge hebben dan? *L. o. H.* 1755. Sine geve haers niet goede penewaert (*zij moet niet goede waar van het hare* (*d. i.* hare gunsten) *geven*, *weggeven*, *wegschenken*, *maar ze duur verkoopen*, *want*) datmen coopt diere, dat heeft men wert, *Rose* 12591 *var. C. en B.* (*thans onjuist* geve hare niet goet penewert; *de lezing zou alleen goed zijn als* goet penewert *kan beteekenen* voor eene kleinigheid, voor een appel en een ei, *doch het is niet duidelijk hoe dit zou kunnen*). — Tsijn verdeckte penninckwaeren, *Spreuken* 48 (bij Campen 102 hetzelfde als „zij trekken éene lijn, heulen met elkander, 't is onder 't hoedje gespeeld" enz.). — Hetzelfde wordt in een lateren tijd uitgedrukt door pennewarie (pene-, -waerije). Zie een voorbeeld uit de 17de eeuw bij Stallaert. — In hedendaagsche zndl. tongvallen heeft het woord de bet. *slijterij*, d. i. *komenij* (Schuermans 468; De Bo 843 geeft het woord in de beide beteekenissen „winkelwaren" en „kruidenierswinkel") en daarnaast de tautologische samenstelling *penewarijwinkel*; daarnaast *pennewarier*, d. i. *kleinhandelaar*, *winkelier* (Stallaert 2, 352 (17de eeuw), Schuermans, De Bo); ook *pennewaerdier* (De Bo geeft een voorbeeld uit het *Vl. Settingboec*). In de tweede beteekenis behoort *pennewarie* (ook *pennewarier*) eigenlijk bij het ww. pennincwerden.

3) *Eene kleine hoeveelheid*; *van de eene of andere waar* (winkelwaar of koopwaar). Bi, met, in pennincwerden (copen, vercopen), *in het klein*, *en detail.* Zoo ook mnd. ‖ By penwerden slyten, *in het klein verkoopen*, *R. v. Utr.* 1, 355 (zie de plaats bij PENNEWERDEN). Dan mach een yghelic die poorter is rentvleys vercopen bij verendelen off bij pennewairden, *Leid. Keurb.* 497, 23 (*a.* 1450); ook 59, 25. Des soo en sel nyement van lijfscoude hoger borgen dan 2 ℔ van bier, 2 ℔ van broot, ende gehailt bij cleynen pennewairden, 197, 21. Soo en moet nyemant . . . vleysch vercopen . . . bij voeten of bij pennewairden dan in der stede halle, 229, 31, 2 (*a.* 1450). Niement die enz. eenighen zeevisch vercoopen moet in penewaerden (*l.* -den), *ZVl. Bijdr.* 6, 177. Vercopen in penewaerden noch in groots, 5, 164 (*a.* 1380 *te Sluis*). Were yemant de broot copen wolde . . . by cleynen penwarden ende sliten dat voirt inder vryhede . . . bij cleynen penwarden, *Stadsr. v. Zwolle*[2] 234, 333. Zoo ook *ald.* 237, 339; *Cor. v. Antw.* 50 (*Gesch. v. Antw.* 2, 500); *O. K. v. Rott.* 34, 102 (by penwaerde vercoopen); De Riemer, *'s-Gravenh.* 2, 303 *aangeh. bij* V. Hasselt *op* Kil. 488 (bi penninc waerde vercoopen); *Pro Excol.* 5, 221 (veile holden by pennynckwert).

4) Benaming van *eene kleine hoeveelheid die gemeten of gewogen wordt*; oorspronkelijk wellicht *eene kleine hoeveelheid eener droge of natte waar*, *die voor een penning of eenige penningen verkocht wordt.* ‖ So nemt repontsi derdalf penewert swaer, *M. en Vr. Heim.* 1334. — Te Brussel ook benaming eener bepaalde maat. ‖ Vort heeft men een gemet (*maat*) dat men heet een pennincweert, dat hout drie waelpoit, *Belg. Mus.* 4, 261 (*a.* 1375; *var. bij* Stallaert: 1 penneweert) *vgl. ald.* 260: „helleweert" *en* 261: „hellincvat", *en* mnd. *penninkwicht*, mhd. *phenningcgewichte*, dragma (Diefenb.).

PENNINCWERTWERDE (PENNINGHWEERDT-, PENWAERTS-, PYNWAERTS-), -WEERDE, znw. vr. *De waarde van iets in geld* (*penningen*) *uitgedrukt.* Pennincwert staat hier geheel in den zin van

penninc, en de bet. van wert wordt blijkbaar in deze samenstelling niet meer gevoeld. Ook boven wisselt op ééne plaats pennincwert in eene variant met penninc af (*Z. ende Lich.* 79). ‖ Und dat setten nae pynwaertsweerde naer hunnen besten sinnen, *Publ. Limb.* 16, 183. Wanneer men geestelicken luyden off cloosteren land off huysinghe gifft, soo moghen dye erfgenamen dat gued inlossen tot rechter penninghweerdtweerde, *Fri. Stadr.* 40, 109.

PENNOEN (PENOEN; ook PENYOEN, PINJOEN, PINGOEN, PINGION, PENGOEN, PENDIOEN (spr. *penzjoen*), PONGOEN, PONGIOEN, PONIOEN, PONYOEN), znw. o. Van ofra. *pennon*, *penon* (vgl. den ndl. geslachtsnaam *Penon*), ook *pignon*; mlat. *penno(nes*, Duc.[2] 6, 258*a*); fra. *pennon*, *penon*; it. *pennone*. Over den oorsprong, van lat. *pinna* (veder), fra. *penne*, zie Scheler 345, Körting[1] n°. 6153. *Wimpel*, *vaan*, van verschillende grootten en bij verschillende gelegenheden voor allerlei doeleinden gebruikt. In de ridderwereld werd er door uitgedrukt *de wimpel of vaan* (van zijde of andere kostbare stoffen) *die aan de lans was vastgemaakt.* Zie A. Schultz, *Höf. Leben* 2, 27 vlg.; *Invent. v. Br.* Gloss. op pinioen; Duc. op pennones en *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 368: „baanderheeren voerden bannier, enkel ridders (*zij die maar ridders waren*) droegen maar wimpels die niet anders waren dan de doorgesneden bannier. Wanneer de opperleenheer een vassaal van ridder tot baanderheer verhief, bestond de plechtigheid hierin, van de punten van het ridderpenoen af te snijden. Penoenen waren van zijde gemaakt en met het ridderlijk geslachtswapen versierd.” Sommige zuidndl. tijdschriften hebben den naam „het Pennoen”, „het Nieuw Pennoen” gedragen, evenals in Noord-Nederland”, „het Vaandel” en „de Banier” (vgl. Rudelsheim, *Repertor. v. Germ. Phil.* in *Belg. Tijdschr.* bl. 13). Kil. 854: pingion, vexillum, signum (vgl. de aant. van V. Hasselt ald.). ‖ Voort so zellen de scutte vergaderen voor den huze tot L. onder hoor ponyoenen ende al de ghilden opter Plaetsen, ende elc onder zijns selfs banier, *Gilden van Utr.* 1, 29 (*a.* 1387; *vgl. ald.* „de scutte van der Overeynde (zellen uuttrecken) mitten roden wimpel”). Van 9 banieren te versoemen (*verzoomen*?), van 14 pendioenen, *Oudste Rek. v. Dordr.* 87. Om 200 pengoens van mijns heren wapen, *Rek. d. Gr.* 3, 147. Den scilders . . . geg. voir xxx pennoen, stic III½ gr., *Oorl. v. Albr.* 248. Vijf ellen roots laken, daer men penyoen of macte, 331. Van XLII penyoen te maken, *ald.* Om 56 ellen sindaels, banieren, groot pingoens ende cleyne of te maken, *Rek. d. Gr.* 3, 158. Dat . . . in betaelgen tpingon vander wapene vanden prince is geordonneert in de handen van den joncker snydere, Matth. *Anal.* 1, 275. Tpingon in de hant ontvouden, omme elcken te gheven teecken ende kennisse waer den persoon van den prince is, *ald.* Dat tpingon is gewapent met de wapenen van den prince gelijc der banieren, *ald.* Enen knecht die Tordrecht een deel pinyoenen van mijns heren wapen halen soude, *Bel. v. L.* 363 (*a.* 1420). Een pingoen metter wapene van Gent, *Belg. Mus.* 3, 382. Van sindale, toelen ende lijnwade . . . te banieren ende te pingioenen, *Rek. v. Gent* 2, 79. (Van) 1 poenjoene van 1 glavie, *Invent. v. Br.* 1, 83; zoo nog eens *ald.* Van II dousainen yscrevenen poenioenen, 1, 183 (*vgl. beneden Segh.* 4913). Pongoenen van der stede wapene, 2, 408. Van 24 ellen . . . dobbelsindael van 2 breeden ende 24 ellen van ere breede, ende 10 ellen toelen, ende 85 ellen ghecopponeder (?) fringen, daer men af maecte 12 banieren, ende 22 grote pongione, *Rek. v. Gent* 1, 229 (*a.* 1337). Van denselven banieren ende pongonen te makene, *ald.*; ook 348 (van . . . zesse grooten pinjoenen te makene). Van 19 ellen canevets, daer men af maecte der scutters garsoene pinjoene, *ald.* Elc hadde een spere met enen pongoene (*spr.* ponzjoene), *Ep. fragm.* 177, 296 (vgl. den ndl. geslachtsnaam *Pontsioen*). Hooftcleet, wimpel, mouwen, pontsoene (*hs.*) die teeken hadde die ridder coene, *Segh.* 4897 (*var.* pinioen). Het sceen wale dat hi minde biden teeken dat hi daer bracht, dat poncioen (*hs.*) met joncfrouwen hoofden bescreven, 4913. Alst poncioen (*hs.*) metten winde blayde, 4914. Hi hadde enen stiven scacht met enen pinnoncele bracht van samite scone ende groene, *Grimb.* I, 4768 (*var.* den schacht met eenen pingoene daer ane van eenen groenen samite). Schacht in hant van behagelheden, een pinceel (*l.* van behagelheden een p. *voor het mooi*; *over het doel der* pennoene *zie* A. Schultz *t. a. p.*) daer ane van siden, 3421 (*var.* een pingoen). (*Troïlus droeg*) enen scacht met enen roden penioene, die hem Brisida syne amye hadde ghegheven op goede vrye, *Troyen* 5181 (*var.* ponioene; fra. *li gonfanon*). An die glaviën die pongioene, *Wal.* 10464. Pongoene van sindale (*die met de speerpunt het lichaam binnendrongen*, vgl. 10632, en *Cass.* 830 bij PENNONCEEL) vaeruden daer int rode bloet, 10620. Hi sach dakeren (*wapperen*) die banieren metten winde ende menich ponioen, *Ferg.* 3894. Omme banieren ende pinioene (*voor een „herevaert”*), *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 156; ook 160; 167. Zie nog *OVl. Ged.* 2, 89, 1237 (van enen dieren puerpere root was tponyoen; *Troyen* 1496); *Lanc.* III, 11670 (ponioen); *Troyen* 4814; *Troyen* dl. 1, vs. 8337 (fra. *de porpre aveient connoissances et granz enseignes en lor lances*; ook 8826, *alwaar het hs. te onrechte* payoen *heeft en de fra. tekst aan deze plaats gelijk is*); 12075 (fra. *les gonfanons*); *Wal.* 10560; 10453 (ponioene ghelu, graeu, root ende groene); *Sp.* I[4], 41, 3; *Brab. Y.* VI, 10257 (met banieren ontploken of met pingnoene); *Jacobik.* 206 (panyoen); Despars 3, 374 (pingion). Vgl. PENNONCEEL. — Twee pingoene ten trompers, *Invent. v. Br.* 1, 83. IIII trompetpinioene van der stede wapene, 2, 381. Vijf clene pongioene die men sette omtrent den fiertre, ende an een trompet, ende van fringen ende siden diere toe besech (*l.* besecht? = gebesecht) wart, *Rek. v. Gent* 1, 33 (*a.* 1336). 54 scerpe waghenpongione, *ald.* 229. 12 dosinen waghen pinjoene van haers sellefs lakene te makene, 348. Van 5½ dosinen waghenpongionen, 360.

PENNOENVOERRE (PINGOENVOEERER), znw. m. *Vaandeldrager.* Zie een voorbeeld *Invent. v. Br.* 6, 178.

PENNONC(H)EEL (PINNON-), znw. o. Van ofra. *pennonceau*, *pennoncel*, ook *pignonciel.* Verkleinwoord van pennoen; z. ald. en vgl. ald. de beide plaatsen uit *Grimb.*, waar de eene den samengetrokken vorm pinceel heeft. ‖ Een pinnonceel so hinc aen sijn spere, de keerende (*l.* dakerende? *vgl. Ferg.* 3894 bij PENNOEN) neder, *Grimb.* I, 4679; ook II, 2115 *var.* (*t.* pincheel). Cassamus, die . . . van wapenen conste groot vordeel, stac hem tspere ende tpennoncheel dore die herte dat hi viel doot, *Cass.* 828. — Misschien is hetzelfde bedoeld met poengeel (spr. *poenzjeel*?) *Lanc.* IV, 680: „si brachte Lancelote al geel die mouwe an een poengeel ende bat Lancelote, dat hi dor hare minne doe met wapenen soo ten tornoye, dat sijs si gepait ende hebbe joie”.

PENSE (PEINSE, PENTSE, PAYNSE, PENS; ook PANSE,

PANCE), znw. vr. Mnd. *panse*; mhd. *panze*; hd. *panse*, *pans*; eng. *paunch*. Over den romaanschen oorsprong (lat. *panticem*, mlat. *pancia*, fra. *panse*) en den uit de *e* van *pense* blijkenden ouderdom der overneming zie bij Franck op pens. — 1) *Pens*, dial. ook *pans* (Boekenoogen 738), een deel van het ingewand van herkauwende dieren, ook als spijs. Vgl. TRIPE. Het woord wordt vaak gebruikt in het mv. *Voc. Cop.* pensen, omentum (*vgl.* Diefenb., *alwaar ook voorkomen de glossen* „pantz" *en* „pensen oft vet van den tripen of bolinghen"). *Teuth.* ingeweide, pensen, tripen, intestina, exta, viscera, enteria. *Gemma* 213*r*: tripa, sult, pensen of tripa (l. tripe). Kil. pensse, j. pansse, pantex; pansse, pensse, venter, ventriculus, omasum (Diefenb., *ald. ook de glossen* pantz *en* panse), pantex, *vulgo* pancia; pansmerckt; panssack, penssack, trijpsack; panswijf (vgl. PENSMAN). Plant. penssen, *des tripes ou boyaux*, omasa, omasum concisum vel intestina; pensken; pensman, pensbereyer, pensvercooper; pensmerckt, penscraem; pensvrouwe, penswijf (vgl. MAERWIJF). ‖ Die pensen van drie groeven runderen ende die tonghen, lieschen ende uderboorde van vijf runderen, *Rek. Bissc. v. Utr.* 461 (*a.* 1377). *Van den pensen te scuddene.* Dat alle deghene die pensen pleghen te scuddene, dat sij die pensen scudden buten vryheden, up . . . de pensen verbuerd, *Voorgeb. v. Gent* 23 (*a.* 1338). Dat niemen peintsen en scudde binnen Ghend eldere dan . . . ter stede daert hem geseit was, 108 (*a.* 1371); ook 41 (pensen). Wi sullen senden omme pentsen, *Livre d. Mest.* 19 (fra. *manderons des tripes*). Item zijn cueriers (= vinders) ghehouden alle manieren van peynsen te visiteren, ende diese vonden stinckende, doen ze delven, *Ann. Em.* 17, 196. De pansen, runderen of zwinen of scapen dwaet inde graft, de verboord enz., *R. v. Utr.* 1, 16, 12 (*var.* paynsen). Dat die vleyschouwers ende hoir penslude voirtan hoir pensen wasschen ende schoon maken zellen opter trappen bij den Plompentoorn, *Gild. v. Utr.* 2, 93, 10 (*a.* 1451). Koevoeten ende pensen, broot ende bier, daer die brueders mede mogen ontbiten, *Jacobik.* 232 (*a.* 1484). Alle vleesch, worste, pensen ende vesch, die eens savons overblijft . . . en sal men sanderdaechs niet vercopen mogen ensij enz., *Keurb. v. Diest* 50, 190. Pensen, lever, dermen ende longhen (*van het kalf*), die selen hebben u jonghen, *Rein.* II, 6119. Dbeste craem metten peynsen, Cannaert 102 (*a.* 1343); *ald.* 103; paynsen *en* penssen; 104 peynsen). Vgl. PENSERIE, PENSESOP en PENSSAC.

2) *Buik*, als lichaamsdeel, ook van den mensch. Nog heden is *pens* in dezen zin in de platte omgangstaal in gebruik. Misschien moet deze beteekenis, die dichter staat bij lat. *pantex*, als de oudste in het Ndl. worden aangenomen. ‖ Emmer vullic . . . mine pance met goeder spisen ende met wine, *Rose* 10540 (*var.* peinse).

*PENSE (PEINSE), znw. Misschien heeft er een znw. (vr.?) van dezen vorm of pens (peins, waarvan dan *pense*, *peinse* het mv. is) bestaan met de bet. *gepeins* of *gepeinzen*, *zwaarmoedige of droefgeestige* of ook *ernstige gedachten*. Doch waarschijnlijker is dat het woord op beide plaatsen berust op eene vergissing. ‖ Droefheit . . . mach den mensche driesins deren: peynse (*hs.*, *l.* peynsen?) brenct si hem vake an, *Sp. d. Sonden* 10053 (*Proza*: pijn, *in overeenstemming daarmede is in den tekst opgenomen* pine, *waarschijnlijk ten onrechte*). Haer (*der minne*) boom draget vrucht altoos . . ., deen telch draget melthede . . ., dat tiende grote hoveschede, dellefste pense (*l.* pensen?), twelefste vruchten, tertienste beven, tfiertienste suchten, *Lanc.* III, 15269.

PENSE, znw. vr. Waarschijnlijk heeft er naast pese een genasaleerd *pinse, pense bestaan met dezelfde beteekenis. *Pees.* ‖ Al sin lighame es gespannen ant cruce alse ene pense ane enen arenborste, *Limb. Serm.* 113*d* (vgl. de aant. van J. H. Kern t. a. p.).

PENSEN (PINSEN, PEINSEN, PEISEN), zw. ww. intr. en trans. Mhd. *pensen*, *pinsen* (praet. *panste*); mnd. *pinsen*, *pensen*; ndl. *peinzen* (en verouderd *peizen*, Oudem. 5, 580; vgl. ook *gepeizen*, bij Vondel en bij dichters der 19de eeuw, *Ndl. Wdb.* 4, 1592 vlgg.). Uit het Romaansch; vgl. lat. *pensare* (eig. „overwegen"), fra. *penser* en *peser*.

I. INTR. — 1) *Denken aan of over iets of aan iemand*, *zijne gedachten over iets of iemand laten gaan*. In *Voc. Cop.* is peysen (peynsen) behalve van „pensare", vertaling van „cogitare" en „meditari" (zie voor andere opvattingen bij Trans.). Kil. peynsen, peysen, pensen (kol. 488), cogitare, versare corde vel animo, agitare, perpendere, *vulgo* pensare. — Met verschillende voorzetselbepalingen verbonden. — Met van (af). ‖ Niemen . . . dien si dorste ontdecken waerof dat si peynsede, *Bloeml.* 1, 53, 7. Soo segt mi waer omme (*zie beneden*) gi pinst soo nerstelike : gi hebt gepinst (*zie bij* 2) al dese weke . . ., daerbi soo wanic wel . . . dat gi pinset van enegen dingen die gi niet te hoofde cont bringen, *Lanc.* III, 8586 (*vgl.* 8571 : hi ward pensende sere hoe hi dat gedade). Ten irsten male suldi minlike pensen van dengenen din gi hertelike mint, *Limb. Serm.* 205*a*. — Met in. ‖ Van eenen ouden lesen wi . . . die in een hol heremite zat ende rustende pensede in Gode, *Sp. d. Sonden* 13229. His saleg die stedeliken in Gode penst, *Limb. Serm.* 205*a* (*vgl. ald.* drie denc suldi pensen in Gode, *gij moet denken aan drie verschillende feiten uit het leven van Jezus*: misschien moet men „drie denc" opvatten als een bijwoordelijken accusatief, anders is „drie denc" object van *pensen* en is „in Gode" daarbij niet een voorzetselbepaling). — Met te. ‖ Dat si . . . wille . . . tote Fergute gaen, die tote hare (*over* of *aan haar*) niet een twint en peinst, *Bloeml.* 1, 133, 293. De makere . . . wart tebaerteert altehant ende pensde te betren dingen (*hij werd bekeerd*), *Franc.* 1943. Wi waren vervaert ende peinsden tonsen live waert, *Rijmb.* 6769 (*hier met het bijdenkbeeld* „bezorgd zijn"). — Met op (up). Ook *denken* werd in het Mnl. en wordt nog heden in tongvallen verbonden met *op*. ‖ Peister wel op: het quam van hogen, *Rincl.* 1033. Hen es nit so swaer, der mensche en lit (*lijdt het*) gemeckelike, wilt hi pensen op die martéle die Jhesus an den cruce leet, *Limb. Serm.* 141*c*. — Met na. ‖ Gi hebt gnoech gepenst te waren na dese Caldieusche (*eene vrouw*), *Cass.* 1837. Dar bi es nacht ende dach dijn meenne, hoe du dijn lijfttocht moochs verhalen, ende peist daer na toten leene (?), *Rincl.* 191. Na heme te pensene en canse van verlancnisse gedragen ende sins tontberne geft har van begerden die quale, *Limb. Serm.* 196*b*. — Met omme (om). Het ndl. *denken om* is een werk van het geheugen, het mnl. pensen of denken omme van het denkvermogen. Het eerste is ook voor het Mnl. niet uitgesloten; zie beneden bij *e*). In verschillende opvattingen. — *a*) *Zijne gedachten laten gaan over*, *denken over*. ‖ Als icker om peyse, tis tspel van Masscheroene, *Mar. v. N.* 30, 696. Die goede kinderkine pinsen om die doot ende om die pine,

die Jhesus Christus doghede, *Nat. Bl.* III, 2997 (*varr.* pinssen, bepensen die doot). Hi begonste peisen om die sake ende wart int gepeys soo tongemake dat hi sine varwe verloos, *Lanc.* II, 28170. Doe sede die coninc . . . om die dinc die hem was gedaen verstaen, *Bloeml.* 1, 70, 304. — *b*) *Denken aan*, *zijne gedachten richten op*. ‖ Nu noch te ghenen stonden en peise ic om dinen roden mont, *Bloeml.* 3, 139, 22. Om die minne pensedi sere, hi en pensde om veede noch om eere, dan (*maar alleen*) hoe hi hebben mochte . . . die scone coninginne, 1, 30, 11. Nu peinsde die wert omme sinen gast, 1, 129, 118. Algader dat hi pensde ghinder was om wijf ende omme kinder, hoese die Romeyne souden begaden, *Rijmb.* 34699. Hi peise doch om sijn wijf ende om sine kinde, ende tlijf verliesen sullen in den strijt, *Alex.* II, 789. — *c*) Vooral met het bijdenkbeeld van „verlangen". *Bedacht zijn op*, *zich toeleggen op*, *zinnen op*. ‖ (Si selen) niet pensen om ander saken dan om dansen ende feeste maken, *Bloeml.* 1, 79, 179. Philotas peinsde om sijn ghewin, *Alex.* III, 212. Bruun peinsde om sijn ghewin, *Rein.* I, 676. Hi en peinsede om ghene saken, die men eten mocht ter noot, hi en vant den smake in dat broot, *Segh.* 2114. Omme drie dinge pensde hi (*Salomo*) sere: enen tempel te makene onsen Here enz., *Rijmb.* 11121. Hi die lettel hem zelven acht . . ., om sinen mesprijs pensti algadere, *Franc.* 2860. Penst om tgode ende niet om tquade, *Mor.* 3169. So penst om uwes selfs vromen, 2662. Dat hi niet peinsde om vlien, *Sp.* I[6], 14, 52 *var. B.* Die coninc trooste die sine, hi hietse peinsen om die ere, *Wal.* 7318 (*steeds de eer voor oogen te hebben*, *naar eer te streven*). Penst emmer om die ere van desen daghe voortwaertmere, 1531. Pensen wi om de ere (*in een strijd*), *Vad. Mus.* 2, 40, 10; ook 42, 56. Elc pense om de ere, 43, 100. Ghi penset wel luttel om sine ere, *Parth.* 6877. — Ook in de bet. *zinnen op*, *bedenken*, *uitdenken*. ‖ Nochtan en beroude dies hen (*de moordenaars*) niet dat si om die moordaet peinsden iet, *Alex.* VI, 1089 (*hs.* pinsden). Noch peisde hi omme tormenteren, *Sp.* II[2], 54, 28. Daernare peysde hi omme menegerande plage, II[4], 21, 32. — Ook verbonden met omme te. *Zijn best doen*, *zich toeleggen op*, *zinnen op*. Vgl. *Sp.* I[6], 14, 52 *var. B.* „dat hi niet peinsde om vlien" en *Wap. Rog.* 1238: „ruddren moeten varen reysen, te velne alle onrechte peinsen (*l.* peisen, *er op uit zijn om alle onrechtmatige handelingen tegen te gaan*)". Hierbij behoort ook *Parth.* 1100: „dat ghire pinet om niet none penst hoe ghi mi siet (*geen moeite doet om mij te te zien te krijgen*)". ‖ Doch peinsden si alse honden fel om hem te morderne, *Sp.* III[6], 39, 68. Een man, die hiet Anno, die rike was utermaten sere ende peinsde om te wesene here, I[3], 55, 2 (*varr.* pijnde). Doen B. mercte dattet niet seker en ware te wonen metten serpenten, so begonste hi te peysen om te vlien, *Ned. Proza* 273. — *d*) Met eene ontkenning of een daarmede gelijkstaand woord verbonden. *Geen gedachte of vermoeden hebben op*, *niet op iets verdacht zijn*. ‖ Om dese ramp en pensdic niet, doe ic hier achters van u sciet, *Mor.* 2495. Die vische, die niet en vroeden dies ende niet en pensen omme dien, comen enz., *Nat. Bl.* V, 912. Rijcheit, u overmoet sal u noch deren, als ghi minst daerom selt pensen, *Argum.* 345. — *e*) *Denken aan*, in den zin van *zich herinneren*, *zich te binnen brengen*. Vgl. BEDENKEN, wederk., dat eveneens van het herinneringsvermogen wordt gebruikt. ‖ Die Romeyne pensden omme verlies (*var.* tferlies) dat hem te voren upwies, ende liepen niet in, *Rijmb.* 29885. Penst om die mure, die. . . up u met crachte sijn ghevelt, ende om die diere staen noch, 32037 *en varr.* Een scone ghescoeite . . . hadde hem ghegheven . . . die . . . coninc . . ., om dat hi om hem pensen soude in vremden lande, als hise adde ane, *Wal.* 2996. Soe bidt dat ghi om haer peinst ende ghene lust (*list*) daertoe en veinst hoe ghise ghesiet voor den dach dat tuwer ere wesen mach, *Parth.* 1359. Die gone die met Absoloene hadden ghesijn . . . pensden omme Davids weldaden, ende worden alle dies te rade dat si halen souden hem weder, *Rijmb.* 10567. Soe soude in narcomenden tyden om hemlieden peinsen in hare testament, *Cron. v. Vlaend.* 1, 133. — Ook wordt pensen verbonden met een bijzin, waarvóór de eene of andere voorzetselbepaling kan worden aangevuld. ‖ Du pensets (*nl.* daeromme) . . . wie souden nadi dit rike ter werelt houden, ende God vertoogde di dat, *Rijmb.* 16319. Dies nijddene die princen . . . ende pensden vele ende dochten hoe sine ghewroeghen mochten, 16804. (Lucifer) pensde hoe dat hine (*Adam*) uut (*uit het paradijs*) dade steken, 603. (So) ne mach die minnere . . . anders peisen nacht no dach dan daer hi omme doghet verdriet, *Vrouw. e. M.* I, 593. Alst quam ten ende vanden jare wart hi peinsende haer ende dare (*over allerlei dingen*, eig. *in allerlei richtingen*) ende peinsde wanen hi was geboren, *Parth.* 1236. Si wart pensende harentare twi Urake hare ghelaet verloos, 4970. (Hi) pensde sere in sijn gedochte wat riddere dat wesen mochte, *Mor.* 3565. Nu gewan die coninc sijn kint so lief ende haddet so gemint, dat si pensden . . . wien sijt mochten bevelen, *Flor.* 247. Die potestaet, diene adde gevaen, pensde hoe hi best soude bestaen dat hi met pinen hem die mort doet liën, *Franc.* 9365. Daris penset ende visiert wat hi best mach anevaen, *Alex.* V, 520.

2) *Denken*, *nadenken*, ook *in gedachten verzonken zijn*, *peinzen*. *Teuth.* dyep denken, speculieren, pynsen, fantasieren, ymaginieren, speculari, ymaginari, meditari (ook *Voc. Cop.*). ‖ Spreken, scriven, dese falgieren; soo doet pensen ende visieren, *Parth.* 8355. In predeken moetmen . . . na menscelike maniere sien, spreken, horen, pensen, visieren, *Franc.* 6349. Doe begonste een stuc die coninginne te pensene in haren sinne; na den pensene sprac si enz., *Bloeml.* 1, 58, 193. Der bouke sullen noch sesse wesen. . ., updat soe secht dat es goet, die scone die mi peisen doet, *Alex.* IV, 1715. Si stont al pensende een lanc stic, *Bloeml.* 1, 133, 305. Unt der salen es hi (*Hector*) ghereden peysende met serecheden, 1, 145, 320. Hi stont op . . . al verveert ende peysende soo sere, dat hi ne wiste wat doen, *Lanc.* II, 28177. Die clerc die dese rime maecte, dier om pensde ende waecte, *L. o. H.* 4926. — De onb. wijs als zuw. *Gedachten*, *gepeins*. ‖ Ic hebbe menegherande moet met peinsene in mijn ghedachte, *Bloeml.* 3, 4, 122 (*var. Taalk. Bijdr.* 1, 249: moet van gepeinse, *allerlei gedachten doorkruisen mijn gemoed*). Dijn pensen zoutu werpen al in Gode; hi es die di voeden zal, *Franc.* 1255. Upwaert al zijn pensen lach, 1126. Na dit peinsen ghinc Reinaert uut, *Rein.* I, 627. Van hoghen pensene ende van groten doet soe (*de min*) se neder ghenoten (*eene verbintenis sluiten in een lageren stand*), *Sp.* I[3], 46, 43. Van ongestaden peinsen ghome, . . . dattuse . . . in dine herte niet nontfaes, I[8], 34, 89 *var. B.*

II. TRANS. — 1) *Denken*, *bij zich zelf overleggen*. Eigenlijk wordt pensen in deze beteekenis oneigen-

lijk˙ trans. gebruikt, met het voorwerp van een znw. van denzelfden stam of een onz. voornaamwoord of vooral van een bijzin waarbij, evenals boven bij Intr. 1) eene voorzetselbepaling moet worden aangevuld. ‖ God seghet: ic pense tgepens des vreden, *Sp.* IV², 55, 89 (lat. *cogito cogitationes*). Om tscalc ghepeins datter in (*in de naaktheid*) leecht, dat donnosel herte te peinsen pleecht, *Lsp.* I, 23, 19. Dan . . . werden gewroeget . . . alle der zielen gepeise . . ., die si ye peysden in enege stede, Velth. VIII, 17, 17. Soo keert hi op hem selven met soo groter onwaerdicheit, dat hi niet en weet wat hi peinsen mach, Ruusb. 3, 7 (lat. vert. *ut ignoret quid cogitare debeat*). Anders segghen dan men peyst, *profari* (?), *Voc. Cop.* — (Hi) peinsde . . . dat hem ware slapen goet ende hem een bedde wel behoevede, *Bloeml.* 1, 185, 105. Hi peinsde hoe hine groete in laghen, daer die weghe sijn inghe, *Sp.* III¹, 10, 12. Hi peysde dat hi ten anderen dage vinden soude niwe plage den heilegen man te doodene mede, *Sp.* II⁴, 12, 174; ook II³, 2, 72 (*vgl.* 75: nauwe peist om dese dinge E.). Peinst dat ghi Christo dient, Ruusb. 4, 77. Eest (*uw eten*) ooc versouten ofte verbert, . . . peinst dat onse Here ghespijst ende ghedrinct was in sijnre meester crancheit met edike ende met gallen, 78. Peinst in u selven dat hi zwaerliken becoort was ende peinst dat ghi veel zwaerliker sout licht hebben misdaen, 3, 66. Dat hi . . . Heliseuse soude thooft afslaen, want hi pensde, met siere bede mochte hi verlossen die stede, *Rijmb.* 13421. Dat (*als*) men penst somwile, hoe sere ende in hoe meneghen kere God dor ons ghepijnt was, 4287 (*var.* alse men peinsen wille hoe sere enz.). Ic peise diewile, alsic wake (*wakker lig*), dat Lucifer . . . heeft ghestort dit quade venijn, *Kerk. Cl.* 66. Hi scaemdem sere van den steke; hi peinsede, hi sout wel wreken, *Segh.* 1537 (*hier met het bijdenkbeeld* zich voornemen; *zoo ook* 2480). (Alexander) pensde dat si (*de bewoners van Tyrus*) om ghene miede jeghen hem en mochten (*zouden kunnen*) versoenen, *Bloeml.* 1, 147, 14; ook 1, 34, 171; 90, 12; 153, 5; 8. Doe peinsde Reinaert daer hi stoet: Bruun . . ., ic wane u daer noch laten, daer ghi lachen sult te maten, *Rein.* 1, 623. Doe peisde hi (*Alexander*) dat dat ghedreech luttelgoet hem mochte scaden, *Alex.* II, 90. Al sijn wi nu ghescoffiert, wat helpt anders ghevisiert dan te peisene alle weghe dat wi noch sullen vechten seghe, V, 745. Doe begonsten te pensen die scriben . . . ende aldus te segghene in hen selven: wie es dese die spreect blasphemen, *L. v. J.* c. 68. So ne woude hi (*Jozef*) se (*Maria*) nit in syne gheselscap ontfaen, mar pinsde dat hi al verholenlec hare soude ontflin, c. 9. Daer sach Walewein . . . die ridders slapen; om gheen goet ne dadi hem anders dan al goet: hi peinsde, het ware dorperhede, *Wal.* 9324; ook 7768. Zoo ook *Segh.* 2709; 2734; *enz.* — Pensen in sinen moet, *Bloeml.* 1, 169, 120; 1, 21, 213; *Mor.* 2443; 1603; *Segh.* 1052; *Rein.* I, 1896; 2620; 3195; *Wal.* 2119; *Ferg.* 424, e. e. (vgl. MOET). Pensen in sinen sin, *Mor.* 1885.

2) *Denken*, *meenen*, *eene meening omtrent iets koesteren*, ook van eene onjuiste meening, *wanen.* Vgl. *Voc. Cop.* peysen, conjectare. Hier is de afstand tusschen mnl. pensen en ndl. *peinzen* het grootst. ‖ Swijght, u vader mocht peisen, ontspronghe hi, dat wi hadden gewracht dies wi noch sijn ombedacht, *Boerden* III, 78. Alse hem dat vier was te heet warpmense in dat coude wreet: ic peinsde dat ware die helle, *Sp.* III⁸, 40, 53. Saul pensde, hi (*David*) sal sijn leven verlopen daeromme in enen strijd, *Rijmb.* 9306. So dat Hely pensde openbare dattie stemme ons Heren ware, 8503. Doe Samuel den oudsten (*zoon von Isaï*) sach, daer doghet ende scoonheid an lach, pensde hi: die sal coninc wesen, 9087. Doe pensde hi (*Mozes*) dat si (*de Israëlieten*) van den rade af souden staen dor haer scade, 5015.

3) *Bedenken*, in verschillende opvattingen. — *a*) *Met zijne gedachten omvatten.* ‖ Wie mach pensen wat god wil, *Boec d. Wijsh.* 9, 13 (lat. *quis poterit cogitare quid velit Deus*). Die archangelen seyden . . . dat si die soete ende die minlike runynghe des harten niet gepeynst en hadde, *Macht. Vis.* 29c. — *b*) *Bedenken*, *zijne gedachten richten op.* ‖ Eer si (*Adam en Eva*) tghebod braken, waren si . . . onnosel ende van herten rene ende en peynsden archeit enghene, *Lsp.* I, 23, 7 (*zij dachten of bedachten geen kwaad*). — *c*) *Bedenken*, *overdenken*, *overpeinzen.* ‖ Pensewi, alswi dlijf anenamen, dat wire wenende in quamen, ende wi dit leven . . . met rouwen leden ende liden, dat wire ute moten sceden met . . . droefheden, *Lanc.* IV, 67. Weten pensen in onsen sinne al dat ons deser werelt minne te voren bringet, ende al mede wat ons belovet haer scoonhede; hoe bedrigende (*d. i.* bedriegende) het es . . ., hoe lettel menre ane houden mach, hoe ongestade . . . si es, 79. — *d*) *Bedenken*, *in zijn geest voelen opkomen*, *zich te binnen brengen.* ‖ (Si) pensede dat onder dat prosent met liste haer waer Floris ghesent, *Bloeml.* 1, 170, 167. — *e*) *Bedenken*, *overleggen*, *een plan beramen.* ‖ Doe dat Agrippa versach . . ., pensde hi dat hi wilde senden hem twee die die Jueden kenden, *Rijmb.* 27989. Nu siet wat du hiertoe peins (*welke maatregelen gij denkt te nemen om dit te beletten*), *Sp.* III⁶, 20, 26. So dat hi no min no meere en peisde (*hij dacht* (*aan*) *niets anders*, *zijn vaste plan was*) dan hijt den lieden seide (nl. *dat hij bekeerd was*), *Sp.* II⁴, 36, 20. Alse hise sage, pinsde si mede, dat hi hare soude volgen gerede, alse hi ooc dede, *Lanc.* II, 39895. — Hiertoe behoort wellicht *Voc. Cop.* vorepeysen, predestinare; voreghepeyst, predestinatus (*voorbeschikt*). — *f*) *Bedenken*, *ergens aan denken*, *iets niet vergeten.* ‖ Mensche, verstaet ende huedt u ere, ende peist dat ghijs te doene hebt sere, *Rincl.* 1443. O mensche, . . . waer om en peinstu niet ende vest, wanen du quaemste ende wie du best ende waer dattu henen zout, *Lsp.* I, 16, 71. Ic rade di . . . dattu peins dattu mensce sijs, *Sp.* I⁴, 37, 23. — *g*) *Bedenken*, *uitdenken*, *verzinnen.* ‖ Maer het ghinc anders . . ., so doet ooc vele, dat riesen pensen gaet dicke anders dan sijt vensen, *Rose fr.* 255, 139. Niemen en hebbe des waen dat ic die materie vensede, els dan ic die ryme pensede, *Nat. Bl.*, *Prol.* 10. Die dit pensde tierst ende screef dit werc, *L. o. H.* 115. Si pensede een list ende looch, *Bloeml.* 1, 171, 171. (Hi) hevet eene loghene gepeinset, die wel ende spellike was geveinset, *Sp.* I⁵, 5, 41. Doe pensden si grote listechede, *Rijmb.* 6736. Ondanc hebben si diet peinsen ende dusdane loghene veinsen, *Lsp.* III, 15, 173. Nu hebben wi ghepeinst enen raet (*plan*), *Limb.* I, 2318. Doe peinsden si daer enen raet, Velth. III, 36, 5.

Aanm. — Niet duidelijk en waarschijnlijk een gevolg eener verkeerde vertaling is *Getijdeb. S.* 187*b*: „onse jaren sellen gepeynst worden als een spinne, die dagen onser jaren in di en sijn tseventich jaren" (*Ps.* 90, 9: *anni nostri sicut aranea meditabuntur*; in onze vertaling: „wij brengen

onze jaren door als eene gedachte"); doch in de LXX: „τὰ ἔτη ἡμῶν ὡσ(εὶ) ἀράχνη(ν) ἐμελέτων". Hierin is de oorsprong der lat. vertaling te zoeken, al is die op zich zelve ook duister.

PENSENAER, -ER, znw. m. *Hij die eene „pensie" of „lijfpensie"*, d. i. *lijfrente*, gewoonlijk *eene door eene stad verkochte lijfrente heft of trekt*. Vgl. LIJFPENSIE. ‖ Summa van dat de penseners heffen, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 227; zoo nog eens *ald.* — Ook in den vorm pensenarijs, pensionaris. ‖ Ende want den commer hier mede (*vgl.* 7037: so namen die goede liede . . . renten op die stat) soo seere verswaerde op die stede van Loven, dat men . . . metten goede van der stat den commer buten ende binnen betalen en conde . . ., worden (die heren) te raden dat si hem selven gheheel ende al ende haer mage groot ende smal van haren renten daden betalen, ende doen en wist ment waer halen om te betalen die vremde pensenarise, *Brab. Y.* VI, 7047. Dat tier tijt stont een groot ghewranc tusschen dlant van Loon ende van Brabant, mids dat die stede . . . des lants van Loon vele sculdich waren lijfpensiën . . . den inghesetenen van Brabant, die si niet wel betalen en conden, ende waer die pensinarise vonden enege porteren . . ., die den lande van Loon toehoorden, die soo daden si tallen inden rasteren, 10142. Die pensenarise van Brabant, 10159; ook 10177. 300 Rh. gl. tsjaers losrenten, die vercoft waeren int oorloge van Utrecht enz., die alsnu gecommen zijn upte (*bij de*) 224½ £. voors. by afstervinge van den pensionarissen, *Inform.* 145.

PENSENARIJS. Zie bij het vorig Art.

PENSER (PEINSER), znw. m. Van pensen; z. ald. *Hij die diep denkt, peinst, in gedachten verzonken is.* Zie een voorbeeld (*OVl. Lied. e. G.* 434) bij PENSEUS.

PENSERIE (PENSSERIE), znw. vr. *Penshal, pensmarkt.* ‖ (Si) sullen doen . . . hare pelgrimage te sente Pieters te Doornyke in de penserie, ende knyelen . . . voor dbeste craem metten peynsen . ., ende daer sal J. ute doen alse vele paynsen alse hy en J. eeten moghen, Cannaert 102 *vlg.* (*a.* 1343). Eelc sal danen bringhen een groot stic penssen ghenayt an synen caproen vooren int theekijn van den grooten zeghele van den ghenen diet (*l.* die) behooren ter pensseriën, *ald.* 103. — Het woord *penserij* (*penserie*, *pinserie*) staat bij Schuermans, Corn. en Vervliet, De Bo en Van Dale opgeteekend in de bet. „ingewand, gedarmte en andere afval van geslachte dieren".

PENSESOP (PENS-), znw. o. *De vloeibare deelen van het ingewand van dieren*(?). ‖ Dat niemen pensen en scudde binnen der stede no hare (*hun*) (h)oude pensesop daer binnen hunte en storte, *Voorgeb. v. Gent* 41 (*a.* 1349).

PENSEUS, bnw. Van een ofra. *pensos*, *penseus*, eene afleiding van *penser*. *Peinzend, in gedachten verzonken.* Vgl. fra. *pensif.* ‖ Troost hem dien ghi (*eene beminde*) maect penseus ende u wil dienen, *OVl. Lied. e. G.* 93, 7. So langhe ghinic (*d. i.* ghinc ic) dus penseus, 241, 226. De man, sittende . . . pensens (*hs.* penseus) bi sinen lieve, 428. Ay lacen, hoe pensens (*hs.* penseus) sit die man, 434 (*vgl. ald. Opschr.* de vrauwe ziende na den peinsere). Penseus wart die grave . . . om die worde vanden tyrant, *Couchy* II, 104.

PENSIE (PENSI, PENCI), znw. vr. Mnd. *pensie*, *pense*. Van lat. *pensio*, van welks verbogen naamval pensioen (fra. *pension*) komt; z. ald. — 1) *Lijfrente.* Vgl. LIJFPENSIE en PENSENAER (PENSENARIJS). *Voc. Cop.* die pensie heeft, pensionarius. *Teuth.* pensie, rente, *verw. naar* gulde (doch ald. niet vermeld). Kil. pensie, pensioen, pensio. Zie Stallaert op pensie, 2). — 2) *Bezoldiging.* Vgl. Duc.: „pensio, merces, salarium". ‖ H. den coster van der kercken van sire pensiën, *Rek. d. Cam.* 3, 338 (*a.* 1364). Of iemant vanden raede sterft, men sal hem allikewel haer volle pensie geven sijnen erfgenamen van den latesten jaer, *Stadr. v. Kampen* 40. G. den schout, G. J. ende H., voir hooren dyenst dien zij gedaen hebben uut bevele mijns heren van Utrecht, als die vive (vgl. *R. v. Utr.* Gloss. 99) plaghen te doen, elcx hondert pont voor hoore pensie, *Hist. Gen.* 9, 101 (*a.* 1476), ook 102. (Doe) saten tgherecht opten huze om die wapentuers te kiesen, hun XIII vanden gherechte ghegheven tot hore penci elcx VI gr., *Oorl. v. Albr.* 329. Den clerc, II boden, den knechtsen tot hore penci, *ald.* (Si) quamen daerop thuus om een beraet ende waren wt II daghe, van cost, waghenhuyr, penci VII ✠, 425; zoo ald. en vlgg. nog *achttienmaal* (*de verandering in* pitancie, *door* Verwijs *voor al deze plaatsen noodig geacht, is overbodig*). — 3) *Inkomen, middel van bestaan, bron van inkomsten* (?). ‖ Nu hebben die grieken voor een seker (*vast*) pensy dat choor ende dat hoghe outaer, *Hs. Welm.* 49c, *d.* — 4) *Huurprijs, pachtgeld.* Zie twee voorbeelden bij Stallaert op pensie, 1).

PENSIERE, znw. vr. Van ofra. *penciere*, *panciere*, fra. *pansière*. Vgl. mnl. *pansier* naast *panser*. *Pantser.* Zie PANSER. ‖ So en sal niemen pensiere draghen moghen, en sy dat hi sulke saken toonne vor scouthet ende scepenen dat mens hem dan gheorlove, uutghenomen ridderen ende die den heeren ender wet toehoren, *Cor. v. Antw.* 3, 13. Wat vreemde man van buyten sijn wapen droge, het waren geslepen wapenen oft pensieren, souden verbooren enz., *O. Vaderl. R.* 2, 94, 61 (*te Geervliet*, 1381).

PENSINARIJS. Zie bij PENSENAER.

PENSINGE (PEINSINGE, PEISINGE), znw. vr. Van pensen; z. ald.

1) *Peinzing* (thans vooral *overpeinzing*), *het denken of nadenken of peinzen over iets, overpeinzing.* *Teuth.* eyn peynsyng, bedenckyng, meditacio. *Voc. Cop.* peysinghe, cogitatio; peysinghe, meditatio; dinckenisse, beeldenisse, peysinghe, ymaginatio. ‖ Alsmen dan wille doen bedinge, daer bedarf toe heilige pensinge, *Lanc.* IV, 33. Wi moten met eenpaerliker pensingen onsen sin oeffenen ende dwingen, 51. Soo wie dat vor sine bedingen met aldusgedaenre pensingen sinen sin wel te oeffene pliet, 195. Die edele peinsinghen ende die edele begherten, *Vad. Mus.* 2, 213. Doe sprac deghene jeghen hem selven in sire peinsinghen aldus: wat maghic don, dat ic nit schuren gnoch en hebbe mijn koren in te legghene, *L. v. J.* c. 144. Dan selen veler herten peinsinghen werden gheoppenbaert, c. 14. Alse Jhesus anesach hare quade peinsinghen, so antwerdde hi daer op ende sprac aldus: waromme laetti die quade peinsinghen comen in uwe herten? c. 68. Met nauwen ondersoekene van peisinghen u selven te kinne in al, Hadew. *Proza* 5. (Ic) ginc pensende (*var.* peinsende) . . . int scone praieel . . .; mine pensinge was hoe ic mi houde mochte gestade ende dat ic also nine daede datmen mi enichgen lachter sprake, *Rose* 9659 en *var.* (*var.* peinsinghe).

2) *Meening, gissing, vermoeden.* Vgl. PENSEN, Trans., 2). *Voc. Cop.* peysinghe, conjectura.

PENSIOEN (PENCIOEN), znw. vr. Van ofra. fra. *pension*. Vgl. PENSIE. — 1) *Lijfrente.* ‖ Wy ghe-

bieden . . . . dat voochden . . . . derselver weesen ghelt nyet langher uut en gheven ten pensioene, dan totter tijt dat de weesen, danof zy voochden zijn, vuljaert zullen zijn omme seker ghebreken die men vonden heeft int uutgheven van den ghelde ten pensioene; ende waert dat zake dat eenighen weesen van noode ware langher pensioen te heffene mids den armen state van den weesen enz., *Cout. v. Gent* 585 (*a.* 1413).

2) *Jaarwedde*, *bezoldiging*. ‖ Want hi en wil van sinen pensioen niet ontberen, *Pelgrimage* 60*b*. Item zullen zij dit toecomende jaer leenen der stede tvierde van haren pensioene, *ZVl. Bijdr.* 4, 6, 8 (*a.* 1391). Een capitel vander betalinghen vanden pensioenen van beurchmeesters, tresoriers, clerken, serganten ende garssoenen, bi quitanchen, 4, 9, 46. T., der stede clerc, heeft pencioen van der stede, *Livre d. Mest.* 39 (fra. *pencion*).

PENSIONARIJS, -IS, znw. m. Van mlat. *pensionarius*, *-ris*, fra. *pensionnaire*. — 1) *Heffer eener „pensie" of „lijfpensie"*, d. i. *lijfrente*. Zie een voorbeeld bij PENSENAER en vgl. Stallaert op pensenaris, 2). — 2) *Rechtsgeleerd ambtenaar eener stad*, *vastbezoldigde rechtsgeleerde raadsman*. Zie *Inform.* Gloss. (waar evenwel geene plaats wordt genoemd); *Voc. Cop.* pensionarijs, pensionarius (kan ook in de bet. 1) bedoeld zijn); Kil. 854 pensionaris, syndicus civitatis, actor universitatis e. a.; alsmede Stallaert 2, 354 op pensionaris, 1). ‖ Om den zwaren last van der stede te minderne ende om zekere andre redenen zal men voordan alle vervolghe doen met eenen pensionnaris van der vors. stede, *ZVl. Bijdr.* 4, 6, 6 (*a.* 139 1*te Sluis*). Dat men elken beurchmeester, wethouder ende pensionnaris mindren zal zine dachvaerden tvierde vanden wedden die zij gheploghen hebben te hebbene, *ald.* 7. Vgl. ald. bl. 34 de samenstelling pensionnererscap, *het ambt van den pensionaris*.

PENSIONNERER, -SCAP. Zie bij het volgend Art.

PENSMAN, znw. m. Mv. pensliede (-lude). Van pense; z. ald. *Slagersknecht*, *de man die bij het slachten de ingewanden behandelt*. ‖ Dat die vleyshouwers ende hoor penslude voortaen hoor pensen wasschen ende schoonmaken zellen opter trappen byden Plompetoorn, *R. v. Utr.* 1, 378, 275 (*Gild. v. Utr.* 2, 93; *a.* 1451); zoo nog eens *ald.*; ook „dat die vleyshouwers ende hoor huisgesinde . . . hoor pensen ende dermen wasschen zellen enz." (*opschr.* „vanden vleyshouwers ende pensluden").

PENSMARCT, znw. vr. *Pensmarkt.* Vgl. PENSERIE. Het woord, dat bij Kil. en Plant. staat opgeteekend, moet ook in het Mnl. bekend zijn geweest. Vgl. *Cron. v. Vlaend.* 2, 54: „de marct daer men de penssen pleght te vercoopene".

PENSSAC (PENSAC), znw. m. en vr. *Penszak.* Kil. panssack, penssack, trypsack, venter, venter collativus, *q. d.* saccus intestinorum. ‖ Door dit horenkijn (*aan den blaasbalg*) gaet grote wint, want het was geblasen mit eenre vuylder pensac, *Pelgrim* 47*a*.

PENSTERNAKE, PENSTERNAKEL. Zie PASTENAKE.

PENT, znw. Hetzelfde als made (*worm*, *vleeschworm*) volgens eene glosse in *Voc. Cop.* „pent vel made, termus". Het woord is van elders niet bekend. Waarschijnlijk is het van rom. oorsprong, evenals ndl. *pent* in *appelpent*, waarin *pent* hetzelfde is als fra. *panade*, broodbrij, *broodpap* (mlat. *panata*, Duc.); zie Vercoullie op appelpent.

PENTERIE. Zie PANETERIE en vgl. nog Stallaert op penterie: „broodkamer".

PENTIER (PENTHIER). Zie PANETIER.

PENTSE (*Livre d. Mest.* 19). Zie PENSE.

PENWERDEN. Zie PENNINCWERDEN.

PENWERT. Zie PENNINCWERT.

PEONIE, znw. vr. Mhd. *peon*, *pion*; mnd. *pione*. Benaming van eene geneeskrachtige plant. Lat. *paeonia*, *peonia*; hd. *päonie*; eng. *peony*; ndl. *pioen*; fra. *pivoine*. *Pioen.* Vgl. *Herb.* c. 75 („mastbloemen heetmen oock anders peoniënbloemen oft sinxenroosen"); Dodon. 298*b*. Kil. peone, pioene, paeonia, paeonia casta; aglaophoris. Plant. peonienkruyt, oft pioenen, Benedicten rosen, *pevoesne*, *ou pivoine*, paeonia. ‖ Ist datmer pulver in (*in ruit*) doe van peoniën, so ist daertoe uutgoet jeghen die maladie, *Nat. Bl.* X, 543 *varr.* (lat. *contra epilencia*(*m*) *valent eadem addito pulvere peonie*).

PEPEYE, znw. vr. Benaming van *eene ziekte der neusklieren*, hetzelfde als hetgeen bij vogels *pip* wordt genoemd. Vgl. fra. *pepie*, prov. *pepida*, mlat. *pipita*, lat. *pituita*, slijm, snot. Zie verder bij PIP. ‖ Een universele vercoudheit, snotere ende pepeye. . . ., daer tallen cante veel menschen ende beesten zeer miserabelick by . . . storven, Despars 3, 183. — Zoo nog heden in het Wvla. (De Bo 844).

PEPEL, znw. m. Van lat. *papilio*, waaruit het blijkens de *e* in de eerste eeuwen onzer jaartelling moet zijn overgenomen. Uit de andere ogerm. talen is het woord niet opgeteekend. *Kapel*, *vlinder*. Kil. pepel, papilio (ald. ook pepelinck, „homuncio tenellus, imbecillis" en pepelsot, delirus; vgl. ndl. *stapelzot*, dwaas als een krekel, *Tijdschr.* 14, 319; Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1816). Plant. eenen pepel, *papillon*, papilio. ‖ Pepele ende spelthanen ende al selke dinghe mochten si (*de Joden*) eten, Ruusb. 2, 222 (*bij Surius ontbreekt de vertaling van* pepele). Zoo nog heden in vla. tongvallen (zie de talrijke woorden voor *vlinder*, vermeld bij Schuermans 469 op pepel). — Misschien heeft het woord dezelfde beteekenis *Gesch. v. Antw.* 1, 483: „van eenen huyse achter den pepel tot Antwerpen"; „dat achterhuys in den pepel tAntwerpen", indien nl. hier een uithangbord of de naam van een huis bedoeld is, waarnaar dat huis zelf is genoemd.

PEPER (PEIPER), znw. m. Mnd. *peper*; mhd. *phëffer*; hd. *pfeffer*; ndl. *peper*. Zie over den (oosterschen) oorsprong en de vormen in andere talen de Wdbb. *Peper.* *Gloss. flam.* peper, piper. *Teuth.* peper, piper; met peper koocken of bereyden, piperare. *Voc. Cop.* peper, piper; den peper toehorende, piperarius; ook Kil. en Plant. Zie *Nat. Bl.*. IX, 483 vlgg. over „piper", waar het woord herhaaldelijk voorkomt, en 371 (met pepre, *varr.* peper, pepere). ‖ Ic wrivese ooc al te stucken gelijc die peper inden mortier, *Pelgrimage* 78*b*. Peper, was, comijn ende kersen, *H. Cruus v. Breda* 123. Peper, caneel, groffelsnaghelen, *Reg.* 47*d*. Drie pont peipers sjaers, *Ann. Em.* 17, 306 (*a.* 1390). Venisoen . . . bereedt metten brunen pepere, *Livre d. Mest.* 8 (fra. *au noir poivre*; vgl. *Nat. Bl.* IX, 507: dat swarte peper). Ghestampt peper, *Bloeml.* 2, 38, 57. Ghemalen peper, 2, 30, 63. Zoo ook Fruin, *Bijdr.* 9, 48. Zie ook Stallaert 2, 354. — Den peper hart maken, spreekw. zegswijze, *het iemand moeilijk maken*, *iemand zeer doen* (vgl. ndl. „*iemand iets inpeperen*, *inzouten*"), *MLoep* II, 3968 (vgl. 3974: „(hi) maectet hoir noch leder dat hi te voren hadde ghedaen"). — Ook in de bet. *een met peper toebereid gerecht*. Vgl. ndl. *hazepeper*. *Voc. Cop.* een peper ghemaect, piperata, quedam confectio ex pipere facta. Kil. peper, pulmentum piperatum,

jus atrum, intinctus piperatus. — In denzelfden zin wordt in *Gloss. Bern.* vermeld een znw. peperade, piperata.

PEPERADE. Zie het vorig Art.

PEPERELLE, znw. vr. Benaming van eene specerij. ‖ Te vercoopene eenich poeder ofte speceryc omme in de spyse te bezeghene . . ., ghemaect van . . . . greyne, hartpepere (*ongemalen peper?*), caneelestaken, van naghels ofte cappelletten, ghyngebeer, noten enz., verbiedende hier duere alle andere commistiën, als peperelle, bryselpepere ofte pepere van Indiën ende dergheliјcke andere, *Ann. Em.* 17, 168 *vlg.* (*Keuren v. Rousselare*).

PEPEREN, zw. ww. trans. Mhd. *phëffern*; hd. *pfeffern*; mnd. *peperen*; ndl. *peperen*. *Peperen, met peper toebereiden of kruiden.* Kil peperen, imbuere sive condire pipere. *Voc. Cop.* peperen, piperare; gepepert, piperatus. Plant. peperen, met gestooten peper stroyen, piperare; gepepert, *poivré*.

PEPERGRAEN, znw. o. *Peperkorrel.* Vgl. GRAEN, 1) en PEPERCORN. ‖ Tgewichte van 12 tarwencoornen of III comijn, pepergrane 15 tarwencoorne swaer; van al desen maect cleine pulver, *Hs.* Yp. 116*b*.

PEPERICH, bnw. Hd. *pfefferig*. *Peperig, naar peper smakende, gepeperd. Teuth.* peperich, pipereus.

PEPERCOEKE (-COKE, -COEC), znw. vr. Mhd. *pfëfferkuoche*; mnl. *peperkoke*; hd. *pfefferkuchen*; ndl. *peperkoek*. *Peperkoek, met peper gekruide zoete koek. Gemma* 111*r* peperkoeke, libum. Kil. peperkoeck, libum piperatum, nastus panis. Plant. peperkoeck, *un gasteau poivré*, libum piperatum, melipecta. ‖ Opten jaersavont gegeven in mynen joncfr. camer te peperkoken 1 pont pepers, *Geld. Maandw.* 1, 4. — Waarschijnlijk is dit woord ook bedoeld *Altd. Blätt.* 1, 166 (*Cock.* 38): „daer (*in het land van Cokanje*) sijn die solreplanken ooc ghebacken van claren peperrooc" (*l.* pepercooc). Zie ook Stallaert 2, 354.

PEPERCORN (-COORN, -COREN), znw. o. en m. Mhd. *phëfferkorn*; mnd. *peperkorn*; hd. *pfefferkorn*; ndl. *peperkorrel*. Vgl. CORN en PEPERGRAEN. *Voc. Cop.* pepercoren, piper. Kil. peperkoren, granum piperis. ‖ Desen wortel so stampt met 200 pepercoornen, *Hs.* Yp. 138*b*. Neemt IX of XI . . . pepercorne ende zwelcht die gheheel in uwen buuc, *Hs. Serr.* 14, bl. 66. — Als geslachtsnaam, te Gent in 1338 (*Voorgeb. v. Gent* 13: „tote Janne Pepercooren") en nog heden, o. a. te Heemstede (vgl. Winkler, *Geslachtsn.* 411).

PEPERCRUUT, znw. o. Mnd. *peperkrût*; mhd. *phëfferkrût*; hd. *pfefferkraut*; ndl. *peperkruid*. Benaming van eene geneeskrachtige plant. Vgl. *Herb.* c. 184: „pepercruyt heetet in Griecx ende Latijn *lepidium*, ende bij onsen tijden *piperitis*. Sommige heeten dit cruyt *raphanum*, omdat sijn bladeren den zeeradijs ghelijck sijn", en Dodon. 1121*a*; vgl. 1059*b* (waar eene andere plant genoemd wordt, die met *peperkruid* werd verward; vgl. Kil. peperwortel, j. meerradijs; vgl. PEPERRADIC). Kil. peperkruyd, raphani silvestris genus, lepidium. De eene of de andere dezer planten, wellicht *peperwortel*, wordt bedoeld *Hs. Serr.* 14, bl. 48: „een cruut, heet witte wort, dat es pepercruut". — In het Mnd. is *peperkrût* een andere naam voor *saturei* (*Herb.* c. 114); in het Mhd. van verschillende kruiden (dictamnus, pipereolus, satureia).

PEPERLINC, znw. m. Mhd. *phëfferlinc*, *phifferlinc*; mnd. *peperlink*, *pepperlink*; hd. *pfefferling*, ook *pfefferschwamm*; ndl. *peperling*. Benaming van eene bepaalde soort van *paddestoelen*, een boomzwam met een bijtenden smaak. *Teuth.* bulte (hd. *pilz*), drieslyng, peddenstoil, peperlynck, swam, fungus, boletus. Kil. peperlinck, *Ger. Sax. Sicamb. Holl.* j. kampernoelie, fungus. Plant. peperlinck, geel campernoeliën, *champignon jaulne*, boletus.

PEPERMOLEN, znw. vr. Mhd. *phëffermüle*; mnd. *pepermole*; hd. *pfeffermühle*; ndl. *pepermolen*. *Voc. Cop.* pepermolen, fractillum. *Teuth.* pepermoollen, fritillum. *Harl. Gloss.* pepermolen, teritorium. ‖ VI½ dosijn telioren, XIIII pepermolens, *O. R. v. Dordr.* 2, 86, 116 (*a.* 1441).

PEPERPOEDER, znw. o. *Gemalen peper.* ‖ Polioen . . . es goet in spisen ghedaen over peperpoeder, *Hs. Serr.* 14, bl. 48. Zie nog een voorbeeld (van 1545) bij Stallaert 2, 274 op onredelijck.

*PEPERROOC. Zie bij PEPERCOEKE.

PEPERRADIC (-REDIC), znw. m. Hetzelfde als peperwortel; zie bij PEPERCRUUT, en vgl. het volg. Art. *Teuth.* peperredick, raphanus minor; mer vrouwen redick of meerredick, raphanus maior vel raphanus marinus.

PEPERWORT, znw. vr. *Peperwortel, mierik.* Vgl. het vorig Art. en bij PEPERCRUUT. ‖ Olye van peperwort, dye men rafanus heyt, *Barth.* 648*b*.

PEPPE, znw. vr.(?). Het woord komt slechts voor in *Teuth.*, in de bet. *tepel*, waarschijnlijk alleen van *de borst van den man*; naast memme, mamme, tepel der vrouwenborst. Bij Diefenb. op mamma en mamilla staat het woord niet opgeteekend. *Teuth.* borste, bruste, memmen, peppen, mamma, mammilla.

PEPPEL (*malva*). Zie PAPPEL.

PERBOOM (*Teuth.*). Zie PEERBOOM.

PERCHE (PERTCHE, PERTSE, PEERTSE, PERSE, PAERTSE), znw. vr. Van ofra. fra. *perche*, lat. *pertica*. *Staak, stang, roede*; ook *paal*. Kil. peertse, pertica, sudes. Wvla. *pertse* (De Bo; Schuermans, *Suppl.*). Vgl. PANNEPERCHE (-PERTSE). ‖ (Si) namen lange pertsen . . . ende daer an zekelen ghesleghen, daer si die sacke mede afsneden, *Rijmb.* 28787 (*varr.* persen, perchen). Daer brochten . . . ghedraghen . . . . Calef ende Josue an ene pertche ene druve (*tros druiven*), 5630 (*varr.* pertse, perche) Die pertche es tcruce, 5639. Van 5 sparren, daer men paertsen of makede in die cameren ende boven up die zolren, *Rek. v. Zeel.* 2, 353. Rechts alst ware der pertsen een (*een droogstok*), haer nate cledre soe daer up slouch, *Sp.* III[6], 16, 116. Si es ter perchen wart gegaen, daer si haeren sperewart (*sperwer*) vant, ende wouden afnemen thant, *Lanc.* II, 4984. Doe maecte hi (*Mozes*) een serpent daer van metale ende settet hoghe . . . up ene pertche daer tfolc sach, *Rijmb.* 5948. So gincsi totter scoonre perchen, daer die ander wapene hangen, *Pelgrimage* 38*d*. Ghi sijt sculdich te hanghene u cleedre an eene peertse, *Livre d. Mest.* 6 (fr. ald. *à une perche*). Dat nyemandt wissen, theen noch banderoeden ofte peertsen (b.v. *staken gebruikt als rijs voor erwten en boonen*) en lese die ghewassen zijn elders dan up tzyne, *Cout. v. Brugge* 1, 221 (in de fra. vert. ald. *perches*). Van den peerschen ende wissen, daermede de lueke (*afsluitingen*; vgl. *Cout. v. Brugge* 1, 221, *waar het woord door fra.* balustrades *wordt weergegeven*) voors. ende thout dat up tkeerchof viel, ghebonden was, *Ann. Em.* 20, 162 (*a.* 1469). Met haerlieden hoofden boven hemlieden up hooghe peersen, Despars 1, 362. Daer men . . . beede (*de lijken*) . . . an de ghalghe hinck, hebbende elc haerlieder hooft boven hemlieden staende up hooghe peertsen, 2, 466. —

Niet duidelijk is de bet. van *pertze* in een post uit eene rek., aangeh. in Fruin, *Bijdr. N. R.* 9, 33: „(een metselaar en zijn opperknecht metselden en arbeidden ieder 4 dagen aan de deur) bij der nyer pertzen". Het woord wordt t. a. p. vragenderwijs verklaard door *poort*, maar op welken grond blijkt niet. — Waarschijnlijk is het dit woord, dat uit de bet. *roede* („lengtemaat" en „zinnebeeld van het gezag") ontwikkeld heeft de in sommige vlaamsche steden gebruikelijke opvatting *rechtbank van den lakenhandel* (ook in den vorm piertse), een college of eene kamer van koophandel, die toezicht hield op de bewerking der lakens en andere wollen stoffen. In het volksbewustzijn is het woord samengevallen met *pertse*, „pers", doch dat dit wel niet de oorspronkelijke benaming zal wezen, blijkt uit de fra. uitdr. *la petite perche*, die in dezelfde beteekenis voorkomt. Vgl. Damhouder, aangeh. bij Gailliard, *Invent. v. Br.* Gloss. 266, „de lakens leggen op een hoogen raem oft persse („de hooge persse") dweers hangende aen twee koorden; zoodat de zelve lakens mosten over dien grooten raem getrocken worden om hunne deughtzaemheid tondersoecken" en *Hist. d'Oudenb.* 2, 414 (aangeh. ald.): „van eenen houte ghemaect in de halle omme de lakenen over te slane als men ze beziet ende warandeert". Vgl. Stallaert 2, 356 op pertse, en ald. bl. 357 pertsen, peertsen, piertsen, ***het laken onderzoeken in de*** (boven genoemde) „***perche*** (***pertse***)", en perchenaer (pertsenaer, ook pertser); ***een lid van de*** (bovengenoemde) ***perche*** of ***kamer voor de lakenbereiding en den lakenhandel.*** Zie de uitvoerige beschouwing over deze instelling (waarvoor ook de benaming „rauwe pertse" voorkomt) bij Gailliard, *Invent. v. Br.* 266—268 op persse, paerdse, alwaar ook de beteekenis *waarmerk door de „perche" gegeven*, als aan perche (pertse, persse) eigen, wordt bewezen; ook *Ann. Em.* 24, 436 vlgg. (herhaaldelijk eene pertse loot, welke uitdr. wordt toegelicht door eene aanhaling uit Delepierre, *Arch. Flandr. occ.*: „op de zelve zyde (*van het stuk laken*) zal men ooc an doen met drie lijstedraden een smal loodt, daer in dat de deken van de rame de persse slaen zal"). ‖ Dat men ter hoogher perse stellen ende creëren zal zeven mannen hemlieden dies verstaende omme de laeckenen wel ende te rechte te loyene (= lodene), *Ann. Em.* 17, 173 (*keuren van Rousselare*; vgl. *Invent. v. Br.* Gloss. 263: „dies wert hy ghehouden daerup te bedienen beede de perssen", t. w. *vullers persse* ende *hooghe persse*, en een voorbeeld van de eerstgenoemde benaming *Ann. Em.* 17, 180). De cnape vander perse, 174 (*vgl. ald.* de cnaepe vanden loye, *d. i.* lode; *misschien heeft men gedacht aan* perse *in de bet.* „stempel"). Datter eeneghe laekens ter loye quaemen, die huer vulle loot niet en hadden van vullers ofte wevers perse, 175. Laeckens, by den loyer in de groote perse commende om huer uuterste loot, 176. Indien zulcke laeckenen ghewijst zijnde te verbeteren ofte zuveren weder ter perse commende ende niet verbetert ofte ghezuvert bevonden wierden, *ald.*; ook 179 *tweemaal e. e.* Wie sijn laken stopte of dede stoppen after dien datter waerdiert waer inder paertsen of anden raem, die verboorde vijf ℔, *Keurb. v. Haarl.* 89. Als si ghewiet sijn, so selmense (*de lakens*) ter pairtse dreghen eenwerf ende anderwerf, ende wat laken ter pairtse comt derdewerf, dat selmen een pijploot gheven up sijn haecgaern sonder meer te besien, *Leid. Keurb.* 73, 25 (*vgl. ald.* „ist dat het laken qualic ghewiet an den raem comt"; *en gloss. ald.* „de in de keuren bedoelde pers (?) dient om het laken daar over te trekken en het te meten"). Dese laken selmen brengen int wolhuys bi den wardeyns ende dair selmen se trecken over enen paertse, 116, 19. Zoo ook 74, 28 (dese laken selmen inder pairtsen meten, ghecrompen 12 vierendel jof dair boven); 76, 34 (gemeten in der pairtsen); 76, 35 (men en sel ghien laken ramen, si en hebben tot beyden pairtsen gheweest; ende sullen sulke loden an den raem brenghen als si in der pairtsen ontfaen hebben); 75, 32; 75, 29; *enz.* — Dezelfde beteekenis, nl. *bestuurskamer of bestuurscollege over de lakenweverij*, zal het woord hebben *Rek. v. Rott.* 432: „dit voirs. gelt (*de „assijnse van de lakene"*) sal men bringen in de paers, ende niet weder uut te halen, zij en hebben de assijnsenaer sijn assijns betaelt" (ook 439; 448).

PERCHEMEIN (Matth. *Anal.* 1, 253). Zie PARGAMENT.

PERCHEN, zw. ww. trans. Zie bij PERCHE en vgl. *Leid. Keurb.* 122, 168: „alle laken die men binnen Leyden drapeniert selmen twiewarf paertsen, ende tot elker paertsinghe selmen hem gheven een cleyn lodekijn . . . dese eerste paertsinge selmen doen, so wanneer die laken ghewiet sien (*d. i.* sijn) . . ., die ander pairtsinghe (bl. 123) selmen doen als die laken ghevollet sijn" (vgl. ook bij PERCHINGE). Misschien heeft men onder het woord wel verstaan ndl. ***persen***, maar dan heeft men zich deze bewerking geheel anders te denken dan als het hedendaagsche persen; waarschijnlijk heeft het woord oorspronkelijk met *pers* niets te maken.

PERCHENAER (PERTSENAER), znw. m. Zie bij PERCHE, en voorbeelden van het woord *Ann. Em.* 1, 49 (*a.* 1476): „vinders, erfschieders (*l.* -scheiders), pertsenaers, hooftmans, paysiers, zeghelaers van lakenen, dekenen noch ghezwoorne van ambochten", en *ald.* 24, 444 (*a.* 1450): „dat de pertsenes (*l.* pertseners) van nu voortan gheen lakenen pertsen zullen anders dan ter pertsen (zie bij PERCHE)" en „die eenich (*laken*) ut (*l.* uter) stede voerde zonder ghelost (*l.* gheloot) en gheprent te sine van de pertsenaers".

PERDEBESLACH (PEERDE-), znw. o. *Hoefbeslag.* ‖ Bi H., die mit 13 ghewapent ... ghereden weren alse enen dach te hooldenne mit E. vor cost ende peerdebeslach 8 ℔, *Rek. d. Cam.* 5, 120 (*a.* 1378).

PERCHINGE (PEERTSINGE, PAIRTSINGE), znw. vr. Gezegd van laken. Zie bij PERCHE en vgl. een voorbeeld bij PERCHEN, en nog andere *Leid. Keurb.* 123, 4; 6; 76, 33 (*ald. ook* „alle werckedaghen van inganc Maert . . . tot den eersten daghe van Septenbri sel men pairtsen als die clocke 2 slaet;. . . ende terwilen dat men pairtst, so en sel dair niement bi wesen").

PERDEDEKEN (PERTS-, -DECKEN), znw. m. Mnd. *perdedecke. Paardedek*, *paardedeken*. Vgl. FLASSAERGE. *Teuth.* eyn ruwe pertsdecken, anphibulus.

PERDEDIEF (PAERDE-), znw. m. Hd. *pferdedieb*; ndl. *paardendief.* Het woord is ongetwijfeld in het Mnl. in gebruik geweest naast „dief der paert" (*Couchy* I, 359). Kil. peerddief, abactor.

PERDEELSVROUWE, znw. vr. Hetzelfde als bordeelsvrouwe, *houdster van een bordeel.* Vgl. mnd. *pardiel* (Lübben 3 , 303), dat eveneens als bijvorm van *bordeel* voorkomt. ‖ Cathrina van Zwolle perdeelsvrouwe is in onser stadt gevenckenisse gewest vermitz H. alhier onlanx gericht, dairop gestorven is dat sy mede geholpen ende hantdadich gewest weer dair aver dat H. W. dootgeslegen hefft, *Overijs. Alm. v.* 1846, bl. 178 (*a.* 1539).

PERDEHAER (PERTS-, PAERTS-), znw. o. Mnd. *perdeshâre* (paardenhaar) naast *perdehare*, haren paardedek; hd. *pferdehaar*; ndl. *paardenhaar*. ‖ Enen gurdel van pertshare, dat Sinte Lutgaert . . . the dragene plach aend bloote lijf, *Lutg.* III, 939. Een coorde van paertshare gedrayet, *Exc. Cron.* 32c.

PERDEHAME (PERD-), znw. vr. *Achterschenkel van een paard.* Vgl. HAME. *Teuth.* perdhame, abdoma, angistrum, chamus.

PERDEHOEDER (PERT-, -HUEDER), znw. m. *Oppasser van een paard, stalknecht, paardenknecht. Teuth.* perthueder, equarius.

PERDEHURE (PAERDE-, PAIRDE-, PAERT-, -HUYER; PAERDURE), znw. vr. *Paardehuur.* ‖ P. alse hooftman met sinen cnapen VIII daghe over hare pine ende paerdehure XX ℔, *Ann. Em.* 25, 296 (*a.* 1342); zoo nog viermalen *ald.* Van pardhuren ende van andren costen, *Rek. v. Brugge v.* 1302, 151 (*var.* paerdhuren); ook 154; 161 (*vgl.* 153: „van hueren ende van costen van parden te Duay ghereden" *en* 182: „omme die huere van enen parde ghereden van enen ruddre van Zeeland"). Paerdehuyer, wagenhuyer, schiphuyer ende anders, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 259. Van 2 daghen up hare paerdehure 12 gr., *Rek. v. Gent* 3, 308. Van hare paerdure, 2, 121.

PERDEHUUT (PAERDE-, PARDE-, PERTS-, PAERTS-), znw. vr. Mnd. *perdehût. Paardenhuid, paardenvel, paardenleer.* ‖ Van pardehuuden, coehuuden of calverhuuden, *Ann. Em.* 24, 460 (*a.* 1550). Van tween ghetauweden paerdshuden, *Rek. v. Sluis v.* 1399 (*aangek. Taalg.* 3, 304).

PERDEKIJN, -KEN. Zie bij PERT.

PERDECLEET (PAERDE-), znw. o. Mhd. *phërtkleit. Paardendek*; ook *de stof waarvan paardendekken gemaakt worden*; bij uitbr. ook gebruikt van eene bepaalde soort van (grof?) laken. ‖ Dat niemen stript laken, no alf laken no paerdecleder stic (?), dat beede sine selfhenden heeft, en bringhe ter maerct, en hebbe den zeghel van der stede, *Voorgeb. v. Gent* 6 (*a.* 1337).

PERDECOPER (PAERDE-, PEERDE-, -COPERE), znw. m. *Paardenkooper, handelaar in paarden*; vgl. hd. *pferdehändler.* — Ook als geslachtsnaam. ‖ Willem Pardecoper, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 128. Jan Paerdecoper, *Hs. Egmont f.* 28r. Vgl. PERDEVERCOPER. — Zoo nog heden (Winkler, *Geslachtsn.* 319).

PERDECRACHT (PAERDEN-), znw. vr. Hd. *pferdekraft*; ndl. *paardenkracht. De kracht van een paard.* ‖ So ist mi (*muil*) meerre paerden cracht te hebben dant di (*muildier*) is van enen heynst gewonnen te wesen, *Hs. Cyrill.* 39r.

PERDELAST (PEERDE-), znw. m. *Paardenvracht.* ‖ (Si) zullen hebben voor huerlieder arbeyt van elcke mande corfharinc twee haringhen, ende van elcken peerdelaste een scele parisis, *Ann. Em.* 17, 199 (*keuren van Rousselare*).

PERDELOOS (PARDE-), bnw. *Geen paard hebbende, zonder paard.* ‖ Wat doestu hier? . . . Ine weet sonder dat ic beide pardeloos; haddic een part, ic soude wech varen metter vard, *Lanc.* III, 3763.

PERDEMARCT (PARDE-, PAERDE-, -MAERCT), znw. m. en vr. Hd. *pferdmerkt*; ndl. *paardenmarkt.* Kil. peerdmerct, forum equarium. ‖ Van diversen lieden vanden pardemarct van Jabbeke, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 45. Dat men nieuwerinx binnen Ghend . . . paerde en toghe dan ter gherechter paerdemaerct, *Voorgeb. v. Gent* 91 (*a.* 1365).

PERDEMES (PAERDE-, PARDEN-); ook PERTSMES (PAERTSMIS), znw. o en m. Mnd. *perdemes. Paardemest.* ‖ Stellet in eenen nieuwen pot, wel ghedect onder paerdemes, *Hs. Serr.* 14, bl. 16. Daer na suldi desen pot decken ende setten onder pardenmes, *Lanfr. hs.* 10b. Hare eyeren van hennen, van gansen enz. die broedense . . . in ovenen ende in paerdsmis, *Mandev.* 12b.

PERDEMOEDER (PEERDE-), znw. vr. Mnd. *perdemoder. Moederpaard.* Kil. peertmoeder, *vet.* equa.

PERDEMOLEN (PEERDE-, PEERDEN-, -MOLE, -MOILE), znw. vr. Hd. *pferdemühle. Paardemolen, molen die door een paard in beweging wordt gebracht.* ‖ G. noch gemaict dat holtwerck upten toirn by der perdemoile, *Rek. v. Hattem* 107. Oft een bode oft een ander persoon doot bleve in ener peerdemole, so sint de beesten, daer men mede maelt, den heren verschenen, ende niet de mole noch dat saet dat men maelt, *Rechtsbr. v. Drente* 161, 28. Hoor goet ende erve . . . mitten peerdenmoolen, mitten egghen mit eynden ende mit al sinen toebehoren, *Geld. Maandw.* 1, 171.

PERDEN, bnw. Zie PERDIJN.

PERDENSCOE, znw. m. *Schoen van paardenleer.* ‖ Men zal gheen calveren ocht perdenscoen (*mv.*) maken, zij en zijn beneden VI dume, *Keurb. v. Diest* 47, 165 (*men kan het woord ook splitsen en* perden *verklaren als het bnw.* perdijn; *z. ald.*; *deze laatste verklaring is, om* calveren-, *waarschijnlijker*). Soo wie calveren-, ocht pynken-, ocht perdenscoen maken wilt, die zoelen zijn enz., *ald.* 172.

PERDERUTER (PAERDE-), znw. m. Mnd. *perteruter. Ruiter te paard, ruiter.* In de 16de eeuw. Kil peerdruyter, eques. ‖ Latende . . . VI hondert van hare peerderuters binnen der stede van Brugghe, Despars 4, 443 *e. e.* Zie verscheidene voorbeelden bij Stallaert 2, 349 op peerderuiters.

PERDESEEL (PERT-, PEERT-), znw. o. *Leidsel.* Vgl. SEEL. ‖ Van een peertseel ende een tuegel aen een toom, *Rek. v. Oudwijk a.* 1430.

PERDESMIT (PEERDE-), znw. m. *Hoefsmid.* ‖ Van enen peerdeschmit omme tangen, *Ypriana* 7, 470 (*a.* 1380); vgl. ald. „Mich. de Smid".

PERDESTAL (PEERDE-, PAERDE-, PEERT-), znw. m. en vr. Mhd. *phertstal*; mnd. *perdestal*; hd. *pferdestall*; ndl. *paardenstal. Teuth.* perdestal, equistacium; pertstal, ypodromus; pertstal, stragulum. Kil. peerdstal, equile, stabulum equorum. Plant. peerdtsstal, *estable à chevaulx*, equile. ‖ Van sijnre pertstal, staende . . . tegen sijn huysinge, *R. v. Breda* 40, 118. Vor ene plancke die in den peerdestal vertymmert was, *Rek. d. Cam.* 5, 249. (Hi) makede sijnen peerdestal in onser lever Vrouwen kercke, *Cron. v. Benn.* 19. Ic wees hem daer een schat lach . . . in eenen peertstal onder eenen post, *Mar. v. N.* 26, 617. Bin enen sconen pauwelioene hadsi des hem behoevede al, scone bedde ende paerdestal (*de beide laatste letters zijn bij gissing aangevuld*), *Parth.* 4331. Die peerde in den peerstallen, *Exc. Cron.* 290a (*dezelfde vorm ook* Despars 2, 376). Zie nog *Ann. Em.* 17, 159; Goedthals 9 („roepen ghelijck eenen dief in den peertstal", d. i. *stil zijn*).

PERDESTERT (PAERDE-, PEERDE-, PEERT-, -STEERT, -STAERT), znw. m. *Paardenstaart.* Vgl. mhd. *pherdeswanz*, hd. *pferdeschwanz*, ook mhd. *pherdeszagel* (als benaming eener plant, *cauda equina*). *Paardenstaart. Teuth.* pertsstart, penis. Kil. peerdsteert, muscarium (Diefenb.: „flabellum, muscarum laqueus"), cauda equi *et* hippuris, equisetum, *herbae genus.* Plant. peerdsteert, *queue de cheval*, equina cauda, *ou une herbe ainsi nommee*, hippuris. ‖ Zo wiert hy . . . moedernaect te peerdesteerte alle die stede duere ghesleipt, Despars 1, 293. Zo sleipte men hem anderwerf te peertsteerte van danen ter galghe waert, *ald.*; ook 294.

PERDESTRATE (PAERDE-. PEERDE-), znw. vr. *Rijweg*, *eene straat breed genoeg voor paard en wagen* (vgl. ndl. *wagenweg*). ‖ Men sal . . . in gheen steghen . . . met gheen twie paerden ryden . . . dan allene in ende duer die paerdestrate, *Wfri. Stadr.* 2, 59, 172. — In Leiden heeft men een „Paardensteeg".

PERDETORT (PAERDE-, PEERDE-; ook PERTS-, PA(E)RTS-, PEERTS-, -TOORT), znw. m. *Paardemest*, ook *paardevijg*. Kil. peertstoort j. peertstront, stercus equinum. Vgl. TORT. ‖ Dit stopt in eenen erden pot met leeme ende met partstorten gheminget, Jan Yp. 168. Olie van linzaede . . . ghesoden ende paertstorten daer in ghedaen, *Hs. Serr.* 14, bl. 48 *vlg.* Neemt paertstorte ende die roost in eene panne, 49.

PERDEVERCOPER (PERD-), znw. m. *Paardenkooper*, *handelaar in paarden*. *Voc. Cop.* rostuyscher, perdvercoper, mango. Vgl. PERDECOPER.

PERDEVERLIES, znw. o. *Verlies van een paard*, of ook *schade aan een paard geleden*. ‖ Vor peerde, peerdeverlies ende peerdevoderinghe, *Rek. d. Cam.* 5, 169 (*vgl. ald.* vor verlies van sinen peerde 5 oelde sch.).

PERDEVLIEGE (PERTS-, PEERTS-), znw. vr. Hd. *pferdefliege*, ook *pferdebremse*, ndl. *paardenvlieg*, ook *daas* of *horzel* geheeten. Vgl. HORSEL. *Gemma* 180*v*: een dase of een peertsvlieghe, scabro. Kil. peerdsvlieghe, schalbijter, scarabeus, cantharus *vulgo* pilularius; ook peerdskever, j. peerdsvlieghe, scarabeus pilularius; peerdshorsel, *Fland.* vespa, crabro; peerdsworm (worm = *insekt*), scarabeus. Plant. peerdtsvliege, *tahon*, oestrum, tabanus.

PERDEVOEDER (PEERDE-, PAERDE-), znw. o. Mhd. *phertvuoter*; hd. *pferdefutter*, ndl. *paardenvoeder*, *-voer*. Het woord moet ook in het Mnl. bestaan hebben; vgl. het volg. Art. en ORSCOREN.

PERDEVOEDERINGE (PEERDE-, PAERDE-, -VODERINGE), znw. vr. *Voedering van paarden*. ‖ Vor peerdevoderinghe ende beslach in der vors. reysen, *Rek. d. Cam.* 4, 219 (*a.* 1375); ook 5, 7 (*vgl. ald.* vor sijn peert dat hi ghevodert hadde van des donredaghes *enz.*); 169 (zie bij PERDEVERLIES); *e. e.*

PERDEVOET (PAERDE-, PAERDEN-, PEERDE)-, znw. m. Hd. *pferdefusz*; ndl. (verouderd) *paardevoet*. *Paardepoot*. In het Mnl. worden in den regel *hovet*, *mont* en *voet* zoowel van dieren als van menschen gebruikt; veel minder gewoon zijn daarnaast *cop*, *bec* en *poot*. Vgl. bij HOVET, MONT en (later) VOET en POTE. ‖ Jeghen de spenen in den ers neemt dat men (h)uut den paerdenvoeten steect (nl. *bij het beslaan*), *Hs.* Yp. 14, bl. 57. Van paerdenvoeten, van smeekers tale sulstu di wachten, *Van Seden* 353. — Hem wachten van paerdenvoeten, *maken dat men niet overreden wordt*; vgl. gri. *ἐκ τῶν ποδῶν ἱππείων*, lat. *procul esto a pedibus equinis*, en 17de-eeuwsch ndl. *uit de paardevoeten*, d. i. „daar geen waghens en lopen" (thans verkort tot *uit de voeten* in de uitdr. „zich uit de voeten maken"); zie Suringar, op *Van Seden*, bl. 57 en 113; en op *Erasmus*, bl. 329 (waar o. a. ook vermeld worden de vroegere ndl. uitdr. „verre wt tspeerts voeten" en „wel wt die paerdevoeten sitten" met de verklaring „dat sijn die ghene die buytens wechs sitten oft die om hooghe sitten ende soo voort van andere"); De Vries op *Warenar*, bl. 151 (aant. op *War.* 624, waar de uitdr. gebruikt wordt in verband met het veilig wegbergen van een schat; Stoett, *Spreekwdb.* n°. 2040.

AANM. — *Nat. Bl.* II, 3608: „als paerde voete ront sijn sie (*nl.* stieren)", leze men met de varr. „als paerde ghevoet ront sijn sie".

PERDEVOLC, znw. o. *Paardenvolk*, *ruiterij*. Mnd. *perdenvolk*. Kil. peerdvolck, equites, equitatus. Plant. peerdevolck, *gens de cheval*, equestres copiae, equitatus. ‖ Tperdevolc troc uuter stede te diversche poorten, *Ann. Em.* 14, 13 (*vgl.* 12: terstont zo was hier . . . eene schoone wapening bedt dan van VI dusent volcx . . zonder alle de perden). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert op peerderuiters.

PERDEWAT, znw. o. *Paardenwed*. Vgl. WAT en GEWAT en Franck op wad. ‖ So en sal niemant wasschen inder stat perdewat noch dair in of aen wasschen, kloppen, scepen meren, holt of enige ander guet lossen, soo nae men mit eenen steen seynden mach, *Stadr. v. Kampen* 54.

PERDIJN (PERDEN), bnw. *Van paardenleer gemaakt of uit paardenleer bestaande*, *paarden-*. *Voc. Cop.* perden, equinus. ‖ Dat niement moet sniden hertine nachtelinghen (*riemen*, *rijgsnoeren*) . . . no scapine, . . . no coeyene, no perdine no ghene manieren van nachtelinghen, hi en moet se sniden lancs den velle, *ZVl. Bijdr.* 5, 97. Vgl. PERDENSCOEN.

PERDIKEN („perdiken gulden"). Zie PERDEKIJN.

PERDOEN. Zie PARDOEN.

PERDRIJS. Zie PERTRIJS.

PERE (PEER; PARE, PAER; ook, in het Nederrijnsch, BERE), znw. vr. Mnd. *bere*; ags. *peru*; eng. *pear*; ohd. *bira*; mhd. *bir*; hd. *birne* (eigenlijk meervoudsvorm). Van lat. *pirum* met veranderd geslacht, of van een nieuw enkv. *pira*. *Peer*. *Voc. Cop.* een peer, pirum; een mengherse van peren, venundipera (vgl. *Teuth.*[2] 182*a*: *venundipira*, die peren off beren vercoipt); daarnaast een perre, pirus (arbor). *Teuth.* pere of bere, pirum; bere, pere, pirus. Kil. pere j. peere, pyrum. Plant. een pere, *poire*; luyte peren, *poires resemblantes à un luc*, testudinea pira; vroege peren, *poires de hastiveau*; vuystperen, *poires grosses comme le poing*, volema, orum; wurchperen, *poires d'estranguillon*, pira anginaria vel strangularia (*worgpeer*, *kroppeer*, eene soort van wrange peer, Van Dale). ‖ Appele (*var.* apel) eten si ende paren, *Nat. Bl.* VII, 1016 (*var.* peren); ook 492; VIII, 45. Nu heeft mijn broeder verloren tlijf bi uwer pere metten venine, *Segh.* 9058; ook 9010; 9035; 9068; 9075. Vier manden kyserpeeren (*l.* keyserpeeren), drie manden peeren van huwiers, vier manden craypeeren ende twee manden nevelsche (= Nyvelsche?) surreelen, Diericx, *Mém.* 2, 119 (*a.* 1448). Nochtan selne (*iemands nalatenschap*) verteren die hem (*l.* om hem?) niën gaven II peren, *Doct.* II, 2883 (*var.* die om sijn ziel niet en gave II peren; *zie beneden*). Dat een cleyn hoop peren zwaerre weecht dan een hoop appelen die meerre is, *Barth.* 656*b*. Datter twee species zijn van peren, die een is wilt ende die ander tamme, *ald.*; zoo ald. en 657*a* *meermalen* (*in het hoofdstuk* van den peerboom). Brinct ons peren van hastinelen (*vroege peren*; vgl. boven de aanh. uit Plant.), peeren van Poperinghen, peeren van Angoyssen, peeren van Risele, cortsterte peren (*peren met eene korte steel*? (fr. ald. *poyres de heves*(?) vgl. fr. *courtpendu*, eene appelsoort), *D. War.* 1, 236. Mit appelen, peren, noten, *Rein.* II, 5165. Die peren scudt voor een zwijn, diene moghen niet wel reine zijn, *Rijmspr.* (uitg. Suringar) II, 91, 107. — Niet ene pere (een peer), ook niet twee peren (paren), oorspronkelijk bij een trans. ww., vooral bij geven (zie boven) ter uitdrukking van *iets van zeer geringe waarde*, *eene kleinigheid*, ver-

volgens ook bij ww., die de bet. hebben van „schatten, waard achten" als term voor eene zeer geringe waarde of prijs; eindelijk bij intr. ww. ter uitdrukking van een zeer geringen graad (eig. maat of hoeveelheid). In al deze gevallen staat *niet ene pere*, *niet twee peren* met eene ontkenning bij een trans. ww. gelijk met *niet het geringste*, *niet het minste*, *niets hoegenaamd*; bij een intr. ww. met *niets hoegenaamd* of *hoegenaamd niet*, *niet in het minst*. Vgl. De Jager, *Lat. Versch.* 102 vlg. ‖ In gave te lone niet twe peren, Stoke X, 72. Ic en weet gheen wijf van soo hogher gheboort, dat icker seker om gave twe peren (*dat ik er iets om*, d. i. *om haar*, *gaf*; *de uitdrukking staat hier op de grenzen tusschen eene adverbiale bepaling en een werkelijk object*; *geheel adverb. staat zij b.v. Ferg.* 2983: hine gaver niet omme twee peren, *het kon hem niets hoegenaamd schelen*); ook *Rose* 11672 (peren, *var.* paren). — Tgeluc en es niet wert ene pere, *Vad. Mus.* 2, 167, 53. Hine prijst hem niet wert ene pere, *Ferg.* 1790. En prise mijn lijf niet twee peren (*ik geef geen cent voor mijn leven*), *Eleg.* 436. Ic en prise u noch al u doen niet ene quade platte pere, *Pelgrimage* 48*d* (*de uitdr.* niet een platte pere *komt ook voor bij* Anna Bijns, *zie* De Jager *t. a. p.*; *de bet. is dezelfde als* niet een verrotte pere, *D. War.* 1, 16; vgl. PLAT). Een gadelijc wijff hoveerdich en is niet twee peren waerdich, *MLoop* II, 2236. — Wat ic mi keerde ter were, en besloot niet ene pere, *Mor.* 179; ook 2566; 2984; Velth. IV, 9, 15. Die payen settem ter were, dan bescoot hem niet ene pere, *Ep. fragm.* 201, 552; ook 202, 595. Stoorm, hitte noch gheenrande leit en can hem ghescaden niet II peren, *OVl. Ged.* 3, 106, 82 en *var.* Het ne scaedde hem niet ene pere, *Vl. Rijmk.* 9951. Soo seldi al die warlt niet een peer baten, *Sp. d. Leken* 70*r*. Sijn sward besloot hem niet twee peren, *Mor.* 2232. Hi en acht hemelrijcs niet twee peren, *Lsp.* I, 28, 31. Des en acht hi niet en peer, *Vrouw. e. M.* VII, 180. In gheve om u dreghen niet twee paren, *Wal.* 3806. Hine mochtu niet ene pere deren binnen hondert jaren, *Ren.* 723. Der (*daar*) en was so hoghe dien hy verdraghet soo veel als van eenre pere, *Troyen* dl. 2, vs. 17088. Zie nog *Wap. Rog.* 242; *Denkm.* 3, 164, 58; *Ep. fragm.* 194, 273.

PEREBOOM. Zie PEERBOOM, en vgl. nog *Harl. Gloss.* perreboom, pirus en de ndl. geslachtsnamen *Pe(e)reboom*, *Be(e)reboom* en *Bierboom*, welke beide laatste ook wel oorspronkelijk „pereboom" zullen beteekend hebben.

PEREGRIJM, PEREGRIJN. Zie PELEGRIJM.

PEREGRIMAGE. Zie PELEGRIMAGE en vgl. nog *Voc. Cop.* peregrimaze doen, peregrinari.

PEREGRIJNSCAP. Zie PELGRIJMSCAP.

PEREGRIMEREN, PEREGRINEREN. Zie bij *PELGRIMEREN.

PERECULE. Zie PERIKEL.

PEREL. Zie PERLE.

PERELAER, znw. m. *Pereboom*. Waarschijnlijk is perelaer reeds in het Mnl. bekend geweest. Vgl. den geslachtsnaam *Perelaer* (Winkler, *Geslachtsn.* 404) en Plant. pereler, pereboom, *poirier*, pirus. Kil. peereler, j. peerboom, pyrus. Schuerm., *Bijv.* 239*a*: *perrelaar*, pereboom. Zie een voorbeeld uit *Cost. v. Brussel* bij Stallaert 2, 354.

PERELIEUS. Zie PERILLEUS.

*PERELSAERT (*PERELZAERT), znw. m. Waarschijnlijk verkeerde lezing in *Voc. Cop.* („een perel- -zaert van ghore daer verken in wintelen, *volutabrum*) voor peelzaert (spr. *peelsjaert*), anderen vorm van peliaert. Zie PALJAERT.

PEREN (PERREN) bnw. *Pere-*, *peren-*. *Voc. Cop.* perren, piraceus.

PERENVERCOPER, znw. m. *Perenkoopman*. *Teuth.* beren- of perenverkooper, vendiperus.

PERFENEEL, znw. ‖ Al si (*de lastdieren*) ghesadelt zijn, zo mach men perfeneel (p'feneel) ende die ander dinc torsen die men plecht te binden mitten clenen riemen, *D. Orde* 294. Het woord, dat ongetwijfeld van rom. oorsprong is, is niet duidelijk. Bij Duc. staat een niet zeer duidelijk woord *perfinelli*, dat verklaard wordt door het ww. „funiculo colligare, fra. *ficeller*". Waarschijnlijk ziet het woord dus op de wijze van verpakking en beteekent het *de pakken die met dik touw worden samengebonden*.

PERFORS, bijw. Mnd. *perfors*; fri. *perfoars*. Van fra. *par force*. *Met geweld*. Ook heden in tongvallen bekend (*parfors*). ‖ Off enighe netteboeven perffors in den lande gaen wolden, *Etst. v. Dr.* 56.

PERGAMENT, PERGAMENTMAKER. Zie PARGAMENT enz.

PERIDES. Zie PIRITES.

PERIJL. Zie het volg. Art.

PERIKEL, znw. o. Mnd. *perikel*. Ook in den dichter bij lat. *periculum* staanden vorm PERICULE (PERECULE). *Perikel*, *gevaar*. *Voc. Cop.* perikel, periculum. Kil. perijckel, periculum, discrimen. Plant. perijckel, vaer, *peril*, *danger*, periculum, discrimen, casus; perijckel des doots, periculum capitale (en eene menigte voorbeelden van verschillende uitdr. waarin het woord voorkomt, o. a. in perijckel stellen). Men ziet daaruit hoe gewoon het woord in de 16de eeuw is geweest. Vgl. ook Stallaert 2, 354. *Teuth.* namen van des meer (*l.* meers) of see periculen, tempestas, caribdis, naufragium. ‖ Se sullen bewart werden van allen pikel (*l.* perikel, p'ikel) der sielen ende lyves, *Hs.* 218, bl. 46; zoo ook 27 *tweemaal*, 29. De periclen dies zoorghelics (*gevaarlijken*) levens, *Boëth.* 250*b*. Van allen pereculen der becoringhen, *Hs. f.* 89*v*. — Ook in den aan ofra. *peril* ontleenden vorm perijl. ‖ Si moeten leven van datmen hem sal gheven, daer groot perijl (*zedelijk gevaar*) in leghet, *Teest.* 3326.

PERIKELOOS, bnw. *Gevaarlijk*. Van lat. *periculosus* (vgl. *Voc. Cop.* periculoosachtich, periculosus) of van perikel, met den basterduitgang *-oos*. Kil. perijckeleus, periculosus. Plant. perijckeloos, *perilleux*, *dangereux*, periculosus; ook perijckelooslick. ‖ Die perijckeloose zee der sundiger werlt, *Hs. Serm. G.* 185*c*. Laeten wij ons hierom voor dese perijckeloose schadelicke sunde ons wachten, 105*b*. — Vgl. het volg. Art.

PERILLEUS (PERELIEUS, PRILLEUS), bnw. Hetzelfde als het vorige woord, maar overgenomen uit ofra. *perilleus*, dat het lat. *periculosum* is. *Gevaarlijk*. Het mnl. woord is vreselijc. ‖ Bi den perelieusen foreeste, *Lanc.* II, 24934. Gi sijt u sculdich te wachtene, want si (*de gezwellen*) zijn zere prilleus, *Hs.* Yp. 42*d*. So en isser geen dinc so prilleus, du en selstet herde wel doen, *Pelgrimage* 123*d*.

PERC (PERRIC). Zie PARC.

PERCAMENT. Zie PARGAMENT.

PERCAMENTER. Zie PARCAMENTER.

PERKEBOOM, znw. m. *Perzikeboom*. De gewone benaming voor *perzik* is in het Mnl. pers(e)ker, doch daarnaast komen allerlei vervormingen voor; nl. peseker (paseker), perker (vgl. *Invent. v. Br.* 3, 193 als benaming der kleur van laken: *perkersbloeseme*, perzikebloesem), perkel (Kil. perckel, j. peerckel, persicum; De Bo: perkel, de vrucht van den perkelboom, wilde persche

(*perzik*)); perke (voor **perske*, uit *persker*; vgl. *Hor. Belg.* 9, 79: „*perreken* (voor *perken* of uit *perseken*?) unde krieken", fra. ald. *pekres et crekes*); peker (*Livre d. Mest.* 10) en perse (z. ald. en vgl. ndl. *paars*, fra. *pers*, mlat. *persus*, *perseus*, perzikkleurig).

PERKEL, znw. o. Eene afleiding van parc, perc (z. ald.) en in beteekenis daarvan niet verschillende. Het woord komt slechts op ééne plaats voor, nl. *MLoop* II, 3841: „die wail kent der minnen perkel" (*het afgeperkte terrein*, *het gebied*, *de grenzen*) en wel in rijm op *merken*, zoodat verandering in *perken*, grenzen, in dit hs. noodzakelijk is, doch het andere heeft: „wael sprekende ende merkel", en daar is perkel het aangewezen rijmwoord.

PERKELEN, zw. ww. trans. Metathesis van prekelen; z. ald. en vgl. *verde* en *vrede*, *terden* en *treden*, *perlaet* en *prelaet*. *Prikkelen*. ‖ U consciencie perkelt u te doen ende te volbrenghen daerom dat ghi gecomen sijt int bosch des werelts, *Gest. R. c.* 119. — Als intr. ww. in de bet. *zich verzetten* schijnt het woord te staan, *ald.* c. 68: „u consciencie, die daer murmureert ende perkelt teghen die sonde".

PERKELMENT, PERKEMENT. Zie PARGAMENT.

PERKEMENTIER (G. de Vries, *Holl. Noorderkw.* 15). Zie PARCAMENTIER.

PERKER, znw. m. Uit pers(e)ker, perzik. Zie PERSEKER en vgl. vla. *perkel* e. a. vormen bij PERKEBOOM. ‖ Vier wervische lakene, daen of dat de twee waren perkers bloeseme (als benaming eener kleur; *vgl.* APPELBLOESEME en *paars*) ende dandre twee bruun peers ghesneden deen sieghen dandre, *Invent. v. Br.* 3, 193.

PERKET. Zie PARKET.

PERLAET (Ruusb. 4, 32; 38). Zie PRELAET.

PERLE (PEERLE, PARLE, PERELE, PARELE, PAERLE; ook PEREL), znw. vr. en m. Mnd. *parle*, *perle*; mhd. *bërle*, *perle*; hd. *perle*; ndl. *parel*, *perel*, *paarl*. Zie verder over de verdere vormen in het Germaansch en over den vermoedelijken, zeker romaanschen, oorsprong de Wdbb. — 1) *Parel*. *Voc. Cop.* een peerle, gemma. *Teuth.* perle, margarita. Kil. peerle, j. perle, bacca; perle, bacca, margarita, unio, lapis Erythraeus, bacca conchea, *vulgo* perla. Plant. een perle, *une perle*, unio, margarita, gemma, bacca; met perlen verciert, gemmatus; perlen vercooper, margaritarius. ‖ Van zyden, zydenwande, fine perle ende diere steente van elken pond grote twee gr., *Hans. Urkb.* 3, 270. Twee registeren gestickt mit peerlen, *Rek. d. Buurk.* 196. Een gulden lepel mit twee pairlen, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 168 (*a.* 1444). Een lantairnkijn met IIII beeldekijns, dair an waeren VIII robijnen ende XII pairlen, 169; zoo nog *vijfmaal ald.*; 170 *zesmaal*; 171 *viermaal*; 172 *achtmaal* enz. (*alles uit de rekening en verantwoording der executeurs van den boedel van Jacoba van Beieren*). Poeder oft saet van peerle (*als artsenij gebruikt*) vore dapteekers, *aangeh. bij* Stallaert 2, 349 op peerle (vgl. Grimm's *Wdb. op* perlenarznei). — Verklw. ‖ Een doosgen mit wat cleyn peerlgens, *ald.* — In de wapenkunde wordt *perle* evenals *margrijt* gebruikt ter aanduiding van zilver. Zoo ook *topaes* (= goud), *diamant* (= zwart), *robijn* (= rood). Vgl. Rietstap, *Handb.* 95. ‖ Perle mit lasure te zamen gebanteert, *Tijdschr.* 5, 26, 197; Gelre, *Wapenb.* 93; vgl. fr. *vairé d'argent et d'azur*). Parle wit end dure, *ald.* 195. — Moer van perle (peerle), waarnaast ook wel perlemoer in gebruik zal zijn geweest. Mhd. *perelmuoter*, hd. *perl(en)mutter*, ndl. *parelmoel*, *perlemoer*, gevormd naar mlat. *mater perlarum* (fra. *mère perle*, eng. *mother of pearl*). Kil. perlenmoeder, cochlea margaritifera. ‖ Een zelver paesbart, daerin staedt moer van peerle ghemaect dat beelde van Maria, Weale, *Beffr.* 3, 305 (*aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op paesbart).

2) Ook als benaming eener oogziekte, zooals nog heden. Vgl. ofra. *perle*, mlat. *perula*, Duc. „oculorum albugo", Kil. perle in d'ooghe, argema, albugo. ‖ Een oghe daer een paerl op staet van buten dat verduustert van binnen, *Hs. Cyrill.* 55*v* (lat. bij Grässe bl. 79: *ingemmata foris albula pupilla intrinsecus obscuratur*). Daer af salmen een lettel doen int ooghe, daer den perel in es, *Hs. Serr.* 14, bl. 39. Een . ., die hadde verloren die ogen sijn met eere perlen die hi genas, *Sp.* III[2], 34, 49 (lat. *cum jam pupillam ejus crassior nubes superducta tegisset*).

PERLEE. Zie bij PERLETUER.

PERLEMENT, PERLEMENTEN. Zie PARLEMENT, PARLEMENTEN.

PERLEN (PEERLEN, PAERLEN, PAIRLEN), bnw. *Van parel gemaakt*, *uit een parel of parels bestaande*. ‖ Om een ront tabelaesgen van onser Liever Vrouwen mit XI pairlen ende I cleen robijn ende twee ander tabeljaetsen met een pairlen knoop, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 170. Een pairlen paternoster van C pairlen ende X groter teykenen pairlen, 171. Een pairlen voirsnoer van III rijden (*rijen*), 172.

PERLENTREC (PEERLEN-, PAERLEN-, PAIRLEN-), znw. m. Hetzelfde als parelsnoer (Kil. perlensnoer, linea margaritarum); waarschijnlijk oorspronkelijk *eene rij parels*; vgl. TREC, en fra. „un *tour* de perles". ‖ Vercoft bij B. een pairlentreck van II rijden (*rijen*) van C ende LX pairlen, ende dairtoe VI pairlen, tsamen om XII ℔ groot, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 170 (*a.* 1444). Een peerlentreck, *Rek. d. Buurk.* 195.

PERLESIJN, znw. m. Benaming van den duivel of van een bepaalden duivel. ‖ Miere coe es haer melc ontgaen . . .; en daet niet die helsche cater ofte die lede perlesijn, hen soude aldus niet moghen sijn, *Hexe* 24. Dat perlesijn hetzelfde zou zijn als mlat. *perlisia*, lat.-gri. *paralysia*, verlamming, jicht, en vervolgens naam van een boos wezen geworden, omdat men de ziekten voor booze wezens aanzag (zie de aant. t. a. p.) is mogelijk, maar onbewezen. Eene andere verklaring van het woord ligt niet voor de hand.

PERLETUER (-TUYR), znw. ‖ Bi meister P. medicus II pont grave tragiën perletuer, *Geld. Maandw.* 1, 389. X punt perletuyr, root en wit, tpunt ad XIII gr., 396. Het woord is niet duidelijk, maar het eerste deel is wel perle, parel. Vgl. hd. *perlenzucker*, ndl. *parelsuiker*, fra. *sucre perlé*, parelvormige suiker, en vooral *Invent. v. Br.* 3, 234: „van VIII pond tragiën perlee gheprosentiert spaeus legaet". Er is ook hier eene soort van bonbons of suikergoed bedoeld. Misschien is er een ofra. **perleture* geweest met de beteekenis „het bereiden van parelsuiker" en „het op deze wijze bereide suikergoed".

PERLOT (PRELOT), znw. o. Waarschijnlijk is het woord van romaanschen oorsprong. Van een ofra. *parlot*, eene afleiding van *parler*? vgl. pellote voor *perlote. De bet. van het woord staat niet vast. Misschien heeft het oorspronkelijk beteekend *bespreking*, *onderhandeling*. Deze opvatting kan aan het woord eigen zijn op de volgende plaatsen. ‖ Desghelijc soo sant . . . . Karle die coninc van Vranckerijc . . . in dit perlot (*een huwelijksaanzoek van Anthonie van Brabant*) den bisscop van Chalons

en Reinier Pot met hondert peerden, *Brab. Y.* VII, 1236. Die hertoghe van Bourgognen daer sant den jonker van Montjouw int perlot (*een „dachvaert"*), 6666. — Misschien heeft het de bet. *kapittel*, eig. ook „bespreking, behandeling van (geestelijke) zaken" op de volgende plaats. ‖ Van weghen soo waren daer mijns heeren van Ludike . . . op die selve dachvaert ghesonden heer H., . . . heer J., heert Arnt Buck, canonic ende zeghelare int perlot van Ludeke, *Brab. Y.* VII, 5836 (*var.* prelot; vgl. ofr. *parloir*, dat volgens Bormans t. a. p. ook *kapittel* beteekent). — Een in sommige ndl. tongvallen bekend *perlot* (*parlot*) in de bet. *aandeel*, *portie*, „competente portie, afpart" (*Tijdschr.* 3, 213; *Zaanl. Idiot.* 733) zal wel een anderen oorsprong hebben (fr. *pair lot*, gelijk aandeel?). Zie voorbeelden van *perlot* (*perlod*) in dezen zin uit de 17de eeuw bij Oudem. 5, 591.

*PERLOTE. Zie PELLOTE.

PERMUTEREN, zw. ww. trans. Van lat. *permutare*. *Verruilen*, *inruilen*, *wisselen tegen iets anders.* ‖ Die haer proven permuteren om ander proven, die arger sijn, ende nemen daer of dat gheldekijn, *Vrouw. e. M.* XI, 68.

PERMENT (*Teuth.*). Zie PARCAMENT.

*PERNACKER, znw. ‖ Soo wie voor delft om weder heyn te hebben voor sijn landt, ende die gene die daer naest aen gelant is, geen wederheyn daer yegens dede binnen VIII daegen daer naer, so sal diegeene die voor gedolven heeft, dat toogen onsen schout met II schepenen ter plaetzen daer dat gevalt, ende begeeren daer in gestelt ende gesett te hebben pernackers, twelck onsen schout gehouden sal wesen te doen, opdat die wederpartie een kenlicke weet gehadt hebben, *O. Vaderl. R.* 1, 151, 59. De ordonnancie van 1587, a. 38, bepaalt iets anders, nl. „welcke schout ende schepenen gehouden sullen wesen deselve wederheyn te doen delven tot koste van den gebreckigen". Misschien zijn met *pernackers* bedoeld „merkteekenen waaruit moet blijken hoever de een gegraven heeft en waar dus de grens ligt", doch het woord is onduidelijk en misschien bedorven.

*PERNOUSCH, bnw. Waarschijnlijk een bnw., van een plaatsnaam gevormd. Misschien is hetzelfde bedoeld als met het tweemalen in *Invent. v. Brugge* (3, 44 en 184) voorkomende „pervansche sparren", dat door Gailliard vragenderwijs verklaard wordt als *uit Provence*. Vgl. Plant. provenshout, *du buis ou bois de Provence*, buxus. ‖ V pernouscher sperren, tstuc IIII pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 447 („timmeringh tot Stoutenborch").

PEROEN. Zie PERROEN.

PERPOENT (PORPOINT), znw. o. Van ofra. *parpoint*, *perpoint*, *porpoint*; fra. *pourpoint*; mlat. *perpunctum* en andere vormen bij Duc.[2] 5, 280. *Wambuis.* Vooral een kleedingstuk dat door ridders en krijgslieden onder het harnas werd gedragen, gemaakt van gevold laken of vilt (Duc. op perpunctum (purpunctum en andere vormen: „vestis militaris *coactilis et πιλωτή*, ut Graeci efferunt"), ook van zijde of eene andere kostbare stof en gevoerd met wol of boomwol (Duc. „lana vel gossipio farta et acu stipata et perpuncta"; in lateren tijd mochten de „perpoents" niet meer met katoen of boomwol gevoerd worden, zooals blijkt uit *Voorgeb. v. Gent* 73, beneden). Hetzelfde als acotoen; z. ald. Somtijds ook komt perpoent voor als benaming van een kleedingstuk voor niet-militairen, als ndl. *wambuis*. ‖ Een perpoent vant hi daer goet, een plate ende enen helm van stale, *Segh.* 2538 *varr.* (*hs.* voerpunt, *hetwelk op eene lezing* poerpunt *wijst*). L. lach in sijn bedde in sijn porpoint, ende L. vraghede hem: wat bediet dat ghi hier aldus ligghet? . . . dat was om der vreesen (*l.* vreesen) wille van R.'s weghe, *Ann. Em.* 25, 286 (*a.* 1342). Op Flandrise . . . es hi gescoten, uten alsberghe . . . heefti ghehaelt de vaste maliën ende scuerde porpoint (*l.* tporpoint) van siden, *Flandr.* I, 814. Omme dattet wamboys es ghemaect met vele staken (*l.* steken?) daerom est ooc gheheten porpoent, *Pelgrimage* 35*a*. Sulke dinghen maken... dattu niet moghes tporpoent gedoghen an dinen rugghe, 35*c*. Si waren ghewapent wel . . .; dat men heet westfeelsche (*l.* westfaelsche?) platen hadden si ane ende ooc porpointe, die hen stonden wel te pointe, *Alex* I, 843 (*hs.* parpoente). Het (*het serpent*) scordem altemale halsberch ende porpoint van sindale, *Ferg.* 3453. Staende bleef hy in een porpoente, dat sachte ende vers was mede dat hy daer doe aendede; sijn wapenroc duer ende goet was doersweet ende doerbloet, *Troyen* dl. 1, vs. 13095 (fr. 11564: *quant remès fu en l'alqueton*; mnl. acotoen). — Ghi sijt sculdich te hanghene u cleedre an eene peertse (fra. *perche*), dats te wetene mantelen, surcoten ende rocs, vlieghers, clocken ende porpointen, *Livre d. Mest.* 6 (fr. ald. *porpoints*). Wat manne die een porpoint vercochte . . . ende men up hem prouven mochte dat hijre valsche stoffe in gheleit hadde, als es scaerhaer ende vlochaer ende coutoen, dat men dat were bernen zoude, *Voorgeb. v. Gent* 73 (*a.* 1358).

PERPOENTSTICKER (PORPOINT-, POURPOINT-, -STICKERE, -STEKER), znw. m. *Maker of vervaardiger van wambuizen*, *acotoenen of perpoents* (vgl. het volg. Art.). Ofra. *pourpointier* (Duc.). ‖ Wat manne die dit vors. ambocht dade ende niet ghenouch ghedaen en hadde den ambochte van den wapensniders ende van den porpointstickers, *Voorgeb. v. Gent* 73 (*a.* 1358). Perpointstickers ende permentiers, *Vad. Mus.* 1, 326, 82. De oudecleedercoopers, de porpointstickers, de lammerwerkers, de voederaers, *Cron. v. Vlaend.* 2, 59. D. de pourpointstickere sal mi maken een wambies (*l.* wambeis) ende een lendenier, *Livre d. Mest.* 26 (fra. ald. *le pourpointier me ferai* (l. *fera*) *un porpoint*). Die oudecleervercoopers . . . . vergheselscipt met die pourpointstekers, Despars 3, 374. Zoo ook in eene lijst van gilden van 1436 en 1495, *Ann. Em.* 11, 263 (pourpointstickers).

PERPRIJS. Zie PORPRIJS.

PERRE (PEREBOOM). Zie PERE.

AANM. — Een ander woord perre, parre, meermalen voorkomende in de beschrijving van landerijen, wordt met verscheidene voorbeelden bewezen door Stallaert 2, 355. In sommige zou de bet. *pereboom* kunnen gelden, b.v. in „van enen hove daer enen *parre* op te stane plach" en „van sinen priele dat achter in sinen hof leit van sijnre woninghen, daer enen *perre* in steet, dat wilen her Lodewijx was", doch ook hier is zij niet waarschijnlijk, en zij is onmogelijk in plaatsbepalingen als „op den grooten *perre*" en „op den cleynen *perre*"; ook vindt men er de samenstellingen *honsperre* en *winterparre*. De beteekenis is duister. Misschien is het op de laatstgenoemde plaatsen hetzelfde woord als parre (z. ald.), d. i. hetzelfde als parc, nl. „omheinde plaats, afgesloten terrein" (op ééne plaats bij Stallaert staat „bi den ouden *perreke*" naast „op den hons*perre*"; is dit toevallig?), doch ook deze beteekenis past niet zeer goed in den samenhang, en kan weer op sommige andere onmogelijk de juiste zijn. Dit

woord leeft, zooals Stallaert opmerkt, voort in den geslachtsnaam *Van den* (*der*) *Perre*, tenzij hier *perre* staat in de bet. *pereboom* (het geslacht blijkt niet duidelijk, maar het ml. mag er voor worden aangenomen); in dit geval staat *Van den Perre* gelijk met den nog heden in Vlaanderen bekenden geslachtsnaam *Van den Pereboom*.

PERREBENEN (-BEENEN), zw. ww. intr. *Omtuimelen*, *ombuitelen*. Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 355 en vgl. Kil. perre, *Fland.* j. hielebille; hielebillen j. hillebillen, *kopje duikelen* (o. a. „nates in altum tollere"). Vgl. vla. *perren*, omstooten, storten, gieten (*Waasch Idiot.* 507; Schuermans 460: *parren*, *perren*, ook *omperren*); wvla. *perre*, tuimel (ook in allerlei uitdrukkingen en in de samenstelling *perreboom*, tuimelboom, kunst om op het hoofd te staan; ook *pertelboom*, te Gent, vgl. hd. *bürzelbaum*; misschien is dus *perre* uit *perte* geassimileerd).

PERREBOOM (*Harl. Gloss.*). Zie PEERBOOM.

PERREKE (*Hor. Belg.* 9, 79: perreken (voor perken of uit perseken?), *perziken*). Zie PERSEKER en vgl. PERKEBOOM.

PERREN (PEREN-, bnw.). Zie PEREN.

*PERRIVELE, bedorven lezing bij Velth. IV, 33, 112: „dat edelste daer nieman af at, dat venisoen daer hine toe bat dese perrivele die Bruzoeys (*die den gedoden Artoys de tong uit den mond had gesneden*), dats (*namelijk*) die tonge van Artoys". Door De Vries is *T. en Lettb.* 4, 46 voorgesteld te lezen: „dese *vermaledide* Bruzoeys", doch het is twijfelachtig of met deze verandering, die graphisch niet goed te verdedigen is, het juiste getroffen is. Misschien zit er een geslachtsnaam in het woord verscholen.

PERROEN (PEROEN, PIROEN), znw. m. *Pui*, *hooge stoep* (ofra. fra. *perron*). Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 355 en vgl. Kil. peroen, perroen, j. puyroen, j. puye, podium, Gall. *perron*. Plant. peroen, *perron*, suggestus lapideus.

PERS (PEERS, PIERS, PAERS; ook PERSCH (PERCH), PEERSCH, PAERTS), bnw. Van ofra. *pers*, mlat. *persus*, *perseus*. Eig. *perzikkleurig*. Vgl. bij PERKER (voor perseker) het woord *perkersbloeseme*, d. i. *perzikebloesem* als benaming eener kleur. *Paars*, *pèrs* (in de omgangstaal), *peers* (in tongvallen). Kil. peersch, caerulus, caeruleus, cyaneus, violaceus, subobscurus color; luridus, lividus, molochinus (vgl. Duc. op melocineus); peerschverwer, molochinarius (Duc. t. a. p.), qui colorem tingit ad purpuram inclinantem. Plant. peersch, *couleur perse*, *pers*, caesius, caeruleus color; peerschachtich, subcaeruleus, subcaesius. ‖ Dainsicht ende dwitte vanden oogen es valu, persch ende ghestreept, *Scep v. W.* 31*c*. Een pers vrauwen cuers, Diericx, *Mém.* 2, 11 (*a.* 1443). Twee mans keerels (*tabbaards*), deene swart ende dander pers, *ald.* Twee vrauwen habyten, deen rood, dander pers, *ald.* Een percher (*l.* perchen of perschen) ende eenen swarten wullen vrouwen kerle, *ald.* (*a.* 1459). (*De lakens*) sullen wesen gheverwet sangwijn, rode, paerts(en?), deuse (?) of stueroghe (*de kleur der oogen van den steur?*), *Leid. Keurb.* 115, 8. Peertsche caproenen, Despars 2, 449; 451. Een paerssche kovel myt een tynnep (*timp*), *Jacobik.* 234 (*a.* 1484). Recht of die sonne groen of blaeu of root of paers waer daerna dat (*naar gelang*) die glasen geverwt sijn, Brugm. 1, 240. Om 2½ ellen piers lakens noch mijn here te cousen, *Rek. d. Gr.* 3, 353. Van enen peersen esel (?) bruecelschen lakene, daer sie cledren of maecten, 2, 111. Neghen ellen peers bruxsch lakene, 2, 219. Lakene van diverschen vaerwen, te wetene groene, blaeuwe ende peerssche, 4, 436. Wulle lakenen, zom zwart ende peirsch ende zom blaeu, Despars 4, 30. Eene vrauwe perssche rieme, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 266 op perssche. — Men onderscheidde bruun pers, *donker paars*, *paars* en lichtpers, *rose*. ‖ Alle manieren van fijnen bruchschen lakenen, als sametijnsche (*fluweelen*), witte graeuwe, donckere graeuwe, tannede, zadde (*donker*) blaeuwe, lichte blaeuwe, brune persche, lichte persche, doncker groene . . ., rode, roseide, brune gheminghede enz., *Ann. Em.* 1842, bl. 20 (aangeh. *Invent. v. Br.* Gloss. 262. Dandre twee (*lakens*) bruun peers, *Invent. v. Br.* 3, 193. Van 7 strijpten laken . . . van enen brunpersen, *Rek. v. Gent* 2, 152. Zie verder over deze beide beteekenissen van pers en over hetgeen men in verschillende tijden onder „paars" heeft verstaan Gailliard in *Invent. v. Brugge* Gloss. 262 vlg. op peers. — Persscarlaken (paersscarlaken, paerscarlaken), *violetkleurig scharlaken*, *paars scharlaken*. Vgl. Despars 3, 431: „die Milanesen waren al ghehabitueert in peersch scharlakene ende haerlieder dienaers in peersch lakene". Zie een voorbeeld van het woord als bnw. (van 1389) en een als znw. (van 1377) bij Stallaert 2, 333 op paersscaerlaken. ‖ Van een stripter perscarlakene 5 ℔, *Rek. v. Gent* 3, 353. Roodt schaerlaken ende peerschaerlaken, *Cout. v. Brussel* 1, 297.

PERS, znw. m. Zie PERSE, znw. vr. (1ste Art.).

PERS, bnw. (*Perzisch*). Zie PERSCH.

PERSBOOM (PARSBOOM), znw. m. *Pers*, waarschijnlijk vooral *wijnpers*. Vgl. Diefenb. op prelum, waar verschillende met *baum* samengestelde woorden worden genoemd, ook *pres*(*presz*)*baum* en *winpreszbaum*, *kelterbaum*, *torkelbom* en ndl. *druckboom* (bij Junius, *Nomenclator* 162*a* op praelum); *baum* heeft hier de bet. van *balk*; vgl. beneden de omschrijving bij Kil. *Teuth.* parsboom, prelum. *Voc. Cop.* persboom, pressorium; een persboom, prelum (ook *Gloss. flam.* 10). Kil. persseboom, praelum, trabs qua uva calcata premitur. Plant. persboom, *le borreau ou l'arbre d'une presse*, vectis praeli vel arbor torcularis.

PERSCH (PEERSCH, PERS), bnw. *Perzisch*. ‖ Spartacus hiet hi dat kint, dat luud in Perscher tale hont, *Rijmb.* 17240. Hier naer heeft Alexander upgeheven (*in zwang gebracht*) die Perse clederen, die Perse crone ende liet die zeden van Machedone, *Sp.* I[4], 32, 1 (*var. B.* de prencen cleder, de prencen crone, *onjuist*). Vier daghe naer die Persche sede vierde there ende maecte feeste, I[3], 18, 26 *var. B.* (*ths.* die Persen (*l.* Perse) zede). Permennione hiet hi (*Alexander*) das dat hi voere uptie Perse (*var. B.* Persche) zee ende . . . uphilde de scepe daer, I[4], 22, 20 (lat. *ad occupandam Persicam classem*). — Als znw. *Het Perzisch*, *de perzische taal. Teuth.* Peersch, Persicum (*onder allerlei namen van* „deyls (?) spraicken").

PERSE (PERSSE, PARSSE (PRESSE), in enkele opvattingen ook PORSSE, eene enkele maal ook PROSSE), znw. vr. Daarnaast PERS (PARS), znw. vr. en m. Mhd. *prësse*; mnd. *perse*, *parse*, *pertze*; hd. *presse*; ndl. *pers*. Van ofra. fra. *presse*, mlat. *pressa*, eene afleiding van lat. *premere*. Zie verder de Wdbb.

1) *Een voorwerp waarmede men iets perst of drukt*, *pers. Teuth.* eyn parsse, pressorium; parsse, torculare; perse, girale, pressorium, prelum; parsse, troclea. *Voc. Cop.* perse, prelum; pressura, pressorium; torcular. persse, torcular, torculus, torcularium. Kil. persse j. persseboom

(*wijnpers*), perssespille, cochlea. Plant. *persse, une presse ou pressoir*, praelum vel torcular; perssen vis, perssen spille, *la vis d'une presse ou de pressoir*, cochlea. ‖ Een ammelaken oft serviette persse, *Gesch. v. Antw.* 2, 645. So dat hem dunct dat hi is onder ene perse besloten gelijc datmen den wijn perst, *Pelgrimage* 115*c*. Ghi sult nemen uter perssen die fluymen vanden wijndruyven, *Scep v. W.* 42*c*. — Pers(e) zal wel de bet. *wijnpers* hebben in die perse treden, als uitdrukking voor „zwaar en moeilijk werk doen”, bepaaldelijk van het lijden van Christus. Vgl. de uitdr. „den wijnpersbak treden” (*Openb.* 14, 20; 19, 15). ‖ Daer swete hi water ende bloet, want hi die pers most alleen treden alden nacht mit groten noot, *Macht. Vis.* 151*c*. Die persse heb ic ghetreden met arbeyt swaer ende wreet, *Belg. Mus.* 5, 446, 103. Hi heeft die perse getreden al om die minne van mi, *Hor. Belg.* 10, 152, 8 (misschien is het gebruik der uitdr. in de hand gewerkt door de bet. *verdrukking*, welke eveneens aan perse eigen was; zie 5, *b*). — Als deel van het inwendige van een molen, waarschijnlijk hetzelfde als hetgeen nog heden aan de Zaan *pers* (*pars*) genoemd wordt in een pelmolen, nl. *de zware dwarsbalk, waarop het steenspil rust en die dus den pelsteen draagt* (Boekenoogen 741). ‖ Van enen bout in die persse, *Rek. d. Gr.* 1, 445. Van 2 langhen banden an die persse ende van enen boute, 405. Van 2 banden an die persse elc mit een oghe, 404. — Behoort hiertoe ook de post uit eene rekening van Oudwijk van 1370: „2 paersen, 2 ploechnaghelen, 5 platen ende 1 asse”? — Ook voor laken en andere stoffen is *perse* bekend geweest; zoo zal misschien op te vatten zijn *Gild. v. Utr.* 2, 219, 62: „van elck half laken op die paerts zel die drapeniere geven enen halven stuver”. Doch de *t* is in den vorm eenigszins vreemd: beter wordt het woord daarom verklaard als een bijvorm van perche, al mag men ook aannemen dat dit woord in het volksbewustzijn is dooreengeloopen met *perse*. Zie verder bij PERCHE, en vgl. PERCHEN, (paertsen, pairtsen), PERCHENAER (pertsenaer) en PERCHINGE. ‖ Een hooftkleeder perse, Dierickx, *Mém.* 2, 11 (*a.* 1441).

2) *Druk, drukking, het tegen iets aan drukken.* ‖ Dair stont een boom, die was ghespleten mitten perse (*var.* mitter persen) van den winde, Hild. 54, 60 (het woord staat hier in beteekenis gelijk met ndl. *kracht, geweld*; vgl. beneden bij 4), waar de mensch subject der werking is). Dat elcman hoede . . . voor sulken brugghe, . . . die . . . sonder perse brac ontween, 53, 135. — Met perse (porse), *met kracht*, oorspronkelijk *met de kracht waarmede men tegen iemand of iets aankomt*; ook gezegd van eene vijandelijke ontmoeting, *aandrang*; bij uitbreiding ook *met kracht* in het algemeen. ‖ Si quamen te samen met selker porse dattie riddere viel vanden orsse, *Mor.* 1367. (Si) reden hem met perssen an ende hebben die Fransoyse verladen, *Sp.* IV^1, 24, 92. A. gheraecte wel den coninc . . . . neffens sinen scilde ende haddene welna met groter porsse ghedaen tumen vanden orse, *Wal.* 2376. Doen quam ghereden met porsse die here van Y. snel, *Grimb.* II, 3313 (*var.* in die prosse). Hi vlo . . ., doe die coninc dat vernam, volchdi na met groter porsse, *Alex.* VIII, 1156. Dien (*Dolon*) vinc ic mit groter porsse, *Troyen* 7629.

3) *Het dringen of drukken tegen iemand*, met een persoon als onderwerp; *het dringen, gedrang, eene opeendringende volksmenigte.* ‖ (Si) brochten ghene vate met groter perssen dor de strate al in sente Pieters kerke, *Sp.* III^4, 12, 81. (Hi) was in die persse groot voor die poorte ghetreden doot, *Rijmb.* 13455. Die persse van den heren die achter quamen was so groot, hierbi blever vele doot, 28972. Dat Jhesus om de persse van den lieden en mochte nit oppenbare wandelen in den steden, *L. v. J.* c. 58. Tfolc gaderde, die perse wert groot, *L. o. H.* 333. Uter persen dat sie (*Jozef en Maria*) gheeren, 344. — Also alse deen den andren jeghen inden tempel te perssen quamen (*tegen elkander indrongen*), ende deene ute wilden ent hem benamen dandere, diere in wilden wesen, *Sp.* I^8, 28, 20. Vgl. BEDRANC, 1 („gedrang”) en 2 („menschenmassa”), BEDRACH, 5) en BEDROM, en zie Stallaert op persse, 1).

4) Bepaaldelijk *het opeendringen van een aantal van man tegen man vechtende strijders, het aandringen van een drom gewapenden.* Ook, en vooral, *aandringende drom van strijders, opeengedrongen hoop vechtenden, het brandpunt van een strijd of gevecht, strijdgewoel, gedrang.* Zeer gewoon in de beschrijving van gevechten. Zoo ook mhd. *prësse.* ‖ (Si) en hadden niet moghen volbringen (*uithouden*) die groote persse die si droegen (*te verduren hadden*), Heelu 8682. Die persse helpen dragen, 8515; ook 8469. Waer men dragen sal (die) porsse, sijn si . . . van diere natueren gheproevet dicke, datsi dueren bi haren heere toter doot, 3676. Dat hem soo eerlike stonden bi die Brabantre, soo dat si op hare side met gheninde die porsse droegen toten inde van dien tornoye, 1325. Maer nochtan dochte hem datti vanden stride bat die porsse overlede dan die grave sijn broeder dede, 5599 (vgl. de 17de-eeuwsche uitdr. *den aanstoot lijden*). Vreselijc . . . quamen si hem int ghemoet, . . . doch verwan hi hare porsse, *Sp.* I^4, 41, 40. Daer wart grote perse van ridders, die den coninc wouden vaen, *Lanc.* II, 28706. Die perse van den stride quam op Luciuse ende optie Romeine, IV, 10020 (*Sp.* III^5, 53, 78). (Doe) quam op hem die porse (*aandrang*) so groot, dat hi ter were moeste vaen, *Parth.* 4798. Der Walewein sach die persse groot ende die sine in groter noot, *Wal.* 10685. Daer was die parsse van den wighe, *Alex.* V, 364 (*var.* parse). Doe wert daer die persse groot vanden heidenen diere quamen toe, *Lorr.* II, 826. Si sijn vermoyt, die perse is groot, Stoke IX, 1104. Hi was in vresen van der doot, bedi hi hadde die porsse groot : hi moeste vallen op die knien, hine conste die swerde niet dorsien die hem quamen op dat hooft, *Ferg.* 4109. Als die kerstine die grote porse die (hi daer moeste, *ingevuld*) doghen saghen, en consten si langher niet ghedraghen, sine daden achter die payiene, *Parth.* 6635; *vgl.* 6611. Daer wart P. ter neder ghetrect met crachte van den orse ende wort over hem grote porse, 5256. In enen tornoy gheviel hem so dat hi ente sine worden onvro, ende de porse hadde so groot dat hi ghequetst was toter doot, Stoke IV, 31. — Sy en consten met hem niet ontcomen uyt der perssen, daer hy inne hilt, *Troyen* 4849. Doch drongen sy ende vochten, dat sy hem uytter perssen brochten, 5273. Orsse . . ., die . . . hem consten meyen beide in perssen ende in moleyen (*d. i.* meleyen), 4871 *var.* Maer twee blevre verslagen daer in der perssen, *Rijmb.* 30882. Ridderen up orssen, stout, ghenendech inder porssen, *Sp.* I^4, 41, 16 (*in een gevecht van man tegen man*). Want mer plach (nl. *strijdwagens*) tien tiden in persen (: erssen), I^2, 4, 17 (*var. B.* porsen: orsen). Ne voric niet weg (*l.* wech?) nu ten tiden, ic ne soude niet moogen

liden scire alse sullen die orse beginnen maken grote porse, *Lanc.* II, 14299. L. voer in die perse, 13197. Si worpen hem in der porsen, 28534. Torec voer in die meeste porsse, III, 25900. Dattine wondde in de porsse, *Flandr.* III, 143. So waer hi wilde, moeste (*mocht*) hi varen, want hi sat op Pennevaren, die de porsse dede rumen, *Ferg.* 3931. Doe reden si allegader an ende scorden die porsse met crachte, 4156. In die porsse, daer gi gene scachte ende die glaviën siet gherecht, daer es die ridder, 4148. Waer hi sach die meeste noot, daer maecti hem in die porsse, *Limb.* IV, 524. In sijns selfs persoon . . . wert hi in der porssen . . . seere verlost, *Brab. Y.* VII, 16036. Uter prossen quam hi nadat, daer hem A. een ors gaf, ende met gewont smeet hi dwers in den strijt, Velth. III, 9, 60. Doe dit vernam mijnher Jan van Rinissen (*l.* Rinessen), doe troc hi over toter perssen (*l.* pressen), van achter welvende met siere scaren, IV, 29, 90. Daer scoter harde vele toe die den coninc droeghen doe uter porssen achterwaert, *Wal.* 8201. Hector reet op Galenteyen, een ors dat hem wel conste meyen in groten perssen van orlogen, *OVl. Ged.* 1, 12, 965 (*Troyen*, dl. 2, vs. 15535: parsen). Doen sloechi voort in den tas, dair hi sach die persse meest, *Grimb.* II, 2566. De baniere nam in de hant een . . . seriant ende maecter hem mede daer hi de meeste perse vant, Stoke IX, 1005. Zoo ook *Grimb.* II, 3069; 1992, 2338; I, 3811; *Troyen* dl. 1, vs. 10462; *Roel.* III, 277; *Wal.* 6633; *D. War.* 9, 150, 296; *Flandr.* I, 874; *Cass.* 771; *Lanc.* IV, 12530; 822; II, 20107; 33341; *Parth.* 4805; *Alex.* VIII, 1220; *Sp.* IV[1], 24, 92; 25, 51; III[5], 52, 64; IV[2], 67, 47; 58; *e. e.* — Vreemd is de uitdr. ene perse (porsse) slaen bij Velth. IV, 62, 54: „men sloech daer in met haken ende trocken doen (*l.* deen) ten andren werd ende gingen daer slaen . . . ene grote porsse ende ene sterke" (*van een scheepsstrijd*). Het woord kan de bet. *strijd*, *aanval*, hebben (vgl. boven eene plaats, waar het met *me(l)leye* verbonden is), maar zij is vreemd in verbinding met *slaen*, waarbij eerder de opvatting *slag* noodig is. — In de beteekenis *éene aaneengesloten of vereenigde legermacht*, welke zich uit die van „drom gewapenden" ontwikkelt, staat perse, *Sp.* I[5], 14, 11 vlgg.: „(Brennus) quam voort in Machedone met eere scaren van lieden scone, anderhalf dusent liede met orsse ende met vijftien dusent tere porsse liede te voet" (*var. B.*; *L.* mit vijf dusent teenre parse voetliede; *ths. onjuist* metter porsse; Lat. *adunatis CL milibus peditum et* XV *milibus equitum*). — De bovengenoemde bij Heelu herhaaldelijk voorkomende uitdr. die perse dragen, „een opdringenden vijand moeten weerstaan, een aanval van een opdringenden vijand moeten doorstaan", schijnt zich ontwikkeld te heben tot eene spreekwoordelijke zegswijze met de beteekenis *den last dragen* of *te zorgen hebben voor.* ‖ Vrouwe Ghestedicheit was daer sluterse; van drancke van spisen droech si die perse (*de zorg voor eten en drinken kwam op haar neer*), *Vad. Mus.* 2, 160, 137.

5) *Druk* toegepast op een persoon, objectief. — *a*) *Overlast*, *kwelling*. Vooral in de uitdr. enen perse doen, *iemand overlast aandoen*, *iemand in het nauw brengen*, ook in een strijd. ‖ Die laste dede hem groten pers, Hild. 43, 96. De meestresse, die so sere ontsach die persse (*l.* presse *of* meestersse) die men hare soude doen, dat si (*de maagd*) was gevloon, *Lorr.* I, 495. Walewein vercoos . . . die hem die meeste porsse dede, ende riep: hoet u! *Wal.* 2163. (Si) daden der stede grote porsse, *Alex.* I, 974. VII dusent up orsse gaf hi hem te doene die porsse den Joden (*om de J. te bestoken*), *Rijmb.* 19007 (*var. beter* te doene porse). Die Germeine . . quamen alle uptie Romeine, die Cesarre vele perssen daden, *Sp.* I[6], 3, 15. Hi voer op M. den swerten, dien hi dede sware porsse ende stakene neder vanden orsse, *Lanc.* IV, 4646. Hi dede Lancelote perssen gnoech, III, 14197. Dat si den coninc doe sere sloeghen ende staken, ende so nidelike traken ende deden hem so grote porse, dat sine brochten van den orse, *Parth.* 5049. Twi doedi, here, dese porse uwen lieden ende desen pant? 6789. — *b*) *Verdrukking*, *het aanjagen van angst of benauwdheid*, *het aandoen van geweld.* Kil. persse, *vet.* pressura, oppressio. ‖ Met deser perssen (*vervolging*), met deser voere so bleef menech mensce doot, *Sp.* I[8], 28, 16. Vercoop dijn olie ende ghelt dan hem die di die persse andrivet, ende datti boven der scult blivet, daer saltu selve leven bi, *Rijmb.* 13190 (*varr.* perse, porse). Een heer die recht ende vonnis dede, hem soude in broocken meer verschinen sonder pers ende sonder pinen dan enz., Hild. 22, 62. Dat si Jhesum . . . bidde voor ons . . . waer bi wi wt des viants perse versekert werden ewelike, *Mask.* 1339. Die genade ons Heren, die . . . ons brochte uter hellen persse, *Lucid.* 1676. Dat persen in der aerden sal sijn, *Pass. W.* 85*d* (*vgl. ald.* het sal sijn tribulacie); ook *c* (inder aerde (sal sijn) perse van luyden; *vgl. Rijmb.* 25635 *bij* 6). Nu hevet mi die wrake ons Heren met groter perssen al vergouden, *D. War.* 3, 244, 75 (*Mnl. Ged. en fragm.* 36, 75). In der meester persen ende tormenten soo waren si (*de heiligen*) alre blijste, . . . alse sinte Andries . . . ende sinte Vincencius, Ruusb. 3, 55, 3 (lat. vert. *in maximis poenis atque pressuris praecipue exultarint*). — Misschien behoort hiertoe *L. o. H.* 2687 vlgg.: „als Pylatus dit . . . siet dat het en mach bliven niet, Jhesus en moeste sijn verdaen, hi lietene uter persen saen, hi seide enz." De bedoeling kan zijn „hij hielp hem uit de pijnlijke, benauwende onzekerheid" (de in het gloss. voor deze plaats opgegeven bet. *gedrang* kan in geen geval juist zijn). — Met porse, *met geweld.* ‖ Doe die vader sach dat hy en mit ghenen dadinghe van sinen opset wederraden en mochte, doe woude hy mit porse den ghelde vanden laken weder hebben, *Hs.* 88 *f.* 6*a*.

6) *Druk*, subjectief; als uitdrukking van een toestand, *angst*, *benauwdheid*, *een toestand van onrust*, *een onaangename of treurige toestand ten gevolge van uitwendige verdrukking of inwendigen strijd*, *zielesmart* of *lichaamslijden.* Kil. moeror. Vgl. de door Van Wijn op Heelu 202 vermelde, in zijn tijd gebruikelijke, uitdr. „hij is in de *pers* geweest", en wvla. „in de *perse* zijn of zitten", verlegen of beangst zijn. ‖ Doe worden daer ontladen beide van persen ende van scaden die Brabantre, *Bloeml.* 2, 129, 11. Van anxtelicken wee ende pars sijns herten, *Hs. Serm. G.* 61*b*. Mit onbegripelicker pars ende droeffenisse sijnre zielen, 62*b* (*vgl. Luc.* 12, 50: „hoe word ik *geperst* totdat het volbracht zij"). Ay, mijn herte is in grooter persse, *Vijf Maagd.* 776. De persen ende plagen die die menschen op aertrike hebben sullen, *Hs. f.* 4*c*. In die werelt suldi hebben persse oft ghedranghe, *Boec v. d. L. J.* 2556. Liefde ende lost doorgaen herte ende sin, vleesch ende bloet . . ., ende maken in den mensche perse ende ongheduer in sine lede, alsoo dat hi hem dicwile hoe hebben en weet, Ruusb. 6, 256. (Si) dankens Gode . . . dat hi hem (*den graaf*),

de si minden sere, uter persen brocht hadde, daer si om hadden menighen vaer, Stoke IX, 65. Grote persse sal ooc wesen onder die liede . . ., vreese van zewen ende van vloeden, *Rijmb.* 25635 (*var.* perse; *vgl. Luc.* 21, 25: *in terris* (*erit*) *pressura gentium*). Ic . . . aerme zondeersse, die daer so lettel na heeft ghestaen roosen te lesene al in der persse, als Christus voor ons heeft ghedaen, *Denkm.* 3, 197, 41. Een clusenersse had groot aenvechten ende grote persse van sware coringen diese aenvacht, *Lutg.* II, 1633. Hebdi eenige persse of bangicheit van herten, segget . . . uwen biechtvader, *Exc. Cron.* 116*a*. Dat in sinen (*Christus'*) lichame dropel bloets noit en bleef, ja van persen ende van pinen, *Vad. Mus.* 2, 216. In die perse sijn, *MLoop* IV, 190. In de werelt seldi persse ende arbeit hebben, mer ghetroost u, want ic hebbe de werelt verwonnen, *L. v. J.* c. 220. Alse si (*de moeder*) des kinds bleven es, so en ghedinkt hare nemmeer dire perssen noch dis arebeits, c. 219.

PERSE (PERSSE), znw. vr. (spr. *perze*, zooals blijkt uit Plant.), znw. vr. (en m.?). Een vooral vlaamsche bijvorm van perseke (z. ald.), welke ook in andere germ. talen voorkomt. Vgl. hd. *pfirsche*, fra. *pêche*, eng. *peach*. Voor het toonloos worden van den uitgang vgl. *hantsche* naast *hantschoe*. Wvla. *persche*, *perse* (De Bo), vla. *perse*, *persen*, *peers*, *pers* (Schuermans). Kil. geeft perse naast persick, Plant. uitsluitend perze, *pesche*, malum persicum (met perzeler, perzeboom, *peschier*, malus persica, en perzesteen, *noyau de pesche*). Vgl. ook PERSEKER en PERKEBOOM. ‖ Aen persen, peren, appelen tot Jan Noyts VII st., *Vad. Mus.* 2, 328 (*a.* 1509). Dat men den visch vercoopen soude in den Braemberch; waermoes ende fruyt in de Steenstrate; perssen, hoenderen, gansen ende wiltbraet . . . voor Sente Christoffels Kerke, *Cron. v. Vlaend.* 2, 54.

PERSEBOOM, znw. m. *Perzikeboom.* Zie de aanh. uit Plant. bij het vorig Art. en vgl. PERKEBOOM, alsmede PERSEKERBOOM. *Harl. Gloss.* *perseboom, persicus. Misschien is hier evenals in *Gloss. Bern.* te lezen perscboom, d. i. persekboom (vgl. het volg. Art.): voor „perzik" heeft *Gloss. Bern.* slechts perseke; voor een oostelijk dialect als waar deze beide glossariën zijn opgesteld, is perseboom niet aan te nemen. Doch in het Vla. is perseboom zeker bekend geweest.

PERSEKE (PERSIKE, PERSEC), znw. m. en vr. (? zoo ook ndl. *perzik* en hd. *pfirsich*). De naam der bekende uit Perzië afkomstige vrucht, *perzik*. Van lat. *malum persicum*, perzische appel. Mhd. *phërsich*; mnd. *persik*; ohd. *phërsih*; ags. *persuc*; hd. *pfirsich*. Zie verder de Wdbb. van Kluge en Franck. *Voc. Cop.* persike, persicum; een persicke, volemum (Diefenb.; ald. o. a. de glossen *pyrsyck*, *pfersich*). Kil. perse (z. ald.), persick, persicum, malum persicum, duracinum; molusca nux, succio; perseboom, persickboom; ook persekruyd, persickkruyd, persicaria (herba cujus folia persicae arboris similia). *Teuth.* persike, ein vrucht, persicum; daer persiken wassen, persicetum; tot persiken hoorende, persiceus; persikenboom, persicus. *Gloss. Bern.* perseke, persicum; daarnaast perscboom, d. i. persecboom. *Gloss. flam.* 8 persicboom, persicus. Zie bij het volg. Art. de var. uit *hs. B.* bij *Sp.* I[6], 47, 123: „persecboom". In het Vlaamsch zijn twee bijvormen in gebruik, nl. perse (z. ald.) en perseker, waarnaast of waaruit zich nog allerlei andere vormen hebben ontwikkeld. Zie PERSEKER.

AANM. — Waarschijnlijk is door assimilatie uit perseke, persec ontstaan de vorm perrec (vgl. *Hor. Belg.* 9, 79: perreken, fra. *pekres*, en PERKEBOOM uit *perrekeboom en dit uit persekeboom; z. ald.). Het Wvla. *perkel* daarentegen zal wel niet zijn een verkleinwoord van *perke*, *perreke*, maar staan voor *perker*, uit *persker*. Zie PERSEKER.

PERSEKEBLAT, znw. o. Mhd. *phërsichblat*; hd. *pfirsichblatt*; ndl. *perzikblad*. *Blad van den perzikeboom.* Het woord zal wel in het Mnl. naast persekerblat (z. ald.) bestaan hebben. Vgl. de aanh. uit *Pass.* bij PERSEKER.

PERSEKEBOOM (PERSIKE-, PERSIC-), znw. m. Mnd. *persikboom*; mhd. *phërsichboum*; hd. *pfirsichbaum*; ndl. *perzikeboom*. Zie de aanhalingen uit verschillende glossariën bij PERSEKE en vgl. *Voc. Cop.* „persicboom, persicus; persicboom, volemus"; Kil. „perseboom, persickboom; Plant. perzelaer, perzeboom" *en* PERSEKERBOOM. ‖ Dat voor Hermuplus der stede een groot perskerboom stoet, *Sp.* I[6], 47, 123 (*var. B.* persecboom; *var. G.* persekerboom; lat. *arbor que vocatur Persidis*). — Vgl. PERKEBOOM, wvla. *perkelboom*.

PERSEKER (PERSKER), znw. m. Vlaamsche benaming van de perzik in de middeleeuwen. De *r* van den uitgang is ongetwijfeld toe te schrijven aan de eene of andere bijgedachte of volksetymologie; waarschijnlijk is de naam van den boom overgedragen op de vrucht. In de tgw. vlaamsche tongvallen is een vorm *perseker* (*perzeker*) onbekend. Vgl. PERSEKE en PERSE, 3de Art. ‖ Datmen mach winnen aldus perskers sonder enighe stene, *Nat. Bl.* VIII, 16 *var.* Des perskers plante, 25 *var.* Dan snijtmen den perseker ontwe, 37 *var.* (*and. var.* perskers). Dit woorden (*var.* werden) perseker sonder steen, 42 *var.* (*and. var.* perskers). Frute alse prumen, krieken, persekers, *Hs.* Yp. 30*c*. Kernelen van kerselstenen ende van perserkers, *Hs.* Yp. 143*a*. Vgl. ook de volg. Artt. — Ook in de vormen peseker (*Nat. Bl.* VIII, 16; 25; 37; 42 (*overal in het ths.*), paseker (*Nat. Bl.* VIII, 25 *varr.*; *D. War.* 1, 236, 36); peker (*Livre d. Mest.* 10). — In de bet. *perzikboom* staat het woord op de volgende plaats. ‖ Enen boom diemen persekere hyet, dye tegen veel siecheden goet is, op dat men sijn vrucht of blat (vgl. PERSEKERBLAT) of een luttel van sinen bast om der sieker hals bint, *Pass. W.* 141*b* (vgl. lat. bij Grässe bl. 64: *arbor quae vocatur persidis*).

PERSEKERBLAT (PERSEKERS-), znw. o. *Perzikblad.* Vgl. de mhd. en hd. woorden, genoemd bij PERSEKEBLAT, en de aanhaling uit *Pass.* bij het vorig Art. ‖ Nemt sap van alsenen of van persekersbladeren, *Hs.* Yp. 135*a*.

PERSEKERBOOM (PERSKER-), znw. o. Hetzelfde als persekeboom; z. ald. *Perzik*(*e*)*boom.* ‖ Peerboom, appelboom, prumeboom, perzekerboom ende sleeboom, *Livre d. Mest.* 10 (fra. ald. *peskier*). Perskerboom, *Sp.* I[6], 47, 124 (zie de plaats bij PERSEKEBOOM).

PERSECUTIE (-CUCIE, -CUCI), znw. vr. Van lat. *persecutio* of van ofra. *persecution* met latiniseering. *Vervolging*, ook *kwelling*, *marteling*, *noodlottige of rampzalige toestand.* Vgl. PERSEQUEREN. *Voc. Cop.* persecutie, persecutio. Kil. persecutie, vexatio, afflictio. ‖ So naect grote persecucie minen wive ende minen kinderen, *Rein.* II, 4522. Wye lyden wil . . . persecuci buten schouden, om die gherechticheit te houden, off noch lijt versmadenes, themelsche rijc is hoor ghewes, Hild. 126, 214 (*var.* penitencie).

PERSELIJC (PERSSELIJC), -IC, bnw. ***Benauwend, beangstigend, iemands gemoedsrust benemende.*** ‖ Druckelic ende pijnlic ende persselic ende onverdrachelic, *Hs. Kon. Akad.* 37, 229*c*. — Bijw. perselike (persselike, parsselike), -licke, -lic, *zóó dat iemand zijne gemoedsrust, zijne kalmte verliest, zóó dat hij in het nauw gebracht wordt, op eene hem beangstigende of voor hem gevaarlijke wijze.* ‖ Hy waenden den vader die wonden stulpen ende heft hem opgheheven, maer Eneas was hem beneven, diet (*l.* die) hem perselicke aenlacht (*l.* aenlach: sach), *Troyen* dl. 3, vs. 39283. Hoe druckelic ende parsselick hebstu moeten lijden om den vyandt te verwynnen, *Hs. Serm. G.* 301*a*.

PERSELIKE. Zie het vorig Art.

PERSEM. Zie PERSEME.

PERSEMAERT (-ART, -ERT), znw. m. ***Woekeraar, schraper.*** Zie bij PERSEME. De uitgang *-aert* zal wel te beschouwen zijn als ndl. *-aard* in *veinzaard* en *grijnzaard*, nl. als ontstaan uit *-er* door den tusschenvorm *-erd* (*-ert*) en onder bijgedachte aan persemare; z. ald. *Harl. Gloss.* persemaert, usurarius. Vgl. PERSEMER en de gelijkbeteekenende PERSEMEER en PERSEMIER. ‖ En waendi God en hefse liever van desen arde (*pretmakers*) dan ochte si waren perssemarde? *Rose* 4900. Die perssemert... en mach nemmermee wesen rike; sine herte bernt in sduvels strec, dies hi es girich ende vrec, 4903 (*var.* persemier). Geliken den perssemarden, die ooc noit minnen en wouden anders dan hare gelt vaste houden, 4958. Die persemaert mach offeren ende ten outare dienen, opdat hi veel ghelts hevet te ghevene, Ruusb. 5, 159. Gheven doet den persemaert in dat kerkehof graven, *Vad. Mus.* 1, 343, 88. O wi, ghi vule persemaerde, ghi woekers, ghi vorcopers (*hs.*) met, ghi die ooc te dage set u goet . . ., waer seldi, ghi ghesellen? ic segt u bloot, alle ter hellen! Velth. I, 31, 26. Fi, gi persemard, wat pensdi dat gi aldus waent . . . den liede thare ontpicken, *ald.* 35.

PERSEMARE, -ERE, -EER, znw. m. Hetzelfde als het vorige woord, maar gevormd met een anderen uitgang. *Voc. Cop.* een persemare, danus, danista (*uit het Grieksch*), fenerator; persemere, fenerator; persemere, usurarius. ‖ Die met onghemater ghierecheit sijn herte aen meer hebben leit, werdt dief oft mordenere, vorecopere ende persemere, *Doct.* II, 2241. Voorcoperen ende persemeren, 2540 (*ald.* 927: persemieren : ghieren). Hantbloedich (es) persemeers gerief (*bedrijf, broodwinning*), *Rincl.* 792. Van woekeneren of persemeren hoedt u in alder manieren, *Wrake* III, 528 (*het rijm vereischt hier* persemieren). Vervult wert na haer begheren die helle met ghierighe (*l.* ghierighen) ende met persemeren ende met roveren, *Tien Pl.* 2019. Persemeers ende dieve, 1550. — Zoo ook (*persemeer*) *Wap. M.* I, 485 *var.* (*t.* persemier). — Ook in den vorm presemere, -eer. Vgl. ondd. *prasemere*, usurarius (Graff. 3, 369). ‖ Hi is des presemeers knecht, *Hs. v.* 1423, 181*c* (*Spreuk.* 22, 7 : *servus est feneranti*s).

PERSEME (PERSEM, PURSEME, *Cout. v. Gent* 618), znw. vr. Ondl. ***prisma*** (Heyne, *Andd. Denkm.* 164); ohd. ***prasmo***, ***prasma***, ***phrasma*** (Graff. 3, 369); ondd. *praseme*, usura (*ald.*). ***Woeker***, *woekerwinst*; ook ***het woekeren, het nemen van woekerwinst.*** Het woord komt in de andere vroegere duitsche tongvallen niet voor, en is dus blijkbaar tot een klein gebied beperkt geweest. De oorsprong is niet bekend; misschien hangt het op de eene of andere wijze samen met mlat. *praestare*, leenen; zie Verwijs, *Wap. M.* bl. 164 en de daar genoemde bln. uit *Taalk. Mag.* (1, 80; 3, 160). Kil. brengt het woord met ***persen*** in verband (perssen *Sicamb.* j. perssemen, foenerari) en op zich zelf zou het niet onmogelijk zijn dat een op *-eme* uitgaand subst. (vgl. *blixeme*, **anxeme* bij ANXENE, *lijcseme*), gevormd was van het in het Germaansch opgenomen ***persen*** of ***pressen*** (vgl. ohd. ***pressan***, *-ôn*, premere; *gapressan*, *-ôn*, exprimere, opprimere), *pressâri*, prelum; *pressa*, pressura, Graff 3, 368), maar de ogerm. vormen van perseme zijn daarmede bezwaarlijk overeen te brengen. Het woord en zijne afleidingen zijn vooral in het Brabantsch en Vlaamsch der middeleeuwen in gebruik geweest. *Voc. Cop.* perseme, fenus; perseme, usura; perseme, mammona (vgl. bij Dief. o. a. de glossen „ubil gewonnen gut" en „wucher, wuchergewinn o. gulte"); van persemen, fenereus; persemme afdoen, verpersemen, defenerare. *Harl. Gloss.* persem, usura. Kil. perssem, usura. ‖ En verstaet niet dat wi menen dat sijt (*het geld*) soude lenen iet om persseme ocht om geniet, maer om Gode, *Rose* 5012. Selc (goet) es . . . qualec ghehouden ende ghewonnen, alse perseme sijn ende roof, *Doct.* II, 3157 (*var.* persem). Dat met perseme of met voorcopen die goede man sijn goet ghewan, *Teest.* 194. Voorcoop, perseme (*woekerwinst*) ende scalke neringhe, *Lsp.* III, 26, 87; ook 25, 104; 16, 54 (*var.* persem). Lombairde, die openbare tafele van perseme houden, *Belg. Mus.* 10, 104 (± *a.* 1370). Over perseme vorwerde te stane noch vonnesse te wisenen van persemen, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 773 (*a.* 1327). Eest van perseme, . . . eest van voorcope, Velth. VII, 19, 71. An hare en was enghene onsede sonder alleene milthede, want soe dicken te persemme leende enz., *Sp.* III[3], 27, 55 (lat. *usuram quoque sepe faciebat*). Dat seste ghebod es: dune salt niet stelen; hier es ons verboden diefte ende perseme, . . . roof ende voorcoop, *Vad. Mus.* 2, 424; ook 427. Zoo ook *Wrake* III, 513; 519 (persem nemen); 1155; 535; *Tien Pl.* 1958; *Hs. Acq.* 147*c* (die vergadert rijcheden mit perseme ende mit vrijen woeker); *Rek. d. Gr.* 3, 194 (te per sem (*l.* persem) ontleenen); *Tijdschr.* 11, 292, 73 (gelt met persemen winnen; *het woord kan hier zijn de dat. plur. van het znw. of de onb. wijs* (vgl. het volg. Art.) *als znw. gebruikt*); *Sp.* IV[3], 36, 87.

PERSEMEN (PERSSEMEN), zw. ww. intr. ***Woekeren, geld leenen tegen woeker, woekerwinst nemen.*** *Voc. Cop.* persemen, fenerari; persemen, usurare. Kil. perssemen, j. woeckeren, foenerari. ‖ Die Joden onderlinghe en persemen om ghene dinghe maer segghen ende toghen dat si persem nemen moghen van lieden van andre wet, *Wrake* III, 516. Vorcoops, persemens doet u ave, *Tien Pl.* 1984. Persemen, perseme ontfaen, *Haagsche Bijbel* 1, 127*a* (*Deuter.* 28, 44). Dese (*hebzucht*) es die den lieden doet overeen vergaderen tgoet, ende perssemen leert ende vorcopen, *Rose* 179; ook *Teest.* 3210; Ruusb. 2, 172; 3, 202, 2; *Doct.* II, 861 (*var.* persen); *Sp.* IV[4], 44, 17 (*fragm. te Brugge*). — Ook met het goed als ondw. ***Woekerwinst maken of opleveren.*** ‖ Waromme en gafstu mijn goet nit ter taflen daert ghepersemt hadde, ende ic hadt nu (*l.* mi?) gheischt weder al metter persemen, *L. v. J.* c. 202. Wel sijnre zielen, die sijn goet niet sundeliken persemen en doet, *Tien Pl.* 2077. — Met den 3den nv. van den pers. ***Aan iemand geld leenen tegen woeker.*** ‖ En wil niet persemen enen man die starcker is dan du ende ist dattu hem

persens (*l.* persems), soo hebt als verloren, *Hs. Acq.* 186*r*. — Ook overdrachtelijk gebruikt van de vruchten der goede werken die men van God mag verwachten. ‖ Hi persemt den here die des armen ontfarmt, *Hs. v.* 1360, 46*b* (*Spreuken* 19, 17: *foeneratur Domino*; *D. B.* wokert; *Hs. Acq.* 140*d*: hi persemt off woeckert den here). Hi persemt op Gode sere, die ontfermenesse ten armen heeft, want hijt menichfout weder gheeft, *Doct.* I, 843.

PERSEMER (PERSSEMER, PERSOMER), znw. m. *Woekeraar.* Kil. perssemer, usurarius. ‖ Eens persomers, woekenaers, *Hs. v.* 1423, 256*c* (*Jes. Sirack* 29, 29 *foeneratoris*). Vgl. PERSEMAERT, PERSEMARE en PERSEMIER.

PERSEMERE. Zie PERSEMARE.

PERSEMERSSE, -ERSE, znw. vr. *Woekeraarster.* *Voc. Cop.* een persemerse, dana, danista (*uit het Grieksch*), feneratrix.

PERSEMIE (PERSEMY), znw. vr. *Het woekeren.* ‖ Wijs man en beghinc nie vorecope no persemie, *Doct.* III, 1283. Veel luyden hilden persemy voir enen vont, *Hs. Acq.* 206*d*. En wes niet middelaer inden gestrijde van perseniën (*l.* persemiën), *ald.* 195*d*.

PERSEMIER (PURSEMIER, PUSSEMIER, PERSOMIER; vgl. persomer naast persemer), znw. m. *Woekeraar.* Vgl. PERSEMER en de daar genoemde andere woorden voor hetzelfde begrip. Het woord is niet aan het Fransch ontleend, en dus naar fra. voorbeelden gevormd. ‖ Ghi en seldu in enghenen dingen metten quaden menschen mingen, met vorecopers, met persemieren, *Doct.* II, 925. Hevet een persemier . . . den lieden thare ontpect, so wille hi sonder merre onder die edele sijn ghetrect, *Wap. M.* I, 485 (*varr.* personier, *l.* persomier; persenier, persemeer, persemir). Een persemir hadde twee schulderen, *L. v. J.* c. 186. Deen persemir leent den andren om die ghelike weder van hem te trekkene, c. 41. Verraders ende persemiere en selen hem niet scamen hare sonden, *Wrake* I, 1953. Weduwen ofte dochtren van wisseleren . . . ofte van persemieren . . . scuwet te wive, *Lsp.* III, 4, 175 (*hs.* persenieren). Alsi dus hadde versproken . . . die persemiere, Velth. I, 31, 45 (*vgl. ald.* 35: fi, gi persemard!). Van woekeneren of persemeren (*l.* persemieren) hoedt u in alder manieren, *Wrake* III, 528. Die heileghe kercke es persemier, voorcoop ende symonye, *OVl. Ged.* 2, 109, 66. Doe men sat over de pursemiers te taelgene, *Rek. v. Gent* 1, 459 (*a.* 1339). Berespinghe des huus ende verwyten des perseniers (zie PERSENIER), *Hs. Acq.* 207*d*. Die rijcke gebiet den armen ende die ontleent, hij is des parstiniers (*l.* persemiers) knecht, 142*d* (*Spreuk.* 22, 7: *servus est foenerantis*). Die perssemert, *Rose* 4903 (*var.* persemier; *vgl.* 4902 perssemarde). Een pursemier, die tghelt te purseme leent, *Cout. v. Gent* 618. Een pussemier heeft derthien maenden, Goedthals 25 (*Spreuken* 68; *vgl.* pussemierken, *Polit. Refer.* 72 *en* pussem, *d. i.* pursem, *ald.* 65: „een caefvaghere door *pussem* verrijkt"). — Als geslachtsnaam te Gent in 1338 (*Rek. v. Gent* 1, 349).

PERSEMLIJC, -LEC, bnw. *Tot woeker behoorende, woeker-.* *Voc. Cop.* persemleke, fenereus.

PERSEN (PERSSEN, PARSEN, PAERSEN, PARSSEN, ook PORSEN, PORSSEN), zw. ww. trans. Mhd. *prëssen*; mnd. *persen*, *parsen*; hd. *pressen*; ndl. *persen* en *pressen*. Naar ofra. fra. *presser*.

1) Met den 4den nv. van de zaak. *Persen*, *drukken*. In het Ndl. kan *persen* alleen geschieden met een werktuig, eene pers of een persijzer; in het Mnl. ook er zonder; het staat dan in de bet. *drukken*, *door zijne zwaarte hinderen* of *samendrukken*; zoo b.v. Jan Yp. 54 (*hs.*): „dit pulvert wel clene ende bestedet in een busse, dat het niet en werde geperst". — Doch gewoonlijk geschiedt persen door middel van het eene of andere voorwerp of werktuig. *Teuth.* parssen, stampen, torquere, comprimere, agitare, coagitare, contundere (ald. ook de namen der werktuigen parss (verw. naar kelter), wijnparss en oleyparss; ook parssboom, zie PERSBOOM); drucken, duwen, parssen, prenten, premere, pressare; drucken, prenten, parssen, premere. Kil. perssen, premere, coarctare, torquere, praelo premere. Plant. perssen oft drucken, in de presse stellen, *presser*, premere praelo; den wijn, olie etc. perssen, *pressorer ou pressurer vin*, *huille* etc., exprimere liquorem vini, olei etc.; persser, *pressoreur*, *pressoirier*, *pressureur*, torcularius. *Voc. Cop.* persen, contorquere, te gader persen, coartare; utepersen, wtpersen, extorquere; utepersen, exprimere (vgl. *Rijmb.* 8961: „hi deet (*het vleesch*) hem parssen met enen stene dat bloet uut zuver ende rene, ende hi deet hem also sieden"). ‖ Den dranc des levens die wt der heiligher druven gheparst is, *Hs. Moll* 3, 143*r*. Hi hiet hem brengen een vat ende paersten uut eenre druven een pont sueticheit, *Heiligenl.* 27. Uter druven wert gheporst der bruut wijn voir haren dorst, *Hoogl.* c. 67, vs. 7 (*hier en elders gebruikt in figuurlijk verband van den bloedigen dood van Christus*). So wanneer die wijn eens gheporset is, so en is inden druven niet meer te vinden, *Hs. Moll* 5, 13*b*. Bast off draveren der wijndruyven, dair die wijn uyt geparst is, *acinatis*, *Teuth.*[2] 28*b*. Wat es orbaerliker . . . dan tpersoor te(n) wine, daer men den wijn met utewint ende so perst ende so bint dat hi te beter schine ende menne meer te drinkene mint, *Disp.* 145. Gheperste beerkine, alser dat soete sap uut rint, 152 (*vgl. ald.* 154: „ic (*het kruis*) bem tpersoor . . ., wats soeter dan tkint dine (*Christus*) gheperst in der pine"). — Van XVII ellen sarcke tot onsen gordijnen aen onse outaer elc elle V cr. ende te parssen V cr., *Jacobik.* 232 (*a.* 1467). Enich gheseghelt of ghesneden laken of doede (*l.* doeck) dat te nat waere ende persde (*l.* peesde (*haarde* ?), zooals bl. 444, zie PESEN) ende dat by dien niet gheperst of ghevouden mochte weisen, *Ann. Em.* 24, 441 (*a.* 1450). — Zie voor verschillende andere plaatsen, waar eigenlijk een ander woord staat, doch dat met persen is in verband gebracht of door het volk aldus uitgelegd, bij PERCHEN (ook de schrijfwijze met eene *t*, *pertsen*, *peertsen*, *pairtsen*, *L. Keurb.* 76, 33; 122 § 1 e. e., wijst op een anderen oorsprong). Vgl. *PERTEN. — Ook *persen*, *drukken*, *duwen of stuwen met kracht of geweld.* ‖ Een jode die crone so vaste . . . perst, die op sijn hoot hilt de heilige Kerst, dattere dat bloet ute ran, *L. o. H.* 2876. Alst yet waeyt, zoo wordt dat water van den meere up tlant geporst, *Inform.* 205. — Ook in de bet. *door persen of drukken iets* (eene vloeistof) *uit iets* (eene harde zelfstandigheid) *drijven.* Zoo b. v. wijn persen uit de druif, olie uit het zaad (vgl. de samenstellingen *wijnpers*, *oliepers*, boven aangehaald uit *Teuth.*). — Bij overdracht ook toegepast op het geld of goed dat men met kracht of geweld aan iemand weet te ontwringen, van iemand weet af te persen. Vgl. Hild. 139, 66: nu helpt men ghewelt ende overdaet jeghens den here om ghelt verdingen; deen gaet perssen, dander wringhen (*eig. eene zaak*, *bij overdracht een persoon*), hoe hire meest uut can

ghepuren (*voor den dag brengen*, *halen*)." ‖ Scepen die . . hore vonnesse daer omme scorssen (*opschorten*, *niet doen doorgaan*), dat siere goet wt willen porssen (*uit het vrijspreken*, eig. *uit hen die zij vrijspreken*), sijn vermalendijt, *Doct.* II, 3557 (*var.* storen : poren). — Deze beteekenis *geld slaan uit iets* (een beeld ontleend aan het dorschen van graan) of *persen uit iets* ligt ook ten grondslag aan het gebruik van persen, als intrans. gebruikt in de bet. *woekeren*, *woekerwinst nemen* (geld „afpersen"). Zie een voorbeeld in *Doct.* II, 861 *var.*: „voorcoop, persen ende liegen", waar de tekst heeft: „voorcopen, persemen ende lieghen" en vgl. Kil. perssen, *Sicamb.* j. perssemen, foenerari".

2) Met den 4den nv. van den pers. *Drukken*, *benauwen*. — *a*) Eigenlijk, door lichaamskracht. ‖ Hi heeft hem in sinen poten gevaen ende hielten onder hem legghen stil als een dien (*l.* dien men, *Proza-Rein.*) doden wil: hi ghinc hem persen ende duwen, *Rein.* II, 7112 (*Proza-Rein.*[2] 142: duwen ende parsen). Het (*het paard*) nam G. bider kele ende werpen ter eerden . . . ende sette sine voete op sine borst ende hielten legghen also gheporst onder heme in dat gras, *Segh.* 4453. Dit felle ors dat mi leide ter eerde ende heeft gheporst met sinen voeten mine borst, dai ic cume verademen mach, 4486. Hi persese harde onsochte, hi hadse onder hem ter erde, dat hare sere verswerde, *Lanc.* II, 15543. Hi seide hi soude sinen wille met mi hebben . . ., dus persti mi an minen danc; dat ic riep, dede mi bedwanc, want hi quetste mi wel sere, *Wal.* 5557. — *b*) Ook *knellen*, *kwellen*, *toetakelen*, *mishandelen*, zoowel gezegd van een lichaamsdeel, als van een mensch. Vgl. PORSTEN. ‖ Ooc sloeghen si naghele in sine hande, de geperst hadden sere die bande, *L. o. H.* 3037; ook 2944. Onsen here, die stont gebonden onsachte sere, datmen gheselt ende perst, 2827. Nu hebdi ene scarpe crone die di perst, die di torment, datter bloet sepelinghe ute rent, 3464. Hi is ghewont om onse boosheit, ende hie is gheparset om onse quaetheit, *Getijdeb. M.* 88*r* (*Ned. Get.* 35*b*). (Si) eren hare scepperse (*de natuur*) ende bidden dat si niet en perse met honger hare creaturen, *Bloeml.* 1, 158, 27. Wine mogense verdoen no perssen dore hem, hi heeftse lief, *Limb.* I. 2242. — Met eene zaak als ondw. ‖ Ierst werf hi ons verlooste vanden sonden die ons porste (*l.* verloste : porste *op zijn Wvla. uit te spreken als* poste), die ons waren comen an, *Bed. d. M.* 1110. — *c*) *In het nauw brengen*. *Harl. Gloss.* persen, coangustare (ook *Voc. Cop.*). ‖ Daerna alsen dat wijf persde met harre beden, so sprac hi: . . . . al es dat sake dat ic Gode nin ontsie noch engheenen mensche reverencie en doe, *L. v. J.* c. 166 (*uitg.* Bergsma, bl. 167). (So) ne perse ic u hier af niet mere, bericht mi van ere andre saken dan, *Lanc.* II, 27987. Die keiser van Almaengen maende sijn volc, dat hem wel stont bi; met hem was die soudaen van Persi, die die van buten vaste perste, *Parth.* 4450 (*hs.* persede).

3) *Dwingen of noodzaken tot iets*, in welken zin uitsluitend nl. *pressen* gebruikt wordt, niet *persen*. ‖ Dat si dat clooster van Rinsborch niet ne persen te enigherhande dike, *Oorkb.* 2, 278*a* (*a.* 1288). Die di persen welt te gane ene mile, ganker andre twee, *L. v. J.* c. 40.

PERSEN, znw. mv. van Pers, *bewoner van Perzië*, *Pers*. — Ook als benaming van het land, *Perzië*. ‖ Dien van Persen, *Sp.* I[8], 50, 42. Die crone van Persen ende van Meden, I[3], 50, 45. Hoe Codomanus suverde Persen, *Opschr. ald.* Zoo ook *Yst. Bl.* 3085; *Rijmb.* 4270; enz. — Ook Perchen. ‖ In Perchen . . ende in Meden, *Rijmb.* 20092. — Elders Persi geheeten (*Sp.* I[4], 50, 29; *Parth.* 4452; *Rijmb.* 21383) of Perchi (*Rijmb.* 18015; 19252).

PERSENAER (PERTSENAER). Zie PERCHENAER.

*PERSENIE. Zie PERSEMIE.

PERSENIER, znw. m. Herhaaldelijk voorkomende variant van persemier (z. ald.), gevormd onder den invloed der op *-enier* uitgaande woorden.

PERSENT (PERSINT). Zie PRESENT.

PERSEQUEREN, zw. ww. trans. Van lat. *persequi*. *Vervolgen*, *vijandig behandelen*, *als zijn vijand beschouwen*; ook *martelen*, *dooden met pijnigingen*. Vgl. bij Kil. persecutie, vexatio, afflictio. ‖ Die hem (*den verwoede*) doet vele baten, dat sijn diese persequeren; ende die se souden . . . haten, die minnen si zeere, *Proza-Sp. d. S.* 13996. Alse ons die menscen vloeken ende vermalediën, ende persequeren ende al quaet van ons spreken met loghenen, Ruusb. 3, 144 (*vgl. Matth.* 5, 11). — Wy willen . . . gaen ordineren hoe dat wy u sullen persequeren, weder willen zieden, berren oft roosten, *Sacr.* 660. — (Christus) liet hem alle die leden sine persequeren met grooter pinen, *Amand* II, 841. — Vgl. *Voc. Cop.* persequereren (*l.* persequeren, de fout is waarschijnlijk veroorzaakt door het volgende persevereren), persequi.

PERSEREN (-EEREN), zw. ww. trans. Hetzelfde als persen, 3). Het woord is aan ofra. fra. *presser* ontleend (vgl. ndl. *presseeren*) en vervormd onder den invloed van *persen*. *Dwingen of noodzaken tot iets*. ‖ (*De koning van Frankrijk*) leide hem (*den hertog van Brabant*) ane, dat hi ware sijn man . . ., ende wildem daertoe perseren, Velth. VI, 13, 23.

PERSERIE (PORSERIE), znw. vr. *Het persen van laken*(?). Naar het schijnt is de bet. ruimer geweest, b.v. *lakenbereiding*. ‖ Dat hy J. te recht gepant heeft om een recht merendeel van twie bezegelde zwarten ende twie bezeghelde rooden an sijn ijmboel ende huysraet na uytwysinge zijn kerfstock roerende van der porserye; ende G. die segt dat men geen kerfstoc roerende van der porserye doden noch te nyet maken en mach dan mit scepenkennesse ofte mit scepenenbrieven van Leyden, *R. v. Leiden* 312, 425.

PERSEVEREREN, zw. ww. intr. Van lat. *perseverare* of ofra. fra. *persévérer*. *In iets volharden*, *iets volhouden*, *bij iets blijven*. *Voc. Cop.* persevereren, obstinare. Kil. persevereren, perseverare, persistere, permanere, pergere.

PERSI (PERCHI). Zie PERSEN, 2de Art.

PERSIJN (PERSIN), znw. m. (?). *Peterselie*; wvla. nog heden *persijn* (De Bo). Van ofri. *persin* (fra. *persil*). Vgl. PETERCELLE, waar ook de vorm petersijn wordt vermeld. Van lat.-gri. *petroselinum*. ‖ Noch es een geslachte van apiën, dat men heet petrocilium ende som die liede heetent persijn. . . Galyenus seit dat persijn geplaestert op drope . . ende op puusten suvertse, *Hs.* Yp. 92*c*. Venkel, persijn ende marke, 93*a*. Saelge, rute, venkel, persijn, 120*b*. Dat de mensche die niet mach maken orine neemt persin van alexandre (*zie beneden*) ende ertvelt, *Hs. Serr.* 14, bl. 69. VIII d. van persine, *Invent. v. Br.* 1, 116 (*Rek. v.* 1302); ook 120 (*ald. ook* van persene); 149 (*ald. ook* van petersille). — Samenst. persijnsaet, *peterseliezaad*. ‖ Petercellesaet, venkelsaet . . ., persijnsaet van Macedoniën (vgl. Kil. petercelie van Macedoniën, smirnium (= levestoc, ndl. *lavas*, *lubbestok*, eene bepaalde soort van peterselie; dezelfde plant is bedoeld met de bovengenoemde persijn

van Alexandre; vgl. bij PETERCELLE), *Hs.* Yp. 143*a*.

PERSIJN (PERSIEN), znw. m. *Bewoner van Perzië, Pers.* ‖ Menech vri Persien (: knien), *Rijmb.* 18168. Onder Persine ende Affricane, *Lorr.* II, 731.

PERSIJNSAET. Zie PERSIJN, 1e Art.

PERSIC. Zie PERSEKE.

PERSICBOOM. Zie PERSEKEBOOM.

PERSICSTEEN, znw. m. *Perzikepit.* Het woord moet in het Mnl. bestaan hebben, evenals *persikstên* in het Mnd. (*Geneesk. Handb.* 34*r*). Vgl. *Hs.* Yp. 143*a*.: „Kernelen van kerselstenen ende van perserkers".

PERSINGE (PERSS-, PARS-), znw. vr. Mnd. *persinge*, mhd. *prëssunge*; hd. *pressung*; ndl. *persing*. 1) *Persing, drukking, het persen. Voc. Cop.* persinghe, pressura. Plant. persinge, *pressoirage ou pressurage ou pressoiree*, pressus, pressura. ‖ Bi dat die lichame verteert es bi den menisoene, so comt hem een evel toe ende heet die bete; bi der perssingen die hi heeft der der beten wille valt dat bloet van boven neder, . . . entie adren en mogen niet gedogen die perssinge, waerbi dat bloet stect die adren ute ende becomen groot, *Hs.* Yp. 143*d*. — Over sommige plaatsen, waar pertsinge (peertsinge, pairtsinge) staat, waarbij aan persinge kan zijn gedacht, doch waarmede eigenlijk een ander woord is bedoeld zie bij PERCHINGE.

2) *Toedrukking, toesluiting, het samenpersen of samenknijpen van de lippen?* Deze bet. heeft het woord waarschijnlijk in *Teuth.* parssyng des monds, cinnus, vertaling van „tortio oris", zooals blijkt uit Dief., alwaar op cinnus ook de glosse „des munts toedruckyng".

3) *Druk, benauwdheid.* In de 16de eeuw. ‖ Noynt man en beleifde argher passynge (*wvla. voor* parsynge), *Ned. Kluchtsp.*[2] 95, 98.

PERSINT. Zie PRESENT.

PERSCASE (PARS-, -KESE), znw. vr. Waarschijnlijk benaming eener op eene bepaalde wijze bereide kaas. *Geperste kaas, persekaas* (bij Tuerlinckx, *Hagel. Idiot.*) ‖ Omme eene perskese VI gr., omme peeren, nooten en druven opte camer XII gr, *Geld. Maandw.* 1, 190. Om twee parskese VII bl., *Geld. Oudh.* 311. — Indien het telwoord niet op beide plaatsen aan het woord voorafging, zou men kunnen meenen dat perscase (pars-), hetzelfde is als proiskese, dat in *Teuth.* met „persmelc" of „geronnen melc" wordt gelijkgesteld en door hetzelfde lat. woord „balducta" wordt weergegeven.

PERSKER. Zie PERSEKER.

PERSKERBOOM. Zie PERSEKERBOOM.

PERSKESE. Zie PERSCASE.

PERSMELC (PARS-), znw. vr. *Dikke melk. Teuth.* geronnen melck of parsmelc, of proiskese, baldacta, juncata. Zie voor verschillende andere beteekenissen van lat. „balducta" bij Diefenb. op battudo, o. a. *karnemelk* en *wei* (keszwasser).

*PERSMEREN, bedorven lezing bij Velth. IV, 48, 43. Zie PRESENTEREN.

PERSOMER. Zie PERSEMER.

PERSONAET, znw. o. Van mlat. *personatus* (Duc.). — 1) *De waardigheid of het ambt van „persone" of een geestelijke die de eene of andere kerkelijke beneficie bezit*; bepaaldelijk *van den „parochiepape" of pastoor.* Vgl. PERSONE. *Teuth.* persoonschap, personait, personatus. *Voc. Cop.* personaet, personatus. ‖ Een rike man, die cume can beden sinen pater noster ende sinen crede, hevet provende ende personaet, *Alex.* VII, 643. So crighen sy (*de papenkinderen*) provenen ende personaet, *N. Doct. var.* bij 1829 (bl. 154). — 2) Ook heeft personaet de bet. van „persone". *Pastoor*, bepaaldelijk in tegenstelling met den *vicarius*, die met de werkzaamheden, aan het ambt verbonden, is belast. ‖ Heer W., personaet in Medemblick . . . heer Th., pastoor van Oostwoude, *Inform.* 104. Up IIe seyt de voors. personaet, datter omtrent 1100 communicanten zijn, *ald.*

PERSONAETSCAP (-SCEP, *-SCOP, -SCUP), znw. o. en vr. Hetzelfde als personaet; z. ald. De uitgangen -aet en scap zijn hier ten overvloede verbonden, als *-ijschap* in *voogdijschap* en schutterieschip (*R. v. Amst.* 261). ‖ Die eyn personatscap hevet eynre kercken, *persona*; eyn personaitscap eynre kercken, *personatus, Teuth.*[2] 297*a*. Wy W. persona der personaetschup ende E. J. doctoren ende pastoren toe sunte Merten toe Groeningen, *Oldermansb.* 37 (*a.* 1520). Van den personaetscepe van Heine 2 ℔, *Rek. v. Gent* 2, 351 (*a.* 1344; *onder de bijdragen* van den ghenen die der stede hulpe ghedaen hebben ten grooten costen ende lasten van der stede).

PERSONAGE, -IE, znw. vr. *Persoon, personage.* Van ofra. *personnage*, mlat. *personagium.* Kil. personagie, persona; groote ende treffelicke personagie, homo altus et excellens; vir summus, vir maximus, praestans. Plant. een groote personagie, vir gravis, magni nominis. — Vooral in de bet. *persoon in eene dramatische vertooning.* Vgl. ofra. *jeu de personnages*, action dramatique. Kil. personagie van 't spel, persona, personatus; spelen de personagie oft rol van eenen slave, agere partes servi. Plant. „een personagie opt spel; ick spele dry personagiën" (sustineo unus tres personas, *je joue la partie de trois personnes*). ‖ Een tafelspeelken van twee personagiën, eenen man ende een wijf, gecleet up zijn boersche, *titel eener dramatische vertooning* (bij Moltzer, bl. 312; bij Leendertz bl. 186). Een tafelspeelken van twee personagiën om up dry coninghenavond te spelen, *ald.* bl. 285 (bij L. bl. 180). Eene ghenouchelicke cluyte van nu noch, van IV personagiën, *ald.* bl. 291 (bij L. bl. 198).

PERSONE (PERSOON, PARSONE, PARSOON), znw. m. en vr. Van lat. *persona*; ofra. fra. *personne*; mhd. *përsône, përsôn*; mnd. *persone*; eng. *person* en *parson*; hd. *person*; ndl. *persoon.* Het geslacht van persone is vooral mannelijk, hetgeen blijkt uit het feit dat het herhaaldelijk als zoodanig voorkomt ook waar het gebruikt wordt van eene vrouw; eenmaal wordt van persone een woord met een vrouwelijkheidsuitgang gemaakt om een vrouwelijke persoon uit te drukken, nl. wvla. *personigge.* In het Hd. is omgekeerd het woord ook daar vrouwelijk, waar het van een man wordt gebezigd, doch het Ndl. bedient sich evenals het Mnl. van de beide geslachten.

1) De oorspronkelijke beteekenis van het lat. woord, nl. *vermomming, masker* en bij uitbreiding *een persoon in eene dramatische vertooning* is ook in het Mnl. bekend geweest en is nog heden gewoon. Vgl. PERSONAGE. *Teuth.* „persone off eyn netbove, koichler, sproockenspreker, persona", en voor voorbeelden uit de 17de eeuw de inhoudsopgaven der verschillende drama's, o. a. in Samuel Coster's *Tysken van der Schilden*, de „Voorreden, van twee persoonen". Kil.'s „persoon, persona, prosopon" kan ook in de bet. 2) worden opgevat. Deze beteekenis komt in het Mnl. ook daar uit, waar men iemand sprekende invoert, in de uitdr. in den persone van, *in het karakter van, in*

de rol van. ‖ Op dat woort seet Sunte Beernaert in des gheens persoon die der traecheit gewoon is: hem is noot enz., *Proza-Sp. d. S.* 72*d*. Jeremias die propheet seit in den persoon ons heren (*God sprekend invoerende, latende spreken*): Roepet, minsche, mi aen ende ic sal di hooren, 55*a*; *e. e.* (*op eene andere wijze uitgedrukt b. v.* 42*a*: hier aff seet Got biden propheet David enz.). Zoo ook *Sp.* III[7], 28, 53: „doe so senddi voren . . . . eenen . . . . sinen sciltknecht ende gaf hem sine gewaden . . ., dat hiere voere in sinen persone" (*in de rol van zijn meester, zijne rol spelende*).

2) Uit de bet. „een mensch die eene zekere rol speelt, eene bepaalde functie uitoefent, met de eene of andere werkzaamheid is belast" ontwikkelt zich die van *een mensch of iemand in eene bepaalde hoedanigheid, met een bepaald karakter; eene persoonlijkheid*, en vervolgens die van *mensch* in het algemeen. *Voc. Cop.* een persoon, persona; sonder persoon, impersonalis. *Teuth.* persone, persona. ‖ So hogere persoon, so sine mesdaet te meerren tormente staet, *Sp.* III[8], 9, 85. (*De landsheer*) marke ooc die persone, wies hi wardich es van lone, *Heim.* 71. Dat men in ghevene de maniere der personen ende der dijnghen mercken sal, *Boëth.* 71*c*. (Hi) seide (*voor den rechter*) hy woude sijn sake waer maken den parsoon (*den persoon in rechte, zijne tegenpartij?*) op sijn lijff, *O. R. v. Dordr.* 1, 294 (*a.* 1450). So dat hi naer sine persone (*overeenkomstig den aard, de eigenschappen van zijn persoon, van zijn wezen*, d. i. *voor zijn doen*) die scrifture verstont wel scone, *Sp.* III[7], 39, 35. Wair enich persoon in den (begijn)hove die hoir niet reckelijc en regeerde . . ., dat si den persoone (*de begijn*) uten hove doen sonder vertrecken (*onverwijld*), Mieris 2, 250*a* (*a.* 1321). En es maer één God, dien loven ende danken die persone kerstine (*de christenen*; persone *is hier en elders st. mv. van* persoon) in allen rouwe, in alle pine, *Sp.* II[2], 57, 244. Waer sijn . . . eneghe jammerlikere persone dan es die werelt ende dat volc, *Mask.* 447; ook 443; *Brab. Y.* dl. 2, bl. 551. Siën woud ooc te sprekene sitten niet met sustren noch met geesteleken personen (*een geestelijk persoon, man of vrouw*), *Christ.* 1668. Een dochter . . ., die in oren sovenden jaer (wart) bevolen eenre geestlicker personen te leren . . .; die persone leerde den kinde die litteren . . . ende daernae den salter, *Heiligenl.* 68 (*vgl. ald.* die meystersche). Die enen vremden persoon (*een vreemdeling*) saghe ontstelt . . . selc onderwinden . . . es werc van ontfermecheden, *Vad. Mus.* 1, 329, 41. Hierbi radic elken persoon (*elkeen*) trouwe te houdene, 1, 347, 81. Het sijn personen van wairden, Matthijsz. 201. Oft hi . . . die persone mochte scouwen diene looste vandie rouwen (nl. *Maria*), *Sp.* I[7], 82, 20 (*var.* den persoon). Dyenst gedwongen in eyghenre persone, *angaria*, *Teuth.*[2] 71*a*. Als een parsoon of parsoonnichege (*l.* parsoonnichge) es beziecht, *Cout. v. Brugge* 1, 368. Van den personen ongenoemt, *Rek. d. Buurk.* 47. Ontfangen van een persoons wegen 3 arn. gl., *ald.* Doe sach hi tsinen bedde staen eene scone persone (*Maria*), *Sp.* I[7], 58, 27 (*varr.* enen sconen persoon wel ghedaen). Dat so scone ende so edelike persone was in so zwaerre aventure, I[7], 65, 211 (*var.* eerlike een persone; edele persone). So siet hi ene eerlike persone van ere vrouwen, I[7], 69, 55 (*varr.* enen eerliken persoon). Ick en sal gheens mans persoon (*niemand*) wtnemen, *Hs. Arq.* 118*c*. Dat zy handadich waren . . . anden persoon van onsen vors. heere, *Cout. v. Brugge* 2, 10. Van der onmenschelicheit . . . onlancx leden . . . gheschiet in den persoon van vrau Philippine, sgraven dochter van Vlaenderen, Despars 2, 29. — Ic was . . . diere sprac dorperhede; minen persone zoutu blouwen, *Franc.* 8506 (*nog heden is de omschrijving* mijn persoon *voor* ik *zeer gewoon*). Dit swaert es van so groten prise, dat die coninc niet gheven en soude allene om dusent marc van goude, sonder allene om uwe persone, *Wal.* 9456. — In sijns selfs, sinen persone, *in persoon, persoonlijk, zelf.* Vgl. mhd. „mit selbes ir persône", *persönlich*. Plant. in eygene persoon, *en propre personne*, sua ipsius praesentia. ‖ Dat die hertoghe van Brabant . . . bi hem soude comen te Douway in sijns selfs persoon (*in eigen persoon*), *Brab. Y.* VII, 15509. Te dien oorbore soude sijn die coninc ende die dolphijn van Vrankerijc in haers selfs persone, 4999 (*vgl.* 5003: daer selve te wesene). Dat hertoghe J. in sijns selfs persoone bi hem niet comen was, 6760; ook 6373. Dat hertoghe A. woude sijn teenegher plaetsen opten Rijn in sinen persoon . . . binnen eenre maent, 4423. — Ook wordt persone als in het Mhd. en nog heden in het Ndl. gebruikt van de drie goddelijke persoonlijkheden der drieëenheid. ‖ Doe seide God: maken wi den man . . .; tote wien seide hi: maken wie (*wij*)? der personen so sijn drie; die Drievoudicheit spreect gemeene, *Rijmb.* 311. Hi . . . vint in éne Godheit drie personen, *Wap. M.* III, 168. Dits één God in drie persone (*mv.*), 210 *en varr.* Nu bericht mi van den persone diemen heet Helich Gheest, 392. Elc persoon (*var.* persone) . . . es God, 472 (*vgl. in een lat. gedicht, ald. bl.* 183, „de S. Trinitate" *de regels*: „in personis nulla prior, nulla major, nulla minor"). Het ware al één, seide die gone (*Priscillianus*), Vader, Heilech Gheest ende Sone één persoon wert (*eerwaardig*) ende God, *Sp.* III[1], 27, 63. Zoo ook *Proza-Sp. d. S.* 80*d*; 81*a*; *e. e.* — Dat hi (*Christus*) geboren was van Mariën, warachtech God, warachtech man, ende al één persoon dan, III[5], 5, 22 (*l.* in énen persone, *als op de volgende plaats?*). Dat Cristus ware bi naturen warachtech God ende man, ende in éenen persoon nochtan, *ald.* 46.

3) In de kerkelijke beteekenis van het woord is persone nu eens de naam van een aanzienlijk provenier, die zijne prebende of zijne kerk door een vicaris tegen betaling van een deel zijner inkomsten laat bedienen, dan weder van den priester die aan het hoofd staat eener parochie, den pastoor. Nu en dan blijkt niet met zekerheid of de eerste dan wel de tweede beteekenis is bedoeld. Zie verder de opmerkingen van Stallaert op persoon (2, 356) en de daar aangehaalde plaatsen en vgl. PERSONAET en PERSONAETSCAP. *Voc. Cop.* een persoon van der kerken, persona; persoon van der kerken, investitus. Kil. persoon, prochiaen, curio, pastor parochialis (vgl. eng. *parson* en mnd. *persone*). Vgl. Moll, *Kerkgesch.* 2[1], 328; Duc. op persona, en *Limb. Wijsd.* 217: „zoo stond aan het hoofd der kerk te Heerlen een pastoor „sine cura" (vgl. het fr. znw. *sinecure*), die door den landsheer benoemd werd en niet behoefde te resideeren. Hij droeg den naam van „persoon" en liet de parochie bedienen door een „vicarius perpetuus". Zulk een persoon was in 1281 heer Frederik van Wickrade, kanonik van St. Gereon te Keulen, in 1400 Joh. van Opstal, secretaris van Joanna, hertogin van Brabant, en in 1534 Gilis van den Blocquerie, kanselier van Erard van der Marck, bisschop van Luik". Vgl. PERSOONRE. ‖ Datmen kerken hindert, haer recht ende haer vrijheit min-

dert, ende versmaedt hare persone, dat comt gherne te quaden lone, *Wrake* I, 1004. Persone (*mv.*) der heyligher kerken, ja die der kerken goet mindren mere dan anders enech quaet lantshere, 1075. Die leken en moeten niet aensien hoe die personen der kircken die dingen orberen, *Proza-Sp. d. S.* 84*b*. Dat clooster, den proofst, canonicken, personen ende convent vanden Zande, *Oorl. v. Albr.* 531; zoo nog eens *ald.* Dieghone die langhest levende sal bliven van hem beden sal ebben macht . . die capelrie te ghevene enen parsoon, eyghinlike te dies parsoons live . . .; vort ghevet ver L. twintich scelghe sjaers ewelike staende te eens parsoons (*gebeneficieerde*) boef die dienen sal daghelichs den capellaen ter vors. capelriën, *ZVl. Bijdr.* 4, 208 (*a.* 1308). — Ende want die cuere van der kercke (*te Dordrecht*) groot is ende sij altoos is geweest met vier capellaenen, soo sel elck cureyt vanden vieren setten eenen cappellaen . . .; ende dese voorsz. canonicken en sullen den vier persoonen, die de kercke toebehoort, geen hinder doen aen haer offerhande, enz., maer sij sullen hem een hulpe wesen, V. d. Wall 1, 277 (*a.* 1366). Soo wanneer eenige kercke binnen de palen van desen thiende open worde, soo sullen die ambachtsheeren ghemeenlijck in desen ambachte open hebben eenen persoon, dies waerdich es, onsen Heere den grave, Mieris 2, 154*a* (*a.* 1315). Meester J. van L., persoon van Breda, *Rek. v. Heusden* 32 (*a.* 1464). Want een ghescil . . . heeft gheweest . . . tusschen heeren W. van Nyspen, persoon der kerken van Nispen . . . ende die ghemeyn gebuere ende ingheseten der selver prochiën . . . van alderhande vervalle, rechten, offer ende ghewoonten der selver kerken van Nispen, *Belg. Mus.* 2, 162 (*a.* 1421). Ootmoedighe dynre (*d. i.* dienre), moembare, vorgengere ende persoon der kerken van Rykel ende onderseten by Sint Truden yn Haspengoo, Priebsch 28. Waer dar enich priester of persoon, die alle vridaghen een mis vor mi woude horen (*l.* houden of doen horen?), soo soude ic in hemelrijck varen, *O. H. Pass.* 35, 91.

PERSONELIJC, -LIJCHEIT, -LIKE. Zie PERSOONLIJC, -LIJCHEIT, -LIKE.

PERSONER. Zie PERSOONRE.

*PERSONIER. Zie PERSEMER. — Een ander woord is mhd. *përsônier*, vermomming.

PERSONIGE (PARSON-, PARSOONN-, -IGGE, -ICHGE), znw. vr. *Vrouwelijk persoon*, *vrouwspersoon*. Vgl. bij PERSONE, dat ook herhaaldelijk in deze bet. voorkomt. ‖ Als een parsoon of parsoonnichege (*l.* parsoonnichge) es beziecht, *Cout. v. Brugge* 1, 368.

PERSOON (mv. *persone*). Zie bij PERSONE, 2) en 3).

PERSOONLIJC (PERSONE-, -LIC, -LEC), bnw. Mhd. *përsônlich*; hd. *persönlich*; ndl. *persoonlijk*. — 1) *Het eigen wezen of den persoon van iemand betreffende.* Vgl. PERSOONLIJCHEIT. Zoo zal wel op te vatten zijn *Teuth.* persoonlijc, personalis; *Harl. Gloss.* persoonlec, personalis. Plant. persoonlick, dat den persoon aengaet, *personel*, personalis (ook Kil.). — 2) Ook in de bet. *door zijn persoon*, *zijne verschijning een goeden indruk makende*, bij uitbr. *knap van uiterlijk*, *een goed uiterlijk hebbende*; van zaken *mooi*, *schoon*, *indrukwekkend.* ‖ Persoonlic sal hy (*een burgemeester*) wesen, dats schoon van lichaem ende vroom van leden, Matthijsz. 60. Die toecomst (*komst*) des brudegoms es alsoo snel dat hi altoos comende is . . . ende persoonlic sonder onderlaet nuwe, met alsulker nuwer claerheit comende es, rechte ofte hi voore nye comen en ware, Ruusb. 6, 186. Vgl. PERSOONLIKE, 3).

PERSOONLIJCHEIT (PERSONE-, -LICHEIT), -HEDE, znw. vr. Mhd. *persônlicheit*; hd. *persönlichkeit*; ndl. *persoonlijkheid*. *Het eigenaardige wezen*, *het eigenlijke karakter van een bepaald persoon*, *iemand met een eigenaardig wezen of karakter.* — Vooral, evenals persone, gezegd van het wezen der godheid en van de drie „personen” der Drieëenheid. ‖ Te wesen God ende mensche in één persoonlicheit, *Hs. Serm. G.* 215*a*. Christus persoonlicheit . . . most hebben enen wech, daer door hi nederclam totten mensche, *Hs. Serm. G.* 211*c*. Glorie . . . si desen kinde . . ., drievuldich in persoonlicheyt, één God, één wesen ende één nature, *Profijt. Liedeb.* 250, 10. Die heilige drievoldicheit, één simpel wesen in welken drie persoon gescheiden sijn . . ., nochtant mer één god ende heer . . ., nochtant sijn si gescheiden III persoonlicheit, 5*c*, *d*. De distinctie of onderscheed der personelicheit in dessentie ende nature gods, *Boëth.* 329*a*.

PERSOONLIKE (PERSONE-), -LIJC, -LIC, bijw. Mhd. *përsônlich*; hd. *persönlich*; ndl. *persoonlijk*. — 1) *Persoonlijk*, *in* (*eigen*) *persoon*, *zelf. Teuth.* selfs, persoonlick, personaliter. Kil. persoonelick erghens verschijnen, sistere se aliquo in loco. — 2) *Wat den* (*een*) *persoon betreft.* Kil. persoonelick, personaliter. ‖ Zo wiert L. . . . zeer onvoorzienlick by avende achter strate doot gheslegheu . . ., zonder dat men oyt namelick oft personelick gheweten conste wiet hem dede (*men is nooit den naam of den persoon van den dader te weten gekomen*), Despars 2, 243. — 3) *Met een goed uiterlijk*, *zóó dat men door zijn uiterlijk en door zijne verschijning een goed figuur of een goeden indruk maakt.* Vgl. PERSOONLIJC, 2). ‖ Nyemant en moest daer rouwich (*droefgeestig*) wesen, hy en hadde reynaert desen pellegrijm . ghesien, hoe persoonliken hi doe ghinc (*hoe keurig hij er uitzag*, *welk een uitstekenden indruk hij maakte toen hij daar heen ging*) ende hoe hem sijn mael ende palster om sinen hals hinc, *Proza-Rein.*[2] 61 (vgl. de in de aant. aangehaalde woorden mlat. *persona*, „dignitas”; ofra. *personable* en *personel* „important” en meng. (te dezer plaatse) *personably*; in overeenstemming hiermede verklaart Muller het woord door „met (een air van) gewicht, waardigheid; deftig, parmantig”, hetgeen ook mogelijk is, doch de bet. van PERSOONLIJC, 2) spreekt eerder voor de boven gegeven vertaling).

PERSOONRE (PERSONER), znw. m. Hetzelfde als persone, 3); de uitgang *-er* is waarschijnlijk door het volk aan het woord gehecht om de bet. van den handelenden persoon duidelijker te doen uitkomen (vgl. *herder*, *schutter* e. a. naast den ouderen vorm *herde*, *schutte*). Eene soortgelijke volksetymologie vertoont ndl. dial. *domeneer*, dat met „heer” is in verband gebracht. ‖ M., persoonre in Delf, make cont dat ic ghesien hebbe enen brief ghave ende onghequetst, Mieris 2, 119*a* (*a.* 1311). Ick Peeter van Leyden, canonick van Sinte Pieters kercken tot Utrecht ende in Middelburch, ende persoonre (*hoofd*) vander kercken te Zoeterwoude, Mieris 2, 175*a* (ook 174*a*; *a.* 1316). Den persoonre van Ypolshove, 233*a driemaal* (*a.* 1320). Den persoonre van Nerden, 265*a*. Here Florens van Bouchorst, die persoonre van Delf, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 14 (*a.* 1309). Heinric Fay, persoonre van Beesde, *Cart. v. Marienw.* 284; ook 285 (*a.* 1338). Haren J. H., persoonre van Oudaemstel, *Rek. d. Gr.* 1, 335; ook 398. Unse personer toe Aldehove toe Lywerd, Kempo Onynga. *St. Anth. Gasth.* 1, 33. Soo wie personer van onser kerspelkercke is, Schwartzenb. 1, 572*a*.

PERSOONSCAP, znw. vr. en o. Hetzelfde als

personaet en personaetscap; z. ald. en vgl. mlat. *personatus* (Duc.). *De waardigheid, het ambt van den „persone"* (z. ald., 3), of *„persoonre"* (z. ald.). *Teuth.* persoonschap, personait, personatus. *Voc. Cop.* persoonscap, personatus. — Ook van land gezegd, *eigendom van den „persoon", land aan de „persoonschap" toebehoorende.* ‖ Een stuck lants opt leghe eynd . . . ., Th. oostwaert ende die persoonscap (*land van de pastorie*) ende J. westwaert, *Boec der erffrenten enz. a.* 1526 (*arch. te Waalwijk*; *zoo draagt een stuk grond te Vorden nog heden den naam van* „dekenie").

PERSOOR, znw. o. *Pers*, bepaaldelijk *wijnpers*. Van ofra. *pressoir*; mlat. *pressorium*. ‖ Wat es orbaerliker . . . dan tpersoor te wine, *Disp.* 145; ook 154. Een jonclinc . . . gesciede in wijngaerttiden . . . dat hi mede soude begonnen met enen emere vullen tonnen; hi cam onder den persore, *Franc.* 8639.

PERSOUWEN, zw. ww. trans. (?) ‖ Alle thonich dat men metten tinen vercoopt ende met, zal men persouwen onder, boven ende in de middelt, *Keurb. v. Diest* 37, 86. De beteekenis staat niet vast. In het Gloss. op de *Keurb. v. Diest* wordt het woord door Stallaert vragenderwijs vertaald door *peilen*, in zijn gloss. evenwel met *persen*. Misschien is de bet. *de hoedanigheid onderzoeken*; vgl. het znw. persuwe, dat in eene plaats bij Stallaert op mijn gevonden wordt, in de bet. *hoedanigheid, qualiteit*.

PERSSE, PERSSEN. Zie PERSE, PERSEN.

PERT (PEERT, PART, PAERT, PAIRT, PERD, PEERD enz.; ook PERERT, *Gloss. Bern.*), znw. o. Mnd. *pert*; md. *perid*; mhd. *phert, pferit, pferit, pferft, pferift, pferfrit*; ohd. *pferfrit, pfarifrid, parefridus*; hd. *pferd*; ndl. *paard*, dial. *perd, peerd*. Uit mlat. *parafredus, parafridus, paraveredus*. Zie verder de Wdbb. Het mv. is *paert* en *paerde* (*perde* enz.). Over de verhouding van dit aan het Romaansch ontleende woord, dat het germaansche voor het huisdier, ors, zoogoed als geheel heeft verdrongen, zie bij ORS. *Paard, trekpaard, rijpaard. Voc. Cop.* een perd, equus; een peert, cornupes; perde, esele ocht ossen (vee), jumentum; van perden, equinus; een tellende pert, gradarius; een tellende peert datmen in de hant leidt, dextrarius; kerre met enen perde, moniga; een waghen met drie perden, trijuga, triga; te perde, equester; die te perde is, eques; een schare volcs te perde, alaris, turba equitalis; archier te perde, scuttere te perde, arciquites; een hame daer perde in trecken, traha; die top ocht de mane vanden perde, caprona; de mort die de perde sleet, contagio; een overbeen an een pert, espanctum, *Teuth.* hengst, paghe, pert, orss, ross, equus, sellio, caballus, badius, spadix, cornipes, saginarius (*l.* sagmarius); jong pert, vaile, voillen, poledrus; seumer, sommyr pert, emissarius, admissarius; gelubt pert, ruyn, cabo, scabo, spado; teldende pert, dextrarius, gradarius; snood pert, caballus; pert dat die slede trect, veredus; drawende (*l.* dravende) pert, trotator, gradator; eyn cleyn pert, equuleus. Plant. peerdt oft ros, *cheval*, equus, caballus, sonipes; sadelpeerdt; wagenpeerdt; lastdragende peerdt; een oorloochspeerdt, een jachtpeerdt, postpeerdt, huerpeerdt enz. Kil. paerd, equus, sonipes, caballus. ‖ Equus heet in Latijn dat paert, *Nat. Bl.* II, 1569; en zoo herhaaldelijk *ald.* 1577—1675; 1687; 1694 *e. e.* Die witte ridder . . . bleef vaste sittende op sijn pert, *Ferg.* 5354. Ic en wane niet . . . datse (*de zeis*) een pert wel mochte vertrecken, 3366. Doe brochte hi hem sijn peerd gheleet, *Wal.* 5924. Van eenen kinde dat an (*l.* van?) eenen peerde doot bleeff ende dat peerdt de heerlicheit tho gewijst was, *Etst. v. Dr.* 85. Ooc hadden si te dier stede orsse, rossiden, peerden, *Grimb.* I, 5121. Met zijne . . . ruyteren te peerde ende te voet, Despars 2, 292 (vgl. RUTER). Dat ghi . . haer goet ende haer groote peert . . . onder u deilt, Heelu 4288. Diere cledere, hoghe paerde sijn nu nuwe (*in de mode*), *Kerk. Cl.* 63 (vgl. bij ORS). Hare perde . . sullen si stallen inder heligher stede, *Rijmb.* 1749 (*var.* parde); ook 6848; 13064 (waghen ende paerde); 20482; 34457 (een diere pert). Hi reet ter neder man ende paert, *Segh.* 5095. Orsse, perde, diere gesmide, *Vierde Mart.* 694. Sijn ors wisselde hi . . . om een cranc mager pard, *Lanc.* III, 17971. Op sijn pert geseten, II, 1224. Hi beette van sinen perde, 1256. Een doot peert ghevilt, *Rein.* II, 5836. Dat houten paert, 5598. Beide voetgangers ende te paerde, 3746. Van coste die hi dede in die reyse . . . met eenen paerde ende met eenen halven paerde (*een muilezel*), *Rek. v. Zeel.* 2, 305 (vgl. HALF). Dair sterff een ruter . . ., die heefft sijn peert der kerken gegeven, dat is vercofft om 21 rijns gulden, *Rek. d. Buurk.* 188 (*a.* 1481). Dat die paert (*mv.*) . . . waren vervaert, *Sp.* III[4], 41, 23. Wi sullent vinden an deser stont, sijt man, sijt pert, *Parth.* 2652. Dar na so sette hine (*de barmhartige Samaritaan den gewonde*) op sijn part, *L. v. J.* c. 173. Enen riddre . . . wel gewapent op een groot part, *Lanc.* II, 2355; ook 2378. Eyn kooker met pile, daer mede (hi) to perde sal leren schieten, *Geld. Oudh.* 323. Te pert, *Sp.* I[1], 18, 45 *var. L.* Te paerde, I[7], 65, 64 *var. L.* Soe sal verderven upter erden ghescort met voeten ende met paerden, III[7], 55, 63 (lat. *calcibus equorum dirupta peribit*). Sijns (*l. met het hs.* Mijns) meesters zo es dit paert, maer ic die hebt hem ontreden, *Couchy* I, 336. Dat ghi hebt dit paert ghestolen, 341. Een dief der paert (*mv.*), 359. Een goet ende een dapper (*snel*) part, *Bloeml.* 1, 60, 276. Een part sadelen, 63, 22. (Si) saten op hare parde ende voren harre varde, 104, 567. Men . . . dede op (*stalde*) sijn paert, 129, 114. De op paerde waren (ontreden), 2, 144, 282. Ridders worden op hoor paert (*mv.*) ende worpen wech . . . helme enz., Stoke III, 429. — Pert staat voor *merrie*, *Wfri. Stadr.* 2, 407, 64 („een yegelijck mach in Burchorn marriën houden die wil, also wel paerden als heynsten"; *waarschijnlijk moeten hier de woorden* paerden *en* marriën *van plaats wisselen*) en voor *hengst*, *Gendsch Chtb.* 120 („een paerd . . . . omme de meriën te springhene"). — Verkleinw. perdekijn (paerdekijn o. a.), -kin, -ken, *paardje*. Kil. peerdeken, equulus. ‖ Dat cleyn graeuwe pairdekijn, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 179 (*zie ald.* 177—179 *verschillende namen en soorten van paarden*). Hi waende tpaerdekijn springhen soude over den vliet, *Bloeml.* 2, 144, 260. Op een perdekijn dat was root quam si gereden, dat mager was ende dat houte . . . achter ende voren herde sere, 158, 36. Kateline metten pardekine, *Livre d. Mest.* 31 (fra. *Kateline au chevallet*). Een engien van paerdekins, *een draaimolen*, *Invent. v. Br.* 3, 300 (*a.* 1394; vgl. Gloss. ald. 252, alwaar wordt medegedeeld dat daarvoor nog heden te Brugge de naam *de Peerdekins* wordt gebruikt). — Ook als benaming eener kleine munt, o. a. der heeren van Gronsveld. Kil. peerdeken, peerdken, *vetus sicamb.* j. ander

halven stuyver, twee blancken, numus sic dictus ab effigie equitis. Zie Stallaert 2, 348 op peerdeken. — In de *Rek. v. Hattem* wordt meermalen een perdiken gulden genoemd (107: 2 perdikens guld.; 167: 4 perdikens guld.; 4 nye rijder guld.; 205: 7 post. guld. en 1 peertkens guld.), die ook wel naar den beeldenaar, een paard of ruiter voorstellende, zal zijn genoemd. — In spreekwoordelijke zegswijzen en spreekwoorden. ‖ Te perde helpen, eig. *te paard helpen* (*Lanc.* II, 38254 vlg.), bij uitbr. *er boven op helpen*, ook *flink en krachtig maken* (zie een voorbeeld (Goedth. 45) bij PETERCELLE). Men seit mit onwillighen peerden ist quaet ploeghen inder aerden (*met onwillige honden is 't kwaad hazen vangen*), *MLoop* II, 3771. Alst peert verloren is, sluut men den stal (*als het kalf verdronken is, dempt men den put*), *Jahrb. Ndd. Verein v.* 1887, bl. 116; *Tijdschr.* 22, 192. Profesiën, die men . . . alle daghe doet, si (*de profeten*) waren wel der waerheit vroet, . . . eer sijt oppenbaerden . . .; sine loeden den waen ghenen last, want hem bant niet pert te vast, *Vad. Mus.* 2, 180, 116 (*zie de verklaring bij* LADEN, *kol.* 28, en *vgl. bij* Harreb. 3, 312 *de spreekw. zegswijze*: „aen meynen en bint niemant zijn peert (vast)"). — Voor de verklaring van ndl. *gauw op zijn paardje zijn*, eig. „onmiddellijk te paard stijgen om een gevecht te beginnen", vgl. men *Sedige Apologiën van Cyrillus* van Oliverius a. S. Anastasio (*a.* 1666), bl. 2: „wel broeder, hoe sijt ghy dus ghestoort ende soo haest te peert ghereseten?" Zie eene andere verklaring bij Stoett, *Spreekwdb.* no. 2160 noot. — Dat vale peert beriden, eig. gezegd van den dood (*Openb.* 6, 8), doch overgebracht op den mensch en gebruikt in de bet. *sterven*. Vgl. bij MENNEN, kol. 1424. ‖ Ghi jongers, wat wildy u verbliden in deser werelt corte jolijt; ghi moet dat vale peert beriden, want seer cort is dinen tijt, *Profijt Liedeb.* 244, 2. — Eene enkele maal komt *pert* (*paert*) voor in de bet. „paardevracht", zooveel als men op een paard laden of als een paard dragen kan. ‖ Van eenen paerde visch duerlydende (*wordt betaald*) 1 d., *Ann. Em.* 24, 458 (*a.* 1550; *vgl. ald.* „van eenen waghene visch"; „van eenen cordewaghen visch" *en* „van elcken peerde gheladen met weede").

PERT-. Zie de samenstellingen met pert (*paard*) bij PERDE.

PERTE (PAERTE, PARTE, PERT, PART), znw. vr. Vla. *perte*, pert (Schuermans 471 „iemand eene pert bakken"; De Bo 847: „*poets*, ook *gril*, *kwade luim*"); ook *pertig*, rank, bevallig, frisch, lief, vlug; *en* eigenzinnig, grillig, en *pertigheid*); vgl. eng. *pert*, monter, levendig e. a. Het woord is één met ndl. *pret* (vgl. ags. *prætt*, list; *prættig*, slim, schrander, aardig; eng. *pretty*). Zie verder Franck op part, en vgl. GEPERTICH, waar de mogelijkheid van het dooreenloopen van twee verschillende bnw. pertich wordt aangenomen, wel te onrechte, daar ook bij perte zelf de beide beteekenissen „vroolijkheid, levendigheid" en „list, streek" voorkomen. *Streek*, *list*, *poets*. Kil. perte, parte, pratte en partte, pratte, dolus, fallacia. ‖ Met herten wil ic mi bereiden daertsoe ondanc der niders perten, *OVl. Lied. e. G.* 113, 19. Twivel barst welna van perte (*hier in de bet.* nijd, gemelijkheid), so vul nijts wies hem sijn moet, 252, 553 (*òf te lezen* van der perte?). Ic hoore wel, ghy (*wind*) hebt te meneghe stede huwen part ghebesicht (*uwe parten gespeeld*; *uwe nukken, grillen of streken getoond*) in nydighen vormen, *ZVl. Bijdr.* 5, 319, 146. — Vgl. PERTICH.

*PERTEN. Eene glosse in *Harl. Gloss.* heeft „trosten *vel* perten, colostrare", d. i. *stremmen*, van melk (trans.) of *hotten*, intr. Vgl. Diefenb. op colostrum. Men zal voor perten moeten lezen persen; vgl. PERSMELC en PERSCASE.

PERTICH, bnw. Van perte; z. ald., ook over de bet. van het woord in verschillende germaansche en zuidndl. tongvallen en vgl. GEPERTICH. Het woord is evenals perte in twee verschillende beteekenissen (vgl. de verschillende opvattingen van *gemelijk*) bekend, nl. — 1) *Slim*, *listig*; ook *nukkig*, *luimig*. Kil. pertigh, *Fland.* argutulus, fallax. Vgl. De Bo 847, waar het woord vermeld wordt in de bet. „eigenzinnig, grillig", en *Antw. Idiot.* 955: „*pertig*, gestoord, kwalijk gezind, van kwade luim", en „eigenzinnig, grillig". In dezen zin is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend. — 2) *Flink*, *vlug*, *levendig*, *bijdehand*. Vgl. *Waasch Idiot.* 515: *pertig*, lustig, levendig van aard; *Belg. Mus.* 8, 189, waar het woord uit het Kortrijksch wordt vermeld in de bet. *aardig*, gezegd van een meisje, fra. *bien tournée*; De Bo 847: „*pertig*, rank en bevallig, frisch en vlug, lief en snel van lichaam", en 891: „*prettig*, *pruttig*, lief, fraai, bevallig". Met eene bep. verbonden *vlug in*, *bijdehand in iets*, *er op uit om*. ‖ Dus sullen scone jongheling he, die dragen willen minne fijn, pertech ende nerenst sijn om te behoudene hare amiën sonder dwingen ende castiën van haerre mesdaet, *Rose-fr.* 19, 820.

PERTIE enz. Zie PARTIE.

PERTICLE. Zie PARTIKELE.

PERTRICE, PERTRISE enz. Zie PARTRISE (en vgl. nog *Voc. Cop.* een pertrise, perdix (avis). Kil. pertrijs, j. perdrijs.

PERTRISEERRE, PERTRISERE. Zie PARTRISEERRE.

PERTRISEREN. Zie PARTRISEREN.

PERTSE. Zie PERCHE.

PERTSHUUT (PAERTS-). Zie bij PERDEHUUT.

PERTSEREN (-IEREN), zw. ww. trans. Een term behoorende bij het bewerken van goud en zilver. Waarschijnlijk is het woord hetzelfde als ofra. *percher*, *perchier*, bijvorm van *percer*, gaatjes in iets maken, en is de beteekenis *open werken*. ‖ (Dat goet wercksilver) sel houden XI drachme ende VIII greyn fijns, op IV greyn van remediën op het gegoten gesoudeert ende gepeertseert werck, ende twee greyn tot remediën op scalen, crusen (*kroezen*) ende lepelen ende voort op alle werck van grosseriën, *Gild. v. Utr.* 2, 423, 7 (*a.* 1490).

PERTSERINGE (-IERINGE), znw. vr. *Eene bepaalde wijze van bewerken van goud en zilver*, waarschijnlijk *het open werken*. Vgl. het vorig Art. ‖ Van ghegoten wercke, van metselriën, van alivueren ende van pertseringhe en zellen zi (*goudsmeden*) nyet meer van lakinghe nemen dan vander marc een loot, *R. v. Utr.* 1, 191, 3 (Dodt, *Arch.* 4, 372; *a.* 1382); ook 294, 8 (pertsiringe). Zoo en sal gheen goutsmit enighe gordel of ander werck van pertseringhe maken, hij en sel zijns zelfs teyken daerop slaen om te weten, oft zoo goet niet en waere, aen wien men dat verhalen zoude, *Utr. Raadsb.* a. 1471 (*Manend. na Concepc. Marie*; *hier zal wel het zilver bedoeld zijn*, *waarmede de gordel beslagen is*).

PERTURBEREN, -IEREN, zw. ww. trans. Van lat. *perturbare*. *In verwarring of in beroering brengen*, *beschamen*. *Voc. Cop.* perturberen, perturbare; ook perturberinghe, perturbatio. ‖ Hier in worden die joden ende heidenen gheconfondiert ende perturbiert, *Hs. Welm.* 53c.

*PERUEST (Velth. III, 4, 24), onjuiste in den tekst opgenomen vorm voor provest; z. ald.

PERVANSCH. Zie bij *PERNOUSCH.

PESE (PEESE, PEISE), znw. vr. Mnd. *pese*; ndl. *pees*. Vgl. de met een suffix hiervan gevormde woorden, vla. *pezel* (De Bo); eng. *pizzle*, en ndd. *pesek*, ndl. *pezerik*. Zie verder Franck 722 op pees.

1) *Pees*, *streng*. *Gloss. Bern.* adre j. pese, nervus. *Voc. Cop.* pese, nervus (ook Kil. en Plant.); pese, fibra; peseken, nervulus. ‖ Die pesen die daer (*in het hoofd*) bringen die gevoelnisse van allen dingen ende ooc die genoechte mede die nemen inde teser stede recht in thooft van der roeden, *M. en Vr. Heim.* 757. De nederste adre . . brinct saet ter roeden . . ., die al gemaect es van pesen, 666; ook 677.

2) *Een snoer of streng dienende tot het spannen van den boog of het met kracht wegwerpen van een voorwerp*, *pees*. *Voc. Cop.* een pese, armentum, corda jaculi; eenrehande pese, amentum. Kil. pese van den boge, nervus, chorda arcus (ook Plant.). ‖ Ludmoer metter langher nese droech enen loodwapper an een pese, *Rein.* I, 793. Hi dede hem leggen in den hemel enen boge sonder peese in teykene van payse ende van vreden, *Pelgrimage* 126c. So quam . . . . crylende wter eerden een oevertallic menichte van musen, ende sy knageden alle die pezen van den boogen ontwee, *Haagsche Bijbel* 1, 226b. Vor armborste die vor den hues ton Voorde verderft weren ende pesen die hi vermaket hadde, *Rek. d. Cam.* 4, 125. Meyster W. den armborstierre vor v pezen die hi over jaer ghemaket heft den wachters bi den coen an hore armborste v gr., 3, 503. Ellic had synen baghe (*d. i.* boghe) ghespannen . . .; groot wast gheclanc van den pesen, *Troyen* dl. 1, vs. 8891. XVIII dousinnen peisen (*waarschijnlijk* pezen voor de armborsten), *Ypriana* 7, 470 (*a.* 1380). Hare peesen worden slac, daer hem dat scieten bi ghebrac, *Sp.* 1[5], 63, 7. (Als) die boghe staet ter scote, soo wijst ons pese entaertoe note, slot, tellier ende ooc die roede eendrachticheit, Hild. 229, 23. Van caempe (*hennip*) daer men pesen af maecte, ende van dien caempe te spinne, *Rek. v. Gent.* 3, 120. Van gaerne te pesen, 1, 489. Den handboghe te spannene uptie pese, *Amand* I, 3281. (Si) schoten voort mit ander pesen, *MLoop* I, 1688 (*hier gebruikt van den boog*, *waarmede de liefde gedacht wordt hare pijlen te schieten in het hart van den geliefde*). Bi di (*Maria*) was afgedaen die pese van den boge der ghieriger snese (?), *Pelgrimage* 104d. — Ook in eene spreekwoordelijke zegswijze. ‖ Quaet spreken, liegen . . ., maechdoem rooven ende volgen keesdoeme, dit trect al in die bloedege pese (*deze allen schieten bloedige pijlen* (*die doen bloeden*, *die treffen*) *af*, *maken zich aan misdrijven schuldig*, *die het levensgeluk hunner naasten bedreigen*), *Rincl.* 802. Vgl. voor eene andere, Plant. „twee pezen op sijnen boge hebben, *adag.* uti spe duplici".

3) Ook wordt *pese* gebruikt van andere uit pezen bestaande of van pezen (strengen touw) gemaakte voorwerpen. — *a*) *Geesel.* Vgl. ndl. *bullepees*. ‖ Doe di die rechter Merciaen wredelicken dede geyselen mit pesen van doden beesten, *Hs.* 321, bl. 217. — Vandaar het in zndl. tongvallen bekende *pees* in de bet. *oorveeg*, *slag*, in de uitdr. „eene *pees* draaien of geven, eene *pees* krijgen" en *pezen*, er op slaan (Schuermans 465; Rutten 171; *Waasch Idiot.* 217; *Antw. Idiot.* 949). — *b*) *Strik*, *snoer of koord om iemand* (ook *een dier*) *aan vast te houden of mede te vangen*. ‖ Int gesit der hellen, daer Lucifer in sit ghevest met helscher (*l.* helschen) pesen, *Wap. Rog.* 192. So dat hi (*Tibert*) metten tanden sinen die pese midden beet ontwe, *Rein.* II, 1310 (*vgl.* 1196, 1200, 1201 : strec). — Dergelike snoeren zullen wel bedoeld zijn *Franc.* 2278 vlgg.: „als men hem een roc gaf, daer hi zochteit gevoelde an, riedde hine met pesen van binnen".

PESEGAERN (-GAIRN, -GAREN), znw. o. *Garen om pezen voor bogen te maken*, *koord van ineengedraaide pezen voor de bogen*. Vgl. *Rek. v. Gent* 1, 489 bij PESE. ‖ Den bogemaker . . . geg. voir sijn arbeyt en pesegaern . . . 1 eng. nobel, *Bel. v. L.* 339 (*a.* 1420). Om pesegairn en om wass, 433; ook 438. Om 20 pond pezegairns, tpond 16 d, *Rek. d. Gr.* 2, 162. IIII pont pezegaerns, tpont VIIII gr., *Oorl. v. Albr.* 433 (*ald. ook* om 1 pont groens was toten pezen).

PESEN, zw. ww. trans. en intr. Van pese; z. ald.

I. TRANS. — *Van eene pees voorzien*, *eene pees zetten op* (*een boog*). ‖ Van gaerne armborste mede te pesen, *Rek. d. Gr.* 1, 347 (vgl. PESEGAERN).

II. INTR. — Eene uitdrukking voor een gebrek aan geweven laken. Waarschijnlijk is de bet., gezegd van het laken, *pezen hebben of vertoonen*, *haren*, of van de draden, *op eene zichtbare wijze door het laken heenloopen* (evenals de zenuwen door het vleesch of een ader door een steen; vgl. boven bij PESE de aanhaling uit *Gloss. Bern.*: „adre j. pese, nervus"). ‖ Dat de pertsenes (*l.* pertseners; vgl. PERCHENAER), voortan gheen lakenen pertsen sullen anders dan ter pertse, noch ooc dat nat waere ende peesde of met gaten of vul van noppe, *Ann. Em.* 24, 444 (*a.* 1450). Laken . . . dat te nat waere ende persde (*l.* peesde), *ald.* 441. — In eene geheel andere opvatting wordt intr. *pezen* vermeld bij Rutten, *Haspeng. Idiot.* 173; *Antw. Idiot.* 957; Tuerlinckx 499; nl. die van „hard werken". Zie voor de 17de eeuw Oudem. 5, 577 en vgl. bij Boekenoogen 735: *aan de pees moeten*, aan het werk moeten (ook in het Friesch).

PESERIC, znw. m. Mnd. *peserik*. Van pese; z ald. — 1) *Pees*, *streng*; ook *pezerik*, *de mannelijke roede van sommige dieren* (o. a. *stieren*; vgl. ndl. *bullepees*; *varkens* (zie *pezerik* bij Van Dale), *hamels*; Kil. peserick, penis vervecis; Plant. pezerick, *le nerf ou vit de mouton*, nervus vervecis; vgl. *Voc. Strals.*, aangeh. bij Lübben 3, 323: „peserik is ene grote zene des gemechtes des manliken kunnes" en ald. „posuit dactilum porcinum, quod in vulgo *eyn pezerik* dicitur, supra tybiam de una *suwe* (zeug) et sic vendidit suas carnes". Kil. peserick van den navel (*navelstreng*), ouracus (?) umbilici, nervus umbilici, umbilicus. ‖ Dat nyemant (*geen slager*) egheene pesericken aen de yeden (*ooien*) en sal moogen maecken opte pene van twee ouden schilden, *R. v. Breda* 121. Zoo waer (*aan een geslacht schaap*) die peserick an gevonden worde dan an een weeder (*ram*), daer die peserick an gewassen waere, die sal verbooren die selve boeten, *K. en O. v. Delft* 180, 5; *O. K. v. Delft* II, 51, 2.

2) *Streng*, *koord van ineengedraaide pezen*, gebruikt — *a*) om iemand te slaan, te geeselen, *bullepees*. Kil. peserick, taurea, scutica ex nervo taurino. ‖ (Hi) deedse slaen mit gheeselen ghemaect van pesericken, *D. B.* II *Maccab.* 7, 1 (lat. *flagris et taureis cruciatos*). (Hi) deedse met pesericke (*l.* pesericken) slaen onsochte, *Sp.* II[2], 58, 65 (lat. *ut obtunderentur nervis et fustigarentur*). Dat meuse bitterlike blouwe met pesericken, II[4], 62, 58 (lat. *fecit eam atrociter nervis cedi*). (Doe) dede hise geyselen mit rawen pesericken, *Hs. v.* 1439, 21c. — *b*) om iemand te binden. ‖ Worde ic gebonden mit seven senuen (*l.* nuwen) zeelen van pesericken, . . . so

soude ic (*Simson*) cranc wesen als een ander mensch, *D. B. Richt.* 16, 11 (lat. *si ligatus fuero septem novis funibus . . . infirmus ero et aliorum hominum similis*); *Hs. Acq.* 74*b*; *Haagsche Bijbel* 1, 152*c* (*B. v.* 1357, 100*d*: „waer ic mit seven pesericken gebonden").

*PESSEN, znw. Eene glosse in *Gloss. flam.* 13 heeft: „c r o o c, cirrus; p e s s e n, cincinnus; coma, cesariesque". „Cincinnus" beteekent *lok* (Diefenb.), *krul* of *vlecht* (Spanoghe op c i n c i n n u s), doch een woord p e s s e n in deze beteekenis is onbekend. Waarschijnlijk heeft de schrijver „cincinnus" en „circinus" (*passer*) verward, en moet men in plaats van *pessen* lezen p e s s e r. — Op nog ééne andere plaats komt een woord p e s s e n (p e s s e n e) voor, doch de bet. blijkt daar niet duidelijk, nl. *Ypriana* 2, 178: „Marie . . . van die leveringhe van root saeyen gordinnen, lient, fringen, van mackene ployen, pessene, ringhels ende datter aan cleift om voor de glasvenster in scepene camer" (*a.* 1539). — *Pessene* zou een aan ofra. **pesne* (voor *pesle*), fra. *pêne* (lat. *pessulus*) ontleend woord kunnen zijn met de bet. *klamp* of *richel.* Misschien ook staat *pessene* voor *persene* (vgl. De Bo op r s); zie PERSEN. Doch in geen geval zal men in dit woord een bewijs mogen vinden voor het bestaan van het boven genoemde p e s s e n. Ook vla. *pessem*, lange peesachtige wortel van zekere grassoorten (Vercoullie; vgl. De Bo op p e e m) kan hier niet tot verklaring dienen.

PESSER, PESSERE. Zie PASSER.

*PESTE (PEST), znw. vr. Het is niet zeker dat *pest* in het Mnl. reeds heeft bestaan; het gewone woord was in elk geval, evenals in het Mnd. en Mhd., p e s t i l e n c i e; z. ald. In *Voc. Cop.* en *Teuth.* wordt alleen p e s t i l e n c i e vermeld. Kil. evenwel heeft behalve dit woord ook p e s t e, pestis, met p e s t k o l e, p e s t m e e s t e r (of s c h r o b b e r, parabolanus, parabolarius; vgl. „s c h r o b b e n, r i e u w e n (Kil. auct. r e e u w e n), peste infectos curare" en s c h r o b b e r, r e e u w e r, vespillo, pollinctor, *lijkaflegger*). — Het woord komt eenmaal voor in *Nat. Bl.*, X, 484: „jeghen heete *peste* . . . ist (*papaver*) goet gebonden jeghen stede", doch daar is het eene verkeerde lezing voor p u s t e (p u u s t e, zooals de var. heeft; lat. *calida apostemata*), tenzij p e s t e eene beteekenis kon hebben ongeveer gelijk aan het boven uit Kil. aangehaalde *pestkool*; ook *hs. W.* heeft *pesce* (wel te lezen *peste*).

PESTEEL, znw. m. Het woord komt slechts op ééne plaats voor, nl. *Ferg.* 4221: „die van der stat . . . some met gysarmen some met bilen some met piken some met pestelen (:) si traken alle ten cartelen". In het gloss. is het woord in verband gebracht met ofra. *postel*, fra. *poteau*, en de mogelijkheid aangenomen dat *pesteel* zou staan voor *posteel* en beteekenen zou „een paal om storm te loopen tegen muren, poorten". Noch de afleiding noch de beteekenis zijn zeer overtuigend; veel meer voor de hand ligt overneming uit ofra. *pestel*, van lat. *pistillum*, stamper, stooter, mortierstok. Vgl. eng. *pestle*, wvla. *pestel.* Het ofra. *pestel* heeft o. a. de beteekenis *knots* (Godefr. „massue)", die hier uitstekend past.

PESTEL (PISTEL), znw. m. Waarschijnlijk benaming van eene *pees of spier in den arm*; vgl. ndd. *pesel*, enz. *pizzle* (Franck op *pees*). Het woord kan ook Romaansch van oorsprong zijn, en (met veranderden klemtoon) afkomen van een lat. *pistillum*, ofra. *pestel* (vgl. PESTEEL), doch de beteekenissen van dit woord laten zich met die van mnl. p i s t e l (p e s t e l) niet zoo gemakkelijk overeenbrengen. In het Vlaamsch is nog heden *pestel* (eng. *pestle*, lat. *pistillum*) bekend in de bet. molenas (De Bo; Schuermans; vgl. Vercoullie 219). ‖ Als den pestel van uwen arem of ander leden wee doet, so strijct met dien sope, *Hs. Serr.* 14, bl. 50. Om te ghenesen den vercouden pestel in den aerm oft waer dat waer, bl. 55. Jeghen den vercouden pestel van den aerem neemt enz., bl. 65. En geneset hier met niet, so maect hem in den pistel van den arme een brant, *Hs. Yp.* 126*d*. Van musen of zenewen gewont inden pistel van den armen, 142*c*; zoo nog eens *ald.* Dit es geseit optie wonden die mogen vallen in die pistele (*mv.*) vanden armen of in den ellenboge, of om tende in dyen of in benen onder tkinne of om tende in allen steden daer musen of zenewen of adren of arteriën of corden sijn, die den zenuwen hulpen haren last dragen, 142*a*.

PESTER, znw. m. Van ofra. *pestre*, bakker. Vgl. het volg. Art. — Vandaar het bij Stallaert 2, 357 vermelde p e s t e r s c a p (-s c h e p), *broodbakkerij* (*a.* 1249).

PESTERIE, znw. vr. *Bakkerij.* Eene afleiding van ofra. **pestier*, dat wel naast *pestre* en *pesteur* (Duc. op p i s t a r i u s) zal bestaan hebben; mlat. *pestarius* (één voorbeeld bij Duc.). De grond van het woord is lat. *pistor.* ‖ Hi destruweerde altemale die pesterie van hogen te dale, *Sp.* III[2], 9, 45.

PESTERSCAP. Zie bij PESTER.

PESTIER, znw. m. Waarschijnlijk van een ofra. *pestier*; mlat. *pestarium* of *pistarium*, met de bet. *baktrog, waarin het brooddeeg gekneed wordt* (lat. *pinsere*). ‖ Ooc voerde hi (*Brandaen*) van Yberne pestier ende querne, *Brand. C.* 113 (vgl. de aant. van Bonebakker, bl. 5).

PESTILENCIE (PESTEL-, -ENCY, -ENTIE), znw. vr. Mnd. *pestilencie*; mhd. *pëstilencie*, *pëstilënz*; hd. *pestilenz*; ndl. (verouderd) *pestilentie* van lat. *pestilentia. Pest, pestziekte*; ook *besmettelijke ziekte*, in het algemeen, *epidemie. Voc. Cop.* p e s t i l e n t i e, pestilentia. *Teuth.* p e s t i l e n c i e, s t e r f t e, pestilencia, clades, lues; d i e p e s t i l e n c i e o f t n y h s u y c k t e (*nieuwe ziekte*), pestilencia. Kil. p e s t i l e n t i e, pestilentia, pestis, pestilitas, pestilens morbus, exitialis morbus. De naam p e s t e was nog weinig of niet in gebruik (vgl. Stallaert op p e s t e en p e s t m e e s t e r, waar ook verwezen wordt naar de gelijkbeteekenende woorden r e e u w e r, r o o m e e s t e r en s c h r o b b e r; zie de aanhalingen uit Kil. bij PESTE); wèl dienden er voor verschillende euphemistische woorden, als g a d o o t (zie Gailliard in de Versl. en Meded. der K. Vla. Acad. vs. 1896, bl. 351 vlgg., ook voor de volgende termen; deze bet. is bij GADOOT in het *Mnl. Wdb.* niet vermeld), h a e s t i g e s i e c t e (*Vad. Mus.* 2, 132 vlgg.; *a.* 1473; *Invent. v. Br.* 6, 335; *a.* 1489), z i e c t e v a n d e r h a e s t i c h e d e (Gailliard, t. a. p., *a.* 1511 te Brugge), h a e e t i c h e d e (t. a. p., *a.* 1513); ook d i e g a v e G o d s of ook alleen d i e g a v e (*Mnl. Wdb.* 2, 936; Stallaert 1, 450). In de *Rek. v. Brugge* wordt de ziekte genoemd „(h)aestighe ziecte, ziecte van pestelencie, de pestelencie". Zie Gailliard in *Table Anal.* op den *Invent. v. Brugge*, bl. 327, waar ook nog enkele andere bijzonderheden aangaande de pest in de middeleeuwen staan vermeld en vgl. Stallaert 2, 357 op p e s t r o e d e, de roede of witte roede die op verschillende plaatsen moest gedragen worden door hen, die besmet waren met de pestziekte of er van verdacht werden. Zie daarover ook *R. v. Amst.* 278, 660, 1: „dat alle denghenen . . . die in enighe husen wonen . . . daer

yemende van der pestilencie gesturven of zieck leggende es, dat die . . . gaen zullen den tijdt van zes weken lanck achtereen gedurende mit een witte roede van drie voeten lanck openbaerliken in hoor handt". ‖ Alsoo dicwijl zieken van buten inder stede gebrocht worden die vander haestiger zieckt besmet sijn, soo gebieden die goede luden, dat niemant enige sieken, vander pestilency besmet, en ontfange in sijn huys, *O. R. v. Dordr.* 1, 327 (*a.* 1469). Om een ygelic hem selven te bat moge voirsien tegens deser (*de thans heerschende*) pestilency, . . . so gebieden die guede luden . . . dat nyemant . . . in wyens huys enich mensch stervet of sieck wordt vander pestilency, enige neringe noch ambocht en doe in dat huys, 1, 313, 108 (*a.* 1458). Vander pestilenciën ende gadoot, *Eng. hss.* 2, 157. Dat . . . niement . . . en ontfanghe noch herberghe eenighe lieden, het en zy dat hy wel gheïnformeert ende verzekert zy dat die uut gheenen sterfhuusen ofte plaetsen en commen besmet ende gheinfecteert van der pestilencie up zes weken, *Ann. Em.* 11, 260 (*a.* 1495). Alsoo openbaer . . . es hoe enighe lieden bevaen zijn geweest mit die ziecte der pestilencie, *R. v. Amst.* 278, 560 (*a.* 1493); *zoo ald. en* 279 *nog verscheidene malen* (*ook* pestenlencie) *in eene verordening afgekondigd tot wering eener besmettelijke ziekte*). — Vandaar het bnw. pestilencieachtich, *met pestdampen of smetstoffen bezwangerd.* ‖ Als de locht pestilenciachtich oft nevelachtich . . . es, *Reg.* 65*c.* Vgl. Kil. pestachtich, pestilens, pestifer, pestiferus.

PET. Zie PUT.

PETANCIE, PETANSE, PETANSIE. Zie PITANCIE.

PETAUWE (PETAU, PUTAU(WE), PETOU), znw. m. Benaming van eene bepaalde soort van wijn, genoemd naar *Poitou*, zooals o. a. duidelijk blijkt uit den vorm Poytau (*Fri. Stadr.* 249; *Invent. v. Brugge*, Gloss. 270 op petau; ald. ook poitan, waarvoor poitau gelezen moet worden; vgl. ald. 269: „les deus pipes de vin de Poictou"), doch de gewone vorm in het Mnl. was met eene *e* in de protonische lettergreep. Vgl. *Invent. v. Br.* 4, 439 noot, waar uit de *Rek. v. Damme v.* 1403 onder verschillende wijnsoorten ook wijn uit Poitou wordt vermeld, en *Voorgeb. v. Gent* 93: „wijn van Petau"; *Invent. v. Brugge*, Gloss. 27: „een vat wijn van Putau" en Ter Gouw, *Amst.* 5, 393. ‖ *Van Rijnsche wijnen ende ghien Petauw* ... *te tappen.* Die gheene die Rijnsche wynen vercopen, en sullen ghien westersche Poytauwen oft anderen lichte vette (*var.* witte) Franchoise off Hungaerse wynen uyttappen ofte vercopen, *Fri. Stadr.* 249, 106. Gheene Petauwen ende anderen vette (*var.* witte) wynen, 249, 107. Van een vat putouwe, *R. v. Amst.* 131 (*ald. ook* van een boot malevezeye off zoet wijn). Dat men gheen Rijnsche wynen slaen noch tappen en moet in een huus, dair putouwen (*Poitousche wijnen*) in sijn, 149, 243; zoo nog eens *ald.* Een vat Petauwen . . . . ende andere cleyne (*lichte*) Fransche wijnen, *Inform.* 178; ook 341; 411; 516; 517. So wie vercoopt petau voor rijnswijn of garscoenge voor orleans of aucerois voor. beane, Wiel. *Instr.* 155, 558 (*varr.* petauwe, petauwen, petauw, putau); ook 177, 71. Drinct schoon lief, het is petou, *Tijdschr.* 10, 292 (*uit een rijmkalender*). Een alf pinte petaus, *Hs. Serr.* 14, bl. 37. Dat nettet in warmen witten vrancschen wijn ofte petau, *Lanfr. hs.* 1*v.* Zie nog Stallaert 2, 357 en portauw, *R. v. Steenb.* 97, 102. — Dan tempert met petauwin (*d. i.* petauwijn, *wijn van „Petau"*), *Hs. Serr.* 14, bl. 47.

AANM. — Ook zout schijnt uit Poitou te zijn aangevoerd, althans indien putouwes, *R. v. Utr.* 1, 280, 17: „den zoutsijs sell geven van allen zout . . ., wtgesondert dat putouwes scudde sout is", opgevat moet worden als *van Poitou* of *Poitousch.*

PETAUWIJN. Zie bij PETAUWE.

PETE, znw. m. en vr. *Doopvader* en *doopmoeder*, *peetvader* en *peetmoeder*, *peet*; hd. dial. *pfette.* Gissingen over den niet duidelijken uitgang zie bij Vercoullie 217 en vgl. Franck op peet. Kil. pete, *vet.* j. peter, susceptor, *Sax. pade*; *pete*, susceptrix, onomastria initialis, parens mystica, parens initialis, *vulgo* promater et patrima. De eigenlijke bet. *doopvader* (vgl. PETER, 1e Art. en PETRIJN), als afleiding van lat. *pater* (*spiritualis*) raakte op den achtergrond, en die van *doopmoeder*, *peetmoeder* (vgl. METER) werd de gewone. Kil. geeft pete in de oorspronkelijke opvatting op als verouderd, in de tweede niet. Uit het Mnl. is pete ook alleen in de bet. „doopmoeder" opgeteekend, en slechts op ééne plaats, nl. *Lsp.* II, 44, 185: „dese (paus) sette . . . dat peterne ende pete (*var. Comb. hs.* peten) hebben zonde tkint dat ter vonten quame" (*var.* petren ende metren). Vgl. *Voc. Cop.* pete, patrina; een pete, die een kint heft uter vonten, matrina, que aliquem vel aliquam levavit de sacro fonte. In sommige tongvallen staat in dezelfde beteekenis ook het verkleinw. petken (vgl. *Belg. Mus.* 1, 365 (*a.* 1604), waar peter en petken voorkomen in de bet. van *peter* en *meter*), dat in andere de bet. heeft van *petekind* (hd. *päthchen*): in de laatstgenoemde opvatting is ook pete bekend geweest, blijkens Kil. pete, petken, lustrica filiola, filia initialis, profilia, *Sax. pade*, *padedochter.* — Eng verwant aan pete is mhd. *bate*, *pate*, hd. *pate*, nederr. pade, eig. ook natuurlijk „doopvader" (*Teuth.* pade, patrinus, gaede (*d. i.* gode; *zie* GOEDE), pade op der dopen, matrina, patrina. Naast pade vindt men in *Teuth.* pat, eveneens in de beide beteekenissen *peetmoeder* en *petekind*: het wordt aldaar èn met „pille" èn met „gode" gelijkgesteld. De verhouding der beide woorden pat en pade is niet opgehelderd. Andere woorden voor hetzelfde begrip zijn gadele; z. ald. en vgl. bij GOEDE, 1e Art. en GEVADER, alsmede de aan het Romaansch ontleende COMPERE en COMMERE; dial. hd. (zwab.) *dête*, m.; *dôte*, vr.; beiersch *tött*, m. en vr. Voor *petekind* vergelijke men PILLE en VILLE. Het ndl. *pete-* komt, in overeenstemming met het mnl. spraakgebruik voor verbonden met *-vader* (Kil. petevader = *grootvader*; de kleinzoon werd in den regel naar den grootvader genoemd), *-moeder*, en *-kind*; en bovendien met *-oom* en *-moei* of *-tante.*

*PETELINGE (-LINGH), znw. vr. ‖ Soo wat poorter delff off doet delven boven dije bat wateringe in heelen veen daer nijet uijt gedolven en is, dije mag delven ses turven off twee petelingh dijep sonder heeren H. . . daer ijet off te geven, Meyl. *Delft. Bijl.* 395, 330 (*a.* 1416). Het van elders niet bekende woord zal wel, indien het juist is overgeleverd, de bet. hebben van eene bepaalde maat, in dezen met de hoogte van drie turven gelijkstaande. Doch misschien moet men lezen *spetelingh, in de bet. van mnl. spit.

PETER, znw. o. *Doopvader*, *peter.* Mnd. *peter*, *petter*; mhd. *pfetter*; dial. hd. *petter*, *pfetter.* Vgl. bij PETE en zie PETRIJN (PETERIJN), en Franck op peet. Plant. peter (pete komt bij hem niet voor),

perein, *compere*, initialis pater, onomasta initialis, patrinus, lustralis pater (ook Kil., waar een door Becanus tusschen *pete* en *peter* gemaakt onderscheid wordt vermeld, dat neerkomt op het verschil tusschen *peetmoeder* of *meter* en *peetvader* of *peter*). ‖ Dese (paus) sette, . . . dat peterne (*acc. van* peteren, *ver.* petren, *mv. van* peter) ende pete (*varr.* peten, metren) hebben zoude dkint dat ter vonten quame *Lsp.* II, 44, 185. Naerdat Liederijck nu bet dan seven jaeren metten ermijt, zijnen petere, ghewoont hadde, Despars 1, 32. — Ook, evenals pete, in de bet. *petekind.* Kil. peter, peterken, lustricus filiolus, filius initialis s. spiritualis, *vulgo* filiaster, profilius, *Sax. pade*, *Sicamb. padt* (vgl. de aanh^{n}. uit *Teuth.* bij PETE); dictio autem *pade* s. *pat* Saxonib. et Sicamb. dicitur „pater initialis” et „filius initialis” et „susceptrix initialis” et „filiola initialis”; zie Schuermans 472; *Waasch Idiot.* 515. ‖ Die ermijt . . . bleef den jongen Liederijck, zijnen petere, houdene als oft zijn eyghen kijndt gheweest hadde, Despars 1, 31 (*vgl. ald.* van haren kijnde twelcke ten XLe daghe daer naer van den ermijt ghedoopt ende Liederijck gheheeten wiert naer hem).

PETER (PEETER, PIETER), znw. m. *Peter*, *Pieter*, de bekende mansnaam, ontleend aan lat.-gri. *Petrus*. *Voc. Cop.* Peter, Petrus. Ook de apostel werd in het Mnl. gewoonlijk *Pieter* geheeten. Vgl. b. v. *Sp.* IV^{2}, 80, 96 „Pieter”; *ald.* 94: „sente Pieter”; *ald.* 106: „Sente Pieters kerke”. Nog in de 17de eeuw was *Pieter* de naam van den apostel ook bij protestanten; vgl. b. v. Huygens’ *Oogentroost*, vs. 271. — Ook werden aldus genoemd verschillende gouden en ook zilveren munten met het beeld van den apostel Petrus, van onzekere waarde; mnd. *pêter* (Lexer 2, 219). ‖ Een gulden Peter, te Loven geslagen . . ., vore 59 groote vleems, Willems, *Meng.* 342 (*a.* 1393). Vanden gulden Peter, 351. Elf peeters, valent 23 s. gro., *Cod. Dipl. U.* 2^{1}, 158. Vier voeder goys steens, elc om 1 peter ende om eenen mijns heren gul., maect tsamen 40 gul. 24 wit, *Rek. d. Buurk.* 65 (*a.* 1437). Tien rijns gul. ende noch 10 peters . . ., facit 123 gul., 99. Dat twe peters gegeven worden dat beelt mede te stofferen ende te beteren ende te varwen, Hermans, *Reder.* 105, 271. Op te verbueren . . . drye gulde peeters, *Publ. Limb.* 14, 39. Daeraf had hi een peter ende ses witte, . . . maect 1 mottoen ende 38½ witten, *Cod. Dipl. U.* 4^{4}, 232. Doen betaelden si . . vanden vierden paymente 2483 mott. ende 9 vle., maken in peters 1548 peters ende 26 vle. grote, *Cod. Dipl. U.* 4^{1}, 236. (So) en creech ic nie van der ierster munten, doe men gout ende silver sloech, ... meer dan III hondert peters, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 649 (*a.* 1382); zoo nog eens *ald.* en 650 *tweemaal* gulden peters en *tweemaal* peters. (Doe) heeft deen vore die ander naer sijn rantsoen ghemaect, deen om III dusent, dander om dusent ocht om acht hondert gulden peters, *Brab. Y.* VI, 4949. J. ghecalengiert dat hi hadde onder hem vier pieters, dewelcke toebehoorden W., dewelke ghejusticijert was te Brucghe, *Froissart* 2, 76 (*a.* 1383). S. up sijn wedden gheleent 3 pieters maken 10 s., *Rek. v. Gent* 4, 200 (*a.* 1380). H. die tot Teylingen N. een wijl tijts hadde helpen wasschen, geg. 11½ Pieter te huyesschede, valent VII s. VI d. groot, *Cod. Dipl. U.* 2^{1}, 201 (*a.* 1444). V Peter, XII groot, tstuc III s. gr., *ald.* P. Janszoon, die hem beclagende was . . . om tgelt van enen zuverlicken scaecxspeel, dat hij hoir genaden gecoft hadd: hem dair voir gegeven ende om Goids willen II Pieters, 218. Der Jacopinen clooster . . . geg. om Gode, een deel canthouts mede up te doen voeren tot hoire tymmeringe behoeff, II Pieters, *ald.* Elcken mergen 60 scilden in coope ende in huyere . . . 2 pieters sjaers, *Inform.* 448; ook 458. Elf oude Lovensche pieters, die men betailen moet met 35½ st. tstuc, 535. Zie nog *Invent. v. Br.* Gloss. op pieter, waar ook zilveren munten van dien naam worden vermeld, en Stallaert 2, 349 op peeter, waar vermeld worden gouden peters, geslagen onder Wenceslaus en Joanna van Brabant, tusschen 1356 en 1383; onder Joanna van Brabant (dubbele gouden schilden), van 1384 en 1386, een gulden peter of Lovensche peter, onder Philips van St.-Pol, 1427—1430, en een onder Philips den goede, 1430—1467 (uit V. d. Chijs). — Vgl. PETERMAN.

PETERCELLE (PEDER-, PETRE-, -SELLE, -SILLE; ook PETER(PEITER)SIJN, vgl. PERSIJN), znw. vr. (en m.?). Mhd. *pêtersil*, m.; *pêtersilje*, vr. (en verschillende andere vormen uit Dief.); mnd. *petersilie*, *-silige*; hd. *petersilie*; ndl. *peterselie*, *pieterselie*, eng. *parsley*. Van lat.-gr. *petroselinum*; mlat. *petrocillum*, *petrisellum* (Duc.), vanwaar fra. *persil*. *Voc. Cop.* petersille, petroselinum (herba). *Teuth.* petercilie, petrocilinum, petrapium (*steeneppe*). Kil. peterselie, petroselinum, apium (*eppe*); peterselie van Macedoniën, smyrnium (zie bij PERSIJN en vgl. Schuerm., *Bijv.* 239*b*; Chomel 2, 999). Plant. peterselie, *du persil*, apium, petroselinum. *Gemma* 150*r* peterselie, petrosilium. *Gloss. flam.* 9 petercel, petrocellinum. ‖ Apie, venekel, petercelle, *Nat. Bl.* X, 228. Met vinckel, met dillen ende met petercelie, *Reg.* 9*a*. Men sal gebruycken vinckel, petrocelie, bernagie, savie, muinte, 41*c*; ook 9*b*; 43*d* (petrosilie); 47*d* (petercelie). Peterceli, *Rek. Bissc. v. Utr.* 283; 313. Peterceli ende wortel, 284. Petercelle ende porlooc, *M. en Vr. Heim.* 2181; ook 1240. Petersille, *Invent. v. Br.* 1, 120. Verteerd . . . te frute . . . te kerfe (*kervel*), peitersine, potten, pannen enz., *Ypriana* 7, 469 (*a.* 1380). — Ook in eene bij Goedthals 45 vermelde spreekwoordelijke zegswijze: „peterselle helpt de mans te peerde ende de vrouwen in deerde”. De bijvoeging van „si femme scavoit que persil vaut à l’homme, elle en iroit cercher iusques à Rome”, maakt het waarschijnlijk dat het eerste deel beteekent „maakt den man geschikt voor het minnespel” (in het *Herbarium* en bij Dodon. blijkt evenwel niets van deze aan peterselie toegeschreven werking; bij De Cock, *Volksgeneesk.* 51, wordt de tegenovergestelde uitwerking vermeld). Het tweede gedeelte wordt wellicht opgehelderd door Dodon. 1091*b*: „ghesoden zijnde (nl. groote eppe of peterselie van Alexandriën op de vrouwelijcheydt gheleydt doet de vrouwen misvallen” (*een miskraam hebben*; vgl. De Cock t. a. p., bl. 60). — Samenst. petercellesaet (peder-). Zie Dodon. 1090 en 1091. ‖ Gremilsaet, petercellesaet, venkelsaet, *Hs.* Yp. 143*a*. Jeghen den graveel neemt gremilsaet, gheinst saet, pedercellesaet, *Hs. Serr.* 14, bl. 23. — Petercellewortel (peterceli(e)-). Voor het gebruik vgl. men Dodon. 1091*b*, waar wordt medegedeeld dat de rauwe wortel van groote eppe of peterselie van Macedoniën ook gegeten werd met zout („als ander salaet”) bij brood. ‖ Peterceliworter (*l.* wortel) 1 pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 320 (*op dezelfde bl. ook* peterceliwortel). Wermoes ende peterceliwortel II½ pl., 284 (*met de op dezelfde bl. voorkomende post* peterceli ende wortel, *zal wel bedoeld zijn* peterceli ende peterceliwortel; *daar er anders wel staan zou* wortelen).

PETERMAN (PETRE-), znw. m. Benaming van eene gouden munt, waarschijnlijk hetzelfde als peter; z. ald. en vgl. peetermentjen, naam eener duitsche muntsoort, vermeld bij Stallaert 2, 349. ‖ VI pedes vitri depicti ymaginibus nobilibus et pulcris emitur pro uno *petreman*, *Ann. Em.* 12, 179 (*a.* 1449). Een peterman maect 5 gul., *Rek. d. Buurk.* 42. Een peterman, maect 5 gul. 6 wit, 46 (*a.* 1436). Twe gouwen petermans voir hoir incomen ende dootschout of payment hoirre weerden, *Jacobik.* 254 (*a.* 1484); ook 298. Vanden terminen van Kersavont (*betaald*) CC petermans; CCCC petermans maken aen der stat payen XV hondert XXXIII ℔, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 118 (*te Utrecht*; *a.* 1380).

PETERNE (PETERRN). Zie PETRIJN.

PETEROLIE (PIETER-), znw. m., vr. of o. (?). Bij Kil. staat peterolie opgeteekend in de bet. „naphtha, bituminis liquidi genus, flos tenuissimus bituminis," dus in eene beteekenis, na verwant aan die van de tegenw. lichtstof *petroleum*, waarvoor het volk toevallig den ouden ndl. naam *peterolie* op nieuw heeft in gebruik gebracht. — Dezelfde bet. heeft het woord wellicht op de volgende plaatsen ‖ Olie van lelyen of olie benedictum of peterolie of enegerande hete olie, *Hs.* Yp. 120*b* (*bij* Jan Yp. 91 *op de overeenkomstige plaats* oleum petroleum). Peterolie sal dat selve doen, *Receptenb.*[1] 36. Dat niemande vreemts binnen deser stede pieterolye ofte andere vreemde cruyden vercoopen en sal moeten, ten zij dat hoorl. pieterolye ende cruyden . . . bij den scout ende gerechte, nae advys vanden doctoiren, toegelaeten sullen zijn, *K. en O. v. Delft* 210, 6.

PETERSILLE. Zie PETERCELLE.

PETME (*Limb. Serm.*). Zie PEDEME.

PETRIJN (PETRIN, PETERIJN, PETEREN, PETERNE, PETERN), znw. m. Van mlat. *patrinus*, waarvan ook fra. *parrain*. *Doopvader*, *peter*. Vgl. PETE en PETER. *Voc. Cop.* peteren, patrinus; peteren, petrinus. *Gloss. Bern.* petern, patrinus. *Teuth.* eyn peteren off pat, patrinus. ‖ Men deedse kerstijn; die coninc was haer peterijn, *Aiol-fr.* 502. Het (*het zwaard*) gaf mi een mijn peterijn (*als pillegift*), *Wal.* 3242. Dat hi was petrin van der scooner maghet fijn ende dat soe naer hem was genaemt, *Vl. Rijmkr.* 6102 (*vgl. de aant. ald. bl.* 576). Ghedijnct nu doe ghi in uwen lichame waert dat ghi (h)uus petrins coe staelt, *Ned. Proza* 18 (*Tondalus* 39*a*). Met deser gorgier was ghewapent wileer dijn guede patrijn, sinte Guillaumes die guede abt van Chaalis, *Pelgrimage* 37*b*. Zo en zellen die petrin ende metrin van die kinderen tot pillegifte niet meer geven dan XII gr. vlems, *R. v. Brielle*[2] 192*b*. Soo dat hy ten (h)ende quam tote Liederyke, den heremite, sinen vors. petrin, *Cron. v. Vlaend.* 1, 3; ook 2 (*vgl. ald.* ten XLsten daghe soo doopte de voors. heremite dat kint en gaf hem nar hem den name Liederic). Josaphat was in Gods namen sijns vader salechlijc petrijn, den vleescheliken winnere sijn heeft hi gewonnen geestelike, *Sp.* II[7], 30, 102 (lat. *Josaphat eum de divino fonte suscepit*). Van sente Benignus waren sie ghedoopt ende hare petrijn was sente Andochius, II[8], 38, 128; ook 40, 6. Taurijn was sijn (*Deodarius*') petrijn, II[2], 41, 194 (lat. *Deodatus filiolus ejus*). Een deel der petrine sine, *Sp.* III[8], 79, 34 (lat. *qui eum de baptismi fonte susceperant*; *vgl. over het hebben van verschillende doopvaders* Duc.[2] 5, 218*c*). Die grave (*van Vlaanderen*) was conincs (*van Frankrijk*) Petrijn: hem (*l.* hen) hadt dat selve pont gesijn dat hine uter vonten hief. . ., hi waer daer. . . bleven doot, natuerleke reden hem verboot, Velth. IV, 42, 65. Enen . . . die des conincs Bans petrijn was, ende hiet Bavijn, *Lanc.* II, 17995, ook 24609 (peterne). — Misschien is op de beide laatste plaatsen de beteekenis niet *doopheffer*, *peetvader*, maar *petekind*; ook pete en peter komen in beide opvattingen voor, en hoewel mlat. *patrinus* deze bet. niet heeft gehad, zoo moet voor petrijn de mogelijkheid worden aangenomen, en des te eer, daar petrine in deze bet. gebruikt wordt op de volgende plaats. ‖ Die keyser . . . woude . . . varen dor Lottrike bezien den goeden Florant ende ziere dochter aetsemant Berten, siere petrine, *Tijdschr.* 16, 304, 319.

PETRIN. Zie PETRIJN.

PETRINE (*petekind*, *geestelijke dochter*, hetzelfde als ville; z. ald.). Zie een voorbeeld bij PETRIJN.

PETROCELIE. Zie PETERCELLE.

PETROLEUM. Zie PETEROLIE.

PETTEN (*Keurb. v. Haarl.* 54). Zie PUTTEN.

PEUDEREN (PUEDEREN, *Voorgeb. v. Gent* 99). Zie PODEREN.

PEUYN (*Bijdr. Jacobik.* 68). Zie POIN.

PEULE. Zie POLE.

PEULEKIJN. Zie POLEKIJN.

PEULEN, PEULUWEN. Zie POLUWEN.

PEULTIECTE. Zie POLUTIECTE.

PEUMEGARMATE. Zie PUMEGARNATE.

PEUREN. Zie PODEREN.

PEUTERIE. Zie PUTERIE.

PEUTERTIERE. Zie PUTERTIERE.

PEUTIER. Zie PUTIER.

PHARISEE. Zie het volg. Art.

PHARISEEUS (FARISEÜS), znw. m. (*eeus* eenlettergrepig als in *Deeus*). *Farizeeër*. ‖ Een Phariseeus ende een publicaen souden in den tempel gaen, *Rijmb.* 25159 (*varr.* een fariseeu). Die Phariseeus verhief hem sere, 25161. Dat een Phariseus daer bat Jhesumme dat hi met hem ate, 23646; ook *L. v. J.* c. 161: phariseus. — Mv. Pharisee (*in het rijm*), *Sp. d. S.* 13401, 13412 (in den *Proza-Sp.* 87*d ald.* phariseen (*niet te lezen* phariseën, *zooals in den tekst staat*)); Phariseen, *Rein.* II, 4782; *Rijmb.* 22045; 22047; 22077; 25334; 25395; Pharisene, 23699; 23653; 23661; *dat.* den Pharisenen, 23645 *Opschr.*; ook Phariseeuse, Ruusb. 4, 276; de Phariseuse(n), *L. v. J.* c. 164; 173; 184; der Phariseusen, c. 171; 174; den Phariseusen, c. 151; 175. Die pharizeeuse, Ruusb. 3, 276; *e. e.* — Als scheldwoord in de bet. *huichelaar*, *valschaard* wordt fariseus gebruikt *Parth.* 4113; 5178.

PHEYSAEN (PHEYSOEN). Zie bij PHYSAEN en vgl. FASAEN.

*PHESISE, verkeerde lezing voor phelise, beter felise, *rots*. Van ofra. *falise*; fra. *falaise*; en dit van ohd. *felisa*, vr., hd. *felsen*. ‖ Daer maecten sy op een phesise (*l.* phelise) een stat van groten pryse, so starc, so coen ende so vast, dat si ontsaghen neghenen (*hs.* enighe) gast, *Troyen* dl. 3, vs. 33337.

PHYLATRIE. Zie FILACTERIE.

PHILIEREN. Zie FILIEREN. De daar gedane vraag, of de bet. ook zou kunnen zijn „van nieuwe glasruiten voorzien" moet ontkennend beantwoord worden, vooral om eene aldaar niet genoemde plaats, *Invent. v. Br.* 3, 474: „ende zullen de vors. poorte (*der sluis*) ghewrocht sijn up blocketten met stanchoenen ende ghephiliert met ghestrecten stanchoenen" (*houten blokken*). Misschien is de beteekenis *stutten*, *steunen*, *versterken*, *schragen*, *schoren* (eig. *recht houden*, *recht zetten*, van *filum*, rechte lijn?). Zie *Tijdschr.* 18, 57.

PHILIPPUS (PHILIPS), znw. m. Mansnaam, vooral bekend als naam van vorsten, die over verschillende ndl. gewesten regeerden (Philips den Goede, Philips den Schoone). — Naar hen zijn verschillende muntstukken, door hen geslagen, genoemd, b.v. Philippus stuiver (Stallaert; ook waarschijnlijk *Rek. v. Hattem* 240; *a.* 1478, afgekort tot phs.); Philippus gulden (Stallaert; *Inform.* 25). Zie over den gouden Philippus gulden vooral *Invent. v. Br.* Gloss. 270.

PHILOSOPHE (PHYLO-, FILO-, -SOFE), znw. m. Mhd. *philosophie*, ml.; hd. *philosoph*. Van ofra. *philosophe*, lat.-gr. *philosophus*. *Philosoof*, zoowel in den zin van *wijsgeer* als in dien van *natuurkenner*, *wiskunstenaar*; ook *een wijze* in het algemeen, *hij die voor anderen verborgen dingen kent*. *Teuth.* philosophen taiffel van ooren figuren, abacus, pinax. Plant. philosoph, liefhebber der wijsheyt, *philosophus*; slechte philosophen, *menuz philosophes*, plebei philosophi; die de philosoph maket, philosophaster. ‖ Wilen leefden wijsselike phylosophen op ertrike, want si selve hanteerden wijsheit die si andren leerden, alsoo Plato ende Aristotiles, Seneca ende ooc Socrates, ende ander phylosophen vele, *Doct.* III, 877. Enen man . . ., die clerc was . . ., een vroet philosofe, die van dien gnoech wiste dat soude gescien, *Lanc.* II, 17853. Clemens gaf hem ter scolen ende hij wert een groot philosophe, *Pass. W.* 40*b*. Doe Barnabas te Romen quam ende hi cristus gelove predicte, so bespotten hem die phylosophen (*de heidensche wijsgeeren*) als een sot, *ald.* Doe Clemens, die een philosoof was, hem eerste metten anderen philosophen bespottede, *ald.* — So sel ic ootmoedelic seggen mijn gevoelen, opdat ic niet swigende een philosophe geheeten en werde, ende opdat men in mi niet vermoede dat ic niet en heb, Mande, *Bijl.* 96. — Vgl. PHILOSOPHIEN, -IJN.

PHILOSOPHELIJC, bnw. *Philosophisch*, *wijsgeerig*, ook *in wijsbegeerte ervaren*, *diepzinnig*. ‖ Dye wise philozophelijcke man Paulus, *Scep v. W.* 39*a*.

PHILOSOPHIE (PHYLO-, FILO-, -SOFIE), znw. vr. Mhd. *philosophie*, hd. *philosophie*. Van ofra. *philosophie* of lat.-gri. *philosophia*. *Philosophie*, *wijsbegeerte* in den zin van *begeerte naar kennis en wijsheid*, *wetenschappelijke zin*. De „philosophie" is in de middeleeuwen niet eene der „consten liberale" hoewel zij ook reeds als naam eener wetenschap voorkomt (vgl. *Voc. Cop.* die scientie pholosophie, fylosophia), maar zij is de aanleg die iemand voor de beoefening der verschillende wetenschappen geschikt maakt. Vgl. *Doct.* III, 843 vlgg. het hoofdstuk „van phylosophiën", en ald. vs. 843 „wijsheit ende phylosophie dats enen suptile clergie . . . die den sin maect ghereit tallen consten liberale". Volgens denzelfden schrijver kan zij in drie deelen verdeeld worden: gheseedthede, d. i. *geestbeschaving*; redenlecheit, d. i. *logica en wijsbegeerte*, en naturlechede *of* naturaelhede, d. i. *kennis der natuur*, die bij hem voornamelijk in taalwetenschap bestaat. En wanneer dan „die goede clerc heeft gheleert sijn phylosophie" soo keert hi hem dicke . . . tote dien edelen rechte waert, alse Loy, Decreten ende Decretale, . . . want wijsheit en dooch niet en twint, gherechtecheit en si haer fondament" (vs. 901 vlgg.). — Het is dus *wijsheid*, *datgene wat iemand noodig heeft voor de hoogere beschaving van geest en gemoed*. Vgl. *Doct.* III, 887: „phylosophie in haer bediet dats wijsheit ende anders niet". In dezen zin gebruikt ook Maerlant het woord *Franc.* 6399 vlgg. „want hi met groten nerenste besochte bi welken wege . . . hi mochte vulmaectelijxt dienen onsen here . . .; dit was sine hoochste filosofie, sijn hoochste wille, al sine clergie". — In den zin van *heidensche wijsheid* staat philosophie *Nat. Bl.* V, 413: „waer es nu die grote philosophie, waer es nu die starke buggherie (*ketterij*), die ons die wet willen roven, want wi boven nature geloven?" (lat. *ubi sunt stulti ac stolidi philosophi*, *non dico*, *sed immundi heretici*).

PHILOSOPHIEN (PHILOSOPHIJN), znw. m. Hetzelfde als philosophe; z. ald. *Wijsgeer*, en *natuurkenner*, *wiskunstenaar*. Naast philosophien zal ook de vorm philosophijn wel in gebruik geweest zijn. Voor de uitgangen (*-ien* = ofra. fra. *-ien*, lat. *-ianus*; *-ijn* = lat. *inus*) vgl. astronomien en astronomijn, phisicien en phisicijn, surgien en surgijn (*chirurgijn*), colerijn en colerien. ‖ Paulus es tAthenen comen ende hevet dispution genomen jeghen die philosophiene, diet jeghen hem hadden onsiene, want hise met redenen verwan, *Sp.* I[8], 20, 35. Doe die keyser sach dat hi hoor (*Katharina*) niet en conste gheantwoorden, soo ontboot hi heymeliken . . . . al die gramarie (*l.* gramarien) ende die philosophie (*l.* philosophien, tenzij men voor het Mnl. een woord philosophie, ml. (en dan ook gramarie, ml.) mag aannemen, overeenkomende met mhd. *philosophie*, ml., in de bet. van *philosooph*, mnl. philosophien), *Pass. W.* 46*d* (lat. bij Grässe 791: *omnes grammatici et rhetores*). Cratoen die philosophien, *Sp.* II[2], 23, 27; ook II[5], 23, 69 (lat. *Crathen philosophus*). Socrates die philosophien, *Rijmb.* 17915. Plato die philosophien, 18401. Plato die philosophijn, *Troyen*, dl. 2, vs. 19853. Dese slachten papen predicaren, die nauwer (*nergens*) buten prediken varen; daermense kent ende dicken plien, maecsi den meester philosophien, *Nat. Bl.* VII, 315. Ne gheen philosophien en conste die redene gesien van derre dinc, *Sp.* I[7], 31, 9. — Dat segghen meesters philosophien, *Nat. Bl.* IX, 644 *var.* Dien put maecten philosophiene dertich ellen diep ende tiene, *Alex.* VII, 1733 (*Troyen*, dl. 3, vs. 29301: philosophie, *l.* philosophiene).

PHYSAEN, znw. m. Hetzelfde als fasaen; z. ald. en vgl. LAMOGIE. *Fazant*. ‖ Op eenre tijt . . . wort hem een physaen die corts ghevanghen was van een edel man al levende ghesent, *Hs.* 88*f*. 38*b*. — Ook pheysoen (*l.* pheysaen?) komt in dezelfde beteekenis voor. ‖ Eynen knecht die brieven ende pheysoen (*fazanten*) van der vrouwen van Gemen bracht, *O. Geld. Maalt.* 83.

PHISELMIE, znw. vr. Van lat.-gri. *physionomie*, dat nog heden door het volk als *phiselemie* wordt uitgesproken. Doch de beteekenis uit de beide opgeteekende bewijsplaatsen niet volkomen duidelijk. Onder de hofbeambten van Gelderland wordt vermeld een „meester Jan van den phiselmeyen" (*O. Geld. Maalt.* 219) en „Jan mitter phiselmiën" (*t. a. p.* 212). Misschien is er een mimisch kunstenaar mede bedoeld.

PHISICIEN (PHYSICIEN, PHYSISIEN; ook PHYSICIJN, PHISISIJN; over de beide uitgangen zie bij PHILOSOPHIEN), znw. m. Eng. *physician*. *Natuurkenner*, bepaaldelijk *kenner van geneeskrachtige kruiden en van den invloed van de natuur op den mensch*, *geneeskundige*, *heelmeester*. Dezelfde bet. heeft eng. *physician* en mnl. visiker (van visike; z. ald. en vgl. FIZICIEN en PHISIKE). ‖ Dyonisius die fisicien, *Nat. Bl. prol.* 62 (lat. *Dionysius medicus*). Malcus ginc . . . . in die port horen ende sien,

onteykent als een phisicien, *Sp.* II[8], 21, 28 (lat. *figura se et habitu mendici vestiebat*; Utenbroeke heeft een lat. tekst voor zich gehad, waarin niet *mendici* maar *medici* stond, òf hij heeft bij vergissing *medici* voor *mendici* gelezen). Die ghesont sijn en behoeven des phisicins nit, mar die sik sijn, *L. v. J.* c. 70. Hier bi en soude gheen meester (*z. ald.*) sijn, wildi goet visiker zijn (*varr.* woude wesen goet fisicijn; een goet fisijn; een goet phisicus sijn), hine soude van astronomie leren, *Natuurk.* 1247. Een phisisijn goet die van astronomiën es vroet, 1253 (*var.* fisijn). Een groot phisicien, als hi tot sinen sieken quam, 1272 (*varr.* phisisien, fisijn). Sodat hi . . . viel in groter siecheden, doe dede hi den raet besien (?), dat hi wan (enen) phisisien, die hem sine orine besach, *Seven Vroeden* 1707; ook 1711; 1721; 1729 (fisisien). Die phisisien Ypocras, die vindere was vander medicine, *Sp.* I[8], 27, 2.

PHISIJN (FISIJN), znw. m. Een meermalen voorkomende bijvorm van phisisijn (z. de voorbeelden ald.), waaruit phisijn is samengetrokken als *idolatrie* uit *idololatrie*; vla. *lievrouw* uit *lieve vrouw*; mnl. heiligeest uit heilige geest. Vooral is te vergelijken surgijn uit sirurgijn; eng. *surgeon*.

PHISIKE (FISIKE), znw. vr. Van ofra. *physique* of van lat.-gri. *physica*. *Natuurkunde*, *natuurkennis*, bepaaldelijk *kennis van geneeskrachtige kruiden en planten en van den invloed der natuur op den mensch*. Vgl. FISIKE en VISIKE. ‖ Doe leefde Ypocras, die vindre van phisiken was, *Rijmb.* 18009 (*var.* fisiken; vgl. bij het vorig Art. eene plaats uit *Sp.*, waar Hippocrates „vindere vander medicine" genoemd wordt). — Samenst. phisikeboec, een *boek over natuurkunde in verband met den mensch*, *over physiologie*. ‖ Die phisikeboeke doen ons verstaen dat alle menschen haer lijf ontfaen uut den sade van den vader ende van der moeder, *Vr. Heim.* 40.

PHISIKEBOEC. Zie bij het vorig Art.

PHISIKER, znw. m. *Geneeskundige*, *heelmeester*. Zie bij PHISICIEN en PHISIKE en vgl. VISIKER en bij FISIKER(E), *Rijmb.* 21701 (*varr.* visiekers, fisikers). — Aldus te lezen voor plusiker, *Getijdeb. S.* 114*a* (*Ps.* 88, 10: medici).

PHITOEN (PHYTOEN), znw. m. *Waarzeggende geest*, *geest die dooden kan opwekken*. Vgl. bij FYTOEN eene plaats uit *Rijmb.* Van lat. *phito*. ‖ Soect mi een wijf die een phitone heeft, *D. B.* I *Sam.* 28, 7 (lat. *mulierem habentem phytonem*). Die geest des phitoens ende van wairsagerie, *Haagsche Bijb.* 1, 87*b* (*Levit.* 20, 27: *pythonicus vel divinationis spiritus*). Die geest des phitoens is datmen mit duveliken werken die dooden doet openbaren ende verrisen, *ald.*

PICIJN (*V. d. Houte* bl. 57, vs. 345; 348). Zie PISCINE.

PIE (PIJ), znw. vr. Ndl. *pij*, vooral bekend als kleedingstuk van geestelijken, *monnikspij*. *Een kleedingstuk uit grove harige wollen stof*, ook *van zeelieden*. Misschien is te vergelijken ndl. *pijjekker*, *pijjakker*. Over den oorsprong van *pij*, die niet zeker is, evenmin als de verhouding van *pij* tot het laatstgenoemde woord zie Franck op pij en vgl. Skeat op pea(jacket), dat aan het ndl. is ontleend. De oorspr. bet. zal wel zijn de benaming eener grove stof, waaruit het kleedingstuk is vervaardigd. Vgl. Kil. pije, pijelaecken, pannus rudis, hirsutus, crassior; pije, vilten mantel, penula coactilis, compacta ex villis crassioribus; pije, kovelkappe, bardocucullus, penula nautica; pije, winterrock, endromis; pijewanten, manicae hybernae, chirotecae hybernae. Plant. pije oft schippers pije, *manteau à marinier*, nautica penula. ‖ Dese knecht . . . sach dat hi dye zeepye of roc ansloech ende om hem dede, *Gest. Rom.* 185*a*. Vgl. wvla. *in de pie zijn*, d. i. „in de kleeren zijn, aangekleed zijn"; ook *in de pie zijn*, *staan*, zijn beste kleeren aanhebben (ald. ook „op zijn piebeste zijn"), waarin het woord (misschien onder den invloed van andere uitdrukkingen) zijne oorspr. bet. „een kleedingstuk van grove stof" geheel heeft afgelegd. Zie Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1535. — Misschien heeft er een bnw. piën (pijen) bestaan in de bet. *van pij of grove harige stof gemaakt*: het woord kan zitten in pijenroc, dat voorkomt in *Polit. Refer.* bl. 262: „dan werdt den Edeldom in groot torment van 't communitas ghedreven, zo dat ze een fluweelen habijt excellent voor eenen pijenrock zullen gheven".

PIE, znw. vr. Een woord van dezen vorm komt voor in de uitdr. coninc van der pie, titel van een waardigheidsbekleeder onder de hertogen van Bourgondië, *hoofd der scherpschutters of boogschutters*. Pie is het fra. *pie*, ekster, de naam van den vogel, waarnaar men schoot: de uitdrukking is te vergelijken met „coninc van den papegay", welke eveneens voorkomt (vgl. bij PAPEGAEY). Zie Godefroy 6, 144: *roi de la pie*, roi du tir d'arbalète à la pie.

PIEC. Zie PIKE.

PIECKENIER. Zie PIKENIER.

PIEKER. Zie PIKER.

PIECSWENKINGE. Zie PIJCSWENKINGE.

PIEL. Zie PIJL.

PIELEDE, znw. vr. Misschien is het woord eene samenstelling met lede, weg, pad (z. ald.), maar dan blijft pie- onverklaard. ‖ In Mordrecht van den diepe tote der Yselen van den Sponghe toe vinden wij den eyghendom van den lande den luden diet bezeten hebben . . .; ende van den oostende van der Sponghe ene rechte ree te rechtene ten cortenlande toe, ende dair boven bi der pielede of tote den mote (*heuveltje* ? zie Stallaert 2, 219) van Zevenhuzen hier binnen legghen neghentien hoeven, Mieris 2, 61*b* (*a.* 1306).

PIELISER. Zie PIJLISER.

PIER (PYR), znw. m. Mnd. ndd. *pir*; no. *pir*; ndl. *pier*. Over den vorm van het woord (*ie* uit *i*, als in *mier*, *lier*, *gier* e. a.) zie Franck op pier. De oorsprong van dit weinig verbreide woord is onbekend. *Worm*, zoowel *aardworm* als *ingewandsworm*. *Teuth.* pijr, lumbricus. Kil. pier, pierworm, lumbricus, lumbricus terrestris, intestinum terrae. Plant. eenen pier oft pierwurm, *vers de terre*, *vers pour prendre poissons*, lumbricus. ‖ Haddi gesien hoe si op mi sach ende den hals keerde, soo fier als ene hinne op enen pier, *Vad. Mus.* 1, 77, 22 (*vgl. dezelfde uitdr. bij* Schuermans 475*b*: op iets staan zien als eene hen op eenen pier, *met stomme verbazing* (?) *op iets staren*; *in het Mnl. is de bet.* „met trots kijken naar iemand dien men geheel in zijne macht heeft"). Dit looc is goet voor die pier (*mv.*), *Vrouw. e. M.* VII, 212 (waarschijnlijk is hier de bet. *ingewandsworm*; vgl. de schertsende ndl. benaming *pierenverschrikkertje* voor „een borrel"; „goet voor" *heeft hier de bet.* „een goed middel tegen", *zooals nog in het Ndl.*; *vgl. Barth.* 584*a*: „loock . . . doot die pyeren inden buucke ist datmen daer een sause of maket mit peper ende mitten sape van menten ende eetse"). Sijn pulver (*van aloë*) genomen mit honich doot die pieren in den buke, *Barth.* 801*b*. Sommige (wormen sijn) inden vleysche als maden, . . . ende sommighe sijn inden

dyeren als die pyeren, 803 *a*. Slindepier, *naam van eene kraai*, *Rein*. II, 4905. Vgl. PIERINC en PIERWORM, alsmede PIERICH. In dezelfde beteekenis staat in *Voc. Cop.* opgeteekend „een peert, lumbricus, vermis intestinorum vel terre". Wellicht moet men lezen peerc, d. i. peeric of perinc; hetzelfde als pierinc (Franck geeft bij pier een mnl. vorm pêrinc op, die nader bewijs behoeft): in elk geval zal het woord met pier verwant zijn.

PIER, znw. m. Mansnaam, uit Pieter. ‖ Pier Daniëls s., *Rek. v. Middelb.* 26 (*a.* 1364); *e. e.* — De vorm komt nog heden als voornaam voor in verschillende streken van ons land, zoowel in Friesland (vgl. den bekenden frieschen zeeschuimer *Lange Pier*) als in *Vlaanderen* (De Bo). Vgl. ook den naam van den bekenden beeldhouwer *Pier Pander*, een Fries. Zie Winkler, *Friesche Naamlijst* 286 op Peer en 289 op Pier en zijne *Geslachtsn.* 83, waar op den naam *Pierson*, eig. „zoon van Pier" (vgl. *Rek. v. Middelb.* 6: „Han Pierszone") gewezen wordt. Vgl. den aan het Ofra. ontleenden mansnaam Piers (Pirs). ‖ Pirs van der Brochen, Heelu 1376. Pirs van Arregoen, 855.

AANM. — *O Vl. Lied. e. G.* 307, 2186: „Hoede ghinc mi zeere verduwen; Envie ende mijnheer Dangier gaven mi menichen quaden pier ende leeden mi neder uter zalen". Men zou geneigd zijn hier aan het woord *pier* de beteekenis *slag*, *stoot*, *duw* of iets dergelijks toe te kennen (vgl. bij PIEREN, 3). Doch nergens elders komt het in dezen zin voor tenzij misschien in *Polit. Refer.* (16e eeuw), bl. 250: „mij wondert hoe ghij soudt u ranceur wreken en ons in ghetreur steken met bloedighe *pieren*, hadde Rijhove konnen verraderlick deurbreken om Aelst te verdoene mette zweerde en vieren", doch de boven genoemde bet. is hier niet de eenig mogelijke; zij zou ook kunnen zijn *boeien*, *banden* (vgl. bij PIERE en *Polit. Refer.* 289: „in de valle daer ghy in cruypen zult, zullen zij u *pieren* als Heliodorus sergeanten"). Evenwel ook bij PIEREN, 3) wordt de mogelijkheid van een woord in deze bet. erkend. Maar er is ook een andere verklaring van de plaats te geven, welke overweging verdient. Men kan „quade pier", ook beschouwen als een scheldwoord; vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1550, die in de uitdrukking eene benaming ziet van den duivel (vgl. ndl. *zwarte Piet*), en ndl. *kwade pier* in „hij is altijd de kwade pier, *hij krijgt altijd de schuld*"; vgl. Harreb. 2, 181 *b*. In geen geval moet men hier *pier* opvatten als „worm", zooals in het Wdb. van Van Dale geschiedt. Eene plaats die met de boven genoemde geheel te vergelijken is, is *Rose* 8832: „(hi) geeft hare menichge quade hore"; de in het Mnl. aarzelend aan het woord toegekende opvatting *schram* is daaraan niet eigen geweest. De ware bet. der woorden is: „hij gooit haar herhaaldelijk het scheldwoord *gemeene hoer* naar het hoofd", zooals aangetoond is door Leendertz in *Tijdschr.* 18, 153; vgl. 19, 132. Ook de *var.* in C. „(hi) *geeft* haer menighe *clute*" zal wel zoo opgevat moeten worden; *clute* zal hier wel staan in de bet. *slet*, eig. *lap*; vgl. *Tijdschr.* 19, 133.

PIERE, znw. vr. Een tot de Vlaamsche tongvallen beperkt woord met de bet. *strik*, *klem of val*, *om een dier te vangen*, doch dat het ook elders bekend geweest is bewijst het ww. pieren; z. ald. Kil. piere, *Fland.* pedica, laqueus quibus ferae capiuntur. Zoo nog heden in vlaamsche dialecten. ‖ So wie cause geeft ten dootslage es in de doot gehouden, te wetene dat hij eenen dullen tzweert gaf daermede hij yemende dootslouch, of een piere gemaect heeft daermede yemand gevallen es int watere ende verdroncken, Wiel. *Instr.* 147, 488 (*var.* pitte). — Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw waar piere de bet. heeft van „fuik" bij Stallaert 1, 431 op fuick (aldaar ook de spreekw. uitdr. „inde fuucke ofte piere commen").

PIERE, znw. vr. *Een werktuig om steenen te werpen*, *balist*. Van fra. *pierre*, steen? Wellicht is het woord eerder te beschouwen als een vervorming van pedriere (pederiere; z. ald.). Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 358.

PIEREN, zw. ww. trans. en intr. Van piere, 1e Art.; z. ald.

I. TRANS. — 1) *Verstrikken*, *een dier vangen in een strik*, *klem*, *val*, *fuik*, *net enz.*; bij uitbreiding ook van menschen en in overdrachtelijken zin gebruikt. ‖ Ic diese (*hoovaardij*) so lustelic hebbe ghehantiert, ben in haer nette nu wel ghepiert, mids dat ic tprijckel niet en becief, *V Maagd.* 639. — Vgl. *Polit. Ref.* 289: „in de valle, daer ghy in cruypen zult, zullen zy u pieren als Heliodorus sergeanten." — Ook *opsluiten*, in welken zin het woord ook wellicht op de laatstgenoemde plaats moet worden opgevat. ‖ Ic wane noit ... so felle vanghenesse was ghevisiert; onsochte was hi daer in ghepiert ende in boyen ... sere besleghen, *Wal.* 8286. — Vgl oostfri. „*pêren*, plagen, sarren, kwellen" (deze bet. is voor het Mnl. niet bewezen; zie Franck op pieren).

2) *Aan iemand een valstrik spannen*, *hem lagen leggen*, vooral overdrachtelijk. Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 358. — Daaruit ontwikkelt zich de bet. *foppen*, *bedriegen*, *misleiden*, *om den tuin leiden*; eig. *er in laten loopen* (nl. in een strik, een net en dgl.). Vgl. bij Stallaert 1, 431 op fuick de spreekw. zegswijze „in de fuicke ofte piere commen". De door Franck op pieren; Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1551; *Ndl. Wdb.* 3, 1641 op bruien; De Bo op pierlen mogelijk geachte oorsprong (van **pier*, teelbal; vgl. ndl. *kullen* en fra. *coionner*), zal wel niet de ware zijn: ook moet het bestaan van *pier* in de door hen genoemde beteekenis nog nader worden bewezen. In verschillende noord- en zuidndl. tongvallen is het woord nog heden in den zin van *voor den gek houden* bekend. ‖ Nu hoort, hoe te scerne dreef de coninc van Ingelant den Franxscen coninc ... bi der falacie die hi visierde der coninghinne, die hi pierde met worden, *Vl. Rijmk.* 7309.

3) Kwalijk van den zelfden oorsprong kan het woord zijn in de bet. *uitwerpen*, *verdrijven*, *verjagen*, waarin het, verbonden met eene bepaling met ute, schijnt te staan *O Vl. Lied. e. Ged.* 16, 359 vlgg.: „Ydele ghenouchte ende werlike minne sonderlic werc (hebbic) zo vele gheantiert; di, Vader (*God*) onwaerdelic ghepiert recht smadelijc uter herten mijn". Het zou alleen kunnen, wanneer men kon bewijzen, dat ook in het Mnl. aan pieren de bet. „kwellen, plagen" is eigen geweest (hetgeen niet waarschijnlijk is (zie bij 2), en dat zich daaruit ontwikkeld heeft de opvatting (*door plagen*) *verdrijven of verjagen*. Of moet men voor pier, boven (z. ald. 1e Art.) *O Vl. Lied. e. G.* 307, 2188: „(si) gaven mi menichen quaden *pier*" de beteekenis *stoot*, *duw*, aannemen, en hier pieren opvatten als *stooten*, *duwen*, vervolgens *verstooten*, *verjagen*?

II. INTR. — Het intr. pieren komt in de *Voorgeb. v. Gent* voor als benaming van eene bepaalde wijze van visschen, nl. 100 en 126, *a.* 1367 en 1374: „dat niemen gheen vurssel (*in het gloss. verklaard door* kuit) en neme no der mede en piere, up de boete van III lb. In het Gloss. wordt pieren verklaard als *peuren*, doch het blijkt niet op welken grond. Eerder zal men het woord op te vatten hebben als *met eenen slok- of pierhaak visschen* (zie *Loquela* 10, 63). Deze bet. is intusschen wel eenigszins vreemd — men zou *pieren* eerder de bet. „pieren vangen" verwachten, en in dezen zin is *pieren* in noord- en zndl. tongvallen bekend — evenwel zij komt ook in het Oostfriesch voor; zie Koolman 2, 720.

PIERERSEN (-EERSEN), zw. ww. intr. Een, volgens Van Dale, nog heden in zndl. tongvallen be-

kend woord met de bet. *weifelen*, *schoorvoeten*, *aarzelen*, doch in de zndl. dialectwoordenboeken wordt het niet vermeld. Het komt voor in *Spreuken* 19: „als men die bruydt bidt, soo piereerstse" (bij Campen, 39: *piereertse*). Zie voor voorbeelden uit de 17de eeuw Oudemans, *Wdb. op Bredero* 286 en *Bijdr.* 5, 603, en vgl. De Jager, *Freq.* 1, 2 vlg. en 926. De eigenlijke beteekenis van het woord is niet duidelijk: het kan zijn òf „den aars *pieren*" òf „*pieren* met den aars", en in geen der beide gevallen is p i e r e n te verklaren. Bij Westerbaan komt de vorm *peeraersen* voor, doch ook deze brengt de zaak niet tot klaarheid. Volgens Meyer (*Spreuken* 19) was p i e r e e r s c h e n, in het Kleefsche de benaming van een kinderspel, waarbij men op de hurken zittende zich verschool. Vgl. DURKELEN, dat eveneens uit de bet. *wegkruipen*, *wegschuilen* die van *aarzelen*, *schoorvoeten* heeft ontwikkeld. Misschien ook heeft *pieren* de bet. *wegstoppen*, welke uit die van *opsluiten* (vgl. PIEREN, 1) kan zijn voortgekomen. De Jager verklaart het woord als ontleend aan *pier*, worm (een aan een haak geslagen kronkelenden worm) en in de bet. „zich uit onwil in allerlei bochten wringen of kronkelen" (vgl. 17de eeuw *wringaarzen*).

*PIEREU, bnw. Waarschijnlijk verkeerde lezing van m e r e u, bijvorm van m o r u, zooals de varr. hebben *Nat. Bl.* X, 630. Vgl. Konr. v. Megenb., *Buch der Nat.* (*Tijdschr.* 2, 109): „in ainem *waichen* ai".

PIERICH (PYRICH), bnw. *Vol wormen. Teuth.* p y r i c h, lumbricosus. In den zin van *wormstekig*, gezegd van vruchten, is nog heden *pierig* in holl. tongvallen bekend. In noordholl. dialekten (Boekenoogen 747) beteekent *pierig* hetz. als *brommerig*, *knorrig*, *boos*, van kleine kinderen *kneuterig*.

PIERINC, znw. m. Hetzelfde als p i e r; z. ald. 1e Art. *Worm. Harl. Gloss.* p i e r i n c, limbricus. Het woord is nog in zndl. tongvallen bekend (Rutten 173, Tuerlinckx 500, Schuermans 476*a*). De bijvorm pêrinc, door Franck op p i e r vermeld, vereischt nader bewijs. Wel komt in vla. tongvallen *piereling* voor in de bet. „pier, aardworm" (Schuermans, *Bijv.* 241*a*.

PIERS, bnw. Zie PERS, bnw. en vgl. Schuermans 476*a*: „*piersch* in Vl. tzelfde als bij Kil. *peersch*, bij Sleeckx *peers* en in de Holl. Woordenb. *paars*".

PIERSANT, znw. m. Volksnaam, waarschijnlijk *Pers.* Vgl. fra. *persan*. || Die Serrasine ende die Piersanden, *Ser. Vroeden* 3438.

PIERWORM, -WORME, znw. m. Hetzelfde als p i e r, 1e Art.; z. ald., ook de aanhalingen uit Kil. en Plant. en *Waasch Idiot.* 517 (pierewor.m). || (Wijn van alsen) doot den pierworme, *Hs. Serr.* 14, bl. 18. Neemt IIII loot pierwormen ende wasschen ende doet dat inghewey wt, *Lanfr. hs.* 35 *b*.

*PIET (Praet. 930). Verkeerde lezing voor p i c t; zie PICKEN.

PIETEMAENT. Zie PIETMAENT.

*PIETEN, zw. ww. De bet. van het woord dat slechts eenmaal gevonden is, is niet bekend. || So wie die aerde jof mes voert up zinen waghen ende die al pietende vaert, hi verbuert V sch., *R. v. Aardenb.* 138, 298.

PIETER. Zie PETER, en nog verscheidene plaatsen, waar p i e t e r als naam van verschillende (ook zilveren) muntstukken voorkomt, in *Invent v. Br.* Gloss. op p i e t e r.

*PIETER(E), verkeerde lezing voor p r e t e r(e); zie bij PRATER(E).

PIETERMAN. Zie PETERMAN.

PIETEROLIE. Zie PETEROLIE.

PIETKIJN (-KIN), znw. o. Het woord zou de bet. kunnen hebben van een „brugje bestaande uit twee balken of dwarshouten overdekt met takkebossen en aarde" of van een „hulpbrugje"; zie Stallaert 2, 358 (16de eeuw), De Bo 852. Doch deze past niet in den samenhang op de volgende plaats. || Up een gemet lants int pietkin (te *Lophem*) an de zuutzyde (*a.* 1460).

PIETMAENT (PIETE-), znw. vr. Een alleen in het Mnl. voorkomende benaming der maand *September*. De oorsprong staat niet vast: Grimm vermoedde samenhang met fra *épeautre* (mnl. ook *spiauter*), in dit geval zou p i e t m a e n t hetzelfde beteekenen als s p e l t m a e n t, eveneens eene benaming van September. Zie Leendertz in *Noord en Zuid* 22 („De namen der maanden", afz. afdr. bl. 14). Daarnaast komt ook p i e c m a e n t voor, door Leendertz verklaard als „de maand waarin het pek of pik verzameld wordt" (bij Grotefend *picmaent* uit een duitschen kalender); evenwel wordt voor *pek* de vorm *piec* nergens elders gevonden. || In April, in Wedemaent, in Pietmaent ende in November sijn XXX daghen, *Livre d. Mest.* 20 (fra. ald. *en Septembre*). Pietmaent volcht den Oest an, daermen tlant in winnen gaet ende al dat op die bomen staet, appelen, nooten ende peren, Hild. 99, 122. Sanderdaghes naer onsen Vrouwen dach in Pietmaend, *Bouc v. d. Audiënc.* 497 (*Maria Geboorte*, 8 Sept., *vgl.* Grotef. *Zeitrechn.* 68). Pietmaent, arselmaent, *Hor. Belg.* 9, 94 (fra. ald. *septembre, octembre*). In pyetemaent uptie zeste yde, *Rijmb.* 29688 (lat. *mensis Gorpiaei*, i. e. *septembris*, *die octava*); ook 34027; 34093 (*vgl.* 34207: dus was Jherusalem ghevaen in September); *Ann. Em.* 25, 301; 302 *tweemaal*; *Belg. Mus.* 6, 321; *Sp.* II[2], 40, 37 (Pietmaent, lat. *Septembris*); II[2], 42, 74; II[2], 58, 54; II[4], 36, 92; II[4], 44, 76; II[4], 46, 65; II[6], 10, 52; *Cron. v. Vlaend.* 1, 178 (op Sente Lambrechs dach in pietmaent, 17 *Sept.*); *Invent. v. Br.* Gloss. 270); Stallaert 2, 358.

PIFFELARE (PIFLERE), znw. m. *Gloss. Bern.* p i f f e l e r e, sodomita. Vgl. *Hor. Belg.* 7[2], 81, waar uit een ander glossarium p i f l e r e wordt aangehaald. Het woord moet komen van een ww. p i f e l e n, dat in half verschoven half onverschoven vorm hetzelfde kan zijn als f ij f e l e n, d. i. (wvla.) „op eenen fijfel spelen, pijpen" (vgl. hd. *pfeifen*, fra. *fifre*, daarnaast in eene andere bet. *pifre*, *piffre* (vgl. Littré), ndl. bij Kil. *fijfel*). Zie De Jager, *Freq.* op *fijfelen*. Opmerking verdient de mededeeling van Littré dat door sommigen *piffre* (in de bet. *dikzak*, *vraat*) in verband wordt gebracht met den naam *pifli*, gegeven aan eene kettersche secte, nl. de *bulgaren* (fra. *bougres*, dat ook, evenals *kerite* (ketter) de bet. „sodomita" heeft. Vgl. de aanh. uit Poirters bij De Jager t. a. p.: „dan loopense noch perijckel om van enen schalcken *fifelaer* (ketter?) verleydt te worden". — Ook in eene andere bet. moet *pifelare* bekend zijn geweest; in de lakenweverij wordt nl. gewag gemaakt van een „pifelaren cam", nl. *R. v. Aardenb.* 93, 11: „in eenen pifelaren cam zal men weven strijpte lakine; wevet men ander daerin, zy zijn verloren ende boom ende cam ende X sch." Waarschijnlijk zal ook dit woord wel op de eene of andere wijze met *pipe* samenhangen; vgl. hd. *pfeife* (bij Grimm 7, 1644), benaming bij wevers van „die im Weberschiffchen auf einem draht steckende spule", en RIET, dat ook de bet. „weefspoel" heeft.

PIG, znw. Misschien is het woord op de eenige plaats waar het gevonden is, een andere vorm of eene verkeerde schrijfwijze van p i c. || D., die twee schuten vormaket hadde, vor pig, vor holt, vor sijns arbeydes loon II lb., *Rek. d. Cam.* 3, 398 (*a.* 1364).

PIGGE, znw. vr. Kil. geeft als verouderd een woord van dezen vorm voor ndl. *big* en mnl. *vigge*; hij noemt het *vet. Ang.*; vgl. eng. *pig*; en *Teuth*[2]. 185*a*: c o o d k ij n, p e g s k e n, p u g g e n, j o n g v e r c k s k e n, porculus, succulus (vgl. CODE).

PIGLE, znw. Waarschijnlijk benaming van eene geneeskrachtige plant. Bij Dodon. en in *Herb.* wordt zij niet vermeld. || Nemt sap van vogelstongen, van

piglen, van bugglen, van glorifilaten, *Hs.* Y·. 141 *c.*

PIGMENE. znw. m. mv. *De Pygmeeën*, een volk van dwergen; lat. *Pygmaei*, eig. *lieden ter lengte van eene vuist.* || Ooc wonen daer die Pigmene, liedekine herde clene, in die montaenge van Endi, *Nat. Bl.* I, 367.

PIGMENT, ook PIMENT (PUMENT), znw. o. Mhd. *pigmënte*, *-mënt*; *pîmënte*, *-mënt*. Van lat. *pigmentum* en ofra. *piment* (*piement*, *pimant* Duc.[2] 9, 305 en 306); vgl. fra. *piment*; eng. *pi(g)ment*. *Kruiderij*, *specerij*, vooral voor uitwendig gebruik, voor reukwerken en blanketsel, *balsem*; doch ook om dranken smakelijk te maken in de bepaalde bet. *kruiden voor wijn*; ook *kruidenwijn*, *meiwijn* (zoo ook mhd.; *Voc. Cop.* pigment, pigmentum (*ere-kande specie*). *Gloss. Bern.* pigment, pigmentum; de mac (*l.* mact) pigment, pigmentarius; clarheit (d. i. clareit) *vel* pigment, nectar. || Daer riket (*riekt het*) emmer als pument, *L. o. H.* 4415. Soeten roke als een pument, 4648. — In drenke piment in enen jare, wordic verswaren, *Rose* 10181; ook 10185 (fra. *or ne bevré ge de piment devant un an se ge ci ment*).

PIGNAET, znw. Waarschijnlijk hetzelfde als fra. *pignolat*; mlat. *pignoletum*, eene soort van suikergoed gemaakt van de pit van den pijnappel Vgl. Duc. ald.: „nostri *pignolat* vocant nucleos pineos saccharo conditos, a *pignolus*, nucleus pineus, gall. *pignon*." Vgl. fra. *pistarke*, dat eveneens afkomt van een woord dat de bet. heeft van de vrucht van een boom, nl. van den pistacheboom, lat.-gri. *pistacium*; zie *Invent. v. Br.* Gloss. op pignat, en vgl. FESTUKE. || II laden cruuts ghestoffeirt met tragiën, morseelen, amandelen gheconfijt ende pignat in rusen (mandjes? vgl. fra. *ruche*, bijenkorf), *Invent. v. Br.* 4, 443. IIII pont pignaten ad XXXII gr., *O. Geld. Maalt.* 131. V punt pignaten V gln., 130.

PIGNOEN (*Rek. v. Zeel.* 1, 147). Zie PENNOEN.

PIGNOTE, znw. Naam van eene soort van wildbraad, waarschijnlijk van eene vogelsoort (verwant met *pigeon*, duif?). || Zwaenen..., gansen..., reyghers..., pigoten..., faisanten, *Invent. v. Br.* 6, 344.

PIJC. Zie PIKE.

PIJCMAKERE. Zie PIKEMAKERE.

PIJCSWENKINGE. Zie PIKESWENKINGE.

PIJL. (PIEL); ook PILE, znw. m. Mnd. *pîl*; mhd. *phîl*; hd. *pfeil*; ndl. *pijl*; ohd. *phîl*; ags. *pîl*; eng. *pile*. Van lat. *pilum* of liever van een later lat. *pilus*. Zie verder de Wdbb. Gewoner dan pijl was in het Mnl. strael (vgl. mhd. *phîlstrâle*); z. ald. *Voc. Cop.* een pijl, pila, pilum. *Teuth.* pijl, geschot, pilum, tela, sigitta; vederen an pijlen, stralen, bolten, tormido(?). Kil. pijl, sagitta, calamus, arundo, spiculum, telum. Plant. eenen pijl, *une flesche ou dard.* || Die pyle gesticket (*gepunt*),.. van den honderden gegeven 9 kromst., *Rek. v. Hattem* 238 (*a.* 1478); e. e. (vgl. mnd. *pîlsticker*, pijlpunter; nog heden als geslachtnaam in Noordduitschland bekend, Lübben). Dus so quamen si rechte als twee vliegende pile, *Grimb.* II, 3297 (*vgl. de ndl. uitdr.* „als een pijl uit een boog"). (Hi) voer henen met selker vloge als een piel ut enen boghe, *Lanc.* III, 25436. Vor 400 pile te vedren ende te stycken, *Rek. d. Cam.* 4, 318; ook 126 *tweemaal*; 174 (vor wilghenne spleeten, daer hi pile mede stickede); 5, 43 *e. e.* Scut, haelt dine (*l.* dinen) pil (*d. i.* piil), als onse lieve vrauwe haren rechten magedum dede (*tooverspreuk*; vgl. mhd. *phîlsëgen*, segensformel gegen pfeilwunden, Lexer), *Hs. Serr.* 14, bl. 13. Dat hy... wel merckende dat daer niet dan pijl ende loot te halene en was, met alle zijn leghere ten platten lande waert intrack, Despars 1, 162. Mit armborsten. mit armborstpilen ende mit alsulker wapen, daer men enen korstenman mede doden mach, *O. Vaderl. R.* 2, 511.

PIJL, znw. o. (?) Van lat. *pilus*. *Haar*. Kil. pijl, haarpijl, pilus, capillus. — Waarschijnlijk in deze bet. staat het woord in de ontkennende uitdrukking niet een pijl, *geen haar*, *niets hoegenaamd*. Vgl. soortgelijke uitdrukkingen bij HAER; fra. *pas un poil* en lat. „*pili* non facere"; en „ne *pilo* quidem minus aliquem amare". || Dat si abdisse wordden ware, had si walsch gheconnen yet, maer dies en const si en pijl niet, *Lutg.* II, 8. — De bet. zou ook kunnen zijn *geen spriet*, *geen grasspriet*. In deze opvatting, die uit die van *haar* kan zijn ontwikkeld (vgl. *haar* gebruikt van korenaren en planten), staat pijl in *Sal. en Marc.* 8: „daer hi (*de ezel*) één pijl afweidet, daer waster XL weder jeghen". Vgl. mnl. „niet een *gras*; niet een *spier* (ndl. „geen *spier*"), bij De Jager, *Verscheidenh.* 2, 86. Dat *pijl* in de plantkunde de bet. *stam*, *stengel* heeft, eene uitbreiding der beteekenis van *pijl*, het werptuig, zal wel geen voldoende grond zijn om ook *pijl* in de bet. *grasspriet*, met het werptuig in verband te brengen; evenwel de mogelijkheid bestaat: ook *spriet* vereenigt de beide beteekenissen, doch daar is de bet. *grasspriet* (als afgeleid van den stam van *spruiten*) de oudste. Ook in het hedendaagsche Wvlaamsch heeft *pijl* de bet. *grasspriet*; vgl. De Bo 854: een *pijlken* gras, een *pijlken* stroo, en ald. ook de uitdr. *niet een pijl*, *geen pijl*, d. i. „geen zier, niets hoegenaamd *of* hoegenaamd niet". Zie verder *Antw. Idiot.* 961 (ald. ook *haarpijl*, haar); Schuerman 477*b*; Boekenoogen 749*a*.

PIJL (*pilaar*, *zuil*). Zie PILE.

PIJLBUSSE, znw. vr. Naam van een *vuurwapen waarmede pijlen werden afgeschoten* (?). Vgl. *Invent. v. Brugge* Gloss. 291 op pijlbusen ald. op pijlisere: „Van tinne ende van hoornen ten donrebussen pylen" (*Invent. v. Br.* 3, 19) en „van LX blecken ten donrebussen pilen" (*ald.*). || XIII pijlbussen weghende 468 pond, *Invent. v. Br.* 3, 114. — Tegen de boven gegeven verklaring strijdt eene andere plaats, nl. 4, 85: „coperinne pijlbussen daer men lood mede sciet".

PIJLGESCOT, znw. o. *Pijl en boog.* || Die myt pijlgeschot aever wech wandert, *pilanus*, *Teuth.*[2] 297 *b.* — Vgl. ndl. *pijlschot*, het afschieten van den pijl; hd. *pfeilschuss*; mhd. *phîlschuz*, pijlschot *en* wond door een pijlschot veroorzaakt.

PIJLHOUT (-HOLT), znw. o. *Pijlhout*, *hout geschikt om pijlen van te maken.* Kil. pijlhout, sporckenhout, alnus nigra, unde sagittae pueriles conficiuntur, *vulgo* frangula (vgl. Dodon. 1228 *a*, *b* (waar de heester *pijlhout* (of *pielhout*) of *sporckenhout* genoemd wordt) en V. Dale: „pijlhout, hondsboom (= gemeene wegedoorn), *rhamnus frangula*"). || Vor een wijnvat daer meyster S. pijlholt af snyden soelde, *Rek. d. Cam.* 5, 98. — Spreekw. || Alle hout is gheen pijlhout, *de tel bois telles flesches*, Goedthals 186 (*vgl. ndl.* „alle hout is geen timmerhout"). Vgl. Stoett, n°. 885 en fra. „tout bois n'est pas bon à faire flèche".

PIJLISER (PIEL-), znw. o. Mhd. *phîlîsen*; hd. *pfeileisen*. *Het ijzer of staal dat voor een pijl wordt gebruikt*, *pijlpunt*. || Een deel pijlyseren, *Rek. d. Cam.* 5, 18 (*a* 1377). Meyster J. den Zweertvegher vor 1100 pijlyseren bi onser scepen ghehiete ghecoft, elc hondert 8½ pl., 6, 88. Vor 1000 pijlysere daer die wijncoop mede gherekent is, 10 lb. *ald.* Pijllyser gecofft, *Rek. v. Hattem* 176. Een dusent pyelyser, dairvoir geg. 9 ar. guld., 238. Twee dusent pijlijseren voor v½ r. g., *Arnh. Oudh.* 3, 12. Van pijlyser, *Rek. d. Gr.* 1, 346. Dusent pijlysers, *Rek. v. Gouda v.* 1489, *f.* 14 *r.* Zie nog twee voorbeelden in *Invent. v. Br.* Gloss. 292 op pijlysere.

PIJLCAMER, znw. vr. *De kamer of de ruimte waar men de pijlen bewaarde.* Vgl. ndl. *kruitkamer*. || (Voor) een sloet enn nagel, dair men den pijlstoel (?) an hinck enn die pijlcamer besloot, Fruin, *Bijdr.* 9, 19.

PIJLLIJC (*Brab. Y.* V, 438). Zie PIJNLIJC.

PIJLCOKER (-CAICKER), znw. m. Hd. *pfeilköcher*; ndl. *pijlkoker*. Vgl. mnd. „enen kaker mit pillen"

en zie bij COKER: „eyn koker met pile" en „een coker al vol strale." *Teuth.* pijlkaiker, pharetra; holfter of decksel op en armborst of eyn pijlkaicker, corinthus. Kil. koker, pijlkoker, pharetra (ook Plant.). || David heeft ghenomen gouden pijlcokeren, *D. B.* II *Sam.* 8, 7 (aangeh. bij Weiland op pijlkoker; lat. *arma aurea*, in onze vert. *gouden schilden*).

PIJLRE (*Bijdr. Jacobik.* 57). Zie PILER.

PIJLSCAFT (-SCACHT), znw. vr. *Schacht van een pijl, houten steel van een pijlpunt.* || Gecoft 20 waghenscot, dair hij pijlschaften off maecte, *Bel. v. L.* 441.

PIJLSTERT, znw. m. Het woord is in het Mnl. niet gevonden als benaming van een dier, hetzij een visch (Kil. pijlsteert pastinaca, piscis cauda in jaculi modum aculeata, *q. d.* sagitta, cauda [*l.* sagittae cauda]) of een watervogel (Kil. pijlsteert, glaucium, avis ex anatum genere), maar als naam van een bouwkunstigen term, door Gailliard, *Invent. v. Brugge* Gloss. *op* pijlstert, beschreven als „queue ou bout d'une pierre, brut ou équarri, qui sert à faire liaison en dedans d'un mur." In vorm en misschien ook in bet. is te vergelijken ndl. *zwaluwstaart* (Van Dale). || Elke laghe van der fonteyne sal sijn van VI sticx ende elc stic X dumen breed in de rechte genture zonder den pijlstert, *Invent. v. Brugge* 5, 314.

PIJLSTOEL, znw. m. De beteekenis van het woord is niet met zekerheid bekend; zij blijkt ook niet duidelijk op de eenige plaats, waar het woord voorkomt (zie bij PIJLCAMER); misschien is zij *een pijlenrek*. Vgl. ndl. *dakstoel*, d. i. „het houten getimmerte waarop het dak rust."

PIJLTONNE, znw. vr. *De ton waarin pijlen geborgen en vervoerd worden.* Vgl. bij Lubben naast „5 last pile" en „ein last pile" ook II tunnen phile" en „by 1½ tunnen mit pyle." || G. cuper dat hi die pijltonnen verbant, *Rek. v. Hattem* 118 (*a.* 1461). J. cuper van de pijltonne up te slaen, 173. J. cuper van binden, de pijltonne up ende toe te slaen, 162.

PIJLWORTEL, snw. vr. Hd. *pfeilwurzel. Pijlwortel, loodrecht naar beneden groeiende wortel.* || Ooc so sciet dese wortel hoor pijlwortel in der aerde, *Con. Som.* 86 *b.*

PIJN. Zie PINE.

PIJN, znw. m. en vr. Van lat *pinus*, waaruit ook ags. *pin*; eng. *pine*; ohd. mhd. *pine-*, *pîn*-boum; ofra. fra. *pin*; ndl. *pijn-*, hd. *pinie* (d. i. *pijnappelkern* en *pijnboom*, uit lat. *pinea*). Vgl. PIJNBOOM, dat gewoner is dan pijn. Ook Kil. kent slechts *pijn-* in de samenstellingen pijnboom, pijnnot, pijnkerne (vgl. PIGNAET). || Daervoren (*voor het kasteel*) saghen sy ene pijn, die telgen daeraf waer guldijn, . . . ghemaect was hy mit nigromanciën, *Troyen* dl. 1, vs. 7779.

PIJNACHTICH, -ECHTICH, bnw. Hetzelfde als *pînlîch* in het Mhd.; vgl. PIJNLIJC en zie PINE. — 1) *Straf verdienende, strafwaardig* (vgl. PEENVELLICH en PEENSCULDICH). *Voc. Cop.* pinachtich, penalis — 2) *Moeitevol. Voc. Cop.* pijnechtich, laboriosus, (ook *Harl. Gloss.*). — Vgl. het volg. Art.

PIJNACHTICHEIT, znw. vr. *Gekweldheid, het verkeeren in moeilijke omstandigheden*; ook als collectief *kwellingen, tobberijen.* || Na veel pijnachticheit sijns gemoets, die hij te vergifs dede, wort hij, als een die moede was, van slape bedrucket, *Vaderl.* 22*b.*

PIJNAMBACHT, znw. o. *Het gild der „pijners, pijnders, pijnres", d. i. der sjouwerlieden of lastdragers.* Vgl. PINEN, 2, *a*). || Soo wie dat scroodambacht huert, die sal sijn kraenmeyster ende borgmeyster met sulcker vorwaerden, dat hi . . . sal . . . brenghen met hem acht ofte thyen . . . ghesellen, daer hi des jaers dat pijnambacht mede regeren wille, *R. v. Breda* 51, 22 (*a.* 1397). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 359.

PIJNAPPEL, znw. m. Mnd. *pinappel*; mhd. *pinaphel*; eng. *pineapple* (ook „ananas" vanwege den overeenkomstigen vorm); ndl. *pijnappel.*

1) *De vrucht van den pijnboom, pijnappel* (ook als geslachtsnaam bekend), *denneappel* (hd. *tannapfel*). Kil. pijnappel, nux pinea, pomum Cybeles, strobylus, conus; pijnboom, pijnappelboom. Plant. pijnappel, *pomme de pin*, conus. || Tfautsoen vander herten es boven breet ende beneden scerp, ghelick eenen pijnappel, *Scep v. W.* 26 *c.* Die pijnapple die sijn goet: . . . den appel leitmen op tfier . . ., ende men ontfaet daer of den rooc metter nese, . . . wetet wel dat an staden staet den hersinen ende maect goet bloet, *Nat. Bl.* VIII, 681 (vgl. *Barth.* 655 *a*: *pinea* dat is die vrucht vanden pijnboom . . ., dese pinea is een grote note of een appel ende heeft veel korlen bynnen). Die oge es gemaect bina als een pijnappel, achter scarp ende voren een luttel blonc ende slecht ende in die middewert ront, *Hs.* Yp. 123 *a*, *b*. — *Pijnappel* zal ook wel de eene of andere versiering van dezen vorm aan den rand van het vaatwerk bedoelen in *Teuth.* eynreley vat myt dryen pynappelen, tridental; vat dat dry pijnappelen of pynnen hevet, tridental (*hoewel* pijnappel *hier met* pinne *wordt gelijkgesteld, zoo schijnt hier toch de gedachte aan het onder* 2) *genoemde* pijnappel *uitgesloten*); vat dat dry pijnappelken heftals dry tande, triens (*l.* tridens = tridental?).

2) De naam der vrucht wordt overgedragen op eene versiering der spits van een toren, waarop het kruis of de weerhaan is bevestigd; ook appel geheeten. Zie *Flor.* 2389; *Ndl. Wdb.* op appel en mnd. *pinappel* (in dezelfde beteekenis Lübben 3, 327, ook *tinappel*, een versiering op de tinne of aan den nok van een bouwwerk). Nog heden wordt de koepel van den Martini-toren te Groningen *pienappel* genoemd (Molema 322). || Van dat oude krws, dat op den toorn staet . . ., ende aen spikeren daer dat kruus mede genagelt was ende den pijnappel ende aen lootnaghelen enz., *Bijdr. Jacobik.* 55 (*a.* 1415). D. had van den wederhaen te vergulden ende van dat cruus dat boven op den toorn staet, ende van (den) pijnappel root te verwen, . . . V gulden, 56. Van dat cruys, den pijnappel, den wederhaen ende die scelpen te vergulden, 64. Daer staet Absolons graf ende is van groten stenen viercant oft een vierkant toornken waar, ende daer boven heeft ghestaen een pijnappel, die is nedergheVallen ende leit daerbi, *Eng. hss.* 3, 418 (*Versl. Kon. Vla. Akad. v.* 1897). — Het woord kan ongetwijfeld hetzelfde zijn als pijnappel, 1), maar het komt ook voor in de bet. van *tinne*, *trans*, *het bovenste oppervlak van muur of toren*, ook *de omheining er om heen*; hierbij is waarschijnlijk bijgedachte aan een ander woord in het spel, nl. *pinne*, van mlat. *pinna*, nok van een gebouw (z. ald.). Het mnd. *pinappel* naast *tinappel* kan dus zeer goed eene samenstelling met dit woord (waarop de schrijfwijze *pinappel* in *Sp. o. B.* zou kunnen wijzen) *pinne* zijn. Pijnappel is in het Mnl. zooal niet met pinne samengesteld, in de laatstgenoemde beteekenis althans dooreengeloopen met een ander woord waarin werkelijk *pinne* in de bet. „tinne" zit en dat afkomt van lat. *pinnaculum* (vgl. *Hs. IIde Part.* 234 *c*: „doe namen de duvel op pinnaculum ende settene op pinnaculum dies tempels, *Matth.* 4, 5: *statuit eum super pinnaculum templi*), nl. pinakel, ofra *pinacle*; vgl. *Gest. Rom.* 209 *c*: „den vierden sach ic dat opten pinakel boven opten toorn sat." In de bet. *tinne* vindt men *pijnappel*, behalve in *Gloss. flam.* 6: „pinappele, pinnacula" en *Teuth.* pijnappel, pinnaculum, pinna (naast pijnappel, pinnaculum, conus (bij Dief. *apex*, *summitas galee*, *acies quadrantis*, *fructus cipressi*), tolus (bij Dief. *summitas templi*, *scutum brece*, *eminencia*) op de volgende plaatsen. || Due hine (*de duivel Jezus*) vurde op din pinapel (*van den tempel*), *Limb. Serm.* 142 *a* (*vgl. de*

aant., waarin afkomst van pinapel *uit* pinaculum *wordt aangenomen*). Doen voerde hij (*de duivel*) Jhesum op den pijnappel des tempels van Jherusalem, *Hs.* 113, *f.* 49 *c* (ook *Hs. Moll* 7, 46 *b*; *Hs.* 80 *f.* 61 *b*). Die tempel Salomons had drie pinaculen, dats pinappelen, *Sp. o. B.* 15 *v.*

PIJNBANC, znw. vr. Mnd. *pinebank, pinenbank*; hd. *peinbank*; ndl. *pijnbank. Pijnbank* (nog slechts bekend als historische term), *folterbank, folterwerktuig.* Vgl. BANC, 4). Kil. pijnbancke, fidiculae, tormentum, equuleus; op de pijnbanckeleggen, habere quaestionem cum aliquo adhibitis tormentis, enz. Plant. pijnbanck, *torture, cep, geine* (fra *gêne*, v. hebr. *gehenna*, hel), tormentum, fidiculae. In dezelfde bet. wordt bij Kil. en Plant. ook vermeld pijnijser. ‖ (Si) hebben de pijnbanc ende de vors. ghevanghene . . . gheleyt ende ghedreghen openbaerlic up de marct int parc, *Ann. Em.* 13, 104 (*a* 1488).

PIJNBOMEN, bnw. Zie bij het volg. art.

PIJNBOOM (PINE-), znw. m. Mhd. *pineboum, pinboum*; ndl. *pijnboom.* Zie verder bij PIJN. *Pijnboom, denneboom.* Behalve de laatste benaming is eveneens echt germaansch hd. *fichte.* Zie Kluge op dit woord en op tanne; Franck op den. *Voc. Cop.* pijnboom, pinus. *Teuth.* pijnboom, peckboom, pinus (ook Kil. en Plant.); vgl. *Gemma* 151 *r*: den pycboom, pinaster (*wilde den*); bij Plant. is „pinaster" vertaling van wilde pijnboom). ‖ Pinus dats een pijnboom, sulc wit, sulc swart . . .; uten swarten canmen pec maken ende uten witten hars gheraken, *Nat. Bl.* VIII, 671. Die pijnboom es niemen quaet die onder hem wast ende bi hem staet, 679. Den pinboom, II, 3897 (*varr.* pijnboom). Pinus is een pijnboom ende hy sweet pec ende daer omme heyt hij een pecboom, *Barth.* 655 *a*; zoo nog eens *ald.* en 655*b* en 656 *a* (pix pini (vgl. eng. *pitchpine*), dat is peck vanden pijnbome datter wtghelopen is). Een pijnhoom dien hi wilde ter neder houwen, *Sp.* III[2], 32, 24. Drie pijnbome . . ., so hoge ende so breet dat si die fonteine al bevingen, metten lovren diere over hingen, *Lanc.* II, 13501. Die fontainie (*l.* fontaine) . . met bladren van pinnebomen (*l.* pinebomen) gedecht, 22183. Den cederboom, den wilden moerboom, den pijnboom ende den busseboom, *Hs. f.* 62 *v.* Zoo ook *Sev. Vroeden* 593 e. e. — Afl. pijnbomen, *van pijnboomhout, van pijnhout. Teuth.* pijnbomen taiffel, pinax. Vgl. Plant. dat van pijnbomen is, pineus.

PIJNDER. Zie PINER.

PIJNER. Zie PINER.

PIJNGEREETSCAP, znw. vr. en o. *Foltertuig, strafwerktuig.* Vgl. PIJNBANC en Plant. pijnijser, equuleus. ‖ Ter castyingh pijngereytschap, *ignis, rota, crux, Teuth.*[2] 172 *b.*

PIJNHÈRE, znw. m. Waarschijnlijk uit pinére, door bijgedachte aan here; zoo ook *erloshere* (Kern, op *Limb. Serm.* § 69), *sciphere, roomhere, limborchere.* Vgl. Franck, *Mnl. Gramm.* § 38. *Pijniger, beul.* Doch misschien moet men het woord opvatten als *voornaamste beul, een der hooge heeren der hel.* ‖ Doe seide een der pijnheeren (*der hel*): hier zijn onrechte heeren ende . . . ongherechte vrauwen, loose meyeren ende loose schepenen, *Brand.* 653.

PIJNHOUT (PINENHOUT), znw. o. *Pijnhout, pijnboomenhout.* ‖ Eyn schrijftaiffel van pijnenholt gemaeckt, *pinax, Teuth.*[2] 344 *a* (misschien moet men pinen opvatten als stoff. bnw. van pijn; z. ald., doch om de zeldzaamheid van pijn, dat ook in *Teuth.* niet voorkomt, is dit minder waarschijnlijk).

PIJNCAMERE (*PINE-, PINEN-), znw. vr. *Kamer waar de misdadigers gefolterd worden, folterkamer.* ‖ Omme stoffe gheorbort ter pijncameren ende den coc ghegheven van examinatie 5 lb. *Froissart* 2, 25 (*a.* 1379). Van reepen ende van laerde (?) ende dat ter pinencameren toebehoort 40 s.; van examinasiën, 44 s., *ald.* 35.

PIJNLIJC (PIJLLIJC, PILIJC; vgl. Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 190), -IC, -EC, bnw. Mhd. *pînlich*; mnd. *pînlik*; hd. *peinlich*; ndl. *pijnlijk.* Van pine; z. ald.

A. Van zaken. — 1) *Met moeite gepaard gaande, bezwaarlijk, lastig, moeilijk.* Kil. pijnlick, molestus, laboriosus, difficilis. Plant. pijnlick werck, pijnlicken arbeyt, *labeur penible*, operosus et molestus labor, laboriosum opus. ‖ Int lant van Wales . . ., daer pijnlijc toeganc toe gaet, *Sp.* III[6], 4, 31. Du heveste een pijnlic dinc geheysschet, *D. B.* II *Kon.* 2, 10 (lat. *rem difficilem postulasti*). Dese setten een ander costume . . . in die tafelronde, ende si ne was niet min pijnlic dan dander was, *Lanc.* II, 16886. Een vonnisse pijnlic ende zwaer, *D. B. Deuter.* 17, 8 (lat. *difficile et ambiguum judicium*). Dat alle opene gaten, die binnen vertech sijn of verteert alse . . . in canker, in fistelen, dat si pijnlijc sijn te genesene, *Hs.* Yp. 128 *d.* Hierbi ist goet te verstane, dattet (*het dier*) pijnlec es te vane, *Nat. Bl.* II, 3253 (lat. *ut difficulter capi possit*). Voort bringhen dat men seide daer, het ware mi pijnlic ende swaer, *Rein.* I, 1869. Hoc pinlec saelt denghenen sijn die rijcheit hebben, te comene in hemelrike, *L. v. J.* c. 145. Hi dede hare soo meneghe scande ende so menich vernoy, dat pilec te vertrecken ware, *Limb.* IV, 108. Buten lach vele volcs op tfelt, dat was al onghetelt, dat pilic te seggen ware, VIII, 1215. Ende want ons . . . te pijnlijcke ende te moeyelijcke is elcke (*l.* elcken) mensche sonderlinghe synen brief te bezeghelen, Meyl. *Delft., Bijl.* 379, 317 (*a.* 1290). Een pijnlijc dinc (*een moeilijk iets*), *Hs. Diepenv.* 101 *d.* (uitg. Brinkerink, bl. 192). Weet wel dat mine roec die sacrificie te bescrivene: het ware pijnlic te bedrivene, *Rijmb.* 5220. Es u dit te pijnlijc, so nemt (nl. *een ander geneesmiddel*), *Hs.* Yp. 131 *c.* Is God yet pijnlic te doen? *D. B. Gen.* 18, 14 (lat. *numquid Deo quidquam est difficile*?). Van pileken verlatene, *niet licht te verkrijgen vergiffenis, Hs. IIde Part.* 241*a.*

2) *Onaangenaam, iemand onaangenaam aandoende,* gezegd van al wat op iemands geest of gemoed een pijnlijken indruk maakt. ‖ Alse men mi segghen sal recht ordeel, so beneemdijt al, ende seghter toe te minen toorne dat mi pileec es te hoorne, *Parth.* 6924. Hem was van u comen maer, die pijntlic (te) vertellen waer, *Troyen* dl. 3, vs. 33801 (Benoit 27835: *noveles a de vos oïes bien estranges et effreïes*). Al te pijntlicke (*Maerl. schreef hier en op de vorige plaats* pijnlijc) is dat seer daer ic in ben ommermeer, dl. 2, vs. 21103. Datd haer was pijnlec ende swaer dat si der erden soude geneken als si haer gebed soude spreken, *Christ.* 528. Langhe te beidene hier es pileec, *Mask.* 229. Fallax altoos onwerdich sat, dat was een haerde pijlijc opsien (*aanblik*), *Flandr.* I, 341.

3) *Pijn doende, pijn veroorzakende,* zoowel *zielepijn* als *lichaamssmart.* Deze opvatting staat dicht bij de thans gewone, doch het woord is in dezen zin nog niet gewoon: het gewone woord voor ndl. „pijnlijk" is serich. ‖ Hi (*de zon*) is den sieken oghen pijnlijc ende den ghesonden lustelic te siene, Ruusb. 5, 111 (*men kan het woord hier ook opvatten in de bet.* onaangenaam, *indien het zooals zeer waarschijnlijk is, evenals* lustelic *verbonden moet worden met* te siene). Soe weende int herte dat haer selden loech, want soere dat pijnlijc evel (*de smartelijke kwaal*) in droech, dies men selden ghewinnet boete, *Parth.* 5560. (*Christus riep*:) mi dorst, recht of hi segghen wolde: o mensche, siet dan inden werken mijns lichaems niet smertelikers, niet scandelikers, niet pijnlikers uut minnen des menscheliken herten ghetoont mach wesen dan ic ghetoont heb, Brugm. 2, 374 *vlg.*

4) Pijnlike clage, *aanklacht in crimineele zaken.* Vgl. CLAGE, 3); mnd. *pînlike klage*; en Stoke dl. 2, bl. 476 noot, waar uit den *Sassensp.* (uitg. 1516) c. 28 aangehaald wordt: *pinlike klage* heitet dar umme „pinlick", dat de beklagede man gepineget wert

dorch der klagen wille eft he verwonnen wert". Vgl. Kil. pijnlick ghericht, *vetus* judicium criminale.

B. Van levende wezens.

5) *Moeite veroorzakende*, *het iemand lastig makende*, *lastig*, ook *onhandelbaar*, *twistziek*, *niemand met rust kunnende laten*, *meedoogenloos*, *wreed*, *woelziek*, *uitspattend* (ook in sexueelen zin, *wellustig*, *ongebonden*); *weerspannig*, *oproerig*, *muitziek*, ook *kwaadaardig*, al naar den aard, de omstandigheden en de positie van het subject dat de eigenschap heeft; ook van dieren. Soms kan een woord op eene plaats op twee verschillende wijzen worden verklaard. Vgl. MOEYELIJC, 1, *a*. *Voc. Cop.* pilec, seditiosus (ook *Harl. Gloss.*). Kil. pijnlick, pijlick, petulans, lascivus, molestus nimia petulantia et lascivia. Plant. pijlick, *saffre*, lascivus, petulans; pijlicksert, lascivus; pijlickersse, lasciva, lascivula. || Al bestu (*Darius tot Alexander*) dapper (*vlug*) ende jonc, en ... wes te pijnlec niet een twint, du wasses noch, du bes een kint, *Alex.* II, 49 (*vgl.* Stallaert 2, 359 (16*de eeuw*): „gelijc men die kinderen als zij crijschen oft *pijlic* zijn, pleecht te vervaren met te zegghen, datter eenen bijtebau comt"). Als hi (*de pelikaan*) se (*zijne jongen*) pijnlec kinnet, want si ghierech sijn om haer aes, so dootse die aerme dwaes, *Nat. Bl.* III, 2902. Niet en es te verdraghen soo quaet als een pijnlijcs wijfs onmaet, *O Vl. Ged.* 3, 119, 559; ook *Sp.* I⁸, 77, 34. Doen bleef Lothrike . . . Godevaerde, Goceloens sone, die pileke Godevaert hiet die gone, want hi altoos vechtens gherde, *Brab. Y.* IV, 1006 (*var.* pijnlike). Sijn die arme dicke ende stijf ende cort, dat bediet pijnlec ende onwetende, *Belg. Mus.* 3, 235; ook 10, 288 (*waar het woord ten onrechte door* werkzaam *wordt weergegeven*). Dat heter waer te sine allene in ene woestine dan te wonen bi haer die scolde ende moylic waer (*var.* pijnlic ware), *Melib.* 659 (vgl. *Spreuken* 21, 19: *quam cum muliere rixosa et iracunda*). Beveelt men u... (*zieken*) die ... pijnlijc ende onghedoochsam sijn, peinst dat ghi Christo dient, Ruusb. 4, 76 *vlg.* Cinonia dat es des honts vlieghe ... ende es een woorm (*insekt*) pijnlec sere, *Nat. Bl.* VII, 409. Hi (*de visch*) ne hevet scarpheit no doren, ende hi (*de visch*) nes pijnlic clene no groot, V, 464. Tote enen scape . . . quam een berde pijnlijc hont, *Esop.* IV, 1. Ghisteren sprac ic teghen hem (*de Grieken*) wel, ic en vantse pijntlic (*Maerl. schreef* pijnlic) no fel, *Troyen* dl. 3, vs. 30933 (Benoit 24960: *nes ai trovez cruels ne fels*). Tmeiskin (*dat op dien dag geboren wordt*) wert een pijnlijc wijf, *Mnl. fragm.* 221, 61. Tkint sal wesen een pijnlijc man, *ald.* 74. Hi was pijnlic ende fel ende daer af gewone . . . dat hi noit sint dat hi ridder wert ... minne ne droech te goeden ridder wert, *Lanc.* II, 5227. Hi was fel in allen dinc ende sere pijnlijc . . . ende vol van groter verweenthede, IV, 5640. In minen clooster . . . was een pijnlijc moenc . . ., desen waest alte zwaer, datmen hem seide wel ende waer; . . . ooc en haddi ghenen moet (*was hij er de man niet naar*) dat hi doghet horen mochte, *Sp.* III⁷, 45, 1. Hi ne ontsach niet in een parc seven manne ghewapent wel, hi was onsienlijc ende fel, *Segh.* 6194 (*varr.* pijnlijc). Soo warp die hertoghe sinen hat op die ... van Brusele, die doen ... overmoedich ende pijlijc waren; si braken der heren huuse ende daden grote confuse, *Brab. Y.* V, 435 (*varr.* pijnlec). So wert hertoge Jan toornich op dye ghemeynte van Bruessel, die doe seer pijnlijck ende overdadich waren, verdervende somige heeren husen, *Exc. Cron.* 128 *b*; ook *Brab. Y.* V, bl. 460, vs. 13. In somen (steden) liet hi (*Alexander*) van sinen here die onnutte waren ter were of die alte pijnlijc waren, *Sp.* I⁴, 34, 35. Eleasarus . . ., omdat hi was een pijnlic man, ne ghaven si hem gheene herscepie, *Rijmb.* 28149 (lat. *quod et ipsum tyrannidem affectantem viderent*). In de porte van Dordrecht was doe menech pilic knecht, dat vernoyede Aloude zere, Stoke VI, 289. Ware dat sake dat enech van haren porteren dit horde ende saghe, dat die portere aldus pijnleec ware sonder redene, Willems, *Meng.* 458 (*a.* 1292; *vgl. ald.* dat enech portere van . . . Thienen opliepe, sloeghe ofte leeleeke toesprake met waerden iemene van buten sonder verdiente"). Daer versaemdi (*Caesar*) sijn covent, entie in sijn here .. te moylic waren, . . ., die liet hi aldaer, *Sp.* I⁸, 3, 45 (*var. B.* pijnlec; *proza-Sp.* alle zijn scaren die rebel ende moeyelic waren). So dat hi met ghelde gewan somegen pijnliken man, I⁸, 4, 83 (lat. *per pecunias excitavit seditiones gravissimas*; de bet. is dus *onruststokers*, *mannen die bereid waren om verwarring en oneenigheid te verwekken*; de verklaring bij Oudemans is onjuist). Dueghet die du heves ontfaen, diemen an di niet en weet, daeraf en wes pijnlijc no wreet, *Sp.* I⁸, 36, 204 (lat. *bonorum quibus praeditus es non acerbus exactor*). — Nog heden is *pijlijk* in soortgelijke beteekenissen in gebruik in in het Wvla.. nl. in die van „dartel, brooddronken, uitgelaten" (De Bo 854). — Van God gezegd, *onverbiddelijk*. || Alsi sach datd haer nyen mocht bescieten, so berespsse Gode ende hieten dat hi herd ende pilec ware, *Lutg.* II, 140. — Hem pijnlijc maken, eig. *zich wreed of lastig aanstellen*; de bet. zal hier wel zijn *zich boos maken*. || Die costre door dat hi (*Amand*) bloot van cleederen stont (*waardoor hij hem voor een landlooper aanzag*) . . ., heeft hi hem pijnlic ghemaect, ende slouchene langhe ende onsochte, dat hine bi der duere brochte, ende stackene daer ute onwaerdo, *Amand* I, 1969 (*in Bloeml.* Gloss. *is de plaats verkeerd verklaard doordat* hem *er niet als wederk. is opgevat*). — Met den 3den nv. van den pers. *wreed of hard tegen*, *lastig voor*, *vijandig jegens*. || Capreola dat es een ree, den haren pijnleec emmermee, nochtanne jeghen andre diere sere blood ende goedertiere, *Nat. Bl.* II, 1007 en *varr.* (lat. *seva in genere corporis sui*). Sulc segghen dat dit dier fel was ende sere onghehier allen lieden ende pijnlec sere, VI, 191 en *varr.* Sie (*de vlieg*) ne laet die honde niet rusten; so hem meer mach slapens lusten, so hem die vlieghe pijnleker es, VII, 413 (*var.* pijnlijcst). Want si (*mijne vrouw*) mi altijt pijnlic ende moeylic is, *Gest. R.* c. 57. Dat si pijnlijc ende ongier den Romeinen worden sere, *Sp.* III¹, 2, 32 (*in plaats van den datief staat eene bep. met* jegen, *Pass. W.* 75 c: „die Lombaerden waren seer pijnlijc teghen dat keyserrike van Romen"). Hoe sere pijnlijc ende hoe zwaer Chinnà ende Marius... hadden ghesijn Rome der stede, *Sp.* I⁸, 72, 8. Ne wille mi niet sijn pijnlijc, want mine dore es besloten ende mine meisnieden sijn ... te bedde, *Hs. v.* 1348, 141 *b* (*Luc.* II, 7: *noli mihi molestus esse*). Sy (aventure, *als persoon gedacht*) hevet my ghesijn tien jaer pijnlec, fel ende harde swaer, *Troyen* 9787. — Als znw. gebruikt, *lastige*, *ongemakkelijke*, *onhandelbare*, *weerspanneling*. || Den verdroufden te troostene, vergeven die mesdaen heeft, verdragen den pileken, *Dietsce Rime* 46. Daer men die pijnlike verdrecht, daer wert die cracht des oordens gheswacht. *D. Orde* 258. Omme der (*l.* die) overhoricghe, pileke ende rebelle te castijene, *Z Vl. Bijdr.* 5, 166 (*a.* 1380). Omme te corrigieren de pijnlike ende de rebelle, 6, 179 (*a.* 1441).

6) *Strafwaardig*, *boetschuldig*. Zoo ook Mhd. Het woord is in deze bet. alleen opgeteekend uit *Teuth.*, en zal wel tot het Nederrijnsch of het Oostmnl. beperkt zijn geweest. *Teuth.* pijnlick off verpeenlick, penalis.

7) *Hij die gepijnigd mag worden*. Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 360.

AANM. — Misschien is het woord ook bekend geweest in de bet. *tegen moeite bestand*. Zie het tegenovergestelde bij ONPIJNLIJC.

PIJNLIJCHEIT (*PIJLLIC-, PILIC-), -LICHEIT,

-LECHEIT, -HEDE, znw. vr. Mhd. *pînlicheit*; hd. *peinlichkeit*; ndl. *pijnlijkheid*.

1) *Moeite*, subjectief, *moeilijkheid, bezwaarlijkheid, lasten en bezwaren, moeilijke of kommervolle toestand, rampen en wederwaardigheden.* ‖ Ooc so maecte hi (*Salomo*) nuwe steden jeghen des winters pijnlicheden, *Rijmb.* 11889. Die staf, daer Jacop . . . mede leet die Joordane, was dat cruce, daer men mede lijt der werelt pijnlichede, 2613. Als hem (*den vogel*) die pijnlichede van den vlieghen (*van het vliegen*) gaet in hant, blivet hi achter in enech lant, *Nat. Bl.* III, 1896. Het sy in pijnlicheit ende in syeclicheit, in armoeden ende in versmaetheit, *Hs. Serm. G.* 273 *d.* Lusten di die pijnlicheden dat teghen natueren is, *Hs. Cyrill.* 74 *v.* (lat. *poenalitates contra naturam*). Dat wart hem grote pijnlichede (*een bron van moeiten en bezwaren*). *Brand.* 74. (Si) voerden haren grave mede ende lieten in groter pijnlichede ende in vresen de Kenemaren, Stoke II, 227. Diet so dede dats Coenraed quam in pijnlichede, want Coenraed wart daer gevaen, *Sp.* IV[a], 48, 39. Sy aten hare tonghen van pijnlicheden, *Openb. Joh.* 16, 18 (lat. *prae dolore*). Hier naer so gheviel . . . dien Jueden meerre pijnlichede, I[a], 30, 1 (*Opschr.* noch van haerre plaghen). Thobias dankets onsen Here in diere wijs . . ., dattie helighe Job dede van al siere pijnlichede, *Rijmb.* 15311. — Met pijnlijcheden (-heit), *met moeite.* ‖ So dat si met pijnlicheden enen tor daer vallen daden, *Rijmb.* 27656 (*het woord kan hier ook opgevat worden in de bet.* inspanning; *vgl.* MOEYENESSE, 4). Du toogen sie voort myt groter pijnlicheit ende quemen ten Diepenveen op sante Augustijnus octave, *Kl. v. Diepenv. hs.* 73 *a.*

2) *Moeite* objectief, *last, overlast, kwelling, moeite die men iemand aandoet, onaangenaamheden die men iemand berokkent.* ‖ (Daer) wart si gemaect doen priorinne . . .; ende want har dochte dat men dar mede grote pilecheit haer dede, so enz., *Lutg.* I, 636. Dat god sal wreken over u die pilecheit, die ghi mi dued nu, II, 774. Van siere vrientscap scied hi . . . ende dedem grote pijnlichede, *Rijmb.* 19933 (lat. *et vexebat eum valde*). (Si) vielen neder op haer knien ende baden haer genade van dien dat si haer pijlecheit hadden gedaen, *Christ.* 657. Domoedege adde van Gode bejaecht de cracht van gebode . . . over de felle quade geeste dat hi daerbi . . . hare wreetheit onderdede ende verdreef de pijnlichede, *Franc.* 3277. Hine mochte niet varre gaen van den ysere dat den deghen omtrent die bene was gheslaghen . . .; sere weende . . . Ysabele . . . omme die grote pijnlichede die men haren lieve dede, *Wal.* 9154. Daer en was noit een die hi sparde, hine dede hem allen pijnlijchede meer dan die wuwe te voren dede, *Esop.* XXVI, 8. Die vele pijnlijcheden maket, int ende wert hi gheraket, XXXVI, 17. Hebben si (*bedienden*) heren diese haten, emmer vinden si occusoen, dat si hem pijnlijchede doen, LIX, 39; ook Velth. II, 9, 10. Kilrecht (*l.* Kildrecht) berneden si . . . ende daden hem ooc pijnlijchede, Velth. VI, 17, 45. Hine was geens quaets sprekens gewone noch van pijnlijchede te doene, maer hovescher dan enich ander was hi, *Lanc.* II, 5145. Heren . . ., die der kerken pijnlichede . . . daden, *Sp.* IV[2], 2, 5. (Hi) bat hem dat hi . . . sinen vader ende . . . siere moeder . . . vergave hare pijnlichede, die si hem daden entie scande, doe sine dreven uten lande, III[a], 13, 17. Voglegripe quamer mede, (die) daden hem grote pijnlichede, I[4], 49, 19. Te Hoye ende te Ludeke . . . dede die hagel pijnlijchede: hi versloech daer dat coren al, Velth. VI, 7, 21. Dat sy (*de Denen*) aennemen souden kersten gelove ende aflaten hoir pijnlicheit die kerstenen te doden, Matth. *Anal.* 3, 61.

3) *Lichamelijk letsel of ongemak.* Hier nadert het woord tot de bet. van ndl. *pijnlijkheid*, d. i. „een toestand van lichaamspijn", terwijl het mnl. woord met *doen* verbonden wordt en dus objectief wordt gebruikt. ‖ Dese moeste drinken venijn, maer dat ghelove sijn was so staerc, dat (*dat het*) hem en dede altoos neghene pijnlijchede, *Sp.* I[7], 40, 41. — *Nat. Bl.* II, 2435 vlgg. is pijnlijchede vertaling van lat *cruciatus*, doch ook daar komt het voor in verbinding met „*doen.*" Dat Maerlant verkeerd heeft vertaald, heeft Van de Sande Bakhuyzen aangetoond *Tijdschr.* 1, 200.

4) Van een persoon. *Lastigheid, onhandelbaarheid*; *het niemand met rust kunnen laten, het stoken van twist*; ook *wreedheid meedoogenloosheid*; *kwaadaardigheid*, ook *oproerige gezindheid* of *weerspannigheid, muiterij.* Vgl. PIJNLIJC, 5). Plant. pijlickheyt, *saffreté*, lascivia, petulantia. Zie een voorbeeld van *pylicheit*, gezegd van jonge kinderen bij De Bo 854. ‖ Had ooc een man een zoon die hij om sijnre pijnlichede sijn voochdie voir recht overgheghevent had ende uutghegoet, hy en worde op sijns vaders eedt gheen poirter, Matthijsz. 126. Al ne staet hi niet up omdat hi sijn vrient es, hi sal nochtan upstaen om sine pijnlijcheit, *Hs. v.* 1348, 141 *b* (*Luc.* 11, 8: *non quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget*). Nu sijn vijf dinghen die den vreede ontsetten, dat es oorloghe, twist, mangheliughe, ongheroert (*z. ald.*) ende beswaernesse oft pijnlijchede, *Hs. v.* 1348, 244 *a.* In uwer oefeninghe seldi u wel voor twee dinghen hoeden, . . . als van swaermoedicheit ende pijnlicheit, *Gulden Troon* 76 *b.* — Hi was . . . goet ridder genoech, . . . ne hadde gedaen sine pijnlichede; hi was pijnlic in vele saken ende sonderlinge in sine spraken ende van quaden worden meer dan een ander man, *Lanc.* II, 5161 (*vgl.* 5169: hi was sonder genadichede ende sonder enichge minne, ende sonder enichen goeden sede). Maer haerre moeder pijnlichede Vlaenderen al verwerren dede, *Sp.* III[a], 89, 131 (*Cod. Dipl. U.* 6, 82, 91). Soo wien hi in sijn gemoet vant, dien dedi oploop . . ., waest man, waest vrouwe, waest joncfrouwe, ende dede vele lieden daer . . . vele pinen, dat wonder was na sine pijnlijchede groot, dat men niet ne sloech doot, *Lanc.* II, 35725. Doe sprac . . . die coninginne an Chilprike met droeven sinne, dat soe gedogen niet en conde die pijnlijchede (*de boosaardigheid*) van Vredegonde, *Sp.* III[a], 44, 9 (*men kan het woord hier ook weergeven door* kwellingen; *zie bij* 2). God seghet: ic pense tgepens des vreden ende niet der pijnlicheden (*van onbarmhartigheid, van lust tot kwaad of verdriet doen*, lat. bij Vinc. *afflictionis*), *Sp.* IV[2], 55, 89. Eest een knechtken (dat dan geboren waere), et sal dolle sijn ende van pilicheiden voll; geerne salt vechten ende striden, ende mit pilicheiden sinen tijt liden (*óf op eene woelzieke, onrustige, voor anderen onverdraaglijke wijze zijn leven leiden óf onder twisten en oneenigheden*; zie bij 5), *Mnl. fragm.* 209, 159. Dat Rikilt, die was des lants vrouwe, dede al den lande soo grooten rauwe, beede cleerken ende leeken . . . met harer grooter pilichede, dat soese . . . roofde om dat ghelt, *Vl. Rijmk.* 1529 (lat. bl. 377: *nimia crudelitate qua in clerum et populum saeviebat.*) Dat si (*de wolven*) wouden hebben te ghiselen die honde, anders wilden si in ghere stonde pays geven noch maken vrede, want vander honde pijnlichede quam dorloghe altemale, *Sp.* I[a], 58, 16. Moyses scalt tAaronne vaert dat hi des volcs wille daer dede, maer omme hare pijnlijchede ontsculdichde hem Aaron daer, want hi der doot hadde vaer, *Rijmb.* 5078. Des daegs vielre upter moude III dusent, . . . dus wrac God hare pijnlijchede, 5090. Onias (*de bisschop*), die door die pijnlichede van hem voer uter stat van Jherusalem, 18662. In Alexandriën . . . bleven dor hare pijnlichede L dusent Jueden doot omme hare quaetheit groot, 27901. — Van . . . onredelicker wandelinghe, pilichede, putierscepe, abreyscepe, *Cout. v. Brugge* 1, 498; 500

(*a.* 1426; waarschijnlijk is het woord hier niet op te vatten in de bet. *weerspannigheid*, *oproerige gezindheid*, maar in die van *onzedelijkheid*, *onkuischheid*; misschien is het eene verenging der boven genoemde beteekenis en de eigenlijke zin „het niet met rust kunnen laten van iemand van een ander geslacht"; in deze bet. kan ook worden opgevat het „lascivus, petulans" van Plant. en Kil.; dezelfde twijfel bestaat aan de eigenlijke bedoeling van het woord in *R. v. Utr. Inl.* 183, en in „die raet verbiet Geerlofs, die hoor selven Tichte van Meppen heet, die stat drie jaer lanc, om hore pijnlicheyt", *Utr. Buurspraeckb. v.* 1408 (in Dodt, *Arch.* 5, 75). Die desen gheselscape van den Boghe van deken (ende) van gheswoirne wederseit ware overmits pijnleecheit, misdade of boeten wil, *Belg. Mus.* 4, 66 (*a.* 1386). (Die) Goten saten een stic . . . onder Valente met goeden vreden, doe worden si met pijnlijcheden hem settende jegen tRoomsce rike, *Sp.* III[1], 21, 26.

5) Evenals ndl. *moeite* (ook in *moeite maken*) neemt pijnlijcheit de bet. aan van *oneenigheid*, *twist*, *standje*, *onaangenaamheden*. Vgl. boven bij 4) de bet. „het stoken van twist" en bij PIJNLIJC, 5) o. a. die van „twistziek". „Wat dinc dat ghescieden (*l.* ghesciede), dat (*wat*) deen hadde, had dander mede sonder enich pijntlichede (*van Achilles en Patroclus*), *Troyen* dl. 1, vs. 9636 (Benoit 8140: *sans nul plait*). Hier af quam daer grote pijnlijchede ende verdriet in beiden siden, want siere om vochten ende striden, Velth. IV, 4, 50. Gheviele eenighen twist ofte pilicheet tusschen onsen heere den grave . . . ende ons, *Oorkb.* 2, 316 *a* (*a.* 1292). Der edelinghen somme een deel warens hem hout al gheheel entie meente was hem medc, de ummer wil nie pijnlijchede op aventure oft quame in desen dat si te vriër mochten wesen, Stoke II, 175. Florens de Zwerte na desen vrede begonste een ander pijnlichede (*eene andere twistzaak*), daer hem sine doot an lach, 251. — Ook in den zin van *strijd*, *gevecht*. ‖ Mijn her W. was in die borst te IIII steden doorschoten inder pijnlicheden ende staerf alse een ridder bout, *Sp.* IV[3], 4, 30.

PIJNLIKE, -LEKE, -LIJC, -LIC, bijw. Mhd. *pînlîche*, ook *pîneclîche*; mnd. *pînliken*; hd. *peinlich*; ndl. *pijnlijk*. — 1) *Met moeite*, *zóó dat aan iets moeiten en bezwaren verbonden zijn*; ook *in of onder moeilijke omstandigheden*. *Gloss. Bern.* pinleke, difficulter. ‖ Die pape es te hem geclommen pijnlike (= met pijnlijcheden) bi paden crommen, *Sp.* III[6], 53, 27. Coomt tot mi, alle die pijnlike arbeiden (*onder hun werk gebukt gaan*, *er door afgemat worden*) ende swaerlike belast sijn ende ic sal u vermaken, Priebsch 20. Doe onse heer out was XXIX jaer, in welken tiden hi dus pijnlic (*in behoeftige omstandigheden*) ende verworpelic gheleeft hadde, *Hs. Moll* 7 *f.* 40 *b.* — 2) *Op eene smartelijke*, *den geest of het lichaam kwetsende wijze*; *zóó dat iets den geest of het lichaam pijn veroorzaakt*; ook *zoo dat iets op een ander een pijnlijken of smartelijken indruk maakt.* Plant. pijnlicken, in grooter pijnen, *en grand tourment*, cruciabiliter. ‖ Aen den cruce was dijn eersamighe hooft onsachtelick gheneicht ende jammerlic ende pijnlic nedergheseghen, *Hs. Moll* 8, 5 *v.*

PIJNRE. Zie PINER.

PIJNREETSCAP (-REITSCAP), znw. vr. en o. Hetzelfde als pijngereetscap; z. ald. *Folterwerktuig.* ‖ Eynreley pijnreitscap off eyn yseren bedde, *castasta*, *Teuth.*[2] 298.

PIJNSTOC, znw. m. *Een folterwerktuig.* ‖ Si leyden oen in, dragende hem selven sinen pijnstoc, *Lev. v. Adr.* 95 *r* (*Mus. Meerm.* n°. 42); vgl. *Leg. aurea*, bij Grässe 599: „portans sibi *equuleum*").

PIJNT (*Rek. d. Buurk.* 36). Zie PINTE.

PIJNWERDICH, bnw. *Eene straf*, bepaaldelijk *pijniging*, *verdiend hebbende*. *Teuth.* pijnwerdich, cruciatorius, cruciabilis.

PIJP. Zie PIPE.

PIJPGEBLAS, znw. o. *Blaasmuziek.* Vgl. PIPE en GEBLAS. ‖ So booric sanc ende pijpgheblas, *Rein.* II, 4164. — Ook in de bet. *blaasinstrument.* ‖ Sonder letten mere werp hi (*de speelman.*) wech sijn pijpgeblas ende volgede hem, *Sp.* II[6], 70, 40.

PIJPGRACHT, znw. vr. Naam van eene gracht te Brugge. ‖ Ghewrocht an de ghote in de pijpgracht jeghen den wijngaerd, *Invent. v. Br. Intr.* 447. Misschien heeft *pijp* hier de bet. „eene gewelfde steenen brug" zooals nog heden in Friesland en Groningen (Molema 323), of is met pijpgracht het eene of andere afwateringskanaal bedoeld.

PIJPCANEEL (-CANNEEL), znw. o. *Pijpkaneel.* ‖ Een pinte wijns mit wat waters off mit wat sukers off myt een kleyn luttelkijn pijpcanneels gewreven, *D. War.* 3, 88 (*a.* 1421).

PIJPKIJN. Zie PIPE.

PIJPLOOT, znw. o. Hetzelfde als loot, 6, *b*; z. ald. *Het looden merk*, *doorgaans het stadswapen vertoonende*, *dat na het keuren van het laken door de waardijns er aan geslagen werd om de hoedanigheid te waarmerken.* Doch de eigenlijke beteekenis van *pijp* in de samenstelling is niet duidelijk. ‖ Wat laken ter pairtse (*zie* PERCHE) comt derdewerf, dat selmen een pijploot gheven up sijn haecgaern sonder meer te besien, *Leid. Keurb.* 73, 25 (*a.* 1406), ook *Keurb. v. Haarl.* 89. — Eene andere beteekenis moet het woord hebben in de Keuren van Rousselare, *Ann. Em.* 17, 184: „dat alle drapiers ghehouden worden nye pijploot aen de laeckens te wevene ende doen werckene, up de boete v scele parisis." — Ook is pijploot benaming van eene bepaalde soort laken, evenals lodekijns laken (bij LOOT). ‖ Niemandt en sal stuckwercken off pijploden lagher scheeren dan in den cam van 39 off . . . 42 bijder selver keuren als voorschreven staet van die brede laken, *Handv. v. Weesp* 43 *b.* Die pijploden salmen recken int gasthuys ghelijcken die breede laken ende haer weefloot geven bij een pondt, 45 *a.* Niemandt pijploden vanden raem te nemen off toe te steecken, zij en zijn waerdeert van den waerdeyns off bezeghelt met den cleynen arent, *ald.*

PIJPSAC, znw. m. *Pijpzak*, *doedelzak.* ‖ Vier piperen ende trumpeners . . . tot enen pijpzack (*gegeven enz.*), *Geld. Maandw.* 1, 448. Vgl. sacpipe (*Ned. Proza* 126).

PIJPSLOTEL, znw. m. *Pijpsleutel*, vgl. hd. *rohrschlüssel. Een sleutel met holle schacht.* ‖ 14pijpslootellen, elc stuc enen cromstert, *Rek. d. Buurk.* 143. VII pijpslotelen ende de sloten verandert an de laden daer men tpoeder in sluut, *Invent. v. Br.* 5, 269. Een pijpslotel te vermaken int scool, *Rek. v. Gouda v.* 1488, *f.* 11 *v.* — Verklw. pijpslotelkijn (-slotelken). ‖ Wesende een kort ende dick pijpsloterken (*l.* pijpslotelken) met een breeden baert, *Invent. v. Br. Intr.* 69.

PIJS. Zie PISSE.

PIJSTEN. Zie bij PISEN.

PIC. Zie PEC.

PICAERT (PICKAERT), znw. m. *Piekenier*, *met een piek gewapend soldaat.* ‖ Dat die pickaerts wech wesen wonden, sij en mosten betaelt wesen van 14 dagen, *Rek. v. Rott.* 42 (*a.* 1426). So P. ende J. gescil hadden gehadt jegens den pickaerden ende . . . quamen vechten . . ., so een pickaert doot gebleven was, 44; ook 45. Vgl. PIKENIER.

PICAERT (PICKAERT, PYCKART), znw. m. *Bewoner van Picardië. Teuth.* Pyckart, Piccardus; Pyckardiën, dat lant, Picardia. — Als geslachtsnaam nog heden in verschillende vormen (*Picard*, *Piccardt*, *Piccaerdt*, *Pickhardt*, *Pikaar*) bekend (Winkler, *Geslachtsn.* 195).

PICBOOM. Zie PECBOOM.

PIKE (PIJCKE, PIJC; ook PIEKE, PEKE, PIEC, PEEC), znw. vr. en m. Mnd. *pêk*, *peke*; hd. *pike*; ndl. *piek*;

wvla. *pijke* (De Bo). Van ofra. fra. *pique*. *Piek, lans met platte ijzeren punt*, later door de bajonet vervangen. *Vor. Cop.* pieke, sudes (bij Dief. komt als benaming van het wapen dit woord niet voor; men zal pieke hier dus moeten opvatten in de bet. *puntige of spitse paal, staak of stang*). *Teuth.* pyeck, hasta. Kil. pijcke, hasta, lancea, *vulgo* pica. Plant. een pijcke, *une pique*, hasta, lancea; het ijser der pijcken, spiculum (Kil. pijckijser, spiculum, ferrum seu cuspis hastae); pijcksken, hastula. ‖ Die wel meint es ere weert, al en droeghe hi scilt no sweert, weder pike, staf no knijf, *Vad. Mus.* 2, 183, 199. Pyken, knive, colven ende swert, *L. o. H.* 700. Wie een speere of een pieck draget zonder schyve of anders ysers heeft dan een recht speeryser van zes duymen lanck..., hy verbuerde jegens ons dat spere often pijck ende XX s., *Oorkb.* 2, 346, 13 (*a.* 1290). Dattie dorpers ... op ons ghelopen quamen mit pieken, haken ende stocken, *Rein.* II, 6313 (*var.* picken; *Proza-Rein.* pyeken). Een dorper, die na ons stac met enen piec die wel was lanc, 6322 (*Proza-Rein.* met enen pyeke). Dit sijn mortwapen: pyken, hantaexen, gysermen, bylen ..., wappers enz., *Gesch. v. Antw.* 2, 448, 6. (Si) staken enen sack op eenen pieck recht oft een wimpel geweest hadde, *Hist. Gen.* 9, 72. Met glavyen, piecken, codden, staven, vorcken of clueten, *O. K. v. Delft* II, 8, 1. Eene menichte van duutsche, al voorsien met langhe pijcken, *Ann. Em.* 13, 71 (*a.* 1388). Dat de zelve duutsche ... huerlieden pijcken velden, *ald.* Eysschen (*esschenkouten*) pijcken mit yseren, Fruin, *Bijdr.* 9, 19. Die die colven ende pijcken duchten, *Grimb.* I, 5075. Gewapent ... met ghisarmen ende met pijcken, 4939 (*var.* met scherpen pijcken). Lieden met staven ende met piken, 4960. Van wondinge mit zweerden, bilen of peken, Kacer 5, 371; zoo nog eens *ald.* Dat he Jacob den peeck ingebracht hefft, *Etst. v. Dr.* 86. Eynen knapen die in der nacht sinen piec hadde verloren, *Rek. d. Gem.* 3[1], 337 (*a.* 1364). Mit colven, mit staven, mit pieken, mit swerden, *O. Vaderl. R.* 2, 511. Int ende was Madelgijs onsochte gesteken met ere piken fel, *Maleg.* 869. Met haren piken, met haren bilen, *Aiol-fr.* 208. Datse de peerden vanden Fransoysen eerst met pijcken ende met stocken doden souden, *Exc. Cron.* 121*b*; ook 147*c*. Hantboghen, ... pijcken, armessen, stale bonnetten, lange messen, *Ann. Em.* 4, 221 (*a.* 1487). Met ghespannende boghen ... vellende pijcken, ooc met bloote sweerden, 8, 31 (*a.* 1447).

Aanm. — Op een paar plaatsen staat pike in de beteekenis van picke, nl. *Alex.* I, 985 en *Lanc.* II, 38381. Waarschijnlijk moet aldaar picke gelezen worden, doch het is onzeker, daar ook peke met dezelfde beteekenis gevonden wordt. Zie PICKE.

PIKE (PIJC), znw. m. *Pik* (in de uitdr. „een pik op iemand hebben", Stoett, n°. 1561) en *piek*, hatelijkheid. Van fra. *pique*. *Haat, wrok*; ook *onmin, slechte verstandhouding*. In de 16de eeuw. ‖ Twelck van outs mer een onderlinghe pijcke en causeerde, Mieris, *Handv. v. Leid.* 259 (*a.* 1578). Van huerlieden naturelicken heere ende prince, die zy alseels niet en mochten, ende daer zy eenparelick wech in pijcke jeghens waren, Despars 2, 11 (vgl. fra. *être en pique avec quelqu'un*, De Bo op pijk); zie nog een voorbeeld uit Despars bij De Bo 853, en vgl. Plant. „eenen pick deen tegen den anderen hebben, *avoir quelque pique ou rancune l'un contre l'autre*". — Nog heden in het Wvla. *pijk* (niet *piek* noch *pik*) bekend o. a. in de uitdr. „op iemand of tegen iemand eenen *pijk* hebben of dragen" en *pijk a pijk*, met wederzijdschen wrok (vgl. *pik-a-pik*, *Waasch Idiot.* 519 *b*; Rutten 174).

*PIKEL. Zie PERIKEL. Misschien is prikel (uit perikel) in den volksmond *pikel* geworden, in dit geval zou de lezing niet als bedorven behoeven te worden beschouwd. Eigenlijk komt *pikel* daarvoor ook te dikwijls voor.

PIKEMAKER (PIJCKE-, -MAKERE), znw. m. *Piekmaker, vervaardiger van pieken*. ‖ Heinric van der Gostinen, de pijckemakere, *Ann. Em.* 25, 248 (*a.* 1342).

PIKENAER, znw. m. Hetzelfde als pikenier; z. ald., ook de aanh. uit Kil., waarin „pijckenaer" voorkomt en vgl. fra. *piquier*. ‖ II hondert pikenaers omme hem daermede te behelpene . . . in zine wapenynghen, *Invent. v. Br.* 5, 554. C voet gangers, daeronder XXXVI pijckenaers, *aangehaald ald.* Gloss. 271.

PIKENIER (PIJCKENIER, PIEKENIER), znw. m. *Piekdrager, piekenier, een met eene piek gewapend soldaat*. Kil. pijckier, pijckenier, pijckenaer, *vetus Fland.* lancearius, hastatus, *vulgo* picarius, *q. d.* spicularius, gall. *picquier*. Vgl. PICAERT en PIKER (PIEKER), bij Plant. *pijckdrager*; bij De Bo „*pijkeman, pijkenier* (ook in den zin van „kerkwachter", fra. *suisse d'église*). ‖ L. ghevaren tHairnem ... om der leenmans will ende om der piekeniers wil, *Rek. v. Hattem* 230 (*a.* 1476). Die welcke ... by de vlaemsche pijckeniers ghewondt ... wiert, Despars 4, 79.

*PIKER (PIEKER), znw. m. Hetzelfde als piekenier; z. ald. en vgl. PICAERT en pijckier bij Kil. ‖ Om des averlastes will, die die piekere den kerspelburen deden, *Rek. v. Hattem* 204 (*a.* 1473). Y. toe Aernem gesant omme der pickers wille, 237 (*waarschijnlijk is te lezen* piekers; *vgl. bl.* 230, *aangeh. bij* PIEKENIER; *omgekeerd moet wellicht op de eerste plaats* pickere *gelezen worden in de bet.* landlooper, gauwdief; *vgl.* PICKER).

PIKESWENKINGE (PIJC-, PIEC-), znw. vr. *Het zwaaien met of drillen van eene piek, het brengen van eene piek in staat van aanval*. ‖ *Van een pieck te swencken ende een booge te spannen in arren moede*. Een pieckswenckinge in (h)arren moede sal wesen thien pont ende met een wonde XX pont, *O. Vaderl. R.* 1, 157 (*a.* 1479).

PICKAERT. Zie PICKER.

PICKE (PECKE; ook PIKE, PEKE), znw. vr. Van picken; z. ald. en vgl. BICKE. *Pikhouweel*; ook *snoeimes*. Vgl. ndl. *pik*, eene soort van kleine zeis met korten steel (Van Dale) en *Waasch Idiot.* 519 *a*. Voor den vorm *pike* vgl. men wvla. *pijkelen* (*pekelen*), d. i. „met eene pijkhouweele openkappen" (De Bo). Kil. picke, falx frumentaria, messoria, adorea, falx qua frumentum inciditur (ndl. *pik*); picke, dens uncus, dens curvus, pastinum, ligo. Plant. picke oft sichte, *une sie à sier blé*, falx frumentaria; pickhaeck, *le crochet de la sie*, uncus falcis. ‖ Dat ic ende gi selen .. gaen jegen den torre van stene, nemt ene picke ende ic neme ene, ende laet ons picken een gat daerneven dat es de scat, *Sev. Vroeden* 1268. Dat men al meest die sweerde versmede ende maecte daer af zekelen ende pecken (*snoeimessen*), *Sp. d. Sonden* 14192 (*de in het Gloss. op deze plaats aan het woord toegekende beteekenis* houweel *is hier minder gepast*; *vgl. Jesaia* 2, 4; „conflabunt gladios suos in vomeres et lanceas suos in *falces*"). Dattie dorpers ... op ons ghelopen quamen mit picken, haken ende stocken, *Rein.* II, 6313 *var.* (*de lezing* pieken *van den tekst is hier wellicht de ware, maar de variant* picken *geeft ook een goeden zin*). Met piken braken si die veste, *Alex.* I, 985 (vgl. *Gauth.* I, 318: *pedites succidere muros vectibus excussis validisque ligonibus ardent*). Men geboot al ute daer wat elc vinden conste ..., waest riec, pike, vlegel, stocken, hake, sceppen, swingen, rocken; ... also alsi in haer ambacht stonden nam elc dat, *Lanc.* II, 38379. Bi V. den smed gheleverd XII pecken ende XXXVII hauweelen, *Invent. v. Br.* 4, 218 (*vgl. ald. Gloss. de beschrijving* „pioche, sorte de pic à long manche pour ouvrir la terre"). Ghelevert LII esschin stalen (*stelen*) ten voors. pecken ende hauweelen, *ald.*; ook 219; 6, 169. Van yserwerke dats te wetene van ere niewe pecke te beseghene in der stede cantchieden, van ere andere pecke te zwaersene (*verzwaren* ?),

aangeh. ald. Gloss. 268. Verleyset (*verliest*) daer yement spaeden off schoefelen, peken off cloeten offte yenegerhande reyschoepen die hem genoomen woorden in den geynenen (*l.* gemeynen) beevreden (*var.* bevreden) zijlwerke, *O. Vaderl. R.* 4, 165, 54. — Zie De Bo 857 op pikke, pekke, (in eenige streken *pekhaak* genoemd); Schuermans 478 op pik.

PICKEL (PECKEL), znw. m. — 1) *Poot van een stuk huisraad* e. a. Zie Vercouillie, *Etym. Wdb.* 220. Kil. pickel van tafel, stoel enz., pes mensae, sedis etc.; pickelpot, chytropus, olla quae pedes habet. Plant. pickel van eenen stoel, *le pied d'une selle.* Zoo nog heden in vla. tongvallen (Schuermans 479; *Waasch Idiot.* 519). ‖ Daer stont een setel up gheset daer die pickle af waren van goude, *Parth.* 667. Die tor staet ... gefondeert ... up IIII pickelen die glasijn sijn, *Sp.* I[a], 10, 97 *var. L.*; ook 108. Dese tafele was ghemaect ... gelijc enen profitte (*buffet*) mit vier pickelen, *Haagsche Bijbel* 1, 63 *b* (vgl. *Hist. Schol.* 145: *mensa proxime velut delphica Apollinis habens quatuor pedes*). Deen helft van desen pickelen onderwart was ront gedrayet, 1, 63*b*. Dat de voors. drayers lysten maken moghen, ende danof zullen de posten ende peckelen zijn van wilden houte, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. 187 op lijs. Vgl. stapel, stempel, stevel (in *Teuth.*). — Bij Stallaert wordt het woord ook (uit de 16de eeuw) vermeld in de overdrachtelijke bet. *grond, oorzaak* („dat zy ter causen voorscr. zouden moghen pyckelen ofte voetsel (*eene afleiding van* voet; *vgl. Sassensp.* 2, 189: op desen artikel so voetelen ende stevenen veel wiser lude) nemen dezelve te vercoopen ofte alieneren"); ook in het andere door Stallaert genoemde voorbeeld („gheen graet ende pickele van hoirie in een sterfhuys hebben" moet het woord aldus (en niet in de bet. „*graad*") worden opgevat („*pickel* van hoirie" = *grond van te erven*, d. i. *erfrecht*).

2) *Bikkel, koot,* Kil. pickel j. bickel, talus ovillus; pickelbeen, talus. Zoo nog heden in vla. tongvallen (*Waasch Idiot.* 519 op pikkel; De Bo 840 op pekkel; ook in de uitdr. „zoo hard als een *pekkel*"). ‖ Dat nyemant voirdaen en sal dobbelen, potraynen met teerlingen oft cappen met pickelen ... oft diergelijck spel spelen om gelt, *R. v. Steenb.* 95, 91 (*a.* 1504). — Ook in de samenstelling pickelbeen; z. ald.

PICKELARE, znw. m. In de samenstelling steenpickelare, *steenbikker, steenhouwer.* Vgl. PICKELEN en PICKEN, alsmede BICKEN en BICKELARE. ‖ Steenbecklaren die uten rootsen hiewen steene marbrine, *Rijmb.* 11272 (*varr.* steenbickelaren, steenpickelaren *en* (*hs. K.*) steenpickers). — Folkin Steenpickelare, *Vad. Mus.* 2, 357 (*a.* 1277 *te Gent*).

PICKELBEEN, znw. o. *Koot.* Vgl. PICKEL, 2). ‖ En es daer niet in uwen curf? — jà, daer rotelt eenen (*l.* een) pickelbeen ofte eenen steen, ic en weet niet watte; — het es een present alzo ic schatte (*een fraai present, zou ik meenen!*), waer pleighmen pickelbeenen te draghen op sulcke daghen (*als Driekoningen*)! *Tafelsp. op Drie Kon.* 34 (het woord kan ook de bet. hebben van *een stuk steen*; vgl. Kil. bickel, bickelsteenken, *vetus* petrae mica, petrae fragmentum quod scalpendo desilit, assula, segmen, segmentum).

PICKELEN, zw. ww. trans. — 1) Van pickel, 1). *Van pooten voorzien, pooten maken onder* (*een stuk huisraad*). Zie een voorbeeld van 1436 bij Stallaert 2, 361. — 2) *Bikken, houwen* (nl. steen). Zie BICKELEN en vgl. PICKEN. Het woord moet in het Mnl. bekend zijn geweest blijkens pickelare; z. ald. — In den zin van *bikkelen, met bikkels spelen, kooten,* staat pickelen opgeteekend bij Kil. (vgl. De Bo 840 *pekkelen*: *Waasch Idiot.* 520 *pikkelen*) — In de bet. „met kleene en rasse stappen gaen" is *pikkelen* (*pekkelen*); ook *pekkelbeenen* bekend in hedendaagsche vlaamsche tongvallen (in Waas in de bet. *mank* of *gebrekkig gaan*).

PICKEN (PECKEN; ook PEKEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. hd. *picken*; eng. *pick*; noordsch *picka.* Vgl. ohd. *pickan*; ags. *pician*, steken; eng. *pike*, punt, en de woorden van dezelfde familie in de rom. talen (Franck bl. 731; Körting[1] n°. 6119). Vgl. ook BICKEN. — 1) *Houwen.* Vgl. DOREPICKEN, BICKEN en AFPEKEN. Kil. picken de steenen j. bicken. ‖ Elegast trac een iser uut, daer hi den muer met soude breken (*var.* picken), *Eleg.* 720 (*vgl. de aant.* bl. 160). Delven (nl. *aarde*) ende preken (*l.* peken, nl. *den grond*) si begonden, *Seven Vroeden* 2467 (*vgl.* 2472: met bicken, met delven). Moesten zy op andere plaetsen werck zoecken, zoo met graven, spayen, picken (nl. *den grond*), meyen, dorssen, wannen ende anderssins, *Request aan de Staten van Holl.* 1583.

2) *Pikken, oppikken. Teuth.* pycken als hoenre, *zonder vert.* Wvla *pekken.* Kil. picken, becken, rostrare, rostro impingere s. impetere, mordere, rostro ferire, pinsere. Plant. picken als vogels, *bequer ou becker*, rostrare, rostro impetere; pickinge des vogels, *bechement d'oiseaux.* — Ook in de bet. *afpikken, door pikken afbreken.* ‖ Diewelke (*duif uit de ark*) eenen oliveboom vant, van welken si heft een rijs gepect ende is ter arken weder getrect, *Sp. d. Sonden* 7256. — Ook intr. *Pikken.* ‖ Daer stont hoe die moeder peckede (*hs.* pickede) ende haers selfs herte uuttreckede, *Alex.* V, 987. Die odevare begonste pecken, maer hine conste niet getrecken (*niets tot zich nemen van de platte schaal*); dus at die vos, ne ware daer bleef een hongerich odevare, *Esop.* XXXVII, 7. — Met een acc. en eene praedicatieve bepaling. ‖ En ware datse de moeder wacht ..., die vader pecse alle doot, *Nat. Bl.* IX, 834. — Overdrachtelijk ook van menschen. ‖ Die quade sac (*het lichaam*) doet onghemac; hi piet (*l.* pict) sijn coren, Praet 928. Die bi den goeden wandelt dicken, emmer mach hiere iet af picken (*mee opdoen*) dat hem comen mach te baten, *Sp.* IV[a], 20, 19 *fragm. te Gent.*

3) *Oogsten*, nl. vruchten; *maaien*, nl. koren. Vgl. PICKE. Kil. picken, metere, succidere segetem, spicarum fascem desecare, metere falce segetes, fruges. Plant. koren picken vel sichten, *sier du blé*, spicarum fascem desecare, segetem falce secare; korenpicker, messor, desector segetum; korenpickinge, desectio segetum. Nog heden in Waas *pikken*, met de pik afmaaien. ‖ Van 40 met 100 r. te pickene (elliptisch voor *het koren van* 40 *met te maaien*), 6 sc.; ... van helpen in den oechst 4 sc., *Rek. v. Zeel.* 1, 485. Nu (*in Oexstmaent*) sniden de lieden seere haer coren ... ende sijn seere besich te velde: si mayen, si picken met ghewelde, *Belg. Mus.* 6, 314, 2.

4) *Heimelijk wegstelen, kabassen.* Zndl. *pekken, pikken* (De Bo, Rutten). Kil. picken, manticulari, furtim surripere, ang. *picke* (vgl. eng. *pickpocket*). Vandaar picker; z. ald. — Pikereien, wegkapen, bij De Bo, komt van fra. *picorer*, eene afleiding van lat. *pecus*, *-oris.*

PICKER (PICKAERT), znw. m. Van picken; z. ald. — 1) *Bikker, steenbikker.* Zie „steenpicker" bij PICKELARE. — 2) *Maaier, oogster.* Zie PICKEN, 3) en de aanh. uit Plant. ald. Kil picker, *messor.* Het woord zal in dezen zin ook wel in het Mnl. bekend zijn geweest. — 3) *Gauwdief, roover, strooper*, ook *beurzesnijder, zakkeroller.* In deze bet. ook pickaert. Vgl. PICKEN, 4) en it. *piccaro*, sp. *picaro*, bedelaar, landlooper, spitsboef. ‖ D. gegeven 1 wit, dat hij die poirte hude, doe pickers to Wesop weren, *Rek. v. Hattem* 210 (vgl. PIEKER, *zooals misschien hier moet gelezen worden*). Draecht sorghe voor tverlies, weist hu (*l,* (h)uis?) scats deckers; in vergharynge van volck vynt men onghetydeghe peckers, *ZVl. Bijdr.* 5, 315, 12 (16*de eeuw*). Bewaert wel u

buydels voor der pickaerts practijken, *Trou moet bl.* 58, 34 (16de *eeuw*).

AANM. — Pickeren bij Stallaert, kan zijn óf het mv. van dit znw., óf een van dit woord gevormd ww. pickeren (of pickéren?) met de bet. *stroopen*, *het land afloopen*, *op marode uitgaan*.

PICKERIE, znw. vr. Het woord staat op ééne plaats bij Stallaert vragenderwijs verklaard als *dakstroo*, doch op welken grond blijkt niet.

PICOREYE, znw. vr. Van fra *picoreé*; vgl. bij PICKEN, 4). *Strooperij*, *plundering*; in de uitdr. „ter picoreye gaen" bij Stallaert 2, 361.

PICOT, znw. Bij Stallaert in een voorbeeld van 1476 vragenderwijs verklaard als *wapenrok* („een picot met mauwen").

PICSTALE (PEC-, -STELE), znw. vr. *De steel of het handvat van een pikhouweel.* Zie PICKE. ‖ Ghecocht jeghen J. den scachtmakere . . . XVI pecstalen. *Invent. v. Br.* 3, 20; ook 24; 36; 44; 49.

PICTURE, znw. vr. Van lat. *pictura*. *Schilderij*, *schilderwerk*. *Voc. Cop.* picture maken, picturare. ‖ Ghelikerwijs alsoo als onse heer ende onse vrouwe onder picturen, die an een want of an een hout ghemaelt is, gheëert worden, *Hs.* 605, bl. 35. Zie nog een voorbeeld bij MALINGE.

PIL. Zie PILLE.

PILAER, PILAERN, PILAERNE, Zie PILARE.

PILARE (-LAER, -LAERNE, -LAERN, -LEER, -LERNE, -LEERNE), znw. m. en o. (en pilaerne ook vr.). Ook met verplaatsten klemtoon PILERE (PILER PIJLRE), znw. m. Uit mlat. *pilare*, *pilarium* (-*us*), vanwaar ook, behalve fra. *pilier* en eng. *pillar*, ohd. *philâri*; mhd. *phîlære*, *phîler*; mnd. *pîlere*; hd. *pfeiler*, ndl. *pilaar* en *pijler*. Voor de verhouding der vormen *pilaar* en *pijler* vergelijke men *altaar* en *outer*; evenals bij *altaar* is ook de klemtoon van *pilaar* weifelend; de gewone is op de laatste lettergreep, maar ook *pilaar* (met klemtoon op *i*) is niet geheel onbekend. De *n* der mnl. vormen is even vreemd als die in *toren*, mnd. *torn*, mhd. *turn*, *turm*, hd. *turm*, welke ook niet verklaard is. *Pilaar*, *pijler*, *zuil*, *steunsel waarop een gewelf of boog* enz. *rust*, ook *paal*. Vgl. PILE, lat *pila*, het woord waarvan „pilarium" afkomt. *Voc. Cop.* een pyleer, columpna; een pileer, pila. *Teuth.* eyn pylern off suyle, columpna; columne, pijlre, pylern, suyle, columna; van der columnen of pylernen dat underste, basis; van der columnen of pijlre dat oeverste, abax, epistilium; bruggen pylernen maken, pilare. Kil. pijlerne (ook pilerne), pila, stela, columna (met pijlernhoofd, j. kapiteel, pijlernschaft en pijlernvoet). Plant. pileerne, pilaer oft zule, *pilier*, pila, columna, stela, stylus (ook „de voet oft plaet onder van een pileerne" en „het decksel oft hooft der pileernen"). ‖ Die vloere sijn al van marberstene ende hebben onthoutnesse el negene maer datter een pilaer in die middelt staet, die dor elken vloer in den hoochsten gaet; van kerstale es al die pilaer, *Flor.* 2414. In den pilaer steken tappe, daer mogen si . . . ontfaen dwater van den condute, 2430. Neven den pilaer, 2467. Binnen dien was Claris . . . verdelike ter (*l.* ten, *zooals bij* Hoffm.) pilare gegaen ende hadde dat water ontfaen in enen becken van goude, 3249 (*hs.* pilore). Doe leiden sine up een bedde . . ., van finen goude (waren) die pilare (*mv.*) entie sponde van yvare, *Wal.* 870 (*misschien te lezen* pilore: yvore; *de vorm* yvare *in Wal. is vreemd*; pilore *komt ook in Flor. voor en het Mlat. kent* pilorus: *een vorm* piloor *naast* pilaer *is dus zeer goed denkbaar*). Van den watre dat an de pylaren bevriest, *Boeth. Index* vb. Een pilaer stont in midden das, fijn marberijn herde goet, daer tpalais ende hagedocht op stoet, ende om dat pylaer ginc men al omme rechte vorwerd . . . so verre, dat enen wonderen mochte hoe dat pilaer so enen gebrochte ende altsnen hem dochte ront, Velth. IV, 3, 36 (*de beschrijving is niet zeer duidelijk*); ook 58. Wat si hebben, het sal den quaden int herte steken als een pylaer, *Denkm.* 3, 214, 37. Dat hi tusscen tween pilaren quam gaende, *Rose* 14226. Zie nog drie voorbeelden van pilaer in *Invent. v. Brugge*, Gloss. op pilaerkon. — Op elcken pylaerne stoet een rijcke beelde duer ende goet, *Troyen* dl. 1, vs. 17647 (*var. OVl. Ged.* 1, 49, 587 pilaer). Daer waeren hurnicke vier, in elcken een pylaer wel duer, 17633 (ook *var.*). Opten pylaerne lanc, 17688 (*var. OVl. Ged.* 1, 50, 629 pilaer). Op enen marbrinen pilaer so hadde hi doen maken . . . enen . . . spiegel, *Sev. Vroeden* 2316. Si (*de goede vrouw*) is te geliken den gulden pilaernen op sinen voeten staende, een ewich fundament op enen vasten steen, *Sal. e. M.* 51. Item en salmen gheen schepen meeren andie grote brugge... noch andie pilaernen noch zy en zullen der bruggen noch der pilaernen niet naerder leggen dan een roede, *O. K. v. Dordr.* 59, 211 (*welke pilaren of zuilen hier bedoeld zijn blijkt niet*). Alsoo saen als hy (*met graven*) soverre quam dat hij den pilaerne sijn fondament benam ende sijnen stant daer hij op stont, den pilaerne sanc tot in den gront, *Mar. v. N.* 27, 623. Dair hy den gront also slickich vant, dat hij den gront van den pilaernen (*voor eene kerk*) niet vast maken en mocht, Matth. *Anal.* 3, 84. Een pylaern . . ., daer die scrifte in gegroevet was enz., *ald.* 66. Dan maecten God vast ende vestichten als een pilaern in sinen tempel, dats inder heyligher kercken, *Con. Som.* 141 *a* (*vgl. beneden*, *waar de vergelijking van een mensch met een pilaar of zuil beeldspraak is geworden*). So dedeu si hem (*Christus*) veel pinen dair hi stont gebonden an die coude steene pilaerne (*vgl. op dezelfde bl.* si bonden hem an een stenen pilaer) scuddende ende bevende, *Mnl. Bibl.* 19, 29 (hier in de bet. *schandpaal*, *schandzuil*; *vgl.* COLOMME). So wat vrouwenaem in die kerc stonde of sate om misse te horen voir die voirste pylaern, *Leid. Keurb.* 44, 11 (*opschr.* stallen voir die voirste pylaernen). Van onser Vrouwen pylare, *Sp.* I[7], 54 *Opschr.* (*var. L.* pilaerne; *vgl. ald. vs.* 1 *vlgg.* „wilen so maecte Constantijn eene edele kerke . . ., hi dede bringhen hare (*Maria*) teeren colummen groot, scone ende diere"). Men moet dicwijl een pylaern of enen stijl onder een balck voeghen alsmen twijvelt dat enich balc te cranc is, *Barth.* 677 *a*. Een pylaerne van goude, *Mandev.* 57*a*. Die pyleernen vanden plaets sijn al van marbersteen, 5*a*. — Dat me(*men*) se (*grotten*, *spelonken*) mit pileernen ende mit stipelen onderset, dat hem die berch opt hooft niet vallen en sal, *Barth.* 478 *b*. Te tymmeren . . . een cappel aen die suytsyde der kerken naester dooren oostwart op tusschen tween pylernen, *Jacobik.* 294 (*a.* 1476). Van den pilernen te decken ende van der ghoote te legen, *Bijdr. Jacobik.* 55 (*a.* 1391). Die pileerne der reinre zale, *Vijf Bomen* 203. Ic sette die pileerne aen dat proyeel, 205. Noch hebben meer andere gegraven, alsmen . . . tfondament wynnen most vanden pijleernen (*vande pijlers van een muur*; zie beneden), *Rek. v. Heusden* 7 (*a.* 1457). Dat is een viercant casteel ende staet op groten pilernen . . .; die middelste pylerne is meerdere dan der ander enighe, *Versl. en Ber.* 2, 25. Si (*de reuzen*) staen aen die pilerne (*mv.*) mit neyghenden hoofden onder den palaes, recht oft sy den pilern (*l.* palaes) droeghen ende hielden, *ald.* — Dattet ghebed onderscoort wort mit vier pijlres, *Con. Som.* 172 *a*. Haecken de voir in den pijlre (*geslagen sijn?*), *Bijdr. Jacobik.* 57 (*a* 1423). Vgl. t. a. p. bl. 4: „een metselaar dekt de 5 pijlers „van der kercken nije warc aen die noortside" (1430). Die vijf pijlers moeten de beeren geweest zijn, welke den buitenmuur van het nieuwe uitlaat steunen". In dezen zin komt pileerre ook elders voor (zie boven *Rek. v. Heusden* 7). — Verklw. pilaerkijn, -ken, *zuiltje*, *console*. ‖ Die an de fonteyne wrochten die nieuwe ghemaect was voor doude halle

ende an tpilaerken in de borch, *Invent. v. Br.* 5, 195; zie nog eene plaats en de verdere bijzonderheden in *Invent. v. Brugge* Gloss op pilaerken. — Ook komt pilare voor in de bet. *zuilengang, gaanderij.* || Die tempel stoet . . . viercante ende hadde vier pilaren in viere ziden . . . met colummen scone ende groot, *Sp.* III², 10, 44 (lat. *ex quatuor lateribus porticus*). — Overdrachtelijk wordt pilaer gebruikt van een mensch, evenals ndl. *zuil, iemand op wien men staat kan maken* of *op wien een deel van de eene of andere organisatie rust.* || Grote papen van hogen live in Vrancrike . . , ende int Duutsce lant . . ., die waren inder heileger kerken grote prelate (*var. Weener hs.* pilare), grote clerken, *Sp.* IV², 41, 8. Scoonst der hemelscher pilaren, daer God op ruste dor ons misvaren, *Claus.* 517. Apostel, piler der heileger kerken, want hijt gheloove . . . meer wijde dan nije coninc dede, *Corn. v. Brab.* 1095. Sulc ridderlic pilaer, so virtuoos ende so playsant, so sterck in die wapene ende so vailiant, *Troyen Volksb.* 31 *d.* — Dat in de taal der devoten de vromen „lichtende pilaren" (Brugm. 1, 52) genoemd worden, berust op eene vergelijking met de vuurkolom, die den Joden des nachts den weg wees naar Kanaän; vgl. bij COLOMME eene soortgelijke uitdrukking.

PILAREN, zw. ww. trans. *Van zuilen, pilaren* of *pijlers voorzien.* Vgl. PILEN, 1e Art. || Een huus van yserwerke (*ijzeren raster* of *traliewerk*) gheveynstert, ghetrailget ende ghepilaert, *Invent. v. Brugge* 5, 334.

PILARENBITER (PILAERNE-, PILEER-, -BITERE), znw. m. *Schijnheilige, schijnvrome, kerkuil,* eig. „iemand die in de zuilen eener kerk als het ware bijt" (overdreven uitdr. voor „die er zoo dicht mogelijk tegen aan staat, er niet is vandaan te slaan"). Vgl. Stoett onder n°. 1565: „iemand die altijd in de kerk zit en voortdurend vroom opziet tegen een pilaar, waaraan bijv. een schilderij van den eenen of anderen heilige hangt", en de aanh. uit De Brune in de noot. Vgl. ndl. „balie*kluiver*", en fra. „*mangeur* de crucifix", d.i. un faux dévot" (Littré). In de groote kerk te Haarlem bevindt zich een beeldje dat een „pilaarbijter" voorstelt. Kil. pijlernbijter, hypocrita in aede sacra: superstitiosus, qui assidue, anili superstitione imbutus, in aede sacra desidet, *quasi* columnas mordens s. erodens; pijlernbyterye, hypocrisis in aede scara. Plant. pileerbijter, *bigot,* superstitiosus, hypocrita. || Die wairlike lude souden seggen: siet hi begint te lollen, of hi wort een lollaert of een pilarenbiter of des gelijcs, *Con. Som.* 16*a* (*bij* Tinbergen *bl.* 245: hi waer een pylaernbiter of een lollecater, *varr.* pileerbitere).

PILE (PIJL), znw. vr. Van lat. *pila.* Hetzelfde als pilare; z. ald. en vgl. PILLE, 3de Art. *Pijler, pilaar, zuil;* ook *paal.* Kil. pijle, pila, sublica, palus, lignum acutum quod in terram aut in aquam defigitur. || Dat hi soude . . . vive guldine pile (*mv. van* pijl) maken doen te Babilone, daerin hiet hi scriven . . altenengader sine geesten, *Alex.* X, 959. De pylen (*stijlen*) daer de doren aen hanghen, *Gesch. v. Antw.* 2, 619 (*a.* 1404). Hondert groote langhe yseren naghele . ., daer de gordinghen ende de pyle beneden ende boven mede ghenaghelt sijn, 618 (*palissaden voor de versterking der stad*). (Si) begonsten met pylen toe te settene, 619. Vanden vors. pylen ende anderen houte van S. Jansvliete, daert getymmert was, op beede de vors. werke te voorne, *ald.* De pyle (*van eene brug*) wel gheheyt, *Invent. v. Br. Intr.* 422. Van pilen vor die caye te slane daer men scepe an meerst, *Invent. v. Br. Intr.* 449. Een nieuwe houtin lier . . neffens der steeniner kaye . . t. w. van XII pylen met eenre slove der up, XXVIII voeten lang, *ald.* 5, 307. V hondert eekiner pylen om den vloer te pylen al deurgaende omme daer up te machene (? *het vervolg ontbreekt*), *ald.* 3, 321. Al daer hy den vaert zo met pijlen ende ketenen toesloot, dat er niemende meer duere varen nochte keeren en mochte, Despars 4, 393.

PILE (*PIJL, PIEL), znw. vr. en m. Van ofra. fra. *pille, pile,* grande quantité (Duc.² 9, 306). Vooral in de bet. *stapel.* Kil. pijle, j. stapel, strues, meta, moles, gal. *pile,* ang. *pyle.* || De saussier behoort te deckene tritsoor voor den coc met enen witten ammelaken, omme dan te stellene de scotelen van den prince by pylen van platteelen ende by pylen van scotelen voor den coc, Matth. *Anal.* 1, 282 (fra. bij Petitot, *Mém.* 10, 523: *le saussier doit mettre la vasselle du prince par pilles de plats et par pilles d'escuelles devant le queux*). Zie Stallaert 2, 358 op piel. — In denzelfden zin ook pille. || Ende behoort de knape te makene sijne taillioren (*sneden*) van rugghenen broode, ende hy behoort te makene VIII pillen van IV taillioren, *ald.* bl. 563 (fr. bl. 500: *et doit le servant faire les trençoirs de pain bis et en doibt faire huict pilles de quatre trençoirs*); zoo ook 264 *tweemaal* (fra. bl. 501 *pilles*). — Ook heeft pile, naar het schijnt de bet. *uitstalling, etalage,* vooral in den lakenhandel. || Dat elc, drapiers of ander, sal staen voor syne pijl, als de cooplieden ommegaen; ende die eenighe coopman verleedde van voor anders pijl, dat ware up V schellen par., *Ann. Em.* 24, 445 (*a.* 1450). Dat niemen moet stellen noch legghen in sine pile anders dan ypersche lakenen, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. 292 op pylen. — Waarschijnlijk is dit ook de bet. van het woord op de volgende plaats. || So sijn (si) machtech in jaermarcten ende op dhalle elcken man die onghecavelt is (*geen eigen staanplaats heeft*) te wisenne daer hi sine lakenne setten sal, daer de pile nederst sijn (*waar de gelegenheden om te etaleeren het laagst zijn* of *aan het lager eind der uitstallingen?*) *t. l. a. p.* Vgl. PILEN, 2de Art.

*PILE, znw. vr. Eene waarschijnlijk bedorven glosse in *Voc. Cop.* luidt „pile, alipiarius (ioculator)" d. i. *kaatser, balspeler.* Vgl. bij Diefenb. „alipare i. pilare, catzen mit den bal" en „alip(i)arius, i. pilator, catzer". Waarschijnlijk is voor pile te lezen pilere.

*PILE (PIJLE), znw. vr. Kil. geeft als verouderd op een woord van dezen vorm met de bet. *peillood,* „pijle, peyle, *vet.* bolis, ang. *polye*" (vgl. Dief. op bolis, dat o. a. wordt weergegeven door „massa plumbli, *senkblei*"). Vgl. bij Kil. pijlen, peijlen, metiri s. tentare aquas bolide fundum et altitudinem maris bolide explorare. Daar hij ook *pijlloot* opgeeft naast „*piloot.* bootsman" zou het kunnen zijn dat hij pile en *pilen naast *peilen* aangenomen heeft om het laatstgenoemde woord te verklaren.

PILEN, zw. ww. trans. Van pile, 1e Art. *Van palen voorzien,* vooral *van ingeheide palen.* Voor de vorming vergelijke men pilaren van pilare. Kil. pijlen, pilas s. sublicas alte in terram depangere. || Vermits dat de stad hier langs opt water leeght ende vele gate open hadde staende zonder eenich weren te waterwert, soo heeft men die gate eens deels doen pylen met grooten eykenen houten, *Gesch. v. Antw.* 2, 617 (*a.* 1404). — Die brugge wort . . ghetimmert . . ende gepijlt in der Mase, *Brab. Y.* VI, 9410. L. van dat hij te Doinse leende doe men de ponte up dede, ende van pijlne, metten ghetouwe 23 s. gr., *Rek. v. Gent* 4, 200 (*a.* 1380). V hondert eekiner pylen om den vloer te pylen (*door heipalen te stennen*), *Invent. v. Br.* 3, 321. II hoofde (*van een brug*) ghepijlt, 3, 470. — Vgl. PILINGE.

PILEN, zw. ww. trans. Van pile, 2de Art. *Uitstallen, etaleeren.* || Up de niewe halle enighe gaten verleghen omme lakene an te pijlne, *Invent. v. Br.* 4, 174. III hondert rijnsche latten verbesicht an lenen te makene in de niewe halle omme lakenen an te pilene, 5, 309.

PILER. Zie PILARE.

*PILER(E), *balspeler, kaatser.* Zie bij PILE, 3de Art.

PILGELT, Zie PILLEGELT.

PILGEREN (-EEREN), zw. ww. trans. Van ofra. fra. *piller*. *Plunderen*. || De stede van Curterike wart ghepilgeert grootelike van die van Ghend . . eer si trocken tuuswaert, *Vl. Rijmk.* 5380. Vgl. PILLEREN.

PILGERIJN, -IJM, -IM. Zie PELGRIJM.

PILGRAM (*Devoot B.* 36, 33 *v*: „pylgramen ende ander eerbaer mannen"). Zie PELGRIJM.

PILGRIMAGE (-AEDSE, -AEDS). Zie PELGRIMAGE.

PILIC (PIJLIC). Zie PIJNLIJC.

PILIKE (PIJL-). Zie PIJNLIKE.

PILICHEIT (PIJL-). Zie PIJNLIJCHEIT.

PILINGE (PIJL-), znw. vr. Van pilen, 1e Art. *Het aanbrengen of slaan van palen in het water*. Vgl. PALINGE. || In dezelve riviere .. te makene anwoorpen, weerven, pylinghen, platinghen . . steeghers ende andere gherieven, ter benauwinghe ende verminderthede van den rechten stroome, *Cout. v. Gent* 680 (*a.* 1492).

PILLE (PIL) znw. vr. *Geestelijke zoon of dochter, doopkind, petekind*. Ohd. *pillo*, m.; *pilla*, v. (bij Graff, *Ahd. Sprachschatz* 3, 332; vgl. *T. en Lettb.* 2, 12); ndl. (in de 17de eeuw) *pil* (bij Huygens, *Korenbl.* 1, 658; vgl. *T. en Lettb.* 2, 10) en nog heden bekend in de samenstelling *pillegift*. Zie het uitnemend opstel van Bogaers in *T. en Lettb.* 2, 2 vlgg. Gewoonlijk werd het evenwel gebruikt van *eene geestelijke dochter, een meisje dat men ten doop gehouden* („uter vonten geheven") *had*, hetzelfde als ville; z. ald. Of het woord etymologisch in de eene of andere betrekking staat tot ville, lat. *filiola* ofra. *filleule*, of dat het een anderen oorsprong heeft, is niet uitgemaakt. Vgl. Franck op pillegift. *Teuth.* pyl, pat op der dopen, filiolus. || Dat sevende is dat een misdoet (nl. *vleeschelijk*) mit sijn gevaderen (*doopmoeders, peetmoeders, doopheffsters*; vgl. GEVADERE, 2) of mit hoor kinderen of mit sijn pille, want dese en mogen niet vergaderen sonder orlof der heyligher kercken mit hilic, *Con. Som.* 36 *a* (*bij* Tinbergen, *bl.* 279: dat een misdoet mit sijnre ghevader of mit sijnre guedel of mit horen kinderen of mit sijnen pil (*hier wordt het ml.* pil *ook voor het vr.* pille *gebruikt*; vgl. fra., aangeh. *T. en Lettb.* 2, 8: „la VIIe branche est d'omme a sa commere ou a sa *filleule*, ou de filleul a l'enfant son parin ou a sa marinne, car telz personnes ne se peuent assembler sans pechie mortel neis par mariage; *varr.* met sinen petre (zie PETER), of met horen kinderen of met dien daer hi met een kint geheven heeft of met sinen meteren). Enich onse burgher, die vadder (= gevader) worde tot enen kinde ende dat heffet van onsen burgher of van enen gaste .., die en zoelen oeren pillen niet gheven bi der vonten, mer daer na . ., ende so moeten si ooren pillen wal gheven elc also vele gheldes (vgl. PILLEGELT) als een take wijns gheldet, *Stadr. v. Zwolle*[1] 170, 161. So wie dat een kint heffet man ofte vrouwe, die en solen horen pillen niet gheven bi der vonten, maer daer nae .., sinen pille moet hi wal gheven achte penninghe clene ende niet meer, *Stadr. v. Zwolle, aangeh. T. en Lettb.* 2, 8. Die ghene die sijn ghevaderster of gheesteliker dochter, dat is pille, dien (*ook hier* pille *ml. in de bet. van het vr.? ook kan het ml. vnw.* dien *slaan op een vr. woord*; vgl. Stoett, *Mnl. Synt.* § 178) hi uter vonten geheven heeft, bekent, sel een jaer penitencie doen, *V. d. seven Sacr.* (1484), *aangeh. T. en Lettb.* 2, 8. (*Jhr. Chr. D. van Dona wordt genoemd*) statts pille, bij deselve (*Burgemeesters*) ten doope gepresenteerd, *IIIde Memor. v. Burgem. v. Delft, f.* 131, *v aangeh. T. en Lettb.* 2, 13. Vgl. ook PILLEGAVE, PILLEGELT en PILLEGIFTE, en het oostmnl. PADENGAVE. — Ook in de bet. van *pillegift*. || Geg. ombt Golstijns kijnt van syner gen. wegen te pillen XII ducaten, *Geld. Maandw.* 2, 320. Geg. . . om Vijfmonkens kijnt van sijnre gen. wegen to pyllen X gelr. gln., *ald.* (*op deze beide plaatsen is het woord door* Bogaers, *T. en Lettb.* 2, 11, *onjuist opgevat in de bet.* „peetkind maken").

PILLE (PIL), znw. vr. Hd. *pille*; ndl. *pil*. Van mlat. *pilla*, hetzelfde als *pillula*; lat. *pila*, *pilula*, balletje. *Pil. Teuth.* pille ter medicinen, pilla, pillula. Plant. pillen, *des pilules*, pilulae, trochisci; alderhande pillen oft medicijnen diemen inne swelght sonder kauwen, *catapotia*, *trochisci*. Kil. pille, pilleken, catapotium, *vulgo* pilula. — Verklw. pillekijn, *pilletje*. || Dit minget al te gadre ende maecter af cleine pillekine alse erweten, *Hs.* Yp. 124 *b*. — Ook in den aan lat. *pilula*, *pillula* (fra. *pilule*) ontleenden vorm **pillel*, waaruit *piller* moet zijn ontstaan (vgl. PELLEL en PELLER). || Ghevet den zieken in pilleren van pulvere van c(assia) lignea ende lapdano, *Fragm. Zutf.* 3 *r*. Theghen stincken des monts maket pilleren van c(assia) lignea ende storax, *ald.*

PILLE, znw. vr. *Zuil*, ook *schandzuil*, *schandpaal*. Vgl. PILE, 1e Art. en mlat. *pilla*, hetzelfde als *pila*, *columna* (Duc.). Ook het in het volgende Art. vermelde pille komt naast pile voor. || Verhoort hi (*de mensch*) ooc singhels vermaen, ende hi gracie wille ontgaen, up der hellen sille staet hi ghereet (*onmiddellijk*?) ter pille, *Wap. Rog.* 1024.

PILLE (*voorraad, stapel*). Zie voorbeelden bij PILE, 2de Art.

PILLEGAVE (PILLEN-), znw. vr. *Een geschenk door iemand aan zijn pille* (d. i. *zijn doopkind of petekind*, zie PILLE, 1e Art.) *gegeven bij gelegenheid van de doopheffing, doopgeschenk*. || Voort so en sal gien man noch vrouwe enen kynde to pyllegave geven opter vonten meer dan dre olde Jannesbraspennyngen, ellick bij vier pont, *R. v. Elburg* 89. Zoo en zal gheen man oft vrouwe .. enen kinde dat men kersten doen zal, toe pillegave up de vunte gheven (meer) dan twe olde placken, 58, 51. Nyemant en moet meer gheven . . enighen kinde te pillegave in sijnre kersteninghe dan zes Holl. grote, *R. v. Amst.* 30, 50, 1. Geen borgers . . en sullen voirtain in der dopen ter pillengaven den kinde dat hij geheven hed, geven meer dan totter weerden toe van enen alden groten, *R. v. Tiel* 30, 6. So wye yements kint heft, en sel den kinde niet meer geven te pillegave dan II scell., *Keurb. v. Haarl.* 35. — Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw, in *T. en Lettb.* 2, 13 aangeh. uit het *IIde Memor. van Burgem. van Delft, f.* 121 *v*, waar Burgemeesteren verklaren „besloten te hebben gehadt, upten selven doop, den boven ghenoemden zoone (*van Willem van Oranje*), binnen deser stadt gheboren den 29 Januarij (1584) ende mede aldaer ghedoopt den 12 Junij . ., ghenaemt Joncker Frederick Heyndrick, te doen een vereeringhe ende present van een ghifte ofte pillegave van 400 ponden van XL groot tpont sjaers lijfrenten" en een uit een lateren tijd bij De Bo 858. — Hetzelfde wordt pillegifte (pil-) geheeten. In het WVla. heet het *villegifte* (De Bo 1235). Zie VILLE en vgl. bij PILLE. Zie de verschillende onjuiste verklaringen vroeger van het nog heden niet geheel onbekende woord gegeven in *T. en Lettb.* 2, 2 vlgg. De ware is gegeven door Bogaers t. a. p. || Van kinderpillegift te gheven, *O. K. v. Delft* II, 29, 18 („so wat poorter enyghe kinde gelt of enyghe gifte gave meer dan V sc., dat hij hieve, het sij int heffen of ter moeder kerckganck, verbuerde enz.") Zo en zellen die petrin ende metrin van die kinderen tot pillegifte niet meer geven dan elcx XII gr. vlems., hoe rijc oft hoe arem dat zy zijn, ten ware oft yement vremders van buten gebeden ware eenige kinderen te heffen, die zellen mogen geven tot pillegifte dies hem gelieft, *R. v. Brielle*[1], 192*b*. God . . daer seinde drie prophetessen . . ., dat was den kinde bliscap groot, want si gaven ghiften drie die scoonste die ic hoorde nie . .; het was ghedoopt Seghelijn; nu hoort, die yerste pilleghifte die men hem gaf . . . dat was seghe tallen tiden,

Sagh. 224 (*hs.* pilghiften; *incun.* der eerster pillen ghift, *welke lezing niet juist kan zijn*). — Eene enkele maal komt ook pillegelt (pil-) in dezelfde beteekenis voor. || Soo en moet niemandt eenigh kindt heffen ter vonten ende niet meer tot pilgelt daer of gheven dan II schell., *Handv. v. Alkm.* 78 *a* (*jaartal ontbr.*). — Vgl. ook bij PILLE, 1e Art. twee voorbeelden, waar dit woord in de bet. *pillegift* voorkomt.

PILLEGELT (PIL-). Zie bij PILLEGAVE.

PILLEGIFTE (PIL-). Zie bij PILLEGAVE.

PILLEGRAM (-GROM). Zie bij PELGRIJM en vgl. *Hs. f.* 13 *b*: „den vreemden pillegrams bedrucken" (*Maleach.* 3, 5: *opprimunt peregrinum*).

*PILLEL. Zie bij PILLE, 2de Art.

PILLEN (*Vrouw. e. M.* VII, 115: „so sijn sijn eyer qualic gepilt"). Zie PELLEN.

AANM. — Een door Bogaers, *T. en Letth.* 2, 11, aangenomen ww. pillen in de bet. „*pil* of peetkind maken" heeft niet bestaan. Zie de twee plaatsen uit *Geld. Maandw.* bij PILLE, 1e Art.

PILLER (*pil*, fra. *pilule*). Zie bij PILLE, 2de Art.

PILLEREN (-EEREN, -IEREN), zw. ww. trans. Van ofra. fra. *piller. Plunderen.* || De Fransoysen . . hebben ghisteren ghepilliert tdorp van Turquoin in Rijssele ambacht, *Ann. Em.* 14, 42 (*a.* 1488). Hanghende an boomen den eenen, vermoordende den anderen, rentchoenerende of pillierende den derden, *ald.* 126. — Ook in de schrijfwijze pilgeren; zie een voorbeeld *ald.* — Aldus ook te lezen voor *paelgieren*, bij V. d. Graft, *Mnl. Historielied.* bl. 82.

PILLERIJN, PILLORIJN. Zie PELLORIJN.

PILMATE (PELMATE). Zie PALMATE.

PILOOR (PILORE). Zie bij PILARE.

PILOOT, -OTE, znw. m. Van ofra. fra. *pilote*, en dit uit het Romaansch (Körting[1] n°. 5997; Darmesteter 1740). *Stuurman*, ook *loods*. Kil. piloot j. pijlloot(!), nauarchus. Plant. piloot, stierman, *pilot ou patron de navire*, nauarchus, nauclerus. || Alle stiermannen ende bezwooren pyloten van desen lande commen . . omme te verantwoordene waer omme dat zy groote menichte van schepen ghevoert hebben buter heerlicheyt ende vrijdomme van onsen Zwene, *Ann. Em.* 4, 234, 23 (*a.* 1488).

PILSE (PELSE), znw. vr. *Eene laag van dooreengestrengelde waterplanten*; in het Wvla. nog heden *pilse, pelse, pulse* (ook *vlote*) geheeten (De Bo 859). Zie de verschillende plaatsen, die aldus genoemd worden, en een paar afleidingen van het woord t. a. p. || Den watergang te roytene ende dat royt ende pelsen wel te rumene van den boorden, *Invent. v. Br.* 4, 338.

PILTER, znw. m. *Werkman die dierenvellen of -huiden bewerkt en pelzen maakt.* Vgl. PELSE. || Huvetters, pilters, backers, brauwers enz., Despars 1, 491.

AANM. — Dit kan moeilijk de beteekenis zijn van het woord *Marialeg.* 1, 413: „die luden vander stat dochten dattet (*een bezemmaker*) een rybaut of een pilter waer", *aan het woord is veranderd, het boveneind van de l is uitgewischt, zoodat er nu staat* puter, *doch ook dit kan niet juist zijn*: *naast* putier *komt geen vorm* puter *voor, en de beteekenis is niet* vagebond, *welke hier vereischt wordt*). Misschien moet men lezen piner; z. de Aanm. ald.

PILTERIE (*ZVl. Bijdr.* 5, 35). Zie PELTERIE.

PIMENT. Zie bij PIGMENT.

PIMP (*puimsteen*). Zie POMSE.

PIMPERNELLE (PIMPENELLE, PINPENELLE, PIPENELLE, PINPERNEEL), znw. vr. Mhd. *pippernelle*; hd. *pimpernelle*. Van ofra. *pimprenelle*; mlat. *pimpinella, pipinella, pipenella.* Benaming van twee verschillende planten. 1°. hetzelfde als bevenelle, d. i. „*steenbreker*" of „saxifraga", en 2°. *sorbenkruid, bloedkruid* (sanguisorbia officinalis"). Zie over de pimpernel *Herb.* c. 282: „bevernelle heet men inder apoteken pimpinella oft saxifraga" en Dodon. 144 *a*: „de pimpenelle die wy hier beschryven sullen is seer verscheyden van de pimpinelle die „saxifraga" oft „steenbreke" toegenaemt wordt, waervan wy handelen sullen in de beschrijvinghe van de kruyden die kroonsghewijse bloemen dreghen". Bij Diefenb. komen, behalve allerlei vormen van het woord, op pipinella nog voor lat. „pampinaria, petrasindula, petroselinum, tragoselinum, saxifragia verbena" en germ. „ysenkrut, steinpeterlein, bockspeterlein". *Gemma* 152 *r.* pimpenelle, pipenella, est nomen herbae. Kil pimpernelle, pimpinella, bipinella, syderitis, sanguisorba. Plant. pimpernellenkruydt, *pimpernelle*, pimpinella, bipennula, sanguisorba. || Smeret met sap van pinpernelle, *Receptenb*[1] 20. Daer naer nemt een hantvol pinpenellen, *Lanfr. hs.* 106. Hontsrebbe, pinpernelle elcks IIII oncen, 17 *b.*

PIMPERNEEL, znw. o. Van ofra. *pinpernel, pinpernean*, en andere vormen vermeld in Roquefort, *Gloss.* Benaming van een visch, *eene soort van aal.* || Viere pisen (*z. ald.*) pinpernelen, *Invent. v. Br.* 4, 247 (*vgl.* 246: XII *pises de pinperniaux*). Stocvissche ende makereel, paeldringhe ende pinperneel, *H. Cruus v. Breda* 119.

PIMPERNELLEN (-NEELEN), zw. ww. trans. *Met pimpernel kruiden.* || Dat niement eenighe alen pimperneelen moet, up de boete van XX sch. par., *ZVl. Bijdr.* 6, 179, 20 (*a.* 1441).

PIMPSTEEN. Zie POMSSTEEN.

PIMS. Zie POMSE.

PIN. Zie PINNE.

PIN, znw. Benaming van eene vischsoort. *Eene kleine spiering*, zoo nog heden in het land van Waas. || Alle but, schullen, hieck, zeehaen, blieck, voren, oorper, snoeck, ael, palinck, prickin, houtick, spijrinck ende pin, *Rek. v. Rott.* 441 (*a.* 1495).

PINAKEL, znw. m. Van lat. *pinnaculum*; ofra. fra. *pinacle.* Hetzelfde als pijnappel; z. ald., 2). || Den vierden sach ick dat opten pinakel boven opten toorn sat, *Gest. R. f.* 209 *c.* Die Jooden hebben hem (*Jezus*) . . . van den pinakell, dats vant overste des tempels, gheworpen, *Breidenb.* 28 *v.* — Ook in den dichter bij het Lat. staanden vorm pinacule. Vgl. voor de verhouding perikel en pericule. || Die tempel Salomons had drie pinaculen, dats pinappelen, *Sp. o. B.* 15 *v.* Dese wandelinge heetmen in die evangelie pinacule, mer hoe dat dese wandelinge ofte omgange ghemaect ware . . ., dats claer ghenoech, *Haagsche Bijbel* 1, 197 *c.*

PINCE (PINCHE, PINSCHE), znw. vr. Van ofra. fra. *pince. Tang.* || Eist dat dat been niet en volget den groten bene binnen biden treckene, so es men sculdech dbeen uut te treckene met ere pinche, *Hs.* Yp. 146 *b.* Dat men dat (been) (h)ute doen sal ende halen met eener pinschen, Jan Yp. 75 (*hs.*). — Van denzelfden stam komt pinceel, 2de Art.; z. ald.

PINCEEL (PINCHEEL, PINSEEL), znw. o. Hetzelfde als pennonceel; z. ald. en *Grimb.* II, 2115; I, 3422; *Brab. Y.* VI, 5829: *Invent. v. B* Gloss. 372 op pinchele (waar ook ofra. *pencel* naast *penoncel* wordt aangehaald) en Stallaert 2, 362, waar het woord behalve in de bet. „vaantje, kleine banier" ook vermeld wordt in den zin van *schild met een vorstelijk wapen*, fra. *panonceau.*

PINCEEL (PINCHEEL, PINSEEL), znw. o. Van ofra. *pincel*; fra. *pinceau*, lat. *penicillum*, vanwaar ook hd. *pinsel*, eng. *pencil*, ndl. *penseel. Teuth.* pynsel to mailen, ponsellus. *Voc. Cop.* een pinseel, stibium (het woord staat in Diefenb. en in *Teuth.* II slechts vermeld in de bet. *blanketsel*; waarschijnlijk is in *Voc. Cop.* dus bedoeld „een penseel, waarmede men zich blanket of het aangezicht verft"). Kil. pinceel, pinseel, penicillus, peniculus. Plant. pinceel, *pinceau à peinctre*, peniculus, penicillus. || Een scrivere was . . . die malen conde andie want ende met

pincelen beelden maken, *Sp.* I[7], 75, 1 (*var* pincele).

PINCEEL (PINCHEEL), znw. o. Eene afleiding van ofra. *pince* (zie PINCE). *Een tangetje*, bepaaldelijk *een werktuig om letters of teekens op goed te drukken.* || Dese voors. loyers zullen hebben een pinseel, daerinne ghegraveert een M om te prentene up de laeckens die zij wysen te vermeene (? fr. *vermeil*, hoogrood?); ende die zy wysen om moreyt, dat pincheel zal hebben een M, ende een O, ende een pincheel met eender 2 ende O omme te prenten die zy wysen om root, *Ann. Em.* 17, 178. Dese kueriers zullen hebben een pinseel om de lakens. te teeckenen; . . . noch een ander pincheel gheteeckent met eender C, 181; ook 182.

PINCELEN (PINCHEELEN), zw. ww. trans. Van pinceel, 1e. Art.; z. ald. en vgl. ndl. *penseelen. Aanstrijken, met kalk besmeren* (?). || Doe so was vorworde ghemaect jeghen C. (*metselaar*) als van . . . de muere van den vorseider camer al ontrent te pincheelne, *Invent. v. Brugge* 3, 492; 5, 329 (ook kan de bet. zijn *witten*; *vgl. ald.* 4, 419: Gheg. C. (*den zelfden metselaar*) . . . van eere vaute aldaer te beterne ende te wittene). — Eene soortgelijke beteekenis zal het woord wel hebben op de volgende plaats. || Dit voorn. werck (*het voltooien van het belfroot te Meenen*) den annemere wert ghehouden van buuten zuverlicken af te reedene ende te pincheelene, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss op pincheelen (Gailliard meent dat het woord hier de bet. heeft van *voegen*, hetgeen zeer wel mogelijk is).

PINCEREN (PINCHEREN) -IEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *pincer. Nijpen, knellen*; overdrachtelijk *beknibbelen, verkorten.* || Die ooc om gonst oft om scat die ghemene vriheit van der stadt pinchieren ende breken laten, sijn ghierich, valsch, voor Gode verwaten, *N. Doct.* 543.

PINCHE. Zie PINCE.

PINCHEEL, -CHELEN. Zie PINCEEL, PINCELEN.

PINCHIEREN. Zie PINCEREN.

PINCHO(E)N. Zie PINSOEN.

PINDEN. Zie PANDEN.

PINE (PIJN), znw. vr. en PIJN, znw. m. (ook mhd.). Mhd. *pîne, phîne, pîn*; mnd. *pine, pin*; ohd. osa. *pîna*; ags. *pin*; eng. *pine*; hd. *pein*; ndl. *pijn* (en *pijne* in de uitdr. „'t is de *pijne* niet waard"). Van later-lat. *pēna*; lat. *poena*, waarvan ook pene; z. ald. De vorm peine (z. bij PENE en vgl. beneden bij 1), eene plaats uit *Boëth.*, waar „peine" met „pine" verbonden is) kan ook overgenomen zijn uit het Ofransch. Zie verder de Wdbb.

1) *Straf.* Zoo ook mhd. en mnd. *Voc. Cop.* pine, pena; sonder pine, impunus (*l.* impunis). *Harl. Gloss.* sonder pine, impune. *Teuth.* sonder pijn, impunis. Het woord is in deze beteekenis zeldzaam. || Lamech ghalt hem (*Kaïn*) sine pine, *Rijmb.* 901. So sijn . . . peynen ende pijnen vonden diewelke men onderwijlen meer ontsiet dant de generale gheboden doet, *Boeth.* 31*d*. Doe menze (*Suzanna*) leedde ter pinen waerd (*om de doodstraf te ondergaan, naar de strafplaats*), *Rijmb.* 16983. Also dat hi mach . . . taxeren die emenden ende beteringen van dier voirscr. misdaet ende up ons setten pine in penningen, in goede, in dienste, in onderdanichhede enz., *Clerc* 147 (*zie* EMENDE). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert op pijne, 4) en vgl. de aanh. uit het (mnd.) „Richtstich Laatrecht" c. 28 bij Huyd. op Stoke, dl. 2, bl. 476 *noot*: „dat yt recht gift vifleye pyne: toden ersten pyneget yt so dat yt deme brockaftigen nymmet sijn lijf; tho den anderen nymmet yt sijn gesunt; tho deme drudde nymmet yt sijn recht; tho deme virde sijn ere; tho deme viften benymmet yt eme den gemeinen vrede". — Ook in de bepaalde opvattingen van — *a*) *Geldstraf, boete. Voc. Cop.* pine, multa. Gewoner is in deze bet. pene (peen); z. ald. — *b*) *Lijfstraf*, vooral *doodstraf. Voc. Cop.* pine supplicium. Kil. pijne, pena, supplicium. Zoo kan het woord ook op de boven genoemde plaats uit *Rijmb.* (16983) worden opgevat. — *c*) In het bijzonder wordt door pine aangeduid *het met pijnigingen gepaard gaand onderzoek, de „scerpe examinatie" van een verdachte, het verhoor op de pijnbank.* Misschien moet men voor deze bet. niet uitgaan van die van „straf", maar van *lichaamssmart* (*door pijniging*); vgl. bij 2). || Van te besoken mit pynen an denghenen, die den rechter gemelt sijn dat sy sijn quadiën, Matthijsz. 200. Men sal dair niet mede beladen der steden boden, noch mit ghenen zaken die totter pynen dienen, 201. Ist dan dat een poirter mit last van pinen dairtoe ghebrocht wort dat hy hem selven bedraghe, 199. Die potestaet pensde hoe hi best soude bestaen dat hi met pinen hem (*den verdachte*) die mort doet liën, *Franc.* 9365. Dicken liet men up ende neder, ende gaf hem sulke pine weder, om dattene de pine castiën soude dat hi wilde liën, 9383. Buten pyne ende uute bande van ysere, *aangeh. bij* Stallaert *op* pijne, 2), vgl. ndl. „in *pijn* en banden".

2) Uit deze beteekenis ontwikkelt zich die van *lichamelijke pijniging*, ook *marteling.* Ook van de *pijniging in de hel, de „eeuwige pijn". Voc. Cop.* pine, cruciatus. || In den onnoselen anscine ne vernamen si gene pine (*de sporen der pijniging*), *Franc.* 9387. Doe men mi (*het kruis*) boot sulc sout, daer niet dooch jeghen selver no gout, an mi ghecruust te pine (*ter pijniging, tot den kruisdood*), ontfinghic die vrucht dine, *Disp.* 127 (*var.* ghecruust te sine). Opdat die verlangede (*verlengde*) pijn haer (*de martelares*) te meerre moylic wesen soude, *Pass. W.* 108*b*. Si leet so grote pine recht oft een spul gheweest hadde, *ald.* Doe dese alreverduldichste maecht dese pine leet, *ald.* Alst (*het kind*) die gode maecte onmare, ghinc men hem an met meneger pinen ende den pijnders dunct dat si dwinen (lat. *quasi ad mortem fatigati*), *Sp.* II[1], 18, 12. Ter pine doen, *martelen*, *Sp.* II[6], 7, 38. Al dit doet die hangman . . ende hi leegse te pinen (*of is hier het ww. bedoeld* ?) omme hem te doen lyen hare mesdaden, *Livre d. Mest.* 34 (fra. *les met en jehine*, d. i. *gehène*, pijniging, van lat. hebr. *gehenna*, hel). Dine pine sal sijn in ewecheit, maer onse (*der martelaars*) pine lidende si (*is*), *Sp.* II[3], 58, 103. Cleine troost eest mi . . dat mijn meester twee pinen (*eene tweemaal zwaardere straf in de hel*) cort (*d. i.* coort) ende ic dan éne becoren moet, *Rincl.* 419. Die ligghen in der helscher pinen, *Mask.* 872. Hi . . die ons deeweghe pine benam ende verlooste die menschede, *Teest.* 2248. Die heydene, die . . volghen haren veeliken crachten ende (leven) na ghelost der naturen, si selen mere pine hebben . . dan die andere heydene .. die leven na natuerliker redelicheit, Ruusb. 4, 145. Waert so dat mi gheviele, mi stonder omme in der helle te sine, daer die torment es entie pine, *Rein.* I, 2182. Die stat (stede) der (van der) pinen, van pinen, *de hel*, of ook *het vagevuur*, *Sp.* IV[1], 62, 69; *Marialeg.* 2, 67 (*vgl.* „la citta dolente" *bij* Dante).

3) Daaruit ontwikkelt zich de subjectieve opvatting *een toestand van lichamelijk lijden, van pijn en lichaamssmart.* In het Mnl. is de bet. ruimer dan die van ndl. *pijn*; het beteekent ook *ongemak, ziekelijke toestand, kwaal* (vgl. hd. *qual*, d. i. *èn* „smart, pijn" *èn* „marteling, pijniging, kwelling, foltering"). *Voc. Cop.* pine, passio. *Teuth.* castiinge, pyne, plaghe, martelie, weedage, weewede, lyden, quale, qwettzynge, tormente, *o. a.* passio, cruciamen, cruciatus, afflictio, plexus; pyne, wewede liden, dolere. Kil. pijne, dolor, crux, cruciatus, torsio, afflictio; pijne hebben oft lijden, sustinere, pati, ferre dolorem; angi, torqueri, vexari, perturbari dolore. || Dat deen wee mach hebben sonder des anders pine, *Sp.* II[1], 23, 374. Dat den Iuden . . . uten live . . . luse quamen so vele dat hem quam grote pine ende si met ghe-

rande medicine verdriven mochten, *Rijmb.* 3875. Recht als die man doot ende pine ontfaet van des serpents venine, 731. Sidert was hi (*de wolf*) selve ghewont al toter doot van enen hout; allaes, seegt hi, reinaert, al hebbic pine, ic bens wel waert: oit wasic quaet ende fel, *Esop.* XLVIII, 33. Die eens kemels hersene droghet ende danne drinct met asyne, dat so sacht die grote pine vanden evele daermen of vallet, *Nat. Bl.* II, 624 (lat. *contumales* (l. *comitiales*) *morbos et caducos sedat*). Ic en mach niet genesen of ic en wille onderhorich wesen den mester, ende neme medicine, so mach gheslaect sijn myne pine, *Sp. d. Sonden* 2069. Maect u urine, ic sal dan segghen u pine, *Rein.* II, 5959. Isengrijn had sulc onghemac mit dat Reinaert so sere tooch, dat hi bloet van pinen spooch, ende hem nochtan (*ook*) sijn grove urijn (*drek*) achter ontgleet van grooter pijn, 7342. Ic behielt hem daer dat leven sijn, die daer lach in groter pijn, 6623. Als icse (*konigraten*) hebbe binnen, hebbicker af pine ende onghemac, I, 572. Altoos raden ons die wise, dat mer doe jeghen medicine, jof hem naket ander pine, *Heim.* 1278; ook 1316. Ic hebbe nu lange hier ontbeit na u in selken pinen ende in rouwen, alse gi hier ane mi (*vgl. vs.* 287: een man die tongereke sceen wesen) moget scouwen, *Bloeml.* 1, 97, 297. Nu es die tijt comen, hopic sere, dat bi den wille van onsen Here mine pine mi lichten sal ende van der werelt sceden sal, *ald.* 301. Ghi sijt probatica piscine . ., daer een man van sire pine ghenas bi swaeters medicine, *Claus.* 288. Dat si (*de wond*) node sal luken ende al luncse, soe sal naermaels verzweren ende dat ware twee pinen vor eene (*dat zou de kwaal, het kwaad dubbel zoo erg maken*), Jan Yp. 60 (*vgl. boven Rincl.* 419 *bij* 2). Daerna begonste tpart van pinen breken, cranken (ende) dwinen, *Esop.* XLIV, 15. — Ook in eene iets zwakkere opvatting, *last*, *onaangenaamheid*. || Ene remedie . . jeghen die pine van den derste, *Nat. Bl.* II, 3076. — Bepaaldelijk wordt pine gebruikt in de bet. *barenswee*, *geboortewee*, *barensnood*. Vgl. ARBEIT, dat zich in eene aan pine tegengestelde richting ontwikkelt: uit het begrip „*arbeid*” ontwikkelt zich dat van „pijn”, uit *pijn* door bemiddeling van „moeite”, dat van „arbeid”. Vgl. beneden bij 77). || Daer na ghinc in pinen sijn wijf Rachel, ende verloos hare lijf van haren sone Benjamin, *Rijmb.* 2729. Een wolf quam daer in pinen ene soghe ginc van verkinen: „ic wille sijn dijn hevemoeder” (*zeide de wolf*), *Esop.* XXVIII, 1. Goet es hi (*de steen*) sere vrouwen die in pinen gaen, want hi cort haren arebeyt ende ooc waentmen . . dat hi levende behout dat kint, *Nat. Bl.* XII, 511; ook 670; 1101; *Sp.* III[a], 9, 65 (lat. *partu periclitans*). — Ook in de bet. *lichamelijk lijden dat men zich vrijwillig aandoet*, zoowel door zich het noodige te ontzeggen, als door zijn lichaam te kastijden. || Bleec es hi ende magher van pinen (*ten gevolge van de boetedoeningen die hij zich zelf oplegt*, *door lichaamslijden*, *door ontbering en zelfkastijding*): hongher, dorst, scerpe karinen doghet hi voor sine sonden, *Rein.* I, 279. (*De kluizenaar*) die sijn lange jaren heilechlec in pinen sware heeft geleidt, *Rincl.* 16. Dat hi ware een begheven clusenare ende hadde ghedoghet . . vor sine sonden meneghe pine, *Bloeml.* 1, 4, 86 (*Rein.*).

4) Bij uitbreiding *een treurige of onaangename toestand*, *ellende*; *een moeilijk*, *ongelukkig of treurig lot*; *nood*, *ontbering*, *druk*, *kommer*; ook *angst*, *benauwdheid*. Kil. pijne, angor, anxietas. || Soo wart sine (*Christus'*) tedere nature bedruct ende bedroeft ende in anxte vander pinen, Ruusb. 3, 137. Als wi bidden . . . verlatenisse der pinen ofte des doghens, *ald.* Dattie menscheid (*van Christus*) doogde pine entie godlicheit . . . niet, *Rijmb.* 2042. Uptie wile van miere doot . . . salic van dier nature, die ic hebbe van di (*Maria*) ontfaen, pine ghedoghen, 22368; ook 26547. Al doghestu pine ende verdriet in dit arme cranke leven, 15468. Dus dogedic pine om niet, *Mor.* 2763. Met Jeronimuse . . ., die menege pine ende aende (*d. i.* ande) van den quaden volke gedogede, *Sp.* III[a], 27, 73. Daer hi pine, ende menegen toren vander Wandelen coninc gedogede, III[a], 55, 84. Des dogheden wi grote pin, eer wi den overgroten scat brochten in een ander gat, *Rein.* I, 2418. Alse die pape upheffen soude dat hoen, sach hi Isingrine: doe naecte hem ene grote pine, 1562. Doe teldi die grote pine ende die menichfoudeghe sorghe, die hi . . . int lant van Sassen hadde leden, daer die jongheren na hem reden, 2452. Cuwaerde naket ene grote pine, ic bem up hem met rechte gram, 3120. Reinaert . . . sprac: ghi heren, cort mine pine, 1930. Sine gesellen die . . . waren in dorgroten wene, hem ontfaermede sire pine, *Franc.* 7555. Dese pine ende dit onghemac hevet hi leden dor Isengrine ende hondert werven mere pine, *Rein.* I, 230. Het sal mi in groter pine bringhen, *Wal.* 2934. Dat W. hevet die pine groot, starcke vancnisse toter doot, 7957. Alle selen wi . . . hebben groten noot ende leven in pinen groot, *Lorr.* I, 516. Daer en es niet binnen wijn no broot, si onthouden hem met groter noot, ende hebben die pine harde swaer, *Segh.* 4081. Die merket op eens anders pine, te min vernoyt hem die sine, *Esop.* XXXII, 13. Die esel hadde die pine groot, dat hi begerde te sine doot, dat (*omdat*) hi hoopte in minder pine achter sine doot te sine, LXVII, 7; ook 19. Het es al met pinen dattu leves ende met sorghen, dattu heves, XII, 37. Die den quaden doet uter pine, hi verdient ghepijnt te sine, X, 15 (*de fabel van den man en de door hem van den dood geredde slang*); ook XII, 34; XLVIII, 4. Si seiden hem die saken van den weghe ende vander pine die si hadden in die woestine, *Rijmb.* 4120. Na des keysers Vrederijcs doot, die menigen brachte in pinen groot, Velth. I, 1, 1. Die ju heeft brocht in deser pine, *Wal.* 9084. No om pine no om arbeit (*al was het hem ook op nog zooveel leed en last te staan gekomen*) ne haddi ghedaen die dorperheit, *Wal.* 8959. Ic ne laets om ghene pine, in make ju quite der vingherline, 9253. Dat en is hem gheen pine, mer grote vroochde, Ruusb. 3, 21. Dat is den huusman al den (*var.* die) pijn (*een ramp*, *een ongeluk voor den huisman*), dat hi hem selven dus verghet, Hild. 211, 336. Nochtan so en woude die maghet vri wederkeren door gene pine, *Christ.* 336. — Het geeft mi pine, *het veroorzaakt mij verdriet*, *doet mij leed*, *is mij onaangenaam*. || Dat nam swaerlec de goede Kerstine, dat sise beswoer, ende gaf haer pine, *Christ.* 1039. Selc es so verkeert . . dat hem geeft al te groten (*d. i.* groot een *voor* ene) pine doocht te hoorne, *Rincl.* 61. Het ghevet haer pine dat si mi siet, *Parth.* 6390. — Te enes pinen, *tot zijn ongeluk*. || Want hi also van den sinen met cleenre macht te siere pinen . . . ghesceeden was onsochte, *Rijmb.* 30853. Dus wart hi te siere pinen uut allen onsen offisinen gheworpen met groter onwerden, *Sp.* I[7], 85, 47. — Enen te pinen werden, staen, hetzelfde als enen te sure werden, eig. *iemand tot eene oorzaak van leed of verdriet worden*, *hem duur te staan komen*; met veranderd onderwerp, *de onaangename of treurige gevolgen van iets ondervinden*. || De wilde man was int gevecht staerc ende stout ende onvervaert, dat Flandrijs te pinen waert, *Flandr.* I, 3. Daventuere waert hem te pinen, 733. Dat hine sal laten die jacht . ., tes hi gevaen sal hebben den hert, wien soot te pinen wert, *Ferg.* 115. Hoe sere dat mi te pinen wert, 1508. Dat Flandrise te pinen staet, *Flandr.* I, 1037. Ic maecten monc . . ., dat wart hem al te sire pine, *Bloeml.* 1, 8, 59. Dat hem (*Roelant*) wert te groter pinen (*want daar vond hij den dood*), 1, 48, 40. (Hi) hiefse uut (*uit de ton*), . . dat hem niet te pinen ne waert (*niet moeilijk viel*),

1, 64, 71. — Die moet sien met brillen, purgieren met pillen ende boeleren met medecyne, sijn leven werdt hem pyne (*tot last*), *Spreuken* 82 (Goedthals 9). — Nu en dan wordt pine ook gebruikt in de zin van *zieleleed*, *zielelijden*, *hartzeer*, ook *minnepijn*. || Gheven rijcke medecijn teghen alle wantroostes pijn, *Bloeml.* 3, 103, 75. In swaerre pinen heefti (*Mozes*) versien dat daer een Egyptien eenen Eubreuscen slouch te sware, *Sp.* I², 2, 11. Caritate . . . die es sonder pine ende vaer, ende daer woont God inne, *Wap. M.* I, 329. Over een stic na dese pine (*deze vlaag van droefheid of neerslachtigheid*), *Parth.* 8200. Ic doghe pine groot dore haren wille dach ende nacht, *Parth.* 6387. Ic wane gijs niet en wet noch minen rouwe no mine quale noch mine pine, scone smale, dat ic door uwen wille verdoye, 6671. Die coninginne . . daer hi omme dogede pine, *Bloeml.* 1, 31, 49. Daer mede (*in de liefde*) es ene suete pine, *Rose* 1875 *varr.* Gy (*God*) eyscht my één met u te sine, ende dat gheeft my groote pine (*dat baart mij groote smart*), want ic en wille mine oefeninghe (*het vertroetelen van mij zelf?*) niet laten ende in uwen arme slapen, Ruusb. 4, 28). — Eene enkele maal staat pine in eene iets zwakkere opvatting, als bnw. gebruikt in de bet. *onaangenaam*. || Lange tale dat es pine, *Mor.* 2675. Sijn luut (*van den buffel*) es te horen pine, *Nat. Bl.* II, 503.

5) *Verdriet*, *leed*, *overlast*, *moeite*, objectief; ook *lichamelijk letsel*, als uitdrukking eener werking. — Vooral verbonden met d o e n en een pers. in den 3den nv. Vgl. ARBEIT, 3). || Eer ic u dat bescheede hoe grote pine ende hoe leede Bellizarius, den Goten dede, *Sp.* III⁶, 27, 11. Een oude hadde mi vervaert, die bi hem stont ende hilt een swaert . . ende dregede mi te doene pine, ja te ghevene die doot, III⁴, 26, 101. Walewein . . die den sinen hadde ghedaen des daghes pine ende swaer verdriet, *Wal.* 7249; ook 7817. Alsi danne pine groot hem hadden ghedaen, ghinesi ten swerde, *Rijmb.* 30810. Van der pine die hem (*Christus*) die vule Jueden daden, 1328. Some hadden sijs jammerhede, dat men haer (*de in een put gevallen kinde*) soo grote pine dede, *Esop.* LIX, 9. Den serpenten doen si (*katten*) pine, *Nat. Bl.* II, 2863. Daer om deden si (*de knechten*) hem (*Christus*) al dat quaet ende al den laester ende verdriet ende pine ende versmadenisse die si ghedencken konden, *Mnl. Bibl.* 19, 29. Wie best mochte (*de meeste macht had*), hi dede pine den andren ende nam hem tsine met ghewonde, *Teest.* 1042. Hi was een quaet here, ende dede hem pine ende groot verdriet die dit onghelove en hilden niet, *Lsp.* II, 48, 78. Hoe dorstu (*het kruis als persoon voorgesteld*) den goeden vaen? doe den quaden pine, *Disp.* 28. — Met eene zaak als ondw. || Die tijt (*het weer*) doet ooc onghemac den luden van reghen ende coude, ende ander pine menichfoude, *Natuurk.* 1156 (pine *is te verbinden met* onghemac). Een B., die nerenstelike . . . pijnde (lat. *desudare*) tere karke ende zere, die men stichte . . ., met ere balke die qualike lach, quam hem in den hals een slach, die hem dede pine groot, *Franc.* 8935.

6) *Moeite*, *last die met iets is verbonden*. || War bi dat ons dochte . . . dat te vele pinen an die rente te verdinghene lach elkes jars, bidi dat meneghérande scult sculdech was . . . ende te vele terminen te ghelden, *Gendsch Chtb.* 81 (*a.* 1240). — Hiertoe behoort ook *Eleg.* 333: „waer ic versekert van dien . . . datti mi oft die mine brenghen wilde also in pine jeghen (*bij*, *met*) den coninc, . . hi en lede te nacht sonder scade"; waar het woord de bet. *moeilijkheden*, *onaangenaamheden* heeft. Vgl. *Rein.* I, 2169: „enen in veten ende in ongheval jeghen den coninc bringhen", welke uitdr. dus niet zooals *Tijdschr.* 1, 20 is geschied, behoeft betwijfeld te worden.

7) *Moeite*, *inspanning*; *afmattende*, *inspannende*, *zware arbeid*. *Voc. Cop.* is p i n e vertaling van „nisus, nixus, conatus, molimen"; m e t p i n e n a r b e y d e n, moliri. Kil. p ij n e, opera, labor. || Het soude mi comen ten pinen (*mij moeite*, *inspannenden arbeid kosten*), soudic u al vertellen die bliscap van dien ghesellen, *Limb.* VIII, 736. Hem (*kunne kinderen*) leren te bedraghen met haers selves pine, *Nat. Bl.* III, 186. Niet dat hem (*den Schepper*) die pine verwach, maer dat hi sijn maken liet (nl. *op den zevenden scheppingsdag*), *Rijmb.* 380. Waer dat hi en tornoy verre of bi vereysschede, daer plach hi te sijn, hi en spaerde weder cost noch pijn (*moeite noch kosten*), *Vrouw. e. M.* VIII, 26; ook 70. Ter pine binden, *ten arbeid dwingen*, *Sp.* III⁴, 37, 91. (Si) wonnen met pinen haer verteren, III⁷, 32, 88 (*hier kan ook de onb. wijs* pinen, *d. i.* arbeiden, *bedoeld zijn*). (Hi) dochtem dat hi soude mogen wel groote pine dogen (*tegen zwaar werk kunnen*), *Ren.* 1915. Die (*l.* der) dienres loon ende haer pijn ende haren herden aerbeyt, dien si verdienen met bitterheyt, *Tien Pl.* 1658. Waeromme dat hi stille sit, want hets wel die tijt van pijn, *Sp.* II⁴, 16, 72 (lat. *tempus est laborandi*). Hi en steelt neghenen armen man, die bi siere pine leeft, *Eleg.* 244; ook 513. Achter etene . . speelde Artuer die coninc, ende met hem menech jongelinc, die pine gehadt hadden vele, *Ferg.* 582 (fra. *qui molt orent painnes eues*). Noit en sagic ridder . . ., die meer pinen mochte dogen no die dapperliker vacht, 5875. Ter pinen was hi wel gewone, hi scheen qualic eens rijcs mans sone, 305. Dat hir toe groote pine behoort, want de vire ewangelisten en schinen nit concorderende in allen staden, *L. v. J. Prol.* bl. 1. Hi vecht jeghen den coninc Latine, du salte hem helpen mit diere pine, *Lsp.* I, 42, 77. Doe die Grieken . . . die stadt van Troyen velden . . . met pinen ende met orloghe zwaer, *ald.* 45. Die man maect van pinnen (*l.* pinen, *van het hard(e) werken*) gheswel ende sweet dicken menich dropel, *Wap. Rog.* 179. In den Spieghel historiale . . ., die Jacob van Merlant maecte . . ., daer omme hi hadde langhe pine, *Brab. Y.* I, 23. God, die sonder pine alle dinc ghescapen heeft, *Lutg.* I, 922. Over de ghewondde die hij ghenas binnen der stede met vele pinen, *Rek. v. Gent* 2, 86. Meester H. over sine pine in de ghelike officie, *ald.* Den goedertierliken ghetrouwen dienst dien hij jonsteleke met grooter pinen dede ande ghequetste . . . van onsen poorters, *ald.* Dat wi met groten arbeide ende pine sochten, doe wi ons selven meinden, Ruusb. 3, 52. Mochtwy der doot daerbi ontganghen, soo waert ons wel der pinen waert, Hild. 192, 280 (*nog heden is de uitdr.* „'t is de pijne (pine) waard", *d. i.* „de moeite, de inspanning waard" *bekend*; Plant. h e t i s d e p ij n e n i e t w e e r d t, *il ne vault pas la peine*, non operae pretium est, cassus est labor). Hi (*Renout*) warp of sijn scarlaken, sciere (*grauwe*) cleder dedi maken ende sal hem doen in grooter pine (*zich zetten tot zwaar werken*), *Ren.* 1867. Swadenborchdam (*Zwammerdam*), daer men pine ende groten arbeit ane leide, Stoke III, 128. Pine sal ic daer an legghen (*moeite besteden*), *Natuurk.* 429. Ic bidde u vriendelike dat gi u pine wilt leggen ane mi, dat ic bi u moge genesen, *Lanc.* II, 12819. Dat was pijn om niet ghedaen, *Rein.* II, 754. Die pine verloos hi al die hiere toe dede (*het was verloren moeite hetgeen* enz., eig. *hij verloor al de moeite die* enz.), *Amand* II, 4432; ook *Sp.* III⁴, 34, 65. Hi verloos sine pine algader, *Mor.* 2362. Wat hulpet dat een man doet pine die hi verloren siet, 2444. Daert ende breect (*ontbreekt*), ic wane mens lettel ere spreect den dichtre; ooc verliest hi mede bede pine ende arbeide, *Wal.* 11181. Pine verloren *of* verloren pine, *verloren of vergeefsche moeite*, *Mor.* 2432; *Heim.* 1650; *Beatr.* 957; *Teest.* 363; *Vrouw. e. M.* X, 58 (pijn v.); *Lsp.* II, 46, 62; *D. War.* 4, 46; *Amand* I, 2233; *Natuurk.* 28; *Mor.* 904; *Sp.*

III[a], 13, 66. Du bids pine verloren (*te vergeefs*), *Sp.* III[a], 29, 32 (lat. *quid superflue laboras*). Dat (was) pine jegen spoet (= pine verloren), *Mor.* 415; ook 1155. In come niet daer hi (*Karel*) mi saghe . . ., dats pine jeghen spoet, *Eleg.* 1035. Zie nog twee voorbeelden (in een daarvan is *pine* verbonden met „moynesse" en „arbeid") in *Invent. v. Br.* Gloss. op op pine, en vgl. Stallaert op pijne, 1). — Pine doen, *zijn best doen.* || Dat hine soect ende pine doet, dats altemale jegen spoet, *Mor.* 3055. Wine dadens noyt pine hem te werpen in niemare, dat hi stolinge comen ware, *Parth.* 7871. Ic soude node pine doen no poghen, hoe ic u mochte sien, 1293. Wilder onse Here toe hulpen mi, ic souder gerne pine doen toe, *Vad. Mus.* 4, 314, 46. In allen haeren weercken ende weghen pyne te doen naer betaemte van haeren persoone (*bagijnen*) ende der stede daer zy in wonen, *Gentsch Chtb.* 179, 11 (*a.* 1234). — Pine heeft ook de bet. *moeite, inspanning van krachten* in verschillende uitdrukkingen, waarin het afhangt van met. *Voc. Cop.* met groter pinen, magnopere (*uit alle macht*). || Roelant nam den horen van yvore . . . ende blies met grotre pine, *Sp.* IV[1], 25, 31. Men mach den ever licht... moede maken met cleenre pinen, bestaet men eer hi maect urine, *Nat. Bl.* II, 322. Met gere pine, hoe soot ware, can hi gene hant verseeden, *Franc.* 10006. Menighe trompe ende basine die daer luden met sulcker pine dat die erde donderen dochte, *Grimb.* I, 4214. — Met miere, siere pine(n), *door zich in te spannen, zich op iets toe te leggen, niet zonder moeite.* || Dit boec waert met mire pinen ghetracteert (*vertaald*) uten latine, *Melib.* 3758. Die ackerman moet winnen al daer dat volc bi leven sal ende breect met sire pinen lant, heyden ende woestinen, ende wint coren, wijn ende vrochte, *Teest.* 2286. Dat is dit werc volbracht hebbe . . . bi sijnre ghenaden met mijnre pinen, als ic best can na den latine, *Belg. Mus.* 8, 283. In Dietsch salict met miere pine voort dichten, *Rijmb.* 15132. Dit trac Jheronimus met siere pine uten Griexen in Latine, *Sp.* I[a], 2, 15. Doe wan hi voort met siere pine haer lant, Stoke I, 70. Dat hi berechte met sire pine dabdie van sente Quintine, *Sp.* III[a], 36, 21. (Si) reden met hare pine toter stede van S., *Ep. fragm.* 163, 77. Hem (*de dokters*) versocht men omme zieken, hoe die ghesonde (*gezondheid*) met sire pinen volghen mochte medicine, dat hi (*de mensch*) gheere andere adde noot, *Heim. C.* 1319 (*Heim.* 1324; „hoe ieder zijn best zou doen om zulk een geneesmiddel te maken, waardoor voor de gezondheid ieder ander overbodig werd"; lat. bij Kausler, dl. 3, bl. 322: „et injunxit eisdem ut quilibet *studeret* facere talem medicinam qua si homo utatur proficiat sibi ut alia non indigeat"). — Met pine(n), met groter, (groten) pine (pinen) hebben ook de bet. *met (groote) moeite, niet zonder moeite of inspanning, ter nauwernood,* waardoor wordt uitgedrukt dat iemands groote inspanning nauwelijks toereikend is om eene werking tot stand te brengen, || Dat si met pinen mochte opstaen, *Bloeml.* 1, 61, 310. Hi was in al sijn lede lam, dat hi met pinen opgesat, *Parth.* 2529. Doch seide hise (*de zonde*) met pinen den... bisscop, *Sp.* IV[a], 50, 43; ook 37, 19. Doe hi met pinen (*zij het ook nog met moeite*) spreken mochte, hiet hi enz., *Mor.* 76. Hi mochte met pinen te worde comen, 1751. Dit (=des) hevet soe hare onthouden met pine, *Wal.* 7865; ook 10748. Te lest met pinen, als sise vanden, so vincgen sise, *Christ.* 319. Al brochte Bruun dat hooft uut met aerbeide ende met pinen, nochtan liet hi daer van den sinen een ore ende bede sine lier, *Rein.* I, 742. Den helm brochti met groter pine up sijn hooft in dien onvrede, *Wal.* 9886. Met groter pinen clam hi boven, *Ferg.* 1609. Men trecse (*spons*) of al stillekine (*zachtjes*), els wintmense met groter pine, want sijs ghevoelen ende houden hem vaste, *Nat. Bl.* V, 1001. Dat serpent spranc na hem..., die man ontspranc mit groter pijn, *Rein.* II. 4930. Dat hi onthilt met groten pinen dat gereide, *Parth.* 6607. — *Parth.* 7633: „dat sine lieten... met pinen in die zee" kan dit niet de bet. zijn; *met pinen* (l. *met siere pinen*?) zal hier wel beteekenen *met zijne nooden, zijne smart, zijn verdriet.* — Sonder (alsonder) pine, *zonder moeite.* || Danne coomt die jaghere uut ende slaet (*het dier*) sonder pine doot, *Nat. Bl.* II, 922. Een outhaer... binnen hol..., dien vier kindre al zonder pine droeghen wel, *Lsp.* II, 45, 80. Die hertoge ende die sine die sijn onse al sonder pine, Heelu 4303. Daer met waenden si... sonder vrese (*gevaar*) ende sonder pine den hertoge... te haren wille hebben vercregen, 4893. Roelant... heeft Ywen... gebonden bede sijn hande ende dedem al sonder pine om sinen hals ene line, *Ren.* 1053. — Sonder ander pine, *alleen,* eig. *zonder dat een ander middel (eene andere poging) behoeft te worden aangewend.* || So leven si (*de rupsen*) bi den sonnenschine ende bi den douwe sonder ander pine, *Nat. Bl.* VII, 550. Ooc dotet (*het dier*) met sire orine den liebaert sonder ander pine (*alleen met zijne urine*), II, 2553. — Sonder enes pine, *zonder iemands bemoeiing of hulp.* || Tibeert . . . mach clemmen, hi mach de line updraghen sonder uwe pine, *Rein.* I, 1942. — *Rein.* I, 1809: „Reinaert, dat ghi mi lief hebt ende waert, dat hebdi sonder uwe pine minen boden laten anscine" zal de lezing wel niet juist zijn: *Rein.* II, 1831 heeft „in den lachter mijn". Of is de bet. „zonder dat gij er zelf inliept, de nadeelige gevolgen van ondervondt"?

8) *Zwaar werk, moeilijke arbeid*; ook *eene zware taak, een moeilijk werk.* || Dese scientie (*handwaarzegkunde*) en onderwint hare niet sonder van tekenen die (van) naturen comen, ende dats geseit omme tekenen die comen van smeden of van andren pinen, want men vint wel tekenen die comen van pinen, *Belg. Mus.* 10, 266. (*Muilezels*) sijn in pinen goet, *Nat. Bl.* II, 2679 (lat. *animal est viribus in labore eximium*). Ic (*de ezel*) doe meer pinen dan si twee, ic draghe, ic hale, ic hebbe wee, *Esop.* XVII, 13. Spaengen viel hem (*Scipio*) te berechten; hi seyde hine dochte niet te vechten, daerom ontseyde die herte sine beide die ere ende ooc die pine, *Teest* 1366. Dune (*tot Mozes*) souts niet allene dese grote pine dus anevaen...; aldus wert dine pine clene, *Rijmb.* 4468. En was hem negheene pine (*het was hun geen zware taak* of *het kostte hun geen moeite*) lude te singhene, want het scheen dat si haer leppen niet en ontdeden no roerden,! *Ned. Proza* 20. Tis groote pyne met droever herten blyde te syne, *Spreuken* 100. Dat ontboudt al sine (*Gods*) wijshede,... ende dit en es hem pine enghene, *Teest.* 1528. — Ook *taak, werkzaamheid,* een *werk,* zonder het bijdenkbeeld van „zwaar" of „moeilijk". || Nu dwinct Waleweine ene pine, ene dinc die hem bevolen was, *Lanc.* III, 21678. Waer omme soudic die pine claghen die ic duere hare hebbe ghedaen, *Wal.* 7712. Gawi, hi (*Reinaert*) hevets wel verdient, sprac Tibeert, ende nam de line: hine dede nie so lieve pine (*zulk prettig werk*), *Rein.* I, 1960. Alsoo salich es die pine roofhuse te brekene af alse te stridene om theilege graf, Heelu 4410. Bedi heten si minre broeders die sijn met mi, dat si niet bestaen de pine (*zich onderwinden, er hun best voor doen*) meerre broeders altoos te sine, *Franc.* 3091. Dat ict niet en conde volbringen, al wildics pine nu bestaen, *Lanc.* II, 41464. Hets ooc ene suete pine ende enen aerbeit die niet en deert, in eens vrients dienst gereet te sine, *Vrouw. e. M.* I, 809. Wij... en hebben geen cleyn pijn anghegaen, *D. B.* II *Maccab.* 2, 27 (lat. *qui hoc opus suscepimus*). — Pine doen, *arbeiden, zwaar werk doen.* || Om dat ic di sach doen pine, *Sp. d. Sonden* 14583. — Met den 3den nv. der zaak, *werk besteden aan, iets bewerken.* || In Egypten, in Palestine... dat men

daer doet den lande pine met ossen, *Sp.* I[1], 34, 38. (Vgl. PINEN, Trans, 6.

PINEBOOM. Zie PIJNBOOM.

PINEGELT, znw. o. *Geld betaald voor het laden of lossen*, of in het algemeen *voor het vervoeren van koopwaren, sjouwergeld.* || Van weghegheldе ende pineghelde (*van eenige honderden balen rijst*) XXXIX S., *Invent v. Br.* 4, 423 (*a.* 1418). Vgl. PINER, 2).

PINEN (PIJNEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *pinen*; mhd. *pînen*: ndl. *pijnen*; daarnaast, in verschillende opvattingen van mnl. p i n e n, *pijnigen*; in het Hd. is **peinen* door *peinigen* vervangen.

I. TRANS. — 1) Van de bet. *straffen, aan iemand eene straf* (bep. *de doodstraf*) *opleggen*, zijn in het Mnl. nog maar weinige sporen over (vgl. mhd. *pînen*, en de vert. „mulctare" bij Dief.). In *Voc. Cop.* is p i n e n vertaling van *punire* (doch dit kan ook *pijnigen* beteekenen; zie op PINIGEN de aanh. uit *Teuth.*, en vgl. Diefenb. op p u n i r e), *infligere, plectere* en *animadvertere*; vgl. ook ONGEPIJNT, 1), d. i. *ongestraft.* || Dies een selve moeste sijn ghepijnt, en mach hi enen anderen niet betiën, *Mask.* 684. So hi meere esdie men misdoet, so hi seere (*d. i.* seerre) moet sijn ghepijnt die misdoet, 1011. Sint dat God in ewelicheden groot es, so moet... die mensche ewelijc sijn ghepijnt, 1015. Want onvertallike misdede die mensche, alst wel redene schijnt, moet (*l* moet hi) onvertallike sijn ghepijnt, 1260; zoo ook *Merl.* 2830 (op enkele dezer plaatsen kan het woord ook opgevat worden in de bet. *pijnigen*, nl. in de hel). — Zij is voornamelijk bewaard in de bet. *op de pijnbank leggen*, een verdachte) *door pijniging tot bekentenis trachten te brengen.* Kil. p ij n e n, adhibere quaestionem, adhibere tormentum. || Of men bi nacht yemant pijnde of dode, datmen daer een take wijns op verdrincken mach, *R. v. Utr.* 1, 82, 4. Snachts te voren als men pinen sdages zoude (nl. *den verdachten onschuldige*), *Franc.* 9371. Wie sculdich is of toebehoort sulke persoon te pynen, Matthijsz. 200; *e. e.* Der castihyngen van geysselen of pynen onderworpen werden, *pancracior*, *Teuth.*[2] 122*b*. Zie nog verschillende voorbeelden bij Stallaert 2, 360 op p ij n e n, p ij n i g e n.

2) *Pijnigen, martelen, den marteldood doen ondergaan*; ook *mishandelen. Voc. Cop.* p i n e n, affligere (ook *Gloss. Bern.*). Kil. p ij n e n, p ij n i g h e n, torquere, cruciare, affligere, afflictare, cruciatu accipere, excruciare, supplicio afficere, lacerare tormentis, affligere tormentis. Plant. p ij n e n, p ij n i g e n, *geiner, tourmenter, bailler la torture*, torquere, cruciare, poenam dare, carnificare, excruciare, vexare, affligere. || Dat grote hoeckhuus Cayphe, in welck onse heer Jhesus . . . alle die nacht zwairlick ghepijnt wert, *Breidenb.* 22 *r.* Want hy (*Christus*) buten sinen schouden hier in aertrijck wort ghepijnt, Hild. 174, 26. Van eenen man, die wilen (h)eere onse voorders pijnden seere ende bi passiën brochten ter doot, *Amand* II, 2185. Doe menne (*Jesaja*) pijnde . . ., bat die prophete omme drinken, *Rijmb.* 14464. Dat men penst somwile hoe sere... God der ons ghepijnt was, 4289. (Men) bat om dien riddere daer ter stat, dat men hem te pijnne gave, 27275. Dat si (*de duivelen*) die sielen pijnden, *Mask.* 546. (Hi) beval dien cnapen sinen dat sine, al dat si mogen, pinen, *Sp.* II[2], 54, 18. Daermet (*door mirakelen*) toonde hi openbaer dat hi ghewarech God waer daer si (*de eerste christenen*) hem (*zich*) om pinen lieten in minnen sonder verdrieten, *Teest.* 604. Dat si ewelijc sellen werden ghepijnt inder hellen, *Pass. W.* 75*c*. Die de zielen pinen daer (*in de hel*), en wordens niet moede, *Lsp.* I, 14, 71. Zoo ook *Bloeml.* 1, 160, 104; 3, 81, 175; *Brand.* 1531, '32, '35; *Sp.* I[3], 4, 29; II[3], 49, 87; 22, 374; 27, 53 (*ald.* '55: pine doen). (Si) riep hem (*Christus*) genaden an omme haer dochter die ghepijnt ware van den duvel harde zware (*door aan den duivel toegeschreven ziekten of kwalen*), *Rijmb.* 23720 (vgl. bij 3). Die schamel (*zedige*) bruyt Cristi, die aldus ghecranct, aldus ghewont ende aldus ghepijnt was, *Pass. W.* 108*d*. Dat menschelike gheslechte... te pinen in onse (*der duivelen*) hechte, *Mask.* 483. Dat de viant somwile dwinget, pijnt ende torment de goede om te houdene in hare omoede, *Franc.* 3290. — Overdrachtelijk gebruikt, Ruusb. 3, 26: „die den goeden mensche eert, hi bijnt hem (*var.* gheeselten) ende pijnten" (lat. vert. *in eorum eos cordibus flagellat et cruciat*). — Schijnbaar intrans. staat p i n e n, *Rincl.* 422 vlgg.: „wach sijns, die in der meester (*l.* menster) gloet stoet, sine bluscht niet, mer pijnt altoos voort", en *Franc.* 3312: „die viande, diene pinen no doen scande... sonder alst God wille gehingen". — De bet. *mishandelen* komt vooral uit *Bloeml.* 2, 199, 357: „Si (*roofridders*) pijnse (*hun gevangenen*) dan met tormenten so groot, dat sy dicwile bicant sijn doot om van hen goet te hebben oft scat," en in eene plaats bij Stallaert op p ij n e n, II). — D a t v l e e s c h p i n e n, *het vleesch kruisigen*, zoowel door zelfkastijding als door ontbering. || Dat wi onse vleysch ende onse nature souden pinen ende crucen, Ruusb. 3, 143. Om exemple te gevene... pijnde hijt (*het vleesch*) emmer ende verlaste, *Franc.* 4942. Als hi (*Franciscus*) zere ende genoech buten tvleesch pijnde ende slouch, bluscht hi den brant der oncunscede van binnen, *Bloeml.* 2, 67, 219.

3) Met eene ziekte, eene kwaal, een ongemak, eene verwonding, als ondw. *Kwellen, pijnigen, hinderen*, Vgl. PINE, 3). || Wien so sulke smerte pijnt, berne te pulvere hare hovet, dats die bate, *Nat. Bl.* V, 714. Dat some maerswine... dorne op den rigghe staen die sware sijn ghevenijnt, ende daermen sere of es ghepijnt (*waar men veel door moet uitstaan of lijden*), 895. Die tert (*treedt*) daer haer (*der schildpad*) lendine leghet, die wert van hare ghepijnt (*doet er eene ziekte van op*; *zijne gezondheid, zijn leven wordt er door bedreigd*), VI, 742 (lat. *veneno statim inficitur*). Walewein was gepijnt (*werd gekweld, leed veel*) vander wonden die hi hadde in die scoudere . . .; tebarenteert ende gepijnt soo, dat (*omdat*) hise gestelpen niet en mochte, *Lanc.* II, 3950. Al dat si daden scijnt als oft den kinde niet en pijnt, *Sp.* II[3], 18, 15 (hier met den dat. verbonden onder invloed van *pine doen*?). — Ook van de liefde. Vgl. ndl. *minnepijn* en PINE, 4). || Die minne pijnten menechfout, *Ferg.* 2792. Daer die minners sonder ghenade in sijn ghepijnt, *Vrouw. e. M.* I, 651. Hoe mach best weten elke joncfrouwe... of hi doir hair is ghepijnt van minnen, soo dat hem scijnt, of hi pine doghet om hair, III, 25, 1. Al es mijn herte van hare ghepijnt, . . . si eest wel weert, *Glor.* 462. — Misschien behoort hiertoe *Parth.* 7686 vlgg.: „ghi mint (*l.* minten) als hier wel scinet; ghi maket mi hem so sere ghepinet na uwe macht met ure tale" (d. i. *gij schildert hem mij af als zoo zeer door liefde gekweld*?).

4) *Kwellen, plagen, hinderen, aan iemand moeite of last aandoen, iemand leed of verdrietelijkheden berokkenen. Voc. Cop.* p i n e n, officere. || Verraders tonghe die ic (*l.* is)... quader dan enich swert ghevenijnt; meneghen heeft si ter doot ghepijnt, *Limb.* VIII, 362. Van der welker renten tvors. spetael ghepint heeft gheweest ende in wette ghetrocken van eenen G., Diericx, *Mém.* 2, 359 (*a.* 1304). O Criste,... waerom so pijndi mi dus sere, *Christ.* 792. Wat wiltu, Theophilus, du pijns mi ende nopes... met dinen tranen, met dinen ghebede, *Theoph*[2]. 1060 (*Theoph.* 1317). Twi pijnstu dus om niet mi (*doet gij mij moeite aan*)? *Lanc.* IV, 12103. Die gloriose lichamen der heylighen, al waren si in die helle ofte onder der eerden ofte in den gront der zee, het en pijnde hem niet, Ruusb. 4, 256. Alse ene (*comeet*) in enich lant schijnt, dat lant wort ghepijnt (*geplaagd, gekweld, bezocht met plagen*), *Natuurk.* 611. Die sterre heet hont; sere pijnt si alle stont; suut waert si omme gaet ende pinet ende slaet, 1081 (*hier schijnbaar intr. door weglating van* die liede, dat lant).

So dat die dinc so verre quam dat die coninginne vernam ende hevet die zustre gepijnt (*gekweld*, *geplaagd*, of ook *mishandeld*; vgl. bij 3) bede met utermaten groten lede, *Sp.* III[6], 42, 61 (*vgl.* 65: (si) dede haren vader mede pine ende groote onwerdichede). Want die vrouwen cranker sijn van naturen . . . dan de manne . . ., ende gepijnt werden sonderlinge in (*kunnen minder tegen, ondervinden meer last van*) dragene ende in arbeide; hier af comt hen siechede, *M. en Vr. Heim.* 1020. Die rouwe . . . daer hi sijn lijf ghinc mede pinen, *Parth.* 2424. Dat sine met cussene iet verdroech (*verschoonde*), dat was bedie dat si vruchte dat sine (*den slapende*) pinen ende wecken mochte, 899. In dorste (*l.* dorstse) wecken no inne woude, des ic vruchte dat icse pinen soude, *Flor.* 3306. Mi verwaat sere ende pijnt dattie sonne nu nine scijnt ende die dach nine wilt tegaen, *Bloeml.* 3, 43, 497. Dan (*d. i.* dat eu) sal u pinen no geven wee, 44, 518. — Om dit werd ene vede groot, daer om gepijnt werd menich genoot (*waarvan menigeen de heillooze, de treurige gevolgen ondervond*), Velth. II, 28, 51. Die Joden waren ghepijnt onsochte, *Rijmb.* 33288. — In eene spreekw. zegswijze staat pinen, *MLoop* I, 3221: „(ic) waerschu alle goede manne, dat sy hem wachten voor die panne, daer die ander in sijn ghepijnt". Vgl. bij PANNE, 1). — Over andere plaatsen, waar gepijnt sijn voorkomt, zie bij 5) en bij Wederk.

5) *Inspannen*; ook *afmatten*, ‖ Dit ghecrijcht dat roode wijf, die niet vele pijnt haer lijf, *M. e. Vr. Heim.* 1152. Ane sine gelaet dunct mi dat scijnt, dat hem en cost noch en pijnt, *Cass.* 1093 (*vgl. bij* PINE, 7) *de uitdr.* „cost noch pine" en *ndl.* „moeite noch kosten"). — Deelw. gepijnt, *uitgeput*, *afgemat*. ‖ Maer die cnapen worden mere gepijnt dan het an Pontiane (*een martelaar*) scijnt (*blijkt*), *Sp.* II[2], 54, 19. Dire comen, selen van desen . . . so gepijnt ende moede wesen, daer gi al dore an verstaen moget, dat si selen sijn al sonder doget, *Lanc.* III, 6225.

6) *Bewerken*, *bearbeiden*. — *a*) Van land. ‖ Andere sijn daer die lant pin n, *Sp.* I[1], 21, 60. — *b*) Van andere zaken. Vgl. sommige beteekenissen van fra. *fatiguer* en Schuermans 477 *a*: „deeg *pijpen*". ‖ Alse men thout slaet ende pijnt, *Sp.* II[5], 23, 385. — Dat zij (*pijlmakers*) maken goed, lovelijc, wel ghepint (*het woord zal hier wel hetzelfde zijn als* gepijnt (vgl. *Voc. Cop.* ghepint, passus) *en niet hetzelfde als* gepinnet (*z. ald.*), *waarvan het niet duidelijk is hoe het hier zou passen*) ende wel gheberrent goed, *Voorgeb. v. Gent* 111 (*a.* 1371); zoo nog eens *ald.* — *c*) In het bijzonder in de bet. *persen*, *wringen*. Zoo nog heden in „gepijnde honing", Vgl. ook De Bo op pijnen en zie ONGEPIJNT, 3). ‖ Alsoo alse men den wijn pinen ende persen siet, eer hi uter druven giet, alsoo was Christus enz., *Bed. d. M.* 575. Daer na so wringet elc bi hem dor een linen cleet, so gi elc meer pijnt, soot beter es, *Hs.* Yp. 139 *a*. Dit ruert altoos met enen spatule so lange ziedende, dat becomt dicke alse was; dan so stellet van den viere ende walket ende bouwet (*kneedt*) met uwen handen; . . . so gijt langer pijnt, soot beter es, *ald.* (*misschien is hier de bet.* behandelen in het alg., *welke het woord ook heeft Segh.* 899: „hets sulc dinc dat onsienlijc scijnt, mer alsment proeft ende pijnt, soo ist beter . . . dan sulc dat behaghelre es"). — Misschien behoort hiertoe de glosse uit *Voc. Cop.* „ghepint, passus", indien nl. *passus* deelw. is van *pando*, als in „uva passa" hetwelk kan opgevat zijn als „*uitgeperste* druif".

II. WEDERK. — Hem pinen. Zoo ook mhd. en mnd. — 1) *Zich zelven kwellen*, *zich afpijnen*, ook door zelfkastijding en ontbering. ‖ So hi meer om u (*zijne geliefde*) verdwijnt ende jeghen recht hem selven pijnt, *Parth.* 7430. Ic wille vasten ende waken, in alrehande dissiplinen salic mi wel gerne pinen, 66. Doe dede hi (*Manasse*) van deser sake penitentie ende pijnde hem sere ende bat hertelike onsen Here, *Rijmb.* 14506. — (Si) vonden hem . . . in eenen wilden brouc vul bramen, daer si hadden grote misquamen, ende pijnden hem drie dage, . . . eer si keerden danen si quamen, *Sp.* III[8], 59, 108 (*de bet. is òf* zich aftobben, òf in moeilijkheden zijn; *het waarschijnlijkst is de eerste opvatting, waarbij men te denken heeft* „om den weg terug te vinden"). — Gepijnt (gepint) sijn, *in eene droefgeestige of treurige stemming zijn.*) Gepijnt (van hem pinen; *vgl. boven bij* Trans. 5) moet hier als bnw. worden opgevat, daar de uitdrukking praesensbeteekenis heeft. ‖ Daer af ben ic gepijnt, dat ghi Gods loon hebt verloren, *Sp.* II[2], 23, 82. Nadien dat gi (*l.* gijt) weten wilt ende gi gepijnt sijt so sere (*en dit uwe rust beneemt*), *Lanc.* II, 6669. Dien nacht waren si gepijnt sere met loodserne buten int here ende met siene dire waren gewont, *Lanc.* II, 33519. — Zoo nog heden in het WVla. *gepijnd zijn of zitten*, hetz. als *in de pijne zijn* (*zitten*), het benauwd hebben *en* beangst, verlegen zijn (De Bo 855).

2) *Zich uitsloven*, *zich inspannen*, *zijn best doen*, absolunt. Van de eveneens te verwachten bet. *zich afmatten*, *zich vermoeien* (vgl. Trans. 5 en Intr. 2) is bij het wederk. ww. geen voorbeeld gevonden. ‖ Alse gi wilt, mogedi varen: gi hebt u wel gepijnt (*u voortreffelijk gekweten*, *zeer uw best gedaan*), *Lanc.* II, 8796. Dat hi hem pijnt om niet, dat hi den ridder bat, *Ferg.* 1342. Om niet pijnt hem Gelloen, *Lorr.* I, 504. Doe ghinc hi hem pinen, so dat hi metten tanden sinen die pese midden ontwee beet, *Rein.* I, 1309. — Gepijnt sijn, hetz. als hem gepijnt hebben, *zich ingespannen of uitgesloofd hebben*, *moeite voor iemand of iets gedaan hebben*. ‖ Die keyserinne . . . dancte der groter eren den coninegen enten groten heren, die om hare gepijnt waren, *Limb.* XII, 878. Nu . . . ontfaet van mi dat hoge gerechte (*het Sacrament*) dat gi begert hebt soo langen tijt, daer gi so vele om gepijnt sijt, *Lanc.* II, 10479. (De aventure van den grale) daer alle eertsce vromechhede sal moten sijn gepijnt mede, II, 21370.

3) Met eene bepaling. *Zich beijveren*, *zich bevlijtigen*, *zich inspannen*, *er op uit zijn*, *zich moeite geven*, *zich toeleggen*, *zijn best doen*, *trachten*, *pogen*. — *a*) Met den 2den nv. ‖ Sijn sone . . . hevets hem gepijnt met liste, omdat hijt (*het zwaard*) mi hebben wiste, te ghewinnene, *Wal.* 3256. (Doe) begonste hi hem te pijnne das, dat hi den vader verdreve, *Rijmb.* 10395. De hem hevet gepijnt das, Stoke VIII, 1088. (Seth) hilt der naturen ghebode, . . ende sijn oor . . pijnden hem ooc deser dinghe tote opten goeden Noë, *Lsp.* I, 29, 101. Hi pijnde hem das dat hi emmer . . vrancs coninc wonde wesen, *Brab. Y.* I, 876. Best es, pinen wijs ons te wrekene, *Blisc. v. M.* 96. U allen en pinics mi niet te werne (*ik zal niet trachten mij tegen uw aller verlangen te verzetten*), maar sal doen mine cracht, *Limb.* VII, 562. — Ook met den 4den in plaats van den 2den nv., in de latere middeleeuwen. ‖ Hij pijnde hem quaden raet tegen Alexander (*hij zon*, *peinsde op booze plannen tegen A.*; lat. *cogitabat in Alexandrum consilia mala*), *D. B.* I *Maccab.* 11, 8 (*hier staat* (hem) pinen *in bet. met* pensen *gelijk*; *zie beneden*). — *b*) Met eene bep. met om(me), eene enkele maal met op en te. ‖ Ic dade . . . onsede, pijndic my om sinen (*uws echtgenoots*) toren, *Troyen* 3402. Si pinen hem al hare macht omme uwe minne, *Parth.* 8371. Om venijn soe hare pijnt ende maecte enen dranc, daer sijn lijf an was belanc, *Sp.* III[7], 54, 38. (Hi) trac wech ter woestinen . . om gode hem pinen (*om zich op God*(*sdienst*) *toe te leggen*), *Sp.* II[7], 7, 21. Emmer pijnt u omme die doghet, *Wal.* 1849. Hi pijnde hem harde om der kinder leven (*deed zijn best om hen te redden*), *Flor.* 3729 (de woorden kunnen elders ook beteekenen *legde het toe op*, *stond naar het leven der kinderen*; vgl. *Limb.* I, 1409: „haer lijf daer pijnt omme des graven wijf")

Wij souden tere ons pinen om wel te doene, *Grimb.* II, 1155. Blancefloer wart Florise sere te sure; hi pijnder hem om (*men kan* hem pinen *hier ook als absoluut opvatten in de bet.* zich inspannen, zich afsloven, *en er om in de bet. van* om harentwil; *vgl. bij* PINEN, Intr. 5), god halper hem toe, *Flor.* 3979. Die hem ghetrouwelike pijnde omme dese graciën (nl. *te verwerven*), *Invent. v. Br.* 1, 292. — Hier up wakedi ende lach ende pijndem ooc nacht ende dach (*hij zon op bloedvergieten*), *Sp.* III², 16, 17 (*ook hier raken de beteekenis van* (hem) pinen *en* pensen *elkander*; *vgl. bij* PINEN, Intr. *eene plaats uit Sp., waar zij als varr. met elkander afwisselen*). God . . . helpt ghetrouwelijc den zinen, die hem ter doghet willen pinen, *Lsp.* III, 16, 160. — *c*) Met een afh. bijzin, ingeleid door dat of hoe. ‖ Nu pine hem elc dat hi ontga, *Nat. Bl.* III, 1152. Die vos pijnt hem dat hi wreect den roec, III, 480. Dairom sullen wy ons altoos pinen hoe wy onsen lyeven Hereu alrenaest comen moghen, *Stemmen* 45. Dat vleesch daer jegen niene sciep (*l.* stiep), maer pijndem hoe het vor liep, *Franc.* 7451. (Dat) hi hem pine, . . hoe hi ons te payse ghebringhe, *Limb.* II, 798. Menech baroen, die hem pinen . . hoe si die stat moghen winnen, VII, 574. De werelt enten vant fellen, die pinder hem (*var.* pijnden) hoe si ons bedwellen mochten, *Z. ende Lich.* 122. — *d*) Met een beknopten zin (met te). Dit is verreweg de gewoonste constructie in het Mnl. ‖ Of gi wilt hebben hare houde, so pijnt u emmer te doene wel, *Parth.* 1374. Pijndi te verstane wat men mi seggen hiet, *Sp.* III², 6, 10. Pijndi te verstane (*tracht te weten te komen*) wie vader ende moeder sijn van deser . . . maghet, I², 74, 18. Alle gader wilden si hem pinen te wrekene den ridder, *Wal.* 10482. Al pijnt hi vliegen (*var.* hem te vlieghene), hine can, *Rose* 5048. Al daer si teersten tgat hem pijnden te brekene dure, *Rijmb.* 28834. (Si) pijndem hem algader seere te volghene desen helighen man, *Amand* II, 4708. Dat wine senden om die soene ende hiere hem met pine wel te doene, *Limb.* II, 759. Mynde my dijn here, hy en soud hem niet pynen te doene dorperheit den mynen, *Troyen* 4998 (*var.* hi soude niet pinen). Roelant die met Boudene ende Diederijc hem te houdene pijnden met eren in dat velt, *Brab. Y.* II, 3718. Karel die hem wilde pinen (*er zich toe zetten*), eest Gods wille, doot te blivene, oft die heidene te verdrivene, 2967. Wire hem in pint (*in de minne*) te sine ende hare te dienne getrouwelike, *Rose* 1876. Daeromme pijnt u ende verwerft (*doet uw best en slaagt er in*) raet te geven die ons . . . oorberlic moge .. wesen, *Grimb.* II, 1145. Zoo ook *Brab. Y.* VI, 6237; 2697; *MLoop* I, 3028; II, 2677; IV, 954; *Lsp.* III, 4, 157; *Franc.* 2923; *L. o. H.* 2758; 4023; *L. v. J.* c. 138; 198; *OVl. Lied. e. G.* 330, 486; Hild. 216, 256; *Rein.* II, 6811 (gi selt u seer te drinken pinen, so maecti morghen meer urinen); 7467; *Lorr.* I, 1250; Ruusb. 1, 20; 149 (lat. vert. *conari*); 26; 173 (lat. vert. *conniti*); 3, 44; 115 (pijnt u te vasten); 4, 282; *Tien Pl.* 879; 374; *Salad.* 122; *Lsp.* III, *Prol.* 50; *Belg. Mus.* 6, 188, 124; *Blisc. v. M.* 1826; *Vad. Mus.* 2, 187, 309; 2, 191, 435; *M en Vr. Heim.* 1079 (so pijnt si (*de natuur*) harre te. verjagene dat); *Nat. Bl.* III, 428; *Rijmb.* 20609; *De B.* I. *Maccab.* 11, 1; *Heim.* 1341 (die elx dages h..m wilde pinen tetene VII dragmen van rosinen,.. h.. e darf niet vruchten van ongemake); *enz.* — Nu e.. dan heeft hem pinen de bet. *zich verstouten, het wagen*, wanneer het verbonden is met eene ontkenning, ‖ Up doochste boete dat hem ne pijnt niement anderen te beraden soorge, *OVl. Lied. e. G.* 350, 1042. Dat voortmeer niement . . . sonder oorlof des . . . oversten rectors . . hem pine te leerene (*te onderwijzen*), *Belg. Mus.* 1, 22. — Soms is het niet uit te maken of het intrans. dan wel het wederk. pinen is bedoeld, wanneer nl. hetzelfde vnw. volgens den mnl. regel slechts eens wordt uitgedrukt: het is dan onzeker of men het zich herhaald moet denken. ‖ Pijnt u wiselic te weren, *Rein.* II, 6828 (*bedoeld kan zijn* pijnt u u wiselic te w.). Sine vrienden . . . pijnden hem . . . te bedde te bringene; . . . hi wederstont, *Franc.* 8285. Dat hi hem . . . pijnt te makene . . . te hedinesse waert om . . . sijn bloet te sturtene, 5076. — Eene enkele maal vindt men het praet. *peinden* in de bet. van *pijnden*. Vgl. bij PEINDEN. ‖ (Si) peinden hem heymelic uten lande te comen Matth. *Anal.* 3, 379, misschien staat deze schrijfwijze onder den invloed van ofra. *peiner* van *peine*).

4) Met eene bepaling eener richting neemt hem pinen de bet. aan *zich begeven*. Men zal hier wel in gedachte moeten aanvullen te gane. Vgl. lat. *ire contendere*; *Franc.* 8777: „jongelinge . . . die hem pijnden te gane in enen acker, daer si tiden omdat si gars wilden sniden", en *Limb.* II, 1140 en *var.*: „hine pijnde hem niet te varne slem (*in schuinsche richting, langs een omweg*), maer recht hi henen vloe . . . ter statwert toe". ‖ Dus moeste sijn here upbreken ende te landewaert hem pinen, *Sp.* IV¹, 68, 52 (*misschien ligt hier in het woord opgesloten het begrip* „met gevaar, met moeite", *doch op de volgende plaats is dit niet het geval*). So pijndi henen ende kundiget alle den vrouwen daer ghy moocht inder stadt ende segget hem enz., *Sal. e. M.* 47. Vgl. PINEN, Intr. 6).

III. INTR. — Het gebruik van pinen, intr., dat ook in het Mhd. en Mnd. bekend is, zal zich wel, althans voor sommige beteekenissen, uit het wederk. hem pinen hebben ontwikkeld, doch er zijn enkele verschillen op te merken. Zoo heeft hem pinen niet de bet. *hard werken, slaven, sloven*, welke bij het intr. zoo gewoon is, en wordt ook het wederk. ww., in de bet. *zijn best doen*, niet verbonden met eene bepaling met na (althans niet in de ons ten dienste staande voorbeelden). In enkele opvattingen, b. v. in de onder 1) genoemde, is het ongetwijfeld rechtstreeks uit pine gevormd.

1) *Gepijnigd of gekweld worden, pijn lijden*. Zeldzaam. ‖ Die zielen die pinen daer (*in de hel*), en hebben nemmermeer ruste, *Teest.* 4038. *Voc. Cop.* pinen, luere.

2) *Uitgeput, afgemat, vermoeid zijn*. Vgl. bij Trans. 5) de verbinding „gepijnt ende moede". ‖ Haer paerden pijnden, *D. B.* I *Maccab.* 10, 81 (lat. *laboraverunt equi eorum*).

3) *Zich uitsloven, zich inspannen*. Vgl. Wederk. 2). ‖ Dat (*vgl. de Aanm. beneden*) wi pinen dats om niet, *Wal.* 6530. Dat hi pijnt al omme niet, *Sp.* III², 38, 78. Om niet pijndijs (*spant gij u in deze zaak in*), Pylatus, noch; eest u leet ocht eest u lief, wy selenne voeren als enen dief, *L. o. H.* 2644. Waent hi onse wet breken dan? neen hi niet, hi pijnt om niet, 1147. Hets al om niet dat ic pine (*tegen de aanvechtingen strijd*): minne worpt mi onder voet, *Beatr.* 212. Dats om niet ghepijnt, *Mnl. Ged.* 277, 54. Hets quaet pinen jegen stroom, *Sp.* I², 54, 35. Ghi pijnt al gader jegen spoet, *Wal.* 2006; ook 4226 (*vgl. bij* PINE 7), *de uitdr.* „pine jegen spoet"). Daer si minnen (*var. B.* pinen) dicke in onspoet, *Limb.* XI, 926. Ic pine al te miere onbaten, *Sp.* IV¹, *Prol.* 10. Het doet goet pinen door (*om*) den gonen diet loonen wille, Praet 4838. Wel blide mach sijn Galiene, dat al die werelt omme hare pijnt (*zich om harentwille uitslooft*), *Ferg.* 5096 (*vgl. bij* 5° *plaatsen waar* omme *eene bepaling bij* pinen *inleidt*; *bij* 4° *Teest.* 2308 *en boven, bij* Wederk. 3, *b*, *Flor.* 3979, *alsmede de eerstvolgende plaatsen*). (*Onze ouders*) deelen ons van haren goede . . ., daer si lichte om pijnden zere (*waarvoor zij waarschijnlijk moesten zwoegen*) met anxte ende zorghen groot, *Lsp.* III, 19, 52. Men moet wel pinen om ghewin (*mag wel moeite over hebben voor een winstje*), *Rein.* I, 1628 (*de bet. is hier niet* streven naar winst, *zooals op een paar plaatsen bij* 5, *b*). Die meneghe

die . . . wint dat hi verteert . . ende pijnt daer om vroech ende spade, *Teest.* 188. Men moet pinen meneghen dach eer men ten hoochsten comen mach, *Melib.* 929. Al te mere so sal hi pinen (*zijn best doen*, *zich inspannen*), *Rein.* I, 1292. Dats inden lentin hare (*der palmboomen*) aert, dat elc hem ten anderen boghet, ende elke pinet ende poghet (*de verbinding komt ook voor bij* 5), als die soect sijn ghenoot, *Nat. Bl.* VIII, 646. Vgl. enkele plaatsen bij 4). — De onb. wijs als znw., *inspanning.* || Si hebben beede so vele ghedaen met predicken ende ooc met pinen, datter Gods wet begonste scinen, *Amand*, *aangeh. Belg. Mus.* 1, 361. Laet dine quaetheit . . . ende set dijn pinen ende dijn waken in religiosen saken, *Sp.* II[a], 67, 16.

4) *Met inspanning van krachten werken of arbeiden*, *hard werken*, ook van geestesarbeid, doch vooral van handenarbeid, *zwaar werk verrichten*, *werken voor den kost*. *Voc. Cop.* pinen, satagere (vgl. Diefenb.). Zie PINER, 2). || Hier es over (*over dit boek*) ghepijnt (*gearbeid*, *gezwoegd*) langhe stonde, *Rijmb.* 34850. Men moet pinen ende arbeyden ende met ernste daer in verbeyden, *Melib.* 959. Alse die zee den dijc breket, . . die cossaten, dats die gheen lant en hebben in dat ambacht, sijn sculdich aldaer te pijnne III daghe met hare spade in haers selves cost, *Keur d. Vier Ambachten v.* 1242, *aangeh. Sp. Hist.* (oude uitg.), dl. 3, *Aantt.* bl. 17. Ghi hebt gepijnt sere (*hard gewerkt* of *u ingespannen*, vgl. 3), rust u ende et, *Sp.* III[7], 32, 77. Moenke . ., die . . in den oochst alle pijnden sere, II[a], 60, 3. Hi was rudder dien si hadden gesien die meest pinen mochte (*het best tegen vermoeienden arbeid*, *tegen inspanning en vermoeienis kon*; *men kan de plaats ook voegen bij* 3). Hi (*de bovenste molensteen*) haest, hi pijnt (*doet het werk*), hi ghebaert als diet al werct dat men hem sent, *Rijmb.* 20968. Dat die nachts in water pinen (*zwaar werk hebben op zee*, *met wind en water te worstelen hebben*) ende die ooc wandelen in woestinen, daer bi (*door de maan*) souden getroost wesen, *Rijmb.* 227. Salomon coos . . . uten lande van Israël liede die hi dede pinen, *Rijmb.* 11255 (lat. *elegit operarios*); ook 11265. Die den hals cort ende dicke heeft, . . . hi mach wel pinen, *Belg. Mus.* 10, 288; ook 3, 234. Soo vint hi (*de trage*) ocsuin overal waer bi hi niet pinen en sal, *Doct.* II, 2687. Die niet en pijnt, ne moet niet eten, *Sp. d. Sonden* 8454. Dat ic met minen handen hebbe gepijnt, 8002. Dan moeten wi dienen, arbeiden ende pinen in den tempel Gods, dat is in ons selven, met penitencie ende met heyligher oefeninghen, Ruusb. 4, 287. Selve ontbijt hijs cume . . . een goet morseel, die lantman . . .; nochtan pijnt hire om (*zwoegt hij er voor*) even vaste, nacht no dach en heeft hi raste, *Teest.* 2308 (vgl. *Ferg.* 5096 bij 3). Die lantmanne, die gebuuren, die om lant pinen ende winnen al, *Sp.* I[a], 15, 32 (*voor het land werken*; *varr. B. L.* *beter* die lant winnen pijnden (*L.* pinen) al). (Als) men die scueren vult metten wasdomme van den velde, daerom men . . heeft gepijnt al tjaer, *Grimb.* II, 1731. Die huut van den hoofde es dicker dan ander huden, sonder die planten van den voeten, om dat mer op gaet, entie palmen vanden handen, om dat mer mede pijnt, *Hs.* Yp. 107 *d.* Die dorpere hietse pinen gaen al den dach ende vroech opstaen, *Ferg.* 297. Goet eist baden . . ende sweten ende pinen, *Heim.* 1089. Vor maeltide eist pinen goet, . . pine na maeltide verswaert, 993; ook 1126; 1242. Een B. . . ., die nerenstelike . . . pijnde tere kerke ende zere, die men stichte, *Franc.* 8935 (lat. *desudare*). Siet ane de leliën die wassen in den velde, noch sine pinen noch sine spinnen, *L. v. J.* c. 46. So hoort den lichame toe, dat hi pine ende arbeide gherne om sijn lijf te gheneerne, *Lsp.* I, 16, 30. Ghesellen . . ., die grootelike pijnden ende slaefden met waghenen te haelne van buten ende binnen in te bringhene, *Rek. v. Gent* 2, 85 *vlg.* (*a.* 1340). De ghene die over hem moesten pinen ende werken, *ald.* Ic heb u ghegheven tlant, daer du niet in gepijnt en hebste, *D. B. Josua* 24, 13 (lat. *in qua non laborastis*). Hi (*Jabel*) was deerste die in woestinen in heerden (*herders*) maniere leerde pinen, hi maecte eerst heerden pawelioene, *Rijmb.* 971 *var.* (*tks.* coste pinen). Den heer J. (*biechtvader*), die metten verdeelden lieden (*de veroordeelden*) pijnt (*het druk heeft*) bi daghe ende bi nachte omme te biechtene, *Invent. v. Br.* 3, 201. — De onb. wijs als znw. gebruikt. *Zwaar werk*, *moeilijke arbeid.* || Hi sende . . . tallen kerstenen . . die onder heidene laghen keitive . ., almoesene . . ., omdat si dat pinen ende dat arbeiden, dat hen die heidene aenleiden, te lichter mochten verdraghen, *Brab. Y.* II, 1204.

5) Met eene bepaling verbonden. *Zich beijveren*, *zich bevlijtigen*, *zijn best doen*, *trachten*, *pogen*, *er naar streven*, *er op uit zijn*, *zich moeite geven*, *moeite doen*. *Voc. Cop.* pinen, niti; subniti; conari; sere pinen, inniti; verpinen, perniti; weder pinen, jeghen pinen, obniti. Kil. pijnen, operam dare, laborare, elaborare, niti, adniti, conari, moliri, Gall. *peiner*. Vgl. PINEN, Wederk. — *a*) Met een 2den nv. Zoo ook mhd. || Men mach die cauwen spreken leren, wilmens (*var.* wilment) pinen jonc bestaen, *Nat. Bl.* III, 2730. — *b*) Met eene voortzetselbepaling met om (me), minder dikwijls met na. || Pijnt om (*leg u toe op*, *streef naar*) ere ende om doghet ende prijs te hebbene, *Parth.* 1379. Hem die om die ere steet entie pijnt om den scatte, *Wap. M.* I, 379 *var.* Pinen om die ere (dere), *Limb.* IV, 732; *Wap. M.* I, 68; Velth. VI, 8, 66; *e. e.* Dat hi es u eighen vri ende pijnt algader om u houde, *O Vl. Ged.* 1, 23, 1939 (*Troyen*). Merten . . ., om die Gods hulde pijn, *Vierde Mart.* 758; ook *Brand.* 187. Elc pijnden om winnen, *Grimb.* I, 3210. Omt vordel wort nu seer gepijnt, Hild. 3, 236. Dus heeft mijn here dien hi (*l.* die hem) vrient scijnt, maer om sijns selfs profijt hi pijnt, *Denkm.* 3, 97, 101. Sulc pijnt seer om eens anders scade, *Rein.* II, 5683; ook 7074. (Si) pijnden omme haren scamp (*waren er op uit om haar te schande te maken*, *legden het op hare schande toe*), *Sp.* I[7], 60, 13. (Hi) pijnt altoos om minen scamp, *Wal.* 1833. Ic sal ooc pinen om haer scande, *Esm.* 52. Haer lijf daer pijnt omme (*stond naar*) des graven wijf, *Limb.* I, 1409 (*vgl.* bij PINEN, Wederk. 3, *b*, *Flor.* 3729). Nu willi om mijn leven pinen, *Alex.* VIII, 410. Goet te winnen ende daerom pinen (*daarnaar streven*, *daarvoor moeite doen*), Hild. 99, 133. God . . heeft selver oorlof gegeven rijc te wesen al den sinen, die daer gerechtelijc om pinen, 1, 39. So hi (*de mensch*) meer pijnde om de minne (*haar najaagde*), soo hi meer in dolen stoet, *Vrouw. e. M.* I, 139. Al pijnder selc om (nl. *naar* „*liefgetalheide*") zere, hine ghewonse nemmermere, *Lsp.* III, 2, 131. Dese vier moncke . . pijnder omme . . . aen den paus (*trachtten bij den paus gedaan te krijgen*), dien si besochten . . ., dat si brochten dese scole van Rome tote Parijs, *Brab. Y.* II, 1291 (*Sp.* III[a], 88, 78). Een man, die . . rike was . . ende peinsde om te wesene here, *Sp.* I[a], 55, 2 (*var.* pijnde; *vgl. boven Sp.* III[a], 16, 17 *bij* Wederk., 3, *b* en beneden Hild. 231, 164). Diere om pinen (*de hemelvreugde*) die sijn vroet, *Beatr.* 393. Want en wilt nu niemen pinen om te winnen theylighe graf, *Teest.* 761. Die dieve die om roven pinen (*op roof uit zijn*), *Nat. Bl.* III, 3073. Alle (*vogels*) welnaer waer (*maar*) ons (*l.* eens) ne pinen int jaer omme hare jonc, *Nat. Bl.* III, 1416 (lat. *omnes fere aves agrestes semel in anno coeunt*). Boven allen voglen pinen si (*zwaluwen*) best om hare jonghen te voedene ende haer nest te behoedene, 2272. Sijn (*kikvorsch*) crauwen scijnt van sulken treken of hi altoos pijnde om spreken, VII, 840. Emmer soo pijnt daerom, dat ghi uwe ghebreke . . verdrijft, Ruusb. 3, 112. Ic sal daeromme pinen nacht ende dach, hoe ic dat wecht verderven mach, *Esm.* 45. Hi is wijs die leeft in sulken rade, dat

hi om rekeninghe pijnt (*hier staat* pinen *geheel in de bet. van* pensen: „*dat hij op het geven van rekenschap bedacht is*") die wijl die sonne voor hem schijnt, Hild. 231, 164. — Edelre heren herte, pijn na die docht, *Vierde Mart.* 51. Die staet van goeden beghinen, die sere na den dogheden pinen, Ruusb. 5, 9 (*var.* na die doghede). Die daerna pijnt ende staet met alre macht, . . . dat hi dijn volc met herten minne, *Heim.* 1770 (*var.* C. daerna poghet). (Dat gi) pijnt daernae sere hem te nemene goet ende ere ende bringht valsch ghetuuch op hen, *Tien Pl.* 1811. — *c*) Met een afh. bijzin, ingeleid door dat of hoe. || Mochti, hi soude pinen dat Echites sijn lant ghewonne, *Limb.* VIII, 280. (Hi) pijnde dat hi sprack B. (*trachtte B. te spreken te krijgen en slaagde er in*; vgl. beneden), *MLoop* II, 1505. Elck mensche sel te voren pinen, dat hi sulke wercken doe, daer hi na (*later*) mach hopen toe, Hild. 160, 258. Elc poghe ende pine (*streve er näar, zorge er voor*) dat hi niet min hebbe dan hem drien te rade, *Heim.* 1708 en *var.* Edele vrouwe, hulpter toe ende pijnt ane minen here (*tracht bij mijn heer te verwerven*; *nu en dan bet.* pinen „eene met een gunstigen uitslag bekroonde poging doen"; *bij* Kil. *wordt* pijnen *behalve door* „laborare" *ook weergegeven door* „elaborare"; *vgl. boven MLoop* II, 1505), dat die maecht behout haer ere, *Lorr.* I, 234. Diere liden bi haren lande . . pinen si hoe sise ontheren, *Theoph.* (uitg. Blomm.), bl. 61, vs. 257. Pylatus pijnde utermaten hoe hi Jhesum verlossen soude, *Sp.* I[7], 28, 18. Tallen tiden poghetet (*het dier*) ende pijnt, hoet den mensche ghevenijnt, *Nat. Bl.* VI, 693. (*Eksters*) hooren nauwe na die wort ende pinen hoe sise bringhen vort, III, 3151. Hieromme pijndic ende poghede . ., hoe so erghe ene sake ghescort worde, *Rein.* I, 2343; ook *Heim.* 1580; *Franc.* 713; *Wap. M.* I, 124. — *d*) Met een onb. wijs met te. || Van desen ridder . . die minen vader pijnde te deerne, *Wal.* 7823. Kere (*listen*) daer hi Karle ochte Yone mede pijnde te mesdone, *Belg. Mus.* 7, 446, 188. (Hi) quam herde deghelike (*d. i.* deghenlike) op Asa, . . diene weder pijnde tontfane soo vreeselic dat hine avestac, *Limb.* XII, 180. Alst (*de wezel*) serpenten pijnt te bestaen, so draechtet voor hem wilde rute, *Nat. Bl.* II, 2892. Pijnt uwen viant te verwinnen, *Rein.* II, 6942; ook 7686. (Si) pijnden wel te doen, Hild. 167, 310; ook 195, 92; 44, 188; Stoke IV, 744; Despars 3, 238; *Franc.* 7210; *Rijmb.* 34044; Ruusb. 4, 273; 3, 116; *Vr. Heim.* 875; Matth. *Anal.* 3, 61; *D. B.* I *Maccab.* 11, 10; *enz.* — Ook wordt pinen verbonden met eene onb. wijs zonder te. || Dat sal men met droger medicinen ende met couder curen (*genezen*) pinen, *M. e. Vr. Heim.* 501. Dese sal men met warmer medicinen ende met verscher cureren pinen, 519 (*vgl.* 511: hiertoe salmen pinen (*hiervoor zal men zijn best doen*, d. i. *dit zal men trachten te genezen*) met soeter ende warmer medicinen). — Eene enkele maal komt het intr. ww., evenals het wederk., voor in de bet. *zich verstouten.* || Opdat die van onse universiteyt van Leuven haer privilegie alsoo niet en misbruycken . . ., gelijk sij dat tot hiertoe ghepijnt hebben te useren, *aangeh. bij* V. d. Wall 2, 777 *noot* (*uit het Groot Privilegie van Maria van Bourgondië*).

6) Evenals hem pinen heeft ook het intr. pinen, met eene bepaling van richting verbonden, de bet. van *zich begeven.* Vgl. bij Wederk., 4). || Hem dochte metten sinen beter tsinen scepen pinen dan hem daer langer vechten ware, *Sp.* III[1], 13, 5 (lat. *navibus se cum suis operam dare*, d. i. *naar de schepen te gaan*). Tote Silvestere so pine, II[5], 22, 137. Doe pijnde Noë ter erden waert (*kwam hij uit de ark, stapte hij aan wal*) ende plantte enen wijnghaert, *Rijmb.* 1293. Werwaert hen die heren pinen (*welken kant zij uitgaan*), si en connen vergadren niet, *Belg. Mus.* 7, 443, 70. Oom, gereet so trect int hol, *Rein.* II, 6632 (*Proza-Rein.*[2] 131: pijndt dan gherade in dat hol). Alsi alle (*de bijen*) pinen ter weiden, so es hi dan ledech allene, ende merct hoe si pinen ghemene *Nat. Bl.* VII, 186.

Aanm. — Nu en dan wordt het intr. pinen verbonden met den 4den nv van een onz. vnw. of met een acc. van een naamw. van denzelfden stam, zonder dat het daarom ophoudt een intr. ww. te zijn. || Al dat hi pijnde (*om los te komen*) was verloren, *Rein.* I, 696. Wat ic pine of wat ic poghe, *Vrouw. e. M.* IV, 85. Dat ghi pijnt (*of* = fra. *que*, *òf* = ce que), es al verloren, *Ep. fragm.* 147, 185. Doe hi crachtelijcke dat pijnde, spranc de padde . . aen sijn aensicht, *Bienb.* 44 *a.* Die verwerven wil, die moet dat pinen (= dat bepinen, *er moeite voor over hebben*), *Proza-Rein.*[2] 35. Die pijn (*moeite*) die si ghepijnt hadden, *D. B.* I *Maccab.* 10, 15 (lat. *narraverunt ei*) *labores quos laboraverunt*).

PINEN, bnw. Zie PIJNHOUT.

PINENDE, deelw. bnw. Waarschijnlijk is de bet. *werkzaam* of *tegen zwaar werk kunnende* op de volgende plaatsen. || Tmeyskin weert een pinende kint ende van meneghen man ghemint, scamel . . . ende suver van den live, *Mnl. Ged. en fragm.* 228, 304. Tkint dat sal een teekin draghen, (*het zal zijn*) pinende, arm, ongheleert ende goet, 230, 369.

PINER (PIJNER, PIJNDER, PIJNRE), znw. m. Mhd. *pîner* (in de bet. 1) van het mnl. woord); mnd. *piner* (in de bet. 2). Het woord is in het Hd. en het. Ndl. in onbruik geraakt; alleen is het in Zndl. nog niet geheel onbekend in de bet. 2). Zie De Bo.

1) Van pinen, trans. *Pijniger*, *beul.* *Teuth.* een pijnre off stocker off bole s. boedel, of die die vuylicken (*gestorven dieren*, *lijken van beesten*) uyt den wege brengt, lictor; pijnre die den luyden wee doyn myt pijnen, torsor, tortor; eyn mynschendoder off pijnre of vleischouwer, carnifex; pijnre of wreker, ultor. Kil. pijnder j. pijniger, tortor. Plant. pijner oft pijniger, *geineur*, *tourmenteur*, tortor, cruciator, afflictor, carnifex. || Dat si van sinen sarrianten pijnres . . sonder ophouden ghegheselt ende gheslaghen soude worden, *Pass. W.* 108 *d.* Hy gheboot . . . den pijnres dat si haer handen aen Barbaren borsten souden slaen ende dat si die met swaerde alleyncken of souden slaen, 108 *b.* Doe vil hi (*Christus*) ter aerden, ende leide dat cruys of . . ., mer die pijnners en wouden niet beiden, omdat si dachten dat Pylatus die sentencie wederroepen mochte, *Mnl. Bibl.* 19, 41. Ten lesten worden die pijnners ende die Joden vermoeit van aensien ende die princen waren moede van waken, *ald.* 29. Smorghens sijn de pijnres comen ende ebbene uten karkere genomen ende hingene an een hout, *Franc.* 9379. Dat die bose stockers ende pijnders die martelaren godes meer cronen ende bij Gode brenghen dan si hem quaet doen, *Bern. S.* 2, 104 *c*; ook 111 *c.* Zoo ook *Sp.* II[4], 1, 154 (pijnre); II[2], 58, 66; 79; II[3], 29, 24; II[4], 5, 26; II[4], 53, 35; II[4], 48, 66 (overal in den vorm pijnder). — Ook in de algemeener bet. *beul*, *wreedaard.* || Die quade pijnres (*de Noormannen*), Matth. *Anal.* 3, 61. — Als benaming van een rechterlijk beambte van een lageren rang staat piner (pijnder) op de volgende plaatsen. || Aenghesien dat hy een stedehouwer des heren is ende een rechter, ende niet een pijnre, Matthijsz. 201. Gesant an alle die pijnderen van Veluwen allanse den Stichte . . . omme te verbaden (*d. i.* verboden, *bekend maken*) dat mijn joncfrouwe van Arckel opten veerstade tot Lobede gewest had, *Geld. Maandw.* 2, 474.

2) Van pinen, intr. *Werkman*, *arbeider.* || Die piners hadden groten toren, dat hem (*zich*) Renout so dede voren dat hi dat werc allene dede, *Ren.* 1791; ook 1904. Diversen pijnres van delvene ten beghinen, *Invent. v. Br.* 5, 105. Doe die pijnres vergadert waren in die Wike, ende varen souden tot Aemstelredamme, *Rek. d. Gr.* 2, 515; ook 521. H. de pijnre van dat hi dat koor boven vegede 1 gul., *Rek. d. Buurk.*

99 (*a.* 1443); ook 101. Pinres die leyden drie vurne balken over die grote brucghe, *Oudste Rek. v. Dordr.* 44 (*a.* 1285). Den pijnres die thout droeghen ende vlieden die delinghe daer die baerdze op ghetoghen waert, ende dat hout weder te steden droeghen doe si ghemaect was, *Rek. d. Gr.* 1, 413. Der pijnres (*aan den tempel*) waren XXX dusent man, *Rijmb.* 11261. Een simpel man die een pijnre oint hadde gewesen, *Sp.* III[2], 10, 36 (lat. *lapides ferre et ligna in humeros consuetus*, dus *een opperman, een aandrager*). Dat si pijnres huerden ... die dese bene droegen van dat ende makeden suver die steenroken, Velth. IV, 3, 19. — Ook in de bet. *iemand die hard werkt, die zwaar werk verricht.* || Behouden moetstu, pijnre, wesen, *Sp. d. S.* 14578 (*tot iemand* „die een groot stucke houtes droech", vs. 14569). Der pijnres of der gheenre die arbeyden, *Barth.* 213*b* (lat. *exercitantium*). — Ook komt piner voor in de beide bepaalde beteekenissen. — *a*) *Pakkedrager, zakkedrager, sjouwerman*, wier voornaamste taak het was koopmansgoederen te helpen laden en lossen. Ofra. *ribaus peneur* (zie eene aanhaling in *Invent. v. Br.* Gloss. op pijnre). || Een pijnre of drager ... droech dat één coffer in sijn huys, *Gest. R. f.* 145 *b*. De pijnres die hem (*den koopman*) dienen zullen, *Invent. v. Br.* 2, 49. Ware dat zake dat een pijnre onredelic misdade jeghen den coopman, *ald.* (*ZVl. Bijdr.* 5, 151). Een rijbaudt of pijnre, die om gelt een berrye draget, *O. K. v. Delft* I, 3, 6. Item en sullen gheen pijnres noch bierdragers wesen, zij en sullen gesworen wesen, *K. v. Brielle*[2] 116, 7. Een pijnre om an- ende wt te draghen, *Jacobik* 227 (*a.* 1445). VI pijnres die gewonnen waren mitter bottelryen te varen, *Oorl. v. Albr.* 213. Den pijnres ende scroders, die alduer mede gedient hadden, 322. H. die pijnre ende G. die pijnre sijns an den rade ghebleven van dat G. uit H.'s huus een mande mit tinne gehaelt soude hebben buten Hugen consent, *Gild. v. Utr.* 2, 469 (*a.* 1446). Soo welc van den pijnren dat werc niet en aenveerde, daer hi toe gheschiet (*l.* gheschict) wair of die om dat loon niet arbeyden en wilde, die en soude des jaers niet moghen pinen noch om ghelt arbeyden ... aen werke, *R. v. Breda* 31, 22 (*vgl. ald.* pijnambacht, *het gild der* „piners" (*zie beneden*) *en het Opschr.* „van der stadt scroodambacht te verhueren"). Pijnres ende wijnboven en soelen gheen stekemesse draghen, *Overijs. R.* I[1], 219. In der eerster batali (*van de gilden*) sellen trecken der stat bannier ..., ende daerna die corencopers mit hore baniere, ende die sullen die afterhoede houden vander erster batali; ende daer sellen die pijnres bi wesen, *Utr. Buurspraeckb. v.* 1386, *aangeh. in* Dodt, *Arch.* 5, 56. Dat men den pijnre (h)angen soude, *Belg. Mus.* 9, 219, 24 (*de verklaring is hier niet zeker om den fragmentarischen staat, waarin het gedicht is overgeleverd; vermoedelijk is de pijnre* „een man die den zak met geld droeg"). Zie nog *Jacobik.* 206: „pijners of zakkendragers". — De „piners" vormden een eigen gild. Zie PIJNAMBACHT en den naam („pinder") vermeld in eene lijst van ambachten (van 1524), *Belg. Mus.* 4, 42; en ald. dl. 10, bl. 21, plaat 15); Diericx, *Mém.* 2, 122: „ J. vercoopt an de neeringhe der peynders (*voor de schrijfwijze vgl.* peinen, naast pinen) een huus, ghestaen ende gheleghen an den coorenaert (*het* „*pijndershuis*"); *a.* 1450; *Utr. Buurspraeckboek v.* 1447 (bij Dodt, *Arch.* 5, 99): „die raet ghebiet ... die draghers, die in den pijnre ghilde niet en sijn, dat si ghene sacken en draghen dan van drien ellenen"; en *Jacobik.* 206 *noot* („pijnrebroederschap", *a.* 1466). — *b*) *Waterdrager bij brand, brandblusscher, brandweerman.* Kil. pijnder, *vetus* extinctor incendii, cujus officium est summo labore niti et conari ut incendium extinguatur. || Dat elc pijnre weten sal waer hi teens backers ochte teens brouwers huyse die tyne (*een emmer of ander* „*watervat*") halen sal (*bij brand*), *Gesch. v. Antw.* 2, 458, 62. Pijnders selen hem pinen na hore macht te blesschene brand met watere te draghene, *ald.* 475 (*Cor. v. Antw.* 42, 147).

AANM. — Misschien moet piner gelezen worden voor het onverstaanbare pilter of puter, in *Marialeg.* 1, 413; de bet. *werkman of sjouwerman* past zeer goed in den samenhang; nog beter zou de bet. *vuilnisman* of *straatveger* passen, en deze kan zeer goed aan het woord sijn eigen geweest; in de *Rek. d. Buurk.* komt althans tweemalen een post voor van loon betaald aan een „piner" voor het vegen of schoonmaken van eene bepaalde plaats. Ook de verbinding aldaar: „een rybaut of een pilter" bevestigt het vermoeden; zie boven de plaats uit *O. K. v. Delft* I, 3, 6: „een rybaudt of pijnre".

PINERBROEDERSCAP, PINERGILDE. Zie bij het vorig Art. 2, *a*).

PINERSE, znw. vr. Van piner, 1); z. ald. *Pijnigster, eene vrouw die iemand kwelt, pijnigt of mishandelt.* Bij *Boëth.* 188*b* worden de Furiën genoemd „wrakersen, omme dat zij therte der meinschen quellen ende pijnen die zonderlinghe na den gheluste der zonden leven", *en* „pijnersen, omme dat zij zaken van zonden zijn", d.i. „omdat zij de oorzaak zijn van iemands zedelijken val". Men schijnt dus pinerse hier te moeten opvatten in de eenigszins ruimere opvatting van *belaagster in zedelijken zin, verleidster.*

PINEWEKE (PIJN-, -WOEKE), znw. vr. *De lijdensweek, de laatste week van Christus leven.* Kil. pijnweke, *vetus Fland.* (het woord is werkelijk uitsluitend uit vlaamsche geschriften opgeteekend) j. goede weke, hebdomada major, *vulgo* septimana poenosa. Vgl. bij Duc. de uitdr. „*septimana poenalis*" en ofra. *la semaine pineuse.* || Doe (*l. met het Wismarsch fragm.* vroe) quam hi ten temple ende saen navonds es hi (*Christus*) weder gegaen; dat was al die pineweke ..., ende noch eist recht dat de kerstine in die weke dogen pine, *Sp.* I[7], 28, 41 (Vinc. *septimana penosa*). Van boeten van den wisselaers in die pijnwoeke, *Cout. v. Brugge* 1, 518 (*vgl. ald.* 517 *en Invent. v. Br. Intr.* 82). Sdisendaghes inde pijneweke ..., in witten donredaghe, *Rek. v. Gent* 1, 416 (*a.* 1339); ook 203; 182; 453 (pijnweke); 2, 235; 3, 233 (swonsdages in de pineweke, *var.* swonsd. ante passcen).

PINGEREN, -IEREN, zw. ww. trans. Van lat. *pingere. Schilderen, malen.* || Hi sceen ene beelde gepingeert, *Rose* 763 (*var.* ghepingeirt). Meneghe scone historie ... stonden daer ghepinghiert, daer die camere mede was verchiert, *Wal.* 7894. Die mielre stont ... ende pingierde ghene ymagen, *Sp.* I[7], 75, 33 (*ald.* 37: die scrivere). In die ymagen oppenbare (lat. *in publicis imaginibus*) dede hi pingeren sine afgode, II[4], 25, 17. Ghelijc een die pingeren sal (*hier schijnbaar intrans.*) moet ondersoken wat oorbaerlic is ter cyerheit, *D.B.* II *Maccab.* 2, 30 (lat. *qui pingere curat*). Ende sich, alle menichte van crupenden dieren ... waren gepingeert aen die want, *Ezech.* 8, 10 (lat. *depicta erant in pariete*).

PINGERER (-EERER), znw. m. *Schilder.* || M. ende A., pingerers ende hare ghesellen, *Gesch. v. Antw.* 2, 613 (*a.* 1404).

PINGERINGE (-EERINGE), znw. vr. *Schildering,* ook *schilderwerk, muurschildering.* || Die pingheringhe ende dat wonder dat daer gewrocht was ..., die ystorie van Troyen ..., twonder dat Alexander dede, *Wal.* 7899. Vgl. Te Winkel, *Het Kasteel,* bl. 91 vlgg.

PINGOEN, PINGIOEN, PINGON (Matth. *Anal.* 1, 275, 39; *Rek. d. Gr.* 3, 158; *ZVl Bijdr.* 6, 190; *Brab. Y.* VI, 10257; *Belg. Mus.* 3, 382; *Invent. v. Br.* Gloss. op pinioen). Zie PENNOEN.

PINIGEN, zw. ww. trans. Mhd. *pînegen, pînigen, pingen*; mnd. *pinigen*; hd. *peinigen*; ndl. *pijnigen.* Hetzelfde als pinen; z. ald. en vgl. *eindigen, steenigen, kruisigen* naast *enden, steenen, kruisen* e. a.

1) *Straffen,* bepaaldelijk in den zin van *eene lijf-*

straf of ook *de doodstraf op iemand toepassen*. *Teuth.* slaen, pijnighen, in gheltpene verwijzen, (het laatste is ook eene bet. van) multare (maar behoeft daarom niet hetzelfde te zijn als pinigen; vgl. de vertalingen van „mulctare" bij Diefenb). ‖ Daerto sal mense pinigen mit swaren penen na goetduncken der oversten, *Hs. Kloosterr.* 16 *v.* Soo marct hoe God pinichde die sonden in Adam swaer, *Sp. d. Leken* 44 *v.* Welcke spottelike woorden terstont gepinicht werden, want ter stont ontbraken hem haer crachten, *Exc. Cron.* 21*b*.

2) *Pijnigen*, *martelen*, *folteren*, *mishandelen*. *Teuth.* pijnigen, afficere, affligere; wonden, qwettzen, slaen, plaeghen, pijnighen, plagare; pijnighen, qwellen, punire (vgl. Diefenb.); to pynigen die luyde die dair aever gebothevet, pretor, prefectus, questor; benauwen, pijnigen, qwellen, sollicitieren, angere; castiën, pynigen, plagen, martelyen, vleyschen, castigare, cruciare; cordedair men luyde medepyniget, fidicula. Kil. pijnighen j. pijnen, torquere, cruciare. Plant. pijnen, pijnigen, *geiner*, *tourmenter* e. a. ‖ Dat nyemant onrechtelick gevroghet of gepiniget werde, *Fri. Stadr.* 22, 41. Die boill doe hij J. gepinicht had, geschenct een gólden postelatus guld., *Rek. v. Hattem* 276. (Si) namen mij des nachts van mijnen bedde ende leyden mij buten Oss ... ende pijnichden mij dair, alsoo dat ich hoen gelaven moest LX arnh. guld., behalven stockgelde ende teringe, *Arch. v. Buren* 261. (Dat si) in dese putten vielen, die te hants vanden vierighen serpenten ghegrepen worden ende wonderlic ghepinicht, Mande, *Bijl.* 2. Inder hellen en doet hi (*de duivel*) nyemant quaet noch en piniget hem, hi en heves verdient, *Proza-Sp. d. Sonden* 92*c*. Oft hi noch gheen swijnenvleesch eten en wilde, eer hi door alle zijn leden ghepinicht werde, *Proza-Sp.* 120*c*. Cristus is ghepynicht in den vleysche, *Getijd. M.* 108*r*. Hier nae wert die vierde broedere ter doot toe ghepinich (*l.* ghepinicht), *Proza-Sp.* 120 *d*; zoo nog tweemaal *ald.*; *Merl.* 2843; *enz.* — Ook in de bet. *door zelfkastijding boeten*, met eene zaak als voorwerp. ‖ Ist dat wi hier onse sonden pinighen, so en salse God niet pinighen (*straffen met de pijnigingen der hel*), want hi en pinicht niet twewerf in dat selve, Mande, *Bijl.* 9. Dat nederste deel ons selves, dat beestelic is, ende ons ... van Gode sceyden wilt, dat moeten wi haten ende persequeren ende pinighen (*tot rede brengen door zelfkastijding*) met penitenciën ende met hartheiden van levene, Ruusb. 6, 42. — Ook met eene zaak als ondw. ‖ Dat dorde ende dat hem (*den vrek*) meest piniget, dat is als hem die rijcheit ontgaet ende hijt hier moet laten, *Proza-Sp. d. S.* 32*d*.

PININGE, znw. vr. Mhd. *pinunge*; ook *pinegunge*, *pinigunge*; hd. *peinigunge* ndl. *pijniging*. Het woord *pinigingе is naast pininge uit het Mnl. niet opgeteekend; ook Kil. en Plant. kennen wel pijnigen en pijniger naast pijnen en pijner, doch uitsluitend pijninghe.

1) Van pinen, trans. *Kastijding*, *de eene of andere lijfstraf*; ook *kwelling*, *marteling*, *pijniging*, *mishandeling*. *Voc. Cop.* pininghe, animadversio; pininghe, tortio, tortus. *Teuth.* alreley kunne van pijnyngen, crucium, pijne, pijnynge, animadversio; pijning, plexus (op vlechtinge). ‖ In die pininge sprack die seste broeder aldus: O tyran, en verblijt u niet te seere door onse pininghe, want ons dese pijne voor onse sonden staet, mer eer lange sal u god wel vinden, *Proza-Sp.* 120*d*.

2) Van pinen, intr. *Inspanning*, *zware of inspannende arbeid*. *Voc. Cop.* pininghe, desudatio.

PINIOEN. Zie PENNOEN.

PINKE (PINC), znw. m. *Eenjarig kalf*, *jong rund*. Van den oorsprong is niets met zekerheid bekend: Frank vergelijkt dial. eng. *pink*, klein (bij Halliw. 2, 626). Kil. pinck, *Holl. Fris.* j. jonghen os, juvencus. — Vandaar ook *de huid van een pink*, die gelooid werd. Vgl. *Waasch Idiot.* 521. ‖ Dat douzijn corddewaens 3 gr., dat douzijn pincken 1½ groten, *Inform.* 382. — Samenst. pinkevel. ‖ Calfsvellen noch pinckefellen, *Fri. Stadr.* 25, 51. — Pinkenscoe, *schoen van kalfsleer*. ‖ Soo wie calveren ocht pynken- ocht perdenscoen maken wilt, *Keurb. v. Diest* 47, 172.

AANM. — Voor den kleinsten vinger is in het Mnl. nog niet het woord *pink* (vla. *pinkel*, De Bo), in gebruik. De oudste vermelding is bij Kil., die het woord als „*Holl.*" kenschetst en naast pinck den vreemden vorm pinckoy opgeeft. Waarschijnlijk hangt dit woord samen met dial. eng. *pink*, klein: in verschillende talen wordt de pink „de kleine vinger" genoemd. Eene volksbenaming van den pink was oorvinger, ook orenveger (z. ald.); vgl. *Barth.* 135 *a*: „die vijfte (vinger) hiet auricularis, want wij die oren daer mede suveren ende krouwen."

PINKE, znw. vr. *Pink*, benaming van een klein zeeschip, ook *visschersschip*. Mnd. ndd. hd. *pinke*; eng. *pink*. Ook in het Rom. komt het woord voor, nl. fra. *pinque*, sp. *pinco*, doch het is niet zeker welke der beide taalfamiliën het uit de andere heeft overgenomen. Volgens Hatzf.-Darm. 1752 is het fra. woord aan het Ndl. ontleend. Kil. pinck, visschersboot, cimba, navis piscatoria; pinck, *Sax.* navis speculatoria, *j.* lootsmansboot. ‖ Als D. ende T. mitten mol wech ter zeewaert an ghedreven waren, datsy hem luyden mit een pincke volchden om te berghen, *Rek. v. Brielle*, *v.* 1477—78, *f* 53 *r*. Dat zy hem generen mitter zeevaert, ende hebben 7 of 8 pincken ofvaerende mit cleyn ende groot, maer en behooren tot Petten niet thuys, wantter niet één en es die machtich es een pincke te betaelen dan up huyere, ende zijn eenige die pincken gecoft hebben, maer en mogen die niet betaelen dan bij lancheyt mitter huyere, *Inform.* 165.

*PINKE, znw. vr. Kil. geeft als verouderd een znw. pincke op met de bet. *licht* („lumen"), *oog* „oculus") en „*nachtlampje*" (?„cubicularis lucerna simplex, cicindela, eig. *glimworm*"); in deze laatste bet. ook pincker. De opgaven zijn niet van elders bevestigd, doch zijn niet onbetrouwbaar: vgl. het volg. Art. Misschien kan men voor de bet. *oog* vergelijken *pinkhaar*, wimper, ooghaar (De Bo, Corn.-Vervliet, Van Dale); in dezelfde bet. ook *pinker* (*Waas* 521).

PINKEN, zw. ww. intr. *Schitteren*, *flikkeren*, *glanzen*, vooral of uitsluitend van het oog. Kil. pincken, scintillare, micare. Zoo ook mhd. *pinken*; eng. *pink*, knipoogen. Vgl. PINCOGEN, Oudem. 5. 622 en De Jager, *Freq.* 1, 149 op pinkelen, pinken. ‖ Daer (*l.* van daer) doge pinct tote dien (*l.* tote dien teen) die hoverde weeft om dienst, *Rincl.* 1091. Het woord is in vlaamsche tongvallen nog heden bekend. Vgl. bij De Bo *pink*, *oogpink*, oogwenk, oogenblik; *pinken*, tintelen, flikkeren, flonkeren (o. a. van de sterren); *pinkelen*, gezegd van de sterren, ijzel, sneeuw, edelgesteenten, ook „de blijdschap *pinkelt* in mijn oogen" en zie *Antw. Idiot.* 967; *Waasch Idiot.* 521. Vgl. ook Schuermans op pinkelen.

PINKENSCOEN. Zie bij PINKE, 1e Art.

PINKEVEL. Zie bij PINKE, 1e Art.

PINCOGEN, zw. ww. intr. *Knipoogen*, *met de oogen knippen*. Kil. pinckooghen, pimpooghen, connivere, nictare, palpebras oculorum alternatim movere et oculis semiclausis intueri, oculos contrahere et aliquo modo claudere (ook *Antw. Idiot.* 967). Vgl. PINKEN, en eng. dial. *to pink*, to peep slily; *pinker*, to half shut the eyes (Halliw.), en eene plaats uit Huygens bij Oudem. 5, 622. ‖ Dese Rodolf die was coninc hadde an hem ene dinc, alse vor hem soude spreken een man, tebarenteerdi in sine tale dan (*indien deze man hakkelde*) ocht pinchodi (*l.* pinchogedi, *of*, *daar* „met den ogen" *volgt*, pinckedi?) dicke

met den ogen daer hi sine tale soude togen, oft wert ontverwet ende bleec, dit wildi secgen dat geleec logenlike dinge... ende daeraf en wildi niet... recht doen, Velth. II, 32, 17. — Het wvla. *pinkel-oogen* heeft de bet. *straaloogen*, met stralende of vonkelende oogen kijken (De Bo).

PINNANT (*Invent. v. Br. Intr.* 420). Zie PENANT.

PINNE (PIN, PENNE), znw. vr. en m. Mhd. *phinne*; mnd. *pinne*; ndd. ndl. *pin*; eng. *pin*; hd. *pinne*. Van lat. *pinna*. Vgl. PENNE.

1) *Pin of pen van hout, nagel. Teuth.* pijn, en nagel, pinna. Kil. pinne van hout, clavns ligneus, impages. Plant. pinne, pinneken, *une brochette, petit baston*, veruculum, obeliscus. || Om wat ryts (*rijs?*), om wat latten, om wat zooyen ende om wat pynnen, *Bijdr. Jacobik.* 58 (*a.* 1427). — Ook een *pin* als *ijkteeken van maten*. Vgl. GEPINNET, 2), en eng. *pin*, ook in de uitd. *in* of *to the pin* („the liquor tankards were marked with pins or pegs to indicate measures or quantities"); vgl. 17de eeuw: „een glas tot op den *nagel* uitdrinken" (?). || So wie wijn tappet, die sel hebben XII tinnen cannen off meer, als hi tapper beteykent (*l.* tappet, beteykent (*geteekend*)?) mit enen pinne, die elc een pinte houden toten pinne toe, *O. K. v. Rott.* 35, 104. Noch mach hij wijn tappen dan mit tinnen kannen, die geteykent sijn ende ghepennet met die steede teyken up die penne, ende anders gheen kannen, *O. K. v. Delft* II, 40, 7. De tappers sullen de kannen of de kroze voltappen claers beers totten pynnen to, *Stadr. v. Gron.* 17, 11 (*ald. ook* ghepynnet). De kannen daer men bij drinken zal in de tappershuysen . . . zullen hebben een penneken twee vingeren breet binnen den overcant van der kanne, ende aen dat voorsz. penneken sal de kanne hebben de grootheyt van de stedemate van Hoorn, *Wfri. Stadr.* 1, 88, 2 (*a.* 1456). — Ook een *pen of pin om een varken het wroeten te beletten*. Vgl. GEPINNET, 2) en *Wfri. Stadr.* 2, 270: „alle verckenen die op dese voorsz. weghen ghaen ongepent, die verbuert III pont". — De beteekenis *paal* schijnt het woord te hebben *O. R. v. Dordr.* 25, 58: „so wat tymmerman of maetsenaer die tymmerde of dede tymmeren in die haven of optie oude graft, die door die stede gaet, het zi op oude pinnen of op niewe, buten orlove... vanden gerechte, die verbuerde X pont".

2) *IJzeren pin, prikkel, ijzeren punt*; ook *pijlspits*. Kil. pinne, pinna, spiculum, cuspis, aculeus; pinne, doelpinne, scopus. Plant. pinne, pinneken, *fer poinctu*. Vgl. GEPINNET en *Voc. Cop.* een gaert ghepint, stimulus. || Soo wie eenen anderen slaet met eenen stave (*stok met ijzeren punt*; vgl. bij GEPINNET de uitdr. „gepinde staf"), soo dat hi bloedt, hi es op dat vorste let van sinen dume..., slaet hine ter erden sonder bloeden, soo salmen hem die pinne dore die hant slaen..., ende slaet hine sonder bloeden ochte ter erden te vallene, so salmen hem die pinne slaen doir die palme, *Ch. v. Waelh.* 14 (fr. vert. *la pointe du bâton*). Die stave scorden entie (*l.* ende) borsten, daer si de prinsen mede ontorsten, van den pinnen toter hant, Velth. IV, 30, 15. Nochtan waersi so dorscoten, haer halseberge ende haere... bokelare, targen, helme, scilden dic si jegen die scoten hilden, dese staken so vol clare pinnen (*pijlpunten*), men conster niet ane bekinnen... dan scichte, IV, 29, 45. — Verklw. pinnekijn (pennekijn), *ijzeren punt of spits*. || (Dat) stavekijn dat hi plach te draghen... hadde een pennekijn voor, ende dat pennekijn sette hij... op des conincs voet ende doorstacken, *Pass. W.* 249 *d*, 250 *a*.

3) *Tinne of trans van eengebouw.* Lat *pinna*, eng. (verouderd) *pin*. Vgl. PIJNAPPEL, 2) en PINAKEL. Plant. de pinne van eenen toren, *l'esguille ou poincte d'une tour ou autre*, aculeus, pyramis (hier dus in de bet. *spits*). || Dit sijn van den temple die pinne, daer dEwangelie af heeft inne, daer Satan onsen Here up droech, *Rijmb.* 11369 (lat. *tria tabulata ad deambulandum circa templum..., quae in Evangelio pinnacula templi dicuntur*). Daerna droechene (*Christus*) die duvel... te Jherusalem in die poort uptie pinne van den temple, 22261. Uptie penne vanden temple, *Sp.* I[7], 6, 49. — Ook in den *Teuth.* komt pinne in de bet. van pijnappel voor in de niet zeer duidelijke woorden: „*tridental*, vat dat dry pijnappelen of pynnen hevet" (vgl. bij PIJNAPPEL, 1).

PINNEKIJN (PENNEKIJN). Zie bij het vorig Art.

PINNEN, zw. ww. trans. Eng. *to pin*. *Met een pin bevestigen.* || Van ysere dar die maste ende die voorste (*nokken*, nl. *der tenten*) mede besleghen ende ghebonden ende ghepinnet sijn, *Invent. v. Br.* 1, 100.

PINNONCEEL. Zie PENNONCEEL.

*PINOC, znw. Benaming van eene wijnsoort, *Oorl. v. Albr.* 46: „XX Rotseelsce vate poytaus ende een pinsoen (*z. ald.*) van pynoc, *Oorl. v. Albr.* 46 (misschien is te lezen *pinot*, ofra. *pinot*, *pineau*, bij Duc. vragenderwijs gelijkgesteld met *pignolus*, een wijn uit de omstreken van Milaan) doch de woorden komen bij Godefroy niet voor. Bij Godefroy staat wel *pinocque* vermeld als eene indische vrucht ter grootte eener kers.

*PINOOS, verkeerde lezing voor prooys, *Mnl. Dram. P., Lansel.* vs. 189; zie de uitg. van Leendertz, bl. 85.

PINPERNELLE. Zie PIMPERNELLE.

PINSKEL. Zie PINCKEL.

PINSEN. Zie PENSEN.

AANM. — *Sassensp.* 1, 172, 310 heeft de var. *pinset* voor *yesschet* van het ths. („of die man hem wisschet of snwt of spiet of yesscet of hoestet of fnyeset"). De eigenlijke beteekenis van iesscen (jesscen, gisscen) is *hikken*, en dus mag voor pynsen, als de lezing juist is, eene soortgelijke of dezelfde bet. worden aangenomen, maar bij Dief. op *singultare*, *-tire* staat niets dat op *pinsen* lijkt, en er zal dus wel eene schrijffout in het woord zijn.

PINSOEN (*vat*). Zie POENSOEN, 1e Art.

PINSOEN (*steekpriem*). Zie POENSOEN, 2de Art.

PINSOEN (PINSON), znw. m. Andere schrijfwijze voor pingoen (spr. *pinzjoen*), hetzelfde als pennoen; z. ald. || Van den maken ende van der side van 8 pinsons, *Rek. d. Gr.* 3, 159 (*vgl.* 158: „om 56 ellen sindaels, banieren, groot pingoens ende cleyne of te maken"; „van den pengoens te vermaken" *en* 300 so pengoens, so scildeken van mijns heren wapen").

PINSTER. Zie PINXTER.

PINSTERNAKE. Zie PASTENAKE.

PINTCHEEL. Zie PINTSEEL.

PINTE (PINT), znw. vr. Mnd. hd. *pinte*. Van ofra. fra. *pinte*, waarvan ook eng. *pint*. De oorsprong is niet met zekerheid bekend: vgl. Franck 733; Hatzf.-Darm. 2, 174. Voor den oorsprong van *pingere* kan men aanvoeren fra. *pintade*, parelhoen (*poule pintade*, ndl. *poelepetaat*), dat men eveneens van lat. *pingere* afleidt en *Pinte* (*Rein.* I, 309) naam van eene hen.

Pint, eene inhoudsmaat voor natte waren, eene vochtmaat. Voc. Cop. pynta (*l.* pynte), et vyrdel vaneynrequarten, pynta; vat van eynre pynten, dat is eyn half menghlen, pynta. *Gemma* 152 *r.*: een pinte, pinta est quedam mensura. Kil. pinte, pintpot, pinta, pityna, pitna, hemina. Plant. pinte oft pintpot, *une pinte*, pityna *vel* pinta; pintken, pintelette, pintula. || Sedecim *pintas*, mensure civitatis Trajectensis, melioris vini Renensis, *Hist. Gen.* 9, 160 (± 1450). Elke wijntapper sal hebben ene quarte, een mengelle ende ene pynte, *Arnh. Oudh.* 4, 48. Om 3 muynghelen wijns ende 1 pijnt, *Rek. d. Buurk.* 36. 16$^1/_2$ take wijns ende 3 bijnten (*l.* pijnten), *ald.* Hy... sal tappen by mengelen off by pinten off by half pinten, *Wfri. Stadr.* 2, 60, 177. Goede spijse ende goede wijn maken goet bloet; es eene pinte goet, eene pot es noch beter, *Boëth.* 190 *c*,

d. Achtendel, half achtendel, half taken, mengelen, pinten, stopen, *Keurb. v. Haarl.* 41. Alsoo deck sich bevonde, dat die tepper tapden mit quarten, . . . halven oft pinten, *Publ. Limb.* 16, 181. Dat men de pinte (*voor het meten van weede*, eene verfstof) legghe in zulker steden dat mense ghereet vinde alle (h)uren, ende tijden van den daghe, *Voorgeb. v. Gent* 14 (*a.* 1338). Die rome van een pinte melcx, *Lanfr. hs.* 36 *a.* — Verklw. pintkijn (pintken, pijntje) *pintje.* ‖ Ic wou ic hae een pijntken van uwen biere, *Playerw.* 315 (*vgl.* 317: hout, daer eest een pijnte). Pintkens maken quaet ghelach, Goedthals 96 (fra. *le vin fini la soif tost recommence*). De kannen daer men by drinken zal in de tappershuysen . . . en zullen niet . . . kleynder wesen dan een pijntje ofte mengelen, *Wfri. Stadr.* 1, 88, 2 (*a.* 1456). Vgl. boven de aanh. uit Plant. — Samenst. pintscanne (pyntskan). Vgl. pintpot bij Kil. en Plant. ‖ Een tynne pyntskan, Gonnet, *Vier Paroch.* 264. — Ook komt pinte in tegenstelling met het hedendaagsche spraakgebruik voor als een inhoudsmaat voor granen. ‖ Hy vant de eerste mate dar men corn plach mede te meten, als mudde, scepel, pinte ende ander maten, *K.* 6. 48 halster zesse pinten ende een alve, ende een alf havot ruwer evene, *Gendsch Chtb.* 119 (*a.* 1402).

AANM. — Als naam van eene hen komt Pinte voor *Rein.* I, 309. De beteekenis zal wel zijn *de gevlekte of de veelkleurige* (eig. de *geschilderde*).

PINTSEEL, znw. o. Hetzelfde als parceel (perceel); z. ald. Waarschijnlijk van een ofra. **pinssel*, dat eene afleiding kan zijn van ofra. *pinsse*, stuk, brok (Duc.[2] 9, 306 *c*, niet bij Godefroy) doch ook in het Mnl. van *pinsse* gemaakt kan zijn onder den invloed van parceel: Het eerste is evenwel het waarschijnlijkst, vgl. de vermoedelijke afleiding van OREESTE. *Artikel* en *perceel.* ‖ Van zekere pintcheelen van houtè dewelke gheladen waren int scip omme te voerene voor Calais, *Invent. v. Br.* 5. 122. Van naglen . . . ende andere pintcheelen van yserweerke, 123. Van sceeden, vyngherlinghen . . . ende andere diversche pintcheelen, *ald.* Van . . . II blaeuwe boccrane, . . . VII ellen roods ende VII ellen wits boccraen, . . . II ellen zwart semijts, . . . die welke pintcheelen verbesicht waren enz., 5, 119. Van zekeren menichte van pintsoenen (*priemen*, *werkijzers?*) betenen (?) ende andren cleenen pintseelen, ghecocht bi H., 4, 94. Van diversen pintseelen bi hem ghedaen coopen, t. w. van pappier, van scrijftasken van III buerzen, *ald.* Van diversen pintseelen van yserwerke, 96. Twee tonnen, daer men proppen ende andre cleene pintseelen in voerde, 97. Van diversen pintseelen van pervanchen (*proviand*), die hi hadde ghedaen copen . . . t. w. van wine, oosterschen vleesche enz., 4, 92.

PINTSCANNE. Zie bij PINTE.

PINTSOEN. Zie PINSOEN.

PINXTAVONT (-AVOND), znw. m. *Zaterdag voor Pinksteren.* Mhd. *phingestabent*; hd. *pfingstabent.* Vgl. PINXTERAVONT. ‖ Op den heiligen pynxtavond neest geleden, Nijh. 4, 42 (*a* 1426).

PINXTDACH (PIJNX-, PINS-), znw. m. Mhd. *phingesttac*, *phingestac*; mnd. *pinxtedach*; hd. *pfingsttag. Pinksterzondag.* Vgl. PINXTERDACH. ‖ Opten beloken pijnxdach, *den zondag na pinksteren*, *Schepenbr. v. Waalwijk v.* 1372. Den heligen pinsdach, *Limb. Wijsd.* 263. Vgl. PINXTERACHTE.

PINXTEN (PINXEN), znw. Eig. verbogen naamval van pinxte, znw. vr. Mhd. *phingeste*; mnd. *pinxte* (*pinkest*); hd. *pfingsten.* De gewone ndl. vorm is *pinksteren*, mnd. *pinxteren*; z. PINXTER. De eigenlijke beteekenis van pinxte is *vijftigste* (dag na Paschen), van lat. gri. *pentecosta*, fra. *pentecôte.* Het woord is bijna uitsluitend tot de noordndl. tongvallen beperkt; het gewone woord in het Vlaamsch en Brabantsch is cinxene (voor *cinxeme), van ofra. *cinquiesme*, lat. *quinquagesima*, gelijk nog heden *sinxen. Teuth.* dat hoichtijt pynxten, pentecoste. Plant. pinxtendach naast pinxteren. ‖ Wiltu die quatertempere weten, . . . dander na pintxen (*l.* pincxen) leit des woensdaghes, *Natuurk.* 37 (*var.* pijnxen). Ghegeven in den jaer van 1462 inder weken voor pinxten, *Warfsconst.* 84. — Samenst.

PINXTENDACH, znw. m. Hetzelfde als pinxtdach en pinxterdach; z. ald. en vgl. mnd. *pinkstenavent.* ‖ Dit dede Peter tusschen ascensioensdaghe ende pinxtendaghe, *Hs. v.* 1860, 182 *b.*

PINXTER (PINSTER, PIJNSTER), znw. vr. Het woord wordt vooral gebruikt in den verbogen naamval Pinxteren (Pinsteren, Pijnsteren); vgl. PINXTEN en ndl. *paschen*, hd. *Ostern*, *Pfingsten.* Mnd. *pinxter*, *pinxteren*; ndl. *pinksteren.* Zie Franck op pinkster, pinksteren, ook over het *r*-suffix. Kil. pinckster, pingstdagh, pinghsterdagh, *Germ. Sax. Sicamb. Holl.* j. cincksen. Plant. pinxtendach, pinxteren, *la feste de la Pentecouste*, dies Pentecostes. Zie verder bij PINXTE(N). ‖ Ten open daghen na Pinster, *Oorkb.* 2, 375 *a* (*a.* 1292). Des sonendaghes na Pynster naestcomende, *Reg. Bisd.* 432 (*a.* 1309). Omtrent Pijnster, *Rek. d. Gr.* 2, 305. Nog heden is de vorm *Pijnster* aan de Zaan bekend (Boekenoogen 749). — Pinxteren, *Haagsche Bijbel* 1, 121 *c meermalen.* Welker dinghen so grote volheit was, dat men al tot pijnsteren daer an ghenoech hadde te geven, *Vaderl.* 18 *d.* (So) is gewijst de voorwisinge, toe pinxteren verleden, stantafftich, *Etst. v. Dr.* 129. Teghen pinxteren, *Rein.* II, 4453. Het was omtrent pinxteren, *Proza-Rein.*[2] 7.

PINXTERACHTTE (-ACHTE, -AECHTE; ook -ACHTENDE), znw. m., mnd. *pinxter-achten. De achtste* (eigenlijk *zevende*) *dag na pinksteren*, *de zondag na pinksteren*, *de octaaf van pinksteren*, waarop de kerkelijke viering van het pinksterfeest gesloten wordt. Vgl. PAESCHACHTDAGH. Hetzelfde als beloken pinxtdach of pinxterdach (z. d. beide woorden). Het woord is vooral in het noordoostmnl. in gebruik geweest. ‖ Eer pinxterachtende naest comende, *Ostfri. Urkb.* 1, 300. By pinxterachtende naestcomende, 301. Inden selven jaer omtrent Pinxterachte, *Cron. v. Benn.* 168. To pinxteraechten, *Warfsconst.* 17 (*ald. ook* paeschachtende).

PINXTERAVONT (PINSTER-), znw. m. Mnd. *pinxter-*, *pinxtenavendt. De avond* of ook *de dag voor pinksteren.* Vgl. PINXTAVONT en AVONT. ‖ Op die drie hoochtiden-avonde, als karssavont, paeschavont ende pinsteravont, *Keurb. v. Haarl.* 105.

PINXTERDACH (PINSTER-, PINXER-, PIJNSTER-), znw. m. Mnd. *pinxterdach*; ndl. *pinksterdag.* Vgl. PINXTDACH. *Pinksterzondag.* Vgl. de aanh. uit Kil. bij PINXTER. ‖ Die ander (quatertemper) is in pinsterdaghe, *Natuurk.* 41 *var.* In paesdage, in pynxterdaghe, *D. Orde* 221. Opten heiligen pijnsterdach naestcomende, *Hans. Recess.* 5, 30. Op den goeden Pinsterdach dede hi breken hare veste, Stoke X, 204. Daer na vijf weken ende twee es pinxerdach, *Natuurk.* 175 (*var.* pinxster, pinxteren, pijnxerdach). Up den dynxsedach na pynxterdach, *Pro Excol.* 7[2], 22. Beloken pinxterdach, Mieris (*a.* 1350), aangeh. bij Grotef. *Zeitrechn.* 1, 15. Het was op enen pinxterdach, dat men woude ende velde sach groen staen mit loveren ende gras, *Rein.* II, 44 (*vgl.* I, 41: in enen sinxen daghe).

PINXTEREN. Zie bij PINXTER.

PINXTERWEKE, znw. vr. *Pinksterweek.* Mnd. *pinxtweke*; mhd. *phingestwoche*; hd. *pfingstwoche.* ‖ In die Palmweke, Paeschweke, Pynxterweke ende Kersweke, *Oorkb. v. Doorninck* 151 (*a.* 1452).

PIOEN. Zie PEOEN. — Misschien is dezelfde plant bedoeld *Scep v. W.* 56 *b*: „gout, perlen, pionen, noten, rute". Vgl. *Invent. v. Br.* 2, 189: pionie; *Gloss. Bern.* pionie, pionia.

PIP (PIPPE), znw. vr. (?). Mnd. *pip*, ml.; mhd. *phiphiz*; ohd. *phifiz*, *phiffiz*; meng. *pippe*; eng. *pip*; hd.

pfips (verouderd) en *pips*. Waarschijnlijk van mlat. *pipita* (lat. *pituita*), waarvan fra. *pépie*, ofra. **pipée* (vanwaar mnl. pipeye; z. ald.) 1. Zie Franck op pip en Hartzf.-Darm. 2, 1710 en vgl. ndl. bnw. *pipsch*. *Snot*, *slijm*; ook *eene ziekte der slijmvliezen bij hoenders en andere vogels*, *pip*. *Gemma* 152 *v*: die pip van den hoenderen, pituita. Kil. pippe, pipse, sprouwe, pituita, gallinarum morbus; pipse *Fris*. j. snot, pituita, mucus; pipse, j. pippe, pituita, morbus gallinarum ex pituitae fluxu natus; pipsigh, pituitosus, mucosus; pipsigh *Fris*. valetudinarius, morbosus. Plant. pipse oft snot, *fleume*, *morue*, pituita, mucus, myxa; pips der hoenderen, *la pepie aux poules*, pituita in gallinis; pipsich, *morueux*, pituitosus, muscosus (*l*. of *d. i.* mucosus). ‖ Dat haer (hadde si) gewoest, die ogen diep, daer altoos pip wt liep, *Limb*. X, 267. Wat hebbic in mijnen nueze?.. de papeye, *Han. H*. 85. — Als naam der ziekte is toevallig niet pip gevonden maar pepeye en, onder den invloed van *pip*, pippeye (pippeyde). Kil. pipeye, *Fland*. j. pippe. ‖ Hevet hi (*de vogels*) lippeide (*varr*. pippeide, pupeide), ... wrijf enz., *Nat. Bl*. III, 1539. — Van menschen, *griep*, *influenza*. Mnd. *de spânsche pip*. ‖ Een horribelicke rude ende coude wint uytten noorden ... (die) een universele vercoudheit, snotere ende pepeye ... causeirde, daer ... veel menschen ende beesten zeer miserabelijck by verghingen ende storven, Despars 3, 183.

PIPE (PIJP), znw. vr. Mnd. *pipe*; mhd. *phîfe*, *phîf*; ook, in een lateren tijd overgenomen, (*pipe*) *pippe*; ohd. *phîfa*; ags. *pîpe*; eng. *pipe*; hd. *pfeife*; ndl. *pijp*. Uit lat. *pipa*, waarvan ook ofra. fra. *pipe*. Zie verder de Wdbb.

1) *Pijp*, *buis*, *roer*. *Teuth*.[2] 64 *c*; eyn pijp off eyn waterleyde of waterganck, fistula. *Gloss. flam*. pipe, fistula. Kil. pijpe, buyse, canalis, fistula, tubus. Plant. pijpe oft buyse, *un tuyau*, tubus. ‖ Daer mocht men sien den wint ende lange pipen, daert waide dore; ... van den winde die dor die pipe ginc waest so gemaect met luste (*kunstvaardigheid*) dat deen den andren (*van de beelden*) dicke custe, *Flor*. 951. Dat hi quam ... daer een clerc (*schooljongen*) ene pipe drouch selverijn ..., daermen water mede scoot ..., een bisschopdoem belovedi hem daer ave, updat hi hem die pipe gave, *Sp*. IV[2], 47, 76 (lat. *fistulam argenteam qua pueri ludentes aquam jaculantur*); ook 98; 104. Hi seide ooc dat Christum (*l*. Christus) van der maget niet des lichamen en ontfinc, maer dat hi dore hare overleet als dore een fistele of pipe, *Hs. IIde Part. f*. 23 *b*. Hevet hi (*een vogel*) bestopt de nosegate, stafisagria ende peper ... mac te pulvere ... ende blaest hem in ... met ere pipen in der nesen, *Bloeml*. 2, 37, 30. Clisterpipen dat sijn instrumenten daer men mede die cliester ynt set (*den aars*) ghietet, *Eng. hss*. 1, 227. Hi sprac dat die scriftueren van Seneca pipen (*mergpijpen*) sonder merch zijn ende dat Seneca een sant sonder calck was, *Proza-Sp*. 202 *d*. — Eist also, so doet als u vorleert es metten pijpkine ende metten gloyenden ysere ende daerna so doet, achtervolgende die cure (*de genezing van een fistel of gezwel*), also u vorleert is, *Hs*. Yp. 128 *c*. De pype van enen scoorsteen, *epycausterium*. *Voc. Cop*. („het hol gemetselde bovendeel van een schouw", De Bo op *pijp*). Eyn lantern off die pijp daer in, *lucinium*, *cincendula*, *Teuth*. (vgl. ndl. „eene kaars brandt in de *pijp*"). Viere latoenin pipe dienende elke twee an een van den voors. zadelen voren ant (h)arsoen omme de baniere in te stelne ende te rustene, *Invent. v. Br*. 4, 98. — Ook in de bet. *buis*, *afvoerbuis*, hetzelfde als conduut. Vgl. PIJPGRACHT en moerpipe, moerbuse (*Invent. v. Br*. Gloss. 207 en 206; *Mnl. Wdb*. op moederbuse en moederpipe). ‖ Van de pipe te vermakene van den lavoire, *Invent. v. Br*. 5, 333. LVII roeden lanc pipen loods dat hute ghedaen was buter vesten, 1, 295. Een slotel van der pipe die comt ute den hoofde thenden der caermers strate, *ald. Intr*. 439; ook 399; 3, 185 (vgl. Duc. op pipa). — Vgl. PIJPSLOTEL. — ‖ Dese (s)quinancie (*eene ziekte*) wast tusscen tgeswilch enter pipen vander longenen (*luchtpijp*), *Hs*. Yp. 137 *b* (vgl. lat. „*canna gutturis*"). Van de pipe ende crop der longhen, *Reg*. 16 *d*. Der kelen enghe pijpken dair de stemme uyt gheyt, *faux*, *Teuth*. — Bepaaldelijk wordt door pipe uitgedrukt *rietpijp*, *schalmei*, het muziekwerktuig; *herdersfluit*, lat. *fistula*. Doch ook andere instrumenten worden er door aangeduid, nl. *fluit*, ook *trompet*. *Voc. Cop*. een pipe, camena fistula); een pipe, fystula. *Harl. Gloss*. pipe, camena. *Teuth*. pijp, fleute, fistula. Kil. pijpe, fluyte, tibia, buxus, fistula, syrinx, calamus (*vgl. ald*. pijpe, rietpijpe, calamus *en* pijpriet, calamus tibialis). Plant. een pijpe, *une fleute ou siffre*, fistula, tibia, avena. ‖ Een schaephar der leit op tfelt ende leert fleuyten ende pypen maken, *MLoop* II, 4240. Rechtevoort so es bestanden den dach te blasene overal: die pipen maecten groot ghescal, Stoke IX, 1142 (vgl. PIPER en PIPEN). Pipen, tanbusen ende snaren clanc, daer wilde herten (*gemoederen*) ghenuechte in rapen, *Tien Pl*. 1282. Trompen, pipen soo hebben si ende verbliden hem in orgalen, in snaren, *Proza-Sp. d. S*. 79 *c*. Soeten luut heeftet (*het dier*) dattet scijnt die waerheit das, dat et kan al pipen gheblas, *Nat. Bl*. II, 2766 (lat. *vox tam sibila ut ymitetur modulos fistularum*). Vgl. ndl. mnl. sacpipe en orgelpipe (Kil. pijptouwen, *vetus* j. orghelen; *hier zal wel het znw. mv. bedoeld zijn*, en pijptouwen *op te vatten zijn als het mv. van* pijptouwe, *d. i*. pijpinstrument, pijpwerktuig). — Hiertoe zullen ook wel te brengen zijn de glossen, waar pipe vertaling is van of wordt weergegeven door „musa". De bet. zal zijn *lied*, *gezang*. *Voc. Cop*. pipe, musa. *Teuth*. eyn pijp of eyn cantilene, musa; eyn cantelene of pijppe, camena; hymmelsche pijp, uranie, -es; eynreley pijppe, urania, urane.

2) *Een rond voorwerp dat niet van binnen hol is*. Vgl. ndl. *pijp* lak, *pijp* pepermunt; *pijpjes*drop. — In dezen zin wordt het gezegd van — *a*) *den steel der vruchten*. ‖ Die vrucht die noch niet es ripe, die es quaet ghepluct van siere pipe, *Alex*. II, 53. — *b*) *Stang*, *staafje* (?). ‖ XI pipen silvers .. en XII pipe fijn gouts, *Geld. Maandw*. 2, 5; ook 18. Twe pipe gouts, elc pipe XXVII cr., drie pipen, elc pype XI$^1/_2$ st.; een pipe XII stuver, *Jacobik*. 231. VI riedekijn ..., die gewonden waren als pipen ende die stonden effen nae bij maten gheset omtrent den scacht, so dattie candelaer sescant scheen, *Haagsche Bijbel* 1, 64*a* (*Hist. Schol. op Exod*. 25, 32 (lat. *sex calami*). Pipen daer de vanen van den vors. thorrekins up drayen, *Invent. v. Br*. 5, 332. Misschien behoort hierbij *R. v. Amst*. 495, 8: „alle tonnen heure volle geheele kimmens te hebben ende mit pypen (*staven*, *stangen*?) toe te slaen" (ook 494; of is de bet. *lange*, *ronde stop*?). — *c*) *Knot*, *kluwen*. ‖ Sine (*van de* „cassia fistula") vrucht es lanc als hi es ripe, ende es alst ware in ene pipe saet dat in sinen merghe leghet, ende esser ... meer dan XL in ene pipe, *Nat. Bl*. IX, 229 (lat. *condensatur medulla interius in una copula*; de vertaling laat aan duidelijkheid te wenschen over en het is dus niet zeker dat de bet. van *pipe* juist is weergegeven). Sie sullent (*het garen*) alsoo setten dat die pypen of clouwen uut den corve niet en vallen, *Hs. Kloosterr*. 33 *b*. *Voc. Cop*. spoelpipe, panus, virgula circa quam trama involvitur (*weefspoel*). Vgl. dial. *pijp*, de gevulde klos zooals deze in den weversspoel wordt gedaan (Boekenoogen 750; *Antw. Idiot*. 961), mnd. *pipe* „das spulrörchen in der weberei".

3) Een deel der wapenrusting, waarvan de beteekenis niet met zekerheid bekend is. Misschien is zij *armplaat* of *scheenplaat*. De *pipe* komt steeds in mv. voor. ‖ Van een panser ende van 2 hoey

(*hoeden*), van een borst, van twee pipen, ende van 2 lappen, *Rek. d. Buurk.* 146. Een hoetscovel of een crage ende een pair pijpen, een yserhoet of een salade, *Leid. Keurb.* 180, 71; ook 181. Zijn plate, zijn scote, zijn lijfyser, zijn huve, zijn barbier, zijn helm, zijn beenharnasch, hantscoen, pipen, armlederen, *R. v. Utr.* 1, 179, 60. Een pansier, een borst, een paer pypen, hondscovel ende eenen ijseren hoet, Van Even, *Gesch. v. Leuven* 255 *b* (*aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 274). Een borst, pipen, hantscoen, kuse off staff, *Oudste Keurb. v. Delft* 35, 29; zoo nog tweemalen *ald.* — Een ander voorwerp, eveneens tot de kleeding van een soldaat behoorende is het in *Teuth.* vermelde „gordel off pijp den ghoonen die hoiftman is van honderden, antecenturialis" (de woorden zijn niet duidelijk).

4) Benaming eener inhoudsmaat van verschillende grootte van wijnen, in het bijzonder van fransche en westersche wijnen; ook van bier en olie (*Inform.* Gloss.), eene soort van *langwerpig vat*, waarin men wijn, olie, azijn enz. verzendt, *pijp*. Vgl. ofra. fra. *pipe*, mnd. *pipe*, mlat. *pipa*. Kil. pijp, wijnpijpe, j. drij amen, cadus, dolium oblongum, orca, vas vinarium teres, angl. *pype* (ook ndl. der 17de eeuw). || Elc vat oliën, ende twee pijpen voor een vat gherekent (*geeft aan tol*) XV d. holl., Mieris 3, 146 *a* (*a.* 1363). Een pipe wijns van II½ amen, *Oorl. v. Albr.* 9. Dat de pipen allene van rechtverdighen holte weren ghemaect, *Hans. Recess.* 10, 289. Die pype bastardes (*wijn*), 8, 178. Myts dat diegene de sij ghevisschet de selve pijpe vercoft heeft, *ald.* Van 3 pipen wijns, *Rek. v. Gent* 5, 221; zoo nog driemaal *ald.* 21 pipen roots wijns van nantoes, *Bel. v. L.* 303; zoo nog eens *ald.* Costen die 14 pipen die coppel dair of 6½ eng. nob., *ald.*; zoo nog eens *ald.* Een pipe bastaert 180 stoopen, een pipe puetaus (zie PETAUWE), 2 mudden;... een pipe canarie 180 stoopen, *Ann. Em.* 17, 139 (15de eeuw). Van elcken sticke, pype of ponchon dat men van nieus ontslaet, 24, 431 (*a.* 1428). II pipen wijns van Beane, houdende XXIII zesters, *Invent. v. Br.* 3, 91. Een pipe wijns van Beane, houdende XII zestere ende IIII stoop, 92. Eene pipe roods wijns van Beane, houdende XII zestere ende XII stoop, 117. Vgl. de aanh. Gloss. *ald.* 275, uit een rekenboek der 16de eeuw: „een roede hond 2 vaten, een vat 2 pijpen, een pijpe 11 zesters, een zester 4 schreven of 16 stoopen, een schreve 4 stoopen of ghelten, een stoop 2 potten of kannen, een pot 2 pijnten." Een pype enghels biers, *R. v. Amst.* 495. Een vat petauwen, pypen ende aemen nae advenant, ende andere cleyne franse wynen, *ald.* Vgl. OLIEPIPE, en Kil. pijpstave, j. duyghe, klaphout. Deze bet. heeft het woord ook *Belg. Mus.* 2, 251 (16de eeuw), waar „een wt de groote waghe" zegt: „al mogen wij somtijts van arbeyt vermoedt zijn in de waghe, met packen, corteelen oft pijpen" (*door het dragen van pakken, vaten* (zie De Bo op karteel, eig. *quarteel*) *en pijpen*). — In het Ofra. heeft *pipe* ook de bet. van eene graanmaat. — Als benaming van een langwerpige ton of vat, waarin pijlen worden bewaard en vervoerd staat pipe *Invent. v. Br.* 4, 531: „II pipen daer ghescot in ghedaen „was", en 5, 274: „van III pipen omme ghescot in te legghene" (vgl. PIJLTONNE). — In eene andere bet. schijnt het woord te staan *Invent. v. Br.* 5, 266: „LVIII poerzaken (*kruitzakken*?) met pypen van ½ ponden, vierendeel ponden en alf vierendeel van ponde" (*benoodigdheden voor de* „camere van de artillerye"). Misschien is de bet. „*pijpen* houtskool om kruit te maken". Vgl. mnd. *pipe* (Lübben en Walther, „*pipe* in pulvermühlen" = kolepipe (?)).

PIPEGALE (PIPEN-, -GAEL), znw. vr. Eene vooral doch niet uitsluitend in vlaamsche tongvallen gebruikelijke benaming voor *kruiwagen*, ook ofri. *pipegael*, kruiwagen der polderwerkers. Het woord is nog heden in vlaamsche dialekten bekend (niet uitsluitend in fransch Vlaanderen, gelijk De Bo 856 zegt; vgl. Vercoullie, *Etymol. Sprokkels*, bl. 4. in „Mélanges Paul Fredericq", bl. 162). De oorsprong van het woord is niet bekend: misschien is het genoemd naar het geluid van het wiel van den kruiwagen; vgl. de aanhaling bij De Bo: „*pypen* als een pypegael" en het ndl. raadsel: „er ging een dingetje rondom 't huis en 't *piepte* als een vleeremuis" (oplossing: „een kruiwagen"), en PIPEN, 1). Doch het tweede deel, *gale*, blijft alsdan onverklaard. Zie eene andere gissing bij Vercoullie t. a. p., die in het woord meent te zien eene samenstelling met de beteekenis „een voertuig voor het vervoeren van pijpen of tonnen" (zie PIPE, 4), doch gale in de bet. „voertuig" niet kan aanwijzen. Kil. pijpengael, vehiculum trusatile minus. || Eenen cordewagen oft pypegale, *Gesch. v. Antw.* 2, 649 (*ald.* 650: pypegael). Van allamen ten vors. wercke . . . alse pypegalen, butten ende oosvaten, *Invent. v. Br.* 3, 333. Bet. W. van LII spillen in de pipegalen verbesicht, in dat werck ghebroken, *Rek. v. Bergen-op-Zoom v.* 1487 (*Navorscher* 21, 571). VII bruwetten (fra. *brouette*), diemen hiet pipegale, *ald.* — Zoo ook in de 17de eeuw. Zie een voorbeeld uit de „Ordonn. van den Heere slandts vanden Vrijen" (1625) bij De Bo t. a. p. („met schuppen, spaën, (hauweelen, pipegaelen ende ander diergelijck halaem"); in het Gloss. op *Invent. v. Br.* bl. 274, wordt uit de *Cout. du Franc* dezelfde plaats aangehaald met de onjuiste lezing „pitpegalen". — Vgl. nog De Bo t. a. p.: „men vindt dit woord in de oude rekeningen der stad Brugge en der stad Damme van de jaren 1302 tot 1525 en nog later" (in de uitgegeven *Rek. v. Brugge* van 1302 komt het woord evenwel niet voor).

PIPEL (*Harl. Gloss*: „en pipel, papilio"; *Voc. Cop.* „pypele, papilio"). Zie PEPEL.

PIPEMEESTER, znw. m. Benaming van een beambte bij de lakenweverij. Vgl. de aanh. uit Grimm bij PIFFELARE. || Den vier pijpmeesters, den tween bewaerders van de lakenen op de halle enz., *Ypriana* 4, 398 (*a.* 1495).

PIPEN (PIJPEN), zw. en st. ww. intr. Mnd. *pipen*, st. en zw.; mhd. *phîfen*, st.; hd. *pfeifen*, st.; ndl. *pijpen* verouderd, st. en zw. (in de 17de eeuw) en *piepen*. Overgenomen uit mlat. *pipare*, eene afleiding van *pipa*, hetzelfde als lat. *pipire*. Zie Duc.[2] 5, 329*b*. De sterke vervoeging, die naar het schijnt in het Mhd. uitsluitend gebruikt werd, is zonder twijfel aan analogie toe te schrijven: een germ. stam, dien Franck, *Etym. Wdb.* 730 vlg., voor het woord zoeken wil, zal wel niet te vinden zijn; in het Ohd. is niet het ww., maar alleen het znw. *phîfa* bekend, daaruit is dus geen zekerheid te krijgen, maar hoogstwaarschijnlijk zou het *phîfon* geluid hebben; vgl. Kluge op pfeife en zie bij PIFFELARE en vgl. De Jager *Freq.* 1, 116 op fijfelen.

1) *Een meer of minder schel geluid voortbrengen*, van vogels, en bij uitbreiding ook van andere dieren, b. v. van muizen, *piepen*. Vgl. Duc. op pipare („instar forte gallinarum, quae latinis *pipare* dicuntur"). *Voc. Cop.* pipen, pipiare. *Teuth.* als die clamvogel off duyven pijppen off muyse, pipiare; pijpen of hyssen als slangen, fistulor (misschien is dit ook de bet. in *Voc. Cop.* „pipen, fystolari", doch hier kan ook de opvatting bedoeld zijn, vermeld onder 3). Kil. pijpen j. piepen, pipire, pipare, pipilare, sibilare, sibilum edere. || Al pipende so vlieghet dit (*deze vogel*), *Nat. Bl.* III, 2336. Hi horde pipen die jonge van enen vogelgripen, *Belg. Mus.* 7, 444, 105. Hoort hoe die muse pipen, *Rein.* I, 1178. — Ook van voorwerpen, *een piepend of krassend geluid maken*, *piepen*. || Oock als een ongesmert (*ongesmeerd*) wagen altoos pijpt ende carret waer he henen vaert, soo ist oock myt deser susteren, want sie niet gesalfft en is myt der

salven des hiligen geest, daer om pijptse altoos ende carret waer sie gheet, *Hs. Lett.* 1030, *f.* 6*v.* (*Speghel der Susteren*).

2) *Piepen, het eene of andere schelle geluid maken van pijn of uit angst of benauwdheid, schreeuwen, kermen, gillen.* || Bruun lach in anxte groot in der clove die hem so neep; hi tooch, hi worstelde ende peep, maer dat was pijn om niet ghedaen, *Rein.* II, 752. Emmer, machet, et (*de busing*) gheteelt, dat etse (*hoenders*) bi den hoofde grijpt, so dat noch weder crijst no pijpt, *Nat. Bl.* II, 3366. Den helschen spaerware (*den duivel*) diene metten clauwen lauwet, als hi (*de verdoemde*) dus pipet ende mauwet, III, 2144 (*varr.* pijpt, blaest ende mauwet; *misschien zit in* „pipen (ende) blasen" *eene woordspeling met de bet.* 3°; *òf men moet blasen opvatten als door de hitte der hel veroorzaakt*). Tes verloren gepepen (*gekermd, gejankt*), ghi moetter henen (*naar de hel*), *Sev. Blisc. v. M.* 1025. Alse die tijt begint te sliten ende men aensiet die oudde ripen, ..., dijn sanc es stenen ende pipen, *D. War.* 4, 48, 9. Hoe die liede meer pipen ende screien, hoe si (*de dokters*) meer daer omme pleien (*pleizier hebben*), *Vad. Mus.* 1, 327, 100. Payene lagen ende pepen (*lagen te kermen onder hun tenten*), *Ep. fragm.* 176, 255. — Vgl. *Sp. d. Sonden* 344: „alse die armen maken sulc *gepijp* vor hem luden van groter berste".

3 *Een geluid voortbrengen door het eene of andere muziekwerktuig, op de fluit (rietfluit, herdersfluit, schalmei) spelen*; ook *op de trompet blazen, trompetten, op den doedelzak of zakpijp spelen. Voc. Cop.* pipen, fystolari (hoewel niet uitdrukkelijk bij Diefenb. vermeld, zal *fistulari* wel in de bet. met *fistulare* overeenkomen). *Teuth.* pijppen, fistulare, musare; die myt pijppen ombgheit, musaticus, piericus(?); en pijppende herdde, turturus (*lat.* titurus). Kil. pijpen, canere tibia; Plant. pijpen, *fleuter*, fistulare, inflare tibias, tibia canere. Zoo ook in de 17de eeuw (Oudem. 5, 610 vlg.) en nog heden in de uitdr. „naar iemands pijpen dansen" (vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1560, alwaar wordt aangetoond, dat *pijpen* ook het mv. van *pijp* kan zijn). || Si peepen daer met scalmeyen ende bombarden, si bliesen die trompetten, *Proza-Rein.*[2] 148 (*Rein.* II, 7415: „men trompte, men blies scalmeiden). Daer mochtemen grote feeste scouwen, men ghinc daer bonghen ende pipen, *H. Cruus v. Breda* 92. Daer hoortmen psalteriën, herpen, quinternen, luten, velen (*d. i.* vedelen), orghelen, pipen, bonghen, *Con. Som.* 68 *b* (*hier kan ook het mv. der znw. bedoeld zijn*). Die voghelare die scone pipet ende blaset, daer hi die voghelkine mede verdwaset, *Flor.* 2827 en *var.*; ook *Lett. N. R.* 7[1], 157, 2 (vgl. lat. *fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps*). Prediet een cleerc die waerheit ..., pijpt hi, syncht hi of dichte seit .., ezels ende ruude saeftiere (*schoenlappers*)... haestelic vinden daer an een maer, *Denkm.* 3, 215, 65. Blasen, pipen, bassen van honden hooren si (*herten*) ghaern, *Nat. Bl.* II, 1109 (lat. *mirantur sibillum fistularum omnemque concentum*). Een minstreel die met mijn here wtreed al pipende, *Rek. d. Gr.* 3, 92. Twee minstrelen van Meylanen, die voor minen here pipeden te Venesgen, 95. Drie pipers van Middelborch, die vor die oude hantbooghscutters pepen, Hermans, *Reder.* 252 (*a.* 1446); ook 182. Dat twee trompers ende III pipers zullen staen ter Thorreporte .. ende pipen tot onsen here (*nom.*) .. binder porten werd (*zal zijn*), *Ann. Em.* 18, 272 (*a.* 1419). Trompen ende pipen in de voye van der halle, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Geg. den pypers, trompers ende horenblasers van datsy op den korsnacht op den Tollebrugtoorn pepen, blisen ende speelden, *Oudste Rek. v. Dordr.* 125 (*a.* 1421). Dat een fonteyn es ..., ist datmer bi blaset ende pijpt, si vaert als die die soetheit grijpt (*var.* pipet, gripet), *Nat. Bl.* XI, 148 (lat. *tanquam miretur vocis dulcedinem*). Die wachters gingen opten muren basuinen basen (*l.* blasen) ende pipen, *Troyen* dl. 1, vs. 12499. Die bliezen ende pepen, *Mandev. f.* 65 *b.* Dat die thurcken inder dagherheit (*dageraad*) ende des avonts voir die stat na hooren zeden pipten, *Breidenb.* 160 *v.* Dan comt de grote cornemuse, ende pijpt hem turelurureleruut, *OVl. Lied. e. G.* 155, 40. Zie nog *ZVl. Bijdr.* 3, 120, waar wordt gesproken van „pipers die de jaarmarkt *inpijpten*" (vgl. *inblasen* in dezelfde bet. *Leeuwendalers*, 197); *Vr. e. M.* VII, 232. — In spreekw. zegswijzen. || Weel lust tot dantzen heit, dien ist haest ghenoech gepepen (*die heeft geen opwekking daartoe noodig*), *Spreuken* 23 (Goedth. 13: haer is licht ghenoech ghepepen die gheerne danst, *vgl. Boëth.* 223 *a*: „daer hijse mede (*met een poeder*) huppelen ende springhen dede al sulken dans als hij op een fleytkin *peep*", en 17de-eeuwsch „zoo voor *gepepen*, zoo naer gedanst" aangeh. Huyd. *Proeve* 1, 371. Siet hise dan (*zijne geliefde*), soo ist wael ghemaect, dan isser alte wael gepepen, *Bloeml.* 3, 87, 38 (*MLoop* I, 760, *dan is hij den koning te rijk*). Hoe staet tusschen hu beeden? tEs al van denzelven dat Loyken peep (*hij wil niets van mij weten* (? de woorden zijn duister), *Ned. Klucktsp.*[2] 85, 17. Ic ducht dat mij die ghene sullen begripen (*berispen, laken*) die veel liever mit Metkijn pijpen (*met lichtekooien pleizier maken*), *MLoop* II, 610. Hy heft guet pypen, hy sit middels int riet, *Spreuken* 47 „hij kan gemakkelijk pijpriet vinden, riet om fluiten van te maken." (Plant. pijpriet, *roseau ou canne bonne à faire fleutes*, calamus tibialis); vgl. Harreb. 2, 183; Campen 100, en Huygens, *Hofwijck*, vs. 2391: „twerck van pijpjens in het ried" (vgl. hd. „wer im rohr sitzt, hat gut pfeifen schneiden"). Daer men terstont een goet ghedeel wevers ter stede uyt bande, omme dieswille dat zy er secretelick metten commune van Brugghe ... toe waren ende accoort pepen (*in denzelfden toon floten*, d. i. *er mede instemden*), Despars 2, 263. — Misschien is ook spreekw. op te vatten *Sev. Blisc.* 285: „wi weten ooc wat, alst comt aent nypen, laet elken gewerden, maer (*bij* Leendertz; *bij* Stallaert: ia) tsijn al pypen; wie hem wilt sporren tegen de gaert (*zijn achterste tegen de krib wil zetten*), tswaerste verweecht". Waarschijnlijk is de bet. „laat ieder betijen maar (en) zijn eigen zin doen (*zijn eigen deuntje fluiten*)".

PIPENARE, -ER, znw. m. Hetzelfde als piper; z. ald. || Tween pipeners, die der stad horen dyenst gheloovet hadden, *Rek. d. Cam.* 4, 123 (*a.* 1374 *te Deventer*).

PIPENBIER, znw. o. *Bier dat in pijpen wordt aangevoerd.* Vgl. PIPE, 4). Waarschijnlijk zal er wel mede bedoeld zijn eene bepaalde soort van bier, of bier, op eene bepaalde plaats buiten 's lands gebrouwen. || Dat niemen gheen vreemt bier binnen der stede van Ghend ... en doe bringhen ... het en ware gherecht oosterscher bier, Amborchs, pipenbier of Inghels (h)ale, *Voorgeb. v. Gent* 147 (*a.* 1377). Gherech Oosterschers bier, Amborchs bier, piperbier (*l.* pipenbier) ofte Inghels (h)ale, *ald.* Oosters bier, Amborchs bier, pipenbier ofte Inghels (h)ale, 154.

PIPENER. Zie PIPENARE.

PIPENMAKER, znw. m. Mnd. *pipenmaker. Vervaardiger van „pijpen" of langwerpige wijnvaten.* Vgl. PIPE, 4). || Hanekijn de pipenmaker, *Cod. Dipl. U.* 2[2], 142 (*te Utrecht, a.* 1380; *opschr.*: „wtgheghevene vanden wine Sacramenti).

PIPENRUMER, znw. m. *Een werkman die afvoerbuizen voor water schoonmaakt.* Vgl. PIPE, 1). || Thierry van der Pipen (*un cureur des puits de la ville*, pypenrumer) omme strooy te strievene (*d. i.* striewene) in de raedecamere XII d., *Ypriana* 2, 96 (*a.* 1326).

PIPENSTELE (-STEEL, -STEL), znw. vr. *Pijpensteel.* De beteekenis van pipe is niet duidelijk. Het woord komt als geslachtsnaam voor („Claes Pipenstel") *Rek. d. Gr.* 2, 431 (*a.* 1344).

PIPER (PIJPER), -ERE, znw. m. Mnd. *piper*; mhd. *phîfer*; hd. *pfeifer*; ndl. *pijper*; vgl. fra. *fifre.* Van pi-

p e n, 3); z. ald. *Fluitspeler*; ook *trompetter*, en in het algemeen *muzikant*, *speelman*. *Voc. Cop.* p i p e r e, fistulator. *Teuth.* p ij p p e r, fistulator, musator, calamaularius; c h o i r p ij p e r, choraules. Kil. p ij p e r, auletes, auloedus, fistulator, tibicen, choraules. Plant. p ij p e r, *joueur de fiffre* (zie bij PIPEREN) *ou de fleute*, tibicen, auletes, fistulator. *Gemma* 77 *r*: e e n p i p e r, fistulator. ‖ Die voorgheseide piper verwecte mit sinen springhen die jonghelingen ende ander maechden tot onkuusschen liedeken te singhen, *Biënb.* 169 *c*. Ghy hebt er menighe rey ghereyt (*gedanst*), daer den pijper geen vijf groot en won, *Mar. v. N.* 5, 91. Dat II trompers ende III pipers zullen staen ter Thorreporte op de aleye boven ende pipen tote onsen ... heere met zinen hope binder porten werd, *Ann. Em.* 13, 272 (*a.* 1419); zoo nog eens *ald.* Waer sijn nu sijn (*des konings*) piperen ende speellieden? ... sij sijn hem nu (*na zijn dood*) allen aff gelopen, *Versl. en Ber.* 5, 39. Pijperen, heralden, baden (*boden*) enz., *Geld. Maandw.* 1, 408. Mijns heren pijperen hoir clederen mede te doin maken 11½ nobel, 408. Dat die trumper ende piper alle IIII vrië marckte inpipen sullen, *Stadr. v. Kampen* 1 (*vgl. ZVl. Bijdr.* 3, 120 bij PIPEN, 3). Zangers ende zangeresen, pypers ende pyperssen, *Doct.* III, 1473 *var.* Pypers ende ander speelluden of ander eerlose luyden, *Fri. Stadr.* 17, 24 (*vgl. eene plaats aangeh. bij* Lübben). Die pijpers des hoves sullen wesen die vier ewangelisten ende die tromppetters die vier leerres der hilliger kerken, ende nadien dat sie pijpen, sullen die brude dansen ende treden, *Kl. v. Diepenv.* II, 56. Der stat piperen van den Bosch, van dat si pepen voir onsse Vrouwen; de (*l.* der) stat peperen (*l.* piperen) van Dordrecht, die ooc voir onssc vrouwen pepen, Hermans, *Reder.* 182 (*a.* 1423). Piperen, heralden, ministrelen, varende lude ende anders menigherhande uitgheven, *Oorl. v. Albr.* 63 (*a.* 1396). Mijns heere pipers van Brabant ..., die (*in eene processie*) voor Onser Vrouwe ghinge (*l.* ghingen); .. der stat pipers van Antwerpen, *Vad. Mus.* 2, 315 (*a.* 1415). Eynen ghiternyerre (geg.) XI s.; tween pipers bi der scepen ghehieten VII s., *Rek. d. Cam.* 3[1], 624; ook 479 (*vgl.* PIPENARE). Den trompers ende den pipers XI½ wit, *Jacobik.* 215 (*uit eene kerkerekening van* 1415). Trompers en pijpers, *ZVl. Bijdr.* 3, 130; ook 126; 124 (*uit de rekeningen van Middelburg v.* 1450 en 1469). Pipers *van Arnhem* (1383), *van den hertog van Gelder* (1386), *van Dordrecht* (1420), *Hor. Belg.* 6, 200. Pypers off bommers, *R. v. Amst.* 239, 373.

PIPER (PIJPER), znw. Als benaming van „eynreley schyp" vermeld in *Teuth.* Vgl. mnd. *piper*, „ein am vorderende offenes fährschiff".

PIPEREN, zw. ww. intr. Hetzelfde als p i p e n, 3); z. ald. Een voorbeeld van *pijperen* uit de 19de ceuw, in de bet. *inblazen*, geeft De Jager, *Freq.* 2, 425. Voor den vorm vergelijke men wvla. *fijfelen* (De Bo), eng. dial. *to piple* (Hallw.), en het znw. *fijffel* (Kil.), fra. *fifre* (vgl. PIFFELARE). ‖ Daermede zullen zy („de menestruels van Brugghe") vry zijn haerlieden brood te winnene .., tallen tyden dat hemlieden ghelieft piperen, ende haerlieden instrumente prouvende, daer hemlieden goet dincken zal, *Ann. Em.* 20, 91 (*a.* 1430).

PIPERSE, -ERSSE, znw. vr. *Fluitspeelster*. Zie een voorbeeld (*Doct.* III, 1474 *var.*) bij PIPER.

PIPESLERE (PIJPPE-), znw. *Reg. Bisd.* 766, wordt vermeld onder Koevorden: „dat huys to den Pijppeslere, ende dat huys to der Langhenhorst ende dat huys to den Asbroke . . . in den kerspel to Aldensale". De beteekenis van het woord is niet bekend.

PIPIOEN (PAPIOEN), znw. m. *Jonge duif*. Van mlat. *pipio*(*nem*), waarvan ook fra. *pigeon*. Zie Duc. op p i p i o n e s. ‖ (Si) hevet van armoeden ende ghebreken moeten offeren twee papionen, dat is twee jonghe duyfkens of twe tortelduyf kens, *Boec v. d. L. J.* 37*d*.

PIPPEIDE. Zie bij PIP.

PIPPINC, (PUPPINC. PUPINC) znw. m. Ndl. *pipping*, *pippeling*, benaming van een bepaalde soort van fijne appelen. Van fra. *pepin*; waarvan ook eng. *pippin*. Kil. p i p p i n g, p u p p i n g, malum curtipendium (eig. een andere appel, fra. *courtpendu* aagtappel, ndl. dial. *korpendu*, vla. *korpenduun*; zie De Bo op k o r p e n d u, *Hor. Belg.* 7[2], 84 en vgl. *Invent. v. Br.* Gloss op p u p i n g h e). ‖ Te brode, te mede, te case, te pupinghen, *Invent. v. Brugge* 4, 476. Betaelt W. ende J. fruteniers . . . ter cause van zekere quantiteit van pippinghen . . . ghezonden . . . an diversschen heeren, *aangeh. ald.* gloss. 291.

PIRALLE, znw. vr. Van lat.-gri. *pyralis*, een in het vuur levend insekt. Benaming van een buitenwoon groot soort vliegen, die volgens Plinius op Cyprus voorkwamen en door vuur niet gedood werden. Zie *Nat. Bl.* VII, 761 vlgg. en Megenb., *Buch. d. Nat.* bl. 304.

PIRATE, znw. m. Van fra. *pirate*, en dit van lat. gr. *pirata*, gelukzoeker. *Zeeschuimer*, *zeeroover*. ‖ (Doe) bespronghen die zeeuwsche pijraten ende lijckdeelres XV spaensche schepen, Despars 3, 424.

PIRITES, znw. m. Mhd. *pyrrites*. Benaming van een edelen steen, lat.-gri. *pyritis*. De eigenlijke beteekenis is *vuursteen* (vgl. PIROP); de gewone bet. van „vuursteen" is eigen aan lat.-gri. *pyritis*. ‖ Een steen heet pirites die eens minscen hant bescout (*zengt*) alsmene iewet vaste hout, *Alex.* VII, 1056 (*varr.* perides, pieredes; lat. *pyrrhites*). Vgl. *Nat. Bl.* XII, 929—938 over den „pirides".

PIROEN, znw. o. Hetzelfde als fra. *perron*, eene afleiding van *pierre*. *Gesteente*; ook *steenen gedenkzuil*. ‖ Ter rechterhant by den wech dair stoet een schoon pyroen, *Breidenb.* 49*r*. Van daer quamen wy aen dat graft van Rachael, op welcke stont een scoon piroen, *Viagie van Jan Want* (*a.* 1519), bl. 205. (Doe) gaf men die van Luycke . . . haerlieder pijroen wedere, twelcke nu bet dan thien jaer lanck te Brugghe up de beurse ghestaen hadde, Despars 4, 171. — Ook in de bet. *stoep*, *steenen verhevenheid* zal het woord in het Mnl. wel bekend zijn geweest. Kil. p i r o e n, p e r o e n j. p u y r o e n, j. p u y e, podium, gall. *perron*. Plant. e e n p u y e, p y r o e n o f t r e d u y s (vgl. NAERDUYS en ORDEIS), *un lieu enlevé* (l. of d. i. *elevé*) *au marché ou contre l'hostel de ville pour proclamer arrests ou publier ordonnances*, suggestus, suggestum, rostra.

PIROP (PYROP), znw. m. Benaming van een edelen steen, lat.-gri. *pyropus*, evenals *pyritis* eene afleiding van gri. *pũr*, vuur. De steen wordt genoemd *Alex.* III, 193 (vgl. Gauth. III, 100: „quaque super conum lucem vomit igne *pyropus*").

PIRS, znw. m. Ofra. *Pirs*; oeng. *Piers*. Van lat. *Petrus*, in den nom. overgenomen. *Peter*, *Pieter*. Vgl. PIER. ‖ Hi ontfinc jeghen Pirse van Arragoen enen camp, Heelu 854 (vgl. Velth. II, 43, 63: Peter van Arragoen). Van der Brootsen Pirs, *Pieter la Brosse*, Velth. II, 41, 38; ook 50; II, 40, 18; 26; 39 en *Opschr.*; II, 42, 2; 14; 20; 26; 30 (Pirs van der Brootsen).

PIS. Zie PISSE.

PISCINE (PISSINE, PISCIJN, PISSIJN, PISCIJN), znw. vr. Mnd. *piscine*. Van lat. *piscina*, fra. *piscine*. Eig. *vischvijver*, verv. *vijver*, *waterkom*; ook *badwater*. *Gloss. Bern.* p i s c i n e, piscina. ‖ Dat men ene piscine graven soude, daer men tfleesch in soude dwaen ..., alstmen brochte ter offerhande, *V. d. Houte* 676. Een ingel quam ... ende roerde dwater in die pissine, 692 (*var.* piscyne); *vgl. ald.* bl. 57, vs. 345 en 348: picijn; 352: piscine. In die stede was een water, dat in Latine heet probatica pissine (*var.* piscine), *Rijmb.* 23760 (*eig.* „schapenkom", *doch* probatica *werd ongetwijfeld met lat.* probatum (vgl. ndl. „een *probaat* middel") in verband *gebracht*); ook 23794; 23799 (*vgl. Joh.* 5, 2).

Die pissine . . ., die gheheten es Syloë, 14460. Die inghel quam ende beroerde dat water der piscinen, *Gulden Troon* 47*b*. Zoo ook *L. v. J.* c. 116; *Viagie van Jan Want* 202 (*a.* 1519). Hi sal di wisen Gods pissine daer di gesont bi staet te sine, *Sp.* II[4], 22, 87; ook 138; 142. (Si) quamen hem te gemoete neven die pissine in Gabaon, *D. B.* II *Sam.* 2, 13, (lat. *juxta piscinam Gabaon*). — Ook in de bet. *watervat, waterton* (in dezen sin in de 16de eeuw; zie een voorbeeld van 1564, bij Hermans, *Bijdr.* 1, 62), *plaats waar of voorwerp waarin men zijne handen wasschen en het waschwater uitstorten kan.* Vgl. Duc. op piscina, 1): „locus in quo manus sacerdotes lavant et ubi ablutiones sacerdotis, missam celebrantis, injiciuntur." ‖ Die piscine (*die gebruikt wordt in de mis om de gewijde vaten en voorwerpen te reinigen*) . . . bediedt rechte suverheit, want daer en salmen niet dwaen dat met vlecken es bevaen, *Lsp.* II, 51, 169.

PISE, znw. vr. Van mlat. *pisa*; *pesa*, ofra. *poise*. Zie voorbeelden in Duc.[3] 5, 259 (op pensa) en 338 (op pisa, 2), en vgl. Hild. *Gloss.* 298; *Invent. v. Brugge* Gloss. op pise. *Gewicht*, ook *eene hoeveelheid*, welke afwisselde naar gelang der verschillende waren. Vgl. Duc. op posa (alwaar ook ofra. *pose*) en Kil. poose j. 42 ponden gewights, *dicitur de glasto* (weede) *s. isatide et similibus.* ‖ Leverijnghe van III pisen paeldynghen, elk (*l.* elke) pise van XXIII hondert, *Invent. v. Brugge Intr.* 104 (vgl. Gloss. op pise aangehaald de uitdr. „pensa anguillarum"). Van viere pizen ende een halve pise pinpernelen (*eene visch*), 4, 247 (zie in het Gloss. ald. verschillende waren, waarvoor mlat. *pensa* en ofra. *poise* werden gebezigd, en uit een rekenboek der 16de eeuw de vermelding van *pijse* voor eene zekere hoeveelheid boter, aldaar gelijkgesteld met 15 steen). Up elke pyze van den caze, 6, 174. — Wye den penninc mit groten pisen (*bij groote hoeveelheden*) gheven mach, die heeft den danck, Hild. 120, 23 *var.* (*t.* prisen). Die rapen vast mit groten pisen der kercken goet in horen sack, 136, 186. — Het ndl. *piesje*, stukje, brokje, beetje, dat *Taalg.* 2, 119, met dit woord in verband wordt gebracht, is het fra. *pièce*.

*PISEL, znw. m. Misschien is het woord, dat bij Kil. opgeteekend staat als friesch (fri. *pizel*, ook oostfri.) in de bet. *keuken* („culina") en als zeeuwsch in den sin van *kleerkast* („theca vestiaria"; vgl. Oudem. 5, 624), en dat nog heden als geslachtsnaam voortleeft (*Pijzel*) en op Schouwen en Noord-Beveland in den zin van *graanzolder* (vgl. ook Schuermans 483, en *Waasch Idiot.* 518: *piezer*, graanzolder); ook in het Mnl. bekend geweest. Het mnd. heeft *pisel, pesel*; het mhd. *phiesel* in den sin van *een vrouwenvertrek waar kan gestookt worden.* Vgl. mlat. *pisale* (ofra. *poesle*, fra. *poêle*, doch vgl. Hatzf. 1762) uit lat. (*pensale*,) *pensile* van *pensum*, taak, opgegeven werk. Vgl. Duc. op pisalis, piselis, piselnm en, voor den vorm, pise uit lat. *pensa*. De bet. „graanzolder" moet in verband gebracht worden met lat. *pensilis*, van *pendere*, een bouwkunstige term met de bet. „op gewelfde bogen rustende".

PISEN, zw. ww. intr. Benaming van een spel, waaromtrent nadere bijzonderheden ontbreken. ‖ Dat nyemant voirdaen en sal dobbelen, potrainen met teerlingen oft cappen met pickelen, pysen oft over thoopen slaen, oft diergelijck spel spelen om gelt op verbuerte enz., *R. v. Steenb.* 95, 91. So wie dat binnen . . . den Briele dobbelt, quaect, pijst of enigerhande spil speelt om gelt, . . . die sal verboren enz., *Priv. v. Brielle* 2, 47 (*a.* 1387). Dat gien man of wijf, die binnen Leyden poirter of poirterse sien (*d. i.* sijn) . . . en sullen dobbelen, quaerten, quaken, zeylen noch gheen spel dat men mit taerninghe of mit quaertspelen speelt, pysen, keylen, effen ende oneffen, cruus ende munt te werpen, koten om ghelt, *Leid. Keurb.* 63, 39 (*ald.* ook „dese verboden spelen"); ook 118, 2; 252, 79 („van hiltiken (*kooten*), pijsen ende keylen"). Dat nyemant gheenrehande dobbelspul noch pysen en hantier bynnen der stede op X pont, *O. R. v. Dordr.* 1, 275, 51 (*a.* 1438). Zoo ook *Navorscher* 13, 173 (*a.* 1497); Oudem. 5, 624. — Misschien is hetzelfde of een soortgelijk spel pijsten, dat o. a. ook boven in *Priv. v. Brielle* kan bedoeld zijn. Doch zeker is dit niet; op de eenige plaats, waar het met zekerheid gevonden is, wordt het niet onder de verboden spelen gerekend. ‖ Alle scijfspel, dat men mit scijven speelt, wortafelen, langhen in twien borden, pissten (*d. i.* pijsten?), faelgen, eerst an, cloten ende wicken mach een yghelic spelen hoe hi wil sonder verbuernisse, *Bel. v. L.* 165.

AANM. — *Nat. Bl.* XII, 1439 *var.* is pisen verkeerde lezing voor pisen, d. i. pinsen: het hs. en andere varr. hebben pensen.

PISEPENNINC, znw. m. *Een penning of nagemaakt muntstuk dat men gebruikt bij het* „pisen", een spel; z. ald. Als geslachtsnaam staat het woord *Rek. d. Gr.* 1, 88 en 90 (Clais Pisepenninc"; *a.* 1341). Vgl. ndl. *Speelpenning* (Winkler 429).

PISHUUS, znw. o. Mnd. *pishûs*. *Bestekamer, geheim gemak, privaat, secreet.* ‖ Dreck van stillen ende pishuysen in genen wateren te werpen. So en sel nyement . . . voirt an enigen dreck of vulnisse wt stillen of pishuysen, die men binnen Leyden schoon maect, werpen noch lossenen in genen wateren, *Leid. Keurb.* 149, 61. Doe scudde hy (dat venijn) dat in dat busken gebleven was, tot Gyote in den pishuys (*d. i.* pishuyse), ende hy trat dat busken ontween . . ende worp dat mede int pishuys, Mieris 4, 730*b* (*a.* 1424). Dat zy hoor verkensschote ende pishuysen ofbreken, *R. v. Amst.* 230: zoo ook 254 *tweemaal.*

PISOEN. Zie POESOEN.

PISPOT, znw. vr. Ndl. *pispot*; mnd. *pisstpot*, ook *pissebecken*. *Waterpot. Voc. Cop.* pispot, madula, scaphium. *Gemma* 229 *v*: een pyspot, urinale; een pyspot, matula, vas urine. Kil. pispot, pisteyle, matula, matella, scaphium, trulla, lasanum (ook Plant.). ‖ Eenen tennen oft steenen pispot, *Gesch. v. Antw.* 2, 647. Zoo ook *Ann. Em.* 7, 200 *driemaal* (*a.* 1517).

PISSADE, znw. vr. *Het wateren* of *loozen van urine. Harl. Gloss.* pissade, mictura. *Gloss. Bern.* pissade vel haren (*l.* harn), minctura. Vgl. PISSINGE.

PISSE (PISCE, PIS), znw. vr. Mnd. *pisse, pitze*; mhd. hd. *pisse*; ndl. *pis*. *Urine, water. Voc. Cop.* pisse, urina (ook *Gloss. Flam.* 13). *Teuth.* harn, seyck, myghe, piss, streule, urina, minctura, mictus, lotium. Kil. pisse, urina, lotium; pisse hebben, micturire. Plant. pisse oft seyck, *du pissat, urine.* ‖ Gheen dinc en hindert so haest der blasen als die langhe wederhoudinghe der piscen, als men lost heft om piscen, *Reg.* 20 *c.* Dat niemant en comme visch scoone te maecken op den watersteen, daer de craene staet, noch pisse noch vischsop noch eenighen anderen vulichede (*uitgiete*), *Ann. Em.* 7, 200 (*a.* 1517). Tsant hem in die oghen claf mitter pissen, *Rein.* II, 6980. Doe hi mit pissen so was ghenet, 7052; ook 7103. Immer doet hem enen dienst in sijn aensicht mit uwer pis, 6840. Eist dat men den zieken gevet drinken een lepel vol geytens pijs of van ere swerter (h)oye, dat hi hiermet sal geneesen beide ter orinen ende ter camergange, *Hs.* Yp. 57 *d.* In dat pijs gesoden spica nardi, 58*a* (*het onz. geslacht is hier vreemd, doch de verklaring zal wel juist zijn*). — Ook in de bet. *aandrang tot het loozen van water of urine*, in welken zin ook ndl. *pis* gebruikt wordt. Kil. pisse, libido urinae, appetitus mingendi. — Coude pisse, *looze aandrang tot waterloozing. Voc. Cop.* caude pisse, dysuria, arida urine digestio vel difficultas faciendi urinam; coude pisse, stranguria; de coude pisse, stringuria (ook *Harl. Gloss.*).

— Samenst. droppelpisse. || (De ventosen) geneseen de droppelpisce, *Reg.* 72 *c.*

PISSELINGE, bijw. *Met stralen, tappelings.* — Zoo nog bij Halme 499. Het woord behoort bij eene oudere en ruimere beteekenis van pissen, nl. „sissend naar buiten vloeien" (Franck op pis); indien het aan de gewone beteekenis van het ww. was ontleend, dan zou het voor gebruik in de poëtische taal ongetwijfeld ongeschikt geoordeeld zijn. || Soo vele liep hi dat hem tsweet pisselinge over die ogen leet, *Ferg.* 367.

PISSEN, zw. ww. intr. en trans. Mhd. mnd. hd. ndl. *pissen.* Uit het Romaansch (?). Ofra. fra. *pisser*; eng. *to piss. Pissen, zijn water loozen. Voc. Cop.* pissen, urinare; mingere; daer men pist, urinarium; bepissen, doerepissen, permingere. *Harl. Gloss.* pissen, mingere (ook *Gemma* 123 *v. Teuth.* pyssen, streulen, urinare, mingere. Plant. pissen, streylen, streulen, seycken, *pisser, uriner, laisser son eau,* mejere; urinam reddere, edere, fundere (ook Kil.). || Pissende heffen si (*honden*) op die bene, *Nat. Bl.* II, 734. Hi heeft (*varr.* eft, licht) op sijn been ende pister an (*schoenen van hondenleer*), 776. Si (*slangen*) ne pissen groot noch clene, want sine hebben blase negheene, VI, 25. Ick late van scaemte hier te scriven dat sy pisten, dreten ende alsulcke scandelicheiden deden inden tempel, *Breidenb.* 150 *v.* Die gewonde scijnt vallende vanden evele ende hi pist in sijn bedde dat hijs niet en weet, *Hs.* Yp. 141 *a* (vgl. Kil. pisbedde, lectum commingens). Pissende aen die wandt (*van het mannelijk geslacht*), *Haagsche Bijbel* 1, 173 *d* (I *Sam.* 25, 22: *mingentem ad parietem*); *e. e.* Dijn stof scraven, dijn pissen, dijn scheren en mach di helpen, *Rein.* II, 7163. Hen (*hun*) blase sal gedwonghen worden, op dat si te lichtelijc pissen, *Reg.* 5 *b.* Wat duvel is dit, wat mach ic gode nu misdaen hebben; heb ic teghen die mane ghepijst? *Con. Somm.* 56 *a* (vgl. Schuermans 483: „*'t is al tegen de maan gepist*, 't is al onnoodig, nutteloos, onmogelijk werk; Harreb. 2, 47*a*). — Mitten steert sijns pissens dou (*het vocht van zijn pissen, zijne urine*) sloech hi hem in sijn oghen, *Rein.* II, 7047. — In de 16de eeuw komt pissen ook als trans. ww. voor, hetgeen ook voor een vroeger tijdperk mag aangenomen worden, b.v. in de uitdr. „bloet pissen", als ziekelijk verschijnsel. || (*Bij een feest was er*) een mannekin (*een beeld* nl.), dat ... goeden ypocras piste, telcx gherieve, Despars 3, 438.

PISSINGE, znw. vr. *Het loozen van zijn water.* Vgl. PISSADE. *Voc. Cop.* pissinghe, mictus.

PISTAVERNE, znw. vr. *Gemeene kroeg, piskroeg* (bij Halma). Het woord pis- in deze samenstelling is wel te vergelijken met pis- in pispruyme (Kil.), prunum asinarium, asinium, vile et majus), en ndl. *pispraat.* Kil. pistaverne, taberna potoria (*hier schijnt het de bet. te hebben* „waar veel gedronken wordt") *et* ganea, ganeum. || Die in pistavernen ghijnghen of quade eeden ende dobbelspel antierden ..., zouden ... XL daghen ghevanghen zijn te watere ende te brode, *Voorgeb. v. Gent* 158 (*a.* 1381). Al dieghuene die in eeneghe pistavernen hooghe eeden sweeren, dobbelen, tuijsschen ofte beroerlijck wezen zullen, 160. Zoo ook Willems, *Antw.* 173.

PISTEL. Zie PISTELE.

PISTEL (*Hs.* Yp. 142 *a*: „die pistele (mv.) van den armen). Zie PESTEL.

PISTELE, znw. vr.; ook PISTEL, znw. m. (o. ?). Mnd. *pistel.* Hetzelfde als epistele; z. ald. *Brief.* || Men en plach voor dese wile niet dan pistelen (*een gedeelte uit de Brieven van het N. T.*) ende ewangile te singene voort sacrament, *Sp.* III[4], 1, 46. Sente Paulus ad Ephesios spreect in sinen pistele aldus, *Doct.* II, 1637 (*var.* epistele).

PISTEN (*Bel. v. L.* 165). Zie bij PISEN.

PISTER, znw m. *Bakker*; hd. *pfister.* Van lat. *pistor.* || (Den) guede (*goed*) Mertijns des pisters, der heren van sinter Voes ter andere syden, *Publ. Limb.* 11, 328.

PISVAT, znw. o. Mnd. *pissevat.* — 1) *Waterpot. Voc. Cop.* pisvat, urinarium (kan ook bedoeld zijn in de bet. 2). — 2) *Pisglas, urinaal.* Zoo ook mnd. *Voc. Cop.* pisvat, siphon. Vgl. Kil pisghelas, urinale, urinarium, matella vitrea.

PIT. Zie PUT.

PIT. Zie PITTE en PUT, 2de Art.

AANM. — *O. H. Pass.* 24, 640: „mit plompen naghels . . ., daer vleysch an cleefd . . . ghelijc dat pit doet an een boor" leze men pic voor pit.

PITANCIE (PITANCE, PETANCIE, PETANTIE, PETANSE), znw. vr. Mhd. *pitanze, pitanz*; mnd. *pitancie*; eng. *pittance.* Van mlat. *pitantia, pictantia,* waarvan ook fra. *pitance,* it. *pietanza, pitanza.* De oorsprong van het woord staat niet vast, en reeds in het Mlat. kwam het in zeer verschillende vormen voor. Volgens Hatzf. van den stam van fra. *pitié,* volgenz Körting van een ww. **pittare,* uitdeeling houden, waarvan het stamwoord verwant is met fra. *pièce.* Zie ook Duc. op pictantia (alwaar ook ofra. *pedance* wordt vermeld) en pitantia. *Eene portie lekker eten verstrekt aan een lid eener geestelijke broederschap, aan monniken en nonnen, een extratje, eene tractatie,* bij uitbreiding ook *aan anderen*; ook *uitdeeling van lekker eten en drinken, van wat men niet alle dag krijgt,* b. v. van vleesch, visch, wijn e. a. Vgl. Duc.'s omschrijving: „portio monachica in esculentis ..., lautior pulmentis, quae ex oleribus erant, cum *pictantiae* essent de piscibus et hujusmodi". In één aldaar vermeld voorbeeld bestaat de „pictantia" in gebakken eieren, in een ander de „magna pictantia" voor hen die gewoonlijk slechts „aqua pura" kregen, in water gemengd met azijn of melk. Het begrip „karig", aan eng. *pittance* verbonden, is daaraan in de andere talen niet eigen. Kil. kent pitancie in de beteekenissen *toegedeelde spijs, portie eten* („demensum, dimensum, mensura stata alimenti", *dagelijksch voedsel* („diarium") en *een extratje, eene toespijs* („obsonium pulmentarium"; vgl. Plant. pitancie, toespijse, *pitance,* comme *chair, poisson* etc., obsonium pulmentarium), en Oudem. 5, 626. || In dit voors. huus zo moghen zy (*melaatschen*) wonen vry een jaer lanc ende ten (h)ende van den jaere moghen zy uuttrecken met hueren goede vrijelicken zonder den cost van hueren petanciën, die moeten bliven, *Cout. v. Gent* 505. Of iemant geeft den broederen petantie van spisen of van dranke (*hier kan natuurlijk niet het gewone eten bedoeld zijn*), die en salmen niet delen den broederen die te bocten sitten, *D. Orde* 263. Alse int convent pitance quam ocht een prosent, dis alle die ijonfrouwen it te bat gecregen och genit (*d. i.* geniet) och dis gemakes it gewonnen gemeenlic alle dandre nonnen, *Lev. v. Lutg.* II, 715. Dat si seide over waer dat si voor een maent the bat daer af (*nl.* hadde), als men den convente gaf pytancie sonderlingh clochteleke (*in ruime mate, volop*), *Lutg.* II, 104. Vort ghevic den nuwen gasthuse in de Hoghestrate, vort den broedren vander derder (regulen *of* ordenen) in de Mere XII grote te pitansiën, *Gesch. v. Antw.* 2, 544 (*a.* 1330). Den minderbroeders te pitansen, ... 20 dukate, *Rek. d. Gr.* 3, 186. Van desen XVIII lb. parisise zullen sy gheven den nonnen te Ecloo XI s. par. tsjaers teere pitanciën, *Vad. Mus.* 4, 338 (*a.* 1339). Item geve ick (*aan drie Carthuyser kloosters*) elck vier pont grooten sjaers ... euwelick geduyrende tot eender pitantiën wijns, Matth. *Anal.* 2, 291. Hier boven ... soo sal die vors. abdesse gheven den covente ... drie pont Holl. elkes jares ewelike te petansen, *Oorkb.* 2, 205 *b* (*a.* 1282); Mieris 1, 427 *a.* Dat si ... van dien renten die commenduir des Duisken (*Duitsche*) huus van Utrecht een pont gheve sine convente te petanse, dair si mijns bi ghedenken, 2, 384 *a* (*a.* 1293). Van der tijt der ghemeynre latinge die gheen die nyet en laten, soelen mede deelachtich wesen der pitanciën mitten ghenen die laten, *Hs. Kloosterr.* 57 *r.* So be-

gheerde Maritgen voirsz. dat die broeders desselven convents opten dach der memoriën verhuecht souden sijn mit ene pytancie van wijne, *Hs. Origo Rugge* (*Arch. te Brielle*) 74 *r*. Ombe dat hi (*Christus*) woude pitantie geven dengenen die siec lagen ..., hi macde ene vette suppe van din himelschen brode, due dat wort Gots gewandelt wart in vlesche, *Limb. Serm.* 182 *a*. Het hadde u betere ghesin (*d. i.* ghesijn) met uwen moneken te sine in den reefter ende dat ghi hemlieden ghegheven hadt eene petancie op desen feestelyken dach, *Cron. v. Vlaend.* 1, 52. Item ghaven sij van ere petansen die men dede den charterousen svridages talf vastinen 27 lb., *Rek. v. Gent* 1, 48 (*a.* 1336). Den ... freminoren van ere petansen up den vastelavont 13 lb., 166; ook 282. Van 2 petansen, die hem (*den jacobijnen*) ghedaen sijn binnen desen jare 40 lb., 282. Dese (*bedelmonniken*) doen van buten verstaen hare gebrec van hare ermoede, ende binnen leven si met goede ende hebben penitancie goet, *Rose* 7620 *hs. A e. B.* (*C. beter* pytantie vet ende goet; fra. *et les grasses pitances ont*). Omdat men hem (*kloosterlingen*) geeft broot ende wijn ende penitancie goet ende vet, 10364 (*C.* pitancie). Sine geven ons, wi sullense ernen (*zie* ERRENEN) ochte penitensie setten so swaer dat hem beter ware... dat si ons penitentie (*var. C.* pitance) gaven van haeren goede ..., daer wi met (*mede*) hare vriende (*var.*) bliven, 11010 (fra. *ou li donrons tel penitence qui vaudra pis que la pitance*). Zie nog *Z Vl. Bijdr.* 3, 324 en de aant. *ald.* bl. 370. — Uptie selve tijt te pitanci gheg. en des ochtens als men wt ghinc te ontbiten tot F. 23 sc., *Bel. v. L.* 210. (Si) waren 4 daghen uyt om vertoeffs wille van de heeren van den raide ..., van cost, schiphuyr, pitanci 36 lb. (in dezelfde verbinding *als* pitancie *hier en op de volgende plaatsen staat in Oorl. v. Albr.* penci, *b. v. ald. bl.* 429 *vlgg.* „van cost, waghenhuyr, penci"; Verwijs *wil overal* pitanci *lezen voor* penci (zie PENSIE), *doch eene zoo vaak herhaalde vergissing is niet waarschijnlijk tenzij* pencie *en* pitancie *met elkaar verward zijn, gelijk ook* penitentie *en* pitantie (*zie de voorbeelden uit Rose*); *ook is na* „cost" *de vermelding van* „leeftocht, dagelijksche vertering" *niet waarschijnlijk*; *eerder zou men mogen aannemen dat* pitanci *hier in bet. met* penci *gelijkstaat*, *doch het zal wel op te vatten zijn in den zin van.* „buitengewone verteringen, extraatjes"; *zie vooral de laatste plaats*, *Bel. v. L.* 232 *vlg.* Van coft, mits datmen toeffde ..., 3 waghen en pitanci, 24 lb., 233. Ende waren 5 daghen uyt, van cost, anval (*aanloop*, *bezoek*; *vgl.* AEN VAL, 2), schuythuyr, pitanci, *ald.* Van coste, wagenhuyer, belechier en pitanci 6 schilden, 402; ook 403 *tweemaal.* (Si) ghinghen tsamen eeten tot J.'s, dair die cost te samen off beloopt, mids pitanci die den scepenen geg. wort 6 lb., 432.

PITANCIELANT (PITANTIE-), znw. o. *Land uit welks opbrengst eene pitancie* (z. ald.) *bekostigd wordt.* Zie een voorbeeld van 1575 bij Gonnet, *Vier Paroch.* 302 (*van Hazerswoude*).

PITANCIEMEESTER, znw. m. *Een opzichter over de pitancien* (z. ald.), *de persoon belast met het beheer der renten of opbrengsten die aan geestelijke vereenigingen worden vermaakt om daaruit bepaalde pitanciën of uitdeelingen van spijs en drank te bekostigen*, ook *de persoon belast met het toezicht op de uitdeelingen zelve*, zie Duc.[3] 5, 314 *b*. ‖ Van desen renten jaerlix ende voorwaerden voorscr. so wil ic dat een pitanciemeester van den goodshuse ... dese renten ende memoriën bewaren sel, ... ende waer dat sake dat die pitanciemeester ... dese maneren (*gewoonte*) ... niet en hilde enz., *Cod. Dipl. U.* 2[1], 82 vlg. (*a.* 1367). — Het woord komt in beteekenis overeen met mlat. *pitantiarius*.

PITER (*Mnl. Ged. en fragm.* 283, 352: „leeke ende ander savetiere slaenre naer ende visieren als die blende doet na tey: dit (?) Piter Heyne ende Mem Ley"). Zie PETER en PIETER.

PITLINE. Zie PUTLINE.

PITOOR (PITOIR), znw. Benaming van den *roerdomp*. Hetzelfde als butoor; z. ald. en de voorbeelden bij PUTOOR.

PITSE, znw. vr. Van pitsen; z. ald. Eig. *neep*, *kneep* (Kil. „pitse, vellicatio, vellicatus") en vervolgens *kneep*, *streek*. Hetzelfde als treke; z. ald. Kil. pitse, fallacia, astus, petulantia: pitsachtigh, fallax, astutus, petulans, procax, protervus, lascivus. Plant. van quade pitsen, *malicieux*, malignus. Vgl. ook Oudem. 5, 626. ‖ Selc verblijt hem in sconen vrouwen, selc heeft ghenoechte in quaden pitsen, *Hor. Belg.* 6, 2, 42 (*Beg. v. a. Sp.* 42). Waert dat yemant int godshuys ontfaen namaels bevonden worde ... ongehoorsaem oft andersins van also quaden pytsen ende fame, Van Goor, *Beschr. v. Breda* 539. Vgl. mnl. van quaden feiten, treken.

PITSE (PIJTSE), znw. vr. Misschien is het hetzelfde woord als het vorige, in de bet. *stuk*, als benaming van eene bepaalde hoeveelheid. Vgl. de bij PITSEN genoemde rom. woorden, die zoowel de bet. „steken" als „knijpen" hebben. ‖ Van 22 pijtsen loots, *Rek. d. Graf.* 2, 304; ook 305 *driemaal.* — Waarschijnlijk is dit ook de beteekenis van het woord op de volgende plaats. ‖ Bi meister G., van 150 lb. thins, ghecoft tot Utrecht an ene pytse (*d. i.* an éne pytse, *aan één stuk*?), te besighen op mijns heren burghen, *Rek. d. Gr.* 3, 400.

PITSELIJN, bnw. (?). ‖ 306 ducas, 13 d. gr. venet., (*venetiaansch*) ende 28 d. pitselijn; ... 1310 dukas, 15 gr. venet. ende 28 d. pitselijn, *Rek. de Gr.* 3, 192. — Misschien is het woord een bnw., gevormd van den eenen of anderen plaatsnaam in Italië; in elk geval, een term te Venetië in gebruik.

PITSEN, zw. ww. trans. Hd. *pfetzen*, *pfitzen* (bij Grimm); mnd. *pitzigen*. *Knijpen*, *nijpen*. Kil. pitsen, vellicare, vellere, pervellere, summis digitis premere; afpitsen, decerpere; pitsen oft nijpen, *pincer*, summis digitis comprimere, vellere, vellicare. Zoo nog heden in deze en verwante opvattingen in verschillende (vooral zndl.) tongvallen. Zie De Bo 864; Schuermans 483; Joos 552; Corn.-Vervl. 970; De Jager, *Freq.* 2, 432. In andere tongvallen is pitsen bekend als intr. in de bet. *steken* (van de kou); zie Rutten, *Haspengr. Idiot.* 176. Het woord is van rom. oorsprong (Kil. germ. *pfetzen*; gal. *pincer*; it. *pizzigare*; ang. *pinche*) en verwant met *pinsen* (*pinssen*), *pintsen*, dat hetzelfde beteekent (De Bo 861, 863); fra. *pincer*. Daarnaast bestaat ook in het Romaansch de ongenasaleerde stam. Vgl. Körting[1] 6119, onder n°. 8, waar o. a. genoemd worden it. *pizzare*, dial. „steken"; *pizzicare* „pikken, knijpen" (vanwaar de muziekterm *pizzicato*); spa. *pizgar*, „knijpen" en *pinchar*, „steken"; fra. *pincer*, *épincer*, *épinceler*, knijpen, *pince* „knijptang, nijptang" (hd. *pfetzzange*, vla. *pitstang*, bij Schuermans). Een eenigszins vreemden indruk maakt hierbij, indien deze afleiding juist is, hd. *pf* in *pfetzen*, daar die eene veel oudere overneming, en wel van een lat. woord, onderstelt. Hatzfeld vermeldt de meening dat *pincer* verwant zou zijn met fra. *piquer*. ‖ Het en es u niet van noode om desen souter te verdienen altijt bij u een roede te hebbene, maer ghij muegt wel ... uwen lichame castiën met uwen naghelen hetsy in nypene ende pitsene, *Marialeg.* 2, 203.

2) *Steken*, *prikken*. *Teuth.* prekelen, pyttzen, steken, spinare.

PITSIER (*PETSIER, *PITSEER), znw. o. Mnd. *pitzeer*; mhd. *pitschier*, waarvan *pitschieren*, zegelen; hd. *petschier*. *Cachet*, *zegel*. Hetzelfde als mhd. *petschat*, *betschat*, hd. *petschaft* (uit het Slavisch; zie Kluge). ‖ Aldus gedaen onder mijn eighen hant ende pitsiser (*l.* pitsier?), *Vad. Mus.* 3, 176 (16de eeuw). Vgl. verpitzieren (*Versl. Overijs. Gen.* 17, 75) en verpetschaffen (t. a. p. 77). Voor lateren tijd vgl. een „Renversael van lant in aghthoven Ambagte van Leyerdorp" (*a.* 1668), in het amsterdamsch archief:

„In kennesse der waerheyt soo hebbe ick desen brieff bij forme van Renversael overgegeven ... ende deselve met mijnne gewoonlijcke signature ende opdruckinge van mijn pitsier in rooden lacke bevestight.” Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 424.

PITTE. Zie PUTTE.

PITTE (PIT), znw. o. Verwant zijn met dit in het germaansch weinig verbreide woord, dat in het Mnl. nog zeldzaam is, ags. *pitha*, eng. *pith. Houtmerg, kern.* Hetzelfde als keest (zie ald.), dat ook in andere beteekenissen van ndl. *pit* voorkomt. Kil. pit, pitte, medulla arboris fructusve, cor, matrix, sax. *peddick* (vgl. PEDIC), ang. *pithe*; pette, *Holl.* j. kerne, nucleus (*pit van eene vrucht*, waarvoor het gewone woord in het Mnl. is kerne en kernel (cornel, carnel). || Dat pit of dat merch van desen boom, *Con. Som.* 87 *a.* Vgl. PUT, 2de Art. — Samenst. morchpit (morchput), *Barth.* 657 *b.*

PITTEN. Zie PUTTEN.

PITTER (*Ndl. Geest. L.* 225, 2: „den pitteren pijn”) bedorven lezing voor bitter; z. ald.

*PITTEREREN, zw. ww. intr. De bedoeling van het van elders niet bekende en onduidelijke woord zal wel zijn „sinen hac werpen op”, d. i. *het op iemand gemunt hebben, iemand niet met rust laten, vijandig of aanvallender wijs ten opzichte van iemand te werk gaan.* || Clerke, moencke, canoenke, papen, die pittereren selen te strië op anderen bi giericheiden ende bi nië (*d. i.* stride, nide), die salic hier (*in de hel*) noch met hopen bringen, *Blisc. v. M.* 458 (het in de noot aangehaalde *impetreren* en **empieteren* kan ter verklaring niet dienen). Het woord zal wel bedorven zijn: misschien moet men lezen *pickereren (pickeren, fra. *piquer*) of *picketeren. Vgl. lat. **pictiare*, pikken, hakken, door Körting, n°. 6119 ondersteld voor de verklaring van verschillende rom. woorden. Verwantschap met picken mag althans worden aangenomen.

PLACEBO, znw. o. Eigenlijk het eerste woord van den latijnschen psalm, die bij lijk- of zieldiensten gezongen werd, nl. *Psalm* 116, 9: „*placebo* Domino in regione vivorum” (*d. i.* „ik zal den Heer behagen”; *in onze vert.* „ik zal wandelen voor het aangezicht des Heeren in de landen der levenden”). || Doe (*bij den lijkdienst van Coppe*) mochtemen horen aneslaen ... harde ho dat „placebo domino” ende die verse die daertoe hoorden, *Rein.* I, 442; ook II, 471 (*Proza-Rein.*[2] 14: „placebo domino in re ....”; *zie de aant. ald.*). Vgl. Matth. *Anal.* 3, 38: „(*De stervende bisschop*) voegden (*plaatste zich*) selver in enen sark, ende begon selve die psalmen der vigheliën, ende sprac aldus: „ic sal behagen den Heere in den lande der levendigen”. — Waarschijnlijk door het gebruik dat van dit woord gemaakt werd bij lijkdiensten is het een gewone term geworden, doch met eene opzettelijk veranderde beteekenis, nl. die van „ik zal u trachten te behagen, ik zal mijn best doen om het u naar den zin te maken”. Spreken in placebo, *iemand naar den mond praten, Rein.* II, 4255; *Proza-Rein.*[2] 84. Vgl. Lübben en Walther 277: „*placebo* seggen, spreken, dôn”, en *Pelgrim* 48 *b*: „mit rechte ende mit onrechte lovicse alle ende diense (*de heeren*) mit placebo, want ic can wel liegen”.

PLACHE (met palatale *ch*). Zie PLAETSE.

PLADDERMOLEN. Zie PLADERMOLEN.

PLADE (PLEDE), znw. m. Vgl. mhd. *vlader* (op te maken uit *vlederin*), hd. *flader* (Grimm 3, 1708); mnd. *plader* (op te maken uit *pladern*, bnw.). Het mhd. en hd. woord is echt germaansch en beantwoordt aan den stam van lat.-gri. *platanus* (tenzij het als andere namen van boomen zóó vroeg uit het Latijn is overgenomen, dat het in de klankverschuiving heeft gedeeld); van het ndd. en mnl. woord is niet uit te maken of het van oorsprong germ. of. rom. is, maar het kan evengoed als de zoo even genoemde woorden van een germaanschen stam zijn, en wel een ndd., waaraan de opperd. woorden regelmatig beantwoorden. Benaming van den *ahorn*, den „acer pseudoplatanus”; ook *het hout van den ahorn of van den eschdoorn.* De naam „pseudoplatanus” wordt bij Dodon. niet vermeld, maar is aan den boom gegeven doordat hij met den plataan is verward, gelijk Dodon. getuigt op bl. 1316 *a.* Ook in de vroegere Wdbb. en in andere talen merkt men deze verwarring op. Het ofra. fra. *plane, plasne* is uit *platanus* ontstaan, maar „den boom die in Vranckrijck *Plasne* heet is van desen onsen teghenwoordigen Platanus seer verscheyden, want hy is een soort van *Acer*” (Dodon. 1317 *a*; vgl. ook 1315 *a*); vgl. eng. *planetree*, dat oorspronkelijk een andere boom is dan eng. *platane* (er zijn twee soorten van „planetrie”, een oostersche en een westersche boom, die onderling verschillen: de *ahorn* heet in 't Eng. *maple(tree)*; vgl. hd. *maszholder* en Kluge op het woord; E. Muller op maple). Kil. doelt eveneens op deze verwarring, wanneer hij op planeboom zegt: „*vetus*, acer maior; verum Gall. *plane, plaine*: et angl. *plaine tree* „platanus” dicitur (zijn getuigenis strookt evenwel niet met dat van Dodon.). Vgl. voor de verschillende benamingen van den boom *Voc. Cop.* pleden, plana (arbor). *Gloss. flam.* 8: plaricboom (uit pladericboom?), platanus, *Hor. Belg.* 7, 13: pladerboom, platanus (uit *Gemma*). Plant. pledenerboom, *un plane, arbre*, platanus. Kil. „plaenboom, platanus, gall. *plane, pleyne*”, doch „planeboom, *vetus* acer maior”; ook „planapboom (*vgl.* PLADIJN), *vetus* corylus (*hazelaar*) *et* acer maior” en pledenerboom, platanus. Het hout van den boom is hard en glanzend en zeer schoon geaderd en is geschikt voor bewerking, o. a. voor het draaien van allerlei voorwerpen van weelde en smaak, vooral schalen, schotels, nappen, bekers en dgl., die men vanwege de kostbaarheid van het hout zeer vaak met zilver opmaakte (vgl. PLADIJN en MADERIJN, MASERIJN). Dodon. noemt den „acer” ook *booghhout*, en deelt mede dat er behalve bogen, ook jukken en halsters van gemaakt werden. Zie Schrader, *Reall.* 33 en 632; Grimm, *Wtb.* op flader, en de uit voerige aant. van Verwijs in *Stroph. Ged.* (1e uitg.), Gloss. op plade. || Haer (*Maria's*) vorhooft (was) slecht (*glad, effen*) gelijc den plade, ende witter dan die leliebladen, *Claus.* 329. Nappen van pladen, *Belg. Mus.* 2, 239, 57; Heelu, bl. 348 (uit een hs. der *Brab. Y.*, vgl. Willems, *Meng.* 559), hetzelfde als pladine (pladene) nappe of *planenappe (*plaenappe), planappe (plenappe); zie PLADIJN. — Het fra. woord is *érable*, ofra. *esrable* (uit „acerarborem”, Hatzf., Scheler).

PLADE (PLEDE), znw. In *Harl. Gloss.* vindt men de glosse „de plade, sanna”. „Sanna” nu staat bij Diefenb. opgegeven in twee beteekenissen nl. *de punt van den neus* („extremitas nasi quam deridens trahit in rugas”; ook: de opgetrokken punt van den neus, als uiting van minachting en spot, *ald.* ook „runtzel” en „spottinge”) en *een druppel aan den neus* („eyn nasedrup”, en „schnupflung” vgl. Diefenb.), *Gloss.* op rheuma, en *Nov. Gloss.* 326: „sanna, eyn nesedroppel”). Daarmede zal wel één in oorsprong zijn het door Stallaert opgegeven plade (uit zijne voorbeelden blijkt dat het woord pladene luidde: „enen gherechten voet buten sire gherechter pladenen” (van zijn huis, *a.* 1385 *te Diest*), en „buten sinen pladenen” [*a.* 1364]). De bet. is òf „*uitstekende of overhangende punt van het dak*, waarmede te vergelijken zou zijn de boven aan „sanna” toegekende bet. „punt van den neus”, òf *dakdrup.* De laatste opvatting, die zich zou aansluiten bij de boven voor plade mogelijk geachte beteekenis „neusdrup”, is waarschijnlijker, vooreerst omdat in mnl. eigendomskwesties de dakdrop eene groote rol speelt (vgl. OSENDROP, OSENLOOP, OSENVAL, en OSE, in één der beide voorbeelden bij Stallaert wordt ook „oosendrop” genoemd) en omdat sanna weergegeven wordt door „de plade” (niet „plade”), hetgeen wijst

op de benoeming van een ziekelijk verschijnsel (vgl. *de pip*, *de koude pis*, *de roode loop*, *de koorts*, *de mazelen*, *de pokken*; en bij Diefenb. op reuma: „*daz* floz des heupts; *de* vlotte des hovedes; *die* schnuder, *die* schnup; *der*, *de* snoppe). Misschien is met dit woord één in oorsprong het in *Voc. Cop.* opgeteekende pleden, murca, met het bnw. pleden, murcidus. *Murca* beteekent (bij Dief.) „fex olei inferior" (*het onderste*; amurca, superior); „heffen von ol, olyheff, olydroesz", doch de beteekenis staat vrij ver af. Indien er verwantschap is, dan vormt *pladen (pleden) den tusschentrap tusschen plade en pladene; vgl. *redene*, *reden*, *rede*; *lendene*, *lenden*, *lende*. De oorsprong van het woord is onbekend.

PLADEN, bnw. *Van ahornhout.* Zie PLADIJN, en vgl. PLADE, 1e Art.

*PLADEN (PLEDEN), bnw. *Bezonken*, *drabbig*, *troebel*? (*Voc. Cop.* pleden, murca; pleden, murcidus"). Zie bij PLADE, 2de Art.

PLADERASCHE, znw. m. Hetzelfde als bladelasche en blarasch; z. ald. *Basilisk. Tijdschr.* 13, 79 (in een *fragm. Vocab.*): „basiliscus, en pladerache (*d. i.* pladerasche)". *Harl. Gloss.* pladerasch et al. (*d. i.* et alia, *niet* „en ale", *gelijk Tijdschr.* 13, 79 noot *wordt gezegd*).

PLADERBOOM, znw. m. Het woord komt voor als mnl. benaming èn van den *ahorn of eschdoorn* èn van den *plataan.* Zie bij PLADE, 1e Art., alwaar o. a. de vorm pladerboom uit *Gemma*, en pledenerboom uit Kil. en Plant. worden aangehaald.

PLADEREN (PLEDEREN), bnw. Zie PLADIJN.

PLADEREN (PLADREN; ook in (de latere middeleeuwen en) de 16de eeuw PLAREN), zw. ww. intr. Mnd. *pladeren*; vgl. hd. *plaudern* en *plappren*, lat. *blaterare*, en de aan hd. tongvallen ontleende vormen, vermeld bij De Jager, *Freq.* 2, 427 op pladeren.

1) *Klappen*, *klapperen*, *een klapperend geluid maken.* Vgl. PLADERMOLEN. — Ook van andere geluiden wordt het woord gebruikt, zoo b. v. in het Oostfriesch, waar het gezegd wordt van het geluid van neerstortend water, *kletteren*, *klateren*, *plassen* (Koolman 2, 722); vgl. ald. *pladdernat*, kletsnat.

2) *Klappen*, *snappen*, *babbelen*, *ratelen*, *snateren*, *kletsen*; ook *beuzelen*, *dwazen of onbeduidenden praat uitslaan. Teuth.* pladren, callen.., clappen, snappen, snateren, fabulari, garrulare; callen onnutlick, *verw. naar* pladeren. Kil. pladeren, blaterare, importune loqui, garrire. || Waert zo ghy seght, (en?) watge plaert, Dyveersche Gheleerde in sweerels perc en dedes nymmermeer, *D. War.* 1, 422, 466. Doet het vleesch te viere sonder plaren, *Bervoete Broers* 22, 161. Vgl. PLADERINGE.

PLADEREN (PLAREN), zw. ww. intr. Mnd. *pladeren. Strijden in rechte*, *procedeeren.* Kil. pladeren, playeren, pleyten, litigare, contendere, disceptare judicio, causas actitare. sequi lites, *vulgo* placitare. Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 427 op pladeren[2], waar playeren en plaren in 16de-eeuwsche voorbeelden verbonden worden met „dingen", en ook *pledderen* in dezelfde bet. voorkomt. In dezen zin staat *plaren* ook in *Brier. m. h. Kwart. v Zutf.*, n°. 934. Vgl. ook Kil. pladerer, playerer, litigator, actor, rabula, vitiligator, consarcinator litium; plaederinghe, contentio, lis. De woorden „rabula, vilitigator", d. i. „haarkloover, woordverdraaier, eerlooze twistzoeker" bewijzen dat het woord één in oorsprong kan wezen met het vorige; het moet dan in beteekenis veredeld zijn. Doch het stellige bewijs en de zekerheid ontbreken. Misschien is deze bet. uitgebreid tot die van *zich staande houden in een strijd* op de volgende plaats. || Hi heeft seer wel ghevaren die haers (*der wereld*) vry is ontlast, want nye in hondert jaren en was so scherp om plaren (*zoo moeilijk om* (*in den strijd*) *staande te blijven*?), eer men daer door ghepast, *Profijt. Liedeb.* 161, 1.

PLADEREN (PLAYEREN), zw. ww. intr. *Boerten*, *gekheid of grappen maken*, *schertsen.* Kil. pladeren, plaeyerer, ludere, jocari, nugari; pladerer, plaeyerer, joculator, ludio, nugator, gesticulator; pladerije, plaerije, ludus, jocus; plaederinghe, ludus, ludicrum, jocus. Het woord is niet een freq. van pleyen, eng. *to play*, zooals De Jager, *Freq.* 2, 428 zegt op pladeren[3]. Waarschijnlijk is ook dit woord hetzelfde als pladeren, 1e Art.; vgl. de bet. „nugari". Van een ww. *pleyeren, freq. van pleyen, is geen spoor gevonden. — Met dit woord samengesteld is *pladerwater, playerwater, d. i. òf *water dat niet werkelijk maar slechts in de verbeelding bestaat*, *speelwater*, òf *water waarmee men iemand voor den gek houdt*, *fopwater* (Te Winkel, *Mnl. Lett.* 526 *noot*; vgl. Moltzer, *Dram. Poëzie* 257 *noot*). || Een cluyte van playerwater of van den man diet dwater haelde, *Playerw. titel.* Playerwater, lieve man, dies moetic hebben, *Playerw.* 40; ook 41; 107; 114; 146; 149; 160; 169; 185; 209; 232.

AANM. — Misschien is er ook een pladeren geweest met de bet. „plassen, ploeteren, in of met water morsen." Vgl. PLETEREN en De Jager, *Freq.* op pladeren[4].

PLADERIJN (PLEDERIJN, PLEDEREN), bnw. Hetzelfde als pladijn; z. ald.

PLADERINGE (*PLAYERINGE, PLARINGE), znw. vr. *Beuzelpraat*, *zotteklap*, *zinledig gesnap.* Vgl. PLADEREN, 1e Art. || Tes al plaringe, dat ghiër tegen te seggen moogt weten, *B lisc. v. M.* 540. — Over een ander znw. pladeringe (playeringe) zie bij PLADEREN, 2de Art. — Een znw. *geplaar*, met de bet. *vleitaal* geeft De Jager op pladeren[3], uit Houwaert, naast een ww. plaren, d. i. *vleien* (?), eig. *niets beduidende of beuzelachtige taal uitslaan*: dat dit *plaren* hetzelfde woord zou zijn als fra. *plaire*, zooals aldaar gezegd wordt, is geheel onjuist. Of eveneens als pladeringe moet opgevat worden *Teuth.* „plederyng, dogma" is niet met zekerheid te zeggen: eene passende verklaring is niet gevonden. Misschien ook is daar ple(i)deeringe bedoeld.

PLADERMOLEN (PLADDER-, PLATTER-), znw. m. en vr. Van pladeren, 1e Art.; z. ald., 1). *Klappermolen*, *een molen die met zijne draaiende wieken een klapperend geluid maakt*, *molen met een klapper.* Zie voorbeelden der drie bovengenoemde vormen bij Stallaert 2, 361, o. a. een van 1300.

PLADERWATER (PLAYERWATER). Zie bij PLADEREN, 3de Art. en vgl. beneden kol. 405.

PLADIJN (PLADIN, PLADEN, PLEDIJN, PLEDEN; ook PLADERIJN [PLADEREN, PLEDEREN]), bnw. Van plade, 1e Art.; z. ald. Mnd. *pladern*; mhd. *vlederîn. Van ahornhout of eschdoornhout gemaakt*, *ahornhouten.* Hetzelfde als maserijn (z. ald.) en esdoren (*O. Geld. Maalt.* 11: „een esdoren platteel"). Naast pladijn (pladen) komt ook als bnw. voor *planen, plaen, niet eene samentrekking uit pladen, maar eene afleiding van fra. *plane* (vgl. Kil. plaenboom en planeboom). Nog heden is *plane*, *pelaan* en *plaanboom* in vla. tongvallen in gebruik, zij het ook in de eig. onjuiste beteekenis *plataan*, welke ook aan fra. *plane* en eng. *planetree* eigen is. Zie De Bo 867. — Misschien wijst hierop ook mlat. „plana (arbor), pleden" in *Voc. Cop.* (zie bij PLADE, doch Duc. geeft het woord niet, en het kan ook uit eene rom. taal zijn vertaald). Vgl. Körting op platanus, n°. 6207. Vooral gebruikt in verbinding met nappe en dgl. woorden; vgl. de aant. van Verwijs in *Stroph. Ged.*[1] Gloss. op plade, en o.a. ald. de aanhaling uit Venantius Fortunatus: „acernea pocula", en bij PLADE, de mnl. uitdr. „nappen van plade", mnd. *pladernap.* Hoe gewoon de pladene nappe (waarnaast ook plane nappe, en samengetrokken planappe, plenappe (uit pleennappe? vgl. plederen naast pladeren en mhd. *vlederîn*) geweest zijn, blijkt uit Kil's opgaven planapboom, *vetus*

corylus (*hazelaar*) *et* acer major (*ahorn*). *Teuth.* p l e e-deren holt, *zonder vertaling.* || Van XX pladinen nappen, yclavielt zonder voet ende een couverkele XXXII lb., *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 10. Van IIII zelverinen voeten met amause, ende met IIII pladinen nappen der toe, XXIIII lb., *ald.* Alle de pladine ende maderene nappen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 223. Dat men de pladene ende madrenen nappen niet sparen en soude, ende dat men den coninc een schoon vier maken soude, *ald.* (*De paus*) die dese kinder doopte ende belas ... ende gaf elken kinde daer (*bij die gelegenheid*) enen pledenen nap, *Brab. Y.* II, 60 (*varr.* pledenen nap, palmen nap). Sinen pladenap, die hem die paus gaf, 482 (*varr.* pladenen, plederen nap). Die paues selve gaf hem daer pladine nappen ... verchiert met gesteente, *Sp.* III[a], 75, 33. Unum scyphum matherinum, dictum vulgariter *pladen*, Willems, *Meng.* 364 (*a.* 1377); *ald.* 362: „unum scyphum vulgariter dictum *plaen*). Item ghevic meester Ph., canonec in onser vrouwen kerke, mijn pladin napkin sonder voet, *aangeh. Invent. v. Brugge*, Gloss. op plaen (*a.* 1311). Vort so ghevic K. minen wive alt faselment bede selverijn, pladin ende goudin, *ald.* (*a.* 1299; *dat het woord hier tusschen* zilveren *en* gouden *in staat, bewijst dat het* pladin faselment *gewoonlijk met zilver werd gemonteerd*). Hi dede alle die planen nappen van der stat coopen, ende alle die scotelen mede, Heelu, bl. 347 (*uit een hs. der Brab. Y.*). Dweermoes, dat hi hadde doen bereiden met plaennappen heetheiden (*den gloed van pl. n., waarvan een vuur was gestookt*), *ald.* (*vgl. Corn. v. Brab.* 2920: al die plenappen van der stat" *en* 2928: dwermoes dat haddy doen bereiden metten pleenappen). Van eenen lederen voeder tot eenen hoorne met goude ende met selver besleghen, daer men wt dranc, ende tot een pladeren nappe ende tot eenen lepel, 1 marc 3 scot, *Rek. d. Gr.* 3, 160. Vergulde plateele, zilveren fonteinpotten, soutvaten, kandeleeren, scalen, scotelvaten, bekers, pledijn bekers, De Potter, *Gent* 2, 295 (*a.* 1384).

PLADIJS (PLADDIJS), znw. vr. en m. Van ofra. **pladise*, *plaïse*, *plaïse* (Scheler, Littré); eng. *plaice*; vgl. lat. *platessa.* Benaming van een platten visch, *bot* of *schol.* Vgl. ndl. *platvisch.* Meer gewoon is in het Fransch, *plie*, *plaie.* Vgl. de Wdbb. van Diez (2[3], 401), Scheler, Hatzf. en Körting (n°. 6209 en 6210). Het hd. *platteise*, *platteis* is uit het Ndl. overgenomen. *Voc. Cop.* pladijs, pecten (*vgl.* Diefenb., *waar o. a. als glosse voorkomt* „sculle *s.* plaidise"). *Teuth.* pladdyse, scholle, pecten. *Gloss. Bern.* sculle j. plaidise, pecten. *Gloss. flam.* pladijs, turtur (vgl. Diefenb.). Kil. pladdijs j. platdijs (ook *Antw. Idiot.* 972), passer piscis (*steenbot*; vgl. Diefenb. „*piscis*, plateüsz, platteiszle, blatteiszlin). Plant. een pladdijs, *une plie, poisson plat*, passer. Het woord is nog heden in zndl. tongvallen bekend; zie De Bo op pladijs, m.: „een zeevisch, anders ook *plaat* geheeten, fra. *plie franche*, lat. *pleuronectes platessa*; de platessa limanda heeten wij „scholle" en de platessa flessus „bot, butje"." en Schuermans 484 op plaat; Hoeufft, *Breda T.* op platen. || Cabbeliau unde scelvisch, pladijs unde tonghen, *Hor. Belg.* 9, 79 (fra. ald. *plaïjs et langez*). Rivisch ende pladijs, *Lucre d. Mest.* 9 (fra. ald. *rivis et plaïts*). Een mande met buetren of met pladisen of met witinghen, *ZVl. Bijdr.* 5, 55 (*a.* 1252). Al plat visch, als botte ende pladijs worden vetter ... met zudenen winde ... ende die ronde vische metten norden, *Nat. Bl.* V, 23. Pecten dat es die pladijs, 881. Een budt ende een pladijs, *Belg. Mus.* 6, 55 (16de eeuw). Ghi mesleettene van den pladisen die hi u warp vander kerren, doe ghi hem volchdet van verren ende ghi die beste pladise uplaset, *Rein.* I, 207; ook II, 212 en *Proza-Rein.*[2] 10 (pladdyse). Een pladisen graet, I, 214 (II, 218: der pladisen graet). Van den zeevissche sijn den ouden menschen aldernuts (*d. i.* -nutst) rozetten, gernaten ende pladisen, *Reg.* 9 *a*; *ook* 21 *d* (pladijs). Want hi („*merlinck*") en is so groot niet als den pladijs ende tongen, 44 *d.*

PLADISENGRAET. Zie bij het vorig Art.

PLAEYEN. Zie PLEYEN en vgl. GEPLAEYEN.

PLAEM (PLAME), znw. vr. Misschien hetzelfde woord als blame. || Als een wijff van goeden naem hoir selven set in sulker taem (*var.* plaem), so moet ymmer die eer zwacken, *MLoop* II, 1769.

PLAEN. Zie PLADIJN.

PLAEN (PLAIN), bnw., znw. en bijw. Mhd. *plân*, *plâne*, m. en vr. znw.; mnd. *plân* znw. m. Hetzelfde als plein, doch overgenomen uit ofra. *plâne* (fra. *plaine*; vgl. *plâstre* naast *plaistre*) of uit lat. *planus*, terwijl plein door het Fransch tot ons is gekomen. Kil. plaen, *verw. naar* pleyn.

I. Als BNW. — 1) *Effen*, *vlak.* || Die derde wech is seer plaen ende slecht ende mit den bloemen der godliker troostinghe bespreyet, *Met. Serp.* 60. Den breden planen wech, *Gest. R.* c. 67. — 2) *Vlak*, *klaar*, *eenvoudig*, *duidelijk.* || Dese moralisatie is slecht ende plaen ..., soo dat se een yghelijck wel mach verstaen, *Gest. R.* c. 51. Dats plaen, *Ned. Kluchtsp.*[2] 65, 158. — 3) *Volkomen*, eig. *eenvoudig*, *bloot.* || Voor al dese deucht ... begeerden hy anders niet dan gehoorsaemheyt plaen, *Vlaerd. Reder.*, *aangeh. Taalgids* 2, 119. Vgl. fri. *plân-ût*, ronduit.

II. Als ZNW. — *Vlakte*, ook *veld.* Behalve als onz. komt het in deze bet. ook als ml. voor. *Teuth.* anger, playn (d. i. plaen), ouwe, bleecke, pratum, planicies, campus (zoo ook mhd. *plân*, *plâne*). Plant. pleyn oft plaen, *une plaine*, planities. || Dese gheberchten, die verheven waren boven alle dat effen ende plaen des aertrijcx, *Gest. R. c.* 145. Die een stat hooch op enen berch, ende die ander beneden int plaen, *ald. f.* 80 *b.* Int plane of int effen, *ald. d.* In den plaen (*m.*, *of staande voor* den plane, *dat. van* dat plaen?) te Salesbiere, *Merl.* 6943. Si moesten rumen saen den plaen, 12434. Datsi die ander wten dale ende van den plane hadden gedreven, 15522. Die strijt sal sijn ... in den plane van Bredigan, 13109.

III. Als BIJW. — Hetzelfde als bloot of albloot (vgl. Bnw., 3), eene bevestigingsformule zonder veel beteekenis. || Int water eest (*in dezen tijd*) .. scrijft men plaen, ten norden wart goet wech bestaen, *Tijdschr.* 16, 141, 291.

PLAENBOOM. Zie PLADE en vgl. PLANEBOOM.

PLAENHEIT, znw. vr. *Oppervlakte.* || De buytenste plaenheit der eerden, *Reg.* 62 *a.* De uterste plaenheit des lichaems, 53 *a.* Het (*het baden*) hulpt dat voetsel tot de plaenheyt der huyt trecken, 32 *b.*

PLAENLIKE, bijw. *Op eene duidelijke wijze.* || Al eist ... dat ick wel bemoede wattu meins, nochtan begheirict van dij plaenliker te wetene, *Boëth.* 206 *c* (lat. 206 *b*: *planius tamen audire desidero*). Vgl. PLEINLIKE.

PLAESTENARE, -ERE, znw. m. Hetzelfde als plaesterare en plaesternare; z. ald. *Pleisterwerker*, *stukadoor.* || Item telivereerden si M. den plaestenere, H. den plasscere ende L. ter plaesteneren bouf 20 s., *Rek v. Gent* 1, 31 (*a.* 1336). — De plaesteneren komen eveneens voor in eene lijst van ambachtslieden te Gent in 1336, *Voorgeb. v. Gent* 166.

PLAESTER (PLASTER, PLAISTER), -TERE, -TRE, znw. o. en vr. Mhd. *phlaster*, *plaster*, *blaster*; mnd. *plaster.* Uit ofra. *plastre*; fra. *plâtre*, waaruit ook eng. *plaster.* De grond van het woord is lat. *plastrum*, uit lat.-gri. *emplastrum*, waaruit rechtstreeks ohd. *phlastar*, mhd. *phlaster*, hd. *pflaster.* Vgl. *T. en Lett.* 7, 105; Later, *Lat. Woorden*, bl. 48. Het ndl. *pleister* komt van een anderen ofra. vorm, nl. *plaistre* (Duc.); in het Mnl. is plaester zoogoed als uitsluitend in gebruik, gelijk nog heden in het Vlaamsch *plaaster* de gewone vorm is. *Pleister* (oorspr. *plaister*) en niet *plaester* zal wel bedoeld zijn met *plaister*, dat herhaalde malen bij Jan Yp. voorkomt (de verlenging der *a* door eene *i* voor te stellen is in de zndl. tong-

vallen ongewoon), b. v. bl. 55: „daer of ene (*onz. of vr.*) plaister opt hooft"; „dit navolgende plaister", „dat plaister" e. e. Vgl. ook den vorm pleester bij Corn. Everaert in *ZVl. Bijdr.* 6, 229, 84: „barbiers, surgienen behouwen (*d. i.* behouven) doucken, soudense pleesters maecken thuerlieder baeten, want se meesteren dicwils ruwe ghaeten."

1) *Pleister, wondpleister Voc. Cop.* een plaestere, emplaustrum; een plaestere, plastrum; een plaestere, malagma; een plaestere, cathaplasma (medicamen). *Teuth.* plaester, emplastrum, epilema, cathaplasma. Kil. plaester, emplastrum, malagma, pittacium, cataplasma. Plant. een plaester oft zwede (mnd. *swede*, Lübben), *un emplastre*, cataplasma, emplastrum, malagma, plasma. ‖ Sijn (*des boks*) drec es goet jeghen die tantswere, maect mer of een plaester opt sere, *Nat. Bl.* II, 990. Datmen sal nemen gheersten mele, ende van deser ding (*terpentijn*) niet vele, ende daer of een plaester maken, die sweeren hadden ende niet braken (*doorbraken*), VIII, 893; ook IX, 637; 565; X, 155; 346; 480 (tenen plaestre maecmen ditte). Wildi maken plaesteren ten sweeren of ten wonden, *Hs. Serr.* 14, bl. 22. Een plaster van stoppen, ghenet in dwitte van den eye, Jan Yp. 44. Op dat plaster soo legt van dien dinghen voorseit, 48. Alsoo gheleit op die wonde op een plaister van stoppen, *ald.* (*hs.*) Een plaester van mastick ende van den houte aloës confoorteert die maghe, *Reg.* 18 *a.* Hi prijsde hem dat woort goods by vier saken ... bi (*omdat het de uitwerking had van*) eenre plaesteren, om dattet gheneset die wonden onser sonden, *Pass W.* 128 *a.* M. de surgien onderwint hem te ghenesene wonden ende apostumen ende sweeren met sine salven ende met sine plaestren, *Livre d. Mest.* 32 (fra. *et de ses emplaestres*). Ersatren ... leidenre up medicine, plaestren getempert met venine, *Sp.* III[a], 39, 19. G. die surghe (*var.* surgien) was herde wijs, van wonden had hy groten prijs beid van wonden (*ook var.*, *l.* salve?) ende van plaestere, *Troyen* dl. 2, vs. 17579 (fra. *ne d'oignement freis ne d'enplastre*). Wairt dat die gezwooren meester na (*later*) meer smarten vint in die leeden dan hy eerst beleet heeft ..., dat moet den meester de scepenen (*var.* die meester den scepenen) toogen mit plaesteren of mit redelijcken teykenen, dats hem die scepenen op hairen eedt gelooven, *O. Vaderl. R.* 1, 319. Dat nyemant eeneghe zeerhede ofte plaesters ofte eeneghe stanc doe in vierschaere ofte an de tafele, *Ann. Em.* 7, 203 (*a.* 1555). Zoo ook Jan Yp. 135; 182 (*tweemaal e. e.*; *Ned. Proza* 83; *D. War.* 3, 84; *M. en Vr. Heim.* 1511 (ene placstre); 1527; 1546 (ene plaestre); 2026. — Verklw. plaesterkijn, *pleistertje.* ‖ Dan nemt olye van rosen ende een deel rodomels ende dopter in plaesterkine van stoppen, *Hs.* Yp. 141 *a.*

2) *Pleister, pleisterkalk, kalkmengsel waarmede muren bestreken worden. Gloss. flam.* calc, sant, plaestercalc, calx, scabulum, plaustrum, semtum (sementum?). *Teuth.* plaister tot muyrwerck, *verw. naar* cement; cement, morter, momorter, plaister, cementum; plaister tot steynwerck (b. v. voor bestrating, hd. *pflaster*; vgl. *Tijdschr.* 19, 267), plasticen. Kil. plaester, arenatum; plaester, besetsel, crusta, incrustatio; plaester, gips, gypsus, gypsum. Plant. plaester, *du plastre*, gypsum, arenatum. ‖ Ooc was die camer omtrent sonder moortier (*morter*) ende chiment ende daertoe mede sonder plaester, *Troyen* dl. 2, vs. 17887 (fra. 14841: *en la chanbre n'ot ainz mortier chauz ne sablon ne ciment chier, enduit* (pleisterkalk) *ne moilleron* (morter) *ne plastre*). Maria die heet Magdalene hadde ene busse van labastre, men vint ghene so witte plastre, *Rijmb.* 24958. Vgl. de volgende Artn.

PLAESTERARE (PLASTERARE), -ERE, ook PLAESTERRE, -ERE, znw. m. Mhd. *phlasterer*; hd. *pflasterer*; ndl. *pleisteraar.* Van plaesteren; z. ald. en vgl. PLAESTER, 2). — 1) *Pleisterwerker, muurwitter, leemplakker*, ook *stukadoor.* Kil. plaesterre, j. placker, crustarius. ‖ L. de plaesterare sal mi maken mine weghen (*muren*) met goeden hurden, ende salse plaestren met eerden die men heet leem, *Livre d. Mest.* 62 (fra. *L. le plackeur me fera mes parois de bonnes cloyes et les plakera de terre qu'on nomme argille*). Van W. den Plaesterare, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 21 (*hier als geslachtsnaam*). Stroodeckers, plaesteraers, Despars 3, 374 (*het woord kan hier ook staan in de bet.* plafondwerker, stukadoor, *in welken zin het nog heden in Vlaanderen bekend is*; *zie Vad. Mus.* 1, 324 *noot*). Ghewrocht bi G. den plaesterare an de waerden van der stede omtrent de vesten met VI plaesteraers, *Invent. v. Br.* 3, 26. Den ghemeenen ambocht van temmerlieden, van metsenaers, van tegheldeckers, van steenhauwers, van strodeckers, van zaghers ende van plaesteraers, *R. v. Aardenb.* 143 (*a.* 1360); ook *ald.* 2. *Van den plaesteres*; mi quam te voren in minen moet dat men menech amboch doet dat men heet herde groot, ... maer die meste (*d. i.* meeste) heren sijn die plackers, *Vad. Mus.* 1, 324, 1 *vlgg.* Plaesteren (*d. i.* plaesterren) sijn van twee manieren, *ald.* 13 (*zie de tweede „manier" bij* 2). Vgl. uit Damhouder aangehaald „decanus *plasterorum* vel incrustatorum" t. a. p. noot, alwaar ook uit de 17de eeuw te Brugge vermeld worden „de Plaesteraers of muerkorsters (deze vervulden en leyden als een korste (met leem oft mortel) langhs de balcken (tot een meerder verciersel), daer in ... uytbeeldende verscheyde figuren)." Vgl. PLAESTENARE, PLAESTERNARE en PLAESTRIER.

2) Bij overdracht, *vleier likker, kuichelaar, hij die den menschen naar den mond praat of honing om den mond smeert.* Vgl. in het gedicht *Vad. Mus.* 1, 324 „vanden plaesteres", vs. 33: „selc can plaesteren herde scone van buten, maer binnen soo es hi hone" en fra. *plâtrer* (Hatz. 1755). Men denke aan de „gepleisterde graven", waarmede door Christus de Farizeeërs werden vergeleken. Door eene soortgelijke overdracht heeft ook hd. *tüncher*, behalve de bet. „kladder, knoeier" die van „schijnheilige" aangenomen. ‖ Alle soo sijn si plaesterers, waer si gaen of waer si keren, *Vad. Mus.* 1, 326, 88. Vander werelt dmeste deel sijn plaestereren; ooc soo sijn si lief int ghetal (= liefghetal) dese plaesterers overal; die wille, gheloofs; die wille, ontbaers: ic blijfts metten plaesteraes (*l.* plaesteraers, *dat in het WVla. als* plaesteraes *werd uitgesproken*; *vgl.* De Bo op rs).

PLAESTEREN (PLASTEREN, PLAESTREN), zw. ww. trans. en intr. Mhd. *phlastern, phlestern*; mnd. *plastern*; hd. *pflastern*; ndl. *pleisteren.* Vgl. bij PLAESTER.

1) *Een pleister leggen op* (eene wond, zweer en dgl.). Zoo ook mhd. („das verwundet gelid plastern") en hd. Meestal wordt evenwel het object weggelaten. *Voc. Cop.* plaesteren, plastrare (kan ook bedoeld zijn in de bet. 2). Kil. plaesteren, illinere medicamentum, imponere emplastrum. Plant. plaesteren, *emplastrer ou plastrer*, emplastro linire. ‖ Eist dat sake dat die zwellinge si hart ende blec, soo selmen salven ende plasteren metten unguenten van alsenen, Jan Yp. 182 *hs.* Die swillinge, daer si morust es, .. die so vermaect, als u vorleert es, dwaende, wiekende, plaesterende, ende laet die wonde heilen, *Hs.* Yp. 140 *d*; ook Jan Yp. 141. Plaestert ghelijc dat jou vorleert es, Jan Yp. 135. Daerna (*moet men*) met pice (*pek*) plaesteren (*een pekpleister leggen*), *Reg.* 14 *b.* Si (*de dokters*) connen plaesteren wel ter cure sonder eneghe grote labure; in haren morter beslabben si hem selden (*eene vergelijking met het „plaesteren" in de bet.* 2), nochtan moet ment hem diere gelden, *Vad. Mus.* 1, 327, 95. — Nu en dan wordt plaesteren verbonden met den acc. van den persoon, een zieke of gewonde. Dan is de bet. *met pleisters behandelen of genezen.* ‖ Roode slecken die siedt met zwijnen smoute ende doeter toe seem, daer of plastert

hem op de geel huut, Jan Yp. 134 (*opschr.* plastere). Een meester cyrurgien, die ghehuert was met mijn here in de reyse te varen, sijn lude te verbinden ende te plaestren, *Rek. d. Gr.* 3, 373 *vgl.* — De onb. wijs als znw. || Die sake der wrivinghen die voor tplaestren gesciet, es enz., *Reg.* 14 *c.* — Ook met het geneesmiddel als object. *Smeren, leggen* (nl. een pleister); met eene bep. met op. || Dese (*apie*) gesoden in wine ende geplaestert op die lendinen ... es goet, *Hs.* Yp. 92 *b.* (*Het geneesmiddel*) met wine ende met menten sope geplaestert (*gesmeerd*) optie wonde of optie bete, 13 *c.*

2) *Met pleisterkalk* of ook *leem besmeren, pleisteren*, een muur, een plafond; *stukadoren, witten. Voc. Cop.* plaesteren, linere; plaesteren, illinere. Kil. plaesteren, j. besetten, crustare, incrustare, gal. *plastrer.* Plant. plaesteren, gypsare, gypso inducere, incrustare. Zoo ook mhd. (daarnaast ook, evenals in het Hd., in de bet. *een vloer of weg met cement beleggen*, zie *Tijdschr.* 19, 267). || Daer die weech geplaestert was mede, nam hi een deel droogher erde, *Sp.* II[a], 54, 30 (lat. *parum luti aridi, unde paries oblitus videbatur, assumens*). Al en plaesteren si gheen muren, si winnen grote dachuren (*d. i.* dachhuren), *Vad. Mus.* 1, 324, 17. — Ook zonder uitgedrukt voorwerp. || Alle die plaesteren metten truwele sijn van clenen voordele; om twee groote of om drie staen si beslabt tote den cnie in den mortre al den dach, *Vad. Mus.* 1, 325, 23. Selc can plaesteren herde scone van buten, maer binnen soo es hi hone, *ald.* 33. — Ook in een paar overdrachtelijke opvattingen, waarin het woord intr. is. — *a*) *Zich mooi voordoen met betrekking tot iemand, zich bij iemand aangenaam maken, iemand naar den mond praten.* Vgl. bij PLAESTERARE. Zie het gedicht in *Vad. Mus.* 1, 324, dat over de verschillende manieren van „plaesteren" handelt. || Si plaesteren wel sonder truwel (*l.* truweel: seel), *Vad. Mus.* 1, 324, 10 (*hier wordt gespeeld met twee verschillende beteekenissen*). Dit sijn al die meste (*grootste*) heren, daer omme soo willic plaesteren leren, *ald.* 12; ook 22; 32; 48 *e. e.* Plaesteren connen dats die man! soo wel hem die wel plaesteren can; si sijn lief ende weert ende elc doet dat hi beghert, waer si comen in elken lande, *ald.* 49; ook 59; 69; 80; 84; 92 (*in woordspeling met* plaesteren, 1); 104; 113. — *b*) *Knoeien, marchandeeren.* Vgl. hd. *tüncher*, knoeier, broddelaar, kladder. Het is niet waarschijnlijk, dat hier een beeld zou gebruikt zijn, ontleend aan de bet. van plaesteren, 1), nl. „pleisters op eene wond leggen", zooals Verwijs wil. || Die rechter nemet ... sijn beraet ende settet op lanc in vorsten, dat hem des lopens verdriet ende heeft liever half recht dan niet; soo gaet men plasteren ende maken (*dan gaat de rechtzoekende partij marchandeeren, schaggeren en het op een akkoordje gooien?* of misschien, van den rechter gezegd, *knoeien, schipperen*), *N. Doct.* 664.

PLAESTERERE. Zie PLAESTERARE.

PLAESTERINGE, znw. vr. *Het leggen van een pleister op eene wond, het behandelen van een gewonde enz. met pleisteren.* || Hoe die plaesteringhe vaert ende hoe die liede meer pipen ende screien, hoe si meer daer omme pleien, *Vad. Mus.* 1, 327, 99.

PLAESTERNARE, -ERE, znw. m. Hetzelfde als plaestenare en plaesterare; z. ald. *Pleisterwerker, pleisteraar, leemplakker*; ook *stukadoor, witter.* || De goede lieden van den ambachte van den plaesterneren, Diericx, *Mém.* 2, 8 (*a.* 1399; *vgl. ald.* „de kisten daer inne men voortan cleem voeren sal" *en* „de cleemvoeders").

PLAESTRIER, znw. vr. Van ofra. *plastrier*, fra. *plâtrier*. Hetzelfde als het vorige woord; z. ald. Als geslachtsnaam *Rek. d. Gr.* 1, 145: „Janne Plaestrier".

PLAET. Zie PLATE.

PLAETHARNASCH, znw. o. Mnd. *platenharnasch*: *Maliënkolder.* || Platharnasch na manyere van schueben an platen oever eyn gewracht, *squamata*, *Teuth.*[2] 340 *b.* op schoebe.

PLAETHOUT, znw. o. *Balk, zware plank.* Vgl V. Keersbilck, *Timmerman* 327 op plaat (ook „balkhout" genoemd). Zie PLATE. || So wie brouketelen staende houden wil, die sel sijn muer, dair dat vernoeys (*fornuis*) aen staen sel, steens dick wesen, ende dair sijn vernoeys aen setten moghen styens dick ... sonder plaethout beneden ende sonder borden buyten, *O. K. v. Delft* I, 28, 2 (*K. en O. v. Delft* 101, 14). — Hd. *plattholz* heeft eene andere beteekenis.

PLAETKIJN. Zie bij PLATE.

PLAETMES, znw. o. *Een mes met een plat of breed lemmet*, vooral *dolk.* Vgl. PLAETSWERT. || Van mijns heren plaetmes te vermaken ende om ene niewe sceede daertoe, *Rek. d. Gr.* 3, 362.

PLAETSE (PLAETS, PLAETCHE, PLAETSCHE, PLAECHE, PLACHE, PLAYCHE), znw. vr. Van ofra. fra. *place*, *plache*, lat. *plateam.* Mnd. *plätse*, *plätze*; hd. *platz*, eng. *place*, ndl. *plaats.* Vgl. PLATSE (PLATS) en het wellicht hieruit geassimileerde PLAS (PLASSE), 3de Art.

1) *Open ruimte, open plaats in of bij een huis*, in welken zin ook reeds *platea* in het latere Latijn wordt gebruikt; fra. *cour*, *basse-cour.* Zoo wordt plaetse gebruikt ter vertaling van lat. *atrium*; vgl. ndl. *plaats, binnenplaats, achterplaats* e. a. Kil. plaetse, pletse, area, impluvium, compluvium, solum; pes planus; locus ab aedificio purus *et* aquarium, lavitrina, urnarium (*basse-cour*). Plant. plaetse, *cour*, platea. || Eyn huys ... mit eynre achterster plaetsen of hove, *Publ. Limb.* 11, 327. Binnen was hi (*de sterkte*) ghevisierd (*ingericht*) wale ghelijc ere conincliker zale: plaetche, prayele ende bade, salen enz., *Rijmb.* 31501 (*varr.* plaetsen, plachen). Te samen quamen si tier tijt metten oudsten vor Cayphas up ene plaetsche diere was ende rieden hoe sine mochten vaen, onsen Here, 25836 (lat. *congregati sunt cum senioribus populi in atrium Caiphae*). In die plaetse van den kerchove bider poorten ... vercochtmen ... beesten omme tofferne, 11645. Alse een starc man die ghewapent es hudt sine plache (*zijn erf*), so hudt hi met vreden al dat hi heft, *L. v. J. c.* 78 (lat. *cum fortis armatus custodit atrium suum*). Van eere plache ende hofstede ligghende in Bouchoute, *Bouc v. d. Audiënc.* 439, 920. Zie ook Stallaert 2, 363 op plaetse, 1).

2) Bepaaldelijk *eene plaats of open ruimte waar men bijeenkomt om over verschillende aangelegenheden te spreken, plein*, oorspronkelijk gelegen in de nabijheid van het eene of andere gebouw, doch vervolgens in het algemeen in de bet. *plein.* Wat men bij eene kerk gewoonlijk het kerkhof noemde (vgl. te Utrecht het „Janskerkhof", te Leiden „het Pieterskerkhof") heette ook wel *plaats* (vgl. te Utrecht de *Mariaplaats*); vooral was dit het geval van open ruimten in de nabijheid van regeeringsgebouwen. Het plein voor het raadhuis te Utrecht heette vroeger „de plaats"; zoo ook te 's-Gravenhage dat voor het hof. (Vermeulen in *L. o. H.* Gloss) en de Dam te Amsterdam (*Feestb. De Vries*, bl. 9). De naam *Plaats* is aldaar als benaming voor een plein nog heden bekend, gelijk ook het woord *Plein* zelf. Vgl. wvla. *plaats* („de ruimte met de huizen rondom eene kerk van een dorp of gemeente", De Bo 864); fra. *place*, it. *piazza*, in de bet. „plein". Kil. plaetse, area; spatiosa platea, campus, forum. Zoo werd ook te Leiden met plaetse aangeduid de ruimte bij het stadhuis (of een ander openbaar gebouw), waar de belangen der verschillende neringen of bedrijven werden besproken, en waar gehouden werd hetgeen wij thans zouden noemen „eene arbeidsbeurs". Ook ofra. *place* had de beteekenis „lieu où s'assemblent ceux d'une même profession pour parler de leurs affaires". Bekend is dat ook *grève*, werkstaking, den naam ontleent aan een plein te Parijs (in bet. komt *grève*

(*kiezelzand*) overeen met *sablon*, te Brussel), alwaar bijeen kwamen zij die het werk nederlegden. Vgl. Stallaert op plaetse, 2), waar het woord staat in de bet. „bepaalde openbare plaats in de lakenweverij, inzonderheid voor de indienstneming van werklieden, en het uitgeven en terugnemen der ter bewerking uitgereikte stoffen" (voorbeelden uit de 14de en 15de eeuw). ‖ *Ter plaets te comen.* Wair dat sake dat enich meester weder ter plaets quame des ochtens, die gheen knaep te doen en hadde, of dat enichs meesters knaep ter plaets quame, die werc hadde, die verbuerden elx 2 sc. *Leid. Keurb.* 73, 23. Bleef eenich knaep langher ter plaetse, after dat hi werc hadde, verbuerde 2 sc.; *ald.* (*a.* 1406). — (Doe) ginghen si henen ... op eene plaetse groot ende wijt, die by den clooster lach ... daer Regulieren woonden; ... daer plach men te vergaderen doe, wanneer mens hadde te doene, *Grimb.* I, 1550. Ende waren thathenen (*te Athene*) plaetsen ghemaect daermen sulke historiën las, als men noch onderwilen doet met (*bij*) ons de gesten van Roelande ende Oliviere, *Boëth.* 9 *b.* Binnen dien lach die plaetsche wide, daerin stont in die middewaerde die tabernacle uptie aerde, *Rijmb.* 5480 (*var.* plaetse; lach eene plache). Doe hi in die capelle ginc, die hadde een cleen lacch doortgen, doe wart die inganc alsoo groot ende alsoo wijt als oft een plaets gheweest had, *Mandev. f.* 35 *c.* Vore den vader ... bracht men geleidt den jonchere in ene plaetse vele wijt, *Ser. Vroeden* 4054. Recht daerneffens staet een scoon plaets om te josteren ende te spelen, die welke is ombewrocht herde rikeliken, *f.* 5 *a.* Den smed ande playche (*die aan het plein woont*?) van 6 vierpannen 4 lb., *Rek. v. Gent* 1, 462. Vant hi Mariën ten venstren gaen? vant hise achter straten gaen? vant hise (*Maria*) in plaetsen (*op pleinen, op plaatsen* (in de tgw. bet.) *waar veel menschen komen, op de drukke straten*)? vant hise int spel? neen hi niet, die maecht pensde al el, *L. o. H.* 165. In de plaetse (*op het plein te Bethlehem*; *of is* plaetse *hier gebruikt in de bet.* plaats, vlek, dus = Bethlehem)? stont een huseken cranc, 345. Te Parijs an die plaetse Mabbaert (*la place Maubert*), *MLoop* II, 3527. Sijt in plaetsen, sijt in ringhe (*op straat en in gezelschappen*? d. i. *in alle omstandigheden*), *L. o. H.* 1919. Eyst in plaetsen, eyst in rinc (*in alle gevallen, in allen gevalle*; met eene ontkenning *onder geene voorwaarde, in geen geval*), *ald.* 2747. Al weten sijt die hier staen in die plaetsche, *Troyen* dl. 2, vs. 32755. Daer en is niemant in die plaetsche (*hier tegenwoordig* of *onder ons*?), 33072.

3) *Een open ruimte of veld waar men slag levert, terrein waar men vecht, slagveld.* Nu en dan wordt het woord op het voorbeeld van het ofra. (fransch) gebruikt zonder lidw. ‖ Nichanor dede wonder groot, hi sloech meneghen te doot ende maecte die plaetse bloet (*l.* al een bloet), *Alex.* III, 153. Dat hise sal roven vanden live, updat hi lange in plachen blive (*stand houde*) ende hi hem setten wille ter were, *Rose fragm. L.* 1191. Ofte neen, ic doe di keeren uter plachen met onneren, 941. Dat si liever souden kiesen die dood, dan die plaetse verliesen (*een duimbreed wijken*); daermede hilden si vaste die plaetsche (*hielden zij stand, boden zij het hoofd*) jeghen die stercke gaste, Heelu 8689. Van mate noch van rijcken en woude niemant andren wijcken noch een voet de plaetse rumen, *Grimb.* I, 4570. Het soudem swaer wesen, souden bi der viande cache (*vervolging*) sine liede rumen die plache, *Lanc.* II, 20153. Die van Logres scieden vander plaetchen, ende onder hen lieden moesten keren, 33363. Dat si uter plaechen moten vlien ... dicken ende eenperlike, 34786. In enen mersc, daer si vernamen dattie camp soude wesen, ende negeen van allen desen sone quam daer dan alleine Lanceloot daer inden pleine, ende in die plaetse bleef niemen, sine bleven alle houdende ... neven der port buten den mure, IV, 8082. (Si) daden ... Waleweine sitten op sijn part, ende trecken ter plaetsen ward, 8090 (*vgl.* 8095: die coninc ... gebrachtene int crijt). Twe coninge de plaetse hilden banderside met dusent scilden ende pongerden te haren here, die hem mesliet ende clagede, *Parth.-fragm.* 87. Si vielen alle neder op die plaetche, daer si af quamen, voor Woeronc, Heelu 8730. Hy sach den coninck in den strijt, dien scloech hy ... dat hy viel neder in die plaetse, *Troyen* dl. 1, vs. 8053. — Enen die plaetse rumen, *voor iemand het veld ruimen, zijn verzet of tegenstand tegen iemand opgeven.* ‖ Daeromme ... ic u rade dat gi die plache din viant en rumet nit, want hi in hant ... sal moten gaen, wildine en lettel wederstaen, *Lev. v. Lutg.* II, 13550. Dat hi die plate (*waarschijnlijk te lezen* plaetse) moeste door noot vore des hertogen swert begeven, Heelu 5572 (*vgl. bij* PLATE). — Ook in de bet. *opening, open plaats of ruimte op een slagveld.* In de uitdr. plaetse maken, *ruim baan maken.* Eene soortgelijke beteekenis heeft ndl. *plaats maken* (voor iemand). ‖ Ic waen hy (*Hector*) saen sal plaetse make (*l.* maken) door die vyande totten synen, *Troyen* dl. 1, vs. 10701. Metten swarde dat Walewein drouch maecte hi plaetse so hi best mochte, *Wal.* 7064. Hi maecte met siere hant ene plaetse haerde breet, want hi was staerc ende wreet, *Alex.* VIII, 1213. Glorifier sijn ors vocht ende maecte die plaetse wijt, *Segh.* 5176. — Zie een voorbeeld van de uitdr. plaetse maken, *ruimte maken*, met den datief bij Despars 1. 385: „zo wiert zy weder ontgraven om die (*d. i.* dien, den) grave van Nivers plaetse te makene".

4) *Plaats* in de hedendaagsche beteekenis, *plek.* Kil. „locus". Plant. plaetse, *place, lieu*, locus. Zie tal van uitdrukkingen bij Plant. ‖ Ic moet ter erden vallen vor u ende sterven in die plache nu, *Lanc.* II, 20238. Dat wine varen alle soeken ... ende elc van ons lieden dit (*d. i.* diet) vermach come teser plaetchen tien stonden (*op dien bepaalden tijd*), 23286. Die fonteyne ..., die dor dat paradijs vliet, ghaf den bomen zaeps ghenoech ende alder plaetsen int ghevoech, *Rijmb.* 489 (*var.* plachen). Aldus uutgaende (*de begijnen*) bovenal moeten hemlieden wachten van plaetsen ende van persoonen daer ymandt sijn schade in doen mochte, *Gendsch Chtb.* 179, 11. Optie stede ende plaetse, daert elken mit loote ghevallen mach, *Keurb. v. Haarl.* 134. (Hi) wart aldaer begraven in dat graf van groter haven, ... maer die stanc was inder plachen (*aldaar*) dat jaer alduere so groot, dat die moenke ... andie zide ... altoos niet en mochten wandren, *Sp.* IV[2], 76, 53. Noch heeft hi ghehort zegghen dat J. liep omtrent in de plache (*daar in de buurt*) omme tfait te doene, *Besouch*, bl. 14. — In plaetsen bringen, *voor den dag brengen, ergens mee voor den dag komen, iets uiten.* De bet. van plaetse is misschien te vergelijken met die van *plaats* in de uitdr. *plaats grijpen*, eng. *to take place*, d. i. „werkelijkheid worden". „In plaetsen bringen" kan beteekenen „maken dat iets plaats vindt of werkelijkheid wordt," hetgeen weinig verschilt van „aan iets een bepaalden vorm geven, door haar onder woorden te brengen"). De *Lsp.* Gloss. aan de uitdr. toegekende bet. „op 't papier (eene gedachte) stellen, zijne plaats in het geschiedverhaal aanwijzen" schijnt de ware niet. ‖ God die gheve hem onlanghe lijf, die dese loghene dachte ende eerst in plaetsen brachte, *Lsp.* III, 15, 140. — In plaetse van, *in de plaats van, in stede van, ter vervanging van.* ‖ Men zal betalen van elcke huys in plaetse van hantschoen voor een huege zeven stuvers, *R. v. Utr.* 2, 393, 29.

Aanm. — *Rose* 7781 *C*: „grote borsen weghende wel met florinen ... entie ooc vlieghen in plaetchen" is eene niet zeer duidelijke vertaling van fra. „se la veoit saillir *en place*", d. i. *in haar nabijheid.*

PLAETSHOUDER, znw. m. Van de uitdr. enes

plaetse houden, *iemands plaats bekleeden*, *hem vervangen* (Plant. yemants plaetse houden, fungi munere alieujus). *Plaatsvervanger*, *plaatsbekleeder*. Vgl. ndl. *stadhouder* en fra. *lieutenant*. Kil. plaetshouder, j. stadhouder, *vulgo* vicarius *et* locum tenens. ‖ Hier na wert sijn sone Anthiochus van Lisias, die de plaetshoudere van Anthiochus was, coninck van Suriën ... gemaect, *Proza-Sp.* 121 *d.* Dat si (*de senatoren*) hem baden dat hi als plaetshoudere van eenen raetsman (*als proconsul*) in Spaengyen trecken wilde, 114 *a*; ook 116 *d.*

PLAETSHURE (-HUER), znw. vr. *Plaatshuur*, *huur betaald voor het beschikken over eene zekere ruimte*, b. v. *voor het verkoopen van bepaalde waren* enz. ‖ Die cuypers zullen hebben van den copere van de harinck ... van op ende toe te slaen ... ende van plaetshuer ... van elcke last ses stuvers, *R. v. Amst.* 495, 9. Als den cuyper pact op een plaetze daer men gheen plaetshuer aff en ghift, *ald.*; zoo nog eens *ald.*

PLAETSUKER (-SUYKER), znw. vr. *Borstplaat* (?). Vgl. bij PLATE, 1). ‖ Coriandergheconfijt, dragie, plaetsuycker, plaetsuyker rosaet, *Reg.* 57 *d.* Grove dragie, plaetsuicker ende suycker (*d. i.* plaet-?) rosaet, 58 *c.*

PLAETSWERT, -SWEERT, znw. o. *Een mes met een plat of breed lemmet*, bepaaldelijk *dolk*. Vgl. PLAETMES. *Voc. Cop.* plaetsweert, pugio.

PLAETWERC, znw. o. Van plate in de bet. *plank*. *Een bekleedsel uit planken bestaande*, vooral *schoeiing*. ‖ Voor reparatiën van ... spoeyen, hoofden, bruggen ende andere plaetwerck, *Rek. v. Rott.* 473 (*a.* 1514). Die onderhoudenisse van de Delftsche Haven, als de culck, plaetwerck, hoofden ende de deurvaert aldaer, *Inform.* 332. Dat zy mede gelden int plaetwerck, sluysen ende anders, 274; ook 277; 281; 284; 463. Een sluys tot Sparendamme; noch twee plaetwercken tot Sparendamme, deen van 6 roeden ende dander van 5 roeden, 57. Vgl. PLATINGE en BEPLATEN.

PLAETWERT (TER-, *Rek. d. Buurk.* 26). Zie bij PLATE.

PLAG-AEL, znw. m. Benaming van eene bepaalde soort van *aal*. Vgl. PLAGGE. ‖ Meyvisch IIII$^1/_2$ sch., plag ael VIII pl., om ael I sch. IIII pl.; II snoec III pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 312; ook 424; Noch doe aldair mede gesant ein vaet plagaels, *Geld. Maandw.* 1, 193. Van desen heringh ende plagael XVI; Arnh. Rgl. *ald.*

PLAGE, znw. vr. Mhd. mnd. hd. *plage*; ndl. *plaag*; ohd. *plâga*. Van lat. *plaga*, waarvan ook fra. *plaie* en eng. *plague*. Het woord zal wel door de kerktaal in de germ. talen zijn gekomen; blijkens de niet verschoven *p* behoort het niet tot de in den oudsten tijd overgenomene: in elk geval is de beteekenis, onder 2) vermeld, er door de kerk aan eigen geworden.

1) *Wond*, *verwonding*, eig. *een toegebrachte slag of stoot*. *Teuth.* plage, plaga. Kil. plaghe, plaga, vulnus. Vgl. *Lanfr.* 19 *v*: „*plaga* werdt genomen meenlic over wonden ende sweren”. — Bepaaldelijk *eene zware nederlaag*, *slachting*. Doch hier kan ook de bet. 2) gelden. ‖ Doe ghingen si vechten met crachte up Gabaa, die ten eersten daghe up hem daden grote plaghe, want si up hem sloghen ... XXII dusent .. man, *Rijmb.* 8386. Die van Israel quamen uter stat ende daden harde grote plaghe onder die heidine, 12677. Eenen Sarrasijn ..., die gheschuult was na der plaghe in dat wout, *Sp.* IV[1], 25, 19.

2) *Onheil*, *ramp*; *eene door God gezonden straf*, *bezoeking of kastijding*. In *Voc. Cop.* is plage, behalve van „plaga”, vertaling van „clades” (*ramp*); „pestis” (ook cleyne plaghe, pesticula; vol plaghen van onghemake, pestilentus), „lues” (*besmettelijke ziekte*) en „tempestas” (*boos weer*). Kil. plaghe, malum, morbus; plaghe, morbus, pestis, pestilentia. *Teuth.* castyinge, pyne, plaghe, martelie, weedage, weewede, lyden, quale, tormentum, flagellum, passio, passiuncula, plexus punicio *e. a.*; alreley castihyng, pyne, plaghe, terribulum. ‖ Dit sijn die X plaghen (*van Egypte*) ende die X ghebode, *Titel van een gedicht*, *Mnl. Ged.* 551 vlgg. Dirste plaghe, *ald.* vs. 97; die ander plaghe, 324; *enz.* Onrecht, plaghe (*rampen*) ende mesfal can si (*geduld*) verdraghen over al, *Melib.* 2828. Alexander die tyran die alder (*l.* aldie) werelt verwan, dien God in sinen daghen gheset hadde tere plaghen ende tere gheesselen jammerlijc over die sonden van ertrike, *Wrake* I, 636. God sal dan swaerlike sijn plaghe doen op ertrike, 1944. Alse ene (*komeet*) in enich lant schijnt, dat lant wort ghepijnt; van ére plaghe van drien moet hem emmer dan ghescien: deerste es sterfte ghemeene, ... dander honger, ende tarde ... manslacht van onvrede van lantsheren onderlinghe, *Natuurk.* 611; ook 622. Selech es der man di nit en ... stunt in den wech der sonderen noch en sat in den setel van plagen: der wech der sonderen dats glotheit ende luxurie; ... der setel van plagen dats hooverde, *Limb. Serm.* 231 *c* (*vgl. Ps.* 1, 1: *in via peccatorum non stetit*, *in cathedra pestilentiae non sedit*). Twi sijn die sonden Gode so leet, dat hi den sondare es so heet in wraken ende in plaghen? *Wap. M.* I, 199. Noch bidtmen hem meer plaghen (*wenscht men hem meer rampen toe van Gods straffende hand*), *Disp.* 325. Van haesten onversienen doot; ... van plaghe ende starfte, *Eng. Ass.* 2, 173. God selve bi nachte ende bi daghe behoetene van galiker plaghe, *Tijdschr.* 16, 310. Doe quam hem an een evel fier, want het sloughene Gods plaghe; hi hadde torsioen ... entie wormen cropen ... uut sinen daermen, *Sp.* I[a], 10, 38. Bi der kerken plage (*door den dood van den paus*), 37, 54. Die yammer, siecte ende quale, die daer off (*van het onthoofden van Johannes den Dooper*) bleeff, die sietmen wale alle jaer in Sinte Jans feeste; die plaghe donct mi sijn de meeste, *MLoop* III, 973 (*vgl.* die Sinte Jans plage, *de vallende ziekte*, en De Cock, *Volksgeneesk.* 102 vlg.). Daer naer .. starf hi van ons Heren plage, *Sp.* III[5], 6, 59 (*de eene of andere plotselinge ziekte*, *pest*, *beroerte en dgl.*; vgl. het bij BEGAVEN, 3) aangehaalde ndl. dial. *begâves*, d. i. *begavenis*, beroerte of toeval). Dine II sonen ... sullen bede sterven in énen daghe, dus wart hem (*aan Eli*) voorseid die plaghe; ende wet dat hijt sere ontghalt, dat hi sine kinder niene scalt, *Rijmb.* 8482. God sal upti (*David*) doen risen plaghe van dinen huse, 10307. Soo wat huse daer dese boec in es, daer en mach tempeest no plaghe slaen (b. v. *bliksemvuur*), *L. o. H.* 4913. Van der wile na dat beheten bede plage ende onweder (*wolven en hagelslag*) vellen altemale neder (*weken*, *hielden op*), no wulf no hagel diene dede hem vort gene pijnlichede, *Franc.* 4648 (ook 4636). Zoo ook in de 17de eeuw (vgl. Hooft, *N. Hist.* 2) en nog heden.

3) Bij uitbreiding ook van andere onheilen en rampen, dan die door God den menschen worden toegezonden. — *a*) Objectief, *kwaad of kwellingen die men een ander doet*, *leed dat men hem berokkent*, *nadeel of schade die men hem toebrengt*; ook van den duivel en de zonde. Kil. plaghe, cruciatus, crux, afflictio, vexatio. Plant. plage, plaginge, *vexation*, *tourment*, *playe*, plaga, cruciatus, vexatio, cruciamentum, afflictio. ‖ Nu can dese een ghebede spreken, dat si seghet alle daghe, daer bi ontgaet hi miere (*des duivels*) plaghe, *Sp.* I[7], 73, 52. (Hi) sterf in den vijften dage, dat (*omdat*) hi viel in sonden plage (*in eene zonde*: *in eene zonde die hem plaagde*, *niet met rust liet*), II[a], 12, 25. Hi ontsach Julius plaghe, omdat hi in Pompejus scare metten Jooden up hem streed, *Rijmb.* 20572 (lat. *timens Caesaris impetum*). Om die plaghe, die Cestius nam, waren die Romeyne so gram, si verbernden lant ende poort, 28443 (lat. *memoria iniquitatis eorum in Cestium*; *de bet. is* „de schade die hij leed of hem toegebracht werd”, *vgl. vs.* 28057 *vlgg.*, *niet* „de slachting die hij beproefde”, *gelijk in*

het gloss. staat). Wes vri van mi vander plaghe (*onteering*) hare teeren die es dine genanne, *Sp.* I[7], 74, 70. Wat vellede ... dat starke rike van Siten? die plaghe der coninghe, ... (si) braken recht ende wet, die in den lande waren gheset, *Heim.* 705 (*var.* hare coninghe plaghen ... dorperlike valsche (h)eede ... ende braken *enz.*). Want hÿs (*de raadsman*) niene acht no rouct, datten sine meente vlouct, ende dats algader heren plaghe (*dat is de pest voor een vorst, de grootste ramp of het grootste nadeel dat hem kan overkomen*), 1729. Waert so dat sonder ghenaden daventure ten naesten daeghe up hem (*Ettel*) gave die sware plaghe (*hem met hare slagen vervolgde, hem eene nederlaag deed lijden*; vgl. bÿ 1), *Sp.* III[4], 24, 52. — *b*) Subjectief, *een treurige toestand, ellende, ramp, onheil, verlies.* Vgl. ndl. *plaag*, b. v. gezegd van een treurigen toestand veroorzaakt door eene groote menigte van het eene of andere insekt, b. v. *muggen-, vliegen-, sprinkhanenplaag*; „die muizen zÿn een ware *plaag*". ‖ Daer sloeghene sÿn serjant doot: dit was ene plaghe groot, *Rijmb.* 7765. In die montaenge (*de Alpen*) was hi (*Hannibal*) IIII dage; op den vÿften niet sonder plage quam hi weder in den dale, *Sp.* I[4], 28, 37 *var. B. en L.* Minre die mint ende wart gewaer dathi vÿnt in sÿn weerc onspoet, ... ne wite Venus niet de plage, maer up hem selven so doe die plage (*l.* clage), *OVl. Lied. e. G.* 376, 1811. Hi vant den coninc in groten plaghen van suucte, *Rein.* II, 5948. Des vallen die wive vake in plaghen of komen vake in grote mislede, dat si misvaren ende tkint mede, *Sp. d. Sonden* 1956. Die plaghe, die hier na comen moet, wreect up hem diese doen sullen, *Rijmb.* 28924. Binnen vervult hÿt (*God het heelal*) jeghen plaghen (*zoodat hij tegen alle onheilen beveiligd is*), *Wap. M.* III, 114. — Ere,... in dese werlt is u bejach; ghi en peynst niet om die zware plaghe, dier namaels of comen mach, *Argum.* 193. Hi (*Christus*) ne liet hem niet versaghen ons te loossene uter plaghen, die vloeiet uter hellen fonteine, *Overzee* 231. — So dat si vochten uptie hare metten poorters ..., maer dat quam hem te plaghen, (*liep slecht voor hen af*), *Rijmb.* 27785.

PLAGE, znw. vr. Hetzelfde als plege; z. ald. en vgl. PLAGEN, 2de Art. Ook het Mnd. kent een znw. *plage* in bet. met *plege* gelÿkstaande, nl. in den zin van *zorg, verzorging*, hd. *pflege. Gewoonte.* ‖ In Grieken ende in Oriënt was overspel ghemeyne plaghe over III dusent jaer van desen daghe, *Teest.* 809.

PLAGEN, zw. ww. trans. Mhd. mnd. hd. ndl. *plagen.* Of eene afleiding van plage, 1e Art., òf gevormd naar mlat. *plagare* (Duc.), òf op beide wÿzen, voor wier onderscheiding evenwel geen kenmiddel voorhanden is.

1) De bet. *verwonden, ter dood toe wonden*, eigen aan mlat. *plagare* (vgl. ald. „qui *plagatus* mortuus est" en aan ofra. *player* (Duc.[2] 5, 340 *c*) kan ook in het Mnl. aan het woord zÿn eigen geweest. Vgl. PLAGE, 1). Misschien is zÿ bewaard *Madelg.-fr.* 115, 5 *vlgg.*: „daer hi voer met ridders drien jagen in een foreest, wast in sconinx here verheest, ende als hi hadde gejaget, was hi gevaen ende geplaget" (in de nederr. vert. *was er ins skonigs here verspehet und damit nijder gelegt*), doch het woord kan daar ook bedoeld zÿn in de bet. *kwellen, mishandelen.* Vgl. Kil. plaghen, plagam infligere.

2) De gewone opvatting is, met *God* als onderw., *straffen, kastijden, met plagen, rampen, onheilen bezoeken*; *plagen toezenden aan, plagen.* Vgl. PLAGE, 2), en voor het gebruik in een lateren tÿd den regel uit Borger's *Aan den Rijn*: „(God) die nimmer *plaagt* uit lust tot plagen." ‖ Hier omme (*om hun wellust*) wildse God plaghen ende hiet Noë maken die erke, *Rijmb.* 1116. Doe plagede wel sere God die liede van A., 8609. Want hem Achab omoedecht sere, sone salickene niet plaghen ... in sinen daghen, maer sine kindre hier naer, 12784; ook 14059; 17523. Dat God die stede soude plaghen, al wrakent die van Rome niet, 27742. Nu en dar ics niet bestaen ..., ic heb anxt, God soud mi plaghen, *Rein.* II, 4529. Om dese dinge ... so plaget God nu sonderlinge die liede entie werelt, Velth. VI, 9, 47. Eene zede, daer tfolc hem selven verdoemt mede, ende daer God om plach te plaghen lant ende steden in ouden daghen ende noch ... sal doen, *Bloeml.* 2, 195, 175. Al woude God die werelt plagen, svolcs es so vele verslagen ende versmoort in den bloede, *Kerk. Cl.* 186. Wat duvel, heeft God die werelt gheplaecht met alven ende met alvinnen! *Lipp.* 105. — Hoe was die rike man gheplaghet (nl. *in de hel*), doen hi den armen Lazaruse bat te makene sine tonghe nat, *Kerk. Cl.* 167 (*de plaats kan ook gebracht worden tot* 3). — Geplaget sÿn, *in een treurigen toestand verkeeren, een treurig lot hebben.* ‖ Die arme daer ghi of gewaget, sÿn die rampsalichste ... ende die meest sÿn geplaget, want God ende die werelt heeftse vergeten, *Argum.* 489. — De onb. wÿs als znw. in de bet. *plaag, bezoeking.* ‖ Keerdi tuwer quader zede, het zal keren ... ende twivoudighen dat plagen, ende meerre gramscap up u beten, *Franc.* 4644. — Ook wordt plagen, behalve met den 4den nv. van den pers., met het obj. sonde verbonden in de bet. *straffen.* ‖ Hoe si hoir salicheit hebben verloren die him sulker minne bewonden, want God plaecht gaerne die zonden, *MLoop* III, 690.

3) *Kwellen, plagen, kwaad doen*; *aan iemand leed, schade of nadeel berokkenen. Teuth.* bedroeven, bedrucken, tergen, ... plagen, moeyen, *e. a.*, contristare, vexare *e. a.*; castiën, pynigen, plagen, martelyen, vleyschen, castigare, cruciare *e. a.* Kil. plagen, cruciare, vexare, affligere, agitare. Plant. plagen, *vexer, tourmenter, affliger*, vexare, convexare, cruciare, cruciatu accipere, affligere. ‖ Die grote wrake van Alexander, die der werlt ommeganck plaechde ende mitten zwaerde dwanck, Hild. 75, 44. (*Christus*) die hadde verloost al dat die viant hadde gheplaecht, *OVl. Lied. en G.* 537, 530. Om dat felle dier te jaghen, dat den luden (*datief, l.* die lude(n)?) plach te plaghen, *MLoop* IV, 2123. — Geplaget sÿn met, *geplaagd zijn met, last hebben van.* ‖ Dat zy voortan gheen erfachtige schepenen meer hebben en zouden, daar zÿ varincx XXII jaer lanck mede gheplaecht geweest hadden, Despars 1, 419.

PLAGEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als plegen; z. ald. en vgl. PLAGE, 2de Art. Slechts in *Exc. Cron. Gewoon zijn.* ‖ Alle diegheen die de reformacie ... van sulcken cloosteren beletten, verdoemen haer siele ende plagen onversienlÿc te sterven, *Exc. Cron.* 3*b*. Dat die Brabanteren onderlinghe plaghen vredelÿcke ende minlick te leven, 6*b*. Noch daghelicx so plagen daer te gheschien schone miraculen, 9 *bis b.* (*Het hert*) weende tranen, also die herten plagen als si sien dat si sterven moeten, 45 *b*.

PLAGGE, znw. vr. Mnd. *plagge*; ndd. *plaggen*; daarnaast mhd. *placke*, hd. *placken.*

1) *Lap, lomp*, bepaaldelÿk *een lap van eene bepaalde stof.* De eigenlÿke beteekenis zal wel zÿn *een plat stuk*; vgl. got. *plats*, d. i. *lap. Teuth.* plaggen, vestes attrite, cincinnus (= panniculus, Dief. 119*c*). Kil. plagghe, plaggherÿe, panniculi, pannicularia, panni triti, res viles et tritae, linteum tritum; plagghe, *Sicamb.* j. dodde (*l. met* Kil. auct. vodde), peniculus (*vaatdoek, afneemdoek*). Plant. plagge, plaggerije, *haillon, haillons*, penniculamentum; Zoo ook mnd. mhd. *placke.* Vgl. Schuermans op plak. In het mv. *Oude, versleten, haveloo-ze kleeren of plunje.* ‖ Soo gaet dan Biteluys (*een aap*) hoor ghereten plaggen ... besueken, alse si die besweet ende ongedwogen lieten liggen sonder wasschen tot verrotten toe, *Proza-Rein.*[2] 102 (vgl. *Rein.* II, 5121: haer hemden). (Hi) leyt (*liet*) sie haestlick yn

oor huysken leyden van synen jonferen, dee (*die*) oor wt toogen armelike plaggen (*l.* oor armelike p.) ende cleyden sie van hooft toe voet myt costelen clederen, *Griseldis* 21 *vlg.* — Zie eene plaats uit de 17de eeuw, waar het woord in dezelfde beteekenis staat aangeh. bij De Jager, *Freq.* 2, 481.

2) *Plag*, *heideplag*, een langwerpig vierkante lap, van de oppervlakte van een heideveld afgestoken. Zoo ook mhd. en mnd. Deze beteekenis is tot de noordndl. tongvallen beperkt geweest; zij staat bij Kil. en Plant. niet opgeteekend. ‖ So is gewijst ... dat de buer van B. oor wardeel (*aandeel aan de mark*) moogen gebruycken toe heide, tho weide ende plaggen, *Etst. v. Dr.* 98 (het woord kan ook opgevat worden als een ww. met de bet. *plaggen steken*). Niemandt sal hooij, ofte gros ofte plaggen nogh heijde meijen in Lusener holt, *O. Marker.* 1, 5, 22; ook 3, 16, 61. — In andere, b. v. limburgsche, tongvallen komt in dezelfde beteekenis *vlagge* voor; zoo b. v. *Publ. Limb.* 16, 201: „dat gein man noch vrouw in der heiden houwen vlaggen en sal, noch auch der heyde gebruycke, sy en gehore totter heyde."

3) Benaming van een muntstuk, hetzelfde als placke; z. ald. Herhaaldelijk wisselen ook voor andere beteekenissen van het woord de vormen *plagge* en *placke* met elkaar af; zie bij 1) en vgl. Kil. placke (plecke, vlecke) *Holl.* j. placke, macula; plagghen, *Holl.* j. placken, maculare. De vorm plagge in deze bet. komt herhaaldelijk voor in eene utr. bisschopsrek. van 1377, in *Cod. Dipl. U.* 2[a], 252 vlgg. ‖ XIII plagghen voor elc pont, 253. Den scilt gherekent voor XII slecht plagghen ende so voort al dit boec door, *ald.* Elc pont voor X goede plagghen ende elc goede plagghe voor XVIII (gr.) Holl., *ald.*; Zoo nog achtmaal *ald.* XII Dordr. plagghen voor elc lb., 260. Enen goeden Vrancr. scilt ende twee gheteykende plagghen voor III lb., ... ende die gheteykende plagghen voor IX Br., 263. Zoo nog herhaaldelijk, en ontelbare malen de verkorting *pl.*, die evengoed op plagge als op placke kan wijzen.

AANM. — Bij Kil. staat plagge behalve in de bovengenoemde beteekenis *vlek* nog opgeteekend in den zin van *omslag*, *enveloppe* („segestre, stratum, instratum; stragulum; Kil. auct. *envelope*, *couverture*). Misschien is met deze opvatting te vergelijken het woord *plagge*, in de bet. „heideplag", o. a. ook dienende tot bedekking (van iets dat moet worden droog houden) of bekleeding (van wanden).

GEPLAGGEN, zw. ww. intr. Mnd. *plaggen*; ifri. *plagje*. Het woord kan in noordndl. tongvallen bekend zijn geweest in de bet. *plaggen steken*. Zie eene plaats bij PLAGGE, 2). — Bij Kil. staat plaggen nog vermeld in de bet. „vlekken" en (als *Holl.*) in den zin van *bier slijten* („officio institoris cerevisiarii fungi"); ook plaggher, *bierslijter* (*Holl.* „institor cerevisiarius"; Kil. auct. *facteur en biere*). — Waarschijnlijk is dit de beteekenis van het woord *Hist. Gen.* 25, 84 (in eene utrechtsche kron. van 1566): „Jan de Ridder, *plagger*".

PLAIDEREN (-IEREN), PLAIDIER, PLAIDIERRE, (-EERRE). Zie PLEIDEREN, PLEIDIER, PLEIDEERRE.

PLAYE, znw. vr. Van ofra. fra. *playe*. *Wond.* ‖ Die wonde is een versche nieuwe playe ende ulcus is een oude vuyle playe, *Lanfr. Incun.* 14*r*.

PLAYERWATER. Zie bij PLADEREN, 3de Art. De verwijzing bij GEPLAYEN naar dit woord, dat van een anderen oorsprong is, moet vervallen.

PLAIN. Zie PLEIN.

PLAINTEIT. Zie PLANTEIT.

PLAIS (Velth. IV, 3, 31). Zie PALEIS.

PLAISANT (PLAYSANT, PLASANT, PLISANT), bnw. Van ofra. fra. *plaisant*, vanwaar ook eng. *pleasant*. Hetzelfde als behagel en bequame, en gezegd van alles wat aangenaam aandoet. — *a*) Van personen. *Aangenaam van manieren of in den omgang*; ook *bevallig*, *aantrekkelijk*. Kil. playsant, festivus, lepidus; playsantelick, festive, lepide. ‖ Wie wiste dat sulc ridderlic pilaer, so virtuoos en so playsant, so sterck in die wapene ende so vailiant in sijn courage (*hart*) niet en soude verdragen na sijn lief te beidene, *Troyen Volksb.* 31*d*. O prince, boven alle princen plisant, *Sacr.* 1013. Tot sijnder suster, der vrouwe plasande (: lande) seidi, *Corn. v. Brab.* 603 (*de buigingsvorm is ongewoon en eigenlijk onjuist*; *men verwacht in elk geval* plasante). — *b*) Van zaken. *Aangenaam voor het oog*, *lief*, *mooi*, *schoon*. Kil. amoenus. ‖ Een bedde ... dat seer schoon ende playsant was, *Huge v. Bord.* 29. Conste hout in weelde menich plaisant lant, *Mar. v. Nijm.* 29, 536. Een nieu playsant hoofken van Recepten, *Titel van Receptenb.*[2] — Van wijn, *zoet van smaak*. ‖ Die bottelgier ... brochte .., den wijn van vele manieren, wit ende root, rasc ende plasant, *Wal.* 10280. — Mijn daden playsant (*mijne schoone daden*), Hermans, *Reder.* 287, 9 (*a.* 1561).

PLAISTER. Zie *PLEISTER.

PLAISTEREN (PLAYSTEREN), zw. ww. trans. Waarschijnlijk hetzelfde als ndl. *pleisteren* en mnl. peisteren in de beteekenis *voeden*, eig. *weiden*, *grazen*. Hem playsteren, *zich mesten*, *zich te goed doen*. ‖ Die mensch set sijn gedochte alleene om te sine versaet, dat hem die spise wederstaet, dan heeft hi ghenoech gheten, wine connen anders gheen mate weten; dus playsteren (*var.* porsceren?) wy ons telker ure, ende als verladen es nature dat si die spise niet en mach verdraghen, comen daar af vele plaghen, *N. Doct.* 1366.

PLAIT. Zie PLEIT.

PLAITE. Zie PLEITE.

PLAITEN. Zie PLEITEN.

PLAC. Zie PLACKE.

PLAC, bnw. Waarschijnlijk is er een bnw. van dezen vorm geweest in de bet. *ontstoken*, *puistig*, *schurftig* gezegd van de huid. Vgl. *placke*, *plecke* bij Lübben, ndl. „een zeere *plek*", en Kil. placke, ook plagge, macula, labes. Vandaar placheit (z. ald.) en het als znw. gebruikte bnw. plack, grynt, schorft, *verw. naar* grynt, ruyt (*huiduitslag*, *schurft*; vgl. PLACKE, 1).

PLACHEIT, znw. vr. *Vlekkerigheid* of *ontstokenheid van de huid*, *huiduitslag*. Van plac, bnw.; z. ald. en vgl. PLACKE, 2). *Teuth.* scharpheit off plackheyt der huyt, scabritudo. — Vgl. PLACKICHEIT.

PLACKAERT (PLACAERT, PLACKERT; ook PLACKAET, PLACKAIT), znw m. Van ofra. fra. *placard*, *plackart*, eene afleiding van *plaque* en dit van ndl. *plakken*. De vorm plackaet (gelatiniseerd *placatum*, Duc.[2] 6, 340 *c*, *a.* 1482) is iets jonger dan placaert: hij kan uit ofra. *placard* zijn gevormd (vgl. de omgekeerde verhouding bij *drossate* en *drossaard*) of onafhankelijk daarvan, naar het voorbeeld van andere naamwoorden op- aet, zijn gevormd. De oorspronkelijke bet. was „een brief met een *opgeplakt* (niet afhangend) zegel" (vgl. beneden Nijh. 4, 271 en Duc. op placatum), maar later bracht men het woord met *aanplakken* in verband, en kreeg het de bet. van „eene door aanplakking bekend gemaakte verordening". Vgl. fra. *affiche*. Herhaaldelijk komt ook de tautologische uitdr. brief placcaert voor.

1) *Een schriftelijk, met een zegel voorzien of gezegeld bewijsstuk of brief*. Kil. plackaert j. plackaet, *q. d.* plac-kaerte, (!) inscriptio, inscriptum (ook Plant.). ‖ Dat wij onlanges in onsen openen plackertbrief deden schriven, hoe ons onse manne ... gethoont hadden die grote onredelike misdaet ..., die hem ... geschiet is van heren H. van Lochorst, *Arch. v. Buren* 230 (± *a.* 1400). So hebben wij onsen open plackertbrief doen senden an der stat van Utrecht, dair wij u een copie of seynden, *ald.*

(Wi) hebben u doen schriven in onsen openen plackertbrieven, hoe ghi onse mannen, ondersaten ende goede vrienden met groten onrechte ... wt der stat van Utrecht verdreven hebt, 229. Alse blijct bij den plackaert ende relacie van den bode, *Rek. v. Brielle f.* 17*v* (*a.* 1462). Wij Otto heer toe Bronchorst, Johan heer toe Ghemen e. a. ... doin kont ende bekennen, dat wij, ... avergeven mit desen placaitsbrieve tot eener sommen toe van hondertdusent aldschilden ... tot behoeff onss heren van Gelre kommer mede toe stoppen, Nijh. 4, 271 (*a.* 1454). Dis toirkonde hebben wij ... ilk van onss onsen segell beneden op spacium dis placaitzbrieffs gedruckt, *ald.* Van sulker antwerde als die Henewieren minen here yan Oistervant gegeven hadden van der vriescher reyse, dair sy niet mede en wouden om des plackaerts wille, die minen here van Hollant gesent hadde, *Oorl. v. Albr.* 186 (*a.* 1399; *bedoeld kan hier ook zijn de bet.* 2). Gegeven und unsere segel upt spacium des opene plackertsbrieve gedruct (*waarin de beslissing van een geschil door bisschop Frederik*), *Arch. v. Kampen* 1, 126, 401 (*a.* 1411; *op papier met opgedrukt zegel in rood was*). Wee der staet (*stad*) segel behoevet, die sal gheven van eenen hanghens segel eene taeke wijns ende van eenen plackerdesbref eene quarte wijns, Racer 5, 299 (te Almelo, 16*de eeuw*). Mijdt mijnen opgedruckten segell in placcate, 3, 148 (*a.* 1563). *Van enen plackers brief of sende brieef te besegelen.* So sullen die borghermeisters hebben van een plackers brief of een sende brief toe besegelen, van een borger twee vleemsche placken, ende van een gast dubbelt, *R. v. Vollenh.* 2, 168, *o* (14*de eeuw*?; *vgl. ald.* 169 *de latere toevoeging*: „van eenen placcatusbreeff een mengelen wijns). Enen plackert van onser vrouwen der gravinnen also als zi met hertoge Aelbrecht overdroch ende (*en deze*) tot enen ruwaerd ghecoren waert, V. d. Wall 1, 259 (*a.* 1358). Een plackaert daer here W. van Oosterhout dat selve mede consenteirt, Mieris 3, 493*a* (± *a.* 1400).

2) *Bevelschrift*, *ordonnancie vanwege een regeeringslichaam.* Kil. p l a c k a e t, j. p l a c k a e r t, placitum, sanctio, decretum, gall. *placquart*, angl. *placard.* Plant. p l a c k a e r t, *plaquars*, placita. ‖ Wi (*Willem VI*) ombieden ende bevelen allen onsen drossaten, bailliuwen enz. over al in den onsen, binnen steden ende daer buyten, dat si sonder vertreck elc in sinen bedrive onse jegenwoirdige brief plackaet dair openbairliken condigen ende doen lesen, V. d. Wall 433 (*a.* 1414). Dit (*dese ordonnantie*) heeft mijn gen. heer mit sijnre brief placaert gegeeven in den Hage ..., welke placaert Jan van A. (*uit Dordrecht gezonden om eene vergunning te verkrijgen van den graaf*) in sijnre herberge gesent wert in den Hage, 431 (*a.* 1414). Dat wij ... een bestant gemaect hebben en enen ganssen vrede tuysschen den partijen aldaar (*te Leiden*), gelikerwijs als onse open plackaert, die wij beyde bezegelt hebben, inhout, ende want wij in den selven vrede den schout aldair bevolen hebben sonder enich verdrach te rechten over enz., *Bel. v. Leid.* 248 (*a.* 1419). C. gesent tot Leyden bij den tresorier om te verwerven enen openen plackaert van dat dieghene die leen hilden van den heer van Arkel datselve leen niet versueken en souden na vermanen des hertogen van Gelre ..., dewelke plackaert hij medebrochte, *Rek. v. Rott.* 114 (*a* 1429). Die ordinancie (*van het Hof*) dairof dat in denselven plackait ende brieven, dairmede dat de voirsz. goeden gesequestreert waeren, mencie gemaict is, *O. Vaderl. R.* 4, 102 (*a.* 1455).

PLACKAERT, znw. m. Naam van een vogel. *Koolmees.* Kil. p l a c k a e r d, parus maior, fringillago masculus, *q. d.* maculata avis (vgl. Kil. p l a c k e, p l e c k e, macula, labes; p l a c k a e r d, maculosus, maculis interstinctus); vgl. Hadr. Junius, *Nomencl.* 47: parus major, fringillago, Al. *kol- oder brandtmeiss*, B(at.) *coolmeese.* Zie een voorbeeld (Matth. *Anal.* 2, 294) bij BRIGANDINE.

PLACKAERT, znw. m. Benaming van een muntstuk, hetzelfde als p l a c k e; z. ald. en vgl. de uit V. d. Chijs aangehaalde bl. in *ZVl. Bijdr.* 4, 297 noot.

PLACKAERT (PLECKAERT), *Mar. v. Nijm.* 27, 644; 28, 663; 40, 965; 969). Andere vorm van p l a c k e r, in de bet. *kuickelaar*, *mooiprater*; z. ald. en vgl. PLAESTERAER.

PLACKAERTSBRIEF. Zie PLACKAERT, 1e Art.

PLACKAET, PLACCAET(S)BRIEF, PLACKAIT. Zie PLACKAERT, 1e. Art.

PLACKE (PLECKE, PLAC), znw. vr. en m. Mhd. *placke*; mnd. *placke*, *plecke*, m; hd. *placken*; eng. *platch*; ndl. *plak.* Zie over oorsprong en verwanten Franck op p l a k, en vgl. PLAGGE. Dat de woordstam ook rom. woorden leverde, blijkt uit p l a c k a e r t (p l a c k a e t).

1) *Lap*, bepaaldelijk *een lap van eene stof.* Vgl. PLAGGE, 1) en zie PLACKEN, 1). Zoo ook mhd. *placke*; mnd. *placke*, *plecke.* — Ook, in geldersche tongvallen, in de bet. van ndl. *plag.* ‖ Ind sullen oick die onser van Wageningen .. geyne heyde offte placken meyen dan in wuysten ende deserten plaetzen, *O. Vaderl. R.* 4, 500.

2) *Vlak*, *vlek*, *klad*, *smet.* Kil. p l a c k e, p l e c k e, v l e c k e, macula, labes: p l a c k w a e t e r, aqua smectica, qua maculae delentur; p l a c k v e r w e r, *Holl.* k l a d s c h i l d e r, ineptus pictor. Plant. (slechts) p l e c k e, *une tasche*, macula, labes; p l e c k e d i e m e n v a n n a t u r e n i n t l i c h a e m h e e f t; p l e c k e n i n t a e n s i c h t, e e n p l e c k e i n d'o o g e; p l e c k e n w t d e k l e e d e r e n d o e n; p l e c k w a t e r. *Voc. Cop.* e e n p l e c k e, labes. *Gloss. Bern.* p l a c k e j. v l a c k e, labes. ‖ Wrijft dese placke of smette daer mede op, *Receptenb.*[1] 29. Dat was een zwarte plac alsoo breet als een hant, *Mandev. f.* 67 *b.* Noch staen daer die witte placken van hare melc, 17 *d.* Midden in die hant so behielt si drie placken bloets (*bloedvlekken*), *Marialeg.* 1, 341. — Ook een *vlek in de huid*, b. v. *sproet in het gezicht. Voc. Cop.* e e n p l a c k e, nevus. *Gloss. Bern.* p l a c k e j. s p r u t e, nevus (*Teuth.* „eyn vlecke die wesset an des mynschen licham"); p l a c k e v e l v l e c k e, menda (hetzelfde als *nevus*, zie Diefenb.; doch het woord kan ook opgevat worden als *een klad of vlek in een boek* (*Teuth.* „e y n l u n c k o f k l y e c k o f v l e c k i n e y n b o i c k"). Zoo ook mnd. ‖ (Het) verdrijft plecken ende sproeten en setre, *Hs. Serr.* 14, bl. 93. So die spieghel meer es clare, sore een bet wort gheware wat hem zelven mach messitten, eist van plecken of van smitten, Praet 1278. — Verklw. p l e c s k ij n (p l e x k ij n), -k i n, -k e n, *vlekje.* Het woord kan zoowel verkleinw. van p l a c k e als van p l e c k e zijn. ‖ Het sijn vele ziecheden in die ogen ende omtrent die ogen, alse optalmen, puustkine, witkine, joocte enz., *Hs.* Yp. 123 *d.* Doen sagen si een plecsken bloot den kinde (*dat gestorven was*) op sine wanghe staen; het sprac ende hadde lijf ontfaen, dat dede die cracht van onsen here, *H. Cruus v. Breda* 596. — Waarschijnlijk is ditzelfde woord bedoeld in *Teuth.* met p l a c k i n d e bet. *huiduitslag*; zie bij PLAC, bnw. — Ook *klodder.* Vgl. ndl. *plakkaat* in den zin van „inktvlek", waarvoor ook „klodder" gebruikt wordt. ‖ (Si) spuwen in sijn (*Christus'*) scone aenscijn plecken vulder (*d. i.* vuulder) als venijn, *Wrake* I, 1780.

3) Benaming van een muntstuk van ongelijke waarde, ook p l a c k a e r t geheeten, *plak.* Vgl. PLAGGE. De eig. bet. zal zijn *eene platte schijf* (vgl. *schijf* en *brik* en mnl. p l a t e voor „geldstuk" en *plak* voor „snede brood"). Kil. p l a c k e, p l e c k e, nummus varii apud varios valoris, *Louanensibus* tertia pars stuferi, *alio nomine* grooten; *Flandris* stuferus *est*; ital. *piaccha*; hisp. *placca*; o u d e p l a c k e, *Fland.* j. XL mijten" (het

rom. woord is uit het Germaansch overgenomen). *Teuth.* placke, placca (vgl. Duc.). Dat men koperen en zilveren plakken had, blijkt uit de zeer uiteenloopende waarde. Vgl. V. d. Chijs, *Munten v. Holl. en Zeel.* 218 ; 341 en *ZVl. Bijdr.* 4, 297; 301; 302; 305. Zoo ook mnd. *placke.* || Hy had vele liever een suster die ... niet ene placke en hadde, dan ene die hondert nobel des jaers hadde, *Coll.* 178 *v.* Weel (*wie*) een placke niet en achtet, die en sal ghien stuver heer worden, *Spreuken* 5. Als ick op een placke coome, soo coome ick wel voort an (*vooruit*), 56. Ses ende twintich Gelresche placken vuer enen auden scilt gerekent ..., ende dertien Gelresche placken vuer een pont gerekent, ofte andere placken die also guet sijn, Nijh. 2, 267 (*a.* 1371). Willike placken in den snede hauden soelen vyve ende tsestich in die coolsche marck, *ald.* Voort sal men slaen halve placken, der twe also guet wesen soelen alse een placke, *ald.* Voort sal men slaen Brabansche, der soelen seven een placke gelden, ende Hollandsche, der soelen viertien een placke gelden, *ald.*; zoo nog tweemaal *ald.*; 268 *tweemaal.* Ick sal u ... vercopen ... hondert dusent mudde korens, elc mudde om achte placken, *Gest. R. f.* 183 *d.* Een vleemsche plack, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 704; ook 705. Een halve vleemsche placke, 705 (*a.* 1403). 12 st., facit te samen 15 dortsche placken, *Rek. d. Buurk.* 222. Dat men voort aen vor elken schilt betalen sal XII Deventersche placken, alsulker placken als bisscap Florens leet slaen to Deventer, *Stadr. v. Zwolle*[2] 210, 255. Men rekent mit placken, daer men doch mit alden groten solde rekenen, ende enen alden scilt voor XLII pl., die wail XLV pl. gelt off meer, daer minen heer onrecht aen gesciet, *Arch. v. Buren* 478. Dat men tot Loeven ... betaelt voir den alden grooten vijf placken Brab. ende een prixken; drie placken Brab. maken enen stuver, *Belg. Mus.* 3, 79 (*vgl. boven de aanh. uit* Kil.). (*Niet meer*) toe pilgaven up de vunte gheven dan twe olde placken (*waarschijnlijk hier eene zilveren munt*; *zie beneden*), *R. v. Elburg* 58, 51. Men sal nemen ... enen franken (voor) XXV placken; enen Hollandschen dubbel XXXV placken; enen olden Holl. dubbel XXXVII placken; Brabanschen dubbel XXXVIIII placken; enen keysersschilt XXXII placken, *aangeh. ald.* (*a.* 1376). Daer off sel hij hebben voor sijn loon ... zes Dordr. placken of drie botdragers, *R. v. Utr.* 1, 146, 111. Een croone, valet XLIX plecken, *Vad. Mus.* 2, 315 (*a.* 1415 *te Leuven*); ook 316; 323. XXX pl. voor den gulden voorscr., 316. De herbergiers selen hebben IIII plake van III vaten corens, 321 (*a.* 1416). Vier cronen maken CLX pl., *ZVl. Bijdr.* 4, 301 (*a.* 1407); ook 305 meermalen. Den karolusgulden tot twintich stuvers van drye plecken oft grooten Brabants tstuck, *Brief v. Karel V* (*a.* 1537). Gerekent 15 nuwe placken voir een pont, *Hist. Gen.* 25, 262 (*Rek. v. Gouda v.* 1437). Zie nog *Vad. Mus.* 2, 316 *driemaal*; 3, 35; 101; *Leid. Keurb.* Gloss.; ook 501, 35; 145, 53; *Geld. Oudh.* 85; *Stadsr. v. Zwolle*[2] 173, 168; *O. Marker.* 12, 20, 63; *Overijs. R.* I[1], 208; 204 (dat men een olden plack betalen sal mit enen halven botdrager); *Stadsr. v. Ommen* 40 (*a.* 1520); Despars 3, 580; V. d. Chijs, *Munten v. Holl., Zeel. enz.* 218, 341 e. e., en vooral de talrijke plaatsen voor verschillende soortenvan „placken" bij Gailliard, *Invent. v. Br.* op placke, plecke; o. a. uit Despars 4, 274: „die placke van Namen, die fransche placke metter zonne, die placke zonder zonne, die placke van Savoyen, die placke van Bourbon". *Plak* is nog hier en daar bekend, o. a. te Amsterdam (= $2^1/_2$ ct.), ook op Curaçao. — „Zilveren placken" worden, behalve waarschijnlijk op een paar der boven genoemde plaatsen, vermeld *Belg. Mus.* 3, 83: „als van der witter munte, ... ende oick van der ouder munten, geheyten Placken ofte Cromstarten, van vijf Engelsche vlemsch tstuck; ook bij Weale, *Doyenn. Dixmude* 2, 232 (aangeh. *Invent. v. Br.* Gloss. t. a. p.): „deertien placken, dat sijn 26 scelle parisiser vlemsche munte"; Vgl. ook PLACMEEUWE. Zoo wellicht ook op andere der daar genoemde plaatsen. — Gouden (of zilveren) placken zijn genoemd bij Willems, *Meng.* 342 vlg. (*a.* 1393): „de Brabantsche placke ende de Bourgoensche Placke, elc vore 26 scillinge payments, de halve daer af vore 13 scillinge; oude Vleemsche Placken vore 32 scillinge, de halve daer af vore sestien scillinge". — Plac (of plat) moet gelezen worden Velth. I, 34, 70: „archerme (*l.* acherme!) en besciet geen plardecken (*l.* geen (= niet een) plac *of* plat decken, *verbergen baat geen zier*): al waenstu heymelijc doen dine dingen, hi (*God*) anesiet al sonderlinge".

4) *Klap, slag.* Vgl. PLACKEN, 3) en Kil. placke, ictus. — Voor *plak*, als strafwerktuig der schoolmeesters (Plant. plack oft palmaet, *instrument d'un maistre d'escole pour frapper à la main, ferule,* ferula; Kil. placke, ferula) zijn in het Mnl. andere, van *palma*, handpalm, afgeleide woorden in gebruik. Zie bij PALMATORIUM, en vgl. Kil. „plammaete, palmmaete, palmatorie, ferula, *vulgo* palmatoria"; De Bo op plamate en plamette, alwaar ook een voorbeeld van *handtpalmaet* wordt vermeld, en *Hor. Belg.* 7[2], 81 (uit Meurier): „plack oft panter, *paulmee, ferule*". Ook plack(e) kan evenwel in deze bet. in het Mnl. bekend zijn geweest.

AANM. — Voor de bet. *ruimte, plaats* en *dorp, vlek,* waarvoor Kil. behalve den nog gewonen vorm plecke ook placke opgeeft, is voor het Mnl. slechts plecke (z. ald.), bewezen, doch dit kan toevallig zijn.

PLACKEEL, znw. o. (?) *Harl. Gloss.* „plackeel, torsellum" (*pak, paket*), zal gelezen moeten worden packeel, tenzij men daarnaast een vorm plackeel moet aannemen, te vergelijken met *plaveyen* en *pleisteren* naast *paveyen* en *peisteren.*

PLACKEN (PLECKEN), zw. ww. trans. Mnd. mhd. hd. *placken*; ndl. *plakken.*

1) *Lappen.* Vgl. PLACKE, 1) en PLAGGE, 1), alsmede pletsen bij Kil. van plets, lap, verwant met plat, lap, got. *plats.* Zoo ook mnd. en mhd. || Hare roc was ghebuet mede ende ghenayt te menegher stede, *Limb.* X, 253 (*var.* geplackt; daar het woord slechts in *Limb. hs. B.* is gevonden, kan het in deze beteekenis tot de oostelijke tongvallen beperkt zijn geweest).

2) *Kladden, vlekken, smeren, vuil maken, bezoedelen.* Vgl. PLACKE, 2). Kil. placken, plecken, vlecken, maculare. Plant. plecken, *tascher, maculer,* maculas facere, maculare. Het woord kan ook in dezen zin in het Mnl. bekend zijn geweest. — Deze bet. zal ook wel ten grondslag liggen aan of is althans nauw verwant met de opvatting *eene bepaalde stof smeren op iets* of *iets met iets besmeren*, in het bijzonder gezegd van het *besmeren van een muur met kalk, leem* en dgl. Vgl. PLAESTEREN en mnd. *placken. Voc. Cop.* plecken, linere; beplecken, perlinere. *Gemma* 16 *v*: leemen of plecken, argillare. Kil. placken, plaesteren, linere, ungere; placken oft besetten met leem, kalck etc., crustare, incrustare, gypsare; lutare, delutare; plackleem, plackmorter, lutum paleatum. Plant. met calck plecken, *enduire de chaulx*, incrustare calce, gypsare. Vgl. PLACKER. || Alle die huesen varen (*d. i.* waren) met leem geplect, *Hist. Gen.* 4, 686, 395. Want de vors. Egipteneers (*Zigeuners*) ... zeer ghescendt hadden de wech (*d. i.* weech, *muur*) van den houthuse, zoo was eenen plecker, diet weder stopte, plecte ende repareerde, *Ann. Em.* 20, 187 (*a.* 1495). Arme huyskens, mit koestrout geplect, *Inform.* 491. Hy sal dat huys doen plecken mit anderen moortere, *Haagsche Bijbel* 1, 83 *d* (*Levit.* 14, 42: *luto alio liniri domum*). — Daaruit ontwikkelt zich de bet. van ndl. *plakken, doen kleven.* Kil. placken aen den wand, parieti alligere, gall. *plaquer.* || Doet die coperrose in een laetpanne ende plecse op een, dat daer in geen lucht wt (?) ne comme, *Lanfr. hs.* 36 *a.* Seditieuse briefkins voor haerlieder deuren

gheplact, Despars 4, 276; ook *Vad. Mus.* 2, 306 (geplact; *a* 1572).

3) *Slaan, klappen of slagen geven aan.* Vgl. PLACKE, 4) en Kil. placker, *Fland.* j. blouwel. ‖ Zi placten ende spuweden ... mijn aensichte al in despitte (*l.* despite), Praet 4206. Dat hi (*Christus*) ghevangen was, ... gheplact, bespuwet int (h)aensichte, *Amand* II, 845. Als hi achter die vlieghe sloech ende missede, die vlieghe loech; doe seide die ... man ter vlieghen ...; du lachges alsic placte mi, du salt sterven, gherakic di, *Esop.* XXXVI, 9.

PLACKER (PLECKER), -ERE, znw. m. Van placken, 2). Hetzelfde als plaesteraer; z. ald. en vgl. LEEMPLACKER. — 1) *De werkman die muren en daken met leem, kalk en dgl. bestrijkt*; *leemer*, *leemwerker*, ook *witter*, *stukadoor*. *Hor Belg.* 7, 9 (*Gloss. Trevir.*) plackir, argillator[a] 7; 65: leumere (*l.* leemere), pleckere, argillator. *Gemma* 16 r: leemplecker, argillator. Kil. placker, leemplacker, crustarius, tector qui incrustat parietes. *Voc. Cop.* pleckere, argillator; vgl. LEMER. Plant. een plecker, *un plastreur de mortier ou d'argille*, incrustator. ‖ *Vanden plaesteres.* Die meste heren sijn die plackers, *Vad. Mus.* 1, 324, 8. J. T., plecker, *Vad. Mus.* 2, 299 (*a.* 1414). De pleckers, strodeckers selen hebben VIII labay (*z. ald.*) elc op sinen cost, 322 (*a.* 1419). Tymmerluyden, molenaren, plackers ende die vetten die huden, *MLoop* II, 672. Eenen plecker, diet (*den muur*) weder stopte, plecte ende repareerde, *Ann. Em.* 20, 187 (*a.* 1495). Zie nog een voorbeeld van placker bij PLACKERIE. — Als geslachtsnaam te Brugge in 1518: „Bernaerdekin de Placker" (*Ann. Em.* 18, 194).

2) Door eene overdracht, ontleend aan de soort van werk, neemt placker (plecker) evenals plaesteraer de bet. aan van *mooiprater*, *huichelaar*. Placker (plecker) is in deze beteekenis niet gevonden, maar wel pleccaert; vgl. ndl. *veinzaard* en *grijnzaard* uit *veinzer* en *grijnzer*. ‖ Des pleccaerts (*van een priester gezegd door den duivel*) bedinghe my verbeent heeft, *Mar. v. N.* 27, 644. Ic (*de duivel*) sal den pleccaert den hals verstuycken, 28, 665. Ghy pleccaert ... ick salse met huyt en hayr nemen en draghen se, daer men solfer noch pec niet en spaert. — Suldy, felle geest? — Ja ic, hoerensoon, pleckaert! 40, 965.

PLACKERIE (PLECKERIE), znw. vr. Mnd. *plackerie*. Van placken; z. ald. Zoowel de werking zelve *het werken met leem, kalk, morter, pleister*, als het gewrocht der werking, *leemwerk*, *pleisterwerk*. Kil. plackerije, tectorium, opus tectorium, lorica testacea, illinimentum parietum, albarium. ‖ Waer is uwe plackerie die gi placket, *D. B. Ezech.* 13, 12 (lat. *siquidem ecce cecidit paries! numquid non dicetur vobis: ubi est litura quam linistis?* *vgl. ald. vs.* 10: diese (*den wand*) placken sonder ghemengheden moorter).

PLACKERSBRIEF, PLACKERT, PLACKERTSBRIEF (PLACKERDESBRIEF). Zie bij PLACKAERT.

PLACKICH, bnw. Mnd. *plackich*. Van placke, 2); z. ald. *Vlekkig*, *ontstoken*, gezegd *van de huid;* ook *schurftig*. *Teuth.* schorft, plackich, gryndich, ruydich, scaber.

PLACKICHEIT, znw. vr. *Vlekkigheid*, *ontstokenheid van de huid*, ook *uitslag*, *schurftigheid*. *Teuth.* schorfdicheyt, gryndicheit, ruyt, plackichheyt, scabies.

PLACKINGE (PLECKINGE), znw. vr. *Het werken met leem of kalk*, *het witten of stukadoren*. *Voc. Cop.* pleckinge, litura. Plant. pleckinge, *plaquage*, incrustatio; placae, arum.

PLACMEEUWE (-MEWE), znw. vr. Benaming van eene zilveren munt, hetzelfde als (nu en dan) placke; z. ald. Ook meeuwe komt in de oostelijke tongvallen als benaming van een muntstuk voor; z. ald. ‖ An III schiltweert (*de waarde van 3 schilden*) placmewen, die to silver worden gebrant (*gesmolten*), daer an verloren waert XVII s.; den gholtsmit van den selven silver to bernen V s., *Rek. d. Cam.* 3[2], 184 (*a.* 1369). Enen boden ... an onse scepenne ghezant ... mitten VI placmewen die men bernen zolde, 237.

PLAMEN, zw. ww. trans. Mnd. *plamen*. Hetzelfde als planen; z. ald. en vgl. *pruim* voor *pruin* (lat. *prunum*), *pelgrim* uit *peregrinus*. Het tegengestelde verschijnsel, dat *m* in *n* overgaat, is gewoner. *Uitvlakken*, *uitwisschen*, *uitschrappen*, *uitdelgen*. *Teuth.* plamen, planare. Vgl. ONTPLAMEN, UTEPLAMEN, DOREPLAMEN. ‖ Wilt al de quaetheit mijn plamen ute den brieve dijn (*uit Uw boek*), *Boetps.* 51 (*Lett. N. W.* 5[1], 203), 7. Also als gi segt so waer sine ordinancie sculdich uten boeke te sijn geplaemt, *Pelgrimage* 48c. Beschermen was dit woort ghenaemt, eer die letter (*r*) wort gheplaemt, Hild. 25, 65 (*waardoor het* bescheren *wordt*, *d. i.* „villen, plukken"). Men macht daer (*in het jongste gericht*) plamen noch verscriven, 153, 292 (*var.* macht verplamen). Ic sal Jherusalem afdoen alsmen pleghet een tafele te plamen, *Haagsche Bijbel* 1, 228 *c.* — Met een pers. in den 4den nv. en eene bepaling met ute. *Wegnemen*, *wegdoen*. ‖ So plame my (d. i. *mijn naam*) wten boeke dien du gescreven hebste, *Haagsche Bijbel* 1, 71*b* (*Exod.* 32, 32: *dele me de libro tuo*); zoo nog eens *ald.*; ook *D. B. Exod.* 32, 32; *Sp. d. Moniken* 15*b*. Moyses coos om der lude salicheit dat hem God wt den boeke geplaemt had, *Hs. v.* 1439, 43*c*. Gode badic ... dat hire ons ute (*uit de wereld*) moeste (*l.* moete) plamen, *Z. ende Lich.* 342.

PLANAPPE (PLENAPPE). Zie PLADIJN en vgl. Kil. planapboom, *vetus*, corylus (*hazelaar*) *et* acer major (*ahorn*, *eschdoorn*).

*PLANDEREN, zw. ww. intr. *Harl. Gloss.* heeft „planderen, concionari". Waarschijnlijk is het woord verschreven voor plaideren; zie PLEIDEREN, en vgl. *Gloss. Bern.* plaidiren, concionari.

PLANE. Zie PLAEN, bnw. en vgl. *Dial. Creat.* 2*a*: in enen planen (*vlakken*, *effen*) wege ... wanderen." Kil. plane, j. pleyn, planus.

PLANE. Zie PLADE en PLADIJN.

PLANE, znw. vr. Benaming van een ziekelijk verschijnsel, waarschijnlijk hetzelfde als hetgeen nog heden in het Wvlaamsch *plane* heet, nl. „een ziekte waarbij geheel de oppervlakte van het lichaam blauwendig is, fra. *cyanose*, *maladie bleue*." (De Bo). ‖ Jeghen de plane men sal nemen eenen scotele ende scriven dit met crijte der in enz., *Hs. Serr.* 14, bl. 39. Zijt festel ofte dooden (?) ofte plane ofte sente Loys evele ofte sente Jobs evel, 113. Van den festelle ende van der plane, van sente Loys evele ... ende van allen zwerenden evelen, *ald.*

PLANEBOOM. Zie PLADE en vgl. Kil. „planeboom, *vetus*, acer major, *verum* Gall. *plane*, *plaine*, et angl. *plaine tree*, platanus dicitur"; een andere naam voor *acer major* is „pseudoplatanus".

PLANEERRE, -IERRE, -IERE, znw. m. Van planeren; z. ald., en vgl. PLANEN. *Hij die uitvlakt*, *uitwischt*, *schoon houdt* (nl. boeken). ‖ Heer Kerstken van sint Truiden, planiere der boeken, *D. War.* 7, 109.

PLANEN (PLAEN), bnw. Zie bij PLADIJN.

PLANEN, zw. ww. trans. Mhd. *planen*. Gevormd naar fra. *planer* en mlat. *planare*. Vgl. PLANEREN. De eigenlijke bet. is *glad of effen maken*, nl. „het was", ook *vlak maken*; vgl. ndl. *uitvlakken*, dat eigenlijk beteekent „vlakken (vlekken) of smetten wegmaken", doch ook gezegd wordt van al wat geschreven is, evenals mnl. planen: dit beteekent *uitvegen*, *uitwisschen*, *uitvlakken*, en bij verdere overdracht, *glad of gelijk maken met den grond*, *slechten*, *sloopen*, *te niet doen*, *uitdelgen*, *verdelgen*. Het lat. *explanare* beteekent ook „glad of effen maken", maar in den zin van „moeilijkheden voor iemand wegnemen", d. i. „iemand iets verklaren, uitleggen, duidelijk maken". De overeenkomst van ndl. *uitvlakken*, dat afkomt van het znw. *vlak* (*vlek*) en niet van het bnw. *vlak* (*effen*)

is dus maar schijnbaar. Vgl. AFPLANEN en UTEPLANEN, alsmede PLAMEN.

1) De eigenlijke bet. schijnt *glad of effen maken, glad strijken* te zijn op de volgende plaats. ‖ So net een linen cleet 4 vout, ende legget den siekeu optie monde ende opt vorhooft, gaende over die 2 slape, ende dat geplaent, *Hs.* Yp. 60*a.* — Ook van een voorwerp waarop men schrijft, een wastafeltje. ‖ Hoe onse siele vanden beghinne eener gheplaende tafele gheleken is, *Boëth.*, *Index* VI *a* (*een wastafeltje waarop de gelijke, effene was gesmeerd is*, d. i. *waarop nog niets geschreven is*). — In Zndl. is *planen* en *plaan*, ook *plaanbak*, *-blok* gewoon als term in de steenbakkerij, ook *afplanen* (Th. Koopman, *Steenb.* bl. 60).

2) *Uitvlakken, uitwisscken, uitvegen, uitschrappen, uitkrabben*, iets dat geschreven is. ‖ Dat alsoo uut des duvels brieve alt gheschrift gheplaent was, *Vaderb.* 228*c.* Vergave god, ... doe wy Ysayam doodden, dat wij de prophecie gheplaent hadden uut sinen bouke, up dat zou van niemant meer vonden ware, *Boëth.* 177*b.* Welker bouken ... men lesen mach, omme wat goets ende stichtelics ... daer ute te treckene, maer vindtmer wat anders overtullichs in ..., datmen dat metten naghelen als met eenen ysere uutscheuren of planen mach, 182*c* (*misschien is hier* uutplanen *bedoeld, maar de beteekenis blijft dezelfde*). — Met den 4den nv. van den pers. *Iemand* (*iemands naam*) *schrappen, royeeren.* ‖ Soo plaent mi wt des levels (*l* levens) boeke, *Mask.* 757. Wat schillet dat men ymande uter tafele der meinschen plaent, up dattene consciencie in den bouc des levens scrijft, *Boëth.* 127*c.* — Eene enkele maal staat planen in de bet. *smeren.* ‖ Hi screef den heeren in Grieken over die gereescap (*toerustingen*) dye Xerxes maecte in een houten tafele ende daer plaende hi was over, *Proza-Sp.* 63*c.*

AANM. — De bet. *uitdelgen, te niet doen*, is meer aan de samenstellingen eigen; vgl. afplanen (*Wap. Mart.* Gloss.), en *Sp. d. S.* 7482.

PLANEREN (-IEREN), zw. ww. trans. Mnd. *planeren.* Van ofra. *planer.* Hetzelfde als planen; z. ald. *Glad of effen maken*, ook *glanzig maken.* Plant. planeren, *planir*, planare, complanare, aequare; planeringe, planatio, complanatio, aequatio. ‖ Ghi vrouwen, die thaer planeren ende wipen, *D. War.* 4, 48, 106. So wat sceerre, die een laken canteelde jof planierde onghescoren, verbuerde X sch., *R. v. Aardenb.* 133, 261. — Ook *polijsten, glad wrijven.* Vgl. fra. *aplanir* en mhd. *planierer*, polijster. ‖ Die scilt es van witten yvore, geplaneert wel ter core, *Ferg.* 3107. — Ook van een voorwerp, waarop men schrijft, een wastafeltje. ‖ Der kinder sinnen ... sijn ... ghelijc een tafel reyn gheplaneert (*waarop gladde nog onbeschreven was gestreken is*), daermen goet of quaet in mach scriven, *Sp. d. J.* 4, 69. — Kil. 854 geeft planeren in de bet. „planare, explanare, complanare, planum facere", d. i. *effen, glad maken*: met enkele dezer woorden kan ook *duidelijk maken* bedoeld zijn.

PLANETE, znw. m. Mhd. *planëte*; hd. *planet*; ndl. *planeet. Dwaalster, planeet.* Van lat.-gri. *planeta*, waarvan ook fra. *planète. Voc. Cop.* een planete, planeta. Kil. planete, planeta, sydus errans, stella erratica, vaga. Plant. planeet, planeetsterne, *une planette*, planeta; de planeet daarmen onder geboren is, genesis. ‖ *Venus* is oick eyn planete, s. morgensterne, *Teuth.*[2] 240*a.* Der planeten hoichsel in dan begynne, *absis, ald.* 298*b.* Die VII planeten, ... daer elc of hevet sine sede, sine complexie, sine nature, *Natuurk.* 15; ook 21; 311; 375; 401; 415 *e. e.* Elementen, sterren ende planeten die vulkomen al Gods beheten, *Sp. d. Sonden* 12921. Sone ende mane ... ende alle de planeten, *Bloeml.* 2, 54, 212 (*Rijmb.*); ook 1, 158, 25 (*Alex.*). Daer sach ic die lucht also ghestelt ende die planeten ant firmament, dat in kerstenrijc een kint gheboren es van hogher weerde, *Esm.* 66. Teerst so porret so (*de natuur*) tfiermament, sterren daeran, planeten omtrent, na den visieren ons heeren, *Wap. Rog.* 1441. Dat ... van den VII planeten elc mensche heeft sine nature, *M. en Vr. Heim.* 192. Als een kint wert ontfaen, die planete die rengneert dan, dat dat kint trect daran, weder si es quaet of goet, 200; ook 205. Rike seldi seker sijn, dat beloven di die planeten, *Vad. Mus.* 2, 208, 1. Die planeten dreyghen di scade te ghedoghene, *ald.* 8. — Samenst. planetemerker, *planeetlezer, sterrewichelaar, astroloog.* ‖ De planetemerkers, diemen mathematici heit, te bezoukene of gheloovene verbiedt ... de helighe kerke, *Boëth.* 223*c.* — Vgl. Kil. 854: planétkenner, planétleser, mathematicus, genethliacus, apotelesmaticus, planctarius. Vgl. Stoett, n°. 1571 „iemand de planeet lezen", en *Hand. Lett.* 1897/98 bl. 52 vlgg.

PLANETE, znw. vr. (?). Benaming van een kleedingstuk van priesters, hetz. als *kazuifel.* Zie de uitvoerige aant. in Duc. op planeta, en vgl. eng. *planet*, misgewaad. ‖ Dan die dienres sullen planetis angetrocken wesen, ten waer dat die bisschop tegenwoordich waer ende die misse hadde, *Ordin.* 107.

PLANETEMERKER Zie bij PLANETE, 1e. Art.

PLANIERRE. Zie PLANEERRE.

PLANKE, znw. vr. Ook PLANC, znw. m. Mnd. *planke, blanke*; mhd. *planke, blanke*: hd. *planke*; ndl. *plank*; eng. *plank.* Van mlat. *planca*, vanwaar ook fra. *planche. Plank. Voc. Cop.* een planc, planca. *Teuth.* boirde, dele, plancken, bredere (*mv.*), asser; hope van taiflen, brederen off plancken, tabularium; myt plancken, brederen off platten steynen becleyt off vertziert, tabulatus. Kil. plancke, planca, asser; plancksken, tabula, asserculus. Plant. een planke oft breedt berdt, *une planche.* ‖ Die dueren sijn allene (*gezamenlijk*) ondaen entie planken sprongen zaen van den solre, *Franc.* 9285. Die van binnen behingen sciere die mure met planken ende met scildén, die die worpe wael onthilden, *Bloeml.* 1, 148, 32 (*Alex*). Eenen wagen, daer op gheset was ende beslagen van sterken planken een casteel, daer liede binnen waren een deel, 2, 135, 233. Die vrouwen ofte joncfrouwen vercrachte, men sal hem den hals afsagen met eenre plancken, *Belg. Mus.* 6, 296 (*a.* 1284). Doe moestic driven in die zee op ene planke als een keytijf, *Segh.* 11576. Doe meester J. riden soude te Dousborch om planken te coopen, *Rek. d. Gr.* 3, 456; ook 457; 459 *driemaal*; 460 *viermaal*; 463 *veertienmaal*; *O. K. v. Delft* I, 31, 18 *enz.* Zie voorbeelden van 1199 en 1207 bij Stallaert 2, 363. — Ook, in het mv., *de houten versterkingen van steden en burchten.* Zoo ook mnd. en mhd. ‖ Si behilden met crachte beide planken ende grachte, die (*l.* dier?) en waren alsoo vaste jeghen die sterke gaste, die men int dietsche rike vant (*waarvan er, van welke soort er geen zoo vast waren in het duitsche rijk?*), Heelu 2019 (*vgl.* Velth. II, 47, 30, *waar wel het woord* planken *gevonden wordt, maar de zin door Velth. geheel verkeerd begrepen of altans onjuist weergegeven is*). Dandere trecten ... vore Rode, datsi winnen wouden met stormen, maer die van binnen si waren soo versien daer jeghen, datsi ten planken boven creghen (*bij de* (*houten*) *muren de overhand behielden*), 1936. (*De bisschop geeft aan Heer Z.*) onsen asijs, den wij tot Gramsberghe bynnen plancken (*binnen de houten stadsmuren*) hebben, *Charter v.* 1411 (*Dinsd. na Judica*) *in het Rijksarch. te Utrecht.* — Van den planc vallen, *voor de verleiding bezwijken* (eig. *in 't water vallen*). Vgl. Harreb. 2, 187 *b.* ‖ Doe vel hi (*Petrus*) derdwarf van den planc end seyd: ic nemet op mijn eet dat ic niet van den man en weet, *O. H. Pass.* 16, 350. — De eene of andere plank of bord is bedoeld met *Voc. Cop.* planke, pluteum (vgl. Diefenb.). — In de 16de eeuw zwoer men „by Gans (*Gods*) plancken", *Ndl. Kluchtsp.*[2] 54, 33: 64, 137. Vgl. 61, 44: „Gans potten en platielen".

PLANKEN, zw. ww. trans. Mhd. *planken*, *blanken*; mnd. *planken*, *blanken*. *Met planken bekleeden of versterken*, *beplanken*. Kil. plancken, coassare. Zie Stallaert 2, 363, alwaar ook met dezelfde bet. plankeren wordt vermeld (*a.* 1454). ‖ Twee hoofde (*van eene brug*) ghepijlt ende gheleyct, gheplanct ende ghepaelplanct, *Invent. v. Br.* 3, 470. Daer zijn gemaiet tot fortificatie van der stede (*Gouda*) 8 nyeuwe toornen, die noch te cappen, te plancken, te solderen ende te veynsteren zijn, *Inform.* 379. Zie nog een voorbeeld („den hooghen coor planken" bij Stallaert 2, 363. — Vgl. *Overijs. R.* II[1], 42 (17de eeuw): „Daar niet noodig bevonden word te planken (nl. *de dijken*), sullen al sulke dijken mit goeden holte opgebuscht worden", en *ald.*: „van alle de geplankte dijken die geplanket behoren te worden, dat men deselve planken voor den dijk in de eerste drie voet diep sal setten ..., unde de planken die dan boven te kort vallen, sal men tot tselve boven mogen opbuschen mit goeden holte". Er is hier verschil tusschen *planken*, d. i. „houten, in den grond bevestigde versterkingen aanbrengen voor een dijk" en „den dijk met hout opbusschen" (d. i. waarschijnlijk *beslaan*; zie OPBUSCEN). Vgl. de volgende plaats. — Van eene stad of burcht. *Met houten muren of versterkingen omgeven.* Vgl. bij PLANKE de plaatsen uit Heelu. ‖ Hi dede daerbi stichten ende vaste planken ende grichten eene stat die hiet Ten Grave, Heelu 2635. Vgl. ald. 2862: „die hertoge selve van Brabant dede daer vesten ende plinken Tielle, daer hi soude crinken des graven lant van Gelre mede" (plinken *kan naast* plenken *bestaan hebben* (vgl. Racer 2, 268: „plencte steket" (*geplankt staketsel*, *houten versterking* en mnd. *plink* = *planke*), en zie PLINKEN).

PLANKENARE, znw. m. Het woord komt voor als geslachtsnaam te Yperen ± *a.* 1390 (Jhan de Plankenare; Gheraerd de Plankenare", *Ann. Em.* 19, 278 *noot* 1) en zal wel eig. beteekenen *een ambachtsman die werkt aan houten verdedigingswerken* of *hij die ze ontwerpt*, misschien ook hetzelfde als ndl. *planker* (bij Van Dale: „leverancier van planken").

PLANKEREN, zw. ww. trans. Hetzelfde als planken, nl. *met planken* of ook *paneelwerk bekleeden of versterken*. Zie een voorbeeld van 1454 bij Stall. 2, 363.

PLANKET, znw. o. Waarschijnlijk is de bet. *houten versterking*, *houten muur*. Het ndl. *planket* heeft den zin van „plankenvloer" en „plankenbeschot". ‖ Voort sall hie omme den berchvrede setten ende maken een plancket ende beyde graven, die dair omme gaen, schoon opruymen ende een nieuwe brugge dair over leggen, Racer 6, 232 (*a.* 1446). Vgl. een Charter van 1411 (*Dinsdag na Judica*), in het Rijksarch. te Utrecht, waarin de Bisschop geeft aan H. van Zeelwarden „onsen Berchvrede, gheheten die Slynge, mitter husinghe die daertoe behoort". Hij zal aan H. „doen leveren plancken, posten, ryen mit timmerluden die een nye plancket daer maken sullen om dat berchfrede voirscr.". — Ook in den eenigzins vreemden vorm plankit. ‖ Daer waert hi (*in den aanval op een vijandig stadje*) vermoeyt also dat hi nemmer mochte do, ende liet zijn zwaert steken daer int plankit, ende clam of daer naer van der leder, Velth. V, 42, 27 (in *Sp.* dl. 3, bl. 458). — Vgl. PLANKIET.

PLANKET (PLENKET, PLENCT), deelw. bnw. Van planken (of *plenken). *Geplankt* (vgl. PLANKEN) d. i. *met planken bevestigd* of ook *uit planken bestaande.* ‖ Dat wi .. voir nutte ende oirber onser stat (*Enschede*) om die in rake mytten plencte stekede (*planken staket*) ende anders te houden ... gheven myt desen onsen brieve ... een stucke woeste velt landes, Racer 2, 268 (*a.* 1465).

PLANKIER, znw. o. Van ofr. *plancher*, *planchier*. Vgl. GEPLANKIERT. Het woord kan behalve *plankenvloer* ook beteekenen *zoldering* (Mellema verwijst bij „planckier" naar „solderinghe van berders"); op de bij Stallaert 2, 363 genoemde plaats, waar het woord met „bordesschen, bancken, trappen, steegers" e. a. zaken genoemd wordt, „waerdoor de publieke straeten waren vermindert, belet oft gheoccupeert", zal het wel de bet. hebben van *uitbouwsel van planken*, *houten uitbouwsel*. Vgl. ofra. *planchiere*, saillie, avance faite de planches (Duc.[2] 9, 308), waarnaast ook wel in denzelfden zin *planchier* zal zijn bekend geweest; vgl. Duc.[2] 5, 352 op plancherium. — In het tgw. Wvlaamsch beteekenen *plankier*, *plankies*, *plankiet* niet meer een houten vloer, maar een smalle steenen straat, nl. „een trottoir" (De Bo 867; Schuermans 487).

PLANKIET, znw. o. Van ofra. *planchié*. *Plankenvloer*, ook *zoldering*, althans deze beide betn. heeft het woord in het tgw. Westvlaamsch (De Bo 868); daarnaast ook die van „trottoir", t. a. p. 867). ‖ Ghewrocht ... ant planckiet van der ouder halle, van temmermans, van handknapen ende van barden te houwene, *Invent. v. Br.* 3, 176. Een diepe pidt, ende het plankiet daeruppe gheleidt, *aangeh. ald.* Gloss. *op* plankiet, uit Weale, *Dixmude* 2, 106. Het bert ende hout om het planckiet te maecken van den autaer, *ald.* (bl. 194). Het maecken vant planckiet van de voorn. lettrijnne, *t. a. p.* (zie LATRINE). Zo zullen die van Brucghe ghehouden zijn tplankiet ute te doene en alle de pijle diepere te doen heyene, *Invent. v. Br.* 3, 322 (*ald.* 376 *in den fr. tekst*: „deffaire le plancquier").

PLANKIJS, znw. o. Ook PLANKISE, znw. vr. De vorm van het woord is te vergelijken met *kordijs* (z. ald.), waarmede het ook in beteekenis vrij wel overeenkomt: waarschijnlijk is *kordijs* het voorbeeld geweest, waarnaar plankijs is gevormd. Dat ook plankise (eig. mv.?) bekend is geweest, blijkt uit het vr. geslacht en den door Kil. opgegeven vorm planckiese. *Houten muren of versterkingen om steden of burchten.* Kil. planckiese, *vet. Fland.* tabulatum, munimentum ex plancis. ‖ (Si) saghen ene capelle staen, ... die was bevaen met enen planckise vast; dies hadsi te doene, want menich gast plach daer dicwile in te sine quaet, fel ende vol van venine, *Limb.* I, 331. Ene capelle met ere planckise wel ghemaect, vaste van prise, II, 311 (*var. B.* mit eynen plackaet wael gemacht van prise starc ind vast). Twee vesten soo waren daer, wel ghewatert.., met enen goeden planckise, *Brab. Y.* V, 1115. Alle de vesten ende alle de grachten van der voorn. stat (*Mechelen*) ende alle de plankisen selen staen in onse hant, *ald.* dl. 1, bl. 709 (*a.* 1303). — Een geslachtsnaam zal bedoeld zijn *Lorr. fragm.* I, 432 vlgg: „Beg is doot, die here mijn ...: Tybaut dooddene van den plankisen" (vgl. de brugsche geslachtsnamen *de Planceys*, *van der Plancke* en *de le* (*del*) *Plancke*, in *Invent. v. Brugge*, Gloss. *Table des noms de fam.*, bl. 123). — Het hedendaagsche *plankies* heeft als *plankier* en *plankiet* de bet. „trottoir" aangenomen (De Bo 857).

PLANKIT. Zie PLANKET.

PLANSEN (ook BLANSEN), zw. ww. trans. *Eene vloeistof overstorten of overgieten.* Kil. plansen j. blansen, *Fland.* j. storten. Misschien is met dit laatste bedoeld de intr. opvatting, waarin ook ndl. dial. *plansen* bekend is, nl. *morsen*, *knoeien met water.* Het mnl. wijn plansen komt in bet. overeen met ndl. *knoeien met wijn*, door er water of minderwaardigen wijn bij te gieten. ‖ Van den ghonen die wijn hebben gheplanst v lb., *Invent. v. Br.* 4, 152. Van W., die bedraghen was van plansene (*nl.* wijn), *ald.* — So wie die wijn planset of vullet met wyne die van denzelven lande niet ne ware, of (h)ouden wijn in nieuwe wyne jof zacwijn in nieuwen wyne, of water in wyne, hi verbuert x lb., *R. v. Aardenb.* 113, 141. — Alle witte wine die ontsleghen zijn te tappene, moet men hauden zuver,

zonder (h)iet der toe te blanssene, op de mesdaet van x lb., *Ouden. Meng.* 1, 138 (*uit* „keuren van den wine", *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 277). So wie te rooden wine blanste witten wijn, sident dat hi ontslagen ware, hi ware in de mesdaet van x lb., *ald.* So wie die te moste blanste (h)ouden wijn, hi ware enz., *ald.*

PLANTE (PLANT), znw. vr. Mnd. *plante*; mhd. *phlanze*; ohd. *phlanza*; hd. *pflanze*; ndl. *plant*. Van lat. *planta*, waarvan ook fra. *plante*, eng. *plant*.

1) *Plant*, ook *pol of stoof van eene plant. Teuth.* plant, planta, plantula; plant van een coil, brassica planta, plantula; plant van een boom, plantatorium, plantare, -ris s. rapta de arbore, planta s. (= scil.?) cum radicibus. *Voc. Cop.* de plante van enen boom metter wortelen ute ghedaen, plantare, -ris; een plante van warmoese, planta; een wijngaertplante, vitulamen. Kil. plante, planta, plantaria, stirps quae pangitur, talea. Plant. een plante, plantsoen, *une plante d'herbes ou d'arbre*, *plantal*, planta vel talea. ‖ Des pesekers plante, *Nat. Bl.* VIII, 25. Inden planten is si (de „groyelike craft") verborghen, *Barth.* 576 *a.* Een dier heeft meer werckingen ende edelre dan die planten, waarbi dat een dier edelre is dan enich plant of boom, 568 *a.* Inden deelen der bomen ende der planten, 568 *b.* Selden gedijt ... die plante die men dicke verset, *Doct.* III, 1597.

2) *De plant van den voet.* Kil. plante des voets, planta pedis, imus pes (ook Plant.). Zoo ook fra. *plante*, eng. *plant* (verouderd). In zndl. „de *planken* van de voeten". ook gebruikt voor „de *palm* van de hand" (De Bo). ‖ Hoe men die voete altoos sal warem hebben: nemt peper ende stampet te pulvere ende minghet met oliën, ende daermede besmere die planten van den voeten, *Hs. Serr.* 14, bl. 11. Onghewasschen wolle onder de planten vanden voeten legghen, *Reg.* 55 *c.* Sijn plante van sinen voete sel gehouden warden in een stricke, *Hs. Acq.* 107 *b* (*Job* 18, 9). Dat van den planten sijnre voeten tot aen dat overste van sinen hoofde in hem gheen ghesonde en was, *Hs. Moll* 7, 113 *a*; ook Brugm. 2, 377. Vanden planten dijns voets totten coppe dijns hoofts, *Haagsche Bijbel* 1, 127 *b* (*Deuter.* 28, 35). Die hunt van den hoofde es dicker dan ander huden, sonder die planten van den voeten ende die palmen vanden handen, om dat mer mede pijnt, *Hs.* Yp. 107 *d* (Jan Yp. 36: „sonder den planten der handen ende der voeten omme dat men der mede mer pijnt"; *ook bij Duc. komt* plante *voor, in plaats van* palme, *gezegd van de hand*; *vgl. het omgekeerde bij* PALME). Vanden holen van den hoofde toten planten van den voeten, *ald.* 120 *a.* Zie nog Jan Yp. 144; *Barth.* 275 *a*; *D. B. Gen.* 25, 25 ([hi] hielt mitter hant sijns broeders plante; lat. *plantam fratris*).

PLANTEIT (PLAINTEIT, PLENTEIT), -THEIT, znw. vr. Van ofra. *planté*, *plenté*, vanwaar ook eng. *plenty*, en dit van lat. *plenitatem*. Eig. *volheid*. Deze beteekenis is zeldzaam in het Mnl. Men vindt haar *Lsp.* I, 21, 72 vlgg.: „(Rivieren) die meenech lant ende meneghe stat ververschen ende maken nat, daer waters breke soude wesen, en daet die planteyt van desen" (men kan het woord hier weergeven door *volheid* of door *overvloed* in eigenlijken zin, d. i. *overvloed van water*). — De gewone beteekenis is *overvloed*, *volop* (*van eten en drinken*). Hetzelfde als coever; z. ald. Plant. planteyt, *planté*, hubertas, copia, abundantia. Kil. planteyt, hubertas, feracitas, copia, abundantia. ‖ Men reide alder dinxs planteit, hi wilde hof houden met eren, *Belg. Mus.* 10, 81, 153 (vgl. *Denkm.* 3, 136, 161: men ghereeder alles (*gen.*) plenteyt). Ende (dat) ic des spisen hadde planteit, 7, 321, 94. Daer is planteit van goeder spisen, *Rein.* II, 3155. Daer ne was nieman, arm no rike, hine hadde genoech ende planteit, *Mor.* 4653 (*vgl. de verbindingen* vele ende genoech *en* volop ende ghenoech *bij* GENOECH, kol. 1429). Planteit van wine so was daer, *Wal.* 4627. In harde menegerande wise hadsi plaintheit van goeder spise, 8045. Planteit van costeliker spisen ende van drancke, *Clerc* 98. Hebs du corens vul planteyt, *Denkm.* 3, 4, 79. Daer quam te hant planteit so groot van watere, dat al sijn here ghenoech dranc na sinen ghere, *Brab. Y.* II, 670 (*Sp.* III[a], 82, 34). Beide van dranke ende van ate, dat behoren mochte den state, dies so was al daer plenteit, *Couchy* II, 2141. Hoe menech ghemidt (*gehuurd*) knecht heft planteit van brode in mijns vader hus ende ic sterve hir van hongher, *L. v. J.* c. 118. Van provanchen hadsi plenteit, *Vl. Rijmk.* 9940. Daer quam wter eerde volle planteyt van water, *Exc. Cron.* 67 *b.* Zie nog *Huge v. Bord.* 22; *Belg. Mus.* 3, 381 (*a.* 1454). — Minder gewoon is de verbinding van planteit met andere dingen dan eten en drinken. ‖ Sy hadder ... plentheit vercreghen van al des hem in orloghen behoeven mochte te draghene, *Cron. v. Vlaend.* 1, 163. Silver, gout, sindael ende side, laken, menich dier gesmide, scone cledre ... dies vant men daer vol planteyt, *Sp.* IV[7], 33, 35. In horen wildernissen heeft dit lant planteyt van allen wilden beesten, *Barth.* 487 *a.* Daer is planteyt van ghemeynen cruden daer die beesten of leven, 490 *a.* Het (*land*) draecht sonderlinghe veel coorns ende alles anders goedts hevet planteyt, also dattet die werlt bina vervult van cruden ende van speciën ende van anderen costeliken dinghen, 497 *b.* — Slechts zelden wordt planteit gebruikt van menschen. ‖ Ane des volx plenteit noch met redeliker wijsheyt sone mach nieman kinnen wie den strijt sal verwinnen, *Melib.* 3052 *var.* (bl. 685). Tuysschers, vechters ..., coppelerssen, camercatten oft sulcke dieren, van dien vint men hier altoos planteyt, *Mar. v. Nijm.* 24, 552. — Zie voor voorbeelden van planteit in de 16de eeuw De Bo, kol. 1475 (uit Karel van Mander). Nog heden is het woord in verschillende noordndl. tongvallen bekend, b. v. in geheel Noord-Holland (*Taalk. Mag.* 2, 514; Boekenoogen 756), en in het Stadfriesch en Groningsch (Molema 326); ook in den geslachtsnaam Planteydt. — Reeds in het Mnl. begint planteit tot de bnwn. over te gaan met de bet. *volop*, *overvloedig*. Kil. planteyt, huber, abundans, largus (*hij stelt ten onrechte dit gebruik voorop*). ‖ Die edelste dranc, die beste spise, die men vant, hadsi plantheit, *Wal.* 11004. Daer was spise ende wijn planteit, *Belg. Mus.* 10, 68, 137. Ic gaf u planteyt wijn ende broot, *L. o. H.* 1171. Neemt den dranc niet so planteyt, dat ghi wort droncken, *Sp. d. Jongers* 17, 351. Armoede, coude, waren daer planteyt; daer (*in den stal te Bethlehem*) ghebrac wijn, broot ende cleyt, *Profijt. Liedeb.* 254, 6. — Zoo ook in de 16de eeuw (Stallaert 2, 364; De Bo t. a. p.); en nog heden in verschillende tongvallen, o. a. bij Molema; Hoeufft 463; Boekenoogen (t. a. p.), waar *planteit* en *planteitig* beide in de bet. *overvloedig* bekend zijn; en in het Antwerpsch (*Idiot.* 975) en Friesch, waar het woord als znw. niet bekend is. — Ook komt hot woord in de 16de eeuw als bijw. voor in de bet. *voortdurend*, *onafgebroken*; zoo b. v. in het *Vlaard. Reder.*, aangehaald bij Oudemans 5, 636. Nog heden is *planteit* op Walcheren bekend in de bet. *altoos* (te Aksel *plantuut*); misschien is hetzelfde woord het zwolsche *plantein* (*plantijn*), dat in eene zelfde bet. (*onafgebroken*) bekend is, b. v. in „ik heb een half uur *plantein* staan wachten". Vgl. bij Van Dale: „hij bleef er maar *planteit* zitten," en zie bij PLATIJN.

AANM. — *Sp.* I[e], 49, 9 vlgg.: „buten sinen huse ... sone was geen so geluckich ..., alse in orloghe, in aventuren, in planteit, in soeten, in suren", is *planteit* niet de ware lezing; *var. B.* heeft „in parlamenten (z. PARLAMENT). Ook L. heeft *plenteiden*, maar het mv. van het woord is ook reeds verdacht. Misschien ligt er aan deze verkeerde lezing een ander woord

ten grondslag dan *parlament*, maar *planteit* past in den samenhang niet.

PLANTEIT, znw. vr. Eene aan het Fransch ontleende afleiding van *plante*, b. v. *planté*. Vgl. ofra. *planteis*, *plantin*, *plantis*, *planteice* en *planteir* (Duc.); fra. *plantis* (verouderd). *Plant*. || Inden Brabantschen acker heeft ooc gegroeyet een suverlijke planteyt, die eerweerdige ende goedertieren Lutgaert, *Exc. Cron.* 30 *c*.

PLANTELIJC, bnw. Het is niet duidelijk van welk lat. woord het mnl. de vertaling is op de volgende plaats, waar er een bepaald tijdperk in den leeftijd der kinderen door wordt uitgedrukt. || Dye ander (*leeftijd*) wordt vanden somighen gheheeten plantelijck ende es als de tanden comen sijn oft alssi noch comen, *Scep v. W.* 30*b*. Misschien van lat. *sativus*?

PLANTEN, zw. ww. trans. en intr. Ohd. *phlanzôn* (*pflanzôn*, *flanzôn*); mhd. *phlanzen*; hd. *pflanzen*; mnd. ndl. *planten*; ags. *plantian*; eng. *to plant*. Naar ofra. fra. *planter*; lat. *plantare*, vanwaar ook fra. *planter*.

I. TRANS. — 1) *Planten, poten*, eigenlijk. *Teuth.* planten, plantare; plantten, paitten, inserere. *Voc. Cop.* planten, plantare; planten, serere; planten, pastinare; een wijngaert planten in doerde, propaginare; weder ende wey planten, obserere; tegader planten, conserere; vore planten, preserere. Kil. planten, plantare, serere, inserere, conserere, pangere, repangere. || Want ghy en sayet noch en plant bome, *Proza-Alex.* 156 (*var.* plantet). Some boome sijn so ghemoet datmense met wortelen planten moet; some worden si groot ende jonc, dat mense ent op ander tronc, *Nat. Bl.* VIII, 11. Die vader (*God*) alretiere vrucht ... in di (*het paradijs*) plante sonder ghetal, *O. H. W.* 4. O ghy die Jhesus wijngart plant, *Ndl. Geest. L.* 183, 1. Van den exemple van den man die enen wijngart plantde, *L. v. J.* c. 169. Een man was die plantte enen wijngart, *ald.* De planten ... ne becliven niet wel, diemen dicwile verstelt ofte plandt, *Boëth.* 164*c* (*de bet. is hier* verplanten, *wellicht door* „dicwile", *doch het is ook mogelijk dat men vóór* plandt „ver" *van* verstelt *moet herhalen*).

2) *Planten, vastzetten*, eigenlijk *in den grond*, bij uitbreiding *vastzetten* in het algemeen, ook in het gemoed. Zoo ook in het Hd. Vgl. *L. c. J.* 89: „een ... deel van din sade vil op een steenechtech lant daert sine wortelen nit gheplanten en conste", en Kil. planten het gheschut; ook bij Stallaert op planten, 1). || Terstond ... brochte een ... een pingnoen vander stede ende plantedet voor de voors. vanghenesse, *Ann. Em.* 10, 450 (*a.* 1480). Dese twee glaviën sijn gewortelt ende gewassen harde diep in mijn herte ende geplant in mine ogen, *Pelgrimage* 74*c*. Bijder ebbe, die welcke daer alle die orlogschepen ... int marasch van der zee nederstelde ende plantede, Despars 2, 141 vlg. Sinen helm planten, *zijn helm vast op zijn hoofd zetten*, *Lanc.* II, 3204; 5007. Alse die doochde vruech gheplant, sijn inder zielen, Hadew. *Proza* 31. — Vgl. het wederk. *zich planten* (ook hd. en eng.), in de uitdr. „zich in volle kracht planten", d. i. *eene vaste positie innemen, duidelijk doen zien wat men van hem te verwachten heeft*, bij Hooft, *Ned. Hist.* 162, en ndl. „in iemands hart geplant zijn", gezegd van eene geliefde. — Enen den doren planten, *iemand een doorn in het vleesch steken, hem eene lichamelijke wond toebrengen*; bij uitbreiding ook *aan iemands eer eene wond toebrengen, iemand onteeren*. Zie een voorbeeld van de uitdrukking bij DORN, 3°, en vgl. beneden). — Tot de bet. *zetten* nadert planten op de volgende plaats. || Tfy donconstige, die de conste van der hant plant, *Mar. v. N.* 23, 538. — Ook in den zin van *grondvesten, vastzetten in zedelijken zin*. || Ick hope sy (*de kinderen*) werden in duechden gheplant, *Sp. d. Jongers* 3, 39. — Bij Stallaert wordt planten ook vermeld met voorbeelden uit de 16de eeuw in den zin van *plakken*, *aanplakken*, *aanslaan*, en in dien van (met den 3den en 4den nv. van den pers.) *iemand op het dak zenden*, *hem iemand ter verzorging opdoffelen*. Mogelijk zou het zijn dat planten deze bet. had in de boven genoemde uitdr. „enen den doren planten" en dat de bet. eig. was „iemand den gek op het dak zenden", vervolgens „iemand misleiden" (ook lat. *illudere* heeft de bet. „onteeren").

II. INTR. — *Wortel schieten, zich vasthechten in den grond*. In eene soortgelijke beteekenis ook mhd. en eng. — Overdrachtelijk *zich in iemands gemoed vastzetten, een onuitwischbaren indruk op iemand maken*. || Doet ons wenen zo metti (*Maria aan het kruis*), dat Jhesus wonden planten in mi, ende zi mi gansen ende heelen, *Belg. Mus.* 8, 449, 37.

PLANTER, znw. m. Mhd. *pflanzære*, *-er*: hd. *pflanzer*; ndl. *planter*. Vgl. fra. *planteur*.

1) *Hij die plant of poot*, *planter*, *poter*. Kil. planter, plantator, sator, consitor. Plant. planter, *planteur*. || Du (*Maria*) steis ghegroeyt in eenre stas (*wanvorm van* stat) int (*l.* mit) wortel, dies de planter was u kint, u vader, *OVl. Lied. en G.* 170, 18.

2) *Grondlegger*, *grondvester*, *stichter*. Vgl. PLANTEN, 2). || Die maker des hemels, die planter der sterren ende die scepper alre creatueren, *Hs. Leeuw.* 3*r*. Hi (*Augustinus*) was een licht der wijsheit, een vat der waarheit ende een planter des vreden, *Hs. r.* 1439, 128*b*. So blifft heer Eycke (*de schrijver van den Sassenspiegel*) des rechtes planter, unde ich (*de commentator*) begieter, *Sassensp.* 2, 18, 27.

PLANTERIE, znw. vr. *Het planten of kweeken*; ook *kweekplaats*, *kweekerij*; ook *het geplante*, *eene plant*. || Nochtan sal dat wter planteriën van ysere rijsen, *Haagsche Bijbel* 1, 244*a*. — Van haren zade sal staen die planterie van wortelen, 252*d* (*Daniël* 11, 7: *stabit de germine radicum ejus plantatio*).

PLANTEUS (-IEUS, -IOOS), bnw. Van een ofra. **planteux* (**plainteux*), eene afleiding van *planté* (zie PLANTEIT). Vgl. fra. *plantureux*, eng. *plentyfull*. *Overvloedig*; ook *vruchtbaar*, en *overvloed of welvaart veroorzakende*. || Die plantiose goddinne Ceres die doet tcoren comen, *Rose* 9568 (*var.* plenineuser (*l.* plentieuser); *var. B.* plantieus; fra. *la plenteureuse déesse*).

PLANTEUSELIKE (PLENT-, -UESELIKE), bijw. *Rijkelijk*, *overvloedig*, *in ruime mate*. Vgl. fra. *plantureusement*. || Danc hebbe God sier ghiften milde, die dus plentueselike wilde Brucghe ... verschieren, *OVl. Lied. e. G.* 486, 217.

PLANTIEUS, -OOS, -UUS. Zie PLANTEUS.

PLANTINGE, znw. vr. Mnd. *plantinge*; mhd. *phlanzunge*; hd. *pflanzung*; ndl. *-planting*. Hetzelfde als planterie; z. ald. *Teuth.* plantinge, consicio, consercio, plantacio. *Harl. Gloss.* plantinghe, plantacio. Kil. plantinghe, plantatio, consatio, consitura, satus. Plant. plantinghe, *plantage*, *plantement*, plantatio, satio e. a. — In eene overdrachtelijke opvatting staat het woord *Gulden Troon* 57 *c.*: „Ghi sijt van mi gheboren van minen joncfrouweliken ende maechdeliken live, want ic di wan mitter plantinge dijnre heyligher drievoudicheit".

AANM. — *Inform.* 380 leze men *platinge* voor *plantinge*.

PLANTREETSCAP (-REITSCAP), znw. vr. en o. Hetzelfde als plantstake; z. ald. *Teuth.* plantreitscap, plantatorium (vgl. de glossen bij Diefenb. op dit woord). Of moet het opgevat worden in de bet. *gereedschap noodig voor planten en poten*?

PLANTSOEN, znw. m. (o.?). Van ofra. fra. *plançon*. *Stek*, *poot*. In eene soortgelijke beteekenis wordt het ndl. *plantsoen* nog vermeld bij Van Dale. Vgl. ook De Bo 868 (waar de bet. eenigszins gewijzigd is). ||

Voor een afgehouwen eyck twee andere jonge eycken plantsoenen te doen stellen, *uit eene verpanding van Grave en Cuyck*, *a.* 1559. Die ridder siende dat die prince die meeste lanciën brack, greep een plantsoen grof ende dick, daer met dacht hi den prince den dootsteeck te geven, *Exc. Cron.* 245*d.* — Kil. „plantsoen, plantae, plantaria, semina arborum" kent ook deze bet., maar ziet er reeds een verzamelnaam is, welke opvatting thans gewoonlijk aan het ndl. woord eigen is. Vgl. ndl. „jong *plantsoen*", d. i. „aanplant van jonge boomen" en het mv. van *poot* in dezelfde beteekenis, b. v. de lange en de korte *Poten* te 's-Gravenhage". De beteekenis *kweekerij*, ook eigen aan plantsoenbosch, bij Kil. „seminarium, plantarium" is thans niet meer een vast kenmerk van het woord, dat in het Ndl. de bet. heeft aangenomen van *openbare wandelplaats*.

PLANTSTAKE, znw. vr. Hetzelfde als plantsoen; z. ald. en vgl. wvl. *plantstaak*, *pootstaak* (De Bo 835). *Stek*, *poot*; *een tak dien men groen in den grond poot of plant om wortel te schieten.* ‖ Dat nyemant eenighe pootstaken noch plantstaeken of andere tronken, groeyende in ander lieden erfve, in tween en hauwe, *Cout. v. Brugge* 1, 221 (fr. vert. *des piquets à plançons*, *à plantes ou autres têtards*).

*PLARDECKEN (Velth. I, 34, 70.) Bedorven lezing; zie bij PLACKE, 3) en PLAT, znw.

PLAREN. Zie PLADEREN.

PLARINGE. Zie PLADERINGE.

PLARICBOOM. Zie bij PLADE, 1e. Art.

PLAS, znw. Ndd. *plas*; ndl. *plas*: mnd. *plas* (op te maken uit het ww. *plasken*?). Daarnaast PLASCH (PLASSCHE), vla. *plasch*, eng. *plash*. Zie verder de Wdbb. en vgl. PLASSEN. *Plas*, *poel*; ook *plas* in de beteekenis „water dat op den weg blijft staan". Kil. plas, plasch, palus, lacuna, fossa in qua stat aqua. Plant. eenen plas oft plassche, *une maree d'eau venante de la pluye*, lacuna, aestuarium. ‖ Voor dese kerc staet een groten plasch al vol waters, *Mandev.* 42*d.* Doe lucifer ghevallen was beneden in den helschen plas, Hild. 165, 79 *var.* (*t.* pas). — Verklw. *plasschelkijn, plesschelkijn, *plasje.* ‖ Off sy erghens mochten vinden een plesschelkijn van reghen watere, *Vaderl.* 85*c.* — In de 16de eeuw komt *plas* in zaanl. tongvallen voor als benaming van stukken land. Zie Boekenoogen 757; de bet. hangt zamen met het bijvoeglijk gebruik van *plas*, eveneens aldaar vermeld, nl. *dras*, *even onder water staande* (ook fri. en oostfri.).

PLAS (PLASSE), znw. m. Mnd. *plas*. Waarschijnlijk is het woord geassimileerd uit *plats; vgl. mhd. *plaz*, *platz*, hd. *platz*. Uit ofra. *place*. In dit geval is het woord hetzelfde als plaetse; z. ald. *Plaats*, *opene ruimte*. Het woord zal in deze bet. wel voornamelijk tot de oost. tongvallen hebben behoord. Vgl. dial. devent. *plas*, binnenplaats van een woning; ook: een ander open terrein (Draaijer 30 *b*). Doch in dezelfde beteekenis komt ook *plasch* voor, en deze vorm wijst dus op een anderen oorsprong, tenzij hij ontstaan is onder den invloed der bijgedachte aan het vorige woord. ‖ Dat die hertoch enen kamp plas dede vrijen, daer die onselige joode mitten oilden smyt den kamp solden vechten, *Marialeg.* 2, 112. Die ... smyt bereide sich ... ende quam ten plasch mit crucen ende vaenen, *ald.* — Waarschijnlijk is dit woord ook bedoeld op de volgende plaats. ‖ Alsdan (*als men op een dwaalweg is*) sulstu mit dit swaert daer voor sijn ende elckerliken berechten ende jaghen in sijn plasse (*l.* in sinen plasse, *òf van een nom.* plasse; *ook* plassche *komt naast* plasch *als nom. voor*) daer hi behoort, *Pelgrim* 26*d.*

PLAS, znw. (het geslacht blijkt niet). Een nog heden in verschillende duitsche en ndl. tongvallen bekend woord voor *een koek*. Voor het middeleeuwsche tijdvak is de eenige vermelding in *Teuth.* eyn koick of plass als men offert off eyne vlade, libum; plass gebacken, placenta, collirida, laganum, tortella; eyn plass off koick van water ind van mele, laganum. Er worden hier blijkbaar verschillende soorten van koek door hetzelfde woord uitgedrukt. Vgl. voor het gebruik van het woord in de hedendaagsche tongvallen Boekenoogen 757, waar worden vermeld zaanl. *krenteplassie*, eene soort van kleine ronde platte krentebroodjes; fri. *plasse*, *plaske*, de uiteinden van een brood of koek; gron. *plas*, eene soort van bolletjes die bij bijzondere gelegenheden worden gebakken; drentsch *plasse*, langwerpig krentebrood; overijs. *plassies*, soort van krentebroodjes; geld. *pleskes*, zeer kleine ronde krentebroodjes; oostfri. *plaske*, een plat bordvormig paaschbrood voor kinderen; hd. dial. *platz*, een dunne platte koek. De oorsprong van het woord is niet bekend. Misschien staat het op de eene of andere wijze in verband met lat. *placenta* (ook lat. *libum*, koek, drong door in het Germaansch), en is de oorspronkelijke vorm *plats* geweest. Zeker is het bnw. *plat* van invloed geweest op zijne beteekenis. Vgl. Grimm's *Wtb*, 7, 1916 op platz.

PLASCH. Zie PLAS, 1e en 2de Art.

PLASIJN, znw. o. Hetzelfde als fleresijn; zie FLEDERCIJN. *Jicht*, *podagra*. Nog heden in Vlaanderen *flessijn* of *flesijn* geheeten (De Bo). ‖ Jeghen plasijn ende aertike nem olie van oliven, *Hs. Serr.* 14, bl. 63.

PLASSCHEN. Zie PLASSEN.

AANM. — Voor plasregen (Kil. en Plant.), een regen die plast, d. i. òf een plassend geluid maakt òf die bij stroomen of plassen neervalt, gebruikt het mnl. stofregen; z. ald.

PLASSE. Zie PLAS, 2de Art.

PLASSEN (PLASSCHEN), zw. ww. intr. Mnd. *plasken* (Lübben 3, 338); oostfri. *plassen*, *plasken*, *platsken*; hd. *plaschen*; ndl. *plassen*; eng. *to plash*. Vgl. Franck op plassen. *Plassen*, *met water werken of ploeteren*, *in of door het water gaan.* Kil. plasschen, palpare aquas, motare aquas. — Ook, verbonden met wasschen (vgl. mnd. en ndl.), als trans. gebruikt in den zin van *reinigen*. ‖ Een out wijf diemen heffen en leggen moet, wasschen en plasschen, *Trou moet bl.* 8, 140.

PLAT, bnw., znw. en bijw. Mnd. *plat*; hd. *platt* (uit het ndd.); eng. dial. *plat(footed)*; vgl. md. *blatefuoz* en *platehuof*); ndl. *plat*. Uit het Romaansch (vgl. ofra. fra. *plat*; zie Hatzf. 1753) doch dat het woord reeds vroeg het burgerrecht heeft ontvangen, blijkt uit den umlaut van *pletten* (vgl. evenwel Franck op dit woord).

I. Als Bnw. — 1) *Plat*, *vlak* van voorwerpen. *Teuth.* plat, planus; appelvat dat onder plat is, apoforetum. Kil. plat ende effen, planus, plat ende breed, latus; ook platte borse; platte hand. Plant. plat ende effen, *plat et uni*, planus; ook platte borse, *bourse vuide*, crumena evacuata (vgl. ndl. *platzak*). ‖ Al plat visch, als botte ende pladijs, worden vetter ... met zudenen winde, ende die ronde vissche metten norden, *Nat. Bl.* X, 23. Een coelvat, dat ondiep was ende plat, *Esop.* XXXVII, 3. — Enen verharden platten daelen wech, *Hs. Sern. G.* 83*a.*

2) *Plat of in de lengte uitgestrekt*, *met de geheele oppervlakte iets rakende.* Vooral van iemand die op den grond ligt, in welk geval ook ndl. *plat* in „plat op den grond liggen" gebruikt wordt; vgl. ook ndl. „zitten of vallen op zijn *platte* achterste", d. i. met zijn achterste *op den grond* zitten of vallen; *platte kinderen*, kinderen die nog niet loopen kunnen (ook in Zndl.; zie *Waasch Idiot.* 524 *b*; Schuermans 388). De uitdr., waarin plat voorkomt, behoeft evenwel niet uitsluitend te beteekenen: „*achterover* uitgestrekt op den grond liggen"; de bet. kan ook zijn *voorover*, zooals op de plaats uit den *Sp. d. Sonden*; vgl. beneden bij II. Het woord komt in het Mnl. in deze bet. uitsluitend voor als bepaling van gesteldheid

bij een werkwoord. ‖ Uwe oren hout al plat afterwaert legghen aen u hooft, *Rein.* II, 6824. (Hi) sloechene met grooten druust op den helm al sulcken slach, dat hy en hoorde noch en sach, ende viel op de erde al plat, *Grimb.* II, 4816. Sy waren so mode ende so mat, dat si achter die wege al plat gescoffirt lagen opter eerden, *Mor.* 1595. Dat hi rumede beide stegereep ende ghereide, ende viel op derde al plat, *Limb.* IV, 1779. (Hi) warp Reinaert onder hem plat, *Rein.* II, 7154. — Doe sijn abt hem dwinghen woude daertoe (*om bisschop te worden*), vel hi an cruus (vgl. CRUCE, 11) plat ter erden, ... ende sprac: ic sal eer kiesen te sine vluchtich monic in verre woestine dan enz., *Sp. d. Sonden* 10421 (*vgl. Proza-Sp.* 76 *a*: doe viel hi plat ter eerden: *hier blijkt overtuigend de beteekenis* „voorover uitgestrekt").

3) *Plat*, *vlak*, gezegd van het land. Het woord kan staan in tegenstelling met heuvelen en bergen, maar daarvoor wordt meer *effen* gebezigd: gewoonlijk staat het tegenover de stad, en beteekent het dus *onbebouwd*. Kil. platte landen, plat-lant, agri, campestria, loca plana. Vgl. Duc.[2] 5, 351: *plana patria* (*a.* 1363 in Frankrijk), fra. *pays plat.* ‖ In de stat van Utrecht ende van dair voirt ten platten lande, *Cod. Dipl. U.* 1[1], 36. Dat hi den ermen op tplat lant gheen scade en dede, *Brab. Y.* VI, 9952. Te gader metten heeren baenrodsen, ridderen, knechten, goeden steden, vrijheiden ende platten lande van Brabant, dl. 2, bl. 671 (*a.* 1388). Die ghene die te dorpe ende opt plat lant gheseten sijn, *ald.* bl. 720 (*a.* 1404). Die onderseten van den platten lande, *ald.* Die ingesetenen ... bynnen den smallen steden ende platten lande des voirs. mercgreefschaps, *Gesch. v. Antw.* 3, 577 (*a.* 1454). Tplatte landt van den Vryën, *Cout. du Franc* 2, 650 (*aangeh. Invent v. Br.* Gloss. 448 *b op* upcant). Der vuytsprake ... tussen dese stadt ende tplatlant, *Oork. v. Helmond* 216 (*a.* 1485). Zoo ook *Inform.* 511; *Exc. Cron.* 296 *d*; *R. v. Amst.* 91.

4) *Week*, *zacht*, *murw*. De bet. staat vast, ook door Kil.'s plat ende morwe, mollis, maar het is niet zeker hoe men zich de ontwikkeling er van te denken heeft. Waarschijnlijk bet. *plat* eigenlijk *dat wat men door knijpen plat kan maken*, b. v. eene vrucht. Kil. platte peyre, pyrum fracidum (*beurs*). Plant. een platte mispel, mespilum molle; doch ook plat ende dun, *mol et estendu comme fiente* (drek) *de vache*, mollis. ‖ In prise u noch al u doen niet ene quade platte peere, *Pelgrimage* 48 *d.* Zoo ook bij Anna Bijns (*Belg. Mus.* 7, 77; vgl.: „ic en achts niet een verrotte pere", *D. War.* 1, 16), en in hedendaagsche vlaamsche tongvallen (Schuermans 487 op plat: „niet hard, zacht, week, malsch, „de boter is *plat*; *platte* kaas"); *Antw. Idiot.* 976; *Hagel. Idiot.* 504).

II. Als ZNW. — 1) *De platte kant van iets*, *het plat*. *Voc. Cop.* tplatte vanden voete onder, planta. ‖ Bi den platte vanden zwaerde so en verstae ic anders niet dan goet ... vermanen ende levende predicacie, *Pelgrimage* 12 *c* (*Pelgrim* 9 *c*). Mitten platte (*van het zwaard*) geslagen, *Pelgrim* 9 *c.* Dit plat zidi schuldich te gebruicken over uwe ondersaten, *ald. d.* — Vgl. PLATTE, znw. vr., dat hetzelfde beteekent. — Ook *de platte kant van het menschelijk lichaam*, *wanneer dit op den grond ligt.* In de uitdr. op sijn plat vallen, *Vrouw. en M.* VII, 75 (waar de eigenlijke beteekenis niet duidelijk blijkt). Verwijs vertaalt in het gloss. plat door „achterste" en haalt dezelfde uitdr. aan uit Hooft, *Ned. Hist.* 1000, waar zij ongetwijfeld, evenals in de mnl. plaats, beteekenen kan „achterover op den grond vallen" (vgl. ook Oudem., *Wdb. op Hooft* 245). Doch op eene andere plaats bij Hooft is de houding van den smeekeling geschilderd, nl. 154: „in Nederlandt zal 't al verbluft en strax op zijn *plat* vallen", d. i. „om genade smeeken". eig. „zich *voorover* op den grond „werpen", vgl. Vondel 4, 136: „begenadigen wat neêrviel op zijn *plat*." Het door Bilderdijk (*Aant.* op Huygens, dl. 6, bl. 131) vermelde (maar niet bewezen) gebruik uit den riddertijd, dat hij, die zich in een worstelstrijd op zijn plat liet vallen, het spel daarmeê deed ophouden moet zoo worden opgevat, dat hij zich voor overwonnen verklaarde en daarbij de houding van een smeekeling aannam. „Achterover op den grond vallen" wordt gewoonlijk in het Mnl. uitgedrukt door „die voete opwaert keren". De door Oudem. t. a. p. bl. 246 opgegeven plaatsen worden beter in het Ndl. weergegeven door „van gedachten veranderen" en „van een plan of een voornemen afzien", welke zich uit die van „zich overwonnen verklaren, van verderen tegenstand afzien" geleidelijk ontwikkelen. Tuinman vermeldt (1, 268) de uitdr. *hij valt op zijn plat* in de bet. „hij laat zich niet verzetten noch bewegen", die althans op de hier genoemde plaatsen niet past. Bij Huygens komt „op zijn *plat* vallen" voor in de bet. iemand „trachten te ontduiken" (Worp 5, 52, 121; 5, 102, 1450).

2) In de uitdrukking int platte, verbonden met seggen; d. i. *in het eenvoudige*, *duidelijke*, *klare*, eig. *in het effene*, *het vlakke* (vgl. PLAEN (PLEIN) en PLAENLIKE (PLEINLIKE) en lat. *explanare*, d. i. *verklaren*, *duidelijk maken*, *iets voor iemand effen* (zonder oneffenheden of moeilijkheden) *maken*); vandaar ook *in het kort.* ‖ Voort moet ic u noch zegghen int platte, ... dat enz., *Han. H.* 131. Gheseyt int platte (*in het kort* of *kortom*), *D. War.* 1, 427, 616; *ZVl. Bijdr.* 6, 230, 110. Zie ook Anna Bijns, *Wdl.* „op 't *platte*", ronduit. — Het ndl. „in het platte (vervallen b. v.)" heeft de bet. van „in het gemeene of onfatsoenlijke" (zoowel wat vorm als inhoud aangaat), welke bet. zich ontwikkeld heeft uit die van *laag bij den grond*, *gelijkvloersch*, in tegenstelling met „zich verheffende, verheven".

III. Als BIJW. — 1) Evenals van lat. *planus*, plat, glad, effen, het bijw. *plane* de bet. aanneemt van *geheel en al*, zoo ook mnl. *plat*, vooral in de latere middeleeuwen; zie ook PLATS, en vgl. ndl. *vlak*, en hd. *sleckterdings* (*sleckt* eig. = *glad*, *effen*) die in denzelfden zin worden gebruikt. Zoo ook mnd. *plat*. *Geheel*, *geheel en al*, *totaal*, *volkomen*; *zonder voorbehoud*, *beperking of uitzondering*. Vgl. PLETS. ‖ (Doe) wert ertbevinge groot ..., dafgode vielen altemale; doe sprac de keyser: ... de gode sijn gram, die deerde doen beven; doe sprac P.: ofte de goden daden dat, twi liggen si gevallen al plat? *Sp.* II[4], 33, 136. Sye hier des willen werc al plat (= al bloot), *Wap. Rog.* 521. Doe ic enich van desen, soo bin ic doot off plat gheschent, *MLoop* II, 2516. Reynaer ... sloge (*sloeg*) sinen rouwen staert dien hi vol gheseyket hadde in sijn aensicht, doe waende Ysegrym plat blint (*volslagen blind*, *stekeblind*) te werden, *Proza-Rein.*[2] 139. Dairom ist plat bi uwen scouden dat ic aldus jammerlic ben verloren, *Sp. d. Leken* 171*v*. Ist sake dattu volcomen wilt wesen plat (*geheel volmaakt*), soo vercoop oic dijn goet ... ende ghift den armen ende volgho my (*Christus tot den rijken jongeling*), 67*v*. Dat wi den buuck hier plat verladen mit eten, mit drincken, mit overeten, 23*r*. Mienden wi plat datter wair ghien hope, 58*v*. Ic ben berooft van allen proffijtten plat, *ZVl. Bijdr.* 6, 329, 48. — Met eene ontkenning verbonden, *in het geheel niet*, *volstrekt niet.* ‖ Die ghifte en sal hem helpen plat, *Sp. d. Sonden* 7000. Sekeren (*d. i.* Sekerren) tijd sone heft hi (*de rijke*) plat dan die arme, 3986. Hadt ... also ghewesen dat her G. daer hadde gehad den seghe, dar en wars dan plat ontgaen cleen noch groot (*daar zou geen sterveling* (*mnl.* „een oge niet") *zijn ontgaan*), Stoke X, 620. Zie ook *Sp.* II[4], 21, 46 vlgg. bij het volg. Art., 2).

2) Bij begrippen van „zeggen, uiten", wordt deze bet. *zonder omwegen*, *duidelijk*. Eng. *plat.* ‖ Si belovet hem al plat, *Segh.* 1125. Scrifture secht ooc al plat, *Sp. d.*

Sonden 11652. Dese (*rivieren*) comen uut sparadijs stat, also die boken orconden plat, *Lucid.* 957. — Zoo ook in de 17de eeuw. Ook *ronduit*, in welken zin het ook met u te verbonden wordt. Kil. plat wt, j. rond wt; plat wt segghen, plane et aperte dicere; plat af segghen (l. afsegghen); praecise negare, praecidere plane (Kil. auct. *refuser tout à plat*). Plant. die yet plat wt spreeckt, *qui parle plainement*, planiloquus. Opmerking verdient dat hier *plat* in beteekenis met *rond* (in de bet. „rondborstig, oprecht") overeenkomt, terwijl het er eigenlijk (ook boven, bij Bnw., 1) eene tegenstelling mede vormt. Vgl. *Elkerlijc*[2] 41, 238: „plats (= plat, *bijw.*) metten ronsten" (*d. i.* rontsten). || Here, men mach die waerheit plat niet segghen: hets die bastaert, *Coucky* II, 775. Ghebuer, ic saelt u segghen plat, *Drie Dag. H.* 234. Ten waer gheen reden dat ict heelde, ... mer plat mit allen sel ict voortbrenghen, *Pelgrimage* 45*a*. — Zonder twivel, ic zoudet gheerne doen, maer plat (h)ute, ken cans niet, *Vijf Maagd.* 26, 267. Sy spraken mit woorden plat uut (*zij zeiden, en daar ging niets af*): sy (*Susanna*) ... soude doen al hoor ghenneghen, *MLoop* II, 2508. Twelke die grave ... hem plat nyt refuseerde, Despars 1, 426; ook 295; 4, 294. — In de 17de eeuw ook *plat af* in denzelfden zin (en nog heden in tongvallen, ook zndl.); zoo b. v. Geulincx, *Hooftdeughden* 53: „hy seyt *plat af* dat enz." Vgl. *Belg. Mus.* 9, 42, waar *plets* door Willems met „plat af" wordt vertaald.

Aanm. — Wat beteekent *plat* in *Keurb. v. Haarl.* 134: „So en sal niement binnen Hairlem enich sout wten scepen moghen meten noch vercopen min dan tot een achtendeel toe, plat neder te setten"? Is de bet. „den zak plat op den grond te zetten, zoodat men zeker is zijn volle maat te krijgen?

PLAT, znw. m. Mhd. *plaz*, *blaz*. Waarschijnlijk is het woord verwant met pladeren; z. ald. en vgl. PLETEREN, alsmede Franck op plassen en platten.

1) *Slag*, *smak*, als uitdrukking van een geluid, vooral van het geluid dat door een val veroorzaakt wordt (vgl. got. *drus* en ndl. *gedruisch*, die verwant zijn). Vgl. QUAC. || So hi hoghere sit upt rat, so hogher val, so meere plat in der helscher gloede onder der duvele roede, *Wap. M.* I, 166. Dat hoghe clemmers dicwile vallen swaren plat, *O Vl. Lied. e. G.* 441, 23. Dat hi neder ter eerden vel ende gaf enen groten plat, *Lanc.* III, 19269. — Vgl. tongeplat, *Wap. M.* I, 389, en de aant. ald. bl. 162.

2) *Een slag dien men hooren kan*; *een klap*, *pats of klets* (eveneens verwant met ww., die geluiden te kennen geven); ook een *slag of klap* in het algemeen: dat het begrip „hoorbaar" niet overal onafscheidelijk met het woord is verbonden, bewijst de verbinding „een sachte plat". || Doe ghaf die baelyou enen plat metten roeden jeghen die weech, dat al dat volc ... stille sweech, *O Vl. Lied. e. G.* 352, 1094. (Hi) gaf sinen wive enen plat in haer aenschijn also wel, dat si bina ter erden vel, *Teest.* 2883. Hi vlieget hem te hant int haer ende gaf hem ooc menegen plat, *Sp.* IV[1], 39, 26. Alse hi terden soude bet vort in den tempel om den scat, gaf hem dingel Gods enen plat, dat hi daer doot ter neder lach, I[6], 41, 18. Die rechter hant hebbic genomen ende gaf hare eenen groten plat, III[2], 30, 84. Doe gingen si geven menegen plat metten vuusten, IV[1], 21, 124. Daer ward gegeven menich plat; daer geduerde dus die strijt starckelike toter vespertijt, *Lanc.* III, 11598. Hi gaf den cnecht enen plat, dat hi dat gereide ... moeste rumen, *Tijdschr.* 13, 28, 42. Die ... yemene smijt of plat gheeft of bi den hare trect, *Keur v.* 1240, bl. 1. Een cnecht gaf hem (*Christus*) enen plat ende seide: hoe antworstu dat den bisscop? *Rijmb.* 26141. Wie gafti (*d. i.* gaf di) den plat? segt, bedrieghere, wie u sloech, *Mnl. fragm.* 48, 64. Om een woort datmen sede oft om enen plat ghegheven so neemt men enen mensche dleven, *Wrake* III, 14. Eenen coninc, dien daer hi zat sine amie gaf menegen plat, *Sp.* I[2], 15, 65. Die goede man wart vro omdat ende gaf hare enen sachten plat, III[2], 41, 99 (lat. *leviter me percussit*. — Niet een plat, eig. *geen klap*; vervolgens *volstrekt niets*, *niets hoegenaamd*; als bijw. *volstrekt niet*, *in het geheel niet*. Vgl. De Jager, *Versch.* 2, 490, en voor soortgelijke uitdrukkingen *geen knip voor den neus* en *niet een quat* (t. a. p. 491). De bet. van niet een plat komt overeen met die van plat (bijw., zie het vorig Art.) met eene ontkenning, maar de overeenkomst is bloot toevallig. Vgl. b. v. *Sp.* II[4], 21, 46 vlgg.: „men trac hem de zenuwen ute ... ende het scheen oft hem *niet* en deerde *plat*" (bijw.) met II[4], 53, 44: „dwater no dat coude groot ghederen en mocht hem *niet een plat*". Zie ook PLET. || Die rijc man voer ter hellen noot, sijn gelt en halp hem niet een plat, *Vad. Mus.* 2, 170, 143. Al haddi gout ende selveren platen, verloordijt ter zee, wat haddijs te bat? tgeluc hilde u in hogheren state, daer tgelt u niet en holpe een plet (*l.* plat:), 167, 45. — Ook op de beide volgende plaatsen zal wel eerder het znw. *plat* bedoeld zijn dan het bijw.; de gen. zal aldaar wel van plat afhangen. || Clerc, al haddi al den scat van alder werelt, wat mocht u baten? braectti den hals, soo en haddijs plat, soo moestijt hier al achterlaten, *Vad. Mus.* 2, 167, 41. Want die menege in wege nu sat, die dier lavenessen en hebben plat, *Sp.* II[6], 16, 8. — Plat of plac moet gelezen worden Velth. I, 34, 70: „archer me (*l.* acherme!), en besciet geen plardecken" (bedorven lezing; zie bij PLACKE, 3).

Aanm. — Plat moet ook de beteekenis *lap*, *lap goed*, *lor* gehad hebben. Vgl. PLET en PLETS, znw., alsmede got. *plats*, lap. In de uitdr. niet een plat, hoewel het niet noodig is om te zien naar eene andere verklaring dan de bovengenoemde, zou plat eveneens deze bet. kunnen hebben. Vgl. ndl. *geen lor* (bij De Jager niet vermeld).

PLATANE (PLATAEN), znw. m. Van ofra. fra. *platane*, en dit van lat. *platanus* (*Sp.* I[4], 40, 54; *Nat. Bl.* VIII, 657; *Flor.* 2559), vandaar ook eng. *platane*; hd. *platane*, vr.; ndl. *plataan*, m. De fra. vorm *platane* is een geleerde vorm, daarnaast staat de oudere *plane*, doch de beteekenis is veranderd: het is een woord geworden voor den *ahorn* of *eschdoorn*. Over de verwarring der beide boomen zie bij PLADE de aanhalingen aldaar uit de vroegere Wdbb. en vgl. PLADIJN; ook in het Wdb. van Heremans worden „plaanboom, ahorn" en „plataan" gegeven als vertalingen van fra. *platane*. Platane komt voor *Haagsche Bijbel* 1, 32*b*: „doe nam Jacop groen popelboome roeden ende van amandelboomen ende van plantane (*l.* platane of platanen)", vertaling van *Gen.* 30, 37: „virgas populeas virides et amygdalinas et ex *platanis*". Welke der beide boomen, *ahorn* of *plataan* met „platane" bedoeld is, is niet met zekerheid te zeggen; in onze vertaling worden in den tekst (naar het Hebreeuwsch) genoemd „populier, hazelaar en kastanje".

PLAT (*geschoren kruin*). Zie PLATTE.

PLATE, znw. vr. Mhd. *blate*, *plate*; mnd. *plate*; hd. *platte* (ook „schotel"); eng. *plate* („bord"; vgl. fra. *plat*); ohd. *blatta*, *platta*; ndl. *plaat*. Van ofra. *plate*; mlat. *plata* (Duc.), en verwant met plat; z. ald. Het best blijkt dit hieruit dat naast het als znw. gebruikte plat in de bet. „platte kant" ook plate voorkomt, b. v. *Getijdeb. S.* 12*a*: van den platen des voeten totten oversten des hoofts en is hem geen gesontheit" (vgl. bij PLAT, znw: „dat platte van den voete onder, *planta*"); doch misschien moet men hier *planten* lezen; zie twee gelijksoortige plaatsen bij PLANTE. In elk geval heeft plate de bet. van „een plat, hard voorwerp, van verschillende stoffen, en van onderscheiden aard". Vgl. ndl. *zandplaat*, d. i. *zandbank* (Kil., Plant.: hd. *platte*), *borstplaat*,

hard gemaakte suiker. Zoo ook mnd. en ndd. (ook wel voor het Mnl. aan te nemen). Thans is de gewone stof, waarvan eene plaat vervaardigd is, het eene of andere metaal.

1) De bet. *een plat hard voorwerp* komt het meest uit op eene plaats in Jan Yp., waar een verband met eene „plaat" wordt vergeleken; nl. 55 (*hs.*): „men sal dat (*deze geneesmiddelen*) maken als ene plate, ende dair in legt al thooft een nacht of een dach, ende dan doet op (*neem het weg*) subtilic al geel". — Misschien is hier ook wel te noemen, eene plaats uit *Reg.* 57*d*, waar gesproken wordt van „suycker rosaet van alexandriën in doosen ende in platen". Dat „platen" hier evenals „doosen" eene wijze van verpakking zou aanduiden, is niet waarschijnlijk, (vgl. PLAETSUKER): eerder zal men *plate* hier mogen weergeven door *plak*, en vergelijken met *plaat* in ndl. „borstplaat".

2) Gewoonlijk beteekent plate: *een meer of minder dun of geplet blad van het een of andere metaal.* Dat de vorm daarvan niet regelmatig behoeft te zijn, bewijst *Teuth.* „plate off afgebroicken stuck van golde, silver, metail (ook holt of steyn), crusta (misschien ook is hier de gewone bet. bedoeld; vgl. de volgende aanhaling uit *Teuth.*). *Voc. Cop.* een plate, lama, frustum metalli. Doch hij is wel de gewone. *Teuth.* van enigen metale eyne dunne plate of blat, lamina, crusta, crustula, brathea, ae *en* brathea, orum (vgl. Diefenb. op bractea, brattea, bratea). *Voc. Cop.* brede pleetken (verklw.), lamina. Kil. plate, lamina. Plant. een plaet oft plate, *lame de cuyvre ou d'autre metal*, lamina, bracta; plaetslager, *batteur ou faiseur de lames*, bracteator, bractearius. ‖ Alle munters moeten hebben alsoo veel platen (*van te bewerken goud en zilver*) na advenant der (h)ueren vanden wercken ende alst geschiet dat de wercklnyden ongelijck wercken ..., so mogen de munters haer platen rekenen na den geenen die meest werckt om hem daer tegens te gelijcken, V. d. Wall 797, 49 (± *a.* 1550). In de muntcamer die lest incompt (*de jongste werkman*) is gehouden op sijne platen spelen (*bij Stall. verklaard door* „de platen in het ruwe bewerken") te gaen ende de werckluyden op de fournoisen adverteren alsoo wel als in de muntcamer, *ald.* 48 (*de woorden zijn niet duidelijk*). Daer boven eene dunne plate loods daer over tote op dat ghesonde vleesch commende, *Lanfr. hs.* 31*b*. Dan saltu sinen name (*van den dief*) scriven in een plate van lode ende snident overmids ontwe enz., *Hs. Serr.* 14, bl. 54. Hi nam een plate yserijn, ghegloeit hilt hise voor sijn oghen, *Segh.* 11752 (*varr.* platte). Zie in dezelfde bet. een voorbeeld van 1291 bij Stallaert 2, 364 op plate, 1). — Verklw. plaetkijn, *platkijn, pleetkijn, -kin, -ken, *plaatje.* Zie de aanh. uit *Voc. Cop.* boven. ‖ Hebt een plaetkin loods ende dat steet tusschen enz., *Hs.* Yp. 112*a*; zoo nog eens *ald.* Een platkin loodts, Jan Yp 111 *hs.* (*l.* plaetkin?). — Ook in de bet. *schijf, geldstuk.* Vgl. PLACKE, 3). ‖ Al haddi gout ende selveren platen, verloordijt ter zee, wat haddijs te bat? *Vad. Mus.* 2, 168, 45. In de 19de eeuw sprak men nog van „gouden en zilveren *platen*" voor „geld". Zie *Sp. Hist.* (uitg. Clignett en Steenwinkel), dl. 3, bl. XLVI *aant.* In het Spaansch is *plata* het gewone woord voor „zilver" geworden, b. v. in *Rio de la Plata*, zilverrivier. Eene soortgelijke beteekenis heeft *piaster*, nl. „lame de métal, plaque" (Scheler 349).

3) Een voorwerp van het eene of andere metaal behoorende tot de wapenrusting: *een uit ijzeren platen of plaatjes bewerkt deel der wapenrusting, waarmede men het eene of andere lichaamsdeel beschutte.* Vgl. hd. *platte* (in Grimm's *Wtb.* op platte, 6, *a*); en ndl. „arm- en beenschenen", d. z. „de gebogen ijzeren platen eener wapenrusting, waarmede de armen en beenen beschermd worden"; voor de *beenschenen* gebruikt men ook wel het woord *scheenplaten.* Zelfs wordt door plate uitgedrukt *de ijzeren of metalen handschoen.* Zoo ook mlat. *plata* (Duc.[3] 6, 359 *a*); ofra. *plate* (t. a. p.). Vgl. *Gesch. v. Antw.* 3, 449 (*Chr. v. Antw.* 3, 16): „die enen andren slaet met platen oft andren wapenhanscoen... verboort enz." Zie ook PLATIJN. — Doch vooral beteekent plate: *dat deel der wapenrusting waardoor de borst wordt beschut, het pantser* of ook *het borstharnas*, dat bestond uit over elkander gelegde ijzeren plaatjes of platen. Zoo ook mnd. en mhd. Nu en dan wordt er een kleedingstuk door bedoeld, dat boven den halsberg werd gedragen (vgl. twee mhd. voorbeelden bij Grimm t. a. p., waar *halsberc* en *plate* met „und" zijn verbonden, doch gewoonlijk zal plate wel in beteekenis met *harnas* en *halsberg* hebben gelijkgestaan (in varr. wisselen de woorden met elkaar af). Vgl. ook Duc. op plata (t. a. p.). *Teuth.* plate, thorax (*vgl. ook ald.* plaetharnasch); een plate, squama (hiermede kan bedoeld zijn één der vele platen waaruit een harnas bestond, doch ook „harnisch" zelf komt bij Diefenb. onder de glossen van „squama" voor); een plate die men aendoet, squamata; scamata. ‖ Eens rechters sweert snijt met tween waten (*scherpe kanten*) beede dore helm ende dore platen, *Tijdschr.* 11, 286, 15. Een perpoent vant hi daer goet, een plate ende enen helm van stale, *Segh.* 2538. Hi hadde ... met hem ... twee dusent man, met helmen ende met platen, Heelu 3789. Ridders worden op hoor paert (*mv.*), ende worpen wech metter vaert helme, platen ende scilde, Stoke III, 429 (*varr.* helme, harnasch, halsberch e. s.; vgl. de aant. bl. 132). Op hem stac hy uyttermaten beid door scilt ende door plate, *Troyen* dl. 1, vs. 12230. Zijn plate, zijn scote, zijn lijfyser, zijn huve, zijn barbier, zijn helm, zijn beenharnasch, hantscoen, pipen, armlederen enz., *R. v. Utr.* 1, 179, 60. Item rekent J. verloren te hebben ... ene plate, scote ende lijfyser, *Rek. Jan v. Blois* 120. Zie nog voorbeelden uit Heelu aangeh. door Huyd. op Stoke, dl. 2, bl. 132; uit Velth. door Jonckbloet, *Spec.* 104; *Ep. fragm.* 200, 520; *Grimb.* I, 3713 (hi hadde boven sire platen een tornckeel (*wapenrok*); 3158 (sy daden aen halsberge of platen (ook II, 1338; 2914; *var.* haulbergen ende platen); 3434; 3501; 3564; *Alex.* I, 844 (dat men heet westfeelsche (*l. of d. i.* westfaelsche) platen hadden si ane ende ooc porpointe; *bij* Schultz, *Höf. Leben* 2, 48 *worden* „plat von Hessen" *vermeld*). — Heelu 5572: „dat hi die *plate* moeste door noot vore des hertogen swert begeven", *zal wel met Willems voor* plate *gelezen moeten worden* „plaetse" (*z. ald.*, 3). Zie ook Stallaert 2, 364 op plate, 3). — Bij uitbreiding neemt plate de bet. aan van *een met eene „plate" gewapend strijder, zwaar gewapende.* Vgl. *steek* voor „predikant", *koperen bout* voor „politieagent" e. a. ‖ Doe hi wiste ... dat sijn neve was in der noot, quam hi hem vromelic te baten wel met driehondert platen, *Brab. Y.* V, 2901. Wi hebben hem bevoolen onse sculdambachte van Zallant ende van Twente to verwaeren daghelix mit twintich platen, *Reg. Bisd.* 289 *a.* 1330). (Doe) waren opt huys te S. ... 6 platen, 1 wachter ende 1 poortwachter, 504. 35 platen te voete ende 10 platen te peerde, van elker plate (*vr. ook waar het gebruikt wordt voor een mannelijk persoon, evenals* mnl. *hulpe*, fra. *garde*, *sentinelle*) te voete rekent haer A. des daghes 2 sc., 504; ook 211; 217 (*a.* 1328). So track hi ... met vier M platen oft helmen te ghemoet den here wt Vrancrijcke, *Exc. Cron.* 130 *b*; ook 129 *d.* Zie nog *Grimb.* II, 139; 213 (si hadden wel VII hondert platen, goet ten stride utermaten); 1418.

4) *Eene „plate" van hout*, d. i. *eene plank van eene bepaalde afmeting*, en wel dikker en breeder dan eene plank. Vgl. voor het onderscheid heden ten dage:

„platen zijn planken dikker dan 5 cM. en breeder dan 17½ cM." (Van Dale). Vgl. MUURPLATE (*Invent. v. Br.* 6, 486) en VOREPLATE (t. a. p.), alsmede PLAETDIJC en PLAETHOUT. Zie ook *Waasch Idiot.* 522: *plaat*, balk in een molen, Kil. plate j. plancke, planca. Plant. eenen plaet oft planck, *planche*. Vooral wordt plate gebruikt van de planken die worden gebezigd voor de steviging der waterkanten, *schoeiing*, *beschoeiing*, *plankschoeiing*. Vgl. BEPLATEN, PLATEN, PLATINGE PLAETWERC, alsmede Boekenoogen op platendijk, en het gelijkbet. STATBOOM en STATBOMEN, doch terwijl dit laatste woord meer bepaaldelijk de bet. heeft van de „planken schoeiing" zelve, beteekent plate ook *de met planken en palen beschutte waterkant*, *het gedeelte van een weg tusschen de bestrating en den met planken voorzienen waterkant*. ‖ J. M. van 3 sticken houts te (*voor*) platen ende te stilen, *Rek. v. Gent* 5, 42 (*voor werk aan de Walpoort*). Dat eerste boec is van huys ende erve, brant, wateren, platen, straten, *Leid. Keurb.* 1 (*a.* 1406). *Straten ende platen te houden*. Wat straten ende platen men maken sel, ... die sel de man houden voir sijn erve, besiden ende after sijn erve op sinen cost, 3, 10. *Wie tgerecht set tot brugghen, straten, platen*. Brugghen, platen, steygers of straten te doen maken, 6, 19. Wie enighe vuylnisse brochte ... voir yements dore up sijnre straten of platen, denghenen tondanc ... die die strate of plate houden moet, 20. Dat nyement... setten noch maken en sal voir hoir platen off up enige graften van der stede tusschen die strate ende plate (*hier bepaaldelijk* „den waterkant") enige betuyningen of beheyningen van tuynen, 146, 56. Ende soo wie dat sulke betuyningen ... voir hoir platen staende hebben, die sullen ... die ofbreken ende die plate vrij maken van der beheyninge, *ald.* So wie .. maken wil enighe werve uten Rijn jof wt enigen graften opt water, die sel dat erve eerst beplaten, ende die plaet niet vorder wt te steken dan den gherecht goet dunkt, 89, 9. Dese haven al doorgaens bi den platen off an der luden erve also diep te maken ... dat enz., *O. K. v. Rott.* 50, 171. So wanneer men ghebiet in der kercken off int gasthuys een yeghelic zijn statboom te doen dichten, so wie se ... niet en dichte ter scepen love, verbuert enz....; des ghelijx van straten ende van platen ende van allen brugghen die der stede ... toebehoren, 51, 174. *Misse up die platen*. So en sel niemant enighe vuylnisse of misse houden legghen ... bi enighen wateren, si en legghen vier voet van der plaet (*waterkant*), *Leid. Keurb.* 6, 21; ook 138, 28. Zie nog *O. K. v. Delft* I, 30, 11; I, 31, 18; *K. en O. v. Delft* 99, 10; 11; *R. v. Leiden* 306; *Rek. v. Rott.* 50; 53; 70; 116; 234. — Eene bepaalde plaats te Utrecht zal bedoeld zijn *Rek. d. Buurk.* 26: „D. wt eenre hof aan de vismerct naest der hof, daer hij selve op wont ter plaet wert".

5) *Houten muur of schutting*, niet dienende tot bevestiging, maar tot afscheiding of verweer. Deze bet. of de onder 2) genoemde heeft het woord in de zaanl. uitdr. „achter *plaat* en dijk zitten", d. i. „volkomen veilig zijn" (Boekenoogen 758). ‖ Twee hoghe vorsten vanden rijck ... woonden beyde in één (*var.* eenre) straet huus an huus, mit één (*var.* eenre) plate (*één gemeenschappelijken houten muur, een houten tusschenwand*), *MLoop* II, 965. Hoe nauwe men voor tscheyden hoet, daer en helpt plate noch hoghe muer, Hild. 116, 28. — Binnen platen, *in huis*. Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 364 op plate, 2). — Uit deze opvatting schijnt zich de bet. *grens* ontwikkeld te hebben, welke aan het woord moet worden toegekend *Tijdschr.* 11, 286, 30: „du best noch binnen dijns levens platen" (*gij zijt nog in leven, kunt nog over uw tijd beschikken*).

AANM. — Misschien is in vlaamsche tongvallen der middeleeuwen plate naast pladijs bekend geweest, als benaming der kleinere soorten van *schol*. Vgl. Kil. plate, *Fland. Brug.* j. platdijs, passer piscis. Zie De Bo op plaat en pladijs; Schuermans op plaat, plate, en vgl. Hoeufft, *Breda.* 464.

PLATEEL (PLATTEEL), -IEL, -ELE znw. o. en m. en PLATELE, vr. (van ofra. *platelle*). Ndl. *plateel*, ook als geslachtsnaam. Vgl. mnd. *plattêr*. Van ofra. *platel*, *platiau* (Duc.), fr. *plateau*. *Platte schotel*, *schotel*. *Gloss. flam.* plateel, lanx. *Voc. Cop.* plateel, discus; een plateel, apoforetum (= scodelere). *Teuth.* platteel, grote schottel, discus; en erden platteele, catinum; eynreley plattele off schottel, satura; eyn breyde schottel, scet plattele, lanx. Kil. plateele, patina, scutella ampla et repanda; gabata (Diefenb „napph, tyeffe schuessel"). lanx escaria. Plant. platteel, vlacke schotel, *un plat*, lanx, paropsis. Het ndl. *plateel* heeft de algemeener beteekenis aangenomen van „een op eene bepaalde wijze vervaardigd aardewerk" (zie de beschrijving bij Van Dale). De mnl. beteekenis leeft voort in de samenstelling *gatenplateel* (dial. *gatenpetiel*, vla. *gatenpateel*), d. i. *vergiettest* (*Ndl. Wdb.* 4, 345). In het Vlaamsch gebruikt men niet *plateel*, maar (vgl. de zooeven genoemde samenstelling) *pateel* (De Bo, Vercoullie): het woord kan beantwoorden aan lat. *patella*, verklw. van *patena* (zie PATENE), òf onder den invloed van het laatstgenoemde woord uit *plateel* zijn vervormd. Zoo beschouwt het Vercoullie; vgl. ook *Ndl. Wdb.* op gatenplateel. ‖ Hi slouch te sticken die platele ende werp de spise ... omtrent der Sarrasinen hoft, *Maley.* 812. Doe si wt ghinghen, doe nam die enghel heymelick een plateel of een scottel, daer si wt ghegheten hadden, *Vaderl.* 188 *d.* Yseren potten, cooperen potten, tennen platteelen, *Publ. Limb.* 19, 167. Si plach te wasken die potten ende schottelen ende platelen, *Hs.* 271, bl. 103. LXXV ruwer scotelen, ... XI grooter platelen, *Rek. Bissc. v. Utr.* 417. So bad die dochter dat hi (*Herodes*) dade hare in enen plateel gheven Baptisten hooft, *Rijmb.* 23460 (*varr.* in eene platele, in een plateel; in ene scotele). In eenre platele, dat een ront vat was, boven sere wijt, *Hs.* 80 *f.* 77 *c.* Ic wille dattu mi nu saen ghefs Yan Baptists hooft in enen platele, *L. v. J.* c. 99; *ook Sp.* I[7], 12, 11 (in een plateel); *Hs. Moll* 7, 58 *b* (in eenre platelen). Vanden platele ..., daer God sijn leste mael uut at, doe hi met sinen jongers at, *Sp.* III[a], 60, 70 (*vgl.* GRAEL). Groote platteelen, lecker morseelen ende vrouch an de banck, dat zijn de drynckebuucken van Hollant, *Belg. Mus.* 2, 315 (*a.* 1450 ±). So verwrochten die goutsneden te Brugghe II duysentich marc selvers om platteelen te makene ende om te dienen in die brulocht van enz., *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 277 op plateel. XVI silveren scottelen ende een platteel, *O. Geld. Maalt.* 10. Drie tinne grote plattelen; een esdoren (vgl. PLADIJN) platteel; twe holten platelen in mijnre joncfr. kamer, 11. Die platelen .. sijn ... fijn guldijn, *Altd. Blätt.* 1, 166, 27. Zoo ook Matth. *Anal.* 1, 260; 277 (elcke platteele); 282 (van allen den platteelen ende scotelen van zelvere); *Rein.* II, 7470 (siedende water dat hi nam uut enen ketel in een plateel); Hild. 39, 30; *Rek. d. Gr.* 3, 93 (een silveren plateel (*m.*, *vr.*?), die mijn heer gaf des heren kinde van Meylane, dat hi hief uter vonten); V *Maagd.* 234; *Limb.* VIII, 62 (sine ooren waren .. breder dan eene grote platele); *Oorl. v. Albr.* 31; *Sp.* II[b], 48, 88 (een plateele); *D. War.* 1, 235, 6 (in eenen corf of in eenen plateel, fra. *en un platel*); *Rek. d. Gr.* 2, 510 (van 6 platielen); *Invent. v. Br.* 4, 463 (van X grote plateelen houtin ghebesicht an de torsen, nl. *om het was op te vangen*); ook *Exc. Cron.* 119 *d worden* „plattelen, schotelen ende nappen" *van hout vermeld*; *er wordt daar een vuur van gestookt*; *doch in hetzelfde verhaal staat in oudere teksten* „pladene nappen", *zie bij* PLADE *en* PLADIJN; *het vermoeden ligt voor de hand dat de* „platelen, schotelen" *in de plaats zijn gekomen van het niet meer begrepen* pladen.

AANM. — Misschien is een verklw. van plateel het *Rek. d. Cam.* 5, 10 voorkomende plateliken (*l. of d. i.* plateelken „vor een vierdeel holtenre plateliken ... 10 s.).

*PLATELIKEN (*Rek. d. Cam.* 5, 10). Zie de Aanm. bij het vorig Art.

PLATEN, zw. ww. trans., Van plate, 4); z. ald. — 1) *Met ijzer beslaan.* Vgl. PLATE, 2). || J. den smet van den vors. carren te platene ende van yserwerke, *Invent. v. Br.* 3, 99. — 2) (*Den waterkant*) *met planken bekleeden, beschoeien.* Vgl. BEPLATEN, PLATINGE en PLAETWERC, PLAETHOUT. || Dat alle die gheene die den wech ... sculdich sijn te houden (*onderhouden*) ... platen sullen mit sloven, mit staken, mit intoghen ende mit plancken dairan ghespijkert, of mit eenen stijnen plaet boven ten minsten anderhalf styen dick, boven gedect met een planck of mit een sloof, *O. K. v. Delft* I, 31, 18. Dese haven ... te platen tot Jan B.'s toe, *O. K. v. Rott.* 50, 171. De singel van den hoogen dijk ... is begonnen te plaeten, te hoogen ende straeten, dat men die sall mogen gaen ende rijden, *Inform.* 378. — Ook *den waterkant, het gedeelte van eene straat of van een weg, dat aan een water ligt* (*vgl.* PLATE, 4) *bekleeden of bedekken met steenen*; hetzelfde dus als paveyen, waarmede platen op de volgende plaats in de var. afwisselt. || Dat alle plaeten (*waterkanten*) an die oostzijde ende westzijde vander nyeuwe delft ende alle plaeten ... van die oude delft ... sullen gemaect ende geplaet weesen mit platte ofte gecantte steenen, *K. en O. v. Delft* 99, 11.

PLATENAER, -ER, znw. m. Mnd. *platener*; hd. *plattner, plättner. Vervaardiger van „platen"* (in de bet. 3), *harnasmaker, pantsermaker, wapensmid. Gemma* 207 *v*: een platener of borstplaetmaker, thorifex.

PLATENMAKER (-MEKER), znw. m. Hetzelfde als het vorige en het volgende woord. *Teuth.* platenmeker, torifex.

PLATENSLAGER, znw. m. Mnd. *platensleger.* Hetzelfde als platenaer; z. ald. || Vos platenslagher ..., Johan zweertvegher, *Rek. d. Cam.* 4, 8 (*a.* 1373). Plant. plaetslager, *batteur ou faiseur de lames*, bracteator, bractearius.

PLATHEIT, znw. vr. *Platheid.* || In die uterste sijn musen (*spieren*) die breetachtech sijn, dewelke breetheide niet en doet, mer de platheit houdt den wech so ontdaen, dattie spise lichtelike lide tote in die mage, *Hs.* Yp. 136 *b.*

PLATIJN, bnw. Van plate; z. ald. *Vervaardigd van het eene of andere metaal, ijzeren.* || Een pantsier, eenen ketelhoed ende een paer platine anscoene, *Vad. Mus.* 4, 358 (*a.* 1372; *ook* plate *zelf heeft de beteekenis* „wapenhantscoen"; *z. ald.*, 3).

PLATIJN (PLATTIJN) znw. m. Ook PLATINE, znw. vr. Hetzelfde als patijn; z. ald. (het fra. *platine* heeft andere beteekenissen). Benaming van eene soort van *muilen of pantoffels, deels van hout en deels van leer*; ook wel *geheel van hout*, in welk geval het woord gelijkstaat met *klomp, holsblok.* Somtijds waren zij voor de stevigheid van onder met ijzer beslagen. *Teuth.* holsch, tryp, stilleganck, plattijn, colopes, colopedium, colopedius. Plant. plattijnen, *des galloches* (vgl. GALOOTSE), *semelles de bois et le dessus de cuir*, Gallicae, soleae ligneae; de plattijnen wachten, agere Veneris excubias. (zie beneden). Kil. plattijn, calo, baxea, calceus ligneus, calopo, dium j. crepidae, gall. *patin* en *Waasch Idiot.* 525: *platijn*, sandaal. || Den groten paedse wederghegheven, dien hi ghegheven hadde om een paer platinen tot mijns heren behoef 20 d. pruus, *Rek. d. Gr.* 3, 347. On 2 paer platinen tot mijns heren behoef 2 scot; om 2 paer scoen, 350; ook 154. Dairna (*zullen staan*) die schalootsen hebben, ende vremde lude, die platinen te coop hebben, dairna, *R. v. Brielle*[2] 172, 5. Minen heer een paar platinen stil ganghe, III pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 338 (platijn *en* stilganc *beteekenen hetzelfde, zie boven de aank. uit Teuth*; *misschien moet men dus lezen* pl. of st., *tenzij de uitdr. als tautologisch moet worden beschouwd*; *aan het bnw.* platijn (*z. ald.*) is hier niet te denken). Observanten van sunte Franciscus orden, die daer bervoets gaen op plattynen, *Viagie van Jan Want* (*a* 1519). Wie mit anders enighen simpelen wapene vochte daer yser an ware, als platine off hoolbloke off dies ghelijc ... verbuert III lb, *O. K. v. Rott.* 15, 17. Die enen anderen sclaet met platen oft andren wapenhanscoen, met enen potte, met enen steene, eenre platine, die vore gheysert ocht onder beslaghen es, sonder menke, verboorde XL s., *Cor. v. Antw.* 3, 16. Willigenhout, daer men platijnen off maect, *Enq.* 145. Dat nyemant mit plattynen en gae onder den pelgerims, die barvoets gaen sullen, daer sy die pelgerims mede quetzen mogen, *O. R. v. Dordr.* 1, 343, 4 (*a.* 1509). Zie nog verscheidene voorbeelden van plattijn (ééne var. heeft plattein) bij Stallaert 2, 364, alwaar ook de uitdr. „op plattijnen gaen" (uit de 16de eeuw) wordt vermeld in de bet. *sluipen, zich ongemerkt ergens in mengen.* — Voor de dial. uitdr. „*plantein* staan te wachten" is bij PLANTEIT eene geschikte verklaring voorgesteld, doch daar de identiteit der beide woorden in den boven genoemden zin niet zeker is, zou men kunnen vragen, of zij ook op de eene of andere wijze kan samenhangen met de bij Plant. vermelde uitdr. „de plattijnen wachten", waarvan de bet. wel, maar de oorsprong niet vaststaat (eig. „op de pantoffels passen", d. i. aan de deur der kamer eener beminde staan schilderen"?). Vgl. Kil. plattijnwachter, j. koppeler, aquarius, aquariolus, leno.

PLATIJNMAKER (PLATTIJN-, PLATTIN-, PLATINE-, -MAKERE), znw. m. Hetzelfde als patijnmaker, z. ald. *Maker of vervaardiger van „platinen"* (zie het vorig Art.). Ook *klompenmaker.* Plant. plattijnmaker, *qui faict des semelles de bois*, solearius. || Van den hoyre J. B.'s plattinmakere, *Rek. v. Gent* 5, 9 (*a.* 1376). De platijnmakers vierden (*vierden feest*), voor de Hooghbrugghe, *Cron. v. Vlaend.* 2, 247. W. die platijnmaker, *O. R. v. Dordr.* 2, 112, 148 (*a.* 1450). H. die platijnmaker, *R. v. Brielle*[2] 78, 15. Van den platijnmakers ende hoolbloocmakers, *Leid. Keurb.* 500, 33. Oudeschoemakers, platinemakers, V. d. Wall 1, 296 (*a.* 1367). Zie nog Matthijss. 200 *noot*; *Ann. Em.* 25, 282 (*a.* 1842); *Rek. v. Rott.* 24 (418 *daarentegen* patijnmaker). — Het „platijnmakersgilde" wordt vermeld in eene lijst van neringen van 1425 te Zieriksee (*ZVl. Bijdr.* 5, 376). — Als geslachtsnaam komt platine-, platijnmaker voor in de 14de eeuw, nl. in 1342 te Oudenaarden. Zie *Ann. Em.* 25, 248: „Jan de Platinemakere", en Stallaert 2, 364 (*a.* 1351).

PLATIJNSNIDER, znw. m. *Vervaardiger van „platijnen"*, d. z. *muilen, pantoffels.* || Mudsereeders, bonnettemaeckers, plattijnsnijders, *Ann. Em.* 4, 238 (*a.* 1488).

PLATINGE, znw. vr. Van platen; z. ald. en vgl. BEPLATEN. *Het met planken bekleeden, het schoeien of beschoeien van den waterkant*; ook *de uit planken bestaande bekleeding, de schoeiing zelve.* || Dattet clooster ... voort an altijd maken ende houden sal die platinge bezijden den erve ... op hoirs zelfs cost, *Zijlkl.* 236 (*a.* 1482). Diewelke steghe mitter bregghe ... en oic mitter platinghe van die Oude Graft zal sijn ten oirbaer van der stede, 284 (*a.* 1493). Repareren de platinghen alsoo wel upte haven als .. tOnderschie, *Inform.* 333. Reparatiën van plantingen (*l.* platingen), straeten, waterscappen te diepen ende anders, 380. — Ook in de zelfde beteekenis als plate, nl. *de met planken beschoeide waterkant.* || Betaelt P. van de platinge up te delven upten Turffmarckt, *Rek. v. Rott.* 222 (*a.* 1556).

PLATINGE (PLATING), znw. vr. Benaming van een metaal, misschien een soortgelijk mengsel als het hedendaagsche eng. *plate*. ‖ Van een meess coper, ... van een vat tyns, van (een) mees plating, *R. v. Amst.* 130.

PLATLANT. Zie bij PLAT, Bnw., 3).

PLATLUUS, znw. vr. Hd. *plattlaus*. *Platluis*. Kil. platluys, pediculus inguinalis, *vulgo* pediculus planus. Plant. platluys, *morpion*, genus pediculi. ‖ Platluse dodet (*gebrand hertshoorn*), *Nat. Bl.* II, 1158. Jegen de luse tusschen de been ende onder docsele ..., heten platluse, ... du sout nemen enz., *M. en Vr. Heim.* 1976.

PLATS (PLETS), bijw. Hetz. als plat, bijw. (z. ald.), waarvan het met de bijwoordelijke *s* is gevormd. *Geheel en al, volkomen, volslagen, te eenen male*. Vgl. hd. *platterdings* en Oudem. 5, 640 (uit Houwaert). ‖ Als de acht deelen (*der 32 streken van het kompas*) plats contrarie zijn, so ne can hij (*de zeeman*) ten gheenen der selver henden (?) voort, maer moet of metten naesten deele lovéren of wat omme seilen, *Boëth.* 31*a*. Die haer selven jeghen andre noch schaut (*schuwt, onkenbaar maakt*), es plats met allen dij kennelic worden, 46*d* (*que sese ... velat aliis, tota tibi prorsus innotuit*). Het es beter den grond metten vruchten gheven, ende aerm met Christo sgoeds plats ombelemmert staen, 51*b*. Wie der waerheit achtervolght, staet plats al haers bestotens vrij, 97*a*. Ghelijc donedele nacommers der edelheit der voorders plats vertiën, 128*c*. Wilde dieren, die als of zij plats tam hadden gheweist, hem niet en misdaden, 223*d*, 224*a*. Ic werde int overdincken plats moedeloos, *Bervoete Broers* 17, 22. Sulc ghevaert es wtgesteken plats metten ronsten (*d. i.* rontsten), *Elkerlijc*[2] 41, 232 (*vgl.* plat, dat nu en dan in beteekenis met *ronduit* overeenkomt). Soo bliven si verloren plets, mijn vriende vercoren, *Blisc. v. M.* 973. Ic ontsegdi plets restoor, *Mask.* 586. Het ware ongheraecte dinc, sonde edele creature, na Gods ymagene ... gemaect, plets bederven, 1160. — Met eene ontkenning, *in het geheel niet, volstrekt niet*. ‖ Alle dijnc ... ghedoocht coleur sonder alleine warachticheit, die ne wilt plats niet bewimpelt zijn, *Boëth.* 33*a*.

PLATSE (PLATS), znw. vr. (m.?). Hetzelfde als plaetse; z. ald. en vgl. mhd. *plaz, platz*; hd. *platz*. *Ruimte, plaats*; ook *plaats*, hd. *stelle*. De verhouding van *plats* tot *plaats* en het mannelijk geslacht van het woord in het Mhd. en Hd. zijn niet duidelijk. ‖ By den bat eyn stede off platze dair men ytt ind drynckt, *propina*, *Teuth.*[2] 28*b*. Eyn acker off gewrecht, dat dair umb her gheit of die platse tuschen der muren ind den grave, *vallum*, 127*a*. Dair men cleyder of anders wat hyn leget to bewaren in kysten of platzen, *taberna*, 178*b*. Plattzen buten steden off slaeten van huyzingen of vorbrochten of bevestingen, *procestria*, 300*a*. Sorchlike platzen off stede in der see, *sirtis*, 365*b*. Zoo wye ... begrepen ... wert van dobbelspele ... in eenighe taveernen of anderen platsen binnen den scependomme, *R. v. Aardenb.* 183, 32. — Vgl. PLAS, 2de Art.

PLATTE (*Segh.* 11752 *var.*). Zie PLATE en vgl. mnd. hd. *platte*.

PLATTE, znw. vr. *De platte kant van een snijwerktuig, het plat van een mes, zwaard* enz. ‖ Als enich mensche yet heeft verbuurt, men slaten metter poynte of metter sneden of metter platten al sparende sonder quetsen, *Pelgrimage* 12*a*.

PLATTE (PLAT), znw. vr. Mnd. *platte*. *Kruin*, ook *de kaal geschoren kruin van geestelijken*. Waarschijnlijk is het woord in dezen zin tot de oostelijke tongvallen beperkt geweest. *Teuth.* eyn crone off eyn platte, corona; cruyne, plat, wyhyng, tonsura, corona benedicta; plat der clercschap, *verw. naar* crune. Kil. platte, *Germ. Sax. Fris. Sicamb.* j. kruyne, vertex rasus. ‖ Die broeder papen zolen hoor platten noch hoor haer niet te luttel hebben bescoren, *D. Orde* 224.

PLATTEBOLLEN, zw. ww. trans. *Ranselen, zoo slaan dat het hoofd* (de bol) *er plat van wordt* (?). In de 16de eeuw. ‖ Wy wordden gheplattebolt, *Sacr.* 9.

PLATTEEL. Zie PLATEEL.

PLATTELINGE, bijw. *Plat, uitgestrekt voorover op den grond of op iets anders*. ‖ Doen viel in onmacht dat edel wijf plattelinghe neder op sijn lijf, *Pyr. en Th.* 374 *var.* (*Taalk. Bijdr.* 1, 252). Die coninc rike lach bedwelt, *Limb.* V, 1578 (*var. B.* platlinck). Dien slach was soo swaer ..., datti plattelinge viel op derde, IV, 1084 (misschien is hier de bet. *plat achterover*).

PLATTEN, zw. ww. trans. *Slaan, een klap of klappen geven aan*. Mhd. *platzen, blatzen*. Van plat, znw. (z. ald.). ‖ Hoe dat hi (*Christus*) hem vangen liet, platten, crucen, geselen an thout, *Sp.* I[1], *Prol.*, bl. 10, vs. 34 (*l. met B.* geselen, crucen an thout). Een wassijn beelde ..., dat die Jueden bespottet hadden ende geplat, bespuwet ende gegatsat .. ter lelicheit den kerstijnhede, I[7], 55, 33; ook III[8], 73, 15. Si plattense alle in wege, in hoeke; soe verdrouch haer alre vloeke, III[3], 40, 39 (lat. *ab omnibus cedebatur*). Een, dies niet en duert, plattene ende sprac hem dus an: wetstut niet, mordadich man, wien du geves dese antworde? III[8], 27, 102 (lat. *quidam dedit ei alapam*). Doe plattene Nero, II[1], 16, 61 (lat. *dedit ei alapam*). Die gheervalke es hem te snel, ende verdrincten (*verjaagt hem*) so mit platten, al es hi staerc, hi cannen matten, *Nat. Bl.* III, 3630 (*vgl.* Megenb., *Buch d. Nat.* 233: „so er auf in platzen wil, so mach sich der geir niht wider gehalten"). — Vgl. ONDERPLATTEN (HEM-), dat slechts gevonden is in de bet. „elkander klappen geven uit gekheid".

PLATVOET, znw. m. *Platvoet, iemand met platte voeten*. Mhd. *blatevuoz*; hd. *plattfuss*. Kil. platvoet, platvoetigh, planipes *et* plautus, plancus. Plant. platvoet, platvoetich, planipes, palmipes, plancus. Als geslachtsnaam komt het woord voor o. a. in de *Rek. d. Cam.* te Deventer, b. v. 5,100 en 312: „Herman Platvoet" (*a.* 1378); 268: „Roelf Pletvotes knecht", *Brab. Y.* VI, 7194: „her Jan Platvoet" (*te Leuven*; ook 7215). — Afl. platvoetich, *platvoeten hebbende*, of ook *platte voeten hebbende*. Zie de aanhaling uit Kil. en Plant. boven, en vgl. *Voc. Cop.* platvoetich, planipes, plancus; hd. *plattfüssig*, ndl. *platvoetig*. — Samenst. platvoetvogel, *een vogel met platte voeten*, d. i. *een zwem- of watervogel*. ‖ Voort en moet nyemandt rughe voghelen of gansen, dat is te verstaen, platvoetvogelen ruych te marct ... brengen, *O. K. v. Delft* II, 58, 16.

PLATVOETICH. Zie bij PLATVOET.

PLATVOETVOGEL. Zie bij PLATVOET.

PLAUDEREN, -EEREN, zw. ww. intr. Naar lat. *plaudere*. *In de handen klappen*. ‖ Selken noopt dese dronkenheit alsoo sere, dat hi moet met den handen priken ende plauderen, Ruusb. 6, 74.

PLAVANT, znw. o. Misschien is het woord verwant met wvlaamsch *pavane*, een verwaand, valsch, arglistig mensch (De Bo). De *l* kan ingevoegd zijn als in *plaveien*, *pleisteren*, en *platijn*. Zie Van Helten in *T. en Lettb.* 2, 90 en 185. Zie eene andere, minder waarschijnlijke, gissing bij Moltzer, *Mnl. Dram. P.* 137 noot. Het best wordt wellicht de bet. weergegeven door *falsaris*. ‖ Swijt, hets jammer dat ghi leeft, vul ondier plavant, *Busk.* 137 (*dat* ondier (= ondiere, *laag*) *het bnw. is en* plavant *dus znw., bewijzen de voorbeelden van* plavant, *znw., door* Van Helten, *T. en Lettb.* 3, 90 *bijgebracht uit de* 16*de eeuw*).

PLAVUUS (PLEVUUS), -UYS, znw. *Vloersteen*. De oorsprong van het woord is niet bekend; indien **plaveyen* in het Mnl. reeds naast *paveyen* ware in gebruik geweest, dan zou men aan verwantschap met

dit woord kunnen denken. || J. ende L., oudermanne van die steenbickergilden, zijn gesciet ter zaken, ruerende dat die tegelen, plevuysen ende anders te cleyn gemaict worden, *Gild. v. Utr.* 2, 311 (*a.* 1495). Van ½ hondert plavusen III cr., *Bijdr. Jacobik.* 67 (*a.* 1461). II hondert plewsen (*d. i.* plevusen) tsamen XI½ st., *Hs. v. Egmond E. f.* 12 (*a.* 1453). Zie ook Oudem. 5, 641. — Zoo nog heden in verschillende ndl. tongvallen (Hoeufft 465; *Antw. Idiot.* 977; *Waasch Idiot.* 525 *b*).

PLEBAEN, znw. m. Van mlat. *plebanus. Pastoor.* Vgl. Duc.[2] 5, 364*b*: plebanus, paroecus, curio, sacerdos, qui *plebi* praeest"; en *ald. a*: plebes, ecclesia parochialis". Vgl. het volg. Art. Zoo nog heden o. a. te Antwerpen (Corn.-Vervl. 977).

PLEBAENSCAP (-SCHAP), znw. o. *De bediening van „plebaen" of pastoor.* Ook *parochie, kerspel.* Vgl. Duc. op plebanatus. *Teuth.* plebaenschap off eyn kerspel, plebanatus.

PLECHLIKE. Zie PLEGELIKE.

PLECHSEDE, znw. m. Mnd. *plechsede. Gewoonte.* Het woord dat den indruk maakt eener tautologie, (vgl. Kil. „pleghe, plech", en PLEGE, 2) is in het Mnd. zeer gewoon, en is in het Mnl. misschien wel tot de oostelijke tongvallen beperkt geweest. || Wert zake ... dat wy daer omme ghemaent worden an steden onser wonijnghe ... soo sullen wy van stonden an inryden, ijtlick mijt tween peerden ... bijnnen Aldenzaele oft bijnnen Ootmersen in een herberghc, daer wy werden inghewijst ... daer in to ligghende ende toe leestene nae gueder manne plechzede, *aangeh. Dulces a. o. Musae* 2, 191 (*a.* 1473).

PLECHT. Zie PLICHT.

PLECHT, znw. vr. Mnd. ndd. *plicht*; zw. de. *pligt*; mhd. *phfliht*; ohd. *phlihta*; ndl. *plecht.* Zie verder Franck op plecht, en K. Later, *De lat. woorden in het Ondd. en Mnd.* 67. De oorsprong is onbekend: do afleiding van lat. *plectrum*, „gubernaculum navis" is wegens het ontbreken der *r* in alle germ. vormen aan bedenking onderhevig. Vgl. Kluge[6] op pflicht. Benaming van een gedeelte van een schip, *klein voor- of achterdek op open vaartuigen.* Kil. plecht van 't schip; *Fland.* prora (hier dus bepaaldelijk in de bet. „voorsteven"). || *Baerdsen.* Om II docken, II knien, I plecht ende I reghel XXIV sc., *Oorl. v. Albr.* 330. — Ook in de samenstellingen vore- (voor-, voir-) en achter-afterplecht. || So wye ... turf of berninchout bynnen Leyden brenget mit geijcten aelmans ..., dair of so en sullen die scippers geen plancken leggen an die voirplecht noch an die achterplecht, *Leid. Keurb.* 238, 52. Alle scepe, die men ijct; ... dair of sellen die voirplechten lanc wesen 5 roede voet ende die afterplecht 4 roede voet, 238, 51.

PLECHTBOEC. Zie PLICHTBOEC.

PLECHTBRIEF. Zie PLICHTBRIEF.

PLECHTICH. Zie PLICHTICH.

PLECHTIGEN. Zie PLICHTIGEN.

PLEDEN. Zie PLADIJN.

PLEDENERBOOM. Zie PLADE en vgl. Kil. plede nerboom, platanus.

PLEDENAP. Zie PLADIJN.

PLEDEREN. Zie PLADIJN.

PLEECH. Zie PLEGE.

PLEECHTE, znw. vr. Hetzelfde als costume, 2) en gewoonte, 2); z. ald. *Eene verordening die door gewoonte tot recht wordt, rechtsgewoonte, gewoonterecht.* || Uut sulken redeliken of nieuwen gouvernemente zijn alle polliciën ende rechte ghesproten, ende voort andre ghesette particuliere costumen of pleechten ghemaect, die ten goeden bestiere vanden volke dienen, *Boeth.* 31*c*.

PLEENNAP. Zie PLADENAP.

PLEESTER (*ZVl. Bijdr.* 6, 229, 84). Hetzelfde als plaester, *wondpleister*; z. ald. en vgl. den ndl. vorm *pleister.*

PLEETKIJN, -KEN, verklw. van plate; z. ald. *Voc. Cop.* brede pleetken, lamina.

PLEGE (PLECH), znw. vr. en m. Mhd. *phlëge*; mnd. *plege*; hd. *pflege*; in het Ndl. uitgestorven.

1) *Handelwijze, wijze van doen*, ook *bedrijf.* || Comans ofte wisselaren, die hen metten ghelde ghenaren ende den goeden penninc uutwieden ende den lichten quaden weder bieden, ende brenghen dat goede ghelt van weghe, dats een quade ghierighe pleghe, *N. Doct.* 582. Daer verhueren sy haer lijf om te doden, te roven man ende wijf, om de steden te bernen ende te verraden, die hem noyt niet en misdaden; och dier neringhe en (*l.* ende) der pleghen! *ald. var.* 634 (bl. 151 *a*). Dit dochte den meneghen vremde pleghe, dustane ghescille binnen den lande, *Vl. Rijmk.* 10509.

2) *Gewoonte, gebruik.* Zoo ook mhd. en mnd. Vgl. PLICHT. || Leghdi dat daer jeghen (*tegen den misstap eener ongehuwde vrouw*) van dinghen die een man mesdoet (nl. *de echtelijke gemeenschap met zijne wettige vrouw*)? het en es gheen scande, maer hets een pleghe (*een door het gebruik geijkte gewoonte, een wettig gebruik*), *Vad. Mus.* 1, 62, 185. Hi recomenderne (*l.* recomenderdene) haestelike van sconinx wege met scoonen worde naer der pleghe, *Vl. Rijmk.* 6504. Wan sy (*de vrouwen*) dan onghenadighe zaken onderwinden hem te maken ende overtreden buter pleghe, so wert him selden eer off deghe, als Clytemestra is gheschiet, *MLoop* IV, 245. Die boekinghe door dat land, als seed ende pleech is, Schwartz. 1, 775 (vgl. PLECHSEDE). — Ook *taalgebruik, eigenaardigheden eener taal.* || Het moet sijn ghescreven in dem walsche ter pleghe van hare tale, unde dat selve in sulker maniere alsoo der dutsche haen gheploon, *Hor. Belg.* 9, 65, 85 (fr. „*a lusage de lor parole*"; *die eigenaardigheden worden dan toegelicht door het verschil tusschen lat.* „bona dies sit vobis" *en mnl.* „got gheve u goeden dach").

3) In oostelijke tongvallen heeft plege de bet. van *de eene of andere verplichte opbrengst of dienst, cijns of tijns.* Kil. pleghe, plech, *Sax.* officium (*plicht*) et servitus sive ministerium patrono a cliente quotannis praestandum, debitum ministerium; census et caetera quae praestare debemus. Zoo ook mhd en mnd. || So wat hi mit syner ploech arbeyt in den goede, sterft sijn wijf eert volzaeyt is, hi salt vol arbeiden ende afsniden ende tins of pleghe sal hi daer of gheven op dien dat goet versterft, *Sassensp.* 1, 115, 201 (*var.* pacht). Hine is niet sculdich daer of te gheldene pleghe noch tins, daer si gheen tinsghelde sculdich of ne was, *ald.* So wat ooc tyns of pleghe in der vrouwen goede was enz., *ald.* Die erfnamen sellen ooc van der saet so ghedanen tyns ghelden of pleghe denghenen an dien dat goet gheboort, 116, 202. Zoo ook 2, 32 (den pleghe); 50; 198, 66 en *var.* Sodat K. vergadderde alle sijne ... macht, den eergenomden W. aff to manende sijne gerichticheit ende plege (*var.* plichten), *Cron. v. Benn.* 20 (*vgl. ald.* sine gerichticheit de hem mochte boren (*hem toekwam*) ende dat hartochdom em plichtich was alle jaer).

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van pleghe in *Teuth.* „pleghe, vlecke, gelegenheit, situs, situacio". Geene der beteekenissen van *situs* in *Teuth.* II, 158 *d*: „verposyng *of* hynsettyng *off* eyn gelegenheit *off* eyn saitingh *off* vuchticheit *off* manyre *off* nature *off* altheit ind lancheit der tijt *of* verghetenisse" kunnen ter verklaring dienen. Naar de zinverwanten te oordeelen heeft de meeste kans juist te zijn de bet. *toestand.* Waarschijnlijk is bedoeld de bet. *gewone toestand* of *gewoonte.*

PLEGELIJC (PLECH-), bnw. Mhd. *phlëgelich*; mnd. *plegelik, plechlic*; ook *plichtlik*; hd. *pfleglich. In overeenstemming zijnde met gewoonte of gebruik, gewoon, gebruikelijk.* || Van allen anderen cooplieden vande hanse, de welcke syck in gelijcken saecken becla-

get hebben, dat de boven den plegelijcken toll beschattet sijn geweest, *Gesch. v. Antw.* 4, 520 (*a.* 1468). Dat men van eenen gheheelen scepe met coorne gheladen niet meer gheven sal danne drie pleghelike mate, *ZVl. Bijdr.* 5, 153 (*a.* 1360); *Hans. Recess.* 3, 220 (*Invent. v. Br.* 2, 52). Elc sal hem met zinen plegheliken rechte ghenoughen laten, 219 (*Invent. v. Br.* 2, 50). De tolnare machtich es na den (h)ouden plegheliken rechte tgoed te besiene, 221; ook 200; *ZVl. Bijdr.* 5, 152. Doe vant hij sijn pleghelike broot op die tafel geleit, van welken hij ghespijst wort, *Vaderl.* 8 *b.*

PLEGELIKE (PLECH-), bijw. Mnd. *plegeliken*, ook *plichtliken*; mhd. *phlëgelîche*, *-lichen*. *Gewoonlijk*, *als naar gewoonte*, *zooals dit gebruikelijk is*; ook *gewoonlijk*, *in den regel.* || Daer boven salmen ooc dat behouden in allen husen daer covent is van broederen . ., dat men dat (*l.* dan? daer?) plechlike die lexen ter taflen hebben, di (*die*) alle die der eten swighende zolen horen, *D. Orde* 226. Zo wanneer si (*de apostelen*) . . . van hoghen scefden (*aangelegenheden*, hd. *geschäfte*) der ecclesiën wouden spreken, dat si hem plechlike zamenden te rade, 279.

PLEGEN, st. en zw. ww. intr., trans. en onpers. (de zwakke vervoeging is in het Mnl. nog zeldzaam; men vindt haar o. a. *Keurb. v. Haarl.* 40 (bij 3), *Hs. Cyrill.* 79 *v* (bij 5). Daarnaast geheel in dezelfde beteekenissen en vervoegingsvormen PLIEN, uit *p l e h e n. De vormen zijn de volgende: praet. sing. *plach* (zoo nog heden in Vlaanderen), *ple(e)ch*; (ook in de 17de eeuw en nu nog in Zndl.) mv. *plagen*; deelw. *geplogen*; *geplegen*; ook *geploen* (*geploon*) en *geplien.* Verder zijn op te merken praes. 1e pers. *ploe*, praet. 3e p. *plackt* (vgl. *plocht*, het tegenw. praet in het Hagelandsch, Tuerlinckx 504); praet. *du ploges*, *si plogen.* Zie verder Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 230, 231 en 255; Franck § 144. Voor de 16de eeuw zie Lubach, *Werkw.* bl. 21. Mnd *plegen*; mhd. *phlegen*; ohd. *phlegan*; osa. *plegan*; hd. *pflegen*; ndl. *plegen.* De oorsprong is onbekend; ook kan niet met zekerheid worden gezegd of het woord oorspronkelijk Germaansch is dan of het uit eene vreemde taal is overgenomen: aan het Romaansch is het niet ontleend; omgekeerd komt waarschijnlijk ofra. *plevir* uit het Germaansch. Zie verder de Wdbb. van Kluge en Franck, alsmede Körting n°. 6195 op *p l a i h w a n (got.), p l ĕ h a n (ondfra.; mnl. *plien*), en vgl. Duc. op p l e g i u s (ofra. *pleige*, *plege*; eng. *pledge*), waar ook andere vormen en afleidingen (*plegium*; *plegire*, *plegiare*, *plegiatio*) worden vermeld. Het verschil tusschen de intr. en de transitieve opvatting van p l e g e n bestaat op de meeste plaatsen slechts hierin, dat bij de eerste het object in den 2den, bij de laatste in den 4den nv. wordt uitgedrukt. Het is dus moeilijk de beide opvattingen van elkander te scheiden: enkele bij 1) genoemde uitdrukkingen: „geplogene scout" en „pande plegen", zullen dus, evenals de weinige plaatsen, waar *plegen* in het passief voorkomt (zie bij 3, *m*, en 5) te gelijk met de andere behandeld worden.

I. INTR. en TRANS. — De oudste beteekenis, die ook aan de romaansche, hoogstwaarschijnlijk aan germ. *plegen* ontleende, woorden eigen is, is die van *borg voor iets stellen*, *eene borgstelling voor iets geven*, *voor iets in staan*, *de verantwoordelijkheid* (vgl. PLICHT 1, *a*) *voor iets op zich nemen*, *zich in rechte tot iets of iets in rechte verbinden.* Vgl. de beteekenis van mlat. *plegium*, d. i. *borg*, *zekerheid*, o. a. in *Cartul. v. Marienw.* 75 (*a.* 1290): „(*twee personen*) renunciaverunt omni juri seu *plegio* quod habuerunt in premissio domo, area et bargone (?), ratione fidejussionis novem librarum . . . annuatim"; 83: „G. predictus warandiam facere Johanni predicto super terra prelibata, per annum et diem (*jaar en dag*) . . . coram omnibus volentibus juri comparere et deponere omne plegium, quod *voerplicht* dicitur de eadem" (*a.* 1301); ook 85; 88. Deze beteekenis komt nog maar zelden in het Mnl. uit. Men vindt ze o. a. in de uitdr. g e p l o g e n e s c o u t, *in rechte erkende schuld*, *eene schuld waarvoor men zich in rechte verbonden heeft* (van *s c o u t p l e g e n). Zie een voorbeeld bij Van Wijn op Heelu, bl. 11, uit *Beschr. v. Rott.* bl. 371 (gewoner is v e r p l o g e n e s c o u t; zie bij VERPLEGEN en vgl. PLICHT, 1, *b*). — Ook in p a n d e p l e g e n, *bij wijze van „plegium", door „plegiatio" zich verbinden*; *panden verbinden* (d. i. *zetten*, *aansprakelijk maken*). || Wie gene panden plegen en willen, als hem die swooren toeeysschen op den buerbrinck, die brooket $^1/_2$ lb. alsoo vaecke als hij weygeringe doet, *O. Marker.* 8, 8, 6. Deze bet. ligt ook ten grondslag aan p l e g e n, waar het den zin heeft van *borg voor iets zijn of voor iets instaan*, in den zin van *de verzekering geven van iets*, *voor eene meening of bewering durven instaan.* || Had men Ayax . . . daerom ghesent, ic wils u pleghen, dat wy dae noch waren bleven, *Troyen*, dl. 2, vs. 26533. — Zeer na daaraan grenst de bet. van p l e g e n in de uitdr. e r e g e l o o f t e n p l e g e n, *eene verbintenis nakomen.* Misschien kan men voor de verklaring van deze opvatting ook uitgaan van de bet. „uitvoeren, ten uitvoer brengen" (zie bij 3). In dit geval is in p l e g e n geene oude beteekenis bewaard. || Indien dat ment ter waerheit vindt dat die gevangen pantbaer es van der scout of lijfpensiën . . ., wi willen dat hi verwonnen si ende dat men hem der geloften doe plegen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 626 (*a.* 1373). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert op p l e g e n, 5). — Waarschijnlijk moet hiertoe gebracht worden de bet. *betalen*, welke zich kan ontwikkeld hebben uit „voor de betaling van iets instaan". || (Doe) heeft deen vore, die ander naer, sijn rantsoen ghemaect aldaer jegen Peteren Coutereel, . . recht ocht hise in eenen strijt gevangen hadde . . ., ende elc besundert moest aldus sijns rantsoens plegen, *Brab. Y.* VI, 4949. Zie nog een voorbeeld van 1297 bij Stallaert op p l e g e n, 2) en vgl. p l i c h t (p l e c h t) in de bet. 1, *b*) alsmede PLEGE, 3).

2) Met den genitief van den persoon of der zaak. *Zijne zorg over iemand of iets uitstrekken*, *zich aan iemand of iets laten gelegen liggen*, *zich met iemand of iets uit belangstelling bezig houden.* In deze beteekenis heeft het woord groote overeenkomst met o e f e n e n (z. ald.). Deze opvatting is volgens sommigen de grondbeteekenis; zie Kluge op p f l e g e n. Misschien laat zij zich met de onder 1) genoemde vereenigen, wanneer men de zorg voor iemand beschouwt als oorspronkelijk voorspruitende uit het gevoel dat men voor iemand verantwoordelijk is, dat iemand aan onze zorg is toevertrouwd en men dus voor hem aansprakelijk is. In het Mnl. komt deze beteekenis niet duidelijk meer uit, maar zij is toch ook op verschillende plaatsen er niet mede in strijd. Kil. p l e g h e n, curare, procurare; p l e g h e n s ij n g h e s o n d h e y d, *sax.* valetudini operam dare. Plant. p l e g e n o f t h a n d t h a v e n, *observer*, *garder*, observare, custodire, curare. — *a*) Met den 2den nv. van den pers. *Iemand met zorg behandelen*, *zich aan iemand laten gelegen liggen*, *voor iemand zorgen*, *zich iemand of zijne belangen of welzijn aantrekken.* De bet. leeft voort in de ndl. samenstellingen *pleegvader*, *pleegmoeder*, *pleegkind.* — Ook in de nauwverwante opvattingen *werk van iemand maken*, en *iemand oppassen*, *bedienen*, *verzorgen.* Ook gezegd van een zieke of gewonde, in welken zin nog heden *plegen* bekend is in de samenstelling *pleegzuster* en het samengestelde *verplegen.* Vgl. het bij Weiland aangehaalde dial.-ndl. „de koeien plegen". || Dat hi (*God*) wilde . . . alsoe (*Maria*) soude in Egypten varen, dat soe man hadde die haers plage ende behoedde, *Sp.* I[a], 41, 11. Die vrouwe plach vort . . . der aermer een deel te bet, I[a], 66, 40. Eudoxia haer dochter plach (*verpleegde*) wel der moeder, III[3], 28, 4. Cassamus, die wel sijns plach, leiddene in een scone prieel, *Cass.*

1184. Si beval hem met trouwen, dat si des ridders wel plaghen, *Limb.* III, 1368. Ic bevele u die kindre mine, dat ghire wale pleghet nu, *Rein.* I, 1406. Gandijn plach sijns altoos met goeden wille, *Parth.* 5139. Hi ware bleven daer ter stede, ne hadde niemen sijns gheploghen, 2778. Alle die gone die sijns plaghen (*van zijne partij waren, op zijne zijde stonden, het met hem eens waren*), rumeden die stat met ghenaden, *Parth.* 164. — Dat si souden dienen met eren Sornagur, dies wert was wale, ende plegen sijns met scoonder tale, *Parth.-fr.* 306; ook 316. Mit sinen maghen, die hem minden ende sijns plaghen, *Rein.* II, 6899. Dus sijn die ridders in Vranckerike metten coninc Lodewike, die haers met eren plach, *Limb.* V, 479. Demophon die dat siet hoe wel men daer sijns pliet, VII, 1635. Inne wane niet dat men mochte pleghen enichs mans iewer bat, dan men sijns dade in die stad, IV, 658. Omdat men sijns te meer plach, so ontghinc hi up eenen dach, *Amand* II, 543. Plaghens die heren de wel sweghen (*mochten de heeren vooral werk maken van iemand die goed kon zwijgen*), Stoke IV, 286. Riddere, en belget u niet dat men uwes niet bat en pliet; wi hebben rouwe als gi moget sien, ende uwes es te wors geplien, *Mor.* 1871. Doen ... quamen die heren ute vri van Geneven den keyser jegen ende wilden sijns wel plegen, Velth. V, 22, 20. Diet kint saghen, woudens plien (*wilden het liefkoozen of koesteren*), want hem allen bequam wel, *Segh.* 380. U meester es siec ... dat hi der clercken niet ne mach plegen (*aan zijne leerlingen niet de noodige zorg kan wijden*) no der scolen niet onderwinden (*waarnemen*), *Flor.* 475. — So nam hi (*de barmhartige Samaritaan*) twee penninghe ende gafse den wert ende seide hem aldus: plech dis menschen wale, *L. v. J.* c. 173. Dar na so sette hine (*den gewonde*) op sijn part, ende vurdene in ene herberghe ende plach sijns, *ald.* Der zieker broedere te plegene, *aangek. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 3, bl. 299. Een cogghe ... daer si die zieken mit groter andacht onder brachten ende derre mitvlite plagen, *ald.* (vgl. ACHTERWAREN). Hi plach sijns so wel: daer men toesach, ghenas hi van daghe te daghe, *Wal.* 10203. Hi (*Amon*) maecte hem siec, om dat hi woude dat soe sijns pleghen soude, *Rijmb.* 10365. — Hi gaf haer (*Esther*) VII joncfrouwen, diese pareerden ende haers plaghen, *Rijmb.* 18106. Men plaech (*l.* plach) haers wale daer ter stede, *Lanc.* III, 19134. Dar Lanceloot op sijn bedde lach ende een knape die sijns plach, II, 25080. Dattu hier met mi soghes ende mijns met rechter pine ploghes (*l.* leghes: pleghes), *Parth.* 2601. Hi hadde ghesellen die sijns plaghen altoos vele ende wel ghereet, so waerwert datti reet, 5139. (Hi) wart al dor die noot ten naesten huse daer gedragen vanden gheenen die sijns plagen, *Sp.* III[8], 26, 56. In haren clooster heeft soene gedreghen ende dede sijns (*een doode*) met eren plegen, *Sp.* I[7], 74, 149. De abt blijft in huus met sinen ghesinde, ende alle dat ander convent es siec ende cranc, ende pleecht sijns selfs met (*doet zich zelf te goed aan*) vleesche, Ruusb. 2, 188. — Ook in de bet. *vereeren, dienen*, van God gezegd. ‖ Nu bemanic u bi alle dien dies God (*l.* die Gods) van sonden plien (*die na een zondig leven zich tot den dienst van God hebben gewend*), *Eleg.* 1205. — In eene minder sterke opvatting, *gelooven aan, hechten aan, werk van iemand maken*, of ook *hem raadplegen.* ‖ Men soude ghene waersaghers plegen no haren worden geloven niet, *Sp.* I[4], 51, 10 (*het woord staat hier als meermalen met den 4den nv.*; *men kan het hier ook weergeven door* zich inlaten of zich afgeven met; *vgl. bij* 3, *h*), waar dezelfde *bet. aan* plegen *eigen is, verbonden met den acc. der zaak*). — Ironisch wordt e n e s p l e g e n, *iemand koesteren, voor hem zorgen*, gebruikt in de bet. *iemand toetakelen*, bepaaldelijk „door een aanval", *iemand aanvallen of bespringen.* ‖ Dan souden siere (*gen. plur.*) van achter plegen ende den berch van achter winnen, Velth. III, 36, 22. — Eene enkele maal met een 4den in plaats van een 2den nv. ‖ Een raven ... die alre kinder en hade (*l.* hadde) meer dan énen sone dien hi wel plach (*waarvoor hij goed zorgde*), *Vad. Mus.* 1, 66, 1. Hierom pleghen sise wel (*doen zij haar te goed*) mit appelen, peren, noten ende broot, *Rein.* II, 5163. — Ook de bet. *verplegen, oppassen, verzorgen*, gezegd van een hulpbehoevende of een zieke of gewonde is nu en dan al aan het woord in het Mnl. eigen, doch toevallig is het in dezen zin alleen opgeteekend, verbonden met een genitief der zaak, welke trouwens op die plaatsen met een persoon gelijkstaat. ‖ Ic haddi gerne met mi gehouden, dattu geplogen hads miere ouden (*mijn ouderdom*, d. i. *mij in mijn ouderdom hadt verpleegd*), *Sp.* III[2], 25, 19. So wat wonden walewein plach, si heilden daermen toegesach, *Mor.* 2799 (der wonden plegen *staat gelijk met* gewonden verplegen *of* behandelen, *welk laatste woord men eveneens èn van wonden èn van gewonden bezigen kan*). Die na hare luste willen leven ende met overmaten haers lijfs pleghen, die sijn verdoolt, *Tien Pl.* 1342 (haers lijfs plegen, „*hun liehaam verzorgen of te goed doen*", *staat in beteekenis gelijk met* „haers selfs plegen, *zich te goed doen*). Wie also sijns mondes pleghet (*voor zijn mond leeft, zich aan lekker eten te goed doet*), oncuusheit es hem aengheseghet, 1352. — Ook van vee. Vgl. boven de aanh. uit Weiland. ‖ Van 6 knechtsen cost ende loon, die verwairt hebben ende gheplogen 94 hoift vies (*stuk vee*) in der monicke huse in Vrieslant, *Rek. d. Gr.* 2, 422. In dat lant plach (*zie bij* 3) men der zeden, dat meest wijf plaghen der beesten, *Rijmb.* 3624. — *b*) Met den gen. der zaak. Het dichtst bij de onder *a*) genoemde opvatting staat de bet. *zorgen voor iets, zijne zorg over iets laten gaan, het opzicht hebben over of het toezicht hebben op iets.* ‖ So wie der fermeriën pleghet, die sel hem des vliten (*zich beijveren, zich er op toeleggen*) dat hi al den broederen ghelike wale toezie, *aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 3, bl. 298. De broeder, ... die pleghen der cleder ende des gescoets, *ald.* 299. Die heren seidenre jeghen wie dan der stad souden pleghen, ochte (*als*) si alle varen mede, *Limb.* VII, 1771. Brandaen sprac ... ten proofst die der hellen plach, *Brand.* 648 (*var. minder goed*, die daer ter hellen plach, *doch misschien kan het woord hier opgevat worden in de bet.* „verblijf houden"). Men late God der dinc pleghen (*over de zaak gaan, met de zaak begaan, haar besturen*; vgl. GEWOUDEN), *Sp.* IV[1], 14, 18. ccc Magede die plaghen des diensts ons Heren, III[3], 39, 7. De plach des rikes kronen sint (*later de zorg voor de rijksregeering had, keizer werd*), *aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 2, bl. 168. — D e r s i e l e n p l e g e n *voor de ziel zorgen*, zoowel gezegd met G o d als ondw., *de ziel in zijne bescherming nemen, haar de hemelvreugde deelachtig maken*, als gezegd van een mensch, *voor de belangen zijner ziel zorgen, zich op het heil zijner ziel toeleggen.* In de tweede bet. behoort de plaats eigenlijk bij de straks te noemen voorbeelden. ‖ Hi bat Gode ende Mariën ..., oft hi daer verlore sijn leven, dat si siere siele moesten plegen, *Wal.* 7333. Hi badt onsen Here datti der zielen plege ende te hemelrike gewege, *Vad. Mus.* 2, 47, 76 (*Roel.* III, 245). God moet haerre siele plegen, *Rein.* I, 428; ook Velth. IV, 21, 69; Stoke X, 824; *Grimb.* II, 6083; 6143. — Nu moet hi siere sielen pleghen, Reinaert, bi Grimbeerts rade, *Rein.* I, 1686. Dat (*dat het*) was die XXXste dach, datmen siere zielen plach, *Sp.* III[7], 50, 97. Datmen den naesten dach daer nare soude pleghen alre zaleger zielen ... in aelmoesne, in gebede IV[2], 31, 63. — Uit de bet. „zijne zorg over iets uitstrekken" ontwikkelt zich de iets ruimere opvatting *zijne belangstelling in iets toonen of aan den dag leggen, zich voor iets inspannen of moeite geven*; *zich op iets*, ook *op het verkrijgen van iets, toeleggen.* ‖ Alle edele voghele ... ontsien ghemeenlike den aren, ende des daghes dat sine sien, willen

si qualike der proien plien (*op buit uitgaan*) *Nat. Bl.* III, 213. Omdat die heidijn lude saghen eens jaers (*eertijds, weleer*) die astronomi (*var.* astronomiën) plaghen dat van dien planeten ... elke dinc nam hare nature, *Natuurk.* 1401. Soe leerde mi tafelronde plien (*mij op wapenoefeningen toeleggen*) ... ende hoe ic speren sonde breken, *Wal.* 5837 (*men kan deze plaats ook brengen tot* 3, *en* plien *opvatten in de bet.* uitoefenen, *evenals Lsp.* III, 10, 52: „tornoye, tafelrondespele, in orloghen jaghen ende vlien moet men meest met ridene plien). Quade orworme ... die pleghen der valscher niemaren (*op lasterpraatjes uit zijn*), *Theoph*^{2}. 601. — Ook in enkele naar den aard van het object gewijzigde opvattingen. — Der kerken plien, *de kerk eeren*, eig. *zich aan haar gelegen laten liggen, werk van haar maken.* Vgl. OEFENEN. ‖ Als die kerke hadde ontfaen dit heilichdom daer in gheset, ghi souter mede starken die wet, daer soude mirakel af ghescien: dan soudmen der kerken plien, *Segh.* 7443. — Op eene andere plaats staat het woord in de bet. *werk van iets maken, zijne belangstelling in of vreugde over iets toonen.* ‖ Al en weets die werelt niet, hets recht dats die hemel pliet (nl. *de geboorte van Maria*), *Sp.* I^{7}, 91, 17. — Sijns (enes) gemakes (gemaecs) plien, *voor zijn* (*iemands*) *gemak zorgen.* ‖ Siet dat gi uwes gemaecs pliet, *Mor.* 2678. Die blidelike nu hoveren ende om ander saken en dincken dan om eten ende om drincken ende om haers gemaecs te pliene, *Grimb.* II, 314. Dieghene die haer (*Hecuba*) waren hout, droeghense henen in een camere, daer sy in laghe ende men haer (*l.* haers) ghemaecs plaghe, *Troyen*, dl. 2, vs. 19779. Siere rusten pleghen, *Sp.* IV^{1}, 22, 18. Sijns slapens plegen, IV^{1}, 22, 22 (*het woord kan hier ook opgevat worden in de bet.* „zich bezig houden met", *welke ook aan* plegen *eigen is daar waar* plegen *met zijn object door één ww. kan worden weergegeven, gelijk hier* („zijne rust nemen, rusten; slapen) *of waar het alleen ter omschrijving dient*; *zie bij* 12). — Der werelt plegen (plien), *de werelt dienen, uit zijn op wereldvreugde en zingenot.* ‖ So dat ons es al te zwaer die der werelt plegen, *Disp.* 447. Waenstu mensche, weelde plien (= weelde driven, *vgl. bij* 3), sonden volghen, mijns enter werelt plegen? 261. Dat ic der werelt niet mach plegen, en moet Gode te seere gaen jeghen, *Tijdschr.* 11, 289, 15. Die werlt te minnen ende te pleghen, dat moet Gode ganghen teghen, Hild. 31, 101. — Ook *zich toeleggen op, zijne aandacht wijden aan.* ‖ Die in goeden hopen sijn van minne, hem steet wel te pleghen der blomekine (*werk te maken van, op te hebben met bloemen*) om te vergheten der pine, *Bloeml.* 1, 172, 216. Si (*minne*) en pleecht niet dan haers selfs, Ruusb. 4, 91 (lat. vert. *nisi sibi ipsi dat operam*). Ene opgaende viereghe vlamme onser minnen, altoos pleghende haers selfs ende altoos berrende in die ere Goods, 2, 32. Verlangen ende begeren te Gode pleget altoos sijns selves ende en hevet gene ander wise dan eenpaerlec verlangen ende begeren, 1, 86 (lat. vert. *semper sibimet intendit*). — De bet. *zich toeleggen op* heeft eene constructie „plien *na* ere dinc" veroorzaakt, gevormd naar analogie der ww., die „trachten, streven" beteekenen. Zoo heeft ndl. *stoffen*, d. i. „stoffeeren, opsieren", eene bepaling met *op* bij zich gekregen, naar het voorbeeld der ww., die „bluffen, pralen, zich beroemen" beteekenen, en *gekscheren* naar dat van „spotten." ‖ Wie hem niet en voecht na doocht te pliene mer in lanc so meer te vliene, werdt met gewout viant ons Heren, *Rincl.* 82.

3) Uit de beteekenis „zijne zorg tot iets uitstrekken", ontwikkelt zich die van *zich op de eene of andere wijze met iets bezighouden, eene werkzaamheid verrichten met betrekking tot de eene of andere zaak*; ook *uitoefenen, verrichten*; *in praktijk of in beoefening brengen.* De beteekenis van plegen wijzigt zich hier naar gelang van de veelsoortige objecten waarmede het kan worden verbonden: het woord is in deze opvatting te vergelijken met driven (bedriven) en vooral met hanteren, waarmede het ook elders in bet. overeenkomt. Meermalen kan men voor plegen (met den gen. of acc.) driven (met den acc.) in de plaats stellen; vgl. b. v. *weelde driven* en *weelde plegen*, *ene feeste* (of *eere feste*) *plegen* en *feeste driven.* Nu en dan kan men het met het obj. weergeven door één ww., b. v. „der hulpe plegen" door *helpen*; „predicagen plien" door *prediken.* In het Ndl. is *plegen* in dezen zin nog bekend, behalve uit het znw. *rechtspleging* (van *recht plegen* of *rechts plegen*, dat in het Mnl. ook in andere beteekenissen voorkwam; zie beneden bij 3, *h* en 5), vooral verbonden met eene misdaad of een misdrijf; b. v. „eene *misdaad, onrecht, geweld, bedrog, schelmerij, verraad, ontucht plegen* (= *bedrijven*). In sommige der hier bijgebrachte plaatsen zal men nog de bet. 2): „zich toeleggen op" zien doorschemeren; in andere nadert het woord tot de ruimere of kleurloozer opvatting, vermeld onder 4), nl. „*doen* in het algemeen"; de verschillende beteekenissen vloeien onmerkbaar, evenals elders, in elkaar over. Kil. plegen, exercere, agere, operam dare. Plant. plegen, *experimenter* (*de proef nemen van*; deze bet. is uit het Mnl. niet opgeteekend), *exerciter*, experiri vel exerceri. ‖ Salich raet waer ... datmen huwelec wilde sparen al tote XXII jaren ...; plagemens (*als men dit in praktijk bracht*, of ook *als men deze gewoonte volgde*; vgl. beneden bij 10), het soude der werelt vromen, *Nat. Bl.* I, 42. Nemt den steen in u hant, dies ben ic borghe ende pant (vgl. PLEGEN, 1° en VERPLEGEN), dat u niemant en sal sien; ende als ghi des niet en wilt plien (*als gij dat niet in toepassing wilt brengen, dat niet wilt doen*), so laet den steen sijn onbedect, *Troyen* dl. 1, vs. 1569. Vort wilde men hebben geploen (: gedoen) ane hem menegen torment (*allerlei pijnigingen op hem toepassen*; vgl. fra. *appliquer*, terwijl *s'appliquer* in bet. overeenkomt met plegen, 2), *Sp.* II^{2}, 44, 12. Daer wart beteekent ende bediet dat doopsel dies men nu pliet (*toepast, in praktijk brengt*, of ook *toedient*), *Rijmb.* 135. Selen sijs langen tijt pleghen (*in praktijk brengen of doen*), *Mor.* 827. Ghenoechte is al des menschen leven, ende God, die selre loon of gheven daer men goede ghenoechte pliet, Hild. 217, 91 (vgl. „genoechte *driven*"). Die jonc sijn ende ghesont ..., die sijn blide van herten ende pleghen hare genuechten (*smaken of jagen naar allerlei genoegens*), Ruusb. 5, 113. Wat ist dat mijn heer aen desen vulen catijf heeft versien, die ic nimmer orbaer en sie plien (*iets nuttigs zie uitvoeren of tot stand brengen*)? *Rein.* II, 5696. Soo mach hi noch baten plegen (*voordeel doen, nut aanbrengen*), *Limb.* VI, 558. (*Zijne vrouwen*) dadene (*Salomo*) afgode anebeden, te pleghene siere weeldecheden (*opdat hij zijne zinnelijke lusten zou kunnen ten uitvoer brengen, involgen, boeten*), *Rijmb.* 11999 (*vgl. Voc. Cop.* „der weldicheit pleghen, lascivire"; (*het Latijn heeft iets anders, nl.* „ne delicias suas contristaret", opdat hij zijne beminden niet zou bedroeven, *of is de bet.*: „opdat hij zijn genoegen niet zou bederven"?) Deer Walewein adde sijn swaert ghetrect, het moeste nature pleghen (*l.* ghetrect sijn swaert, het moeste siere (*of* sine) nature pleghen (*zijne natuur volgen?*), ende hevet den roden gheslegen, *Wal.* 3878. (Si) brochtene weder ten sinen die grooter bliscap plaghen (= dreven, *aan den dag legden*), als sine ghesont (weder?) saghen, *Vl. Rijmk.* 1668. Geenre genaden en woudemen plegen (*toepassen, bewijzen*), want si die boden hadden verslegen, *Bloeml.* 1, 148, 53. Daer bi biddic u dat ghi ten rechtre gaet nu ende laet hem pleghen ter (*l.* der) wraken (*eene straf toepassen*) na die grootheit van der saken, *Melib.* 2646 (*var. bl.* 680 plien; *er staat bij vergissing* pleghen *als in den tekst*). Ghelijc als men ... Alre heileghen feeste plaghe, *Sp.* IV^{2}, 31, 61. Dat sij ommer daernae ... der wijnghe bat plaghen (*het feest*

der kerkwijding beter vierden, of *van het feest d. h. meer werk maakten*; vgl. bij 2). Dat men na onser vrouwen dach ... des sondages na dien daer (*l.* der) vasten ... soude plien (*een vastendag in acht nemen of houden zou*), Velth. I, 32, 7. Drie wisen van oefeninghen, daer wi in pleghen moghen alre eren (*alle eer bewijzen*) die wi Gode doen moghen, Ruusb. 4, 20 (*zie beneden, kol.* 444, *Rein.* I, 35, *waar de uitdr.* „der eren plegen" *vermeld wordt met* ere *in subjectieve beteekenis*). Gheboerlecheit pleghen, *buurschap oefenen of onderhouden*, *Voc. Cop.* („vicinare, more vicini se gerere vel propinquare vel conjungere"). Alle die oefeninghe der heyligher kerstenheit diere plaghen si, Ruusb. 5, 100. Vasten, waken, beden ... ende al dies de heylighen gheplogen hebben van beghinne der werelt, 4, 93. Dit suldi oefenen ende pleghen, 3, 128 (*vgl. bij* 2°, *waar* plegen *in bet. met mnl.* oefenen *te vergelijken was*); ook 187. Biecht, rouwe ende voldoen der sonden die men heeft gheploen, *N. Doct.* 49. Diese doen (*aalmoezen*) ende diere ooc plien, *Rijmb.* 15451. Alle die penitenciën plien (*berouw toonen, aan den dag leggen*, of ook *boete doen*), *Theoph.*[2] 1503. Elck waende anderen cussen ... alsi dicke hadden gedaen, maer die muer was daer soo tegen, dat sijs niet en mochten plegen (*uitoefenen, doen*, of ook *tot stand brengen*), *Pyr. en Th.* 83. Die jonfrouwe die te voren selden des speels (nl. *de jacht*) hadde gheploghen (*er zelden aan gedaan had*), *Limb.* I, 116. Sine hebben alle niet vergheten des spels (*de krijgsverrichtingen*) des si te voren ploen, Stoke IX, 532. Si sijn stout, vroet van orlogen ende hebben (*l.* hebber) harde vele geplogen (*gevoerd*), *Cass.* 723. Aan hem wast goet te sien(e), wie dat strijts plach (*zie bij* 10) te plien(e): sy heb(be)n bulen ofte wonden ... daer mens by mocht(e) werden wijs, *Troyen* dl. 1, vs. 14385. Tien tiden dat Cilpric plach des orloges upten broeder, *Sp.* III[a], 44, 58. — Nu leert kerstenhede pleghen (*het christelijk geloof in beoefening brengen*), *Segh.* 3888. — Bi ridderscape ende bi al dien die nu kerstendoems plien (*het christelijk geloof belijden, christen zijn*), ic sal mi allene aventuren, *Mor.* 1177. — Nu manic u bi al dien die ridderscaeps plien (*ridderschap beoefenen, ridder zijn*), *Mor.* 607; ook 1676; 2316. Dat niemen in sinen pallayse dienen soude ... noch ridderscaps plegen .., hine ware rechte Arriaen, *Sp.* III[a], 38, 54. Hi (*Alexander*) minde wapenen ... ende voer dicken mede int here, ende hilt hem also ghetoghen (*gedroeg zich zoo wel opgevoed*) alse of hi ridderscap hadde geplogen (*alsof hij zich reeds op ridderlijke oefeningen had toegelegd, ridderlijk wapenspel beoefend had*), *Sp.* I[4], 5, 4. — In het bijzonder wordt plegen verbonden met een woord als object (in den 2den of 4den nv.), dat de bet. heeft van — *a*) *Een gebruik, eene gewoonte.* ‖ Men plict hier alsulker dinge, dat men doudste (nl. *dochter*) eerst te manne bringe, *Rijmb.* 2509. Ghi pliet quader seden (*voert kwade praktijken uit*), ghi hebt mijns heren nap verstolen, *Rijmb.* 3148. Hets een lant van groter onreden, ende daer men pleget quader seden, *Mor.* 1041. (Si) lieten die goede zeden liden, dier Adam plach (*die A. beoefende, in praktijk bracht*) *Lsp.* I, 29, 67. Ooc screef hi jegen vuele seden die men plach te menegher stede, *Sp.* II[1], 10, 21. En wets du niet des duvels seden, dies hi pleget op den dach van heden? *Sp.* IV[4], 1, 45 *fragm. te Gent.* Hi doet heme sine lide ontsien ende goeder seden plien elken na dien dat hi es, *Parth.* 6848. Dies so pleechtmen in Ynden ere utermatene scone sede, *Heim.* 390. (Hi) plach der selver sede, die die vrouwen hebben gheploghen, *Vrouw. en M.* VIII, 72. Die Perssiene plaghen eere zeden, *Heim.* 2120. Weder ghi thuus sijt ofte op weghe, soo suldi selker zeden pleghen (*die gewoonte in praktijk brengen*) ... dat ghi selt Gode in messen sien, *Tien Pl.* 857. Aiol plach sire ouder sede (*bracht zijne bekende manieren in praktijk*): met sinen swerde hi gerochte enz., *Aiol-fr.* 199. Hi (*Reinaert*) ne conste hem niet bedwinghen, hine moeste siere seden pleghen (= siere naturen pleghen, *zijne neigingen involgen*), *Rein.* I, 1726. Tote alle den seden ende der (*l.* den?) oefeninghen, dire men pleget in der heiliger kercken, Ruusb. 1, 15 (lat. vert. *quae in sancta ecclesia observantur*). Alle der goeder gewoonten die men pleecht inder heyligher kerstenheit, 3, 31. Noch plegheta (*past het*, nl. *de besnijdenis toe*) Abrahams geslachte, *Rijmb.* 1964. Ghecker mensche voere hi plach (*hij deed als een gek*), omdat hi ydele glorie ontsach, *Sp. d. Sonden* 13261. Dat si sworen ende verswoeren, altoos plagen si sulker voeren (*brachten zij deze gewoonte in praktijk*), des achten si doe herde clene, Stoke VI, 1283. — *b*) *Eene deugd, eene goede eigenschap.* ‖ Die helicheit ..., dier hi plach (*beoefende* of *aan den dag legde, toonde*) hier vor zinen staerfdach, *Franc.* 7912. Daer ons God sine gaven gheeft, daer behaecht hi hem selven, want hi sijnre goetheit pleecht (*zijne goedheid aan den dag legt* of *bewijst*), Ruusb. 4, 17. Omdat si (*de heeren*) recht na die wet elken selen doen ghescien ende selve alle hoocheit plien (*zich op alle hooge of schoone daden zullen toeleggen, naar hoogheid van karakter zullen streven*), *Heelu Voorr.* 8 (bl. 329). Dat nieman soo ongherecht en si, hem en si sulc stont noot, dat hi gherechtecheiden plie, *Doct.* III, 125. Hoverde ... es een muer die wedervecht meest alse men der doghet plecht (*de deugd beoefent* of *zich op de deugd toelegt*), *Melib.* 894 *var.* (bl. 656). Die goede werden versteken, die doghet, eer ende wijsheit plien, *Rein.* II, 4816 (*zie eene plaats waar* plien *in de uitdr.* der bester wijsheit plien *eene andere bet. heeft*, (Hild. 108, 131, *bij* 5). Si en dochten niet, als die wijsheit pliet (*zooals zij die met hun verstand te rade gaan*), wat ende daer of mochte bliken, 7454. Ic wille dat die ghene horen, die gherne pleghen der eren (*begrippen van eer en fatsoen huldigen en toepassen, fatsoenlijke lui zijn*), I, 34 (*zie boven, kol.* 443, *dezelfde uitdr. in eene andere bet., met* ere *in objectieve opvatting*, Ruusb. 4, 20). (Hi) houde hem altoos in dien dat hi der doghet wille plien, *Theoph*[1]. 509 (*Theoph*[2]. bl. 78, noot 3; ook *Rijmb. aangeh. bij* Clignett, bl. 33). Doghede pleghen in rechter trouwen ... dat is dat ic prise, Ruusb. 5, 8. Nacht es recht der quader doen (*element*), die ghere doghet nie en ploen, *Alex.* VI, 1201. Wildi rechter trouwen plegen, soo moet u herte aen Gode cleven, Ruusb. 5, 9. Dat derde poent ... dies die dichters sullen plien (*deugd die zij in praktijk zullen brengen*) dat is eerachticheden, *Lsp.* III, 15, 219. Daermen dese twee (*eendracht en onbaatzuchtigheid*) niene pliet, en mach die stat ghediën niet, III, 4, 355. En es nieman edel dan die pliet deser poente, *Teest.* 2113. Der miltheit plegen (plien), *Heim.* 58; 60. Der wiser wercken salmen plien, Hild. 254, 40 (*vgl.* 248, 51: „naden wercken diesi plien (*de goede of slechte daden die zij verrichten of bedrijven*) soo moet hem rechten loon gheschien"). — *c*) *Eene ondeugd, een misdrijf, eene* (*de*) *zonde, het kwade.* ‖ Hoe die quade hem selven domen mitten wercken die sy plien, Hild. 159, 222. Van alle der quaetheit dier men pleghen mach in deser werelt, Ruusb. 5, 49. (Tvleesch), dat ant mesdoen es ghehecht, ende gheens quaets heeft gheploen, *Wap. Rog.* 775. Doet iemen quaet, dien saelstu vlien ende laten sire quaetheit plien, *D. Cat.* III, 14. Hoveerde ende ootmoedicheit sijn seer onghelijc te pleghen (*er is een groot onderscheid tusschen hoovaardij aan den dag leggen, toonen en nederigheid nastreven*), Hild. 81, 4. Jhesus in eenre crebben lach, daer in Hi gheenre hoverde plach (*waarin hij voorwaar geen hoovaardij toonde*, verkleinde uitdr. voor *waarin hij een toonbeeld van nederigheid was*), *Tien Pl.* 1420. Dat seide God omdat si plaghen vele hovaerden in ghenen dagen, *Rijmb.* 25481. Niemen en sal ... te veel der ghiericheyden pleghen (*hebzuchtig zijn*), *Tien Pl.* 2129.

Wairmen den ghemenen oirbair wercken sal, ... dair en dooch gheen ghiericheit gheploghen (*past het niet hebzucht te toonen, hebzuchtig te zijn*), Hild. 77, 63. Ooc en spaert hi (*de nijd*) niet sinen heer, die sijns pliet (*hem in praktijk brengt*, of ook *zich met hem inlaat, hem koestert*; *vgl. enkele plaatsen bij* 2°, *waar het laastgenoemde woord ook ter vertaling kan dienen, en beneden de uitdr.* favelen plegen", *zich met fabeltjes ophouden of inlaten*), *Rijmb.* 31489; *Sp.* I^2, 56, 52), *Lsp.* I, 27, 41. Want ic eere zonden plie, die ic minne so utermaten, in canse begeven no gelaten, *Sp.* IV^2, 72, 12. Dat soe geplogen hadde onwet ende verbuert hadde haers heren bedt, IV^2, 43, 81. Hebdi der sonden gheploghen, ghi selt u voort wachten daer jeghen, *Theoph*^{2}. 249. Der sundaren ..., die hier der sunden pleghen, *Tien Pl.* 2420. Die wille die hooftsonden plecht (*de wil is het die de zonden bedrijft, ook al blijft de daad zelve achterwege*), 1188. Onder wat bome die jongeling lach, die met hare (*Suzanna*) der zonden plach (*onkuischheid pleegde*), *Rijmb.* 18989 *var.* (*bij* Clignett, *Bijdr.* 33). Daer es men zonder minne niet, ofte grote valschheit plechmen daer, *V. d. Feesten* 275. Ghetrouwe herte en waent niet dat iemen valscheiden pliet, *Limb.* VIII, 481. Ic hebber dwaesheit an ghepIoen, Hild. 176, 190. Had men nye onrecht ghepIoen (*gepleegd*), wat waer der heren dan te doen? 219, 53. Aldus moeten si allegader varen die verradenisse plien (*verraad plegen*), *Segh.* 3186. Menich scalc die loosheit pliet, wandelt die mitten goeden, *Rein.* II, 5918. Na dat ict versinnen can, plach men ye der overspele, *Teest.* 803. Meerre sonde ... plachmen wilen noch also vele als men nu pleghet ... overspele, 836; *vgl.* 832. Die werelt es soo quaet, datter (*kwaadsprekendheid*) alle liede plien, *Theoph*^{2}. 40. (Hi) ghinc hem alder ghemen (*kuren, streken*) dancken, diet hadde gheploghen menichwerf, Hild. 127, 28. — *d*) Der minnen, (of ook in acc. minne, liefde (lieve) plegen. Hetzelfde als minne hanteren; zie HANTEREN, 5, *c*) en vgl. bij 6). ‖ Het is swaer der mynnen pleghen (*het is een hachelijk werk aan de min te doen, zich aan de liefde over te geven*), der mynnen cracht is al te swaer, Salamon proevet al openbaer, 2, vs. 21702. Mijn vader ... also lange alse hi leide sijn leven, en wildi des werkes (*nl.* der minne) plegen, ende die sone wils hem onderdoen (*onderwinden*)! *Ferg.* 2102. Al wort hoor (*Venus*) schilt dus seere doorhouwen (*het blazoen van Venus geschonden, hare vlag of wapenschild bezoedeld*) mit loser minnen diemen pliet, Hild. 128, 113. Vele ... die nie so starker minnen plagen, *Bloeml.* 1, 169, 96. Si die goeder minnen plien, *Vad. Mus.* 1, 386, 93. Dat hadden si so lange gedaen ende der minnen so lange geplogen, dat ... ment seide openbare, *Flor.* 356. Gueder minnen plien, *Vrouw. e. M.* III, 4, 1; XI, 140. Minre die hogher minne pliet, III, 22, 1. — Men hadde sulke ganghe ghesien dat si seker minne moste plien (*een minnehandel of amourette hebben*), *MLoop* II, 3231. Als een man een wijff beghecket, daer hi liefde mede pliet, dats een dinck dat selden schiet, I, 2708. — Ook van — *α*) geestelijke, christelijke liefde (*caritate*). ‖ Oft elc meinsche mochte hem selven ghebreken (*zich er toe zetten*) in dien, dat hi deser minnen („die minne van onsen Heere") wilde plien, *Amand* I, 1365. Die der caritaten pleghen (*koesteren* of *in praktijk brengen*) sijn die rijcste die nu leven, Ruusb. 5, 11. Dat dit waer is, dat moghen si sien ende ghevoelen die deser minnen pleghen, Ruusb. 3, 229. Pleecht ghierigher minnen ende alre doocht, 4, 6. — *β*) vleeschelijke liefde, *ook alleen* vleeschelijke gemeenschap. Vgl. bij 6) de uitdrukkingen „eens mans plegen" en „eens wives plegen". ‖ Niet lange en plach toe sire minnen (*was zij met hem getrouwd*), maer heeft hare te Poytiers begeven (*is zij in een klooster gegaan*), *Sp.* III^8, 18, 78 (lat. *relicto maritali toro*).

Nachts waende (*Holofernes*) pleghen sire minnen (*met Judith*), I^3, 10, 35. Of hi naect in een bedde ware ghelegen ende hi onser minne woude plegen! *Flandr.* IV, 132. Wandelen, pinen scaet dan niet, noch dat men vrouwen minne pliet, *Bloeml.* 2, 86, 133. (H) hadde groten vaer dat iement bi Blancefloer laghe ende verholentlike harre minne plaghe, *Bloeml.* 1, 179, 520. — *e*) Sijns willen plegen, plien, *zijn wil ten uitvoer brengen, volvoeren.* ‖ Doe liet hine (*den weerbarstigen zoon*) al onghesleghen ende liet hem sijns wille pleghen (*doen wat hij wilde*) recht als een verloren man, *Heim.* 1633. Die papen worden so vervaert datsi int leste stille zweghen ende lieten hen haers willen pleghen, *Wrake* III, 2214. (Die) elcken mensch gaf sinen coor ende sinen wil aldaer te plien, Hild. 201, 137 (*te doen wat hij wilde*). Des schiet men ave, hoe wel ment voortijts hadde ghecregen, hadde men van ierst sijns willen ghepleghen, (*zijn wil doorgezet?*), *Brab. Y.* VI, 11508. — *f*) Met *een beroep* of *bedrijf, ambt* of *bediening*, eene *levenswijze* als object, *uitoefenen.* ‖ Die ander amboch te diemen pliet die men en mochte ontberen niet, *Lsp.* III, 14, 125 Van allen dien die der meestriën plien (*met betrekking tot hen die de geneeskunst beoefenen*), so valt (*gebeurt het*) dat cost ende arbeit int ende al te quaetste (*l.* ten quaetsten?) gheit, *Melib.* 904 *var.* (bl. 656). Alsi hi den man so simpel sach, vragedi hem wies hi plach (*wat hij deed voor den kost, welk beroep hij had*); doe sprac hi: in can conste ghene dan hove te winnene allene, *Sp.* III^5, 29, 31. So en mach geen wijf meer waren (*zich rechtskrachtig verbinden voor meer*) dan vier penninge, ten si een bacster, brouster of tapster, of dat si sulke comanscap pleghede (*hier wordt* plegen, *hetgeen in het Mnl. nog zeldzaam is, zwak vervoegd*), datten scepenen dunct enz., *Keurb. v. Haarl.* 40. Al plachi coopmanscepe, *Franc.* 160; ook 180. (Si) gaven hem die macht ... priesters ambacht te pleghene in alle die werelt, Ruusb. 3, 162. Selc wint coren ende andre vrochte, selc pleeght andre ambachte, *Teest.* 2171. Die comenscape pleghen ende valschelike meten ende weghen, *Tien Pl.* 1624. Wat neringe dat si .. plien, Hild. 5, 151. Dat wi coman sijn ende copingen plien, *Flor.* 1981. Kindre die arbeits moeten plien, *Denkm.* 3, 12, 269 (lat. bl. 403: *si laboratores erunt*). Scoenmaker, cledermaker, stierman, ende alle die arbeyts pleghen (*handenarbeid verrichten*), *Teest.* 3467. Die des wereks plaghen (*het werk uitvoerden, verrichtten*), sij waren vlijtich daar toe, *Serv.* II, 2142. Ic sal u selcs ambachts doen plegen (nl. *in een bordeel*) dat sal sijn den keyser tjegen .. ende Lodewijc hi mach sien wale om ene andre .., ochte hi sal ene pute trecken tenen bordele ute, *Lorr.* I, 167. Alse hi dat siet es hi gekeert ende pliet (*neemt de levenswijze aan*) dies hi was geleert: eene hare nam hi an ... ende ontseide dranc ende spise, *Sp.* III^4, 43, 21. Deser maniere vogle plien ... dat si enz., *Nat. Bl.* III, 2496. Suver leven plegen (*leiden, beoefenen*, of *zich er op toeleggen*), *Sp.* II^7, 48, 31. Dese moenke Egyptiene, diet swaer leven plegen (*zie bij* 10) te pliene, III^2, 41, 53. — *g*) *Eene kunst*; ook *een kunstgreep, een streek.* ‖ Wye dat sulke consten draecht, als ghy (*dichter*) dicwijl hebt gheploghen (*getoond, door daden of werken bewezen*), Hild. 68, 78. Dit is van alle consten gheseghet, diemen nu ter werelt pleghet, *Melib.* 915. Alle usagen ende alle engiene, die den man wel singen doen, heeft hi (*Nero*) vore alle dinge geploen, *Sp.* II^1, 6, 6. Wie Reinaerts consten niet en pliet, die en dooch nu ter werelt niet, *Rein.* II, 7665. — *h*) Recht plegen, ook dat gerechte plegen, *het recht toepassen* of *ten uitvoer brengen, recht spreken, recht doen, connissen, oordeelen.* ‖ Dair en boven sel die rechtmaker, van tsconvents wegen recht plegende, mogen verteeren ende leesten op alle mijn gueden alsoo lange als hy in rechtspleghinge staet (*in rechte staat, zijn tegenwoordigheid voor het gerecht*

noodig is) tsdaechs twee sc., *Zijlkl.* 275 (*a.* 1485). Waer gheen recht en wort gheploghen, daer sijn die heeren selve bedroghen, Hild. 22, 83. Die daer vandes keysers wegen dat gerechte soude pleghen, worden jegen die ghemeente in stride, *Sp.* III^{2}, 5, 8. Soudmen recht na reden plien (*een rechtvaardig vonnis vellen*), Hild. 252, 77. Soude (*l.* Soude men) recht na rede plien (*een billijk oordeel uitspreken*), 194, 141. — Over eene andere beteekenis van recht- (rechts) plegen zie bij 5). — *i*) In de bet. *zich bezighouden of ophouden*, *zich inlaten*, *zich afgeven met* staat plegen op de beide volgende plaatsen, die men ook tot 2) kan brengen, vgl. bij 2, *a*), waar plegen in de uitdr. „waersagers plegen" ook aldus kan worden weergegeven. ‖ Maer daer sijn favelen toe geslegen, dier ic hier niet en wille plegen, *Sp.* I^{3}, 56, 51. Inne mach u niet thonderste deel daer af ghetellen gheheel, om dat u favelen dincken sonde, die ic hier niet pleghen woude, *Rijmb.* 31487. — *k*) Met het obj. kan plegen door één ww. worden weergegeven op de volgende plaatsen. ‖ Alse ... Mordrets kindere inder scaren doot, ende dandere gevloon waren, die der vluchte mochten plegen (*konden vluchten*), *Lanc.* IV, 12754; ook *Sp.* IV^{2}, 10, 80; III^{5}, 82, 34. God wilde siere hulpe pleghen (*zijne hulp verleenen*, *helpen*), *Wal.* 9336. Die apostelen souden plien predecagen *prediken*) ende sijn in beden, *Sp.* I^{7}, 43, 42. Huwelic plien, *huwen*, *M. en Vr. Heim.* 1708. Rekeninghe plien, *afrekenen*, *afrekening houden*, *Amand* II, 5347. — *l*) Met eene bepaling met van in plaats van den 2en nv. ‖ Ay, ghi dieven, van desen spele hebdi alte langhe gheploen (: glottoen), *Segh.* 10232. Nu es hi bi Ydeine gelegen ende ginc van sinen spele plegen (*het in praktijk brengen*), *Lanc.* III, 12935. — *m*) In het passief. ‖ Hets tijt dat dese dolinge ende (*eindige*), die ... met dulheiden es geplogen (*deze dwaling die op zulk eene dwaze wijze is in praktijk gebracht of gekoesterd*), *Sp.* II^{5}, 22, 283. Bi rade te beteren als men misdoet dats menschelic ende is dic gheploghen, *Rein.* II, 4770. Daer ment al nae goeder rechte lonen sal (*in het laatste oordeel*), wes ter werlt is gheplogen (*gedaan*; vgl. bij 4), Hild. 227, 105.

4) De onder 3° beschreven opvatting „zich met iets op de eene of andere manier bezig houden" verruimt zich tot die van *doen* in het algemeen, door welk ww. plegen boven reeds op enkele plaatsen kon worden weergegeven. Hier kan men omgekeerd plegen ook weergeven door in *praktijk*, *in beoefening brengen*. ‖ Altoos hen (*de ouders*) eeren ende ontsien, dat selen goede kindre plien, *Lsp.* III, 10, 123. Dat si (*kinderen*) horen moghen ende sien wies die goede liede daer plien, *ald.* 62. Ic seggu nu wis ghi pleghen selt: ic gheve u een niwe ghebot, dats dat ghi u onderlinghe ondermint, *L. v. J.* c. 208 (men kan het woord hier ook weergeven door *in acht nemen*, *onderhouden*). Si (*de ouden*) vergheten dat sijs wilen plaghen ooc in haren kinschen daghen, *Teest.* 640; ook 644. Die starcmoedeghe pleghen dies, 961; ook 1247; 217; 373; 655. Dat gi mi ... segget ... die wart (*woorden*), daer icse na den sede .. sal begruten mede, want lettel hebbic des geplegen (*zoo iets heb ik nog zelden gedaan*, *ik heb dit nog nooit bij de hand gehad*), *Lev. v. Lutg.* II, 8635. Gheven es goet, als ics pleghe, *Mnl. Ged.* 283, 103. Alse Rome van sinen vianden al omme was beleghen ende si wies en wisten pleghen, *Teest.* 1321; zoo ook *Troyen* dl. 3, vs. 40551. Nu hort wat Madegijs plach, *Maleg.* 544; ook 136. Dit dede christus na der minsceit ..., ende des sal hi eweleke plegen, Ruusb. 1, 61; ook 5, 13. Daermens pliet (*nl.* „minne hantieren bi vrecheden"), si saen faeliert, *Vrouw. e. M.* I, 292. Hets een dinc dat men niet en pleght, (*nl.*) sonder vrouwe te bliven soo grooten here, *Glor.* 110. Alle moetse schenden God, die des pleghen, *Rein.* II, 7548. Mer vorwaer des en plaghen Reinaert niet of sijn maghen (*hier en elders kan men* plien *ook vertalen door* gewoon zijn te doen), 5067. Ic sel immer segghen waer, ic hebt gheploghen al mijn jaer, 6393; ook 4381. Als hi Fransoysen leven sach ende wes sijn geselscap plach, *Franc.* 1141. Doen hi die scade int water sach van den bene, hort wat hi plach, *Esop.* v, 3; ook Velth. III, 27, 56. Met énen snede, dies hi plach (*die hij deed*), *Rincl.* 1245. Dat si doen, des en doet niet, maer dat si predeken, des pliet, *Teest.* 3626, Dat hi wel gerne sage dat Otte bi sinen rade plage (*deed*, *handelde*), *Lorr.* I, 63. Wat een van jongher joghet hevet gheplogen, al woldi hi, hi en soudt niet laten moghen, *Sp. d. Leken* 11 *v.* Men sal hem meer eren doen, dan noyt te voren was gheploen, *Teest.* 8708. So langhe als ... deen des anders wille pleecht, *MLoop* I, 303. Vergave God, dat allene ware sijn mesdoen dat men met liegene heeft gheploen, *Sp.* II^{4}, 5, 76 (lat. *utinam solius mendacie culpa esset obnoxia*, nl. *vita*). Daer hi voer op enen dach jagen, des hi gerne plach, *Mor.* 2957. Hets onsede dat gi pleget ende doet mede, 531 (pleget = doet). Die gheven mach, gheve alleweghe; elken radic dat hijs pleghe, *Heim.* 1. Ondanc hebbe hi dies pliet, *Brab. Y.* II, 1758. Zoo ook Velth. VII, 9, 108; III, 5, 44; *Amand* I, 3807; *Sp.* II^{6}, 6, 46; IV^{8}, 52, 22; *MLoop* II, 857; Hild. 141, 233; *enz.* — De onb. wijs als znw. *Doen*, *handelwijze*. Vgl. DOEN, znw. ‖ Het es ... der herten plien, alsoe dor doghen siet desen of dien daer soe haer toe wille boghen, so moet al hare wille gheschien, *Wap. M.* I, 748. Dat der jare viertiene gheregneert in den quaden pliene (*in boosheid*) hadde Valent die Arriaen, *Sp.* II^{6}, 82, 1. Daer dedemen na der heidene pliene, II^{7}, 2, 11. Bi des duvels pliene (*waarzeggerij*), II^{2}, 20, 20. Dat en es geens priesters plegen (*geen doen*, *geen manier van doen voor een pr.*), IV^{2}, 53, 2. Recht in der vroylijcheden pliene (*juist als bij het aan den dag leggen van vroolijkheid*, *als in blijdschap of opgewektheid*) hadde dat anscijn ... een heilech man, *Sp.* II^{6}, 66, 1 (ongelukkige vertaling van lat. *vultu et aspectu letissimus*). Omme wat dingen, om wat plegen (= om wat doene, *om welke reden*, *waarom*) hij den pape hadde gheneghen, *Sp.* I^{4}, 23, 24. — Alsonder die mertelaren ... daer wi spraken af, ... so waren vele meer van dien pliene (*in dien toestand*, *wie dat lot trof*) onder Valeriane ende Galijene, *Sp.* II^{3}, 30, 69. Noch es die werelt in sulken plegene (= doene, *toestand*), *Sp.* IV^{1}, 5, 88 (*de bet. zal zijn*: „het Bijzantijnsche rijk bestaat nog").

5) Het begrip „toepassen" (zie bij 3) gaat geleidelijk over in dat van *gebruiken*, *gebruik maken* of *zich bedienen van*; van spijs, *gebruiken*, *tot zich nemen*; ook *aanwenden tot een bepaald doel*, *bezigen*. Vgl. BESIGEN, 1, *d*), *d. i.* „gebruiken, toepassen, in praktijk brengen, uitoefenen" (zie PLEGEN, 3), en *Limb.* VI, 1405: „ic sal an u trouwe groot beseghen tote in mine doot", waar hs. *B.* plegen heeft. Kil. pleghen, uti, frui. Zoo ook mhd. ‖ No dranc, no salve die meesters plegen, *Rose* 1492. Die hem apoplexie ontsiet, ic rade dat hi deser (*absinth*) pliet, want et verdrivet hare comen, *Nat. Bl.* X, 99. Een ende vijftich dierre milen, dier men plach te dier wilen, *Lsp.* I, 41, 91. Menne plach doe broeke negheen, *Rijmb.* 1800. Dat si met hem brachten mede dies si behoeveden vor de stede, ende spise dier si meest plaghen, *Limb.* VIII, 797. (Si) besloot hare in een graf daer men hare teenen gate gaf hare spise, dier soe mochte plien, *Sp.* III^{2}, 43, 39. Dat dit kint des etens litel plach, *Flor.* 2251. Als ghi uwer vijf sinnen pleghen moet in nootorfte uws selfs ..., hoet u oren ende u oghen enz., Ruusb. 3, 130 *vlg.* In onsen uutkere pleghen wi onser sinne in doochden, 5, 43. Wanneer dat wi ... onser sinne pleghen, soo moeten wi hoeden onse kele van gulsicheden enz., 4, 9. Waest dat hi enigen broeder zach, die edele (*l.* idele) woort te vele plach, *Franc.* 2511. Gheven

wi desen lieden vrede ende laettem pleghen haerre wet, *Sp.* I[5], 49, 48. Alse hi der talen mochte pleghen (*vergunning kreeg om zijne spraak te gebruiken, om te spreken*), seidi enz., IV[1], 17, 51. Ic en gheerde noit dinc ene *var.* gheen) te wetene, die men ter werelt pliet (*eene zaak die menschen gebruiken* of (mnl.) *hanteren*; vgl. HANTEREN, 5, *c*, *waar* „minne hanteren" *met* „minne plegen" *wordt gelijkgesteld*) soo sere, als ic doe dese allene (*sl.* minne), *V. d. Feest.* 126. Hoe ... men voortaen dat recht vanden seventuygh ghebruycken ende hanteeren sal, ... ende soo wie ende waer dat anders ghebruyckt ende geplogen wordt, dat en sal van geenre waerden wesen, Lams 66 (*a.* 1455). In allen cueren, costumen ende usagen, die zij ghecostumeirt ende gheploghen hebben toten daghe van heden, *ZVl. Bijdr.* 3, 282 (*a.* 1379). Boven den goude wart hi (*de ouderdom*) gheëert, zullen die jonghe redene plyen (*hun verstand gebruiken*), Bild., *N. Versch.* 4, 88, 142 (*OVl. Ged.* 3, 125, 136). Die mit goeder herten reyn horen tijt ter werelt plyen, Hild. 124, 96. — Wairmen enich gheselscap pliet (= hanteert, *eene gezellige bijeenkomst houdt*; zie HANTEREN, 5, *d*), indien dat zij is opter stede, so gaet hi daer gaerne mede, *MLoop* II, 770. Dijn geselscap soudic so vlien, dattix nemmeer soude plien, *Franc.* 7483. (Daer) wort ooc dese natuerlike vergadering der gesellicheit alregenoechlicste gepleecht (*hier zw. vervoegd*), *Hs. Cyrill.* 79*v* (lat. *haec naturalis societatis conjunctio delectabilissime agitur*). Die ghiericheit wel cleyne pleecht der mate, onmate an haer leeght, *Tien Pl.* 2105. Soo wye gheleghen hilic staet (*d. i.* hilic gheleghen staet), die neem te tyde sulken raet, dat hi der bester wijsheit plyet (*het verstandigste inzicht gebruikt*), Hild. 108, 129. Der werelt hoocheit plien (*eene hooge plaats in de maatschappij innemen*; *in hooge kringen verkeeren*), 221, 176 (*vgl. bij* HANTEREN, 5, *d*, *de uitdr.* „die werelt hanteren"). — Der (die) wapene (wapine) plegen (plien), *de wapenen hanteeren.* || Ghi kent noch qualijc die wapijn, want ghi hebter luttel gheploen, *Seyh.* 880. Dat scijnt wel ane minen baert, dat ic bem out, ... maer ic moet nu der wapinen plegen, *Cass.* 128. Die wapene willen pleghen met Alexandere den jonghen deghen, hets tijt dat sine hulden nu, *Sp.* I[4], 15, 7. Der wapenen plien, Hild. 195, 59. Der wapine plien, *Lanc.* II, 13164. — Raets (raet) plegen (plien), *zich van iemands raad bedienen, naar raad luisteren.* Het ndl. *raadplegen* heeft de bet. „iemand om raad vragen". || Dese heeft ghewracht sonder raet; hadde hi goets raets geplien, dat en hadde niet moghen ghescien, *Melib.* 1561. Dat si hem selven sonder noot werpen in vernooye groot, dies hem niet en soude ghescien, wouden si vroeds raeds plien, *ald.* 31. Hadde Flandrijs gewillen plegen mijns raets, hi hadde best geswegen ende gereden sijn (*l.* sinen) pat, *Flandr.* III, 27 (*als F. een raad van mij had willen aannemen*). — Ook in de bet. *raad houden, overleggen*, in welken zin ook ndl. „met iemand raadplegen" wordt gebruikt. || Hij pleechde raedts ende en rect niet voirt ..., mer dachte hoe hij hem bergen soude, dair hi enen corten raedt up nam in hem selven, *Froissart* 1, 181. — Rechts (recht) plegen, *te recht staan, iemand in rechte antwoorden, zich aan de uitspraak van het gerecht onderwerpen.* De eigenlijke beteekenis zal wel zijn „zich bedienen van het recht of het eene of andere rechtsmiddel", gezegd van den klager; bij uitbreiding zal de uitdr. vervolgens ook van den gedaagde gebezigd zijn. Vgl. *Vad. Mus.* 3, 336: „oft dien persoon emmers daer om rechts pleghen woude, dwelk hem de burghermeestere terstont sal doen gheschieden" (*a.* 1468). Eene andere beteekenis heeft plegen in de uitdr. „recht plegen", gezegd van den rechter. Zie bij 3). || Item en zel die raet genen borger vangen, die men verborgen wil ende verborcht wert rechts te plegen na der stat rechten, *R. v. Utr. Inl. noot* 3 (*a.* 1455). Zo wie wtgheluut wart van scade ofte van scoude, die zel enen ygheliken rechts pleghen (*te recht staan, zich aan de rechtspraak onderwerpen*) buten der stat, wtghenomen van dier scout daer hi voor wtgheluut is, *ald.* 1, 130, 89, 2; ook 212, 71, 1. Waer yemant in den ghestichte van Utrecht ghezeten die gheen lantrecht pleghen en woude (*te recht staan voor het landrecht*) ... zo zullen wi onsen here van Utrecht hulpich wesen dat hi recht ofte beteringhe daer of crighe, 133, 92, 2. Zi zullen te rechte staen ende rechts pleghen in den gherechte daer zi in woonen, 211, 67, 1; ook 2, 274, 13. Rechts te pleghen den ghenen die hem beclaechden, 260, 144, 2. H. gheen borgher tUtrecht is, noch hem niet verwilcoort (*verbonden*) en heeft van deser ansprake rechts te pleghen, 2, 115 (*a.* 1405). Daer die boedelherde hem recht off plegen sell na der stadt ... recht, 266. Daer af ... daer men clacht over hem af dede voor den hertoghe ..., daer woude hi gheerne rechts af pleghen voor meiere, scepenen ... van Lovene, *Brab. Y.* VII, 4191. Ende want dair nyemants (*niemand*) mehr en was, die sich verschinigen of recht gesynnen (*verzoeken*) of plegen wolden (*zich als gedaagde voor den rechter stellen*), *Hs. Gerichtssignaet v. h. Hof te Putten*, *a.* 1547. Dat alle die ghene ... toebehoren sullen ende prochiën ter prochikerken .. ende al recht daer pleghen dat prochiane schuldich sijn te pleghene tote hare rechter prochikerken, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 64 (*a.* 1347). Geschiet daer geen borchtocht in XIIII daegen, so sal daer teynden die landtheere selve den schoof moogen wech voeren nae sijn geliefte, sonder meer rechts daerom te plegen (*zonder vorm van proces*), *O. Vaderl. R.* 1, 161, 20. Daer of so sal hi den rechter rechts of pleghen, *Sassensp.* 2, 32 (*var.* rechtes plegen). — In denzelfden zin wet (wetten) plegen, *zich aan de wet of het recht onderwerpen.* || Dat men der voors. coopmanne gheenen in vanghenessen leden zal voor scult, also langhe alse hi bewijsen mach ... alse vele zijns goedes, alse de scult ghewaghet, over hem te stane ende wetten te pleghene, jof soffisante personen de hem verborghen wetten te pleghene, *Invent. v. Br.* 2, 49.

6) *Omgaan, omgang houden met, met iemand verkeeren.* Vgl. lat. *uti* en mnl. hanteren (fra. *hanter*). Uit deze opvatting heeft zich die van *gewoon zijn* ontwikkeld; zie bij 10) en vgl. mnl. gewone, o. a. „woonachtig" en „omgang hebbende met", alsmede lat. *consuescere*, dat eveneens de opvattingen „omgaan" en „gewoon zijn" vereenigt. || Orconden die gonen diet sagen ende daer waren ende sijns plagen, *Franc.* 9059. Scone wijfs te pliene ende die tanesiene te nauwe ende tsere, dat es een lost die dicke cost den man sijn ere, *Belg. Mus.* 1, 119, 5. Ic pleghe sijns (*Jezus*) soo gherne, Ruusb. 5, 6. Uws liefs altoos met loste pleghen, 3, 125; ook 177. — De onb. wijs als znw., *omgang.* || Uutkeer in een sinlic leven beneemt ghewarich ynnich pleghen (*waarachtige geestelijke gemeenschap*), *Vad. Mus.* 3, 18, 263 (Ruusb.; *de lat. vert. heeft* „veram internam exercitationem eliminat", *doch de bet.* oefening *schijnt hier de ware niet*). — In het bijzonder van den vleeschelijken omgang. *Gemeenschap hebben met* (*man of vrouw*). Vgl. HANTEREN, Trans. 1) en ndl. *gebruiken* (*Ndl. Wdb.* 4, 530). Zoo ook mhd. || Elkerlijc was so keytijf dat hi emmer wives plach, waer soos hem luste ende hise sach, *Sp.* I[1], 35, 4. Doe wedden die jonghelinghen jeghen dat ghemeen wijf datsi nymmermeer en soude moghen ghedoen ... dat hi haers plegen soude, *Ned. Proza* 352; zoo nog eens *ald.* So soude haer gheslachte dwinen, alsi der wive niene plaghen, *Rijmb.* 3388. Amon was daerbi versleghen, dat hi zijnre suster woude pleghen, *Sp. d. Sonden* 729. Dat dese siecheit .. haere anquam, bedi dat si te vele naturen hadde daerbi dat si mans en plach niet, *M. en Vr. Heim.* 1697. Wedewen gevalt vele dat, die vor (*vroeger*) mans hebben geplogen, 1703. Gine horet noit van mi

gewach, dat ic anders mans iet plach, *Rose* 13863. Dat en mach niet gescien, die vrouwe en moet mans plien, die kint sal dragen ofte winnen, *Merl.* 3975. — Aristotiles wederseghet dat si (*de lamprei*) der slanghen niet ne pleghet, *Nat. Bl.* V 703 (*var.* die slanghe). Alsoe wille ghenoots plien (*paren*), 682 (*var.* notens). Andre beesten ... ontfanghen bi den winde sonder pleghen harer ghenoot, 428 *varr.* (*t.* pleghens). — In dezelfde beteekenis wordt gebruikt enes (eenre) minnen plegen; zie bij 3, *d*).

7) De bet. „tot stand brengen, uitvoeren" ontwikkelt zich nu en dan tot die van *veroorzaken*, *bewerken*. Vgl. bij 3° *Rein.* II, 5698: „orbaer plien" en *MLoop* I, 3263: „Van der ghecker minnen stuck heb ic ghescreven ... wat sy onraets heeft gheploghen" (waar men het woord evengoed met „veroorzaken, aanrichten" als „tot stand brengen" kan vertalen). || Die sevende plaghe jammers plach, want blixem ende menech donreslach uten drueven wolken quam, dat meneghen mensche tleven nam, *Tien Pl.* 1530.

8) *De proef nemen van*, *ondervinden*; ook *gedoogen*. Het is niet zeker hoe men zich de ontwikkeling dezer beteekenis heeft te denken; doch zij blijkt duidelijk uit de voorbeelden; ook Plant. vertaalt plegen door „experiri". Misschien is de oorsprong te zoeken in het gebruik van plegen als rechtsterm; zie bij 5); zij is althans met deze opvatting te vergelijken. || Daer moeste hi sulker saken pleghen (*zich er in schikken*, *zich er aan onderwerpen*), dat menne droech up ene bare, *Rijmb.* 19280. In die quaetwillighe siele en mach wijsheit noch waerheit niet comen, maer inden stervene moet si gerechtichheit pleghen, Ruusb. 5, 138 (lat. vert. *justitiam Dei experiatur necesse est*). Ic hebbe versleghen den carcwardere, hi moeste pleghen der bitter doot, daer ic toesach, *Wal.* 9241. Als haer lief iet heeft mesdaen, ende si ter (*l.* der) boeten willen pleghen (*zich aan eene boete willen onderwerpen*), *V. d. Feest.* 342. Hoe langhe wile sullen wijs pleghen, dat u die tonghe sal sijn dus stout? *Troyen* dl. 3, vs. 39753. — Moghen pleghen, *tegen iets kunnen*, eig. „iets kunnen verduren of lijden". || Ic weet, het sal staerc winter wesen, ic gadere berninghe ende hout ende make pelsen jeghen tcoud ende spise mijn huus der jeghen, so maghic lichte des winters pleghen, *Heim.* 812. Vgl. Woeste, *Westfäl. Mundart* 202: „dat kann he *plegen*, (leiden)."

9) *Bezitten*, *hebben*; eig. wel „te zijner beschikking hebben, zich kunnen bedienen van" (?). || Sijn vleesch ... dochte oft der sconeit plage, diet (h)ebben sal ten domesdaghe, *Franc.* 7799. S. ende Th., twee die grooter vroetscap ploen in die heilege screfture, *Sp.* II[3], 4, 123. — Der kintscheit plegen, *de kinderjaren hebben*, *in de kinderjaren zijn*, *Sp.* III[4], 53, 36. — Misschien mag men plien ook weergeven door *zijn*, *Blisc. v. M.* 375: „ghi (*God*) blijft ende waert, eer oude (*ouderdom*) plach"; vgl. mhd. „des ir ze vater muostet *phlegen*", dien gij tot vader moest hebben, *d. i.* die uw vader was.

10) *Plegen*, *gewoon zijn*. *Teuth.* plegen, solere; nyet pleghen, dissuescere. *Voc. Cop.* pleghen, suere, suescere, consuere, solere; niet pleghen, desolere, absuere; nemmer (*niet meer*) pleghen, desuere; seere pleghen, persolere; plegen, ghewoen sijn, inolere; niet te pleghene, dissolere; de stat daer men antworde pleegt te ghevene, oraculum. Ook Kil. en Plant. Het woord wordt in deze beteekenis op verschillende wijzen geconstrueerd. Vgl. *Rijmb.* Gloss.; Clignett, *Bijdr.* bl. 31. — *a*) Zonder regeering of althans zonder uitgedrukte bepaling. Feitelijk wordt zij door het eene of andere woord in den zin uitgedrukt, b. v. door *also*. || Dat ic moghe eerlike varen, als ic hebbe gheploen (: doen), *Limb.* IV, 282. Alsi te voren hadden geplogen, IX, 871. Als men noch pliet, *Flor.* 1938. Also temmermans noch pleghen, *Rein.* I, 654. Recht als een doot lechame pliet, so ne achtijs niet een haer, wat men met hem dede daer, *Franc.* 5362. Cruden ..., steken, slaen, als men pleecht tot sulken speel, *Rein.* II, 6298. Also hoghe liede pleghen, *Wal.* 46; *e. e.* Nu waest custume dat men plach (*tautologisch geconstrueerd*, *zoo vindt men ook meermalen* „dicke plien"; *vgl. ook bij* GEWONE): upten ... paschedach so lieten die Jooden gaen enen die daer was gevaen, *Rijmb.* 26343. (Dat si) haren dienst alsoo doen na dier gelike der (*als* of *waarop*; der *wordt hier eigenlijk niet door* plien *geregeerd*) vore ploen die oude vader, Velth. VII, 21, 57. Ghelijc men van ouden tiden geploghen heeft, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 679 (*a.* 1392). Voirder dan van ouden tiden gheploghen heeft gheweest (*hier en elders onpers. geconstrueerd*, *in het pass.*), *ald.* Ghelijc als dat ghemeine diet in Vlaendren plach ende noch pliet, *Brab. Y.* V, 4787. So dat hi ... beter leven anenam dan hi te voren hadde geploghen, *Sp.* I[7], 67, 139; ook *Teest.* 2905. — *b*) Met een genitief van een vnw. || Des men te voren lettel plach, *Rijmb.* 2099 (*dat men te voren zelden deed* of *dat men vroeger niet gewoon was*). Dies men noch pliet ende es wet, 2102. Der coninge gheslachte ... waren ghemaghe anden pape ..., men plaegs (*dat was gewoonte of regel*) in doude wet, 21106. Des hebdi oyt geplogen, *Vierde Mart.* 845. Des anders gheen (*geen ander*) serpent en pleghet, *Nat. Bl.* VI, 530. Ghehornet es hi (*de vogel*) ... als een ram, ende des en pliet neghеen voghel die men siet, III, 3424 (*dit is bij geen enkelen anderen vogel zoo*; *ook* sede *wordt in het Mnl. op eene dergelijke wijze gebruikt*; *z. ald.*). Die scalke dies gherne pliet dat hi subtijllic liecht, *Lsp.* III, 4, 160. In wil jegen u niet doen, in hebs hier voren niet geploen, Velth. V, 34, 15. Die tijt leet, also hijs pliet, *Brab. Y.* V, 1804. Min her Walewein die dede dicke menege hoveschede, want hijs al sijn leven plach, *Mor.* 61. (Hi) was ten arbeide getogen, dies hi in langen hadde geplogen, *Sp.* III[5], 37, 89. Dat ... si haer oghen toedede na die maniere ende die wise, dies si pleghen die slapen lise, *Christ.* 1174. Ghi ... sult doen des ghi plaghet hier te voren, *Claus.* 115. Tibeert, ghi singhet in lanc so bet, pleecht men tes coninx hove des? *Rein.* I, 1216. Dese dienstmaghede des ghern ploghen (: onghedwogen; *l.* pleghen: onghedwegen?), II, 5150. Dies heeft hi geplogen al sijn lijf, *Flor.* 2499. P. ... die coledragher, ende diende van dies hi plach (*nl.* te dienne), *Sp.* III[4], 29, 64. — Eene enkele maal staat in plaats van den genitief de acc. van een vnw.; gelijk boven bij de verschillende beteekenissen plegen ook nu en dan met een acc. verbonden voorkomt. || Si (*wolven*) hulen, maer sine bassen niet, dat die hont bi naturen pliet, *Nat. Bl.* II, 2379. Wisti wat men daer heeft geploen, gi sout die borch scuwen, *Lanc.* III, 20813. — *c*) Met den genitief van eene onbepaalde wijs. || Menichsins si (*mieren*) lopens pleghen int behael van hare spisen, *Sp. d. Sonden* 7916. Datmen zwerens plecht om dinc daer cleyne bate an lecht (*l.* pleghet: leghet?), 15711. Dicken hi slapens plach sittende, *Franc.* 2254. Wye mit kynder levens pliet (*gewoon is zich als een kind te gedragen*), kinschheit brinct hem int verdriet, *MLoop* I, 797. Alse hi hem snachts te bedde maect, plach hi drie waerf ofte viere upstaens, *Sp.* IV[1], 3, 64. Daer sine vorders werrens omme plagen (*om plachten overhoop te liggen*) jegen die kerke, IV[3], 30, 39. Dat si dan (*op dien leeftijd*) notens plien, *Nat. Bl.* II, 1498. Dattet (*het dier*) dicke verwoedens pliet, III, 2131. Want mens oyt ende ye heeft gheploen copens, vercopens, *Vad. Mus.* 2, 169, 115. Slapens plaghen si an den dach, *Rijmb.* 29059. Die dieve, ... die rovens ende moordens plaghen, 30633. Ridders noemt hi die ridens plaghen, 11217. Int huus daer hi woonens plach, 1298. Een (kerckhof) ... daer die vrouwen in

biddens plaghen, 11664. Stoele ..., daer die wise in sittens plaghen, 11659. Dat men vormaels slapen pliet, *Heim.* 998 (*var.* slapens). Etens plien, 1022. Wevens p., 1604. Lesens p., *Sp.* I[a], 32, 14. Dichtens p., *Lsp.* III, 15, 91. — *d*) Met een onbepaalde wijs. || Vele wiser ..., die hem plaghen der spisen ontien, *Heim.* 933. Den inghelen die droeven niet en pleghen, *Tien Pl.* 1271. Porringhe die ... redene ghemoeten pliet (*zich tegen de rede pleegt te verzetten*), *Wap. M.* II, 242 (*var.* te ghemoeten). Enen ghemeenen dorganc, ... daer poorters in plaghen ... comen spreken onderlinghe, *Rijmb.* 21239. Wat moghens vrouwen dat manne plien so naeuwe om hare scoonheit spien? *Wap. M.* I, 904. Wi en pleghen ons niet vervaren, daer wi campspel hebben moghen, *Rein.* II, 5090. De tonghe, die quaet clappen plach, wart ten love ons heren geset, *Franc.* 10132. — *e*) Met een onbepaalde wijs met te; de nog heden gewone constructie. Daaraan kan de gen. van een aanw. vnw. voorafgaan, zooals op de eerste plaats Vgl. bij *f*). || Dat volc pleghet nu das de doghet al te slane van monde (*weg te redeneeren*), dier men pleghet (*zie bij* 4) in onser stonde, *Teest.* 251. Die ... te suchtene ende te weenne plaghen, toonen nu blide manieren, *Lsp.* II, 36, 1769. Soo mense (*jaloezie*) meer vliet, soo si meer te cuelne pliet, III, 6, 75. Wine hebben niet ghepleghen te ghane yewaers sonder consent, *Denkm.* 3, 190, 130; ook 116. Doe ic ... niet dij (*eene geliefde*) te singhene ploe, alre mynst vromen haddic doe, *Beest.* 9. Cloosterwinninghe (*z. ald.*) pleechmen (*d. i.* plege(t)men) altoos te doen ... twisschen Maze ende Zype, Matthijsz. 225. Des fellen conincs, die mit felre doot te doden plech (*voor* plach) alle die ghene die ... wt dien putte water toghen, *Pass. W.* 16 *d*; ook 27 *c* (pleech). So groeien si (*de luizen*), die si (*de apen*) te bitene ploghen, *Rein.* II, 5124. Hier plecht haer wandelinghe te sijn, *Esm.* 421. Dat mit liste wert ghedaen, pleech wel lichtelic te vergaen, *MLoop* III, 3813. Een dichter die te dichten pliet, Hild. 53, 1. Men placht om Gode te gheven enz., 113, 143. Si plach te ludene in die kerke, *Beatr.* 34. (Hi) vant daer sonder ziele den werden lichame, ligghende opter erden, als te ligghene pleghen de like, *Christ.* 1753. Het ne ware dat hi hem plechte (*l.* pleechde?) te laten, Jan Yp. 117. Virgilius die ploech (*var.* plach te doen) een dinck; bij nachte plach hi uut te gaen enz., *MLoop* I, 2550. 40 mergen die zy van ... ouden tijden geplegen heeft te gebruycken, *Inform.* 282. De Leede ... zullen rumen ... de ghone diese ghecostumert ende gheploghen hebben te rumene van oude tijde, *Vad. Mus.* 4, 111 (*a.* 1438). Het (*het serpent*) plach doe ... recht te ghane ... na des menschen gedane, *Rijmb.* 610. Van penitenciën diemen dan ghemeenlic pleghet te doene, Ruusb. 3, 204. Du plaechste alle die stede dijns soons te versoeken, *Sp. o. B.* 171 *v.* De coninge ..., die goede liede te eerne ploen (*praet. plur.*), *Sp.* II[7], 8, 98. Aldaer mijns vader torve legghen, pliet altoos een leder te stane, *Bloeml.* 3, 27, 154; ook 28, 189. Dicke te ghewene plien, *Heim.* 982. Boa dats een serpent, ... dat ... harde groot te wassen pleghet, *Nat. Bl.* VII, 211. Gherne plechtet (*de slang*) te bestane voghele, VI, 784. Dese aertsche plaghe (*de basilisk*) pleght te sine halfs voets lanc, 156. Bi den welken torre de Oosterlinghen .. groot conde van der zee hebben gheploghen thebbene, *ZVl. Bijdr.* 4, 318 (*a.* 1410); ook 74; 6; *enz.* — *f*) Met een afhankelijken bijzin. Daaraan kan de gen. van een aanw. vnw. voorafgaan, zooals op de beide eerste plaatsen. Vgl. bij *e*). || Voortwaertmeer so plachi das, datti ghinc daert woeste was, *Franc.* 531. Hier omme pleegt die heilighe kerke dat men noch also graeft die clerke, *Rijmb.* 5329. Wee dien mensche die dies pliet dat hi verkiest (*verwerpt*) sijn beddeghenoot, *Tien Pl.* 2158. Sone wilde altoos niet pleghen dat hire (*vrouwen*) alleene soude spreken jegen (*hij wilde er vooral geene gewoonte van maken om enz.*), *Sp* III[2], 20, 79. Hi die lesen soude die lesse, plach dat hi niet verder en ginc eer dat enz., III[2], 8, 50 *var.* (lat. *erat consuetudo ut*). Phillip die plach ... alse hi erre was dat hijt decte, I[4], 14, 16. Int lant daer dit hout wel gheraect (*gedijdt*), pleeghtmen datmen daer of maect der doden kisten, *Nat. Bl.* VIII, 275. Ooc plaghen der Jueden wive dat si hem hilden an afgode, *Rijmb.* 16164. Met rechte sullen dichters plien datsi loghene sullen vlien, *Lsp.* III, 15, 55. Die Egiptiene plaghen dat si anebeedden ... enen stier, *Rijmb.* 3851. Botsaert plach emmer dat hi las die lettren die te hove quamen, *Rein.* I, 3372. Vele joncfrouwen sijn die plien dat si even goet ghelaet hem allen toghen dien si sien, *Vrouw. e. M.* I, 317. — Hiertoe behoort ook *Theoph.*[2] 551, waar *dat* niet is uitgedrukt: „ghi, kerstine, ghi pleghet, als ghi hebt een dinc daer u therte an leghet ... ende niet en moghet uwen wille gewinnen, dan soo wendi u herte binnen ende comt tot mi om raet gegaen". — De onb. wijs wordt gebruikt als znw. in de bet. *gewoonte*. Vgl. PLEGINGE. || Het was sijn plegen, *Franc.* 7626. Dits sijn plieghen (*l.* plegen: besleghen), *Nat. Bl.* VI, 472. — Ook, evenals sede, gebruikt van onbezielde zaken. Vgl. *Nat. Bl.* III, 3424 bij *b*). || Dit es sijn plegen (*van een veld*) dat (*dat het*) altoos ruuscht als een cleet dat men al onttwe scuurt, *Sp.* II[a], 36, 18.

11) *Ergens gewoon zijn*, *ergens veel voorkomen*, oorspronkelijk met eene bep. met *in*, doch vervolgens ook met den 4den nv. Dat deze bet. niet overal bekend is geweest, blijkt daaruit, dat plegen in dezen zin slechts voorkomt in enkele hss. van de *Naturen Bloeme*, waar verscheidene varr. geheel andere lezingen hebben. || Mirra ... es een boom die in Arabia pleghet, *Nat. Bl.* IX, 409 (*var.* die wassens pleghet v cubitus hoghe). Galbanum ... es een boom die in Oriënt pleghet, IX, 325 (*varr.* es een boom van Oriënt: kent). Macis ... es een boom die in India pleghet, 433 (*var.* des India pleghet). Ebenus ... es een boom die in India pleghet ende in Ethiopiën, VIII, 308 (*varr.* die India pleghet ende E.). Margaris ... es een visch die de see pleghet (*gewoonlijk in de zee leeft of voorkomt*), V, 745 (*var.* in die see pleget). — Ook met een pers. als ondw. || Daer mense kent ende dicken plien (*dikwijls komen*; vgl. lat. *frequentare*; *var.* predekens plien) maer si (*l.* maec si) den meester philosophien, *Nat. Bl.* VII, 317 (lat. *inter cognatos et in terra sua*). — Hiertoe zal wel behooren *Rein.* II, 6556: „doe ic hoorde waer ghi waert gheleghen, ic ... moste tot u comen pleghen" (*u komen bezoeken*, *mijne opwachting bij u komen maken*?, of is de bet. van plegen hier dezelfde als bij 2°, nl. *werk van iemand maken*, *hem zijne belangstelling toonen*?).

12) De beteekenis van plegen verbleekt en het woord wordt een middel tot omschrijving van een ander ww. waarmede het verbonden wordt. Het behoeft evenwel niet altijd de beteekenis „gewoon zijn" te wezen, welke verbleekt is: daar waar plegen met een onbepaalde wijs is verbonden, kan het ook eigenlijk beteekenen „zich bezig houden met iets, iets uitoefenen of in praktijk brengen". — *a*) Met een onb. wijs. || So wanneer dat hi striden ploghe, dat hi Urias ... int vergadren vanden stride sette, *Lsp.* I, 46, 78 *var.* (*t.* moghe). Emmer moesti tallen daghen roven ende moorden plien, *Amand* I, 3773. Daer statet (*het dier*) voren ende siet, alse die sonne risen pliet, *Nat. Bl.* VI, 653 (*varr.* risens p.; te risene p.). — *b*) Met den genitief van een onbepaalde wijs. || Hem te bewissene die is ontweecht; hem te lerene die lerens pleecht (*zich met leeren bezig houdt*, *nog leert*, *nog in de leerjaren is*), *Sp. d. Sonden* 8737. Mocht den dichters dat gheschien, sy souden noch wel dichtens plien die nu zwighen, Hild. 53, 13. Dus staet dan elken biddens te pliene (*betaamt het ieder*

te bidden, of ook *de gewoonte te hebben van bidden*), *Sp. d. Sonden* 7420. Morghen moeten wi ridens pleghen ende varen den coninc W. souken, *Wal.* 8496. Die vele om leeren heeft verteert, mach dispiterens plien, *Wap. Rog.* 31. Maerte ... wilde bestierens plien, 1422. Sulc die twee daghe vastens plach, ende sulc vaste der daghe vive, *Sp.* III², 48, 34. Hi es ons bestolen nachts bider apostelen laghen (*listen*), also alse wi slapends (*l.* slapens) plaghen, I⁷, 96, 52 (*var. B.* slapende lagen). Terdeel (*het eene derdendeel*) wildi in bedingen wesen, in dander derdendeel ... wildi studerens plegen veel, Velth. I, 21, 7. Dat hi van gravene moede was ende quam thuus omme rastens pleghen, *Rijmb.* 15296. — c) Met een onbepaalde wijs met *te*. ‖ Niet dat si iet wilden pleghen te verlossene tlant van Gallen, maer dat sijt scenden willen, *Sp.* III¹, 17, 56. Waer dat men dit teyken siet: AR., dats dat hi (*Aristoteles*) te segghen pliet (*aan het woord is, een gezegde van hem wordt aangehaald*), *Nat. Bl. Prol.* 23. Menne siets (*het dier*) niet, sonder alst sere te reynen pliet, VI, 603 (*var.* regens pliet). Ooc so vint men dorpere bien, die felre te wesen (*varr.* wesene) plien. VII, 209. Onder dese sijn andre bien, die scalkeleke te dienne plien, 107 (*het rijm heeft hier en elders dit gebruik van* plien *in de hand gewerkt*). Dat si (*krekels*) te springhene plien, 364. Cedrus ... wies bladre wel te ricken plien, VIII, 241. Sulc es die te segghen pliet dat soe (*de boom*) moet hebben c jaer eer si draghet, VIII, 652. Deylanden die de boken plien te hetene Fortunaet, *Sp.* III⁴, 56, 10. Wil hi hem tontschuldene plien, so wroechten God selve van dien, *Sp. d. Sonden* 15561. Die vulmaectelike mynt Gode, dat hi roekeloseke node hem te dienene soude plien, 9946. Si moeten ... over u waken ghelike dien die over u sullen moeten plien ten ordele rekenynghe te ghevene van uwer zielen, 12474. Wiltu den here God te soekene plien met al dinen herte, so vindstu dien, 7477. Dies heeft hi an sine ghesellen gheploen te biddene ... te gader tontfane kerstinhede, *Amand* II, 2660. Hoe versucht Jhesus in sinen bevene, die an thout pliet te clevene, *Disp.* 479. Nu ne diet hope nochte vrucht, ... daer men dit pliet te ghevene, hine moet met tranen maken vucht sine oghen, 475. Mi dinct dat elc ommesie, wat hi begrijpt (*onderneemt*), offer af plie ghemac te comen ende weeldichede, *Overzee* 140. Hermogenes die seghet dat vor God te claghene pleghet al die macht van hemelrike, als die man slaat (*doodslaat*) sine ghelike, *Heim.* 647. Als si (*de maan*) naest pleget te gane eerdrike, so is der tusschen dan hondert ... ende negen dusent milen, *Natuurk.* 432. Tlanghe verdriet, dat ewelijc te dueren pliet, *Lsp.* III, 25, 63.

II. ONPERS. — Het pliet (pleget, pleecht), *het is gewoonte, regel, gebruik. Voc. Cop.* et pleecht, assolet. ‖ Soo dat wijsheit ... keerde inder ghierech heyt, in overmoede ende nide alst noch pleghet in desen tiden, *Wrake* III, 564. Men borcht hem (*den arme*) noch en leent niet, ghelijc alst den riken pliet, *Lsp.* III, 5, 34. Want men den armen en hoort niet also wel alst den riken pliet, III, 3, 1175. Naden watre gaf men wijn, alst pliet daer hoghe liede sijn, *Wal.* 3135 (*vgl.* 1134: alst doet). Tis niet mit my alst pleech (= plach), *Ndl. Geestl. L.* 206*b*; 205*b*. Ten is immer niet alst peech (*l.* pleech), *Hor. Belg.* 10, 173, 10.

AANM. — Niet zeker is de bet. van plegen, *Amand* I, 719: „de bisscop die sijns plach" (*met hem op had* of *over hem gesteld was?*). — *Nat. Bl.* II, 1194: „utermaten sere plien hoe", zal wel met de varr. *spien* gelezen moeten worden; evenwel, ook plien na komt voor in de bet. *streven naar* (zie bij 2), en daaraan is de beteekenis van het woord op deze plaats nauw verwant.

PLEGER (PLEGERE), znw. Mhd. *phlëgære, -er*; mnd. *plegere* (te lezen voor *plagere*? Lübben en Walther 277); hd. *pfleger*; ndl. *pleger*.

1) *Opziener, opzichter, beheerder, bestuurder.* Vgl. PLEGE 2). Zoo ook mhd. en hd. Kil. plegher, *Sax.* conductor. ‖ Wert ooc enen (*zieken*) broder iet sonderlinghe ghesent, die zal (*l.* zalt) te hant opgheven den plegere der fermeriën, *hs. aangeh. bij* Huyd *op* Stoke, dl. 3, bl. 299.

2) *Hij die iets volvoert, tot stand brengt*, of ook *verricht, doet*. In het Ndl. is deze bet. beperkt tot het volvoeren eener misdaad; in het Mnl. omvatte zij ook goede handelingen, blijkens de volgende plaats. ‖ Bede es haren pleghers hulpe, sacrificie Gode, den vyand quaets (*d. i.* quaetst), *Boëth.* 342*a*.

PLEGINGE, znw. vr. Mhd. *phlegunge*; hd. *pflegung* (verouderd); ndl. (*ver*)*pleging*. Het woord zal in het Mnl. ook wel bekend zijn geweest in de bet. van *opzicht*, of *zorg voor iemand* (mhd., hd.), maar is slechts opgeteekend in die van *gewoonte*. Kil. pleghinghe, usus, exercitatio. ‖ Pleginghe es ene andre nature, *Heim.* 1028.

PLEIDEERRE (PLAIDEERRE), -IERRE, znw. m. Van pleideren; z. ald. *Pleiter, advocaat.* Vgl. fra. *plaideur*. *Gloss. Bern.* plaidirre, cansidicus. ‖ (*Zelden ziet men*) den pleydeerre sonder baraet, *Onuitg. Boerden f.* 331*d* (*Belg. Mus.* 10, 119, 43 *var.*, *Tijdschr.* 12, 175). — Vgl. PLEITEERRE.

PLEIDEN (*Rijmb.* 11487). Zie PLEYEN.

*PLEIDEN (PLAIDEN), zw. ww. Het bestaan van een ww. *pleiden, naast pleideeren gevormd naar het voorbeeld van ofra. *plaider*, en aarzelend ondersteld bij ONGEPLAIT, is niet bewezen. Ook is het niet noodig een ww. van dezen vorm naast pleiten aan te nemen. Zie PLEITEN.

PLEIDEN (PLEYEN), bnw. (?). Onder de uitgaven der O. L. Vr. Broederschap te 's-Hertogenbosch voor eene processie komen voor de volgende posten. ‖ J. L's soen te drincgelt, doen hi ons leverde die pleyenhuede, Hermans, *Reder.* 181 (*a.* 1423). Om pleyen huede die ons ontbraken 1 guld. 7 pl., *ald.* Voor pleyden hoeden die ons ontbraken boven die hoesde (hoede?) die men onser vrouwen levert 27 crs., 183 (*a.* 1441). Voor pleyen hueden die ons ontbraken 5 crs., 184 (*a.* 1465). Waarschijnlijk zijn er hoeden bedoeld van eene bepaalde stof, die door pleyen (pleiden) wordt uitgedrukt. Of is de bet. *een hoedje met geplooid fluweel of satijn overtrokken*, dat wel eens aan Onze-Lieve-Vrouw werd opgedragen (Stallaert op hoet, 3)? Doch gesteld dat *pleyen* voor *ployen* staan kon (pleien, *Flor.* 3600 is niet de lezing van het hs.: dat heeft ploeien), dan zou nog de vorm *pleyen* (*pleyden*) als bnw. onverklaard blijven.

PLEIDEREN (PLAIDEREN, PLEDEREN), -IEREN, -IREN, zw. ww. intr. Van ofra. fra. *plaider*. *Pleiten* (zie PLEITEN), *in rechte spreken of handelen, procedeeren.* *Teuth.* pledieren, pleyten, placitare. *Harl. Gloss.* plauderen (*l.* plaideren), concionari (er kan ook plauderen staan, maar dit is niet te verklaren). ‖ Nu ghinct ghindre up een pleidieren, *Rein.* I, 1865 (*vgl.* II, 1891: nu ghinct hier op een perlement). Bidis so ginc ... vor desen mensche so plaidieren Lutgart ... met starken beden, datter af also Got die sentenci gaf dat hi behouden soude bliven, *Lev. v. Lutg.* II, 8852. Pyctagoras, die eenen jongelinc te leerne nam playdieren, dinghen, *Sp.* I², 27, 20 (*vgl. ald.* 25: (als hi) verwonne een pleit met sire sprake). — Nu laten wi dit plaidieren staen, III⁴, 93, 223 (nl. *van de Friezen tegen hunne wettige landsheeren*); vgl. PLEIT en PLEITEN en Hooft, *N. Hist.* 154: *uitgepleit*). Wie sal den ghenen absolveren, dien de minne te banne doet? Si selve, wilt hi jegen haer pleideren, Hadew. I, 15, 47. Vgl. PLEITEREN (-IEREN). — Ook in de bet. *zich vijandige handelingen ten opzichte van iemand veroorloven, tegen iemand ageeren.* ‖ Hi dede sulke fortse den quaden, die den aermen onrecht.

deden ende up die aermen pleidierden of met barate kalengierden, dat die aerme ... wel in paise te sine plaghen, *Vl. Rijmk.* 2969.

PLEIDERINGE (PLEDEERINGE), -IERINGE, znw. vr. *Het voeren van een proces of rechtsstrijd. Teuth.* pledyeryng, pleyte, placitum, placitatio.

PLEIDIER (PLAYDIER), znw. m. Hetzelfde als pleideerre (z. ald.), dat een anderen uitgang heeft; vgl. paysier en payseerre (-ierre). *Pleiter, pleitbezorger, advocaat.* || Playdiers loon en es niet rechte consciencie, maer verwinnen, *Sp.* II[1], 37, 66 (lat. *litigantis premium*).

PLEIDIEREN, PLEIDIERRE. Zie PLEIDEREN, PLEIDEERRE.

*PLEIDOEN, znw. o. || Mascheroen ..., ginck in eenen winkel ... in dat pleidoen, want hi wiste dat wel, dat des eyschers stat eerst ende gestadiger moet wesen dan die men eyschet, *Merl.* 2154. De beteekenis van pleidoen kan wel geene andere zijn dan *rechtszaal, pleitzaal*, doch een ofra *plaidon heeft niet bestaan. Waarschijnlijk moet men lezen pleidoer, d. i. pleidoor, van ofra. *plaidoir*, le lieu où l'on tient les plaids, *placitorium* (Duc.). Vgl. b.v. mnl. studoor en parloor, ndl. *kantoor*.

*PLEIDOOR. Zie bij het vorig Art. en vgl. PLEITSTEDE.

PLEYE, znw. vr. (?). Het woord wordt vermeld onder verschillende benamingen voor muziekwerktuigen, *Troyen*, dl. 2, vs. 17756 *var.* (*OVl. Ged.* 1, 50, 697): „pleien, vedelen, armoniën", waar het ths. heeft: „orghelen, vedelen, armonyen", en het Fransch (vs. 14726): *rote*, viele et armonie". *Rote* wordt vermeld als benaming van de *lier* (vgl. Hoffm. in *Hor. Belg.* 6, 198) of als een gitaar (Duc. op rocta, rotta, rota), doch het is niet zeker dat pleye daarvan de letterlijke vertaling is. Hoffm. vermoedt verwantschap met mlat. *plaga* (dus door tusschenkomst van een ofra. **plaie*). In dit geval zou pleye benaming kunnen zijn van het eene of andere „*slag*instrument", b. v. *pauk* of *trom*. Doch waarschijnlijk is pleye verwant met pleyen (z. het volg. Art. en vgl. eng. *play*, oeng. *pleie, pleye, plege* (E. Müller 2, 216), ags *plega* (Clarc Hall 294) en beteekent het „een muziekwerktuig waarbij gedanst wordt."

AANM. — *Hans. Recess.* 2, 413 is *pleye* verkeerde lezing voor pleite; z. ald. — Pleien, *Flor.* 3600 is drukfout voor ploien. Zie PLOOYE.

PLEYEN (PLEIEN, PLAYEN), zw. ww. intr. Eng. *play*; oeng. *playen*; ags. *plegian, plegean* (Clarc Hall 244). Het woord wordt veelal voor identisch gehouden met plegen (Kluge[6], E. Müller, Clarc Hall), doch deze afleiding wordt door Franck op plegen verworpen.

1) *Pret hebben, vroolijk zijn, juichen, jubelen.* || Hier ombe pleyden sere die stede ende waren blide ende dancten sere ende sprongen ende songen daer (*l.* doer) sijn ere, Velth. III, 37, 66. Hoe die liede meer pipen ende screien, hoe si (*de heelmeesters*) meer daer omme pleien, *Vad. Mus.* 1, 327, 100. Die te voren ghinghen screyen, si ghinghen nu singhen ende pleyen, Stoke X, 371.

2) *Dansen, springen van vreugde.* || Hi sach den duvel vor hem pleyen ende hem met groter feesten meyen, *Sp.* IV[2], 10, 45 (lat. *demonis saltantis gesticulationibus et plausibus scurrilibus*). — Ook *op de teenen loopen, de voeten optillen, danspassen maken.* || Hare voete hilden si of si pleyden, *Rijmb.* 11487 (*var.* spelden; lat. *pedes ... quasi ad deambulandum elevatos*). Si gaen rechts of si pleyen souden, *Sp.* III[1], 42, 17 (lat. *ne plantas humidior via spargat, vix imprimunt summa vestigia*).

AANM. — Misschien is hetzelfde woord het hedendaagsche wvla. *pleien*, lastig en arbeidzaam gaan, klauwieren, tobben, b. v. door eene slijkstraat (De Bo). De eigenlijke bet. kan zijn „de voeten hoog optillen om zich niet vuil te maken". Doch een deel der beteekenissen van *pleien* kan niet aldus verklaard worden: het woord is samengevallen met een ander *pleien* uit *paleien*. Zie De Bo 869, Schuermans 485 op pladderen en vgl. GEPLAYEN (2, 1469).

PLEYENHOET. Zie bij PLEIDEN, bnw.

PLEIGEN (*Beest.* 74: „Noch heift hie andere manieren dies hi me pleicht dan andere diere"). Zie PLEGEN.

PLEIN (PLAIN), bnw. Van fra. *plain*, lat. *planus*. Het woord is in de andere duitsche tongvallen niet opgenomen. Vgl. PLAEN.

1) *Vlak, effen.* Kil. pleyn, effen, planus, aequus Zoo nog heden in zndl. tongvallen (Schuerm. *Bijv.* 245; *Waasch Idiot.* 525). || Het sel wesen die oneffen in rechten weghe ende di scerpe dingen in pleynen wege, *Getijdeb. S.* 43c. Campus dat is een camp of een pleyn slecht velt, dat hoghe noch lage en is, *Barth.* 476a. Vanden huevelen voort tot den pleynen landen, 475b. Soo wat (*van Aethiopië*) leyt onder die suydelike harre der sonnen is pleyn, ende ten westen waert ist berchich, 496b. Die banieren ende die helme claer, die int heyr waren, verlichten al dat plaine velt, *OVl. Ged.* 1, 31, 2639 (*Troyen* dl. 2, vs. 18867: dat brede velt). Die valeye ... wert vruchtbaerre dan een playn effen lant, Ruusb. 6, 18. Dat hi (*Darius*) weder keren soude met sinen here ten pleinen lande, *Alex.* II, 644. Dat hi Darise ... souken soude int pleine lant, VI, 337. Doe lagen beyde die heyren ... in een schoon pleyn velt, VI milen lanc ende breet, *Exc. Cron.* 76b. Coninc Agolant, dien si ten lesten vonden op een pleyn lant van beemden, 74a. Soo sende hij ... totten koningen van noorden, die inden montaniën ende in den pleyne landen woonden, *Hs. Acq.* 20a. Die eerde sal sijn clare alse een cristael ende plein alse eens menschen palme, Ruusb. 4, 254. — Als znw. gebruikt, dat pleine, *het vlakke veld, de vlakte.* Hetzelfde als plein, znw. (zie het volg. Art.), doch dit is als substantief uit het Fransch overgenomen. || In den vijften (*dag*) quam hi (*Hannibal*) weder inden dale in dat pleine van Ytale, *Sp.* I[2], 28, 28. Soe (*de Tiber*) vellede die huse ter neder, die voort stonden ende weder (*hier en daar*) in dat pleine (*de laag gelegen deelen*) vander stede, I[5], 24, 41. Het es beter ... dat men neder opt cleyne (*l.* pleyne, *var.* op den pleyne) ga dan of men boven opt hoghe liepe ende dan neder viele int diepe, *Melib.* 937

2) *Glad, effen. Voc. Cop.* pleyn, levis (*d. i.* laevis). || Noë ... maecte hem selven ene arke van pleinen effenen houte, Ruusb. 1, 3 (lat. vert. *de ligneis laevigatis*). Dat die guldene croone was sum (*deels*) plein ende sum ghegraven, 2, 130. Hier omme was die croone der Joden in der figuren sum plein ende sum ghebeelt, *ald.*

2) *Effen van kleur*, gezegd van stoffen. Het tegenovergestelde van strijpt; z. ald. en vgl. EENVAER. Vgl. fra. *plain*; mlat. *planeus pannus*, simplex, unius fili et texturae, gall. *uni, drap plein, de lanure planire* (vgl. *Invent. v. Br.* Gloss. op pleine lakene). || Gecocht twee playne lakene, daer die beliou, scepenen ende clerke cleederen of hadden, *Rek. v. Middelb.* 58 (*a.* 1364). De pacht van den niewen huusghelde van den plainen lakene, *Rek. v. Gent* 2, 96 (*a.* 1341). Uutghesceden ... den stateliken cledingen, die prelate ochte baenrotsen goeden talweerdegen lieden jaerlics te ghevene plegen ..., het si strijpt jegen pleyn ondersneden, of al pleyn, of (al) strijpt, *Belg. Mus.* 5, 96 (*a.* 1385). Men sell elken knaep vanden hogen knapen geven alle jair twe ellen sneets (?) strijpts ende pleyn, ende dair sellen sij enen covell off maken, *R. v. Utr.* 1, 284, 6; ook 7. Van den vors. pleynen lakenen te blauwen, Cannaert 402 (*a.* 1466; zie bl. 103 *noot*). Van den vors. pleynen lakenen te veerwene groen, *ald.* Vanden vors. pleynen lakene

te scheerne, *ald.* (*vgl. ald.* 401: zesse blauwe lakene eeuwerlinghe (*l.* eenvaerlinghe = plein; vgl. EENVAER; zoo nog eens *ald.*). Somme van den uutghevene van onser vrouwen feeste ... metten pleynten (*l.* pleynen) ende strijpten lakenen ... CLXIIII lb., 403. XV ellen strijps ende VIII ellen ... pleyns (*nl.* lakens), *Cod. Dipl. U.* 4¹, 234. Strijpte lakenen no pleyne te makene, *aangek. Invent. v. Br.* Gloss. 278. Pleine lakene sullen hebben cotoenine crucen, *Invent. v. Br. Intr.* 138. Dat men gheene pleine no gheminghde lakine ... en vercoope ..., zij en hebben den seghel vander stede ... upt ghetauwe, *Voorgeb. v. Gent* 121 (*a.* 1373). Wulle no garen, plein no gheminghet, 26 (*hier als znw. gebruikt*). Zoo ook herhaaldelijk in een ongedrukte leidsche thesauriersrek. van 1400, *f.* 20 *v.* e. e. (vgl. *Leidsch Jaarb. v.* 1904, bl. 111 *noot*).

4) *Zacht van smaak*, in tegenstelling met *prikkelend* of *bruisend*, gezegd van wijn. De eigenlijke beteekenis is misschien *eenvoudig*, *gewoon* (vgl. bij 5). Hierbij behoort waarschijnlijk de glosse uit *Voc. Cop.* „p l e y n, lenis" (een drukfout voor *lēvis* kan dit niet zijn, daar dit woord op zijne eigene plaats met de vertaling p l e y n (zie bij 2) voorkomt). ‖ Een plain (wijn) ende een bruschende, *Rek. v. Gent* 3, 352. Van 2 toelasten (*vaten*) rijnsch wijns, deen brusscende ende dander plein, 1, 36.

5) *Eenvoudig*, *duidelijk*, *niet ingewikkeld of moeilijk te begrijpen*. Vgl. eng. *plain*. ‖ Dat men den gemeinen volke pleine ende slechte leere voreleggen sal, *Hs. IIde Part.* 4 *a.* Ter kennessen der scrifturen, maer alremeest ten pleinen ende oppenen devoten boeken, 1 *b.* Het is plein ende oppenbaer dat enz., 1 *d.* — Als znw. gebruikt, d a t p l e i n e, in de uitdr. i n t p l e i n e, *in het duidelijke*, d. i. *op eene duidelijk blijkbare wijze*. ‖ Of ghi sijt van haren maghen (nl. *van de kerk*), openbaer liëts int pleine, *Overzee* 226 (*de gewone vertaling* openlijk *is minder juist*; *dit wordt reeds door* openbaer *uitgedrukt*). Vgl. PLEIN, bijw.

6) *Volledig*, *volslagen*, *zonder eenig voorbehoud gedaan of gegeven*. Zoo ook ofra. *plain* (Duc.² 9, 307: „a plain, de plain, *entièrement*"). Vgl. PLEIN, znw. 2). Men behoeft voor de verklaring van het woord in deze beteekenis niet te denken aan lat. *plenus*, hoewel ook dit, door tusschenkomst van fra. *plein*, in het Mnl. *plein* zou luiden. Vgl. *Antw. Idiot.* 987: *plein vol*, effen vol, sleek of sleik (= effen, *Tijdschr.* 2, 202) vol, boordevol, waar eveneens de beide woorden op elkaar kunnen gewerkt hebben. Wellicht is *plein* in de bet. „vol" bedoeld, waar het met h a l l e verbonden is; *Voorgeb. v. Gent* 27: „ter *pleinre* halle"; 79: „up de *pleine* halle"; „de waerdeerres van der *pleinre* halle" (ook 80 tweemaal); in het gloss. wordt het althans door *vol* verklaard, doch deze beteekenis past ook niet goed in den samenhang.

PLEIN (PLAIN), znw. o. (en eene enkele maal ml.). Mnd. *plân*. Van ofra. *plain*; mlat. *planum*, vanwaar ook eng. *plain*; ndl. *plein*. Hetzelfde als het bij PLEIN, bnw., 1) vermelde p l e i n e, doch niet daarmede gelijk in oorsprong. Vgl. PLAEN, II).

1) *Vlakte*, *vlakke veld*. — *a*) In tegenstelling met eene bergstreek. *Voc. Cop.* een p l a e y n, planicies. Plant. p l e y n o f t p l a e n, *une plaine*, planities. Kil. kent slechts p l e y n e in deze beteekenis, van fra. *plaine*, lat. *plana* (*terra*). Vgl. eene plaats beneden. *Teuth.* a n g e r, p l a y n, o u w e, b l e e c k e, pratum, planicies, campus. ‖ Dat pleyn des berges van Libano, *Hs. Acq.* 21 *a.* Doe Hanibal tplein gewan (*in de vlakte was gekomen na zijn tocht over de Alpen* quam hem Cypio te gemoete metten Romeinen, *Sp.* I⁴, 28, 34. Si (*Teutonen*) waren comen inden pleine van Ytale over Moutiven ende wilden al Rome verdriven (*l.* Monjuën: verduën, *met B.*, *of* Monjouwen: verdouwen *met L.*), I⁸, 65, 4. Hier omme heetet tplein van Ytale Lumbaerdiën noch altemale, *Sp.* III⁸, 42, 73. (Zassen) heeft starke poorten ende borghen also wel int pleyn als int ghebercht, *Barth.* 525 *a.* Al dat lant, plein ende velt, vanden berghen die heeten Pyrene (*Pyrenaeën*), hevet hi (*Scipio*) gewonnen ende beset *Sp.* I⁸, 35, 66. (Doe) quam ghevaren gheweldichlike coninc L. ... om te winne berch ende pleine (*mv.* van plein, *of wordt hier het door* Kil. *opgeteekende*, *elders niet voorkomende*, pleine, vr., *gebruikt?*), IV¹, 24, 27. — B e r c h e n d e p l e i n, bijwoordelijke naamval, *over bergen en door de vlakte*, vooral als uitdrukking der snelheid van een tocht, *zonder omwegen te maken*, *rechtdoor*, „*linea recta*". ‖ Hi soude riden berch ende plein, ende hine rest ooc nembermeer enz., *Lanc.* III, 17947. Ooc belovede hem W. te vaerne berch ende plein ende niet te rastene vor enz., *Wal.* 9591. Na deser tale sprac Walewein: nu toe vollic, berch ende plein, wine hebben wat letten tesen tiden, 9469. (Hi) voer heenen berch ende plein, *Sp.* III⁴, 52, 44 (*Lanc.* IV, 9896). Zie voor andere dergelijke uitdr. bij BOSCH, BERCH en HAGE, en vgl. bij *b*) en *IIde Partie*, bl. 518. — *b*) In tegenstelling met de steden of de bebouwde gedeelten van het land, *het open veld*, *veld*, *vlakte*. Vgl. p l a t, in de uitdr. „*plat lant*" (z. ald.). ‖ Daer Damas nu staet, uten pleine drougbene (*God Adam*) int paradijs, *Sp.* I¹, 8, 31 (lat. *de agro Damasceno, ubi eum formaverat*). Ic ... vant Dedute daer op een plain, dat was so scone, dat geliken mochte den trone, *Rose* 664. Dat plein was scoon, groot ende wijt, ende grote bome van ouder tijt stoeden daeromme menich een, so datter lostelec wesen scheen, Velth. III, 29, 5; ook 16. Si riep dicke op Waleweine, die quam gereden in den pleine, *Mor.* 1307. In Egypten wast hi (*balsem*) nu scone int pleyn neven Babilone, *Nat. Bl.* IX, 111. Dese fonteinen sijn gewone tplein te benettene, 124. In enen scone (*var.* sconen) pleine in Borgongiën, *Lsp.* II, 48, 1113. (So) ginc die coninc allombe doe genen plein (*hier ml. gebruikt*) ende wilt besien ten (*hs.*) inde van genen pleine; van (*l.* na?) dien so heeft hi een ander plein vernomen, Velth. III, 29, 10 (zoo ook *Bloeml.* 1, 163, 215: „op euen (énen?) plein quamen die keytive"). Ridder die daer up den pleine rijdt ..., keert weder! *Wal.* 8558; ook 8596; 10917; 10435 (die pleine, *de velden*). Daer beette in dat g r o e n e plein die stoute her W., 9631. Si reden vort ende eer yet lanc quamen si ghereden in dat g r a s, daer die hertoghe te voren was ghelogiert, int selve plein, 9438. Al gebonden dede hise ... in enen pleine buten den palas leden„ daer hi een vier hadde doen gereden, *Flor.* 3627. Al ... dattie coninc dede up enen pleine te gader draghen ..., doe hiet hijt verbernen al, *Alex.* VIII, 246. Dat waer een luttic pleyn (*een klein veld* of ook *eene kleine ruimte*) dat een ossenhuut sloghe al omme, *MLoop* I, 1052. Zoo ook *Bloeml.* 3, 5, 145; 149; 175; 3, 145, 34; *O Vl. Lied. e. G.* 406, 93; *Ferg.* 2618; *Lanc.* IV, 4534; 4539; *enz.* — B o s c h e n d e p l e i n, bijw. nv., *door bosch en veld*; ook *rechtdoor*, *zonder omwegen*. ‖ Walewein reet sinen wech busch ende plein, *Wal.* 10875. — Zoo ook in den Staten-Bijbel, *Gen.* 50, 10: „doe sy nu aen den *pleyne* van den doornbosch quamen." — Tot de bet. van ndl. *plaats*, *plek*, nadert het woord op de volgende plaats. ‖ Live geselle, sijt willecome, onse here God geefs mi vrome, dat gi sijt comen in dit plein (*op deze plek*, *hier*), *Mor.* 2491. — Bepaaldelijk een *veld geschikt voor een vijandelijk samentreffen* (hetgeen nu en dan hetzelfde is als ndl. *slagveld*); ook *een veld waar een tweekamp gehouden wordt*, mnl. c r ij t. Vgl. hier en voor de andere beteekenissen PLAETSE, en o. a. *Lanc.* IV, 9084: „so ... quam ... alleine Lanceloot daer inden *pleine*, ende in die *plaetse* bleef niemen". ‖ De machuwe hief soe int plein, *Flandr.* I, 33. Daer verloren si indien pleine (*Bocchus en Jugurtha*), *Sp.* I⁸, 63, 24. Ten anderen daghe die Romeine worden geslegen vanden pleine, I⁸, 35,

39 (*vgl. ndl.* „uit het veld geslagen", *dat thans slechts overdrachtelijk wordt gebruikt voor* „ontmoedigd"). Dat hi mi wille geven dat, dat ic mote Acgraveine vinden hier in desen pleine die ons al dit pleit heeft beraden, *Lanc.* IV, 4588. Van Lanceloote ende van Waleweine ende van Perchevale, die opten pleine menegen brachten in anxte groot, *Mor.* 4473. Doe sprac W.: Lancelote, wi selen comen int plein, met u te wederstane dese dinc, Velth. II, 18, 73. Die hertoghe moeste inden pleine al dukende vlien vor Waleweine, *Wal.* 10585. Ghi sijt dorper ende vilein, siet hier een pant dat ghi opt plein loochenen sult uwer tale, *Segh.* 8211. Wat manne die te wapene dochte trac al ute op den velde, opten pleine met ghewelde, *Bloeml.* 1, 146, 383. Menich drouch daer hogen moet ... up dat plain, *Ep. fragm.* 288, 561. Die heren laghen in enen pleine daer tusscen hem liep die Dunouwe, *Sp.* III[8], 7, 38; ook IV[2], 4, 64; *Lorr.* II, 4269; *Lorr.-fragm.* I, 24; *Parth.* 1636; *Rijmb.* 27985; IX *Best.* 445; *Lanc.* II, 3019. — Ook zal plein wel op te vatten zijn in de bet. *veld*, bij uitbr. *het terrein waar men meester is, waarover iemand te zeggen heeft*, in de uitdr. iet uten plein(e) houden, *iets verre* of *op een afstand houden.* ‖ Wye reden in memory draecht, die hout tonrecht uten pleyn ten hove daer hi is casteleyn, Hild. 192, 254. — *c*) *Open ruimte, ruimte* in het alg. ‖ (Si) slouch wat hare genaecte; een groot pleyn (= plaetse) si maecte, so vromelec en street ridder nie, *Limb.* XII, 321. — Plein met een gen. verbonden dient tot omschrijving. ‖ In des paradijs pleyne springhet eene scone fonteine, *Lsp.* I, 21, 63; ook II, 19, 99; *V. d. Houte* 135 en *var.* (*misschien staat* plein *hier in bet. met het adj.* schoon *gelijk; zie beneden*). Ins weerels pleyn, *Z Vl.Bijdr.* 5, 328, 476. — Int Roomsce pleyn (*te Rome*), *Sp.* IV[1], 19, 116. Int aertsche pleyn (*op aarde*), *MLoop* I, 2740. — Der salicheiden plein (*de hemel*), Hild. 124, 95. Der doochden plein (*het pad der deugd?*), 215, 212. — Overdrachtelijk wordt plein gebruikt in de bet. *schoon* of *liefelijk oord*, (vgl. Houwaert's „Pegasides *pleyn* ende den lusthof der maeghden") en toegepast op den moederschoot van Maria. ‖ Hi (*God*) wilt hem rusten in uwen (*Maria's*) pleyne, *Blisc. v. M.* 2161. — Op éene plaats (nl. *D. War.* 3, 247, 16 = *Boec v. d. L. J.* 327 *d*) wordt Jezus genoemd: „der herten (*voor het gemoed*) een vreuchdelick pleyn" (*een lusthof vol genot*, d. i. *eene bron van vreugde*; vgl. *O. H. Wonden* 3, waar Jezus genoemd wordt „paradijs vol weelden"; *tot de beteekenis* „lusthof", *hier aan* plein *toegekend, nadert het woord ook op enkele der boven genoemde plaatsen; zie bij c*). — *d*) — Eene enkele maal komt plein voor in eene opvatting, zeer na grenzende aan de bet. van ndl. *plein*, nl. *eene open ruimte in eene stad.* Vgl. Kil. pleyne, forum, platea (*breede straat*). ‖ Vor die huse op die pleine (*mv.*) stonden beelden, *Bloeml.* 1, 150, 15.

2) *Volheid.* Misschien is dit een ander woord. Vgl. PLEIN, bnw. 6). ‖ De vijfste (gifte) dat es de vulle vrient, die tplein van minnen vulcomt van al, Praet 4026.

Aanm. — Behalve *vlakte*, schijnt het woord ook *oppervlakte* beteekend te hebben, althans volgens de van elders niet bevestigde glosse in *Voc. Cop.* „pleyn, superficies". — Pleyn moet gelezen worden voor pelijn, *Troyen* dl. 1, vs. 5756; z. ald.

PLEIN, bijw. Vgl. PLEIN, bnw. en lat. *plane. Op eene klare of duidelijke wijze, zóó dat ieder het begrijpen kan* of ook *zóó dat niemand kan twijfelen.* Vgl. eng. *plainly*, alsmede plaen, bijw. en pleinlike. ‖ Al plein bescreven tgelove, *Sp.* III[8], 16, 27. (Hi) hiet Arnout, vintmen al plein, *Sp.* III[8], 93, 184. — Bij begrippen van zeggen, *klaar, duidelijk, zonder terughouding, ronduit.* ‖ Lanceloot seide daer al plein, dattet hem leet was, *Lanc.* IV, 8732. Si seident hem al plein, II, 28881; ook 3033. — Bij begrippen van weten, *zeker, zóó dat twijfel uitgesloten is.* ‖ Van hem weet ic al plein, dat hi noit en was tot hare ... logenare, *Lanc.* II, 16593. Alst die hermite wiste al plein, III, 2467.

*PLEINE, znw. vr. Op eene enkele plaats (*Sp.* IV[2], 24, 27 bij PLEIN, 1, *a*) kan dit woord (fra. *plaine*, Kil. pleyne, planities, campus, aequor campi, aequor apertum, area; forum, platea) ook in het Mnl. naast het gewone plein in dezelfde bet. zijn gebruikt.

PLEINEN (PLAINEN), zw. ww. trans. Hetzelfde als planen. — 1) *Vlak, glad, effen maken. Voc. Cop.* pleynen, planare. Zoo ook *Waasch* „een muur *pleinen*" (*Waasch Idiot.* 525). — 2) *Opheffen, slechten. Voc. Cop.* playnen, sublevare. — Ook in de samenstelling uteplei nen. Hetzelfde als uteplanen, afplanen (-plamen). *Uitwisschen, uitdelgen.* Vgl. bij PLANEN. ‖ Want dijn gracie sijnde inder sielen die pleynt wt die sonden ende maect de siele vercoren dochter Gods, *Boec. v. d. L. J.* 161 *d.* — Vgl. Kil. pleyneren, planare, conplanare, equare.

PLEINLIJC (PLAIN-), -LEC, -LEEC, bnw. *Volledig, volkomen.* Vgl. PLEIN, bnw., 6). ‖ Es yemen den andren yet eesschende, dat hijt hem eessche vor scepenen of vor vinders (*van Gent*) ende nieuwers els, men sal elken doen plainleec wet (*recht*), *Voorgeb. v. Gent* 46 (*a.* 1349). Zie nog een voorbeeld („pleinleke wet ende vonnesse doen") bij Stallaert 2, 365.

PLEINLIKE (PLAIN-), -LIJC, -LIC, -LEC, -LIKEN, bijw. Eng. *plainly.* Hetzelfde als plein, bijw. *Op eene duidelijke, klare, heldere, verstaanbare wijze.* ‖ Dat Christus altoos niet en sprac den scaren parabolec, mer onderwilen pleinlec ende oppelec, *Hs. IIde Part.* 241 *c.* Als Augustinus pleynliken thoont, *Barth.* 60*b.*

*PLEISTER, znw. m. Misschien heeft deze thans in het Noordndl. uitsluitend bekende vorm ook in het Mnl. bestaan naast plaester (ook bij Huygens, vgl. *Oogentr.* 680: „*vliegeplaesters*, „mouches" "), althans als men, hetgeen waarschijnlijk is, *plaister* (Jan Yp. 48), aldus moet opvatten. Zie PLAESTER.

*PLEISTEREN. Zie PLAESTEREN.

*PLEISTEREN. Zie PLAYSTEREN en vgl. PEISTEREN.

PLEIT (PLAYT), znw. o. en m. Eene enkele maal ook PLEITE (PLEIT), znw. vr. en o. (vgl. *Proza-Rein.*[2] aant. bl. 181; van een later lat. **plaeita*?). Mnd. *pleit, plêt, ploit*, m.; ndl. *pleit* (o. a. in de uitdr. „het *pleit* is beslecht"). Van ofra. fra. *plaid* (*plait, plet*), en dit van lat. *placitum.* Zie Körting, n°. 6192.

1) *Rechtsstrijd, rechtshandel, proces. Teuth.* pleyt off gericht, placitum; pledyeryng, pleyte, placitum, placitatio; des tot den pleyt hoirt, placitorius. Kil. pleyte, *Holl.* lis, litigium, judicium, *vulgo* placitum. ‖ Sal men plait van derre dinc houden, dat en es niet goet, *Parth.* 6839. En worde dit pleit niet cortelike gheënt, *Origin. Charter op het Rijksarchief, a.* 1291. Als een man in een (*d. i.* enen) plaeyte off in eenen gedinge van sijn lienguedt in den rechte is, ende synen heere niet te kennen en gheft, *O. Vaderl. R.* 4, 319, 21. Die verloir sijn pleyt, ende doe sprac heer W. mede recht, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 241. *Van pleyte.* Ienich man de myt ons wonachtich is ende ... pleytes beghint up enen anderen, *Stadr. v. Gron.* 85, 241. Alle de schaden den de ander daerby nemet den he to pleyte getrecket hevet, *ald.* He sal dat pleyt nederlegghen sonder vertreck, *ald.* Men sal daer (*in het jongste gericht*) al ghelike draghen waer sentencie nader pleyt, Hild. 141, 214. Valsche pleyters, die valsche pleyt maken jegen simpel luden, *Con. Som.* 28*a.* So waer ghi spreect, daer windi die pleit, *Rein.* II, 3772. Hi (*de steen*) doet dicken in ghedinghe pleyt verwinnen, *Nat. Bl.* XII, 281. Alle dinge hebben hulpe in pleit (*evenals in ndl.* in rechte, *zonder lidwoord*), wel spreken, gelt ende werdecheit, gracie, prijs ende scone opsien, *Sp.* II[1], 87, 63. Gelt hevet al in sire gewelt, eist pleit eist maerct, eist lant of velt (: gewelt), *Sp.* I[8], 53, 13 (lat. *dat census honores, inde gravis judex*, nl. *pauperibus*). Dit pleit

moet Got verdoemen, *Troyen*, dl. 3, vs. 32496. Een pape die hadde strijt van pleyte (= hadde pleit) jegen enen Fransoys vore den coninc, II^a, 6, 69. De welke up de stede van Brucghe pleit ende gedinghe beroerde, *Invent. v. Brugge* 2, 26 (*vgl.* BEROEREN, 5). So dat wert bedreven Paulus, dat hi tpleit beriep vore den keyser, *Sp.* II^1, 2, 34 (*vgl.* BEROEPEN, 6, *b*). Dat de abt van Th. den pleyt upschorten ende staen sal laten tusschen dyt ende den naesten warff, *Warfsconst.* 98 (*a.* 1466). — Bepaaldelijk *een proces voor het geestelijk gerecht.* ‖ Hierna ... hadden Dirc van Hollant ende Aernt van Ysenborch dat eynde van horen pleyte uten hove, so dat Aernt dat bisdom behielt, *Clerc* 68. Omme dat sy (*de nonnen*) aflieten van den hues dat hem V. ghegheven hadde ende den pleyt quijt scholden, *Rek. d. Cam.* 3^4, 57. Van des pleytes weghen tusschen W. ende dat clooster tor Honepe, 3^1, 578 (*vgl. ald.* vor gheelt in der stad pleyte (*processen*) uytghegheven). Heren G. die tot Colne reed, daer die pleyt do gheleghet waert, 3^1, 523. Van den pleyte tusschen onsen heren van Utrecht ende onser stad, 579; zoo nog eens *ald.* Int naeste jaer dat si twee waren te Romen om dBisscopdoem ghevaren, ... so ghevel eer tpleit was gehendet wel enz., Stoke II, 1189. Van den plaite tusken W. en G.'s nifte ende al ander plaite van huwelike, dat si daer of bescheyt voir doen (*l.* den) gheesteliken rechte nemen sullen, Mieris 2, 214*a* (*a.* 1319). Sonder beroepe van pleyte, *R. v. Utr.* 1, 22, 39. Dat hi (*de vicaris*) van sijnre officiën ende om gunsten des rechts ende twist of pleit te scuwen, ... ondersoeken ... woude ... of dese J. levet of dat hi doot is, 2, 85. Uutghegheven van den playte dat die stede heft staende tot Utrecht, *Rek. v. Middelb.* 52 (*a.* 1364). H. mit enen brieve van playte ghesent tot den abt van Dronghele, *ald.* Van anderen punten die der stad pleyt anruerden, *Rek. d. Cam.* 3^1, 513; ook 3^2, 48. Ick sel den provisoor doen citeren ende nemen die pleyte aen teghen hem, *Proza-Rein*^{2} 90. C. stont van ... des cardinaels wegen van Cameryck in eenre pleyten mit heren D. ..., alsoo dat her D. an den proevende tot Aldenmunster, dair sij omme ghepleyt hebben, gheen recht an behalden en heeft, *Arch. v. Buren* 401. Te Apelldoorn, ... dair onse stat van Airnhem alle cleyn stede bijeenghescreven hadde om der pleyten will van Mechelen, *Rek. v. Hattem* 231 (*a.* 1476). — Ook in de bet. *rechtszaak*; met een 2den nv. of een bezitt. vnw., *de zaak van iemand.* Vgl. *pleitbezorger.* | Hem (*Franciscus*) beveilt hi zijn pleit („die was valscelike bedregen", *vs.* 9351), *Franc.* 9364. Meester L. ... van dienste dat hi der stede playt bewaerde (*verdedigde*) te Utrecht, *Rek. v. Middelb.* 52 (*a.* 1364). Heren G. tot Colne ghesant, daer hi lach ende vorwaerde (*d. i.* verwaerde) der stad pleyt, *Rek. d. Cam.* 3^1, 523. So sel de raet ente stat van Utrecht des borghers zake ende sijn pleyt houden (*verdedigen*, nl. *voor het geestelijk gerecht*) ende onderstaen (*op zich nemen*), *R. v. Utr.* 1, 27, 60. Si (*de kerk van Utrecht*) en hadde ghenen aerdschen bisscop, want die kercke van Colen tiegens hem was, die overvloeyende rijc was, dat (*zoodat*) si geen pleyt houden en mochten (*hunne zaak niet konden winnen?*), Matth. *Anal.* 3, 27. — Die voor de Vrouwe hilden tpleit (*de zaakgelastigden der vrouw*) makedent so langhe ende so breit ende treckedent willens also langhe enz., Stoke III, 1045. — Ook in de bet. *het voeren van eene rechtszaak*, hetzelfde als ndl. *pleiten*. Vgl. fra. *plaidoyer*, dat tot een znw. geworden is met de bet. van mnl. pleit. ‖ Der en was so vroet in Troyen niet (*als Anthenor*): hi const pleit ende menech dinc, *Troyen* dl. 1, vs. 3114 (*Ben.* 3239: *molt sot de plet, molt sot de leis*). — Pleit houden heeft ook de bet. *het woord voeren tot verdediging eener zaak*, buiten rechte. ‖ Amand bleef houdende pleyt (nl. *voor het Christendom*), predikende al sonder vaer den eenen dach vooren den anderen na, *Amand* I, 2666. — Pleit komt eene enkele maal, eveneens in eene ruimere opvatting, overeen met parlement; z. ald. (vgl. ook bij 2). ‖ Liever had hi (*Jan* I) alden dach metten valken omme ghegaen, dan hi te pleyte hadde ghestaen (*dan zich met staatszaken bemoeien*), Stoke X, 690. — Ook in de bet. *oneenigheid*, *onaangenaamheden* (*met iemand*). ‖ Op hem tween laet hij die saken, want hy en wilder gheen pleite (*l.* pleit?) om maken, *Troyen* dl. 3, vs. 33051 (vgl. fra. 26927: *ja n'en parlerai mes sor issi faite discordance*); vgl. 33039: „by uwen pleiten heb ic verlaeren mynen broeder uytvercaeren" (waarmede wellicht te vergelijken is „ *la descordance*"; fr. 26910).

2) Uit de bet. „rechtsstrijd, proces", ontwikkelde zich die van *onaangenaamheden*, zoowel subjectief, *een toestand van onrust*, *een onaangename toestand*, als obj., *onaangenaamheden of leed*, *kwellingen die men iemand aandoet*. Vgl. de laatste plaats bij 1). ‖ Mi stont te sine sonder aerbeit, ende sonder sonde ende sonder pleit, ende sonder menegrande sake wel te levene met ghemake, *Theoph.*^{2} 769. Hi was bevolen in dit pleit (*gedurende deze strafoefening*), omdat sy wilden decken tfeit, datsi souden roepen: genaden! dat si den coninc hadden verraden, Velth. VI, 8, 45. — Die menscheit (*van Christus*) doghede ... ghesele, naghele ende dat spere, die doot ende ander leit, enter Joden pleit, *Wap. M.* III, 322 (de bet. *kwellingen* schijnt hier beter dan *het hem aangedane proces*, hoewel deze laatste opvatting eveneens mogelijk is; vgl. de aant. op *Theoph.*, bl. 142, waar gewezen wordt op eene soortgelijke ontwikkeling der bet. van parlement, en herinnerd aan ofra. *plaider*, tourmenter).

3) Op een paar plaatsen heeft pleit afwijkende beteekenissen. — *a*) De uitdr. „onstedich pleit", d. i. *onzekere*, *onbetrouwbare rechtszaak*; *een proces waarvan de uitslag onzeker is*, wordt toegepast op een persoon in de bet. *onbetrouwbaar wezen*, *wispelturig mensch*, althans zoo zal het woord wel moeten worden opgevat op de volgende plaats. ‖ Wankel herte, onstedich pleit, hets al verloren aerbeit dat men om di beweine; du begheers der trauwen (h)eit, maer dune does selve gheine, *OVl. Lied. e. G.* 161, 12. Of is hier een ander woord bedoeld? In het *Antw Idiot.* (bl. 977) staat een woord *pleit* vermeld in de bet. „draaitol", dat hier zeer goed zou passen. — *b*) Op de volgende plaats is de bet. waarschijnlijk *list*, *kunstgreep*, welke zich ontwikkeld kan hebben uit die van *advocatenstreek*, en deze uit die van „het voeren van een proces" (zie boven). ‖ Die goede man wederseit (*was er tegen om de beurs die men vond op te nemen en den inhoud den armen te geven*) ende zeide dat des duvels pleit (:) in de gevondene buerze ware, *Franc.* 3603 (*vgl.* 3622: dievels spel; lat. *commentum diaboli*).

PLEITE (PLAITE, PLEIT), znw. vr. Mnd. *plite*, *pleite*. Benaming van een vaartuig, *een vrachtschip met platten bodem*, *platbodmde schuit*. Vgl. bij Lübben de aanhaling: „300 pleyten edder *platboddem*". Het woord zal wel komen uit het Romaansch, en op de eene of andere wijze samenhangen met *plat*. Vgl. mlat. *placta* en ofra. *plecte* bij Duc. en Körting n°. 6210 op plattus. Kil. pleyte, stlata, navis larga et plana, q. d. lata (*Festus*). Plant. een pleyte, *un batteau large et plat*, stlata. ‖ Item was gecocht ... eene playte te slitene, die coste XXIIII s. gr.; van deser playte ghegheven te slitene ende te brekene, VI lb, *Rek. v. Middelb.* 60 (*a.* 1364). Pleyten geladen mit Hamburger bier, *aangeh. bij* V. Hasselt *op* Kil., bl. 490. Die boeyers of pleiten die nu leggen beneden der haeven sullen sich leggen van der haeven voort wt wart, *Stadr. v. Kampen* 9. Van den voirs. steen wten pleyten opt lant te setten, *Rek. v. Heusden* 5. Een schip geheten een pleyte (*gekocht voor* 148 *arnh. guld.*), *Sted. Arch. v. Utrecht*, *akte*

van 13 *April* 1429. van eenre pleyten holts, *Cod. Dipl. U.* 1, 1, 23 (*a.* 1399). Dat al djaer de pleyten souden moghen varen ende kieren, *Cron. v. Vlaend.* 1, 236. Anderhalff pleijt loons torffs, *D. War.* 6, 149 (*a.* 1509 *te 's-Hertogenbosch*). Dat bier ... uter playten ghegheven in die wijc te voeren om daer weder te scepen, *Oorl. v. Albr.* 111. Dese drie playten waren inder zee, 119; ook 118; 181. Een cogghescip, een pleite, een houkeboot, een scoude, *ZVl. Bijdr.* 5, 72 (*a.* 1252); ook 25 (eene pleyte of scoude, kogghescip, zeylscoude, barke, vlotscip enz.; *vgl.* 3, 52). Van den ployten (*d. i.* of *l.* pleiten; vgl. mnd. *ploit* naast *pleit*) die ter Sluus varen zoude, *Hans. Recess.* 2, 422. Int ersten namen si ut eenre pleyen (*l.* pleyten), die ter Sluus wert zolde varen eenem coopmanne van Lubeke 6 Bruggesche lakene, 2, 413. Zie nog *Arch. v. Kampen* 1, 211, n°. 669 (*a.* 1461); *Geld. Maandw.* 1, 25; *Navorscher* 17, 165 en vgl. de samenstelling playtschip in eene akte van 4 Juli 1565 in het *Rechterl. Arch. v. Bergen-op-Zoom*, n°. 316. Vgl. PLEITSCIP en PLEITENARE. — Nog heden is *pleit* in verschillende tongvallen bekend; zie Boekenoogen 759; Van Lennep, *Zeemanswdb.* 166; *Waasch Idiot.* 525; *Antw. Idiot.* 977; Van Dale[4] 1315. en *Pleyte* als geslachtsnaam.

PLEITE, znw. vr. Zie bij PLEIT.

PLEITEERRE, znw. m. Hetzelfde als pleideerre (en pleidier), doch dit woord is afgeleid van pleiteren; z. ald. *Hij die een proces of rechtsstrijd voert*, bepaaldelijk *advocaat*, *pleiter*. *Voc. Cop.* een pleyteerre, een taelman, causidicus.

PLEITEN (PLAITEN, PLETEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *pleiten*, *pleten*, *ploiten*, ndl. *pleiten*. Van pleit, en dus hetzelfde als fra. *plaider* (vgl. PLEIDEREN), doch anders gevormd. Vgl. PLEITEREN.

I. INTR. — *Een rechtsstrijd of proces voeren*, *procedeeren*. Zoo ook mnd. Het ndl. *pleiten* heeft de bet. „het woord voeren *of* rechtsgronden aanvoeren in eene rechtszaak". *Teuth.* pleyten, plededen (*l.* plederen), placitare; tot gericht geheischt werden off pleyten, vadari. Kil. pleyten, *Holl.* j. plaederen, litigare, causas agere, *vulgo* placitare. Plant. pleyten oft plaeyeren, *plaider*, dictare causam, sequi lites, litigare, causas actitare. Vgl. PLADEREN, 3de Art. ‖ Doe H. ende anders onse porters, daer die stede voren playte, hierboven omboden waren, *Rek. v. Middelb.* 28 (*a.* 1364). Wildi te hove pleten, ende bringdi geen gelt, ghi sijt verloren, *Vad. Mus.* 2, 168, 81. — Vooral *een proces voeren voor een geestelijk gerecht*. ‖ An den proevende, ... dair zij omme ghepleyt hebben, *Arch. v. Buren* 401. J. ghesent tot den abt van D. mit III bullen, die van Aveijoen (*Avignon*) camen om citaciën daer te nemen ende te playtene bi hem, *Rek. v. Middelb.* 52 (*a.* 1364). Ende hi hem een libel overgave ende tiegens hem pleyten woude, *R. v. Utr.* 1, 65, 121; ook *Inl.* 94 (door het geestelijke gerecht gebruikt van het wereldlijke). — Ook in de dichter bij die van ndl. *pleiten* staande bet. *(rechts)gronden voor eene zaak aanvoeren*, *zijne zaak bepleiten*. *Teuth.* kyven, pleyten, litigare. ‖ Doe kooren hoor die jonferen tot eenre abdissen; doe moste sie daer nochtans omme pleyten, ende sie pleyter wal VI jaer omme eer siet vercreech, *Kl. v. Diepenv.* II, 1 *vlg.* Totter abdyschap, daer sie ... wal VII jaer omme pleytede, 11. Vgl. met „kyven" de aanh. uit *Sp.* III[a] bij PLEIDEREN. — Ook in de bet. *het woord voeren*, *spreken over iets* in het alg. Ook ofra. *plaider* heeft eene ruimere opvatting, nl. *schertsen*, *spotten*. ‖ Wat soudic u vele pleten? die reden heb ic u wel verclaert, *Segh.* 1280. Dats niet een twint dat ghi segt, laet staen u pleten, 4926 *varr.* (*uw gebabbel*, *uw gesnap*, hier met het bijdenkbeeld van „onbeduidendheid").

II. TRANS. — *Iemand in rechte vervolgen*. Ook ofr. *plaider* heeft eene trans. opvatting, nl. „kwellen, vervolgen", welke alleen uit de bet. „in rechte vervolgen" kan zijn voortgevloeid. ‖ Dat me (*men*) niemende die woonnende is in onse vriheit ... niewer daghen ne mach noch playten van waerliken fayte dan binnen onser port van Zyrixe, *Oorkb.* 2, 431 *a* (*a.* 1296); 2, 450 *a*; Mieris 2, 317 *b*. Vgl. *Oorkb.* 2, 450 *a*: „enen ongheplayt ende onghemoyhet laten", waarin pleiten zoowel hebben kan de eigenlijke bet. „in rechte vervolgen", als ook de overdrachtelijke „kwellen, moeien"; vgl. ONGEPLEIT (een ww. *pleiden, *plaiden heeft in het Mnl. niet bestaan).

PLEITENARE, -AER, -ERE, -EER, znw. m. Van pleite; z. ald. *Schipper*, ook *veerman* (pleite zal hier wel op te vatten zijn in de bet. „veerpont"). Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 365.

PLEITER, znw. m. Van pleiten; z. ald. Intr. *Hij die een ander een proces aandoet* of *hem in rechte vervolgt*. Kil. pleyter, *Holl.* j. plaederer, litigator, actor. Plant. pleyter oft plaeyerer, *plaideur*, litigator, actor. ‖ Valsche pleyters, die valsche pleyt maken jegen simpel luden, *Con. Som.* 28 *a*. — In een lateren tijd neemt *pleiter* de bet. aan van *pleitbezorger*, *advocaat*, *pleiter* (mnl. voresprake).

PLEITEREN (PLAITEREN), -EEREN, -IEREN, zw. ww. intr. Mnd. *pleiteren*. Hetzelfde als pleideeren, maar gevormd òf van pleit met den rom. uitgang, òf althans onder den invloed der bijgedachte aan dit laatste woord. *Een rechtsstrijd of proces voeren*; ook *pleiten*, *rechtsgronden voor of tegen eene zaak aanvoeren*. *Voc. Cop.* playteren, altercare. ‖ Ic sel den provisoor doen citieren te Romen, ende teghen hem pleitieren, *Rein.* II, 4537. — Ook in eene ruimeer opvatting. *Het woord voeren*. Vgl. PLEITEN en PARLEMENTEN. *Voc. Cop.* playteren, concionari.

PLEITERINGE (PLAITERINGE), znw. vr. Hetzelfde als pleitinge, z. ald *Het voeren van een proces of rechtsstrijd*; ook *het pleiten*, *het aanvoeren van rechtsgronden voor of tegen eene zaak*. *Voc. Cop.* playteringhe, altercatio.

PLEITINGE, zw. ww. trans. *Het op het touw zetten van een proces*, *het vervolgen van iemand in rechte*. Plant. pleytinghe, playeringe, *un plaidoyé ou plaidoyer*, actio, causa, contentio. ‖ Die ... valsche vonden vinden connen in eniger pleytinghe, *Con. Som.* 28 *a*. — Ook *het aanvoeren van rechtsgronden voor zijne zaak*, *het pleiten*. *Teuth.* kijvyng, pleyting, litigium.

PLEITSAKE, znw. vr. Mnd. *pleitsake*. *Rechtszaak*, *proces*, ook *voor den geestelijken rechter*. ‖ Van (costen van) pleytzaken, *Rek. d. Cam.* 3[2], 198. Dat hi tUtrecht riden wolde van onser stat weghen alse van den pleytzaken. 4, 212.

PLEITSCIP, znw. o. Hetzelfde als pleite; z. ald. en een voorbeeld *Invent. v. Br.* 6, 277 (*a.* 1447); vgl. ald. nog twee plaatsen voor pleite, o. a. „pleyten, onder al plat, om brugghen af te makene".

PLEITSTEDE, znw. vr. *Gerechtsplaats*, *rechtbank*. *Teuth.* pleitstede, placitorium. Vgl. *PLEIDOOR.

PLEC. Zie PLECKE.

PLEKE (PLEECKE), znw. vr. Hetzelfde als plecke; z. ald. en vgl. vleke naast vlecke. In *Teuth.* wordt bij pleecke verwezen naar maser (zie MASEL), en bij pleecken naar maseren, *mazelen of vlekken op de huid hebben*.

PLEKEN, zw. en st. ww. trans. Hetzelfde als het meer gewone plecken; z. ald. en vgl. BLECKEN. De sterke vervoeging, die op ééne plaats gevonden wordt (*plac*, *Lsp.* I, 23, 109), moet aan analogie worden toegeschreven; van een met pleken in stamvorm overeenkomend sterk ww. blijkt niets in de andere germ. talen. De onderlinge verhouding der vormen *pleken* en *plecken* zal wel dezelfde zijn als van *peken* en *pecken*; vgl. ook *vlec*, verb. nv. *vleke* en *vlecke*. — 1) *Ontblooten*, *een voorwerp van iets anders ontdoen*. Vgl. BLECKEN. Kil. pleken, *Fland. Gand.* j. blecken, decorticare. ‖ Crucen, fiertren

moestmen pleken (nl. *het goud en zilver en de edele steenen er af nemen*), ende keelcten te sticken breken ... om des conincs vrecheit groot, *Sp.* IV[2],34, 59 (lat. *capsas sanctorum nudare*). — 2) *Iets van iets anders afnemen, plukken.* || Gelijc si (*Eva*) die vrucht plac opt hout (*aan den boom, die aan den boom zat*; *vgl. Rincl.* 135), daer si tghebot mede brac, also enz., *Lsp.* I, 23, 109.

PLEKEN (PLEECKEN). Zie bij PLEKE.

PLECKAERT (*Mar. v. N.* 644; 665; 965; 969). Zie PLACKER.

PLECKE (PLEC), znw. vr. Mnd. *plecke*; ndl. *plek*. Hetzelfde als placke; z. ald. ook voor de plaatsen, waar de vorm *plecke* in dezelfde bet. voorkomt. Ook bij de aldaar genoemde beteekenissen worden *placke* en *plecke* naast elkander gevonden, doch in de hier volgende is voor het Mnl. alleen *plecke* bewezen (evenwel ook voor deze geeft Kil. *pl cke* op). *Plaats, plek*; ook *dorp, vlek*. Kil. placke, plecke, vlecke, dorp, municipium, pagus, vicus. Vgl. Stallaert 2, 365 op plecke. || Oock is den voorsz. ham of houck die alden (*l.* alder) zoorgelicste ende lastelicste plecke van alder dijckaedse van Geestman ambacht, *Wfri. Stadr.* 1, 107 (*a* 1456). Hoe dat in onsen lande van Hollandt liggende is eene seker groite plecke van lande (*stuk land*), landstreek, geheten die Zype, 106. Hi temmerde op die selver plecke een capelle, *Exc. Cron.* 9*bis b*. Als een zieke (*melaatsche*) uteghegheven es ende hij es ter plecke dat hij wonen sal ende huus houd, te wat plecken dat es enz., *Cout. v. Brugge* 1, 368, 2 (14de eeuw). Recht ende justicie te doene... alsoo men in andere gelijcke plecken pleecht te doene, *Gesch. v. Cromstr.* 245 (*a.* 1492). Omme plecke van mersche (*een stuk weiland*), *Vad. Mus.* 4, 349 (*a.* 1358). Up diversche plecken, *Han. H.* 242. De onbewoonlijke plecke die recht onder den loop der zonnen slaet (*l.* staet?), *Boëth.* 88 *a*. Vijf plecken of plaetsen, *ald.* — Van desen so is die fame verkundicht in die plecken van den lantscape, *Boec v. d. L. J.* 81 *d*. Om die welcke rekenyngen te hoiren van nooden is te neemen ende toe keesen plecken ende plaetze, *Hof v. Geld.* 110. Dat sy klaerlijck tegen de privilegiën der plecke haer vonnis gegeven hadden, *D. War.* 1, 325 (*a.* 1476). Waerlicke persoonen, wonende in diversche plecken, die mit hemlieden niet en gelden, *Inform.* 51; ook 52; 54. Van den steden, dorpen ende plecken (*bewoonde plaatsen*) van den selven lande, *ald.* 2. Dattet volc starf bi groten hopen in allen steden ende ooc in allen plecken, *Exc. Cron.* 181 *d*. — Verklw. plecskijn (plexkijn), *plekje, stukje, lapje grond.* || Om twee plexkinen lands, die D. cochte jeghen W., *Bouc v. d. Audienc.* 339. — *H. Cruus v. Breda* 596: „doe saghen si een plecsken bloot den kinde op sine wanghe staen", kan verkleinw. zijn van plecke en van placke; z. ald. — In dezelfde bet. komt ook het verklw. pleckijn (pleckin) voor; vgl. V. Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 52 noot. || In den lichame commen vele cleender pleckine ende gaen weech ende daernaer commen si lichte weder, Jan Yp. 151 *ks*.

PLECKEN, zw. ww. trans. Hetzelfde als blecken; z. ald. en vgl. PLEKKEN, alsmede AFPLECKEN en ONTPLECKEN. *Ontblooten, villen*, bij uitbreiding *villen, berooven, iemand het vel over den neus halen*. Hierbij zullen wel behooren mhd. *plecker*, straatroover, en *pleckerie*, straatroof (uit het ndd.). || Hevet een persemier gheblect (*var.* gheplect) eenten lieden thare ontpect, so wille hi ... onder die edele sijn ghetrect, *Wap. Mart.* I, 485. Die arme ... die si (*de valschaards*) toten tanden plecken, *Rose* 10806 (*var.* blecken). Es iemene diese wel can plecken ende heimeleke hare goet ontrecken, 12081.

AANM. — Voor plecken in de beteekenissen van „plakken" zie bij PLACKEN. — Bij Stallaert, 2, 365 staat plecken opgeteekend in de bet. „verdeelen", van landerijen. Vgl. PLECKINGE.

PLECKER. Zie PLACKER.

PLECKINGE, znw. vr. Zie PLACKINGE. — Het woord staat bij Kil. opgeteekend in de bet. *kneuzing*, en in die van *deeling*, van landen gezegd.

PLECCOEKE (-COEC), znw. m. Als benaming van eene soort van gebak (*a.* 1494) vermeld bij Stallaert 2, 365.

PLEMAET. Zie PALMAET.

PLEMAETWORME. Zie PALMAETWORME.

PLENERAY, znw. Naam van eene limburgsche munt. || Die mit vousten geslagen een pleneray, den heeren ende den kleger een; een pleneray mach men betalen met viftien brabants, *Limb. Wijsd.* 254, 53.

PLENGEN, zw. ww. trans. Mnd. ndl. *plengen*. Over de mogelijke verwanten zie Franck op plengen. *Mengen. Teuth.* mengen, myschen, plengen, miscere, conserere, diluere, conficere. — De hedendaagsche beteekenis „eene vloeistof uitgieten, storten" (b. v. tranen), ook „offeren" is uit het Mnl. niet opgeteekend.

PLENTEIT (*Denkm.* 3, 136, 161). Zie PLANTEIT.

PLEPPEN, zw. ww. intr. Mnd. *pleppen*, ook *plepper*; hd. dial. *plappen* (De Jager, *Freq.* 2, 432); alem. *plappen* (Kluge op *plappern*); vgl. mhd. *bleppen*, ohd. *blabbizôn*; eng. *blab*; hd. *plappern* (vgl. Kluge). *Babbelen, snappen*; ook *minnekoozen*. || (Salomon) verteech sijns godes overmits van den pleppen dat si (*zijne vrouwen*) met hem daden, *Hs. Welm.* 152 *b*.

PLESSCHELKIJN, verklw. van plasch. Zie PLAS.

PLET, znw. m., Mnd. *plet*; ndd. *plette* (Franck op pletten). Waarschijnlijk hetzelfde woord als plat, znw. m., doch op te vatten in de bet. *stuk, brok*; eig. *lap* (vgl. got. *plats*?). Het woord komt voor als benaming van eene grove stof (Stallaert 2, 366), in welken zin bij Kil. plets wordt vermeld, alsmede in de beteekenis *lap* (zie beneden), en is nog heden als geslachtsnaam (*Plette*) bekend. — Ook in een paar bijwoordelijke uitdrukkingen: plet no deel verbonden met eene ontkenning, *in het geheel niet*, en plet ofte iet, *een klein beetje*. Vgl. de bij PLAT vermelde uitdrukking niet een plat, waarin „plat" anders te verklaren is; doch het woord zou ook de bet. *stuk, lap, lor* kunnen hebben: niet een plat zou dan met „geen lor" gelijk staan. || En mochte baten niet, datsi wonnen, plet ofte yet, ende moesten bi foortchen achterwaert, *Vl. Rijmk.* 10170. Si ne vernamen plet no deel, datter lieden binnen waren boven drie, 9136. Vgl. Kil. plets, *vetus* j. stuck, plets, lap, segmen, segmentum, commissura panni; plets, panni vilioris genus; pletsen j. lappen, consuere; germ. *pfletz, pfletzen*.

PLETEREN, zw. ww. intr. Het mnd. *pleteren* heeft de bet. *babbelen, snappen* (vgl. mnd. *pleterie*, gesnap, gebabbel, en *pletervat, pladdervat*, babbelkous). Vgl. PLADEREN. In het Mnl. is pleteren slechts gevonden in de bet. *met water plassen*, in welken zin ook in verschillende ndl. en hd. tongvallen gevonden worden *pladeren* (*plaeyeren, plaren*, vanwaar *geplaer*), *pladern, pladdern, plattern, pledern* (De Jager, *Freq.* 2, 430 op pladeren, 3) en *pladderen, plodderen* (Schuermans 485). Voor de beteekenissen „snappen" en „met water plassen", eigen aan hetzelfde woord, vgl. ndl. *ploeteren*, dial. hd. *plüdern*; hd. *plaudren*, en ndl. *kletsen* met „*klets*nat." Vgl. ook Franck op plassen. || Dat kindekijn pleterde metter hant, dattet water uten becken spranc, *Hor. Belg.* 10, 39, 7 (*Hor. Belg.* 2, 22, 7 pleterden); ook *OVl. Lied.* 433; Brugm. 2, 154.

PLETS, bijw. Hetzelfde als het eng verwante plat, bijw. *Geheel en al, volkomen, totaal, zonder eenig voorbehoud of mogelijkheid van herstel.* || Hi (*God*) es verherdicht alineen ende ruect mijns (*gebed*) lutter. — Ach lacen neen! soo bliven si verloren plets, mijn vriende vercoren, *Blisc. v. M.* 970. Onse Here seide: Quaet, nu hoor, ic ontsegdi plets

restoor, *Mask.* 585. Het ware ongeraecte dinc, soude edele creature, na Gods ymagene ende figure ghemaect, plets bederven, 1160.

PLETS, znw. Mnd. *pletz*; hd. *pletz*; mnd. *pletz*; ww. *pletzen*, „einschneiden"; vgl. mhd. *blez*, ohd. *plez* (bij Lübben 3, 346). Hetzelfde als plat, znw., dat evenwel in het Mnl. in de bet. plets, d. i. *lap*, vooral *van eene stof*, niet is gevonden. Vgl. de Aanm. bij PLAT, znw. Het woordt wordt als verouderd opgegeven bij Kil. (zie de aanh. bij PLET); Grimm's *Wtb.* op pletz, plätz, „flick, lappen" en pletzen, „flicken" (bij Kil. pletsen, germ. *pfletsen*); en het bij Kil. vermelde leuvensche pletse, fletse, j. struyve, scriblita (*dunne of platte pannekoek, flensje*). — Als benaming van eene grove stof komt *plets* voor in de 17de eeuw (Oudem. 5, 651); vgl. Kil. plets, panni vilioris genus.

PLETSE, znw. vr. (?). Hetzelfde als tripe en pense; z. ald. *Pens*, van geslachte dieren. Kil. pletse, *Sicamb. Colon.* j. pansse, pantex, omason; pletsen in de sulte, j. panssen. Ook *Gemma* 213r wordt naast *sult*, *pensen* en *tripe* pletse als vertaling van „tripa" vermeld. || Gehuurt IIII vrouwen die pletzen ind anders van den ossen schoon holpen maken, *O. Geld. Maalt.* 55. VI gesellen ende vleischhouwers gehadt ende die meghede die die pletzen havenden, *ald.* Vgl. PLETSWATER. — In *Teuth.* staat in dezelfde beteekenis plettzer („ingeweide, trijpen, plettzer, *scruta*"), maar het is mogelijk dat hier het mv. bedoeld is van een onz. znw. plets. Evenwel in *O. Geld. Maalt.* 55 schijnt dezelfde vorm voor te komen in de samenstelling pletsermande („twee pletsermande"), waarmede wel niets anders dan *eene mand voor pens* kan bedoeld zijn." — Waarschijnlijk is het woord de hd. vorm van een ndl. pletten, dat eveneens in *Teuth.* voorkomt, in de bet. *onderbuik* („*lummel*, *pletten*, abdomen") en *een deel van het ingewand van varkens* („dat cleynste ingeweide der vercken off die blomen off pletten off smere, (dat) sy in den buyck hebn, *sumen*"). Doch daarmede zijn de oorsprong (van *plat*?) en de eigenlijke beteekenis van het woord nog niet duidelijk geworden. Misschien is zij *lap*, *stuk*, *brok*.

AANM. — Van pletse, door Kil. vermelde bijvorm van plaetse („pletse j. plaetse, locus etc.") is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. Vgl. PLATSE en PLAS, 2de Art.

PLETSERMANDE. Zie bij PLETSE.

PLETSSCHEIDEL (PLETZ-, -SCHEYDELL), znw. m. De beteekenis blijkt niet duidelijk. Misschien is zij *een vaatwerk waarin men pens bewaart*. Vgl. mnd. *schedel*, *schidele* bij Lübben en Walther. || Een grote pletzscheydel, *O. Geld. Maalt.* 55.

PLETSWATER, znw. o. *Water waarin „plets"*, d. i. *pens van dieren*, *gewasschen of gespoeld is.* || Nyemant van den vleischouweren, als sij oor ronder (*runderen*), vercken ende schape slaen, en sullen sij geen bloet, pletswater noch ennige onreynlicheyt, die dairaff comen mach, gieten noch storten opter straten, *R. v. Tiel* 24, 13 (*a.* 1447).

PLETTEN (PLETTE?). Zie bij PLETSE.

PLETTEN, zw. ww. trans. Mnd. ndl. *pletten*; hd. *plätten*. Van plat, bnw. *Plat slaan*, *plat maken*. Een ouderen oorsprong heeft mnl. platten, ags. *plættan*, een klap of slag geven (vgl. PLATTEN en Kil. pletsen), waarnaast ook mnl. plat, slag, klap (ook *stuk*, *lap*? got. *plats*. mnl. plet en plets). Zie Franck op pletten. Kil. pletten, conculcare, contundere, obterere; conterere, terere; pletteren, obterere, exculcare. — Vgl. GEPLET en PLETTENARE.

AANM. — Eene andere beteekenis, misschien *met geweld drijven* of *dringen*, heeft pletten, *Boom d. Scr.* 13, 242: „dat wijse int net *pletten*."

PLETTENARE, -ERE, znw. m. Misschien heeft het woord op de eenige plaats, waar het voorkomt, dezelfde beteekenis als mnd. *pletener*, *platener* nl. *wapensmid*, *harnasmaker*. || Die negende batalie ... leide heer Groine plettenere: seven dusent man haddi in die were, *Merl.* 22725 (aan mnd. *pletterer*, „der eine tonsur hat", (vgl. PLATTE,) zal hier wel niet te denken zijn?).

PLEURESIE (PLUER-), znw. vr. Hetzelfde als mnl. lancevel; z. ald. en vgl. FLEDERCIJN en PLASIJN. Van ofra. *pleuresie*, fra. *pleuresie*, mlat. *pleuresis* (Duc.). *Pleuritis*, *pleuris*, *zijdewee*. Plant. pleuris, *pleuresie*, pleuritis, dolor lateralis; die 't pleuris heeft, *pleuretique*, pleuriticus. Kil. pleuris, pleurisije, pleuritis, gall. *pleuresie*, angl. *pleurisie*. || Teghen die pluere-sie, hoedanich datse si, *Receptenb*[1]. 44.

PLEVUYS, PLEVUUS (PLEWS, d. i. plevus) Zie PLAVUYS.

PLICHT (PLECHT, PLUCHT; ook PLICHTE, PLECHTE) znw. vr. Mnd. *plicht* vr; mhd. *phliht*, *phlihte*, vr.; ohd. *phliht*, *phlihti*; ags. *pliht*; eng. *plight*; hd. *pflicht*; ndl. *plicht*. Van den stam van plegen; z. ald. en vgl. de Wdbb. van Kluge en Franck.

1) *Verantwoordelijkheid*, *het tot iets verbonden*, *verplicht of gehouden zijn zoowel uit een zedelijk oogpunt als in rechte.* Vgl. PLEGEN, 1); ndl. *verplichting*, d. i. *gebondenheid*, *verbondenheid*, en *plicht*, d. i. *zedelijke verbondenheid*, *de toestand waarin men tegenover iemand of ten opzichte van eene zaak zedelijk gebonden is.* || Als die man bescudt sijn leven, wat hi doet in dien gevechte, dat scijnt wel ghedaen te rechte; naturlijc recht orlooft dat, dat hem die mensche ... bescudden sal van der doot, *Melib.* 3223 (*var.* want hi doet in dien rechte dat hi sculdich is met plechte, *hetgeen hij met zijn plicht*, *zijne zedelijke verantwoordelijkheid kan overeenbrengen*). — Deze beteekenis, welke in het Mnl. slechts zelden uitkomt, hoewel zij hoogst waarschijnlijk de oudste van plegen vertegenwoordigt, en nog heden aan die van het ndl. woord ten grondslag ligt, heeft zich vooral ontwikkeld tot de beide volgende opvattingen. — *a*) *Verantwoordelijkheid* in den zin van *het moeten dragen van of aansprakelijk zijn voor de gevolgen van eene bepaalde handeling*, *aansprakelijkheid.* Meestal komt dit begrip neer op hetgeen wij uitdrukken door *risico* (vgl. ANGST), d. i. eig. *gevaar*. Hetzelfde beteekenen ags. *pliht*, *pleoh*; ohd. *phligida*; vgl. ags. *pleon*, wagen, riskeeren (Kluge, Franck). || Dat onse voorsz. raedtsluyden ... in allen saken tot haren kennisse behoorende ... voortvaren ende procederen sullen ten eynde toe uyt, aldaer elck dien belieft sijn selfs woorden op sijn plichte en boeten sal mogen voeren ende spreecken, of by eenen procureur, *Handv. en Priv. v. Holl.* II, 6(*a.* 1476). Scepenen dochte recht, dat die steenwaerdere den doden hilde staende ter stede daer hi staat toot over de noene, updattene niement begheert, ende die noene leden den doden doet ter aerden, jof het en zy dattene Pieter aneverden wille up zijns zelves plecht, *R. v. Aardenb.* 271, 70. Op den kermesdach tsente Pieters heeft de meyere van elken crame eenen penninc, ende van elken stede sonder craem daer men goet vercoopt, eenen haelinc (*l.* hallinc), ende dies moet hij dien nacht de craemen wachten up sine plechten, *Gendsch Chtb.* 37 (*a.* 1366; *hier in het mv. gebruikt hetgeen zeldzaam is*). Soo wie die Enghelsche susteneerde, dat ware op sghens plucht diet dade, *Hans. Recess.* 3, 336. Dat niemen en trecke int landscip ... tvorseits bisscops; wiet dade, dat ware up sijn selves plecht ende avontuer, *Voorgeb. v. Gent* 123 (*a.* 1373; *vgl. fra.* „à ses risques et périls" eng. „at one's risk and peril", mnl. „op enes anxt ende cost" en andere uitdrukkingen bij ANXT, 1, *c*, *en nog een voorbeeld derzelfde mnl. uitdrukking bij* Stallaert 2, 366 *op* plicht, 6). Waert dattet (h)iemen dade boven desen, ende hij ghearrestert worde of ghevaen, dat ware up zijns zelves plecht ende aventure, ende de stede en zoudts hare niet an draghen, 122; ook 143. Die van Ostende, die welcke met XLIII buesen up haerlieden selfs

plucht ter harincktheelt voeren, Despars 4, 196. Al dese voors. bussen heift J. te bewaerne up zinen plucht, mids den pensioene dat hire jaerlijx of heift, *Invent. v. Brugge* 4, 85. Up zinen plucht ende aventuere, 4, 436. Up zinen cost ende up zinen pluucht (*l.* plucht), 3, 339. Zie nog eenige voorbeelden (daaronder ook van „tzijnen pluchte ende up pericle") in het Gloss. *ald.* op plucht. — *b.*) *Gerechtelijke erkenning eener geldschuld, waarvan een gerechtsbrief is opgemaakt*; *verbintenis voor geldschulden*; ook *de akte waarin zij is vervat.* Meermalen verbonden met lofte; z. ald. Kil. plicht, plecht, plegh, *Sax. Sicamb.* (deze toevoeging zal wel alleen slaan op den vorm *plegh*) debitum, obligatio (eig. ook *verplichting* of *verbondenheid*; vgl. ndl. *obligatie*, schuldbrief). Vgl. *R. v. Utr. Inl.* 279—282. || Tyet yemant den anderen an, dat hi goet ontfaen heeft voor tgherechte ... om enighen mensch tsine tontverren, eyschtmen van hem, so sel hi zweren sijn onscout, of hi sel de plechte quijt scelden, *R. v. Utr.* 1, 15, 9, 2. Dat die scepene van Utrecht voortmeer over ghene verplechte staen en sellen ...; ende wat scepene daer over stonden ..., die verboorden also vele als die plechte helde daer si die brieve of beseghelt hadden, 1, 39, 84. Zoo ook 41, 3 *zesmaal*; 49, 3; 177, 49; 179. 63; 256, 4 (so sel die aenspreker die plechte ende banbrieve den scout ende scepen tonen; *zoo nog eens ald.*); 331, 4 (men sel van eyn plecht nemen te scriven eyn butken); 402, 6; 2, 27 (na den brieve der stat ende na der plechte, dye T. toont); 78 (hi scout quijt P. van alre plechte die hi hem voor den scoute ende scepene ... ghedaen heeft; *a.* 1369); 124; 147 *viermaal*; 203; 234 (dat die schult opter plechten bescreven stonde; *ald. ook* scepenplecht(e), *eene plecht gepasseerd voor schepenen*); 238; 283, 20; 293, 29. Geg ... der scepen clerck van een plecht te scriven, *Rek. d. Buurk.* 70; ook 184; 185. — Plechten verplegen, doen, maken, *eene schuld in rechte erkennen*, *R. v. Utr.* 2, 250 (plechten voir tgerecht doen; plechten noch vertichten doen; *ook ald.* plechten off geloften hebben op enighen husinghen off hofsteden); 283, 20; 423; 430 (will hy met die plechte winnen, soo sal hy met die plecht spreecken dair die verploogen is). — Plecht op goet, *hypotheek.* In deze bet. is nog heden *plecht* in verschillende holl. tongvallen bekend. || Alle eygendom ende erfpacht, die daer nu in sitten, yemant die daer recht toe hadde of plechten op hadde, die soude spreken binnen jaers, *R. v. Utr.* 2, 47; ook 423. — Plechten binnen viertien daghen, *schuldbekentenissen op korten termijn, zonder vestiging van renten*, *R. v. Utr.* 1, 331 (van allen plechten, die niet langer en dueren dan XIIII dagen); 2, 302 (plechten ..., binnen XIIII daighen te betalen). — Plechten int register, *schuldbekentenissen op korten termijn, waarvan alleen in het schepenboek eene aanteekening werd gemaakt en geen schepenbrief afgegeven*, *R. v. Utr. Inl.* 270; 284. — Samenst. plichtboec (plecht-) en plichtbrief (plecht-); z. ald.

2) *Verbintenis, verbond, gemeenschap.* Vgl. de omschrijving van het mnd. woord bij Lübben: „gemeinsamheit der Interessen, des strebens, der schuld enz., theilname, gemeinschaft", en bij Lexer: „verkehr, verbindung, teilnahme, gemeinschaft". || En begheert sijns (*het goed van een ander*) tonrecht nicht, of ghi tot mi wilt hebben plicht daerboven int ewighe licht, *Tien Pl.* 1968 (*als gij gemeenschap met mij, deel aan mij, mijn gezelschap hebben wilt*). Laet allene niet dinen mont bekinnen dine ghelove recht, dijn herte (en) hebbe daer mede plecht (*houde er verband mede, zij er mede in overeenstemming, deele er in*), 227. Die macht es der tonghen ghegeven dat si die doot heeft ende dat leven, sus heeft si totten beiden plecht, 1780 (*staat zij tot beide in betrekking*? misschien moet men eerder deze plaats brengen tot 3° en *plecht* opvatten in de bet. „macht" en de woorden weergegeven door *aldus heeft zij ten opzichte van beide macht, kan zij zich het leven verwerven of den dood op den hals halen*; wellicht ook kan men de plaats brengen tot 1°, en *plecht* weergeven door *verantwoordelijkheid*). — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook *Brab Y.* VI, 10607, waar het woord schijnt te staan in de bet. *bestand, verbond.* || Vort es condicie, ocht die van Tricht ende die van ... Sintruden in deser plicht (*var.* ende die van Loon in deser plicht) willen ghebruken, in dit bestant (*in dit verbond of bestand willen meedoen, daaraan deel willen nemen?*; men zou eerder *deser plicht* in plaats van *in deser plicht* verwachten bij *gebruken*) enz. ..., maer bliven si buten den bestande enz." (misschien ook moet men *plicht* opvatten in de bet. *gemeenschappelijk overlegde off uitgevoerde zaak, gemeen overleg*, in dit geval kan *in* blijven, maar dan blijft hetzelfde bezwaar ten opzichte van *in dit bestant*). — De bet. *huwelijk*, op een paar plaatsen aan het woord eigen bij 3°, kan zich ook uit deze opvatting hebben ontwikkeld; z. ald. — Bi plicht, *gemeenschappelijk, in onderlinge samenwerking*(?). || Dieghene sal voorgaen die dat gheruchte ghescreyet hevet; is ooc hi ghewont dat hi niet volghen en mach, so sullen die lude volghen bi plicht die wile si den ghenen sien die den vrede tebroken hebben, *Sassensp.* 1, 78, 138 (Lübben voert uit een anderen mnd. tekst de var. *gimeine* aan, en noemt als tegenstelling *ane plicht*, „op eigen hand"; òf is de bet. van *bi plicht* hier *naar plicht, zooals zij verplicht zijn* (mnd. *bi plicht*, pflichtgemäsz, Lübben en Walther)? deze beteekenis is nog zeldzaam in het Mnl.; het begrip van ndl. *plicht* wordt gewoonlijk uitgedrukt door „recht" (vgl. de laatste plaats bij 3° en *OVl. Ged.* 1, 2, 108 bij 6) of „scout"; het dichtst er bij staat de bet. vermeld bij 5).

3) *Zorg voor iemand of iets, waarvoor men verantwoordelijk of aansprakelijk is; bescherming, opzicht, toezicht.* Zoo ook mhd. Het wordt b. v. gezegd van het gezag van ouders over hunne kinderen, van den voogd over zijne pupillen, van den man over zijne vrouw. || Dat kint (*hetgeen het kind*) ontfeet in de plegt svaders of moeder, dat es tsvaders of moeder, *R. v. Uccle* 4, 6. Tkint dat hij uyter plegt doet, 6, 32. Al waer oick dat sake dat tkint hadde vercregen (*de erfenis*) binnen tsvaders oft moeders plecht ..., dat moeste derve inne bringen, 22, 129; ook 10, 54; Willems, *Megn.* 446 (*a.* 1292); 447; *Cout. v. Brussel* 1, 300; 298. Dat gheen meester wever egheenen van synen soonen int ambacht coopen en sal mogen ..., tenzi dat deselve soon bejaert si ende uut sijnre plichten ende van synen vader woont, *R. v. Breda* 137 *noot* (*a.* 1502). Dat kint dat es in sijns vaders plecht, ochte in sijnre moeder plecht, mesdoet dat kint, dat en zal noch vader noch moeder ontgelden, en ware dat zake enz. *Belg. Mus.* 6, 299 (*a.* 1284); Heelu, bl. 544 (*a.* 1292). Zie nog andere voorbeelden bij Stallaert 2, 366, waar het woord, gezegd van ouders ten opzichte van hunne kinderen, verbonden is met *ate* (*aedt*), *broot* en *bedwanc* (in de 16de eeuw), en Noordewier, *RO.* 192 *vlg.* J ... hadde in plechte *huwelijk*) die dochter van hertoge Aelbrechte van Beyeren, *Brab. Y.* VI, 11269. Als van Brabant die hertoghe ... tvonnesse wiste ... twelke vercleerde ... dat Vrouwe Jacob onbehoorlike ghesceeden ware uit sijnre plecht, VII, 16121 (*vgl.* 16093: onbehoorlijc ghesceiden van der gheselscap hertoghen Jans van Brabant, *het woord kan deze beteekenis ook op eene andere wijze hebben ontwikkeld*, nl. *uit die van* „verbintenis" *of* „verbond"; *zie bij* 2). — Waer dat zake dat iemen hadde gheschut quekenoot in zijn coren ... ende hi dat scoth (*het geschutte dier*) hadde te hemwaert, nam ment hem, dat ware de here van Gavere schuldech te berechtene; nemare liete hijt gaen ute zire plecht (*bewaring*), de man dies ware mochts wel. driven te huus zonder mesdaet, *Gendsch Chth.* 16 (*a*

1275). — Ic neme u ziele in mine plecht (*bescherming*); het es peelgrijns recht (het ndl. *plicht*), dat hi ghedinket in sine ghebede al tgoet dat men hem noit (*ooit*) dede, *Rein.* I, 2863.

4) Daaruit ontwikkelt zich de bet. *macht.* || Du sout mi (*het vleesch tot den geest*) hebben ... bedwongen ende in (*var.* bedwonghen in) dine plecht, maer ic wart here ende du knecht, *Belg. Mus.* 2, 66, 137 (*Z. ende Lich.* 133). Want si hen pinen willen alleene die pantscap te crighene ..., die de greve hielt in siere plechten, *Brab. Y.* VII, 17509. Doen die doot in hare plecht den ouden greve Willem dede (*zich van hem meester maakte, de hand op hem legde*) ..., doen quam van Henegouwen dlant ende Hollant ende Zeelant op Willeme, coninc Lodewijcs sone, VI, 3916. Die felle helsche knechten hadden ons ghehadt in haer plechte, sonder (= maer) dat hy (*Christus*) ... door onse scout ontfinc die doot, *Amand* II, 4539. Al tempteert die helsche knecht ons te treckene in sine plecht ten helschen ghescrame, gracie es an die ziele ghehecht, *Wap. Rog.* 1679. Eest dat sijt volc te sere verduwen ..., si varenre om in sduvels plechte, *Lucid.* 2880. Alsi (*de mensch*) vel in sduvels plichte ende bi tserpents rade misdede, 1319. Als hijt mit sire passiën verlichte, die lagen in sduvels plechte, in Lucifers stric gevaen, 1666. Ende dor (*l.* En doodde) man en genen nie die hem opgaf, ... ende sal ich (*l.* ic) hier doen Perchevale recht, so sijn dese in mijn plecht; dus bleven quite dese, Velth. II, 25, 77. — Ook in de bet. *macht, gezag.* || Dat hij daer neghen edele ende notabele persoonen stappans dede den hals ofhauwen niet dan up zijn eyghen plucht (*op zijn eigen gezag, eigenmachtig*), Despars 4, 369. Up zijn zelfs plucht ende authoritheit, 2, 512. — Misschien sluit zich hierbij aan de bet. *rechtsgebied*, bepaaldelijk *het rechtsgebied eener stad, de stadsvrijheid.* || Waer dat ienich mensche van buten Groninghe quame in de stat, ... ende broke dede inder stat off inder stad plicht of marke, de sal boete ende broke geven ghelike of dat een borger ende een buer ghedaen hadde, *Stadr. v. Gron.* 8, 5.

5) *Verplichte dienst, de eene of andere dienstverrichting.* Zoo ook in het Mnd., waar het woord ook wordt gebruikt in de bet. „leistung, zins, abgabe (wozu man verpflichtet is; „vgl. Kil. „plicht, plecht, plegh, census, tributum", op welke bet. zeker wel de bijvoeging „*Sax. Sicamb.*" mag worden toepasselijk verklaard). In het Mnl. is deze bet. vooral aan het woord eigen in samenstellingen en afleidingen. Kil. plichtvrij, *vetus,* immunis. Halma: „pligtvry, ongehouden, onverbonden, *libre, sans engagemens, dégagé*". Vgl. DIJCPLICHTICH, DINCPLICHTICH, e. a. — Misschien heeft het woord ook de bet. *dienst, ambt, bediening* gehad. Kil. „munus, officium" (welk laatste woord ook de beteekenissen van „bediening" en „plicht" vereenigt). Plant. plicht oft ampt, *office, administration,* munus, officium, functio. Eene herinnering aan deze opvatting leeft misschien voort in de samenstelling *plechtgewaad*, dat zeer goed oorspronkelijk den zin van „*ambtsgewaad, dienstgewaad*" kan gehad hebben (daarvoor gebruikt Bild. ook *pleeggewaad*, hetwelk door Bogaers, *Wdb. op Bild.* bl. 254, evenzoo wordt verklaard, nl. van pleghe, plech, *Sax.* officium, Kil.). De bet. *dienst, dienstbetoon* heeft *plicht* in de samenstelling *plichtplegingen*, strijkages, complimenten (vgl. Halma: pligtpleegen, dienst pleegen, *rendre de bons services, obliger quelqu' un*; pligtpleeging, beleefdheid, eerdienst, *complimens, civilités, honnetetés*).

6) Van plegen, in de bet. „iets kwaads in beoefening brengen, bedrijven" (zie kol. 442 en 444 vlg.) komt plicht in de tweeledige opvatting van ndl. *schuld*, nl. *schuld, zonde, slechtheid* en *schuld, toedoen.* Daarnaast staat geene bet. van plicht, afgeleid van plegen in de bet. „doen, verrichten" (zie bij 4) noch ook van plicht, afgeleid van plegen, verbonden met het object eener goede zaak. Men kan wellicht hieruit opmaken dat plegen reeds in het Mnl. die beteekenis heeft ontwikkeld, welke thans aan ndl. plegen uitsluitend eigen is, doch uit de bewijsplaatsen voor het ww. blijkt dit niet. — *a*) *Schuld, zonde.* *Teuth.* op boosheit: (o. a.) ... sunde, scolt, ... plicht, ... culpa, reatus ..., admissum, commissum, omissum. || Daer si omme ghecorrigeert sijn na haer verdienten, na haer plicht, *Brab Y.* VII, 12676. Die taelmanne hebben hier plecht, ende moghen hier in vele verboren omdat si haer tonghe verhueren, *N. Doct.* 680. Hi was in sorghe ... hoe die minne (*zijne liefde voor Polyxena*) ende dat recht (*zijn plicht tegenover zijne vrouw*) te redenen quamen (*met elkaar zouden worden overeengebracht*) sonder plecht, *O Vl. Ged.* 1, 2, 108 (*Troyen* dl. 2, vs. 14694). Dies menst scijnt, heves selc stont plecht (*is er meermalen schuldig aan*), *Rincl.* 1106. Heeren die ghelt daer of ontfaen, zi souden voor hem te quitene staen ende draghen an hem der zonden plecht, Praet 2124. Die reine bruut die sonder plicht uten sonden is ghecomen, *Hoogl.* c, 200, vs. 30 (*ald.* 35 sonder vlecke). Menige felle plicht, die hi (*de duivel*) hair mit coringen aenbrinct, *ald.* c. 71, vs. 36. Dat si mi haten dat es recht; hets wel te miere plecht (*het verzwaart mijne schuld zeer?*), dat si mi goet ende ere daden, ende ict hem loonde met quaden, *Theoph.*[1] 931 (*misschien moet men met Theoph.*[2] 842 *lezen* bi miere plecht, *dan is de bet.* door mijn toedoen; *zie bij b, en moet men den regel met het vorige verbinden en het volgende* dat *opvatten in de bet.* omdat). Mensche, dune salt nicht hebben der oncuuscheit plicht, *Tien Pl.* 1166 (*hier staat het woord het verst af van het tgw.* plicht). Mi (*den moordenaar aan het kruis*) ontfermt meer sine pine ..., die hi hier doghet sonder pleecht (*onschuldig, onzondig*), sonder verdiente ende sonder recht, *L. v. H.* 3167; ook 2178. Gaen wi (*de wijzen uit het Oosten*) ghesellen, te hem, dats recht; ne gawire niet, wi hebbens plecht (*dan maken wij ons schuldig aan woordbreuk*); seggewi hem (*Herodes*) waert es gheboren, tkint, 598. Dat dingle pleghen feeste te makene van ènen sondare, die de sonden heeft ommare, meerre vele dan omme die rechte, die leven sonder eneghe plechte, *Rijmb.* 24034. En waric selve nit comen, ende hadde hen toeghesproken, so waren sijs sonder plecht, mar nu en hebben si enghene onscout van harre plecht, *L. v. J.* c. 216. Ic ben sonder plecht van (*onschuldig aan*) den bloede dis gherechts menschen, wale ghewerds u! c. 228. Si mogen wel wesen sonder plecht, die in dat vonnesse zijn berecht, so dat si de vrese hebben verloren, daer de onbekende (*de dwazen?*) toe behoren, *Anz.* 4, 71 (XII *Art. d. Gel.* 81). Doe die mensche ter zielen was doot ende ... men dranc den wijn der scricht des ouden ewen in zware plicht, *Hoogl.* c. 21, vs. 165 Vgl. PLICHTICH en ndl. *medeplichtig.* — *b*) *Schuld, toedoen.* Vgl. zndl. *plicht hebben*, schuld hebben (in iets). || Eist (*het vleesch*) van allen wetene slecht bevaen bi der zielen plecht, so ware ic gherne vroet of het draghen moet tghevecht van den qualen, *Wap. Rog.* 358. Gi staect mi herde dorperlike van minen orsse sonder plecht (*zonder dat ik er aanleiding toe gaf*), *Lanc.* III, 15357. Ik liës ... dat ic u sonder uwe plechte hebbe gewantrout tonrechte, IV, 4022 (*vgl.* 4026: men wantrout menegen man ... al sonder sijn verburen). Dat hi pine heeft dunct mi recht, wie dat verliest bi sire plecht die redene van sire weldaet, *Sp.* II[1], 37, 189 (lat. *non est justior dolor quam beneficii perdidisse rationem*). — *c*) Zeer na aan de onder *a*) genoemde beteekenis grenst de opvatting *tekortkoming.* Vgl. in *Teuth.* de vertaling „omissum". In de uitdr. sonder plicht (plecht, plechte), *zonder mankeeren*, eig. „zonder eenige schuld op zich te laden." || Die baroene swoeren hem te sine in dien doene onderoorich (*d. i.* onderhoorich) sonder plechte, *Vl. Rijmk.*

325. Valentijn sloech sonder bede thovet of van den Sarrasijn, ende hi seide, hi sout der joncfrauwen fijn ... geven sonder plecht, diene so vriendelike hadde berecht, *Tijdschr.* 11, 156, 187. — Misschien behoort hierbij de uitdr. plecht maken ere dinc, *aan iets te kort doen*(?). || Als die heren doen onghevouch, so volgen si der quaetheit ploech ende spreken: die heren hebben recht, ende maken dus der waerheit plecht, *Hooglied* c. 9, vs 46.

7) Misschien heeft zich uit de bet. „zonde, schuld" ontwikkeld die van „de gevolgen der zonde," d. i. *ellende, treurige toestand*, subjectief, en *leed, ellende, verdriet*, objectief. Op sommige plaatsen kan zoowel de bet. „*schuld*" als „*straf* voor de zonde" aan het woord worden toegekend, b. v. Praet 2124: „heeren die ghelt daer of ontfaen, si souden voor hem te quitene staen ende draghen an hem (*zich*) der zonden plicht." Misschien is op sommige plaatsen, b. v. de beide eerstgenoemde, het woord eerder door *straf* weer te geven; vgl. ook Stallaert op plicht, 5): „daer af en sal die burgher gheen plichte van den heer of van der stadt lijden". || Allene waest niet bi der vrucht, dat si (*Adam en Eva*) dogheden den zwaren plucht: het was van haren hoverdige saken, dat si Gods gebod verbraken, *Lucid.* 1202. Dat Adam den appel beet ..., daer wi af hebben zwaer plucht (=zware plucht, *vr.*?), 3108. Dese clappaert ... heeft noch meneghen gheselle achterghelaten, die met onrechte aenbrenghen, daer si sware plechte den armen menschen dick met werven ende lijfs ende goeds verderven, *Brab.* Y. VI, 4437. — Alle die te mi inquamen sijn ghenesen ...: alsi sagen themelsche lecht, scieden si danen sonder plecht (*gebrek*; *vgl. bij* 6, *c, waar het woord met mnl.* gebrec *overeenkomt*), *Sp.* III[3], 13, 45 (lat. *illesi ascendebant*). Dat hi den hogsten goede was so bi ende hi ter eeweliker vromen was sonder plecht van pinen comen, dies was der vrouwen wel te moede, *Lev. v. Lutg.* III, 505. — Nog heden is in drentsche tongvallen *plecht* in de bet. „verdriet" bekend. Vgl. Molema 326: *plicht*, onaangenaam werk; Gallée 33: *plicht*, taak, plaag. — Aldus zal moeten worden gelezen *Troyen* dl. 2, vs. 28189: „Ja en was ic (*Helena*) niet u lieve amye, die door u doghet verdriet pleecht (*l.* verdriet ende plecht:), noyt en deed ic u onrecht" (Ben. 22922: *cele qui por vos sent la mort que riens ne conforte ne sane*).

8) Van plegen (10) in de bet. „gewoon zijn, plegen". *Gewoonte, gebruik*, bepaaldelijk *de gebruikelijke rechtsvormen*. Vooral in de uitdr. over plecht, in twee verschillende opvattingen naar de verschillende beteekenissen van over. — *a*) *Volgens de gebruikelijke rechtsvormen, op eene plechtige wijze* (het woord *plechtig* vindt wel hierin zijn verklaring). || Wilde hi breken ende ontkeren trecht, ic seg hem over waer ende over plecht, dat an sijn leven ende an sijn ere sal gaen, *Flor.* 3424. Alst dan comt ten hoochsten recht, soo doet hi vraghen over plecht, off sijs beyde willen bliven an hem, die recht daer sel bedriven, Hild. 37, 53 (*de bet.* „verbintenis voor het gerecht", *in het gloss. hier aan het woord toegekend, is onjuist*; *ook in Flor.* Gloss. *wordt het verkeerd verklaard*, nl. *door* „verbindende kraft"; *zie de vorige plaats*). — *b*) *Tegen of in den strijd met de gebruikelijke rechtsvormen*. Vgl. OVERPLECHTSCH. || Als yemant totten heylighen comt, so en moet daer nyemant over plecht spreken sonder verlof vanden scout, *Dingt. v. Delft* 13 (*misschien is ook hier de bet.* „op eene plechtige wijze", *of ook* „naar of volgens het gebruik", *maar dat de boven opgegeven beteekenis aan* over plecht *heeft kunnen eigen zijn, bewijst* overplechtsch). Over de mogelijkheid dat de opvatting *gebruik*, in den zin van „het gebruiken", aan plicht is eigen geweest, zie bij Aanm. 1).

AANM. 1) — Niet duidelijk is de bet. van plechte, Velth. IV, 62, 87 vlgg. „haddi alse wel geroerd sine hande ende den arm int gevechte, alsi siere tonge hadde plechte eer hi daer te striden inquam, hi maecte (*had gemaakt*) den menigen gram, want hi had al verslegen dat hem ware comen jegen". De bedoeling is „zooals hij vroeger zijn tong geroerd of gebruikt had". Misschien heeft *plechte* de bet. *gebruik* (vgl. PLEGEN, 5), en is de eigenlijke bet. „zooals hij vroeger van zijne tong gebruik gemaakt had". De verklaring staat niet vast, want *siere tonge* kan ook datief zijn.

AANM. 2). — Kil. geeft als *Holl. Sicamb.* plicht in de bet. *proces, rechtsstrijd* („judicium, lis, litigium"). Waarschijnlijk is zij te verklaren uit de uitdr. „rechts plegen" d. i. „als partij recht geven en nemen, voor den rechter staan" (zie PLEGEN, 5), doch een voorbeeld er van is in het Mnl. niet gevonden. Ook de door Kil. opgegeven bet. *omgang* („usus, consuetudo"; vgl. PLEGEN, 6) is voor het Mnl. niet bewezen.

PLICHTACHT (-AFT, -AFTE), bnw. Het woord komt alleen voor in de vertaling van den *Sassensp.*, en heeft aldaar de in het Mnd. gewone beteekenis van *tijnsplichtig* (vgl. Lübben 3, 347 en vgl. PLICHT, 5). Zie voorbeelden *Sassensp.* 1, 101, 180; 1, 13, 5; 1, 14, 6; en vgl. Lübben op plege-, plechhaft. In dezelfde beteekenis plichtachtich, *Sassensp.* 2, 50, 72; 2, 188. — In een anderen zin wordt plichtacht gebruikt 2, 156, 31: „plichtaften dat sijn die ondersaten, die daer horen inder merken ende onderwilen tot enen sonderlinghen gherichte".

PLICHTACHTICH. Zie bij het vorig Art.

PLICHTBOEC (PLECHT-), znw. o. *Boek of register, waarin de schuldbekentenissen voor schepenen werden opgeteekend*, *R. v. Utr. Inl.* 281, noot 4).

PLICHTBRIEF (PLECHT-), znw. m. *Gerechtsbrief opgemaakt van de erkenning in rechte eener geldschuld.* Vgl. PLICHT, 1, *b*). || Quame anders yemant, die enighe scont eyschede, die M. sculdich soude wesen, die souden sy betalen ofte mit rechte (*in rechte*) verantwoorden, also alse die plechtbrief hout, daer sijt in verplogen hebben, *R. v. Utr.* 2, 15, 16; ook 2, 25. Dat men die twee plechtbrieve mit recht sculdich is weder over te leveren, daer hij sijn gelt om int gherechts handen gheleit heeft, 2, 186; zoo nog eens *ald.*

PLICHTEN (PLECHTEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *plichten*; mhd. *phlichten*; hd. *pflichten*; ndl. (*ver*)*plichten*; ags. *plihtan* (aan gevaar of straf blootstellen, wagen); oeng. *plichten, plighten*; eng. *plight* (verplichten). Van plicht (plecht); z. ald.

I. INTR. — 1) De beteekenis *voor iets instaan*, vooral eigen aan verplichten (verplechten, vgl. PLEGEN, 1° en VERPLEGEN) komt nog uit in de door Kil. aan vla. plechten toegekende beteekenis *instaan voor een geleverde waar* („spondere merces probas esse, spondere rem sinceram"), doch is uit het Mnl. niet opgeteekend.

2) *Zich verbinden*. Vgl. hd. „jem. *beipflichten*", en *pflichten*, instemmen met, iemands zijde kiezen. — *a*) Absoluut. *Het met elkander eens zijn*. *Voc. Cop.* te gader plichten, coriti (*l.* coniti?). || Eendrachtecheit ... dats dat poorteren ende landsliede te samen selen plechten ende elc met anderen vechten vore hare recht ende hore ere, *Doct.* III, 987. — Ook *het onderling eens zijn ten nadeele van een ander, zich verbinden en tegen een ander samenspannen*. || Jeghen heydene ende Saresine ende jeghen quade kerstine, die samen souden plechten ende die heylighe kerke anevechten, *Wrake* I, 480. In desen tiden ... ginghen al die ghemene liede in allen landen te gadere plechten ende jeghen haer heren rechten, soo dat die heren waren tonder ende die ghemeente boven, *Brab. Y.* V, 415. Deen was de hertoge van Brabant, dander was die rike vorste van Coolne, daer hem en dorste en gheen man jeghen richten dan (*l.* daer) dese twee te gader plichten,

Heelu, *Voorr.* bl. 355, vs. 216 (hier in de bet. *gemeene zaak maken*; vgl. bij *b*). Pharo dat sijn die heeren die den lantvrede verkeeren ende jeghen den hertoghe plichten, *ald.* bl. 339, vs. 375. Dese (*oproerlingen*) plechtten alle te gadere in hate ende in nide, dat (*omdat*) Moyses allene ... hertoghe soude sijn boven al tfolc ons Heren, Ruusb. 2, 143. — Ook met eene bepaling, als bij *b*). ‖ Dat hi ... soude vellen den bisscop ende sine ghesellen die met hem plechten ende sweren, datsi den lantvrede souden weren, Heelu, bl. 334, vs. 167. — *b*) Verbonden met eene bepaling, ingeleid door met. *Zich verbinden met*, *de zijde of de partij kiezen van*, *gemeene zaak maken met*. ‖ Roovende ... up de casselrie van Gendt ende up de gheenen, die met hemlieden plechten, *Cron. v. Vlaend.* 2, 179. Die coninc had daer een groot conroot, die metter gemeinte plechten, Velth. II, 14, 48. Die scoutheit in die kerke ontscoot ende dies met hem wilden plechten, II, 48, 48 (Heelu 2298: die scoutheet vloo door noot in die kerke sijn lijf behouden ende met hem alle die (*l.* alle die met hem) wouden plichten in die partye). Die hertoge antwerde: ic wille plichten met u (*met u meedoen*, *mij bij u aansluiten*), ghi heeren, wildi wreken roof ende roofhuse breken, Heelu 4128. Alsoo verre alse sise mochten halen ochte met beden of met gichten, sach mense daer met hem plichten, met hem varen al ghemene, 4624. Alle die ghene ... tusschen der Mase enten Rijn ... dese sijn den hertoghe al onhout ende plechten metten heeren die hem jegen den hertoge keeren, Heelu, *Voorr.* 475 (bl. 342). Van rechte, na sijn leen dat hi hilt, woude hi plichten metten ghenen die berichten die weesen van Brabant souden, Heelu 225. Enen ridder ..., die metter ghemeente te Loven binnen bleven was, ende met henlieden hadde gheplicht, *Brab. Y.* VI, 7263. Jozeph van Arismathia ... en hadder niet mede (d. i. *met hen*, *met de Joden*) geplecht noch ghevolghet ... haren wille, *Lsp.* II, 36, 766. Hoe die grave van Loon met dien van Ludeke plechte, Velth. VI, 27 *Opschr.* — Met Gode plechten, *zich aan God houden*, Hadew. 1, 6, 70. Zie voor eene andere bet. der uitdr. beneden bij 5). — Met God als ondw. *Iemand genegen of gunstig gezind zijn.* ‖ God sal met u plechten ende selve u viande aenvechten, *Melib.* 3172. — De onb. wijs als znw., *het maken van gemeene zaak met of samenspannen tegen iemand.* ‖ Dat hi te bat soude moghen, overmids des conincs plechten, den hertoghe wedervechten, *Brab. Y.* V, 1512. — *c*) Met eene bepaling, ingeleid door met of ane. — *α*) *Verbonden zijn aan*, *vastgeketend zijn aan.* ‖ Bidis ... dat gi plechtet noch an dit menschelike leven, daar dicke in alle moten sneven, die hier van moedre lijf ontfaen, *Lev. v. Lutg.* II, 5856. Dat hare also ontfacht dat allen menschen moet ontfechten die an dit brosche leven plechten, 5422. — *β*) *Zich houden aan.* ‖ Die die waerheit souden minnen ende die doochden setten voort, die helden veel an tander boort, si en willen mitter waerheit niet plechten, Hild. 65, 31, 2. Wie metter waerheit plechte, en dorven niet vrochten des duvels toren, *Tien Pl.* 1878. Aldus sijn dyngle tonghemake alse hem die ziele ontvecht ende aen die quaetheit emmer plecht, *Lsp.* I, 6, 40. — *d*) Met een (persoon of) zaak als ondw. *Betrokken worden in*, *moeten deelen in* of *de gevolgen ondervinden van.* ‖ Alse het (*het zeer*) es gekramt (*van* cramen, *voortgaan*) op die hant ochte op din voet ..., dat het voort ane in dandre lede sendt een geschot, so dat si mede oc moten plechten an dat seer, *Lev. v. Lutg.* III, 5396 (*vgl. ndl.* medeplichtig, *deel hebbende aan of deel nemende in eene misdaad*).

3) Met eene bepaling met ane. *Zich verbinden aan den dienst van.* ‖ Si hebben aen enen here gheplicht, dats die bisscop van verdriete, *Vad. Mus.* 1, 82, 9.

4) *Te kort komen*, *de eene of andere schuld op zich laden.* Vgl. hd. „sich zu schulden kommen lassen" en plicht, in de bet. „schuld, tekortkoming" (ald. 6). — Als znw. in de uitdr. sonder plichten, *zonder te kort te komen*, *zonder mankeeren.* Vgl. PLICHT, 6, *c*). ‖ Ghif mi tscriven ende dichten entie waerheit so verlichten, dat ic die lude mach berichten mit rechter lere sonder plichten, *Hoogl.* c. 7, vs. 69. Hair ontfermer sal (se) berichten, ende salse leeden sonder plichten toten water der ghenaden, dair hise emmermeer sal saden, c. 21, vs. 155.

5) Uit de bet. *zich ophouden* (vgl. boven bij 2, *c*: plechten ane die quaetheit") ontwikkelt zich de bet. *verblijf houden*, *wonen.* ‖ (Doe) daden sy haer vrienden daer aen arbeyden ane den grave dat hy des niet emmer en woude gedoogen niet dat sy (*monniken*) souden te Bruessel plichten (*zich metter woon vestigen*), *Brab. Y.* dl. 2, bl. 77, vs. 95. Nu (*er staat een onverklaard teeken*) hebdi wel mit rechte, boven al dat noyt ter werelt plechte, uutgesceiden u kint allene, *Pelgrimage* 106 *d.* Doe sochte menich man raet..., ochte haer lijf bleve verloren, hoe si die siele mochten berechten, datsi met Gode mochte plechten, Heelu 4390.

Aanm. — De beteekenis *een proces of rechtstrijd voeren*, door Kil. aan plichten toegekend („j. plechten, agere lites", vgl. PLICHT, Aanm. 2) is uit het Mnl. niet opgeteekend.

II. Trans. — 1) *Verbinden*, *vasthouden.* ‖ Een heer die reden in hem hecht (*var.* plecht; = die an redene plecht, *vgl. bij* Intr., 2, *c*), die ghedenct vroe ende spade dat hi den ghenen kiest te rade die hem raet dat eerlic sy, Hild. 156, 60.

2) Hetzelfde als panden (?). ‖ Elck schout ende scepenen binnen haer maelsteen zullen tot versoucken van pertiën die vruchten moogen arresteren ende eeneygendom daerup plechten met een sonnendaechsche geboode ... up dergeenre erve diet recht begeert, *O. Vaderl. R.* 1, 329, 11 (*de uitdr.* „een eigendom panden" *herinnert aan het* eigen-panden *een tweede beslag*, *te Amsterdam volgende op het* loospand *en voorafgaande aan de eigenlijke executie*). Voor de bet. *verpanden* eigen aan verplechten zie de aant. van Van Wijn op Heelu, bl. 30.

PLICHTEN, bnw. ‖ Men is den doden niet plichten anders te graven opt kerchof, Matthijsz. 181. Het woord moet de bet. hebben van *verplicht*, maar de vorm is moeilijk te verklaren. In het Mnd. bestaat een deelw. bnw. *plicht* en een bijw. *plichtes* in deze beteekenis. Verandering zal dus wel onnoodig zijn, maar de vorm is niet duidelijk.

PLICHTER, znw. m. Hetzelfde als pleger; z. ald. *Dader*, *schuldige aan een misdaad.* In de 16de eeuw. ‖ Twee jongers van omtrent achttien jaren op een avont sijn vermoort geweest, daer aff de plichters ... hebben metten heere gecomposeert, *Verzam. C.*, *portef. Asten*, *in Rijksarch. v. Noord-Brab.*, *a.* 1595.

PLICHTICH (PLECHTICH), bnw. Mnd. *plichtich*; mhd. *phlichtic*, *phlichtig*; hd. *pflichtig*; ndl. *plichtig* (in samenstellingen; in zndl. tongvallen ook buiten samenstelling in de bet. „schuldig").

1) *Tot iets verplicht of verbonden.* *Teuth.* plichtich van scholt, schuldich, debitus, obnoxius. Kil. plichtigh, *vetus*, devinctus, obnoxius, obligatus, qui debet. ‖ Hulde ende eet, daer met si hem, als ... haren natuerliken erfheere, plichtich ende verbonden waren, *Brab. Y.* VII, 2999. Waer in ende waer mede sie eenen roomschen keyser plichtich sijn te dienen, *Exc. Cron.* 276*c*. So sall die lantschap plichtich ind schuldich sijn enz., *Geld. Oudh.* 171. Die man en is voor sinen knecht niet sculdich te antworden, *Sassensp.* 1, 64, 116 (*var.* plichtich); ook 154, 277 *var.* (t. sculdich); 14, 6: 2, 75 (indien dat hi daer plichtich of sculdich is te comen); 139, 6 *var.*; *O. Vaderl. R.* 4, 500. Sodat he oick wederstont koninck Karol in sijner gerichticheit, de hem

mochte boren ende dat hartochdom em plichtich was alle jaer tot der romesscher cronen, *Cron. r. Benn.* 20. — Vooral in samenstellingen; vgl. d i n c-p l i c h t i c h, d ij c p l i c h t i c h, s e e n t p l i c h l i c h e. a.; ndl. *schatplichtig*, *cijnsplichtig*. Eenigszins anders is de bet. in n i e u p l i c h t i c h; z. ald. — Buiten samenstelling komt het woord ook voor in de bet. *door eene plecht* (zie PLICHT, 1) *tot betaling verplicht of verbonden*. Zie *R. v. Utr. Inl.* 278. ‖ Die ... eenen anderen in rechte betrecken wilt, die hem niet principalick dan van anderen persoonen wegen sculdich of plechtich zijn, als momboors, curateurs ende diergelijcken, *R. v. Utr.* 2, 355, 3. — Des boedels plechtich (plichtich) sijn, *gehouden zijn tot betaling der schulden van den boedel*, *R. v. Utr.* 2, 370, 21; 341, 17.

2) *Schuldig*, *handdadig*. *Teuth.* p l i c h t i c h, s c h u l-d i c h, v a n b o i s h e i t w e g e n, reus, obnoxius, sons. Vgl. ONPLICHTICH en ndl. (en mnl.) *medeplichtig*. ‖ (Hi) ontfinc op sijn slot aldaer die baersculdighe vàn der daet ..., ende maecte hem der daet ghewechtich, baersculdich ende plechtich, *Brab. Y.* VI, 9246. Dat ick die schrifften plichtich wier (*d. i.* weer (*ware*); *dat ik daarin de hand gehad had*), Nijh. 6, 818 (*a.* 1524). Dat ick der onbillicker schrijfft ... plichtich byn, *old.* 819. Zoo nog heden in zndl. tongvallen.

PLICHTIGEN (PLECHTIGEN), zw. ww. trans. *Verplichten*, *noodzaken*. ‖ Sijn si des heren man, die here salse plechtighen tot dien tughe bi sinen hulde, *Sassensp.*[1], 179, 320 (*var.* sal hem ghebieden recht te tughen).

PLIEN, st. ww. intr. en trans. Niet geheel van denzelfden oorsprong als p l e g e n, maar daarmede in beteekenis geheel overeenkomende. Zie PLEGEN.

AANM. — Hoe Kil. gekomen is aan het door hem als verouderd vermelde znw. p l i e t, met de bet. van „a c h t e, cura, observatio; diligentia", is onbekend, maar zijne mededeeling boezemt om den vorm van het woord weinig vertrouwen in. Nergens is een spoor er van te ontdekken. Blijkens de omschrijving van p l i e n: „*vetus*, agere, studere; curam s. diligentiam adhibere" heeft hij *p l i e t met dit woord in verband gebracht. Ook *Kil. auct.* heeft „p l i e t, a c h t e, cura, *soin*" en Meyer, *Wdsch.* „p l i e t, achte, sorgh, naerstigheidt, vlijt (zoo ook Oudemans). Ook Mellema heeft het woord overgenomen (p l ij e t, a c h t e, cura, *diligence*") en daarnaast een ww. p l ij t e n, „*faire diligence*, *diligenter*". — *Nat. Bl.* XII, 328 *var.* „die rode (steen) es goet ghedraghen ane om die plieht der neuwer mane quade geeste te hebbe inne", is het woord eene verkeerde lezing; het ths heeft „hem die pliet ter niewer mane". Het ligt graphisch voor de hand voor *plieht* te lezen *plicht*, maar dit zou niet te verklaren zijn.

PLIKE (PLIJCKE), znw. vr. Van lat. *plica*, vouw, plooi. — 1) *Vouw*, *plooi*. — In dezen zin is het woord uit het Mnl. alleen opgeteekend, gezegd van een brief of geschreven stuk. *Het omgevouwen of omgeslagen gedeelte*, *omslag*, *de achterkant of rug*. Vgl. Duc. op p l i c a: „plicatura, gall. *dos*, *repli d'une lettre*. ‖ Aldus opte plijcke gescreven, *Cod. Dipl. U.* 1, 1, 22. Aldus geteekent onder (*onder op*) die plijcke: Jussu proprio enz., *Brab. Y.* dl. 2, bl. 644 (*a.* 1381). Onder op de plijcke van denselven chartere stondt gescreven „by den Keyser" ..., en geteeckent A. B., *aangeh.* Stallaert 2, 366. Op den pleycke stont: „By den Keyser" ende was onderteeckent J. de Cock, *Brief van Karel V van* 1537. — Vgl. bij Duc.: „et super *plicam* scriptum est: registrata".

2) Overdrachtelijk, *streek*, *list*, *kunstgreep*, *dubbelzinnigheid*, *vond*. Vgl. ndl. *plooi*, gezegd van het karakter, en fra. *pli* en *repli* in dezelfde bet.; mlat. „*plica*, excusatio futilis qua quis sese implicat rem propositam denegando" (Duc.). ‖ Dat ic meine: werken met handen alse up sinen lichame standen; in meene gheene gheestelike, in souker in ghene plike. *Rose* 10749 (fra. *sans metre i double entendement*), Sonder enege valsche plike sal ic u doen verstaen, *Limb.* XI, 1058. Daer om so segghic sonder plike (*zonder dubbelzinnigheid om omwegen*, *zonder een slag om den arm te houden*, *ronduit*, *kortweg*) den mensche verdoemt ewelike, *Mask.* 1127.

*PLIMANT, znw. m. *Hoorndrager*, fra. *cocu*. De lezing is niet geheel zeker, misschien staat er *pluvant* (*Vr. e. M.* Gloss. 154), doch noch voor het eene noch voor het andere woord is tot heden in het Romaansch, waaraan het woord ongetwijfeld ontleend is, eene geschikte verklaring gevonden. ‖ Ghi maect van uwen man een plimant: bi Gode, ghi waert dair om ghescouden, *Vrouw. e. M.* II, 55.

PLINKEN, sw. ww. trans. Hetzelfde als p l a n k e n, zooals misschien op de eenige plaats waar het woord voorkomt moet gelezen worden; z. ald. Heelu 2863: *plinken*: *crinken* l. *planken*: *cranken*? Daar evenwel ook uit het Mnd. een vorm *plink*, o., in de bet. „plank" is opgeteekend, zoo is de verandering wel overbodig. In de overeenkomstige plaats, vs. 2636, staat, buiten het rijm, niet *plinken*, maar *planken*: „stichten ende vaste planken ende grichten".

PLISANT (*Sacr.* 1013). Zie PLAISANT.

PLITE, een soms voorkomende bijvorm van p l e i t e; z. ald. en vgl. mnd. *plite*; in een toltarief van Heusden (*Oudh. v. Heusden* 476): „een *plytje* turf" en in een toltarief van Oudenaarden van 1780, aangeh. in *Invent. v. Br.* Gloss. op p l e y t s c i p: „pour chaque bateau, nommé *plyte*".

PLOECH (PLOUCH), znw. vr. en m. (?). Mnd. *plôch*, *plûch*; mhd. *phluoc*; ohd. *pfluh* en andere vormen; hd. *pflug*; ndl. *ploeg*. Zie over dit woord, waarvan de germ. oorsprong niet vaststaat, de wdbb. van Kluge en Franck, alsmede de bij Lexer aangehaalde schrijvers en Schrader, *Reallexicon* 630. Andere woorden voor hetzelfde begrip zijn got. *hôha*, onr. *arl*; osa. *erida*; ags. *sulh* (Franck). *Ploeg*. *Voc. Cop.* e e n p l o e c h, aratrum; v o r e n m e t t e r p l o e c h, lirare; u t e n w e g h e s t r i k e n m e t t e r p l o e c h, o n t v o r e n, delirare. *Teuth.* p l o i c h, aratrum. *Gloss. flam.* p l o c h (d. i. p l ô c h), aratrum. *Gemma* 15r: p l o e c h, aratrum (ook Kil. en Plant. „p l o e c h o f t p l o e g h, *une charrue*, aratrum"). ‖ Derschen oft met ere ploech eren, *Lanc.* III, 14792. *Qui plus vult theren quam sua*, ploech *potest* eren (*komt achter den ploeg te recht*), *Bern. S.* 8 *c*. Een huusman mitter ploech, Hild. 208, 78. Mitter ploech den acker bouwen, 209, 217. Nochtoe en hadde gegaen noit ploech, *Rose* 7907. So wie bileven houdt in leene, diene mach den grond niet dieper oorbaren danne zaet vallet ende plouch ghaet, *Leenr.* 15. Came hi niet, men soude ... zinen grond lecghen sheeren (*d. i.* tsheeren) plouch ende zijne cateilen sheeren tafle, 11 (*zie deze en nog eene dgl. plaats bij* Stallaert, *waar* (t)sheeren ploech *wordt weergegeven door* „ter bebouwing, in het genot van den heer)." Als deen voor alf maerte of dede den andren van sire aervachtichede, ghevrucht met wintervruchten, dat hi hem galt plouch ende zaet, *Ann. Em.* 1, 269, 1286 (*vgl.* 270, 1297 zole ende zaet; zie SOLE, en De Bo 1439). Onder der aerden ... dieper dan een ploech gaen mach, *Sassensp.* 2, 33, 46. Alle mordere ende deghene de den ploech, molen, kercken ende kerckhoven beroven, 2, 84 *var.*; ook 115, 44. Twee ossen, die in ere ploech te samen trecken, *Nat. Bl.* II, 3567. Die derde (*zoon*) ginc in die ploech, *Ferg.* 301; ook 548. Die plouch tonrechte aresteert, es den grave XL s., *Keur v.* 1240, bl. 4. Nu ne vindstu el neghene ploech, die di mach winnen enich ghevoech (*levensonderhoud*, hier *levensbehoud*, *redding*), *Disp.* 254 (ook *plôch* zelf heeft in het Mnd. de bet. „erwerb, lebensunterhalt"). Vercocht voor slave, daer hy ... XX jaer lanck die plouch sleipte, Despars 1, 408. Met ploeghen te gheeërne tlant, *Sp.* I[2], 9, 42 (*var. B.*; die ossen ierst int lant te ploegen dode ende

eriën laat). Een ander (*paard*) dat nutte es ter plouch, *Bloeml.* 2, 36, 88. Als hi (*de kerel*) wil gaen ter plouch, 3, 129, 16. Die os leitmen ter ploege bi den hoorne, *Hs. Cyrill.* 33 *v.* — Myt groter begeerten soo sloech sie hoor hande an die ploech, *Hs. Diepenv.* 97 *c* (*vgl. Luc.* 9, 62: *nemo mittens manum suam ad aratrum et respiciens retro*). — Daer hi dus spyen plouch (*den toon aangaf, de leiding der zaak had*), *Wap. Rog.* 545. — Als die heren doen onghevoech, so volghen si (*het volk*) der quaetheit ploech, *Boogl.* c. 9, vs. 45 (*vgl. mhd.* der eren, der minnen, lasters *phluoc*; der sünden und der schanden *phluoc* ziehen). — Van der hoverden hebbic ghehoort u vertrec ..., hoe dat soe es der hellen ploech (*het werktuig waardoor aan de hel voedsel verschaft wordt*), Praet 2641. — *Lsp.* II, 29, 3: „*ploechden*, oeghden ende spaden," is *ploechde*, wat den uitgang betreft, gekomen onder den invloed van heteropvolgende woord: de varr. hebben *ploeghen*. Er zou een znw. ploegde (*ploegede) hebben kunnen bestaan in de bet. van mhd. *phluogide*, *phluogit*, d. i. „een span ploegossen", maar dat kan hier niet bedoeld zijn.

2) *Eene afdeeling, een bij elkaar behoorend gezelschap.* Vgl. ndl. „eene *ploeg* (vr.) arbeiders" en friesch: „een *ploeg* breinaalden (priemen)". Zoo ook in het Ndd. Zie Lübben 3, 350 op plôch. Gewoonlijk beschouwt men het woord als hetzelfde als onder 1) en verklaart het als „de bij één ploeg behoorende manschappen". Deze verklaring is niet zeer waarschijnlijk. Het woord wordt in het Mnl. niet in deze beteekenis gevonden, maar wèl, gezegd van *den boerenstand, de boeren* (vgl. hd. *pflug*, boerderij, aantal akkers?). ‖ In den iersten (*zal gaan in eene processie*) die ploech van Orten, die ploech van Vucht, die ploech van Dungen, die ploech van Hyntham, die smede, die moeldere, die becker enz., Hermans, *Reder.* 173. — Ook wordt het woord van zaken gebruikt, met name van turf, in de bet. *hoop.* Zie een voorbeeld bij CLOOT, 1): *Pro Exc.* 5², 221: „torf copen by helen plogen of cloten".

PLOECHBALKE (-BALC), znw. m. (vr. ?). Hd. *pflugbalken. Ploegbalk, balk van een ploeg.* ‖ I ploech, I ploechbalke ende I rooster, *Rek. v. Oudwijk, a.* 1370; vgl. eng. *ploughtree.*

PLOECHBOOM, znw. m. Hd. *pflugbaum.* Hetzelfde als ploechbalke; z. ald. *Teuth.* ploechboom, dair die beesten an trecken, themo.

PLOECHBUUSCH (-BUYSCH), znw. m. Hd. *pflugbusch*; ndd. *plaugbusch* (Schambach 156). Hetzelfde als *pflugbutte* (*-bütte*), *-kasten, -lade. Het voorste deel van den ploeg* (Schambach) „der rumpf des pfluggestels" (Grimm 7, 1782). ‖ Een ploegbuysch met leden te maken, een ploegbuysch met 2 kippen (?), kipvederen voor een ploeg, Fruin, *Bijdr.* 9, 55 (*in de 15de eeuw te Hattem*).

PLOECHDE (*Lsp.* II, 29, 3). Zie bij PLOECH, 1).

PLOECHGANGE (-GINGE), bnw. *Beploegbaar; geschikt om bebouwd, beploegd en bezaaid te worden*, eig. „zóó zijnde dat de ploeg er door kan gaan". Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 366.

PLOECHHARNASC(H), znw. o. *Ploegtuig, ploeggereedschap.* Vgl. HARNASC en zie een voorbeeld van 1367 bij Stallaert 2, 366. Vgl. mhd. *phluocgeschirre.*

PLOECHHOUDER (PLOICHHELDER), znw. m. Mhd. *phluochalter*, ook *-haber, -heber*; mnd. *plôchholder*; hd. *pflughalter*, ook *-lenker. Ploegleider, ploeger, ploegknecht.* Vgl. PLOECHMAN en PLOECHCNAPE. *Teuth.* ploichhelder, stivarius.

PLOECHHOVET (-HOOFT), znw. o. Mhd. *phluochoubet*; hd. *pflughaupt*; eng. *ploughhead. Kop of as van den ploeg, ploegas.* ‖ I ploechhooft, I stert (= ploechstert), I tonghe (= ploechtonge, *ketz. als hd. pflugwetter*, tong aan het voorstel of de ploegbalk bevestigd), *Rek. Oudwijk, a.* 1370. — Het woord komt ook in de bet. *ploegstaart* voor; vgl. Lexer op phluoohoubet, waar uit Diefenb. aangehaald wordt de glosse: „*pfluoges houbt*, buris".

PLOECHISER, znw. o. Mhd. *phluocisen, -iser*; mnd. *plôchisern*; hd. *pflugeisen*; ndl. *ploegijzer. Ploegschaar. Gemma* 229*r*: een ploechyser, urnus (*l.* uncus), quedam pars aratri. Kil. ploechijser, vomis, vomer, dens, uncus, aratri ferrum quod liras ducit. ‖ Sijn ploechyser hi brochte, ter erden waerp hijt, hine rochte nemmer te gane metter ploech, *Ferg.* 375.

PLOECHCNAPE (-KNAEP), znw. m. *Ploegknecht.* Vgl. mnd. *plôchknecht*; mhd. *phluocknëht. Ploeger.* ‖ Ander knapen waren die te latijn origenari (heten), dat is een ploechknaep ofte die een ackerman is, *Haagsche Bijbel* 1, 21*c.*

PLOECHCOUTER (PLOICH-, PLOCH-, -KOLTER), znw. o. Mnd. *plôchkolter*; ndl. *ploegkouter. Kouter, ploegschaar, ploegijzer. Teuth.* ploichkolter, vomer. Plant. ploechkouter, *le coultre d'une charrue*, dens aratri, dentale. Kil. ploechkouter, vomis, vomer, *q. d.* culter aratri. ‖ Dat holt dair dat plochkolter in gewracht is, *dentale*, *Teuth.*² 300*b.* In dyen tijde sullen die menschen van haren sweerden ploechcouters maken ende van hare lanciën sikkelen, *Proza-Sp.* 151*d* (*Jesaia* 2, 4: *conflabunt gladios suos in vomeres et lanceas suas in falces*).

PLOECHMAKER(E) (PLOICHMEKER), znw. m. Mnd. *plôchmaker. Ploegmaker. Voc. Cop.* ploechmakere, stivarius. *Teuth.* ploichmeker, stivarius. Zie voorbeelden (van *ploegemaker, plogemeker*) bij Stall. 2, 366. Vgl. mhd. *phluoger.*

PLOECHMAN (PLOUCH-), znw. m. Eng. *ploughman, plowman. Ploeger* ook *landman* (vgl. lat. *arator*), *landbouwer. Voc. Cop.* ploechman, stivarius; arator. *Harl. Gloss.* ploechman, arator. *Fragm. lex.* een ploechman, ackerman, burista. ‖ Die plouchman sal ghegripen den oestere ende die terdende der wijndruven den zayende, *Hs. v.* 1348, 187*d* (*Amos* 9, 13: *comprehendet arator messorem et calcator uvae mittentem semen*).

PLOECHMERIE (PLUEGE- -MERY), znw. vr. *Vrouwelijk ploegpaard.* Daarnaast zal ook ploechpert (mhd. *phluocphert*; mnd. *plôchpert*, ndl. *ploegpaard*, Plant.); en ploechos (Kil. „bos arator", Plant.) en ploechvee of ploechquic (ndl. *ploegvee*, mnd. *plôchquik*) wel bekend zijn geweest. ‖ (Si) namen heren R. twe pluegemeryen,... also dat sijn lant voir ledich bleeff liggen, *Arch. v. Buren* 404.

PLOECHRAT, znw. o. Mhd. *phluocrat*; mnd. *plôchrat*; hd. *pflugrad*; ndl. *ploegrad. Rad van een ploegwiel.* ‖ Van 1 krodewagen, 3 ploechrade ende 2 scuppen, *Rek. Oudwijk, a.* 1370.

PLOECHRECHT (PLOUCH-), znw. o. Mhd. *phluocreht*; hd. *pflugrecht. Een recht te betalen voor het verlof der bebouwing van een grondstuk* (Lexer). ‖ Tot Malden rekent hi niet van katerrecht ende van ploechrecht, *Arch. v. Buren* 472. — Ook *een recht doorgaans op de helft der vruchten toekomende aan den gene, die krachtens eenig recht den grond bebouwd heeft en wegens het eindigen van zijn recht de vruchten niet mag oogsten, in het bijzonder aan de erfgenamen van een vruchtgebruiker.* Zie voorbeelden bij Stallaert 2, 366 *vlg.*

PLOECHSCARE, znw. vr. Mhd. *phluocschar*, o; mnd. *plôchschar(e)*; hd. *pflugschar*; ndl. *ploegschaar*; eng. *plough-, plowshare.* Het woord zal in de bet. van *kouter, ploegijzer*, mnd. ook *plôchsole(-sale)* en *plôchseke*, mhd. *phluocsëche*, hd. *seck* (Kluge) en hd. *karst* (Kluge), wel in het Mnl., althans in de oostelijke tongvallen, bekend zijn geweest. Kil. ploeghschere, ploeghschare, *Sax.* vomis, vomer. Vgl. Plant. ploechschaers, *le soc de la charrue*, vomer, vomis (vgl. SCAERS), en De Bo op ploegschaar.

PLOECHSTERT (PLOUCH-, PLOICH-, -STEERT, -STAERT), znw. m. Mhd. *phluocstërz*, ook *phluocswanz*; mnd. *plôchstert*; hd. *pflugsterz*; ndl. *ploegstaart*; vgl. eng. *plowtail, ploughtail. Handvat of steel van den ploeg.* Vgl. PLOECHHOVET en Kil. ploeghstele,

j. ploeghsteert, stiva. *Voc. Cop.* ploechstert, buris; stiva; ploechsteert, capulus. *Teuth.* ploichstart, temo; dat eynd van den ploichstart dat men myt der hant heldt, stiva; ploichstart, buris, vomer; ploichstertseynde dat men myt den handen heldt, stina (*l.* stiva), stutula. *Harl. Gloss.* ploechstert, temo. *Fragm. lex.* ploechsteert, buris, dicitur cauda aratri. *Gemma* 195*v*: die ploechstart, stiva i. manica aratri (ook Kil. ploechsteert). Plant. ploechsteel, ploechsteert, *la manche d' une charrue*, bura (*l.* buris?), stiva.

PLOECHTONGE. Zie bij PLOECHHOVET, en vgl. hd. *pflugzunge*, ploegdissel.

PLOECHVOET, znw. m. *Houten staaf in den ploegbalk, op en neer beweegbaar, die een dwarshout draagt dat het dieper in den grond dringen van het ploegijzer belet*; *opkrullende voet onder aan het steunhout van een ploeg zonder wielen.* || Omme een zoolhoift an die ploech, omme zoolhooftplaten,... ende omme eenen ploechvoet 7 d. gr., *Rek. v. Zeel.* 1, 243. Vgl. De Bo op ploegvoet en *Waasch Idiot.* 527.

PLOECHVORE (PLOICH-, -VOIRE), znw. vr. Ndl. *ploegvoor. Geploegde vore of voor. Teuth.* eyn vore ploich (*l.* ploichvoire), sulcus; ploichvoiren maken, sulcare; vol ploichvoiren, sulcosus. Kil. ploegvoore, sulcus, versura.

PLOECHWENDE, znw. vr. *Het keeren van den ploeg*; ook *plaats waar de ploeg gekeerd of gewend wordt.* Hd. *pflugwende*, ook *pflugkehre.* Het woord zal in het Mnl., althans in de oostelijke tongvallen, wel bekend zijn geweest.

PLOECHWENDEN, zw. ww. intr., als znw. gebruikt. *Het stelen van een ploeg* (vgl. hd. *entwenden*). || Van huysbreken, ploechwenden unde mannigerhande rooff, *Pro Excol.* 6, 698.

PLOECHWINNINGE (-WENNINGE), znw. vr. *Het bebouwen van het land* (vgl. LANTWINNINGE) *met den ploeg, landbouw.* — Ook in de bepaalde beteekenis *boerderij.* || Onse ondermeyere ... selen hebben van denghenen die ploegwenninge houden, enen scoof, Willems, *Meng.* 447 vlg. (*a.* 1292; Stallaert 2, 367). Elc mensche die een volle ploechwinninge helt, te weten, die een half bunder lands zeyt (*zaait*) of daer boven, *Belg. Mus.* 2, 166 (*a.* 1421). Daer dat bedde sceyde ende één kijnde blijft of meer kijnder, en sal die persoon (*de pastoor van Nispen*) niet meer hebben dan hi hadde van den vollen bedde, alsoo lange als si in énen brode, in énen cost, ende in éender ploechwinningen bliven sitten, *ald.*

PLOEGEN (PLUEGEN, PLOIGEN, PLOGEN), zw. ww. intr. Mhd. *phluegen*; mnd. *plogen*; hd. *pflügen*; eng. *to plough*; ndl. *ploegen.* Ook trans. *beploegen, bebouwen* (zoo ook mnd.). *Gemma* 15 *r*: ploeghen, arare; 42 *r*: ploeghen, colere (*sc.* terram). Kil. ploeghen, arare, terram moliri aratro, *et* laborare (*hard werken*; vgl. *ploegen* in de 17de eeuw, o. a. Huygens' *Hofwijck*, vs. 2319 vlg.; ook *ploeger*, *Oogentr.* 443; vgl. *Cluysw.* 488; omgekeerd hebben fra. *labourer* en *laboureur* den zin van „ploegen, ploeger" aangenomen). Plant. ploegen, *arer, labourer à la charrue*, arare. *Teuth.* ploegen, buwen, *verw. naar* ackeren; dair men ploeghtet, aratorius; ackeren, buwen, pluegen, eeren, agrare, arare; buwen, ploigen, arare. Vgl. ERIËN. || Doe die os op enen avontstont dat grayeel had opten halse ende ploechde, quam die ledighe wolf ende seide, *Hs. Cyrill.* 13 *r*. Hier om scuwe ic ledicheit ende ploech of eet of wedercouwe 13 *v*. Wie eret of ploghet eens anderen mans lant, *Sassensp.* 2, 115, 44; zoo nog tweemaal *ald.* Een huisman die mach sijn have vergheven die wile dat hi enen ommeganc eens morghen lants lanc ploghen mach ende anders niet, 2, 47, 68.

PLOEGER (PLOGER, PLUEGER, PLEUGER, PLUGER), znw. m. Mnd. *ploger*; hd. *pflüger*; eng. *plougher, plower*; ndl. *ploeger. Ploeger, hij die ploegt*; zoowel in de bet. *landbouwer, boer* (met name in tegenstelling met ceter), *een boer die met eigen ploeg en paarden werkt*, als *boerenarbeider, hij die voor een ander veldarbeid verricht.* Plant ploeger, *laboureur à la charrue*, arator. Kil. ploegher, arator. || Plogers die haer acker bouwen, *Vrouw. e. M.* VII, 6. Die pluger (*paardenhouders*) sijn schuldich dat hoy ende holt in te vueren metten anderen gemeyne bancken, *Publ. Limb.* 16, 213. Alle die hoofstee die thien honder gelden, dat sy metten selven honder verchijnsen ende vry halden, eerst (*l.* eest) einen kooter, einen morgen neest syner woninghe; ist ein ploger, ein halff bonder, 224. In den yerste sijn wy schuldich onse heer synen brant op te woeren (*d. i.* voeren), ind die koeter sullenten uytdragen ind die ploeger sullenten vueren, 13, 306. Dat ein iegelicke pleuger des jairs eyne garbe schuldich is den boode, *Limb. Wijsd.* 66, 33. Zie nog een voorbeeld van ploeger in de bet. *landbouwer*, ook hier wel in de bet. *een boer die eigen ploeg en paarden heeft*, bij Stallaert 2, 367.

PLOGEN, PLOGER. Zie PLOEGEN, PLOEGER.

PLOYE, PLOYEN. Zie PLOOYE, PLOOYEN.

PLOYEREN, zw. ww. trans. (*Sp.* I[a], 76, 61 *var. G.*). Minder goede lezing voor poleren (-ieren); z. ald., doch vgl. bij PLOOYEN, 2).

PLOITE. Zie PLEITE.

PLOC. Zie PLUC.

PLOCKEN. Zie PLUCKEN.

PLOMB (*Grimb.* I, 197 *var.*). Zie PLOMP.

PLOMBEYE (PLOMMEYE), znw. vr. Mnd. *plumbête* (zie de aanh. uit Lübben bij het volg. Art.); eng. *plummet* (schietlood). Van ofra. *plommee* (*plombee*), mlat. *plumbata. Een met lood gevulde knots.* || Enen ouden cnape geslegen met ere plommeyen, *Hs.* Yp. 115 *b*. Doe hinc mense in een cuculeo (lat. *eculeo*), met plombeien gesleghen, *Sp.* II[4], 62, 7 (lat. *plumbatis cedi*). Zie een voorbeeld van plommeë bij PLOMPE.

PLOMBET, znw. o. Mnd. *plumbet(e?)*. Van ofra. *plommet, plombet. Looden plaatje.* Kil. plombet, plumbi lamina. Vgl. Duc. op plumbatum, „lamina plumbea cui aliquid inscriptum est". Zoo b. v. de looden plaatjes, die aan stukken laken werden gehecht (vgl. LOOT). — Ook in de bet. *looden stift, potlood.* Hoewel het woord ook hier vertaling is van „plumbi lamina", zoo wijst de samenhang hier op een voorwerp, waarmee men schrijft of grift. || Wie sal mi gheven dat si (*mijne woorden*) werden utgegraven in een boec mit enen ysernen griffel of mit enen lodenen plombete? G. Groote 75 (*Job* 19, 23: *ut exarentur in libro stylo ferreo et plumbi lamina*; vgl. onze vert. „met eene ijzeren griffie en lood ... in eene rots gehouwen"; in de glosse daarentegen: „of in een plate loots"). Mit enen yseren griffel of mit enen loden plomppette (*beter* plombette), *Hs. Ps.* 179 *r*. Utgegraven in enen boeck mit eenre iserne griffel of mit enen lodenen plombete, *Ned. Get*[1]. 209 *r*. Dezelfde plaats staat bij Lübben, doch aldaar wordt het woord te onrechte door „bleikolbe" verklaard.

PLOMMEYE. Zie PLOMBEYE.

PLOMP (PLOMB, *Grimb.* I, 1975 *var.*; PLUMP), bnw. Mnd. mhd. hd. eng. *plump*; ndl. *plomp.* Over de mogelijke verwantschap met *plompen*, ploffen, (hd. *plumpen*, eng. *plump*) en het tusschenwerpsel *plomp* (mnd. *plump*) zie Franck.

1) Van voorwerpen, *stomp*, zoowel in de bet. „niet spits, niet in een punt uitloopende", als in den zin van „bot, niet scherp". *Voc. Cop.* plomp, hebes. *Teuth.* plump, stump, slee, retusus, stupidus; plump, stump, slee maken, stupefacere, obturare; plump, stump, slee werden, stupere; plump, stump wesen, hebeo. *Gloss. Bern.* plump, hebes. *Gemma* 174 *r*: plomp, retusus, obtusus. Kil. plomp, bot, hebes, obtusus (ook Plant.). Zoo ook in

de 17de eeuw (Oudem. 5, 656; Van Hasselt op Kil.¹, o. a. in de uitdr. *plompverloren* (nog heden bekend; vgl. ndl. *botweg*). ‖ Dat scharp of spytz van enighen metail of yseren plump, stump of slee maken, *obturare, retundere, Teuth.* Die blonke (*nl.* eieren; zie BLONC), bringhen ... hennen, *Nat. Bl.* III, 2036 (*var. bij Bormans* plompe). Ten enen ende scarpachtech ende dander plomp alse een keerse, *Hs.* Yp. 67*c*. Opter trappen bij den Plompentoorn (te *Utrecht*), *Gild. v. Utr.* 2, 93 (*a.* 1451; *de naam is nog heden bekend; vgl.* Stompetoren, *naam van eene buurtschap onder Oterleek*). Dese trepanides sijn alder groots.t, ende plomps(t), Jan Yp. 65. Timmerluyden met kerfbylen ende plompe disselen, *K. en O. v. Delft* 76, 1; ook *O. K. v. Delft* II, 2, 1. (Christus die) hem liet slaen met plompen naghelen door hande ende door voete, *Marialeg.* 2, 168. O lieve here, door die pijn die ghi leet doe die plompe naghelen door u ghebenedide handen ende voeten gheslagen worden, *Hs.* 221, bl. 62. Plompe naghele, luttel minre dan een menschen vingher, Ruusb. 5, 228; ook 229; 6, 16; *Hs. v.* 1348, 297*b*; 304*d*; 305*a*; 308*a* (dine handen ende dine voeten sijn dornaghelt met plompen, *men zal wel moeten aanvullen* naghelen); *Glor.* 1039; *Verh. IIde Kl. Inst.* 6³, 45, 43; 58, 140; *V. d. Houte* 756; *Profijt. Liedeb.* 197, 16; Van Hasselt op Kil. 497. Als die (*hoorn*) blonc es ende moede, rechtet op den andren, *Nat. Bl.* II, 1705 (*var.* plomp). Mer want si (*de pijlen*) den kersten toebehoorden, so en mochten si niet plomp werden van der Turcken lichamen te doorsnijden, *Exc. Cron.* 101*b*. Die plompe swaerde, *Alex.* II, 950. Plomper dan een vanghenesmes, *Spreuken* 70. — Ook van een hoek. ‖ Van den ... hoecke, weder hi scerp of plomp of recht is, *Belg. Mus.* 10, 277. Vgl. BLONC, *b*). — Als znw. gebruikt. D a t p l o m p e, *de stompe kant.* ‖ Nie en quam hi (*de pijl*) in mijn lijf, want alle datti mi genaecte, was metten plompen dat hi geraecte, *Limb.* XI, 338.

2) Van het verstand en vervolgens ook van den mensch met betrekking tot zijn denkvermogen. *Bot, stomp, dom, onkundig, onontwikkeld.* Vgl. BLONC, *c*). Hetzelfde als r u u t; z. ald. *Voc. Cop.* p l o m p, rudis; ignarus. *Teuth.* d o l, p l u m p, g r o f f, stolidus, bardus; p l u m p, g r o f f, d o m, o n g e l e e r t, rudis; t r a i c h, l a n t z e m, s t u m p, p l u m p, d o l s y n n y c h, hebes; d o m, g r o f f, p l u m p w e s e n o f f w e r d e n, rudere; p l u m p, s t u m p w e s e n, hebeo. Kil. stupidus, plumbeus. Plant. *lourd, stolide. Gemma* 64*r*: d o m o f p l o m p, obtusus vel tardus; p l o m p o f d o m w o r d e n, ebes fieri. ‖ Die derde complexie ... maken (*l* maket) bloode ende stomp de sinne, *M. en Vr. Heim.* 245. Van plompen sinne, *Mnl. Ged.* 637, 83. Der plomper herten, *Hs. Moll* 7, 132*b*. Mijnre plomper onbekentheit (*domheid*), *Hs.* 221, bl. 74. Gi sijt van harde plompen verstane, *Rose* 13089. — Men houde mi over plomp van sinne ende over dorper sonder minne, *Parth.* 8287. Ic, onnutte knecht, van sinne zere plomp ende slecht, *Wrake* I, 3. Dat sye alte plomp van synne weer, *Kl. v. Diepenv.* II, 16. Hi is van sinnen so plomp ende so slecht van sinen dinghen al (*l.* van sinen doene), hi en kent nau wit voor root smal (*l.* voor groene), *Rein.* II, 5132 (*Tijdschr.* 10, 1). Sulc is so plomp, als hi sijn woort ten besten waent segghen ... valt hi al sijnre materiën buten, 4216. So dat hem dochte dat hi ware oncuestech ende plomp schegen (*tegen, vergeleken bij*) hare, *Lutg.* I, 442. Hets niement so plomp, wijf no man, hi en mach wel dinken enz., *Brab. Y.* VII, 3219. Des men lichtelick den plumpen voelck des lands ... wijs maken moecht, *Griseldis* 26. Datmen plomp ende ongheacht schine, Mande, *Bijl.* 45; ook Hadew. *Proza* 4. Dat elc man menichwerven plomper es te siere (*zijn eigen*) bederven dan hi es in eens anders doene, *Sp.* I⁴, 51, 17. Daer ben ic alte plomp ende snode toe, Mande, *Bijl.* 91. Ic ben te plomp, tonwijs van rade vore den keyser ... alsulken grooten bootschap te doene, *Grimb.* I, 1975 (*var.* plomb, *welke vorm aan analogie van* domb *is toe te schrijven of aan bijgedachte van* plombeus plumbeus; *zie boven de aanh. uit Kil.*). Die grof ind plump ys tot den dat he ijerst beginnen sal, *tiro, Teuth.*² 301*b*. Dat si wiser ende subtijlre sijn dan enighe andere menschen, nochtan sijn si die plompste ende die groefste, *Ned. Proza* 29. — Als znw. m. en vr. gebruikt. ‖ Van den verworpensten ende plompsten ende luttelsten soo worden si (*de apostelen*) edel ghemaect, *Pass. W.* 5*d*. Hoe veel ruden (sullen sijn) saligher dan die talmannen, hoe veel plompen sullen daer boven die behendighe sijn, 88*c*. — Ook van het gezichtsvermogen. ‖ So sal dat ghesicht des dages scarp sijn ..., ende des nachts is hoor gesicht plomp, *Barth.* 106*a*. Die werckinge vanden oge wort gemerct na den scarpen ende naden plompen, 105*b*. — Ook in de bet. *grof*, gezegd van den geest, *van lagere neigingen vervuld.* Vgl. eene plaats uit *Boëth.* bij PLOMPHEIT. ‖ (Si) volghen hare ghelost ghelijc den beesten, ende sijn plomp ende grof ende onverclaert van godliken lichte, Ruusb. 4, 145.

PLOMPE, znw. vr. Hetzelfde als g e l o o d d e c o l v e en p l o m b e y e (p l o m m e i e); z. ald. en vgl. hd. *bleikolbe*. P l o m p e is hier een znw., van p l o m p afgeleid, in de bet. *stomp*, en dus *een stomp wapen*. Doch elders is het woord in deze bet. niet gevonden. ‖ Ongheoorloofde wapenen, als ... loodin plompen ..., handhaexkin, dagghen ..., plommeën, *Invent. v. Br.* 6, 352.

PLOMPE (naam eener plant, Kil.). Zie APLOMPE.

PLOMPELIKE, -LIJC, -LEC, bijw. *Op eene plompe wijze. Voc. Cop.* p l o m p e l e c, hebenter. Kil. p l o m p e l i c k, obtuse, ruditer, absurde, inepte, inculte, inornate (ook Plant.).

PLOMPEN (PLUMPEN), zw. ww. intr. en trans. Mhd. *plumpen*; eng. *to plump* (in andere beteekenissen). Van p l o m p; z. ald.

I. INTR. — 1) *Stomp worden*, van voorwerpen; *zijne scherpte verliezen. Voc. Cop.* p l o m p e n, p l o m p w e r d e n, hebere. ‖ Als hi gaet daer daerde es heet, so trect hi sine clauwen in, dat si blonken souden de min, *Nat. Bl.* II, 2192 (*var.* plompen). Die waten (*het scherp*) vanden couteren ende vanden sexen ... waren geplompt, *Haagsche Bijbel* 1, 165*d* (I *Sam.* 13, 21: *retusae erant acies vomerum et ligonum*; ook *D. B.* „gheplomt"). Ende want hoor (*der wolven*) langste tanden geplompt sijn ende si menighen tijt leven, so werden si hem plomp, *Barth.* 777*b*.

2) *Verstompen, afslijten*, van het verstand; ook van den mensch gezegd met betrekking tot zijn denkvermogen. ‖ Die scarp was al in sijnre sinnen beghint plompen van inbinnen (nl. *in den ouderdom*) *OVl. Ged.* 3, 126, 153 (*var. N. Versch.* 4, 89, 159: die scherp was sijnre sinnen beghint te plompen van binnen).

II. TRANS. — 1) *Stomp maken. Voc. Cop.* p l o m p e n, p l o m p m a k e n, hebetare. *Harl. Gloss.* p l u m p e n, hebetare (ook *Gloss. Bern.*). Plant. p l o m p e n, p l o m p m a k e n, *reboucher ou refouler le trenchant*, hebetare, obtundere acumen, praestringere aciem ferri. ‖ Dat de nagel geplomt wert, *Hs. IIde Part.* 227 *d*.

2) *Afstompen, verstompen*, gezegd van het verstand. Plant. p l o m p e n, p l o m p m a k e n, perstringere aciem ingenii. ‖ Grote weelde plompt zeer die synne, *Jahrb. Ndd. Verein.* 13 (1887) bl. 108. Grote welde plompt den sin, *Belg. Mus.* 1, 112, 21 (*Jahrb. Ndd. Verein.*, 1887, bl. 108). Dat vetticheit den sin plompt ende maect onvermoghen, ende stadige weelden verderven dat verstant, *Hs. Cyrill.* 74 *r*.

PLOMPHEIT (PLUMP-), znw. vr. Ndl. *plompheid*; hd. *plumpheit*. Van p l o m p; z. ald. en vgl. PLOMPEN. — 1) *Stompheid, botheid*, van een scherp voorwerp. Van deze beteekenis is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. Doch zie de aanh. uit *Voc.*

Cop. bij 2). — Niet duidelijk is de zin van het woord op de volgende plaats, waar het schijnt gebruikt te zijn van tonen. ‖ In allen wel gheordineirden ghedichte es een sekere maniere van musijken ende soeticheden of eene maniere van sanghe begrepen: na hoghen ende nedren, na scaerpheden, plompheden of lichticheden, *Boëth.* 46*a*.

2) *Botheid of plompheid van het verstand, domheid, onontwikkeldheid. Voc. Cop.* plompheit, hebetudo (*hier kan ook de bet. bedoeld zijn, vermeld onder* 1); plompheit, rudimentum. *Teuth.* dulheit, dumheit, groevicheit, onbehendicheit, plumpheit, ebetudo, stoliditas; nyhicheit, nyheleringe, plumpheit, domheyt, graevicheit (*d. i.* groevicheit), ruditas. ‖ Die grovicheit ende plompheit des menschelicken verstants, *Breidenb.* 99*r*. Sommige (temptiert hi) mit sijnre onbekender (*domme*) plompheit ende ongeleertheit, *Hs.* 221, bl. 107. Baghel cleedere an ghedaen daer mach men plompeit bi verstaen, *Denkm.* 3, 6, 129 (lat. ald. bl. 401: *probatio est pauci sensus*). Hoe Boëcius uter begheirten der tijdliker dijnghen in sulker ignoranciën ende plompheden ghevallen was, als dat hem ghenouchlic dochte van weine ende drucke scriven, *Boëth.* 44*c*. — Ook in de bet. *grofheid, het koesteren van lage neigingen.* Vgl. bij PLOMP, 2). ‖ Oncuuscheit ... es uten inghevene der vleeschelijker ghepeinse, een beestelic plompheit ende onhabelheit, *Boëth.* 125*a*.

PLOMPORT (-OORT, -OIRD), bnw. *Een stompe punt hebbende, met een stompe punt*, gezegd van wapenen. Het tegenovergestelde van scarpordich (*Belg. Mus.* 7, 301; 310) en scarport (-oort, *O. R. v. Dordr.* 1, 12, 24). ‖ Alle messen die lemmet hebben boven V dumael lanc, zi en zijn plompoird, verbied men op die selve boete, *O. Vaderl. R.* 1. 354, 16.

PLOMPET. Zie PLOMBET.

PLONDEREN. Zie PLUNDEREN.

PLOOYE (PLOYE), znw vr., ook m. (gelijk nog heden in het WVlaamsch). Ndl. *plooi*. Van ofra. *ploie* (fra. *pli*), en dit van *plier, ployer*, lat. *plicare*, waarvan lat. *plica*; vgl. PLIKE.

1) *Plooi, vouw. Teuth.* ploy, valde, plica. *Voc. Cop.* ploye, ruga. Kil. ploye, plicatura, ruga. — Bepaaldelijk in de bet. *plooi in een kleed.* Kil. ploye, stria, sinus, lacinia. Plant. een ploye, *un plis d'un habillement* etc., plica, sinus vestium, lacinia, rugae vestium; ployachtich, *plein de plis*, laciniosus, sinuosus (*Voc. Cop.* ploiechtich, rugosus). ‖ Met enen purpure was hi gecleet; sine pleien (*drukfout voor* ploien, *hs.* ploeien) stoeden hem wale (*zijn mooi gedrapeerde purperen mantel stond hem goed, deed hem goed uitkomen*), *Flor.* 3599 (*vgl.* Kil. „ployrock, tunica rugosa, striata" en mlat. plica (Duc.): „vestis monachicae pars, a plicaturis sic dicta"). — Ook in de bet. *omslag, omgevouwen rand van een brief, de achterkant of rug.* Vgl. PLIKE. ‖ Opten ploye stont gheschreven: gheteyckent de mandato Domini ducis, ende gheteyckent Potter, *Handv. v. Weesp* 6*b*. Op de ploye stonde gheschreven: by mynen heere den hertoge, onderteeckent I. v. S. *ald.*

2) Uit de bet. *plooi in een kleed*, waardoor het op sommige plaatsen als het ware dubbel hangt, heeft zich ontwikkeld de bet. *laag*, gezegd van de op elkander gelegde rijen maliën, waaruit een harnas kon bestaan. Vgl. A. Schultz, *Höf. Leben* 2, 43 vlg. en *Teuth.* II, 17*b*: „bilix, trilix, eyn dobbel of dryveldich pansser of doick also geweven", en eng. *threeply*, drie dik (b. v. van kleederen en kleeden). Misschien mag men de beteekenis ook ruimer nemen, en bij plooye ook denken aan de op elkander gelegde metalen of houten platen, waaruit een schild kon bestaan. Plooye kan nl. ook eene ruimere beteekenis hebben, en wel dezelfde die het aangenomen heeft in de samenstellingen met *-plex* in het Latijn; vgl. ndl. *vouw* in de woorden op *-voudig*. Plant. geeft: „dat veel ployen heeft, *qui a plusieurs plis*, multiplex". Vgl. lat. „*septemplex clipeus*", het schild van Ajax bij Ovidius, dat evenals bij Homerus bestond uit zeven op elkaar gelegde huiden. ‖ Hi sloech hem twee ployen dure vanden halsberge, *Lanc.* II, 36159.

3) Eveneens uit de bet. „*plooi* in een kleed of in de eene of andere stof" kan zich ontwikkeld hebben de opvatting *bocht, buiging.* Zij is nog heden in het Vlaamsch in gewoon gebruik. Zie b. v. bij De Bo: „*plooi* van den knie, van den elleboog, van eene kram, een boom" en vgl. „*plooibaar* metaal, *plooibare* takjes", alsmede ndl. en wvla. „een *plooibaar* karakter". Vgl. ook eng. *ply* (znw.) en *to ply*, buigen. ‖ Ten ende van die XXVIII voeten moet den muer hebben syne ploye, ende tusschen de ploye ende de gevel van den huus van G. ... so moet de riviere ende de plaetse wijt wesen XLII voet, Dierickx, *Mém.* 2, 183 (*a.* 1430).

4) *Juiste stand*; ook *goede staat of toestand*; ook *staat, gesteldheid, toestand* in het algemeen. Deze bet. kan zich almede uit de opvatting „plooi in een kleedingstuk, het op de juiste wijze aanbrengen daarvan" hebben ontwikkeld. Zij is zeer gewoon in het WVla. en wordt van allerlei zaken en dingen gezegd; zie de voorbeelden bij De Bo 873, o. a. ook: „dat kleed heeft zijnen *plooi* niet, geeft het eens zijnen *plooi*, zet het in zijnen *plooi*." Vgl. ofra. „mettre la chose en *bon ploy*" (Duc[2]. 9, 310*a*), en *Waasch Idiot.* 527; *Antw. Idiot.* 980. ‖ Ic sal u leeren een rene (redene, *woord*): daermede zuldijse (*de vrouw*) up een ander ploye bringhen. — Up een ander ploye? ic heb van als gheproeft, *Nu noch* 21. Die heren ende die geslachten van Bruessel en hielden niet op voor dat dit weder afgebroken (*afgeschaft*) wert ende dat de stadt weder quam op sijn oude ploye, *Exc. Cron.* 235*d*.

PLOOYACHTICH (PLOYECHTICH), bnw. Van een kleedingstuk, *in vele plooien nederhangend, vele plooien hebbende.* Zie een voorbeeld uit *Voc. Cop.* bij PLOOYE.

PLOOYEN (PLOYEN), zw. ww. trans. en intr. Ndl. *plooien*. Van ofra. *ployer*; fra. *ployer*, in sommige beteekenissen naast *plier* bestaande, en in samenstellingen, en dat van lat. *plicare*.

I. TRANS. — *Plooien, vouwen*; vooral van de kleeding, *met plooien maken, in plooien doen afhangen, drapeeren.* Kil. ployen, plicare, rugas inducere. Plant. ployen, *plier, plisser*, plicare, complicare; ployer oft ployaert, *un plieur, qui plie ou faicts des plis*, plicator; ployinge, plissement, plicatio, complicatio. ‖ So seldi doen nwe cledre maken den genen diese wel can sniden ende voren ploien ende besiden, *Rose* 2088. Ic (*hoovaardij*) doe ... joncvrouwen vermoyen, wempelen, ployen (nl. *hare kleederen*) ende hornen maken, Praet 3278—89.

2) Plooyen komt eene enkele maal voor in de ruimere opvatting van ndl. *tooien, opsieren.* — Als wederk. ww. *Zich opsmukken, zich opdirken.* ‖ Dynghel ne vantse (*Maria*) niet ... daer men danst ofte royt, noch in die kerke staen ghepoyt, ghelijc dat hem vrouwen poyen met hoornen ende met sloyen, *Lsp.* II, 7, 1 (*var.* dat die vrouwen ployen, *l.* hem ployen?). In dezen zin komt het woord met paleren overeen; z. ald. — Vreemder is dat plooen ook in de beteekenis *polijsten, glad maken* met paleren (eig. poleren) overeenkomt. Hoe dit moet worden verklaard, is niet zeker; de eigenlijke bet. van plooyen is eerder aan die van „glad maken" tegengesteld. Waarschijnlijk heeft men het woord als privatief op te vatten in de bet. *de plooien wegnemen, wegdoen.* Vgl. wvla. *kruiden*, wieden, het onkruid wegnemen, met ndl. *kruiden*, van „kruid", (specerij) voorzien". ‖ Hare vorhooft (was) slecht oft ware gheploit, hare nese recht, *Limb.* VIII, 1120 (*var. B.* gepaliert harde recht). Vgl. *Sp.* I[a], 76, 61: „al es tfoorhovet *gepoliert*", waar *var. G.* heeft *gheployert*.

3) *Buigen*. Zoo nog heden in het WVla. (De Bo 874). Vgl. ndl. en wvla. „zich *plooien* naar de omstandigheden" (in het WVla. ook „zijnen wil *plooien*; „eenen jongen *plooien*", klein krijgen; fra. „*plier* quelqu' un")). Deze bet. wordt bewezen door het intransitieve gebruik (zie bij Intr.).

II. INTR. — *In een bocht of vouw gaan zitten.* ‖ Hare mouwen waren fraielike met euen drade toe getoogeu, die en ploiden noch en bogen, *Rose* 544. — Vgl. intr. *plooien* in het WVla. in de bet. *zich buigen, zijn wil aan dien van een ander onderwerpen* (De Bo t. a. p.).

PLOOTWOLLE (PLOTE-, -WULLE), znw. vr. Van ploten; z. ald. *Wol die van de vacht afgestoken is, afgestoken wol.* ‖ Men en moet ghien plootwolle binnen Leyden brenghen, die an deser zide der Maze ofgesteken is, op die boete van 10 lb, *Leid. Keurb.* 534, 3. — Hetzelfde zal wel bedoeld zijn met plotwolle, *Ann. Em.* 17, 185: „lammeren wolle, vachtwolle, plotwolle, verzeeut wolle ofte eeneghe andere wolle dat gheen tijtwolle is". Dat niemen gheen garen en onderhappe (*l.* onderhaspe) vachtin garen no plotewullen onder garen van tyde wullen (*wol van levende schapen?*), *Voorgeb. v. Gent* 27 (*a.* 1338). — Vgl. bij Kil. blootwolle, lana velleribus decerpta en zie bij PLOTEN en Boekenoogen op ploot.

PLORALE, znw. *Zakdoek.* ‖ Mabelie de naysterigghe ... maect ... hemden ende brouken ende ploralen, *Lierre d. Mest.* 33 ofra. *plouroirs*; vgl. mlat. *ploratorium*, „sudarium, linteum quo ploratus extergguntur", en ofra. *plourer*, *plorer* naast *pleurer*, en *mouchoir* van *moucher*).

PLOTEN, zw. ww. trans. Het woord komt in de andere germ. talen niet voor, en is samengevallen met bloten, dat misschien op de beteekenis invloed heeft gehad, doch het is niet aan te nemen dat het woord met *bloten* identisch is. Mogelijk is natuurlijk dat de beide woorden op de eene of andere wijze verwant zijn, vgl. dial. hd. *blut(t)* en *plut(t)*, kaal, e. a., en Franck op ploten. Doch ook kan verwant zijn het nederr. plotsen (plottzen, *Teuth.*, d. i. „de wijnranken van bladeren ontdoen"), waarnaast met eene soortgelijke beteekenis ook een ww. plotten heeft bestaan. Vgl. wvla. *plotten*, hetzelfde als *plossen* (uit *plotsen*), pluizen (De Bo 874); en ald. *plottelinge*, pluizeling, pluisjes, en Waasch (*Idiot.* 527) *plotten*, schilferen. Eene derde mogelijkheid is dat ploten van romaanschen oorsprong is, en afkomt van ofra. fra. *peloter*, „battre, maltraiter de coups ou de paroles" (Littré), eene afleiding van *pelote*, mlat. **pilotta*, en dit van lat. *pila*, bal (vgl. wvla *plote*, zachte kaatsbal; en Kil. plotte, *vetus*, j. bal, pila; gall. *pelotte*). Dit ww. heeft ook nog andere beteekenissen kunnen ontwikkelen; vgl. *Kil auct.* bij 1°: „*ploter* la laine", dat wel voor *peloter* zal staan (althans het is niet waarschijnlijk dat het van germ. *ploten* zal zijn afgeleid), en fra. *pelote*, dat o. a. beteekent (bij Littré): „réunion de peaux qu'on jette à la fois au fonlage dans les tanneries" (ook vlaamsch *ploten* wordt van de lederbereiding gebruikt, Kil.). Waarschijnlijk zijn er een germ. en een rom. woord samengevallen: het eene van fra. *peloter* (vgl. nog bij Halma *ploter* naast *peloter* in dezelfde beteekenissen), het andere verwant met *plotten* en *plotsen*, en met *blooten* verward. De bet. 1) en 2) kan althans uit het Fransch niet voldoende worden verklaard.

1) *Plukken, pluizen.* Vooral gebruikt van wol. *Een schapevel van de wol ontdoen, de wol van de schapenvellen afsteken of afplukken.* Vgl bij PLOTER de samenstelling vachtploter, waarnaast in dezelfde beteekenis vachtplucker gevonden wordt. Kil. ploten de wolle, j. blooten (als obj. zou men hier eerder „de vacht" dan „de wol" verwachten), decerpere lanam, bij *Kil. auct.* met de toevoeging *ploter la laine, la denuer de son poil.* Mellema: plooten de wolle, *arracher la laine.* Minder duidelijk is wat Kil. bedoelt met ploten, *Fland.* „membranam s. corium exuere, remittere cutim sua sponte, relinquere corium" (*Kil. auct.* voegt er aan toe: *despouiller, poser sa peau*). ‖ Wie after desen daghe bevonden werde ter wairheit mit enigher (*van deze verboden*) wolle ..., die en sel ... tot ghienen daghen ploten noch drapenieren, *Leid. Keurb.* 522, 4; zoo ook 535, 50 (drapenieren noch ploeten); 538, 58 (drapenieren, ploten noch verwen). Vgl. PLOOTWOLLE. — Bij Van Dale wordt het hedendaagsche *ploten* verklaard door „schapevellen scheren" en *plootwolle* door „wol die men van schapenvellen scheert", in onderscheiding van de wol, die men van de levende schapen verkrijgt; vgl. Boekenoogen 762: „ploot, schapevacht waarvan de wol is afgeschoren." Vgl. *Waasch Idiot.* 527: een vel *ploteren*, het ploten, zuiver maken, bewerken om het tegen bederf te bewaren; ook *vellenploter*, ald. 689).

2) *De vruchten van iets plukken of inzamelen, de voordeelen van iets genieten.* Vooral verbonden met noten. Zie de voorbeelden aldaar, en vgl. nog *Ann. Em.* 3, 114 (*a.* 1282): „soo zal (hi) niet mooghen innen up zine tzenzers jof op den ghoonen, die dat lant noot jof ploot".

3) *Kloppen, slaan, rammeien.* Vgl. boven uit Littré de omschrijving van *peloter.* ‖ Ware dit (*kokende vocht*) daer op ghegoten, die den muer so sere ploten souder ute moeten vlien, *Segh.* 10113 (*vgl.* 10094: men begonste ... die muere breken ende doorpicken).

PLOTER, znw. m. — 1) *De werkman die de wol van de schapevellen afhaalt, afsteekt of afplukt.* Vgl. bij PLOTEN, 1). Kil. ploter j. blooter (zie daarover bij PLOTEN), vellerum s. lanarum tonsor (dit laatste woord komt niet met de omschrijving van *ploten* overeen); doch zie de aanhaling uit Boekenoogen bij PLOTEN, 1). ‖ So en sel ghien ploter wolle vercopen, hi en sel die twie deel vercopen an vachtwol ende dat derdendel an zacwol, *Leid. Keurb.* 541, 2. — Samenst. vachtploter, *Belg. Mus.* 3, 100: „vachtploters van Poperinge" (*vgl.* 102: vachtpluckers van Poperynghe; *de bet.* leertouwer, *in de noot opgegeven, is blijkens dit laatste onjuist; doch ploter kan op zich zelf wel deze bet. gehad hebben; vgl.* Kil.).

2) *Hij die vruchten van iets plukt of geniet.* Vgl. PLOTEN, 2) en zie een voorbeeld bij NOTER.

PLOTERIE, -YE, -Y, znw. vr. *Het „ploten".* ‖ So wie printers onder die touwen gecoren worden, dat die binnen der tijd hoirs diensts durende gheenrehande nerynghe doen en sellen, der drapery of der ploterye roerende, *Leid. Keurb.* 539, 59, 1; ook 540, 39, 1 *tweemaal* (*ald. ook* plotery).

PLOTTE, znw. vr. Kil. vermeldt als verouderd een znw. plotte, *vetus*, j. bal, pila, gall. *pelotte.* Vgl. bij PLOTEN en Plant. plotte, bal, *une pelote*, pila; plotten, met de plotte spelen, *peloter, jouer à la pelotte*, ludere pila datatim (bij Halma: *peloter*, *ploter*, ook in de bet. „sneeuwballen gooien"). Het woord komt van ofra. *pelotte*, *pelote*, fra. *pelote* en is nog heden in het WVlaamsch bekend in den vorm *plote* (De Bo). Bij Schuermans, *Bijv.* 246 komt *plote* voor in de bet. „dikzak".

PLOTTE, znw. Kil. vermeldt als verouderd een znw. plotte met de bet. van eene soort van *degen* of *mes* („*vetus* genus gladii latum valde, breve et tenue"). Het woord is hetzelfde als hd. *plotze*, *plötze*, *mes* (Grimm 7, 1937), *blotze*, *blotz* (2, 152), mnd. *plotze*, breede korte degen of mes, en verwant met hd. *plotzen*, *blotzen*, slaan, slooten, houwen, dat één in oorsprong kan zijn met mnl. plotsen: z. ald.

PLOTSEN (PLOTTZEN), zw. ww. trans. Het woord wordt in *Teuth.* vermeld in de bet. wijngartsblader affdoen, *scet* plottzen, epampinare. Het woord zal wel één zijn met wvla. *plotten*, *plossen* (uit *plotsen*), d. i. *plukken*, *pluizen*. Vgl. PLOTEN en

Schuermans, *Bijv.* 246 op plotten, plossen („uitrafelen, tot pluisjes trekken"). Indien de bet. eene verenging was van het begrip „afslaan, afhouwen", dan zou het hetzelfde woord kunnen zijn als hd. *plotzen*, *blotzen*; zie PLOTSICH.

PLOTSICH, bnw. Kil. geeft als verouderd een bnw. plotsigh met de bet. *bot*, *plomp*: „stolidus, stupidus, hebes, obtusus, rudis." Doch het is ook mogelijk dat hij de bet *stomp*, *niet scherp of niet spits* bedoelt. Het woord is nergens elders gevonden. Misschien is het verwant met ndl. *plots*, *plotselijk*, *plotseling(s)*, mhd. *plotz*, *plutz*; hd. *plötzlich*, verouderd *plotzig*; mnd. *plutzick*, *plutzlik*, doch deze woorden gelden voor klanknabootsend. Eerder zou het kunnen behooren tot de familie van plotten, plotsen (vgl. PLOTTE, 2° en PLOTSEN), dat de bet. had van *stooten*, *houwen*: daartoe zou althans een znw. *stomp* kunnen behooren, d. i. „een voorwerp waarvan iets afgehouwen of afgeslagen is", en hiervan zou een bnw. op *-ich* kunnen komen met de bet. „de gedaante of den vorm van een stomp hebbende", d. i. *niet spits*.

PLOUCH. Zie PLOECH.

PLOVIER (*Vrouw. e. M.* VII, 213). Zie PLUVIER.

PLOVIJTSE, znw. De beteekenis van het woord is niet duidelijk. ‖ Vanden houte, walmacken (?), plovijtssen, mutssaerts die ghemaect waren up tkeerckhof vanden snouckelinghe (*snoeisel*) vanden boomen, *Ann. Em.* 20, 161 (*a.* 1470). Van II hondert LXVI plovijtssen, die quamen vanden toppen vanden boomen in M's busch, te XLVI sc. VI d. paris thondert, *ald.*

PLUCHT. Zie PLICHT en vgl. Kil. plucht, j. plicht, debitum; plucht, *Fland.* fortuna, casus, eventus, periculum. — Minder juist plunch t geschreven *Invent. v. Br.* 3, 339.

PLUCHTEN, zw. ww. trans. Dialectische bijvorm van plichten; z. ald. In het 16de-eeuwsche voorbeeld bij Stallaert, waar deze vorm voorkomt: („hoe zij melcanderen in den baert vlieghen ende elc tzijne voor tbeste pluchten wilt") zal het woord de bet. hebben van *opdringen* of *doordrijven*, welke uit die van (iemand tot iets) *verbinden* kan zijn voortgevloeid.

PLUDEREN, zw. ww. intr. Mnd. *pluderen*; mhd. *plûdern*, ook *plödern*, *blödern*; hd. *plaudern*; dial. hd. en ndd. *plûdern* (Grimm 7, 1939). *Snappen*, *babbelen*; ook *lawaai of kabaal maken*, en dit laatste ook in den zin van *tegenspartelen*, *met veel woorden tegen iets opkomen*. Verwant is ndl. *ploeteren*, in het water plassen (welke bet. ook aan hd. dial. *plûdern* eigen is), Molema 327; De Jager, *Freq.* 2, 437. Voor de identiteit van stammen die de beteekenis hebben van „snappen", en „plassen" zie bij PLADEREN en vgl. ndl. *kletsen*, beuzeltaal, en „*klets*nat". — Ook in den samengetrokken vorm pluren. Vgl. plaren naast pladeren. ‖ Bi rechte sa ment u afmeten, tes verloren veel gemaut ocht gepluert, *Blisc. v. M.* 543. — Hiervan is ongetwijfeld eene afleiding het door Stallaert uit maastrichtsche costumen van de 15de eeuw vermelde pluderoyen, *twisten*, *krakeelen* (de uitgang is misschien toe te schrijven aan den invloed van ofra. *plaidoyer*). Vgl. mhd. *pluderunge*, bij Lexer, dat eene soortgelijke beteekenis schijnt te hebben.

PLUEGEMERIE. Zie PLOECHMERIE.

PLUGGE, znw. vr. Mnd. *plugge*; ndd. *plügge*; eng. *plug*; ndl. *plug*. Over de verdere verwanten zie Franck op plug. *Houten nagel*, *pin*; ook *stop*. Kil. plugghe, impages, clavus ligneus, cuneolus, blitron. Plant. plugghe, *une cheville*, impages, clavus ligneus. ‖ Zoo zal men alle gebranden harinck binden mit twaelff willige banden (*wilgeteenen* ?), ende zall drie mael geplugget werdden mit willigen pluggen ende spylen van geclooffden hout, *R. v. Amst.* 494, 8. Die cuypers zullen hebben van den copere van de harinck, van op ende toe te slaen, dicht te maken, van dobbelde banden, pluggen ende spylen ... van elcke last ses stuvers, 495, 9. — Nog heden is de geslachtsnaam *Plugge* bekend; ook *Plugger*, eene afleiding van *pluggen*; zie het volg. Art.

PLUGGEN, zw. ww. trans. Mnd. *pluggen*. *Met eene plug dichtmaken of bevestigen*. Kil. plugghen, clavis ligneis figere. Plant. plugghen, *cheviller*, clavis ligneis figere. Zie een voorbeeld bij PLUGGE, en vgl. PLUKEN.

PLUYME. Zie PLUME en PLUUM—.

PLUYSTEREN. Zie PLUUSTEREN.

PLUC (PLOC), znw. m. Mnd. *pluck*; ndl. *plok* en *pluk* in verschillende beteekenissen; ndd. *pluck* en *plock* (zie Franck op plukken); fri. *plôk*, handvol (vgl. Molema 327 op plôk). Van plucken (plocken); z. ald. *Een handvol van iets*, *zooveel als men door aan iets te plukken er van in de hand houdt*. Vooral in met plocke ende halm, met halm ende ploc(ke), de uitdrukking van een zinnebeeld met betrekking tot den overdracht van eigendom; *met een handvol gras of aarde en een riethalm*, die door hem die den eigendom overdroeg aan den nieuwen eigenaar werden overgegeven. Zie soortgelijke voorbeelden bij HALM (3, 50 vlg.) en plaatsen, waar de boven genoemde uitdr. voorkomt, bij Stallaert 2, 367, en een ander („met plocke ende met halme") in *Invent. v. Brugge* Gloss. op plocken. Zie PLUCKEN, 1). — Ook in de beteekenis *vlok*. Zoo ook ndd. Vgl. ook mhd. *plocke*, *phlocke*, *phlucke* naast *vlocke* (Lexer). Waarschijnlijk is het woord in dezen zin tot de oostelijke tongvallen beperkt geweest. *Teuth.* plock, globus, globulus; eyn plock wollen off anders hairs, villus; eyn cleyn plock wollen, floccus; plock wollen of van snee, floccus, flocculus (ook sneeploc, wolploc, en etterploc, luncke, *klodder*).

PLUKEN (PLUUCKEN, PLUYCKEN), zw. ww. trans. *Vastmaken*, *sluiten*, *bevestigen*. Het is het grondwoord van ontpluken, waarvoor gewoonlijk ontstaan uit **ontbeluken* wordt aangenomen, welke vorm echter nergens gevonden is. Vgl. *Ndl. Wdb.* op ontpluiken en *Mnl. Wdb.* op ontpluken, waar evenwel te onrechte gezegd wordt dat van een ww. pluken nergens iets blijkt. Kil. geeft pluycken (en daarnaast ploken; vgl. ontploken, inf., bij Plant.), *vetus*, plicare (*vouwen*, *plooien*) et claudere (*sluiten*), juist de opvattingen die voor de verklaring der opvattingen van ontpluken (ontvouwen, ontplooien *en* ontsluiten, openen) noodig zijn. Op zich zelf zou het niet onmogelijk wezen, dat Kil. een ww. pluycken opteekende om ontpluycken te verklaren, doch Kil. en Plant. geven beide een ww. ploken (Kil. vetus j. plicare; Plant. „ploken, *espanuir et s'ouvrir comme une rose*, adaperire, dehiscere"), vreemd genoeg met de beteekenis van ontploken, ww.), dat alleen als bijvorm van pluycken (pluken) verklaard kan worden (vgl. *bogen* naast *bugen*). En alle twijfel verdwijnt, nu het woord ook bij Stallaert met een voorbeeld van 1417 uit een schrijver is opgeteekend („up elke mailge eene gorghele, wel *gheplunct* of ghehaect met goeden hoofden deurgaten"). De sterke vervoeging is (blijkens deze plaats) aan analogie toe te schrijven; het woord is zonder twijfel een denominatief, evenals *haken*. Er zal dus een znw. *pluke (pluc) bestaan hebben, dat verwant kan zijn met mhd. *phloc*, *phlocke*, hd. *pflock*, pin, bout, nagel, plug, en met mnl. plugge, ndl. *plug* (zie Franck op plug). Het hd. kent een ww. *pflöcken*, met pinnen, nagels of bouten bevestigen; vgl. mnl. pluggen. De afleiding van *ontpluken* uit **ontbeluken* kan dus opgegeven worden.

PLUCHAREN (PLOC-), zw. ww. trans. *Iemands haar uitplukken of uitrukken*, of ook *iemand bij de haren trekken*. Elders haerplucken, -plocken geheeten (z. ald., ook HAERPLUCKINGE, -PLOCKINGE); ook haerropen en haertien; z. ald. Kil. pluckharen,

evellere capillos. Het ndl. *plukharen* heeft dezelfde verzwakte beteekenis als *iemand in het haar zitten*, nl. *met iemand overhoop liggen*. || Plockharen is x sc. tegen den heer ende den man x sc., *Wfri. Stadr.* 2, 408, 34.

PLUCKELINGE, znw. vr. *Pluksel.* Voor de collectieve beteekening van *-elinge* vgl. wvla. *prondeling*, *pluimeling*, *pluizeling*, *plottelinge* (pluisjes) e. a. Kil. pluckeling, j. plucksel, carptura. || Dan legt in de wonde pluckelinge van witten linen clede, *Hs.* Yp. 110*d*; ook 114*c*. Pluckelinge van witten linen hooftdoeken, 113*d*. Pluckelinge van lijnwade, Jan Yp. 52; ook 53; 60; 72; 74; 83.

PLUCKEN (PLUYCKEN), ook PLOCKEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *plucken*; mhd. *phlücken*; md. *plocken*; hd. *pflücken*; meng. *plicchen*; ags. *pluccian*; eng. *pluck*; ndd. *plucken*, *plocken*; ndl. *plukken* (vgl. PLOC); onr. *plokka*. Er moeten dus reeds vroeg twee vormen naast elkaar hebben bestaan, nl. **pluckjan* en **pluccôn*, **plockôn* (zie Franck op plukken). Er is geen reden om in het woord eene overneming uit het Romaansch (lat. **pilucare*) te zien; vgl. de Wdbb. van Kluge en Franck; K Later heeft het woord dan ook in *De lat. woorden in het Ond. en Mnd.* niet opgenomen.

I. TRANS. — 1) *Plukken*, *uitplukken*, *uitrukken*, haren, wol, vlas en dgl., ook gras. *Teuth.* pluckenroppen, vellere, pervellere, vellicare; plucken, roppen mekelick (*zonder geweld*, *zachtjes?*), velli, care; geden, wyeden, cruyt uyt der erden pluycken, runcare. Kil. plucken, vellere. Plant. plucken, *esplucher*, *arracher*, vellere, avellere; wolle plucken, teesen, *esplucher la laine*, carpere lanam; eenen gans plucken, *plumer un oye*, *esplucher un oison*, deplumare anserem. Mit borstcloppen ind hair plucken (vgl. SLITEN) traneschrijen, *plangere*, *Teuth.*[2] 137*b*; grass pl|uckenof snijden, degraminare; cruyt plucken uyt der erden, *verw. naar* uteroden, *ald.* (vgl. PLOC). || Ic moet hem eysschen thaer wt sinen baerde ghepluct ende zijn IIII hoectanden achter wt sinen mont, *Huge v. Bord.* 15. Waerom plocken si hoor wijnbrauwen ende vernissen hoor aensichten ende binden locken of ander gheleent haer opt hooft? *Con. Som.* 34*b*. (*Die vogel*) pocht (*var.* ploct, pluct) des vos kinder, *Nat. Bl.* III, 483. Ic hebbe spille ende rocken ende leer wolle ende vlas plucken (*l.* plocken), *Troyen* dl. 1, vs. 5662. Dat niemandt ... van der vesten ... ghers en plocke of en snijde, *O. K. v. Delft* I, 38, 46. — Hierbij behoort *Voc. Cop.* ontwee plucken (*vaneenrukken*), decerpere. — In de bet. *de veeren uitplukken*, gezegd van een vogel, staat het woord in *Voc. Cop.* plucken, deplumare; vgl. boven de aanh. uit Plant. en onr. *plokka.* Vgl. PLUCHAREN.

2) *Plukken*, *afplukken*, bloemen, vruchten en dgl. *Voc. Cop.* plucken, carpere. *Teuth.* breken, lesen, plucken, vergaderen, als cruyde, bloemen, vrucht, carpere, vellere enz.; bloemen plucken, lesen, deflorare. Ook Kil. en Plant. || Dat gi plucket (*var. B.* plucht) die rosen met crachte, *Rose* 7180. Ine dorste niet wel bestaen die rosen te plockene, 1559 (*var.* plucken). Plucken een blat, 2953 *var.* Plucken den sconen cnop, 2994; ook 2949 *e.e.* (Hi) pluncte dat cruut, *Sev. Vroeden* 1121; ook 1126. Plucke die appele soete, *Sp.* III[1], 37, 49. (Hi) plocte varinc van den figen, van den bladen, *Tijdschr.* 17, 93, 16. Die jonghelingen plocten bladen van den bomen, *Marialeg.* 1, 364. Te plocken lof (*loof*) ende rijs, *Vrouw. e. M.* IV, 104. Marie plocte ende at (*de dadels*), *Lsp.* II, 18, 66. Eve plocte den appel ... ende at, *Amand* II, 802. Alstu wout den appel plocken (:stocken), *Alex.* VIII, 919. Die vrucht, die noch niet es ripe, die es quaet ghepluct van siere pipe (*steel*), II, 53. Om dat si die diere vrucht voren pluncte, *Sp. d. Sonden* 1214. Daer pluctic minen lieve ... van violetten desen hoet (*krans*), *Bloeml.* 3, 128, 3. En laet (*laat het*) nymmermeer wtten hove dijns ghemoets plocken, *Hs. Moll* 5, 71*a*. Thaer selfs behouf heeft soe ene roede ,.. ghepluct, ie wane, soe wertre harde qualike ane, *Wal.* 7970 (spreekw. *zij heeft een roede geplukt voor haar eigen aars* (Harreb. 1, 7*b*), d. i. *zij heeft zich een genoegen verschaft*, *dat niet lang voor haar een genoegen blijven zal*). Vgl. opplocken (*Marialeg.* 1, 161) en afplocken (*Rek. v. Brugge* v. 1302, bl. 15).

3) Uit de bet. „een vogel *plukken*" ontwikkelt zich de opvatting — *a*) *Iemand van iets ontdoen.* Hiertoe behoort de uitdr. enen plucken van den stove, *iemand zuiveren of reinigen van stofjes en pluisjes.* Bij uitbreiding, evenals „pluimstrijken": *iemand vleien of fleemen*, *hem naar den mond praten.* Vgl. PLUUMSTRIKEN, en de uitdr. „enen striken van den plumen" bij PLUME. || Ic (*Vleierij*) pleghe de grote heren te plucken vanden stove ende hem of te doen de plumen, *Pelgrimage* 72*b*. Quade Tonghe es wel te hove ende steet inder heren love ..., want si plucse vanden stove, *Rincl.* 1335. Ic sie den valschen wel ontfaen, die de heren connen dwaen (*wasschen*, *reinigen*, vervolgens *flikflooien*, *likken*) ende plucken van den stove, *Wap. M.* I, 7. Smeken, plucken van den stove is nu worden een ambt ten hove, ende maect vor menighen heere pays; so doet ooc vor prelaten, elays, met plucken (*hier zonder* van den stove) ende streken (vgl. pluumstreker) haer habijt, *Sp. d. Sonden* 4837. — Misschien moet men hiertoe ook brengen de door Stallaert op plocken, 3de Art., opgegeven beteekenis *de nalatenschap van een leenman deelen* (dezelfde plaats, *Leenr.* 14: „nu sullen wy verclaren hoe men den grondenare in VII manieren plocken mach van zinen leene"). — *b*) *Iemand plukken*, *berooven*, *van hem halen wat er van te halen is.* || Comt dan enich man die es rike ... ic salne also plumen (*var.* plucken) doen onse mageden ende met hem spelen, dat ... hi dat cleine metten groten (*al wat hij heeft*) vercopen ende ooc versetten (*verpanden*) al (*l.* sal), *Rose* 10194. Die plocken wil ende sceren sijn volc, *Heim.* 300. Als si dan aldus zijn ghevilt ende ghepluct, die arme, ende wtghetrect, die lijf in hem luden waende vinden, hi ware sot, *Pelgrim* 57*d*.

4) Uit de bet. „eene vrucht *plukken*" ontwikkelt zich de opvatting — *a*) *De vruchten van iets plukken*, *in het genot van iets gesteld worden*; ook *iets erven.* || Dat hier niet ghenoemt es plocken daeldinghe (*de erfgenamen*) ende de wedewe vanden leene, *Leenr.* 16. — *b*) *Smaken*, *putten*, gezegd van genoegens en genietingen. Vgl. de 17de-eeuwsche uitdr. „genoegen *rapen*". || Hoe si (*Maria*) begerde Gode ... te cussen ende an hor te drucken, daer wi salicheit ute plucken souden, *Lett. N. W.* 3[2], 240. — *c*) *Naar zich toe halen*, *aan zich trekken*, *zich iets toeëigenen*, *van iets halen wat er van te halen is.* || Die daer ... willen plucken ende vaen, sulc mit list, ... sulc met cracht, Hild. 1, 43. Elkerlijck doet zijn best ... om voele te plucken, om voel te rapen, 1, 47. Elc pensde doe in sinen moet dat hi plocte dat hi mochte, als dies niet langhe doen en mochte, Stoke V, 510. Een yghelic zochte te pluckene ende te treckene al dat hem mueghelick was, Despars 4, 301. Her lose scalckaert ende ghiere (*l.* ghier), u plucken dat blijft noch alhier, *Scalc e. Cl.* 74. — Ook *de vruchten plukken*, *de voordeelen inoogsten van hetgeen een ander doet of wat hem toekomt.* || Lantsheren ofte ... papen, die altoos plucken ende rapen dine pine ende dinen arbeyt, daer du om storts dijn sweyt, *Bloeml.* 2, 180, 103. — Hierbij behoort de door Stallaert 2, 368 met voorbeelden uit de 17de eeuw vermelde beteekenis *de vruchten*, *het voeder op het veld gaan stelen.* — Vgl. PLUMEN.

II. INTR. — Van pluc (ploc) ende halm, als zinnebeeldige uitdrukking bij eene eigendomsoverdracht, wordt gemaakt de verbinding (hem) plucken (plocken) ende (hem) (ont)halmen, *op eene*

vormelijke wijze afstand doen van den eigendom van een onroerend goed en dien overdragen aan een ander. Het woord is hier dus eigenlijk een ander woord dan in de boven genoemde beteekenissen, nl. een denominatief van pluc (ploc) en ook niet trans. Vgl. soortgelijke uitdrukkingen bij HALMEN, en Noordewier, *RO.* 238; Stallaert 2, 367. ‖ Dese wettelichede aldus vulcommen zijnde, ervede (hi) weder intrennenant van den vors. leengoede W. met plockene ende met halmene, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op halmen. So dinct mi recht dat ghi, bailliu, als here dit leengoet opdraecht den copere, ende erftene daermede ende plockes ende halmes, behouden sheren recht, *Belg. Mus.* 1, 69. (Si) plocten, wierpen ende halmenden (*d. i.* halmeden) hem, *Invent. v. Br.* 1, 436. Drouch up, ploctes, halmdes ende ontworps, 3, 446. Met plockene ende met helmene, (*l.* halmene?), 4, 373. Hem daer of plucken ende onthalmen, *ald.* Gloss. op plocken. Voort so maende ons bailliu van de(n) rechte ... ende wij wijsden dat mer R., vrouwe C. sijn wijf ... updraghen souden dit vors. leengoed den bailliu vors ... in handen, ende plockens hem ende halmens hem tscopers bouf; ... ende aldaer zo droughen zy up dit vors. leengoed den bailliu in handen ende plockedens, worpens ende halmedens hem, *ald.* Tander (*wijze om leen te verkoopen*) es hi zinen oudsten hoire ende dat moet voor oghen wesen, zine jaeren hebben, ende hand, mond ende consent daer toe doen ende hem plocken ende halmen ghelijc den grondenare, *Leenr.* 6. Zoo ook *Ann. Em.* 38, 89 *tweemaal*; 90 *tweemaal* (*a.* 1390).

PLUCKER (PLOCKER), znw. m. Ndl. *plukker.* — 1) *Hij die iets uitplukt of uitrukt,* bepaaldelijk van haar, wol en dgl. — Bij uitbr. ook van andere zaken, *hij die iemand mishandelt, beul. Teuth.* eyn plucker, rijter, schoorre, lanio, laniator. ‖ Ick heb mijn lichaam den slagers (*doodslagers*) gegeven ende den pluckers mijn wangen, *Hs. Serm. G.* 152*a.*

2) In de uitdr. plucker van den stove, *pluimstrijker, vleier.* Vgl. PLUCKEN, 3, *a*). ‖ Nutter es smeken anevaen, men wert daerbi gheminnet saen, want pluckers van den stove drinken nu den rijnschen traen, *Verk. Mart.* 7. Vgl. PLUUMSTRIKER.

PLUCKINGE (PLOCKINGE), znw. vr. Mnd. *pluckinge.* — 1) *Het plukken.* ‖ Pluckinge der are, *Hs. IIde Part.* 239*b.* — 2) *Wijze waarop eene erfenis overgaat, het erven volgens het leenrecht.* Vgl. PLUCKEN, 4, *a*). ‖ Hier beghinnen de zevene plocken ...; teerste plocken enz.; hier enden die VII plockinghen, *Leenr.* 17.

PLUMATE. Zie PALMATE.

PLUME (PLUYME, PLUUM, PLUYM), znw. vr. Mnd. *plume*; mhd. *phlûme*; ohd. *phlûma*; ags. *plum(feðere)*; hd. *flaum*; ndl. *pluim.* Uit lat. *pluma*; zie de Wdbb. van Kluge en Franck.

1) *Pluim, veder, veer,* vooral *het dons van eene vogelveer,* doch ook *de pen, slagpen, wiek,* als vliegmiddel. *Voc. Cop.* plume, pluma; sonder plumen (vgl. PLUMELOOS), implumis. *Teuth.* pluyme, pluma, plumula, plumella; vol pluymen, plumosus; sonder pluymen, implumis; myt pluymen decken, plumare; sonder pluymen, sonder vederen, implumis; veder, pluyme, penna, pluma. Kil. pluyme, pluma, penna mollior et minor; pluymken, plumula, pennula. Plant. pluyme, *une plume d'oiseau,* pluma; de groote pluyme van de vogelen, veder, pinna vel penna, *la grosse plume des oiseaux*; pluymen beginnen te krijgen, plumescere, plumare: dat pluymen draecht, plumiger; de pluymen wttrecken, *plumer, oster les plumes,* detrahere plumas, deplumare. ‖ Dat si (*raven*) leven seven daghe sonder spise tote dat die plumen utegaen, *Nat. Bl.* III, 902. Een voghel ist (*de papegaai*) van plumen groene, om den hals een rinc van plumen ghevaerwet ghelijc goutscumen, 3268. Twe craien ..., swert van plumen ende van hude, *Sev. Vroeden* 4104. In die jacinctine varuwe ... solen wi vogelen naien met diversen plumen, Ruusb. 1, 67. Een waghe plumen of vlecken, *ZVl. Bijdr.* 5, 64. De oude plumen ... die blont waren, Hadew. *Proza* 158 (*vgl.* 157: die jonghe vederen van den ouden aer). Daer na (*naar een haan*) gaf Reinaert enen spronc, so dat dien hane die plumen stoven, *Rein.* I, 1710. Doe hi (*Reinaert*) dat hoen toten plumen hadde gheleit in sine male (nl. *in zijn maag*), 888. Die hinnen waren gram, die die climmende vogele (*roofvogels*) sporden, soo dat hen die velle scorden met crachte, dat hen die plumen stoven, Heelu, *Voorr.* vs. 543 (bl. 344). Soo wie die gans eet metten plumen (*rauw eet?*) dat hijt lant sal moeten rumen: maer als sy wel ghebraden es enz., *Tijdschr.* 9, 184, 35. Dat hi vallet al te zeere die hem selven te vliegen geeft, eer hi vlogel of plumen heeft, *Bloeml.* 2, 207, 36. So wiltijt (*d. i.* welctijt) so hanghen dien vogle sijn hooft ende sijn vlogle, ende hi bevet ende hy dan toghet in plumen of hi cout ghedoghet, 2, 39, 119. Die natuer vercyert dat vleysch mit blenckenden plumen, *Hs. Cyrill.* 73*r.* Van den plumen (*van den pelikaan*) maectmen ... bedde, *Nat. Bl.* III, 2961. Nochtan mendt (*mint*) man (*men*) sijn vleisch (*van den zwaan*) mee dan man dede syne plumben (*l.* plumen) ee, *Limb.* dl. 2, bl. 202 *varr.* Dat nyemande enige plumen nochte veeren en cope nocht en vercope dan openbair opter mercton, *R. v. Nederst.* 1, 56, 136. Weet datmen als varinge soude mogen slaen ene pluyme in een aenbilt of enen kemel driven door eenre naelden oge als spraken of castiën aen hem dienen souden, *Pelgrimage* 49*d.* Als hi dor der ziecheden cracht ... een cussin jegen zine costumen hadde onder zijn hooft, van plumen, *Bloeml.* 1, 64, 110. Die te voren dikke sachte plach ... op bedden ende op plumen (*op veeren bedden*) te liggene, *Lev. v. Lutg.* II, 3824. Hi (*de uil*) heeft vele plumen ende die sijn hem een bordene, want hi is traghe, Ruusb. 2, 209. Hi en liet aen vleisch noch aen been niet dan die vederen sommich een: die cleine plumen ghinghen ooc op, *Rein.* II, 3593. Voor plumen draghen stene, Hadew. 1, 38, 37 (*in plaats van pluimen edele steenen dragen? of in plaats van veeren* (iets lichts) *steenen* (iets zwaars) *dragen?*). Mochti hebben alse groot van hare alse ene plume wegen soude, *Lanc.* III, 21191. Also lange als der gequetsde dat leven in heet (*heeft*) ende also vele adoms, datmen op synen mont eyne plume magh sien waghen, *Cost. v. Maestr.* 42*a* (aangeh. *Noord en Zuid* 21, 478; vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1941 *op* „geen veer van den mond kunnen blazen"). — Uten plumen steken, *uit de veeren stooten, duwen of halen,* eigenlijk gezegd van een vogel, *hem kaal plukken* (vgl. PLUMEN), bij uitbreiding, evenals mnl. plucken (z. ald., 3, *b*) van een mensch, *plukken, iemand zijn geld of goed afhandig maken, hem afzetten.* ‖ Enen voghelare ... en hevet niet soo saen ghevaen ene lewerke noch alsoo saen (*aldus*), alsi dien steken uten plumen: sijn tessche vol gelts hevet sciere ghedaen, *Vad. Mus.* 1, 87, 43. — Van enes plumen hebben, *op iemand lijken, met iemand te vergelijken zijn*; vgl. ndl. „geen vogels van gelijke veeren". ‖ En hadde noit man van uwen plumen, *Ferg.* 5453. — Ook als aanduiding van *iets van eene zeer geringe waarde, eene kleinigheid.* Vgl. De Jager *Lat. Versch.* 121 vlg. ‖ Doe liet ic die hielen blyken, want ic en wister niet te rijcken die plume daer van enen zwaen (*een zwaneveertje*), Hild. 172, 79. — Verklw. plumekijn (pluumkijn), *veertje.* ‖ Hare (*van het vogeltje*) plumekine manghen grau ende swart ghemene, *Nat. Bl.* III, 724. — De beide opvattingen *veer* (dons) en *veer* (pen; vgl. boven de aanh. uit Plant.) komen ook uit in de beide beteekenissen van gepluumt. Zie *Heim.* 1547 „geplumde diere", *pluimgedierte, al wat pluimen heeft, de vogels*) en *Sp. d. Sonden* 4135: „als die jonghen sijn ghepluumt (*kunnen vliegen, vleu-*

gels hebben), hebben si haest dat nest gerunmt" (*Proza.-Sp. d. S.* 39*a*).

2) *Een veertje*, bij uitbreiding *een pluisje*, *een vuiltje*, *een stofje*, dat op iemands kleeren blijft zitten. Ook in het verklw. plumekijn (pluumkijn). ‖ Vrou Cuusscheit was daer in den rinc; een pluumkin niet an haer en hinc, so suverlijc was haer habijt, *OVl. Lied. e. G.* 266, 987. — Ook in verscheidene uitdrukkingen, die de beteekenis hebben „de pluisjes of stofjes van iemands kleeren wegnemen" iemand „plucken van den stove" (zie PLUCKEN,) waarmede iemand „striken van den plumen" in beteekenis gelijkstaat, nl. *iemand pluimstrijken*, *door hem kleine oplettendheden te bewijzen hem aangenaam trachten te zijn*, *zich bij iemand aangenaam trachten te maken*, *iemand flikflooien*. Nog duidelijker komt deze beteekenis uit daar waar het „striken der plumen" geschiedt waar er niet zijn („daer gheene waren"). Vgl. PLUUMSTRIKEN en PLUUMSTRIKER en Stoet, n°. 1517. ‖ Also consten eenighe van den hove volghen ende vlien ende den coninc de plumen aflesen daer gheene waren, *Boeth.* 22*a*. Sint die tijt dat here Plumarion metten heren so geweldich was dat hi hem die plumen las, so mocht elc goet man wel scuwen den hof, *D. War.* 7, 377, 12. Ic (*Vleierij*) pleghe de grote heren te plucken van den stove ende hem af te doen de plumen, *Pelgrimage* 72*b*. Ic bin die sotte queene die elckerlijc te dancke spreken wille ende die heren te groetene ende hen luden die plumen afrapen, *Pelgrim* 48*b*. Dat sijn die die plumen striken ende der valscheit emmer wiken, ende als die heren doen onghevoech, so volghen si der quaetheit ploech ende spreken: die heren hebben recht, *Hooglied* c. 9, vs. 43. Du salts ooc scuwen in allen sennen dieghene die gherne vele mennen (*d. i.* sinnen: minnen) ende plumen striken ende faliën vauden (*mantels plooien* of *drapeeren*; vgl. Stoett, n° 1577 op pluimstrijken), *Mnl. fragm.* 238, 133. Die gheen pluymen en can strijcken, die en dooch ter werelt niet, *Belg. Mus.* 9, 195 (16*de eeuw*). — Enen (*acc.*) striken van den plumen, hetz. als enes plumen striken en (wat vorm en bet. beide betreft) enen plucken van den stove. ‖ Die clesy houten an die smeken ende flatteren can; wat node doet hem den hoff te rumen? hij strijct den heren (*beter var.* die heren) van den plumen, Hild. 82, 71.

PLUMEEL (*Ann. Em.* 20, 154). Zie PUMEEL.

PLUMECOPER(E), znw. m. *Koopman in veeren of dons* ‖ Pieter van Menine, plumecopere, *Cod. dipl. Fland.* 1, 407 (*a.* 1305 *te Brugge*). Vgl. Diefenb. op plumarius, alwaar ook de glossen *pluymkoefer* en *eyner der pflum kauffet* worden vermeld.

PLUMELOOS, bnw. *Zonder „pluimen" of veeren*, *pluim(e)loos*. Kil pluymloos, deplumis, implumis. Plant. pluymloos, dat geen pluymen heeft, *qui n'a nulles plumes*, deplumis. ‖ Aldaer (*in warme landen*) vintmense plumeloos, *Nat. Bl.* III, 2293.

PLUMEN, bnw. Zie PLUMIJN.

PLUMEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *plumen*; mhd. *phlûmen*.

I. TRANS. — 1) Een vogel —, *hem de veeren of „pluimen" uittrekken*, *hem plukken*. Het woord, dat nog heden in het WVla. bekend is (De Bo 375), moet in deze bet. hebben bestaan; de overdrachtelijke opvatting er van is de onder 2) vermelde.

2) Enen plumen, *iemand plukken*, *hem berooven*, *hem zijn geld of goed afhandig maken*. ‖ Coomt dan enich man die es rike, ic salne also plumen doen onse magede ende met hem spelen, dat ... hi dat cleine metten groten (d. i. *alles*) vercopen ende ooc versetten al (*l.* sal), *Rose* 10194 (*var.* plucken). Zoo nog heden in het WVlaamsch (De Bo 875). — Van een land, *het kaal maken*, *plunderen*. ‖ Hadde Henegouwen dlant gerumt, die hertoge soud (*d. i.* soud(e)t) hebben geplumt dapperlike ... ende also gedestrueert met stride, Velth. IV, 51, 83.

II. INTR. — *Pluimen of veeren krijgen of hebben*, *Voc. Cop.* plumen, plumen hebben, plumere; ook wassen, plumere. ‖ Eer haer jonghe plumen beghonnen, *Nat. Bl.* III, 2497 (lat. *antequam habeant alas completas*).

PLUMER(E), znw. m. Naar mlat. *plumarius*. *Kussenstikker*, *dekenstikker*, mnl. culctsticker; ook *tapijtwerker*. Zie het uitvoerig Art. in *Tijdschr.* 16, 12 vlgg. Vgl. *Voc. Cop.* die metter naelden werct, plumarius (znw.) en metter naalden beworpen, plumarius (*bnw.*). ‖ Hy *David* heet een pluviere (*l.* plumere), dats een wapensnijdere (onjuiste vertaling van *polimitarius*, een zijdewever" of „borduurwerker", *Tijdschr.* 16, 12), *Haagsche Bijbel* 1, 189*d*. Een pluviere (*l.* plumere) van Bethlehem versloech Golyam van Geth, *ald.* Ooliab ..., die ooc een voirbarich wercman was van houte ende een plumere ende mitter naelden werckende, 74*c*, *Exod.* 38, 23 (lat. *polimitarius atque plumarius*; *vgl. D. B.*: „een voorbarich wercman van houte ende van plument (*l.* plumen) ende mitter naelden werckende van menichrande werc; *vgl. B. v.* 1357, *Exod.* 36, 1: „(si) ontboden tymmerlieden, *berduerwerckers* enz." en Ruusb. 1, 54: „(Oliab) was ooc een meester alles werkes datmen metter naelden werken mochte; lat. vert. *fuit plumarius*; hi was ooc constich ende meester in onderscede van alderhande varuwen; lat. vert. *fuit polymitarius*).

PLUMETSE (PLUMETS), znw. o. Van lat. *plumatium*. *Kussen*, of *matras*. *Voc. Cop.* plumets daermen op leet, plumatium; *ald. ook*: plumatium, or-. cussen" en „plumatium, ghestict culc(t)." Kil. pluymetse, grabatus (bij Dief. staan allerlei glossen met de bet. „verschillende soorten van bedden", maar niet „kussen"), culcita plumea. Bij Stall. 2, 368 wordt, plumets met een voorbeeld van 1377 vermeld in de bet. *een klein bed*.

PLUMESTREKER, -STRIKEN, -STRIKER. Zie PLUUM.

PLUMIJN (PLUMEN), bnw. *Veeren*, *uit veeren bestaande* of *met veeren opgevuld*. Vgl. Plant. dat van pluymen is, plumeus vel plumarius. ‖ Een weecke plumen bedde, *Bienb.* 178*a*. Dat ... kynt vercoos der beesten hoy dat hert was voor sijn ziden plumen bedde, *Hs* 80 *f* 30 *c* (vgl. PLUUMCUSSEN).

PLUMICH (PLUYMICH), bnw. *Gevederd*, *gepluimd*. *Teuth.* pluymich, plumeus; plumich wesen off pluymen hebben, plumescere; pluymich off vederich, plumeus. Vgl. *Voc. Cop.* ghepluymt, plumatus.

PLUNDE, znw. vr. Hetzelfde als plunder; z. ald. en vgl. PLUNDWARE, alsmede De Bo 872: *ploendeken*, *plongsken*, oude versletene hoed of muts.

PLUNDER (PLONDER), znw. vr. (en m.?). Mhd. *blunder*, *plunder*, m.; mnd. *plunder* (in *plunderware*); hd. *plunder*, *blunder*, m.; in het Ndl. slechts over in plunderen (zie het volg. Art.). Het mnd. *plunder* en het eng. *plunder*, die de beteekenis hebben van „roof, buit" zullen afleidingen zijn van het ww. In het Mnd. bestaat althans een andere vorm, die in beteekenis met mnl. plunder overeenkomt, nl. *plunde*, *plunne*. Vgl. mnl. plunde in plundware (z. ald.), ndl. *plun(d)je* (zie *Freq.* 2, 441), ndl. dial. *plun* (Boekenoogen 763, ald. ook de samenstelling *plunzak*); oostfri. *plünde*, *plünne*, *plünn'*; ndd. *plunne* (Koolman 2, 739). Vgl. Grimm's *Wtb.* 2, 167 op blunder; De Jager, *Freq.* 2, 441 vlg.; Franck op plunderen. *Allerlei benoodigdheden*, vooral *klein huisraad*, *beddegoed*, *kleeren*; ook *oude kleeren* (ndl. *plunje*). Kil. plunder, plonder, *vetus Germ.* supellex; plundermerckt, forum scrutarium (mnd. *plundeken-market*, lompenmarkt, voddenmarkt). Plant. plunder oft plunderinge (z. ald.), *mesnage*, *toute sorte de menutez de mesnage* (potten en pannen, b. v., vgl. PLUNDWARE), supellex; plundermerckt, *marché à menutez ou de choses frippees*, *friperie*, fo-

rum promercalium vestium, forum scrutarium; Schuermans (op p l o d d e) *plonder*, *plunder*, huisraad, kleeragie; Gallée 34*a*: *plonder*, rommel; *plonderkamer*, rommelkamer; Molema: *plunnen*, *olle plunnen*, oude kleeren, versleten plunje. ‖ H., J. ende H. vor waghenloon dat sie J. van Leyden ende sijn gesynde mit sijnre plunder (*inboedel boeltje*) ton Arkelsteyn ghevuert hadden, *Rek. d. Cam.* 6, 44 (*a.* 1382.) Vgl. PLUNDERINGE. — In dezelfde beteekenis vindt men in een lateren tijd p l o n d e r i e (*-ij*, versleten kleeren, Stallaert 2, 367, met een voorbeeld uit de 16de eeuw).

PLUNDEREN (PLONDEREN), zw. ww. intr. en trans. Mhd. *plundern*; mnd. *plunderen*; hd. *plündern*; eng. *plunder*; ndl. *plunderen*; oostfri. *plünderen*, *plündern*, *plünnern*. Eene afleiding van p l u n d e r; z. ald. (eig. „de(n) *plunder* wegnemen"). *Plunderen*, *rooven*. Kil. p l u n d e r e n, p l o n d e r e n, populari, praedari, diripere, spoliare, compilare; p l u n d e r e n e e n s t a d, diripere urbem. Plant. p l u n d e r e n, e e n h u y s p l u n d e r e n, p l u n d e r e r. ‖ Waer enich scut die rovede of plonderde boven zinnen homans, ... die zoudmen uter scutter ghilde legghen, *R. v. Utr.* 1, 85, 3. Hadden sij doe bijnnen Utert geraeckt, sy souden eyn dans hebben gemackt, daer plonderen den vooorsanck sou sijn of gevest (*d. i.* gewest), *Hist. Gen.* 4, 693, 571. Want haer hulpere ... den scepenen ende burgeren van Arnhem geplondert ende genamen hebben tot 2500 auder scilden toe, Nijh. 3, 12 (*a.* 1372). Hier is het woord verbonden met een datief, doch daarnaast zal het ook als trans. ww. met een obj. der zaak en van den persoon, althans in de latere middeleeuwen, wel bekend zijn geweest.

PLUNDERINGE (PLONDERINGE), znw. vr. Hetzelfde als p l u n d e r (z. ald.); de uitgang *-inge* heeft hier collectieve beteekenis; zie andere voorbeelden bij PLUCKELINGE. Het woord moet niet verward worden met ndl. *plundering* (ook Kil. en Plant. „plunderinghe"), dat een verbaal-abstract is van *plunderen*. Zie een voorbeeld van het woord in de beteekenis van p l u n d e r, nl. *klein huisraad*, *huiselijke benoodigdheden* bij Stallaert op l ij s en vgl. bij PLUNDER de aanh. uit Plant. — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook de volgende plaats, waar het woord schijnt te staan in de bet. *allerlei zaken*, *allerlei dingen*. ‖ Het was van enen nieuwen liede van minnen ende van plonderinghen, *OVl. Lied. e. G.* 269, 1078.

PLUNDWARE, znw. vr. (m ?). Vgl. mnd. *plunder-*, *plunterware*. Hetzelfde als p l u n d e r en p l u n d e r i n g e; z. ald. *Allerlei klein huisraad*, b. v. *potten en pannen en ander keukengereedschap*; ook wel, als het mnd. woord, *kleeren en beddegoed*. ‖ Van ketel ende van potten ende van anderen plundware die synen luden ghenomen sold wesen, *Reg. Bisd.* 62 (*a.* 1328; *misschien moet hier gelezen worden* plund'ware, *d. i.* plunderwared, *ock daar ook* plunde *in de bet. aan* plunder (*z. ald.*) *voorkomt*, *schijnt het niet strikt noodig*).

PLUREN (*Blisc. v. M.* 545). Zie PLUDEREN.

AANM. — Over een ander ww. *pluren*, „met half dicht geknepen oogen kijken", dat in verschillende ndl. en ofri. tongvallen bekend is (fri. *plure*, lonken, ook „loensch zijn") en ook in de noorsche talen bestaat, zie Boekenoogen 763.

PLUSEN (PLUYSEN), zw. ww. trans. Mnd. *plusen* (op te maken uit *pluserie* en *plusinge*, hetzelfde als mnl. *plunder*); ndd. *plüsen*, *plüsen*; oostfri. *plüsen*; ndl. *pluizen* (door analogie een sterk ww. geworden). Over mogelijken oorsprong en verwanten (o. a. p l u u s t e r e n) zie Franck op p l u i s. Het woord is zeldzaam in het Mnl. en is tot heden alleen opgeteekend in de samenstelling u t e p l u s e n, *uitplukken*, *de pluizen of wolvlokken uit iets halen* (*Vrouw. e. M.* VII, 228). Voor het gebruik van het woord in de hedendaagsche zndl. tongvallen zie De Bo 875; *Wäasch Idiot.* 528; Tuerlincx 507; *Antw. Idiot.* 982. — Vgl. Kil. p l u y s e n d e b o r s e, j. l u y s e n, marsupium exenterare, exinanire. — Ook *de pluizen of wolvlokjes van iets afnemen*, bepaaldelijk van de kleeren. Vgl. PLUME, 2), d. i. *pluisje*. Zoo krijgt p l u s e n als privatief ww. eene beteekenis welke met die van p l u u m s t r i k e n in eigenlijken zin is te vergelijken, nl. *netjes maken*, *reinigen*, *schoonmaken*. Kil. p l u y s e n, polire, comere, ornare, mundare, scalpere, tergere, detergere, extergere. Gall. *esplucker*. — Als intr. *zich pluizen*, *zich netjes maken*, van vogels. Kil. p l u y s e n, apricari et scalpere se. Plant. p l u y s e n, p o e l e n a l s v o g e l e n d o e n, *s'esplucker*, polire, comere se. Daarbij behoort ook het bnw. *pluis* (*niet-*), d. i. (*niet*) *in orde*, (*niet*) *netjes*. — Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 439 vlgg.

PLUSINGE, znw. vr. Hetzelfde als p l u n d e r i n g e; z. ald. en vgl. p l u u s t e r e n, dat in beteekenis met „plunderen" overeenkomt. Mnd. *plusinge* en *pluserie*, „kleine waaren, allerhand plunder; wertlose, nichtsnützige sachen, abfall". Vgl. Kil. p l u y s m e r c k t, hetzelfde als p l u n d e r m e r c k t (zie bij PLUNDER); p l u y s e r y e, p l u y s i n g h e, scruta, *et* quisquiliae. — In de 16de eeuw wordt het woord ook gebruikt in de bet. *een kleinigheid*, *een bagatel*. ‖ De weert moet thameer gheven ons businghe (*drank*). — Soudge zien up een cleen plusinghe of onder goe mannen als een vreck poenken leven? *Ned. Kluchtsp.*[2] 106, 57.

PLUUM (PLUYM). Zie PLUME.

PLUUMGRAEFSCAP (PLUYM-), -SCIP, znw. o. *Het ambt of de bediening van pluimgraaf*. ‖ (Wi gheven G. mit desen brieve dat boodambocht ende pluymgraefscip van Wyeringherlant mit siuen toebehooren, *a.* 1420 (bij Mieris?). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 368 (*a* 1456).

PLUUMGRAVE, znw. m. Benaming van den *ambtenaar*, *belast met het opzicht over het pluimgedierte van een vorstelijk of voornaam persoon*, *pluimgraaf*. Daaronder behoorde o. a. het opzicht over de watervogels (zwanen, ganzen, eenden) en de tot de jacht afgerichte vogels (valken, haviken e. a.). Kil. p l u y m g r a v e, aucupii praefectus: comes plumarius. ‖ Die pluumgrave wil sijn swaenkuken gaen corten, merken ende fnuken (*kortwieken*), *Vrouw. e. M.* VII, 23. — Bij Stallaert 1, 533 wordt p l u u m g r a v e (p l u y m g r a e f) vermeld als benaming van een vorstelijk ambtenaar, bekleed met het rechtsgebied over de riviervogels, vooral de zwanen en ganzen; zie nog aldaar over de vereeniging door Philips den Goede (*a.* 1456) van het ambt van den „pluumgrave" en den „watergrave" (den ambtenaar belast met het beheer van scheepvaart, rivieren enz.) met dat van „warantmeester" of opperboschrechter. Nog heden wordt op schepen aldus genoemd de matroos, belast met de zorg voor het gevogelte.

AANM. — Bij Kil. wordt het woord ook vermeld in eene ruimere opvatting, nl. die van *beambte der Hollandsche graven*, *belast met de inning van belasting op koopwaren* („comitum Hollandiae fiduciarii, clientes qui pro mercibus vectigal exigunt"), zij werden ook „plumarii comites" genoemd, „quod illorum injussu multis in locis nemini fas sit cygnos aut olores publice alere". Het recht nl. om zwanen te houden werd door den landsheer geschonken. Zie een voorbeeld daarvan in een brief van 1612 van Lamoraal, prins van Ligne, in *Vad. Mus.* 4, 54. Dit recht heette p l u u m r e c h t. Zie eene ordonnantie van Putten van 1525 in *O. Vaderl. R.* 3, 483: „*Van zwanen te mercken*. Dat nyemant geen swanen en mercke ... dan die lefter voet, want die rechter voet behoort den heer, ende daer zal die heere inne mercken nae ouder plumrechten van den vorscr. lande."

PLUUMCUSSEN (PLUYM-), znw. o. Mnd. *plûmkussen*; vgl. ook *plumenbedde*. *Veeren kussen, een met „pluimen" of veeren opgevuld kussen.* Vgl. PLUMETSE. *Teuth.* eyn pluymkussen off oirkussen, plumacium; oircussen, pluymcussen, pulvinar, plumarium *l.* plumacium?); pluymkussen, cento (op schroder). || In den eersten veeren bedden, pluymkussen die gestrijpt sijn ende dier gelijcken rutskussen (rust-?) is erffgoet, *Publ. Limb.* 19, 166.

PLUUMRECHT. Zie de Aanm. bij PLUUMGRAVE.

PLUUMSACHT (-SAFT), bnw. *Zeer zacht*, eig. *pluimzacht, zacht als dons*; vgl. ndl. *zijzacht* (*zacht als zijde*) en *ijzersterk, melkwit* e. a. (*Tijdschr.* 21, 28). || Hy sal hebben een pluumsafte bedde, *Lanfr.* 13 *v.*

PLUUMSTRIKEN (PLUYM-), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *plumenstriken*; ndl. *pluimstrijken*. *Iemand allerlei kleine, ook ongevraagde, oplettendheden bewijzen; hem naloopen, vleiend dienen, flikflooien of vleien, iemand honing om den mond smeren.* De gewone verklaring: eig. „de pluisjes of vuiltjes van iemands kleeren wegnemen, zijne kleederen reinigen of zuiveren van stofjes of pluisjes" behoeft ook na de in *Tijdschr.* 8, 32 vlgg. daartegen ingebrachte bezwaren en de daar ontwikkelde andere meening, niet te worden prijsgegeven. Pluumkijn komt ook elders als *pluisje* voor (zie PLUME), en het mv. *plumen*, dat o. a. in de verbinding met *striken* in het Mnd. wordt gebruikt, bewijst dat in geen geval uitsluitend behoeft te worden gedacht aan *pluim* in de bet. „staart". Op zich zelf is eene opvatting „waarin het woord dezen zin heeft, zeer goed mogelijk; vgl. *Rein.* II, 4841: „hi (*Reinaert*) strijct altoos sinen steert", hd. „den fuchsschwanz streichen," en verder *Tijdschr.* 8, 32; wellicht hebben de beide voorstellingen samengewerkt om aan de uitdrukking de bekende beteekenis te geven. Doch dat de boven gegeven omschrijving juist is, blijkt uit allerlei gelijkbeteekenende uitdrukkingen, vermeld bij PLUME, o. a. „enen striken van den plumen", hetz. als „enen plucken van den stove". Zie ook Stoett, n°. 1577, en verschillende soortgelijke spreekwijzen, bij hem vermeld, o. a. hd. *Federlesen* en het reeds in het Mnl. voorkomende *falie rouwen* (zie eene plaats bij PLUME), eig. „iemands falie (*mantel*) mooi vouwen, plooien," vervolgens hem aangenaam willen zijn, hem vleien", en vgl. Hild. *Gloss.* alwaar aan eene spreekwoordenplaat van Joh. à Doetinchem (*a.* 1577) wordt herinnerd, voorstellende een knecht die zijn heer afschuiert, met het onderschrift: „dith is een pluymstriecker". Zie ook Wander, *Sprichwtb.* 1, 1649. Kil. pluymstrijcken, adulari, palpare, palpari, palpum obtrudere, assentari, parasitari; plumas, floccos, pilosque ex vestibus alterius legere subblandiendo. Plant. pluymstrijcken, vleyen, smeecken, *ablander, flatter, papelarder*; pluymstrijckinge, *papelardise, adulation, flatterie.* || Daer moet hi mede flatteren ende pluymstriken, *Con. Som.* 13*b.* Ende (hi) hem daerin flatteert ende pluumstryket, *Sp. d. Volc.* 16*v.* Die meesters uwes soons, die u mit haren valschen woorden pluymstriken ende besmeyken, dat (*opdat*) uwen soon u doot slaen mach ende dan voor u regneren, *Sev. Vroeden Volksb.* 15*r, v.*

PLUUMSTRIKER (PLUME(N)-, PLUYM, -STRICKER, -STRIECKEЀ; ook -STREKER), znw. m. Mhd. *plumenstricker* (bij Diefenb. glosse van „plumarius i. adulator"); mnd. *plumenstriker* (aldaar ook met „veddernleser" verbonden); ndl. *pluimstrijker*. *Hij die zich door allerlei kleine, ook ongevraagde, diensten bij iemand aangenaam tracht te maken; flikflooier, vleier, pluimstrijker.* Vgl. over den oorsprong der uitdrukking bij het vorig Art. en zie PLUME, 2). *Teuth.* pluymenstrijcker, *verw. naar* lunscher (doch ald. niet vermeld). Kil. pluymstrijcker, palpator, assentator, parasitus, gnatho (*klaplooper*). Plant. pluymstrijcker, *papelard, flatteur, ablandisseur*, adulator, palpator, assentator, ciniflo, gnatho, parasitus. || Ic wilde ... dat si (*de heeren*) verraders, smekers ende oorstekers, ruuners ende plumestrekers (*vgl. Sp. d. Sonden* 4841: „plucken ende streken haer habijt") altoos saghen in den mont, ende merkeden op welke stont dat si meer om haer vrome spraken, of smeken om ander zaken dan si doen om sheren ere, Stoke IV, 275. Dat wi pluymstrikers of flatterers hieten, *Con. Som.* 5*a.* Die prelaten worden daer duc bi verderft, biden smekers ende pluymstrikers, *Proza-Sp. d. S.* 42*c.* Gheen flatteerders oft pluymstrikers en mocht hi liden, *Proza-Sp.* 145*a.* Hi schuwede alle flatteerders, pluymstrijkers, clappaerts ende aenbrengers, *Exc. Cron.* 137*d.* Der vermaledider pluymstrikers ende oorstekers woorden, 197*b.* Hatende boven alle zaken looftuters, pluymstrieckers ende vlabackers, die anders niet en zegghen dan men geerne hoort, Despars 1, 269; ook 2, 177. Als die oyt tzijnen tijt met musicienen, rhetoricienen, caetsers, jongheleurs, pluymstrickers ende allerande andere mortepaeyen (*doodeters*) overghebrocht hadde, 2, 240. Verraderlicke pluymstrijckers, hypocriten ende twistmakers, 494.

PLUMP, PLUMPEN. Zie PLOMP, PLOMPEN.

PLUUSTEREN (PLUYSTEREN), zw. ww. trans. Mnd. *plusteren* (d. i. *plûsteren*); ndl. *pluisteren*. Verwant met plusen; zie Franck op pluis en vgl. fri *pluster*, pluis; *plusterich*, vol pluisjes. *Pluizen, plukken* (zoo nog heden in het WVl., De Bo 875); ook *plukken, plunderen* (vgl. mnd. *plusterware* = *pluserie* = *plunderware*, mnl. plundware, en 16de-eeuwsch pluisteringe (*Trou moet bl.* 3, 12) = *plunderinge*, nl. *lijfsbenoodigdheden, kleeren*). In de 16de eeuw. Vgl. o. a. *Polit. Refer.* bl. 65 en 68. Kil. pluysteren, j. plunderen, diripere, compilare(ook *navorschen, onderzoeken, napluizen*, „scrutari, perscrutari"). Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 439 vlgg. Zoo ook in de 17de eeuw, en nog heden in tongvallen. Vgl. Boekenoogen 762, waar het woord wordt vermeld in de bet. *pluizig worden, pluisjes loslaten* (zoo ook in andere dial.; z. ald.) en *Waasch Idiot.* 28 (afpluisteren). — Ook in de uitdr. „enes borse (buerse) pluusteren", *iemands beurs plunderen of ledigen, Belg. Mus.* 6, 57. Vgl. Kil. „pluysen de borse".

PLUUSTERINGE (PLUYST-). Zie bij het vorig Art.

PLUVIER (PLOVIER), znw. m. Van ofra. *pluvier, pleuvier*; fra. *pluvier*. *Pluvier, regenvogel, mathoen* (hd. „regenpfeifer"); eng. *plover*. Eene afleiding van lat. *pluvia*, regen. Zie verschillende soorten van pluvieren (o. a. „*charadrius pluvialis*") bij Littré 2, 1178 op pluvier. Kil. pluvier, pardalus, *avis vulgo* pluvialis *dicta, quod coelo pluvioso potissimum capiatur, dicitur et* pulvier *q. d.* avis pulveratrix. || Pluviales dat sijn manieren erehande van pluvieren, diemen seght dat bi der lucht leven, *Nat. Bl.* III, 3121. — De vogel was in de middeleeuwen zeer geliefd als wildbraad. || Capune, plumieren (*l. met var. B.* pluvieren; *var. A.* plumeren, *l.* pluvieren), ende goede leckere morsele, conine, hasen ende pertrisen gevense mi te mire spisen, *Rose* 10995. Al en etic suypen noch plovier, ic word al sat, *Vrouw. e. M.* VIII, 213. Dat niement een velthoen boven acht grote vercoopen en sal, een entvoghel zeven grote, een pluvier vier grote, *Belg. Mus.* 7, 314 (*a.* 1360; vgl. *Voorgeb. v. Gent* 83 (*a.* 1360). Enych man ofte wijf, die wilde ganze, wilde voghelen, kyvit, pluvieren, snyppen, of anders enych wiltbraet ter marcte brochte, *R. v. Utr.* 1, 202, 2. VI pluvieren v pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 284. VI pluvieren, IIII pl., *ald.* XVI pluvieren VIII pl., 285. III paer duven ende pluvieren VI pl., 286; ook 288 *tweemaal*; 289; 290 *e.e.* Ooc canic vogelen ter rivieren ende vaen wilde pluvieren, *Aiol-fr.* 766. Zoo ook *Livre d. Mest.* 8 (ofra. *plouvier*).

*PLUVIERE. Zie PLUMER(E) en vgl. het omge-

keerde geval, dat *plumere* gelezen is voor *pluviere*, *Rose* 10995 bij PLUVIER.

PO (PAUWE). znw. m. *Po*, de rivier. *Teuth.* Pauwe, eyn revyer in Lumbardyen, Padus.

POCHEN (PUCHEN, PUCCHEN), zw. ww. intr. Mnd. *pucken*, ook *pucker* en *puckerie*; ndd. *puchen*; mhd. *bochen*; hd. *pochen*; ndl. *pochen*; oostfri. *puchen*, *pughen*. Zie verder Franck op pochen. *Bluffen*, *pralen*, *snoeven*, *pochen*. Kil. pochen, bacchari, debacchari, tonare murmure et verberibus; *et* jactare, jactitare, venditare, ampullari. Plant. pochen, *se vanter*, *se glorifier*, jactare se, gloriari; pocher, *un vanteur et glorieux*, jactator, thraso, ventosus; pocherije, *vanterie*, jactatio, jactantia, ostentatio. In de 16de eeuw. || Hoochspreecken ende pucchen daer en salt hem niet an ghebreecken, *Spreuken* 4 (vgl. hoighpoicken, grootpoker, hopoker en pokerie in *Teuth.*).

POCIE (*Bervoete Br.* 28, 283). Hetzelfde als porcie, vgl. *posie* in *Antw. Idiot.* 991; ook bij Tuerlinckx. Zie PORTIE.

POCIOEN (Ruusb. 6, 37). Zie POESOEN.

PODAGER (PODEGRA, PODAGRE), znw. o. Mnd. *podagel*, *pedagel*, *puddagel*; ook *po-*, *pudager*. Van lat.-gri. *podagra*; ofra. *podagre*. *Jicht*, *voetevel*. || Dat gheneest alle sericheit der wonden ende podegra, *Scep r. W.* 53 *d.* De heft podagre, *podager*, *Gloss. Bern.* Vgl. het door Kil. vermelde podaghel (409: „*sax.* podagra, chiragra", ook 855 met de bijvoeging „hac voce etiam Saxones utuntur"; vgl. mnd. *podagelsch*, met podagra behept. — Vandaar het bij *Barth.* 275 *a* voorkomende ww. podagriseren, „dat is tvoetevel hebben".

PODDE, znw. vr. Bijvorm van padde; z. ald. en vgl. Boekenoogen 765. Kil. podde, *Holl.* j. padde, bufo; fri. *pod*, *podde*; vgl. Schuermans 493 op podshoofd. Het woord zal ook in de middeleeuwen wel in sommige noordholl. tongvallen bekend zijn geweest; althans in de 16de eeuw dragen verschillende stukken land aldaar den naam van poddecamp, (podtkamp, potcamp, t. a. p. 767).

PODELPOEL, znw. m. *Modderpoel.* Het eerste deel is hetzelfde woord als eng. *puddle*; oeng. *pod l*, poel, slijk, modder. Daarnaast een oostfri. ww. *pudeln*, *puddeln*; eng. *puddle*; hd. *pudeln*; ndl. dial. *poedelen*, wasschen en plassen (Draaijer 31*b*; De Jager, *Freq.* 1, 457); bij De Bo *poelen*. Zie E. Müller op puddle; Koolman en Grimm op pudeln. || J. ende sinen ghesellen die 16 daghe in der stad graven die rijs ghehouwen hadden dier sie een deel vertuneden omme den podelpoel vor L.'s huys ende omme die coolhave (*d. i.* coolhove), *Rek. d. Cam.* 6, 118 (*a.* 1383). Vgl. ndl. dial. *podde*, vuil door onzindelijkheid (Draaijer 31; Gallée 34) en *poddelig*; vuil, smerig, morsig.

PODER. Zie bij PODEREN.

PODER. Zie POEDER.

PODEREN (PUEDEREN, d. *i. peuderen*, POYEREN), zw. ww. intr. en trans. Eng. *pudder* en *pother*; ndl. dial. *pooieren*, *peuëren*, *peuren* (De Jager, *Freq.* 2, 450), ook *poeren* (Boekenoogen 769) en *podderen* (bij Tuerlinckx, „futselen"); vgl. westfaalsch *pueden*, roeren. Zie Franck op peuren. *Wroeten*, *roeren in iets* (vgl. vooral PUREN, PUEREN (2de Art.); of ook *iets schudden* of *in beweging brengen.* Het bestaan van het woord in den vorm poderen blijkt vooral duidelijk uit podersam; z. ald. Verwant is *poteren, ndl. *peuteren*. Kil. vertaalt poyeren (j. koteren) en poteren (j. peuteren) beide door *fodicare*, en naast podersam komt in dezelfde beteekenis ook potersam voor.

I. INTR. — *In iets roeren of wroeten.* || Men sal ... wachten dat hy (*de jongen*) in den schotel niet en roere of en poyere als oft hy in eenen vischput ware, *D. War.* 6, 352 (16*de eeuw*). — Hier bij behoort ook het ww. in de bet. „op eene bepaalde wijze visschen", *met een poder*, *pueder*, *peuder*, *poyer*, *peur*, d. i. *een tros wormen* (ndd. *podder*; zie Franck op peur) *visschen*. Vgl. zaanl. *poer*, *poerworm*, *poeren*; wvla. *peur* en *peuren*; hd. dial. *püddern*, aal visschen of vangen (De Jager, *Freq.* 2, 448). Kil. „poyeren, met de poyer visschen, fuscina piscari, figere anguillas in imo fundo aquarum, lumbricis (*wormen*) hamo s. fuscinae (*aalgeer*) affixis anguillas piscari; *Flandri dicunt* pueren." Het woord poder (pueder) in dezen zin komt reeds voor in eene verordering van 1366 in *Voorgeb. v. Gent* 99: „*Van dat niemen en vissche anders dan met der inghe-roeden ende puederen.* Dat niemen ... en vissche ... met negheenrande netten, ghetauwen ... no gheenen allame anders dan metter inghenroeden ende metten puederen binnen der stede van Ghend" (het woord zou hier ook de bet. kunnen hebben van het door Kil. genoemde *fuscina*, nl. „een drietandige vork"; deze opvatting zou zich aansluiten aan Kil.'s poyeren, koteren, fodicare).

II. TRANS. — Enen poderen, *iemand bestoken*, *hem in onrust brengen*, *het iemand lastig maken.* Vgl. PODERSAM.

PODERSAM (PUEDER- (d. i. *peuder-*), POER-, PUR-, -SAEM, -SOM), bnw. In dezelfde beteekenis ook POTERSAM. Vgl. bij PODEREN en zie het volg. Art. De vorm poersam zal wel niet als poërsam, maar als tweelettergrepig moeten worden opgevat; vgl. ndl. *Peursum* uit *Poedersem* (in een brief van 1352: „Poedersemsambacht," aldus naar den bezitter genoemd, V. d. Bergh in *Letterbode* 1860, bl. 66). — 1) Met den 3den nv. van den pers. *Lastig voor iemand*, *het iemand moeilijk makende.* || Wolf, voor Gode waenstu sijn lam, du die den armen bes podersam? *Rincl.* 834. Es si hem ooc alte fel van worden ende te podersam, *Rose* 9218 (*var.* puedersam). Oock en suldi u hier in nyet ontsien, al is u die viant pursam, *Vaderb.* 231 *a.* Onsuver hont ..., oftu wetes dat sy salich sijn, waerom bestu hon dan poersam? 136 *d.* Ich en ben dij nyet poersam, 156 *a.* Du en salste den vreemden niet podersom wesen, *Haagsche Bijbel* 1, 61 *d* (*Exod.* 23, 9: *peregrinis molestus non eris*). Wij en waren hem (*den herders*) nooyt podersaem, ende binnen alder tijt dat si met ons waren ..., so en gebrac hem nooyt van haren cudde, *D. B.* 1 *Sam.* 25, 7 (*numquam ei molesti fuimus*). Dese luden waren ons guet ghenoech ende niet podersam, *ald.* vs. 15. En ist u niet luttel den menschen potersaem te wesen, want ghi sijt ooc potersaem mijnen god, *ald. Jesaia* 7, 13. Ic hebbe mynen kindere (*l.* kinderen) bevolen dat di (*Ruth*) niemant poersam en si, *Eng. hss.* 1, 44. — 2) Zonder bepaling *lastig*, *moeilijk*, *zwaar*, *bezwaarlijk.* || Dat een podersam werc es tuschen dese discordantiën ... ut allen den ewangeliën te rapene ende te ghederne ... ene ... vertrekkinghe van den ghebenediden wesene Jhesu Christi, *L. v. J.* bl. 2. Soo wort uten woorden van deser lessen een herde potersaem questie voortgebrocht, *Getijdeb. S.* 43 *a.*

PODERSAMHEIT, -SAEMHEIT, -HEDE, znw. vr. Ook POTERSAEMHEIT (zie bij PODEREN). *Lastigheid*, *het veroorzaken van last aan een ander.* In dezen zin is het woord niet gevonden, wèl in de subjectieve opvatting *het ondervinden van moeilijkheden*, *last* als toestand, *onaangenaamheden.* Vertaling van lat. *molestia.* || Houde di van dien (*den dwaas*), dattu negheen poedersamheit en heefs, ende du en sels niet werden besmet in sine sonde, *Hs. v.* 1360, 67 *d* (*Jes. Syr.* 22, 15: *ut non molestiam habeas*); ook *Haagsche Bijbel* 2, 57 *b* (in den *D. B.* onwille) en *Hs. v.* 1423, 247 *d* (hoede dy van dien dattu gheen poetersaemheit en heves).

POEDELPOEL. Zie PODELPOEL.

POEDER (PODER, POUDER), -ERE, znw. vr. en o. Mnd. *puder*, *pudel* (vgl. *podagel* naast *podager*); ndl. *poeder*, *poeier*. Van ofra. *pouldre*, *poudre*; fra. *poudre*,

en dit van lat. *pulverem*. Zie PULVER. *Iedere gestampte of gemalen stof.* Vooral — *a*) *Gestampte of gemalen kruiderijen* of *specerijen*. Vgl. CRUUT. *Teuth.* poider, polver, cruyt gepolvert, species, aroma. Kil. poeder, poeyer, pulvis. Plant. poeder oft poeyer, de la pouldre, pulvis; in poeyer stooten, *casser et mettre en pouldre*, pulverare, dispulverare, tundere. Vgl. POER (POUR) en *Invent. v. Br.* Gloss. op pouer en pourbus. || Om cruyt ende poeder, dat mede gevuert wart tot Broclede, *Rek. Bissc. v. Utr.* 373. Dit worpt in eenen mortier ende maket poudere ende doet met (*doe het bij*) alle desen cruden, *Coocb.* 1, 33. Te vercoopene eenich poedere ofte speceryе omme in de spyse te bezeghene, *Ann. Em.* 17, 168 vlg. Tpoeder voor huerlieder craem ... verbrant te wezene. 169. Tregien ..., IIII lb sukers ..., een pont canneel poeder, ... een pond poeders de duuc (*vgl. Tijdschr.* 21, 240 en 317 over „*polverduic*), *Invent. v. Br.* 5, 503; ook 4, 443. Van sucre ende van diversen manieren van crude ende poedere, 4, 93. Wit ghinghebeers poeder; sufferaen poeder, *ald.* Gloss. 286 op pouer (*l.* pouder). Van crude daer of dat pouder ghemaect was, van confite, van suffrane ende van sukere, *Invent. v. Br.* 4, 442. — Ook *poeder* of *fijngestampte kruiderij of kruid met eene geneeskrachtige of voor het lichaam schadelijke werking.* || M. nam ene busse met poedre doe, die si hadde gemaect ... ende ginc dar Lanceloot lach ..., si brachte ene selverine pipe daer, die si met poudre ... vulde ende hem sette in dien nese ..., ende hem in die hersinen blies: hi was soo sere tebarenteert dies dat hi van groter pinen hem strecte, *Lanc.* II, 22942. Men sel op de wonde leggen dit naevolgende poeder, Jan Yp. 178. Dit vorseit poer (*deze samengetrokken vorm ook elders in Lanfr.*, vgl. POER) stoept (*stopt*) seer bloet, *Lanfr. hs.* 36*b*. Dan stoot dit poer al ontween in eenen visel, 36*a*. Dan stoot die (*l. of d. i.* dien, *of is het woord hier vr.*?) poer al ontween, 38*a*. — *c*) *Buskruit.* Vgl. BUSSEPOEDER en Plant. „buschpoeder, *pouldre à canon*, pulvis tormentarius" (het mnd. *bussenpulver* heeft de bet. van „in eene bus bewaarde specerij"; vgl. nl. *poederbus*). || Twee stuckx artillerie ende poudre, *Ann. Em.* 14, 357 (*a.* 1488); zoo nog eens *ald.*; 358 *tweemaal*. Tpoeder ende steenen (*voor de belegeringswerktuigen*) die sijn quaet te vindene, 379. Daer toe gheven ende leveren pourdre (*l. of d. i.* poudre) ende loot, 25, 402 (*a.* 1510). Quetsure van slagen metter hand, van gescutte, van poeder of andersins, Matth. *Anal.* 1, 255, 20. Zie ook de aant. van Van Hasselt op Kil., bl. 499. Zoo nog tallooze malen *Invent. v. Br.* 5, 264; 265 (± *a.* 1442).

POEDER(EN), znw. Naam van eene soort van visch, doch welke is niet bekend: ook is het niet zeker of de vorm *poeder(e)* dan wel *poederen* is. || Up varsschen zalm, poederen, meerzwijn, stuer, (h)elft, van den scilde II gr., *Invent. v. Br.* 6, 174 (*a.* 1477).

POEDERACHTICH, bnw. *Op poeder gelijkende, in poeder of stofdeelen uiteenvallende.* Plant. poederachtich, vol poeders, vol poeyers, *plein de pouldre*, pulverulentus, pulvereus. || Die duecht van die galnote is bekent als si cleyne ghetact is, stijf oft vol van binnen, niet poederachtich, *Receptenb*[1]. 18.

POEDERBUSSE, znw. vr. Mnd. *puderbusse*. *Specerijbus.* Het woord zal in het Mnl. wel bekend zijn geweest. Misschien is hetzelfde bedoeld met pourbusse (vgl. POER), *Invent. v. Br.* 5, 511: „betaelt J. van rekepennynghen ende pourbussen als men de rekenynghe dede", doch de bet. past niet best in den samenhang.

POEDEREN, zw. ww. trans. *Tot poeder maken, fijn maken of malen.* Vgl. PULVEREN. || Dan minghet der in jou mastic ende jou wierooc, wel subtijl ghepoedert, Jan Yp. 176 *hs.* Ghelijck tghepoedert peper op de hant de hant verwermt, *Reg.* 53*a*. Poedert (*nl.* het) wel cleene, *Hs. Serr.* 14, bl. 58. Neemt een lb cancele, II onscn ghinghebers, poedert beede, neemt een l. van desen poedre enz., 46. Hebdi gheen saet van netelen, so neemt de wortele ende poederse, 49. — Het mnd. *puderen* beteekent *kruiden*; het ndl. *poederen met poeder bestrooien*; waarschijnlijk heeft het woord die ook in POEDERCONTE; z. ald.

POEDERHUUS (-HUYS), znw. o. *Kruithuis*; vgl. POEDER, *c*). || Van den hofstadt gelegen by de capelmolen, ... dair huer poederhuys of gemaict is, *Rek. v. Bergen-op-Zoom v.* 1490 *in het Rijksarch. v. Noord-Brabant.*

POEDERCONTE, znw. vr. Scheldwoord gebezigd tegen eene vrouw, Cannaert 99 (*a.* 1425). Zie CONTE en vgl. *poederen* in de bet. „poederen, met poeder bestrooien".

POEY (tusschenw.). Zie POY.

POEYTIER. Zie PUTIER.

POECK (*Inform.* Gloss.). Zie POKE.

POEL (POIL, PUEL), znw. m. Mnd. *pôl*, *pûl*; mhd. ohd. *phuol* (*pfuol*); ags. *pôl*; eng. *pool*; hd. *pfuhl*; ndl. *poel*. Het woord kan verwant zijn met pael, dat dezelfde beteekenis heeft (zie PAEL, 2de Art. en vgl. PAELLANDER en PAELDINC); aan overneming uit het Latijn behoeft bij dit laatste woord niet te worden gedacht. Vgl. Streitberg, *Urgerm. Gramm.* § 125, 1; Franck op poel; Kluge op pfuhl.

1) *Poel*, *moeras*, *een plas van stilstaand water.* *Voc. Cop.* een poel, lacus; een poel van watere, lacuna; *Teuth.* adel, sump, poil, cenum (*slijk*, *slik*, *modder*). Kil. poel, palus, lacuna, stagnum, eluvies, vorago. Plant. eenen poel, *un lac ou estang*, lacuna, stagnum; eenen poel oft stilstaende water werden, stagnare. *Harl. Gloss.* en poel, volutabrum. || *Van een poel int gemeen.* Lacus dat is een poel die stil staet daer ander heymelike wateren in dringhen, *Barth.* 440*b*. Welken poel die grieken (!) stagnum hieten, *ald.*; zoo meermalen ald. en 441*a*. Dat der ongherechter goet alsoo verdorret ende te quiste gaet alse water dat inden poel staet, daer die sonne heet op schijnt, *Doct.* II, 2276 (vgl. de aanh. uit *Laiendoctr.* bij Lübben). Die poel der wateren gingen wech, *Haagsche Bijbel* 1, 289*a*. G. ontgorde sijn swaerd daer ende waerpt inden poel, *Lanc.* IV, 12097 (*vgl.* 12072: enen maras). Du biste wel een verken, wanttu hebste genoecht in stinkenden dinghen ende groyste in vuylen poelen, *Hs. Cyrill.* 73*c*. Gelijc dat tlicht der zonnen niet ne zoude ghelaten connen te schinen in eenen vulen poel, *OVl. Lied. e. G.* 376, 1816. Op der hoverden stoel sit hi (*de duivel*) hoochst in den helschen poel, *Rincl.* 1065. Sonder te rekenen tquaetste (*land*) dat onder den dijck leecht, ende oock put ende poel (*moerasland*, of is de bet. *een en al kuil*, *vol met kuilen*? vgl. beneden) es, twelck maer 5 groten in huyere waerdich on es, *Inform.* 489. Die rectoren der nonnen van Sinte Mariën poel buten Leyden, *Hs. Kloosterr. A.* 3*r* (vgl. den plaatsnaam *Poelgeest*). — Verklw. poelkijn, -ken, *poeltje*, *plasje*. *Voc. Cop.* een poelken, laculus. — Vgl. PODELPOEL, en *POLDERWATERE, verkeerde lezing voor pol (poel?) der watere.

2) Ook in de thans niet meer gebruikelijke opvatting *kuil*, *groeve*. Zie boven *Inform.* 489. Vgl. *Voc. Cop.* steenpoel, lapidicina (vgl. andere glossaria bij Diefenb. op lapicidina en Kil. steenpoel, steenput (steengroeve, steenput), latomia. || Daerin (*in het land van Ebron*) greft men pole ... ende vercopen die eerde diere dien van Egipten, Velth. I, 11, 23. — Verklw. poelkijn, -ken, *kuiltje*. || (Hi) sach daer een cleyn kijnt sittende ende had een cleyn poelken gemaect aen dat over vander zee, ende woude alle die zee daer in sceppen, *Proza-Sp. d. S.* 18*c*. Gelijc dattet onmogelic weer die grote zee in dat cleyn poelken te sceppen, soo onmogelic weert

hem, die gotheit te ondergronden, *ald.* — Hiertoe behoort ook *Voc. Cop.* een poel in den vleessche, lacuna, fossa ventris (*het navelkuiltje*); vgl. Diefenb. op lacuna o. a. „kuyle, kuylchen, ein lochlin in den wangen" en „*pauchgrub* (fossa ventris)". Vgl. ndl. putje, mnl. puttekijn, en boven bij *Inform.* de verbinding put ende poel.

Aanm. — Niet duidelijk is de bet. van poel in *Gulden Troon* 67*a*: „men maect enen cleynen poel van heter minnen door dat herte, dye alle sonden ende smetten wtveghet".

POELAGE, znw. Van ofra. *poulage*, *polage* (Duc.); eene afleiding van **poele*, fra. *poule*, hen. *Hoenderge-vogelte.* || Dat men alle de verbode die gheleit sijn vanden wilbrade, van den poelagen, van den suvele ... honde in alle hare pointe ende in elc sonderlinghe, *Voorgeb. v. Gent* 100 (*a.* 1367).

POELE, znw. Naam van eene vrucht, maar welke? De vorm van het woord zou geen beletsel zijn om het voor één te houden met ndl. *peul*, d. i. *peulerwt.* Het zou kunnen wezen dat men *peulen*, die zoet zijn, rauw heeft gegeten, doch het is niet waarschijnlijk, dat in het Mnl. de peulerwt reeds met den naam *peule* (*pole*, *puele*) werd aangeduid. Kil. en Plant. kennen het woord in deze beteekenis niet, maar het kan bedoeld zijn met puelen in *Rek. Jan van Blois* 68: „om ael ..., om drooge scollen ..., om puelen, enz." Doch tusschen allerlei fruit, zooals in de eerste aanhaling beneden, maken *peulen* toch een eenigszins vreemden indruk: het is dus waarschijnlijker dat poele eene ons onbekende benaming is van de eene of andere boomvrucht. || *Ooftsijs.* Hem selmen geven van I mud kersen, I mud prumen; I mud poelen, I mud peren, twe mud appellen off twe tonnen noten, van elken IIII doits, *R. v. Utr.* 1, 280, 21 (*uit den naam* ooftsijs *alleen mag men aangaande* poele *niet het besluit trekken, dat het „ooft" moet zijn: daaronder werden ook gerekend* steen, kannen e. a., *zie ald. bl.* 281). Om keersen (*kersen*) ende poelen IIII pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 319.

Aanm. — Racer 5, 379 is *poele* verkeerde lezing voor *poese* (*R. v. Vollenh.* 2, 123, 60). Zie POSE.

POELEN, zw. ww. trans. Waarschijnlijk heeft het ww. de bet. *bekladden* op de eenige plaats waar het gevonden is, nl. *Liedeb. Susato* 15, 8: „mijn boel heet mi clekerbille (*lichtekooi*): noit en was ic dus ghepoelt." Het woord kan komen van *poel* in de bet. *slik*, *modder*, en dus eigenlijk beteekenen *bemodderen.* — Eene andere beteekenis heeft het door Kil. en Plant. vermelde poelen, d. i. „uitdiepen". Dit komt van poel, 2), d. i. *kuil*, *diepte.* Kil. poelen, polen, *Fland.* excavare, suffodere, forare. Plant. poelen, *creuser en caverne ou en lacs.* In het WVla. bestaat *poelen* als intr. in de bet. „door slijk, door het water plassen, plompende er door gaan" (De Bo 877), en *polen* (*peulen*) als trans. in de bet. „met de hand uit den akker uitgraven", gezegd van aardappelen (De Bo 880). Vgl. POLEN. De beteekenis *uitdiepen* heeft het woord in de uitdr. putten (pitten) ende poelen, een land (zie PUT en PUTTEN en eene plaats *O. R. v. Dordr.* 2, 309) en zij kan er aan eigen zijn op eene plaats uit de 16de eeuw, vermeld bij Stallaert 2, 368 (indien de daar opgegeven bet. „turf uithalen of uitsteken" juist is, is zij uit die van „uitdiepen, uit graven" voortgevloeid). Mogelijk is ook in de 16de eeuw een ww. *poelen* in deze bet. uit *poedelen* (vgl. *plaren* en *pluren* uit *pladeren* en *pluderen*); zie bij PODELPOEL.

*POELEN (*Stadr. v. Ommen* 21, 79). Verkeerde lezing voor poeleu, *pelum.* Zie POLUWE.

POELGE, znw. vr. (spr. *poelje*). Zndl. *poelie*, *poelje* (De Bo, Schuermans, Joos, Corn.-Vervl.); ndl. dial. *poelje*, *poelie* (Van Dale, Hoeufft). *Jonge hen*, *jong hoen.* Van ofra. fra. *poule*, vanwaar ook vla. *poel* (Schuermans); vgl. ndl. *poele*, term waarmede eenden (ook kippen?) door kinderen worden geroepen (vgl. POELAGE en *poelepetaat*, fra. *poule pintade.* De uitgang in *poelje* (*poelie*) is onverklaard. Waarschijnlijk is hij in Vlaanderen aan het woord toegevoegd (zie soortgelijke voorbeelden bij De Bo 205 op cize, cizie): een ofra. **pouille* aan te nemen (zooals Scheler doet op poule) is aan bedenking onderhevig. Kil. poelie, gallina, gall. *poulle*; poullie, pullaster, pullastra, pullus gallinaceus; gallina iuvenca, novella, gal. *poulette.* || Een capoen ende III poelgen, *Invent. v. Br.* 1, 121. Van poelgen III sc., 1, 117 (*vgl. ald.* 1, 122; „XVII sc. pour polles".) Een poelge ende twee kickene, *Livre d. Mest.* 8 (fr. ald. *une poulle*). Poelgen metten raspeite in den somer, ziedse in eenen pot enz., *Cooch.* 1.

POELGE (POELIË), znw. o. Uit *Apulia*, lat. naam voor *Zuid-Italië.* || Dat hi wilde in Poelgen gaen, *Franc.* 300. Int geberchte van Poelgen lant, 8449. Tote Poeliën in one poort, 8329. In Poeliën ende in Oriënt, *Nat. Bl.* IX, 277. In Poelgen woonde een coninc, *Sev. Vroeden* 1699; ook 2329; 2409; *enz.*

POELGRUNE (*Lanc.* II, 25524). Zie PAUWELIOEN.

POELKIJN (*Hist. de Damme* 232). Zie POOLKIJN.

POELMENT. Zie PULMENT.

POELRE (*Rek. v. Gent* 1, 100). Zie POLRE.

POELU (POELUWE, POELWE). Zie POLUWE.

POELUHOUT. Zie POLUWEHOUT.

POEMEGARNATE. Zie PUMEGARNATE.

POEN, znw. *Zoen*, *kus.* Het woord is nog heden in verschillende noord- en zuidndl. tongvallen bekend, met het verklw. *poeneken* (zndl.) en *poentje.* Zie o. a. Schuermans 493 vlg.; Rutten 178; Hoeufft 470 en Boekenoogen 768. Vandaar poenen; z. ald.

POEN, znw. m. *Poen*, *ploert.* In de 16de eeuw. — Verklw. poenkijn, -ken. || Onder goe mannen als een vreck poenken leven, *Ndl. Kluchtsp.*[2] 106, 59.

POENCHOEN (POENCHON). Zie POENSOEN, 1e en 2de Art.

POENE, znw. vr. Ndl. „op *poene* van". Van lat. *poena*, waarin *oe* als de germ. klank wordt uitgesproken. Meer gewoon is pene; z. ald. || Op alsulcke boete ... ende op alsulcke poene, *Oork. v. Helmond* 19 (*a.* 1328). Die broocke deselve poene voorscr., *O. Vaderl. R.* 3, 514, 46 *var.* Zoo ook *O. Marker* 12, 36, 120 (*waar aan den zin iets ontbreekt*).

POENEN (PONEN), zw. ww. intr. Van poen; z. ald. Ndl dial. *poenen*, *poonen*, *peunen*, *punen. Zoenen*, (Schuermans, Rutten). *Fragm. vocab.* (*Tijdschr.* 13, 79) ponen, basiare. — Ook als znw., *kus*, *zoen.* Vgl. mnl. een cussen. *Fragm. vocab.* (t. a. p.) en ponen, basium.

Aanm. — Het door Stallaert vermelde ww. poenen in de bet. „een vergelijk treffen" heeft niet bestaan. Vgl. ook Jonckbloet in *Lorr. Gloss.* op poente.

POENGEEL (*Lanc.* IV, 680). Zie PENNONCHEEL.

POENGEREN, -IEREN (*Lanc.* II, 20830). Zie PONGEREN.

POENKIJN, -KEN. Zie POEN, 2de Art.

POENSOEN (POENTSOEN, POINCHON, POINCHOEN, PONCHON, POYNSOEN; ook PINSOEN, PENSOEN, PINCHOEN, PINCHON, PINSON), znw. m. Mnd. *poinson.* Van ofra. *poinçon*, *ponchon* (vgl. *ponchonnet*, Duc. „petit pot)"; fra. *poinçon.* In de beteekenis van dit of het volgende woord is *Pontsioen* als ndl. geslachtsnaam nog heden bekend. Benaming van eene maat voor fransche wijnen, hetzelfde als *anderhalf aam*, volgens Kil.: poynsoen wijns j. anderhalf ame, dicitur proprie de cado vini Gallici. De oorsprong is niet met zekerheid bekend. Zie de Wdbb. van Littré, Hatzfeld en Scheler. || Een pinsoen van pynoc (z. ald.), *Oorl. v. Albr.* 46. Twee pensoene beane, *Invent. v. Br.* 5, 569. Een pinchoen (94 *stoopen*) wijns van Beanen, costende XXXVI lb, *Belg. Mus.* 6, 407 (*a.* 1500). Item gescenct mijner vrouwen van brugdam een pinchoen

beane, *Rek. v. Brielle v.* 1462, *f.* 15 *r.* Van elcken sticke, pype of ponchon (wijns) dat men van nieus ontslaet, *Ann. Em.* 24, 431 (*a.* 1428). Zie voorbeelden der vormen *poenchoen*, *poinchon*, *poinchoen*, *poynsoen*, *pinson* en (uit een lateren tijd) *poentsem* bij Stallaert 2, 368. Heremans vertaalt *poinçon*, tonneau, door *poensel*, en Schuermans vermeldt *poensel*, *poensen*, *poensem* in de bet. „groot vat, dubbele bierton."

POENSOEN (POENTSOEN, POINTSOEN; ook PINTSOEN, PINSOEN), znw. o. Van ofra. fra. *poinçon*, (mlat. **punctionem*) eene afleiding van *poindre*, lat. *pungere*.

1) *Steekpriem*, *dolkmes*. ‖ Dat niemen dagghen en draghe no onlovelike pinchoene no blancdureele, no dermede en werpe, up eenen ban van III jaren, diet dede, *Voorgeb. v. Gent* 88 (*a.* 1365). Dat niemene pinsoene, prieme ..., wappers, hamers, blandereele no swerde en draghe, 142 (*a.* 1376).

2) *Priem*, *naald*; ook *werktuig om op iets figuren* (op metaal) *of een waarmerk* (op stoffen of metalen) *aan te brengen*. *Voc. Cop.* een poensoen, punctorium. Kil. poyntsoen, puntsoen, acus, stilus, gall. *poinson*, ang. *pynsson*, *punchon*. ‖ Steect met een scerp poentsoin (*beter* poentsoen) een gat door dwas, *Scep v. W.* 43 *a.* Van diversen tanghen, pincoenen (*l.* pinsoenen) enz., ghesteken omme der nieuwe draperye, *Invent. v. Br. Intr.* 185; ook 4, 94 (pintsoenen). Also den suppliant van desē grote moeyte ende arbeyt heefft gehadt met alle gereetschap the maecken poensoenen, die hem suppliant selde ofte ommermeer konnen the pas komen, *Geld. Oudh.* 75. Tpoinchon gheordineert ter neringhe van den goudslagers, *Ann Em.* 31, 114 (*a.* 1455). Zilverwerck ..., geteykent ... mitten ponchoen van der stede, *R. v. Leiden* 311, 1. Elsene ende ponchoenen, *Livre d. Mest.* 15 (fra. *ponchon*. — Ook het *merkteeken* of *waarmerk* zelf. ‖ Dat elck meester zijn eyghen pinsoen ende teycken van der plaetse daert werck ghemaect is, sal doen steecken op elck stuck wercks, *Reg. d. Placc.* 2 *a*; ook *b*.

POENSOEN (POINSOEN, voor poengoen (poenjoen, poenioen, *Wal.* 10478). Zie PENNOEN.

POENSOENEREN (POENTSOEN-, POINTSOEN-, -SONNEREN), zw. ww. trans. Van ofra. fra. *poinçonner*. *Met een priem figuren op edel metaal aanbrengen*. ‖ De veldinghe ende de verciersselen van fynen ghebrunerden gande, ende wel ende reinlic ghepointsonneert, Diericx, *Mém.* 2, 257 (*a.* 1434).

POENT (POEINT, POINT, POINCT, PUENT, PONT, PUNT); ook PUNTE (POENTE), znw. o., m. en vr. Eene enkele maal komt naast punt een vorm puyt voor (nl. *Grimb.* I, 2950 *var.*, in de bet. „geschikte tijd", doch hoewel niet strikt onmogelijk, is hij waarschijnlijk eene verschrijving voor *puyt*, d. i. *puynt*). Mhd. *punct*, *punkt*, *punt*; hd. *punkt*; ndd. ndl. *punt*. Van ofra. fra. *doint*; mlat. *punctus* en *punctum*.

1) *Punt*, *stip*. Verklw. poent-, punt-, pointkijn. *Voc. Cop.* een poent, punctus, punctum; poente maken in een boke, pungere; poent makinghe, punctus; poente tellen (?), pungere; een poent dat in midden een dinc steet, centrum; een poent in de middelt van enen rinc, centrum. *Teuth.* punt, stipken, streecksken, punctus, stigma, virgula, iota, apex; eyn punct, punctum; puncten maken, pungere; geschreven puncten deilligen, expungere: preecklyng of eyn punct, punctus; manegerley prekelen (of) punten tellen, dispungere; cirkel die nyet weder en kompt tot synen punt, spira. Kil. punt, punte, point, punctus, apex. Plant. punctken, punctulum, apex; dat middelste punctken van eenich rondt dinck, centrum. ‖ Geomancia es eene maniere van voorteikenen die men an de aerde merct, of zou staet in eene maniere van pointkine in tsand te slaen up eene schaelge bijder ghissen, uut welken men de figueren van XII teekenen neemt, *Boëth.* 306*b.* Te wyle men sulke pointkins slaet, *ald.* Sulke pointkine te slane, *ald.* Vintstu pointkine in den houc (*van de hand*) recht als sproetkine, bleec of root, dats tmenisoen, *Handwaarzegk.* 264 (*Mnl. Ged. en fragm.* 280). God, die sijn centrum of punt is daer hi in hoort ende mit hem wt ende in vliet, *Hs. Serm.* G. 206*c.* Centrum of pont, *Pass. Somerst.* (1489), 29*b.* — Ook als uitdrukking van eene kleinigheid. Vgl. ndl. *geen stip*, en De Jager, *Versch.* 2, 139. ‖ Mariën ..., die met hem saen wert gheladen sonder last of point van scaden (*zonder het minste nadeel*) ende sonder eneghen noot, *Wap. M.* III, 292. Heeft si (*de goedheid Gods*) also veel als een puntgen van alle der gemeenheit onvercyert gelaten van die weldaet haerre goetheit? *Hs. Cyrill.* 68*v.* Dan God dat mynste punte van sijnre ewigher eren gheminret soude werden, *Ned. Proza* 44. — De uitdr. *niet een poent komt noch in het Mnl. voor noch in de latere taal (misschien is *geen steek* met haar identisch; vgl. De Jager, *Freq.* 2, 138), hetgeen des te meer te verwonderen is, daar in het Fransch *ne — point* eene gewone ontkenning geworden is. De uitdr. te poente niet bevat niet eigenlijk eene ontkenning: te poente niet, beteekent eigenlijk *juist niets*, *precies niets* (ndl. gemeenzaam *net niks*), d. i. *in het geheel niets*. Zie beneden bij 12).

2) *Een punt of onderdeel in eene bewijsvoering*, *een verhaal*, *aanklacht* enz. In deze bet. is *punt* nog heden zeer gewoon. ‖ Dat ic van beghinne ten inde alle die poente mach vertrecken sonder loghelike vlecken, *V. d. Houte* 6. Ghi hebt mi wel berecht van elken poente, *Teest.* 842. Op dat ponte dat twe gesellen utter stat van C. ghenomen hebben enen ondersate dies van Arkel een vael (*veulen*) ..., daerop raemen wij enz., *Cod. Dipl. U.* 2^2, 234. Dat ponte vander aenspraken vanden papen an beyden tsijden setten wy aen den bisscop, *ald.* 235; zoo nog tweemalen *ald.* — Van poente (pointe, punte) te poente (pointe, punte), *van punt tot punt*, *van stukje tot beetje*, *in alle bijzonderheden of onderdeelen*. ‖ Dat mijn neve ... dien verholnen raet minen wive ... al van pointe te pointe seide, *Rein.* I, 2281. Also ic u hier ... van punte te punte heb bescreven, *Bloeml.* 3, 102, 18. — Hiertoe behoort ook de beteekenis *afzonderlijk onderdeel of artikel eener verordening*. *Teuth.* punte, artikel, punctus, punctum, articulus. Kil. punt, punte, point, articulus. Zoo ook mhd. ‖ Off die scoute den overhorigen ende overtreders van dese voirsz. punten niet en mochte betugen, *Wfri. Stadr.* 2, 56, 158. Dat men alle de verbode ... houde in alle hare pointe ende in elc sonderlinghe, *Voorgeb. v. Gent* 100 (*a.* 1367). Dat hi daer in nyet gebrooct en heeft ..., zint dier tijd dat dit punt eerste overdraghen wart, *R. v. Utr.* 1, 137, 17. Te onderhouden alle dese na gescreven ponten ende articulen, *Exc. Cron.* 180*a.* Waer dat sake dat wi ons in enighen voors. ponte verbraken, *Cod. Dipl. U.* 2^1, 18 (*a.* 1323). — Mi sijn die punten van recht wel cont, bet. dan den sulken die draghet bont, *Rein.* II, 4743. — Ook in de bet. *punt of onderdeel eener overeenkomst*, *voorwaarde*. ‖ Dus werd hi hem gelovert daer in alle dien ponten ... dat hi niet soude saten mogen, en si bi wille des hertogen, Velth. III, 11, 61.

3) Daaruit ontwikkelt zich de bet. *punt*, *zaak*, *een kenmerk van iets*, *iets waaraan iemand of iets te herkennen is*; *iets dat bij iets is op te merken of in het oog valt*. ‖ Daer men ghewaecht poeinten daer de zin toe draecht, van eenichen persoon, diet noit en zach, het (*het gemoed*) zal ontfaen ... van horen secghene ... sulc een spaerke, het zal bi dien tonrusten bliven, *OVl. Lied. e. G.* 520, 69. — Ic wille u informeren ... op een point dat langhe heeft gheduert, *Mask.* 100

(*Merl.* 2057 op een punte). Dat derde poente (*var.* punt) ... daer men den sin mach rusten met ..., (*is*) men sal den boecke (*var.* boec) legghen neder ende yet anders gaen werken, *Melib* 1203. Ghi doet mijn hertopluken, ... mer één puent doet (*d. i.* doet het) seer sluten: mach u kynt niet gebruken, vlusch vrees ic, tsi mijn scout, *Mnl. Geest. Lied.* 208, 16. Dat hi één point (*ééne zaak* of *ééne voorwaarde*, vgl. bij 2) van drie hout: òf dat hi rume Ingelant nader vorworden ..., òf, es hem een ander sochter enz., ne wille hi dies min no mee, so sullen wi enz., *Sp.* IV², 66, 96. Die ander pont is dat wi enz., *Sp. d. Leken* 114*v* (*en zoo herhaaldelijk*). Ware ooc dat sake dat geviele enech poent in den lande, dat hier niet gescreven en is, dat soude men handelen metten ... scepenen, na dien poente, dien dat beste geleke van dien die hier in gescreven staen, *Ned. Proza* 15. Wat eens enen here ghevel die machtich was ende van groten goede ..., hi was comen van groten bloede, dat nu pointen sijn van baten (= daer bate an leget), *Belg. Mus.* 10, 76, 16 (vgl. ndl. „een *punt* van smaak"). Van tien poenten van minnen, *Vad. Mus.* 1, 372 *titel.* In tien poenten machmen bekinnen die ghene die hem onderminnen, *ald.* vs. 1; ook 21. — Noch een pointkijn is daer bij dat alle (*volstrekt*) ongheoorloft sy, dats cracht ... die men an vrouwen ... doet, *MLoop* III, 1039.

4) In het bijzonder wordt poent gebruikt van zaken, die betrekking hebben op het zedelijk bewustzijn en gezegd van *eigenschappen*, *deugden* en *ondeugden*. Vgl. fra. *point d'honneur*, d. i. „eene zaak, waarmede iemands eer gemoeid is", en *Vad. Mus.* 1, 338, 16: „ooc eest een poent van groter eren". || *Een ander poent van ghemeynen goede.* Dander poent dat onse Here gherne wreect ..., dats datmen ghemeyn goet niet en bekeert ... ghetruwelijc, so daertoe hoort, *Wrake* I, 1106. Dander poent es wijsheit, *Vad. Mus.* 1, 338, 13. Dese poenten, waer si becliven, moeten edelheyt verdriven, ende wiese heeft int herte sijn dats een recht dorpre, *Teest.* 2074. Van poenten ende van seden die behoren ter edelheden hoordic u gherne ghewaghen, 2080. En es nieman edel dan die pliet deser poente, 2114. In wandelinghen wel gheraect ende van ghenen poenten (*goede eigenschappen*, *deugden*) ydel, 17. Si (*schaamtegevoel*) heeft soo vele dooghden inne, dat ic gheen edelder poent en kinne, *Vad. Mus.* 2, 207, 255. Dat scamelheit thoochste poent es van minnen, 2, 201 *titel.* Dat eerste poent dat hem behoeft is dat die mensche hem selven proeft, *Sp. d. Sonden* 5123. Doe ic ghinc peynsen ende visieren van poenten scone meneghertieren, die wel an goeden dichten voeghen, Hild. 142, 21. Tfijfste es ... eersamichede, dats een point van goeder zede, *Denkm.* 3, 184, 57; ook 64. Dan behoort hem ... vier ... poenten ..., selen si den evelen moet verwinnen, *Vrouw. e. M.* I, 372 (nl. ootmoedichede, hoveschede enz.); ook 225; 241; 277; 285; 293; 302; 311; 313; 329; 336; 349. Bi desen poenten es ghebroken minne die wel vaste staet, 363. Drie waerf vive sijn hier pointen, die ic scrive, die wel staen moghen in hem die heeren wille beraden, *Bloeml.* 2, 91, 183. Dat si (*de vrouw*) vreedsam, vroet si ende reyne: van honderden esser cume eyne die dese drie poenten heeft wel, 2, 167, 23. Drie pointen horen toe elken dichtre ...: hi moet sijn een gramarijn, warachtich (*waarheidlievend*), eersaem van levene, 2, 182, 9; ook 183, 53; 187, 219. Vgl. bij POENTURE. — Van eigenschappen van dieren. || Dat tpaert vier poente sal hebben, salt sijn waert, *Nat. Bl.* II, 1617 (*nl.* sceppenesse, dooghet, scoonhede, verwe van den hare).

5) Ook *eene zedelijke eigenschap die men een ander wil inprenten*, *eene les van levenswijsheid*; in het bijzonder *eene levensles geput uit de heilige schrift of het leven van Christus.* || Drie poente die de vrouwe haren sone leerde, *Vad. Mus.* 1, 337 *titel* (*vgl. ald.* 1: scaemte, wijsheit ende trouwe, dese drie poenten (*bet.* 4) sal elc anesien). Van mauwene, dat es een edel poent, *Vad. Mus.* 1, 97 (*en zoo ook elders in titels van moraliseerende gedichten*; vgl. *Vad. Mus.* 1, 314: vanden eenhoren, een edel poent). Drie poente sonder blame, 338, 30; ook 26; 33; 339, 49; 79; 340, 83; 93; 101; 111 (*vgl.* 339, 65: mine derde lere). Wildi draghen wapine, so willic u zaghen goede pointe: hoort wat ic (h)u leere, *Denkm.* 3, 182, 11. Goet tsine ocht gaen beter wege, die goede poente in hen (*de slechten*) dringen, *Rincl.* 104. — Doe quam daer ock een ander suster by hoor, ende dier leerde sie wat guedes, ende segede hoor een guet punte, *Kl. v. Diepenv.* II, 21. Soo hadde sie wat lepperkens van pappijr vergadert, lichte dat een ander verworpen hadde, ende dat beschreef sie dan vol myt gueden punten, die tot gehoorsamheit drogen ende tot sterven ende uitgaen hoors selves, *ald.* 15 (*vgl.* Moll, *Kerkgesch.* 2⁴, 217). Zoo ook *Hs. Diepenv.* 188*d* e. e. — Alle tijt een punteken, cynter vander kintscheit of vanden liden ons Heren inder herten toe dragen, Brugm. 2, 71. — Nog heden is *puntje* in de Katholieke kerk in gebruik voor „eene zedeles, eene vermaning door den priester na de biecht aan den biechteling medegegeven." — Ook in eene iets ruimere beteekenis is poentkijn (puntken) in het Mnl. in gebruik geweest, nl. in die van *spreekwoord*, *kort of kernachtig* (*puntig?*) *gezegde.* || Ic duchte zeer, dattet puntken dicwijl ... waer valt ...: „die cleyne diefkens hangtmen, mer die grote laet men ghaen, *Bern. S.* 1, 141*d*. — Ook in de bet. *zedeles*, in het algemeen. || In dat dierken (*de mier*) sijn tot viven poenten die ons lerers scriven, die ons traecheit leren vlien: dat eerste poent is enz., *Sp. d. Sonden* 7893 (*vgl. ald.* 7923, '34: die derde wijsheit, die vierde wijsheit). Als sy dat boeck opdede, soo gemoete hoor terstont dit punte: ene weduwe die in weelden levet die is doot, *Hs. D.* bl. 206.

6) *Tijdpunt*, *tijdstip*, *tijdsgewricht* (lat. *articulus*; vgl. de bet. „artikel" bij 2), *oogenblik.* Zoo ook mhd.; lat. *punctum temporis.* || Noyt en vervaerdic mi so seer als ic dede op die selve punt, *Pelgrimage* 77 *b.* Si sinde daer haestelike ... oft men Waleweine iet vonde ..., die daer op dien poent nine es, *Lanc.* III, 11197. In rijcheden leyden si hare jaren, ende eer dat een point ghelijt, so dalen si int helsche subijt (*l.* subdijt, *vgl. OVl. Lied. e. G.* 38, 258), *Sp. d. Sonden* 11950. In een puntgen tijts, *Hs. Cyrill.* 80 *r.* Alleen Christus was haestelic geformeert in den buke ende gescheyden te punt (*op hetzelfde oogenblik*) doe hi in den buke ontfangen was, *Barth.* 187*b* (*subito conceptus et distinctus*). — Deze bet. heeft het woord ook in de uitdr. „op het *punt* zijn om", d. i. „zeer dicht zijn nabij het *tijdstip* dat men"; doch men kan het woord hier ook weergeven door *toestand* (zie bij 11); vgl. *Lanc.* IV, 7180: „daer gi waerd in poente ... te hebbene wel grote scande van uwer cronen ende van uwen lande optien dach te verliesene bede." — Ook op andere plaatsen heeft poent de bet. van den *toestand waarin men op een bepaalden leeftijd is.* || Alle menschen (zelen) met ziele ende met lichamen opstaen dan (*bij het jongste gericht*) ... inden pointe van dertich jaren, *Lsp.* IV, 10, 19. Die den scilt draget, hine wert niet out; hi es in den point van veertich jaren talre stont, *Ferg.* 3132. — In de bet. van *een tijd van twaalf minuten* staat het woord *Natuurk.* 227: „v pointen altoos sijn ene wile, (*ook* 225; *varr.* punct, pont). Zie Duc. op punctus, 1): „quinta pars horae, apud Bromptonum". Bij anderen is *punctus* hetz. als het vierde deel van een uur". Vgl. de aanh. bij Clarisse op *Natuurk.* 365 uit Br. Thomas en de plaats uit Raban. bij Duc. t. a. p. De uitdr. berust op bepaalde teekens of punten, op de uurwerken aangebracht (Duc. t. a. p.).

7) *Het voor iets bestemde punt in de ruimte, de voor iets aangewezen plaats, de juiste plaats.* In de uitdr. te poente || Hi sette te poente bede die guldine (nl. *schaakstukken*) ende die selverine, alsi te rechte souden wesen, *Bloeml.* 1, 83, 337. — Doen die heelt te heyme quam, dat harde verre was van daen, heeft hi ene nuwe minne bestaen, die him te punte (*op eene voor hem geschikte plaats*, d. i. *in zijne nabijheid*) was gheseten, *MLoop* I, 396. — Zie nog een voorbeeld uit *Pelgrim* bij ROC.

8) *De juiste tijd, het rechte oogenblik.* || Mitten welcken (marteel) ic plege ...te slaen ..., als ic minen point (*mijn tijd*) zie, *Pelgrimage* 115 *b*. Eene brugge ..., die groot was, starc ende goet, daer hi wel over waende tien, haddi sinen point gesien, *Edew.* 697. (Hi) wachte ... sijn poent ende oic sijn stade om den hertoghe te doen scade, *Grimb.* I, 2948; ook 1847. Die jagere ..., die de beeste jaget tote dien dat hi sinen poent mach sien die beeste te scietene ende te vane, *Rose* 1314; ook *Lanc.* II, 31739. (Si) wachte haren point ende haren slach, *Rose fragm. L.* 125 (vgl. ofra. *garder son point*). Si beide dat si poent sach das, ende dat si wel met hem was, *Lanc.* III, 8581. Alse W. sinen poent hadde versien, doe versochti van minnen hare, IV, 1238. Alse si haren tijt ende poent sagen, IV, 5707; ook 5711. Dat si poent ende stede sagen, 5723. Alsi poent sagen des, II, 32885. Dat nu wel poent comen ware den coninc te secgen enz., IV, 2444. Alst point ende tijt is, *Bloeml.* 2, 212, 248 (vgl. ofra. *quant poins est*). Dat hise van onreynen wercken becoren soude, alst punt gaf, *Pass. W.* 94 *a*. Alst point sal geven noch hiernaer, *Brab. Y.* VI, 564; ook 5962. Ic selt u wel ontbieden alst tijt ende punt gheeft, *Seven Wisen Vb.* 51 *r*. Dat sine castiën wauden alst point ende tijt sijn soude, *Vl. Rijmk.* 2899. Die welke (*medicijnen*) ic nomen sal, alst point es, Jan Yp. 47 *hs.* (*Hs.* Yp. 109 *d*); ook *Corn. v. Brab.* 155. Swighen ende spreken es tijt elc te sinen poente (*elk op zijn tijd*; *beter ware*: men sal swighen e. s. elc te s. p.), *Melib.* 1123. — In poente, vooral te poente, *op het juiste of rechte oogenblik, juist van pas.* || Dese boodscap ..., comic in poente, werd wel gedaen, *Lanc.* IV, 2207. Dits die man die ic begherde ..., mede te varene op dese nacht: God heeften mi te pointe bracht, *Eleg.* 547 (*var.* te punte). God heeft u te poente brocht; ic heb lanc ghenoech ghesocht secoers ende hulpe, *Segh.* 6957. Men heeft u soovele sien doghen ende so vele werken sien, beide te poente jaghen ende vlien, *Limb.* VIII, 1342. (Si) vraechden ... Bohorde ..., hoe hi quam daer so te poente, dat hi was ter stede daermen Lancelote ter erden dede, *Lanc.* IV, 12979. Nu sidi wel te poente comen, te siere baten, te siere vromen, II, 21868. Hi soudene wreken daer af op hem die hem die wonde gaf, mocht hire te poente comen an (*als hij hem op een geschikt oogenblik mocht ontmoeten, hetz. als*: „als hi sinen poent soude sien; *vgl. boven*), IV, 6463. — Te poente comen ontwikkelt uit de bet. „van pas komen" die van *te pas komen, nuttig of voordeelig zijn*; ook *schikken, uitkomen.* Vgl. fra. *venir à point.* || So swijch des toten tide al, dat (*d. i.* dattet) de (*l.* te) poente vort comen sal, *Sp.* II[7], 13, 64 (lat. *usque ad tempus opportunum*). Alst hem best te punte quaem, so souden si aenbeden dat beelt Cristi, *Macht. Vis.* 17*a*. In allen dinghen doen si haer beste, want (*daarom*) het comt hem al te punte, Ruusb. 3, 53 (lat. vert. *omnia* (*nobis*) *cooperantur in bonum*). Weest ommer mynen knechten guedertieren ende doet my alst u te punten (*mv.*; *of van een vr.* punte) comt, *Kl. v. Diepenv.* II, 34. Ic thooge (h)oud lijnwaet altemets, wanneirt zo comt te puente, *ZVl. Bijdr.* 6, 234, 225.

9) *De juiste maat.* — Te poente, *in de juiste maat, van pas*; in de 17de eeuw *van passen.* || Die dit (*fier zijn*) te poente doen can, daer soo hangt wijsheit an, *Lsp.* III, 12, 109. Here die te poente can gheven, 116 (*men kan de uitdrukking hier ook weergeven door* ter rechter tijd *of ook door* aan den rechten persoon, *en* te poente *ook beschouwen als de uitdrukking van alle drie deze begrippen*). Water ... te pointe cout, te pointe heet, *Wal.* 861; ook 3132. Een tellende paert ..., wel te pointe groot, *Lorr.* V, 123. Haer aensichte lanc ende recht, wit alse een snee, te poente root, *Ferg.* 1186. Ist dattet den siecken te punt ghegheven wort, *Barth.* 599 *b* (lat. *modo debito*); ook 589 *a*. Ist dat mense (*granaten*) te punte gheeft, 638*a* (lat. *more congruo et ordine debito*). Sy hadden den windt te poente (*in de juiste maat en in de goede richting, juist zoo als zij hem verlangden*; de uitdr. staat hier gelijk met „te wensche"), soo dat sy binnen IX daghen quamen in Spaengiën, *Cron. v. Vlaend.* 1, 80. Eer hem twint te pointe wayen wilde die wint, *Sp.* IV[2] 66, 31. Die wynt voer (*ging?*) hem te puntten saen, *Troyen* dl. 3, vs. 36245.

10) *Goede toestand, goede orde, de toestand waarin iemand of iets op zijn best of zoo goed mogelijk is.* || Ic wille wel geloven das, alsi in haren poente (*bloei*) was, dat si hadde wijsheit ende sin, maer nu (*oud geworden*) sceen sijs hebben min, *Rose* 379. — Te poente, *in een goeden toestand, in orde.* || Sijn alle dingen te punte? *D. B.* II *Kon.* 9, 17 (lat. *rectene sunt omnia*? *vgl. ald.* 11: sijn alle dinghe gerechteliic? *ook Gen.* 37, 14). — Te poente setten, bringen, *in een goeden staat of toestand brengen, in orde brengen, herstellen.* || Dat derde poente (*var.* punt) ..., daer men den sin mach rusten met ende te poente setten (*var.* in punte bringen) weder, men sal den boeke (*var.* boec) legghen neder ende yet anders gaen werken, *Melib.* 1203. Ledichede brecht (*breekt*) die sinne ende brinct ydelheit daerinne, ende nerenstichede cannen weder te punte setten, *Melib.* 1274 *var.* (bl. 661). Dierste poent daermen mede verbolghen minne te poente brinct, dats die edel ootmoedichede, *Vrouw. e. M.* I, 377; ook 418. In vele maniren brenghet ment weder ... to punte, *Lanfr.* 188*v*; ook 15*r*. Sinte Peters patrimonie ... heefti daer te punte geset, *Sp.* IV[4], 47, 47. Setten (d)heen weder te ponte, *Hs. Serr.* 14, bl. 16. Dat hi vant testort, hevet hi gheset ... te pointe, *Sp.* IV[3], 32, 11. Zoo ook *Barth.* 311 *b*. — Te poente comen, *in orde komen.* || Dus hadde die coninc menigen man, die hem daer vore niet wel en an, ende dat dus te ponte es comen, Velth. II, 23, 11. — Ook van een gemoedstoestand. Eneu te (in) poente setten, *iemand in eene goede stemming, tot rust en vrede brengen, tot bedaren brengen, kalmeeren.* || (Si) voeren sdicendages daer naer te Doinse, omme hem lieden te settene in pointe, *Rek. v. Gent* 1, 190 (*a.* 1337). (Si) voeren te Audenarde, te Geroudsberge ende te Haelst, omme de goede liede te doen zwerne ende de ambachten te pointe te zettene, *ald.* Rechte also men een kint dat hem niet en versint allencskine smeken moet, alst weent ende gram is ghemoet, eer ment te pointe can ghesetten, *Lsp.* II, 39, 83. So most mense (*het volk*) weren daer met crachte, eer mense daer te ponte brachte, tot dattie soene was gesproken, Velth. II, 45, 43. Haddi mogen leven sine jaer, dat hi al kerstenhede ... met siere macht soude hebben geset te payse ende te ponte, VII, 13, 70.

11) Gewoonlijk is de beteekenis *toestand*, en wordt de aard er van, goed of slecht, indien men dien wil laten uitkomen, door een adj. uitgedrukt. || Al eest dat ghire gene sprake an vint (*aan het kind*) alse nu, ... het wert in andren poente vonden, dat (*d. i.* dattet) spreken sal, wel haestelike, *Seven Vroeden* 986. Waer ic in uwen pointe dan, ic sette liever ter aventueren lijf ende goet, *Grimb.* I, 1732. In desen ponte ... so mach een leke daer toe comen in paesdage ooc ter messen, Velth. I, 55, 38. Oft ghi moet euwelike wesen in

desen pointe, *Wal.* 5970. Die gheset sijn lasers te sine int poent datmen heet elefantine, *Nat. Bl.* II, 1769 (*varr.* point; in den poent dat mense heet). In den poente dat met u staet (*waarin gij verkeert*), sone mach u hulpen geen raet, *Lanc.* III, 3005. Dies soo comic tu om raet na den poente dat mi staet, *Limb.* X, 447. In wat poente dat u staet, ghine moghes ghebetert wesen, *Melib.* 1577. — Of hi (*de koning van Engeland*) hem (*Jan* I) in Hollant senden wonde om sijn lant selve bi rade te regieren ende in betren punten (*mv.*) te bringen, *Clerc* 144. In desen goeden poente sal dat kerstenheit staen al tote dat Antkerst sal komen (: onvromen), *Wrake* III, 1088. Dat ertrike niet en mochte staen noch in goeden poente bliven sonder raet ende hulpe van wiven, *Melib.* 746. Die boden ... die den grave souden ... spreken ... ende sien, mochten sijt brengen toe, dat men dat maecte te goede ende dat in betren punten stoede, Stoke VI, 366. (*Als*) si trout den jongen coninc, so wert gemindert sere onse dinc, die nu in goeden poente staet, *Lorr.* I, 32. (*Eene zaak*) die meneghe minne doet faelieren, die in goeden poente stoet, *Vrouw. e. M.* I, 339. Hoe mense (*minne*) in goeden poente bringen sal, 368. Dese twee (castele) so starc waren ende stonden so wel te punte ..., dat hi daer mede wel soude dwingen die lande alle, *Sp.* IV⁷, 32, 27. — Bi desen dat ic in desen pointe bem, *Lanc.* II, 12280. Hi sciet van danen soo drove van desen, hine wiste in wat pointe wesen, II, 31271; ook IV, 4785. Haddi geleet (*l.* geleeft) tot desen, ic ne hadde nu niet gewesen in sulken pointe alsic ben nu, II, 33643. Alse lange alsic in desen poent ben, sone aventuric mi niet, ic ne ben gebiecht ere, III, 1978. Hi sal in swaren (*d. i.* swaerren) pointe sijn ende meer besorget int herte sijn dan hi was, *Rose fr.* 253, 312 (fra. *en pire point*). Wie andren beclagt ... ende sire claghen niet volcomen en can met waerheiden, dat hijs es in allen dien selven pointe dat deghene soude hebben gheweest, ogte hi sire claghen boven ware bleven, Willems, *Meng.* 453 (*a.* 1292). Die anders sijn vonnesse gheeft, wet dat hi in crancken poente leeft, ende dat God ... hem doemen sal swaerlike, *Doct.* II, 3663. Nu vind ic u ... in desen soberen punten (*armzaligen staat*), *Mar. v. N.* 39, 928. Och ... dat ick op dit pas waer in denselven puntten als ick was doen ick u lestmael sach, 39, 930. — Zie voor de bet. „toestand waarin men op een bepaalden leeftijd is" bij 6). — Te goeden poente setten, bringen, *in een goeden toestand brengen.* || Die dingen die bi quaden rade ghevallen waren te swaerre scade, hevet hi te goeden pointe gheset, *Sp.* III⁸, 48, 73. — Ook dient poent ter uitdrukking van *gemoedstoestand.* || Socrates ... die noit niet te gere stede noch om gewin noch om verlies verhaelde varuwe ..., hine bleef in énen poente altoos, *Rose* 5625. Wat hem deerde, wat hem mesquam, in énen poente hijt altoos nam (*ontving*), 5637. — In goeden poente, *in een goeden gemoedstoestand*, zoowel met *goed* in de bet. „opgewekt, aangenaam" als in die van „zedelijk goed." || Nu seldi beiden ende gedogen dat gine in betren poente (*humeur*, *luim*) selt moogen betrapen, *Rose* 3317. Ooc es hi (*de fleumaet*) fel ende gram ende quaetmoedich in hem selven, mer hi es van soeter talen, alse hi es in goeden poente, *Hs.* Yp. 46*d.* Ic wille mijn calfkijn dwinghen ende in goeden poente bringhen, *Esop.* LXIII, 15. Doe ghi in goeden punten stoet, *Sp. o. B.* 219*r.* Die noch was in poente goet, daer hi niet lange in en volstoet, *Sp.* II⁸, 19, 141 (lat. *nondum in id vesanie inciderat quo postmodum dilapsus est*).

12) In de uitdr. te poente. *Op de juiste wijze, zoo dat men een bepaald doel bereikt*; ook *op eene behoorlijke wijze, naar behooren.* Te poente wel, wel te poente, *op eene zeer juiste wijze*; ook *op eene uitstekende wijze.* De eigenlijke bet. is niet, gelijk men in sommigen glossaria vindt „tot op een punt, een stip toe". || Haddine gheraect te pointe, hi haddene sere mesmaect, *Wal.* 9821. Hi hinc te punte sinen scilt ende ghinc opten roose slaen, *Segh.* 3732. Hy en derf sijn lijf niet twe carstaingen prysen, dien hy te puntte gheraect, *Troyen* 4473. Datmen tvolck te punten schaert, Hild. 69, 190. Dat spere een luttel sinken liet hi te poente ende so wale, dat hi durs ende man te male stac ... ter erden neder, *Cass.* 1074; ook *O Vl. Lied e. G.* 202, 21. Een meister was in de port de sulke pile (*vuurpijlen*) conste maken, mocht hise (de „*catte*") ter (*l.* te, *uitg.* Brill 2, bl. 284) ponte gheraken, hi soudse bernen, Stoke IX, 512. Ane dinsetten vander sake seker so leghet grote sake ende groot voordeel elken man, diet te poente gheraken can (*het juiste treft*), *Melib.* 1916. God moet mi onnen dat ict te poente moet gheraken, *Beatr.* 10. Dat in menichfuldicheit van vrienden groot orbore leit, diese te poente maken can ende te vriende houden, *Doct.* II, 979. (Hi) hevet ... den serpente enen (slach) ghegheven wel te pointe jeghen tbeste been, *Wal.* 371. Sijn spere (hi) wel te poente hilt ende sloech W. op de side beneden den scilt, *Grimb.* I, 3427. H. dien hi wale te poente gheraecte, *Limb.* II, 1204. Dander poent (*zie bij* 2) dat onse Here gherne wreect .., dats datmen ghemeyn goet niet en bekeert ... ghetruwelijc ... noch te poente en settet voort, *Wrake* I, 1106. Gramarie leert ons spreken ende te pointe uut reken beide sin ende ooc woort ende pointelijc dat zegghen voort, *Lsp.* III, 14, 71. Niement en mach ... te pointe dienen twee heren, III, 3, 715. Ic en cans te poente niet vertrecken, Hild. 89, 40. Hoe mach kerstenheit dan dolen, oft wel te punten is beheert! 42, 162. Dese woort die dese quaet (*Maskaroen*) niene bringht voort noch nu te pointe niene vertrac, hoe tserpent hen beyde toesprac, *Mask.* 667. Doe loech hi, dies E. so saen die antwerde hadde ghedaen sonder raet met corter sprake so wel te poente van derre sake, *Parth.* 7322. Des gheve men ere sulken man, die dus sijn dinc besetten can te poente wel, 6562. Het (*het volk*) en can te tijde niet onderscheeden, ende lettel einich dinc te pointe doen, daer an cleeft eere, *Boëth.* 128 *b.* Icken can gedoen die pine dat ict te poente in Dietsche gedichte, *Sp.* II⁵, 25, 32. Doe die bode sine tale hadde geseit te poente wale, *Limb.* V, 905. Doe verteldi hem altemale al wt ende wt te poente wale, hoe die camp was ghenomen, 1935. (Si) wrachte ... een cleet te poente wale, VI, 2620. Daer was gedient van allen zaken ghenouch ente poente wale, V, 276. Van dien menechfouden gherechten ..., die men daer wel te poente gaf, *Troyen* 3049. Hovesche worden ende goedertieren ende die wel te poente wachten (*op de juiste wijze hun tijd afwachten? hetzelfde als* haer poent wachten? *zie bij* 8), sijn altoos van diere manieren, dat si verbolghen moede sachten, *Vrouw. e. M.* I, 393. — Te poente staen, *sitten en dgl., gezegd van kleedingstukken, *goed staan of zitten, iemand passen of van pas zijn.* || Si hadden ane ... porpoente, die hen stonden wel te poente, *Alex.* I, 845 *hs.* Een paer cleder goet, dat hem te punte wale stoet, *Segh.* 691. Van finen goude was haer cleit, haer te pointe wel gheleit, *O Vl. Lied. e. G.* 259, 788. Ic sel daer op smeden ene crone, ende makense di van punte (= te punte?) wel, *Pelgrimage* 115 *a.* — Te poente niet, *juist niets, precies niets*, d. i. *in het geheel niets.* Vgl. bij 1). || Recht man (*de rechtvaardige*) delvet ondenspit, hine hevet te pointe niet ghehit in neghere baelgië, *Wap. M.* I, 23; ook *Verk. Mart.* 20.

13) De beteekenis *punt*, *spits*, hoewel niet gewoon in het Mnl. (vgl. ORT), zal ook wel niet geheel onbekend zijn geweest. Kil. punt, mucro, cuspis, spiculum, acies. Plant. de punt van een mes, *la poincte d'un cousteau ou d'autre chose*, mucro, acumen, cuspis; een punt maken, *faire une poincte*, spicu-

lare, cacuminare, cuspidare. Zij is o. a. eigen aan het woord op de volgende plaats. ‖ Een punt van diamant opt hooft, rondtom een leydack van diamant, Matth. *Anal.* 1, 211. Vgl. Plant. een punt van een diamant, *une poincte de diamant*, adamantinus mucro.

14) Eene enkele maal komt poent voor in de bet. *einde*, welke ook aan ort eigen is. ‖ Nu hebben si desen camp ghenomen; hoe sal hi te poente (= te hovede) comen so dat ment prise ende love? *Parth.* 7156. Evax prosenteerden (*den overwonnen koning*) ... der coninginne van der stad diene wel ontflnc, omdat si waent te poente daermet comen (*tot een gelukkig einde van den oorlog te zullen komen?*), *Limb.* V, 1519.

15) Kil. geeft als verouderd vlaamsch poynt oft poynct parisis, *vetus Fland.* j. halve mijte. De oorsprong der benaming is misschien te zoeken in de bet. van poent, = fra. *point*, nl. *eene kleinigheid* (bij Duc. wordt *point* o. a. weergegeven door „tant soit peu").

Aanm. — Op een paar plaatsen is de bet. van te poente niet duidelijk, nl. *Rose*, bl. 252, vs. 264: „nemmermeer na die wile dat hise dus voert met sire ghile, ne sal hise te pointe vaen" (*naar zijne hand zetten, tot zijn dienst bereid vinden*; eig. *haar vangen op eene voor hem geschikte of passende wijze?* vgl. fra. *james n'en aura ... ne biau semblant ne bon servise*), en *Mask.* 112: „want hi den juge te poente niene vant ende waende (*hs.* want) spreken menschelike", waar misschien ook de bet. is „omdat hij den rechter niet naar zijne hand kon zetten." De overeenkomstige regels luiden *Merlijn* 2069: „dese ontsach den rechter door das, ombe dat hy des onwillech was".

POENTE (punte), znw. (m. en) vr. Zie bij punt, en vgl. mnd. *punte*, mhd. *puncte*, en ofra. fra. *pointe* (lat. *puncta*) naast *point*. Kil. punt, punte, *point*. Vgl. bij poent, 13).

POENTELIJC (punt-, punct-, point-), -lic, -lec, bnw. Hd. *pünktlich. Stipt, nauwkeurig, nauwgezet*; ook *keurig*; *netjes*. Vgl. de aanhaling uit Plant. bij het volgend Art. Waarschijnlijk is de eerste der beide beteekenissen bedoeld met *Teuth.* punctlick, punctalis (vgl. ndl. *punctueel*, van fra. *ponctuel*, mlat. **punctualis*); *Voc. Cop.* puncteleke, punctalis. ‖ Een suster die seer curyoos ende puntelic was, *Hs Diepenv.* 188*b*. Sy plach dat convent ock seer puntelick te holden, want onpuntelicheit was hoor contrary, 173 *a*. Sie weren beyde reynlick ende puntelick van naturen, nochtans schuden sie alle cueryoosheit ende sunderlincheit, *Kl. v. Diepenv* II, 35 (vgl. onpoentelijc en onpoentelijcheit, dat in *Hs. Diepenv.* ook voorkomt in de bet. *slordigheid*). — Ook in de bet. *zoo zijnde als het behoort, in de juiste maat zijnde* of *aanwezig zijnde*. ‖ So wanneer dat een man mit eenre vrouwen is ende bij natueren hoere beyder hetten punctelic is int vergaderen, *Haagsche Bijbel* 1, 37 *d*.

POENTELIKE (pointe-, punte-, punct(e)-) -lijc, -lic, -lec, bijw. Mnd. *puntliken*; hd. *pünktlich*. Hetzelfde als te poente; zie bij poent, 12) en vgl. gepoentelike. *Naar den eisch, op de juiste of op eene behoorlijke wijze, naar behooren, nauwkeurig, juist. Teuth.* punctlick, punctatim (Duc. „articulatim, quasi per puncta"); dienstknecht dye sich puntlick heldt, verna. Plant. puntelick, *proprement* et *nettement*, ornate, lepide, honeste, eleganter, nitide; vgl. Kil. puntighlick, accurate, ornate, nitide, exquisite. ‖ Om dat boec der consciencien puntelic te leren ende wel te verbeteren, *Devoot B.* 36, 98*v*. (Si) was seer sorchvoldich den susteren dat eten wal ende puntelijc toe bereiden, *Hs. Diepenv.* 191*d*. Die soon hevet hier seer wijslijc op gheantwoort ende puntelic, *Gest. Rom.* 16*d*. Si heeft puntelick ende betamelic dat kindekijn in een wyeghe ghewonden, 98*a*. Gramarie leert ons te pointe uut reken beide sin ende ooc woort ende pointelijc dat zegghen voort, *Lsp.* III, 14, 71 (*var.* ghepointelic). Gramarie ... leert ons ... voeghen die woorde ..., te rechte scriven ende spellen ende dat pointelijc voort vertellen, III, 15, 15 (*var.* pointelike). Soo dat hi poentelijc altemale sijn bereetscap dede gherecken (= berecken) om te B. te trecken, *Brab. Y.* VII, 9334. Die coopman gruetede den keyser wel puntelic ende ootmoedelic, *Gest. Rom.* c. 103.

POENTEN (pointen, ponten, puenten, punten, puncten), zw. ww. trans. intr. en wederk. Mnd. *punten*. Van poent; z. ald. en vgl ofra. fra. *pointer*. Zie poenteren. Het ndl. *punten* (wvla. *poonten*) komt van *punt*, in bet. *spits* en beteekent *een punt aan iets maken*. Het mnl. woord komt meestal overeen met te poente, verbonden met een trans. of een intr. ww.

I. Trans. — 1) *Iets dat van zijne plaats geraakt is er weder terugbrengen, het recht zetten.* ‖ Es de nese ofghesleghen dwers ofte ghescoort soo datti hanghet metten velle, soo naytene weder op ende pointen te siner gherechter steden. Jan Yp. 80. Als ghi dit hebt gedaen, so nayt dat gevac op ende poentet weder tsier rechter stede, *Hs.* Yp. 112*a*.

2) *Overleggen, schikken, voegen.* ‖ Si ginc daer poenten ende visieren hoe men die heren entie scuwieren (*l.* soudieren?) alle in Vlaendren soude goeden, Velth. IV, 40, 31. Punctet off ghi moocht daerbi, dattet sonder sonde si, *MLoop* III, 1263. — Ook *zich voornemen.* ‖ Die mensche als hi hem te slape leyt, die ordineert ende punt in sinen sin haestelick weder op te staen, *Barth.* 214*b*.

3) *In orde brengen, regelen, schikken.* ‖ Laet ons hier comen (*l.* tonen) ... dat wi Echites den coninc gherne helpen poenten sine dinc, *Limb.* VIII, 492. Doe gincsi putten ende palen (*grenzen trekken*): ende sider geviel dicke ... doe sijt pointen onder hem liede, dat sire omme streden ende vochten, *Rose fragm. L.* 342. — Van God. *Beschikken, ordineeren.* ‖ God die alle dinc ponten (*hs.*) can, heeften harewaert ghesent om te beteren dijn torment, *Segh.* 7016 (*varr.* punten). God die heeft ... wel ghetoont sine macht doen Hi die werelt maecte, daer (*l.* daer Hi) na sine wijsheit pointe ende staecte (*regelde*) ende ordineerde alle dinghe, *Mask.* 1204. Juvenca dat is een vaerse of een jonge koe ... die men ooc punt (*bestemt*) ter ploech, mede te eren, *Barth.* 771*b*. — Ook *bepalen bij onderlinge overeenkomst, bij minnelijke schikking, bij verdrag.* ‖ Int leste werd gepoent alsoo, dat si Heinrike bevalen die monborie ..., want hi ... gerecht oor ware van Brabant, Velth. I, 40, 47. — Hiertoe behoort ook de bet. *iemand ergens toe aanwijzen*, b. v. tot bepaalde werkzaamheden of bezigheden. ‖ Ancilla dat is een deern die ghemyedt is ende die ghepunt is te doen alsulcke wercken als een goede vrouwe te doen heeft, als spise te bereyden, ende bedde te maken enz., *Barth.* 192*a* (lat. *deputata*).

4) Enen poenten, *de som bepalen die iemand in een hoofdelijken omslag moet betalen.* Vgl setten en poentinge. ‖ Sy puenten ende setten tvolc de heelt meer dan den tax ghedrouch, ende sy en puenten tfolc niet elc naer sinen staet, *Cron. v. Vlaend.* 1, 187. (Te) bedwinghen elken dat hi betaelde naer dat hi daertoe ghepoent ende ghescat soude sijn, *Brab. Y.* II, 581 (*a.* 1361). Ontfanghen van der Oosterlinghe husinghen ... ende waren ypoint (*d. i.* gepoint): van den husinghen in die Rudderstrate ... hondert scilde, enz., *Hans. Urkb.* 3, 473. Bouken daer in ghescreven staen ... de persoone ... die ghepoint ende ghestelt zijn in elc van den vi zestendeelen, *Invent. v. Br.* 5, 210 (zie ald. Gloss. 280 op pointen eene aanhaling uit het „Vlaems Settinghboeckskem"). Dat zij (*schepensergeanten*) bescreven namen ende toenamen van den poorters ..., om elken naer state ende goede ghepoint ende gheset te zine, *ZVl. Bijdr.* 4, 26; vgl. 21. — Zoo nog heden in het WVlaamsch *poonten* (De Bo 883). — Ook met

eene geldsom als object, *omslaan*. || De vors. somme te zettene ende te pointene redelike up hemlieden, *Hans. Urkb.* 3, 208.

5) Ene wonde poenten, *de maat, den omvang en de diepte er van bepalen, haar sondeeren*. Vgl. ENTEN, 2) en TENTEN. || Des sal die richter mit tween gueden mannen die wondinge gerechtelike punthen ende besien oft die koorbaer sijn dan nyet, Racer 3, 166. Die gewont is, ende (*l.* en) sal ghine (*d. i.* ghene) voirweigeringe doen die wonde te laten punthen ende besien van den rechter, *ald.* 167.

AANM. — Niet zeker is de verklaring van poenten, *Limb.* VI, 433: clein cameren (*bestekamers*) ende stalle poenten si die kerke alle." Misschien is de bet. „daarvoor kipten of kozen zij de kerken uit" (B. heeft verkeerdelijk: „die cleyn cameren inde die stalle machen sy tzu kirchen alle"): doch men kan poenten ook door *bestemmen* weergeven (vgl. bij 3) en „clein cameren" opvatten als „te clein cameren".

II. INTR. — 1) *Te pas komen, voegen, schikken, uitkomen, geschikt of gepast voorkomen*. || Telken als der voors. wet pointen ende ghelieven zal, *Invent. v. Br.* 4, 462. Alst hem pointen sal ende vuegen, *Brab. Y.* VI, 4508. — Ook *aanstaan, aangenaam zijn, behagen, lijken*. || Want si (*de stad Keulen*) den keyser poente bat sint hi Aken heeft vercoren dan enegen keyser te voren, *Lorr.* I, 1834 (*de zin is niet duidelijk*). Al wilde enich van den zieken sinen wijn derven ende ontsparen ..., alst hem pointe, omme enigherande dinc te ghecrighene, *Belg. Mus.* 7, 88 (*a.* 1349). Souden sy een ure vroegher opstaen dant hem puntet ..., hooft (*l.* thooft) soude hem wee doen, *Devoot B.* 30, 153*r*. Sie plach der werckluden schottelen te wasschen op horen knien; ende als men hoor dan segede of men daer wat onder leggen wolde, soo segede sie dattet hoor so best puntede ende lichter anqueme, *Kl. v. Diepenv.* II, 10.

2) *Een zoen, schikking of vergelijk met iemand treffen*. Vgl. POENTINGE, 3). || Dat men d' (*l.* den) persoon ... mach doen leyden in onse gevanckenisse, ende daer niet uut scheyden, hy en hadde geëffent ende gepunt met dengeene die hy de schult schuldich waere, *O. Vaderl. R.* 3, 306. Dus werd gepoent (*werd er eene schikking getroffen door een scheidsgerecht*) ..., so dat si daer en vochten niet, Velth. V, 6, 56. — Ook in de bet. *een vergelijk treffen wegens eene misdaad, er de straf van laten afkoopen* (Stallaert). || Soo wat manne die in dit voirs. ambacht ware ende van dieften poente, die sonde ambocht verboren, *Belg. Mus.* 4, 76 (*a.* 1388). Ende soo wie van dieften gepoent hadde ende in dit ambocht niet en ware, die en sal nimmermeer in dit voirs. ambacht comen, *ald.* Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 368.

3) *Zich toeleggen op*, eig. *zich spitsen*(?). Indien deze verklaring voor de volgende plaats de juiste is, dan zou hier poenten kunnen zijn afgeleid van poent in de bet. „punt, spits". || Die werlike minschen ..., die een ygelic hem selven soeken noch niet en punten op die gebode gods te houden noch te leren, *Proza-Sp. d. S.* 44 *b*.

III. WEDERK. Hem poenten. — *Zich voegen naar iemands gestalte*. || Indienstuut (*het „wambois"*) dragen wils sonder afdoen, salt hem selven wel punten na dijn lijf, *Pelgrim* 24*d*.

POENTER (POINTER, PUENTER, POINCTER), znw. m. — 1) Van poenten, in de bet. Trans, 4). *De ambtenaar belast met het bepalen van het aandeel, dat ieder in een hoofdelijken omslag heeft te betalen, zetter der belastingen* (het woord komt ook met setter verbonden voor; vgl. ook BEDESETTER, *schatter, taxateur*). Vgl. ofra. *poincteur* en *Invent. v. Br.* Gloss. op pointer, waar uit „het Vlaems settingh-boecxken", bl. 59 het antwoord wordt medegedeeld op de vraag: „Wat zijn pointers ende setters". Zoo nog heden in het WVlaamsch *poonter*. Zie De Bo 883, alwaar ook voorbeelden uit een vroegeren tijd zijn aangehaald. || Daer de pointers vergadert waren, *Invent. v. Br.* 5, 205 (*a.* 1430). Tailleurs ou imposíteurs, nommes en flamenc *poincters* et *zetters*, 5, 420. Dat die handt Gods ... ghenouch teenegadere scheen te dalene over die edele, diewelcke hem zelven poincters, zetters ende ontfanghers van dien ghemaect hadden ... al thaerlieder zelfs zeghene ende beursevullinghe, zonder yemende eeneghe rekeninghe ... te doene, Despars 2, 250 (*de woorden zijn hier ironisch op te vatten; de edelen, die het volk uitzogen, bepaalden de te betalen som en namen haar ook in ontvangst*). — Voor de vlaamsche steden moet het woord in eene eenigszins ruimere beteekenis worden opgevat. Zie daarover bij AMBACHTSBEWAERRE, en het daar aangehaalde Art. uit *D. War.*, en voor de gelijkstelling van hun ambt met dat der middeleeuwsche „borchmeesters", o. a. *Invent. v. Br.* 5, 205: „daer de borchmeesters ende andere vergadert waren omme te handelene zekere questie aengaende der pointinghe".

2) *Schilder*. Vgl. POENTURE, 3). || Men leest dat hij (*Nero*) ooc een goet pointter ende een poëte was ende musicien, *Boëth.* 85 *c*.

POENTEREN (PUNTIEREN), zw. ww. trans. Hd. *pointieren*. Van fra. *pointer*. *Het maken of aanbrengen van punten*. *Teuth.* puntieren, hetz. als punte (poente) maken, punctare, punctuare, articulare.

POENTINGE (POINTINGE, PUENTINGE, PONTINGE, PUNTINGE), znw. vr. Mnd. *puntinge*. — 1) Van poenten, in de bet. Trans., 4). Hetzelfde als settinge; z. ald. en vgl. de verbinding „zettingen en omslagen". *Het bepalen van de som die ieder der belastingplichtigen in een hoofdelijken omslag te betalen heeft*. Vgl. BEDESETTINGE en ofra. *pointure* („taille ne pointure", *Cout. du Franc* 2, 102, aangeh. *Invent. v. Br.* Gloss. op pointinghe), en zie de uitvoerige aanteekening van Gailliard in *Invent. v. Brugge* Gloss. 280 vlg. op pointinghe. Aldaar wordt uit het „Vlaems Settinghboeckxken" (van 1694) aangehaald het antwoord op de vraag, wat de bet. is van poentinge en settinge in Vlaanderen. Het luidt: „1° worden sy ghenomen voor het deel ofte de somme tot de welcke den persoon is ghepoint" ... 2° beteekenen sy de tauxatie selver van dit deel ..., eene tauxatie personele, ghemaeckt by pointers ende setters" (*Ordonn. v.* 1517). Doch tusschen poentinge en settinge zelve wordt aldaar geen onderscheid gemaakt. Daarentegen wordt door Gilliodts van Severen aangetoond, dat er tusschen beide woorden een verschil heeft moeten bestaan. Dit blijkt uit de volgende aanhalingen: *Cout. du Franc de Bruges* 2, 403 (*a.* 1477): „(Si) hebben in de pointinghe ende inde zettinghe ghemerct dat de poinctinghe vele zwaerder es dan de zettinghe, ende dat ... daerme vrylaten ... als zy staen in de zettinghe, niet draghen zouden (*l.* zouden) moghen in de pointinghe", en *Hist. d'Oudenbourgh* 2, 252 (*a.* 1408): „dat die van den Vryën begheerden te hebbene pointinghe van den poorters van Oudenburch ..., twelcke niemen mach ghedinken dat eneghe poorters van Oudenburch meer ghaven danne i zettinghe tsjaers." Hij meent dat settinge was een omslag berekend naar de onroerende eigendommen, en pointinge een omslag berekend naar de bronnen van inkomsten, voortvloeiende uit handel en nijverheid. Meestal evenwel worden de beide woorden door elkander gebruikt in de beide beteekenissen, boven uit het „Vlaems Settinghboeckken" aangehaald. Ook nog heden in het WVlaamsch *poonting(e)*; zie De Bo 383.

1) *Het bepalen van het aandeel door de belastingschuldigen in een hoofdelijken omslag op te brengen, zetting, schatting, taxatie*. || Kil. poyntinghe, *Fland.* j. bede, settinghe (vgl. BEDESETTINGHE), schattinghe, exactio, census. || De keurheeren, die de settinghen ende de puentinghen ordeneerden om den grave te ghevene dat hem belooft was, *Ordn.*

v. Vlaend. 1, 187. Hy ordineerde puntinghen, settinghen ende gabellen, 1, 150. Sy maecten puntinghen, settinghen ende sochten nieuwe vonden omme der lieder goedt te ghecrighene, 1, 119. Exactiën van puentinghen ende settinghen, 1, 23. Te ordinerne pointinghe jof andere maniere van colloiten (*vgl.* CULIOTE), *Cout. v. Brugge* 1, 316. De pointinghen die binder stede bin den jare ghemaect zijn, *Z Vl. Bijdr.* 4, 8; ook 26. Dat deken ende ghezwoorne machtich zullen wesen pointinghe te zettene in hare neeringhe bi consente, wille ende toedoene van den heere ende van der wet, 5, 160 (*a.* 1380). Eenighe pointinghe te makene int vors. ambacht noch eenige taxeringhe (= poentinghe, 2) van ghelde te heffene no te ghaderne, 6, 167 (*Ann. Em.* 18, 25). Omme te handelene zekere questie aengaende der pointinghe, *Invent. v. Br.* 5, 205. Ghegheven den clerken die de XII bouken van den pointinghe (*l.* der pointinghe *of* den pointinghen) ghescreven hebben, *ald.* Van V bouken omme de pointinghe in te scrivene, *ald.* Van der pointinghe van den haghepoorters woonende int Vrye, daermede zy onledich waren VIII daghen lanc, *ald.* Den moelnars ommetrent die port over die pointinghe van den muelnare van Sint Jans huus, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 182. Van der pointinghe van den hereward (*l.* herevard) te Duay, 90.

2) *De hoofdelijke omslag, de som die door de belastingschuldigen in een hoofdelijken omslag moet worden opgebracht.* ‖ Zonder te gheldene zettinghe of pointinghe of andere lasten, *Cout. v. Brugge* 1, 588. Poorters van Brugghe, wonende in Veuren ambocht up haerlieder zelfs goet, en betalen ... gheen pointinghe noch zettinghe, *Invent. v. Br.* 5, 206. De scout es vrij van assisen ende van allen gabellen, tailgen, pontingen ende scattingen binnen der stede, Wiel. *Instr.* 78, 52. Die van den Vrijen (betalen) jaerliesche pointinghe, *Z Vl. Bijdr.* 4, 9. Omme ... manieren te vindene up de inninghe ende ontfanghen van der pointinghen, *Invent. v. Br.* 5, 206 (*a.* 1430).

3) *Vergelijk, minnelijke schikking, overeenkomst, transactie.* Vgl. POENTEN, Intr. 3). ‖ Uyt ende mids zekeren vriendeliken of minliken compositiën, puntingen ende effeninghen, gemaict ende verdedingt bij gemeynen maghen ende vrienden tusschen O. ende F. in deen zide ende hen in dander, van alsulken stoot, twydracht ende geschille enz., *Cod. Dipl. U.* 2[1], 128 *vlg.* (*a.* 1420). Dat si hore poentinge gemaect hebben ende also met ons over een ghedraghen sijn alse van der ridderscape ende huwelec Heinrex van Brabant (ende?) van den huweleken beide onser ... dochteren ... overmids tsestech ende drie dusent pont ..., die si ons ... sculdech sijn te gelden binnen ... sestien jaren, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 838 (*a.* 1318). — Soo en sullen die amptluden ... engheen pontinghe moghen maken (*transactie toelaten, transigeeren, componeeren, laten afkoopen*) van enighen broken ..., mer sullen die amptluden die brooken vervolghen mit recht, ende ist dat yemant van sinen broken composicie maken will ..., die sal enz., Nijh. 4, 235 (*a.* 1448).

4. *Het prikken van gaatjes in iets*, in het bijzonder in perkament (om de bladen in te naaien); ook de *gaatjes* zelve. Vgl. POENT, 1). *Harl. Gloss.* der men mede poentinghe maect, punctorium. Vgl. bij Duc op punctare: *punctorium*, subula (*priem*), qua pergamenum punctatur vel pungitur.

POENTKIJN (POINTKIJN, PUNTKIJN), -KIN, -KEN, -EKEN, -GEN. Zie bij POENT.

POENTOOR (POINTOOR), znw. o. Hetzelfde als poensoen, 2); z. ald. *Priem.* Van ofra. **pointoir*, mlat. *punctorium* (vgl. bij POENTINGE, 4). ‖ L. de scrinewerkre van I pointore ende van werpghelde (vgl. bij LECHPENNINC), *Invent. v. Br. Intr.* 184; 3, 310.

POENTSLOTEL (PUNT-), znw. m. *Puntsleutel* (?). ‖ Van I puntslootel tot I bloc 3 wit, *Rek. d. Buurk.* 31.

POENTURE (POINTURE, *PONTURE, PONCTURE), znw. vr. Het woord schijnt in het Mnl. van poent gevormd (vgl. QUETSURE), want het ofra. *pointure*, lat. *punctura* hebben eene andere bet. (= fra. *piqure*), en het fra. *pointure*, afleiding van *point*, is veel jonger dan het mnl. woord (zie Hatzf. 2, 1766).

1) *Zaak.* Vgl. POENT, 3). ‖ Welc soo coordi tot uwer vrame, tgeluc soo tgelt? — Clerc, ic hebbe u wel verstaen, maer onghedeilt sijn dese poncturen, *Vad. Mus.* 2, 166, 7.

2) *Zedelijke eigenschap, deugd.* Vgl. POENT, 4). ‖ Doen hi (*God*) aen haer (*Maria*) mercte soo vele poentueren ende al contrarie der natueren (*de zinnelijke natuur*), dats edelheit, reynicheit ende ootmoet, *Mnl. fragm.* 8, 239.

3) *Schilderij, schilderwerk.* Deze beteekenis zal aan het woord eigen geworden zijn door den invloed van afleidingen van lat. *pingere*, fra. *peindre*. Vgl. ofra. *pointuré* bij Duc.[3] 9, 311*b*: „peint, colorié, orne", en eene andere soortgelijke volksetymologie in pointrature voor portrature. Ook is pointer (*poenter) in het Mnl. bekend geweest in de bet. „schilder". Zie bij POENTER, 2) en vgl. POENTUREREN. ‖ Dat zij ... zullen doen vulcommen ende vulmaken de pointuren die ghebreken boven den tween apostelen, die ghemaect staen an beeden ziden van der zuudduere van onser kerke van Sente Donaes, *Cout. v. Brugge* 1, 424 (in de fr. vert. van Stallaert t. a. p. *peinture*). So dat hi daer die poenturen bekint ende die beelden, die Lanceloot ... makede alsi lach daer gevaen, *Lanc.* IV, 2516: ook 2564; 2664; 2672 (*vgl.* 2710: hi mielde ... die beelden die gi nu hier siet). Merct wel den coninc vanden scaecbarde ende rocken ende ridders, hoe si hebben haer poenture vanden scaecbarde al versleten mit haren handelingen, *Pelgrimage* 85*b*, *c* (*de vertaling is geheel verkeerd*; vgl. fra. „qui ont touz leur poins limités (*var.* limiés) en l'eschequier et ordenez" en *Pelgrim* 55*d*: „alle hare poynten geschart ende gheordineert hebben").

POENTRAITURE (POINTRATUERE), znw. vr. Volksetymologische omvorming van portrature, eene afleiding van ofra. *portraire*, d. i. in kleuren uitbeelden, schilderen". Vgl. POENTURE, 2) en zie PORTRAITURE.

POENTUREREN (POINTUREREN), zw. ww. trans. Van ofra. *pointurer* (zie de aanhaling uit Duc. bij POENTURE, 3). *Schilderen, uitschilderen, afmalen.* ‖ Mi gruwelt van haer (*het leelijke beest*) te vermanen, ende daerom heb ic geordeniert, dat si sel sijn ghepointureert ende ghefigureert om dies wille dattie gene diese sullen sien hem haestelic van haer vernoyeren ende vlien haerre verde, *Pelgrimage* 110 *a var. Haarl.* (*Haagsche hs. slechts* si sel sijn ghefigureert).

POER, znw. o. en vr. (?) Hetzelfde als poeder; z. ald. *Gemalen of fijngestampte kruiderij of specerij*, vooral *gemalen peper*. Vgl. Kil. „poederhuysken, peperhuysken, cucullus", en zie voorbeelden bij Stallaert 2, 368. ‖ Voor de vracht die hy betaelt heeft van tpoer ende sprot minen heer van Colen ende hertoge S. van Beyeren gescencet, *Rek. v. Brielle v.* 1460, *f.* 39*r*. Betaelt W. van 218 pont caersen ... ende 54 basten ..., ende van coorden, poer ende cruyt alsmen die gevangen pijnde, *Rek. v. Brielle v.* 1476, *f.* 34*r*. — Ook in den zin van ndl. *poeder*, *fijn gestampte geneeskrachtige kruiden.* ‖ *Een pulver om bloet te stoppen.* ... Stoot dat poer al ontween in eenen visel ..., dit vorseit poer stoept (*l.* stopt) seer bloet, *Lanfr. hs.* 36*a*. Dan ghietet op die poer voorseit al heet, *ald.* (*ald. ook* mencter poeder in *en* dairin suldi al jouwen poederen in minghen). — De samentrekking van *poer* uit *poeder* is voor het Mnl.

vreemd, althans ongewoon, maar eene andere verklaring ligt niet voor de hand. Vgl. het volg. Art. Het woord is nog heden in vlaamsche tongvallen in gewoon gebruik èn in de bet. „pulver, poeder" èn in die van „buskruit". Zie De Bo 878, alwaar ook verscheidene samenstellingen worden genoemd, *Waasch Idiot.* 528; Schuerm. 494.

POERBUSSE (POURBUSSE). Zie POEDERBUSSE.

POERLOOC. Zie PORLOOC.

POERSAM. Zie PODERSAM.

POESEN, zw. ww. intr. Kil. geeft als verouderd op een ww. poesen in de bet. *kussen* („basiari, osculari"). Plant. poesen, kussen, *baiser*. Meyer, *Woordensch.* heeft poes, zoen, kus. Zoo ook bij Bredero (Oudem. 289) en nog heden in het Vlaamsch (De Bo; Schuerm.. *Bijv.*) *poezen*, kussen, en *poes*, liefdekus, minnekus (ald. ook *eene poeze*, een poezel meisje, eene poezele, hetzelfde als *eene poene*, vgl. POENEN, kussen). Over den oorsprong is niets met zekerheid te zeggen; misschien is het woord verwant met de door Franck op *poesten* en *poezel* besproken stam *pûs*, opblazen, opzwellen, en drukt het eigenlijk den stand der wangen bij het kussen uit.

POESOEN (POISOEN, POSOEN, PUISOEN, PUSOEN, PYSOEN), -OIN, -UUN, -UYN, znw. o. Van ofra. *poison*, fra. *poison* en *potion* (eene geleerde vorming) en dit van lat. *potionem*. De met fra. *potion* overeenkomende vorm pocioen (potioen) komt ook eene enkele maal in het Mnl. voor, nl. Ruusb. 6, 36: „dat de mensche neme de spise ende den dranc also die sieke nemt dat pocioen (*varr.* poisoen, pusoen) omme sine noot, sine cracht mede te behoudene". De vorm poesoen is slechts bewezen in poesoenen (zie het volg. Art.), doch hij is in overeenstemming met andere aan fra. *poi-* beantwoordende woorden; vgl. poent, poensoen, poenture e. a.; ook schijnt hij noodig voor de verklaring van pusoen. Voor den uitgang *-uun* (*uyn*) vgl. men *ajuin*, lat. *unionem*, fra. *oignon*, en ocsuun (-suyn) naast occusoen (het daar over dezen uitgang gezegde is blijkens de bijvormen van *poesoen* onjuist: voor de verklaring daarvan is niet de invloed van een ander woord noodig).

1) *Drank*, bepaaldelijk *geneesdrank*, *drankje*. *Voc. Cop.* posuyn, potio, confectio ex vino et herbis, vel quedam medicina; posuyn gheven, potionare. *Gloss. Bern.* puisun, potio; puisun geven, potionare. *Harl. Gloss.* poisuyn, formacia (*l.* farmacia). ‖ Der zieker liede pusoen dat was cout water, *Sp.* III[1], 34, 41. Bade sijn goet dan ende pusoene, up dats die mensce hevet te doene, *Heim.* 1151. Soo neemt men puzoene of set clisterien, *N. Doct.* 1378. Ic weet noch selc poisoen, het sal u al genesen doen, *Rose* 1972 (*var.* pusoen). Doe dranc hi van den pusoene ..., hi ghenas, *Segh.* 10828 (*varr.* pisoen); ook 10844 (*var.* pisoen); 10858 (*var.* pisoen); 10870 (*var.* pisoen); 10876. Een pusoen ... van reghenwater ... ende van hooneghe, *Vr. Heim.* 1194. Tien derden daghe brachti poisoen, daer hi hem met waende doen ghenesen ..., ende hiet hem drinken, *Alex.* II, 541 (*hs.* poison). Wille dit poisoen uut drinken; alst dine aderen hebben ontfaen, so machet di in staden staen, 556 (*hs.* pusoen); ook 578 (*hs.* poison). Laten ende nemen pusoene es al quaet dan te doene, *Natuurk.* 1071. (*var.* pysoene); ook 1265 (pusoene, *var.* pysoene); 1278 (gherecht pusoen, *var.* pysoen). Pigmente sijn soete salven off paysoene (*l.* poysoene), *Hs Acq.* 217*b*. — Ook in de bet. *slaapdrank*, *tooverdrank*. ‖ Hi gaf hem drinken fel pusoen, dat si sliepen altemale, *Segh.* 8816. Onse poysoen heft gewarcht sere, Lanceloot ne staet op tavontmere, *Lanc.* II, 23010. Ic weet wel dattene enege vrowe ... met pusunen ... oft met toveriën hevet bevaen, dat ic met hem nembermere wel sal sijn, *Lanc.* IV, 1690. — Hoverde ... jou fier ghelaet ... es binnen besmorten met venine, daer ghi of maect pusoen galine, ende den mensche mede bederft, Praet 3153 (*over den oorsprong der uitdr.* pusoen galine, *dat hier wel in de bet.* vergif (in het algemeen) *zal staan*, *zie de aant. van Bormans*).

2) Ook *een vergiftigde drank*, *vergif*. Fra. *poison*. Kil. 859: poyson, puson, venenum. ‖ Alse hi (*Mithridates*) voer hadde van desen doene (*vergiftiging*), nutte hi triacle ende pusoene so vele ..., dat sindent als hi gerne staerf ... en mochten geen venijn daren, *Sp.* I[a], 70, 27. Lichte ... si (*uwe vrouw*) doet di zwelgen ghevenijnde quade pusoene, I[a], 2, 68. Te Mantes starf hi ..., een valsch jode dede hem dat, die hem gaf een fel pusoen, *Brab. Y.* II, 5028 (*Sp.* IV[1], 54, 21). Int beste van sinen leven wort hem een puysoen gegheven ..., daer die cracht van sinen sinnen seer met waren (*l.* was) ghequetst van binnen, VI, 733. — Bij mieden, bij hate, bij jonste ofte vare, die de vier poysoene zijn, daer vele herten mede vergheven werden, *Boëth.* 33 *a*.

POESOENEN, zw. ww. trans. *Den eenen of anderen geneesdrank gebruiken*. ‖ Niet ne laet, noch min poesoen(e), al heeftstu des wat te doen(e): dijn bloet wert dan verroert van groter hitten, *Tijdschr.* 11, 302, 75.

POEST, znw. m. Kil. geeft als verouderd op een znw. poest, met de beteekenis *koestal* („bubile"), ook poestdeerne, j. melckdeerne). Plant. eenen poest, *un estable à vache*, bubile; poestdeerne, vachere, *qui pense* (voedert?) *et traict les vaches*, bubulca, mulctrix. Zie voorbeelden uit de 16de eeuw (uit De Damhoudere en De Dene, waar het woord ook als *poeste*, vr., voorkomt) bij De Bo 879, en vgl. WVla. *poester*, koeier, koeistalknecht, met *poesterhuur* en *poesterwerk* (t. a. p.). Het woord zal wel één in oorsprong zijn met *boes*, dat in andere tongvallen met dezelfde beteekenis heeft bestaan en hier en daar nog bekend is. Zie eene plaats uit Westerbaen in *Ndl. Wdb.* 3[1], 191. en aldaar de verschillende vormen; het suffix van *poest* heeft ook got. *bansts*. Tal van woorden beginnende met *b*, *bl* en *br*, hebben bijvormen met *p*, *pl* en *pr*.

POESTEN (PUYSTEN), zw. ww. intr. Mnd. *pûsten*; ook *pûst*, het blazen; mhd. *pûsten*; hd. *pusten*; ndl. *poesten*. *Blazen*; in het Ndl. nog over in *Asschepoester*; zie ook het volg. Art. De vorm met *oe* naast *ui*, welken klank men voor het Ndl. verwacht (vgl. *Ndl. Wdb.* op boer en verbeter daarnaar het over de verhouding der vormen bij oppuysten gezegde) en dien *Teuth.* ook heeft, komt in verschillende tongvallen voor; evenzoo *asschepuister* naast *asschepoester* (*Ndl. Wdb.* 2, 732). Over mogelijke verwanten zie Franck op poesten. *Teuth.* blasen, puysten, flare; ook opblasen, oppuysten, hoverdich sijn, follere (zie verder bij OPPUYSTEN). Kil. poesten, *Fris. Sax.* j. blaesen. Plant. poesten, blasen, *souffler*, flare. Uit schrijvers is het woord tot heden niet opgeteekend, althans indien het niet identisch is met puusten (*puysten*), benaming van een spel; z. ald. — Het woord is nog heden in verschillende ndl. en ndd., ook hd. tongvallen bekend. Vgl. zaanl. *poesten*, waaien, blazen; *poestig*, opvliegend, driftig, en zie verder, bij Boekenoogen aangehaald, *Taalg.* 5, 165; *O. Volkst.* 1, 151; *Fri. Wdb.* 2, 397; Molema 330 vlg. en de daar genoemde dialectische vormen; Koolman 2, 777; Grimm 7, 2278.

POESTER (PUYSTER), znw. m. Mnd. *pûster*. Van poesten; z. ald. *Een blazer*, zoowel in de bet. *iemand die blaast* (vgl. *asschepoester*, *aschvijster*, en lat. *ciniflo*; als benaming voor eene vrouw is het gevormd uit het verklw *asschepoestertje*, *Ndl. Wdb.* 2, 733), als in die van *een voorwerp waarmee men blaast*, bepaaldelijk *blaasbalg*. *Teuth.* blaisbalch, puyster, follis. ‖ Die myt en blaisbalch of puyster dat vuyr vlammende maect, *ciniflo*, *Teuth.*[2] 206 *b*. — Vgl. Kil. poester, puyster, puester, *Fris. Sax. Sicamb.* j. blaesbalck, follis. Gron. *poester*, blaasbalg, ook van een orgel; (vgl. ald. *poester*,

poestentrapper, poestentreder, orgeltrapper, windmaker) *en* blaaspijp, blaasroer; soo ook in fri. en oostfri. tongvallen; zie *Fri. Wdb.* 2, 397; Molema 331. — Ook, overdrachtelijk, volksbenaming van den wijden mantel der monniken. *Teuth.* balch of puyster der moniken, culla, cuculla.

POET (POETT, POTT, POIT), znw. Benaming van eene kleine munt, waarschijnlijk afkorting van poitevijn; z. ald. || III poett, *Eng. kes.* 1, 249 (*13de eeuw, uit een renteboek van Masseminne, in Woubrechteghem in Vlaanderen*). VI d., II poett, *ald.* III ⁊ 5 (?) pott., 250. III. s. II poett, *ald.* VIII d. j. poett, 251 III ⁊ I poit, *ald.* II d. I pott, *ald.*; ook 255 *herhaaldelijk.*

*POET. Verkeerde lezing *Hs. Acq.* 186*a*; „eens wijs mans poet (*l.* wet) is een fonteyne des levens" (*Spreuken* 13, 14: „*lex* sapientis fons vitae").

POET (*Hexe* 65). Zie POT.

POËTE, znw. m. Mhd. *pôëte*; hd. *poet*; ndl. *poeet.* Van lat.-gr. *poeta*; vanwaar ook fra. *poète*, eng. *poet.* *Dichter. Teuth.* poëte, poeta; poëten schrift off gedicht, poetria, poesis. *Voc. Cop.* een poëte, poeta. Kil. poëte, poeta. || Verro die poëte groot, *Sp.* I⁴, 24, 52. Die wijste van allen propheten so is Virgilius geheeten, I⁴, 26, 25 (*var. B.* poëten; lat. „*optimum* poetarum" en *Proza-Sp.* „die wijste onder alle poëten"; *dat overigens prophete eene beteekenis had, welke ook aan* poëte *toegekend wordt, bewijst Voc. Cop.*: „een poëte, vates"). Horatius ..., een poëte, I⁴, 38, 2. Dat poëten boeken maken, dat ghesciet al omme twee saken, I⁴, 33, 45 (vgl. lat. *aut prodesse volunt aut delectare poetae*). Daer en was poerter (*l.* poëte) noch dyvyn in al tlant, sy en quamen daer (*bij de begrafenis van Paris*), *Troyen* dl. 2, vs. 28102 (fra. 22826: „tuit li *poete* et li devin (*schrijvers, geschiedschrijvers*) i sont al mestier dire et faire"). Daer een poëte dus of sanc, *Nat. Bl.* II, 1290. Die poëten hebbent (*de geschiedenis van Troye*) ontreint met favelen, *Sp.* I², 14, 40.

2) Ook in enkele gewijzigde opvattingen. — *a*) *Blijspeldichter. Voc. Cop.* een poëte, comicus; vgl. ald. poëteleke en poëtrileke, comedicus; eerhande poëtrie, comedia; poëtrie tracterende, comicus. — *b*) *Schrijver, prozaschrijver.* Vgl. DICHTER(E). — Ook *briefschrijver, hij die ambtelijke bescheiden en brieven opstelt.* || Meester Lodewijck, poëte tot Lovene, *Verz. C., portef. Bergen-op-Zoom* in *Rijksarch. v. Noord-Brabant* (hij stelde tegen betaling brieven op aan paus en kardinalen). Vgl. ndl. „een brief *dichten*". — *c*) *Ziener. Voc. Cop.* poëte, vates (vgl. bij 1). — *d*) *Iemand die onder goddelijken invloed staat, met bovennatuurlijke gaven bedeeld is.* || Een vroet poëte ende (*te schrappen*) Indien, die mit Calcas den Troyen langhe had gheleit sijn leven, hadden der joffrouwen ghegeven; noyt en sach man also groot wonder als aen dat cleet was, *Troyen* dl. 2, vs. 15959 (fra. 13327 *poete*). Een poëte ... die veel nigromancie wiste, hadse (*de pilaren*) ghemaket by sijnre liste, *ald.* 17644 (fra. 14620 *poete*); ook 20039; 20057.

POËTERIE (POËTRIE), znw. vr. Mhd. *pôëterî*; eng. *poetry*; hd. *poeterei* (in de bet. „rijmelarij"). Van mlat. *poetria* (bij Duc. staat het woord slechts vermeld in de bet. van lat. *poeta*). — 1) *Dichtkunst. Voc. Cop.* poëtrie, poetria, poesis. Kil. poëterije, poesis. || Lesbia Sapho die in die tijt Homeri groot gheweest is in poëtryen, *Breidenb.* 115*v*. Philosophie ende poëterie, *Doct.* II, 3610 *var.* (*t.* phylosophen ende poëten). — 2) *Gedicht, dichtwerk, voortbrengsel der dichtkunst*, ook met het bijdenkbeeld van „verdichting", *verdichtsel, voortbrengsel der romantiek. Teuth.* poëtrie dichten, poetari. Kil. poëterije, poematium, poema. || Hier af (*het oordeel van Paris*) vintmen in poëtriën favelen vele ende wort, *Sp.* I², 15, 36 (*vgl.* I², 14, 40: „die poëten hebbent (*de geschiedenis van Troyen*) ... ontreint met favelen valscelike"). Dat men in poëtriën telt datse eene wulvinne ophelt, I², 37, 41. Ghi wilt sterken uwe woort ... met truffen ende poëtriën, *Wap. M.* II, 157. Poëtryen ende oude gesten, *MLoop* I, 47. — Ook in de bepaalde beteekenis van *blijspel.* Zie bij POETE, 2, *a*) en vgl. *Voc. Cop.* „poetrie tracterende, comicus". — *Sp.* II¹, 10, 29 dient poëterie ter vertaling van lat. *poëtica theologia*, in tegenstelling met „theologia civilis".

POETERINC (*Wfri. Stadr.* 2, 213, 112). Zie POTERINGE.

POETERTIEREN (*Lucid.* 3706). Zie PUTERTIEREN.

POËTESSE, -ISSE, znw. vr. *Dichteres.* Vgl. hd. *poetin. Voc. Cop.* poëtisse, poëtissa.

POETSE, znw. vr. (?). || Een paer poetsen, *Geld. Oudh.* 357. Het woord komt voor onder allerlei paardetuig, o. a. *riemen, een maal*, een *soemsack* ende een *deken*, en zal misschien zijn het ofra. *pouche*, dat naast *poche* voorkwam in de bet. *zak.* Zie POKE en vgl. bij Duc. *pouchet* en *pouche.*

POFFE, POFFEN. Zie PUFFE, PUFFEN.

POFFET, znw. o. Hetzelfde als boffet; z. ald. *Buffet, aanrechttafel, aanrechtbank.* || Tgoed dat bleven es achter Margriete K.'s bastaerde doot ..., dats te wetene 3 poffette, 1 banc, 2 stoele ... ende andre prondelinghe, *Froissart* 2, 63 (*a.* 1388).

POGE (POOCH), znw. m. en vr. *Inspanning.* Vgl. POGEN. || Die dor der minnen hooghe pooghet, wat hi mettien pooghe hoghet, dat werct hi openbare, Hadew. 1, 86, 40. Minnen wi dus met nauwer poghe, so mach die bruut van ons wel seggen ende (ons *nl.*) ten salighen maechden leggen, *Hoogl.* c. 26, vs. 54. — Poge (pooch) doen, *zijn best doen, zich bevlijtigen, zich moeite geven.* || Doende zo veel poochs ende neersticheits dat zy een oosterschip in handen ghecreghen, Despars 3, 128; ook 47; 62.

POGEN, zw. ww. trans., wederk. en intr. Ndl. *pogen.* De oorsprong is niet met zekerheid bekend. Voor afleiding uit het Romaansch (lat. *pugnare*) bestaat geen genoegzame grond: ook zijn verschillende opvattingen van het mnl. woord daarmede niet overeen te brengen, en zekere verwanten in het Germaansch zijn tot heden niet gevonden. Vgl. Franck op pogen. Voor germ. oorsprong pleit het *Sp. d. Sonden* 4566 voorkomende bnw. gepogelijc, „zich inspannend, zijn best voor iets doende, zich met ijver op iets toeleggende". Vgl. GEPOGEN. De grondbeteekenis van het woord is moeilijk vast te stellen, waarschijnlijk is zij „inspannen".

I. TRANS. — 1) *Nopen, tot krachtsontwikkeling of inspanning aansporen, prikkelen.* Deze beteekenis, welke de opvatting van het wederk. ww., nl. „zich inspannen" verklaart, schijnt het woord te hebben op de volgende plaats. || Doocht noch heilichede, noch goet doen den mensche mede, en selen ons daertoe poghen dat wi iet selen minnen moghen onderlinghe int ghemene dan onsen Scepper allene, *Wrake* III, 1390 (*in het gloss. wordt het woord minder juist door* trekken *weergegeven*).

2) *Met inspanning vinden, uitdenken, op het touw zetten.* Misschien in deze opvatting niet eene oorspronkelijk transitieve, maar ontwikkeld uit eene intransitieve, waarin *pogen* met eene voortzetselbepaling verbonden werd, dus door weglating b. v. van *om* of *na*. || Swaer es, danscijn en moet pogen (*l.* togen) den sin die quaet wille togen (*l.* pogen), *Sp.* I⁴, 55, 32 (*varr., ook B*: die omme quaetheit (quaet) wille pogen; lat. *hen quam difficile est crimen non prodere vultu*). Si pogheden beyde sulken list (*var.* om sulken list), dat Jason wel hoor camer wist, *MLoop* I, 683. Des avonts poochde si sulken raet, dat Romanel quam tot hoir, II, 3241. Wy sellen pogen den raet, dat die hertoge sal hem houden gepait van al, *Grimb.* I, 720. Wat mi daer gheschiet dat wil ic dulden ende doghen ende gheen weer daer teghen poghen, *Rein.* II, 4946.

3) *Met inspanning, moeite doorreizen of doortrekken?* Vgl. bij Wederk. en Intr., waar pogen evenals crigen, dat ook eigenlijk „zich inspannen" beteekent, verbonden wordt met eene bepaling van richting en de bet. „zich begeven" aanneemt. Opmerkelijk is dat *crigen* (ook het sterke ww.), o. a. in het Mhd. in beteekenis juist met lat. *pugnare* overeenkomt. Zie ook eene soortgelijke beteekenis bij PINEN en QUELLEN. || Wie sal die diepe dale poghen, die hoghe berghe, die velde wijt? Hadew. 1, 160, 19.

II. WEDERK. — 1) *Zich inspannen, zijn best doen.* — *a*) Met een afh. zin met *dat* of een beknopten zin. || Elck poge hem dat hi ghewinne duecht ende eere, so crijcht hi minne, *Proza-Sp. aangeh. Sp.* I[a], 53, 45 *noot.* So zeere hi hem te lopene pogheде dat hi ghevlo (*er in slaagde te vluchten*) int huys eens wijfs, daer hi waende zeker sijn sijns lijfs, *Sp. d. Sonden* 8496. Een wijf die hare poget vrouwe te sine ende voghet, *Sp.* I[a], 3, 7 *var. B.* (*t.* hare toget. Dat zi hem poghen na rechte dit te exponeerne, *OVl. Lied. e. G.* 264, 922. Hadde zoe harc niet ... ghepoocht den heere te zoukene, diet haer vergaf, sone waren haer niet de sonden af, 498, 214. Soo wie dan volcomen verstant hier of wil ontfanghen, die moet hem poogen (*zich er toe zetten*) diewijl hier in te lesen, *Proza-Rein.*[2] bl. 6. Ic wil mi poghen een ende te maken van desen kijf, *Rein.* II, 7088. Die hem poghen vrome te zine lijden zorghe, *Denkm.* 3, 184, 53. Willic mij dan pooghen te groeten den coninc van hooghen leven? *Tafelsp. op Drie Kon.* 18. Die hem wilden int moncscap poghen te levene, *Amand* I, 985. Dat wy ons allen moeten pooghen te wederstane die heydine die ons gheerne berieden pine, II, 4619. — *b*) Met eene bepaling met *te.* || Al zaghe hi (*de trage*) groot profijt vor oghen, hine zouder hem niet toe willen poghen, *OVl. Lied. e. G.* 507, 529. Nu radic (h)u dat ghi (h)u poocht ten zaken, die ic wil bestaen, ghetrouwelic ende met (*l.* niet) ontgaen, 247, 427. Tot uwen dienste willic mi poghen, *Vad. Mus.* 1, 381, 6. Dat wi ons te haren dienste so poghen dat enz., *Blisc. v. M.* 2219. — *c*) Met een 2den nv. || Spoet u dan gheringhe ...; ick sals my pooghen, *Sacr.* 140. — Misschien moet men in gedachte een 2den nv. invullen in *Van Seden* 32: „wat redene wijst, sulstu di poghen". — *d*) Met eene bep. met *op* (in de 16de eeuw; vgl. ndl. „zich toeleggen *op*"). || Wildi u hier op poghen, *Belg. Mus.* 9, 185, 98.

2) Met eene bepaling van richting. *Zich begeven naar.* Vgl. bij Intr., 2). || Doe dit hare III werf was getoocht, heeft si hare te wege wert gepoocht (*zich op weg begeven*), *Sp.* II[a], 49, 19 *ks.* (*de in den tekst opgenomen verandering* gevoecht *is onnoodig en onjuist*). Hem ter doot waert pogen, *den dood nabij zijn*), *OVl. Lied. e. G.* 499, 245 (*vgl. eene soortgelijke uitdr. bij Intr.*). — Hierbij behoort ook hem pogen van, *zich verwijderd of verre houden, zich vrijhouden van.* || Wilt u van hovardiën poghen ende ooc van allen sonden met, *Elckerlijc*[1] bl. 89, vs. 888 ([2] 72, 869).

III. INTR. — Hetzelfde als het Wederk. hem pogen. — 1) *Zich inspannen, zijn best doen, moeite voor iets doen, op iets uit zijn, zich toeleggen op, ergens naar streven of trachten.* Kil. poghen, pooghen, *Fland. Holl.* (in *Teuth.* en *Voc. Cop.* is het woord niet opgeteekend), niti, tentare, aggredi, moliri; contendere; conari, adlaborare. Plant. pooghen, *tascher, mettre peine,* niti. — *a*) Absoluut. || Alle creaturen, hoemen poghe, ne doghen niet een caf, *Wap. Mart.* III, 34. — Voor pogen, *Elckerlijc*[1] 41, 408 ([2]49, 396) moet met de var. *doghen* gelezen worden. — *b*) Met eene bepaling met *om*(*me*). || Kindi de bloeme daer ic om pogede vele, eer icse u togede? *Flor.* 3064. (So) seldi om u voordeel poghen, *Rein.* II, 6838. Om mi (*genot*) poochtmen nacht ende dach, *Argum.* 663. Om die Gods hulde pooch, *Wap. M.* I, 863. Die ... die werelt nauwe dienen ende veel om onrecht voirdel poghen, Hild. 66, 26; ook 156, 28. Aldus poochti om uwen lachter, *Wal.* 5553. Een ridder int hof, die sere poghede om der joncfrouwen onnere, 7975. Elc sal poghen om anders scande, 10446. Al tfolc pooght om sine vrome, *Lsp.* III, 12, 123. Wi sullen al dat wi moghen altoos om weldoen poghen, III, 27, 31. Ghewerken der outfaermicheden, daer elc kersten om moet poghen, *Amand* I, 882. Wildi ... omme hemelryke pooghen, ghy moest (*l.* moet) onweerdde hier ghedooghen, 3205. Hoe men om haer gemac pogede ende om hen te dienne te danke, *Mor.* 3674. Om onse ere, om onse vrome sal ic poghen spade ende vroe, *Parth.* 1366. Hi sal poghen ombe mine scade, 1729. (*Visschers*) ghereeden haer ghetouwe: om den harinc poghen si nauwe, *Belg. Mus.* 6, 316. Hoe die duvel pogede om sine scende, *Sp.* IV[1], 42, 14. Men ghinc dar poghen om een slapen (*ging naar bed*), *Lanc.* II, 42417; ook III, 25485. Zie nog *Amand* I, 3927; Hild. 29, 271. — Hieromme pijndic ende poghede, hoe so erghe ene sake ghescort worde, *Rein.* I, 2343; ook *Heim.* 1708 en *var.* — Over de uitdr. „om sterven pogen" zie beneden bij 2). — *c*) Met eene bep. met *na.* || En heet nu nieman vroet, hine poghe na dertsche goet, *Wrake* I, 1452. Die daerna pijnt (*var.* poghet) ende staet met alre macht ..., dat di dijn volc met herten minne, *Heim.* 1770. Wat helpt dat ic waerheit toghe ende ic selve na vordeel poghe, *Kerk. Cl.* 82. Na guden name pogen, *Limb.* X, 838 *noot.* Gine soutse niet met onminnen leven doen ... met orlogen, maer altoos na hare minne pogen, *Cass.* 1020. Nerenstelike daerna poghet dat si (*de vrouwen*) doget ende vroetscap leeren, *Rose fragm. L.* 46. — *d*) Met een 2den nv. || Door die scoonhede van der name so soude elc poghen gooder daet, Praet 2249. Flandrijs der ghenaden poghede (*legde zich op zachtzinnigheid toe, beijverde zich om genadig te zijn*) ende deidem opstaen van der heide; ic doe di genaden, hi seide, *Flandr.* III, 158 (*verandering in* ter ghenaden boghede (*zie de noot*) *zal wel onnoodig zijn*). — *e*) Met een afh. bijzin met *dat* of een beknopten zin. || Doe moest hi ... poghen dat hi sijn oghen daer af reinde, *Rein.* II, 6972. Reinaert poghede dat hi brac die wegghen bede uter eken, I, 680. (Si) poogden dat si uten temple quamen, *Rijmb.* 30274. Poghet dat ghi metter daet volcomt dese grote worde, *Wal.* 8592. Doe verboudi hem ende poghede ... dat hi hem strecte neven hare, *Parth.* 709. Beleyders die daer na poghen dat si der ghemeenten goet ... an haers selves bate legghen, *Bloeml.* 2, 196, 230. — Dat elc (*in den zomer*) poghe te scuwene ... wat so droghe es ende heet, *Heim.* 1108. Dat waterkin (uter fonteine der wijsheit) met neerenste te drinckene poghe, *Van Seden* 168. Gaestu met yemene verre of bi te weghe ..., sinen name sulstu te wetene poghen (*zien te weten te komen*), 331. Ic sal wachten ende nauwe pogen bat te hoedene Suete Onfanc, *Rose* 3668. Humure die van der hersin te daelne poghon ten tanden waert entien oghen, *Nat. Bl.* IX, 444. Wort een voghel siec in doghen, men salne te ghenesene poghen met ... olie van oliven, *Bloeml.* 2, 27, 24. — Met een afh. bijzin met *hoe.* Vgl. boven bij *b*) *Rein.* I, 2343. || Tallen siden poghetet (*het dier*) ende pijnt, hoet den mensche ghevenijnt, *Nat. Bl.* VI, 693. Si poochde seer hoe si best quaem te spreken mitten schonen gast, *MLoep* I, 1462; ook 2257. Viande des menschen, die altoos poghen hoe sine bedrieghen moghen, *Lsp.* I, 7, 8. Daerom pinen si (*de kwade engelen*) altoos ende poghen hoe si ons die stede (*in den hemel*) benemen moghen, I, 15, 13; ook II, 43, 41; IV, 1, 45. Dat hi (*Judas*) poochde ende wachte (*er op loerde*), hoe sijn meester mach wesen doot, *L. o. H.* 1747. Ic soude node pine doen no poghen, hoe ic u mochte sien, *Parth.* 1293. Zoo ook *Amand* I, 627; *Sp.* III[a], 2, 30; *Melib.* 2546; *Heim.* 441. — *g*) Met een bij-

zin met *of* (*oft*). ‖ (*De duivel*) pogede bider gierechheden strec oft hine (*Christus*) mochte maken vrec, *Sp.* I[7], 6, 44. Endoen ... poget echt oft hi vint raet, daer hi Kaerle ... mede nedere, III[8], 63, 73. — De onb. wijs als znw., *het inspannen zijner krachten*, *pogen*, *streven*, ook *het doel van iemands krachtsinspanning*, *begeerte*. ‖ U poghen es te gaderne scat, *Kerk. Cl.* 159 (*het woord kan ook het zelfstandig gebruikte* hem pogen *zijn*).

2) Met eene bepaling van richting. *Zich begeven*. Vgl. bij Wederk., 2). ‖ Al dochten (*duchtten*) si seer voor sijn mesnieden (*var.* messcieden), hi en haddes selve niet voor oghen (*dacht er niet aan*) tsinen vrienden (*verwanten*) thuus te poghen, Hild. 62, 67. Vgl. bij Van Hasselt op Kil. aangehaald (uit de 16de eeuw): „wilt haestich herwaerts *poghen*" en „ter plaetsen *pogen* daer sy te zamen sijn". — Naast „hem ter doot waert pogen" (zie bij Wederk., 2) kan ook *ter doot pogen bekend zijn geweest, in de bet. *den dood nabij zijn*, *het niet lang meer zullen maken*. Deze uitdr. is evenwel niet gevonden, wel eene andere die er in bet. mee moet gelijk staan, nl. om sterven pogen, *Sp.* II[8], 10, 67 vlgg.: „selke diere bleven in live die waren also keytive ..., swert gevaruwet met holen ogen, ende schenen alle om sterven pogen". Doch misschien is de bet. niet deze, maar *naar den dood verlangen* (welke zich uit die van „zich inspannen, streven" kan hebben ontwikkeld; vgl. boven *Kerk. Cl.* 159); de bepaling van richting is hier althans niet aanwezig. In dit geval behoort de plaats bij 1, *b*).

3) Eene enkele maal komt pogen voor in de bet. *vechten*, *strijden*, doch het is niet zeker of deze bet. in het ww. ligt, dan wel of zij zich ontwikkelt door de verbinding van eene bepaling met *jegen*: in het laatste, het waarschijnlijkste, geval kan *pogen* de bij 1) genoemde opvatting hebben van „zich inspannen, zich schrap zetten". ‖ Dwelke vleisch, also dapostel seit, altijds jeghen de siele poocht, *Boëth.* 2*a*.

4) De bet. „zich inspannen, zich ergens toe zetten", ontwikkelt zich, van eene zaak gezegd, tot die van *ergens toe strekken*, *ten gevolge hebben*; het bijbegrip „het voorbedachte of opzettelijke" komt hierbij op den achtergrond. ‖ Ghy moet u wachten sulc onghevouch uwen man meer te veradene (*d. i.* verradene), het mochte pooghen ons beeden te scadene, *Belg. Mus.* 6, 58 (16de eeuw).

Aanm. — *Parth.* 4297: „(Ic) hebbe al gheleeft bi soude; ic en poghe no en houde; dat ic winne es saen verteert", is niet duidelijk. Het Fransch heeft (Crapelet 7827): „tresdont ai vescu de soldee, si l'ai sovent cier comparee".

POGERNIE, znw. vr. Van pogen; z. ald. en vgl. ndl. *poging* en POGE. *Krachtsinspanning*. — Pogernie doen, *zijn best doen*, *moeite voor iets doen*, *met inspanning het eene of andere doel trachten te bereiken*. Vgl. poge (pooch) doen bij POGE. ‖ Ende dede alle de pooghernie om (h)u te dodene in corter tijt, *Tafer. Lev. v. J.* II, 5. Dat hy voortaan zijn uyterste devoir ende extreme pooghernie zoude willen doen omme alle die ... roofcasteelen ende moordthollen ... bij machte ende met crachte af te worpene, Despars 1, 101. Doende daer al extreme diligentie ende pooghernie omme die Vlaminghen in zijnder obediëntie thoudene, 2, 322. — Voor het gebruik van het woord in het latere WVlaamsch zie De Bo 879.

POGGE (PUGGE), znw. Oostmnl. benaming voor *big*; hetzelfde als codekijn en vigge; z. ald. *Teuth.* coodkijn, pegsken (verklw. van pegge = pogge? of = bigge?), puggen (voor den uitgang vgl. ndl. *varken*, *veulen*), jong verckskeu, porculus, sucenlus. Het woord is nog heden in geldersche tongvallen bekend; vgl. Gallée 34*a*: pogge, -n, jong varken.

POGGE (POG) znw. Mnd. *pogge*, m. en vr. (met verschillende samenstellingen). In oostmnl. tongvallen benaming voor *padde*, *pad* (in het Mnd. heeft het woord, gelijk nog heden *pogge* in het Oostfriesch, Koolman 2, 742), en in het Ndd. (Vilmar 305) de beteekenis „kikvorsch". Zie ook *Fri. Wdb.* 2, 374*a*; Molema 554*b*, en vgl. de ndl. geslachtsnamen *Pogge* en *Poggenbeek* (Winkler 385). *Teuth.* ped, pog, krade, breetworm, bufo. Vgl Kil. pogghe, *Sax. Sicamb.* rana; pogghenraff, *Sax.* j. paddengherack, ranarum foetus; pogghenstoel *Sax.* j. paddenstoel, fungus.

POY, znw. Zie POYE.

POY (POEY), tusschenw. Uitroep van blijdschap, van uitgelaten vroolijkheid. ‖ Woeschai (vgl. bij Huygens, *Hofw.* 2248: wich hey)! noijt blyder van alle de daghen mijn! Poey! poy! ach, ach! ai! Een wyste (*wist*) wat bedryvende zijn dan ghenoclic (*l.* ghenoechlic) te springhen op en neer, *Vijf Maagd.* 663. — Misschien is te vergelijken „Wey boye", *ald.* 163 en „Wey boeyt (*l.* boeye?)", *ald.* 183. Vgl. *OVl. Lied. e. Ged.* 373, 1740 (aangeh. bij BOYE, 2de Art.), waar het woord ook wel een tusschenw. zal zijn.

POYBOOM, znw. m. *Puibalk* (vgl. BEDDEBOOM), *de balk aan de pui die tot steun van afdak en luifel dient*, oostfri. *poje-*, *poie-*, *peue-*, *peiebalken*, „tragebalken worauf der obere giebeltheil eines hauses od. auch der fuss der walmsparren ruht" (Koolman 2, 742), alsmede *puibalk* bij Marin, aangeh. bij het volg. Art. ‖ Het (*het hout*) es te cort tot eenre columne, het es te lanc tot enen blockele, het es te recht tot enen corbele, tot enen poyboome eest te dicke: wat ic mete ende wat ic micke, ic en cant vertymmeren niet ant huys, *H. Cruus v. Breda* 521. So en sal nyement binnen Antwerpen eneghe vorveynstre breeder moghen maken ... ter straten waert dan II½ voet, ende die vorlove breeder dan III voet van den poybome recht uutwaert, *Cor. v. Antw.* 37, 126 (*Gesch. v. Antw.* 2, 471, 126).

POYE (POY; ook PEYE), znw. vr. Ndl. *pui*; eng. *pew*; oostfri. *poje*, *poie*, *peue*, *peie*. Van ofra. *poy*, *puy*, d. i. *hoogte*, *heuvel* (in het Fransch nog slechts in plaatsnamen, o. a. *le Puy de Dôme* en in *appuyer*); van lat. *podium*, optrap, verhooging. Zie Körting n°. 6245 en Franck op pui (de daar genoemde mnl. vorm *püje* is onjuist: de klank is *oi*, als in *doit* (duit), *loibak* (dial. naast *luibak*); voor het door Franck aangenomen *püje* vergelijke men vla. *pooiweeg* (Schuerm. *Bijv.* 248; De Bo 883; daarnaast ook *poeiweeg*). *Eene voor een huis aangebrachte verhooging of stoep*. Kil. puye, puyde (een boekenvorm te vergelijken met *kade*; zie CA), suggestus lapideus; podium, pulpitum; vgl. ook ald. puyroen, perroen, peroen j. puye, podium (zie PERROEN). ‖ Hoet u ... van hen ..., die legghen haer goet ane diere stene, ane diere striketten ende ane langen sloien ... ende altoos staen ter poien (*den geheelen dag aan de voordeur*, *op de stoep staan*) ... ende an andren diere saken, *OVl. Ged.* 1, 83, 731 (de vertaling van het woord op deze plaats in *Lsp.* Gloss. door *opschik* is onjuist; de aldaar verworpen verklaring van Blommaert is de ware; vgl. het gloss. op *Dit sijn Seneca Leren*, bl. 103). — Bepaaldelijk in de bet. *eene verhooging aangebracht tot het doen van bekendmakingen of het houden van eene redevoering*, *spreekgestoelte*; ook *de pui van het stadhuis*, *eene aan een openbaar gebouw aangebrachte verhooging of stoep om iets ter algemeene kennis te brengen*. Zulk een pui, eene steenen verhooging met eene balustrade ziet men nog heden o. a. aan het stadhuis te Leiden. Plant. een puye, pyroen oft reduys, *un lieu enlevé au marché ou contre l'hostel de la ville pour proclamer arrests ou publier ordonnances*. Kil. suggestus, suggestum, rostra. Vgl. bij Binnaert (1680): „van den puye afkondigen, *publicare e rostris*" en de Wdbb. van Halma en Marin. ‖ So sachic rechtvoort mijn

vrouwe Reden gaen ter poyen om te predicken, *Pelgrimage* 11*d*. Doe so liepen de bailliu ende schepenen ... ter poyen ende gheboden dat hem niemenne wapenen en soude, *Ann. Em.* 25, 225; ook 227. Dat elc ... die van buten incommen wille ende tporterscip van deser stede met wuensten vercrighen, uute doe roupen ende publiëren ter plaetsen daer hy wuent bi zinen prochipape in de hoochmessetijt up eenen zondach ter poyen dat hy van daer vertrecken wille ende binnen deser stede commen wonen, *Cout. v. Brugge* 1, 607 *vlg.*; ook *Cout. v. Gent* 608. Daer (*op de markt*) versocht hi die seven scepenen ... dat si met hem ter poyen quamen; die scepenen ... sijn ter poyen met ghegaen; daer bat die hertoghe alsoo saen den volcke, dat si hem volghen souden ende in der reisen dienen wouden, *Brab. Y.* VII, 334. Des vridaeghs ... worden die XIII ... mesdadeghe persoonen in presentiën shertoghen ... bi den amman, borghemeestren, scepenen, raet der stat van Bruessele overluut op thuus ter poyen gheroepen uut ende swaerlijc ghecorrigeert, 14291 (*ald.* 2053: opt voorpoy). Een bordysch voor een huus, V voeten breet ... te metene van den stylen van der poyen ter straten waert (*vgl.* POYBOOM), *C. v. Aalst, aangeh. bij* Stallaert 1, 124*a* (*ald. ook* van de payen ter straeten waert, *waarvoor wel* van de poyen *zal moeten worden gelezen*; *vgl. ook ald.* 124*b*: bartechge (*d. i.* bardeschge, *bordesch*, „pui van een stadhuis waar de afkondigingen plaats hebben"; *hiernaar moet het bij* BARDESCHE *gezegde worden gewijzigd en aangevuld*). Bi desen es hi ghegaen toter peyen ende beval saen den volcke dat si up den anderen dach quamen ende sinen wille aldaer vernamen, *Amand* II, 1543. Ter peyen utegheroupen, *Voorgeb. v. Gent* 88 (*a.* 1365). Want de stadt gesloten hadde ende waert afgeboden ter poyen ... als dat men egheenderhand spel en soude spelen, Hermans, *Reder.* 190 (*a.* 1541). J., secretaris mijns gheduchts heeren ..., die las daer ter poyen van den Tooghhuuze ute tghuent dat hier naer volght, *Cron. v. Vlaend.* 2, 263. — Wat dat dese vrucht doen mach, hoort men ter poye alden dach (*dit is eene algemeen bekende zaak*; eig. *dat kan men den geheelen dag onder de daar verzamelde menschen hooren bespreken*; hetzelfde wordt uitgedrukt door „dit is kercmaer, straetmaer, molenmaer", samenstellingen met plaatsen, waar eveneens veel menschen kwamen), *Sp. d. Sonden* 8763. — De beteekenis *voorgevel*, die ndl. *pui* heeft aangenomen, heeft zich eerst na het middeleeuwsche tijdvak ontwikkeld uit de bet. „het onderste houtwerk van een voorgevel" (Halma) of „dwarsbalk die de gevel of 't bovenste metselwerk schoord, stut (Marin; ald. ook de samenstelling *puibalk*, misschien hetzelfde als mnl. poyboom; z. ald.).

POYE, znw. vr.(?). ‖ Dat niemandt van nu voirtan enyge aerde, poye, poortairde ende vulnisse voeren, laden noch neemen en sal wter stede, up die boeten van III pont, *O. K. v. Delft* I, 39, 49 (*a.* 1510). Dat alle airde, poye, poortairde, vulnisse ende missche, als ander stede vesten leyt of gebrocht wort, die en sal niemant van daen mogen voeren, *ald.* — Waarschijnlijk heeft het woord de bet. van en is het verwant met poin, ndl. *puin*, waarvan de oorsprong en de oudere verwanten onbekend zijn. Zie POIN.

POYEN, zw. ww. trans. Een ww. van dezen vorm komt voor *Lsp.* II, 7, 1 vlgg.: „dynghel vant die moghet rene (*Maria*) in een camere allene; hine vantse niet optie strate ... noch daer men danst ofte royt, noch in die kerke staen ghepoyt ghelijc dat hem vrouwen poyen met hoornen ende met sloyen". Uit *royt*, van *royen*, d. i. rooyen, rondzwieren, joelen, mag men althans voor *ghepoyt* tot de uitspraak *ghepooyt* besluiten; het volgende *poyen* zal dus ook wel *pooyen* zijn, hoewel daar het rijmwoord *sloyen* eerder op poyen wijst (vgl. *OVl. Ged.* 1, 83, 733: sloien: staen ter poien, *pui*, *stoep*). De uitspraak staat dus, daar in beide regels wel hetzelfde woord zal bedoeld zijn, niet vast, evenmin als de beteekenis. De Vries verklaart in *Lsp. Gloss.* het woord in beide regels door *opsieren*, *uitdossen*, en voor den tweeden ligt deze verklaring voor de hand, doch voor „in die kerke staen ghepoyt" schijnt zij niet zoo natuurlijk. Het beroep van De Vries op een znw. poie, met de bet. „opschik" moet worden afgewezen (zie bij POYE, 1e. Art.) en dus wordt de beteekenis, door hem aan *poyen* toegekend, door niets bewezen, ook niet door den oorsprong of de verwanten, die onbekend zijn (met pooyen, drinken, zal het woord wel niets te maken hebben; z. ald. en vgl. POYER). Ook de varianten zijn niet eenstemmig: hs. I. heeft „*reyt*: *gespreyt*" voor *royt*: *ghepoyt*, en in den tweeden regel *ployen* voor *poyen* (hetgeen dus voor de uitspraak *slooyen* pleit). *Ployen* (*plooyen*) komt eene enkele maal voor in den zin van *polijsten*, *gladmaken* (mnl. poleren, paleren) en het kan dus ook in de andere beteekenis van paleren, nl. optooien, bestaan hebben; vgl. bij PLOOYEN, 2). Voor de beide eerste regels is het niet onwaarschijnlijk dat de lezing van *I*: „reyt: gespreyt" de oorspronkelijke is; *dansen ofte reyen* is minstens even natuurlijk als *dansen ofte royen* en *ghespreyt staen*, wijd uit staan (door de kleeren) is bij de sleep, die de vrouwen dragen en de ter zijde ombuigende horens van het hoofddeksel, eene zeer goed passende uitdrukking. Maar ook al neemt men deze lezing als de oorspronkelijke aan, zoo blijft toch die der beide andere hss. nog te verklaren. Doch twijfel aan een ww. poyen of pooyen met de bet. „uitdossen, opsieren" is in elk geval gewettigd.

AANM. — Poyen, *Ann. Em.* 10, 428 „niet jeghen staende al tghene dat de vors. wet ghezegghen conste om heml. te poyene, zy ... werden zo lanc zo wredere" is eene verkeerde lezing voor payen. Zie PAEYEN.

POYEN. Zie POOYEN.

POYER (POYERE), znw. m. Misschien is het woord eene andere schrijfwijze voor pooyere, drinker, in den geslachtsnaam „de Poyere" (*Ann. Em.* 14, 371; 375 (*a.* 1488). Zie POOYEN.

AANM. — Het Matth. *Anal.* 1, 299, voorkomende *poyer* is het ofra. *poyer* (Petitot, *Mém.* 10, 536). Zie de verklaring der benaming *poyer* bij Duc.[2] 5, 391 op poheri.

POYLU (*Rek. d. Gr.* 1, 371). Zie POLUWE.

POIN (POYN, POUYN, PUEYN, PEYUIN), znw. o. en m. Fri. *piin* (*Fri. Wdb.* 2, 396); oostfri. *puun* (Koolman). *Puin*. Het woord, dat in het Ndl. reeds in de 15de eeuw bekend was (vgl. Franck op puin) is, behalve in het Friesch, in geene andere germ. taal bewaard. Misschien zijn verwant ags. *punian*, klein wrijven; oeng. *pounen*, *punne*, *pun*; eng. *to pound*, verbrijzelen, stuk stooten (Franck t. a. p.; E. Müller 2, 232), indien nl. de vocalen zijn overeen te brengen; ook zou een znw. poye, dat in de bet. „puin" schijnt voor te komen (zie POYE, 2de Art.) tot de verwanten kunnen behooren. ‖ Nyemant (en sal) een sticken van tegelen, poeyn noch koemesse dragen noch worpen in Dammerack noch in die graften, *R. v. Amst.* 61, 50 (*a.* 1461). J. des koeheerden soine, dat hi een deel poyns tusschen der stat huis uutbrachte, *Rek. v. Hattem* 112 (*a.* 1460). D. die vangenscap schoongemaict ende dat poyn uutgeworpen, 158 (*a.* 1466). Dat nyemant geen pouyn opten hoff en brenge nocht stroo van den hoff en voere offte en drage, *R. v. Nederst.* 1, 64, 168. W. 2 dage pueyn geladen opten wagen 1 gul., *Rek. d. Buurk.* 96 (*a.* 1443). Van II karren die den peyuin vant kerchof voerden, *Bijdr. Jacobik.* 68 (*a.* 1462). Enen knecht, die den peyuin holp laden, *ald.* — Samenst. poingelt (puyngelt), *eene geldelijke bijdrage geheven voor het puinen van wegen*. In de 16de eeuw. ‖ Dat ick opten XIIIen Dec.

anno 1583 ghepandt hebbe C. ende N. voor zijn puyngelt ende kadegelt, *Polderarchief v. Overschie*, *a.* 1584.

POINGEREN (-IEREN), zw. ww. trans. Misschien heeft het woord de bet. van ofra. *poncer*, *poncier*, fra *poncer*, met puimsteen glad maken of glad wrijven. || De wysere (*de wijzerplaat van een torenklok*) ghemaect wel ende redelic van goeden spieschen berderen (*platen?*) ende die ghepoingiert ende gheverwet met goeden olyeverwen, Diericx, *Mém.* 2, 68 (*a.* 1434).

POINSOEN. Zie POENSOEN.

POINT, POINTEN, POINTER, POINTINGE. Zie POENT enz.

POINTOOR. Zie POENTOOR.

POINTSONNEREN. Zie POENSOENEREN.

POINTURE. Zie POENTURE.

POISOEN (-SON, -SUYN). Zie POESOEN.

POISVENNE, znw. vr. Plaatsnaam in West-Vlaanderen in de 13de eeuw, vermeld in *Eng. hss.* 1, 255 (G. VI d. ande pois venne, *tweemaal*), waarvan het eerste gedeelte niet duidelijk is.

POITENIERE (*Mask.* 601). Zie PAUTENIERE.

POYTAU. Zie PETAU en vgl. het volg. Art.

POITEVIJN (POYTEVIN, POTEVIJN), bnw. en znw. m. Van ofra. *poitevin*, *poitevine*, eig. het bnw. van den plaatsnaam *Poitou*, nl. lat. *Pictavensis*.

I. Als bnw. — *Uit of van Poitou*, *Poitousch*. Vooral van wijn. Vgl. PETAU (POYTAU, POYTOU) en vgl. *Invent. v. Brugge* 2, 200: „poitevins wine" en *Hor. Belg.* 9, 94: „wijn van Poitau". — Ook van eene bepaalde muntsoort. Vgl. beneden bij 2), en vgl. *troysch* (van Troyes), *Turon.*(van Tours), *Paris.*(van Parijs).

II. Als znw. — 1) Benaming van eene kleine munt; zie Duc. op picta, pictavina, pictavensis, en vgl. ofra. *pite* (uit *picta*, *pitta*), vanwaar ndl. *pietje* „een muntstukje van 6½ stuiver, het ⅛ van een zeeuwschen rijksdaalder van 52 stuivers). Met mnl. „poitevijn" wordt eene geringere, waarschijnlijk koperen, munt bedoeld, een *duit* of ook een *penning*. || Vele rikere worpere vele in (*in de schatkist*), doe quam daer ene arme wedewe, diere in dede II poitevine, *Hs. v.* 1348, 267 c (*Marc.* 12, 42: *duo minuta quod est quadrans*). Ghef mildelike dor gode dat dine: du heves merke (*marken*) vor poyterin (*l.* poytevine), *D. War.* 4, 47, 62. Die (h)u goet zullen hebben bezeten, diene weinscen hu niet een poortevijn (*l.* pooitevin), *OVl. Lied e. G.* 528, 284. Gifte en es wart eens poitevins, die men gevet behouden tsins (*ondanks zich zelven*, *tegen zijn zin*), *Rose* 2219. Penninghen, hellinghe, potevinen moeten wi bidden geen int lant, *Belg. Mus.* 10, 75, 212 (*de verklaring in de noot door* pots-de-vins *is verkeerd*; *vgl. ook* De Jager, *Versch.* 2, 75 *noot*). Al maect men enen man scepen of raetsman, der stat goet en es niet sine also goet als (*niet voor de waarde van*) een potenine (*l.* potevine), *Teest.* 1208. XXXV sc., VII d. o. (?) poytevyn, *Ann. Em.* 19, 311 (± *a.* 1390).

2) Ook als benaming van het volk, *een bewoner van Poitou*. || Norman ocht Poitevijn, *Rose* 10150. So starf hi (*Maximinus*) onder die Poytevine, *Sp.* II[s], 6, 59 (lat. *apud Pictavos*). C. dat hi ghesent was ten Damme ane de potevinders metter stat brieve, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 114. — Doch ook worden de *Picten* aldus genoemd. || Doe quamen die Poytevine ... ende rovedent al ... dat hi in Bartaengen liet, *Sp.* III[1], 14, 51 (lat. *irruerunt Picti*). Dat die Poytevinen entie Sassen den Bertoenen waren overgewassen, III[4], 43, 67 (lat. *Saxones Pictique*); ook III[4], 30, 35.

AANM. — Misschien behoort hierbij ook het poitanszout (*l.* poitaus zout?) vermeld *Invent. v. Brugge* 2, 69.

POITEVINEREN, zw. ww. intr. Van ofra. *poiteviner*, de munt vervalschen, vanwaar *poitevineur* (Duc.). Door Maerlant gebruikt in den zin van *den kopprijs vervalschen*, *eene andere som als koopprijs noemen dan die men heeft uitgegeven*, *schaggeren*. || Dus moesten hem camerlinge generen ende haers ondanx poitevineren, *Sp.* IV[2], 83, 53.

POITIER, POITIERSCAP, POYTRIE-, Zie PUTIER, PUTIERSCAP.

POYTOU. Zie PETAU en vgl. POITEVIJN.

POC. Zie POCKE.

POKE (POOCKE), znw. m. en vr. Ags. *pocca*, *pokka*; oeng. *poke*; eng. *poke*; (ook verklw. *pocket*, en aan het ofra. ontleend *poack* en *pouch*); noordsch *poki*. *Zak*, vooral of uitsluitend als benaming voor eene bepaalde maat van wol. Het woord werd ook in het Ofra. overgenomen; nl. *poque* en in andere tongvallen *poche*, fra. *poche*, waarop sommige eng. vormen en hd. *posche* berusten. Zie de Wdbb. van E. Müller, Hatzfeld en Körting. De oorspronkelijke beteekenis is waarschijnlijk, evenals bij de woorden van den stam van *belgen*, nl. *balg*, *bulga*, *budget* e. a., „iets dat opzwellen of zich uitzetten kan". Zie Franck op pok en vgl. het walchersche *poke*, lijf van een dier, met mnl. *balch*, buik. Vgl. Schuermans 499: „pijn in de *poke* (buik) hebben". Kil. poke, pocksack, saccus cilicinus, gall. *poche*, ang. *poke*; daarnaast poke, *Fland.* cilicium, tegmen cilicinum (*haren deken*; vgl. Schuerm. 449; „onderbedde, ondermatras") poke, kulckt, culcita; poke, ingluvies (*krop*), gall. *poche*. Plant. slechts kulckt oft poke, *loudier*, *matras*, culcitra, lodix, toral. Het woord is in zndl. tongvallen nog bekend in de bet. *zak*. Zie Schuermans t. a. p.; ook van een persoon gezegd *dikzak* (Corn. en Vervliet, Joos, Rutten, Schuermans). Bij De Bo wordt *pook* vermeld in de bet. „etterprop in eene bloedzweer"; vgl. ndl. *etterzak*; eng. *poke*, kliergezwel. || Zo, zal men gheven van uytwerpen van elcken scarpelier wols of poken wols, wegende boven anderhalve zack wegens, geheel gelt, ende zoo wes scarpelier of poocke anderhalve zack wecht of dairbeneden, zal men of gheven half gelt, *R. v. Amst.* 544, 17 (vgl. *Inform.* Gloss. *en ald. aangehaald* Mieris 4, 1866). VI zacken, II poken wullen, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 8 *tweemaal*; ook 5; 179. Van VIII sacke wullen ende ene pooke, 198. Die inghelsche ... wollen ... vercoopt men bi sacken, bi scarpelieren, bi poken (fr. ald. *par pokes*), bi waghen, bi naglen unde bi ponden, *Hor. Belg.* 9, 71. Van zesse zacke wollen ende ene poke, *Rek. v. Zeel.* 1, 121. Van den 14 sacken (wol) ... ende 3 poken, *ald.*; ook 185. Zie nog verscheidene voorbeelden in *Invent. v. Brugge* Gloss. op poke, en vgl. ook het aldaar aangehaalde poket: „by zacken ofte poketten (wulle)", van ofra. *pocquet* („de chascum *pocquet* de layne d'Angleterre, dont il y en a trois en une cherpeliere", *a.* 1576, aangeh. ald. uit Rembry, *Hist. de Menin* 2, 210); vgl. eng. *pocket* (met den klemtoon op de eerste lettergreep; het mnl. woord was *poket* (klemtoon op *et*). In het Eng. is *a poke* = 2000 pond (Muret-Sanders 1635). — In de beteekenis *haren dekkleed*, *haren deken* (zie boven) schijnt het woord te staan in eene niet zeer duidelijke aanhaling uit Huyttens, *Corp. gant.* 193 bij Gailliard in *Invent. v. Brugge*, Gloss op poke: „dat men gheen cleet wullen (*l.* cleetwullen?) te vent en legghen moet ghescut (?) boven VII gewichte (?) te gadere metten poke of metten clede".

POKE, znw. m. Mnd. *poke*, *pôk*. Het woord, thans slechts bekend in de bet. *stookijzer*, bij Schuerm. *Bijv.* 248: *poker*) zal in het Mnl. wel in eene ruimere opvatting in gebruik zijn geweest, bepaaldelijk in de bet. *dolk*, *steekmes*. Zoo ook mnd. en ndd. (Lübben; *Brem. Wtb.*), bij Kil. „poke, *Fris. Sicamb. Holl. Fland.* pugio, pugiunculus, culter"; Weiland op pook, en in de 17de eeuw (Oudem. 5, 677); vgl. De Jager, *Freq.* 2, 446 en eng. *poker*, en zie POKEN. Over de verwanten zie Franck op poken. — In den zin van *steekijzer*, bepaaldelijk om het

broeien van hooi te onderzoeken, is het woord nog heden in zaanl. tongvallen bekend (Boekenoogen). In Hessen is *pik*, o., thans een „stomp mes"; vgl. het omgekeerde bij *rapier*, dat van „een onbruikbaar wapen" benaming voor een „zwaard" geworden is. Zie Vilmar, *Hess. Idiot.* 305 en ald. de aanh. „wer ein messer, pock oder ander gewehr zeucht (*trekt*)".

POKEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *poken*; eng. *to poke*; ndl. *poken*. *Steken*, *pikken*, *prikken*; ook *stooten*, *duwen*. *Harl. Gloss.* poken, picare (vgl. fra. *piquer*; het schijnt niet noolig voor „poken" te lezen „peken"). Zoo ook in het Mnd. en Ndd. (Lübben; Richey, aangeh. bij Vilmar, *Hess. Idiot.* 305; *Brem. Wtb.* aangeh. bij De Jager, *Freq.* 2, 446). In het Vlaamsch is daarnaast *pokeren* (De Bo, Schuerm. *Bijv.*) en in het Oostfriesch *pokern* (Koolman) bekend. — Het woord is in het Ndl. opgeteekend uit de 16de eeuw in de bet. *stooten*, *duwen*. ‖ Met eene tortyse gonck hy poken onse vrouwe (*het beeld* nl.) dat sy daer lach (*naar beneden kwam*), Hermans, *Reder.* 113, 490. — Overdrachtelijk *het iemand met gebeden of verzoeken lastig maken hem er mede bestoken*; ook ten opzichte van God. ‖ Pooct god niet te nae, hi can wael wenken, *Hor. Belg.* 9, 37, 596 (lat. *scit connivere deus, ergo deum revereri*).

POKEN, zw. ww. intr. *Pochen*, *bluffen*, *pralen*. Mnd. *poken*; vgl. mnd. ndd. *puchen*, hd. ndl. *pochen*. Zie verder Franck op pochen en pok. *Teuth.* hoigh poicken, *verw. naar* bagen (baigen, beroemen, vermeten, jactare). — Vandaar poker, *pocher*, *bluffer*, *snoever*. *Teuth.* groitpoicker of -spreker, grandiloquus; hopoeker (hoighpoker), verbagor, swetzer, beroemer, vermeter, jactator); en pokerie, *pocherij*, *bluf*, *grootspraak* (*Teuth.* verbagyng, verboch, rome, beroemyng, vermetyng, pokerije, jactantia, arrogantia, presumpcio, vanitacio.

POKER, POKERIE. Zie bij POKEN, 2de Art. (*pochen*).

POKET. Zie bij POKE, 1e. Art.

POCKE (POC), znw. vr. Mnd. *pocke*, *pocke*; mhd. hd. *pocke*; ags. *pocc*; eng. *pock*; ndl. *pok*. *Eene puist of blaar*, *eene kleine verhevenheid op de huid*, benaming van verschillende ziekelijke uitwassen, ook van de onder den naam *pokken* of *kinderpokken* bekende ziekte. *Voc. Cop.* een pocke, morbillus. *Teuth.* poc, morbilla; vol pocken, morbillosus. *Harl. Gloss.* en pocke, veruta (*l.* veruca; vgl. Diefenb. op verruca, waar o. a. de glosse „blatir o. pocke" voorkomt). Plant. de pockskens, *petites verolles*, pustulae. Kil. pocke, pockele, papula, pustula, tuber, tuberculum; pockskens, pockelen, pustulae, papulae; kinderpockskens, vari, varioli *vulgo* morbilli. ‖ Een nuttelijck dinck ... ooc voor die pocken ende alle melaetschelijcke schorftheden, *Receptenb*[1]. 32. Van den pocken ende van den maselen, Jan Yp. 148 (*hs.* poucken(?)). Hiernae soo willic jou gaen leeren van den pocken, die jonghe lieden ende ouwe lieden overcomen, ende dat heeten die mesters „variolaria", *ald. hs.* Heeft een mensche purringhe der pocken, *ald.* Die de pocken hebben, *ald.* Alse de pocken alle (h)ute sijn, *ald.* Alle cleederen in greine ghevarwet die hebben macht pocken (h)ute te doen commen, *ald.* Daer met brecken die pocken, *ald.* (Hi) heifft oirloff genomen um sich van den pocker (*l.* pocken?) te laten heylen, *Geld. Maandw.* 1, 459. Waert ... dat ghi voent (*d. i.* vont) enen mensche, die de pocken waren inghesleghen, soo seldi nemen enz., *Hs. Serr.* 14, bl. 84. — Ook als benaming van de *venusziekte*, syphilis. In de 16de eeuw. Plant. de pocken, *la verolle*, lues venerea. Kil. pocken met de lemten, spaensche pocken, morbus Gallicus (vandaar de naam *fransoysen*, Wdb. op Bredero), scabies Hispanica, Neapolitana („Napelsche ziekte") lues venerea, siphylis, serpigo indica. ‖ (*Wij lichtekooien*) crijghen ... die pocken aent boort ...., dus worden wi cruypel ende manck, *Hor. Belg.* 11, 258, 4 (ook *Polit. Refer.* bl. 163). — Ook als benaming van ziekelijke verschijnselen aan de huid van dieren. ‖ Dat (*offerdier*) en mochte niet cranc sijn noch lyt tebrooken hebben noch pocken, *Haagsche Bijbel* 1, 76*a* (*Hist. Schol.* 173: *papulas habent*). Heeftet (*het dier*) lytteyken ofte pocken of scorfheit of enige vlecke, *ald.* 83*a* (*Levit.* 22, 22: *si cicatricem habens, si papulas aut scabiem aut impetiginem*). Scapen die de pocken hebben of van quaden evele vallen, *Keur v. Hazebr.* Gloss. 301.

POCKEN, zw. ww. intr. Mnd. *pocken*. „*Pokken*" (puisten) of *de pokken hebben*. *Teuth.* pocken, morbillare. In het Ndl. is het woord alleen in gebruik in de uitdr. „*gepokt* en gemazeld hebben", d. i. „gevaarlijke kinderziekten te boven gekomen zijn". Vgl. Bredero, *Moortje* 719: „over 't *pocken en 't maeslen* sijn"; Wander 3, 1365: „der hat schon *gepokt ün gemuselt*" en Woeste, *Westfäl. Mundart* 203: *dä het gepocket un gerieppelt*, der hat viele gefährlichkeiten überstanden".

POCKIJN (POCKIN), bnw. Het woord komt voor gezegd van vleesch, en heeft misschien de bet. *afkomstig van dieren die „pokken" hebben*; zie bij POCKE en een voorbeeld van het woord in deze beteekenis bij CRIJTLOOS.

POL, znw. m. Mnd. *pol*, *polle*; ndd. *poll*, *polle* (*Brem. Wtb.*); eng. *poll*. Zie E. Müller 2, 224 op poll. *Top. toppunt*. Kil. polle, pol, *Sax.* j. top, cacumen, fastigium; polle, polleken *Sax. Fris.* j. bol, top, vertex capitis, caput, capitellum; polle, pol, *ang.* j. bol, caput. — Waarschijnlijk is het deze beteekenis, die overdrachtelijk gebruikt wordt in de uitdr. „der doget pol", *Hooglied* c. 64, vs. 17, gezegd van Maria; d. i. „het *toppunt* van alle deugd", het *uitgedrukte beeld*, de *verpersoonlijking* van iets. Vgl. de bet. „de voornaamste", eigen aan lat. *vertex*, vla. *kopstuk*, en fra. *les sommités*, de voornaamsten, de aanzienlijksten. Misschien is het woord één in oorsprong met *bol* (zie de aanhalingen uit Kil.). Ook een bnw. *pol*, rond, bol, vleezig (Koolman, Molema) en het bij Schuermans genoemde znw. *pol*, hand, vooral kinderhandje e. a. zal wel hetzelfde woord zijn als ndl. *bol* (vgl. Boekenoogen op pol, III; Schuermans 496; Bild., *Gesl.* 2, 361). Zie ook Vercoullie op pol.

POL, znw. m. Benaming van eene plaats, hetzij *een eilandje*, hetzij *laagliggend*, *door aanslibbing gevormd*, *land*. In deze beteekenissen is het woord in vroegere en latere ndl. en friesche tongvallen bekend Zie Boekenoogen op pol (V) en *Fri. Wdb.* 2, 375 op pôlle. Het woord is verwant met polder of met poel (in plaatsnamen wisselt *pol* af met *poel*; vgl. b. v. *Hanenpol* en *Hanenpoel* (*Nom. Geogr.* 3, 117); vgl. *Rek. d. Gr.* 2, 251 vlgg. (*a.* 1343), waar dezelfde sloot bij Vronen nu eens „den Polsloot", dan weer „den Polresloot" heet (Boekenoogen t. a. p.). Vgl. ook den geslachtsnaam *Van de Pol* (*Poll*) en *Van der Poll* (Winkler 274). Is dit ook de beteekenis van den plaatsnaam *De Pol* bij Doetinchem? ‖ Pieter Danels zoon wt den pol, *naam van een priester te Purmerend* in 1392 (*oork. in het pastoraal archief ald.*)

POL, znw. m. *Boel*, *minnaar*. In de 16de eeuw. Waarschijnlijk verwant met *boel*. Kil. polle, pol, concubinus [et leno] et adulter. ‖ Vrau Fredegunde, die huysvrou van den beleyden coninck, huerde secretelick eenighe lieden, daer Landry, haren pol, die capiteyn of was, Despars 1, 28; ook 31.

AANM. — Dit woord kan moeilijk hetzelfde zijn als pol, *Lippijn* 55 vlgg.: „(si) leet ende droeylt met enen anderen man ende maect van mi enen pol her Jan". Hier beteekent het woord niet „bedrieger van den echtgenoot", maar *bedrogen echtgenoot*, *hoorn-*

drager. Weliswaar bet. waarschijnlijk ook „koekoek" zoowel het eene als het andere (*T. en Lett.* 4, 177 vlgg., 206 vlgg.), maar het woord in dezen zin kan ook hetzelfde zijn als het bij Kil. vermelde polle, pol, lepidum caput (d. i. *stumper*). Vgl. POLLE. Door Kluyver, *Proeve* 80, wordt deze bet. voor door Kil. verzonnen verklaard, doch dit is niet uitgemaakt. In de bet. *stumper*, *stakker* kan het woord bedoeld zijn *Wint. en S.* 186: „mijn here den somer hi met (*meet*) elc sijn herten in vrouden vol, die te winter es een pol (ende) leghet in die asschen biden viere". Met polle, nar (*Invent. v. Brugge*, Gloss.) zal dit laatste wel weder niets te maken hebben.

POLAEX (POLLAEX, POLLEX, POLHAEX), znw. vr. Mnd. *pol-*, *pollexe*. *Strijdbijl*, eig. *bijl met een langen steel* (?). Vgl. AEX. Het eerste gedeelte van het woord is hetzelfde als in polhamer (Kil. polhaemer, *Fland.* j. heyrhaemer, malleus militaris capitulatus, capitulo s. capitello munitus) en in pollepel (Kil. tudicula, cochleare maius, capitulatum; het woord kan wel uit *potlepel* geassimileerd zijn, en zoo verklaart Plantijn het woord, maar noodzakelijk is het niet: Kil. staat op de eene plaats de eene, op eene andere de andere verklaring voor; zie POLLEPEL). *Pol(le)* heeft eigenlijk niet de bet. „lange steel", maar alleen die van *hoofd*, *kop*. Men zou grooter zekerheid hebben om van de eene bet. tot de andere te besluiten, indien de omschrijving van Kil. „capitulatus, capitulo s. capitello munitus" duidelijker was. || Hij begreep een pollaex ende slouch den locarijs ontwe, *Cron. v. Vlaend.* 2, 163. Hy slouch dien Inghelsschen riddre doot met eender pollhaex die hy in sijn hant hilt, 2, 38. Alle diegene die bossen ende cloten hebben ende anders tot die bossen dienende, voirt polexen, glaviën ende hamers, dat zijt brengen tot die capeteynen off tot die stedeclercken, *R. v. Amst.* 174, 308. So en moet daer niemant langhe messe draghen ... noch kusen, noch bardaexen noch pollexen, *Wfri. Stadr.* 2, 209, 91.

POLANDER (-LENDER), znw. m. Volksnaam. Uit poollander, bewoner van het Polenland. *Een Pool. Teuth.* polender, polonus. Bij Plant. in dezelfde beteekenis Poleaker (vgl. den geslachtsnaam *Polak*). — In denzelfden zin vindt men ook Polenre (*Polenaar*, nog heden als geslachtsnaam bekend). || Geg. ... den Polenres, die lange tijt inden Hage gelegen hadden, *Oorl. v. Albr.* 377; ook 379; 382. Plant. polener.

POLANE (POLLANE), znw. Naam van het land, *Polen*. || Hongeriën ende Russen, daer Kiewen es die goede stede ..., Bulgerië ende Polane, *Alex.* VII, 1412. Al Rossie, al Prucen dore ende al Polanen, *Lev. v. Lutg.* III, 1408. Die meeste (*grootste wilde stieren*) vintmen in Behem, ende ooc vintmense in Pollane minder ende snelre, *Nat. Bl.* II, 4000 (*var.* Polane). Tusschen Pollanen ende Scouden (*Schouwen*), *Rein.* I, 3025. Die scoonste hane die men vant tusschen Portaengen ende Polane, 300 (vgl. Martin, *Einl.* bl. XVII; *het woord kan ook als naam van eene plaats in Nederland bedoeld zijn*; zie Muller, *O. en J. Rein.* bl. 201). — Ook als naam van *een bewoner van Polen*, *een Pool*. Vgl. het vorig Art. || Die Pollaene segghen enz., *Nat. Bl.* II, 788 (lat. *Poloni dicunt*).

POLANE (POLLANE, PALANE), znw. vr. (?). *Omgekrulde of vooruitstekende punt voor aan de schoenen*. Kil. 855: polanen, pollanen, cornua s. acumina calceorum. Van ofra. *polaine* (Duc.), vgl. mlat. *poulainia*, *polana*, *polena*, *poulena* e. a. bij Duc., alwaar ook de beteekenis *Poolsch leder* („pellis ex Polonia, unde nomen, advecta"). || Dat si thomen haer voete mit pollanen ende mit ongeordinierden cousen, *Pelgrimage* 67*b* (ook *var. Haarl.*). Hoe si gecleet sijn ende gescoeyt naden nuwen aert van pollanen, *ald. var. Haarl.* (*vgl. ald.* midts den crommen becken die si dragen an haren scoen so geliken si den vogelen). Soo wie calveren- ocht pynkenocht perdenscoen maken wilt, die zoelen (zijn) twee duymbreet lanc met palanen van selfter zolen, *Keurb. v. Diest* 47, 172. Jonghe ghesellen fijn met corte keerels, met langhen palanen aen haer schoen ende aen haer pattijn, *Belg. Mus.* 9, 192, 74 (16*de eeuw*).

POLDER (POLRE, POLLER, POLDRE, POLDERE, POELRE), znw. m. en vr. Oostfri. *poller*, *polder*; fri. *polder*; ndl. *polder* (daaruit overgenomen hd. fra. eng. *polder*). Het woord, dat in de andere duitsche tongvallen niet voorkomt, is wel verwant met pol, 2de Art.; vgl. ald. de samenstelling *polresloot* naast *polsloot*. Het door Kil. en Plant. opgegeven polder, hoenderpolder, (van lat. *pullarium*) gallinarium, pertica gallinaria, gall. *poulaillier*, ang. *pultry*, heeft met het boven genoemde woord niets te maken. *Polder*, *ingedijkt land*. Kil. geeft het woord op in de bet. *dijk*, *dam* („agger"); *zeepolder* („palus marina, pratum litorale, insula parva" *juist de beteekenis van* pol; *z. ald.*) en *door aanslibbing of indijking verkregen land* (vgl. POL 2de Art.; „fundi appendix insulae serius annexae; agri accrementum extra aggerem; ager qui est fluvio aut mari eductus aggeribus absepitur" (*l.* met Kil. auct. „eductis aggeribus obsepitur"; in de daar gegeven omschrijving van Adr. Junius wordt aan verwantschap met *poel* gedacht; zoo doet ook Vercoullie op grond van ofra. *poulre*, uit mnl. *poelre*, naast *polre*; zie den vorm bij Duc. op polra en voor mnl. poelre, *Rek. v. Gent* 1, 100: „in den *poelre*," var. *polre*). || Triginta mensuras terre ..., jacentes ... in quadem terra que vulgariter *polre* appellatur (nl. *in den polder van Oostkapelle*), *Oorkb.* 2, 48*a* (*a.* 1263). Waert dat an der Sijdwen (*te Arnemuide*) braecke een wiel aen eenen geloveden dijck, zoo souden die gemeenre (*l.* gemeene) polre weder opmaecken, 2, 219*b* (*nog eens ald.* die gemeene polre; *a* 1284). Voord zal die polre van sheren Hughen cooch hem selven diken, Mieris 2, 214*b* (*a.* 1319). Gherets polre van Raporst, 61*a*. Omme dat die polre den grave ende heren G. ghevroont was, *ald.* Alse verre als H's land uten polre gaet, soo paelwi den grave den uterdijc, *ald.* Datmen by lancheden van tyden dairvan soude mogen maicken een ofte twe polders, *Gesch. v. Cromstryen* 243 (*a.* 1492). Die thyenden groit ende smal, die inde voirsz. polder ofte polders bedijckt wesende vallen ende verschynen sullen binnen die eerste twailff jairen, 244. Dat hi vander oorden wegen indie voirseide polre heeft zekere mergentalen van lande, *Bisd. Haarl.* 7, 140. Binnen den prochhiën van Othene ende ... Zaemslacht in den niewen polre, *Vad. Mus.* 3, 436 (*a.* 1297). Binden prochie van der Groede, in enen polr (*d. i.* poller *of* polre), die men heet sAbbets polr, 2, 356 (*a.* 1277). Als een polre eerst bedijct is, so machmen thant inden polre vercopen enz., Matthijsz. 117. Die voorsz. Zype is ongedijckt gebleven, ende is niet geschapen gedijckt te worden dan by beloope van tyde ende by polders, *Wfri. Stadr.* 1, 107 (*a.* 1456). Dat denselven polder, die nu omtrent drie hondert mergen groot is, verminderen soude van lande mits tmaken van den dijck, graffien, sloten ende wateringen, *ald.* (Rente) uten polres van Vortrappe, *Rek. v. Zeel.* 1, 525; zoo nog eens *ald.* Soo wye dat wilde polleren doen maken van den Damme tot Aerdenburch, dat landt soude sijn vry (h)erve sijn, *Cron. v. Vlaend.* 1, 48. Roelant uten Polre, *geslachtsnaam te Gent*, *a.* 1370 (*Bouc v. d. Audiënc* 1, 11). Tghuene dat men nu polderen ofte scorren heet, Despars 1, 49. Zie namen van verschillende polders, *Invent. v. Brugge*, *Table Anal.* bl. 333. — Verklw. polderkijn (pollerkijn, polrekijn), -ken, -gen. || Dat polrekijn tenden Molenwater te Reymerswale, *Rek. v. Zeel.* 1, 115. Van den cleenen polrekine, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 27; ook 192. Want een polregen ghedijct is, heet Duvenoord, an Duveland, Mieris 3, 119*a* (*a.* 1360). Van werke ghedaen in Boudin Barbiers polerkin buten Damme, *Invent. v. Br.* 5, 12. Die selve

te bedijcken ofte wt te geven te bedijcken tot somerlanden ofte winterlanden an een ofte meer polderkens, *Gesch. v. Comstr.* 297 (*a.* 1492). Dat men den dijc hoghen soude viere voeten met aerden van der vierboete oostwaerd toten polrekine boosten baelgen, *Ann. Em.* 3, 128 (*a.* 1337).

POLDERGEN. Zie bij het vorig Art.

POLDERGRAVE (POLRE-), znw. m. *Poldersloot, sloot in een polder* of ook *om een polder* of *op een polder uitloopende*? Vgl. GRAVE, 3de Art. || Ende (*het land*) strect ... met den nedersten einde aen den polregrave, *Cart. v. Marienw.* 266 (*a.* 1335).

POLDERKIJN (POLRE-). Zie bij POLDER.

POLDERSLOOT. Zie bij POL, 2de Art. en vgl. POLDERGRAVE.

*POLDERWATERE. Verkeerde lezing voor pol (*l.* poel) der watere. || Die polderwatere ginc wech, die afgront gaf hoir stemme, *Hs. Ps.* 103*r* (*Habakuks Lofzang* vs. 10: *gurges aquarum transiit*). Het woord *poel* komt bij Spanoghe 2, 74 in de samenstellingen *sinkpoel* en *wervelpoel* voor als vertaling van „gurges palustris, limosus", en dus is het niet onmogelijk dat de vertaler „poel der watere" geschreven heeft: beter zou geweest zijn stroom, vloet, colc (de gewone bet. van het woord is eene andere, zie *Mnl. Wdb.*) of eene der andere woorden, vermeld bij Diefenb. op gurges; vgl. ook Spanoghe, *Synon.*, op hetzelfde woord.

POLE, znw. Ndl. *peul*, *peluw*, *peuluw*. Zie HEERPOLE en vgl. POLUWE. Kil. pole, poluë, cervical et culcita (= culcitra). Plant. een pole oft peuluë, *traversin de lict*, cervical.

POLE (PUELE, PEULE), znw. vr. Mnd. *pule*; ndl. *peul*, bast of schil van sommige vruchten (*peulvruchten*), ndd. *pule*. *Huls*, *schil*, *dop*, *bolster*. Kil. pole, peule, *Sicamb. Holl.* j. puele, pelle, pericarpium, folliculus seminis. *Teuth.* poile, eritschode, escaneus). Vgl. *pool* = pel, peul (*Antw. Idiot.* 988; *Waasch Idiot.* 531). || Wrijftmene (*den steen*), hi heeft (*var.* heft) op ... caf ende paelgen (*varr.* polen) van stro, *Nat. Bl.* XII, 588. — Ook in de bet. *vlies* (vgl. boven uit Kil. „folliculus seminis", d. i. *zaadvlies*) o. a. *het vlies van een ei.* || Cortelike rees hem daernaer een vel an sijn oghen claer (*l.* oghenclaer), als oft eens eys pole (*var.* pelle) waer, *Rijmb.* 15797 (lat. *quasi membranum ovi*). — Verklw. polekijn (puelekijn, peulekijn), *vliesje.* || Dierste (huut, nl. *van het oog*) heet uvea ..., dander heet cristaline, die uterste heet cornea; die inreste es gelijc enen peulekine, daer tsteenkijn van I rosinen in es gewimpelt, dats in latine uva passa, *Hs.* Yp. 123*b*.

AANM. — Over de mogelijkheid van het bestaan van *peul* als benaming der in het bijzonder aldus genaamde peulvrucht zie bij POELE en ald. eene plaats uit de *Rek. v. Jan v. Blois*: „om puelen 12 gr."). Zij had ook bij POLE vermeld kunnen zijn. Zie bij POELE eene andere plaats uit *R. v. Utr.*, waar poele (pole?) voorkomt (waarschijnlijk) als eene niet nader bekende benaming eener boomvrucht.

POLE (Velth. I, 11, 23). Zie POEL.

POLE (POOLE), znw. In vlaamsche geschriften komt een znw. pole (poole) en daarnaast een verkleinw. poolkijn (poelkijn), -kin, -ken voor, waarvan de eigenlijke beteekenis niet blijkt. Misschien beteekent het den eenen of anderen *riem.* || Van XIIII poolen ghebesicht an der stede taergen (*schilden*), *Hist. d'Oudenb.* 2, 214 (*aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op poolken). Van zes dousinen poolkins die ande taerdsen ydaen waren, *Rek. v. Brugge v.* 1337 (*aangeh. ald.*). Van overslaghen ..., poelkine ende longen, *a.* 1341 (*ald.*) Van breidelen, longen (fra. *longe*, riem, halsterriem), poolkine, overslaghen ende darengarde te parden boef, *a.* 1345 (*ald.*). Van I breidele, van I lederine (h)aeltre ende I poolken X s., *Invent. v. Brugge* 1, 454. VIII bastinen linen, XIX poelkine coste tstic II gro. ende II paer stringhen, coste tpaer III gro., al ghezendt int here voor den Dam (*Damme*), *Hist. de Damme* 232 (*a.* 1384).

POLEYE (PELEYE, PALEYE, POLLEYE, POLLEYDE), znw. vr. Mnd. *polleie*, *polleide*, *polleige*, *pollege*. Van ofra. fra. *poulie*, vgl. spa *poléa*, eng. *pulley*. Over den waarschijnlijk germaanschen oorsprong zie Hatzf. 1786, en vgl. Franck 745; Vercoullie 214; Skeat, *Concise Etym. Dict.* 376; E. Muller 2, 244. *Katrol*, *windas.* *Teuth.* paley, wynde, trijsse, tensorium, trochea (*l.* trochlea); eyn cleyn putrat ... off (eyn) paley myt schijven dair men wat myt opwyndt ind aflet, troclea. Kil. poleye j. paleye, trochlea; paley j. katerol, trochlea, rechamus, *vulgo* polia. *Voc. Cop.* een poleyken (Kil. paleyken, orbiculus) op enen putte, girgillus (= lopere, vel windel van den putte), lignum mobile in quo funis colligitur vel ex quo funis cum situla in puteum demittitur ad hauriendam aquam. Plant. paleye, *poulie*, trochlea, flocculus. || Een catarol of poleye daer dat zeel ofte touw sal door gaen, *Lanfr.* 188 *v.* Ten put daer die twee emmers hinghen die mit eenre poleien ghinghen op ende neder, *Rein.* II, 6417. Men sel ... sonder peleyen hoghe trisen (*ophijschen*, *in de hoogte heffen*) wye den swaersten budell draecht, Hild. 17, 93. Om snoer 2½ tuun; ... om een peleye gegeven 3 groot, *Rek. v. Rott.* 77 (*a.* 1426). Welc guet daermen een polleyde omberingt (*l.* om bringt) op de mast, van I vat vlasses II gr., *Oldermansb.* 28, 15 (*var. bl.* 104 paleye). Van sciven die men besichde in de polleyen, *Rek. d. Buurk.* 97. Vier nye polleyen, dair die lampen in op ende nedergaen 8 cromst., 154. Van wintgoet, daer men een polley anbrenct op die mast, als van een vlasvat II grootgens ende van een half vlasvat een grootgen, *O. Vaderl. R.* 4, 345, 26. Van die palleyen te beslaen daar die lampen aen hangen, *Rek. d. Buurk.* 161. Van 2 poleyen aen die valbruggen en van reepen, *Bel. v. Leid.* 335 (*a.* 1420). Van 2 metalen polleyen te ghieten, van bloke en stellinghe die bussen an te stuenen, 227. — Waarschijnlijk is hetzelfde woord bedoeld met pollie (vgl. ofra. fra. *poulie*), *Froissart* 2, 62: „de bailliu calengierde I pollie (*hijschblok*?) van I crake ende I ghecoorven mast, ghevischt te Blankeberghe". — En misschien ook met polye, Despars 2, 191: „datet (*paard*) slachelinghe voorwaert wech neder ter eerden schoot; zo dede die coninck ooc van ghelijcken met zulck een ... vehemence, dat hy alle zijn leden teenegadere omschutste ende uyt haerlieden polye stelde". *Polye* zal hier de bet. hebben van *gewricht(en)*, welke misschien uit die van *katrol* kan zijn voortgevloeid of daarnaast aan het ofra. woord kan zijn eigen geweest. Bij Littré, op poulie, *Hist.*, staat een voorbeeld van het gebruik van het woord in de vertaling van een heelkundig traktaat van Lanfranc. In de 16de eeuw en daarna is poleye (paleye, *palei, plei) ook benaming van een folterwerktuig, waarmede beschuldigden of verdachten werden uiteengerekt. Kil. paleye, trochlea cruciabilis, climax, scala; tormenti genus quo corpora distorquentur et excruciantur; nexus qui pendentem gerit et summos pollicum apices vincit, additis pedibus gravissimo poudere; in de paleye hanghen. Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw *Gesch. v. Antw.* 1, 646, en vgl. voor de 17de eeuw Oudem. 5, 646; *Wdb. op* Hooft 247; Huygens, *Oogentr.* vs. 939; Weiland 4, 12.

POLEYE (POLLEYE, POLLEI, PULLEYE), znw. vr. Naam van eene plant. Mnd. *polleie*, *pollēga*; hd. *polei*. Van lat. *pulegium*; vanwaar ook fra. *pouliot*, dial. *poli*. Vgl. POLIOEN, en zie Körting n°. 6445. *Polei*, *vlooienkruid*. Zie Dodon. 454 *a* („van polium"), waar de plant *poleye* of *paleye* (vgl. het vorig Art.) genoemd wordt; *Herb.* c 73. *Voc. Cop.* poleye, poleum (vgl. voor allerlei latere vormen van lat. *pulegium*, Diefenb. Gloss. 471 *c*; zie ook verschillende vormen van poleye uit vroegere germ. tongvallen ald.). *Teuth.*

poley, eyn cruyt, pulegium. *Gemma* 165 *r*. poleyen cruyt, pulegium, est nomen herbae. Kil. poleye, poleykruyd, pulegium, ... ang. *puliol*. Plant. poleye, kruydt, *herbe dicte pouliot*. ‖ In couden saken salmen nemen olye van bayen, dat is oleum laurinum ende oleum nardinum ende olye van polleye, *Barth*. 648 *b*. Pulegium is een cruut dat wel ruket ende is in Indiën dyerbaerder dan dye peper ende heyt polley in duutsche, 660 *b*. Dat polleye is heet ende droghe inden derden graet, *ald*. Die polleye breect ... den steen ende helpt totter ontfanghenis, *ald*.; ook *a tweemaal*. Es daer alsen ende poleye in gesoden, dats goet, *Reg*. 16 *b*. Sieden ... malue ende poleye ... in regenwatre ... (ende) sitten ende baden daerin, *M. en Vr. Heim*. 1999; ook 2012; 2203 (pulleye). — Misschien is hetzelfde woord bedoeld *Rek. v. Jan v. Blois* 20 (*a*. 1371): „3 pont poliis mede ghenomen om de spise over die weghe mede te maken, coste 23 s." Dat *polei* voor de bereiding van het eten gebruikt is, is niet onmogelijk; vgl. boven de aanh. uit *Barth*., waar *polei* met peper wordt vergeleken.

POLEYENBLOC (POLEIDENBLUC), znw. o. *Hijschblok, katrol met draaibare schijven om vrachten op te hijschen*. ‖ Vor ene line, ene tobberode, ene maende (*mand*) ende een poleydenbluc an dat cuerhues, *Rek. d. Cam*. 5, 13 (*a*. 1377).

POLEISEEL (*POLLEI-, PALEI-, PALLEI-), znw. o. *Hijschtouw*. Vgl. de aanh. uit *Lanfr*. bij POLEY, 1e. Art. Vgl. Kil. paleykoorde, funis ductarius, en *Waäsch Idiot*. 504: *paleiriem* (ald. ook *paleibalk*). ‖ Een catrolle metten palleyzeel, *Gesch. v. Antw*. 2, 649. Een paleyzeel, 646.

POLEMENT. Zie PULMENT.

POLEN, zw. ww. trans. Mnd. *pulen*. Van pole, 1e. Art. *De „pole" of peul, huls, schil, bolster van iets afnemen, pellen* (pole wisselt op éene plaats af met pelle). *Voc. Cop*. polen, ontaren, despicari. Kil. polen j. pellen, decorticare. Zie ook *Antw. Idiot*. 986; Schuerm. 496; Tuerlinckx 508. — Ook in eene iets ruimere beteekenis, nl. *wroeten, iets uit iets anders halen*; zoo ook mnd. Zie UTEPOLEN, in *Hexe* 108 gezegd van het uitsteken der oogen, en *Pelgrimage* 61*b var. Haarl*., van het uitpeuteren van „sieren" (fra. *cirons*) uit de huid.

POLEN (*uithollen, uitdiepen*; Kil. „excavare"). Zie POELEN.

POLEN (PEULEN). Zie POLUWEN.

*POLEN, znw. o. Naam van het land; hetzelfde als Polane; z. ald. *Teuth*. Polen lant (*l*. Polenlant?), Polonia. Vgl. *Barth*. 542*b*: „mit bemerlant ende mit polerlant".

POLENLANT, POLERLANT. Zie bij het vorig Art.

POLENDER, POLENRE. Zie POLANDER.

POLEREN (POLLEREN), -IEREN, zw. ww. trans. Mnd. *polleren*; hd. *polieren*. Van ofra. fra. *polir*, lat. *polire*. Hetzelfde woord als paleren; z. ald. *Polijsten, gladmaken*. Vgl. Kil. paleren, palleren, polire („comere, ornare). *Teuth*. smeden, poliren, behentlick snijden off houwen, cudere; glijssen, licken, polyeren, polire. ‖ Met siere huut polliert men scachte, *Nat. Bl*. IV, 626 (*varr*. poleert; lat. „ex eius cute tornantur haste", *doch misschien had* Maerlant *een hs. voor zich waarin* „ornantur" *stond, of las hij bij vergissing dit woord*). Een visch ... die so hart hevet dat vel, datmer mede polliert wel beide hout ende yvoor, V, 1008 (*var*. poliert). Met hem (*den steen*) polliertmen gout, XII, 1080 (*var*. poliert). Van witten marbersteenen van Phares, ghepolliert reene, *Sp*. I², 26, 21. Al es tfoorhovet gepoliert, toude vel nes niet verchiert, I², 76, 61 (lat. *fronte politus*). Van finen goude gepol... (*l*. gepolliert of gepoliciert? zie POLISSEREN), *Ep. fragm*. 174, 156. Vgl. vla. *poleerbeitel* (bij Vercoullie).

POLETTE (*Proza-Alex*. 70: „een polette die Alexander op sijn hooft hadde"). Hetzelfde als palette (zooals ook staat op de overeenkomstige plaats *Sp*. I⁴, 21, 16); z. ald.

POLEX, POLHAEX. Zie POLAEX.

POLICEREN. Zie POLISEEREN.

POLICIE (POLITIE, POLLICIE), znw. vr. Mnd. *policie* (*police, pollicie*). Van ofra. fra. *police*, en dit van mlat. *politia* (gri. *politeia*), vanwaar ook sp. port. *policia*, it *polizia*. Mhd. *polizî*; hd. *polizei*; eng. *policy* en *police*; ndl. *politie* (*policie*). De hedendaagsche beteekenis „het bewaren van orde en veiligheid", ook „de daarmede belaste ambtenaren" is uit het Mnl. niet opgeteekend; zij was in het Mnd. bekend. Het woord werd vooral gebruikt in het mv., in twee beteekenissen. — *a*) *De zaken het stedelijk bestuur betreffende*. *Teuth*. policy, policia, politica; dat ter policiën hoirt, politicus. Zie *R. v. Utr. Inl*. 123: „zaken die „policiën, neringen ende welvaert der stadt" betroffen". — *b*) *De verordeningen waarbij het stedelijk bestuur geregeld wordt*. Zie *R. v. Utr. Inl*. 352: „alsoo by die hantvesten der vrye heerlicheit seer weynige ordinantiën, keuren, politiën ende statuten bevonden werden". ‖ Si regieren mit goede policiën, *Breidenb*. 12*v*. In machten, in rijckdomen, in goeder policiën (*hier reeds in het enkv. gebruikt*), in eendrachticheit der borgheren, 11*r*. Alle gesette ende pollicie (*iedere verordening*) van wijn, van bier, van brot, van vleyssch ende dergelijcken, staet altijt tot ordinanciën ende settinge burgemeisteren, scepen ende raits, dat te hoogen, te leghen enz., *R. v. Nijm*. 205, 14 (*a*. 1487). Uut sulken redeliken ... gouvernemente zijn alle polliciën ende rechte ghesproten, ende voort andre ghesette particuliere costumen of pleechten ghemaect, die ten goeden bestiere vanden volke dienen, *Boëth*. 31*c*.

POLIE (POLYE), znw. vr. Van ofra. *polie, poulie*. Benaming van een ons onbekend spel. Vgl. Duc. op polia, 3). ‖ (*Er wordt verboden*) met ballen in (?) polyen te slane achter den straten van deser stede, omme quets ende grief datter of ghebueren mochte te schuwene, *Invent. v. Br*. 6, 480 (*vgl. het Gloss*.). — Vandaar poliën (polliën), *polie spelen*. ‖ Sondaechs de wyle men hooghmesse doet, ... niet laten esbatementen, jongheleurs spelen, dansen, scieten, caetsen, polliën, rollen, clooten, bollewerpen, balslaen, siollen (= sollen?), jaechstoeten, ter bare loopen, niet (met?) zickelen noch hoefysers weerpen, *aangeh*. Gloss. *ald. op* polye.

POLIE (*Froissart* 2, 62). Zie bij POLEYE.

POLIE (Despars 2, 191). Zie bij POLEYE.

POLIËN. Zie bij POLIE.

POLIEREN (POLLIEREN). Zie POLEREN.

POLIJSSEN. Zie POLIJSTEN.

POLIJSTEN (POLL-), zw. ww. trans. *Polijsten*. Misschien heeft het woord in dezen vorm reeds in het Mnl. bestaan. Kil. geeft polijsteren (ook bij Vondel, Van Hasselt t. a. p.), palijsteren, polire, expolire (vgl. dial. hd. *politsen*), doch daar de vorming eenigszins vreemd is, mag men aannemen dat *polijsten* door misverstand gevormd is uit *gepolijst*, deelw. van polijssen (polisen); vgl. ofr. *polisseur, polissement*. Men mag des te eerder daartoe besluiten, omdat naast polisen ook poliseren voorkomt; z. ald. en vgl. Franck en Vercoullie op polijsten. Ook eng. *polish* heeft een eenigszins vreemden uitgang. ‖ Dit been is ghepolijst also claer, oft waer van silver fijn, *Rein*. II, 5486. Een mermersteen, die was ghepolijst so claer als een glas, II 481. Ghepollijst, *Rijmb*. 11280 *var*. Gout ende silver wort mit kunst polijst, *Hs. Cyrill*. 33*r*.

POLIJT, bnw. Ndl. *poliet*. Van ofra. fra. *poli*; lat. *politus*. *Netjes, keurig*. *Teuth*. abel, nett, smuck, vledich, cass, polijt, curiosus, politus. Vgl. ofra. *politement*, hetz. als fra. *poliment*.

POLIOEN (POLLIOEN), znw. o. Hetzelfde als poleye, 2de Art.; z. ald. en vgl. fra. *pouliot*. ‖ Als

die ree ... geschooten woort, soucti te hant pullegium, omme dat et verdrive daermede tiser uut haren live, *Nat. Bl.* II, 1011 (*var.* polioen). Margelleine (*mariolein*) ende pollioen moestic betreden (*hs.* bestreden, *l.* bestriden, *betreden*) in dat groen, *O Vl. Lied. e. G.* 238, 139. Polioen ghesoden in sacwin, *Hs. Serr.* 14, bl. 9.

POLISEN (spr. *polijssen*). Zie bij POLIJSTEN.

POLISEREN (POLICEREN, POLIJSSEREN), POLL-, -IEREN, zw. ww. trans. *Polijsten*; z. ald. ‖ Henne es wijf ..., die scoonre hals droech .., ende so slecht (*glad*), alse ocht hi ware gepoliceert al overal, *Rose* 526 (*varr.* ghepolliciert, ghepossiciert *l.* ghepolliciert). Steene marbrine ..., ghepoliciert harde wale, *Rijmb.* 11273 (*varr.* ghepolierd, ghepolijst). Witte marberstene ghepoliciert, 31353 (*var.* ghepoliert); ook 31480 (*var.* ghepolierd).

POLITEN (*polijsten*). Zie HERPOLITEN.

POLLANE. Zie POLANE, 1e. en 2de Art.

POLLE, znw. Zie POL, de verschillende Artikelen, en vgl. LANTPOL, *boer*, misschien *boerepummel*. — Een ander woord dan het laatste (bij Kil. vertaald door „lepidum caput”) is polle, in de bet. *zot, nar.* Kil. polle, polleken, j. ghepolkereert sot, stocknarre, stultus, morio sceptrum cum capitello gestans (bij Mellema: „un sot qui porte un baston avec une testelette”); daarnaast polleken, marotteken, imaguncula quae stultis ad lusum praebetur: sceptrum capitulatum sive baculus morionis capitello insignis *et* morio sceptrum gerens.

POLLEYE. Zie POLEYE, 1e. en 2de Art.

POLLEPEL, znw. m. *Pollepel, houten lepel met een langen steel.* Het woord kan geassimileerd zijn uit potlepel en zoo wordt het ook reeds verklaard door Plant. „potlepel, pollepel oft sleef, *cueillier du pot*, cochleare magnum, tudicula”, en door Kil. „potlepel, pollepel, tudicula, q. d. cochlear ollare, cochlear maius, quo pulmentaria vertuntur commoventurque in olla”. Doch de laatste verklaart op eene andere plaats het woord pollepel anders, nl. door „cochleare majus, capitulatum”. Hier beschouwt hij dus als het eerste deel van het woord *pol*, d. i. hoofd, en denkt hij niet aan eene assimilatie uit *pot*. De verklaring van pol is hier niet zeker (zie bij POLAEX en vgl. „polhaemer” bij Kil.), maar twijfel aan de juistheid der gewone verklaring schijnt niet ongegrond; in de meeste streken in Noord- en Zuid-Nederland is *pollepel* de uitsluitend gebruikelijke vorm, in sommige daarentegen alleen *potlepel* bekend (b. v. te Groningen, volgens Te Winkel, *Gramm. Fig.* 144, waar het woord aan andere tongvallen is ontleend: gron. is *slijf*); ook komt potlepel naast pollepel voor in de vroegere taal. ‖ Eenen pollepel, *Gesch. v. Antw.* 2, 649. (*a.* 1582). Twee houten pollepelen, Gonnet, *Vier Paroch.* 290 (*a.* 1568). Vgl. *Livre d. Mest.* 5: „houten lepelen ende *potlepelen*” (ofra. ald. *louches de bos et potlouches*). — Als geslachtsnaam te Gent in 1348, *Rek. v. Gent* 3, 386 *tweemaal* „Pollepel”; vgl. *Invent. v. Br.* 5, 491: „Jacob van de Pollepele” (*a.* 1746).

POLLER (*zemelen*). Zie POLTER.

POLLER. Zie POLDER.

POLLEREN (-EEREN). Zie POLEREN.

POLLERKIJN. Zie POLDER.

POLLET (?), znw. m. ‖ Spyët quam ter porten stile, diene van verren sach up enen pollet, daer hi lach, onder sijn hovet een cussijn, *Madelg. fr.* 147, 29 (in de nederr. vertaling: „uff eym *pfolben*”). Waarschijnlijk is de eene of andere vorm van poluwe (z. ald.) bedoeld.

POLLEX. Zie POLAEX.

POLLIE. Zie POLEYE, 1e. Art.

POLLIËN. Zie bij POLIE.

POLLIJSTEN. Zie bij POLIJSTEN.

POLLIOEN. Zie POLIOEN.

POLLISEREN (-CEREN). Zie POLISEREN, POLIJSSEREN.

POLMAET. Zie PALMAET.

POLLUCIE, znw. vr. Van ofra. fra. *pollution*, met latiniseering (naar lat. *pollutio*). *Zaaduitvloeiing.* ‖ Gelijc den man daer men af calt ende hem snachts ... pollucie gevalt al slapende, *M. en Vr. Heim.* 1071.

POLRE. Zie POLDER.

POLS (PULS), znw. m. Mhd. hd. *puls*; ndd. *puls*; ndl. *pols*. Van ofra. fra. *pouls*, en dit van lat. *pulsum*, eene afleiding van *pulsare* in de bet. „slaan, kloppen”; eng. *pulse*. Zie Franck op pols.

1) *Het slaan of kloppen der slagaderen. Tenth.* pulss, pulsus; puls des herten, eyn suyckt, cardia (*hartkloppingen*). Kil. pols, pulsus arteriae, pulsus venae. ‖ Dat si verloos haer stemme ... ende haren puls ..., ende si was ... gelijc of si doot ware, *M. en Vr. Heim.* 1684. *Van de polsen.* Die pols is twerck des levendigen geests, *Barth.* 63 *b.* Also dat die pols is ... nader bredicheit ende nader enghicheit des herten, *ald.* So wort die pols breet ghemaect ..., so wort die puls enge gemaect ende ghedwongen, 60 *b* (*vgl.* De Bo 903: „de pulst is *breed*, als hij meerder is dan gewoonlijk, fr. *pouls dévelloppé*; de pulst is *gesloten*, als de slag kleen en hard is, fra. *pouls concentré*”). Dese puls begint vauder herten overmits den arteriën ende strect hem totten eynden des lichaems, waerbi dat die puls openbaert tgestant des herten ende sijn werckinge, ende hi pleecht gemeynliken gevonden te werden vanden medicus niet in allen delen des lichaems, mer inden armen overmits den arteriën, 64 *a.* Daerom hebben die oude wisen den arm gecoren ende die arteriën daer af om den puls te onderkennen, *ald.* — Bepaaldelijk *het kloppen van den slagader in de streek van den handwortel of het handgewricht* (dat daarvan den naam heeft ontvangen), *pols*; ook *die slagader* zelf. *Voc. Cop.* de pols, pulsus. Kil. pols, polsader, arteria, vena pulsatilis. Plant. den pols oft polsader, ademader, *le pouls ou l'artère*, pulsus arteriarum; mijnen pols slaet, *mon pouls se debat*, palpipat pulsus. ‖ Weet voor waer dat ic in hem en vant puls noch gevoelen niet meer dan in enen doven stock, *Pelgrim* 37 *d.* Die pols hadde an énen ghange drie starke polsslaghen ende daerna enen lichten cleynen polsslach, *Macht. Vis.* 10 *d.* (Si) nam te hant den sottaen (*soudaen*) metter witter hant, die vantse cout ende sonder ruren sinen pols, *Parth.* 8188. Die puls wort onderkent overmits toesettinghe der vingeren op die stede des puls (*zie bij* 2), *Barth.* 61 *b.* Die puls wort ghemerct naden tijt der lopen, ende also wort hi gehieten snel, traech ende middel, *ald.*; *zoo nog meermalen ald. en in het volgende hoofdstuk* „vande menichfoudicheit der polsen.” (Hi) betastene over al ... ende vant den puls stide ende warm, *Lanc.* II, 39304 (*hier loopen de bet.* 1 *en* 2 *dooreen*). Die puls es haestich ende dapper (*snel*), *Hs.* Yp. 30 *c.* Teerst dat dat venijn quam binnen dien aderen sijn ende hem die puls dede verstaen, dat hi niet en mochte ontgaen, *Alex.* X, 1363. Dat hi (*de dokter*) anden puls verstoet of een mensce was ziec van minnen, *Sp.* I[a], 18, 22. Nu was dese Joseph so wijs vanden pulse, dat hi ... nemmermeer en miste, hine seide elken zieken man, oft enech ontgaen ware daer an, III[1], 30, 41. (Hi) hevet sinen aerm ghenomen ende taste den puls, *ald.* 48; ook *D. War.* 7, 385, 31; *Pelgrim* 37 *d.* Hi voelde dat haer puls lijf sloech (*alle teekenen van leven vertoonde*), *D. War.* 7, 385, 35. — Ook in den vorm polst. ‖ Hi heeft seer snellen polst, *Sp. v. W.* 33 *a*; ook 26 *c.* Vgl. wvl. *puls, pulst* en het ww. *pulsten*, den pols voelen.

2) *Pols*, als benaming van het lichaamsdeel, *handgewricht*, *de streek van den handwortel.* Zie twee plaatsen bij 1). ‖ Den genen die niet en mogen slapen dien so smeret daermet den slaep enten puls van

den arme entie planten van den voete entie palmen van der hant, *Hs.* Yp. 115 *d.* Eist dat mer mede smeert die palmen van den handen ende die pulsen van den hant (*l.* den arme *of* der hant), Jan Yp. 444 (*op deze plaatsen wordt nog duidelijk de overgang der beteekenis gevoeld*; *zoo ook nog Barth.* 61 *b*: „die stede des puls"; *doch niet Lanc* II, 39304: „(hi) vant den puls ... warm". Vgl. ook De Bo 903 op puls, pulst, waar uit Johan Yperman aangehaald wordt: „daermede salvet den puls").

POLS, znw. m. Ndl. *pols*; mnd. *puls*. Zie Franck en Vercoullie op pols, 2de Art., die het woord verklaren als *pols*(*stok*). *Polsstok*, *peilstok*. Kil. pols, polsstock, contus (ook de *klos* onderaan een polsstok of springstok wordt bij Kil. *pols* genoemd: „pols, kloet, globus s. ferrum conti"). Vgl. POLSEN. — Misschien is dit woord ook bedoeld als eerste lid der samenstelling polssac; z. ald.

POLSADER (PULS-), znw. vr. Mhd. *pulsâder*; hd. *pulsader*; ndl. *polsader*. *Teuth.* pulsader, vena pulsatilis. *Groote slagader*. Kil. polsader, arteria; vena pulsatilis, vitalis. Plant. den pols oft polsader, ademader, *le pouls ou l'artere*, pulsus arteriarum. || Also eist in allen arteriën, dewelke men mach heten in al haren steden pulsadren, want waer dat si sijn, si hebben haar begin van der herten, *Hs.* Yp. 136*c*. Die ander aderen ... dat geen polsaderen en sijn, *Barth.* 152*a tweemaal*.

POLSEN (PULSEN), zw. ww. intr. *Slaan of kloppen*, gezegd van den pols. — Vandaar gepols, polsslag; zie GEPULS. — In de trans. opvatting *den pols voelen*, in welke bet. het woord voorkomt in het WVla. en waaruit ook ndl. „iemand *polsen*" verklaard kan worden (zie POLSEN, 2de Art.), is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend.

POLSEN (PULSEN), zw. ww. intr. en trans. De oorsprong van het woord staat niet vast; in sommige beteekenissen zal het woord wel een denominatief zijn van pols, 2de Art.; doch in andere kan het ontleend zijn aan het Romaansch (lat. *pulsare*; fra. *pousser*, eng. *to push*). Voor het niet onwaarschijnlijke geval dat het woord van germ. oorsprong is zie de verwanten bij Franck op pols, 2de Art., en bij De Jager, *Freq.* 2, 447 op polsteren; Boekenoogen, *Zaansche Volkstaal* 776 op polsteren.

1) *In het water* of *door het water plassen*, *in het water roeren*. Vgl. fri. *polske*, oostfri. *pulsken* en ndl. *polsstok*. Kil. polsstock, kloetstock, polsser, contus longurius. In dezelfde bet. in ndl. tongvallen *polsteren*. Vgl. Boekenoogen 777: „met handen en voeten (pooten en vleugels) in het water slaan, spartelen"; Schuermans 497*b*; *Antw. Idiot.* 987. || So quam mi na gevolcht (*door het water*) tribulacie al slaende ende al pulsende, *Pelgrimage* 117*c*. Wat (*hoe zeer*) hi pulsde ofte sciep (*schepte*), enen dropel datter niet in en liep (*in de flesch die hij wilde vullen*), *Vad. Mus.* 1, 54, 139 (*dat het praet. luidt* pulsde *en niet* pulste *bewijst dat het ww. uitgesproken werd als* pulzen *en niet* pulsen: *misschien mag men hierin een bewijs zien voor de meening dat het woord van germaanschen oorsprong is*). — Bepaaldelijk *met een pols in het water roeren om visch op te jagen*. Vgl. mnd. *puls* „stange mit einem daran befestigten holzklotze um fische ins netz zu treiben" (Lübben). Kil. polssen int water, quatere aquas; pulsare, turbare, movere, tentare, contari (*peilen*); scrutari (*l.* scrutari) fundum sive limum conto; pulsando pisces in rete adigere et anguillas captare, baculo stupefacere et capere anguillas. In dezelfde bet. *pulsen* in het WVlaamsch (De Bo 903) met de samenstellingen *pulsnet*, *pulspertse* en *pulsstok* (Kil. polsstock, aelgheere, fuscina), en in andere tongvallen *polsteren* (Boekenoogen 777, met een voorbeeld uit 17de-eeuwsche *Handv. v. Enkhuizen*). Vgl. POLSSAC. || Si (*visschen*) vlyen als si wat (*adverb. acc.*, „een beetje") horen pulsen, *Barth.* 702*a* (lat. *in piscibus qui audiunt videlicet quia fugiunt strepitum*).

2) Uit de bet. *peilen*, *den stand of de hoogte van het water meten* (met een peilstok of „pols"), welke aan het mnl. ww. moet zijn eigen geweest (vgl. boven de aanh. uit Kil.), ontwikkelt zich de bet. *een onderzoek naar iets instellen*, *naar iets vorschen of zoeken*, *pogingen doen om iets te vinden*. *of te krijgen*. Vgl. lat. *percontari*, onderzoeken, vernemen; van *contari*, peilen, en ndl. *iemand polsen* (waarin het woord trans. gebruikt wordt; vgl. wvla. „het water *polsen*"). Men kan het ndl. „iemand polsen" met minstens evenveel recht op deze wijze uitleggen, als er een beeld in zien, ontleend aan het voelen van iemands pols; in dezen zin is polsen (pulsen) in het Mnl. niet gevonden (vgl. het vorig Art.), doch dat zich ook hieruit die bet. ontwikkelen kan, blijkt o. a. uit wvla. *pulsten* (van *pulst*, pols), d. i. „uithooren, ondertasten". || Ic hebbe al desen dach ghepolst om melc te soeckene te minen kinde, *Belg. Mus.* 10, 52, 46.

AANM. — Kil. kent polssen ook als trans. ww. in de bet. *drijven*, *jagen* („pulsare, trudere, protrudere"; vgl. eng. *to pulse*, „drijven", verouderd); misschien zal er in deze beteekenis wel vooral het obj. „visch" (*nl.* in het net) bij moeten worden gedacht.

POLSER (PULSER), -ERE, znw. m. Hetzelfde als polsstoc; zie bij het vorig Art. *Voc. Cop.* een pulsere, conctus, illud quo piscator scrutatur aquam inquirendo pisces.

*POLSERATE, znw. Benaming van een niet nader bekend muntstuk, vermeld in eene muntverordening van Reinout van Gelder van 1402: „alde Vleemssche ende Deventerssche polseraten (*zullen gelden*) vyff brabansche" (Nijh. 3, 253). Men moet niet *vleemssche*, een znw., met *polseraten* verbinden; de „polserate" is eene uitsluitend deventersche munt. Daar het woord nergens elders voorkomt, en aan alle pogingen tot verklaring weerstand biedt, is de vraag gewettigd of het ook verkeerd is overgeleverd. Misschien moet men lezen *polstraten* en is de munt genoemd naar de straat, waarin het stadhuis te Deventer stond (en nog staat). Zie *Rek. d. Cam.* 3[1], 574: „keseling mit eynre karen in Poelstrate vor der stad hues te mennen". Dat de Polstrate eene der voornaamste straten was van het middeleeuwsche Deventer, bewijzen de talrijke vermeldingen er van in de Camenaars-Rekeningen der stad; zie de Registers.

POLSSAC (PULS-), znw. m. Ndl. *polszak*. Benaming van eene soort van *visknet*; *een zaknet* (vgl. POOCNET) *waarin men de visch jaagt door den grond om te roeren met een „pols* (*puls*)" *of polsstok*. Zie De Bo op pulsnet, en vgl. ald. pulspertse en pulsstok. Kil. polssack, retis piscatorii genus. || Dat niemen en vissche met afnetten (?) no met pulssacken, up III lb., *Voorgeb. v. Gent* 47 (*a.* 1350). — In *Voc. Cop.* staat polsac opgeteekend in de bet. van polsstoc („conctus, virga cum qua piscatores conctantur pisces"). Hier zal wel eene vergissing of eene versmelting van twee verschillende artikelen in het spel zijn.

*POLSIAEN (Sinte-, *Warfsconst.* 26). Waarschijnlijk dezelfde als Sinte Ponciaen, Pontiaen); z. ald.

POLSSLACH (PULS-), znw. m. Hd. *pulsschlag*; ndl. *polsslag*. *Polsslag*. || Den vierden polsslach ... figureerde die goedertierenheit mijnre menscheit, die mi alle menschen mynlic maecte, *Macht. Vis.* 11*a*. Alsulke pulsslaghen heb ic alle tijt gehadt van dat ic een kint was totter doot toe, 10*d*; zoo nog eens *ald.* (zie de plaats bij POLS).

POLST. Zie POLS, 1e. Art.

POLTER, znw. Eene niet nader bekende benaming voor *zemelen*. || Als die bloem des morchs gesceyden wordt vanden zemelen of vanden bast, so heitment symila of similago, dats zemel in onsen duutsche; ander luden heytent polter of poller, daer of coomt

polenta of pulmentum, dat is brij, van puls gheseyt, *Barth.* 616 *b.* Vgl. *polen* bij Dief. op simila?

POLU, POLUË. Zie het volg. woord.

POLUWE (POLUË, POLU, POELUWE POELUË, POELU; PULUWE, PULU; PEELLU; POELWE, POELEU, POYLU; PULWE, POLW, PUELU, POEL), znw. m. en vr. Ohd. *phuliwi*, *phulawi*, o.; *phulwo*, m.; mhd. *phülwe*, o.; *phulwe*, m., en talrijke andere vormen; mnd. *pôle*, *pôl*, m.; ags. *pylwe*; eng. *pillow*; hd. *pfühl*, m., ndl. *peuluw*, *peluw*, vr.; *peul*, o. Uit lat. *pulvinus* (bijvorm van *pulvinar*). Zie verder de etym. wdbb., ook over den onderdom der overneming en K. Later, *Lat. woorden*, bl. 25. — 1) *Peluw*, *peul*; ook *kussen*, *hoofdkussen* (vgl. HOVETPOLUWE, waar sommige der vormen worden bewezen, die hier niet voorkomen, b. v. poeluë, peellu, poel). *Gloss. Bern.* pulewe, cervical. *Voc. Cop.* polu, pulvinus (cussen). *Teuth.* polw (vgl. den nederr. vorm *pfolbe* bij *POLLET en bij Kil. op poluwe: „hd. *pfulb*"), pulvinar. Kil. poluwe, pulwe; ook peluwe, puluwe; en pole, polue, pulvinus, cervical; *et* culcitra (zie CULCT). || Eynen poluwe daer hi op lach, *Vaderb.* 131 *a.* Die poluwe sal sijn een vredelic rusten der zielen in godliker contemplaciën, *Hs. Leeuw.* 51 *r.* Hi sliep op enen polu; doe weckeden si hem ende seiden: meester, hoortdi dat niet, hoe dat wi bederven? *Hs. Evang. Marc.* 4, 38 (lat. *super cervical dormiens*). Van een poylu 3 sc., *Rek. d. Graf.* 1, 371 (*a.* 1345). Daer hoochde sich die wase, die ressche metten grase, als oft eyn poelwe waer, daer Sinte Servaes die heer sijn houft aen leende, *Serv.* I, 2989. Vor bedde deken (beddedeken?) ende poluën te huren daer die vorsz. meyster S. uppe slapet, *Rek. d. Cam.* 5, 86. Een bedde, een paer laken, een deken, eenen poelen (*l.* poeleu), een oorkussen, *Stadr. v. Ommen* 21, 79. Bedden, poluën, cussen, linnen laken ... beddelaken, *Sassensp.* 2, 25, 34. — Hovetpoluwe, *Hs. v.* 1439, 86 *d.* Hooftpuelu, *Amand* II, 5269. Hooftpoeluwe, Matth. *Anal.* 1, 228. Ghene hooftpoelu en was onder sijn hovet, *Hs. f.* 79 *c* (*Hs. v.* 1439, 86 *d*: gheen hooftpueluwe en was onder sinen hoofde). — 2) Overdrachtelijk in eene soortgelijke beteekenis als waarin ook ndl. *kussen* en *kussentje* gebruikt worden, nl. *een voorwerp van eene zachte stof, gelegd op eene wond, ten einde schadelijke gevolgen van schuren of stooten te voorkomen*, of ook *om een gewond lichaamsdeel eene bepaalde richting te geven.* || Hi maecte daeraf een plaester ende nettet in warmen wine ende duwet ute ende leidt al warm optie wonde ende leider op daerna 2 poluwe (*mv. van* polu) van stoppen, op elke side der wonden enen, *Hs.* Yp. 111 *b.* Daerna legt an elke side van den nese I polu, die den nese dwinget dat si wel daect (*hecht*) an elke zide int holle; die poluwe sullen den nese wel doen voegen, eist dat mense vroedelike leget, 117 *a.* — Verklw. poluwekijn (pulwe-, pulle-, pulu-, polu-). Twee pullekine (*uit* pulwekine) van stoppen, Jan Yp. 53. Soo dat die II pulwekine die woorden daden te gader luken, *ald.* (*hs.*) Leyt boven uwen plaister een pulukijn, die dat vac duweet (*l.* duwet) ane dat hooft, dat niet te zeer, want dat grote bedwanc mochte weren dat voetsel dat comen soude ter wonde, 56 *hs.* (*de woorden zijn in den tekst overgeslagen*). Boven den gevacke so legt I polukijn, dat tfleesch doe tegader dwingen, *Hs.* Yp. 112 *b.* — Ook in de bet. van poluwehout; z. ald. || Van twee stucken houts die men beseghde te poluën an de hellevondere I mott., *Cod. Dipl. U.* 4[1], 238.

POLUWEHOUT (POELU-), znw. o. Waarschijnlijk is de bet. eene soortgelijke als van ndl. *kussen*, (b. v.) in „stootkussen", nl. *het eene of andere zachte hout, aangebracht op de eene of andere plaats, die anders door het schuren van touwen te veel zou te lijden hebben.* || An der molen op die westerzide te rechten ende tonderscoren van poeluhoute, *Rek. d. Gr.* 1. 444.

POLUWELAKEN (POELULAECKEN), znw. o *Kussensloop*? of is de bet. *een laken dat over een peul gespreid wordt, onderlaken*? || Vijf slaeplakens, seven fluynen (*sloopen*) twee poelu laeckens, Gonnet, *Vier Paroch.* 291 (16de eeuw).

POLUWEN (PEULUËN), zw. ww. trans. *Eene wond met een „poluwe"* (z. ald., 2) *dekken, er een „poluwe" op binden of leggen.* || Dan so peuleut die herssenen met sindale ... of met linen clede, *Hs.* Yp. 116 *a.* So peuluutse (*de hersenen*) met sindale, 114 *c* (*ald. ook* peuleut). — Het eng. *to pillow* heeft de bet. „op een peluw leggen of laten rusten".

POLUWETIECTE (PUYLTIECTE), znw. vr. (?). *Peuluwtijk*, ook *kussentijk.* || Van 2 nuwe bettiecten mid 2 nuwen puyltiecten, elc 3 elle breet, *Rek. d. Gr.* 2, 59 (*hier zal het woord om de breedte wel in de eerste beteekenis moeten worden genomen*).

POLVER. Zie PULVER.

*POMBOOS (*Dial. Creat.* 28*d*). Zie POMPOOS.

POMADE (POMMADE), znw. vr. Van ofra. *pomade* (Duc.); mlat. *pomata*. *Appeldrank*, *appelwijn*. Hetzelfde als pomeye; z. ald. || Een vat pommade of siders (fra. *cidre*), *ZVl. Bijdr.* 5, 32 (*a.* 1252). — Het ndl. *pommade*, eng. *pomade*, aan het gelijkluidende fr. woord ontleend, thans vooral gebruikt voor *haarvet*, beteekende vroeger eene zalf gemaakt van vet, vermengd met eene bepaalde appelsoort (*pommes d'api*; bij Heremans *apiappel*). Vgl. ndl. *lippenpommade*.

POMEYE (POMMEYE), znw. vr. Van ofra *pommée* (Duc.), mlat. *pomata*, en dus in oorsprong één met het vorige woord. Hetzelfde beteekent ook ofra. *pomeree* (Duc.) en fra. *pommé*. Eene afleiding van lat. *pomum*, fra. *pomme*, appel. Deze bet. kan het woord hebben in een post der *Rek. Bisc. v. Utr.* 286: „appel totten (*l.* totter?) pommeyen, IIII pl". Doch het is ook mogelijk dat er bedoeld wordt eene spijs uit appelen bereid, *appelmoes*. Vgl. *Voc. Cop.* pomeide, pomacium, mollis cibus vel potus ex pomis factus; Kil. pommeye j. appelmoes, cibus ex pomis confectus, *vulgo* pomatum. Zoo ook vla. *pommei* (Schuermans 497).

POMERANCIE, znw. vr. (?) Van mlat. *pomarantia*, vanwaar ook mhd. *pomeranze*, hd. *pomeranze*, ndl. *pommerans*. Eene soort van *oranjeappel*, de vrucht van den pomeransboom (mhd. *pomeranzboum*). Vgl. fra. *pomme d'orange*. Het eerste deel van het woord is romaansch, het tweede arabisch-perzisch. Zie de Wdbb. van Kluge en Franck; *Ndl. Wdb.* 11, 1439; Grimm 7, 1994, en vooral Dozy, *Oosterlingen* 70 op oranje; Dodon. bl. 1329 vlgg. Vgl. ARANCE en ORANGE. *Teuth.* pomeranciën appel, appel van araniën, pomerancia. Kil. pomerantsche, *Sax.* malum aureum, aurantium. || Mit meer andere vruchten van pomeranciën, lemuenen, dattilen, cassyën, citrinen, vighen ende des ghelix, *Breidenb.* 136*r.* — Het hedendaagsche ndl. woord wordt gewoonlijk gebruikt als afkorting van *pomeransbitter*; ook als (niet duidelijke) benaming voor het dekseltje van een biljartkeu.

*POMOEN, verkeerde lezing voor ponioen, *OVl. Ged.* 1, 37, 3149, zooals ook het hs. heeft (De Pauw en Gailliard, *Fragm. v. Troyen*, bl. 204, vs. 904). Ook *Troyen* 19369 heeft ponioen. Zie PENNOEN.

POMPE, znw. vr. Mnd. ndd. hd. *pumpe*; eng. *pump*; ndl. *pomp*. Vgl. ofra. fra. *pompe*, spa. *bomba*. Over den oorsprong zie de fra. en ndl. etym. wdbb. Het woord kan klanknabootsend zijn (vgl. den ndd. bijvorm *plumpe* en bij POMPEN, alsmede de bet. *duw*, *stoot*, *stomp*, in verschillende tongvallen aan het woord eigen; vgl. fri. *pomp* en *pompe* (ww.), en Boekenoogen op pomp, 2de Art. en pompen); het behoeft niet juist aan het Romaansch te zijn ontleend. Kil. pompe, organum pneumaticum quo aqua hauritur; pompe van 't schip, antlia, canalis, machina haustoria qua sentina exinanitur nautea, *vulgo* pompa. Plant. de pomp des schips (hier in de

bet. „kielwater, durk"), *l'ossec de la navire*, sentina. || Van drye mamieringhen (*geleibuizen*) aen de pompen, *Rek. v. Rott.* 241 (*a.* 1556). Betaelt van pompen, 228 (*of is hier het ww. bedoeld?*). Zie ook pompen en pomper. Voor *drinkwaterpomp* is het woord in het Mnl. zeker nog slechts weinig of niet in gebruik geweest: pompwater heeft bij Kil. uitsluitend de beteekenis *kielwater, durk* („nautea" = „de pomp des schips", bij Plant.). — Waarschijnlijk hetzelfde woord is pompe in de bet. *duiker, een gemetselde steenen of houten buis gelegd onder wegen, dijken en dammen voor den afvoer van water.* Deze bet. is aan het woord eigen in de noordoost. tongvallen, gelijk nog heden in het Groningsch (Molema 332), in noordholl. tongvallen en elders; zie Boekenoogen 777 vlg. en vgl. fri. *pomp*, waterleiding onder den grond. || Die Santsatere die sollen wateren door dat Sant in Wijdwerdermaer, ende desse dre waterlopen elcke to leggen als hem dat beste dient mijt pompen alsoo wijtt als voors. is, *O. Vaderl. R.* 4, 151, 4 (*a.* 1463). Ock soo moogen desse zijlrechters van Delffzylen schouwen die wijtheit van den loop der pompen, *ald.* 152, 14.

POMPE, znw. vr. Mhd. *pompe, pomp*; hd. *pomp.* Van ofra. fra. *pompe*: lat.-gri. *pompa. Praal, pronk, pracht, opschik, uiterlijke tooi, staatsie*; ook *prachtlievendheid, praalzucht.* Ook in het mv., Kil. pompe, pomperije, pompa. || Hi liet ende versmade alle die pompen der werelt ende volghede den heilighen vader nae, *Hs.* 87 *f.* 20 *c.* So liet si after die hoocheit ende pompe, die die weerlike vrouwen plegen te doen, *Lev. v. Elisabeth* 19 *r.* Soo quam sie myt een groot getreck van volke ende van heerschap, als daertoe behoort na allen staete ende pompen der werlt, mit vele wagenen ende peerden, *Kl. v. Diepenv.* II, 2. Die mynne godes doode in hem die pompen deser werlt, ende al dat hem genoechlic plach te wesen dat waert hem doe bitter. *Hs. Diepenv.* 92 *c.* Want si na dinen rade alle pompen der werelt heeft ghelaten, *Hs.* 605 *f.* 65. Als si dat lichaem vercyeren mit valscer pompen van buten, so verdunsteren si dat gesichte des herten van binnen, *Hs. Cyrill.* 55 *v* (lat. bl. 79: *pompositatis decore cum elucidant corpus*). Dat ... int blecken der ghewaden van buten ende in sulke pompe hoverdicheit schuuld, *Boeth.* 73*d.* Zy bevalen haren wijfs ... aff te legghene hare tuten, steertten ende andere pompen ende hoverdijën van uutwendicheden, *Cron. v. Vlaend.* 1, 95. — Hi dede die kerstenen met menigerhande manieren van tormenten recht als tot eenre pompen (*feest*) voor alt volc voor hem brengen, *Hs. v.* 1439, 10*b.* Vgl. POMPERIE.

AANM. — Pompe zal wel eene bedorven lezing zijn Matthijss. 30: „bliven sy (*de vijanden*) noch dair tenden in hairre pompen, hy (*de landsheer*) is sculdich dat onrecht mit sinen ondersaten ende vrienden te wederstaen". Misschien is te lezen propoost; vgl. ald. 31: „blijft die here dairnae in sinen quaden propoist ende hy sijn wederpartye mit onrecht overvallen wil".

POMPEN, zw. ww. intr. Mnd. *pompen* (hetzelfde als „*in het water polsen*"); mhd. *pumpen*, „durch kloppen, stossen etc. einen dumpfen schall verursachen, *bummen*" (Lexer); ook *pumpern, pümpern* (vgl. De Jager, *Freq.* 1, 455 oppompelen); hd. *pumpen*; ndl. *pompen. Pompen, met een pomp water naar boven brengen*, vooral *het kielwater of durk in een schip naar buiten brengen.* Kil. pompen, sentinare, exinanire navis sentinam, exantlare. Plant. pompen, wtpompen, *vuider l'ossec* (dit woord komt van *hoozen*, volgens Jal; vgl. *pompzode* bij Van Dale, vertaling van *ossec* bij Heremans), sentinam expurgare vel exhaurire. || Betaelt 37 pompers (*bij aardwerken*) dye met malcander gepompt hebben omme den dam drooch te pompen, ende hebben tsamen in als gepompt hondert thyen daeghen min een schoft, *Rek. v. Rott.* 222 (*a.* 1556).

POMPER, znw. m. Hd. *pumper*; ndl. *pomper*; mnd. *pumper* (vgl. mnd. *pumpen*, boven). Vgl. fra. *pompier. Een werkman die pompt, water uitpompt.* || Betaelt 66 arbeyders, zoo delfvers als pompers aen den nyeuwe brugghe, *Rek. v. Rott.* 228 (*a.* 1556). Zie nog een voorbeeld bij POMPEN.

POMPERIE, znw. vr. Hetzelfde als pompe, 2de Art.; z. ald. *Vertoon, praal, staatsie, de ijdelheden dezer wereld.* In de 16de eeuw. Kil. pompe, pomperije, pompa; pomperije, pompa, apparatus, magnificentia, fastus. Plant. pomperije, wtwendighen staet, *pompe et appareil solemnel*, pompa, ostentatio theatrica, fastus, magnificentia; de pomperije deser wereld verlaten, *renoncer aux pompes du monde*, ejurare mundi fastum. || Hi en bestelde niet sijn rijcdommen tot pomperie deser werelt, gelijc tornoyen, steecspelen etc., *Exc. Cron.* 73*b.* Zie ook Oudem. 5, 675. — Met pomperie van woorden, *woordenpraal*, Le Long, *Boekz.* 544, aangehaald bij Van Hasselt op Kil. 501. — Hetzelfde beteekent pompernie. Vgl. dorpernie, tovernie naast ndl. *tooverij*, ndl. *slavernij* naast eng. *slaverij*. || De simpele ootmoedicheit ware (hoe nu (*in de hel*) betere dan hoverdiën ende pompernyën, *Vijf Maagd.* 719.

POMPERNIE. Zie bij het vorig Art.

POMPERNOEL, znw. Hetzelfde als campernoele; z. ald. en vgl. Kil. pampernoelie j. kampernoelie, fungus. *Hor Belg.* 7, 13 (uit *Gemma Voc.*) pompernoel of paddestoel, boletus.

POMPLEXIE, znw. vr. Verbastering van lat.-gri. *apoplexis* (=*apoplexia*, d. i. *beroerte*), ter vertaling waarvan het dient *Sp.* II², 55, 4.

POMPMANDE, znw. vr. *Mand die bij het maken van aardwerken gebruikt wordt.* Vgl. POMPEN en POMPER. || J. de mandemaecker van ... drye pompmanden 9 st., *Rek. v. Rott.* 241 (*a.* 1556); vgl. *ald.* 227: „betaelt van balyen ende twater uyt te slaen van den dam". De eigenlijke beteekenis vereischt nadere toelichting, des te eerder daar in sommige tongvallen de uitdr. „in eene mande pompen" in gebruik is in de bet. „verloren moeite doen" (Schuermans 498).

POMPOOS, bnw. *Praalziek.* Van mlat. *pomposus*, ofr. *pompeus*; fra. *pompeux.* Plant. pompoos, statich, *pompeux*, magnificus; pompooslick, *pompeusement*, magnifice, cum pompa; hy treedt seer pompooslick aen, *il se marche pompeusement*, magnifice incedit. Kil. pompeus, magnificus, *vulgo* pomposus; pompeuselick, magnifice. || Die ypocrijt is valsch ende loos ende quaet ende ooc pomboos (*l.* pompoos), *Dial. Creat.* 28 *d* (lat. bij Grässe 184: *falsus et ingeniosus est ypocrita pomposus*).

POMSACHTICH (PIMSTECHTICH), bnw. Zie bij het volg. Art.

POMSE (POMS; ook PONSE; PEM(P)SE, PEEMS(E), PIMSE, PUMS, PIMP, PUMCE), znw. o. (?) Mnd. *pomes, pemetze, peemse*; mhd. *bimz, pimz, pumz*; ohd. *pumiz, bumiz*; ags. *pumic(stân)*; eng. *pumice*; hd. *bims(stein)*; ndl. *puim(steen).* Van lat. *pumicem*, waarvan ook fra. *ponce*, it. *pomice.* Zie verder de Wdbb. en K. Later, *Lat. woorden* 49. *Puimsteen. Voc. Cop.* pims, pumex; pimsken, pumiculus; pimstechtich, pumiceus (*puimsteenachtig. Harl. Gloss.* pimp, pumea (vgl. pimpsteen, *Viagie v. Jan Want*, bl. 221, *a.* 1519). *Teuth.* peemse, pumicium, pumex; vol peemsen, pumicosus; pempse, pumex; volpempsen, pumicosus, peemsich, pumiceus. *Gemma* peems, pumex. *Gloss. flam.* pums, pumex. *Gloss. Bern.* pumce, pumex. Kil. peems, *Sax.* pumex; pims, *vetus* j. puymsteen, pumex. || Steyn die hol ind gaterich is als duyfsteen (*tufsteen*), peemse ind dergelijcken, *tabentum*, *Teuth.*² 89 *b.* — Zie De Bo 859 op pims.

POMSEN (PONSEN, PEEMSEN, PEMPSEN, PIMSEN), zw. ww. trans. *Met puimsteen van vlekken reinigen, schoonmaken.*" Vgl. fra. *poncer* en lat. *pumicare*. Mnd. *pemetzen*; hd. *bimsen*. *Teuth.* peemsen, pumicare; pempsen, pumicare. *Gemma* peemsen, pumicare. Kil. pimsen, *vetus* pumicare, pumice polire. *Voc. Cop.* pimsen, pumicare, i. e. pumice aptare (vgl. de aanh. uit Duc. bij Littré op poncer). || Here Florens want hy niet wal en konde scriven, soo plach hy te lymen ende te pomsen (nl. *het perkament*), daer hy den bruders seer behulpelic mede was, *Coll.* 130 *r.* M. den scrivere van boeken te ponsene, *Invent. v. Br. Intr.* 139. Soe vercopts mi (*l.* vercochts mi, fr. ald. *elle m'en vendi*) een vel (*perkament*) dat flueerde, so dat ic ne macher niet wel in scriven, men (*d. i.* men en) moettet ponsen, *Livre d. Mest.* 42 (fra. *il le faut esponseir*, d. i. mlat. *expumicare*, Duc.; men wachte zich het woord met *éponge* (*esponge*) in verband te brengen). — Vgl. PRUMEREN.

POMSICH (*PEMSICH, PEEMSICH), bnw. Hetzelfde als pomsachtich. *Puimsteenachtig.* Zie peemsich (*Teuth.*) bij POMSE en vgl. hd. *bimsicht*.

POMSSTEEN (PEMS-, PIMS-, PIMP-), znw. m. Ags. *pumicstân*: hd. *bimsstein*; eng. *pumicestone*; ndl. *puimsteen*. Zie een voorbeeld van pimpsteen bij POMSE.

PONCHOEN (PONCHON, *wijnvat*). Zie POENSOEN, 1e Art.

PONCHOEN (*R. v. Leiden* 311: „geteykent mitten ponchoen van der stede" en *Livre d. Mest.* 15: „elsene ende ponchoene" fra. *ponchons*). Zie POENSOEN, 2de Art.

PONDEL, znw. m. Kil. geeft een znw. pondel, ponder, ook pundel, punder op in de beteekenissen *unster*, „statera, trutina Campana" en *evenwicht*: „aequipondium, sacoma (gri. *sèkōma*)"; daarnaast een ww. pondelen, ponderen, dat hij verouderd noemt, met de bet. *wegen*, *afwegen* („ponderare, trutinare, pendere" angl. *ponder*, daaruit verkort *to pond*). Soortgelijke vormen komen ook in het Ags. en Eng. voor, nl. *pundar*, *pundur*, gewicht, *ook* loodlijn; *pundern*, loodlijn (Clarc Hall; 245), E. Müller 2, 225); *pundere*, weger. Vgl. ndd. *pundern*, schwer wiegen (*Brem. Wdb.*). Ook in oostelijke ndl. tongvallen is *punderen* bekend: in Overijsel voor *wegen*, in Gelderland voor *onderzoeken hoe zwaar iemand weegt*, *iemand polsen* (De Jager, *Freq.* 2, 447; *Taalk. Mag.* 1, 321); ook *op het gevoel wegen* (Gallée, Draaijer). In geldersche streken bestaat het znw. *punder* in de bet. „haak om zonder weegschaal de zwaarte van iets te onderzoeken, unster", en *pondel* komt bij Oudaan voor in de bet. *weegschaal* (*Taalk. Mag.* 1, 321 en noot). Zie ook Schuermans 498 en vgl. PONDER. Uit mnl. tongvallen is pondel (ponder) niet opgeteekend, maar dat het er bestaan heeft, blijkt uit de samenstelling pondelmakere, waarschijnlijk benaming voor *een vervaardiger van zware voorwerpen*, b. v. van *lood*, maar in het bijzonder *van koper* (*Ypriana* 1, 30). Vgl. ndl. *pondspeer* (Kil. pondpeyre, pyrum librale, groote winterpeer) en vla. *ponding*, een groote boerenappel (De Bo). || A Thiery le *pondelmakere* pour faire 1 chevalier de cuivre et 1 pipe de cuivre, *Ypriana* 2, 80 (*a.* 1331). A Wautier le *pondelmakere* pour 1 sagetaire et 1 chevalet et che qui i affiert que on a mis sur les torriaus de la ... Halle, *ald.* (*a.* 1317). Christiaen de Pondelmaekere van te leverene de vane ende de spille, 2, 118 (*a.* 1392). A Thiery le *Pondelmaker* pour VIII aigles de cuevere, 1, 30 (*a.* 1330); zie ook 31.

PONDELEN. Zie bij PONDEL.

PONDELMAKER(E). Zie bij PONDEL.

PONDEMATE, znw. vr. Ofri. *pundemeta*, *pundameta*, *pondsmeta*, fri. *poun-*, *pounssmiette* (zie *Fri. Wdb.* 2, 382, ook voor de grootte). Benaming van eene friesche vlaktemaat, van 240 roeden (vgl. eene oorkonde van 1318, betreffende Isselhem, bij Vollenhove, en aangehaald bij Richth. 983: „de quadam *puntsemate*, quod spatium XII virgarum in latitudine et XX in longitudine"). Zie Wassenbergh, *Taalk. Bijdr.* 1, 75, waar de oorsprong der benaming verklaard wordt uit *pont* als de bij schatting gebruikelijke eenheid. Vgl. PONDEN, ndl. verouderd *verponding* en *pondspondsgewijze* en *Fri. Stadr.* 31, 75: „wat gevochten wert in allen meenten saeken ende by des rechtis raedt ende consent, dat de meente te boeten merck merckis lick, ponsmate (*d. i.* pontsmate) ponsmate lyck (= *pondpondsgewijze*)". || Drie pondemate landis, *St. Anth. Gasth.* 1, 175 (*te Leeuwarden*).

PONDEN, zw. ww. trans. Mnd. *punden*, wegen. Van pont; z. ald. „Sedert het *pond*, als maat van het geld, het *schild* had vervangen, werden de omslagen niet meer naar de schilden of schildtalen, maar naar de ponden en de ponding gerekend. Ponden is dus *het vermogen schatten in ponden*" (*Inform.* Gloss.) en vervolgens *eene bede omslaan of verdeelen over bepaalde personen naar gelang van hun vermogen.* Vgl. *Fri. Wdb.* 2, 383. — *a*) Met den 4den nv. der zaak. *Begrooten*, *taxeeren*, *schatten*. || Schepenen sullen kiesen ende nemen ... ponders, die onse luyden goeden waerdeeren ende ponden sullen, wanneer sy eenich schot gaderen sullen ..., ende die ponders sullen blijven also lange ... als tot hiertoe coustumelijck geweest heeft, Mieris 3, 668 *a*; Lams, *Kennemerl.* 856 (*a.* 1397). Indyen datter weeskijnderen in sijn, sal die heer dat goet moogen gaen prysen ende ponden al te samen, ende maecken daer inventaris af, ... vanden welcken prysen ende ponden den schout hebben sal vanden schilt een oirtgen, *O. R. v. Dordr.* 2, 267. — *b*) Met den 4den nv. van den persoon. *Schatten*, *taxeeren*. || Want enige poirteren ... haer goeden niet te pachte noch te schote gebracht hebben, so ordineren ende wilcoren wy dat een ygelick poirter ... hem binnen drie dagen, nadat hy des vermaent sal wesen, hem laet pachten (*zie ald.*, 2) ende ponden by synen eede, *Wfri. Stadr.* 1, 27, 5 (*a.* 1452).

PONDER, znw. m. (?). Hetzelfde als pondel; z. ald. *Unster*. || Dat die einser diemen heet de ponder sal sijn afgedaen ..., ende dat alle die goone die sullen weghen bi den scalen, sullen helpen ghelden den cost, *Hans. Urkb.* 1, 306; ook *Hans. Recess.* 1, 12. Dat het ne gheorlovet niet vortwaert meer den tolnare van Brucghe, dat hi weghe jof doe weghen bi pondre, ne ware hi sal weghen ende doen weghen bi scalen, *Hans. Recess.* 1, 13. In dezelfde bet. wordt *ponder* ook vermeld bij Van Dale. — Ook in den zin van *waag*. || Den pachters van den pondere, *Invent. v. Brugge* 6, 18 (vgl. andere benamingen daarvoor „pondus", „domus ponderis", „domus ponderationis", „der stede scalen", *ald.* gloss. op pondere). — Daaruit heeft zich ontwikkeld de opvatting van *weegloon*, *een zeker recht dat van bepaalde koopwaren*, o. a. *kaas*, *werd geheven.* || Van allen onrechte dat die tolnaers doen ende van den pondre int caeshuus es gheordineirt dat die wet van binnen (*Brugge*) ende die wet van den Vryen spreken sullen J. omme dat te beterne, *Cout. v. Brugge* 1, 384. De heeltsceede van drie vierendeelen van den tolle ende pondere van Ghend, ghenaemt den tol van Ayshove, Dierix, *Mém.* 2, 153.

PONDER, znw. m. Ags. *pundere*; mnd. *punder*. Vgl. bij PONDEL. *Weger*, naam van een beambte aan de waag. In dezen zin is het woord wel op te vatten in den te Brugge voorkomenden geslachtsnaam „die Pondre" (*Invent. v. Br.* in *Table des noms de famille*). — In noordnederl. tongvallen is ponder bekend geweest in de bet. *schatter*, *taxateur*. Zie voorbeelden uit Kennemerland bij PONDEN.

PONDERBOOM, znw. m. Waarschijnlijk hetzelfde als het bij Kil. en Plant. genoemde ponterboom; zie de aanhalingen bij LATER, 3de Art. *Lange staak of*

paal, vooral *een lang hout, gelegd boven op een hooiwagen om het hooi bijeen te houden.* || Omme ... een langwaghen, 2 ponderbome, ronghen, zwinghen, corten, ende omme eenen ploechvoet, *Rek. v. Zeel.* 1, 243. — Het woord is in allerlei verschillende vormen en tongvallen nog heden bekend: *ponder, ponderboom* en *hooiponder* aan de Zaan (ald. ook *ponderen*, het hooi op den wagen vastleggen met den ponder, Boekenoogen 779, ald. ook vormen uit andere tongvallen); *pōnter* en *pōnterboom* in Gron. (Molema 332; ald. ook *pōnning*, het bindtouw gebruikt om het koren met den ponterboom bijeen te houden); fri. *pontsjer, pountsjert* (*Fri. Wdb.* 2, 378); *ponter* te Breda (Hoeufft 473).

PONDEREN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *punderen* („mit dem *punder*, eine grosse schnellwage, wägen). Zie verder bij PONDEL. Lübben brengt *punder* terug tot lat. „pondarium".

PONDEREREN (-EEREN), zw. ww. trans. Van ofra. *ponderer* of van lat. *ponderare*; vgl. eng. *to ponder*, nadenken over, overwegen. *Gewicht hechten aan*; eig. *wegen, de zwaarte of het gewicht van iets onderzoeken.* || Die clage noch dat vertrek van sinen warden noch dat ontheeten van Lutgarden en pondereerde niet die vrowe, *Lev. v. Lutg.* III, 4860.

PONDESCH (*Reg. Bisd.* 709 en 765). Zie PONTSCH.

PONDICH, bnw. Mnd. *pundich*; fri. *pounich*. *Zijn volle gewicht hebbende, volwichtig.* Zoo ook mnd. Kil. geeft pondigh op in eene andere beteekenis, nl. *één pond wegende* („libralis, unius librae"). || Dertich scillinghe ... pondigher penninghe, dier sullen twintich scillinghe ene merc weghen, *Sassensp.* 1, 100, 179; ook 2, 170, 44. Mit eynre pondiger marck, te wetene dertich alde groot, *Publ. Limb.* 22, 63; ook 294 (*a.* 1381).

PONDINGE, znw. vr. Van ponden; z. ald. *De schatting van het vermogen in ponden*, vooral in ververband met het omslaan en verdeelen der beden. Gewoner is verpondinge; z. ald. || Hierenboven zijn onder Hoorne gelegen 13 dorpen die met hem ... gelden, ende die zy alle zeven jaeren verponden ..., te weten up zoo menich pondt staen zy; welcke dorpen staen upte navolgende pondinghen: Schaerdam 35 ponden, Beetsch 143½ ponden enz., *Inform.* 80 (*a.* 1514). Die menichte van den ponden en weten zy niet te verclaren, maer hebben nu gegeven zedert de leste pondinge deze twee voorgaende jaeren van elck pondt 2 Rh. gl., 94. Dat zy voor den tijdt van 4 jaeren sullen mogen up hem ende tgemeene lichaem ... zoo wel van der stede van Dordrecht als den quartiere van Zuythollant ... doen al sulcke ommeslach, pondinge ende scattinge als hem ... oorbaerlick duncken sall, 511.

PONEN (*kussen, zoenen*). Zie POENEN.

PONG (PUNG), znw. *Zak, buidel.* Vgl. fri. *ponge*, got. *puggs*, en tal van vormen uit zeer verschillende tongvallen in de boven genoemde of soortgelijke beteekenissen bij Molema 332; Schuermans 498 op ponk; daarnaast ook *pongel, pungel*, „pak om te dragen" en andere betn.; geld.-overijs. *pongel*, bundel (Gallée 34*a*); in overijselsche tongvallen *pungel*, bundel, buidel, uitstaande zak. Ook *ponk* (bij De Bo en Schuermans) „spaarpot, spaarpenningen" zal wel verwant zijn. Voor de vroegere en latere verwanten van het woord buiten het Ndl., waartoe ook behoort mnd. *punge*, ags. *pung*; zie Uhlenbeck, *Got. Wtb.* op puggs. *Teuth.* eynreley gelt off eyn pungh gelds, collibrum (de bet. „zak, buidel" komt bij Diefenb. *Gloss.* 132*b* eigenlijk niet voor: het woord wordt daar o. a. weergegeven door „pfeuningwert" en „cleynat").

PONGELMERCT, znw. vr. *Lompenmarkt, voddenmarkt*; hetzelfde als plundermerckt, pluysmerckt en luysmerckt bij Kil. Vgl. *pongel, pongelen* bij Schuermans in de bet. „vodden, lompen, slechte kleeren". Aldus zal wel gelezen moeten worden voor (of werkelijk in het hs. staan) *pounghelmerct, *Belg. Mus.* 7, 311: „dat niement, die graen vercoopt noch andre coorenwert ter voirveynstren, engheen cooren noch graen coopen sal op de pounghelmerct, de clocke en zy ierst gheluydt weder te wercke te gane" (*a.* 1360). Hoewel de eigenlijke beteekenis van het verbod niet duidelijk is en men eerder de vermelding eener andere markt zou verwachten dan de voddenmarkt, zoo is eene andere verklaring van het woord niet gevonden: aan geld. *pungelen* (Gallée; vgl. Schuermans 499), d. i. „oogsten, arenlezen" kan om hèt verschil van dialekt niet gedacht worden: ook zou, gesteld dat dit geen bezwaar was, *pongelmerct* toch nog niet „graan- of korenmarkt" beteekenen.

PONGEREN (POINGEREN, POENGEREN, PUNGEREN, PUNIEREN (PUNJIEREN), -EEREN, -IEREN, zw. ww. trans. en intr.

I. TRANS. — Van lat. *pungere*. —1) *Steken, prikken*; van een paard gezegd, hetzelfde als met sporen nopon (vgl. bij Intr.). || Als her W. wart geware dat die ridder sijn ors pungieret ende hijt met crachte verlachieret, hevet hi al lachende geseit; Vrient, gi doet groot dompheit, dat gi pungieret so mijn ors, *Tijdschr.* 13, 32, 99 (fr. ald. 33: *c'est grant folie que ge voi quant vous mon ceval porsalliés* (= faire galoper); de vorm pungieren komt bij het intr. ww. niet voor).

2) *Prikkelen, steken, pijnigen.* || Ay, ovesch lief Madelgijs, ... die mi thertebloet puniert van rouwen die ic hebbe om u, *Madelg. fr.* 201, 55 (*men zal wel moeten uitspreken* punjieren; *ook bij mhd.* pungieren *komt* punieren *als bijvorm voor*).

II. INTR. — Mhd. *pungieren, punieren*. Van lat. *pungere* met den uitgang der aan het fra. ontleende ww. Een ofra. ww. *poinger* (*poingner*) bestaat niet: lat. *pugnare* is in het geheel in het Romaansch niet overgenomen (een artikel *pugnare* ontbreekt bij Körting) en lat. *pungere* luidt in het Ofra. *poindre*. Vgl. PONGIJS en PONGOOST. *Te paard op een vijand inrennen of aanrennen om hem een steek of stoot toe te brengen*; vgl. mnl. „jegen enen steken", en ndl. *steekspel*, spiegelgevecht. De bijgedachte aan lat. *pugnare* heeft waarschijnlijk op het woord gewerkt; nu en dan heeft de beteekenis zich verruimd tot die van *vechten, strijden, kampen* in het algemeen (vgl. Kil. 855: pongieren, pugnare); zoo b. v. *Denkm.* 3, 184, 53: „die hem poghen vrome te zine lijden zorghe, anxt ..., daer men met moede moet pongieren". || Sy braken haer scachte ende (*beter var.* der si) pongeerden, *Troyen* 5113 (*var.* jockeerden). Pierus ... quam in den strijt ghepongeert opter compaenghiën ende sat op een ors van Spaenghiën, *Troyen* dl. 3, vs. 29786 (fr. 23796: *Pirrus vint al tornel o sa conpaingne*). Als die dusent Fransose sagen, die ter plaetsen gewapent lagen, pongerden si in de Sarrasine, *Parth. fr.* 83. Eer dese II toe quamen ghevaren, wasser een fier pongijs ghedaen, so dat die van binnen saen dander daden sconfieren; alsi dat saghen, si pongieren, Parthonopeus ende Gaudijn ...; si namen die orse metten sporen, te leede den gonen die si vercoren, *Parth.* 4400. Haerlijc nam een and[ren scacht] ende pongierden met [groter cracht] so wat die orse moch[ten lopen]: ic waent haer (*d. i.* hare) een sal be[copen], 4494. Teerst datti een speer weder ghegreep ende soude ghemoeten dien soudaen ..., quam ghepongiert, in sijn ghemoet ... een ridder ... ende brac op hem sijn spere scone (*bijw.*), 4548 Parthonopeus ... pongierde onder hem allen ende riep ... lude: Monjoye! 5054. Doe pongierden (*kwamen aanrennen*) die Fransoyse *e. a.*; die storm wart suur ende groot, 5066. (Si) maecten een sameninghe op die Fransoyse te pongierne ende met crachte te sconfierne, 5153. Gandijn pongiert al datti mach ende stac so enen Frisoene enz., 5189; ook 5218; 5337. Her G. die pongeerde daer hi sach den meesten hoop, *D. War.* 9, 145, 128. Alnu zijn zy ghesconfiert; doe

wasser zere gepongiert, men ghincker vechten zeere, *Ep. fragm.* 289, 568. Alst al op hem quam pongieren met VII dusent orsse groot, si mochten vresen wel die doot, Velth. IV, 26, 30. Si poengierden wech ende weder ende staken ridders ende perde neder, *Lanc.* II, 20830. Elc sciet van anderen ... omdat si te bat pongiren wilden (*met des te meer kracht op elkander wilden inrijden*), 41614; ook III, 11376; 12322 (dus keerden si beide ombe daer om bat te pongirne daer naer). Dat wi op hen nine pongierden alsi quamen hier, IV, 6059. Dus pongeerden die heren reine: elc hadde den anderen vercoren, *Grimb.* II, 4658 (*var.* (hi) ginck jeghen hem poingieren). — Nu en dan komt pongieren voor zonder het denkbeeld van vijandelijke aanraking: misschien moet men het dan opvatten als schijnbaar intr., door weglating van het obj. *ors* (vgl. bij Trans., 1). *Rennen, galoppeeren.* ‖ (Si) sach die ridders wech ende weder pongieren op ende neder, *Lanc.* II, 3105. (Si) pongerden te haren here, die hem mesliet ende clagede sere, *Parth. fr.* 89. So verre hebben ghepongiert die van binnen, dat sine sagen, den witten ridder, al omme hem jagen ridders, knapen, *Ferg.* 4160.

PONGIJS (PONGIJST, POINGIJS, POIGNIJS, PUNGIJS), znw. o. Van ofra. *poignis*, een bijvorm van *poignéis* (Godefroy, Gachet, Ducange; zie voorbeelden van *poignis*, behalve bij Godefroy ook bij Van Wijn op Heelu, bl. 189). Vandaar ook mhd. *pugniez, puneiz*, en mlat. *pugnitium, poingitium.* Van een anderen bijvorm, ofra. *poignois*, komt mnl. pongoost. Het woord is eene afleiding van *pungere* (vgl. PONGEREN, en Körting op pungo; Gachet, *Gloss.* 376), en niet van *pugna*, dat evenmin als *pugnare* in het Romaansch voortleefde. Vgl. Huyd. op Stoke, dl. 2, bl. 504, wiens woorden: „'t is niet anders dan *strijd* en verbasterd van 't lat. *pugna*" onjuist zijn. Dezelfde afleiding vindt men ook bij andere tekstverklaarders; evenmin is juist de in *Segh.* Gloss. voorgestelde oorsprong uit een lat. **pugnacitas.* Eveneens op *pungere* wijst een ander mnl. woord voor hetzelfde begrip, nl. pungiant, *Aiol* 602 (daarvoor in vs. 323 puntianz, welks vorm argwaan wekt; pungiant kan aan een ofra. znw. *poignant* beantwoorden, doch dit beteekent „ponjaard").

1) *Het aanrennen op een vijand om hem een steek of stoot toe te brengen*, zoowel van één man als van een drom gewapenden; gewoonlijk *een vijandelijke aanval, een aanval.* ‖ Gi sult doen een fier pongijs vor alle gene scone joncfrouwen, diet ten castele selen scouwen, *Lanc.* II, 39452. En hadde gedaen dat lede pongijs, daer ic u hier te voren af seide, III, 11730 (vgl. 11710: der jamberliker joeste, die mi gesciede daer vor hen allen). Ic hebbene ... gesien in sulken II pongijs (= II sulke pongise?) soo swaer, ic ne hadde niet willen wesen dar om alt goet van ertrike, II, 34688 (*de uitdrukkingswijze is eenigszins vreemd*; *misschien is* pongijs *hier ml. gebruikt*). (*So sciere alst here*) es comen an, *Beyaert ende ic* ... sullen doen een pongijs, *Maleg. fr.* 122, 85 (*vert.* „sollen dun eyn püngisz"; *de aanvulling in T. en Lettb.* 6, 129: „wi selen hem leveren een pongijs" *is onjuist*; *elders evenwel komt wèl de uitdr.* „strijt leveren" *voor*). Dit pongijs hebben si ghedaen up enen woensdach, Stoke VI, 682. Daer wert gegestreden met eren boven heer Wouter (*die te voet was*) ... ende menich schoon pongijs ghedaen, *Grimb.* I, 3701 (*var.* poignijs). Eer dese II toe quamen ghevaren, wasser een fier pongijs ghedaen, sodat die van binnen saen daden dander sconfieren, *Parth.* 4401. Ende riep ... Monjoye ... menich Fransoys, ende boven hem allen die grave van Bloys, die een fris pongijs dede, 5338. Alle de pongise diese daden, mochten Macharise niet scaden: die Rone liep om de stat soo breet, *Aiol* 598. Nochtan hielden si dlant besloten IX maende met groten stoten ende met meneghen pongijse groot, *Wrake* I, 858. Die heydene die in allen sinnen pijnden te werne vromelike, daden menich pongijs rike (*sterk, machtig*) enten kerstinen grote noot, *Limb.* V, 1470; ook IV, 514 Laet ons op die waerde sijn ende laet ons doen een pongijs, *Segh.* 4862. (Hi) swoer metten hertoge saen, dat hi hem in staden soude staen, nochtan en quam hi nie daer mede daer men enich pongijs dede, Velth. II, 50, 41. Doe dit pongijs werd gedaen, daer één Sarrasijn niet conste ontgaen, II, 35, 1. Sonder soene ende sonder vrede hilt hi coenlike Lonsies jegen storm ende jegen pongies (*l.* Lonsijs: pongijs?) XI. dage, Heelu 3168. Daer ... was meneghe rote, meneghen oploop, menech pongijs, menech bestormen, *Brab. Y.* VII, 3222. Vanden pongise ende van den stride, daer men met die borch wan, swigic, Heelu 1090. — Naast pongijs doen komt ook eene enkele maal de uitdr. (een?) sijn pongijs nemen voor: misschien is zij te vergelijken met ndl. *zijn aanloop nemen.* Vgl. bij PONGOOST. ‖ Ay ... hoe scone ende hoe onversaechdelike dat hi sijn pongijs heden nam, doe hi met cleinen volke quam jegen driehondert Arragone, *Lanc.* III, 21561. — Somtijds heeft pongijs de bet. *een aanval, gedaan door belegerden*, d. i. *een uitval.* ‖ U heeft Claerwijs ... belegen, gine dorst noit bestaen dat gi hadt poingis gedaen jegen hem ende utegevaren, *Cass.* 556. Doen si aldus ghescaert endo gelogeert voor Aken lagen, voerent die van binnen wagen ten Pongise (*l.* pongise) buten den grachten, soo datsi die van buten brachten bi wilen in scade groot, Heelu 2376.

2) *Strijd, gevecht, een vijandelijk treffen.* Dat er grond is voor de meening van Van Wijn, dat een pongijs in den regel gebruikt wordt van „minder strijden (d. i. kleinere gevechten) dan veldslagen of „volcwighen" (aant. op Heelu bl. 189), blijkt uit *Grimb.* I, 2547 vlgg: „ooc geviel dicke alsoo dat deen te gemoete quam den anderen, van hem die wachte achter straten ende vochten sere utermaten; dus hadden sy vele *pongise*, maer sy en consten in geenre wise comen tenighen *staenden stride.*" ‖ Daer wart tornoy ende pongijs doe, want die van binnen voeren ane, *Ferg.* 5362. Daer waert een pongijs herde groot, daer menech seriant in bleef doot, 3913. Sy hadden menich swaer pongijs, daer stoute (*var.* schoone) feiten ... van wapenen in worden gedaen ende dicke man oic jegen man, *Grimb.* I, 2734 (*var.* menich pongijs onderlinge). Des hertogen kinder, die int achterste pongijs was bleven doot, *Lanc.* II, 10314. Menech pongijs groot ende swaer hadden si in desen tijt, menegen eenwijch ende strijt, ende campe groot ende clene gescieden daer menich ene, IV, 10100. Int selve pongijs stac hi Francoene ... van den orse neder dat hi vlooch, *Parth.* 5184; ook 6588; 6631. Dat pongijs was sciere gedaen: die Sarrasinen bleven daer doot wel VII dusent, *Ep. fragm.* 145, 144. Sijn ridderscap was hem ghewer ende ghehulpich tallen punghise, *Wal.* 10702. Si voeren te gadre int pongijs, 10767. Daer was een sterc pongijs binnen, *Rijmb.* 33013 (lat. *acris committitur pugna*). Her Achilles te dien pongise sloeg hi (*l.* sloech se) doot voor her Hectors oghen, *OVl. Ged.* 1, 20, 1649 (*Troyen*, dl. 2, vs. 16838). Langhen tijt stont dat pongijs dat daer nyemant wan den prijs, *Troyen* 2757. Vanden lieden een groot deel die ten pongise comen waren dede hy die ziele ute (*l.* uten) lichame varen, 4821 (*var. Troyen* dl. 2, vs. 17018); ook dl. 2, vs. 17065. Daer so was een groot pongijs, *Segh.* 6683. Hem XVIIIster ridders van prise die bleven alle tesen pongise, Velth. IV, 34, 11; ook IV, 30, 35; IV, 53, 4; V, 14, 58; *Sp.* I[3], 43, 21; *Flandr.* I, 464; *Roel.* I, 182. — Eenigszins afwijkend is de bet. *Segh.* 6582: „dat gheruchte ende dat pongijs en dede noit man, dat Seghelijn allene dede"; pongijs doen staat hier gelijk met „wonderen van dapperheid verrichten" of ook „een bloedbad aanrichten". In denzelfden zin staat pongijst, *Madelg. fr.* 47, 5: „*hi dede meer* pongijst

allene (vert. *er det mee ritterschaft allein) dan si* (of *ander*) *twaelf* die daer waren".

PONGIJST. Zie bij het vorig Art., 2).

PONGIOEN (spr. *ponzjoen*, *Rek. v. Gent.* 1, 229). Zie PENNOEN.

PONGITIJF (PUNG-), bnw. Van mlat. *pungitivus*, (Duc.) een term der middeleeuwsche geneeskunde. *Prikkelend*; vgl. het zinverwante woord „*stimulans*". ‖ (Wijn) vriendelijck van smake, welrieckende, niet stranghe noch pongitijf, *Reg.* 51*a*. So sal men groven, pongityven, swerten oft rooden wijn drincken, 51*b*.

PONGOOST, znw. o. Van ofra. *poignois*, bijvorm van *poigneis* (Godefr.). Hetzelfde als pongijs (pongijst); z. ald. In de uitdr. een pongoost nemen op, *zijn (een) aanloop nemen tegen*, *iemand tot het mikpunt kiezen van zijn aanval.* Vgl. eene zelfde uitdr. bij PONGIJS, 1). ‖ Hi hevet ghenomen een pongoost op Hermanne van Y., dien stac hi dore met sinen spere, *Parth* 6595.

PONGOEN (spr. *ponjoen*, *Ep. fragm.* 177, 296). Zie PENNOEN.

PONIERE (?). ‖ Hi quam met vijf banieren ..., daer die poniere af hingen ... tote opter orse halse, *Merl.* 14685. Het woord zal moeten beteekenen *eind*, *slip*, *punt*.

PONIOEN. Zie PENNOEN.

PONCTURE (*Vad. Mus.* 2, 166, 10). Zie POENTURE.

PONNAEL, znw. Bij Kil. wordt als verouderd (*vetus Holl.*) opgegeven een woord ponnael in de bet. van poniaerd (*ponjaard*, fra. *poignard*), pugio, clunabulum. Het beantwoordt aan ofra. *poingnal*, it. *pugnale*, spa. *punal*, van een lat. **pugionale* (Körting). Het fra. *poignard* (met den aan het Germ. ontleenden uitgang (*h*)*ard*), Plant. poeniaert, Kil. poniaerd) wordt door sommigen van *pugnus*, door anderen van *pugio* afgeleid.

PONSE, PONSEN. Zie POMSE, POMSEN.

PONSOEN. Zie POEKSOEN.

PONT. Zie POENT.

PONT (PONDT, PUNT, PUENT), znw. o. Mhd. ohd. *phunt*; mnd. *punt*; ofri. *pund*, *pond*; got. onr. ags. os. *pund*; eng. *pound*; ndl. *pond*. Van lat. *pondo*, gewicht. Zie Franck op pond.

1) *Pond*, als benaming van een bepaald gewicht. Het teeken voor pond (ook bij 2) is *lb*, verkorting van lat. *libra*. *Voc. Cop.* een pont, pondus; een pont, libra (kan ook in de bet. 2 zijn bedoeld); een pondeken, ponduscnlum; een pondeken, libella; van drie ponden, trilibris; ghewichte van twee ponden swaer, bilibris. *Teuth.* pont gewicht, libra, talentum, pondus, ponduscu- lum, libella; twe pont, dipondius; die derdehalf pont an gelt of guede om gaids wil gheeft, sexquitertiarius. Kil. pond, pondo. Plant. een pondt, *une livre de pois*, pondo libra, assipondium, as; half pondt, anderhalf pondt; het twelfste deel van een pondt, once; *enz.* Over het verschillend gewicht van het pond zie Lelong, *Koopk. v. Amst.** 1, 480. Het was verdeeld in onsen (12; zie boven en vgl. ONCE; elders 16; zie *Inform.* Gloss.). ‖ Men sel gheven te waghegelde van 25 lb. weghens of dair beneden twie penninc, van 25 lb. tot 50 lb. toe 4 penninc; van 50 lb. tot 400 lb. 8 penninc, ende dair en tenden pont ponts gelijc (*naar verhouding van het aantal ponden*; vgl. dezelfde uitdr. bij 2), *Leid. Keurb.* 58, 9. Water II punt (*laten koken*) tote dat dat een punt versoden is, *Lanfr.* 56*r*; *enz.* — Vgl. SCIPPONT, eene hoeveelheid van 300 ponden (Kil.); ook pont zwaers geheeten; zoo b. v. in *Briev. v. h. kwart. v. Zutphen*, n°. 2374: „drye pont zwaers aen stockvisch". Zie Lübben op swâr, 2de Art.

2) *Pond* als benaming eener geldswaarde. Het teeken hiervoor is óf lb. óf L (beide verkortingen van lat. *libra*; het laatste is nog in gebruik als aanduiding van „een *pond* sterling"). Het pond had op verschillende plaatsen zeer uiteenloopende waarde: het gewone was het pont vlaemsch, voor 40 groten Vlaems of 20 scellingen (β), van 12 penningen of deniers het stuk (vgl. Boekenoogen 779); de helft van een penning heet hallinc of *ob*(*ol*). Het was in de middeleeuwen slechts een rekenmunt; eerst in 1520 werd een muntstuk van deze waarde geslagen, de Carolusgulden, die aan zilver bijna het dubbele van onzen hedendaagschen gulden f 1,80 à 1,90 waard is (*Inform.* Gloss.). Verder vindt men te Gouda, Rotterdam e. e. ponden (L) hollants van 30 groot vlaamsch (*Inform.* 237; 373; dus = $\frac{3}{4}$ van het gewone pond; te Woerden ponden van 5 stuivers (*Inform.* 248; dus = $\frac{1}{4}$ van het gewone pond), te Hoorn ponden vlaamsch van 240 gr. (dus = 6 gewone ponden), t. a. p. Ook was in gewoon gebruik het pont parisijs, het parijsche pond, verkort tot „lb par." van 20 groot (= $\frac{1}{2}$ van het gewone pond); zie *Invent. v. Br.*, *Table Anal.* 297 op monnaie (zie ald. nog voor andere waarden). Het pond (zilver) was in waarde aan den gulden gelijk. Vgl. de aanh. bij Lübben uit Grautorf, *Hist. Schr.* 3, 15: „schon Karl. d. Gr. setzte fest, dass es in der geldrechnung als zahlpfund nur 20 solidi oder 240 pfenninge gelten sollte," en vgl. bij Richth. *ponden* van 7 schellingen, van 7 keulsche penningen; ... van 7 groten (*klein pond*) en groote of keulsche ponden, van 12 onsen = 20 groten = 20 schelle = 240 penningen). Kil. pond brab. j. vier guld. (*van* 20 *stuivers*); (pond) fland. (*pond Vlaamsch*), ses guld.; pond zeeus, j. drij stuyvers; pond artoys, libra Artesiaca, j. XX stuyvers; pond turnoys (tornoys), libra Turonica (*van Tours*, niet „livre de Tournay", zooals in Kil. auct. bijgevoegd is); pond ouds, j. elf gulden; pond lovens, libra lovaniensis, j. XLVII½ stuyvers; pond parisis, libra Parisiaca j. thien stuyver (daarentegen bij Duc. „*libra Parisiensis* 25 solidis constabat, *Turonensis* vero 20, sed id omnibus notum"); pond sterlincks, angl. j. neghen gulden. ‖ (Hi) gaf eer hi mochte ontgaen, twee dusent pont, Stoke II, 1358 (vgl. de aant. ald., bl. 530—532). Willam gaf ... vander zoene dusent pont, III, 491 (*vgl. vs.* 106 *en* MARC). Dredusent pont dies jaers cleynre penningen..., eenen groten coninx tornoyse van Vrancrike vor sestien penninge gerekent, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 19 (*a.* 1327); zoo ald. en 20 nog *zesmaal*. III lb. par., *Z Vl. Bijdr.* 5, 31 *e. e.* x s. x pl. voor eyn punt gherekent. *Rek. d. Cam.* 3[2], 437 (*c.* 1372). Van J., daer hi eyn punt gheeldes mede lozede, dat die stat jaerlix uyt sinen hues hadde ... x lb., 3, 359. Op een pont onder groote, *Belg. Mus.* 7, 301 (*a.* 1360). VI vlem. punt, *Rek. d. Cam.* 3, 457; ook 3[2], 74. Bij een peen van twee pondt. *Fri. Stadr.* 121, 193. Bij een pondt, 193. Zoo ook *Blocml.* 2, 138, 28; 170, 26; *Esm.* 932; 961 (dusent pond van goude root); *Wap. M.* I, 657; *Rein* II, 6489; *Vrouw e. M.* III, 3, 6. — Spreekw. ‖ Wije te penninghen is gheboren, hy en comt nymmermeer te ponde, Hild. 94, 222. — Ook als benaming eener onbepaalde geldswaarde, voor *geld* in het alg. ‖ Wij en ghaven enghenen anderen vorster .. puende dan den vorster ... tot Helmont, *Oork. v. Helmond* 96 (*a* 1415). Hier masseren so menich pont, *Kerk. Cl.* 241. Menegen scellinc, menich pont, *Mor.* 4638. Selc die draghen grau ende bont, ende winnen menich groot pont, *Vad. Mus.* 1, 324, 15. Haddi (*den edelen steen*) een ghierech man ... vonden, hi soudi doen met (*bij*) sinen ponden, *Esop.* I, 4. Gheene ponden vóór ghesonthe (*l.* ponde: gesonde), *Spreuken* 94 (*niets gaat boven gezondheid*). Die begherte ... van den ponden, *Wap. Rog.* 124. Die minres van den ponden (*geldgierigen*, *vrekken*), *Wap. M.* I, 650; ook Hild. 61, 6; 141, 208; 173, 144. Soo goept die helle naden zonden, soo doet hem (*den vrek*) therte naden ponden, Hild. 162, 23. So

comt die doot ... onversien ... panden vanden ponden, *Wap. M.* I, 179. Heeren, die dese loye vonden, zi roofden Gode van zinen ponden, Praet 2178. — Ook van andere dan aardsche bezittingen. ‖ Die edele have, dat diere pont (*van „caritate" of de liefde Gods*), smaect allene der vriende mont, *Wap. M.* I, 361.

3) Sedert het *pond*, als maat van het geld, het *schild* had vervangen (vgl. SCILTTALE), werden de omslagen in beden en belastingen naar de ponden geregeld. Pont was alsdan de eenheid, waarin ieders aandeel in de belastingen werd bepaald. Vgl. PONDEN, VERPONDEN, PONDINGE, VERPONDINGE. Voor pont in dezen zin komt ook scotpont en scatpont voor (*Inform.* Gloss.); voor „naar verhouding van" of „in evenredigheid met het aantal ponden" waarop men geschat werd, d. i. „het vermogen dat men geacht werd te bezitten" gebruikte men de uitdr. pont pont gelike (Mieris 2, 240 *a*; zie bij GELIKE, 2, 1247 vlg.); vgl. in de 17de eeuw *pond pondsgelijk* (Hooft, *Brieven* 1, 224) en de nog heden bekende uitdrukkingen *pondpondsgelijk* en *pondpondsgewijze.* Zie ook bij 1). Vgl. *O. Vaderl. R.* 4, 350 („dan so sal die prijs van beide goeden te samen gesommet betalen dat verloren goet pont ponts gelijc, marc marx gelijc; ook 351) en de aanh. van 1449 in *Cout. v. Brugge* 2, 166: „dat de steencosten worden by partiën betaelt naer de sommen daer vooren tvanghen was, pont ende ponts ghelijcke" (voor de uitdrukkingswijze die onder den invloed der bijgedachte aan soortgelijke uitdrukkingen: „duvel ende duvels geselle", „Jood en Jodengenoot", „diefje en diefjesmaat") gevormd is, vergelijke men „bunder ende bunders ghelijcke" zie *Ndl. Wdb.* op bunder, en vgl. gelijk (ald. 4, 1169). Evenals het betaalpond wordt ook het schotpond in 20 schellingen gedeeld. Vgl. *Inform.* 145: „(si) seggen dat zij ... beden ende andere ommeslagen gaderen upte schotponden, ... ende voort bij scellingen, doende de 20 een schotpondt", en 125: „ende si) staen op scellinghen, alsoo sy op geen pondingen (*l. of d. i.* ponden) overmits huer armoede staen en mochten". — In denzelfden zin wordt ook het weegpond en zijne onderverdeeling (*onse*, *onssche*, *once*, *onck*) gebruikt (vgl. ook pond als friesche landmaat in de samenstelling PONDEMATE); zoo b. v. *Inform.* 216; 219. — Nog grooter verwarring heeft er plaats tusschen *ponden* en *kerven*, en de onderdeelen van beide; vgl. *Inform.* 208: „zij hebben 252 ponden, elcke pondt doende 12 onsen of kerven", en 265: „daer isser wel die op acht of negen stuvers of screven staat." Vgl. Boekenoogen 412 op kerf — Een eenvoudiger rekening is bij ponden, halve ponden, kwart ponden enz. ‖ Zij deelen heurluyder schotponden in 16de en 32e deelen (*een pond gerekend tegen* 16 *onsen*, *een ons* = 2 *lood*), *Inform.* 39. (Zy) hebben 29 schotponden, ende een half quarter (*in het gloss.* quartier) van een schotpond, 130.

PONTE (PONT), znw. vr. en o. Mnd. ndd. *punte*; ndl. *pont*. Uit lat. *ponto*, waarvan ook fra. *ponton* (lat. *pontonem*). *Pont*, *veerschip.* Vgl. *Teuth.* „*pont*, eyn schip toe beiden eynden apen" en „verschip to beyden syden apen dat heyt eyn *pont*, ind eyn verschep an den ruedereynde toe ind an den vordersten eynd apen dat heyt eyn pijper." Kil ponte, ponto, navigium quo amnes trajiciuntur loco pontium; it. hisp. *pontone*. Plant. een ponte, *un bac à passer bestes*, *chariots etc. oultre l'eau*, ponto. — Ook in de bet. *platte schuit*, *schouw*, *bok*. Vgl. Boekenoogen 779 op pond, 2de Art. ‖ Voirt ghebiedt men allen dengenen die turf hier binnen in ponten te coop brengen, dat een ygelick sijn ponte mit turve legge after tgasthuys in die delf ...; ende wie sijn ponte mit turve andersins meerde of leyde ..., die soude verbueren x sc., *O. K. v. Delft* II, 7, 29. — Dit is misschien ook de bet. van ponte, *Rek. v. Zeel.* 2, 276: „van 3 yserinen kegghen, die men bezeghede an die ponte" (*uit den samenhang blijkt voor de beteekenis niets*). — Verklw. pontkijn, *kleine „ponte"*. ‖ Van een akijn (*eikenhouten*) pontkijn, dat men bezeghede int fondament, ende van den pontkine te slitenne ...; item H. vanden pontkine int hof te mennenne, *Rek. v. Zeel.* 2, 356 (*het kan een kleine schuit geweest zijn die gesloopt werd en waarvan de planken bij het maken van grondvesten werden gebruikt*).

AANM. — Niet duidelijk is de bet. *Rek. v. Gent* 5, 200 (*a.* 1380): „L., vandat hij te Doinse leende, doe men de ponte up dede, ende van pijlne, metten ghetouwe 23 s."

PONTE, znw. o. Hetzelfde als poent; z. ald. ‖ Op dat ponte dat die van Arkel seeght enz., daer op antwoirt die van Culenborgh, *Cod. Dipl. U.* 2², 234 (*a.* 1397); zoo nog eens *ald.*

PONTEEL (-IEL), znw. Waarschijnlijk benaming van de eene of andere maat, of van een voorwerp waarin iets kan geborgen worden, *zak*, *mand*? ‖ Van een pontiel wonde (*l.* woude, *wouw*, *eene gele verfstof*?) of mande appelen, van elcken persiele (*waar*) duerlydende 1 d., *Ann. Em.* 24, 460 (± 1550).

PONTER. Zie POENTER.

PONTER, PONTERBOOM. Zie bij PONDERBOOM.

PONTGELT (POND-, PONDT-, PUNT-, -GEELT), znw. o. Mnd. *puntgelt*; ndl. (verouderd) *pondgeld*. Benaming van verschillende belastingen geheven naar het aantal ponden. Gewoonlijk is in de samenstelling pont bedoeld als geldmaat of geldswaarde; doch daar waar het woord uitdrukt eene belasting geheven van bepaalde koopmansgoederen, kan pont ook de beteekenis hebben van „weegpond". Kil. vertaalt het woord door „exactio in libras", waardoor de zaak niet wordt uitgemaakt; ook de lat. benamingen „pecunia *libralis*" en „contributio *libralis*" zijn in dezen niet beslissend, maar Thymon Boey, *Woordentolk* 2, 524 noemt pondgeld „een belasting die by 't gewigt der goederen en waaren gevorderd werd". Deze bet. van pont is dus in elk geval tot eene enkele opvatting van pontgelt beperkt, en dat ook daar *pont* de andere beteekenis kan hebben, blijkt op enkele plaatsen beneden bij *b*) en uit eene aanhaling bij Lübben, waarin een „puntgelt" om de kosten van een oorlog der Hansesteden tegen Denemarken te bestrijden geheven wordt „in ener jewelken stad, dar men uthe der havenen seghelt van den steden de in dessen vorbunde begrepen sint", daarvoor „schal een iewelk kopmann gheven van synem ghude puntghelt, also van enen giwelken *punde groten* enen groten, van zes lub(eksche) marken veer lub. penninghen" (zie nog twee andere aanhalingen, eene mnd. en eene lat. t. a. p.). Vgl. ook MARCGELT en pontpenningen, dat in denzelfden zin als „marcgelt" vermeld wordt bij Stallaert 2, 190. Het woord is in het Ndl. verouderd. In de 18de eeuw was het nog bekend als naam voor eene belasting, die in sommige ambachtsheerlijkheden wegens den verkoop der vaste goederen door den schout werd gevorderd" (vandaar ook „het Schouten pondgeld" genoemd, *D. War.* 2, 109, waar ditzelfde recht ook voor een vroegeren tijd wordt bewezen; zie beneden); bij Halma, Marin en Weiland staat *pondgeld* opgeteekend in den zin van een recht geheven van inkomende goederen, fra. *pondage*, bij Marin met de bijvoeging „in Engeland meest bekend"; vgl. mlat. *pondagium*, een belasting die men in Engeland vorderde van uit- en inkomende koopwaren, Thymon Boey, t. a. p. In het Mnl. was pontgelt benaming van verschillende belastingen. — *a*) *Aandeel in een hoofdelijken omslag*, *berekend naar het aantal ponden*, *waarop iemand werd geschat*. ‖ Voirt doen sij (*schout en schepenen*) gebieden dat alle die ghene die claghen dat zij hair scot niet en mogen betalen, die salmen ontpoorteren mit hair pontgelt (*met behoud van hun „pondgeld"*), *O. K. v.*

Delft I, 18, 19. So wie men so arm kent, dat zij hair pontgelt noch hair scodt niet betalen en moghen, die selmen voir een arm poorter setten ende doirschrijven voir niet, *ald.* — Ook als benaming van bepaalde *polderlasten.* ‖ Dat zy van haer lant mede gelden dijck ... ende sluysgelt, maer of zy mede pontgelt geven, dat en weten zy niet, *Inform.* 96 (*te Nibbikswoud, a.* 1512). Van meteghelde ende van pondghelde, *Rek. v. Zeel.* 2, 249. — *b*) *Percenten, door den verkooper of door den kooper, of ook door beide, betaald.* ‖ Van al tgoedt voortaen vercoopt (= vercocht?) in de stede van Comene by der scale of dat men weicht by ghewichte of meit by ellen, alzo wel van den vercoopere als van den coopere, van elcx van XX ponden IIII den.; *Nota* daer men dit recht van pontgelt niet en heeft ontfaen noch gheüseert over X jaren, mits dat ter premie(?) van der stede comt, ... es tselve dit article gheroyiert, *a.* 1550, *Ann. Em.* 24, 457 (*opschr.* de rechten van den toolne). Alle de visch slaet men of ende men geeft (*te Gouda*) daerof den 20en penninck van pontgelt, daervooren men den vreemden man zijn gelt besorgen moet, *Inform.* 381 (*waarvoor de stad den vreemden verkooper de koopsom waarborgt*). Tpontgelt van den visch dat es (*te Schoonhoven*) den 60 penninck, daervooren moet men den vreemden man zijn gelt goet doen ende inhaelen, 389. Den afslach ende tpontgelt (*aldaar*) van den visch heeft gegouden binnen 5 gelijcke jaeren 197 L, 387. Pontgelt van de staelgen (*l.* scaelgen, *zie verbeter.*); de cooper ende vercoiper elcx 1 st. van tpondt gr.; pontgelt van de molesteenen; idem als van de scaelgen (*leien*), 518 (*te Dordrecht*). — *c*) *Pondgeld gegeven bij verhuringen en verkoopingen van vaste goederen bij eigendomsoverdrachten.* Zie eene oorkonde van 1430 in *Invent. v. Brugge* 4, 505: „des *poorters* avaient négligé ... de faire la déclaration de leurs baux et d'en solder le transport (*pondghelt*)". ‖ Dat zy haere pachten niet overghebrocht hadden noch huer pondtghelt van vier penninghen par. betaelt, *Cout. v. Brugge* 1, 592; ook 593. Dat eenighe poorters ... hare pachten niet overghebrocht en hadden, noch hare pondghelt daer af betaelt, *Cout. du Franc de Bruges* 2, 237 (*aangeh. Invent. v. Br.* Gloss *op* p o n d g h e l t). Het pondtghelt van de meubele ende immeubele goederen, ofte vier grooten vanden ponde vande somme daervooren dat de vercoopinghe ... gheschiedt, 3, 490; ook 462 (t. a. p.). (*Dat*) recht van den pontgelde, te wetene van alle alliënatiën, verthieringen ende belastingen van gronden van erffven, den XXen penninck van den capitaele, *aangeh. ald.* (*a.* 1378 *te Leuven*). — *d*) In sommige steden, b. v. te Leiden, *percenten* of *een successierecht geheven van erfenissen welke opkwamen aan hen die geen poorters waren.* In 1406 werd daarvoor betaald een „pontgelt" van 2 sc. of 10 percent (*Leid. Keurb.* 19, 24), in 1455 werd die som verminderd tot 4 percent of den 25sten penning (t. a. p. 169, 55); daarentegen werden de poorters die tot dien tijd dit „pontgelt" niet betaald hadden, met den 50sten penning belast, *ald.* 183, 76; vgl. het Gloss. bl. 588). ‖ Die binnen der vrijhede van Leyden oflivich wort ende erfnisse afterlaet, dair des oflivigen erfnamen pontgelt of schuldich zijn na inhout deser kuere, *Leid. Keurb.* 169, 25 (*nl.* den 25sten penninc). Nochtant sullen die erfnamen die goeden, die sij nemen te erve tiegen der stede verpontgelden ende den burgermeesteren dat pontgelt betalen, *ald.*; ook 170 *tweemaal.* So wie enighe erfnisse upbesterft binnen Leyden die gheen poirter en is, van eenen anderen die poirter is, die sel betalen den poirtmeesters sulc onghelt ende pontghelt als hi der stede dairof sculdich is, eer hi enich goet deelt, 18, 22 (*a.* 1406). Van den pontghelde, 159, 28 (*a.* 1450). — In sommige steden werd ook van de erfenissen die van poorters op andere poorters kwamen, een „pondgeld" of successierecht betaald, te Delft 2°/₀ (Blok, *Holl. Stad in de Middeleeuwen* 250). — In andere werd „pontgelt" geheven van erfenissen in de stad die aan personen daarbuiten toevallen, van andere erfenissen dan in de rechte linie (collaterale erfenissen); ook van personen, die haar metterwoon verlieten. In het laatste geval is p o n t g e l t hetzelfde als e x u e; z. ald. en vgl. Blok t. a. p.; Alkemade, *Beschr. v. d. Briel* 41 vlg.; Thymon Boey t. a. p. ‖ Van pontgelt den 10den penninck van dengheenen die uyter stede vertrecken mitter wonen, oft van den goeden die versterven uyter stede, ende den 50en penninck van den goeden die binnen Leyden versterven, niet gaende in de rechte lyne, maer ter zijden, *Inform.* 243. Dat wy (*Dordrecht en Briel*) ... overcommen zijn up trecht van den ysuwe ofte pondtgelt ..., dat alle onse poorteren ende inwonende ... vry ... wesen ... zullen ... vant. voors. recht van ysuwen oft pondtgelt ... van de voors. guede, zoo wel erffelick als havelick, ende die onsen poorteren ende inwoonende, ende elck van dien ... zullen ancommen ende besterven, *Priv. v. Brielle* 2, 177 (*a.* 1552). Zonder te betalen eenich recht van ysuwe, pontgelt ofte eenige andere impositie, *ald.* — Ook de burgers die hun poortrecht opgaven, moesten in 1406 te Leiden daarvoor betalen 1 schelling per pond of 5 perc.; later werd die som verminderd tot 4 percent. Zie *Keurb. v. Leiden* 19, 25; 170, 55 (*vgl. de aanh. uit O. K. v. Delft bij a*). — *e*) *Recht geheven van inkomende en uitgaande koopmansgoederen.* Vgl. Thymon Boey t. a. p.: „die van Amsterdam kreegen 1416 vryheit, wanneer zy door de Schotsche kapers zeer ontrust wierden, om volk en scheepen te moogen uitrusten en de onkosten te vinden uit een pondgeld op alle scheepen en goederen die van der zee koomen en ter zeewaarts varen" (Mieris 4, 370*b*; *ald. ook*: „ende dat pontgelt dair of te doen gaderen na hooren goetdunken toter tijt toe dat die oncost dair af weder ingecomen sy"); vgl. ook de aanh. boven uit Lübben. ‖ Hoe men de 9000 pond ..., die die van Pruyssen hebben zouden, dat men die ter meester oirbair van den lande best zetten sall up een pontgelt van allen comanscip, dat men in Pruyssen voert ende dat men van dair haelt, *Hans. Recess.* 7, 530. Pondtgelt van der staple van Myddelborch, 7, 228. Doe sie zeten over dat puntgheelt tot (*l.* to?) ontfane, *Rek. d. Cam.* 3², 135 (*de bet. staat hier niet vast*). Weer ymant van onsen raide so arm dat hy geen peert gehalden en konde ..., die sall to rade mooghen gaen, ende sal hebben sijn burgelt (*var.* burgergelt), wijn- ende pontgelt, dan hi en sal geen ampt, koor noch lot van der stat weghen hebben, *R. v. Nijm.* 154 (*a.* 1471; *blijkbaar is een vorm van emolumenten bedoeld*). Dits de ordinancy van tontfangen van den pontgelde, gemacct by der stede van Amsterdam, *R. v. Amst.* 128 (*a.* 1478). Dat men die costen van desen nemen zall van den schepen, goeden ende coopmanscappen comende van over die zee hier in die lande, ende ... van den schepen, gueden ende coopmanscappen hier uut die lande ter zeewarts vaerende, dats te verstaen van den schepen, gueden ende coopmanscappen thuys behoorende in ... Oostenrijck (*Duitschland* of *de Oostzeelanden*), in Oostfrieslant, int gestichte van Utrecht, in die lande van Gelre ende in die lande an dese zyde zees, 129. Welke ordinancye ende betalijnge van dese(n) pontgelde dueren zall tot Sinte Mertijnsmisse off ten langesten ... XIIII dagen dairan nadat die schepen van oirloge in zee wesen zullen, *ald.* Wairt ... datmen van desen pontghelde sooveel niet gecrygen en conde, dairmede men die costen van desen schepen van oirloge doen ende vervallen (*bestrijden*) mochte, zoo sal men tselve dat dair dan an gebrect, boven dat van den pontgelde gecomen is slaen over tgemeyn landt ende een ommeslach dairoff maken, *ald.* Dat men in allen steden, dair gewoontlick zijn schepen ... an te comen ende weder vandair in zee te vaeren, ordineren zall twee off III guede mannen, die

dit pontgelt... van alle percheelen van gueden, van der zee comende ende ter zeewarts gaende ..., ontfangen zullen ... dair zy toe geëedt zullen wesen, *ald.* (*dan volgen daar nog verschillende artikelen, betrekking hebbende op het „pondgeld" en de ontvangers, o. a. op bl.* 130 *vlg. de lijst der koopwaren met het tarief van het „pontgelt"*).— In plaats van het „pontgelt" kwam de betaling van een vast recht, berekend per stuk of voor een bepaald aantal of eene zekere hoeveelheid eener koopwaar: te Brugge werd dit stucgelt (sticgelt) geheeten; vgl. de aanhaling van 1549 uit de „Lamentatie" in *Invent. v. Brugge* Gloss. op pondghelt. — *f*) Te Brugge. *een recht door den „steenwaarder" geheven van een gevangene die voor schulden was gevangen gezet.* ‖ Dat den voors. steenwaerdere voordan alleene hebben zal tsynen proffyte tpontghelt vanden ghevanghenen dien (*d. i.* die hem) bevolen zijn ... voor eenighe sommen van penninghen, te wetene voor elc pondt grooten eenen grooten censwechdraghens zonder meer, *Cout. v. Brugge* 2, 149 *vlg.* Metten proffyte dat de steenwaerdere voordan heffen ... zal van duerghelde ende pontghelde, 150; zie de opmerkingen over dit „pontgelt" *ald.* bl. 166, o. a. de aanh. van 1461 *ald.*: „dat men maer en es schuldich te betalene pontgelt ten steene ende vanghenesse van Brugghe dan naer' rate van de somme waer voor men ghecondemniert es". — *g*) *Percenten bij eene verpachting toegekend* (*aan wien* blijkt niet), eene soort van *plok* of *strijkgeld.* ‖ (*Uitgegeven*) van pontghelde doe men die westerwintmole te Reymerswale verhuerde int jaer van (13)31, *Rek. v. Zeel.* 1, 242. Van pontghelde, doe men mijns heren tiende in Hinkelin polre vercochte int jaer vors., *ald.* — *h*) *Percenten die de schout ontvangt bij eigendomsoverdracht.* Het bedroeg op sommige plaatsen den zestigsten, op andere den tachtigsten, weder op andere (b. v. in het Westland en in Delfland) den dertigsten penning. Zie S. v. Leeuwen, *K. en O. v. Rijnl.* art. 84, 2 en 3, en vgl. *D. War.* 2, 109, alwaar nog andere bijzonderheden aangaande dit „pontgelt" staan vermeld.

PONTIAEN, znw. m. Benaming van een tot heilige verheven martelaar, waarvan de geschiedenis o. a. verhaald wordt *Sp.* II², 54 en de naamdag gevierd werd op 14 Jan. Zie Grotefend, *Zeitrechn.* 157. ‖ Op sent Pontiaensdach in den winter, Mieris 3, 384 *b* (*a.* 1382; e. e. — Dat sunte Poncyaensghyld (*te Dordr.*), *Gildbr. v. Dordr.* 13. Opp sintte Poncyaensdach, doen die ghildebroeders te samen tot Lambrecht Moll aetten, 19 *tweemaal* (*a* 1464). Des daeghes na sinte Poncyaensdach, doen men die oppscuddelling (*kliekjes*) at, *ald.* — Misschien is dezelfde persoon bedoeld met Polsiaen, *Warfsconst.* 26: „des sonendaghes na sunte polsyaen". — Vandaar volgens Kil. met een beroep op Adr. Jun. een (Holl. ww.) pontsen, pontsennen (door bijgedachte ook pontsenden) in de bet. „bij gelegenheid van den Pontiaansdag zenden" (nl. geschenken; eig. dus *pontianen), „Januario mense viris ac procis munuscula mittere *ut solent Hollandicae matronae et nymphae, postridie Idus Januarii, qui dies sacer est Divo Pontiano, q. d.* Pontiano xenia vel pondo (?) mittere" (in *Kil. auct.* met de bijvoeging „estrener à la feste de Pontian"). Vgl. Ter Gouw, *Volksvermaken* 185—187.

PONTICITEIT, znw. vr. Van pontijc, mlat. *ponticus*, waarvan *ponticitas* (Duc.). *Scherpheid*, gezegd van den smaak, *wrangheid.* ‖ (*De plant is*) droghe in den darden grade end hevet bitterhede mit eenre zoethede ende hevet ooc pontyciteit, dats zoutachtich sarp, daerom hevet si macht te heylen, van hare pontyciteit, *Fragm. Zutf.* 2*r*.

PONTIJC (PONTIC), znw. m. Van mlat. gr. *ponticus* (Duc.), van gri. *pontos*, zee. Eig. *den smaak van zeewater hebbende* (vgl. PONTICITÈIT) *en vervolgens scherp of wrang van smaak.* ‖ Vander smaken, genoemt pontic, *Barth.* 830*a* (*ald. ook* ponticus sapor; *en b*: „ponthicke smaken", ook „ponthicus"). Damper, die ic pontike heyt, 824*a*. Die wilde (peren) zijn meer pontick, 656*b*. Die tamme peren die onrijp zijn, die zijn pontike, grof ende hart, 657*a*. — Ook van dampen. ‖ Want dat bloet alsoo ophouden wort, verkeert in enen aerdigen ende pontiken, venijnden roke, 85*a* (lat. *in maliciosum fumum terrestrem et ponticum convertitur*).

PONTINGE. Zie POENTINGE.

PONTKIJN. Zie PONTE.

PONTCORF (-KORFF), znw. m. Benaming van eene bepaalde soort van mand. Het eerste deel kan zijn pont (pond) of ponte (*platte schuit*) of poent (*punt*). *In een punt uitloopende mand* is voor visch niet waarschijnlijk; indien *ponte* ook „vischschuit" beteekende, dan zou pontcorf kunnen zijn *eene in een vischschuit gebruikelijke mand.* ‖ Van elcken pontkorff zeevisch uth den schip tho slaen und opt lant tho brenghen, *R. v. Nijm.* 355 (*a.* 1576).

PONTOEN (PONTOUN, PONTUEN), znw. o. Van ofra. fra. *ponton. Platte schuit, schouw*, Hetzelfde als ponte; z. ald. ‖ Van einen pontoune gheladen ... ses groot, *Publ. Limb.* 16, 99. Were tsake dat pontnen lichten muest in ein ander schiep of in twe of in me (*meer*), zoo zoude dat eerste schiep die ander lichtschiep verantwoorden ende quiten van tolle, *ald.*

PONTPENNINGE, znw. m. mv. Hetzelfde als marcgelt; z. ald. en vgl. PONTGELT.

PONTRENTE (-RENT), znw. vr. Waarschijnlijk heeft het woord de bet. gehad van *landsheerlijke tijns, heerentijns*; deze is vaak in tegenstelling van andere renten onlosbaar. ‖ So sel men voirtmeer alle renthen, die uut enigen husen offte hofsteden ... vercofft sijn, vryen ende uutcopen mogen, uutgesondert pontrenth offte renth, die van ouds then eersten brand uutgeslagen sijn, *R. v. Nederst.* 1, 54, 2.

PONTSCH (PONDESCH), bnw. Van pont; z. ald. 2). In de uitdr. pontsch (pondesch) leen, *een leen te verheergewaden met een pond.* Men kent ook een „vijfmarksleen". ‖ Rorende van der heerscap van Diepenhem to enen pondeschen lene. *Reg. Bisd.* 709. To enen pondeschen leen van der heerscap van Diepenem, 755.

PONTSCATTINGE, znw. vr. *Bede, schatting opgelegd naar de ponden* (*lands*), *verponding.* ‖ Alsoo als ons nu ... Nymegen, Zutphen ende Arnhem anderhalve pontschattinge gegeven hebben, te weten die eene onse renten als dat tolhuys ende die renten van Veluwen mede te loissen, Nijh. 4, 184 (*a.* 1441; *verder meermalen op dezelfde bl.* die halve schattinge). Dat zy alleen op eéner plaetsen, daer zy meest geguet zijn ind nae vermogen der cedulen van pontschattyngen plegen tgeven, daer to geven sullen, 196 (*a.* 1444; *ald. ook* schattynge). Wy hebben verstanden woe onse Jooden yn ende bynnen onser stat Arnhem wonende verwillort solden hebben, hoore pontschattinge bynnen eenre maent te gheven, bi eenre ponen eynen ygeliken bi dubbelre schattingen, ende want dan onse Jooden in onse pontschattinge niet en hooren, mer in onse camer, soo laten wy u ernstlich weten, dat gi sij op egheen pontschattinge en set, 221 (*a.* 1446).

PONTSCOT, znw. o. Het woord kan de bet. gehad hebben van *schot of belasting berekend naar het aantal ponden* (*lands*); vgl. PONTSCATTINGE. Doch daar het hier tegenover „morgenscot" staat, zal er wel mede bedoeld zijn *huisschot, huisschatting, opbrengst in geld over de huizen of woningen omgeslagen*, hetzelfde als fri. hauslage (z. ald.) en als clipschilt (vgl. *Staatkundige Akademieverhandelingen* 1, 284 vlg.). ‖ *Van pontscot te betalen.* So sal elck poirter zijn berekent pontscot betalen, nadien dat die raden tweewerf hebben geroupen in der kercken, *Wfri. Stadr.* 2, 289, 13 (*ald. ook* tscot betalen). *Pontscot, morgenscot.* Hem so mach men pontscot

ende morgenscot inpanden ter scepenen proevinge, 2, 296, 45. Die panden vant pontscot sullen wesen die ander penning beter dan gelt, 2, 388, 17.

*PONTSNIDER, znw. m. Het woord komt slechts op ééne plaats voor, en kan aldaar de bet. hebben van *Beurzesnijder*, *zakkeroller*, doch misschien ook die van *geldsnoeier*. ‖ Het is ghewoonte al Duytschelant door: den dief de galghe, den mordennaer ende den moortbrander trat, mans lacht ende roover tsweert, den valscher den ketel, den spierre de oghen, den pontsnider den duem, *R. v. Utr.* 1, 3, 7. Vgl. PONT, 3). Of moet *pont* veranderd worden in **ponc*, zak, buidel? Zie PONG.

PONTTOL, znw. m. Mnd. *punttol*. Hetzelfde als pontgelt, e). *Tol.* ‖ Omme te spreken van dien zaken, dat die van den Zunde ponttolle nemen wolden, *Hans. Recess.* 4, 574. Vgl. *Staatk. Akademie-verk.* 1, 260.

PONTURE. Zie POENTURE.

PONTWAERT (-WAIRT), znw. o. *De waarde van een pond*; zie PONT, 2). Vgl. PENNINCWAERT, en de daar genoemde andere soortgelijke woorden. ‖ So en moet niemant in die nieuwe straet staen, die heeft boven een pontwairt visch, hij en sal geven van sijn stal een halven groten; ... ende wie heeft twee pondt visch (*aan visch*), sal geven eenen groten, *O. K. v. Delft* II, 62, 13.

POOYEN (POYEN), zw. ww. intr. In de 16de eeuw. *Drinken*, *veel drinken*, bepaaldelijk *geestrijke dranken*; *pooien*. Zie De Jager, *Freq.* 2, 447 en Franck 747 op pooien. Kil. poyen, potare. ‖ Ick brengt u eens, fiel, lae ons wel poijen, *Trou moet bl.* 19, 447. Igo, slocker, hals! ghy kont oock wel poyen, ghy laetse doorschoyen met droge lippen, *Ned. Kluchtsp.*[2] 63, 108.

AANM. — Over poyen, *Lsp.* II, 7, 6 en 7, dat een ander woord is, zie bij POYEN.

POOCNET, znw. o. Eng. *pokenet*. Van poke, z. ald. *Zaknet*, eene bepaalde soort van vischnet. ‖ Dat niemant visschen en sal onder dat baerssenhuus of dair omtrent mit poocknetten, steckhamer of anders, *Stadr. v. Kampen* 46.

POOR, znw. m. Een znw. van dezen vorm, of poer (met *oe*), komt tweemalen voor bij Maerlant, eens in de bet. *wil*, *streven*, gezegd van God. *Wap. M.* III, 192: „so ghestade es God in den sede, dattene cracht no ghene bede uut sinen pore en leit"; (*drie varr.* poere, *vijf varr.* wille) en eens in den zin van *poging* (*Sp.* I[a], 26, 33: „doch daden si menegen poor om sinen toren, hoe dat sine mochten doden"). Indien het woord als *poor* moet worden opgevat, zal het te brengen zijn tot de verwanten van porren; z. PORREN en vooral PORRE (naast in porre komt ook in pore voor, nl. *Troyen* 33245: „hier seit Ysis van Athenore dat hy van Troyen was in pore" (ook 33326), tenzij men op beide plaatsen *Athenorre*: *porre* lezen moet); is *poer* (met *oe*) bedoeld, dan kan het samenhangen met (of hetzelfde zijn als) wvla. *poer* in de uitdr. *poer geven*, met driftig geweld iets aanvangen; *poeren*, zich bewegen (in de rijmuitdr. *roeren en poeren*). Zie verder de aant. op *Stroph. Ged.*[2] bl. 184. — Wat Plant. bedoelt met „poor zie pas" (alwaar „poor" niet wordt vermeld) is niet duidelijk.

POORKIJN. Zie PORE.

POORLOOC. Zie PORLOOC.

POORSEN (POERSEN), zw. ww. intr. Wvlaamsche vorm van een van poren afgeleid ww; vgl. baersen, meersen, huursen, voersen, diersen e. a. Het woord komt eenmaal voor als var. van porren, waarnaast ook een paar malen in dezelfde beteekenis poren gevonden wordt (zie bij PORREN) in den zin van *opstaan*, *opstand maken*. ‖ Int naeste jaer soo porreden echt die Sassen ende maecten gevecht jeghen Karle, *Brab. Y.* II, 1153 (*varr.* poersden, porden).

POORT (*stad*), en de samenstellingen. Zie bij PORT.

POORTE (*poort*) enz. Zie PORTE.

*POORTEVIJN (*OVl. Lied. e. G.* 528, 285). Zie POITEVIJN.

POOT. Zie POTE.

POOTKIJN. Zie POTE, 2de Art.

POOTACKER (PAIT-), znw. m. *Pootakker*, *akker waarop gepoot wordt*. ‖ Acker ... is vijrderley, als saitacker, paitacker, weydacker ind blomenacker, *Teuth.*

POOTSTAKE, znw. vr. Hetzelfde als plantsoen; z. ald. en vgl. POTE, 2de Art. *Iets dat gepoot is*, *jonge boom of heester*. ‖ Dat nyemant eenighe pootstaken noch plantstaeken of andere troncken, groeyende in ander lieden erfve, in tween en hauwe up de boete van III lb. par., *Cout. v. Brugge* 1, 221.

POP. Zie POPPE.

POPEYE. Zie PAPEYE.

POPEL, znw. o. Mnd. *popel*; mhd. *povel*, *pövel*, *bovel*; hd. *pöbel*. Van ofra. fra. *peuple* (vgl. ndl. *gepeupel*, en eng. *people*) doch vermoedelijk vervormd onder den invloed van lat. *populus*. *Het volk*, bepaaldelijk *het mindere volk*. Kil. popel, populus, plebs. ‖ Tpopel hilt nu daer besiden ende en wils hem onderwinden niet, Velth. V, 31, 56. Dus cam tpopel tot hem gestreken V, 32, 8; ook 41; 42. Tpopel es te seggene ... die gemeine liede, V, 32, 43. Doe quam dat popel dat mi bat dat ic die stat niet struere, V, 33, 18. Zie nog V, 34, 26; 34; 42; 46; 35, 51; 36, 16; *MLoop* IV, 1295 *var.* (tghemeen popel; *t.* tghemeyn volc).

POPEL, znw. vr. (?). Mhd. *popele*, *poppele* (Lexer op papele); mnd. *poppele*; ndl. *popel* (nog in gebruik o. a. in *popelblad*). Zie ook De Jager, *Freq.* 1, 458). Van lat. *populus*, vanwaar ook fra. *peuple* en *peuplier*, ndl. *populier*. Het woord is in het Mnl. slechts gevonden in de samenstelling popelboom; z. ald. en vgl. den bijvorm hd. *pappel*; mhd. *pappele*, *papele*; ndl. dial. *peppel*. — Ook in den vorm poper. ‖ Dat elck huijs sall alle jaer paeten ein vierendeel willigen ofte poperen omme sijn hoffe, *O. Marker.* 5, 12, 33.

POPELAERT, znw. m. Hetzelfde als popelare; z. ald. en vgl. PAPELAERT.

POPELARE (POPU-, -LAER), znw. m. Van popelen; z. ald. en vgl. PAPELARE (-AER, -AERT). *Hij die gebeden prevelt*; bij uitbr. *huichelaar*, *schijnheilige*. Kil. popeler, movens labra, metuens audiri, *vulgo* papellardus, *i.* hypocrita, simulator, qui passim in plateis et ubique orat. Plant. een popeler, *barbotteur*, mussitator. ‖ Ga ic eenpaerlec ter kerken, het sijn liede diet in quade merken ende segghen, ic ben een populare, *Tijdschr.* 11, 290, 17 (*var.* popelaert). Dan maec ic de popelaer ende conterfeyt de heylege man, *Pelgrim* 47 *d*. Tes dese popelare, *Bervoete Br.* 29, 293. — Ook in de bet. *iemand die voor niets meer deugt dan voor het prevelen van gebeden*. ‖ Dese ... vrouwe ... woude ... desen man verdriven ende seide totten ridder wat alsulken popelaer (*var.* populaer) dede op sijn hof: hi was out ende onbequaem *Marialeg.* 1, 317 (*vgl. ald.* hi bat daghelics voor sinen heer, den ridder, datten god ende maria ... wouden bewaren).

POPELARE, znw. vr. Benaming van eene ziekte. Waarschijnlijk hetzelfde als popelcie en evenals dit woord eene verbastering van lat. gri. *apoplexia*. *Beroerte*. Het woord is in dezen zin slechts opgeteekend uit Despars. ‖ Dat hyder tsaterdachs den XXVII van hooymaent zeer subitelick of starf bij middele van eender popelare, Despars 4, 75. Dat hy ... zieck te Rousselare ... ghebrocht wiert, daer hem noch boven dien ooc die popelare toequam, 1, 262. Van de popelare ghesleghen, dat hy ten tweeden daghe daer naer een lijck was, 263. Zeer onvoorsienlick met eender popelare ... bestaen ende bevaen, 3, 188.

POPELBOOM, znw. m. Mhd. *popelboum*; mnd. *poppelenbôm*. *Populier*. Vgl POPELIER en POPELIOEN.

Zie het volg. Art. en vgl. mhd. *papelboum*. *Voc. Cop.* een popelboom, populus. *Harl. Gloss.* popelboom, populus. ‖ *Vanden popelboom.* Populus is een popelboom wes geslacht tweerhande is, ... die witte popelboom heeft blader die an die een side wit zijn ende aen die ander side groen, *Barth.* 654 *b* (vgl. Plant. „witte popelierenboom oft abeel").

POPELBOMEN, bnw. *Van populierhout, populieren. Voc. Cop.* popelbomen, populeus. ‖ Doe nam Jacop groen popelboome roeden ende van amandelboomen ende van plantane (*l.* platanen), *Haagsche Bijbel* 1, 32 *b* (*Gen.* 30, 37: *virgas populeas virides*).

POPELBOTTE, znw. vr. *Knop van den populier.* Vgl. BOTTE en POPELIOEN, alsmede POPELIERBOTTE. ‖ Nemt botten van den popeliere onder ½ lb swart olyesaet ...; die popelbotten seldi stoten al te stucken met den swinen smoute, *Hs.* Yp. 20*a*. Unguentum popelioen es sijn name, omdat ment maect van popelbotten, *ald.*

POPELCIE. Zie POPELSIE.

POPELEN, zw. ww. intr. Fri. *popelje*, mompelen. *Prevelen, murmelen, mompelen*, verouderd *popelen* (De Jager, *Freq.* 1, 460). Het mhd. *popelen*, bobbelen (fri. *popelje*, van kokende spijzen; vgl. ook POPPEN) en waarschijnlijk ook ndl. *popelen*, bibberen, trillen, beven (De Jager, *Freq.* 1, 458), hebben een anderen oorsprong. Vgl. POPELARE en PAPELEN, alsmede De Jager, *Freq* 1, 460. Kil. popelen, murmur edere, murmurare, verba tacite submisseque fundere, mussitare, mutire; labra movere tantum et vocem non attollere, verba non intellecta fundere, *vulgo* papellare. Plant. popelen, *barboter*, mussitare, mutire. ‖ Tilike quam hi (*Darius*) ten pitte, wenende ende poplende ditte: Gods knecht, ... Danieel, hadde dijn God macht ... te helpene di van den liebaerden? *Rijmb.* 16845 (*var.* poplen). Popelende bin den monde daer zoe den buerchgrave leet: wisti, seide soe, dat ic weet, het souder anders binnen gaen, *O Vl. Lied. e. G.* 271, 1140. — In het bijzonder gezegd van het *prevelen van gebeden.* ‖ Si (*Maria*) popelt, si leest, si buecht haer knien, si weent, si carmt nu hier nu daer (nl. *na den dood van Christus*), *Ser. Bliec.* 168. Ten baet ghepopelt noch ghelesen, *Sacr.* 44, 714. Vgl. Oudem. 5, 681.

POPELIER(E) (POPULIER, POPELEER), znw. m. *Populier.* Van ofra. *poplier*, fra. *peuplier*, dial. *popelier* (Littré). Vgl. POPEL en POPELBOOM. Kil. popelier, popelierboom popelenboom, populus arbor. Plant. popelier, popelierenboom, *peuplier*; witte popelierenboom oft abeel, *peuplier blanc, tremble*, populus alba. Vgl. ook papelier bij PAPPEL, 2de Art. ‖ Aldaer vant Alexander ... staende enen ouden popeliere, *Alex.* I, 1243 (lat. *fluviali consita ripae populus*, Gauth. I, 458). Botten van den popeliere, *Hs.* Yp. 20*a* (vgl. POPELBOTTE en POPELIERBOTTE). Dat die populier ende die platanus ende die wilghe van morwer materiën zijn, *Barth.* 655*a*. — Voor de *u* voor *e* in *populier* (= *popelier*) vgl. mnl. *populare* naast *popelare.*

POPELIERBOOM, znw. m. Fri. *popelierbeam. Populier.* Zie het vorig Art. en ald. de aanh. uit Kil.: „popelier, popelierboom." en uit Plant.: „popelierenboom," alsmede POPELBOOM. ‖ Salve te make jeghen wonden: men sal nemen de botten van den popelierbone (*l.* popelierbome), *Hs. Serr.* 14, bl. 14.

POPELIERBOTTE, znw. vr. Hetzelfde als popelbotte; zie dat woord en vgl. ald. „botten van den popeliere" uit *Hs.* Yp. 20*a*. *Knop van den populier.* ‖ Zalve te makene van popelierbotten (*hs.* popelierpotten): die salmen stampen al ontwee ende ... laetense vorten ende rijpen, ende als men popelioen hebben wille, so salmen meysche botre nemen enz., *Hs. Serr.* 14, bl. 18.

POPELICAEN (CANT, -CAN), znw. m. Van mlat. *popelicanus*, en dit van lat. *publicanus*, mnl. ook publicaen. *Inner van een tol*, ook *afzetter.* ‖ (Doe) quam uten castele ... een sterc reese popelikant (*l.* een popelikant?), al roepende: keert om, truwant, ende wilt minen tol betalen, *Corn. v. Brab.* 415. Waeromme, popelican (: gram) eest dat ghy my scelt truwant? 423. Vanden fellen popelicaen (: verwan), 552.

POPELINGE, znw. vr. Van popelen; z. ald. *Geprevel, gemurmel*; ook *geprevel van gebeden.* Kil. popelinghe, murmur, humiles susurri. ‖ Dat bidden en leit niet in dat scone spreken, noch in popelinge der woirden, *Con. Som.* 89*b*. Gheene oude gheyte sonder baert, nochte nonne sonder popelinghe, *Spreuken* 70 (Goedthals 39).

POPELIOEN (POPULEON, POPILION), znw. m. (?). Mnd. *poppeleone, popplione*, Eene afleiding van lat. *populus*, nl. *populeum* of misschien eerder een ofra. *poplion*; vgl. bij PAPPELIOEN. *Populier* (zoo ook mnd.); ook *populierhout.* ‖ De holte sullen wesen van wilghenholte ende niet van popelioen, *Stadr. v. Gron.* 70, 201. — Samenst. populeoenboom, *populier*, *D. B. Hosea* 4, 13. — 2) *Populierzalf*, mnd. *papuleonensalve.* Fr. *populéum* (Littré). ‖ Ofte de wonde ware te heet, soo salvet met popilion, dwelke men maect aldus: *Unguentum popilion.* Cnopen (*d. i.* cnoppen) van papeliere (= popelbotten, popelierbotten) 1 pont enz., Jan Yp. 75; *e. e.*

POPELSIE (POPPEL-, POPELE-, -CIE, -ZIE), znw. vr. Mnd. *poppelsie, puppelsie.* Verbastering van lat. gri. *apoplexia*; vgl. eene andere vervorming in eng. *appleplexy*. *Beroerte. Teuth.* popelsie, apoplexia. *Gemma* 14*r*: die popelsie, apoplexis. Plant. popelcije, apoplexia; popelcijachtigh, apoplecticus. Kil. popelcije, j. gheraecktheyd, apoplexia, attonitus stupor, sideratio. ‖ Overvloedighe vervultheyt betekent bloetspuïnghe oft popelcie oft scoringhe der adren, *Reg.* 59*d*. Den onghemanierden slaep bereyt den lichaem tot den slach der popelciën, 39*a*, ook 66*b*. Hi starf an der popelsye haestelic (*plotseling*), *K.* 58. Omme zalve te makene jeghen de popelsie, *Hs. Serr.* 14, bl. 13. Sulck verdorret daer hi gaet, sulck die popelcye slaet, Hild. 49, 51. Gheslaghen mitter popelsie, *Bienb.* 52*b*. Dat sie wat geruert waert van der poppelsiën, mer niet alte voel, *Kl. v. Diepenv.* I, 26. Want (hi) vijf jaer voor zijn overlijden ghenoopt was van der popelesie, *Belg. Mus.* 6, 169. In den menschen die gheslaghen sijn vander popelzyën, *Barth.* 43*a*; ook 47*a*, 76*b*; 229*a* („appoplexia dat is die grote popelzie," *beroerte*, tegenover „die cleyne popelsie," 76*b*, „een lichte aanval van beroerte of attaque"). — vgl. POPELARE, 2de Art.

POPELWIDE (-WIË). Zie bij het volg. Art.

POPELWILGE (-WILLIGE), znw. m. *Populier*, naar de gelijkheid der bladeren beschouwd als eene soort van wilgen. *Teuth.* popelwyllighe, populus, malva, altea (de beide laatste woorden zijn benamingen voor de *pappel*, d. i. „malva, heemst," zie PAPPEL, 1e. Art.; de twee woorden *pappel* schijnen hier met elkander verward te zijn); dayr popelwilligen wassen, populetum. Zoo ook *Landr. v. Roerm.* 99, aangehaald bij Van Hasselt op Kil. 503. — Hetzelfde zal wel beteekenen het in *Publ. Limb.* 13, 306 voorkomende popelwye, d. i. popelwide („also recht over die Mase plagen to staen popelwyen"). Zie Diefenb. *Gloss.* op salix, waar o.a. de glossen *wid, wide, wyede, wede* en *weyde* worden vermeld, en vgl. Kluge op weide.

POPER. Zie bij POPEL, 2de Art.

POPERINCSCH (POPEREINSCH), bnw. *Van Poperingen*, eene west-vlaamsche stad, bekend door hare lakens. Mnd. *popperingesch, popersch.* Vgl. het door de Kon. Vlaamsche Academie uitgegeven werk: „Ypre jeghen Poperinghen, angaende den verbonden," gedingstukken der XIVde eeuw nopens het laken, 1899. ‖ Om een root poper*incsch* laken, *Rek. d. Gr.* 3, 348.

POPLEN. Zie POPELEN.

POPPE (PUPPE, POP), znw. vr. Mnd. *poppe*; mhd.

puppe, *buppe*; hd. *puppe*; eng. *pup*; ndl. *pop*. Van ofra. *poupe*, waarvan fra. *poupée*, en dit van later-lat. *puppa*, lat. *pupa*, meisje. Zie verder de Wdbb.

1) *Meisje*; *beuzelachtig*, *wuft*, *lichtzinnig meisje*; *pop*, *modepop*. *Voc. Cop.* een poppe, pupa. Kil. poppe, pupa, pupula; poppe, avicula femella (*oud vrouwtje*). Plant. poppe, poppeken, *une poupee*, *poupette*, pupa, pupula. ‖ Dat ic (*Ledigheid*) een bin van den poppen die mijn vrouwe traecheyde maecte wilneer..., ic bin haer outste dochter ... ende ic heb veel liever ... mine hantscoen wt ende in (an?) te doen dan te spitte ende te delven in den velde, *Pelgrimage* 61 *a* (*Pelgrim* 41 *d*: een van de puppen). — Ook een *zedeloos meisje*, *lichtekooi*. ‖ Dat zou gheseit heeft fame ende mare achter haer ghedaen ghaen, als dat dezelve Lijsbette was een quade puppe, hoere en snoere, Cannaert 120.

2) *Klein kind*, *kindje*, zoowel *knaapje* als *meisje*. Nog heden wordt *pop* en *popje* als liefkoozende term van kleine kinderen gebruikt, en aan de Zaan heeft *pop* de beteekenis *zuigeling*. Zie *Fri. Wdb.* 2, 378 op pop, poppe en Boekenoogen 782, waar ook *poppen* vermeld wordt in de bet. „bevallen". ‖ O wi arme, sprac die vrouwe, dat mine arme cleine poppe moet sterven, alder werelt te scoppe, *Limb.* IV, 1728 (*vgl.* 1548: een scone knapelijn). — In denzelfden zin, of in dien „van teer meisje" of „oud vrouwtje", in elk geval in de bet. „iemand zonder lichaamskracht" staat het woord op de volgende plaats. ‖ Morant, diene (*Echites*) vallen sach, gaf enen groten slach (*l.* scach, *schaterlach*) ende seide: wilt ene poppe mi dus sere loopen oppe, soo hebbic lange genouch geleeft, *Limb.* IV, 1023.

3) *Een voorwerp*, *naar de gelijkenis met een bakerkind aldus genoemd*. Vgl. ook de benaming *pop* voor „ingewikkelde vlinder of rups" en *Limb. Wijsd.* 92, 51, waar het woord voorkomt in de bet. „rupsennest". — *a*) Van eene zekere hoeveelheid garen. ‖ Onghebonden garen thondert I d.; VI poppen in bonden, van oostwaerds commende, de bond II d.; (een) cluwen garens, enz., *ZVl. Bijdr.* 5, 39 (vgl. 84). Vgl. Kil. poppe, popte, *Fland.* j. rock van vlasch, pensum; gall. *poupée*. — *b*) *Stroopop*, vooral besmeerd of gevuld met brandbare stoffen voor brandstichting. Kil. poppe, brandpoppe, malleolus, stapa (*l.* stupa) incendiaria; fasciculus ex stupa, pice, sulphure, aliisque id genus incendii fomitibus confectus, ad comburenda aedificia. ‖ Wairt dat yemandt enyge kende ende den gerechte anbrochte in sulken schijn dat (*zóó dat*) men se cryget, die poppen in der stede leyde, dien sal men geven I hondert R. gul., *R. v. Amst.* 186, 358. — Zoo ook in de 17de eeuw. Zie Hooft, *Ned. Hist.* 153: „poppen geleit om brandt (van oproer) te stichten"; *Uitlegk. Wdb.* 3, 180, en bij V. Hasselt op Kil. de aanh. uit *Cron. v. Antw.* bl. 107: „(het) begonst eerst te branden boven in de toren, waerom men vermoyde datter sommighe *poppen* geleyt hadden." Vgl. *Ndl. Wdb.* op brandpop, en vla. *pop* in de bet. „stroobundel" (Schuermans 501).

Aanm. — Dat ook de bet. „nagemaakt kind als speelgoed" in het Mnl. bekend is geweest, blijkt uit poppegoet: z. ald.

POPPEGOET, znw. o. *Poppen en ander kinderspeelgoed*. Vgl. ndl. *poppegoed*, poppekleeren; ook „speelgoed"; fri. *poppegûd*. Kil. poppen ende kinderspeeldinghen, crepundia, ludicra puerilia, oscilla, imagunculae quae infantibus puerisque ad lusum praebentur; poppenkraemer, nugivendus, nugivendulus, frivolarius, grytopola; poppenmaecker, puparum et sigillorum effector; poppenwerck, frivola, crepundia, ludicra puerilia, oscilla (ook Plant.; ald. ook popverkooper, *quinquallier*, *vendeur des choses puerilles*, frivolarius, nugivendus). ‖ Datter gheen frueyt ... noch gheen poppegoet, noch denghenen die met salve ofte olye staen ... sullen op enich van den drie jaermarcten opte stedeplaetse mooghen staen, *Wfri. Stadr.* 2, 152, 296 (vgl. de aanh. in *Fri. Wdb.* 2, 379: „op merkedagen mei poppegûd stean").

POPPELSIE. Zie POPELSIE.

POPPEN (PUPPEN), zw. ww. intr. *Borrelen*, *opborrelen*. Vgl. mhd. *popelen*, sprudeln, bullern (Lexer), en ndl. *bobbelen*. *Teuth.* puppe (*l.* puppen), als water off ander nat mekelick rynnet, vermiculare (bij Diefenb.: „scaturire, ad modum vermium effluere").

POPULARE. Zie POPELARE.

POPULIER. Zie POPELIER.

POR, znw. m. Ndl. *por*. *Pik*, *stoot*, *steek*. Enen enen porgeven, *iemand te lijf gaan*, *hem aanvallen*. ‖ Ic sal hen geven selken por, si selen wesen harde blide dat si hem opgeven, *Lanc.* III, 19988. Vgl. PORREN.

PORCELEINE (PORSELEINE, POU(R)CELEINE), znw. vr. Ohd. *purzelân*. Van ofra. *pourcelaine*, mlat. *purcellana* (lat. *portulaca*) hd. *portulak* (met den bijvorm *porcilaca*, Vercoullie 227) vanwaar ook ndl *porselein*; eng. *purslane*. *Porselein*, het moeskruid. Andere vervormingen zijn *postelein*, *pastelein*; ohd. *purzella*; ohd. mhd. hd. *burzel*. Zie Franck op porselein; Kluge op burzel. Kil. porceleyne, porceleynkruyd, portulaca. Plant. porceleyn, *du pourpier ou porceleine*, portulaca. ‖ Porceleyne ende latuwe machmen ghecoct (*gekookt*) ende rou eten, *Reg.* 42*d*. Latuwe, melde ende porceleyne, 41*c*. Porceleyne gheeft den lichaem luttel voetsels, 43*a*. Nemt pouceleine (*l. of d. i.* pourceleine) ende die siedt in water, Jan Yp. 174 *hs.* Soo salmen cauwen caese ofte groene porceleine, 116 *hs.* Tsaet van porseleinen, 112 *hs.* — Ook in den vorm portuleine. ‖ Van citrullen, portuleyne, van caworden, van witsen (*d. i.* vitsen, *boonen*), mancnop ... billensaet enz., *Lanfr.* 168*r*; ook *Barth.* 293*a*.

PORCHEVANT. Zie PARSEVANT en vgl. POURSUIVANT (*Ann. Em.* 13, 153; *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 209 en *var.*).

PORCHISERS (PORCISERS, *de Pyrenaeën*). Zie PORTISERS.

PORCIE. Zie PORTIE.

PORE (PORRE), znw. m. (?). Hd. *pore*; fra. *pore*; eng. *pore*. Uit lat.-gri. *porus*, doorgang. *Porie*. ‖ Die porres die metter gheberrender hitten open ghedaen werden, Jan Yp. 172 (*vgl.* 36 *hs.*: „zweetengaten ..., die welke gaten ... sijn doorenauwe ende heeten in latine *poros*", en *Hs.* Yp. 57*c*: *poros*, dat sijn dorenauwe gaetkine"). — Verkw. poorkijn. ‖ Men seghet dat tbloet van hare (*slak*), trectmer mede uut smenschen hare, dat (*dat het*) poorkine so vaste sluut, datter gheen haer meer gaet uut, *Nat. Bl.* VII, 660 (lat. *poros claudit*).

PORE. Zie POOR en vgl. PORRE.

POREYE (POREYE, PORREYE, POREIDE, PORREIDE; ook PAREYE, PAREIDE, PARREIDE, PUREIDE), znw. vr. Ndl. *prei*. Van ofra. *porée*, eene afleiding van lat. *porrum*, look, vanwaar ook mhd. *phorre*, *porre*. Zie Franck op prei en vgl. PORLOOC. *Prei*, *look*. *Gloss. flam.* 9: poreide, porrus. Kil. porreye, porreyloock, porrum. Plant. poreye, *du pourreau*, porrum, porri (*mv.*); daer poreye geplant is, porrina; dat van poreye is, poraceus. ‖ Als poreyden sap es hi (*de steen*) groene, *Nat. Bl.* XII, 311 (*var.* poreide, prosse; vgl. *poreye*, *pureye*, bij Kil. „ius s. cremor pisorum; volgens sommigen is hiermede één fra. *purée*; zie Scheler op purée; volgens anderen heeft het woord een anderen oorsprong, zie Hatzf. 1836). Die cucumeren ende cabbuyscoolen ende die parreyde ende dat aywn ende tloock, *Haagsche Bijbel* I, 97 *b* (*Num.* 11, 5: *cucumeres et pepones porrique et caepe et allia*). Pareye, loock, ajuyn, *Scep v. W.* 23*c*. Dese die pareyden ende warmosken et, *Pass. Lett.* 112*a*. Ganc ende nem dit ende temporeert (*l.* tempereert) mit sape van poreyen, *Pass. S.* (*a.* 1489) 141*c*. Van asine, porreiden, senep ende van anderen scar-

pen dingen, *Lanfr.* 83*r*. Om poreyden saet 4 sc.; den cooltune te wieden enz., *Rek. d. Gr.* 1, 53. Hi sal in sijn spise ghebruycken noten, loock, aiuyn, pareye ende boter, *Reg.* 56*b*. Neemt pareye ende douwet dat tsap wt, *Receptenb.*[2] 8. Cabuscolen, poreide ende eniung, *Livre. d. Mest.* 11 (fra. ald. *cabus, porjons et oingnons*). Porreyden, oniuyn, loke, *Barth.* 87*b*. Mit poreyen gecooct, 284*a*. Een steen die gruen is als porreye, 558 *a*. Een groen aerde waer af dat een verwe groen wert als porreye, 819*a*; oek 544*b*; 660*b*: 661*a*. — Eén in beteekenis met ofra. fra. *puree* is het woord op de volgende plaatsen. Vgl. fra. *purée de pois.* ‖ Zupens van amandelen, pureye van erten, *Scep v. W.* 22*c*. Pureide van erten, Jan Yp. 88. — Verklw. poreidekijn (preidekijn). ‖ Dese die preydekijn ende wermoeskijn et, en sel mi niet verdriven van hier, *Hs. v.* 1439, 116*b* (bij Grässe bl. 535: *porrulos edens et brassicas devorans*). — Ook in den vorm porret, poret; vla. *poret, paret, pret.* Zie Schuermans 502 en De Bo 886, waar verschillende samenstellingen met het woord worden genoemd en uit Jan Yp. wordt aangehaald: „porret dat helpt der drogher rudicheit". ‖ De kindren van Ysrahel, walghende up themels brood, weinschsten bij haren potten metten vleesche tsijne, ongoen te hebbene, porret of looc, *Boeth.* 133*b*. Zwellende spisen, als poreten ende nye froyten, *Lanfr.* 126*v*. — Samenst. poreilooc (poreiden-), poretlooc (porrette-), *prei.* Zie boven de aanh. nit Kil. ‖ Die wortelen van poreiden looc ghebonden op de clieren, Jan Yp. 143 *hs.* Wortel van adeke ende poretloke dat noyt en was versneden, *Hs.* Yp. 137*c*. De bladeren van porretten loc, *Lanfr. hs.* 29*a*.

POREN, zw. ww. trans. *Halen, trekken.* Het woord komt eenmaal voor als variant van porsen, *persen*, en is misschien hetzelfde als *peuren*, ndl. *puren.* Zie PODEREN en PUREN, 2de Art. Of is het één in oorsprong met porren in den zin van *voor den dag halen*? Ook elders (*Theoph.* 1576) komt poren als bijvorm van porren voor, aldaar met de bet. „verroeren". ‖ Scepen die ... hore vonnessen daer omme storen (*var.*; *ths.* scorssen), dat siere goet wt willen poren (*var.*; *ths.* porssen), sijn vermalendijt euwenlike, *Doct.* II, 3557.

PORET, PORETE, PORETLOOC. Zie bij POREYE.

PORFIER (PROFIER), znw. m. Van lat. gri. *porphyreus*, purperen. Eene soort van graniet. *Porfier, porfiersteen, purpersteen.* ‖ Deerste (camere) was scone ende groot, van maerbre, profier sonder genoot, waest gepaveert, *Sp.* I[1], 47, 15 (*var. B.* porfier; lat. *lapidibus porfireticis stratus*).

PORINGE. Zie PORRINGE.

PORCASPIJN, znw. m. Van ofra. *porc espin*, fra. *porc-épic* (uit *porc-espi*), it. *porco-spino*; eng. *porcupine*; lat. *porcus spinosus. Stekelvarken.* Zie een voorbeeld *Nat. Bl.* II, 2042 *varr.* (*t. te onrechte* portaspijn).

PORLOOC (POOR-, PUER-, -LOC), znw. o. Mnd. *porlôk.* Eene tautologische samenstelling van het romaansche por (lat. *porrum*, mhd. *phorre, porre*, look) en looc. *Look, prei.* Vgl. POREYE. *Voc. Cop.* poorloc, poorlooc, porrum (in *Voc. Cop.* ook weergegeven door „eksteroog"; vgl. bij Diefenb: „porrum, infirmitas in manibus s. in pedibus, *wratte*"). *Gloss. Bern.* porloc, porrus. *Harl. Gloss.* poorlooc, porrum. *Teuth.* poirloick, porrum; vol poirloick, porrosus; myt poirlock gekooct, porrata; poirloicks stede daer dat wesset, porrarium; spijse mit poirloick gekooct, porrata. ‖ Men sal nemen petercelle ende porlooc ende tsap daeraf, *M. e. Vr. Heim.* 2181 (vgl. mhd. *phorrensaft*; ook 1391; 1329. So begheert hi die vleyschepotten ende puerlooc van egypten, *Sp. d. Volc. hs. f.* 38.

PORNEN. Zie PORRENEN.

PORPEIN. Zie PARPEIN.

PORPERIJN. Zie PURPERIJN.

*PORPIJS (*Brab. Y.* V, 2863). Zie PORPRIJS.

PORPOENT. Zie PARPOENT.

PORPRIJN (*Parth.* 598). Zie PURPERIJN.

PORPRIJS (PERPRIJS, POURPRIJS, PROPRIJS, PROPRES), znw. o. Van ofra. fra. *pourpris, porpris*, eene afleiding van *pourprendre*, „omvatten, omringen, omsluiten", vanwaar ook oeng. *purprise.* Vgl. mlat. *porprisum, -prisa, -prisia, propresa, proprisia* (Duc.). *Afgesloten ruimte, omheining, plaats door muren, borstweringen, hagen* enz. *omgeven*; ook *de voor eene poort aangebrachte versterkingen.* Vgl. BARBECANE en De Vries, *Taalz.* 140. In dezelfde beteekenis avantprijs (*Rek. v. Gent* 1, 248), en vorprijs (Velth. IV, 20, 24). ‖ Dus gingic ... ende besach die hoge mure ende dat porprijs dat vaste sceen, *Rose* 497 (*var.* pourprijs). Doe die bome becleven waren, dedi desen muer ... maken al omme dit porprijs, 575. Micti te rumene dit porprijs met haesten ..., so doedi vroetscap ende wel, *Rose* bl. 256, vs. 227. Nochtan dat sonneschijn aldar negheen ne was die dat porprijs verlichtede, *Lev. v. Lutg.* II, 10448. Vaste buten an den voedt van den porpryze oft voorbaillie der vors. Waelpoorte, *Cron. v. Vlaend.* 2, 217. Van binnen ant porprijs der vors. poorte lancx tot an deerste poorte ... waren de straten an bieeden (*beide*) zyden behanghen met wullenen lakenen, 214. Up de cartiellen van der vors. poorte ende den porpryze stonden als veele tortschen barrende alser staen mochten, 215. So dat si ene porte braken ende tvorprijs buten ontstaken, Velth. IV, 20, 23. Entie keyser ... asselgierde optie stede ...; ooc mede werd daer utwerd gescoten sere, maer lettel goet so diede de were, want men wan tvorprijs saen ende stac tvier an ... ende ginc bernen vaste daer, V. 40, 50. — De vorm proprijs komt voor *Sp.* III[2], 31, 26: „du sonts binnen eenen proprise maken menegertiere cellen" (lat. *intra domus atrium*). — Ook in de bet. *iemands gebied, de plaats waar hij heer en meester is, zijne woning.* Vgl. fra. *le celeste pourpris*, de hemel, de hemelwoning. ‖ Affelgheem ... wart ... beset ende ghewaerneert van binnen jeghen hen diet mochten winnen, maer om dat dporpijs (*l.* dporprijs, *de omvang of uitgestrektheid van het gebied der abdij*) was soo wijt, ... soo was dbeset te houdene swaer, *Brab. Y.* V, 2859 (*de verklaring aan den voet der bl. is geheel onjuist*; vgl. De Vries, *Taalz.* 140). Hare dinct soe hevet al leets vergheten, na dien dat soe haren lieven amijs met hare hevet in hare porprijs, *Wal.* 7847. Walewein, ... eer hi voer uut sconincs porprise, nam hi tgoede swaert van prise, datmen hiet metten tween ringhen, 8430. Den (h)openbaren mordenare, dien hi met hem houdet ... in sine herberghe, in sijn porprijs, 10389. — Den vorm propres (vgl. mlat. *porpresa*) vindt men, eveneens met de bet. *gebied*, Diericx, *Mém.* 1, 398: „om het water van de oude Leye daer met te schuttene ende te leedene binnen haren propressen te haren ... orbore". — Ook in de bet. *gevangenis.* ‖ Van Bethunen mijn her Robrecht ... leget gevaen in een perprijs VII dachvarde boven Parijs bi Troos in X milen na, Velth. IV, 7, 17. — Dat porprijs van den lichame, *het uiterlijk omhulsel van het lichaam, het lichaam als omhulsel van den geest*, *Lev. v. Lutg.* II, 2831.

PORRE (Jan Yp. 172, *porie*). Zie PORE.

PORRE (*PORE), znw. Van porren; z. ald. Het woord is verwant met porren, doch de vorming zelve is niet duidelijk; ook het geslacht blijkt niet met zekerheid. Misschien is te vergelijken quelle en quetse naast *quellen* en *quetsen.* Het komt vooral voor in de uitdr. in (an) porre. Soms, doch zeer zelden, staat pore in de bet. van porre, nl. tweemalen in het rijm met *Athenore*, maar het is waarschijnlijk dat hier *porre*: *Athenorre* moet worden gelezen (zooals in een anderen tekst werkelijk staat). Doch is *pore* juist (ook *poren* komt eene enkele maal naast *porren* voor), dan zou het woord één, of nauw verwant kunnen zijn met poor

(z. ald.), waarvan de nominatiefvorm ook pore wezen kan. Het woord is bij POOR uit *Wap. M.* III, 192: „so ghestade es God in den sede, dattene cracht no ghene bede uut sinen *pore* en leit", verklaard als *wil*, *streven*, en deze kan geleidelijk voortgekomen zijn uit de opvatting *beweging* of *tocht*. Vgl. PORREN, Intr. en Wederk. In eene soortgelijke beteekenis, nl. *streven*, *doel van een tocht*, staat ook porre, *Merl.* 20002 vlg.: „daer woudic neven der Savernen ryden ende opter rivier van der Ombren tyden, ende vor den casteel Dorelosen torre; dit soude nu wesen mine porre". Dat *pore* boven mannelijk is, is voor de verwantschap geen bezwaar: ook het geslacht van porre staat niet vast, en zoowel op de laatstgenoemde plaats als in de uitdr. in (an) porre kan het ml. wezen. — In porre, *in beweging*, *in actie*. ‖ Scutters laghen in den torre, wien so si saghen in porre upten muur, scoten si dure, *Rijmb.* 34665 (lat. *cito eos repulere qui e muro pugnabant*). Dat ... van uwen lieden ne porre geen man vore datsi mi in porre sien, ende datsi mi volgen mettien, *Lanc.* II, 19928. — Ook van zaken, *in beweging*, *in werking*. ‖ Onse moet es vander maniere datmen ziet die nature van viere, diemen altoos in porre siet, *Sp.* I[a], 64, 55 (lat. *ad modum flamme in motu est*). — Vooral in verbinding met ww. — In porre sijn, *in beweging zijn*, *zich in beweging gezet hebben*, *onder weg zijn*, *op reis zijn*, *op marsch zijn*. ‖ Nu is al dat heer in porre, *Troyen* 9625. Nu ... tellen (wy) van Athenore, die in die see ooc was in pore, *Troyen* dl. 3, vs. 33324 (*l.* Athenorre: porre? *zie de volgende plaats*). XII dusent waerre (*waren*) *er* in porre in die vaert met Athenorre, *Sd.* III[1], 4, 19. So welken tijt hi in porre was ende waende uter stede riden, *Sev. Vroeden* 2819. Doze waren in porre ende ander ridder so vele nadas datter vierdusent in der batalie was, *Merl.* 13835. Binnen dien soo was die here van der borch vergadert ende in porre ane Keys geselle Lichaorre: si quamen te gadere metten spere, *Lanc.* III, 19834. Binnen dien dat si spraken van dien so was die riddre an porre ende quam gereden uten torre wel gewapent, II, 4480; ook 33025. Dat dat here ware in porre ten berghe waert van Thaborre, *Rijmb.* 7343. Si was derwaert saen nu vorne (: borne, *l.* in porre: borre; *hs.* in norme), *Merl.* 18828 (*Tijdschr.* 19, 81). Echt (*verscheen Christus hun*) daer si omme waren in porre in Galylee te Montaborre (*den berg Tabor*), *Sp.* I[7], 35, 31. Die van Grimberghen waren in porre (: Torre) ende sloegen haer orsse metten sporen, *Grimb.* II, 5759. Mijn her H. ende mijn her B. sijn elc ten stride wert in porre, 5835. Nu is al dat heer in porre, *Troyen*, dl. 1, vs. 9625. — Met eene bepaling, uitgedrukt door een onbepaalde wijs met te of om te. *Zich er toe zetten*, *er op uit zijn om*, *het plan hebben om*. ‖ Wanneer dat hi in porre was te varene uter stat van Rome, *Sev. Vroeden* 2789. Hi was altehant in porre om hem doot te slane, *Lanc.* II, 34314. Die ... oorlof nemen ende sijn in porre te keerne tot haeren lieden waert, *Grimb.* II, 5570 *var.* — In porre werden, *zich in beweging zetten*, *zich op weg begeven*. ‖ Hier seit Ysis van Athenore, dat hy van Troyen wert in pore (*l.* Athenorre; porre? *zie boven*), *Troyen* dl. 3, vs. 33245 (Ben. 27153: *Athenors guerpi la terre*). Mettien hi na hem sporen (*l.* met sporen?) sleet sijn ors ...; mettien daer in porre werd menich man die volgede naer, Velth. III, 25, 36. Daerna worden sy in porre mitten coninck C., die van Capodociën al, *Troyen*, dl. 1, vs. 9753. Hi geboot hen allen saen dat si keerden vanden torre; doe werd dat here saen in porre, *Lanc.* III, 38512. Hi die aldus was genesen ..., wart harentare in porre als die wilde zine voetsporre cussen ende vraechde: waer es dese heine gevaren? *Franc.* 8765. Daerna so wert hi in porre ten temple, *Sp.* II[7], 30, 56. — Ook in de bet. *voortkomen*, *voortspruiten*. Vgl. een voorbeeld bij PORREN, Intr., 4). — Met eene bep. in een afhankelijken zin. *Er op uit zijn om*, *tot iets geneigd of op iets belust worden*. ‖ Doen dese stonden om den borre, mettesen worden so werd in porre (= geporret) die coninc, dat hi wilde ... genen borne gaen besien, Velth. III, 24, 1. — Van gemoedsbewegingen. ‖ Een deel wert hi van vare in porre (*hij werd eenigszins door vrees bewogen of bevangen*, *er van vervuld*), *Sp.* II[7], 47, 48. — Hem in porre setten, hetzelfde als in porre werden. ‖ Griflet set hem daer in porre ende kerden daer te Hestore ward ende Hestor weder op hem, *Lanc.* II, 41732. — In porre maken, *in beweging zetten of brengen*. Van iemands gemoed, *het tot iets geneigd maken*, *tot iets bewegen of nopen*. ‖ Doe ic se sprac alleen, maecte(n) ic haeren syn in porre alsoo dat sy Alphenorre algader synon wille dede by mijnre behendichede, *Troyen* dl. 3, vs. 34398. — In (an) porre bringen, *in beweging brengen*. Met eene zaak als voorwerp, *beweging in iets brengen*, *iets aan het wankelen brengen of doen vallen*. ‖ So dattie ram brochte an porre den enen hoec van den torre, maer sine mochten al met allen den muur met hem niet doen vallen, *Rijmb.* 31651. — Met een pers. als voorwerp, *iemand ergens brengen of heen voeren*. ‖ So dattie prencen vernamen ende volgden hen ende quamen daer sine vinghen ende sijn volc ...; tote Reblata in die stede brochtsine anporre ten coninc Nabugodonosorre, *Rijmb.* 14985 (*varr.* an porre, amporre).

PORREYDE, PORREYE. Zie POREYE.

PORRELIJC, bnw. *Beweegbaar*, *verplaatsbaar*, *roerend* (van goederen). ‖ Garrand van den goede te sijn, soo verre alst drijvelick, draghelick ende porrelick is, *aangeh. uit de Cost. v. Zuytcote bij* De Bo 886.

PORREN (PURREN; eene enkele maal POREN, *Theoph.* 1576; *Ann. Em.* 14, 348; vgl. POORSEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. ndd. *purren*; mhd. *phurren*; hd. dial. *pfurren*, opstuiven; ndl. *porren*. De oorspronkelijke beteekenis van dit weinig verbreide woord, waarmede misschien eng. *to pour* verwant is, schijnt te zijn *prikken* of *prikkelen*, *opwekken*. Aan rom. oorsprong moet niet worden gedacht, ook al is het woord uit het Oudgerm. niet te verklaren: eenige overeenkomst in vorm vertoont Kelt. *purr* (Gael. en Iersch), to push, thrust, drive, urge (Skeat, *Concise Etym. Dict.* 367), doch deze zal wel toevallig zijn. Vgl. PORRENEN en GEPORREN.

I. TRANS. — A. Met den 4den nv. van een levend wezen, mensch of dier.

1) *Prikkelen*, *aanzetten*, *aansporen*, *aanstoken*. Misschien is deze beteekenis eene overdracht van het opstoken van vuur; vgl. ndl. *porren* in dezen zin en overijs. dial. *poren*, b. v. in eene kachel, hetzelfde als *poken*. Vgl. devent. *pörken*, porren, peuteren, in de tafel, de kachel, de pijp, de tanden (= stoken), Draaijer bl. 31*a*. Zeker is dat het woord in het Mnl. wordt gezegd van het vuur van den hartstocht en het opwekken van lage of verkeerde neigingen in den mensch. Vgl. PORRINGE, 1). ‖ Dat hem luxurie ... nemmermeer en porret daer naer, *Nat. Bl.* VIII, 861. Die coninck ... dede scone joncfrouwen bi hem ende si porreden (*d. i.* porreden en) altoos tot oncuuschede, *Pass. W.* 62*d*. (De duvel) porrede daertoe quade lieden, die dit weldoen wilden verbieden, *Sp.* II[1], 39, 21. Harde tale die can ter gramscap wecken den man, *Melib.* 3730 (*var.* bl. 695: porren). Sduvels temptacie ... mach di(e) niet ghedeeren mede, dijn wille maecht wederstaen; al porret hi di ter quaetheden, ghef der porringhe (*aanvechting*; z. ald.) gheene stede: du suls haer lichte ontgaen, *Wap. Rog.* 1767. Wat mocht u daer toe porren ... hare te doene die ontrouwe? *Brab.* Y., dl. 2, bl. 34, *var.* vs. 2. Die mensche ..., in wien niet uphouden van porne die vloeden van desen erdschen dinghen, *Sp. d. S.* 5183. — Ook in eene iets ruimere opvatting, *aanzetten*, *aandrijven*. Vgl. ndl. „iemand tot iets *aanporren*" en verouderd *porren* (vgl. bij Weiland: „de nijd *porde*

hem om den manslag te begaan"); Kil. porren, urgere, cogere, compellere; Plant. porren oft oorsaeck (*aanleiding*) geven, *inciter ou donner occasion*; wie porret u dat te doene? *qui vous ment de faire cela*, quis te monet hoc facere? ‖ Hi soude ons maken al te zure daer ons toe porrede ye nature, *OVl. Lied. e. G.* 248, 432. — Ook zonder uitgedrukt voorwerp. ‖ No traecheit nochte quale ne mach daer niet merren wale, daer de nopinghe van minnen te meerre dinc porret (nl. *den mensch*) van binnen, *Franc.* 7443. — Hiertoe behoort waarschijnlijk de uitdr. geporret sijn, *Lanc.* III, 20038. Zie de plaats bij Intr., 1). — Ook in de bet. *bewegen, nopen, een zedelijken drang op iemand uitoefenen*; in denzelfden zin wordt ook *moveeren* gebruikt. ‖ Om sekere redenen hem daer toe purrende, Diericx, *Mém.* 2, 509 (*a.* 1459). Omme vele andre zaken ons daertoe porrende, *ZVl. Bijdr.* 4, 73. Omme zekere zaken die ons daertoe purreden, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 586 (*a.* 1361). Zekere zaken hem daer thoe wel rechtelijck purrende, Gonnet 261. Thof mit rype deliberacie van raide en om sekere merckelijke redenen ende consideratiën den hove dairtoe porrende enz., *Mem. en Sentent. v. d. Hove v. Holl. N. f.* 377v; *enz.*

2) *Iemand bewegen, hem met eene edele aandoening of met eene heilige drift vervullen.* ‖ Dat wi waren van binnen yet geporret in onse zinnen met begherten vanden viere van hier boven, *Franc.* 2267. Weltijt so hi yet verhoorde der minnen Gods in enegen worde wort hi gewect te hant int spreken, geporret ende al ontsteken, 4693 (lat. *ad auditum amoris Domini excitabatur, afficiebatur, inflammabatur*.) Wie so gheporret wert hier ave (*door den Heiligen Geest*), wat rijcheden dat men hem gave, soude hem dunken smal, *Wap. M.* III, 433. — Ook met eene bepaling met te. ‖ Dat die mynschen ... sullen worden geporret tot boetveerdicheit, *Stadr. v. Steenw.* 268.

3) *Niet met rust laten, kwellen. Teuth.* plagen, moeyen, ... creytzen, porren, verstooren, ontfredighen, vexare, irritare, exacerbare, provocare, inquietare, molestare, incitare, agitare enz.; die andryngende, porrende of achterclappende is, invectivus. — Vooral met eene ziekte of kwaal, ook met den dood als ondw. ‖ Alse hem (*de vrouwen*) dus de stonden porren, omdat sijs niet gewagen dorren, *M. en Vr. Heim.* 818. Dat die ram enen woorm heeft diene maect gram ende die leghet hem int hovet voren; als hi en porret, wast sijn toren, *Nat. Bl.* II, 3145 (lat. *cujus excitatus pruritu*). Doen porde Roelande die doot (*de dood bedreigde hem, hij voelde zijn einde naderen*), *Roel.* I, 326. Hem porde die doot, die hem dede anxte groot, IV, 307; ook III, 225. — Ook *iemand lastig vallen* met een verzoek, b. v. *hem over iets, eene handeling, aanspreken en ter verantwoording roepen.* ‖ Wine hadden u niet dorren porren noch hier af bidden dorren, *Melib.* 3360. Soo heeft ... mijn geducht heere ... quijt ghescouden, vergeven ende te nieute ghedaen alle huere ghebreken, mesdaden ende mesgripen ... sonder emmermeer hem oft den eenen van hem met rechte oft andersins daer omme te porrene, *Cron. v. Vlaend.* 2, 209. — Ook in de bet. *in rechte aanspreken*, in welken zin het woord ook op de vorige plaats kan worden opgevat. ‖ Dat deen poorter den anderen niet en zoude moghen porren ofte te wette stellen in actiën civiele dan voor de wethouders van Brugghe, *Invent. v. Br.* 2, 341.

4) *Een levend wezen dat in rust is in beweging brengen.* ‖ Alset (*het paard*) staet stille ende sachte, dattet si te porrene goet (*gemakkelijk in beweging, aan het loopen, aan den gang te krijgen is*), *Nat. Bl.* II, 1634. Alse u honde ... sijn bereet ter beesten, daer u herten to (*var.* herte toe) steet, die seldi porren, eest dat si vliet, ende volget hare, en lates niet, *Rose* 13559. — Van wild, *opjagen.* ‖ Dien (*ever*) volghedi metten slaghen (*het spoor*) beide in boscagen ende in haghen, so langhe dat hi porrede wilt (*l.* twilt), *Parth.* 1172. Daer hi jagede ... ende hadde ... een ever gheporret aldaer hi lach, *Ren.* 1456. — Van iemand die slaapt, *hem wekken, wakker maken.* Zoo nog heden gezegd van hen die zich des morgens voor hun arbeid laten wekken. Vgl. het huisopschrift: „hier gaat men uit *porren*", en de znw. *porder* en *porster* (vgl. Weiland op porren, en „Mie de Porster", titel van eene novelle van Justus van Maurik). ‖ Du heeft recht wel gedaen dattu porres den slapenden hont, *Sp.* II[7], 23, 402 (vgl. ndl. „men moet geen slapende honden wakker maken", waarin kwaadaardige honden worden bedoeld en geen waakhonden). — De onb. wijs als znw. *Het bewegen of schokken van iemand of iets, beweging, schok.* ‖ Sijn (*Gods*) rusten es ... so vul eren, dat hem niet en can ghederen gheen porren verre no bi, *Wap. M.* III, 173.

B. Met eene zaak als voorwerp.

5) *Prikkelen, aanzetten, aandrijven.* Met „het gemoed" als object, en zoowel gezegd van een prikkelen ten goede als ten kwade. ‖ Redelike te porne den sin te al dat Gods gebod heeft in na goeder conscienciën recht, *Sp.* II[a], 74, 117 (*omschrijving van het begrip* „ter doget"). So es proeve van den quade den sin te porrene in ondade, die (*nl.* de sin) van Gode es ingeset, II[a], 74, 113 (lat. *in malitiam vergere*).

6) *In beweging brengen*; ook *bewegen, verroeren.* Het mnl. porren heeft verscheidene punten van overeenkomst met ndl. en mnl. roeren; zie beneden. ‖ Teerst so porret so (*de natuur*) tfiermament, sterren daeran, planeten omtrent, na den visieren ons heeren, *Wap. Rog.* 1442. Dusent doren waren an die sale ..., welctijt men porrede die herre mochtment horen haerde verre, *Alex.* IV, 1445. Quame een ridder van sulker cracht, dat hi porrede den scacht, hi souden dan sciere doden, *Segh* 6243; *ook* 6239; (*vgl.* 6208 *en* 9 verporren). Gringalet, dat nine woude porren een let, en quame weder tsinen here, *Mor.* 2639 (*de beschouwing in het Gloss., dat* porren *intr. blijft en* „een let" *als bijwoordelijke acc. moet worden opgevat, is onjuist*). Die wile gi sijt int anesien, sal u duncken, mocht gescien, gine porret (*verzet*) nemmer van daer voet, *Rose* 2321. Dat hi en poerde (*d. i.* poorde, *van den zeldzamen vorm* poren) niet en twint no hant no voet no ghene lede, *Theoph*[a]. 1576. Zoo nog heden in het WVla. (De Bo 886); vgl. ald. ook *geporre*, d. i. *gedrang.* — Ook *aanraken, aanroeren.* ‖ Laten ligghen ende nyeman en porre sijn beenre; ende sijn beenre en worden niet geporret, *D. B.* II *Kon.* 23, 18 (lat. *nemo commoveat ossa ejus, et intacta manserunt*). Waert dat mense (*de indrukselen der nagelen*) porde an teen (h)ende, gelijc als (*l.* alst) staerke senewen waren, begonsten si ter ander zide varen (*l.* baren), *Franc.* 7782 (lat. *dum a parte qualibet premerentur*). — Ook in de bet. *aanraken, de hand slaan aan iets*, als teeken van het doen gelden van eigendomsrechten. ‖ Eer dat sij die erfnisse roeren, porren of deelen sullen, *Leid. Keurb.* 170, 55. Eer dat zij enige goeden ende erfnisse porren of roeren sullen, 185, 79. Dat voldoen ende betalen eer dat zij yet van enige goeden, ende erfnisse van den oflivigen nemen, aenvairden of porren sullen, 184, 76. Ick sette in hare (*der testamentoren of executeurs*) handen alle myne goeden, roerende ende onroerende ..., niemant van mijnen erfgenamen hant dair ane te slaen of die te porren of te doen porren by hem luyden ... voor den tijt dat mijn testament ... volcomelijck gehouden ende betaelt ende voldaen sal wesen, Matth. *Anal.* 2, 297.

7) *Veroorzaken, oorzaak zijn van*, zoowel in den zin van *bewerken* als in dien van *op het touw zetten.* Vgl. mnl. roeren, en bij Plant. „porren oft oorsaeck geven". ‖ Van doden, van brande ende van allen mesghripe dat overmits dit orloghe begonst es

ende gheport, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 708 (*a.* 1303); ook 710. Dat dit porrede (nl. *dat er een tornooi werd gehouden*) die coninc, dat was allene om ... dat hi Galaits ridderscap wilt sien, *Lanc.* III, 557. Ten naesten jare ... porde Karel een orloghe groot, daer menich mensche om bleef doot, *Brab. Y.* II, 1093. Nu haddi gerne ene quade adere daer in (*in het concilie*) geworpen (*var. Tijdschr.* 24 geporret) om verwerren, *Sp.* III*, 30, 4. Si weet wel dat hine sal op hare greinsen noch scelden dorren noch onraste te hare wart porren (*onaangenaamheden met haar bewerken*), *Rose* 13910. Oft geviele dat hier yeman letsel yegen porrede ocht porren woude, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 758 (*a.* 1318). — Hiertoe behoort waarschijnlijk de volgende plaats. || Al warse (*de bul*)... igheven bi spaeus propren porne (*op aanstoken van den paus in eigen persoon, al ware de bul van den paus zelf uitgegaan*) in contrarie van deser compositie ende gracie voors., *Ann. Em.* 28, 54 (*a.* 1360).

8) *Iets op het touw zetten, een aanvang met iets maken, iets aanvangen.* || Nochtan so soude hi sijn bedevaert moeten porren des naesten daeghs nae den ... XLsten dach, *Vad. Mus.* 2, 326. Alle deselve peregrimagen te purren binnen ses weken naer tselve vermanen, Cannaert 89 (*a.* 1481). — Ook *aanheffen*, een lied. || Mettien ginc hi een liedekijn porren, al soetelike (*zachtjes*) te halven uut, hi en dorste maken geen geluut, *Belg. Mus.* 7, 187, 31 (*Ep. fragm.* 108). — Van een verschil- of vraagpunt, *ter sprake brengen, aanroeren.* || Hier wert nu weder gheporret die oude quaestie, Veldenaer, *Fasc. temp. f.* 3, *aangeh. bij* V. Hasselt *op* Kil. 503. — Van eene rechtszaak, *aanhangig maken.* || Van den ghescille dat gheporret was voor ... scepenen, *Invent. v. Br.* 2, 334.

9) *Voor den dag brengen, uiten.* || Soene dorste gheene tale porren, daer iemen bi verstaen mochte wat soe hadde in haer ghedochte, *Parth.* 5127. Vier woningen (*verdiepingen*) sijn in desen torre, daer ic u dese tale af porre (*waarover ik u spreek of handel*, *Flor.* 2412.

II. Wederk. Hem porren. — *Zich in beweging zetten, zich op weg of ergens heen begeven, naar iemand toe gaan of komen.* || Nu port u ende vlieghet daer buten ende vaert selve om u neringhe, *Vad. Mus.* 1, 67, 34 (*tot een jongen vogel*). Want ... ons niet moghelic gheweest heeft zonder groot daugier ons van hier te porene, *Ann. Em.* 14, 348 (*a.* 1488; *ook hier de zeldzame vorm* poren). Dat volc en porrede hem van dier stat niet, voor dat Maria weder geropen wort, *D. B. Num.* 12, 15 (lat. *non est motus de loco illo*). Mettien porredse haer saen, *Rijmb.* 17568 *var.* (*t.* mettien porrede soe wel saen). So war dat hem die portirs van Middelburg porren, nemen wi hem ende hare goed in onsen ghelede, *Oorkb.* 1, 310*a* (*a.* 1254). Porredi u meer te mi wart, ic sal u dat hooft afslaen, *Lanc.* II, 736. Sy hout horen hals soo stide, sy soude hoor node te mywert porren, Hild. 94, 210. Nu gaetse blooder lude ganc, die niet en willen noch en dorren openbaer hem selven porren (*daarheen trekken, gaan*), daermen vyant schuwet sen (*aanschouwt*), 171, 20. — Hoe soudic mi dorren dan jegen hem meer porren (*mij tegen hem verzetten of stellen*) iet? *Lorr.* II, 1638. Dan sal menech lant den vianden gaen in hant, ende nieman en sal hem dorren jeghen die viande porren, *Wrake* I, 1940. Niement en sel dorren jeghen dit volc hem porren (*optrekken, optreden, zich gewapend stellen tegenover*) om den groten ducht van dien, *Lsp.* IV, 5, 33. Laet ons dese aldus bereden, dat hem bi ghenen dulheden kerstenman en sal dorren nemmermeer jegen ons porren, *Limb.* IX, 345.

III. Intr. — 1) *Zich in beweging zetten*; ook *zich op weg, op reis, op marsch begeven, op weg gaan, van huis gaan.* Vgl. UTEPORREN en VORTPORREN. || Si porreden beide met groter cracht, ende onderreden hen ... ende onderstaken hen met nide so dat haer scilde braken, *Lanc.* II, 134. Teersten was geport P. met enen spere starc ende groot; daer na porde B. mede als een ridder fier, *Lorr.* II, 4218. Dien du te gheselle ..., eer du porres (*d. i.* porredes), hads vercoren (*uw reisgezel*), *Bouc v. Sed.* 685. Dan selewi porren ... rechte alst begint dagen. *Mor.* 3238. Omdat hi was op hare slagen (*hun op het spoor was*), pordi lange vorden dage ende quam metter sonne opganc daer, 3195. Florens ... tAntiochen starf, als de gone de porrede van sinen lande, Stoke II, 1029. Zoo wye der (*l.* die?) stede ruymt, dat die ontpoortert is, ende indien men die goeden bevinden can mitten bode, ruymende ende porrende, dat alsdan enz., *R. v. Leiden* 273, 344. Die ebbe ginc ende in Goods name porreden si doe al te samen alle te vaerne up de viande, Stoke IX, 865. Die heervaert salmen tot elcker kerck ontbieden ... viertien nachten voor dat zy porren sullen, *aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 2, bl. 397. Nu doet mi hebben mijn gevoech: ic wille porren morgen vroech, *Lorr.* I, 935. Dat men torssen ghinghe ende laden, alse te porren ongespaert te vaerne te Mechelen waert, *Grimb.* II, 728. Des anders dages porden si metten dage ende voeren vort optie rechte slage, *Flor.* 1950; ook 1946. Ene zake die mi ... van lande porren dede, *Limb.* III, 491; ook I, 1563; X, 1157. Hets tijt datmen porre ende varre, eer hem die dach tsere openbare, *Cass.* 359. So dat si ten naesten meye ... porren mogen ende varen in dat Vrankerike, *Lorr.* II, 133. (Hi) sal porren uter saten om te soeken aventure, *Segh.* 3954. Ic bin van minen huse gheporret te soeken tcruce, 10442. Soo dat si niet en souden dorren buten muere van Brusele porren, *Brab. Y.* V, 3049. Dat uter poort niemen en porrede, *Rijmb.* 28511. Dat dese J. zal doen zine peelgherimage ... ende purren binnen drien weken, *Belg. Mus.* 6, 181 (*a.* 1360); ook 10, 113; 7, 300; 311; *Bouc v. d. Audienc.* 100; *enz.* — Ook *uittrekken, vertrekken, afreizen, ergens op uit gaan*; met een leger, *optrekken.* || Onse gesellen ... die in die queste geport waren, *Lanc.* II, 27557. (Si) onbeiden das men hem beval te porne; doe porden si al, 32852. Om hem ... so siwi geport ut Arturs hove, 18103. Dat gi blijft in payse tote dien dat gi noot van porne sult sien, 10261. Die joncfrouwe porrede ..., ende die coninginne heeft na hare gesien ... also verre als sise sien machte, *Bloeml.* 1, 61, 301. Wi(e) sijn geporret ... in die meeste queste die mach sijn, *Lanc.* II, 2305; ook 461. Alse die coninc port, ic ben al gereet te varne met hem, III, 5345. Walewein porde (*ging, reed*) ter goeder wilen (*onmiddellijk*) na die joncfrouwe die was voren, om te velle haren toren, *Mor.* 1288. Nu es geporret te Hongeriën waert ... hertoghe Godevaert ... van Lottrike, *Sp.* IV³, 6, 1. Alsmen porren soude ten stride, IV³, 21, 52. Des maergens porde alt here, IV³, 20, 4. Hier binnen die coninc T. up Pompeius geporret is om orlogen, I⁴, 75, 1. Serjante ..., die purreden van Ypere westwaert, *Rek. v. Gent* 1, 348. Alle drie so porreden (*reden*) si doe wat hare orsse lopen mochten, *Ferg.* 4722. Tghemeente hebben tcruce ontfaen, ende reden hem ten naesten jare te porrene met willigher scaren, Stoke II, 900. Ten utersten ... trac men met gemeinder heervaert ende porde op sente Michielsdach ... vore den Grave (*de stad Grave*), *Brab. Y.* VI, 7665. Al eer hij om aldaer te wesen porren ende reysen sal, *Handv. en Priv. v. Holl.* I, 8 (*a.* 1462). Twee selverine businen, dat mer mede blasen sonde als dat here porren woude, *Rijmb.* 5516. Dat sij die (bedevaert) doen selen ende derwert porren ende trecken buten den lande van Brabant binnen den derden daghe, *Vad. Mus.* 3, 26. Si porden van Egypten sachte met claren daghe, *L. o. H.* 836. Niet eer te porne vander stede enz., *Rijmb.* 34461 (lat. *illic manere paulisper*). Porrewi, laet ons den strijt begin-

nen, Heelu 4832; Velth. III, 5, 34. Nu moeti mi ene bodscap doen ende porren . . . ane den coninc Agulande ende groetene van mi sere, *Lorr.* II, 1160. Bi lande of bi water, nadien dat hi porren (*reizen*) sal, *Mandev.* 2 *b*; *enz.* — Sine rusten dach no nacht eer sy . . . toten lande quamen ghevaren, daer sy omme gheporret waren, *Troyen* 1220. Dat volc van Chanaan vernam dattie Ysraëlsche scare omme hare lant gheporret ware (*uitgegaan was om hun land te veroveren*), *Rijmb.* 6854. Gaidoen, die gheport was om traïsoen (*op verraad uit was*), *Belg. Mus.* 7, 445, 143. — Gheporret (geport) sijn, met eene bepaling in een al of niet beknopten bijzin, *er op uit zijn om*, *van plan of voornemens zijn om.* Vgl. de drie laatste aanhalingen en de uitdr. „in porre werden" (Velth. III, 24, 1) bij PORRE. || Daer ic was geport in ene vart te varne te Arturs hove wart, *Lanc.* II, 8491. Wi sijn also geporret ende hebben ooc gelovet dat u XX te makene mat, III, 20038 (*men doet wellicht beter hier* geporret *te brengen tot het trans. ww. met de bet.* „aandrijven, aansporen," *en* „wi sijn also geporret" *op te vatten in den zin van mnl.* „daertoe sijn wi verdreven"; *vgl. Wap. M.* II, 87). Hi dede hem te verstane dat hi gheporret ware omme te gane in peelgrymagyën ten hooghen Roome, *Amand* I, 1846.

2) *Zich bewegen*, *zich verroeren.* || Alsen (*Jason*) Medea versiet (*aan haar bed*), luyct sy die oghen ende porret niet, *Troyen* 630. Doe riep si op hare een kint dat Dienst hiet, maer hen porrede twint, *Limb.* X, 475. Die paerde stonden alle stille, alse dier dat niet porren en wille, *Sp.* III[4], 41, 57. Et (*het schip*) . . . blivet als een rootse staende . . . „ghelijc als(t) een steenberg (*varr.* berch ware, diene porret haer no dare, *Nat. Bl.* V, 394. Met sinen rocke hi an hem (*de vogels*) swaf (*hs.* snaf *of* suaf, *raakte hij ze aan*, *ging hij langs hen*), nochtan porde geen daer af, *Franc.* 6477 (lat. *tunica contingebat easdem*; vgl. *Tijdschr.* 4, 102). Hi (*het lichaam*) ne porrede cleen no groot, sint dat hem de ziele ontscoot, *Wap. Rog.* 316. — Met eene ontkenning en eene bepaling met ute of van. *Zich niet bewegen van eene plaats*, *ergens niet vandaan gaan of komen.* || Die zwalewenswegen alle... of si twort adden verstaen, no sine porreden van der stede eer het was gepredect (*de preek uit was*), *Franc.* 6509. Eist een (*havik*) die vlieghene (*var.* vliegens) begaert, so ne porret si (*de duif*) van der stede niet, *Nat. Bl.* III, 1060. Hine sciet noch ne porrede uut den bedde niet, *Lanc.* II, 3841. Dat volc was so gheladen met goede, sine constent bestaden ende cume porren vander stede, *Alex.* VIII, 228. — Ook zonder eene bepaling komt porren in dezelfde beteekenis voor, nl. *een stap doen*; ook *voortkomen*, *vooruitkomen.* || Want Mr. Jan tbedde hauden moet, ende en mach hem nieuwers vertooghen nochte porren, *Ann. Em.* 13, 105 (*a.* 1488). Van dien miste . . . die maecte die weghe glat, dat si cume porren mochten, *Alex.* IX, 331. — Misschien is dit ook de bet. *Alex.* VI, 75 vlgg.: „hi logierde buten de stede (*Babilon*) verre ende al sijn here mede, nochtan en mochti porren cume" (*toch kon hij*, *door de weelde verzwakt*, *geen stap doen*, *was hij tot geene inspanning meer in staat?*). — Met betrekking tot eene daad of eene uiting, *een stap doen*, *ergens toe komen.* Enen doen porren, *iemand ergens toe brengen of bewegen.* || Die troost van u (*uwe aanmoediging*) dede my porren te segghene dat ghijt selve sijt die my mach leiden doen den tijt blidelijc, *Troyen* 3320. — De onbepaalde wijs als znw. *Beweging*, *het zich bewegen.* — *a*) Van een lichaam of een voorwerp. || Hi stont wel . . . bi daghe duere ende bi nachte sonder porren (*bewegingloos*, *roerloos*) téénen stane, sonder oge up te slane alse oft een stenijn beelde ware, *Sp.* I[2], 28, 45. — Alst (*het schip*) cam daert een deel was diep, stont stille dat niewer ne liep, sonder porren in die bare, als lange als die liede waren daer ten oevere, *Franc.* 6561. Als een berch bleef dmaechdekijn, daer geen porren ane en mach sijn, *Sp.* II[4], 2, 115. — *b*) Van den geest, het gemoed. || Wi wanen . . . dat gi niet wt selt trecken dorren, want gi sijt van cranken porren te hem werd yewent te doene (*gij zijt van eene zwakke of trage gemoedsbeweging om iets tegen hen te doen*, d. i. *gij zijt weinig voortvarend*, *niet zeer vlug of wakker om iets tegen den vijand te ondernemen*), Velth. V, 48, 28 (Van Wijn op Heelu bl. 200 vertaalt het woord hier door „optrekken", maar dit is onjuist; beter is de door hem afgekeurde vertaling „moed" van Lelong). — *c*) *Beweging* in de bet. *beroerten*, *onlusten*, *troebelen.* || Alle bannen, die die van Gend ghedaen hebben binnen den porrene ende beroerte van deser orloghe, *Cron. v. Vlaend.* 2, 209. Onseden ende saken, daer onraste of porren af mochte comen, *Belg. Mus.* 5, 93 (*a.* 1385).

3) *Van een toestand van beweginglooshеid of rust in beweging komen.* || Doe sij waenden dattet scip niet en sou mogen porren (*los komen*), *Pass.* (*a.* 1489) *S. f.* 102 *a.* — Van wild. *Opschieten.* Vgl. bij Trans. 4) de bet. „opjagen". || Ic sie ginder porren een wilt, daer mijn herte op es ghestilt (*gesteld*), *Lansl.* 381. — Ook in de bet. *na den slaap opstaan*, *opstaan uit het bed.* Vgl bij Trans. 4) de bet. „doen opstaan, wekken". || Doe wecte hi selve sinen camerlinc; doe porden sciltknechte ende garsoene, ende daden dat hem bestoet te doene, *Flor.* 1935. Doe mochte men sien porren saen alle die in dien huse waren, *Rein.* I, 1236. — Ook *opstaan tegen iemand*, *in opstand komen*, *zich met geweld verzetten.* || Int selve jaer so porden echt die Sassen ende maecten gevecht jegen Karle, *Sp.* III[4], 87, 15 (*Brab. Y.* II, 1153: porreden, *varr.* porden, poersden; *zie* POORSEN). En sal cume clerc . . . sijn crune tonen dorren, want het sal al jeghen porren, *Wrake* III, 1039.

4) *Voortkomen*, *voortspruiten.* Hetzelfde bet. mnl. roeren, intr.; z. ald. || Dan es haer const . . . uut eenre wortelen gheporret, die nemmermeer en verdorret, *Melib.* 1096. Toren ende nijt en werden nimmer ghesceden, want si purren beide ute enen hoverdeghen gronde, Ruusb. 2, 10 (lat. vert. *prorumpere*). Die menichfuldighe storme ende beweghinghe die ute minnen porren, 4, 103. (Begheerte) es meer purrende uten ghevoelne der sinnen dan van graciën, Hadew. *Proza* 30. Daer af so porde . . . grote orloghe, *Lorr.-fr.* 1. I, 297. Omme te belettene alle onraet, die hieraf in der stad van B. porren ochte gevallen mochte, *Belg. Mus.* 5, 94 (*a.* 1583). Hi moet tierst begheren den borne daer alle dinc af begint te porne, dats dijn herte daert ute sprunt, dat moets du suveren, *Sp.* IV[4], 12, 57 *fragm. G.* (*var.* borre: af werd in porre). — Ook in de bet. *afkomstig zijn.* Vgl. hd. *herrühren.* || Dat icken daede daegen . . . vor die vrouwe van R., daer dit lant af porrede, *Lanc.* II, 8624 (vgl. LEENROERICH).

5) *Beginnen*, *een aanvang nemen.* Vgl. Trans., 8). || Hoe wel dat dese ghescille porden in den jare . . van XXV, soo bleven si nochtan hanghende . . . tot omtrent den inde van den jare van XXVI, *Brab. Y.* VII, 16404 (*men kan het woord hier ook weergeven door* opkomen; *zie bij* 6).

6) *Opkomen*, *voor den dag komen*, *zich vertoonen*, *ontstaan.* || Alse minne porret in mine ziele, dan salic u van desen dinghen meer segghen, Hadew. *Proza* 30. Om te verhueden die grote pine die in sijn lant hadde mogen porren, *Brab. Y.* VI, 824. Alle wangost ende aenspraken, die sijn geporret mids desen saken, of gheresen, 6809. Die specie (*van melaatschheid*) die wast op den mensche seer, alsi beghint te porren ofte te rijsen, Jan Yp. 152 *hs.* Ten naesten jaer ... porde die orloghe tusschen die Vrancken ende die Hunen, *Brab. Y.* II, 1167. Dese felle welde zee, daer so meneghe grote vlaghe in porret ende ruert alle daghe, *Wrake* I, 467. Dorenauwe gaetkine (*porien*), die de levere heeft, dore welke die naturlike geeste

ende fumeyen porren uten bodeme van der leveren, *Hs.* Yp. 57*c*. In den beginne alst (*het gezwel*) porret, dan eist also cleine alse een vitse (*boon*), 40*a*. Echter porrede een strijt, ende David trac wt ende vacht jeghen die Philistinen, *D. B.* I *Sam.* 19, 9 (lat. *motum est rursum bellum*). Dat sonder beide . . . har selven . . . genesen vant die sieke nonne, ende . . . verdreven al dat geswel . . . daert was geporret an din hals, *Lev. v. Lutg.* III, 5449. Menstrua die onderbliven helptet (*het geneesmiddel*) porren ooc den wiven (*bij de vrouwen*), *Nat. Bl.* IX, 65.

7) *Zich uitstrekken* of *dóórloopen.* || De vors. veinstren viercante up te bringhene also hoghe als de veinstren porren zullen, *Z Vl. Bijdr.* 4, 321 (*a.* 1410). Vgl. ndl. dial. *porring*, richting waarin een streksche boog boven ramen of deuren genomen wordt (*Zuanl.* en *Antw. Idiot.*).

8) *Zich roeren*, *zijn best voor iets doen*, *zich voor iets spannen*, *zich voor iets inspannen*, *zich weren.* Kil. porren, moliri, niti, conari, conferre vires. || Si hadden gherne haren here vore hare gebeden, maer sine dorren dore harre vrouwen willen porren, *Limb.* I, 1826. — Zoo nog heden in zndl. tongvallen; vgl. *Antw. Idiot.* 991 en bij De Bo 886 op porren: „hard werken aan iets, veel geweld gebruiken, zich weren, zwoegen, ook *pirren* en *purren*; *porren* om een vraagstuk op te lossen; *porren* op eene duistere plaats van eenen schrijver". — De onb. wijs als znw. *Inspanning*, *pogingen*, *moeite die men voor iets doets of aan iets besteedt.* || (Hi) waende setten te rechte trike, maer het was so sere verworren, dat daertoe en halp geen porren, Velth. II, 29, 26. En sal niemen in een parc jegen u comen dorren; here, daertoe helpt jegen (*dit woord zal wel moeten worden geschrapt*) geen porren: in vechte geen tijt, I, 29, 76.

PORRENEN (PURRENEN, PORNEN), zw. ww. trans. en intr. Hetzelfde als porren; z. ald. en vgl. GEPORRENEN.

I. TRANS. — 1) *Prikkelen*, *door de eene of andere lage of verkeerde neiging beroeren.* || So wert hi ghepurrent met grooten nide, *Comb. hs.*, *aangeh. Tijdschr.* 17, 276. — Ook *aanzetten*, *aandrijven*, *bewegen*, met eene bep. met *te*. || (So) werden si gepurrent te gramscepen, *ald.*

2) *Bewegen*, *verroeren.* Zie een voorbeeld bij GEPORRENEN.

3) *Verwekken*, *veroorzaken*, *bewerken.* || Een ghegramt man porrent ghescilt (*d. i.* ghescelt), *Hs. v.* 1360, 45*a* (*Spreuken* 15, 18: *vir iracundus provocat rixas*; *D. B.* „een vertorent man verwect ghekijf"). Vgl. ald. 45 *d*: „eens sots . . . mont verporrent ghestride" (*Spreuken* 18, 6: „jurgia provocat"; *D. B.* „vertorent tot kijf").

II. INTR. — 1) *Zich in beweging zetten*; *op weg*, *op marsch*, *op reis gaan.* || Also vermaent ende ghepurrent zijnde (nl. *tot het doen van eene bedevaart*), Cannaert 89 (*a.* 1481). — Vgl. *Limb.* X, 1250: „nu hoort, here, twi ic wte ben geporrent ende wte comen," waar een vorm kan bedoeld zijn van uteporrenen of van uteporren. Zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 198, Opm. 2.

2) Van gemoedsbewegingen en hartstochten, *opkomen*, *zich doen gevoelen.* || Als lusten te pornen beghinnen, wilsoe (*de ziel*), so machse wel verwinnen, *Wap. Rog.* 501. — Ook als znw. || Die van eerst der jeghen strede ende gracie te werke lede, hi soude al pornen (*alle aanvechtingen*; eig. *al het opkomen der hartstochten*) saen lichte ter neder slaen, *Wap. Rog.* 1776 (vgl. PORRINGE).

PORREWAGEN, znw. m. Het woord kan de bet. hebben van *iemand die een wagen voortstuwt*, *in beweging of aan den gang brengt.* Vgl. gadergout, gierbesant en de bij GADERGOET genoemde gelijksoortige samenstellingen. Doch ook is eene vervorming mogelijk, die niet meer is na te gaan. In zaanl. tongvallen is een woord *portelwagen* bekend. Als geslachtsnaam komt porrewagen voor te Brugge in 1302 (*Rek. v. Brugge*, bl. 49).

PORRINGE (PURRINGE; ook PORINGE; vgl. poren naast porren), znw. vr. Van porren of hem porren (of porren, intr.).

1) Van porren, Trans. — 1) *Prikkeling*, *opwekking van een hartstocht of tot eene verkeerde neiging.* || (Hi) brochte in roere sine maghe ende in quader voere van verwoetheden, ende gaf den gheenen, daer hi (h)ooft was af, porringhe ten quaden willen, die hi met rechte soude . . . bringhen (h)ute haren quaden meeninghen, *Vl. Rijmk.* 3471. Dit volc van deser groter scare dat en es maer porringhe van vare (*eene aanprikkeling tot vrees*, *een middel om iemand vrees aan te jagen*), *Alex.* IV, 1685. — Ook van een persoon gebruikt. || Ganc van mi, . . . porringe van allen zonden (*opwekking tot zonde*), voedinge van mesdaden groot, ende spise vander langre doot! *Sp.* III[3], 12, 23 (lat. *discede a me*, *fomes* (brandstof, middel om vuur te voeden) *peccati*, *nutrimentum facinoris*, *pabulum mortis*). — Ook van de uit het eigen gemoed opwellende prikkelingen tot zonde, welke door den duivel of het vleesch worden veroorzaakt (men kan daarom ook deze beteekenis brengen tot het trans. porren). *Aanvechting.* Vgl PORRENEN, Intr. 2). || Al brinct so (*de zinnelijke natuur*) porringhe te voren, daer omme ne wert so (*l.* hi, *de mensch*) niet verloren, up dat hire jeghen pijne, *Wap. Rog.* 1536. Al porret hi di ter quæthede, ghef der porringhen gheene stede, du suls haer lichte ontgaen, 1770. Een stanc . . . van brande, daer geestlike menschen menigerhande vule porringhe of ontfaen, die si bi graciën wederstaen, *Sp. d. Sonden* 483.

2) *Aandrift.* Ook hier kan het woord van het trans. of intr. porren worden afgeleid. || Porringhe die den sin wechtiet entie redene ghemoeten pliet, *Wap. Mart.* II, 242 (vertaling van *Animi Motus Obstans Rationi*, d. i. „Amor"). Hier wrochte poringhe der natuer, dat si den jonghelinc jonste goet, *Segh.* 577. Die vrouwe was blide omme dat, als sijt (*het kind*) metten oghen siet: het was haer kint, al en wist sijs niet; daer wrochte poringhe der natuerpn, 1116.

3) *Het opkomen of onder de leden hebben van eene ziekte*, *het naderen van den dood.* Is deze vertaling juist, dan komt het woord van porren, Intr. Daar evenwel ook porren, trans., voorkomt met eene ziekte en den dood als ondw., zoo bestaat de mogelijkheid dat men het door *aanvechting*, *aanval* moet weergeven. || Heeft een mensche purringhe der pocken, Jan Yp. 148. Drie dinghen vindic . . . overswaer, teen dats die porringe van der doot, dander es die siecheit groot, *Sp.* I[a], 72, 1 (*ook het lat.* „metus mortis" *wijst eerder op het trans.* porren).

AANM. — In den zin van *het pogen*, *het streven*, welke misschien ook vroeger aan het woord kan zijn eigen geweest, staat het woord bij De Bo 887.

*PORSCEREN. || Die mensch set sijn gedochte alleene om te sine versaet, dat hem die spise wederstaet: dan heeft hi ghenoech gheten, wine connen anders gheen mate weten; dus playsteren (*var.* porsceren) wy ons telker ure; ende als verladen es nature enz., *N. Doct.* 1366. De lezing porsceren zal wel op misverstand berusten: waarschijnlijk heeft er oorspronkelijk gestaan peisteren, de historisch juiste vorm van pleysteren uit het ths. In het hs. heeft het woord met de letters van *peisteren* groote overeenkomst.

PORSE. Zie PERSE.

PORSE (PORS), znw. m. (?). Mnd. *porse*, *pors*; hd. *pors*, *porsch*. Andere benaming van gagel (z. ald.). Vgl. Dodon. 1200 *a*, alwaar op tamaris(k) ook hd. *portz* wordt vermeld, en Van Dale[4] 482 *b*, waar op *gagel* ook genoemd worden *post*, *possem*, *Brabantsche mirt*, *Drentsche thee* en *luis- of vlooienkruid* (welke insekten door den aan dien der notebladen herinnerenden geur worden verdreven). Het woord moet

ook in het Oostmnl. bekend zijn geweest: nog heden is *posse* in sommige streken van Gelderland, b. v. te Ruurlo, volksbenaming van den gagel. Zie Gallée 60*b*. — Misschien is het woord over een grooter gebied in gebruik geweest en is met het bovengenoemde één het in een der hss. van Maerlant's *Nat. Bl.* voorkomende prosse („alse prosse so es hi (*de crisoprassus*) groene", XII, 311 *var. B.*); eene vergelijking met de eigenaardige groene kleur van den gagel schijnt zeer gepast.

PORSEN. Zie PERSEN,

PORSERIE. Zie PERSERIE.

PORSESERS. Zie PORTSISERS.

PORSSE, PORSSEN. Zie PERSE, PERSEN.

PORSTEN, zw. ww. trans. Waarschijnlijk met een *t*-suffix (vgl. *Tijdschr.* 10, 24) gevormd van porsen, d. i. persen; z. ald. *In benauwdheid brengen*, *benauwen*, *mishandelen*, *kwellen*, *op iemand de eene of andere lijfstraf toepassen*. Alliteereerend verbonden met pinen. ‖ Wie poorter of poortresse is binnen Geervliet ende gevaen wort, ende (*l.* en) salmen pynen noch porsten, noch in geene vangenesse brengen, *O. Vaderl. R.* 1, 195, 33. Ook persen komt voor in de beteekenis *kwellen*, mishandelen. Misschien ook kan porsten staan voor portsen, hetzelfde als pertsen, een mogelijken bijvorm van persen; z. ald.

PORT (*poort*). Zie PORTE.

PORT, znw. vr. Mhd. *port*, m. en o.; *porte*, vr. (*haven*); ags. *port*, m. (*stad*); ndl. *-poort* (in plaatsnamen). Van lat. *portus*, ofra. fra. *port*, waarvan ook eng. *port*; it. ptg. *porto*; sp. *puerto*. Het woord heeft zijne beteekenis van *haven*, *havenplaats* (Kil. poort, *Ger. Sax. Fland.* j. haven, portus) uitgebreid tot die van *stad* in het algemeen, misschien onder den invloed van porte, poort, lat. *porta*, doch etymologisch heeft het daarmede niets te maken. Het luidt port (poort) en niet porte (poorte); slechts zeer zelden komt, ten gevolge van verwarring, het laatste voor „stad" voor: zie b. v. *Natuurk.* 1608 waar het rijm met den vorm in strijd is, en *Alex.* III, 634, waar Franck poort in den tekst heeft opgenomen; ook *Leid. Keurb.* 50, 6: „die *poirte* verbueren" en *Gendsch Chtb.* 179: „dat . . . yemandt langhe uuten (*begijn*)hove sy noch en vernachte in de poorte" (*a.* 1354; de nu en dan voorkomende verbogen naamval *po*(*o*)*rte* kan natuurlijk ook behooren bij *po*(*o*)*rt*). Doch dat de oorsprong der benaming vergeten was, blijkt o. a. uit *Sp.* III³, 23, 80: „in die havene van Rome der port" (*var.* van roomre port; lat. *ad romanum portum*). De onderstelling dat port, stad, hetzelfde woord zou zijn als porte, poort, hoewel op zich zelve niet onmogelijk, is onjuist. Zij wordt reeds gevonden bij Kil. (poorte, *vetus Fland.* oppidum aut locus vallo fossave munitus, in quem per portam intratur: *per synecdochen*, *ita quoque portae* „urbes" *dicuntur Deut.* 17, 2, *et* „propugnacula", *Gen.* 22, 17 *et* 24, 60") en later ook bij verschillende taalgeleerden, o. a. Hoffm. op *Flor.* Gloss., Clarisse op *Natuurk.* bl. 444. Vgl. PASSEPOORT. *Stad.* Meestal worden stat en poort zonder verschil van beteekenis door elkander gebruikt, doch dat er een onderscheid tusschen de beide benamingen moet bestaan hebben, blijkt uit *Melib.* 1880: „die in een stat of in een poort hem selven so setten voort" en vooral uit *Teest.* 1090: „de rade van den steden sijn al vol behendicheden ende trecken haer stede also voort, dat si een stat maken van eenre poort ende copen hen selven also vrij jeghen den here, so dat si mechtech sijn ende vermoghen ende hebben den heren ontoghen hare macht also vele dat hen dicke gaet uten spele." Het onderscheid is hierdoor duidelijk: stat beteekent „eene plaats, die stadrecht of stadvrijheid heeft gekregen, tot een afzonderlijken rechtskring verheven is; poort beteekent eene — vermoedelijk ommuurde — plaats die zulk recht mist. De door Snellaert in het Gloss. opgegeven verschil dat eene „poort" zou zijn ommuurd, eene „stat" open, is minder juist. ‖ Harleblanke (*Arles*) die poort, *Brab. Y.* I, 1082. (Hi) stoorde al de poort (Pirrogerge, *Perigord*) ende ander steden vele, 1453; ook II, 412. Hi wan Cesaraugusta (*Saragossa*) die poort, II, 1101; *Sp.* III⁴, 86, 21. Te Constantinoble in de port, *Limb.* IV, 1512. Tote Parijs in die port, V, 180. Te Vinegen in de port, V, 2436. Enighe ander port bet nederwaert jeghen Gent, *Natuurk.* 1608 (*var.* poorte: voort). Tot Akers in die poort, *Overzee* 44. Te Romen in die poort, *Lsp.* II, 11, 74. Hute Roome, der grooter poort, *Amand* I, 2351. Nivele, de ryke poort, 4943. Te Tyren in die goede (*aanzienlijke*) poort, *Alex.* III, 683. Die poort van Vyanen, *Arch. v. Buren* 317 (*vgl. het nog heden bekende* die port van Cleve). Japhat (*Jaffa*, die vaste port, *Nat. Bl.* IV, 501 (*var.* pord). Jan van Mandeville . . ., gheboren van Inghelant van der poort Sinte Albaens, *Ned. Proza* 248. Te Jherusalem binder poort, *Segh.* 1620. tAntwerpen in die poort, *Melib.* 3760. Noit en was daerna in die port (*Troje*) bliscap, *Bloeml.* 1, 137, 10. Die port van Cydonen, 1, 147, 16. Aldus was die edel poort Tyren . . . gestoort, 1, 149, 89. Augusta, die rike pord, Velth. I, 15, 14. Ascalum, die vaste port, *Sp.* I⁴, 68, 4 *varr.* Seneca . . . was ute Spaengen geboren van Cordes (*Cordova*) uter goeder port, I⁴, 32, 1. Inde port tAntyochen, I⁷, 95, 50. Te Colen in die goede port, IV⁶, 50, 25. Voor Acquileren (*l.* Acquileien?), de vaste port, III⁸, 85, 85. Te Constantinoble inde port, 87, 2. Ay, Rome, Rome, valsche port! I⁴, 62, 22 (*woorden van Jugurtha*). Te Bruessele . . . in de poort, *Grimb.* I, 2669. Die poorten sijn groot, *D. B. Deut.* 1, 28 (lat. *urbes magnae*). Ende men nemmeer porte (*mv.*) ne vant dan Thorout ende Corterike, *Sp.* III⁴, 89, 52. (Hi) hadde al deere van der poort (*Rome*), *Teest.* 1328. Dat Galiene es in hare port beseten, *Ferg.* 3866. Eens besat (*belegerde*) sijn port met crachte van Persen . . . die coninc, *Sp.* II⁴, 44, 12. Alst der port met vresen ginc (*slecht voor de stad begon uit te zien*), 14. Dat Galiene es in hare port beseten, *Ferg.* 3866. Daer toesach de port, *Sp.* III⁴, 36, 83 (lat. *in conspectu omnium*). In allen straten van der port, II⁴, 16, 78; *Sev. Vroeden* 1377. So wie eenighe priemen maecte of openbaer te coop brocht, wtgheset onsen twee jaermarcten, die verbuerde III pont ende een half jaer die poort (*het verblijf in de stad*), *O. K. v. Dordr.* 18, 28; zoo nog eens *ald. e. e.* Die verbuerde die poirte een jair, *Leid. Keurb.* 50, 6. Die coninc van der port, *Bloeml.* 2, 108, 750. Vrouwe Sante, die vrouwe van der port, *Flor.* 433. Hebdi enich huus in dese port? 1985; ook 1745. Van uter poort, *Hor. Belg.* 9, 70 (lat. ald. *de hors le ville.*). (Doe) quamen . . . die Vriesen . . . ghewapent tAlkemaer op de poort . . ., ende hebben dat portekijn bezeten, Stoke II, 488; ook 494. Dat hi quam binnen der poort predicken, *Amand* I, 3089. Hi was dalre eerste . . . die . . . veste poort, *Rijmb.* 952. Nie quam man in beter lant, daer hi betre rudders vant, scoonre borghe ende scoonre poorte (*mv.*), *Parth.* 5671. Hi dede omlegghen die starke poort, *MLoop* I, 1376. Binnen der poort (*te Athene*), 1424. Nijt es . . . meester int lant ende in die poort, *Wap. M.* I, 592. Ghi siet nu nijt ende discoort in elc lant, in elke poort, *Wrake* II, 404; ook *Bloeml.* 1, 103, 522; *Sev. Vroeden* 1808; *Lanc.* III, 10554; Hild. 122, 72. Hem allen van siere port (*zijne stadgenooten*), *Sp.* I⁷, 19, 79. Die van der port (*de stedelingen*), *Bloeml.* 1, 108, 737. Ocht het cost mijn dorp ende poort ende mijn lieden daertoe mede, *Grimb.* I, 2093. Dat elc . . . doe spisen castele ende poort, 2268. Als sijt al hadden testoort, menige scone borch ende poort, *Flor.* 109. Het was VII milen . . . te ridene, eermen vant dorp oft port, *Mor.* 2838. Hi . . . seide der Ewangeliën woort in doorpen, in weghen ende in poort, *Amand* I, 2482. Te lande ende ter poort, *Sp. d. Sonden* 8816. Pirruse gaf hi in die hant cas-

tele, porte (*mv.*) ende lant, *Troyen* 10067 *var.* In hof, in dorpe noch in poort, *Teest.* 935. Menech port ende dorp, *Sp.* IV¹, 7, 34 (*men verwacht* menege). Hi heeft . . . verbrant porte ende dorpe, III⁸, 63, 84. Si (*de Noormannen*) belaghen . . . menege borch ende menege port, IV¹, 65, 66. (Hi) hevet gesaket tsiere hant castele, dorpe ende port, Velth. I, 37, 32; ook I, 43, 31. Dat recht van der poort, *Lsp.* I, 44, 62. Die ghemeine bate vander poort (*de burgerij*), I, 34, 38. Die gemene (ghemeine) poort, *de geheele burgerij*, *Rek. v. Gent* 1, 255 *driemaal*; 256. — Met stat verbonden of dooreenloopende vindt men port op de volgende plaatsen. ‖ Dattu velles dese port, *Sp.* I⁴, 31, 15 (*vgl. ald.* 6: dat Alexander . . . vellen wilde eene stat). Te Roome . . . in de poort, in des keisers stat, *Flor.* 683. Te Babyloniën in die stat, 1714 (*daarentegen* 1718: in die port). In die stat van Babyloniën, 1772 (*ook* 1804, *maar* 1801: in die port). In dese port, in dese stede woonde een clerc, *Sev. Vroeden* 2244. Dese man woonde in ene stede . . . dese man was in die poort voor den bisscop best ghehoort, *Theoph.* 129. Ic en herberge nemmermeer in dorpe, in stede no in port vore enz., *Ferg.* 2188. Wie so afgode anebede . . . in poort of stede, *Rijmb.* 6379. Casteele, burghe, poorte, steden verbernden si, 6283. Toter Seinen . . . wan hi port, lant ende stede, *Sp.* III⁴, 2, 89. In een lant . . ., twelke heeft poort, doorp ende steden, *Amand* I, 2303. In doorpen, in poorten, in elcke stede, 3157. Si hebben . . . testort meneghe stad ende menege port, *Limb.* VIII, 225. — Die hemelsche port (poort), *de hemelsche stad*, *de eeuwige stad*, *het hemelsche Jerusalem*, *de hemel.* ‖ Ghi coomter met (*met „geven"*) in de hemelsche poort, *Mnl. Ged.* 283, 109. God bringhe ons ter hemelscher port ten lesten daghe, Hild. 148, 444 *var.*; ook *Wap. M.* III, 230. — Die helsche poort, *de hel.* ‖ Sone wertstu niet versmoort in die helsche poort, *Wap. M.* III, 480 *var.* — Verklw. portkijn, *stadje.* ‖ Jhesus was gevoert hierna in een dorpkijn (*varr. B. en L.* portkijn), heet Chana, ende es . . . in Galylee, *Sp.* I⁷, 8, 1. — Spreekw. enen in die port (poort) helpen, *iemands belang bevorderen.* Men kan poort, hier ook opvatten als den geapocopeerden vorm van poorte, poort. ‖ Sommighe nemen bootscap aen voor enen vrient aldair te gaen, hij verghet des vriendes woort ende helpt hem selven indie poort, *MLoop* II, 3898.

PORTAERDE (POORT-, POIRT-, -ERDE), znw. vr. *Stadsvuil*, *afval*, *puin*, *vuilnis* en dgl.; eig. *stadsaarde.* In de 18de eeuw was *poortaarde* in woordspeling met *poort*, aars, bekend in de bet. „sekreetvuil" (Halma, Sewel, Marin). ‖ (Tlant) dat yet es, dat moeten zy maicken ende onderhouden mit poortaerde, *Inform.* 372. Van tselve lant mit sant, misse ende veenbaggert toe te maken in deerste thien jaeren, ende de leste jaeren daer in te brengen VIII schepen poortaerde jaerlicx, Gonnet, *Vier Parock.* 285 (16de eeuw). Baggeren, eer sij weder missche ofte poortaerde laeden moogen, *K. en O. v. Delft* 113, 47. Dat niemande eenige scuyte mit missche ofte poirtaerde sal moogen geladen uuter steede vueren ofte oick binnen der stede lossen, 113, 48; ook 49; 50. Dat niemandt . . . enyge aerde, poye, poortaerde ende vulnisse voeren, laden noch neemen en sal wter stede, *O. K. v. Delft* I, 39, 49; zoo nog eens *ald.*

PORTAEL (POORTAEL), -AIL, znw. o. Mhd. *portâl*; hd. *portal*; ndl. *portaal.* Van ofra *portal*; fra. *portail*; mlat. *portale.* *Portaal*, *voorhuis*, *voorhof*, *voorportaal*, *vestibule*; ook *zuilengang*, *gaanderij.* Vgl. UTELAET (UUTLAET) en PORTHUUS. *Voc. Cop.* een portael, portatile (*l.* portale); portael voor (hetz. als „voorportael"), porticus. *Teuth.* portail, portale, porticus, vestibulum; halle off portail, stoa, porticus; halle vur off an der kercken s. portail, vestibulum. Plant. portael, poortael (onder invloed van *poort* gevormd), *portail*, atrium. Kil. poortael van 't huys, prothyrum, vestibulum, atrium; portael van kercken oft paleysen, propyleum. ‖ Omme tghewin . . . hadden si ins tempels huus poortale (*varr.* portale) beesten te cope alrehande, *Rijmb.* 25087 (lat. *in porticibus templi*). Tpoortael (lat. *porticus*) dochte hem te na staen den torre Anthonia, 33289. An die westside (*van den tempel*) stont een poortael, 33321 (*varr.* portael). Vele . . . volgden ende clommen . . . met ledren up tportael, 33326. Geg. D. die pottemaker . . . van datter ghebesicht wert op het poortael van loot, *Rek. d. Buurk.* 181 (*a.* 1474). (Doe ginc) onse Here . . . te Jherusalem . . . binnen Salomoens portale, *Sp.* I⁷, 16, 2. Een portael maecti (*Virgilius*), . . . daer noint reghene in en vel, I⁷, 26, 43 *var.* (*t.* prayeel; *bij Vinc. komt het oorspronkelijk der regels niet voor*). Dic tempel . . . hadde vier pilaren (*zuilengangen*) . . . elc portael hem selven sloot vaste in des tempels masieren, III², 10, 44. Leo . . ., die tsente Pieters hadde gemaect een diere portael ende wel geraect, dat noch inden name sine heet die chiteit Leonine, IV¹, 34, 11 (lat. *ontbr.*). Zij plaghen tAthenen in de poortale van den templen . . . hare disputacie te houdene, ende na de selve poortale sijn zij gheheiten Stoyciene, *Boeth.* 314*c.* Id (*het*) portail van den staitcamer. *Geld. Maandw.* 1, 157. Dat nyement uutlaten, portalen, loyven off pottecassen op der stat erve maicken en solde, *R. v. Harderw.* 1, 44*c*; ook 45*g.* So lach in dese portalen een groote menichte van . . . crancke menschen, *Boec v. d. L. J.* 136 *v* (*Joh.* 5, 2: *Probatica piscina, quinque porticus habens, in his jacebat* enz.).

PORTAENGE (*Rein.* I, 301). Hetzelfde als Bertaenge (*Engeland*)? Zie de bij Polanen aangehaalde schrijvers; vooral J. W. Muller, *O. en j. Rein.* bl. 201, ook over de mogelijkheid dat met Portaenge bedoeld is *Portengen*, naam van een dorp bij Breukelen.

PORTAGE (-AIGE, -AEDZE), znw. vr. Van ofra. fra. *portage*, mlat. *portagium.* Eigenlijk benaming van zulke *koopmansgoederen, die op den hals of op den rug kunnen worden gedragen* (vgl. *portage* bij Duc. op portagium, 2): „le droit qu'on paye pour les marchandises qu'on porte sur le dos ou au cou"). In het bijzonder naam van *koopwaren die gekocht worden door de scheeplieden of de bemanning van een schip, en die hun persoonlijk toebehooren, niet in compagnieschap met anderen.* Zie eene uitspraak van Philips van Bourgondië, van 5 Nov. 1441, aangehaald in *Cout. v. Brugge* 2, 102. Dat daarmede knoeierijen en ontduikingen plaats hadden, spreekt vanzelf. ‖ Dat ghy... trect in de stede van der Sluus ten plaetsen daer men de gheboden van den watrerechte . . . pleicht te houdene ende te doene, ende aldaer doet verbot van ons heeren weghe den baillius van den watre (*waterschouten*) . . ., hueren stedehouders, serganten, dienaers ende colvedraghers . . ., dat zy noch negheen huerer (*van hen*) van nu voortan eeneghe portage coopen te water noch te lande omme voort te vercoopene in eeneghar manieren, *Cout. v. Brugge* 2, 101. Behouden emmer dien dat zy portage zullen moghen coopen zonder begrijp omme huers zelves leiftocht ende there binnen huerer herherghe, . . . ende ditte zo wanneer dat portage bekent zy alsoot behoort, *ald.* Ghecalengiert P., boodsman, van dat hi eene pipe wijns vercochte int water ende niet te kenne gaf den bailliu dat portage was, pais omme 6 lb, *Froissart* 2, 123 (*a.* 1382). Ontfanghen van der vrecht van eenen vate wijns portaigen, welke vrecht toebehoorde H., die staerf up de zee, 7 lb, 125; zoo nog eens *ald.* Om dat die scipman tvlas opdede sonder kenlic te maken, dat portaedze was, *Hans. Recess.* 3, 327. Waert so dat waere portaedze, so es men den baliu dat sculdich te kennende tgheven (*aldus*) . . ., eer ment opdoen mach noch vercopen, *ald.* Alse enich scipman brenghet portaedze, eyst wijn of ander goed, *ald.* Mate scipmans, die portaedze brenghen opt lant ter Sluus, alse lenwaet, vlas ende ander clene dinc,

324. Dat men rechte portage vercopen ende copen mach int watre ende updoen alsoo men van ouden tiden gheploghen heift, ghevende eenen groten van den cogghe te scriveghelde, 222. Dat die sciplieden hare portage niet en moeten vercopen te haren besten int water no up tland, 1, 91.

PORTACKER, znw. m. *Een aan eene stad behoorende akker of grondstuk.* Benaming van eene plaats te Gent, *Rek. v. Gent* 3, 144 (*a.* 1346).

*PORTAITURE (*OVl. Lied. e. Ged.* 328, 377). Zie PORTRAITURE.

PORTARE (POORTARE). Zie PORTER.

PORTATIJF, bnw. Van ofra. fra. *portatif*; mlat. *portativus*. *Draagbaar, verplaatsbaar.* — Als znw. *Verplaatsbaar orgel, kamerorgel, seraphine-orgel*; mhd. *portatic* Vgl. ofra. „orgues seans et *portatives*", aangeh. door De Vries op *Couchy* II, 1969 en A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 561. Kil. portatif, organum pneumaticum uno folle *quod facile transferri et portari potest* (ald. ook in eene soortgelijke bet positif; mnd. mhd. *positif*; z. ald.). ‖ Al die menistroudie vander stede men aldaer te weerke dede, orghelen ende portativen ende al die conste diemen driven . . . mochte, *Couchy* II, 1967.

PORTAUWE (*R. v. Steenb.* 97, 102). Zie PETAUWE.

PORTBAILLIU (POORT-) znw. m. *Stedelijk baljuw, stadsbaljuw*; vgl. bij PORTAGE de uitdr. „baillin van den watere", *waterschout.* ‖ In de presencie van J, poortbailliu van Aelst ende stedehoudere van mynen heere den hoochbailliu van de stede ende lande van Aelst ende van schepenen der zelver stede, *Ann. Em.* 25, 405 (*a.* 1510).

PORTDINC (POORT- ook -DINGE), znw. o. en vr. Het echte ding in de Hollandsche steden, de terechtzitting op vaste tijden, meest drie- of viermaal in het jaar gehouden. Meermalen gebruikt in tegenstelling met gastdinc, eene terechtzitting waar zaken van vreemdelingen werden berecht. De naam werd in de 15de eeuw hier en daar ook gegeven aan de, iedere 14 dagen gehouden, rechtszitting; vgl. *Cron. v. Schagen* 55: „zoo zal men tot alle veertien dagen poortdingen houden en beginnen ten negen uren" (*a.* 1427). Het poortdinc werd o. a. te Leiden afgeschaft in 1536. Zie Nortier, *Burgerl. Proces* bl. 34—46; Blok, *Holl. Stad in de Middeleeuwen* 224; *Keurb. v. Leiden* Gloss. op poortdingen. ‖ Waert al dat D. sculdigh waer als hij niet en is, soo waer hij schuldich van rechtswegen D. te dagen ende te beclagen in der poortdinge, omdat sij beyde poirteren van Leyden zijn, ende niet buyten, *aangeh. bij* Nortier t. a. p. bl. 40. Alsoo zij claight om pennynclike sculde ende A. een poirter is, dien men om pennyncsculde niet sculdigh en is toe te spreken dan in die poortdinge op sijn rechte maelstat, *ald.* Geen poorter en sal opten anderen poorter recht spreken om schade ofte om schulde dan op zijn rechte maelstat; ende want het nu gheen poortdingh en was enz., *ald.*; ook 41. Van alle clagelike woorden die de talmans houden in der poirtdinge, daer of sel die clager gheven van elke clage die hij doet in der poortdinge, enen halven comans grote, *ald.* 34. Van alle clagen die men doet buyten der poortdinge, al waer of dattet zij, daer of selmen gheven den talman, enz., *ald.*; zoo nog eens *ald.* *Die poirtdinghe.* Men sel poirtdinge dinghen vierwerven sjairs, . . . smanendaghes na sinte Ponciaensdach (14 *Jan.*), . . . smanendaghes na beloken paesken; . . . smanendaghes na sinte Jacops dach (25 *Juli*) . . . smanendaghes na aller heylighen dach (1 *Nov.*), *Leid. Keurb.* 24, 6 (*a.* 1406); ook 25 *tweemaal.* Tot elken vierendel jairs, . . . binnen 14 daghe nae elken poirtdinghe, 68, 8. Van dagen in der poirtdinge . . .; van een te dagen buter der poirtdinge, 195, 7 (*a.* 1450). Dat hy M. niet antwoirden en sal buyten der poirtdinge, mer ist dat M. Jan . . . beclaecht op zijn rechte maelstadt, soo J. voors. poorter is, soo behoort J. M. te antwoirden na den recht van der stede, *R. v. Leiden* 227, 260. Soo wie pandet metter stede bode van huyshuer of van lanthuyr, sel comen tenden XIIII dagen, als die panden hoiren stal hebben, mitten selven bode in portdinghe of in gastdinge voir tgerecht, *O. K. v. Delft* I, 17, 17. Is dat dan in een poortdinghe, soo sullen dan die scepenen wysen: van huyden tot over XIIII dagen of totten naesten poortdinghe dat die scout dinghet. . .; maer waert in een gastdinghe enz., *Dingt. v. Delft* 15. Elc poirter mach den andren doen daghen op enen saterdach, te recht te comen opten naesten manendach, als die scout poortdinghe dingt, *O. K. v. Rott.* 23, 47. Wie sijn erve vercoopt binnen der vryhede, die zelve een ghifte off gheven voor den rechter ende voir scepenen ander poortdinghe, 26, 61. Nyemant gheen leen up te dragen . . . dan voir trecht an een poirtdinghe, 26, 62. Die (pantkeringe) zelmen uten ter naester poortdinghe, 30, 80. Soo wat porter ofte gast gebreck hebben aen een uytreysenden porter, die sal hem altijt doen dagen ende naevolgen met drie poortdingen, wel te verstaen als die clager opten eersten pordinck (*d. i.* portdinck) synen eysch ende clage gedaan is; . . . ende en coomt die porter ten lesten ende derden pordinck niet ter antworde enz., *O. Vaderl. R* 2, 83, 7 (*te Geervliet*).

PORTDINCBOEC (POORT-, POIRT-, -DING-, -BOIC), znw. (m. en) o. *Een boek waarin de in een „portdinc" behandelde zaken worden opgeteekend.* In het archief te Leiden worden eenige dier „portdingboeken" bewaard, o. a. een van 1441. Zie A. Nortier, *Burgerl. Proces*, bl. 42, en vgl. ald. bl. 44. ‖ Alsoo die grootheyt van den gelde, dair sy hem of gepant heeft, by den buyren niet geschiet en is, gelyken dat poortdingboick uutwijst by den gerecht ende by den buyren hoir te vernoegen, *R. v. Leiden* 174. — Sommige dier boeken worden ook „wetboec" geheeten, o. a. een te Rotterdam, aldaar op het archief bewaard; zie Nortier t. a. p., bl. 42 noot.

PORTDINCSTAL (POORT-, POIRT-), znw. m. *De plaats waar een „poortding" gehouden wordt.* ‖ Ook hetzelfde als portdinc; z. ald. Alle cuerboeten, die verbuert sijn, mach die rechter winnen mitten scepenen, . . . so wanneer hi wil, ghelijc oft opten poirtdincstal wair, *Leid. Keurb.* 23, 2 (*a.* 1406). — Ook het veertiendaagsche recht in de steden werd „poortdincstal" geheeten. Zoo b. v. in de *O. K. v. Vlaardingen* (*D. War.* 1, 562 *noot*). ‖ So wie brieven heeft an yemant te rechten, die sullen binnen tjairs hair brieven voor een poortdynstal (*d. i.* poortdyncstal) voir tgerechte toghen, *O. K. v. Delft* I, 14, 3.

PORTE (POORTE, POIRTE; ook PORT, POORT), znw. vr. Mnd. *porte*; mhd. *phorze, phorte*; ook *porze, porte* (vgl. den hd. plaatsnaam *Pforzheim*; ook nederr. portze; zie Lübben op porte en *Teuth.*: „*Forculus*, got de dye portzen ind de doeren verwart"); hd. *pforte*; ndl. *poort*. Van lat. *porta*; waarvan ook ofra. fra. *porte*, ags. eng. *port*.

1) *Poort, groote deur. Voc. Cop.* een porte, porta; voude porte (*dubbele deur*), valva. *Teuth.* porte, porta, portula, portella; stat porten, amburbiales, amburbium. Plant. een poorte, *une porte*, porta, pyla, janua (ook nnl. porte heeft nu en dan de bet. „deur"; zie beneden); poorte met twee doren, *porte à deux huis*; poortken, *petite porte, guichet*, portula; aan de poorte wachten, ad portam expectare; de poorte wachten, de poorte bewaren, tutelam janue vel portae gerere, portam vel januam observare. Kil. poorte, porta, janua, ostium, aditus, fores. Van eene stad, eene besloten ruimte, een gebouw. ‖ Si en hebben poorte no poortkijn (= wiket), si en steet (*of die zijn*) besloten vaste: si vruchten cleine van overlaste, *Limb.* V, 338. Pachters van den poorten; den pacht van den poorten, *Rek. v. Gent* 1, 255. Ter porten die in Jherusalem staet,

daer men tOccidenten werd gaet, Velth. I, 16, 81. Esebon dat is ene stat die niet meer hevet dan één gat of éne poorte, daer men dore gaet, *Hooglied* c. 212, vs. 80. Te hant die Vriesen die porten sluten, *Bloeml.* 2, 73, 131. Uteriden teere porten, 2, 73, 119. (Si) quamen mettem ter porten in ende wonnen hem af die stat, 2, 73, 126. Te houdene sine porte jegen der Romeinen vaer, 2, 73, 110. Die keyser uter porten reet, *Sev. Vroeden* 3012; ook 3006. De twee porten van der stede, 2372. Voor elke porte, 2373; ook 2308. Ter porten van Poelgen op de gracht, 2409. Si dede wapinen . . . alle die in die stat waren ende hietse vore die porte varen, *Ferg.* 4216. Si sagen houwen ende steken ende hare porte met crachte breken ende ledren rechten an hare muren, 4238. Van Akers der porten ene, *Overzee* 54. Te diere porten . . . waren eerst uutghetrect die stene ende een inganc (*bres*) ghemaect, 59. Uter poorten van Parijs (*de Parijsche poort, de poort waardoor men op den weg naar Parijs kwam*) so zijn si ghereden, *Couchy* I, 262. Alle onser stat paerten (*d. i.* poorten) ende tairne (*d. i.* toorne), *R. v. Nijm.* 162. Dat hire (*te Atrecht*) bisscop ware inder stede porten (*zw. dat. enkv.*), *Sp.* III⁴, 9, 19. Hi besach die poorte (*l.* poorten?) van bi, daer stont menich degen vri wael gewapent . . . ende menich tor, *Alex.* III, 613. (Hi) assalgierde die porte, . . . daer men grote were dede, so datsi ongewonnen bleef, *Lorr.* I, 629 (*de in het gloss. opgegeven vertaling* „stad" *is onjuist*). — Reinaert . . . hadde ons die porte ondergaen, *Rein.* I, 395. In die poorten wachters saten, die den onzuvren benamen dat siere niet binnen quamen, *Rijmb.* 11627. In die plaetse (*plein*) van den kerchove bider poorten vercochtmen . . . beesten omme tofferne, 11645; ook 11653. Vindic die eerste port ondaen ende icker mochte comen binnen, *Wal.* 6000. Ter porten waert ghingen si, 6106. Telker porten daer men binnen vaert staen vierwaerf twintech man, 5992. Dus reet hi vort ende siet een portkijn ant hof ondaen, ende binne den mure sach hi staen scone crude menighertiere, 5108. Worpende daer die poorte van den hove plat neder ter eerden ende stelende alt fruyt, Despars 1, 276. — Die vrouwe die du in onmachte liets licghen bi hare porten tender bricghen, *Perch. fr.* II, 265 (fr. ald., bl. 52: *au cief del pont devant la porte*). Een out man voor de porte sat, *Bloeml.* 2, 4, 84. In die porte stont een jonghelinc, 2, 4, 91. (Doe) sloot men die poorte, 1, 18, 82. Men ontdede die poorte wide ende lietse alle doreliden, 1, 17, 67. Noch stont die poorte (*van Karels kasteel*) ontdaen, 1, 16, 10. Voor de porte ven Maupertuus, *Rein.* I, 3080; ook 3081. De poorte . . ., daer Reinaert ute plach te gane, 520; ook 535. Ene poorte stont int Oostende (*van den tempel*) . . ., hare dooren waren alle tsamen van copre, *Rijmb.* 11635 (lat. *habens valvas de aere factas*). Die gone . . . die de poorte hilden vorden casteel, 34554. Den muer dorminieren . . . entie poort (*varr.* de porten, porte, port; lat. *templi portae*) onsteken, 28041. Een staerc wint . . . die de dure van der porten, die bede groot was ende zwaer, up dat kint velde, *Franc.* 8861 (lat. *ostium portae*). Dat hi an ons Heren sale ene porte sach besloten staen, *Claus.* 275. Tote dier wile moeti (*eene boosaardige vrouw*) wesen (*veranderen in*) ene padde ende sitten al stille . . . bin uwer porten onder die sille, *Wal.* 5738. Ic sal sinen lechame . . . doen verbernen in een vier buten mire porten, 5568. Acglavale . . . ginc ter porten . . .; (hi) sach ut ten wikette ende ward geware van Gariëtte, *Mor.* 3544; enz. — Verklw. po(o)rtekijn (poortkijn), -kin, *poortje*. || Dandere ut-ende inganc dienende ten huuse ende hove . . . met eender duere of poorkin (*d. i.* poortkin) weyt (*d. i.* wijt) als vooren, Diericx, *Mém.* 2, 86 (*a.* 1458). In desen posternen ofte poortekijne, *Haagsche Bijbel* 1, 199*d*. Zie nog een voorbeeld boven bij *Wal.* 5108. — Ook in de beteekenis *wiket, een deurtje in eene poort.* Zie boven (kol. 588) *Limb.* V, 338. — Ook gezegd van de hel, als eene gevangenis beschouwd, of althans als eene afgesloten ruimte. Volgens de middeleeuwsche voorstelling waren de poorten der hel bij Christus' nederdaling ter helle door hem opengebroken en de heiligen uit het Oude Verbond er uit verlost. Zoo wordt ook *hemelpoort* (en *hemelpoortje*, bij De Génest., *Leeked.*) en *de poorten des hemels* gebruikt. || Dat hi verlooste met siere doot sine vriende uter helscher noot, ende dat hi der hellen porte brac, *Theoph.*² 1295. Als hi (*Christus*) voor die hille quam, een cruce in sine hant hi nam; hi stiet die porte dat si booch ende dat si in stucken vlooch, *L. o. H.* 4167. Hi (*Christus*) breeckt die helsche mure, die porten entie dure, *Disp.* 142. Doet op uwe poorten nu, ver helle, . . . ghi sijt verwonnen, *Lsp.* II, 36, 1643; ook 1667. — In den bijbeltekst *Matth.* 16, 18: „super hanc petram aedificabo ecclesiam et *portae inferi* non praevalebunt super eam" is „de poorten „der hel" eene oostersche beeldspraak en omschrijving voor „de hel." Vgl. „Ottomannische Porte" of „Verhevene Porte," d. i. het paleis of het hof van den Sultan der Ottomannen, en Duc. op porta, 2): „pro aula regia apud orientales, vox antiquissima." Op dezelfde beeldspraak zal berusten het gebruik van porte bij Velth. I, 9, 1: „In Egipten es Alexandrië, dat porte (*de hoofdplaats*) es der Sarrasine pertie . . . ende Damiaten, dat . . . slotel ende dore es van al den rike van neuwe Babiloniën" (Vincentius heeft iets anders, nl. „Alexandria civitas *portus* Saracenorum"). — Een enkele maal wordt porte gebruikt in de bet. *deur*, fra. *porte.* || Gevalt dat gise (*uwe geliefde*) nine siet, so cust die porte . . ., daer dat helichdoem woont binnen, *Bloeml.* 3, 45, 553 (*vgl.* 44, 530: dachterste dore). — In sommige stadspoorten waren gevangenissen (vgl. de „*Gevangenpoort*" te 's-Gravenhage); zoo b. v. te Utrecht op Catharynepoort. Deze gevangenis werd ook porte (poorte, poirte) genoemd. || Dat sij opter poirten gaen ende daer niet of en gaen, eer D. betaelt is, *R. v. Utr. Inl.* 137, *noot* 1). Op die poorte gaen ende dairop bliven ter tijt toe enz., *ald.* 172, *noot* 1). Op die poorte ghesleten sijn (*bij raadsbesluit tot* (*preventieve*) *gevangenisstraf veroordeeld zijn*), *ald.* 234 *noot* 3). W. heeft opter poorten gelegen ende is gecomen voorden rade ende daer verghifnisse gebeden, *R. v. Utr.* 1, 271. — Vgl. *Keurb. v. Haarl.* 43: „so wat mensche den bode overgelevert is voor sculde . . ende die bode . . dan dien overlevert den sculdenaer (*schuldeischer*) ,so machen die gene die men scult sculdich is op den stene legghen of in der poorte slot." — Over de beteekenis van porte, eig. „kloosterpoort," vervolgens een afzonderlijk gebouw bij de kloosterpoort, ingericht voor de opneming van behoeftigen en vaak eigen inkomsten bezittende, zie Duc. op porta, 3), en portaria, en vgl. Ruusb. 2, 191 bij PORTENERSSE. — Dat een klooster ook den naam van *porta* kon hebben, bewijst een klooster *Sancta Porta* bij Haarlem, waaraan de gemeente *Santpoort* haar naam ontleent. — Overdrachtelijk wordt porte gebruikt *Doct.* III, 21: „gherechtecheit . . . es porte (*var.*; *t.* porterse; *z. ald.* 2*de Art.*) van hemelrike."

2) Nu en dan komt porte, evenals portael, voor ter vertaling en in de bet. van lat. *porticus*, d. i. *zuilengang, gaanderij.* Het aan het lat. woord ontleende *portike* (portiek) kan samengevallen zijn met hetverkleinw. van *porte*, nl. portekijn, porteken, dat in dezelfde beteekenis wordt gebruikt; doch ook mlat. *porta* komt voor in de bet. van „*porticus*, locus coopertus ubi merces venum exponuntur" (Duc. op porta, 5). || An die andre drie siden hadde hi (*de tempel*) poorten hare entare alst (een) monekeclooster ware, *Rijmb.* 11618 (lat. „porticus circumjacentes instar claustri monachorum)". Vijf poortkine waren daertoe (*bij het badwater*; vgl. de laatste aanh. bij PORTÆL), daer vele sieke in waren, 23765 (*varr.*

portkin, portiken; lat. *quinque porticus habens*). Vgl. 11641: „andie oostside waren II poortkine," waar een fragm. van een ander hs. (uitg. door Kästner, 1834) heeft „porteken" (*d. i.* portekine, *poortjes*; *of* portiken, *mv. van* portike?).

3) Benaming van enkele deelen van het menschelijke lichaam. — *a*) Van het aarsgat. Zoo nog heden in gemeenzame taal (zie ook *Antw. Idiot.* 988). Vgl. ACHTERPORTE en Kil. „poorte, *vet. Fland* anus" en zie bij PORTAERDE en PORTEGALE. — *b*). Van de vrouwelijkheid; ook „porte der naturen" geheeten. Kil. „*vet. Fland.* cunnus." || Hangt die segelen vrij en such (*zeug*) voor die poorte! *Spreuken* 38. Geplaestert op dier liescen porte, dats vulva, *Hs.* Yp. 107*a*. Ter poorten, dat wi heetcn let ter (*l.* der) scamelheden an de vrouwe gheset, *Vr. Heim.* 74; ook 54; 149; 152; 153; 155; 186; 436 (van wiven matrice ende poort). 795; 801 (alse die arbeit gherech (*z. ald.*) es, ontplunct haer de poorte); 837; 1465. Porte der naturen, *Fragm. Zutf.* 2 *v tweemaal*; 3 *c*.

AANM. — Velth. II, 13, 15: „doe si vernamen dattie porten vor (*l.* dar) in worden dus besloten" leze men *roten* voor *porten*, waardoor ook het rijm wordt hersteld. Zie ROTE.

PORTEGALE (POORT-), znw. o. Mnd. *Portegal. Portugal.* Kil. Portugal, Portugallia, Lusitania. || Tusschen hier ende Portegale, *Rein.* I, 599 (over de mogelijkheid dat hier een dorp in Nederland bedoeld is, zie J. W. Muller, *O. en j. Rein.* bl. 201). — Als bnw., zelfstandig gebruikt, Portegaelsch, Portugalicum, *het Portugeesch*, *de Portugeesche taal* (*Teuth.*).

AANM. — Schertsend wordt poortegale met toespeling op POORTE, 3, *a*), in *Uilensp. Volksb.* 187 gebruikt als benaming voor *achterste*, *aars*, en poortegaelsche vygen voor *drek*, *stront*. Vgl. in de 17de eeuw „portugaelsche specie" (bij Oudem.) en mnd. *portegal*, benaming van „het geheime gemak"; zoo ook zndl. *portegael*, o. a. in de uitdr.: „naar portegaal gaan" (De Bo 807).

PORTEGE. Zie PORTIGGE.

PORTEKEN (-KIJN). Zie bij PORTE.

PORTECLERC (POORTE-), znw. m. Hetzelfde als „der stede clerc" (zie CLERC, 4). *Geheimschrijver* of *secretaris eener stad.* || So wie vrede begheert ende doet maken, daer men niet off in en leyt, die zellen vredebrieven doen maken de poorte clerc off dien hijt beveelt, als hi van huys is, *O. K. v. Rott.* 13, 9.

PORTELIJC (POORTE-), bnw. *Stedelijk*; ook *van de poorters of burgers* (in de 17de eeuw *poorterlijk*; vgl. *rechterlijk* en *verraderlijk* naast „rechtelijk" en „verradelijk"). Vgl. PORTERLIJC. || De confiscatie van alle poortelicke goedinghen, Despars 3, 116.

PORTENAERSE. Zie PORTENERSE.

PORTENARE (POIRTE-, -NAER, -NERE, -NER), znw. m. Mnd. *portenere*; mhd. *portenære*, *-er*; ook *porzenære*; hd. *pförtner*. *Deurwachter*, *portier*; ook *poortwachter*, *bewaker der stadspoorten.* Hetzelfde als doorwaerre, doorwachter, porthoeder, portwaerre, portwachter en portier. *Voc. Cop.* portenare, portarius, portitor (het woord is in dezelfde beteekenis op te vatten als „portarius"; vgl. een ander voorbeeld uit de „Lex Longob." aangehaald bij Duc. op portitor,1). *Teuth.* portener, doirwerder, janitor; portener, portarius; doirwechter of portener, janitor. || (Hi) sat op ende vor (*voer*) ter porten wart: alse ter porten quam Lanceloot, hads den portenare wonder groot, *Lanc.* II, 23505; ook 23512. (Hi) reet toten castele . . .; doen die portenere geware ward, waendi dat sijn here hadde gewesen ende ontede die porten alle mettesen, III, 17316. Die portenare sprac: . . gine moget niet in, 20831. Mi ware leet dat u portenare portier ware van hemelrike, 25979. Doen hi ter porten ghevaren quam, sach hi daer . . . den wachter (*torenwachter*, of *waker*) ende den porteneere die lettel wisten dat haer here so na hem was . . .; si sliepen vaste, *Eleg.* 155. Doe sonde Jeremias tiden te sinen dorpe ende uut werd riden; die portier vingene . . ende seide dat hi wilde vlien ende in hare viande keren, *Rijmb.* 14917 (*var.* portenare, lat. *custos portae*). (Hi) hiet den portenare dat hi wieke, 25681 lat. *janitori praecepit ut vigelet*). Hi clopte an: die poortenaer vraechde wat hi wilde, *Gest. Rom. c* 59. Hort van den portenere, de vore de porte stont, *Vad. Mus.* 2, 275, 343. *Van porthueden.* Dat dieghenne die van den burgeren die porte huet, mytten porteners vur die porten blieven sollen, und soo wie daer niet befonden wurdt, hetsy poorthueder offte portener, soo sal men . . penden vur een punt, *O. Vaderl. R.* 3, 377, 194. — Ook van de hel. || Den Here mare, die . . . die clene scare (*de heiligen uit Oude Verbond*) . . . in den hemel hevet bracht, ende . . . bant den portenare ende brac die helle, *O. H. Wonden* 19 en *var.* — Ook in de bet. *slotbewaarder*, *burchtvoogd*, *kastelein.* || Wy . . gheloven . . dien heren van Culenborch . . ende sijnen erven ende allen sijnen poirteneren, . . ., die nu sijn ende hir namails sijn sullen, die vorscr. punten vaste, stede ende onverbrekelich te halden, Nijh. 3, 151 (*a.* 1388). Dair en thenden mach hij oir altijt die loisse . . . eyn halff jair to vooren verkundigen . . . an oore persone off an den portener in der tijt des tolhuys vurscr., 4, 319 (*a.* 1461). As wij . . . die loisse . . . doin willen, dat sullen wij onsen lieven swaiger . . eyn halff jaer to vooren verkundigen . . an die borch to Cleve an den oeversten poortener aldair, 452 (*a.* 1471).

PORTENER. Zie PORTENARE.

PORTENERSSE (POORTE-, -ERSE, -AERSE), znw. vr. Het vrouwelijk van portenare; z. ald. *Portierster*, *deurwachtster.* Hetzelfde als doorwaerdesse, doorwaerdigge en doorwachtige; z. ald. || Doe ghinc in die andre yongre die conschap hadde mettin beschop ende sprac ieghen die portenersse ende dede Peter dar binnen comen, *L. v. J. c.* 225. Ende also saen alse dat yoncwijf, die portenersse was, Petre versach, so sprac si te hem ende seide: en bestu nit een van dis menschen yongren? *ald.* (*Joh.* 18, 17: *ancilla ostiaria*). Al heeft de lampte (*in het klooster*) vele renten ochte de portenerse (*varr.* portenersse, portenarse, portenaerse, *in Ned. Proza* 71*) ochte iemen anders dien sijs gheloven (*wien zij zulks toevertrouwen*), des en draghen si (*de bedelorden*) hen niet ane (*dat eigenen zij zich niet toe*, *dat beschouwen zij niet als hun eigendom*, *want zij mogen niets bezitten*), nochtans verteeren sijt al te male, Ruusb. 2, 191 (*vgl. de aant. ald.*: „de renten der portenerse waren de inkomsten van goederen die aan de poortiers of poortieressen van kloosters, welke niets in eigendom bezitten mogten, door weldadige lieden gegeven werden tot onderhoud der gemeente of tot uitdeeling aan den arme, zoo was in de middeleeuwen de *Poort* van vele kloosters en abtdyen rijk begoed, en werd als een bijzonder gesticht beschouwd"; *zie ook bij* PORTE, 2).

PORTENMAKER (*PORT-, -MEKER), znw. m. *Hij die deuren maakt of vervaardigt. Teuth.* portenmeker, importitor („qui portas facit" bij Diefenb.).

PORTENWACHTER. Zie PORTWACHTER.

PORTER (POORTER, POIRTER), -TERE, -TRE; ook PORTARE (-AER, vgl. riddare, gilare e. a.), znw. m. Mnd. *porter*. Van port, stad, op dezelfde wijze gevormd als borger van borch (z. ald.); bij stat heeft zich in het Ndl. eene dergelijke vorming niet ontwikkeld (vgl. hd. *städter*).

1) *Bewoner eener stad*, *stedeling. Voc. Cop.* een portere, opidanus; een medepoortere, coopidanus; een poortere, urbanus. || Doe begonste vervullen die zale van vrouwen ende joncfrouwen . ., van ridders ende van porters . . ., die wouden die joncfrouwe besien, *Lanc.* II, 14863. (Hi) ontboot twen

portren vander stat, dien geboot hi ende gebat, dat si te Nicle souden varen ende met hem senden ende voeren te cope die scone Blancefloere, *Flor.* 603; ook 1464. Leeft een poortre up sine rente oft heeft een neringhe met ambachte ofte een coopman goede vente ofte vaert een wel met eenen pachte, *Denkm.* 3, 214, 41. Een poorter ende eens ridders zone . . . twisten . . . om dese dinghe: die poorter seide . . . dat des poorters leven ware reynre ende eersamer dan tleven van enen andren man, die te dorpe te wonen plaghe, *Lsp.* III, 26, 1. Een goet man, die te dorpe zate, ware vele meer verheven in reynen ende in eersamen leven dan een poorter (*varr.* poirtere, poortre) in die stat, 12 (*tautologische uitdrukking*). Dus sprac die portere: poorters die hebben ere ende ghevoechs vele meer van datmen drinct ende et ende ooc van cledren . . . ende . . . van neringhen, 18; ook 29; 33; 45; 49; 59; 70; 86; 92; 108; 125; 138 e. e. Die poorters spraken omme verdinghen, *Rijmb.* 8789; ook 21242; 23055. Dat poorteren ende landsliede te samen selen plechten, *Doct.* III, 988. Tierste dat dit die poorters (*van Laurente*) horen, wilden sy die (*de poorten*) opluken som, ende dat Eneas bynnen coom, *Troyen* dl. 3, vs. 40484. (Die) poorters to Delf waren seer droef, dattie grave Willem . . . ghedodet was, *Ned. Proza* 5. Zoo ook *Christ.* 1848; *Lorr.* II, 3572; *Vrouw. e. M.* XI, 87; Velth. III, 20, 40 (*vgl.* 44: dorpman); Nijh. 2, 275; 67 (der ghemeynre poortaer van Arnhem); *Bloeml.* 1, 147, 18; 150, 33 (*hier en daar kan het woord ook bedoeld zijn in de bet.* 2).

2) *Burger eener stad, hij die hetzij door geboorte of door aanneming de rechten der stedelingen geniet*, *poorter* (als historische term nog in gebruik). Vgl. Blok, *Holl. Stad in de Middeleeuwen* 243 vlgg.; Ter Gouw, *Gesch. v. Amst.*, *Reg.* (dl. 8), bl. 245. *Voc. Cop.* een portere, burgensis; een poortere, civis; een medepoortere, concivis. Kil. poorter, borgher, civis, municeps (ook Plant.). In de voorrechten der poorters deelden ook zij die, al woonden ze op het land, poorterrecht hadden verkregen. Dezulken heetten lantpoorters (*Inform.* 325), ook buytenpoorters, zoo zij in de buurt van de stad verblijven; zoo spreken die van Woerden van „huere buytenpoorters, wonende binnen den kerspel van Woerden, dat omtrent een mijle buyten der stede es" (*Inform.* 249). Doorgaans evenwel is „buytenpoorter" hetzelfde als uytpoorter (*Inform.* 108) en beteekent „poorter van eene andere stad" (*t. a. p.* 113; 163); zij worden aldus genoemd op de dorpen in tegenstelling van de „inburen" (*Inform.* Gloss.). || Dat een ygelick poirter ende ingeseten deser stede ende die hem generen ende ommegaen mitter mate, hore schepelen enz. brengen zullen . . . omme die by den ijckmeester . . . geijct te worden, *R. v. Amst.* 379, 165 (± *a.* 1500). Wi sijn porters van Rome der stede, *Sp.* II[a], 57, 104 (ook II[a], 48, 43: portre); III[a], 42, 61 (*t.* porters; *var.* borghers). Hi (*Hilarius*) was portere aldaer (*te Poitiers*) te voren dat hi te bisscoppe was vercoren, *Sp.* II[a], 21, 5. Hier int lant woonde wilen ere een rijc porter, een rijc here, *Seven Vroeden* 585; ook 2585; 2588; 3777; 3782; 2601 *vlgg.*; 2764). De erme liede die niet comen mochten te viere, dore de verweende porters fiere, 2261 (*te Rome*). Die poorteren (*van Rome*) ghinghen zo riken, dat niement den andren en wilde wiken, *Lsp.* I, 34, 43. Al noch so waers noot in den lande hier . . ., dat poorteren eendrachtich waren inden lande daer si sijn, I, 40, 50 (*var.* inden steden). In Tholomeus tiden so waren cc dusent poorters . . . ende LXX dusent tote Romen ghetelt, *Rijmb.* 18513. Omme zonderlanghe vrienschepe dar wi bi minnen de portres van Middelburg, *Ned. Proza* 4. In zo wat herschepe den portres van Middelburg buten graveschepe van Holland onrecht word gedaen, die portres moghen enz., *ald.* Het was een poorter in de stat, die Amande ten (h)etene bat, *Amand* II, 3008. Dat onse inseten potere (*l.* portere) van Zautbomel tolvri varen al onse graesscap dore, Nijh. 1, 219 (*a.* 1327). So (wie) porter is tot Zautbomel, dat men hem noch sin goet in Bomelre wert . . . niet bezetten noch beclaghen en mach dan tot Zautbomel voor die banc, hi en wil daer selver te recht staen up dat hi sin poortrecht thoe breng he, *ald.* Dat die burghermeyster van Zautbomel by tween schepen ofte meer poortren ontfaen moghen, *ald.* Jan de Keyser, poirtere tAntwerpen ende Pieter Willems soon, poorter te Sciedam, *Hs. Egmont* 8 *r.* Dat men doen ter tijt niemende voor poortere en hielt, die binnen die vesten ende poorten van der stede niet woonachtich en was, zo men uyter etimologie ende derivatie van den vocable *poortere* . . . claerlick mercken mach, Despars 1, 396. Onsen porteren oft die in porters ghemoede saten, *R. v. Elburg* 48, 23 (*vgl.* 47, 20 *en* 51, 34: onsen porteren oft de portrechts ghenieten wil). Enich poorter oft portersghenoot (*een met de poorters gelijkgestelde*) oft gaste, 49, 24 (*ook* 25: porter oft portersghenoot oft gast). Nimmer ter Elborgh porter te warden, 50, 33. Porter ofte gast, *O. Vaderl. R.* 2, 83, 7. Poorters ende vremde, *ZVl. Bijdr.* 4, 70 (*a.* 1389). Geen poorter en sal opten anderen poorter recht spreken om schade ofte om schulde, dan op zijn rechte maelstat, *aangeh. bij* Nortier, *Burgerl. Proces*, 40. — Nu en dan staat porter in de bet. *burger*, d. i. *iemand uit de burgerij*, in tegenstelling zoowel met den handwerksstand als met „de heeren" of „den here" (*den landsheer*): in het laatste geval staat porter in beteekenis gelijk met *onderdaan.* || Ghi porteren ende ghi heren, hieraen moghedi leren, hoemen een stat moet beleyden met sunderlingher wijsheyden, *Wrake* III, 700. Alse die here enweghe was, sine portren diene haetten, sendden na hem ende ontboden hem aldus: wine willen nit dat dese emmeer regnere boven ons, *L. v. J. c.* 202 (lat. *Luc.* 19, 14: *cives*). Sine poorters haddene leet ende screven dat sine nemmermere ne wilden hebben over here, *Rijmb.* 25756. — In tegenstelling met coopman. || Der coopliede talentum . . . dat wooch vijftech pont, ende der porteren dat wooch LXX pont, Ruusb. 1, 178 (lat. vert. *civitatum vel civium*). — Ook met betrekking tot het hemelrijk. || Al de porter (*mv.*) van hemelrike si beiden uwes, *Lutg.* III, 409.

AANM. — *Alex.* V, 839: „alle die portere deden hem ere ende ontfinghen over here sonder slach ende sonder stoot" heeft Franck in den tekst opgenomen alle die poorten", doch hoewel dit wel de bedoeling is, zal Maerlant wel „portere" geschreven hebben; vgl. Gauth., *Alex.* V, 435: „vi vel amicitia superatis civibus."

PORTER (PORTERE), znw. m. Van porte; z. ald. Eng. *porter*. Hetzelfde als portier en portenare en de daar genoemde andere woorden. *Portier*, *deurwachter*, ook *poortwachter* en *burchtvoogd*, *kastelein.* || Die portere sprac . . .: ic hebbe in minen kelre gedaen cc vaet wijne, ooc hebbic rogge ende mele ende tarwen herde vele. *Ep. fragm.* 193, 240. Doe oor ghene beleninghe gheschien en mocht, soo heeft sie gheroert den rynck van der overster poorten, oirkonde P. borchsaet ende den porter ende meer gueder luden, Nijh. 4, 169 (*a.* 1439). Ic wilde . . . dat si portiers waren ghesat ter hellen, *Wap. M.* I, 243 (*var.* porters). — Ook in den niet zuiver mnl. vorm portzer. Vgl. portze in *Teuth.* || Die yre (*hare*, nl. *hunne aanspraken*) zo seynden zo Cleve an den portzeren van der burch alda, Nijh. 4, 145 (*a.* 1437). — Misschien is het woord in de bet. *wachter* ook bedoeld *Mnl. fragm.* 116, 297: „ghi, wenende wijf, wat soekedi? — scone porten (*l.* porteren? *tot de engelen bij het graf van Christus*) ende minlike, wi soeken Jhesum van hemelrike, die hier leit in den grave". — Vgl. PORTERESSE, 2de Art.

PORTERBRIEF (POORTER-), znw. m. *Eene door de overheid aan een poorter uitgereikte schrift*

telijke verklaring dat hij poorter is, *poorterbrief*. ‖ Zoo wie porter ten Briele is ende uutvaren wille om enich goed te coopen of te vercoopen, die sal hebben een porterbrief van der stede van den Briele; ende soo wie uutvoere ende gheenen porterbrief en hadde ende hem commer of scade darof quame, des en soude hem die stede . . niet onderwinden, *O. Vaderl. R.* 1, 358 (*a.* 1346); zoo nog tweemalen *ald.*

PORTEREN (POORTEREN, POORTREN), zw. ww. trans. *Iemand poorter maken*, *aan iemand het burgerrecht verleenen*. *Voc. Cop.* porteren, civitare, civem facere. Kil. poorteren, in civem recipere, civitate donare. — Ook als wederk. ww. Hem porteren, *zich als burger laten inschrijven*. *Voc. Cop.* porteren, more civis se habere. ‖ Eist dat zij ambachten doen willen, die nu niement binden scependomme vander Sluus doen mach, hi en zij poortere, dat zij hem poortren zullen of tambacht laten, ende eist dat zij hem poortren, dat zij hare goed ten Vrijen zullen veryssuwen, *ZVl. Bijdr.* 4, 70 (*a.* 1389). — Vgl. ONGEPORTERT (-POORTERT).

PORTERESSE (POORTERESSE, POIRT-, -ISSE; ook PO(O)RTESSE, -ERSE; ook PO(O)RTESSE), znw. vr. Het vrouwelijk van porter; z. ald., 1e. Art.

1) *Bewoonster eener stad*, *stedelinge*. *Voc. Cop.* een porterse, opidana; een medepoorterse (*mede-poort(e)res*, Hooft, *Waren.* 6), coopidana; een porterse, urbana. ‖ In die poort (*Troje*) was . . . vrouwe, noch poortersse noch joffrouwe, sy en quamen om hem te sien, *Troyen* dl. 1, vs. 11594. In die werlt altemale en sijn magheden noch joffrouwen, noch poorterssen noch scone vrouwen, al waer te samen al haer ghedaen (*l.* ghedane), daer waer myn te prysen aen (*l.* ane) dan aen die gheen (*l.* ghene) die ghy sult trouwen, dl. 2, vs. 25279. Poortersse (*l.* poorterssen) ende ander joffrouwen mochtmen daer ten mueren scouwen, die thertte hadden seer verveert, *Troyen* 2310.

2) *Burgeres*, *poorteres*. *Teuth.* borgersche, portersche, civis, civissa. *Voc. Cop.* een portersse, civis: een medeporterse, concivis (ook *Zijlkl.* 402); een porterse, burgensis. ‖ Ware dat sake dat onse meier van Lovene ochte sine knapen . . . enegen porter ochte portersse vortane van eneger mesdaet anespraken ochte houden wouden ende in hachten leyden, ende die porter ocht portersse borghe hadden hen te verborghene op hare mesdaet, ende betonen mochten met porteren dat si goeden borghe hadden, . . . leidemense dan in hachten daerboven, soo wille wi dat soo wie dat dade dat hi selve dies porters ochte porterssen cost ghelde, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 773 (*a.* 1327); zoo nog tweemaal *ald.* en 774. Dat alle uutseten (*buiten wonende*) ende gecochte porters ocht porterssen onser stat van den Bosch, die nu porters of porterssen sijn, selen comen wonen binnen onser voirscr. stat . . ., ende selen dair in bliven wonen, ende sal haer porterscap hen stade doen, behoudelic dien dat si alle jare drie sesse weken uut onser voirscr. stat selen mogen sin ende bliven sonder hoir porterscap te verliesen, dl. 2, bl. 602 (*a.* 1363); zoo ook 603 *vijfmaal*; 625 (poirtersse). So sal en yeghelijc die koren . . . heeft te cope op die marct, als hi begonnen heift te meten ochte te vercopene, dat vort meten en yegheliken dies beghert ende portere ochte portersse es, op den selven coop dat begonnen waert te vercopene, *Cor. v. Antw.* 22, 66; zoo nog tweemaal *ald.* Eenich poortere of poortersse of buycvast inwonende vander selver stat of vryheden van Antwerpen, *Gesch. v. Antw.* 2, 641 (*a.* 1411). Waert datmen eenigen portere of portersse binnen den mercgraefscape rasteerde, *Cout. v. Antw.* 1, 82, 6; ook 84, 7. Aengaende den poorterschepe van dien van Gendt, de selve van Gendt alsoo wel ten vercryghene ende ten achtervolghene ende onderhoudene van haren poorteren ende poorterssen selen daer af ghebruyken ende uzeeren . . . naer dinhouden van hueren privilegiën ende anders niet, *Cron. v. Vlaend.* 2, 201. Warachtighe poorters ende poorterssen wesende, 203. Portersse, *Hor. Belg.* 9, 84 (fr. ald. *bourgoise*). Alle de ghone die . . . lijfrente hebben up de stede van der Sluus, poorters of poortessen wesende, *ZVl. Bijdr.* 4, 5; zoo nog tweemaal *ald.* Allen last, die die stede off den poirteren off den poirterssen boven rechte van der stede overcomen mach, 5, 372 (*a.* 1425); ook 373. Alle porterssen, die Beghinen worden sijn, Willems, *Meng.* 458; ook 459 (*a.* 1303). Wat poorterse ende weedwi (*weduwe*) . . . ghegoet sijn tot 100 noblen, *Leid. Keurb.* 477, 27; ook 62, 39 (poirterse); 175, 64 (poortersen van der stede van Leyden). Een ygelick poorter of poorterisse, die tot duysent nobelen toe geguet is, *O. K. v. Delft* II, 12, 18. Eenige poorters, poorteressen of ingeseten van Zeelant, *Handv. en Priv. v. Holl.* II, 14 (*a.* 1476). Die heylighe maghet sinte Prisca, een poorterse van Roomen, gheboren wt edelen oudaers, *Pass. W.* 178*d*. Een poortere, die een wijf nempt, also saen als hi se ghetruwt heeft, so es sij portesse also langhe als hare man leeft ende niet langer, sij en worde selve poortesse met der hant, *Ch. v. Waelk.* 4; zoo nog eens *ald.* Gheen poorter of poortesse van Comene, *Ann. Em.* 24, 423; zoo nog eens *ald.*; 428 *viermaal e. e.*; *Voorgeb. v Gent* 185; *Bouc v. d. Audienc.* 259 en 260 *vijfmaal*; Wiel. *Instr.* 71, 1; 2; 3; *Cout. v. Brugge* 2, 84; vgl. PORTSTER en PORTIGE. — Eene enkele maal staat porteresse (portersse) in tegenstelling met de vrouwen uit de hoogere standen, *eene vrouw uit de burgerij* (nog niet „burgervrouw”). ‖ Alrehande wijff die lopen om die landen te scouwen als poortersen ende ridders vrouwen, Hild. 21, 38.

PORTERESSE (ook PORTERSE), znw. vr. Het vrouwelijk van porter, 2de Art. *Portierster*, *deurwachtster*, *poortwachtster*. ‖ Gherechtecheit . . . es porterse (*var.* porte) van hemelrike, want sine laet daer niemanne inne hine si gherecht van sinne, *Doct.* III, 21.

PORTERGEDINGE, znw. o. Hetzelfde als portdinc; z. ald. en vgl. JAERGEDINGE. ‖ Dat men alle jaere des dinsendaghes, des woensdaghes ende des donnersdaghes na beloken paeschen ende na beloken sinxen ende na den versworen maendach van carstdaghe (*koppermaandag*) ghedinghe houden sal dat men heten sal porterghedinghe, V. d. Wall 1, 141 (*a.* 1315). So wie . . . an erve ende an huze coomt met cope, met huwelike of . . . van besterfte of met pandinghen . . . ende dat betooghet int porterghedinghe, ende na dier tijt dat hijt enewarven int porterghedinghe betooght heeft besit een jaer ende enen dach enz., *ald.* 142.

PORTERIE (POORTERIE, POORTRIE), znw. vr. Van porter, 1e Art.; z. ald. — 1) *Burgerij*, *de gezamenlijke burgers*, *de stand der burgers*, *zij die in eene stad het burgerrecht bezitten*, *poorterij*; somtijds *de burgers*, in tegenstelling met de handwerkslieden. *Voc. Cop.* porterie, opidanatus. Vgl. Ter Gouw, *Gesch. v. Amst. Reg.* (dl. 8) bl. 244 vlg. ‖ Hoe veel lants dat binnen elcken dorpe gebruyct werd by cloosteren . . . desgelijkcx van poorteren van steden, dat de innegeseten van den dorpen selver plagen te gebruycken, die mee schot gaven, ende of de selve cloosters ende poortriën mitten anderen van den dorpe niet en contribueren, *Inform.* 5. Dat zy hebben omtrent 82 haertsteden (*te Heemstede*), daerof datter zeven behooren de poorterie van Haerlem, 47. — Van de persoonen van edelen geslachte . . ., van persoonen, uuter poorterie ende geslachte . . ., van de persoonen, ambochten ende neeringhen doende . . ., van andere persoonen, ambochten ende neeringhen noch doende in cnaepscepe . . ., van den armen up almoessen en disschen levende, *Ann. Em.* 15, 139 (*a.* 1525). Dat de proviseerers die zijn sullen van den lede van den poorteriën . . . sullen noemen ende overgheven tot IV suffisante persoonen den anderen twee leden, te weten

van den neeringhen ende van der weveryen, Diericx, *Mém.* 2, 87 (*a.* 1413). Teerste jaer eenen persoon ende guldebroeder van den lede van der poorterie, dander jaer van den lede van de neeringhen ende tderde jaer eenen persoon van den lede van der weverie, 91 (*a.* 1438). Die neghen lede van der stede, t. w. die vijf eerste uyter poorterie ende die naervolghende uyter vier groote neeringhen, enz., Despars 1, 159. Wie zij zijn, zij van porteriën, vanden neeringhen, vander weveriën ofte vander volderiën, *Voorgeb. v. Gent* 157. Twee oude schepenen, twee andre van de poorterije, *Regt. en Cost. v. Antw., aangeh. bij* V. Hasselt *op* Kil. 502.

2) *Burgerrecht*, hetzelfde als porterscap. Kil. poorterije, civitas, civium jus sive praerogativa. Plant. poorterschap, poorterije, *bourgeoisie*, civitas. || Wie anders de poorterie van deser stede pijnde te vercrighene, het en ware bi dienste, dat ware up de boete van XX ponden parisise, *Cout. v. Gent* 608 (*ald. ook* „om tpoorterscip van deser stede te vercrighene"). Dat niement . . die van buten incommen es . . .. in wat neeringhen of ambachte dat hi bevrijt zy of werdt binnen deser stede, hem eenichsins ghehelpe metter porterie van hier, hi en zy alvoren portre bekent bi VII scepenen, 609 *vlg.* Daer jegen en sal nemmermeer privilegie van steden, van porteriën, gegeven of te gevene . . . iemande moghen helpen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 595 (*a.* 1362). Die selve J. tooch cort daer naer te Mechelen woonen, ende aldaer ontfinc hi . . . die vriheit van der poorteriën, *Brab. Y.* VII, 13831. Noch mij oock daerteghen met gheenre porteriën oft anderen nieuwen vonden te behelpen noch te bevrijden, *Oork. v. Helmond* 136 (*a.* 1426).

PORTERIGGE, -ICGE, -IGE, -EGE, znw. vr. Het vooral westvlaamsche vrouwelijk van porter, 1e Art.; zie ald. en vgl. PORTERESSE, en de daar genoemde andere woorden en vormen. Vgl. ook -EGE. || Den costers van der stede . . ., die helpen wachten ende voortbringhen trecht vander stede inde exuwe daer sij weten dat onse porters ende portericghen sterven, 17 lb. in hovescheden, *Rek. v. Gent* 2, 247 (*a.* 1342). Van ere onser portericghen, diemen voerde tYpre . . . omme te provene of soe besiect ware, 1, 167 (*a.* 1337). Van den beclachten die de zieke porters ende portericghen vanden ghasthuuse te Ghend daden, *Belg. Mus.* 7, 85. Wat poortere of poorterighe die uter poort trect ofte vaert te woonene, ende sin poorterscip daer mede quite wert, Diericx, *Mém.* 1, 156 (*a.* 1286); zoo ook 157 *viermaal.* — Vgl. PORTIGGE.

PORTERKENNESSE (POORTER-, POIRTER-, -KENNISSE, -KENNES, -KENNIS), znw. vr. *Eene verklaring in rechte van een „poorter" aangaande een hem bekend feit.* || Mer en machs die rechter mit scepenen of poirterkennis niet op hem kenlic maken dat hy die ondaet die hy hem aenleit ghedaen heeft, Matthijsz. 198.

PORTERLIJC (POORTER-), -LEC, -LEKE, bnw. — 1) *Poorterlijk, burgerlijk. Voc. Cop.* porterleke, civilis. — 2) *Stedelijk.* In deze beteekenis moest het woord eigenlijk portelijc (z. ald.) luiden (vgl. *rechterlijk* in den zin van „rechtelijk" en *verraderlijk* naast „verradelijk)." Ook Hooft (*Ned. Hist.* 247) spreekt van „*poorterlijke* ontsteltenissen" voor „onlusten in de steden." *Voc. Cop.* porterleke, opidanus. Misschien behoort hiertoe ook de glosse ald. „porterleke, politicus" (evenals *politia* eene afleiding van gri. *polis*, stad).

PORTERLIKE, -LEKE, -LIJC, -LEC, bijw. *Op de wijze van een burger, burgerlijk. Voc. Cop.* porterlec, civiliter.

*PORTERMEESTER. Zie bij PORTMEESTER.

PORTERRECHT (POORTER-, POIRTER-), znw. o. *Burgerrecht.* Vgl. PORTRECHT en vgl. Ter Gouw, *Gesch. v. Amst. Reg.* (dl. 8) bl. 245. || Als een tyrannich heer of een fel onghenadich rechter wide wesen an eens poirters lijf ende goet, ten wair gheen so eerbair poirter noch so manlic, hy en souden wel van pynen doen segghen . . . dat hij nye en wist, ende so en wairt poirterrecht niet, Matthijsz. 199.

PORTERSC(H) (POORTERSCH), bnw. *Der burgers, burgerlijk.* Vgl. PORTERLIJC, 1). || J. dieder (*te Rijssel*) met vroomst te stekene de sparrewaer wan, keerende alzo weder triumphantelick thuysewaert ende houdende tsnavens zijn tanneel (*plechtige ontvangst, receptie, Tijdschr.* 18, 230), up die poortersche logie naer costume, Despars 3, 306.

PORTERSCAP (POORTER-, POIRTER-, -SCHAP, -SCEP, -SCIP), znw. o. *Het wonen in eene stad, de toestand van stedeling. Voc. Cop.* porterscap, opidanatus. — Vooral *de rechtstoestand van burger eener stad, de rechten en verplichtingen van een burger, het burgerrecht.* Kil. poortschap j. porterschap, Plant. poorterschap, poorterije, *bourgeoisie*, civitas. Vgl. PORTERIE, 2) en PORTRECHT. || Datne zijn moeder voerde ute poort in hare vooghdiënen de dat hi noyte zijns poorterscips quiteschalt, ende noch en verhuwede noch dat hem noyd ofghewonnen was te wette, ende dat niemene ontpoorter(t) en mach wesen, het en ware bi eenich van desen drien pointen, *R. v. Aardenb.* 265, 57. Dat hi daermede van zinen poorterscepe hier niet ontwerdich en ware bin onser poorte, 266, 57. Dat jegen dese ordenancie vander munten den wisseleeren negheen poorterscap stade doen en sal, noch vrijheyde, Willems, *Meng.* 349 (*a.* 1393). Zoo ghebiede wi allen onsen porteren oft de portrechts ghenieten wil, bi viertich ponden ende bi hoore poorterscap, dat en ghenen man varen zal in enighe munte daer hi ghelt brenghet oft haelt . . . uytghe-seghet ons heren munte van Ghelre, *R. v. Elburg* 47, 20. Dat zij se moghen ontfaen met haren laste ende bevryen metten poorterscepe naer de vryheit van der stede, *Bouw. v. d. Audiënc.* 260, 539. So wie sijn goet vlucht, verstect ende heymeliken soo ruymt, dat die hemselven dairmede ontvryet van sijn poorterscip ende vryhede, *R. v. Leiden* 223, 251 (*ald. ook*; dat hy dairmede ontvryet is van sijn poortrecht ende vryhede). Al hebben somme poorteren van Leyden . . lange jaren uutlandsch geweest ende . . hoor poorterscip ellewaerts niet gecoft, die sijn poorteren van Leyden gebleven, 227, 260. Soo wie onse poorter is, die en sal sijn poorterscip niet quijtscelden alsoo langhe als die taxe of die beede niet betaelt en si, *Wfri. Stadr.* 2, 220, 151. Elc . . . die van buten incommen wille ende tporterscip van deser stede met wuensten vercrighen, *Cout. v. Gent* 607; ook 608 *tweemaal*; 609; 610. Zo wie dat zijn porterscip also niet onderhilde, die zoudt verliesen, 611; zoo nog eens *ald.* en 612. Zie nog *Invent. v. Brugge* 4, 147 en ald. *Table Anal.* op bourgeoisie; *Rek. v. Middelb.* 68; *Voorgeb. v. Gent* 62 *tweemaal* (*ald. ook* zijn portesceep (*l.* portersceep) verbueren); *enz.* Zie ook bij PORTERESSE.

PORTERSBODE. Zie PORTIGGE.

PORTERSDOCHTER (POORTERS-), znw. vr. *Dochter van een poorter of burger, poortersdochter.* || Wat man die een weduwe neemt die te voren poortster was of die een poortersdochter neemt, ende die man bigheert poorter te werdenen, die sal gheven enz., *Wfri. Stadr.* 2, 40, 96.

PORTERSGEMOEDE, PORTERSGENOOT. Zie bij PORTER.

PORTERSERVE (POORTERS-), znw. o. *Een aan een „poorter" behoorend erf.* || So ghebieden wij al onsen burgeren, de poorterserve vercop wyllen, dat sij dat neet vercopen, verwysselen off versetten en sullen dan onsen burgeren, *R. v. Elburg* 77, 38.

PORTERSNERINGE (POORTERS-, -NERING), znw. vr. *Nering die in de steden alleen aan burgers en slechts bij uitzondering aan anderen vergund is*, zoowals draperie, brouwerie enz. || Dat alle vrijlaten, nu op eenighe van den vors. tween cueren (*te Sluis*; *vgl. bl.* 65) wonachtich, daer zullen moghen bliven woonende, vrijlaten blivende, tappers- ende poortersneeringhe doende,

ZVl. Bijdr. 4, 70 (*a.* 1389; zoo nog eens *ald.*). Hoewel zy poortersneringe doen, *Inform.* 431. Want hi ghien poortersnering noch ambocht binnen der stede en doet, *R. v. Leiden* 226, 257. Up den onghepoorterden ende inwonenden ghepryveert te zyne van alle poortersnerynghen te doene, *Ann. Em.* 32, 52 (*a.* 1415).

PORTERSRECHT. Zie voorbeelden bij PORTRECHT (ook *R. v. Elburg* 77, 88) en vgl. PORTERRECHT.

PORTERSSE. Zie bij PORTERESSE.

PORTESCHAPPE, znw. m. Hybridische samenstelling van fra. *porte* (van *porter*, dragen) en *schappe*, mv. van *schap*, een vaatwerk (Kil. schap, promptuarium, armarium, vas, theca; vgl. ndl. *schapraai*). Het woord beteekent dus *een persoon, een dienaar die vaatwerk aandraagt*. Het komt voor Matth. *Anal.* 1. 266, en is vertaling van *porte-nappe* bij Petitot, *Collect. d. Mém.* 10, 503 (dat eigenlijk iets anders beteekent, nl. „hij die een tafellaken draagt," benaming van den „bewarere van den lijnwade" aan het hof der bourgondische hertogen). ‖ Deporteschappe . . . behoort te bringhen een ammelaken geknocht aen synen hals vul broots, Matth. *Anal.* 1, 266, 30 (*vgl. bij* Petitot, bl. 504: „le porte-nappe doit porter une nappe nouée à son col plain de pain").

PORTESSE. Zie bij PORTERESSE.

PORTESTILE, znw. vr. *Poortstijl, deurstijl.* ‖ Twee manne elc met enen vlegele stonden binder portestille (*l.* -stile) ende ondersloegen hem te bile, *Flandr.* I, 907.

PORTEWISE (POORTE-, -WIJS), bijw. *Op de wijze van een poort*, gezegd van eene eerepoort, Despars 4, 25.

PORTGEWICHTE (POORT-, POIRT-, -GEWICHT), znw. o. *De in eene stad gebruikte gewichten*, eig. *stadsgewicht.* ‖ Tot wat tyden schepenen sitten omme te ijcken tonnen, kannen, maten, poirtgewicht oft anders, soo sullen sy hebben . . . van elck pont eenen halven stuver ende alle ander gewicht daer onder een sextgen, *O. Vaderl. R.* 2, 164, 124 (16*de eeuw*).

PORTGOET (POORT-), znw. o. Hetzelfde als *portergoet. *Goed of eigendom van een burger of poorter* vgl. PORTERSERVE)? ‖ De welke erve es vri poortgoet te Doynse, *Vad. Mus.* 4, 355 (*a.* 1370). Een stic erven, een half ghemet groot . . ., ende es ooc vri poortgoet te Doynse, *ald.*

PORTGRACHT (POORT-, -GRAFT), znw. vr. *Stadsgracht.* ‖ Die clerc voorscr. gheen bescheit of ghecrighen en kan sinen pacht te booren ende ooc van erve dat inder poortgraft ghegraven is, *Cod. Dipl. U* 2[a], 202 (*erf waarvan een deel afgegraven is ter verbreeding der stadsgracht?*). Werpende hem . . . in die poortgrachte van der stede, daer hy inne verdronck, Despars 2, 36.

PORTGRAVE (POORT-), znw. m. Bij Kil. wordt als verouderd vermeld poortgrave, met de bet. „urbis praefectus", d. i. *opzichter over eene stad, hij die het toezicht houdt over eene stad*, waarschijnlijk benaming van een ambtenaar gelijkstaande met den hedendaagschen „commissaris van politie," maar het woord is uit schrijvers niet opgeteekend.

PORTHOEDEN (-HUEDEN), znw. o. *Het bewaken der stadspoorten.* ‖ *Van porthueden.* Dat dieghenne die van den burgeren die porte huet, mytten porteners vur die porten blieven sollen, *O. Vaderl. R.* 3, 377, 194.

PORTHOEDER (POORT-, -HUEDER), znw. m. *Iemand uit de burgerij belast met de bewaking der stadspoorten.* ‖ Soo wie daer (*voor de poort*) niet befonden wurdt, hetzy poorthueder offte portener (*de door de stad daartoe aangestelde beambte, portier, poortwachter*), soo sal men denghonnen . . . penden vur een punt, *O. Vaderl. R* 3, 377.

PORTHUUS (POORT-, POIRT-, -HUES), znw. o. Mnd. *porthûs.* — 1) *Poort, stadspoort*, eig. *het huis waar de poort* (doorgang) *in is.* Vgl Orlers, *Beschr. v. Leiden.* bl. 43 (± 1600): „het hopsen-*poorthuys*, dat wy nu noemen de Rijnsburger*poorte*" en Ter Gouw, *Gesch. v. Amst.* 1, 228; 2, 300; en ald. de plaatsen in het register, waar de „drie poorthuizen" te Amsterdam worden vermeld. ‖ So sullen die poirtmeesters . . . gheen tymmeringhe annemen van der stede weghe, an vesten, an poirthuysen noch an der stede huys, tensi bi rade . . . der meesten hope van den gherecht, *Leid. Keurb.* 13 (*a.* 1406). *Van dat niement vulnes moet storten buten enigen poorthuse.* So en moet niement vulnes storten buten enigen poorthuse van Haerlem tusschen den poorthuse ende der uterste molen, *Keurb. v. Haarl.* 53 (*ald. ook* buten der Sijlpoort). Weer yemant die opten porthuese off leydack schoote of op die kercke, die breke an die stat twe punt, *O. Vaderl. R.* 3, 360, 113. So en moet niemandt sijn gevoech doen noch gheenrehande onreynicheit inden poorthuysen noch in den glynten vanden mueren doen noch brenghen, *O. K. v. Delft* I, 30, 13. Niemandt en moet up die poorthuysen noch upter stede werck climmen, *ald.* Voort en moet nyement gheen wit leder calken noch pelen noch scaven noch treden dan twisschen den Gheerwech ende Delfgaeuwer poorthuys, *Oudste K. v. Delft* 71, 6. Hi (*Diogenes*) ne woonde in neghene zale (*woonhuis*), maer in porthusen, in overloven, *Sp.* I[2], 34, 38 (lat. *in portarum vestibulis*). — Verklw. porthuuskijn (porthuusge), *een der vertrekken in het „porthuus".* Ook kan het woord de bet. hebben van „*een wachthuisje tot beschutting van portier of wacht*, zooals op afbeeldingen van poorten dikwijls te zien is. ‖ Dat men voortaen in de poirthuusges noch up die muer, tzy poirtier of ymant anders, gheen gelaich houden en sal, uytgesondert den rait ofte burgeren die hoor buert is die poort te bewaeren ende wanneer sy selfs waken, *R. v. Nederst.* 1, 242, 74.

2) *Vestibule, voorportaal, voorhuis.* Ook met inbegrip der daaraan grenzende kamers. ‖ Van coste an mijns heren sgraven porthuus ende an alle die cameren ende van der noorder ghevelle te rechtenne, *Rek. v. Zeel.* 2, 274. Van eenen blocslote an die camere int porthuus, 275 van der nordercameren van der porthuse en(de) tporthuus te stoppene, *Zeeuwsche rek. v.* 1346/47. Cokene, scure, porthuus ende aen allen cameren diere an zijn, *ald.* Van twee sparren daer men twee span of makede an die nordercamer an tporthuus, *Z. rek. v.* 1347/49. Van IX daghen, die hi dede op mijns heeren cameren voren ant porthuus, *Z. rek. v.* 1376/77.

PORTIE (PORCIE), znw. vr. Ndl. *portie*; hd. verouderd *portz*, *porz* naast *portion* (Grimm 7, 2005). Het woord is niet rechtstreeks ontleend aan lat. *portionem*, maar aan ofra. *portion*, met latiniseering. Zie S. de Grave, *Essai* bl. 144 en 159 vlgg.

1) *Deel, portie.* Kil. porcie, portio, pars, dimensum. Plant. portie, *une portion*, portio, pars. Vertaling van lat. „portio" is porcie in *Lev. v. Lutg.* II, 11303: „en wetti nit dat ic (*God*) allene uwe porcie ben ende el neghcene? ic ben uwe portie ende u schat ghelikerwijs dat gi mi dat vermonden pleget . . . in den salme: „portio mea, Domine" (*Ps.* 142, 6; op dezelfde wijze wordt gebruikt ndl. *deel*, gelijk ook in dezen psalm) — Vooral in de bet. *een aan iemand toegewezen deel van eene spijs*, *eene portie of een maal eten voor één persoon.* Plant. de portiën van spijse, *les portions de viandes*, justa obsoniorum vel pulmentorum; portie maken, deelen *faire les portions*, portiones facere. ‖ Hout daer een pocie (*l. of d. i.* porcie) van onser spyse, *Bervoete Br.* 28, 283. Dertich dagen sal . . . den armen een portie gegeven worden, *Ordin.* 231. Men begint een portie toe geven, 232; ook 233 *tweemaal.* Soo wie wel te vreden is sonder murmuraci van tconvents porci, *Zijlkl.* 300 (*a.* 1503). — Vandaar wvla. *portienieren* (spr. *porsiënieren*), iemand zijne portie

toemeten, een gepaste maat van voedsel geven (De Bo 887).

2) *Aandeel.* — *a)* In eene handelszaak, een koop, eene onderneming. Vgl. PART, 2). || Als ghebuert dat enyghe vreemde persoon binnen deser stede eenich goet coopt ende een poorter . . . begheert an denselven coop paert ende deel te hebben, sal zijn portie daaran hebben, *Wfri. Stadr.* 2, 101, 141. — *b)* In kosten. || So sal daer die stad zenden eenen scepenen ende eenen goeden man, ochte twee scepene van der stad ende nemmeer, op der stad cost ende op hare porcie, *Belg. Mus.* 5, 85 (*of is de bet.: dat zij voor hun eigen eten of kost moeten zorgen?*). Zo zullen daer varen zy drie oft zy viere ten meesten ende niet meer, van den scepenen ende van den goeden lieden vander stad, ende op hare porcie; ende voerre daer meer dan viere, die en zouden niet varen op der stad cost, 86; zoo nog eens *ald.*

PORTIER (POORTIER, POIRTIER), znw. m. Ndl. *portier*. Van ofra. fra. *portier*, mlat. *portarius*. Hetzelfde als portenare; z. ald., ook de andere aldaar genoemde woorden, o. a. porter; z. ald., 2de Art. *Portier*, *deurwachter*, ook *poortwachter*. *Voc. Cop.* portier, portarius. Kil. poortier, poortwachter, deurwaerder, ostiarius, atriensis, accensus. Plant. poortwachter, poortier, *portier*, *garde-porte*, portarius, janitor, ostiarius, atriensis, claustrinus, ad limina custos. *Gemma* 155 *v*: een doorwachter of portier, portarius. || Nymant en sall unsser stadt gezwaeren (*gezworen*) dieners, tzy scriver, baide (*bode*), poirtieer (*l.* poirtier) off dragers mishandelen mit woirden off mit daiden, dwyle dat sie in ooren dyenst waeren, die baide tpenden off tbieden; die waeker in syne waeke, die poirtier in oir sluyten off ontsluyten, die drageren in ooren draeghen, *O. Vaderl. R.* 3, 508, 19. Doe seidem een der portenaren datti voor dage . . . leet die porte . . .; ende alstie portier dit ontbijnt enz., *Flaudr.* I, 489. Den portier goedertiere . . . vintmen selden, *Belg. Mus.* 10, 119, 53 (*var. Tijdschr.* 12, 175). Mettesen worde si comen vore die porte ende hebben vernomen den portier comen jeghen hem, *Limb.* I, 539; ook 545; 557 (*var. B.* porteneir, *d. i.* portenare). Gi hebt quaet gedaen dat gi doot hebt onsen portier, *Lanc.* II, 22723. (Hi) ginc . . . ter poorten vragen den poortier: es mijn here den keyser hier? die poortier sprac: neen hi, here, hi voer gisteren . . . te Lovene, *Grimb.* I, 2028. Op des portiers camer, *Geld. Maandw.* 1, 179. Nae die sext sal die portier alsoo veel armen wtkiesen als daer nonnen inden clooster sijn, *Ordin.* 109. Zoo ook *Segh.* 3786; 3795; 3801; 3815; 3826; *Torec* 2849; *e. e.* Der werelt portier, dats die natuerlike doot (*die ons uit de wereld laat*); si ne laet ons draghen cleen no groot met ons van hier, *Sp. d. Sonden* 3304. — Ook met betrekking tot hel en hemel. Vgl. PORTENARE. || Die ons dus naeuwe maken den pat te hemele waert . . ., ic wilde . . . dat si portiers waren ghesat ter hellen: si souden tgat so houden met ghewoude datter cume iemen in soude, *Wap. M.* I, 241 (*varr.* poirtiers; porters; *vgl.* PORTER, 2de *Art.*). Mi ware leet dat u portenare portier ware van hemelrike: ic blever dan buten, *Torec* 2855.

PORTIERESSE, znw. vr. *Portierster*, *zij die iemand uit- en inlaat.* || Ic (*Ledicheit*) bin poortier ende doorwaerdere (*var. Haarl.* die portieresse ende doorweerresse) van herde menigen sconen wech, *Pelgrimage* 60*a*.

PORTIERIGGE (POORTIER-, -IGE, -EGE), znw. vr. Hetzelfde als het vorige, maar tot de vlaamsche tongvallen beperkt. || Sy maecte dat hooghe huus an dachterpoorte, dat men dweerchuus noemt, ende dat cleene huuseken daer de poortiereghen haer vertrec in hebben metten (h)ulatten in den bogaert, *Belg. Mus.* 6, 162 (16*de eeuw*). — Zoo nog heden in het WVl. (De Bo 887).

PORTIGGE (-IGE, -EGE), znw. vr. Hetzelfde als porterigge; z. ald. en vgl. portesse naast porteresse; portmeester, portrecht, portschap naast porter-. — Misschien is zoo ook te verklaren burchmeester naast burgermeester, waarvan dan het eerste aan het tweede in beteekenis gelijkstaat (vgl. *Ndl. Wdb.* op burgemeester). Het (vlaamsche) vrouwelijk van porter, 1e Art. *Burgeres*; vgl. De Bo op *-ege*. || Dat die vrouwe portige van Brughe si, *Cout. v. Brugge* 1, 230. So wie die wedewe, die portige van Brughe ware, ontvorde, 228. Knapelin kind dat poorters jof poortighen kint van Brughe ware, 321. Eist poortre, poorteghe of die wonachtich zijn binder stede vander Sluus, *ZVl. Bijdr.* 3, 278 (*a.* 1379); ook 279; 281 (waert datter poorter, poorteghe of poortersboden (*bedienden van een poorter*, bi stonden); ook *Ann. Em.* 24, 422; 6, 7 (*twee maal*); 71 *tweemaal*). Hi sach die straten ende die cautscieden wandelen vul van sconen lieden, van sconen porters, van sconen portecghen, *Perch.-fr.* I, 247. Nonnen ende . . . abdessen, . . . poortigghen . . . joncfrouwen ende begginen, *Rose* 10842 *var.* G.'s wedewe portigghe in Ardenborgh, *Vad. Mus.* 5, 290 (*a.* 1296). Poortere, poortighe, vrouwe of joncwijf, *Livre d. Mest.* 16 (fra. *bourgoise*).

*PORTINEERRE (*Haagsche Bijbel* 1, 26*d*). Zie PROCUREERRE.

PORTINC, znw. Waarschijnlijk een aan lat. *porticus* ontleend woord, waarvan het niet zeker is, dat de vorm juist is overgeleverd. Bij Diefenb. op porticus is althans geen gelijkluidende of er op gelijkende vorm te vinden. *Portiek*; fra. *portique*. *Gloss. Bern.* parvis (zie PARVIJS) *vel* portinc, porticus.

PORTISERS. Zie PORTSISERS.

PORTKIJN (*stadje*). Zie PORT.

PORTKIJN (*poortje*). Zie PORTE.

PORTLANT (POORTLANT), znw. o. *Land dat aan of tot eene stad behoort* of ook *land dat onder het rechtsgebied der stad ligt*. Wat den vorm betreft, kan het woord ook beteekenen *land dat aan een poorter behoort*. Vgl. portgoet, portrecht e. a. || Voirt mach elck man sijn guet vrijen, met sijnre huyre, wten cameren of wten huysen, ende sijn beesten ende sijn coren van poortlande vrijen van den velde, wtgenomen den greve van sijnre huyre, *O. K. v. Delft* I, 6, 28.

PORTLOOT (POORT-), znw. o. *Stadslood*, *een door de stad bij de lakenweverij voorgeschreven merk of lood* (zie LOOT, 4, 786). Vgl. PORTTEKEN. || De laeckens ghecamt in LXXIIII es gheordonneert een hooge poortloot, te wetene den wildeman roncken (?) slaende, daermede men die loyen (*looden*) zal, *Ann. Em.* 17, 174 (*keuren van Rousselare*); *vgl.* 175: „alle lacckene commende om huer *loochloot*".

PORTMEESTER (POORT-, POIRT-), znw. m. Hetzelfde als borchmeester, doch niet in den zin waarin het woord in het *Mnl. Wdb.* is vermeld (*burchtvoogd*, *slotvoogd*), maar in dien van *burgemeester* (Kil. borghmeester, borghermeester, consul, tribunus plebis, *vulgo* burgimagister, *q. d.* arcis, oppidi, civium plebisque magister, praefectus et defensor; Plant. borgemeester). Zie bij BORGERMEESTER, en de daar aangehaalde schrijvers en vgl. bij AMBACHTSBEWAERRE; *D. War.* 2, 326; Ter Gouw, *Gesch. v. Amst. Reg.* (dl. 8) bl. 245, en de bij Van Hasselt op Kil. 404 aangehaalde plaatsen uit Wagenaar's *Beschr. v. Amst.* Naast portmeester is zeker ook *portermeester bekend geweest, evenals *borgermeester* naast *borchmeester*; vgl. portrecht, portscap, portesse, portigge naast porter-, en *Ndl. Wdb.* op burgemeester. Kil. poortmeester *vetus* j. borghmeester. || *Poortmeesters haer dienst op te geven.* Die poortmeesters sullen altijt haer poortmeesterscap opgeven 14 dagen voor Mey, ende wat der poorte verschenen is ende men haer schuldig is voor den dagh dat sijt opgeven, dat sullen sij opleveren aen gelde of pande, *O. Vaderl. R.* 4, 405 (*a.* 1448

te 's-Gravenzande). Geen luyden poortmeesters te wesen twee jaer agter een, *ald.* Waert dat die regter schepenen, poortmeesters of poorter tot hem ontboode, ende . . . niet en quame, verbeurde 5 st., 392. Dairvoir sullen si gheven elcs der stede 2000 stiens, die te brenghen dairse die poortmeesters hieten brenghen, *R. v. Leiden* 16. *Die poirtmeesters niet wt hoire rekeninge te laten.* So sullen die poirtmeesters alle jair als si hoir rekeninghe doen alle hoir ghebrec in der rekeninghe sluten, *Leid. Keurb.* 12, 4 (*a.* 1406). Die (*steenen*) te doen verwerken an der stede vesten, dairt hem van den poirtmeesteren gewijst sal worden, 137, 18. Dit meesterscip (*het consulaat bij de Romeinen*) was sulc een staet als met ons es een burghermeester, poortmeester of een upperste wesen van eenegher stad, *Boëth.* 20c. Dit meisterschap daer de text af spreict was dupperste officie vander stad, ghelijc met ons borghemeisters of poortmeisters sijn, 116c. — Misschien is aldus te lezen voor portre *Sp.* III[1], 44, 5: „So was een man . . . ende hiet Faustimiaen, ende was portre vander stede (*Amiens*) ende baillin van Gallen" (lat. „non solum Ambianis sed etiam totius Gallie prefectus erat; „prefectus" *is o. a. vertaling van* „borghmeyster" *bij* Kil.; *de lezing* meyere (*zie de aant.*) *kan hier niet in aanmerking komen*).

PORTMEESTERSCAP, znw. o. *Het ambt van „poortmeester"* (z. ald., ook een voorbeeld).

PORTMUUS, znw. vr. *Stadmuis*, in tegenstelling met „veldmuis." || Een portmuus ghinc omme morghen met ere veltmuus herberghen, *Esop.* XII, 1; ook 5; 13.

PORTPONT (POORT-, POIRT-), znw. o. *Een stadspond, een pond van de in eene bepaalde stad gebruikelijke geldswaarde.* Zie over de verschillende ponden bij PONT. || Dien soudmen affpanden drie poirtponden tot onser poirten behoeff, *O. Vaderl. R.* 2, 156 (*a.* 1414 *te Vianen*). — Vgl. een soortgelijke samenstelling bij PORTGEWICHTE.

PORTRAITURE (PORTRATURE, POURTRAICTURE), znw. vr. *Teekenwerk, schilderwerk.* Van ofra. *portraiture*, en dit van ofra. *portraire*, ontwerpen, teekenen, schilderen. Het fra. *portraiter*, *portraiture* en *portrait* (ndl. *portret*) hebben hunne beteekenis verengd tot het schilderen van het menschelijk gelaat. || Van dat der schilderye of pourtraicturen anghaen zoude, *Ann. Em.* 18, 29 (± *a.* 1500). Betaelt eenen P. schildere die . . . ghestelt heift in portrature (*geteekend heeft eene kaart van*) tland van Oostburch, tambocht van Cadsand ende de situatie van den Zwarte ghate, voor zyne moeyte ende aerbeyt XII s. gr. *Invent. v. Br.* 6, 30 (*a.* 1469). (Den) heraut, die . . . an den (h)als drouch een blasoen, vulwrocht van scoonre portaiture (*l.* portraiture). Van eenen bewerpe (*ontwerp*) daer af (*van eene kast*) ghemaect in vormen van portraituren ende gheteekent metter hand vanden vors. Cornelis, Diericx, *Mém.* 2, 217 (*a.* 1443). Die raetcamer sal binnen suverlic ghemaect wesen ende besait van poortraturen (*schilderstukken, schilderwerk*) ende bescreven mit goeden ouden wyser leeren, Matthijsz. 80. — Misschien is aldus te lezen voor portratene, vr., bij Diericx, *Mém.* 2, 115: „als van der portratenen (*l.* portraturen?) so es te wetene dat men maken sal in de eerste duere buten vier a vif propheten, prophetiserende van der toecomsten van Onser Vrauwen" (*hier nog geen portretten, maar figuren*). — Ook in de bet. *afbeelding, door schilder- of teekenkunst ontworpen beeld.* Aldus zal wel gelezen moeten worden voor portraytene bij Diericx t. a. p.: „alle de vors. portraytenen (*l.* portrayturen?) moeten de vors. J. ende M. leveren ghemaect vor de somme van elf pont groote, (*a.* 1430). — Samenstelling portratuerwerkere, *schilder, figuurschilder.* || R. Broederlam, portratuerwerkere, van . . . scone ghemaect te hebbene de graven en gravinnen in de camere van scepene XX s., *Ypriana* 2, 142 (*a.* 1460). R. Broederlam, poortratuerwerkere over sinen aerbeit ende salaris van vergout te hebben een van den arenden upt beelfrooit, *ald.* 1, 33. — Ook in den zin van *gelijkend beeld*, fra. *image*, welke bet. ook aan de latere fra. woorden en ndl. *portret* ten grondslag ligt. || Du (*mensch*) biste van gode de portrayture, tbeelde ende tmaecsel: hi sciep di van nyete ende maecte die na sine gelike, *Pelgrimage* 52c.

*PORTRATENE, PORTRATURE, PORTRATUURWERKER(E). Zie bij PROTRAITURE.

PORTRECHT (POORT-, POIRT-), znw. o. — 1) Hetzelfde als porterrecht; z. ald. Voor den vorm zie bij PORTMEESTER. *Burgerrecht, de rechten en verplichtingen aan het „poorterschap" verbonden.* Kil. poortrecht, *vetus* j. poorterije, civitas, jus civitas (*l.* civium). Vgl. Ter Gouw, *Gesch. v. Amst. Reg.* (dl. 8) bl. 245. || *Poorterscap quijtscelt.* So wie sijn poortrecht quytscuwen (=quytgescouwen) heeft, die sal gheven elcke kercke (*te Grootebroek*) een pont ende den rechter II pont . . .; wert hy binnen den jare poorter, afterdien dat hijt quijt scelt, so en is hy ghenen inganck sculdich, *Wfri. Stadr.* 2, 252, 76. *Van poortrecht quyt te scelden.* Soo en moet niemant sijn poortrecht quijtscelden . . . anders dan op enen sonenedoch onder die homisse, 2, 38, 85. Allen onsen porteren oft de portrechts ghenieten wil (*de daarmede gelijkgestelden*), *R. v. Elburg* 47 (*vgl.* 76: „van onsen poorteren off de poortersrecht genieten wyl"; *ook* 77). Up (*op verbeurte van*) zijn portrecht 52. Zoo is hi sijns portrechts quijt ende is een gast, *ald.* Al voeren dese porteren of portersen buten der . . . stat om comanscappen, in peregrinagiën of in haren dienst, ende dair om langer buten der stat bleven dan dese drie sesse weken duerden, dat si dairmede niet hoir portersrecht verliesen souden, . . . maer sullen haers portrechts gebruken als si weder in der stat quemen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 603 (*a.* 1363). Van poorter te worden ende poortrecht winnen, *Keurb. v. Haarl.* 2. *Mit brieven an yements poirtrecht te panden.* Wairt dat yement brieve hadde . . . up enighen poirter van Leyden, dair hi gheen recht van betalinghe of ghecrighen en conde . . ., so dat hi an sijn poirtrecht ghepand hadde ende die poirter mit vollen recht wt sijn poirtrecht gheset worde, *Leid. Keurb.* 29, 20. Zie nog *O. R. v. Rott.* 10, 4; *enz.*

2) *Stadsrecht.* || Hoe dat onse here grave Willem . . . aen sinen goede stede van Haerlem portrechten gegeven hevet ende daertoe orlof nuwe gheboden ende statuten te maken, *Keurb. v. Haarl. Prologus.*

3) *Het gebied waar het recht eener bepaalde stad geldt.* || Alle dieghene die binnen onse poortrecht hylicken, sullen binnen ses weecken daernae comen by den burghemeysteren ende laten hoor . . . inscriven in dat scotboeck, *O. Vaderl. R.* 3, 160, 156 (*te Edam*).

4) *Stedelijk tijnsrecht.* Zie Fockema Andreae in *Rechtsgel. Mag.* 2, 378 vlg. (de verklaring in *Instr. v. Haarl.* Gloss., bl. 229*b*, is onjuist). In denzelfden zin geldt in ouder Hd. „*weichbildrecht, wicbelderecht*", Andreae, t. a. p.). || So wie erve besit een jair ende ses weken over eyghen in poirtrecht, die en mach mens niet ofwinnen, *Leid. Keurb.* 1, 1. Dat lant ende erve sel die ghene diet toebehoirt in poirtrechte of in erfpachte mogen wtgeven om jairlicxe renten, 206, 46. Dat zij bewijst ende gegeven hebben tot enen vrijen eygen W., nonne, als voir hoirs moeders erve twintich schell. goets gelts sjairs in rechten poirtrechte, *Zijlkl.* 123 (*a.* 1455). Waer ooc dat een poorter int gherechte beclaghot worde ende den rechter yet rechts of te boeten an hem gheviel, ende die poorter also veel goets int poortrecht besate . . ., dese poorter mach sonder borghe van recht gaen, *Keurb. v. Haarl.* 12. Zoo ook Wiel., *Instr.* 77, 42.

PORTRENTE (POORTRENTE), znw. vr. *Rente verschuldigd door of aan eene stad.* || Van dat hi . . . alle de chaerters ende brieven van den poortrente (*l.* poort-

renten) gheleghen in de stede van Brugghe copyhierde, *Invent. v. Br.* 189.

PORTSCAP (POORT-), znw. o. Hetzelfde als porterscap; z. ald. *Burgerrecht, de rechtstoestand van „poorter"*. *Voc. Cop.* portscap, burgensia. Kil. poortschap, *vetus* j. porterschap.

PORTSEGEL (POORT-), znw. m. *Stadszegel.* ‖ So hebben wij, borchmeesters, scepenen ende raed vorscr. dese letteren (h)uuthanghende beseghelt met onzen poortzeghele vander Sluus, *Z Vl. Bijdr.* 3, 274 (*a.* 1379).

PORTSIDE (POORT-, POIRT-, -ZYDE, -SY), znw. vr. — 1) *De stadskant, de binnenzijde (naar de stad gekeerde* of *aan den kant der stad liggende zijde) van eene straat of gracht.* ‖ Datmen nergens an die voirstraiten, ande poirtzijde noch ande lantsyde, genen drop houden noch maken en sall tusschen twier luden erve, *O. R. v. Dordr.* 1, 308, 2. — Ook met betrekking tot twee tegenover elkaar staande partijen, *de stad,* tegenover lantside, *het land.* Zie een voorbeeld bij LANTSIDE.

PORTSISERS (PORTSESERS, PORTISERS, PORCHISERS), znw. mv. *De Pyreneeën.* Het woord komt van lat. *porta* (mlat. *portus*, bergpas) *Cysereus* of *Portus Siser*, spa. *Puerto de Sizer* (Duc. op portus). Zie de aant. op *Sp.* III[4], 1, 81. Mhd. *Porziser.* ‖ Toten berghe, die heet Pyrene, dien men . . . nu ter wilen Porsesers heet, daer Gallen ende Spaengen sceet, *Sp.* III[4], 1, 79. Porthesers, den nauwen pas, IV[1], 24, 39 (*Brab. Y.* II, 3630 Portisers; *bij* Turpijn: *portus cisereos*). Spaenyen leghet alrenaest Gallen, dat een berch sceet . . ., die heet Parereus (*l.* Pireneus) in Latijn, dat mach in Dietsch Portisers sijn, I[1], 27, 33 (lat. *Pyreneis montibus clausa*). Vanden berghen die heeten Pyrene, die Spaenyen ende Gasscoengen . . . in tween deelen, . . . ic waent nu Porchisers heet, I[5], 35, 67. Karel en wiste no clene no groot van desen stride . . ., so dat hi Porchesers den pas met sinen volke leden was, *Bloeml.* 2, 78, 93. (Hi) quam alleen door tbosch gereden tot bi dat pas van Portifers (*l.* Portisers), *Exc. Cron.* 82 *a.*

PORTSLUTER (POORT-; ook PORTEN-, -SLUYTER), znw. m. *Poortsluiter, poortwachter, portier.* ‖ Dat men des avontz dieselve portten ind ameyen van onser voirstat . . . op ind toesluyten, ind die slootelen . . . aen onser stat portensluyter brengen, ind die alle dagen smorgens als onser stat porten op sijn, aen denselven portsluyter weder halen sullen, *R. v. Nijm.* 235, 35 (*a.* 1468).

PORTSTEDE (POORT-), znw. vr. *Eene plaats of plek in eene stad* (?). In *Voorgeb. v. Gent* 100 (*a.* 1367) vindt men het verkleinw. poortstedekin („ende also van Royeghem ter poortstedekin dat men (h)eed ten walle buten sente Pieters"), maar daar *ter* voorafgaat, is het niet zeker dat men het woord als eene eenheid moet beschouwen. Ook kan het samengesteld zijn met porte, *poort.* Zou de bet. alsdan *voorstadje* kunnen wezen?

PORTSTER (POORTSTER), znw. vr. Het vrouwelijk van porter; z. ald. 1e Art. en vgl. PORTERESSE en PORTIGGE. *Burgeres, poorteres.* ‖ Wat man die een weduwe neemt die te voren poortster was, *Wfri. Stadr.* 2, 40, 96. So wie ens poorters dochter neemt ten wive off een wijff die poortster is, *O. K. v. Rott.* 10, 4.

PORTSWENGEL (POORT-), znw. m. *Zwengel aan eene poort.* ‖ Een yseren bant aen den poortswengel myt eenre cramme, *Geld. Maandw.* 2, 298.

PORTTEKEN (POORT-, -TEEKEN), znw. o. Hetzelfde als portloot; z. ald. *Een door eene stad bij de lakenweverij verordend merk of teeken dat op gekeur de lakens wordt gehecht.* ‖ Als de loyers bevinden eeneghe laeckens te grouf LXXIIII, en zullen die niet neder loyen, maer zullen die tzelve poorteeckene uutsnyden of ontlysten, *Ann. Em.* 17, 174 (*keuren van Rousselare*); ook 175 *tweemaal*; 177.

PORTULEINE (-LEYN). Zie PORCELEINE.

PORTVARUWER(E) (-POORT-, -VAERWER(E), -VERWER(E)), znw. m. *Verwer in de stad, een lid van een verwersgild.* Vgl. PORTERSNERINGE. ‖ Dat gheen poortvaerwere meer sal moghen sieden teenre zode dan XII laken, *Ann. Em.* 24, 445 (15de eeuw).

PORTVREDE, znw. m. *Vredegebod over een stadsgebied* (?). Deze bet. is ook aangenomen bij lantvrede (z. ald.), doch wellicht is de bet van vrede hier eerder „vrediging, afsluiting, afheining van eigendommen". ‖ Doe men omme lantvreden ende portvreden omme ghonc, *Rek. v. Middelb.* 15 (*a.* 1364; *ald. ook* „doe men omme lantvreden ghonc" *en* „doe men om vreden ghonc").

PORTWACHTER (POORT-, POIRT-, ook PORTE-, PORTEN-), znw. m. *Poortwachter, portier.* Vgl. het volg. art. en DOORWACHTER, en voor andere woorden voor hetzelfde ambt bij PORTENARE. Kil. poortier, poortwachter, deurwaerder, ostiarius, atriensis, accensus. Plant. poortwachter, poortier; poortwachterss e, *une portiere*, portaria, janitrix, custos januae. ‖ (Doe) waren opt huys te Stoutenberch boven den daghelixen cost 6 platen, 1 wachter (*waker*), ende 1 poortwachter, *Reg. Bisd.* 504. Den portewachter, *Marialeg.* 2, 128. Van den stratengeelde daer men die poortenwachters mede gheloont heft, *Rek. d. Cam.* 3, 315 (*a.* 1364); ook 371; 3[2], 5 (poortwachters); 4, 236; 5, 47; 48 (onser stad poortenwachter van der Brincpoorten: onser stad poortenwachter van den Noordenberghepoorten; onser stad poortenwachter van der Berchpoorten); 6, 80.

PORTWAERDE (-WARDE). Zie bij het volg. Art. en vgl. CAMERWAERDE.

PORTWAERDER (POORT-, POIRT-, -WERDER, -ERE, -WARDER, -WARDRE, -WAERRE), znw. m. Hetzelfde als portwachter; z. ald. en vgl. DOORWAERDERE. ‖ Tien selven stonden sliep die poortwaerdere, *Rijmb.* 9962. Die portwardre es so fel ende so geware, dat niemen den mure dar genaken, *Flor.* 2480. Dien portwarder suldi vinden sere fel, 2600; ook 2666. Als si voor die poorte quamen ende die poortwerder sach dat goet, *Parth.* 1405. Als die portwerderen . . . die porten souden ontsluten om dat quec te latene ut, *Lorr. fr.* III (bl. 46), vs. 45. Den portwerdere, *Lanc.* II, 15608; ook 38445. — Ook in den vorm portwaerde (-warde); vgl. doorwaerde (-werde, *Mask.* 549), welke de oorspronkelijke vorm is (got. *daurawards*, mhd. *türwarte*), waarvan dorewaerder eene jongere verduidelijking is; vgl. *kempe, scutte, herde, wedersake, lantwinne* naast *kemper, schutter, herder*, hd. *widersacher*, mnl. *lantwinner.* ‖ In ons porwardes stat dien gi hebt geslagen doot, *Lanc.* II, 22743 (*vgl.* 22724: dat gi doot hebt onsen portier).

PORTWECH (POORT), znw. m. *Een open gang, door eene deur afgesloten, waarvoor een perceel (achter een ander perceel om) gemeenschap heeft met den openbaren weg, gewoonlijk eene zijstraat.* ‖ Van den poortwech, daer H. of seyt dattet huus Ten Hert soude hebben in die Hertstege, daer seyt W. op: dat mach wesen, want hij hadde enen poortwech op C's erve . . .; ende ooc so heeft hi daer selve een huus staen, daer hi den pacht of boort . . ., daer die poortwech wel doorghegaen mach hebben, *R. v. Utr.* 2, 226.

PORTWERDER(E). Zie PORTWAERDER.

POSCH, znw. m. Benaming van een kleinen visch met scherpe vinnen, thans *pos* of *post* (vgl. De Bo 887). Waarschijnlijk zal ook wel verwant zijn het bij Kil. genoemde pozek („post, posek, porculus, porcellus *genus piscis*, cernua nonnullis") en pors („genus piscis delicatioris"). Vercoullie geeft bij pos ook op hd. *pösch* (in het Wdb. van Grimm niet vermeld) en fri. *poask* (*Fri. Wdb.* 2, 369). De posch is o. a. afgebeeld op eene schilderij in het stadhuis te Amsterdam, genaamd „de pos-eters." Vgl. Scheltema, *Amstels Oudheid* 7, 139, en *Hist. Beschr. d. Schilder.*, no. 12. ‖ Die baers, die

(posch, die hebben vrede vore des snoexs ghierichede, *Nat. Bl.* V, 671. Waer enych coopman .... die mosselen ofte sponden ael ofte ghezouten baerze of die kerren mitten possche ofte mitten spierinc .. ter marcte brochte, *R. v. Utr.* 1, 208, 8 (*Gild. v. Utr.* 2, 161). Op *l.* om posch, braessem ende spierinc, *Rek. Bissc. v. Utr.* 288; ook 290; 417 (*a.* 1377). Van de mande spirinck of possch 1 penninck, *Inform.* 175.

POSCH, bnw. Van boter. De beteekenis is niet bekend: het kan een bnw. zijn, afgeleid van een plaatsnaam, doch in tegenstelling met „Zweedsch" en „Noordsch" wordt posch zonder hoofdletter geschreven. Misschien is het woord verwant van vorm en overeenkomstig in beteekenis met puusket, *van biest gemaakt*; z. ald. ‖ Voort en moet nyement die poorter is hier binnen, enyghe butter menghen mit Noordsche butter off mit Zweedsche butter noch rode butter mit hoybutter; .. mer elke butter te vercopen als si valt; ende voort en moetmen gheen posche butter vercopen ... dan yeghen die Suvelstrate, *Oudste Keurb. v. Delft* 41, 22. So wie possche butter ter marct brenghet, die zellen dair mede staen in der strate van enz. op XV sc. ende op die butter, ende anders nerghent possche butter te vercopen ... ende wairt dat mense vonde onder ander goede butter, die wair verbuert, *O. K. v. Rott.* 38, 109.

POSSERE (*M. en Vr. Heim.* 1945). Zie de Aanm. bij PASSER.

POSE, znw. vr. Mnd. ndd. *pose*; ndl. *poos*. Uit mlat. *pausa* (*posa*); vgl. *klooster* uit *claustrum*, en ndl. *pauze*, dat evenals mhd. *pûse*, hd. *pause*, in een lateren tijd is overgenomen. Zie PAUSE.

1) *Rustpoos*, *rusttijd*, *tusschenpoos*, *tusschentijd*. Kil. poose, pausa, otium, quies, requies, respiratio, *vulgo* posa; *ook* vice, vicem (*toerbeurt*, *beurt*). Plant. met poosen, *par fois*, *par intermission*, per vices, cum intermissione (ook *Antw. Idiot.* 988; *Waasch Idiot.* 582). ‖ Dye myt posen of verschortyngen wat doyt, *vicissitudinarius*, *interpolaris*, *Teuth.*[2] 303*a*.

2) *Eene poos*, *een onbepaalde tijd van niet al te langen duur*, *een tijdje*, *eene wijl*, *eene wijle tijds*. Plant. een poose oft pooskеn, *un petit espace de temps*, modicum temporis momentum (ook Kil.). ‖ (Si) vochten ene lange pose, *Ren.* 1487 (ook *Renout*, uitg. Pfaff, vs. 9166: „sus fochten sie manig pose"). Tween trompeneeren ende eenen blasere, die trompten ende bliesen ... up scepenenhuus twee poosen daechs, *Rek. v. Gent* 1, 350 (*a.* 1338). Dat de vyande in den velde waren ende men de bankloc ene langhe poze sloeghe, *Gilden v. Utr.* 1, 27 (*a.* 1387). Den (*den wanbetaler*) solde de bade van der stat op de stupe slaen, voor elck pont ene poose alsoo langhe dat de schepenen ... seggen dat die bade (*bode*) opholden sulle, *R. v. Vollenh.* 2, 123, 60; ook 49, 27. Die costers ... sellen tot allen woensdagen voir seven uren drie posen beyeren ende ter misse luden myt die grote clocke, *Jacobik.* 259; zoo nog eens *ald.* (*waarschijnlijk heeft* pose *ook*, *althans te Utrecht*, *de beteekenis aangenomen van* „een tijd dat de klok geluid wordt; *zie de opmerking over* overposen *bij het volg. Art. en vgl.* Anna Bijns, *Refer.* (uitg. Van Helten) 177*d*: „wanneer sal luyden de laeste ghestelde *poose*", d. i. „wanneer de doodklok over u zal geluid worden"). — Want si (*de Samiërs*) na zijn doot een pose tijts vrij bleven sonder ... tyran, *Proza-Sp.* 60*b*. Als vrau Hermegarde nu een poose tijts te kercke ghegaen was ..., so ghinck sy op eenen tijt spacieren ... lancx den bosch aldaer, Despars 1, 31. — Vreemd is de vorm poosen, *Ep. fragm.* 202, 590: „si vochten ene lange poosen, dat deen den andren niet mochte nosen" (vgl. *Ren.* 1487: (si) vochten ene lange pose: deen dede den andren groote nose"), tenzij men mag aannemen dat hier de onb. wijs als znw. wordt gebruikt: *ene* is een vorm zoowel van het onz. als van het vrouwelijk.

3) *Een bepaalde tijd*, *eene ure*; hetz. als mael. ‖ Neemt ons in u ghenadicheit als ons dat sterven wert bereit; maect ons vri ter laetster pose jeghen alle de helsche bose, *O Vl. Lied. e. Ged.* 30, 10.

4) *Maal*, *keer*, *reis*. *Teuth.* eyn, twe, dry etc. pose of reyse, *verw. naar* mael; eyn mail, twee mail, reyse of pose etc., una, bina vice; binis, trinis vicibus, binies, trinies etc.

POSEN, zw. ww. intr. Mnd. *posen*; ndl. *poozen* vooral in *zich verpoozen*. „Van pose. *Eene kleine rust nemen*, *eene rustpoos houden*, *eene bezigheid gedurende een korteren of langeren tijd staken*, *pauseeren* (hd. *pausieren*, lat. *pausare*). *Teuth.* posen, resten, ruwen, quiescere, pausare, respirare. Kil. poosen, quiescere, pausam facere, pausare. Vgl. PAUSEN.

AANM. — Een trans. posen is in het Mnl. niet gevonden in den zin van „tot rust brengen." Het is dus twijfelachtig of overposen, dat in utrechtsche kerkerekeningen voorkomt in de bet. van „overluden" op deze wijze mag verklaard worden; zie de voorbeelden ald. Eerder zal het woord moeten worden afgeleid van pose in den zin van „een tijd gedurende welken de klok wordt geluid" (zie bij POSE); overposen is dan „bij poozen over iemand (een overledene) de klok luiden," hetzelfde als overluden. Verg. Schuermans 500: „*eene poos luiden*, een wijl tijds luiden (overal); *poosluiden* zegt men te Kortrijk voor: „bij tusschenpoozen luiden voor een doode," en „*pooslijk*, lijk van eerste klas, zoo genoemd omdat men voor eene eerste klas dikwijls bij poozen luidt (*Leuven*)". Vgl. ook Rutten, *Haspeng. Idiot.* 179 (met een *poos* luiden"). Mogelijk ook is dat overposen afkomt van posen, in den zin van „bij poozen de klok luiden," bepaaldelijk voor een overledene; dit vermoeden wordt gesteund door het feit dat in dezelfde beteekenis ook voorkomt poseren; waarschijnlijk althans zal het woord wel aldus moeten worden opgevat in *Rek. d. Buurk.* bl. 213: „Ontf. van G. van Herdenbroecks wijf van poseren 2 gr. 10 cr." (*a.* 1498).

POSEREN, zw. ww. intr. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in de bet. van posen, ndl. *pauseeren* (vgl. PAUSEREN), noch ook als eene overneming uit fra. *poser*, maar als eene afleiding van pose met den rom. uitgang. *De klok luiden over een overledene.* Zie de Aanm. bij POSEN en vgl. OVERPOSEN.

POSITIE, znw. vr. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in eene der beteekenissen van ndl. *positie* (fra *position*), maar in de bet. van fra. *déposition*, waaruit positie ongetwijfeld ontstaan is door misverstand van het voorvoegsel *dé*. *Verklaring in rechte*, *getuigenis*. ‖ Om hare positiën te horne, *Invent. v. Br.* 2, 307. Den clerc die van Riemen quam omme den (h)eet ende de positiën te doen horne, 308. Omme positiën ende orconde te horne, *ald.*

POSITIJF, bnw. *Wat kan gezet*, ook *verzet worden*, *Voc. Cop.* positijf, positivus. *Gloss. Bern.* positif, positivus. — Misschien is het ook als znw. in gebruik geweest in de bet. *een klein*, *verplaatsbaar orgel*, *serafine-orgel*. Vgl. mnd. *positiv*; mhd. *positîve*, *positîf*; mlat. *positivum*. Kil. positif, organum pneumaticum duobus follibus, quod de loco ad locum transferri et poni potest (dus iets grooter dan een portatijf; z. ald.).

POSOEN (Velth. VI, 3, 66: „van den posoen dat hi dranc, starf hi"). Zie POESOEN.

POSS., verkorting der benaming eener muntsoort in *Oorl. v. Albr.* 186: „geg. VI poss., facit VIII sc." Misschien is bedoeld posant, bij V. d. Chijs, *Munt v. Holl. en Zeel.* 297 opgegeven ter waarde van 14 deniers" (*Oorl. v. Albr.* Gloss. 590). Doch indien dit vermoeden juist is, zou men VII en niet VIII schellingen als uitkomst verwachten, daar de schelling 12 den. doet.

POSSESSIJF, -IEF, bnw. *Bezittelijk*, *op eigendom betrekking hebbende*. *Voc. Cop.* possessief, possessivus.

POSSESSOOR, znw. m. Van ofra. *possesseur*, onder den invloed van den verbogen naamval van het lat. *possessor*, of rechtstreeks van dezen laatsten afgeleid. *Voc. Cop.* possessoor, possessor. Kil. possesseur, possessor.

*POSSICEREN (-IERKN). Verkeerde lezing voor pollliceren, *polijsten*; z. ald.

POST (POSTE?), znw. m. en vr. Mnd. *post*; mhd. *phost*, *phoste*; *post*, *poste*; ohd. *phost*, *phosto*; hd. *pfosten*: ndl. *post*; eng. *post*. Van lat. *postis*, waarvan het verklw. *postellus* het woord der rom. talen werd (fra. *poteau*). Blijkens de verschoven *p* in Ohd. en Mhd. is het woord eene oude overneming. Zie de Wdbb. van Kluge en Franck, en K. Later, *Lat. Woorden* 24 en 49. *Post*, *stijl*, van deur en venster. *Gloss. flam.* post, postis. *Teuth.* post, stijl, stander, postis. *Gloss. Bern.* post, postis. Kil. post, stijl, postis. Plant. eenen post oft stijl, *un posteau d'huis*, postis. Vgl. DOORPOST (ook *Vaderl.* I. III, c. 8 (*a.* 1480; *Vaderb.* 79*b*: „(doe) most men die dorpel ende die doorpost van der dooren of doen, soude men sijn lichaem door die door brengen, alsoo groot (*dik*) was hij gheheven"). ‖ Vor twe poste in die eerde te greven daer die duere an hanghet, *Rek. d. Cam.* 4, 210 (*a.* 1375). Dayr Hely sat op enen stoel voir die post (*l.* poste) van sheren tempel, *Haagsche Bijbel* I, 158 *d* (I *Sam.* 1, 9: *ante postes templi Domini*). Alle vier sine (*des olifants*) voete staen alse posten (*var.* poste) sonder knien, bedi en macht hem niet ghescien, vallet hi, dat hi opcoomen mach, *Nat. Bl.* II, 1561. Mijt twen posten offte stylen, *O. Marker.* 17, 8. Twe poste in eyne schuyr, 17, 9. Ic wees hem daer een schat lach . . . in eenen peertstal onder eenen post, *Mar. v. Nijm.* 26, 617. Dieselve venster, posten ind graeuwen steen ain onse huys ter Wildenborch, *Geld. Maandw.* 1, 159. Hi (*Mozes*) hiet bestriken . . . hare poste ende hare overduren metten bloede, *Rijmb.* 4078. Hi (*Simson*) nam der poorten doren beide met posten, met sloten, met ameide, 8151. Hi (*Simson*) nam . . . twee posten, daer alt huus up stont ende vellet neder inden gront, *Sp.* I², 21, 50. Dese porte was . . . al gewrocht van selvere fijn, . . . die toire(?), die siden entie posten (*van een swak verbogen* poste?) waren zelverijn, *Flandr.* I, 755. — Ook in de bet. *paal*, o. a. dienende voor een hek. Vgl. HECKEPOST, en Stoett, *Spreekwdb.*² no. 759. ‖ Enen post houwen, daer dat hecke in hangen sal, *O. Marker.* 9, 15, 34. Vor posten omme den greshof, ende rijen; vor ene rye entwe te snijden den zaghers, *Rek. d. Cam.* 5, 64 (*a.* 1377). Van V groote eekine posten ghepoot omtrent den nieuwen pit te G., *aangeh. uit Hist. d'Oudenb.* 2, 189 in *Invent. v. Br.* Gloss. op post. Van drien grooten posten ghepoodt vor de mueren van den ghewade oost ute ende van te scoorne de aleye, *ald.* (bl. 190). Een post te potene ter westbrucghe jeghen den loop van den waghenen, *ald.* (bl. 316).

2) *Eene stevige plank*, *eene plank*. ‖ Van posten, reghelen ende planken, daer de scoestallen (*de stalletjes der schoenmakers*) van der steden huse mede ghemaect sijn, *Hist. d'Oudenb.* 2, 189, *aangeh. in Invent. v. Br.* Gloss. op post. — Ook *eene plank die als voetbrug dienst doet*, *post over een sloot*, *eene wetering*, *eene sluis*. Zie oostfri. *post*, aangeh. bij Richth. op post; en vooral Boekenoogen 783. In dezen zin vooral in westfri. tongvallen. Zie ook *Fri. Wdb* 2, 380; Molema 334*a*. ‖ Alle die sluysen in Westende altijd vol posten, *Wfri. Stadr.* 2, 220, 150 (*te Enkhuizen*). *Van posten op sluysen.* So sullen alle die sluisen inder stede (*te Grootebroek*) elcx twie guede leenen hebben ende also veel posten dat die sluisen binnen die III stylen wel gedect sijn, 2, 256, 98. Van tween posten, *Oudste Rek. v. Dordr.* 53 (*a.* 1285; *opschr.* dit es dat die kerkebrucge coste ende die pelsers brucghe; *ald. ook* van planken ter tollenbrucge).

3) Ook als term in de bouwkunde. Waarschijnlijk hetzelfde of iets dergelijks als corbeel; z. ald. *Steunlat*, *steunbalk*, *balk ter ondersteuning van iets*. In het Mnd. heeft *post* de bet. „hoeksteen". ‖ Up elc van den jocken (*van eene brug*) eene slove lanc XVI voete met eenen poste staende met eenen corbele, *Invent. v. Br. Intr.* 422. Vijf keperhouten verwrocht . . . te lenen ende te posten an temmermans bruxkin, 428. De ventelen (*schotdeuren*) maken also groot als zy te voren waren, dats te wetene alle de posten XV dumen viercante, *Invent. v. Br.* 3, 473. VII groote corbeele ende XXI andere sticke houts onder poste ende ander hout, 184. Corbeelsteene ghesteken onder de poste, 154. Balken . . ., dewelke ghebonden sullen wesen met posten, met slotelen ende met corbeelen, 474. II groote sticke houts daer corbeelen ende vlacke posten up tbeelfroot of ghemaect waren, 5, 312. Zie nog twee voorbeelden *ald.* — Hiertoe behoort ongetwijfeld ook *Teuth.*² 14*b*: „afsait, eyn post off steyn, die dat rat van den wagen afset." Waarschijnlijk is bedoeld het houten werktuig, waarmede een wagenwiel, dat gemaakt of schoongemaakt moet worden, van den grond wordt opgetild. Post behoeft niet hetzelfde te zijn als steyn (*off* in *Teuth.* is herhaaldelijk lat. *aut*, niet *vel*), doch de mogelijkheid bestaat; zie de verklaring van *post* bij Lübben: „besonders grosse und starke ziegel, die wie ecksteine versetzt werden", en de samenstelling poststeen, aangehaald in *Invent. v. Br.* Gloss. op post („à M., maistre maçon . . ., pour troy *poststeen* à soustenir le nouveau tabernacle attaché à l'encontre du mur").

POST, znw. m. Van ofra. fra. *poste*; it. *posto*, m., *poste*, vr.; lat. *positus*, deelw. van *ponere*. Hd. *post*, *posten*; ndl. *post*. *Post eener rekening.* ‖ Noch vier posten van personen, die de kerk geld leenden om hout mede te koopen 239 guld., *Rek. d. Buurk.* 95 (*a.* 1448); *e. e.*

AANM. — Eveneens aan ofra. fra. *poste*, it. *posta* deelw. van *ponere*, lat. *posita*, als znw. „standplaats van postpaarden" is ontleend ndl. *post*, in de bet. *briefvervoer* (vgl. hd. *posten*, uit it. *posta*, mlat. *positus*, Kluge). Het woord dagteekent in deze bet. in het Ndl. uit de 15de eeuw. Kil. geeft post (met eene uitvoerige beschrijving), te poste rijden (*met den meesten spoed rijden*, *te post en te paard reizen*; vgl. Halma en ndl. *per post*, haastig, snel) en de samenstellingen postbode, postmeester, postpapier, postpeerd, postreyse („stathmus" *een met dezelfde paarden afgelegde afstand*); en posterije en postillioen. Plant. den post; te post loopen, *courrir la poste*, cursitare alato pede, veredo nuntium exsequi: postmeester, postpeerdt, postros, postreyse („dat is XXVIII mijlen"). Zoo ook nnd. *post* (16de eeuw, bij Lübben ook *poestryder*, *a.* 1573). ‖ Zo dat hem die capiteyn mer Jan van Villers, heere van Lilleadam, metter vlucht saulveeren moeste, die hy in poste (*met den meest mogelijken spoed*) te Parijs waert nam, Despars 3, 258.

POSTEIDE. Zie PASTEYE en vgl. mnd. *pasteide*, *posteide*.

*POSTEKIJN, -KEN, znw. o. In *Gloss. Bern.* staat de glosse: „clene posteken, posticium". De beteekenis schijnt te zijn *achterdeurtje* (*Teuth.* „*postica*, eyn echterdoire"). Misschien is te lezen postornken; zie een voorbeeld bij POSTERNE. Doch wellicht ook moet posteken veranderd worden in porteken. Vgl. *Haagsche Bijbel* 1, 199*d* bij POSTERNE „in desen posteernen ofte poortekijne(n)"

POSTEL, znw. m. Hetzelfde als apostel. ‖ Alle santen ende santinnen, alle postelen, alle confessoren alle martelaren, alle heilege, *Mnl. Ged. e. fragm.* 119.

POSTELAETSCH. Zie POSTULAETGULDEN.

POSTEME (*M. en Vr. Heim.* 1931; 1940). Zie

APOSTEME, en vgl. Kil. 855: **p o s t u m e** j. **a p o s t u m e**, apostema.

POSTERNAKE, znw. Hetzelfde als **p a s t i n a k e**; z. ald. *Teuth.* **e y n r e l e y c r u y t i n d w o r t e l e n** s. **p o s t e r n a e c k**, pastinca (*l.* pastinaca).

POSTERNE (POSTEERNE, PASTERNE), znw. vr. Mhd. *posterne.* Van ofra. *posterne*, *posterle*, fra. *poterne*, fausse porte, porte de derrière, petite porte (Duc.), mlat. *posterna*, lat. *postica*, *posterula*, verklw. van **postera* (Hatzf. 1784). *Achterdeur*, *achterpoort*; ook *geheime deur of poort*. *Gloss. Bern.* **p o s t e r n e**, posterna. Kil. **p o s t e r n e**, *vetus Fland.* j. **a c h t e r d e u r e**, postica (vgl. *POSTEKIJN). ‖ Cerces die here vloo te hant dor ene posterne die hi vant, *Lanc.* II, 32812; ook 35677. In desen posteernen ofte poortekijnen, *Haagsche Bijbel* 1, 199*d*. Twee cleyne posteernen, *ald.* *Van slaeten offte posternen op toe breecken.* Weer yemant die onser stadt slaete, porten, posternen ende vestenisse upbreeke (*d. i.* upbrake), *O. Vaderl. R.* 3, 360, 112. Dat hi bider posteernen van hemelrijc, dat noch vele nauwer is, niet en sal mogen doorliden, *Pelgrimage* 95*b*. Die joncvouwen . . . sloten die dore des boomgaerts ende ghingen ute dor die posterne dat si brochten (*aan Suzanna*) dat soe hadde gheheten, *Hs. v.* 1348, 86*c*; ook *d.* Ene fauce (*blinde*) posterne es ane den torre beneden bachten, *Rose* bl. 254, vs. 21. Item waren de poorten vander stede besteet te slutene, . . . de Nieustraetpoorte . . ., de Molestraetpoorte, de posterne aen Verloren-cost, *Ann. Em.* 20, 165 (*a.* 1432). Wy sullen doen maken eene posterne van der porten beneden te gane neffens den ar . . . (*hier ontbreekt iets*) toten torre, *Ann. Em.* 22, 272 (*a.* 1385). Eene dure of posterne ten ende van desen mure te beghinen waert, slutende, daer niemeer (*l.* niemen?) zal moghen gaen no commen upt kerchof noch ten torre, of het en ware bider wet ende dats te doene ware, *ald.* Den portier ter pasterne, *Rek. v. Gent.* 5, 14 (*a.* 1376); ook 37; 38. Een manssstove staende buter posternen, Dierickx, *Mém.* 2, 241; ook 242; 651 *vijfmaal* (*ald. ook* buuter posterner poorten). Zoo ook *Renout*, uitg. Pfaff, vs. 3473. — *L. o. H.* 341 vlgg.: „si (*Jozef en Maria*) wilden niet trecken ter tavernen, noch ten husen met posternen, dat harer dracht yet mochte deeren: uter persen dat sie gheeren", schijnen „huse met posternen" te zijn „huizen waar veel menschen komen, waar een druk bezoek is". Misschien is de beteekenis „huizen met achterhuizen, als stallen, schuren en dgl., waaraan een druk bedrijf verbonden is en waar ook vreemdelingen konden worden opgenomen en geherbergd. Op een paar plaatsen komt de bet. *achterhuis*, eene door eene „posterne" (achterdeur of ook geheime deur) toegankelijke ruimte, duidelijker uit, nl. *Limb.* II, 358: „dandre (*roover*) hadde den anxt soo groot, ende vloo *in* ene posterne", en 380: „doe leidine *in* die posterne, ende wijsdem zilver ende gout" (*en andere geroofde voorwerpen*); ook 542 („doe lieten si die posterne ende reden hare straten weghe"). Wat Vermeulen in het Gloss. bijbrengt, kan ter verklaring der plaats in *L. o. H.* niet dienen. Vgl. PORTHUUS, dat ook èn *poort* beteekent èn *stadspoort met bijgebouwen*. Vgl. nog in eene rek. van Vere (15de eeuw): „van het porthues daer W., scotsman, in zat". Te Sluis schijnt **p o r t h u u s** de bet. te hebben van *stadhuis*, *schepenhuis*. Vgl. eene stadsrek. ald. (*a.* 1489/90): „maeltijt ende bankat ten *poorthuse*" en (*a.* 1492): „zekere metten te doen ten *poorthuse*". — Verklw. **p o s t e r n k ij n** (**p a s t e r n k ij n**), **-k e n**, *achterdeurtje*, *achterpoortje*. Zie een voorbeeld bij Fruin, *Bijdr.* 9, 34 aangeh. uit eene geldersche rekening: „(*die den gang maakten voor den stal*, *maakten ook*) dat posternken".

POSTSTEEN, znw. m. *Steenen bouw tot steun dienende*, *steenen beer.* Zie een voorbeeld bij POST, 3).

POSTULAET. Zie bij het volg. Art.

POSTULAETGULDEN (POSTELAET-, POSTULAIT-, POSTULAIT-), znw. m. Ook **p o s t u l a e t s c h e** (**-l a e s s c h e**), **p o s t e l a e t s c h e g u l d e n**. Benaming van verschillende gouden munten. Mlat. *postulatus*; ofra. *postulat* (Duc. „sex floreni, nuncupati *Postulati*, valentes VII lib., II sol.", en „plusieurs pièces d'or, tant mailles de Rein, *postulas* et autres," aangeh. *Invent. v. Brugge* op **p o s t u l a e t**, bl. 284 noot; *a.* 1469). Mnd. *postulatus*, *postulat*, *postulatesche gulden*; ofri. *postulatusgelden*. Van lat. *postulatus*, hetz. als *electus*. Wat in den ouden tijd *electio* heet, „de keuze van een candidaat-bisschop door de kanunniken" (vgl. ELECT en ald. ook ELIJT; o. a. hebben Jan van Nassau en Guy van Henegouwen te Utrecht, en Jan van Beieren te Luik dezen titel gedragen) heet in de 15de eeuw ook *postulatio*. Vgl. de uitdr. „electio seu postulacio canonica" bij De Hullu, *Bijdr. tot de gesch. v. h. Utr. schisma*, bl. 9 noot 2; bl. 10 noot 1 en 2, bl. 11 noot 1 en 2. De gekozene, zoolang hij nog niet door den paus bevestigd is, heet *postulatus*. Rudolf van Diepholt heeft dien titel gedragen tot zijne bevestiging, van 9 Nov. 1423 tot 9 Dec. 1432, toen Eugenius IV hem bevestigde. De door hem in dien tijd geslagen guldens heeten *postulaetguldens*. Tegen over hem stond de niet gekozen, maar door den paus bevestigde, bisschop Zweder van Kuilenburg, die door Eugenius IV verplaatst werd naar Caesarea (in partibus). Later kozen diens aanhangers tegenover Rudolf weder een „postulaet", Walraven van Meurs (1433—1439, toen hij door den conciliepaus Felix V werd bevestigd. In 1455 postuleerden de kanunniken, in plaats van den gestorven Rudolf van Diepholt, Gijsbrecht van Brederode, die evenwel op aandrang van Philips van Bourgondië door den paus werd verworpen en vervangen door diens zoon David, die in 1456 door Rome als bisschop werd aangewezen en Brederode tot afstand dwong (postulaat dus van 1455—56). Tegenover David stelden de stichtsche ridders van Utrecht en Amersfoort in 1481 als postulaet (natuurlijk onwettig) Engelbert van Kleef, die in 1483 zijn ambt moest opgeven. Hij is de laatste Utrechtsche postulaet geweest, die langer dien titel heeft kunnen voeren dan den tijd, noodig tusschen de keuze door de kanunniken en de bevestiging door den paus. Men vindt het woord in deze beteekenis o. a. *Arch. v. Buren* 452: „(hi) sal dair vur doen komen bisscops Sweders of sijn treffike vriende . . . ende den abt van Sint Mariënwerde mit sijnen brieven . . . an die eyn sijde, ende den postulait of sijn vriende mit des stichts treffliken vrienden . . . an die ander sijde"; ook 453. Soortgelijke goudmunten als de door Rudolf van Diepholt geslagen postulaetguldens, maar van nog slechter gehalte, werden na hem door verschillende andere geestelijke heeren gemunt. Zie de aanh. bij Lübben 3, 365. ‖ Ontfaen van her D. 10 postulaets gulden ende 10 rijnsche gul., *Rek. d. Buurk.* 95 (*a.* 1443). O. (*betaald*) enen postulaets gulden van een beelt te stofferen, maect IIII gl., XXIIII wit, *Jacobik.* 226 (*a.* 1445). IIII postolaets guld. ende III cromst., maect VI gul. VIII cromst., 229 (*a.* 1452). Dartich postelats gl., *Fri. Stadr.* 132, 238. XX arn. guldens ende XXIIII postelaets guldens, *Warfsconst.* 92. Meister D., luytenslegher, geg. tot drinckgelde III post. gl., *O. Geld. Maalt.* 221. Van V postelaessche gulden, die gheassaiert waren, XI s. VIII d. gr., *Invent. v. Brugge* 5, 384 (*a.* 1451). Dat binnen den jare 1453 de postulaetsche guldenen cours ende loop hadden te XXVIII gr. tstic, *ald.* (*In* 1454) de voors. postulaetsche guldenen met allen verboden waren ende gherekent over billon, *ald. vlg.* B. messagier van Brugghe alsy hier lettren brochte datmen de postulatus gulden ende de clemmers gulden hier verbieden zoude, *aangeh. uit Hist. d'Oudenb.* 2, 398 in *Invent. v. Br.* Gloss. op **p o s t u l a e t**. Eenen pos-

tulaet, XXXII sc. par., *aangeh. ald.* (*uit Auden. Meng.* 2, 76). — Volgens Despars was de waarde der munt in 1487 2 scell. gr. (4, 291), later 3 scell. 4 gr. (4, 302) en in 1489 6 schell. (4, 444). — Zie nog verschillende soorten van postulaetguldens met afwisselende waarde (o. a. van Bourbon, van Hoorne, van Cleve) vermeld in *Invent. v. Br.* Gloss. op postulaet. — Nog in 1644 (*Placc. v. Vlaand.* 3, 554 vlg.) komen voor „postulaet van Cleve, postulaet van Luyck, postulaet van Vrieslandt".

POT (misschien ook PUT, vgl. PUTTER), znw. m. Mnd. *pot*, *put*; ofri. eng. *pot*; ndl. *pot*. Over den oorsprong van het woord, dat ook in de romaansche talen voorkomt, zie de Wdbb.

1) *Pot*, van aardewerk, steen of metaal. *Voc. Cop.* pot, olla; een pot, seria (vgl. Diefenb. op het woord); pot met tween ooren, met tween heysen, amphora; erden pot, fidelia (zie Diefenb. op het woord); een melcpot, multrale. *Gloss. flam.* pot, olla. *Teuth.* degel, pot, haven, groppen, duppen, lebes, olla. Kil. pot, olla, aula, olla fictilis (ook Plant.). Plant. potken, ollula, aulula. ‖ Halen borre ende scuren den pot, *Lipp.* 25 Vol waters enen pot, *Sev. Vroeden* 2650; ook 2736. Wi selen u oghen uutpolen ende met desen pot soo gheraken, u toverie sal nu uutcraken, *Hexe* 108. (Doe) wart daer vonden . . . een grooten pot van metale, *Brab. Y.* V, 2014; ook 2022; 2025; 2028 (met shertoghen potte). Op een tijt wasset seer coolt, ende sie hadde oor potte gewasschen, *Kl. v. Diepenv.* II, 13. In die ander hant hadde sie die vinger vol potten (*een pot aan iederen vinger*), *ald.* Sie was drovych dat die potte tebraken (*d. i.* tebroken) waren, *ald.* Leghse (*de pitten*) in enen pot . . . in . . . vetter aerde, *Nat. Bl.* VIII, 50 (lat. *in olla cum pingui terra*). Een ketel, een beckin, een coprin pot, *ZVl. Bijdr.* 5, 59. Een colsch pot met yserinen naghelen, *ald.* Potte of pannen, *Boerden* I, 14; ook *Sassensp.* 2, 25. Een den meesten metalen oft yseren pot, *Gesch. v. Antw.* 2, 646. Pot ende ketel, scuttel ende lepel, silver ende gout, ende al dat den boel toebehoert, *Wfri. Stadr.* 1, 170. — Ook in de bet. *etenspot*, *pot waarin eten gekookt werd* (zie boven de uitdr. „pot ende ketel" als zinnebeeld der voorwerpen waarmede iemands leeftocht, eten en drinken, wordt bereid). Vandaar ook de opvatting *voedsel*, *spijs*. Vgl. ndl. een schrale, voedzame *pot*", en „met den *pot* meeëten", zich met het gewone eten tevreden stellen. ‖ Ute causen van der aelmoessenen van den potte (*eene uitdeeling van eten aan gevangenen*), *Invent. v. Br.* 4, 84 (vgl. *Cout. v. Brugge* 1, 331: „(*eene uitdeeling aan die gevangenen van*) vier gheregierde brooden . . ., een pot potage met waermoese ofte met aerweten houdende XIII stop: wel verstaende dat zij (*de beheerders der stichting of fundatie*) ghehouden zullen zijn te doene inde voors. potage een pond bueters of smouts"). — In spreekwijzen en spreekwoorden. ‖ Die pot is goet gegaen beziden, die men met eeren niet mach liden, *D. War.* 7, 382, 13 (*het is niet duidelijk waaraan de beeldspraak ontleend is*; *waarschijnlijk is de bedoeling*: een pot die te vuur gestaan heeft en dus bij aanraking iemand vuil zou maken; *vgl. ndl.* „de pot verwijt den ketel dat hij zwart is", Stoett[2] no. 1599). Hier rueric den edelen pot, daer darcheit jegen maect getrod, *Vierde Mart.* 643 (*ook hier is de beeldspraak niet duidelijk*; „den pot roeren" *beteekent* „eene spijs gereed maken"; „den edelen pot roeren" moet dus zijn „eene fijne spijs gereed maken"; *overdrachtelijk*, *wellicht met eene dubbele beteekenis van* „roeren", „eene edele zaak aanroeren, over adeldom van karakter spreken"; *doch de verklaring voldoet niet geheel*). Doch maecte hoir die liefde so sot, dat sise bracht in sdodes pot (*het verderf*), *MLoop* III, 907 (*het beeld kan ontleend zijn aan eene vergiftigde spijs*; vgl. II *Kon.* 4, 40: „de dood is in den pot" *doch misschien staat* sdodes pot *gelijk met* den helschen pot; *zie bij* 5). So lange gaet de pot om water, dat si int laetste breect bij ongeval datter in den wech op coomt, *Pelgrim* 43 *b* (*vgl. ndl.* „de kruik gaat zoolang te water tot zij breekt", Stoett[2] no. 1108; *fra.* „tant va le pot à l'eau qu'il casse"). Den potte alte noode ontsinct den gore daer hi ierst af drinct, *Rincl.* 1083. Een nieuwe pot hevet lange smake, alsemer in doet enege sake, *Sp.* I[a], 33, 27 (vgl. *Limb.* dl. 2, bl. 197: „dat eyn nuwe pot untfeyt dat he den selven smach unthalden gerne muyt in sijnen alden"; *naar Horatius* (*Epist.* I, 2, 69) „quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu"). — Verklw. potkijn. ‖ Sijn twee potkyne die tebroken waren, *Gesch. v. Antw.* 3, 576 (*a.* 1432). So ziedet . . . in een potkijn met watere, *Hs. Yp.* 134*c*.

2) *Pot*, als drinkvat, *kan*, *kroes*. Vgl. ndl. „een *potje* bier drinken". *Voc. Cop.* drincpot, olla potatoria; eerhande drincpot, ciatus: een wijnpotteken, cathinum. *Teuth.* een canne, croyss, croych, pot, amphora, cantrum, cantrus (Diefenb. op cantharus, -um). Kil. pot, kanne, calix, poculum, *vulgo* potus. ‖ Potte ende nappe scone ende fijn, daer men met scincte den wijn, *Doct.* III, 1475. Eenen wijnstoop, pot oft pinte, getoot oft ongetoot, *Gesch. v. Antw.* 2, 646. (Si) sach op die tafele vele potte ende nappe zilverijn, *Limb.* I, 664. Laet ons beiden enen poet (*d. i.* pot) biers te gader meten, *Hexe* 64. — Verklw. potkijn, potkin. ‖ Een gersten broot ende een potkin no (*l.* ne) bor groot, ende borrens daer in vele clene, *Parth.* 2590.

3) *Pot*, als maat van vloeistoffen. Kil pot, potmaete, sextarius. ‖ Es ene pinte goet, eene (*l.* een? *het woord komt nergens elders als vr. voor*) pot es noch beter, *Boeth.* 190*d*. So wie valscht de gebrande maten of gewichten vander stede, hetzij van potten, van ellen of andere, . . . die verbuert de potten, ellen ende gewichten, Wiel. *Instr.* 155, 556. Zoo nog heden in zndl. tongvallen; vgl. Schuerm. *Bijv.* 250.

4) *Pot* wordt ook van kleiner vaatwerk gebruikt. ‖ Een laetpot, aen dlijf hangende, *ventosa*, *quoddam vas ad minuendum sanguinem*, *Voc. Cop.* (*een laatkop of kop*). II pottekens om messe (*mis*) mede te doene; *Ann. Em.* 15, 271 (*a.* 1500).

5) *Pot* om vuur in te doen; vgl. ndl. *asckpot*, *kachelpot*, *doofpot* e. a. Ook gebruikt van de hel. Vgl. KETEL. ‖ So dat Eleutherius . . . sach sijn (*Karel Marteels*) siele inder hellen in Fulcanus pot, *Cron. Beyeren* 77*v* (*zoo ook mnd.*). Nochtan brac hi Gods gebot, daer hi omme in den helschen pot soude geweest hebben emmermere, *Sp.* II[7], 1, 71. Ten joncsten dage meerst mijn leet, dan moet inden helschen pot mine ziele, IV[2], 49, 108.

6) *Pot*, als voorwerp om geld in te bewaren. Vgl. ndl. *spaarpot* en „Warenar met den *pot*" (Kil. „pot, Thesaurus, aula s. olla Euclionis"). — Vooral van *eene gemeenschappelijke kas* (vgl. ndl. „den *pot* verteren"); ook *eene armenkas* en *het armenhuis*. — In sommige steden, b. v. te Utrecht, was *pot* de benaming van het *fonds tot onderhoud van de huiszittende armen der parochie* (V. Riemsdijk, *Gesch. d. Jacobik.* 135). Vgl. bij Lübben: uthe eynem potte eten und ute eynem vate drinken, *eine gemeinsame haushaltung haben* (waar het woord evenwel staat in de bet. 1). ‖ *Van die Pot te hebben ende sterven.* Alle dieghene die de Pot hebben (*in het armenhuis zijn opgenomen*) ende sterven, zullen hoir goeden, (die) sy achterlaten, erven ende laten in die Pot, *R. v. Nederst.* 1, 175, 242 (*te Amersfoort*). *Van die Pot op die Camp.* Zoo wie an die pestilencie syeck werdt ende wert gebrocht in die Pot ende dairinne sterfft, die sal alsulck reet goet, tot sijn lijff horende, medebrengen in die Pot, ende sal die Pot hebben indien die sterfft . . ., dess sal die Pot wederom betalen sulcke bewijslicke schulde . . ., eer die Pot dat goet

antasten ende hebben sal, 1, 175, 243. (Hi) droich op ende gaff over J. . . . tot behoiff des gasthuys ende des pots der huyssarmen tot Culenborch derdenhalven margen lants, *O. Vaderl. R.* 2, 72 (*a.* 1503). Tot behoiff des gasthuys ende potz voirs., *ald.* Vgl. POTBROEDER en POTMEESTER.

7) Benaming van een vaartuig, *eene open schuit, schouw* of *bok.* || Den tween gesellen, die die gaten (*goten*) brachten, hem 2 hulpe gedaen, die hem die gaten uitten pott helpen brengen, *Rek. v. Hattem* 142 (*a.* 1464). Vgl. POTSCUVER.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van pot, Wiel. *Instr.* 148, 501; „so wie bij nachte of andere tijden yemande up tstraet neemt zijn heyke, zijn gelt, zijnen pot of ander zake, die es gerekent straetroover". Het eenvoudigst zou zijn, het woord op te vatten in de bet. 6), nl. iemands *kas*, zijn *geld*, doch het begrip *geld* is al in het art. uitgedrukt. Waarschijnlijk is pot eene verkorting van pothuve; z. ald.

POTAERDE. Zie POTERDE.

POTAGE (POTTAGE, POTAGIE, POTTAGIE, POTTAGI, POTTAEDSE, POTTASY; ook POTTAYE, POTTAY), znw. o. en vr. ?). Mnd. *potase, pottagie*, vr. Van ofra. *potage, potaige*, fra. *potage*; mlat. *potagium*, eene afleiding van *pot*. Hetzelfde als poteten en potspise; z. ald. *De eene of andere in een pot toebereide eenvoudige spijs, zoowel de eene of andere fijngemaakte groente als meel- en melkspijzen, moes, brij.* Ook het ndl. *pot* heeft de bet. „eenvoudig maal", b. v. in „hutspot, eten wat de *pot* schaft" en dgl. Ook het fra. *potage* heeft, naast de gewone beteekenis *soep*, in tongvallen die van *toebereide groenten of moeskruiden* (Scheler op *pot*, vgl. ook *potager*, moestuin). Kil. potagie, olus coctum, olus concisum, minutal (*moes*); jus, jusculum, sulicocia (*van* olla, aula, *pot*), pulmentum, pulmentarium, cibus pulmentarius, *vulgo* potagium, gall. *potage*, angl. *potage*. Plant. potagie, *potage ou soupe du pot*, jus. *Teuth.* rijss, eynreley pottasy, risum. Slechts zeer zelden heeft potage de bet. *te veld staande groente of moeskruid*; zie *Teuth.*[2] 303*b*.: „eynreley sait tot pottagiën, *medica*" (vgl. Diefenb. op media „legumen", ald. o. a. ook „sam (*zaad*) von media"), en vgl. *Antw. Idiot.* 993, en *Waasch Idiot.* 533. Eveneens zeldzaam is het gebruik van „pottage" voor eene tafelvrucht, die niet gekookt of toebereid wordt (*Teuth.*[2] 230 *a*: „eynreley pottagi *s.* melonen, *pepo*"). || Ic bin also wel gewone mit brunen brode, mit pottagen, het si melc of wermoes minen sac te vullen als mit costeliker spisen, *Pelgrimage* 97*d*. Dat hi coopen soude x schelen grooten tournoys tjaers teeuweliker ende erfelicher (*l.* erfelicker) renten omme daer mede potagie te coopene ende die te deelene den aermen van Sente Joris huuse in Ghendt, Diericx, *Mém.* 2, 459 (*a.* 1342). Pottagie van bernagiën, van beeten, *Reg.* 22*d*. Van alle heete potagiën, 19*c*. Pottagiën van spinnagie, van bernage ende van beeten, *Scep v. W.* 29*c*. Mit warmoese ende mit potaedse, *Pass. Lett.* 126*b*. Dat hi u vroochde niet en steelt ende aen hem niet en trecke uwe pottaedse metten specke, *MLoop* II, 3894 (*hier spreekwoordelijk gebruikt voor* „hetgeen gij voor u zelven hadt gereed gemaakt of bestemd"). Sine tafle was mager te maten: waermoes wildi dat si aten ende pottagie, die maiseniede, maer omme zieke ende vremde liede so at men vleesch onderwilen, *Sp.* III[2], 20, 57 (lat. *inter olera et legumina carnes etiam propter infirmos et hospites habebat*). Mate spise ende pottage, II[1], 1, 65. Alse men ten reeftere comt, so es de prioor, . . . de gardiaen . . . ende andere rike broedere die . . . pleghen haerre verweentheit, ende de arme broedere gaen te reeftere, ende hebben pottage, twee haringhe ende dunne bier, Ruusb. 2, 192. Tot menigher stat en hebbense orweten noch bonen noch ander pottagie, *Mandev.* 59*a*. Noch sullen sij (*de zusters der „infirmerie"*) hebben in hulpe haers onderhalden . . . tamelick pottagie ende scerbier, *D. War.* 6, 149 (*a.* 1509; *vgl. ald.*: „acht kannen olijs om den pot daermede te sieden"). Pottaeds, scherbier ende borringhe (*brandstof*), 152. Doe hiete hij hoor doen dat siet (*de kruiden*) in hoor pottay solde doen . . ., ende sie segede dattet alte quelke (*slecht, kwalijk*) smakede int pottay, *Kl. v. Diepenv.* I, 42. Dat sulcken tijt in potaege, broot ende anders by tcleen ghetal van de ghevanghenen . . . meer ghegheven wert dan om eten, *Ann. Em.* 7, 198 (*a.* 1517). De potagier (*hofbeambte met de levering der moeskruiden belast*) houdt rekeninghe van den potagen, ende syne hulpe, ende levert de potagier alle potagen gelijc van bonen, erweten, koorne (*vgl. beneden Reg.* 9*c*, en *Vaderl.* 13*b*: „so brochte hij tien sacken pottaedsen koorns") ende melc (*voor de meelspijzen*) omme te makene fourmentre de pederselle (*bij* Petitot 10, 522: *a faire fourmenter le persin*), Matth. *Anal.* 1, 281. Zie nog een voorbeeld bij POT, 1). — Nu en dan nadert het woord tot de bet. van ndl. *soep*; zooals *Reg.* 9*c*: „potagie van evenen ende van gersten gruys met goeden *vleesch-sope*"; op ééne plaats staat het geheel in dien zin, nl. Matth. *Anal.* 1, 277: „(si) behooren . . . te presenteerne den prince de gerechten gelijct behoort: en . . . de pottage eer de scotelen ende de eyeren voor den visch".

POTAGIER, znw. m. Van ofra. *potager*. Zie een voorbeeld bij het vorig Art. Het fra. *potager* (eig. adj. bij *jardin*) heeft eene andere bet., nl. *moestuin, potagehof* (*Antw. Idiot.* 993).

POTBACKER, znw. m. Mnd. *potbacker*; ndl. *pottebakker*. Kil. potbacker, figulus, plastes; potbackerije, potterije, figlina, figuli officina. Plant. potbacker, *un potier de terre*, figulus, fictor; potbacker die beelden van eerde backt, plastes; potbackersse, figula; potbackerije, *une poterie* ou *l'art de poterie et faire images de terre*, figulina vel figlina, plastice, proplastice. Zoo ook *Waasch Idiot.* 533. Vgl. POTERDE en ERDENPOTBACKER.

POTBROEDER (-BRUEDER, -BROER, -BRUER), znw. m. Hetzelfde als potmeester; z. ald. In sommige steden (Utrecht, Amersfoort) benaming van *een persoon belast met het beheer van het fonds tot onderhoud van de huiszittende armen der parochie*. Zie Van Riemsdijk, *Gesch. d. Jacobik.* 135, en aldaar bl. 293, eene oorkonde van 1470, waarbij het college der potmeesters of potbroeders voor de Jacobskerk te Utrecht wordt ingesteld (daarin wordt evenwel de naam niet genoemd, doch later wordt er gesproken van „dordonnantie van den potbroers"; zie beneden, vooral *Bijdr. Jacobik.*, bl. 46). Ook had men (te Utrecht) een college dat den naam had van „die groote potbroeders", d. i. „groote-potbroeders", die ook voor de huisarmen collecteerden, maar hunne werkzaamheid over de gansche stad uitstrekten en haar denkelijk van stadswege verrichtten" (t. l. a. p.). || Zoo wie den Heilgen Geest bewairt (*in het Heilige-Geest- of Armenhuis is*) ende dairin sterfft, . . . ende angenomen ende belijft (*voor zijn leven opgenomen?*) by die potbruers, die sal hoir goet dairin blyven sonder ijt (*iets*) den erffgenamen dairoff uyt te reyken, *R. v. Nedersticht* 1, 175, 243 (*te Amerfoort*). Dordonnantie van den potbroers van St. Jacobskerke, *Bijdr. Jacobik.* 70 (*a.* 1470). Die potbroeders sellen alle jaer op Ste. Pontiaensdach (14 *Jan.*) . . . haer sluetelen den kercmeysters . . . presenteren, *ald.* (*a.* 1482). Also geringe als die potbroeders opten stoel (*preekstoel*) offgecondicht sijn, so sellen die oude haer sluetelen overleveren in handen dye nyuwen, *ald*; zoo nog eens *ald.* — Men en sal oick niemant geven (*van de aalmoezen in St. Jacobskerspel gegeven*) die de groote potbroeders genieten om reden van previlegiën die sy hebben; also wie haer pot genieten die moeten al haer goet haeren poth laeten, *ald.*

POTDECKEL. Zie bij het volg. Art.

POTDECSEL, znw. o. *Potdeksel.* Plant. potscheel,

p o t d e c k s e l, *couvercle du pot.* ‖ Een potdecsel van metael oft van yser, *Gesch. v. Antw.* 2, 645. — Ook p o t d e c k e l (vgl. hd. *deckel*) *Teuth.* p o t d e c k e l, ollifera. Vgl. DECKEL, waar op de eerste plaats met *deckels* het mv. van d e c k e l kan bedoeld zijn.

POTE (POOT), znw. vr. Mnd. *pote*, *potte*, *pate*; ofri. *pote*; ndd. *pote*; ndl. *poot*, en verouderd *pote* (o. a. als straatnamen te 's-Gravenhage in „Lange en Korte Poten"). Over den mogelijken oorsprong zie Franck op p o o t. *Stek*, *lot*, *scheut of tak van een boom*, *die in den grond gepoot wordt*, fra. *plançon* (het ndl. *plantsoen* heeft de bet. van het mv. van *pote*, o. a. in de bovengenoemde straatnamen te 's-Gravenhage); ook *een jonge boom.* Kil. p o o t e, p o t e, surculus; p o t e, insitum, surculus, calamus. Plant. e e n p o t e o f t s c h e u t e, *un sion ou jecton*, talea. Zoo nog heden in zndl. tongvallen. ‖ Weert saeck dat ijemant rijs, tune of ander holt houwede . . . of pooten optoge in enen ongewairden haeghen bijnnen of buten dijkes, die sal gebraeken (*d. i.* gebroeken) hebben . . enen olden schilt, *Overijs. Dijkr.* 2[1], 30. We de pooten houwet buten unser stad, dat is der stad elke poote tijn punt, *Stadr. v. Ommen* 35, 4. Gegeven om 700 poten die gesteken sijn om de vest 7½ arnoldusgulden, *Rek. v. Rott.* 124 (*a.* 1429). Van denselven poten te steken voor horen arbeyt van 4 dagen, elx 4 cromstaerten sdages, 125. Off yemant des anderen vrede breke off syne poten ontwe houwede of enwech droege, *R. v. Harderw.* 9, 56. Van enten die in der boomgart gheset sijn; van poten die tot Oudwijc gheset sijn, *Rek. Oudwijk* 1371. Siedi desen bongaert mit poten gheplant ende mit groenen coolen? *Vaderb.* 122*c.* Dat sy van dier tijt noyt . . . en ghenaecten den poten noch den coolen, *ald.* Vgl. POOTSTAKE. — Voortaen sal H. den dijcke wael doen bepoten (met) willighe poten aen beijde sijde daer hij niet bepoot en is, *Oork. v. Helmond* 78 (*a.* 1405). 59 wilgenpaeten (*d. i.* poeten) int bolwerck gesat, *Rek. v. Hattem* 146 (*a.* 1463). Dat de vors. W. sal doen poten LX abeelpoten ende XXX appelpoten ende de haghen setten in goeden state, *Bouc v. d. Audiënc.* 119. — Verklw. p o o t k ij n, *boompje.* ‖ Uten sade coomt die wortel ende uten wortel quam een pcotkijn ende uten pootkijn wasset die vruchte, *Greg. Hom.* 113*r.* — Zoo nog heden ook in vlaamsche tongvallen (De Bo 888; Schuermans 500). — Misschien heeft eene soortgelijke beteekenis het mnl. znw. *pote* (of *poot*) in *Rek. d. Cam.* 3[2], 241: „vor zaent in die strate up den Poote" (*plantsoen*?); e. e. (o. a. 6, 232).

POTE (POOT), znw. m. (en vr.?). Mnd. *pote*; hd. *pfote*; ndl. *poot*, m. Over den mogelijken oorsprong zie Franck op p o o t. *Poot*, *klauw.* In het Mnl. wordt nog niet zoo algemeen als thans van dieren het woord *poot* gebruikt; men bezigt daarvoor vaak v o e t. Zoo komt b. v. in *Rein.* I het woord p o t e in het Comb. hs. niet voor. Vgl. ook *Nat. Bl.* VII, 1: „alle woorme sonder *voete* . . . hebben bloets clene", en ndl. „zich uit de *voeten* maken", d i. uit de *paardenvoeten* (Stoett[2] no. 2040). *Teuth.* p o t e n, c l a w e n, brancus (bij Diefenb. staat niet dit woord, maar *branca*, doch in den zin van *berenklauw*, de plant). Kil. p o o t, p o o t e, palma pedis, gall. *pate*, *patte*). Plant. p o o t, *une patte de bestes*, *comme d'un chien*, *chat*, *lion* etc., palma pedis; p o o t k e n, *pattelette*, palmula. ‖ De centauroen slouch op Flandrise . . . opten helm metter (*l.* metten?) poten, *Flandr.* I, 105. Het ware Flandrijs sterfdach, hadde hine metten poten gerocht, 126. Die vos die quam vortghescoten up . . . Waleweine metten poten, *Wal.* 9371. Der Waleweins hooft ghinc hi (*de vos*) stoten dapperlike met sinen poten, so dat Walewein ontsciet te hant, 9715; ook 8984. Na dese tale ghinc hi (*Nobel*) staen up sine achterste twe poten, *Rein.* I, 3048 *var.* (*ths.* voeten: grote). Mit groten nide hief hi (*de wolf*) op den poot ende gaf Reinaert enen slach groot op sijn hooft, dat hi ter eerden vel, *Rein.* II, 7025; ook 6966. Doe hiefdi op uwen rechteren poot, 6088. Die wolf . . ondede die poten wide ende waende Reinaert daer in te vaen, 6955; ook 7112. Mit sinen seren poten, 7125. Gherne soudso visschen, die catte, maer noode steecse den poot int natte, *Denkm.* 3, 94, 13. Soe (*de kat*) maect node hare poten nat, Praet 2265. Soo wie dat een hont houden wille buten Hoorn op sijn werff, die sal den hont sijn voirste poot (*hier vr.*?) offhouden of slaen, . . . opte verbueren van elcke hont die sijn poote behouden heeft (*daarmede zal men ieder afgeschikt hebben om honden te houden*), *Wfri. Stadr.* 2, 56, 162. Dien leeu . . „ die hem (*Hieronymus*) in den doorne hadde ghewont . . . ende toonde hem sinen poot, *Profijt. Liedeb.* 41, 4. Die liefde . . , die hem (*Christus*) heeft ghedwongen te comen inder doot . . . omdat wi om (*l.* in?) sviants poot souden worden ghedwongen, 107, 4. — Eene enkele maal komt p o t e (p o o t) voor in de bet. *hand.* Kil „manus". ‖ Die gild (*verkwister*) is . . . in alder meester noot, sen (si en?) weet wat gaen bedrieven, daer en schuylt niet in den poot (*hij heeft geen geld meer* (*in de hand*), *Liedeb. S.* 13, 6. Dat die greve van Hollant daer aen en hadde clein noch groot, al stac hi daer in sinen poot (*al stak hij er de hand in*, *al bemoeide hij zich er mee*), doen dat orloge was gheresen, *Brab. Y.* VI, 2338 (vgl. zaanl. „ergens *poot* in hebben", Boekenoogen 780, en bij De Bo *poot steken*, de hand vooruitsteken bij het knikkeren, en *poote*, handvol, *ald.* 884). Vgl. ndl. „*poot-aan* spelen", d. i. voortmaken met zijn handenarbeid" en Waasch (*Idiot.* 532) *pootvast*, gierig.

AANM. — Van p o t e (p o o t) in de bet. *wortel*, *pee* (Kil., Plant., Hadr. Junius; zaanl. *poot*, roode biet, Boekenoogen) en van p o t e (p o o t) *voorhoofd* (oostfri. *pote*, bij Hooft, *War.* 204 en 614: *poot*, zaanl. *poot*; zie verder Boekenoogen 781), zijn in het Mnl. geen voorbeelden gevonden.

POTEGEL, znw. In *Teuth.* wordt een woord van dezen vorm vermeld met de bet. *werkplaats van een goudsmid* („goldsmyts gaden, potegel, *aurificina*"; goltsmits gadem, wercstede, potegel, *aurificina*"). Het is niet duidelijk. Misschien = p o t d e g e l? Vgl. *Teuth.* op d e g e l.

POTEN (POETEN; in Oostmnl. ook PAITEN, PATEN), zw. ww. trans. Mnd. *poten*, *potten*, *paten*; ndl. *poten*; vlaamsch *poten* (ergens insteken). Waarschijnlijk hetzelfde als meng. *poten*, eng. *to put.* Zie Franck op p o o t, 2de Art.

1) *In den grond steken*, *vastzetten.* *Teuth.* e y n p a i l v e s t i g h e n o f f p l a n t e n, p a i t e n, pangere. Vgl. *poten* bij De Bo 889. ‖ Haer targen dadense vor hem poten, Velth. IV, 20, 46. Dat ront (*van het kruis*) dat onder ghepoot was in die stienrotse, *Mandev.* 3*a.* De lysten (*d. i.* litsen) te pootene up de maerct in de bane ten jostemente . . . met VI delvers, *Invent. v. Br.* 4, 512. Zie nog drie voorbeelden bij POST. — Vooral gezegd van planten, stekken en dgl. *Poten*, *planten.* *Teuth.* p l a n t e n, p a i t t e n, inserere; p a i t e n, asserere; p a t e n, *verw. naar* p l a n t e n; y n t e n, p o o t t e n, surculare; l a n g b r y t z o f w a n t d a i r w ij n s t o c k o f a n d e r s l a n g s h e r g e p a i t i s, maceria. *Voc. Cop.* p o t e n, plantare; i n p o t e n, inserere. *Gemma* 99*v*: p o t e n o f p l a n t e n, plantare. Plant. p o t e n o f t p o t e n s t e l l e n, *planter des sions et jectons*, taleas serere vel plantare (bij Kil. ontbreekt het woord). ‖ Men vint . . . boome die van sade comen; als eyken ende eschen . . .; some pootmense na dien sede datmen wilghen pooten pleghet, *Nat. Bl.* VIII, 1. Die ene noote poten wille, leghse int water IIII daghen stille ende pootse in Laumaent, 607. Eens nam sijn abt een droghe (*dor*) hout ende potede dat, *Vaderl.* 147*d.* Dese Saturnus leerde dair den luden ackerneringhe, . . . huse te maken, wijngart wynnen ende poten, *K.* 10; ook *Ned. Proza* 254. Al ist datmen draghet planten daer af om te poten, si groyen wel mer si en draghen

gheen froyt, *Mandev.* 12*c.* Wat si poten of saeyen, ten ooc (*d. i.* ooct) noch ten groeyt niet, *B. r.* 1357, 3*d.* Penitencie heeft gepoodt ende ghesaeyt hare doornen . . . in diversen steden, *Pelgrim* 77*a* (*hier in figuurlijk verband*). Sint dat icken (*den wijngaard*) eerst begon te poten daer, soo en is hi niet gheineert, *Vrouw. e. M.* III, 21, 8 (ook 3; = *D. War.* 7, 372). Dat hi hadde teere stede een droghe telch van enen wijngaerde; hi naemt ende staect in die aerde, al ne waest die tijt van potene niet, *Sp.* III^3, 46, 24. Daer up pootte hi een hof . . ., het heet die hangende boomgaert, *Rijmb.* 16775 (lat. *superplantavit arbores*). Van 4 morghen te eerne dar men de akeren poote, *Rek. d. Gr.* 1, 53. Dat nijemont en sal mogen pootten datter (*l.* datten) wijntmolens hijnderlic ... wesen soude, *Oork. v. Helmond* 207 (*a.* 1482; *ald. e. e.* bepoten). Dat elck huijs sall alle jaer paeten ein vierendeel willigen ofte poperen (*populieren*) omme sijn hoffe, *O. Marker.* 5, 12, 33 (*a.* 1518). Soo plegen (*d. i.* (plagen) sie dicwijl hemelslotel ende sante Johannescruyt te paten, *Hs. Diepenv.* 70*d.* Die wijngartzluyden die ten Roosendael die wijngairt paiten, *Geld. Oudh.* 140. Die haeghen sal gepaet wesen tot desser schouwe, *Overijs. R.* 2^1, 7. An die weijdemeester verlecht op Hoenwert ant paiten, ant graven ende an tuijnen, *Rek. v. Hattem* 265 (*a.* 1482). Den ouden dijc te helpene, te boetene ende te houden met potene ende met dikene, *Ann. Em.* 3, 123 (*a.* 1301). — Ook, schijnbaar intr., zonder object. ‖ Dat in lande, met meede bepoot, de pachtere of hoir vanden bylevere . . . zal gherecompenseert zijn vanden costen ghedaen omme tpooten, *aangeh. uit Cout. du Franc* 1, 770, in *Invent. v. Brugge* Gloss. op p o t e n. — Ook overdrachtelijk. ‖ Die blomen sijn menigeranden diemen vint in hoven standen ende elc hevet sinen rooc; . . (*zoo zijn ook*) die salige (*heiligen*) . . . in der kerken ghepoot wel in goeden werken van Gode, *Hooglied* c. 83, vs. 27.

2) *Enten. Gloss. Bern.* p o t e n i. e n t e n, inserere. ‖ Daer omme pleghet men die wilde bome te versnidene ende te potene met riseren van vruchtbaren boomen op dat si goede vrucht draghen van goeden smake, Ruusb. 6, 6.

POTENCE (POTENCHE), znw. vr. Van ofra. fra. *potence*, en dit van mlat. *potentia* (Duc.): „scipio, fulcrum subalare". *Kruk, steun bij het loopen.* ‖ Sinen (*Servaas'*) pelgrimstaf met eener potenchen, daer hi den lintworm met doodde, *Belg. Mus.* 3, 408 (15*de eeuw*). — Vooral in den vorm p o t e n t e, waarvan de uitgang niet gemakkelijk te verklaren is; misschien is het latiniseering. Kil 855 p o t e n t e, *verw. naar* k r u c k e. ‖ Si (*Ouderdom*) en ware niet enen voet sonder hare potente gegaen, *Rose* 350 (*var.* potenten; ofra. *potance*). De stoc, dats de potente of cricke dijner ghenaden heeft my vertroost ende up ghehouden, dat ic niet gevallen bem telken dat ic bestoten was, *Boëth.* 97*c.* Gheboden es gheweist te onderhoudene de sauvegarde ende potente van den weerden vrient gods, S. Antheunis, *Invent. v. Br.* 6, 369 (*vgl.* Gloss. *en o. a. aldaar de aanhalingen*: „St. Anthoine, tenant sa *potence* en la main dextre" en „une petite *potence* de Saint Anthoinne"; *het woord staat hier in de beteekenis* „het doen van een pelgrimstocht naar St. Anthonius, wiens attribuut, de kruk, men bij die gelegenheid droeg"). — Schertsend gebruikt, *Limb.* II, 277 vlgg.: „dat hi gheraecte . . . den enen, dat van hem . . . sijn arm al metten swerden ontspranc. — Gheselle, seiti, swaer gheclanc en maecti meer met derre potenten (:lenten)". De afgekapte arm met het zwaard nog in de hand wordt hier „potente" genoemd: het punt van overeenkomst is niet duidelijk.

POTENTIER, znw. m. Hetzelfde als ofra. *potencier*, eene afleiding van *potence*, gelijk *potentier* van mnl. p o t e n t e. *Hij die op een kruk loopt.* — Ook in de bet. *hij die eene bedevaart of pelgrimstocht doet naar St. Antonius, pelgrim van St. Antonius* Vgl. bij POTENTE. ‖ Gheboden es . . . te onderhoudene de sauvegarde ende de potente van . . . Sint Antheunis, ende dat diennietjeghenstaende de ghezellen van oorloghen . . . denzelven potentiers vele rudicheden ghedaen hebben, *Invent. v. Br.* 6, 369. (*Iemand wordt*, (*waarom is niet duidelijk*) *niet toegelaten tot de beeediging als baljuw der abdij S. Pieter van Loo*) ghemerct dat hy potentie (*l.* potentier) van mijnheer S. Anthonis was, ende omme anders gheene cause, ende ne wisten niet dan goet duecht ende eere vanden man, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. *op* p o t e n t i e r (*a.* 1489).

POTERDE (POTT-, -AERDE), znw. vr. *Pottebakkersaarde, leem, klei, potaarde. Voc. Cop.* p o t t e r d e, argilla; p o t e r d e, galeria (Diefenb. op g l a r e a, g l a r i a). *Teuth.* l e y m e r d e . . . o f f p o t e r d e, glarea, d a-e r d e, p o t e r d e, ops, terra tenax, glis; d a e-, p o t e r d e, ops, glis. Kil. p o t a e r d e, terra figularis, argilla, terra figillaria, creta figularis. Plant. p o t e e r d e, *terra de poitier*, argilla, terra figlina; d a t v a n p o t e e r d e g e m a e c k t i s, fictilis. ‖ Marle (*mergel*), turf, daringhe, teghelerde, poterde, *Leenr.* 15 (zie de plaats bij CLOET, 1); ook 8 (zie bij UTEDELVEN). In die aerde zijn diversche speciën van aerde, gelijc potaerde, crijt, solphere, enz., *Proza-Sp.* 2*a.*

POTEREN, zw. ww. trans. Het bestaan van dit woord in het Mnl. is waarschijnlijk om p o t e r s a m; z. ald. en vgl. PODEREN (met p o d e r s a m); Kil. p o t e r e n j. p e u t e r e n, fodicare; De Jager, *Freq.* 2, 449 op p o t e r e n; De Bo 889.

POTERINGE (POTRINGE), -INC, znw. vr. *Aanplanting van jonge boomen, plantsoen, plantage.* Het woord komt voor als var. van p o t i n c, *Wfri. Stadr.* 2, 212, 111 en 213, 112.

POTERSAM. Zie bij PODERSAM en vgl. POTEREN.

POTERSAMHEIT. Zie PODERSAMHEIT.

POTESTAET, znw. m. Van lat. *potestatem.* In het algemeen *machthebber, potestaat, potentaat, een persoon met de eene of andere macht of waardigheid bekleed.* ‖ Alse men u leidt in de synagogen vort meesterscap ende vor de potestate (*de machthebbers, de overheid*), en sijt nit besorgt hoe ende wat ghi hen antwerden selt, *L. r. J.* c. 52 (*Luc.* 12, 11: *in synagogas et magistratus et potestates*; in de Stat.-vert. *overheden ende machten*). Den potestaet selen wijt gaen vercleren (*den opperpriester of opperrechter der Joden*), *Sev. Bliscr.* 194; ook 1409 (*vs.* 1421 *vlgg. treedt deze* „*potestaet*" *ook als handelend persoon op in het stuk*. Van Brennuse, die de potestaet (*de aanzienlijken, de overheid*) te Rome int capitool besat (*belegerde*), *Sp.* III^1, 14, 6. Die baelliuwen entie graven, die potestaten van groter haven, die versochtene (*den heilige*) al den dach, III^4, 36, 17. (Hi) sach . . . die siele sine te hemele varen . . . den godleken potestaten salme singende, *Sp.* II^4, 14, 39 (lat. *divinis potestatibus*; ook eene der negen orden van hemelsche geesten draagt in het bijzonder den naam van „*potestates*", nl. *machten*; zie Duc.^{2} 5, 440 *b*; Vondel, *Lucifer*, vs. 246). (Hi) sach een trop van quaden geesten . . ., daer een van hem alse een potestaet mids in den tempel sitten gaet, ende vraegede elken quaden geest wat hi gedaen hadde, *Sp.* III^7, 30, 33. — Ook als benaming van een met eene bepaalde rechtsmacht of gezag bekleed overheidspersoon, vooral van *het hoofd van eene gemeente, burgemeester.* Vgl. it. *podésta.* ‖ Die principael ende overste dienre des heren heet... bailliu, dats in Latine *prepositus*...; in anderen landen hietmen *potestaet*, omdat hem die moghentheit des heren bevolen is, Matthijsz. 38. Nu was van Rome potestaet Agrippa, *Sp.* II^1, 84, 11 (lat. *prefecturam agente Agrippa*). Die Potestaet (*eener italiaansche stad*), diene (h)adde gevaen, *Franc.* 9365 (*vgl. ald.* 9357: tgerochte, *het gerecht, de overheid*, en it. *podésta*: „Italis magistratum sonat, puta praetorem etc.", aangeh. in *Franc.* Gloss. op g e r o c h t e).

POTESTAETSCAP (-SCIP), znw. o. *De waardigheid of het ambt van een „potestaet"*, d. i. *van het hoofd eener gemeente.* ‖ Dat potestaetscap (*de prefectuur*) van Romen was wijlen eer een groote digniteit, ende nu eist een ydel name bedeghen, *Boëth.* 118*b* (lat. ald. *a prefectura magna olim potestas*). Alst wel bij *den* potestaetscip van Rome blijst, dwelke wijlen eer boven den state der senateuren was, *ald.*

POTETEN (POTHETEN), znw. o. Hetzelfde als potage en potspise; z. ald. *De eene of ander toebereide eenvoudige spijs*, zoowel *groente* als *meelspijs, brij.* In het Ndl. is het woord in onbruik geraakt, behalve in de uitdr. „een raar *poteten*" (of *potnat*), gezegd van een persoon, d. i. „een rare of zonderlinge vent of heerschap". (Stoett² n° 1604). Vgl. de aanh. uit Blussé bij Schuermans 503 op poteten, en de uitdr. „misselijke *potnat*", op een persoon toegepast, bij Wolff en Deken. In het Wvla. is het woord nog bekend in de bet. *gekookte spijs, warm eten* (Schuermans, De Bo), in het Friesch in den zin van *hutspot.* ‖ Dits hem quaet . . ., warmoes van colen ende alle poteten van roden zade gemaect, want dit doet wassen roden coleren, *Hs.* Yp. 121*a* (Jan Yp. 95: potheten). Swinen smout es goet omme te makene pothetene (*den eenen of anderen hutspot of gestoofde groente*), *Livre d. Mest.* 14 (fra. *sain du porc est boin pour faire du potage*). Si en hadden niet moghen ghereiden enighe poteten, *D. B. Exod.* 12, 39 (*Haagsche Bijbel* 1, 54*b*: enich poteten, lat. *nec pulmenti quidquam occurrerat praeparare*). Hij vant enen wilden wijngaert, ende hi lasser af de bladeren . . . ende hi scoordese inden pot vanden potetene, *D. B.* II *Kon.* 4, 39 (lat. *concidit in ollam pulmenti*; *Haagsche Bijbel* 1, 215*c*); ook *Haagsche Bijbel* 1, 249*a* en 233*c* (sonder poteten, *lat. Hist. Schol.* „excepto pulmento").

POTEVIJN. Zie POITEVIJN.

POTGIETER(E), znw. m. Mnd. *potgeter*, ndl. (als geslachtsnaam) *potgieter. Pottebakker, maker van potten van aardewerk* (vgl. ERDENPOTBACKERE); vooral *bewerker van metalen, koperen of tinnen potten, koper- of tinnegieter.* Vgl. POTMAKER. *Voc. Cop.* potghietere, figulus; potghietere, lutifigulus (= *erdenpotgieter, erdenpotbacker); eere potghietere (*d. i.* eeren-potghietere), erifigulus. Kil. potgieter, poculorum stanneorum fusor. Plant. potgieter, *fondeur de pots, estannier* (tinnegieter), stanneus fusor. ‖ Si (*de priesters*) gingen te rade ende cochter mede (*voor de zilverlingen van Judas*) eens potgieters acker, *Hs. v.* 1348, 107*c* (*ald. ook* den acker eens potmakers; *Matth.* 27, 7: *agrum figuli*). — Janne den Vos den potgietre, *Rek. v. Gent* 2, 176 (*a.* 1342). *Van den potghieteren.* Dat nyemant meer ghieten en zel teffens dan P. ccc pont enz.; ende niement en zel ketelcoper ghieten inde Vyesteghe, *R. v. Utr.* 1, 79, 15. Wes die potghieters . . . ghieten puerliken om hoor loon, daer en zellen zi ghenen sijs of gheven, 1, 200, 47. Enen potghieter, geheten Perillus, *Schaaksp.* 3*c.* Aldus wort die potghieter alreëerst in sinen metalen stier gebrant, *ald.* Hier is R. potgieter op geëedt die dat (coperen) gewichte iken ende stempen sal, *Stadr. v. Kampen* 50. J. . . . vry mottalin potghietere binnen der stede van Ghend, *Vad. Mus.* 4, 42 (*a.* 1405). — Ook als geslachtsnaam te Brugge. Zie verschillende personen van dezen naam in *Invent. v. Brugge, Table des noms de famille*, bl. 125 (ook *Potgheetere*).

*POTHARST, znw. m. en vr. Mnd. *potharst, -hast.* Eig. *een stuk in een pot gebraden vleesch.* Vgl. HARST. Ook in de bet. *hutspot.* Zie de uitvoerige mededeelingen van Lübben (3, 367). Het woord, dat nog heden in den vorm *posthast* (*potthast*) als geslachtsnaam in Nederland en Duitschland bekend is, zal ook wel, althans in de oostelijke tongvallen, in het Mnl. in gebruik zijn geweest Kil. potharst, *Sax. Fris. Sicamb.* j. hutspot, caro jussulenta (*in Kil. auct.* jurulenta). Plant. potharst, potvleesch, gropenbrade (*vgl.* Lübben) oft hutspot, *du haricot*, caro jussulenta.

POTHEISE, znw. vr. *Pothengsel.* Vgl. HEISE. Kil. potheyse, ansa ollaris. ‖ Een yseren potheyse, *Gesch. v. Antw.* 2, 645. Vgl. *Liedeb. S.* 29, 36: „al sonder pot oft heyse . . ., noch broot noch gelt so nemen wy ons reyse".

POTHETEN. Zie POTETEN.

POTHONT, znw. m. *Lievelingshond, hond dien men vertroetelt.* Eig. *hond die uit een pot gevoed wordt.* Vgl. ndl. *potlam(metje)*, (Boekenoogen 786). — Verklw. pothondekijn, -ken, *troetelhondje.* In de 16de eeuw. ‖ Dye (werdinne) had een pothondeken datse lief hadde ende hiel dat altijt op haren schoot als si ledich was, *Uilensp. Volksb.* 30*v.*

POTHUUF. Zie POTHUVE.

POTHUUFDE (-HUYFDE). Zie POTHUVE.

POTHUUS (-HUIS), znw. o. *Pothuis.* Benaming van een klein en laag huisje tegen een grooter huis aan gebouwd, dat oorspronkelijk diende om potten en pannen te bergen. Vgl. POTTECASSE. Later ook gebruikt o.a. als werkplaatsje van schoenlappers of schuurtje van kruiers, o.a. te Amsterdam. De pothuizen verdwijnen langzamerhand, maar de naam blijft bewaard in spreekwijzen (Harreb. 2, 198; ook in: „bedaar, Arie, en blijf in je pothuis"). ‖ Niemant moet voirtan in die noorder kercsteghe in Loenkessteghe ende voir die kercke gheen pothuiss off andere clene holen houden off maken voir sijn huis, om enich goet ofte wair dairin te mogen leggen op een ponts boete, *Wfri. Stadr.* 2, 58, 167 (*te Hoorn*). — Verklw. pothuuskijn, -ken, *pothuisje.* ‖ Vercoft een half pothuusken daer des hilichs Cruus broeders de ander helft of hadden, daer of geboort IIII wit ende II deut, *Jacobik.* 215 (*a.* 1416).

POTHUVE (-HUYVE; ook -HUUFDE, -HUYFDE), znw. vr. Benaming van een hoofddeksel, eene soort van *helm of „huve", die op het hoofd sloot en zonder spits.* Kil. pothuyve, galea exploratoria (*van een verkenner, verspieder* en dgl.), cassis humilis et sine cono. ‖ Soo en moet niemant te brande komen met eenige vegtelijck weer of wapenen, uytgenomen pothuyven, ijserhoeden of sulcker dingen, *O. Vaderl. R.* 4, 373 (*a.* 1448). Drueghe hij, alsoo vermaect (*vermomd*), panchier, plate, ketelhoet, pothuve enz., . . . souds ghelden XL S., *Keurb. v. Diest.* 41, 115. Item en sal gheen wtlems man gewapent gaen . . . mit pansiers, borsplaten, pothuyffden, lange messen off dyer gelike, *R. v. Brielle* 58, 1 (ook *K. v. Brielle* 123, *noot* 4). Dat niemande te brande commen en sal moeten harnasch an hem hebbende anders dan een pothuyfde omme zijn hooft daer meede te decken, *K. en O. v. Delft* 77, 7 (*O. K. v. Delft* II, 3, 11). Wie mit wapen te brande quame anders dan mit een ijserhoet, pothuve ofte oosvate . . ., verbuerde 5 lb. *Leid. Keurb.* 281, 6. Zie ook de Aanm. bij POT.

POTIAER (POTYAER, spr. *potsjaer*), znw. m. Het woord komt tweemalen in de dortsche keuren voor als benaming van *den knecht bij de zoutnering* (die er een duitje bij verdiende door het zout in het klein te verkoopen in de omliggende dorpen). ‖ Alrehande mate knapen diemen hiet potyaers die moghen voorbi varen met ene vierendeel zouts of daer beneden ende dat vercopen als zede ende ghewoonte is, V. d. Wall 1, 250 (*a.* 1355). Alle mate knapen, die men heet potiaers, die met achtalff mudde souts opwaert varen willen, dat sy dat vercopen ende slijten alst behoort, . . dats te weten . . . mitter cleynre maten ende nyet teffens (*te gelijk, in één koop*) vercopen, *O. R. v. Dordr.* 1, 281, 60 (*a.* 1442; *vgl.* 282, 63; *a.* 1445). — Het woord moest eigenlijk putsjaer luiden, en wijst op een ofra. **puchard*, eene afleiding van *pucher*, een bijvorm van *puiser*, scheppen, putten. Zie Littré op pucheux, een groote scheplepel van suiker, en ofra. *puchage*, het scheppen

van zout uit de schepen bij het lossen (Duc.[2] 5, 558: „item peuent les bourgois (*van Caen*) donner . . . l'office du *puchage* et descharge du sel, estant en vaisseaux en la rivière pour le mettre en grenier". Uit de laatste plaats blijkt het recht om voor het aan het Ofra. ontleende *potiaer* (*potsjaer*) de beteekenis ***knecht bij de zoutnering*** (die in Dordrecht zeer belangrijk was) aan te nemen.

POTINGE (POTINC), znw. vr. Mnd. *potinge*; ndl. *poting*. ***Het poten of aanplanten van jonge boomen.*** *Gloss. Bern.* potinge, insitio. || Oft overmits hoore potinge ende bevredinge enich lant dair aen wesse (*wies*), dat dat onser stat sijn sall, *R. v. Vollenh.* 2, 29, 2 (*a.* 1492). — Ook in de bet. *jonge aanplant*, bij uitbr. ***plantsoen*** (= fra. *plançon*, poot). || Soo en moet gheen beesten gaen bynoorden of bysuyden der stede . . . in den oeterdick tot B. noch in gheene verboorde oeterdicken te benoerden opt mollen in die potinc, *Wfri. Stadr.* 2, 212, 111 (*varr.* potrinc, pooting). Op alsulke brueke machmense (*schapen*) ooc scutten in die potinc, 213, 112 (*varr.* potrinc, pooterinck).

POTISER, znw. o. *Treeft.* Kil. potijser, *Fland.* tripus. Zoo ook De Bo 889. || 2 zwarte ketelen, 2 yserine spete, twee potysere, eenen roostere, *Froissart* 2, 176 (*a.* 1383).

POTLEPEL. Zie bij POLLEPEL.

POTMAKER (POTTE-, -MAKERE), znw. m. Mnd. *pot(te)maker*. ***Pottebakker.*** Vgl. POTBACKER, POTGIETER en POTTER. *Voc. Cop.* potmakere van erden potten, lutifigulus. *Teuth.* groepenmeker, potmeker van erden, lutifigulus (*ald. ook* erden potmeker). || Dese broeder was een pottemaker; doen maecte hi van der aerden die forme van enen wiven (*l.* wive), *Vaderl.* 47*a*. Wi bliven altoos onder u (*Gods*) mogentheit ende tot uwen willen, also die eerde te wille is in des potmakers handen, *Hs.* 221, bl. 116. Een potmaker die morwe eerde duwende maket mit pinen te onsen besighen alrehande vate, *Hs. Acq.* 174*c*. Van desen vaten waertoe mense versieren sal is die potmaker vonnisser, *ald.* (*Boec. d. Wijsh.* 15, 7: *judex est figulus*"). De wercman die twerc handelt . . ., gheliic die backer dbroot ende de pottemakere de potte doet, *Boeth.* 103*a*. Argilla is cleye, die taye is ende slimich, dat ghepast is tot menigherhande werke der potmaker, *Barth.* 536*b*. Dirc die erden-pottemaker, *Bijdr. Jacobik.* 63 (*a.* 1433). Van den ambochte van potmakers, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 92. Zie nog *Ann. Em.* 4, 219 (*a.* 1487); *Openb. Joh.* 2, 27 (lat. *figulus*); *Hs. v.* 1439, 132*c*; *Haagsche Bijbel* 1, 232*c*, en een voorbeeld bij POTGIETER.

POTMEESTER, znw. m. Van pot, 6); z. ald. ***Beheerder van eene kas.*** || Item zo en zullen gheen potmeesters (*van het vulambacht*) wercken, zy en zullen gheven tottes ambochts behouf IIII lb. wassen, *R. v. Amst.* 557, 15. — Ook ***beheerder eener armenkas***; in sommige steden, b. v. te Utrecht en Amersfoort, ***beheerder van het fonds tot onderhoud van de huiszittende armen.*** Vgl. POTBROEDER en de daar aangehaalde bladzijden uit *Gesch. d. Jacobik.* || Die gasthuysmeisteren ende potmeisteren, *O. Vaderl. R.* 2, 72 (*a.* 1503 *te Culenborch*; *vgl. ald.* „tot behoiff des gasthuys ende des pots der huyssarmen tot Culenborch).

POTOVEN, znw. m. ***Pottebakkersoven.*** *Teuth.* eyn erden pot aenen (*l.* -aeven, *d. i.* oven), figulina. || ***Van den potoven.*** Dat men van dezen daghe voort in den Weerde gheen potoven zetten en zel dan after anden borchwal, maer de twe potoven die A. de potter . . . heeft, de mach he bezighen . . . overmyts der eerden die hi legghende heeft voor ander graften, *R. v. Utr.* 1, 224, 103.

POTREINEN (POTEREINEN, POUTREINEN, POTRINEN; ook POTREYEN), zw. ww. intr. Benaming van een dobbelspel. Vgl. Schotel, *Maatsch. leven o. vaderen*, bl. 107 en Pinchart in *Le bibliophile belge* 4, 37 vlgg. (aangeh. in *K. en O. v. Delft* 78 noot 4). Van ofra. *poutrain*, „jeu de dés, le même que le rafle" (Duc.). Het laatste spel heet ook *poulain*, en ofra. *poutrain* beteekent ook „poulain, jeune cheval" (zie Duc. op poledrus). || Dobbelen, potreinen, nunquam quinque, passen ende diergelijcke, staende alleen inden avontuere (*zuivere hazardspelen*), *K. en O. v. Delft* 78, 1. Sotsen, potreynen, weyen, zeylen enz. (of enigerhande andere boeverye off spul) . . . dat tot also vuel ghelts coomt, als voirsc. is, *O. Vaderl. R.* 2, 154, 88. Daerom verbiet die raet dat nyement en passe noch en potryne om enich ghelt, *Utr. Buursprk.* 1418 (Dodt, *Arch.* 5, 81). Of te spelene si pleghen met sciven, met dobbelen of met potreyen (*l.* potreynen: ghemeynen; *hier is* potreyen *door het rijm verboden*), *N. Doct.* 1721 (*ook hier zal wel het ww. bedoeld zijn, niet een voorwerp waarmede men speelt*: *ook* dobbelen *is een ww.*). (Si) ne moeten . . . dobbelen of potreynen deen jeghen den andren, *ZVl. Bijdr.* 3, 277 (*a.* 1379). Alle taernincspel is inden rechte verboden: dobbelen, passen, potreynen, *Con. Somm.* (uitg. Tinbergen bl. 272 vlg. (*Ned. Proza* 174; *var.* potereinen). Dat hi heeft ghelaten potereyne ende spelen met teerlinghen in zijn huus, *Invent. v. Br.* 5, 83. Van laten potereyene, *ald.* Al terníncspel verboden, . . . (h)uutghedaen dat men mach stappen (?) ende potereinen ende te XI. (?) (h)ooghen werpen ende dobbelen omme noten, *Auden. Meng.* 2, 141 (*aangeh. in Invent. v. Br.* Gloss. *op* potereyen; *a.* 1338). Gheenen tijd keghelen, qweeken, dobbelen noch poutrainen, *ald.* Zoo ook *O. K. v. Delft* II, 23, 3; *Leid. Keurb.* 235, 45; V. d. Wall 2 784, 16.

POTRIDDER, zw. m. Schimpnaam, waarvan de eigenlijke beteekenis onbekend is. Misschien is de bet. *doorbrenger, losbol.* Vgl. Kil. „potboeve, nebulo vagus et validus, encaenia et festa genialia passim consectans, *a liquriendis ollis s. poculis dictus*" (een voorbeeld van *potboeve* wordt aldaar in de noot aangehaald uit Paffenrode; vgl. *potboeverij*, Wdb op Bredero 292). || R. scheepherde ten velde, want hi seyde tot eenre vrouwen, sy had hoor kynden pot-ridder gemaickt, II gln., *Geld. Maandw.* 2, 284.

POTSCHUURDER(E), znw. m. ***De knecht die de potten en pannen schuurt of schoon houdt***(?). || Dat naer costumen de potschuerdere voore ute hebben sal elcke weeke dry grooten, ende de bailliu ende scepenen van der donckercamere elc twee grooten (*uit eene ordonn. op den steen te Brugge*), *Ann. Em.* 7, 192 (*a.* 1517).

POTSCHUVER (-SCHUWER), znw. m. Van pot, als benaming van eene platte open schuit; zie POT, 7). ***Hij die een „pot" boomt.*** Het tweede deel van het woord zal wel eene onjuiste schrijfwijze zijn voor schuver (*vgl. in dezelfde rek.* 139: ***wourden*** voor *vourden*, voerden); minder waarschijnlijk, om het oostmnl. dialekt, is dat *schuwen* zou staan voor *schouwen*, en dit voor *schouden*, hd. *schalten*, ogerm. *skaldan*, waarvan mnl. schoude, synon. van *pot* in de bovengenoemde beteekenis. Vgl. bij Lübben: „dat he dat schep van der erde *schove*". || Die potschuwers, die die goten (*goten*) brachten, *Rek. v. Hattem* 142 (*a.* 1464). Den potschuwers (geg.) 6 quarten biers, *ald.*

POTSE, znw. vr. (?). Mnd. *posse*, *pusse*, ook *putze*. hd. *posse*; ndl. *pots* en *poets*. Over den oorsprong zie Franck op poets; over de *t* vóór de *s*, *T. en Lettb.* 2, 176, waar worden vergeleken *gutsen* en *kitsen*. *Kuur*, *streek.* || Ten anderen male es die sele seleg die nu engeen verdriet en heft van den potsen des lighamen, *Limb. Serm.* 99*a*.

POTSEEL (POTZEEL), znw. o. Eigenlijk ***het touw waaraan een ijzeren pot hangt***, doch het woord zal wel reeds in de middeleeuwen de beteekenis gehad hebben van *pothengsel* (vgl. POTHEISE, die het nog heden heeft aan de Zaan, Boekenoogen 787). || Een rooster, een potzeel, een hangijser, *Hs. v. Egmond*,

aangeh. bij Boekenoogen *t. a. p.* (*a.* 1485). Een hanciser, een potseel, een rooster, Gonnet, *Vier Paroch.* 290 (*a.* 1568 *te Hazerswoude*).

POTSHOVET (-HOOFT), znw. Zie BOTSHOOFT (-HOVET), en vgl. HOVET, 6), en Franck op potvisch. Het woord was in verschillende vormen als geslachtsnaam o.a. te Brugge bekend. Zie *Invent. v. Brugge*, *Table des noms*, bl. 125. Naast potshoofd, „caput tumens, inflatum, magnum" (*vgl.* Oudem. 5, 694) en „lamia" (eene visch) vermeldt Kil. ook „potswal, walvisch, cete."

POTSPISE (-SPIJS), znw. vr. — 1) Hetzelfde als poteten en potage; z. ald. || Doe en at hij voortaen gheen broot, mer wermoes ende tysein (*gerstewater*) ende ander manier van potsp'se twee jaer lanc, *Vaderl.* 93*a*. Dicwijl liet si hoor ghenoghen mit potspise, als erwten ende coolmoes, *Hs. Welm.* 17*a*. Soo gheeft men hem broot ende olye etc. mit potspijse, *Breidenb.* 118*r*. Dat potspise weel (*d. i.* veel) wiints maect, *Hs. Moll* 5, 42*a*. Doe seide hem Jhesus: en hebdi ghene potspise? *Hs.* 71, *Joh.* 21, 5 (lat. *numquid pulmentarium habetis?*). Op een tijt hadde Jacob een pulment gemaect, dat was roden bru, een potspijs, *B. v.* 1357, 15*d*. Dat broot bij maten ende die potspijse bij ghetale (*men zou de woorden* mate *en* getal *in de omgekeerde volgorde verwachten*). *Bern. S.* 1, 108*b*. Zie nog een voorbeeld bij De Bo bl. 1475, die verwijst naar *poteten* bl. 889: „gekookt voedsel, kokagie."

2) *Het metaal waarvan een pot gegoten wordt.* Zie een voorbeeld (van 1483) bij CLOCKENSPISE, en vgl. SPISE.

POTSTOVE, znw. vr. *Badstoof*, *gelegenheid voor warme baden*; *uit den hier en daar genoemden inventaris te oordeelen kon men in de* stoven *ook logeeren*; *misschien is eene* potstove *eene „stove" waar men ook eten en drinken kon*, *een logement*; vgl. *Invent. v. Br.* Gloss. op stove, waar Gailliard de „potstoven" gelijkstelt met de „trinkestuben", vermeld bij Duc. op stuba. De eigenlijke beteekenis van *pot* is in de samenstelling niet zeker. || Een huus dwelc es eene potstove staende tsente Pieters, bachten den hudevettershouc, Dièricx, *Mém.* 2 (*a.* 1425). Een huus dwelc es eene vrouwenstove . . ., ende es eene potstove, met allen den ghelaeghen, *ald.* (*a.* 1431). Eene vrauwen potstove met allen den hallamen, *ald.* (*a.* 1446). Een huus staende up Sente Pieters ende es eene potstove, gheheeten de croone, *ald.* (*a.* 1449).

POTSUKER (-ZUCKER), znw. m. (vr?). Benaming van eene soort suiker, volgens Kil. *meelsuiker*, *poedersuiker* („potsuycker, saccarum mollius et vilius, in ollis servari solitum"). || Potzucker, brotzucker, *Invent. v. Br.* 2, 205 (*a.* 1379). Zoo nog heden in het WVl. (De Bo 890).

POTTAERDE. Zie POTAERDE.

POTTAGE, POTTAY. Zie POTAGE.

POTTECARIJS (-IS), znw. m. *Drogist*, *apotheker*. Van lat. *apothecarius*. Vgl. eng. *pothecary* voor *apothecary*. Uit *apotheca* komen ook it. *bottega*, fra. *boutique*. || De crudenaers ende de pottecarise, *Hor. Belg.* 9, 76 (fra. ald. *et les apoticaris*). Vgl. pottecarie (= apothecarie), *apotheek* (*Ann. Em.* 13, 87; *a.* 1488). Het zndl. *pottekarie*, *-kary* heeft, door bijgedachte aan *pot*, de beteekenis „pottegoed, aardewerk" aangenomen (De Bo 890; *Waasch Idiot.* 534).

POTTECASSE, znw. vr. Hetzelfde als pothuus; z. ald. en een voorbeeld van het woord uit *R. v. Harderw.* bij LOYVE; ook *ald.* 45.

POTTEMAKER. Zie POTMAKER.

POTTELRIE („een soemsack tot der pottelrie v gi.", *Geld. Oudh.* 357 (*a.* 1288). Zie BOTTELRIE.

POTTER(E) (PUTTERE), znw. m. Mnd. *potter*; ndl. (als geslachtsnaam) *potter*. Hetzelfde als potbacker, potgieter en potmaker; z. ald. Kil. kent potter slechts in den zin van *vrek* („Euclio, qui pecunias in olla coacervat"), waarin het nog heden in Noord- en Zuid-Nederland bekend is (vgl. Kil. Plant. potten, ndl. *oppotten*). *Voc. Cop.* een puttere, potmakere, lutifigulus. || Een erdin potter (vgl. ERDENPOTBACKER) verkent al wat eerden hi orboren sal int zwarte, welke int rode, *Wap. Rog.* 1106. Gelijc een pottere maect sijn vat, sciep God elken . . . na sijn gevoech, *Rincl.* 1013. Hets groot despijt . . . als die pot wil argueren jeghen den potteren (*l.* pottere) ende hem verspreken, *Pelgrimage* 17*b* (vgl. *Rom.* 9, 20: *numquid dicit figmentum ei qui se finxit*: *quid me fecisti sic?*). Enen acker cochten siere mede (*de priesters met het geld van Judas*), dat was geheten poorters lant, *Rijmb.* 26233 (*l.* potters; vgl. *Matth.* 27, 7: *agrum figuli* en zie bij POTGIETER). De twe potoven die A. die potter . . . staende heeft, de mach hi bezighen . . . overmyts der eerden die hi leghende heeft voor ander graften, *R. v. Utr.* 1, 225, 103. — Zoo ook als geslachtsnaam; vgl. den bekenden Dirc *Potter*, den schrijver van „Der Minnen Loop"; zijn zoon Dirc *Potter van der Loo*, den vertaler van Froissart; den schilder Paulus *Potter*, en zie tal van personen met den naam *De* (*Den*) *Pottere* (*Pottre*) in *Invent. v. Br.*, *Table des noms de famille*, bl. 125. Nog heden is *De Potter* in Zuidndl. bekend. In de 17de eeuw heeft het woord de beteekenis *landlooper*, *bedelaar*, *boef*. Zie Oudem. 5, 694 vlg. Misschien heeft deze bet. zich uit die van *vrek*, *gierigaard* ontwikkeld („iemand die zich het noodige ontzegt en er uitziet als een bedelaar, iemand wien men een cent zou geven"?).

POTTERDE. Zie POTERDE.

POTTERIE, znw. vr. *Pottebakkerij*, *pottebakkers werkplaats*. Kil. potterije, figlina. — Ook als naam van eene plaats te Brugge. || Van der stove up de potterie, *Invent. v. Br. Intr.* 459 (*a.* 1309). — In de 16de eeuw heeft *potterij* de bet. *boeverij*, *schelmerij*, *guiterij*; zie bij POTTER, en vgl. de woordspeling van Hooft in „*Warenar met den* pot," vs. 65: „dit spel sal *Potterij* heeten, soo ghy 't meucht veelen, spraeckmakende gemeent". Het woord is als geslachtsnaam o. a. te Brugge bekend. Zie *Invent. v. Br.*, *Table des noms* bl. 125.

POTTIJC, znw. m. Hetzelfde als potspise; z. ald., 2). Het tweede deel van het woord is niet duidelijk. *Het metaal waarvan koperen potten enz. worden vervaardigd.* || *Van den pottijcs* (mv.?). Inden eersten zelmen alle pottijc, datmen van buten inder stat brengt, datmen vercoopt ofte verpanghelt, versizen, *R. v. Utr.* 1, 200, 47. Alle coper, matale pottijc, out off nywe, gemaect off ongemaect dat van buten coompt, 1, 297, 6.

POTTOEN (*Rose* 3731). Zie BOTTOEN (zooals ook aldaar de var. heeft).

POUCELEINE (POUR-). zie PORCELEINE.

POUDER. Zie POEDER.

*POUGELMERCT (*Belg. Mus.* 7, 311). Zie PONGELMERCT.

POUYN (*R. v. Nederst.* 1, 64, 76). Zie POYN.

POUNE (*Oork. v. Helmond* 19). Zie POENE.

POUR (*R. v. Brielle* 121, 5; *in het art.* pour, *in den titel* poeder). Zie POER en vgl. POEDER.

POURBUSSE, znw. Wat den vorm betreft kan het woord de bet. hebben *poederbus* (vgl. het vorig Art. alsmede POEDERBUSSE), maar het is niet duidelijk hoe deze zou passen op de volgende plaats: „Betaelt J. van rekepennynghen ende pourbussen als men de rekenynghe dede, IIII s. gr.", *Invent. v. Brugge* 5, 511. (*a.* 1455).

POURPEIN, -PENE. Zie PORPEIN.

POURPRIJS (*Rose* 499 *var.*; 577 *var.* bij Kausler). Zie PORPRIJS.

POURSUIVANT (-SIEVANT). Zie PARSEVANT, en vgl. nog Jonckbl., *Mnl. Dichtk.*, dl. 3, bl. 629 *tweemaal* (poursuwant).

POURVANCHIE (*Rek. d. Gr.* 2, 337). Zie PROVANCE.

POUTENIER (*L. v. H.* 3278 *var.* in *Sp. Hist.*, oude uitg., dl. 2, Aant. bl. 140). Zie PAUTENIER en vgl. PANTENIER.

POUTENIERE. Zie PAUTENIERE.

POUTIER (*Proza-Sp. d. S.* 79*a*). Zie PUTIER.

POVER, bnw. Van ofra. fra. *pauvre*. Ndl. *poover*. *Arm*. Kil. pover, pauper, egenus, inops, tenuis; poverlick, tenuiter, misere. ‖ Dan soo sijn si „povers van largenten" (*arm aan duiten*; *het woord zal het nagebootste meervoud zijn van ofra.* „*pauvre*") ende dan leven si van den covente, *Vad. Mus.* 1, 82, 23. — Als geslachtsnaam in 1486 te Brugge (Claykin de Povere, *Ann. Em.* 18, 125). — Ook als znw. povere (pover), *armoede*. In de 16de eeuw. ‖ Eerse by de vorst ghecrijghen de povere, *Ned. Kluchtsp.*[2] 104, 14. Pover (*als persoon gedacht*) houdt de lieden nu plats tondre, *ZVl. Bijdr.* 6, 227, 14.

PRADDE. Zie PRATTE.

PRAECHSCH; ook PRAESCH, bnw. *Van Praag*, *praagsch*. Vgl. *Teuth.* Prage of Pra (vandaar praesch, dat niet uit *praechsch* behoeft geassimileerd te zijn, hoewel ook dit mogelijk is), eyn stat in Bemen, Praga. Kil. 880: Praghe, Praga, Bubiemum. — Vandaar pragenare, -aer, *bewoner van Praag*, *Pragenaar*, *iemand die te Praag geboren of van Praag afkomstig is*. Kil. 880: Praghener, Pragensis. Ook gebruikt van de Hussiten; zie verschillende plaatsen (o. a. eene waar zij met de Zigeuners (*Bohémiens*) schijnen vereenzelvigd te zijn) in *Invent. v. Br.* Gloss. op praeghenaers. — Vooral is in de middeleeuwen bekend geweest eene bepaalde soort van te Praag vervaardigde messen. Vgl. bij Duc[2] 2, 651*a*: „cultellus pragensis" en eene aanhaling ald. van 1456: „le suppliant tira ung petit cousteau Pragoys". Kil. 855: praghenaer, Pragensis culter, culter confectus Pragae. ‖ Langhe pasmesse of praechsche messe, Stallaert 2, 346 (*a.* 1422). (Doe) stac C. eenen vrouwen name met eenen praesschen messe in haren buyc ende schorpte se al up, *Cron. v. Vlaend.* 2, 144. Zekere voorgebode al Vlanderen dure gheleit jeghen traghen (*d. i.* tdraghen) van den praesschen messen ende anderen fellen wapenne (*l.* wapenen), *Hans. Recess.* 6, 338.

PRAEYEEL. Zie PRAYEEL.

PRAEM znw. m.; ook PRAME, znw. vr. (?). Mnd. *prâm*, m.; *prame*, vr.; mhd. *prâm*, m.; ndd. *prâm*, m.. *prame*, vr.; fri. *prame*; eng. *prame*; hd. *prahm*, m.; *prahme*, vr.; ndl. *praam*, vr. Eerder dan aan het Slav. ontleend (zie Franck op praam) zal het woord als één in oorsprong met het gelijkbeteekenende slav. woord moeten worden beschouwd. Voor het aannemen van ontleening in een zoo vroeg tijdperk bestaat geen genoegzame grond. Benaming van eene platte open schuit. Kil. prame, scapha; praemken, *Holl.* cymba. ‖ Die sijn privaten in der nacht doet missen, die sal den dreck nerghens moeten storten dan in der zee . . . mit pramen of schuyten dair te brenghen, *Wfri. Stadr.* 2, 105, 164.

PRAEMKERLE (-KEERLE), znw. m. *Knecht op een praam*. ‖ Dat elc man sal wol betalen den wagenkerln, ghelleconen, leggheconen, pramkerlen ende manlaghen, *Overijs. R.* I[1], 53; ook 122 (*Guldenb. v. Kampen* 14*r*: wagenkeerles, . . . praemkeerles). Zoo ook in het Ouddeensch; zie Duc.[2] 5, 447*a*, alwaar uit eene deensche oorkonde van 1326 wordt aangehaald *pramekarle* in de bet. „nautarum species."

PRAESCH. Zie PRAECHSCH.

PRAEST. Zie PROOST.

PRAET, znw. m. Ndl. *praat* (waarvan de 2de nv. *praats*, oorspr. een part. gen., een nieuwe nominatief is geworden, als *moois*, *lekkers*); zie o. a. Molema 336*a*. *Gepraat*, *gesnap*; ook *redeneering*. Kil. praet, fabulae, nugae. ‖ (Reinaert) dochte: hoe comic hier aen dat ic campspel moet bestaen teghen desen sterken vraet? nu ben ic teinden minen praet (*nu baten mij geen praatjes of redeneeringen meer*), *Rein.* II, 6749.

Aanm. — De geslachtsnaam Praet, eig. Van Praet, ook van der Praet (zie *Invent. v. Brugge*, *Table des noms*, 126) heeft met dit woord niets te maken; het zal wel hetzelfde zijn als mnl. preit, weide, weiland, en het lat. *pratum*; vgl. den geslachtsnaam *du Pré* (t. a. p.). Van der bewijst nog niet dat er een vr. woord moet gevolgd zijn.

PRAYEEL (PRAEYEEL, PROYEEL, PRIEEL, PREYEEL, PRAYHEEL), -EL, -ELE, znw. o. Mhd. *priêl*, *proyêl*; ndl. *prieel*. Van ofra. *prayel*, *praiel*, *preel*, *priel*, lat. *pratellum*, fra. *préau*, verkleinw. van *pratum*; fra. *pré*, mnl. preit (z. ald.).

1) Eigenlijk *een grasveld*; *een stuk grond bij een huis*, *waar gras groeide*, en waar men een paard kon laten grazen; het was in den regel met een muur of heining omgeven. *Gemma* 225*r*: een prieel, viretum, locus viriditate plenus. ‖ Gringolet (*Waleweins paard*), ghi moet hier staen een stic, dan suldi weder gaen in dit prayeel, in dit vrijthof, *Wal.* 5133: ook 5118; 6035 (uten prayele; *ald.* 6037: dat vrijthof). — Vooral *een met boomen beplant of met bloemperken bezet grasveld*, dus zoowel *boomgaard* als *bloementuin*. Herhaaldelijk wordt prayeel met vergier verbonden hetwelk oorspronkelijk ook niets dan een „grasveld" beteekent; vgl. *Harl. Gloss.* prieel, viridarium; *Voc. Cop.* een prieel, viridarium, virgus (= virgultum, *bij* Diefenb.?); *Wal.* 5292: „in mijn praeyeel, in mijn vergier"; 5776: „dit praeyeel ende desen vergier" en *Flandr.* I, 169: si lieten tpraieel enten vergier". — Gewoonlijk heeft prayeel de beteekenis van *lusthof* (waarvoor men thans zegt *pleiziertuin*), *een aangelegde tuin*, *een hof*. De dichters sierden deze „prayele" met alle denkbare schoonheden op, daarbij zich het paradijs van Adam en Eva tot voorbeeld nemende: zoo heeft „prayeel" herhaalde malen de beteekenis *paradijs*. In zulk een „prayeel" zat men op het gras „(na etene leiddese hare wart in enen sconen boongart; daer saeten si op tgras", *Lanc.* II, 9961) of in opzettelijk aangebrachte tentjes van loof, waarop het woord reeds in de 16de eeuw in het bijzonder werd toegepast; reeds Kil. en Plant. kennen uitsluitend de hedendaagsche opvatting van *prieel*, nl. *looftent*, *begroeid zitje* (Kil. prieel, stibadium (*halfronde rustbank*), torus, scena, umbraculum, frondea casa, gall. *préau*; prieel van wijngaerd, arcella (*verkleinw. van* arca), *s.* arcellata vitis; prieelken, topiarium (*tuinversiering*), pergula (*latwerk met wijngaard begroeid*). Plant. „prieel, prieelken, *preau*, *pavillon de verdure en un jardin pour se tenir ou banqueter en esté*, *ramee*, scena, umbraculum"). Dezelfde ontwikkeling der beteekenis ziet men bij het vroegere fra. *préau*, en bij ndl. dial. *weesje* (= hutje, prieel; vgl. hd. *wiese* = lat. pratum; overijs. (te Zwolle) *Wezenlanden*, weilanden). Misschien heeft het woord deze beteekenis reeds in het Mnl., b. v. daar waar in het „prayeel" maaltijd wordt gehouden, zooals *Lanc.* II, 17868 (zie de aanh. uit Plant.); zeker is dat zij aan het woord eigen is op de volgende plaats (*a.* 1510): „vijf voeder meijen op de Borcht . . . om tprijeel voor onsen genadigen heere daer mede te maken", en waarschijnlijk ook *Invent. v. Br.* 3, 486: „van der stede prayele ende wijngaerds te rechtene, te ledene ende te bindene" (*wat verstaan moet worden onder den post van eene rekening van herstellingen aan het* „giselhuus" *van* 1290: „pro praielo in domo obsidum reparando" *is niet met zekerheid te zeggen*). Vgl. Te Winkel, *Het Kasteel*, bl. 45 vlg. ‖ (Si) ginghen hem meyen in een prieel, daert utermaten scone was; niet te lanc en was dat gras mer te maten; daerin stonden alrehande bloemen . . .; tprieel was ront ghemuert; in midden soo stont ene clare fonteine scoone ende goet, een rijckelic boom daer op ghebloet, soo groot ghe-

wassen, dat hij scade gaf met menghen groenen bladen der fonteinen ende den prieele, *Troyen* 3080 (*OVl. Ged.* 1, 4, 310; *Troyen* dl. 2, vs. 14892; *vgl. opschr.* Dits tprieel van Troyen). Hi sal maken mijn praiiel met goede zaden (*l.* zoden, *fra. ald.* gazons) ende sal mi maken eenen thuun (*afrastering, omheining* (fra. ald. *une soif*, Duc. 9, 358: „haie, palissade, clôture"), *Livre d. Mest.* 37 (fra. ald. *mon priiel*). Inmidden was een scoon prieel emmer groene . . .; die stad was deertsche paradijs, *L. o. H.* 4416. Die stat heet Eden ende het was een pryele der weelden, *Haagsche Bijbel* 1, 201*a*. Dat paradijs es . . . vul van bomen van goeder maniere . . .; in midden so es eene fonteine die dat proyeel can verchieren ende deelt hare in viere manieren, *Sp.* I[1], 17, 27. Van den mure van den proyeele, die ghevallen was in die graft, weder te makene, *Rek. v. Zeel.* 2, 276 (*a.* 1343). Daer sach hi in dat scoonste proyeel van ouden dagen, daer niemen af horde gewagen, Velth. III, 31, 12 (*vgl. vs.* 66: prayerie). Opt inde van genen proyeel scone, 29 (*hier ml. of proyeel op te vatten als datief?*). In den pryeele so plegħen die scone bloemkens te ontplukene, *Ned. Proza* 334; zoo nog eens *ald.* Dat sy onder hem in die dageraet souden comen int pryele van den pallayse, . . . ende wies peert dat eerst neyen soude enz., *Haagsche Bijbel* 2, 9*c*; zoo nog eens *ald.* Des conincs pryele, 1, 192*b*. Ic dede grote huse maken, priele ende grote wijngarde, scone hove ende boogarde, *Doct.* III, 1454 (*van Salomo*). Na den etene ghinc int proyeel die keyserinne ende een deel der conincge . . ., dat ene die liefelijcste stad was die men mochte visieren: daer wiesen boome meneghertieren die drougen menegerande vrucht . . .; ooc sprongen daer fonteynen een deel die sere ververschten dat proyeel, *Limb.* XI, 51. Alse men ghaet ter scotters prayeele waert (*naar het schuttershof*), *ZVl. Bijdr.* 4, 32. Dat si in haren hove of pryeel Christus beelde settede, *Hs. v.* 1439, 85*b*. Binnen was hi (*de tempel*) ghevisierd wale ghelijc ere coninclikerzale: plaetche, prayele ende bade enz., *Rijmb.* 31501; ook 31377 (*var.* pilaren). In een praieel bider borchgracht, *Lorr.* II, 1851. Ene brugge . . ., die ten prayele ginc daer haers beide die coninc, 2010; ook 2014. Dat sy Thelamoen vonden in een prieel van (*l.* daer) oliviere stonden ende eghelenttiere, *Troyen* dl. 1, vs. 3238. Een priël so sach ic daer met eenre haghe van lelyen reyne, *OVl. Lied. e. G.* 315, 52; ook 327, 360; 239, 175. Een slot van buten ende van binnen slutende, an der valkenaer proiiel, *Tocht v. Jan v. Blois* 203 (*a.* 1361). Men macht (*virgultum*) nemen voor (*opvatten als*) pryeel of voor enen hof dye mit zuverlijcken riseren omghesteken is, *Barth.* 683*a*. Die werlt is een vervallende huus, een duuster leven ende een pryeel sonder carbelen (*steunlatten*), *Devoot B.* 36, 117*r*. Cassamus leiddene in een proieel daer bloemen stonden een groot deel, *Cass.* 1184; ook XVIII, 3. Doe ginc hi dore een scone proieel ten borne waert, *Rose* 1372 (*var.* prayeel). In een prayheel daer een padekijn te ghane was over een bruggheskijn, daer sal ic . . . (h)uwes ombiden, *Denkm.* 3, 104, 91; ook 105, 112; 126; 133; 106, 164; 107, 198; Hild. 193, 73 (proeyel, *var.* prieel; *vgl.* 53 in desen hof); *Vrouw. e. M.* II, 24 (pryël); IV, 12; 17; *Flandr.* I, 159 (int prieele); *Vergi* 452; *Wal.* 3485 (daers sulc praeyeel . . . ere groter alver mile breet); *Lanc.* IV, 1214; II, 11783 (proieel); 6282; 17824 (proiel; deel); 17868 (si aten int selve proiel daer si in saten); 17622; 39210; *Bloeml.* 3, 128, 1; *Parth.* 7818; *Rose* 3438; *Van vijf Bomen* 206; 212; *Marialeg.* 1, 79; 2, 24; *Sp. d. Moniken* 6*b* (opdat si (*het onkruid*) wten priële des gheesteliken levens gherodet werden); *Ann. Em.* 22, 272 (die in Grusenberghe porten, torren of husinghen der an clevende wonen zullen, en zullen gheene usanchen, lochtin, preyel of andere aysementen moghen hebben upt kerchof, *a.* 1385; ook 17, 70); *enz.*

2) Ook toegepast op — *a*) eene landstreek of land, *liefelijk oord, paradijs.* || Adyeu, schoon soet prieel van Brabant, *Sacr.* 46, 766. Tvransche prieel (*Frankrijk*), *ZVl. Bijdr.* 5, 323, 299, — *b*) Op een goddelijk wezen of een heilige; vgl. *O. H. W.* 2: „Jhesus, *paradijs* vol weelden". || Maria die is een soet prieel vol weelden al, si is een suverlic lustelic dal vol leliën al, *Nll. Geest. Lied.* 292, 7. Du biste een suverlic pryeel vol stercker cruden des aptekers, *Hs.* 321, bl. 135; ook *Vijf Maagd.* 39, 491 (*van den hemelschen bruidegom*).

AANM. — In de glosse in *Voc. Cop.* „p r i e e l, geruma" is het lat. woord duister.

PRAYEELBLOEME (PROYEEL-), znw. m. *Gekweekte bloem*, eig. *tuinbloem*, in tegenstelling met de in het wild groeiende of v e l t b l o e m e. || Ende wort mit den veltblůmen langmůdich ende ootmůdich ende mit den proyeelblůmen ghehoorzamich ende verduldich, *Boec d. M.* 36*r*.

PRAYERIE (PRAIERIE, PRIAORIE), znw. vr. Mhd. *prâerie*. Van ofra. *praerie*; fra. *prairie*, mlat. **prataria*, eene afleiding van lat. *pratum*, waarvan *prayeel* het verklw. is. *Landouw, beemd, veld*, vooral (evenals „landouw") *schoon of liefelijk oord, mooie streek.* || Walewein reet sinen wech . . . ende . . . neven hem liep in die prayerie die vos, *Wal.* 10875. Nu vart sinen wech . . . Walewein . . . dur meneghe scone prayerie, 11046. Dat ic mi woude . . . gaen meyen op die riviere in die valeyen . . .; die stat was scone in alre wijs, het sceen een erdersce paradijs . . ., die prairie was ooc nat van soeten coelen dauwe . . ., doe gingic . . . mi meyende in die prairie, *Rose* 101—129. Doe sach hi in corter wilen ene scone prayorie, scoonder stad en sach hi nie, *Limb.* III, 1162; ook V, 2013. Int ende van der prayerie, *OVl. Lied. e. G.* 238, 147. Al daer hi reet in der prayeriën, *Couchy* I, 547. Hi clam up enen berch . . . daer si Asiën mochten sien; hi sach . . . dat coren up die campaniën ende die bossce up die montaniën ende ooc meneghe stede vrie, *Alex.* I, 1198. Amijs es te Parijs ghereden ende vantene daer buten der steden met siere scoonre compaengie eten in ere prairie, *Sp.* III[7], 76, 67 (lat. *in prato florido*). Indie scone prairie, III[7], 43, 84 (*vgl.* 60: die mersce scone ende blide daer bloemen stonden ende cruut). Si sloughen in die prayerie (*het vlakke veld*) hare getelt up ene riviere, IV[3], 5, 32. Omtrent noene quam hi onder (*langs*; *zie* ONDER, 2) ene prairie gereden, *Flandr.* I, 583. Si quamen in ene prayerie doe, daer si vonden in dat groene geslaegen III pawelgoene, *Lanc.* II, 9198. Ten tornoye. . ., dat was in ene scone prayerie, III, 16504. Van desen sconen prayeriën die van achthondert jaren liën, Velth. III, 31, 69 (*hier nadert het woord tot de beteekenis van* prayeel, „een aangelegde lusthof"; *vgl. ald. vs.* 13 „dat scoonste proyeel van ouden dagen", *en* 29).

PRACKEDE (?). || Dat nyemen en sal dragen stekemesse oft swerde oft prackede tonen apenbare oft enegerhande vorbadene (*verboden*) wapene, *R. v. Zutf.* 6, 8. Waarschijnlijk is *prackede* het obj. van „tonen apenbare", en het mv. van een woord, dat het eene of andere verboden wapen aanduidt. Het kan het deelw. zijn van een ww. *p r a c k e n, waarbij dan het znw., een wapen beteekenende, is uitgelaten of verzwegen. Misschien is de bet. *van een prikkel voorzien, met een scherpe punt*, van **pracken*, eene afleiding van *pracke* (dat in de bet. *prikkel, punt, doorn* kan bestaan hebben; vgl. mnd. *pracke*, stachel (an pflanzen? bij Lübben en Walther) en *prakke*, priktol (bij Draaijer 31). Thans is *prakken* alleen bekend in de bet. *persen, drukken, kneden, kneuzen* (Koolman 2, 752) en *fijn maken*, gezegd van eten (in ndl. tongvallen, zie Boekenoogen 787, alwaar ook *prakmoes*), noordsch *prakka*, knellen (Franck op p r a c h e n).

*PRACTESIE (*Profijt. Liedeb.* 95, 7). Zie PRACTISACIE.

PRACTIKE (PRACTIJC; ook PRATIKE), znw. vr. Mhd. *practik, praktike*; ndl. *praktijk*. Van ofra. *practique*, fra. *pratique*; mlat. *practica*, van lat. gri. adj. *practicus*, eene afleiding van gri. *prâttein*, doen, maken, tot stand brengen. *Praktijk, het in beoefening brengen van hetgeen men heeft geleerd*; vooral *de wijze om zaken*, ook *rechtszaken, te behandelen*. Vgl. b.v. bij Duc. *practica fyzicalis*, geneeskunde, en ndl. *praktijk*, gezegd van de werkzaamheid van dokter en advokaat. *Voc. Cop.* practike, practica. *Teuth.* practijck, practica. Kil. pracktijcke, pragma, usus fori, usus forensis; ars, techna, artificium, opera lucrativa; consuetudo; experientia, usus, usurpatio, *vulgo* practica. Plant. de practijcke, *la practique*, practica, jurisdictionis forma, usus fori, usus forensis; met practijcke, usurpatione. ‖ Mijn oom . . ., die wiser is dan enich paep van grammariën (*geleerdheid*) in der practiken; hi was des biscops van Cameriken advocaet wel neghen jaer, *Rein.* II, 4411. Dat noodt es dat ghy ons overzenden wilt de maniere van der practike by ghescrifte, want wy van ons zelven niet vroet zijn daer inne te konnen practikkerene, *Ann. Em.* 14, 98 (*a.* 1488). — Ook in de bet. *list, kunstgreep*. Vgl. fra. *pratique*, en ndl. „kwade *praktijken*". ‖ Dit heb ic al om pratiken (*met een listig of slim oogmerk*) ghedaen, *Huge v. Bord.* 44. Vgl. vla. *pratijke*, behendigheid, slimmigheid (De Bo 891; Schuermans 504), en *partijkig, patrijkig*, behendig, slim (*Waasch Idiot.* 508).

PRACTIKEREN (-IKKEREN), zw. ww. intr. en trans. Van ofra. *practiquer*, fra. *pratiquer*, mlat. *practicare* (Duc.).

I. INTR. — *Eene zaak*, ook *eene rechtszaak, behandelen*. Zie een voorbeeld bij het vorig Art.

II. TRANS. — *Bedingen*. ‖ Dat wy zouden commen in consent vande XXV dusent lb te XI. gr. tpond, practikerende voor ende (?) alle werk eerst de gracie van den coninc, *Ann. Em.* 14, 98 (*a.* 1488).

PRACTISACIE (-ESACIE), znw. vr. Ndl. dial. *prakkesatie*, iets dat men uitgedacht of verzonnen heeft. Van practiseren; z. ald. *List, kunstgreep*. ‖ Dit is ghedaen teghen swerelts fantasie om druck af te dwaen spijt tsvyants practesie (*l.* practesacie, *het rijm en de maat wijzen uit dat dit de ware lezing is*), *Profijt. Liedeb.* 95, 7.

PRACTISEERRE (-SEERDER(E)), znw. m. Van practiseren; z. ald. *Praktizijn, hij die verstand van zaken heeft*. *Voc. Cop.* practizeerdere, practicus.

PRACTISEREN zw. ww. intr. Van mlat. *practizare*, of van practikeren onder den invloed van ww. op -iseeren, d. i. met vervanging van het ofra. suffix, *-iquer* door *-iser* (ndl. *iseeren*), zooals in *critiseeren* (fra. *critiquer*) en *communiseeren* (fra. *communier*, lat. *communicare*). Zie Salverda de Grave, *Essai* enz. 78. *Teuth.* practiseren, practicare. *Voc. Cop.* practiseren, practisare. Kil. pracktiseren, agere, actitare, in usu habere, versari in re aliqua. Plant. practisieren, oefenen dat wy leeren, *practiquer ce que nous enseignons*, in usu habere quod docemus. *Zaken*, ook *rechtszaken, behandelen* en *kunnen behandelen, verstand van zaken hebben*. Vgl. fra. *praticien*, ndl. *praktizijn* (ook Kil.). — Ook *middelen en kunstgrepen beramen of bedenken*. Vgl. ndl. „op iets *praktizeren*", fri. *prakkesearje* (*Fri. Wdb.* 2, 384); ndl. dial. *prakkezeeren*, over iets peinzen, diepzinnig nadenken (Boekenoogen, Molema, De Bo, Schuermans e. a.). Kil. pracktiseren, meditari; pracktiseren, om gheld te krijghen, aeruscare, pecunias quavis arte colligere. ‖ (Loose, subtile vonden) die men desen brief ter contrary soude connen dencken, vinden, practiseren ofte conciperen soude mogen in eniger manieren, *Zijlkl.* 331 (*a.* 1541).

PRALEN, zw. ww. intr. Mnd. ndd. *pralen*; md. *prâlen*; hd. *prahlen*; ndl. *pralen*. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in de hedendaagsche opvatting „prijken, pronken" (Kil. praelen, superbire; prael, fastus *et* (als bnw.) fastosus), maar in die van *luid spreken, snoeven, snorken, schetteren, brallen* (welk woord ongetwijfeld verwant is met pralen; zie *Ndl. Wdb.* op brallen). Soortgelijke opvattingen heeft het woord ook in de duitsche tongvallen. *Teuth.* callen, spreken, reden, jehen, cotren, pralen, cosen, proten, sermocinari, fabulari, mencionari, famaciare, epadire (Diefenb.), expromere, asserere, asseverare e. a. (ook bij de P.: pralen, proten, coeyeren (*bij* proten: „codren" *en verw. naar* classen), verw. naar callen). — In *Teuth.* wordt ook vermeld de afleiding praelyng, eenmaal alleen en eenmaal verbonden met „prentlyng" beide keeren zonder vertaling. Het is niet zeker wat met dit laatste is bedoeld. Indien er stond prentyng dan zou praelyng kunnen beteekenen *het benauwen of drukken, druk*. Vgl. mnd. *pral*, gedrongen, ineengedrongen, gespannen; hd. *prall*, veerkrachtig, stijf, gespannen; *prellen*, eig. drukken, dringen, benauwen(?); 17de-eeuwsch ndl. *prallen*, benauwen, beangstigen (Oudem. 5, 698). Maar een ww. *prentelen in deze bet. aan te nemen schijnt gewaagd.

PRALINGE. Zie bij het vorig Art.

PRAME. Zie PRAEM.

AANM. — Van het bij Kil. opgegeven znw. prame, knelling, drukking, benauwing („pressio, pressus, pressura, oppressio"; Plant. in de praem zijn, *estre opprimé*, opprimi; bij Gallée: „in de *prame* zitten" in de knel zitten) is in het Mnl. geen voorbeeld gevonden (zie Franck op pramen).

PRAMEN, zw. ww. trans. Mnd. *pramen*, daarbij mnd. *premese*, jonger mhd. *premse, bremse* „klemme, maulkorb", hd. *bremse*, rem, en mnd. *premsen*." *Prangen, persen, drukken, benauwen*; ook *dwingen*. De oorsprong is niet bekend: het woord zal wel verwant zijn met prangen; z. ald. en vgl. *Tijdschr.* 16, 179. Kil. pramen, premere, urgere, opprimere. Plant. pramen, bed'wingen, *contraindre, oppresser*, comprimere, opprimere, coarctare. Vgl. *Waasch Idiot.* 534. ‖ Oft se hier inne versinnelijc (*l.* versumelijc) waren, so souden sy toter correctiën vander stat daer inne gepraemt zijn, dat zy voirtaen by hen selven noch by anderen daer voirtmeer gheen stove houden en souden moogen, *Vad. Mus.* 3, 55 (*a.* 1453). — De Ghendttenaers sonden ghesanten naer Brugghe, Iperen ende tVrije, opdat sy haer souden pramen (*dringen*) om privilegiën ende vryheden voor te staen, *Belg. Mus.* 8, 380 (16*de eeuw*). Met dit . . . verbot worden die schamele lieden van Blanckenberghe noch ten daghe van hedent bezwaert ende ghepraemt, Despars 2, 209. Zie voor de beteekenissen van het woord in een lateren tijd Oudem. 5, 699 en vgl. de aant. van Van Hasselt op Kil.

PRAMKERLE. Zie PRAEMKERLE.

PRAMPEREN, zw. ww. intr. In *Teuth.* staat het woord zonder vertaling. Vgl. mnd. *pramperen*, lawaai of leven maken (vgl. mnd. *pramper*, lawaai, leven). In dezen zin zal het woord ook wel in *Teuth.* zijn bedoeld: het zal wel tot het Nederrijnsch of althans tot het Oostmnl. beperkt zijn geweest. Vgl. bij De Jager, *Freq.* 2, 457 uit Schutze aangehaald dial. *prampeeren, brambeeren*, alarm maken (vgl. bij Lübben *pramper*), doch ook andere dial. duitsche woorden, die op pramperen wijzen, als *prammen, prampen, pramsen*. Indien deze en *pramen* verwant zijn, dan kan de bet. „lawaai, leven maken" zich ontwikkeld hebben uit de opvatting „op iets aandringen, om iets drenzen" of uit die van „geweld aandoen"; vgl. fri. *prampearzje*, knellen, plagen, onderdrukken (*Fri. Wdb.* 2, 384).

PRANDIJS, znw. o. Van lat. *prandium*. De uitgang is vreemd, doch ook Kil. 855 heeft prand'ijs, ranpdium. Vgl. Salverda de Grave, *Essai* 134. ‖ Breng Daniël dat prandijs, dattu hebste, in Babi-

loniëu, *Hs. N. T.* 173v (*Dan.* 14, 33: *fer prandium*).

PRANG. Zie PRANC.

PRANGE, znw. vr. (?) Mnd. *prange*; mhd. *phrange*, *phrenge*, „einschliessung, beengung, nötigung, drangsal". *Een paal of stang om iets of iemand tegen te houden* (*draaiboom*, *slagboom*), of *om een dier aan vast te leggen* (Lübben); ook *een stok of iets anders, waarmee men prangt*, *drukt of knelt*, b.v. *een gespalkte stok tusschen welks openbarsting men iets knelt en vasthoudt* (Schuermans; zie nog andere beteekenissen o.a. *de vang van een molen*, ald. en vgl. *Antw. Idiot.* 996). Kil. kent prange in de beteekenissen *knelling*, *drukking* („coarctatio, compressio", vgl. PRANC); *pranger*, *neusknijper voor paarden* („pranghe, muylprangh, postomis, pastomis, confibula: instrumentum quod naribus equorum imponitur"), *blok*, *houten halsbeugel voor dieren* (pranghe, prangher, numella; ook prangher, halsijser, numellae, nervus; vinculum quo cervix, interdum etiam pedes, includuntur (vgl. ald. prame, pastomis; Plant. „prange der peerden"; zie ook KENNEWE), en *vang*, *molenpranger* („pranghe inde meulen, molae retinaculum"). In de beteekenis, door Schuermans vermeld, *een stok met een klem aan het einde* of ook in den zin van *knuppel* (vgl. bij hem *prengel*, stok, dikke stok, kluppel, en *prengelen*, met een stok afrossen, en zie *Waasch Idiot.* 535; *Antw. Idiot.* 998 en vgl. Van Helten, *Proeve* 85) zal het woord wel bedoeld zijn op de volgende plaats. ‖ Si liepen allegader toe mit stocken ende mit staven, mit colven ende pranghen, *Proza-Rein.*[2] 35; vgl. 125: „si quamen ghelopen met pyeken, met haeken ende met stockpranghen, colven ende hameren". Vgl. PRANGEN en PRANGER.

PRANGEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. hd. ndl. *prangen*; got. *praggan*; zie voor de verdere verwanten in het Germaansch Franck op prangen.

I. TRANS. — *Knellen*, *persen*, *prangen*, *drukken*. Kil. pranghen, urgere, premere, comprimere, arctare, constringere, *et* retinere, retentare. Plant. prangen, *estraindre*, *oppresser*, urgere, opprimere, stringere, astringere, arcere; mijn schoenen prangen my, urgent, urunt me calcei; pranginge, *estraingnement*, *oppression*, compressus, oppressus, -us. ‖ Vrouwen draghen cledre lanc, daer si in sijn ghepranct, datmen daer dore merct ghereyt die vorme herre (*l.* haerre) scamelheit, *Wrake* II, 460. — Zie voor de beteekenissen van het woord in de 17de eeuw Oudem. 5, 700, en vgl. De Jager, *Freq.* 1, 463.

II. INTR. — *Worstelen*; ook *vechten*, *kijven*. Vgl. PRANGER, 2), en PRANC. Waarschijnlijk is het woord in dezen zin tot het Oostmnl. beperkt geweest. *Teuth.* prangen, wrangen, rangen, wrasselen, rasselen, worstlen, ryngen, luctari, concertare; kijven, strijden; gern prangende of worstlende, luctabundus; tegenprangen, obluctari, reluctari; manglen, vechten, pranghen, bellare, confligere, dimicare e. a.

AANM. — Een spoor van de bet. *pronken*, eigen aan mnd. *prangen*, vgl. eng. *prance* (zie E. Müller 2, 234, en de daar genoemde andere germ. vormen) vindt men in het Ndl. ook in de 16de eeuw; zie de aanhaling uit Roemer Visscher bij Oudem. 5, 700.

PRANGER, znw. m. Mnd. hd. *pranger*; ndl. *pranger* (vgl. Stoett, *Spreekwdb.* 1541 *a*). Vgl. het vorig Art. en PRANGEN. — 1) *Een voorwerp waarmede men mensch of dier onschadelijk maakt.* Vgl. de aanh. uit Kil. bij PRANGE, hd. *pranger* (zie Quanter, *Schand- und Ehrenstrafen*, bl. 80 vlgg.) en KENNEWE. In dezen zin is het woord niet uit het Mnl. (evenmin als uit het Mnd.) opgeteekend. — 2) *Worstelaar.* *Teuth.* pranger, wranger, worstler, rynger, luctator, duellator, concertator, palestricus. — In het Mnd. is *pranger* in gebruik geweest in de bet. *ruziezoeker*, *twistzoeker*, „der *prank* macht" (vgl. „makepranc" bij PRANC).

PRANGSTEDE, znw. vr. *Worstelperk.* Vgl. PRANGEN, 2) en PRANGER, 2). *Teuth.* prangstede, lucta, palestra. Slechts in het Oostmnl.(?).

PRANC (PRANGH), znw. m. (vr.?). Mnd. *prank*; eng. *prank*. Van prangen; z. ald. In de bet. *knelling*, *drukking*, ook *kwelling*, *verdrukking* is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend, daarvoor was in gebruik een met een suffix gevormd vr. prange, mhd. *phrange*, *phrenge*, ndl. *prang*. Kil. pranghe, coarctatio, compressio. Vgl. de aanh. uit Cats bij Van Hasselt op Kil. 506, en bij Schuermans en in *Waasch Idiot.* de uitdr. „in de *prang* zitten", d. i. „in het nauw" (zie ook de Aanm. bij PRAEM). Pranc (prangh) wordt in den *Teuth.* vermeld in de bet. *worsteling* („prangh, wrangyng, worstlyng, raslyng, ryngyng, luctatio, duellum, concertacio"). — Daarnaast heeft het ook de bet. gehad van *twist*, *oneenigheid*, *onvrede*. ‖ Sonder kyvagie of ander quade prangen, Hermans, *Reder.* 69. Vgl. MAKEPRANC, benaming van een roofschip, eig. „twistzoeker, onruststoker", mnd. *makeprank* en *prankmaker*, en *pranger* („Barrabas was en morder, en *pranger*").

*PRAPENSIE, znw. ‖ Provanchie die uyt Vlaendren quam . . ., 10 lb tragiën, 10 lb zukers rosaet, 10 lb denijs confijt, 10 lb prapensie, 10 lb mandren . . ., 2 brootzuker, claret van smake af te maken, *Rek. d. Gr.* 3, 316. Het woord is niet duidelijk.

PRASEN, zw. ww. intr. Het woord komt in de 16de eeuw voor in de bet. *mompelen*, *pruttelen*, *murmelen*, *morren*, ook *wauwelen*, *babbelen snappen*. Zie voorbeelden van *prasen* en *praselen* bij De Jager, *Freq.* 1, 464; Oudem. 5, 700; Schuerm. 505: *Waasch Idiot.* 222 (*frazelen*, *prazelen*, stamelen); *Antw. Idiot.* 997 (*prazelen* en *geprazel*). De oorsprong van het woord is niet bekend: misschien is het met *praten* verwant. Vgl. zwitsersch dial. *brasen* (Stalder) en hd. dial. *braschele*, „snappen, babbelen", aangehaald bij De Jager t. a. p. Kil. prasen, murmurare, murmillare, mutire. ‖ Stilt uwen clap; ghy blijft staen praesende, *D. War.* 1, 423, 524. So ic prase, *Boom d. Scr.* 12, 232. Zie ook de aanh. van Van Hasselt op Kil. „des duvels prasen, sijn woeden en sijn rasen", en vgl. PRASINGE.

PRASINE, znw. Mhd. *prasem*. Benaming van een edelgesteente, *OVl. Ged.* 1, 49, 564: „van prasinen ende van sardinen, van carbonklen ende van alabondinen". *Troyen*, dl. 2, vs. 17623 heeft op de overeenkomstige plaats „van *brasynen*" en Benoit, vs. 14599: de *brasmes* vers et de sardines". *Smaragd.* Vgl. Duc. op prasinum, en ald. „smaragdus viridissimus qui prasinus dicitur"; ook *prassinus* en *prasina* in deselfde bet. en *prasma* (ital. *prasma*, „émeraude brute"). De steen is genoemd naar de kleur van look (gri. *prason*); vgl. ook den steennaam *chrysoprassus*.

PRASINGE, znw. vr. Van prasen; z. ald. *Gemompel*, *gemor*; ook *gebabbel*, *gesnap*, *gebeuzel*. ‖ Sy sal hier achterdencken crijghen . . . door de prasinghe (*gewauwel*, *beuzeltaal*, *borrelplaat*) die sy daer hoort (nl. *in het spel van Mascaroen waarvan Moenen* (*de duivel*) *vreest dat het Marieken tot inkeer zal brengen*), *Mar. v. N.* 33, 803; vgl. *praselinge* bij Oudem. 5, 700.

PRATEN, zw. ww. intr. Mnd. *praten*; oeng. *praten*; eng. *prate*; ndl. *praten*. Daarnaast ook proten; z. ald. (ook mnd. en ndd.). Vgl. Franck op praten; E. Müller op prate; De Jager op pratelen (eng. prattle, mnd. *pratelen*; daarnaast *protelen* (De Jager 1, 465 op preutelen; mnd. *protelen*; voor hd. *prasseln* neemt Kluge een anderen oorsprong aan). *Praten*, *babbelen*; ook *spreken*. Vgl. PRAET. *Teuth.* callen, spreken, reden, jehen, cotren, praten, cosen, proten, loqui, fari, sermocinari, fabulari e. a. Kil. praeten, praten, fabulari, nugari; praeter, congerro, nugator. Plant. praten oft

kallen, *deviser*, *babiller*; tsamen praten, confabulari; prater, kaller; pratinge. || Mit praten ende mit lieflic cozen, *MLoop* II, 1185. Ick hebbe in die kercke gheweest, daer quam mijn moeder mi te ghemoete, daer ic mit haer een luttelkijn hebbe gepraet, *Sev. Wisen Volksb.* 33r. War (*l.* wat) wil men dair mede (*met stoute kinderen*) praten sonderlinge? slaen se nu een weynich ende clouwet weder of, soo helpet dat dwingen niet een caf, *Sp. d. Leken* 169r. Jhesus zweech stil end lieten (*Pilatus*) praten, *O. H. Pass.* 21, 549. Tis beste dat ic dese reden laet . . ., ende weder vanden gheboren (*boeren*) praet, *Vrouw. e M.* VII, 159.

PRATER (PRAETER, PRETER), -ERE, znw. m. Bij Duc. staat één voorbeeld van mlat. *pratarius servus*, „cui pratorum cura incumbit". Het is dus zeer twijfelachtig of men dit woord wel mag aannemen als den oorsprong van mnl. prater; ook blijft dan de vorm preter onverklaard. Salverda de Grave, *Essai* 118 neemt daarom ontleening aan uit ofra. *praier*, *praer*, *préer* (Duc.), afleiding van lat. *pratum*, vervormd onder den invloed der lat. woorden (vgl. PREIT en PRAET, Aanm.). Het woord is tot Vlaanderen (ook het gedeelte dat thans tot Frankrijk behoort) beperkt; zie een voorbeeld uit de *Cout. v. Cassel* bij Hazebrouck, aangehaald bij Godefroy. *Een beambte met het toezicht over de weiden belast*, *weideopzichter*; ook *boschwachter*. Zie Duc.[3] 5, 478 en ald. ook ofra. *préer*, en mlat. „*pratisator*, „custos pratorum, cujus munus *prateria* dicitur". De prater of preter had te waken tegen schade aan de akkers en aan het koren toegebracht, ook door vee, dat hij het recht had te „schutten", d. i. door opsluiting onschadelijk te maken. Hij was dus *veldwachter* in den eigenlijken zin van het woord. Zie Gailliard in *Invent. v. Br.* Gloss., en de daar aangehaalde bl. uit Warnkönig, en zie *Invent. v. Br.* 4, 170 vermeld een „pratere" van de Leye, en 6, 130 een „pratere" van de konijnenbergen van Male en Sysseele. | Vgl. PRATERIE. Kil. preter, praetor ruralis, praetor rusticus (het woord *praetor* is waarschijnlijk door Kil. gekozen omdat hij er den oorsprong van *prater* in ziet) *et* saltuarius, sylvarum custos (*boschwachter*). Plant. preter, *messier*, saltuarius vel custos villanus. || Die preetere diet coren huedt, Heelu 545 (*a.* 1292; fra. ald. bl. 552: *li messiers* (oogstopzichter) *qui garde les blés*). Den pratere van Tillenghem, van wachtene den busch te T., *Cout. v. Brugge* 1, 21 *noot* (*a.* 1305). Den duunheerders ende pratren, 2, 89. Dat niement en mene (*menne*) noch vare (*rijde*) dore ander liede vruchten noch in verboden weghen, up de boete van enz., up datse ghecallengiert waren by den pratere, *aangeh. uit Audem. Meng.* 4, 406 in *Invent. v. Br.* Gloss. op prater. Dat yeghelyc die beesten vonde(n) in zijn scade ende die brochte int scot . . . omme gherestitueert te zyne van der scaden die de beesten ghedaen souden hebben, sullen ghewijst worden in de boete also wel als oftse de pratere ghescut hadde, *ald.* (*bl.* 408 *t. a. p.*). Een leen . . ., daertoe behoort thol, vont, bastaerden goet, eenen bailliu, seven schepenen ende eenen pratere, *ald.* (*t. a. p.* bl. 467, *a.* 1575). Dat u vors. heere mach kiesen eenen pratere van den bosschen (*een boschwachter*), *ald.* (t. a. p. bl. 414; vgl. fra. *forestier*; hd. *forster*, ndl. *houtvester*, zie *Tijdschr.* 9, 157 vlgg.). Hy dede veele officiers, schout heeten, meyers ende sheeren cnapen, praters te lande waert, dieneers van den vassalen . . . hanghen an galghen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 44. Kateline sPraters, *Bouc v. d. Aud.* 401. Nieman en mach scove halen in der heren lant, sonder die coster . . ., ende die pretere, die tooren huede, sijn recht, *Belg. Mus.* 6, 299 (*a.* 1284; *Ned. Proza* 14: pietere *l.* pretere). Trecht van den meyere es van elcken ghevanghenen te hebbene twalef penneghe, en de prateren viere penneghe van den ysere, *Gendsch Chtb.* 35 (*a.* 1230); zoo nog eens *ald.* en 37). Meyers, preters ende dierghelijcke, *OVl. Lied.* 55 *noot* (*a.* 1432; *hs. uit de 16de eeuw*). Bayllius, scouteetens, scepenen, omtfanghers, praters ende andere officiers, Despars 1, 257. (Si) hebben recht te stellene eenen preetere omme ende ter bewaernesse van een yeghelicx scade, tzy inde vruchten, beemden, bosschen ende andersins, *Ann. Em.* 32, 34 (*a.* 1530); zoo nog eens *ald.* Ende behoort ten selven leene eene heerlicheyt gheheeten Roeyghem, van den welcken hem toebehoort tol ende recht van eenen praeter te stellene die scutten mach up tvoors. heerscip ende boeten onder drien ponden parasyse, Diericx, *Mém.* 2, 486. — Als geslachtsnaam te Oudenaerde (*a.* 1342): „F. de Pratre, *Ann. Em.* 25, 270; te Brugge (*a.* 1393): „Heine den Pratere", *Invent. v. Brugge* 3, 257.

PRATERIE (PRETERIE), znw. vr. Van prater (preter), met den rom. uitgang *-ie*, en niet rechtstreeks uit ofra. *praerie* (vgl. PRAYERIE), dat deze beteekenis niet heeft. Vgl. Salverda de Grave, *Essai* 118. *Het door een „prater" uitgeoefende recht.* Vgl. *Gendsch Chtb.* LXVI: „het regt van binnen . . . een district te bezorgen alles wat belangt den akkerbouw der ploegbare meerschen en ook te beletten dat door kwaedwillige persoonen of door vee . . . aen de landbouwers geene schaede wierde toegebragt." || Voort behoort den vooght toe ende ten leene de scutterie, praterie ende pratercoren in de parochiën van Everghem enz., *Gendsch Chtb.* 24, 11 (*a.* 1361); ook 25. Die prochie van Meerbeke sal sijn vri ende exempt van preteriën ende van scovers, en ware den coster ende den scovet (*l.* scovers?) van der selver prochiën, *Ann. Em.* 32, 38 (*a.* 1234). — Ook *het ambt of de bevoegdheid van den „prater"*. || Al de dienste . . ., die hy schuldich es te doene, behoorende ter prateriën van sente Pieters, *Gendsch Chtb.* 51 (*ald. ook* Laurens de pratere). Dit sijn de loone die ter prateryen behoren over de dienste vors., als zy haren dienst doen, 53. — Ook in den zin van *de persoon of personen die de „praterie" uitoefenen.* || Dat de praterye schuldich es te doene alle justiciën die scepenen van sente Pieters wysen, *Gendsch Chtb.* 52 (*a.* 1332). Item es de praterye schuldech te wachten tcooren ende de evene ende die andre vruchten staende up dien cauter, so dattere ne gheene schaede ne ghevalt tote dats al inne es, *ald.* Als de heere panden gaet met scepenen . . ., so moet de praterye die panden draghen tote daerse sheeren cnapen hebben willen, *ald.* Item es de praterye schuldich te scuttene de beesten die de lieden scade doen, *ald.* 53; zoo *ald.* en 52 nog *negenmaal*.

PRATERCOREN, znw. o. *Het koren dat een „prater" jaarlijks voor loon ontvangt.* Zie een voorbeeld bij het vorig Art.

PRATERSCAP (PRETER-), znw. o. *Het ambt van den „prater"*, d. i. zoowel *veldwachter* als *boschwachter*. Het woord, dat door Kil. en Plant. wordt opgegeven (Kil. „preterschap, officium praetoris ruralis aut saltuarii; Plant. „*l'office d'un messier*") zal in Vlaanderen ook wel in de middeleeuwen bekend zijn geweest.

PRATIKE (*Huge v. Bord.* 44). Zie bij PRACTIKE.

PRATCAMERE, znw. vr. Waarschijnlijk is de bet. *pronkkamer*, *staatsievertrek*. Vgl. Kil. pratstoel, solium, sedes magnifica; prat, fastosus (nl. *prat op*, trotsch op; zndl. *pratsch*; vgl. Huyd. *Proeve* 2, 143). In het tgw. Antwerpsch (*Idiot.* 996) heeft *pratter* (*pradder*) de bet. van „tabouret". || Hier na soo verhoorde die keiserinne dat die jongelinc noch niet doot en was, ende si screide zeer ende vertooch (*vertrok*, *trok zich terug*) in die pratcamer, daer si haer selven metten naghelen scuerde, *Seven Wisen Volksb.* 19v.

PRATRISEEREN, zw. ww. intr. Verkeerde lezing of andere vorm van patriseren of partriseren (z. ald.), d. i. *patrijzen vangen*, *op patrijzen jagen*. ||

Item behoort te desen leene ceu vulle visscherie in de Leye . . ., ende J. vors. mach pratriseren ofte doen pratriseren op al theerscip van den hove van D., *Gendsch Chtb.* 120 (*a.* 1402; de in het gloss. voor deze plaats opgeheven beteekenis *het ambt van „prater* (mlat. *pratisator*, *pratrisator* naast *pratarius*, Duc.) *uitoefenen*, is onjuist; *vgl.* 123 *noot*: „li dit chevaliers puet deffendre une fois en lan le *pertrisier* de par l'abbé et de par lui"; op eene andere is met *pratrisare* werkelijk dit ambt bedoeld, nl. 46: „custodire seu *pratrisare* ipsum pratum"; vgl. ald.: *„pratrisator* seu custos prati).

PRATSE, znw. vr. Misschien door samentrekking ontstaan uit p r o a t s e, ofra. *proëce*, *proaice*, e. a., fra. *prouesse*; zie *T. en Lettb.* 4, 185 vlgg. *Dappere daad*, *ridderlijke daad*, *heldendaad.* Vgl. PROVAETSE. Daar er evenwel ook een znw. p r a t t e heeft bestaan, door Kiliaen met „audax facinus" vertaald, welke opvatting *stoute of vermetele daad* ook voor p r a t s e uitnemend past, (het mnd. *pratte* heeft de bet. „trots, weerbarstigheid"; vgl. Kil. p r a t t e, arrogantia) zoo is het de vraag of men niet eerder den oorsprong van p r a t s e in den stam van *prat* te zoeken heeft. || Daer worden in den stride . . . pratsen scone ende groot gedaen, *Grimb.* II, 5065.

PRATTE, znw. vr. Er zijn in dit woord twee verschillende samengevallen, zooals ook blijkt uit de uiteenloopende beteekenissen, door Kil. vermeld; het eene van den stam van *prat*, met de beteekenis *trotschheid*, *trots*, *laatdunkendheid* (Kil. p r a t t e, arrogantia; mnd. *pratte*, trots, weerbarstigheid; vgl. PRATTEN), of ook *stoute*, *vermetele daad* (Kil. „audax facinus"); het andere, metathesis van p a r t e in den zin van *list*, *streek*, *part* (Kil., die te onrechte dezen bijvorm voor alle opvattingen van *pratte* aanneemt: p r a t t e, p a r t e, astutia, dolus, gall. *baratte* (het woord heeft hiermede, mnl. *baraet*, niets te maken). In ééne der beteekenissen, *vermetele daad* of *list*, *streek* (waarschijnlijk deze laatste) is p r a t t e bedoeld op de volgende plaats. || Een aerdige pratte wort van ons bedreven, *Boom d. Scr.* 10, 184 *var.* (*t.* pradde, *welke vorm moeilijk anders te verklaren is dan als eene verzachting van* pratte; *misschien is de verhouding dezelfde als bij* cladde *en* clatte, *doch hier kan ook het tegenovergestelde*, *verscherping tot* clatte *uit* cladde, *hebben plaats gehad*).

PRATTEN, zw. ww. intr. *Pruilen*, *mokken.* Het is hetzelfde woord als het bij Kil. opgegeven p r a t t e n, *pralen* („ferocire, tollere animos, superbire"). Er zijn meer woorden die deze beide begrippen vereenigen; vgl. BRONKEN, en Franck op p r a l e n, p r u i l e n en p r o n k e n. Ook mnd. (Lübben en Walther ndd. en ndl. (17de eeuw) *pratten* en hd. dial. *protzen* vereenigen de beide opvattingen. Zie Franck op p r a t en vgl. mnd. *prattich* en *prattisch*, *pratsch*, die zoowel „laatdunkend, overmoedig" als „knorrig, slecht gehumeurd" beteekenen (Lübben en Walther), *Teuth.* p r a t t e n, p r u y l e n, musitare, drensere (? *slechts hier*; *van germ.* (*ndl.*) drensen?), substomachare; h e y m l i c k m u r m u r e r e n, p r a t t e n, mussare. || Hi grinst, hi gruut, hi prat, hi pruult, *Vrouw. e. M.* VII, 123. Zie voor voorbeelden uit de 17de eeuw het gloss. ald. bl. 135; Oudem. 5, 701 vlgg., en vgl. Rutten 180*b*; Tuerlinckx 190; Schuermans 505: p r a t t e n, pruilen.

PRAUWEDEECH, znw. o. || Een jaersavont ghegeven tot den (?) prauwedeech, *Rek. Oudwijk* (*a.* 1432). Het woord zal wel de bet. hebben van *deeg voor het eene of andere gebak.* Het naast staat bij p r a u w e ndl. *prouwel*, *prauwel*, oblie of dunne wafel (zie Boekenoogen 788; Weiland 7, 113; Van Dale[4] 1340), dat wel een verkleinwoord van **prouwe* kan zijn.

PRAVANDE. Zie PROVANDE en PROVENDE.

PRAVANDIER. Zie PROVENDIER.

PRAVENDEN. Zie PROVENDEN.

PRAWE (*Scalc en Cl.* 205). Zie PROVENDE.

PRECEN, znw. mv. Naar lat. *preces*; het enkv., dat **prece* luiden zou, komt niet voor: ook het lat. woord wordt steeds in het mv. gebruikt. Vgl. p a c e (bij PAES) van lat. *pacem. Gebed*; vooral als gedeelte der mis, *het gebed dat aan het dienen der mis voorafgaat* of ook *het gebed waarmede de dienst wordt besloten.* Vgl. COLLECTE en Duc.[2] 5, 484*b* op p r e c e s, 4). || Als hi midden den precen es, so starf hi, *Sp.* II[4], 78, 113 (lat. *dum . . . sacrificia Deo offerre audet, in mediis precibus eliditur*).

PRECE (*R. v. Amst.* 194). Zie PRESE.

PRECIEUS (PRETIEUS, PRICIEUS); ook PRECIOOS (vgl. Salverda de Grave, *Essai* 84), bnw. Van ofra. *precieux*, *pretieux*, fra. *précieux*, lat. *pretiosus*, eene afleiding van lat. *pretium*, fra. *prix*, ndl. *prijs.* — *a)* Van zaken. Het mnl. woord is d i e r e; z. ald. *Veel waarde hebbende*, *kostbaar. Voc. Cop.* p r e c i o o s, preciosus (ook Kil. 855). || Fortsieren van finen goude..., beset met precieusen stenen, *Sp.* III[4], 19, 69. Ooc vint men precieuse steene die duvle verdriven, *Rijmb.* 15599 (*var.* preciose; *ook Nat. Bl.* XII, 788 *var.*). Scat ne pricieuse stene, *Heim.* 327 (*var. Denkm.* 2, 494 precieuse). Dat men die preciose steene vore die swine en werpe negeene, *Sp.* II[2], 32, 93 (vgl. *Matth.* 7, 6: *ne mittatis margaritas vostras ante porcos*). Sochte (*zachte*, nl. *kleederen*) . . . ende precieus ende diere, *Bloeml.* 2, 64, 106. — Ook in eene ruimere opvatting, *kostelijk*, *dierbaar.* || Ic mane u, God die goede, door uwen pretiosen bloede . . . dat enz., *Beatr.* 711. Dat hi (*God*) ons so diere cochte met sinen bloede precieus, *Amand* II, 6323. Lof sy dynen preciuesen vijf wonden, *Sacr.* 533. Dat enich man bi gere hovaerde die precieuse (*hs.* precisieuse) tekine veronwaerde, *Franc.* 8139. Hi vant dat precioos Grael, *Ferg.* 5334. — *b)* Van personen. *Met alle goede hoedanigheden toegerust*, *voortreffelijk*, *edel.* || Eer die queste van den grale gehent werd . . . daer selen toe moten wesen drie pretieuse ridders, ende die selen hebben . . . boven die andere lof ende prijs, *Lanc.* III, 3181. Vrouwe, moeder alre vroude..., precieus boven allen goude, dierst alre steenen menechfoude, *Sp.* I[7], 47, 1. — God die preciose (*allen lof waardig*), die alle dinc wel vermach, *Segh.* 6508 *var.* (*t.* gloriose). — Ook van het uitmunten door uitwendige eigenschappen, het uiterlijk. || (*De beminde*) die precieus es ende goet . . . prijsse ende eerse vor hem allen, so waerwaert dat u mach gevallen, *Rose fragm. L.* 829 (of is de bet. *die geld waard is?*). — In denzelfden zin p r e c i e u s i c h. || Vort radic hem (*den minnaar*) . . . dat hi hem pine om hare houde ende over presieusech houde (*dat hij haar beschouwe als een kostelijk of kostbaar bezit*) ende doe hare emmer te verstane dat soe si scoonre dan Dyane, *Rose fragm. L.* 798.

PRECIEUSICH, -ECH. Zie bij PRECIEUS.

PRECIOOS. Zie PRECIEUS.

PREDE. Zie PREIT.

PREDICACIE. Zie bij het volg. Art.

PREDICADE (PREDECADE), znw. vr. Uit mlat. **predicata*, waarvan ook mhd. *bredigâte*, *bredigât*; *predigâte*, *predigât*; mnd. *predikate*, *predekate*, ook *prekate* (voor hd. *predigt* zie Franck op p r e d i k e n, die het tot deze woorden brengt; daarentegen ziet Lexer in Grimm's *Wtb.* op p r e d i g t er hetzelfde woord in als het dialectische *predig* (zie PREDIKE); ook Kluge schijnt tot dit gevoelen over te hellen). Daarnaast staat in dezelfde beteekenis in het Nederrijnsch PREDICATE (*Teuth.* p r e d i k e, s e r m o e n, p r e d i c a t e, predicatio, sermo), en mnl. PREDICATIE (-ACIE), van ofra. *prédication* met latiniseering (vgl. Salverda de Grave, *Essai* 138; ook 93). Eindelijk kent het Mnl. met vervanging van het suffix PREDICAGE (PREDECAGE, ook PRECAGE), -AEDSE, -AIDSE, -AYE (d. i. *-aje*). Vgl. *Tijdschr.* 8, 63. *Prediking*, bepaaldelijk *geloofs-*, *godsdienstprediking*, *verkondiging van Gods woord of het*

Evangelie. Gloss. Bern. predecade, predicamentum, predicatio. *Harl. Gloss.* predicaye, predicatio. ‖ Waert noch te ghesciene . . . dat die Gods sone . . . ghinghe predeken hare entare . . . ende hi van haerre ghebreckelijcheden die papen berespte, . . . ende hi met sire predicade dat volc trocke te hem waert, noch so souden si . . . Cristumme de doot beraden, *Teest.* 3506—24. Dese (paus) ordineerde . . . seven titele . . . van priestren ende dyakenen . . ., die den paus . . . verhoedden in sine predecade, dat hem die scalke niene betiën dat hi sprake uut heresyen, oft recht gheloove en hilde niet, *Lsp.* II, 44, 83. (Die sevende boec hevet in) hoe die heilege geest quam inne den apostelen . .*.; der apostelen predicade, Stevens doot, *Sp. Prol.* bl. 11, vs. 53. Dat si (*de diakenen*) tfolc souden . . . van uterleker dinc versien, entie apostelen souden plien predecagen ende sijn in beden, I^7, 43, 40. (*Het land*) wart ane Gode bekeert al bi Willebrorde, bi Willade, ende bi Bonefacis predicade, III^a, 93, 8; ook I^a, 14, 13; II^7, 10, 61; 28, 7; III^a, 35, 61; *Lsp.* II, 44, 88; *Tijdschr.* 17, 204, 30; *Franc.* 4074; 2850 (daer hi in predicaden stont); 6390; 6566 (si horden die predicaden van sinen worden, *het mv. staat hier in bet. met het enkv. gelijk*); 6578 (*mv.*): *Boec d. M.* 9*v* (zine predicade dye hi vervulde mit den werken); *Teest.* 3522; 3615; 3299 (*Christus'* lere ende sijn predicade); *Lanc.* II, 24187; Stoke I, 202; *Sp.* III^a, 11, 20. Van den velde der predicaedsen, daer die prelaten sijn bi te verstaen, *Hs. Moll* 7, 83*a*. Als hi („kerspelpape of prelaet") verliesen sal prochiane bi gebreke van zinen predicaciën, *Sp. d. Sonden* 12482. Omdat . . . ons allen zeere vroomt ter predicaciën (hier in de bet. *opbouwing, stichting door prediking*?) dit tractaet, . . . so ist bi ordinancie hier gestelt, *ald.* 2183. Met predikaciën ende goede leere so hebt ghi (*Lucas*) ghedient den Heere, *Vad. Mus.* 5, 327, 3. — Ook in de bet. *preek*, *leerrede*, ndl. *predicatie.* ‖ De meestre van divinen . . ., die predeken gaen van stede te stede . . . ende seggen wel goede predecaden, *Rosc* 4940; ook 4951. Deghene die saten te predecaciën (*onder de preek, in de kerk*) in de stat van Ephesen, *Sev. Blisc.*, bl. 37 (*vgl. ald.* vs. 574: predecare). — Ook evenals ndl. *preek*, gezegd van eene *aanspraak*, *eene vermanende toespraak*, gehouden door iemand die geen geestelijke is. ‖ Dat die grave . . . op die Vrydaichsmerct wesen soude, ende dat hij dair selve een prekaidse doen soude, *Froissart* 1, 65.

PREDICAER. Zie PREDICARE.

PREDICAERT, znw. m. Hetzelfde als predicare, waarvan het gevormd is door bijgedachte aan den uitgang *-aert*, evenals ndl. *veinzaard* en *grijnzaard* van *veinzer* en *grijnzer*. *Prediker*; ook *waarzegger*, *ziener*. ‖ Ghy weet wel dat een predicaert van clene saken is vervaert . . ., luttel pryse ic sijn (*Helenus'*) waersegghen, *Troyen* dl. 1, vs. 3859 (*vgl.* 3853: omdat hier een predicare loghene seit al apenbare).

PREDICANT, znw. m. Van prediken, met den aan ofra. fra. ontleenden uitgang *-ant* (lat. *-antem*). Een mlat. *predicans* (*-cantem*), waaraan het ndl. woord door middel van de schrijftaal ook kon ontleend zijn, ontbreekt bij Duc. Hetzelfde als predicare (-iker), z. ald. *Prediker*, *verkondiger van Gods woord*, ook *priester*. Het woord is uit de katholieke kerk in de protestantsche overgegaan en daar evenals hd. *prediger* het gewone woord geworden voor den „herder en leeraar eener kerkelijke gemeente". ‖ Betaelt . . . xv grooten van eenen setel daer de predicant inne zit inde cappelle als hij predict, *Leugemeete* 186 (*a.* 1560). In dier tijt was een heylich man in Engelant predikende twoort gods, ende so was dair int sermoen een sondersso die seer bitterliken rouwe hebbende van haren sonden riep met tranen totten predicant: o Gods dienaar, ontfermt doch mijnder! *Exc. Cron.* 34*d*. Doen beloofde haer die predicant dattet sermoen haestelic voleyndt soude sijn, *ald.*; ook 35*a* *tweemaal* (*ald.* 34*d* en 35*a* *ook* predicaer *in dezelfde beteekenis*).

PREDICAETSE, -CAGE. Zie bij PREDICADE.

PREDICARE (PREDICKARE, PREDECARE, PRECARE), -AER, -ER, znw. m. Mnd. *predeker*, *preker*; mhd. *bredigære*, *-er*, *predigære*, *-er*, *bredier*, *predier*; hd. *prediger*; ndl. *prediker*. Van prediken. Hetzelfde als lat. *predicator* (fra. *prêcheur*); zie PREDICATOOR en vgl. PREDICAERT. *Prediker*, bepaaldelijk *geloofs-*, *godsdienstprediker*, *verkondiger van Gods woord. Gloss. Bern.* predekere, predicator. *Teuth.* prediker, sermoenre, predicator, sermocinator. Kil. preker, prekheer (niet = *predikheer*; daarvoor bij hem prekermunck, Dominicanus). Plant. preker, predicant, prediger, *prescheur*, *sermonneur*, praedicator, concionator, ecclesiastes, promulgator s. praeco verbi divini. ‖ Wouckeneeren weduwen of papen amyen of dochtren der predicaren die ons castyen nem niet te wive, *Van Seden* 137; *Bouc v. Sed.* 168. Eenen goeden man . . . beval hi (*Petrus*) Antyochen, dat hi beware dat lant alse vray predicare, *Sp.* I^a, 14, 46. (Hi) wart . . . een predicare wide becant, so dat, daer hi eens predeken ginc, eene ziechede hem bevinc, III^a, 26, 43. Doe die edele predecare Antonis . . . stont ende castiede . . . tote Arelatum . . , ende hi adde onder hande een sermoen . . . vanden titele scrucen ons heren, *Franc.* 2041. Die ydele predicare, die hem maect in sermoen mare ende nu in roeme levet, als diere vele (nl. *zielen*) gewonnen hevet, 4099. Predicaers . . . die den volke leren die wet ende den wech te hemelrike, sullen ooc al die ghelike doen dat si leren voort, *Lsp.* III, 3, 401. Die dit lieken heeft gemaect . . . is in die cap gheraect ende heeft die werelt versaect, van eenen predicaer ontscaect, *Profijt. Liedeb.* 109, 6. Der prekeren ende der leerrers, *Sp. o. B.* 13*v*. Den prekers ende den ghenen die veel scrifften lesen, *Breidenb.* 33*r*. Gregorius . . . bejagcde aen hem (*den paus*) . . . dat men den Ingelschen . . . predicaren senden soude, *Sp.* III^a, 51, 51; ook III^7, 12, 4. (Hij) bevalse predikaers te zijn vanden heylegen palaise ende te leren de wet Gods, *Pelgrim* 8*b*. Die predecaren die Goods woort openbaren, *Lsp.* II, 51, 75. Alsoo roepen die predekeren ten gheloove die zonderen, 79 (*varr. C. en W.* predecaren, predicaren: zondaren). Des visschers (*Petrus*) . . ., des predikars (*Paulus*), II^7, 40, 143 (*varr.* predikaers, spredekers). Zoo ook *Sp.* II^2, 22, 199; II^2, 14, 15; II^5, 21, 17; *Serv.* II, 2907; *Gest. Rom. f.* 107*c* (prekaer); Praet 2182; 2708; *Sev. Blisc.* 613; 574; *enz.* — In het bijzonder gebruikt van de *Dominikanen* of *predikheeren*, die er vooral hun werk van maakten om door hunne prediking de menschheid te bekeeren; vgl. Duc. op praedicator. Kil. prekermunck, Dominicanus (hd. *predigermönch*); in dezelfde bet. prediker broeder; mnd. *predekerbroder*, *predekbroder*; zie beneden. Plant. prekers oft preeckheeren, *freres prescheurs*, praedicatores, Dominicales, Dominicani. Evenwel ook bij andere kloosterorden is de prediking niet uitgesloten; bij Duc. „*praedicatores minores*, Franciscani" *Franc.* 8143: „een minderbroeder, een predicaré. ‖ Die moninc diet sach, die liet den clooster ende hi wert mynrebroeder, ende diet my seechde, die had daer monic gheweest ende was worden een Prediker, Ruusb. 3, 257 *vlg.* (*varr.* predickeere, predikeer). Minderbroeders ende predicaren, *Lsp.* IV, 7, 31 (*var.* predekeren). Broederen van der predicaren orden, *Exc. Cron.* 33*d*. To Perusia in dat convent van den predicaren, *St. Elisab. Leg.* 111. Den gardiaen van den minder bruederen, (den) prioor van den predikeren ende den prioir van de Augustinen van Loven, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 572 (*a.* 1360). — Die een was St. Domynicus, vader der prediker broederen, *Sp. o. B.* 137*v*. Die minrebruderen . . ., dien predicker bruderen . . ., dien Augustijn bruderen, Nijh. 1, 343 (*a.* 1335). — De predikerbroers ende die minrebroers,

St. Anth. Gasth. 1, 174. — Dat si dan daer toe nemen selen den gardiaen van de minderbruederen, den prioor van den predikheeren, ende den prioor van den Augustinen van Lovene, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 579 (*a.* 1361). Vgl. boven de aanh. uit Plant. — Ook in de door Kil. vermelde bet. *geestelijke, priester, prediker van Gods woord* is het woord gevonden, bij Goedthals 120: „die houwet heeft ghemeenelick eenen predickheere, medecijn oft contrerolleur" (fr. ald. *femmes ont tousiours trop de plaid*). — Nu en dan is het onzeker of predicare in de engere beteekenis van *Dominicaan*, dan wel in de ruimere van *prediker, ordebroeder* of ook *prediker, priester* moet worden opgevat. Het woord laat ook de beteekenis *ordebroeder* en *geestelijke* in het algemeen toe; vgl. PREDIKANT. Bij Duc. wordt *praedicator* ook vermeld in de bet. „episcopus". ‖ Die predicare (*mv.*) dede men vaen, ende alsijt crucifix ghegrepen, si dadent achter straten slepen, *Overzee* 76. Dat meeste deel der predicaren, wanneer si staen ende openbaren hoe men sal scouwen alle quaethede, soo swigen si van der ghiericheden, *Bloeml.* 2, 193, 89. Si ontboot enen predecare ende si deden comen tot hare, si seide si woude hare biechte spreken, *Belg. Mus.* 3, 108, 28 (*ald. vs.* 52 *e. e.* broeder *genoemd*). Dese slachten papen predicaren, die nauwer (*varr.* niewer) buten prediken varen, *Nat. Bl.* VII, 315 (lat. *predicatores qui nisi inter cognatos et in terra sua predicare volunt*; *vgl.* Hild. 179, 27: „een heilich man, een predickaer, die . . . een deel der jaer een Terminarius (*bedelmonnik*) hadde ghewesen"). Een predicker die loopt after tfelt ende predict in cloosteren ende in kercken, *MLoop* II, 2198. Een goet man, een predecare, lach langhe te bedde . . . te (*l.* ter?) femmeriën (*l. of d. i.* fermeriën), *Vad. Mus.* 1, 332, 1. — Ook in de bet. *waarzegger, ziener* (zie een voorbeeld bij PREDICAERT), en waarschijnlijk ook wel in de ruimere beteekenis van „iemand die zich met eene vermanende toespraak richt tot eene verzamelde menigte" (vgl. bij PREDICADE): bij Duc. komt *praedicator* ook voor, gezegd van kwakzalvers, die hunne waar den volke aanpreeken (vgl. Halb. *Aant.* 401).

PREDICATIE. Zie bij PREDICADE.

PREDICATOOR, znw. m. Van lat. *praedicatorem. Predikheer, Dominicaan.* ‖ Een sonderlinghe kerc die nu die predicatoren toebehoort, *Hs. Welm.* 56*b*.

PREDIKE (PREDEKE) znw. vr. Mhd. *predige, bredige*; mnd. (voor *predige*?); ohd. *predige, brediga*; hd. dial. *predinge* (ook limburgsch, Schuermans 505); hd. *predigt*; ndl. *preek*. Van mlat. *predica*. Hetzelfde als predicade, mnd. *predikie* en ndl. *predikatie. Preek, leerrede. Teuth.* predike, sermoen, predicate, predicatio, sermo. Kil. predike, prekinghe, concio, sermo ad populum, oratio, homilia, germ. *predig*, gall. *preche*. Vgl. Franck op prediken.

PREDIKEN (PREDICKEN, PREDEKEN, PREDECKEN; ook PRE(E)KEN), zw. ww. trans. Uit lat. *praedicare* (vgl. K. Later, *Lat. woorden* 24). Mhd. *predigen, bredigen*; mnd. *predeken*, ook *predingen* (voor *predigen*?); ohd. *predigôn, bredigôn, bredión*; ondl. *predicôn*; hd. *predigen*; ndl. *prediken, preeken. Prediken, verkondigen*, vooral *het woord Gods, het evangelie.* Meestal wordt het obj. weggelaten, waardoor het woord schijnbaar intr. staat, *preeken, eene preek houden*. In het WVl. heeft *preken* door analogie in het praeteritum de sterke vormen *prak* en *priek* (De Bo 891). *Voc. Cop.* prediken, predicare. *Gloss. Bern.* predeken, predicare, ewangelizare, sermocinari. Kil. preken, prediken, concionari, orationem habere, *vulgo* praedicare. Plant. preken, predigen, *prescher, sermonner*, praedicare, concionari, concionem habere, orare ad populum. ‖ Daer onse heren predicte ende las, in Symons huus daer hi geherbercht was, *L. o. H.* 1401. Doe God in Symons huse was end hi sijn jonghers (*dat.*) preect end las, *O. H. Pass.* 7, 29. Men sal eerst leeren die waereit . . . ende daer naer die wort prediken openbaer, *Bloeml.* 2, 208, 62. Dat hi soude . . . selve Joode werden . . . ende daer toe predeken telker stede die mooghenthede van onsen Here, *Rijmb.* 19293. Ooc so sendde hise (*Christus de apostelen*) te predeckene dat woort ons Heren, 22760. Ic stont en predicte een sermoen binnen Ephesen, *Sev. Blisc.* 666. Hier sal Jan staen predeken den volke in der stat van Ephesen, *ald.* bl. 33 (*in een tooneelstuk*). Dat ic dede . . . mine apostele . . . in vele steden predecken . . . minen name al die werelt dure, *Bloeml.* 1, 102, 515. Te predekene ons Heren woort, 2, 62, 52; ook 176, 6. Al predect tpaepscap Gods woort, 179, 63. Den ghenen die prediken om ghelt, 193, 118. Die (*leer van Christus*) souden si predicken ende leren ende selve beleven dat si seiden, 3, 79, 134. Want hi (*Amand*) ne predicte noynt dat woort, hine settet in ghewerke voort, 3, 106, 13; ook 2, 31, 58. Wie is . . . die enichs predikens roect, sonder dat enich ertsch wasdom dreget? *Sp. d. Sonden* 219; ook 3555. Se looc op horen mont der wijsheit ende sprac vanden besten dat se hadde horen prediken, *Lev. v. Elisab.* (*uitg.* Scharpé) 102; ook 53. Die pawes gheboot datmen dat cruce prediken sonde om hulpe des heilighen landes, 54. Een valsch prophete . . ., die predecte in die poort ende seide . . . God sal ons teken doen . . . daer wi bi sullen verlost wesen, *Rijmb.* 33662 (vgl. PREDICAERT). Dese IIII heren (*de evangelisten*) . . . bescreven ons Heren predeken ende sijn leven, 21027 (*hier als znw. gebruikt, zooals ook op de volgende plaats*). Den sondare, die . . . volghet den dorperliken sonden, ende menne niet wecken mach met ghenen prediken, *Nat. Bl.* V, 1023 *var.* (*and. var.* predekene; *tks.* precle). Papen predicaren, die . . . buten prediken varen, VII, 315. Opdat si souden den ongheloovigen preken dat kersten gheloove, *Eng. kss.* 1, 147. Dat een clerc was die veel plach te scrivenne ende te prekenne vander maecht Mariën, *Marialeg.* 2, 91. (Doe) quam mijnheere St. Eloy . . . binnen den lande van B. dat helich kersten gheloove preken, Despars 1, 33; *ook* 4, 56 (preicte). Want si die spise der heiligher scryfturen preken ende biten ende cauwen, *Hs. Moll* 5, 64*a*. Den ghonen die andre preken, zelve quaet bedien, *Boëth.* 187*a* (*misschien staat het woord hier met een acc.* (andre) *geconstrueerd en behoeft dit niet in* andren *veranderd te worden*; *vgl. de volg. plaats*). Zie nog voorbeelden bij PREDICADE, PREDICANT en PREDICSTOEL. — Eene enkele maal wordt prediken met den acc. van den pers. verbonden en in het pass. gebruikt. ‖ Menschen die werden gepredict (*aan m. wordt het evangelie verkondigd*) ende gelovich gemaect, *Boec v. d. L. J.* 100*b* (vgl. *Matth.* 11, 5: *pauperes evangelisantur*, waarnaar misschien de constructie is gevolgd).

PREDIKER. Zie PREDICARE.

PREDIKERBROEDER. Zie bij PREDICARE.

PREDIKERSSE (PREDEKERSSE), znw. vr. Het woord kan bestaan hebben in de beteekenis *predikster*, maar het is niet waarschijnlijk: op de eenige plaats waar het voorkomt, *Doct.* III, 1474 *var.*: „predekeers ende predekerssen" is het eene onjuiste lezing. Vgl. PRIKER.

PREDICHERE. Zie bij PREDICARE.

PREDIKINGE (PREDEKINGE; ook wel *PREKINGE), znw. vr. Mnd. *predekinge*, mhd. *predigunge, bredigunge*; ndl. *prediking. Prediking*, bepaaldelijk *prediking of verkondiging van Gods woord, het evangelie. Voc. Cop.* predekinghe, predicatio (Kil. en Plant. kennen het woord prekinge slechts in de bet. *preek*). ‖ Doen seyde die keyser dat hi woude dat hi (*Johannes*) Gods loochenen soude ende swighen van sier predekinghen, *Yst. Bl.* 813.

PREDICSTOEL (PREDEC-, PREEC-, PREIC-, -STUEL, -STOIL), znw. m. Mnd. *predik-, predekstôl*; mhd. **predige-, bredigestuol*; hd. *predigtstuhl*; ndl. *predikstoel, preekstoel.* — 1) *Preekstoel, kansel.*

Teuth. predickstoill, ambo, analogium; eyn pulpt dair men to beyden syden mit graden op gheit of predicstoil, ambo. Kil. preckstoel (met klankverkorting; zie De Bo 524; Schuerm. *Bijv.* 251), suggestum, suggestus, pulpitum, concio, *vulgo* ambo. *Gemma* 9*v*: een preecstoel, ambo, ambonis; 199*v*: een preecstoel, suggestum. || G. mit een knecht van den spredicstoel (*l.* predicstoel) hogher te metselen, *Rek. d. Buurk.* 29. Een grafstede by onsen predicstoel gelegen, 133. So sullen si beyde gader (*veroordeeld wegens oneerbiedigheid jegens het gerecht*) gaen staen up den predicstoel ende segghen beyde openbair: dat si voir die crucen ghegaen hebben, dattet is voir onstandelike woirden ende misdaet die si ghedaen hebben jeghens den ghemenen gherechte, *R. v. Leiden* 26; ook 17; 29. (Dat hi) brieven van de voirg. materie (*van ketterschen inhoud*) geworpen (heeft) in de preeckstoele van de voirsz. kercke, aldair veel goeden luyden zaten om . . . tsermoen te hooren, 83 *vlg.* Doen hi ten predicstoel ginck stoen (*d. i.* staen) Sinte Servaes . . . ende hij predicken solde, *Serv.* I, 649 (*var. Zeitschr. f. d. Alt.* 34, 218: du he ten lechtere ginc stan; *vgl.* LECTER). Wy saghen mede eenen hoghen steen ghelicke een predickstoell, *Breidenb.* 120*r*. Van II isers, daer die preeckstoel op staet, *Bijdr. Jacobik* 67 (*a.* 1461). Laten kundigen op die preecstoel hoeneer men dan den doden brueder ofte suster begaen sel, *Jacobik.* 252 (*a.* 1484). — Ook in de ruimere beteekenis van *de eene of andere verhooging van waar men het woord voert of iets aan het volk verkondigt of mededeelt.* Vgl. de vertaling „suggestus" bij Kil. || So sach ic recht voort mijn vrouwe reden gaen ter poyen (*var. Haarl.* predicstoele) om te predicken (*var. Haarl.* prekene), dat dochte mi een nieuwe sermoen wesen, *Pelgrimage* 11*d* (fra. *tantost au prone vi aler Dame Raison pour sermonner*). Uyt de welcke (*gevangenis*) men . . . J. ter marct waert brochte, omme hem daer . . . texcuserene van der faute . . ., al staende in een preicstoel binnen den parcke daer toe gheordonneert, Despars 4, 133. — Overdrachtelijk. || Van den planten sijnre voeten totter scheidel sijns hoofdes en was niet gheheels in hem (*Christus*) ghebleven, dan allene was in hem ghebleven die tonghe om te spreken die seven vruchtber woorden op den predicstoel des crucen, Brugm. 2, 377.

2) *Vouwstoel.* Waarschijnlijk heeft deze bet. zich ontwikkeld uit die van *draagbare of verplaatsbare katheder* (bestaande uit een vloer met twee zijwanden en een voorwand, die door middel van scharnieren toegeslagen kunnen worden en bij het opzetten met haken kunnen worden vastgemaakt). Zie Boekenoogen 788. Kil. prekstoel, voudstoel, sella plicatilis. Het woord komt in dezen zin onder allerlei ander huisraad voor *Gesch. v. Antw.* 2, 644: „een houten vrouwen stoofken . . ., een preeckstoel, een schutberdt, een spinrock enz." Zoo ook in de 17de eeuw in verschillende westfriesche inventarissen. Vgl. Hadr. Junius, *Nomencl.* 171*b* „voustoel oft preekstoel"; en gron. *preekje*, *preek*, *prikje*, kinderstoel, tafelstoel (Molema 555).

PREECSTOEL. Zie PREDICSTOEL.

PREESTER. Zie PRIESTER.

PREEUS. Zie PREUS.

PREEUWEN, zw. ww. trans. In de 16e eeuw. *Heimelijk stelen, krabbedieven, steelsgewijze wegnemen of kapen.* Vgl. CABASSEEREN. Kil. preeuwen, suffurari, surripere, sublegere, manticulari, involare. Plant. preeuwen oft priemen, *desrobber finement*, surripere. || Dan doense den maertganck (*marktgang*). — Jae, metten cabaesceken, stekende an deen zyde dat zy preeuwen, *D. War.* 1, 412, 170. — Zoo ook bij Anna Bijns (Van Helten, *Gloss.* 57) en in de 17de eeuw (t. a. p.) en nog heden in znl. tongvallen (De Bo, Schuermans); ook *preemen* (*Antw. Idiot.* 997). Volgens Vercoullie komt het woord van ofra. *preie*, thans *proie*, ndl. *prooi*.

PREFACIE, znw. vr. Van lat. *prefacio*, ofra. fra. *préface*. *Inleiding, voorrede, voorafspraak.* *Voc. Cop.* prefatie, prefatio. *Teuth.* prefacie, prefacio. Kil. 855: prefatie, praefatio, prologus, exordium. Vooral als benaming van een gedeelte der mis. *De inleiding tot de Consecratie, met het „Sursum Corda" aan het begin en het „Sanctus, Sanctus, Sanctus" aan het slot, door den priester gezongen.* Zie Duc. op praefatio: „sic dicta quia est praelocutio totius orationis secuturae et ad sacrificium praeparatio", en verder ald. en Stellwagen, *Roomsche woorden* 189. || *Prefacie* (na *Sursum Corda*). Die prefacie singt hi (*de priester*) dan, *Bed. d. M.* 710. Na dat die hoghe tiden sijn, so bringhe si hare prefacie in; der prefaciën es tiene, 740 (*vgl.* Duc. *t. a. p.* Pelagius II stelde er negen in, nl. voor Paschen, Hemelvaart, Pinksteren, Kerstfeest, Driekoningen, de feestdagen der apostelen, het feest der H. Drievuldigheid, de passieweken, den vastentijd; Gregorius voegde er een tiende aan toe, voor het feest van St. Andreas, en Urbanus II een elfde voor de Mariadagen; de 9, door Stellwagen, *Roomsche woorden* bl. 190, genoemde komen met deze niet geheel overeen; vgl. ook de volgende aanhaling). Dese (*Gregorius* I) ordineerde in die lesse (*mis*) drie prefaciën ende sesse, *Sp.* III[*], 50, 29 (lat. *hic decrevit quotidianam sacramentorum prefationem ad missas* IX *tantummodo prefacionibus secundum antiquum Romanorum ordinem esse commutandam*). Ter prefaciën dede hi (*Gelasius*) . . . „vere dignum et justum est", *Lsp.* II, 48, 451. Als die weerde man (*de bisschop*) die prefatie began ende hise heeft ghe(h)ent . . ., begonsten si alle singhen . . . „Sanctus Dominus Deus Sebaoth", *Coucky* II, 2047.

PREFIGUREREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *préfigurer*, lat. *praefigurare*. *Voorbeduiden*, bepaaldelijk *doelen op* (*Christus of Maria*), gezegd van personen en feiten uit het oude Testament. Vgl. o.a. de aant. op *Stroph. Ged.*[2] bl. 206. *Voc. Cop.* prefigureren, prefigurare.

PREIDEKIJN. Zie PREIT.

PREYEEL (*Sp.* II[1], 7, 74). Zie PRAYEEL.

PREIKEN. Zie PREDIKEN.

PREIKEN (PREYCKEN). Zie bij PRIKEN.

PREICSTOEL. Zie PREDICSTOEL.

PREIT, znw. m. Van ofra *preit*, *pret*, *pred*; fra *pré*; lat. *pratum*. Zie Salverda de Grave in *Tijdschr.* 15, 201 en 213. *Weide, weiland.* || Wat dat es in dese werelt breit, stede, bossche, borghe ende preit, *Wap. M.* II, 36. Ghelt hevet al in sire ghewelt, eist pleit (*var. L.* preit), eist maerct, eist lant of stede (*l.* velt: gewelt), *Sp.* I[*], 53, 13 (*uit het Lat. kan zoowel de eene* (pleit) *als de andere lezing* (preit) *verdedigd worden*: „inde gravis judex" *en* „illis campusque forumque servit"). — Het mv. van dit woord, of van een aan ofra. **prée*, lat. *prata*, beantwoordend preide, zal zijn preiden, waarnaast in het Vlaamsch *preden* is ontstaan; tegen het aannemen van een aan het Ofra. ontleend *preet bestaan bezwaren. || Ackers, bosschen, bomen, preden, veranderen elcs jaers, *Wap. Rog.* 1474.

PRECAER (PREKAER). Zie PREDICARE.

PRECAGE. Zie bij PREDICADE.

PRECARIE, znw. vr. Van mlat. *precaria*. Zie Duc.[2] 5, 479 vlgg. Eigenlijk *een brief waarbij aan iemand tegen jaarlijksche betaling van eene bepaalde som het levenslang vruchtgebruik van het eene of andere aan eene kerk behoorend goed wordt toegekend.* Ook *eene kerk waarvan de inkomsten aan iemand als vruchtgebruik* (Duc. „jure precario seu usufructuario") *worden toegekend onder voorwaarde dat hij de zorg voor die kerk op zich zal nemen*, en in het algemeen *inkomsten uit geestelijke goederen die aan iemand of ook aan een geestelijk lichaam tot wederopzeggens toe worden toegekend.* || Van alre precariën die de bisscop ende

die domproost van Utrecht hebben sullen up die prochiekerke van Zandijc, daer of sal die prochipape van der Vere ghelden een vierendeel, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 65 (*a.* 1347). Dese (*bisschop van Utrecht*) vant dat bisdom so beladen, dat hi bi rade sijns capittels in Oostvrieslant tooch om te besien of hi een precarie vanden Vriesen vercrighen mochte om hem in sinen laste mede te behelpen, *Clerc* 69 (*vgl. ald.* grave Willem van Oostvrieslant, die dat meende te wederstaen dat sijn volc enighe scattinghe den bisscop geven souden).

PREKEL, znw. m. Mnd. *prekel*; meng. *prikil*; vgl. ags. *prica*, steek, punt. Hetzelfde als prickel (z. ald.), dat in het Mnl. (d. i. het Zuidndl. der middeleeuwen) veel minder gewoon is dan in het Ndl. Nog heden is *prekel* in zndl. tongvallen bekend (*Waasch Idiot.* 535). Voor de vormen in de verschillende germ. talen, gesproten uit de naast elkander bestaande stammen *prik* en *prikk* zie Franck op prik. *Een voorwerp dat prikt of een werktuig waarmede men prikt, prikkel. Teuth.* preeckel, stiga, stimulus; eyn preckel (*d. i.* prekel *of* prickel?), reytscap, punctorium; prekel of angel, aculeus. Kil. prekel, *Holl. Sicamb.*, j. prickel, stimulus („Holl", is zeker onjuist; ook blijkt uit deze mededeeling, dat in Kiliaens tijd de vorm niet meer in Brabant bekend was; Plant. kent hem even min). Naast prekel en prickel komt ook prikel voor; z. ald. en PRIKELEN. || Tis quaet wryven teghens den prekel, Goedthals 112. Di (*Saulus*) is te hart teghen den prekel te steken, *Pass. W.* 190*a* (*Hand.* 9, 5: *contra stimulum calcitrare*). Om mijn middel heb ic voir mijn sulveren riemen (*heb ik, in plaats van mijne vroegere zilveren riemen, riemen*) daer soo menich scerpe prekelen in sijn, alser menych spangen in de riemen waren, *Ned. Proza* 87. Het is over te pensen . . . mit hoe groten prekelen der knagender consciencien die sundige siele gestoort sal werden, *J. en S.* 159. Scuwet den prekel van sviants garde, *Rinel.* 129 (*hier in figuurlijk verband, er volgt*: „dats overmoet"). Als hi sach Uraken, daer vanti prekelen diene staken, daer moesti vallen in een strec, daer hem af quam groot ongherec, *Parth* 5615 (*ook hier in fig. verband*). — Ook overdrachtelijk, van al wat op het gemoed werkt. || *Stimula*, goodynne der prekelen, *Teuth.*² 304 (*bij kerkvaders komt dit lat. woord voor als verpersoonlijking van al datgene wat den mensch aanspoort zoowel tot arbeid als tot wellust*, Klotz, *Lat. Wtb.* 2, 1423). Den zondare, die . . . volghet den dorperliken zonden ende menne niet wecken mach met ghenen precle (*varr.* predekene), sonder slach van siecheden of van plaghen, *Nat. Bl.* V, 1023 (lat. *nisi prius infirmitatum . . . flagelle subtili ferro castigentur*). Onse lieve here sal die gene nommer laten die hem altijt mit enen geheelen herten gedient hebben, ende genen prekel (*prikkel ten kwade*) in hooren herten gehoolden en hebben, *Coll.* 20*r*.

AANM. 1).— Eene enkele maal schijnt *prekel* voor te komen in de bet. *prik*, *punt*. Althans in *Teuth.* wordt *dispungere* weergegeven door „manigerley prekelen punten tellen". Moet men lezen „prekelen off punten"? of heeft men een bnw. prekel aan te nemen met de bet. *stekend of scherp*? Misschien is dit ook bedoeld *Lanfr.* 20*v*: „wonde ghesteken als mit preckelen (*d. i.* prekelen *of* prickelen) wapen", doch dit adj. is nergens elders gevonden, en het is ook mogelijk, dat op de laatste plaats voor „preckelen wapen" gelezen moet worden „preckelende wapens", of dat „preckelen wapen" als eene eenheid moet worden opgevat evenals in het boven uit *Teuth.* aangehaalde „eyn preckel reytscap".

PREKELACHTICH (PREECKELECHTICH), bnw. *Stekelig, prikkend, prikkelend. Teuth.* preeckelechtich, punctorius, stimulatorius.

PREKELEN (PERKELEN), zw. ww. trans. Mnd. *prekelen*; fri. *prikeltje* (*Friesch Wdb.* 2, 388). Vgl. PREKEL en PRICKELEN. *Prikkelen.* — *a*) eigenlijk *Prikken, prikkelen, steken.* Kil. prekelen j. prickelen, stimulare, pungere. *Teuth.* prekelen (preeckelen), stigare, pungere, stimulare; stoten, prekelen, trudere; prekelen, pyttzen, steken off sluten, spinare. *Gemma* 165*v*: dick prekelen, frequenter pungere. Zoo nog heden in zndl. tongvallen (*Waasch Idiot.* 535*b*). || Sijn (*Christus'*) hovet wert geprekelt mit doornen, *Lev. v. Elisab.* 31. Die doorn prekelt (*hier schijnbaar intr. door weglating van het obj.*) want hi scarp is, *Hs. Cyrill.* 47*v*. Die heilighe kerk is mit vierderhande doornen gheprekelt, *Hs. Moll* 5, 87*a*, ook 88*a*. Die eerde prekelt hem mit dystelen, *Sp. o. B.* 7*r*. Onderwilen lopen dogen van dat si hebben in dogebrauwen crommende inwert ende prekelen die lede entie ogeapple, *Hs.* Yp. 126*d*. Hi heeft in dat ansichte prekelende hitte, Jan Yp. 155. Alsmen enen mensche prekelde in sinen lijf als hi sliep, daer en soude alsoo veel bloets niet wt gaen als of hi wakede, *Barth.* 81*b*. So prekelt ende steect hi (*de opstijgende damp*) die herssen ende maect grote hooftzweer, 97*b*. — In figuurlijk verband. || Metter naelden der nijdicheden sulstu niet prekelen met onzeden, *Van Seden* 361. — Ook in de bet. *geeselen, tuchtigen*; vgl. ndl. „hekelen, over den hekel halen". || Der wiser lude woorde... die die sonden der sondaren niet en striken, mer prekelen, *Greg. Hom.* 10*r*. Hi en conde nyemens ghebreke prisen mer prekelen, *Hs.* 87, *f* 69* *c*. — *b*) Overdrachtelijk. *Prikkelen*, zoowel in de bet. *aansteken, aansporen* (met eene bepaling met *te*) als in die van *boosmaken*, hd. *reizen*. *Teuth.* naggen, taggen, prekelen, tergen, creytzen, reyttzen, irritare, provocare, stimulare, instigare. || Op dat wi te meer worden gheprekelt di te minnen, *Hs. Moll* 7, 93 *b*, *c*. Breidelt den toren die u prekelt tot wrake, *Boec v. d. L. J.* 73*b*. U conscienciе perkelt u te doen ende te volbrenghen, *Gest. Rom.* 148*a*. — Soo wort dese coninc Didric gheprekelt ende ontsteken myt soo groter gramscap, *K.* 42. Sy wart gheprekelt mit harden woorden, *Lev. v. Elisab.* (*hs.*) 9*r*. — Eene enkele maal komt prekelen voor in de bet. *iemands geest bezig houden of in beslag nemen, tot nieuwsgierigheid of het zoeken van eene oplossing prikkelen*; hetzelfde beteekent ndl. *piqueeren*, van fra. *piquer*, prikken, steken. || (Si) segede hoor sie hadde een punte dat hoor alte seer prekelde, ende dat punte was dit, dat onse lieve Here hem den menschen altoos boot ende dat hore soo luttel sijn die hem ontfangen, *Kl. v. Diepenv.* I, 46.

PREKELINGE (PREECKELINGE, PREECLINGE; ook PERKELINGE), znw. vr. Van prekelen; z. ald. en vgl. PRICKELINGE. Mnd. *prekelinge*. — *a*) Eigenlijk. *Prikkeling, het prikken of steken. Teuth.* preecklyng, punctus: des tot preecklyngen hoirt, punctorius. || Wat prekelinghen van eender naelden, *Bern. S.* 2, 166*c*. (*Christus*) die om mijnen wil dijn heylighe hooft also veel prekelinghe der doornen hebste onderworpen, *Hs. Moll* 8, 4*r*. Hi ghevoelt die indruckinge der wreder doornen door die prekelinge ende straffinge sijnre levendiger synnen, *Hs. Serm. G.* 167*b*. So is mi gegeven die prekelinge des vleischs, een engel des viants, dat hy mi halslagen soude, *Hs.* 80 *f.* 26*a* (II *Cor.* 12, 7: *datus est me stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet*). Die castijt hi mit prekelinghe der gheselinghen, *Hs.* 605, bl. 32 (*Hs.* 88 *f.* 83*a*). Wanneer si mit sterker prekelinghe (*stekende of vlijmende pijn*) der gheselinghe ghepinicht werden, *Devoot B.* 36, 2*v*. O . . . beyn ende . . . knyen mijns heren . . ., die . . . in die uterste passiën met swaren prekelingen vermoeyt waren, *Eng. hss.* 3, 396. Die dat doen sal, dye sal dicwijl steecten ende prekelinghe liden, *Barth.* 597*b*. Hi wert ghesacht van prekelingen onder den plant vanden voeten, Jan Yp. 149 (*vgl. ald.* stecte, *d. i.*

steecte). Hem (*den melaatsche*) commen toe vele prekelingen (*tintelingen, een gevoel alsof iemand met naalden gestoken werd*) ende die gaen ghereet wech ende commen weder, 153. — Ook van *het steken, de stekende pijn van gewetenswroeging* (vgl. ndl. „het *pijnigend* geweten"). || Die prekelinghe der voorgheledender sunden, *Bern. S.* 2, 123*d*. Daer nae sullen si met perikelinghe (*d. i.* perkelinghe *of* prekelinge) der consciencien ootmoedelicken bedroevet werden, *Bienb.* 147*d*. Daer naer moestene die prekelinghen van sijnre conciencie dwinghen daer toe dat hi sijn wijf met hem nam, *Vl. Rijmk.* 4326 (lat. ald. bl. 419: *stimuli*). — *b*) Overdrachtelijk. *Prikkeling ten goede of ten kwade*, ook *tot toorn*, zoowel ten gevolge van innerlijke aandrift als van buiten den mensch liggende oorzaken. *Teuth.* prekelyng, kreytzyng, tergyng, moeyynghe, stiga; prekelyng, stotyng, hussyng, punctus, stimulacio; eynreley prekeling van raseryen, fren. || (*Dat ic*) die prekelinge der onlijdsamheit niet en voelde, *Hs. Moll* 5, 106*a*. Hoe die jongheline meer ghewont werd mit prekelinghe (nl. *der zinnelijkheid, van den vleeschelijken lust*), hoe die gracie gods starcker in haer wort, *Marialeg.* 1, 347. Van prekelinghe der onsuverheit, 371. — Eene enkele maal komt prekelinge in beteekenis met *prikkel* overeen. || Een eersaem arbeyt is . . . een hekel of een prekelinge der slapender naturen, *Barth.* 219*a*. Waer es, doot, dine prekelinghe? . . . die sonde is die prekelinghe der doot, *Hs.* 75 *f.* 40*c* (I *Cor.* 15, 55 op beide plaatsen *stimulus*).

PREKEN. Zie PREDIKEN.

AANM. — Velth. VI, 32, 84: „dat ic nu . . . van uwer (*Maria's*) groter sonderlijcheden mi te prekene onderwinde" leze men *sprekene* voor *prekene*. — *Seven Vroeden* 2467: „delven ende *preken* si be gonden", l. *peken*.

PREKEN, zw. ww. intr. Misschien heeft er, evenals in het Mnd. (Lübben 3, 373), een ww. preken bestaan in de bet. van priken, nl. *pronken*, althans in het Oostmnl. of het Nederrijnsch: in *Teuth.* wordt als synon. van bronken vermeld preycken, en daarmede zal wel een andere vorm van preken en niet van priken bedoeld zijn. Zie bij PRIKEN.

PREKER. Zie PREDICARE.

PREKINGE. Zie PREDIKINGE.

PRELACIE. Zie PRELATIE.

PRELAET. Zie PRELATE.

PRELAETSCAP, znw. o. *Het ambt of de waardigheid van prelaat of een hooge geestelijke, een voornaam geestelijk ambt.* Vgl. PRELATIE en PRELATURE. *Voc. Cop.* prelaetscap, prelatura. *Teuth.* prelaitscap, prelatus, us; eyn stait of ampt of leen off prelaitscap van groter eren, dignitas. Kil. 855: prelaetschap, praesulatus, primatus. || En dorsse (*d. i.* dorstse) nyman wecken noch teneghen prelaetscap trecken, *Lutg.* II, 55. Dat hi dair na bisscop gecoren wert van Cantelberghe, dat dmeeste prelaetscap es van Yngelant, *Marialeg.* 2, 134. Also is dominus of heer een naem der prelaetscap of der moghentheit, *Barth.* 200*b*.

PRELATE (PRELAET, ook PERLAET; vgl. „perkelen" naast „prekelen"), znw. m. Van ofra. fra. *prelat* of van mlat. *praelatus* (Duc.[2] 5, 459). Mhd. *prêlâte*, *prêlât*; ndl. *prelaat*.

1) *Bekleeder van een hoog kerkambt*, bepaaaldelijk van een zoodanig waarmede rechtsmacht, van het ambt als zoodanig afhankelijk, verbonden is (Stellwagen, *Roomsche Woorden* 190), *een geestelijke van hoogeren rang* (Duc. „praefectus ecclesiae", in het bijzonder de bisschop; vgl. een bepaalden kruidenwijn, die in het ndl. „bisschop", in het hd. „prälat" wordt genoemd), *prelaat, kerkvoogd. Voc. Cop.* een prelaet, prelatus. *Teuth.* prelate, prelatus. Kil. prelaet, praesul, antistes, sacer magistratus (ook Plant.). || Ic (*Christus*) hebbe bevolen . . . den prelaten . . . mine ervelichede, *Disp.* 339. Dit was den grave een toeverlaet herde groot, want elc prelaet dede hem hulpe ende . . . raet, Velth. V, 5, 43. Keiser, coninc noch prelaet (*geestelijk grootwaardigheidsbekleeder*), *Overzee* 115. Jeghen dijn (h)eerscap ende dijn prelaet . . . du moets caproen ende hoet afsteken, *Bouc v. Seden* 264. Merct oftet niet anxtelic en staet te zine kerspelpape of prelaet, . . , als hi verliesen sal prochiane bi gebreke van zinen predicaciën, *Sp. d. Sonden* 12479. Den coninc entie prelaten, *Parth.* 2415. Prelate sonder Gods ontsien . . . selden (siet men se) . . . bedien, *Belg. Mus.* 6, 212, 17. Ghierecheit doet verkeren prelate ende landshere, *Doct* II, 537. Wy praelaten, greetmans, hovedingen, rechters ende mene meente van Achte Kerspel, *Ostfri. Urkb.* 1, 219 (*a.* 1418); ook 240. Eenen hoogen ende edelen man (ende) mogenden prelaet, onsen geestelijcken vader, heeren Jan van Veernenborch, . . . bisschop tUtrecht, V. d. Wall 1, 278 (*a.* 1366). Prelate der kerstenhede, die mids leere ende goet leven dien volke souden gheven goede exemple, *Lsp.* II, 51, 58. Die paeuse ende die kardinale ende die prelaten, *Wrake* III, 1058 (*dat de kardinalen oorspronkelijk niet tot de* „prelaten" *behoorden, kan men lezen bij* Stellwagen t. a. p.). Ghi moet goetwillich sijn ende ghehoirsam Gode ende uwen perlaten, Ruusb. 4, 32 (*geestelijke hoofden of overheid*). Enich overste ofte enich perlaet, 38; zoo nog eens *ald.* Perlate, die der heyligher kerken dienden in gheesteliken state, 5, 162. Cloostriere, ghehuwede, perlate, *Rijmb.* 25671. Ic sie die voetsporen, daer dese prelate in gaen, *Rein.* II, 4156. Een heer die sel Gode wesen onderdaen ende sijn prelaten wel verstaen, Hild. 72, 48. Princen ende prelate, *T. en Lettb.* 3, 75, 117.

2) Minder gewoon is de beteekenis *wereldlijk vorst of hoofd*; bij Duc. „magistratus, qui populis praeest". || (*De Joden*) leedden u . . . vast ghebonden voor Pylatuse, haren prelaet, *OVl. Lied. e. G.* 42, 55.

PRELATELIJC, -LIC, bnw. *Van of als van een prelaat, zooals een prelaat past.* || Mijnre prelateliker sorghen, die den oversten bisscop toebehoort, *Eng. Iss.* 1, 136. Hi (*Petrus*) sat in een prelatelijcke setel, want hi was alre clercken prelaet, *Pass. W.* 223*d*. Van buten was hij verciert mit seer gueden prelateliken zedden (*d. i.* zeden), *Coll.* 165*v*. — Aldus zal gelezen moeten worden *Amand* II, 1029 vlg.: „dat hy van hem niet soude scheeden, ende *prelatiken* staat leeden"; *l.* „prelateliken", tenzij men een naar mlat. **prelaticus* of ofra. **prelatique* gevormd bnw. prelatijc heeft aan te nemen, in bet. met prelatelijc overeenkomende.

PRELATERSE, -TERSSE, znw. vr. *Bestuurster van een stift of geestelijke stichting.* || Uutghesceiden oic den heeren, den prelaten ende den prelaterssen van den lande, sij en selen oic mooghen hare levereyen geven den goeden lieden dien zijse onnen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 722 (*a.* 1404).

PRELATIE (PRELACIE), znw. vr. Van mlat. *praelatio* (Duc.); of eerder nog van mlat. *praelatia*, of in het Mnl. gevormd van *prelaet. Een hoog geestelijk of kerkelijk ambt of waardigheid.* Vgl. PRELAETSCAP en PRELATURE. || In prelaciën so es val . . .; onder te sine . . . ende omoedich in den zin, dat es al der zielen gewin, *Franc.* 3048. Laetse (*minderbroeders*) clemmen nemmermere ter prelacie, te sulker ere, 3099. Dien sijn abijt wale staet ende dicke nieuwe cleder ontfaet, dien ghevemen (*geeftmen*) prelatië (*klemt. op* -ie; *zoo ook elders*), *Disp.* 293. Alse vallen (*openvallen*) prelatiën in kerken ende in canosiën, daerwaert spoedet metter vaert, *Overzee* 144. Selke (heren) sijn gevaren berekken clostre ende abdijen elwar, daer si ter prelaciën verkoren worden, *Lev. v. Lutg.* II, 11474. Dat nieman en mochte winnen bisscopdomme noch prelatie, en brochte toe symonie, *Wrake* III, 1015. Prelatye ooc mede (es den wiven ontseyt) om

hare onghewarechede, *Teest.* 2664. — Op ééne plaats schijnt het woord de bet. te hebben van *woning* (*paleis*) *van een prelaat*, b. v. *bisschoppelijk paleis.* || Haer prelatie ende borghe mede salmen struweren tot elker stede, *Wrake* III, 1034.

*PRELATIJC. Zie bij PRELATELIJC.

PRELATURE, znw. vr. Hetzelfde als prelatie en prelaetscap: z. ald. Van mlat. *prelatura* (Duc.). *Voc. Cop.* prelature, prelatura. || Datmen nie seder prelature . . . van eneghen keiser ontfinc, *Lsp.* II, 50, 74. — Ook in de dubbele samenstelling prelatuerschap, prelatura Vgl. ndl. *voogdijschap*, *compagnieschap*, *maatschappij* e. a. *Teuth.* prelaturscap, prelatura. || Dat si begheren sullen eer ende weerdicheit ende prelatuerschap, *Sp. d. Volc. hs. f.* 231.

PRELATUURSCAP. Zie bij het vorig Art.

PREMANT (*Alex.* II, 73). Zie PARMANT.

PREMONSTREIT, znw. o. Plaatsnaam, waarnaar de orde der Premonstratensers haar naam heeft. Zij werd in 1122 gesticht door Norbert in een klooster in het bosch van Coucy bij Laon, welke plaats hem door een visioen was aangewezen (lat. *praemonstratum*). || Orde van Premonstreyt, *Oorl. v. Albr.* 531. — Ook heeft Premonstreit de bet. van *de Premonstratenser orde.* || Cystiaus leit si (*kwaadsprekendheid*) in hare pade ende Clungi cleimt op hare grade ende Premonstreit mercse in doge, *Rincl.* 1401.

PREMTIJT (*Limb.* V, 1182). Zie PRIEMTIJT.

PRENCE. Zie PRINCE.

PRENCHIER. Zie PRINCIER.

PRENDEN (PRINDEN), zw. en st. ww. trans. De verleden tijd luidt *prende*, *prinde*, *prande* of (st.) *prant*; het deelw. *geprant*, *geprint*, *geprent* en *gepronden.* Zie Franck, *Mnl. Gramm.* § 141; Van Helten, bl. 223 en 274, en bl. 43 (over „prinden" naast „prenden" Mdd. (in *Karlm.*) *prènden.* Het woord is hoogstwaarschijnlijk gevormd naar ofra. fra. *prendre*, lat. *prehendere*, althans de Germaansche oorsprong is niet te bewijzen, maar de onderstelling dat het woord van romaansche afkomst is, is niet geheel zonder bezwaar: de sterke vervoeging is in het Mnl. minstens zoo gewoon als de zwakke, en er bestaat van het woord ook eene afleiding met klankwisseling, nl. pronde, buit (z. ald. en vgl. Halb. *Aant.* bl. 11). Te vergelijken is wellicht screef (screve, znw.) van scriven, doch ook van dit woord wordt, althans in sommige opvattingen, de romaansche oorsprong betwijfeld. (vgl. *T en Lettb.* 5, 27). Het woord moet al betrekkelijk vroeg in het Germ. zijn opgenomen (ook blijkens de afleiding prender; z. ald.), en bij prenden is daarvoor minder duidelijk de aanleiding of reden, dan o. a. bij scriven. En van lat. (*prehendere*) *prendere* kan prenden niet rechtstreeks worden afgeleid, daar het in de andere germ. talen niet is opgenomen. Vgl. ook GEPRINDEN (GEPRENDEN) en vooral het znw. GEPRANT, dat een ww. pranden naast prenden (prinden) onderstelt, tenzij dit, indien *pranden* romaansch is, uit de uitspraak van fra. *prendre*, nl. „prandre" moet worden verklaard (*vgl.* RANTE). Na het middeleeuwsche tijdvak is het woord geheel in onbruik geraakt: reeds in het Mnl. komt het slechts zelden in prozawerken voor: dit pleit eer voor den romaanschen dan den germaanschen oorsprong. Aan 103 fra. *prendre* ontleend zijn de eigennamen prendeloor (van „prend de l'or", *Rein.* II, 2960, gezegd van een bisschop) en prentout (van „prend tout", *Rein.* II, 4547, van een pauselijk ambtenaar).

1) *Beetpakken*, *beetnemen*, *vastgrijpen.* || Mettien die jagher vaste heyst (= *hist*) sine winden . . . soo dat si Reynaert deghelic pronden (:honden) mitten tanden, Hild. 35, 200. Hi (*de hond*) prantet (*het dier*) onhure . . . in (*var.* bi) den lanken, 127, 26. Si scoot an heme te hant ende tpart metten breidele prant, *Lanc.* II, 40987. Boven der herten dat hi prant sijn vleesch daer metter hant ende hi seide: . . . ic sal in desen vleesche sien minen behoudere, *Brab. Y.* II, 3904 (*van den stervenden Roeland*). — Ook *vasthouden*, *klemmen*, *drukken.* || (Hi) hilt Martijns rechter hant, ende Martijn, diene selve prant, leeddene voort van daer hi lach, *Sp.* III², 30, 111. Eyst dat den man dinct, dat (*in cottu*) sijn vede ghesoghen wordt ende ghetrect . . . ende vaste gheprant in die poort . . ., so hevet zij ontfanghen kint, *Vr. Heim.* 1101. — Met eene bepaling met ute. *Met kracht grijpen of rukken.* || Uten zadele hine prant allene metter rechter hant, . . . ende leidene . . . opten hals van sinen paerde, *Brab. Y.* II, 3324 (*Sp.* IV¹, 21, 89). (Hi) prant den gonen tsweert uter hant, *Wal.* 7275. (Si) liep te hem waert ende prant haestelike die griffie uut sire hant, *Flor.* 1230. Een starc spere dat hi prant enen heidenen uter hant, *Lorr.* II, 471. Ene tanghe die uut sijnre luchter hant . . . prant (*trok*, *haalde*) enen naghel, Heelu 2184; ook *Sp.* IV¹, 9, 16. — Wanneer de werking met minder kracht geschiedt, heeft prenden de bet. *nemen*, *opnemen*, vooral *met de hand.* || Inden rechteren arm hi en prant ende droeghene van daer te hant . . . in sijn prisoen, *Brab. Y.* II, 3270. Ic (*Ulixes*) deed dat hy (*Achilles*) die wapen prant, *Troyen* 7439. Eer hy tlemmel byden ende prant, Hild. 63, 198 (*hier spreekwoordelijk gebruikt*). Eenen groten scarpen naghel si prant ende eenen hamer in die ander hant, *Sp. d. Sonden* 8515. Een man was van den viant so bedwelmt, dat hi prant een strop om hem gaen verhangen, *Sp.* II¹, 21, 5. Ooc was int Duutsche lant so groot honger, dat die vader prant sijn kint ende wilt verteren, IV¹, 41, 41. Mi es afgeslagen de hant, daer ic den cirkel mede prant, *Lanc.* III, 23752. So heeft hi gelangt (*var.* gheprant) een Morkijn cleene dat hi heeft onder tsant gesteken, *Sp.* II², 63, 16 (lat. *apprehendit quasi parvulum Ethyopem*). — Dien (*kapoen*) prandic in minen mont voor die taefle, . . . aldaert die pape toesach, *Rein.* I, 1535. — Met eene bep. met ute als boven. || Eene vrouwe . . . die eene busse hilt indie hant, daer soe latuwarie uut prant, *Sp.* I⁷, 79, 14. — Gepronden (geprant) hebben, *genomen hebben* (in de hand), d. i. (in de hand) *hebben of houden.* || Alse hi den bisscop thovet afslouch, hadde die bisscop ten selven stonden eenen bouc in sine hant gepronden, *Sp.* III⁴, 6, 14. — In den zin van *nemen*, *krijgen.* || Het es u (*den vrouwen*, *in tegenstelling met de vogels*) een groot gebrec, ende (*l.* en) nest te prenden ende alle jaer een nieuwe te onderwinden, *Vrouw. e. M.* XII, 68. Het wilt al rijcheit prinden, *Vierde Mart.* 414. — Ook in de bet. *nemen*, *kiezen*, *opnemen* (*in*), met den 4den nv. van den pers. || Ten hemelschen brode so wert hi gheprint (*hij wordt genomen of toegelaten tot het hemelsche brood*, *opgenomen in den hemel*) die vecht ende verwint, *Wap. Rog.* 1660. — Eindelijk staat prenden in de bet. *opnemen*, *van den grond nemen*, *in de hoogte voeren.* || Een witte wolke Janne prant ende voerden voor Mariën dore, *Lsp.* II, 56, 4.

AANM. — *Franc.* 10002: „doe hi metter ere hant ene vorke hat geprant ende een yser in dandre nam om te warkene" heeft het hs. „ene vorke geprant", hier staat dus een tijd van geprenden (geprinden (z. ald.).

2) *Nemen*, *wegnemen*, *rooven.* *Teuth.* prynden, stelen. || So prent hi (*de zeepuud*) dat hem es naest, daer hi hem selven mede aest, *Nat. Bl.* V, 915. Die hoor coken wilden hoeden voor die honden, voor die ghoon die gripens, prindens sijn ghewoon, Hild. 90, 88. Doe waert miere kindre saen een ghepronden uten ghetale, *Rein.* I, 398. So dat hi (*de vos*) mijnre kynderen (*hoenders*) zaen een heeft geprint uutten getale, II, 426. Vele liede . . . liepen ten tenten werd, sere roepende . . .: slaet ende vaet ende print al dat gi vore u hier vint, Velth. III, 7, 2 (Heelu 5819: brint *l.* print). Die ghene die tgoet voren (*voeren*) prinden achter lande, . . . die keerden binnen desen

weder, Heelu 7474. Al dat men vant in die stede, dat nam men al ende prant, *Brab. Y.* IV, 490. Tavernen brac hi ende prant al dat hiere in gerooven conde, *Sp.* II[1], 7, 14. Selden hout hi (*de vos*) rechte wegen, mer al (*steeds*) gaet hi cromme wech ende weder mit groter bedriegenis of hi erghent enen pront prinden mocht, *Barth.* 802 *a.* — Met eene bepaling met u t e, als bij 1). ‖ Mine schaep . . . ne moghen nemmermeer verloren werden, want nimen en machse prenden ut minen handen, *L. v. J.* c. 182. Daer prant hi uut (*van het vleesch*) tot sinen deel een groot rebsteck al gheheel, Hild. 90, 105. Ay, hoe si Gode benediden, die heleghe, diene (*Christus*) saghen striden jeghen des duvels brant (*de hel*), daer hise ute prant, *Wap. M.* III, 335 *varr.* (*t.* inne vant). — Ook in de bet. *schaken*, *rooven*, eene vrouw. ‖ Die prendt ofte vercracht wijf daer hulpgheroup af comt, *Cout. v. Gent* 451. Hij regneerde int selve lant, daer Parijs Helenen prant, *MLoop* II, 1365. — Eene enkele maal staat p r e n d e n met eene bep. met v a n en een pers. als object in de bet. *berooven.* ‖ Ic mach wel segghen van elende: wat (*waarom*) wilmen mi vanden live niet prenden! *Vrouw. e. M.* VII, 143.

PRENDER, znw. m. Van p r e n d e n in de bet. 2). *Roover.* ‖ Van den prenders die onser stat gheelt ghenomen hadden daer men die pensie van den Cotertolle tot Elten mede betaelt soelde hebben, *Rek. d. Cam.* 5, 25 (*a.* 1377); zoo nog eens *ald.* en 72 („van den luden die hieten die prenders, die onser stat gheelt ghenomen hadden ens"; *misschien blijkt uit deze plaats dat er eene bepaalde soort van „roovers" met het woord werd bedoeld*).

PRENTE (PRINTE), znw. vr. Ndl. *prent, print.* Eene afleiding van p r e n t e n ; z. ald. — 1) *Een werktuig, waarmede men iets* (het eene of andere figuur) *in of op iets drukt*; zoo b.v. een stempel of beeldenaar op eene munt, een zegel in was, een waarmerk in laken en dgl. Ook *een werktuig om een looden plaatje* (als waarmerk) *op laken te drukken.* Vgl. PRENTEN en PRENTER, en vooral PRENTISER. ‖ Meester J. den zeghelsnidere van . . . te graveerne de prenten toebehorende den raemvinders, die lakenen mede te dorslane, *Invent. v. Br. Intr.* 184 (*a.* 1344). Dat de groote zeghelaers zullen besorghen met hemlieden te draghenen . . . de prente van den grooten zeghele . . . ende daermede zullen zy zeghelen de lakenen, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. o p p r e n t e. Eene prente omme te zeghelen de lakenen . . ., te wetene eene met een dobbel roose, dandere met een einckel roose, ende up dander zyde van elcke prente de wapene deser stede, *ald.* Van een passepoort prente, *ald. Intr.* 185. Van eenen cokere . . . daer men de engienen ende prenten van den smallen lakene in steict, *ald.* Van diversschen tanghen, pinçoenen ende prenten ... omme der nieuwe draperye, *ald.* De prente van de weverie met tghetal van IIII[xx] omme de rieden te prentene, *aangeh.* Gloss. *ald. op* p r e n t e. — Ook in den zin van *graveeren.* ‖ Van twee loyisers te prentene omme de wevers, *ald. Intr.* 185.

2) *Een door indrukken of opdrukken, door stempelen, verkregen beeld of afbeelding*; ook *beeldenaar*; ook *beeld* of *afbeelding* in het algemeen. ‖ Int jaer 1370 . . . was eeist (*l.* eerst) beghonnen zeghelen metten nieuwen zeghele, daer de printe van den Belfroote in staet, *Ann. Em.* 14, 402. Als die munte alsoo langhe loopt dattie prente of gaet, soo draecht mense totes keizers tresorier, *Mandev. f* 56*d.* Aldus es onse ziele een beilde of prente gods ende eine rechte ymage zijns, *Boëth.* 76*b.* Ende want zou (*de ziel*) dan eene beilde, figuere oft prentte gods is, *ald.* Eene natuere ende substancie van gode gheschepen, . . . de beilde ende prente haers scheppers draghende, 68*a.* Dat tanschijn een spieghel ende prente des herten es, 6*b.* — Ook in de bet. *vorm, gedaante.* ‖ Si formt die siele weder in hoorren rechten formen ende printen, *Con. Som.* 72*a.* — In *Teuth.* staat p r e n t e zonder vertaling; het zal wel bedoeld zijn in eene der onder 2) genoemde opvattingen. — In de 16de eeuw (misschien reeds vroeger) neemt p r e n t e, p r i n t e de beteekenis aan van *een gewrocht der drukkunst* (Kil. p r i n t e, d r u c k, impressio; mnd. *prente*); later is deze opvatting weder verengd tot die van „gekleurde of ongekleurde plaat".

PRENTELINGE (PRENTLING), znw. vr. Het woord staat in *Teuth.* opgeteekend als synon. van p r a e l y n g, doch zonder vertaling. De bet. staat niet vast; vgl. bij PRALEN. Bij p r e n t e n wordt het woord in *Teuth.* niet herhaald, en het is mogelijk dat er in p r e n t l y n g eene drukfout schuilt, maar als *prentlyng* mag het woord, om de vocaal, in *Teuth.* toch niet worden opgevat, hoewel overigens de bet. *gemor*, *gemompel* bij p r a l i n g e wel zou passen (zie bij PRATTEN en vgl. De Jager, *Freq.* op p r e n t e l e n). Een ww. p r e n t e l e n voor het Mnl. aan te nemen is gewaagd (tenzij men p r e n t e n wil verklaren als een oorspronkelijk germaansch woord), het is althans nergens gevonden, en het in later tijd voorkomende oostfri. ndd. *prenteln* (vgl. Koolman, 2, 756 en *Brem. Wdb.*: p r e n t e n, p r e n t l e n, schrijven alsof het gedrukt was, met drukletters schrijven, *aangeh. bij* Lübben) kan ter verklaring niet dienen.

PRENTEN (PRINTEN, PREINTEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *prenten*, eng. *to print*; ndl. *prenten*; oostfr. *prenten*, *prentjen.* Uit het Romaansch, hoewel de wijze waarop het woord tot ons is gekomen, niet geheel duidelijk is. Is p r e n t e n eene afleiding van p r e n t e of is het znw. van het ww. afgeleid? In het eerste geval zou de overneming gemakkelijker te verklaren zijn; *prente* zou dan zijn het vrouwelijk van het fra. deelw *preint*, als znw. gebruikt. In elk geval komt het woord van fra. *preindre*, lat. *premere*: pogingen om het uit het Germaansch af te leiden, moeten als niet geslaagd worden beschouwd. Zie Franck en Vercoullie op p r e n t.

1) *Drukken*, *persen*, *knellen*, *prangen. Teuth.* d r u c k e n, p r e n t e n, p a r s s e n, premere; p r e n t e n, d r u c k e n, premere; d r u c k e n, d u w e n, p a r s s e n, p r e n t e n, premere, pressare (ook Kil.). ‖ Die wangen noch die oorkens deser maget en waren niet gheprint, mer ghesaeddelike bedwongen in eenen doeck, alsoo dat alle daensicht vrye bleef, *Ned. Proza* 118. — Met eene bepaling met a n e, *tegen iets aanklemmen*, *vasthechten aan iets.* ‖ Dat cruce . . ., daer Cristus aen stont gheprent, *Lsp.* II, 46, 78. Dat hi (*God*) sinen zone . . . om ons liet hanghen in den wint, aen dat cruce vast gheprint, *Lsp.* II, *Prol.* 28. Men leset . . ., dat hem mit ooft een eghel laet (*laadt*), welc ooft hi an sijn doornen prent, *Hs. O. H. Pass.* 54*r.*

3) *Met het eene of andere werktuig een figuur op of in iets drukken.* Vgl. PRENTE, 1). ‖ Staet in enen zeghel geprent een leeu ende men daerin dat was prent . . ., zo ziet men dat dat was ontfaet den leeu die inden zeghel staet, *Eng. hss.* 2, 284. Daer es in (*in de munt*) gheprent de prent ende teeken vanden here vanden lande, *Pelgrimage* 95*c var. Haarl.* Hi en maect gheen munte anders dan van ghepreuten (*gezegeld*, *gestempeld*) leder of van papier, *Mandev. f.* 56*d.* — Ook als term der lakenweverij. Vgl. PRENTE, 1). ‖ Waert dat de voors. stockenaers eenich van de voors. doukx alsoo loodde ende prentte (*stempelde*, *waarmerkte*, *niet alleen als teeken van echtheid*, *maar ook ter aanduiding der soort*) dat enz., *Ann. Em.* 24, 444 (*a.* 1450). Updat de stockenaers enich laken alsoo prenten anders dan up tghetauwe ende aen den houc van den eerste (?), 442. Voor dat (*het laken*) alsoo gheloot en gheprent waere, *ald.* Dat loot prenten metter tanghe daertoe gheordineert, 444. Omme die (lakene) elc claerlike te kennene . . ., soo sullen de stockenaers van nu voort an looden ende presten (*l.* prenten) up tghetauw, te wetene de ketene van

LXX ganghen metter tanghe van LXX daertoe gheordeneert, 441. Omme aldaer te visiterene ende te tellene de teeckenen vande cammen, ten fyne dies verzekert te syne wat zy prenten, *Ann. Em.* 17, 182. Hier sien (*d. i.* sijn) goede cnapen toe gheset, die dese lodekijn printen sullen upten touwe, *Leid. Keurb.* 520, 7. Vgl. PRENTER. — Soo wie . . . broot. . . backet, het zij huysbacken broot of coopbroot, die sel op elc broot . . . zijn merck ende teyken printen ende dairop backen, 257, 87. — Ook van hetgeen bij deze kunstbewerking wordt vergeleken. G e p r e n t s ij n in, *zijne werking op iets doen gevoelen, duidelijk in iets zichtbaar zijn, een kenmerk van iets zijn.* || Teerst so porret so (*de natuur*) tfiermament . . . na den visieren ons heeren: in de planeten es so gheprent, bi dien so haer werc neder sent ter eerde, *Wap. Rog.* 1442. Die wille es in die ziele gheprent, quaet ende goet so tusschenkent, 1825.

3) Bij overdracht gezegd van hetgeen *indruk* maakt op het gemoed, van wat er een spoor in nalaat of „een merk er in schrijft". *Prenten.* Vgl. ndl. „iemand iets op het hart *drukken*" en „zich iets in het gemoed *prenten*"; vgl. ook ndl. *zich inprenten* en *Teuth.* op i n p r e n t e n, i n d r u c k e n, imprimere, inculcare, en i n p r e n t i n g e, zoowel in de bet. „voetspoor" als in die van „stempel" (caracter). || Leyder dat nyemand dit in hem prent! *Sp. d. Sonden* 11314. (Die) met devociën . . . die passie in sijn herte prent, 5188. Die genoechte des mynliken geselschappes bleef vaste in sinen herten geprentet, *Kl. v. Diepenv.* II, 42. Dijn bieldelic (*l.* beildelic) aenscouwen zoet es so gheprent in mijn ghedacht, wes ich begripe dach ende nacht, mi nes niet anders in den zin, *OVl. Lied. e. G.* 207, 5. Dat woort is in haer hart gheprent, *Vrouw. e. M.* VII, 178.

4) Als term der drukkunst. *Drukken.* In de 2de helft der 15de eeuw. Zoo ook mnd. en bij Kil. en Plant. || (Doe, *in* 1440) vant Hans van Gutenberch . . . eerst die waerachtighe middele van boucken te prentene, Despars 3, 445. Den lesten brief . . ., daer inne dat de copie was van de censure al gheprendt, *Ann. Em.* 14, 20 (*a.* 1488). Daer was inne bevonden eenen grooten brief gheprent, mentioen makende hoe dat enz., 14, 27. Dat . . . eer lanc tijt tlandt wert vol van den vors. gheprinten brieven, *ald.* Tondalus vysioen, gheprent t Antwerpen bi mi Mathias van der Goes, *a.* 1482, *aangeh. bij* Willems, *Meng.* 79; *enz.*

5) *Een figuur of voorstelling van iets op iets aanbrengen*, oorspronkelijk met het eene of andere werktuig (zie bij 2), doch ook in een ruimeren zin, *afbeelden door teekenen, schilderen* of *borduren*, ook van portretten. Vgl. PRENTER. || Het (*het kind*) is edel ende wel gheboren, dat maect ons cont dat teken voren in sijn borst gheprint, *Segh.* 347. Het hadde op die borste sijn een cruce . . . ende daerin gheprent was ene figure . . ., als God aenden cruce hinc, 252. Taenscijn ons Heren . . . stont gheprent in vier quartieren binnen den cruce (*op het schild*), 2542. Si heeft mi een saluut ghesent, ende een anschijn na thare gheprent, ghelijc den haren ene figure, *Glor.* 453. Dese joncfrou . . . heeft mi die figure ghesent, dit anschijn na thare gheprent, 287. Jhesus . . . nam den doecke ende druchtste (*l.* druchtese, *d. i.* druotese) aen sijn aensicht, daer so wert een beelde aen den doeck gheprentet (*hier op eene bovennatuurlijke wijze door overdrukking*), *Hs. Welm.* 133*d.* — Overdrachtelijk van eene zinnebeeldige voorstelling. || Jacob sende prosenten milde eer dat hi selve comen wilde, dats ons in figuren geprent: almoesse moet sijn voor (*vooruit*) gesent (nl. *naar den hemel*), *Sp. d. Sonden* 6845. — Ook *schrijven*, welke kunst in de middeleeuwen meer dan thans op schilderen geleek. Ook s c r i v e n zelf had de beteekenis „schilderen". || Die derde specie is tassement, die (*te verbinden met* specie) in die giericheit is geprent, *Sp. d. Sonden* 4413. Hier up secht Ecclesiastes: „Inden mond *enz.*"; bet achter heft hi dus geprent: „nemmermeer *enz.*, 15054. Lucas . . . dewangeliste prent van den riken vracken man, 9122 (*ook* schilderen *en* teekenen *worden van de woordkunst gebruikt*).

6) *In een vorm drukken of gieten, naar een bepaald voorbeeld scheppen, maken, vervaardigen*; ook *scheppen, vormen* in het algemeen, vooral van God. Vgl. p r e n t e in de bet. „vorm". || Mijn lijf, dat was soo sere gheprijst, daer sijn nu die worme met ghespijt (*l.* ghespijst); mijn ziele ghescepen ende gheprent (*misschien zijn er een paar regels uitgevallen, waarin de gedachte* „naar Gods beeld" *werd uitgedrukt*; *ook het ww. ontbreekt*) [doghet] na mijn werken swaer torment, *OVl. Ged.* 2, 110, 121 (*als geen regels uitgevallen zijn, moet men* ghescepen *en* gheprent *als synoniemen opvatten en vertalen door* geschapen, *nl.* door God). Dat hi (*de mensch*) hem selven niet ne kent mensche wesen, van eerden gheprent, te welker zi (*l.* hi) wederkeert, *Sp. d. Sonden* 10726. Du zies hier scinen clare zonne ende mane . . ., ende scone blaeu dat firmament, . . . ende clare sterren daer in gheprent, Praet 2545. Printe (*tot God*) in my enen suveren geest ende ombesmette, *Hs. Getijdeb. A.* 8*v.*

7) Uit de bet. „figuren op iets aanbrengen" ontwikkelt zich de opvatting *versieren, optooien.* || Hare dochteren zijn geprent met kostelheden al omtrent, *Sp. d. Sonden* 11577 (*vgl. ald.* 11692 verprenten, *door versiering of schoonheidsmiddelen onkenbaar maken*).

8) Minder gewoon is de bet. *graveeren, door snijden eene figuur*, een stempel, zegel en dgl. *vervaardigen.* Vgl. PRENTERIE, waaraan eene dergelijke beteekenis („in steen uithouwen") ten grondslag ligt en PRENTSNIDER. || Van twee loyisers te prentene omme de wevers, *Invent. v. Br. Intr.* 185.

II. INTR. — *Ineengedrukt worden, inkrimpen.* Vgl. hd. *sich drücken*, d. i. „zich klein maken, wegduiken, zich verschuilen". || Int wassen (*der maan*) die hersen drenten (*zich uitzetten*), ende int wanen si weder prenten, *Natuurk.* 277.

PRENTER (PRINTER), znw. m. Eng. *printer.* — 1) Benaming van *den beambte die belast was met het aanbrengen van de waarmerken en onderscheidingsteekenen op de weefgetouwen en de stukken laken.* Zie Orlers, *Beschr. v. Leiden.*[2] 2, 265 en vgl. PRENTE, 1) en PRENTEN, 2). || *Van den printers.* Item sullen die waerdeins . . . noemen goede cnapen . . . omme te gaen toten touwen, *Leid. Keurb.* 520, 8 (*vgl. ald.* 7: „die dese lodekijn printen sullen upten touwe). *Van den printers ende wairdeins.* Dat men . . . als men die wairdeyns kiest vier printers onder die touwen kiesen sel, 539, 59; zoo nog eens *ald.* So sellen die printers ten minsten si drie te zamen ommegaen onder die touwen, 540, 3; ook 2. Cueren . . . upt . . . ambachte vande prenters up tghetauwe, *Ann. Em.* 17, 182. Dat . . . de prenters ten ghetauwe zullen alle weken drye maelen ommegaen ten huuse . . . vande drapiers . . ., omme aldaer te visiterene ende te tellene de teeckenen van de cammen, *ald.* Indien de prenters bevonden eeneghe cammen die haer vulle ghetal niet en hadden enz., dat waere de boete XX scele par., 183; zoo nog tweemalen *ald.* D., wever, ende heeft printer geweest, *Inform.* 245. Y. ende A., printers, seggen by hueren eede, datter in als zijn omtrent 18 of 20 touwen, 469.

2) *Drukker, boekdrukker.* In de 2de helft der 15de eeuw. Kil. p r i n t e r, j. d r u c k e r, impressor. Het woord moet ook in het Mnl. in dezen zin bekend zijn geweest. Doch niet overal waar p r e n t e r (p r i n t e r) in de 15de eeuw voorkomt, heeft het woord deze beteekenis; ook vindt men p r e n t e n en p r e n t e r als termen der kunst reeds gebruikt vóór de uitvinding der boekdrukkunst. P r e n t e r kon ook de beteekenis van:

3) *Figuurschilder of teekenaar, hij die de eene of andere afbeelding of voorstelling, het eene of andere figuur op perkament of papier ontwerpt en uitwerkt.*

Vgl. Willems, *Meng.* 69 vlgg. met Hoffmann in *Hor. Belg.* 6, 220 vlgg. De meening van Willems, dat op verschillende plaatsen het woord „boekdrukker" zou beteekenen, wordt t. l. a. p. weerlegd. Vgl. PRENTEN, 5) en Hoffmann t. a. p. bl. 221: „dass auch bei uns schon lange vor erfindung der buchdruckerkunst printers vorkommen, nur heissen sie anders, nl. Kartenmacher, Kartenmaler, Briefmaler; dies letzte wort erhielt sich bis ins 17 Jahrh. in seiner alten bedeutung: das Promptuarium von 1618 erklärt es „qui versicolores in chartis pigmentis colorat imagines" (vgl. Grimm op brief, 3). ‖ Hoe dat de goede mannen ende tgheselscap gemeynelik van den scilders, houten beeldsniders, metselrisnyders, gelasmakers, verlichters, printers ende alle die der gulde van St. Lucas aencleven ons te kennen hebben gegeven enz., *Ambachtsb. van Antw.*, *aangeh. bij* Willems, *Meng.* 76 (*a.* 1442). Dieric de prentere, *aangeh. ald.* bl. 79 noot (*a.* 1456). J., . . . was ontfaen (*in het St. Lucasgild te Brugge*) als prentere, *Ann. Em.* 18, 65 (*a.* 1458). Loy van den Bussche, prentere, *ald.* 68 (*opschrift*: dit zijn die mesters (*van hetzelfde gild*) van den zelven jare LX (1460; *ook de drukkers sloten zich bij het Lucasgild aan, maar daaruit volgt niet dat alle „printers" vóór* 1500 *drukkers waren*; *vgl.* Hoffman *t. a. p.*, bl. 222). J. was mestre ontfaen als prentere, 138 (*a.* 1499); zoo nog tweemalen *ald.*

PRENTERIE, znw. vr. — 1) *Het aanbrengen van een stempel of waarmerk op stukken laken.* Vgl. o.a. PRENTER, 1). ‖ Die 3 printeriën (*te Leiden hebben opgebracht*) 120 lb, *Inform.* 237. — 2) *Het aanbrengen van figuren of geschilderde voorstellingen op perkament of papier.* In dezen zin is het woord niet uit het Mnl. opgeteekend, doch het is er ongetwijfeld bekend geweest. — Ook voor *drukkunst* zal prenterie wel in het Mnl. gebruikt zijn evengoed als in Duitschland; vgl. de aanh. bij Willems, *Meng.* 77 noot: („*Dit boek*) heft geprint Peter Schoeffer . . . in der edele stad Mentz, die eyn anefangh is der prentery, in deme jare na Christi gebort 1482". — 3) Ook waarschijnlijk *de aan een gebouw aangebrachte figuren of lofwerk*, Vgl. PRENTEN, 8). ‖ Die van Bibliën hieuwenre in die beelde ende dander prenterie, *Haagsche Bijbel* 1, 196*a*; ook 197*a*.

PRENTINGE (PRINTINGE), znw. vr. *Afbeelding, beeld*; eig. „hetgeen door indrukken of opdrukken verkregen wordt"; bij uitbreiding ook van *een beeld dat, door een spiegel opgenomen, weerkaatst wordt.* ‖ Als een spieghel ontfanct rechtevoort die printinghe ende die formen die hem te voren comen, *Con. Som.* 126*b*.

PRENTISER, znw. o. *IJzer om te „prenten"*, d. i. *het eene of andere waarmerk of onderscheidingsteeken op iets aan te brengen.* Vgl. PRENTE, 1) en PRENTEN 2). ‖ XVI prentysers diendende omme de breede draperye, rame ende vaerwers, *Invent. v. Br. Intr.* 185. — Verklw. prentyserkijn, *stempel.* ‖ Van II prentyserkins . . . dienende omme paspoorten te ghevene, *ald.* (*vgl. ook ald. den naam van het werktuig* „een passepoortprente").

PRENTMISSAEL (PRINT-), znw. o. Of *een gedrukt missaal of misboek* (vgl. ndl. „drukletter" naast „eene geschreven letter") òf *een misboek met platen* (vgl. PRENTEN en PRENTER). Het eerste is het waarschijnlijkst. ‖ Een printmissael tot(ten) heyligen cruysoutaer, Gonnet, *Vier Paroch.* 264 (*a.* 1531).

PRENTSNIDER (PRENTE-) znw. m. *Plaatsnijder, graveur*, of wellicht eerder *houtsnijder*, *vervaardiger van houtsneden* (hoewel prenten ook in den zin van „graveeren" voorkomt). Door Willems, *Meng.* 77 worden als namen van de „vroegste plaetdrukkers" opgegeven „figursniders, prentesnyders, houte-printsnyders, figuersnyders op hout en figuerdrukkers". Vgl. Hoffmann in *Hor. Belg.* 6, 221.

PREPARATIE (-CIE), znw. vr. Van lat. *praeparatio* of van ofra. *preparation* met latiniseering. *Bereiding*; ook *een op eene bepaalde wijze toebereid geneesmiddel*; vgl. ndl. *praeparaat.* ‖ *Van der preparacien.* In den derden dach vanden cyrope so es men sculdech te gevene preparaciën van aloë of van rebarber of van scamoniën of te gader gedaen elcs even vele, gepulvert ende gemaect pillen, *Hs.* Yp. 143*c*; zoo nog eens *ald.*

PREPARATIJF (PREPERATIJF), znw. o. Eig. bnw. in de bet. *voorbereidend*, van mlat. *preparativus*, waarvan ook fra. *préparatif*; als znw. gebruikt in de bet. *voorbereidende maatregel*; in het mv. *toebereidselen*, *preparatieven.* — In het Mnl. is het woord niet in deze bet. gevonden, maar in den zin van *een voorbereidend geneesmiddel*, een *voorloopig middel aangewend vóór dat men tot sterker werkende of krachtiger overgaat*(?). ‖ Dit es een goet mitigatijf sachtende ende een preperatijf, te legghen op die stede daer die materie is, Jan Yp. 173.

PRESCRIPTIE (-SIE, -CIE), znw. vr. Van lat. *prescriptio*; fra. *préscription. Verjaringsrecht.* Kil. prescriptie, praescriptio et usus et auctoritas et usucapio. ‖ Noch heb ic een ander sake waer om dat die ziele mijn is, dat is om die prescripsye die ic op hem hebbe, want ic hebbe hem tehant XXX jaer beseten, *Marialeg.* 1, 263.

PRESE (PRECE), znw. vr. Hetzelfde als prijs, ofra. *pris*, fra. *prix*, waarvan het misschien gevormd is onder den invloed van lat. *pretium*. In *Gloss. Bern.* komt presen voor in de bet. van „prisen", in de uitdr. lottel presen, weergegeven door „flocci-pendere" doch hier zal het woord wel onjuist zijn overgeleverd; in *Voc. Cop.* nl. staat luttel prisen met dezelfde lat. vertaling „floccipendere". Ook preysen, *Tron moet bl.* 6, zal wel eene onjuiste schrijfwijze zijn. *Prijs*, *waarde.* ‖ Te gebruycken valoir ende prese van gelde ende penningen . . . als dezelve brieven . . . inhouden, *R. v. Amst.* 344, 101. (So) en sal men gheen wolle . . . drapenieren dan fyne Rodtlanche wolle off Noyrthollantze off in die prece van dier wolle uutten stapell van Calis gecomen wesende, 194, 384 (*a.* 1484). Vgl. WVla *preey* en *prezie* naast *prijzij* (zie PRISIE) bij De Bo.

PRESEMEER (*Hs. v.* 1423, 181*c*; *Spreuken* 22, 7: „hi is des presemeers knecht," lat. „servus est *foenerantis*"). Zie PERSEMARE.

PRESENSIE. Zie PRESENTIE.

PRESENT (PRISENT, PROSENT, PERSENT), -INT, znw. o. Mnd. *present*; mhd. *prësënte*, *presënt*, *prisënte*, vr.; ndl. *present*; fri. *prezint*; hd. *präsent*. Van ofra. fra. *present*, Eene afleiding van ofra. fra. *présenter*, aanbieden; vgl. PRESENTEN en PRESENTEEREN. Het mv. is *presente*, in het latere mnl. *presenten*, en eene enkele maal *present*, nl. *Rein.* II, 5894 (in het rijm; *Proza-Rein.*[1] 117 *presenten*). Het woord is in het Mnl. iets ruimer van opvatting dan in de tegenwoordige taal: thans beteekent *present* alleen „een voorwerp dat men ten geschenke aanbiedt"; in het Mnl. had het woord ook de beteekenis van „eene gave van den geest, iets dat men van God heeft ontvangen"; zie bij 2).

1) *Geschenk*, *present*, *cadeau*, *gift*, *vereering*. *Voc. Cop.* present, mv. presente, enchenia (= *exenium*, gri. *xenion*, Diefenb. op encenia); persint, honorarium. *Harl. Gloss.* present, exenia (ook *Gloss. Bern.*). Kil. present, munus, donum, oblatum honorarium, donativum. Plant. een present ofte geschenck, *un don et present*, donum, oblatum, munus. Vgl. PRESENTMEESTER. ‖ Die coninghinne van Saba quam tote Salomoen ... ende brochte met haer dare presente van groter dierhede, *Nat. Bl.* VIII, 875 (*varr.* prosente). Uwe presenten oft hantgichten, de II webben, hebbic gherne ontfaen, *Hs.* II*de Part.* 1*d*. Die coninc dede geven . . . den riddere die dat present brachte daer goede wapine ende een goet paert, *Lanc.* II, 18604 (*ook* 18609; *daarentegen* 18600 *en* 18603 gichte). Presente ende giften, *Vrouw. e. M.* I, 763. Jacob sende prosente milde (*aan Ezau*), *Sp. d. Sonden* 6845. Daertoe hi uwen raetghe-

vers boot coppe ende nappe . . . ende menech prosent, *Parth.* 1500; ook 7197; 7413. Diere prosente, *Denkm.* 3, 132, 29. Duerbaer giften ende presenten, *Bouck v. d. Bloumen* 32. Hi hevet Clodoveuse ghesent sine prosente diere ende bequame, *Sp.* III[a], 3, 46. Nochtan ontfinc hi willechlike dit prosent dat men hem dede (*gaf*), *Lorr.* V, 323. Nu doet ontfaen dit mijn prosent . . ., want ic ans u van herten wale, 318. Voert voor u (*neemt mede*) . . . prosente ende ghift mi den here, *Rijmb.* 3112; ook 14008; 19840; 19876; 20144; 20470; *Sp.* III[a], 88, 18; III[a] 22, 31; *Flor.* 2924; 2958; *Franc.* 5236; 8859; *enz.* — Doe ward hi den keiser ghesent, die hiet datmen hem dat prosent hilde (*bewaarde*) tote dat hi te Rome quame, *Rijmb.* 34313. Nu en was mi nie soo wel te moede, alst es van desen hoghen prosint (*den jongen Esmoreit*), *Esm.* 230. Die willecoor staet hier gescreven in dit testament, twelke ic hier houde in mijn hant voor u present (*een geschenk aan of voor u*; vgl. voor het gebruik van het bezitt. vnw. bij GELOF, ERT, ONRECHT en MESDAET), *Pelgrimage* 24*a*. — Hoverde ende Vaelewe sullen di caellewe prosenten zenden (*u bedrogen doen uitkomen*), Praet 3899. Si (*de kerels*) riepen; slaet den heren, slaet! dat edel bloet dat is een present (*een kostelijke gift, iets dat wij gaarne hebben willen of zien stroomen*), dies meest mach storten dat is een sent, *Vrouw. e. M.* VII, 170. — Present staat herhaaldelijk zonder lidw. evenals in de ndl. uitdrukkingen „*present* doen, geven, krijgen". ‖ Nabals wijf quam . . . met prosente (*geschenken*) hem te ghemoete, *Rijmb.* 9562. Men gaf den here (*l.* heren) groot prosent, so datsi blidelike scieden, *Lorr.* I, 774. — Present bringen, *als een geschenk meebrengen, ten geschenke of present geven.* ‖ Hine was niet sulc dat hiere toe dôchte dat hi tswert upheffen mochte om prosent bringen sinen lieve, *Wal.* 7349. — Te presente, *ten geschenke*, hetzelfde als tere gifte (gichte), *Nat. Bl. Prol.* 2. ‖ Van visschen die verjare te prosente ghedaen waren, *Rek. v. Gent* 2, 183 (*a.* 1342). Werter (*een drank*) hem te prisente ghesant, zo salmen gheven armen luden, *D. Orde* 241. Der viande engien, die . . . spien hoe sise (*de zielen*) bringhen te presente (*varr.* prosente) haren here (*den duivel*) ten tormente, *Nat. Bl.* II, 1193 (*vgl. ald.* 1189: presentieren, *varr.* prosenten, prosinten). Blidelike si die joncfrouwe namen ende ghavense te prosente den amirale, *Flor.* 699 (*de vertaling is hier onjuist: het Fr. heeft*: „a l'amiral lont presentee", *d. i.* te koop aangeboden"; *ook het volksboek heeft*: „daar zij ze den admiraal prezenteerde"; *vgl. Flor.* bl 115). — Ook van iets anders dan een voorwerp, waarmede men iemand genoegen doet of eert. ‖ Hi dede hem gheven sulc present dat si souden hebben ridders naem (*verleende hun ridderschap, maakte hen tot ridders*), *Bloeml.* 3, 81, 190 (Hild.).

2) *Gave*, ook *van den geest, het eene of andere vermogen*, bepaaldelijk *gave of geschenk van God.* ‖ Doe ghi hem sendet . . . den Heilighen gheest in een prosent, *Vad. Mus.* 2, 417, 82. Dus bout hem elc an dat prosent, dat hem van Gode es ghesent (*dat hij van God heeft ontvangen*), *Esop.* LVIII, 25. Die tijt sal comen die sal verdomen hare (*der wereld*) prosente (*gaven*, nl. *genietingen*), Praet 3764. Mi dinct in predicaciën erehande delinge als int (*l.* vant, *zie* Detmers, *bl.* 44) prosent dat van Gode es gesent, *Franc.* 6334 (lat. *videtur in praedicatione distributio quaedam donorum coelitus acceptorum*). Als heren dooghet laten blijcken, soo worden si in eren wel bekent, ende als si voeren sulc present (*zulke geschenken meebrengen, zulke hoedanigheden hebben en toonen*), soo slaet die soete lucht voren, dat is een edelen naem, Hild. 214, 108. — Marie die . . . gheeft hare dooght te presente (*doet ons van hare deugd genieten, laat ons daarvan de heilrijke gevolgen ondervinden*), daer wi bi ten parlemente alle sullen ontghaen ende ghenesen, *Rijmb.* 9569.

PRESENT, bnw. Van ofra. *present*, fra. *présent*, lat. *praesentem. Tegenwoordig, aanwezig*; ook *bij de hand, onder het bereik*, lat. *praesto.* ‖ Alre (*l.* alte) zeere ware elc beschaemt, als hi bi lieve comt present (*in de tegenwoordigheid of bij zijne beminde komt*), hine ware gesuvert . . . van meszitten ende van messtane, *O Vl. Lied. e. G.* 539, 577. Die siele es hem (*den rechter*) ontwent, des vaet hi den lichame present, haer instrument, *Wap. Rog.* 800. — Ook in tegenstelling met „verleden" en „toekomend". *Tegenwoordig, nu zijnde.* ‖ Allen denghonen die dese presente letteren zullen zien of hooren lesen . . . saluut, *Belg. Mus.* 1, 434 (*a.* 1478); ook *Vad. Mus.* 4, 361 (*a.* 1403); *enz.* — Ook als znw. (vgl. fra. *à présent, de présent*) in de uitdr. in presente, *in persoon, tegenwoordig.* ‖ Die vreese van den jugemente, daer ic sal comen in presente, die steect mi al uten keere, Praet. 4770. Nu stae si in presente: die wint in enen tornoy, si es sine, *Lanc.* III, 16431.

PRESENTATIE (-CIE), znw. vr. Mnd. *presentacie.* Van lat. *praesentatio.* — 1) *Voordracht, het recht van voordracht voor de eene of andere kerkelijke bediening*, fra. *droit de présentation* (Duc. op praesentatio: „jus patronatus, quo quis Ordinario a se electum ad beneficium ecclesiasticum *praesentat*, ut ab eo in possessionem canonicam mittetur"). ‖ Dese (*paus*) verboot . . . dat geen clerc in ghenen dinghe van leken man kerke ontfinge sonder presentatie alleene, *Sp.* III[a], 47, 74.

2) Van ofra. *présentation*, met latiniseering. *Voorstelling, vertooning*, thans in het Fra. uitgedrukt door *représentation.* ‖ Goede jonste (*acc.*), die ons tot hier ghebrocht heeft, hadde noch wel vonden ons presentatie, *Han. H.* 248.

3) *Plechtige ontvangst of begroeting*, oorspronkelijk *gepaard gaande met het aanbieden van geschenken* (vgl. PRESENTEREN, PRESENTEN en PRESENTBOEC); misschien ook is in den volgenden post alleen het laatste bedoeld. Kil. vertaalt het woord door „oppositus", d. i. *voorstelling van een persoon* (?) en geeft presentaciewijn in de bet. van presentwijn, vinum honorarium, *eerewijn* (wijn geschonken bij eene plechtige ontvangst of begroeting). Misschien ook zal presentatie wel beteekend hebben hetzelfde wat thans *representatiekosten* heet, nl. uitgaven door officieele personen gedaan in het belang van de lichamen die zij vertegenwoordigen". ‖ (*Uitgeg. te Amsterdam*) an presentatiën buyten ende binnen 150 lb, *Inform.* 178 (*vgl.* 331: „an schencken van wijn, maeltijden ende anders den vreemden heeren gedeputeerden van steden ende anders").

AANM. — Kil. vermeldt presentatie nog in de bet. „exhibitio, editio", waarmede waarschijnlijk *overhandiging, levering* bedoeld is. Vgl. PRESENTEREN, 1).

PRESENTBOEC (-BOUC), znw. o. Te Brugge (en waarschijnlijk ook elders) *het boek waarin worden opgeteekend de kosten der geschenken door de stad aan verschillende personen vereerd.* Zie *Invent. v. Br.* 2, 87.

PRESENTEERRE, -IERRE, -IRE, znw. m. Van presenteren; z. ald. *Hij die „presenteert" of te koop aanbiedt* (?). ‖ Den kocke, den scaffere van Lubeke, . . . den presentire van den wijne to Brugge, *Hans. Recess.* 10, 300.

PRESENTEN (PROSENTEN), -INTEN, zw. ww. trans. Van present, 1e Art.; ôf gevormd naar het voorbeeld van ofra. fra. *présenter.* Voor 1) is de eerste, voor 2) de tweede wijze van vorming de waarschijnlijkste.

1) Met den 4den nv. van den pers. *Beschenken, begiftigen, een geschenk of geschenken geven aan* (*iemand*). ‖ Ooc wilde hi (*Naaman*) prosenten wel Heliseüse, *Rijmb.* 13290 (*var. K.* prosenteren).

2) Met den 4den nv. der zaak. *Ten geschenke geven of aanbieden.* ‖ Met dieren clederen anghedaen presentieren sise (*het dier*) haren here om hem te doen

sonderlinghe ere, *Nat. Bl.* II, 1188 (*varr.* prosenten, prosinten; lat. *domino suo offerunt*).

PRESENTEREN (PROSENTEREN, PRESINTEREN), -IEREN, zw. ww. trans. Mhd. *prēsëntieren*; mnd. *presentēren*; ndl. *presenteeren*. Van ofra. fra. *présenter*, lat. *praesentare*. In de bet. 6) schijnt het woord eerder te moeten worden beschouwd als in het Mnl. gevormd van present en den basterduitgang *-eren*, vooral om presenten, dat in dezelfde beteekenis voorkomt (z. ald. 1). Doch daar deze opvatting zeer dicht staat bij de onder 2) genoemde, nl. „aanbieden, overhandigen", zoo is het niet strikt noodig, deze beteekenis onder een afzonderlijk hoofd te plaatsen.

1) *Ter hand stellen*, *overreiken*, *overhandigen*, *leveren*; ook *overleveren*. *Voc. Cop.* presenteren, presentare; presenteren, exhibere. Kil. 855: presenteren, praesentare, sistere, exhibere, in conspectum dare (ook Plant.). Het mnl. woord is antwerden, van antwerde, tegenwoordigheid (z. ald.). Vandaar hd. *überantworten*. ‖ Leonora sijn suster presenteerde hem den prijs, *Exc. Cron.* 281c. Walewein . . . prosenteerde . . . sinen oom dat scaecspel beide vor heren ende vor vrouwen, *Wal.* 11136. — Suldi enen (*l.* tenen) vremden coninc mi voeren ende presenteren up minne, so ben ic ene grote keytivinne, *Wal.* 9422. (Si) hebbene in wighe gevaen ende prosenteerdene saen Clodoveuse, diene sterven dede in gevangnesse, *Sp.* III,[2] 36, 77. — Ook in de bet. *in iemands tegenwoordigheid brengen*. Kil. Plant. „in conspectum dare". ‖ Want die scrifture van hem (*Michael*) toget dat hi de ziele met groter ere prosenteert vor onsen here, *Franc.* 4828. Dat ic gevuert was . . . daer ic soud hebben geweest met eren gepresenteert voor danscijn ons Heren, *Christ.* 1802. Doe Christus . . . clam in zinen vulkomenen staet om zine vriende allegader te prosentierne vorden vader, *Sp. d. Sonden* 7423 (*Proza* presentieren).

2) *Aanbieden*, *presenteeren*, ook van een geschenk. Kil. Plant. „offerre". Vgl. Duc. op praesentare, 1°. ‖ Want hi in den orbore mijn sijn ors verloren heeft, ende men hem geen ander en gheeft, . . . dats sere mesdaen; . . . doen hiet si . . . dat menre hem vele bringen soude ende liete hem nemen welc hi woude; . . . die scone . . . prosenteerdem dat ors . . .; doe nam hi een ors . . ., dat hi meest horde loven, *Limb.* III, 748—770 (*var. B.* presentierde hoem). Ic moet hebben die ierste joste . . ., ic sie ginder enen walopperen, sijn ors willic prosenteren der coninginnen, (nl. *na hem eerst overwonnen te hebben*), *Ferg.* 5192. Ic en wane niet jegen hem josteren: mijn ors willic hem prosenteren, en wilt hi mi verlaten niet van derre joesten, 5480 (*er blijkt uit deze en de volgende plaats dat men zijn paard aanbood aan den tegenstander wien men een tweekamp weigerde*; *men wilde daarmede te kennen geven dat men zijne minderheid erkende*, *feitelijk door hem overwonnen was*). Ridder..., jegen u josteerdic gerne: ic wane ghi dadet tuwen scerne dat ghi mi u ors prosenteret (= prosenteredet): al mine gesellen gefolleret so hebdi utermaten sere, 5490. Uwer conincckliker moghentheden prosenteric hier van goude mine offerhande, *Rumb. Avondst.* 23, 2 (*Opschr.* die drie coninghen). Ic prosentere u . . . van wieroke mine offerhande, *ald.* 12; ook 19. Dese die aldus groot was (*Joh. de Dooper*) hi wert gegeven eenre overspelinnen ende men presenteerden eenre sprincsteren, *Hs. v.* 1439, 132*a* (lat. *traditur adulterae*, *addicitur saltatrici*). — Presenterende goud ende selver, gheld ende meer ghelds, cautioen ende borchtucht ende al tghuent datteenen welteliken beroupe behoordt, *Invent. v. Br.* 5, 3 (*a.* 1432; vgl. bij BIEDEN, 3°, *eene dergelijke plaats*). Presenteren goud, zelver ende paerd, harnasch, zekere ende bortucht, 6, 539 (*a.* 1444). Presenteren paerd ende ghesmide, goud ende zelverghelt, *ald.* (*a.* 1430). — Enen ene bede presenteren, *aan iemand een gebed opdragen*, *het tot hem richten*. ‖ Dis presenteric mine bede u, maget schone (*eene heilige*), *Lev. v. Lutg.* III, 5158. — Presenteren schijnt ook in gebruik geweest te zijn voor (*zijne diensten*) *aanbieden*: althans zoo zal wel moeten worden opgevat de glosse in *Voc. Cop.*: „presenteren, sumministrare". Vgl. „subministrare" in Diefenb. en *Teuth.* II, en bij Duc.: „subministratio, *auxilium*".

3) *Iemand op eene bepaalde plaats brengen*, *bij iets tegenwoordig doen zijn*, vooral van eene wonderdadige verschijning. ‖ Gelovelijc eist sekerlike dat Gods cracht . . . die Sinte Ambrosise van Melane tsinte Maertins grave brochte te Tours sonder menscelike sorcours, dat soe Fransoyse prosenteerde alder (*d. i.* aldaer) Antonis instrueerde die broeders vanden cruce ons heren, *Franc.* 2073 (*vgl. ald.* 2067: „de jegenwoordige (*tegenwoordigheid*) . . . van Fransoyse" *en* lat.: *omnipotentis Dei virtus . . . etiam servum suum Franciscum praedicationi praesentavit Antonii*).

4) *Voorstellen*, *iemands naam of persoon bekend maken*, *presenteeren*. ‖ (*De moeder*) leghede se (*hare dochter*) in ene silveren wiege ende presentierdese aldus den edelen boden, *Elizab. Leg.* 14. Daer wert hi mit Celso den proost gepresentiert, *Hs. v.* 1439, 18*b* (lat. *cum puero Celso praesidi praesentatur*). — Ook als wederk. ww., hem presenteren, *zich bekend maken*, *zijn naam noemen*; ook *mededeelingen doen aangaande zijn persoon en zijne daden*. Mnd. *sik presentēren*. ‖ (Dat) du hare (*aan de koningin*) seges wattu heves gedaen . . .; du moets ooc . . . varen tes conincs Bandemagus hove . . . ende di in derselver manieren den vrowen die dar sijn presentieren . . . ende ins conincs hof van Norgales, . . . ende diere gelike di presenteren daer, *Lanc.* II, 19129.

5) Zeer nabij de vorige opvatting staat de beteekenis *toonen*, *wijzen*, *iets of iemand als tegenwoordig of aanwezig doen uitkomen* (?). Vgl. bij Duc. „praesentare, *praesentia efficere* (vgl. PRESENTERENDE), ostendere. *Teuth.* toonen, wijsen, tzeygen, presentiren, ostendere, monstrare, presentare.

6) Van present (zie boven). Hetzelfde als presenten; z. ald. — *a*) Met den 4den nv. van den persoon. *Beschenken*, *begiftigen*. ‖ Hier om soo pleghen sise sere wel met broode mit appelen enz., vele mere dan sijs behoeft, te presenteren, *Proza-Rein.*[2] 102 (*Rein.* II, 5167: hierom pleghen sise wel mit appelen enz. vele meer dan hem is noot). Zie nog een voorbeeld bij PRESENTEN, 1). — *b*) Met den 4den nv. der zaak. *Ten geschenke geven*, *als geschenk aanbieden*. ‖ Hi brochte den riddere . . . enen mantel diere . . . ende prosenterdene jonstelike Flandrise; . . . dat was hem een scone prosent, *Flandr.* I, 223. Al eist dat gijt hebt gecocht, segt emmer dat het u es . . . van uwen vrient gheprosenteert, u gichte salre sere werden (*in waarde rijzen*) mede, *Rose* 7728 en *var.* bl. 260 (*and. var.* van huwen zin (?) gheprosenteert). Hi prosenteerdem diere dinc, so dattene die coninc wel ontfinc, *Rijmb.* 19893 (lat. *dans ei munera*). Zie nog een voorbeeld bij PRESENTEN, 2). — Ook zonder uitgedrukt object der zaak. ‖ Te Troyen mochtmen blyscap scouwen, men presenteerde(n) seer der vrouwen; die eer was al ongheacht die men haer dede, *Troyen* 8338 (Ben. 23642: *la nuit li firent maint present*; *molt fu jote et enoree*, *cele nuit l'ont bien celebree*; de bet. is hier niet „eer aan iem. bewijzen", zooals *T. en Lettb.* 6, 304 is gezegd). — Daaruit heeft zich de beteekenis ontwikkeld van *begroeten*, *complimenteeren*. Vgl. beneden *Franc.* 3653 met het Latijn. Mogelijk ook moet men voor deze opvatting uitgaan van de bet. *voorstellen*, *iemands naam en persoon bekend maken*. Vgl. bij Kil. presentatiewijn en presentwijn, vinum honorarium, *eerewijn* (zie *T. en Lettb.* 6, 304 vlg.). ‖ Drie aerme wivekine . . ., diene met ere niewer groete prosenteerden harde zoete; si seiden: wel moeti comen sijn, vrouwe ver armoede fijn, *Franc.* 3653 (lat. *novum*

salutationis munusculum ei offerentes; men ziet hier nog duidelijk de oorspronkelijke beteekenis *beschenken, begiftigen*). — Waarschijnlijk moet men presenteren lezen voor persmeren, Velth. IV, 48, 43: „Bonen ende Poprode die sijn wel werd dat mense persmeren (*l.* presentere) naest Guelke ende dese heren" (vgl. *T. en Lettb.* t. a. p.; de bet. *iemand een compliment maken, hem complimenteeren, eervol vermelden, verheffen* kan zich geleidelijk ontwikkelen uit die van „beschenken"; vgl. *Zeestraet* 113: „een... man . . . diens salige gedencken Den Haegh en Scheveningh met roosen sou beschenken").

PRESENTERENDE, bnw. Het woord dient in *Voc. Cop.* ter vertaling van lat. „presentaneus". Het laatste wordt bij Duc. weergegeven door *tegenwoordig* en door *krachtig, uitwerking hebbende*, gezegd van een geneesmiddel („efficax, probatus, penetrans"). Misschien is de oorspronkelijke bet. „van zijne tegenwoordigheid blijk gevende, toonende dat men er ook nog is". Vgl. lat. *praesto*, „tegenwoordig" en „behulpzaam". Eene opvatting van presenteren, waaraan deze zich zou aansluiten, is evenwel niet gevonden: het dichtst staat die, vermeld onder 5), waar uit Duc. vermeld wordt de omschrijving „praesentia efficere", d. i. „door zijne tegenwoordigheid iets bewerken".

PRESENTERINGE, znw. vr. *Aanbieding, aanbod.* Plant. presenteringe, *presentation*, oblatio, praesentatio. ‖ Haer presenteringe ghenoechde Emor ende synen zoon Sichem, *Haagsche Bijbel* 1, 34c.

PRESENTIE, -CIE, znw. vr. Mnd. *presencie*. Van lat. *praesentia*, of van ofra. fra. *présence* met latiniseering. — 1) *Tegenwoordigheid.* Kil. presentie, praesentia, aspectus, conspectus; in presentie, coram. Hiertoe behoort *Christ.* 1089 vlgg. „als (*l.* el?) hevet God gheconsecreert . . . metter presencie sienre pinen (*met lichamelijke pijnen, met zijn lijden toen hij als mensch op aarde was*; vgl. Duc. op praesentialiter), daer de tekenen noch in scinen, nochtan enz." — 2) *Presentiegeld.* Zoo ook mnd. Vgl. Duc.: praesentia, salarium quod pro praesentia alicui officio ecclesiasticis conceditur. Vgl. PRESENTMEESTER. ‖ Als die van den gerechte ende vroescip aldus ghedaecht worden, . . . soo selmen geven te presencie (eig. *voor hunne tegenwoordigheid of aanwezigheid*) den gerechte, vroescip, clerck, boden ende knechten elc twie comans groot, *Leid. Keurb.* 174. 63. Elken geven van wegen unser statt tott elken tijtt drie stuver ter presentiën, *R. v. Nijm.* 241 (*a.* 1499). De presentie van den burgermeesters ende gerechte bedraecht omtrent 20 lb gr., *Inform.* 173. — In dezelfde bet. presentiegelt, *Inform.* 514.

PRESENTIEMEESTER, znw. m. Het ml. van presentiemeesterse. Hetzelfde als mnd. *presencioneir*, mlat. *praesentionarius* (ontbr. bij Duc.). *De geestelijke belast met de zorg der dagelijksche uitdeelingen voor dienstverrichtingen.* Vgl. mnd. *presencie*, geldzahlung für mitwirkung beim chordienst.

PRESENTIEMEESTERSE (-SCHE), znw. vr. Benaming van de vrouw, die in de nonnenkloosters belast was met de zorg der dagelijksche uitdeelingen aan hen die bij bepaalde kerkdiensten tegenwoordig waren en diensten verrichtten. ‖ (*Wij tuigen dat B. opdraagt aan*) C. praest (*proost*), joncfrow D. presentiemeestersche en joncfrow E costersche te Bedbur, enz., Sloett, *Bedbur*, bl, 12; zoo nog eens *ald.*

PRESENTCANNE (PROSENT-), znw. vr. *Eene kan bestemd om ten geschenke te worden gegeven, eene kan die als geschenk moet dienen, presentkan* (vgl. ndl. *presentexemplaar, presentjurk*, eene jurk die men ten geschenke heeft gekregen). ‖ J. den potghietere van 40 nieuwen prosentcannen te makene . . .; van den zelven cannen te teekinne met scilden vander stede wapine; . . . van andren ouden prosentcannen te vermakene, *Rek. v. Gent* 1, 337 (*a.* 1338).

PRESENTKERSE (PROSENT-), znw. vr. *Eene kaars die als geschenk moet dienen.* ‖ (*Aan den*) kersemakere van 14 prosentkersen ende die hooftmans ende dekene hadden, *Rek. v. Gent* 2, 101 (*a.* 1341).

PRESENTMEESTER, znw. m. Benaming van een stedelijk ambtenaar, waarschijnlijk *de ambtenaar belast met het koopen der geschenken* (*en het beheeren van het fonds daarvoor bestemd*), *die herhaaldelijk vanwege eene stad in de middeleeuwen aan verschillende vorsten en hooggeplaatste personen werden gegeven.* ‖ Pensionarissen, secretarissen, clercken, duerwaerders, presentmeesters, sergeante van der cameren, gartsoenen, boden, messagieren, conciergen, dekenen, vinders, ghezwoorne enz. *Ann. Em.* 1, 52 (*a.* 1476).

PRESENTWIJN (PROSENT-), znw. m. *Wijn die als geschenk dient, presentwijn.* Vgl. PRESENTCANNE en PRESENTKERSE. ‖ In minderinghen van dat men sculdech bleef . . . Symoen Gommare van prosentwine 160 lb, *Rek. v. Gent* 2, 185 (*a.* 1342). Vanden prosentwine, die in kannen ghesent es bij M., 5, 15 (*a.* 1376). M. van prosentwijne ende aelmoesen wijne, 163.

AANM. — Het woord wordt door Kil. opgegeven en vertaald door „vinum honorarium" welke uitdrukking de bovengenoemde beteekenis heeft: vgl. Spanoghe, (*Synon.* 3, 225: „vinum donativum, honorarium, *schenkwijn, eerenwijn, presentwijn*". Daar evenwel Kil. in dezelfde beteekenis ook vermeldt „presentaciewijn" en *presentatie* in den zin van „het geven van een geschenk" niet voorkomt, zoo zal men wel presentwijn ook mogen opvatten in den zin van „wijn die te iemands eer geschonken wordt, eerewijn". Boven had het woord de eng verwante opvatting van „wijn die iemand om hem te eeren geschonken (gegeven) wordt."

PRESIDENT, znw. m. Van ofra. fra. *president. Hij die aan het hoofd van iets staat, hoofd, bestuurder.* Kil. 855: president, praeses, antistes, *vulgo* praesidens. *Teuth.* vurweser of president, regierre des lands, preses.

PRESSE, znw. vr. Van ofra. fra. *presse.* Het woord kan de beteekenis gehad hebben van *pers*, bepaaldelijk *wijnpers*, maar om de vertaling (*Gloss. Bern.* presse, pressura) is het waarschijnlijker dat het op te vatten is in den zin van *persing, drang, druk, benauwdheid.* Vgl. PERSE, 5), waarmede de vertalingen van *pressura* bij Diefenb. overeenkomen.

PRESSERE, znw. m. Hetzelfde als *persere, eene afleiding van persen. *Een voorwerp waarmede men perst, eene pers. Gloss. Bern.* pressere, prelum. Vgl. het volg. Art. en Diefenb. op prelum, waar niet *pressere*, maar wel *presse, parsse, prescke, presbaum* en *pressele* vermeld worden.

PRESSURE, znw. vr. Van ofra. *pressure* (?). Waarschijnlijk is het woord door vervanging van suffix gevormd van *pressoir*; mlat. *pressorium.* Vgl. paloor (-ore) en palure bij PALURE. *Wijnpers.* ‖ Een man . . ., die enen wijngaerd hadde. . . dien hi vertuunde wel ter cure ende setter inne ene pressure, *Rijmb.* 25263 (*de lezing* core: pressore *is even goed, doch zij wordt niet als var. medegedeeld: de opgave der varr. is evenwel in Rijmb. zeer onvolledig*). Lat. *pressura* heeft eene andere beteekenis. Zie bij PRESSE en vgl. mhd. *prëssiure*, hetzelfde als *prësse*, „schar, gedränge" (Lexer).

PREST, znw. m. Van ofra. *prest*, fra. *prêt. Leening*, vooral van geld. ‖ Als men taxeirde den prest van den Oosterlinc ghelde, *Invent. v. Brugge* 3, 258 (*a.* 1392). Zoo ook 256 (zie de plaats bij HAGEPOORTER).

PRESUMPTIE, znw. vr. Van ofra. *presumption*, fra. *présomption. Vermoeden, gissing, voorgevoel, Lev. v. Lutg.* III, 5206. — Dat ook de bet. *laatdunkendheid, eigenwaan* in het Mnl. bekend is geweest, bewijzen de 16de-eeuwsche woorden presum(p)tsieus (*Boom d. Scr.* 6, 93) en presumaet (*ald.* 88; het

woord schijnt *trotsch*, *laatdunkend* te beteekenen, maar de vorming is niet duidelijk).

PRETER, PRETERIE. Zie PRATER, PRATERIE.

PREUS (PREEUS, PRUES, PRUETS, PRUEDTS, PROYS, PROEYS *d. i.* PROOS), bnw. Hoewel eene schrijfwijze met *sc* of *sch* als uitgang nergens gevonden wordt, zoo blijkt toch uit preuschelike (*Couchy* II, 2709) en preuscheit (*Lanc.* II, 30302) duidelijk, dat naast de genoemde vormen ook preusch moet zijn bekend geweest; vgl. Kil. *prootsch*, *pruytsch* en ndl. *preutsch*. Van ofra. fra. *preux*, waarvan de oorsprong niet vaststaat: waarschijnlijk zijn er verschillende woorden samengevallen (*prod-* uit „prodesse", *probus* en *prudus*): van den ofra. vorm *preu*, *prou* komt ofra. fra. *prouesse*, mnl. provetse (z. ald.). Het is het ndl. *preutsch*, dat wat zijne beteekenis betreft het dichtst staat bij „prudus", vla. *preusch*, trotsch, fier (De Bo 892); bij Kil. prootsch. Zie Franck en Vercoullie op preutsch en vgl. de fr. wdbb.

1) *Rechtschapen*, *edel edelaardig*, *braaf*, *trouw*. ‖ Si heeft soo reine lijf ende haer herte es alsoo proys (:gratioys) . . ., dat icse emmer minnen moet, *Lansl.* 188. Arnoud haer sone, die preus was, *Vl. Rijmk.* 1560 (lat. bl. 378 ald. *mirae probitatis*). (*Augustus was*) niet altemale sonder blame, want hi was luxurieus, al was hi anders wijs ende preus, *Sp.* I[e], 51, 58. Mijn here . . . es gheprijst boven allen menchen (*l.* menschen, *of* wenschen?), want hi es de preuste mensche diemen . . . soude vinden in de werelt, *T. en Lettb.* 1, 315, 2. Sinte Victoor glorieus ende helich ridder preus, *Vad. Mus.* 5, 329, 30 (het woord kan hier ook bedoeld zijn in de bet. *moedig*, *onverschrokken*). Hi sal prues sijn ende in duechden ghepresen, *Scep v. W.* 6*b*. Hi sal goet van wille, ghetrouwe ende prues sijn, 5*c*. — Ook in de bet. *kuisch*, *ingetogen*, *zedig*. Vgl. NOYAEL. ‖ Het (*het kind*) sal prues van lichame sijn, *Scep v. W.* 5*b*. Haer upsien es vriendelic ende gracieus, scone, wel wesende ende prieeus (*l.* preeus), ootmoedich, simpel ende ghestade, *Amand* I, 3897. — Met eene bepaling in den 3den nv. *Getrouw*, *trouw*, *jegens*. ‖ Van wiven luxurieus ende haren manne niet preus, Velth. VII, 19, 87.

2) *Moedig*, *stout*, *flink*, *dapper*, *onverschrokken*. Kil. prootsch, ook pruytsch (d. i. preutsch?), strenuus, acer. ‖ Hier up souden seere beenen (*aanvallen*) van Valkenberghe die pruensche heere (*l.* heeren), ende pinen . . . te ghecrighene die proye, *Vl. Rijmk.* 6568. De grave preus, *Vl. Rijmk.* 7168. Die reuse preus, *Madelg.-fr.* 153, 88. Godevaerde den Bocheus, die sere vrome was ende preus, Stoke I, 1187. Doe begonsten hem temayeren onse ridders, preus van aerde, *Ep. fragm.* 177, 204. Dat hi es die alre scoonste man, die preuste entie stoutste, . . . die beste riddere diemen weet, *Lanc.* IV, 3063. — Wie haren gheslachte wille deeren, si souden hem helpen met moede preus, want si sijn moedich ende orghelyens, *O Vl. Lied. e. G.* 340, 750. — Zoo ook in de 17de eeuw (Oudem. *Wdb. op Hooft* 251).

3) *Fier*, *hoog van karakter*, *een sterk ontwikkeld zelfgevoel hebbende*; ook in eene ongunstige opvatting *trotsch*, *hoovaardig*, *overmoedig*. Kil. prootsch, magnanimus; fastosus, superbus. ‖ (Hi es) van herten alsoo proeys (*d. i.* proos) ende van moede soo aerghelyoos (*d. i.* orghelyoos), dat hi ooc gheen wijf en mint, *Glor.* 201. Preus was die jonghe heere, *Couchy* I, 801. — Nadat ghi moesten zijn amoreus, hadt toch u hooghe couragie (*gemoed*) preeus gheleyt aen eenighe hooghe vrouwe, edel, van conincs bloede als ghi, *Troyen Volksb.* 36*d*. — Die u hier ghesent heeft es harde orghelieus, hoverdich ende zeere preus, *Couchy* II, 2456. Doe wassic . . . so pruedts ghemoet, hadde yement my te maer in prose ofte dichte gheseyt (*iets te mijnen nadeele gezegd*, *mij in opspraak gebracht*), ic hadden een pond vleesch int gesichte gheleyt, so coragieus wassic, *Z Vl. Bijdr.* 6, 332, 146.

4) *Dartel*, *levenslustig*. ‖ Als men den somer can ghewinnen ende die bloemken staen ende springhen (*ontluiken*) ende die voghelkine lude singhen, soo werden alle herten proys (: gracioys), *Wint. e. S.* 268. Dat hi (*de zomer*) ware scone ende gracioys ende dat hi alle herten proys maecte ende van vrouden wijt, 469.

PREUSCELIKE (PREUSCHELIKE), bijw. *Op eene fiere wijze*, *met fierheid*. ‖ Preuschelike reet hi voren, *Couchy* II, 2709 (*vgl.* 2702: als een ridder vul der eren reet hi voren).

PREUSHEIT (PRUES-), -HEDE; ook PREUSCHEIT (vgl. PREUSC(H)ELIKE), znw. vr. Ndl. *preutschheid* in eene andere beteekenis (= fra. *pruderie*).

1) *Dapperheid*, *stoutheid*, *koenheid*, *onverschrokkenheid*, *ridderlijk gedrag*. ‖ Wie soude hebben gewaent . . . dat an desen man hadde gewesen soo sonderlinge grote preuschede, alse hi heeft getoont hier ter stede, *Lanc.* II, 30300. Die coninc dede die aventuren alle bescriven . . ., om dat weten mochten . . . sine oyre . . . dat wonder dat Lanceloot dede in sinen live met sire pruefthede (*l.* prueschede), 32589. (Si) slogen ende staken stoutelike optie gene . . . die meest waren vernaemt doe van machte ende van preusheden, 19970. Bi preuscheiden no bi waerden siet hi dat hi niet mach ontgaen ende nieman dan God hem in staden staen, III, 3840. Dat R. van den coninc . . . zeere was verheven omme sine preusscheyt ende sine fayten van wapene, *Cron. v. Vlaend.* 1, 125. — Ook in de bet. *ridderdaad*, *heldenfeit*. ‖ Alle die grote preusheden die ic dede harentare quamen mi alle van hare, *Lanc.* III, 2982. Dit sal sijn die scoonste preushede die enech riddere in langen dede, 3423. Vgl. PROVETSE.

2) *Trotschheid*, *hoovaardij*, *overmoed*. ‖ Dus worden die Fransoysen dageliicx geplaecht van god door haer hoverdije, mer si en willen haer pruesheyt ende hovaerdich herte nyet bedwingen, *Exc. Cron.* 303*a*.

PREUVE (*Bouc v. d. Audiënc.* 177). Zie PROEVE.

PREVANDE (*Rek. v. Hattem* 248). Zie PROVANDE.

PREVENDE (*Rein.* I, 2693 *var.*). Zie PROVENDE.

PREVENDER (*Wrake* I, 1045). Zie PROVENDER.

PREVILEGIE, -LEGE. Zie PRIVILEGIE.

PREVILEGEREN. Zie PRIVILEGEREN.

PREVOOCHT, znw. m. Door bijgedachte aan voget (voocht) ontstane bijvorm van prevoost. Zie PROVEST.

PREVOOST (-VOST), znw. m. De oorspronkelijke vorm van provoost, dat de gewone is in het Mnl. Van lat. *praepositus*, vanwaar ook fra. *prévôt*. Zie voorbeelden Matthijsz. 44 vlg. in de bet. *baljuw* en verder bij PROVEST. — In *Voc. Cop.* wordt „prefectus" weergegeven door prevoecht (prevoocht), waarin men wel eene versmelting zal moeten zien van *prevoost* en *voget* (*voocht*).

PREVOOSTDIE. Zie PROVESTDIE.

PRI, znw. vr. Jongere vorm van pride, prië; z. ald. Ndl. *prij*, als scheldwoord. *Lichaam van een dood dier*, *aas*, *kreng*. ‖ Siet voor (*draagt zorg*) . . . u lijf ende u goet mer als een pri te haten, ghi moetet al hier laten, *Hor. Belg.* 10, 33, 8.

PRIAMEL, znw. o.? Mhd. *priamel*, *preambel*. Uit mlat. *praeambulum*; fra. *préambule*, voorspel, preludium. — Ook benaming van eene bepaalde soort van kleine spreukgedichten. Zie Grimm's *Wtb.* op präambel en op priamel, en de bij het laatste woord aangehaalde schrijvers. Het is niet zeker dat het woord in het Mnl. is bekend geweest. Willems heeft in *Belg. Mus.* 6, 184 vlgg. eene verzameling „van vele edelen parabelen ende wiser leren" uitgegeven onder den titel „Oude Rymspreuken en Priamelen", maar dit woord staat niet in het hs.

PRIDE (PRIË; in lateren tijd ook PRI; z. ald.), znw. vr. Mhd. *pride*; mnd. *pride*, *prie*; ndl. *prij* (als scheldwoord). Van lat. *prēda* (*praeda*), waarvan ook fra. *proie*, mnl. prooye (z. ald.), ndl. *prooi*.

1) *Prooi*, *buit van dieren*, *aas*. *Harl. Gloss.* roof,

pride, preda. || De havic doet sine jonghe vlieghen omme hare pride, alse sijt vermoghen, Ruusb. 2, 209. Si (*de slechte prelaten die bij haviken worden vergeleken*) sijn scalkere daer si hare pride vaen (dan eertsche princen die wi den valke gheliken), *ald.* (lat. vert. *ubi praedam sibi certam pollicentur*). Na des aers sede die sine pride node laet gaen die hi heeft met clawen bevaen, Velth. V, 30, 44 (*var.* proye). Die wolf suect die priden (*hier in het mv.*), *OVl. Ged.* 1, 79, 434. Dat dier sine pride sochte, *Limb.* X, 1080. Als hi (*de leeuw*) genoech bejaget heeft, soo . . . deilt (hi) soo meldelike sijn pride, dat hire den dieren laet aen winnen die op ghenade tote hem rinnen, Heelu 3380. Dese ghiere . . . leven wel hondert jaer of meer, ende gherieken allerande proyen ofte pryen van verren, also de arend doet van over dzee: zij vlieghen hoghe ende halen neder haere aes, *Boëth.* 188*d*. — Ook gezegd van *krijgs-* of *oorlogsbuit.* || Doen aldus die van Gelre ronnen ten tinten waert om die pride, Heelu 5344. Doen dese volgeden na die pride, 7377. Onderwegen namen si haer pryde ende bernden ende roveden dat lant, *Merl.* 33796. Wi (*de duivelen in de hel*) sijn ontdaen (*door Christus nederdaling ter helle*), volghen wi onser priden saen, *L. o. H.* 4283. Slaen wi aen onse pride onse hant (*de zielen der door Christus uit de hel verloste heiligen*), 4288.

2) *Een dood dier*, ook *een tot bederf overgaand lichaam van een dood dier, kreng*; mnl. ook vulic, ndl. *prij*, als scheldwoord op menschen toegepast; zie beneden en vgl. Van Hasselt op Kil. 507. *Teuth.* ayss, prijde, vuylick, cadaver. *Voc. Cop.* een pride, cadaver (ook *Harl. Gloss.*; *Hor. Belg.* 7, 16). Kil. prije, cadaver, tetrum cadaver. || Men sal ghene dode perde noch andre priden die men vilt dan buten staken te watre wert (*nl.* leggen *of* voeren) ende daer graven, *Cor. v. Antw.* 46, 168. Soo wat man hont oft pride (*een dooden hond of een ander dood dier*) in der poorte putte worpe . . ., verboorde 20 scell., *R. v. Breda* 8, 33. Gelikerwijs dat die snee ene vule stinkende prijde scone ende wit maect van buten, *Hs. Pelgrimage* 71*a* *var. Haarl.* (*Haagsch hs.* ene vuyle stinkende messen). Ic eet altoos geerne vule stinkende croengiën ende prijen, *ald.* 77*d var. Haarl.* (*Haagsch hs.* stinkende krengen). Dat de vors. officyer (*rechterlijk ambtenaar*) ghehouden wert de stede te zuverrenne van allen doden pryer (*l.* pryen), *Ann. Em.* 15, 28 (*a.* 1526). Van dieren en pryen, als honden en catten, *ZVl. Bijdr.* 6, 234, 240. Waer sijn sy ghevaren die van haven alsoo rijck ende schoone vrouwen waren? sy ligghen inder aerden swert, veel vuijlder dan een prye, *Bag. v. Par.* 2, 26. Den hont die wintelt hem gheerne op een prye, *Spreuken* 77; Goedthals 100 (fr. ald. *le chien se frotte a la charogne*). Als die siele van den lichame verscheyden is, so en ist lichaem geen mensche, maer het is een pryde oft croenge, Brugm. 2, 279 (*Boec v. d. L. J.* 51*d*). Dat ic daer af werde vul ende stinkende gelijc eenre pryen, *Pelgrimage* 97*b*. Dyn vleisch (*is*) in den derden daghe (*na den dood*) als een stinkende prië, der wormen spijse, *Boëth.* 92*b*; ook 136*b*. O keytivighe vleesch, o stynckende prije, 168*c*. Betaelt J. voirsz. van een deel priën te delven . . . ende van der heymelicheit achter die scole scoon te maken, *Rek. v. Brielle f.* 32*r* (*a.* 1475). Noch (*in de aarde*) daer in sijn oft in gheweest hebben dode prijen, *Reg.* 26*c*. Zoo ook *Brab. Y.* VI, 7387. — Ook als term voor een verachtelijk mensch, thans uitsluitend van verachtelijke vrouwen gebruikt. || Alsic die werelt dore lide, sie ic menege valsche pride die edelheit ontliven ende des lants verdriven, *Vierde Mart.* 700. Vuil heiden, lelicke tyranden, stomme beesten, stunckende pryen, die Jhesum en kendt noch Mariën, *Sacr.* 784. Die helsche pryen (*de duivelen*), *Profijt. Liedeb.* 115, 1 (*D. War.* 8, 580). Jaecht van ons die helsche prië (*het duivelengebroedsel*), al (*als*) ons dleven hier begeeft beneden, 290, 7.

PRIDEN, zw. ww. intr. Van pride; z. ald. *Buit behalen, buit maken*, rooven. || Aldus doen de verkeerde prelate haren jongheren die hare officie draghen, si doense priden ende rapen waer si moghen, Ruusb. 2, 209 (lat. vert. *eos praedas ubicunque possint agere compellunt*). Alse die leeu doet jeghen tpeert als hi van hongere priden gheert, Heelu, bl. 344, vs. 527.

AANM. — Voor priden, *Proza-Sp.* 109*a*: „hier na track Regulus *priden* teghen die . . . capiteynen van Carthago, Hasdrubal . . . ende . . . Hamilcar", zal gelezen moeten worden prigen, tenzij men priden moet beschouwen als een onorg. vorm van priën, eene afleiding van prië (z. ald., 2de Art.), en dus in beteekenis met prigen gelijkstaande.

PRIË. Zie PRIDE.

PRIË, znw. vr. in den datief. Hetzelfde als prige, dat. van prijch. Of is naast prijch ook een nom. *prige (prije, prië) aan te nemen? Evenzoo kan naast prigen een vorm priën bestaan hebben waaruit priden kan zijn gevormd (zie PRIDEN, Aanm.), tenzij dit op eene schrijffout of drukfout berust. *Vechtlust, strijdlust.* || Die vlieghe street met groter prië jeghen een wilt om heerscepië, *Esop.* XL, 1. — Vgl. PRIËN.

PRIEEL. Zie PRAYEEL.

*PRIEEUS (*Amand* I, 3899), verkeerde lezing voor preeus. Zie PREUS.

PRIËL. Zie PRAYEEL.

PRIEL, znw. Hetzelfde als prieme; z. ald.

PRIEMDRAGER (-DREGER) znw. m. *Hij die een dolk of stilet draagt, moordenaar, struikroover. Teuth.* priemdreger, sicarius.

PRIEME (PRIEM), znw. m. Mnd. *preme*, ook *prên*; mhd. *phrieme*, hd. *pfriem*; ndl. *priem*. Daarnaast in het vroegere Germaansch vormen met *n*; zie Franck op priem; Kluge op *pfriem*. Misschien behoort ook tot dezelfde familie het in *Teuth.* opgegeven priel, *dolk* („mortpryem of pryel, verborgen in en staff, sica"). Het woord is ongetwijfeld oorspronkelijk germaansch (zie Franck op priem) en moet niet met Lexer en Vercoullie afgeleid worden van een mlat. *premula*, waarnaast een classiek lat. woord van dezen vorm of **prema* niet heeft bestaan. *Een scherp of gepunt werktuig van hout of metaal om te steken of iets mede vast te hechten, priem, pin.* Dat door een „priem" in het Mnl. een grooter werktuig kan worden aangeduid dan thans, blijkt vooral uit eene plaats bij PRIEMEN. *Teuth.* elssen, pryem, suwel, subula, suella, perforatorium; hechtsel of speld off naild of pryem of clampofhaicksken dair mit men dat eyn op dat ander hechtet, firmaculum, fibula, spinter. *Voc. Cop.* priemen, brocci. Kil. priem, spije, assula inspicata. || Dan sal men hebben enen houtenen priem . . . ende steken dor die drie pipen, *Hs.* Yp. 145*a*. Een tuerseel gepriemet met houtinen priemen jof met naghelen, *Lett. N. W.* 6, 89. Een torseel lakens over hooft ghebonden IIII d., eist in de middele ghebonden, eist met priemen te ghadere ghesteken II d., *ZVl. Bijdr.* 5, 55. Daer na dede hi . . . in vingeren ende in teen slaen scarpe priemen yserine tusschen nagle ende vleesch, *Sp.* II[4], 53, 27 (lat. *sudes*). In desen tormente swaer sprongen die priemen ute, *ald.* 33. Daer ontfinc hi ene wonde met enen stave met ere pinnen (*l. om het rijm* met enen prieme) beneden sinen broecriemen (*l.* broecrieme), Velth. IV, 34, 38. — Verklw. priemkijn, -ken, *priempje, pinnetje.* || Si (*gramschap*) was al omme ende omme gewapent met scarpen priemkine (*l.* priemkinen) gelijc oft had geweest een hierts (*egel*), *Pelgrimage* 81*a*. Daerna so hebt ene cleine yseren pipe ende in die pipe sal gaen een yseren priemkijn, dat ander ende sal wesen gegloyt . . ., ende dan dat priemkijn steken dor die vors. pipe int gat van den tande, *Hs.* Yp. 133*d* (Jan Yp. 118: primken). — Ook in de volgende bijzondere opvattingen. — *a*) *Schrijfstift.* Kil. priem, sti-

lus acus, radius. ‖ Alstu my den loop der sterren met eenen prieme bescreefs, *Boeth.* 19*a* (lat. ald. *cum michi siderum vias radio describeres*). De priem of greffie (*dit woord heeft evenals prieme ook de beteekenis, vermeld onder c*), daer de text af spreict, es een instrument der astronomienen, daer zy haer calculatie ende ghetal met maken, *ald.* 19*d.* — *b*) *Haarnaald. Voc. Cop.* een priem, crinalis; scedelpriem, haersnoer, discriminale, dicitur illud quo crines religantur et quo caput mulieris a viro discernitur. Kil. priem, krolpriem, discriminale, acus crinalis, calamistrum. Plant. priem daer men thaer mede krolt, *poinsson ou fer pour griller les cheveux*, calamistrum. ‖ Omme hare wel te pareerne ghebreect haer . . . eenen cam ende eenen priem omme te makene eene sceedele (*scheiding*), *Livre d. Mest.* 7 (fr. ald. *une broke pour faire une greve*). — *c*) *Moordpriem, dolk, ponjaard, stilet.* Plant. eenen priem, *un poinsson*, pugiunculus; moordtpriem, *un poingnard*, sica, pugio. Vgl. PRIEMDRAGER. ‖ Dat niemen hooftwapine, dagghen, pintsoene, prieme, tsompen no gheenrande horrible messen en draghe, *Voorgeb. v. Gent* 118 (*a.* 1373). *Van priemen ende ontscamelle wapenen.* So wie eenighe priemen maecte of openbaer te coop brocht, wtgheset onsen twee jaermarcten, die verbuerde III pont, *O. K. v. Dordr.* 18, 28. Mede sal hi hebben een glavy in zijn rechterhant, een zwaert aen zijn lufter zyde, een priem aen zijn rechterside, *Ned. Proza* 82. — Overdrachtelijk. ‖ Also schuult ooc onder de vleeschelijke ghenouchten een quetselic priem, die als de quade lust cesseert, den meinsche an allen sijden straelt, *Boeth* 132*c.* — *d*) *Weefspoel. Gloss. flam.* 7: priem, panus; ald. ook „*haspel, garinde* (garnwinde), *warp*, en *wevel*. Vgl. Diefenb. op panus.

AANM. Bij Plant. wordt nog vermeld de samenstelling solferpriem, d. i. *zwavelstok* („*une alumette*, sulphurata fomes").

PRIEM(E). Zie PRIME.

PRIEMEN, zw. ww. trans. Mhd. *phriemen*; hd. *pfriemen* (verouderd), ndl. *priemen* (vooral in „doorpriemen"); fri. *priemje*, prikken; *ook* smart veroorzaken, pijnigen (*Fri. Wdb.* 2, 387). *Met een puntig voorwerp of pin doorsteken of vaststeken.* Kil. priemen, *vetus*, premere, imprimere], stilo fodere, stimulare, pungere. ‖ Olivier die was daer vonden upwaert liggende . . . crucewijs . . ., in derde gepriemet met vier palen, *Sp.* IV[1], 27, 49 (*hier staat het woord in de bet.* „spitse paal", vgl. lat. *quatuor palis in terra fixis fortiter nexus* en wvla. *priemstijl*, puntstijl, makelaar, fra. *poinçon*). Een tuersel gepriemet met houtinen priemen jof met naghelen, *Lett. N. W.* 6, 89. — Behalve in deze bet. wordt het woord bij Kil. vermeld in den zin van *spitsen, scherpen* („acuminare, cuspidare") en in dien van *ontfutselen, ontkapen* („premere, occultare, surripere"; Plant. „priemen oft preeuwen, *desrobber finement*, surripere"). Kil. brengt blijkbaar priemen en lat. *premere* met elkaar in etymologisch verband, vandaar dat hij vrij gezocht het lat. ww. toevoegt aan de beteekenissen „doorboren" en „ontkapen"; hoe deze laatste opvatting met de andere opvattingen is overeen te brengen, is niet duidelijk; hoogstwaarschijnlijk is het een ander woord. Vgl. *Antw. Idiot.* 997; preemen, stelen, wegnemen, hetzelfde als elders *preeuwen*.

PRIEMEN. Zie PRIMEN.

PRIEMGELT (*O. Vaderl. R.* 4, 345). Zie PRIMEGELT.

PRIËN, zw. ww. intr. Waarschijnlijk nauw verwant met prigen, waarnaast **priken* kan bestaan hebben evenals *pleken* (*plien*) naast *plegen*. Vgl. PRIË. *Belust zijn op, streven naar*, vooral uit afgunst, naar hetgeen een ander heeft; priën om, *begeren.* ‖ Aldus zijn vele liede die priën om eens anders heerscepiën; si hebbens nijt . . ., dat iemen es met ghemake, *Esop.* XVII, 31. — Ook kan priën met eene bep. met *jegen* de bet. gehad hebben van *strijden, vechten*. Vgl. PRIGEN. Misschien is hiervan een onorganische vorm priden; z. ald. en vgl. *wijden, belijden, bevrijden, vlieden*, e. a. Indien dit juist is, behoeft priden op de eenige plaats waar het voorkomt niet in prigen veranderd te worden.

PRIES (*Hs v.* 1439, 186*d*). Zie PRIJS.

PRIESEN (*Lanc.* II, 3313). Zie PRISEN.

PRIESTER (PREESTER), znw. m. Mnd. *prêster*; mhd. hd. ndl. *priester*; ohd. *prêstar, priestar*; ofri. *prêstere*; osa. *prêstar*. Van lat.-gri. *presbyter* (tot *prêster* geworden als b.v. *bischopdom* tot *bisdom*), vanwaar ook ofra. *prestre*, fra. *prêtre*, it. *prete*, eng. *priest* enz. Zie verder de Wdbb., ook over den tijd der overneming: het woord heeft in de hd. tongvallen een onverschoven *p* en is dus eerst overgenomen na de tweede klankverschuiving (omstreeks de 9de eeuw; evenals waarschijnlijk *paus, preeken, proost*, zie Franck). De eigenlijke bet. was *oudere* (vgl. ndl. *ouderling*), daaruit ontwikkelde zich de beteekenis *opziener eener gemeente. Priester, gewijd geestelijke. Voc. Cop.* een priester, presbiter; een priestere, sacerdos; priester worden, presbiterari; priesterken, presbitulus. *Teuth.* priester, sacerdos; der affgaide coster off priester in oorem tempel, phanaticus. Kil. priester, presbyter, sacerdos, sacrificus, sacricola, flamen, mysta, mystes. Plant. priester, *un prebstre*; de opperste priester, *souverain prebstre*, pontifex, protomysta. ‖ Clerke die erese, priestere ende papen, *Christ.* 1325; ook 1331 (*vgl. bij* PAPE). Al es hi priester niet ghedaen, hi sal cort die ordene ontfaen, *Amand* I, 1318. Daer na (quam gelopen) die priester die here, *Rein.* I, 761. Sire priester! 937; ook 941. Priesters oorde, *Bloeml.* 3, 73, 115. Wise priesters wel gheleert, 119; ook 74, 127; 75, 199; 76, 207; 78, 62; 65; 79, 113; 80, 149; 82, 343; 83, 255 (*alles uit* Hild.). Gaen si dan tharen preester van haren sonden, *Lucid.* 3313. Te biechte gaen ende uutstorten voir onsen biechter, den preester die in Gods stat sittet, die vuulnisse onses ouden sondighen levens, Brugm. 1, 295. Wy preesters ende borghers . . . van Groninghen, *Hs. v.* 1318, 1*a*. De preestere, 1*b*. Een preester hooftlynck oft een hoorsem gheestlick persoon, *Ostfri. Urkb.* 1, 266; zoo nog eens *ald.* Aen der banc, daer die 3 peesters (*l.* preesters) op zitten, *Rek. d. Buurk.* 30 (*vgl.* 35: van den banken daer die drie preesters op te sitten pleghen). Den preesters, dyaken, subdyaken, *R. v. Utr.* 1, 83, 5. Een ieghelic broeder preester des oordens, *D. Orde* 222. Die preestere, 252. Zoo ook *Devoot B.* 30, 5*r*; 5*v*; *Elisab. Leg.* 40, *enz.*; vgl. Heelu 6947: tu(w)e, tu(w)e li faus *prester* (spr. *preester*: meester).

PRIESTERAGE. Zie PRIESTRAGE.

PRIESTERHUUS, znw. o. *Priesterhuis, huis waar een priester woont.* Plant. priestershuus, *maison ou habitation de prebstre*, flaminia. ‖ Kerkebrant, wedemebrant (*in brand steken van eene pastorie*), ende die priesterhuse brandten, plach men to berichten tot des bisscops ende tot onssen willen, *Stadr. v. Gron.* 87.

PRIESTERINNE, znw. vr. Mhd. *priesterinne*; hd. *priesterin. Priesteres. Teuth.* pryesterinne, sacerdotissa, eyn priesterynne des afgots Bachi, Menas. Vgl. Plant. priestersse, sacerdotissa.

PRIESTERLIJC (PREESTER-), -LIC, -LEC, -LEKE, bnw. Mnd. *prêsterlik, prêstlik*; mhd. hd. *priesterlich*; ndl. *priesterlijk. Priesterlijk, priester-, van een priester of als van een priester. Voc. Cop.* priesterleke, sacerdotalis. *Teuth.* priesterlick, sacerdotalis; eynreley priesterlijc cleyt, ephot; altlick off priesterlick, geronteus. Plant. priesterlicke staet, *estat ou dignité de prebstre*, dignitas sacerdotalis. ‖ In priesterlijc ghewade, Hild. 208, 63. Die outerdwalen ende die corporale ende die prees-

terlike ghegerwenesse (*gewaad*, *ornaat*), *D. Orde* 252.

PRIESTERSCAP, SCIP, znw. o. en vr. Mhd. *priesterschaft*, vr.; mnd. *prêsterschop*, ook *prêsterdôm*; ndl. *priesterschap*. — *a*) *Het ambt of de waardigheid van priester*. *Voc. Cop.* priesterscap, sacerdotium; presbiterium. *Teuth.* priesterschap, presbiterium; bischopschap off priesterschap off herlicheit, antisticia. Kil. priesterdom, priesterschap, sacerdotium. Plant. priesterampt, priesterschap, *prebstrise*, *l'office d'un prebste*, sacerdotium. ‖ Hets menich onbesceden swijn te priesterscap geresen, die niet en mach genesen, *Wap. M.* I, 297. Dese . . . helighe heere ontfinc priesterscip met grooter (h)eeren, doe hi out was XXVI jaer, *Amand* I, 1330. So was thuwelic eerst gheset, daerna tpriesterschap . . ., (daerna) so was ghemaect rudderscip, II, 1674. Genyeten ende gebrucken die glorie der priesterschap, *Hs. Serm. G.* 294*a bis*. Die glorie des priesterscaps, *ald.* Dese biscop was gedaen van priesterscape, *Sp.* IIe, 11, 27. — *b*) Als verzamelwoord. *De priesterschap*, *de gezamenlijke priesters*. ‖ (Si) verslonghen in wederwraken zijns al tpriesterscip ende clercsip van Athenen, *Boëth.* 16*c*.

PRIESTRAGE (PRISTRAGE, -AGIE), znw. vr. Van ofra. *prestrage*, *-aige* (Duc.). Hetzelfde als priesterhuus; z. ald. Kil. priesteragie, *Fland.* j. flaminia, flaminis s. sacerdotis domus. ‖ Een huus ende stede staende . . . tusschen J.'s huus an deen zijde ende der priestragie van Sente Lijsbetten an dander zyde, Diericx, *Mém.* 2, 335 (*a.* 1431). — Tghebreck van den wercke dat an de pristrage in de vors. kerke (*zeker eene aaneengebouwde pastorie en kerk*) ghebrect, 2, 134 (*a.* 1393).

PRIEUSE, znw. vr. Van ofra. *prieuse*; fra. *prieure*. *Priores*. Het vr. van ofra. *prieur*, prior. ‖ Der prieuse ende den susteren van den hospitale van Comene, *Bouc v. d. Audiënc.* 181; ook 183.

PRIGEN, zw. ww. intr. Het woord is uitsluitend aan enkele ndl., in het bijzonder vlaamsche, tongvallen eigen en de oorsprong is niet bekend. Misschien is priken verwant, eveneens een uitsluitend ndl. woord (zie Franck op prijken); zeker is dit van priën, dat ook in beteekenis overeenkomt; z. ald. en vgl. PRIË met PRIJCH. *Prigen* komt vooral voor bij dichters, voornamelijk bij Maerlant. Vgl. *Sp. d. Sonden*, Inl. XXX. Het dial. ndl. *priegelen*, steken; *ook* met fijne steken naaien; *ook* slaan, afrossen; fri. *prigelje* (naast *prikelje*), wekken, aandrijven tot (De Jager, *Freq.* 1, 469; *Fri. Wdb.* 2, 887; vgl. *Ndl. Wdb.* op afpriegelen) zullen wel niet verwant zijn: eerder zijn zij één met hd. *prügeln*.

1) *Zich beijveren*, *zijn best doen*, *streven*; ook *omhoog streven*, *de hoogte in willen*. ‖ Opwaerts al springhende te prighen, *Hs. Moll* 5, 24*a*. Lettel heb ic in mine memorie (= in minen sin), nochtan en can ic niet geswigen, in wille hogelike prighen, mi voorttrecken ende togen ende meester maken (*mij als meester voordoen*) vor die ogen, *Sp.* I[4], 50, 26 (lat. *imprudenter me ingerens et ostentans*). Nochtan en can ic niet ghewanen dat ics nemmermeer gecrighe, wat ic droeve of wat ic prighe, *Limb.* XI, 182. — Met eene bepaling met omme (evenals priën). *Zijn best doen om*, *zich beijveren om*. ‖ Nochtan eist nutteliker . . . die noot hevet dat hi goet gecrige, dan hi omme leren prighe, *Sp.* I[2], 47, 38. Wie hem te duechden wille nighen ende om eere te crighene prigen . . ., dien eist dat men te nomene pliet, *OVl. Lied. e. G.* 411, 251. So wie om voorstaen (*vooraan staan*) . . . prijcht, ne roect niet hoe hi goet gecrijcht, *Sp. d. Sonden* 10449. — Met eene bet. met *te*. *Zich zetten tot*, *zijne kracht besteden aan*. ‖ Daer af willic vort swighen ende wille tere andre materiën prighen, *Limb.* XI, 865.

2) *Zich schrap zetten of verzetten tegen*, (*streven tegen*) *tegenstreven*, eig. *zijn ijver of zijne kracht besteden om te strijden tegen iemand of iets*, *strijden*, ook met wapenen. Deze beteekenis heeft zich vooral ontwikkeld bij prijch; z. ald. ‖ Entie Joden begonden striden ende prighede elc vor sine vorste, *Rijmb.* 31756 *var.* Doe begonste her Jan te prighen jeghen den grave alle de daghe, daer sint of quam menighe claghe, Stoke VII, 28. Daeromme heetic . . . dinen dullen vroeden swigen ende met gheenre ydelheit niet prigen, *Sp.* II[7], 21, 64 (lat. *adversum Christum vana loqui*). — Daer en was geen jegen prigen (*tegenstand bieden*), *Sp.* II[a], 13, 74 (zie JEGENPRIGEN). Vgl. *PRIDEN. — Ook van een wedstrijd of een spel. Vgl. bij PRIJCH de uitdr. te prige, *om strijd*. ‖ Jegen hem so prigeder vele, nochtanne en liet hijt daer om niet enz., *Sp.* IV[3], 58, 26 (lat. *cum pene omnes solum impeterent*).

PRIHORE (*Rein.* I, 945). Zie PRIOOR, en vgl. PRIEUSE.

PRIJCH, znw. m. Van prigen; z. ald. en vgl. PRIË. — 1) *IJver*, *vuur*, *lust*, *begeerte*. Vgl. NIJT, 1). Deze beteekenis heeft zich bijna uitsluitend ontwikkeld met betrekking tot een strijd met wapenen. Ook *Lanc.* IV, 11437: „in desen tween battalgen was menich goet ridder . . ., daer elc af maecte groten prijch (*van wie ieder grooten lust of begeerte had*) om te valle in genen wijch", waar de beteekenis het dichtst staat bij de bovengenoemde, heeft zij betrekking op een strijd. De beteekenis is dan *strijdlust*, *begeerte om zich met iemand te meten of hem nadeel toe te brengen*, *verbittering*. Vgl. PRIJCHSPEL. ‖ Daerna quam die XIIIde wijch (*voor Troje*) daermen in hadde groten prijch ende men ooc an beeden ziden vele verloos indien tiden, *Sp.* I[3], 18, 33. (Si) vochten aldaer enen wijch, dat dede al der heren prijch, die si onderlinghe droughen, Stoke IV, 135. Die Grieken waren van groten prighe ende hadden al den zin te wighe, *Alex.* VII, 431. — Vooral in de uitdr. met (groten) prige, *met strijdlust*, *met verbittering*. Vgl. NIJT, 2). ‖ Doe rees die nijt met groten prige entie Sarrasine vochten emmertoe alsijt vermochten, *Sp.* III[a], 19, 32. Dus quamen si met haren heren bi Florines tenen wighe met overmoede ende met prighe, *Brab. Y.* III, 52 (*vgl.* II, 5477: „met groten crighe; *zie* CRIJCH, 1°, *waar naast de bet.* „inspanning" *ook* „strijdlust, verbittering" *had moeten worden vermeld*). Dese quamen met groten prighe (*varr.* crighe) ende hebben die kerstene bestaen, II, 3685 (*de bet.* „schrikverwekking" *door Willems aan het woord gegeven is onjuist*). Die kinder die niet en konsten vriendelike ghedelen des vader rike ende quamer omme tenen wighe bi Autsore (*Auxerre*) met groten prighe, Stoke I, 272. Eens quamen si met grooten prighe te Axpoele te eenen wighe, *Vl. Rijmk.* 4482. Daer sullen si met prighe vergaderen te wighe ende dat zal zijn die felste strijt die hem gheviel, *Lsp.* IV, 2, 45. Die kerstenen quamen onversaget ende vochten met groten pryge (*hs.*; *t. in weerwil van het rijm* pryse) sonder here tot dien wyge, maer si verloren dat velt, *Merl.* 9370; ook 9542. Dat hi Porruse met prighe bestaen wille met eenen eenwighe, *Sp.* I[4], 39, 3. Dattie coninc Daris ware anderwerf ghereet te wighe met groten ghere ende met prighe, *Alex.* III, 1020. Alexanders (*nom.*) want (*won het*, nl. *het land*) al gheheel beede met campe ende met wighe up Porruse met grooten prighe, IX *Best.* 106. (Si) quamen met groten prige ende hebben die kerstine bestaen, *Sp.* IV[1], 24, 78. Somwile so wan deen met prighe up den anderen dat velt, I[a], 29, 32. Zoo ook III[3], 27, 17; III[a], 18, 14; IV[3], 4, 32; III[a], 7, 50; IV[2], 25, 38; IV[3], 67, 14; 68, 74; IV[a], 27, 9; 14, 18; IV[1], 64, 26; II[5], 20, 16; II[4], 2, 30; II[a], 82, 14; *Lanc.* III, 3564; *Alex.* II, 137; V, 363 (*steeds in het rijm en bijna altijd in rijm op* wige). — In denzelfden zin komt ook te prige voor: vgl. beneden bij 4) dezelfde uitdr. in eene andere beteekenis, nl. „om strijd". ‖ Dien slouch Artur . . . doot in eenen wijghe; ooc vacht hi te prighe jeghen meneghe ruese

groot, die alle voor hem bleven doot, IX *Best.* 871. Aldus quam hi met sinen here jeghen hem tenen wighe, daer si vochten sere te prighe, *Brab. Y.* I, 1415 (*varr.* sere met crighe).

2) Ook *het gevecht, de strijd* zelf; bepaaldelijk *een verwoed of verbitterd gevecht, een strijd op leven en dood.* || Si wilden met enen prighe die Hunen . . . bestaen, *Sp.* III[a], 6, 18. Daer verloren si indien prighe binaer XX dusent man, III[a], 5, 62. Aldaer wart in ghenen prijch Hanibal onderghedaen, I[a], 19, 48. (Hem) sere langhde na den wighe; hi riep: wapent u te prighe (*ten strijde*), *Alex.* II, 851 (*de beteekenis* om strijd, om het hardst *zal hier wel de ware niet zijn*). Nu coomt die XVIIste wijch, die grote moort, die grote prijch, *Troyen* dl. 2, vs. 24236. Of men die heidene buten dade ende dander binnen, daer soude een prijch groot af comen ende werden wijch, *Parth.* 3682. — Prijch houden jegen, hetzelfde als prigen jegen, *zich met geweld verzetten tegen.* || Die cnecht die wille prijch houden jeghen sinen here, mi dunct dat hi verwoet es sere, *Alex.* II, 726.

3) Ook *krijgsroem.* || Tgoet dat met groten love ende met zeghe ende met prighe gewonnen was in menegen wighe, *Sp.* I[a], 24, 50. Ic rade wel . . . dat wi nember dore enghenen prijch (*het woord kan hier ook de bet.* strijdlust *hebben*) jeghen die Fransoyse hebben wijch, *Parth.* 1613. Vecht als ic doe omme prijch, deelt met mi den starken wijch, *Alex.* II, 181. — Ook in de bet. *roem*, die trouwens vooral door wapenstrijden verkregen werd. Deze opvatting staat het dichtst bij het mogelijk verwante ndl. *prijken.* || Die here met groten prighe was van Percen ende van Meden, *Alex.* VII, 508.

4) *Strijd, wedstrijd.* Vgl. PRIGEN, 2). In de uitdr. te prige, *om strijd, om het hardst.* Oorspronkelijk ook hier van een strijd met wapenen. || Dese twee waren daer te wige ende gingen houwen te prige al met enen starken stave, Velth. IV, 33, 61. Daer mochtemen sien banieren striken deene te prighe tjeghen dander (*de verschillende banieren d. i. baanrotsen met banieren, om strijd zien oprukken*), Stoke IV, 410. Daer volchden hem (*de Friezen*) die banieren te prige na, *Clerc* 126. — Daer si (*de nachtegaal*) te prighe singhet, eer si hare verwonnen ghehinghet, si sal eer singhende bliven doot, *Nat. Bl.* III, 3239. — (Si) quamen jegen hem (*Alexander*) te prighe ende gaven up goet ende lant, *Sp.* I[4], 22, 26. Die heren riepen al te prige dat si . . . hem en lieten in enegher noot, *Alex.* VII, 254. (Doe) hoveerden met hem de lantsheeren te prighe ende deden hem vele eren, Stoke III, 625. Doe dandre wisten hare aventure, begonden si al vlien te prighe, *Alex.* IV, 1045.

PRIJCHSPEL, znw. o. *Strijd, gevecht,* bepaaldelijk *een verwoed of verbitterd gevecht.* Vgl. PRIJCH, 3) en NIJTSPEL. || Hi hadden (*den vijand*) verwonnen saen in een prijchspel, *Alex.* I, 1148.

PRIJCKEL (*V Maagd.* 438). Zie PERIKEL.

PRIJM (*Ned. Proza* 304). Zie PRIME.

PRIJM, znw. m. Waarschijnlijk andere schrijfwijze van priem, in de bet. *puntbalk, puntstijl.* Vgl. mnd. *prim prene,* priem (Lübben) en zie Van Keirsbilck, *Timmerman* 279, waar op makelaar (het woord waarmede De Bo „priemstijl" gelijkstelt) als gelijkbeteekenende wvla. termen worden vermeld *priem, priemstijl, puntstijl* en *staander.* || Van enen stucke houds daar men af maecte den prijm, die staet op de neuwe halle XXXVI sch., *Cod. Dipl U.* 4[1], 111; ook *Gesch. v. Antw.* 2, 558 (*uit eene antwerpsche rekening van* 1324; *op de laatste plaats wordt het woord verklaard als* „spits op den gevel").

PRIJS (PRIES), znw. m. Mnd. *pris*; mhd. *pris, bris*; hd. *preis*; eng. *price, prize, praise*; ndl. *prijs.* Van ofra. *pris*; fra. *prix*; lat. *pretium.*

1) *Prijs, waarde*; ook *prijs, in geld uitgedrukte waarde.* Kil. prijs, weerde, pretium, valor. Plant. prijs ende weerde, *pris et valeur*; den prijs gaet op, crescit premium; den prijs is afgegaen, pretium decrevit, imminutum est, vilescit; op eenen prijs stellen, liceri, indicare. Vgl. PRESE. || Doch nes sijn prijs (*van den vogel*) niet in dien: sijn sanc es ooc (*nog*) te prisen bet. *Nat. Bl.* III, 1164. Dat gene ombedecte minnen comen mogen te hogen prisen (*de woorden zijn niet zeer duidelijk*; *waarschijnlijk is de bedoeling*: „dat geene liefde, waarmede men te koopt loopt, voor iemand van groote waarde kan zijn"), *Lanc.* IV, 1418 (*hier in het mv., evenals b. v.* lof, *Flor.* 3433: „van so groten prise ende van loven"). — Daerna was hem (*Christus*) anghegheven een purpurijn cleet in mantels wise ende eenen stoc in scepters prise (*ter waarde van een schepter, die voor schepter moest dienen*; in prise *staat hier dus feitelijk in beteekenis met* in — wise *gelijk*), *Amand* II, 862. Ist also dat ghi minen bosch wilt hebben, so suldiër dustanigen prijs of hebben (*l.* geven), ende aldus vele geldes wil icker af hebben, *Pelgrimage* 90*b*. Dit goet . . . hebben wij gegeven . . . J. onsen broeder bij rechten ende redelicken pryse . . . of te stane (*l.* slane) van dien dat wy hem schuldich sijn, te wysene ende te leverene, Mieris 2, 144*b* (*a.* 1314). — Ook in de beteekenis *vaststelling van een prijs* en *bepaling van de waarde, waardeering, taxatie.* Kil. prijs, weerde, indicatura, indicatio, aestimatio. || Indien hier eenich slach, prijs of marct van graene te houdene waere, t. w. dat tgraen gelt ten dien oft desen marctdage, zal tzelve ghedaen worden by de voorn. prysers ende waranderers van den graene, *Ann. Em.* 17, 192. — Van XXIII½ sacken scotscher wullen hem vercocht bi prise van G. den Juede ende R. van W., te X marc . . . die zac, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 9. Ter waerdeyns prise, *Keurb. v. Haarl.* 83. Soo wat soo daer vallet van dire thienden, dat noch rogghe noch gherste noch stroo noch kaf niet en es, dat salmen half slaen te (*beschouwen als*) rogghen ende half te ghersten, na prijs tweer ghueder man, die men daer towe kiesen sal, *Vad. Mus.* 2, 246 (*a.* 1277). Wannier dat de prijs van der vore ghenomder thienden voldaen es (*de taxatie gedaan is*) ende the (= et) gasthus . . . volgouden heft de paiemente, *ald.* Volgoude heme the gasthus niet binnen ere maent na dat de prijs voldaen es, die . . . twe hondert pont, soo mach hi comen binnen Brusele . . . ende daer bliven op des gasthus cost, *ald.* Es ooc dat sake dat die thiende . . . niet in en comt te desen naesten oegste, soo blivet si staende ten vierden oegste te prise (*taxatie*), *ald.* Es ooc dat sake dat daer enech guet ledech leghet, dat thiende sculdech es, dat sal staen onder den selven prijs (*taxatie*), die daer vore ghenomt es, *ald.* Bi prise van vinders, *ZVl. Bijdr.* 6, 174 (*a.* 1441). Dat vleesch mach de clagher halen bi prise van der wet ende slaent of vander wet, *ald.* Zie nog *Invent. v. Brugge* 2, 275; 276; Stallaert 1, 245 op bi. — Eene enkele maal heeft prijs de bet. van *betaling, geldelijke uitkeering of vergoeding.* || De meyere es schuldech dat arrestament te doene sonder prijs van den ghenen die de claghe doet, *Gentsch Chtb.* 35 (*a.* 1230).

2) In de uitdr. van prise, *van waarde,* d. i. *goed in zijne soort, deugdelijk, voortreffelijk.* Doch men kan misschien voor de verklaring ook uitgaan van de bet. *lof, roem,* en van prise vergelijken met van love (zie LOF, 4, 715). De bet. der uitdrukking is dan *van naam, geëerd, geprezen, voortreffelijk.* Ook komt „van love" voor als bijw. in de bet. „op eene voortreffelijke wijze" maar niet als bijw. van graad (zie bij *c*). — *a*) Van zaken. *Uitstekend, voortreffelijk*; ook *aanzienlijk, voornaam.* || Die bodemen ende hopen (*hoepen der vaten*) sullen . . . gemaict wesen van pryse byden gesworen branders, *R. v. Brielle*[2] 147, 1 (*men kan het woord hier ook met* gemaict *verbinden en als bijw. opvatten met de bet.* „deugdelijk,

op eene deugdelijke wijze"; *zie beneden*). Reyne cruden van goeden prise, *MLoop* III, 1206. Compost van goeden prise, *Boerden* III, 41. Cledre van groten prise (*kostbare kleeren*), *Lsp.* I, 31, 24. Thelighe cruce van grooten pryse, *Amand* I, 3695. Tot sijnre feeste van hoghen pryse, Hild. 228, 155. Hi voer in die poort van prise, *Alex.* II, 800. Tyren, die stat van prise, *Bloeml.* 1, 162, 174. Up ene riviere voer hi van prise, die comt uten paradise, die Tygris heet, *Alex.* IV, 11. Fonteine van den paradise, daer vier rivieren uut van prise lopen, diet al maken nat, *O. H. Wonden* 61. In midden . . . den paradise, daer die fonteine springhet van prise, daer vier rivieren uut driven, *Lsp.* I, 23, 119. — *b*) Van personen. *Voortreffelijk*, *uitnemend*; ook *aanzienlijk*, *voornaam*. Vgl. *Coucky* I, 590: „het was een coopman van waerden". ‖ (Si) versloegen u volc van prise, *Lorr.* II, 3353. Te soeken ridders van prijs (*l.* prise), *Troyen* dl. 1, vs. 3892. Helenen, der vrouwen van prijs (*l.* prise), vs. 4708 (*hier en elders als vereerende toevoeging*). Ridderen, . . . die duchtich ende van prise waren, *Flor.* 114. Twee hondert ridders van prise, *Bloeml.* 2, 120, 391. Den ridder van prise (*Walewein*), 1, 111, 29; ook 1, 161, 168. Si . . . scenen wel . . . seriante van prise, Heelu 6222. Van Blancefloere . . ., die hier es in den torre boven, van so groten prise ende van loven, *Flor.* 3431 (*of slaat de laatste regel op* tor? *dan behoort de plaats bij a*). Die joncfrouwen van prise, *Segh.* 4243 (*var.* van groten prise). Den hertoge van soo hogen prise, *Cass.* 4. Met Gabiniuse ende met Anthonise, die Romeyne waren van prise, *Rijmb.* 20517. Anthilocus den here van prise, *Sp.* I[2], 17, 61. Eneghen ridder . . . van den meesten prise int lant, *Ferg.* 4257 (*men kan de uitdr. hier en elders ook weergeven door* van naam, beroemd; *vgl. bij* 3). — *c*) Ook komt van prise verbonden met een bijw. voor als bijw. van graad, in de bet. *deugdelijk*, *op eene deugdelijke wijze*, *bij uitstek*, *bij uitnemendheid*, hetzelfde als ter core (cure); vgl. Bormans op *Christ.* bl. 350. ‖ (Doe) deed hise in enen kelder legghen, van prise wel gemuert in allen sinnen, *Christ.* 563. Ene capelle met ere planckise wel ghemaect vaste van prise, *Limb.* II, 311. Sijn wapen hem van prise wel saten, *Grimb.* I, 3713 (*Bloeml.* 2, 125, 672; *verandering is onnoodig*). Sijn knape . . . dede hem wapenen wel van prise, *Lanc.* III, 19768. Hi was truwe . . . ende conde zwighen wael van prise, *MLoop* I, 3085. Eneghe stat di(e) so ghenuechlic weer van prise, ya in den erderschen paradyse, *Lutg.* I, 928. Van heeren G., die van prise coenlike halp den strijt dragen, Heelu 7997. Haer vianden die van prisse (*l.* prise) wel gescaert laghen, *Grimb.* II, 5683 (*var.* die wel gheschaert van pryse laeghen). Dien (*d. i.* die ne, *den standaard*) ooc sint van prise wale voerde in den groten stride, I, 5511. Zie ook eene plaats uit *R. v. Brielle* bij *a*). — Zoo zal van prise ook wel moeten worden opgevat daar waar de uitdrukking bij een znw. voorkomt met een bnw., doch hier kan van prise ook beschouwd worden als een bnw., in eene der beteekenissen genoemd bij *b*). Zoo kan b. v. *Ren.* 727: „die scone maget van prise" worden weergegeven door „de bijzonder schoone maagd" en „de schoone (en) voortreffelijke (of ook „vermaarde; beroemde(?) maagd"; *vgl.* lovesam en namecont; evenwel eene uitdrukking „eene scone maget van love" die men verwachten zou als *prijs* = *lof* ware, is niet gevonden; vgl. LOF). Vgl. nog de volgende plaatsen. ‖ Hi sceen ridder goet van prise, Heelu 6034; 6423; *Bloeml.* 2, 132, 118; *Wal.* 2027; 4612; 6887 (*ware* van prise *als bnw. bedoeld, dan zou er staan* „hi sceen goet ridder van prise"; *vgl. Parth.* 6701: „daer quamen te hove . . . menech hoghe man van prise (*hs.* te prise), *waar wellicht* van prise *als bnw. kan worden opgevat*). Dat hi van prise was ridder goet, *Cass.* 779 (*ook hier wijst de plaatsing eerder op de andere opvatting*). Die vrouwe was sere goet van prise, *Segh.* 11819. Edel ridder goet van prise (*edel en zeer voortreffelijk ridder*), 6367. Lieve neve, goet van prise, 9816. Van Romen Cathoen de wise, die vroet was van groten prise (*die zeer uitnemend wijs was*, of ook *die een buitengewonen naam van wijs had*; *hier kan evenals op enkele der bovengenoemde plaatsen in* prijs *ook gevoeld zijn de bet.* „roem, lof, eer, goede *of* groote naam"; *toch blijft ook hier de bet.* van prise = ter core *waarschijnlijker*; *in het andere geval zou men eerder gezegd hebben* „die vroet was ende van groten prise"; *ook is eene uitdr.* „die vroet was van love" *niet gevonden*). Die van prise beide twee coene ridders waren, Heelu 8102 (van prise coene = *bij uitnemendheid*, *buitengewoon dapper*).

3) *Eer*, *roem*, *het geprezen zijn*; *het hebben van een geprezen*, *geeerden*, *gevierden naam*, subjectief. *Teuth.* eerewerdycheit, prijs, loff, glori, honor, gloria, dignitas, laus e. a.; lof, prijs, *verw. naar* ere. Kil. prijs, gloria, ang. *praise*. Plant. prijs ende eere, *pris et honneur*. ‖ Het is beter dat een heelt veel eeren, prijs ende ghemac ende vrede . . . dan dat hi heeft scade, scande ende onruste, *Proza-Rein.* 145 (*Rein.* II, 7280). Pijnt uwen viant te verwinnen, so hebdi ewelic prijs, *Rein.* II, 6942. Van clergyen hadde hy prijs (*een geëerden naam als geleerde*), *Amand* II, 2100 (*te onderscheiden van* „hadde hi den prijs"; *zie bij* 5). Weet dat paris (*l.* prijs) van vromicheden belet dat woort van lelicheden (*den naam van een leelijk uiterlijk vermindert*, *het doet vergeten*), *Troyen* dl. 1, vs. 6813 (fra. *qu'altre proesce abesse* (*d. i.* abaisse) *molt cri de ledece*). Die gherne in alre wijs om eer werf ende om prijs, *ald.* vs. 6919. Parijs die ducke had eer ende prijs, 2799. Die ridder niet gheroet hine verslijt vleesch ende bloet, updat sijn prijs mere, *Wap. M.* I, 371. Van u (*Maria*) so spreect Ysaïe, Daniël ende Jeremië, die uwen prijs hebben verheven, *Claus.* 303. (Dat) een ridder anders prijs hem ane en trecke in ghere wijs, *Alex.* VI, 115. Anders lof no anders prijs, 115. God meerre uwen prijs, *Ferg.* 910 (*vgl.* Ruusb. 4, 191: „omme te meerne sinen lof ende sine eere). Van buten willic u doen kinnen diere prijs hadden wie si waren, 5250. Bi siere hulpe sal u ere ende u prijs te meerre wesen, *Parth.* 1275. Van Constantinoble was hi here, ter werelt haddi prijs ende ere, 2165. Die vrouwen willic emmer eeren, haren prijs hoghen ende meeren, 2576. Om uwes selves prijs, 7357. Pijnt om ere ende om doghet ende prijs te hebbene daer ghi moghet, 1379. Dies begonste haer prijs te gane . . . tlant al dore, *Limb.* V, 474. Also ne mochtic in gheere wijs Mariën duegt ende haren prijs noch hare ghenaden niet vulscriven, *Rijmb.* 2441. So wie dat hevet prijs ende seghe (*den roem der overwinning*; *vgl. bij* 4), van hem spreect men allewege, *Bloeml.* 1, 155, 71. Wat eren soutstu hebben dies of wat lone (*l.* love) of wat prise dattu enz., 1, 162, 202 (*Alex.* X, 203). Her L., dies prijs dat men niet en mochte vertellen (*dien men niet kon volprijzen*, *ten volle of naar verdienste prijzen*), Heelu 2277. Die nam te manne een hiet Anguijs, die van dogeden hadde prijs (*niet* „den prijs"; *vgl. bij* 5), *Sp.* III[7], 56, 19. Menich ridder die waert was prijs (*gen. uit* prises, prijss; *zoo ook mhd.*; *of is* prijs *als acc. op te vatten?*), IV[3], 7, 14; 8, 4. Dat ic hebbe stout ende fel allen ridderen menegen dach geweest . . ., nochtan haddic hier vormaels prijs, *Lanc.* II, 40254. Die Jhesum Karste volgen nare, dat si (*l.* si den) lidenden aertschen prijs (*de vergankelijke „wereltere"*) versmaden, *Franc.* 2910. Om te bejagen lof ende prijs, *Ferg.* 3831. Prijs bejagen, *Limb.* IV, 773; *Bloeml.* 2, 159, 75 (*vgl.* ere bejagen, *Heim.* 1813). Een man waest van rade wijs ende bejagede menegen prijs (*grooten roem*), *Sp.* III[1], 3, 47 (*of is de beteekenis* menige overwinning? *het Latijn beslist in dezen niet*). Die

ridder . . . die gherne ere ende prijs begherde, *Limb.* IV, 769. En wille u niet te voete slaen, ic wille prijs ane u begaen (*behalen*), al souts mi sijn te wors, *Bloeml.* 1, 23, 303. Wildewi noch staen in den prijs der heren (*een even beroemden naam hebben als de heeren*) van der tavelronden, 2, 161, 30 (*vgl. dezelfde uitdr. in eene andere bet. bij* 4). Wise, die hier ter werlt staen te prise (*in eer zijn*), Hild. 160, 343. Ach aerme, hoe lettel es die prijs (*welk een treurige eer of roem*), daer starc man toghet selken sin op tkint van II jaer ofte min, *L. o. H.* 735 (*van den bethlehemschen kindermoord*). Neemt roeken an dat ic seggen sal, dats prijs, recht (*l.* prijs recht, *dat is waarlijk, in den vollen zin van het woord eene eer voor iemand*) ende hoveschede (*en een bewijs van ware beschaving*), sen te legghene an waerhede, 26. — Eene enkele maal komt prijs voor als benaming eener eigenschap of karaktertrek, zoowel als deugd, *eerzucht* (*Parth.* 7667: „alle die doghede . . . die ane hem sijn, ... dats . . . sin ende mate ende miltheit, prijs ende ere, suver ghedachte"), als als ondeugd, *roemzucht*, *praalzucht*, *ijdelheid* (*L. o. H.* 1430: „ic (*Maria Magdalena*) was behaghel, ongemate fier, in mi was prijs, roem ende dangier" (*trotschheid*). — Minder goed te begrijpen is dat ook de moordenaars aan het kruis van zich zelf zeggen (*L. o. H.* 3175): „wi waren beide fier, in ons was prijs ende groot dangier (*machtsvertoon, brutaliteit*)".

4) *Lof, het prijzen, het bewijzen van eer, loftuitingen*, objectief. Kil. „laudatio, collaudatio". Vgl. het tegenovergestelde onprijs, *smaad, hoon, schande die men iemand aandoet.* In de bet. 3) en 4) komt prijs voor in de volgende aanhaling uit *Hs. Cyrill.* 45*r*: „so weet ic dattet grote prijs is der tongen prijs te scuwen" (lat. *quod magna laus est linguatae vocis spernere laudem*). ‖ Dune souts niemen gerne prisen ende node lachtren . . ., begripelic (*af te keuren*) so es ongemate prijs alse wel alse lachter ongemate, *Sp.* III^{a}, 34, 103. En geens prijs (*genitief, zie boven*) en wildi (*Augustus*) roeken: hi haetot seerre dan vloeken, I^{a}, 17, 71. Alsemen den mesdadegen onschult, . . . so es die taelman van hem allen gheprijst ende gheheten wijs: dit es een onsalech prijs die de consciencie besmit, I^{b}, 60, 15. Dat ic door ghene idelhede noch door den prijs van iement . . . hebbe begonnen dese sake, *Theoph.*^{2} 25. Wi hoorden . . . van di prijs, dattu een mooghende man sijs ende nutte tonser vrientscap, *Rijmb.* 19755. Alsoo dat ons niemen verheffen en moghe met prise, Ruusb. 4, 72. Prijs die in lodders tonghe hinc en was noit wert ere oghen winc onder die goede waerde, *Wap. M.* I, 397 (*vgl.* 400: onwerden lof, *lof dien gij niet verdient*). Prijs van vrouwen (*lof uit vrouwenmond*) boven al dunct mi wesen sere goet; wie van vrouwen hebben sal prijs, mi dunct dat hi moet van worden wel sijn behoet, *Vad. Mus.* 1, 97, 1. Den pries dien Paulus . . . ende ander heiligen, die van hem (*Lucas*) scriven, hem gegeven hebben, *Hs. v.* 1439, 132*a*. Si songen sere . . . lof ende prijs ende wereltere, *Alex.* IV, 1466 (vgl. ndl. *lofzingen*). Met aldus ghedanen prise hevet Reinaert dese twe verdoort, *Rein.* I, 3076. Dat mens hem genen prijs sprake (*er niet om in de hoogte zou steken*), *Sp.* III^{a}, 32, 67 (vgl. ndl. *lofspraak*). Dat hi hem (*het paard*) seide lof ende ere, *Segh.* 4467 (*varr.* prijs ende ere). Dies seydem Spyët groten prijs, *Maleg.* 858. So dat men began van hem tellen ende men gaf hem groten prijs (*roemde, verhief hem zeer*), *Sp.* III^{a}, 48, 90. Hi gaf hem prijs van doogden, *Rijmb.* 21951. Thetis wert van hertten cout, dat hy (*Chiron*) hem (*haar zoon*) prijs geeft dus groot, *Troyen* 1818. Dat wi nu daghelijcs sien aen meneghen man, dien in sijn leven noyt prijs en was ghegheven, maer als hi doot es, nochtan seeght men: hi was een goet man ende leghet hem ane eneghen prijs, *Teest.* 243. Als men u gheeft lachter of prijs, so suldi in u selven gaen ende die waerheit daer af verstaen, *Melib.* 1771. Moeder Maghet . . ., die niemen gheeft te vullen prijs, *Disp.* 589. Vander eren diemen hem doet oft van prise diemen hem mach gheven, soo en mach die mensche niet leven, *Lsp.* III, 5, 29. Hem . . . die u dus prijs gaf en ghelooft niet te bat daer af, III, 3, 249. En hebt ghenouchte in gheerne wijs dat men u voor u oghen gheeft prijs, want ghine sijts te beter twint, *ald.* 243. Here, god gheve u goeden dach, ende mier vrouwen, die ic mach prijs gheven met rechte, *Rein.* I, 2943. Dat kint was . . . hovesch ende wijs; wie dat sach, hi gaf hem prijs, *Seven Vroeden* 4149; ook *Maleg.* 32. Der minnen karker geeft hi prijs (*roemt hij, de minnaar*), want et dinct hem een paradijs, *Nat. Bl.* III, 891. Pecten dat es die pladijs, Plinius ghevet hem prijs (*roemt hem*), *Nat. Bl.* V, 881. Enich scat van goude root, diemen ter werelt ghevet prijs, Hild. 166, 250. Want hi daer ontfinc groten prijs, lof ende ere, *Segh.* 1479. Daer mach hi prijs ende lof ontfaen vordien casteel, *Bloeml.* 2, 159, 70; ook *Parth.* 1398; *Rein.* II, 5609 (der werelt prijs te ontfaen). Diene te voren hieten wijs si gaven hem (*Theophilus*) nu crancken prijs, *Bloeml.* 2, 13, 17 (*vgl. bij* LOF *de uitdr.* „cranke lof"). Dit es al erande asage (*zotternij*), dat men aldus goeden man met loghene prijs leget an, 2, 82, 38, Dat wi den vorderen (*voorvaderen*) prijs legghen ane, *Teest.* 238 (*opschr.* dat wi die vorders meer prisen (*hooger stellen*) dan die nu sijn). Hi genas, so dats in sinen prise was (*door hem geprezen, geloofd werd*) . . . Lutgart, *Lev. v. Lutg.* III, 5503. Sotheit en steet in minen prise noch noit in niemens prijs en stoet, *Rose* 6530 (*vgl. dezelfde uitdr. in eene andere beteekenis bij* 3). Doude wisen scriven over al, datmen bedroeft niet sijn en sal, maer blide in goeder wise dats seker in horen prise, *Doct.* III, 1335. Hierbi eest . . . datte Vlaminghe iet dorren segghen ende Hollant uten prise legghen (*minachtend over H. spreken*), noch den grave haren here: ooc moghen si lachtren nemmermere den admirale, Stoke IX, 660. — Ook in de bet. *lofspraak*, *lofrede*, *lof* (vgl. *Lof der zotheid*, *der geldzucht* e. e.). ‖ Den prijs van Alexanders vromeheden, *Sp.* I^{b}, 55 *opschr.* Een prijs van beeden desen santen, *Amand* II, 6314 *opschr.* Den prijs van vrouwe(n), *gedicht in Vad. Mus.* 1, 394. Recht heeft Sulpicius . . . dat hine *Martijn*) maect in sinen prijs den apostelen metten propheten ghelike, *Sp.* III^{b}, 42, 79 (*aldus te lezen*). Gi set voren in uwen prise (*in uw lof van het stadsleven*) enz., *Lsp.* III, 26, 73.

5) Vooral wordt prijs gebruikt van den *roem door eene overwinning behaald*, *roem der overwinning*; ook *het uiterlijke teeken waardoor men iemand als overwinnaar huldigt*, oorspr. *een palmtak*, *de palm der overwinning*, en vervolgens *het eene of andere eergeschenk*, *een prijs.* Voor het laatste werd in het Mnl. vooral danc gebruikt; z. ald. Prijs werd meer gebezigd in de bet. *de eer der overwinning*, *de eer in eenig opzicht de eerste te zijn*, *de voorrang of eerste rang*, doch op het eind der 15de eeuw ziet men prijs reeds de thans gewone opvatting aannemen. Hoe de bet. zich uit de onder 3) genoemde ontwikkelt, kan men b. v. zien *Bloeml.* 1, 171, 183 (*Flor.*): „Claris hadde naest Blancefloer *den meesten prijs* boven alle dander van der zele". *Teuth* loon dat men to prijse verdient, bravium, palma, laurea, aureola, collarium, corollarium quando defertur collo. Kil. prijs, prijsstuck, bravium, victoriae praemium, id quod victori confertur in ludis; om prijs, certatim; prijsghever, designator, brabeutes (*kamprechter*). Plant. yemanden den prijs geven, dare palmam, dare decus; den prijs wech dragen, palmam adipisci, possidere, ferre; auferre gloriam. ‖ Alst scone biden sconen leghet, so in den enen den prijs ontseghet, *Troyen* dl. 1, vs. 1147 en *var.* Die scoonste vander scare was Ypodomie . . .; alle ghaven haer den prijs, dl. 2, vs. 27104 (*vgl. vs.*

27109: van dien prijs (*l.* prise) so quam groot leet). Daer hadde Julius den prijs (*behaalde hij de overwinning, werd hij de eerste man van Rome*), *Alex.* V, 1066; ook 1082. Hets rechts dat wi hem sprijs (*gen.*) onnen, *Ferg.* 5306. Den ghenen die . . . al den prijs te niewete brachte, dien ic ghewonnen hadde . . . van dien tornoye dien ic verwan, *Parth.* 6714. Die nachtegale hevet van sange den prijs, *Nat. Bl.* III, 3228. Nycholaus (I) hevet den prijs naer den goeden sente Gregorijs van heilecheden, *Sp.* IV[1], 42, 81. Nu was dese Joseph so wijs vanden pulse, dat hi den prijs hadde van al die men wiste, III[1], 30, 41. Ooc heeft haer vader den prijs (*bekleedt den eersten rang, spant de kroon*) . . . in tkerstenrijc, *Glor.* 1130. Met crachte no met dorperheden mach men grote dinc niet beleden, maer meest met rade wijs, dies oude hevet prijs (*waarin rijpe leeftijd de kroon spant, aan den rijperen leeftijd de voorrang toekomt*), *Melib.* 1703 *var.* (bl. 667). Van stekene, van tournoyene ende andersins, daer of dat den brudegom meest altijts den danc ende prijs behaelde als wesende die vroomste, cloucste ende vaylgeantste man van wapenen, Despars 1, 48. — In de helle daer hi (*Christus*) op prijs (*om den zege, de overwinning*) vechten voer schegen de viande, *Lutg.* I, 900. — Al hebben si (*zondaars*) hier den prijs (*den grootsten voorspoed*), hi vergaet hem metter vaert, *Lsp.* III, 3, 574. Waric ter werelt also du sijs ende ic dan minde den groten prijs (*dat lotje uit de loterij, dat juweeltje*), alsic di van hare hoorde belyen, *O Vl. Lied. e. G.* 324, 283. — Prijs dragen, *den palm der overwinning wegdragen.* || Dies willic voor hare draghen prijs (= draghen crone), ... die vrouwe es vander minnen ende door hare den camp beghinnen, *Wint. e. S.* 308. — Misschien behoort hiertoe ook *Bloeml.* 3, 1, 13 (*Pyr. en Th.*): „Apollon makese beide wijs, maer een (?) gaf hem der minnen prijs; Venus die vrouwe makese scoone, datse daer of droeghen crone". De woorden „maar een" schijnen bedorven, (*l.* Minerva? *vgl. Bloeml.* 3, bl. 196); of zien zij op Venus: „maar eene was er die hun gaf hetgeen in de liefde het hoogst gesteld wordt, nl. schoonheid"?).

Aanm. — *Parth.* 1614, waar het hs. prijs heeft, leze men met Bormans, ook om het rijm, prijch.

PRIJSBIER, znw. *Hij die den prijs van het bier bepaalt, taxateur van het bier.* Vgl. prisen en bier; voor den aard der samenstelling vergelijke men gadergout, gadergelt, *spilpenning, brekespel* (= spelbreker) e. a. || Dinct dien van den Vier Ambochten of scepenen dat dbier niet so goet es dat werdech es XII deniers de stoop, dat zij prijsbiers stellen ende setten moghen, goede knapen wesende, om tvors. bier te prisene naer sine waerde, ende alse hoghe als zijt prisen sullen naer haren eet ende naer sbiers waerde, dat de vors. brauwers dbier naer dien pris vercopen sullen ende niet hogher, *Bouc v. d. Audienc.* 257, 533. — Als geslachtsnaam „Jan Prijsbier", *ald.* 416, 879 (*a.* 1372 te Gent).

PRIJSTEN, zw. ww. intr. In *Teuth.* wordt een ww. van dezen vorm opgegeven bij brunken, prijsten, preycken, doch zonder vertaling. Naar de zinverwanten te oordeelen moet het de beteekenis gehad hebben óf van *knorrig zijn, pruilen*, óf van *pronken, ophef maken, pralen.* Het laatste is om *preycken* het waarschijnlijkst. — Ook vindt men op ééne plaats een ww. prijsteren, dat wat den vorm betreft het freq. hiervan zou kunnen, nl. Matth. *Anal.* 1, 278: „eest (*de voorsnijder*) een goet theergeselle, hy behoort harde wel te etene ende prysteren metten prince". Bij Petitot, *Mém.* 10, 517 staan de laatste woorden niet, zoodat uit het Fransch de beteekenis van prijsteren niet blijkt. Doch eene hier passende beteekenis, welke met die van prijsten is overeen te brengen, is niet te vinden: waarschijnlijk is prysteren eene verkeerde lezing voor peysteren, *zich voeden, zich te goed doen*; z. ald.

*PRYSTEREN. Zie bij het vorig Art.

PRIJSWERT, bnw. *Prijzenswaard.* Hd. *preiswert, -würdig*; Kil. prijsweerdigh, laudabilis. Plant. prijsich, prijsweerdich, *digne d'estre prisé*, gloriosus, laudabilis. Vgl. wvla. *prijsweerde*, de getaxeerde waarde van iets, en *prijsweerde*, bijw., volgens taxatie (De Bo). Het geld. *prisweerdig* bet. „waarde naar het geld hebbende" (Gallée 34*b*). || Hets scande dat een prijswert wil maken sijns selfs, niet eens anders, saken, *Sp.* II[1], 87, 81 (lat. *verecundius dicendum est sua quam aliena laudanti*; de vertaling is niet letterlijk). Als wi prisen ander saken, so sullen wi die onse prijswert maken, *Proza-Sp.* 164*a* (*Sp.* I[e], 55, 43: „alse wi prisen andere saken, souden wi donse wel prijs wert maken"; lat. *laudare parum est, laudemur et ipsi*).

PRIC. Zie PRICKE.

PRIKEL, znw. m. Hetzelfde als prekel en prickel; z. ald en vgl. PRIKELEN. De vorm is niet geheel duidelijk (zie beneden), maar staat vast om prijkelen in *Boëth*; vgl. ook veluwsch *prikel*, doorn; *priken*, prikken (Van Schothorst 186). *Prikkel, een voorwerp dat prikt of steekt*; ook *een ijzeren prikkel* of *scherpe ijzeren punt aan een wapen.* Vgl. GEPINNET in de uitdr. „gepinde staf" en voor dergelijke wapens „misericorde, goedendach en cortoyse colf". || Het is hart ende swaer te sporren tegen den prijckel, *Sal. en Marc.* 9 (*hier kan deze woordvorm bedoeld zijn, doch ook* pryckel; *op dezelfde bl. staat* prickelen). Ic sal nu vore vertellen hoe dat met haren prikellen toe quamen . . . van den Berge die coene gheboeren, Heelu 6241 (*het woord slaat hier met een ongewonen klemtoon op den afleidingsuitgang, dien men ook vindt in het van prikel afgeleide bnw.* geprikelt). — Vandaar geprikelt. De beide malen dat het woord in Heelu voorkomt, heeft het den klemtoon op de laatste lettergreep, misschien door invloed van het rijm, zooals meer geschiedt. Doch het kan ook zijn dat het germ. prickel in de bovengenoemde bet. in het Romaansch (Ofransch) werd overgenomen en in zijn romaanschen vorm in het Mnl. terugkeerde: dit zou tevens verklaren den eenigszins vreemden vorm. Weliswaar is een woord **priquel* of **priquelle* uit het Ofra. niet opgeteekend, maar het kan tot de omgangstaal beperkt zijn geweest, gelijk b. v. ndl. woorden op *-age, -ment* e. a. || Cluppels hadden (*l.* haddensi) alle, tinden (*aan het eind*) met grooten hoofden geprikelt (: geselt), Heelu 6254. Aldus quam hi . . . gevaren onder die felle gheboeren, die hem . . . toe voeren met haren cluppelen gheprikelt (: ghevelt), 6460.

PRIKEL (PRYCKEL, *Vijf Maagd.* 438). Zie PERIKEL.

PRIKELEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als prekelen en prickelen; z. ald. en vgl. PRIKEL, 1e. Art., alsmede het aldaar aangehaalde dial. *priken*, prikken. *Steken, prikken.* || De rooze zoete riect, die onder de prijkelende doornen wast, *Boëth.* 65*c*.

PRIKEN, zw. ww. intr. Ndl. *prijken.* Het woord, dat misschien verwant is met prigen (z. ald.), is uit de andere germ. tongvallen niet opgeteekend. Vgl. Franck en Vercoullie op prijken. Naast priken komt in *Teuth.* preycken voor (zie PREKEN) en prijsten (eveneens in *Teuth.*; z. ald.).

1) De oudste, uit het Mnl. opgeteekende, opvatting (die daarom nog niet de oorspronkelijke behoeft te zijn), is *juichen, lofzingen*; ook *toejuichen.* Zij kan voortgevloeid zijn uit die van „schallen, ophef maken, brallen", welke ook eigen is aan andere ww., die ook „pronken" beteekenen. Vgl. Franck op pracht en pralen en *Ndl. Wdb.* op brallen. || Ghi selt daer horen melodijen, den suten sanc van sinfoniën, den sanc van hemelscher musiken, die u sal don van joyen priken, *Lev. v. Lutg.* III, 2615. Selken noopt dese dronkenheit alsoo sere dat hi moet

met den handen priken ende plauderen, Ruusb. 6, 74 (*varr.* preken, *waarmede wel het bovengenoemde woord bedoeld zal zijn, niet, zooals in de aant. staat,* preken = prediken *in de bet.* „handgebaar maken"). Vgl. PRIKER en PRIKINGE.

2) *Pralen, pronken, ophef maken.* Het ndl. *prijken* heeft deze bet. zonder het denkbeeld „hoogmoedig of trotsch zijn"; het wordt ook gebruikt met eene zaak als ondw. en vooral met eene bep., ingeleid door met. Kil. prijcken, *Holl.* j. proncken, dare se spectandum. Vandaar geprike (*Vierde Mart.* 481); z. ald. || Hen en halp dammen no diken noch geen overmoedech priken, God deedt al vervueren, *Vierde Mart.* 165 (*misschien ook heeft het woord hier de bet.* „verzet, tegenstreven", *welke zich ontwikkeld kan hebben uit de opvatting* „pruilen, brommen", *eveneens eigen aan verschillende ww., die ook* „pralen" *beteekenen*; *vgl.* PRATTEN). In het WVla. heeft het woord de eigenaardige bet. aangenomen van *op kraambezoek gaan*; ook „te paandering gaan" en „te pronkinge gaan" (De Bo 893).

PRIKER, znw. m. Van priken in de bet. 1); z. ald. en vgl. PRIKINGE. Waarschijnlijk is de bet. van het woord op de eenige plaats waar het voorkomt *snaarspeler*; eig. *hij die iemands overwinningen of groote daden bezingt, met begeleiding van het eene of andere muziekwerktuig.* Vgl. bij PRIKEN, 1) de bet. „toejuichen" en Van den Helm, *Woordgronding* 1, 31 vlg., doch dat het woord de bet. „lofzanger" zou hebben, is minder waarschijnlijk, daar de zangers en zangeressen afzonderlijk worden genoemd. || Van silveren ende van goude haddic (*Salomo*) menechfoude, ende alrehande juwele alsoo, die coninghe behoorden toe, zangers ende zangeressen, prikers ende prikerssen, *Doct.* III, 1479 (vgl. *Prediker* 2, 8: „ik bestelde mij zangers en zangeressen, . . . *snarenspel*, ja allerlei *snarenspel*"; *de Vulg. heeft iets anders, nl.* „scyphos et urceos in ministerio ad vina fundenda", *vgl. de volgende regels in Doct.* „potte ende nappe scone ende fijn, daer men met scincte den wijn"). Het woord werd door verschillende afschrijvers niet verstaan, blijkens de varr. „predekeers ende predekerssen" en „pypers ende pyperssen").

AANM. — Bij Kil. wordt een ander woord priker vermeld in de bet. *stuit* (van vogels); „priker, *Fland.* j. prickel, stiete, uropygium, culus avium". Vgl. wvla. *prijker, prijk* (De Bo 893); ook *pijkenaas* geheeten (t. a. p.). Waarschijnlijk komt het van *priken, prikken, steken, waarvan het freq. is prikelen; z. ald.

PRIKERSE (-ERSSE), znw. vr. *Snarenspeelster.* Zie bij PRIKER.

PRIKINGE, znw. vr. Van priken, 1); z. ald. en vgl. PRIKER. Het woord komt in de 16de eeuw voor in de bet. *overwinningsfeest*, *Hor. Belg.* 7, 13: priking of lost, pompa est laus vel gloria post victoriam.

PRICKE (PRIC), znw. vr. en m. Mnd. *pricke*; hd. *bricke.* Benaming van een visch, *prik, lampret, negenoog.* De oorsprong is onbekend; vgl. Franck en Vercoullie op brik. *Teuth.* pricke, nonoculus, murenula; negenoge, eyn visch, geheyten en pryck, murenula, nonoculus. *Hor. Belg.* 7², 83: pric, cirtis, quidam piscis. Kil. prick, lampreye, lampetra, mustela, murena fluviatilis, echeneis, germ. *pricke.* Plant. eenen prick, *lampreye*, mustela, lampetra. || Hier ginc hi (*de krokodil*) altoos gewapent op dat hi die pric verslinden soude; op een tijt is gevallen dat si een fenijnt serpent gevonden heeft ende meende dat een pric was, *Dial. Creat.* 29c. Ic en ben die pric niet, mer een venijnde serpent, 29*d*. D. tot Woudrichem verloos boven Boemel XII hondert pricken, *Arch. v. Buren* 380; zoo nog tweemaal *ald.* Dat ene kaere is komen drijven tot Haetten, dair een deell pricken in waeren, 390; zoo nog eens *ald.* XII zalme, sestien hondert pricken, *Geld. Maandw.* 2, 468. Hoepnetten . . ., dair die vissers dagelijkx hair aes van pricken in hanghen, *O. Vaderl. R.* 2, 345. De korven dair die pricken in sijn, 346 (*a.* 1482 *te Goedereede*). Het is een verwent muyle, men sal hem gebraeden pricken coocken, *Spreuken* 35 (*misschien is ook hier eene woordspeling*; *zie beneden*). — Misschien is dit woord ook bedoeld in *O. Geld. Maalt.* 105: „gegeven hurre II die die pricken opten (*l.* -ter?) Masen gaderden te teergelde XII gr." en „hurre II die die pricken ende cannen te Aernhem vuerde, te teergelde 1 gln." — Naast de bij Boekenoogen vermelde dial. uitdrukkingen „hoepels met prikken", en „hussen met prikken", als schertsend antwoord op eene vraag wat er gegeten zal worden, kent men ook „prikken met apestarten" in overijs. tongvallen. Boekenoogen meent dat *prik* hier „tak" zou beteekenen, en dit is niet onmogelijk, daar natuurlijk iets oneetbaars kan bedoeld zijn (vgl. in Friesland: „vensterbanken met hoepelstokken"), maar waarschijnlijk is in dgl. uitdrukkingen oorspronkelijk een woord bedoeld met de dubbele beteekenis van eene eetwaar en eene andere, waaraan men dan door eene bijvoeging bij voorkeur doet denken; de benaming dier eetwaar kan de naam van den visch zijn.

PRICKE (PRIC), znw. m. Benaming van eene kleine munt. Vooral of uitsluitend in het verkleinwoord pricskijn, -ken. || Dat men tot Looven . . . betaelt voir den alden grooten vijf placken Brab. ende een prixken; drie placken brab. maken eenen stuver ende een prixken maikt acht myten, *Belg. Mus.* 3, 79 (*uit eene muntverordening van* 1394). — Waarschijnlijk is de naam bewaard in de spreekw. uitdrukking „iets voor een *prikje* koopen"; vgl. Stoett, n°. 1610. — Er schijnt ook eene zilveren munt van dezen naam geweest te zijn, zie de aanh. uit Willems, *Meng.* 343 bij LABAY. — In de bij Kil. vermelde uitdr. „pricskens gheld, genus exactionis rei frumentariae in Brabantia" kan het koperen of zilveren „pricsken" bedoeld zijn (eig. eene heffing van een „pricsken"), maar daar Kil. ook als verouderd opgeeft een woord pricksken, in de bet. *tarwebroodje* („panis triticius minutulus"), zoo ligt het meer voor de hand de uitdr. hiermede in verband te brengen: vgl. de woorden „rei frumentariae" in de omschrijving van Kil.

AANM. — Van *pric* als term bij de verponding „een bepaald aandeel in den hoofdelijken omslag" (*D. War.* 2, 515; Boekenoogen 791) zijn geen voorbeelden uit het Mnl. opgeteekend; vgl. bij HIC, en voor soortgelijke benamingen „kerf" en „steec" (*Inform.* Gloss. 663; Boekenoogen t. a. p.). Het woord leeft voort in ndl. „iets op een *prik* weten" en in „dit gaat boven mijn *prik*." Vgl. Stoett op n°. 1611, (de laatstgenoemde uitdrukking wordt bij hem gebracht tot *prik* in de bet. „eene kleinigheid" of „eene kleine munt" of ook „prijs dien men voor iets kan besteden").

PRICKEL, znw. m. Mnd. ndd. *prikkel*; eng. *prickle*; ndl. *prikkel.* Hetzelfde als prekel en prikel; z. ald. *Prikkel*, eigenlijk en overdrachtelijk. Kil. prekel *Holl. Sicamb.* j. prickel, stimulus; prickel, aculeus, stimulus. Plant. prickel oft stekel, *un aguillon ou esguillon*, aculeus, stimulus; prickel der bien, *l'aguillon d'une mouche*, spiculum, aculeus. Vgl. het volg. Art. Waarschijnlijk staat prickel, *Sal. e. M.* 9: „het is hart ende swaer te sporren tegen den prijckel" (vgl. op dezelfde plaats elders prickelen, zie ald.), maar hier kan ook prikel bedoeld zijn.

PRICKELEN, zw. ww. trans. Hd. *prickeln*; ndd. (oostfri.) *prikkeln*; ndl. *prikkelen.* Van prickel; z. ald. en vgl. PREKELEN. *Prikkelen, prikken, steken, met een prikkel steken of prikken*, eigenlijk en overdrachtelijk. Kil. prickelen, pricken, stimulare, pungere. || Welc . . . beelde si (*de tooveres*) . . . hadde gheordineert (*gemaakt*) dat also dick . . . men dat beelde

prickelde ende doorstac met priemen ende messen, alle dat selfde soude gevoelen die grave van Charloys in sijnen lichame te geschiene, *Exc. Cron.* 195*a*. Van zeebiesen . . . die prickelen ghelike doorne, (*hier schijnbaar intr.*), *Mandev.* 3*d*. Den os die achterwaert sporret salmen tweewerf prikelen, *Sal. e. Marc.* 9. Tsaed van netelen ende de netelen zijn van cleiner cracht, nochtan weet elc hoe zeer zij stralen of prickelen dat vleysch, *Boeth.* 222*d*, 223*a* (*vgl. ndl. intr.* prikkelen, *gezegd van de zenuwen*, De Genestet 2, 235). — Eenen priem of strael daer de siele bitterlic af geprickelt (*gestoken*) is, *Boeth.* 132*c*. (*Iemand*) dien fortune met haren strancsten gheschutte prickelt of noopt, maer niet en quest, 282*b*.

PRICKELINGE, znw. vr. Ndl. *prikkeling*. *Het prikkelen van iets, bepaaldelijk als medische term, het opwekken of gevoelig maken van iets*, o. a. van de huid. || De bussen of ventosen worden somtijts gestelt sonder scarificatie oft prickelinghe, *Reg.* 72*b*.

PRICKENSPIT, znw. o. *Een spit waaraan prikken* (zie PRICKE, 1) *gebraden worden*. || Eyne eyseren panne daer men oly in briet ende een prickenspit, *O. Geld. Maalt.* 272.

*PRIL. Verkeerde lezing *Pelgrimage* 12*b*: „ic sal u bedienen . . . vanden tween smeden . . . ende wat prille ende wat leringhe dat daeran leicht". *Hs. Haarl.* 19*r* heeft *wat prijse*, welke waarde. In het Fransch ontbreekt het woord; ald. „*et quel enseignement i gist*".

AANM. — Van een bnw. *pril*, jeugdig, frisch, hoewel het door Kil. met *vetus* wordt bestempeld („venustus, bellus, festivus, hilaris"), is in het Mnl. geen spoor gevonden. Zie voorbeelden van het woord in de 17de eeuw o. a. bij De Jager, *Freq.* 2, 713 („een *prille* schoone boom met weelderige bladen") en *Ndl. Wdb.* 1, 31: „myn soomer is in 't *prilste* bloeijen, aalweelderigh en sterck in 't groeijen". Over oorsprong en verwanten zie Franck op pril.

PRILLEUS. Zie PERILLEUS.

PRIMAET, znw. m. Mhd. *primâte*. Van ofra. fra. *primat*, en dit uit het lat. mv. *primates* (in het latere lat. ook *primas*, Duc.). *Opperkerkvorst, primaat*, titel van sommige aartsbisschoppen (Stellwagen, *Roomsche woorden* 193). || Dattene ghewijst hadde te desen van Cantelberghe die primaet, *Sp.* IV², 67, 88.

AANM. — *Sp.* I¹, 41, 36: „eenen duvel primaet", is met twee varr. (*L.* en een leuvensch fragment) te lezen privaet.

PRIME (PRIEME, PRIJM, PRIEM), znw. vr. — 1) Benaming van een bepaald gedeelte van den dag, *de tijd van zes uren in den morgen*. Van lat. *hora prima*, de eerste ure van den kerkelijken en burgerlijken dag, waarop de eerste der voorgeschreven kerkdiensten gehouden werd, *de eerste der kanonieke uren of getijden of de morgengodsdienst*, ook *die kerkdienst zelve*, en *het gedeelte van den kerkelijken dag, dat met prime begint*. Het woord leeft in het Ndl. voort in de samenstelling *priemdonker*, d. i. „schemerdonker". Mnd. *prime*; mhd. *prime*; hd. *prime*, *prim*; van ofra. *prime* (vgl. Duc. op prima). Kil. prieme, priemtijd, *Fland.* prima aurora; priem van den daghe, sublucanum tempus, crepusculum, prima aurora, diluculum. || Elken daghe gaf hi ons VII tide: mette, prime, tercie, sexte, noen(e), vesperen, completen, *O Vl. Ged.* 3, 120, 66. Sdaghes looven wy seven werven, dats te lauden, te primen, te tercie, te sexte, te noene, te vespertide ende te completen, *Haagsche Bijbel* 2, 12*a*. Te priemen, te tiertsen ende te middaghe, *Amand* II, 4293; ook I, 4348; *Sp.* II⁷, 24, 17. Te Primen was onse Here gheleit tote Pilatus, *Vad. Mus.* 2, 434 (*ald. ook* te Primentide). Te Priemen daedsi u despijt ende lecden u . . . voor Pylatuse, *O Vl. Lied. e. G.* 42, 54 (*vgl.* Ruusb. 5, 219: „inde ierste ure vanden daghe leiden der Joden knechte Jhesum al ghebonden in dat dinghuus"). Die ooc te vesperen sterven, die behout men overnacht na der primen des andren daghes te begraven, *D. Orde* 218. Te prime van dien daghe, te tertiën ende te VI ende te IX, 300. Hi ginc och (*weg* nl. *naar school*) te prime ende hi sal keeren te tierche, *Livre d. Mest.* 19 (fr. ald. *a prieme*, *a tierche*). Des morghens alst was scoon (*helder*) dach ende meer dan prime leden was, *Amand* II, 4780. Van na prime toter noene, *Sp.* IV³, 26, 89. Na prieme, IV², 80, 25 (lat. *ab incipiente gallicinii nocturnalis articulo*). Het was nuchtens omtrent prime, die sonne verbaerde ende ginc scinen, *Wal.* 1349. Morgen eer prime, *Lanc.* II, 32239. Dat meer dan prime was van den daghe eer si ontdaden hare doren, *Seven Vroeden* 2265. Geenrehande spise copen voor prime des zaterdaghes opte marct, *R. v. Utr.* 1, 17, 18. — *Hora prima*. Dat eerste ghetide vanden daghe heten wi Prieme, dat is II (*l.* III?) uren lanc, Ruusb. 5, 219. Savonts . . . als die compleet uut es ende smorgens als die prijm uut is, *Zijlkl.* 300 (*a.* 1503). Na der primen of na der missen, *Ned. Pro:a* 297. Des morghens doe die prijm wt was, 304. Te prime van onser Vrouwen zalmen veniën (*op de knieën vallen*) als mense begint ten (*tot aan het*) gloria patri, *D. Orde* 300. Een boeck geheten Martyrologium, twelck men noch inder kercken leest na priemen, *Exc. Cron.* 72*a*. Ic hebbe middach (= sexte) ende noene ende primen te segghene van den daghe, *Rein.* I, 384. Ic soude prime hebben gheluut . . . in den cloestere van religione, *Beatr.* 298. Diewelcke sonder vertoef na die daechse priem sal gesongen worden, *Ordin.* 21. — Ook in de bet. *les* in de uitdr. enen die prime lesen, *iemand de les lezen, iemand vermanend of bestraffend toespreken*. Ook *les* zelve is een kerkelijke term; vgl. LESSE. || Haer selve leest sy (*Briseïs*) dese prieme: van my en wort meer goede rieme (*l.* prime: rime) of ooc ghemaket liet; desen scade ende dit verdriet verdienden ic eer meer eer myn, *Troyen* 23463 (*Ben.* 20227: *a sei meisme pense et dit*: *de moi n'iert ja fet bon escrit ne chantee bone chançons*).

2) Prime wordt ook gebruikt van den ouderdom der maan; van lat. *prima* (*primus*?), nl. „dies". *De eerste dag van den maansomloop, waarop de maan aan den hemel zichtbaar is*. Kil. prieme van de nieuwe mane, tertia dies novae lunae. Misschien ook heeft het woord de bet. „nieuwe maan" gehad (vgl. bij PRIMEN). || Nu is si (*de maan*) ghescaept als een boge, nu als een cirkel, . . . nu openbaertse ooc als monoydos als wanneer dat si prijm is, dat is hoornich, *Barth.* 326*b* (lat. *monoydos autem est quando est prima et apparet cornicularis*; vgl. ook ald. *quando est octava*). Te vinden paeschen, . . . soec in maerte nonas sine, daerna waer die mane es prime; viertien nacht telle daer na; die naeste sondach . . . es paeschdach, *Natuurk.* 161. Tusschen dat de mane viertiene ende een ende twintich . . . na hore prime out ware, *Lsp.* II, 44, 277. *Prieme*. Alse de mane es van énen daghe enz., *Mnl. fragm.* 219, 1 (*ald.* 220: alse die mane es II daghe out"; 226, 237: „wacht u van der XIII mane"; 229, 336: „die XIX mane"; 232, 444: „van der XXX mane"). Als die mane prime si, 205, 11 (*ald.* 206, 33: „alse secunde es die mane"; 206, 49: „alse tertie is die mane . . . dat totter primetijt is goet, mer alse prime (*bet.* 1) lijdt, soo verargert die tijt"; 208, 113: „die sevende maent"; 208, 127: „die achtende maent"; 211, 199; „die XIIII mane"; 213, 295 „die XXIIste mane"; 217, 415: „die XXX mane"). Is sy (*de maan*) huden prime, tander jair op desen selven dach sal sy XII dage out syn, *Haagsche Bijbel* 1, 14*a* (*vgl. Natuurk.* 180 vlgg.).

PRIMEGELT (PRIEMGELT), znw. o. Mnd. *primgelt*; hd. *pfriemgeld*. Benaming van eene *belooning of gratificatie, een extraatje voor een schipper*. Hetzelfde als ndl. *kaplaken* en fra. *primage*. *Primage* nu wordt door sommigen afgeleid van fra. *prime*, „la laine la plus fine", „wol van *prima* hoedanigheid," en het is mogelijk dat het mnl. woord een soortgelijken oor-

sprong heeft. Doch volgens anderen (Hatzf. 1809) komt *primage* van fra. *prime*, door tusschenkomst van het eng. ontleend aan lat. *praemium*. Ook het Friesch heeft *priemje*, premie, naast *preemje* (*Fri. Wdb.* 2, 386 en 387), en het is dus ook mogelijk dat *priemgelt* een westfriesche vorm is met de bet. *premiegeld*, *premie*. Van prieme kan het woord niet afkomen; het hd. *pfriemgelt* moet dus berusten op volksetymologie. || Waer daer yemant die een officy int scip hadde, het waer een stuerman, een timmerman, een scipman (die uten scepe bleve sonder oorlof van den scipper) . . ., die soude verbueren elkes dages IIII st., ende dit voorscr. gelt te deilen gelijc priemgelt, *O. Vaderl. R.* 4, 344, 23 (*a.* 1460 *te Edam*).

PRIMELNAECT, bnw. Kil. geeft als verouderd op een woord van dezen vorm in de bet. *spiernaakt*, *moedernaakt* („primelnaeckt, *vetus*, prorsus nudus"); ook Plant. heeft „primelnaeckt, *tout fin nud*, nudus". Een soortgelijk woord bestaat in verwante vormen nog heden in tongvallen; zie Van de Water, *De volkst. in h. Oosten v. d. Bommelerw.*, bl. 120: „*priemeke* noakend" en V. Schothorst, *Het Dial. d. N. W. Veluwe* 187: „*primeleke* nakent". Het eerste deel der samenstelling is niet duidelijk.

PRIMEN (PRIEMEN), zw. ww. intr. — 1) Van prime, in de bet. 1). *Schemeren*, eig. „prime (van den dage) sijn". || Eert noch yet priemden van den daghe, waeren daer gheslaghen veel sclaghe, *Troyen* dl. 3, vs. 29761 (*var. Troyen* 8442: „eer het prime was van den daghe"; Ben. 23767: „*ainz que fust prime de jor*).

2) Van prime in de bet. 2) *Op den eersten dag aan den hemel zichtbaar zijn*, gezegd van de maan. Kil. priemende mane, nova luna. || Dat die mane prijmt op dat gulden ghetal, *Eng. hss.* 2, 163. Vier dagen voor dat si prijmt, ontfaet si (*is het nieuwe maan*; *vgl. bij* ONTVAEN, 9), *ald.* Wie wil weten in wat tekene de mane zi, die zal weten . . . dattie mane is van den vierden daghe optien dach dat ze priemt, *Tijdschr.* 16, 41.

AANM. — *Haagsche Bijbel* 2, 39*d*: „ick seide in mijn herte vanden kynderen der menschen datse god primen soude" is primen eene verkeerde lezing voor pruuen, d. i. pruven (prueven, proeven); vgl. *Prediker* 3, 18: „ut *probaret* eos Deus".

PRIMETIJT (PRIEME-, PRIJM-, PRIEM-, PREM-), znw. vr. (en m?). Mhd. *primezît*, *primzît*; hd. *primzeit*. Hetzelfde als prime, 1); z. ald. *De tijd van „prime"*, *de tijd van den eersten of morgenkerkdienst*, *de tijd van zes uren in den morgen*, *de vroege morgen*. || Of mense (*de sleutels van de sacristie*) te priemtide sochte, *Beatr.* 241 Daer bi contumeric (*l.* continueric) desen dach (*rechtszitting*) op morghen primetijt, *Mask.* 278. Jan, ic vruchte — hets hoghe opten dach — dat ic u te langhe houden mach; het es wel hoghe priemtijt (*lang over priemtijd*); . . . ghi hebt aen u werke yet te doene, *Teest.* 2118. Vor primetijt een luttelkijn, *Lorr.* II, 3586. Eens morghens vroe een deel na der priemtijt, *OVl. Ged.* 1, 3, 188. Dit was omtrent primetijt, *L. o. H.* 2588. Te priemetide . . . was Jhesus Cristus ghepresenteert vor den rechtre Pylaten, *Lsp.* II, 53, 23 (*var.* priemtijde). (Een) huushere, die ut ghinc des marghens te prijmtide huren werkliede, *L. v. J.* c. 150. Nochtans was sie seer geringe op des nachtes ter metten ende ter prijmetijt, *Hs. Diepenv.* 80*d*. Datte werde Lutgard lach in haren gebede . . . van der priemtijt toten middaghe, *Lutg.* III, 43. Zie nog *Amand* II, 854; *Wal.* 6807; Praet. 3212; Stoke VI, 565 (vgl. de aant. *ald.*); X, 33; *Vad. Mus.* 2, 415, 19 (te Primentide; *opschr.* te primetide); *Segh.* 9469; *Troyen* 795; *Limb.* VI, 1076; I, 2625; III, 164; V, 1132 (premtijt); 1550; VII *Get.* 53 (*verh. IIde Kl. Inst.* 6[2], 55); *Proza-Alex.* 24; *Grimb.* I, 4916; *Pass. W.* 65*d*; 66*a*; *Mor.* 1216; *Lanc.* II, 55; 20767; 38070; 4819; 24823; 8088; 12111; 14342; 30098; IV, 6069; 8879 (morgen vor primtiden); 9047 9050; 2511; *Elisab. Leg.* 102.

PRIMICIËN, znw. vr. Van lat. *primitiae*. *Eerstelingen van den oogst.*, Ruusb. 5, 123.

PRIMITIJF, bnw. Van ofra. fr. *primitif*; mlat. *primitivus*. *Oorspronkelijk*, *primitief*. *Voc. Cop.* primitijf, primitivus.

PRINCE (PRENCE, PRIJNCE, PRINCHE, PRINSE), znw. m. Van ofra. fra. *prince* en dit van lat. *principem*. Mnd. *prince*, *prinse*; mhd. *prinze*; hd. *prinz*; ndl. *prins*. *Vorst*, *gekroond hoofd*. *Teuth.* prince, eyn furst, princeps: prince der hellen, Pluto. *Voc. Cop.* een prince, princeps; een prince, presul; prince der ynghele, archangelus. Kil. prince, princeps, regulus, dynasta, dynastes (Plant. prince, prins, printze, vurst). || Quame hi voor prince ochte voor coninc die overdaet te hem sprake, dat hi altoos ware ghemate, (*aldus met onzuiver rijm*), *Parth.* 6367. (Doe) sendde die prinche vanden Moren an Karel ende ontboot hem strijt, *Sp.* IV[1], 21, 2. Anastasius die sat tote Nichenen . . . te prencen (*als vorst*, *als keizer*), III[2], 58, 21. Hi (*de steen*) ghevet sinen dragher seghe ende lief met prensen (*nl.* te sine) alle weghe, *Nat. Bl.* XII, 1213 (*var.* met princen wert). Nature ontseghet hem (*den bijenkoning*) dat spere, omme dat prensen van aertrike exempel naemen an dies ghelike, VII, 98. Princen ende prelate, *T. en Lettb.* 3, 75, 117. Vondemen prencen ende baroene als . . . hier voirmaels (*Karel de Groote en Godfried van Bouillon*)". . . die kerke en dade niet sulc gheclach, *Overzee* 215. Ghi heren, ghi princen, ghi baroene, 88. Want ic (*Christus*) ghenen princhе en vant, die daerwaert (*naar het Heilige land*) steken dorste die hant, dies gavict den honden (*den ongeloovigen*), *Disp.* 394. (Doe) de Aventure sach dat hem (*Alexander*) naecte die steerfdach, wille soene prince maken allenc over de werelt, *Alex.* X, 1037. Van Alexanderse . . . die van dien gooden heeft die ere, dat princhen enghene hem gheliken, *Cass.* 59. Elc soude hem hoeden te sprekene quaet, ware hi princhе ochte gnoot, 932. Ic wane noit in ghene stede danne (*l. met de var.* manne) die prijnche (*var.* prinsehere) was van lande, ne was gedaen soo grote scande, *Lanc.* II, 27611. Mijn vader wille mi emmer geven enen hogen princhе, enen coninc, *Bloeml.* 1, 132, 254. Menighen prince heeft si (*Fortuna*) ontervet, 1, 176, 398. Die edele prince (*Pepijn*), 2, 71, 21. Alle die princen ende die graven van der Elven toten Rine, *ald.* 52. Dat geen prince . . . die Vriese meer bedwonge, 2, 74, 150. U privilegie es spot ende sceren voor alle princen, voor alle heren, 2, 76, 217. Urinc die prince van den Hunen, *Brab. Y.* II, 1485. Daer wonnense scat al onghetelt ende sprins (*hier de sterke genitief*) ongehenoemden scat, 1488. Nu willic voort scriven . . . van den edele grave Gwy; als de princhе . . . binnen Vlaendren commen was, *Vl. Rijmk.* 6151 (ook *Cron. v. Vlaend.* I, 53). — Ook van Christus. || Hi (*Christus*) is princhе ende vorste van allen vriën doghhene dat ye gheleeden wart van minnen in de ere Gods, Ruusb. 4, 44. Die prins wert inden stal gelaecht, alder werelt stichter, *Bloeml.* 3, 151, 43.

2) *Hoofd*, *opperhoofd*; ook van geestelijke hoofden. || XXX sonen hadde hi (*de richter*) ende maketse prencen van XXX steden, *Rijmb.* 7794 (*var.* princhen). (Cincinnatus) wart ghecoren prince ende here (*hoofd van Rome*, *consul*), *T. en Lettb.* 3, 73, 59. Doe wart een ander . . . prince ghecoren, ende hi ghinc weder sijn lant wennen, *ald.* 62. Du best hier prence in die poort, *Rijmb.* 18889. Nochtan hiere enen oversten liet, die prince van den papen (*opperpriester*) hiet, *Sp.* II[1], 3, 51; ook 63. Aldus vaet men ende slaet alle die princen van der kerken, II[4], 10, 22. Die princhen der papen, *Lsp.* II, 21, 26; ook 22, 5. Der papen princhen, die daer stonden (nl. *bij het*

kruis), II, 36, 688. Enen viant (*duivel*) . . ., die prince was vanden vianden, *Sp.* III[2], 37, 2 (*var.*, *Tijdschr.* 24: prence). — Nero, . . . die Peteren ende Pauwelse ter martieliën heeft geset, die princen van der kerken waren, *Sp.* II[1], 11, 10. (Hi) voer . . . tote sinte Pieters kerke . . . om die te beteren, . . . want hi . . . lieve menichfoud anden princhе (*nl.* der apostelen *of* der kerken) drouch, *Franc.* 885 (lat. *ad apostolorum principem*). O prince der apostelen (*Petrus*), *Bloeml.* 3, 109, 125. Pieter, dapostel Gods vercoren . . ., bleef der kerken prence . . . ende waest IIII jaer . . . int lant van Jherusalem, *Sp.* I[a] 16, 1. — Ook in de bet. *krijgsoverste.* || Soe ghenas van enen sone ende hi (*Astyages*) gaf een prence tgone . . . te slane doot, *Rijmb.* 17217. Die prence daer was vander scaren hiet Anthonis, 28316; ook 29410 (lat. *dux*). Met sinen prencen es hi (*Titus*) ghegaen in den . . . tempel, 33581. (Hi) es in die Romeine gevallen ende ane den prince van hen allen, Luciuse, versament, *Lanc.* IV, 10029.

PRINCELIJC (PRINCHELIJC), bnw. Hd. *prinzlich*; ndl. *prinselijk. Vorstelijk.* Kil. princelick, basilicus, regius, regalis. || Gheprint in de princelijcke stadt van Brussel, *titel van „Reg.”* (*a.* 1514; *zie den volledigen titel in de vijfde aanvullingslijst der bronnen*). — Ook *van een vorst of van den vorst.* || Deze princelicke vlucht, Despars 1, 378.

PRINCELIJCHEIT (PRINCHE-, -LICHEIT), -HEDE, znw. vr. Hd. *prinzlichkeit. Vorstelijkheid, vorstelijke macht.* || Alle princelicheit, machticheit, kracht ende heerlicheit, *Ned. Gel.*[1] 210*v*. (Si) en verstaen niet dat men nu maken wille eenighe aliantsen . . . in prejudicie van den prince of princhelichede, *Ann. Em.* 14, 133 (*a.* 1488). Al came hi in zijns heeren hof of buten lande daer hi zijn lijf verbuerde, omme de eidelheide ende princhelichede so soude thoir hebben dat leen ende heerlichede, *Leenr.* 9. (Lucifer) die soo seer ontsteken wordt mit groter hoverdiën overmits sijne scone claerheit ende princelijcheit, daer hem god . . . toe hadde ghevoecht, *Bouck v. d. Blowmen* 63.

PRINCELIKE, bijw. *Als een vorst, op eene vorstelijke wijze.* Plant. princelick, *en* prince, basilice, principaliter. || So princelike zat (hi) over tafle ende at, al (h)addi Karel zelve gezijn, *Ep. fragm.* 239, 385. Vgl. *Voc. Cop.* princechtelijc principanter.

PRINCERSE (-ERSSE), znw. vr. Ook PRINCESSE. (ofra. fra. *princesse*) en PRINCESTER (een dubbel vr. als hd. *prinzessin*). Ndl. *princes*; vgl. mhd. *prinzin*; mnd. *prinsinne*; hd. *prinzessin. Vorstin, gekroond hoofd* (gezegd van eene vrouw) of *gemalin van een vorst*; ook *meesteres, hoofd. Teuth.* princesse, princester, furstynne, principissa. Kil. princesse, princeps foemina. Plant. princersse, princesse, princeps. || Hout alle tkersten gelove in vreden . . . onsen prince, princersse, haer slote en steden, *Sev. Blisc.* 12. Hem dochte groot wonder, hoe dat mochte sijn dat die princersse van allen lieden (*de kerk*) . . . worden was tributarye (fra. *tributaire*) ende tollenersse, *Pelgrimage* 86*c var. Haarl.* (*Haagsch hs.* meystersse). Die eedele princesse, vrouwe Maria, hertoge Karels van Bourgondiën enige erfdochter, *Exc. Cron.* 233*d*. Ontfangen ende gekent voor eene vrouwe ende princesse van den landen, *ald.*; zoo nog eens *ald.* en 234*a*. Alle die eedelen ende steden vanden landen ende provinciën der princerssen, 234*a*. Die eedele schone princersse, vrouwe Marie, *ald.*; ook 235*c*. Mi dunct dat de vrouwen van Vlaenderen alle coninginnen sijn oft princerssen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 150. Zonder tconsent van den grave Boudewijn, als ghetraut hebbende die gravinne Margriete, haer lieden natuerlicke vrau ende princesse, Despars 1, 378. — Ook gebruikt van Maria en andere heilige vrouwen. || Princersse, doch op mi waect ende schenct mi doch u minne, *Profijt. Liedeb.* 109, 6. Maria, princersse fier, mijn hope staet al aen dy, 172, 4. Princersse, mijn toeverlaet sijt ghi, vierige Magdalene, 110, 7.

PRINCESSE, PRINCESTER. Zie bij het vorig Art.

PRINCIER (PRINCHIER, PRINSIER, PRENCIER), znw. m. Van ofra. *princier, princhier*,; lat. *primicerius* (Duc.[3] 6, 407). — 1) *Groot heer, aanzienlijk man, rijksgroote.* || Boudewijn ende menech prencier quamen med geselscape groot, *Baud. de Sebourg* 166. Daer maecte hi (*de koning*) alrande officyeren, ende vrouwen ende princhieren ontfinghen hare leene daer, *Coucky* II, 2212. Karel die jonghe coninc hadde zine messagiere ghesent an alle zine princhiere, ghenoten, ondersaten, mannen . . . (ende) an prelaten, 1324. Hi verstoet wel dat zijn oom een drussate was te hove ende van den meesten love; hi was een out costumier ende een edel princhier, I, 612. Die stagen . . ., daer binnen dat die princhiere entie vrouwen zitten souden na dat zi waren ghehonden van hoocheden ende van eeren, 764. So wart hi (*in plaats van „Masebrouc”*) ghenaemt Reinier onder alle die princhier ende voort onder die clergie, II, 676. Manschap te doene . . . in sulker formen ende manieren als die Mechelsche princieren van outs dat sijn ghewoon te doene, *Brab. Y.* VI, 3757. Die ander VI (*zonen van Merowinc*) . . . worden mercgreven ende prinsieren, *Corn. e. Brab.* 109. Aldus reden die princhier tharen ghetelde, *Ep. fragm.* 165, 124.

2) Ook in de bet. *vorst, gekroond hoofd.* Hetzelfde als prince. || Als ghi niet ne quaemt, hebbicken eerlike gheaert ende ghedaen die uutvaert als eenen edelen princhier, *Coucky* II, 417. Haer vader die coninc (*van Sicilië*) hiet Karel . . . ende was een over vrome princhier, *Vl. Rijmk.* 5924. Int gelike versochte hi (nl. *hulp*) an den vornoemden (*l.* vernoemden) princhiere (*l.* princhieren) van Brabant, Ghelre, Gulke mede, ende Brandeborch . . ., Fauquemont ende Biaumont, 8281.

PRINCIPAEL (PRINCHIPAEL, PRINSIPAEL, PRINCEPAEL, PRINSEPAEL, -PAL -PALE), bnw., znw. en bijw. Van ofra. fra. *principal*, lat. *principalis* (Duc.), eene afleiding van *princeps.*

I. Als BNW. — *a*) Van personen. *Voornaam, aanzienlijk*; ook *opperste, voornaamste.* Kil. principael, principalis, praecipuus, summus, potissimus. || Van enen ridder prinsipael die minde ene joncfrou noyael, *Lansl.* 9. Si es een vrouwe princepael ende keyserinne van minen vijf sinnen, 536. Dat ghij . . . antast alle dese principale saickwalden (*hoofdschuldigen*) mit horen toestenderen (*medeplichtigen*) ende halt die an hoir lijff ende goet, Nijh. 4, 250 (*a.* 1450). Van VII bliscapen principalen, die Mariën . . . gescieden ter werelt, *Sev. Blisc.* 1686. Die principaelste van den boden waren Meynhardus van Mulborch ende een edel man Wouter van Varila, *Elisab. Leg.* 13. — Men en mach so stillekine tote Gode bidden principael (*d. i.* toten principalen Gode, *den hoogen of oppersten God, het opperwezen*), hine ghehoort altoos die sine, *Segh.* 7887. — *b*) Van zaken. *Voornaam, belangrijk*; ook *voornaamste, datgene wat het eigenlijke wezen van iets uitmaakt.* || Der Jooden principale stat, *Rijmb.* 34288 (*Jeruzalem*). Hoor en ontbrac niet dat principael guet witlikes hilikes . . ., als kijnder te krighen, *Elisab. Leg.* 33. In die werelt hebben . . . drie principale taflen gewesen: die irste tafle die was daer sat onse here ende sine jongers ende at, *Lanc.* III, 3237. Twi dat men tot Gode niet en seyt moeder . . .; om die gheslachte principale die int beghin quamen algader vanden almachtigen vader, *Lucid.* 182 (*het woord staat hier met het bijw.* principael *gelijk, in de bet.* „voornamelijk, vooral”, „omdat vooral, met name van hem kwamen de menschen?” *misschien ook moet men het woord hier als bijw. opvatten*). Om die overschoonheit siere scoonre leede ende die (*l.* der) principaelre ghenochnessen

sijns scoons propers lechamen, *Hs. v.* 1348, 302*c*. Samuel seide: ic coom om gode te anbeden, mer sijne gerechte meyninghe principael (*Saul te zalven tot koning*) en seide hij niet, *Bouck v. d. Bloumen* 37. — Principale brief, *ketz. als* principaelbrief; *zie voorbeelden ald.* Principale scout, *hoofdsom*; zie bij znw., 4). — Niet duidelijk is de eig. beteekenis *O Vl. Lied. e. G.* 9, 195: „metten princepalen (*varr.* principalen) gheest mac mi vast, vader" (*Ps.* 51, 14: *spiritu principali confirma me*; in onze vert. *vrijmoedig*, in de leidsche vert. *gewillig*).

II. Als ZNW. — A. Als znw. m. — 1) *Hoofd, opperhoofd.* || Lucifer, . . . die principael is van der hellen, Praet 2001. — Plant. de principaelste van een schole, *le principal d'une escole ou college*, scholarcha, gymnasiarcha.

2) *Voornaamste, aanzienlijkste.* || Hi beette neder ende bant sijn pert vor die tente, ende ghinc ter zalen naer, daer hi vant die principale, *Couchy* II, 2428. Vgl. Plant. „de principael zijn, *estre le principal*, principatum tenere.

3) *Hoofdaanlegger, hoofdpersoon*; ook in de bet. *hoofdschuldige, voornaamste schuldige.* || Dus waren dese twee principale van een jostierspele, Velth. II, 6, 19. Met (*l. met de var.* Niet) die principael (*de bedrijver der zonde, de speler*) allene, maer die herberghe hout al ghemene (*die nl. de zonde bevordert of in de hand werkt*), *N. Doct.* 2426. Mids dat hi een principael, een opsetter van der saken hiet, *Brab. Y.* VI, 7144. Te deizen werke omme te doene ontgaen de ghevanghene, was handvast ende princhipal van der bezichede H., *Besouck* 5.

4) *Hoofdpersoon, de voornaamste uit een rechtelijk oogpunt in eene zaak of onderneming*; ook *lastgever, principaal.* Vgl. HOVETHERE. || So wat gast of uytlans man bestelt wort van eenen porter of van eenen anderen ende tot sijnen uuttersten rechtdach niet en coompt, oft zijn gemechtich als principale die solvent genoch waer aen den eysscher sijn achterwesen aen te verhalen, die soude verbueren een boete van x lb, *O. Vaderl. R.* 2, 82. Soo wie vrede van yemanne begheert te hebbene, dien zal men hoeme (*hem*) doen hebben van den zelven; ende eest dat die zelve, dat es te verstane die principael, niet jeghenwordich en es . . ., die maech zal dien vrede sueken voortane tot dat es versoent, en ware dat hi conste bewisen enen naerren maech ocht dien principael, *Keurb. v. Diest* 28, 23 (zoo nog driemalen *ald.*). Dat si onse borge ende ons principale (*hoofdschuldenaar*; vgl. HOVETMAN, 2) ende zaecwoude elc vor al werden tgegen dese vors. comannen van alle dese vors. vorwarden, *Geld. Oudh.* 523. Dat hy V. als borge ende oick als principael voir den voirs. J. telken jare die voirs. huyer . . . den voirn. convente wel ende duechdelick . . . betalen sal, *Zijlkl.* 302 (*a.* 1503). Waer die principale niet vergoede sijn excijs of sulcke boeten ende kueren als daer toe staen, sal die borge in alles dat gelden ende overwinnen als den principale, *Keurb. v. Haarl.* 57.

B. Als znw. onz. — 1) *Het voorname, belangrijke*; *een voornaam of belangrijk deel.* Vooral in den superl. Plant. het principaelste van de sake (*de hoofdzaak*), *le principal d'une cause*, summa causa, actionis caput, quaestio summa. — In rechte. *De eigenlijke zaak in quaestie, de hoofdzaak.* || Dats een vonnisse op een discoort, dat ten principale niet en hoort, *Mask.* 459.

2) *Kapitaal, hoofdsom.* Plant. het principael, *le principal*, summa, principale. || Zonder den voorz. wouckeraers yet daeraf te ghevene van principale of van woukergheide, *Cout. v. Brugge* 1, 450 (*vgl. Belg. Mus.* 5, 90: „dien cost . . . selen die coperen van den assisen . . . betalen dee lijftochteneren mitter principael der (*l.* principaelder) scout").

III. Als BIJW. — Hetzelfde als principalike; z. ald. *Voornamelijk, bijzonderlijk, met name, meer bijzonder, meer bepaald.* Fri. *prinsepeal* (*Fri. Wdb.* 2, 389). || Ic sal u gheven prinsepael een litteken proper, *Lansl.* 791. Ic sal u segghen principael een litteken proper, 863. Vgl. ook eene plaats uit *D. Lucid*, waar met principale het bijw. kan bedoeld zijn, bij Bnw.

PRINCIPAELBRIEF, znw. m. Mhd. *principâlbrief*. *De eigenlijke of oorspronkelijke brief, de voornaamste of de hoofdbrief waar een andere die daarin iets wijzigt* (transfixbrief") *doorheen gestoken is.* || S. of een ygelic die namaels die husinge . . . aencoomt ende besterft na der makinghe ende inhoude des voors. principaelbriefs, *R. v. Utr.* 2, 212 (*ald. viermalen in dezelfde bet.* principale brief). Alsoo dat wij hem schuldich bliven sijnen principaelbrief van den ampt van Overbetuwe, Nijh. 3, 103 (*a.* 1382; *ald. ook* nae ynnegehalt sijns principaels briefs). Zoo ook *R. v. Leiden* 51 tweemaal; 159 herhaaldelijk; *enz.*

PRINCIPAET, znw. o. Benaming van een deel van Zuid-Italië, nl. het gebied van enkele steden van Campanië, met name van Beneventum, Salernum en Capua. Zie Duc.[2] 6, 501*a* op princeps. || Calabren ende Poelgen (Apulië) ende principaet, *Limb.* VIII, 1087. Int casteel Pofis . . ., in Campaniën in principaet, *Franc.* 8733. Calaberen, Poelyen ende Principaet, *Sp.* I[1], 26, 31. In Samniten . . . dat nu hiet Principaet, I[1], 67, *var. L. na* vs. 25.

PRINCIPAETSCAP, -SCIP, znw. vr. en o. *De eerste rang, de voornaamste plaats.* Van lat. *principatus*, dat zelf reeds deze beteekenis heeft, met den afleidingsuitgang *-scap* (vgl. PRELATUURSCAP). Principaet is in deze bet. niet gevonden (vgl. het vorig Art.). || Weyt of tarwe . . . hout die principaetscip (*vertaling van lat.* „principatum tenere") boven allen anderen gheslachten des coorns, want daer en is gheen coorn opter warelt dat der menschelijcker materiën vriendelijker is noch daer en wordt oock gheen ghesonder ghevonden, *Barth.* 616*a*.

PRINCIPALIJC, -LIC, -LEC, -LEKE, bnw. Hetzelfde als principael, bnw.; z. ald. en vgl. het volg. Art. *Voornaam, hoofdzakelijk. Voc. Cop.* principaleke, principalis. *Teuth.* principalick *verw. naar* hoifdelick (hier kan ook het bijw. bedoeld zijn).

PRINCIPALIKE, -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. Uit principaellike. Vgl. PRINCIPAEL. *Voornamelijk, hoofdzakelijk, in het bijzonder, met name. Voc. Cop.* principalec, principaliter. Kil. principaelick, principaliter, praecipue, maxime, praesertim, potissimum. Plant. principalick, *principallement*, praecipue, praesertim, maxime, principaliter. || Dat de ghedeputerde zonder up dit point langhere te insisteren procederen wilden te makene van den . . . verclaerse van den vors. payse als teerste, . . . ende daer up de vors. vergaderinghe principalic ghefondeert es, *Ann. Em.* 14, 136 *vgl.* (*a.* 1488).

PRINDEN. Zie PRENDEN.

PRINGALE (*Rek. v. Gent.* 1, 349). Zie SPRINGALE, en vgl. ofra. *prengale* naast *espringalle* (Duc.).

PRINSE. Zie PRINCE.

PRINSE. Zie PRISE.

PRINSIER. Zie PRINCIER.

PRINTEN, PRINTER, PRINTINGE enz. Zie PRENTEN enz.

PRIOOR. Zie het volg. Art.

PRIOR, znw. m. Mnd. *prior, prier*; mhd. *prior, prier, priol.* Benaming van den hoogstgeplaatsten of eersten persoon in een klooster na den abt, *prior, kloostervader, kloostervoogd.* Ook in den door het ofra. tot ons gekomen vorm PRIORE (PRIHORE; PRIOOR): het is nl. waarschijnlijker dat het woord met latiniseering ontleend is aan fra. *prieur* (vgl. PRIEUSE), dan dat het rechtstreeks zou komen van lat. *priorem*. In het Zndl. is de vorm *prioor* naast *prior* nog in gebruik.

(zie de Geyter, *Reinaart de Vos*, bl. 30). Zoo ook in de 17de eeuw (b. v. Hooft, *N. Hist.* 163). *Voc. Cop.* een prioor, prior. *Teuth.* prior in en cloister, prior. Kil. prioor, praesul, antistes, coenobiarcha, praefectus monachorum, *vulgo* prior. ‖ Sidi abt so priore? *Rein.* I, 945. Doe ghinc dat monnickijn tot sinen prior ende seide: vader, wilt ghi mi oorlof gheven? die vrouwe die in onsen choor staat, die hevet mi morghen te gast ghenoot, *Ned. Proza* 304; zoo nog achtmaal *ald.* Vetter sietmen al hare lede dan abte ochte prioren, *Bloeml.* 3, 45, 571. Zoo ook *Marialeg.* 1, 141; 142; 166; *Belg. Mus.* 9, 169; *enz.*

PRIORAET, znw. o. Hd. *priorat.* Van ofra. fra. *priorat*, lat. *prioratus*. *Het ambt van prior* of *priores*, *priorschap*, *prioraat* (vgl. mhd. *prioramber*). ‖ Igewelc die sorge draget van eere abdiën, . . . in pine so staet dengenen wel te sine . . ., alsic wel bi mi selven weet bi din dat ic so lange droch dat prioraet, *Lev. v. Lutg.* II, 342.

PRIORE. Zie bij PRIOR.

PRIOREIT, znw. o. Met latiniseering van ofra. *priorez*, fr. *prieuré*. *Priorij*, *een klooster aan welks hoofd een prior of priores staat.* Vgl. hd. *priorat.* ‖ Een prioreit van swaerten nonnen, *Rein.* I, 1694. (Doe) wart te sente Quintijns . . . ghemaect ene (*onz.*) aerme prioreit; sidert wardt also breit dat het abdie wart. *Sp.* IV², 21, 34. Dit sin degene (*de heiligen*) . . ., daer men de feeste af heden doet in kerken ende in kanesiën, in prioreite ende in abdiën, *Lev. v. Lutg.* II, 10511.

PRIORESSE, -ISSE, znw. vr. Mhd. *priorisse*; mnd. *priorisse*; ook *priorsche*, *prièrsche*; ndl. *priores*. Vgl. PRIORINNE. Het vrouwelijk van priore (prior); z. ald. *Het hoofd van een nonnenklooster*, *priores.* ‖ Joncfrouwe Katrine . . ., nu ter tijt prioryssse (*in het Zijlklooster*), *Zijlkl.* 101 (*a.* 1450; *op dezelfde bl. ook* priorynne). Doe quam hoor priorisse ende seide hoor van onsen here om dat si roekeloos hadde gheweest, *Mir.* 4; zoo nog eens *ald.* Gehoorsamheit totten rectoir ende prioryssen, *Hs. Kloosterr.* 6*a*.

PRIORINNE, -YNNE, znw. vr. Mhd. *priorinne*; *priorin*, *priolinne*; mnd. *priorinne*, *priorne*, *priore*, *priorend* (Lübben und Walter); hd. *priorin*. Hetzelfde als prioresse; z. ald., ook de aanh. uit Kil. *Voc. Cop.* priorinne priorissa. ‖ Die priorynne ende ghemeen convent der regulieryssen voirs., *Zijlkl.* 101 (*a.* 1450). Dat ic en werde abdesse nit . . . noch priorinne, *Lev. v. Lutg.* II, 351. Clage ende tichtinge der priorynne ende des convents van Redinchem aen der stat van Utrecht, *Arch. v. Buren* 464; ook 465. Int jaer ons Heren 1409 waert sie supprioorynе, daerna doe men schref 1412, doe waert sie pryoorynne gecaren (*gekozen*), *Kl. v. Diepv.* I, 9. Doe si dus die schole een wijltijdes eerlijc ende goddiensteliic hadde gereygeert, doe waert sie priorinne gecaren, *Hs. Diepenv.* 189*c*. Also lange dat die abdisse ende priorinne ende procuraters(e) over een droeghen onder hem drien datmen Sathanas kynder ummer niet ontfanghen en soude . . . inden clooster, *Versl. en Ber.* 5, 30. Het wort den rectoren ende priorynnen of mater ende conventen der nonnen ende susteren strengelic verboeden . . . teghen dat ghebot des pauwes meer susteren te ontfaen dan sy sonder ghebreck mooghen voeden, *Hs. Kloosterr.* 35*a*; ook *b*; 36*b*; 37*a*; *enz.*

PRIORINSCAP, znw. o. *De waardigheid of het ambt van priores of priorin.* ‖ Die priorynne verliest haer priorynscap . . ., ist dat sye eyschinge of scattinge te werck laten coomen by ooren weten, *Hs. Kloosterr.* 36*r*.

PRIORSCAP, -SCHAP, znw. o. *De waardigheid of het ambt van prior.* Vgl. PRIORAET. *Teuth.* priorschap, prioratus.

PRIORSCE, -SCHE, znw. vr. Mnd. *priorsche*, *prièrsche*. Hetzelfde als prioresse (-isse) en priorinne. *Teuth.* priorsche, priorissa.

PRISE, znw. vr. Ook PRINSE. Mnd. *prise*, *pris*; ndl. *prijs* (in „*prijs* verklaren”, „*prijs* geven”, „voor goeden *prijs* verklaren” en zaanl. *prijs samen*, den buit samen deelen). Van ofra. fra. *prise*, *prinse* (Duc.). *Het maken van buit*, *het rooven*, ook *de buit*. Kil. prijs, prijnse, captura, praeda, gall. *prinse*; prijs oft prijns maecken iemands goed, praedae s. ad praedam exponere alicujus bona, dare fortunas diripiendas, (Kil. auct.) *donner en proie*, *en butin*, *les biens d'autruy* (indien de vertalingen juist zijn, heeft „prijs maecken” hier de bet. van ndl. „prijs geven”). ‖ Bij causen van prinsen, neminghen ende anderen schaden ghedaen ende gheschiet up deen zide ende up dandere, *Hans. Recess.* 6, 342. Mannen die last hadden up die prinsen van den oorloghe, omme dat zy te gracelic ende te zwaer waren omme de prinsen goedt te wysene, *Ann. Em.* 14, 10 (*a.* 1488). Daer zijt al van goeder prise maecten dat zyder vonden al zo wel beesten als menschen, Despars 3, 89. — Voor het gebruik van prinse in lateren tijd zie Huyd. op Stoke, dl. 2, bl. 348.

PRISELIJC (PRIJS-, -LIC), bnw. Mnd. *priselik*, *prislik*; ook *priseliken*, bijw.; mhd. *prislich*; hd. *preislich*; ndl. *prijselijk*.

1) In passieve opvatting. — *a*) Met een persoon als ondw. *Te prijzen*, *lofwaardig*, ook *eerwaardig*. *Teuth.* laevelick, prijslyck, laudabilis. Kil. prijselick, laudabilis. Plant. prijselick, *prisable*, *à priser*, laudabilis. ‖ Hoe seer priselic was Socrates, doe die coninc Archolaus hem seer badt gaven van hem te nemen daer hi hem mede woude eeren, ende hi hem antwoorde dat hi geen gaven van dengenen en woude nemen dien hi niet machtich en waer dier ghelijc weder te gheven, *Hs. Cyrill.* 62*r* (lat. *quantis laudationibus Socrates attollitur*). Het is openbaer dat dese helighe maghet te boven gaet in wijsheyt boven alle eere der priselicker vrouwen, *Breidenb.* 115*c*. — *b*) Met eene zaak als ondw. *Prijzenswaardig*, *op prijs te stellen*, *loffelijk*. ‖ Dat si luxurie waende wel grote dinc wesen of priselic spel, *Sp. d. Sonden* 461. Dat ooc tghoont datmen met (*bij*) enighen prijselic heit, lachterlic met anderen gheheiten es, *Boëth.* 86*a*.

2) In actieve opvatting, *prijzend*, *lofsprekend*, *iemands roem of eer verheffende*. ‖ Daer sach hi staen (*bij het sterfbed van een rijk man*, *in een visioen*) lieden vele, die grote priselike bispele smekende spraken vanden man, *Sp.* I⁷, 67, 29 (lat. *multitudinem seductoria adulatione diviti solatia persolventem*).

PRISELIJCHEIT, -LICHEIT, -HEDE, znw. vr. In passieve opvatting. *Prijzenswaardigheid*, *het op prijs gesteld worden*, *reden waarom men iets roemt of op prijs stelt.* ‖ Alle die weirdicheit ende priselicheit des aventuerlics goeds staet in rijcheden, moghentheden, eeren, vermaertheden, edelheden oft in weildicheden, *Boëth.* 70*d*. Edelheit schijnt wesende een lof ende priselicheit toecommende uter verdienten der voordren, 129*a* (zoo nog eens *ald.*; lat. 128*d*: *videtur nobilitas quedam de meritis veniens laus parentum*).

PRISELIKE (PRIJS-), -LIJC, -LEC, bijw. Mnd. *priseliken*; mhd. *prisliche*. In passieve opvatting. *Op eene prijzenswaardige of loffelijke*, *roemrijke wijze*. Zoo ook mhd. en mnd. *Voc. Cop.* prijslec, valenter (eig. *op eene dappere of flinke wijze*).

PRISEN (PRIESEN, *Lanc.* III, 3313), ook *PRESEN en PREYSEN, zie bij PRESE, en vgl. nog *Ndl. Arch. Kerkg.* 3 (*a.* 1905) bl. 60 (afz. afdr. van „Meester Eckart en de Mnl. mystiek”), zw. en st. ww. trans. Mnd. *prisen*, zw. en st.; mnd. *prisen*, zw. en st.; hd. *preisen* (st.); ndl. *prijzen*, st. Vgl. Van Helten, bl. 235. Naar ofra. fra. *priser*, of afgeleid van prijs. Vgl. PRIJS.

1) *Den prijs van iets bepalen*, *schatten*, *waardeeren*, *taxeeren*. *Voc. Cop.* prisen, preciari; prisen, taxare. Kil. prijsen, *vetus* j. schatten, op prijs setten, aestimare, imponere pretium, pecunia aestimare, appretiare, gall. *priser*, angl. *prise*. Daarnaast

in dezelfde beteekenis bij Plant. prijseren (d. i. prijseeren), *apprecier*, pretium imponere alicui rei; pretium statuere, indicare (vgl. ndl. *prijzen*, zw., eene afleiding van prijs, in de bet. „een prijs voor iets bepalen"). || Indyen datter weeskijnderen in sijn, sal die heer dat goet moogen gaen prisen ende ponden . . . ende maecken daer inventaris af, van den welcken prysen ende ponden den schout hebben sal van den schilt een oirtgen, *O. R. v. Dordr.* 2, 167. Nae die XIIII dagen salmen die pandinge uytschatten ende prysen den dorden penninck beeter, ende die uytschattinge met sulcken oncosten, gelijck hiernae vander prysent (? = prisinge?) voorsz. volcht, 253. Men sal van heemraetsbrieven dubbelt gelt prysen (*het dubbele der schuld aanwijzen in getaxeerde goederen*; vgl. PRISIE en PRISINGE), 255. Es ooc dat zake dat wi of enich van ons hadde ghepriset hogher sijn goet dant waerd ware, *Oorkb.* 2, 380*b* (*a.* 1292). Twelke goet es geprist bi souffisanten lieden, t. w. een scip met al sinen ghewande 45 lb, *ZVl. Bijdr.* 4, 209; ook 210. Dan mach hyse (*tienden*) den tiendenaer laeten over den pris, ende den thiendenaer moste dan houden ende betaelen alsoo hijt ghepresen heeft, 4, 261. Dat hy te hooghe ghepresen hadde, *ald.* (*a.* 1407). Tgoed datter (*over boord*) gheworpen wart, wart gheprijst ten fuere van datter behouden wort ende ghedeelt van ponde te ponde onder den cooplieden, 3, 49 (*a.* 1252). Welc henxt gheprijst was bi D. 4 lb gr., *Rek. v. Zeel.* 2, 295. Sdonredaechs soo trocken de hooftmannen ten huuzen van den fugitiven ende daden haerlieder goedt prysen ende vercoopen, *Cron. v. Vlaend.* 2, 123. Dat vrienden ende maghen van den fugitiven souden moghen anverden der fugitiven goedt ten pryze dat gheprezen ware, vore yemandt anders, *Cron. v. Vlaend.* 2, 124. Een huus . . . ghepresen boven allen lasten zes ponden gr., *Cout. v. Brugge* 1, 569. Dat men soude van elken ponde sjaers prisen neghen pond in mindringen van den vors. drie hondert ponden, *Vad. Mus.* 2, 356 (*a.* 1277).

2) In eene iets ruimere opvatting, *schatten, waard achten*, als niet-ambtelijke handeling. *Voc. Cop.* luttel prisen, flocci pendere; voor niet prisen, nauci pendere. || Dit swaert, dat ghi prijst twee penninghen, het soude mi vromen hondert marc, *Segh.* 896. In prise mijn lijf niet twe peren (*geef geen twee peren voor mijn leven*), want ic ben idelre hande, *Eleg.* 440. Niemene so en prise (*var.* prijst soe, *nl.* Aventure) ene not noch om hereit noch om gebot, *Rose* 6219. Al dat . . . ye leefde ende lijf sal ghebiden, en es te prisene niet ene not jeghen die weerde die God in heme heeft, *Vad. Mus.* 2, 413, 49. Ine prise ere not niet wert wat dat moogen sien mijn ogen, *Bloeml.* 3, 38, 268. Hine prijst hem (*zich*) niet wert ene pere (*acht zich geen knip voor den neus waard*), ensi dat hi wreket sconinx lachter, *Ferg.* 1790 (fr. *or ne se prisse deus boutons*). Hine prijst mi so wale niet (*stelt mij niet zoo hoog, geeft niet zooveel om mij*) dat hi jegen mi spreket iet, *Lanc.* II, 10965. Dese twee namelike (*Bohort en Hestor*) waren twee ridders van alden rike die de coninc meest prijsde (*het hoogst stelde*), *Lanc.* IV, 3543. — Met een comparatief, *hooger, lager stellen dan*; met eene bepaling met vore, *stellen boven*. || Die min . . . prijsde dit dan den penninc, dat hem dochte (*dat kwam hem voor*) dulste volc dat wesen mochte, *Franc.* 4706. Hi prijsde vele bat een stucke hier in eren te sine ende euwelike in die helsche pine, *Bloeml.* 2, 14, 48 (*Theophilus*). Men prijstet (*het hout*) beter dan enich gout, *Rein.* II, 5591. Noch prijs ic wijsheit bet dan goet 7736. Honich es een soete spise die ic voor alle gherechten prise ende . . . minne, *Rein.* I, 577. Dat ic voor alle saken prise, *Segh.* 6342 (*nl.* dat ic soude ghewinnen spise). Solaes prisic voor alle goet, *Bloeml.* 3, 143, 8. Doe prijsde M. alsi kende dus goet die valken entie winde vore een conincrike, *Lanc.* III, 24942. Al daer prijsde onse Here voor vele wijf, voor vele manne den goeden Baptisten Janne, *Rijmb.* 23256 (*men kan het woord hier en op de volgende plaats ook brengen tot* 3, *en weergeven door* roemen). Daer seide . . . onse Here wee den steden van Galylee . . ., hi prijsder vore Surs . . . ende Saiette (*Tyrus en Sidon*), *Rijmb.* 23261. — Mochtic dit (*mijne lotgevallen*) noch te bispele vertellen, dat prijsdic sere (*dat zou ik zeer op prijs stellen, zeer aangenaam vinden*), *Limb.* I, 2210 (= so mochtic mijn geluc wel prisen, *opp.* scelden).

3) *Prijzen, roemen, verheffen, loven, verheerlijken*, al naar gelang der verschillende objecten. — *a*) Met den 4den nv. van den persoon. *Teuth.* laeven, prijsen, loffsprecken, laudare. Kil. prijsen, j. loven, laudare, commendare. Plant. prijsen, *priser, louer, honnourer*, laudare, laudibus celebrare, collaudare, commendare, magnificare; hoochlick prijsen, subvehere, laudibus in coelum tollere; prijst Godt, Deum lauda, redde Deo laudes. || (Si) prijsdene (*Herodes*) boven de menscelichede, *Sp.* I[a], 10, 21 (vgl. *Handel.* 12, 22). (Als) die onnosele moet vallen, so es die taelman van hem allen gheprijst ende gheheten wijs, I[4], 60, 7. So datten coninc was ghewijst David ende in dien gheprijst dat hi conste harpen wel (*om zijn harpspel geroemd*), *Rijmb.* 9119. Dus was soe in der liede mont gheprijst vele te bet, 20420. Onse Here dreef ute dien viant, entie stomme sprac te hant: doe prijsdene daer menich een, 23179. Eenen priester . . . van goeden live gepriset wale, *Sp.* IV[3], 17, 11. Nochtan prijsde . . . Echiues sinen fellen viant (*Demosthenes*), I[a], 54, 25. Hi (*Joh. de Dooper*) is gheprijst boven alle ghemeyne heylicheit, Ruusb. 4, 10 (lat. vert. *praedica ur et effertur*). (Hi) prijsse (*zijne geliefde*) ende eerse vor hem allen, *Rose fragm. L.* 779; ook 833. Een goet voorgangher wort gheprijst, diet volc ten besten weghe wijst, Hild. 66, 81. (Si) prijsden Melibeus sere dat hi mechtech waer ende rike, *Melib.* 304. Al prijst dij yeman, du suls nochtan dijns selves rechter wesen, dats te zegghene: kennen ende weten oftu sulcs prisens weirdich bes, *Boeth.* 129*a*. Also nes niemant edel dan die van den volke ghepresen es; nu sulc prijsen des volcs vergaet lichte ende behoort den volke toe, den ghepresenen niet, *ald.* Die papen . . . hadden onweert dat si Jhesum verhieven ende presen, *Hs. v.* 1360, 184*c*. Wanneer si gaern gheprijst of voor goet waren gheacht, *Con. Somm.* 46*b* (*vgl.* 46*a*: omdat si gaern daer of ghepresen waren). Hy was scoon ende seer gheprijst ende ducke mitten vingheren ghewijst, *Troyen* dl. 1, vs. 6973. Ende (*l.* En) was (*er was niemand*) der (*d. i.* daer) die ridderen meer op wysen (*l.* wijsden) ende die sy alremeest prijsden, 7065. (Hi) es van alre doghet gheprijst dat (*zoodat*) hi u waer te manne ghewijst, ne hadt een sake niet belet, *Parth.* 5708. Al u raet . . . volchdens (nl. *de uitspraak*) ende prijsden Reinaert, *Rein.* II, 5040. Alse dat die here vernam, so prijsde hi din quaden meyere van din dat hi wijslec hadde ghedaen, *L. v. J.* c. 148. Alse tfolc wert so quaet dat die wet Gods versmaet, wert het te valle ghewiset ende van niemene ghepriset (*door ieder veracht*), *Wap. Mart.* I, 543. Hoe ic verradere ochte roovere prese, hare bloedege name hare niet ontrese, *Rincl.* 798. Die mi prijsden ende goets daden, hebben mi ghelachtert ende verraden, *Lett. N. W.* 5[1], 207 (*Ps.* 102, 8: *qui laudabant me, adversum me jurabant*; vgl. *Vad. Mus.* 2, 443: „die mi presen, si swoeren jegen mi"). Hier wilde hi prisen Mariën, sterre van der mere, *Rijmb.* 6148. Die toveraers . . . seiden den coninc Pharaoen: dits die mooghentheid van Gode: si prijsdene (*God*), al daden sijt node, 3830. Zie nog *Limb.* IV, 1848; 1963; I, 45; *Bloeml.* 2, 63, 93; 2, 113, 189 (prisen ende loven); 209; 2, 167, 18; 185, 131; 1, 23, 308; 1, 82, 328; *Sp.* I[a],

68, 33; II*, 70, 90; *Rijmb.* 29587; *Rincl.* 48; *Vrouw. e. M.* III, 2, 4; 8; *Segh.* 10453 *var.*; *Heim.* 2101; *Vad. Mus.* 2, 428 (Jan Baptiste, gheblooft van Gode, ghepresen vonden sone). Vgl. GEPRISEN en VOLPRISEN. — Ook wederk. || *Teghens die hem selven prisen.* Een haen stont bi een raven ende verhief hem selven van sinen verstande ende scoonheit sijnre vederen, *Hs. Cyrill.* 45*r*. Die hem selven prijst, die lastert hem selven, want sijn lof baert hem scande, 45*v* (*vgl. ald.* „so sel die lof des prisens di in confuus gekeert worden"; „begeren gepresen te wesen is stinckende hoverdie" *en* „als een wijs man gepresen wort in sijn aenschijn, so wort hi in der herten gegeselt"). Vele verliesen haren lof omdat si haer selven prisen, *Proza-Sp.* 148*d*. — Twee baenrutse, twee ridders gepresen, *Brab. Y.* VI, 1820. O bloem der bloemen, hoge gepresen, *Sev. Blisc.* 876. Vgl. geprise t *Sp.* IV¹, 66, 14: „den ouden Tybaut (*van Champagne*) . . ., die niet ghepríjst (*gezien, in tel*) was metten bloden (= die geprijst was metten coenen)." — *Parth.* 6934: „doet dat oordeel teersten wisen, dat salmen u te rechte prisen", staat eigenlijk de acc. der zaak en de datief van den persoon, doch in beteekenis staat de constructie gelijk met „des salmen u (*acc.*) prisen". — Ook in de bet. *gelukkig prijzen.* || Siet mi eerst after opten steert, ende prijst mi dan of ics ben weert, *Rein.* II, 7489 (*van den hond die van achteren met kokend water was begoten*); ook 7488. — Als wederk. || Als hi anesach dinde ende dbegin sijns hongers, prijsdi hem te min, datmen den bogaert vore hem looc, *Rincl.* 726. — *b*) Met den 4den nv. der zaak. || (Daer stont een candelare, waert gheen verdriet, dien ic wel gherne prisen soude, al ghemaeet van finen goude, *Rijmb.* 4732. Die spierres keerden metter spoet ende prijsden tlant scone ende goet, 5657. Daer waert Chusis raet ghepriset, 10481. Die sere prijsde ghenen wijn (*te Cana*), 22379 (lat. *commendavit vini bonitatem*). Daer hebben si gheprijst ende verheven die spise die hi hem heeft ghegeven, maer si prijsder dat manna voren (*vgl. bij* 2), 23619. Si (*de oude Romeinen*) ne wouden niet om ghewin heren sijn . . ., maer algader om die ere: dat was dat si prijsden sere (*roemden* of *op prijs stelden*; *vgl. bij* 2), *Teest.* 1340. Dat hi (*de mensch*) prise sine (*Gods*) grondelose wijsheit, Ruusb. 4, 193. Alle uwe werken sellen daer mede gheloont sijn ende gheprijst, datse God weet, 3, 110. Uutwendich werc (*bezigheid*) is gheprijst inder scrifturen, maer sorghe is gelachtert, 3, 128. Dit werc is seer geprijst in der scriften, *Con. Somm.* 156*a*. Dat si der feesten niet spreken lachter, ne maer dat sise prisen, *Bouc v. Sed.* 771. Die brugghe . . ., die ic gheprijst heb ende ghelaect, Hild. 52, 89. Weert (*hetzij het*) gelachtert si of gepresen, *Sev. Blisc.* 1713. Het sidt qualic den jonghen man, die wijn prijst oft lachtren can (*verstand van wijn te hebben*), *Denkm.* 3, 10, 219 (lat. bl. 402 *vina cognoscere*). Nu hebben si desen camp ghenomen; hoe sal hi te poente comen, so dat ment prise ende love, *Parth.* 7156. Waert dats mi Maria onde, met enen besmetten monde prijsdic gherne suverhede, *Claus.* 1. Zie nog *Boerden* I, 16; *Rein.* II, 6212; *Pelgrimage* 51*d en var.* (prees, prijsde); *Bloeml.* 1, 113, 100; 35, 71; 185, 118 (daer es so vele prisens an); *Sp.* II², 23, 41; IV², 83, 32 (dat niemen goeders prijsde sijn leven, *dat alle weldenkenden zijne levenswijze veroordeelden*, de bet. is niet *dat niemand . . . zeker was van zijn leven, het iets waard schatte*; prisen *in dezen zin wordt niet absoluut gebruikt*); I³, 33, 62 (dese raet was geprijst (*werd toegejuicht*) van hem allen); I⁴, 33, 54 (men mach ooc gevinden niet dat men elcsins te prisene pliet, *iets dat in alle opzichten, onvoorwaardelijk, te prijzen is*); *enz.*— Gepriset, *van waarde.* || (Hi) heeft ons ghewijst drie manieren, die gheprijst van bedinghen sijn ende wel ontfaen, *Amand* I, 689 Vgl. GEPRISET.

4) *Aanprijzen, aanbevelen.* Vgl. de vertaling „commendare" bij Kil. en loven in *Teuth.* || Omdat hi die waerheit leerde ende die sonden laecte ende die doochde prijsde, *Mnl. Bibl.* 19, 28. — Ook met den 3den nv. van den pers. || Begheren si ooc yet goets van u te hoorne dies si ghebetert werden, soo lachtert hem sonden . . . ende prijst hem doochde ende gherechticheit, Ruusb. 4, 86. Du heves mi gheprijst dine wet, maer alsemen hier mach sien vor ogen, so machmense vor valsch togen, *Sp.* IV¹, 20, 82.

5) De eenigszins verzwakte opvatting der onder 3) vermelde is *goedkeuren.* Vgl. LOVEN, 3). Op sommige plaatsen kan men zoowel de eene als de andere toepassen, b. v. Hild. 150, 80: „soo wort sijn rekeninghe gheprijst". || Ic en prise niet en caff (*keur het volstrekt niet goed*), dat men tproefsel nimt te voren (*op het huwelijk vooruitloopt*), *MLoop* II, 1976. Dat en prisic niet in minen sinne dat ghi uwes heren viant mint, *Parth.* 6977. Dat men alle coomenscap . . . sal mogen betalen met paymente, ghelijc dat vore geprijst ende geset is, Willems, *Meng.* 350 (*a.* 1393). Waer enich wijnroeper die enighen wijn prijsde . . . ofte lakede alse hi shenen dienst en hadde . . ., die verboorde enz., *R. v. Utr.* 1, 136, 13.

AANM. — Er kan in het Mnl. ook, evenals in het Mnd. (*prisen*, Lübben), een ander ww. prisen bestaan hebben met de bet. *buit maken* (vgl. PRISE¹), doch zekere bewijzen zijn daarvoor niet. Willems meent dat prisen deze bet. heeft Heelu 4280: „den walvisch, die ic hebbe geprijst, dat es die hertoghe van Brabant, die ons es comen in die hant"; doch hier staat het woord in de gewone bet. *roemen, verheffen, in de hoogte steken.*

PRISENDE, bnw. Het woord schijnt op de volgende plaats te staan in de bet. van *gepresen, hoog geloofd.* || O prisende scinsel des ewighen lichts inder maghet lichaem onbegrepen! *Stemmen* 35.

*PRISENT, znw. vr. Indien de lezing juist is, moet er een znw. van dezen vorm bestaan hebben met de beteekenis van prisinge; zie de plaats (*O. R. v. Dordr.* 2, 253) bij PRISEN, 1). Doch de vorm van het woord is onverklaarbaar. Vgl. PRISINGE.

PRISER(E), znw. m. Van prisen; z. ald. en vgl. ofra. *priseur.* — 1) *Schatter, taxateur. Voc. Cop.* prisere, taxator. Plant. prijser, *priseur*, aestimator. || Dat J. hebben soude vanden vors. . . . convente ene tiende, . . . ligghende bin den ambochte van Oostburgh . . . bi prise van J. M., die prisere ende vindere was van J. S.'s halven, ende van J. N., die prisere ende vindere was van . . . des convents halven, ende bi prise van A., den clerc van der vierscharre van Brugghe . . . ambocht, die prisere ende vindere was ghenomen van beden partiën, *Vad. Mus.* 2, 356 (*a.* 1277). Die vors. prisers ende vinders seiden hare vinderscap in derre manieren dat si wiseden ende priseden die vors. tiende up sessentwintich pond . . . sjars, 357; zoo nog eens *ald.* J. of die pryser wert van de habyten sal hebben over sijne moeyte drie ponden, *Ann. Em.* 28, 59 (*a.* 1442). Van XXVI½ sacken scotscher wullen hem vercocht bi prise van G. ende R. . . .; van den selven van IIII½ sacken lam wullen bi den selven prisers, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 9; zoo nog eens *ald.* Indien hier eenich slach, prijs of marct van graene te houdene waere, te wetene dat tgraen gelt te dien ofte desen marctdage, zal tzelve ghedaen worden bij de voorn. pryssers ende waranderers van den graene, *Ann. Em.* 17, 192 (*opschr.* omme de waranderers ende de prysers van den graene). Tzelve graen zal ghepresen worden by de prisers, ende zullen vermueghen tzelve graen te stellen up zulck eenen prijs alst van minder weerden bevonden wort, *ald.* Dat men nemen soude drie prysers, *Invent. v. Br.* 2, 276.

2) *Hij die iemand of iets prijst of roemt.* Plant. prijser, *loueur*, laudator. || Smekers scuwen ende haten ende prisers van hem te stekene, *Sp.* I³, 36,

114 *var. B.* (*ths.* prijs). Men zal niemen geven lof, daer tende es onzeker of: sinen prisers gaf hi dit woort, *Franc.* 2935. Alsoo men int smelten tsulver proevet ende inder fornaysen tgout, alsoo wart een mensche geproefft van eens prijsers monde, *Hs. Acq.* 147*b*. Ic (*de raaf*) en vant nye priser mijnre doochden, want die nydicheit is stom ten prise, *Hs. Cyrill.* 44*r*.

PRISEWACHTER(E), znw. m. *Gevangenbewaarder.* Men zou verwachten prisoenwachter (vgl. PRISOENMEESTER), maar misschien is ook prise mogelijk; vgl. ofra. *prise* (mlat. *prisia*), d. i. „het recht om iemand te arresteeren en in de gevangenis te zetten", doch dit is nog niet de gevangenis of de gevangene zelf. || Sinen officiën, dats te wetene sinen bailliu, sinen amman ende prisewachtre, *Cart. S. Bert.* 189 (*a.* 1371).

PRISIE, znw. vr. Van ofra. *prisie*, dat bij Hatzfeld en Godefroy naast *prisee* wordt vermeld in de bet. „prijs, lof" en blijkens de overneming ook in de bet. van het mnl. woord moet zijn bekend geweest. *Schatting, taxatie.* Zoo nog heden wvla. *prezij, prezie, prizy* (De Bo). In Aalst en elders in Vlaanderen is nog heden *prijzij* bekend (*Waasch Idiot.* 536; *Gesch. v. Antw.* 2, 279 noot; vgl. Heremans, *Fra. Wdb.* op prisée). || XLIX schelinghen grooten torn., de welke P. den vors. G. sal wedergheven ende ghelden in ghereeden ghelden ende met beesten bi prisie van goeden lieden, *Gendsch Chtb.* 196 (*a.* 1323). Van lijnzaet, caempzaet, mostaertzaet, raepzaet ofte andere goeden dat metter maete deser stede ghemeten es, zal ter warandatie ende prisie staen van de voorn. waranderers, *Ann. Em.* 17, 193. — Bepaaldelijk in de bet. *schatting of waardeering van goederen, renten of inkomsten om te weten of daarmede eene bepaalde schuld of belasting kon worden gedekt of betaald.* Zie *Gesch. v. Antw.* 2, 279; ook de *kosten eener taxatie.* || Item rekent Ysebout in sijn ontfanc den twaelfsten penninc van der prisiën in Heneghouwen binnen den termijn van deser rekeninghen, 4 sc., *Rek. d. Gr.* 3, 281. Summa ontfaen van der prisiën in Heneghouwen 4 sc.; summa van al dat men sculdich is in deser rekeninghen overmids die prisie die Ysebout in sijn ontfanc rekent, *ald.* Item rekent Ysebout in sijn ontfanc die prisie van 2 stonden dat mijn here te Berghen in Heneghouwen was 3 sc., 418; zoo nog tweemaal *ald.* en 419. Versouckende voort te hebbene deen hcelt van alle de boomen, cattheylen, leenynghen, latynghen (*z. ald.*) ende prysyen up de vors. gecochte ghoedynghen rustende, *Cout. v. Gent* 636 (fra. vert. ald. *les prisées gisant sur les biens achetés*). Van allen den huusen, boomen, cateylen, besaedden, leeninghen, latinghen, prysiën, achterstellen van pachten of renten, daer up zijnde of anclevende, 651. Daernaer versochte mijn here van Vlaenderen an sinen neve van Henegauwen dat hi hem voort doen wille vulle prisie (*aanwijzing van geschatte goederen tot dekking der betaling*) van den X dusent guldinen sjaers naer den paise, *Brab. Y*, dl. 2, bl. 550 (*a.* 1358; vgl. *Gesch. v. Antw.* 2, 279). Min here sendde an hem met brieven, met boden ende daer naer van sinen rade ende van sinen steden om sine prisie vuldaen te hebbene, so dat min here van Henegauwen . . met siecheden word begrepen ende in sulken pointe dat hi de vulle prisie niet mochte doen, *ald.* III of IIII personen, hebbende vulle macht . . . om te doene vulle prisie minen here van Vlaenderen . . . vanden X dusent florinen sjaers, daerof de pais mencien (*l.* mencioen) maect, ende sullen versien de weerde van der stat van Andwerpen ende van den renten ende revenuën der binnen gheleghen, *ald.* Ende vinden si die (*renten*) niet so goet als de vors. somme van X dusent florinen sjaers, so sullen si de vors. prisie vuldoen staphants ende bewisen minen here van Vlaenderen in de dorpe naest geleghen der vors. stat . . ., ende dese persone sullen eet doen wel ende ghetrauwelike de prisie te doene, *ald.* (vgl. BEWISINGE en ndl. *assignatie*); zoo ook 551 (*vgl. ald.* 552: „de vulle bewijzinghe van den X dusent guldinen sjaers, daer of brieve ghemaect sijn . . . als van der prisie ende van den bewise vors.") en 554 (van den doorpen die min here . . . bewijst waren in de prisie van den X dusent fl. sjaers).

PRISINGE, znw. vr. Ndl. *-prijzing.* — 1) Van prisen in de bet. 1). *Taxatie, schatting, waardeering*; ook de *schatting van goederen tot aanwijzing der middelen om eene bepaalde schuld te voldoen.* Vgl. PRISIE. || Welcke goeden om des te doen (nl. *het testament uit te voeren*) ic hem sette in handen ende opdraghe, sonder dat iemand anders op mijn voirscr. goeden doet eenighe prisinge of inventorie van scependom oft anders, *D. War.* 5, 174 (*a.* 1402). *Van prysinghe te begheeren.* Wanneer yemandt prysinge begeert, soo sal hy den schout met vier heemraders . . . elck gheven vijff schell., ende daermede sullen sy met hem gaen ter plaetse daer hy prysinge begeert, *O. R. v. Dordr.* 2, 255 (*vgl. ald.* „soo mach den eysscher . . . aen des schuldenaers goet richten ende prysen" *en* „men sal van heemraetsbrieven dubbelt gelt prysen" (*voor eene schuld, voor heemraden erkend, zal men de dubbele waarde in goederen aanwijzen*; vgl. BEWISINGE). — In dezelfde beteekenis staat *ald.* 253: „gelijck hiernae vander prysent volcht". De vorm prysent is duister; moet men lezen „vanden *prysene*"?

2) *Het prijzen of roemen.* Lat. „laudatio". Vgl. PRIJS, 4). || Eerst prisinge ende daer na biddinge is gerechte flatteringe, *Proza-Sp.* 148*d* (*bij* Maerlant, *Sp.* I[8], 25 *komt deze spreuk niet voor*). — Die lovinghe ende prisinghe (*lofspraak*, vgl. PRIJS, 4) van sinte Johannes baptist, *Proza-Sp.* 170*a*.

PRISOEN (PRISUUN, PRISUYN), znw. m. en o. Mhd. *prisûn, prisûne*, vr.; *prisûn*, o.; mnd. *presûn(e), pressûne.* Van ofra. fra. *prison. Gevangenschap*; ook *gevangenis. Teuth.* kerckener, gevenckniss . . ., prysuyn, hacht, steyn, carcer, sippus, ergastulum. *Voc. Cop.* prisoen, prisio. Kil. prison, carcer, custodia. || Here, nu ben ic tote u comen ende levere mi in u prisoen, *Ferg.* 2846. Ic geloofde heme . . . te comene in u prisoen, 4951. Door Waleweins wille . . ., dien ic haete . . ., sal icken . . . in prisone houden sijn leven al, *Lanc.* II, 6009. Die metten pape Jheesuse quamen ende met Zorobabelle uten prisoene van Babilone, *Rijmb.* 31401. — Dat hi u bringhe uut desen prisoen, *Esm.* 688. Dat her C. daer binnen ware in prisone, *Cass.* 1253. Hi es hier in onsen prisone, 1238. Ghevanghen diemen niet en loost die bliven vergheten int prison (: doen), Hild. 75, 101. Te Gasen leidsine (*de Philistijnen Simson*) in prisoene, *Rijmb.* 8191. Die daer in den prisoene laghen, 16236 (*var.* int prisoen). Die sijn gheselle was int prisoen, 16623. (Doe) wijsden sise te doene int prisoen, 21609 (*var.* in prisoene, in prisone). Sente Pietre, . . . dien dingel nachts dede ontgaen bi mieraclen uten prisoene, 27229. Te liggen in prisoen, *Grimb.* II, 1219. Dat een ighelic lantcomenduer moghe maken ene of twe prisume (*l.* prisune) in zire balie na der nootdorfte, *D. Orde* 310.

PRISOENMEESTER(E), znw. m. *Gevangenbewaarder, opzichter over de gevangenis.* Vgl. PRISEWACHTER en PROVEST. || Terstont verloste die prisoenmeestere Agrippam wter ghevangenissen, *Proza-Sp.* 202*b*.

PRISONIER, znw. m. Van ofra. fra. *prisonnier, prisonier. Gevangene, gekerkerde*; ook *krijgsgevangene.* Kil. prisonnier, captivus, custodia clausus. || Ic wane wel sekerlike dat nie so goet geviel prisonier alst mi es gevallen hier, *Cass.* 1540. Doe wi waren in den strijd, brochte mi een man enen prisonier, ende hi seide: wacht mi desen hier, *Rijmb.* 12732 (*var.* sinen prisonier). Daer sach ane die heileghe

rote dat licht comen van hemelrike ende roven die helle vanden prisonieren, die waren in swaerre manieren, *Sp.* I[7], 39, 26.

PRISONIERE, znw. vr. Van ofra. fra. *prison(n)iere. Eene gevangene.* || Hoe si van groter mogheutheit also tonder ware geleit dat si ware prisoniere, *Sp.* II[7], 27, 69.

PRISTRAGE (Dierickx, *Mém.* 2, 134). Zie PRIESTRAGE.

PRISUYN, PRISUUN. Zie PRISOEN.

PRIVAET, bnw. en zw. Van ofr. *privat*; lat. *privatus*; vgl. fra. *privé*.

I. Als BNW. — *Bijzonder, particulier, privaat, eigen, aan een bijzonder persoon toebehoorende.* || Ooc haddi eenen duvel primaet (*l. met twee varr.* privaet), *Sp.* I[1], 41, 36.

II. Als ZNW., m. en o. — Mhd. *privêt, privête*; mnd. *privat(e), prevat, prevet, provat, pravat*; ndl. *privaat. Geheim gemak, bestekamer,* ook *riool.* Vgl. mlat. (*camera*) *privata*; ofra. *privee, privé*; prov. *privada.* Zie Duc. op privata; Diefenb. *privata, priveta, privatum. Teuth.* en heymlicheit, still (*l.* stille), secreet, privait, harmens huysken, birsa, cloaca; heymlicheit, privait, scille (*l.* stille), secreet, latrina, cloaca; eyn privait, heymlicheit off enighe cuyle dair onreynichhet in vlut, cloaca. *Gemma* 108r: een privaet of een drijthuis, cloaca. Plant. privaet, *un secret, privé ou basse chambre,* latrina. Kil. privaet, latrina *q. d.* locus privatus s. secretus, germ. *profetle, profeyt,* gall. *privé,* hisp. *privada,* angl. *privie.* || Stille putten, privaten of heymelicheden, die gaen of die dienen an ende in enigen graften of wateren, *Leid. Keurb.* 152, 65. Eene beleidinge gedain an enen private, welcke privaet ende keerquaet daer in wesende *enz., Arnh. Oudh.* 4, 113. In die kerke, in den reventer ende in den dormpter . . ., bij den vur, op den privaet sullen die susteren altijt silencium holden, *Hs. Kloosterr.* 48r. — Ook in den vorm priveye (proveye), ontleend aan ofra. *privee,* terwijl privaet een gelatiniseerd ofra. woord (*priveit*) is. Vgl. mnd. *prefeye* (Lübben 3, 378), het door Kil. aangehaalde dial. hd. *profeyt* en Diefenb. *Gloss.* op latrina. *Gloss. Bern.* priveie, stercorium. || In dien stolen (vgl. ndl. *stoelgang*) end in dien cameren der priveyen (*de uitdr. is eenigszins vreemd*) zo zolen die broedere tallen tiden hoor swighen houden vastelike, *D. Orde* 251. In ene priveye woorpen sine . . ., dattene niet als martelare eeren en souden die kerstine, *Sp.* II[4], 8, 69 (lat. *in cloacam maximam*). Cume waest (*het kind*) ter werelt comen, soene hevet hem dat lijf genomen ende waerpt in ene proveie, I[7], 66, 63 (lat. *in ima latrine projiciens*). Messinen, proveien si besochten ende aten tmes met haren monde, *Rijmb.* 32870 (*var.* messine, proveihen). So dat si ontluscheden . . . in proveyen ende in haghedochten, 34069. Cysternen, grave, proveyen, pitte dorsochten die Romeine, 34185. Jan wart ghevaen in ene proveie, 34199. Doe wert si in den kerker geleit lange sonder spise ende daer naer wert si ghetormenteert zwaer ende in een proveye versmoort, *Sp.* II[1], 36, 45 (lat. in *cloacam projecta*).

PRIVAETMAKER (PRIVATEN-), znw. m. *Hij die privaten of ook riolen maakt. Teuth.* privatenvegher off maker, cloacarius.

PRIVAETVEGER (PRIVATEN-), znw. m. *Hij die privaten schoonmaakt, sekreetruimer.* Vgl. mhd. *privêtenrumer.* Zie bij het vorig Art.

PRIVANDE (Oudem. 5, 718). Zie PROVANDE.

PRIVEYE. Zie bij PRIVAET.

PRIVEYEGAT (PROVEYE-), znw. o. *Riool.* Gat heeft hier óf de bet. „spelonk, krocht" (zie GAT, 3) óf „kanaal" (zie GAT, 4). || Si slopen dor proveye ghaten ende so henen indie Geronde, *Sp.* IV[1], 17, 88 (*Brab. Y.* II, 2883).

PRIVEREN, zw. ww. trans. Van fra. *priver,* lat. *privare. Berooven, priveeren. Voc. Cop.* priveren, beroven, privare.

PRIVILEGIE (PREVILEGIE, -LEGE), znw. o. (en m.?). Mhd. *privilegie, leige, -leie*; mnd. *privilegie.* Van ofra. fra. *privilège,* lat. *privilegium. Keur, een (aan eene stad, vereeniging, persoon) toegekend bijzonder recht, privilege. Voc. Cop.* privilegie, privilegium. Kil. privilegie, privilegium, diploma, vacatio. || Die een vrije stat berechten ende die hem dan laten ontrechten die privilegiën ende vrijheden die toe horen ere steden, *Wrake* II, 1290. Contrarie den voors. privilegiën eenighe dienaers hadden zekere cooplieden ghevanghen zonder die te latene verboorghen (*cautie stellen*), *Hans. Recess.* 10, 313. Naer tverclaers van den privilege daer af ghewaghende, *Cout. v. Gent* 648. — Ook in de beteekenis *voorrecht, hetgeen men boven iemand voor of vooruit heeft.* || Van seven prevelegiën die de vrouwen hebben boven de mannen, *D. War.* 4, 44 (*uit een sermoen van* 1478). Boven alle desen so draghet privilegie die scone maghet (*Maria*), want si droech ende brochte (*nl.* kint), *Nat. Bl.* V, 434. — Ook *het geschreven stuk, de akte waarin een voorrecht of privilege, aan iemand toegekend, is vervat.* || G. de scrivere can wel scriven chaertren, privilegen ende instrumenten, *Livre d. Mest.* 28 (fra. ald. *privileges et instruments*. U privilegie es spot ende scerenvoor alle princen, vor alle heren, *Bloeml.* 2, 76, 217. — In *Rijmb.* 27634 wordt het woord gebruikt in de bet. *akte waarin een private verbintenis is beschreven,* met name *eene schuldbekentenis* (lat. *creditorum instrumenta*).

PRIVILEGEREN (PREVILEGEREN), -IEREN, zw. ww. trans. Van ofra fra. *privilegier.* — 1) *Aan iemand een bijzonder recht toekennen, iem. bevoorrechten. Voc. Cop.* privilegeren, privilegiare. Kil. privilegieren, ornare privilegio, concedere privilegium, solvere legibus. In het pass. *een bijzonder recht of gunstige rechtsbepalingen ontvangen.* || Hoe dat de cooplieden van der hanse gheprevilegiert zijn . . . by den graven van Vlaendren, *Hans. Recess.* 10, 313. Om onser landen will die mit stadrecht ende mit landrechten geprivilegiert sijn, Nijh. 3, 365 (*a.* 1419). — 2) *Den voorrang aan iets verleenen.* || Geprevilegeerde sculden (*schulden die den voorrang zullen hebben, vóór alle anderen zullen worden betaald*), *R. v. Utr.* 2, 293 noot 2). Ende want die vroede pleghet des restoors teyschene daer teischene es, daer die sake gheprivilegeert es ende op recht ghefundeert; daer by eisgic gheheel treestoor, *Mask.* 489.

PROBATIE (-ACIE), znw. vr. Mnd. *probacie.* Van lat. *probatio*; fra. *probation.* — 1) Van lat. *probare* in de bet. „bewijzen". *Bewijs.* || Ten waer die aenlegger mit wittachtighen getuyghen ofte andere duechdelicke probacie zijn meyninghe weet te proberen, zoo zal dat bewijs gaen voir die onschout, *R. v. Utr.* 2, 328. — 2) Van lat. „probare" in de bet. „beproeven". *Proeftijd, noviciaat.* Vgl. *probatio* bij Duc. || Dits van der broeder probaciën, *D. Orde* 235. Die ghene die tot dezer eersamer broederscap . . . werden ontfanghen, die salmen billike (*bijw.*) tijt der probaciën voorlegghen, door dat zi die herlicheit des oordens . . . mogen kennen, *ald.*; zoo nog eens *ald.*

PROBE, znw. vr. Mhd. *pröbe,* hd. *probe.* Van mnl. *proba,* eene abstractie uit lat. *probare,* evenals *costa* uit *constare*; vandaar ook it. *prova*; fra. *preuve,* ndl. *proef. Proef.* De vorm is tot het Oostmnl. en misschien wel tot het Nederrijnsch beperkt geweest. *Teuth.* probe, proba.

PROBEREN, zw. ww. trans. Mhd. mnd. hd. *probieren*; ndl. *probeeren.* — 1) *Bewijzen.* || In Phedone . . . dair probeert Plato met stercke argumenten dat die siele onsterflelijc is, *Proza-Sp.* 72b. Dat ic mit reden wil probieren, *Hs. O. H. Pass.* 29r. Dat ic corte mach proberen, 35r. Dat ic lichte mach probieren, 27r. Die woorden . . . en sijn niet autentijck noch mit tughen ghebrobeert (*l.* geprobeert), *Seven Vroe-*

den, *Volksb.* 31*r*. Zoo ook *Tijdschr.* 8, 279; Oudem. 5, 718 vlg. Zie nog een voorbeeld bij PROBACIE. — 2) *Beproeven*, *onderzoeken*. Kil. p r o b e r e n, probare, experiri, periclitari. Vgl. het volg. Art. || Besonder salmen die wichten, maeten ende ellens in die stadts vrije marcten proberen ende versuecken, *Fri. Stadr.* 257, 132.

PROBERINGE, -IERING(E), znw. vr. Van p r o b e r e n, in de bet. 2). *Onderzoek*, *examen*. *Teuth.* p r o b y e r i n g of o n d e r v r a i g y n g, examen.

PROCEDEREN, -EEREN, -IEREN, zw. ww. intr. Mhd. *procedieren*. Van ofra. fra. *proceder*, lat. *procedere*, voortgaan. Vooral als rechtsterm. *Den weg van rechte opgaan of zoeken*, *procedeeren*. Kil. p r o c e d e r e n j. d i n g h e n, agere lites, *vulgo* procedere. || Dat gedaen zijnde soo salmen voort procederen na den inhouden ende forme van beschreven rechten, *Handv. en Priv. v. Holl.* I, 16 (*a.* 1462). Vgl bij PRODUCTIEGELT.

PROCES, znw. m. Van ofra. fra. *proces*; lat. *processus*. — 1) *Voortgang*, *beloop eener zaak*; ook het *omstandige*, *geleidelijke of aaneengeschakelde verhaal eener zaak*. *Voc. Cop.* e e n p r o c e s, processus (de bet. is niet nauwkeurig te bepalen). || Doch heft men sider wel vernomen al din proces van derre dinc, *Lev. v. Lutg.* II, 5946. Oc es bescreven met prosen elre al die proces van din dis u gewagen es, III, 399. Van din bruder willic nu dit laten ende ontbinden u van derre comsten din proces, 3505. Nu es u die proces geseget van harre viten toten inde, 3258. Fransoys . . . ondeckede hem openbare van der coringe den (*hs.*) proces, *Franc.* 2413. Nu hebwi beschreven den proces van der gheborten Jhesu Christi, *L. v. J.* c. 15.

2) In rechte. *Proces*, *geding*, *rechtsgeding*; eig. „het voortgaan in rechte". Vgl. PROCEDEREN. en mlat. *processus*, *processio* (Duc. „lis, causa"; vgl. *processura*, fra. *procédure*). Het mhd. *process* heeft de bet. „oordeel, vonnis, rechtelijke beslissing". Kil. p r o c e s j. g h e d i n g h, lis, dica, controversia, *vulgo* processus; gall. *proces*, angl. *processe*. || Van acten roerende continuatiën van eenige saecken ende processen van partyen, *Handv. en Priv. v. Holl.* I, 11, 15 (*a.* 1462). Van eene sententie interlocutoire opt proces van partyen, 1, 11, 19. Van saecken ende processen uytstaende ende hangende in den raedcamer tusschen partyen, 1, 141, 36. Om processen te evangeliseren (*nauwkeurig onderzoeken*; Thymon Boey, *Woordentolk* 241), daer men af gheappelleert sal hebben ende voor den beslotenen brief daer op dienende . . ., daer af te samen vijf placken, 1, 14, 37. Zoo ook *Invent. v. Br.* 1, 292 *tweemaal* (*a.* 1310).

PROCESSIE, znw. vr. Van lat. *processio*, of van ofra. *procession* met latiniseering; daarnaast zonder latiniseering PROCESSIOEN. Mhd. *procèssje*, *procèsse*, *procèss*; ook *procèssiône*; mnd. ndl. *processie*, hd. *procession*. *Processie*, *plechtige omgang van geestelijken achter het sacrament of reliquieën door de kerk*, en ook *daarbuiten*. Zij werden vooral gehouden in tijden van nood om de genade van God af te smeeken. Zie Duc. op p r o c e s s i o en vgl. Stellwagen, *Roomsche Woorden*, bl. 193. *Voc. Cop.* p r o c e s s i e, processio. *Teuth.* p r o c e s s i e, processio (ook *Gloss. Bern.*). Kil. p r o c e s s i e, j. o m g a n c k, supplicatio, rogationes, publicae litaniae, *vulgo* processio. Plant. p r o c e s s i e o f t o m g a n c k, *procession*, supplicationes; p r o c e s s i e g e n e r a e l, *processions generales*, conceptivae (*voor een bepaald geval uitgeschreven*) supplicationes; g e b o d e n p r o c e s s i e, imperativae supplicationes. Vgl. OMMEGANC, 1). — P r o c e s s i e g a e n (*Voc. Cop.* „*procedere*"), hetzelfde als i n p r o c e s s i e g a e n; vgl. p e l g r i m a g e g a e n, b e d e v a e r t v a r e n, en Plant. m e t p r o c e s s i ë n g a e n, *aller en processions*, supplicationes publicas agere, solemnes celebrare supplicationes. || Dat si prosessiën souden doen ende Gode bidden vordie plage, *Sp.* III[7], 5, 48. Dese prosessie ende letanie dede Gregorius... vor die plaghe ons Heren doen, 57 (*vgl. vs.* 67; noch d r a g e m e n c r u c e vor die plaghe alle jare in sente Maerx daghe). Tot Bethlehem gaetmen processie tot allen heylighen steden, ende die pelgrims draghen keersen, *Eng. hss.* 3, 427. Den tempel des graffs ons heren ende van die processiën ende omganc die daer binnen in gheschiet tot die heilighe steden, *Breidenb.* 24*r*; ook 23*r* (zie bij OMMEGANC). Van dat zy dagelijx ommeghingen met processiën de xv daghe lanc van den ommeganghe, *Invent. v. Br.* 3, 268. Alse hi (*paus Leo*) te Rome quam, worden hem die Romeine gram ende leiden hem up enen kerstdage teere processie eene laghe, *Bloeml.* 2, 72, 73. Omme die voorscr. graciën, perdonen ende offlaten (van Romen) te eren, alsoo men die met solempniteyt van processiën ende andere waerdicheden inhalen ende brengen sall alst behoort, *R. v. Amst.* 376, 2. In den bededaghen als men die cruce plecht te draghen . . . des coninges dochter was ghecleet mit wollen clederen ende se volghede bloots voets die processie nae ende dat cruce ende heilichdom, *Elisab. Leg.* 42. Daer waren teghenwoordich . . . die patriarche van Jherusalem ende die patriarche van Anthiochiën; ende vele andere eersamighe vaderen, eertsche bisscopen ende bisscopen, ende vele ander prelaten ghengen in hogher processiën, vele clerke ende gheestliker menschen ende des ghemeens volkes opten Pinxterdach . . ., ende doe canonizierde die pawes sunte Elizabeth, 110; *enz.* — P r o c e s s i e d r a g e n, eene door versmelting van twee verschillende uitdrukkingen ontstane constructie. *De processie doen met beelden*, *vanen*, *standaarden enz. die men plechtig omdraagt*, Zoo nog heden in het Wvla. (De Bo 894). || So en sel gheen surgijn of berbier bloet up sijn veynster laten staen, terwijle als men crucen of professy (*l.* processy) verby sijnen huyse draecht, *Leid. Keurb.* 508, 48, 6. — Misdadigers moesten vaak bij processies verschijnen en daaraan in het eene of andere voorgeschreven gewaad deelnemen of er de eene of andere verklaring afleggen. || Dat W. sal comen tsente Jhans . . . tsondachs naer paesschen . . . sonder capproen blootshoofds naer de processie . . . ende bringhende daer een tortsche van III steenen (18 lb) was, ende offerende daer de kerke, segghende overluut dat hy die hemende (*amende*) doet by vonnesse van schepenen . . . over de ontamelike woirden ende scoffierlike die hy gheseit hadde achter hemlieden met sinen onrechte, Cannaert 152 (*a.* 1375). Dat Mergriete (*die gepoogd had haar man te doen vermoorden*) sal gaen tsondaechs naer alreheleghendach . . . tsente Michiels ter pelpkerken(?) met de processiën omme, ende binnen der processiën sonder capproen, heucke ofte failge omtrent haer hebbende . . ., ende alse de processie (*de stoet*) in de kerke comen wesen sal, dair sal soe seghen overluut enz., 155 (*a.* 1378). Waert so dat soe hier boven perlement maecte in de ghebeurte, so soude soe gaen in processiën tallen kercken ende telker kercken in processiën ghaen up eenen zondach, omme dat soet dade boven zoendinghe, 156 (*a.* 1354); vgl. ald. 157 (*a.* 1330; *aldaar wordt vermeld het vonnis dat iemand die de regeering beleedigd had, op de vier groote feestdagen van het jaar de processie van Damme zou bijwonen gedurende vier jaren*). — Hetzelfde wordt uitgedrukt door „vore die crucen gaen"; zoo b. v. *R. v. Leiden* 7: „dat L. sel gaen voir die crucen wollen ende barvoet dese drie naiste sonnendaghe, eerst tot Sinte Pieters kerke, dair na tot Sinte Pancraes kerke, ende die leste sonnendagh tot Onser Vrouwen kerke". ook 26 (*vgl* 29 *en* 31; *ook de aank. uit Sp.* III[7], 5, 67 *boven*). Zoo zullen H. ende Q. (*die een geestelijke hadden beschuldigd van verkrachting eener biechteling*) die justicie te eeren up morgen gaen in der processie in Sinte Pancraes kercke voir die crucen, elcx hebbende een barnende waskaerse van

een half pont . . . in hoor hant ende hoor heuycke leggende in horen hals, *R. v. Leiden* 81. Als die processie weder in der kercken comt, gaen voir tHeylige Sacrament ende bidden God om gracie . . ., ende dit al gedaen, zoo sel J. upt eerste dat men doet Processie Generael (*zie boven de aank. uit Plant.*), van gelijcke gaen in een paer linden clederen voir die cruycen, 83 (*wegens ketterij*); *zoo ook* 84 en 85 (Processie Generael *en* processie) e. e. — Ook andere plechtige omgangen dan kerkelijke worden processie genoemd. Vgl. OMMEGANC, 1). *Voc. Cop.* erehande processie, pompa. || Vander (*l.* dier, nl. *boven beschreven*) processiën vander vrouwen (*den plechtigen omgang van Maria met gezaligde vrouwen*) moeten zi emmermeer vremde wesen, die hem besich maken van desen (*met dansen*), *Sp. d. Sonden* 1582. (*hs.* processen, *van* processe *dat wel duitsch maar geen mnl. is*). De hertoghe . . . was wel ontfaen . . ., men quam jeghen hem met processioene (*hij werd met kruisen en vanen ingehaald*, zndl.), *Aiol-fr.* 484. Die die goede liede van Lovene ghemeinlec ute gaen sullen jegen haren gherechten here, met processiën, bloot in haerre cleeden ende bloots hoots, ongewapent ende bidden . . . op hare knien ootmoet ende ghenade, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 377 (*a.* 1361). — Elk dans of traets mach heten wel processie vanden duvel, die ter luchterhant wert gaet, *Sp. d. Sonden* 1673 (*Proza-Sp.* 26*b*: des duvels processi die ter lochter hant om gaet).

AANM. — Processie, *Profijt. Liedeb.* 287, 9: „daer nam die processie een beghin van Symeon”, is een drukfout. Men lezen professi, d. i. profecie.

PROCESSIEGEWISE (PROCESSI-), bijw. *Als in processie, processiegewijze* (Stellwagen, *Roomsche Woorden* 193); ook *in optocht.* || Dat men van nu voirtan als yemande gesturven ende overleden es niet meer en zal gaen processigewyse, omme te bidden den vrunden ende magen over den doden, mar ellick dient belieft sal wel mogen ordonneren twe . . . omme den vrienden ende magen te bidden, *R. v. Amst.* 376, 5.

PROCESSIOEN. Zie bij PROCESSIE.

PROCHIAEN (*Rein.* I, 764; 830; *Franc.* 9983; *Tien Pl.* 785), zie PAROCHAEN en vgl. *Voc. Cop.* prochiaen, parochianus. — *Teest.* 2478; Willems, *Antw.* 155 e.e. staat het in de bet. „parochiepape”; vgl. *Teest.* 2408 (prochiepape); *Voc. Cop.* een prochiaen, plebanus.

PROCHIAENSCAP znw. o. *Het ambt van „parochiaen”* (in de bet. 2) *of „parochiepape”*; z. ald. *Voc. Cop.* prochiaenscap, plebanatus, plebania.

PROCHIE. Zie PAROCHIE en vgl. nog *Voc. Cop.* een prochie, parochia; die van der prochiën es, parochianus. || 13 banieren vander wapinen van der stede puer, ende 7 groote banieren van den prochiën, van temperveeruwen, ende 9 van den gheliken banieren van olieverwen, daer de vive af waren van prochiën, *Rek. v. Gent* 1, 348 (*a.* 1338). Banieren, someghe van der stede wapinen puer, ende someghe ghedeelt van prochiën metter wapinen van der stede, 358.

PROCHIËN (*Keurb. v. Diest* 9, 1; *Inform.* 60). Zie PAROCHIËN. Soortgelijke uitdrukkingen („staen onder de kerke”, sijn sacrament halen”, „te kerke behoren ende sijn sacramenten halen”) in het gloss. *ald.*

PROCHIEKERKE, PROCHIEPAPE. Zie PAROCHIEKERKE enz.

PRODUCTIEGELT, znw. o. *Geld in rekening gebracht voor het voorbrengen of oproepen van getuigen* (vgl. lat. „producere testes”). || Dat onse voors. raedtsluyden . . . in allen saken tot haren kennisse behoorende ende komende, voortvaren ende procederen sullen ten eynde toe uyt, aldaer elck dien belieft sijn selfs woorden op sijn plichte (*eigen verantwoordelijkheid*) ende boeten sal mogen voeren ende spreeeken, of by eenen procureur . . . doen segghen, sonder oock productie-, rappoort- of speciegheldt van partyen te nemen, *Handv. v. Priv. v. Holl.* II, 6 (*a.* 1476).

PROEF. Zie PROEVE.

PROEFENESSE. Zie PROEVENESSE.

PROEFELIJC. Zie PROEVELIJC.

PROEFFILEN. Zie PROFILEN.

PROEFGELT (PROUF-) znw. o. Bij de gilden. *Eene heffing in geld bij gelegenheid dat iemand zijne proef doet, zijn proefstuk levert.* Vgl. PROEVE. || Dat een yghelic wesende poortere . . . in de voors. neeringhe zal moghen commen . . . midts al vooren doende behoorlick preuve ende betaelende ten proffytte vander neeringhe . . ., zonder dat zy vermoghen zullen yet voorder te exigierene onder tdecxele van proufghelde, maeltyden noch andersints, *Ann. Em.* 18, 418 (*a.* 1541).

PROEFLIJC. Zie PROEVELIC.

PROEFJAER (PROUF-) znw. o. Mnd. *provejâr*; hd. *probejahr*; ndl. *proefjaar. Proeftijd van een jaar.* Hetzelfde als proeveljaer; z. ald. In de 16de eeuw. Kil. proefjaer, annus tyrocinii. Plant. die in haer proefjaer sijn, *ceux qui sont en l'an de leur probation*, catechumeni. || B., die hem zelven ter religie begaf int cloostere van Ste. Winnocx te Berghe, stervende daer noch zeer jonck . . . ghedurende sijn proufjaer, Despars 1, 342.

PROEFMEESTER (PRUEF-, -MEISTER), znw. m. Bij de gilden. Hetzelfde als coormeester; z. ald. 2). *De ambtenaar door de gilden aangesteld tot het examineeren van hen die als lid wil worden opgenomen en tot het houden van toezicht op het gehalte van het fabrikaat.* || Dat niemandt van der bylhouwergilde meysterye setten sal, hy en sal eerst geproeft werden; des sellen wy twee proefmeesters setten, die die gheen proeven sellen die ons gild metter handt doen willen, ende die proeffmeesters sellen twee wesen . . ., ende die proeffmeesters sellen dat die geen diemen proeven sal, sellen dat (*er ontbreekt iets, aan de woorden*) die oudermans te kennen geven, *Jacobik.* 190 *noot* 1). Die sijn proeff doen sal die sal selffs dat hout mede brengen daer hy aen geproeft sel werden, ende die proefmeesters sellen dat werck besien ende werderen, *ald.* Die proeffmeesters sullen moghen panden al die gheen die sy vinden wercken ende haer proeff niet gedaen en hebben bij consent vanden oudermans, *ald.* Dat die prueff- off koormeysters van der snyders gilde . . . sulke pande als zij een deel meechden ofgehaelt hebben, wedergheven zellen op behoirlicke borchtocht om hoor rechts te pleghen, *Gild. v. Utr.* 2, 43, 13 (*a.* 1521). Die proefmeysters ofte koormeysters van der nye snijder gilde, *ald.* 14; zoo nog tweemaal *ald.*; 2, 44, 15 (pruefmeysters).

*PROEFSSCEIS(?). || Ghelovende die vorg. J. dien vorg. heeren G., priestere, alle dit vorg. lant te warandereneop dies proefssceis ende af (*d. i.* daeraf) te sine ghereecht warant toter eweliker ghescedechede jhegen ieghewelken sonder aerghelijste, *Vad. Mus.* 3, 59 (*a.* 1377). — Het woord is duister en waarschijnlijk onjuist overgeleverd: misschien is een naamval van proofst (proefst), van **sceis*(?) afhangende, of eene samenstelling met dat woord bedoeld.

PROEFSEL (PRUEF-), znw. o. — 1) *Proefneming, proef.* Ook in den vorm *proevel(e)s (proevelse, provelse); vgl. De Vries op *Warenar*, bl. 125 en Boekenoogen, *Zaanl. Idiot.* LVI, en vgl. mnl. hengeles en hengelse naast hengsel (hencsel); zie ook Van Helten § 124 en bij RAETSEL. || An XII oelden groten die J. liet bernen in provelsen bi der scepen ghehieten, daer twe int vuer liepen ende an den anderen verloren XIIII gr., *Rek. d. Cam.* 3[2], 384. — 2) *Vleeschelijke omgang.* Vgl. PROEVEN in de bet. „kennis maken, leeren kennen”, en BEKENNEN. Men zal het woord op de volgende

plaatsen wel niet als „proefneming, proef" moeten opvatten. || Dit is die lesse mijn, datmen tpruefsel off sal laten (nl. *vóór het huwelijk*): het sal verblijden ende baten, *MLoop* II, 1808. Ic en prise niet en caff, datmen tproefsel mint (*l.* nimt) te voren daermen twachten heeft vercoren (*waar men wachten moest?*), 1976.

PROEL, znw. m. of o. *Mooie woorden, woordenpraal.* Het woord zal wel op de eene of andere wijze samenhangen met ndl. *pruilen*, dat naast de bet. „morren, ontevreden zijn" ook die van „pralen" kan gehad hebben; zie o. a. bij PRALEN en PRATTEN. || Ic en can niet vele schoons proels, mer ick segghe u hier voor ons allen aen dat ghi een verrader sijt ende een moordenaer, *Proza-Rein.*[2] 134 (*vgl. de aant.*; *Rein.* II, 6739: ic en can niet veel callen). (*Reinaert door Isengrijm ten tweekamp uitgedaan denkt:*) alle mijn proelen sijn nu een eynde (*versmelting van twee verschillende constructies*), *ald.* (*Rein.* II, 6752: nu bem ic teinden minen praet).

PROESCASE (PROISKESE), znw. m. Het woord staat in *Teuth.* opgeteekend in de bet. *dikke melk* of *roomkaasjes*: „geronnen melc of parsmelc of proiskese, baldacta, juncata; proiskese, balducta, balbuca. Het eerste deel is niet duidelijk en bij Diefenb. op battudo (alwaar ook de bovengenoemde lat. woorden voorkomen) en juncata is niets te vinden dat licht geeft. Misschien hangt het samen met of is het hetzelfde woord als ndl. dial. *broes*, schuim Vgl. hd. *braus* en ndl. *bruisen* (bij Schuermans, *Bijv.* 251 *proessen*; bij De Bo 897 *pruischen*). Bij „Diefenb. staat ook de vertaling *slegimelc*," geslagen melk" en „karnemelk".

*PROESTEN. Zie PRUUSTEN, en vgl. Plant. poessen oft proesten, *esternuer*, sternutare; proessinge, sternutatio.

PROEVE (PROVE, PRUEVE, PREUVE), znw. vr. Ook PROEF (PROEFF), znw. vr. en m. Mnd. *prove*; ndl. *proeve*, *proef*; eng. *proof*. Van ofra. *prove* (vanwaar fra. *preuve*), mlat. *proba*, eene abstractie uit lat. *probare*. Zie PROBE en vgl. Franck op proef.

1) *Bewijs*, zoowel in als buiten rechte. Kil. proeve, probatio, demonstratio, argumentum. Wvla. *preuve* (De Bo 892). — *a*) *Bewijs*, *voorbeeld dat tot bewijs van iets dient.* || Proeve staet van desen dinghen inden boec der konynghen dat David dede . . . om te achtervolghene (*l.* tachtervolghen) van deser sonde (*wellust*) eenen ridder roven des lives, *Sp. d. Sonden* 687. Proeve van tween anderen sonden (*die uit ledigheid voortkomen*) gheeft ons Paulus . . . te verstane, 8908. Redenen van proeven (*bewijsredenen*, *bewijsgronden*) staen hier bi, 5278. Zoo ook in de 17de eeuw; vgl. Huygens, *Zeestraet* vs. 129. — *b*) *Bewijs*, *bewijsgrond.* || Nu hoort hier die argumente . . . ende die prouve die sie brochten voort, *Amand* II, 2118 (*men verwacht* prouven, *zooals misschien moet gelezen worden*). — Ook in de bet. *redetwist*, *redekaveling*, *twistgesprek*, *argumentatie*, *bewijsvoering*, *disputatie*, *dispuut*, in welken zin ook argument in gebruik was; vgl. Suringar, *Seneca leren*, bl. XXV. || (Si) beriepen eene prouve . . . van viere vroeden . . . van der Juedscher wet . . . ende van IIII kerstinen, *Amand* II, 1489. — *c*) *Bewijs*, *middel ter beoordeeling*, *middel om te leeren kennen*, *maatstaf.* || So es proeve van den quade den sin te porrene in ondade die van Gode es ingeset, *Sp.* II[e], 74, 113. Hier is ene prove nu binnen, daer men wale ane mach kinnen wie vanden aventuren al, dire in sijn, die ere hebben sal, *Vad. Mus.* 4, 314, 49. Int weghen der woorde is beseven ware proeve des menschen leven, *Sp. d. Sonden* 14961. Dat vresselike sitten . . ., dat rechte prove es kinlike vanden besten riddere van ertrike, *Lanc.* II, 31539. — *d*) *Bewijs in rechte.* || De heeren wijsden den watergrave te sire preuve ende te sinen vermete, dewelke preuve stappans ghehoort was, *Bouc v. d. Audienc.* 177. Daer of wille ic ende van allen poynten vorscr., dat alle mine testamenteeres gheloofl sijn bi haren simplen worden, sonder eed ofte prouve der toe te doene (*bewijs bij te brengen*), *Vad. Mus.* 4, 359 (*a.* 1372). Die brouwer, die meer dan 24 stic broude off meer dan twiewarf ter weec broude . . ., die brouwer die soude sonder brouwen sitten ses weecken lanc, ende dair toe soude hi verboren 3 lb after dien dattet die seghelairs den gherecht aenbrochten bij horen eed, sonder ander proeve jof weer vorder dair in te doen, *Leid. Keurb.* 513, 2. Indien yemant zijn brieven van obligatiën ontkende ende daernae bij proeve bevonden worde contrarie, zal betalen tdobbel van den inhouden van zijne obligatie, *R. v. Utr.* 2, 359, 7. — Levende prouve, *getuige*, *Invent. v. Br.* 2, 275.

2) *Bewijsstuk*, *proefstuk*, *proef*, vooral *een bewijs van bekwaamheid in het eene of andere vak*, *als middel dienende om als lid in een gild te worden opgenomen.* Kil. proef, proeve, experimentum, specimen; proeve, experimentum, specimen, tentamen; proefstuck, tyrocinium, specimen, canon artis, documentum. || Als hi sijn proeve te rechte ghedaen heeft, soo sel hi eerst gheven totter snyders outaer behoef viertich schell., *Keurb. v. Haarl.* 103; ook 104. Behoudelic dat hi sijn proeve doen sal biden ghesworen, 106. Waer enich snyder die sijn prove niet te recht en dede, die en soude binnen een halve jaer daer nae gheen prove doen, *ald.*; zoo ook 107. Zie ook PROEFMEESTER en *Jacobik.* 190.

3) *Onderzoek*, *proef*, in en buiten rechte. Vgl. ndl. *vuurproef*, *waterproef* e. a., namen van vroegere godsoordeelen. || Ygheven in aelmoesenen M. als hi ghesonden was ter prove ter maladrye thulpen tsinen costen, *Hist. v. Oudenb.* 2, 175, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. op proeven; zoo nog eens *ald.* Deerste entie archste (*hoovaardij*) is van dien die int ghelove te dolen plien ende niet proeven wille vortreken des geloven proeve (*en niet bewijzen het onderzoek van het geloof wil voor den dag brengen*, *het geloof aan een nauwgezet onderzoek wil onderwerpen*), *Sp. d. Sonden* 12213 en var. dl. 2, bl. XV (*Proza-Sp. d. S.* 81*b*: die int gelove plegen te dolen ende mit proven voort willen comen). — Enen ter proeve doen, *de proef van iemand nemen*, *hem aan een onderzoek onderwerpen.* || Hi hevet u nu hier ter tijt tere prove gedaen, om dat hi u ondervinden wille oft gi sijn goede seriant sijt, *Lanc.* III, 4054. — In rechte. Hetzelfde als proevinge; z. ald. || Wairt sake dat die rechter vernaem dat yemant mit verboden wapen gegaen hadde dair hij genen claren tuge of en hadde, dat sal staen totter scepenen proeve of die scepen sal se setten tot haren eede, *Leid. Keurb.* 215, 4 (*a.* 1450). So wie butter meet. . . wat hi opstrijct van den vierder (*vaatje*, *ton*; Boekenoogen op vieder) . . . ende dat helde ende niet voirt en brochte, die verbuerde die poirte een jair of vier pont, ende sel staen ter scepen proeve mit wien si willen dien sijs gheloven, 50, 6 (*a.* 1406).

4) *Proef*, *een eerste staal van iets*, *een eerste maaksel*, ook *eene zekere hoeveelheid van een maaksel*, *die als maatstaf voor de beoordeeling van het geheel geldt.* || Dat gheen blaeu were weet coopen noch ontslaen en sal, hine szael ten minsten moeten nemen drie cupen ende de prouve, *Voorgeb. v. Gent* 14 (*a.* 1338). Dat men ghene prouve van weede die men niet ghecoopen en can, diere (*d. i.* dierre) ghelden en sal dant hemlieden weert sal sijn in haren eet, diet gheprouvet sal hebben in gheliken coopmanscepen noch van poorteren noch van vremden lieden, *ald.*

5) Bepaaldelijk *eene proef of voorproef van spijs of drank.* Kil. proeve, gustus, degustatio. Van proeven in de nog heden gewone beteekenis (vgl. PROEVEN, 6° en ndl. *een proefje*), doch met het bijdenkbeeld dat men proeft om te toonen dat een spijs of drank (voor een vorst) onschadelijk is. Vgl. CREDEN-

TIE, Aanm. ‖ De hoofmeester doet de prouve van twee gerechten, Matth. *Anal.* 1, 260; zoo nog eens *ald.* (Hi) behoort te doene de prouven in de ceukene, 262. Insgelijcx van den rugghene broode daeraf hy behoort telliorem te makene ende de prouven van den prince, 263. Dan behoort (hi) te nemene tmeeste mes ende maken van een van den pillen de prouve ende die gheven den panetiers omme te doene de prouve van der spyse, 264. Den stoc ende eenen eenhoorne daermede datmen doet de prouve in de spyse vanden prince, 260 (fra. *le baston d'argent et licorne dont on fait l'espreuve en la viande du prince*; *vgl.* EENHOORN).

6) *Proef, proefneming.* Bepaaldelijk *de proeftijd der kloosterlingen.* Vgl. PROEFJAER en PROVELJAER en PROEVEN, 3, *b*, *β*). ‖ En heefti proeven (*mv., of l.* proeve) doch een jaer! es hem die pine iet te swaer, hi mach wale ute comen (*uit de orde*) dan, *Lorr. fr.* II, 173.

AANM. 1). — *Pro Excol.* 6, 681: „Godt . . . toe love unde den goeden menschen toe prove unde den boosen toe laster und ungemacke verwege ick my des arbeyts des oldenamptes läntrecht in duyts over tho setten", leze men met de var., bl. 727, *vromen* voor *prove.*

AANM. 2). — Niet duidelijk is de bet. van proef, *Rek. v. Middelb.* 26: „des sond. avens daerna doe men sprac om eenen proef te doen backene". Ook het ml. geslacht is vreemd. — Ook de glosse in *Voc. Cop.* „een prueve, assumentum", is duister. *Assumentum* beteekent „een lap die op een kleedingstuk wordt gezet" (van *suere*, naaien) en Diefenb. geeft geene andere vertalingen. Ook als men het woord afleidt van „assumere" (in *Teuth* II, 167*c* weergegeven door „anneemen, ontfanghen") is het moeilijk met eene der beteekenissen van *proeve* (*prueve*) overeen te brengen.

PROEVELIJC (PRU(E)VELIJC, PROEF-, PRUEF-, PROEFFE-, PROEFE-, PROVE-, PRUEFE-, PROUFFE-), -LIC, -LEC, bnw. Mhd. *prüevelich*, md. *prûvelich*, *prûbelich*, *prûfelich*. Van proeven in de bet. „bewijzen"; z. ald., 1). *Bewijsbaar*, vooral *gemakkelijk of met vele voorbeelden te bewijzen*, *blijkbaar*, *duidelijk blijkende of gebleken*, *duidelijk*. *Voc. Cop.* prueflcke, probaticus. *Harl. Gloss.* pruevelic, probabilis. *Teuth.* merckelick, proeflick, notabilis, considerabilis, probabilis. Plant. proeflick, *probable*, probabilis. ‖ Waert soo dat onse porters . . . waren . . . geschaedt omme scout van ons . . ., dat wi onse poirteren . . ., die scadachtich ware(n), daer af ontheffen souden, alsoo verre als die scade prouffelec ware met redenen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 494 (*a.* 1356). Onse lieden daer af ontheffen van scaden, ende elken van hen alsoo verre alst proeffelec ware met redenen sonder argelist, *ald.* Dat hoverdicheit ghec zi, is proevelic ghenoech, bedi dat hi hem selven niet ne kent mensche wesen, van eerden geprent, te welker zi (*het stof? of l.* hi?) wederkeert, *Sp. d. Sonden* 10723. Proevelic is, so duncket mi, dat hoverde swaer te ghenesene si, want wie dat besmit is daer mede, die ne kent niet zine ziechede, 10821. Ooc wael proeflic is . . . dat daer nyemant in (*in het rijk Gods*) en comt, hi en moet hier in doochden gewracht hebben, *Proza-Sp. d S.* 62*b*. Claer eist ende provelijc dat, *Brab. Y.* VI, 5017. Om dat dit prueflic ende claer es, *Blisc. v. M.* 1174. Alst wael kenlic end oic wael prueflic is, *Arch. v. Buren* 355. Dat sie nyemant apenbaeren sullen enyge heymelike dinge dan alleen dat apenbaer is pruvelick, *Hs. Kloosterr.* 7*r*. Avontuere, diere up (*op de wapenen*) vallen te meneghor huere, dats prouvelic an meneghen man, dien so bitterlic wert te zuere, *Denkm.* 3, 183, 43. Die hertoghe bleef bevaen met rouwen, als dat wel was proeffelijc, *Brab. Y.* VI, 450. Dit is een proefelic dincg, al waert dat een huusbacken jonghe . . . yet guets worve an eenre vrouwen, twaren mit alte cleynen rouwen soude hi verliesen den soeten vont, *MLoop* I, 1328. — Bewijsende eenpaerlike mit proevelike reden (*klaarblijkelijke, duidelijke, bewijskracht hebbende redenen*), dat si vergaten den levenden . . . God, *Ned. Proza* 240 (*hier heeft het bnw., met redene verbonden, eene niet passieve beteekenis*).

AANM. — *Belg. Mus.* 1, 436: „die nuttelicxt ende prouffelicxt zijn zal, ende die der meester menichte ghenought, zal deken ghecoren . . . zijn", kan het woord niet juist zijn overgeleverd: men leze *prouffitelicxt*; op dezelfde bl. staat ook „prouffijt". Zie PROFITELIJC.

PROEVELIKE (PROVE-, PRUEVE-, PRUEF-), -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. *Op eene duidelijke, overtuigende wijze*; *blijkbaar, zoo dat iets gemakkelijk met bewijzen gestaafd of niet behoeft bewezen te worden. Voc. Cop.* prueflec, probabiliter. ‖ Die meesters proven provelijc dattie helle onder erdrijc staet, *Versl. en Ber.* 5, 15, 97. Dit is proeflijc (*op eene duidelijke wijze, gemakkelijk*) te vinden by reden die ic wil ontbinden, Hild. 248, 103. Die proevelick scadelick ende suspect sijn van enighen scade te doen, *Hs. Kloosterr.* 47*v* (lat. *probabiliter*). In der ewicheit en sal men sie nyet nemen, is sie provelick suspect of ontrucht van den val des vleisches, 47*v* (lat. *si probabiliter de lapsu carnis commisso suspecta fuerit*). Machschien . . . mach men wel proefelic gheloven, dat Jhesus doe sijn broot bat, *Met. Serp.* 44 (*om de overtuigende bewijzen*, d. i. *zonder te twijfelen*).

PROEVELJAER (PROVEL-), znw. o. Mnd. *proveljâr*. Hetzelfde als proefjaer; z. ald. Voor den vorm vergelijke men sitteldach, werkeldach, asschelwoensdach e. a. ‖ Sy (*echtelieden*) en hebben gheen proeveljaer als der begheven luden schaer, *MLoop* IV, 77. Het waren twie broeders in haer proveljaer in Sinte Bernaerts oorde, *Marialeg.* 1, 57. Doe sijn proveljaer wt was, 386. (Die conversinnen) sellen haer proeveljaer hebben als die nonnen, *Hs. Kloosterr. A.* 45*r*. In sijn proeveljaren sijnde, so bedroefde hi hem seer dat hi geen meerder scarpheit gevonden en had na den eyssche sijnder sonden, *Exc. Cron.* 25*d*. Dat (du) binnen dijnen proeveljaer weder wilste keren tot deser werlt, *Bienb.* 85*c*.

PROEVEN (PROVEN, PROIVEN, PRUEVEN, PROUVEN, PRUVEN), zw. ww. trans., intr. en wederk. Mnd. *proven*; mhd. *prüeven*; hd. *prüfen*; ndl. *proeven*; ofri. *provia*; ags. *prôfian*; meng. *prôven*, *prêven*; eng. *proof*. Naar ofra. *prover*; vgl. fra. *prouver*, it. *provare*, lat. *probare*. Zie verder over de verschillende vormen met en zonder klankwisseling in het Germaansch de Wdbb. van Franck en Kluge. Naast proeven, dat in het Ndl. de meeste der mnl. beteekenissen heeft afgelegd (een deel er van ging over op ndl. *beproeven*) staat in het Mnl. en Ndl. het aan lat. *probare* ontleende proberen (dat uit het Mnl. opgeteekend is in de bet. „bewijzen" en „onderzoeken") en het uit fra. *prouver* overgenomen ndl. *proeveeren* (*prouveeren*), d. i. „bewijzen, getuigen van".

1) *Bewijzen, aantoonen, bewijzen bijbrengen voor de waarheid of de onjuistheid van iets. Voc. Cop.* prueven, probare; prueven, argumentari; ook wederprueven (*weerleggen*), arguere, improbare, reprobare, redarguere. Kil. proeven, probare, demonstrare argumentis. Wvla. *preuven* (De Bo 892). ‖ Om dat hi zeide . . . ende proefde openbare dattie keyser onghelovich ware, dede hi hem (*den paus*) thooft afslaen, *Lsp.* II, 48, 118. Wat hi seeght is loghen algader: dit willic proeven in twee manieren, *Mask.* 514; ook 896. Salmen proeven enighe dinghen, men moet uten boeken bringhen, maer hi neemt al in sijn hooft, daeromme so en ghelooft gheen vroet man dat hi spreect, *Lsp.* II, 24, 9. Dit proeft die keyser C. . . . soo men daer scrijft . . . in Tripertita hystoria, *Wrake* III, 306; ook II, 161. Dat willic u met auctoriteyten proeven nu, *Melib.* 3550. Ghi proeft

die dinc so scone met loyen ende met decreten, 1987. Doe hi dese dinghen woude met redenen proeven, 417. Proef dattu wilt, Jacop, ende les, *Wap. M.* II, 257. Daer (*wanneer*) ghi die waerheit proven m(o ocht, dat gine (*den misdadiger*) verdoet, *L. o. H.* 2503. Jhesus . . . prufde sine redene met ere ghelikenesse, *L. v. J.* c. 71. Dat de doode opherstaen, dat mogdi pruven ute Moyses boeken, c. 172; *ook* c. 182. Dat hi (*Christus*) sijnre moeder heeft waert, dat en is gheens proevens waert (*daarvoor is geen bewijs noodig*), *Lsp.* II, 60, 5. Ic saelt wel proeven met lieden meer dan mi behoeven, *Esop.* IV, 7. Ic wilt u prouwen (*l.* prouven) bi clergiën; ooc so sullen met mi liën die meesters van Egypten lant, *Alex.* III, 1303. (Hi) proefde hem dat si loghen, *Doct.* II, 620; ook 878; III, 1451. Het es te proeven goet die van astronomiën es vroet, *Natuurk.* 577 (*var.* proevene); ook 1699; 428. Bi redenen proeven si hare wort, 1698. Met exempelen soo is vroet dicwile worden menech man; ochte ict u met redene goet proeve, eest waer dan? *Vad. Mus.* 2, 173, 73. Doe proefdi hem . . . dat sine redenen waren goet, *Rijmb.* 24690; ook 3538. Ooc so proefdi voor hem allen (*bewees hij het goed recht van hetgeen hij deed op de volgende wijze*): warem ene beeste int water ghevallen eens saterdaghes, si haeldense ute, 23329 (vgl. *Hs. Moll* 7, 73 *a*, *b*); ook 24605; 264. Doe claersde hem Z. ende proefde dat hi onsculdech was, 30335. Soo die dienst meerre ende ghemeinre es (*meer menschen geldt*), soo hi altoos boghere ende edelre es, ende dit proeven wi in Christo, die een ghemeine dienare was alle der werelt, Ruusb. 2, 3. Dit wil ic proeven mit naturen, met redenen ende met der heyligher scrifturen, met exemplen ende met allen creaturen, 5, 82. Al dede hem (*den wil*) redene een bedwinc met prouven ende soe aenghinc, en es hem niet ghenouch, *Wap. Rog.* 538 (*hier kan ook de dat. plur. bedoeld zijn van* proeve). Dusdane daet . . . proefde Seneca al quaet, *Sp.* II^{1}, 10, 25. Dijn minne wert ghulzech gheprouft, *OVl. Lied. e. G.* 509, 499. Ut dinen warden soutu gherecht ghepruft (*bewezen, bevonden*) sijn ende ut dinen warden soutu oc gheordeelt sijn, *L. v. J.* c. 79. Laet hu beroemen staen ende prouft ten besten dat ghi muecht uwe wet, *Amand* II, 2034. Kiest de vrootste . . ., laet se prouven (*het goed recht, de waarheid bewijzen*) ende ondbinden uwe scriftuere naer haer beste, 2041. Eest dattu niet en pruefs dijnre wet (*l.* dine wet?) dan du tote nu heefs gedaen bet, *Sp.* II^{5}, 4, 39 (lat. *nisi sectam deorum probabiliorem ostenderis*); ook II^{5}, 50, 34. Die gene prouft . . . dat hi here is der heren, die hem toghen can dat hi knecht der goedertierenheit si, *Melib.* 3659 *var.* (bl. 694). Vrecheit leert die werelt vlaen: dit proeven ende orconden (*daarvan zijn het levende bewijs*) die minres van den ponden, *Wap. M.* I, 649. Maghet ontfinc, maghet ghenas, maghet bleef als si te voren was: gheproeft ende ghetast aen hare (*dit is zonneklaar bewezen, door deugdelijke bewijzen gestaafd*): dit weet ic wel al openbare, *Lsp.* II, 9, 127. Geproefde dinge ende waer, die es men sculder (*l.* sculdich) te volgen naer (*in de geschiedschrijving*), Velth. V, 1, 23. Dat sal ic proeven ten eersten steke, *Segh.* 8355. Noodweere deuchdelike gheprouft, *Invent. v. Br.* 6, 148. Dus is hoerdom eene sonde quaet, so et voren wel geproevet staet, *Sp. d. Sonden* 1022. Int derde doet die vrecke quaet op sijn evenkersten, bi gelikenisse geproeft (*zoo als men door eene vergelijking kan aantoonen*): off een groot . . . heer yemant in testament al sijn guet gave enz., *Proza-Sp. d. S.* 32*b*. Caritate becomt wale Gode, dats wel geproevet an dat word dat scrivet Sinte Johan; dit is mijn gebod . . . dat ghi malkanderen mint, *Sp. d. Sonden* 14120. Bi (mit) reden(en) proeven, Hild. 80, 44; 74, 124; *Bloeml.* 1, 160, 119. Hi sal sijn gram, want openbare wilhine (*Walewein*) proeven mordenare, *Wal.* 10400.

(Si) proevent bi dustaenre cracht (*een sterk bewijs*), *Nat. Bl.* V, 875. (Plinius) seghet dat ghetempert (*kalm, bedaard? bij* GETEMPERT *is het woord zonder genoegzamen grond verklaard als* „kuisch") visch si, ende proevet redene waerbi, want als hitte es of cout . . . so vlien si in die diepe zee, enz. 883; ook 939. Dit proeftmen waer in veel manieren, Hild. 153, 54. So dat utequam die dinghe . . . ende was gevonden ende geproeft waer, *Sp.* I^{3}, 55, 16. Sine verrisenesse proevedi waer met menegen lijctekine claer, I^{7}, 35, 5; ook 68, 64; vgl. I^{8}, 3, 26; 30. Dat wilic proven in rechten waer, *Vrouw. e. M.* V, 13; ook VIII, 21. Dits dicke geproeft (*door feiten, proefondervindelijk, bewezen*) hier te voren, *Mor.* 1071; ook *Nat. Bl.* III, 906; IV, 360; X 445; IX, 115; IV, 1021. Daerom bestu een gokelare . . .; des moetstu liën . . ., of ic saelt op di proeven wale (*u bewijzen*), *Yst. Bl.* 164. Dattet si geproefde sake (*een bewezen feit*), *Lanc.* IV, 2745. Ghi sult eer noene wesen doot, al waer u cracht noch so groot. Dats te proeven (*dat is te bewijzen, dat staat te bezien* of *maak dat waar!*), sprac C., *Segh.* 3479. Du moochste ooc denken datter meer was (nl. *verschijningen van Christus*), want te proeven is (*het is gemakkelijk te bewijzen, het is natuurlijk, het spreekt vanzelf*) dat die goedertieren here dicwijl sijn moeder ende sijn discipulen vande (*bezocht*) ende sine vercoren vriendinne Magdalenen, *Hs. Moll* 7, 124*c*. Doe so seide die stoute Pyroot: twaren, Ritsart, mijns vader doot seldi swaerlijc becopen, magic u noch eens dus nopen; Ritsart seide: dit wert gheproeft (*dat moet nog bewezen worden, zoo ver is het nog niet*), *Lorr.* II, 4338. — Ook in rechte. ‖ Mach hijt prouven met goeden orconden, *Keur v.* 1240, bl. 2. Die claghen, die de diere ontbonden, proefden si met goeden orconden, *Rein.* I, 1873. Ic (*Pilatus*) sal di (*Christus*) gheselen doen na dat statuut dattie oude princhen gaven uut, want dijns selfs gheslachte heeft di over sculdich gheproevet mi, *Lsp.* II, 36, 661. Dat een here ne mach altoos dinc berechten die hem wel cont es ende niemen el, hen es gheproeft in oorcondon, *Rijmb.* 1841 (lat. *quod judex sibi soli crimen notum punire non potest*). Waer yemand die grute makede sonder int gruythuys, die verboirde tien pond Holl., also dicke als hijt dede . . . ende ment op hem (*te zijnen opzichte, tegen hem*) proeven mochte, V. d. Wall 1, 150 (*a.* 1322). Die dinc . . . was up hem geproevct claer; doe was hi onthovet, *Sp.* III^{3}, 3, 53. Ghi sijt (verrader), bi Gode, dat willic nu altehant proeven op u, *Bloeml.* 1, 45, 269; ook *Ren.* 854. Ic (*Pilatus*) sendde u te hem (*Herodes*) ende aldaer èn wart nit ghepruft op desen, warumme dat hi der doot hadde verdint, *L. v. J.* c. 227. Dat den rechter cond wair of (dat hi) proeven mocht mit wittachtighen tughen, *Leid. Keurb.* 53, 12 (*a.* 1406). Dat men ter wairheit proeven mocht, 54, 13. So wie den andren sloeghe mitter voyst . . ., de gelt een pont, mach ment op hem proeven mit tween reckeliken luden, *R. v. Utr.* 1, 6, 3; ook 13, 6 *var.* Machmens nyet proeven, so mach hi zweren onscout, 1, 13, 6. Des ic waende mit goeden tughen mooghen toebrenghen ende te proeven, des en can ic noch en mach niet toebrenghen noch proeven alse ic ghewaent hadde, 1, 76, 8. Bi enen koor van III lb also dicke alsmen dat proeven mochte, 1, 192, 11. — Zie zinverwante uitdr. *bewisen*, *betugen*, *bevinden*, *ter waerheit vinden* in *R. v. Utr. Inl.* 191 en noot 1) en 6).

2) *Door overweging of nadenken*, ook *door voorbeelden of bewijzen tot het inzicht van iets komen*; *bewijzen voor en tegen iets overwegen*, *inzien*, *nagaan*, *als bewezen of zeker beschouwen*; *van iets*, ook *van het bestaan van iets. overtuigd zijn*; ook *verstaan*, *begrijpen*; soms ook *iets* (*door overweging of nadenken*) *uit iets anders afleiden*. Soortgelijke beteekenis heeft het woord ook in het Mhd., Mnd. en Hd. *Teuth.* merken (waarmede proeven ook ver-

bonden voorkomt), proeven, perpendere, considerare, probare. || Daer proeven wi bi dat si (*de kazuifel*) ghelijc enen scilde si, *Bed. d. Minne* 237; ook 233. God ghevet al clene ende groot dies die mensche hevet noot: dit proeft men bi sinne, *Wap. M.* II, 313. Doch proevic wel ende kinne: te grondene dese woort daers onse redene toe wel dinne, III, 226. Jacob, dijn vraghen es swaer, doch proeft men bi redene claer drierhande minne, I, 326 (*hier komt de bet. overeen met die van ndl.* „onderscheiden"). Nu es comen die tijd dat men mach proeven wat ghi tijd, *Rijmb.* 34709 (lat. *nunc tempus adest quod factis animi magnitudinem probare jubeat*). Hier mogedi merken ende proeven dat God riep ende vercoos ute al den volke B. ende O., dat si souden sijn die overste boven alle die wercliede in conste, Ruusb. 1, 43. Hiermede (*door deze vergelijking, dit zinnebeeld*) proeven wi dat wi onse doochsamheit breiden selen inwert te Gode, 1, 70. Sidi sot . . . dat ghi dus deser dinc ghewaghet, of proufdi (*hebt gij bewijzen voor de meening*) dat wi sijn versaghet, oft so quame dats ware te doene, *Wal.* 6352. Elc goet wijff proeve dit in horen sin, off dat wel sit als sij sulke dinghen plyen, *MLoop* IV, 1945. Want ghi moocht des worden inne ende selver proeven bij ghelijcke, I, 476. Hi . . . moet met tranen maken vucht sine oghen, ende proeven hoe versucht Jhesus in sinen bevene, *Disp.* 478. Elc man mochte merken dat dat een swaer voorteken was ende mochte proeven openbare dat al die werelt in sorghen ware, *Rijmb.* 30265 (lat. *manifestum erat hominum in exitium mundi statum fuisse conturbatum*). Hier inne proeven wi dat si van denselven hare selen sijn, Ruusb. 1, 82 (lat. vert. *ex quo colligi potest*). Hierbi mochtment proeven wel, alse dese miracle gevel: hen hat die stede niet verbuert, soene hadde dat niet besuert, *Sp.* III[4], 12, 87. Dat mochte proeven wel een sot, II[8], 22, 280. So moghedi proeven (*kunt ge nagaan* of *begrijpen*) of in dat here enighe scade was ontfaen, Stoke IX, 444. Wy moghen proeven wel ghereet dat God die sonden hevet leet, by dese wrake ende menich ander, Hild. 75, 41. Dus moghen wy proeven ende peysen dat weldoen zeer te prisen staet, 83, 117. An den mensche prouf ende merc, dat noit so cranc no so sterc en was ghemaect in erderike, men ne vant an iemene sine ghelike, *Bloeml.* 2, 92, 187. Die niet en proeft al openbare, hoe vreselic (*gevaarlijk*) ende tontsiene sware dat kindere macht of staet (*waardigheid*) ontfaen, *Sp. d. Sonden* 4993. An di willic dat tgronden si: du proefs den sen, bestu vroet, *Rincl.* 228. Inder vormen van taenschijn soo machmen teerste wonder mercken, hoe machtich God in sinen wercken is te proeven openbaer, Hild. 189, 20 (*hoe duidelijk de macht van God uit zijne werken is na te gaan, blijkt*). — Vaak in den imperatief, waarbij meermalen het object (*dit*) wordt weggelaten. || Hooverdege, proef dit dan: dijn behagel lijf, dijn vleesch, dijn bloet nam sijn begen wt armer vloet, *Rincl.* 224. Proeft (*ga maar eens na, gij kunt begrijpen*) wat danke sal sijn gestaedt den gruetene (*van Christus*), daer selc arch in vaedt (*vervat, begrepen is*), 861. Proeft: noyt aelmoesene en verstringde (*verwierf*) aflaet . . . ute bloedeger hant, 780. Proeft: dese drie (*dingen*) versoect (*hs.* besoect) God na gerechtecheit ane ons, 875. Nu proef (*tot den trotsche*), wies heeftu di beroemt? onser beider moeder hiet Eva, 922. Proeft, want hi . . . bewijst dat smenschen scout es, daelt hi of rijst, 609; ook 1136; 1152. Nu proeft of ic segghe waer, *Wrake* III, 569. Proeft of dit es waerhede, *Bloeml.* 2, 173, 64. Proeft ofte dit waer zi, *Lsp.* I, 34, 24. Proeft hier an wonderlichede, *Rijmb.* 4342; ook 4347. Proeft oftie viantscepe was groot, eer Jhesus Christus smaecte die doot, tusschen Gode enter menschelichede, 4513. Wat mochtic meer doen dor di(e) dan hanghen sterven, proef ende ghie, *Disp.* 212. Hier up proef ende sie met herten ende dies ghie, *Wap. M.* III, 415 (*var.* dit proef wel). Proef of ic dit ontbinde entie redene bevinde, I, 675. Dat dit waer es, proef wel dat: ware eneghe dinc van Gode ghehat, soe en mochte niet gheduren, II, 287. Proeft, waer sijn si al ghevaren daer ons dit goet of is ghebleven? Hild. 187, 48. Proeft hoe sijnse dan bedacht die in dit vule slijc dor aerden dus hoghe hem selven verhoveerden, 187, 66. Proeft ende merct, aldus en waest niet gheordent int beghin, Ruusb. 4, 110. Ghierighe herte, proef ende scouwe, mach nemmermeer sijn ghetrouwe, *Bloeml.* 2, 89, 71.

3) *Beproeven, een onderzoek instellen met betrekking tot eene zaak of een persoon.* In verschillende opvattingen. *Teuth.* under- of versoeken, proeven, inquirere. *Voc. Cop.* prueven, attemptare; prueven, examinare. Kil. proeven, probare, experiri, tentare, attentare; facere periculum, experimentum; gall. *prouver*; angl. *prove.* Plant. proeven, *esprouver, faire preuve*, tentare, periculum facere, periclitari, experiri, probare. WVla. *preuven.* — *a*) Met den 4den nv. der zaak. — *α*) *Een onderzoek instellen naar de eigenschappen, het gehalte*, ook *de echtheid onderzoeken, keuren* enz. *eener zaak, haar beproeven, probeeren*; ook *van een dier.* Vgl. bij PROEVER (ook voorbeelden van proeven in deze beteekenis). || Ic hebbe ghekocht vif par ossen te vif yoken, ende ic moet varen pruven die ossen, *L. v. J.* c. 170. Daer proevedi tors, die jonchere: beede ten loope ende wederkere bequaemt hem utermaten wel, ende gheerde gheen in sijn leven el, *Parth.* 3403. Dat hi selve proefde den steen . . . an een wijf die vol waters hadde dat lijf, *Nat. Bl.* VI, 496. Bi viere purgiert ment (*goud*), XIII, 26 (*varr.* proefment; dat vier provet; *vgl.* proefsteen, bij Kil. en Plant.). Dus proefmen (*den steen*), XII, 564. Ghelijc . . , datmen proevet gout biden viere, also moet men inder noot prouven ware trouwe, *Sp.* I[8], 59, 19. Dat hi VI placken brande die die van Campen hier ghezant hadden omme dat men die prueven zolde, *Rek. d. Cam.* 3[2], 188 (*a.* 1369). Do sie achter up der stad hues die oelde groten hadden bestaen to pruven, 380 (*a.* 1371). Omme assay daeraf te makene ende de voors. penninghe te prouvene, *Invent. v. Brugge* 5, 24. Dat hi (*Alexander*) ne (*den bloedhond*) an lyoene proevede wies hi ware waert, *Bloeml.* 2, 30, 32. Dat sijn (*Belsasar's*) rike ware ghetellet ende geproevet int sware (*onderzocht wat het gewicht betreft, gewogen*) ende versceden ooc van heme, *Sp.* I[3], 4, 41. Dus vreest u dan tsacrament te provene, *Sacr.* 481; ook ald. *Prol.* 25; 52. Enich coren, tsij tarwe of rogge . . ., dat bij den drie gesworen goed geproeft (*goed gekeurd*) ende geoirdeelt wair, *Leid. Keurb.* 255, 5. Dus proevetmen se (*balsem*): of si fraie sijn, besmet si gheen wullen cleet; ghevalsceide besmet ghereet, *Nat. Bl.* IX, 150 *en varr.* — Sijn sweert als een ridder vri voer hi proeven in den stride, *Bloeml.* 2, 127, 759 (*men kan het woord hier ook opvatten in de bet.* de proef nemen van, beproeven, probeeren; *zie bij β*). Ic sal proeven mijn swaert, *Segh.* 4125 *var.* Nu sal ich dat mijn (*mijn zwaard*) up uch proeven, *Limb.* dl. 2, bl. 227. Vgl. bij Wederk., 2) de uitdr. het proeven, waarin „het" wel zal gelijkstaan met „dat swert". — Ook met eene abstracte zaak als object. || (So) doledi . . . dat ghi niet en proevet uwen raet (*besluit*), weder hi quaet waer ofte goet, eer ghire toe settet uwen moet, *Melib.* 2106. Ic bringe u meere (*tijding*) die emmer geprueft (*onderzocht, gecontroleerd*) moet sijn, *Blisc. v. M.* 240. Proeft dan ende merct dat anschijn uwer conscienciën, ende al dat ghi daer in vint dat Gode mishaghen mach, dat beclaecht ende belijt, Ruusb. 3, 146. Yeghewelc prueve ende merke ende ordele sinen gheest ende sine nature ofte hi enich punt van allen desen in hem ghevoelt ofte vint, dat moet hi verdriven, 4, 39. Menech proeft (*keurt, beoordeelt*)

ende coort der helegher scrifturen woort ende wanese gegronden, *Wap. M.* I, 248. — Hiertoe zal ook wel gebracht moeten worden *Sp.* I[e], 52, 15: „dende proevet alle dinc" (lat. „exitus acta *probat*") eig. „het einde *keurt*, *beoordeelt* alles", d. i. „naar het einde wordt het werk beoordeeld", vgl. ndl. het einde *kroont* (of *prijst*, bij Harreb. op e i n d e) het werk" (vgl. Stoett, *Spreekwdb.* 448: „eind goed al goed") en lat. „finis *coronat* opus." — β) *Beproeven, de proef nemen van, probeeren; zien of iets aan bepaalde voorwaarden, verwachtingen of eischen voldoet.* ‖ Dat men de groote busse scoot ende proufde buten der smedepoorte, *Invent. v. Br.* 5, 268. Datmene (*den boom*) noch een jaer proeven soude om te wetene of hi woude dan niet draghen, *Rijmb.* 24205. Ic heb van als gheproeft (*geprobeerd, allerlei middelen beproefd*), *Nu noch* 23. Niet bedocht ende naer (*daarna*) gheprouft heeft menigen mensche seer bedrouft, *Spreuken* 89. Proeft, condijt (*het kind*) gheleren yet; wi en verbiedens u niet, *Lsp.* II, 23, 31. Zoo wanneer zy zullen abatamenten proeven (*probeeren, repeteeren*), mogen zy verteren 3 gr., Hermans, *Reder.* 326. Sonder raet ende sonder sin proefde hi sijns heyls ghewin (*zijn geluk*), dat him gheckelic is vergaen, *MLoop* I, 3021. Teser poorten moet ic in ende prouven daer mijn ghewin, *Wal.* 2945. Doch willics een arbeyt beghinnen ende proeven mijn ghewin, Hild. 33, 28. Hi . . . sonde comen, ghinct hem te scaden ofte vrome, ende proeven ooc sijn gheval, *Wal.* 5791. Dat hy u morgen strijt met sinen volcke leveren sal ende proeven sijn geval (*zijn geluk beproeven*), *Grimb.* II, 1263. Sine aventure proeven, *Lanc.* II, 19696. Agrippa ghinc ten mure, te proevene die aventure oft si up wilden gheven die poort, *Rijmb.* 29729. Proeft uwe macht daeran ende velt sijn ondaet, oft gi moocht, *Mor.* 924. Hi voer jeghen die Zarrasijn om te proeven sine cracht, *Segh.* 7218. Hi mochte proeven sine craft (*l.* cracht) ende die Sarrasijn verslaen, 2014. Al die meysters van den lande hebben haer consten aen mi geproeft ende en conden mi niet helpen, *Hs. v.* 1439, 49*a*. — Ook in de bet. *zich wagen aan, beproeven*, in de uitdr. e n e a v e n t u r e p r o e v e n, *een avontuur, eene gevaarlijke onderneming beproeven.* ‖ Dat F. niet en wilde achtergaen, hine sal proeven die avonture, die menegen ridder es worden tsure, *Ferg.* 1058. En hore avonture fel vermonden in enech lant, in vaerse proeven altehant, 2134. Een man allene . . . en mach die aventure . . . te hovede bringen niet; . . . ic salse proven, seide hi, watter af staet te comene mi, *Vad. Mus.* 4, 317, 144. Die aventure, . . . die menech man provede vor nu, *Lanc.* III, 1823. Vgl. *Alex.* IX, 1185, waar het woord waarschijnlijk ook deze bet. heeft, bij 5). — Schijnbaar intr. in de bet. *de proef nemen, probeeren*, staat p r o e v e n, Goedthals 49: „al proevende verloys tmeysken hueren maegdom", met de bijvoeging „trop tard on le voit par *espreuve*" en „*l'essay* d'amour couste trop cher". — γ) *Onderzoeken; door onderzoek, eene proefneming of navraag te weten of achter iets komen.* ‖ Dit proeft aldus: ontbieten hier, coomt hi niet met wapenen hier, sone saltu ons niet ghetrouwen, *Rijmb.* 20337 (lat. *quod ita probare potes*). Dits verdrieteliic . . . dengenen te horne die . . . van elken (*van al wat hij beschrijft*) dat ondersceet heeft ondervonden ende geproeft, also alse telker dinc behoeft, Velth. V, 1, 18. Een man, diet proeven begerde, *Nat. Bl.* I, 479. Ic moet proeven sine slaghen, ans mi Mamet, entie mine; gheert hi mijn lijf, soo doe ic tsine, ic sal eer proeven sine cracht, *Limb.* VII, 1190. Hine ontridet mi te nacht, in sal proeven sine cracht (*mij met hem meten*), *Eleg.* 343. — Vooral met een afh. zin. ‖ (Si solen) enen schepen mallic senden . . ., die prueven ende besien solen of die penninck den men asdan sal slaen of die as guet sij alze enz., Nijh. 2, 264 (*a.* 1370). Siet waer die dromere comet: slawine doot ende proeven wat vromet dat hi hem an die drome hout, *Rijmb.* 2813 (*varr.* proven, proefwi). Hets uwe (nl. *de ring; gij moogt hem houden*), proevet wat dat weeght (*voel eens hoe zwaar*), *Boerden* III, 91. Doe hi ten naesten daghe proeven wilde oft ware waer dattie Juede seide, *Rijmb.* 29070. Aldus proefde C. inden hope van sire scaren, wie dat hem ghetroust waren, *Wrake* III, 334; ook 301 *opschr.*; 315. Proeven oft ware waer, *Sp.* III[7], 49, 42. Doe senden si haer bode naer om te proevene op welken daghe hi comen soude in de Haghe, Stoke VI, 890. — *b*) Met den 4den nv. van den persoon. — *α*) *Een onderzoek doen naar bepaalde eigenschappen of bekwaamheden van iemand*; in het laatste geval staat het woord gelijk met *examineeren*; vgl. hd. *prüfen* en zie PROBEREN, 2). ‖ Galienus nam wolle ende deed s . . oe ver haren nese ende provese so ende vant lijf och an hare, *M. en Vr. Heim.* 1694. Mettien watre ist . . . dat men maeghde te proeven pleghet, *Nat. Bl.* XII, 607. Dat daer die bisscop comen soude, hare (*de abdis*) te proevene, *Sp.* I[7], 60, 43 (*vgl.* 101: si . . . proeveden alse vele alsi behoeveden tondersoukene van sulker saken). Dese Calle (*eene vrouw die verdacht werd van melaatschheid*) bleef gesont als soe gheproeft was, *Invent. v. Br.* 5, 105; zoo nog eens *ald.* (vgl. het gloss. ald., waar in dezelfde beteekenis vermeld wordt v i s i t e r e n). — Men gheeft hem (*rijkeluiskinderen*) crune, so sijn si clerken: diese proeft, doet hem segghen niet mee dan in (*uit*) den souter een vers of twee, *Bloeml.* 2, 192, 64 (*N. Doct.* 353 *var.*; *hs.* die proever). Dat . . . engheyn meyster barbier hem latens, tande wt te trecken, cyrurgie onderwynden en sall, hij en sij daer inne besocht ende geoefent ende bijden oudermans vander wantsnijder ghilde . . . ende bij meysteren vanden ampte voorscr. (der barbieren) . . . geproift ende gheapprobiert weerdich te wesen die kunst ende dat ambocht te hantieren, *R. v. Utr.* 1, 318, 198. Eer men den riddere ridder dede, soo proefde menne in drien manieren: van sinne, van gheboorten . . ., van lichamen, *Vierde Mart.* 705. — *β*) *Op de proef stellen, beproeven; door eene proef te weten komen wie iemand is, hem leeren kennen.* ‖ Dese gode . . . machtu proven lichtelike, *Lanc.* II, 2097. Gode proefden (*hier wordt ndl.* verzoeken *gebruikt; zoo ook op enkele der volgende plaatsen, waar de bet. is „iem. beproeven met een listig oogmerk"*) si (*de Joden*) openbare ende vraegden of hi met hem ware, *Rijmb.* 4429 (lat. *vocavit Moyses nomen loci „tentatio", quia tentaverant Dominum dicentes: estne Dominus in nobis an non?*). Wat proefdi mi, seit hi (*Christus*), ypocriten: toghet mi enen penninc, 25348. Die Pharisene . . . quamen om hem te proevene dare ende vraegden oft gheorlooft ware dat een man sijn wijf begave, 24140. (Die) coninghinne van Saba . . . quam in Jherusalem te Salomoene, te provene hem, 11943 (lat. *venit tentare eum in aenigmatibus*). Want du Gode bequaems in desen, so moestu (*Tobias*) gheproeft wesen, 15853 (vgl. ndl. *beproevingen*, wederwaardigheden, rampen). Dit seidi dor behendichede, om Elegast te proevene, *Eleg.* 993. Wie so ooc wilde an haer (*der Esseeën*) leven, moeste een jaer gheproeft wesen (*vgl.* PROEFJAER *en* PROEVELJAER) ende dan ward hi ontfaen, *Rijmb.* 22112 (*vgl. ald.* 22115: twee jaer daerna provetsi mede sine nature ende sine sede). God . . . liet die dinc aldaer ghescien . . . omme dat hine (*Thobias*) proeven wilde in alre wijs, 15304. Dit seide hi om hem te pruvene, want hi selve wale wiste wat hi te doene hadde, *L. v. J.* c. 100. God proevet di in desen stride, *Overzee* 36. Doe so hiet hem (*Abraham*) onse here, om dat hine proeven woude, dat hi sijn kint offeren zoude, *Lsp.* I, 37, 6. Als onse Here . . . (die) vriende gheproeft heeft sijn die int ghelove bleven fijn, *Wrake* II, 994. Hi proevese met smekeriön, *Parth.* 7903. Eens peinsde hi . . . dat hise (*de vrouw*) emmer proeven woude, ofte si yet wel helen soude, *Lsp.* III, 4, 206.

Om u te proeven heb ict ghedaen (*om te weten te komen of gij mijn vader zijt*), *Segh.* 734. Dat een dus proeve sinen raet (*raadsman*), *Bloeml.* 2, 88, 32; ook 65. Ic hebbe gheproeft u wijflic schijn (*uwe vrouwelijke inborst*, *uw karakter*, hetgeen gelijk staat met den persoon), *MLoop* IV, 1247 (*van Limpiose of Griseldis*). — De onb. wijs als znw. ‖ Dit heb ic op een prueven ghedaen: nu weet ic wat ghi sijt, voortaen, *MLoop* II, 3713. Dat ic hier coom, dats op een proeven, *Vrouw. en M.* II, 57 (*daar de volgende regels ontbreken, staat de beteekenis niet vast*). — Het deelw. geproevet als bnw. *Beproefd*, *deugdelijk bevonden*, *voortreffelijk*. Zie GEPROEFT en vgl nog. ‖ Ridders die waren geproeft also als ten orloge behoeft, *Sp.* II[2], 1, 35. Hen ware te wel geproevet man, hi nes die met hem (*vrouwen*) wandren can... zonder smitte, *Bloeml.* 2, 68, 253. — Misschien is dit ook de bet. *Lutg.* III, 471: „geproefde nonnen" (aangeh. bij GEPROEFT), doch *geproeft* zou hier ook hetzelfde kunnen wezen als geprovent, d. i. *eene provene* (*preuve*, *proeve*) of *prebende genietende*, (z. ald.; de oorzaak van de sterfte was eene wrake Gods over de tekortkomingen der nonnen, en in dit verband is geproeft, *beproefd*, minder gepast). — γ) *Beproeven*, *verzoeken*, *tot het kwade trachten te verleiden*. Vgl. *Teuth.* becairen, proeven, temptare, probare, en zie BECOREN, 2). ‖ Ic (*satan*) hebbene (*Christus*) gheproeft ende ghecoort, *Lsp.* II, 36, 1512. Omme hem te provene quam hi (*de duivel*) daer (*in de woestijn*), *Rijmb.* 22031; ook 22241. Dattene (*Christus*) die duvel proeven soude: dus wildi hem coren laten, *Sp.* I[7], 6, 6. Hi proevedene in drien saken, 37; ook II[5], 23, 181; 249. Die menscheit (*van Christus*) liet hare besniden, dopen, proeven . . . van den ouden viant, *Wap. M.* III, 326. (Doe) plaghene (*Christus*) die viande vander hellen in menigher manieren te quellen met proeven ende met temptaciën, *Mask.* 8 (*niet waarschijnlijk is dat hier het mv. van het znw.* proeve *bedoeld is: het komt elders in de bet.* „verzoeking" *niet voor*). God antwerde . . . den duvel: . . . du en saels my niet proeven, . . . du en saels niet proeven dinen God, maer vleien ende doen sijn gebod, *L. o. H.* 1020; ook 1027; 1033. Tooch ons sijn proeven ende sine doot (*van Christus*), *Sp.* II[a] 23, 279.

4) *Beproeven*, *zijn best doen voor of in iets*, *trachten iets te doen of te bereiken*, *probeeren*. Nu en dan met den genitief van een aanwijzend vnw. of zonder uitgedrukt object. ‖ Hem te lieve proevic mijn best, *Brab. Y.* VI, 35 (*beproef of tracht ik het beste te doen waartoe ik in staat ben*). So track hi te Sintruden bi dander partije om tselve (*hetzelfde*) te proeven (*nl.* of hi vrede conde maken), *Exc. Cron.* 128*a*. Nochtan dedire al sine cracht toe ende provets II waerf ofte drie, *Lanc.* II, 3618. Ic saels ooc prouven, *Wal.* 4300. Wi hebben (*l.* hebbent of hebbens?) gheprouft, hier ne can niemen upghenemen tswart, 7518. Ic saels emmer proven, seidi, *Vad. Mus.* 4, 320, 283. Perchevael provede mettien, dient ontfacht te done alsoo, *Bloeml.* 1, 95, 202; ook 207. — Vooral met een afh. zin. ‖ Provets . . . oft gi volbringen moget die dinc, *Lanc.* III, 201; vgl. 205 (*hier en op de volgende plaats ook nog met den gen. van een vnw.*). Bchort. . . . provede das ant swaerd, oft hi daertoe dochte . . ., mare en mochte niet gescien, *Bloeml.* 1, 94, 198. Hier in desen selven boom es honichs utermaten vele: proeft of ghijs in uwe kele ende in uwen buuc moghet bringhen, *Rein.* I, 660. Om te proven met T. of mijn here enighe fynancie daer hebben mocht, *Rek. d. Gr.* 3, 249. Hi begonst (*het paard*) torken ende wriven, proeven oft hem mochte bliven (*of hij het in het leven kon houden*): doe spranct up, *Wal.* 749. (Gi) selt anderwerf gaen proven ochte gise iet selt mogen sien, *Bloeml.* 3, 88, 294. Proeven . . . ocht gi mo(o)cht horen niemare die u mochte vertroosten iet, 1, 59, 253. Nu proeft of gise gewecken cont, *Yst. Bl.* 3246; ook 3019. Doen deedse soeken W. ende proefde of hise (*de apostelen*) vinden mach, 3811. (Hi) prouft oft hi raet vinden mochte, *Sp.* I[7], 86, 57.

5) Uit de beteekenis „de proef van iets (iemand) nemen" ontwikkelt zich geleidelijk de opvatting *kennis met iets* (*iemand*) *maken*, *ondervinding van iets of iemand opdoen*. Ook lat. *experiri* vereenigt de beide beteekenissen; vgl. ndl. *proefondervindelijk*. — *a*) Met den 4den nv. eener zaak, *ondervinden*, *ervaren*. ‖ Doch en hebben si (*jongelieden*) binnen hare stonden niet vele geproeft noch ondervonden, dwelk allen richters (*bestuurders*) van node es, *Sp. d. Sonden* 4985. Dies en ghelove ic nemmermere, ic (*beter* in) hebbe die dinc gheproevet ere, *Lsp.* II, 9, 137. Wie es die so sekere levet, oft hi redene in hem hevet..., hine mach proeven ende verstaen dat alle weelde mach (*varr. B. L.* moet) tegaen, *Sp.* I[a], 62, 11 (*het woord kan ook opgevat worden in de bet.* inzien"; *dan behoort de plaats bij* 2). Want hi sine trouwe provede, *Sp.* III[a], 25, 41. So sal hi (*Roelant*) proeven harde saen, wat groter cracht die jonge man in elken wige geleesten can, *Ren.* 1240. Hi es dul die te sere outsiet een ongheval, ende om een ghewin te blide wert in sinen sin: dies hebbic dicke wel gheproevet, *Wal.* 6390. Men pruefde dit ende vernam datd waer was eert dinc ten inde quam, *Christ.* 1425. Du souts hebben gheprouvet wel dat sochter es dan iewet el mi te sine onderdaen, *Alex.* VII, 757. — Waenstu dan comen sonder bezuren in sine glorie? dat sal di God niet ghewillecuren; du moetster (*hs.*) pine eer omme proven, Praet 2279. Die mynne salt my doen proeven (*opbreken*, *bezuren*), *Troyen* dl. 1, vs. 5669. Niet meer ne wert gheprouft (*leed gesmaakt*) van (*door*) mich: ic danx der minnen minnentlijck, *OVl. Lied. e. G.* 186, 20. (Ic) hebbe selve so vele gheproevet dat dicke mijn herte verdroevet, *Parth.* 5386. — Hiertoe behoort misschien ook *Alex.* IX, 1185: „van danen voer hi ter Oostersee om te siene wonders mee, want hi hoort ghewagen des dat noit Liber Bacus noch Ercules die see en prouveden (*met die zee kennis maakten*; vgl. in *Ndl. Wdb.* bij beproeven, 4° de aanhaling uit Bild. „eene luchtstreek *beproeven*"), want soe so donker es"; doch men kan ook vertalen *zich op die zee waagden*; vgl. bij 3, *a*, *β*). Dezelfde beteekenis „kennis maken met", in den zin van *iets leeren kennen*, *het vernemen*, heeft proeven *Sp.* II[a], 15, 59 *vgl.*: „ander wonder dede hi mede, dat gi moget proeven tanderre stede". — Nauw hier aan grenzende is de bet. *in praktijk brengen*, *in beoefening brengen*, die proeven heeft op éene plaats; vgl. beproeven, 4) in het *Ndl. Wdb.* met de bet. „ondervinden, beleven." Het laatste woord staat daar wel in eene andere opvatting dan hier, maar het heeft elders toch ook de hier vereischte bet. „in praktijk, in beoefening brengen". ‖ Die niet studeert (*Proza* oefent) al dat hi can, al leert hi vele altijd daer an, proeft hijs niet, ten diet een haer, *Sp. d. Sonden* 4989 (*Proza*: die altoos leert ende niet te werke en set, luttelic profijts comt dan daer aff). — *b*) Met den 4den nv. van den pers. *Ondervinding van iemand opdoen*, *iemand leeren kennen*. ‖ Tysbe, mestroudi mijnre tale? en hebdi mi niet gheproeft soo wale, dat ic u minne sonder wanc? *Belg. Mus.* 10, 93, 128. — Ook met betrekking tot den omgang van gelieven of echtgenooten, hetzelfde als bekennen; z. ald. 2. ‖ (Hi) hebbe liever ene maghet, . . . dan die gheproeft heeft man, *Doct.* II, 1861 (*var.* ghehadt heeft). Tis beter één (*minnaar*) dan meer gheproeft (= proeven, d. i. *kennen*, *kennis hebben aan*, *hebben*), *MLoop* II, 3026. Tmeiskin kent hem (*zich*) alte goet dat hem voor thuwelic prouven doet hem diet daer na wille trauwen, *Denkm.* 3, 116, 53. Vgl. PROEFSEL.

6) *Proeven* in de hedendaagsche beteekenis, gezegd van spijs en drank, *ze keuren*, *den smaak er van onderzoeken*. Vgl. PROEVE, 5). *Teuth.* cooren,

smaken, nutten, proeven, sapere, gustare; smaken, coren, proeven, versoecken, probare. Kil. proeven, gustare, degustare, libare, delibare, labris primoribus attingere. Plant. proeven oft smaken, *gouster*, *essayer*, gustare, libare, praelibare, delibare, pitissare (*nippen*). || Ende want sij die offerande Gods te male niet verteren en dorren, so proeven sise, so sij best mogen, hoe sij smaect, *Ned. Proza* 268. Zie nog een voorbeeld bij PROEVENAP, en vgl. OVERPROEVEN.

II. INTR. — Bij Trans. komt hier en daar proeven voor zonder uitgedrukt object, doch ook vindt men in plaats van het object eene voorzetselbepaling: in dit geval is het ww. werkelijk intr. geworden. — 1) Met eene bep. met omme. *De proef nemen van, beproeven.* Mnd. *proven umme.* Vgl. bij 3). || Ic sal proven omme gheval, *Mor.* 381. Dair om ist nootlijc onse behoeven, dat wy van tontbiten vlyen ende om tavonteten proeven, Hild. 203, 294. — 2) Met eene bep. met op en omme. *Een onderzoek instellen naar.* || Als si (*kinderen*) dan wassen in die jooght, salmen proeven om haer dooght, ende of si werdech sijn der eren, ende dan . . . maken heren, *Teest.* 1390. Wie so dan in heren hove ene dinc doet buten love, men sal proeven up sinen moet: eist dat hijt in spele doet enz..; doet hijt ooc up een beniden enz., *Heim.* 549. Hi voer in Vlaendren ende brochte heren Ghyoot als hi eerst mochte ende omt volc so provede hi (*hi onderzocht in hoe verre hij het volk op zijne hand kon krijgen*), Stoke V, 661 *var.* vs. 11 (Brill, dl. 2, bl. 33; *var.* om tvolc soo proefde hi). — 3) Met eene bep. met omme. *Moeite doen om* (nl. *te krijgen*), *zich toeleggen op.* || Om al die chierheit dede hi proeven, die eneger bruut soude behoeven, *Beatr.* 179. Het schijnt, alsemen proeft om tware, alse offet sijn inghel ware, *Sp.* I[7], 58, 29. — 4) Zie over intr. proeven in beteekenis gelijk aan het wederk. hem proeven, *zijne krachten meten*, bij Wederk. 2).

III. WEDERK. Hem proeven. — 1) *Door zijne daden bewijzen geven aangaande zich zelf*, d. i. *zich toonen*, *zich betoonen*, *zich houden*, *zich gedragen*, *zich doen kennen.* Vgl. ofra. *se prover*, „se montrer, être éprouvé", en lat. *se probare*, zich voordoen || Proufdi (h)u met vromer daet, ende ghi teer (*l.* ter) eeren wert verheven, ghi wert gheloont al sonder sneven, *Denkm.* 3, 163, 30. Ooc proefde hi hem so wel . . ., dat hi den prijs ende den crone van den spele wan, *Ned. Proza* 352. Mijn heer S. . . . proefde hem in den stride wale, *Grimb.* I, 3586; ook 4137. Die heeren proefden hem aldaer in dien storm soo vromelijc enz., *Brab. Y.* VI, 8154; ook 8159. Hen volgheden goede liede . . . de hem wel proeveden in der noot, Stoke IX, 1010. Hy reet op een ors swert, dat hem wel hadde geproeft, *Grimb.* II, 4352. Dat zy hem souffisantelike proufden int blusschen van den brand, *ZVl. Bijdr.* 6, 193 (*a.* 1404). Dese man leefde menech jaer in penitenciën herde swaer ende proefde hem dat (*zóó dat*) men en vant neghenen sijn ghenoot int lant, *Theoph.* 147. Mi dert sere dat Yoen hem dus qualeke heeft geproeft, *Lorr.* II, 3897. Ende hoe heeft hem die broeder mijn geproeft aldus scandelike, 2397; ook 2388. Bisscop Willem was bedroevet dat hi hem so hadde gheproevet dat hi dat huys niet hadde ontset, Stoke V, 561. Jacobs spatriarchen kinder pruefden hem also hinder (*slecht*, *verdorven*? vgl. HINDER, of *te lezen* ghinder?), dat si haer brueder wilden bederven, *Teest.* 346. Hoe heeft hem dus geproeft mijn here, daer onse troost al steet an, *Lorr.* II, 2331. Ic sals mi proeven te bat, wanneer men mijns vermaent teneger stat, dat men mi prisen sal sere, *Limb.* I, 1594. Soo wat riddren . . . die hem wel ghehandelt *var.* geproeft) heeft, groten prijs hi hem gheeft, VII, 920. Ic wille dat ghi soo u proeft soo ic u an, IV, 462. Dat si . . . nieman hem saghen proeven bat dan Echites dede vore die stat, 540. Die hem wel proefde jonc, hi soude met rechte gheëert sijn in sijn oude, *Esop.* XXXI, 17. Proeft u wel ende sijt blide: ghi hebbes seghe tallen tide, *Segh* 1711. Dan proeft u vort alse die coene, *Rose* 7212. Elc proefdem so indie tornoye dat die zege was sonder joie, *Sp.* I[s], 76, 71. Hem niet hovescelike proeven, IV[1], 50, 5. Hi heeft hem so qualijc geproeft te mi, *Lanc.* IV, 1677; ook III, 26963; *Sp.* IV[s], 35, 27. Mijn swaert hevet hem gheproevet wel an desen roden rudder fel, ic macher mi wel toe verlaten, *Wal.* 3889. Van dien spele . . . proefde die ridder hem so wel dat hi wan op elken nacht een kint, *Segh.* 4828. — Hiertoe behoort ook wel *Lietre d. Mest.* 29: „Ghijs de vischcopere ne es hem niet argher gheproeft, zo het wel blijct". Het is eene al te letterlijke vertaling van fra. „G. le poissonnier ne c' *est* mie pis prouvés". Men leze „ne heeft hem niet argher gheproeft" en zal dit op te vatten hebben in de bet. „heeft zich in zijne zaken niet minder geweerd, niet minder actief betoond".

2) *Zijne krachten*, eigenlijk *zich zelf*, *aan iets beproeven.* || Wildi, gi moget u proven dar an, *Vad. Mus.* 4, 315, 72. Ic souder nu (*l.* mi) gerne proven an, seide Lanceloot, 4, 314, 53. — Hem proeven jegen, *zijne krachten meten met*, *een tweekamp aangaan met.* || Ganc . . ., sech hem . . . dat hi hier come proven hem jegen mi, die de minste bem van c ridders, *Lanc.* II, 8810. — In dezelfde bet. komt ook voor het intr. proeven met. || Die vrouwe moet emmer sijn quite, of ghi proevet met mi (*of gij krijgt het met mij aan den stok*), *Limb.* III, 946. — Ook vindt men in denzelfden zin het proeven, waarin het wel eigenlijk „dat swert" zal zijn. Vgl. bij 3) de uitdr. „sijn swert proeven". || Wildi die vrouwe quite laten, of wildijt proeven? (= het becorten), *Limb.* III, 956.

AANM. 1). — Niet duidelijk is de beteekenis van proeven, *Spreuken* 54: „tis al één broer Proeven, tis als (*l.* al?) één lucht". Misschien is de bet. „één pot nat, koekjes van hetzelfde deeg". *Broer* kan zijn de naam van een gebak (= ndl. *broeder*) en *proeven* het ww.

AANM. 2). — Heelu 5615: „dus *proevede* her B. sonder sparen, maer hine mochte niet verre varen", leze men met Velth. III, 9, 15 *porrede.* — Aldaar bl. 335, vs. 206: „nu mach proeven elc hier op na recht ghelikenesse keeren dese ghescienesse van twee heeren die tAken in die stat voeren" schijnt er aan den tekst iets te ontbreken. De bedoeling van den dichter is eene parallel te trekken tusschen Mozes en Aaron en den hertog van Brabant en den aartsbisschop van Keulen. Als *proeven* er niet stond, zou de zin verstaanbaar zijn; met Van Wijn *proeven* met *keeren* te verbinden en te vertalen door „beproeven hier op toepasselijk te maken" schijnt bedenkelijk: de constructie is althans niet door voorbeelden te staven.

PROEVENAP, znw. m. *Een nap*, *kom of drinkschaal om te proeven.* || Vier maniere van vaten . . . om versche offerhande dairmede te offeren ende te proeven . . ., proevenappe ende fyolen ende wieroocsvate ende gedecte, *Haagsche Bijbel* 1, 63*d*.

PROEVENE. Zie PROVENE.

*PROEVENEN (Jan Yp. 84). Een ww. van dezen vorm heeft niet bestaan. T. a. p., waar de tekst heeft „dats te proevenen", heeft het hs. „dats te prouvene" (*dat is gemakkelijk te bewijzen*, *is duidelijk*). Zie PROEVEN, 1).

PROEVENESSE (PROEFENESSE, PRUEFENESSE, PROFENESSE, PRUEFNESSE, PRUFNESSE), -NISSE, -NES, znw. vr. Vgl. PROEVINGE. — 1) *Het bewijzen of aantoonen of duidelijk maken van hetgeen men zegt*, *bewijsvoering*, *bewijs.* *Voc. Cop.* pruefnisse, probatio (het woord kan ook in andere opvattingen bedoeld zijn). || Die proeffenesse es hen te cranc daer si ons wanen met bevaen (*waarmede zij ons meenen*

vast te zetten), *Lev. v. Lutg.* III, 964. Hoe dit mach sijn, salic u saen met proeffenessen don verstaen, opdat ghijs wilt en argument, 2019. Dat hevet tere prufnessen dat Elisabet dine nichte heft ontfaen een kint in haren ouden daghen, *L. v. J.* c. 3 (*Luc.* 1, 36). Jhesus . . . seide aldus: hebbic qualec ghesegt, so ghef prufnesse van din quade, c. 225. — Ook in rechte. ‖ Wairt dat een wijf enen man van vercrechtigen oft van gewant . . . mit behoirliker of genoecliker (*l.* genoechliker) profenissen, die de scepenen . . . goet genoech dair toe achten, in den gericht verwonnen, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 784 (*a.* 1330; *Cost. v. den Bosch*). Weert dat dat wijf (*te kort schoot*, er ontbreekt een woord) aen der proefenissen, so soude si liden dat selve vonnisse, dat de man soude hebben geleden, hadde si verwonnen geworden onbehoirliker profenissen, *ald.*

2) *Onderzoek.* ‖ Men soutse . . . in gevancnes houden gevaen tot dat proeffenes waer gedaen, ende die daer worden vonden besmet soude men nemen dlijf, Velth. IV, 15, 20.

3) *Beproeving, het op de proef stellen van iemand.* ‖ Dit sal sijn . . . die tijt van proefenissen: hier salmen openbaer kinnen hen die Gode met trouwen minnen, *Wrake* II, 740. — Ook in de bet. *beproefdheid, het gelouterd of gereinigd worden van het gemoed.* ‖ Wi weten dat die wedermoet werct verduldecheit, ende verduldecheit werct proevinghe, maer die proevenesse werct hope, *Hs. v.* 1348, 160 *c* (*Rom.* 5, 3: *patientia probationem operatur, probatio vero spem*).

PROEVENHUIS. Zie PROVENHUUS.

PROEVER (PROUVER, PROIVER, PRUEVER), -ERE, znw. m. Mhd. *prüever*; mnd. *prover*; hd. *prüfer*; ndl. *proever*, ook (dial.) *pruever*. — 1) *Hij die iets of iemand onderzoekt*; in het eerste geval *keurmeester*, mnl. ook b e s i e n e r en v i n d e r; in het tweede *examinator. Voc. Cop.* p r u e v e r e, examinator. ‖ Ten sel gheen man yser proeven dan die gesworen proever in der tijt bi een koor van V sc., also dicke als hijt doet, *Gild. v. Utr.* 2, 382, 58. Dese gesworen proever in der tijt die sel hebben van elcken stic dat hi proeft een oude tuun, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Dat nyement en moet zijn last van den bier breken, tensy by consent van den provers, up een boet van III pont; ende so wes bier dat sy begheren te proven, dat sal men hem proven laten, uptie voirscr. boet, *R. v. Amst.* 101, 159, 2. Dat nyemant en moet die provers enige quade woirden geven, *ald.* 3. So wyen die provers by hooren eede aenbrengen, die sal verwonnen wesen, *ald.* — Men gheeft hen (*den rijkeluis kinderen*) crune, so sijn si clerken; die proeven (*hs.* proever) doet hem segghen (*opzeggen*) niet mee dan in (*uit*) den souter een vers of twee, also men doet in leeken scolen, *N. Doct.* 353.

2) In het bijzonder *hij die spijzen en dranken proeft of keurt*, ook als benaming van een aan eene hofhouding verbonden ambtenaar, die voor de onschadelijkheid der voorgediende spijzen had te zorgen, *voorproever*. Vgl. PROEVEN, 6) en CREDENTIE, Aanm. *Teuth.* s m a k e r, p r o v e r, c o r r e, saporator, saporisator, saporifer. Kil. k r e d e n s s i e r, *Germ.* j. p r o e v e r, praegustator, scissor, structor, protogeusta; p r o e v e r, praegustator, protogeusta. Plant. p r o e v e r, *un essayeur ou echanson*, gustator, praegustator. ‖ Antipater hadde ooc . . . zijn . . . sonen Philippus ende Jollas ontboden, de welcke coninckx Alexanders proevers ende spijsdragers waren, *Proza-Sp.* 96*d*. — Daarnaast heeft het woord ook wel de bet. gehad *hij die eene spijs en drank slechts proeft, er slechts even de lippen aan zet.* Door eene ironie is het woord gebezigd van sterken drank, het drinken van een „slokje", en heeft het in tongvallen de beteekenis gekregen van „drinker van sterken drank, drinkebroer".

AANM. — Niet vast te stellen is de beteekenis van p r o i v e r, *Geld. Maandw.* 1, 158: „Jan van den Bosch, een daer hy mede int gasthuys bijnnen Zutphen toich, ind was de alde proiver".

PROEVINGE (PROUVINGE, PROVINGE, PRUEVINGE), znw. vr. Mhd. *prüevunge*; mnd. *provinge*; hd. *prüfung*; ndl. *proeving*. Vgl. PROEVENESSE. — 1) *Het bewijzen of aantoonen, duidelijk maken*, ook *waar maken van hetgeen men zegt, bewijsvoering. Teuth.* p r o e v y n g e, apodixis. *Voc. Cop.* p r u e v i n g h e, argumentatio; w e d e r p r o e v i n g h e, redargutio. ‖ Onrecht weder te spreken dat Gode off sinen evenkirsten geschiet, dat hi hem daer tegen set mit rechte ende mit waerre provingen ende bewisingen, *Proza-Sp. d. S.* 63*a*. — Ook *bewijs.* ‖ Sonder dese argumenten sine (*Christus'*) verrisenisse proevende die voorseyt sijn, Lucas . . . noch andre daer toe set; een grote proevinghe wast dat hi XL daghe lanc hem openbaerde, *Hs. Moll* 7, 125*b* (ook *Hs.* 80, *f.* 180*b*).

2) *Gezette overweging.* Vgl. hd. *prüfung* en PROEVEN, 2). *Teuth.* m e r c k y n g, p r o e v y n g, notamen, consideracio, probacio.

3) *Onderzoek. Voc. Cop.* p r u e v i n g h e, examen. Bepaaldelijk *gerechtelijk onderzoek*, ook *uitspraak*. Vgl. PROEVE. ‖ Wie enighe vuylnisse dair in dede bi nachte, dat sel staen ter scepenen proevinghe, *Leid. Keurb.* 7, 22 (*a.* 1406). Dat zel staen toter scepenen provinghe, tondersoken wanneer men wil, *O. K. v. Rott.* 49, 165; ook 24, 50. Enich poirter . . ., die roofguet cofte binnen der stede of dairbuten, die wairs up X lb holl. . . .; dit sal staen tots gherechts pruevinghe, *R. v. Amst.* 22, 38; zoo nog eens 23, 38; 24, 40, 7 *e. e.* Dit sal staen ter pruevinghe van der stede knechts ende van den vinders, 24, 39, 2. Dat ne sal staen tenighen scependome noch ten ghenen dinghen dans (*l.* dan) tons selves segghen ende tonser provinghen metten ghenen die wi daertoe nemen, van allen te verbèteren die wi mochten gheproven dat van desen twiste ghecomen ware, *Oorkb.* 2, 350*a* (*a.* 1290) Vgl. *Wfri. Stadr.* 2, 292, 28 vlgg., waar de uitdr. „ter scepenen proevinge" afwisselt met „ter goeder waerheit".

4) *Het beproeven, probeeren, het nemen van eene proef*, ook *de proef zelve.* Plant. p r o e v i n g h e, *espreuve, probation*, probatio, periclitatio, tentamentum. ‖ Als iemen sijn pert loopen doet sonder enege nootsake ochte orborlecheit, so seitment proevinge des perts, *Hs. IIde Part.* 235*b*. Als dat jaer haerre proevinc (*het „proefjaer" of proeveljaer"*) wt is, *Hs. Kloosterr. A.* 45*r*.

5) *Beproeving, het op de proef stellen*, ook van den mensch door God. ‖ Wi en connen niet volcomen werden in duechden dan overmids provinge des lijdens, *Coll.* 77*v* (vgl. ndl. *beproevingen*, door God gezonden rampen en wederwaardigheden). Moyses hiet (*d. i.* hietet) water „proevinge", *Rijmb.* 4428 (lat. „tentatio", quia tentaverant (Judaei) Dominum, dicentes, estne Dominus in nobis an non?").

6) *Verzoeking, verlokking ten kwade. Teuth.* b e c a i r y n g e (vgl. BECORINGE), p r o e v y n g e, temptamen.

PROFEIT (PROFAIT, *geheim gemak*, in eene *Stadr. v. Arnhem a.* 1527). Zie PRIVEYE, PROVEY(E).

PROFES, znw. m. en vr. Van ofra. fra. *profes*; fr. vr. *professe*. Hetzelfde als p r o f e s s i j t; zie bij PROFESSIËN. *Hij of zij die eene kloostergelofte heeft afgelegd, geprofest* (De Bo, Stellwagen) *is.* ‖ (Dat) de voors. zuster B. wel ende behoirlicke profes ghedaen hadde . . ., ende by goeder devociën . . . ende willende profes sterven, *Cout. v. Brugge* 2, 208 (*a.* 1461).

PROFES, znw. o. Van p r o f e s s e n (hetzelfde als p r o f e s s i ë n, *z. ald.*), dat nog heden in vlaamsche tongvallen bestaat (De Bo; Schuermans; *Waasch Idiot.* 557) en in de middeleeuwen aldaar ook moet zijn bekend geweest. *Aflegging eener kloostergelofte.* Zoo nog heden in vlaamsche dialecten (De Bo). *Teuth.* p r o f e s d o i n, profiteri. ‖ Van den

sullen die susteren inder infirmoryen spinnen ende haer hantwerck doen . . . ende wes sij alsoo binnen den huijse winnen ende profijttren (*l.* profijtteren), sullen sij hem daer aff cleeden ende hem onderhouden, *D. War.* 6, 148 *vlg.*

PROFITEREN (PROFFITEREN), *Sp.* IV[1], 48 *Opschr.* e. e. Zie PROPHETEREN.

PROFITICH (PROFFITICH), bnw. Hetzelfde als profitelijc; z. ald. *Voordeelig.* || Indien dese ordonnancie . . . die (*beter* der) stat nyet proffitich en duncket, zoo zelt dieselve stat weder of mogen stellen, *R. v. Nederst.* 1, 270, 169.

PROGIËN (*Keurb. v. Diest* 9). Zie PAROCHIËN.

PROHEMIUM, znw. o. Lat. *prohemium*, *proëmium*. *Inleiding*, *voorafspraak.* || Dat prohemium (*van een gedicht*) int beghin sal verstandenisse hebben in van datter volghet na, *Lsp.* II, 15, 25.

PROI, PROYE. Zie PROOYE.

PROYEEL, PROYEL. Zie PRAYEEL.

PROYEN. Zie PROOYEN.

PROYS. Zie PREUS.

PROCATOOR (uit of voor procratoor). Zie PROCURATOOR.

PROKERERE. Zie PROCUREERRE.

PROCLAMEREN, -IEREN, zw. ww. trans. Van ofr. fra. *proclamer*, lat. *proclamare*. Ndl. *proclameren*. *In het openbaar bekend maken*, in het bijzonder *den naam van iemand tegen wien men iets heeft in te brengen*, vandaar *beschuldigen*, *aanklagen*; vgl. Duc. op proclamare (bij *clamare*), en ald. ook proclamatio [1] „querela juridica, *complainte*". || Dat nyemant proclamieren en sal (*eene zuster*) die hoor proclamiert heft, in dat selve capittel, *Hs. Kloosterr.* 42*b*. Niemant en sal den anderen proclamieren meer dan van twen of van drien ghebreken, 43*a*. Niement en sal alleen van vermoeden proclamieren anders dan sie gesien ende gehoort heft, *ald.*; zoo 42*b*—44*a* nog vele malen (lat., bl. 293 vlg. *proclamare*).

PROCRATOOR. Zie PROCURATOOR.

PROCRATERSE. Zie PROCURATERSE.

PROCREERRE. Zie PROCUREERRE.

PROCRESTER. Zie bij PROCURATERSE.

PROCREUR (PROCRUER). Zie bij PROCURATOOR.

PROCURACIE, znw. vr. Van lat. *procuratio*, of van ofra. *procuration* met latiniseering. *Lastbrief*, *procuratie*. Vgl. PROCURATORIUM. || Mascaroen (*de advocaat van den duivel*) seide . . . ic tone u mine procuracie saen, *Mask.* 99. Toont procuracie, of maec di wech sonder dilacie; hi toonde sine procuracie te hant, 109.

PROCURATER. Zie PROCURATOOR.

PROCURATERSCAP. Zie PROCURATORSCAP.

PROCURATERSE (PROCURATARSSE, PROCRATERSE); ook -ERSCHE, znw. vr. Het vrouwelijk van procuratoor), of eig. van procurater (zie PROCURATERSCAP) z. ald. en vgl. lat. *procuratrix*, fra. *procuratrice*. *Bestuurster*, *eene vrouw die eene administratie heeft*, *aan het hoofd eener huishouding*, ook *kloosterhuishouding*, *staat*; *zij die bepaalde goederen en geldzaken beheert.* Vgl. Duc. op procuratrix. Kil. procuratersse, epistata. || Hi (*Christus*) maecte se (*Maria*) sijn waerdinne, ende in den weghe woude hise hebben sijn voorsienersche of procuratersche, *Ned. Proza* 234. Soo ghenck heer Jan mitter procuratersche, suster Mechtelt Jacobs . . . ende summighe andere eerbaer susteren aender moeder kijste ende meende daer groot gelt toe vijnden, *D. War.* 7, 109. Suster Elsebe Hasenbroecks, die doe procratersche was, *Kl. v. Diepenv.* I, 13; ook 25. Wort dat huys belast mit scholt ende gheen redelike saeck en is, die die mater of procuratersche ontschuldiget, soo komet die misdaet op om (*hem*), *Hs. Kloosterr.* 6*v*. Suster M. . ., procuratarsse te Berghen int beslooten clooster sinte Margrieten int dal van Josaphat, *aangeh. Handschr. v. Ruusb.* 64 (*a.* 1480). Zie nog een voorbeeld bij PRIORINNE. — In dezelfde beteekenis komt voor procuratoorster (*Jacobik.* 237: „verleyt tot die procuratoorster huus om die zusteren te bet te vermuerwen totten croon te geven XIX st.") en procrester (uit procratester of procatester; ook procatoor vindt men in *Jacobik.*; 226: „een korprael mit drie sulveren spelden . . . en een paerlentrec ende een dwael gaf my een wijf, die liet ic widen, die hebben die prokresters in bewaring").

PROCURATOOR (PROCORATOOR, PROCRATOOR, ook PROCATOOR; vgl. bij het vorig Art.), znw. m. Van lat. *procuratorem*. Ook in den vorm PROCURATOR. Voor den uitgang -*oor* vgl. *provisoor*, *prioor*, *pastoor*, *professoor* e. a. *Hij die aan het hoofd van eene inrichting of huishouding staat*; *hij die de goederen of geldzaken van eene stichting*, ook *een klooster*, *beheert*; *administrateur*, *bestuurder*, *bewindvoerder*. *Teuth.* procurator, administrator. Kil. procurator, epistates. Vgl. Duc. op procurator. || Hi heeft di ghemaect sijnen budeldrager ende sijnen procratoor, *Sp. o. B.* 6*r*. Korts daer na (verkooren die bruders hem) tot enen procuratoor, *Coll.* 138*r*. (Ic) lie ende kenne als een procatoor van sinte Jacops broederscap ontfangen te hebben een pont groit van G., een procatoor van onser liever vrouwen broeders, *Jacobik.* 240 (*a.* 1500). Geg. A. ons procuratoor van die ny latrinen mede te betaelen VI r. g., 241. De procoratoors van sunt Jacops broederscap, 240. Dit is dat opboren Stevens van L. als een procuratoor der bruederscap van onzer Vrouwen (*in de St. Jacobskerk*), 215 (*a.* 1414). In XXIII jaeren die hij procurator was, *Coll.* 138*v*. — Ook in de bet. *hij die eens anders belangen behartigt* (bij Duc. staat „procurator" ook in de bet. „vicarius, locum tenens"; vgl. procuratorscap in de bet. „voogdij"), bepaaldelijk in rechte, *procureur*. || Onse advocaet ende onse procratoor, *Rek. v. Hattem* 205 (*a.* 1473; *ald. ook* „den nijen advocait gegeven" *en* „den procruer gegeven").

PROCURATOORSTER. Zie bij PROCURATERSE.

PROCURATORIUM, znw. o. *Procuratie*, *lastbrief*. Vgl. Duc. „*procuratorium*, procuratio, litterae quibus aliquod negotium alicui committitur". || Eynen bode die eyn procuratorium to Romen zolde brenghen, *Rek. d. Cam.* 3[2], 200 (*a.* 1369).

PROCURATORSCAP (PROCURATER-), znw. o. *Het ambt van „procurater"* (*procuratoor*) *of „procuraterse"* (z. ald.). || Die priorynne verliest haer priorynscap ende die procuratersche hoor procuraterscap, ist dat sye eyschinge of scattinge te werck laten coomen by ooren weten, *Hs. Kloosterr.* 36*r* (lat. bl. 284: *procuracionem procuratrix amittat, si eis scientibus exactio iam venit ad effectum*). Die officie der suppriorynscap ende procuraterscap, 18*r*. — Ook in de bet. *voogdij*, eig. „het ambt van iemand die de belangen van anderen behartigt". Vgl. PROCURATOOR. *Teuth.* mumberscap, voirmunderscap, procuratorscap, procuracio, tutela.

PROCUREERRE -RERER, -REERDER; ook PROCREERRE, vgl. „procrator" naast „procurator"), znw. m. Van procureren; z. ald. Hetzelfde als procuratoor; z. ald. *Voc. Cop.* een procureerdere, procurator. || Ic sal sonder kinder gaen, ende mijn huys procureerres zoon is deze Damascus, *D. B. Gen.* 15, 2 (*filius procuratoris domus meae*). Lysias des conincx procurere ende sijn maech ende sijn provoost vanden besorghen, *D. B.* II *Maccab.* 11, 1 (lat. *procurator regis et propinquus ac negotiorum praepositus*). — In de bet. *stadhouder*, over eene romeinsche provincie staat prokerere, procreerre, *Sp.* I[6], 31, 3; I[7], 4, 19. — Ook in de bet. *hij die voor een ander de zaken bestuurt*, *hij die iemands belangen behartigt*, *zaakwaarnemer*; in rechte, *procureur*, *pleitbezorger*. || Here W., capellaen . . ., procurerre van der kerke van Sinte Pieters, die macht hadde van

taabbets halven voors., *Vad. Mus.* 2, 362 (*a.* 1281). Ghi taelmanne, ghi procurerers, dat ghi zijt den rechte deerers wetende, dat moet(h)u rauwen, *Denkm.* 3, 116, 71. (Si) wilden enen procureerre maken . . . om dese saken, dien si aen Gode senden souden, *Mask.* 59. Ic ben procureerre . . . van altemale der helscher scaren, 91; ook 94; 96; 116; 118; 1332 (die procureerre vander hellen). Die procurerers sijn al stom, die hier studium leren langhe, Hild. 46, 154. — Ook vindt men eene enkele maal den vorm procureur (*prokeruer, *procreur, procruer), *Rek. v. Hattem* 205; *Brab. Y.* VI, 3265; 3280.

PROCUREREN, zw. ww. intr. en trans. Van lat. *procurare*; ofra. fra. *procurer*.

I. INTR. — *Moeite voor iets doen, zijne zorg aan iets besteden, zich voor iets inspannen. Voc. Cop.* procureren, procurare. || Soo lange hi hier om procureerde dat die coninc consenteerde, *Brab. Y.* VI, 8599.

II. TRANS. — 1) *Verschaffen, bezorgen.* || Soo maken die jonghen haren ouders een neest, daer sijse in houden, ende procureren hen dair sij bij leven, *Blome der doochden* 30. — 2) *Iets door moeite of inspanning gedaan krijgen, verwerven.* || Luthgard . . ., die dat aen Gode procureert, datd clooster heft ende hebben sal pais ende vrede, *Lutg.* I, 978.

PROLLEN, zw. ww. intr. Het woord staat in *Gemmula* (*a.* 1490, *Hor. Belg.* 7, 13) opgeteekend als vertaling van „fremere" (*brommen, grommen* e. a.), ook prollinghe, fremor. Vgl. *Waasch Idiot.* 587; *Antw. Idiot.* 1001; Schuermans, *Bijv.* 252*a*, en het bnw. *prollig, prullig*, bij Boekenoogen vermeld in de bet. „knorrig, pruilig" (van een stout kind). Bij Diefenb. op fremere staat ook brullen en borlen, brieschen vermeld, maar hoewel het niet onmogelijk is, zoo behoeft prollen daarmede niet één in oorsprong te zijn. De Jager, *Freq.* 2, 1183 vermeldt *geprol* in den zin van „gepruttel, gemor", en *prol* met de bet. „brij"; (vgl. Boekenoogen 794); ook (1, 476), *prullen*, pruttelen, gezegd van kokende koffie. Hij beschouwt het als eene samentrekking van *pruttelen*, maar daarvoor is evenmin voldoende grond. Eerder zal prollen verwant zijn met *pralen* (vgl. mhd. *prôlen* naast *prâlen*), proel (z. ald.) en ndl. *pruilen*, al is ook de verhouding der klanken niet opgehelderd. Een meng. *prollen*, doorsnuffelen, doorzoeken, vermeldt Franck op prul; z. ald.

PROLOGE, znw. m. en o. Mhd. *prologe*, m.; hd. *prolog*, m.; ndl. *proloog*. Van lat. *prologus* (-*um*) of van ofra. fra. *prologue*. *Voorrede, inleiding, vooraf-spraak.* Kil. prologhe, prologus, praefatio, prooemium. *Voc. Cop.* een prologhe, prologus. Plant. prologhe, voorrede, *un prologue, preface*, prologus, praefatio, prooemium, antiloquium, epistola praeambula. || Die prologhe vanden eersten boec (*van* „der Leken Spieghel"), *Lsp.* dl. 1, bl. 10. Hier beghint die prologhe van den andren boeke, dl. 2, bl. 14. Alsic seghede . . . binnen der prologhen van desen (*nl.* boeke), *Sp. d. Sonden* 4740. Dit is tprologhe (*der* „Eerste Paertie van den Spieghel Historiael"), *Sp.* dl. 1, bl. 15. Der Naturen Bloeme Prologhe, *enz.* Nu hoort, ic sel u voort besceiden den sin des woorts na dit prologhe, *Rein.* II, 40. Laet ons . . . hier af spreken onder ons tween in desen prologhe, *Verk. Mart.* 27 (*Wap. M.* I, 29: in dit dialoghe; vgl. *Stroph. Ged.* bl. XLVIII). Een prologhe om wel ende profijtelijck te bidden; Hier eijndet de prologhe, *dan volgt*: Een scoone wtlegginge op den Pater Noster, *Eng. hss.* 2, 187. — Ook prologus (prologes), o. || Hier begint dat prologes van Onser liever Vrouwen souter, *ald.* 193. Hier begint dat prologus oft voorreden op Onser liever Vrouwen, 230. Hier begint dat prologus van Sinte Pauwels epistelen, *Hs. Epist.* Dat prologus van Sint Servoes legenden, *Serv.* bl. 33. — Vgl. naprologe, *narede, besluit van een geschrift.* — Ook in de bet. *omhaal van woorden.* || Sy en maecte gheen langhe prologhe, sy en ghebruucte gheen smeechtighe woorden, mer wt volheit des herten . . . berste si wt, *Hs. Moll* 5, 8*a*. Ghi kerstine maect vele prologhen, *Amand* II, 2365. Over tafel en brenct niet voort langhe prologhen, *Sp. d. J.* 17, 353. Sonder prologe, *kort en goed*, *Brab. Y.* VI, 1786.

*PROME, verkeerde lezing voor peonie, *Nat. Bl.* X, 544, zooals de var. aldaar heeft.

PROMISSIOEN, znw. vr. Van ofra. fra. *promission*; in de uitdr. *terre de promission*, d. i. *het land van belofte, het beloofde land, Kanaan*; mnl. dat lant van promissioen(e), *Rijmb.* 1724; 4674; 5048; 6734; Stoke I, 1254 (theilighe lant van promissioen); *IX Best.* 259; *Lsp.* II, 54, 24.

PROMOTIE (PROMOCIE), znw. vr. Van ofra. fra. *promotion* met latiniseering. — 1) *Vorderingen, bekwaamheid in een vak van wetenschap of kunst.* || Dat . . . een ygelick die henselven sal willen onderwijnden meesterie aengaende die gebreken ende siecten den menschen gebuerende binnen sijn lyve, sal gehouden wesen . . . hemselven te verthoonen voir den heeren voirscr., die dairup by hem roepen sullen zekere doctooren omme te doen examinancie ende ondersoeck van syne leringhe ende promocie, *R. v. Amst.* 264, 527.

2) *Opklimming in rang, het vooruitkomen in zijne loopbaan, promotie.* || Het en betaemt den keysers niet dat si haren trouwen dienres hinderen souden in hare promociën, ymmer si souden se hogher verheffen, *Seven Wisen Volksb.* 77*v*. — Ook in den zin van *bevordering tot een zeker ambt of een bepaalden graad* zal het woord in het Mnl. wel bekend zijn geweest; vgl. de plaats bij 1), waar het dicht staat bij de hedendaagsche opvatting „het behalen van den doctorstitel".

PROMOVEREN, zw ww. trans. Van lat. *promovere*; vgl. ofra. *promovoir*, fr. *promouvoir*, ndl. *promoveeren*. — *a*) Met een persoon als voorwerp. *Bevorderen, vooruitbrengen.* || Hoe een minsche hem nernstigher afhoudt van onsuverheit, . . . hoe hij hoochlijker ende mit meerder graciën ghepromoveert ende ghevordercet wort totter gloriën der hiemelen, *Blome der doochden* 46. — Ook *bevorderen tot een bepaalden rang of graad.* || Steven die derde quam daer naer, diet al weder ontsette dat sijn voorsaten (*var.* voorsate) sette ende hem allen degradeerde die hi (*de voorganger*) promoveerde sonder doopsel ende crisma, *Lsp.* II, 48, 1137. Die dat keyserrecht studiert of dair in promovyert is, *legista*, *Teuth.*[2] 305*a*. — *b*) Met eene zaak als voorw. *Vooruitbrengen, doen vooruitkomen, tot bloei brengen.* || Voor dconvent daer si voor bat so gheloofd haer Marie, dat sijt om haer bede soud promoveren in geesteleker ende wereleker eren, in gesteleken goede ende ooc . . . in wereleken, *Lutg.* I, 960.

PROMPT, bnw. Van ofra. fra. *prompt*; lat. *promtus*. Ndl. *prompt* (in „*prompte* betaling") en *pront* (als bijw. b. v. in „zijne les *pront* kennen"). *Gereed, vaardig, vlug.* Vgl. *pront* in *Antw. Idiot.* 1002. — Vandaar

PROMPTELIKE, -LICKE, bijw. *Gereedelijk, snel, spoedig.* Ook verbonden met „betalen", *in gereed geld, contant.* || (Dat het hem) niet moghelic is de somme promptelicke te betalene, te vreden nochtans wesende die te betalene by redelike termynen, *Hans. Recess.* 9, 326.

*PROMSOOR (*Handv. en Priv. v. Holl.* II, 7). Verkeerde lezing voor provisoor; z. ald.

PRONDE, znw. vr. Daarnaast PRONT (PRUNT), znw. m. *Buit.* Vgl. PRENDEN (PRINDEN). || Doen lieten si manne ende peerde op die plaetse daer sise vonden, sonder taenverdene enege pronden, Heelu 5986. Al die werelt es hare (*der hoovaardij*) pront, *Rincl.* 1170. Selden hout hi (*de vos*) rechte wegen, mer al gaet hi cromme, wech

ende weder, mit groter bedriegenis of hi erghent enen pront prinden mocht, *Barth.* 802*a* (lat. slechts *insidiis decipiens*). — Dit woord zal ook wel bedoeld zijn *Boec d. M.* 14*r*: „ay Jhesu zunderlike vrient (*l.* vrunt), com in mijnre harten gruunt, cusse mi an mijnre zyelen muut duzentwarf in eenre stuunt! wordic dan van dijnre minnen binnen ghewunt, ic en name nyet twe duzent pnunt, dat ic immermeer worde ghezuunt tot dien des ic voinde dyen guden voint (*d. i.* vunt) ende ic pruundde dien guden pruunt (*d. i.* prunt, pront), den zuten Jhesum, den steeden vruunt".

PRONDEL(E), znw. m. *Rommel, zoo.* Vgl. het volg. Art. ‖ Ic scelde (h)u de gheheele prondele quijtte, *Ned. Kluchtsp.*[2] 106, 64 (16de eeuw). Kil. prondel, j. prondselinghe, scruta.

PRONDELINGE, znw. vr. Mnd. *prundelinge.* Van een ww. prondelen, dat uit het Mnl. niet is opgeteekend, maar bij Kil. staat vermeld (prondelen, j. prondselen) in de beteekenis *beuzelen* en *omrommelen, opschommelen. Rommel, oude rommel, nesterijen.* Kil. prondselinghe, prondelinghe, res minutae nulliusque pretii in thesaurum reconditae *et* scruta, -orum, frivola. Zie De Jager, *Freq.* 1, 473 en over mogelijke verwantschap met *plunderen* Franck op pronselen; vgl. ook *T. en Lettb.* 3, 184. Zoo nog heden in verschillende znl. tongvallen. Zie Schuermans op prondol, prondelen (knoeien) en prondeling; De Bo op prondel, prondelen, prondeling, prondelaar en verschillende samenstellingen (prondel*goed*), *-koek*, *-kamer*, *-markt*, *-werk*); *Waasch Idiot.* 537. Daarnaast staat in verschillende tongvallen prondselen, pronselen, ndd. *prünselen* (Franck op pronselen, knoeien, ruilen, kwanselen), vgl. *pronselaar*, *pronselgeld*, klein geld, zakgeld; *pronselwerk*, knoeiwerk, broddelwerk (Van Dale; pronsel, hetzelfde als prondel, Schuermans); vgl. De Jager, *Freq.* 1, 473 vlg. Kil. prondselen, tricari, nugari, nugas agere *et* scrutari, perscrutari; prondselinghe (zie boven); prondseler, scrutarius, frivolarius, res minutas nulliusque pretii corradens et recondens; prondselgheld, pecuniae minutae. — Uit de 16de eeuw is een voorbeeld van pronselen opgeteekend in den zin van *futselen* (*Tijdschr.* 16, 54: („vrouwen) die altijt aen hare kleederen *pronselen*"), hetz. als *prutselen* (bij Schuermans); vgl. fri. *pronselje* (*Fri. Wdb.* 2, 393). ‖ De bailliu calengierde tgoed dat bleven es achter M., doot in Ysendike ambocht . . ., 3 bedde, 2 poffette, 1 banc, 2 stoele ende 1 coe, ende andre prondelinghe, *Froissart* 2, 63 (*a.* 1383). Van turf, hout, kaerssen ende alrehande prondelinghe, die men behouft upte stedehuys, *Inform.* 331. Zoo ook *ZVl. Bijdr.* 6, 231, 151.

PRONDEN, zw. ww. trans. Hetzelfde als prenden (prinden); z. ald. *Buit maken, zich verweren.* Zie een voorbeeld bij PRONDE, uit *Boec d. M.* 14*r*: „ende ic pruunde (*d. i.* prunde) dien guden pruunt (*d. i.* prunt, pront; *aldaar staat ook de uitdr.* „enen pront prinden" *opgeteekend*).

PRONC, bnw. *Stuursch, fier, hoog in zijn wapen.* Vgl. PRONKEN en eng. *brank*, *prank*, fier zijn. ‖ (*De meisjes*) die overschoon sijn ende jonck, die sijn so druetich (*veeleischend, pretentieus*) ende so pronck, alle man dunct hem sijn te cleyn, *MLoop* II, 2225.

PRONC, znw. m. Van pronken; z. ald. Ndl. *pronk* in de bet. „praal" (ook Kil.) en in de uitdr. „te *pronk* staan". *Misnoegd gelaat, boos gezicht, gefronst gelaat, uitdrukking van ontevredenheid.* Kil. pronck, frons nubila, supercilium nubilum, supercilii nubes, frontis nubecula. ‖ Een luttel toorns is doch ghenoech, wanneer den vrouwen is misdaen, mer dat en sal niet langhe staen, dats den man oick niet en verdriet, *MLoop* II, 2998 (*var.* een luttel proncs). — Daarnaast geeft Kil. ook als verouderd op de beteekenis *bewolkte of betrokken lucht* („pronck, *vetus*, nubilum, nubes; pronckende weder, nubilus aer, caelum caligans"). Bij de onzekerheid der oorspronkelijke bet. van *pronken* is het niet uit te maken of dit een overdracht is der bovengenoemde opvatting of omgekeerd. Vgl. *T. en Lettb.* 4, 25.

PRONKEN, zw. ww. intr. en trans. Mnd. ndd. hd. *prunken*; ndl. *pronken.* Vgl. eng. *prank*, *brank*, fier zijn; *prink*, pronken (Franck op pronken). Het intr. woord vereenigt evenals pratten e. a. ww. (z. ald.) de beide beteekenissen „pralen" en „pruilen". Vgl. *Tijdschr.* 16, 179 en 184 en BRONKEN.

I. INTR. — 1) *Pruilen, knorrig zijn, een zuur gezicht zetten.* Kil. proncken, frontem subducere, contrahere vultum ad severitatem, obnubilare vultum; pronckende opsicht, frons nubila, matutina, obducta; vultus caligans; pronckerije, frons nubila. Zoo nog heden in sommige zndl. tongvallen (Schuermans 509; De Bo 896; ald. ook *pronker*; *Waasch Idiot.* 537). ‖ Al u argumenten en dogen niet ende noch min u proncken ende belgen, *Pelgrim* 14*a*. Tsijn sotte lieden die op huerlieder eten proncken, Goedthals 100 (fra. *se courroucer a son ventre*). Zie voor het gebruik in de 17de eeuw Oudem. 5, 726. — Ook in de bet. *een ernstig gezicht zetten*, welke het midden houdt tusschen de opvattingen 1) en 2). Kil. proncken, componere vultum, adducere. Plant. proncken, *tenir gravité et contenance comme une espousee*, vultum suum componere, sedato gestu insidere, composito vultu se tenere; proncker; pronckinge, pronckerije. — Van het weder, *betrokken zijn.* Zoo nog heden in zndl. tongvallen (Schuermans, De Bo). Kil. proncken, nubilare, nubilum fieri; pronckende weder. Daar Kil. pronck in de bet. „betrokken lucht" opgeeft als verouderd, zoo kan (of moet?) ook het ww. in dezen zin in het Mnl. bekend zijn geweest.

2) *Vertooning of ophef maken, pralen, brallen, pronken.* Kil. proncken, ostentare se, dare se spectandum, statuam agere. ‖ Gene heren twee die al bronkende (*var. Sp. dl.* 3, *bl.* 460: pronkende, *met veel praal, vertooning, ostentatie*; *vgl. de uitdr.* „cypau maken", *bij* CYPAU, *eig.* „zich optooien"; *zie beneden*) hene varen ende deen den andren niet der daren, Velth. VI, 2, 46 (*bij* BRONKEN *moet deze plaats worden overgebracht van* 1° *naar* 2°). — Vooral *vertooning maken door opschik, zich oppronken of optooien.* ‖ Sie (*weduwen*) sullen noch scieren (vgl. *Tijdschr.* 9, 301) noch proncken, *J. en S.* 150. Si had een suverlike dochter die hoor gaf te proncken ende mooy te wesen in clederen ende anders na ydelheit der werlt, *Marialeg.* 2, 102. Een paeu stont voor een egel ende proncte mit sijn scone start om den eghel te bescamen ende sijn scone glorie te tonen, *Hs. Cyrill.* 40*r*.

II. TRANS. — *Tooien, versieren, oppronken.* Kil. proncken, ornare, adornare. ‖ Men sal een oldt wijff lange proncken, eer sie suyverlick wort, *Spreuken* 37. Daer stont sie gepronket ende gecijrt ende sach die prosessie, *Hs. Diepenv.* 130*c*.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. *Ned. Kluchtsp.*[2] 69, 16: „nu laet ons niet lang *proncken*"; de samenhang schijnt een woord met de bet. *praatjes maken, babbelen* te vereischen.

PRONOSTICATIE, znw. vr. Van ofra. fra. *pronostication*, mlat. *pronosticatio*; vgl. Duc. op pronosticare, praesagire, praedicere, praesignare. *Voorspelling, voorzegging.* ‖ Nieuwe almanack ende pronosticatie, *Liedeb. S.* 18, 16.

PRONT. Zie PRONDE.

PROOFTERIE, Zie PROVESTIE.

PROOYE (PROYE, PROIE, PROOY, PROI), znw. vr. Mnd. *proie*; ndl. *prooi.* Van ofra. fra. *proie*, lat. *praeda*, van welk laatste (*preda*) ook afkomt prië (z. ald.).

1) *Prooi, buit of roof van een dier, aas*, bij uitbreiding ook *buit behaald door een mensch*. In *Voc. Cop.* en *Teuth.* komt prooye (proye) niet voor; aldaar wordt *praeda* door „roof" en *esca* door „spise" weergegeven. Kil. proye, roof, praeda, rapina. Plant. proye verwezen naar roof. ‖ Up enen berch . . . daer het eenlic was ghenoech; dat was wel sijn ghevoech (*van den vos*), dor dat daer was niemens ganc ende hi dor niemens bedwanc sine proie dorste rumen, *Rein.* 1, 881. Alse wi een grote proie jagheden . . ., enen osse of ene bake, 2117. Want hi uut ghegaen was om proie, II, 3785. Ic soudese (*de jongen*) dicker om proi uutsenden, mer ic wilse leren eerst bevroeden, 3886. Alse een vogel (*doet*) met siere proye, *Lanc.* II, 20069. Dese ghiere . . . gherieken allerande proyen ofte pryen van verren, *Boëth.* 188*d*. Dat danwilt (*damhert*) en es niet el dan proye ten dieren fel, *Nat. Bl.* II, 1293; ook III, 1007; 1009. Elc visch die bi proien levet pleght te proien . . . alse gherne op sijn gheslachte als op andre, V, 11; ook 20. In de bosschen jaghen ende vlieghen om onsen proyen, *Pelgrimage* 91*c*. Alsic toter avonttijt vorden hole hadde gheleghen entie dieren . . . utegingen . . . proie souken, *Sp.* III², 30, 56. Sy schenen beide twee leeuwen ontbonden, die haer proye voor hem sien, *Grimb.* II, 2277. Na des aers sede, die sine pride node laet gaen, die hi heeft met clawen bevaen, Velth. V, 30, 44 (*var. Sp.* dl. 3, bl. 456: proye). — Met haren proyen die sy met minnen deylden, *Grimb.* I, 2712. Het geviel dat hy (*de dief*) eens gecreghen was metter prooyen, *Marialeg.* 2, 88. Die van Ypere, die . . . gheladen souden comen met harer proyen op haerlieden hals, *Cron. v. Vlaend.* 1, 216. Wi en hadden noit so goede proy, *Segh.* 9832. So goede prooye en hadwi nie, 10219 (*varr.* goeden, *d. i.* goed een(e)). Dese proije (*een gevangene*) laeti hier, *Ren.* 1588. Dese beeste die bedieden die ghemeente van den lieden, die proye sijn der hogher heren, *Nat. Bl.* II, 1295. Ghi edele ridders, ghi heren, . . . ghi levet bi der proien mede, dats bi der aermer lieder lede; en sijt niet onhovesch in der proie! III, 2387.

2) *Troep, bende.* Vgl. PRIE, dat eveneens met verachting van dieren en menschen gebezigd wordt en Duc. op praeda, 2): „pecus, armentorum grex, nostris *proie*". Zoo ook mnd. ‖ Reinaert, sijn wijf ende al die proi ghinghen ooc slapen, *Rein.* II, 3916. Ic en sach nie leliker proi, 6533 (*vgl.* 6522: haer (*der apin*) drie kinder, lelike jonghe). — Dander voeren . . . hinderwaert, die meeste proy (*de grootste hoop*) om hoor quaetheit, om hoor sonden, Hild. 70, 261.

PROOYEN (PROYEN, PROIEN), zw. ww. intr. Van prooye; z. ald. *Op prooi of aas uitgaan*, gezegd van dieren. ‖ Van naturen sijn haveke twe; deene en proiet niet dan dat hi sittende siet, dandre wat (*var.* vaet) dat vlieghens pliet, *Nat. Bl.* III, 1053 (lat. *capere*); ook 562; 2449 (dat hi proiet in sine vlucht); 2785 (hi proiet op sijn ghenoot); 3578; 3602; 136 (dat si te proien hebben ghewond); IV, 557; V, 12; 1008; *Barth.* 409*a*; 410*a*. — Eene enkele maal ook gebruikt als trans. ww. *Buit maken*. ‖ Dit dier int water hem gheneert ende proiet al dat et verteert, *Nat. Bl.* IV, 551. So prent (*varr.* proiet, proit) hi dat hem es naest daer hi hem selven mede aest, V, 915.

PROOS. Zie PREUS.

PROOSSCHE. Zie PROVESCHE.

PROPER, bnw., bijw., vnw. en znw. Van ofra. fra. *propre*, lat. *proprius*. Mhd. *proper(heit)*; mnd. *proper*, *propper*; hd. (zeldzaam) *proper* (Grimm 7, 2165); ndl. *proper*.

I. Als BNW. — 1) *Eigen. Voc. Cop.* proper, proprius; proper maken, propriare. Kil. proper, proprius, peculiaris. ‖ Van sijns selfs properen goede, Ruusb. 2, 104. In sinen properen persoon, 5, 119. Die monic ende die nonne willen gheestelic sijn ende proper goet hebben alsoo vele als si moghen, 4, 150. Die gloriose siele besit haren properen lichame, 256. Bi mijns heren properen bevelen, *Oorl. v. Albr.* 255. In properen persone is hi comen, *Boec v. d. L. J.* 129*b*. Ghef aelmoesenen met reinen moede ende van dinen propren goede den armen, *Rijmb.* 15443; ook *Lucid.* 3971. Gescreven met haerre properre hant, *uit een Psalter aangeh. in Theol. Tijdschr.* 37, 114. Met minen properen live allene, *Glor.* 502. In haer proper stat, *M. en Vrouw. Heim.* 1827. Proper wille, *Sp.* II⁴, 12, 71 (lat. *voluntas propria*). Proper goet, *eigendom*, *T. en Lettb.* 3, 74, 81. Elc ghinc gaderen propere dinghe (*eigendom*), *ald.* 86. Ons selfs proper goet, *Doct.* II, 2854. Als wij daer selve commen in properen persoune, *Oork. v. Helmond* 13 (*a.* 1314). Sijn eygen prooper godlicke gedaente, *Hs. Serm. G.* 345*c*. Propren wille (*eigen vrijen wil*), *Wap. Rog.* 133; 135. Van properen woonsten (*l.* woonten), Jan Yp. 95 (*Hs.* Yp. 121*a*: bi gewoonten). Daer en proper pellen es op en lijc..., dat sal volghen der kerken van der prochiën, daert in es ghestorven, *Keurb. v. Diest* 9, 2. Een proper sitten (*een eigen zetel, waarin niemand anders zitten mag*), *Lanc.* III, 3346.

2) Uit de bet. „aan iemand in het bijzonder eigen (vgl. *Sp. d. Sonden* 3001: „ontfermicheit . . ., die welke proper is in Gode"), particulier" ontwikkelt zich de opvatting *eigenaardig, bijzonder*. Zoo kan ook „peculiaris" van Kil. worden opgevat. ‖ Elc (planete) ghevet proper craft ende wet in eerdrike, *Natuurk.* 298. Bezie in mijnre crucen speghel die passie die ic dranc duer di, of ic niet bem de proper zeghel, die di van scalke zeghelde vri, Praet 4383. — Ook in den zin van *voor een bepaald doel geschikt, toepasselijk*. ‖ Dat si (*Micha e. a.*) propheteerden wilen ere, dat rechte ware proper dinghe te deser feesten zonderlinghe, *Lsp.* II, 36, 1900. Sente Luuc evangeliste (secgt) een eewangelie proper ende goet up Sente Amands dach, *Amand* II, 6127. Eene propre redene, *Sp. d. Sonden* 2999.

3) Uit de bet. „eigenaardige of bijzondere kenmerken hebbende" ontwikkelt zich de opvatting *niet alledaagsch, bijzonder, keurig, fijn, uitnemend in zijne soort*. Zoowel gezegd van zaken als van personen, en zoowel van den geest als van het lichaam of het uiterlijk. In het Ndl. en Ndd. heeft het woord de bepaalde beteekenis aangenomen van *keurig wat het uiterlijk of de kleeding betreft, netjes*. *Teuth.* abel, proper, amabilis, urbanus. Kil. proper, condecens, concinnus, appositus, aptus, bellus, scitulus, argutus. Plant. proper oft fraey, *joly, mignon*, concinnus, bellulus, mundulus, lepidus — *a)* Van zaken. ‖ Up elken telch . . . so staet een goudijn voghelkijn, dat sere proper es ende fijn, *Wal.* 3514. Slaet doch gaye mijn proper tympelken, *Playerw.* 200. Ic sal u gheven . . . een litteken proper ende noyael, *Lansl.* 791; ook 864. Hets (*het stuk is*) proper ende noyael, *Wint. e. S.* 13. Van der Feesten, een proper dinc, *titel van een mnl. gedicht.* (*Vrouw. e. M.* I; Blommaert, *Theoph.* enz. bl. 44). — *b)* Van personen. ‖ Tkint, dat so heeft up haren scoot, es zeere proper ende menjoot, *Denkm.* 3, 187, 34. Dat clein proper suverlec wechtken, *Boerden* VII, 9.

II. Als BIJW. — 1) *Eigenlijk, meer bepaald, in het bijzonder.* ‖ Vermis es een name . . . van allen woormen groot ende clene, doch eest proper des worems name die . . . van der aerde wast, *Nat. Bl.* VII, 1022. — Ook in den superl. ‖ Belua . . . heetet in Latijn diere die groot ende wonderlijc sijn . . ., maer properst so sijnt seusche diere, IV, 81 *varr.* Zoo ook *Sp. d. Sonden* 254. — 2) *Op eene eigenaardige*, ook *keurige, nette wijze*. ‖ Dese ses verwen waren proper daer in ghewrocht daert behoorde, *Rein.* II, 5638.

III. Als VNW. — Nu en dan komt proper voor in de bet. *zelf*: in dat geval moet het tot de pronomina gerekend worden. ‖ Want hi (*Christus*) proper sijn soete leven over onse sonden wilde gheven,

Amand II, 6114. Also ghi proper moghet verstaen in die ewangelie die ic saen (h)u sal ondbinden, 6136. Proper selve (*in eigen persoon*), 5791 (*òf te beschouwen als tautologie of* proper *als bijw. bij* selve *op te vatten in de bet.* bepaaldelijk). Want hijt hem selve hadde ghebeden ende proper vertooght, 3927.

IV. Als ZNW. (onz.). — 1) *Iets dat aan iemand toekomt*; ook *eigendom*, van stoffelijke zaken, in het bijzonder *geld*. ‖ (Si) quam daer toe alte noode dat si de heileghe scrifture ontbant, . . . want dat seid si dad proper ware den papen, *Christ.* 1318 (*men zou het woord hier ook als bnw. kunnen opvatten*). — De ghemidde (*gehuurde*) knecht . . ., dis (wiens) proper dat de schaep nin sijn, *L. v. J.* c. 181. Waest dat hire iet in (*in de huizen*) vernam . . . propers of costelijc van goede jegen der ewangeliën armoede, *Franc.* 3597 (*men zou het woord hier ook kunnen opvatten in de bet.* iets dat keurig of schoon is, *dus* een voorwerp van weelde of smaak). Hier omme ne wildi niemene ontfaen, hine adde sijn proper wech gedaen, 3515. Seder dat princen ende prelaten niet en achtten op brueder-leke minne . . ., ende men proper te hebben begonste, *T. en Letth.* 3, 75, 117. — Deselke waenden om dat Judas proper hadde dat hem Jhesus it hadde ghe(h)eten copen, *L. v. J.* c. 208.

AANM. 1) — Niet duidelijk is de bet. van proper, *Amand* II, 6047: „nu wilt hier up een proper sien dat dit waerachtich wesen moet". Waarschijnlijk is de beteekenis van *een proper*, dat wel object zal zijn van *sien*, en niet afhangen van *up* (dat met *hier* zal moeten worden verbonden): „eene eigenaardige, hierbij passende of gepaste beschouwing of opmerking, iets dat hierbij te pas komt." — *Ann. Em.* 24, 421 (*a.* 1428): „dat niement scepen hachte beneden aen tspygat noort van den gaete noch zuut, dan aen de propre (crocken) up dry ponden par." is de bet. van *propre* evenmin duidelijk. Ook blijkt niet waarom *crocken* in den tekst tusschen haken staat: is het door den uitgever ingevoegd? Waarschijnlijk is de bet.: geen schepen te meren behalve aan de *bepaalde*, *opzettelijk daarvoor aangebrachte* paaltjes.

AANM. 2). — *Proper* is eene verkeerde lezing of een ongewone bijvorm van purper (porper), *Nat. Bl.* V, 830 (de varr. hebben *purper*).

PROPERHEIT, znw. vr. *Eigenaardigheid*, *eigenaardig kenmerk*. ‖ Daer beneven bescreef hi (*schilderde Appelles op Darius' graf*) die properheide van dien landen ende die chierheiden, *Alex.* VII, 1780 (het Lat. heeft iets anders, nl. *indigeat quae terra, quibus quae rebus abundet*); zie nog een voorbeeld bij PROPERTEIT. — Daarnaast kan ook bekend zijn geweest de bet. *schoonheid*, *aantrekkelijkheid*, *bevalligheid*, welke misschien ook op de vorige plaats is bedoeld. Kil. properheyd, elegantia, concinnitas, lenocinium (elders bij hem door *moiaerdije* en *aenlokkinge* weergegeven). Plant. properheyt, *jolivete*, elegantia, concinnitas, lenocinium. Het ndl. *properheid* heeft de bet. *zindelijkheid*, *netheid*.

PROPERLIJC, bnw. Van proper; z. ald. — 1) *Eigenaardig*, *bijzonder*. Zie PROPERLIJCHEIT. — 2) *Juist*, *nauwkeurig*, eig. *zóó zijnde als in een bijzonder geval vereischt of noodig is*. Vgl. PROPERLIKE, 5). ‖ Galienus die seit ons voort alte properliker (*l.* properlike) wort, hoe dat comt . . . dat één mensche es cort ende dander . . . dicke, ende dander smal ende lanc, *Vr. Heim.* 576.

PROPERLIJCHEIT, -LECHEIT, znw. vr. *Eigenaardigheid*, *bijzonderheid*; *de aan iemand in het bijzonder eigene aard*(?). ‖ Ic hebbe al mijne bescedelecheit ghehelleect (heellijc gemaect?) ende ic hebbe al mine gheheellecheit gheproperleect (*bijzonder gemaakt*? de woorden zijn niet duidelijk), ende ic hebbe alle mine properlecheit ghehouden ghedaen in gode tote dien tide dat ieman comt met alsoo selcker onderscedecheit, die mi vraget wat dat es dat ic meine, Hadew. *Proza* 105.

PROPERLIKE, -LIJC, -LEC, -LEKE, bijw. Van proper; z. ald. Mnd. *properlik*; eng. *properly*.

1) *In eigen persoon*, *zelf*. ‖ Ic salt (h)u loonen dierghelike of ghijt mi selven properlike daet, *Amand* II, 5184. So heeft hi (*God*) daer naer ghenomen van den suversten eerderyke, daer hi af maecte properlike den meinsche, 778; ook 3006; *Lanc.* III, 7242. Hi (*Bave*) vertooghde hem up dander wile properlike voor sente Lievine, *Amand* II, 3935. Dat hi . . . allen den armen . . . tetene gaf dagelike ende diende hen selve properlike, *Lanc.* II, 24400. Die boom (*in Eden*), dien God daer plante properlike, *Nat. Bl.* VIII, 70. — Vgl. PROPER, III.

2) *Eigenlijk*, *bepaaldelijk*, *in het bijzonder*, *speciaal*. *Voc. Cop.* properlec, proprie. Kil. properlick, proprie, peculiariter. ‖ Die ander tacke der gulsicheden is in te veel te eten ende te drincken, dat men proplike (*hs.* properlike) vrate of swelghers heten mach, *Ned. Proza* 166. Want der sonden hoort properlic oft eigentlick toe . . . ter aldernederster stat te treckene, *Marialeg.* 2, 125. Die properlike lecker menschen, *Con. Somm. aangeh. bij* Van Helten, *Vondel's Taal* 1, 110. In dien tempel was goud ende gheld versament van al erdrike, want nemmer monster properlike was ghemaect in Gods ere, *Rijmb.* 31452. Dit es de scuvut properlike, *Nat. Bl.* III. 2518. Die vierde bouc . . . die u sal togen properlike hoe Karel ontfinc dat roomsce rike, *Sp.* III[a], 93, 224. Elck mensche heeft een conincrijcke in hem selven properlike, dat hi bewaren sal na recht, Hild. 104, 71. Penitencie es properlec berouwenesse van sonden, maer men settet ooc dat waert (*woord*) over de pine die men over de sonden doet, *aangeh. in Theol. Tijdschr.* 37, 146. Berouwenesse dats in dlatijn contricie, dats properleec die bedrueftheit, die een mensche heeft in den rouwe sijnre sonden; . . . attricio dats properlec als een verhert herte in sonden vermorwet wert ofte tebroken te berouwenessen, *ald.* 147. Properliken ende van rechtsweghen heet een vierschair wesen een stede dair die rechter, scependom ende die recht eysschen oft antwoirden willen, vergadert sijn, Matthijsz. 123. Luxuriën brant is properlic des lichamen sware smitte, *Sp. d. Sonden* 492; ook 2345; 3174.

3) *Eigenaardig*. ‖ Hort die namen van hem allen (*de teekenen van den dierenriem*), hoe properlike dat si vallen (*hoe goed hunne namen met hunne werking overeenkomen*), *Tijdschr.* 11, 300, 7.

4) *Eigenlijk*, ten opzichte van het gebruik der woorden, *met het voor eene zaak eigenaardige woord*, *met het woord dat er de aanduiding voor is*, d. i. *onomwonden*, *zonder verbloemen*. ‖ Ic mach wel nomen die dinc die niet en sijn dan al goet gelijc datmen se nomen moet properlec met haren name, *Rose* 6485. Wat waendi dat es sonde dat ic properleke metten monde die dinc nome? 6495.

5) *Zoo als iets wezen moet*, *nauwkeurig*, *juist*, *precies*. ‖ Gescreven properlike dystoriën, hoe hi (*Stephanus*) . . . bi Jherusalem was vonden, *Sp.* III[a], 18, 12 (*het woord ziet niet*, *zooals thans en zooals* Halb., *Aant. bl.* 33, *te onrechte ook voor deze plaats aanneemt*, *op den vorm der letters*). Ic sal ju leden te sulker stede, daer ghi selve die waerhede properlike sult bescouwen, *Wal.* 8023 (*het woord kan hier ook de bet. hebben*, *vermeld bij* 1; *vgl. bij* PROPER, III, *de uitdr.* „proper selve". Inne worde ooc nembermeer te gemake, in sal claerlike die waerheit weten ende properlike, *Lanc.* IV, 2736. Properlike na der hovaerde Lucifers so wert van aerde Domiciaen, die quade sot, want hi wilde wesen god, *Sp.* II[a], 21, 1. Waer kennestu die welghedane, die du nomes so properlike, *Ferg.* 3098. Eerst so moetti (*de mensch*) sijn gheboren van vader ende moeder vleeschelike, ende dien lichame properlike (*op de juiste wijze*?) . . . te stellene in alsulken staet, dat hi negheenen tijt verliese, *Amand* I, 4169. Salomon seit dus pro-

perlike (*zeer juist?* of *juist zoo, zoo als de woorden aangehaald worden?*): alre eerst soect Gods rike, *Lsp.* III, bl. 18, vs. 13.

6) *Zooals iets wezen moet, keurig, schoon, sierlijk.* Vgl. PROPER, I, 3). Kil. properlick, eleganter, concinne, apposite, belle, decenter, scite. Plant. properlick, *joliment, gentiment, bellement*, eleganter, concinne, lepide; properlick gaen, *aller tout bellement*, lente incedere (Kil. properlick, placide, quiete *et* sensim, lente, paulatim, pedetentim (uit het begrip „keurig, op de juiste wijze" heeft zich ontwikkeld dat van „met waardigheid, zóó dat men zich den tijd voor iets geeft", mnl. *met staden* of *bi staden*); properlick gekleedt, *mignonnement ou gentiment vestu*, laute vestitus vel eleganter (voor de beteekenis van mnl. en ndl. *proper* vergelijke men de beide opvattingen van ndl *schoon*, nl. „fraai, mooi" en „zindelijk, rein"). || Drie paer waerre colommen fijn ende XV in elke reke effene staende ende properleke (*op eene keurige wijze* of *op de juiste plaats?* het laatste is het waarschijnlijkst, vgl. I *Kon.* 7, 3—5). Dat coninc Pirrus . . . enen achaet hadde reyne, datter in stonden properlike neghen instrumente der musike, *Nat. Bl.* XII, 44 en *varr.*

7) Eene enkele maal staat properlike met een bijw. van graad gelijk: deze opvatting kan zich ontwikkelen uit de bet. „eigenlijk, bepaaldelijk" òf uit „keurig" (vgl. mnl. *ter core, cure*). || Nu benic properlic racht (*eerst recht*) te ghereke, *Playérw.*[2] 161. — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook Gerlach Peters 205, waar het woord met eene ontkenning verbonden is: „dese dinghe (*uitwendige* nl.) en siet God... niet properlike (*niet zeer*) an (*hij hecht er niet veel waarde aan*), die oc voor niet grootes te hebben (*houden*) en sijn".

PROPERLIKEN, ww. Zie bij PROPERLIJCHEIT.

PROPERTEIT (-THEIT), znw. vr. Van ofra. fra. *propreté*, daarnaast *propriété*, beide van lat. *proprietatem.*

1) *Eigenaardigheid, eigen of bijzondere aard.* || Dat dese mensche hem (*den duivel*) toehoorde ende dat hy in die helle te versinken waere nae redene der properetheit der sonden, *Marialeg.* 2, 125. Hi neme . . . tyriaca, . . . want die propertheit van die medicinen es alsmen ducht dat venin es in der spijsen, Jan Yp. 158 *hs.* (*men kan het woord hier ook weergeven door* „eigenschap", *waarvoor ook* proprieteit *gebruikt wordt, b.v. in den titel der vertaling van het werk van* Barth. de Glanvilla *of* Engelsman: „Boeck van den proprieteyten (*of* eygenscappen) der dinghen"). Naturlechede die can maken onderschede vanden worden diemen seit, ja elc in sijn propertheit, *Doct.* III, 859 (*varr.* properteit, properheit). — In *Waasch Idiot.* 538 staet *propreteit* opgeteekend in de bet. „properheid, zindelijkheid".

2) *Eigendom*; ook *geld.* Vgl. PROPER, IV. || Dat seide hi (*Judas*) niet omdatt versien van den armen hem toebehoorde, mar omme dat hi een dief was ende properteit hadde ende dat ter ghemeinder borsen behoorde, *L. v. J.* c. 186.

PROPHECIE (PROFECIE, PROVESIE) -CHIE, -TIE, znw. vr. Mnd. *prophecie*; mhd. *prophetie, -cie, -zie*; ndl. *prophetie, profetie, -cie, -cy.* Van ofra. *prophetie*, mlat. *prophetia. Voorzegging, voorspelling, prophetie.* *Teuth.* prophecie, prophecia. *Voc. Cop.* profetie, profetia. Kil. prophetije, oraculum, responsum, effata. Plant. prophetie, voorsegginge, *prophetie*, praedictio, prophetia, vaticinium. — Vooral *de voorspellingen* der propheten van het Oude Verbond; ook *het voorspellen, het zien in de toekomst, het ziener zijn.* || Helias hadde . . . den helighen gheest der prophetiën ende ooc der miraclen, *Rijmb.* 18051 (*var.* profeciën). Hezechiëls provecie, *Franc.* 1979. Men mochte nemmermeer, Marië, ontbinden al die prophecië, diemen vint van u bescreven, *Claus.* 300. Bible ende propheten, *Doct.* II, 3609 (*var.* profechiën). Als ons die prophetiën leren, *Teest.* 3825. Nu es tWort mensce . . ., daer die prophecie af seghet: du best God euwelijc, *Sp.* I[a], 43, 24 *var.* (*t.* propheete). Die prophetie van Symoene (*Simeon*) ende van Annen, *Rijmb.* 21509. Die processie (*l.* professie, *d. i.* profesie) . . . van Symeon, *Profijt. Liedeb.* 287, 9 (*vgl. bl.* 306). — Waren daer liede dan die pleghen beseten te sijn van quaden gheesten, si souden . . . prophecie . . . uutgheven, *Nat. Bl.* XII, 530 (lat. *praedicunt futura*). Van groten hoghen prophecien waenic dat veel op hem lyden (*l.* liën), *Troyen* dl. 1, vs. 3951. — Mijn (*Gods*) prophecie (*hetgeen God van te voren verkondigd had, de raadsbesluiten Gods*), *Blisc. v. M.* 356.

PROPHEETSCH (PROF-), bnw. *Profetisch, van* of *als van een profeet*; fra. *prophétique.* Mhd. hd. *prophetisch. Teuth.* propheetsch, profeticus. Vgl. PROPHETELIJC.

PROPHETE (PROFETE), znw. m. Mnd. *prophête*; mhd. *prophête. -ët*; hd. *prophet*; ndl. *profeet.* Van ofra. *prophete* of van mlat. *propheta. Profeet, voorspeller der toekomst*, ook *waarzegger. Voc. Cop.* een profete, profeta; een profete, die een dinc te voren seghet, profeta; een valsch prophete, pseudopropheta, pseustis. *Teuth.* prophete, wijssaghe, propheta, vates. Kil. profete, propheta, hariolus. Plant. een propheet, voorsegger, *un prophete*, propheta, vates. || Van Heliase den prophete, *Rijmb.* 13015 *opschr.* Der propheten kinder, 13026 (*var.* die profeten kinder); ook 13039; *e. e.* God sende hem (*Jerobeam*) . . . den prophete Semeyas, die hem dat vechten verboot, 12145. Onse Here hi sendder do sinen prophete Abdo, 12163. God ghaf hem . . . ghesonde dor tsprofeten bede, 12187 (*var.* sprophete n). Een oud prophete, 12200. Een valsch prophete, een wikelare, 12201. Den prophete ons Heren, 12229. Gaet ten prophete Achyas, 12248. Van Heliseus den prophete, 13091 *Opschr.*; *e. e.* God Here, also ghewaerlike als ghi . . . van der maghet waert gheboren, als die profeten seiden te voren, *Parth.* 2464. Hier up heft die prophete gescreven: bloedighe mans enz., *Sp. d. Sonden* 4362. Tooght eenen andren maeghdensone . . ., die de pine hevet leden, na dat die propheten verseiden, *Amand* II, 2655. Zoo ook *Sev. Blisc.* 959; 1406 (Jhesum, den groten prophete); *Bloeml.* 1, 164, 257; 2, 23, 3 (David die prophete); 29, 216; 221; 206, 96 (die Joden hebben bibelen ende propheten, maer si verstaen die lettere bloot).

PROPHETELIJC (PROFETELIJC), -LEC, -LEKE, bnw. *Profetisch, van* of *als van een profeet.* Vgl. PROFEETSCH. *Voc. Cop.* profeteleke, profeticus.

PROPHETEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als propheteren en prophetiseren (vgl. o. a. *rebelleren* en *rebelliseren*). *Profeteeren, profeet zijn. Teuth.* propheten, prophetieren, prophetare; prophetieren, prophetisieren, prophete n, prophetare, prophetizare, vaticinari.

PROPHETENKINT, znw. o. *Profetenzoon.* Zie het woord uit eene variant in *Rijmb.* vermeld bij PROPHETE.

PROPHETEREN (PROFETEREN, PROPHITEREN; ook PROF(F)ITEREN), -IEREN, zw. ww. intr. Mnd. *propheteren, prophenteren*; ook *prophitêren* (vgl. hd. *prophezeien*); mhd. *prophêtieren, -zieren*; ndl. *profeteeren.* Van ofra. *propheter*, mlat. *prophetare.*

1. INTR. — *Profeteeren, voorspellingen of voorzeggingen doen*, ook *als door een hoogeren geest bezield van God of geestelijke dingen getuigen. Teuth.* prophetieren, prophetizare. Kil. profeteren, hariolari, praedicere, *vulgo* prophetare. Plant. propheteren, voorseggen, *prophetizer*, profari, prophetare, praedicere. || Teerst dat hi (*Adam*) bequam, propheteerde hi, seggen clerke, van Jhesuse ende vander heligher kerke ende voorseide der loviën ghanc ende domesdach te voren lanc, *Rijmb.* 548. Doe Adam twijf hadde ghenant,

propheterde hi doe te hant: omme dat soe es van minen live so sal die man volghen den wive, 577. Daer (*onder de profeten*) sal in di (*Saul*) die gheest ons Heren comen . . . ende al daer . . . saltu ooc propheteren, 8757. Doe propheteerde ooc Johel ende hi voorseide also wel die coomst van den Helighen Gheest, 13949; ook 13946; 14573; 15897. Hoe coninc Edewaert proffiteerde, *Sp.* IV², 49 *Opschr.* (lat. *de Sancto Eduardo* . . . et *ejus prophetia*; vgl. ald. vs. 19: „dese Edewaert hadde den gheest van prophecien").

II. Trans. — *Voorzeggen, voorspellen, propheteeren, door den geest of de gave der profetie, onder hoogere bezieling iets zeggen*; ook *iets zeggen dat men alleen door de gave der waarzegkunst weten kan.* || Ooc so propheteerde hi . . . dat Antkerst soude sijn gheboren van Dans gheslachte, *Rijmb.* 3317. Hine propheterde mi noit goet, 12834 (*varr.* profeterde, profitiseert, profitiserd, propheteert). Dus propheterde hi (*Cajaphas*) te voren dat den volke nutscep groot ghelaghe an ons Heren doot, 24780. Andere gaven in sijn anscijn palmeslaghen ende seiden: prophitere ons, Christus, wie es die di slouch, *Hs. v.* 1348, 107*a* (*Matth.* 26, 68: *prophetiza nobis*).

PROPHETERSE (profeterse), -ersse, znw. vr. Het vrouwelijk van prophete; z. ald. *Profetes*; ook *waarzegster*. Plant. prophetersse, prophetis, prophetissa. || Ene propheterse . . . was inden tempel, hiet Anna, *Lsp.* II, 17, 141 (*var.* prophetisse). Eene oude prophetesse, hiet Anna, *Sp.* I⁴, 44, 40 (*var. B.* propheterse). Sinte Hildegaert . . ., die propheterse van Almanden, *Exc. Cron.* 107*c.* — Zecht dat u die propheterse Ermegarde ghezeit heeft, Despars 1, 214. Sibilla die propheterse, *Sp.* III⁷, 55, 57.

PROPHETESSE (profetesse), -isse, znw. vr. Mhd. *prophêtisse*; mnd. *prophe*tisse; ndl. *profetes.* Van ofra. fra. *prophétesse*. Hetzelfde als propheterse en prophetinne. *Profetes*, ook *waarzegster*. *Voc. Cop.* een profetisse, profetissa (ook *Teuth.*). || Anna die prophetesse, die voorseide die ware lesse van Jhesuse, *Rijmb.* 16025; ook 21494. Olda die prophetesse, 14601 (lat. *Oldam prophetissam*). — Dat alle heidine prophetessen in Griex . . . Sibillen hieten, *Sp* I², 39, 63. Daer ontfinc se wel Sibille, die heiden prophetisse (*l.* prophetesse: sesse), *Troyen* dl. 3, vs. 37149. Cassandra die prophetisse was in groter moyenisse, dl. 1, vs. 4723. God . . . daer seinde drie prophetessen (*bij de geboorte van Segelijn*) . . ., dat was den kinde bliscap groot, want si gaven ghiften drie, die scoonste die ic hoorde nie, *Segh.* 224.

PROPHETIE. Zie prophecie.

PROPHETINNE (profetinne), znw. vr. Hd. *profetin*. *Profetes*; ook *waarzegster*. Vgl. propheterse en profetesse. || Tien tiden was ene prophetinne hiet Delbora, *Rijmb.* 7326. Prophetinne van den trone, *Vad. Mus.* 2, 407, 57 (*van Maria*). Doe was ene valsce prophetinne, die . . . bewant hare te seggen waer ende maecte der lieder herten zwaer, want soe seide al openbare dat die doemesdach bi ware, *Sp.* IV¹, 41, 7.

PROPHETISEREN (profetiseren), -ieren, zw. ww. intr. en trans. Mhd. *prophêtizieren*. Van mlat. *prophetisare* (-*zare*); ofra. fra. *prophétiser*. *Profeteeren*. *Teuth.* propheteren, prophetisieren, prophetare, prophetizare, vaticinari. Zie *Rijmb.* 12834 *var.* bij propheteren.

PROPHETISSE. Zie prophetesse.

PROPHITEREN (*Hs. v.* 1348, 107*a*). Zie propheteren.

PROPIJS, bnw. Van ofra. fra. *propice*, lat. *propitius*. *Gunstig*, *geschikt*. In de 16de eeuw. || Kiesende daer een plaetse propijs ter bataylgie, Despars 1, 212. Verbeydende wint propijs, 402. Vgl. Oudem. 5, 730.

PROPIJS, bijw. *Op eene geschikte of doelmatige wijze*(?). || (*De brug*) brack duer tghewichte van der naervolghende ghedruse, metsghaders dat zyder van te voren propijs toe ghecranct was, Despars 3, 63; ook 2, 34.

PROPINE (propijn), znw. vr. Van mlat. *propina*, eene afleiding van *propinare* (Duc.). *Geschenk*, bepaaldelijk, overeenkomstig zijn oorsprong (van gri. *pinein*, drinken), *drinkgeld*, *fooi*. || Dat deselve stede (*Schiedam*) noch jaerlicx heeft tot oncosten van de onderhoudenisse van de hooffden van de havene, van fortificatiën ende reparaciën an vesten, poorten ende bruggen, an reysen, propynen, schenckingen, beden ende subvenciën, bedraghende tsjaers 1200 lb, *Enq.* 240. — In de bet. *vrijwillige belasting, bede* komt het woord voor, eveneens in de 16de eeuw, in de *Cron. v. Vrieslant* van Ock, Scharlensis (*a.* 1597, *f.* 103*v*: „hertoch Georgen . . . begeerde ter cause van dien (*van den landdag*) een propijn ofte schattinghe".

PROPONEREN, zw. ww. trans. Van lat. *proponere* of van ofra. *proposer* met latiniseering. (invloed van *proponere*). *Voorstellen*. *Voc. Cop.* proponeren, proponere; ook proponeringhe, propositio (*voorstel*).

PROPONERINGE. Zie bij het vorig Art.

PROPOOS. Zie propoost.

PROPOOST (propost), znw. o. Van ofra. *propost* (lat. *propositum*), fra. *propos* (van *proposer*, onder den invloed van *propositum*, Hatzf.); vgl. eng. *purpose*. Daarnaast ook propoos en misschien porpoos. *Wat men zich voorstelt, hetgeen men voor oogen heeft, datgene waarop men het oog heeft, waarnaar men streeft, doel, streven, voornemen, bedoeling*. Kil. propost, propositum, institutum, decretum, statutum, sententia, consilium *et* sermo, oratio, narratio; te proposte, ad rem, commode, oportune. Plant. propoost, voornemen, *propos*, *intention*, propositum; wel te propoost spreken, *parler bièn a propos*, commode verba facere; met yemanden propoost houden, *tenir propos avec aucun*, in sermonem cum aliquo incidere, sermonem vel orationem cum aliquo habere; propoostelick, à *propos*, composite, ex proposito. || Elc man sal . . . ghestadich sijn van sinne ende duren vast in sinen moet in sijn propoost (*voornemen*), opdat es goet, *Doct.* III, 1707. Somighe die dese woorden verstoeden vielen in propooste goede (*vatten goede voornemens op*), ende vele waerrer so ghedaen dat si hem (*Amand*) gheerne hadden mesdaen, *Amand* II, 681. Op dat hi blive by sinen propooste, *Sacr.* 363. Blijft in dat propoost, ic verseker u Godts rijcke, *Mar. v. N.* 41, 999. Anders ic niet en mochte comen te minen porpose (*l.* propose?), *Baud. de Seb.* 274 (*zou ik mijn doel niet kunnen bereiken, mijn voornemen niet kunnen volvoeren*). — Ook in de bet. *eene vooraf opgevatte meening, iets wat men zich in het hoofd heeft gezet*. || Wies wy daertoe ghezegghen connen, sy blyven altijts in huerlieder propoost dat wy metter herten anders meenen dan wy spreken ofte toghen van buuten, *Ann. Em.* 13, 130 (*a.* 1488). — Ook *behandeling van een onderwerp, uiteenzetting, redeneering*. Vgl. wvla. *propost*, *propoost* „rede, gesprek" (De Bo 896). || Aldus onderbrac Boëcius tpropoost van philosophiën niet ghestoordelic, maer hebbelic ende gesedelic, *Boeth.* 287*d*; zoo nog eens *ald.* Elc neme exemple, ic laet bliven ende wille voort van Baven scriven; up tselve propoost dat ic van hem hadde begonnen, ict seker bem dat Bave die heere was de gone die hem altoos was ghewone van ledicheden te wachtene seere enz., *Amand* II, 1339. Dat byden proposte vander proposicie wel blijct dat de coninc cause es dat men tland van zynen zone aldus verderft by brande enz., *Ann. Em.* 14, 135 (*a.* 1488). — Ten propooste, *ter zake dienende*. || Met meer andere redenen die hy daer toe zeide litel of niet ten propooste, *Ann. Em.* 10, 440 (*a.* 1480±).

PROPORCIE (-TIE), znw. vr. Van ofra. fra. *proportion* met latiniseering, of van lat. *proportio. Evenredigheid, proportie.* Vgl. mhd. *proportionieret*, geproportioneerd. Kil. proporcie, proportio, portio, rata portio, apta decensque compositio; nae proporcie, pro portione et aequaliter. Plant. proporcie, gelijcmakinge, *proportion*, proportio. ‖ Mengyng eniger dyngen van proporciën, *cinnus, Teuth.*[2] 297 op persinge (vgl. Diefenb. op cinnus: „commixtio rerum proportionabilis").

PROPOSICIE, -TIE, znw. m. Van ofra. fra. *proposition* met latiniseering of van lat. *propositio. Voorstel.* ‖ De propositie ghedaen by maniere van andworden uuter name van den drie leden slands van Vlaendren by der mondt van meester W. Z., *Ann. Em.* 14, 123 (*a.* 1488); zoo nog tweemaal *ald.*; 135 *e. e.*

PROPPE (PROP), znw. vr. Mnd. *prop'pe*); hd. *pfropfen*; ndl. *prop*. Zie verder Franck 758 op prop, dat waarschijnlijk van germ. oorsprong is, en niet verwant met ohd. *phroffo*, entrijs, stek (hd. *pfropfen*, enten). *Prop, stop*, een voorwerp waarmede men de eene of andere opening dichtmaakt. *Teuth.* dobbe, pegghe, prop, cavilla. Kil. proppe, obturamentum oblongum, veruculum. Plant. proppe, *une broche de fer*, veruculum ferreum. — Vooral *prop, een voorwerp dat in den loop van een werptuig sluit en daaruit geschoten wordt.* Vgl. ndl. *proppeschieter.* ‖ O. gegeven van proppen te maken, *Rek. v. Hattem* 238. Voir 300 proppen geg. 24 crumst., 158; ook 155 (*a.* 1466). Den scotteldraeyer betailt van 900 cleynre proppen totten vogelaren verbesicht inden heer upten blochusen, *Bel. v. L.* 342 (*a.* 1420). Vanden grooten proppen totten grooten bussen verbesicht, 343; zoo nog eens *ald.* H. van 300 proppen te draeyen, 227. Om 5 manden, proppen en cloten in te legghen, 228. Van VII houdert proppen totten voirss. engienen upten scepen, *Navorscher* 11, 101 (*a.* 1490); ook 100. Up de zoldre groote menichten van proppen, dienende te diversschen engienen, *Invent. v. Brugge* 5, 266 (± 1442). Twee tonnen daer men proppen ende andre cleene pintseelen in voerde, 4, 97. Alle die bossen . . . mit die camers, cloten, cruyt, proppen ende anders dat daertoe behoort, *R. v. Amst.* 172, 301. Tot Jan Drayer 503 proppen om XL sc., *Oorl. v. Albr.* 433.

AANM. — De beteekenis *steun, stut*, die door Kil. aan proppe wordt toegekend („pedamen, fulcimentum, fulcrum, sustentaculum") en die ook aan eng. *prop* eigen is (ook *to prop*, stutten, steunen, schoren; Kil. „proppen, fulcire, suffulcire"; vgl. ook Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1619: „op de *proppen* komen"), is uit het Mnl. niet opgeteekend.

PROPPEN, zw. ww. trans. Mnd. ndd. ndl. *proppen* (ndd. ook *propen*); eng. *to prop. Proppen, stoppen, volstoppen.* ‖ Dese luden en mogen niet wel sien datter yemant int huys comt daer si eten sullen eer si sat sijn, van anxt dat si hem niet vol ghenouch proppen en sullen moghen, *Con. Som.* 39*b*.

PROPRES (Diericx, *Mém.* 1, 398). Zie bij PORPRIJS.

PROPRIETEIT (-THEIT), znw. vr. Van ofra. fra. *propriété*. — 1) *Eigenschap.* ‖ Van den proprieteyten (*of* eygenscappen) der dinghen, *titel van een uit het Latijn vertaald mnl. prozawerk* (van Bartholomeus Engelsman of de Glanvilla). — 2) *Eigendom. Voc. Cop.* proprieteyt, proprietas (het woord kan ook als „eigenschap" worden opgevat). ‖ Dat hy hem zelven attribuërt recht van proprietheit in de zelve landen, *Ann. Em.* 14, 131 (*a.* 1488); ook 127.

PROPRIJS (*Sp.* III[2], 31, 26). Zie PORPRIJS.

PROSE, znw. vr. Mhd. *prôse*. Van ofra. fr. *prose*, vanwaar ook het 17de-eeuwsche *prooze* (*Uitl. Wdb.* 3, 188), terwijl het ndl. *proza*, o., in een lateren tijd ontleend is aan lat. *prosa*, vr. *Ongebonden stijl, proza. Voc. Cop.* een prose, prosa, oratio longa et lege metri non astricta. Kil. prose, prosa s. prorsa oratio; verba soluta, non adstricta numeris. Plant. prose, vloeyende reden sonder dicht, *prose, language courrant sans vers*, prosa, prosaica oratio, soluta oratio, pedestris oratio. ‖ Ic seght in rime, sonder prose: van cleinen dinghe comt dicwijl nose, *Brab. Y.* VI, 4461. — Ook *iets dat in proza is vervat of opgesteld. Teuth.* prosen (mv.) dichten, schrijven off maken, prosaïcare. ‖ In deerste metrum; inde eerste prose; in tweeste metrum, in de tweeste prose *en zoo vervolgens*, *Boëth. Index.* 1 *vlgg.* Dit es de vierde deel van deser prose, daer philosophie de solucie van eener questiën stelt, 230*d*, e. e. Ooc waren somege cardenale . . ., die . . . maecten van dien helegen wonden . . . ymne, zanghe, ende prosen, teerne den vercornen man, *Franc.* 7227 (*hier in het mv. gebruikt*). — Ook heeft prose de bet. van *een doorloopende tekst*, in tegenstelling met de aanteekeningen aan den kant of aan den voet der bladzijde. ‖ Van der lijfrente des ghelijx te verstane es, die niet betaelt zijn, te scrivene in prosen, ende die betaelt sijn, in maergen (*aan den kant*), *ZVl. Bijdr.* 4, 8 (*a.* 1391). — In de 16de eeuw heeft prose ook de beteekenis *zinspreuk, devies, kenspreuk*; zelfs die van *eene zinspreuk waarin rijm voorkwam.* Zie *ZVl. Bijdr.* 4, 39, waar uit het register van eene in 1553 te Middelburg ten behoeve van het schuttershof „de Cruysboghe van St. Joris" gehouden loterij, wordt aangehaald: „Een besloten brief (deelneming aan eene loterij geschiedde vroeger bij inteekening; men schreef zijn naam of initialen op, of ook eene spreuk (vgl. Stoett in de aant. op Hooft, *Ged.* 1, 345); zoo nam prose ook de bet. „lot" aan, o. a. in de *Cost. v. Antw.*, t. a. p.) op de *proze*: „het is quaet goet daer de ziele om treuren moet", en „al noch een besloten brief op de *prooze* „Riens sans pegne"'".

PROSELIKE (-LIJC), bnw. *In proza.* ‖ Dese historiën van den Spiegel historiael staen hier proselijc wten latine overgheset, *Proza Sp. Prol.* 1*b*.

PROSENT, PROSENTEN, PROSENTEREN. Zie PRESENT enz.

PROSPEREREN, zw. ww. intr. Van ofra. fra. *prospérer. Groeien en bloeien, gedijen.* ‖ Heydenisse sal noch door u prospereren ende welvaren, ende ic hope . . . dat kerstenrijc noch by u gheeranct sal worden, *Hugo v. Bord.* 44.

PROSSE. Zie PERSE.

PROSSE, znw. Mnd. *pors*; hd. *pors*, myrtenheide. Andere benaming van *gagel*. Nog heden o.a. te Ruurlo *posse.* ‖ Alse prosse sap es hi (*de crisoprassus*) groene, *Nat. Bl.* XII, 311 *var.* Zie verder bij PORSE.

PROSSEN, zw. ww. intr. Kil. en Plant. geven het woord in de bet. *kiemen, ontkiemen, uitspruiten* en in die van *borrelen, opborrelen, wellen, bobbelen.* Kil. prosse, *germ.* germen (hd. *prosse*, hetz. als *brosz*, Grimm 7, 2173); prossen, pullulare, expullulare (hd. *prossen*, „sprossen, knospen", hetz. als *brossen*, t. a. p.); prossen, bullire, ebullire, bulliendo bombum edere. Plant. prossen, *escumer ou bouillonner peu à peu*, spumare vel bullire, subfervefieri. Vgl. Spanoghe op bullire (cum murmure), dat bij Kil. wordt weergegeven door protelen, preutelen, prossen en pruyschen. Het woord, dat nog heden in vlaamsche tongvallen bekend is (zie Schuermans op prosselen, prossen (1e Art.) en pruisen), is uit Mnl. tongvallen tot heden niet opgeteekend. — Het door Schuermans eveneens vermelde *prossen* in de bet. „knoeien, morsen" is een ander woord, nl. hetzelfde als ndl. dial. *prussen* uit *prutsen.*

PROTELEN, zw. ww. intr. Mnd. *protelen*; ndl. dial. *preutelen*, daarnaast *pruttelen*. Het woord, een frequentatief van proten (z. ald.), heeft in verschillende noord- en zuidndl. tongvallen de beteekenis

„een murmelend, brommend of gonzend geluid maken”. Kil. protel, preutel, murmur *et* examen (*zwerm*, *rommel*, *boel*?) *et* congeries *et* turba; protelen, preutelen, murmurare, mussitare, murmillare; bullire cum murmure s. bombo (*pruttelen*, b. v. van kokende koffie); proteler, susurro. Plant. pruetelen, *grommeler*, mutire, mussare, mussitare; prueteler, *grommeleur*, mussator, mussitator; pruetelinge, *grommelement*, mussitatio. De Jager, *Freq.* 1, 465 op preutelen, en 1, 475 op pruttelen, en de daar genoemde dialectische vormen uit het opper- en nederduitsch; Schuermans 506 op preutelen; enz. — In het bijzonder heeft het woord de bet. gehad van — *a*) *Snappen*, *babbelen* (mnd., vgl. PROTEN; Schuermans). — *b*) *Klagen*, *morren*, *brommen*, *pruttelen*. Vgl. de aanh. uit Kil. en Plant. *Teuth.* croonen, murmureren, moettelen, protelen, murmurare. || Heiten si hem (*meesters den dienaars*) yet doen, si schelden off protelen daer tegen, die nochtant oor loon daer af nemen te doen dat hem oor meister off vrouwe heit doen, *Proza-Sp. d. S.* 79*d*.

PROTEN, zw. ww. intr. Mnd. *proten*. *Babbelen*, *kallen*. Het woord moet niet verward worden met *praten*, gelijk o.a. in het Wdb. van Lübben geschiedt. Vgl. PROTELEN. *Teuth.* callen, spreken, reden, jehen, cotren, praten, cosen, proten, loqui, fari, sermocinari, fabulari e. a. *Gemma* 46*r*: te samen proten, confabulari. Vgl. bij Schuermans en *Waasch Idiot.* 535*b*: preuten, „pruilen, ontevreden morren” en *gepreuten* bij Despars 3, 480: „die welcke alle die vluchtende lantslieden . . . buyter poorte sloot, wat zy der jeghens ghezegghen ofte ghepreutten consten”.

PROTESTACIE, -ATIE, znw. vr. Van ofra. *protestion* met latiniseering of van lat. *protestatio*. *Uitdrukkelijke verklaring*. Vgl. PROTESTEREN. || Was voort ghezeit dat de delivrance van den coninc niet orbaerlic en was noch profitelic den materiën, met protestaciën nochtans dat wiesser (*wat er*; *eig.* wies (*of* wes) er) ghezeit was ende ghezeit worde dat dat te niet verstaen en worde anders dan dienende ter materie ende niet omme den coninc . . . te injuriërene, *Ann. Em.* 14, 125 (*a.* 1488).

PROTESTEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *protester* of van lat. *protestare*. *Uitdrukkelijk verklaren*, *of eischen*. Kil. protesteren, protestari, testari, testificari palam *et* testato reclamare, obnuntiare (de tgw. gewone opvatting). || Dits mijn eisch, ende (ic) protestere datmen ons wederkere . . . altemale die zielen, *Mask.* 141.

PROTOCOL -COLLE, znw. o. Van lat. *protocollum*. *Akte waarin in hoofdtrekken een authentiek verslag van eene zaak wordt gegeven*, *cedel*, *ceël*. *Voc. Cop.* een prothocol, prothocollum. Kil. protocol, protocollum, breviter et succincte a tabellione notatum; adversaria, orum. || Prothocol, dat is eyn korte schriftlike anteyckenynge der heelre materiën woe men eynre saken oevercomen is, *prothocollum*, *sceda*, *Teuth.*[2] 305*b*. Eyn ontwerp of cedel van eynre vorwerden, eer dye brieve dair van gemaect werden, off eyn prothocolle, *sceda*, *ald.* 278*a*.

PROUETSE, -ECHE. Zie PROVETSE.

PROVAETSE. Zie PROVETSE.

PROVANCE, -CHE, -CIE, -CHIE. Zie PROVANDE.

PROVANCEREN, -CHEREN, -CHIEREN. Zie PROVANDEREN.

PPOVANCIËN, zw. ww. trans. Van provancie; zie bij PROVANDE. Hetzelfde als provanceren (zie bij PROVANDEREN) en provanden. *Proviandeeren*, *van proviand of mondbehoeften voorzien*. || Dat hi hem provanciën soude, *D. B.* I *Maccab.* 13, 21 (lat. *ut mitteret illis alimonias*).

PROVANDE (PROVENDE, PRAVANDE, PREVANDE, PRIVANDE, PROVANT), znw. vr. Ook PROVANCE (PROVANCIE, PROVANCHIE, PROVENCHE, PROVANSE, PROVANSCIE, PORVANCE, PERVANCHE, PURVANCE, PURVANCHIE, POURVANCHIE; ook PROVIANCIE), znw. vr. Mnd. *provande*, *provandie*, *provant*; oeng. *provand*, *provend*; eng. *provender* (van een ofra. bijvorm *provendre*); hd. *proviant*, m.; ndl. *proviand*, o. (vgl. it. *provianda*). Uit ofra. fra. *provende*, hetzelfde als *prebende* (lat. *praebenda*, van *praebere*, verschaffen, leveren, bezorgen), wellicht ontstaan onder den invloed van vormen van *providere* (nl. **providenda*, vgl. ndl. *proviand*, hd. *proviant*, it. *provianda*, en fra. *viande*). Zie Körting 6313 op praebenda; Franck op proviand; Kluge op pfründe; Scheler op prébende, Littré op provende; E. Müller op provender, en Grimm's *Wtb.* op proviant (met tal van bijvormen uit vroegere en hedendaagsche opper- en nederduitsche tongvallen). Het woord is dus één in oorsprong met provende; z. ald. Op ééne plaats komt ook provanche voor in de bet. van provende, *rantsoen*, nl. *Vad. Mus.* 1, 82, 27: „alst djaer (*het proefjaar*) uut es . . . ende si dragen gaen dabijt, dan gheet men stellen haer *provanche*”. Voor de verwisseling van *prae-* en *pro-* vgl. provest (lat. *propositus* voor *praepositus*): voor romaansch *provenda* naast *praebenda* behoeft dus eig. geen invloed van andere woorden te worden aangenomen, doch wel voor hd. en ndl. *proviand*: het laatste kan ook onder den invloed van fra. *viande* (van lat. *vivenda*, vgl. fra. *vivres*) ontstaan zijn. *Voorraad*, *provisie*, *proviand*, *mondvoorraad*, *mondkost*. Kil. provande, commeatus, penus, penu, *germ. profiand*; provandmeester, annonae structor, annonae praefectus. Plant. provande, *la provision ou vivres d'un camp*, commeatus. De verhouding der ndl. vormen op *-de* en *-ce* is niet duidelijk: er schijnt verwisseling van suffix of analogie in het spel te zijn. || Hi dede sine provancie maken van wine, van spisen ende van andren saken (*voor eene belegering*), *Brab. Y.* V, 1923. (Hi) dede . . . sijn herberghe nemen tAken ende soo grote provance maken . . . dat vore dien des ghelike cume was ghesien, 1490. (Hi) besette de palen van sinen lande, dat hem gheenreleide provande toecomen en mochte, VI, 3289. Mids faulte van enegher provande, 9966. Dat si in gheenen sinne provande ten slote liet vueren inne, VII, 11323. Als hijs van onsen meesteren van der herberghe (*vgl. bij* Kil. provandmeester) vermaend word provanchij van vleysch te leveren, V. d. Wall 1, 219 (*a.* 1351). Vysch, heringh, buckingen, kese, appell, peren ende andere provande ind eetwaeren ther koken dyenende, Nijh. 5, 79 (*a.* 1477). Weer oock dat ennich van ons sijn slot offte stad bestallet (*belegerd*) worde, wy anderen solen ellick den selven senden vijff ghewapent (*gewapenden*) mit pravande ende reyscap, 3, 369 (*a.* 1419). Sonder yet te heyschen oft te nemen van provanciën oft huesrade heren Willems oft sijnre erven, 1, 379 (*a.* 1338). Dat hi ende alle die upten huyse waren om gebrecx wille van provande perdenvleysch mosten eten van groten honger *Clerc* 143. Van 66 verken, 12 siden, 1 baec ende van 23 ossen, die hi gecocht heift tot mire vrouwen provanchi . . . in die Haghe, *Rek. d. Gr.* 2, 337. Om 25 stic corts wijns die ghecocht waren tote mijns heren ende mire vrouwen provanse behoef, *Rek. v. Zeel.* 2, 194; zoo nog eens *ald.* Om mijns heren . . . ende mire vrouwen provanse behoef van wine in Zeeland te bereedine tieghens hare coomste, 193. Grave W., die den vlienden al naersteliken gevolget is, heeft veel ridderscap gevangen ende gewonnen hoor pawelgoen, hoor provande ende menigerhande cleynoot, Matth. *Anal.* 3, 123. Ghy moet na Nimmegen nemen u vertrec (*gij moet naar N. vertrekken*) om provande te haelen, wy hebbens gebrec van keersen, van oly . . ., van azijne enz., *Mar. v. N.* 1, 3. Den dregers van den bijr op te setten ende ander provande . . . 7 kromst., *Rek. v. Hattem* 242. W. gevaeren tot Her-

derwijck mit privande op sijns selffs kost. geg. 20 stuver, 248. H. gevaren thot Herderwijck om onse prevande weder to halen, *ald.* Van provanchen hadsi plenteyt, *Vl. Rijmk.* 9940. Die provanchie dierde zeere binnen Ghend van tijde te tijde, *Vl. Rijmk.* 9606; ook 9615 (provanche); 9573 (provanchie). Dat si tsavonts te Chalon quamen, daer si haer herberghe namen metten biscop, Garijns oom, die daer wale hens nam goom; smargens ... bat die bisscop hen, hare wert (*gastheer*), dat si weder aldaer quamen ende sire provenden namen (*zich van het zijne voorzagen voor de reis*), *Lorr.-fragm.* I, 518. Van daer voer hi in Gasscoene ende bereide met sconen doene sine provanche ende sine vaert, *Lorr.* I, 1423. Ghegheven ... in aelmoesenen omme berninghe ende andre provanche, *Invent. v. Brugge* 3, 441. Ghelevert ... int heir ter pervanche bouf van den ghuenen die in den cost waren van der stede, ... LIIII hoed buscuuts (*beschuit*) ..., V hoeds ghemeens broods, *Invent. v. Br.* 4, 92 (*a.* 1411). Van diversen pintseelen van pervanchen die hi hadde ghedaen coopen ende int heer ghevoert waren, t. w. van wine, oosterschen vleesche, buetere, aerweten, zout ende droghen vissche, *ald.*; ook 106. Van pervanchen, als van hoendren, eyeren ende andren vitaelgen, 109 (*het in het gloss. bl.* 269 *opgegeven als variant van* pervanche *verklaarde* pervaedse *is een geheel ander woord*; *zie* PROVETSE). Sy hilden den Steen, St. Donnaskerke ende dat ghyzelhuus ... ende dedent vul met provanciën ende vytailgiën, *Cron. v. Vlaend.* 1, 56. Des so en sal onse tolnair genen toll nemen van eniger provanciën toebehoorende onsen ... neve van Gelre off anderen vorsten onsen magen, Mieris 4, 271 (*a.* 1414), *aangeh. bij* V. d. Wall 1, 192 *noot*. Voirt hebben wi hier of (*van den tol*) wtgheset alsulke wine als here (*var.* heeren, bl. 238) purvanchye toebehooren, V. d. Wall 1, 192 *noot* (*a.* 1342; *zie nog ald. aangeh.* Mieris 4, 829 (provanchie) *en een voorbeeld van* 1551, *waarin* „provande ofte huysraet"). Zie nog *Leid. Keurb.* 232, 9 (provande); *OVl. Lied.* 57, 5 (provanden); *Exc. Cron.* 129*c* (provande); 127*c* (provancie); 125*d* (provance); *Brab. Y.* VI, 10170 (provansciën *mv.*); *Breidenb.* 163*v* (provant); 155*r* (mit provande, *nom.* provande *of* provant); *Proza-Sp.* 107*a* (so vonden si dat lant vol wijnen ende pravanden); 157*c* (Joseph ende Maria hadden bi haer twe ossen, die haer bogagiën ende provande droegen die Jesum van node waren); *Mandev.* 21*d* (provanciën); *Oorl. v. Albr.* 185 (provyanchy); 40 (provanchy *en* provancy); 5 (provancie); *Rek. d. Gr.* 3, 402 (om alrehande provanchie in mijns heeren cooken voor Utrecht te copen), en voorbeelden uit de 16de en 17de eeuw bij Oudem. 5, 733 op p r o v a n d e; Anna Bijns (uitg. V. Helten), bl. 25 „bereyt als nu uwer sielen *provanden*" (den teerkost dien de ziel behoeft voor de reis naar de eeuwigheid). — I n p r o v a n d e n, p r o v a n c e n, *als provisie, om niet dadelijk te gebruiken*(?). Waarschijnlijk staat de uitdrukking in verband met de comptabiliteit; vgl. *Rek. d. Gr.* 2, 337: „van 20 verken, 2 baken ende 10 ziden, die verteirt sijn in mijns heren sgraven herberghe ..., daer mire vrouwen clerke gheen rekeninghe of en doen dan *in pourvanchie*". || Voor twe hoed haveren, die ghelevert waren in provanchen in den Haghe, *Rek. d. Gr.* 1, 72. Dese (*hoeveelheden haver*) waren ghelevert in provanchen int brouhuus ende in die marescalkie, *ald.* Bi mire vrouwen brieve (gelevert) in provanchen 4 vate biers, *ald.* Bi mire vrouwen brieve (gelevert) in purvancen van tarwen 10 achtendelen, *ald.* — S o n d e r p r o v a n c h i e. || Daer gaf mijn here teten den coninc van Boheme, mijn here van Byaumont enden joncfrouwen van den clooster, daer die somme van den cost af beliep, zonder provanchie, 88 lb, *Rek. d. Gr.* 3, 286 (*behalve hetgeen aan proviand medegenomen werd*); zoo ook 287; 288; 290; 284 (*vgl.* 284: „daer die somme van den cost af liep, behalven die provanchie, 36 lb"; *ald.* „sonder provanchie ende sonder marscalkye (*hetgeen voor de voedering der paarden noodig was*); *ald.* „zonder die provanchie"; *vgl.* 291: „daer die somme van den cost af liep overmids alrehande provanchie die daer ghecoft wart om mede te voeren tot Vals (ook 294)", *en ald.*: „daer die somme van den cost af liep sonder die provanchie die van Louwen ghebrocht ward"). — Op ééne plaats schijnt p r o v a n t i e de bet. te hebben van *het voorzien van het noodige, verzorging*. Misschien heeft men hier een ander woord en wel eene afleiding van p r o v a n d e n; z. ald. || De administratie van den nutersten goede ende de tamelicke provantie van sieken, *Gentsch Chtb.* 180.

PROVANDEN, zw. ww. trans. Van p r o v a n d e; z. ald. en vgl. PROVANCIËN en PROVANDEREN. *Van proviand of mondvoorraad voorzien, proviandeeren.* || Sijn begheren was dat die steden Staveren provanden ende ontsetten souden, *Oorl. v. Albr.* 426. Vgl. de laatste plaats bij het vorig Art. — Wederk. h e m p r o v a n d e n, *zich van mondvoorraad of proviand voorzien, proviandeeren.* || Oic hadden sijlude hemselven binnen den bestande grotelick geprovandet van alle vytalie ende van alle des sij voirt behoeven souden mogen binnen Gendt, *Froissart* 1, 470 (*vgl. ald. Opschr.* hoe Jan Boursier dieselve stede ... van provanciën voirsien ende bezorght hadde).

PROVANDEREN, zw. ww. trans. Ook *PROVANCEREN (-CHEREN, -CHIEREN) en PROVIANCHEREN, -IEREN. Van p r o v a n d e (p r o v a n c e) met den rom. uitgang -e r e n, -i e r e n; p r o v a n d e r e n kan aan een ofra. *provender* zijn ontleend (bij Duc. staat een woord van dezen vorm opgeteekend in den zin van „mettre un cheval ou une autre bête en pâture"), doch p r o v a n c h e r e n moet in elk geval in het Ndl. zijn gevormd. *Proviandeeren, van proviand of mondvoorraad voorzien.* Vgl. het vorig Art. en PROVANCIËN. || Want hi sijn vrienden binnen die stede bliven dede ende deedse hueden ende wachten, ende dagelijcx stercken ende machten, vestegen, provancheren, *Brab. Y.* VI, 8475. Om hem ende tvoorseide slot ... te provanderene ende te versien, VII, 11333 (*var.* provancherene). Hi provianchierde thuys van dest behoefde, *Clerc* 143. — Ook als wederk. ww. || (Die verre wille wesen) hem es van node ooc te verstane hoe verre dat hi heift te gane, datti ter noot hem provanchiere, *OVl. Lied. e. Ged.* 519, 27.

PROVANT. Zie bij PROVANDE.

PROVANTIE ((*Gendsch Chtb.* 180). Zie bij PROVANDE.

PROVE. Zie PROEVE.

PROVE. Zie PROVENDE.

PROVEERRE, znw. m. Van p r o v e r e n in de bet. „bewijzen in rechte". Vgl. PROBEREN. Waarschijnlijk is p r o v e e r r e, dat voorkomt in eene brugsche rek. van 1310: „van onser causen int hof van Rome ygheven al sonder den proveerre XXV goudin", benaming van een advocaat, dus eene andere benaming van t a l e m a n of v o r e s p r a k e.

PROVEYE. Zie PRIVEIJE.

PROVELSE. Zie PROEVELSE.

PROVEN, ww. Zie PROEVEN.

PROVEN, znw. Zie PROVENDE.

PROVENAER, -AIR, -ERE, znw. m. Mhd. *phrüendære, -er*; mnd. *provener*. Van p r o v e n e (p r o v e n, p r o v e; zie PROVENDE). *Provenier, hij die in het bezit is eener „prove"* (*preuve, prebende*); *hij die van uitdeelingen of voordeelen geniet, voortspruitende uit een geestelijk goed of aan eene geestelijke stichting verbonden*; ook *hij die in een geestelijk gesticht waaraan „proven" verbonden zijn, een „provenierskuis", is opgenomen.* Kil. p r o v e n e r e, die p r o v e n d e h e e f t, prebendarius. || Soo en sall gheen ghasthuus noch susterhuus noch syecke enijch provenair moghen annemen, *R. v. Amst.* 193, 383. Dat hi een provenaer

waer in den clooster, *Bern. S.* 2, 186*a*. Vgl. PROVENDERE (-ARE), PROVENDENARE (ald. ook de var. provenere) en PROVENDIER.

PROVENCENARE (*CHENARE, -CENERE), znw. m. Hetzelfde als provendenare; z. ald. en vgl. provanche (*Vad. Mus.* 1, 83, 29) in de bet. van provende bij dit laatste woord. Provencenere komt als var. van provendenere voor *Doct.* II, 3154; zie bij PROVENDENARE.

PROVENCHE (PROVENTSE), znw. *Provence*, benaming van een deel van Zuid-Frankrijk. Lat. *Provincia*. || (Doe) Marteel weder verwaerf Proventse ende Arleblanke de port, *Sp.* III[a], 65, 64. In Proventsen, III[a], 66, 6; ook 65, 41; 47.

PROVENCHE. Zie PROVANDE.

AANM. 1) — *Cout. v. Gent* 452: „so wie dat ghevanghen wert met provenchen van dieften, . . . men salne setten in den stoc", staat het woord in de bet. *opbrengst*, *hetgeen men gewonnen heeft* (fr. vert. ald.: „avec le bien provenu de vol"). Daar bij V. d. Wall 277 (zie bij PROVENDE) provenue in de bet. van provende voorkomt, en ook provanche (*Vad. Mus.* 1, 83, 29) de bet. van „provende" heeft, zoo zal men hier ook aan provenche den zin van fra. *provenu* mogen toekennen. Vgl. vooral de plaats bij PROVETSE, Aanm. 1), waar eveneens provenche (proventse) moet gelezen worden.

AANM. 2). — *Lanc.* II, 23306 vlgg.: „selke worden gevaen in enen casteel, . . . dien Behort bi *provenchen* wan", leze men provetse, dapperheid; z. ald.

PROVEND. Zie bij PROVENDE.

PROVENDARE. Zie PROVENDER.

PROVENDE (in Oostmnl. PRAVENDE, vgl. elmispravende, Nijh. 5, 79 bij AELMISSE), ook PREVENDE, PROVONDE, PRAVANDE en PROVEND (*PROVENT), znw. vr. Ook met verplaatsten klemtoon *PROVENDE, waaruit *PROVENNE (vgl. picard. *preuvenne*, „quantité de grain nécessaire à un cheval") PROVENE (PROVEN, PROVE), znw. vr. en m. Mnd. *provende*, *provene*; mhd. *phrüende*, *phruonde*; ohd. *phruonta*; ofri. *pronda*, *pronde*; osa. *prevenda*; hd. *pfründe*; ndl. (verouderd) *prove*, *preuve* (vgl. *provenier* en *proveniershuis*). Van lat. *praebenda*, eene afleiding van *praebere*, leveren (vandaar fra. *prébende*, ndl. *prebende*) of liever van een wisselvorm daarvan, nl. *provenda*, ontstaan door vervanging van het voorvoegsel *prae* door *pro*, welke ook bij *proost* (zie PROVEST) heeft plaats gehad. Het woord is dus één in oorsprong met provande; z. ald. en vgl. de ogerm. beteekenissen van het woord, bij Graff: „annona, stips, stipendium, alimentum". Uit de beteekenis *voedsel*, *onderhoud* heeft zich de opvatting ontwikkeld, „het recht tot het beuren van zekere vaste uitdeelingen en het genieten van zekere voorrechten"; zoo b. v. „het recht op eene dagelijksche uitdeeling van eene bepaalde hoeveelheid spijs en drank". Daaruit vloeien dan de andere beteekenissen voort, als „rantsoen *of* portie eten"; „renten van eene geestelijke stichting", „geestelijk ambt en de inkomsten daarvan", „plaats in een geestelijk gesticht" e. a.

1) *Het recht op eene dagelijksche uitdeeling van eene bepaalde hoeveelheid spijs en drank*; *rantsoen*, *portie eten en drinken*; ook *het recht op de renten voortvloeiende uit een kapitaal of een goed*, *op eene geestelijke stichting vastgezet*. Oorspronkelijk was dit recht verbonden aan het lidmaatschap eener corporatie, gewoonlijk van een kapittel, doch het woord wordt later ook gebruikt in eene ruimere beteekenis, b. v. van kloosterlingen en armen (vgl. AELMISPROVENDE). Vgl. Duc.[3] 5, 446—449 op praebenda, alwaar ook de vorm *provenda* voorkomt, en zie GEPROVENT, dat ongetwijfeld ook *gepróvent* geluid heeft, doch de eigenlijke uitspraak was *geprovént* (de woorden „daar een vorm *provénde* niet voorkomt" moeten aldaar worden geschrapt). *Voc. Cop.* een provende, prebenda; beneficium. *Teuth.* proevende, prebenda, prebendula, prebendicula; proevendgever, prebendator, prebendarius, collator; provendgever off provendontfanger, prebendarius. Kil. prove, provene, panis gradilis, panis qui eleemosynae loco egenis distribuitur *et* diarium; provene, beneficium ecclesiasticum *vulgo* praebenda. Vgl. Mellema: prove, provene, deelbroodt, *pains d'aumosne*; provene, *prebende*, *benefice ecclesiastique*. || Ic sal (h)u (*kanunniken*) ontgoeden al ghemeene, in sal (h)u niet nemen alleene (h)uwe provenden, *Vl. Rijmk.* 502. Al had een man IIII proevenden of v, nochtan begheert hi meer, *Ned. Proza* 66* (Ruusb. 2, 182; lat. vert. *beneficia*). Die canonic, die pape wil II oft III provenen hebben, Ruusb. 4, 150 (*varr.* provenden; lat. vert. *ecclesiatica beneficia*). Canonicken die haer proeven verkoopen, *Ned. Kluchtsp.*[3] 51, 43 (*vgl. beneden Vrouw. e. M.* XI, 67 *en Teest.* 3178). Die proven die T. mijn oldemoer gemaeckt heft sal Fr. so langh hy waerlick is (*tot den wereldlijken stand behoort*) die proven macht hebben to forgeven, *St. Anth. Gasth.* 1, 175. Dat die van Hoghetwoude horen pape gheven sullen alsulke provende als si hiertoo ghedaen hebben, ende als mijn here den grave goet dinket datter een paep meer op wesen mach, so selre mijn here noch enen pape setten, Mieris 2, 213*a* (a. 1319). 16 mergen voor de papelicke proeven ende 2 mergen voor de coster, *Inform.* 140. Scalcheit heeft die provende groot, diviniteit (*geleerdheid*) gaet om haer broot (*loopt bedelen*), *Overzee* 170. Clerke varen te Rome waert, . . . daer si ooc groot goet om verteren, want si willen impetreren provende met groter eren, *Alex.* X, 1481. Si (*hooge geestelijken*) souden node haren neven die grote vette provende gheven, eer sijs te rechte weerdich waren, VII, 633. Een rike man, die cume can beden sinen paternoster ende sinen crede hevet provende ende personaet, VII, 643. Aldus werden die armen (nl. *geestelijken*), overmids dat die mechtige die provende bidden om oore vriende groot te maken, *Proza-Sp. d. S.* 42*d*. Die ongheraden (*ongehuwde*) suster en deelt niet mitten pape (*var.* jegen hoor broeder die priester is) die kerken of provende heeft, *Sassensp.* 1, 17, 12. (Papen ende clerken) die te Rome lopen om ander goet (*als zij het hunne hebben opgemaakt*) . . . ende comen weder naect thuus sonder proven seer confuus, *Vrouw. e. M.* XI, 62. Papen ende provendeheren, die haer proven permuteren om ander proven die arger sijn ende nemen daerof dat gheldekijn ende brenghent over mitten ghesellen, 67. Dat wi onze provende . . . nyemant gheven en zellen die voorsprake is, *R. v. Utr. Inl.* 350 *noot* 6 (*Statuten der kleine kalendebroederschap*, *a.* 1415). Lod. die lantgrave hadde hem in also groter weerdicheit, dat hi hem beval alle die provene te gheven, die hi te gheven hadde, *St. Elisab. Leg.* 53 (*hier en elders komt* provene *als mv. voor van* proven; *zoo staat ook* provende *als mv.*, *waarschijnlijk van een enkv.* provend, provent, *dat o. a. Hs. Ejm.* 3r *voorkomt en in Teuth. in samenstellingen*; *vgl. ook* provant *naast* provande). Dese en woude gheen rijcheiden hebben noch tijtlike besittinge noch gheestlike provenen, *ald.* Erfrenten, officiën, kercken of provens, *Gest. Rom.* c. 24 (*aangeh.* Oudem. 5, 734). Miltheit can ooc maken wale bisscoppe ende cardinale, ende si doet meer provende gheven (*maakt eerder dat men prebenden krijgt*) dan clergye (*geleerdheid*) of goet leven, *Lsp.* III, 23, 59. Ghierichede vanden goede verwint so der clerken moede datsi haer wijsheit meest keren om hulde te hebbene der heren , daer si provende ende goet of ontfaen, III, 14, 251 (*varr.* provenen, provenden). Haer provenden vercopen si (*geestelijken*) toe oft waer een peert of een coe, maer om doogt ende om goet leven sie ic selden provenden gheven, *Teest.* 3178. Want si haer provende . . . vanden ghenen ontfan-

ghen . . ., die selve waren inden ban ende die macht en hadden niet yeman te gheven yet, *Wrake* III, 865. Ic mocht u (*een kanunnik*) nu bannen ende beroven van allen proven, *Ned. Proza* 288. Doe wert hem allen een questie voorgeleit oft georloft waer enen mensch veel proven te hebben, 289. Dat een mensche mit salicheit sijnre sielen geen twee proven houden en mocht, also verre als één proven jaerlix goet was voor XV pont (nl. *het kapitaal waaruit de* proven *bekostigd werd*), *ald.* Dat hi alle sijn provene behalve één woude overgeven in die hande der heiliger kerken, 290; zoo ald. 290—292 *meermalen.* Dat de vier cureyten van der kercke voors. (*te Dordrecht*) voort met acht gesellen die geprovent sijn in haer (*hun eigen*) kercke canoniken mogen werden, canoniken staet ende vrijheyt te houden elck op sijne provenue (vgl. bij PROVENCHE), daer hy nu ter tijt op geprovent is; . . . dat wij . . . rechte patroonen ende gifters wesen sullen . . . van den provenuen die men te hieten pleget cappelrye op sinte Louis altaer ende die cappelrije van Sint Jacobs autaer..., die nu tot canonickx provenen sullen gemaeckt worden, V. d. Wall 1, 277 (*a.* 1366). So hebbic die provende . . . tusschen Coudenberge ende Biestervelde, so coomt een ander ende wilse mi nemen, *Boerden* IX, 47 (*comische omschrijving der berooidheid van een verloopen student*; voor de uitdrukkingswijze vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 991: „hij is van Kleef"). 60 lb holl., die mijn vrouwe ghegheven heft tot ere papeliker provende toten gasthuyze ten Zande, *Rek. d. Gr.* 2, 99. Die rijcke timmeren kercken mit horen goede ende stichten cloosteren ende provenen (*bestemmen kapitalen of goederen voor de uitdeeling van prebenden*), *Gulden Troon* 110*b*. Doen stichte hij te Goszlaer . . . eyn Goidshuys herde eerlijck . . ., provonden hij daertoe beriet, *Serv.* II, 2074 (*var. Zeitschr. f. D. Alt.* 27, 147: proveden *l.* provenden). — Meer op den voorgrond staat bij de uitdeeling het begrip „spijs en drank" in de volgende plaatsen. Vgl. mhd. *phrüende*, „nahrung, unterhalt", en ook de uitdr. „eene *vette* provende" (zie op vorige kolom *Alex.* VII, 633 en vgl. (Marnix, aangeh. Oudem. 5, 734: „hy heeft daer mede wel een vette prove oft een bisschops myter verdient"). Hiertoe behoort ook de aanhaling boven uit Kil. en Mellema. Niet alleen werd er brood als „prove" aan armen uitgedeeld, maar allerlei spijzen en ook geld. Meermalen gaat de stichting van een „jaergetide" of andere zielmissen samen met de bepaling eener uitdeeling, waarbij het aantal „proven" werd aangegeven. Vgl. *Invent. v. Br.* Gloss. op provende. || Bi den dischmeesters doen cleeden . . . eenen disch van XXXIII provenden van broode, van wine, van vleeschghe, van aerweten, elke provende waert wesende viere vlaemsche groote, *Invent. v. Br.* 4, 35; ook 36 (vgl. ald. Gloss. 289: doen stellen ... aen de . . . capelle eene tafel met 60 proven, elke prove van twee witte brooden en een vl. grooten op elk broot liggende om na het jaergetyde uitgedeeld te worden"). Jaerlix . . . te deelne den ackerzieken bi A. in broode, in wine ende in andre spisen de somme van twintich scell. par. ende die in vive provenden elke van viere sc. par., *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 290 op provende. Den disch gherecht met XV proven . . . in brode ende vleessch, *ald.* Eenen disch van tzestich provenen, elcke provene weerdich zijnde zes grooten, t. w. vier grooten in broode ende eenen stuver in gelde of twee grootkins, *ald.* Alle die onderhaudt hebben van den aermen van Audenaerde . . . huerleder kinderen . . . ter schole te zenden . . . up peyne te verliezen huerlieder prouvene, *ald.* (*a.* 1581). Dat meisken . . . baerde een kint, mits welcker misdaet si verbuerde de provene die Sinte Ide haer vanden abt vercregen had, *Exc. Cron.* 27*c*. Bemerc oft enych clooster staet, daer men die arme liefst ontfaet ende daer die provenden sijn so gemate dat men daer somtijts wel meer ate, dan vraghe of daerin wille dijn kint, neent! *Sp. d. S.* 4781. Die sijn kint nu begheven sal (*in een klooster zal doen*), hi moet te voren weten al wat zine provende staet te zine beyde van spisen ende van wine; dunct hem die provende groot genoech, so is dat clooster wel sijn ghevoech, 4789. Aldus doen si (*abten*) cranc ghedeel haren convent . . ., dies tgoet altemale es, ende dat convent verdient bat die provende . . ., dat alle den laste moet draghen, *Teest.* 3273. Doe Ysengrim . . . in de ordene ginc, . . . ende hi te moneke wart bescoren, doene constem niet de provende genogen, dar ses moneke hen met bedrogen, *Rein.* I, 2712 *var.* (*Proza-Rein.*, die pravande daer ses moniken hem op bedroegen"). (Doe) waenden si (*de broeders*) dat hi den ezel van honger gegeten had, ende si en wilden sijn proven niet meer geven, *Pass. S.* 220*a* (*a.* 1489, aangeh. bij Oudem. 5, 735). Dat man noch frouwe in gheen clooster mochte gaen anders dan met een proeven, *Etst. v. Dr.* 12. Weert saicke dat hijr en boven emantz tho clooster wolde gaen, so mochten die erfgenamen die personen . . . eenen proeven koopen, *ald.* (vgl. CLOOSTERPROVENE). Morgen so ist hoochtijt, so sullen wi dubbelde proven hebben, *Ned. Proza* 303 (*Marialeg.* 1, 141). Als dit monixkijn sach datmen desen beelde niet te eten en brocht, soo zweecht al stille, ende plach dagholijcs half sijn proven te versparen ende voor den beelde te brenghen, *Mir.* 79. Als icker was, dedem dabt sinden broot tsiere provende met II kinden, *Sp.* III[4], 28, 17. Die ingel . . . brochte den heileghen man (*een kluizenaar*) te siere provenden (*zijn onderhoud voor dien dag*) twee broot, des hi Gode ghenade groot in siere bedinghen sprac ane, want hi was eens gasts in wane (*verwachtte een gast*), I[7], 86, 77. Doe die etentijt was comen, so heeft Pauwels tweevout vernomen sine provende van Gode gesent, dat hi Anthonise maect bekent, dat sine provende, dat broot, dore hem comen was tweevout groot, II[3], 32, 117. — Corts dairna quam die visch om sijn proven (*zijn gewone portie of voer*) tontfaen van den kinde, Matthijsz. 110 noot. Dobbel provende . . . gaf hi (*een kluizenaar*) hare (*eene wolvin*) ende makedse zat, *Sp.* III[4], 30, 73 (lat. *pane duplicato*). Vgl. provanche (*Vad. Mus.* 1, 83, 29) bij PROVANDE. — Misschien behoort hiertoe *Scalc en Cl.* 205: „ghi (*clerc*) verterghet een grote prawe (:nauwe)", althans indien *prawe* een bijvorm van *prove* kan zijn, hetgeen aan gegronden twijfel onderhevig is (de naastbijstaande vormen zijn oeng. *prowand*, bij E. Müller op provender, en ndd. *präven*, bij Adelung, aangeh. door De Vries, aant. t. a. p. bl. 181). Vertergen zou een bijvorm kunnen zijn van *verterien, naast verteren, doch *terien is tot heden nergens gevonden; misschien is bedoeld een comp. van *tergen*, in de bet. „rukken, plukken"; vgl. Franck op tergen).

2) Ook in verschillende meer of minder gewijzigde opvattingen. — *a*) *Inkomsten van eene geestelijke stichting, een klooster.* || Dat wy langhe tijt groot ghebrec hebben ghehadt an onser provend, als vanden payment dat van jaer te jaer op ons quaet (*van quaden, ww.*) . . ., also dat wy langher ghienen koocmeester en connen crighen . . . om zulc ghelt als daertoe gheset is, *Hs. Egmont* 3r (*a.* 1367). — *b*) *Een vast goed, uit welks opbrengst eene „provende" wordt betaald.* || Die cooltuun, daer lende of sijn die paeplyc provende ende R., *Rek. d. Gr.* 1, 335 (*a.* 1398). Ien venne (*stuk weiland?* vgl. Boekenoogen, bl. 1114 op ven) lants in den selven ban . . . gheleghen . . . ende die groet (*grootte*) daerof is neghentien gheerse luttel min of meer, ende lende of sijn die paeplijc provende ende R., *Cod. Dipl. U.* 2[2], 239 (*a.* 1398). Daerof de papelicke proeven van den voors. dorpen toebehoort, t. w. de pastorie van B., 8 mergen, *Inform.* 145; ook 164. Zie een voorbeeld van 1561 bij Boekenoogen 796 op

provenstuk (naam van een stuk land te Krommenie, uit welks opbrengst eertijds een „prove" werd betaald). — c) *Eene plaats in een geestelijk gesticht, waaraan eene „provende" (prove) verbonden is.* Vgl. PROVENHUUS en ndl. *proveniershuis.* || Dat men voirt an nyement in sinte Katrinen gasthuys annemen en sal om een prove aldaer te hebben, ten zij bij den ghemenen gherecht ende gasthuysmeesteren, *Leid. Keurb.* 492, 18. Dat men ghene broeders noch susters ontfanghen sel int gasthuys te Leyden noch provene dair in copen moghen . . ., die broeders ende susteren en sijn voir ghestorven dier nu ter tijt sijn, 47, 22. Dat men . . . in den oelden heijlighen gheijst binnen onser stat (*Kampen*) niet meer personen ontfanghen sal dan twe ende dertich, ende men sal provende vercoopen daer inne op der gheenre doot die daerinne sinn, ofte ijemandt begheerdt, *Overijs. R.* I[1], 57 (*a.* 1370). — d) *Geestelijk ambt*, ook *geestelijke gave.* Kil. provenkraemer, simoniacus, sacrivendus, institor rerum sacrarum quae commercium respuunt, nundinator beneficiorum ecclesiasticorum; provenkraemerije, simonia. || Sidi selve pape hier binnen ende sincdi dan hier over jaer voir Sent Laurens? . . . Ja ic, vrient, dese provende es mijn, alse langhe als ic levende mach sijn, Velth. VI, 4, 10. Symon hiet deerste man die provende met cope ghewan, ende na dien Symon . . . is symonie gheheten, *Lsp.* III, 14, 217. So vern sy bequaem sijn ende veerdich sulke verfallen provenen te bedenen, *Geld. Maandw* 1, 294. Ofter provene buten der stat ledich worden, *ald.*; ook 295 (*vgl. ald.* dair van de nominatie of jus patronatus). — e) *Geestelijke stichting.* || So wye tcapittel ten Brielle off eniger kercken, gesthuysen, onser Vrouwen choor, den heiligen sacramente off enige geestelike proevenen off personen . . ., enigen huysen off erven gheeft, besprect, bewijst off belooft, *R. v. Brielle*[2] 51, 19. — f) *Altaar, aan welks bediening eene „provende" verbonden is.* || Int jair vooirscr. gaf . . . die hertoge heren G., vicarius tot Woldrinchem, enen outaer gelegen in der kercke tot Woldrinchem, geheten Beghinen provende, ende een outaer gelegen tot O., geheten Bobinga provende, *Oorl. v. Albr.* 535. — g) *Liefdedienst*, in *Ned. Kluchtsp.*[2] 93, 31 gebruikt in vleeschelijken zin.

PROVENDEGEVER (PROVEND-), znw. m. Mhd. *phrüendegëber. Hij die eene prebende sticht, het kapitaal of het vaste goed aanwijst waaruit eene prebende of prove zal worden betaald.* Zie de aanh. uit *Teuth.* bij PROVENDE, 1).

PROVENDEHERE, znw. m. *Hij die eene „prebende" geniet*, in het bijzonder *kanunnik, kapittelheer.* Zie een voorbeeld (*Vrouw. e. M.* XI, 67) bij PROVENDE, 1).

PROVENDEN (ook PRAVENDEN in Oostmnl.), zw. ww. trans. Mhd. *phrüenden.* Van provende, z. ald. *Met eene „provende" (prebende, prove) voorzien, aan iemand eene prebende toekennen.* || Hi (*Willem III*) stichte inder stede van Middelburch sinte Pieters kerke ende provende canoniken daerin tot sijnre ewiger gedenckenisse, *Clerc* 162. — Vooral in het deelw. geprovent, geproevent (ook waarschijnlijk geprovent, van proven (proeven); zie bij PROVENDE over de onjuistheid in het Art. GEPROVENT), doch dit kan ook van provende zijn afgeleid en dus slechts den vorm met het deelw. gemeen hebben. In het laatste geval beteekent het woord *eene provende (prebende, prove) hebbende, in het bezit zijnde van eene provende*; in het eerste *door iemand van eene provende (prebende, prove) voorzien.* Het woord komt nog voor op de volgende plaatsen. || Dese heylige kerke van Utrecht mach mit rechte heten een coninclic gesticht, wantse die coningen mit erve ende mit vriheden versiert hebben, ende daer sijn in geprovent rekelike (*l.* rikelike; *bijw., vgl. de volgende plaats*) canoniken, *Clerc* 16. In deser kercken (*te Utrecht*) sijn geprovent rikelic canoniken mit grooter weerdicheit, die in horen beden niet en rusten dach ende nacht te loven den name des Heeren, Matth. *Anal.* 3, 15. Heren Franciscen Rz., geprovent ter Sneeck in Oistvrieslant, *Oorl. v. Albr.* 541 (*a.* 1399). Seven dusent menschen waren in den tempel gheprovent, *K.* 15. Die tienden van Niemensvrient ende van Slidrecht, . . . sonder dat den papen toehoort, daer die kirc van Slidrecht mede gepravent is, Nijh. 2, 21 (*a.* 1345). — Heren Willem, Pieter s., diere up gheprovend is, van mijns heren huyze te Leyden, dair die lombaerders up plaghen te woonen, van mijns heren deel van den jare 1344, 40 sc., *Rek. d. Gr.* 2, 189 (*eene provene of praebende kan verhaalbaar of gevestigd zijn op een bepaald goed*; *dan is de rechthebbende hieraan geprovend*).

PROVENDENARE, -ERE, znw. m. Mhd. *phrüendener. Hij die in het bezit is van eene provende (prebende, prove).* Vgl. PROVENDEHERE en PROVENDER (PROVENDARE). || (Doe) was biscop Coenraet van Utrecht vermort . . ., men groevene in onser Vrouwen kerke, die hi van harde sconen ghewerke selve maken dede . . . ende setter in provendenaren, Stoke II, 97 (*aan wier dienst hij een kapittel van kanunniken verbonden had*; vgl. Matth. *Anal.* 3, 84: „(doe) dede bisscop Coenraet tot sijnre ewiger memoriën stichten een kercke van canoniken aen die westside der stadt van Utrecht in die eer onser Vrouwen). Alse goet es der provendeneren dat hem oversciet, des sijt vroet dat men dat wederkeren moet, *Doct.* II, 3154 (*varr.* provendeeren, proveneren, provenceneren, provenderen, proveren).

PROVENDE-ONTVANGER. Hetz. als het volg. Art; zie de aanh. uit *Teuth.* bij PROVENDE.

PROVENDER, -DERE, -DRE; ook PROVENDARE, (-EERE) en PREVENDER, -DRE, znw. m. Hetzelfde als provendenare; z. ald. Mnd. *provender. Hij die in het bezit eener provende (prebende, prove) is*, in het bijzonder *kanunnik. Teuth.* provender, prebendiarius. || Een provendare, *Franc.* 5907 (lat. *praebendarius quidam*; *vgl.* 5940: als hi . . . teens canonex was). Een prevendre . . . en mach sijn goet niet henen gheven susteren, bruederen, nichten, neven, ja (*namelijk*) van goede . . . dat hi vander kerken ontfaet, *Wrake* I, 1045. Zie nog een voorbeeld van provendere bij PROVENDENARE.

PROVENDERE. Zie PROVENDER.

PROVENDIER, znw. m. Van ofra. *provendier.* — 1) Hetzelfde als provenare en provendenare; z. ald. en vgl. ndl. *provenier. Hij die in het bezit is van eene provende (prebende, prove)*; ook *hij die eene plaats heeft in een geestelijk gesticht waaraan provenden verbonden zijn.* || Dat H. heeft ghecocht . . . int hospital te Gend . . . twee provenden . . . met sinen properen goede te sinen bouf ende te jonferen H. ziere moeder . . ., dat H. ende jonfre H. . . . zelen ghebruken, de loeve boven met al den ghelaghe datter toe behoorende es an de zide ten kerchove waert ende thof tooten tune ende tamelike te ghebrukene tfier van der ghemeente ghelic den provendiers, Diericx, *Mém.* 2, 544 (*a.* 1354).

2) Waarschijnlijk is hiermede één in oorsprong pravandier, *Proza-Sp.* 91*b*: „Alexander sprac ooc (*tot Porus*) dat hij een macedoonsche pravandier was ende dat hij niet en wist wat Alexander dede". Bij Vinc. staat: „gregarium Macedonum militem". De bet. is dus waarschijnlijk *gewoon soldaat*, eig. *een bezoldigde*, welke bet. aan mlat. *provendarius* is eigen geweest; zie Duc. op provendarius, 2) en vgl. ofra. *provendier*, domestique ou serviteur à qui l'on fournit le boire et le manger" (Duc.).

AANM. — Misschien is naast provendier in de bet. 1) ook de vorm providier in gebruik geweest. In een post uit de *Rek. d. Buurk.* 179: „om seems leer daer de providiersstoelen mede betoghen sijn" kunnen *de stoelen der kanunniken* bedoeld zijn.

PROVENE. Zie PROVENDE.

PROVENERE. Zie PROVENARE.

PROVENERSE (PROVINERSSE), znw. vr. Het vrouwelijk van p r o v e n a r e en ndl. *provenier. Eene vrouw die opgenomen is of zich ingekocht heeft in eene stichting waaraan bepaalde „proven"* (zie PROVENDE) *verbonden zijn.* || Der schemelen armen beghijnen, inder groter informariën (*infirmerie*) aldaer inwonende, ende provinerssen, *D. War.* 6, 148 (*a.* 1509). Een iegelic vanden susteren ende provinerssen inder infirmariën, 149.

PROVENHUUS (PROEVENHUYS), znw. o. Mhd. *phrüendehûs, pfrundhûs. Proveniershuis, eene stichting voor proveniers, een liefdadigheidsgesticht waaraan „proven"* (zie PROVENDE) *verbonden zijn, een huis waarin men voor eene bepaalde som huisvesting en verzorging koopen kan.* || Zy hebben (*te Amsterdam*) 4 gasthuysen, als Ste. Pieters gasthuys, Onse-Vrouwen gasthuys, theylich-sacramentsgasthuys ende Ste. Joris proevenhuys, *Inform.* 181.

PROVENIE, znw. vr. Van p r o v e n e; zie PROVENDE. *Het recht of voorrecht om in een „provenhuus" te worden opgenomen.* || (Hi) begheerde als poorter der stadt Ghend ontfanghen te zyne ende de provenie te ghebrukene int voors. godtshuus achtervolghende den costumen, Diericx, *Mém.* 1, 579 (*a.* 1456).

PROVENSIER, znw. m. Waarschijnlijk heeft het woord de bet. *bestuurder der kerkelijke inkomsten.* Het kan één in oorsprong zijn met p r o v e n d i e r (vgl. p r o v a n c h e, p r o v e n c h e, dat met p r o v a n d e één is) en dus ontleend zijn aan een mlat. *provendarius*, vgl. ofra. *provendier*, „pourvoyeur, maitre d'hôtel" (Duc.). Doch ook kan het staan voor *provisier* van een mlat. **provisarius*, dat naast *provisionarius* (Duc., vgl. ook ald. *provisa*) bekend kan zijn geweest. De bet. zou dan eig. zijn *opzichter* in het algemeen en met *provisor* te vergelijken. || Die paues was siec herde sere . . ., Seghelijns kinder alle seven waren sine penetanciere, si consten vroetscap menighertieren ende hilden daer spaues stede, *Segh.* 11475 (*var.* provensieren).

PROVENT. Zie PROVENDE.

PROVENTPRIESTER, znw. m. *Een priester die eene „provende" geniet.* || Soo wie personer van onser kerspelkercke is, soo wie proventpriester op Suncte Katherinen outaer is (= die ane S. K. outaer geprovent is) ende wie proventpriester op Suncte Nicolaus outaer is, die sullen hooftpriesters wesen in onsen rechte, *Fri. Stadr.* 75, 34. Vgl. PROVENDE, 2, *f*).

PROVER. Zie PROEVER.

PROVER, znw. m. Van p r o v e, hetzelfde als p r o v e n d e; z. ald. Hetzelfde als p r o v e n a r e en p r o v e n d e r; z. ald. en een voorbeeld van p r o v e r (*Doct.* II, 3154 *var.*) bij PROVENDENARE.

PROVERBIE (PROVERBE), znw. o. Van ofra. fra. *proverbe*, met bijgedachte aan lat. *proverbium. Spreekwoord*, ook *spreuk.* Vgl. BISPEL, BISPRAKE en BISPROKE. || Want men in proverbiën telt: die hont es coender vele . . . die op sijn messie is geseten dan enige andere vremde sijn, *Grimb.* II, 1681. Sidi mi fel, so volgdedi dien proverbie wel dat menich man hevet gesproken: over weldaet is hals tebroken, *Tijdschr.* 13, 32, 126 (*vgl. ald.* 127, 61: *une proverbe c'on retrait que on dist*: *„de bien fait col frait"*; vgl. ndl. „stank voor dank"). Alrehande proverbiën (*spreuken*) van den wisen Salomone, *Vad. Mus.* 2, 171. Salomon in proverbiën sede: die putertiere werden enz., *Sp. d. Sonden* 4366. Hier up van Salomon den vroede staet in proverbiën dus gescreven, 4340; e. e. — Verklw. p r o v e r b e k ij n, -k i n. || Men segt . . . dicwels dit proverbekin: als die hont es op syne messye, soo es hi te coenre, *Grimb.* II, 1681 *var.*

PROVEREN, zw. ww. trans. Van fra. *prouver* (vgl. „prove" naast „proeve", bewijs). *Bewijzen*, ook *in rechte bewijzen.* Vgl. PROVEERRE. — Misschien moet aldus (of p r o b e r e n) gelezen worden *Seven Vroeden* 31*r*: „die woorden die dat luyden (*beteekenen, inhouden*) en sijn niet autentijck noch int (*l.* mit) tughen *ghebrobeert*".

PROVESCHE (PROOSSCHE, PROEFSCHE, PROOSSCHE), znw. o. Van p r o v e s t; z. ald. *Het gebied van een „provest"* (z. ald.), *proostdij.* De vorming van het woord, dat alleen in brugsche geschriften voorkomt, is niet duidelijk. Misschien is het het als znw. gebruikte onz. van het van p r o v e s t afgeleide bnw. **provestsch.* Vgl. ndl. *„het dorp ligt in het Kleefsche", „hij is afkomstig uit het Bredasche"* (het gebied van Kleef, de omstreken van Breda). P r o v e s c h e was de naam van eene geestelijke heerlijkheid te Brugge, en wel die van den proost van St. Donatiaan. Zij was in twee deelen verdeeld, nl. „tsuud proofsche" en „toost proofsche". Zie de grenzen er van aangegeven in *Invent. v. Br.* 2, 348 noot. Wanneer het mv. gebruikt wordt, wordt daarmede de geheele heerlijkheid aangeduid: ook vindt men „beede proofschen". || Minen here vors. over dien van den Proveschen, omme dat zi metter steide ghelden scot ende lot ende assisen bi ghedoghenesse van hem VI hondert lb, *Invent. v. Br.* 2, 348 noot (*a.* 1307). Van der helt dat de kelchiede up tsuut proofsche coste te vermakene die N. nam in tasghe (*aannam*; vgl. taswerc, *aangenomen werk*, *Sp. d. Sonden* Gloss. en bl. XXXIV) jeghen de stede ende jeghen die van den proofschen, van onsen deele VIII lb, *ald.* A. den wouckerare, wonende up tsuud proofsche, 2, 348. De woukeraers wonende up toost proofsche ende up tsuud proofsche ende de cauwersine wonende up twijc der stede leenden, van welke woukeraers van beden proofschen de namen ende toenamen . . . bescreven staen enz., *ald.* Wonende up tproofsche, *ald.* (Wonende) up tsuud proofsche, *ald.* Joncvrauwe H., ghevanghen by eenen dienare van den proosschen, *Cout. v. Brugge* 2, 167. — Dat hem niemant en camme dan op tproossche(?) op de watersteen, *Ann. Em.* 7, 201 (*a.* 1517; *ordonnantie van den steen te Brugge*). Die pissen . . ., zullen gaen op den watersteen bachten opt proossche, die daertoe ghemaect es, *ald.* 200.

PROVEST (PROFEST, PREVEST, PROVOOST, PREVOOST (PREVOOCHT), PROOFST, PROOST (PROEST), PROFT, PROFST, PROST; in Oostmnl. PRAVEST, PRAEST, PRAIST), znw. m. Mhd. *brobest, probest, prost*; mnd. *provest, prôst, prawest*; ohd. *probost, probist*; hd. *propst* en *profoss*; ndl. *proost* en *provoost*; ofri. *progost, provest*; ags. *profost, prafost.* Van ofra. *prevost, proost*, vanwaar ook fra. *prévot*, eng. *provost*; uit lat. *praepos(i)tus*, mlat. *propros(i)tus* (met verwisseling van prefix, als bij p r o v a n d e en p r o v e n d e; z. ald.; eene enkele maal komt nog p r e v o o s t, p r e v e s t naast p r o v e s t voor). Uit de benaming van een wereldlijk ambtenaar heeft *provoost* in het Ndl. en *profoss* in het Hd. de bet. ontwikkeld van het „huis van den provoost, huis van bewaring, gevangenis." Zie beneden en vgl. Franck op p r o o s t, Kluge op p r o p s t.

A. Als benaming van een geestelijk ambt.

1) *Proost, hoofd van het kathedraal kapittel*, na den bisschop en zijn vicaris-generaal de hoogste waardigheid in een diocees. *Teuth.* p r a i s t, prepositus. *Voc. Cop.* e e n p r o o s t, prepositus. Kil. p r o s t, praepositus ecclesiasticus, oeconomus qui proventus ecclesiasticos administrat et secundum episcopum plebi praeest. || (Doe) was een proft te Brugghe, . . . die ooverdich was ende fier, arschecapellaen ende cancellier vanden lande van Vlaenderen (nl. *de proost van St. Donatiaen te Brugge*), *Vl. Rijmk.* 3108 (lat. bl. 400: *praepositus quidam Burgensis, Bertulfus nomine, archicapellanus et cancellarius totius Flandrensis curiae*). Des proofts liede, 3129. Des proofts Bertolf nichte, 3145; ook 3152. Die prooft Bertolf, 3161. Des prooft (*voor* proofts) broeder, 3186; ook 3211.

Des profts huus te Brugghe, 4566. Die prooft van Aerlebeke, 9261 (*tevens proost van Sint Donatiaen te Brugge*, ald. bl. 668). Hy sant haestelijc om Bertolve, den proofst van Sent Donnas, *Cron. v. Vlaend.* 1, 53. Her cansellier ende proofst, . . . wat es u raedt? *ald.* (*tot den proofst Bertolf*). Dit ghinc den proofst ter hertten ende het spijtte hem zeere, *ald.* In sproofs (*d. i.* sproofts) huus te Sent Donnas in de proofstyde, 54. Den prevest van Sint Donaes, *Invent. v. Br.* 3, 161. Den profst, capitle ende tghemeene college van der kerken van Sent Donaes, 2, 121 (*a.* 1363). De profst, capitle ende tghemeene college van der kerken van Onsen (*l.* Onser) Vrouwen te Brugghe, *ald.* Den here Boidine van der Lake, profst van Sente Pieters van Ghent, *Vad. Mus.* 2, 368; ook 369 (*a.* 1294). Ic sach selve inder kerken binnen weynich jaren vier proofste aldus (*nl.* onversienlic quaets dodes) sterven, *Ned. Proza* 293. De proefst Arnout van Deventer, Stoke II, 1159. De domproofst Dideric, 1151. Die grave van Loon, die proofst van Aken, Heelu 4574 (Velth. III, 4, 24 *te onrechte* pervest). In sproofst battaelge van Aken, 6793; ook 3733. Dese Willem, die nu werd hooft, was van Maestrict ooc prooft, Velth. IV, 10, 35. Dit es de translatie (*vertaling*) vanden vidimusse sproosses (*d. i.* sproostes) van Paris, *Invent v. Br.* 1, 50 (*a.* 1297). Sulke van den capitulaers coren Dideric van Hollant den doemproost (*tot Bisschop van Utrecht*), Matth. *Anal.* 3, 114. (Doe) wert gecoren (*tot Bisschop van Utr.*) Dideric van Are, proost tot Mydrecht (*beter* Maestricht), 3, 117 (vgl. *Clerc* 69, en de noot ald.). Te Ludick was een proofst, die een knecht had . . ., daer liet dese knecht sijn dienst mitten proofst varen ende liep tot veel mordenaers, *Devoot B.* 36, 115*r*. Wy prelaten, provesten, dekenen, greetmans, hooftlyngen, rechters ende meene meente van Oostergo, *Ostfri. Urkb.* 1, 263.

2) *Kloostervoogd*, plaatselijk overste van den tweeden rang, die belast is met de handhaving der kloostertucht en de behartiging van de stoffelijke belangen der abdij en bijwijlen den abt in diens afwezigheid vervangt. Onder den proost stond de prior; vgl. *Ruusb. Bijdr*, 9 bij PROVESTIE. In dezen zin is *proost* weinig of niet meer in gebruik. || Bisscoppen, abden, proofsten ende ander heeren, *Amand* II, 5959 (*hier kan ook de bet. bedoeld zijn, vermeld bij* 1). So welc tyt dat hijs (*de meyer*) vermaent wert in den ouste van den proofst of van sinen bode, so es hy schuldech te comene ende te doene sine officie, *Gendsch Chtb.* 33 (*a.* 1230). Van elcx menschen erve, die men in de kerke ghebiedt van sprost halven, 37 (*a.* 1366). De praters zine (*zijn hem*) schuldech te wachtene up dats de proost begheert omme ses penninghe elken dach, *ald.* Den beclaechden . . . es men schuldich te bringhene in tprostens vanghenesse, *ald.* Leveren den beclaechden in sprosts vanghenesse, *ald.* (*bij B vindt men niet zulke duidelijke plaatsen als hier om de ontwikkeling na te gaan der beteekenis van ndl.* provoost; *zij is ontstaan uit* in sproosts, *waarbij het woord* huus *of* vangenesse *als bekend werd weggelaten*; *vgl. bij* AMMAN *de uitdr.* in sammans gaen, trecken *en* Stoett, *Synt.* § 452). Van alle de boeten, vervallen ende verbeurten, die hy . . . aen mijnheer den proost van de voorn. kerke ende cloostere verantworden . . . zal, *ald.* 108. Een heilech man . . ., proofst in den clooster sijn, *Sp.* III[7], 21, 1; ook III[7], 19, 28. Broder Willem provest vanden cloostre in Myddelborch, *Oorkb.* 2, 352*a* (*a.* 1291). Wy Deryc, . . . provest des convente van Sente Mariënbarghe in Zallant, Racer 6, 121 (*a.* 1393). Van den praisst van Clarenwater, *Rek. v. Hattem* 151. Die pravest und dat gemeine convent toe Weerden, *Cod. Gelr.-Zutph.* 2, 33. (Doe) hevet hi gegruet sijn brueders ende hevet se bevalen den praest sijns monsters, *Heiligenl.* 5. Profst ende convent, *Cart. S. Mart.* 1, 283.

B. Als benaming van een wereldlijk ambt. Alleen in deze beteekenis wordt de vorm provoost gevonden.

3) *Opziener, hij die als hoofd over iets is aangesteld of aan het hoofd van iets staat. Voc. Cop.* een provoost, preses. Plant. provoost oft proost, *prevost*, praepositus, praefectus. *Voc. Cop.* prevoocht (uit prevoost, door bijgedachte aan *voget, voocht*), prefectus (hiermede kan ook bedoeld zijn de bet. vermeld onder 1; vgl. bij PROVESTIE[1]. Vooral in de volgende opvattingen. — *a*) *Opziener, opzichter.* || Sij en sullen van nyement van onsen amptluden gecorrigeert zijn van enige zaicken dan van onsen muntmeester ende waerdeyn ende prevoosten van hoiren sermiente, die zij bij tijden kiesen in onse munte, V. d. Wall 1, 377 (*a.* 1401). Die provoosten vanden werken, *Haagsche Bijbel* 1, 49*c* (*Exod.* 5, 13: *praefecti operum*). — *b*) *Hoofd, voornaamste.* || Dorotheus was . . . provoost van al den cameraren ende ooc van den magetogen des keysers kindere, *Sp.* II[4], 9, 43. Die marcgrave van Brandenborch . . . is die opperste camerlinc oft proost vander cameren, *Exc. Cron.* 94*b*. — *c*) *Aanvoerder.* || Tot eenre ander tijt quam tot hem een proost der ridderen (*soldaten*), *Vaderl.* 2*a*. — *d*) *Bestuurder, regent.* || Dese Josephus maecte den vrede aenden coninc ende die coninc zeyndene oic provoost boven Judea, *Proza-Alex.* 171 (*var.* provest). Hi maecten (*Jozef*) proost over Egypten ende over al sijn huus, *Hs. N. T.* 15*v*. Die proofst van den volke Arethe die behoede die stat tot Damassche, *Hs.* 75 *f.* 52 52*b* (II *Cor.* 11, 32: *Damasci praepositus gentis Aretae regis*, in onze vert. *de stadhouder van den koning Aretas in Damascus*). Herodes was provoost oft regent over dat lant van Galileën, *Fasc. M.* 83*r*. Die proofst, *Sp.* IV[2], 32, 102 (lat. *prepositus castelli*). — Lucifer, proost van der helle, Praet 1949. Sente Brandaen sprac . . . ten proofst die der hellen plach, *Brand.* 648.

4) Benaming van een rechterlijk ambt, dat het meest met dat van ambtman of baljuw overeenkomt (zie AMMAN en BALIU). Kil. prevost, praefectus juridicus, quaestor; praefectus rerum capitalium, quaesitor latrunculator, *q. d.* praepostus s. praepositus; provost j. prevost, quaesitor, latrunculator; prevoststock, vitis, insigne centurionum quod manu gestabant et quo in delinquentes milites animadvertebant (vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 182: „de geweldighe van 't hof . . . met zyn' *roode roede* in der handt"). || Die knecht riep ghenade an sijn heer, die totten prevoost quam ende bad hem dat hy den knecht wilde laten . . .; die provoost seide hem dat hy dat niet doen en dorste vanden coninc noch van rechts weghen, hy en most recht doen, Matthijsz. 44. (Doe) rechtede die prevoost over den knecht ende deden hanghen an . . . die galghe, 45. Doen ic prevoost wort, dedi mi zweren recht te doen, 45; zoo ald. nog *driemaal* (*vgl.* 38: bailiu, dats in Latine *prepositus*, quia post dominum debet teneri et preferri ceteris servitoribus in honore; *de verklaring van* „prepositus" *is onjuist*). Jan van Avennis . . . maicken condt . . . onsen bailliu, proovoost, schepene, gezwoornen enz. van den Nyeuwendamme (*Schiedam*) enz., *Oorkb.* 2, 494*a* (*a.* 1299). Poorters van Haerelbeke moghen de voors. wapenen draeghen ende trucken op tseggen van prosst ende scepenen, *Ann. Em.* 6, 67 (14*de eeuw*). Die keyser dede uutgeven baljuwen, proosten ende graven, dat sine vaugen als enen ongaven, *Sp.* II[4], 5, 7. Wat souden princen ochte coninge, ochte provoost ochte baeliu, *Rose* 5348 (*var.* profeste ofte ballieuwe). Vanden baeliuwen, provoosten ende andere officieren in justicie, Bottelghier, *Somm. rur.* c. 279. — Continuerende de cause van der justici, de prince heeft enen provoost des maerscalcx, sterc geknaept mit gesellen van orloghen, dewelke provoost dient in tyden van paeyse te doene

de criminele executiën, ende heeft al tlant duere van den prince macht ende jurisdictie in allen steden, uytgeseit in thof van den prince, dat is in de jurisdictie van den hoofmeesters, Matth. *Anal.* 1, 244; zie verder *ald.* en 245. — Vgl. de benamingen *Provoost-Geweldige* of *Geweldige-Provoost* en *Geweldige Provoost-Generaal* in de 17de eeuw (*Ndl. Wdb.* op geweldige) en bij Weiland op provoost: „diegene welke de overtreders onder de krijgslieden en schutters gevangen neemt; ook kapitein-geweldiger geheeten"; ook ald. de uitdr. „hij zit al bij den *provoost*", en van hier wordt de gevangenis zelve, waarover zoo een provoost gesteld is, de *provoost* genoemd."

PROVESTGOET (PRA(V)EST-), znw. o. *Proostdijland, eigendom van eene proostdij.* Vgl. een art. over „de rechten der abtsgoederen van weerden of anders praestgoederen" in *Cod. Gelr-Zutph.* 2, 33, en de „lijst van de goederen en rechten behoorende aan de proosdij van St. Jan te Utrecht in de 15de eeuw" in *O. Vaderl. R.* 4, 239 vlgg.

PROVESTIE (PROVOSTIE, PREVOSTIE (PREVOSTDIE), PRAVESTIE en PRAISTIE) (in het Oostmnl.); ook PROOFSTIE, PROFSTIE, *PROOFTIE (PROOFTERIE), PROOSTIE (PROOSTDIE, PROOSDIE, PREUSTIE), -Y, -YDE, znw. vr. Mhd. *brobestie*, *probistie*, *-ei*; mnd. *provestie*; hd. *probstei*; ndl. *proos(t)dij* (de uitgang, die reeds in het Mnl. voorkomt, berust op analogie, b.v. van *abdij*; vgl. ook ndl. *voogdij*, *makelaardij*).

1) *De waardigheid van proost* in de drie beteekenissen. (zie PROVEST). *Gemma* 158*v*: een proostye, prepositura, dignitas. *Voc. Cop.* prevostdie, prefectura (*vgl.* Duc. „idem quod *praepositura* in monasteriis"); proostdie, prepositura. Kil. prostdije, prostasis, praesidentia, praefectura *vulgo* praepositura. *Teuth.* braistye (*l.* praistye, *òf is de vorm te vergelijken met mhd. brobestie?*), prepositura. ‖ Als de . . . bisscop to Munster . . . my mit der provestie to Grotehusen beleynt unde to sijner genaden provest aldar gemaket hevet, *Ostfri. Urkb.* 1, 716. Een cuewe (*ton*) wijns . . . ghepresenteirt minen heere den proost van Onser Vrouwen te ziere eerster incomste in de voors. profstye, *Invent. v. Br.* 5, 299. (Die grave Carel) dede die choor van O. L. Vrouwe Kercke te Brugghe maken, fondeerende daer . . . een proosdie met acht canosiën (*kanunnikplaatsen*), Despars 1, 267. De provostie van Maubeugen, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 237. Daer sie mede voor dat capitel hadden gheweest alse van der provestiën weghen, *Rek. d. Cam*, 3², 82. — Ende want wy Deryc desen brief aldus geëxaminiert hebben . . ., so hebben wy onse segel des wy gebruken in onser pravestien (*als proost*) an desen brief ghehangen, Racer 6, 121 (*a.* 1393; *vgl. ald.*: Wy Deric, provest des conventes van S. Mariënbarghe). Daer her Vranc af (*van een Augustijnenklooster*) ontfinc dat officie vander proofstiën ende her Jan was onder hem prioor, *Ruusb. Bijdr.* 9. — Dese Philippus had ontfaen van den senatoors die prostie (*prefectuur*) van Alexandriën, *Pass. S.* 198*c* (*a.* 1489, *aangeh. bij* Oudem 5, 732). B. de dorper es stedehoudere van der proofstie van Monstreul, *Livre d. Mest.* 22 (fra. *prevosté de Monstruel*).

2) *Het paleis of huis van een proost.* ‖ Dat Bosschardt (*en de andere saamgezworenen tegen Karel den Goede*) souden ligghen in sproofs huus te sent Donnas in de proofstyde ende gaen in den achterchoor omme te bespiene welc tijdt dat de grave comen soude, *Cron. v. Vlaend.* 1, 54. Nemende al sgraven juwielen ende brochten se in de proofstye, 56. Alle sulcke (evene) als men ten prosdiën te (h)orscoorne gheeft, *Gendsch Chtb.* 107 vlg. (*a.* 1296). Up zynen winckele staende upden houcke vanden preustye poorte (*van St. Donatiaen te Brugge*), *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 288 (*a.* 1551).

3) *De rechtsmacht of rechtsbevoegdheid van den proost*; ook *het gebied van den proost*, *de kapittelgoederen waarover de proost het beheer had.* Vgl. bij PROVESCHE. Het woord komt van provest (proost), als benaming van een geestelijk en van een wereldlijk ambt. ‖ Der (*die*) sal seynen schepeneydt schuldich sijn te doen in der prosteyen van Merssen, *Publ. Limb.* 16, 208. In den jaer 1516 . . . is gecleert . . . van den XI bancken der prostyen, dat wanneer eynige partyen die schepen van eynich van den bancken beroepen enz., 19, 406. Die schoutet van Vl., dewelcke dair op sal done bescreven met advys van den visproost (*viceproost*) ende ryeproost(?) die voorscr. XI bancken (*van de proostdij*), 407. Die schutterhooven alle dry al Vroenhoffse gront, maer hooven voor die proosdie, 420. Hy plach die praestye te verwaren, *Hs. Diepenv.* 138*c*. — Dat graefscap van Chiny die stat van Yvois metten slote, die proefter(r)ie van Durby ende van Vastenaken met alle den toebehoorten, clevende aen tvoors. hertoghedom, *Brab. Y.* VII, 1522 (*varr.* proufertrie, proefterrie). — Nog heden draagt een deel der gemeente Abkoude den naam van *Abkoude-Proostdij.* Vgl. bij ASICHDOEM.

PROVESTINNE (PROOSTINNE, PRAESTINNE), znw. vr. Mnd. *provestine*, *pröstine* („vrouwe M., proestine der werltlichen kirken van Essende", 1404); hd. *pröbstin.* *Proostin, de met die van proost overeenkomende waardigheid in een nonnenklooster. Teuth.* proestynne, preposita.

PROVESTLAET (PROOSTLAET, PROOSLAET), znw. m. „*Laat*" *of hoorige landgebruiker* (zie LAET) *van een proost*; vooral van het Sint-Donaaskapittel te Brugge en te Winocxbergen. Zie vooral Stallaert 2, 131*b*. ‖ Datter een was prooslaet ende dander vrilaet, *R. v. Aardenb.* 280.

PROVETSE (PROVAETSE, PROVEETSE, PROUETSE, PROUETSCHE, PROUECHE, PRUËCHE, ook PERVAETSE), -AEDSE, znw. vr. Van ofra. *proëce*, *proëche*, *proesce*; fra. *prouesse. Dapperheid*, *ridderlijk gedrag*, ook *dappere daad.* Vgl. PREUS. Op de meeste plaatsen wordt in de hss. het woord geschreven met *u*, en de gewone uitspraak zal dus wel geweest zijn dezelfde als van fra. *prouesse*, maar daarnaast is ongetwijfeld ook de uitspraak *provetse*, *provaetse* bekend geweest; vgl. ndl. *evangelie* naast *euangelie*, fra. *évangile.* ‖ Sider dedi prouvetschen so vele, dat hem die here van den castele sire dochter te wive gaf, *Lanc.* II, 6851. Alle die doocht die hebben mach enich ridder . . ., prouetsen, stoutheit, sconheide, godertierheit, hovescheit, miltheide, 6699. Dat hi met prouetsen heeft leden alle die leven, 6709. Omdat hi hem kinnet so machtich van groter prouetsen ende so crachtich, vecht hi jegen die ridders alle, 4373. Hi begeert sine macht te provene sere jegen Waleweins prouetchen, 7786. G. ende die hertoge . . . deden groten prouetsen bede, 10595, ook 10596; 10599; 10818; 18843 (pruëchen); 18595 (prouechen); 23310 (bi provenchen, *l.* provetchen); 28607; 16344 (prouetche); 8500; III, 2088 (mettire proueetsen); IV, 2590 (vele proueetsen); 2624 (al die proueetse *l.* proueetsen?); 873; 9401; 9408; 11113; *Ferg.* 5543 (provetse); 5347; *Alex.* I, 1068 (provetsce, *hs.* prouetsche); VI, 181 (provetse, *hs.* prouetse); *Belg. Mus.* 8, 255, 29 (grote provaetsen); *Corn. v. Brab.* 4250 (provetsen vrome); *Wal.* 8173 (prouaetse); 10491 (ridderlike prouaetse); 10642 (scone provaetse). — De eenige plaats waar het woord in proza voorkomt is in eene aanhaling in *Invent. v. Brugge*, Gloss. op pervanche: „zo trac den capiteyn . . . (h)uuter stede van Brugghe . . . wel met 300 mannen om peruaedse (misschien staat in het hs. *puaedse* met een liggend streepje door den haal der *p*, d. i. *prouaedse*) ende fayt van wapenynghe te doene" (*het woord wordt aldaar verkeerd verklaard*). — Eene enkele maal wordt prouaetse gebruikt van *zedelijke of edele daden.* ‖ Dat hi (*de schrijver*) . . . moete hebben ghedaen sulke prouaetse met penitentiën ende met dogheden, dat hi tansicht

vul van vreuden (*l.* vroghedcn) bescouwen moete in hemelrike, *Wal.* 11191.

Aanm. 1). — *Teest.* 3858 vlgg.: „wi moeten allen openbaer voor sijn (*Gods*) aenschijn staen daer (*in het jongste gericht*) ende al ghescreven voor ons hoot onse werken cleyn ende groot alse een dief als ende als die *proveetse* heeft opten hals", kan het woord niet juist zijn overgeleverd. De bedoeling moet zijn *hetgeen hij gestolen heeft, de zaken die hij zich door diefstal verworven heeft* („zooals een dief die het gestolene nog op zijn hals heeft"). Men moet lezen provenche; z. ald., Aanm. 1), waar dit woord voorkomt in juist hetzelfde verband. Dat *provencke* en *provetse* meer verward worden, ziet men uit Aanm. 2) aldaar.

Aanm. 2). — Over pratse (*Grimb.* II, 5066) zie bij dat woord.

PROVIANCIE. Zie bij provande.

PROVIANCHEREN. Zie bij provanderen.

PROVIDIERSTOEL (*Rek. d. Buurk.* 179). Zie bij provendier. Het hd. ww. *providiren* „ter dood bereiden, het laatste oliesel toedienen", kan ter verklaring niet dienen.

PROVINCIAELSCH (-aeles), znw. o. *De taal van Provence* (lat. *Provincia*), *Provençaalsch.* ‖ Deen sprac provinciaeles, die ander latijn, die derde fransoys, *Vad. Mus.* 1, 48, 9. — In het Mhd. bestaat het als znw. gebruikte lat. bnw. *provincialis*, nl. *provinciaal*; hd. *provinzidl*, opziener over een klooster; vgl. Kil. provinciael, provinciae praefectus".

PROVINCIE (-chie), znw. vr. Hd. *provinz*; ndl. *provincie. Gewest, landstreek, provincie*, vooral ten opzichte der kerkelijke indeeling. *Voc. Cop.* provincie, provincia; vander provinciën, provincialis. Kil. provincie, provincia. Plant. provincie, landtschap, *province*, provincia; die in een provincie woont, provincialis. ‖ Dat aerdsche bisscoppe . . . uut wat provinchiën datsi waren, haer bisdom (*var.* bisscoppedoeme) van hem (*Karel*) ontfaen moesten, *Lsp.* II, 48, 1178 (*var.* provinciën). Eustacius in Tuscia . . . leyde een publicaens gelt onder Eufrosiën sijn wijfs hoede, mer doe die vianden die provincie wisten, begeerden sy tgelt", *Pass. S.* (1489) 142*d* („wisten" *is bedorven blijkens lat.* „cum provincia ab hostibus urgeretur").

PROVINERSE. Zie provenerse.

PROVISERER, znw. m. Van *proviseren, of voor *provisecrre naar het voorbeeld van ofra. woorden op *-ère*, lat. *-ator*, hetzelfde als provisor (zie de Aanm. bij dat woord). *Hij die anderen van het noodige voorziet, spijsmeester*; eng. *spencer.* ‖ (Judas) dien hy (*Christus*) proviserer van sijnen gheselscap maecte, *Boëth.* 271*b.*

PROVISIE, znw. vr. Van ofra. *provision* met latiniseering. — 1) *Provisie, voorraad*, vooral *mondvoorraad.* Kil. provisie (o. a.), copia; provisie van kost, penus, penu, annona, commeatus; provisie van ghelde, argentarius commeatus; provisie doen, praeparare cibos, ligna et caetera necessaria, congerere penum; provisie vansout, annona salaria. Plant. provisie, lijftocht oftmontcost, penus, penum, provisio, annona. ‖ Als heer J. dat regiment aenghenomen hadde, soo vant hij cleijne provisie opden solder, gheen geldt inder kijsten enz., *D. War.* 7, 109 (16*de eeuw*).

2) Als rechtsterm. *Voorziening.* Kil. provisie, provisio, cautio *et* subsidium; provisie, decretum temporarium sive interlocutorium magistratus; momboor bij provisie ghegheven, tutor fiduciarius. ‖ Die (scepenen van der plecke ende die rechters die int lant sijn) nemen den weesen ende hoor goeden in bewaernisse sonder ander provisie van voochden, Bottelgh. *Som. rur.* c. 25. (*Weezen*) die hem niet en mogen noch en connen regieren sonder onse behoorlike provisie, c. 26. Dat si (*schepenen*) provisie doen van voochden over den weesen vanden maghen, c. 25.

PROVISOOR, znw. m. Van lat. *provisorem*; vgl. *pastoor, rectoor, prioor* (*priore*) e. a. Benaming van eene geestelijke waardigheid, *groot-vicaris* of *vicaris-generaal.* Vgl. Duc. „*provisor episcopi*, qui ejus vices gerit, nostris *Grand-Vicaire*". Kil. provisoor, censor ecclesiasticus, proëpiscopus. ‖ So duncket den recht onreden wesen dat yement sijn kercghelt onthout den godshuyse, soot omset (*omgeslagen*) is . . ., ende so wie des niet en dede, die selmen verwinnen mitten gheesteliken recht voir den provisoor, *Leid. Keurb.* 120, 2. Papen ende clercken, die barnasch draghen, vechten enz., ende des snachs wandelen in tavernen, in bordeelen of in stoven ontamelic, die sal een provisoor vangen ende coriengeren; ende en is hy er niet bi, so salt die schout doen, ende die salse den provisoor of den officiael overleveren op des provisoors of des officiaels cost, *O. K. v. Dordr.* 52, 183. Had zy een gecooren voocht dat zy dan nyet antwoorden en soude, maer had zy gheen ghecooren voocht, soo soudt zy antwoorden; soo vraechtmen een vonnis wie dat sculdich is te weeten; soo wijstmen: die provisoor ende die raetsluyden mitten scepenen, *Dingt. v. Delft* 6. So en zellen onse poorters malcander niet doen daghen anders dan voor onsen provisoor voor toutaer van gheesteliker scult, *O. K. v. Rott.* 30, 83. Die deken off provisoir en sal niet meer hebben van heymelijcke trou (nl. *van de berechting er van*) dan vijff scelling, *Wfri. Stadr.* 2, 273, 196. Desgelijckx sullen alle gheestelijcke saken tusschen partyen geeyndt . . . worden voor den promsooren (*l.* prouisooren) ende landtdeeckenen der voors. landen ende steden, *Handv. en Priv. v. Holl.* II, 7 (*a.* 1476); zoo nog eens *ald.* Soo en sal nyemant den anderen doen dagen voor den provisoor tensy van geestelijcke goeden op eenen geestelijcken persoon, *O. Vaderl. R.* 2, 103, 119 (*te Geervliet*). Wat poorter een poorter daegde voor die provisoor of eenige geestelijcke regter buyten der poorte, 4, 400, 37. Item is J. een segghens ghebleven an den provisoor ende an den gherechte te Leyden, *R. v. Leiden* 34; ook 35. Den provisoir ende deken van Rijnlant, 75 (*a.* 1448). Provisoors, officiaels ende ander geestelike officiers, *Con. Somm.* 26*a.* Wat poorter gedaget wort voirden provisoir of decaen, die van daen gheleit woude wesen, ist dat hij inden onrecht valt, so sal hij gelden een pont..., een derdendeel die provisoir, *O. K. v. Delft* I, 9, 8. Want mi heer Herman die provisoor in spaeus ban dede, *Rein.* II, 4507. Ic sel den provisoor doen citieren te Romen ende teghen hem pleitieren, 4537. Ghi en hout mi . . . scadeloos voor Losevont den provisoor ende voor den biscop Prendeloor ende Rapiamus sinen deken, 2957. Sy en absolveren niet om tghelt noch . . . deken noch provisoor, Hild. 40, 36.

Aanm. — Ook andere ambtenaren hebben den naam *provisor* gedragen, zie verschillende soorten vermeld bij Duc.; *o. a.* heetten zoo *armmeesters.* Zie Bottelgh. *Som. rur.* c. 32: „provisoren (fr. *proviseurs*, zie de aanhaling bij Littré) sijn gehieten den ghenen die oock ghestelt sijn te bewaren ende te ontfanghen die goeden den ghemenen armen toebehorende, als heilige-geestmeesters". — Thans is *provisor* benaming van „iemand die bevoegd is om aan het hoofd van eene apotheek te staan".

PROVOOST (provost). Zie bij provest.

PROVOOSTIE. Zie provestie.

PRUCHE (*Rek. d. Gr.* 3, 358). Zie pruusch.

PRUECHE. Zie provetse.

PRUEDTS (vgl. ndl. *preutsch*), *ZVl. Bijdr.* 6, 332, 146. Zie preus.

PRUEFTHEIT (*Lanc.* II, 32589). Zie preusheit.

PRUEFLIJC. Zie proevelic.

PRUEFNESSE. Zie proevenesse.

PRUES. Zie preus.

PRUESHEIT. Zie preusheit.

PRUEVELIJC. Zie proevelijc.

PRUEVEN. Zie proeven.

PRUYLEN. Zie PRULEN.

PRUYSTER. Zie PRUUSTER.

PRUYTSCH („*pruytsche boter*"). Zie PRUUSCH.

AANM. — Voor een ander woord pruytsch (ook pruysch) vgl. Kil. „pruytsch j. prootsch, strenuus, acer, magnanimus, fastosus, superbus, Gall· *preux*". Plant. pruyts, *orgueilleux*; pruytsicheyt, *orgueil, haultainete de courrage*; pruytsichlick, *orgueilleusement*. Zie een voorbeeld van *pruys* in dezelfde bet. uit de 17de eeuw bij Oudem. 5, 738.

PRULEN, zw. ww. intr. Ndd. *prûlen*; ndl. *pruilen*. De oorsprong is niet bekend, maar op de eene of andere wijze zal het woord wel tot *pralen* in betrekking staan; vgl. pladeren en pluderen. Dat hetzelfde ww. de beteekenissen „pralen" en „pruilen" vereenigen kan is bekend; zie o. a. bij PRATTEN. *Pruilen, een lip trekken, humeur toonen, ontevreden zijn, onwillig zijn om iets te doen wat gevraagd wordt. Teuth.* pratten, pruylen, musitare, drensere, substomachare, mutire, mussare. Kil. pruylen, muylen, mutire, mussitare. ‖ Alstu (*nachtegaal*) verdrietich biste, so singestu, ende alsment di bidt, so pruulstu, *Hs. Cyrill.* 44*r* (lat. *taediosissima jubilas sed rogata non cantas*). Vgl. *Hor. Belg.* 7², 84: prollen, fremere; prollinghe, fremor.

PRUME (PRUYME, PRUUM, PRUYM), znw. vr. Mnd. *prume, plûme*; mhd. *phrûme, phlûme*; ohd. *phrûma*; hd. *pflaume*; ags. *plûme*; eng. *plum*; ndl. *pruim*. Uit lat. *prunum*. Zie verder, ook over de rom. vormen, de phonetische veranderingen en den ouderdom der overneming de Wdbb. *Pruim. Voc. Cop.* een prume, prunum. *Teuth.* pruyme off kriecke, prunum. *Gemma* 164*r*: een pruym, prunum. Kil. pruyme, prunum; pruyme van Damasch, blauw pruyme, prunum Damascenum, passum, rugosum; witte pruyme, prunum hordearium, candens. Plant. pruyme, *une prune*, pruymken, *petite prune*; pruymen van Damasch; geel oft witte pruymen, rospruymen, *des poetrons, ou prunes iaulnes*, pruna asinina. ‖ Ayuun ende prumen II pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 321. — Vgl. SLEE en CRIEKE en Kil. pruymkerse, malum armeniacum.

PRUMEGARNATE. Zie PUMEGARNATE.

PRUMELARE, -ERE, znw. m. *Pruimeboom*. Vgl. PRUUMBOOM en voor den vorm perelare ndl. *rozelaar*. *Voc. Cop.* een purmelere (*l.* prumelere), prunus (arbor). Kil. pruymboom, pruymeler, prunus. Plant. witte pruymeler, *prunier sauvage ou prumelier*, spinus, prunus silvestris.

PRUMELARIJN, -AREN, -EREN, bnw. *Van pruimeboomenhout*. Vgl. PRUMERIJN. *Voc. Cop.* prumeleren, pruneus.

PRUMERBOOM (*Sp.* I², 50, 55 *var. L.*). Zie PRUUMBOOM.

PRUMERIJN, -EN, bnw. *Van pruimeboomenhout*. ‖ Sinen viercanten staf . . ., die prumeren was ende dicke, *Ep. Fragm.* 194, 275 (*Flovent*). Vgl. PRUMELARIJN.

PRUMEREN (PRUMEIREN; ook PRUMUREN en PURMEREN, PURMUREN), zw. ww. trans. De (waarschijnlijk) eigenlijke vorm *pumeren, van **pume*-(*puimsteen*; vgl. PONCE) is uit het Mnl. niet opgeteekend, doch hij is nog heden in het Wvla. bekend; Gailliard vermeldt in *Invent. v. Br.* Gloss. op prumeiren uitdrukkelijk als wvla. *pumeren* en *pumen* in de bet. „met puimsteen gladmaken'' en bij Corn. en Vervliet en in *Waasch. Idiot.* 539 staat *puimen* in dezelfde bet. als Antwerpsch vermeld. ‖ Van XXVIII tabernakelen te prumeirne ende te bescrivene ant ghiselhuus, *Invent. v. Br.* 3, 488. Ghewrocht bi G. (*schilder*) . . . van den sloten te prumeirne ende van den beilden te suverne, *ald.* Den donrebussen . . . scoone ghemaect, ghevarwet ende ghepurmeirt, 5, 272. Van IIII posten te varewene ende te purmerene, 5, 317. — Hiertoe behooren ook de beide volgende plaatsen, waarbij men de toelichting zie, door Gailliard gegeven t. a. p. Eén met de bovengenoemde woorden is waarschijnlijk ndl. *plamuren*, eveneens een verversterm, zij het ook met eene andere bet., nl. de oneffenheden van hout volsmeren met eene pap van gewreven menie, loodwit en drogende olie; de grondlaag verf leggen om daar overheen goed glad te verven" (Van Dale). Vgl. met deze omschrijving de plaats beneden, waarin eveneens van „purmueren met *loodwit*" sprake is. *Plamuren* kan staan voor *plemuren* en de invoeging van *l* na *p* in vreemde woorden is niet ongewoon. De uitgang *-muren* voor *-meren* kan ontstaan zijn door de bijgedachte aan „muur"; vgl. in de beschrijving t. a. p. van Gailliard de woorden: „dans les travaux ordinaires de peinture quand un *mur* est trés-raboteux . . . on recourt parfois . . . au procédé suivant: on commence par peindre le *mur* par quartiers enz. Doch vgl. *plamaasteren* en *plamoesteren* „bekladden, bezoedelen", *plamoesteraar* „kladschilder" bij De Bo, en *plammeusteren, plammuisteren* bij Schuermans, waarmede „*plamuren*" ook een gemeenschappelijk oorsprong hebben kan. ‖ (Ende sal) daer naer het velt, daer de voors. graeven ghefigureert sullen sijn, bereet werden bi den voorn. schilders met purmueren van lootwitte van goeder olieverwen naer den heesch van den wercke, Dioricx, *Mém.* 2, 73 (*a.* 1419; *misschien moet men het woord om het volgende van eerder opvatten als het mv. van een znw.* purmuere, *in de bet.* pap om te „purmuren)". Van de plaetse achter tcruus binnen den boghe daer tcruus op staet (*in de Walburgkerk te Veurne*) te prumueren met zwarte, ende buten den boghe tot den glasveynstere te prumuren met gheluwe, ende Onsen Heeren anzichte te verscilderen, *Ann. Em.* 16, 125 noot (*a.* 1501).

PRUMICH (PRUYMICH), bnw. *Pruimachtig. Teuth.* pruymich, pruneus (of is de bet. *van pruimeboomenhout*?).

PRUNDE (PRUNT, PRUUNT). Zie PRONDE.

PRUNDEN. Zie PRONDEN.

PRUSCHEN (*Sp.* II⁴, 24, 31). Zie PRUUSSCHEN.

PRUSEN (*PRUCEN), znw. o. Mhd. *Prûzin, Prûzen*, en tal van andere vormen bij Lexer 2, 298; hd. *Preussen*; ndl. *Pruisen*, naam van het land door de Pruisen bewoond. Eig. dat. mv. van den volksnaam *Pruis* (Kil. Pruysse, Borossus, Pruthenus, Bructenus), mnl. *pruse, pruus (vgl. PRUUSCH), mhd. *priuze, priuz*; mnd. *prusse, prutze, prucze*; hd. *preusse*. Vgl. *Saksen, Thuringen, Polen, Zweden* e. a. en mnl. Grieken. Plant. Pruyssen, *Prusse*, Prussa, Prussia, Prutenia, Borussia, *olim* Hulmigeria. Kil. Pruyssene, Pruyssie, Borussia, Prussia. ‖ Der drier lande ghebieder (*van de duitsche orde*) Duutschland, Lijflant, Prusen, *D. Orde* 311; ook 310; 312. Die ghebiedere van Duutschenlande, van Lijflande, van Prusen, 313. Der drier lande ghebieder, Duutschenland, Lijflands ende Prusen, 313. Doen hi reet . . . tot Mariënborch, om den hooftmeester (*der duitsche orde*) van Prusen te spreken, *Rek. d. Gr.* 3, 227 (*vgl.* 248: met den hooghemeester van Prusen te spreken). Mijns heren cost mede te betalen van Venesguen tot Prusen toe, 226. Dat haer Daneel van B. ende dander, die mijn heer ghesent hadde voor te Prusenwaert, ghevanghen waren ende berooft, 103 *vlg.* Te Conynxberghe in Prusen, 75. — Ook komt voor Prusenlant (Hild. 23, 147 *var.*); Pruserlant (Hild. 23, 147); Pruuslant (*Rek. d. Gr.* 3, 248). Vgl. mhd. *Priuzenlant, Pruzenlant*; mnd. *Pruczenlant, Prussenlant*; *Teuth.* pruyssenlant, Prussia.

PRUSENLANT, PRUSERLANT. Zie bij PRUSEN.

PRUUM. Zie PRUME.

PRUUMBOOM (PRUYM-; ook *PRUME-, PRUMER-), znw. m. Mhd. *phlum-, phlûmenboum*, ook *prumenboum*; hd. *pflaumenbaum*; ndl. *pruimeboom*. Vgl. PRUME en Franck op pruim en zie PRUMELARE. *Teuth.* pruym-

boom, prunus. *Gemma* 164*r*: een pruymboom, prunus. Kil. pruymboom, pruymeler, prunus (ook Plant.). || Onder wat boom dat si (*Susanna*) misdede? hij seyde, twas onder een pijnboom . . .; dander . . . sprac . . .: onder een pruumboom, *MLoop* II, 2562. Onder enen pijnboom, *Sp.* I², 50, 55 (*var.* prumerboom). Die gomme die loopt uten kersbome ende uten pruumbome, *Hs.* Yp. 134*b*.

PRUUMSCH (PRUYMSCH), bnw. *Pruimachtig*. *Teuth.* pruymsch, pruneus.

PRUUS. Zie PRUUSCH.

PRUUSCH (PRUYSCH, PRUSCH, PRUSCH, PRUUS), bnw. Mnd. *prûsch*, *prussisch*; mhd. *priuzisch*; md. *prûzsch*, *prûsch*; hd. *preussisch*; ndl. *pruisisch*. *Teuth.* pruysch mynsch, prutenus. || Prusche penninghe, *Rek. d. Gr.* 3, 151. Pruus penninghe, *ald.* 7d. pruus, *ald.* 2½ scot pruus, *ald.* 4 marc pruus, *ald.* 6 marc 21 d. pruus, 249. 7 marc 4 scot 9 d. pruus, *ald.*; ook 227 *driemaal e. e.* Van 2 pruchen targen te riemen, 358. Mijn . . . heere van Gelre is wedercomen van den Pruysscher reysen, *R. v. Elburg* 197 (*a.* 1396). — Ook in den vorm pruitsch. || Voirt en moet men gheen pruitsche butter vercoopen binnen der stede van Delf dan in die nieuwe straet aen die suydtsijde, *O. K. v. Delft* II, 68, 26 (*vgl. ald.* 24: noordersche butter, sweedsche butter). Dat niemande eenighe pruytsche kinnitgen booters binnen der steede van Delft vercoopen en sal moogen dan enz., *K. en O. v. Delft* 193, 5.

PRUUSSCHAERT (PRUESCHAERT), znw. m. *Blaaskaak*, *snorker*. Het woord is eene afleiding van pruusschen (zie het volg. Art.) en niet van preus (dat in het Mnl. geen ondeugd uitdrukt); z. ald. || Een groen raepkin, een vuurt (*rot*) scaepkin, ende den rogghenen cant, dat zijn de pruesschaerts van Brabant, *Belg. Mus.* 2, 315. — Vgl. bruuscaert (bruscaert), *opbruisende*, schuimende wijn.

PRUUSSCHEN (PRUSCHEN), zw. ww. intr. Het woord is in het oudere Ndl. in verschillende vormen (*pruysen*, *pruyssen*, *pruyschen*) en in allerlei beteekenissen bekend (zie Oudem. 5, 737 vlg.) en nog heden in ndl. tongvallen. Vgl. V. Dale *pruisen*, verw. naar *bruisen*; De Bo *pruischen*, *pruisen*, opborrelen, uitspuiten (niet in de bet. van ndl. *bruisen*); *Antw. Idiot.* 1803: *pruis(ch)en*, een bruisend geluid maken als kokend water of brieschende paarden, proesten; *Waasch Idiot.* 539; Schuermans *pruischen*, *pruisen* (*proissen*, *prossen*), opborrelen, overkoken, overspatten; *ook* hikken (Kil. pruysschen, singultire, singultus emittere) en hetzelfde als prossen bij Plant. en Kil., nl. *Fland.* bullire, fervere cum murmure, *opborrelen*, *pruttelen*. Zie ook prossen in *Antw. Idiot.* 1003. Vgl. PRUUSTEN, dat tot pruusschen in dezelfde verhouding staat als *druust* tot *druusch* (in *gedruusch* en *bedruusch*). Het woord is uit het Mnl. opgeteekend in de bet. *snuiven*, *snoeven*, *snorken*, vooral van opgeblazenheid. || (*Keizer Juliaan had in zijne jeugd*) oogen loopende hier ende daer; . . . voete ongestade; nesegate blasende al tongemate met pruschene ende sere scachen, *Sp.* II⁴, 24, 27 (lat. *nares spirantes injurias et contemptus*).

PRUUSTEN (PRUYSTEN), zw. ww. intr. Mnd. *prûsten*; mhd. *prûsten*, ook *brûsten*; ndl. *proesten*, in dial *pruisten*. (zie Schuerm. op pruisen; Draaijer 35; Gallee 31). Voor de verschillende opvattingen in het Ndl. vgl. de uitdrukkingen „hoesten en *proesten*” en „*proesten* van het lachen”. — 1) *Niezen*, *fniezen*. Zoo nog heden *proesten* (Boekenoogen, Molema) en *pruisten* (Schuerm., Weiland) in ndl. tongvallen; fri. *pruste*. *Teuth.* hoisten, pruysten, nyesen, tussire; nyesen, pruysten, sternutare. Kil. pruysten, *Sax. Sicamb.* sternutare. *Gemma* 194*v*: pruysten, sternutare, est naribus sonum facere. || Also groot was dese plage of als daer yemant nyesde, dat hem dicwijle dye siele mit dat si pruusten, wtvoer, *Pass. S.* 29*b*. Daer om als yemant dye luden hoorden pruusten, soo liepen si daer toe ende riepen: god help di! ende van dier tijt soo plechtmen dat noch te doen, want als wi yemant hooren pruusten, so segghen wi noch: god help dy! (thans *God zegen je*), *ald.* Doe hi (*Herodes*) dat mes in sijn hant hadde, soo pruuste hi sere, *Pass. W.* 142*c* (lat. *cum tussi violenta discinderetur*).

2) Hetzelfde als bruusschen; z. ald. *Uitspatten*, *ergens uit spuiten*. || Sulc wijn als int vat is moet ymmer uten bongate pruusten, *Con. Som.* bl. 50 (uitg. Tinbergen; *varr.* pruyschen, uutpruysten).

PRUUSTER (PRUISTER), znw. m. *Rek. d. Gr.* 1, 203 wordt genoemd een zekere „Arind”, met den bijnaam „die pruister”: wellicht is de beteekenis *de hoester of niezer*, *de „proester”*.

PRUUSTINGE (PRUYSTINGE), znw. vr. Mnd. *prûstinge*. *Het niezen*. *Teuth.* nyesyng, pruystyng, sternutacio. || Peper, . . . wyes pulver in die naze ghedaen maect nyesinghe ende pruustinghe, *Barth.* 660*a*.

PRUUSTCRUUT (PRUYSTCRUYT), znw. o. Mnd. *prûstelkrût*, ook *prûstpulver*. *Nieskruid*, *nieswortel*. Vgl. de aanh. bij Lübben t. a. p.; Dodon. 625 vlgg. *Teuth.* pruystkruyt, sanguinaria; *Gemma* 128*v*: pruystcruyt, nasturtium.

PSALM (PSALLEM), znw. m. Mhd. *psalme*, *psalm*; hd. ndl. eng. *psalm*. Van lat.-gr. *psalmus*, *psalma*, waarvan ook fra. *psaume*. *Psalm*, *lofzang*. De gewone vorm was salm (ofra. *salme*, *saume*); z. ald. Het opnieuw aan de klassieke talen ontleende *psalm* heeft den ouderen vorm *salm* geheel verdrongen; zoo is het ook gegaan met *outer* naast *altaar*, *souter* naast *psalter*, *seent* naast *synode*, *kersten* naast *christen*. Vgl. Salverda de Grave, *Essai* 22 noot. *Teuth.* psalm in den psalter, psalmus, psalmulus, psalma, o.; psalma vr.; inden psalmen en weynich swygens, dyapsalma, pausa; der psalmen lesyng of gesengh, psalmodia; ook verwezen naar salm in den psalter; psalm setter of meker, psalmista; beschrijvyngh der psalmen, psalmographia (daarnaast der salmen beschrijvyng). || Doe die lessen ten einde strecten ende die psalmen mitten collecten (*bij eene zielmis*), *Rein.* II, 477 (II, 1704: leest u salmen). Die psalm . . ., dien David in den souter secht, *Sp. d. Sonden* 639. Die broeder leerde . . . den psallem vort altemale, *Sp.* IV⁵, 59, 58 (*vgl. vs.* 26: een vers dat in den zouter staet: „deus in nomine tuo salvum me fac”). Daer si met groter devociën haer psalme sanc, *Bloeml.* 3, 111, 42. Zie nog een voorbeeld van psalm bij PSALTER. — Kil. kent slechts den vorm salm (Plantijn geeft geen van beide woorden).

AANM. — *Reg.* 44*d* (zie bij MAKEREEL) en 48*c*: „ten ghesoden psalm eet men swert ghesoden pepere van broode” is door verwarring de vorm overgedragen op den vischnaam *zalm*.

PSALMISTE, znw. o. Van lat.-gri. *psalmista* (ook *Hs. Acq.* 1*c*: „alsoo die psalmista seyt”). *Psalmist*, vooral gezegd van David. Mnl. benamingen zijn psalmmaker en psalmsetter; zie de aanhalingen uit *Teuth.* bij PSALM.

PSALMMAKER. Zie bij PSALM.

PSALMODIE. Zie SALMODIE.

PSALMSETTER. Zie bij PSALM.

PSALTER (PSELTER), znw. m. Mhd. *psalter*. Van lat.-gri. *psalterium*, *psalterius*. *Het boek der psalmen*; ook *psalmboek*. De gewone vorm was souter; z. ald. en vlg. ofra. *sautier* naast *psautier*. || Sie hadde horen psalter geleert doe sie noch jonck was, *Kl. v. 'Diepenv.* I, 8. Sy bede ende sy las haer psalmen ende haren pselter voor Sinte Geertruyden elter (*altaar*), *Serv.* II, 2685. — Verklw. psalterkijn, -ken, *psalmboekje*. || Hier beginnen II hondert groeten tot onser liever vrouwen Maria, ende is geheiten Onser liever Vrouwen

cleijn psalterken, *Eng. hss.* 2, 232 (*zie over de uitdr.* „Mariën Souter" bij SOUTER).

PSALTER. Zie bij het volg. Art.

PSALTERIE (PSALTER), znw. vr. en o. Mhd. *psalterje*, *salterje*. Naam van een muziekwerktuig, lat. *psalterium*, fra. *psaltérion*, eene soort van *cither*. Vgl. bij Duc. op psalterium: „psalterium dicitur canora cythara decem chordarum coaptata, quae cum plectro percutitur" en Papias, aangehaald bij Schultz, *Höf. Leben* 1, 553 (alwaar ook eene afbeelding); „psalterium est simile cytharae barbaricae in modum deltae litterae" enz. (over het onderscheid tusschen „pzalterion" en „cithara"). De gewone vorm was salterie (ook souterie, santorie); z. ald. *Teuth.* eyn psalter off eynreley spele van musiken, psalterium. || Daer hoortmen psalteriën, herpen, quinternen, luten, velen, orghelen, pipen, bonghen ende alrehande melodiën, *Con. Som.* 63*b*.

PSALTERMAKER, znw. m. *Psalmist*, benaming van David, *maker of dichter der Oudtestamentische psalmen*, *van het boek der psalmen*. || Die hillige Davit, die psaltermaker, *Kl. v. Diepenv.* II, 56.

PSELTER. Zie PSALTER.

PSEUDO, bijw. of bnw. Van gri. *pseudós*, falso (Duc.). *Valsch*, *gewaand*, *bedrieglijk*, *pseudo-*. Het woord staat in het Mnl. ook achter zijn znw. Zie tal van samenstellingen met *pseudo-*, in het Latijn der middeleeuwen opgenomen, bij Ducange. || Waest ooc dat si songhen ho, het waren propheten pseudo: in Dietsche pleghet mense te heten dat si sijn valsche propheten, want si verkeerden de liede, Stoke VIII, 845 (*varr.* speudo).

PUBLICAEN (PUPPLICAEN, PUPPILICAEN), znw. m. Mhd. *publicân*, *-âne*. Van lat. *publicanus*. *Tollenaar*; ook *verachtelijk of veracht mensch*, *iemand wiens omgang men mijdt*. || Hoe in den tempel waren ghestaen een phariseus ende een publicaen; . . . die publicaen hi bat verlaet (*vergeving*) Gode van siere mesdaet, *Sp.* I[7], 23, 25. Van den exemple van den phariseus ende den publicaen, *L. v. J.* c. 161 *Opschr.* Die publicaen stont van verre ende en woude sine oghen nit opheffen ten hemele wert, *ald.* De publicane ende de ghemeine wijf si gheloofden hem, c. 168. Also dat gi mitten publicaen uwe onsuver ooghen niet op en dorret heffen, *Macht. Vis.* 112*c*. Daer om seyde hi hem een parabole van den pharyzeus ende van den puppylycaen, *Hs. Leid.* 61, *f.* 123*b*. Dat daer veel puppylicanen ende gemene wiven voor u sellen gaen in dat rijc der hemelen, *ald.* 125*b*.

PUCCHEN. Zie POCHEN.

PUCELE, znw. vr., *Ferg.* 5180 (van fra. *pucella*).

PUDDE, znw. Benaming van een visch, *puitaal*. Vgl. PUUT. Kil. pudde, *Fris.* mustela piscis (vgl. Spanoghe 2, 279: mustela fluviatilis piscis, *aelquabbe*, *quabbe*, *aelpuit*, *puitael*, *pudde*, fris. *puite*, *lompe*). || Si (*bloedzuigers*) wonen in gueden watere, daer vele pudden sijn, *Lanfr.* 75*v*.

PUDER. Zie POEDER.

PUDSE (PUDZE). Zie PUTSE.

PUEDER. Zie POEDER.

PUEDEREN. Zie PODEREN.

PUEDERSAM. Zie PODERSAM.

PUELE (*Rek. Jan van Blois* 64; 68). Zie POLE en vgl. Kil. puele, pole, j pelle, pericarpium, folliculum seminis.

PUEYN (*Rek. d. Bourk.* 96). Zie POIN en vgl. Kil. pueyne, rudus, rudera; oude pueyne, rudus vetus.

PUENT, PUENTEN, PUENTINGE. Zie POENT enz.

PUEREN enz. Zie PUUR enz.

PUER, znw. m. Een znw. van dezen vorm, dat nog niet verklaard is, vindt men in de bet. *bode*, *gerechtsbode*, lat. *praeco*, *K. en O. v. Delft* 255, 55 (Meyl. *Delfl. Bijl.* 56, *a.* 1246): „die puer (*var.* buer) en sal niet mogen enygen porter voor tgherechte dagen, het en sij te sijnen huyse met twee poorters of meer, noch die puer en moet nijt ter schepenen raide gaen, hij en worde dair toe geroepen" (vgl. de aant. *ald.*). Zonder twijfel is het hetzelfde woord als het bij Kil. als verouderd opgegeven puyer, *vet.* j. stadbode, stator, viator. Misschien hangt het samen met poderen, (pueren), en is het woord eene volksbenaming, ontleend aan het gebruiken van de roede, het zinnebeeld hunner bevoegdheid (vgl. *koddebeier*, knotszwaaier, en *roode roe(de)*, beul, of ook kapitein geweldiger (Weiland)). Hetzelfde woord zal wel bedoeld zijn *Rek. d. Gr.* I, 176 en 179 in „Jacob die puier".

PUEREN. Zie PODEREN.

PUERLOOC. Zie PORLOOC.

PUERPER, PUERPERIJN. Zie PURPER, PURPERIJN.

PUESELEN, ndl. *peuzelen* (Hermans, *Reder.* 291, 82). Zie Franck op peuzelen en De Jager, *Freq.* 1, 443.

PUESTER. Zie PUUSTER.

PUET. Zie PUUT.

PUF, tusschenwerpsel, minachting of geringschatting uitdrukkende van hetgeen een ander zegt. *Boe! poeh! bah!* In de 16de eeuw. || Ic sorghe so seer voor u leven . . .; puf, lieve neve, ist anders niet, sidi hier so seer voor vervaert? *Proza-Rein.*[2] 76 (*Rein.* II, 3816: *och*; *Reinke* 3578: *schit*). Het woord is ook in de 17de eeuw in gebruik; zie voorbeelden bij Oudem. 5, 739 vlg. en vgl. De Vries op *Warenar*, bl. 204, alwaar ook *puffen*, niet geven om (in de platte volkstaal *schijt hebben aan*), besproken wordt. *Puf*, *puffen*, is één met *pof*, *poffen*, eigenlijk *blazen*, *opblazen*, nl. de wangen; vgl. ndl. „*puffen* van de warmte" en Kil. „poffen, flare, buccas inflare, efflare inanes glorias, grande loqui"; ndl. *poffertje*. Vgl. ook de aant. in *Proza-Rein.*[2] bl. 177 (op 76, 11) en 197 (op 100, 17).

PUFFE, znw. Mnd. *puffe*; fri. *pof*, *pofke* *Fri. Wdb.* 2, 373). Benaming van eene soort van broodje, *bol*. Beide woorden berusten op dezelfde voorstelling, nl. „wat opgeblazen, opgerezen is." Vgl. *Ndl. Wdb.* op bol (3[1], 285) en Kil. pof oft poffenbrood, *Fris. Holl.* panis albus, spongiosus, hectis s. vesiculis inflatus, angl. *puffe*. Vgl. ook zaanl. *poffig*, *pofferig*, dik, opgeblazen (van wangen, Boekenoogen 773). || Ende sullen die backers backen weyten brooden . . ., timpte ende tassche, weggen, puffen, bròden (*l.* puffenbroden?), . . . oick ronde off weyten bollen, ellick nae de wicht, daerop ordineert, *Fri. Stadr.* 246, 96.

PUFFEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als poffen bij Kil. en in ndl. tongvallen. Ndl. *puffen*, eng. *puff*. *Puffen*, *blazen van benauwdheid* (vgl. ndl. „*puffen* van de warmte"); ook heeft het mnl. woord op de volgende plaats waarschijnlijk dezelfde bet. gehad als het hedendaagsche platte wvla. *puffen*, nl. *oprispen*; vgl. Kil. poffen, ructare, flatus ex ventriculo emittere"; De Bo 898 (ald. ook *puf*, oprisping; vgl. Schuermans 513: *puffen* of *poffen*, veesten, protten, *ook* oprispen, boeren laten). || Hoe sorghelic ist dat een vader vanden huus of een regeerre van die ghemeyne goede puft, blaest (*veest*?) ende stinct vanden wijn, *Gest. R.* c. 180. — Over de bet. van puffen (poffen) in de 17de eeuw, nl. *niet geven om*, zie bij PUF (bij Kil. ook poffer, bluffer, pocher, en pofferije, bluf, grootspraak).

*PUFFENBROOT. Zie PUFFE.

*PUGEREN (*Pelgrimage* 22*d*). Zie PURGEREN.

PUGGEN, znw. o. *Big*. Verwant zullen wel zijn mnl. *vigge* en ndl. *big*. Zie POGGE 1e. Art.

PUGNIEREN, *straffen* (*Voorgeb. v. Gent* 158). Zie PUNIEREN.

PUGNICIE (*Pelgrimage* 22*d*). Zie PUNICIE.

PUYER (PUIER). *Gerechtsbode*, *gerechtsdienaar*. Zie PUER, 2de Art.

PUYC. Zie PUUC.

PUYLEN. Zie PULEN.
PUYR. Zie PUUR.
PUYSTEN. Zie PUUSTEN.
PUYSTER. Zie PUUSTER.
PUYSUN, -OEN. Zie POESOEN.
PUYT. Zie PUUT.

*PUYT (*Grimb.* I, 2950 *var.*). Indien de lezing juist is, andere vorm van poent; z. ald., 8), wellicht te vergelijken met *mude* naast *monde* en *cuust* naast *conste*, *const*.

PUYTIER. Zie PUTIER.

PUC (Brugm. 1, 224). Zie PUUC.

PUKEN, zw. ww. trans. Waarschijnlijk hetzelfde als buken (buyken), ndd. *büken*, mnd. *bûken*, mhd. *bûchen*, eng. *to buck*, hd. *bauchen*, met loog reinigen of wasschen, in de loog zetten. Vgl. *Ndl. Wdb.* 3, 1752 op buiken, II. Het woord is aan de meeste germ. tongvallen eigen (zie Kluge op bauchen); ook in het Mnl. is het bekend geweest: het is in het *Mnl. Wdb.* niet vermeld, maar staat op eene bedorven plaats in *Vr. en M.* VII, 19: „die maechden die die cleyder gaen *ruyken*, l. *buyken* (vgl. Leendertz in *Nav.* 24, 296)". Kil. buycken, lintea lixivio purgare s. lavare (ook buyckster en buycksel). Plant. buycken, *buer*, *faire la buee*, lintea lixivio purgare. ‖ Om te besien of daer enige laken onder gevonden mochten worden, dat dien draperiere gepuket hadde . . ., ende dan zel die wever datselve laken opten huse brengen ende geven daer van elker elle een doytkijn, *Geld. v. Utr.* 2, 220, 4 (*a.* 1488). Zo wie dat wolle pukede, die wairs up v lb holl. van elken halven lakene, *R. v. Amst.* 40, 56, 8.

PUKEN. Zie UTEPUKEN en vgl. PUUC.

PUL. Zie PULLE.

PULEGIUM (PULL-), znw. o. *Polei*, *poleikruid*, *Vr. Heim.* 1657; 1665 (pullegium); *Nat. Bl.* II, 1013 (pullegium, *var.* polioen). Vgl. POLEYE, 2de Art. en POLIOEN.

PULEN (PUYLEN, ook PULLEN), zw. ww. intr. *Puilen*, *uitpuilen*. *Teuth.* puylen, *zonder vert.* Vgl. Kil. puyl, buidel (ook Plant. puyl oft buyl, *sachet*, sacculus; fri. *pûle*); puyle, buil, en Franck op puilen. Kil. puylen, tuberare, extuberare, inflari, turgere; pullulare *et* prominere, eminere; puylader, varix; puyladerigh, varicosus; puylooghe, oculus eminens, extuberans, emissitius; puylooghigh, puylooghen. fri. *pûleagje*). Plant. puylen oft oogen puylen, *couler des yeulx*, *estre chassieux*, lippire; drincken dat de oogen puylen, *boire iusques à ce que les yeulx lui coulent*, ad lachrymas bibere; puyloogich, lippus. ‖ Siedi root vleesch . . . in wonden ofte in gaten ofte in zweeren ofte in canckeren ofte dat pulende es met cleenen cnoopkine . . ., dats quaet vleesch ende onghenatuert, ende dit sal men verdriven metten plasteren corosijf, *Lanfr. hs.* 28r. Eist dat enech smere uter wonden puult, men eist sculdech af te snidene met enen scerse, *Hs.* Yp. 142c. Den genen die dogen opwert (*l.* uutwert?) pulen, *M. en Vr. Heim.* 269. — Die grote ogen heeft pulende uutwert . . ., hi es nidech, *Hs.* Yp. 47c. Grote ogen . . ., pullende uutwert ende van leleker gedane, *Belg. Mus.* 10, 286; ook 3, 232).

PULER (PUULRE, PUYLER, PUYLRE), znw. m. Mnd. *puler*. Waarschijnlijk is de bet. *knoeier*, *beunhaas*, *stumper*. Zie vooral Lübben op puler. *Teuth.* puylre, verdorven meyster, ignavus (in de middeleeuwen vaak met „ignarus" verward; zie Lübben t. a. p.).

PULERIE (PUYLERIE), znw. vr. Waarschijnlijk is de bet. *knoeiwerk*; zie het vorig Art., ook over de bet. van „ignavia". *Teuth.* puylerie, ignavia. Vgl. *pulen* (bij Lübben).

PULEWE. Zie POLUWE.

PULLE (PUL) znw. vr. Ndd. *pulle*; ndl. *pul*; vgl. mnd. *pullkröch*. Waarschijnlijk uit ampulle; z. ald. (ook appulle) en vgl. ndl. *ampel*. Een vaatwerk, *pul*, *kruik*, *vaas*, *kan*. Kil. pulle, j. ampulle, simpulum. ‖ Eyn myssyngen (*van messing*) vat off pulle off olyvat, *lechitus* (gri.), *Teuth.*[2] 233*b*. Wat daer overbleef van den wijn in die pullen, dat solde sie uutdrincken, *Kl. v. Diepenv.* II, 9. Myt haer wijnpullen, *Gest. R.* c. 153 (*ald. ook* myt een ampul wijns). Die tynnegieter van 24 pullen te maken, *Rek. d. Buurk.* 169. Van onse pulle enden paes te maken, *Jacobik.* 232 (*a.* 1469). Dyt is ons vrou ghegheven tot de pullen; de ow (*oude*) pul voech (*woog*) 3½ ons, 238. Dyt hebben de pullen gecost; de pullen vegen (*wegen*) aen sulver XIII ons, *ald.* Twee groote silvere ampullen; noch twee cleyner silvere pullen, Matth. *Anal.* 1, 218. Die dieners die kelck met die pullen halende, *Ordin.* 8.

PULLEGIUM. Zie PULEGIUM.

PULLEYE. Zie POLEYE.

PULLEKIN (PULWEKIN). Zie POLUWE.

PULLEN (ww.). Zie PULEN.

PULMAET („zijdewerk of pulmaet", *in een stuk over het* Leidsche Begijnhof, *a.* 1420). Zie PALMAET.

PULMENT (POEL-, POLE-, POLU-), znw. o. Van lat. *pulmentum* (Duc.), ofra. *polment* (Roq.). *Brei*, *moes*, *pap*. ‖ Gheen pulment (souden si eten), *Sp.* I[2], 32, 74 (lat. *vitam sine pulmento degere*). Nu bereit poelment een deel, III[7], 32, 58. Doch en nutte hi geen broot, maer colen ende polement (*linzenpap*) at hi twee jaer, III[3], 43, 48 (*olera*, *resinam et lenticulam per biennium gustans*). Een stic vleeschs met eenre scotelen pulments, *Gendsch Chtb.* 33 (*a.* 1230). Op een tijt hadde Jacob een pulment, dat was roden bru, een potspijs, *B. v.* 1357, 15*d*. Jacob soot een pulment, *D. B. Gen.* 25, 29 (lat. *coxit Jacob pulmentum*). Esau . . . sprac: ghef mi tetene van desen goeden pulmente root, *Rijmb.* 2263 (lat. *de coctione hac rufa*). Doe hiet hi maken een pulment, dat was van . . . bittren crude, 13254 (II *Kon.* 4, 38: *coque pulmentum*). Hi droech sinen sniders pulment, 17113 (lat. *ferebat pulmentum messoribus*). Pulment . . . van gherstinen mele, *Heim.* 1118 (*var.* polument). Doe seide hem Jhesus: kindere, ne hebdi niet poelments? *Hs. v.* 1348, 132*a* (*Joh.* 21, 5: *numquid pulmentarium habetis?*). Hi (*de vos*) goot hem (*den ooievaar*) in een coelvat, dat ondiep was ende plat een poelment, was claer ende dinne, *Esop.* XXXVII, 3. Hi maecte hem een luttel pulments; doe die gheburen den rooc sagen, seiden si . . .: siet, M. brect dat gheboot ende heeft bi hem pulment ghecooct, *Vaderl.* 143*b*. Zie nog *Lutg.* II, 94; *Lev. v. Lutg.* II, 2773; 2867; 9456 (closterspise noch pulmente); 9648; III, 654; *Boeth.* 79*a*; *Christ.* 650 (vgl. de aant. bl. 204); *Nat. Bl.* X, 275 (*var.* poelment).

PULMTER. Zie PULPIT.

PULPIT (PULPET, PULPT, ook PULVIT en *PULMPT, PULMTER), znw. o. Mhd. *pulmet*, *polmet*, *pulmte*, *pulmpt*; mhd. *pulpet*, *pulpit*, *pulpt*, *pult*; hd. *pult*. Van lat. *pulpitum*, *pulpitrum* (Duc.), waarvan ook eng. *pulpit* (preekstoel). Het ofra. *pupitre* komt van een verklw. *pulpitulum* (Körting 6458). De uitgang van *pulmter* moet aan analogie worden toegeschreven (b. v. van lecter, dat hetzelfde beteekent; z. ald.). Vóór *p* zal de *m* ingevoegd zijn als in *kamperfoelie*, *pamper*, *pompoen*. *Lessenaar*, *kerklessenaar*; ook *preekstoel*. Kil. pulpit, pulpitium, suggestus, suggestum (*preekstoel*, *katheder*). *Teuth.* pulpt umb boicke op to leggen, pulptum, analegium, lectrum; en pulpt dair men up leset offt synget, lectrum; eyn pulpt dair men to beyden syden myt graden op gheit of predickstoil, ambo; der edelyng pulpt of stoil, orcestra (bij Diefenb. „cathedra nobilium s. pulpitum" en „edler leute sessel o. pulpet"). ‖ Die dyacon . . . sal die text op die lufter arm dragen ende opt pulmter leggen, *Ordin.* 22. Die dyacon . . . sal die text totten pulmter dragen, 22. Dan volcht die passie toe lesen op een bloot (?)

pulmter, 115. Als sy gecomen sijn voorgaende totten pulpyt, seggende enz., 57. Dat pulvit te verwerven, daar men dat misboec op leit, *Jacobik.* 236 (*a.* 1484).

PULS. Zie POLS.

PULSEN. Zie POLSEN.

PULSER. Zie POLSER.

PULSSAC. Zie POLSSAC.

PULUKIJN. Zie POLUWE.

PULVER (POLVER), znw. m. en o. Mhd. mnd. hd. *pulver*; ndl. *pulver*, *polver*. Van lat. *pulver*, jongeren vorm van *pulvis*, *-eris*. Vgl. POEDER (POER), dat op hetzelfde lat. woord berust, maar door het Fransch tot ons is gekomen.

1) *Stof*, *asch.* Kil. pulver j. polver, pulvis. Plant. pulver oft stof, *de la pouldre*, pulvis, pulvisculus. ‖ (Dat) vanden pulvere vander stede (*waar Jeremia begraven was*) ghevenijnde wonde gheneest, *Rijmb.* 16193 (lat. *de pulvere ejusdem loci*). Die mensche bidt te recht . . ., die hem selven niet en acht dan pulver ende assche, *Gulden Troon* 86*a.* Dat vuer maect haer vleesch ende benen tot pulver ende assche, *Sp. o. B.* 7*r.* Hi (*God*) is ooc wel machtich onse lichamen weder te makene vanden selven pulver der erde, dat van onsen lichame comen is, hoe wijt dattet ooc in aertrijc ghedeilt ende gestroyt is, Ruusb. 3, 247. Mensce, nu . . . besie . . . Gods cure ende sine vorsienichede om ons pulver (*ons stoffelijk lichaam*, *ons stof*), om onse lede, *Franc.* 3203. Waer soomen bestrijct ene masiere met pulvere van siere maniere (*van den basilisk*), niet venijns en comter inne, *Nat. Bl.* VI, 191; ook 201. Jeghen venijn . . . es sijn pulver (*van den kikvorsch*) ghedronken goet, VII, 870 (lat. *cinis*). Altehant hebbene die heren verbrant (nl. *het lijk van Caesar*) ende maecten ene colomme van stene . . ., daer up boven (*daar bovenop*) setten si een vat, ende leiden sijn pulver in dat, *Rijmb.* 20631 (*var.* polver). Bernten daer buten in een vier ende tpulver brinct mi, *Wal.* 5667. Als hi die doot hevet ontfaen, salic sinen lechame . . . doen verbernen . . . ende tpulver wech werpen metten winde, 5567. In sinen stoele (*van een vromen*, *ijverigen monnik*) lach die polver dichte ghetreden, *Bienb.* 32*c* (*vgl. de aanh. bij* Lübben: „he en sat of en lach nummermeer (in den choer) mer he stont altoes recht up . . ., dat mach men bewisen in sinen stole daer de pulver dichte ghetreden was"). Wye dat enighe doghet sonder ootmoedicheit vergaert, die warpt den polver in den wijnt (*doet het goede werk weder te niet*), *Stemmen* 53. Wij (*l.* wie) hem onderwint doochden te versamenen sonder ootmoedicheit, die dracht pulver inden wint, *Blome der doochden* 60. Die voete . . . eerdsche dinghen roeren of raken ende dan vanden pulvere, dat daer dan an blijft hanghen . . . besmet worden, Mande 24. Goutpulver, *stofgoud*, Ruusb. 1, 213 *tweemaal.* — Te pulvere, verbonden met verschillende ww., vooral (*ver*)*bernen.* ‖ Groot vier het (*het serpent*) uter kelen scoot, het hadde den ridder, . . . al te polvere verberrent . . ., en hadt gedaen des scilts cracht, *Ferg.* 3437. Stremt hi (*hij die eene neusbloeding heeft*) niet hier mede, so bernet eyerscale te pulvere ende dat pulver soo blaest hem in der nese gaten, Jan Yp. 106 *hs.* Doch waren si (*de beenderen van Joh. den dooper*) . . . vergadert, . . . ende te pulvre verbrant: dat pulver worpen si in den wint ende lietent vlieghen, *Rijmb.* 23484 (*var.* te pulvre; lat. *pulvis ventilatus*). Al sloeghen si dat was in die stede ende verbernet (*var.* verbernent borndent), te pulvere, 6637; ook *Sev. Wisen Volksb.* 89*r*; Ruusb. 4, 252; 253; *Nat. Bl.* V, 715; VII, 871; 926. Hi (*Hercules*) warp hem selven in een vier, daer hi te pulvere es versleten, *Nat. Bl.* I, 458.

2) *Poeder.* ‖ Ooc maectet (*kaneel*) goeden appetijt, ist dat men sijn pulver werpt op die spise, *Nat. Bl.* IX, 171; ook 184. Nem pulver van venekelsade, III, 1519 *var.* (lat. *pulverem seminis feniculi*). Stafisagria ende peper . . . mac te pulvere, 1524 *var.* Om polver van caneel, III pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 291. Een luttel polvers hi (*een wonderdoener*) nam . . . ende werpt int (*met water gevulde*) vat: het (*de vloed uit de gaten*) stelpte te hant, *Sev. Vroeden* 1147; *enz.* — Ook in de bet. *specerij.* Vgl. CRUUT. ‖ Want hier . . . voel lichter gesellen . . . maken ende vercopen voel polvers, die van vulre stoffen gemaect is, daer die lude mede bedrogen ende verschalket warden, *Gild. v. Utr.* 2, 250. Dit sijn die crude, daer men de polver off maken sell: peper, ghengeber . . ., galiga, greyn, canneel, musschaten, . . . nagelen . . ., soffraen, *ald.* Ende dese polver en sel mit geenrehande dingen geverwet wesen dan alleen mit soffraen, *ald.* Waer enich man . . ., die enigen polver makede . . . om in spise te doen anders dan van den cruden voirbescreven, . . . die sel verbueren enz., *ald.* — Zoo herhaaldelijk in medische geschriften (men weet dat *poeders* nog heden bij medici „pulveres" genoemd worden). — Ook in de bet. *buskruit* zal pulver of althans bus(se)pulver in het Mnl. wel naast bus(se)poeder in gebruik zijn geweest. Vgl. mhd. hd. *pulver*, hd. *schiesspulver.*

PULVERBUSSE (-BUS, -BUUS), znw. vr. *Poederbus*, *eene bus met de eene of andere specerij.* Vgl. mnd. *bussenpulver*, „electuarium" (zie LACTUARIE). ‖ Wair dat sake dat ymant op heilige dage . . . enich goet voortdede, uutghenomen een pulverbuus met een coick ende een coppel frents (*l.* freuts), een stroo buckijnts (*l.* buckyncs), ael ende een tonne harijnck, om te vercoopen . . . voer een veynster, *R. v. Nederst.* 1, 88, 20 (vgl. pulverhuysken bij Plant. in de bet. „peperhuisje"). De beteekenis *specerij* (vgl. CRUUT) komt ook duidelijk uit bij pulvermaker; z. ald.

PULVEREN, zw. ww. trans. Mhd. *pulveren. Tot pulver maken*, *fijn stampen*, *fijn malen.* ‖ Ghi selt nemen een hertshoren ende die ontwee sniden . . . ende pulverense met den sade van der netelen, *M. en Vr. Heim.* 1964. Pulvert dat (*hertshoorn*) . . ., het es goet onvasten tanden, *Nat. Bl.* II, 1151. Sijn hout (*ebbenhout*) ghepulvert harde clene breect in die blase die stene, VIII, 325. Ghepulvert caneel, IX, 180; ook 184 *var.*; 376; 400; 513 (te sticken ghepulvert wel); X, 512; 280; 141; 609; 629. March van coloquintide ghepulvert wel clene ende in een sackelkijn gebunden, *Lanfr.* 108*r.* Dit pulvert alte samen, *Lanfr. hs.* 36*b.* Die (*middelen*) salmen pulveren in eenen metalen mortier, Jan Yp. 91. Nemt roode roschbladeren, die soo pulvert, 106 *hs.* Bloet ghedroghet op eene teghele, dan ghepulvert, *ald.* (*in den t.* ghepulveriseert; *zie beneden*). Nemt rute die droghe si, ende pulvertse wel subtijl in poeder, ende dit vors. poeder suldi hem blasen inder nesen met eener pipen, 107. Pulver dit ende gheeft dan . . . eenen wive of eenen man, die dat winnen (*voorttelingsvermogen*) verloren heeft . . ., dat winnen sal in hem comen, *Vr. Heim.* 1373 (*ald.* 1360: pulveriseert). Rozeolye, daer beversijn in ghepulveert (*l.* ghepulvert *of* ghepulveriseert) ende in ghesolveert (*opgelost*) is, *Barth.* 748*b.* — Hetzelfde beteekent pulveriseren. *Voc. Cop.* pulverizeren, pulverizare, i. e. ad pulverem redigere vel pulverem facere. Kil. pulveren, pulveriseren, pulverare, dispulverare, in pulverem redigere. Plant. pulverizeren, *pulveriser.* Zie twee plaatsen boven en vgl. nog ‖ Dit pulveriseert wel cleene ende minget met enz., Jan Yp. 61. Roest van ysere wel cleene ghepulveriseert, 124. Syruup ghemaket van cassia lignea ghepulveriseert, van rosen ende enz., *Fragm. Zutf.* 3*r* (*vgl. ald.* den pulvere van cassia lignea).

PULVERISEREN. Zie bij het vorig Art.

PULVERMAKER, znw. m. *Bewerker van specerijen tot reukwerken* enz. ‖ . . . Ontfenghet mit soeter smooc ende van allen pulver mede, dattie meester . . ., die pulvermaker, heeft volbracht, *Hooglied* c. 147, vs. 1 (vgl. *Hoogl.* 3, 6: *universi pulveris pig-*

mentarii; in onze vert. „met allerlei poeder des kruideniers").

PULVIT. Zie PULPIT.

PULWEWIJN. Zie bij POLUWE.

PULWEN. Zie POLUWEN (aldus ook te lezen voor *pulweren, Jan Yp. 70; 82).

PUMEEL, znw. m. e. vr. Van ofra. *pumel*, *pomel*; prov. *pomel*, fra. *pommeau*, daarnaast *pommelle*. *Knop*, aan een staf of stok. Vgl. mnl. „*appel* van den swerde" (zie APPEL). ‖ Sonderlinghe wel dochte mi staen dese twee pumelen an desen palster, *Pelgrimage* 31*d*; zoo nog eens *ald.*; 33*d* tweemaal; 33*c*; 34*a* (ter upperste pumele); 109*a* (ghi (*God*) sijt de opperste pumeel mijns palsters); zoo nog eens *ald.* Van XXII looveren boven der sammerande (*lijstwerk*, fra. *chambranle*, *chambrande*, Hatzf. 393), vanden torre . . ., ende drye plumeelen (*l.* pumeelen) boven de veynsteren, te XL s. p. elc stic, *Ann. Em.* 20, 154 (*a.* 1545; *hier in de bet.* versiersel boven de vensterramen van een toren). — In eene soortgelijke beteekenis komt het woord voor op de volgende plaatsen. ‖ Ghecocht jeghen J. twee grote coperinne pumeelen weghende LXVIII pond; item noch twee pumeelen weghende LIIII pond, item twee balsanen . . . al ghestelt up tbeelfroot van der ouder halle, *Invent. v. Brugge* 3, 185. Van den vors. viere pumeelen ende twee balsanen . . . te verghuldene ende te stoffeirne, *ald.* Van II pumeelen metten vanen te vergoudene ten tenten bouf, *aangeh.* Gloss. *ald.* op pumeel (*a.* 1345).

PUMEGARNATE (-GERNATE, -GARNAET), znw. m. Hetzelfde als appelgarnate en garnate, 2de Art.; z. ald. *Granaatappel*. Van lat. *pomum granatum* (ook benaming voor den adamsappel, Duc.), ofr. *pomme grenade*, fra. *grenade*. Zie voorbeelden van pome gaernate en pume gernate bij GARNATE, en vgl. nog. ‖ *Voc. Cop.* van punen (*l.* pumen) van garnaten, punus (dicitur nomen gentile; vgl. mlat. *malum punicum*). *Gloss. flam.* 1: prume garnate (*door bijgedachte aan* prume), malum (er is een woord bij vergeten; Kil. granaetappel, malum punicum *vulgo* malum granatum; *Rose* 1248 (*t.* prume garnaten; *var.* pume grenaten; fr. *pomes grenades*); *M. en Vr. Heim.* 1480 (prume gernaten); *Rijmb.* 11535 (*t.* pume gernaten, *var.* prumen gernaten; lat. *malogranata*); *Heim.* 1121 (*t.* pume ghernaten, *var.* prume ghernaten, *vgl. de aant. ald.* bl. 388 en *Denkm.* 3, bl. 317); *Hs. Serr.* 14, bl. 47 (peumengarnaten); *Flor.* 2570 (prumegarnaten); *Parth.* 971 (pumegarnaten).

PUMENT (*L. o. H.* 4415; 4648). Zie PIMENT.

*PUMEREN. Zie PRUMEREN.

PUMS. Zie POMSE.

PUNG. Zie PONG.

PUNGIANZ. Zie bij PONGIJS.

PUNGIE, znw. vr. Van ofra. *pugnie*, *poignie*, *poingnie*, fra. *poignée*, eene afleiding van *poing*, lat. *pugnus*, vuist. Vgl. Duc. op pugnata. *Eene vuist vol*, *een handvol.* ‖ So es de voors. leenhoudere sculdich te hebbene telker maeltijt eens rudders gherechte, eenen stoop wijns ende eene pungie slaepkeersen, *Invent. v. Brugge* 3, 148.

PUNGIEREN (*Tijdschr.* 13, 32 tweemaal). Zie PONGEREN.

PUNGIJS. Zie PONGIJS.

PUNGOEN. Zie PONIOEN.

PUNICIE (-TIE) znw. vr. Van ofra. fra. *punition*, met latiniseering. *Straf.* ‖ Ic (God) sal mijn stranghe sweert van justiciën moeten doen sniden met puniciën ende seynden mijn plaghen, *Mar. v. N.* 32, 769. Zie nog een voorbeeld bij ONGEPUNIERT. — Daarnaast pugnicie. Vgl. bij het volg. Art. ‖ Sonder ghene pugnicie of zuveringhe so en is men niet sculdich groot misdaet te laten liden noch te ontslupen, *Pelgrimage* 22*d* (fra. *sans punition*).

PUNIEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *punir*. *Straffen.* Zie ONGEPUNIERT en vgl. PUNICIE. ‖ (*In den ouden tijd*) doen mocht men u (*God*) rechtveerdich namen (*noemt*; *zie* 4, 2169) doen sach men de menschen . . . punieren om een onreyn gedachte, *Mar. v. N.* 32, 743. De goede loonen . . . ende de quade bilics punieren, *Boëth.* 193*b*. Dat en behoort . . . niemen dan den rechter toe, die selen pinen die quadiën, *Melib.* 2608 (*var. bl.* 679 punieren). — In dezelfde bet. komt voor pugnieren, *Voorgeb. v. Gent.* 158: „de ombesculdeghe zoude men ontslaen ende de quade zoude men pugnieren". Zoo ook pugnicie naast punicie; z. ald. De vorm zal wel op misverstand berusten. Omgekeerd vindt men punieren, waar men pungieren verwacht, nl. *Maleg.* 978: „Ay ovesch lief Madelgijs, . . . die mi thertebloet puniert (*l.* pungiert, *punjiert, *steekt*, *prikkelt*) van rouwe die ic hebbe om u".

PUNIKE, znw. Naam dien Maerlant geeft aan het land der Puniërs of Carthago, *Nat. Bl.* VIII, 545.

PUNKEL (PUNCKEL), znw. Benaming van een vischnet. ‖ Niemant en vermach in andere wateren te visschen met punckelen, houpnetten, catrollen, sperrewaeren, vluwen noch ander netten, *Cost. v. Veurne*, *aangeh. bij* De Bo *op* hoepnet. — Schuermans geeft ponkel in de bet. „kolk, diepte in eene beek of rivier", doch het is niet duidelijk, hoe deze woorden identisch zouden kunnen zijn. Misschien beteekenen zij beide oorspr. *zak*, en is *ponkel* (*punkel*) verwant met *pong*, *punj*, *pungel*. Zie PONG.

PUNCT. Zie POENT.

PUNCTEN. Zie POENTEN.

PUNCTUEREN (-EEREN), zw. ww. intr. Van mlat. *punctuare*. *Punten* (ook *leesteekens*) *aanbrengen*. *Voc. Cop.* in een boec punctueren, pungere.

PUNT. Zie PONT.

PUNT. Zie POENT en zie nog een voorbeeld van het woord in de bet. *spits* (vgl. POENT, 13), *Brab. Y.* II, 1928: „enen spere haddi op gherecht, dat lanceste dat ic noit en sach, daer vlamme uten punte sceen".

PUNTELIKE. Zie POENTELIKE.

PUNTEN. Zie POENTEN.

PUNTKIJN (*Bern. S.* 1, 141*b*). Zie POENT.

PUNTSLOTEL. Zie POENTSLOTEL.

PUPILLE (PU(P)PIL), znw. vr. Van lat. *pupilla*, ofra. fra. *pupille*. *Oogappel.* ‖ Ende sin dinder hude, daer die puppillen der oghen in staen, Jan Yp. 56. Der claerrer kerstalijnre ende glasine dunne huden, daer die pupillen van den ogen af sijn gemaket, *Hs.* Yp. 111*d*. Zoo ook *Barth.* 102*b*: „pupille dat is appel of tmiddel oghe of punt daer properlie die craft van den sien is".

PUPINC. Zie PIPPINC.

PUPPLICAEN (PUPPILICAEN). Zie PUBLICAEN.

PUREIDE (PUREYE). Zie POREYE.

PUREN (PUEREN), zw. ww. trans. Mhd. *puren*; ndl. (zeldzaam) *puren*; Waasch (*Idiot.* 528) *puren*, van de peul ontdoen. — 1) *Zuiveren*, *louteren*, „*puur*" *maken* (vgl. PUUR en PURGEREN). ‖ Dan salment (*het geneesmiddel*) sieden . . . ende purent, *Nat. Bl.* VIII, 731. (Dan) verlieset sine vaerwe . . ., so dat ment (*electrum*) puren moet met viere, XIII, 77. Si slacht een deel nader fonteyn, die altoos hoor selven puert, al wort sy dorperlijc gheruert, Hild. 87, 216. Wilde ic toen int ander minghen, soo waert int eynde quaet te puren (*zuiver houden*), 183, 45. Men puertet (*oximel*) mitten witten vanden eye dat mit edick ghetempert is, *Barth.* 835 *a*; ook 66*b*. Hoe men gout sel puren inden viere, *Sp. d. Leken* 147*r*. (So) verloos G. an den dryen muttonen (*goudstukken*) to puerue (*l.* puerne) ende B. den goldsmid vor sijn arbeyt dat hi sy brande, te samen XXII s., *Rek. d. Cam.* 3, 503 (*a.* 1365). (Als ic eder)cauwe, so verteer ic het ende mijn voetsel wort het gepuert, *Hs. Cyrill.* 11*r*. Proeven oft fijn gout is . . . ende oft ghenoech int vuer ghepuert is, *Ned. Proza* 260. Ic vruchte, God sal pueren die werelt (nl. *door straffen*) tonsen sueren, *Vierde Mart.* 170. — Een wijs man eercaut al dat hi

seit of doet, daerom spreket hi ende doet dat wel verteert is ende gepuert, *Hs. Cyrill.* 11*r*.

2) *Reinigen*, *louteren*. Ook als wederk. ww. en veelal met eene bepaling met van. ‖ Wye dat comen sel aldaer, die moet hem hier van sonden puren, Hild. 202, 195. Die in aventuren gaet met zonden lime, dat ziele verslaet, heefti vroescap van naturen, hi sal hem te tijt doen puren, Praet 1154. Puert ons van zonderliker (*l.* zonderlike) trade (*wandel*), *OVl. Lied. e. G.* 31, 38 (*tot Maria*); ook 37, 230. Nu willic mijn aerme herte puren van der weilden hier op eerde, 42, 64. Hi (*God*) hevet sinen Sone ghesent in onser naturen, dat hi ons van sonden puere, Ruusb. 5, 259. Vrouwe, wie dat u gewaget sine sonden ende claget, daer of moettine pueren, *Vierde Mart.* 222. God te sine begert gheselle daer hem therte puert, *Rincl.* 296. Wie noch in den wille is te sondighen, die wert meer bezwaert dan ghepuert van dat hi dat heilighe sacrament ontfaet, *Devoot B.* 36, 74*v*. Ic wil mijn hertjen puren van al mijn sonden groot, *Hor. Belg.* 10, 124, 5 (16*de eeuw*). Wie si (*Maria*) minnet, hi wort verlicht, ghepuurt van sonden, 129, 7.

Aanm. — Hierbij behoort de samenstelling afpuren; z. ald. een voorbeeld uit Jan Yp. in de bet. *afscheppen* of *afgieten*, van water, en vgl. De Bo op afpeuren en peuren (eig. *pueren*; z. ald), d. i. het vuile water, waarin iets gekookt is, afgieten (ook met veranderd voorwerp „gekookte aardappels *peuren*”), zoo ook „bier *peuren*” (ald., fra. *purer le baquet*). Vgl. ook fra. *épurer* en eng. *to pour* (waarvan evenwel de oorsprong niet vaststaat; zie E. Müller en Skeat).

PUREN (pueren), zw. ww. trans. Eig. peuren; hetzelfde als poderen; z. ald. Ndl. *puren*, uithalen (b. v. honing uit eene bloem). Het woord is in deze beteekenis niet hetzelfde als het vorige (Franck), noch ook gevormd naar fra. *épurer* (Vercoullie). De beteekenis van puren, *trekken*, *putten*, *uit iets voor den dag halen of te voorschijn brengen* laat zich veel geleidelijker uit die van *peuren* (*poderen*, vgl. ndl. *peuteren*) afleiden. Brederoo heeft *puuren* en *uitpuuren*, doch daarnaast *peuren*, intr. „trekken, zich begeven” (vgl. Huygens, *Scheepspr.* 54: ant stuer *peuren*), en De Bo geeft *peuren*, „visschen” (Kil. pueren *Fland.* j. poyeren; puerroede, j. poeyerroede, fuscina) en overdrachtelijk „iets trachten te krijgen”. Vgl. Draaijer 32: *pûren*, peueren; Molema 330: *poeren*, *pooren*, peuren. In de 16de eeuw moet pueren (*peuren*) als intr. ook de bet. gehad hebben van *in iets peuteren*, *in iets wroeten* (zoo nog heden in het Wvla. *aan iets peuren*, b. v. aan een uurwerk, De Bo) blijkens de overdrachtelijke opvattingen, die opgeteekend zijn. — *a*) *Wroeten in het zedelijk kwaad van een ander*; *het open leggen*, *zoo breed mogelijk uitmeten*. ‖ Esser tusschen ulieden (*echtgenooten*) iet secreets ghebuert, sijt te vreden ende niet en puert in elc anders mesdaet, . . . leift met payse tsaemen, *Belg. Mus.* 6, 66 (*vgl. de aant. ald.* „*puert* van *peuren* of *poyeren*, koteren: kotert in geen kwade wonde”). — *b*) *Zich verdiepen in*, *iets nauwkeurig nagaan*. ‖ Dier in puert (*als men er goed op let*), *D. War.* 1, 409, 70. — *c*) *Zich toeleggen op*. ‖ Int cooppen ende vercooppen ic grootelic puere, want gheerne ic ooc ant groot ghesloc zwolghe, *ZVl. Bijdr.* 5, 317, 68.

PURÈREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *purer*, d. i. *zuiveren*. Hetzelfde als puren, 1e Art.; z. ald. en vgl. ongepureert.

PURGATIE, zw. vr. Van ofra. fra. *purgation* met latiniseering, en dit van het ww. *purger* of van *se purger*. — 1) *Zuivering*, met eene zaak als voorwerp. Kil. purgatie, purgatio, expurgatio. *Voc. Cop.* purgatie, purgatio; dit kan ook bedoeld zijn in de bepaalde beteekenis *buikzuivering*, *het zuiveren van het lichaam door een „purgatief” of „laxatief”*, d. i. *een buikzuiverend middel*, in welken zin ndl. *purgatie* en fra. *purgation* nog heden bekend zijn. Kil. purgatie, medicamentum catharticum, ventrifluum, quod alvum dejicit: purgatio cathartica (ook Plant.). Vgl. *Teuth.*[2] 182*a*: „eyn clistier dat die medici den syecken setten om purgacij to krijgen.” Zoo ook *Hs. Serr.* 14, bl. 22. ‖ Alse de tijt quam dat de moeder des kinds hare purgatie soude don na dat ghebot van Moyses wet, so droghen se dat kint . . . in den temple ende offerdent Gode, *L. v. J.* c. 13 (*Luc.* 2, 22: *postquam impleti sunt dies purgationis ejus*; men kan het woord hier ook weergeven door *reiniging*, gelijk in onze bijbelvertaling geschiedt, doch er wordt in elk geval *reiniging van het lichaam* bedoeld; vgl. purificatie). — Ook in de beteekenis *maandelijksche zuivering der vrouw*, *maandstonden*, fra. *purgation menstruelle*. ‖ Als vrouwen hare purgaciën (*genitief*; *var.* purgatie) ghebreect, daermen telker maent af spreect, *Nat. Bl.* X, 551. Van der purgaciën van wiven . . ., die hen somen . . . te xiiii jaren begint, *M. en Vr. Heim.* 1082; ook 1096; 1100 (*ald.* 1089 dese stonden); zoo ook *Vr. Heim.* 1551.

2) *Het zuiveren van zich zelf van eene beschuldiging of eene verdenking*, *het zich zuiveren door een eed of op eene andere wijze* (b. v. door het bijbrengen van getuigen). Vgl. purge. ‖ (So) is gewijst H. schuldich, want he sijn unschult niet gedaen hefft na lantrechte, ende sulcke purgatie als he vor den deken gedaen heft enz., *Ettst. v. Dr.* 190. Daer swoer soe sere ende seide datmen hare onrecht aneleide; Gengolf sette hare daer ene purgatie niet te zwaer, *Sp.* III[a], 72, 41 (hier in de bet. *proef om de zuiverheid ten opzichte van eene schuld of verdenking te bewijzen*, eene soort van „godsoordeel”).

3) *Reiniging*, in zedelijken zin. ‖ Wie te vollen sijn ghebreken verwinnen wil, die pine hem die geselinghe sijnre purgatiën ootmoedelic te liden, *Stemmen* 132.

PURGATORIE, znw. vr. en o. Van mlat. *purgatorium*, of van ofra. fra. *purgatoire* met latiniseering. *Vagevuur*. ‖ Ic (*God*) vergheve hem (*den mensch*) sine mesdaden mids der boete die daertoe staet, dats purgatorie, daer hi in gaet; want purgatorie . . . bediet also . . . als dat hare ziele daer in purgiert, wier lechame dat hier sonde hantiert, Praet 4498 (*vgl.* 4505: die met berouwenessen sterven, hi wort ten vagheviere ghekervet, *l.* ghe(h)ervet). Nu berecht mi hier of purgatorie es een vier of wat mach purgatorie wesen, *Lucid.* 4948. Niement mach Gods rike ontfaen vor sine sonden sijn ofgedaen met weldaden hier in aertrike of met purgatoriën int ander rike, 4987. Der purgatoriën vier, 4965; ook 4961; 4971; 4980. Weder si (*die zielen*) sijn in die purgatorie, of met u in uwe glorie, *Mask.* 145. Om dat liede worden claer van haren zonden inden pitte daer, so heettet noch . . . Sente Patrijcs purgatorie (*Patricius' vagevuur*), *Sp.* III[a], 4, 83. — Ic segdi dat selke lieden alhier (*op aarde*) purgatorie dogen om (*door*) grief . . . eest van honger of van naectheden (vgl. ndl. „zijn *vagevuur* op aarde hebben”, veel moeten lijden, fra. „faire son *purgatoire* en ce monde”) of van couden of onwarscip van magen, 4952; ook 4959.

PURGE (puurge), znw. vr. Van ofra. fra. *purge*. *Zuivering*, ook in rechte. Kil. purge, purgatio s. dilutio criminis, culpae amotio. — Hem ter purge stellen, *zijne zaak aan eene rechtelijke uitspraak onderwerpen*. Kil. sich ter purge stellen, se purgare, expurgare se a criminis suspicione enz. ‖ Omme voort te gane in wetten in vierscaren tYpre jeghen dien van Waerstene (*Warneton*), uten occusoone van dat de voors. van W. ghebannen hadden eenen poorter van Ypers ghebeeten R. . . ., omme dat hi ghedachvaert zijnde in te commene te W. omme tocoysoen van zekeren twiste daer niet commen was; ende hadde de zelve R. van den vors. sticke hem ghestelt ter purge voor de wet van Ypre, *Invent. v.*

Br. 4, 257 (*a.* 1418). — Daarnaast werd in het Mnl. de uitdr. ter purge stellen gebruikt in de bet. *over iets eene rechtelijke uitspraak uitlokken*(?). || Die bi contumaciën een leen opwint of ter puurge stelt ende zuvert, moet selve sijne wettelike costen betalen, *Leenr.* 4.

PURGEERRE, -IERRE, znw. m. *Hij die reinigt of zuivert.* Vgl. PURGEREN. || (Christus) die een purgierre der sonden was (*die de zonden der menschen heeft afgewasschen of uitgewischt*), *Ned. Proza* 149.

PURGEREN (PUERGEREN, *PUGEREN, SPUGEREN), -IEREN, zw. ww. trans., wederk. en intr. Van ofra. fra. *purger*; lat. *purgare*. Mnd. *purgeren*, reinigen, schoonmaken, van vlekken zuiveren. Vgl. PURREN, dat met purgeren (lat. *purgare*) uit „purum" en agere", verwant is.

I. TRANS. — 1) *Zuiveren, louteren*, ook *reinigen*, met eene zaak als voorwerp. *Voc. Cop.* purgeren, purgaré (ook Kil. „purgare, depurgare, expurgare"). Plant. purgieren, *purger*, purgare. || Omme te purgieren alle quade saken die men met water pugieren (*l.* purgieren?) mach, *Hs. Serr.* 14, bl. 68. Turbich (*l.* turbith, *eene plant*, Dadon. 618*b*) es heet in den derden grat (*d. i.* graet) ende . . . het pugiert (*l.* purgiert?) flumen, *ald.* 29. Van die flammen der duvelicker invallen doreprueft ende gepuergiert, *Hs. Serm. G.* 304*a* (*hier in figuurlijk verband*). Daerup stonden colummen viere selverijn . . ., die capitele met goude visiert ende (*en dat*) twewaerf ghepurgiert, *Alex.* VII, 815. Van den vuur dat mi (*feniæ*) purgeert, win ic mi selven, *Hs. Cyrill.* 80*r*. Bi viere purgiert ment (*nl.* goud) . . ., so bliivet die valscheit dan int vier, *Nat. Bl.* XIII, 26; ook 48. Ten lesten hadde hi (*een martelaer*) sine victorie bi viere (*hij werd nl. verbrand*) ende voer ter vrayer glorie, ghepurgeert rechte als gout fijn, *Sp.* II*, 64, 55. Hi (*een doorgeslikte steen*) ne laet niewer gheen deel in den daerm, hine gaetet duere ende purgiert die nature ende hi coomt beneden uut, XII, 240 (*var.* purgert). Die sijn oghen hevet quaet, men legghene (*den steen*) daer op, hi gaet sonder quetsinghe toghe dure ende purgiert die nature, 885. Lumbricos (*wormen*) verdrijftet (*absinth*) ende et purgiert mede thovet, X, 96. Purgiert erst die humoren met oxiasaccra III lepel vol, Jan Yp. 96. Bloet laten claert den sin ende verdrijft qualicheit ende purgiert die mage ende doet wel verteren, *Hs.* Yp. 29*c*. Zwelcht de pillen . . ., dat sal (h)u thooft harde wel purgieren ende ontstoppen, *Hs. Serr.* 14, bl. 62. Die consciencie es dat selve huus . . . der sie in maect haer woonstede . . ., ende dan wel ghezuvert ende purgiert van sonden, *Pelgrimage* 22*b* (*hier in figuurlijk verband*). Alle die ranken die engheene vrochten draghen zal in mi, die sal hi af howen ende alle die vrocht draghen die sal hi purgeren omme bat vrocht te draghene, *L. v. J.* c. 214. Lucht, water ende lant sal purgeren een brant (*de wereldbrand*), *Wap. M.* III, 863. — Noch en seg (ic) niet dat ic te vergeefs die natuer gepurgiert heb, want ic (*feniæ*) bin dat exempel der . . . reynicheit, *Hs. Cyrill.* 80*v* (lat. *in vacuum me depurasse naturam, cum sim castitatis exemplum*). Dat hi (*agnus castus*) purgiert ende droghet . . . des menschen onsuverhede, *Nat. Bl.* VIII, 133. — Besiet . . . hoe hoochlic dat ghi (*vrouwen*) breyt u ere ende uwe lovelicheit, als ghi tganse lant purgiert ende alle man ter dueghet stiert, *MLoep* II, 2190. — Met eene bepaling met van. || Honech rosaet confortiert des menschen maghe ende suvertse van menigherhande plaghe ende purgiertse van humueren die sijn van couder natueren, *Nat. Bl.* VIII, 790. Et (*aloë*) purgiert die hersine saen van humoeren die opwaert slaen, X, 77 (*vgl.* 72: et suvert den maghe van ymuren). — Bij deze bet. behoort ook *Nat. Bl.* III, 1859: „dat si (*kraanvogels*) stene uutworpen dan, daer men gout uut purgieren can" (*waaruit men door er de zuivering door vuur op toe te passen goud verkrijgen kan*; lat. *dicunt quod ipse lapis mediante igne in aurum transit*).

2) Met een persoon als voorwerp. *Genezen*, eig. *zuiveren van ongezonde stoffen of vochten, of van schadelijke invloeden.* || Hierbi en soude gheen meester sijn, wildi goet visiker sijn, hine soude van astronomie leren, so mochte hi vrouwen ende heren purgieren ende ghenesen, *Natuurk.* 1247 (*varr.* cureren): Ter vijfter maent wart hi genesen ende gepurgeert van desen, *Sp.* III*, 36, 75 (*hij was* „beseten van den vianden", *vs.* 69).

3) *Reinigen* in zedelijken zin. Vgl. PURGEERRE. || Penitencie heeft se (*de ziel*) so lange doen wesen in haren bunc (fra. *buee*, loog), dat se gepurgiert is ende gedwegen zuver, *Pelgrimage* 125*b* (fra. *que purgie est et (bien) lavee*). Sodat hi niet weder en mach keren te sinen ouden sonden daer icken of verscheiden hebbe ende wel gepugiert (*l.* gepurgiert?) ende gezuvert, 22*d*. Want hi met sulker pine mede purgierde des vleeschs oncuussceде, *Bloeml.* 2, 62, 49. Doe sie wal gepurgeert was ende al hoor schuren overvloedelike vol weren (*in geestelijken zin*), doe sande hoor onse lieve here ene sieckte toe, *Hs. Diepenr.* 190*b*. — Deelw. bnw. gepurgeert, *gereinigd, rein*; z. ald. Ook in de bet. *fijn, uitgelezen*; z. ald.

4) *Verzoenen, uitwisschen, uitdelgen*, eene schuld. *Voc. Cop.* purgeren, luere. Kil. piare, expiare, lustrare. || Onrecht te liden sonder murmureringhe purgiert die sonden, *Hs.* 605, bl. 99.

II. WEDERK. — Hem purgeren. — 1) *Zich zuiveren, zich reinigen*, ten opzichte van het lichaam, zoowel inwendig als uitwendig. || Na den noten . . . purgeert si (*de zwaan*) hare in water dicken, *Nat. Bl.* III, 797 *vdr.* (*and. var.* purgeeren si hem; t. *zie bij Intr.*). Keseling eten si (*duiven*) . . ., omdat si hem der mede purgieren, want hare magen die sijn heet, III, 1081. — Van de lucht. || Tander element is die lucht, want si is van sulker tsucht, dat si hoor selven purgeert, *Vrouw. e. M.* V, 41. — 2) *Zich zuiveren* van eene beschuldiging; ook *zich reinigen van eene schuld* in zedelijken zin. In deze beteekenissen is het woord in het Mnl. ongetwijfeld in gebruik geweest, maar voorbeelden zijn daarvan tot heden niet opgeteekend. Voor de tweede bet. vgl. ook bij Intr.

III. INTR. — Hetzelfde als het wederk., waaruit ook het gebruik als Intr. is voortgekomen.

1) *Zich zuiveren, zich reinigen*, met betrekking tot het lichaam, zoowel in- als uitwendig. || Na den noten . . . purgieren si (*zwanen*) in water dicken, *Nat. Bl.* III, 797 (vgl. bij Wederk.). — Ten opzichte van het inwendige van het lichaam, zoowel door braakals laxeer- of purgeermiddelen. In de laatste bet. is nog heden *purgeeren* en *purgatie* bekend. || Anders so neemt III of V of VII blader van hasabokoris . . ., nadat ghi spugieren (*waarschijnlijk vervormd onder den invloed van* spuwen; *ook* pugieren *komt meer dan eens naast* purgieren*voor, en* spugieren *wordt ook van den afgang gebruikt*; *zie beneden*) wilt . . ., gieter up goede aysine ende dat drinct . . .: ghi sult vullic ter keelen spugieren, *Hs. Serr.* 14, bl. 62. Om te spugierne beneden (*dit woord wijst misschien op overdracht der beteekenis*; zie de vorige plaats) ende ter camere te gaene neemt zaet van sporiën, XV of XVII of XVIII, nadat ghi spugieren wilt, bl. 61. Die moet sien met brillen, purgieren met pillen, ende boeleren met medecyne, sijn leven werdt hem pijne, Goedthals 9.

2) *Zich reinigen*, in zedelijken zin, *gereinigd worden, van schuld gezuiverd worden*. || Dat hare ziele daer in (*in het vagevuur*) purgiert, wies (*hs.*) lechame dat hier (*op aarde*) sonde hantiert, Praet 4508.

PURICHEIT (PUERICHEIT), znw. vr. Hetzelfde als puerheit; z. ald. *Zuiverheid*. Zie een voorbeeld bij PURPER.

PURIFICATIE, znw. vr. Van ofra. fra. *purification* met latiniseering. *Reinmaking, reiniging*. *Voc. Cop.* purificatie, purificatio. || Tin tiden so quam

ene questie onder de yongren Yan Baptists ende de yoden, van der purificatiën des doopsels (*de reiniging van zonden door den doop, de reinigende kracht van den doop*), *L. v. J.* c. 32. — Ook zal het woord wel in gebruik zijn geweest in de bet. van ofra. *purification*, de reiniging van eene kraamvrouw, fra. *relevailles*, hetzelfde als purgatie (*L. v. J.* c. 13); z. ald.

PURMEREN, PURMEIREN, PURMUEREN. Zie PRUMEREN.

PURPER (PURPUR), znw. m. Ook PURPURE, znw. vr., en PURPUREN, znw. o. (dit laatste waarschijnlijk het bnw. purpurijn (-en) als znw. gebruikt; vgl. mhd. *purpeln* naast *purper*). Mhd. mnd. hd. *purper*, *purpur* m.; ndl. *purper*. Van ofra. *pourpre*, lat. *purpura*. *De van de purperslak verkregen verfstof, purper*; ook *eene met purper geverfde kostbare stof, staatsiegewaad, koningsmantel*. Vgl. PELLEN, en zie *Voc. Cop.* waar lat. *purpura* weergegeven wordt door „pellen", en *purpureus* zoowel door „purpuren", als benaming der kleur, als door „van pellen", van eene kostbare stof. Dat daarbij de kleur bijzaak werd, blijkt vooral uit het Mhd., waar men vindt „purpurbrûn", „ein purpergel", „blâwer purpur" e. a. (Lexer 2, 311). Voor het Mnl. geldt hetzelfde. Vgl. PURPERGRAU. *Teuth.* purper, ostrum; die purpen (*l.* purper? of moet men een vorm *purpen* naast *purper* aannemen, evenals mhd. *purpel* (ook *Antw. Idiot.* 1007), *purpeln*?) werckt of handelt off varwet, ostrearius; purpuren maken off varwen, ostreare; purpur, purpura, blata (bij Diefenb.: blatea, *genus purpure*), ostrum; dayr men purpuren maect of verkoypt, baffium (vgl. „baphiarius" bij PURPERWERKER); purpuren dat men oever meer voirt heyt *strataria* (elders in *Teuth.* weergegeven door „seescheep" en „die wech in dem meere of in (*volgens*) den hymmel dair die scheepluyde nae varen"). Kil. purpur, purpura, murex, ostrum, conchylium". Plant. purper, *pourpre*, purpura enz.; met purperen verciert, *accoustré de pourpre*, purpuratus; winckel daer men purper verwet, officina purpuraria; dat van purper is, purpureus, conchyliatus. ‖ *Van purper.* Purpura is gheseyt vander puericheyt der luchten, want in desen landen wert sijn materi ghewonnen, die welke die lope der sonnen al nabi verlicht; dese verwe wert gescarpt ende ghebetert met bloedigen tranen of dropelen die daer toe lopende sijn van besneden cockijelgen (vgl. PURPERBLOEDICH en PURPERSANGUIJN), *Barth.* 820*r*. Een verwe die de rode verwe omgaende is, ghelijck dat die purpur is, 815*b* vlg. (lat. *color circundans colorem rubeum sicut purpureus*; vgl. opschr.: „van puniceus dat is verwe ghelijc purper"; *zoo nog eens ald.* die purper). Die heileghe kerke . . . is met purpere gheciert, dat es met den bloede ons Heren ende der apostelen ende der martelaren, Ruusb. 1, 221. Purper ende ene crone van goude sendde hi hem dor sine houde, *Rijmb.* 19761. Purpere, scaerlaken . . ., daer af sijn hier die cledere dine, *Tien Pl.* 1416. Hi eerdene (*den bisschop*) voor zine man ende dede hem purper an, 19803 (lat. *induit eum purpura*). Dat hi (*de bisschop*) purper moeste draghen ende crone spannen, 19949. Daer na daden hem (*Christus*) af die liede den purper (*vs.* 26390: enen mantel purper root in conincs wise) ende daden hem an sijn cleid, 26410 (*varr.* die purpure, den purpur). Tytus ende Vaspasiaen ghingen ghecroont met lauwerbome . . . ende met purpre (*var.* purpure) ghecleet, 34394 (lat. *amicti veste purpurea*). Merc hoe hi (*Christus*) . . . was . . . veroirdelt, bespot . . ., met enen purpre . . . ghecleet, *Hooglied* c. 65, vs. 21. Men mach onder eene matte draghen grote hoverdichede ende onder purper omoedichede, *Bouc v. Sed.* 220. Hem volgheden twaelf garsoene naer, ghecleet met purper ende met siden, *Parth.* 1346.

PURPERACHTICH (PURPUR-), bnw. *Op purper gelijkende, naar purper zweemende, purperachtig.* ‖ Die bloeme is beset mit mepigherande blade ende sijn wit end zwart of purperachtich, *Fragm. Zutf.* 1*r*.

PURPERBLOEDICH, bnw. *De kleur van het bloed* (*sap*) *der purperslak hebbende, purperrood.* Plant. purperachtich, *tirant sur le pourpre*, coccineus. ‖ Doen daden si hem (*Christus*) ane enen mantel die was purper bloedich (*in de uitg. verkeerd* purper, bloedich) root gheverwet met bloede van visschen, Ruusb. 5, 183 (lat. vert. *tincto piscis cujusdam ex concharum genere succo vel sanguine*). Dese mantel was van buten purper bloedich root, *ald.* Doe wort (*door de geeseling*) die mantel sijns lichamen purperbloedich, vierich root geverwet, te male overgoten met sinen bloede, *ald.* — Vgl. PURPERSANGUIJN.

PURPERBLOEME (PURPUR-), znw. vr. *Purperkleurige bloem.* Zie een voorbeeld bij PURPERCLEET.

PURPERE (PURPURE), znw. vr. Zie *Rijmb.* 26410 *var.* bij PURPER.

PURPEREN, znw. Zie PURPER.

PURPEREN, bnw. Zie PURPERIJN.

PURPERGRAU, bnw. *Purperkleurig.* Vgl. mhd. *purperbrûn.* ‖ Hij (*de feniæ*) is van verwen meest purper grauwe ende gheel, *Blome des doochden* 45.

PURPERIJN (PORPER(R)IJN, PURPU(E)RIJN, PUERPERIJN, PURPRIJN, PORPRIJN), -IN, -EN, bnw. Mhd. *purperîn*; mnd. *purperen, purpuren*; hd. *purpern*; ndl. *purperen*. *Purperkleurig* en *van purper, de fijne stof van verschillende kleuren gemaakt of vervaardigd. Voc. Cop.* purperen, ostreus, purpureus; purpuren, purpureus (ook „van pellen, purpureus" zie bij PURPER). *Teuth.* purperen cleyt, purpura, tarea (ook *taraca, tarata, tareta*, Diefenb.); cleyt datto samen purper is, olofetra; purpuren maken off varwen, ostreare. Kil. purperen, van purper, purpureus, ostrinus, conchyliatus, Tyrius, Sarranus, Thessalicus, Porphirianus, puniceus, murice tinctus. ‖ Die derde varuwe . . . die sal purperen sijn, geverwet met bloede van vesschen die leven met hemelschen dauwe, Ruusb. 1, 65. Doe zine (*Christus'*) edele ziele voer ter hillen, doe lach sijn lichame in den grave . . ., purperen overmids sine bloedeghe wonden, 218. Goede vrouwen men niet en soude gheliken silvere no goude noch purperen pelnen . . ., noch al den goeden ghemeynlike, diemen vindt in ertrike, *Teest.* 3070. Den hals hevet (*de ijsvogel*) een deel lanc, ende es ghevedert scier (*grijs*) ende wit ende purpuerin, dat hem wel sit, *Nat. Bl.* III, 510 (*varr.* purperijn). Sijn hals (es) al of hi gouden ware met purperen (*var.* purperinen) plumen, 1277 (*van den feniæ*). Daer dedi van hem . . . dat purper cledekijn metten stene (*een edelen steen dien Alexander in een* „cledekijn diere ghenouch" (vs. 986) *droeg op het bloote lijf*), XII, 992 (*varr.* purpurijn, porperrinen). Paweljoene daer die colommen selverijn af waren ende fijn guldijn, entie lijste van yvore, daer dore reepe . . . bissin ende ooc purperijn, *Rijmb.* 18046 (lat. *inserta funibus byssinis atque purpureis*). Enen witten roc so dede hi an ende enen purper (*var.* eenen purperinen) mantel, 34300 (lat. *candida indutus tunica et chlamyde purpurea infibulatus*). (Die cop) was ghemaect van enen saphiere een lettel donkerachtich porprijn, *Parth.* 597. Daerna was hem (*Christus*) anghegheven een purpurijn cleet in mantels wise, *Amand* II, 862. Men brochte hem dat water . . . in enen guldinen beckine ende ene dwale purperine, *Ferg.* 256. Een knape . . . brachte enen cuelc sidijn ende orcussen purperijn, *Lanc.* III, 23020. Sijn anscijn geleec den viere, sijn ogen als sterren claer, ende puerperijn sijn haer, *Sp.* III^{3}, 9, 14 (*van eene verschijning van sint Maarten*). Die zee van puerperine ghedane, I^{b}, 59, 37 (*vgl. Proza-Alex.* 151: wy merken oic in die zee die ghedaente van purpere). — Ook als znw. ‖ Sine (*van cassia lignea*) lovere sijn ghevaerwet na dat purperijn, *Nat. Bl.* IX, 189.

PURPERCLEET (PURPUR-), znw. o. Mhd. *purper-, purpurkleit*. *Purperen* (*purperkleurige* of *van „purper"* (z. ald.) *vervaardigde*) *mantel*. Vgl. mnd. *purpergewant* en Plant. purpuren kleedt, *vestement teinct en pourpre*, tincta murice vestis, vestis purpurea, purpura, sarrana, porphyracea, ostrina vestis (vgl. *Amand* II, 862 bij PURPERIJN). ‖ Een purperen (*var*. *W*. purpuren) cleet dedemen hem (*Christus*) an, *Lsp*. II, 53, 35 (*var*. purpercleedt; *ook var*. *C*. purpercleet). Datmen ooc purpurcleder ende purpurbloemen op die doden leyt, *Barth*. 80*b*. — Wel niet als het verklw. hiervan zal moeten worden beschouwd purpercledekijn, *Nat. Bl*. XII, 992 (bij PURPERIJN), omdat *cleet* daar de bet. heeft van „doek". Eerder zal men *purper* moeten opvatten als een geapocopeerden vorm van purperen, bnw., doch de varianten hebben niet deze lezing, die waarschijnlijk niet de oorspronkelijke is.

PURPERCOPER (PURPUREN-) znw. m. *Handelaar in purper*. Zie een voorbeeld bij PURPERWERKER.

PURPERLAKEN (PURPUR-), znw. o. *Purperlaken*. ‖ Inden welken (*kleurstof*) men zide verwet, dair men purpurlaken af weeft, dair die glorie des conincs af getoont wert, *Barth*. 816*a* (lat. *pannus purpureus*).

PURPERMAKER (PURPUREN-), znw. m. *Bewerker van purper*. Zie een voorbeeld bij PURPERWERKER.

PURPERMANTEL, znw. m. Hetzelfde als purpercleet; z. ald. Zie een voorbeeld, *Rijmb*. 34300, bij PURPERIJN (de variant ald. heeft purperinen mantel).

PURPERROOT, bnw. *Purperrood, rood als purper*. Vgl. het volg. Art. ‖ Om spot te makene groot naemsi (*de soldaten*) enen mantel purper root in conincs wise ende dadene hem (*Christus*) an, *Rijmb*. 26389.

PURPERSANGUIJN (PURPUR-), bnw. Hetzelfde als purperbloedich; z. ald. ‖ Bliaude purpersanguiné, *Flor*. 620; ook 846.

PURPERSCH (PURPURSCH), bnw. *Purperen*. Vgl. PURPERIJN. *Teuth*. purpursch of blaevarwich, blateus, blatealis, purpureus, ostreus.

PURPERVAER (PURPUR-), bnw. Mhd. *purpurvar*; mnd. *purvar* (*l*. of d. i. *purpurvar*). *Purperkleurig*. Vgl. VAER, bnw. en o. a. eenvaer, effen (zie PLEIN) en appelvaer. ‖ Somich dropel daer in (*in den steen*) was ghemengt recht als purpurvaer, *Rein*. II, 5899.

PURPERVARUWE (PURPUR-, -VERWE), znw. vr. Hd. *purpurfarbe*; ndl. *purperverf*. *Purperkleur*. ‖ Die ierste (*saphier*) gheel met purpur varuwen, Ruusb. 1, 218 (lat. vert. *flavi coloris cum purpura*). Die ametist heeft purpurvaruwe, 221.

PURPERVARUWER (PURPUR-, PURPUREN-, -VARWER, -VERWER), znw. m. *Hij die stoffen purper verft, purperverver*. Zie een voorbeeld bij PURPERWERKER.

PURPERVARWER. Zie het vorig Art.

PURPERVERCOPER (PURPUREN-), znw. m. *Handelaar in purper*. Zie een voorbeeld bij PURPERWERKER.

PURPERWERKER (PURPUR-, PURPUREN-), znw. m. *Bewerker van purperen stoffen*. *Teuth*. purpurenwerker, -varwer of -verkooper of -kooper, baphiarius, ostrarius.

PURPUR. Zie PURPER.

PURPURIJN (-EN). Zie PURPERIJN, -EN.

PURPURSCH. Zie PURPERSCH.

PURRE. Zie PORRE.

PURREN. Zie PORREN.

PURRENEN. Zie PORRENEN.

PURRINGE. Zie PORRINGE.

PURSAM. Zie PODERSAM.

PURSE, znw. vr. Hetzelfde als borse; z. ald. en vgl. eng. *purse* en E. Müller 2, 249. *Beurs*. ‖ Schellegen . . ., also tot Helmont in pursen gaen (*gangbaar zijn*) sal, *Oork. v. Helmond* 38 (*a*. 1374).

PURSEME, PURSEMIER. Zie PERSEME, PERSEMIER.

PURVANCE. Zie PROVANDE.

PUSSEM (*woeker*). Zie PERSEME en vgl. Kil. „pusseme, *Fland*. *gand*. j. perssem, mensa s. taberna usurarii" en *Polit. Refer*. bl. 65: „een caefvaghere door *pussem* verrijkt".

PUSSEMIER (*woekeraar*). Zie PERSEMIER en vgl. Kil. pussemier, *Fland*. j. perssemier, usurarius, foenerator.

PUSOEN. Zie POESOEN.

PUST. Zie PUUST.

PUSUYN, PUSUUN. Zie POESOEN.

PUT (PIT, PET), znw. m. Ook PUTTE (PITTE), znw. m. en vr. Mnd. *put, putte*, m. en vr.; mhd. *phütze* (en tal van andere vormen bij Lexer 2, 269), vr.; ohd. *phuzzi, phuzza*, vr.; ondd. *putti*; ags. *pytt*; ofri. *pet*; hd. *pfütze*; eng. *pit*; ndl. *put* en in friesche streken *pet*. Zie vooral Boekenoogen 741 vlg. en vgl. den plaatsnaam *Petten* in Noord-Holland, naast *Putten* in andere streken. In de vlaamsche tongvallen is nog heden *pit* naast *put* bekend; zie De Bo op pit en put. Van lat. *puteus*, waarvan ook fra. *puits*, it. *pozzo*, waterput, en *pozza*, poel (hd. *pfütze*). Zie verder de wdbb. van Kluge en Franck over dit in het Germaansch wijd verbreide woord.

1) *Put, een gemetselde vergaarbak voor water*. *Voc. Cop*. een putte, puteus; een putteken, puteolus. *Teuth*. putte, puteus, puteolus. Kil. put, putte, puteus; pit, *Fland*. j. put, puteus. Plant. eenen put, *un puis*, puteus; putteken, puteolus; put die niet en verdroocht, jugis puteus. ‖ Ten put, daer die twee emmers hinghen die mit eenre poleien ghinghen op ende neder, *Rein*. II, 6416. Reynewater (*regenwater*) hadden si in pitten, *Rijmb*. 28637. Ene cisterne, een pit, reynewater in te waerne, 31305. Sere lettel . . . vintmen pitten in die stede, *Sp*. III[1], 29, 8 (lat. *ibi, quod in locis illis rarissimum est, puteus erat*). Ic sal mi verdrincken in desen putte die hier staet, *Sev. Vroeden* 1568. De vrouwe nam . . . den steen . . . ende ginc ten putte ende warpen daerin; die here horet ende ontsach him sine ware in den putte gevallen, 1575; 1560; 1587. Soete lief, sidi in den pit, 1589. Die putte (*enkv*.), daer men wt te brouwen plach, *Hs. Diepenv*. (*uitg*. Brinkerink) bl. 193. Die man hadde enen osse . . ., daer hi mede wandt fonteine uten pitte claer ende reine, *ald*. 10. Dat wijfken (*van Cananee*, l. *van Samaria*) bequam hem (*Christus*) wale, die hi upten putte vant ende si gheloofde aen hem te hant, *Bloeml*. 2, 179, 92 (*vgl. Joh*. 4, 6: *Jesus sedebat super fontem*). Noch so staen twee pitte (lat. *duo putei*) aldaer; inden eenen was sijn (*Quintijns*) hooft vonden, inden andren sijn lachame, *Sp*. IV[2], 21, 40 (*vgl*. 45: dat soene uten watre verhief). Doe was hi ghedaen . . . in enen waterlosen pit, daer modre in was harde vele, *Rijmb*. 14951. Werp wine (*Jozef*) levende in den pit, 2821. So worpen sine levende in den pit, die van watre noit (*volstrekt niet*) was nat, 2826; ook 2875. Si heeft geheeten saen datmenne in enen droogen pit doe sonder spise, *Sp*. II[1], 50, 92 (*vgl*. 99: men dedene uten putte). Om den pet van der koken boven (*boven aan den put* (*pomp*?) *in de keuken*) een hant te maken, *Rek. d. Gr*. 2, 179. Drie paer hangheles an die camer bi den pet, 52. Sy dadenen (*Jozef*) indie putte, *Haagsche Bijbel* 1. 36*b*. So sall elck buerput (*gemeenschappelijke put van eene buurschap*) hebben enen troch . . . ende twe brantledere mit haken, *R. v. Harderw*. 6, 31; zoo nog eens *ald*. — Verklw. puttekijn, *putje*. Mnd. *putteken*. ‖ De ghene stonden dair in ghescreven de hem moorden op een puttekijn, *K*. 26. — Der vonten put (pit), *het water in de diepe doopvont, het water van den doop*. ‖ Nu es die ziele vervaerwet wit in der helegher vonten pit, *Wap. Rog*. 189.

2) *Kuil, groeve*; vooral — *a*) *eene kuil of groeve waarin water staat, poel*. *Teuth*. pitte, lacus. Kil. put, putte, lacuna; put *Sax*. j. poel, lacuna, pa-

lus. Zoo ook in andere germ. talen. Vgl. de vertaling „volutabrum" in een mnd. vocabularium bij Lübben. ‖ *Van enen put of gegraven poel.* Puteus is een gegraven poel diemen int ghemeyn een put hiet, *Barth.* 435*a*. Alse ghi dien selven putte comet bi (*te* Kriekeputte, *vs.* 2598), ghi sult vinden jonghe berken, *Rein.* I 2603; ook 2607; 2702 (*Rein.* II, 2616 pit; 2609 Kriekenpit; 2714 ten putte). Elken is gheoorlooft . . . pitten daer te delve sine beesten te drinken in steden die ne dert (*waar het geen kwaad kan*), *Keur v.* 1240, bl. 6. Dat si eenen heigher up eenen pit saghen, enten valke wit deder werpen na die vrouwe, *Couchy* I, 452. Int wout vant hy . . . enen pit diep ende wijt, vul van dornen ende van bramen, *Troyen* 9967. Altehant ruumde hi den pit van den messe, *Sp.* II^2, 13, 41 (*den mestpoel of mesthoop*; *vgl.* 38: messinne). Sulpherine pitten diep, bernende van lode ende van peke, IV^1, 60, 36; ook 66. (Si) onthoofden den heiligen man ende woorpenne in enen pit, II^2, 19, 16 (lat. *in lacum*); ook 24, 28. Sonder te rekenen tquaetste (*land*) dat onder den dijck leecht ende oock put ende poel es, twelck maer 5 groten in huyere waerdich en es, *Inform.* 489. Vgl. Boekenoogen op pet, 1). — Die helsche put, put der hellen, *de poel der hel, helsche poel.* Vgl. eng. *pit of darkness.* ‖ (Hi) beval den gheest..., dat hi . . . voere in den helschen pit ghedooghen pine ende seer, *Amand* I, 3329 (*vgl.* 3547: in den pitte der hellen eewelike so vare). Hoet u voor der hellen pit, daer Lucifeer in is ghedaelt, Hild. 106, 116. Dat mijn dieners (*van* „Rijcheit") verloren zijn ende behoren ter hellen pitte, *Argum.* 430. Datture mede (*door de zonde*) suls vallen in den pit vander hellen, *Lanc.* III, 5755. Doe stacken (*Lucifer*) God met sinen gesellen in der doncker puthellen, *Lucid.* 582 (*l.* in den doncker put der hellen; *eene samenstelling* puthelle *is niet denkbaar, wèl* helle(n)put(te), *welk woord als geslachtsnaam nog bestaat*, Winkler 290). Dien put dien du heves gesien dat es die mont vander hellen, *Sp.* III^8, 41, 50. Dat hi eere hellen pit verzach daermen in riep o wy o wach! *Brand.* 635. Zoo ook Praet 1231: „ten helschen pitte" (*vgl. ald.* 1251: „soe sal hem voeren in den pit, daer ghewring in es van handen ende groot gheween"). Al gaet in den helschen pit (volgens de verklaring van Verwijs: *alle menschen gaan naar de hel, ten verderve*; volgens de aannemelijke verklaring van Leendertz: *men heeft er niets aan, het gaat alles naar de hel, naar de maan*), *Wap. M.* I, 23 (vgl. *Tijdschr.* 19, 154). — Ook *vijver.* ‖ Een water, dat in Latine heet probatica pissine, een pit was het diep ghenoech, daer men doffrande in dwoech, *Rijmb.* 23761. — *b*) *Kuil, groeve, waarin geen water staat.* Kil. put, kuyl, scrobs, fovea, fossa; putteken, scrobiculus. ‖ Beide met stenen ende met eerden dede Judas . . . pitte makcn harde wijt, *Segh.* 10298: ook 10304, '325, '346, '327. Dat deen den anderen (*blinde*) pijnt te leyden ende vallen beyde in een pit, Hild. 136, 218 (vgl. *Luc.* 6, 39: *nonne ambo in foveam cadunt*; in onze vert. *in de gracht vallen*). Die mans volghen hem ooc mede, den wiven, van hare hoverdichede: dus leydsi malkanderen in den pit, *Sp. d. Sonden* 11867 (*de uitdrukking, aan den zoo even genoemden bijbeltekst ontleend, kan hier in de algemeener beteekenis* ten verderve leiden, in het verderf storten *worden opgevat*; *vgl. beneden bij* 5). Dat menne (*Daniel*) worpe in enen pit onder die lewen, *Rijmb.* 16817 (lat. *in lacum leonum*); ook 16819; '37; '39; '45. Een hout hinc hem (*den Esseën*) altoos ane daer si . . . die erde ontgroeven mede alsi ter camere wilden gaen, ende vulden den pit (*var.* put) weder saen, *Rijmb.* 22126 (lat. *statim foveam reimplentes*). Aldus lach Walewein onder dat dier in den pit, *Wal.* 564. Het (*het serpent*) heveten in enen pit ghesteken, 511. Cortelike na dit dede hi maken enen pit bi den outare . . ., ende de erde uter kerken dragen, *Sp.* II^2, 26, 19; ook 24. Dat niemen gheene dike noch damme breken mach, noch daer in delven noch sine schepe opzetten ende pitte maken, *Hans. Recess.* 3, 326. Dat G. schade dede met sinen schepe ende pitte dalf, *ald.* Voort en moet niemandt petten delven an die veste noch aerde van daen draghen, *O. v. Delft* I, 31, 16. Daer sullen sy (*leerlooiers*) haer putten also bedijct houden, dat haer onreynicheit in die delff niet en loopt, *Oudste Keurb. v. Delft* 71, 6 (*O. K. v. Delft* I, 32, 22: „haer petten alsoo bedijckt houden"; ook 33, 23: den put al omme bedijcken"). Doe die keyser horde dit, dede hine werpen in enen pit ende met steenen vullen, *Sp.* II^3, 9, 93. Priscusse dede hi . . . thooft afslaen ende dat werpen in enen pit, II^3, 39, 14 (*de plaats kan ook behooren bij* 1). Enen pit maecten si . . ., dien met paelgen al bedect, daer die hertoge henen trect, daer storti inne al onvorsien, IV^1, 59, 76. Makede yemant eenen pit ende met stroo decte dien, lichte sonde daer . . . yemant . . . in . . . vallen, *Sp. d. Sonden* 1358. Doe viel die hinde in i pit, *Esop.* LIX, 3. Hi dede maken in der erden binnen haren huse enen pit, onthoofden dede hise na dit ende deedse in den pitte decken, *Sp.* II^6, 31, 70. Die huysen . . . sullen elc hebben een stilleputte of een privaet of heymelicheit, hoe dat ment noemen sal, *Leid. Keurb.* 151, 66. Dat alle die ghene die houdende sullen zijn eenige calckpetten, ryndepetten, loypetten . . ., gehouden sullen zijn . . . ontruyminge te doen ende die voorsz. petten te laten leggen sonder daer inne meer te moogen looyen, *K. en O. v. Delft* 106, 28. Doe dede hi comen ute der Jordanen . . . water dat rechte liep in sine putte (*gemaakte kuiltjes*), so dat si alle vol waren, *Lsp.* II, 20, 20 (*var.* putten); ook 39 (*var.* putten); 22, 2; *vgl.* 25: „daer maecte hi mitten handen zine zeven scone viverkine ende elc met zinen condute". — Verklw. puttekijn (putkijn), -kin, *kuiltje.* In dezelfde beteekenis wordt in *Sp. d. S.* poelkijn gebruikt (zie het Gloss.). ‖ Dat Augustino . . . bij eenen cleenen kinde dat hij uter zee water in eenen cleenen putkine scheppende vand, wel was betooght, dadt hem ommoghelic (*l.* onmogheliker) ware ter godlijker hoocheit te gherakene dan dat hij al dwater van der zee in sulc een putkin ghote, *Boëth.* 274*d*. — Ook wordt put (pit) gebruikt van een niet opzettelijk gegraven, b. v. van een door verzakking ontstanen, kuil. ‖ Van den weghe buyten der rooder poorten . . ., die te vele steden met groten lange diepen putten al doorment was, so dat de . . . waghene ende perden daer inne verlagen, *Gesch. v. Antw.* 2, 622 (*a.* 1399). Enen groten putte ende quaden wech, 623. Dye een steen viel den baroen sinen hoet van den hoofde ende enen groten put (*kuil, gat*) in die eerde, *Exc. Cron.* 239*a*. — Hiertoe behoort ~~ook~~ wel *Oorkb.* 2, 302*b* (*a.* 1289): „so soudsise (*de sluis*) verlegghen ende hout copen ende smeder (*l.* smede, *timmerlieden*?) daer te doen comen, die niet daen ne souden varen, die sluise ne waer ghebracht in haren pit (*holte, diepte, geul*?)" — Eene enkele maal wordt put gebruikt van een gat, kuil of holte, die niet gegraven maar gehouwen is. ‖ Daerna wart (hi) opgherecht mit dat cruce ende lieten dat cruce nederscieten inden put des harden steens, dat hem alle die aderen scoorden, *Hs. Moll* 3, 110*r*. — Nu en dan kan men put ook weergeven door *gat*, gelijk ook op de laatstgenoemde plaats. Vgl. beneden bij 4), waar „een weinich pit" in beteekenis met *een gaatje* gelijkstaat. — Zoo wordt put (pit, pet) gebruikt van den kuil, waardoor men een blik in het vagevuur kon slaan, lat. *fossa, fovea.* Zie *Sp.* III^4, 4, 80; 84 (pit); 88 (daer die putte staet, dat gat); ook ald. 36, 55 en 65 gat); *Versl. en Ber.* 5, 22, 302 (in den pet, die dat vaghevier heet). — In het bijzonder wordt door put aangeduid *de kuil waarin men iemand begraaft*;

groeve, *grafkuil*. Vgl. Schuermans 516 op put; De Bo: *putmaker*, grafmaker. Zie ook CULE (3, 2200). || So vele storven der ghebure dat daer die dode groeven die levende, dat si vielen in den pit el bevende, *Sp.* IV³, 35, 44. Den keyser . . . dien graven hiet in eenen pit, II¹, 20, 109 (*vgl.* 112: de eerde die uten putte quam). Doe ghinc Walewein metten swaerde ende maecte enen pit in daerde . . ., daar hi den doden rudder in leit, *Wal.* 4909. Hier leget in desen pitte G. . ., dien de coninginne dootde daerbi om dat (*doordat*) si hem gaf eten venijn, *Lanc.* IV, 3377. Si slepeden dengenen (*den onthoofde*) uter port ende maecten enen put ende groven daer, *Sev. Vroeden* 1408. Die (*de lijken der minder aanzienlijke heeren*) waren gheleit in groote carnieren te gadre met IIII hondert . . . in eenen pit, *Cron. v. Vlaend.* 1, 162. Ic sal di in enen put versmoren (*levend begraven*) ochte sterven doen een ergher doot, *Esm.* 156; ook 380. Hets jammer dat si niet en leghet in enen put onder die galghe vaste ghedolven, *Hexe* 58. — Hierbij behoort de door Plant. opgegeven zegswijze „een oudt man die op sijnen put gaet, *un vieillart qui est sur le bord de la fosse*, decrepitus", ndl. „iemand die met zijn eenen voet in het graf staat". Vgl. eng. *to be at the pit's brink*. — Put(te) ende galge, *halsrecht*, *het recht om verschillende doodstraffen* (*levend begraven en ophangen* b. v.) *toe te passen*. Eng. *pit and gallows*. Kil. put ende galghe, jus sive potestas gladii, merum s. summum jus. Zie een voorbeeld bij GALGE, en vgl. nog. || Dat die (*monnikken*) van Vauchele . . . hebben ghecocht galge ende pit (*zelfs crimineele rechtsspraak gekocht hebben*), *Sp.* IV³, 28, 67. Een leengoed . . . (*bestaande behalve een bepaald gebied ook in*) ene vulle vierscare mids ênen sceipenen, diere joncvrouwe Yde van E. in maect, ende daertoe behoort pit ende galghe ende de boeten tote LX lb ende deronder, *Ann. Em.* 19, 297 (*a.* 1390); zoo ook 288; 289; 291 (ene vierscare daer hi up heift put ende galghe); 293; 301 (te desen leene behoren III vulle vierscaren ende pit ende galghe ende deronder; *na* „galghe" *is blijkbaar uitgevallen* ende de boeten tote LX lb); 302; 306 (pit ende galghe ende vrye justicie van allen zaken); 308. — Deze bet. heeft put (pit) ook in de uitdr. op den put, *op straffe van levend begraven te worden*, eene straf die vooral op vrouwen werd toegepast. Vgl. Noordewier, *RO.* 309; *Hor. Belg.* 6, 102 en *Cout. v. Brugge* 1, 229: „men salne bannen uten lande van Vlaendren VI jaer oppe galghe (*op straf van de galg als hij binnen dien tijd wederkomt*), es hie man; esse wijf, VI jaer oppe dien pit levende te delvene". || Marie was gebannen een jaer uten lande van Vlaenderen up den pit, omme dat zoe ghesongen hadde liedekinne ter blame ende confuse van den heere (*l.* heeren) van der wet ende vander steide van Ypre, *Ann. Em.* 14, 309 (*a.* 1429). Ooc wasse . . . uut Ghint ghebannen op den pit, *Hexe* 50. Ghebannen . . . de mans up thooft ende twijf up den pit, Cannaert 450; zoo nog eens *ald.*

3) *Greppel*, ook *goot*. Zoo ook mnd. (Lübben). || De reparatiën van den bruggen, petten ende anders den Hage aengaende, *Inform.* 348. *Van straten, stopen ende putte te maken.* Item so selmen straten, stopen, putten, watergange binnen Haerlem maken na ordinancie dergheenre enz., *Keurb. v. Haarl.* 39. — Vooral als aanwijzing van eigendomsgrenzen. || Wat buten desen putten (*l.* palen?) ende buten desen putten ende beleidinghen is, dat secghe wi onser stat . . . toe, *Cart. v. Mariënw.* 234 (*a.* 1330). — Ook in de verbinding put ende pael, putte ende pale. Zie bij PAEL, en vgl. bij PUTTEN de uitdr. „putten ende palen". Zie nog een voorbeeld Mieris 2, 226*a* (*a.* 1319): „(*Wij geven hem*) in die Ysele hoghe gherechte ende laghe, putte ende pale, vischeriën ende weerde", en een voorbeeld van 1301 in *Invent. v. Br.* Gloss. op pittepalen: „dat men die vors. insete (*ingelegde dijk*) leede vort strecкende ende lopende duere Heis, ende anvallende an den Groenen Dijc, die van oosten coomt, die ene middewaerde jeghen dandre, al daer die pit ent (*l.* ende) pael van ons scepenen ghemaket is." — Ook put ende poel. Zie de aanh. uit *Inform.* bij 2) en vgl. bij PUTTEN, Intr. de uitdr. „putten ende poelen". Men kan het woord hier ook opvatten in de bet. *kuil*.

4) *Put*, *holte*, *kuiltje*, zoowel in de natuur bestaande als b.v. door indrukking ontstaan. Vgl. ndl. *putten* in de aardappelen, *putje* in de kin; *Waasch. Idiot.* 540 en Schuermans 516: „*putten* in de aarde klagen" (steen en been klagen); Boekenoogen op pet, 3); *Hor. Belg.* 7, 13: putken, cuilken in die wanghen, lacuna, etiam est parvula fossa, quae in genis ex risu causatur. || Moruhede des ledes, als men daer in duwet mitten vingere, dattet (*l.* datter) blivet een put, *Lanfr.* 110*v*. Men sel mitten vingeren tasten ende duwen der op, ende bliver III staende putten, dats teekin van enz., Jan Yp. 181. — Een cauterie maect ondepe in de huut in de put des halses onder dat hovet, *Lanfr.* 79*r*. soo nog eens *ald.* 79*r* (in de put voren ant hovet (*voorhoofdsholte?*), zie de plaats bij NIETEN, Aanm.). De ander cauterie maect men binnen in de put onder de grote muus tenen cnoop, 79*v*. Hi mach qua like verademen, ende haer anschijn dat wert menechwerf tepuut (*opgezwollen*, *Tijdschr.* 3, 210) ende haer putten van den ogen vol swillingen, 66*a* (*vgl. Hs.* Yp. 124*c*: („*de oogen*) heffen uten ogeputten"). Men maect II ronde cauteriën in beiden putten onder die kneen, 80*r*. Hine vanter weder dat noch dit (*geen geslachtsdeelen*) anders dan een weynich pit (*eene kleine holte*, *een klein gaatje*), daer hi sijn water mochte lozen, Hild. 180, 129. — Verklw. puttekijn (-ken), *putje*, *klein kuiltje*, *holletje*. Vgl. Plant. hertsputteken, *le creux de la poictrine*, praecordium, ventriculus cordis, en eng. „the *pit* of the stomach". || Als (*de linie in de hand*) puttekine heeft in die middelt, ende danne vele in beiden handen ende niet ghelijc . . ., dese mensche en es enz., *Belg. Mus.* 10, 272. — Ook gebruikt ter aanduiding van conte (z. ald.), *Boerden* VII, 42.

5) *Eene diepte*; ook *afgrond*. *Voc. Cop.* putte, precipitium. || Daer saghic enen pitte diep ende groot, daer die vlamme utescoot, *Sp.* III⁸, 40, 63. Die stanc was groot, . . . die upwaert uten pitte vlooch, 72. Die vleeschelike levet, wel rechte hi die gelike hevet dien die op enen diepen pit staet, ende sijn viant siet dit ende lichtelike daer in mach steken, *Sp.* II⁸, 56, 29. Die vleeschelijcheden es . . . ontstreken, ghelijct die van den putte es verre, II⁸, 56, 34; ook 36 (lat. *stanti longe a puteo*; put *als zinnebeeld van* „verderf" *of* „achteruitgang" *is nog heden bekend in de gemeenzame uitdrukking* „iemand gaat den put (*of ook* het hol) in; *vgl. Sp. d. Sonden* 11867 *bij* 1). In desen put woont een drake, *Limb.* X, 1018 (*vgl.* 1025 in den pitte, *in het rijm*). Alse wtcomt dat vreeselic dier, soo trect hine met hem in den pitte, 1024 (*men kan het woord op deze beide plaatsen ook weergeven door* kuil; *vgl. boven Wal.* 564 *bij* 2, *b*). Doe quamer van duvele ene scare, die brochten mettem . . . vijf menscen zielen, die mettem inden putte vielen, *Sp.* III⁸, 40, 75 (lat. *puteus*). Doe quamen daer andere duvelen . . ., die ghene ziele sere sloughen ende danen sleepten ende droughen indien donkeren pitte groot in die ewelike doot, I⁷, 67, 130 (*var.* in den donkeren put). Dat hi quam gheronnen sciere boven (*aan den rand van*) enen diepen pit (*vgl. boven Sp.* II⁸, 56, 29 *vlgg.* „die op enen diepen pit staet" *en bij* 2, *b*) *de aanh. uit* Plant.: „een oudt man die op sijnen put gaet"); die man duchte soo sere dit dier dat hem volgde naer, dat hi . . . nedersprance ende bleef clevende aen een cranc

boom, *Vad. Mus.* 1, 314, 6. Daer sach hi ligghen op den gront vanden putte vele serpente, 314, 14. Deenhoren es die hellen viant . . ., hi jaecht den mensche in desen putte, daer ic bi gome dese werelt, 315, 38. Huedt u voor desen eenhoren in desen cule, in desen pit, 316, 64. — Welt hi der minnen rade volgen, hi werdet schire also verswolgen in haren putte grondeloos, dat hi hem pijnt te doene altoos meer dan hi wel volbrengen mach, *Lev. v. Lutg.* II, 5263 (*hier in figuurlijk verband*). — Op den put setten, *in het verderf storten* of *in gevaar brengen* (eig. *aan den rand van een afgrond brengen*). ‖ Die girige minsche set sine ziel op den put, die (*nl.* de ziel die) hi vercoft heeft, *Proza-Sp. d. S.* 32*a* (*de noot aan den voet der bladzijde moet in dezen zin worden gewijzigd*). — Overdrachtelijk. ‖ In deser lettren is noch verborghen een sin, dien ic mit groter sorghen moet ondervinden, want hi is . . . inder woorden putte diep begraven (*de beteekenis moet van uit de diepte der woorden worden opgedolven*), *Hooglied* c. 44, vs. 1 (*vgl. mhd.* „ûz sînes herzen phutze").

6) *Hol*; ook *onderaardsche gevangenis*; vgl. ndl. *kerkerhol* en boven de bet. *holte*, alsmede den naam *gat*, die boven met put gelijkstond en ook voor „gevangenis" gebruikt wordt. Kil. put, j. diefput, robur; diefput, robur, thesaurus, domicilium in carcere subterraneum (vgl. de aant. van Van Hasselt op diefput. Vgl. ook kuyl bij Trommius en Kil. kuyl, (ook) „specus, antrum". ‖ Het (*het serpent*) warp hem uten putte . . . in midden van den kerchove, *Bloeml.* 1, 65, 125. (Si) quamen gereden anden berch, daer si vonden enen dipen pit; daer sagen si dat recht in dit die dweerch was gevaren int gent, want si vernamen . . . die voetslage in waerd gaen, *Lanc.* III, 24789. In enen hemeliken pit es hi ontscuult omme dit, *Franc.* 623. Uten pitte doet hi den ganc, 638. — Si leeden mi . . . in eenen pit die was so diep, dat icker node binnen stiep, *OVl. Lied. e. G.* 244, 338 (*vgl.* 246, 400: „ghevaen houden" *en* 247, 424: ghevanghen houden"). Soo sullen . . . de aelmoeseniers altoos doen opraepen (*oppakken*) alle die jongers die sij sullen vinden bedelen gaende, ende doen die leyden int jongershuis ende doense inde put, ende soo wanneer die selve sullen acht daegen inde put geseten hebben te watere ende te broode enz., *Gesch. v. Antw.* 4, 600 (16de eeuw). Ghi moocht weten dat bi bescreven recht gheseit sijn kerckers: putten ende alle vanghenisse sonder licht oft doncker plecken, Bottelg. *Somm. rur.* c. 298. Item en behoort nyemant geleijt te sijn in een put of in kercker sonder ghewijsde van recht, *ald.*

Aanm. — *Hs. Moll* 3, 41*r*: „daer na namen si enen seel daer si die ander hant (*van Christus*) mede trecten totten gaeten (*l.* gaete) des cruces, want die gaten *te putte* niet gheboren (*l. of d. i.* geboort?) en waren naden lichaem", leze men *te punt(t)e* d. i. *van pas.*

PUT, znw. m. Hetzelfde als pit, kern, merg; z. ald. ‖ Daerom so worden sommige bomen seer hoge ende groot (*dik*), want si hem aen gheen vruchten wt en storten ende van binnen sonder put sijn, *Hs. Cyrill.* 49*v*.

PUTAKERS, bnw. Het woord komt eenmaal in een schwerinsch (of wismarsch) fragment van den *Sp.* voor als var. van pakers, melaatsch. Zie de waarschijnlijke verklaring *Tijdschr.* 21, 8 vlg.

PUTE, znw. vr. Mnd. *pute* (vgl. Koolman 2, 778). Van ofra. *pute*; mlat. *puta*, waarvan de verbogen naamval het fra. *putain* is; eng. *put*, ook *puttage*, hoererij; wvla. *poete*; vgl. Boekenoogen 771 op poet (verklw. *poetje*, lieveling, snoes). *Hoer*, *lichtekooi*; ook als scheldwoord. ‖ Soo selen wi die quade pute . . . doen leiden wte ende doense in enen viere verberren, *Limb.* I, 1375. Wi moeten ons derre puten doen ave ende cortelike verberren, 1708; ook 1733; III, 916. Ic saldi (*Floris*) verslaen ende dine pute, 3366. Hi sal eene pute trecken tenen bordele ute, *Lorr.* I, 173. Van gode soo moetti sijn ghescint, felle pute, quade vrouwe, *Esm.* 362; ook *Glor.* 1003. Sine amie . . ., die quade pute, die quade valande, *Wal.* 8944. Zoo ook *Segh.* 4598; 4714; 5553; *Lanc.* II, 7615; 37515; *Rose* 3895.

PUTE, bnw. Waarschijnlijk het vr. van ofra. *put*, lat. *putidus* (eng. *putid*) waarvan ook volgens sommigen het fra. *putain* komt. Eig. *stinkend*, vervolgens *verdorven*. Nu en dan heeft het woord ook de bet. *wulpsch*, *wellustig*, *zinnelijk*, waarschijnlijk onder den invloed van pute, znw. Doch dat men in geen geval van deze laatste opvatting moet uitgaan ter verklaring der andere beteekenissen, blijkt duidelijk uit putertiere(n), waar de boven genoemde opvatting zoogoed als in het geheel niet voorkomt. ‖ Hi (*het lichaam*) is quaet ende van bitter (vgl. eene *plaats uit Pelgrimage* bij putertiere) naturen, *Pelgrimage* 50*c* (*var. Haarl.* van puter naturen). Waert so dat men mi (*jeugd*) wel useerde . . ., dat al te sterc waer te doen, sonderlinge die gene die wilt sijn ende van puter naturen, 113*b*. Een wijf, pute, (h)out van daghen . . ., men mochse levende . . . delven in der (h)erde, *Denkm.* 3, 6, 125. Tanschijn hadde soe bleec daer bi ende geleec wel ere puterlisen (*l. met hs. B.* puter lisen, *var.* A. puterlipsen (: Pocalisen; Apocalipsen), d. i. *eene wulpsche teef*; ofra. *lisse*, *lice*, *leisse*, „une chienne et surtout celle qui est en chaleur", hier op eene vrouw overgedragen, *une prostituée*; vgl. de aant. t. a. p.), *Rose* 11192 (fra. *la pute lisse*; de vorm *lipse* is moeilijker te verklaren). — Misschien moet men pute ook aldus opvatten *Segh.* 4706: „ay putevrouwe *l.* pute vrouwe(?): eene samenstelling *putevrouwe* schijnt vreemd; doch hier kan men *pute* ook als het znw. beschouwen, als men het door een komma van *vrouwe* afscheidt (*var.*: hoer, pute).

PUT-EMER (-eimer), znw. m. *Putemmer*. *Teuth.* puteymer, situla (bij Kil. o. a. vertaling van *watercat*, *eemer*, *scheepeemer*, *puteemer*), mergus (Kil. „eemer").

*PUTEN, zw. ww. intr. Waarschijnlijk heeft er een ww. van dezen vorm bestaan, met de bet. *opzwellen*, en verwant met mhd. *bûzen*, *pauzen*, *bûzeln*, waarnaast ook *pûzeln* en *pûzen* (Lexer) voorkomen. Vgl. ook Franck op puit, welk woord door hem in verband gebracht wordt met een stam *pût*, die „opblazen, doen zwellen" beteekent. Eene samenstelling van dit ww. is waarschijnlijk *teputen (vgl. teblasen, teswellen), waarvan het deelw. tepuut; z. ald. en vgl. *Tijdschr.* 3, 210 vlg.

PUTENKINT, znw. o. *Hoerekind*, ook als scheldwoord. Vgl. pute. ‖ Putenkinder, nu segmi waer, *Lorr. fr.* I. 72 (fra. *fils a putains*). Wiltu noch liën, puten kijnt? *Ren.* 1823. — Vs. 1098 in „aerger puten kint" is het woord geen samenstelling blijkens *aerger*, 2den nv. vr.; de beteekenis is *kind van een gemeene hoer.*

PUTENSONE (pute-), znw. m. *Hoerezoon*, ook als scheldwoord. Kil puttensone *vetus Fland.* j. hoerensone, spurius. ‖ Keert, puten sone, valsch quaet onteert, *Lanc.* II, 41207; ook *Vad. Mus.* 4, 323, 392; *Segh.* 3612; 971 (pute soone). — *Lanc.* II, 17782 (arger puten soone) en *Rein.* I, 919 (ergher puten sone) vormt het woord geen samenstelling; vgl. bij putenkint.

*PUTER, znw. m. Hetzelfde als putoor; z. ald. *Roerdomp.* ‖ Soo deylde godelieve al die spise den arme luden: . . . reygers, puteren (*l.* putoren?), pauwen ende vool ander edel spisen, *Lev. v. Godeliere*, (*hs. te Katwijk*) 9*r*.

PUTERIE (peuterie, *poyterie), znw. vr. Van ofra. *puterie*; zie Duc. op puteria. Eng. *putery*. *Hoererij*, *het najagen van oneerbare vermaken.* ‖ En was ic u niet scone genoech, ghi ne moest uwe puterie gaen dese

tijt nachts elre beslaen (*gerord maken, gelegenheid zoeken voor*), *Sev. Vroeden* 1600 (*de komma in de uitgave na gaen moet worden geschrapt*). Nu eest kenlec ende openbare van uwer puteriën genoech, 1604. Was ic hem niet scone genoech mede te drivene sijn gevoech, hine moste elre puterien plien? 1627.

AANM. — *Pelgrimage* 22c: „weit dat ic ben meestrisse vander groter scolen ende daer plech ic te castiën alle die peuterie kinderen ende ic corrigiere die quaetdoenres sijn", is *peuterie* eene verkeerde lezing voor p u t e r t i e r e, lastig, ondeugend (z. ald.). De var. in het Haarl. hs. heeft p ij c l i c k e, l. p ij n l i c k e, d. i. eveneens *lastig*. Het Fransch heeft slechts „des enfans chastierresse".

PUTERLISE (*Rose* 11193). Zie bij PUTE.

PUTERTIER(E) (PEUTER-, POETER-, -TIEREN), bnw. Mnd. *putertieren* (Lübben e. Walther). Eigenlijk qualitatieve genitief van p u t e t i e r e, *verdorvene aard*; vgl. bij PUTE de uitdr. „pute nature", en vgl. g o e d e r- en q u a d e r t i e r e(n), en met eene ruimere beteekenis van t i e r e (d. i. *soort*) a l r e m e n i g e r- en n e g e e n r e t i e r e.

1) Men moet voor de verklaring van het woord, zooals meermalen geschied is, niet uitgaan van de bet. *wulpsch, zinnelijk* (vgl. PUTE, znw.), deze opvatting is slechts eene enkele maal aan het woord eigen, nog minder dan aan het bnw. p u t e, doch op verreweg de meeste plaatsen beteekent het *verdorven, zedelijk verdorven, boos, snood, boosaardig, gemeen,* ook *kwaadaardig*, vooral verbonden met f e l. Vgl. FEL en ofra. *put*, stinkend (lat. *putidus*), slecht („*vil, bas, dégoûtant, repoussant, détestable*"). Zoo worden in het Ofra. de heidenen herhaaldelijk „*pute gent*" genoemd, en evenzoo in het Mnl. p u t e r t i e r e(n), d. i. *laag, verachtelijk, gemeen*. Met mnl. *putertieren* is te vergelijken ofra. *de put aire*. De in *Segh*. Gloss. geuite onderstelling van het samenvallen van twee verschillende woorden, waarvan het eene **pudertiere* zou geluid hebben (in bet. overeenkomende en wellicht verwant met *podersam*), is geheel overbodig, als men maar niet uitgaat van de bet. „zedeloos, losbandig", die eigenlijk aan het woord in het geheel niet is eigen geweest. Het woord is evenals *pute* bijna uitsluitend beperkt tot de dichterlijke taal. ‖ Hi minde mi so sere . . ., maer ic kindene so putertieren ende fel, dat ic in gere manieren hem minnen ne woude, *Lanc.* II, 4670. Marcabers, een quaet felloen: hi was fel ende putertiere, *Parth.* 6785. Die viant putertier hout mi so vaste ghebonden . . ., dat mi niemant verlossen mach dan enz., *Amand* II, 4939. Seghelijn sprac: heer putertiere, ghi sijt sod . . . dattu tol souds heiscen mi, *Segh.* 10786. Die verrader fel putertiere, 8257 (*d. i.* ende putertiere). Soe (*kwaardij*) es so putertiere fel (*men moet hier* fel *als het bijw. opvatten in de bet.* erg, in hooge mate), dat soe benijt al dat soe vindt, Praet 1955. Die poetertieren sijn in haren sin (ende) hebben vele quaetheiden in, donckere ansicht hebben si mit valscen opsien, *Lucid.* 3707. (*De gevangenbewaarder*) was fel ende putertiere, ende slouch metten stock te meer den here Waleweine, *Wal.* 9196. Die meester (*rooverhoofdman*) was G. geheten, men conste genen fellere (*l.* felleren) geweten, . . . enne ontfarme (*l.* hemne ontfarmde) in gere maniere, dese was soo putertiere, *Belg. Mus.* 7, 188, 61 (*men kan het woord hier ook weergeven door* onmenschelijk, hardvochtig, wreed; *zie beneden*). Putertiere in allen daden ende sonder enege genaden was Maxentius die felle, *Sp.* II[a], 19, 1 (lat. *pessimis moribus adornatum*). Hi was so putertiere, dat hi over tooverie al helt, wat dat dede die Gods gewelt, II[a], 12, 167. Ic sie den hoop (*den grooten hoop*) so putertiere ende die doghet in hem so diere, *Overzee* 168. Al haddi Aligorante verslegen, van Cuelne den putertieren coninc, *Flandr.* I, 243. Ay felle vrouwe putertiere, men mach wel zien an uwe maniere, dat ghi fel sijt ende quaet, *Ep. fragm.* 213, 31. An sijn ghelaet, an sine maniere so sceen hi fel ende putertiere, *Wal.* 3685. Dat sente Lieven, die bisscop goet, als martelare storte sijn bloet, want die heidene putertiere daden hem torment in menigher manieren, *Amand* II, 4185. Here payene putertier, ghi sijt ghevaen, *Ep. fragm.* 171, 52. Kinderen . . . werden onderwilen . . . zo putertiere, dat zij vader ende moeder alle voorledene ghenouchte in drucke bekeren, *Boeth.* 60c. — Van zaken waaraan deze eigenschap wordt toegeschreven of waar uit deze gemoedsstemming blijkt. ‖ Metten mensche ne stride niet, die die tonghe heft putertiere, *Sp. d. Sonden* 14624. Also heft gramscap putertiere vele meest macht te deerne, 13928. Remediën so vindic viere theghen die nidicheit putertiere, 13787. (Hi) quam hier int land . . . predickende den lieden ende castiën, daer hi vand vele quadyen, vul ongheloovicheden, puter-, tiere, *Amand* I, 2437. Luiden van putertieren sinnen, *Pelgrim* (*a.* 1498) 110*b*, *aangeh. Sp. Hist.* (oude uitg.), dl. 3, aant. bl. 143. — De beteekenis *boosaardig* of ook, onder den invloed van p u t e, znw., *liederlijk, wulpsch*, kan het woord hebben op de beide volgende plaatsen ‖ Ic dorste wel wisen over recht, dat men u, vrouwe putertiere, waer sculdech te bernen in enen viere, *Sev. Vroeden* 3337. Vrouwe putertiere! sijn dustanich u maniere, dat ghi mint den vondelinc, *Segh.* 2601 (*vgl.* 2609 u poytiern). Vgl. eene plaats uit Anna Bijns bij Oudem. 5, 747. — Als znw. gebruikt. *Booze, booswicht, slechtaard, booswicht*; in het mv. ook *de boozen, de slechten*. ‖ Dus bleef doot die putertier, *Segh.* 10909 *var.* (*t.* pautenier). Ic zie suveren ende verchieren al dinc omtrent den putritiren (*l.* putertiren) ende selve blijft hi vuul ende besmit, *Sp. d. Sonden* 11459. Job seghede daer af . . . dat leven die putertiere mere verheven in . . . ere ende vertroost metter rijchede, 15410. Salomon in proverbiën sede: die putertiere werden gerooft vander eerden . . ., dus doen si dickent quaden fijn, die quaet theghen die armen sijn, 4366. — Dus vercoopse in alle manieren haer selfs kind den putertieren (*l.* putieren), *Rose* 8823 *var. B.* (*t.* aldus vercoopse u uwen putier).

2) *Onhandelbaar, onmenschelijk, hardvochtig, wreed.* Zie eene plaats bij 1). ‖ Jeghen haer wart hi putertieren, *Segh.* 125. Fel tierant, van Gode moetti sijn ghescant, dat ghi sijt soo putertier, *Glor.* 1065. In elker woningen wonen wachtren viere fel ende quaet ende putertiere, *Flor.* 2484. Die ons beiden ontseide ene bede, hi ware fel ende putertieren, *Rose* 3390. Henne behort tuwer name (*Dangier*) niet dat gi sijn sout goedertiere, maer fel ende quaet ende putertiere, *Rose* 3738; ook 3256 *var.* Herman es so putertiere, hine vinde u hier, hi sal mi sciere versinken of verbernen doen, *Parth.* 4190. — Van dieren. ‖ Wilder beesten men daer vele in vant, herde fel ende putertieren; dore de beesten ongehiere enz., *Sev. Vroeden* 876. En es beeste in den woude noch serpent so putertiere, . . . en worde hem saen omoedich ende onderdaen, *Parth.* 7455.

3) *Onhandelbaar, lastig, barsch, norsch, onaangenaam.* Vgl. PUTERTIERICHEIT. ‖ In hem niet zo putertiere als menich die es zo lichte gram, *OVl. Lied. e. G.* 507, 444. Se wort so putertier en uutgelezen fel quaet, dat my dickens thuus te blijvene gruut, *Ned. Kluchtsp.*[2] 90, 141 (*men kan het woord hier ook weergeven door* kwaadaardig, nijdig). Alsi (*de neef*) yet ane hem (*Ypocras*) sochte daer vroetscap ane lach, . . . so putertieren was Ypocras, hine wilds den neve niet bevroeden, *Sev. Vroeden* 1016. Zie nog een voorbeeld bij PUTERIE, Aanm. — P u t e r t i e r e n v a l l e n met den dat. ‖ Hoe willen wij dese kerstenen doden, die ons heydenen vallen zere peutetier! (*ons lastig vallen* of *die ons lastig of onaangenaam zijn, die wij niet kunnen uitstaan*), *Sacr.* 42, 669.

4) *Leelijk, terugstootend*, van het uiterlijk. Vgl. boven de beteekenissen van ofra. *put*. ‖ Doe cam ghe-

lopen uter salen volc van wonderlike (*l.* wonderliker) maniere, onsiene, lelic ende putertiere, *O Vl. Lied. e. G.* 244, 318.

5) Van saken, *fel, erg, gevaarlijk.* Vgl. FEL, 5) en 6). ‖ Dat ic besigen ende aseren sal . . . de putertierste (nl. temptatie, *beproeving*), *Pelgrimage* 117*a*. Dese vif stralen (*pijlen*) . . . geleken dien swarten bogen wale, sie waren fel ende putertieren, *Rose* 939. Al was den ijsghanc seer putertiere, . . . hy en heeft ons niet mesdaen, *Sacr.* 55, 944.

AANM. — Hetzelfde woord, doch onder den invloed eener bijgedachte, b. v. aan *buitensporig*, vervormd, is het 16de-eeuwsche buytertier(en). Zie voorbeelden bij Oudem. 5, 850 en vgl. de eerstvolgende plaats.

PUTERTIERHEIT, znw. vr. *Snoodheid, verdorvenheid, boosheid, slechtheid.* ‖ Van overgaende quaetheit ende bitterheit (*daarna een doorgeschrapt* tierheit, *een spoor van het oorspronkelijke woord* putertierheit, *dat het Haarl. hs. heeft*), *Pelgrimage* 27*b*.

PUTERTIERICH, bnw. Hetzelfde als putertiere(n); z. ald. *Snood, verdorven, slecht.* In de 16de eeuw. ‖ Wilt mijns ontfaermen, weist mijns een voedere in duechden tot uwen love verchierich ende vergheift mijn leven putertierich, *D. War.* 1, 428, 667 (*de bet.* losbandig, *aan den voet der bladzijde opgegeven, is onjuist*). — Ook in de bet. *onmenschelijk, wreed,*; ook *woest, wild,* van dieren. ‖ De menschen loopen als beesten putertierich, *Rott. Spelen v. Sinne* (1564), ref. 18, *aangeh. bij* Oudem. 5, 748.

PUTERTIERICHEIT, znw. vr. *Snoodheid, verdorvenheid* (vgl PUTERTIERHEIT en PUTERTIEREN); ook *lastigheid, onaangenaamheid.* ‖ Gelijc dat die aextre mit haren crijten alle vogele verjaget ende dat geen vogel sijn nest biden haren maken en dar overmits harer quader putertiericheyt, *Pelgrimage* 69*d* (*var. Haarl.* putertierlicheden).

PUTERTIERLIJC, bnw. Hetzelfde als putertiere(n) en putertierich; z. ald. en vgl. eene plaats uit Anna Bijns (voor het bijw. *putertierlijck*) bij Oudem. 5, 748. — Vandaar

PUTERTIERLIJCHEDE (-LICHEDE), znw. vr. Hetzelfde als putertierheit en putertiericheit, als variant van welk laatste het gevonden is in de bet. *lastigheid, onaangenaamheid*; z. ald.

PUTEVROUWE (*Segh.* 4706). Zie bij PUTE, bnw.

PUTGEREETSCAP (-GEREITSCAP), znw. o. *Hetgeen men noodig heeft om water te putten. Teuth.* putgereitscap, hauritorium. Vgl. bij PUTSTEDE.

PUTHAKE (-HAEC, -HAIC), znw. m. *Puthaak; lange stok met haak, waaraan men een emmer bevestigt om water te putten of te scheppen. Voc. Cop.* puthaec, telo. *Teuth.* puthaick, tollinum. *Gemma* 203*v*: een panthaeck of puthaeck, telo; een puthaeck of een putwindel, tollinum. Kil. puthaeck, lupus, harpago. Plant. puthaeck, *un croc à tirer quelque chose d'un puis*, harpax, harpago.

PUTHOUT, znw. o. Hetzelfde als puthake of als putswengel. z. ald. *Voc. Cop.* een puthout, tollinum.

PUTIER (PEUTIER, POYTIER, PUYTIER), znw. m. Mnd. *poiter*. Van een ofra. **putier* (naast *putenier* en *putien*, Duc.: vgl. beneden de aanh. uit Kil.) of in het Ndl. gevormd van pute met den uitgang *-ier*.

1) *Losbandige, hoerenrder, hoerenlooper, wellustige*, ook (meestal met een bezitt. vnw.) *boel, pol, iemand met wien eene vrouw het houdt. Voc. Cop.* poytier, scortator; poytier, mechus (hetz. als huerere); poytiers vriendinne, amasia. Kil. puttier, ganeo, scortator, *vulgo* puttierus, puttanierus. ‖ Doe dede Pascasius putieren comen ende seyde tot hem: nodet tot haer (*Lucia*) al dat volc, *Pass. W.* 125*a*. Daer om en is Jupiter Godes name niet . . ., dat is een manslachtich (*l.* manslachtichs) ende een putyers name, *Pass. W.* 38*c* (lat. *nomen homicidae et stupratoris est*). Putiers, lichte wive, manslachtighe ens., *Tondal.* 47*b*. Eenen dobbeleere niet putier . . . vintmen selden, *Belg. Mus.* 10, 118, 18. Dan wort hy een puytier ende te mael een boeve of een dief, *Con. Som.* 38*a*. Al dat int wilde leyt sijnen tijt, tuysschers, vechters, ongetijdege putieren, coppeleresn, camercatten ens., *Mar. v. N.* 24, 551. Alle de vroukens van den leven, alle putieren, diet van thienen van vieren stellen int wilde (*die niets doen dan brassen en slempen*; vgl. *Adag.* 67 „van tienen en van vieren" omnem jacere aleam, dat door Sart. I, 4, 87 weergegeven wordt door „kap en kovel wagen", en Anna Bijns, Gloss. 72 (uitg. V. Helten) de uitdr. *van thienen, van elven stellen*, slampampen, en ald. ook twee voorbeelden van *van thienen en van vieren*), 19, 437. Putieren gheldeloos, *Ned. Kluchtsp.*[1] 52, 78. Ga ic vele omme met wiven, men seghet ic sal een putier bliven, *D. War.* 1, 135, 39 (*vgl. Tijdschr.* 11, 291, 63: antier ic gherne goede wive, men seit dat ic putierken blive; *voor het verklw. vgl. ndl.* „het *heertje* zijn"). So wie quade herberghe hout van poytiers, van wandelbaren wiven of van fayten (*kwade praktijken? of op te vatten als* van wiven van fayten, „vrouwen die zich aan kwade praktijken schuldig maken"?), verbuert III lb, *O. K. v. Rott.* 20, 39. Hantbloedich heet . . . putier die niet en maedt (*zich niet matigt*), *Rincl.* 791 (fra. *main sanglente a luxurieus*). Die putiers, ribaude ochte ghemeene wijfs ontfaet, alse bordeel te houdene verboort XX s., *Gesch. v. Antw.* 2, 451 (*Cor. v. Antw.* 6, 28). Ghi rybauden, ghi cockine, (hiu ghenoucht altoos te zine putiers, tasserers oft golyase, *Denkm.* 3, 115, 47. En went (*meent*) niet dat si sijn navolgeren der cuscheit, mer si sijn onreyne vule leckarde ende poityire (*l.* poityere) ende gholiarde, *Lutg.* I, 835. Dat si gelijc sijn beesten ende diere ende onreynre dan poityere, 795. Van Israhels dochteren en sal gheen ghemeen wijf wesen, noch poytier van den sonen van Israhel, *D. B. Deuter.* 23, 17 (lat. *scortator*). Een poeytiers oghe wacht die donckerheit, *Hs. Acq.* 113*a* (*Job* 24, 15: *oculus adulteri observat caliginem*). Lichtwive ende putiere vloecte hi (*Mozes*) in alle maniere, *Rijmb.* 6405. Dese peutier, dese oude catere (*oude wellusteling*), *Segh.* 11848 *var.* Haer leden waren ghescoffeert vanden peutier meronier, also teghen haer vacht die catere, 11323 *var.* Als Florette hoorde dat, doe peinsde die joncfrouwe fier: wat es Seghelijn een poytier (*hs.* poeytier), dat hi heeft dus vele wive, 7980. Dus vercoopse . . . haer selfs kind den putertieren (*l.* putieren), *Rose* 8823 *var. B.* — Wildi worden haer poitier? *Limb.* III, 931. U poytier, VI, 1731. Gheen putier nes mi bleven (*ik heb geen boel*), 1746. Vrouwe, het is ghedaen met desen (*het is hiermede gedaan, dit zal uit zijn*): hi is doot, u poytier, *Segh.* 2608 (*varr.* (*niet vermeld*) peutier). En wille niet datsi hier inne liggende blive met haren putier ende hare joie drive hier, *Lorr.* I, 564. Aldus heeft soo een lodder of poytier sijn boel (*zijne geliefde*) lief, *Schaaksp.* 28*b*. Een poytier en woude niet dat sijn boel een heylige salige nonne ware, *ald.* Du hebs dijn goet mit dinen putiers overghedaen, ende daerom so spreecstu als een hoore, *Pass. W.* 124*d* (*Met. Serp.* 294). Die sijn wijff al te seer mijnt ende lieff heeft, dat is een poutier (*dial. voor* poytier), *Proza-Sp. d. Sonden* 79*a* (*Sp. d. Sonden* 11853 hoerier).

2) *Hij die een huis van ontucht houdt, hoerewaard*; ook *hij die vrouwen verleidt of tot ontucht brengt, hij die leeft van de ontucht van anderen.* Vgl. PUTIERSCAP. *Voc. Cop.* poytier, leno. ‖ Alle putiers, die op ledige (*publieke*) vrouwen leven, sal men uyt de stadt bannen op hun lijf, V. d. Wall 1, 368 *noot* (uit de *Cost. v. Mechelen*; vgl. de vertaling aldaar: „*lenones conciliatoresque stuprorum et qui inde vivunt*"). *Dat ledeghe wive ende putiere niet binnen Dyst en solen comen.* Ledeghe wive noch hare putiere en suelen binnen der vriheit van Dyst niet comen, *Keurb.*

v. Diest 12. Die ledeghe wive ocht hare putiere huuist ocht hooft, . . . sal van elken ghelden v s., *ald.*

3) Bij uitbreiding, *nachtbraker*, *straatschender*, *landlooper*, *vagebond.* ‖ Eerst wort een mensche een tavaernvolgher, dan beghint hi te dobbelen, dan vercoopt hi sijn erve of sijn have, dan wort hi een kelreleuwe ende een poytier ende te male een boeve of een dief, *Ned. Proza* 165 (*Con. Somm.* 38*a*: een puytier). Hemlieden (*den Cruusbroeders*) volghden alle maniere van lodders, putyers, . . . roovers ende wivekins van state (= van levene?) ende sy hilden veele onghelovicheden, *Cron. v. Vlaend.* 1, 221. So is ghekuert om den ghemeenen orbaer van der stede ende teghens alderhande onraet van orloghe, van ballinghen, van poytieren ende quaetdyen die snachs wandelen, als dat men gheorloft heeft . . . allen wakers . . . (*ze*) aen te tasten ende te vangen, *O. K. v. Dordr.* 23, 51 (V. d. Wall 1, 79 *noot*). Al te naghingel es u scop (*van Keye*): van spraken gelijcti enen putier, *Ferg.* 664.

Aanm. — In de 16de eeuw komt p u t i e r ook voor als bnw. in de bet. *onkuisch*, *vuil* (Oudem. 5, 749).

PUTIERACHTICH (poytier-, -echtich, bnw. *Wulpsch*, *zinnelijk*, *de vrouwen naloopende*. *Voc. Cop.* p o y t i e r e c h t i c h, procax. *Hor. Belg.* 7, 13: p u t i e r a c h t i c h (uit *Gemm.*). ‖ (*De chirurg*) moet hebben doochdelike seden, alsoo dat hy niet en moet sijn putierachtich noch nidich noch wrekich noch ghirich, *Lanfr.* 8*v*. Vgl. putierlijc, en het 17de eeuwsche p u t i e r e g h, en p u t i e r (bnw.) bij Oudem. 5, 749.

PUTIERACHTICHEIT (poytier-, -echticheit), znw. vr. *Wulpschheid*, *zinnelijke lust*. *Voc. Cop.* p o y t i e r e c h t i c h e i t, procacitas.

PUTIERERSE (poytier-), znw. vr. *Ontuchtige vrouw*. Ook *hoerewaardin*, *zij die vrouwen of meisjes tot ontucht brengt*, *leeft van oneerbaar gewin*. *Voc. Cop.* p o y t i e r e r s e, lena (hetz. als l e c k e r s e, ald.).

PUTIERINNE (poytier-) znw. vr. *Ontuchtige vrouw*, *lichtekooi*, *hoer*; ook *echtbreekster*. *Voc. Cop.* p u t y e r i n n e, mecha, adultera.

PUTIERLIJC (poytier-), bnw. Hetzelfde als p u t i e r a c h t i c h; z. ald. — Vandaar

PUTIERLIKE (poytier-), -lijc, -lec, bijw. *Ontuchtig*, *wulpsch*. *Voc. Cop.* p o y t i e r l e c, procaciter.

PUTIERSCAP (poytier-), -scep, -scip, znw. o. *Het zijn van „putier"* (z. ald., 2), d. i. *het houden van een huis van ontucht*, *het hoerewaard zijn*, *het in de hand werken der prostitutie*, *het leven van de ontucht van anderen*; ook waarschijnlijk *het verleiden van vrouwen*. De beteekenis *hoererij*, *omgang met publieke vrouwen*, in *R. v. Utr.* Gloss. aan het woord toegekend, hoewel op zich zelf niet onwaarschijnlijk, is voor de er op gestelde straf (die der ballingschap, ook den dood) op de meeste plaatsen de ware niet. ‖ (Bannen) van moordade, zeeroove (reeroof?) vrauwen crachte, moordbrande, dieften, tassemente, valschen teerlincspele, onredeliker wandelinghe, pilichede, putiercepe, abreyscepe, onnutscepe ende lazariën, *Cout. v. Brugge* 1, 498; ook 500; 502. Dese naghescreven punten die van den ban niet bevreedt en zullen wezen als moort, moortbrant, dieft, zeeroof (reeroof?), vrouwen craft, vrouwen of joncfrouwen ontvoeren teghens haren dancke, openbaer poytierschap, quade teringen ende roof, V. d. Wall 1, 368 (*a.* 1400); vgl. Mieris 4, 1051*b* (putierschap). Van quaden feyten, als van moort, moortbrant, dieft, reeroof (*varr.* zeeroof) ende poytierschap, *O. R. v. Dordr.* 1, 10, 17 (*O. K. v. Dordr.* 14, 17). *Van die mit poytierscip ommeghinghe.* So wie mit poytierscip of mit spaventieringe (*vgl.* ontspaventeren) ommeghinge, die waer buten allen recht gheset, *Keurb. v. Haarl.* 55. Dese vier gheselllen overmids dat sy omme ghegaen hebben met putierscape, met onsedelike wandelinghe ende ooc huyssoeckinghen ghehantiert hebben, Willems, *Antwerp.* 198 (*a.* 1396). Ja sulc rekenet voor een ambacht drinken, dobbelen, oncuysheit driven . . ., poytriescap (*l.* poytierscap), stelen, valsch voordeel, spel, *N. Doct.* 2419. *Van putierscepe.* So wat man leeft up vrauwen, die houden sittende int bordeel up sijnen name of int secrete gewin van huer sonde nemende . . . die . . . mach de wet . . . stellen op de kaecke ende bannen drie jaer van putierscepe, Wiel. *Instr.* 143, 465. So wat vader of moeder gewin neemt . . . vanden sonde van huerl. dochtere, die sal men . . . bannen x jaer van putierscepe, 144, 466. Waert dat yemant bedraghen worde van poytierscap, dat men dat rechten soude an sijn lijf, *R. v. Utr. Inl.* 59 *noot*; *vgl.* 63. Want Aerntkijn op vrouwen ledich ghegaen heeft ende purietscap (*l.* putierscap) te doen pleecht ende menighe andere boeveriën ghedaen heeft, daerom selmen A. . . . ghesellen, *Utr. Buurspraeckb.*, *aangeh.* *bij* Dodt, *Arch.* 5, 81 (*hier kan de bet.* omgang met publieke vrouwen *de juiste zijn*). Vgl. de aanh. uit Wagenaar, *Beschr. v. Amst.*, st. X, bl. 166 bij V. Hasselt op Kil. bl. 511.

PUTIERSC(H), bnw. *Onkuisch*; ook *prikkelend*, *tot zingenot opwekkend*. ‖ Die putyersche smeykinghe der werelt een aflatinghe te gheven, ende die ongheorlofden beweghinghe des vleisches te bedrucken, *aangeh. in Handschr. v. Ruusb.* 217.

PUTKETTEN, znw. vr. *Putketting*, *de ketting waaraan de putemmer hangt*. Vgl. ketten en ketene. ‖ Dat holt dair dye putketten off seyl umb oipt, *girgilles Teuth.*[1] 108 op g a r n w i n d e.[2]

PUTCUPE, znw. vr. *Kuip waarin men water put*, *die men met geput water vult*, *watertobbe*. ‖ Soo wie snachs yemans banke ocht putcupen omworpe ocht borneputten ontreinde . . ., souds x s. ghelden ende met énen ghetughe, *Keurb. v. Diest*. 41, 116.

PUTLINE (pit-), znw. vr. *Puttouw*, *het touw waaraan de putemmer hangt*, of ook *het touw waaraan men een emmer of een ander vaatwerk in het water laat om water te scheppen*. Vgl. de aanh. uit *Teuth.* bij putketten. ‖ So wat backer eenen oven hout in te backen, die sal uutseinden ten brande een knape mit eenen ketel ende mit eenre pitlinen, *O. R. v. Dordr.* 1, 20, 49 (*O. K. v. Dordr.* a. 49).

PUTOOR (putoir, putor, pitoor, pittoor, pittor, *puter), znw. m. Naam van een vogel, *roerdomp*, nog heden ook *butoor*, *pitoor*, *putoor* geheeten. De eigenlijke vorm is b u t o o r (van fra. *butor*, lat. *bostaurus*); z. ald. Eng. *bittern*. Kil. p u t o o r, b u t o o r, ardea stellaris, *vulgo* bostaurus. ‖ Dat nyemant . . . eenige trapgansen, cranen, reygers ofte pittors schieten en sal met die bus ofte bogen, *O. Vaderl. R.* 3, 483 (*a.* 1526; *in het opschrift* putors). Om scoonbroot vi sc., om ii pittoors iiii sc., *Rek. v. Egmond f.* 18*r* (*a.* 1388). Mandach, xvi dach in Decembri, i putoir met vii½ str. (?); woynsdach, kersdach, i putoir vii½ sc., *O. Geld. Maalt.* 77. Soo wie swaneneyeren name ofte braacke, ofte pitoirs name ofte vercofte . . ., die verbeurde . . . een pont, *Wfri. Stadr.* 1, 86, 16. iiii hondert putooren, xxxvi pauwen, *Belg. Mus.* 3, 381 (*geleverd voor een feestmaal van Philips den goede*, 1454; vgl. *Nat. Bl.* III, 662 (*v. d. butorius of butor*): „heren spise eist, want hi is diere"). Oick sullen wy hartoginne hebben alle de swanen ende putoors die vallen in die rentmeesterscip van Kennemerlant, Mieris 4, 944*b* (*a.* 1428); ook 565 *a*, *b* *viermaal* pytoren; *a.* 1420). Om niet en heb ic twee buken (*magen*) ghelijc eenen putoor, *Pelgrim* 64*b* (*vgl. Barth.* 427*a*: *van der* (l. *den*?) *butoor*; onocrocalus dat is een roesdom (*roerdomp*) . . .; hi heeft in sinen kinnebacken eenrehande balchskens inden welcken eerst die spise outfaet, ende dat hi ghenomen heeft dat schiet hi dan over een wile in den anderen buke, want hi heeft twe buken, ende inden enen doet hi alleen dye spise ende

inden anderen cooct hi ende verduut die spise"). Reygers, puteren, (*l.* putoren ?), pauwen ende veel ander edel spisen, *Lev. v. Godelieve*, 9r (*hs. te Katwijk*). Van XII gansen ende vier putooren, *Invent. v. Br.* 4, 441. Van onocrotali, dat sijn pytoors eyer (*in den titel* van putoors eyer) ende sijn ghelijc den gansen eyer, mer minre ende onsmakeliker, *Barth.* 854*b*. — Samenst. putoor-eter, bijnaam van de bewoners van Waestene (*d. i.* Waerstene, *Warneton*), *Belg. Mus.* 3, 103 (16de eeuw, gedicht van Ed. de Dene).

AANM. — Van het andere woord putoor, andere benaming van den bunsing, mnl. ook bonsinc, boniger, vitsau (fitsau, visse; zie FITSAU, alwaar te onrechte verwezen wordt naar butoor; Kil. putoor, j. visse, putorius; ook Plant.) is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend.

PUTOUWE (*R. v. Amst.* 131). Zie PETAU.

PUTOX (PUTOCX), znw. Naam van een visch. De eigenlijke beteekenis en de oorsprong van het woord zijn niet bekend. ‖ Omme salm, bart, cabeliau, putocx, tonghen, *Invent. v. Br.* 4, 434. — Een ander waterdier met denzelfden uitgang is willocx (*Zl l. Bijdr.* 5, 37; 64, 118, 165), *mossel*?

PUTRAT, znw. o. *Putrad, wiel aan de putgalg.* ‖ Eyn cleyn putrat off eyn hoift off paley myt schijven dair men wat myt opwyndt ind aflet, *troclea*, *Teuth.*[2] 307*a*; putrat, anclia, girgillus, haustrum, *ald.*; rat eyns puttes, anclia, gurgillus (*l.* girgillus), 311*b*. Kil. putradt, tympanum; *Antw. Idiot.* 1008. — Hetzelfde beteekent putrollekijn (-rulleken) in *Voc. Cop.* (putrulleken, een poleye, haustra).

PUTROLLEKIJN (-RULLEKEN). Zie bij het vorig Art. en vgl. *putrol*, „rol over een bornput, waar rond de putketting loopt" in *Antw. Idiot.* 1008.

*PUTRUWEEL. ‖ Van Jan van der Haer putruweel, *Rek. d. Buurk.* 181. Het woord is bedorven, en wellicht eene onjuiste lezing voor uut ruweel (*Ruwiel* is de nog heden bekende naam van eene buurtschap bij Breukelen).

PUTSCH, bnw. Van put; z. ald. *Tot een put behoorende, van een put. Teuth.* putsch, putealis. Het woord zal wel niet door schrijvers gebezigd zijn.

PUTSE (PUDSE, PUDZE), znw. Ndd. *pütse*; oostfri. *püsse*; ndl. *putse, puts* (vgl. Boekenoogen 802, waar ook voorbeelden uit de 17de eeuw worden aangehaald). Van een ofra. **puche*, eene afleiding van *pucher*, waarvan ook *pucheoir* en *puchage* (Duc.), hetzelfde als fra. *puiser*. *Scheepsemmer, lederen emmer.* Kil. putse, *Holl. Zeland.* situla nautica, angl. *pitcher*. ‖ Item sal elc stierman, die vorschen haring ten Brielle vercopen wil, een pudze harincx opbringen, dair hij sijn harinck bij lyen ende vercopen wil . . ., ende die pudze harincx salmen mitten alingen harinck tot des scouten huse dragen, *R. v. Brielle*[2] 151, 3 (pudze *is later doorgeschrapt en vervangen door* mande). Geg. van 2 tonnen ende van 2 pudsen ende van spereepen ende (?) op die voirsz. capen ende vierboeten verbezicht sijn, *Rek. v. Brielle v.* 1475, *f.* 24*v*. Van tonnen ende putsen op die capen om water daer in te houden voor last van viere, *ald. Rek. v.* 1478, *f.* 53*r*.

PUTSEEL (-SEYL), znw. o. *Het touw waaraan de putemmer bevestigd is. Teuth.* putseyl, situla (*vgl. bij* Dief. *op* situla: „restis s. urna qua trahitur). Zoo ook bij Schuermans 516*b* en *Antw. Idiot.* 1008, en vgl. bij PUTKETTEN.

PUTSEIL. Zie PUTSEEL.

PUTSTEDE, znw. vr. *Plaats waar men put. Teuth.* putstede of reitscap to putten, hausorium.

PUTSWENGEL (-SWINGEL), znw. m. *Hefboom waarmede men put, putzwengel. Teuth.* lang putswyngel, als dat lang opgaende holt, ciconium, telo; eyn lanck holten putswyngel, ciconia. Plant. putsteyger (Kil. putstijgher; *l. met Kil. auct.* putsteygher, tollenon, *bascule*), putswengel oft wippe, *un bascule, instrument à tirer l'eau avec un contrepois*, tollenon, tollonus. Kil. putswenghel, tollenon. ‖ Hijr plach suster T. toe te helpen, ya ock in den coelden winter dattet soo seer vroos dat hoor die hande an den putswengel bevrooren, *Hs. Diepenv.* 102*c*.; ook 154*c*. Soo en sal niemant wasschen onder den putswengelen van den brouweren noch dair bulgen, darmen enz. in wasschen of schoonmaken, *Stadr. v. Kampen* 43.

PUTTE. Zie PUT.

PUTTELIJC (PUTLIJC), -LIC, bnw. *Wat kan geput of geschept worden. Teuth.* putlick, hausibilis, hauribilis, anclabilis.

PUTTEN (PITTEN, PETTEN), zw. ww. trans en intr. Mnd. ndl. *putten*. Het woord is in de opperd. talen niet opgenomen.

I. TRANS. — 1) *Putten, scheppen. Voc. Cop.* putten, haurire; daer men mede put, hausorium. *Teuth.* putten, exanclare (*d. i.* exantlare); putten of stelen, anclare; putten, scheppen, haurire, anclare; eyn lanck holt dayr men water myt puttet, telo. Kil. putten, haurire e puteo, haurire aquas (ook Plant.). ‖ Op een tijt doe ghi vermueyt waert vanden weghe ende saet op die fonteyn . . ., een wijf quam wt om water te putten, *Hs. Moll* 8, 62*r*. Wateren putten wt der fonteyne, *Hs. Diepenv.* (uitg. Brinkerink, bl. 194). Op een tijt stont sie ende puttede (*hier en elders schijnbaar intr. door weglating van het object*), 193 Vanden man die twater pit int vat dat qualic was ghebonden, Hild. 44, 128. Scepvaten daer men dat brouwater in pet, *Keurb. v. Haarl.* 54. — Ook overdr. ‖ Daer worden die reyn weelden wt gheputtet, tot gheenre staet (*l.* stat *of* = stade) en vintmen riker materiën te verwonderen; nerghent en vinmen (*d. i.* vintmen) meerre rescap ghenoechte wt te sceppen, *Hs. Moll* 5, 26*b*.

2) *In een put doen* (om te bewaren). ‖ Dat gheen visscher vissche pitten en mach, hij en moetse bringen te venten alse hijse vaet, *Voorgeb. v. Gent* 47 (*a.* 1350). Dat gheen visschere die vissche vaet gheene vissche en pitte noch en servoore up III lb. ende de vissche verbuert, 100; ook 125.

II. INTR. — Van put in de bet. 2 of 3; z. ald. *Kuilen of greppels graven.* Het bij PALEN gezegde, dat putten buiten verbinding met *palen* deze bet. niet heeft, is onjuist. ‖ De Vlamingen liepen Oostwaert op of sy ghevlouwen hadden, omdat sy comen souden daert niet bedolven noch ghepit en was (*waar geen aardhoogten gemaakt en kuilen gegraven waren*), *Cron. v. Vlaend.* 1, 160 (*vgl. ald.*: de ryzeren die by avyze wel ende behendelijc op de *pitten* ghelevdt waren, . . . soo waest dat die Franssoyzen . . . hem vonden in de vors. *pitten* versmorende ende versmachtende; in de grachten ende in de *pitten* vorseidt). — Vooral verbonden met palen, in de uitdr. putten ende palen. Zie daarover bij PALEN en vgl. nog *O. Vaderl. R.* 1, 31 vlg. (*Oork. v. Helmond* 32), waar men de variant „putten ende pelen" vindt. — Ook verbonden met den acc. van een woord, dat de bet. „grond" of „land" heeft. De acc. is hier eigenlijk adverbiaal in de bet. „met betrekking tot". Werkelijk transitief is het ww. eerst in samenstelling met *be-*; vgl. *Cartul. v. Mariënw.* 233 (*a.* 1330): „alsoo alst (*het goed*) daer *beputht* ende bepaelt is" en „dit landt ende erve alst hijr boven omleedt, *beputht* ende bepaelt is". Zie een voorbeeld bij PALEN en vgl. nog. ‖ Zoo wie dat marcktvelt putte of paelde, of sloot of put vulde die der poorte toebehoorde . . ., verbeurde 3 st., *O. Vaderl. R.* 4, 395, 16. Over putten (ende) palen (*Scalc en Cl.* 204) zie bij PALEN (kol. 59). — De uitdr. putten (ende) palen (zie de laatstgenoemde plaats, putten palen, *Invent. v. Br.* 6, 50, bij PALEN) is tot eene eenheid geworden: puttepalen (pittepalen), *grenzen trekken, begrenzen, afbakenen.* ‖ Van pittepalen ofte verdeel van

ghemeenen lande (*gemeenschappelijk eigendom*), *aangeh.* in *Invnet. v. Brugge*, Gloss. 64 noot; *a.* 1619). Vgl. De Bo, *Suppl.* 1475 op puttepalen, délimiter, en puttepaling, délimitation. Van puttepalinge vindt men een voorbeeld *Invent. v. Br.* t. a. p. „de ghoone die begheeren te procederen te pittepalynghe ofte verdeele van enz." en ald. 275 op pittepalen: „de chacune bornage que len dit *pittepalinghe*". — Naast putten ende palen (zie bij PELEN, Intr., waar men de leesteekens van *O. Vaderl. R.* 1, 32, 3, verbetere naar *Oork. v. Helmond* 32) vindt men ook putten ende poelen, waarin twee zinverwante woorden verbonden zijn: vgl. bij PUT, 1) de plaats uit *Barth.* „put is een gegraven *poel*", en puttekijn, kuiltje (*ald.* 2) met poelkijn dat hetzelfde beteekent (*Sp. d. Sonden*, Gloss.). Doch de beteekenis is dezelfde als die van putten ende palen. ‖ Ick gebye dat niemandt dit lant en ript (*rept*, aanraakt) noch en roert, noch en pit noch en poelt (in het alg. *eigendomsrechten doe gelden*) dan die den heer ende heemraet binnens bans vry eygen kennen, *O. R. v. Dordr.* 2, 309. Soo verbiede ick dat landt, dat het niemant en rippe noch en roert, noch en pit noch en poelt, noch en vervoert (*bederft*), *O. Vaderl. R.* 1, 261.

PUTTENE, znw. ‖ In de selve riviere thueren voordeele te nemene ende ooc te makene anwoorpen, weerven, pylinghen, platinghen, overspronghen van huusen, waterrebben, puttenen, steeghers ende andere gherieven, ter benauwinghe ende verminderthede van den rechten stroome, *Cout. v. Gent* 680. Het woord wordt in de fra. vertaling weergegeven door *puits*, maar dat kan niet juist zijn. Waarschijnlijk heeft het de bet. *waterstoep*, en is het met een afleidingssuffix gevormd van putten. Vgl. Schuermans 5166 op putsel (eigenlijk *putsteiger* = *putzwengel* (vgl. Kil. op putsel en putsteygher), maar ook „plaats bij de rivier, beek, enz., waar men het noodige water put voor de brouwerij").

PUTTER, znw. m. Het woord is uit het Mnl. niet opgeteekend in de bet. van *putter*, *schepper* (Plant. putter, *puiseur*, aquarum haustor), noch ook als benaming van den bekenden vogel, ook *distelvink* (Adr. Junius 44*b*: distelvincke, petter; vgl. bij PUTTEN), maar als bijvorm van *potter*, *pottebakker* (*Voc. Cop.* een puttere, potmakere, lutifigulus).

PUTTINGE, znw. vr. *Het putten of scheppen. Voc. Cop.* puttinghe, haustus. *Teuth.* puttinge, haustus. Plant. puttinge, *puisement*, haustus.

PUTWATER, znw. o. *Putwater*, *welwater*. Plant. putwater, *eau de puis*, aqua putealis vel puteana (ook Kil.). ‖ Neemt putwater ende doeget (*doe het*) in eenen ketel over tvier, *Receptenb.*[1] 4. Van welker uutwaseminge dat putwater gewonnen wort, *Barth.* 435*a*; zoo nog meermalen *ald.*

PUTWINDEL, znw. m. Hetzelfde als putrat; z. ald. en vgl. Kil. windel j. poleye, trochlea. *Voc. Cop.* een putwindel, tollinum. *Gemma* 208*c*: een putwindel, tollinum.

PUUC (PUYC, PUC), znw. o. Ndd. *pûk*; ndl. *puik*; fri. *puwck*; noordfriesch *pûk*; oostfriesch *pûük*. Zie de Wdbb. van Epkema, Outzen en Stürenburg, en vgl. Van den Helm, *Woordgronding* 1, 114. *De* (of *eene bepaalde*) *beste soort van laken of wol*). In *Inform.* Gloss. wordt puyck verklaard als „zeker soort van Delftsch laken, zoo gezocht dat *puik* aan de bet. van „opperbest" (eig. „opperbest laken") is gekomen", met een beroep op eene plaats uit Aert v. d. Goes, *f.* 46 (*a.* 1550): „dat alle de lakenen die binnen den lande van Hollant gemaeckt worden, alle grove lakenen zijn, behalve de puycken, binnen Delft gemaeckt, die in seer kleynen getale gemaeckt werden." Kil. kent het slechts in eene algemeener beteekenis, nl. *eene lakensche stof* („puyck, *Holl.* pannus laneus; vgl. het ald. in de noot aangehaalde Delfspuyck). De oorsprong en oudere verwanten van het woord zijn onbekend. Van den Helm vergelijkt noorw. *pyk*, prachtig, vermeld bij Aasen, *Ordbog* 361. Reeds in het Mnl. komt het woord voor in de algemeener beteekenis *wat voortreffelijk is in zijne soort*, *het puik van*, hetzelfde als keest en grein (z. ald.); vgl. Brugm. 1, 224: „die derde tafel had hij (*Christus*) bereit in den avontmael; daer gaf hi puk der terwen, dat was sijn helige lichaem". Ook kent het Mnl. het woord reeds als bnw. in de bet. *uitgelezen*, *voortreffelijk in zijne soort*, doch de gegevens ontbreken om uit te maken, welke der beide opvattingen de oudste is. Vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1622. Ook in het Ndl. wordt *puik* (ook *puikje*, fri. *puwkje*) als znw. en als praedic. bnw. gebezigd (het gebruik van het woord als attributief bnw. (b. v. in „*puike* waar") is van jonger dagteekening. Vooral in het Friesch wordt *puik* verbonden met znw. om het begrip „uitgelezen of „keur van", ook een superlatief, uit te drukken (*Fri. Wdb.* 2, 396; Epkema 363. Voor de overdracht der beteekenis vgl. ndl. *saai* (langdradig, vervelend), eig. ook benaming eener stof (Vercoullie 245). ‖ Gelevert voir mijnre vrouwe 3 groen laken puycks (*de gen. is niet geheel duidelijk*, *maar in geen geval wordt het woord hier als bnw. gebruikt*), die tot Leyden gecoft worden, *Bel. v. Leiden* 351 (*a.* 1420). Gelevert voir minen gen. here een zwart puyck, dair of te maken des hij behoefde Ghyot sinen camerlinc, *ald.* Desghelijc moghen vreemde cooplude binnen Leyden alretiere wolle copen, wtgheset puuc wolle (*wol waarvan „puuc" gemaakt wordt*), *Leid. Keurb.* 68, 6. *Drapeniere één puuc laken* (verduidelijkende samenstelling) *sjaers te maken*. Wie binnen Leyden drapeniert, die en sel niet meer dan één puuc laken sjairs maken, ende die drapeniere sel te minste 80 halve laken sjairs maken („halve laken" *staat hier in tegenstelling met* „puuc laken", *doch men vindt ook gewag gemaakt van* „puyck half laken", *Bel. v. Leid.* 420; Mieris, *Handv. v. Leid.* 377); wie hier en boven puuc laken maecte, die verbuerde 10 lb; behoudelic dat men alle puken doncker blaeuwen sel an die wolle, die swart wesen sellen, ende wat puken dat men ander verwe gheven wil, die sellen comen bi den wairdeyns ende laten him teykenen, *Keurb. v. Leid.* 522, 12. Wie binnen Leyden eenighe enghelsche wolle offstect, dair hi voirwolle off vercopen wil, die en sel ghien puic werepen noch ghien puic wt sijnre wolle maken, ... noch ghien offsteker en sal puic laken reeden, 522, 2 (*ald.* 4: „wie binnen Leyden den anderen puuc wolle vercoopt, die op hoir selver wt ghepuict (*uitgelezen*) is"; *ald.* 523, 2: „één puuc off meer reden"; 3: „enich puuc laken maken"; „een puuc maken"; „so en sel hi van dat jair voirt ghien puuc wol meer in sinen huse hebben"). Dat hi puuc uter stede ghevoert of vercoft hadde, 523, 13. Dat sij puuc ghew. orpen off ghemaect hebben, 524, 14. *Puuc laken*. Wie puuc laken maken wil, die selse also goet maken dat sijs waerdich sien (*d. i.* sijn) toter waerdeyns besceydenheyt; dese laken sal men setten 14 vierendeel upten raem of daer buten ende sal hebben twie grote lode . . .; wairt sake dat enich puuc ghemaect worde ende sijn lode niet waerdich en waer, dat laken en soudmen niet vonden (*l.* vouden), 526, 20; ook 527, 9. So wat halve laken dat men van puyck (*nl.* wolle) maken sall, dair zellen de VII lb van der wollen off weerdich wesen enen Engelschen nobel . . ., ende oftie weerdeyns dochte oftie VII lb wollen van den puyck laken voirs. nyet goed genoech en ware van hare, so sel men dat laken ofsniden alle sine segellen; ende van desen voirs. puyck wolle en zel men nyet meer dan een laken teffens te comme dragen, *Gild. v. Utr.* 2, 204, 19; *R. v. Utr.* 1, 242, 19 (*a.* 1414). De puyckwolle zel staen in den cam van LX—LXIII, drie ellen, drie over, 207. Gheen puyck daer wt (*uit die wol*) te scieten, *Keurb. v. Haarl.* 81. Segelye van laicke-

nen . . .;van een oude keur ofte puyck 2 st., *Inform.* 335 (*te Delft*). Soo sel elc gezworen drapeniere sijn wolle bereiden tot gerecte lakenen, als (*zooals*) sy uut den sacken vallen of als zij van den vachten comen, nae der keur, want men dair gene puijcken noch wolle, dair men puijcken of maken soude, uutgeroot en will hebben in eniger wijs, *R. v. Schiedam* 196, 3, 5. — Men en sel geen puuck leder schieten, ten zel besien wesen van den gesworen van den ambochte, *Leid. Keurb.* 505, 6.

PUUCGOET (PUIC-), bnw. *Bovenstbest.* Vgl. PUUC. ‖ De eyers zijn puicgoet van aerde, *Han. H.* 225 (*men zal* goet *wel als bnw. en niet als znw. hebben op te vatten*).

PUUCLAKEN, PUUCWOLLE. Zie bij PUUC.

PUUR (PUER, PUYR; ook PURE, vgl. Van Helten, bl. 418), bnw. Mhd. mnd. *pûr*; ndl. *puur*. Van ofra. fra. *pur*; lat. *purum*. — 1) *Zuiver, louter, onvermengd, onvervalscht. Teuth.* pure, purus, merus, impermixtus; pure, clayr, luter, *verw. naar* baer (*ald. niet* pure, *maar* puyr); reyn, puyr, luytter, purus. Kil. puer, purus, merus: puer goud, purum aurum. ‖ Wt den diepen kelre des onvermengheden pueren wijns, *Stemmen* 35. Van selvre ende van goud pure, *Wal.* 7898. Topperste (*van aloe*) es ghelen ende pure . . ., tonderste dicke ende swart, *Nat. Bl.* X, 61. Dat die lucht puyrre (*l.* onpuyrre?) hair suveren kan in reynicheit, *Vrouw. e. M.* V, 46. Doe soo wolde onse lieve here apenbaer maken oft ock puer golt was overmyds den oven des lijdens, *Hs. Diepenv.* 134*c*. Bi den welken het wel scinet dattie montaengen gaet toter pure lucht (*de bovenlucht, den ether*) toe, *Mandev. f.* 5*a*. Als die spijs vierwerven wort verteert, als (*l.* dat) si so veel puerre in den leven wort ontfangen, *Hs. Cyrill.* 11*r* (lat. *ut deinde membris purior atque veracior tribuatur*). Die alrepuerste walm der eerden wort bloyende gout, *D. War.* 6, 205 (lat. bij Grässe bl. 115: *vapor terrae purissimus totum floridum in aurum concrescit*). — Hi (*de dichter*) ducht voor die scrifture, maect hijs niet goet ende pure, dattie (*d. i.* dattet die) scrifture begripen (*afkeuren*) sel, Hild. 117, 17. — Die fine waerheit hier nu hoort, *Natuurk.* 1328 (*var.* puur, pure); ook 426 *var.* — Ook als znw. ‖ Eerst gaet die spijs totter maech ende dat puer wort vanden onpueren verscheiden, *Hs. Cyrill.* 11*r*; zoo nog eens *ald.*

2) *Zuiver, rein, onbesmet, onbevlekt.* ‖ Die ridder puer, *Rincl.* 1225 (van *St. Maarten*). Daer Jhesus Cristus om wert gheboren van eenre reynre maghet pure, *Teest.* 1833; ook 428; 2239; *Glor.* 846; *Lsp.* II, 10, 98. Papen souden wesen al puer, vol der Gods vresen, *Teest.* 3766. Ic die in den doopsel worde pure, ben besmet in corter ure, *Z. ende Lich.* 29. Du biste van vuylen slijck . . . entie pure (*vlekkelooze*) godheit is alsoo edel ende schone dat enz., Hild. 101, 66. Man ende wijf . . . selen elc den andren minnen met herten puur ende reene, *Lsp.* III, 9, 1 (Hild. 96, 1). Dat si (*de heilige schrift*) gherechtich ende puer ewelijck sel bliven staen, Hild. 45, 4. Dat hi es van sinne vroet, die vergeeft dat men hem mesdoed, ende dat bi sinen wille puere (*met eene zuivere of reine gezindheid*), *Amand* I, 3323. Wie sonden volcht van uren turen es ongecust van waerden puren, *Rincl.* 58 (fra. *ne puet amer parole pure*). Maect (h)u blide ende puer van gheeste, dat ghi moocht zien die groote feeste (*de hemelvreugde*), *Denkm.* 3, 194, 245. Also was haer gheest puer reen (*geheel*) met Gode geminct ende worden één, *Lutg.* II, 1887 (*men zou* puer reen *ook als eene pleonastische uitdrukking kunnen beschouwen, en de beide woorden vertalen door* geheel en al).

3) *Zuiver* in de bet. *niets meer* of *niets anders zijnde dan* (een woord dat volgt uitdrukt), *louter*, lat. *merus.* ‖ Jane waendi dat Kerst een puur mensche si ende niet God es? *Rijmb.* 25459 (*varr.* pure, pur). Dat een puer mensche (*maar een mensch, iemand die niets meer is dan een mensch*) niet hadde moghen alsulke doet (*l.* daet) noch wonder toghen, *Teest.* 3594. Hoe soude dat moghen wesen dat een puer mensche met zire machte wederstaen soude uwe (*des duivels*) crachte, *Lsp.* II, 36, 1494; ook II, 39, 14; IV, 10, 58. Wondere die Cristus wrachte mids sijnre godliker crachte in sijnre puerre kintschede (*toen hij nog niets meer dan, slechts, opentop een kind was*), II, 10, 89 (*var.* sine pure). (*Als er gezond verstand bijkomt,*) so is die wijsheit meerre dan in enen pueren leken man, III, 14, 249. Also wel een puer (*een eenvoudige*) leye of een arm vrouwkijn als een groot meister, *Devoot B.* 30, 90*r*. Bi puren zade leiden si (*duiven*) haer leven, *Nat. Bl.* III, 1035. Dan so coomt die voghel (*fenix*) in dat vier ghevloghen ende verbrant hem selven tot puere asschen, *Mandev.* 24*b*. Dat hy hem uyt puerder haet ende nijt int verwatene stelde, *Cron. v. Vlaend.* 1, 172. Waert puer vleesch, het soude te lichte wouden (*d. i.* vouden) ende waert ooc claer been, het ne soude niet moghen vouden, Jan Yp. 120. Hier in onse menschelichede daer ons lijf gheset is mede, moeten elementen sijn ghemanc, jof ons lijfs waer te hant verganc; want pure aerde en droghe gheen vrucht, gheen voghel leefde in pure lucht; in puren water, in pure zee en leefde gheen visch . . .; waer tfier hier puur sonder ghemanc, so waer saen als dinghs verghanc, *Nat. Bl.* X 2, 21 (*hier kan men het woord ook weergeven door* onvermengd, *en brengen tot* 1).

PUUR (PUER), bijw. Mnd. mhd. *pûr*; ndl. *puur*. Vgl. PUURLIKE. Uit de bet. *zuiver* heeft zich het begrip *geheel en al, te eenen male, in alle opzichten* ontwikkeld; vgl. *Rein.* I, 2090: „dat ic *suver* up verbeet al dat ic vant"; ndl. „*schoon* op", en mnl. rene en alrene; hd. *rein* als bnw. in de bet. *klinkklaar*. Het duidelijkst blijkt de ontwikkeling der bet. op eene plaats als *Christ.* 133: „ghi die dit leest, selt weten wale dat dit *puer* waer es altemale". Ook evenals rene met *al* versterkt. Kil. puer argh, prorsu et omnino malus; puer arm, prorsus pauper; puer sot, omnino stultus. Vgl. *Fri. Wdb.* 2, 396. ‖ Ic ben puer (*in alle opzichten, totaal, zeer*) beladen in mijn sin, *Mar. v. N.* 44, 1045. Ic hoor der reden . . . so vele, dat ic puer achterdencken crijge en berou (*dat ik in alle opzichten, puur berouw, krijg*), 33, 793. Hieromme was thuwelijc puerlic ghemaect alleene ende om ander dinc engheene, *Lsp.* III, 9, 16 (*var.* puer). Die hemselven niet en kint ende buten sijnre naturen wint (*gaat*) ende niet en ghevoelt sijns selfs staet, is puer valsch ende quaet, *Lsp.* I, 31, 37. Banieren, someghe van der stede wapinen puer, ende someghe ghedeelt van prochiën metter wapinen van der stede, *Rek. v. Gent* 1, 358 (*a.* 1338); ook 348. — In sine stat . . . so lachi lange al puur stille, alse die hadde sinen onwille, *Lorr.* II, 1780. Al puur naect, *Sp.* I[4], 55, 11. Ic salder af swigen al puer stille, *Drie Dag. H.* 193. Ootmoet, zwiget al puer stille; men acht u niet twe bonen, *Argum.* vs. 45. So datmen waende . . . dat hi al puur pakers (*melaatsch*) ware, *Sp.* I[7], 69, 23 (*var.* al *ontbr.*). — In noordholl. tongvallen heeft zich daaruit de bet. ontwikkeld *nogal, tamelijk, vrijwat* (Boekenoogen 804).

PUURHEIT (PUER-, PUYR-, -HEDE), znw. vr. Ndl. *puurheid*; mhd. *pûrheit.* — 1) *Zuiverheid, louterheid, onvermengdheid, onvervalscktheid. Teuth.* luyterheit, puyrheyt, puritas; reynicheyt, puyrheyt, luyterheyt, puritas; clayrheyt, puyrheyt, meritas. ‖ Wt volre puerheit ende soeticheit ons wesens (*van roos en lelie*) so is die bloem onse vrucht, overmits dat die humoor ende vuchticheit der honichliker puerheit ende welrukentheit in ons overvloeyt, so en sijn wi anders niet enz., *D. War.* 6, 205 (*Hs. Cyrill.* 81*r*); ook 206. — In der welkere boeken de goetheit of de puurheit des geloofs niet en wankelt of en doolt, *Hs. IIde Part.* 4*c*. Vgl. PURICHEIT.

2) *Zuiverheid*, *reinheid*, *onbesmetheid*, *onbevlektheid.* || Alsoo behouden wi die puerheit (*toespeling op de* „witte varuwe der onnoselheit"), Ruusb. 1, 67. Die onbequaem begheerlicheit wil die scoonheit der puerheit misbruken ende die claerheit der reynicheit met haerre stinkentheit besmetten, *Hs. Cyrill.* 78*v*. Eens monics werc is dat sonderlinghe, dat hij puerheit gode offer, niet beruspelicx hebbende in sijnre conscienciën, *Vaderl.* 4*d*. Maechdelike puerheit bovengaet alle menschelike natuer, *Gulden Troon* 130*b*. Dat irste is puerheit, dat wi puerlic om gods wille ende om die eer godes voort te setten gehoorsam sullen wesen, *Coll.* 26*v*. Dese heilige man . . . wanderde in sympelheit sijns herten ende in engelscher puerheit al totten eynde sijns levens toe, 221*r*.

PUURLIJC (PUER-), -LIC, bnw. *Zuiver van zeden, rein.* || Hi sal wesen . . . blidelic, simpelic, haestelic, vromelic, puerlic ende gemeenlic, *Con. Som.* 115*b*.

PUURLIKE (PUER-, PURE-, PUYR-, PUR-), -LIKEN, -LIJC, -LIC, bijw. Mnd. *pûrliken.*

1) *Op eene zuivere wijze*; bij ww. van spreken, *op eene heldere of duidelijke wijze.* || Dat een mensche . . . mommele metten woorden (*in de biecht*), mer hi spreec puerlic wt alsoo dat die priester bescheidelic bekennen mach die ene sonde voor den anderen, *Sp. d. Leken* 125*r*.

2) *Op eene zuivere wijze*, *met een oprecht gemoed*, *zuiver*, *rein.* || Die onsen lieven heren puerlike sueken ende herteliken minnen, *Hs. Diepenv.* 135*a*. Dat hij onsen lieven heren puerlike sochte ende meende, *ald.* 92*d*. Al is dat sake datmen ewich leven wel mach begheren om ghehoirsamheden wille, indien dat God die principael meninghe si, nochtan soo puerliker ter eren Gods, soo beter, Ruusb. 3, 36. Soo ghi u dicker laet, soo ghi hebbeliker selt sijn u te laten, ende altoos meer ter eren Gods puerliken, dan om doocht, 50; ook 52 (*op deze plaatsen loopen de beteekenissen* 1) en 2) *ineen*). Zie nog eene plaats (*Coll.* 26*v*) bij PUURHEIT.

3) *Louter*, *enkel*, *alleen*, *puur* (vgl. mhd. *pûr*; het mnl. bijw. puur heeft de bet. *geheel en al*, *geheel*, welke ook eene enkele maal aan puurlike eigen is, nl. *Lsp.* III, 9, 16, waar *puerlic* met *alleene* verbonden is en *puerlec* en *puur* in varr. met elkaar afwisselen; zie de plaats bij PUUR, bijw.). || Hier bi merct dat alle dinghen puerlijc uut Gods miltheit springhen, ende dat miltheit . . . puerlijc uut Gode ghecomen is, *Lsp.* III, 23, 85. Dat noit en was scoonre gave dan puerlic sine milthede, die hi (*God*) emmer wilde baren, III, 23, 70 (*var.* dan sine grondelose milthede). Scuwe quaetheit, mesdoe node purelike dor Gode, *Bouc v. Sed.* 947. God . . . geeft dese gaven puerlic om die liefte tot ons, *Con. Som.* 103*a*. Di(e)ne quite lieten . . . ombe Lanceloots wille purlike, *Lanc.* II, 19587. Dat wy . . . gheven puerlic om Goids willen heren Jan, priester, een vicarie, *Oorl. v. Albr.* 589 (*a.* 1399); ook 540; *Ned. Proza* 13 (*a.* 1236). Wie daeromme steerft (*om het geloof*) puerlike, vaert sonder pine in hemelrike, *Doct.* II, 3213. Purlike om den wille sine, *Rose-fragm.* 475.

PUURMENTELIKE (PUER-, PUYR-, -MENTLIKE), -LIJC, -LIC, -LIKEN, bijw. Hetzelfde als puurlike; z. ald. Waarschijnlijk van ofra. fra. *purement*, vermeerderd met den uitgang van een mnl. bijwoord.

1) *Op eene duidelijke wijze*, *zoo dat twijfel onmogelijk is*, of ook *geheel en al.* Beide beteekenissen zijn ook eigen aan puurlike. || Hiermede hebben die ghemeen maghen . . . puermentliken ende claerliken, om Goids willen, quijt gescouden ende vergheven den vorn. dootslach, *O. R. v. Dordr.* 2, 35 (*a.* 1420).

2) *Louter*, *enkel*, *alleen*, *zuiver.* || Alsoo die graeflicheyt van Hollant ende tgerecht van Leyden . . . die goidshuysen puyrmentelic om Goids willen gegonnet ende gegeven hebben mit horen brieve, *R. v. Leiden* 156. Soo wat poorter of poorterse enige goeden ter geesteliker hant maken ende bespreken puermentelijck om goidswillen tot salicheyt hore zielen, *Leid. Keurb.* 186, 81.

PUUSCHET (PUUSKET) bnw. In de uitdr. puuschede (puuskede) boter, *boter, van biest gemaakt.* Vgl. Kil. puytschede boter, *Holl.* j. biestighe boter, butyrum e colostro. || Wie puuskede butter ter marct brenct, die sel een wasic (ndd. *waask*, stroowisch) van stroo upt hooft hebben terwile dat hi dairmede te coop staet, *Leid. Keurb.* 50, 6 (*a.* 1406). Vgl. *Navorscher* 15, 64: „puijschede of biestige boter" (a. 1583). — Waarschijnlijk is met dit woord verwant posch, dat eveneens van boter gezegd wordt (*O. K. v. Rott.* 38, 109). — Pruusche (pruitsche) boter zal wel *pruisische boter* zijn; zie PRUUSCH.

PUUST (PUYST, PUEST, PUST; ook PUUSTE, PUYSTE), znw. m. en vr. Volgens sommigen is het woord germaansch van oorsprong, eene afleiding van den stam van puusten, blasen (z. ald.); volgens anderen gevormd naar lat. *pustula.* Doch een verkleinwoord *puustel, *pustel (hd. *pustel*) is in het Mnl. nergens gevonden. Ook is de bet. van puust in het Mnl. niet uitsluitend die van ndl. *puist*, maar ook *blaas*, *bobbel* en *knoest in hout.* Vgl. fri. *pûst*, windvlaag (*Fri. Wdb.* 2, 397; Molema 554 op poest). Men zal het woord dus wel met Franck voor germaansch mogen houden, en voor identisch met mnd. *pûst*, m., het blazen, en verwant met oostfri. *pûsken*, kleine blaar, pok, blaasje. Zie Franck op puist, en vgl. PUUSTICH.

1) *Verhevenheid*, *uitwas*, *bobbel*, *bultje* zoowel aan het dierlijke lichaam als in hout (in het laatste geval staat het woord gelijk met ndl. *knoest*). || Eyn blaysken of puyst voir eyns volens hoift als dat yrst gebaeren wurdt, *cesonia*, *Teuth.*[2] 307*b*. — Puysten in den brede (*hout*), *zonder vertaling*, *ald.*

2) *Puist*, *zweer. Voc. Cop.* en puyste, pustula, pustus. *Teuth.* puyst of puystken an den lijve, gruyppel, pus, pustula, pustella; vol puysten, pustulosus, pustulentus; eyn puystken in der huyt, papula (Duc.). Kil puyste, vomica, pustula, tuber, verruca, tuberculum. Plant. puyst, puystken, *enleveure au corps comme vessie*, *empoules et autres petites galles*, pustula, pusula (Duc.), vomica; puysten oft puyst werden, *devenir en vessie ou en empoule*, pustulascere, in pustulas crescere. || Sulcghedaen is des vleyschs crancheit, dat hi niet en can geweren den puust, hi ne wast hem te deren, *Sp. d. Sonden* 13520. Daer puuste wassen in wonden, men wrijftse (*slak*) ontwe tien stonden, datsise genesen doet, *Nat. Bl.* VII, 664 (*varr.* puusten, puesten); lat. *contrita limax in quibusdam vulneribus apostemata sanat*). Jeghen hete peste . . . ist (*papaver*) goet ghebonden jeghen die stede, X, 484 (*varr.* puuste; lat. *contra calida apostemata*). Soo langhe (*hoe lang ook*) dien puust heeft ghezworen, wilmen const ende cracht orboren, gracie es medicine elcs zeers, *Wap. Rog.* 1542. Die plaghe van den pusten, *Rijmb.* 3919 *Opschr.* Dan sullen puuste ende roven wesen onder al tfolc ende ooc onder die beesten, 3925 (*varr.* puste, pusten, puusten). Dit sijn de namen van diverschen manieren van pusten, die op dat hooft wassen ende in andere steden, ende daer sijn eene maniere van pusten op thooft, die heet meester Gillebert waterbellen, Jan Yp. 95. — Verklw. pu(u)stkijn (puyst-), -ken, *puistje*, *puist.* Zie de aanhalingen uit *Teuth.* en Plant. || Puustkine komen onderwilen int ansichte, *Hs.* Yp. 108*c*. Het sijn vele siecheden in die ogen ende omtrent die ogen, alse optalmen, puustkine, smetkine, rode plexkine, . . . joocte, scorftheit enz., 123*d*. Onderwilen soo wassen pustkine hare ende ghens . . ., ende achter (*na*) dese pustkine soo bliven cleene gaelkine ende dair comt onderwilen (h)ute vulnisse, Jan Yp. 96. Den brant der orinen langhe duerende, sal die blase ende dye roede met puystkens doen staen, *Reg.* 60*a*. — Overdrachtelijk wordt puust gebruikt van zedelijk kwaad.

Vgl. ndl. „de *bommel* breekt uit", ook waarschijnlijk een beeld aan een gezwel ontleend (*Ndl. Wdb.* 3[1], 332). || So (*naardien*) ic ben een quade sprute, so moet die pust breken ute, ende ic moet quaetheit plien, *Segh.* 641. (Dat) hi (*Florant*) jeghen den wigant (*Couchy*) grote veede drouch van binnen, daer nemmermeer an quam verwinnen, vor die puust wart vulsworen (*voor dat de zweer tot rijpheid was gekomen*, d. i. *voor dat de booze plannen die hij koesterde tot rijpheid of uitvoering waren gebracht*), *Couchy* II, 247.

PUUSTEN (PUYSTEN), zw. ww. intr. Mhd. *pûsten*; mnd. *pûsten*; nd. *pûsten*; hd. *pusten*; ndl. *poesten*. *Blazen*. Zie bij POESTEN. — Ook benaming van een spel, dat met schijven of dobbelsteenen gespeeld werd. || Alle scijfspel, datmen met scijven speelt, als wortafelen, langhen in twien borden, pwsten (*puusten*) faelgen, eerst an, cloten ende wicken, mach een yghelic spelen hoe hi wil sonder verbeurnisse, *Leid. Keurb.* 64, 39 (*a.* 1406). Scijfspul . . . (*als*) langen, wortafelen, puysten, ses schijf ter faly, 235, 45. Tafelspel mit die schijven . . . (*als*) langhen, werptafelen, puysten, doelen, scaecken enz., *O. K. v. Delft* II, 23, 3. — Alle taernincspel is inden rechte verboden: dobbelen, passen, potreynen, wedden ten meesten oghen, coever die wil puusten (*l.* coever die wil, puusten?), felen, woortafelen enz., *Ned. Proza* 174. *Van dobbelen.* Oock so en moet niemant dobbelen, noch spul mit teerlinghen spelen, uutgheseid werptafelen, neghensticken ende puisten, *Wfri. Stadr.* 2, 246, 51.

PUUSTER (PUYSTER, PUESTER), znw. m. Mhd. mnd. *pûster*. Zie POESTER en vgl. nog *Macht. Vis.* 106*b*: „dat vuer wert vermeerret . . . overmits aenblasen mit enen puester".

PUUSTICH (PUYSTICH), bnw. — 1) Van puust in de bet. 1). *Knoestig*, *bultig*, *knobbelig*. *Teuth.* knorich, knopich, puystich, condilomaticus (bij Dief. i. nodosus, pustulosus). Vgl. fri. *pûstich*, dik, opgeblasen (*Fri. Wdb.* 2, 397). — 2) Van puust, in de bet. 2). *Puistig*, *vol puisten*. Zie het volg. Art.

PUUSTICHEIT (PUYSTICHEIT), znw. vr. *Puistigheid*, *het veel of vaak puisten hebben*. *Teuth.* puysticheit, gruyplicheit an den lijve pustulencia, pustulositas.

PUUT (PUUD, PUYT, PUET), znw. m. Eng. *pout*; ndl. *puit* (vla. *puut*, *puud*; zeeuwsch *puut*). Zie Franck op puit en vgl. Schuerm. 514. — Als benaming van den visch (Van Dale: *puit*, een kabeljauwachtige visch) is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend. Misschien is het bedoeld in eene niet duidelijke spreekw. zegswijze bij Goedthals 92: „langhe gherechten; de puid is een weeldich here", met de toevoeging „petit diner longuement attendu n'est pas donné mais cherement vendu". Wellicht is de bedoeling dat als men lang heeft moeten wachten, men zelfs een *puit* op prijs stelt. *Kikvorsch*, *kikker*. Kil. puyt, *Fland. Zeland.* j. vorsch, rana; puyde, j. puyt, rana. Plant. puyt, vorsch, *une grenouille*, rana. || Rana dat es die vorsch of die puut, *Nat. Bl.* VII, 836 (*var.* put). Dat een puut rubeta heet die in wacker (*vochtig*; *van* wac, *nat*) aerde levet, 857. Een ander puut leghet onder rietbladen, 872. Echt sit een ander puut in love (*loof*), 877. Van desen pude seghtmen dat enz., 881. Ene derde maniere vintmen . . . van padden . . ., in tanscijn na den puut ghedaen, 323. Pude ende vische dats sijn spise (*van den snoek*), V, 647. Pude (ende) ghevenijnde diere eet hi (*de roerdomp*) wel, III, 655 *var.* (lat. *ranas et venenata comedit*). Datter puden te versamene pleghen, II, 982 (*varr.* pude). Die puuts tonghe neemt ende leghet slapende onder des menschen hovet, dat hi cout (*kalt*) of hi ware verdovet ende vortbringhet dat verholen es, VII, 851 (*var.* put). Doe vonden si (*hazen*) pude in ene riviere sittende; als die pude die diere saghen . . ., vloen (si) te watre waert: ha, ha, seide een hase . . ., dese pude sijn bloder dan wi(e), *Esop.* XXXII, 5. Ghene muus bat een puut dat hi haer over holpe (*over het water*), III, 3. Die pude waren sonder here ende si beclaegden hen herde sere, XXV, 1. Ghenen puden was ghesent een meester, dat was tserpent, 7 (vgl. *Rein.* I, 2301—2324). Een puut sach een osse staen; „ic wildic ware aldus ghedaen", LXII, 1, *e. e.* Water, daer pude in sijn, *Heim.* 1389. Up marassche ende up riviere sullen uutcomen pude schiere . . ., sodat die huse ende sconincs sale vul pude waren altemale, *Rijmb.* 3811 *varr.* (ook Clignett, *Bijdr.* 174; *and. var.* puden; *t.* vorsschen). Huus ende lant was al vul pude, ja des coninx camere . . . was al vul vorssche, *Sp.* I[2], 2, 50; ook II[2], 17, 189; 191. Nemt enen groenen puud ende . . . nemt al die inadren enz., *Belg. Mus.* 6, 105 (*uit een recept*). Ic en sie nyemen, ic ligge en wroete al waric een puyt, *Ser. Blisc.* 1499. — Dat men u villen moet als een puut, *ald.* 992. Vanden slaghen . . . soo had hi bloedighe huyt ende quam als een ghevloghen (*d. i.* ghevleghen, *gevild*) puut weder gheraect ter camer dure, *Vrouw. e. M.* VIII, 278. Daerna (*werden de misdadigers*) gevilt, alse een puud, Velth. VI, 8, 39. — Dat onder die tonge van den mensche dicken wast eene aposteme van vleesche, die men heet „ranula", dats te segghen puud in dietsche, Jan Yp. 131. Onder die (tonghe) puet, cramp ende verreckinge, *Lanfr.* 131*v*. Die puet onder die tongen is meest ene coude aposteme van fleumen, 132*r*. Vgl. ndl. „een *kikker* in de keel hebben", d. i. „schor zijn".

PUUT (PUYT, *Grimb.* I, 2952), Zie PUYT.

*PUUTAEL, znw. m. Benaming van een visch (de „zoarces viviparus"); ndl. *puitaal*; ook *aalpuit* (*Ndl. Wdb.* 1, 26, hetzelfde als *aalkwabbe*, „gadus lota") geheeten; ags. *âlpûta*; eng. *eelpout*; fri. *pûtiel*; ndl. *pûtâl*. Zie Franck op puit. Waarschijnlijk zijn beide benamingen ook in het Mnl. bekend geweest. Kil. puytael, j. aelpuyt, mustela piscis (vgl. *Synon. Lat.-Teuth.* 2, 279).

PUUTSOGE (PUUDSHOOGE), znw. o. *Kikkeroog*. Als geslachtsnaam bekend te Oudenaarde in 1342 (*Ann. Em.* 25, 290: Jan Puudshooghe").

Q.

De zeventiende letter van het mnl. alphabet. Het teeken is overgenomen uit het Latijn, en dient, in het Gotisch zonder, in het Mnl. met *u* (eene enkele maal *qw*, b. v. *Rek. v. Middelb.* 6: *qwaderibbe*, en geregeld in *Teuth.*) tot het weergeven van den klank *kw*. Vgl. Halb. *Aant.* bl. 553, vlgg.; Grimm's *Wtb.* op q; Franck § 83; Kern, *Limb. Serm.* § 89.

QUA, een uit *quade* samengetrokken vorm der 16de eeuw; als bnw. vindt men het *Blisc. v. M.* 861: „ontfermt u onser sonden *qua*"; als znw., *Profijt. Liedeb.* 99, 5: „dat kint van u gheboren heeft ons verlost wten helschen *qua*".

QUABBE. Zie QUABBELEN.

QUABBE (*visch*). Zie QUAPPE.

QUABBELEN (QWAB(BE)LEN), zw. ww. intr. Van *quabben, dat uit het Mnl. niet is opgeteekend (vgl. eng. dial. *quappe*, schudden, bij Halliwell) of van *quabbel, dat evenmin in het Mnl. is gevonden, doch dat door Kil. vermeld wordt in de bet. *hard gezwel* („quabbel, balch, scirrus, tumor durus sine dolore, renitens, ganglion"), doch dat daarnaast ook wel de bet. zal gehad hebben van *weeke massa*. Vgl. De Bo op kwabbel, d. i. èn vetklomp, kropgezwel, èn knobbel of knuist aan den bol van rapen en koolzaad. In verschillende germ. talen is een woord *kwabbe*, *kwab* bekend in de beteekenis *lillend vleesch of vet* (mnd. *quabbe*, *quobbe*; ndd. *kwabbe*; eng. dial. *quab*, *quob*; ndl. *kwabbe*, *kwab*), in het bijzonder in den zin van *halskwab*, *de vetkwab aan den hals van runderen*, *kossen*. Kil. quabbe, vaene, palear. Vgl. ags. *qwabbe*, moeras (eig. ook wel oorspronkelijk „weeke massa"). Het ww. quabbelen komt in hd. tongvallen voor in de bet. *van vet schudden* (zie De Jager, *Freq.* 1, 339 op kwabbelen), doch zal ook wel de ruimere bet. gehad hebben van *lillen*, *trillen*, *heen en weer gaan*. Vgl. hd. dial. *quabbeln*, onrustig bewegen, slap zijn (De Jager t. a. p.); *wabberen* (bij De Jager), ndl. *wapperen* (vgl. Kil. „quabbe, vaene") en ndl. dial. *kwebbelen*, „aanhoudend babbelen", eig. wel „gestadig de lippen bewegen; vgl. eng. dial. *quappe*, schudden). ‖ Die kayer of velle onder der ossen halse qwablende, *paleare*, *palearium*, *Teuth.*[2] 307*a*.

QUAD. Zie QUAT.

QUADADER. Zie QUAETDADER.

QUADE. Zie QUAET, bnw.

QUADEKIJN. Zie QUAET, znw., 3de Art.

QUADELE, znw. vr. Ohd. *chwedilla*, *chwadilla*. *Pukkel*, *puist*. Zie verder J. H. Kern op *Limb. Serm.* bl. 499, waar ook als misschien verwant aangehaald wordt hannov. *quaddel*, buil van een muggebeet (uit quardel, querdel, j. kliere (Kil.) of *quadel*. ‖ Si (*het vel*) was hem (*Christus*) clare, sconre ende weker dan enegen mensche, want enweder vlecke, wratte nog quadelen ogte alle dis dat enegen mensche ontlixent . . ., dis en quam noit twint ane al sinen lighame, *Limb. Serm.* 152*d*.

QUADEN, zw. ww. intr. en trans. Mnd. *quaden*, intr. Van quaet; z. ald.

I. INTR. — *Slecht worden*, *in een minder goeden toestand komen*. — *a*) Van zaken, *in waarde verminderen*, *minder waard worden*, ook *bederven*. Vgl. dieren, duur of duurder worden, en werden, in waarde rijzen, in aanzien toenemen (*Tijdschr.* 23, 260; ook *Rose* 7732). *Gloss. Bern.* quaden, vilescere. ‖ Vanden payment dat van jaer te jaer op ons quaet, ende also sere op ons quaet dat wy langher ghienen koocmeester en connen crighen . . . om zulc ghelt als daer toe gheset is, *Hs. Egmont*, *f.* 3*r* (*a.* 1367). Dat hi hiermede volstaen sal ende begheert des ordels, want dat ghelt ummer niet quaden en mach, *R. v. Utr.* 2, 81. — *b*) Met het als ondw. *Erger worden*. ‖ Salt dus quaden vaste voort an, soo weet ic niet hoet hier corte sal vergaen, *Sp. d. Leken* 158*v*. — *c*) Met een pers. als ondw. *Er slecht of slechter aan toe zijn*, *achteruitgaan*, zoowel ten opzichte van den lichamelijken toestand als naar den geest. Van het laatste is evenwel uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. ‖ Daer die galle die lever overvloyt ende die mensche quaet diet binnen heeft, hi sal nemen ʒ once conselven enz., *Hs. Serr.* 14, bl. 22 (uitg. De Vreese, bl. 36).

II. TRANS. — *Slecht maken*, eene zaak, *haar bederven*. ‖ Were dat sake dat dis brief ghaterich wurde of dat daer ane eenich segel . . . te breke of gequat (*d. i.* gequaet) worde, Nijh. 2, 140 (*a.* 1359). Wert sake dat ennich siegel mit gevalle of mit ongevalle gequat of gebraken wurde, dair um en sal dese brief nyet te minre macht te hebben, 144 (*a.* 1359). Soo en wert dat sacrament vanden goeden niet ghebetert

noch vanden bosen niet gequaet, *Gulden Troon* 36*b*. Enes welghesinnedes ghepeynse en sal in ghenen tijden van vreese warden ghequaet, *Hs. Acq.* 199*b*. — Vgl. in *Voc. Cop.* (aangehaald bij QUAET, A, 1): quaet ghemaect (ghequaet), sceleratus.

QUADER. Zie QUAET.

AANM. — *Wfri. Dingt.* 11: „doe hy die *quader* daet gedaen hadde", zal wel gelezen moeten worden „*quade* daet", d. i. *misdaad, misdrijf.* Vgl. QUAETDADER.

QUADERANDE. Zie QUADERHANDE.

QUADERHANDE (-ANDE) bnw., eig. 2de nv. mv. van quade hant, in de bet. „soort". *Van eene slechte soort, slecht, boosaardig, kwaadaardig*; ook *kwaadwillig, slecht gezind* en *wreed.* Vgl. GOEDERHANDE. — *a*) Van personen. || Als die lieden quaderhande iet wilden mesdoen te hemwaert, *Amand* I, 1873. Doe rees daer een groot gheluut onder dat volc quader hande, 2129 Dies wart hi herde quaderhande . . . ende vloucte Gode doorperlike, II, 4742. Te niemene sone draget hi minne, so quaderande es hi van sinne, *Rose* 2025. Noch sijn si daer ghewone fel te sijn ende quaderhande, meer dan in andren lande, *Lsp.* I, 29, 18. — In dese werelt quaderhande (*slecht, verdorven*), *Lev. v. Lutg.* II, 7551. — Als znw. gebruikt. || Dat felle wijf, die quaderhande, dire allen tijt Got geve schande, *ald.* 3287. — *b*) Van zaken, vooral van ziekten en gebreken. || Es die siecte seer quaderhande (*kwaadaardig*), *Reg.* 69*a*. Dat es die doofheit quaderhande, si bindt mi so met haren bande, dat ic dis horen nit ne mach, *Lev. v. Lutg.* II, 7641.

QUADERSE (-ERSSE), znw. vr. Het vrouwelijk van quaet, znw. (z. ald.). *Slechte of booze vrouw, ondeugend wijf, snood vrouwmensch.* || Die quadersse looch daer, *Lanc.* II, 40030 (*vgl.* 40016: die quade joncfrouwe). Die quadersse . . ., die hare geens dincs en scaemt, 40033. Dat Sibilla die propheterssse sprac van desere quadersse; soe scrivet: het sal uut Spaenyen comen eene, die men mach evele noemen, *Sp.* II[7], 55, 57. Onsen sone verliesen wil, ende al bi derre quaderssen, *Limb.* I, 2240.

QUADERTIERE (-TIEREN), bnw., eig. 2de nv. enkv. van quade tiere, *slechte aard.* Mnd. *quadertieren.* De eigenlijke beteekenis *van een slechten aard of soort*, gezegd van boomen en planten, komt nog duidelijk uit *Rose* 1277 vlgg. „hens boom in die werelt negeen die vrocht draget, daer en wasser een, . . . en waren (*behalve, maar niet*) bomen quadertieren" (fra. *arbres hideus*). — Ook van ziekten en ziekelijke verschijnselen. *Kwaadaardig.* Vgl. QUADERHANDE. || Dat die fistel in desen steden somtijt vele quadertieren (is), *Lanfr.* 180*v*. Alse een fistel is so quadertieren, so is best een bernende cauterie, *ald.* — Gewoonlijk wordt quadertieren, evenals de tegenstelling goedertieren (z. ald.), gebruikt van levende wezens, in de bet. *slecht, boos, verdorven, boosaardig*, en in die van *wreed, hardvochtig, kwaadwillig.* Kil. quaedertieren, *Fland.* malus. De laatste is de gewone opvatting. || In hare gemoet quam . . . een die was quadertiere ende wreet ende seide sciere: joncfrouwe, gi hebt mi genomen mine spise, . . . gi moeter ombe sterven, *Lanc.* II, 19003. Vindi liede die sijn loos, ongheraect ende quadertieren, die in deser felre manieren u dus willen voor gaen, die so moghedi wederstaen metten selven dat si leren, *Lsp.* III, 3, 86. Dieve quamen quadertiere . . . ende stalen hare haer vie, *Sp.* III[6], 16, 129. Datmen in poetriën telt, datse eene wulvinne uphelt, dans el niet dan wijf quadertiere ghuls sijn na wulve maniere, I[2], 37, 41. Dat die colerici pleghen ghemeynliken toornich te wesen, quadertieren in horen moede, licht, onstadich, enz., *Barth.* 88*a* (lat. *iracundi, animo immansueti, leves et instabiles*). Want hij (*de dienstknecht*) hart ende quadertieren is, soo begheert hi dat hem graci geschien sal, mer als hi die graci heeft, soo en gheeft hi die graci een ander niet mede, 198*a*. — Met den 3den nv. van den pers. of eene bep. met jegen. || Die vrouwe . . . siet den coninc verkeren sinen staet, altoos droeve in sijn ghelaet: jeghen haer wart hi putertieren, *Segh.* 122 (*varr.* quadertieren). Tyberius die sendde al daer Pontiuse Pilatuse . . ., die den Jooden in alre maniere fel was ende quadertiere, ende diere vele sloech te doot, *Rijmb.* 21942. — Als znw. || Gelikerwis manieren wert geslagen die quadertiere (*de misdadiger wordt gedood*), dat ter doot sijns wert vergheten, die levende (*bij hun leven*) Gode niet willen weten, *Sp. d. Sonden* 9507. Bede goede ende quadertiere (*hardvochtigen, wreeden*) weenden, daer sise (*Floris en Blancefloer*) leden (nl. *ter dood*) sagen, *Flor.* 3631. — Van dieren. || Cameleon . . . es een serpent . . ., scaerp gheclaeuwet ende quadertiere, *Nat. Bl.* VI, 273.

QUADERTIERENHEIT, znw. vr. *Wreedheid, hardvochtigheid, kwaadwilligheid.* || Die minsche doet contrari allen dieren; die een wolff den anderen niet en misdoet . . . (mer) mit quadertierenheit keert hem die een minsche ten anderen waert, *Proza-Sp. d. S.* 92*d*. — Vgl. GOEDERTIERENHEIT.

QUADERTIERLIKE, -LIJC, bijw. *Op eene snoode wijze, slecht, verdorven, boos.* || (*Hunne goddelooze werken*) daer si quadertierlic in ghewrocht hebben, *Hs.* 75, 128*c* (*Judas* 15: *quibus impie egerunt*; in onze vert. *die zij goddeloozlijk gedaan hebben*).

QUADES, eig. de 2de nv. onz. van het als znw. gebruikte bnw. *quaet*; vooral als partitieve genitief van een ander woord afhangende (zie QUAET), *kwaads.* Bij uitbreiding is quades ook als nominatief gebruik), evenals ndl. *nieuws, lekkers* (in Zuid-Nederl. *lekkern praats*. || Dat hi nymmermeer duecht van yement eh seghet, mer alt quades dat hi weet, ende ghenoect, meer dan hi weet, *Ned. Proza* 156.

QUADIE (QUADI, QUAETDIE, QUATIE), znw. vr. en m. Het woord is met den basterduitgang *ie* gevormd van quaet, en dus eigenlijk een abstractum met de beteekenis „kwaadheid", en voor den vorm te vergelijken met mnl. herie (z. ald.) en ndl. *waardij.* Misschien is het rechtstreeks gevormd van een znw. *quade, het tegenovergestelde van goede, doch zekere bewijzen van het bestaan daarvan ontbreken. Het werd op personen toegepast en wel vooreerst als collectief met de bet. *gespuis*, en vervolgens ook gezegd van den enkeling, in den zin van *een nietswaardige, ellendeling, schurk.* Het mv., dat zeer veel voorkomt, staat met het zoo even genoemde collectief gelijk: het luidt *quadiën*, met klemt. op *i*, en daardoor vervalt de gelijkstelling van dit woord met *sieradiën* en *kleinoodiën* (*Lsp.* Gloss. en elders), zooals reeds opgemerkt is door Cosijn, *T. en Lettb.* 1, 75 noot. Ook de in *Lsp.* Gloss. geuite meening, dat een enkv. *quadie*, zooals door Jonckbloet in *Doct.* Gloss. werd aangenomen, niet zou bestaan, is onjuist. Vgl. *Tijdschr.* 23, 319.

1) *Slechtheid, ondeugd, boosheid.* || Quadie regnerende ende bloeyende, deught ne derft niet alleine van loone, maer wert ooc onder de quade voeten ghetorden, *Boëth.* 193*a* (ald. *imperante florenteque nequicia*). Dus hebben wij . . . jeghen de sotte quadie of jeghen de quaetheit ende ontregheltheit der sotten dicwile grooten strijd ghevochten, 16*a*. Sotheit (lat. *imprudentia rerum*), dats de quadie oft onwijsheit haer selven meest lieghende . . . ne can de verdiente der dinghen gheensins veranderen, 24*b* (*hier wordt het woord gebruikt in eene iets minder sterke beteekenis, nl.* „*ongeschiktheid, onbekwaamheid, het niet voor iets deugen*": *zij kan zich uit de opratting* „*ondeugendheid, ondeugd*" *hebben ontwikkeld*).

2) Als collectief begrip, *geboefte, gespuis, misdadigers, bandieten.* || Hi soude bin dagen drie te niete doen al die quadie, dat in dezen woude leit, *Ep.*

fragm. 238, 339 (dien: quadiën, *zou onjuist zijn vooreerst om het onzuivere rijm en om het volgende* dat). Omme enighe quadije, die in de vanghenesse was, te examinerne ende justiche daer of te doene, daer ghejustichiert waren (*er volgen de namen van zeven personen*), *Froissart* 2, 240 (*a.* 1382). Hoe . . . ende in wat steden ende in wat manieren du sterven suls . . . onder vriende ofte vreimden, onder rovers oft andre quadie, *Boëth.* 203*d.* — Ook op de volgende plaatsen kan quadie als mv. bedoeld zijn in de bet. (*de*) *boozen*, *slechten*; *zij die aan eene ondeugd overgegeven zijn.* ‖ Want quadie, dats de quade, regnerende of ghebod hebbende up andre, *Boëth.* 193*b.* Quadie ten hoochsten sidt verheven, de goede sietmen meestdeil sneven, 33*a.* Ghelijc de sieke crancke de soetheit van rechter smaken niet ghevoelen, also de oncuusche, gulsighe, ghierighe ende andre quadie ne beseffen de smake van gheenen prijse, 127*a.* De quade . . . begheeren alle salicheit, ter welker gheine quadie gheraken can . . .; de quade ne sijn ooc gheluckich noch salich, 41*b.* Want, also Juvenalis seit, gheine quadie gheluckich es, maer es alleine quaetheit groot ongheluck, *ald.* Vermocht quadie, weet sekerlijke, sou brochte tonder al theerscip rijke . . .; vermocht quadie etc. wilt segghen dat die ghone die Boëtium verdorven de senateuren insghelijcs verderven souden up dat zij mochten, 33*a.*

3) *Deugniet*, *schelm*, *ellendeling*, *nietswaardige*, *bandiet*; ook *kwaaddoener*, *misdadiger*, *boosdoener*, *booswicht.* Het woord komt in deze beteekenis zoowel in het enkv. als in het mv. en nu en dan als ml. voor: het valt hier samen met het znw. quaet (z. ald.). ‖ Hi meende di te wesen van der zwarter conste of een quadi, *Sp. o. B.* 161*v.* (Doe) bonden si di als een quadi an eenre colummen, 162*v.* Doe hem Pylatus vraghede van sijnre besculdinghe, seyden si dat hi een quadie ende een verleyder was, 72*v* (*zie nog een voorbeeld bij* Stallaert 2, 121). Aldus siestu dat onse here niet allene een quadie gheacht en is, mar ooc een sot, *Hs. f.* 86*v.* Waert . . . dat hi een quadie waer, ic dede u rechte over hem, *Hs. N. T.* 44*v.* Minen vianden . . ., die mit swaerden ende mit stocken als tot enen moordenaer quamen ende als enen quadye (mi) ter dood sochten, *Stemmen* 106. So wanneer een quadie by ghenaliker pinen of om dreegens wil hem verlyen wil sijnre feyten, Matthijss. 202. Hets beter dat een quadie mit recht quijt gaet, dan een onsculdich mensche mit onrecht verdoemt werde, *ald.* So sal die rechter den quadie brenghen buten der vanghenissen onghebonden ende onghespannen, *ald.*; ook 203; 204. Aen den . . . cruce, . . . daer du als een misdadich quadye tusghen twe mordenaere ghehanghen waers, *Tijdschr.* 15, 272. Ghenstu . . ., alle quadie (*bet.* 2?) nes werdich van pijnen? *Boëth.* 240*c* (lat. ald. *omnem improbum num supplicio dignum negas*). Doe sprac gheknielt die quadie: verlaets mi, here, *Sp. d. Sonden* 16356. — Eene enkele maal wordt quadie ook gebruikt van eene vrouw in de bet. *misdadigster*, *boosdoenster.* ‖ Als eene tooveraerster ende een quadye, *Pass. Lett.* 298*b.* — Zeer gewoon is het mv. quadiën (quadijen, quaetdiën, quaetijen). Het komt in beteekenis met het collectieve quadie (zie bij 2) overeen, en kan ook nu en dan door *gespuis* worden weergegeven. ‖ Quadiën ende valsceren groot, dat gi hebt geslagen doot uwen gerechten here nu, seldi ontgulden, Velth. III, 51, 45. Dit moeten die rechteren sweren, ende datse quaetdiën selen deren ende . . . hangen, *Rose* 5467. Dorpen, borghen ende steden sijn soo vervullet met quaetyën, dat luttel yemant derf beliën dat hi nu vrou Eren kant, *OVl. Ged.* 3, 111, 452 (*var.* quadiën). Hi maecte tlant scone van afgoden ende van sorsoriën (*l.* sorseriën) ende van alrehande quadiën, *Sp.* I[3], 44, 6. Die heylige kerke te bescermen voir die quadiën, die hoir onrecht ende gewelt an doen, *Clerc* 91. Alsmen enen rovere, bindere of dief, of andere quadiën, daermen . . . sculdich es over te rechten, vanghet, *Oorkb.* 2, 337, 70 (*a.* 1290); ook 338, 73. Hine en is targher twint dat sijn maghe quadiën sijn, op dat hi selve goet is, *Lsp.* III, 3, 1126. Alle (*nakomelingen van Cham*) wordent quadyën, moordenaers, rovers allegader, I, 29, 14. En doedijs niet, ghi (*overheden*) sijt quadyën (: dyën), want ghi bederft die stede mids uwer ghierichede, I, 44, 86. Hier met selen si (*heeren*) rene hoor lant maken, ende vriën van alrehande quadiën, want si sijn lant selen vlien (: ontsien), III, 12, 194. Dat hi dus es bleven doot van onwerdeghe vule quadiën (: pertiën), *Lorr.-fr.* I, 150 (fra. *or l'ont ocis glouton et pautonnier*). Rovers . . . ende quadiën (: vrijën), Hild. 209, 180. Die rovers ende die dieven ende ander quadyën, *Barth.* 201*a*; ook 398*a.* Moorders ende quadyen, 666*a.* Die dach geeft ooc den wandelaers bijden weghe sekerheyt vanden quadyën, 360*a.* Quadiën waer sine (*den rechter*) sien, sijn altoos vervaert, *Doct.* II, 3367 (*var.* den quaden waer sine sien). Houdstu die wandelinghe dijn metten ghenen die lerker (*l.* lecker) sijn oft met andren quadiën, soo sal men di betiën dat ghi pleecht selker daet ende sal u houden over quaet, 952. Also sal hem elc mensche vriën van vrienscapen der quadiën, 873; ook 3359 (: castiën). Van poytieren ende quaetdyen, die snachs wandelen, *O. K. v. Dordr.* 23, 51. Dat venijn dat hem die quadiën drincken gaven, *Hs.* 221, bl. 120. Wat lone hebdi dis dat ghi denghenen goet doet, die u weder goet doen? en doen also de sunderen ende de quadyen? *L. v. J.* c. 41. Quadyen, . . . die houder (*liever*) barnen (*brand stichten*) dan sy blisken, Hild. 127, 32. Si was bedevaert getogen tot sinte Jacobs in Galissen, daer si inden wege . . . geraecte onder quadiën, die hem pijnden dat sise van live ter doot brengen mochten om hoor cleynode te hebben, *Clerc* 56. Eduwaert . . . verhatede (*vervolgde*) die quadyen so herdeleken (*scherp*), dat Gelrelant nye so veylich en was door te riden, Matth. *Anal.* 3, 255. Hi heeft mi in mijn ere behouden, die mi quadiën nemen wouden, *Lorr.* I, 597. (Hi) quam hier int land . . . predickende den lieden ende castiën daer hi vand vele quadyën vul ongheloovicheden putertiere, *Amand* I, 2437. Die ridders . . ., die hem suverden Vranckerike van roovers ende van quadiën, *Limb.* V, 461; ook II, 251; V, 75. Dit sijn quadiën, mordenaren, die ghene doget en garen, I, 429 (*var.* quode mordenaren). Dese dronken quadiën entie in luxurie dus vord diën ende altoos sijn sat van dranke, . . . si selen destrueren die kerke ende al kerstenhede, Velth. VII, 32, 7. Enen ridder, . . . die op ene corte stonde sal dese quadijen verslaen al ende al te nieute bringhen, *Wrake* II, 1001. (*Christus was*) gheboren vander maghet Maryën, ghepassijt vanden quadyen, *Lsp.* II, 43, 7. Die scrifture die ghescreven es van mi (*Christus*) die aldos sprekt: hi sal ghesellet werden met quadyen, *L. v. J. c.* 213. Op die ure so leidde men oc twee andre, die quadyen hadden gheweest, utwert met Jhesum, die men met hem crucen sonde, *ald.* c. 229. Sich onsen heer dan aen, hoe hi gheleyt wert van dien quadiën tot Jherusalem . . . ghebondenre hande, een veter (*boei*) om den hals gheslaghen, *Hs. Moll* 7, 96*c.* Die quadiën bespotttense, *Yst. Bl.* 617. Pancilla seide: Quadiën . . ., groot ongeval moeti hebben, dat ghi hebt doot den heilegen apostel, 656. Van te besoken mit pynen an denghenen die den rechter ghemelt sijn dat sy sijn quadiën ende hem ghewroecht sijn van quaden fayten, Matthijss. 200; ook 197. Dat si haren here int vlien doot sloeghen om Pippijns houde, . . . daer si aen daden alse quadiën (: partijen), *Brab. Y.* I, 660. Dese quadijen hadde ommeringhet met haere partijen alden clooster in deser maniere, als of sine souden destrueren, *Sp.* IV[1], vs. 79. Om te proliken in elke stede . . ., daer quadiën waren die ketteriën plagen, IV[1], 41, 36. Die Aubeiose (*Albi-*

gensen) . . ., die quadiën, die met geproeveder heresiën der kerken vriheit so onssetten dat si die werelt al besmetten, *Lev. v. Lutg.* II, 596. Daer (*bij God*) en mach ons nyemant bezeren, nyemonts tonghen noch quadyen (: vryen), Hild. 225, 152. Dat scepenen ende raetsmanne waerheide van quadyen besitten (*enquête houden*) moghen ende die correngieren na haren goetdencken, V. d. Wall 1, 79 *vgl.* (*a.* 1289). Waert dat . . . enige quadiën hem onthielden binnen Zuuthollant, dat dan onse stede op die misdadige over al . . . wttrecken ende wtleggen sullen mogen om die te vangen, 451 (*a.* 1418); ook 378. Zie nog Stallaert 2, 121; *Melib.* 2610; 2602; 2617 *var. herhaaldelijk* (bl. 679); 2781; *Belg. Mus.* 6, 308, 6; *Lorr.* II, 4180 (valsce verradren ende quadiën); *Mask.* 555 (dese quadiën, *booze geesten, duivelen*); *Boëth.* 230*d*; *Rijmb.* 20611 *var., aangeh. bij* Stoke *dl.* 1, *bl.* 425 (quadiën die quat spraken); *Lanc.* III, 12029; *Limb.* V, 1069; *Rein.* II, 4524; *Wrake* II, 742; *Lsp.* III, 2, 116 (hi (*de dappere*) staet (*houdt stand*) daer quadyen (*nietswaardigen, lafaards*) vlien); *Doct.* II, 3367.

QUADRAGENE, znw. vr. *Veertigtal. Voc. Cop.* e e n q u a d r a g e n e, quadragena, congregatio quadraginta rerum. — Van hetzelfde lat. woord komt af mnl. c a r e n e (z. ald. en vgl. CARINE, 2de Art.), nl. *eene vasten van veertig dagen.* Het woord c a r e n e, waarvan in het *Mnl. Wdb.* eigenlijk (in deze bet.) geen enkel voorbeeld uit het Mnl. staat opgeteekend, komt herhaaldelijk voor in eene „tafel van aflaten” van de St. Walburgskerk te Zutfen (± 1420), uitgegeven door K. O. Meinsma in *Arch. v. d. Gesch. v. h. Aartsdisdom Utrecht* dl. 30, bl. 226 vlgg.; zoo b. v. (ald. bl. 8, afz. afdr.): „hondert ende tien daghe (vasten) ende ene *carene*”; bl. 9: „hondert ende tseventich daghe ende ene *carene*”; twee jaer van ghesetter vastene quijt ende drie carenen ende hondert ende tien daghè”; „drie hondert daghe ende drie carenen”; „ene carene ende viertich daghe van ghesetter penitenciën”; (bl. 10): „vier jare ghezetter vastene, twintich carenen”; *enz.* Vgl. Kil. q u a r e n e, j. c a r e n e. — Waarschijnlijk zal c a r e n e wel eene bepaalde soort van vasten beteekenen, met name *eene strenge vasten.*

QUADRANT, znw. m. of o. (?). Van lat. *quadrantem. Vierendeel, vierde deel.* Hetzelfde als q u a r t i e r; z. ald. ‖ Den natuerliken dach heeft in hem XXIIII uren, ende hi heeft in hem IIII quadranten oft vierendeelen ende elc vierendeel hout in hem VI uren, *Proza-Sp.* 2*b.* — Ook in de bet. *uurwerk.* Zie een voorbeeld van 1481 bij Stallaert 2, 121, waar hetzelfde werkstuk eerst „quadrant” en vervolgens „orloy” genoemd wordt, en vgl. Kil. 856: q u a d r a n, horologium sciatericum, solarium (fra. *cadran solaire, zonnewijzer*), *et* regula, norma *et* pixis nautica, *vulgo* quadra, quadrans.

QUAECBERT (QUEEC-, QUEKE-, QUIC-, QUEC-, -BRET, -BORT, -BART), znw. o. *Een bord voor het spelen van het spel,* genaamd *„quaken* (*queken*)”; z. ald.), waarschijnlijk een soort van *triktrakbord* (*tiktakbord*); zie V. Hasselt op Kil. 511, en vgl. Wagenaar, *Beschr. v. Amst.* 10, 164, en de voorbeelden en medegedeelde bijzonderheden bij Stallaert 2, 124. Het Mnd. kent in dezelfde beteekenis *queke-, quickbret* (dat daarnaast ook **quake-, quackbret* bestaan heeft, blijkt uit de afleiding *quackbroder*, dat wel de bet. zal hebben van „iemand die een *quackbret* houdt”. Zie Lübben e. Walther 289, waar het woord verklaard wordt door „trictracbrett, spielbrett, würfelbrett”. ‖ Datmen op Zinte Katrinen velt ghene crame en zel zetten nochte gheen dobbelspel daer houden nochte qwecspul; ende yemant diet hierenboven dede, die zoudmen hoor dobbelsciven, qwecborde ende tafellen nemen ende ontweslaen, *R. v. Utr.* 1, 185, 10. Oock en sal niement quaken noch quaeckborderen houden binnen der vriheit, op III pont . . ., ende dat quaeckbort soudmen in sticken slaen, *O. K. v. Dordr.* 58, 203. — Ook in de bet. *plaats waar men op het „kwaakbord” spelen kan, gelegenheid om te „kwaken”*; hetzelfde als q u a e c b o r t s p e l en q u a e c s c o l e. Zij werd door den graaf of door eene stad verpacht. ‖ Item verbietmen elken te houdene openbare of heymelike dobbleschole binnen Ghend noch queecberders, *Cout. v. Gent* 676 (*a.* 1483). Die ooc op hare singeriën (*heerlijkheden, leenen*) quekebreden te vriëne plien ende daer af ontfaen verschot (*inkomsten plegen te trekken uit de verpachting van het kwaakbord*), dese crucen den heere God met consente, *Sp. d. Sonden* 15035. Dier sunden en achten si niet die ooc queeckbrede verhueren plegen, *Proza-Sp. d. S.* 96*c* (*vgl. ald. ook* dobbelschoelen halden). Van dien die terlinghe upt quekebret verhuren of enighen winkel om daer in te drivene spel, *Sp. d. S.* 5628. Dat hi gheoud (*l.* ghehouden heeft) bin zinen huus tqueekbart ende daer of ghenomen ghelt, te wetene van II sloten of van drien een (?) VI lb. par., *Invent. v. Br.* 5, 83. Dat hy aldaer ghehouden heeft tquecbort by nachte ende by daghe zonder consent van den heere ende wet, *ald.* Dat hi ghehouden heift tquekebort ende heefter ghelt of ghenomen zonder consent van den heere, *ald.* Van queekeberderen te legghene tien lb. par., ende elck diere queect X s. par., Gilliodts, *Cout du Franc* 1, 792 (*aangeh.* Gloss. *ald.*). Item verbiet men elcx te houdene openbare of heymelike dobble schole binnen Ghend nogh queecberders, *aangeh. ald.* Ende moet de kermisse van M. ghehouden sijn op tselve leen ende vermagh op de kermisse te stellen quickbert in proffyte van den heere, *ald,* (*vgl. vooral eene plaats* bij Lübben, *Suppl. op* q u e k e b r e t, *waar de aartsbisschop van Keulen* (1441) *zich beklaagt over verkorting zijner heerlijke rechten, doordat de stad Soest een eigen* „queckbret” *heeft opgezet*). Soo wie een quecbert beyde (*l.* hielde) binnen der vryheit van Bruessele, oft daer an deylde oft geselle ware, . . . souts sijn op een pond, *Belg. Mus.* 7, 295 (*a.* 1360). Do sy (*schepene*) vordeden dat queecbret ende mit denghenen die dat huerden, *Rek. d. Cam.* 3, 610, tween mannen die eyn deel holtes ghevleghen hadden vander stede daer S. Joh. misse sine queecbredes bede (*l.* bode, *kraam*) hadde ghestaen, *ald.* Van W., also dat hy queeckbret setten moest . . . up die dorpen daer kermis weere, *Geld. Maandw.* 2, 185. Dat die borghermeysters (*van Ameide*) jaerlicx verhueren sullen die boery (*berrie*) ende die waghe, dat queeckbert ende die dobbel schoole, die clootbane ende die colfbane enz., *O. Vaderl. R.* 2, 38 (*a.* 1433). Dat men binnen deser stede ende heure vryheyt geen quaecbort noch dobbelschoole houden . . . en mach, *R. v. Amst.* 442, 329. Dat wi noch onse nacomelinghe ghene dobbelscole, quaecbort noch makelaerdie gheven sullen te hantieren of te nemen binnen onser stede . . .; ooc en sullen onse goede lude van Haerlem die dobbelscole ende quaecbort niet gheven noch laeten hantieren, ende waert dat sijt daden, so souden wi die dobbelscole ende quaecbort weder geven mogen als te voren, *Keurb. v. Haarl.* 24. Van onser stad groten tynse . . .; van den queecbrede 60 lb., van den stapelgheelde 77 lb., *Rek. d. Cam.* 5, 46. Van den ghelde dat over jaer ghecomen is van den queecbrede, 3, 586 (*a.* 1366). *Van den queetberde* (l. *queecberde*). Item es overdragen dat nyemant gheen queetbert (*l.* queecbert) meer houden en sal bynnen Loven . . . overmids der quader eede (*vloeken*) wille die daer gevallen, ende datter goeder liede kynderen daerop ontgoedt worden, *Vad. Mus.* 3, 52 (*a.* 1396). — Samenst. q u a e c b o r t s p e l (q u e e c-), hetzelfde. ‖ Bi den ghemeynen scepenen, do sy horen wijncoop van den (*van de verpachting van het*) queecbrordespele (*l.* queecbordespele) vorteerden, vor wijn ende cost des hem an den wijncope

ontbrac XXVI sc., *Rek. d. Cam.* 3², 21 (*a.* 1367). — In dezelfde bet. quakelbert (quekelbret). ‖ Van den quekelbrede bi D. van Zittarden, *Rek. d. Cam.* 3², 4 (*dezelfde persoon wordt genoemd Rek. d. Cam.* 3, 610, *zie boven*). Quakelbort wordt door Hoffm., *Hor. Belg.* 6, 170 vermeld, doch zonder bewijsplaatsen.

QUAECKEN. Zie QUAKEN.

QUAECBORT. Zie QUAECBERT.

QUAECBORTSPEL (-BORDESPEL). Zie bij QUAECBERT.

QUAECSCOLE (*QUEEC-, -SCOOL), znw. vr. *Gelegenheid waar of huis waarin het „quaecspel" kan worden gespeeld.* Vgl. bij QUAECBERT. Voor de bet. van scole vergelijke men dobbelscole. ‖ Bordeel te houden of quaecscool of openbaer stoven te houden, of diefhangers of cattebiters enz., *Con. Som.* 32*b* (*ald. ook* dobbelen, queken, worptafelen ende alle ander quade spelen). Die renten die de stede jairlix pleecht te hebben van der dobbelscool ende van der quaecscool, *Leid. Keurb.* 118, 1.

QUAECSPEL (QUEEC-, QUEIC-, QUEC-, -SPUL), znw. o. *Het spel op of met het „kwaakbord"* (z. ald. en vgl. QUAKEN). ‖ (*J. beloofde dat hij*) niet meer . . . enich spul hantieren off ophalden (*sonde*) daer men gelt mede wint off verliest, het sy van dobbelspul, queeckspul, hilten, keybeecken off kegelen, *Arnh. Oudh.* 2, 154. In allerande ghenouchte daer hem tvolc mede vergheedt uut ledicheden, als zijn dobbelspel, tafelspel, tqueicspel, ringhelen enz. *Boeth.* 133*d*. Dobbelspel, schaecspel, queicspel, ringhelspel, keghelspel enz., 189*b*. Dat hi jeghen den vors. ontfanghere (van Vlaenderen) ghepacht hadde . . . binder stede van Oudenburch te doene houdene queecscole, dobbelscole, rollebanen, tafelscoole enz., *Gesch. v. Oudenb.* 2, 245, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op queecspel. — Ook in dezelfde beteekenis als quaecscole; z. ald. en vgl. QUAECBERT en (ald.) QUAECBERTSPEL. ‖ Dat niemen quecspel no dobbelspel en haude no bi daghen no bi nachte, bi daghe up III lb. ende bi nachte up X lb. (*elders, bl.* 142: up den ban van III jaren), *Voorgeb. v. Gent* 8 (*a.* 1337); ook 133 en 142. Dat niemen quecspel no dobbelspele (*mr.*) en houde binnen der stede, *N. Arch. Hist.* 1, 105 (*a.* 1371). Gheen dobbelspel daer houden nochte qwecspul, *R. v. Utr.* 1, 185, 10. Dat men gheen queecspel noch dobbelschole meer en hout binden vrye toghedaghen (*dagen waarop uitgestald wordt*) van der brugghemaerct, *Invent. v. Br.* 6, 467. Queecspel ende keghelbane, 468. Dat van nu voortan niement . . . en spele eenich spil van schietene, van caetsene, van clossene, van keghelne, van queecspelen, van werpene enz., *Cout. du Franc, aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op queecspel (*a.* 1542; van quaetspelen (*l.* quaecspelen), *ald.* Noch eenich spel met teerlinghen, quaet (*l.* quaec *of* = quaert? *vgl.* QUARTSPEL)) spelen of andere odieuse spelen, *aangeh. ald.*

QUAEL. Zie QUALE.

QUAELACHTICH. Zie QUALACHTICH.

QUAERN. Zie QUERNE.

QUAELAMBACHT (-AMBOCHT), znw. o. Naam van een gedeelte van het gebied van Zieriksee, Mieris 2, 249*a*; 305*a*. De oorsprong van den naam is onbekend, misschien is de eigenlijke vorm qualambacht of quelambacht, en staat het eerste deel in verband met mnd. *qual*, aufgestautes wasser (Lübben) of met ndl. *kwel* in *kwelwater*.

QUAERNSTEEN. Zie QUERNSTEEN.

QUAERTE. Zie QUARTE.

QUAERTEN. Zie QUARTEN.

QUAERTEINE. Zie QUARTEINE.

QUAERTEROEN. Zie QUARTEROEN.

QUAERTIER. Zie QUARTIER.

QUAERTSPEL. Zie QUARTSPEL.

QUAET (QWAET, QWAIT, QUAT; eene enkele maal ook QUADE, *Tijdschr.* 2, 58), bnw. Mnd. nd. nedrr. *quât*; ndl. *kwaad*; meng. *cwêd*. In de geschiedenis en den oorsprong van het weinig verbreide woord is nog het een en ander onopgehelderd. Indien het één is met het znw. quaet in de bet. *drek* (z. ald.), dan is het ook in het Ogerm. aan te wijzen, doch buiten het germ. zijn geene verwanten gevonden. Het tegenovergestelde van goet, dat men met dit woord vergelijke. Vgl. met dit Art. de talrijke verbindingen en voorbeelden voor verschillende der hier vermelde opvattingen bij Stallaert 2, 421 vlg.

A. Van levende wezens. — 1) *Slecht, kwaad, boos, verdorven*; uit een zedelijk oogpunt; ook *misdadig*. In *Voc. Cop.* is quaet vertaling van *malus*, *nequam*, *pravus*, *iniquus*, *nefarius* en *scelestus* (ald. ook quaet maken, pravare, en quaet ghemaect (ghequaet), sceleratus. *Teuth.* arch, boose, snoode, qwait, vrevelick, wederstrevich, maligus, pravus, perversus; arger, snooder, quader, booser, deterior, peior (ook *Voc. Cop.* quadere, deterior; alrequaetst, deterrimus, *doch dit kan ook op zaken worden toegepast*). Kil. quaed, malus, pravus, perversus, malignus. Plant. quaet, boos, *mauvais*, malus, malignus, malitiosus, pravus, deter, deterus, perversus; een quaet man, *un mauvais homme*, vir malus, homo perversus; een quaet wijf, een quade vrouwe, mala femina, prava mulier. ‖ Dat die wive sijn so quaet, datmen enghene goede en vint, *Melib.* 474; ook 578; 653; 657; *e. e.* Des quaets menschen soete sprake es als een strec, . . . daer men donnosele mede vaet, 1785. Here, wi sijn te quaet daertoe, dat wi in uw huus comen souden: so groot sijn onse sconden, 3507. Dat hi boven alle quade is quaet, die ghene die hem selven haet, *Sp. d. Sonden* 7845. Dese menschen die niet en willen (gode) ghelijc sijn mer Gode selve, die sijn quader ende meer verdoemt dan Lucifer, Ruusb. 5, 53. Hets scade dat ghi soo vrome sijt ende soo scoone . . ., ende ghi mede sijt verrader, trouweloos ende ooc quader (*nog slechter, erger*), *Vergi* 251. Ic kende Brunen valsch ende quaet, *Rein.* I, 2331 (*aan de dieren in Reinaert worden menschelijke eigenschappen toegekend*); ook 484. Het dochte hem overdaet (*het kwam hem te snood voor*) dat iemen soude sijn so quaet (nl *om zich aan hem, den gezant des konings, te vergrijpen*), *Rein.* I, 499. Al ware mijn oom (*Reinaert*) noch also quaet, 1336. Al es Reinaert selve quaet, hi hevet meneghen goeden maech, 1898. Gi sijt so quaet ende soo fel, ane u en es engene genade, *Lanc.* II, 41328. Sech, quade, onrein, lose boeve, *Rein.* II, 7312; ook 6918. Hi (*de hoppe, het beeld van den verleider onder de menschen*) es onreine ende quadere dan de duvel, Ruusb. 2, 219. Quaet scalc, . . . sech mi ware, *Sev. Vroeden* 1798. Een quaet wijf helpt niet gewacht, 2710. Een quaet keytijf, 4245. Dat hof (*zij die het hof uitmaken*) sal soo quaet wesen, dat die goede liede . . . uten hove selen winden (*zich wenden, zich verwijderen*), *Wrake* III, 958. Sulc helech man prijsdene (*Jephta*) daer of . . ., maer Josephus scaltene quaet, *Rijmb.* 7886. IX jaer . . . droech hi (*Achas*) crone ende was quaet, 14136. Dese (*Manasses*) was utermaten quaet, 14445. Judas, die een quaet verradere was, 26023. Hi (*Achab*) nam Jesabel te wive, eene de quaetste keytive, 12447. Die quaet sijn ende onreyne . . .. God es haer viant, 28189. Den quaeden valscen dief (*ellendeling*), *Wal.* 9221. Die quade Jueden, die Lazaruse wilden verslaen, *Sp.* III⁸, 39, 70. Marcabers, een quaet felloen, *Parth.* 6785. Die quade logenaren (*gemeene leugenaars*), 2568. Hier waren si (*de moordenaars*) quader dan do honde, *Bloeml.* 2, 146, 353. Dat ghi mi hebt gelevert nu den quaetsten tyrannen die leven, 3, 51, 145. Enen starken man, die alte quaet was ende starc, 2, 112, 55. Dese quade man, *ald.* 59. Bi des quaets Gelloens rade, 1, 28, 89. Si hilt hare selven over quaet, datsi noit (*ooit*) dede die overdaet, 1, 135, 381. Een quaet verradere, 1, 165, 307. Die

nu es quaet mach werden goet, ende werden quaet die nu goet doet, 2, 17, 191. Quade orworme (*oorblazers*) . . ., die pleghen der valscher niemaren, 2, 20, 315. (Keye) was geheten quaet vilain, 3, 32, 39. Nu comt dit quade wtgheles (*het uitgezochte*; dus *deze uitgezochte*, d. i. *zeldzame*, *buitengewone snoodaard*), *Mask.* 578. Zo waenstu dat de quade ende aerghere meinschen machtich ende salich sijn, *Boëth.* 41*b* (lat. ald. *a*: *nequam homines atque nefarios*). Sijn quaet wijf, *Sp.* III[4], 43, 13. Voor Gayuse, den quaden sot, *Sp.* I[2], 3, 9 (*Caligula*). Ooc hebbene die quade wichte (*booswichten*) an eene calumme vaste ghebonden, *Amand* II, 848; ook Stoke VII, 59. Mi hevet een quaet wicht so verre bedroghen dat ics bem erre, *Rein.* 1, 3407. So dat tquade wicht . . . up enen man van Israel scald als een quaede ende fel ende vloecte ons Heren name, *Rijmb.* 5410. Quaet wicht! sprac hy . . ., scaemdicks my niet, ghy sout hier blyven, *Troyen*, dl. 1, vs. 3873. Die quade wichte (*duivelen*), *Sp.* II[2], 15, 91. Beli mesdoet hi . . . die seit dat . . . iet maken conde die quade geest (*de duivel, de geest des kwaads*) sonder die zonde, *Bloeml.* 2, 56, 274. Die quade gheeste . . . die omme ons te hoonne wanderen, 2, 75, 204 (vgl. Plant. quade geesten, *mauvais esprits*, *esprits malings*, maligni spiritus, maligenii, cacodaemones). Men wilde daer seggen . . . dattie quade geest had gewesen, 2, 161, 22 (nl. *die verschijning*). Zie nog een voorbeeld bij QUALINGE. — Van dieren. ‖ Aspis, . . . dat een serpent is van dien quaden (*een kwaadaardige slang*), *Nat. Bl.* III, 2044. Die diere (*ratten*) sijn so quaet, alsi onsteken met luxuriën, . . . valt haer orine op yemens huut, al dat vleesch moet rotten uut, II, 2942. Dat honde niet en sijn so quaet (nl. *als menschen*), es hem ghedaen enighe misdaet, *Bloeml.* 2, 146, 360 (*men ziet op deze plaats den overgang tusschen deze opvatting tot die, vermeld in de Aanm.*). — Ook in de bet. *karakterloos*, ook *laf*, *nietswaardig*. Vgl. QUAETHEIT, 1). ‖ Hi es quaet, dat hi mi so ontraet, *Ferg.* 1778 (fra. *molt es mauvais qui tant me doute*). Ay God, nu ben ic harde quaet, dat ic niet en doe den raet dat ic die scone sage van na, *Bloeml.* 3, 38, 259.

2) Als qualitatief woord, *slecht in zijne soort*, *slecht in eene bepaalde hoedanigheid*, *niet deugend*, *waaraan iets ontbreekt.* ‖ Ey quade dierne, holde dit . . . voer u romenye, malmesye, yepecras ende andere leckernye die gy hebt gebruket in der werlt, *Hs. Diepenv.* 88*d*. Quade cnechte en maect gheen heren, so dat si di iet moghen deren, *Alex.* I, 519. Ghelijc dat een leerere vroet leert dat nutte is ende goet, also een quaet leere (*d. i.* leerre) leert dat onnutte es ende verkeert, *Melib.* 904 *var.* (bl. 656). Alsoo een wijs medecijn gheneest metter conste sijn een ongemact (*l.* ongemac) . . ., also bederft die meester quaet dien hi in curren (*l.* te curen) bestaet (*onderstaat te genezen*), *ald.* Men ontsiet den goeden prince niet, maer den quaden men ontsiet om sine quaetheit, *Melib.* 2626. Want gi een ongetrouwe seriant sijt ende een quaet (*nl.* seriant), *Lanc.* III, 2406. Dattie beste riddere die levet . . . moet wesen bi dier daet in dien altehant gerekent quaet, IV, 8467. Die quaetste ridder, 8471. Hi wart den Turken een quaet gebuer. *Parth.* 6629. Bi quaden herden bliven die scape verloren, *Kerk. Cl.* 11.

3) *Slecht voor iemand*, *iemands nadeel beoogende of bewerkende.* Vooral met eene bepaling. ‖ O wi, quaet god Mamet, seide die soudaen, hoe vul sidi! *Limb.* XII, 438. So wi dicke onverdient hen te felre sijn ende ooc te quader, *Parth.* 6301. Die quaet theghen (= *gewoon mnl.* jegen) hem selven es, theghen wien sal hi wesen goet! *Sp. d. Sonden* 7842. Kil. quaed, nocens.

4) *Er slecht aan toe*, *in een slechten toestand verkeerende*; *ongelukkig*, *ellendig*, *rampzalig.* ‖ Wie diere gelooft, sal salech wesen, ende die twifelt eens woorts van desen, blijft vermaledijt ende quaet, *Sp.* II[4], 6, 29. Vgl. B, 4).

5) *Gering*, *onaanzienlijk.* Vgl. B, 3). ‖ Si . . . liet niet hare liegen den quaetsten knecht . . . ende den onreinsten . . ., die in al min hof . . . was, *Lanc.* III, 12809. Ic wille hem morgen in die zele senden bi enen quaden knecht u hooft op enen stoc gerecht, *Ferg.* 1780.

6) *Leelijk*, *een onaangenamen indruk makende.* Omgekeerd heeft fri. *lilk* en holl. dial. *leelijk* (*lillik*) de bet. „kwaad, boos op iemand". ‖ Al waer een quaet ende lelic ghedaen, Hild. 79, 67 (*misschien moet men* quaet *evenals* lelic *opvatten als bijw., maar dan volgt daaruit toch het bestaan van het bnw. in deze bet.*).

AANM. — De bet. *kwaad of boos op iemand*, van een persoon gezegd, was nog zeldzaam in het Mnl., zij wordt ook bij Kil. en Plant. niet genoemd, maar zal in sommige, vooral noordndl., tongvallen wel bekend zijn geweest. Bij Plant. vindt men een spoor er van in de vertaling van quaet maken, exacerbare, irritare (doch onmiddellijk daarvoor gaat „*empirer quelqu'un*" en er volgt: „malo fementum suppeditare, facere deteriorem, mala inferre": zij wordt dus nog niet scherp als eene afzonderlijke opvatting gevoeld, maar vloeit voor het taalbewustzijn nog met die van *kwaadaardig*, d. i. „kwaad van aard" te samen). In het Mnd. was zij reeds vrij gewoon (Lübben 3, 397), en in het Mnl. heeft quaet deze beteekenis op eene paar plaatsen waar het verbonden is met moet; vgl. bij B, 7). Daaruit mag wel worden afgeleid, dat ook een persoon subject van quaet sijn kon wezen. Naar het voorbeeld van *kwaad op*, en als tegenstelling daarmede, is in het jongere Ndl. *goed op iemand* gevormd.

B. Van zaken. — 1) *Slecht*, *kwaad of verkeerd uit een zedelijk oogpunt. Voc. Cop.* quade lost, lost toncuusheiden, libido; quade losticheit, incendium; quade ghenuchte, voluptas; vol quader ghenuechten, voluptuosus; quade lysticheit, astus, calliditas. ‖ En es dinc . . . so oncuusche no so quaet, men maeght sonder scande wel setten (*opteekenen*, *als gebeurd vermelden*), *Wrake* III, 650. Den wech der naturen breken met quader luxuren (*onnatuurlijke ontucht bedrijven*), II, 642. De meinsche . . . sterft hier (*op aarde*) also meneghe doot, als hij menichwerf siner quader lusten sterft, *Boëth.* 4*d*. Want hem ter doot al haer quaet leven te voren comt, *ald.* Dat Haersint dor minne ende quade sede (*wulpschheid*) Reinaert sinen wille dede, *Rein.* I, 242. Nu es ooc nijt de quatste ende donselegste ondogt dat wesen mag, *Limb. Serm.* 41*d*. Vallen in quaden begherte, *Bloeml.* 2, 13, 20. Quade ghierechede, 2, 14, 51. Hi wordt bedraghen ende ghewroecht van soo vele quader saken, *Bloeml.* 2, 199, 346. Ledichede, die wortel ende zaet, daer al quaet gepens uut gaet, 2, 69, 293. Quade giften (*geschenken waardoor men zijn geweten bezoedelt*, *zich laat omkoopen*) te versmadene, *Clerc* 91. Hi pensde dat hi quade voere hadde ghedreven (*een gemeenen streek uitgehaald had*) met Melioere, *Parth.* 2032 (bij Massm. *ghedreven*, bij Borm. *ghedaen*). Ghi hebt mi drie quade treken . . . gedaen, daer ic toorn af hebbe ontfaen, *Sev. Vroeden* 2146. Enen quaden valscen keer, daer ghi u lijf verboret mede, want ghi braket ghereehten vrede. *Parth.* 7033. Van quaden wille onbesmet, ende laten des vleeschs welichede, *Bloeml.* 2, 211, 190. Ydelheit . . ., roekeloosheit . . ., quaet wille, *Sp.* IV[4], 6, 7 *fragm. te Gent.* Die princen ende die meeste des volcs hem verbliden, om dat si haren quaden wille hadden, *Hs. Moll* 7, 102*c*. Dats een quade ghierighe pleghe, *Bloeml.* 2, 198, 300. Datmen quade ghelooften sal breken, *Melib* 544. Haddi ghelooft yemanne ghedaen, dat lelijc waer ende quaet, 2033 Swoer hi dan enen quaden eet, *MLoop* II, 3219. Stride die sijn altoos quaet, ende

wet datse God haet, *Melib.* 3016. Hoe quaets aerts hevestu ghewesen al dijn leven, *Segh.* 3772. Dat woeker es oft also quaet, *Bloeml.* 2, 194, 151. Dats quaeder dan diefte, 2, 196, 234. Dat was quaet ghedaen, *Sev. Vroeden* 2697; ook 3227 (vgl. QUAET, Bijw.). Van der tijt dat hi verstaen conste in sinen moet dat (*hetgeen*) quaet ghedaen ware ende goet, *Bloeml.* 2, 17, 166. Die enen andren . . . ofwint sijn rechte goet, dits also quaet . . . alse roof ofte diefte es ofte quader, *Lsp.* III, 2, 65. Huusen, stoven, cameren daer men quaet pleit (*slechte gezelschappen of bijeenkomsten*) in hout, *Invent. v. Br.* 4, 154. — Ook van al hetgeen in verband staat met den duivel. ‖ Dat hi een deel ontvruchte das dat het (*het zwarte paard*) van quaden halven ware, *Parth.* 949. Hi seinde hem van quaden dinghen, *Bloeml.* 1, 185, 114.

2) *Slecht*, gezegd van al wat niet deugt, zaken zoowel als dingen, *slecht in zijne soort, kwaad. Voc. Cop.* quade niemare, infamia; quade name, fame, infamia; van quader famen, van quaden name, infamis (ald. ook quaet van name, infamis), in een quade fame bringhen, diffamare; quaet ghescrifte corrigeren ende dorstreken, cancelleren, cancellare. ‖ Quade Tonge, . . . hi hadde met hem vele quadiën, sariante al ute Normandiën, *Rose* 3873. Het hadden quade tonghen ghedaen met valscher spraken, *Bloeml* 2, 21, 338; ook 20, 319. Aldaer die menighe blijft in dwael by quaden exempele, 3, 80, 146. Dat die wive met quaden rade die mannen honen, *Melib.* 513. Quaet graen op die tonge hebben, Despars 3, 1. Verraders tonghe, die is . . . quader dan enich swert ghevenijnt, *Limb.* VIII, 362. Alse die tonge es tquaetste blat . . ., alsoo, es si ooc . . . dbeste blat, daer si es goet, *Doct.* II, 746. Soo dat si (*tragen*) liever voort aen opt quade aes leven (*op eene oneerlijke manier aan den kost komen*) dan si hem ten arbeit geven, *Proza-Sp. d. S.* 60*c*. Die keyser . . . versende den paeus . . . in een verre quaet lant (*een afgelegen onherbergzaam oord*), *Lsp.* II, 48, 840. Du sies twee wege . . ., deen quaetst dander best; deen geeft bliscap, dander verdriet, *Rincl.* 199. Hi hadde gehat quaeden wech . . . (in een pat, daer so vele dorne stonden *vs.* 519), dat bloedich worden sijns perts been, *Lanc.* II, 542. Selden hevet goeden wtganc, daer dbeghin was quaet ende cranc, *Doct.* II, 2285. Men mach met lichten dinghen die quade ghewoonte niet weder af bringhen, *Bloeml.* 2, 197, 247. Wie ghevet quade mate of goet ontweghet, 2, 198, 283. Die hen metten ghelde ghenaren ende den swaren goeden penninc uutwieden (*uitzoeken om te houden*) ende den lichten quaden weder bieden, 2, 198, 296. Esser wat nyeuws? . . . jaet, nooyt gheen quadere, *Sacr.* 1040. Dus es dese redene quaet, *Melib.* 646. Quaede haeste es onspoet, *Lsp.* III, 10, 163. Scone weder ende quaet, *Bloeml.* 2, 55, 249. Dat weder en mochte niet sijn quader, *Rincl.* 1316 (vgl. ndl. „*boos* weer"). Die wech es broosch ende quaet ende van den watere sere verreghent, *Belg. Mus.* 3, 113, 192 (*de verklaring in Bloeml.* Gloss. *door* „zwak, bouwvallig, onsterk" *berust op verwarring van* wech, „weg" *en* weech, „wand"). Vrecheit heft die werelt dorgaen: quaet cruet es gewassen saen (*schiet welig op*), *Torec* 2526 (*zie nog drie plaatsen bij* CRUUT, kol. 2185). Maecti uwen name quaet ende wert gheheten ongerecht, *Limb.* X, 840. Het maecte den lieden quaden mont (*zij waren er slecht over te spreken*), dat men hem so crankelijc bistont na tgescrefte ende na tgelof, Velth. IV, 18, 58. Quade niemare, *Flor.* 557. Hier es der spisen quade tijt, *Rein.* I, 1111. So vele volcs was in die stede, dat arme lude daer tien stonden quaden tijd herberghen (*een slechten, duren tijd voor logies*) vonden, *Rijmb.* 21236. Dat ostelriën quaden tijt (*duur*) souden wesen te Parijs, *Couchy* I, 42. Sulke wijf hebben die matrice so quaet, dat sij niet des mans saet al en behouden binnen hare, *Vr. Heim.* 1031. Den ghenen die den slaep heeft quaet, *Nat. Bl.* X, 295. Die die borst van conde heeft quaet, 389. Hem die tantvleesch ende mont quaet hevet ende onghesont, 375. U dert quade bloet, bedi moetti gelaten wesen, *Sev. Vroeden* 2152. U steket herde dat quade bloet, 2161 (*men kan hier* quaet *ook vertalen door* ongezond; *vgl. bij* QUAET, znw., 1e Art., *de bet.* „ziekte, kwaal", De Bo *een kwaad gat*, eene gevaarlijke etterwonde; *eene kwade keel*, eene keelziekte, en (*zich*) *kwaad bloed maken*, zijne gezondheid stooren, zich onpasselijk maken door gramschap" (ook Schuerm.); vgl. ndl. „dat zal *kwaad bloed* zetten", wrok of oneenigheid veroorzaken; Stoett, n°. 219). Twelke lodin dac langhen tijd zeere quaed (*slecht, in slechten staat*) gheweist heeft, *Invent. v. Br.* 5, 310. Van quaden vissche te vercoopene, 5, 82. Die quade smake ende die quade lucht werter mede benomen, *Barth.* 739*b*. Tvoors. lant gelt tbeste te huyere 32 st., ende 24 st. tquaetste, *Inform.* 365. Alle lude gheven alre eerst gouden (*goeden*) wijn ende dar na den quaderen (*minderen, minder goeden*), *Boec d. M.* 13*v*. Van een quade hoeyckijn (*vklw. v.* hoike); van een half quaet hoeycskijn, *Rek. d. Buurk.* 110. Van een quade scael, 111. Van een quaet wagenscot, 88. Van quaden weyt, die onse vrouwe gegeven wert van den rade van hollant, doe onse borgeren hoir goet genomen wert, 121 (*de woorden zijn niet zeer duidelijk*). Van vele quaetsdijcs (*l.* quaets dijcs) te maken in die Alblaes, in Donkersloote, in Blocweer, int jaer (13)80, sente Martijns scouwe over te comen ende eer tlant inbrac, *Rek. d. Graf.* 1, 150. En ghift hem (*God*) niet quaetse (*l.* tquaestste) lot, also die vrecke Caym dede, *N. Doct.* 2576. Den munter, die to Haren in den keller quaet golt ende sulvergelt hadde gemuntet, *Cron. v. Benn.* 126. Vercoft R. een deel quaets gelts dair hy voir gaf . . . 35 gul., *Rek. d. Buurk.* 95 (vgl. *Mnl. Wdb.* 2, 2038 op goet (het tegenovergestelde: „zuiver, gangbaar"), *Ndl. Wdb.* kol. 1056 op gelt, en De Bo 591; *kwaad geld* kan ook de bet. hebben „oninbare schuld, geleend geld dat men vreest niet terug te krijgen"; vgl. De Bo t. a. p., en ndl. „goed geld naar *kwaad* geld gooien"; vgl. Stoett, n°. 534). De twee groote, gheheeten de quade plecke (*ook* placke) die men ontfanct ter Sluus ende elre . . . op elcker tonnen hollandscher keyte (*kuit*), *Invent. v. Br.* Gloss. op quaet (*a.* 1476; *de oorsprong der benaming is onbekend*). Waendi dat icken ontsie? nenic ene quade not (*eene slechte, oneetbare noot*), *Bloeml.* 3, 51, 171. — In quaden (*vuil, vies*) water moet ic versmoren, dedict, Hild. 59, 74 (*vgl. boven de bet.* „leelijk", *welke ook aan deze opvatting kan ten grondslag liggen*). — Quade herberge, *eene herberg met een kwaden naam, eene in een slechten reuk staande herberg.* ‖ Van der stove ter Potterie als van quader herberghe te houdene XV sc., *Invent. v. Br.* 4, 151. De stove ten besem (*een uithangteeken*) es bedraghen van quader herberghe bi daghe, 5, 83. Van quade, onredelicke ende onbehoorlike herberghe te houdene bij nachte 6 lb. par., by daghe 3 lb., Gilliodts, *Cout. du Franc.* 1, 790.

3) *Gering, onaanzienlijk, waardeloos, slecht.* Het tegenovergestelde van goet, 7). ‖ Daer een zwijnherde sat . . . ende hadde ene quade pelse an, dat hi binaer naect sceen, *Sp.* III^4, 45, 65. Quade cledren heefti angedaen, ende ginc metten aermen mede, III^3, 22, 66. Hier binnen . . . worden hare cledre quaet (*slecht, versleten*), dies si en hadden betren raet, want si waren bloot van goede, *Limb.* VI, 1798. Wijn . . . is . . . die beste dranc, daer hi goet is ende fijn, ende die quaetste dranc die mach zijn, dats wijn vuul ende ongave, *Lsp.* I, 32, 9 (*de naarste, miserabelste drank*; of is de bet. *schadelijk, nadeelig*?). Ene witte broec, ru alse een haer, haddi ane ende twee quade scoen, *Ferg.* 790. Philotas . . . hadde an een quaet cleet, *Alex.* VIII, 432; ook *Amand* I, 5493 *Opschr.*; II, 3326; *Sp.* II^7, 9, 67 (quade cleederkine),

Sijn bedde was die coude erde . . ., ende daer up ene quade hare, *Sp.* III*, 2, 21. — Ook *gering in aantal*, *hoeveelheid*. ‖ So scoonre herbergen ende so goeder vant men quaden coever (*voorraad*) daer, *Flor.* 1841.

4) *Ongelukkig*, *onvoorspoedig*, *ellendig*, *rampspoedig*, *slecht*. Het tegenovergestelde van goet, 11). *Teuth.* aventuer, geval, spoit, id sy guet off qwait, eventus, fors; qwait aventuer, ongeval, ongeluck, ramspoit, onheil, onsald, infelicitas, infaustitudo; qwait of onselich, adversus. Plant. quaet ongheluck, *malencontre*, infortunium, mala fors, exitium (ook in verschillende uitdrukkingen). ‖ Met quaden aventuren vloeken, *abominor*, *Voc. Cop.* (misschien is dit ook de bet. der glosse: „quaet, levus"). Daer gheviel mi quade avonture, *Bloeml.* 1, 4, 112 (*Rein.* I, 994). Bi quader avonturen, *Ferg.* 2095 (fra. *par male aventure*). U scep . . . hadde quade vaert ghedaen, *Bloeml.* 2, 10, 305. Ene quade reise hebben, *Cron. v. Vlaend.* 1, 239. God gheve hem quade vaert, *Bloeml.* 3, 130, 50. Ic heb noch dat quaetste lot (*ik ben er het slechtst aan toe*), *Rein.* II, 7098. So nes gheene maniere van doden quaet up dat de meinsche wel heift gheleift, *Boëth* 4*d.* Wel quaden dach moet u ghescien alle daghe, *Segh.* 3820. Ghi moet hebben een quaet jaer, 3470 (*zie meer voorbeelden bij* JAER). Quaden avent . . . moet ghi hebben, *OVl. Lied. e. G.* 338, 666 (*vgl. het tegenovergestelde in den wensch*: „goeden avond!"). Dief, waendy hierinne hebben ghebleven desen nacht ende uwen tijt te stelene ghewacht? dies moetti hebben quaden dach, *Bloeml.* 3, 107, 50. Dat sire quamen was ter quader ure, *Aiol.-fr.* 195. Die keytijf die hier soo leeft dat hi in dander werelt heeft min dan hi hadde te voren, ter quader tijt wert hi gheboren, *Esop.* LXVII, 21. Ter quader tijt quaemdi herwaert, ghi sult verliesen tlijf, *Segh.* 3474. Ter quader tijt was hi (*de strijd*) bestaen ende gheëndt, *Bloeml.* 1, 137, 25. — Ter quader tijt komt ook voor in eene andere bet., nl. als tegenstelling van ter goeder tijt; vgl. GOET (2, 2037) eig. *laat genoeg*(?), op de volgende plaats schijnt de beteekenis te zijn *toch eindelijk*. ‖ Swijcht ter quader tijt, wi sullent horen, eist jou lief, *OVl. Lied. e. Ged.* 269, 1014. Of is de bet. *voor den duivel*? Dit kan ook de bet. zijn van ter quader wilen, *Wal.* 8571: „houdi met mi juwe ghile? comets of ter quader wile, oft ju maket droefheit vele". Men zou de uitdr. ter quader wile ook kunnen opvatten in de bet. van ter goeder wile (vgl. GOET t. a. p.), nl. *onmiddellijk*, *dadelijk*; ook op de vorige plaats zou die bet. het best passen, maar het is niet duidelijk, hoe de uitdr. dezen zin kan hebben. — Daer of so porde . . . so groote orloghe . . ., dats Vrankerike te quader was (*er des te slechter aan toe was*), *Lorr. fr.* I, 297 (*men moet wellicht* Vrankerike *als datief opvatten*, *alsdan is* quader *comp. van het bijw.* quaet, *en is de uitdr. de tegenstelling van* mi es des te bat; *vgl. ook de volgende plaats*). Vele kerstine . . . sullen van der roomscher kerke keren, ende ghi, gheestelec volc, mede om des hoofts (*d. i.* hoofs; *vgl* 958: dat hof) quaethede, dat soo groot es . . . dats al aertrike te quader es, *Wrake* III, 952. — Quader doot sterven, *een ellendigen dood sterven*, *op eene ellendige of rampzalige wijze om het leven of aan zijn eind komen.* Vgl. MORT, 1). ‖ Ic duchte dat hi es ghestorven quader doot, *Esm.* 844. Si en sullen ons niet ontflien, si sullen sterven quader doot, *Segh.* 3398; zie meer voorbeelden bij DOOT (2, 295) en vgl. *Segh.* 3436: „eer ghi coomt vanden velde, seldi doen wel quaden fijn".

5) *Nadeelig*, *schadelijk*, *slecht*, *kwaad*; ook *verderfelijk*. Het tegenovergestelde van goet, 10). ‖ Der werelt raet is dicwils quaet, *Profijt. Liedeb.* 31, 10, 3. Is si (die nuwe mare, *het praatje*) quaet (*in iemands nadeel*), hebt liever dan datse voort segghe een ander man, *Lsp.* III, 3, 95. Met hem die clappen gherne ofte die sijn van quaden scherne . . . (ne) suldi wandelen, III, 3, 149. Quade clappinghe, *Invent. v. Brugge* 6, 342. (*W. en G. zijn veroordeeld*) van quaden becke, elken een jaer ofte den steen te dragene, *Ouden. Meng.* 1, 246 (*aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op quaet (ofra. *maulvaise bouche*); zoo nog eens *ald.* Dese siecheit is quaet *gevaarlijk*) ende deerende, Jan Yp. 149 (*van de pokken*). Hi ghelouwen (*greep hem*) bi der mouwen, . . . daer trac hine ten quaden spele (*tot een voor hem verderfelijk spel*, sarcastisch voor *wraakoefening*), ende . . . warpene onder sine voete ende stakene also onsoete dat hi hem die herssenen sparsen dede, *Wal.* 9224. Si (*bijen*) scuwen sere die quade (*schadelijke*, *slechte*, *ongezonde*) lucht, *Bloeml.* 2, 47, 187. Si (*bijen*) sterven van der roken quaet, *ald.* 190. Lieten si tkint binnen der stat, het ware quaet, *Sev. Vroeden.* 205. Constict also quaet ghedinken (*iets bedenken dat nog erger voor u is*), dies sone soudi missen niet, *Wal.* 5734. Die si mochten ghecrighen, meshandelden si onsochte ende sloughen se doot oft also quaet, *Amand* II, 41. Die casteel . . . die de toolne ende de quade seden (*een stelsel van roof en afpersing*) hilt met overmoedicheden, *Wal.* 1558. Hine wille niet dattie tolne blive staende no die quade sede, daer men den menighen pine dede, 1688 (*in denzelfden zin* onsede, 1617). Dat Lucifer, die helsche drake, heeft gestort dit quade venijn, *Kerk. Cl.* 67. Nu bem ic uter quader stede (*de hel*) verloost bi M.'s bede, *Sp.* III*, 56, 95. Dat die stat die boven staet (*in de hel*) es ganser (eig. *gezonder*, d. i. *minder verderfelijk of verschrikkelijk*), nochtan es si quaet, *Bloeml.* 2, 28, 195. — Met den 3den nv. van den pers. ‖ Hets quaet dan elken man vele pinen sinen lichame, *Bloeml.* 2, 85, 73. Dat vernoyde minen vader ende dochtem quaet, 1, 167, 23. Wil sijn meester groove spise (h)eten, dat ware hem quaet, doetti hem weten, *Denkm.* 3, 97, 95. Doch (*doe*) noch enewerf minen raet: ic waent di niet sal wesen quaet, *Sev. Vroeden* 2083. Dede hi altenen in sijn gedochte daer hi quame alle joncfrouwen, het ware heme quaet te minen trouwen, *Ferg.* 1374. Waer dat sake dat ic doen mochte dienst die u bequame dochte, dien soudic doen, wien quaet of goet, *Rose*, bl. 254, vs. 88. Doen . . . si verstonden duvels tale, docht hem allen quaet te male, *Bloeml.* 2, 10, 301. — Vooral in het is quaet met een volgenden infinitief of een voltooid deelw., waar ook nog heden *kwaad* in dezelfde bet. gebruikt wordt. ‖ Mit stercken sotten is quaet folen, *Bloeml.* 3, 89, 104. Het moet van na (*nabij*) quaet vechten wesen teghen den viant, *Sp. d. Sonden* 1406. Men pleget te seggen; mit grooten heren is quaet kersen te eten, *Hs. G. f.* 51; ook *Blome der doochden* 59 (vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 743*a*). Quaet ooc zere het striden doet (*is*) theghen die gram heft den moet, *Sp. d. Sonden* 16185. So ist (*de egel*) te tasten harde quaet, *Nat. Bl.* II, 1777. Als men gueden raet suect der zielen, dat waer quaet verswegen (*zou niet goed zijn*, *zou het nadeelig zijn het niet te zeggen*), *Proza-Sp. d. S.* 104*a*. Daer volgeden hem twe goede man . . ., die quaet waren achterbleven, *Merl.* 12874. An wyen dat schoonheit is ghesien, aen hem soo waer sy quaet vergheten, Hild. 79, 75; ook 91 (vgl. bij DOGEN, kol. 261, o. a. *Vergi* 539: „haer feeste *en dochte niet* (=*ware quaet*) vertoghen"). Man ende wijf is quaet te scheiden, noot en doet se daertoe leyden of nutscap, *Bloeml.* 3, 75, 197.

6) *Moeilijk*, *lastig*, *bezwaarlijk*. Het tegenovergestelde van goet, 9). Vooral met een inf. met te. Plant. quaet om doen, *malaisé à faire*, difficile factu, laboriosum. ‖ O wi, o wi, dats quaet verdrach (= quaet te verdragen, *nl. scheiding*, t. w. *door gelieven*), *Bloeml.* 3, 122, 18. Dies hadde hi quaet ver-

drach (*kon hij niet verdragen*), daert mijn heer Arnout toesach, 2, 124, 641 (*vgl. bij* ONVERDRACH *de uitdr.* „in onverdrage nemen"). Dus es hi (*het dier*) te vane quaet, *Nat. Bl.* IV, 1065. So sijn die vrouwen te dwinghen quaet, *MLoop* II, 2808. Mit enen heucke overslaghen . . ., dat sij quaet was te bekennen, 3369. Diere quaet ware te bringen ave, *Limb.* II, 598. Dat een man met sinen oghen siet, dats hem nochtan quaet tongheven, *Lippijn* 79. Dat de vellen quaet te gecrighen zijn, *Inform.* 468. Die wolle es de helft quader te gecrigen dan die plach, 195. — Vgl. Despars 4, 390: „dat gelt was quaet crijchs" (*moeilijk te krijgen*), en *kwaadkrijgs* bij De Bo en Schuermans.

7) *Boos, kwaad, toornig, vergramd.* Zie de Aanm. bij A). ‖ Nestor hoorde dat hy seide mers (*zie dl.* 3, 1469); van quaden moede sach hy dwers, *Troyen* dl. 1, vs. 3371. Die eenen auderen in eenen sloot stoot oft jaecht, willens offte quaet moets (*d. i.* quaets moets; *doch misschien is* quaetmoets *als eene eenheid op te vatten*), breeckt 7 olde schilden, Racer 4, 219. Zie ook QUAETMOEDICH.

8) *Onaangenaam.* Het tegenovergesteld van goet, 12). ‖ Vrient, ic en seit u niet op dat, dat u soude wesen quaet, *Bloeml.* 1, 131, 204.

C. Het verbogen bnw. als znw. gebruikt — *a*) Als znw. m. en vr. Die quade, *de slechte, de booze*; ook *de slechtaard, falsaris.* Vooral in het mv. ‖ Den verradere ende den quaden laetstu (*de dood*) leven met ghenaden, *Parth.* 2502. Men kent den quaden by den quaden, omdatse gheliicke sijn van daden, Hild. 53, 37. Die quade hi suect te alre tijt werre, toren ende strijt, *Tien Pl.* 997. Die quade waent altoos des, watmen ruunt, dat van hem es, *Lsp.* III, 3, 139. Die quade . . . en gaf hem selven noyt goeden raet, *Melib.* 1902. Die rechtre, die niet corrigiert den quaden, hi leerten ende vercoent, 2617 *var.* (bl. 679). Men heeft in allen stonden beyde goede ende quade vonden, *Bloeml.* 2, 177, 21. Dat de quade onghepuniert keytivigher zijn dan ghepuniert, *Boëth.* 230*a*; zoo nog eens *ald.* De goede loonen . . . ende de quade bilics punieren, 193*b*. Den goeden staet te sine ewelike sonder . . . enege pine in hemelrike . ., ende den quaden . . . int helsche vier, Velth. VIII, 2, 29. Tote dattie rechter, onse Here, die quade sceden uten goeden, *ald.* 42. Van der pinen der quadere, VIII, 26 *Opschr.* — Dus hevet de quade . . . den here so vele doen verstaen, dat hi . . . verdoen wille . . . sijn kint dore haren wille, *Sev. Vroeden* 3515. Dat hi den coninc entie quade (*de slechte vrouw*) versciet. . . int bedde daer si te samen laghen, *Sp.* IV[3], 14, 11. Ic sal . . . sijn . . . van sinen naasten rade: ic sal van hem (*den koning*) jagen die quade, *Ferg.* 358. Si hadden onder hen ghecoren enen coninc . . ., die quaetste der quadere was hi, *Brab. Y.* VI, 5240. O bose, menegher quadere quaet (zie QUAET, znw. m. en o.), icken volge niet dinen raet, *Sp.* II[4], 62, 41 (lat. *o iniquorum procacissime*). — Ook evenals die evele, van den duivel. ‖ Lieve kint, seitsi (*Maria*), ic ben ghereet jeghen den quaden, die al hier steet, te bescuddene den mensche, *Mask.* 377. Dese quade, die ic hier vinde, verkeert recht gheheelike, 394. Dus voer die quade sire vaerde, so dat hi niemene daer en daerde, *Lsp.* II, 61, 65. — Nu en dan is het twijfelachtig, of men het mv. voor zich heeft van het znw. quaet (zie beneden), of wel van het als znw. gebruikte bnw.; zoo b. v. *Melib.* 2618: „die rechter . . . en draghet swaert sonder redene niet, maer ter wraken over die mesdadeghe quade". Dat ook van quaet, znw., het mv. quaede voorkomt, blijkt uit *Rijmb.* 26427: „met hem (*Christus*) leeddemen ute twee quade, te verdoene omme hare mesdade"; gewoonlijk dient daarvoor het mv. quadiën; zie QUADIE. — *b*) Als znw. onz. Dat quade, *het kwade*, zoowel in den zin van *het zedelijk kwade* als van *datgeene wat voor iemand slecht is.* ‖ Soo wat van quade comen es, moet te quade emmer keren, *Doct.* II, 2282. Dat (*dat het*) quade . . . en es des quaets (*znw.*) contrarie niet, *Melib.* 2204. Ghine sult in ghenen sinnen den quaden (*datief van* dat quade) u laten verwinnen, maer ghi sult . . . met dogheden verwinnen die quade, *Melib.* 2229 (*de mogelijkheid bestaat dat hier verkeerd vertaald is en dat* den quaden *mv. is van* die quade, *maar de vorm van het woord laat in elk geval ook de juiste verklaring toe*; *vgl. Rom.* 12, 21: „noli vinci a malo, sed vince in bono malum" *en Teuth.* „verleyden off van den gueden tot qwaeden (*er staat* van den qwaeden tot gueden) leyden, *seducere*"). — Ic lachterde tgoede, ic prijsde tquade; aldus is menech man verriest die tgoede laet ende tquade kiest; *Esop.* XLIX, 14 (aldus te lezen, zie *Taalk. Bijdr.* 2, 213). — Ook in de bet. *de slechte nadeelige of heillooze gevolgen.* ‖ Die rechtre en sal sparen niet die quaetdoenres . . . om tquade datter volget naer, *Melib.* 2617 *var.* (bl. 679). — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook *Bloeml.* 2, 198, 301: „wissel houden dats woekers quader, want hi es des goeden pennincs verrader", de bedoeling zal zijn: *is nog erger dan woeker*, eig. *is het slechtere van* (*dan*) *woeker.* — Ten quaden, hetzelfde als in quade(n), *ten nadeele van iemand.* ‖ Doe ghi (*Maria*) sterven saecht u kint, ghine spraect ten quaden niet een twint (*geen enkel hard of bitter woord*), *Dietsce Rime* 31, 630 (*men zou* ten quaden *ook kunnen opvatten als* tot de booswichten, *maar de boven gegeven verklaring zal wel de ware zijn*). — Dat quaetste, *het meeste of grootste kwaad.* Het tegenovergestelde van ndl. *best*, znw. Het woord moet als de superl. van het als znw. gebruikte verbogen bnw. quaet opgevat worden: van het subst. quaet is een superl. niet denkbaar. Mijn quaetste is te vergelijken met „dit's *mijn best* (Huygens, *Zeestraet* 256) d. i. „*het beste* waartoe ik in staat ben". ‖ Of ghi niet al u quaetste en doet aen mi, ghi Bruun ende Tibeert, so moet ghi sijn van Gode onteert, *Rein.* II, 2000. Nochtan heefter veel ghesworen mijn quaetste te doen, die nu daer sijn, dit maect bedruct dat herte mijn, 1430. Reinaert, die sijn (*Isengrijns*) quaetste meinde, 6974. (Si) deden tquaetste dat si mochten, Stoke VIII, 767 *var.* (*l.* ten quaetsten dat si mochten). Als die coninc (*Pharao*) hem (*de Joden*) vervolchde op haer quaetste (*om hen te verdelgen*), *Blome der doechden* 75. — Ten quaetsten (quadesten) tien, trecken, *zoo slecht of ongunstig mogelijk uitleggen.* ‖ Dattet niet totten quadesten ghetoghen en worde van sommighen menschen, *Bienb.* 177*a*. Die quade tonghen . . . treckent al te quaetsten waert, *OVl. Ged.* 1, 76, 225. — Ten quaetsten vergaen, *zoo slecht mogelijk afloopen* (*voor*). ‖ So valt dat cost ende arbeit int ende al te quaetste (*l.* ten quaetste *of* quaetsten) gheit (*de slechtste gevolgen hebben*), *Melib.* 904 *var.* (bl. 656).

AANM. — Quaet komt o. a. voor in de volgende te Brugge bekende geslachtsnamen: Quaetacker, Quaetgat, Quaethaer, Quaethane (daaruit is wellicht de naam „de Quane" vervormd, a. 1454 te Brugge, *Ann. Em.* 31, 110), Quaetharync, Quaetjonc (Quaetjonghe), Quaetsdijcke (van-), Quaetspel, alle vermeld bij Gailliard, *Invent. v. Brugge, Table des noms de famille*, bl. 127. Daarbij kan men voegen de ndl. Quaetvlieg, Quaesaet, Quagebuer (Quaetgebuer, ook Goetghebuer); bij Winkler 607, en Quaetgras, die door hunne spelling blijken oud te zijn.

QUAET, znw. o. Mnd. *quât*; ndl. *kwaad.* Het onverbogen bnw. als znw. gebruikt. Het woord heeft substantivische declinatie (dat. *quade*) en adjectivische (dat. *quaden*); zie Franck § 211 en vgl. een paar plaatsen bij het vorig Art., C.

1) *Kwaad*, *zedelijk kwaad*. Vgl. ARCH, 1) en het tegengestelde GOET, 1). ‖ Die hem quaets (vgl. QUADES) onderwint, wart daer gherne of gheschint, *Lsp.* III, 3, 155. Merct wat quade hi vort brochte, *Sp.* II^{1}, 25, 16. Van qwaide . . . tot gueden to leyden off wederleyden, *reducere*, *Teuth.*; omkeren (trans.) van qwaide tot guede, *convertere*, *conversare*, *eruere*; omkeren van guede tot qwaide, *pervertere*, *evertere*, *ald.* Als Alexander niet en conde bekeren desen Arrius van den quaden, verstac hine sonder ghenaden, *Sp.* II^{5}, 31, 38. Dat ghelt, dattu met quade wonnes, verdoe in goeden rade, I^{1}, 4, 73. Dat (*dat het*) quade en es des quaets contrarie niet . . ., maar . . . quaet es contrarie van goede, orloghe van payse enz., *Melib.* 2204. Die goede man, . . . die niet en kinde des conincs quaet (*slechtheid*, *verdorvenheid*), *Sp.* II^{7}, 3, 40. Dat een guet wijff . . . om alle die werlt gheen quaet en dede, *MLoop* I, 3114. Ghi seecht: en weerct quaet no goet (nl. *het vleesch*), *Wap. Rog.* 706. Hi bleef in sijn quaet daer naer (*in zijne zonde*), want hi wert quite der pinen swaer, *Sp.* II^{4}, 50, 95. Levedi lange, . . . gi sult quads gnoech doen, *Lanc.* II, 19508. So tilec hadsoe die minne ontfaen, dat hise terst minnen begonste, dat soe no goet no quaet ne conste, *Flor.* 572. Goet te doen ende quaet te keren, *Rein.* II, 7776. Ghi doet quaet, dat ghi mine bede dus verstoort, I, 1734. Vele quaets (*slechts*) mochtmen van ons tellen, *Ferg.* 4906. Vele quaeds hadden wi gedaen, 4909. Ic hebbe herde vele quaets gedaen: menegen man hebbic helpen slaen dat mi liever ontboren ware, 2919. Men moet verdriven dat quaet al met dogheden, *Melib.* 2220. Suldi dusghedane (*huichelaars*) kinnen, dat sal sijn bi haren daden, die altoos (h)enden in quaden, *Bouc v. Sed.* 250. Behendich in quade, *astutus*, *Voc. Cop.* Medegesel in qwaiden (*medeplichtige*), *complex*, *Teuth.* Dat si Echites (*gen.*) hadde genade, die soo sere ware in quade (*op den slechten of verkeerden weg*), dats onsen here ontfarmen moete, *Limb.* IV, 159. So wiere u toe gave raet, ic segghe u wel, hi riede u quaet (*iets slechts*), *Parth.* 1282. Ghi vint dat ic u niet rade quaet (*u geen slechten raad geef*), *Belg. Mus.* 9, 453, 23. Ghi sout mi node raden quaet, *Sev. Vroeden* 1902. — Eene enkele maal komt quaet in deze bet. ook in het mv. voor, in de bet. *zonde*, *ondeugd*; vgl. QUAETHEIT, 4) en zie twee voorbeelden bij 3). — Ook in de eenigszins zwakkere beteekenis *iets dat niet goed is*, *eene daad die verkeerd is of waaruit nadeelen of slechte gevolgen kunnen voortspruiten*. ‖ Verghevet mi, ic dede quaet dat ic u mestroude iet, *Rein.* I, 2698. Dede hi niet quaet, . . . die clerc die tfier blusschen dede, *Sev. Vroeden* 2301. Hi dede groot quaet, 2304. Dese lude doen alteveel quades, *Ned. Proza* 159. — Te quade, *ten kwade*, *in het kwade*, *met slechte bedoelingen*. ‖ Wat hi dede noit (*ooit*) te quade, dat en was engene scade jegen (*vergeleken met*) die quatheit die hi nu 'rurt, *Lorr. fr.* bl. 38, vs. 77.

2) *Kwaad*, als bejegening, zoowel met woorden als met daden. ‖ Bedrieghen ende quaet beraden (*kwaad aan anderen berokkenen*), Ruusb. 3, 202 (lat. vert. *malorum incentores*). Van den heilegen Donaet, die vlo om des keysers quaet (*vervolgingen*) teenre port, *Sp.* II^{8}, 32, 7. Noch (ic en wille) haer quaed met quade loonen, *Boëth.* 24*b*. En loont . . . niemans quaet met quade, *Melib.* 2234. Quaet met quade gelden, *Esop.* LIX, 23. Sondic jou lonen goet met quade, *Wal.* 1240. (Hi) loonde hem met quade goet, *Lanc.* III, 22557. Sulc pijnt seer om eens anders scade ende loont hem selver al mit quade, *Rein.* II, 5683. Wye dat goet mit quaden lonen, Hild. 53, 34. Quaet met quaden ghelden, *Sp.* I^{7}, 65, 254. De ghene die ghelden goet met quaden, *Boetps.* 38, 81. Dat si mi goet ende ere daden ende ict hem loonde met quaden, *Theoph.* 842 (*hs.*). Die hooneren sal men honen ende quaet altoos met quaden lonen, *Ep. fragm.* 130, 15 (*vgl. voor de adject. decl. Lsp.* III, 3, 92: hart met herde (*var.* harden) keren"; *Barth.* 88*a*: „si verwandelt die verwe nae ghelen of nae swarten" en *Tijdschr.* 23, 294 *vlg.*). Dus loont hi mi goet mit quaet, *Rein.* II, 4518. — Soude mijn moie . . . te rechte ghedinken onder daet, soene dade mi nemmermeer quaet, *Rein.* I, 1988. Want hi haer quaet hadde gedaen, *Sev. Vroeden* 2629. Met rechte haet mi die sondaen, want heme so hebbic quaet ghedaen ende sal noch doen al mine macht, *Parth.* 7296. Noch om spreken noch om slaen ne dede soe niemen quaet no vaer, *Sp.* III^{2}, 40, 52. Ic minne u, wat so ghi mi doet, bliscap rouwe, quaet so goet, *Parth.* 8329. Zoo ook *Esop.* LIX, 18; 22; *enz.* — Hine was geens quaets sprekens gewone, . . . maer hovescher dan enich ander was hi, *Lanc.* II, 5145. Hets grote scande, . . . dat men van vianden quaet seit, *Doct.* II, 761. Die hem quaet spreket ende lachter tijt, van gode si hi vermalendijt, *Parth.* 2584. Tusschen Antipater ende Yrcaen so waren quadiën die quat spraken, *Rijmb.* 20610 *var. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 1, bl. 425 (*t.* diere quaet tusschen spraken). En segt openbare selve gheen quaet van hare, maer dect hoor quaetheit, *Lsp.* III, 9, 113. Weder hi goet seide of quaet (*van iemand*), III, 3, 26. Van uwen viant en spreect gheen quaet, *ald.* 101 (vgl. QUAETSPREKER). Ondancken Gode, quaet segghen (*schelden*, *uitvaren*; vgl. lat. *maledicere*), *Sp. d. Sonden* 15495. — Hijs soo hovesch ende so vroet . . ., dat hijt noode soude (verstaen, *vgl.* 650) in quade (*ten slechte uitleggen*, *er eene voor mij ongunstige uitlegging aan geven*), *Limb.* III, 606. Ic en seide dese wort niet nu in quade te uwart, *Lanc.* II, 6970 (*vgl. soortgelijke uitdrukkingen bij* ARCH, 2°, *en het tegenovergestelde bij* GOET, znw., kol. 2043). Alse die waende dat Artur . . . in quade hadde geseit die dinc, IV, 1103. En hadde ment niet vertelt in quaden, hi hadde den sot int vier gebraden, *Ferg.* 1137. Dat sijt (*de wonderen van Christina*) in quade souden verkeren . . . ende dat sijt niën souden in goede ver staen, *Christ.* 683. — Ook in de bet. *het kwaad dat God den menschen zendt*. Zie eene plaats waar het woord deze bet. kan hebben, bij 3). — Ook *nadeel*, *schade die men of iets aanricht*, ook *lichamelijk letsel*. ‖ Ende (het) doet vele quades, *Lanfr.* 34*r*. — Te quaden, *in iemands nadeel*, *tot schade van iemand*. ‖ Inne constu niet vertellen die scaden, die men hem dede daer te quaden, *Limb.* IX, 279.

3) *Kwaad*, als feit gedacht; ook als gevolg van eene handeling of eene gebeurtenis, *kwaad*, *onheil*, *ramp*, *ongemak*; mv. *quade*. ‖ Dat hi (*God*) di wille wachten teghen alle quade vor oghen, *Sp. d. Sonden* 7532 (*var.* alle quadiën; *de volgende tekst zou eerder doen denken aan de bet.* zedelijk kwaad, *indien het mv. daarvan niet eenigszins vreemd was*; *evenwel ook op eene andere plaats komt het mv. voor*, *nl. Hs. Diepenv. f.* 144*c*: „dese brueder heeft gehat een geheel afkeer van allen quaden (*zonden*), ende een geheel toekier tot allen doochden"). Hier af quam der stede quaet, *Rijmb.* 25106. Of Got wilt, sone compt nimmer quaet, *Parth.* 6341. (Gi) doet mi ooc mede verstaen vele archs (*var.* quaets) ende onvromen, die mi daeraf mochte comen, *Melib.* 2587. Wildi volgen minen raet, so en gesciet u nimmer quaet, *Sev. Vroeden* 3268. Van tween quaden sal men dbeste kiesen, 1756; *Blome der doochden* 49. Van twee quade moet men dat minste kiesen, *Seven Wisen Volksb.* 5*v*. Soo sellen daer twee quaden of comen, 57*r*. Ware exemplen . . . van quaden, die . . . bi te vele slaeps toequamen, *Sp. d. Sonden* 8481. Si weet wel dat haer te quade gaet (*met haar misloopt*), *Sev. Vroeden* 4039. Nu geet metten kinde te quade, 662. Het verginc ons te quade, *Ferg.* 4914. Dat sal u vergaen te quade, 2710. Dat sal u te quade vergaen (*slechte gevolgen voor u hebben*), *Esm.* 366 (vgl. *Aiol-fr.* 41: „want het ten quaetsten verginc minen oom"). Dus blijft achter dat ay mi! te makene (*onheil te stichten*) metten strale, ende ander quaet also wale, *Wap. Rog.* 791. Want hem alledie lieden

quaet jonnen, ende jageden woch ende sine amie, *Sp.* IV^1, 14, 28. — Ook van door God gezonden rampen en wederwaardigheden. || Wye is ootmoedich, hem ghenoecht wat hem God doet, ist guet ist quaet, Hild. 79, 105 (*men kan* doet *weergeven door* geeft, zendt; *vat men* doet *op in de gewone beteekenis, dan behoort de plaats bij* 2). — Hiertoe behoort misschien *Denkm.* 3, 99, 137; „en hadt hem goet no quaet gheval-len, hine dorst niet slaven nu in stallen". De verbinding van *goet* en *quaet* is hier vreemd: de bedoeling moet wel zijn: „als hem geen rampen getroffen hadden, als het hem niet was tegengeloopen". Misschien te lezen „en hadt hem groot quaet ghevallen"? (de leesteekens zijn in den tekst verkeerd). — Ook in de bet. *lichamelijk ongemak, ziekte, kwaal*, in welken zin ook *kwaad* bekend is. || Die coore to hebn van twen qwaden off pynen to moeten lyden, *paranomosia*, *Teuth.* (het lat.-gri. woord is niet duidelijk, en de mogelijkheid bestaat dus dat het woord in eene ruimere beteekenis moet worden opgevat). Sone ghe volen si quaet no goet, wat (*wel te onderscheiden van dat*) men hare lichame doet, *Nat. Bl.* XII, 851. Plant. quaet, ovel, seer oft sieckte, *mal, douleur, maladie*; een haestich quaet, *un mal soudain*, maturum malum; hy heeft wat quaets in sijn lijf, infirmitatem vel morbum aliquem in corpore habet. — Vgl. de benaming hete quaet bij Hooft (*Wdb. v.* Oudem. 163) voor „pest", elders genaamd „heete zieckte", b. v. *R. v. Schiedam* 185 e. e. Zie ook EVEL.

4) *Argwaan, erg, kwaad vermoeden.* || Die Jueden waenden wesen vri ende daden sonder enech quaet der portre wille ende haren raet, *Rijmb.* 27796. Vgl. ARCH, znw., 1).

5) *Iets dat slecht of niet goed is, niet deugt, geene waarde heeft.* || Du (*dood*) nemes dat goede ende lates tquaet, *Parth.* 2505 (*hier voor* menschen waaraan niets verloren wordt). — No goet no quaet, *noch iets dat goed is noch iets dat slecht is*, d. i. *niets.* || Ghine gaeft hem no goet no quaet, sonder allene een pladisen graet, *Rein.* I, 213.

QUAET (QUADE), bijw. Gewoner is evele; evenals *wale* gewoner is dan *goet.* — 1) *Op eene zedelijk slechte wijze, zóó dat iets uit een zedelijk oogpunt moet worden gelaakt*; ook *verkeerd, op eene wijze die in een bepaald geval moet worden afgekeurd.* Vgl. QUAET, bnw. B, 1). || Lucaen, het es harde quaet ghedaen (= een harde quaet doen) dat ghi hebt so lange ghelegen (nl. *in bed*); wi zouden (*moesten*) sijn an die wegen emmertoe milen drie, *Couchy* I, 245. — 2) *Kwaad, slecht*, bij verschillende ww. ter uitdrukking van een toestand. || Ic hebt nochtan quaet genoech, *Rein.* II, 4919. Ic ben siec ende crijcht so langher so quader, 5956. Reinaert . . . en hads niet te quader (*had het er niet te slechter om*), 4803. Hi dede genesen sine wonden: te Rikenstene haddijt quaet vonden, *Ferg.* 4889 (*of moet men het woord hier als bnw. opvatten en* het *in de bet. van* „aventure"?). Alst daer omt lange gaet, soo had te quaet Gregorias, *Lanc.* II, 41294. — 3) *Kwaad, slecht*, als uitdr. eener bejegening. || Nu wildi quade jeghen mi spreken, *Rijmb.* 33890. Consten si ooc, si daden mi quader (*behandelden mij slechter, deden mij meer kwaad*), *Limb.* III, 1312. Hi hadde dicke die moeder doot, en ware dat hem verboot Evax, die seide dat hi te quade dade, IV, III. Ic sal u quader gescien doen, sprecti meer jeghen hare, I, 1268. Dat si niet en doe quader dan si tote noch heeft gedaen, *Lorr.* I, 556.

QUAET, znw. m. en (nu en dan) o. Hetzelfde als quadie; z. ald., 3). *Booswicht, kwaaddoener, ellendeling, nietswaardige*; ook *misdadiger.* Het woord kan natuurlijk het bnw. zijn als znw. gebruikt in den onverbogen vorm, oorspronkelijk na *een*; vgl. een arm, een sot, een dul, een ries, een door; ndl. *een dwaas, een vrek*, hd. *ein greis, ein naseweis, ein tor.* Doch daar het ook als onz. voorkomt, zoo is het de vraag of het niet eigenlijk het volgende woord is, op een persoon toegepast. Dezelfde overdracht merkt men op bij *onverlaat* en *vuilik*; vgl. *Tijdschr.* 19, 242 en plat ndl. „een lam *stuk stront*". Waarschijnlijk zijn hier twee woorden met dezelfde beteekenis samengevallen. || Al mijn seer . . . sal ic wreken up dit quaet, dat hier hout up dit paert, wies gelike ic noit ne sach, *Tijdschr.* 11, 151, 26. Wie den anderen logenstroopte ochte seget: Godsat hebdi, geonneert werdi, ochte ghi sijt een quaet, mit felheden, hi es om vijf scellinge, Heelu, bl. 542 (*a.* 1292). Joas, dat vule quaet, ne dochte omme die ere niet . . ., hi steende Zacharias, *Rijmb.* 18698 (*vs.* 22709: „weltijd so u die liele haten . . . ende u lachtren alse dat quaet, salech sidi" *is de bet. twijfelachtig*; *waarschijnlijk is zij* als de verpersoonlijking van het kwaad, als het kwaad bij uitnemendheid"). *Zie ook Mask.* 215 (*beneden*). — Wandelt een quaet mitten goeden, men salne te beter vermoeden, *Lsp.* III, 3, 159 (*hier is de bet. wel dezelfde als van* een quade, *en is dus* een quaet *het zelfstandig gebruikte bnw.*; *vgl.* 157: „al ware een goet, . . . men souden houden over quaet"; *zoo ook op de volgende plaats*). Hets menich scone quaet, sulc ander dier besiden staet swart, onsienlijc ende cleen, hi es beter veel alleen dan enz., *Segh.* 904. O boose, menegher quadere quaet (*de vorm der uitdr. is niet duidelijk*; *vgl. Brab. Y.* VI, 5243: „die quaetste der quadere"), *Sp.* II^4, 62, 41 (lat. *o iniquorum procacissime*. Een valsch ridder . . , ende een verrader ende een quaet, Velth. II, 18, 58. Wat meenstu, onwettich quaet? *Segh.* 3439. Dese quaet, al es hi sere ghequetst, hi sal ons wisen wel waer die mordenaren fel sijn, of wi nemen hem tleven: hi ware quaet achterbleven (*het zou niet goed, nadeelig zijn als wij hem in het leven lieten*), *Limb.* II, 294. Altoos soo hebbic tote nu coene gheweest in mordaet ende emmer gheweest een quaet, 512. (Hi) seide te Evax: vul (*vuil*) quaet, waendi . . . mi werpen tonghereke? VI, 1158. In desen quam met sijnre scaren van Triple Grave Hughe ghevaren, een kerstijn quaet, al onversien, Stoke II, 759. Nu hort . . . wat verstaen doet dese quaet: om te scadene sine vianden wilt hi bringen sine vrient in scanden, *Lorr.* I, 55. Ten coninc so quam dese quaet ende vraechde hem wat hi begert, 878. Dat hi ooc (*l.* dor?) eens quaeds raet dede also lelecke daet, 1995. En hordi . . . niet wat mi hier een quaet ontbiet? II, 1249. Dat Judas was en quaet, *Lsp.* II, 44, 263. Hets een vernoiert quaet, hi hevet met heidinen ghesproken, Stoke II, 766. Valsche ghetughen . . ., die tuuchden dat ghi (*Christus*) waert een quaet, *VII Get.* 61 (*Verh. IIde Kl. Inst.* 6^2, 56). Ic legs minen hals teghen den dinen, dattu lieghes als een quaet, *Segh.* 9290; ook 3431; 3439; 9271; 3847. Gaveloen (*l.* Ganeloen) . . . dede sijn bootscap als een quaet, *Brab. Y.* II, 3589. Si (*eene Potifars-vrouw*) seide: her quaet, wie bid u dies? *Vergi* 189. O wi, Reinaert, onreine quaet, wat condi al scone ghelaet, *Rein.* I, 1795. Doen seinde ghi mi, onrein quaet, die soerpe weder ende Cuwaerts hooft, II, 4694. Nu dadic als een quaet, soudic dies al nu vergheten, *Glor.* 890. Doen riep daer (*voor het rechthuis van Pilatus*) wel menich quaet, *L. o. H.* 2783. Desen verradere, desen quaet, *Parth.* 1764. Dus heeft mi dese quaet verraden, 1782. Dus was welna bedrogen die coninc, om dat hi heymelike ontfinc dese bootscap van den valscen quaet, Velth. II, 38, 53. Cayn wilde als een quaet decken sine vule mordaet, *Rijmb.* 875. Hi hing naect . . . an die cruce . . ., daerne bespotte menech quaet, 1330. Den monster, die de vermaledyede Anthyochus ontreynde, die quaet, 24646. Anchisese, desen groten quaet, *Parth.* 64. Du bist een quaet ende een vilein, *Tijdschr.* 13, 28, 36. Aldus so wint hi die den quaet eert: hi doet hem lachter weder, *Rose*, bl. 256, vs. 255. Te haren hove (*van Rijcheit*) woont me-

nich quaet, *Rose* 987. Puten sone, valsch quaet onteert, *Lanc.* II, 41208. Vule quaet! III, 14484. Du liges (*liegt*) vulike alse een quaet, 22865. Keye, . . . die quaet, 18714. (*Simon de toovenaar*) starf daer als een quaet, *Sp.* II¹, 12, 91; ook II³, 21, 40. Met hem leeddemen ute twee quade te verdoene omme hare mesdade, *Rijmb.* 26427. Vgl. *Melib.* 2618 bij QUAET 1e Art., C). Zie ook Stallaert 1, 123 op q u a e t, 1). — Van eene vrouw gebruikt. ‖ Ay, pute vrouwe, een droeve jaer moetti hebben als een quaet, *Segh.* 4706 *varr.* (*t.* ende een quaet) — Van den antichrist en den duivel. ‖ Dan so werd die nidege quaet (*Antichrist*) thooft van allen quade ende saet, Velth. VIII, 5, 55. Dat regneren sal die quaet, VII, 8, 51. Maskaroen, dese vule quaet, *Mask.* 565; ook 585; 750; 752; 215 (Maskaroen, dat lose quaet). Die werelt ende dat volc die dese quaet inder hellen colc gherne te sinen tormente brachte, 449; ook 346; 750; *L. o. H.* 4327; 4436; 4485.

QUAET, znw. o. Mnd. *quât*; mhd. *kôt*, *quât*; ohd. *quât*, hd. *kot* (vgl. *T.* en *Lettb.* 2, 70); in het Ndl. uitgestorven. *Vuilnis*, *vuil*; ook *drek*, *uitwerpselen van mensch en dier.* Zie over de verhouding van dit znw. tot het bnw. q u a e t de wdbb. van Kluge en Franck: het als subst. gebruikte adj. kan een verbloemende uitdrukking voor *drek* zijn evenals hd. *unflat* en *unrat*. Misschien is dit woord ook, evenals *unflat*, ndl. *onverlaat*, op een persoon overgedragen; zie bij het vorig Art.; waarschijnlijk wordt dit door het feit, dat het in de bet. *booswicht*, *boosdoener* ook als ons. voorkomt. ‖ Dat niemen gheen verkins quaet noch geenrande vuullicheden en bringhe . up den coren(h)aerd . . ., up de boete van enz., ende tvat daer in dat ment brochte verbuert, *Voorgeb. v. Gent* 91 (*a.* 1365). Dat gheen baerdmakere no niemen anders bloet, verkins quaet, mul, groys, asschen no gheenraade dinc in de riviere (*l.* rivieren?) van der stede en werpe, 145 (*a.* 1377). Dat mest ende al dat quaet, dat van dinen live gaet, *Wrake* III, 2291 (*Teest.* 3902). Alze byen, die van croendiën van vee, ende wevels die van peerdesquade wassen, *Haagsche Bijbel* 1, 5c. Boven hem stont een swalewen nest: daer viel hem in sine oghen dat quaet nederward van hoghen, entie goede man wart blint, *Rijmb.* 15301. B. ende H., die der stad ghetouwe twe daghe oppen kerchof wederden (*luchtten*) ende dat duvequaet afdroghen (*verwijderden*), *Rek. d. Cam.* 3, 51. Een duven quaet, *Rijmb.* 13394; 13399 (zie DUVEQUAET). So wie mische, slic, vogelquaet (*l.* vegelquaet, *opgeveegd vuilnis*) of desgelijcs in die . . . graften . . . droege, *Keurb. v. Haarl.* 42 (zie VEGELQUAET). Dat nyemant enige vulnijs, sijntelen off vlettequaet (*vloervuil*) brengen en sell opten singell, daer die clocken nu gegoten sijn, *R. v. Nederst.* 1, 56, 141. Daernae nemt . . . menschen quaet . . . ende bernet dat, Jan Yp. 188. Misschien behoort hierbij K e t e l k w a e d, naam van een leen bij Iperen (*a.* 1259; *Ypriana* 3, 178), doch de aanleiding der naamgeving blijft in het duister. — Verklw. q u a d e k ij n, *vuiltje.* ‖ Oftu ooc eenich quadekijn vlieten sies in dinen wijn, hets hovescher dattuut uteghies dan duut met dinen monde uutblies, *Bouc v. Sed.* 649.

*QUAETBET, znw. Verkeerde lezing voor q u a e t h e i t of misschien q u a e t h e t (waarmede wellicht te vergelijken is de naast *quantiteit* meermalen voorkomende bijvorm *quantitet* (z. ald.); doch de uitgang verschilt). Als naam van een allegorisch persoon komt q u a e t b e t voor *O Vl. Lied. e. G.* 368, 1571 (daarentegen bl. 371, 1670: Quaetheit).

QUAETBELEIDER, znw. m. *Verleider*, *hij die een ander op den slechten weg*, bepaaldelijk *tot onkuischheid*, *brengt.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 123 en vgl. Kil. q u a e d b e l e y d, *Fland.* j. d e u g h n i e t, nequam, prodigus. — Niet als eene samenstelling is q u a e t b e l e e t te beschouwen in eene plaats, aangehaald bij Stallaert 2, 121 (*a.* 1429), waar het eene door een gezelschap aangenomen zinspreuk is, doch de eigenlijke beteekenis is daar niet duidelijk. Elders staat q u a e t b e l e i t (b e l e e t) in de bet. *slechte levenswandel*, *zonde* (? vgl. BELEIT, 2, *c*), nl. *Belg. Mus.* 5, 450, 48: „elc wachte hem van quaet beleet" (*hier in woordspeling met* een beter beleet, *het slot der vorige strofen*, d. i. *„een beteren raad, een beter plan"*). — Evenmin is duidelijk de bij Kil. aan q u a e d b e l e y d toegekende beteekenis eener bepaalde lekkere vloeibare spijs („q u a e d b e l e y d, *Fland.* j. m o e d e r s o g h, cyceon, miscellanea potio, sorbiunculae delicatissimae genus").

QUAETDACHTICH, bnw. *Kwaad denkend*, *argdenkend*, *vol kwade gedachten.* ‖ Sesse dinghen hatet God sere: . . . deen es hooverde . . ., dander tonghe loghenachtich, (dat derde) thertte altoos quaetdachtech, *Doct.* II, 237 (*varr.* quaet gedachtech).

QUAETDADER (QUADADER, QUADEDER), znw. m. *Boosdoener*, *kwaaddoener*; ook *misdadiger.* Vgl. mnd. *quâtdediger* (Lübben op *quâtdedich*), mnl. q u a e t d o e n e r, en hd. *missetäter*, *übeltäter*. ‖ Ist oock dat dese die in sijn eygene woninge aengevochten is . . . ende den quaetdader ende alle sijnre (*l.* sijne) hulpers dootslaet enz., *Wfri. Stadr.* 1, 56, 40; ook 38; 39. Een poorter of een gast die enighe man quetste of sloghe (*doodsloeg*) . . ., soo soude die scout dien quaetdader enen dach van recht daerof legghen, 2, 27, 40. Wert daer yemant om misdaen, dat waer den quadader op dobbelde boeten, 2, 215, 122; ook 224, 168; 238, 5 *var.* (*t.* overdader); 238, 6 (van den magen des quadaders); 303, 86; *Wfri. Dingt.* 12; 14; 15 *tweemaal*; *O. Vaderl. R.* 3, 158, 151 (die selve anvechter of quadader); *Handv. v. Waterl.* 7*a*; Matth. *Anal.* 3, 169 (*Clerc* 111). Alle quadaders decken hem gaerne mit de name van eenighe deucht, *Pelgrim* 32*d*.

QUAETDADICH (QUAETDEDICH, QUADADICH, QUADEDICH), bnw. Mnd. *quâtdedich*. *Snood*, *misdadig*. *Voc. Cop.* q u a e t d a d i c h, maleficus; q u a d e d i c h, malignus; scelestus; q u a d e d i c h m a k e n, scelerare; q u a t d e d i c h, obstinax. Plant. q u a e t d a d i c h, *malfaisant*, maleficus, noxius, nocens, facinorosus. Kil. q u a e d d a d i g h, maleficus, scelestus (en daaruit geabstraheerd, evenals *baldaad*, o.a. bij Hooft, uit *baldadig*: q u a e d d a e d, maleficium. *Gemma* 117*r*: q u a e t d a d i c h, malefaciens. ‖ En waer hi (*Christus*) niet een quaetdadich mensche, wi en hadden hem di niet overghelevert, *Hs. Moll* 8, 98*r* (*J. en S.* 38). Een verleyder ende een quaetdadich mensche, *Breidenb.* 80*v*. — Als znw. gebruikt hetzelfde als q u a e t d a d e r. ‖ Dat dese quaetdadighe stac in sine wanghe mit enen scerpen gavelote, Matth. *Anal.* 3, 214.

QUAETDADINGE, znw. vr. *Snoodheid*, *misdadigheid*; ook *misdaad*, *euveldaad.* ‖ *Van een quaetdader te verwinnen by schepenen.* Elck quaetdader, of hy van sijnder quaetdadinge wert verwonnen by schepenen, hooft om hooft, oghe om oghe enz., *Wfri. Stadr.* 1, 56, 41 (*Cron. v. Schagen* 62 (*a.* 1427): elk quaetdoender ofte hy van zyne quaetdadige (*l.* quaetdadinge) wert verwonnen).

QUAETDAET, znw. vr. Uit q u a d e d a e t. *Slechte of booze daad*; ook, en vooral, *misdaad.* In de 16de eeuw. Kil. q u a e d d a e d, malefactum. Zie bij QUAETDADICH en voorbeelden bij Stallaert 2, 123.

*QUAETDAM, znw. m. Naam van eene plaats te Gent. ‖ Meester B. van den werke dat hi wrochte in den nedren quaetdam, *Rek. v. Gent* 1, 101 (*a.* 1336). Elders vindt men q u a e t h a m (b. v. 2, 72 (*a.* 1340): „in den nedren quaetham"), zoodat het niet zeker is dat het woord goed is overgeleverd. Q u a e t h a m kan eene koppeling zijn van q u a d e h a m, d. i. *woonplaats*; zie HAM.

QUAETDEDER (QUADEDER). Zie QUAETDADER.

QUAETDEDICH (QUADEDICH). Zie QUAETDADICH.

QUAETDIE. Zie QUADIE.

QUAETDOEN. Koppeling van q u a e t d o e n. *Voc.*

Cop. quaetdoen, malefacere, malignare. Plant. quaetdoen, quaetdoende.

QUAETDOENER (-DOENRE, -DOENDRE, -DOENDER), znw. m. Hetzelfde als quaetdader; z. ald. *Kwaaddoener*, *booswicht*, *misdadiger*. Kil. quaetdoender, maleficus, nocens, facinonorus, perniciosus. Plant. quaetdoender, *malfacteur*, maleficus. ‖ Die rechtre en sal sparen niet die quaetdoenres, *Melib.* 2617 *var.* (bl. 679). Om tlant te zuverene van de quaetdoenders, *Ann. Em.* 14, 11 *a.* 1488). Ic late varen die wederwraken, die die quaetdoenres altijt naken of hier int leven of na der doot, *Sp. d. Sonden* 14285. Corrigieren de quaetdoenders, *Cron. v. Vlaend.* 1, 219. Zoo ook *Cron. v. Schagen* 62 (zie bij QUAETDADINGE); Despars 1, 473.

QUAETGEDACHTICH, bnw. Hetzelfde als quaetdachtich; zie de var. ald.

QUAETGEMOET, bnw. Koppeling van quaet gemoet; zie bij GEMOET, bnw. en vgl. QUAETMOEDICH, en *Lsp.* III, 3, 471: „quaet van moede". *Boosaardig*, *kwaadaardig*, *snood*. ‖ Fel, nidech ende quaetgemoet, *Lev. v. Lutg.* II, 14113. Zie nog twee voorbeelden bij GEMOET (2, 1372).

QUAETHEIT (QUAETHEDE, QUAITHEDE; ook QUATHEIT, QUATEIT, QUATEDE), znw. vr. Mnd. *quâtheit*; ndl. *kwaadheid*. Van quaet, bnw.; z. ald.

1) Subjectief, *het zedelijk kwaad*, *het kwaad*, *de zonde*; ook *boosheid*, *snoodheid*, *slechtheid*, *ongerechtigheid*, *verdorvenheid*. *Voc. Cop.* quaetheit, malicia; nequicia; iniquitas; quatheit (*l.* quaet-), pravitas; crighelheit in quaetheiden, obstinantia; verherden in quaetheiden, obstinare. *Teuth.* boisheyt, snoodicheyt, . . . qwaitheit, verkiertheid, malicia, pravitas. Plant. quaetheyt, *malice*, *mauvaistie*, malitia, perversitas, pravitas, nequitia, improbitas (bij Kil. ontbreekt het woord). ‖ De helege man vervaerde hem zere van der hovaerde, als beghin van alre quatede (*den wortel van alle kwaad*), ende vander (h)overhoricheden als haer alrequaetste kint, *Franc.* 3339. Die menscheit is gheneghen tot alre quaetheit ende sonde, *MLoop* III, 256. Duechde (*deugd*) tymmert die husen weder, die die quaetheit werpt ter neder, *MLoop* IV, 1903; ook 1906. Nae dat die regierere van allen dijnghen goet es, hoe eenighe quaetheit alsheels ghewesen mach ofte ghebleven onghewroken, *Boëth.* 193*a*. Ic duchte dat in corten daghen God die quaetheit plaghen sal, *Belg. Mus.* 8, 450, 99. In onse lande en ghevallen negheen plaghe, want wy en ontsuveren niet die lucht mit enigher quaetheit, dair die plage om plegen te ghescien, *Proza-Alex.* bl. 151 (*vgl. Sp.* I[4], 59, 19: „gheene plaghe in onsen lande gaet, want wine ontreinen met gere daet die lucht, daer plaghen omme gescien"). Die liebaert . . . begonste antieren die doghet ende die quaetheit laten, *Esop.* LIV, 1. Als edelinghe hebben arme maghen, diese in hare quaetheit draghen (*steunen*), *N. Doct.* 616. So sal die quade onghenadighe sterven in sijne quetheit (*l.* quaetheit, *D. B. Ezech.* 3, 18 (lat. *impius in iniquitate sua morietur*). Wilt u wijf emmer quaet, ende . . . in hoor quaetheit voortgaen, daeromme en seldi u niet verslaen, *Lsp.* III, 9, 103. Hoe si Gods gracie mochten ontfaen ende den duvel fel ontloopen, diese in de quaetheit wilde knoopen, *Amand* 1, 3256. Dat sine mochten . . . niet ghenoughen (*l.* ghevoughen) hem ter doghet, want si in quaetheden (enkv. *in de zonde*, *in het kwaad*, van een nom. quaethede) waren ghesoghet, 3262. Dat quaetheit daer van meret, *Sassensp.* 1, 1. Dus moet quaetheit emmer dwinen, *Sp.* II[2], 22, 22. Alle quaetheit heeft dus een eynde, *MLoop* III, 308. Die quaetheit lieget (*bedriegt*) hoor selven, *Hs. Diepenv.* 156*a*. Dus moeste hi (*keizer Valens*) derven sepulture, die menechwerven groote quaetheit hadde gejaget, *Sp.* II[6], 82, 29 (*groot kwaad had gedaan*). Maer wat miraculen Cristus dede, die papen bleven in hare quaethede, *Bloeml.* 2, 179, 95. Sy sijn in die quaetheit so verhart, datter nimmer doghet an en wert, 2, 200, 379. Si es in die quaetheit verardeert, *Limb.* I, 2043. Sine quaetheit wert betaelt met pine van den duvel, *Amand* I, 3300. Dit was die duegt die hi (*Herodes*) dede; hier na quam sine quaethede, *Rijmb.* 20909. Brantstoorre (*brandstichter*) is hi gheseit die met zijns selves quaetheit (*uit ingeboren boosheid*, *uit kwaadaardigheid*) vrucht verbrant, huys of poort, *Sp. d. Sonden* 14349. Dat hi daerbi licht al sine sake van siere quaetheit laten sal, Velth. VIII, 1, 46. — Ook in de bet. *laagheid van karakter*, *karakterloosheid*, *lafheid*. ‖ Gaet ende besiet oft die knape die daer quam nu ridders wilt werden hier door u: hi saelt harde gerne doen, hine si van quaethede ontfloen, *Lanc.* III, 14728. En waendic van desen van quaetheiden niet beropen wesen, ic soude varen mire straten ende Waleweine inder plaetse laten, IV, 9521. Vgl. bij QUAET, bnw., 1) *Ferg.* 1778: „hi es quaet, dat hi mi so ontraet", en *Lsp.* III, 2, 116: „hi (*de dappere*) staet (*houdt stand*) daer quadyën vlien." — Als naam van een allegorisch persoon staat Quaetheit verbonden met *nijt* en *katie* in de bet. *kwaadwilligheid*, *kwaadaardigheid*, *OVl. Lied. e. G.* 371, 1660.

2) *Kwaad* objectief, *kwaad dat men anderen aandoet*. In deze opvatting zeldzaam. ‖ Dat het ons Heren wrake ware, dat sconinc(s) bloet . . . gheoffert ware dor quaethede die hi an den broeder dede, *Rijmb.* 20363. — Van eene zaak (een steen) gezegd. *Schadelijke of nadeelige werking.* ‖ Es dat menne (*den onix*) draghet an den hals, dat hi maect orloghe ende strijt . . ., maer dese quaetheit hi beghevet, als men sardius daer bi hevet, *Nat. Bl.* XII, 902.

3) *Kwaad*, als feit gedacht; *kwaad dat men doet.* ‖ Seker, was dat ghene quaethede (*wat Hecuba deed ten opzichte van Achilles*), soo en weet ic niet wat quaetheyt es, *MLoop* I, 3116. Dat hijt hier also becochte die quaetheit die hi wrochte, *Sp.* III[4], 28, 7. Doe . . . ict u al had vergheven die quaetheit die ghi had bedreven, *Rein.* II, 4687. Men sel die quaetheit brenghen voren in biechte, die men heeft ghedaen: men derf die doocht niet doen verstaen, die men doet, 3958. Ende was daernaer stokende alle quaetheden ende rebelhede, *Ann. Em.* 10, 434 (*a.* 1480 ±). Die grote quaetheid die tfolc dede onderlinghe daer . . ., hoe men sloech die beste doot. . . moetic cortelike overliden, *Rijmb.* 30119. Si (*de Zeloten*) scaemden hem een deel haerre quaetheit . . . te doene voor die van Ydumee, 30359. Dus ruerde die verradre quaet, waer hi mach, strijt ende verraet, maer wat hi dede noit (*ooit*) te quade, dat en was engene scade jegen die quaetheit die hi nu rurt (*het kwaad dat hij nu brouwt*), *Lorr.-fr.* bl. 38, vs. 75. Hier quamic omme dijn ghevouch omme goet vor quaetheit di te betaelne, ende uter hellen di te haelne, *Sp.* I[7], 82, 36 (*var.* quaet). Men ontsiet den goeden prince niet, maer den quaden men ontsiet om sine quaetheyt die hi doet, *Melib.* 2626. Goeden (*l.* Goede) princen sal men niet ontsien, mar die der quaetheit plien, *ald. var.* (bl. 679). — Ook in de bet. *misdaad*, *het bedreven kwaad dat onder de strafwet valt.* Hetzelfde als een quaet feit. Zie *R. v. Utr. Inl.* 72 en vgl. *Melib.* 2610: „die (*rechters*) selen pinen die quadiën ende van hare quaetheyt castiën na bescedenheyt . . . dat tfayt groot (*var.* bl. 679 quaet) ende swaer es." *Voc. Cop.* quaetheit, nefas; facinus; scelus; probrum; vol van quaetheiden, scelerosus. ‖ Wat sonde sijn (*zijn er*), ghine wilter volghen: diefte, laghe, moordaet, roof, . . . ende vizierd daer toe nuwe quaethede, *Rijmb.* 32268 (lat. *novas maleficiorum vias excogitatis*). Die si in quaetheden vonden, up hem wraken si also die zonden dat hi enz., 22117 (lat. *depraehensum in peccatis*). Alse men verghevet die quaetheit, soe wast die stoutheit vele meere ter quaetheid dan so dede eer, *Melib.* 2617 *var.* (bl. 679). Die rechter sonde quaetheit wreken ende die niet onder

den stoel steken (*er de oogen voor sluiten*, *door de vingers zien*; vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 149) ist an lijf, lit of gelt, *ald.* So soude dan die quaetheit bliven onghewroken dies met rechte niet sijn en sal, 2594. Waer hi (*de burger*) van quaetheyde wt (*om een „quaet feit" verbannen*), so verboorde vijf pont deghene de deen (*dien*) huesde oft herberghede, *R. v. Utr.* 1, 26, 57; ook 1, 166, 31 (die van quaetheden verdreven waer).

4) *Eene ondeugd*, *eene zonde.* In deze bet. ook in het mv. ‖ Dat mi in hem duncket wesen also vele dogedachticheden als in u sien (*d. i.* sijn) quaetheden, *Lanc.* II, 6680; ook 6747. En gene quaetheit gebreect an u, 6745. Die hem van enen goeden werc verheft, hy maket van eenre doghet een quaetheyt, *Stemmen* 16. Dan eerst sciet soe („dat quade wijf") hare venijn, dat sijn de quaetheden die in hare sijn, *Rose-fr. L.* 9. Van heimeleken sunden ende quaetheiden berespese meneghen in heimelecheiden, *Christ.* 971. Diefte, valsch orconde . . . ende meneghe quaetheit, . . . die den mensche sere besmet, *Doct.* III, 360. Dat macht hadde die Gods sone te verlatene die quaethede (*mv.*), diemen in dese werelt dede, *Rijmb.* 22966. Dus sayde God in erderike alle duegt, ende dies ghelike heeft die duvel ghesayt dat wiet, daer sijn die quaetheden bi bediet, 23395. Dat hi (*de mensch*) . . . hem en verboude op sine doghet . . ., ende dat hi alle quaetheide (*elke zonde*, *alle zonden*) late, *Bloeml.* 2, 16, 158. Dat meeste deel der predicarén, wanneer si staen ende openbaren hoe men sal scouwen (*schuwen*) alle quaethede soo swigen si van der ghierichede, 2, 193, 89.

5) *Kwaad*, als gevolg van iets of dat uit iets voortspruit, *nadeelig of schadelijk gevolg*, *nadeel.* Vgl. QUAET, znw., 1e Art. ‖ Quaetheiden drie comen uut onweerdighen moneghene, *Sp. d. Sonden* 5327 *Opschr.* (*vgl. ald.* 5327: noch volghen hier drie ander *onbaten*; *Proza* 45c: drie quaetheiden comen wten onweerdeliken te monnigen).

6) *Slechte toestand*, *een toestand waaraan iets ontbreekt.* Vgl. QUAET, bnw., B, 2). ‖ Toter tijt dat wech gaet die quaetheit des adems ende des goems (*l.* goens), die in heeft de siecheit de morbiles (*pokken*), Jan Yp. 149.

7) Eene enkele maal heeft quaetheit in de latere middeleeuwen de bet. *boosheid*, *kwaadheid*, *kwaadaardigheid*, *spijt.* Vgl. QUAET, bnw., B, 7) en de Aanm. bij A). ‖ Doe viel si neder op die eerde van groter onlijdsamheit ende quaetheit, *Hs. Diepenv.* 182a. Als die van . . . Antiochiën deze nieumare verstonden, zo hadden zy hem (*zich*) ter contrariën wel willen schueren van quaethede, Despars 1, 286.

QUAETHERTICH (QUAIT-) bnw. *Een slecht hart hebbende*, *kwaadaardig.* *Teuth.* qwaithertich, pravicors. *Gemma* 151r: quathertich, pravicordius. Kil. quaedhertigh, pravus corde, malevolus. Plant. quaethertich, *maling de coeur*, corde perversus ac malignus; quaethertichheyt, *malignité de coeur*, pravitas cordis, perversitas animi. — Het tegenovergestelde van ndl. *goedhartig*, waarnaast *kwaadhartig* niet in gebruik gebleven is; misschien is het woord in de noordndl. tongvallen ook in de middeleeuwen onbekend geweest.

QUAETCOOP, bijw. uitdr. Hetzelfde als quaden coop (zie COOP, kol. 1841 vlg. en vgl. goeden coop, ald. en GOETCOOP). — Ook als geslachtsnaam. ‖ Eenen Jan den Wielwerker die men heet Quaetcoop, *Froissart* 2, 187.

QUAETCRIJCHS. Zie bij QUAET, kol. 815 (B, 6).

QUAETLISTICH, (QUA-) bnw. *Slechte listen of streken hebbende*, *arglistig.* *Voc. Cop.* quaetlistich, versutus, versipellis (ook *Gloss. Bern.* „quatlisteg"); qualistich (uit quadelistich, vgl. „quadelostech" bij QUAETLUSTICH; of uit quaetlistich (*quaellistich, vgl. o. a. *qualike*). Kil. quaedlistigh j. arghelistich.

QUAETLISTICHEIT, znw. vr. *Arglistigheid.* *Voc. Cop.* quaetlisticheit, versutia (ook *Gloss. Bern.* „quaetlistecheit").

QUAETLOSTICH. Zie QUAETLUSTICH.

QUAETLUSTICH (QUADE-, -LOSTECH), -ECH, -IG, -EG, bnw. *Verkeerde lusten of neigingen hebbende*, vooral van vleeschelijke lusten. Zoo komt quaetlustich, merkwaardig genoeg, in beteekenis met ndl. *wellustig* (eene afleiding van *wellust*, welbehagen, gevoel van welbehagen, levenslust) overeen. *Voc. Cop.* quaetlostich, lubricus; quadelostech, libidinosus. *Gloss. Bern.* quatlosteg, libidinosus; quatlustig, lubricus. Kil. quaedlustigh, libidinosus.

QUAETMOEDICH, bnw. Hetzelfde als quaetgemoet; z. ald. en „quaet van moede" (*Lsp.* III, 3, 471). *Kwaadaardig.* Vgl. QUAETHERTICH. Doch ook kan de beteekenis zijn *onopgewekt*, *neerslachtig*, het tegenovergestelde van goetmoedich (z. ald.). „Die rode bernende ogen heeft, betekent quaetmoedich ende luxurieus, *Hs.* Yp. 37c (vgl. *Belg. Mus.* 3, 232; 10, 286). Ooc es hi (*de fleumert*") fel ende gram ende quaetmoedich in hem selven, mer hi es van soeter tale, alse hi es in goeden poente, *ald.* 46b.

QUAETMOETS. Zie bij QUAET, Bnw., B, 7).

QUAETPLEIT, znw. o. Uit quaet pleit. Vgl. PLEIT, 1) en PARLEMENT, 2). *Kwade samensprekingen*, *bijeenkomsten of gezelschappen van verdacht allooi.* ‖ Husen, stoven, cameren, daermen quaetpleit in hout, *Invent. v. Br.* 4. 154 (*òf l.* quaet pleit?).

QUAETSCALC, znw. m. Uit quaet scalc, evenals ndl. *bóóswicht* uit *boos wicht.* De klemtoon zal dus ook wel op *quaet* liggen. ‖ So wie den anderen loghent (*voor een leugenaar uitmaakt*) in toornenmoede of horrensoon (*l. of d. i.* hoerensoon) of quaetscalc heyt, die ghilt der stat II lb. ende den richter sinen ban, *O. Vaderl. R.* 2, 481, 6.

QUAETSPEL, westvlaamsche vorm (of uitspraak) van qua(e)rtspel, *Ann. Em.* 7, 196: „eenich spel met teerlinghen, *quaetspelen* of andere odieuse spelen" en 200: „maer mueghen spelen met verkeerde bart ende met *quaetspel* omme bier". Zie QUARTSPEL. Ook zou *quaetspel* een verkeerde lezing kunnen zijn voor *quaecspel*; z. ald.

QUAETSPREKER, znw. m. *Kwaadspreker*, *lasteraar.* Kil heeft wel quaetsprekigh en quaetsprekentheyt, maar niet dit woord (zoo ook Plant.). ‖ David in den Souter . . . bidt Gode te menegher stede dat hine hoede van quaetsprekers ende van gheveinsden smekers, *Doct.* II, 735. Wat maken quaetsprekers ghescal! vrouwen dadent welna al dat oyt wonder gesciede, *Wap. Mart.* I, 950. Dronkenaers noch quaetsprekers, *Hs. Epist.* 34c. Dat quaetsprekers meer no min van onsen Here en selen sijn gehort, *Sp.* II², 4, 102 (lat. *maledici regnum dei non possidebunt*). Die achterclappers of quaetsprekers, *Con. Som.* 48a. Der quaetsprekers is so vele, de altoos uut hare kele laten (eer) gaen quaet eer (*var.* dan) goet, Stoke X, 843.

QUAETVENNE (QUAT-), znw. vr. Uit quade venne, *slechte veengrond(?).* Als plaatsnaam te Egmond (*Hs. Egmond f.* 21v: „vander quatvenne").

QUAETWILLENDE, deelw. bnw. Eig. quaet willende, *kwaad in den zin hebbende*, *kwaad bedoelende.* — Als znw. mv. gebruikt, *kwaadwilligen.* ‖ Te benemen ende after rugghe te stellen die upsetten van den vianden ende quaetwillende, *R. v. Amst.* 226, 455 (*a.* 1487). Oft eenighe ongheruste ende quaetwillende hem hadden moghen vervorderen beroerte te makene, *Cron. v. Vlaend.* 2, 197. — Hetzelfde bet. quaetwiller. ‖ Omme te wederstaen sommige sijne vianden ende quaetwillers, Nijh. 5, 63 (*a.* 1476).

QUAETWILLER. Zie bij het vorig Art.

QUAETWILLICH (QWAIT-), bnw. *Kwaadwillig*, *slechte bedoelingen of eene slechte gezindheid hebbende*, *verstokt.* Vgl. het tegenovergestelde goetwil-

lich. *Voc. Cop.* quaetwillich, malevolus. *Teuth.* qwait-, booswillich, malivolus (ook Kil. en Plant.). *Harl. Gloss.* quaetwillich, maliciosus. ‖ Si sijn cout int ghevoelen van minnen, droghe, sonder vrucht van dogheden, quaetwillich, scalc ende wreet . . ., eenwillich enz, Ruusb. 5, 107. Die sondare leeft aldus in midden den winter quaetwillich, cout ende droghe, ende sonder vrucht van dogheden, 118. In die quaetwillighe siele en mach wijsheit noch waerheit niet comen, 138. Men sal dat sacrament hem niet gheven . . ., want alsoo langhe als die mensche quaetwillich blijft ende sonder rouwe van sinen sonden, soo en machs die paus niet absolveren, 3, 203. Dye quaetwillige menschen en moogen dye gracy Gods niet ontfaen, *Bijdr. Ruusb.* 55. — Ook van zaken, waaruit deze gemoedsstemming blijkt. ‖ Hi was gebonden . . . met quaetwilligher harthede, *Sp. d. Sonden* 9360. — Als znw. mv., Despars 1, 123; 129; 137; *e. e.*

QUAETWILLICHEIT, znw. vr. *Kwaadwilligheid, het gericht zijn van den wil op het kwade, booze gezindheid of wil. Voc. Cop.* quaetwillicheit, malivolentia. Kil. quaetwilligheyd, malevolentia, malignitas (ook Plant.). ‖ Eest alsoo dat si (*de ziel*) verkiest quaetwillicheit ende sonde, soo is si valsch ende ongherecht, Ruusb. 5, 138. Breect . . . den druust onser vianden ende verderve alle haer quaetwillicheit, *Getijdeb. L.* 82*v*. Zoo ook *Boëth.* 202*a* (zie de plaats bij WEDERTRECKEN).

QUAGEL, znw. Misschien is ook in het Mnl., althans in de oostelijke tongvallen, bekend geweest een znw. van dezen vorm met de bet. *stremsel*; Kil. quaghel, *Sicamb.* j. runsel, coagulum. Vgl. eng. *quail*, dik worden van melk (hd. *gerinnen*) en mnd. *quagelen*, *qualen*, dik doen worden, stremmen. Gewoonlijk leidt men het woord af van lat. *coagulum*; vgl. fra. *cailler* en it. *quagliare*, *cagliare*, van lat. *coagulare*. Doch er is een germ. stam waaraan het woord kan zijn ontsproten, in *gequahlit* (*Ondfr. ps.* 67, 17), vertaling van „coagulatos"; *gequalhit* (Gloss. Lips.), „coagulatus", en *quagul* (Prud. Gloss.), „coagola". Van Helten, *Die altostniederfr. Psalmenfragm.* I bl. v. houdt de *a* van deze woorden voor lang: hij acht *quâgul* ontleend uit *coâgulum* en beschouwt het ww. (met *h* in plaats van *g* geschreven) als demoninatief; zoo ook Kluge, *Vorgesch.*[2] 336*b*. Misschien is hier een verouderend germ. woord met een romaansch samengevallen, zooals ook vermoedelijk geschied is bij *korst*, *kort*, *korf*, *konkel*, *kamp*.

QUAHIER (QUAYER, QUAÏER), znw. o. Van ofra. *cayer*, **quayer* en dit van mlat. *quaternum*, vanwaar ook eng. *quair* (verouderd), *quire*; fra. *cahier*: het woord is dus eigenlijk één met het aan het Fransch ontleende *quaterne*. Vgl. Plant. een quaterne, *un cayer à quatre foeuilles*, quaternio (Kil. quaterne, quaternio). Daarnaast staat het aan een dial. ofra. fra. ontleende quohier; z. ald. en vgl. de fra. wdbb. *Schrijfboek*, *opschrijfboek*. ‖ Vier quahieren pa(r)gaments, *Invent. v. Br. Intr.* 35. Bouke houdende XII quahyeren (*hier waarschijnlijk in de bet.* quatern), . . . coste elc quayer enz., *ald.* 4, 407. — Verklw. quayerkijn, *opschrijfboekje*. Zie een voorb. van 1535 bij Stallaert 2, 128 op quohier. — Ook in de bet. *geschreven boek*, *handschrift*, bepaaldelijk *gebedenboek*. ‖ Doe gaf die abt hem een quayer ende deden gaen inden vergier, omme te gebruken sijnre gebeden, *Sp. d. Sonden* 8387.

QUAC, znw. m. *Het geluid veroorzaakt door een val of waarmede een val gepaard gaat*, *een smak*, ook ndl. *kwak*. Zie Weiland op kwak. Het woord kan afgeleid zijn van het ww. *quacken, hoewel dit uit het Mnl. niet is opgeteekend (ndl. *kwakken*, intr. „een *kwak* maken bij het vallen", en trans. „iets met geweld gooien of smakken, zoo dat het een *kwak* of smak geeft", zie Weiland t. a. p.), doch de mogelijkheid bestaat ook, dat het ww. van het znw. is afgeleid. De oorspronkelijke beteekenis kan zeer goed zijn „het geluid van een door neerwerpen gekneusde weeke massa" (Franck). Vgl. Kil. quack, pulpa, torus (spier, het weeke vleesch van een dierlijk lichaam), het dial. bnw. *kwak*, week, log, lilachtig (Tuerlinckx 353), en ndl. dial. *kwak*, in den zin van *klodder*, ook van speeksel (Weiland). ‖ Hi wart herde sere verdooft ende viel ende gaf enen quac: sinen dieschinkel hi brac, *Ferg.* 552. — Dat quac ook in de bet. *beuzeling*, *wissewasje* in het Mnl. bekend moet zijn geweest (vgl. Kil. quack, superfluum, reliquum, extantia (b. v. hetgeen er aan vloeistof overblijft in een glas na het drinken, Weiland), *et* frivolum, res frivola (vgl. De Jager, *Freq.* 1, 343 vlg.), blijkt uit quackelare, quackelen, quackelinge; z. ald. Misschien is dit ook de eigenlijke bet. van *quac* in het nederr. paaschspel (*Mnl. Dram P.* 521) vs. 836, die zich ontwikkeld heeft in de bepaalde bet. van *een haarversiersel*, *een haarband*, lat. *vitta*. Zie voor nog andere opvattingen die alle eerst na het mnl. tijdperk opkomen, Kil. 511 en de noot van Van Hasselt ald.; De Jager 343 vlgg.; Oudem. 3, 589. — Zie ook QUACSALVEN.

QUAKE, znw. vr. Hetzelfde als quaecbert; z. ald. ‖ Om te scuwen die quaetheden, boeverie ende gevechte ende die zweringe die geschien op die quake staende in der stede huys, soo is . . . overdragen dat die of wesen sal, *Navorscher* 13, 173*a* (*a.* 1457).

QUAKELBERT, -BORT. Zie bij QUAECBERT.

QUAKELBRUGGE, znw. vr. Benaming van *een smal en hoog trapbruggetje*, nog heden onder den naam *kwakel* bekend. Ook is *Kwakel* de naam van eene buurt onder de gemeente Uithoorn. Vgl. ook Boekenoogen 542. Misschien beteekent het woord „eene brug die niet hecht, sterk of stevig is" en komt het van *kwakkelen* in den zin van los zijn, niet vast zijn, doorbuigen (zie De Jager, *Freq.* 1, 342 op kwakkelen en De Bo 592 op kwakken), of ook in den zin van „schudden, trillen, bewegen" (vgl. eng. *quake*, waarvan ook de naam *quaker* (Kwaker) en De Jager t. a. p. 341). ‖ So hebben dye kerckmeesters . . . vander kercken weghen belooft ten eynden dat wechken te steecken enen (*beter* ene) quakelbrugghe, daer enen ygheliјck mach passeren ende overgaen, also hooch ende wyt datmen daer mit een goet gheladen veenschip onder door varen mach, ende also breet denzelfden wech te beplanten, datmen besijden dye quakelbrugghe een koe ofte paert of ander beeste mit een horde overbregghen mach, Gonnet, *Vier Parock.* 272 (te Hazerswoude, *a.* 1540).

QUAKEN (QUAECKEN; ook QUEKEN, QUEECKEN), zw. ww. intr. Benaming van een spel dat met dobbelsteenen gespeeld werd; vgl. QUAECBERT (QUEECBERT). Waarschijnlijk is het spel genoemd naar het *schudden* der dobbelsteenen, b. v. in een koker, zoo als nog heden bij triktrak en andere spelen gebruikelijk is. Vgl. QUAKE en eng. *quake*, schudden; ags. *cwacian*, schudden, beven, trillen, en mnl. „dat hovet *queken*" (zie QUEKEN). Bij Kil. en Plant. komt de bijvorm quaken (quaecken) niet voor. ‖ Andre die gaen in rolleweghen busen, of te spelene si pleghen met sciven, met dobbelen of met potreyen (*l.* potreynen); dits nu alt vieren (*zondag vieren*) van den ghemeynen: quaken, clossen, hancken, caetsen, *N. Doct.* 1720 en *var.* (bl. 153). Dat ghien man of wijf . . . binnen der vrijheden van Leyden . . . en sullen dobblen, quaerten, quaken, zeylen, noch gheen spel dat men mit taerningen of mit quaertspelen speelt, *Bel. v. Leid.* 163 (*a.* 1397); ook *L. Keurb.* 63, 39 (*a.* 1406; 118, 1 en 2). Minen heren ghegheven mede te quaken in sijnre camer XX sc., *Rek. d. Graf. v.* 1355 (*hs.*). Dobbelen, queken, woortafelen ende alle ander quade spele diemen over al speelt, sonderlinghe die taernincspele, *Con. Som.* 64*b* (*Ned. Proza* 174; *var.* queecken, worptafelen). Dat niemand vanden voors. ambachte, meester noch cnape, en

spele eenich onbehoorelic spel, als clossen, coten, keghelen, queeken ofte met bollekens schieten, De Potter, *Gesch. v. Aalst* 2, 437, *aangeh. Invent. v. Br. Gloss.* op queecspel. Al ternincspel verboden daer men ghelt mede verliesen mach, eist met weddene eist met toe te sine (*d. i.* siene), ende queeken, *Ouden. Meng.* 1, 141, *aangeh. ald.* (*a.* 1338). Keghelen, qweeken, dobbelen noch poutrainen, *aangeh. ald.* Enich man of vrouwe . . . die dobbelt . . . hogher dan twe grootwaert biers . . . of in der wijntaveerne hogher dan een take wijns . . . of creyede of mummede of quakede of in dat vat speelde enz., *Stadr. v. Zwolle*[2] 135, 83. Oock en sal niement quaken noch quaeckborderen houden binnen der vriheit op III pont . . ., ende dat quaeckbort soudmen in sticken slaen, *O. K. v. Dord.* 58, 203. Zoo ook *Keurb. v. Haarl.* 53 en Stallaert 2, 124 op queecken.

QUAKEN. Zie QUACKEN.

QUAKER (QUEKER, QUEKERE), znw. m. *Dobbelaar, hij die op het „quaecbord" of „queecbord" speelt; hij die „quaect"* (vgl. QUAKEN). || Dat hare man moeste qualike varen, ende alle quekeers ende dobbeleers mede, die noyt (*ooit*) vrouwen onraste dede (*l.* deden), *Belg. Mus.* 10, 54, 102.

QUAKERNAET, znw. Plaatsnaam bij Arkel (*Oorkb.* 2, 348*a*; Mieris 4, 369*b*). *Inform.* 417 „heet zij quaekenake („dat block van Quaekenaek" en „in Quaeckernaken"). — Ook te Rotterdam is quakernaec bekend als naam van eene kade; zie Van Rijn, *Beschr. v. Rott.* bl. 19 aant. en *Rek. v. Rott.* 57: „van den huyse te Quakernaec" (*a.* 1426; zoo nog eens *ald.*; 410: „die vest in Quakernac" (ook 415). Misschien is het woord samengesteld met het boven (4, 2143) vermelde -nake, doch de bet. van het eerste deel blijft onverklaard, en is bij de veelvuldige opvattingen van *kwak, kwakken* (*kwaken*) en *kwakkelen* moeilijk vast te stellen. Nog heden is *Quakernaat* als geslachtsnaam bekend (Winkler, bl. 408); ook hoort men *Quakernak* (Winkler plaatst den naam onder dezulke, die aan planten ontleend zijn, maar eene plant van dezen naam wordt niet vermeld, wèl *kwadernaat* (*kwaadenaard*), kleiminnende paardestaart (Van Dale)). — In hoe verre met dezen plaats- en persoonsnaam samenhangt het ziekelijke verschijnsel quackernat, *Hs.* Yp. 23*d*: „dat groot evel, dat rode water, suchten met bloede entie quackernat, coude pisse, vrouwen ziecheit, lichten lichame enz." is niet uit te maken. Waarschijnlijk is het een geheel ander woord: zie QUACKERNAT.

QUACKE, znw. m. Benaming van eene soort reiger, *nachtreiger, schildreiger, nachtraaf* (V. Dale). Kil. quack, *Sicamb.* ardeae genus (vgl. de aanh. ald. uit het *Utr. Placcb.* 2, 380*a*: „reygers, quacken, cranen"). || Dat nyemandt jaghen, schieten oft vanghen en sal eenighe reygers, putooren, quacken, trapganssen enz., *O. Vaderl. R.* 1, 219, 76 (*te Heenvliet, a.* 1536). — Ook quacreiger geheeten. || VIII pluvier, IIII quacreygher, tstuc III gr., *Rek. Bissc. v. Utr.* 319. — De oorsprong der naamgeving is niet bekend: misschien is de vogel genoemd naar zijn geluid (vgl. bij Grimm. op quacke; quaken: swits. *quaken, quagen*, schreeuwen als een raaf; *Waasch Idiot* 381 *kwakken*, roepen gelijk een kwartel).

QUACKEL (QUACKELE, QUACKLE), znw. m. Mnd. *quackel(e)*; ndl. *kwakkel*. Naam van een vogel, *kwakkel, wachtel, kwartel.* Ook deze vogel (zie QUACKE) is waarschijnlijk genoemd naar het geluid van zijn slag. Zie beneden de aanhaling uit Kil. Vgl. Franck op kwakkel. *Voc. Cop.* een quackele, coturnix (quedam avis); een quackile, ortix, ortigometra (coturnix); een quackele, quiscula (avis). *Gloss. Bern.* quaccle, coturnix. *Gemma* 49*r*: een partrijs of quackele, coturnix. Kil. quackel, coturnix, ortyx, *vulgo* qualea, gal. *caille*; quackelen aucupari coturnices; quacken, queken, coaxare instar coturnicis. Plant. quackel, droesel, *une caille*, ortyx, coturnix; de koninc der quackels, *le roi de cailles*, glottis; quackelen vangen, *prendre cailles*, coturnices aucupari. || Merlen, lijstren, wedewalen, callanderen, quackelen, nachtegalen, *Troyen* 1208. Coturnix . . . mach in dietsche een quattele sijn, *Nat. Bl.* III, 1131 (*varr.* quackel). Ghetidich es dan . . . quackelen (nl. *te eten*), kiekine van hinnen, *Bloeml.* 2, 84, 28. Sanders daegs hevet ghesint onse Here enen goeden wint, die hem quackelen heeft ghesent, *Rijmb.* 5579 (lat. *coturnices detulit in castra*). Viel den hemele, so waert goet quackelen vangen, Goedthals 8.

QUACKELARE (QUACKLER), znw. m. *Beuzelaar, kletser, zwetser, iemand die maar wat zegt.* Vgl. de aanh. uit Kil. „frivolum, res frivola" bij QUAC, en verquackelen, verbeuzelen, verkwisten, niet nietigheden opmaken (Kil.) en zie De Jager, *Freq.* 1, 342 vlg. In dezelfde beteekenis geeft Kil. ook quackelen en quacken („dissipare, profundere, prodigere tanquam rem superfluam et frivolam"). *Teuth.* qwackley (*l.* qwackler), floccifactor, frascilector. — In de 17de eeuw komt *kwakkelaar* voor in de bet. *kakelaar* en in die van *grappenmaker, farceur*. Zie *Uitlegk. Wdb.* 3, 196. In het Ndd. beteekent *quackelen*: met iets beginnen maar niets tot stand brengen" en *quackeler*, „iemand die niets uitricht" (Strodtm., aangeh. bij Lübben op quackelie).

QUACKELEN, zw. ww. intr. — 1) *Schudden, trillen, popelen.* Vgl. ags. *cwacian*, eng. *to quake* en QUAKELBRUGGE. In de 16de eeuw. || Van vruechden quackelt mijn lever en longere, *Bervoete Broers* 21, 144.

2) *Beuzelen, kletsen, zwetsen, onbeduidende of onware dingen zeggen.* Vgl. mnd. *quackelen*, schwatzen, krächzen (Lübben). Zie het vorig Art. en de daar aangehaalde bl. uit De Jager; ook de beide volgende Artikelen. *Teuth.* qwackelen, vijsevasen, struntsagen, floccificire (*l.* floccificere? het woord komt bij Dief. van elders niet voor).

AANM. — Zie voor andere beteekenissen van het woord, die zich waarschijnlijk eerst na het mnl. tijdvak ontwikkeld hebben de Wdbb. van De Jager, Weiland, De Bo, Schuerm. en *Antw. Idiot.* (732).

QUACKELIE, znw. vr. *Beuzeling, wissewasje, nesterij, bagatel; iets dat niets beteekent*, ook van woorden. Zoo ook mnd. *quackelie* (dat evenwel niet in *quattelie* behoeft veranderd te worden (Lübben 3, 394); hd. *quackelei, quakelei. Teuth.* qwackelye, vysevase, struntsaghe, floccificium, frascilegium. || Als een mensche mitter hulpe gods soo veer gecomen is dat hem . . . niet en is (*hij niets geeft*) om alle quackelie der werlt, *Coll.* 23*v*. — Vgl. dial. ndl. *kwakertje*, gekheid, verbeelding, veinzerij (Draaijer 23).

QUACKELINGE (QUACLINGE), znw. vr. *Beuzeling, nesterij*; ook *beuzelpraat, ongepaste grap*. Kil. quackelinghe, res parvi pretii, nugae, frivola. || Om ene cleyne quaclinge, die ons ynt hooft schoot, soo trecke wi ons daervan, *Coll.* 50*v*. Dat hem die arme dwase menschen plegben . . . te verheffen dwaesselic in hoverdiën, als hem ghegheven wórt van enen armen sterveliken heer een visevaes, een quackelinghe om den halse of wat lurtsinghe ghenaeyt op enen rock of op enen caproen, *Hs. Getijdeb. L.* 119*r*. — Ha, snoode knecht, du die my aldusdaneghe quackelinge te verstaen geeft, als te gheeken met my ende met mijnder huysvrouwen, *Esopus* 16*r* (vgl. quac, in de 17de eeuw, bij De Jager, *Freq.* 1, 344 en Oudem. 3, 589).

QUACKEN (QUAKEN), zw. ww. intr. Mhd. *quacken, quaken*, ook *quaczen*; mnd. *quaken, quacken*; hd. *quacken, quaken, quäcken, quäken*; eng. *quack*; ndl. *kwaken, kwakken, kwekken.* Eene verklanking van het geluid van sommige dieren, vooral van kikvorschen en eenden. *Teuth.* qwacken als die vorsche, coaxare. Kil. quacken, queken, coaxare et gingrire, reddere sonum instar anseris *et* instar cothurnicis. Plant. quaxen oft quacken, queeken

gelijck een vorsch, *crier comme une grenouille*, coaxare. Vgl. ook bij QUACKE en QUACKEL.

AANM. — Misschien heeft quacken ook als trans. ww. bestaan in de bet. *smakken, met geweld neersmijten*; zie bij QUAC.

QUACKERNAT, znw. Benaming van een ziekelijk verschijnsel, waarvan de aard niet bekend is. ‖ Dat groot evel, dat rode water, suchten met bloede, entie quackernat, coude pisse, vrouwen siecheit, lichten lichame enz., *Hs. Yp.* 23*d*. — Het tweede deel kan het bnw. *nat* zijn als znw. gebruikt, en het eerste kan staan voor *quackel* en afgeleid zijn van *quackelen*, schudden; z. ald., en eene andere gissing, dat *quackernat* hetzelfde zou beteekenen als het volgende „coude pisse", *Tijdschr.* 8, 213. Vgl. ook QUAKERNAET.

QUACREIGER. Zie bij QUACKE.

QUACSALVEN, znw. o. Waarschijnlijk is het woord de als znw. gebruikte onb. wijs op de volgende plaats. ‖ H. hadt aldaer staen een ziec pert, ende hadde an ruvoeder ende tot quacsalven te samen II guld., *Geld. Oudh.* 358. — Het woord heeft hier nog niet de bepaald ongunstige beteekenis van thans; evenmin als bij Kil., die quacksalver weergeeft door „aliptes (*zalver, insmeerder*), iatraleptes (*zalfdokter*), medicus unguentarius, seplasiarius; chirurgus qui oleis pinguibusque malagmatibus foris adhibitis morbis exterioribus medetur *et* medicus circumforaneus, circuitor, circulator, pharmacopola circumforaneus; quacksalverije, iatraleptice, medicina unguentaria. Doch in geen geval is quacksalver een edele term geweest; het zal wel in kleur gelijkstaan met ndl. *lapzalver*, d. i. „iemand die met uitwendige middeltjes een zieke *oplapt* of opknapt, zonder dat men zekerheid heeft dat de geneeswijze duurzame gevolgen zal hebben". Bij Plant. is de bet. ongunstiger dan bij Kil.: hij stelt quacksalven gelijk met truffen, en vertaalt het door „*vendre de l'oingnement, triacler ou bourder et tromper*, theriacam vendere, unguenta vendere *vel* imponere, cavillari"; vgl. ook ald. truffer, quacksalver, *triacleur, vendeur d'oingnements et semblables drogues*, theriacarius, unguentarius. De beteekenis van *quac* zal zijn of die van „weifelend, zwak, knoeierig te werk gaan" (Franck op kwakkelen, kwakken), òf „talmen, leuteren, slepende houden, niet op eene doortastende (of afdoende) wijze bij de genezing te werk gaan", volgens De Jager, *Freq.* 1, 843, die een voorbeeld van *quacklen* in dezen zin aanhaalt uit de 17de eeuw, en er op wijst dat te Kortrijk (niet te Leuven) *kwakkelen* heet wat elders „kwakzalven" wordt genoemd (*Belg. Mus.* 8, 184). Zie ook Kil. kladsalver (te vergelijken met *kladschilder*), j. quacksalver, aliptes. Volgens Vercoullie komt *kwakzalven* van *kwakzalf*, prulzalf, waardelooze zalf, waarvan een voorbeeld van 1578 medegedeeld wordt door Stallaert 2, 123: „noch oock eenige salven, olyen, quacksalven oft dyergelijcke zaecken te vercoopen"; indien dit juist is, kan quacsalven in de boven genoemde plaats ook dat. plur. zijn van *quacksalve. Minder waarschijnlijk is de bet. „hij die met geschreeuw of gezwets zijne waren aanprijst" (o. a. Weiland op kwakzalven; Kluge op quacksalber; Skeat op quack, 2). Het oudere ndl. *quacsalver* werd overgenomen in het Hd., Eng. en Zweedsch (Franck t. a. p.).

QUALACHTICH, bnw. Het woord zal wel moeten worden opgevat als quaelachtich (indien niet aldus moet worden gelezen), d. i. „*quale" hebbende, aan eene ziekte lijdende, sukkelend*. ‖ Vele sijn qualachtich nu, levende in menigher siecheden, dus schijnt et na der waerhede, dat sonde alrehande quale toebrengt, *Sp. d. Sonden* 5368 (*Proza* 45*c*: „hier om ist dat uwer soo veel nu quellende sijt ende in menniger siccheiden vallet"). — Misschien ook moet men het woord opvatten als quelachtich; vgl. *Voc. Cop.* quelechtich, invaletudinarius.

*QUALAMBACHT. Zie QUAELAMBACHT.

QUALE (QUAILE, QUAEL), znw. vr. Mnd. *quale*; mhd. *quâle, quâl*; ook *kâle, kâl*; hd. *qual*; ndl. *kwaal*. Van quelen; z. ald. Het woord quale heeft veel meer overeenkomst in beteekenis met hd. *qual*, dan met ndl. *kwaal*, dat in de opvattingen van het mnl. woord zeldzaam is; het heeft gewoonlijk de bet. *een ziektetoestand die het gevolg is van een organisch gebrek*; zoo b. v.: eene ongeneeslijke *kwaal*, eene hart*kwaal*, eene borst*kwaal* en dgl. Het mnl. quale is de uitdrukking voor

1) Subjectief. *Een treurige, ellendige of rampzalige toestand waarin iemand verkeert*, zoowel naar den geest als het lichaam. — *a*) *Ellende, lijden, leed, rampen, droevige toestand, kwelling, ongeluk*. Kil. en Plant. kennen deze beteekenis niet meer, en ook uit *Voc. Cop.* is zij vreemd genoeg niet opgeteekend. ‖ Torment of doit off nedervalle van sterfften off qwaile off rampspoit off qwait eynde, *exicium*, *Teuth.*[2] 246*b*. Hoe God liet nederdalen Gabriël, . . . om ons te lossene uter qualen, *Sev. Blisc.* 1689. Lanc torment groot willi doen sinen bosen live, dat het in langher qualen blive, *Parth.* 2427. Minen here, minen man, die twee werf mine minne wan: die eerste werf met groter qualen, doe ic hem van altemalen mine minne hadde ontseit, 7544. Ens niemen dies genieten sal, hine moet an mi entrouwen sughen die quale die hi qual an mine telghe (*aan de armen van het kruis*), *Disp.* 164. Dit is ook der sielen een groot quale, *Proza-Sp. d. Sonden* 16*b*. Die ledichede en machmen niet prisen wale, want hets ghelijc eere quale, *Sp.* I[a], 55, 26 (of is de bet. hier *zedelijk gebrek? zie bij c*). Die dragen minne met trouwen . . . sie kinnen ongemac ende quale, *Rose* 3045 (*vgl.* 3044: vernoi ende plage). Mensche, du sprancs den spronc van qualen (*een ellendigen sprong*), . . . ja uter paradyscher salen hier neder in den armen weene, *Rincl.* 184 (fra. *tu fesis saut de mal tour . . . dou mont de joie ou val de plour*). Si sijn gheburen also na ende so mechtich . . ., datter af mochte comen wale ene langhe sware quale, *Melib.* 324. Het quamen so veel hontsvlieghen, dat voor hen moeste nedersieghen wilt ende tam, ende liden quale, *Tien Pl.* 618. Het bereit dicwile quale (*heeft treurige gevolgen*), *O Vl. Ged.* 3, 113, 10. Hier comt dic grote quale aff, want bi wilen dat wijff ende dat kynt daer bi vervaert (*verongelukt*), *Proza-Sp. d. S.* 28*b*, *c*. Die werven wil wonnen spil, een (*l.* die) moet arbeyden ende ryden, selden rusten, ende lyden mit ancxte, mit sorghe, mit quale, *MLoop* I, 1292. Laurina . . . die halp Samyten uuter quael, daer si doot waer ghebleven, hadsi hoor ghenen raet ghegheven, II, 4121 (*vgl.* II, 3325—3458). Onse Here si onse campioen, hi moet ons betren onse quale, *Ferg.* 4592. Dus blivic liever in der noot, dan ic mi brochte in meere quale, *Bloeml.* 3, 11, 80. Laet ons cortten dese quale (*een eind maken aan de ellenden van den oorlog*): die tvelt behoudt hebbe deere ende blive vrancs coninc, *Edew.* 1358 (vgl. 1343 *vlg.*). — Van de helsche straf of pijn. ‖ Sijn godheit doe ons genade gewinnen, dat wi ontvlien der helscer quale, *Sev. Blisc.* 160. Alle menscen die moeten nu sterven . . . ende dan selense ons toebehoren ende bliven bi ons hier inder qualen, *Blisc. v. M.* 420. Men moeter hier (*op aarde*) of betalen boete, of metter langher qualen, *O Vl. Lied. e. G.* 318, 107. — Ook van de *minnepijn, de slingering tusschen hoop en vrees van een verliefde, verliefdheid*. Vgl. QUELEN. ‖ Wildi bekinnen mine quale ende daeromme in u herte dincken, *Bloeml.* 3, 144, 33. Ic moet emmer draghen quale nacht ende dach, . . . dat doen mi haerre minne strale, 3, 118, 17. Oock ghevalt bi wijlen wael dat sy van rechter minnen quael bi horen segghen ende bi vraghen (*de zin loopt niet af, oorspronkelijk zal de regel uitgegaan zijn op vragen, evenals in de vorige plaats*), *MLoop* II, 819. (Si) wachte mede die stonde wael, als die oick van

groter quael woude nemen medecijn, II, 462. Suverlike brieven van minnen screef hi hoor van sijnre quale, I, 2794. Int hertte had sy (*Briseis*) grote quale, *Troyen* dl. 2, vs. 23439. Bi uwen rade moet hi ghenesen, ofte emmermeer in qualen wesen, *Parth.* 7616. Sint dat ic u hebbe ghesien sal miere qualen ende ghescien: ine mach nimmeer in quale wesen, ic moet sterven ofte ghenesen, 8337. Ic wane gijs niet en wet noch minen rouwe no mine quale noch mine pine, scone smale, dat ic door uwen wille verdoye, 6671; ook 8275; 7449 (sine quale stelpen); 7458. Der minnen quael is wee ende wael, *Bloeml.* 3, 156, 33. — *b*) *Lichaamslijden, een treurige lichamelijke toestand*, vooral ten gevolge van ziekte of den naderenden dood. Vgl. QUALEBEDDE. *Voc. Cop.* vol qualen, languoriosus. Kil. quaele j. quelinghe, languor, morbus, malum, aegritudo. Plant. quale oft quelinge, *langueur*, languor (vgl. bij QUELEN). ‖ Want si int herte was ghewont, daer hoor of quam des dodes quael, *MLoop* II, 922 (*de ellende van den dood, een treurige dood*). Daer si lach in groter qualen, *Lutg.* II, 816 (*vgl.* 805: een suster lach in groter noot, di ooc een alte sware dood leet). Een riddere.... die in groter qualen was, dede hi dopen ende hi genas, *Sp.* II[3], 9, 90. Sijn lucht can gheven boet van enigher groter quale, *Rein.* II, 5464. Die een dect hem metter ziechede, dat hi van quale niet en dede: die licham was also gepijnt, dat hi niet mochte weldoen twint, *Sp. d. Sonden* 15491; ook 5371 (*zie bij* QUALACHTICH). Si was gelijc . . . den genen die van groten rouwe amechte es worden altemale, ende daer af lidet pine ende quale, *Christ.* 1681. Van der qualen voor haer dood, 1699 *Opschr.* (*vgl.* 1720: si leed van siecheden sware pine). Her knape, . . . ghi sult den horen halen ende bringene ons doot ofte in qualen (*doodelijk gewond?*) den fellen ridder, . . . die menigen gedaen heft leet, *Ferg.* 649. Een goet beddekijn, daer gheen quale dan licht alleen die quellynghe daer (*d. i.* der) mynnen op en coomt, *Hs. Moll* 5, 161*d*. Die yammer, siecte ende quale, die daer off bleeff, *MLoop* III, 973 (*vgl. bij* PLAGE). Hem die woort (*wordt*) . . . buten sinne entie langhe quale draghet (*krankzinnig wordt*), so draeghine (*den steen*), *Nat. Bl.* XII, 330 (*zie eene andere bet. van* die lange quale *boven bij a*). Eist (*het lichaam*) van allen wetene slecht (*ontbloot*) bevaen bi der zielen plecht (*schuld*), so ware ic gherne vroet, of het draghen moet tghevecht van den qualen, *Wap. Rog.* 358. Lange quale verswaert die medicine, *Proza-Sp.* 65*b*. Gif medecine, eer die quale wast, *ald.* — Ook in eene zwakkere opvatting, *pijn, ongemak, eene onaangename lichamelijke aandoening.* ‖ So dat hijs hevet zaere (*l.* zwaere) quale, *Vr. Heim.* 554. Ghi en selt . . . ghenen arbeyt no quale aen dien dach niet liden (nl. *op den sabbat*), *Tien Pl.* 586. Dat haer geest had aengedaen sodeneghe suptijlheit, dat hi niet wale en const geliden sonder quale (*hinder*) den roke van den minschleken lichamen, *Christ.* 214. Dat gi mi Ermogenesse vaert halen sonder quetsinghe van qualen ende ongheqnets van sinen leden, *Yst. Bl.* 1763. — *c*) *Zedelijke ellende, een zedelijk gebrek, kwaal.* Vgl. ndl. „dronkenschap is een van de grootste *kwalen* der maatschappij". Kil. quaele, *vetus Fland.* malitia, nequitia" (hier meer bepaald in den zin van „ondeugd"). ‖ Vrecheit is een swaer quale, daer si durende is, *Proza-Sp. d. Sonden* 32*b*. Zoo ook *Sp. d. S.* 2547; 2586; 2607 *e. e.* Vgl. QUELEN, dat ook de bet. heeft „zedelijk ziek zijn, lijden aan een zedelijk gebrek". — *d*) Misschien heeft het woord ook de bet. gehad van *plaag*, b. v. *eene epidemische ziekte*, of eene andere zaak waardoor eene landstreek geteisterd wordt, *Teuth.* torment of doit off nedervalle van sterften off qwaile off rampspoyt off qwait eynde, exicium.

2) Objectief. *Leed of kwellingen die men iemand aandoet, rampen of ongelukken die men iemand berokkent.* Zoo kan opgevat worden *Teuth.* castiïnge, pyne, plaghe, martélye, weedage, weewede, lyden, qwale, qwettzynge, tormentum, supplicium, punicio, martirium, tortura, afflictio, cruciamen e. a. ‖ Sijn (*des lasteraars*) tonghe ghelijct den scarpen strale dat den meneghen doet quale, *Tien Pl.* 1823. Vanden Lumbaerden die grote quale daden int lant van Ytale, *Sp.* III[7], 36, 3. Sonder waen ghinc hi doen . . . van den duvelen sonder quale (*niet gekweld door de duivelen*), *Yst. Bl.* 1808.

QUALEBEDDE (QUAEL-), znw. o. *Ziekbed*, bepaaldelijk *langdurig ziekbed, bedlegerigheid.* ‖ Ick bin des wedde, hi en stervet niet in dit qualebedde, *Merl.* 6595. Dos sprac die vrowe . . ., aldaer si was gelegen in qualebedde, *Lev. v. Lutg.* II, 2973. Si sien ende vinden in allen steden genoech armen vor hem leden, ende qualebedde (*hier in den zin van „bedlegerige armen"*) comen hem ooc te voren, mer si en willen daer nyet na horen, *Sp. d. Sonden* 325. Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 121, waar „quaelbedde" eene wettige verontschuldiging is om voor het gerecht te verschijnen.

QUALEN, zw. ww. intr. en onpers. Mnd. *qualen*. Van quale; z. ald. en vgl. QUELEN en QUELLEN, intr.

I. INTR. — *Lijden, pijn hebben*, zoowel *zielesmart*, *hartzeer* als *lichaamslijden*. ‖ So(e)ne wille den coninc hebben niet (nl. *tot man*), des doget die coninc groot verdriet, ende vermet hem hi salse halen met crachte ende doense qualen, *Ferg.* 3843 (*het haar onaangenaam maken door mishandeling of smadelijke bejegening*). — Vooral van de aandoeningen der verliefdheid, ook der geestelijke. ‖ Omme hare verhongheren, dats voeden ende smaken . . .; om hare verdooien dat es gedaren . . .; omme hare qualen dat es ghesonde, Hadew. 1, 228, 4. Ic quale vander minnen Jhesu ende verberne al in der herten, *Hs. Moll* 7, 134*a* (*var.* quelle). — Ook als znw. *Lijden, leed, smart.* ‖ Mi mach wel seer verlanghen tot minen lieve waert: bi hem (*in den hemel*) en is gheen qualen, maer hier (*op aarde*) is menich seer, *Profijt. Liedeb.* 25, 2. — Vgl. QUALINGE.

II. ONPERS. — Mi qualet, *ik heb leed of zielesmart*; *ik lijd* (mischien ook lichamelijk, maar daarvan is geen voorbeeld opgeteekend). ‖ Ic en hebbe ghene noot van den live . . ., maer dat my qualet, . . . dats om mijn kint, dat ic scouwe hier doot liggen: des heb ic rouwe, *Grimb.* II, 3691.

QUALIJC (QUALIC), bnw. Mnd. *qualik*. Het woord is zeldzaam, gelijk nog heden. — 1) Subjectief. *Onwel, ongesteld.* Vandaar qualijcheit en qualijcte; z. ald. Doch deze subst. zijn niet gevormd van een praedicatief gebruikt qualijc, maar van het bijw. qualike in „het is mi *qualike*", of „ic ben *qualike*", waaruit zich het gebruik als adjectief heeft ontwikkeld; vgl. ndl. *wel* in „ik ben *wel*, *niet wel*, *onwel* (vanwaar *onwelheid*, en mnl. welheit bij Ruusbr.); vgl. *Col.* 74*r* bij QUALIKE, 5). Nog heden is *kwalijk worden*, onwel, onpasselijk, misselijk worden, in verschillende tongvallen bekend; ook *kwalijkte*, in de bet. „bezwijming, flauwte" in Zndl.

2) Objectief. *Krenkend, hoonend.* Vgl. QUALIKE, 8). ‖ Personen . . . die qualike of confuslike worden spraken . . . op dat gerecht, *Wfri. Stadr.* 2, 46, 120.

AANM. — Bij Plant. staat het bnw. qualijc ook vermeld in de bet. *moeilijk, bezwaarlijk, lastig* („qualick om dragen, *malaisé à porter*, portatu grave; dat sal qualick sijn, *cela sera penible ou mal aisé*, difficile erit, grave erit, laboriosum erit"). Waarschijnlijk is ook aan dit gebruik dat als bijw. voorafgegaan: vgl. QUALIKE, 7).

QUALIJC, bijw. Zie QUALIKE.

QUALIJCHEIT (QUALIC-), znw. vr. *Onwelheid, een gevoel van lichamelijke onbehaaglijkheid* (vertaling van fra.

malaise). Plant. een qnalickheyt, *une foiblesse*, *ou mal de coeur*, debilitatio atque abjectio animi, debilitas. Kil. qnaelickheyd, languor, aegritudo (Kil. auct. *faiblesse*, *mal de coeur*); quaelickheyd aen therte, languor. ‖ Slaep bringet dbloet ten ogen ende qualijcheit ter herten. Bloet laten claert den sin ende verdrijft qualicheit ende purgiert die mage ende doet wel verteren, *Hs.* Yp. 29*c*. Vgl. het bij QUALIJC aangehaalde zndl. *kwalijkte*.

QUALIJCTE (QUALICTE), znw. vr. *Ongesteldheid*, *ziekte*. In de 16de eeuw. ‖ Vallende . . . in een qualicte, daer hy noch voor den avende of storf, Despars 3, 182. Aldaer hy . . . met zulc eender qualicte ende siecte bevaen wiert, dat men niet en meende ofte hy en zouder . . . of ghestorven hebben, 553.

QUALIJCVAERT (QUALIC-), znw. vr. Het tegenovergestelde van welvaert; z. ald. *Tegenspoed*, *achteruitgang*. ‖ Dat ic (*Nijd*) mi voede ende spise mitter lude qualicvaren, *Pelgrimage* 74*a* (*var. Haarl.* qualicvaert). — Ook in de bet *ongeluk*, *ondergang*, *verderf*. ‖ Die voornoemde lichamen (*lijken*) wierden . . . by nachte van danen ghevoert ende begraven . . . tIpere, daer zy die eerste cause ende occasie van haerlieden qualickvaert ghehaelt hadden, Despars 1, 303. In smenschen qualijcvaert zy (*duivelen*) oic verbliden, *Sacr.*, *Prol.* 48. Vgl. het volg. Art. — In zndl. tongvallen is het woord nog heden bekend in de bet. *bezwijming*, *flauwte* (*Antw. Idiot.* 732).

QUALIJCVAREN (QUALIC-), znw. o. Eig. koppeling van qualike (qualijc, qualic) varen en als znw. gebruikt. Hetzelfde als qualijcvaert; z. ald. en vgl. het tegenovergestelde welvaren. *Tegenspoed*, *achteruitgang*, *ongeluk*. ‖ Die duvel haet alre luden welvaert ende minnet alre luden qualicvaren, *Ned. Proza* 155. Dese begheren armer luden qualic varen, duer tijt ende costelike coopjaren om haer goet te costeliker te bruken, 159. Dijn qualicvaren en heeft di niet geleert, *Hs. Cyrill.* 54*v* (lat. *malum minime te docuit*). — Van een treurigen lichamelijken toestand. ‖ Die rechter zide (*het gebruik van de rechter zijde*) heefti verloren entie tonge entat horen; als hi was int qualijc varen (*er treurig aan toe was*) . . . ende lange in sijn bedde lach, naecte Sinte Fransoisen dach, *Franc.* 10355. — Ook *zedelijke achteruitgang*, *neiging tot het kwaad.* ‖ Is di qualicvaren an gheboren van natueren of van dijn vader ofte moeder . . ., dat en is di niet alsoo ghescapen dattet di ommer gescien moet, want du mogeste di selven wel dwinghen, *Bijdr. Volksgel.* 9. — Ook *ondergang*, *verderf*. ‖ Daerom . . ., soecstu weelden, so mintstu dijn qualic varen, *Hs. Cyrill.* 75*v* (lat. *si delicias quaeris*, *perniciem diligis*).

QUALIKE (QUAELLIKE, QUELIKE, QUELLIKE, QUELKE), -LIKEN, -LIJC, -LIC, bijw. Mnd. *quelike*, *quellike*, *quelke*; ook *quâtliken*; nederr. *quâllichen* (uit *quâtlicken*, Lexer 2, 314); ndl. *kwalijk*. Uit *quaetlike, quaellike (vgl. *leelijk*, *oolijk*). Het tegenovergestelde van wel (wale); z. ald. Aan de werking van den umlaut kunnen de vormen met *e* moeilijk worden toegeschreven, daar de vocaal van *quaet* lang is. Waarschijnlijk zijn zij aan een oostmnl. tongval ontleend of een gevolg van den invloed van quellen (en desgelijks quelike van quelen): ook is er een bnw. quellijc geweest met de bet. *lastig*, dat sommige punten van aanraking heeft met qualijc. Vgl. bij 7) en 8), waar het laatste woord den zin van *moeilijk* heeft en dus een zinverwant van quellijc is; men zegt b. v. „ik kan toch moeilijk of kwalijk *of ook* lastig) zelf daarheen gaan? Vgl. ook lat. „*moleste* ferre" naast „*graviter*, *aegre* ferre". Zie een voorbeeld van quellijc op dat woord en vgl. ald. de aanh. uit Plant.

1) *Slecht*, *niet best*, *niet goed*, *verkeerd*(*elijk*), *op eene verkeerde manier*, *niet zooals het behoort*. *Voc. Cop.* qualec, male; qualec ghebruken, abuti; qualec verdoen, absumere. *Gloss. Bern.* quaterleke (*l.* qualeke), malle (*l.* male; de meening van Hettema, *Inl.* XVI, dat *quaterleke* zou ontstaan zijn uit *quat erleke* wordt door de lat. vert. niet bevestigd; ook zou men in plaats van *quat erleke* verwachten *qualeke*, *erleke*). *Harl. Gloss.* qualecker, peius. Kil. quaelick, quaedelick, male, prave, perverse. Plant. qualick, *malement*, *mauvaisement*, male, prave, perverse, dat is qualick bedacht, inconsultum est; qualick houden (*slecht behandelen*), male tractare; sich qualick houden, turpiter se dare, *se gouverner mal*; qualick tieren, *venir ou succeder mal*, male succedere, successum malum habere, male evenire vel procedere; qualick te vreden zijn, *estre malcontent*, indigne vel moleste ferre et pati aliquid. ‖ Maken si qualeke haren dam . . ., de abt heeft de mesdaet, *Gendsch Chtb.* 15 (*a.* 1275). Menich bi sire nature soude qualike tieren al sijn oude (*zou zich zijn geheele leven lang misdragen*), maer datten god daer ute keert, eer dat sine quaetheit wert gemeert, *Natuurk.* 1393. Qualec sayt, qualec mayt; qualec gadert, qualec sprayt (*wie op een verkeerde manier zaait zal niet maaien zooals of hetgeen hij wenscht*; *wie slecht spreidt of strooit*, *zal niet veel inzamelen*; vgl. *Matth.* 25, 24: *scio quia homo durus es*, *metis ubi non seminasti et congregas ubi non sparsisti*; voor het tweede en derde qualike zie bij 5), *Doct.* II, 2279. Gheneest hi (*de vogel*) qualike, du sout . . . geven enz., *Bloeml.* 2, 38, 67. Hier op mict die minsche quelliken (*let hij slecht of niet genoeg*), hoe quaet guet dattet is daer hy den buyck mede vuylt (*vult*), *Proza-Sp. d. S.* 58*c*. Doe waert sie daeromme gescholden dat sie soo quellic toeghesien hadde, *Kl. v. Diepenv.* II, 15. Qualike is het (*het zwaard*) gheachterwaert, *Overzee* 101. Daer ghi qualic in hebt ghehouden die vrede die ic hadde ghesworen, *Rein.* I, 1802. Hi hevet u qualic ghedient die u beriet desen ganc, 550. Ghi hebt mijn herte, gi doet mi seer, ghi hebter qualec omme ghesien, dat gi mi wech hetet vlien, *Bloeml.* 1, 184, 346 (*Ferg.*). Dat sommige punten quellick gheholden werden, *Hs. Kloosterr.* 2*v*. Bi aventueren si verstonden hem quelken ende meenden dat hi Helyam gheroepen had, Brugm. 2, 374. Die quellick spreckt en heeft anders niet dan een guedt swyghen verboort (*hij die niet goed spreekt of zich verpraat had beter gedaan zijn mond te houden?*), *Spreuken* 11. Qualic heb ic my gequijt, *Ndl. Geest. Lied.* 171. Dat die wel gheleift heift, niet qualic (*op eene den mensch onwaardige wijze*) ghesterven can, *Boëth.* 4*d*. Dat hem (*den proost*) zulcke ghiericheit qualicst vouchde, (*allerminst voegde*, *allerslechtst paste*), Despars 1, 273. Absolon was qualic bedocht doe hi sijns vaders bedde versocht, *MLoop* III, 673. Qualike gemoet (*kwaadwillig*, *slecht gezind of gestemd*; vgl. evel gemoet en quaet gemoet bij GEMOET, bnw.), *Lanc.* II, 29003. Van die oor guet quellic verwaren, *Overijs. R.* I[1], 103. Vinden si yet dat quelke ludet, dat se dat uut minnen willen corrigieren, Brugm. 2, 396. Si en makede gheen misbaer, als somighe dwaselike ende quelike (*op eene onbehoorlijke wijze*, *geheel ten onrechte*) . . . segghen, 372. Ghi eesschet ende gi en ontfanget niet, dats om dat gi qualike bit, *Sp. d. Sonden* 7590 (*hs.* quelken). — Omdat hi metten keyser . . . nu heeft geweest qualike (*bij den keizer niet in gunst*, *bij hem in ongenade*) . . ., waent hi (*Gelloen*) maken met mi sine soene, *Lorr.* II, 1255 (vgl. ndl. „niet *wel* met iemand zijn", d. i. „in onmin zijn met", en Plant. yemanden qualick willen, *vouloir mal à quelqu'un*, inimicitias gerere). Het stiet (*staat*) den armen deser werelt alte quelke dat sy hoverdich sijn van gelate of van woorden, *Col.* 30*r*; zoo nog eens *ald.*

2) *Op eene zedelijk slechte*, *laaghartige*, *gemeene wijze of manier*, *zóó dat men aan de eischen der*

zedewet te kort doet, niet zooals het behoort, uit een zedelijk oogpunt beschouwd. Voc. Cop. qualeke, inique. *Teuth.* archlicken, snootlicken, boyslicken, quaelicken, oevel, male, malitiose e. a. || Die in die echt niet geweest en hebben ende nochtant quellick gemact hebben butten (*buiten*) die echt, Brugm. 1, 238. Daer sie quelke an dede, *Kl. v. Diepenv.* I, 35. Waerom is die wech der geenre die quellic doen alsoo geluckich, *Proza-Sp. d. S.* 98*d*. Ic hebbe mi dickewile quellic verraden (*ik ben menigmaal zeer diep gevallen*), *Hor. Belg.* 10, 79. Gods genade, die nie manne . . . en comt te spade, opdat hi gewareghen rouwe heeft, wi (*hoe*) qualec dat hi heeft geleeft, *Christ.* 777. Dat gi secget . . . dat min here . . . uwen broeder doot sloech qualike, . . . ic ben gereet . . . hem daeraf te bescermene, *Lanc.* IV, 7120. Die sijn lijf qualike verdoet (*zich bezondigt door de handen aan zich zelf te slaan*), hi moet ter donkerre helle varen, *Rijmb.* 29318. Die hoor echtscap qualic houden, *Bloeml.* 3, 76, 211. Daer Daris van sinen lieden, diene qualike verrieden, was sint verslegen, *Alex.* III, 1159. Dat den eedt quellic ende menedich waer gezworen, *O. Vaderl. R.* 2, 156. Dat sere ende qualec es gelogen, *Bloeml.* 3, 45, 570. Van den ghenen die hoor ghoet qualiken wech brenghen, *R. v. Utr.* 1, 166 (*met eene slechte bedoeling, bedrieglijk, oneerlijk*).

3) *Op eene onrechtmatige wijze, niet zooals het behoort, in strijd met wetten, voorschriften en dgl.* Zoo kan ook *inique* van *Voc. Cop.* (zie bij 2) worden opgevat. || Dat he dat bewyset, dat de ander sijn eet quelke gheboden (*aangeboden*) hevet, *R. v. Vollenh.* 2, 136, 99. Hoe hi tgelt mach rapen, weder met rechte so qualike, 2, 191, 4. Die scat es qualike ghewonnen, *Eleg.* 589. Als si iet at, dat qualec gewonnen was ocht tonrecht bleven, *Christ.* 784. Si dede te samen grot ende smal dat si qualike hadde bejaecht, *Sp.* II[a], 71, 30. (*Goed*) dat qualyck es ghewonnen, *Bloeml.* 3, 75, 193. Over recht wert men qualic quite dat men hevet qualic ghewonnen, *Rein.* I, 258. Her ridder, betet vanden perde neder, ende gevet den knape weder, dien gijt hebt genomen qualike, *Lanc.* III, 3739. Diefte, die duck in comenscappen gelegen is, als in quelliken te wegen, *Proza-Sp. d. S.* 41*a*. Zoo ook *R. v. Utr.* 2, 331, 20.

4) *In een slechten staat of toestand.* Van zaken. || Van den barbecanen . . ., daer se ommeghevallen waren of qualike stonden, weder op te rechten ende wel te makene, *Invent. v. Brugge* 5, 306. — Vooral, van personen, *in een onaangenamen, treurigen of ziekelijken lichaams- of geestestoestand; slecht, niet wel,* ook *er niet best aan toe.* Kil. quaelick aen zijn, afflicta esse valetudine etc. Plant. hy is qualick gesint, *il est mal affectionné*, aegre se habet, male affectus est. || Die qualec ghesint es ocht siec vander volder nuwer manen, *lunaticus*, *Voc. Cop.* Doe waert hoor eens quellike inder nacht soo dat sie over most geven, *Hs. Diepenv.* 77*d* (vgl. bij QUALIJC, 1). Naer dezen reesser . . . zulc een pestilencie stanck van de voorscr. doode honden, dat zy der zom zeer qnalick of te passe wierden, Despars 3, 134. Hoe staet mit u, oom? . . . qualiken, seide hi, . . . ic sterve van hongher, *Rein.* II, 6618. O sacrament . . . behoedt mi erm man qualic lustende (*die geen levenslust heeft, onder het leven gebukt gaat?*), *Sacr.* 325. Al sijn de wijfs qualic gherust (*er slecht over te spreken, er weinig over op hun gemak*), dat haer mans de taverne antieren, *Belg. Mus.* 6, 317. Het (*het kind*) is na der manen loop siec ende lijt seer qualic, *Hs. Evang. Matth.* 17, 15 (lat. *lunaticus est et male patitur*).

5) *Slecht, niet zooals men hoopt of wenscht;* ook *ongelukkig.* || Tweewaerf qualick gheëten is half ghevast, Goedthals 10 (fra. ald. *asses jeune est qui povrement vit*). Ic wane, soe wertre harde qualike ane, en doe ghelnc ende groot gheval, *Wal.* 7971 (*vgl.* Kil. qualick aen sijn, male s. incommode agi cum aliquo, afflicta esse conditione). Herodes, die vele der liede an haren kindren hadde ghedaen pine, hi verloos qualike die zine, *Rijmb.* 21590 (lat. *ipse suis miserabilius orbaretur*). Dmeisken dat dan wort geboren, het sal quelliken sterven . . ., ende het sal ter dolheit trecken, *Mnl. fragm.* 208, 97. Dat solde wi vake overdenken wat dat ynne heeft ewelic wal te wesen of quelke, *Col.* 74*r*. Wart (= wedert, *hetzij*) mi wal of quellic gaet van buten, dat weghet mi al even swaer (*is mij volmaakt hetzelfde*), Gerlach Peters 227. Hets mi harde qualic comen (= vergaen) dat ic wel mochte hebben genomen in mine hant, dat lietic liden, *Ferg.* 2085 (*ik ben er slecht aan toe, hier door eigen schuld*; vgl. GESCIEN en MISSCIEN). Men (*l.* het) pleeght van ouden tide, alse quaellec gaen die zaken, datsi over den nedersten craken, *Lsp.* III, 4, 520. Vgl. *Doct.* II, 2279 bij 1). — Hierbij behoort ook *Lansl.* 698: „ene (*één*) penninc es saen verteert ende ooc qualijc overbracht (*in armoe verteerd*) . . .; daer sijn twe penninghen". — Qualike varen, bederven, *zijn ondergang te gemoet gaan, in ellende komen, ongelukkig worden, een ongelukkig einde vinden.* || Gaet, drenctse, qualic moeten se varen, *Rein.* II, 6660. God gheef, dat hi qualic moet varen, dese valsche moordenaer, 4634. Macharius mocht wel qualic varen, *Sacr.* 360. Qualike vare dies u verjont, *Fland.* I, 255. Ghi coomt oick node inden pat, daer een ander qualic vaert, *MLoop* I, 2201. Qualic moeten si bederven die Cristus loochenen, *Sp.* II[a], 22, 314. — Ook *ongelukkig zijn, er slecht aan toe zijn.* || God van hemelrike, hoe mocht ic varen qualiker, *Limb.* III, 528. Ay, here, ic hebbe qualijc gevaren, u vingerlijn dat es verloren! *Lanc.* III, 13002. Vgl. QUALIJCVAERT. — Qualike comen, sijn, *ergens gekomen zijn tot zijn ongeluk, van zijne komst geen genoegen beleven*; het tegenovergestelde van wel comen sijn, in de oorspronkelijke beteekenis, die door veelvuldig gebruik is verflauwd. Vgl. beneden *Lanc.* II, 15427. || Qualike moetti hier comen wesen; hoe bereiddi minen naen also! *Lanc.* II, 5286. Hi hadde doe wel verstaen, haddi doe te hove gegaen, dat hi daer qualike comen ware, III, 22231. — De wensch van hem die iemand begroet met „qualike moetti comen sijn", kan worden beantwoord met „ende gi qualike vonden" (*en gij moogt tot uw ongeluk hier aangetroffen zijn*). Zie *Lanc.* II, 15427: „alse si gebeet was, . . . hietse die ridders wellecome wesen; . . . si antworde: „ende gi qualike vonden alse ridders dieve ende ongetrouwe", en vgl. *Vergi-fr.* 209: „God sijs gedanct, dat ic u hier hebbe met mie, ende ic u gans ende gesont sie; here, *wel* moeti *comen* sijn. — Ende gi *wel vonden*, vrouwe mijn".

6) *Slecht, naar, leelijk.* Van al wat een onaangenamen indruk maakt op de zintuigen. *Voc. Cop.* qualec smaken, desipere. || Een rooc, die stanc ende herde qualike rooc, *Lanc.* II, 2151. Doe hiete hij hoor doen, dat sijt in hoor pottay solde doen, . . . ende sie segede dattet al te quelke smakede int pottay, *Kl. v. Diepenv.* I, 42. Die tande . . . waren som swerd ende som wit . . ., dat qualijc sit (*staat*), *Bloeml.* 2, 158, 32.

7) *Kwalijk, niet licht, moeilijk, niet best.* Kil. quaelick, quaedelick, difficile, difficulter, aegre (het bijw. van *aeger*, dat „ziek" beteekent); qualick hooren, graviter audire; qualick hoorende, surdaster. Plant. hy wilt daer qualick toe verstaen, aegre adducitur. || Och se conden soo quelke van hem scheiden, Brugm. 2, 389. Die wonden waren noch so open, dat hi daer quelic op mocht lopen, *Rein.* II, 7081. Paeldincsmout es goet in doren denghenen die qualike horen, *Nat. Bl.* V, 71. Hi ghinc wat qualijc op zijn beenen, want hi en was niet sterck in zijn juncturen, *Proza-Sp.* 206*b* (*vgl. ndl. dial.* (*fri. en gron.*) kwalijk gaan, *d. i.* mank loopen). Moyses ontsach tonghemac ende seide: omdat hi qualike sprac, *Rijmb.* 3725. (*De schildpad*) leghet tusschen II scaer-

pen scilden . . ., diemen qualike mach doorslaen, *Nat. Bl.* VI, 733. Leec volc sout qualeke verstaen, *Rijmb.* 5223. Want hi ghequetst was van dien spronghe, die . . . coninc . . . mochte qualike ghestaen, *Alex.* IX, 895. Goet menighertiere, dat ic al qualijc soude ghenomen, *Wal.* 3492. Si was seer levendich ende mochte quellike na kinder wijse langhe sitten, *Hs. Diepenv.* 77*c*. Het spreect die menich, die qualijc liecht (*niet licht zou liegen*), hi weet luttel dat hi bedriecht hem selven, *Vrouw. e. M.* III, 47, 1. Van overmaten, die vele liede qualike laten, *Sp. d. Sonden* 131. Dat men hem quellic (*niet licht, bezwaarlijk*) leder mochte doen dan enz., *Ned. Proza* 170. Die ghecken sijn lichtelic aen te vaerden, mer quijt machmense qualic waerden, *MLoop* I, 815 (*slechts met moeite*, hd. *kaum*; *vgl. beneden*). Aldus hevet hi menech bedroghen, al magict qualike ghedoghen, *Bloeml.* 2, 19, 281. Een van hem was die dit qualiker mochte verdraghen dan die ander, datmen den beelde eer dede, *Marialeg.* 1, 391. — Qualike nemen, *moeilijk kunnen verdragen*, *ergens onder lijden of gebukt gaan*; ook *over iets ontevreden zijn of morren*, *verstoord zijn*. Vgl. lat. *aegre ferre*, *graviter ferre*. In het Ndl. heeft de uitdr. de verzwakte beteekenis aangenomen van „euvel duiden, iets niet goed opnemen". Dat in het Mnl. de uitdr. ook al eene daaraan grenzende beteekenis heeft, nl. „ten kwade uitleggen", kan men zien bij NEMEN, 14¹. Bij de daar genoemde voorbeelden voege men nog. || Doe dat kint ter werlt quam, die moeder dat seer qualic nam dat hoor kint soude vergaen, *MLoop* I, 1925. Die coninck . . . namt buytermaten qualick, dat thertochdom van Lotrijcke . . . van der croone gheseparéirt wiert, Despars 1, 161. — Eng hieraan verwant is de opvatting *kwalijk*, *nauwelijks*, *ternauwernood*, *bijna niet*, *niet dan met moeite*. Vgl. lat. *aegre*, en hd. *kaum*, mnl. *cume*, die ook eigenlijk „met moeite, klagende en stenende" beteekenen. Vgl. CUME. Meermalen staat qualike, evenals cume, in beteekenis met eene ontkenning gelijk. || Alse gise (*uwe woorden*) waent beginnen wale, seldijs qualec hebben de macht, *Bloeml.* 3, 40, 374. Qualec seldi mogen duren, 3, 41, 416. Een mergen lants zoude qualicken mogen gelden 20 Rh. gl. in coope, *Inform.* 92. Des ghedochti qualike, . . . fel verradere . . ., onder die eyke, daer u genas Walewein, . . . dien gi daer sijn pert ooc naemt, *Lanc.* II, 41316. Si waende hebben haren man, want si qualijc was ontsprongen (*ontwaakt*), *Boerden* III, 112. Wil hi dan metten rechte voort, soo es sijn reden qualic ghehoort, *Bloeml.* 2, 201, 421. Haer hoverde es onghemaet, ende die can si qualike so besluten, men wertere gheware van buten, 2, 164, 14. (*Als de vogel*) welna aset niet . . . ende hijt (*zijn voedsel*) qualike in mach bringen, 2, 39, 123. Hi mach qualike (*noode*) doen restoor, *Sp. d. Sonden* 4142. Qualike of niet mach hi (*de struis*) vlieghen, *Nat. Bl.* III, 3333. — Qualijc soo mocht hem ontdieren (*te duur zijn*) enich dinc dat hem aenstaet, *Brab. Y.* VI, 768. Desen lof groot utermaten (*op den palmzondag*) wert hem qualike ghelaten, daerna . . . daden si hem die scande liden, *Bed. d. M.* 770. Du hebst tilec werc gelaten: qualec hebstu verdient dijn (h)ate, *Ferg.* 381. Ende hi qualijc eten mochte, alsi siere kinder gedochte, *Aiol-fr.* 1166. Dat wy qualiken weert sijn dat ons God soo goedertieren gheweest heeft, Ruusb. 3, 107. Daer mach quelke ghebrek sonder hulpe wesen, daer Maria wort ghenodet, Brugm. 2, 318. Alle edele voghele . . . ontsien . . . den aren, ende des daghes dat sine sien, willen si qualike der proien plien, *Nat. Bl.* III, 213. — Hiertoe zal wel gebracht moeten worden de uitdr. qualike gheliken, (*lang*) *niet aanstaan*, *allesbehalve bevallen*. Ook hier staat qualike in beteekenis met de ontkenning gelijk, maar zij is hier niet uit de opvatting „ternauwernood" ontwikkeld. || Hi was verweloos ende bleec, dat sinen wive qualijc gheleec; si weende ende trac haer haer, *Roel.* I, 532.

8) Bij transitieve ww. *Op eene* (*voor een ander*) *onaangename*, ook *beleedigende*, *hoonende*, (*zoowel het lichaam als den geest*) *kwetsende wijze*, *slecht*, *leelijk*. || (Christus) wart bespot oppenbare qualiker dan een mordenare, *Hs. Getijdeb. A.* 14*v*. Hoe quellijcken ende hoe jammerlijcken die arme apostelen worden ghehantiert ende ghedoot, *Schaaksp.* 47*b*. Weert sake dat den ghenen die quellic gehandelt weer, enich gelt worde togeseget, *Overijs. R.* I¹, 141 (*var. Guldenb. v. Campen* 26*r*: qualick). Qualike enen begaden, berecken, berechten, *zie de ww.* Dat nyemant qualyken spreken moet op den gerechte, *Wfri. Stadr.* 2, 46, 120. Al desgelijc moet hi hem wachten dat hi nyemant quelliken en spreke, *Proza-Sp. d. S.* 99*d*. Niet alleen dat men ons qualicken toesprect, mer datmen ons quaet doet, Ruusb. 3, 60.

AANM. — *Limb.* XII, 1342: „wie soude selc vromichede hebben iewerinc gelesen, hadde Margriete qualijc ghewesen", heeft *hs. B.* de veel betere lezing „en had sy nyet verloren gewesen" (als Margriete niet verdwaald of weggeraakt ware, want dan zou de geheele geschiedenis niet zijn gebeurd). In elk geval moet men om de lezing van het ths. te redden, eene ontkenning invoegen en lezen: „en hadde Margrieten qualijc gewesen", d. i. „als M. er niet slecht aan toe geweest was." — *M. en Vr. Heim.* 997 vlg.: „heet ende droghe . . . maecte hi (*God*) den man, ende omdat dat selke qualike in elke stat, alse hitte ende droochede, niet te sere en souden int vergaderen (*bij den coitus*) habunderen, . . . maecti . . . dat wijf . . . versch ende cout", kan *qualike* niet juist zijn: er wordt een znw. vereischt ter bepaling van de volgende met alse (*namelijk*, *te weten*) ingeleide woorden. Waarschijnlijk moet men lezen *qualiteite*, dat in het Mnl. bekend geweest is o. a. blijkens *R. v. Aardenb.* 185, 40: „up peyne van arbitraire ende exemplaire correctie naer de meryten ende qualiteit als boven." Vgl. ook Plant. qualiteyt, *qualité*, qualitas. Kil. qualiteit, qualitas, habitus, forma *et* persona *et* conditio.

QUALINGE, znw. vr. Van qualen; z. ald. *Lijden*, bepaaldelijk *lichaamslijden*. Vgl. QUALE. || Alle die ghene die sieken hadden van alrehande qualinghe, brochtense tot hem, *Hs. Evang.*, *Luc.* 4, 40 (lat. *infirmos variis languoribus*). In dier selver uren maecte hi daer vele ghesont van siecheden, van qualinghe ende van quaden gheesten, *ald. Luc.* 7, 21 (lat. *multos curavit a languoribus et plagis et spiritibus malis*). — Ook in de bet. *zedelijk gebrek*, waarin ook quale bekend is geweest (vgl. QUALE, 1, *c*). || Twist of qualinghe der traecheit, *Hs. Moll* 7, 132*b*.

QUALITEIT. Zie een voorbeeld in de Aanm. bij QUALIKE.

QUALM, znw. m. Er zijn zeer waarschijnlijk twee of drie in oorsprong verschillende woorden van dezen vorm geweest, die nu niet meer duidelijk te onderscheiden zijn. Het Ags. *cwealm*, gewelddadige dood, verderf, ondergang, pest, plaag, besmetting, komt van den stam van mnl. quellen, mhd. *queln*, ndl. *kwellen*, dat in het Ags. de bepaalde bet. „dooden" heeft aangenomen. In het Meng. heeft het woord gewoonlijk de beteekenis *pest*. Het eng. *qualm* beteekent „a feeling of sickness, a sudden fit of nausea, a distressing thought", *qualmish*, affected with nausea or sickly languor, sick at the stomach" (hier zijn ongetwijfeld twee verschillende woorden dooreengeloopen). Een ander qualm, uit het Mnl. niet opgeteekend, maar er zonder twijfel bekend geweest, heeft de bet. *dikke damp*, *walm*, *verstikkende of benauwende rook*, mnd. *quallem*; hd. ndd. de. zw. *qualm*, ndl. *kwalm*; vgl. mhd. *qualm*, benauwing, beklemming. Ook in mnl. tongvallen is qualm in eene soortgelijke beteekenis bekend geweest, nl. in die van *kwelling*, *verdrukking*; zie de aanhaling bij Stallaert 2, 123 (*a.* 1490): „van

den groten scade die sy tlant van Hollant gedaen hebben, alsoo wel te water als te lande, van scheeprovinge, brande, brandtscattinge ende andere veel quallems, alst kenlick ende openbaer is". Dit woord kan ontstaan zijn uit *twalm* (mhd. *twalm*, verdooving, bewusteloosheid, onmacht); vgl. Grimm op qualm, 2de Art. en Kluge op zwerch (hd. *quer*, ndl. *dwars*; zie *Tijdschr.* 4, 214 vlg. en zwetsche, ndl. *kwets*). Doch vgl. eng. *to quail*, in onmacht vallen, E. Müller 2, 254; Skeat 383 en vooral de mnl. plaats waaruit blijkt dat hier evengoed ook aan quellen gedacht wordt (zie boven). Een derde woord qualm, uit het Nederrijnsch der middeleeuwen opgeteekend, heeft de bet. *opwelling*, *opborreling*. *Teuth.* qualm, soide, wall, bulitus (*d. i.* bullitus), bullio, scaturies; *ook verw.* naar uteberstinge (sulc uytberstyng, nl. *van water of zand*, erupcio, saturigo; qwalm *wordt aldaar niet vermeld*); uytbersten als water off santqwalm, scatere, scaturire. Dit woord is ongetwijfeld verwant met mhd. hd. *quellen*, opborrelen, uit den grond borrelen, opwellen (vgl. ndl. *kwelwater*). Dat het ook in andere tongvallen bekend is geweest blijkt uit zndl. *kwelm* (Schuermans, De Bo), wel; *kwelmen*, kwellen, opwellen, en tal van samenstellingen met *kwelm* bij De Bo, als *kwelmaarde*, *-grond*, *-put*, *-water*, *kwelmzand* (zand dat uit den grond met het kwelmwater opborrelt; vgl. boven de samenstelling santqualm). Vgl. QUELM. Hierbij behoort ook hd. *qualm* in de bet. [dampfend] „hervorquellendes blut"; zie Grimm's *Wtb* op qualm, 3). Bij de beteekenis van eng. *qualm* kan aan dit woord gedacht worden; de eig. bet. is dan *opborreling uit de maag*, *oprisping* (zoo ook de. *qualm*); doch ook aan eene verzwakte opvatting van eene afleiding van den stam van *quellen*, *quelen*, *quale*; vgl. ndl. *kwalijk*, dat eveneens van „maagongesteldheid, misselijkheid" wordt gebruikt. Vgl. Franck en Vercoullie op kwalm.

QUALMEN, zw. ww. intr. Het woord is niet opgeteekend in den zin van *in onmacht liggen*, *bewusteloos zijn* (vgl. hd. *qualmen* (verouderd, Grimm op qualmen, 1°; mhd. *twalmen*), noch ook in dien van *kwalm van zich geven*, *walmen* (hd. *qualmen*, ndl. *kwalmen*), maar in dien van *opborrelen*, *uit den grond borrelen*, *opwellen*. *Teuth.* qualmen, *verw.* naar utebersten; walmen, qwalmen, verw. naar sieden (vgl. sode naast qualm en den naam der badplaats *Soden*); uytbullen, uytqwalmen, als water duet, exscaturizare (vgl. ald. „uyt- of opqwycken, als en fonteyn of drijfsant").

QUALSTER, znw. m. Mnd. ndd. hd. *qualster*; ndl. *kwalster*. *Dik slijm*, *rochel*, *fluim*. Over de verwanten zie Franck op kwalster. *Teuth.* qualster, onreynicheit uyt den monde of der nasen, caruncа, screa. Kil. qualster, *Sax.* pituita.

AANM. — In de bet. *havleresch*, waarin het ndl. *kwalster* bekend is (ook Kil. „qualster, j. haveressche, fraxinus silvestris"; Plant. „qualster, haveresschen, *fresne sauvage*") is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend. Vgl. Boekenoogen op slochter (II).

QUALSTEREN, zw. ww. intr. Hd. *qualstern*; ndl. *kwalsteren*. *Rochelen*, *fluimen ophoesten*. *Teuth.* qualsteren, screare, ex(s)creare.

QUALSTERINGE (QUALSTRYNG), znw. vr. *Het opgeven van fluimen*. *Teuth.* qwalstryng, screatus.

QUAMSIJS. Zie QUANS.

QUANCHUYS. Zie bij het volg. Art.

QUANS, bijw. Ook QUANSIJS (QUAMSIJS, QUANTSIJS, QWANTZES (in *Teuth.*), QUANSIS, en QUANSUYS, QUANSHUYS, QUANSUUS, QUANCHUUS). Daarnaast komt ook voor het met klankspeling gevormde QUINSQUANS (QUINSEQUANS, QUISQUAMS). Zie De Jager, *Verscheidenh.* 1, 153 vlg. en vgl b. v. „bij *kris* en *kras*". Mnd. *quantswise*, *quantwise*; ndd. *quantswis*, *quantwis* (*Brem. Wtb.* 3, 395); oostfri. *kwantswise*, *kwantwise* (Koolman 2, 434); hd. *quantsweise* (*quantz-*, *quans-*, *quant-*, Grimm's *Wtb.* 7, 2314; ook door eene andere volksetymologie *gewandsweise*, t. a. p.). De woorden worden t. l. a. nog beschouwd als eene samenstelling met *quant* (*kwant*, ook bij Koolman en in *Uitlegk. Wdb.* op Hooft). Het woord is ontleend aan het Ofra. Weliswaar is een ofra. **quanse*, **quans* niet aangetroffen, maar dat het lat. *quamsi* (*quasi*) ook in de ofra. volkstaal moet zijn bekend geweest (het fra. *quasi* is eene geleerde vormming uit een lateren tijd, nl. de 16de eeuw), bewijst ofra. *quanses* (= *quansés*?), *quainses*, d. i. „comme si". Zie Godefr., Duc. (9, 320) en Hatzf. en vgl. den ofra. tekst van *Parth.* 1568 bij 2) en prov. *quais*, *cais* (uit lat. *quasi*). Voor de verklaring van het ndl. woord zie men De Vries in De Jager's *Archief* 1, 72 vlgg.; De Jager, *Freq.* 1, 346 vlgg. (waar evenwel te onrechte aan rechtstreeksche overneming uit het Latijn wordt gedacht) en Franck en Vercoullie op kwansuis, die te recht het mnl. woord uit het Ofra. verklaren. Door eene versmelting van mnl. uitdrukkingen met dit woord is ontstaan als(e)quans, als(e)quansijs (*als*, nl. wilde hij zeggen, *als* of hij zeggen wilde" en *quans* = fr. *comme si*: het begrip *als* is dus tweemaal uitgedrukt; zie bij 2). Door eene andere versmelting (nl. met een ander woord) zal ontstaan zijn het in *Teuth.* opgegeven verqwantzes, verduidelijkt door „so to seggen" (door bijgedachte aan verquantselen, Kil. „commutare, permutare"?); vgl. eveneens ndd. *verquantsis*, *verquantsuis*, aangeh. bij Grimm 7, 2314 en zie Grimm 12, 980 op verquanten, „vertauschen, verstellen, verbergen"). Vgl. ook westfaalsch *verquans* bij Woeste. Op eene soortgelijke wijze zal ook wel ontstaan zijn het in *Sp. d. Sonden* voorkomende me quans (waarin *me* onverstaanbaar is, en misschien bedorven). Het woord is reeds in het Mnl. onder den invloed gekomen der volksetymologie: vgl. mnl. quans(h)uys (quansuus) en quanswijs; voor het eerste vergelijke men *fornuis*, *wambuis* (uit *forneis*, *wambeis*), voor het tweede, woorden op *-wijs*, als *spotswijs* (= spottenderwijs, Weiland) en *speelswijs*.

1) *Voor de leus*, *in schijn*, *kwansuis*, ook *kwanswijs*, *quasi*. Plant. quansuys oft als kax (vgl. De Vries op *Warenar*, bl. 132), *par maniere de faire ou par maniere de dire*, quasi, quasi dicat (zie bij 2 de bet. „als wilde hij zeggen"), verbi gratia (zie beneden de bet. „stel het geval, stel bij voorbeeld"; door Clarisse op *Natuurk.* wordt quansijs op een paar plaatsen ook door „bij voorbeeld" weergegeven); hy seght dat quansuys om beters wille, *il dict cela comme pour le mieux*, hoc quasi in melius, vel in meliorem partem interpretatur. Kil. quantsuys, collusorie, lusorie, quasi vero, quasi. Vgl. wvla. *konsuis*, *konsuus*, *komsois*, *komsoois*, *kwansys*, *kwansuis*, als of, onder voorwendsel, in schijn, of 't ware" (De Bo 554). Evenals ndl. *quasi* kan mnl. quans, quansijs vaak nog juister worden weergegeven door een ironisch *let wel*, *nota bene*, *als men het maar gelooven wil*, *doch dit is maar schijn*. || Wi hebben vele ghesellen beide in clusen ende in sellen (*cellen*) die de werelt quantsijs begheven, maer gingense vollen ofte weven, si souden bat met selken saken Gode... genaken, *Truwanten* 68. Dat ander (*de andere helft*) draghen si ten altare met devociën quansijs dare ende vake rekenen te voren datmen den pape gheft al verloren, *Sp. d. Sonden* 9245. Wat eist te denckene (*wat er van te denken*) dat die man dat ambacht sal laten dat hi can . . . om ledichlike te levene ende Gode quansijs te aneclevene, 8447. Dus rooft hi behendelike tgoet, ende is om goed (*met een goed doel*) quans dat hijt doet, 4109 (*Proza-Sp.* 38*d*: een wokener leent sijn gelt quanswijs doer noet, *l.* doer goet). Dan wil hi mantelen zine onmate quanzijs onder die caritate,

4037. Die woekeraer dient den gemenen lieden (*het algemeen*) quanzijs in zijn leenen, 4081. Een woekeraer sal zijn gelt leenen den mensche quanzijs te sijnre bederven, mids dat hine verzeker up erven: dor vrientschap quanzijs so leent hijt, mer hi hoopt, . . . dat zine werden sal dat lant, 4098. Die door (*om*) contemplaciën me(?) quans hare lijfnere te winnene laten, stelen die giften der caritaten, 8372. Daer ave beghint hine (*de duivel den mensch*) tempteren van meer te hebbene dan noot gebiede, up aventure quans oft geschiede dat hi viele in ongesonden, so wort hi dan getroost metten ponde, 2902. Dus van elken goeden zaken die si gherne quans souden doen, hindert hem enych valsch (*voorgewend*) occusoen, 8230 (*Proza-Sp.* 60*b*: die si quanswijs geerne souden doen). Dander (*het andere*) daer mede getoghet (*mooi gemaakt*, *getooid*) staet der vracker stric, dats quanzijs noot den mensche omme te winnene tbroot, 2892 (*Proza* 33*d*: daer die vrecheit mede bewimpelt wort). Die riken die gheven om die eersamhede, dat quans behoort te hare rijchede, ende schamen souden dat sijs achterbleven, die verliesen so wat si gheven, 7001. Omdat woeker heet soo zware sonde . . ., dits quanzijs ghelt om ghelt leenen, 4189. Van desen die hem (*zij die zich hierover*) willen ontschouden, si segghen quanzijs dat sijt (*het goed*) houden om twe saken: om daer mede te hebbene erdsche werdichede of om te wesene vorsien om meer noots die hem mocht geschien, 2763; ook 2893. Si (*aannemers*) . . . versubtilen hare maten ter liede cost ende te hare baten beter quanzijs dan sijt begonsten, 4520 (*Proza* 40*d*: si seggen si makent beter quanswijs dan sijt (*het werk*) verdingden (*op bepaalde voorwaarden aannamen*)). Als si spise sien die duer is opdat si lecker si, soo willen sise hebben, ende dit doen si meer om hoverdiën ende quanshuys om eren wil (*eene fraaie eer!*) dan om den buyck daermede te vullen, *Proza-Sp. d. Sonden* 16*b*. Hopende bij dier middele onder tdecsele van der religie quamsuys (*nota bene!*) hem zijn landt af te nemene, Despars 1, 20. Want nu men quans niet woekeren moet voor (*l.* door?) die boete die daerop staet, soo vinden si enen anderen raet, *N. Doct.* 472 (*var.* quansuys). Dese sal men quanchuys gonnen dat si haer ghelt redelijc leenen, dat si (*is*) x penninghe om eenen (*tegen* 10°/₀!) ende dit sal men voor „renten" scriven, om dat si hen des woekerens scamen, 444 (vgl. *Bloeml.* dl. 2, bl. 228). Doe leydsen (*leidden de Joden Jezus*) tot Pylatus huus end bleven buten staen quansuus op dat si bleven onbesmet, *O. H. Pass.* 407 (*vgl.* 415: die Joden, die God te doden niet en achten, mer ganghen (*te gaan*) in Pylatus hof, daer maecsi consciënsi of!). Dan wisen si voor rechte datmen die cleyne dieven . . . hanghen, end die oude . . . paerdendieve laten gaen ende heren sijn, ende sijn quanshuus veele wiser dan Salomon . . . of Aristoteles, *Proza-Rein.*[2] 100. Het gaet die menighe sulken ganc ende versmaet hoirs mannes dwanck: sy wacht (*bewaakt*, *bespiedt*) horen man quanshuys (*nota bene*, *het is werkelijk zoo, al zou men het niet gelooven*): twaer hoir eerliker, bleefsy thuus! *MLoop* IV, 1941. Ic wees hem daer een schat lach quanswijs (*waar quasi een schat lag*, *natuurlijk niet in werkelijkheid!*) vermost in eenen peertstal onder eenen post, *Mar. v. N.* 26, 617. Mar want ment (*kwikzilver*) in den tasten ende anders coudt ghevuelt, so ist coudt quanchuys (*zoo heet het koud*, *hetgeen in werkelijkheid zoo niet is*), *Barth.* 539*b* (lat. *abusive*). — Niet en comen zij (*verliefden*) alleen dan alsmen dus spacieren gaet, . . . so treden zij ter zijden uut (*gaan apart loopen*) ende spreken quanshuys (*quasi*, *voor den schijn*, *om den schijn te redden*) over luyt, *MLoop* II, 786. Datmen H. in sijn hues vangen ende sekeren sou quansues om dat hij vals kruet hadde gecoft, mer seker hij en haddes nijt gedocht, *Hist. Gen.* 4, 685, 377 (*vgl.* 375: soo versirden sij ene aparencije). Die raste vercrighet wilt dicke sijn int herscap van der minnen fijn, soo es hi comen quansijs te hove (*verbeeldt hij zich het heertje te zijn?*) ende waent wonen in die gelove van den getroosten, Hadew. 1, 177, 67. — Zonder ironie in den zin van *wel te verstaan*, staat quamsuis Despars 1, 467: „corts daer naer fondeerde . . . die gravinne . . . die vrauwen abdie . . . te Markette . . . ter lavenesse van haers vaders ziele quamsuis, die ter zelver plaetse . . . die bittere doot smaecte". — Eene eigenaardige ontwikkeling dezer beteekenis van quansijs, waardoor een geval wordt aangeduid dat niet in werkelijkheid zoo is, is de opvatting *neem eens voor een oogenblik aan*, *stel eens het geval*; *stel*, *neem aan*. Vgl. boven in de aanhaling uit Plant. de vertaling „verbi gratia". In deze bet. is het woord slechts gevonden in *Natuurk.* || Exemple wil ic u bescreven hier van desen beden gheven: quansis sis (*zij*, de maan, *is*) VIII daghe hout, *Natuurk.* 243 (*var.* quansijs); ook 253. Quansijs die sonne ende Saturnus comen in die crabbe aldus (*in het teeken de Kreeft*), 1221. Quansis ghi weet nu die mane, hoe (h)out si is van dien ontfane, 177. Hier wert geboren een kint quansijs int lantscap daer gheen water is, ende sine gheboorte dat doet dat hi int water drencken moet: hoe sal hi verdrinken, segt mi, want daer nes gheen water bi? 1317. — Het fra. *quasi* heeft de bet. ontwikkeld van *bijna*, *haast*, *schier*, of ook *omtrent*, *bij benadering*, *eenigermate*.

2) Met als verbonden (eene enkele maal ook zonder als). Als(e) quans, quansijs, quanshuys, quansuys; ook quinsquans, quisquans, quinsiquans; zie boven en vgl. voor andere spelingen met het woord *konsuis konsoois*, *konsuis konsooi*, *quantsois quantswijs* bij De Bo 554, en *kwansuiskwansaas* (uit Tuinman) bij De Jager, *Versch*, 1, 154. *Alsof hij zeggen wilde*, *als dacht hij bij zich zelven*. De mnl. uitdr. is recht (rechts) als; zie *OVl. Lied. e. Ged.* 354, 1164: „doe stoeten (*l.* stoeter) Twifel omme ende loech, recht als men quet (zie QUEDEN; *de vier laatste woorden drukken hier hetzelfde uit als* „alse quans, quansijs, quinsquans"): in doet u niet"; en *Proza-Rein.*[2] 85, 9: „eer Reynert die spraec quam, so ghelyet hi misselic ende hi sach al om hier ende daer, rechts als: wie wat wille die come". Hetgeen volgt, wordt dan bijna altijd met de eigen woorden van het subject aangehaald zoodat men zich die te denken heeft na een: en tusschen aanhalingsteekens. Slechts zeer zelden haalt men ze aan in zijn eigen vorm, b. v. Praet 2286: „du spreecs ooc van den vonnesse, als quans du hebs groten vaer (= als quans: „ic hebbe groten vaer"), maer hadstu vreese van Gods wrake, . . . du sout niet pleghen selker sake". Hier is de stemming, die bij de uiting past, niet werkelijk aanwezig (vgl. bij 1), maar in den regel is dit bij de hier te noemen plaatsen wèl het geval. Zie over de beteekenis der uitdrukking De Vries in De Jager's *Archief* 1, 72 vlgg. en vgl. fra. *comme si*, in „*comme s'il* voulait dire". || Och (*ook*) sijn somighe rike lieden die ter doot restoor ghebieden, als quans: ic wil wedergheven dat ic ontfhiel in mijn leven, *N. Doct.* 711 (*var.* als quanshuys). Al secghic wel, du houts dijn spel als quans: ic hore; maer dat ic meene gaet di wel cleene in dine ore, Praet 3854. Arme wiveken ende . . . mans staen daer van verren bi, als quans: secht die priester dat my dunct gaende met my (*gunstig voor mij is*, *mij niet onaangenaam is*), so sal ic bliven staende; anders sullen si onlanghe wesen, *Sp. d. Sonden* 223. Andere vlechten vremde haer int hare, als quansijs: et was daer (*l.* et wast daer *of* et was haer, *hun eigen*, nl. *haar*) 11685 (*var.* als quansis). Die odevare en achtes niet, ende leide thovet in den necke ende ginc clippen metten becke, quansijs (= alse q.): dit hebbic wel gedaen, Velth. IV, 10, 66. Die

coninc ontfinc dat stro (*het zinnebeeld van den schat*) ende dancte Reinaerde so alse quansijs: dese maect mi here! *Rein.* I, 2567. Dat ghine begrijpt met dommen sinne dat es quansijs: dese hevet gheseit wijsdom groot ende (*l.* ende dese) dompheit, *Parth.* 1568 (fra. *ce doit estre quanses me die: cil a dit sens et cis folie*). (Si) ghinc van danen sonder segghen in ene tralievenster legghen, quansuus: ic make den waenicwaers (*hs.* waeniewaers), *OVl. Lied. e. G.* 276, 1267 (vgl. *Tijdschr.* 9, 295 vlg.). Nu maect si (*Maria*) selc geveert recht al waert der pinen weert, als quansus: hi ware een coninc der Joden, *Sev. Blisc. v. M.* 181. — Selc comt daer ende en wilt niet singhen, alse quisquans: te geenen dingen en bin ic gebonden die hort ter kerken, *Sp.* IV[4], 6, 43 *fragm. te Gent.* Mettien so tart hi up de banc, quisquans: nu (*hs.* ne) hebbict al ghewonnen! *OVl. Lied. e. G.* 353, 1136. Die jonghen (*van den leeuw*) . . . custen Jhesus Cristus voeten ende speelden mit hem herde zere, alse quijsquans: dit is onse here, *Lsp.* II, 28, 31 (*var.* al in deser wijs). Hier na hieven op thoot dander twee . . . alse quisquans: wi sijn ontwaect, III, 3, 1070. Dese gulsichede, modi weten, pleghen lude herde vele, als quisquans; ic doet in spele, mer si nement metter herten te troosten haer gulsighe sterten, *N. Doct.* 1304 (*var.* als quanshuys). Ooc mochten sijt daer al sconfieren tote Antwerpen optie rivieren, quinsiquans: nu bringe wijt al dat wi vinden groot ende smal, Velth. IV, 61, 23. Zie nog de aanhaling uit eene *Kronyk van Brugge* bij De Bo 554: „Hy hadde an een vrauwecuers zward . . . ende eenen viercanten paender an sijn (h)arem, als quansuus: ic gae te Thieldwaert om buetre".

QUANSHUYS (QUANSUYS, QUANSUS, QUANSUUS, QUANSIJS, QUANSIS). Zie bij het vorig Art.

QUANT, znw. m. Het woord is uit de 17de eeuw opgeteekend in den zin van *gezel*, *kameraad*, hetzelfde als mnl. g e s e l l e. Kil. q u a n t, m a n g h e r, sodalis, socius, socius ludi, collusor *et* commercia exercens cum aliquo, permutator (*handelsvriend*, *klant*). ‖ Mijn quant! *Han. H.* 197. Wij sellen nu hoven als quanten van lijven (*schransen als gezellen met goede magen*), *Trou moet bl.* 19, 429. Wij biddent u, lieff quants, 23, 570 (*vgl. ald.* 566: och, gesellen). — Verklw. q u a n t k e n, Hermans, *Reder.* 290, 77. — Het woord is één met mnd. ndd. *quant*, windbuil, snaak, guit, snuiter, oolijkert; ndl. *kwant*; Kil. q u a n t, scitus homo; Plant. e e n e n q u a n t, *un gallant*, *gentil fallot*, *rustre*, scitus homo, graphicus (*bekwaam*, *talentvol?*) homo; q u a n t k e n, *petit gallant*, *petit fallot*, congerrulus. Zoo ook in de 17de eeuw; zie *Uitlegk. Wdb* en *Warenar* 303. Volgens De Vries op *War.* bl. 115 is de oorspronkelijke beteekenis *handelaar*, *koopman in het klein*, *iemand die negocie doet.* Daarvan komt dan dial. *quanten*, *verquanten*, *quänteln*, *quäntern*, *verquäntelen* (De Jager, *Freq.* 1, 347 en zie QUANTELEN en QUANTELAER) en ndl. *kwanselen* (voor *kwantselen*; vgl. q u a n t s e l b i e r (q u a n s e l b i e r bij Stallaert 2, 123, 17de eeuw). In het Mnd. komt *quant* voor in de bet. *iets dat slechts in schijn is*, *iets dat niets beduidt*, *prul*, *nesterij*, *nonsens*, hd. *tand*; en in sommige germ. tongvallen bestaat een bnw. *quant* in de bet. *slim*, *sluw*, *geslepen*, *gewikst* (ndd., zie Franck op k w a n t; *Antw. Idiot.* 733).

QUANTELARE, znw. m. *Iemand die niet te vertrouwen is*, *die niet eerlijk is*; *knoeier*, *oneerlijke*, *bedrieger*; eig. *smokkelaar* of *iemand die in zijn negotie niet eerlijk is?* Vgl. het volg. Art. ‖ Ach zich voor dich, truw hertzen reyn, wil niet te lichtelic wanen waers, want quantelicghen ende quantelaers sijn nu ghemeyn in Venus land, *uit het hs. der OVl. Lied en Ged.*

QUANTELEN, zw. ww. intr. *Knoeien*, *oneerlijk zijn* of *smokkelen*; ook *onbetrouwbaar zijn in de liefde.* ‖ Waer moghen zij hebben gheweist ter siden, die quantelen hier ende quantelen daer, *uit het hs. der OVl. Lied. e. Ged.* Vgl. het vorige Art. — Het woord is in zeer nauw verwante vormen in de bet. „bedekken, verbergen, in het geheim oneerlijken handel drijven, ten kwade besteden, verkwisten" (De Jager, *Freq.* 1, 347) opgeteekend uit verschillende duitsche tongvallen; vgl. ook mhd. *verquanten*, en hd. *verquanten* (zie Lexer en Grimm). — Vandaar ook *kwanselen* voor *kwantselen*, ruilen met knoeierij, b. v. door kinderen; ronselen. In tongvallen heeft *kwanselen* ook andere beteekenissen o. a. die van „slechte zaken doen, broddelen (in de war zijn, fr. *aller mal*)", gezegd van een winkelier; zie de Wdbb. van Van Dale, De Bo, Corn.-Vervliet en Schuermans. Voor het woord in de bet. *ruilhandel drijven* gebruikt men in zndl. tongvallen *kanselen*, *kantselen*. Vgl. Kil. q u a n t s e l e n, m a n g h e r e n, commutare, permutare; q u a n t s e l e r, j. k a n s s e l e r, q u a n t. Plant. q u a n t z e l e n, *troquer*, commutare, permutare; q u a n t z e l e r, *troqueur*; q u a n t z e l i n g e, *trocq*.

QUANTELIGGE (-ICGE), znw. vr. Het vooral westvlaamsche vrouwelijk van q u a n t e l a r e; z. een voorbeeld aldaar.

*QUANTELEREN, (*Ep. fragm.* 202, 570). Waarschijnlijk verkeerde lezing voor q u a r t e l e r e n; z. ald.

QUANTITEIT, -TET, znw. vr. Van ofra. fra. *quantité.* Van mlat. *quantitatem. Hoeveelheid*, *quantiteit. Voc. Cop.* q u a n t i t e i t, quantitas. Plant. q u a n t i t e y t, m e n i c h t e, v e e l h e y t, *quantité*, quantitas. Bij Kil. ontbreekt het woord. ‖ Van zekere quantitet van erven, die W. besittende is, G. toebehoorende, *Bouc v. d. Audiënc.* 254; ook 331 (quantetet van erven). Van zekere quantiteit van sculden, die zoe hem heesschende was, 357. Zie ook *Brab. Y.* VI, 5091. — Dat thoir van J. betalen ende gheven souden den hoire W.'s van den XVI lb groten, die zij heesschende waren, X lb groten, daerof W., J.'s zone, betalen sal over sijn deel ende sine quantitet (*aandeel*, *quote*) V lb groten, *ald.* 254 *vlg.*

QUAPPE, znw. Benaming van meer dan één visch; bij Diefenb. komt de naam voor op a l l o t a (vgl. *Voc. ex quo*: „allota est nomen piscis, q u a p p e; *Teuth.* q w a p p e, e y n v i s c h, allota; ook *Hor. Belg.* 7, 13 uit „Gemmula") en op c a p i t o (vgl. Kil. q u a b b e, q u a p p e, *sax.* gobio capitatus, capito, *piscis*). Doch er komen aldaar ook tal van andere namen van visschen voor, en de eigenlijke beteekenis blijkt nog niet duidelijk daaruit. Er kan bedoeld zijn eene soort van *grondeling* (vgl. GOVIOEN en Grimm's *Wtb.* op k o b e) of een *harder* (Spanoghe op c a p i t o). Ook geeft Kil. (uit Hadr. Jun.) nog op q u a b b e, q u a p p e, *Fland. Sicamb.* holothuria, piscis genus (doch hiermede schijnt *kwab* of *kwal* bedoeld te zijn; het grieksche woord wordt verklaard als naam van een zeedier, een overgangsvorm tusschen plant en dier). Vgl. ook mnd. *quappe*, *quabbe*, aalquappe (*puitaal*), „früher viel gegessen". Kil. q u a b b e, a e l q u a b b e, *Germ. Sax. Sicamb.* mustela fluviatilis (daarnaast q u a b b e, *sax.* rubeta, bufo, rana (*padde*)). Plant. e e n q u a p p e, *une alose*, alosa, trissa, hd. *else*, *alse*, clupea alosa, *elft?*). ‖ Neemt die lever van een quappe, *Medicinaelb.* 32.

QUARANTEINE (-AINE, -YNE), znw. vr. Van ofra. fra. *quarantaine.* Eig. *een tijd van veertig dagen.* Bepaaldelijk *eene schorsing van vijandelijkheden of wapenstilstand*, eig. *van veertig dagen*, doch de duur zal wel, zonder dat de naam veranderde, wijzigingen hebben kunnen ondergaan, evenals dit het geval is bij fra. ndl. *quarantaine*, gedwongen verblijf aan boord van een schip; vgl. Hatzf. 1842, en ald. het voorbeeld: „la *quarantaine* a duré dix jours." Zie een voorbeeld van „quarantyne" van 1393 („in vreden oft quarantynen te stane") bij Stallaert 2, 123, en vgl. Duc. op q u a r e n t e n a, 4).

QUARDEL, znw. Zie QUERDEL.

QUAREEL (CAREEL, COREEL), znw. m. Van ofra. *carrel*, fra. *carreau.* Van lat. *quadrellum*, verklw. van

quadrum, vierkant. Vgl. Duc. op quadrellus, 2de Art. „quadratus later, laterculus". *Tickel, tickelsteen, gebakken steen*, ook nog *kareel* geheeten. Kil. quareel, kareelsteen, later, it. *quadrello*. Vgl. CAREEL en de aanh. ald. uit Kil. Plant. kareel, kareelsteen, *une brique*, kareel(h)oven oftsteen(h)oven; kareelbacker, kareelmeester, metselrye van kareelen. WVla. *koreel*; zie De Bo, waar uit de *Cost. v. Ouden.* wordt aangehaald: „tusschen eenen oven ende eenen ghemeenen muer moet distancie ende onderscheet zijn van eenen halfven correel om tperijckel van den brandt". || Alle onse quareele die wy hebben doen maken tot Sente Geertruydenberghe in manieren als dat hy dair mede sal doen maken een steenhuys, Mieris 2, 318*a* (*a.* 1323; bij V. Goor, *Beschr. v. Breda* 311 *onjuist* quaveele). Het (*het paard*) sloech in dat paviment metten voeten al omtrent, dat vallen (*l.* hallen, *weerklinken*) moesten die quarele, *Ferg.* 3759 (fra. *et fait tentir le pavement*). Alle de terden (*van een trap*) van goeden witten steenen (*te maken*), die nu van caurielen ghemaect zijn, Diericx, *Mém.* 2, 244 (*a.* 1422; *ald.* 107: careele). Dat de lijste (*van den muur*) ghebauwen zal zijn van quareelen, *ZVl. Bijdr.* 4, 322 (*a.* 1410). Die brugghe . . . was al beset met cantelen ende al ghemaect (*die gemaakt waren*) met quarelen, die goet waren ende diere, *Parth.* 1001. Deen (columme) was marberen, ende dander was eerde ghebacken gelijcken coreel, *Haagsche Bijbel* 1, 11*c*. Coomt maken wi quarelen ende laetse ons backen mitten vuere, *D. B. Gen.* 11, 3 (lat. *faciamus lateres*). In sinen poorten (*steden*) te stichten mit modderen ende met quarelen, *Judith* 5, 10 (lat. *in aedificationibus urbium in luto et latere*). Daer en was self niet een bordeel daer steen aen was ofte quareel anders dan van marbersteen, *Troyen* dl. 1, vs. 2897 (fra. 3021 *tote Troie n'ot bordel ou eust pierre ne quarrel se de marbre non entaillié*). Die quarelen van der masieren, 2930 (fr. 3054 *tuit li quarrel de la mesiere*). Dat gheen portere van Ghend die quareele maect ofte doet maken, noch ooc nieman anders die eene (*hier ontbr. een woord*) ghehuurt heeft. . . omme quareele der ute te makene, gheene andre quareele make... dan van alsulker vormen als daer af de wedergade hanght in scepenenhuus, dat men eedt (*heet*) de middele vorme up de boete van I. lb ende de quarele verbuert, *Voorgeb. v. Gent* 111 (*a.* 1371). J. L. ende J. van den N. (*metselaars*), waerderren vanden quareelen, *ald.* Van 2 buunren merschen daer men der stede quareele ute delft, *Rek. v. Gent* 1, 281 (*a.* 1338); ook 46 (*a.* 1326); uit dat land wordt de klei gegraven waarvan tichels gebakken worden; op dezelfde bl. staat ook quareel in de bet. *pijl*; zie bij QUAREELMAKER). Van P. ende J. . ., die der stede quareele maecten, van LXXIX dusentich quareele, die zy min maecten dan zij ghelts ontfanghen hadden int jaer 1332, *Invent. v. Br.* 3, 436 (*vgl. ald.* 437: „in de twalef ymete doet de stede darinc delven ende teghelen maken"); zoo nog meermalen 437. Vgl. QUAREELMAKER en QUAREELTEGEL. — Niet duidelijk is het of hiertoe behoort dan wel bij het volg. Art. quareel *Hs. Serr.* 14, bl. 55: „neemt eenen quareel ende groytene (*l.* gloytene) al wit, dan steectene in water ende dan doeten in een lynen cleet, ende also lecht dat al warem entrent daert (h)u we doet".

QUAREEL, znw. m. en o. Hetzelfde woord als het vorige. Van ofra. *quarrel, quarel*, fra. *quarreau, carreau*. Vgl. Duc. op quadrellus; Hatzf. op carreau. *Een pijl met een korte, dikke, vierkante schacht, die uit balisten, katapulten, springalen, armborsten en dgl. werktuigen werd afgeschoten.* Doch ook de kleinere, geschoten uit handbogen, werden aldus genoemd. Zie Duc. op quadrellus; Huyd. op Stoke dl. 3, bl. 313 vlg.; Gailliard in *Invent. v. Br.* 3, 53 vlg.; Littré en Hatzf. op carreau; en *Torec* Gloss. op quareel: „hij was van ééne punt voorzien die naar achteren breed uitliep in vier punten (vandaar de naam), dus eene ronde pijlschacht, waaraan een punt was van pyramidalen vorm met vier zijden, evenals nu drie zijvlakken in de bajonetpunt uitloopen. Wanneer zulk een quareel in het lichaam drong, kon hij niet teruggetrokken worden zonder dat de vier scherpe punten, waarin de spits uitliep, het vleesch openscheurden". Kil quareel, *vetus*, pilum catapultarium, jaculum quod catapulta emittitur, ang. *quarel* (zie E. Müller en Skeat op quarrel). || Met groten oestal scoten si doe ende met springalen menighen quareel, Stoke IX, 969. Int bestriden van den casteele wart ghescoten met enen quareele . . . de Ingelsce coninc, van welker scote hi ontfinc so zware quetsine dat hire af starf, *Vl. Rijmk.* 5174. Nochtan dat so menich steen entier quarele menich een up sinen scilt ghescoten waren, *Alex.* VI, 211. Upten mure . . . setten si ghescot ende quarele, *Rijmb.* 33179. Die van binnen wtwerd scoten met quarelen, met gaveloten ende worpen met steenen swaer, Velth. II, 35, 9. Een yghelic hadde . . . selc wapene als hem doghen; ghyseernen fel ende bogen (*var. OVl. Ged.* 1, 17: yseren voetboghen ende hantboghen), piken, ghelaviën ende quareele hadde elc ghenoech te synen dele, *Troyen* 4363. Die quareelen (*groote, dikke pijlen* (*bouten*, eng. *bolt*) entie strale vloghen upwart ende te dale alse dicke als haghel ofte snee, *Belg. Mus.* 8, 256, 73. Rossele (*het paard*) dat int wel (*l.* vel) hadde III quarele, die hem Flandrijs utetrac, *Flandr.* I, 980. Jaculum . . . es een clene serpentkijn, ende vlieghet als of een quareel quame, ende daeraf heeftet dien name, *Nat. Bl.* VI, 437. Helme hadden si ende beckenele ende selfscotte ende quarele (*hs.* quorele), *Alex.* I, 847. Daer vloghen so vele scichte ende quarele (*hs.* quorele) so ghedichte datmen cume ghesach die lucht, III, 9; ook V, 287; IX, 234 (*hs.* quarele); 239 (*hs.* quorele). Ene wonde . . ., als oft gedaen adde een quareel, *Franc.* 8352. Daerna ginc hi te cantelen met gescutte ende met quarelen, die hi orbarde in die wachte, *Rose* 3883 (*var.* quareele). Hoe die quarele ende die strale daer vloghen, *Wal.* 10619. Zie nog *Rijmb.* 28942 (so menech quareel, *var.* so menegen q.); 28838 (lat. *jaculum*); 30873 (gavelotte ende quareele); 31168; *Grimb.* I, 3205 (menich scarp quareel, *var.* menighen q.); II, 539 (menighen quareel, *var.* menich careel); *Ferg.* 1239 (dat minne conste scichte schieten of quarele; *vgl.* Hooft, *Ged.* 1, 292, 29: „tflitsjen (*van Cupido*) schijnt geweêrhaeckt"); *OVl. Lied. e. G.* 296, 1866 (daer ontfinc hi een quareel (*een schot met een pijl*) daer hi die wonde noch of draecht); *Ren.* 1760 (menich quareel groot ende scarp); 1775; Velth. IV, 20, 18; *Troyen* dl. 2, vs. 23988 (mit quarelen ende mit stralen is hem al sijn lijf doormalen); *Sp.* II[a] 19, 116; IV[1], 27, 57; I[a], 62, 41; I[a], 5, 44; I[7], 57, 27; 33; 49 (noch hevet dat gebeelde in hem stekende dat quareel); *Lanc.* II, 29281; 40106; III, 15969; 17408; 19961; 23646 (enen anderen quareel scoot hi daer = *Torec* 520); *Invent. v. Br.* 3, 53 (van 8800 quareelen te scachtene, *ald. ook*: „van 1000 yserine quareele"; *vgl. de aant. ald.* bl. 53 vlg.).

QUAREEL, znw. m. Benaming van een visch, fra. *carrelet* (waarschijnlijk zal daarnaast ook wel bekend geweest zijn ofra. *carrel*, waaraan het mnl. woord is ontleend). *Schar* of *heilbot, platvisch.* || Svrindaghes . . . van salme; it. van quarelen ende van butten, *Invent. v. Br.* 1, 113.

QUAREELHOUT, znw. o. *De schacht van een quareel of pijl*; zie QUAREEL, 2de Art. || Van M quareelhouten, *Invent. v. Br.* 3, 53. Van IIII dusent quareelhoute gheveidert ende ghescacht 55; zoo nog eens *ald.*

QUAREELHOVEN. Zie QUAREELOVEN.

QUAREELISER (-YSER), znw. o. *De punt van een „quareel" of pijl.* Vgl. QUAREEL, 2de Art. || Van quarelyseren ten yscotte, . . . van 15500 quareely-

seren . . .; van cc quareelysere ter inghelscher bouf, *Invent. v. Br.* 3, 53. 16600 groote quareelyseren omme ghescot die men heet dondeynen, 5, 268.

QUAREELMAKER, znw. m. *Tegelmaker, steenbakker.* Vgl. QUAREEL, 1e. Art. ‖ P. den quareelmakere die versiet ten quareelen die de stede doet maken, *Rek. v. Gent.* 1, 164. P. den quareelmakere, die versiet ten quarelen die men doet maken vander stede alven, 46. Van 5 strijpten lakenen, daer de . . . garsoene (van der stede) ende de quareelmakers cleederen af hadden te zomere, 2, 197; zoo nog eens *ald.* (*dat sommige steden hun eigen steenfabrikage hadden, kan men zien op de bij* QUAREEL, 1e. Art. *aangehaalde bladzijden uit Invent. v. Br.*).

QUAREELOVEN (QUAREL-, -HOVEN), znw. m. *Tickeloven, tegeloven, steenoven.* Vgl. QUAREEL, 1e. Art. ‖ Van een quareelhoven te beterne te Ramscapelle, *Invent. v. Brugge, Intr.* 448. Van den werke an de quar.(?) ende quareloven, *Rek. v. Gent* 3, 394 (*a.* 1348). Zie nog een voorbeeld bij QUAREELSTEEN.

QUAREELSCACHT, znw. vr. *Schacht van een „quareel" of pijl.* Vgl. QUAREEL, 2de Art. en QUAREELHOUT. ‖ Ghecocht 4600 quareel scachten dienende omme tgheschot dat men heet dondeynen, *Invent. v. Br.* 5, 269.

QUAREELSTEEN, znw. m. *Tichelsteen.* Vgl. QUAREEL, 2) en het volg. Art. ‖ Ter causen van 103600 quareelsteenen, ghenomen op den boort van der Leye, an den quareelovene, te XI sc. par. elc duust, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. 294 (uit Rembry, *Hist. Menin* 4, 551).

QUAREELTEGEL(E), znw. vr. *Tichel, tegel, gebakken steen.* Vgl. QUAREEL, waarmede tegele verduidelijkend is samengesteld. ‖ 23000 quareelteglen, . . . ghebesicht an de halle, *Invent. v. Br.* 3, 182. Van IIII last ende III dusent quareelteghelen, ghebesicht ter speye ende ter ouder halle, ende costen de duust XXVI groten, 184.

QUAREELVLIEKE, znw. vr.(?). *De gevederde schacht van een „quareel" of pijl.* Vgl. VLIEKE en QUAREEL, 2de Art. ‖ L. van M quareelvlieken, *Invent. v. Br.* 3, 53 (*vgl. ald.* „C. den vliecsnyder van quareelhoute XXXIX sc.").

QUAREL. Zie QUAREEL.

QUARELE (*Sp.* I[a], 2, 32). Zie QUERELE.

QUARELIJN, -EELIJN, -EN, bnw. *Tichelsteenen, van tichelsteen gemaakt of opgetrokken.* ‖ Thuus . . . metten quareelenen gevele, Diericx, *Mém.* 2, 536 (*a.* 1366).

QUARELOVEN. Zie QUAREELOVEN.

QUAREN. Zie QUERNE.

QUARENE. Zie CARENE en QUADRAGENE.

QUARENSTEEN. Zie QUERNSTEEN.

QUARTAENCOUDE, znw. vr. *Koortskoude,* ook *de derdendaagsche koorts.* Vgl. QUARTANE en QUARTEINE. ‖ Rechtevoort . . . creech hi die quartaencoude mitten buucovele, ende van den tween zuucten wert hi... gemoeyt XXV jaer lanc, *Ned. Proza* 289.

QUARTAYNE. Zie QUARTEINE.

QUARTANE (-AEN), znw. vr. Mhd. *quartâne*; mnd. *quartanie*; hd. *quartanfieber.* Van lat. *quartana,* nl. *febris*; fra. *fièvre quartaine.* Vgl. REDE. Meer gewoon is de aan het Ofra. ontleende vorm quarteine; z. ald. *Derdendaagsche koorts.* ‖ (De steen) daermen in vint enen swane die quijt die swarte (*l.* sware) quartane, *Nat. Bl.* XII, 1233 (*liberat a quartana*). Hi hevet ene lange quartane, *Versl. en Ber.* IV, 18, 337. Dat coloquintida goet is teghens die rudighe cotidiaen ende quartaen, *Barth.* 599*b*. — Ook quartaen, ml. Vgl. QUARTEIN, m., bij QUARTEINE. ‖ Daerom is hi (*tijm*) goet teghen den quartaen, *Barth.* 600*a*. *Teuth.* quartaen, febris quartana.

QUARTE (QUAERTE), znw. vr. Ook QUART (QUAERT), znw. m. Mnd. *quart*; mhd. *quarte, quart.* Eig. *een vierde deel, een vierendeel.* Van lat. *quarta* (*pars*) of ofra. fra. *quarte.* ‖ II jaeren ende een quarte jairs (*een kwartaal*), *Cod. Dipl. U.* 2[1], 264. Men sal eerst die clocke een half ure of een quart van een ure te voren gheluut hebben, *R. v. Brielle* 195, 36. — Bepaaldelijk *het vierde deel van eene zekere maat.* Vgl. *Wal.* 9184: „water te enen vierendele was hen ghegeven onder hem tween (nl. *in de gevangenis*)". Vgl. SESTER, ACHTEEL (ACHTENDEEL) en OCTEL. Kil. quarte, quartarius, quadrans, quarta pars mensurae; quarte wijns, vini quartarius, *et* vini sextarius. *Teuth.* vat van en vyrdel dat synt vier quarten, *zonder vertaling*; vat van eynre quarten, quarta; qwart, eyn mait, quarta. Daarnaast is ook quarteel in gebruik geweest (lat. *quartale*; ofra. *quartel*), zie QUARTEEL en vgl. Kil. quarteel, quarta pars, quartarius; quarteel wijns j. anderhalf aeme. Zoo wordt ook quartier als benaming eener maat gebruikt; z. ald. Ook ofra. *quarte* was eene maat, „valant un pot ou deux pintes" (Hatzf.). De quarte wordt gewoonlijk doch niet uitsluitend van vloeistoffen gebruikt; vgl. bij Duc. quarta, 1): „mensura frumentaria", en bij 2): „mensura vinaria aut alterius potus"; volgens *Teuth.* is zij gelijk aan twee mengelen. Vgl. bij MENGEL de aanhaling: „van en echtel (= achtel) off menghlen, dat is en halve quarte, menglinum". Doch niet overal en te allen tijde heeft zij denzelfden inhoud; in de *Viagie van Jan Want* (*a.* 1519), bl. 180 wordt een quart gelijkgesteld met III pinten. Zie ook Stallaert 2, 124 op quarte (quaerte), „biermaat te Brussel, waarvan 100 = 50 stoopen = 1 aam"; 1 stoop of 2 gelten = 2 quarten; 1 quarte = 2 waelpotten of 2 pinten". ‖ Elke wijntapper sal hebben ene quarte (*eene maat van dezen inhoud*), een mengelle ende ene pynte, *Arnh. Oudh.* 4, 48. Also deck sich bevonde dat die tepper tapden mit quarten . . ., halven oft pinten . . ., dat die te kleyn bevonden worden, sullen sy boetich sijn, *Publ. Limb.* 16, 181. Anderhalve quaerte wijns, dat stuc wijns mede te vullen, . . . VI pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 441. Een quaert wijns dat stuc wijn mede te vullen . . . IIII pl., *ald.*; zoo nog tweemaal *ald.* (Si) moeten (*mogen*) se (*speellieden*) wal eens te gaste bidden ende gheven hem also vele gheldes als ene quaerte wijns gheldet, *Stadr. v. Zwolle*[2] 168, 155; ook 165, 152; *Overijs. R.* I[1], 176. So wair dat die scepen enich goet toebesegelen, dairoff sell elc van den tween scepen hebben . . . een quaerte wijns, *R. v. Utr.* 2, 268, 12. IIII quarte wijns salmen alle daghe tween broederen gheven; . . . tween turcoppelen(?) zal men gheven III quaerten ende enen ighelikeu knecht ene quaerte, *D. Orde* 298. 4 quarten koyts, *Rek. v. Hattem* 112. Doetse (*de kruiden*) in een pot ende ghiet daer op II quarten wyt wijns, *Lanfr. hs.* 38*b*. Nu had die coninc . . . tors . . . twaelf stoopen (*hs.* quaerten) bloet doen uutlaten, dat te argher (*varr.* traghelijc) soude gaen, *Segh.* 1886 (vgl. *Livre d. Mest.* 4: de pinte heet men in eenighe stede coppine; (fra. ald. *chopine,* hd. *schoppen*) ende eenen stoop een quarte (fra. ald.: *et le lot une quarte*)). — Neemt een l. van desen poedre ende III quaerten goeder bloumen, *Hs. Serr.* 14, bl. 46.

QUARTE (QUAERTE), znw. vr. Hetzelfde als caerte, zie bij QUARTEN. Het woord komt niet alleen voor als *speelkaart* (vgl. QUARTSPEL (QUAERTSPEL), maar wordt o. a. bij Stallaert met een voorbeeld van 1542 vermeld in de bet. „ontwerp of plan van een bouwwerk". Men ziet hieruit dat het volstrekt niet noodig is bij quarte in dezen zin te denken aan eene afleiding van fra. *quatre* (lat. *quarta*): ook bij verscheidene andere woorden, door Duc. opgegeven, staat *qu* voor een oorspronkelijke *c* (*k*); zoo b. v. bij *quarruca,* ploeg (fra. *charrue*); *quarrum* (carrus, fra. *charrette*), *queminea* (fra. *cheminée*) e. a.

QUARTEEL (ook CARTEEL), znw. o. (m.?). Van ofra. *quartel, cartel,* mlat. *quartale.* Eigenlijk *een vierde deel* van eene zekere maat of hoeveelheid. Ook evenals quarte en quartier benaming van eene

bepaalde maat, zoowel van natte als van droge waren. Vgl. Duc. op quartale; *Invent. v. Br.* Gloss. op quarteel, en Stallaert op quarteel, waar het woord vermeld wordt als benaming eener wijnmaat (= 1½ aam). Kil. quarteel, quarta pars, quartarius; quarteel wijns j. anderhalf aeme. ‖ Van een quarteel rood wijns, *Invent. v. Br.* 6, 254. Een carteel beane, 6, 163. Vanden VI hondert carteelen wijns onder cleene ende groot, *aangeh.* Gloss. *ald. op* quarteel. — Een carteel salpeters, *Invent. v. Br.* 5, 264. Een quarteel salpeters, 6, 252. Van allen pypen, carteelen met pruymen, dayen (*dadels*), rosynen, corinthen ende andere speceriën in vaten comende, tusschen twee bodemen besloten, *aangeh.* Gloss. *ald.* op quarteel (*a.* 1555). — Ook als maat voor verschillende soorten van olie en stroop (t. a. p.).

QUARTEIN. Zie bij het volg. Art.

QUARTEINE (QUAERTEINE, QUAIRTEINE, -AINE), znw. vr. Van ofra. fra. *quartaine*; lat. *quartana*, nl. *febris* (zie QUARTANE). *De derdendaagsche koorts.* Daarnaast ook QUARTEIN, vr. en ml., door bijgedachte aan rede, m.; z. ald. Vgl. quartaen naast quartane. *Voc. Cop.* quarteine, quartanus (ut „febris quartana"). Kil. 856: quarteyne, febris quartana, quadrimi circuitus febris. ‖ Gi plaget te hebbene talre stont die quarteine ocht den rede, *Rose* 13454 (fra. *vous soliés avoir les fievres*). Dits van dien broederen die de quartayne hebben, *D. Orde* 243; 250. Weghebrede is een cruyt dat seer goet is die quarteyn mede te verdriven, *Dial. Creat.*, 29*ste Dial.* Men soude ghenesen vander quairteynen, *Scep v. W.* 56*c*; ook *b.* Enen rede die hetet die dobbel quaerteyne (*de dubbele derdendaagsche koorts*, d. i. *twee dagen koorts en één vrij*), . . . dan wert die vierde dach ghedobbeleert, Ruusb. 6, 99 (*vgl. ook ald.* de vierden dach rede; lat. vert. *febris quartana*). Dit water . . . ghenest den rede van allen daghe ende van anderen daghe ende die quarteinne, *Hs. Serr.* 14, bl. 93. — Al was hy cranc van den quaertein, *Hs.* 88, *f.* 24*b*. Sommighe spise is salich (*heilzaam*) inden quarteyn die venijn waer in heten sochten of sagen, *Barth.* 205*b*. Hi (*de steen*) zuvert ende ontbint . . . den quarteyn, 566*b*; ook 818*a*.

QUARTELEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *quarteler*, eene afleiding van *quartel* (Kil. quarteel; zie bij QUARTE; vgl. fra. *écarteler* (voor *équarterer*, Hatzf. 813). *In vieren deelen, vierendeelen.* Vgl. QUARTIEREN. — *a*) *In vier stukken snijden, overlangs en overdwars*, van een terechtgestelde. Misschien is deze beteekenis eene uitbreiding der onder 3) vermelde en moet die dus eigenlijk het eerst worden genoemd. ‖ (Doe) wart een Inghelsman ghevaen . . ., daer de rewaert van der stede (*Gent*) groote justicie over dede, want hi dedene quaerteleren, *Vl. Rijmk.* 10240. — *b*) *In stukken snijden, doorhouwen*; ook fra. *quartier* en mnl. quartier verruimen hunne beteekenis van „vierde deel" tot „deel, stuk, brok". ‖ Ritsier hevet tswert genomen ende quanteleerde (*l.* quarteleerde) hem altemale den goeden helm; int beckeneel maecti ene scure, *Ep. fragm.* 202, 569. — *c*) Als heraldische term, van een wapenschild gezegd, gequarteleert, *door eene staande en eene liggende lijn in vier kwartieren verdeeld*; inzonderheid ook met betrekking tot de samenvoeging van twee verschillende geslachtswapens in één schild, waarbij dan het voornaamste in het 1ste en 4de kwartier, het andere in het 2de en 3de voorkomt, *in een gevierendeeld schild geplaatst.* ‖ Van golde was sijn (*van Graaf Willem IV*) wapencleijt, . . . mit vier lewen gequarteleert, twe van zabel und twe van kele, die here in ernste und in spele altoos ridderlicke droech und hem des arbeijts niet en woech, *uit een gedicht* „Een jammerliche clage" *in* D. Buddingh, *Archief* 27. Grave Jan van Henegouwen . . . voerde den roden lewe van Hollant gequarteleert tegen den swarten lewe van Henegouwen, *Clerc* 149. Zie nog een voorbeeld (*Couchy* II, 2704) op GEQUARTELEERT.

QUARTEN (QUAERTEN, QUAIRTEN), zw. ww. intr. *Kaartspelen.* Vgl. Hoffm. in *Hor. Belg.* 6, 174, die opmerkt dat in *Beginsel v. a. Sp.* het kaartspel niet genoemd wordt (eerst na 1390 wordt het onder de spelen vermeld), en Van Wijn, *Avondst.* 2, 104 vlgg. Nu en dan, vooral in de leidsche keuren, wordt er een bepaald kaartspel mede bedoeld; zie beneden en twee plaatsen bij QUARTSPEL. Naast *charta*(*carta*) komt in het later Latijn ook *quarta* voor (Duc.[2] 5, 597*a*; ald. ook *quartula* voor *chartula*) en dus zal ook in het Ofra. wel *quarte* naast *carte* bekend zijn geweest. Misschien is de vorm niet uitsluitend toe te schrijven aan verwarring, maar mag men ook denken aan den invloed eener bijgedachte. Bij de bet. *kaart, speelkaart* kan gedacht worden aan het viertal kaarten, waarop telkens hetzelfde figuur voorkomt. Vgl. Hoffm. op *Hor. Belg.* 6, 174, die den naam quaertspel eveneens met het getal *vier* in verband brengt („es heisst dann immer quaertspel, wenn nämlich 4 blätter derselben farbe unmittelbar auf einander folgten"; dat dit niet bij alle kaartspelen het geval behoeft geweest te zijn, bewijst de aanh. van Hoffm. t. a. p. noot: „daher in den Stat. Bergom. (Hüllmann, *Städtewesen des MA.* 3, 258): ludere ad Tertiam, ad Quartam". Reeds Wagenaar heeft bij den door hem aangetroffen vorm quaerten hieraan gedacht, maar uit het feit dat quarte (quaerte) ook gevonden wordt in den zin van „*kaart*, ontwerp, schets van een bouwplan" (zie QUARTE, 2de Art.), blijkt dat er geen voldoende grond is om hierin den oorsprong der benaming te zoeken. Vgl. zijne *Beschr. v. Amst.* 10, 164 en Van Hasselt op Kil. op kaerte, alwaar ook uit de *Recht. en Cost. v. Antw.* bl. 228 quaertspelen wordt aangehaald; vgl. ook V. d. Wall 799, 64 (aangeh. ald. op vastelavond: „niemant en mach spelen met teerlingen, quaertspelen, cruysmunten . . . ten ware van papevastelavont tot groote vastelavont" (± *a.* 1500). In *Teuth.* worden de vormen cartspyl en qwartspil naast elkander opgegeven, evenals lat. „ludus *quartarum* seu *cartarum*". Nog heden is kwaarte met kwaarteblad, kwaarten, kwaartespel (kwaartschool; vgl. mnl. dobbelscole, quaecscole (queecscole) en wvla. *barbierschool, scheerschool*, scheerwinkel) in het WVlaamsch in gebruik; zie De Bo 591. ‖ Alle spelen, daer men om gelt . . . mede spuelt, het si cloten of kaetsen, wortafelen, quarten enz., *J. en S.* 155. Diversche spelen, als tafelspel, scaecspel ende quarten, *Boëth.* 54*a*. Dat nyemant . . . en dobbel noch dobbelspell en hantiere noch hutsse cruyssen, noch lauwen, noch quaerten op waeckhuyssen, op bruggen e. e., *O. R. v. Dordr.* 2, 346, 163 (*a.* 1509). Scaken ende quarten, *Oudste Keurb. v. Delft* 59, 1. Niemant en sal binnen der steede vrijheit . . . noch op anderhalf mijle ommegaens der stede . . . mit seylspel moeten dobbelen of mitten quaertspel quaerten of ruffelen om gelt, *O. K. v. Delft* II, 23, 3. Dobblen, quaerten, quaken . . . noch gheen spel dat men mit taerninghe of mit quaertspelen speelt, *Leid. Keurb.* 63, 39 (*a.* 1406); ook *Bel. v. L.* 163 (*a.* 1397). Nyemant en moet dobbelen noch mit tarninghen spelen enigherhande spele anders dan scaken, scijfspele ende quairten, elix spel niete hogher dan groten boots, *R. v. Amst.* 33, 51. Boeverien die sie mit malcanderen . . . onder den coopman bedreven hadden mit quaden terlinghen, mit neghensticken, mit quaerten, mit riemsteken enz., *aangeh. bij* De Jager, *Freq.* I, 421 op napelen. — Zie ook QUARTSPEL en QUARTINGE.

QUARTENIER (-EER), znw. o. (?) Hetzelfde als quartier; z. ald. In het Fransch bestaat *quartenier*, doch niet in de bet. van *vierendeel*, welke het mnl.

woord heeft, maar als een andere vorm van *quarterier*, „officier public ayant la surveillance d'un des quartiers d'une ville". || Doen hiet brengen Gernout Wisselauwe . . . sinen roc diere van vier quarteneren (*d. i.* quartenieren), dien hi dede maken, doen hi ten hove tAken met Karel was gevaen (*l.* gevaren: te waren), *Vad. Mus.* 2, 273, 282.

QUARTENSPEL (-SPIL). Zie QUARTSPEL.

QUARTER. Zie QUARTIER.

QUARTERMEESTER. Zie QUARTIERMEESTER.

QUARTEROEN (QUAERTEROEN, QUAERTROEN), znw. m. Van ofra. fra. *quarteron*. *Een vierde gedeelte van eene bepaalde hoeveelheid, eene maat of een gewicht*; ook als benaming van eene bepaalde maat; vgl. QUARTE en QUARTIER. || Een cople fighen of rosinen (*betaalt*) IIII d., een halve cople of een quaertroen II d., *ZVl. Bijdr.* 5, 35 (*a.* 1252 *te Sluis*); vgl. Stallaert op coppel (*a.* 1551): „fruyt, als vigen, de coppele, t. w. twee stucken oft vier quarteroenen, . . . IIII s." — Urna is hyer in onsen duutsche een emer gheheyten int ghemeyn, mer hy settet hier voor een mate die een quartroen houdt, *Barth.* 873*b*. — Verklw. quartroenkijn, *een vaatje of tonnetje, een vierde van den inhoud bevattende van eene ton.* || *Van alrande vissche.* Een tonne of een kindekijn of een kwartoenkijn harinx, *ZVl. Bijdr.* 4, 204.

QUARTEVLESSCE (QUAERTE-, -VLESSCHE), znw. vr. *Eene flesch van een „quarte"* (z. ald.) *inhoud.* Het ndl. *kwartflesch* heeft de bet. van „het vierdedeel van den inhoud eener flesch". || Meyster G. den kannenmaker vor ene nye takevlessche ende twe nye quaerte-vlesschen, die hi onser stat makede, *Rek. d. Cam.* 6, 116 (*a.* 1382). Vor onser stad quaertevlessche te vermaken, 5, 39 (*a.* 1377). Vgl. mhd. *quartkanne*, mnd. *quartēr(s)kanne*, *-krôs*, *-mate*.

QUARTIER (QUAERTIER; ook QUARTER, QUAERTER, QUAIRTER), znw. o. Van ofra. fra. *quartier*, eene afleiding van *quart*. Vgl. soortgelijke vormingen bij Duc. als *quartaria*, *quartarium*, *quartarius*, *quarteria*, *quarterius*, *quarterium*. Mnd. *quartēr*; mhd. hd. *quartier*; ndl. *kwartier*, eng. *quarter* (vgl. quartermeester naast quartiermeester).

1) *Het vierde deel van iets. Teuth.* vyrdel, quartier, quadra, quarta pars (*vgl. ald.* vyrdel of en ort guldens of wijns of anders, *quartale*, *quartallum*; vyrdel van maten, *quartale*, *quarta pars*). Kil. quartier, quartarius, quadrans, quarta pars, angl. *quarter*. — *a*) Van eene tijdruimte. — Van een jaar. *Vierendeel jaars* (*verreljaars*), *kwartaal*. In het Ndl. is daarvoor *kwartier* niet in gebruik gebleven. || Worde daer yemant bruekich ynne, die en sonde in enen quartier jairs dairnae geen neringe doen mit brouwen, *R. v. Utr.* 1, 275, 1 (*a.* 1424). Des sullen sy al haer schulden van quartier jaers tot quartier jaers inmanen, *O. R. v. Dordr.* 2, 265, 62. Den lentin . . ., die deerste quartier (*onz.*) van den jare maect, *Boëth.* 38*a*. Also verre alst binnen dat quairter jairs gesciet ware, *R. v. Schiedam* 280, 37. — Waarschijnlijk is in het Mnl. quartier ook wel bekend geweest in de bet. *een vierdedeel van den omloopstijd eener maan.* Kil. Plant. quartier; ndl. *kwartier*. In het Ndl. is *kwartier* het meest bekend in de bet. *het vierdedeel van een uur.* — *b*) Van eene lengtemaat. || Gecocht v elne ende een qwartier donker blaeus (lakens), *Rek. v. Middelb.* 65 (*a.* 1364). Waert dat enich wever enich laken qualicken weefde of dat sy lieten eenich gairn uutgaen of dubbelde schoten langer dan een quartier van een ellen . . ., die wairs up vijf sc., *R. v. Amst.* 546, 8. Een quartier van ene myle, *Froissart* 1, 271. — *c*) Van eene inhoudsmaat. Zoo ook hd. *quartier* en *quart* (van vloeistoffen) en ndl. *kwartiertje* (van gort en dgl.). || Dat nyemant en sal op zijn waghen ofte karre meer moghen laden dan een quartier tarwen oft roggen . . . oft andere goeden tot duysent pont weghende, *R. v. Amst.* 442, 328 (*met eene andere hand bijgevoegd*: negen mudden koorn; *vgl beneden bij* 2). Eerst sal men geven van een groot last turfs 2 gr., van een cleijn last een gr., ende van een quartier enen halven grote, *R. v. Schiedam* 280. — *d*) Van eene geldswaarde. Vgl. Kil. quartier, quarta pars centeni, viginti quinque" en ndl. *kwartje*. || Dat lant te Thamen . . . heeft G. om 3 slechte gulden ende 3 quartier, *O. Vaderl. R.* 4, 258, 4. Si sullen hebben te loon van elken halven laken een quartier van enen gulden payments gereets gelts, *Keurb. v. Haarlem* 87 (vgl. ORT, dat eveneens de beteekenis heeft van *een vierdedeel*). Drie quartier van enen engelschen nobel, Mieris, *Handv. v. Leiden* 377 (*a.* 1435). Drie quartier van een cromstaert, *R. v. Schiedam* 72, 34, 5 (*a.* 1497); zoo nog eens *ald.* IX coeyen, stic IIII sc(ilt) I quartier, *Oorl. v. Albr.* 69. Stic IIII sc. I quartier, 70; ook 71 en vlgg. meermalen (*op bl.* 68 *ook afgekort*: IIII vrancrix scilde I quart; II coeyen, stic V vrancr. sc. een quart). Vor elc laken 39 sch(ilt) ende een quartier daer die wijncoop mede ingherekent is, *Rek. d. Cam.* 5, 44 (*a.* 1377). Een coe om III oude sch(ilt) ende een quartier, *Rek. Bissc. v. Utr.* 436. (Si hebben 29 schotponden ende een half quarter (*in het Gloss. op* pont: quartier) van een schotpondt, *Inform.* 130. — *e*) Van een dierlijk lichaam; vooral van den romp van het menschelijk lichaam, dat na eene terechtstelling in vieren gehouwen wordt. Vgl. QUARTIEREN; *Waasch Idiot.* 380: „*kwartier*, vierde eener geslachte beest „en mhd. *quartier*, in de bet. „het vierdedeel van een hert"; hd. „ein lamms oder schöps*viertel*" (Grimm's *Wtb.* 7, 2321). || Die haren heer of steden verraden salmen halsen ende na quartiren, ende setten thooft op een stake ter hoochster poirten van des heren hove of van der stede, ende die quartiren heften anden poirten dair meest uutgancts ende ingancts is, anderen tot enen exempel, Matthijsz. 207. Ic rade menne (*een gevangen vijand*) in vieren houwe, ende deen quaertier hier vore de stad . . . doen (*l.* doe) setten op een rat, ende dander quaertier . . . sal ic setten al die ghelike te Weenen . . ., ende terde quartier gheeft den Beyeren, si . . . selen hem dat selve doen; . . . tfierde quaertier datter es willic dat men sette vor Mes ooc op enen rat, *Limb.* II, 1658. — *f*) In de wapenkunde. *Kwartier*; evenzoo ofra. fra. *quartier*, hd. *quartier* (Grimm's *Wtb.* 7, 2321), eng. *quarter*. — *α*) *Een der vier vakken van een gekwarteleerd wapenschild* (zie bij QUARTELEREN, *c*), *kwartier*. || Van synople ende van goude was hi (*het schild*) ghedeelt in IIII quartieren, *Parth.* 3380. — Bij uitbreiding ook gezegd van de vakken in de hoeken van een schild met een kruis, die gevormd worden door de armen van het kruis. || Sijn tornekeel . . . was eens met siere baniere, die . . . was . . . van claren goude, ende daerin een cruce van kelen . . ., van sable een craye fier staende int overste quartier (*hier*: *het eerste kwartier*, *de rechter bovenhoek*), *Grimb.* I, 3519. Een fine scilt (*var.*) . . . wit van silver daer in een cruys, ende taenscijn ons Heren Jhesus stont gheprent in vier quartieren binnen den cruce, *Segh.* 2540 (*var.* stont gheprent in die maniere binnen den cruce van quartiere). — Een scilt van quartiere(n) als vertaling van ofra. *escu de quartier(s)*, waarvan de beteekenis niet vaststaat (zie La Curne de Ste. Palaye 6, 25*b* en Godefroy 6, 487*a*), maar dat wellicht niets anders beteekent dan *gevierendeeld schild* (verg. ofra. *escu quartier* in denzelfden zin). || Enen vasten scilt . . . haeldemen hem van quartieren, *Ferg.* 1107 (fra. *un grand escu fort de quartier*). (Hi) hief tswert ende sloech na Ritsiere ende clovede den scilt van quartiere, *Ep. fragm.* 190, 104. — *β*) Bepaaldelijk *de rechter bovenhoek*, *het eerste kwartier van een schild*, als afzonderlijk deel van het wapen; *vrijkwartier*, fra. *franc-quartier* (Rietstap 131; Junius, *Heraldiek* 362). || Sijn baniere, sijn scilt al een van goude met drie roosen daerin van kelen root . . .,

van kelen oic een quartier, *Grimb.* I, 4759 (*var.* met een quaertier van keelen daer mede). Ooc wasser in (*in het wapen*) gheordineert een quaertier van selvere claer vul met erminen (*hermelijn*), *Amand* II, 1643. — Ook met betrekking tot wapenkleederen of uniformen die de afbeelding van een wapen vertoonen of met wapenfiguren versierd zijn. In de volgende aanhalingen zijn blijkbaar overkleederen met een vrijkwartier van eene andere kleur bedoeld, wat ook overeenstemt met de verhouding tusschen de daartoe verstrekte stoffen, nl. 3 tot 1. ‖ Van 3 curten blawen lakenen ende van 1 witten, daer . . . L. ende sine ghesellen waerdecorse af (h)adden met 1 quaertiere, *Rek. v. Gent* 1, 484 (*a.* 1339). Van 10 witten lakenen ende van 4 roeden lakenen, daer de vorn. scutters waerdecorse af (h)adden met 1 roeden quartiere, 496 (zie ook 492 en 503). Ende hadden hem dese dorpen ende castelryen toeghemaict ende gheteykent om elc die sine voir den anderen te kennen, enyghe linden rockskijns over tharnass van half geel ende half blaeu . . ., andere den rock al blaeu sonder één quartier was root, *Froissart* 1, 316 (vgl. Froissart, bij Bartsch, *Chrestom. de l'ancien Français*, kol. 428, r. 27: „*les autres tout bleu a ung quartier rouge*). — *g*) In de genealogie. *Kwartier van eene stamtafel* (*of kwartierstaat*), *stamdeel*, *ter aanwijzing van de afstamming van vaders- en moederszijde* (ouders, grootouders, overgrootouders enz.), *inzonderheid ten bewijze dat iemands kwartieren adellijk zijn.* Vooral bekend in het *opzweren van kwartieren* (vier, acht, zestien enz. bij opneming in sommige adellijke orden en kloosters. Het woord is in dezen zin uit het Mnl. niet opgeteekend, maar wordt door Kil. vermeld: quartier, stemmatis membrum, *vulgo* quartera; quartieren van edeldom, quadruplae nobilitatis arma, s. membra. Het is ongetwijfeld in deze beteekenis ook in het Mnl. naast vierendeel (z. ald.) bekend geweest. Zoo was b. v. een der vereischten om als ridder der Duitsche Orde te worden toegelaten „het bewijs van wettig gesproten te zijn uit eenen oud adelijken riddermatigen stam, van vier vaderlijke en vier (later acht) moederlijke riddermatige kwartieren van Duitsch bloed" (*D. Orde* 342; *vgl.* 184: „het bijbrengen van kwartieren tot opzwering").

2) Uit de bet. „het vierde deel van de eene of andere maat of hoeveelheid" kan quartier de beteekenis ontwikkelen van eene bepaalde maat of hoeveelheid. Vgl. ndl. *kwartiertje* (= ¼ kop) en *kwartje* (= ¼ gulden); *Antw. Idiot.* 730: „'e *kwaartier* roggemeel; 'e *kwaartje* koffie" (¼ pond); *Waasch Idiot.* 380: „een *kwaartier* meivisch" (64 meivisschen), en vooral QUARTE. Zoo zal wellicht ook moeten worden opgevat het woord quartier op de boven bij 1, *c* genoemde plaats. Vgl. Stallaert 2, 124, waar het woord vermeld wordt als benaming van eene *landmaat* (*a.* 1281); *een bepaald gewicht* („van eenen quartier booteren, houdende 48 pondt") en eene *vochtmaat* (4 potten en ½ pint te Turnhout, *a.* 1550); vgl. fri. „in kwartsje brandewijn" (¼ ton). Ook komt quartier voor in den zin van *een stuk van de eene of andere stof.* Misschien heeft het woord deze opvatting niet ontwikkeld uit de bet. „vierdedeel", maar is het te vergelijken met ndl. *stuk*; zie beneden bij 3). ‖ II strijpte lakene ende een qwaertier, daer elc laken of cochte (*l.* coste) eerst coops vlaems ghelts III lb . . ., daer die belioo. scepenen ende clerke cleeden of hadden, *Rek. v. Middelb.* 58 (*a.* 1364). P. omme leveringhe van drie quartier wit damast, *Ypriana* 1, 172 (*a.* 1572).

3) Bij uitbreiding neemt quartier de beteekenis aan van een deel van een geheel, zonder dat het juist een vierdedeel behoeft te zijn. Vgl. ofra. fr. *quartier* (Hatzf. 1843) en QUARTIEREN, 2). Zoo wordt van een versierd schild het woord quartier gebruikt, doch niet als heraldische term, ter aanduiding van de afdeelingen waarin de versiering verdeeld is. Vgl. *Alex.* II, 1003: „gedeelt was hi (*het schild*) in drien quartieren", en 1022: „al dit stont bescreven int overste quartier van den scilde". Ook wordt quartier gebruikt in de bet. *stuk*, *brok*, doch dat de oorspronkelijke beteekenis nu en dan nog gevoeld wordt blijkt uit Velth. IV, 20, 27: „J. was geworpen met enen stene, dat hem sine targe . . . stucken (*d. i.* t(e) stucken) vlooch in IIII quartieren" naast *Troyen* dl. 1, vs. 10806: „daer mocht men speren sien fortsicren, scilden scoren in quartieren" (*het Fransch heeft hier niet „quartier"*). — Ook in de beteekenissen — *a*) *Een gedeelte of afdeeling van een gebied, een district.* Vgl. QUARTIERMEESTER, 1). Kil. vermeldt het woord in de beteekenis *streek*, *landstreek*, *oord* („quartier, gheweste, regio; tractus"). ‖ Dat zy (*Dordrecht*) . . . sullen mogen up hem ende tgemeene lichaem ende ingesetenen zoo wel van der stede van Dordrecht als den quartiere van Zuythollant (*het om Dordrecht gelegen land*), mitte vrije heerlicheden daerinne gelegen, doen alsulcke ommeslach, pondinge ende scattinge als hem . . . oorbaerlick duncken sall, *Inform.* 511. Omme voel gebreken wille, die wer (*wij*) in onsen quartier te schaffen hebben ende gerne uytgericht hedden, *Arch. v. Buren* 264. — *b*) *Eene afdeeling van eene stad*, *wijk*, *kwartier*; ook ofra. *quartier*, hd. *quartier*, mnl. ook bon (z. ald.). ‖ In itlike espel ofte quartier vander stadt (*Leeuwarden*), *Fri. Stadr.* 223. Zoo ook Huyttens, *Corpor. gant.* 89. Vgl. ndl. *achterkwartier*, schertsende benaming voor het achter*deel* van het menschelijke lichaam" (*Ndl. Wdb.* 1, 683). — *a*) Ook in de bet. *hoek*, *eindpunt van eene ruimte.* Vgl. ORT, dat omgekeerd uit de bet. „punt" de opvatting „vierdedeel" heeft ontwikkeld; zie boven bij 1, *d*) en vgl. het zoo even genoemde ndl. *oord* (mnl. ort), d. i. „punt (b. v. in „een mooi *punt*" = „landschap"), landstreek; alsmede eene aanhaling bij Grimm 7, 2322, waar *quartier* en *ort* verbonden worden. ‖ Si sach dat cloof die erde ende ondede sciere op dier stont in vier quartiere, *Segh.* 10664. Alse gi hebt gesneden enege wonde int hooft, so stect in elc quartier een sterken linen draet, ende alse gi die wonde hebt gewiect, so trect die quartieren metten draden te gadere, *Hs.* Yp. 115*b* (Jan Yp. 73: „in elc cartier"; *nog heden is in tongvallen de uitspraak* kertier *bekend*). Dese drade ne sal den quartieren niet laten crempen, Jan Yp. 73.

4) *Verblijfplaats*, *woonstede*, *kwartier.* In de 16de eeuw. Zie een voorbeeld in de Aanm. bij QUARTIERMEESTER.

QUARTIEREN, zw. ww. trans. Mhd. *quartieren*; mnd. *quartêren*; hd. *quartieren*; het ndl. „inkwartieren" is samenstellende afleiding van *in* en *kwartier*. — 1) *In vieren deelen*, *vierendeelen.* Vgl. QUARTELEREN. *Teuth.* tot vyeren deylen, quartieren, quartare, quadripartiri; quartieren, vyrdelen, quartare. Kil. quartieren, in quatuor partes dividere. — *a*) Van het lichaam van een terechtgestelde. Zoo ook mnd. Zie een voorbeeld (Matthijss. 207) bij QUARTIER, 1, *e*). ‖ Daer na ginc men daer quartieren den lichaem, recht in vieren, ende elc deel gaf men daer elken here . . . daer over te rechtene . . .; doe sette men elc deel op een raet (*rad*, in rijm op „verstaet") hem te scanden, die dit sagen, die daer waren van sinen magen, Velth. V, 17, 41. — Hetzelfde beteekent vierendelen (z. ald.) en in vieren delen (b. v. Heelu bl. 543: „die vrede brect, men salne in vieren delen ende die here sal ne setten doen op vier horneke van sinen lande"). — *b*) Van een wapenschild. *Vierendeelen.* Bij uitbreiding ook: *een geslachtswapen met een ander in één wapenschild samenvoegen*, *kwarteleeren.* Zoo ook mnd. ‖ Hertoge Jan dede sijn wapen quartieren . . . . metter wapenen van Limborch, *Exc. Cron.* 118*d*; vgl. 120*b*: „dese tweede hertoge Jan van Brabant vuerde sijn wapen ghequartiert metter wapenen van Limborch".

2) *Doorhouwen, in stukken houwen.* Vgl. QUARTIER, 3). ‖ Daer sachmen halsberghe ontmaelgieren, helme durhouwen, scilde quartieren, *Wal.* 10607. Ponioen scoorden daer ment sach, daer men die halsberch mede forsierde ende staerke helme quartierden (*l.* quartierde), *Troyen* dl. 2, vs. 23924. Daer waeren helme ghequartiert, scilde ghescoort, halsberch doorhouwen, dl. 1, vs. 10697.

QUARTIERMEESTER (QUARTER-, -MEISTER), znw. m. Mnd. *quartêrmêster*; hd. *quartiermeister*; ndl. *kwartiermeester*. Vgl. ofra. fr. *quartier-mestre, -maître* en Hatzf. op het woord.

1) Van quartier in de bet. „streek, hoek lands". *Ambtenaar belast met het toezicht over eene bepaalde streek* (vgl. ndl. „het Overkwartier, Holland's Noorderkwartier, Kwartier van Nijmegen e. a.). *Kwartierschout, schout over een district.* Vgl. bij Halma: „*quartierschout*, schout van een der vier quartieren der Meyerye van 's-Hertogenbossche". Kil. quartiermeester, wijckmeester, magister vici, praefectus vici, magister regionis. ‖ So maecten die Hollanders een groote vergaderinge ter Goude, tot Scoonhoven ende te Oudewater, ende sy schreven alle capeteynen ende quartiermeysters by een te comen, . . . ende voort alle die dorpen, die onder die steden hoorden, hadden hoor volck daer mede, Matth. *Anal.* 1, 488. Soo hebben zy ons geëxhibeert een quoyer gemaict by den quartiermeesters (*wijkmeesters?*). daerby men bevynt dat binnen der stede van Huesden zijn 247 huysen, *Inform.* 432. — In dezen zin kan het woord bedoeld zijn *Froissart* 1, 316: „ende elc hadde sijn bannyer voir hem, ende hadden hoir quartiermeysters grote, lange, hangende messen an horen ryem" (*vgl. ald.* „ende hadden hem dese *dorpen* ende *castelryen* toeghemaict ende geteykent om elc die sine voir den anderen te kennen"), doch waarschijnlijk berust het woord op eene verkeerde vertaling van het Fransch; vgl. Bartsch, *Chrestom. de l'ancien Français*, kol. 428: „et avoient chascun banieres de leurs mestiers (*gilden*; *misschien door den vertaler aangezien voor* „mestres") et grandes costilles a leurs chaintures pendans".

2) Op een zeeschip is quartiermeester (quarter-) benaming van een onder- of dekofficier, die o. a. belast was met de zorg voor de elkander afwisselende wachten. Misschien is zijne bevoegdheid te vergelijken met die van den hedendaagschen *kwartiermeester* of *schieman.* Waarschijnlijk komt de benaming van *kwartier* in de bet. „de helft der manschap die beurtelings de wacht heeft". Vgl. *quart* en *quartier* in het Hd. „de duur van eene scheepswacht", en de samenstelling *quartierwacht* (Grimm 7, 2325 en Van Lennep, *Zeemanswdb.* 119). De eigenlijke beteekenis zal wel zijn geweest „de wacht gedurende een vierde deel van een etmaal" blijkens het feit dat men op een schip vier zulke kwartiermeesters had. Doch vgl. ook Winschooten, *Seeman* 199: „soo werd ook dit woord te scheep genoomen voor een derde gedeelte (vgl. bij QUARTIER, 3) van het volk, en daarom werd ook een *quartiermeester* genaamd een opperhoofd oover een *quatier volks*". ‖ Dat alle dieghene, die mit onse scip van oirloge vaeren zullen . . . onderdanich zijn den scipheere ende den IIII quartermeesters, *R. v. Amst.* 141, 216; zoo nog eens *ald.* en 142, 220. Articulen ende rechten binnen den scepe van den knechten te onderhonden, geordonneert bij den capiteijn ende quartijermeesters up die scepe van oirloge, *R. v. Schiedam* 394 (*a.* 1540). Soo wije den anderen (*der schepelingen*) sloege met vuijsten, platte hant ofte plockhaerde, de sullen gecorrigeert worden bij den capiteyn ende quartijermeesters, 394, 3, ook 5.

AANM. — Kil. geeft nog op quartiermeester, in den zin van foerier, d. i. de militair belast met de zorg der inlegering („quartiermeester j. forier, mensor, designator hospitiorum"). Het woord komt van quartier, fra. *quartier*, ndl. *kwartier* in de bet. *verblijf*, *woonstede.* Een voorbeeld van 1546 is opgeteekend bij Stallaert 2, 124.

QUARTINGE (*QUAERTINGE), znw. vr. Van quarten; z. ald. *Kaartspel, kaartspelen.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 124.

QUARTROEN, QUARTROENKIJN. Zie QUARTEROEN.

QUARTSPEL (QUARTEN-, QUAERT-, -SPIL, -SPUL), znw. o. *Kaartspel, het spel of spelen met speelkaarten.* Vgl. QUARTE en QUARTEN, en zie *Hor. Belg.* 6, 174. Zoo nog heden wvla. *kwaartespel* (De Bo 591). Daarnaast komt ook caertspel, caertspelen voor (zie Stallaert 2, 122 op quaet) en quaetspel (dat wel als quaertspel zal moeten worden opgevat; vgl. twee voorbeelden bij Stallaert t. a. p. en *Ann. Em.* 7, 196 en 200 (*a.* 1577; zie de plaatsen bij QUAETSPEL). *Teuth.* cartspyl, qwartspil, ludus quartarum seu cartarum. — Vooral in de bet. *spel kaarten, speelkaarten.* Nu en dan is het niet zeker, welke der beide beteekenissen is bedoeld. ‖ Onse . . . jonge heersceep II quartenspil ad XX alb., *Geld. Maandw.* 2, 294. Dobbelen of mitten quaertspel quaerten, *O. K. v. Delft* II, 23. So en selmen voirt an binnen Leyden mitten seylspul of quaertspul geenrehande spul spelen dan seylen of quarten (*hier wordt er blijkbaar een bepaald spel mede bedoeld*; *zoo ook op de volgende plaats*), *Leid. Keurb.* 245, 67 (*a.* 1450). (So) en moet nyemant . . . binnen Leiden seylen, met quartspeel quarten noch ghien spel dat men mitten quaertspel spelen mach, 124, 169, 2 (*a.* 1398). Gheen spel dat men mit tairningen of mit quaertspelen speelt, *Bel. v. Leid.* 164 (*a.* 1397). Met hemlieden te spelene met teerlinghen, met quaertspelen of anderssins, *Cout. v. Brugge* 2, 210. De steenwaerdere en sal niet gedogen dat de gevangenen spelen met teerlingen, met quaertspelen noch met andere verbooden . . . spelen, Wiel. *Instr.* 129, 369. Niemant sal myttet quaertspul spulen nergens om, *R. v. Elburg* 81, 53.

QUARTSPELEN (QUAERT-), zw. ww. intr. *Kaartspelen, met speelkaarten spelen.* ‖ Niemant vanden munters . . . en mach spelen met teerlingen, quaertspelen, cruysmunten off andersins, V. d. Wall 2, 799, 64. Zie nog twee voorbeelden van caertspelen bij Stallaert 2, 122 op quaet.

QUAS, znw. m. Van quassen, dat in het Mnl. niet gevonden is, doch dat er moet bekend geweest zijn. Quas moet op de eenige plaats waar het voorkomt en door het rijm is gedekt, de bet. hebben van *kwak, smak*, en quassen moet dus den zin gehad hebben van *werpen met geweld, kwakken, smakken* (vgl. QUAC en QUACKEN). Kil. geeft quassen, met beteekenissen, die wellicht den invloed hebben ondergaan zijner meening, dat het woord ontleend zou zijn aan lat. *quassare*, door hem vooropgesteld, nl. *schudden, heen en weer schudden, heftig bewegen* („quassare; motare, mobilitare; quatefacere, concutere"), doch daarmede heeft quassen niets te maken. Het ww. is stellig van germ. oorsprong en staat waarschijnlijk voor of althans gelijk met *quatsen; vgl. hd. *quatschen* (Grimm 7, 2333; ook dit ww. vereenigt de beteekenissen „kwakken" en „kwaken"); dial. hd. *quassen* (Strodtman, aangeh. bij De Jager, *Freq.* 1, 350); zndl. *kwastelen* (voor *kwatselen?*), het werpen van knikkers in een kuiltje (Schuermans 313); antw. *kwatsen*, het geluid dat eenig vocht maakt dat geschud wordt (Corn.-Vervliet 734); *kwiskwas*, het geluid dat het werpen van eenig voorwerp in het water maakt (Cats, aangeh. bij De Jager, *Versch.* 1, 155). Het haspengouwsche *kwatsen, kwatselen*, kaatsen, zal hiermede wel niets te maken hebben, doch met *kaatsen* verwant zijn (vgl. caerte en quarte). Het eng. *quash* is romaansch van oorsprong. Een ww. *quatten* in den zin van *kwakken, smakken* geeft De Jager, *Freq.* 1, 350. Vgl. QUAT. ‖ Doe so zout (*het kind*) ter veinstre cliven van der

sale, daert unt scoot ende vel neder al doot; die moeder, die niet verre ne was, horde van den kinde den quas ende wart vervaert ende keerde weder; daer vant soe gevallen neder haer kint ende al steendoot, *Franc.* 8528. — Kil. geeft nog op quasbroecke, bracca follicans, laxa, d. i. *een broek die te wijd is, die sopt, slobbert, of sopperig zit* (vgl. lat. *caligae follicantes*, sopperige schoenen): ook hier is het eerste deel wel eene verklanking: het dichtst staat bij het bovengenoemde antw. *kwatsen*, het geluid o. a. van water in de schoenen bij het loopen. Vgl. antw. *kwadderbroek*, een broek die om de beenen floddert (*Antw. Idiot.* 731).

*QUASE, znw. vr. (?). In *Teuth.* wordt als vertaling van „muscarium, flabellum, muscalarium" naast vlyeghen nette opgegeven, qwasen nette (er staat aldaar: vlyeghen qwasen nette, dit zal wel niets anders kunnen beteekenen dan vlyeghen-, qwasennette; of is de bedoeling vliegenqwast, -nette? doch zoo verbindt de *Teuth.* geen ongelijksoortige woorden, al is ook het Latijn gelijk). Daaruit mag een woord quase afgeleid worden in de bet. *vlieg* of *mug*. Het woord is van elders onbekend (het mnd. *quaseworm*, coenurus cerebralis, heeft hiermede niets te maken). Misschien hangt het woord samen met een ww. *quasen*, dat in enkele hd. tongvallen bestaat in de bet. *kletsen*, *snappen*, ook *klagen* (Grimm's *Wtb.* 7, 2329), en ook de bet. kan gehad hebben van *gonzen*, *snorren*, naar welk geluid het insekt kan zijn genoemd. Indien klankverwantschap tusschen *qu* (*qw*) en *cn* bestond, dan zou men kunnen vergelijken het in sommige ndl. tongvallen (o. a. te Mijdrecht) bekende woord *knaas*, benaming van de kleine insekten of eendaagsdiertjes, die elders *neefje* (*Taalk. Bijdr.* 2, 44) of *haft* (*Ndl. Wdb.*) worden genoemd. Mag men *kwast* en *knoest* vergelijken? Op de Veluwe is een woord *kmaas* bekend in de bet. „lange gesnoeide tak" (V. Schothorst 162).

QUASENNETTE, znw. o. Hetzelfde als sporeware; z. ald. *Vliegen- of muggennet.* Zie bij het vorig Art.

QUASPEL, znw. m. Hetzelfde als quispel (quespel; z. ald.), waarmede het in ablautsverhouding staat. Vgl. Franck op kwispel en kwast. Of is het woord ontstaan uit quespel onder den invloed van quast? *Wijkwast.* || Dair was i sulveren wijnwatervat (*wijwaterbak*) met een sulveren quaspel, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 176.

QUASSEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *quasser*, lat. *quassare*, fra. *casser*. Vgl. *casseeren*, een vonnis. *Te niet doen*, eene schuldvordering. || 24 lb holl., die si W. van mijns heeren weghen betaelden, daer si mijns heeren open brief of hadden, die si den rentmeester overleverden ende hi ghequasseert heeft, *Rek. d. Gr.* 1, 248 (*a.* 1343).

QUAST, znw. m. Mnd. mhd. hd. *quast*; ndl. *kwast.* Zoo ook in de noordsche talen. Daarnaast hd. *quaste*, vr.; on ohd. *questa*; mhd. *queste* (*koste*); mnd. *quest*; ook onr. *kwistr*. Zie verder, ook over de vermoedelijke beteekenis Kluge op quast, Franck en Vercoullie op kwast.

1) *Tak met bladeren of loof*, waarmede men zich koelte toewuift of insekten verjaagt. Het onr. woord *kwistr* heeft de bet. *twijg*, en ohd. *questa*, mhd. *queste* (*koste*), mnd. *quest* die van „twijg met loof, gebruikt als bedekking der schaamdeelen bij het baden". Vgl. Gallée, *Andd. Wtb.* 245. Kil. quast, *vet. Sicamb.* j. waeyer, flabellum. *Gemma* 77 *v*: een quast of een wayer, flabellum. *Teuth.* vliegenquast, muscarium, flabellum. || Si geeft hem twee quasten inder hant ende heet dat si die vlieghen ende muggen keren ende ooc gestof dat van den blomen rijst, opdat dit verweende bedde niet en salue (*bevlekt worde*), *Macht. Vis.* 118*b*. — Ook *pluim.* || Daer boven op (*op den helm*) so siet men staen van pawen spieghel(?) eyn riken quast, Gelre, *Wapenb.* 38.

2) *Kwast*, in de bet. van ndl. *kwast*, vooral in den zin van *sprengkwast*, *kwispel*. *Teuth.* sprenghqwast, wyhqwast, aspersorium. *Gemma* 192*r*: een quast of quispel, sparsorium. Kil. quast, *Sax. Holl.* j. quispel, borstel, kleerborstel, penicillus. Plant. quispel oft quast, *un aspergest*, *guespillon*, aspergillum. || Maria . . . hadde een quast in die hant ende ghinc al om dat slaephuus ende si besprenghede een yghelic broeder mit ghewijt water, *Marialeg.* 1, 106 (*var.* enen kwispel). Doe soude hi op een tijt na sijn misse als hi... plach te doen in dit witte alve myt een quast op dat kerchof te gaen ende werpen daer wywater op die graven, *Devoot B.* 36, 27*v*. Eerst maect die biscop vier crucen van wiwater, . . . ten derden besprenget hijt vii werf mitter quast, *Hs. v.* 1439, 264*b*. Zie nog een voorbeeld (*Ordin.* 36) bij SPRENGEN.

3) *Kwast, knoest in een boom.* Vandaar quastich; z. ald. Kil. quast, ast, oest, *Holl. Fris. Sicamb.* nodus arboris, tuber, centrum. Het is niet zeker dat dit hetzelfde woord is als het bij 1) en 2) besprokene (zie Franck op kwast): wellicht is er aanleiding om te denken aan verwantschap met *knoest*; zie bij *QUASE.

QUASTICH, bnw. Mnd. *questick*. *Kwastig*, *knoestig*, van boomstammen en takken. Vgl. QUAST, 3). || Die palmbome is in sinen iersten jaere seer mismaect ende quastich, *Sp. d. M.* 1, 96*c*. Roeden machmen bughen, al sijn si ooc quastich, mer balken en mach men niet bughen, *Geest. L.* 40*r*. Waert dat hi dan mit enen quastighen codde wt quaem ende . . . sloghe ons, *Hs.* 605, bl. 63. Daer en is gheen hout dat alsoo oneffen ende also quastich is, men mach dat slecht (*glad*) ende suverlic versieren (*maken*), *ald.* 94.

QUAT (QUAD), znw. m. *Kwak, klodder.* || Lentulus toornich wesende vergaderden in sinen mont een groten quad van vetten spekel, ende spoochse in sijns meesters Dyogines aensicht, *Dial. Creat.* 54*c*. — Het woord komt in eene soortgelijke beteekenis in de andere duitsche tongvallen niet voor: het mhd. *quatten* (mv.) bij Lexer vermeld in „zu speisen seines (*van de spin*) leibes *quatten*" (rijmende op *statten*) kan ter vergelijking niet dienen (de eigenlijke beteekenis is hier waarschijnlijk *larf*; zie Grimm's *Wtb.* op quatte). Quat nu kan komen van een ww. quatten, dat bij De Jager, *Freq.* 1, 350 wordt vermeld in de bet. *kwakken*, *smakken* (ook al ware daar *quatsen* bedoeld, dan zou daardoor toch het bestaan van *quatten* worden bewezen); vgl. ook *quattern*, *quettern*, dat in het Mhd. voorkomt in de bet. van „quassen"; zie bij QUAS, dat met quat te vergelijken is: quas beteekent het geluid door werpen of vallen veroorzaakt, *kwak*" en quat: „datgene wat gekwakt of geworpen (uitgeworpen) wordt, klodder". Vgl. ook QUAC en QUACKEN. Doch *quad* kan ook eene onjuiste schrijfwijze zijn voor *quat*; dergelijke zijn niet zeldzaam; vgl. o. a. *sod* en *spot*, Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 175). Dan kan quad eene afleiding zijn van *quadden*, dat naast *quatten* bestaan heeft; zie beneden. — In de beteekenis van *kwak* kent men in vlaamsche tongvallen *kwats* (vgl. ook *neerkwatsen*, neerkwakken, neersmakken, met een „kwats" op den grond te recht komen), en in Zeeuwsch-Vlaanderen wordt *kwatten* gebruikt in de bet. „kwalsteren, spuwen"; vooral dit laatste is van gewicht voor de verklaring van mnl. quat. Vgl. fri. *kwatte*, *kwatse*, kwakken, spuwen; ofri. *kwatter*, *kwetter*, ook *kwadder* (vgl. Boekenoogen 533: *kwadden*, *kwatten*, spuwen); ndd. *quaddern* = quatschen; haspeng. *kwaddelen*, knikkeren, (Rutten 126; elders *kwasselen* genoemd), d. i. „thierischer fauler stinkender schleim" (Koolman); ndd. *quader* (Schambach); *quatter* (Stürenb.), mnd. *koder* (Lübben), De Jager, *Freq.* 2, 299

op kwaderen, bevuilen, bezoedelen (nnd. *quadern*, bij Schambach), waar evenwel de oorsprong niet juist wordt verklaard, en vlaamsch *kwatsen*, speeken, spouwen, overgeven (Schuerm. *Bijv.* 180). — Het bestaan van een mnl. znw. quat (met *t*) blijkt ook uit de tweemalen voorkomende uitdrukking te quatte. Men vindt haar Praet 3780 vlgg.: „o mensche fier, kenstu niet datte, dat dine vorme den vulen worme sal gaen te quatte", en 2028: „si (*hebzuchtige geestelijken*) souden den volke wel bedieden dat (*d. i.* dattet, *kunne giften*) wel besteit ware an henlieden, ende gheven hen paerdoen te quatte". Waarschijnlijk is de beteekenis dezelfde als van ndl. *te loor, weg*. „Den worme te quatte gaen", kan beteekend hebben „aan de wormen *te loor* of *weg* gaan, den wormen tot prooi of aas zijn, door de wormen opgegeten worden" en „te quatte geven": „wegschenken, in den blinde weggeven, geven zonder dat men overtuigd is dat de gave niet te loor zal gaan, dat zij goed besteed is". Deze beteekenis van quat laat zich zeer goed met die van quatten vereenigen, wanneer men dit opvat in den zin van *kapot smijten, stuk gooien*, dus „vernielen, bederven, verloren doen gaan". Misschien is het voorbeeld der genoemde uitdrukkingen geweest *te quatte werpen = quatten; vgl. mnd. *quatteren*, kneuzen, blutsen, *ook* verpletteren (bij Franck op kwetsen, doch bij Lübben niet opgegeven); ndd. *quettern* („quetschen, pressen" bij Schambach); ndl. dial. *kwetteren, kwedderen* (De Jager, *Freq.* 2, 305).

QUATAERN(E), QUATEERN(E). Zie QUATERNE.

QUATER (QUATTER), znw. Het geslacht blijkt niet. Mhd. *quater, quatter*, o.; mnd. *quattêr* (*l. quatter*); hd. *quater, quatter*, verouderd. Van ofra. fra. *quatre*, lat. *quator* (later *quattuor*). *Vier. Teuth.* quatter, quatuor. Vgl. *alle quatter*, „al de vier (*nl.* pooten), alle vier", in het vroegere Hd. in Grimm's *Wtb.* op quater. — Bepaaldelijk *de vier op den dobbelsteen. Voc. Cop.* een aes, as; een doys, binio; een troye (l. troys), trinio; een quatter, quaternio; een sinc (ook cinq), quinio; een sijs, senio. ‖ Aen die vierde side (*van den teerling*) suldij setten vier oghen, dat salmen heyten een quatter, *Versl. en Ber.* 5, 37 (*Ned. Proza* 217). — Vgl. uit de 16de eeuw het rijmpje in den zoogenaamden „Bijbel van Deux Aas" (Emden, 1562): „Deux Aas (*Een* en *twee*, de armen) en heeft niet; Six Cinque (*vijf* en *zes*, de rijke lui) en geeft niet, Quater Dry (*vier* en *drie*, de middelstand, de gegoede burgerij), die helpen vrij". Zie De Jager, *Archief* 4, 356 en vgl. DEUSAES.

QUATERNE (QUATEERNE, QUATAERNE), znw. vr.; ook QUATERN (QUATEERN), znw. o. Mhd. *quatêrn*, m.; hd. *quaterne*, vr. en m.; ndl. *quaterne*, vr. Van ofra. fra. *quaterne*, m., van ital. *quaterno*, en dit van lat. *quaternus* (Hatzf.). *Een viertal* van sommige zaken. In het Mnl. bepaaldelijk *vier vellen perkament* of (later) *papier*; bij uitbreiding ook *eenige vellen perkament of papier, die in elkander zijn gevouwen en tot een boekje vereenigd*, ndl. *quaterne* (men moet uit het feit dat een quaterne thans gewoonlijk uit zes vellen bestaat, niet afleiden dat de naam eigenlijk zou beteekenen, „een vierde van een boek of 24 vellen"; deze indeeling dagteekent, vooral blijkens den naam *riem*, die uit het Arabisch komt, uit een lateren tijd). — Ook komt quaterne voor in de bet. *opschrijfboek, aanteekeningboek*. Vgl. QUAYIER (fra. *cahier*) en QUOHIER, die eveneens afleidingen zijn van ofra. fra. *quatre*, lat. *quatuor*. *Teuth.* eyn quaterne in en boick, dat sijnt acht blader, quaternus (vgl. Duc. op quaternio, quaternus (quarternus), quarternum, ald. ook *caternio* en *caternum*). *Voc. Cop.* een quaterne, quaternus, junctura quatuor cartarum, scilicet octo foliorum. Plant. een quaterne, *un cayer à quatre foeuilles*, quaternio. Kil. 856 quaterne, quaternio. ‖ Dat hi rechtevoort een nu quatern begonnen had te scryven, *Devoot B.* 86, 49*v*. Gecoft 16 quateernen stoofs (*stof*) dair men enen nywen souter op scrijft, 25 gul. 18 wit, *Rek. d. Buurk.* 143. Om 4 quateernen parkement . . ., dair men een nywe canon op screef in een oudt missael, *ald.* Item had P. de perkementer van achte quateernen perkements, de inden boeken vanden oordelen ende int rode boec ende int swerte boec ghebonden sijn, *Cod. Dipl. U.* 2², 88 (*a.* 1380). Geg. den percamentmaker . . . van XV quateernen perkaments, die after aen ons sancboeken staen, elck quateern voir II stuvers, *Jacobik.* 235 (*a.* 1484). Den scriver . . . gegeven van dese XV quaternen te bescriven drie rinsche gulden, *ald.* Van deser (*l.* desen?) quaternen te verlichten naden scriven gegeven VI stuvers, *ald.* Om VII½ quataern perkaments, daer dat boec of is . . . dairmen die alleluya wt singet, voir elke (*vr. of onz.*) quataern geg. III stuvers, *ald.*; zoo nog tweemaal *ald.* — W. ende J. die over jaer onser stad tymmermeesters hebben gheweest, daer sie onser stad rekeninghe af doen in hoorre quaternen, *Rek. d. Cam.* 5, 42 (*a.* 1377). Van der tymmeringhen an den cranen daer H. bewisinghe af doet in sinen quaternen, 3, 288 (*a.* 1363; zoo ald. en 289 nog negenmaal; ook in denzelfden zin ald. „in eynre cedelen, in hoorre cedelen"). — Verklw. quaternekijn, -ken, *quaterntje*. ‖ Onder den eten screef hi cleyne quaternekens voor die arme scholiers, op dat hi al sine tijt nuttelijcken toe mochte brenghen, *Bienb.* 45*a* (*hier waarschijnlijk in de bet.* gebedenboekje *in welken zin ook* quayier *voorkomt*; *z.* ald.).

QUATERNEKIJN. Zie bij het vorig Art.

QUATERNELLE, znw. vr. Van ofra. *quaternelle*; en dit van lat. *quaternalis*, dat gevormd is naar het voorbeeld van *quinqennales* (nl. *induciae*), ofra. *quinquenelle* (Duc.³ 5, 613). De eigenlijke lat. vorm is *quadriennales*. Eig. *een uitstel van betaling aan een schuldenaar gegeven voor den tijd van vier jaren*; ook *eene daarvan opgemaakte akte*. ‖ Brieven van respijt (*uitstel*), . . . quinquernellen, quaternellen, cessiën, ottroyen van den hove van Hollant, overdrachten, Gonnet, *Zijlkl.* 331 (*a.* 1541).

QUATERNEN, zw. ww. trans. *Een quatern maken, vier bladen perkament tot een quatern bijeenvoegen. Voc. Cop.* quaternen, quaternare.

QUATERTEMPER (-TEMPERE, -TEMPRE, -TEMPREN), znw. m. mv. Mhd. *quatertemper*, *quatertember*, *quatember* (door bijgedachte aan de namen der op -*ember* uitgaande maanden), *kotember*, en verschillende andere vormen bij Lexer 2, 316; mnd. *quatertemper* (-*tamper*); hd. *quatember, quatemberfasten*; ndl. *quatertemper, quatemper* (bij Van Dale; de samentrekking in de omgangstaal, in het Mhd. en Hd. ook in de schrijftaal ingedrongen, is te vergelijken met mnl. *keilegeest, fisijn* voor *fisisijn*, vlaamsch *lievrouw*; nl. *kamille* uit *kamomille*, fra. *idolatrie* (uit gri. *idololatreia*). Van lat. *quatuor tempora*, fra. *quatretemps*. *De vier bepaalde tijden in het jaar, en wel ééne week* (hd. *quatemberwoche*) *in ieder kerkelijk vierendeel jaars, waarop door de kerk vasten en onthouding waren voorgeschreven*, nl. op den eersten woensdag, vrijdag en zaterdag (in Maart, Juni, September en December). Vanwege deze strenge vasten en de in die weken plaatshebbende priesterwijdingen deden deze tijden ook in het burgerlijke leven hunne werking gevoelen en werd er in allerlei zaken, b. v. bij betalingen, met en naar den quatertemper gerekend. Zoo werd *quatertemper* in verschillende duitsche tongvallen gelijk van beteekenis met *kwartaal* of ook *den eersten dag van een kwartaal*. In het Hd. heeft *quatember* (-*geld*, -*steuer*?) behalve deze beteekenissen nog die van „driemaandelijksche belasting". Zie verder, ook over de aan deze vastentijden ontleende tijdsbepalingen, Grotefend, *Zeitrechn.* 160 vlg. op quatember (quatertemper, quartal, quotember) en quatuor tempora; Duc.³

4, 286 vlg. op jejunium (vernale, aestivale, autumnale et hiemale, seu jejunium primi, quarti, septimi et decimi mensis vel quatuor temporum) en jejunia temporalia; Lexer 2, 316; Lübben 3, 398; Grimm 7, 2331; Clarisse op *Natuurk.*, bl. 195. Het germ. woord voor de kerkelijke instelling was vroonvaste, hd. *frohnfasten*, d. i. de voorname, groote heilige vasten. Marin vertaalt in zijn Wdb. „quatertemper” met *viergety-vasten*. *Teuth.* qwatertemper, vroonvast, quatuor tempora. Kil. 856 quatertemper, quatertemperdaghen, quatuor temporum jejunia, triduana jejunia quatuor anni temporibus. ‖ Een pulment met brode allene, dat nutte si met dunnen bire, ende oc en wassi nit so dire hars vastens, . . . sine heft gevastt din paschedach ende alle dandre in den yare alse of het quatertempere (*l.* quatertemper *of spreek uit* quatertempre) ware, *Lev. v. Lutg.* III, 654. Wiltu die quatertempere weten, ic leere di . . .; die eerste is wonsdach . . . na den groten vasten avont; dander na pintxen (*l.* pincxen) leit des woensdaghes . . .; den derden . . . tswondaghes na des crucen dach (in Spelmaent, *September*); . . . sinte luciën dach ghevet die vierde wonsdach, *Natuurk.* 37 (*rijmpjes om de dagen te onthouden bij* Grotefend *en* Ducange). Ende ooc quatertempren viere zette hi (*paus Calixtus*) inden jare, *Lsp.* II, 44, 308 (*var.* quadertemper *en uit het Camb. hs.* quatuor tempre). Het was quatertemper in den herfst, *Hs. v. Diepenv.* 168*b*. Het was doe des saterdages in die quatertemper, *ald.* 171*a*. — Samenst. quatertemperdach, hd. *quatembertag.* ‖ Bysonder sal een mensche sich ten mynsten alle quatertemperdagen in den jaer aldus wtstrecken ende versyncken voor God, *Hs. Serm. G.* 226*c*. — Ook quatertemperweke, mhd. *quottemberwoche* (Grotefend, *Zeitrechn.* 161, *a.* 1359), zal in het Mnl. wel bekend zijn geweest.

QUATERTEMPERDACH. Zie bij het vorig Art.

QUATRIJN, znw. m. Van ofra. *quatrin*, it. *quatrino*, *quadrino* (van een lat. *quatrinus*). Benaming van eene kleine koperen munt, eig. *vierling* (vgl. VIERLINC en lat. *quadrans*). *Een vierde van een penning, duit.* De eigenlijke waarde van den *quatrijn* in Italië was het 60ste deel van een lire. Vgl. mnd. *vêrdink*, *verink*, bij Lübben en ald. de aanhaling: „van einem vollen ein penningh, van einem kalffe ein hellingk (vgl. HALLINC), van einem lamme oder hoecken ein verinck”. ‖ Ic en laet u niet gaen ter tijt toe dat ghi mi totten utersten quatrijn toe betalet hebt, *Gest. Rom.* 88*b* (*c.* 73).

QUATTE (TE-). Zie bij QUAT.

QUATTEL, -ELE, znw. vr. Mnd. *quattele*; ndd. *quattele*, vr.: ohd. *quattala*. Andere benaming van den *kwartel* of *kwakkel* (zie QUACKELE) of *wachtel*. Vgl. Gallée, *Andd. Wtb.* 244; Franck op kwakkel, en it. *quaglia*, fra. *caille.* ‖ Coturnix . . . mach in Dietsche een quattele sijn, *Nat. Bl.* III, 1131 (*varr.* quackel, quackele). *Van die quattel ende leewerc.* Die quattel dochte in haer selven: die sperwer is een quaet fel jagher op mijn geslacht, *Dial. Creat.* 48*a*. Op een tijt ghesciedet dat si een quattel vingen, *ald.* 57*ste dyal.* Elc mens nam daer quattelen, *B. v.* 1357, 42*b* (*Exod.* 16). Gebraden quattelen, *ald. Exod.* 16, 13 (*coturnix*).

QUATTER. Zie QUATER.

QUATTERMEESTER (-MEYSTER), znw. m. Het woord staat zonder vertaling opgeteekend in *Teuth.*[1] 199. Misschien is het eene assimilatie of andere vorm van quartermeester, hetzelfde als quartiermeester; z. ald. Doch ook op zich zelf is een woord quattermeester (van quatter, vier, waarop het woord in *Teuth.* volgt) denkbaar in de bet. van *vierman*, *een van een college van vier personen*. Vgl. de aanh. uit *R. v. Amst.* bij QUARTIERMEESTER, waar eveneens van „IIII quartermeesters” gesproken wordt.

QUEAPEL, (QUEE-). Zie QUEDEAPPEL.

QUEDDEN, zw. ww. trans. Oss. *queddian*; ags. *cwiddian*; ohd. *quetjan*, *chwettan*, *quwetten* (praet. *quatta*, *chatta*, Schade 2, 695); onr. *kvedhja*, ook znw. *kvedhja*, groet, aanspraak (Moebius 245). Intens. van queden; z. ald. *Aanspreken*, *groeten.* ‖ Ene joncfrouwe saltu vinden daer, die Maria heet, quedse inden name mijn, segt, ic wille van hare geboren sijn, *L. o. H.* 155 (*God tot Gabriel*). Hi (*Judas*) quam gaende ende maecte sijn spot ende custe ende quedde sinen God, 2116. Floris ginc te hem waert daer hi sat: van al den goden quedde hine (*onder aanroeping van alle goden*, *het afsmeeken van zegen over zijn hoofd groette hij hem*) overluut; daer na seide hi hem groot saluut van sinen geselle, *Flor.* 2061. Daer omme sijn u (*Maria*) die selve wort soo bequame..., dat ghijs wet elken danc, die u gheerne daarmede quet (*met een „Ave Maria*), *Beatr.* 546. Sulc mochte ons bi daghe ghemoeten, hi soude ons quedden (*goeden dag wenschen*, *ons alles goeds toewenschen*) ende groeten, die ons nemmer dade goet, quame hi snacht in ons ghemoet, *Rein.* I, 1103. Als hi (*toen hij uit het hol kwam*) niemene en sach, doe queddi den sconen dach (*hij groette het daglicht*, *dat hem geluk bracht*, *roemde het als een voor hem gelukkigen dag*, *prees zijn geluk*), ende stoppede dat hol met sande, 2387. (Hi) hevet Parthonopeus ghesien peinsende comen, ende mettien rijt hi aen hem . . . ende queddene harde hovescelike; na dien queddene seidi voort: rudder, ic biddu dat ghi hoort, *Parth.* 4259. Alse gi uwen geselle siet, quedten mi, *Lanc.* III, 23001. — Ook in den zin van *aanspreken*, *het woord tot iemand richten*, wellicht alleen met God als ondw. Vgl. boven *L. o. H.* 155. Quedden is een plechtiger woord dan „groeten”; het komt in het Mnl. ook alleen voor in poëzie en is na de middeleeuwen in onbruik geraakt. ‖ In enen vysioen haer dochte hoe een stemme aen hare riep daer si lach ende sliep . . .; (*en die stem besluit met die woorden*) hets van Gode dat ic di quedde, *Beatr.* 670—700. — Ironisch gebruikt, evenals groeten, van een vijandelijken aanval. Vgl. ndl. *begroeten* (den vijand met een kogelregen b. v.), bij Hooft „een *groet* bussen”, en it. *saluo*, alsmede goedendach, den naam van het wapen. Zie GROETEN, 3). ‖ Met steene ende met gescote so quedden si die Roomsche rote sere van boven nederwaert, *Sp.* I[a], 41, 47 *var. B.* (*t.* quetsten).

QUEDE, znw. m.(?). ‖ Die wardecorsmouwen niet langer to wesen dan dree queden lanc, by enre penen van enen ponde, *R. v. Zutf.* 12, 80. — Een woord van dezen vorm dat eene maat beteekent, is niet te vinden. Doch in het Mnd. bestaat *quede(n)* in de bet. *het buikvel der eekhoorntjes*, dat blijkens de bij Lübben genoemde plaats als voering gebruikt werd. Het is niet onmogelijk dat dit hier bedoeld is, en dat de lengte der wardecorsmouwen gemeten werd of bepaald naar de lengte van een zoodanige(n) *quede* (= got. *qiþus*? zie Diefenb. *Vergl. Wtb.* 2, 479), die wel herhaaldelijk als mouwvoering zal zijn gebruikt.

QUEDE (eig. QUEDENE, QUEDEN), znw. vr. Mnd. *quede(n)*; mhd. *quiten*, *küten*, vr.; hd. *quitte*; ndl. *kwee.* Over den oorsprong van lat. *cydonia*, genoemd naar eene stad op Cyprus, vanwaar ook fra. *coing*, zie de Wdbb. van Kluge en Franck, Benaming van *de vrucht van den kweeboom*, gewoonlijk qwedeappel (mnl.) of *kweepeer* (ndl.) genoemd. Kil. que, queappel, quedeappel, malum cydonium, canum, lanatum. *Teuth.* queede, coctinum (*ald. ook* quedenboom, coctinus). Plant. queappel oft quede, *une pomme de coing*, cydonium aut cotoneum malum, vel struthium malum; queden electuarie, *electuaire de coings*, cydonicus. ‖ Geg. van Cl. queen, *Geld. Maandw.* 2, 307. Al waren dyne sunden alsoo gheel als ene quede, si sullen alsoo wit werden als snee, *Bern. Serm.* 2,

133c (*vgl. Dodon.* 1245b: „de schelle selve (*van queen*) is goudtgeel van verve"). — Naast quede komt in dezelfde beteekenis code voor; z. ald., 2de Art. en vgl. cone naast quene.

QUEDEAPPEL (QUEE-, QUE-), znw. m. *De vrucht van den kweeboom. Kweeappel* of *kweepeer.* Vgl. Dodon. 1245 *a, b,* en de aanhaling uit Kil. en Plant. bij het vorig Art. || Compost ghemaect van peren, van queappelen, met azijn ende speciën, *Reg.* 57*a.* Van granaetappels, van queappels, *ald.* Aen quedeappelen III st., *Vad. Mus.* 2, 329 (*a.* 1509). — Vgl. CODEAPPEL en Kil. quepeyre (*kweepeer*), malum strutheum.

QUEDEBOOM (QUEDEN-) znw. m. Mhd. *queden-, quiten, kütenboum,* ook *cotenboum* (vgl. CODE en CODEAPPEL), hd. *quittenbaum*; ndl. *kweeboom. Teuth.* quedenboom, coctinus. *Gloss. flam.* quedeboom, coctanus. Kil. queappelboom, quedenboom, malus cydonia, cotonea. Plant. quedeboom, *un coingnier,* malus cydonia. Vgl. Dodon. 1245.

QUEDECRUUT (QUEDEN-, -CRUYT), znw. o. *Eene spijs, een moes uit kweeappelen of kweeperen bereid, ingemaakte kweeën.* Kil. quekruyd, *Holl.* j. quemoes: quemoes, cydonite, placenta ex cydoniis malis, *vulgo* diacydonium, cydoniatum, cotouiatum. || Opten jaersavont gegeven in mynen joncfr. camer tot quedencruyt ende voirt te peperkoken 1 pont pepers, *Geld. Maandw.* 1, 4. II lb quedecruyds ad VIII gr., *O. Geld. Maalt.* 131. IIII pont queden cruyts van den leste (beste?), ad XVI gr., *ald.* Omtrent sente Remeysdach dede mijn lieve vrouwe queedecruyt maecken, *Arnh. Oudh.* 4, 244 (*hier met kruiderijen vermengd*).

QUEDEVLEESCH (QUEDEN- QUEEN-, -VLEISCH, -FLEISCH, -VLEIS), znw. o. Hetzelfde als quedecruut; z. ald. *Eene uit kweeën bereide toespijs, ingemaakte kweeën.* Kil. quevleesch *Holl. Fris.* j. quekruyd, quemoes. *Vleesch* wordt hier in de ruimere beteekenis gebruikt van „het *vleesch* van vruchten." || X lb quedenfleisch. *O. Geld. Maalt.* 131. IX vierdel pont sukers . . ., daer die vrou van Bylant minen olden Heer queenvleys aff maecten, *Geld. Maandw.* 2, 307. — Zoo ook in de 17de eeuw. Zie Oudem. *Wdb. op* Hooft (niet te verwarren met *queenvleesch,* ossevleesch, *Warenar* 545) en vgl. Halma 525: „*queevleesch,* ingesuikerde queën".

QUEDELEN, zw. ww. intr. Mnd. *quedelen*; ohd. *quitilôn*; ndl. *kweelen.* Misschien is dit ww. het freq. van een in het Mnl. niet voorkomend *queden, got. *qiþan*; zie ald. en vgl. Vercoullie en Franck op kweelen. *Zacht en liefelijk zingen*; ook *op eene bepaalde wijze zingen* (zie de aanh. beneden uit *Teuth.*); thans vooral van vogels, doch in de middeleeuwen ook van menschen. Zie De Jager, *Freq.* 1, 352 op kwedelen. *Teuth.* qwedelen, modulari; suetlick qwedelen in geseng, modulor; uytschickyng der stemmen off suete qwedelynghe in den monde, neuma; die so qwedelen kan, neumaticus. Vgl. *Kantteek. Amos* 6, 19 (De Jager, *Versch.* 2, 274): „nae de wijse ende aanleydinge van het luyten ofte psalterspel hare stemme op het fijnste ende veerdichste te breken, datmen noemt *quinckeleeren* ofte *quincken, quinckelen, quedelen,* ende by de musiciens heet „diminueeren" (vgl. bij Kil. beneden „minutizare"). — Het woord komt hier en daar ook voor ter aanduiding van een ander geluid, nl. *klagend zingen, een klaagzang aanheffen.* (zie QUELEN, 2de Art. en *QUELLEN, 2de Art., en vgl. uit een lateren tijd *kwelen* en *bequelen* bij De Jager t. a. p. en ohd. *quitilôn,* pruttelen, klagen) en *een schel geluid voortbrengen*; van menschen, *snappen, kakelen* (*Voc. Cop.* quedelen, gadelen, clappen, garrire), van vogels *kwetteren* (vgl. De Jager t. a. p., ook *kwetelen*; vla. *kwietelen* (Schuermans 317; hd. *quitteln, quittern,* Grimm 7, 2381)). Kil. quedelen, *vetus* garrire, modulari, minutizare (*zie boven*), vernare (= florere; vgl. FLORITURE) gutture, queri; quelen, *Fland.* j. quedelen, garrire.

QUEDELINGE, znw. vr. *Het* „quedelen", zoowel in den zin van *zacht en liefelijk gezang* (zie de aanhaling uit *Teuth.* bij quedelen), als in dien van *gesnap, gekakel* van menschen, of *gekwetter* ook *gekwetel,* aangeh. bij De Jager, *Freq.* 1, 352) van vogels. *Voc. Cop.* quedelinghe, garritus. Vgl. QUETERINGE.

QUEDEN, zw. ww. trans. *Zeggen.* Mhd. *quëden* en andere vormen bij Lexer 2, 319 vlg.; mnd. *queden* (twijfelachtig); ohd. *quedan*; zoo ook in het Onr., Ofri., Osa. en Ags. In het Eng. is van het ww. over de vorm *quoth* (*he*), hetzelfde als lat. *inquit,* en de samenstelling *bequeath*; in het Hd. en Ndl. is het uitgestorven. Zie Gallée *Andd. Wtb.* 245; Uhlenbeck, *Got. Wtb.* op qiþan. In het Mnl. is het bestaan van het woord even twijfelachtig als in het Mnd.: waarschijnlijk staat het *OVl. Lied. e. Ged.* 354, 1164: „doe stoeten (*l. met het hs.* stoeter) Twifel omme ende louch, recht als men quet: in doet u niet". „Recht als men quet" moet beteekenen „net alsof men zegt (zeide; ook eng. *quoth* heeft de bet. van „zeide"), d. i. „als wilde men (men verwacht „hij") zeggen", hetzelfde als mnl. „als quans"; zie bij QUAMSIJS. Misschien is *quet* een vorm van „quedden, het woord tot iemand richten, maar waarschijnlijker is toch dat het een vorm is van een ww. met de beteekenis „zeggen". In elk geval blijkt het bestaan van het woord in het Mnl. uit quedden (z. ald.) en waarschijnlijk uit quedelen (z. ald.).

AANM. — *Merl.* 25786 is door Van Vloten *quad* in den tekst opgenomen, doch het hs. heeft *quam,* en hoewel dit in den samenhang weinig past, zoo mag men daarvoor niet zonder meer een voor het Mnl. zoogoed als onbewezen woord in de plaats stellen. Wat voor *quam* moet gelezen worden, is niet zeker; het Engelsch heeft *tolde.*

QUEDENBOOM en andere samenstellingen. Zie QUEDEBOOM enz.

QUEECBERT, -BORT. Zie QUAECBORT.

QUEECSCOLE. Zie QUAECSCOLE.

QUEECSPEL. Zie QUAECSPEL.

QUEECKEN (*verplegen*). Zie QUEKEN.

QUEECKEN (naam van een spel). Zie QUAKEN.

QUEELSOCHT (-SUCHT), znw. vr. Van quelen, (z. ald.) en socht, ziekte. *Ziekte, kwaal*; ook in de bet. van mnl. quale, nl. „ellende, treurige of rampzalige toestand". || Dat is een lichte pine teghen alsoo groot queelsocht (*den eeuwigen dood*), *Cancelierboek* 13*v.*

QUEEN. Zie QUENE.

QUEENKIJN. Zie bij QUENE.

QUEENVLEESCH. Zie QUEDENVLEESCH.

QUEERNE. Zie QUERNE.

QUEERNSTEEN. Zie QUERNSTEEN.

QUEESTE. Zie QUESTE.

QUEESTEN. (*Eng. hss.* 1, 117). Zie QUESTEN.

AANM. — De beteekenissen van queesten zijn zeer uiteenloopend en moeten in elk geval tot twee verschillende woorden worden gebracht; het eene questen (queesten) zal komen van queste, ofra. *queste,* fra. *quête*; het andere van queste, bijvorm van *quast.* Vgl. *Teuth.* qwesten, baedstoven, balneare. Eene wijziging van het tweede questen, *aan iem. een* (*warm*) *bad geven* zal wel zijn de opvatting „kweeken, vetmesten" van kuikens, vermeld bij Boekenoogen. Onzeker is alleen de beteekenis waarvan men moet uitgaan ter verklaring van *kweesten,* eene vroeger vooral op enkele noordhollandsche eilanden gebruikelijke manier van vrijen, waarbij „de deuren of vensters openstaan en de vrijer op het bedde vrijt, liggende of zittende op de deken waaronder de vrijster zich bevindt" (Weiland 2, 654; vgl. De Jager, *Freq.* 1, 355, waar het woord ook in den zin van „bij-

slapen" wordt vermeld), en eene voorstelling hiervan bij Schotel, *Oud-Holl. Huisgezin* 217). Het is niet waarschijnlijk dat hier een oorspronkelijk romaansch woord zou zijn gebruikt, anders zou men kunnen denken aan de bet. „op avontuur uitgaan" (vgl. de verbinding „komen kweesten" bij De Jager t. a. p.). — Verqueesten, *Hs. O. H. Passie* 30*r*: „hadwy Gode niet misdaen, sijn soon en hadstu (*Maria*) niet ontfaen; hadwy sijn graci niet verqueest, du en hadste nye sijn moer gheweest", zal het woord wel staan voor verquesten, anderen vorm van verquisten.

QUEETSEN (QUEETZEN, *Oorkb.* 2, 456*b*). Zie QUETSEN.

*QUEETBERT (*Vad. Mus.* 3, 52). Zie QUEECBERT.

QUEICSPEL (*Boëth.* 189*b*). Zie QUAECSPEL.

QUEILEN (*OVl. Lied. e. G.* 380, 7; 382, 54). Zie QUELEN.

QUEILLOTE (*Cout. v. Brugge* 2, 89). Zie CULIOTE.

QUEIKEN (QUEYKEN). Zie QUEKEN, 1e en 2de Art.

QUEYKINGE. Zie QUEKINGE.

QUEINCKEN (*MLoop* II, 4167 e. e.). Zie QUINKEN.

QUEYSSINGE. Zie QUETSINGE.

QUEC. Zie QUIC.

QUECBERT. Zie QUAECBERT.

QUECBORN. Zie QUICBORN.

QUEKE, znw. vr. *Steek, stoot*; de eigenlijke beteekenis is waarschijnlijk *het drillen van de lans*. Vgl. QUEKEN, d. i. „heen en weer bewegen", en QUI(C)KE, dat behoort bij quicken, hetzelfde als queken (Kil.): „vibrare, librare, trutinare, pondus manibus examinare; *ook* agitare, movere, mobilitare". || Si sagen waer quam gereden gene riddere, ende heeft gesteken sinen viant ter irster queken(:), eert hem Keye benemen conde, soo dat hi doot viel, *Lanc.* III, 11359.

QUEKE (QUEKEN, ook QUECKE), znw. vr. Mnd. *queke(n)*; hd. *quecke*; ags. *cwice*; eng. *quick-, quitch-grass*; ndl. *kweek*, dial. *kwekwe*, *kwèkken* (Gallée 24). Benaming van een in het wild groeiend kruid, *tarwegras, kruipende tarwe*. Zie over den vermoedelijken oorsprong de Wdbb. van Franck en Lübben, en over de plant, Dodon. 888*a*, alwaar nog vermeld worden, behalve de vormen *queeck* en *queke*, de namen *ledt-, lidtgras, peien* (*peyen*) en *hondtsgras*. *Teuth.* qweken in den acker, ruscum, rusculum (deze lat. woorden beteekenen elders iets anders, nl. (o. a.) *bies*; zie Diefenb. *Gloss.* en Spanoghe, *Synon.* op ruscus.

QUEKEBART. Zie QUAECBERT.

QUEKELBRET (*Rek. d. Cam.* 3², 4). Zie QUAECBERT.

QUEKELHOOFT, znw. o. Van queken in de bet. „schudden, heen en weer bewegen" en hovet (hooft). *Iemand wiens hoofd niet vast zit*, bij overdracht, *loshoofd, iemand met een zwak denkvermogen, domoor, botterik*; vgl. ndl. *schuddebol*. || Hy is sotter dan een quekelhooft, die hem verlaet op eens anders doot, Goedthals 64.

QUEKEN (QUEECKEN, QUEIKEN), zw. ww. trans. en intr. Ags. *cweccean, cwacian*; eng. *quake*. Verwant met quic, bnw. Vgl. de eng. wdbb. van E. Müller en Skeat op quake.

I. TRANS. — *Met kracht heen en weer bewegen, schudden, slingeren, drillen*. — *a*) Van een wapen, eene speer, eene lans. || Als Ulfijn dit hoorde, begonste hi queken sijn speer, *Merl.* 11942. — In denzelfden zin quicken, in *Pass. W.* (1505) *f* 13 *v*, *aangeh. Taalgids* 2, 110: „doe die een bijl (*l.* één een bijl) op sijn hooft quicte, soo schutte een ander die slach". — *b*) Van een lichaamsdeel, in het bijzonder het hoofd. Vgl. QUEKELHOOFT. *Heen en weer laten gaan, schudden*, doch niet in de bet. van ndl. „het hoofd schudden", d. i. „weigeren, ontkennen", maar als uitdrukking eener beweging van boven naar beneden en omgekeerd, in sommige gevallen uit trotschheid (de beweging van beneden naar boven; vgl. ndl. „het hoofd in den nek werpen", eig. gezegd van een paard, „van toom noch teugels willende weten", bij uitbreiding van eigenzinnige en halsstarrige menschen), in andere uit schaamte (de beweging van boven naar beneden, „het hoofd laten zinken of zakken"). Indien deze voorstelling juist is, dan is het begrip van de herhaalde beweging („heen en weer") hier op den achtergrond gekomen. || Die hem (*den reus*) sine oogen hadde gesien verkeren (*rollen door het hoofd*) ende sine tanden daertoe hadde gehort criselen (*knarsen*) ende sijn hooft queken (*trotsche bewegingen maken*) tot desen (= daertoe), hi moeste van groter herten wesen, hine hadde hem verveert, *Lanc.* II, 17247. Gregorius sach wel daer terstont dat hem ne hulp engeen smeken; mettien begonsti thovet queken (*als teeken van voorgewende onverschilligheid* of *uit trotschheid of woede*) ende seide: bi Gode, ic weet wel, gi sijt so quaet ende so fel, ane u en es gene genade, *Lanc.* II, 41324. So was hi van den slage verdovet; alsi bequam, so quekedi thooft (*van kwalijk verbeten woede*) ende sprac: ja, vrient, du sloeges mi! *Tijdschr.* 13, 28, 52 (*vgl. ald.* 61: die hant daer du mi mede sloeges ende den arm . . . sal ic di beide doen afslaen). — En had gedaen sijn helm goet, hi had hem toten tanden geclooft, ende Maurus queecte do sijn hooft ende scaemde hem harde sere daer, III, 13450. — Van dieren, vooral honden. Den stert queken, *den staart heen en weer bewegen*; *met den staart kwispelen, kwispelstaarten*. Vgl. ndl. *kwikstaartje*. || Die hont spranc op ende queecte sinen staert, ende lecte sinen heer omtrent sinen baert, *Rein.* II, 5691 (*Proza Rein.* zweyvelde mitten sterte; *vgl.* Schuermans 897 op zwantselen, zwenselen, zweinselen); in dezelfde beteekenis quecken; zie de aanh. in *Taalg.* 2, 110: „Tobias hont verblide, sijnen staert *queckende*". — *c*) Waarschijnlijk is met dit woord één queken als benaming van een spel dat met dobbelsteenen gespeeld wordt. Het kan genoemd zijn naar het schudden der dobbelsteenen in een koker, gelijk dit nog heden geschiedt bij het triktrakspel. Alleen in deze beteekenis komt naast queken ook quaken voor, doch dit schijnt geen voldoende grond om de identiteit der woorden te ontkennen. Zie de voorbeelden bij QUAKEN, en vgl. QUAECBERT, QUAECSPEL en QUAECSCOLE, waarnaast ook (behalve bij het laatstgenoemde woord) de vormen met queec- voorkomen. Vgl. nog *Stadr. v. Zwolle*² 142, 99: „dobbelen off creyen oft mommen of queken of negheen spil spelen omme gelt"; *O. Vaderl. R.* 3, 351, 73: „weer ymant van onsen burgeren die queken wolden als die heer dat broot daer leget (*welk zinnebeeld hier bedoeld wordt is onzeker*) bynnen den jaermarckt, die mach dat doen sonder broocke" (*a.* 1558 *te Doetinchem*), en *Ann. Em.* 6, 66: „dat niemene ne dobbele no gheen ande (*l.* gheenrande) spel met terninghen ne spele ne (*l.* no) queke" (zoo nog eens *ald.*), en zie tal van voorbeelden uitsluitend van queken (queicken), niet van quaken, bij Stallaert 2, 124. Voor de identiteit met het bovengenoemde queken pleit ook de omstandigheid, dat naast queken ook de bijvorm quecken, en naast queecbert (quaecbert) ook quecbert en quicbert gevonden worden.

II. INTR. — 1) *Met kracht of geweld geslingerd, gedrild, geschud worden*. || Scilt ende tspere queecte op hem, *Hs. v.* 1360, 10*b* (*Job* 39, 23: *super ipsum vibrabit* (de vertaler las *vibravit*) *hasta et clipeus*; ook *Haagsche Bijbel* 2, 28*c*; *D. B.* blincten); zoo ook *Haagsche Bijbel* 2, 29*a* (queect; lat. „*vibrantem* hastam", *Job* 41, 22; *D. B.* blenct).

2) *Heen en weer bewogen worden, bengelen, bungelen*. || Dat hy moet by den balghe queken ander galghen reken (*staak*) onder der dieven stanc, *Ned.*

Kluchtsp.[2] 85, 25 (*de verklaring aan den voet der bladzijde is onjuist*).

QUEKEN (QUEE(C)KEN, QUEICKEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *queken*; ndl. *kweeken*. Een klankwisselend factitivum bij quic, bnw., dat in het Onr. (*kveikja, kveykva*) „vuur ontsteken" beduidt; zie Franck op kweeken, en vgl. QUECKEN en QUICKEN, alsmede got. *qaqiujan*, levend maken. De beide beteekenissen van het bnw. quic, nl. „levend" en „levendig" blijken ook uit de verschillende opvattingen van het ww.

I. TRANS. — 1) *In het leven houden, voeden, onderhouden. Voc. Cop.* queycken, focillare (vgl. Diefenb. 241*a*); ghequeict, fotus; te gader queyken, verqueyken, confovere. Kil. queycken, *vetus*, j. quicken, nutrire, fovere. || Daermen Gods leden (*de armen*) mede soude voeden ende queken in hare aermoeden, dat hebben al gheblaet (*geroofd*) die ghiere (*hebzuchtigen*), *Overzee* 157. (*Maria*) toont den Sone haer borste ende seit tot hem: lieve Sone, nu penst dat ic was die gone die di queecte hier mede, *Lucid.* 2164. Ic (*de hond*) can wel . . . die ghene smeken, die mi voeden ende queken, *Esop.* LXIV, 11. — Ook in den zin van *opkweeken, opvoeden.* || In de stede van C. wert hi (*de Antichrist*) gevoestert . . . ende opgehouden met duveliën ende gequeect met nigramaciën, *Lucid.* 5433. — Ook *houden*, met het obj. van een levend wezen, *onderhouden tot zijn nut of genoegen.* || Twee dingen heeft die werelt binnen, diere ic wille ontberen: ane jonghe wive te legghene minne ende te quekene sporwaren (*sperwers*), *Vad. Mus.* 2, 174, 121. — Overdrachtelijk, met eene zaak als voorwerp, *voeden, voedsel geven aan*, bep. eene ondeugd. || Die derde (partie) sal die dinghen bevroeden, die vrecheit queken ende voeden, *Sp. d. Sonden* 2199.

2) *Koesteren, zorg aan iemand of iets besteden.* Vgl. BEQUEKEN en OPQUEKEN. Zoo kan ook „fovere" in de aanhalingen bij 1) worden opgevat. Vgl. broeden (*Wap. Rog.* 713), en beneden eene plaats, waar „broeden" met queken verbonden is. || Gracie (*de goddelijke genade*) ne sal niet ghedogen, dat hi (*de mensch*) sneve, maer queeken, zoghen (*overdrachtelijk op te vatten, zie eene plaats beneden*), ende den loon doen innen die gheenszins mach dinnen, *Wap. Rog.* 1594. Gine hebt mi niet lieve, her coninc, ghine wilt mi niet queken (hier ironisch op te vatten: *gij hebt niet veel zorg voor mij*, d. i. *gij vervolgt mij ongenadig*); ic salt u gelden, *Ferg.* 4788. Vrouwe, . . . of ghi wel wilt uwe ziele queeken, Praet 1525. Wat peistu, waertoe wiltu poogen? tgoet dat men boven maten terde (*verteerde*) ende altoos jegen darmen sparde, en sal di (nl. *hiernamaals*) queken no sogen (*u geen voordeel aanbrengen*), *D. War.* 4, 47. Die woekerare... queect den schat met minnen groot, diene beswijct (*hem in den steek laat*) ter meester noot, *Sp. d. Sonden* 4138. Der pertrisen, die . . . pijnt dat si vremde eyere reect, die so broet hi ende bequeect, 4131 (*var.* broet si ende queect). — Den steert queeckt hi (*de papegaai*) met ghenoechten groot, ende strijcten ende maecten fijn, *Nat. Bl.* III, 3290 (*var.* wacht hi; *vgl.* Konr. v. Megenb., *Buch d. Natur* 222: „er hüett seines swanzes mit grôzem vleiz und saubert sein federn"). — Van een zieke of gewonde, *genezen* (waarvan ook de eigenlijke beteekenis is „in het leven houden"). || Eer si comen mochten ter weren, haddire IIII afgesteken; daer was an sulken lettel queken, want hi brac den hals int vallen, *Lanc.* II, 41820. Die den genen heeft gesteken, datter nembermer an es queken, want hi staken dor den scilt, . . . dat spere dorden lichame woet; die gene viel van den perde doot, III, 14489.

3) *Opvroolijken, in eene opgewekte stemming brengen*; eig. „levendig maken" Vgl. ndl. *verkwikken* en *verkwikkelijk*, d. i. „opwekkend". || So wanner dat gods quade geest Saul begrepe, so nam David een harpe ende sloechse mitter hant (*bespeelde ze*), ende Saul wort ghequeect ende hads te lichter, *D. B.* I *Sam.* 16, 23 (lat. *refocillabatur Saul*; vgl. boven de aanhaling uit *Voc. Cop.* „queyken, focillare", die dus ook tot deze beteekenis kan worden gebracht).

II. INTR. — 1) Kil. geeft als verouderd op queycken in de bet. *leven* („vivere"), doch uit teksten is geen voorbeeld daarvan opgeteekend.

2) *Vroolijk zijn, opgewekt zijn*; eig. „levendig zijn, levenslust hebben". || Laet die luchtende carbonkel (*de oogen*) schieten vuerighe langhe vonkel, dat dat ganse lant ontsteke ende een yghelic hert in vroochden queke, *MLoop* II, 4154 (*tot de vrouwen*). — Vgl. in de 17de eeuw het woord als znw. gebruikt in de bet. *uitgelaten vreugde, dartelheid*, nl. bij De Brune, *Jok en Ernst*, bl. 28: „toen zy eens al tsaam door lachen en queeken gelijk als afgemat waren".

QUEKENOOT (QUECKENOOT). Zie QUICKENOOT.

QUEKER (*speler op het kweek- of kwaakbord*). Zie QUAKER.

QUEKINGE (QUEEKINGE, QUEYKINGE), znw. vr. *Het kweeken, opkweeking, voeding, koestering. Voc. Cop.* queykinge, fotus.

QUECKE. Zie QUICKE.

QUECKEN. Zie QUICKEN.

QUECKENOOT. Zie QUICKENOOT.

QUECSELVER. Zie QUICSILVER.

QUEL, znw. Of znw. m., van quellen, òf znw. vr., geapocopeerd uit quelle; z. ald. *Kwelling, leed, verdriet.* Fri. *kwel,le*). || Maect anxt, van hoop (*d. i.* wanhoop) gheen veren (? *l.* gaen veren, *verre gaan*; *de bedoeling zal in elk geval zijn*: „houd angst en wanhoop van u verwijderd"): want si doen u groot quel, *Mnl. Geest. Lied.* 178, 19. Doen ghy (*schamel gemeente*) voorspoedicheyt met hu hadt vast, leidt (*leedt*) ghy van my, Tribulacie (*voorgesteld door een oud wijf*), lettel quelts *d. i.* quels), *ZVl. Bijdr.* 6, 330. 74. — Voor voorbeelden uit de 17de eeuw (in welken tijd het woord ook vr. voorkomt) zie Oudem. 2, 597 en *Uitlegk. Wdb. op* Hooft. Zoo nog heden in ndl. tongvallen (Molema 233). Vgl. ndl. *kwel* in „des eenen *kwel*, doet d'ander wel", en „die de keur heeft, heeft de *kwel* (hd. „wer die wahl hat, hat auch die *qual*"). Zie Van Dale[4] 902.

QUELACHTICH (-ECHTICH), bnw. Hetzelfde als qualachtich, dat wel als quaelachtich zal moeten worden opgevat. *Sukkelend, lijdend tengevolge van eene slechte gezondheid. Voc. Cop.* quelechtich, invalitudinarius. Het woord komt van quelen of van het intr. quellen; het ndl. *kwelachtig*, d. i. „plaagziek". is samengesteld met den stam van het trans. *kwellen*.

QUELDAM, znw. m. *Kweldam.* Van quellen in de beteekenis van mhd. *quellen*, hd. *quellen*, nl. „opborrelen, uit den grond opkomen" gezegd van water. Een kweldam is een dam, die binnen een hoogen rivierdijk wordt gelegd en op twee punten aan den dijk aansluit; daardoor wordt een boezem gevormd, waarin het nadeelige kwelwater wordt opgehouden. || Aan dien Leckedijcke sal men houden also gedaene queldamme alse heemraeders bekennen dat men se houden sal, *Oorkb.* 2, 219*a* (*a.* 1284).

QUELE, znw. vr. Hetzelfde als quale, doch afgeleid van den praesensstam van quelen; zie die woorden en vgl. QUEL en QUELLE. Voor de vorming vgl. geve (in „te geve") en gave.

1) Als uitdrukking van een toestand. *Ellende, lijden, leed, rampen.* || Ic wane u leerde Barlebaen eens jaers (*eertijds*) te ridene te sinen spele: diet u so leerde, God geve hem quele, *Ferg.* 2372. — Ook *kwaal, lichaamslijden.* || In dien wege genasen si vele sieke van menegerande quele bi der graciën van onsen here, *Sp.* II[1], 43, 25.

2) Als uitdrukking eener werking. *Kwelling, grievende of hoonende behandeling*; ook *pijniging, foltering.* || Hy (*Christus*) verdroech laster ende quele ende bespottinghe ende gheselinghe, *Greg. Hom.* 57*v*. Die felle (*Decius*) die met menegerande quele Sixtus,

Laurente ende andere vele . . . met tormente hevet verdaen, *Sp.* II^{3}, 31, 34.

QUELEN (QUEELEN, QUEILEN), st. ww. intr. en trans. Mnd. *quelen*; mhd. *queln*; ohd. *quelan*; ags. *cwelan*; osa. *quelan*. Het woord begint in het Mnl. (evenals in het Mnd. en Mhd.) met q u e l l e n, het causatief er van, dooreen te loopen: men vindt een trans. q u e l e n in den zin van het causatief, doch dit is betrekkelijk zeldzaam; en omgekeerd q u e l l e n zeer dikwijls als trans. gebruikt. Vgl. Van Helten § 171; Lubach § 20. Het woord is in de hedendaagsche germ. talen zoogoed als uitgestorven; slechts in enkele ndl. tongvallen is het nog bekend; zoo b. v. in geldersche (Gallée 25), en te Breda (Hoeufft 343) en in het door Van Dale medegedeelde rijmpje: „jonge kinderen moeten spelen, of van pijn en ziekte *kwelen*" (vgl. *Waasch Idiot.* 38*r*: „een kind moet spelen of *kwelen*"). In de 17de eeuw is het in het Ndl. nog zeer gewoon (in den Statenb. steeds sterk, Heinsius § 84), vooral in de bet. *wegteren*, *wegkwijnen*, in welken zin het ook in het Mnl. bekend was; zie beneden en vgl. Huyd. *Proeve*, dl. 2, bl. 456 vlgg.

I. INTR. — 1) *In een treurigen toestand verkeeren, er slecht aan toe zijn*; vooral *ten gevolge van ziekte en gebrek.* — *a*) Door ziekte. *Lijden*, *lijdende zijn*; *aan eene langdurige*, *slepende*, *uitterende ziekte lijdende zijn*; *aan het ziekbed gekluisterd zijn*; ook *sukkelen*, *krukken*, ten gevolge van de kwalen van den ouderdom, en *wegteren*, *verkwijnen*, *wegkwijnen*, door iets dat aan het leven knaagt. *Teuth.* q u e l e n, s u y c k l e n, languere; d i e l a n g q w e l e n d e k r a n c k is, invalitudinarius (vgl. QUELACHTICH en QUALACHTICH); e y n r e l e y q w e l e n d e l a n g h e s u y k t e d i e e n j o n g e n a l t s c h a p e n m a e c t, veternum; s u y c k l e n, q w e l e n, v e r q w ij n e n, t r a i g e n, e r s c h r i c k e n, languere; s u y c k t e d a i r m e n l a n g a n q w e l e t, languor. *Voc. Cop.* q u e l e n, languere, s e r e q u e l e n, elanguere; b e g h i n n e n t e q u e l e n e, languescere. Kil. q u e l e n, q u e n e n, q u ij n e n, languere, gemere, languore tabescere; q u e l e n d e s i e c k t e, q u e n e n d e s i e c k t e, syntexis, consumptio, atrophia; q u e l e n d e, languens, languidus. Plant. q u e l e n, q u i n e n, *languir*, languere, oblanguere, relanguere; q u e l e n d e; q u e l e n d e w e r d e n. ‖ Die grave doghede pine zwaer ende qual welnaer een jaer al ligghende teere stede, *Vl. Rijmk.* 2761. Dat hi van grooter siecheden qual, 1199 (*vgl. ald.* 1193: dese B. viel in qualen groot). Als den tijt quam dat god hem vander werelt wilde roepen, so wert hi quelende, *Exc. Cron.* 20*c*. Lange quelende (*door melaatschheid*), 9 *bis c.* Mijn vader heeft VII jaer gequolen, *Mor.* 1440. Te biddene Gode . . . over eenen persoon, die zeere lach ende qual van siecheden groot, *Amand* I, 722, In haer IXste jaer soe qual, *Rijmb.* 20439 (lat. *nono regni anno aegrotavit Alexandra*). Dies gaf hem God een evel groot, dat hi qual al toter doot, 14345. Ochosias die viel enen val, daer hi af siec was ende qual, 12965. Sodat hi qual, ende bleef doot, dat (*doordat*) hem tghedarmte ute scoot, 13499. Alsi (*de elementen*) . . . onderlinghe contrarie sijn, te heet of te cout, te droghe of te nat, dan moeten wi quelen, Ruusb. 5, 195. Van der bloetsucht daer wy of lesen dat zi XVIII jaer ave qual, *Merl.* 554; ook 477. (Si) laden dat water, daer si langhe af quelen ende sommighe af sterven, Ruusb. 6, 94. (Si) vonden den cnecht, die ghequolen hadde, ghezont, *Hs. v.* 1348, 267*b*. De aerme huusweecken die legghen en quelen, *D. War.* 1, 412, 152. Doe hi sijn kint sach voor hem quelen . . ., dat voor hem lach van siecten lam, Hild. 177, 281. Want si vleschs nyen mocht ontberen . . . sonder groot deren, want si van kinschen daghen qual, *Lutg.* II, 1295. Een geestlec wijf die ob haer bedde tien tiden lach ende qual, 126. Sijn si (*vrouwen*) re af siec of quelen, *M. e. Vr. Heim.* 2046. Nochtan eest scande dat men mi sal graven ende ic soo lettel qual (*zoo gezond was*), *Boerden* IV, 51. Hi (*de rijke man in de hel*) . . . bat den dropel Lazaruse, dien hi hadde sien quelen ter porten die hi dede sluten, *Rincl.* 559. Eyn man die sieck was vander ghichte ende was verlaemt ende qual . . . die ghenas op die selve stonde, *Serv.* II, 969. Dus werd hi siec ende ongesont ende qual, Velth. II, 29, 12. Wij en eten gheen dinc dat leeft, ende hieromme en wert onder ons luden nyemant zieck noch en queelt, *Proza-Alex.* 149 (*var.* quellet). Qual ic, gi quaemt mi besien, *Sp. d. Sonden* 6933 (*Matth.* 25, 36: *infirmus eram et visitastis me*); ook 15497. Dat bede vrouwe ende man lagen ende quolen (*voor* qualen; *vgl. Rincl.* 341: „hoe sijt bequolen") in de stede van herde misseliker ziechede, *Franc.* 6804. Ene maget, . . . wies moeder hadde IIII der jare van der bloetsucht gequolen sware, *Sp.* II^{4}, 2, 4 (lat. *fluxum sanguinis patiens*). Eer hem die doot quam an, qual hi van den watere herde sere, II^{7}, 61, 14. Vort hi (*de duivel*) ne swaerlijc quelen doet, so dat hi cume yet nopen mochte dan die tonge ende sijn gedochte, II^{4}, 55, 28 (lat. *gravi eum percussit infirmitate*); ook II^{4}, 38, 64. Die patriaerc qual van desen (*in een* „grote sterfte ende mort", *vs.* 47) . . . ende bleef doot in swaren evele ende groot, III^{6}, 66, 52. So dat hare verrotte dat lijf . . .; so lange qual soe in desen stanc, dats die vriende Gods spraken danc dat hise vander werelt dede, IV^{2}, 76, 27. (Doe) slouch hine met eenen stave uptie lendine, . . . daer hi af qual, III^{3}, 38, 55. Cylpric viel . . . in evele, in ongesonden, maer daer na . . . worden sine kindere beswaert ende worden quelende, . . . doe wart droeve Vredegont, want dat hare kindre quolen, III^{6}, 49, 47 (lat. *filii ejus graviter egrotaverunt*). Die keyser Justijn die qual lange an sine voeten, III^{6}, 45, 65 (lat. *pedibus cepit infirmari*). Daer na wart coninc G. quelende, . . . ende alse hi lange ziec hadde gewesen, staerf hi, III^{6}, 22, 69. Alsi (*vorsten*) haer joget in onvreden ende in wapenen hebben gehouden, queelen si dicke inder ouden, III^{6}, 6, 6; ook III^{8}, 55, 101. Si moten cranc sterven jof lange quelen, *Lanfr.* 34*r*. Sulc (es) gesont ende sulc queelt al sijn leven, *Hs.* Yp. 46*b*; ook 47*a*. Zie nog *Sp.* II^{3}, 19, 21; *Cron. v. Vlaend.* 1, 119; 169; *Sacr.* 52, 888; *Haagsche Bijbel* 1, 208*a*; 250*b*; *Barth.* 562*a* (*de steen* helpt die ghequolen hebben); Ruusb. 1, 123; *e. e.* — Van dieren. ‖ Stappans de zuege quelen ghinc, *Franc.* 4346. (Ghi) hebt mi (*een offerdier*) ingebrocht vanden roven hijnckende ende quelende, *D. B. Maleach.* 1, 13 (*intulistis de rapinis claudum et languidum*, nl. *ad immolandum*). — *b*) Door honger en ontbering. ‖ Bloote clercken by armoede quelen, *Ned. Kluchtsp.*^{2} 110, 43. Ic qual van honghere ende van broke, gi naemt die spise uut minen monde, *Sp. d. Sonden* 4268 (*Proza-Sp. d. S.* 39*d*). Dat hi gherne wonne daer hi mede mochte onthalen die arme die van hongre qualen, *Sp.* III^{8}, 45, 46. — *c*) In de bepaalde bet. *pijn lijden*, door eene verwonding of door mishandeling. Soms loopen de beide opvattingen ineen, zooals op enkele plaatsen bij *a*) en b. v. ook *Lanc.* II, 23665: „gine selt noch sterven niet, mar gi selt quelen . . . toter tijt dat die scicht ute si". ‖ Ens niemen dies genieten sal, hine moet an mi (*het kruis*) sughen die quale die (*adverb. acc.*) hi (*Christus*) qual an mine telghe, of niet een bal ne dooch hem haer berouwen, *Disp.* 164. Een doren..., dieze (*de duif*) gherochte bi (h)aesticher vloghe, dies zoo int herte wel quelen mochte, *OVl. Lied. e. G.* 400, 126. — In die helle moeten si quelen, *Belg. Mus.* 10, 72, 103. Daer omme moeten haer zielen quelen (*in de hel*), *Lucid.* 3328. — *d*) Van liefdesmart of minnepijn, het verlangen naar de geliefde, het geslingerd worden tusschen hoop en vrees, gezegd van een verliefde; ook van geestelijke liefde. Vgl. QUALE. *Lijden*, *verkwijnen*, *smachten*. Plant. i c k q u e l e v a n l i e f d e n, *je languis d'amour*, amore

langueo; van liefde quelende, *languissant d'amour*, aeger amore. ‖ Langhe hebbic u ievolghet (*d. i.* gevolghet) . . . ende weit wel dat ic dor u quele, ende ghi over u hebt die doghet, daer ghi (mi) meide ghenesen moghet, *Beest.* 192. Wel scone lief, dit sijn die saken daer ic om quele toter doot, *Vad. Mus.* 1, 389, 15. Om te coelne minen moet, die mi van pinen qwelen doet, *OVl. Lied. e. G.* 469, 374. Minres die van minnen quelen, 377, 1848. Du best mijn beilde daer ic om queilde, 382, 53. Het en was noit sint hi en qual, edel wijf; (sint) dat hi u verloos, so heeft hi ghequolen altoos ende gheleeft in pinen groot, *Lansl.* 732 (*Lansl. H.* 711); ook 900. Ghereohte minne doet mi soo quelen, dat mi costen sal mijn lijf, *Glor.* 390; ook 429. Siere vrouwen daer hi sere om qual van rouwen, *Limb.* VI, 361; ook 100; V, 1749; VI, 1136. Minne wont ende si vaet, ende si doet quelen ende breken (nl. *het hart*), *V. d. Feest.* 567. Die minne den minnere doet quelen sere, 601. Zoo ook *Vad. Mus.* 2, 218; *Lanc.* IV, 2627; 2141; *OVl. Lied.* 16; *Denkm.* 3, 168, 97; Hadew. 1, 161, 59; 171, 19. — Lutgards siele si smelte van minnen, ende wart gewond ende qual metter (*evenals de*) bruet . . . in Canticis, *Lutg.* II, 1732. Ic quele vander minnen Jhesu ende verberne al inder herten, *Hs. Moll* 7, 134*a* (*var.* quelle). Hope dutse haken ende quelen, *Limb. Serm.* 196 *b.* — Met eene bepaling. *Smachten naar.* ‖ Dat nu so lettel yeman daerna doeit ochte quelet met onghedane(?) ochte met crachte van berrenden werken yet te gherakene wie hi wonder es ende wies hi met minnen pleghet, Hadew. *Proza* 9. Want ic van minnen . . . quele ontbonden te werden ende met Christum te wesen, *Sp. d. Moniken* 7*c.*

2) Van zielelijden. *In eene treurige, kwijnende of droevige stemming zijn; leed gevoelen, droef te moede of neerslachtig zijn.* Zoo ook mnd. Vgl. hd. *sich quälen.* ‖ Wat soudi (*vrouw*) quelen ende leven onsacht om enen die uwer niet (en) acht, als vele vrouwen hebben ghedaen: dat soude u te leyde vergaen, *MLoop* I, 1015 (*var.* quellen). Quaden (*l.* quade) tonghen, die ons doen quelen ende tormenten (*nl.* ons), . . . dit es dat ons scheden doet, *Vad. Mus.* 1, 375, 100. Trouwe es doot ende waerheit, dus moet nu mijn herte quelen, 1, 98, 28. Hoede die langhe hadde gheqweelt, van vruechden nu haer herte speelt, *OVl. Lied. e. G.* 306, 2149. Sijn spel nam end, hi queilde, 380, 7. Dierste jaer laet mense spelen na hare ghenoechte met haren renten, ende alst jaer es uut, dan gaen si quelen, dan soo sijn si povers van largenten (*zijn ze platzak*), *Vad. Mus.* 1, 82, 20. Seneca seit, die hem bevelen der avonturen, dat si quelen, *Doct.* III, 745. Het doet mijnder herten soo wee, dat icker om quelen moet, *Bag. v. P.* 12, 256. Och hoe droevich ende quelende was die moeder, . . . doe si die pine haers edelen soons an sach, *Hs. Moll* 3, 112*v.* Zoo ook *ZVl. Bijdr.* 6, 328, 3. — De onb. wijs als znw. *Droefheid, hartzeer, zielelijden.* ‖ Wildi volghen mijn ghebode, ghi sult u selven wael ontstelen menich onghevuechlic quelen ende menich hertsweer ende pijn, *MLoop* I, 1704. Deen (*wieke*) es Swighen ende Helen, dese houtene sonder quelen, *OVl. Lied. e. G.* 297, 1875. Die erfachticheit . . . die beseten mach sijn . . . sonder quetsen ofte quelen (*de hemelsche gelukzaligheid*), *Sp. d. Sonden* 13794. — Hiertoe behoort ook *Sp. d. Moniken* 5*a*, waar quelen met wederk. hem quellen gelijk staat (vgl. QUELLEN, Intr. 4, *a*): „het en hoort u niet allene toe inden ghemeinen gheboden gods te ligghen quelen (*het is niet genoeg u af te matten, te kwellen met quaesties over de gewone geboden Gods; over de uitwendige geboden Gods te liggen tobben*), . . . maer . . . te prueven welc die goede . . . ende volmaecte wille gods es" (*vgl. Stemmen* 83: tot welke sunte Bernaert seyt: ten hoort u niet toe dat ghy sult legghen *quellen* na den gheboden van buten).

3) Nu en dan wordt quelen, evenals quale, (z. ald. 1, *c*) ook gebruikt van eene zedelijke ziekte, een zedelijk gebrek. *Ziek zijn in zedelijken zin, zich aan de eene of andere zonde schuldig maken.* ‖ (Vrachede es) eene siecheit toter doot, . . . ende die die lieden zeerst doet quelen, *Sp. d. Sonden* 2550 (*misschien ook aldus te lezen ald. bl.* VII, *vs.* 47: „dese afgoderie is aergher in velen dan daer die heidine in quelen"). Lettel yemen ontsiet den val die Lucifer viel van hoghen: om een ghepens daer hi in qual bleef hi swaerlijc bedroghen, *Belg. Mus.* 8, 448, 13. Hi salre in vinden soo soete word, . . . dat hi daerbi licht al sine sake van siere quaetheit laten sal, daer hi der vore lange in qual, Velth. VIII, 1, 44.

II. TRANS. — Hetzelfde als quellen, trans.; z. ald. en vgl. kol. 871. *Kwellen, iemand kwellingen aandoen.* — *a*) Van het lichaam. *Mishandelen, pijnigen, martelen, folteren.* ‖ (Hi) dreygese soo dat hise woude dooden, sine dade dat hi woude, dat (*hetgeen*) si hem ontseiden (*l.* ontseide) altemale, wat hi hare dade ofte quale, *Limb.* VI, 2738. — Ook *gebrek of honger doen lijden, kwellen, plagen.* ‖ Si (*vogels*) sijn ontgaen den vreemden winter diese qual, Hadew. 1, 55, 6. — Met „minne" als ondw., *doen lijden, doen smachten, doen kwijnen of wegkwijnen.* ‖ Sint minne mi ierst quale beval, wie mi iet el bevale, mi qual: quale neme ic vor alle ghewinne, Hadew. 1, 87, 68. Lusiene, die vele dochte ende die (*d. i.* die (*acc.*) die) minne sere qual, *Aiol.-fr.* 263. Ick (*Venus*) heb ghebracht in dolen menneghen mensche met quelender (*hartstochtelijke*) minnen, dat si dicke waenden ontsinnen, *D. War.* 7, 387, 84. — *b*) Van den geest. *Pijnigen, kwellen, leed doen aan, bedroeven.* ‖ Mijn herte (*acc.*) dat heeft ghequolen Herodes valsch venijn (*valschheid*), dat ick (*Maria*) dus vroech moet dolen (*een zwervend leven lijden, naar Egypte vluchten*), *Profijt. Liedeb.* 29, 13.

QUELEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als quedelen; z. ald. en *QUELLEN, 2de Art. en vgl. De Jager, *Freq.* 1, 352, en Kil. quelen, j. quedelen, garrire. Zie een voorbeeld van het woord in deze beteekenis (*babbelen, snappen*) uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 125. — In de bet. *klagend zingen*, waarin het woord ook later voorkomt (zie QUEDELEN), staat quelen bij Brugm. 1, 249: „hiernae soo beghinnen si (*deze vromen*) te quelen mitten (*als de?*) seraphinnen, seggende: och wi (*wie*) sal mi verlossen van den lichaem deser doot!"

QUELGIOTE (*Leugemeete* 153: „betaelt over de quelgiooten ende bacghelt, *van de tarwe*). Zie CULIOTE.

QUELINGE, znw. vr. Van quelen; z. ald. 1). Mnd. *quelinge. Ziekte, kwaal*; vooral *langdurige ziekte, slepende of uitterende ziekte, siekelijkheid.* Plant. queling e, *languenr*, languor, marcor. Kil. quelinghe, quaele, languor, aegritudo. ‖ Hi (*de steen*) is goet tegen raserie ende tegen oude quelinghe, *Barth.* 549*a* (lat. *contra insaniam et antiquum languorem*). Zoo nog heden in sommige tongvallen, b. v. te Breda (Hoeufft 344).

QUELKE (QUELKEN). Zie bij QUALIKE en vgl. QUELLIJC.

QUELLAGE, -AGIE, znw. vr. Ndl. *kwellage.* In de 16de eeuw. — 1) Van quellen, trans. *Kwellingen, onaangenaamheden die men iemand aandoet.* Kil. quellaedsie, quellinghe, molestia, molestatio, afflictio, vexatio. Plant. quellagie, quellinge, *facherie, harcellement, molestation.* ‖ Doe begonste den dienst ende eygendom (*slavernij*) ende die quellagie van die hebreeusche (*in Egypte*), *Proza-Sp.* 24*b.* Dat hi die gode dancte (*dat hij geen vrouw had*), want hi wt die raserie ende quellagie der vrouwen also lief verlost was als wter hellen, 64*d.* — 2) Van quellen, intr., of van het trans. ww. met „ziekte" of „kwaal" als ondw. der werking. *Kwaal, lichaamsgebrek.* ‖ Comt, gichte, crepele, blinde, dove, al u quellage sal ic ghenesen, *Boom d. Scr.* 41, 873.

QUELLE, znw. vr. Eene afleiding van quellen,

wat den vorm betreft te vergelijken met hd. *quelle*, eene afleiding van een ander ww. *quellen*, Vgl. QUEL.

1) Van quellen, trans. *Kwellingen*, *onaangenaamheden*, ook *lichamelijke pijnigingen*, *martelingen*, *folteringen*. Fri. *kwelle*. || Behoede ons van der hellen stanc ende van des duvels quelle, Brugm. 2, 214. — 2) Van quellen, intr. (= quelen). *Lijden*, *pijn*; vooral van *de pijnen der hel* (vgl. bij 1). || Eva . . ., Adaem . . . ende al tgheselscip, dat in quelle was int voorbouch van der hellen, *Amand* I, 3631. Wilt mijns gedinken . . . alsoo gi onse ouden vaders det (*deedt*) inden voorbouch vander (h)ellen ende lange ghelegen hadden in quellen, *Vad. Mus.* 5, 322, 12. Twi was Lucifer ende sijn gesellen gemaect ter eweliker quellen? *Lucid.* 722. — 3) Van quellen, wederk. *Zelfkwelling*, *zelfkastijding*. || Te vergeefs, brueder, es onse quelle (*van kluizenaars*), *Sp.* IIe, 76, 24. — Ook *het zich afbeulen*, *het inspannen zijner krachten*; *inspanning*, *moeite*. || Een wart soo siec dat hine conde niet gegaen . . .; sine gesellen droegen voorder met grooten quellen (*mv.*) XV dachvaert, *Sp.* IV^{3}, 51, 15.

QUELLEN, zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *quellen*; mhd. *queln*; ohd. *chwellen*; oss. *quelljan*; ags. *cwellan*; hd. *quälen*; ndl. *kwellen*. Het causatief van quelen, waarmede quellen, intr., in beteekenis overeenkomt. In lateren tijd is ook de sterke vervoeging van quelen overgegaan op quellen; in verschillende tongvallen komt *kwol* en *gekwollen* of alleen *gekwollen* voor zoowel bij het trans. als bij het intrans. Zoo b. v. bij Van Mander *gequolen* (*gekwolen*, aangeh. bij Weiland op kwellen), bij Hooft *quol*, *gequollen* (aangeh. bij Hoeuft, *Breda T.* 344); bij Anna Bijns, Numan en Houwaert (t. a. p.); en in zndl. tongvallen *kwellen* (lastig vallen), *kwol*, *gekwollen* (Schuermans 315). Zoo ook bij V. Dale: *kwellen*, *kwol*, *heeft gekwollen*, „kwelen, kwijnen". Vgl. GEQUELLEN en GEQUEL.

I. TRANS. — 1) *Lichamelijke pijnigingen aan iemand aandoen*; *iemand pijnigen*, *folteren*, *martelen*, ook *mishandelen*. *Voc. Cop.* quellen, torquere; te gader quellen, contorquere. *Teuth.* parssen, qwellen, rodanizare (= romanizare? *zie beneden*); pijnigen, qwellen, plaigen, romanizare (bij Duc. „tormentare, cruciare, affligere, trucidare", bij Diefenb. „castyën, martelyën, vleischen"); qwellen, afficere; qwellen, pijnygen, *verw. naar* castiën. || Met yserinnen banden sure dedine noch binden omme quellen, *Tijdschr.* 17, 203, 10. Laettene ons hangen . . . ende die andere, sine gesellen, laetse ons op radere quellen, *Lanc.* II, 38962. (Si) quelde haer lede ende viel op derde met groten geruechte, *Christ.* 1229. Dan soudemen ter hellen mine ziele vele mee quellen dan so nu ghequellet es, *Brand. C.* 205. Datse den vianden van der hellen gelevert sijn, diese daer (*in het vagevuur*) quellen also vele te swarleker als sijt wel weten dat si corteren tijt selen moghen degene daer quellen dan die si quellen in der hellen, *Christ.* 959. Inden selven leden daermen den duvele ende den vleysche meest in dient, daer salmen sonderlinghe in ghepijnt ende in ghequellet werden, Ruusb. 3, 258. Bidi doghen wi inder hellen torment dien du ons sies quellen metten anderen sonder ende (*einde*) vort, die roof minden ende mort, *Sp.* IV^{1}, 60, 51. Hoe hi (*de apostel*) van diene wilden quellen uten kaerker ware ontgaen bi dien ingle, I^{e}, 9, 26. Si (*de duivelen*) quelden sine beene, *Brand. C.* 1526. — Met eene zaak als ondw. || Dat si (*de lichamen*) soo vri van liden sijn (*in den hemel*), dat alle deser werelt pijn niet en soudse moghen quellen (*deren*), *Hs. O. H. Pass.* 40*r*, *v.* Al eist dat alle zielen een selve vier quelt, nochtan en zijn de pinen niet al ghelijc noch even zwaer, *Boëth.* 188*b*. O arme lichame, wi(e) langhe seldi mi quellen sus utermaten sere? *Christ.* 1574. — De onb. wijs als znw. *Pijnigingen*, *martelingen*. Vgl. QUELLE, 1). || Uut den torment van der hellen ende uter leeder duvele quellen, *Lucid.* 1948. Dat si sijn ontgaen der hellen ende der leder duvel quellen, 3045. — Ook in de bet. *doorwonden*, *verminken*; hd. *zerfleischen* (vgl. boven de aanhaling uit Diefenb.). || Daer bleven doot op tfelt meer dan XL (Velth. XI) hondert orsse, die onder hem worden ghevelt, sonder die daer ghequelt ute quamen ende gewont, Heelu 7332.

2) *Het iemand lastig maken*, *iemand last of moeite aandoen*, *iemand verdriet aandoen of hem bedroeven*; ook *iemand niet met rust laten of hem zijne rust benemen*, *hem verontrusten*. Het woord is sterker van opvatting dan het ndl. *kwellen*, dat gewoonlijk een zinverwant is van *plagen*, *tergen* en met fr. *taquiner* gelijkstaat; doch in de bovengenoemde beteekenis staat *kwellen* nog in „door honger of dorst, door angst, door kiespijn *gekweld* (= geplaagd) worden". Vgl. PLAGEN, dat in het Mnl. met quellen zinverwant is, evenals het ndl. *plagen* van het tegenwoordige *kwellen*. *Voc. Cop.* quellen, vexare. *Teuth.* benauwen, pijnigen, qwellen, sollicitieren, angere. Kil. quellen, molestare, affictare, infestare, cruciare, vexare, divexare, urere, urgere, lacessere, exagitare. Plant. quellen, *molester*, *harceler*, *fascher*. || Bi der lueghene die si vorstellen, daer si die onnosele mede quellen (*hun gemoedsrust benemen*, *hen ten val brengen*), wert hem geghoten in (*ingegoten*) venijn, *Sp. d. Sonden* 1240 (*Proza* 22*c*: bi der logen die si voortbrengen, daer si die onnosel meechde mede bedriegen). Om dattu (*de slang*) verduldes dat wijf, sprac die heere, diet woude quellen (*straffen voor zijn bedrog*, *vernederen*, *het kwaad wilde aandoen*), ic so sal vyantschap stellen tusschen den wyve ende dy, ... ende up dijn hooft sal si di terden, *Sp. d. Sonden* 1229 (*Proza* 22*c*: om dat serpent te quellen). Noch raedic datmen die joncfrouwen varen late mettier vrouwen, bedi wat soude ons een quene? men salse laten våren hene: si quellet ons in menegher stat, *Alex.* IV, 249. Mi dinct dat ghi mi saghen telt, waertoe eist goet dat ghi mi quelt, *Eleg.* 791 *var.* Ay vrouwe, seiti, ghi quellet mi, *Parth.* 2738. Ist wijf, ist man, dien die duvele incubi quellen, *Nat. Bl.* VI, 376. Hi (*de duivel*) ginc dat arme nonnekijn so stoken ende quellen mede, dat hijt welna verwoeden dede, *Lev. v. Lutg.* II, 9818. Si (*de heeren*) souden u wel sere quellen (*het leven verzuren*, *het u lastig maken*) ende mi, woudicse weren, *Vierde Mart.* 385. Het es ene elvinne die u quelt, si heeft u ghesichte al ontstelt, *Lippijn* 130. Hi dede grote bome vellen, daermen mede soude quellen die poort, *Alex.* VI, 191. Scuttere ende steenwerpers, . . . die sere quelden die stede, VI, 253. In een casteel van enen maste ende int coket so waren gaste, die thollandsche heer seer quelden ende menighen man ter eerde velden, Stoke IX, 1047. Twee dusent scutters . . ., die tfolc ten mure souden quellen, dat si niet holpen haren ghesellen, *Rijmb.* 29620. — Lunct toe de scrine, en laetse (*objectsacc.*, *het lijk van Maria*) ons niet seer quellen, brinct de bare, *Sev. Blisc. v. M.* 1300. — Ook met eene ziekte of eene aandoening als subject der werking, vooral in het passief. Zoo nog heden; vgl. DOREQUELLEN. || Enen knecht, die lach in sinen huse onmachtich ende qualic ghequelt van den fledercine, Ruusb. 3, 182. Van rouwen ben ic also ghequelt, ic duchte dat mi mijn herte sal scoren, *Esm.* 298. So dat het (*het kind*) dikke moste vallen (*door toevallen*) ende oc gequellet sijn onsachte, *Lev. v. Lutg.* II, 10068. — Ook in de bet. *onrustig* of *onstuimig maken*, *in beweging of in beroering brengen*, gezegd van water. || Als stoorm die zee sal quellen, vliecht hi (*de visch*) uten water, . . . so worpten die stoorm op tlant, *Nat. Bl.* V, 602.

AANM. — *Sp.* IV^{1}, 14, 47: „(*duivelen*) die verbadene vander hellen dat hi aernen moeste ende quellen sine sonden int vaghevier ende niet indie helle," staat schijnbaar het ww. in de bet. *ontyelden*, *boeten voor*, als zinverwant van *arnen*, doch deze be-

teekenis kan het niet hebben: men zal moeten verbinden: „dat hi aernen moeste sine sonden ende (dat hi) quellen (moeste) int vaghevier". Is dit juist, dan wordt hier het intrans. q u e l l e n gebruikt, dat herhaaldelijk van de in de hel gepijnigden gezegd wordt. — Op eene minder geschikte vertaling van lat. *affligere* schijnt te berusten het gebruik van het woord in den *D. B.*, *Levit.* 23, 27: „men sallen (*den tienden dag*) heeten heylich, ende gij sult uwe zielen quellen daer in . . .; so wat siele in desen daghe niet en sal worden ghequelt, si sal vervaren van haren volke" (lat. *animam affligere*; ook vs. 32; *in onze vert.* „zijne ziel verootmoedigen"; de *Haagsche Bijbel* van 1360 heeft hier eveneens *quellen*).

II. WEDERK. H e m q u e l l e n. — 1) *Zich zelf kastijden*, *zich zelf pijnigen.* ‖ (Si) quelde haer selve ende quelde haer noch meer, crumde haer arme op ende neder, ende broocte haer vingere ginder ende weder, *Christ.* 886. — 2) *Zich ontberingen opleggen*, *zich zelf kwellen.* ‖ No hi (*de kluizenaar*) ne bleef in sire (*var.* ere) cellen, maer harentare ginc hi hem quellen, *Sp.* III^2, 42, 11. Te Sennaer in die woestine daer woonic met minen gesellen, daer wi ons om Gode quellen, II^7, 12, 98. — 3) *Zich inspannen.* De onbepaalde wijs als znw. gebruikt, *inspanning.* ‖ Dus salmen dese twee gesellen (*deze twee dingen vereenigen*), dat men rusten sal na tquellen, *Sp.* I^8, 55, 29. — 4) *Zich aftobben*, *zich afpijnen*, *tobben* of *zich kwellen over iets.* In dezen zin, die bij het intrans. ww. voorkomt (zie beneden, bij 4, *e*), zal het woord wel oorspronkelijk wederkeerig gebruikt zijn geweest. — 5) *Zich begeven.* Zie bij Intr. 4, *b*).

III. INTR. — 1) Hetzelfde als q u e l e n; z. ald. Op sommige plaatsen komen zij als elkanders varianten voor. — *a*) *Aan eene ziekte*, bepaaldelijk *eene slepende of uitterende ziekte*, *lijdende zijn*; *sukkelen*, *krukken*, ook *kwijnen*, *wegkwijnen*, *uitteren*; ndl. dial. *kwellen*, waarop de sterke vervoeging van q u e l e n is overgegaan (*kwol*, *gekwollen*); wvla. *kwellen*, *kwelde*, *gekweld*, „kwelen, kweggelen, kwijnen", ook in de verbinding *kwellen en kwijnen* (De Bo). ‖ Doen hi ghequelt hadde een termijn ende die siecte so lanc so meer beswaerde den edelen here, ende hi bevoelde dat hem nakende was die doot, *Brab. Y.* VI, 7356; ook 7313. Voortan quelde sy ende verteerde (*nam af*), dat sie mydallen te bedde viel (= te bedde beviel, *bedlegerig werd*), *Kl. v. Diepenv.* II, 38. Een siecte comt haestelic daermen langhe mede quelt, *Belg. Mus.* 4, 254, 105. Van der graveele, daer hy langhe . . . mede ghequelt hadde (= af ghequelt was; *vgl.* Ruusb. 3, 132 *bij* Trans., 2), Despars 2, 17. Al die reste vloot zo ghequetst ende deurwont . . ., dat zijt som bestorven ende zom langhe quelden, zo dat zy niet meer ter wapinen en dienden, 125. Dat si (*heeren*) vergangen vroe ende spade, ende haer leven in siecten quellen, *Scalc en Cl.* 35; ook *Cron. v. Brab.* 276 (*vgl. Sp.* III^6, 6, 6 *bij* QUELEN, Intr., 1, *a*). Soo moet hy dan lange stont daer af quellen, *Proza-Sp. d. S.* 16*b*. Al quellende verloos hi tlijf . . . als een keytijf, *Sp.* I^5, 48, 29; ook III^6, 6, 50; III^6, 13, 4 (*Cron. v. Brab.* 276). Als si spise door oor (*de maag*) doet jagen, die natuer niet verdragen en mach, soo moet hij dan lange stont daer af quellen, *Proza-Sp. d. S.* 16*b* (*Sp. d. Sonden* 165). Den minschen die lange gequelt hebben in suycten, 65*b*. Quellen si, hi gheneestse, *Livre d. Mest.* 38 (ofra. ald. *s'ils languissent*). Papaver is een cruut dat slapen doet dye ghene die quellende zijn, *Barth.* 658*a*. T. die seer quellede van enen groten evel, *Pass. W.* 180*d*. Zoo ook *D. B. Daniël* 8, 27; *Josua* 2, 9 (lat. *elanguerunt*); II *Kon.* 1, 2 (lat. *aegrotavit*); *B. r.* 1357, 164*a*; 166*a*; 192*b*; *Ned. Proza* 35; *Mnl. Ged. en fragm.* 222, 109 (*l.* quelen: welen; *of* quellen: wellen); 229, 348; 226, 225; 219, 6. — Het es een relief om (*voor*) sieken, quellenden, crancken, onvermoghenden luden, *Pelgrimage* 23*b*. Ten is geen so cranken mensche . . . op sinen bedde quellende, hi en soudse (*die wapenen*) wel dragen, 41*d* (*var. Haarl.* quelende). So lach in dese poortalen een grote menichte van quellende, blinden, cropelen, dorre ende veel andere crancke menschen, *Boec v. d. L. J.* 136*d*. Daer ghenas hi inder gheproefder pissinen (*onjuiste vertaling*, *vgl. bij* PISSINE *en zie de volgende plaats*) enen quellenden mensche, *Hs. Moll* 7, 67*c*. De scaeppiscine, . . . in dese lach grote menechte der quellender, van blenden ende van manken ende van droghen, *Hs. v.* 1348, 69*c* (*Joh.* 5, 3: *multitudo languentium*, *caecorum*, *claudorum*, *aridorum*). In dien tiden was een quellende, die hiet Lazarus, *Hs. v.* 1348, 95*c* (*Joh.* 11, 1: *erat quidam languens Lazarus*); ook *Sacr.* 67, 1228. Vgl. GEQUELLET, dat ook als znw. gebruikt wordt, van het trans. QUELLEN. — Ook van dieren. ‖ Of haer (*de bij*) ne belet een ander weder (*weer iets anders*), dat hare macht werpt ter neder: dan quelt si als die zieke man, wien gheen werken dan staet an (*die dan niet werken kan*), *Sp. d. Sonden* 9971. — Ook van eene zaak bij persoonsverbeelding. ‖ Si (*hebzucht*) quelt nacht ende dach . . ., sus en ghewent (*krijgt*) si nemmer roe (*rust*): in steeder qualen leeft si, *Tien Pl.* 2100. — *b*) *Pijn lijden*, vooral van de helsche straf. ‖ Och hoe was doe die siele der moeder doorgaen mitten swaerde des inwendichs rouwen, als si en sach also ghebreken, quellen, screyen ende roepen, *Hs. Moll* 7, 108*d*. Die helle, daer (der) onsaliger sielen quellen, *Lucid.* 5085. Gaet te dien draken in die hille, daer gi emmer selt in quellen, *L. o. H.* 4824. Die grondelose helle daer ic altoos in quelle, *Brand. C.* 1390; ook 174; 206; 901; *H.* 852; 1336; 838. Jou ghebeente moete (*moge*) quellen in die pine vander helle: bi u mach (*l.* quam) ic in deser noot, *Wal.* 4821; ook 4040; 5954. Dan suldi quellen, Praet 3581 (nl. *in de hel*). Oom, teblouwen sijn algader mine gesellen ende tongemake; ic moete quellen, oft ic (*ik mag naar de hel gaan als*, *het is onmogelijk dat ik*) nemmer blive in die ere (nl. *als ik den strijd niet aanvaard*), *Ferg.* 5456. Zoo ook *Lsp.* I, 20, 64; III, 3, 662; IV, 11, 54; *Wrake* I, 69; *Teest.* 3867; 1593; *Rein.* I, 2194; *Christ.* 237; *Hs. Moll* 7, 113*b*; *Bloeml.* 1, 92, 104. — *c*) Van de liefdesmart of minnepijn; ook van geestelijke liefde. *Lijden*, *smachten*, *verkwijnen.* ‖ Menich suchten, menich lyden wort ghehart an beyden zijden, daer si beyde ghelike quellen, *MLoop* I, 293. Laetti (vrouwe) mi aldus lange quellen, an mijn lijf es min dan niet: ic duchte dat ment an mi wel ziet, *OVl. Lied. e. G.* 425, 5. Ter quader tijt sagic u scoonhede, dat icker dus moet quellen mede, so dat ics niet mag (*l.* mach) ontgaen, ine moeter om sterven, *Lanc.* II, 12177. Die duvel seide: ic bin die costerinne . . ., u vriendinne, die . . . seer in uwer minne quelle, *D. War.* 5, 396. — Die mynt die is salich, mer die in der minnen quellet, die is saligher, mer die is alresalichst, die inder minnen stervet, *Stemmen* 28. Dat derde teyken is quellen der ghedachten; die beghinnende menschen minnen, die voortgaende menschen barnen, die volcomen menschen die quellen in der hemelscher begheerten, 174. Wanneer die quellende ziel gheen ghestadich bibliven en mach hebben mit haren brudegom, so seyt si mit Jop aldus: mijn siel is verdrietich mijns levens, *ald.* Ic quelle van sijnre minnen ende berne te mael van binnen, *Met. Serp.* 154. Soo quelle ick ende in der herten soo berne ick altoemale, *Getijd. M.* 77*r*. O Jesus lief, ontfaet mijn siele, die aldus seer om u quelt, *Hor. Belg.* 10, 172, 2. Zoo ook Hadew. 1, 247, 150.

2) Van zielelijden. *Lijden*, *leed gevoelen*, *in droefheid zijn*, *droef te moede of neerslachtig zijn.* ‖ (Si) houttene vaste in prisoen, daer hi in quelt ende maect groot seer, *Rose* 11361. Als (*evenals*) wi groot ghenuechte vynnen in sijnre glori dien wi mynnen, soo doet ons quellen utermaten der gheenre glori dien wi haten, *Hs. O. H. Pass.* 43*v*. Hoe hoir die

minne dede quellen, daer hoor oor haestichcyt toe bracht, *MLoop* I, 1846. Herodes, die hadde genomen meneger moeder hare kinder, die moeste met mesfalle niet minder also quellen ende riesen, dat (*omdat*) hi moeste de sine verliesen, *Sp.* I[a], 48, 2 *var. B.* Wat sondi quelen ende leven onsacht om enen die uwer niet (en) acht, als vele vrouwen hebben ghedaen: dat soude u te leyde vergaen, *MLoop* I, 1015 (*var.* quellen). So scheen hy quellende voir den coninc, ende die coninc seyde; waer om bistu droeve? *Haagsche Bijbel* 2, 10*d*. Ere joncfrouwen fijn, die in hare herte heft groten rouwe . . .: een coninc heftse doen quellen (*is de oorzaak van haar leed*), sine wille niet volgen sinen rade, *Ferg.* 4460. Dus schinen si (*vrekken*) die armen verslaende, om dat hise quellen laet onsochte van dien dat hi wel beteren mochte, *Sp. d. Sonden* 2452 (*Proza* 32*b*). Dat hi hem aen Gods wet wilt versellen, dat doet mi (*een heiden*) therte binnen quellen, *Segh.* 2307. Dat u gedachten . . . niet en vertragen van sekerheiden, ende datse niet quellen en sellen van onwetenheiden, *Greg. Hom.* 3*r*. — De onb. wijs als znw. *Droefheid, smart.* ‖ Ic en can u niet wel vertellen dat leet, dat scryen ende dat quellen: soo groten rouwe dreef Helene, *Troyen* dl. 2, vs. 28264.

3) Eene enkele maal wordt quellen, evenals quale en quelen, gezegd van een zedelijk gebrek. *Zich aan de eene of andere zonde schuldig maken.* ‖ Hi (*God*) geeft hem (*den zondaar*) orlof vor sine stonden (*vóór zijn tijd*) ende cort hem sijn rechte telt (nl. *zijn leven*) om die sonden daer hi in quelt, *Lucid.* 4128.

4) Uit de beteekenis van het wederk. hem quellen, zich inspannen, zijn voortgevloeid de beide volgende opvattingen, waarnaast het ww. als wederk. niet is gevonden. — *a*) *Zich afsloven, aftobben, afmatten.* Vgl. QUELEN, 2). ‖ Ten hoort u niet toe dat ghy sult legghen quellen na den gheboden van buten, mer ghy selt altoos sien ende merken wat die liefste wille Gods is, Brugm. 1, 286 (*Stemmen* 83). — *b*) *Zich opmaken, zich begeven.* Vgl. PINEN, wederk. 4) en Intr. 6), dat geheel met (hem quellen,) quellen te vergelijken is: ook in andere beteekenissen komen pinen en quellen overeen. ‖ Daer was een berch daer tien stonden hare afgoden . . . up stonden; daer waert wildi henen quellen entie afgoden algader vellen, *Sp.* III[2], 38, 3 (lat. *perrexit ad locum*). Want si met hem wilden quellen omme tfolc te leerne, II[4], 50, 6.

AANM. — Niet duidelijk is de beteekenis van quellen, *OVl. Lied. e. G.* 385, 149: „doet an ghereet (nl. *het kleed van lijden en ontbering*), verwinnet cleet (*l. met het hs.* tleet) daer weilde in quelle, als vrom ghesellе". Waarschijnlijk is de bedoeling: „kom te boven, overwin als een dapper strijder het leed, de pijn der hel, waarin weelde moge lijden, *d. i.* waarvan wij het lijden overlaten aan hen, die op aarde naar hun lust hebben geleefd".

*QUELLEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als quelen, 2de Art., maar eenigszins anders gevormd, nl. door assimilatie uit *quedlen, gesyncopeerden vorm van quedelen; z. ald. *Babbelen, snappen, kletsen.* ‖ Diere ander dinc af tellen, hets al dolinge datse quellen, *Sp.* III[6], 40, 33 (óf *te lezen* telen: quelen? vgl. *Rubben* 104: „gi *teelt*"; *Lanc.* II, 18514: *verteelt*).

QUELLEN, st.(?) ww. intr. Mhd. *quëllen*; ohd. *quëllan*; hd. *quellen*; ndl. *kwellen* (zeldzaam). *Opborrelen uit den grond, opwellen.* Vgl. hd. *quelle* (ndl. *wel*) en Kluge op dit woord, alsmede mnl. queldam en quellevorst, ndl. *kwelwater*. *Teuth.* qwellen, qwicken, opspryngen als water uter erden of (uten) berghe, scatere, scaturire. Eén in oorsprong is hiermede quellen in de bet. *zwellen, opzwellen.* Vgl. mnd. *quellen*, opzwellen, opspringen van vreugde, gezegd van het hart; mhd. *quëllen*, tumere (ook en vooral van het gemoed); ohd. *quëllan*, zwellen; ags. *collen*, gezwollen (Clarc Hall op *collenferhdh*, opgeblazen); hd. *quellen*, „opwellen, opborrelen; zich verheffen, zwellen, uitzetten"; en als caus. hiervan, „doen zwellen of uitzetten, even laten koken" (vgl. ndl. „*geweldе* biest" en „boter *wellen*"). *Teuth.* dyck werden, dynden, qwellen, swellen, tumere, insufflari, densere. Zoo nog heden in zndl. tongvallen, b. v. in Limburg, waar *kwellen* de bet. heeft van „zwellen, opzwellen, dik worden, *ook* uitzetten door vochtigheid" (Schuermans 815; *Archief* 3, 365; in andere tongvallen ald. beteekent het „klam of vochtig worden zoodat de zaak uiteen gaat (uitzet? uit elkander valt?)", eene opvatting die zich uit de laatstgenoemde heeft ontwikkeld (t. a. p.). Vgl. QUELLINGE, 2de Art. — In de causatieve opvatting van hd. *quellen* (zie boven) staat het woord eveneens in *Teuth.* opgeteekend: swellen, qwellen, opsyeden spijse".

QUELLEN, zw. ww. trans. *Wellen, even laten koken*). Zie bij het vorig en vgl. fra. *bouillir*, koken, met lat. *bullire*, borrelen, blaasjes maken.

QUELLER, znw. m. — 1) Van quellen, 1) in de bet.; „*pijnigen*". *Hij die iemand pijnigt of martelt, beul.* Vgl. mhd. *queler*, tortor; mnd. *queler*, misdadiger (hij die anderen leed doet). ‖ (De) quellers (*in de hel*) en werden nemmermeer sat, . . . vermoeyt noch mat; daer en sullen noch quellers noch ghequelde falen, sij en sullen leven omme sterven ende sterven om leven eewelic, *Boëth.* 232*d*. — 2) Van quellen, 2) in de bet. „iemand leed of verdriet aandoen". *Hij die het iemand lastig maakt, hij die een ander leed of verdriet aandoet, hem kwelt.* ‖ Also vele tormenterers ende quellers heeft de nydighe als hij vele prisers ende loovers van anderen vindt, *Boëth.* 213*d*.

QUELLEVORST, znw. m. Van vorst in de bet. „vorst, vriezend weer", maar de bet. van quelle- is niet duidelijk. Misschien hangt het samen met quellen, 3de Art. („opwellen", lat. *scatere*) en beteekent het woord *de vorst die als het ware uit den grond opkomt en de wegen glad maakt.* ‖ G. was wt (*in Februari naar Zuid-Beveland*), mits des quellevorsts wille, dat men qualic onder off over mochte (*heen of weer kon, kon reizen*), XI dage, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 262.

QUELLIJC, bnw. Van quellen, 1e Art. *Lastig, het iemand lastig of moeilijk makende.* Het woord is (althans indien het ouder is dan de weinige bewijsplaatsen uit een lateren tijd doen vermoeden) waarschijnlijk van invloed geweest op den vorm van het bijw. qualike (quellike, quelke), waarvan sommige beteekenissen aan die van dit woord grenzen; z. ald. en vgl. het nog heden in Groningen bekende *kwellig*, een flauw gevoel in de maag hebbende (= *kwalijk*), oostfri. *kwellig, kwelsk*, ongesteld, flauw, zeeziek (Molema 233). Kil. quellick, molestus, gravis, morosus, difficilis, irritabilis; quellickheyd, molestia, morositas, intemperies. Plant. quellachtich, quellich off quellick, *fascheux, moleste, affligeant, harcelant*, molestus, morosus, affligens, vexans, odiosus, inquietus. ‖ Die quellycke sprinckhanen, die door hunne ongedurichcyt dinwoonders selve dickwils doen verhuysen, *Vad. Mus.* 3, 382 (16*de eeuw*). Zie nog een voorbeeld (van 1545) van het woord in de bet. *lastig, onhandelbaar*, gezegd van menschen bij Stallaert 2, 125. — Vgl. Plant. quellick, quellicken, *avec molestation et fascherie*, moleste.

QUELLIKE (QUELLIJC, QUELLIJCKEN). Zie QUALIKE.

QUELLINGE, znw. vr. Ndl. *kwelling*; mnd. *quellinge* (in de bet. 2).

1) Van quellen, 1e Art., Trans. — *a*) *Pijniging, marteling.* *Voc. Cop.* quellinghe, tortura, tortio, tortus. — *b*) *Kwelling, het doen van overlast aan iemand, het iemand niet met rust laten.* *Voc. Cop.* quellinghe, vexatio. Plant. quellagie, quel-

linge, molestia, molestatio, afflictio, vexatio. Kil. quellinghe, molestatio, vexatio. Van het lot, met rampen en wederwaardigheden als ondw. *Droefheid, kommer*. *Voc. Cop.* quellinghe, tribulatio (vgl. bij Dief. o. a. de glossen „peynung, pinlichkait", *en* betrubnusz, bedroevinge, bedroefnisse"). || Haerre quellinge beteekende hi met enen senleken tekene des booms die negeen vrocht en hadde, *Hs. IIde Part.* 242*b*. — Ook met den geest of het gemoed als object (vgl. ndl. „*kwelling* des geestes") en met „minne" als ondw. Men kan het woord hier ook als intr. opvatten in de bet. *lijden, pijn*. Vgl. QUELLEN, Intr. en QUELEN, Intr. || Die ghestadighe minne Jhesu is my een ghestadighe quellinghe, *Getijdeb. M.* 70*v* (*Hs. Moll* 7, 133*d*). Een goet beddekijn, daer gheen quale, dan licht alleen die quellynghe daer (*l.* der) mynnen op en coomt, *Hs. Moll* 5, 161*d*.

2) Van quellen, Intr. Hetzelfde als quelinge; z. ald. Zoo ook mnd. *quellinge*. *Lijden, ziekte, kwaal*. || (Hi) gaf hem cracht ende moghentheit over alle viande ende dat si quellinghe (*ziekten en kwalen*) gheneesen souden, *Hs. Evang., Luc.* 9, 1 (lat. *ut languores curarent*). Die quellinge die quam Benedap ... an, om dat hi also confuselic sciet van Samariën, *B. v.* 1357, 181*b* (vgl. II *Kon.* 4, 7: „*Benadad aegrotabat*" *en* 8: „si evadere potero de *infirmitate* mea"). — Ook in de bet. *zedelijk lijden tengevolge der zonde, schuldgevoel*; ook de *zonde* zelve; vgl. bij QUALE, QUELEN en QUELLEN, Intr. || Heer Jhesu, wilt ghi mi bistaen; ick ligghe in quellinghen seer bevaen belast met swaren sonden, *Profijt. Liedeb.* 208, 1. Waerlike hi hevet onse quellinghe opgheboort, *Getijdeb. M.* 103*r* (vgl. *Joh.* 1, 29: „*ecce qui tollit peccatum mundi*" en OPBOREN).

QUELLINGE, znw. vr. Van quellen, 3de Art. — 1) *Het opwellen van water uit den grond.* Mhd. *quëllunge*, scaturigo. — Ook als benaming van eene plaats bij Gorkum. Eig. *losse grond, grond waar water uit den grond welt*(?). Denzelfden zin heeft quelm; z. ald. || Dat W.... ende R.... comen ... sullen ... opter quellingen tusschen Gorinchem ende den huyse (*van Gorkum*), *Arch. v. Buren* 146. A. genomen ... van die van Gorinchem inder quellinge enen henxt, 365. Dat die quellinge ende die twischilt (*stuk land waarover verschil bestaat, een „kijfhoek"*)? vgl. mnd. *twischelinge*, tweespalt) alwege den huse van Gorinchem toebehoort hebben, *ald.* 120; zoo nog eens *ald.* — 2) *Zwelling, uitzetting*. *Teuth.* oprysyng, dyndyng, qwellyngh, swellyngh, dyckwerdyng, tumiditas, turgiditas.

QUELLOOTHUUS (Diericx, *Mém.* 2, 401). Zie CULIOOTHUUS.

QUELM, znw. m. Hetzelfde als qualm; z. ald. *Bronwel, bron*. Kil. quelme, j. quelle, scaturigo (= mhd. *quëllunge*; mnl. quellinge). Zoo nog heden in zndl. tongvallen (*Belg. Mus.* 8, 184). — Ook in de bet. *losse grond* (vla. *kwelmgrond*, Schuermans, De Bo), *grond die op en neer gaat als men er over loopt en waaruit water opwelt, grond die kwelmt*, (d. i. „die inzakt", Schuerm. 315), „driftgrond" (*Waasch Idiot.* 382). Zie een voorbeeld van 1402 bij Stallaert 2, 125 en bij Oudem. een uit Van Vaernewijck. — Ook in de bet. *hoogte van het water, waterpas*. || Eene steenine brucghe ... met lenen ende met zittinen ghespauleirt an elke zijde XIIII voete van den quelleme up waert, *Invent. v. Brugge* 3, 323. — Misschien is daaraan voorafgegaan de opvatting *water in den bodem of onder den grond*, in welken zin het woord gevonden wordt *Invent. v. Br.* 5, 314: „dies es besprec, waert dat bi toedoene van quelleme dit voors. werc niet tiene voeten diepe vallen mochte, dat enz.", en nog heden in het WVlaamsch bekend is; vgl. De Bo op kwelm: „als men in de eerde graaft, vindt men, nu eens hooger dan eens dieper, eenen weeken grond waaruit water welt: dat heet *kwelm* bij de Vlamingen, en *kwel* (*wel*) bij de Hollanders".

QUELNESSE, -ISSE, znw. vr. Hetzelfde als quellinge; z. ald. — 1) Van quellen, trans. *Pijniging, marteling, foltering*; ook *kwelling*. || (Die duvel) dede hem veel quelnissen aen, so dat ... met sinen roepen die lude worden vergadert, *Hs. v.* 1439, 12*d* (lat. bij Grässe, *Leg. Aur.* bl. 129: *statim vexatur a daemone*). — 2) Van quellen, intr. *Lijden, ziekte, kwaal*. *Voc. Cop.* quelnesse, valetudo (ook = infirmitas, Diefenb. 605*c*). || Vele der gherre die beseten waren van den evelen gheesten, die verledegden si van harre quelnessen, *L. v. J.* c. 56. Doe wouden sijn broeders sijn quelnisse vreden, *Pass. W.* 81*d* (*vgl. ald.* dat hi siec lach).

QUELSOCHT, znw. vr. Hetzelfde als queelsocht' waarnaast de eerstgenoemde vorm ook wel zal bestaan hebben. Vgl. *kwelziekte*, om Breda bekend voor „slepende ziekte" (Hoeufft 344).

QUENDEL, znw. vr. Hd. *quendel*; ndl. *kwendel*; vgl. ohd. *quenula*; mhd. *quënel, quennel, quendel*. Benaming van eene plant, lat. *serpillum*. *Wilde thijm*. Zie Dodon. 444*b*. Over den mogelijken oorsprong zie de Wdbb. van Grimm, Kluge en Franck. Plant. quendel, onse(r) vrouwen bedtstroo, wilden thymis, *serpollet*, serpillum, thymus agrestis. Kil. quendel, serpillum, matris animula, thymus agrestis. || Serpillum dat is quendel, *Medicinaelb.* 39.

QUENE (QUEEN, in oostmnl. ook QUENNE), znw. vr. Mnd. *quene*; mhd. (*quëne*) *kone* (vgl. GELLECONE; en code naast quede); ohd. *chwena*; got. *qino*; ondd. *quena* (Gallée 245); osa. *quëna*; ndl. *kween* (in eene bepaalde beteekenis); in het Hd. is het woord uitgestorven. Daarnaast got. *qêns*; osa. *quân*; eng. *queen* en (verouderd in eene ongunstige beteekenis) *quean*. Verwant is gri· γυνή; zie verder Franck op kween. Het woord heeft in het Mnl. niet meer de beteekenis van *getrouwde vrouw*, die in sommige germ. tongvallen (osa., mhd.) er aan eigen is (het Gotisch onderscheidt *qino*, vrouw, van *qêns*, vrouw van) en bij Kil. nog als verouderd wordt opgegeven („uxor, mater familias"); het mnl. quene beteekent *eene vrouw op leeftijd, eene vrouw die geen kinderen meer krijgen kan*. Vgl. Kil. „quene, mulier sterilis". || Sal ic, die een quene bin, waerliken ghebaren, *D. B. Gen.* 18, 13 (lat. *num vere paritura sum anus*; vgl. 11: *desierant Sarae fieri muliebria*). — Ook *eene vrouw van rijpen leeftijd, van ervaring en levenswijsheid*, vooral eene zoodanige, *die met de leiding of de zorg van eene andere vrouw*, ook *een jong meisje, wordt belast*, hetz. als mnl. meestersse en ndl. *gouvernante*. Het woord heeft in den regel eene ongunstige bijbeteekenis: waar er een bnw. bijkomt, is dit „*quaet, lelijc, vuul*"; eene „goede" of „scone" of „edele" quene komt niet voor. || Die quene (*van Medea*) gaet al dat sy mach ten bedde daer Jason lach, *Troyen* 618 (*ald.* 582 meestersse *genoemd*); ook 628. Die oude quene die Suete Onfaen en laet allene engenen tijt, *Rose* 4087. Hi was bevolen ere quader quenen, 3914. Die quade quene conste al tbaraet, daer die werelt mede omgaet, 3919 *var. B.* (*t.* die quene). Jenovre ... was met hoorre meesterse ... in haer kamer gegaen, ... entie verrader ... hadden die quene gemiedet ... hiermede te doen al horen wille, *Merl.* 27784; ook 27796; 27805 (die quade quene); 27811; 27821; 27826; 27898 (*ald.* 27498, 27507, 27514, 27530 meesterse). — Meestal kan quene worden weergegeven door *wijf*; bepaaldelijk *oud wijf*. *Voc. Cop.* quene, vetula; een quene, oude quene, anus; een queenken, anicula. *Teuth.* quene, en alt vijf (*l.* wijf), vetula, anus. *Harl. Gloss.* quene, anus; queenken, anicula. *Gloss. Bern.* quene, anus, vetula. Plant. een oude quene, een oudt wijf, *une vieille*, anus, vetula (bij Kil., die allerlei opvattingen van quene ver-

meldt, ontbreekt, merkwaardig genoeg, deze beteekenis, doch dat hij haar gekend heeft, blijkt uit zijne omschrijving van quenenkom, -kout, -klap, „aniles fabulae"). || Jezabel, die vule queen, *O. H. Pass.* 7, 40. Twee queenen, malicieus utermaten van sorceriën, van toveriën, *Sp.* IV^{2}, 57, 48 (lat. *due anicule*). Vrau (*meesteres*) van allen quaden quenen so mach de name wel sijn van u, *OVl. Lied. e. G.* 338, 672. Die quade quene, die niet en sliep ende diene versprac in lanc so mere, *Rose* 6778. Wat soude ons ene quene? *Alex.* IV, 251 (lat. *anus*). Doe quam daer gereden . . . ene quene, die Lanceloote nam bi den breidele, *Lanc.* II, 166; ook 179; 1275. Hoe L. noch voer henen, volgende der ouder quenen, 1269; ook 4099. Dan (*in den winter*) es die erde in dier ghebare, als oft ene oude quene ware, arm ende in crancheit groot, *Heim.* 1164. Doe sprac die oude queen, *Gest. R. f* 41*c*. Ene quene van achtich jaren, *Franc.* 10858; ook '61, '67, '88. Daer quam up haren staf ghespronghen sulke quene, die van ouden cume enen tant hadde behouden, *Rein.* I, 766. Die lelike quenen met sterken steven (*staven*, *stokken*) hadden ons so ghern ghesmeten, *Rein.* II, 6328. Du soudaen, vertsofte (*suffe*) quene, *Parth.* 8289. Die tijt . . . hadde so versoft die oude quene, dat si en wiste wat si dede, *Rose* 375. Eene oude verlevede (*afgeleefde*) quene, *Sp.* I^{7}, 67, 68. Grijs als ene oude quene, III^{6}, 59, 73 (lat. *canutam jam vetulam*; *vgl.* I^{3}, 38, 33: een steenout wijf). Ene quene van skeysers sale toonde hi groot ghelaet van minnen, II^{1}, 88, 14 (lat. *quamvis anum ac pene decrepitam*). Sijn lijf dat dochte mi recht verdweenen ghelijc den vellen van (h)ouden quenen, *OVl. Lied. e. G.* 336, 626 (*vgl. Voc. Cop.* een queene, nana: *een ingeschrompeld vrouwtje*). Dit sach daer een oude quene, een also vileinich vel, *OVl. Lied.* 142. Ghi zijt eene aerme keitivinne, ghi troot al omme als eene quene, Praet 3221. Seker, ver quenen, ic en weet met wie ghi sijt, *Pelgrimage* 124*b*; en zoo in *Pelgrim* en *Pelgrimage herhaaldelijk*. Die oelde quenne, *Kl. v. Diepenv.* 177*d*, 178*a* (*nog heden is in overijs. tongvallen de vorm* kwenne *bekend in de bet.* „halfslachtig wezen, hermaphrodiet", *N. Ndl. Taalm.* 3, 227; Draaijer 23; in andere tongvallen is daarvoor in gebruik *kween*, ook *kwee*, Schuermans, Rutten). — Spreekw. || (Die) noot doet oude quenen draven, Velth. V, 21, 39; *Troyen*, dl. 1, vs. 14154; *Ned. Kluchtsp.*^{2} 85, 5; *Spreuken* 73; Goedthals 64 (fra ald. *hatif besoing faict vieille troter*; beter „gevaar maakt zelfs oude wijven vlug"; vgl. NOOT, 2) en *Prov. Comm.* 69: „auxt ende vreese doen den ouden loopen". Gheven doet die quenen draven (*waar wat te halen is worden de stramsten vlug*), *Vad. Mus.* 1, 343, 92. — (Si) hebben meer geloofs dat hem een oude quene seit by den spinroc, dan sy doen in den priesteren, *Hs.* 113 *f.* 211*b*. Dat tantvleesch dat geten es van humoren, dewelke die quenen heten canker ende seggen onderwilen witte canker, ende onderwilen roden canker ende onderwilen watercanker, ende hieraf so en maken die auctore geen gedinkenesse, mer si spreken van cankere ende seggen wat canker es bi proefeliken redenen, *Hs.* Yp. 134*a*. Vgl. ndl. *oudewijvenpraat* en Kil. „quenencom, quenenkout, quenenklap, deliria, ineptia, aniles fabulae" en zie *QUENEN en QUENICUM. — Het woord is in enkele ndl. tongvallen nog in de bet. „oude vrouw" bekend (Gallée 25). In andere beteekent het „lastig en verdrietig vrouwmensch, eene vrouw die altijd kriept en klaagt, oude kwezel, oude jongedochter die grolt en kniest, alsof de wereld tegen haren dank stond" (Schuermans, De Bo, Corn.-Vervl.); weder in andere „een onnoozel vrouwmensch, een kwijnend vrouwmensch" (*Waasch Idiot.* 381). Kil. kent het woord ook in den zin van *babbelachtig*, *ijdel*, *wuft wijf* en *lichtekooi*, *snol*, *hoer* („mulier vana, garrula, loquax, improba, procax *et* meretrix, ang. *queane*). Vgl. De Bo 595, en voor de 17de eeuw Oudem., *Wdb. op* Bredero, en Weiland 2, 654 op kween. — Waarschijnlijk behoort hiertoe eene plaats, waar quene staat in de beteekenis (*loopsche?*) *teef*; omgekeerd wordt ook eene lichtekooi met den naam „teef" bestempeld. || Dese lude lopen toter spisen als lopende honde totter quenen, *Ned. Proza* 168 (uit *Con. Som.*, doch bij Tinbergen, bl. 288 staat „totter queriën"(?), *var.* querren (de lezing *quenen* wordt aldaar niet vermeld), ook „tot der teven").

2) *Onvruchtbare koe.* Zoo nog heden in verschillende ndl. en ndd. tongvallen. Zie Van Dale; Weiland t. a. p.; Lübben 3, 402 op quene; De Bo 595; Bezzenb. *Beitr.* 2, 232 (waar meckl. *quëne*, jonge koe, en osnabr. *quiene* worden vermeld: misschien is daaraan de geslachtsnaam *Quien* ontleend); fri. (*kween*,) *kwijn* in *hoerekwijn*, eene van nature onvruchtbare koe". Kil. quene, taura, vacca sterilis, juvenca sterilis. Plant. een quene, *vache qui n' a pas eu de veau*, *vache infertile*, taura, juvenca. Deze beteekenis zal waarschijnlijk ook bedoeld zijn met het onvertaalde quene, opgegeven in *Teuth.* naast „quene, vetula, anus", doch er kan ook mee aangeduid worden een der andere door Kil. opgegeven woorden; zie het volg. Art. || Van XXXVIII vadem snoers, dair die ossen, coeyen ende quenen an gebonden worden, *Cod. Dipl. U.* 2^{1}, 200 (*a.* 1444). III ossen om XXXI scilde; III quenen om XXXVI scilde, IIII coeyen, III veersen, tsamen om XLI scilde; VI scaep om IIII scilde, 178. Enich vleysch van ossen, koeyen, quenen, veersen, calveren, ooyen, rammen ende lammeren, *Gild. v. Utr.* 2, 100. Van elcken osse ofte quene die aldaer (*te Haarlem*) geslegen wert 4 sc., *Inform.* 12. — Samenst. quenenvleesch, -vleysch, *Gild. v. Utr.* 2, 102; vgl. *Warenar.* 545 (*queenvleesch*).

QUENE, znw. Kil. geeft als verouderd vlaamsch een woord quene op in de bet. van frock (*frac*): „laena, vestis lanea superior". Vgl. de aanh. bij Stallaert 2, 125 en Van Wijn, *Hist. Avondst.* 2, 150: „in den somere, up feestelike daghen, die vrouwen droeghen frocx, die men heet quenen, voren met amauzen, ofte met peerlyne cnoppen ghecnopt toter eerden toe". De oorsprong der benaming is niet bekend.

AANM. — Kil. geeft quene nog op in de bet. *doedelzak* („quene, *Fland.* j. moesel, tibia utricularis"). Waarschijnlijk zal dit wel bedoeld zijn in *Handel der Am.* bl. 304 (aangeh. bij Oudem. 5, 595): „met herpen en luyten, met quenen met fluyten". De oorsprong der benaming is onbekend.

QUENECUM. Zie QUENICUM.

*QUENEN, zw. ww. intr. Waarschijnlijk eene afleiding van quene, oud wijf. *Oudewijvenpraat of zotteklap uitslaan*, *revelkallen*, *kletsen*. Vgl. QUENICUM. Kil. quenen, ineptire. Misschien staat het woord op de volgende plaats. || Al seggen Fransoysen ende quenen, dat die van Bloys sijn (*afkomen*) algader van Gauloene den verrader, *Sp.* IV^{1} 66, 30 (*vgl. Brab. Y.* V, 5407: „al segghen somme favelaren, dat die van Bloes sijn . . . comen van Gaveloene (*l.* Gaveloene) den verrader"; *doch waarschijnlijk is met* quenen *hier bedoeld het mv. van het znw.* quene, *in de bet.* „oud wijf, *d. i.* „die oudewijvenpraat of beuzelpraat uitslaat, die dingen zegt welke niets beteekenen"; *vgl. bij* QUENE).

AANM. — Kil. geeft een ww. quenen op in de bet. van quelen; z. ald. („quenen, quijnen, quijlen, languere, tabescere; quenende sieckte, syntexis, consumptio, atrophia"; vgl. ook dial. *kween*, in de bet. „kwijnend vrouwmensch", boven bij QUENE). Het woord is uit mnl. teksten niet opgeteekend. Onmogelijk is een ww. quenen naast

quinen niet (vgl. *versteven* naast *verstiven*; *cleven* naast *cliven*), maar het woord zou ook, evenals het eveneens door Kil. in dezelfde bet. opgegeven quijlen ontstaan kunnen zijn door versmelting van quelen en quinen.

QUENENVLEESCH (-VLEYSCH). Zie bij QUENE, 2).

QUENICUM (QUENE-, -COM), znw. o. Van quene, 1e. Art., met een lat. uitgang; een spottende term bij de medici in gebruik, ter aanduiding van meeningen en voorschriften, onder het volk in omloop, waaraan de doktoren geen waarde hechten. *Een volks- of leekenvoorschrift* of *-recept*; ook *oudewijvenpraat*, *zotteklap*, *nietsbeteekenende volkswijsheid*. Vgl. *Hs.* Yp. 134*a* bij QUENE, 1). Kil. quenenkom (verdietschte vorm van quenicum), quenenkout, quenenklap, deliria, ineptiae, aniles fabulae. Vgl. *Waasch Idiot.* 382: „*kwenekom*, kween". || Ooc seghet een quenicom, ende licht et mach wel waer sijn som: snijt een riem in des wolves vel, ende goorder di mede wel, et sal di quite wesen doen van lancevel, van torsioen; niet en seggic dat es waer, maer dat proeven nes niet swaer, *Nat. Bl.* II, 2483 (*varr.* quenicum, quenecum). Men waent ende leec volc dat seghet, dat die puuts tonghe neemt ende leghet slapende onder des menschen hovet, dat hi cout of hi ware verdovet ende vortbringhet dat verholen es; quenicum, ghelovet mi des! VII, 850 (lat. *antiqua rusticitas!*).

QUENC (*Cron. Beyeren* 11*v*). Zie QUINC.

QUENKEN (QUYENCKEN). Zie QUINKEN.

QUENKIEREN (*Proza-Sp. d. S.* 78*b*). Zie QUINKEREN.

QUENTIJN. Zie QUINTIJN.

*QUER. Zie bij QUEREN.

QUERDEL (QUARDEL) znw. m., o. (?). Mnd. *querder*, *querdel*, *quarder*, *korder*; mhd. *quërder*, *korder*, *chörder*, *koder*, *köder*; ndd. *querdel*, *quirdel*, *queder*; ohd. *quërdar*, *chorder*, *chordir*; hd. *köder*; oostfri. *kwedder*, *kwäder*. Het woord is (of de woorden zijn) in het Ndl. uitgestorven, behalve in enkele zndl. tongvallen, waar *kwerdel*, *kweddel* bekend is in de bet. „bengels, flarden of lompen die van versleten kleederen afhangen" (Schuermans 316; Corn-Verv. 735). Er zijn hier waarschijnlijk verschillende woorden samengevallen: de beteekenissen in de germ. tongvallen zijn zoo uiteenloopend, dat het niet mogelijk is, ze ongedwongen uit ééne oorspronkelijke te verklaren; men vindt o. a. behalve de opvattingen van het mnl. woord (zie beneden): „regenworm", „lokspijs, lokaas", „kleine negenoog, lamprei, prik", „onderkin, slijm, snot"; „lap" en „lampepit" (deze bet. laat zich met de mnl. opvattingen wel vereenigen). Zie de Wdbb. van Kluge en Weigand op köder, 1) en 2); Gallée, *Andd. Wtb.* 245 op querdar; Schade op quërdar; Lexer op quërder; Lübben op querder, (querderpels,) quardelpels en querdern; Koolman op kwedder, kwäder. Het woord is vooral uit de mnl. wdbb. bekend, inzonderheid in de beteekenis *een smalle strook leer*, vooral eene zoodanige *die in de kap van schoen of laars gestoken wordt om daaraan den hak te bevestigen*, *hielleder*. Misschien berust hierop de hd. benaming *quartier*, hakleder, hielleder, waarin dit rom. woord en het germ. *querder* kunnen zijn samengevloeid. Zie Weigand 2, 415 op quartier, 2) en Schmeller[2] 1, 1396. Het woord komt in dezen zin in verschillende germ. tongvallen (mhd., mnd., ndd., oostfri., hd.) voor, en is in vocabularia vooral vertaling van „pictacium", „intercudium" en „liripipium". Zie de aanh. uit *Brevil.* bij Lübben: „pictacium, dicitur modicum coriolum, *lappe*, vel dicitur illa pars corei, dum insuta est et solet repedari, *querdel* (voor *repedari* zal gelezen moeten worden *repeciari*, d. i. „gelapt worden"; vgl. de aanh. bij Benecke 1, 861*b*: „pictacium, illa corei particula quod solee repeciate insuta est"); Diefenb. op intercudium: „coreum durum quod sutor interponit in consucione calciorum, *eyn korder* (*a.* 1482, ook aangehaald bij Benecke)", en op liripipium: „id quod sutor ponit inter soleam vel coopertorium calcei". Ook van goed en stoffen wordt het woord gebruikt; vgl. de aanh. bij Diefenb. op pictacium: „modicum frustum panni vel corei"; en de boven genoemde artikelen van Lübben en Koolman: aan de aan het Ohd. woord eigene opvatting „lampepit", zal wel de opvatting *eene strook van de eene of andere stof* zijn voorafgegaan. De beteekenissen van het ndl. woord zijn — *a*) *Hielleder*, *hakleder*; zie boven. *Teuth.* querdel an en schoen, liripipium. *Gemma* 50*r*: cleen leder aen den scoen, een quardel, coriolum (Diefenb. op corialbum). *Gloss. flam.* querdel, sutar (?); *Voc. Cop.* een querdel, intercutium. Kil. querdel, segmen corii (*een strook leer*, vgl. QUERDELINGE) *et* ligamentum calcei rude, lorum duriusculum, rudis ora calcei (*een leeren riem*, ook *leeren omboordsel*; vgl. bij Koolman de vertaling „randbesatz, saumbesatz") *et* tuberculum callosum ac durum (vgl. in *Synon. Lat.-Teuth.* „querdel *al.* kink; waarschijnlijk is dus bedoeld *een harde plek of een knobbel in het leer*; in *Kil. auct.* worden de laatste lat. woorden, hetgeen men ook eerder verwacht, bij het volgende gevoegd (*zie b*), de andere worden weergegeven door *coupon de cuir* et *laçon rude de soulier*); ald. ook querdelen, dura et nodosa fila nere, *filer dur* (het mnd. *querdern* heeft eene andere bet.) en querdelen, suppingere soleas, *quarreler* (= *carreler*, „schoenen lappen"; bij Mellema wordt querdelen weergegeven door: „coudre les semelles (*zolen*) des souliers"; vgl. ook De Jager, *Freq.* 1, 354 op querdelen); querdelsnijder, *ironice* j. schoenmaecker, schoenlapper, *quarreleur* (= carreleur, *schoenlapper*, fra. *savetier*). Vgl. Binnaert: „querdel, snipsel van leeder, querdelingen, segmenta corii (zie het volg. Art.). || Alle schoenmakers die droogh werk maken, t. w. laken schoenen, cordewaenscoenen, besaen ende drooghe calverenscoenen ende dunne schoenen sonder querdelen (*riemen*, Stallaert; of is de bet. *dikke of stevige zolen*?) sal vry ende ongehouden sijn van ennighen cuer daervan te gevene, behoudelicken dat die lappen van den voors. werck sullen ter cuer staen, *Keur der leertouwers te Diest* (*a.* 1546; *aangeh. bij* Stallaert 1, 378 op drooch). — *b*) *Knubbel*, *knoest*, *uitwas*; ook *klier*. Kil. querdel, nodus, tuber; tuberculum callosum ac durum (*zie bij a*; Kil. auct. *neud*, *bouton duret*; querdel j. kliere, tonsilla, glans, glandula). Van deze bet. blijkt niets in de andere germ. talen. — *c*) Benaming van een gebrek in geweven laken, misschien *eene oneffenheid*, *bobbel*, *dikte*. Vgl. bij *b*). In dezen zin staat queerel (voor *queerrel*, *querrel*, *querdel*; vgl. *kwerdel*, *kweddel*, *kwerrel*, *Antw. Idiot.* 735) in *Ann. Em.* 17, 174: „van verslemthede, vilain(?) smalhede van rompels, van queerels, van te zeere gheca(e)rt enz." (het woord kan hier toch niet de bet. hebben van *lomp*, *lap*, *sleter*, die het nog heeft in vlaamsche tongvallen?).

QUERDELINGE, znw. vr. *Afgesneden lap van leer*, *lederen lap*. Vgl. het vorig Art. *Voc. Cop.* querdelinghe, succisina (eig. succisiva), frusta illa que sutor abscidit de corio; hetz. als „snedelinghe van leder" (vgl. Dief. op succinea (in *Teuth.*) „des schoemekers afgesneden lappen"; ook „pletzer van solen, van soelen"; zie PLETSE). Kil. querdelinghen, segmenta corii (bij Kil. auct. met de bijvoeging *quarrelure* = *carrelure*, „nieuwe zool op een ouden schoen").

QUERE (Mieris 2, 244*b*). Andere schrijfwijze voor cuere. Zie bij CORE, de bet. *boete*.

QUEREL (QUEEREL, *Ann. Em.* 17, 176). Zie QUERDEL.

QUERELIE. Zie het volg. Art.

QUERELLE (QUERELE, QUARELE), znw. vr. Van ofra. *querelle*; vgl. fra. *querelle*, lat. *querela*, eng. *quarrel*. *Klacht*, *beklag*. || Snachts so coomt die quareele (*van de vrouw*): mine ge-

burnede heeft alde eere . . ., waer so ic bem, . . . ic hebbe donwerde, *Sp.* I², 2, 32 (*var. L.* querele; vgl. Vinc: *per totas noctes garrule conquestiones*). — Daarnaast komt ook een vorm querelie voor (in Vlaanderen ontstaan, als poelie e. a.; zie ald.), waarvan de bet. niet duidelijk blijkt. Misschien is zij *gebeden*, *verzuchtingen* (vgl. Duc. *querelae*, preces, gemitus pii). || Dat men wel een deel der voors. somme mach employeren in rente up tlant, omme . . . tlandt te helpene, ende de vianden uuter (*l.* uuten) lande te weerene, ende also mids der gracie Gods ende der goeder querelie dit goede landt te bescuddene van obpressen ende te bevryene van eeuweger ketivichede, *Ann. Em.* 14, 332 (*a.* 1488).

QUEREN (QUEEREN), zw. ww. trans. en intr. Vgl. hd. *durchqueren*, eng. *to queer*, dwarsboomen. Van *quer, bnw., eng, *queer*; hd. *quer*, waarvoor de gewone germ. vorm is mnl. *dwer*, *dwar* (zie DWERREE en bij DWERS), en vgl. Kluge op zwerch), mhd. *twer*, bnw. (ook *twer*, vr. znw. = hd. „quere"). Het woord is dus te vergelijken met dwersen, waar mede het ook gedeeltelijk in beteekenis overeenkomt.

I. TRANS. — *Op den verkeerden weg brengen*, *verleiden*, of *tegenwerken*, *van het goede afhouden*. Vgl. ONTWEGEN, 1). || Weder datse (*verzoeking*) nature sent, so vleesch, so weerelt, so serpent, dat die ziele queert, *Wap. Rog.* 1822. Maer die hem laet den duvel (*dat.*: *door den duivel*) queeren, die ziele van hem sal hi verteeren, 244.

2) Met eene zaak als obj. *Van zich houden*, *verwijderd houden*. Vgl. bij Intr. en ONTWEGEN, 2). || Ic ne can mi niet beneeren (*redden van het eeuwig verderf*), of ic ne machse (*verzoeking*) queeren, *ald.* 1609.

II. INTR. — *Zich afhouden of verwijderd houden van*. Vgl. hem dwersen van en ontwegen, intr. || Van den tormente zuere, die den ghenen sal ghebueren die noynt van quaet doene querden, *ald.* 1851.

QUEREN, znw. Zie het volg. Art.

*QUERIE (QUERRE), znw. vr. Het woord moet be teekenen *teef*, doch is onverklaard. Zie bij QUENE, 1e. Art., 1) op het einde (*Con. Somm.* bl. 288).

QUERNE (QUEERNE, QUAERNE, QUEERN, QUAERN, QEEREN, QUAREN), znw. vr. Mnd. *querne*, ook *quernemole*; mhd. *kürne*, *kürn*, *kurn*; ohd. *chirn*, *chirna*; ondd. *quern*, *querna* (Gallée 245); ags. *cweorn*; eng. *quern*, ofri. *quern*; noordfri. *quern*; ndl. dial. *kweern*; eng. *quern*; got. *quairnus*. Het woord is in het Hd. uitgestorven en komt ook in *Teuth.* niet voor. Over de verwanten buiten het Germaansch (Slavisch) en over den mogelijken oorsprong zie Franck en Vercoullie op kweern. *Handmolen*. *Voc. Cop.* querne, mola. Kil. querne j. handmolen, *zonder vert.* Plant. querne, *un moulin à bras*, moletrina; quernen, *mouldre au moulin à bras*, moletrina molere vel elidere. Voor de hedendaagsche tongvallen vgl. De Bo op kweerne, kwerne (ook overdrachtelijk gebruikt in de bet. *gebit*); en kweernen, kwernen (ook in den zin van *met de tanden malen*, *herkauwen*, „kwerrelen"; ook Schuermans op kweernen, kwernen); *Antw. Idiot.* 734; *Waasch Idiot.* 382; Van Dale⁴ 902 op kweern en kweernen. || Eenen aermen, die hadde gemalen up enen zondach an eene querne, dien was thout andie hant verheelt, *Sp.* III⁸, 33, 61 (lat. *cum in mola farinam conficeret*, *manum qua molam rotabat aridam subito offendit*). In kelneren . . . waren querne, III², 9, 8 (*vgl.* 16: die daer quamen om broot; lat. *cum essent mole in locis subterraneis substitute*); ook 22; 32 (*vgl. vs.* 46 die pesterie, *bakkerij*). Enen ouden man, die . . . stont ende moel an ene quaren (: te waren), III⁴, 26, 3 (lat. *molam manu vertentem*). So verhuerde hem Plautus te Rome bi eenen backere om een queerne oft hantmoolen te malen, *Proza-Sp.* 116*b*. Een mostaertmeulen (= mostaertsquerne, *Froissart* 2, 225), een querne, *Gesch. v. Antw.* 2, 646. In den kelder een querne, *Geld. Maandw.* 1, 102. Een querne (int brouhuyss), 2, 88. Voir II quairnen III gulden, *Oorl. v. Albr.* 248. Men laet den hont in, hi gaet op die quern, *Hor. Belg.* 9, 32, 503 (*vgl.* Harreb. 3, 228). Ooc voerde hi van Yberne pestier ende querne, smessen ende ander ghemac, *Brand.* 113. Dat men tcoorn in enen mortier te breken plach, eer datmen vander quaern of oock vander molen te segghen wist, *Barth.* 616*a*. Zie nog verscheidene voorbeelden van querne (op ééne plaats met „rosmeulen" verbonden) en een van quernmolen (ook *Gemma* 125*r*: een quernmolen, molacrum; vgl. boven de aanh. uit Lübben) bij Stallaert 2, 125. — Voor het gebruik van het woord in de 16de eeuw zie *Kantt. Statenb.* op *Matth.* 24, 41 (Harreb. 3, 228; bij De Jager, *Versch.* 2, 274 niet vermeld). Zie ook eene aanh. uit Cats bij Oudem. 3, 592 en uit het *Groot Placcaatb.* („handtmolens, quarens en andere instrumenten, daer mede sy luyden het harde koorn . . . malen") in het *Ndl. Wdb.* op handmolen. Nog in eene wet van 1833 komt „quaren of handmolen" voor (t. a. p.).

*QUERNEN, zw. ww. trans. en intr. *Met een handmolen malen*. Het woord, dat in verschillende zndl. tongvallen bestaat (zie bij QUERNE) is uit het Mnl. niet opgeteekend, maar het kan er bekend geweest zijn. Vgl. mhd. *kürnen*, malen, zermalmen. Ook bij Plant. (zie bij QUERNE).

QUERNSTEEN (QUEERN-, QUEREN-, QUAREN-, -STEIN), znw. m. Mnd. *quernestên*; ondd. *quirnstên*; eng. *quernstone*, mhd. *kurnestein*; *De kleine molensteen*. || Den grooten muelensteen . . .; den cleenen muelensteen, die men heedt querensteen, Stallaert 2, 125 (*vertaling van een toltarief van* 1199). Een paer quarensteene, *Z Vl. Bijdr.* 5, 39 (*vgl.* 107, *alwaar uit een ander toltarief de samenstellingen* huisquernen *en* tafelquernen *worden aangehaald*). Moolensteenen, quaernsteenen, slijpsteenen ende al hertstene, *R. v. Utr.* 1, 120, 70. Van elken molensteen I o., van quarenstenen niet, 1, 32. Die tolle van den . . . moolenstenen, queernstenen, *Cod. Dipl. U.* 1¹, 23 (*a.* 1399). Vier quersteijne . . . een olde plack, *Overijs. R.* 1¹, 203. Een paer molensteenen . .; ende van quarensteenen ende van handmolen, *Lett. N. W.* 6, 87 (*uit een aardenburgsch toltarief*). Van eenen molensteen, . . . eenen slijpsteen, . . . eenen quaernsteen, Mieris 1, 454*b* (*a.* 1285; *Oorkb.* 2, 247*a*; V. d. Wall 1, 74). Van I last molensteen . . . van I last querensteen, V. d. Wall 1, 76 (*a.* 1287). Zie nog twee voorbeelden bij Stallaert 2, 125.

QUERRE. Zie bij QUERIE.

QUESLIJC. Zie QUETSELIJC.

QUESPEL. Zie QUISPEL.

QUESSEN. Zie QUETSEN.

QUESSINGE. Zie QUETSINGE.

QUEST, znw. m. Van lat. *quaestus*. *Winst*. || So wat vader of moeder gewin neemt of quaest (*spelling van het lat. woord*) doet vanden zonde van huerl. dochtere, die sal men stellen up de kaecke, Wiel. *Instr.* 144, 466.

QUESTE (QUEESTE) znw. vr. Van ofra. *queste*; fra. *quête*; eng. *quest*. Eene afleiding van ofra. *querre* (lat. *quaerere*, fra. *querir*). *Nasporing*, *opsporing*, vooral in de ridderpoezie, *een tocht tot opsporing van den eenen of anderen op avontuur uitgetogen ridder*, *of van de eene of andere kostbaarheid*, bovenal *van het graal*. || Lanceloot seide; nu biddic u . . ., dat gi hier af nimane (*l.* niemanne) niet ne geseet vor dat gi siet hoe mi mine queste (= aventure) sal vergaen, *Vad. Mus.* 4, 322, 353. Hi (*die dat gedaan krijgt*) sal inden altemale die hoge queste vanden grale, 4, 317, 187. Dat sine (*Perchevael*) souden soeken jaer ende dach, hine worde eer vonden, harentare, ende dat si ten inde vanden jare ten hove souden wederke-

ren: desen eet plagen die heren te doene, die uut Arturs hove voren in questen, *Lanc.* II, 1738. Wi sijn geporret . . . in die meeste (*grootste, moeilijkste*) queste die mach sijn . . .; om enen ridder, daer wi niet af ne weten bloot weder hi levende si so doot, 2305. So soudic u . . . wel raden nu met ons varen . . . in die queste, dat wine vonden, 2311. In u queste en comic niet nu, ine hebber niet te done . . . ende ic en hebs genen orlof mede, 2325. Keye antworde dat hi woude in die queste porren gereet (nl. *Lanceloot zoeken*), 2556. Ic wille wel geselle wesen van der questen, 2885; ook 25978; 26008; 30759. Sander dages als hi hadde gehort messe, vor hi in die queste vort, 4809. Ic sochte, seidsi . . ., minen broeder, die de queste hevet bestaen, 7807. Mi dunct dat ic nu wel keren mach; ic hebbe gedaen . . . van deser questen al mijn gelof, 16452; ook 43248. Dat hi de queste soude varen van Lancelote, 36069. Dat belooft was in die sale die queste te soekene vanden grale (= die queste van den grale te soekene, *het graal te zoeken*), III, 789. Doe daer elc riddere hadde geseit van sire queste die waerheit, alsoo alsijt hadden gesien van hen selven ende anderen gescien, si worden daer in gescrifte geset, 11135; *e. e.* — De Vries wil (*Taalz.* 158 noot) aldus lezen, *Flor.* 1368, in plaats van „grote coenheit", welke lezing door Moltzer in den tekst is opgenomen, doch het woord is te zeer tot de boven genoemde ridderavonturen in de britsche romans beperkt, om het als het vereischte woord op de plaats in *Flor.* te beschouwen; ook is er in de lezing van het hs. niets dat het vermoeden wettigt en de verandering is dus bloot willekeurig. Vgl. COENHEIT, 2).

QUESTEERRE (QUESTEERDER, QUESTEERT), znw. m. Hetzelfde als ofra. *questeur*, fra. *quêteur*; lat. *quaestorem*, mlat. *quaestiarius* (daaraan zou een mnl. **questier* beantwoorden); vgl. eng. *quester*, speurhond. *Questeerre* zal wel eene analogievorming zijn, en wel eene afleiding van *queste*, inzameling; mlat. *quaesta*, mendicatio, *quête* (Duc.[3] 5, 589*a*), want een mlat. **quaestiator(em)* is niet aan te wijzen; questeert zal gevormd zijn onder den invloed der woorden op -aert (vgl. ndl. *zoeterd*, *lieverd*). *Geldschraper*, *inzamelaar van* (*liefde*)*giften*. *Voc. Cop.* questeerre, questor. ‖ Den ghenen die prediken om ghelt, ende hueren twoort Gods om voort te vercopen, als dese (*de tegenwoordige*) questeerts, die ommelopen ende loven aflaet ende scelden quite al tsmenschen sonden om een mite, *N. Doct.* 406 (*var.* quisteerder, *l.* questeerder, *d. i.* questeerre). (*Zeldzaam is*) een questere sonder lieghen, *Belg. Mus* 10, 119, 41 (*var. Tijdschr.* 12, 175 questeerre).

QUESTEERT. Zie bij QUESTEERRE.

QUESTEN (QUEESTEN), zw. ww. intr. en trans. Eng. *to quest*. Van queste, z. ald. en vgl. QUEESTEN.

I. INTR. — *Avonturen najagen*, *dolende ridders navolgen* (?). ‖ Die gheen die speelliede, araude, tuusschers cleeder, paerde of goet ghift, of met jaghen ende queesten ende met ander wildicheit overbringhen, *Eng. Ass.* 1, 117. Ooc is hoorre vele die veel arbeits doen mit horen live, te riden ende te queesten, *Macht. Vis.* 93*b*.

AANM. *Con. Somm.*, uitg. Tinbergen, bl. 248: „hi (*de nijdigaard*) rijt, hi jaecht, hi *queest*, hoe hi haren (goeden) name verminderen mochte", heeft eene variant: „si jagen, si *ketsen*", dat hier de ware lezing schijnt. Vgl. KETSEN en zie QUETSEN, 2de Art.

II. TRANS. — *Onderzoeken*, ook *nasporen*. ‖ De waerheit wil zy (*de rederijkkunst*) queesten ende dat in spijt van alle diet benijt, *Vad. Mus.* 5, 350. — Vgl. QUESTINGE.

QUESTEREN, -IEREN, zw. ww. intr. *Geld bijeenbrengen*, (*liefde*)*giften inzamelen*. ‖ Die wel questeren can ende vele bejaecht, hi es wel ontfaen, Ruusb. 2, 192 (*var. Ned. Proza* 71* questieren).

QUESTERIGE, -IGGE, znw. vr. Het vr. van questeerre; z. ald. *Zij die geld ophaalt of inzamelt*, *inzamelaarster*. ‖ Ghy dunct my zijnde een niewe questerighe, thoont my uwe commissie, *Pelgrim* 32*a*.

QUESTIE (QUESTI), znw. vr. Mhd. *questje*. Van ofra. fra. *question* (lat. *quaestionem*) met latiniseering. Ndl. *quaestie*, *kwestie*. *Eene vraag*, bepaaldelijk *eene moeilijke vraag*, *eene quaestie*, *een vraagstuk*, *een probleem*. *Voc. Cop.* questie, questio; een questie, probleuma. Kil. questie, quaestio. Plant. questie oft vrage, *question*, *demande*, quaestio, quaestiuncula. ‖ Haer questiën gaen solveren, *Vrouw. e. M.* IV, 60. Dus hadde die jonchere alreêerst opheven sine questie, die hi gaet gheven eere joncfrouwe, dat sise onbinde, 61. Berecht mi . . . een questie, 66. Ene questie, *titel van een gedicht Vad. Mus.* 1, 317 (*waarop bl.* 318: de antworde hier af). So groot was van hem de mare, dat die hoocheit sendde aldare van Rome om alsulke noot te ontbindene die questie groot, *Sp.* III[2], 50, 31. Al die donker questiën die daerin (*in de schrift*) verworren laghen, ontbant si cleerlike, *Christ.* 1308. Op ene tijt vraechde die weerdige vader here Florens den bruders ene questi, *Coll.* 192*r*. Menege questie . . . was dien coninc optien dach gevracht, des hi so hi best can berechte, *Cass.-fr.* 135. — Ook *de behandeling of oplossing van*, *het antwoord op een vraagpunt of vraagstuk*. ‖ Gelijc dat broeder C. v. L. seit in eenrande questie, *Hs. IIde Part.* 3*b*. Ooc hebbe ic met (*bij*) wisen ouden meisters van der audienciën questie ghegeven ende sentenciën (*op een examen*) ende was in loien licensiert, *Rein.* II, 4040. — Ook in de bet. *verschil*, *verschilpunt*, ndl. *kwestie*; eig. *onzekerheid van of twijfel aan het goed recht van eene van twee uiteenloopende of tegenstrijdige meeningen*. Vgl. Plant. in questie stellen, *mettre en different*, quaestionem afferre, in controversiam deducere, rem in disceptationem et controversiam vocare. ‖ Van der questie gheweest tusschen de ghebueren . . . ter causen van eenen (h)ulaete die de selve B. dede decken met stroode, tghene by de voorgheboden es verboden, Dierícx, *Mém.* 2, 10 (*a.* 1465). Daer de borchmeesters . . . vergadert waren omme te handelene zekere questie aengaende der pointinghe, *Invent. v. Br.* 5, 205 (*a.* 1430).

QUESTINGE (*Sp.* II[1], 7, 52). Zie QUISTINGE. Omgekeerd vindt men *quisteerder* voor *questeerder*; zie QUESTEERRE.

QUESTINGE, znw. vr. Van questen, 2). *Onderzoek*. ‖ Vor questinghe an Herderwijcsche placken, die onse scepen sagiren (*assayeeren*) lieten 2 s., *Rek. d. Cam.* 4, 223.

*QUETEN (*Harl. Gloss.* verdinghen *vel* queten, deliberare). Er zal wel quiten gelezen moeten worden.

QUETEREN, zw. ww. intr. Hetzelfde als quetteren. *Snappen*, *snateren*, *kletsen*, ook in den zin van *onzin verkoopen*. Kil. quetteren, garrire, inepte loqui, strepere, obstrepere, argutari; quetterer, garrulus. Zie voorbeelden van *kweteren* en *kwetteren* (ook *kwitteren*) vooral in de bet. „schetteren" bij De Jager, *Freq.* 2, 309 en vgl. Gallée 25: „*kwetren*, zingend snappen (van vogels)"; *Antw. Idiot.* 735: „*qwetter*, vrouw die veel kwettert". Bij Schuermans staat *kwetteren* vermeld in de bet. „snoepen". Het bestaan van het door Kil. genoemde stamww. quetten („quetten et quaeden veteres Teut. dixerunt pro „loqui") is aan twijfel onderhevig: Kil. zal bedoelen queden (z. ald.), waarmede queteren niets te maken heeft (ook De Jager brengt ten onrechte *queteren* tot „queden"). Van een ww. quetten in dezen zin blijkt niets; op de eenige plaats, waar een woord *quetten* voorkomt (*Vaderb.* 205*b*: „sij hadden kokers hanghende aen den hals

ende sy *quetten* hare slappe booghen"), zal gelezen moeten worden *quekten*, van quecken, hetzelfde als queken; zie ald. en QUICKEN. Waarschijnlijk berust queteren (quetteren) op klanknabootsing. — Vandaar

QUETERINGE, znw. vr. — 1) *Gebabbel*, *gesnap*, *geklets*, ook *onzin*, *kletspraat*. ‖ Dat wy segghen van reynen dinghen houden sy voor queteringhen, ende dat reyne minnen oirde niet en is dan schone woorden, *MLoop* II, 1755. Welke loogen van vele manieren sijn: sommighe sijn worde in boerden voort ghebracht om ghenoechte of corttinghe des tijts sonder ernste alse fabulen ende bijspelen ende oec ander ghelijke queteringhe, *Blome der doochden*, bl. 35. Ic en wil dese penitencie niet doen: het is altemael queteringe, ic en wil doch dese sonde niet laten, *Con. Som.* 19*a* — Ook *zotternij*, *zottigheid*. ‖ Daer uut wast een ghecke queteringhe van heimelic bi enen te wesen ende te cussen, . . . ende comet dan dicke totter daet, *Con Som.* (uitg. Tinbergen), bl. 275. (*De steen jaspis*) wederstaet tovernye ende alsulke queteringe, *Barth.* 551*b* (lat. slechts *incantationibus resistit*). — 2) Waarschijnlijk is de beteekenis *geknoei*, *knoeierij* op de volgende plaats. ‖ Waer eenigh wijff, die heymelijck buyten weeten van haren man yet kofte ende in sijn profijt niet en quame, bij sulcker sammelinge of queteringe en mogt een man niet meer verliesen dan 4 d, *O. Vaderl. R.* 4, 387, 66 (*a.* 1448; *ald. ook*; „weder dattet koopmanschap is geweest . . . of dattet heymelijcke sammelinge is geweest"). Indien de boven gegeven verklaring juist is, dan kan men voor de identiteit met het onder 1) genoemde woord het feit aanvoeren, dat ook andere ww. de begrippen „snappen, snateren" en „met water morsen" vereenigen (vgl. PLUDEREN): de beteekenis „knoeien, oneerlijk zijn" moet zich alsdan uit deze laatste opvatting hebben ontwikkeld (vgl. een soortgelijken overgang bij *knoeien* en *morsen*).

QUETS, znw. m. en o. Van quetsen; z. ald. Ook QUETSE (QUITSE), znw. vr. en m. (vgl. *quel* en *quelle*). De woorden zijn op verschillende wijze gevormd, maar kunnen niet goed meer gescheiden worden; naast het oorspronkelijke quets kan een door apocope uit quetse gevormd gelijkluidend woord hebben bestaan, en ook de geslachten loopen dooreen.

1) *Kwetsing* in eigenlijken zin, *verwonding*; ook in het algemeen *het toebrengen van het eene of andere lichamelijke letsel*, *ook zonder dat er eene wond is*; *het bezeeren of kneuzen van het eene of andere deel van het lichaam.* Vgl. Stallaert op quetse, *a*). Kil. quetse, *Fland.* j. wonde, vulnus, laesio; offensio. Zoo ook wvla. *kwets*, *kwetse* (De Bo 596). ‖ De steenwaerdere mach den gevangene . . . slaen in boeyen ende in yseren naer zijn discrecie, zo gracelic nochtan dat hijt verdragen moge zonder quets, Wiel. *Instr.* 129, 374. Waer dat de gevangene rebelleerde ende dat de . . . dienaers . . . in die rebellie hem quetsteden, zij en zouden in dien quets niet gehouden zijn, 125, 343. De quetse van desen gescichte, *Blisc. v. M.* 1463 (*hier in figuurlijk verband*). Dese duve vlooch metter wonde tot haerre ghespele, om ter ghezonde der quetze te commene, *O Vl. Lied. e. G.* 401, 146. Daer tquets gheschiede, *Boeth.* 6*b* (*ald.* int voorhooft ghequetst zijnde). Dat hy nemmer en mochte staen van quetssen, die hy in de beenen ende in de armen ontfanghen hadde, *Cron. v. Vlaend.* 2, 134. Dits goede salve ende dorgaende jeghen alle quetse sonder wonde, *Hs. Serr.* 14, bl. 69. — Dan saltu peinsen hoe di dijns liefs (*Christus*) ghesichte int herte scoot met sulken scichte, dune mochts den quetse niet ghenesen, dune moest (*l.* moestse *of* moestet) aenzien of daerbi wesen, *O Vl. Lied. e. G.* 530, 372.

2) *Het eene of andere lichamelijk ongemak of lijden*, *ziekte*, *kwaal*, ook wanneer dit niet op gewelddadige wijze is veroorzaakt. Kil. quets, *vetus*, malum; quetse, malum, dolor. ‖ Men moet vóór alle werc eerst den quets ontdecken (*openbaren*) ende dat ghedaen medicine nade diversheit der mesquame nemen, *Boeth.* 18*d.* Bestu ziec, . . . tooghe dijne quetse, *ald.* Ghef dijnen quets te kennene, ic bem die dij ghenesen wille, *ald.* De meester opent onderwijlen den lichaem, omme dat hij deur de wonde van buten den inderliken quetse ghenesen soude, *ald.* Ic come u vragen na die over sware mesquame van minen . . . vader Adame (*die zijn einde voelde naderen*), ocht enege medicine tot dien bij gracie tsheren sal gescien: sier quetsen naem hi geerne bet (*in bet. overeenkomende met* name hi gerne bate), *Blisc. v. M.* 752 (*vgl.* 761: „dat hi sire qualen die hem let gecrigen sal gesondichede", *en* 769: „daer sal Adam . . . bi werden verlost sijn ongemac"). — Als dat ghedaen is, sol de pacient ruste hebben van al horen (*der pokken*) mester (*ks.*) quitssen (*het door de pokken veroorzaakte ongemak*, *de voor het lichaam nadeelige of pijnlijke werking der pokken*) ende van grooten deeren, Jan Yp. 149. — God sendt onderwijlen den meinsche jeghentheit van buten toe, om dat hij den quets, dats de sonden van binnen, der bij ghenesen soude, *Boeth.* 18*d* (*hier gebruikt van eene zedelijke kwaal*).

3) *Het benadeelen van iemands belangen*, *het toebrengen van schade aan iemand*, *nadeel*, *schade*. Vgl. QUETSEN en Stallaert op quetse, *b*). Hier is quets veel gewoner dan quetse. ‖ In grooten achterdeele van den vremden coopman ende . . . in grooten quetse van den insetenen van deser stede ende . . . vander neeringhe, Dierícx, *Mém.* 2, 123 (*a.* 1458). Dat zy in den name van der stede daghelicx de kerke vors. in grooten quetsen ende achterdeelen orboren, 107 (*a.* 1429). Dat alsoo ghesciede, was om in stat (*l.* in tstat *of* in die stat) ruste te vuedene ende vrede sonder quetse oft prejudicie . . . van den rechten der selver stat, *Brab. Y.* VII, 12091. Twelke comt ten grooten quetse, verminderthede ende achterdeele van der coopmanschepe, *Cout. v. Brugge* 2, 115. (Te) huerleeder grooten quetse, scade ende achterdeele, *ald.* Dat es ten grooten quetsse van den ghemeenen inzetenen van der stede, *Ann. Em.* 14, 118 (*a.* 1488). Ten minsten quetsse ende ten meesten oorbare van den prince ende van den lande, 13, 151 (*a.* 1488). Daertoe te willen voorsien te minste (*l.* ten minsten?) quets van (*l.* van der) steden oft van goeden, *Keurb. v. Haarl.* 124. Ten meesten oorbaer ende prouffite ende ten minsten quetse, scade ende laste van den ingeseten, *Inform.* 511. Datmen de voors. Leede delven sal ten meesten orbuere, proffijte ende mintsten quetste (*l.* quetse) ende grieve van elken, *Vad. Mus.* 4, 109*a* (*a.* 1438). (*Er wordt verboden*) met ballen in polyen te slane (*een niet nader bekend balspel*) achter den straten van deser stede, omme quets ende grief, datter of ghebueren mochte, te schuwene, *Invent. v. Br.* 6, 480. Hets schiere gheseit daer groot quets an leit (*waarvan de gevolgen zeer nadeelig kunnen zijn*, *dat heel wat kwaad kan stichten*), *Boeth.* 44*d.* Dat bi dien . . . enich grief ofte quets toe quame, *aangeh. Invent. v. Br.* 296 *op* quets. Dat wy, aenghesien dat de vorn. kerke ende clooster zijn binnen den Ghendschen . . . gheleghen, ende zonderlinghe dat de vors. quetse (*aangerichte schade*) ende ghedreech orsprone hebben by eenighen van onzen poorteren . . ., de zelve kerke . . . in onze speciale protectie . . . ghenomen hebben, *Cart. Groeninghe* 61 (*a.* 1425). — Ook in de bet. *onaangename of ongelukkige toestand*, oorspronkelijk wel ten gevolge van eene aangerichte schade of een toegebracht nadeel. ‖ Overmete den quets der dijne (*de treurigheid*, *het bedroevende van al het aardsche*?), taxeert ende grootst (*van* grootsen? d. i. *begrooten*, *overwegen*) dinen vaer, dune suls noch groot noch standich vinden so wat dattu hier meist ontsies,

Boëth. 220c. — In eene aanhaling in *Invent. v. Br.* Gloss. 296 (uit de 16de eeuw?) schijnt het woord te staan in den zin van *eene ongelukkige of vreeselijke gebeurtenis*; „doe gheschiede een groot messchief ende een deerlic quets . . .: daer ghebuerde dat een dochterken van 6 jaren stak doot een jonc kint van twee jaren" (de bet. *verwonding* zal hier wel niet bedoeld zijn).

QUETSELIJC (*QUETSLIJC, QUETZLIJC, QUESLIJC), -LIC, -LEC, bnw. Mnd. *quetselik*. Van quetsen; z. ald.

A. In actieve opvatting. — *a*) *Kwetsend* in eigenlijken zin, *iemand eene verwonding toebrengende*, ook van een wapen gezegd. Kil. quetselick *vetus*, vulnificus; quetselick sweerd, *vetus* ensis vulnificus. — *b*) *Nadeelig*, *schadelijk*. Vgl. QUETS, 3) en QUETSEN, 4). || Overmits de grote schade ende verlies, die de goede liede . . . dagelijx . . . liden mids den vreemden munten van gelde (*muntspeciën of muntstukken?*), die seer scadelec ende quetselec sijn, *Vad. Mus.* 3, 50 (*a.* 1412). Datmen dese drie afgoddinnen (*de Furiën*), bet duvelinnen, met serpenten wel verwapenen (*afbeelden*) mach, omme de quetselijke venijne, die zij int herte der meinschen stieren, *Boëth.* 198*b*. Slapen te ontide is zeer begripelic ende quetselic, *Sp. d. Sonden* 8551 *Opschr.* Hoe bedriechlic ende quetselic dat voorspoed es, *Boëth. Index* VIII*d*. Hoe overtullicheit quetselijker es dan eenich zweird, *ald.* IV*c*. — En laetwi nyement geven enich quetselic hinder (*eenigen voor hem schadelijken of nadeeligen overlast aandoen*), *Getijdeb. S.* 77*a*. Ontfenc ic quetselike sake, ic en iesch des ghene wrake, *Sp. d. Sonden* 14043. — Met den 3den nv. van den persoon of der zaak of eene voorzetselbepaling. *Schadelijk of nadeelig voor iemand of iets.* || Morselen die di sijn so pestilens ende so onnatuerlic ende so quetselic, *Pelgrimage* 98*b*. Alselke (boeke) sijn den leeken herde sorgelec ende deerlec oft quetselec of scadelec, *Hs. IIde Part.* 4*c*. Dat si gade (*Gode*) bidden om dingen die hem niet nutte en sijn of ooren evenkersten queslic, *Proza-Sp. d. Sonden* 56*d* (*Sp. d. Sonden* 7586: dinghen die hem selven hinderlic zijn of quetselic haren evenkerstijn). Si hebben oock crancke zenuwen ende hersenen, den welcken den wijn seer quetselijck is, *Reg.* 7*d*. Hoe de hoofden bachten casteele, . . . de ganghen van keyselen ende steenen van der Sluus te gane ten laechsten watere . . . quetselic zijn der vaert, *Invent. v. Br.* 4, 370 (*a.* 1420). Want si van Gode werden geplaget, die quetselic zijn ten armen waert (*den armen overlast aandoen, wreed of hardvochtig jegens hen zijn*), *Sp. d. Sonden* 4308. Dese naervolgende (nl. *buitenlandsche*) personen, de welke men bevant onder dandere omme(?) de ingheboorne vanden lande . . . in faiten van coopmanscepen meest quetselic zijnde, *Cout. v. Brugge* 1, 505. — Een huerman en zal zijn gehuerde huys of erve nyet voort verhueren dan denghenen die derselver huysinge nyet meer quetselick wesen en sal (*daaraan door de bewoning niet meer schade zal toebrengen*) dan hij principale huerman gedaen soude hebben, *R. v. Utr.* 2, 385, 10.

B. In passieve opvatting. — *a*) Van personen. *Kwetsbaar. Voc. Cop.* quetselec, lesibilis; quetseleke, ledibilis. *Teuth.* quetzlick, ledibilis. — *b*) Van zaken. *Wat gemakkelijk kan beschadigd worden, breekbaar, teer*(?). *Teuth.* qwetzlick, droenlick, schudlick, quassabilis (vgl. Kil. quetsen, quassare, conquassare, rumpere).

QUETSELIJCHEIT, -LICHEIT, znw. vr. *Schadelijkheid, nadeeligheid, schadelijke of nadeelige invloed.* || Welker gheselscap overmits quetselicheit haerre wanseden of overmits moynisse of quellinghe der gheenre die tot haer gheselscip of maescap horen . . . scadelic mochten worden, *Hs. Kloosterr. A.* 22*r*. Vgl. QUETSELIJC, A, *b*).

QUETSELIKE, -LIJC, -LIC, bijw. *Op eene wijze die het lichaam kwetst of wondt, zóó dat wonden of kwetsuren veroorzaakt worden.* || Dijn luchterhant gruwelic doorslagen, . . . dijn rechter arm quetselic doorspannen, *Hs. Moll* 3, 197*v*.

AANM. — Kil. heeft een bijw. quetselick in de bet. *op eene anderen kwetsende wijze, kwaadaardig, kwaadwillig* („maligne, malitiose, perverse"). Vgl. QUETSEN, en QUETSELIJC, A, *b*). Hij leidt dit af van een nergens elders gevonden bnw. quetsch, quets, quaets, malus, nocens, malitiosus (ook „quetscb-(h)eyd, malitia, malignitas, perversa voluntas"). Zoo ook in Kil. auct. en bij Mellema. Waarschijnlijk heeft Kil., verleid door de voor hem vreemde beteekenis „benadeelen, schaden, iemand overlast aandoen" gedacht aan een met quaet verwant woord, nl. **quaetsch*, *quaets* (den laatsten vorm geeft hij op naast *quetsch*, *quets*).

QUETSEN QUETSC(H)EN, QUETZEN, QUEETZEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *quetsen*, *quessen*, *questen*; mhd. hd. *quetschen*, ook mhd. *quetzen*; ndl. *kwetsen*; ond. *quezzon*; fri. *quetzen* (Epkema 365); vgl. ofri. *quetsene*, „kwetsuur". Daarnaast mnd. *quetten* in dezelfde beteekenis. Voor de afleiding zie de Wdbb. van Franck en Kluge; ook *Taal en Lett.* 15, 130.

I. TRANS. — 1) *Kwetsen, wonden, eene wond toebrengen aan het eene of ander lichaamsdeel, verwonden.* Met den 4den nv. van een persoon. *Voc. Cop.* quetsen, ledere, illidere; ondertusschen quetsen, interlidere; ghequetst, sauciatus; ghequets(t), lesus, illisus, cruentatus. *Teuth.*[1] qwettzen, wonden, wemen, ledere, vulnerare, plagare, plagiare; qwettzen allentelen, interlidere; ongeqwetzt, illesus. Kil. quetsen, wonden, vulnerare, laedere, sauciare. Plant. quetsen, *blesser*, *navrer*; yemanden int hooft quetsen, *blesser aucun en la teste*, aperire caput alicui; hem selven quetsen, *se blesser*, noxam capere. || Soo wie den anderen quetzet in den brande mit enigerhande instrumente in vechtelicken saicken, *Fri. Stadr.* 125, 210. Dat een scepen . . . den anderen blaew of bloedich qwessede, *R. v. Zutf.* 142, 16. Enen gequesten ridder die dair sterf, *Oorl. v. Albr.* 164. (Die) onder wege vanden vyande gevreest ende geqwests wort, 256. Alzoo dat hijt (*de aanvaller het*) been argent quessende, *R. v. Nederst.* 1, 106. Ghi mocht dura mater quetsen (*hs.*), Jan Yp. 64. Also als niet gequets (*vgl. boven de aanh. uit Voc. Cop.*) es twint van al den scietene dit kint, *Sp.* II[1], 20, 41. Met enigherhande were, daer een man den anderen mede seren ofte quessen mach, *O. Vaderl. R.* 2, 480, 3. Sine gheselscap die om zinen wille gequesset woorden, 1, 28. Dat hy den anderen ghequetst heeft mit een mes, dat een verboden wapen is, Matthijsz. 168. Van vuystvechten, . . . van mesquetsen, . . . van mestrecken; van mesquetsen, *Rek. v. Rott.* 15 (*a.* 1426); ook 16 *tweemaal.* Gejaghet, gequetst, gevreest, gheëvelt oft gelaghet, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 627. Hi tooch sijn swaert ende quetsede den coninc, *B. v.* 1357, 225*a*. Roof, manslacht, quetsen metter hant, *Sp. d. Sonden* 14142. Dat in sinen tiden een achter int hooft ghequetst werdt, dat hij, behoudende verstannesse ende redene, ganselic al sinen onthoud (*geheugen*) verloos, *Boëth.* 6*b*. Verwont ende qhequetst, Dierickx, *Mém.* 2, 10 (*a.* 1416). Ghi mocht (*bij uwe behandeling*) dura mater (*een hersenvlies*) quetsen, . . . ende also soudi worden manslacht, Jan Yp. 64 *hs.* Tsap van desen crude gheneset alle beenders van binnen die ghequest sin, *Hs. Serr.* 14, bl. 59. Die mensche die van scorpioene ghequest es, *Nat. Bl.* VI, 717 (*varr.* ghequetst). Om dattene (*het paard den koning*) quetsen (*hs.* quetscen) niet en soude, IX, 467. Als een gequetst hont beginnet gellen, lopen op hem sine gesellen ende bitene, *Nat. Bl.* II, 731 (*var.* gequest). Niemen en es soo starc vonden, men machene quetsen ende won-

den, *Seneca Leren* 524. Zie nog *Melib.* 270; *Grimb.* I, 3626. — Ook in de bet. *bezeeren, kneuzen*, van het toebrengen van minder groot lichamelijk letsel. ‖ (Hi) vant dat kint (*dat uit de wieg gevallen was*) nieweren gequetst een twint (*ongedeerd*), *Sev. Vroeden* 817. Hi (*de ezel*) wilden cussen an sinen mont in dier wise van den hont; helpe, helpe, riep die here; dese quetset mi herde sere! *Esop.* XVII, 23. Waert . . . dat ghi voent enen man, die sine kullen ghequest hadde soo dat si gheswollen waren, *Hs. Serr.* 14, bl. 85. Alse vrouwen sijn gequetst van desen dat manne met hen hebben gewesen, dat (*zoodat*) si swillen an hare nature, *M. e. Vr. Heim.* 1996; ook *Vr. Heim.* 893; 911. Brinct Hermoginese gevaen, ghebonden ende ghequetst niet (*ongedeerd, zoo dat hij door het „binden" geen letsel krijgt*), *Sp.* I[a], 4, 20. Die ooc . . . niemen en quetst (*kwaad doet, letsel doet*) no quetsen wille (*die is zachtmoedig*), *Hs. v.* 1348, 238*c*. Met carden, met distelen ende met bremen, die sere quetsen ende scremen, *Rose* 1609 *var. B.* (*t.* cretten). Al waerse (*waren zij*) inder hellen, soo en soude al dat viere daer in hem niet quetsen (*krenken*) tmynste haer, *Hs. O. H. Pass.* 40*v* (vgl. ndl. *kwetsen*, dat in bet. ook met „krenken" overeenkomt). — Het volt. deelw. als znw. gebruikt (gequetste, ook quetste). ‖ Dat wel by der grooter menichte ende diversche plecken, daer de gequetste sijn, vijftich . . . cirurgiens souden daer genoech an te doene hebben . . . van den cueren, Matth. *Anal.* 1, 255, 20. Ghesonde bringt di Cristus an, die de gequetste heelen can, *Sp.* II[a], 55, 61 (*hier in figuurlijk verband*). Also vro als die quetste ghenesen ware, *Wfri. Stadr.* 2, 27, 40. Dat hi den quetste sijn smerte verbeteren mach, 2, 30, 57. — Ook in de bet. *verminken*, wanneer men vooral op de gevolgen van het „quetsen" de aandacht wil vestigen. ‖ Anders waer hi gequetst om niet, *OVl. Lied. e. G.* 362, 1393 (*vgl.* 1386: of hi crepel worde of vermijnct; vgl. *Bloeml.* 2, 121, 525: „de vianden, diere hi quetste herde vele ende vermincte in den nijtspele"). — Overdrachtelijk gebruikt van de verliefdheid, *aan iemands hart eene wond toebrengen, iemand in liefde ontsteken.* ‖ So wel ghescepen was haer lijf, dat so quetste (te) meneghe stede liede om (*door*) hare grote scoonhede; van meneghen man was so begheert, *Denkm.* 3, 101, 4. — Nu en dan heeft quetsen de bet. van mnl. quellen, nl. *pijnigen, martelen.* Vgl. quetsen en quellen dooreen gebruikt *Hs. Moll* 7, 113*b*, beneden bij 4, *a*). ‖ Hi en wert niet ghequest vander ewiger pinen, Ruusb. 4, 270. Die verwint, hi en sal niet ghequest werden vander ander (*d. i.* der ewiger) doot, 269 (*var.* ghequetst; *misschien kan men* quellen (*met eene ontkenning verbonden*) *hier ook weergeven door* „deren"; *zie twee plaatsen boven en vgl. bij* 4). — Ook in de bet. *pijnigen, kwellen*, gezegd van het gemoed. ‖ (Alse) gi dan penst om enege dinge die ure herten quetst ende weget, ende die gi hare (*uwe beminde*) sout hebben geseget, dan saldi dogen grote pine, *Bloeml.* 3, 41, 394. Ghequetst ben ic van binnen, doorwont mijn hert so seer, van uwer ganscher minnen ghequetst so lanc so meer, 3, 125, 1 (16*de eeuw*).

2) Met den 4den nv. eener zaak. *Door eene ruwe behandeling of met geweld stuk maken of bederven*; ook *verbrijzelen, vermorzelen, verpletteren.* Kil. quetsen, quassare, conquassare, rumpere. *Teuth.* quettzen, mordelen (z. ald.), quassare, concutere, collidere, fredere, fresare (= lat. frendere), conterere, labefacere, contundere e. a. Vgl. QUETSELIJC, B, *b*) en mhd. *quetzen, quetschen*; hd. *quetschen*, „persen, klemmen, knellen, pletten", alsmede CNOSEN („verbrijzelen, vermorzelen"). Dezelfde bet. heeft eng. *to quash.* ‖ Sijn scilt was te stucken, sijn halsberch gescort, sijn helm gequets (*d. i.* gequetst) weder ende vort, *Lanc.* II, 36289. — Die liebart dochte, het ware onnere dat musekijn te quetsen sere, *Esop.* XVIII, 7 (*hier kan* quetsen sere *samen de bet.* vermorzelen *hebben, maar ook zonder* sere *is deze opvatting mogelijk*).

3) Waarschijnlijk heeft mnl. quetsen als technische term der munt dezelfde beteekenis als mhd. *quetzen*, verouderd hd. *quetschen* (Grimm 7, 2366), nl. *stempelen, munten, een stempel drukken op.* ‖ (*Zilver*) quetsen, berechten ende legieren, V. d. Wall 2, 793, 22; 794, 28 (*uit eene muntordonnantie van* ± 1500).

4) *Nadeel of schade toebrengen aan, benadeelen, kwaad doen aan.* — *a*) Met den 4den nv. der zaak. ‖ Een puysoen (*drank*) . . ., daer die cracht (*l.* crachte) van sinen sinnen seer met waren ghequetst van binnen, *Brab. Y.* VI, 734. Te groote droufheit, druc of ween quetsen (*hebben een schadelijken invloed op*) de hersenen, duercnaghen therte ende versliten de sienlike crachten, *Boëth.* 10*d*. Bervoets int slijck gaen met couden were (*d. i.* wedere) ijuetst (*l.* quetst) ende vercout die hersenen, *Reg.* 22*c*. Die derde (*graad*) quetst die nature, *Nat. Bl.* X, 47 (*varr.* quest). Allene (*onvermengd*) es sijn (*van koper*) luut so claer, dat et doren quest, XIII, 85 (*var.* quetst). Naer die heete dage sillen (*zullen*) commen caude daghe, ende hier met sal ghequedts werden veler lieden natuere (*hiervan zal het gestel van velen den nadeeligen invloed ondervinden*), *ZVl. Bijdr.* 1, 267. — Ook *beschadigen.* ‖ Wilt aenden boom nyet scudden voor dat hi tidich is, ghi sout die vruchten quetsen (*kneuzen*), *Profijt. Liedeb.* 39, 4 (zoo wordt nog heden *kwetsen* en *kwetsing* gebruikt). Dat de wachters van der stede den torre van der kerke grootelic argeren, quetsen ende grieven mits de groote vuullichede . . . die sy by nachte ende daghe daer up doen, Diericx, *Mém.* 2, 107. Noch op den vors. muer of strate te moghen maetsen of eenighe . . . huusinghen maken, of anderssins den selven muer of plaetse te belemmerene, quetsene of verminderene, *Invent. v. Br. Intr.* 355. — Van eene akte, eene overeenkomst enz., *er de kracht aan ontnemen, haar verzwakken.* ‖ Van enighe worde, daermen dese hantveste mede queetzen mocht, *Oorkb.* 2, 456*a* (*a.* 1297). Zie nog een voorbeeld van 1328 bij Stallaert 2, 120 op quetsen, *b*). — Ook in de bet. *zedelijk nadeel toebrengen of kwaad doen aan.* Vgl. *b*). ‖ Die ziele quetsen, *Sp.* III[a], 43, 54 (lat. *nocere animæ*). Dattu metter zonde becuers natuere, die du daermede quets ende jaechs dijn ziele in sflants lets (*strik*), *OVl. Lied. e. Ged.* 493, 90. Sijn gottelike hooft wert totten hersen toe vander dichtheit der scerper doornen (gequetst) . . . opdat dijn hooft niet quellen en soude ende dine meyninghe (*de gezindheid uws harten*) niet ghequetst werden en soude, *Hs. Moll* 7, 113*b*. — *b*) Met den 4den nv. van den persoon. *Benadeelen, kwaad doen* (*aan*). Kil. quetsen, laedere, offendere, malum inferre. ‖ Ic ne wille . . . altoos met den dage niet riden, want mi soude quetsen der hitten cracht, *Lanc.* IV, 601. Ons quetst die hette; wiltu, wi varen bider zee, *Sp.* I[a], 47, 74. Als nyemant quetsen en mach die bi des keysers side is, also en mach ons die duvel niet hinderen, *Vaderl.* 56*c*. Quetste die duvel yemant van hem om dese sake, soo souden die ongheloovigen segghen, dat si daer om ghequetst waren, om dat si die gode braken, *Pass. W.* 180*d* (bij Grässe, bl. 111: „si dyabolus eos *laederet*" en „eos esse ob hoc *laesos*"). Binnen vervult hijt (*God het heelal*) jeghen plaghen, dat sine dinc met ghenen vlaghen ne sijn ongherast noch ghequetst een bast, *Wap. M.* III, 114. Hieromme . . . quetsten sine in achterspraken, *Sp.* III[a], 4, 47. Dese torre quetsten sere (*deden veel afbreuk aan, richtten veel nadeel aan onder*) die Joden, *Rijmb.* 31709. Dat hi dat volc soude verjaghen, die in Davids torre laghen . . ., want si quetsten Israel, 19914. Met steene ende met gescote so quetsten si die Roomsche rote sere van boven nederwaert, *Sp.* I[a], 41, 49 (*var. B.* quedden; *z. ald.*). — Quame ons orloge tenegen

tide, wi worden daeraf gequetst (*benadeeld*) ende onblide, *Lanc.* IV, 8007 (*misschien ook moet gequetst als bnw worden opgevat, in de bet.* in een treurigen toestand *of* in eene treurige stemming, ter neer geslagen (*zie beneden*). — Ook, ten opzichte van het gemoed, *grieven, leed of verdriet doen, iemand zeer doen*; ook *iemand terneerslaan*. Hier staat het woord het dichtst bij ndl. *kwetsen*, in overdrachtelijken zin. ‖ Een heylich man seyt: men mach niemant quetschen sonder aen dat hi mint, minne ic dan Gode, soo en mach mi niemant quetschen, *Stemmen* 29. Want si (*acc.*) die moderlike trouwe meer quetchede (*was haar vooral eene bron van leed of droefheid*) op so welken dach dat si din kinde naken sach dat ongemac (nl. *toevallen*), *Lev. v. Lutg.* II, 10074. Bedi ontsach soe (*Victoria*) dattie vrese van der vreseliker rese dien . . . vorste quetscen mochte, om dat hire vele om dochte, *Alex.* IV, 1513. Jeghen tgheluc ne canmen te tijde zo niet voorsien (*als tegen tegenspoed*), mids datt altijds vleuwende ende smeekende naerst, quetsende ende stralende (nl. *het gemoed*) so waert ghebeurt; het vleeut van voren ende bijt van achter, *Boëth.* 280*c*. — Het voltooide deelw. als bnw. gebruikt, *terneergeslagen, in eene droefgeestige stemming, verslagen*. ‖ Hoe dat hem die sine verbliden also hi van den scharen so gheëert was, ende daer om veel de meer hen (*wederk.*) vreesden ende ghequetset waren, als si in Bethaniën wederkeerden, *Hs. Moll* 7, 80*c*. Vgl. boven *Lanc.* IV, 8007. — Met betrekking tot de ziel, *iemand kwaad doen of benadeelen in zedelijken zin*. Vgl. bij *a*) de uitdr. „die siele quetsen". ‖ Hoe dat rijcheit den mensche quetst ende verswaert, *Sp. d. Sonden* 6484. Dat hi geestelic in sijnre sielen ghequetst is, *Devoot B.* 36, 62*v*. Niemant en wert meer ghequetst dan van hem selven, Ruusb. 3, 20. Want niemandt ghequetst werdt dan van hem selven also Crisostimus seit, *Boëth.* 58*c*.

II. WEDERK. — Hem quetsen. *Zich kwetsen, zich bezeeren*. Vgl. boven de aanh. uit Plant. ‖ So dat hi viel up daerde, ende quetste hem sonderlinghe, *Bloeml.* 3, 107, 72. — Ook *zich nadeel doen in zedelijken zin*. ‖ Soe seide: wilen was een man, die hem ane mi (*eene vrouw*) quetsen begon, want hi mi hadde vercoren, ende ic en wilden doen ghenen toren, no ontseggen no ooc wroughen, ende wilde mi liever hier toe voegen (*vgl. vs.* 39: (soe) besloot hare in een graf) . . . dan ic die ziele quetsen soude, *Sp.* III^{2}, 43, 47 (lat. *cujusdam in me animus quondam fuerat lesus*).

III. INTR. — 1) *Gekwetst of bezeerd worden, eene wond of kwetsuur krijgen*. ‖ Die staercste kemelen . . . vint men daer ende sere goet, want nemmermeer quetst hem voet, *Sp.* I^{1}, 21, 36. — Sonder quetsen ofte quelen, *zonder dat men eenig ongemak ondervindt of pijn lijdt, in de hoogste of volmaakte gelukzaligheid*, *Sp. d. Sonden* 13796. — 2) *Breken, stuk gaan*. ‖ Men warp geent vat upte stene, maer en quetste groot no clene, *Sp.* III^{4}, 54, 45 (*men kan hier ook aan het woord toekennen de beteekenis, vermeld onder* 3), *doch ook de opvatting* „breken" *kan zeer goed aan* quetsen, Intr., *zijn eigen geweest*). — 3) *Schade lijden, nadeel ondervinden, beschadigd worden*. ‖ Gelijc dat niet en quetst tglas daer die sonne schijnt dore, gheloovic dat Maria maghet was nader dracht als vore, *Profijt. Liedeb.* 278, 5 (*Lett. N. W.* 5^{2}, 109; 5^{2}, 109 (lat. ald. *ut vitrum non laeditur sole penetrante, sic illaesa creditur virgo post et ante*).

QUETSEN (QUETZEN), zw. ww. trans. Andere, misschien onder den invloed van het vorige Art. ontstane, vorm van ketsen (z. ald.), *Nat. bl.* III, 221: „die hem niet en willen keren onderdaen te sijn den heren, ende haer heerscap quetsen ende jaghen" (*var.* ketsen). Vgl. de Aanm. bij QUESTEN, waar „si jagen si ketsen" voorkomt als var. van „hi jaecht hi queest".

QUETSENE (QUETSINE), znw. vr. Waarschijnlijk in vorming te vergelijken met ofri. *quetsene*, dat ook dezelfde beteekenis heeft, nl. *kwetsuur, verwonding* (Richth. 882). ‖ Van welker scote hi ontfinc so zware quetsine, dat hire af starf, *Vl. Rijmk.* 5177 (*de verandering in* quetsinge *ligt voor de hand, maar zal wel onnoodig wezen*). — Waarschijnlijk is hetzelfde woord bedoeld *Troyen* 10713: „Telegonus genas vanden wonden ende vanden quetsneren in corten stonden" (*var. in* Blomm. *Theoph.* bl. 73, vs. 1386: quetsene). Natuurlijk kan men *quetsene* ook opvatten als datief van den als znw. gebruikten inf. *quetsen*; doch er kan ook het minder gewone subst. staan, dat hier ml. gebruikt is (tenzij men „vander quetsene" of „van den quetsenen" moet lezen) of met de als subst. gebezigde onbep. wijs is verward.

QUETSENESSE, -ISSE, znw. vr. Het woord kan in de verschillende opvattingen van quetsinge bekend zijn geweest (vgl. quelnesse naast quellinge, en *lichtenis, vergetenis, verwarrenis* bij Hooft), maar is slechts opgeteekend in den zin van *afbreuk, vermindering der waarde eener oorkonde*. Vgl. QUETSEN, Trans., 4, *a*) en zie een voorbeeld van quetsenisse van 1328 bij Stallaert op quetsen.

QUETSEREN, -IEREN, zw. ww. trans. Het bestaan van een ww. van dezen vorm met de bet. *beschadigen, deren, benadeelen, schenden*, blijkt uit het tweemalen voorkomende bnw. ongequetseert, -iert; z. ald. en vgl. ONGEQUETSET. Waarschijnlijk zijn in quetsen, zooals meermalen, rom. en germ. vormen samengevallen. Vgl. Franck op kwetsen.

QUETSINGE (QUETZINGE, QUESSINGE, QUEYSSINGE), znw. vr. Mnd. *quessinge, quassinge*, ook *quetzinge*; mhd. *quetzunge, quetschunge*; hd. *quetschung*; ndl. *kwetsing*.

1) *Kwetsing, verwonding*. *Voc. Cop.* quetsinghe, lesio. Plant. quetsinge, laesio, vulneratio. ‖ J. sel den meester betalen . . . sulc ghelt als H.'s quetsinghe ghecost heeft (*de behandeling* nl.), *R. v. Leiden* 11. Die sijn oghen hevet quaet, men legghene (*den steen*) daer op, hi gaet sonder quetsinghe toghe dure, *Nat. Bl.* XII, 885. Van allen brande, rove, dootslage ende quetsingen, die geschiet moigen wesen in desen oirloge, *Arch. v. Buren* 146; zoo nog tweemalen *ald.* Van hoire knechts quetsinge te meysteren, *Oorl. v. Albr.* 197. Die die quetsinghe ghedaen heeft, Matthijsz. 168 (*vgl. ald.* een worde opten anderen vechtende, die een duet den anderen een wontde mit een mes). Quetsinghe van valne of van slaene, *Hs. Serr.* 14, bl. 54. Soo dat sij onwetende eenen aex mitten voeten raecte ende die selve aex viel neder eenen vanden knechten opt hooft ende hy sterff van der quetsinghen, *Blome der doechden* 37; *enz.* — Ook in het algemeen *het bezeeren van het eene of andere lichaamsdeel, lichamelijk letsel, kneuzing*, zonder dat er eene van buiten zichtbare wond is ontstaan; ook voorafgegaan door sonder, of gebruikt in een ontkennenden zin. Vgl. bij QUELLEN, 1). ‖ Dat eenen man pine zwaer dicke ghesciet ende quetsinghe groot, alse hi met eenen wive ghenoot, *Vr. Heim.* 547. Hadde hi hem van boven neder laten vallen sonder enege quetsinge, *Hs. IIde Part.* 234*c* (*vgl. boven eene plaats voor* „quetsinghe van valne"). Dat gi mi Ermogenesse vaert halen sonder quetsinghe van qualen ende onghequets (*d. i.* onghequetst) van sinen leden, *Yst. Bl.* 1763 (*vgl. Sp.* I^{4}, 4, 20 *bij* QUETSEN, Intr., 1, *waar de uitdrukkingswijze niet zoo omslachtig is*). So dat si (*Christina*) dicwile geleidde der liede zielen . . . doord veghvier slechs ende door dien rooc sonder quetsinghe toot hemelrike, *Christ.* 106. (Si) croop in dov ne . . ., daer leet se heite (*kitte*), so dat . . . si van groter pinen creet, nochtan van buten so en sceen aen horen lichame quetsinghe engheen, 404; ook 431. — Nu en dan heeft quetsinge de beteekenis van quellinge, nl. *pijniging*. Vgl. bij QUELLEN, 1). ‖ Mesdaden, daer lijf jof let ane leigt (*het verlies*

van lijf of lid op staat) jof minke jof grote quetsinghe van lachamen, *Hans. Recess.* 3, 218. — Het gevolg eener „quetsinge", *het zeer, de pijn* staat op den voorgrond op de volgende plaats. || Eist dat hi in hem gevoelt enegerande quetssinghe, daeraf te gebiedene te badene, te zalvene tote hi genesen es, *Hs.* Yp. 144*d*.

2) *Het gewrocht of zichtbaar teeken eener kwetsing of verwonding, wond, kwetsuur.* Hier en daar is de grens tusschen de bet. 1) en 2) moeilijk te trekken. Kil. quetsinghe, laesio, vulnus. Plant. quetsinge, quetsure, *blessure, navreure*, laesio, vulneratio, vulnus. || Krege dan degene de den anderen ommetoge ene wondinge of quessinge, *R. v. Vollenh.* 2, 121, 55 (*vgl. ndl.* „eene kwetsing oploopen"). Dat deen den anderen gave quetsinge, oft si josteerden onderlinge, *Lanc.* IV, 799. Ene scrode geleit op die quetssinge, *Hs.* Yp. 144*d*. Al waer de quetsinghe harde (h)aut, *Hs. Serr.* 14, bl. 32. Hare (*Maria's*) gracie tiert (*gelijkt*) der olie baye, die... evel ende quetsinghe teslaet, Praet 1663. Over sine quetsinghe ende smerte die hi daer ontfinc, *Rek. v. Gent* 3, 21 en *var.* (*a.* 1346). Dat daer bleven vele doot ende ghewont, ende van quetsinghen onghesont, Stoke IX, 336 (*var.* quetsueren). Als hy mit sinen meester (*heelmeester*) bewysen mach, dat sijn quetsinghe niet heel (*genezen*) en is, Matthijsz. 169; zoo nog eens *ald.* Sijn haer es goet jeghen beten ende jeghen der quetsinghen dere, *Nat. Bl.* II, 988. — Van eene wond, aan het hart toegebracht door de liefde (door den pijl van Amor), eene „liefdewond". || Sere verlanct der herten mijn na die scone, die mi ene wonde alsoo heimelike geven conde, dat ic die quetsinge niet ne sie, *Cass.* 1536. — Van eene wond, geslagen in iemands gemoed. Vgl. ndl. *kwetsing*, gezegd van iemands eer, goeden naam, ijdelheid en dgl. Op de volgende plaats wordt het woord gebruikt van heiligschennis, door de menschen gepleegd tegen God. || Juwe heilige daghen heft mine (*Gods*) ziele gehaet, want si sijn die quetsinghen mine van (*zij zijn mij wonden, mij toegebracht door hen*) die sondaghes werc begheven ende dan der gulsheit anecleven, *Sp. d. Sonden* 13093. — Ook komt quetsinge voor in de bet. van „quellinge" (vgl. bij 1) als uitdrukking van een toestand; vgl. ndl. „*kwelling*, „verdriet, moeilijkheden". || Men moet in pinen een sticke tijts duren, ende dogen swaerheit ende quetsinge, *Rose* 1962 (*var.* ghedoghen zwaere quetsinge; fra. *la detrece qui orendroit* (nu) *te cuit et blece*). — Eveneens is met quellinge te vergelijken het gebruik van quetsinge in de bet. van „quale" als aanduiding van een zedelijk gebrek. Doch hier is te denken aan eene minder gelukkige vertaling van lat. „plaga". || Die quetsing der onwijsheit is ongeneselic, wortsi mit wederstoot niet genesen, *Hs. Cyrill.* 54*v* (lat. *imprudentiae plaga desperata est, si re non curatur adversa*).

3) Van quetsen in de bet. 4). — *a*) Van een persoon. *Nadeel hem toegebracht, kwaad hem aangedaan.* || Van daen vonden si een haen die hersen gebroken ende noch spinnevoetende (*stuiptrekkende*) ende gevraecht van sijnre quetsing seide hi, *Hs. Cyrill.* 58*r* (lat. *de tantae calamitatis illatione interrogatus*). — Ook *krenking, schennis.* || Quetsinghe des conincs te sien rekenen wij sonde, *D. B. Ezra* 4, 14 (lat. *laesiones regis videre*; in onze vertaling *oneer*). — *b*) Van eene zaak, *beschaging.* || Want wy . . . zulcken brief wel bezeghelt zonder eenighe questsinge (*l.* quetsinghe) of rasure . . . ghezien ende ghelezen hebben, Mieris 2, 315*b* (*t.* 1377). Um ghebrecke, queyssinghe oft brekinghe eens zeghels oft meer, Nijh. 2, 6 (*a.* 1343). Zie nog een voorbeeld van het woord, gezegd van eene handvest, bij RASEREN, 4).

QUETSURE, -UERE, znw. vr. Hetzelfde als quetsing, 2); z. ald., ook de aanhaling uit Plant. *Wond, kwetsuur.* De romaansche uitgang is aan het woord gekomen onder den invloed van fra. *blessure.* || Wijn is goet te quetsueren ende te vele andren curen, *Lsp.* I, 32, 17. Van evele of van quetsueren . . ., van wat mesquamen dat elcken mesquam, ghesondichede hi daer nam, *Amand* I, 1438. Offt saecke weer der gewondt weer sich besorget (*dat de gewonde vreest*) lam (*verminkt*) te blieven ende dat yet van de quetsueren quam (*er iets uit te houden*), *Limb. Wijsd.* 48, 11, 75. Men sach G. sijn bloet . . . lopen uut nese ende uut monde vanden slage die hi ontfinc; hi stont up ende ghinc daer hi staende vant zulc cruut, dat in (h)adde zulc virtuut, als hijt nutte endet ter herte quam, verloos hi alle smerte (*l.* smerte vander) quetsure ende zeerhede, *Ep. fragm.* 233, 166. Van quetsueren, van jagene, van vreesen (*vrees aanjagen, dreigen*), ofte oic van dootslaen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 617 (*a.* 1370; *vgl. ald.* („so wie) eenegen poirtere . . . jaghede, quetste, vreesde oft evelde van sinen live oft laghede"). Quetsure van slagen metter hand, van gescutte, van poeder of andersins, Matth. *Anal.* 1, 255, 20. Edelre ist enen mensche te behoeden van quetsueren dan die quetsuere te gheneesen, Ruusb. 3, 98. Se meesteren dicwils ruwe ghaeten om de pijnen der quetsueren te doen zwichtene, *ZVl. Bijdr.* 6, 229, 36. Alle zijn leven lanck crepel ghaende van eender quetsure in zijn rechter been, Despars 3, 88. Dat ghi seer siec sijt sonder crancheit, sonder quetseir (*l.* quetseur? = quetsuer), *Eng. hss.* 1, 236 (*uit een comisch recept*). Zie nog eene variant bij QUETSENE en eene bij QUETSINGE. — Ook in geestelijken zin, van de wonden, aan het gemoed toegebracht door de zonde. || Minne . . . es een doregaende (*sterk werkende, doordringende*) zalve, die ganst ende gheneest alle quetsuren van sonden, Ruusb. 2, 43.

*QUETTEN, verkeerde lezing voor *quecten*, van quecken (zie QUICKEN en vgl. QUEKEN, 1e Art.), *Vaderb.* 205*b*: „sij hadden kokers hangende aenden hals ende sy *quetten* (*l.* quecten, *schudden, slingerden, drilden*) hare slappe booghen". — Noch een ww. **quetten*, dat in het Mnl. evenals in het Mnd. heeft kunnen bestaan in de beteekenis van „kwetsen" (vgl. vla. *kwetteren*, kneuzen, Vercoullie 160), noch een met *kwetteren* (*quetteren*) verwant ww. in den zin van „snappen, snateren, schetteren", ook van vogels gezegd (De Jager, *Freq.* 2, 308; Plant. quetteren, *caqueter* ou *degoiser, garouiller*, garrire, blaterare; quetterer, *caquetteur, grommeleur*, garrulus, blatero; quetteringe; de vogelen quetteren, *les oiseaux se degoisent*, garriunt aves, cantillant aves) kunnen ter verklaring dienen.

QUEUE (*fust, wijnvat*; *Invent. v. Brugge* 4, 254: „eene queue roods wijns"). Zie CUWE.

*CWIDEN, verkeerde lezing voor twiden (*Overijs. Alm.* 1840, bl. 54: „die ons bidden toe verhooren ende hair bede toe cwiden"), een in oostmnl. tongvallen gebruikelijk woord voor *verhooren.* Zie TWIDEN.

QUIJL, znw. o. Mnd. ndd. *quil*, m.; fri. oostfri. *quil* (*kwil*); ondd. *quil* (Gallée, *Andd. Wtb.* 245); ndl. *kwijl*, vr. en o. De oorsprong en de verdere verwanten zijn onbekend. Zie Koolman 2, 446 op kwil, en vgl. QUILEN. *Kwijl, uit den mond vloeiend slijm, zeever.* Kil. quijl, quiel, *Fland. Fris. Holl. Sicamb.* j. seever, oris pituita. Plant. quijl, *bavacke, bave, fleume*, oris pituita, phegma. || Mit purper is hi (*Christus*) ghecliet, mit neychden hoofd, mit scamel oghen, van snottich quijl is zeer bespoghen, *O. H. Pass.* 20, 522. — In het Wvlaamsch komen samenstellingen met *kwijl* voor in de bet. van *kwelm.* Zie QUELM en de aanhalingen uit De Bo ald.

QUIJT. Zie QUITE.

QUIJTBAER, bnw. Van quiten in de bet. „lossen", z. ald. *Afkoopbaar, losbaar*, gezegd van renten. Zie een voorbeeld van 1545 bij Stallaert 2, 127

en vgl. Kil. quijtbaer, solubilis, quod solvi aut redimi potest.

QUIJTBRIEF, znw. m. Mhd. *quitbrief*; mnd. *quit(e)bref*, ook *quitelbref*; hd. *quittbrief*; (verouderd, Grimm 7, 2381); ndl. *kwijtbrief*. — 1) *Kwijtingsbrief*, *kwijtbrief*, *quitantie*, *een schriftelijk bewijsstuk dat aan iemand eene bepaalde schuld is voldaan*. *Teuth.* quijtbrief, quitanci, quitancia, apoca (= apocha). Kil. quijtbrief, apocha; quijtancie, apocha, acceptilatio, *vulgo* quitancia *et* quietancia, litera qua creditor testatur sibi satisfactum a debitore, gal. *quitance*. Plant. quijtbrief, quijtancie, *quictance*, apocha, acceptilatio, chirographum. Vgl. QUITANCIE. In dezelfde beteekenis wordt gebruikt quitantie(n)brief, dat eene verduidelijkende samenstelling kan zijn met *quitancie* (= quijtbrief), doch quitancie kan hier ook de beteekenis hebben van „eene verklaring dat iemand aan eene bepaalde geldelijke verplichting heeft voldaan, eene schuld heeft betaald": een quitanciebrief is dan „een brief die eene dergelijke verklaring bevat". || So hebben wi . . . den selven heren . . . mit onsen quytanciebrief bewesen die voirs. somme van seven dusent alden schilden aen onsen . . . broeder, hertoge Willem van Beyeren, *Arch. v. Buren* 157 (*a.* 1313). So heft onse . . . heer die hertoge . . . ons die selve VII dusent schilde voirs. mit sijnen quitanciënbrief, den wij ontfangen hebben, bewesen aen onsen heer van Hollant, op te heffen ende te boeren van alsulken gelde enz., 159. — 2). *Een brief waarin op vrijlating van iemand* (een gevangene of een veroordeelde) *wordt aangedrongen of waarin over iemands „kwijting" gehandeld wordt*. || Dat ic oock byn een ondersaet mijns genedigen heren inden lande van Kessell . . ., daer gij een richter sijt, also dat gij mij daer omb billic alsulke quijtbrieve nyet scriven en solt, als u bryeff dat uytwijset, *Arch. v. Buren* 266 (*vgl. ald.* „inden lande van Kessel, daer P. een ondersaet yn is, den gij loss ledich buiten sijnen scade quijt wilt hebben, myt meer woorden inden selven uwen bryeff semelich begrepen").

QUIJTCOPEN, QUIJTLATEN e. a. Zie bij QUITE.

QUIJTPACHT, znw. vr. *Losbare pacht*, *losrente*. Zie voorbeelden uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 127.

QUIJTRENTE, znw. vr. *Losbare rente*, *losrente*. Zie een voorbeeld van 1543 bij Stallaert 2, 127.

QUIJTSCELDEN. Zie bij QUITE.

QUIJTSCELDINGE. Zie QUITESCELDINGE.

QUIC (QUEC, in de samenst.), bnw. Mhd. *quëc*, *këc*; mnd. *quic* (op te maken uit *quicken*); ohd. *chwëc* en *chëc*; osa. ondd. *quic* (vgl. Gallée, *Andd. Wtb.* 245: *quickêd*); ags. *cwicu*, *cucu*; eng. *quick*; hd. *keck*; ndl. *kwik* (vooral in enkele samenstellingen) en dial. *kwiek* (Boekenoogen 544; ook in het Stadfriesch); vgl. got. *qius*; lat. *vivus* en verder de Wdbb. — 1) *Levendig*, *vlug*, *rasch*. Kil. quick, vivus, vividus, *et* levis, alacer, agilis, ang. *quicke*. Het woord is in het Mnl. zeldzaam en slechts in enkele tongvallen bekend geweest; in *Voc. Cop.*, *Teuth.* en Plant. is het niet opgeteekend, en eene opgave bij Kil. is niet altijd een bewijs van het levend gebruik van een woord. Even ongewoon als het bnw. is, even gewoon is het als znw.; zie het 3de Art. || Van v joncheren . . ., die altoos waren even blide, doende, gay, rasch ende even quich (: vraechdich, *l.* quic: vraechdic), *O Vl. Lied. e. G.* 254, 612. De voghelen zijn licht ende quic, ende ne houden . . . noch wech noch pat, maer vlieghen te wille nu hier nu daer, *Boëth.* 221*b*. Fortune als seer ghestoort. . . . liep haer toe zeer clouckelic ghebarende of sonse temale vernielen soude, maer aermoede als quic ende rasch stelder haer jeghen ghevendelic (*l.* ghenendelic), *Boëth.* 50*c* (*in tegenstelling met* „Fortune", *die* „vet ende swaer" *was*). — In de 17de eeuw wordt het woord vooral gebruikt als znw. en, zeldzamer, als bnw. in den superlatief, gezegd van de lente, de jeugd. Zie Vondel (uitg. V. Lennep) 2, 581; 722; 6, 96; 11, 58; Hooft, aangeh. in *Taalgids* 2, 112. — Niet duidelijk is de bet. Hadew. 1, 271, 337: „sonder middel bloot te sine (*zich zelf geheel te kennen*, *zich geheel voor zich zelf bloot te leggen*?) dats groot, wel hem diet can; men mach in enen aneblic daer werden quic (*vlug worden*?) ende volgen an ende dat achter es vlien ende vorwert sien".

QUIC, bijw. *Snel*, *spoedig*. Slechts in de verbinding quic ende ras(c). Vgl. bij het bnw. || Als de princhе . . . binnen Vlaendren commen was, dedi vergaderen quic ende ras sinen raet, *Vl. Rijmk.* 6153. Dese gaf hem moet quic ende ras, 7074. Daer quam jegen quic ende ras C. ende sijn broeder, 8412. (Doe) beriet hi hem quic ende rasch (: was) met die van Brugghe, 9661. Die coninc . . . soude hem heymelic senden naer vijf hondert galoyse quic ende rasch, wel voorsien int haernasch, 8579 (*hier kan het woord ook als bnw. worden opgevat*).

QUIC (QUEC) znw. o. en eene enkele maal ml. Het bnw. quic, levend, als znw. gebruikt. Mhd. *quick*, *quec* (zeldzaam); mnd. *quik*, *quek*; ofri. *quic*, *quec*; hd. dial. *quick*, vee (Grimm's *Wtb.* op queck); vgl. wvla. *kwik*, een wakker, levendig kind (De Bo 597). Vgl. QUICKE, 2de Art.

1) *Een levend dier*, vooral *een stuk vee*, *groot en klein*; ook *een jong dier*, *het jong van een stuk vee*. *Voc. Cop.* quec, jumentum. Kil. queck j. quick; quick, *vetus*, animal, pecus animans *et* armentum, grex *et* foetus, pullus. Het mv. van dit woord *quicke*, *quicken* staat in beteekenis gelijk met die, vermeld onder 2). — *a*) *Een levend wezen*. Eng. *quick* (verouderd). || Dat dier (*dat dat dier*) is onsuver ende boven allen anderen quicken meer onredelic ende gec ende cranc ende onedel ende meer last dragende, *Getijdeb. S.* 13*d*. — *b*) *Een dier*, in het algemeen. || O meinsche die naect ter weereld commen bes . . ., daer alle ander dier of quic wat ghecleedt of ghewapent gheworpen es, *Boëth.* 225*b*. Die mensche sal den hemel soecken ende niet, als een quicke (*d. i.* als enen quicke? *doch waarschijnlijk is hier* quicke *de vorm van den nominatief*) dat den buke onderdanich is, en sal sijn gedacht inder aerden vestighen, *Barth.* 35*b* (lat. *non tanquam pecus ventri obediens*; *de vertaling is niet letterlijk*; *doch men kan hier het woord ook weergeven door* „een stuk vee": *ook* een vee *komt in de bet. van* „een stuk vee" *voor*; *zie Teest.* 2698; *Tien Pl.* 2155). Welc es dat edelste voghelkijn? die bie es dat edelste quic datmen vint, ende ooc es die bie dat subtijlste (*van geest het fijnst bewerktuigde*) quic dat men vint, ende dat scijnt wel in sine woonste, *Comb. hs.* 171*c*, *aangeh. Tijdschr.* 17, 276. — *c*) *Een stuk vee* (zie bij *b*); ook *een last- of trekdier*. Vgl. boven de aanhaling uit *Voc. Cop.* || Een Samaritaen ghinc den selven wech ende quam neven hem . . . ende hi leidene up sijn quic ende leidene in een stal ende hadde sijns zorghe, *Hs. v.* 1348, 178*d* (*Luc.* 10, 34: *imponens illum in jumentum suum*). (Hi) ledene up sijn part of quic, 179*c*. — Ook in het mv., in welk geval de beteekenis dezelfde is als die, vermeld bij 2). || Soo sulstu daer twe leiden in die arcke van manliken ende wijfliken maecselen, van der (*l.* den) vogelen (lat. *de volucribus*) na haere gheslachte ende vande quicke in sijne (*l.* sijnen) geslachte, *D. B. Gen.* 6, 20 (lat. *de jumentis in genere suo*). Alle dine maeysnieden ende quicke ghesont, *D. B. Tobias* 11, 18 (lat. *omnis familia sana et pecora*). Wi sullen laten in den poorten (*steden*) van Galaäd onse cleyne kinderen ende onse wyven ende onse quicken ende onse beesten (*ons klein en groot vee*), *Numeri* 32, 26 (lat. *pecora ac jumenta*).

Doe sprac ooc God: die erde bringhe ooc (*l.* uut) hare voort levende zielen in haren wisen, quicke ende crupende dieren ende beesten der erden na haren ghedaenten, *Hs. v.* 1348, 125*d* (lat. *jumenta et reptilia et bestias terrae*). Zie nog een voorbeeld bij 2). — In de beteekenis *pluimdieren* staat het woord op de volgende plaatsen. ‖ Wat zieke die houdt ganssen of haenden (*eenden*), hoenderen of duven, cueneuen (*konijnen*) of quicke (*mv.*), dat etelic es achter huse of hove gaende, verbuert enz., *Cout. v. Brugge* 1, 375, 33. Wat meinsche . . . die vueghelen of ander quicken vint gaende die etelic zijn, buten eene zieken duere (*de deur van een zieke*) of hove, machse vanghen of doot slaen, 1, 375, 34. — *d*) *Het jong van een dier.* Zie boven de aanhaling uit Kil. ‖ Dat ons god besoorghen sal, ja min begheven dan de moeder tkint, de henne tkiekin, of eenigherande dier sijn quic of jonc, *Boëth.* 75*b*. Delephanten . . . voeden hem bij cudden, zij werpen up sekere (*veilige*) eylanden of int water haer quic omme der serpenten wille . . ., zij draghen twee jaer lanc ende maer eens in al haren tijde ende ooc maer één jonc of quic te male, 135*b*. Alst wel an de stomme beesten blijct, die elc haer quic bestieren met groter nernste, *Boëth.*, *aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 2, bl. 589. — *e*) Kil. vermeldt ook als verouderde bet. *het jong van een mensch*, *klein kind* („infans"), doch van deze opvatting is tot heden geen voorbeeld opgeteekend.

2) Als verzamelwoord. *Vee*, zoowel *groot vee* als *klein vee*, doch dit laatste is meer gewoon, o. a. op de plaatsen waar quic is verbonden met beesten. ‖ Dat si dat quec ter weiden soud leiden ende ooc soud hueden, *Christ.* 173. Dat men wel rike worden mach met beesten ende met quicke mede, *Doct.* II, 2646 (*var. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 2, bl. 566; *tks.* quecke; *and. varr. ald.* queke *en* quicquen (*hier in het mv. bedoeld, gelijk aan het collectief*; vgl. bij 1, *c*). Daer gheraecte hi ant ghesinde die Oenones quyc bewaerden, *MLoop* I, 1942 (vgl. QUICBEWAERRE). Som die lagen op enen casteel, som int dal . . . alse met quecke ende met spisen, Velth. II, 34, 50. Die beemde waren al verloren . . ., des quecs werd ooc vele verdorven: scape, coyen, verken storven, VI, 21, 51. Dat quec werd so onsalich . . . ende so mager . . ., dats niemen en dorste eten, *ald.* vs. 61. Die mans quec sloghe (*doodsloeg*) ogte affolleerde, hi ghelde den man sine scade, Willems, *Meng.* 446 (*a.* 1292; Heelu, bl. 544; *Belg. Mus.* 6, 298; *a.* 1284). Doe sprac Reinaert . . ., segt, oom (*Isengrijn*), es u dit quic bevolen, dat hier binnen geet? *Rein.*, uitg. Willems, bl. 290, vs. 14 (*vgl. vs.* 11: scape ende swine). Hoe si hem op ackeren gheneerden, ende wonnen datsi verteerden ende (*èn*) mit quicke ende mit beesten, *Lsp.* I, 35, 3. So dede hi hem . . . beesten hoeden ende quic, II, 44, 571. Die porten . . . ontsluten, om dat quec te latene ut, *Lorr-fr.* bl. 46, vs. 46. Ooc voeden si op inden lande quec ende beesten meneghetande, scape, verkene, perde, coye ende vee, hoendre, ganse, . . . daer tsfolx lijftocht ane steet, *Teest.* 2296. God dede of alle dat boven der aerde was vanden mensche totten quicke, *D. B. Gen.* 7, 23 (*ab homine usque ad pecus*). God ghedachte Noë ende alle der dieren ende alle des quick(s) die met hem waren in die arke, 8, 1 (*cunctorum animantium et omnium jumentorum*); ook 9, 10; *Exod.* 12, 12; *Levit.* 1, 2 (ene victime van quicke, dat is van ossen of van scapen); *Spreuk.* 27, 23. Hi was de eerste de dat quyck van een scheyde de der waren van eenre kunne, *K.* 2; ook 8. Den harde van den quic, *Hs. f* 80*c*. Wie hoedet dat vie of dat quic, ende vander melken des quickes niet en etet? *Hs.* 75, *f.* 30*b* (*Hs. Epist.* 39*a*). Anden berch van Oliveten, daer die priesteren haer quic plaghen te hoedene, *Hs. v.* 1348, 1*d*; ook 128*d*. Die weder (*ram*) es onder al ander quic . . . onscalcts (*l.* onscalcest), Ruusb. 1, 85. Dapperlike (*snel*) . . . drivet tquic in den stal, *Onuitg. Boerden*, *f.* 330*a*. Doe dese teynde (*tiende*) gedorsen was, due neme mallick sijn voeder en kaff nae huem . . . ende voederde darmit synen quyck, *Publ. Limb.* 18, 302; ook 308 (*op beide plaatsen ml. gebruikt*). Scapen ende ander quick, *Barth.* 216*a*. Dit lant wordt vol beesten ghevonden ende ander quick, 518*a*, *b* (lat. *feris et pecudibus populatur*). Het land is vuedster der wilder beesten ende van veel quics, 520*a*; ook 467*b*; 487*a*. Zoo ook *Grimb.* I, 2502 *var.*; II, 42 *var.*; *L. v. J.* c. 86; c. 115; c. 162; *Belg. Mus.* 10, 124; *Lev. v. Lutg.* II, 5641; 5692; *Keur v.* 1240, bl. 14; *O. Vaderl. R.* 1, 113; 115; Stallaert 2, 127. — Ook in de bet. *slachtvee.* ‖ Vleeschouwers ten meesten en selen der maer twee ghesellen sijn, ende dat quic in twee partyen deelen, *Cor. v. Antw.* 23, 68 (*bedoeld is dat zij van ieder stuk slachtvee elk de helft zullen nemen*). Engheen vleeschouwere en sal negheenrehande quic noch beesten slaen, hi en saelt teerste ghetoont hebben levende den kormeester, 23, 70. Engheen vleesch(h)ouwere en mach vercopen op sijn banc meer vleesch dan van enen runde, en ware ghesouten, ocht en ware quic dat x lb coste ochte meer, 23, 69.

QUIC (QUEC), tusschenw. Eigenlijk de stam van quicken (quecken) in de bet. „op en neer bewegen, op en neer gaan". Het is hier niet het bnw., dat tot interj. geworden is, zooals in het gloss. wordt gezegd. ‖ So gaet sijn lijff al queck, al queck (*op en neer*, *het lichaam is in gestadige beweging*); *MLoop* I, 742.

QUICBEESTE, znw. vr. *Vee*, *hoornvee.* Tautologische samenstelling als quickenoot; z. ald. en voorbeelden bij Stallaert 2, 127.

QUICBEWAERRE, znw. m. *Veehoeder.* Vgl. QUIC, 3de Art. en ald. op ééne plaats de uitdr. „quic bewaren". ‖ Abrahams quickbewaeres ende den ghenen die Loths quick hoeden, *Blome der doochden* 24 (*vgl.* 87: die scaepherde, die beestebewaeres Ysaacs).

QUICBORN (QUECBORN), znw. m. *Fontein van levend water of drinkwater*, *springbron*, *fontein.* Mnd. ndd. *quickborn* (vooral bekend als titel van een bundel gedichten van Klaus Groth); mhd. *quecbrunne.* ‖ *Van den quecborne tonreinen.* Die eenghe dinc scout (*var.* scuert) of wescht op den quecborne, sals gelden XX s., *Keurb. v. Diest* 20, 69 (vgl. Stallaert 2, 127). Die drinken sal van din borne din ic hem gheven sal (*ald. ook* levende borne, *levend water*), hem en sal nemmermeer dorsten, mar die borne din ic hem gheven sal, dat sal werden in hem een quikborne springhende ende ghevende den dranc des eeulecs levens, *L. v. J. c* 115 (*Joh.* 4, 13: *fons aquae*; ald. ook *aqua viva*).

*QUIKE, znw. vr. Een woord van dezen vorm in de bet. *steek*, *zet*, *eene stekelige opmerking* komt voor *Vrouw. e. M.* VIII, 160: „menighe quike was hem ghegheven over tafel, die hi wel ontfinc (*goed opnam*), al (*als*) hylt hijt over spel". Indien er een st. ww. **qvikan*, **qvak*, **qvekun* (Grimm, *Gramm.* 2, 52; De Vries in *Taalg.* 8, 202; het bij Gallée, *Andd. Wtb.* 245 genoemde *quikon*, leven, kan slechts een zw. ww. zijn, en niet een st., zooals aldaar bij vergissing wordt aangegeven) aan te wijzen ware, dan zou het woord wat den vorm betreft hiertoe kunnen worden gebracht, doch het zou alleen beteekenen „leven, krachtig zijn, levenskracht hebben", en dus voor de verklaring der beteekenis van quike niet baten. Het moet voor den zin afkomen van een zw. ww. quicken (quecken), waartoe het in dezelfde verhouding staat als queke, *steek*, *stoot*, tot queken, 1e Art., dat ook in beteekenis met het hier bedoelde woord is te vergelijken (de opvatting „steek" hebben zij gemeen). Waarschijnlijk moet dus gelezen worden quicke (vgl. ald.). Het wordt in het gloss. op *Vr. e. M.* bl. 156, door Verwijs te recht vergeleken met het 17de-eeuwsche *quik*, puntdicht, ook „steekdicht" gehee-

ten, doch de poging om *quike* te rechtvaardigen door de vergelijking met hd. *kecke*, „driestheid, brutaliteit", moet als mislukt worden beschouwd (ook dit znw. zou in het Mnl. *quicke* luiden; vgl. b. v. dicke, *dikte*). Of is *quike* verkeerde lezing voor *quinke*, hetzelfde als *quincslach*, dat in bet. juist met *quike* overeenkomt? Vgl. QUINKEN, Aanm. en QUINCSLACH.

QUICKE (QUECKE), znw. o. *De vleezige deelen van het lichaam, wit vleesch* (bij dieren), hetzelfde als spier bij Kil. (vgl. ndl. *spierwit*). Vgl. eng. *quick*, het levende vleesch. Zie *Synon.* 2, 451 op pulpa. Waarschijnlijk is het woord het als znw. gebruikte bnw. quic in de bet. *beweeglijk, wat ingedrukt kan worden*: op één plaats wordt het onz. gebruikt. *Voc Opp.* quecke van vleesche, torus, pulposa extantia carnium sicut circa collum et in brachiis; quecke van den vleesche inde hant ochte elre, pulpa, caro grossa sine pinguedine; tquecke vanden vleesche aen thopbeen, clunis. Vgl. Kil. quick j. quack, pulpa (ook quack, torus). Over de overeenkomst in de beteekenis van de woorden *kwik* en *kwak*, zie De Jager, *Versch.* 1, 152 (waar *kwakken*, en ook *kwikkwakjes* vermeld wordt in de bet. „verdichtsels of praatjes die men iemand op de mouw speldt") en vgl. het volg. Art.

QUICKE (QUIC), znw. m. *Kwant, gezel.* Waarschijnlijk is het woord hetzelfde als het genasaleerde quinc (a. ald.), en ligt er het begrip „vlugheid, beweeglijkheid" aan ten grondslag; vgl. ndl. *woelwater*. Misschien ook is de nom. *quic*, en beteekent het woord eig. „een levendig of vlug persoon". Vgl. QUIC, znw., 1). || Vreimde hasardeuse quicken, Despars 3, 16. Wesende die vier vroomste, strafste ende hasardeuste quicken van der stede, 2, 508.

QUICKE, znw. vr. Zie *QUIKE. In de 16de eeuw komt quicke voor in de bet. *klucht, grap*. || Wat vreemde quicke comt my noch voren! *Ned. Kluchtsp.*[2] 63, 96.

QUICKEN, znw. mv. Zie QUIC, znw., 3de Art., en vgl. nog twee voorbeelden *Barth.* 612*a*.

QUICKEN (QUECKEN), sw. ww. trans. en intr. Hetzelfde als queken, 1e Art.; z. ald. en vgl. Franck op kwik, alsmede *kwikkelen* (De Bo; *Waasch Idiot.*; Boekenoogen; Schuerm. *Bijv.* 181).

I. TRANS. — 1) *Schudden, slingeren, drillen.* Kil. quicken, vibrare. || Doe die een een bijl op sijn hooft quicte, soo scuttede een ander dien slach, *Pass. W.* 21*b* (lat. *cum unus securim in caput ejus vibrasset*). Sij hadden kokers hanghende aenden hals ende sij quetten (*l.* quecten) hare slappe booghen, *Vaderb.* 205*b*. — 2) *Op en neer doen gaan*, van een lichaamsdeel. || Doe liep die hont vore . . ., sijnen staert queckende (*met den staart kwispelend, kwispelstaartend*), *D. B. Tobias* 11, 13.

II. INTR. — *Wenken, pinken met het oog.* Vgl. QUINKEN. Misschien is te vergelijken Kil. quicken, moveri. || Doen quicte metten oghen dat soete nonnekijn, *OVl. Ged.* 2, 112, 89 (*Belg. Mus.* 2, 434).

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van quicken, Hermans, *Reder.* 287, 17: „daer moest ick wel scherp op micken, mijn busse na *quicken*, die wel vol en soet is". Misschien is de bet. *schudden*, doch „na" is daarbij vreemd.

QUICKEN (QUECKEN). sw. ww. trans. en intr. Hetzelfde als queken, 2de Art.; z. ald. en vgl. Franck op kwik, bnw. Eng. *to quicken*.

I. TRANS. — 1) *Verlevendigen, opvroolijken.* Zie eene plaats uit *MLoop* I, 256 *var.* bij GEQUICKEN. — 2) *Verkwikken, verfrisschen.* Ook als wederk. ww. gebruikt. || Al daer die poorters schenen scheppen . . . water, meer om hem dair mede te quecken, dan omme te drincken, *B. v.* 1360, dl. 2, 5*a* (*Judith* 7, 7: *ad refocillandum potius quam ad potandum*).

AANM. 1) — In de bet. *kweeken, voeden, opkweeken*, door Kil. vermeld („quicken, quecken, queecken, nutrire, alere, educare"; vgl. Tuerlincx, Rutten; Schuerm. *Bijv. Anw. Idiot.*) is het woord evenmin gevonden als in de intr. opvatting *leven* (Kil. „vivere"; vgl. bij QUIC, bnw.).

AANM. 2). — *Vad. Mus.* 1, 341, 13 vlgg.: „God gaf sijn lijf dore die sondę die Adam dede . . . ende quijcte uut der hellen gronde die ziele die hi daer vercoos", moet men niet een ww. **quicken* (*quijcken*) aannemen in de bet. *levend maken* (waarbij ook eene bepaling met *ute* kwalijk zou passen), maar *quijcte* is eene verkeerde lezing voor *quijtte*, van quiten, bevrijden, verlossen (z. ald.).

II. INTR. — *Wellen, opwellen*, gezegd van water uit den grond. Vgl. bij QUICBORNE de uitdr. „levend water". *Teuth.* qwellen, qwicken, opspryngen als water uter erden of berghe, scatere, scaturire.

QUICGENOOT. Zie QUICKENOOT.

QUICHAGEN, zw. ww. trans. *Met eene levende haag omheinen.* Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 127, en vgl. Kil. quickhaeghe, sepes viva, silvestris, naturalis, sepimentum virgulteum, spineum, obsitum virgultis, spinis, rubis et similibus viventibus s. crescentibus arboribus.

QUICKENOOT (QUECKE-, QUEKE-, KUEKE-; QUEKENHOOT), znw. o. Eene tautologische samenstelling van quic en noot, die beide *vee* beteekenen. Vgl. QUICBEESTE. Zie het opstel van De Vries in *Taalg.* 3, 193 vlgg., waar het woord evenwel verklaard wordt als samengesteld met het bnw. quic, levend. Hoewel dit wat den zin van het woord betreft even goed kan, zoo schijnt het beter er eene samenstelling van twee substantieven in te zien, omdat men anders quicnoot zou verwachten (vgl. quicsilver). Naast quickenoot komt ééne enkele maal quicgenoot voor, nl. *Merl.* 2981: „doe keerde Sathanas daer af ende ginck aen des mannes quickgenoot" (*vgl.* 2995: hy . . . dade hem scade an sinen *vee*); hier kan het woord met het bnw. *quic* zijn samengesteld; *genoot* is evenwel in de bet. *vee* tot heden in het Mnl. niet gevonden, maar het kan er bestaan hebben). In de latere middeleeuwen is het tweede deel opgevat als *hoofd* (vgl. den vorm *quekenhoot*), welke samenstelling in het Deensch werkelijk in dezelfde beteekenis bestaat, *Taalg.* 3, 201) || Dat hem algader metter doot onttrokken wart sijn quikkenoot, want altehant orss ende part, stire ende render so verswart met plagen worden . . ., dat si te lives inde quamen; so daden beide ram ende oo, *Lev. v. Lutg.* II, 9053. Oc heft sijn palstekijn genomen dat herdekijn in sine hant . . . ende an der heiden lit staen sijn quikkenoot ter weiden, 5732. Bethsayda, dat es thuus vanden cleenen kuekenode (*ook hier schijnt het tweede deel opgevat als* hooft; *anders zou men* kuekenote *verwachten*), *Hs. v.* 1348, 69*c*. Ghelijc dat een herde sal voeden sijn kuekenoot, 31*c* (*Jesaia* 40, 11: *sicut pastor gregem suum pascet*). Waer dat sake dat iemen hadde gheschut quekenoot in zijn cooren, *Gendsch Chtb.* 16, 8 (*a.* 1275). Gaet ende hoet u queckenoot, *Ferg.* 398. Wat soudi onse quekenoot, vrec man, wat sullen di onse beesten? *Alex.* VIII, 979. — Ook in de bet. *een stuk vee.* || Hijs dulre dan een quekenoot, die hopt up ander mans doot, *D. Cat.* I, 19 (*varr.* kuekenoot, quekinhooft, quekenhoot; vgl. *Denkm.* 2, 603, 87; *Lett. N. R.* 7[1], 58, 10). Hi is veel gecker dan een quekenhoot, die den eenen (vrient) om den andren gheeft, *Sp. d. Jongers* 12, 250.

QUICSANT, znw. o. en ml. Eng. *quicksand*. Door Kil. wordt als verouderd opgegeven een dialectisch woord („Sax. Ang.") van dezen vorm met de bet. *zand dat los raakt, waar als het ware leven in komt*; *drijfzand* („sabulum vivum, infidae et rapaces arenae").

QUICSILVER (QUEC-, -SELVER), -ERE, znw. o. Mnd.

quiksulver, *queksulver*; mhd. *quëc-*, *kecsilber*; ohd. *quëcsilbar*; ags. *cwicseolfor*; eng. *quicksilver*; hd. *quecksilber*; ndl. *kwikzilver*. Vertaling van het lat. *argentum vivum*; vgl. it. *argento vivo*, fra. *vif-argent*. *Kwikzilver*, *kwik*. *Voc. Cop.* quecselver, humectum (ook bij Diefenb.). *Gloss. flam.* quicselvere, litargirum. *Teuth.* quicsilver, argentum vivum. Kil. quicksilver, argentum vivum, liquidum, fusile; vomica liquoris aeterni, et rerum omnium venenum; Plin. hydrargyrum, argentum aquaeum. Plant. quicksilver, *vif-argent*. ‖ Dese eerste materie der metalen es quiczelver of levende selver, *Boëth.* 207*b*. Want de metalen natuerlic in haer mineren (*mijnen*) uut quiczelvere als hare materie, ende uut sulphure als uut harer vorme wassen, 206*d*. Quicselver . . . met boomolie ghesoden . . . ende een ghordel daer in ghenet, draechter jeghen (*tegen luizen*), *Nat. Bl.* VII, 817; ook 822; 826; XIII, 53 (quicselver, *var.* quicsilver). Daerom selen degene die suspect sijn van de pinen der jonctueren hen wachten vanden roocke des quicsilvers, *Reg.* 21*b*. Doet dat quicsilver met coperose, mit vitriool ende mit gemein sout in dat voorscr. corisijf, *Scep v. W.* 53*b*.

QUICSOUTEN, zw. ww. trans. Benaming van eene bepaalde wijze van zouten van vleesch. ‖ Geen vleysch te quiczouten op XV sc., *O. K. v. Bott.* 36, 105. Van 2 cupen, daer men den paelding in quit zoute (*l.* quiczoute), *Rek. d. Gr.* 2, 309.

QUILEN, zw. ww. intr. Mnd. ndd. *quilen*; beiersch *queilen*. *Kwijlen*, *zeeveren*, *kwijl of slijm uit den mond laten loopen*. Kil. quijlen, quielen, *Fland. Fris. Holl. Sicamb.* j. seeveren, sputare, salivare. ‖ Enen cleynen muys gebraden is den jongen kinderen goet gegheten, die vele severen of quilen, *Barth.* 780*a*.

QUILLIOTE. Zie CULIOTE.

QUINANCIE (*Nat. Bl.* VIII, 537 *var.*). Zie SQUINANCIE, en vgl. eng. *quincy*.

QUINE. znw. vr. Mnd. *quine*, toestand van kwijning. Hetzelfde als quale; z. ald. en vgl. Kil. quelen, quenen, quijnen, languere, gemere, languore tabescere. *Ziekte*, *toestand van ziekte of kwijning*. ‖ Dat maect inden dochtren wonder, dat si so scone comt bisonder, die in deser werelt woestine so lange lach in sonden quine, *Hoogl.* c. 222, vs. 23. Voor de vorming is waarschijnlijk te vergelijken mnl. quelle en quetse naast *quellen* en *quetsen*.

QUINEN, zw. ww. intr. Mnd. *quinen*; mhd. (*ver-*) *quinen*; ags. *acwinan*; ndl. *kwijnen*. In sommige ogerm. talen is het ww. sterk (mhd.); zie verder Franck op kwijnen. Het woord is in het Mnl. zeldzaam: het bestaan blijkt o. a. uit quine (z. ald.) en uit verquinen (*Teuth.*), misschien ook uit quenen; z. ald. *Kwijnen*, *verkwijnen*, *wegkwijnen*, *uitteren*. Kil. quijnen, *Sax. Fris. Holl. Sicamb. Fland.* j. quenen, quelen, languere. Plant. quelen, quinen, *languir*, languere, oblanguere, relanguere.

QUININGE. Zie VERQUININGE.

*QUINC (QUENC), znw. m. (o. ?). Van quinken; z. ald. Er kan een woord bestaan hebben van dezen vorm met de bet. *iemand die vlug is in zijne bewegingen*, *jonge springer* of ook van een meisje gezegd, *jong ding*. ‖ Doe Herculus tohuus quam (*bij Dejanira*), bracht hi mit hem een schoon quenc die Joles hiet, *Cron. Beyeren* 11*v*. Vgl. QUICKE, 2de Art. — Over quenc (quenck) in den zin van *kwik*, toespeling, woordspeling, kwinkslag, zie de Aanm. bij QUINKEN.

QUINKEN (QUENKEN, QUEYNCKEN), zw. ww. intr. Eng. *quinch* (verouderd); ndl. **kwinken* (in „kwinkslag"); vgl. „kwinkeleeren" en De Jager, *Freq.* 1, 358 op kwinkelen; Franck op kwinkeleeren.

1) *Zich snel bewegen*, *op en neer gaan* of *heen en weer gaan*; ook *flikkeren*, *schitteren*. Kil. quincken, micare, motitare; dubio et tremulo motu ferri. ‖ Danne so seldi daer (*var.* haers) gedinken ende peinsen om haer (h)ogen die quinken (*t.* die haer vlinken) ende hare wel gedane figure, *Rose* 2419 *var.* Och, laet die soete luchteren (*oogen*) queyncken ende wilt trouwen vrienden ghedencken, *MLoop* II, 4167 (*tot de vrouwen*).

2) *Kwinkeleeren*, *op en neer gaan met de stem*. Vgl. De Jager t. a. p. Kil. quincken, quinckelen, quinckéren j. quedelen, crebro et solerter modulari. In dezen zin is het woord misschien bedoeld Praet 3591: „die met u (*hoovaardij*) quinken, zi sullen drinken van sulken (*helsch*) biere", doch de bet. zou ook kunnen zijn *met iemand op en neer gaan*, d. i. *omgaan*, *zich inlaten*. — Het bij Kil. vermelde quinkéren wordt gebruikt van eene bepaalde wijze van zingen, in *Proza-Sp. d. S.* 87*b*: „si discantieren schoon voor die lude inder kercken om den luden te behagen, mer niet om gode te dienen; ende som lude hooren liever quenkierende singen ende al trillende die noten breken, ende en achten niet dat men devotelic voor ende nae singet".

AANM. — Niet vast staat de beteekenis van quenken, *MLoop* IV, 1933 vlgg.: „men sal die mannen niet nagaen, daer mocht die sulke bistaen, hoorde hi daer off een queyncken (*var.* enighe ghequenken), hi soude om sijn voordeel dencken ende oic soude rijden uut om roven". Is *een* pron. in de bet. „iemand", dan moet *queyncken* wel den zin hebben van *toespelingen maken* (vgl. QUINCSLACH en *QUIKE); is *een* lidw., dan is *queyncken* waarschijnlijk verkleinw. van quenc (quinc) in de bet. van „kwinkslag, toespeling, woordspeling". Vgl. QUINC, dat ook in eene andere opvatting met quicke (quic) overeenkomt.

QUINKER, znw. m. Van quinken in eene der aldaar genoemde beteekenissen. Het woord komt voor als geslachtsnaam te Gent (*Rek. v. Gent* 1, 26) Huyttens, *Corpor. gant.* 24 (*a.* 1366), en te Brugge (*Rek. v.* 1302, bl. 13; 19, 77; 210 e. e.). Bij Schuermans wordt *kwinker* vermeld in de bet. „lokvogel".

QUINKEREN (QUENKEREN), -IEREN, zw. ww. intr. Zie bij QUINKEN, 2).

QUINCSLACH, znw. m. Van quinken en slach, of tautologische samenstelling van quinc en slach. Zie QUINC en QUINKEN. Het woord heeft in het Mnl. niet de bet. van „geestige zet, woordspeling, ui, ndl. *kwinkslag*", maar die van *zet*, *steek*, *minder welwillend bedoelde toespeling*. ‖ Want soo langhe gheet die canne te water, siet men, datse brect. Ay, ghe selle, hoe wijsselic ghi sprect; ende laet u quincslagen gaen! . . . ic vinde wel bescreven dat een eenen anderen riet die hem selven nochtan niet van mesdoen en conde gheraden, *Belg. Mus.* 7, 319, 30.

QUINQUAGENE, znw. vr. Van lat. *quinquagena*. Hetzelfde als vijftich; z. ald. *Een vijftigtal kralen aan een rozenkrans*. Vgl. Lübben op veftich, voftich, viftich, „rozenkrans of paternoster". ‖ Die eerste quinquagene des rosencrans, *Marialeg.* 2, 20 (*t.* die eerste vijftich grueten). Die derde quinquagene, *ald.* (*t.* die derde vijftich).

QUINQUENELLE (QUINQUER-), znw. vr. Van ofra. *quinquenelle*, mlat. *quinquenella*; van lat. *quinquennalis*, eene afleiding van lat. *quinquennium*, „tijdperk van vijf jaar"; vgl. eng. *quinquennial*. *Uitstel van vijf jaar*, *toegestaan aan een schuldenaar*. Vgl. QUATERNELLE. Kil. quinckennelle, quinquennalis dilatio, prorogatio in quinquennium. ‖ Voort renunchieren wij ende vertyen van allen anderen exceptiën, quinquernellen, cavellatiën ofte nieuwe vonden . . ., die ons den voorn. steden ofte enich van ons ofte onsen nakomelingen te baten zouden mogen komen, *Zijlkl.* 318 (*a.* 1528). Brieven van respijt, . . . quinquernellen, quaternellen, cessiën, . . . overdrachten enz., 331 (*a.* 1541). Quynkerneelen, lettren van debitis of respyten, *In-*

vent. v. Brugge 6, 148 (*a.* 1477). Dat men niet en mach useren van quincquerneelen, lettren van debitis of andere graciën, *Cout. v. Brugge* 2, 307 (aangeh. *Invent. v. Brugge*, Gloss. op quynkerneele, alwaar ook uit *Invent. v. Br.* 6, 383 wordt aangehaald: „avec clause de renunciation a tous respitz, *quinquernelles*, surseances"). Zie nog een voorbeeld bij Stallaert 2, 128. — In denzelfden zin ook quinquernele letteren (*a.* 1527; Stall. t. a. p.). Vgl. *Polit. Refer.* bl. 130: „een quinckernel dats die quitantie: zy en willen van tween niet een betalen".

QUINSIQUANS, QUINSQUANS. Zie QUANSIJS.

QUINTAENGE (QUINTEINE), znw. vr. Van ofra. fr. *quintaine*; mlat. prov. *quintana*, vanwaar ook eng. *quintain*; hd. *quintan*(rennen), *Grimm's Wtb.* op quintane, quintan. Over den waarschijnlijken oorsprong zie Hatzfeld op quintaine en Skeat op quintain. De „quintana" was een weg in een romeinsch legerkamp (de afscheiding van den 5den en 6den manipulus), waar de markt gehouden werd en verschillende verrichtingen plaats hadden. Vgl. in mlat. glossaria: „quintana, pars plateae qua carpentum provehi potest" en *Teuth.* op vijfte: „*quintana*, dat vijfte deel van eynre straten(!) dair eyn wagen hyn mach gaen". *Eene draaibare figuur* (een paal met armen), *waarop jonge ridders zich in het tornooien oefenden, en waarom heen carousel gereden werd.* Zie de beschrijving van Duc. op quintana, quintena, 3): „decursio equestris ludicra, ad metam hominis armati figuram exhibentem ad umbilicum, mobilem et versatilem, sinistra clypeum, dextra ensem aut baculum tenentem: quae si aliter quam in pectore lancea percutiatur, statim qui a scopo aberrat, baculo repercutientem figuram sentit". Vgl. de voorbeelden aangehaald ald., o. a. ook „de fraper par trois coups le pal de la quintaine"; Alw. Schultz, *Höf. Leben* 1, 167; 186; 2, 3. ‖ Die coninc . . . dede . . . richten ene quinteine daer in den mersch van Kamaloot, . . . datter vremde ridders mochten spelen, maer die coninc dede bevelen datter nyman ane ne quame, eer men Lancelote daer vername, *Lanc.* II, 31118. Die jonge liede voren daer naer ter quiteinen (*l.* quinteinen) met haren speren; doe begonsten si bohorderen, soo datter selc gequetst uut quam, eer dat spel inde nam, 31607. Doe si riddere waren gedaen, stacmen tere quinteinen saen, daer Torec op heeft gesteken, dat sijn spere moeste breken; doen staken di(e) andere alle naer, ende alsi hadden gesteken daer, doe reet Torec daerop weder, ende reet die quinteine ter neder, die starc was ende groot; dies dreef die vader bliscap groot, III, 23349. So dat si quamen . . . vor enen casteel, daer si vernamen scone ridderscap te samen, ende hadden ene quintaenge ghestelt ende redere jeghen met ghewelt, *Wal.* 10885. Daer binnen hiltmen menich spel . . . van bohoerden ende van tafelronden ende van quinteynen, die stonden jeghen die grote staken, van jachten diemen daer sach maken achter straten vander steden, *Couchy* II, 2201 (*de op q. volgende woorden zijn niet duidelijk*). Ooc dedi bringhen . . . sijn ors ende sine wapen . . .; ene quinteyne hi rechten dede, daer hi op reet, *Limb.* X, 397. Doe daden die borger van der stede ene quinteine rechten, . . . daer die niewe ridders op bordeerden, *Merl.* 11598. Na den etene wart gerechtet . . . ene quinteine daer men op sonde rijden, die jonge ridders, ende borderen; doe liet men enen tornoy creyeren, 12323. Dese XXXV quamen aldus vor alle die ander slaende te hant, scilt ombe hals, spere in hant, ende reden op hem ocht ene quinteine waer, ende braken haer spere, 15004; ook 22148.

QUINTE (QUINT), znw. vr. Mhd. mnd. *quinte*, *quint*; ndl. *quint* (in de muziek). Van mlat. it. *quinta*. *Teuth.* quint in den sanghe, quinta.

QUINTEERNE. Zie QUINTERNE.

QUINTEINE. Zie QUINTAENGE.

QUINTERNE (QUINTEERNE), znw. vr. Mnd. eng. hd. *quinterne*. Verbastering van giterne; z. ald. *Gitaar*. Vgl. Duc. op quinterna en quinternizare. *Teuth.* qwyntern, seydenspil, quinterna; op qwynternen spelen, quinternizare. Kil. quinterne, instrumentum musicum, *vulgo* quinterna. ‖ Daer hoortmeno psalteriën, herpen, quinternen, luten, velen, orghelen, pipen, bonghen ende alrehande melodiën, *Con. Som.* 63*b*. Soet wijn, herpen, . . . quinternen, hebdi al in uwer worscappen, *Proza-Sp. d. S.* 79*c*. Twee menestrelen met eenre quinterne ende mit eenre duutsche vedele, *Rek. d. Gr. v.* 1363, *aangeh.* bij Jonckbl. *Mnl. Dichtk.* 3, 632. Twee menestrelen mitten leute ende quinterne, *ald.* 635. Twee speelluden mit quinternen, 643. Tween ghesellen . . ., daer die eene of speelde op die quinterne, ende dander op ene harpe ende op eene dubbele rotte, daer si suverlic op speelden, 651 (*a.* 1377). Harpen, santoriën, quinteernen, vedelen, lieren, *Haagsche Bijbel* 1, 190*c*.

QUINTERNE (QUINTERN), znw. vr. (?). Mnd. *quinterne*. Van lat. *quinternio* (Duc.). *Tien bijeengevoegde of samengebonden boekbladen of vijf dubbelbladen.* Vgl. QUATERNE. *Teuth.* tyen boickblader to hoip gebunden, dat heit eyn quintern, quinternus; qwyntern in en boick dat sijn tyen blader, *verw. naar* tien boecblader. ‖ Elc van desen bedeboeken heeft XIX quiteerne (*l.* quinteerne), *Ned. Proza* 325; ook 327 (quiteerne *l.* quinteerne).

QUINTERNENSLAGER (-SLEGER), znw. m. *Gitaarspeler*. Vgl. GITERNIERE (bij GITERNARE) en het volg. Art. ‖ Den quinternensleger van Helseen te drincgelde geg. II gl., *O. G. Maalt.* 112. Enen quynternensleger van Pruyssen van mijns heren onthiet geg. 1 sc., *ald.* 209.

QUINTERNIERE, znw. m. Hetzelfde als het vorig Art.; z. ald. ‖ Des conyncks heymelich quinterniere . . . VI nobel, *Geld. Maandw.* 1, 411.

QUINTESSENCE, znw. vr. Fr., hd., eng. *quintescence*. Een term der vroegere chemie, ter uitdrukking van de verborgen kracht (de „vis occulta") der dingen, en die naast de vier elementen als vijfde kracht („quinta essentia", eig. „vijfde wezen") werd aangenomen. Zie verder de Wdbb. en een voorbeeld van „quinta essentia" in *Scep v. W.* 53: „die gloriose god heeft geordineert dat quinta essentia ut vytriool, ut coperoot met quicsilver onsienlijc getoghen mach worden".

QUINTIJN (QUENTIJN), znw. Van ofra. *quentin*; lat. *quintinus* (*quentinus*). Benaming van *een vijfde deel van de eene of andere maat*; ook van *een vierde deel van eene maat*. Vgl. mhd. mnd. *quëntîn* (*quintîn*); hd. *quentchen* („vierter, urspr. wol fünfter teil eines Lotes", Kluge[4] 269) en ndl. *kinnetje* (*kindetje*), *Tijdschr.* 11, 52 vlgg. *Teuth.* quentijn, en vyrdel loits, quentinus. Kil. quintijne, drachma; ook quintel (*Germ.* drachma; mlat. *quintale*) en quint, quintken (= hd. *quentchen*), drachma; quint, lucrum, emolumentum, foenus, fructus, quinta pars fructuum; justa quintana.

QUIRATIE, znw. vr.(?). Van lat. *curatio*. *Een middel om te genezen, een boozen geest te verdrijven?* ‖ Hy maecte quiratie dar men den duvel mede dwang dat hy wten mensche vlooch, *K.* 15.

QUIRIE (*Rose* 13547 *var. B*). Zie CURIE.

QUIRIJN, znw. m. Naam van een heilige, *Quirinus*, die werd aangeroepen en naar wien bedevaarten werden gedaan om verlost te worden van beenwonden. Vgl. Reinsf.-Duringsf. 2, 104: „a Huy se célèbre la fête de Saint-Quirin, qu'on invoque surtout contre les plaies aux jambes, appelées „mal de Saint-Quirin". Elders wordt hij aangeroepen om genezing van oorziekten (t. a. p., 1, 319). Vgl. De Bo 559 op korijn (alwaar ook *korijnzeere*, etterende

huidziekte) en De Cock, *Volksgeneesk.* 290. || Sood agelix veel biddinge vallet voir die kercdueren van bedevaerden te doen van sinte Cornelis, van sinte Quirijn ende van anderen gebreken, *Leid. Keurb.* 251, 77.

QUISPEL (QUESPEL), znw. m. Mnd. ndd. *quispel*; ndl. *kwispel*. *Een werktuig om te sprenkelen, kwast.* Vgl. QUESPEL (*Cod. Dipl. U.* 2¹, 176) en Franck op kwispel. *Voc. Cop.* een quispel, conspersorium; een quispel, ysopus; een quespel, sparsorium; quispel, aspersorium, instrumentum aspergendi aliquid. Kil. quispel, aspergillum, aspersorium, *vulgo* dispersorium, gall. *guespillon*; quispel, penicillus. Plant. quispel oft quast, *un aspergest, guespillon*, aspergillum; een metsers quispel, *un pinceau de masson à blanchir murailles*, peniculum *vel* penicillum caementariorum. *Harl. Gloss.* quespel, aspersorium (ook *Gloss. Bern.*). *Gemma* 192*r*: een quast of quispel, sparsorium. || Daer hi enen quispel of maecte, ende besprenckelde dat boec ende al dat volc, *Hs.* 75, *f.* 101*d* (*Hebr.* 9, 19: *hyssopo ipsum librum et omnem populum aspersit*). Dan seldi . . . enen quispel van ysopen nemen ende netten in dat bloet, ende daermede seldi bestriken uwe doorstile, Ruusb. 2, 152 (lat. *et ungetis cum fasciculo hyssopi utrumque postem*). Maria . . . hadde een quast in die hant . . . ende si besprenghede een yghelic broeder mit ghewijt water, *Marialeg.* 1, 106 (*var.* enen kwispel). Doe nam die abt een quispel (*var.* quast) mit ghewijt water ende besprenghede den coster daer mede, 1, 41. Haelt mij (*een priester*) mijn stole ende mijn bouc ende mijnen quispele, *Nu noch* 190. Voel lude willen setten enen quyspel voir ysope, mer dat is onproperlic, want datmen(t) settede oover enen quyspele, dats omdat men int oude testament van desen crude een quyspel makede, *Haagsche Bijbel* 1, 102*a*. Van eenen nieuwen quispele omme tverwitten mede te doene (*een witkwast*), VIII gr., *Leugemeete* 183. — *Invent. v. Br.* 5, 350 vindt men voor quispel den waarschijnlijk op misverstand berustenden bijvorm quistel: „een quistel ghemaect van savelbome ende van ysopen". — Verklw. quispelkijn, *kwastje.* || Neemt een quispelkin ende strijct dat zeer daer mede metter voors. temperuere, *Hs. Serr.* 14, bl. 47. Een clyn (*l.* cleyn) wywatervat silver vergult mit een quispelken, Matth. *Anal.* 1, 211 *noot.* — Ook, evenals quast, in de bet. *tak met bladeren of loof*, of ook *pluim.* Kil. quispel, *vetus*, cauda; quispelken, floccus, flocculus. *Voc. Cop.* een quespel, tyrsus (vgl. Diefenb. 585*c*). || Gelijc dat een na vligen slaet, die hi met quispele och met rise veryacht, *Lev. v. Lutg.* II, 5164. Also alst (*l.* als I) amme te huedene pleght dat kindeken, dat in de wiege leght, ende plaght (*l. of d. i.* plecht) de vlieghen van hem te weren met enen quespele, dat si hem nyen deren, *Lutg.* I, 268. Si geft hen twee quespele ende heit hen dassi die vligen ende die moggen weren ende tgestof dat van din blumen rist (*valt*), *Limb. Serm.* 176*a*. — Ook *kwast, kwispel*, als sieraad op kleederen aangebracht. *Voc. Cop.* quispele aen clederen ochte aen lakene, fragmen. || De coninc was in carmosijn satijn overdect met getrocken goude silveren webbe doorsneden ende overal besayt met gouden sculpen, veel quispelen van fijn gout ende silver, *Exc. Cron.* 281*a*. — Vgl. Plant. quispel, *une houpe de soye qu'on pend aux bardures de chevaulx* etc., peniculum sericeum..

AANM. — Wat in *Teuth.* bedoeld wordt met een onvertaald qwyspelen, is niet zeker, waarschijnlijk een trans. ww. met de bet. „met een kwispel of kwast ergens langs gaan, wisschen of vegen".

QUISPELEN, zw. ww. Zie de Aanm. bij het vorig Art.

QUISQUANS. Zie bij QUAMSIJS.

QUISSIERE, znw. vr. Waarschijnlijk ofra. fra. *cuissiere*, eene afleiding van ofra. fra. *cuisse*, lat. *coxa*, dij. *Een deel der wapenrusting, die de dij bedekte, dijstuk.* || Om 2 coppe(?) tot mijns heren quissieren 1½ gulden, *Rek. d. Gr.* 3, 147.

QUIST, znw. m. of vr. Van quisten; z. ald. Bij Otfried komt een vr. znw. *quist* voor met de bet. „vernietiging, verderf". In het Mnl. bestaat quist bijna alleen in de uitdr. te quist(e), *te niet* (mnl. te niewete), *te loor, verloren, te gronde*, verbonden met verschillende ww. Zoo ook mnd. *to* (ook *in*) *quiste gân, komen* (Lübben). Slechts op ééne plaats vindt men een praedicatief gebruikt bijvoeglijk quist, nl. *Vrouw. e. M.* VI, 46: „der boser nider list, die dic mit valscher vonden die menighe maken hoor eer *quist* (= quite, *kwijt*)", doch hier schijnt het woord uit „te quiste" ontstaan te zijn, evenals dit bij verschillende andere met ww. verbonden bijw. uitdrukkingen het geval is (vgl. *schaak* spelen, *paard* rijden, *school* gaan, *scheep* gaan, *schoot* gaan, zich *schrap* zetten, *stuk* gaan e. a.). — Vooral in de uitdr. te quist(e) gaen, zoowel met een persoon als met eene zaak als ondw., *te niet gaan, te gronde gaan, tot armoede komen, ten onder gaan*; *te loor gaan, verloren gaan.* Kil. quist, tritus, us (vgl. bij QUISTEN), *et* profusio, perditio, dissipatio; te quist gaen, perire, profundi, dissipari, consumi. || Sine kindere gaen te quiste ghelijc enen miste, *Wap. M.* I, 194. Hoe Grimolt sijn sone te quiste ghinc ende hoet lant bleef op Begghen sijnder suster, *Brab. Y.* I, 433 *Opschr.* (*vgl.* 471: in een prisoen . . . dat hi Grimolde dede leiden, daer hi staerf, ende ooc al dat van hem quam dat verdwaesde (= *ginc te dwase, *welke uitdr. naast* te dwase maken *kan hebben bestaan*; *zie* DWAS) ende wert niet (= deech te niete; *zie* DIËN). Also dat si ende haer kinder ooc te quiste ghinghen als een rooc (*damp, mist, nevel*), *Wrake* I, 1256. Haer kinder . . . sietmen dat te quiste gaen, III, 405. David . . . en sach noyt te quiste gaen den gherechten . . . noch zinen kinderen zoeken broot, *Lsp.* I, 29, 135. Dicke pleecht hem te ghesciene ramp ende scade . . ., of te quiste gaen hare kinder, I, 26, 126. Dat tgoede gheselscip es ghestoort ende so verdoolt in uwen (*van hoovaardij*) miste, dat zi al moeten gaen te quiste, Praet 3133. — En hadt conste ghedaen, ertrike waer te quiste ghegaen, *Doct.* I, 146. Daer die wolff sel harder wesen, die scaep en connens niet ghenesen, si moeten veel te quiste gaen, Hild. 78, 193. Alsemen den armen ontrac daelmoesene . . ., ghinc huus ende hof te quiste, ende de stede wert woeste met allen, I, 815. Keiser Karle vernam die dinc dat tlant dus te quiste ghinc ende quam selve moghentlike neder in tlant van Vrancrike te hulpen den Duutschen ende den Vrancken, *Brab. Y.* II, 5148. Tlant daer hi (*Christus*) sijn bloet in sciet (*stortte*), gaet al te quiste, als men siet, *Overzee* 7. — Dronckenscap doet te quijst gaen dat guet, dat den minsche toe hoort, *Proza-Sp. d. S.* 13*b*. Dat der ongherechter goet alsoo verdorret ende te quist gaet alse water dat inden poel staet, daer die sonne heet op schijnt, *Doct.* II, 2274. (Ic) beveel u dat ghi dit clooster besorghen sult bi nacht ende bi daghe, . . . dat die gueden des cloosters niet te quist en gaen, *Versl. en Ber.* 5, 28. Der heren schat gaet som te quist, Hild. 238, 91. Had elck paeus te Romen bleven, soo en waer dit wonder niet opheven, dat onse ghelove in sijnre staet soo yammerlyken te quiste gaet, 135, 167. Dus ginc daer die wijn te quiste, want te vele steden in Vrancrike werd hi verloren deser gelike, Velth. VI, 7, 50. (Si) lieten hare voedinge (*middelen van bestaan*?) gaen te quiste, *Rose*, bl. 249, vs. 64. — Discoort, daer dat ghemeen orboor bi te quiste gaet, *Doct.* III, 520. (Dat) elc gheheel wilt hebben dmeeste vordeel ende vullen sijns selfs kiste, maer ghemeen orbore (*het gemeene best*) gaet te quiste, *Wrake* II, 418. Al hebben si recht, twort ghesteken afterwaert oft gaet

te quist, Hild. 135, 102. Dquaetste dat ghevalt in ene stat dat sijn manslachte ende twiste, want daer met gaen te quiste vrienscap ende eendrachtechede, daer die stat werdt bederft mede, *Doct.* I, 892 en *varr.* Eest dat hi sijn trouwe niet en quijt (*inlost*) ende hi die laet te quiste gaen, soo en mach hi dat edel abijt vanden scilde niet ontfaen, *Vad. Mus.* 1, 354, 61. — Te quiste varen, hetzelfde. ‖ Bi minen miste (*van hoovaardij*) vaert soe (*de wereld*) te quiste, Praet 8478. Dus vaert te quiste al datmen vloect, *Sp. d. Sonden* 16002. — Te quiste werden, hetzelfde. ‖ Dat . . . bi minnen (*l.* minen) rade soo vrome riddre wert te quiste ende sine daet soo (*var.* soo boude) ghesiste: hi es bi mi verloren al, *Limb.* VI, 1904. — Te quiste maken, *doen verloren gaan, te loor doen gaan.* ‖ Hi (*een wreed en gewetenloos landsheer*) es des duvels bailliu op ertrike . . ., want hijt al te quiste maect, op dat hi can, dat hem ghenaect, *Lsp.* III, 4, 537 (*var.* in twiste maect, *onzeker maakt, tot een voorwerp maakt van twist en oneenigheid*; *ook deze lezing geeft een goeden zin*; *zij is zonder twijfel de ware in Sp.* I[2], 39, 37 *vlgg.*: „lievere haddi (*Plato*) in vremden lande pine, cost, scade ende scande om te leerne dat hi niet en wiste, dan sijn zin bleve in twiste (*onzekerheid*) van eeneger dinc of in wanc"; *var. dl.* 3, *bl.* 444: bleve te quiste). — Te quiste laten, *te loor laten gaan.* ‖ Alse die stat hevet noot ten ghemeinen oorbaer, soo salmen dan gaen daertoe wijslike ende mit maten, ende enen penninc niet quisten laten, I, 34, 102 (*var.* niet te quiste laten). — Te quiste laten gaen, *te loor laten gaan, verkwisten.* ‖ Een man die tsine laet gaen te quiste, *Sp.* IV[5], 11, 1 (*hs. te Gent*). Vgl. boven een tweede voorbeeld. — Te quiste geven, *te loor doen gaan*(?). ‖ Omme groote scattinghe te quiste ghegheven, *Ann. Em.* 14, 116 (*a.* 1488). — Nog heden zijn in vlaamsche tongvallen bekend de uitdrukkingen *te kwiste brengen*, verkwisten; *te kwiste komen, gaan*, vergaan, verloren gaan, te leur gaan; *te kwiste zijn*, te kwiste gebracht, gegaan zijn; *te kwiste laten gaan of loopen*, laten verloren gaan (zoo ook bij Despars: „wijn te quiste laten loopen"); *te kwiste helpen*, doen vergaan, vernielen; *ten kwiste besteden*, ten oorlooze besteden, d. i. wegwerpen (De Bo 597).

QUISTEERDER (*N. Doct.* 408 *var.*). Zie QUESTEERRE.

QUISTEGOET (QUIST-), znw. m. Van quisten, en goet; het tweede deel der samenstelling is het object van het ww. — 1) *Verkwisting, verspilling, het doorbrengen van zijn vermogen of geld.* Kil. quistgoed, res profusa, res quae profunditur et dilapidatur. ‖ Selc stont dragen si caproene lanc tote haren rieme; dies sijn si sat snieme ende gaen dan draghen cokelbuze . . .; ooc en èest hem niet gnoech (*l.* gevoech), al sijn hare rocke lanc gnoech, si moeten noch langer wesen, dat sise op moten lesen al omme ende omme wel enen voet: dits niet el dan quistegoet, *Onuitg. Boerd. f.* 328*a*. *Quistgoed.* Tis verkuert by den gemeen vroetscap, soo wie binnen deser stede . . . hem qualijcken droge in zijn goet onnuttelicken wech te brengen, dat alsdan enz., *Wfri. Stadr.* 2, 172, 322 (*a.* 1529). — 2) *Verkwister, doorbrenger.* Vgl. gadergout, gadergoet, *spilpenning, spilgoed* (geslachtsnaam bij Wolff en Deken e. a.). Kil. quistgoed, prodigus, dilapidator, dissipator bonorum; ook quistgheld, prodigus aeris (*et* pecuniae profusae; zie bij 1). Zoo ook Plant. en een voorbeeld bij Stallaert 2, 128. Als geslachtsnaam *T. en Lettb.* 2, 41 (*R. v. Aardenb.* 267, 60). — Verklw. quistgoedekijn (-goeyken), hetzelfde. ‖ Daer suldy sien alle de quistgoeykens, die hun qualijc regieren, alle de vroukens van den leven, alle putieren, *Mar. v. N.* 19, 435.

*QUISTEL (*Invent. v. Br.* 5, 350). Zie QUISPEL.

QUISTEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *quisten*; ohd. (*ar*)*chwisten*; got. *us-, fraqistjan*, ook *fraqistnan*; ndl. (*ver*)*kwisten.* Misschien is de oorspronkelijke beteekenis *fijnmaken, vergruizelen* (Kil. quisten, terere, conterere, atterere; quist, tritus; zie ook Franck op kwisten), daaruit kan zich de opvatting „vernielen, vernietigen" hebben ontwikkeld. Doch voor de ogerm. talen is zij niet bewezen.

I. TRANS. — *Spillen, verspillen, te loor doen gaan*; ook, als thans, van geld, *verkwisten, onnut uitgeven.* Kil quisten, inutiliter effundere, profundere *et* dissipare, dilapidare, prodigere. Plant. quisten, *degaster ou despendre prodigalement*, dissipare, disperdere, vastare, devastare; ook *verw. naar* verquisten. *Voc. Cop.* quisten, defrucare. *Teuth.* verqwysten; ook verqwyster, verqwystynge en verqwystlick. ‖ Hoe comt . . . dat ghi begaert . . . dus te quistene desen dach? hen es niet dan futselinghe, *Mask.* 504. Mi heeft wonder wat u lust, dat ghi dus u tale quist met enen garsoen, . . . die wel der wissen (*strop*) ware waert, *Parth.* 2744. Alle die gaven die hi vercregen heeft, pijnt die hoverdie te quisten ende te niet te maken, *Con. Som.*[2] bl. 376. Want si den tijt verderven (*var.* quisten) ende verkeren, *ald.* bl. 284. Wat souden ghequist vele woorden, *Amand* I, 2696. Dus bleef hi daer eene stond ende predicte seere . . . up alle poeinte die hi wiste daer men die salicheit in quiste (*nutteloos of krachteloos maakte, deed te loor gaan*) ende brochten (*l.* brochte) tfolc in sulken levene dat si hem hebben ghegheven te scuwene die sonden, II, 527. Die trouwe sayde, hi heeft gemist, te vergeefs heeft hi hem gemoyt: sijn goede saet heeft hi ghequist, want luttel soo eest uutgegroyt, *Vad. Mus.* 1, 346, 53. (Ic hebbe) nature ghecranct, mijn daghen ghequist, mijn tijt verroukelost, *OVl. Lied. e. G.* 17, 394. (Hi) maecte veel arme lieden ende quiste dat gout als slijck, rijck makende veel lieden die des onweerdich waren, *Exc. Cron.* 257*b*. Daer ic ene tonne biers omme quiste (*spilde, te loor deed gaan?*), *Boerden* VIII, 8 (*de samenhang is niet duidelijk*). (God) die tgoet quist (*te niet doet gaan*), daer vrecken in versmoren, *Rincl.* 1054. Vake so zietmen an die rike, dat sijt goet quisten menygerleye wijs omme der ydelre gloriën prijs, *Sp. d. Sonden* 13280. Goet quisten es vrouwen lost, *Onuitg. Boerden f.* 327*d*. Al benic noch een rijc man, ic hebbe vele goets ghequist . . ., dat ic beyde goet ende tijt verlies wel bewenen mach, *Melib.* 1303. Daer was gequist goets vele metten valne van den castele, van goude, van selver, Velth. II, 35, 17. Die coninc en wilde sijn volc niet quisten, hi vloo, IV, 51, 28. Waromme werdt dit goede ungement aldus ghequistt ende verloren? *L. v. J.* c. 186. — Der wisseleren tafien warp hi ter neder, ende har ghelt dat quistte hi (*verstrooide hij, deed hij te loor gaan*), *ald.* c. 159.

II. INTR. — *Te loor gaan, verloren gaan, te niet gaan.* ‖ Si (*de mier*) clevet (*d. i.* clievet, *de graankorrels*) in tween, op dat (*d. i.* dattet, *het koren*) niet en quiste noch en bederve, Ruusb. 6, 87 (lat. vert. *ne computrescat vel pereat*). Alse die stat hevet noot teenen ghemeynen orbore, so salmen gaen daertoe wijselijc ende met maten, ende enen penninc niet quisten laten, *Teest.* 1203; ook *Lsp.* I, 34, 102 (*var.* niet te quiste laten; *hier kan het woord ook als trans. worden opgevat*).

QUISTEN (Jan Yp. 72; 76; e. e.). Zie QUETSEN.

QUISTER (QUESTER), znw. m. *Verspiller, verkwister.* Vgl. VERQUISTER. — Ook als geslachtsnaam te Brugge in 1466. ‖ Tijs de Qwestere, *Ann. Em.* 18, 75.

QUISTICH, bnw. *Verkwistend, spilziek.* Het ndl. *kwistig* heeft de ongunstige bijbeteekenis afgelegd en beteekent „mild, onbekrompen, royaal". ‖ Van overvloeyten ende overmaten gheluc, wantet zijne besitters ghuf, verwaent ende anders quistich ende overtullich maect, *Boëth.* 281*a*.

QUISTINGE (QUESTINGE), znw. vr. *Verspilling*,

verkwisting, *het verloren of te niet doen gaan van iets*. Vgl. VERQUISTINGE, en Kil. quisterije, prodigalitas. ‖ Wistu hoe vele quistinghe ende overtallichede . . . ic sjaers doe van spijsen ende van drancke, *Pelgrim* 63*b*. Hi en heeft ooc niet gehouden rijcheiden over batinge, dan goet questinge ende onmate, *Sp.* II[1], 7, 50 (lat. *profusionem*). Quistinghe van goede, *Sp. d. Sonden* 2018. Zie nog voorbeelden bij CNOPENHOEC en LAKINGE.

QUISTWATER, znw. m. (vr.?). *Eene vrouw die water verkwist of verspilt*(?). ‖ Quistwater, o quistwater, ghi hebt twee oghen als een cater ende die bec als een hinne, ende doren als ene bettinne (*l.* berinne?) ende u conte als ene coe; u eerscat gheet op ende toe; ghi gaet al visten als een verken, al abelheit mach men aen u merken, *Hulth. hs.* 90*d*.

QUIT. Zie QUITE.

QUITAERNE (*Con. Som.* 63*b*). Zie QUINTERNE, 1e Art.

QUITANTIE, znw. vr. Mhd. *quitansie*, *quitanz*; mnd. *quitancie*; ndl. *quitantie*. Van ofra. fra. *quittance*; mlat. *quitantia* of *quietantia* (zie de aanh. uit Kil. bij QUIJTBRIEF). *Eene verklaring dat aan iemand eene bepaalde schuld is betaald*; ook *het geschreven stuk*, *kwijtingsbrief*, *quitantie*. *Voc. Cop.* quitantie, quitantia. *Teuth.* quitancie, quitancie, acopa (*l.* apoca); quijtbrief, quitanci, quitancie, apoca; quitanci in schriften off bekennyng of sekerheit, apoca. Vgl. Diefenb. op quitantia. ‖ Die ballinge van Amersfoirde sal mijn heer van Gelre wt sinen landen doen, of II dusent cronen daer voren geven mit quitancie upten lesten dach der betalinge ende dair of sal hi dat een of tander kiesen te doen, *Arch. v. Buren* 16 (*daaraan is toegevoegd*: die II dusent cronen heeft mijn heer van Gelre verricht mit sijnre quitanciën aen mijn heer van Hollant). Dat si dair of neme van elken termine huer brieve van quitantiën, vor ons mede te rekene, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 87 (*a.* 1381: vgl. QUITANCIEBRIEF). Van welker somme voirs. ic mij houde voor vernueght ende wael betaelt ende schelde dair af quijt der stadt van Helmont ende allen anderen des quitancie behoevende, *Oork. v. Helmond* 160 (*a.* 1441). — Ook in de bet. *kwijtschelding eener straf*, *vergeving van eene schuld*. ‖ Mijn vaer (*vader*, *nl.* God) te tonen mine wonden in een quitancie haerre (*der menschen*) sonden, *Hs. O. H. Pass.* 30*v*.

QUITANTIEBRIEF. Zie voorbeelden bij QUIJTBRIEF.

QUITE (QUIJT, eene enkele maal QUIT), bnw. Mnd. *quit*; mhd. *quit*, *quit*; ndl. *kwijt*; eng. *quit*. Van ofra. *quite*; fra. *quitte*, en dit van mlat. *quitus* (*quittus*; vgl. fra. *coi*), uit lat. *quietus* (vgl. mlat. *finus* uit lat. *finitus*). Voor de nadere bijzonderheden zie de wdbb. van Körting, Scheler en Hatzfeld. Er schijnen twee vormen naast elkander bestaan te hebben, nl. *quitus* (**quititus*) en *quitus* (*quittus*), vandaar de beide mhd. vormen *quit* en *quit*, en hd. *quitt* naast ndl. *kwijt*. Misschien ook is er invloed der bijgedachte aan andere woorden in het spel (Lexer denkt aan hd. *wette*), maar de bezwaren zijn niet zoo groot om met Franck op kwijt de etymologie van het rom. woord onbekend te noemen.

A. Attributief. Dit gebruik is zeldzaam.

1) *Rustig*, *gerust*, *vreedzaam*. In de uitdr. in quiten paise, *in rust en vrede*, eig. *in rustigen vrede*, waarvan Stallaert twee voorbeelden geeft uit het begin der 14de eeuw. Deze beteekenis staat het dichtst bij die van het ofra. woord, waaraan het is ontleend.

2) Als rechtsterm. *Vrij*, *vrij van straf of boete*. Vgl. Hatzf. op quitte: „du lat. *quietus*, en repos, employé de bonne heure comme terme juridique et altéré (peut-être sous l'influence germanique) en *quitus*". ‖ So wie in dootslage worde geleegt ende hem simpleken ter waerheit ontrecht dair af, die sal een quijt man wesen ende en sal daervoor niet sweren, *K. v. 'sHertogenb.* v. 1330, *aangeh. bij* Stallaert 2, 126.

3) *Vrij*, *onbezwaard*, *onbelast*, van zaken en goederen; vgl. ndl. „*vrij* geld". ‖ Warant te sine quite goet omme quite peenghe, *Vad. Mus.* 4, 333 (*a.* 1308). Si wedden Avesoeten vors. dit land te wette te warne, wech ende lant, quite lant voor lant, ende sonder scult, te haren rechten vriën eyghindoeme jeghen elken mensche, *Oork. v.* 1292, *aangeh. bij* Stallaert 2, 126. Quite lant vri lant, *aangeh. ald.* (*a.* 1295).

4) *Vrij*, *zonder dat men iets behoeft te betalen*. Vgl. hd. *quitt*, ndl. *kiet* (*quitte*), van fra. *quitte*, doch dit wordt slechts praedicatief gebruikt, verbonden met *zijn*. ‖ Die welcke boven huerlieden peerdtheure ooc gheel ende al quijte gelach (*vrije vertering*, *kunne vertering vrij*) hebben moesten, Despars 3, 252.

B. Praedicatief gebruikt.

I. Van zaken. — 1) *Vereffend*, *quitte*, van rekeningen en verrekeningen. ‖ Aldus die ene summe jeghens die ander gheëffent, so blijft B. minen here sculdich . . . 154 lb, . . . die hi in reeden ghelde . . . betailt heft . . .; aldus ist quite ende quite, *Rek. v. Zeel.* 2, 402.

2) *Nietig*, *niet meer bestaande*, *weg*, *uit*. ‖ Jonathas die bat daer Davite, dat nemmermeer ne ware quite hare vrientscap daerna, *Rijmb.* 9383.

3) *Nietig*, *van onwaarde*. ‖ Is oock dat sake, dat daer blikende boorte is, . . . so is dese lijftochte quijt, *R. v. Utr.* 2, 28. Die eyghenscap ende brieve sijn al tot goeder tijt betaelt, ende sijn quijt ende doot ende van gheenre weerden, 2, 133. So wat lakine dat webel strijpte es boven V stripen, ende die stripen licghen boven [IIII] elnen versceeden, dat sal men sniden; ende licghen die stripen alle binnen IIII elnen, so eist quite (*dan wordt het voor waardeloos verklaard*, *is het zonder waarde?*), *R. v. Aardenb.* 94, 17. U eet is quite, ghi sijt versworen, *Segh.* 5628 (*var.* is uut).

4) *Vrij*, *geheel*, *zonder voorbehoud of reserve*. Ook verbonden met vri. ‖ Ic wanne (*den hertepoot*) quite ende vri met minen swerde optie lyone, *Lanc.* III, 22600. Bedi ic hebbe u opgegeven herte ende sin quite ende vri, *Lett. N. R.* 7[1], 153, 99. Wanneer seldi (*lichaam*) begeven mi, dat mijn ziele quite ende vri moogh wederkeren te haren sceppere (: begere), *Christ.* 1579.

II. Van levende wezens. — 1) Absoluut. *Vrij*, zoowel — *a*) als rechtsterm, *vrij*, *vrij van straf of boete*, als — *b*) in het algemeen, *vrij*, *niet gebonden*, *niet belemmerd*. — Ook *uit eene gevangenschap ontslagen*; en *ontslagen van eene verplichting*, met name *eene geldelijke*. *Voc. Cop.* quite, quitus. *Teuth.* ledich, loss, vrij, qwijt, solutus, liber, quitus. Kil. quijt, solutus, dimissus, liberatus, liber, *vulgo* quitus, quietus. — *a*) So sel degene, de men des betiet, sweren . . . dat hi onsculdich is raets ende daets, dat de vrede gebroken was: hiermede is hi quijt, *R. v. Utr. Inl.* 47 (*Hist. Gen.* 9, 50; *a.* 1300). Dat van alle breucken . . . binnen sjaers die breuckige aengesproken wesen sullen, of die betichtige ende breuckige sal quite wesen, *Handv. Westz.* 48 (*a.* 1451). Soo wanneer yemandt aenghesproken is ter vyerschare, die sal ter vierder vyerschare berecht wesen, of de betichtige sal quijt wesen, 49 (*a.* 1451). Claghede die claghere ende die beclaghede quite bleve te wette, die claghere en verbuerde niet, *R. v. Aardenb.* 205, 32. — *b*) Ernout was altoos verveert, eer men heme hiet dat hi voere quite ende vri te Melioere, *Parth.* 7193; ook 7210; 7261; 7263. Wi sulen meer scande hebben daer af dan ere, eist dat wine asselgieren . . .; so late wine dan quite veren, *Lanc.* II, 30115. Nu ghi vrouwen, neemt uwe kinder vri ende quite . . ., u en messciet no dit no datte, *Sp.* II[2], 22, 63. Na degypsche achterste plaghe . . . leest men dat Moyses quam ende tfolc van Israel quite ende vri ten ber-

ghe waert van Synaï, *Rijmb.* 4482. Met siere comst vellen de bande den man van voeten ende van hande, . . . entie man ghinc thuus vri ende quite, *Franc.* 9283. Die man ghinc henen . . . quijt ende vri. *Rein.* II, 5042. Daer P. een onderaaet yn is, den gij loss, ledich, buiten synen scade quijt wilt hebben, *Arch. v. Buren* 266. Des morghens . . . laet hijt (*de sperwer het vogeltje*) quijt varen ende vri, *Nat. Bl.* III, 2798. Alsoo dat elc borghe mit sinen andeel sal quijt wesen, Nijh. 2, 185 (*a.* 1363). Mit iet quijt wesen, *met iets volstaan*, *vrij zijn*, *R. v. Utr.*, *Inl.* 148; 1, 337. Met el neghenen dinghen sone moghedi u ghelof vulbringhen no quite wesen (= u quiten) jeghen mi (*u van uwe verplichting jegens mij ontslagen rekenen*), *Wal.* 3597. Alle gevangen . . ., die van vreets wegen niet quijt en mogen wesen, dat die staen sullen in . . . onsen vier steden handen . . .; hoe wij dat saten ende seggen dat sij quijt sullen wesen, d es sullen die heeren volgen, Nijh. 2, 107 (*a.* 1358). Ghi moet sterven ende varen . . ., bedenct u wel . . .; is yemant quijt in dit ghelach? Hild. 121, 177. Een yraude . . . die zelden thuus te comen plach, want thuus gaut hi tghelach, ende te hove was hi quite, *Lsp.* III, 4, 186 (eig. *werd hij vrijgehouden*, *hoefde hij niet te betalen*, d. i. *thuis had hij het onaangenaam, had hij het hard te verantwoorden en aan het hof liep hij vrij*; *vgl. boven bij* GELACH, 2, 1186).

2) Met eene bepaling met van. Eig. *vrij zijn met betrekking tot iemand of iets*, *van iets ontslagen*. — *a*) Ten opzichte van een persoon. *Van iemand bevrijd of ontslagen*, *van iemand af*. ‖ Doe hi vernam dat hi was quite van Joab ende van Davite, *Rijmb.* 12087. Te verdrenkene hijt (*het kind*) sende om quite daeraf te sine, *Sev. Vroeden* 4129. Lucari . . . werd ooc van enen (nl. *vijand*) quite, *Ep. fragm.* 188, 38 (nl. *hij doodde er een in den slag*). Sie nu bestu quite van hem die stont na dijn leven, *Rijmb.* 9968. Quijt ende los bliven van hem (*den kwaden geest*), *Devoot B.* 30, 106*r*. Dat my . . . mijn here behulplich wesen wille dat ic quijt van den stede by hoen kome, Nijh. 3, 223 (*a.* 1400). U es dicke up enen dach vremder avonture ghevallen, dan (*dan het zijn zou als gij*) noch quite van hem allen (*vrij ten opzichte van al uwe vijanden*) . . . morghin sciet uten hove, *Rein.* I, 1386. — *b*) Ten opzichte van eene zaak, eigenlijk in rechte, *vrij van eene beschuldiging of aanklacht*, of ook *van een eisch of vordering*. ‖ Van hoerdome willic wesen quite, *Ferg.* 404. Dat sy vry ende quijt wesen sel van der aensprake ende eyssche die hy op hoor doet, *R. v. Leiden* 204, 220. Quijt ende ledich wesen ende blijven van allen gelofnissen, die sij ons vander voirs. stat, slots ende lands wegen van Batenborch gedaen hebben, *Arch. v. Buren* 158 (*a.* 1313). — Vervolgens in het algemeen. *Van iets ontslagen of vrij*. ‖ En wilsoe di niet volghen naer, so bestu quite van den eede, *Rijmb.* 2084. Onser engeen en mach mit sinen andele quijt wesen van desen voorg. ghelde, . . . vol ende al betaelt mitten costen die sy daden ons in te manen, *R. v. Utr.* 2, 8. Dan sal hi (*Walewein*) quite sijn van desen sticken, *Wal.* 5710. (Si) sullen oick hijrmede geswoent ind gescheiden wesen, . . . ind dairto van den verbaide quijt sijn (*van het verbod en alzoo van de straf op het overtreden daarvan ontslagen*), Nijh. 4, 305 (*a.* 1459). — Van eene ongewenschte zaak. *Vrij*, *bevrijd*, *verlost*. ‖ U sal suveren mijn bloet root; ic ondoe u minen scoot, quite van allen banden, vri van helschen vianden, *Disp.* 413. Dit kint (*Mozes*) slaen wi doot, so sijn wi quite van alre noot, *Rijmb.* 3583. Omme quite te sinen van den noden, 6737. Sine memorie sonder commer ende sorghen, vri ende los, van allen beelden (*zinnelijke voorstellingen*) quite, Ruusb. 4, 51. (*De duivelen*) seiden: wanen bistu, Jhesu, die so sterc ende so clare bist, . . . so zuver ende so ombesmet, quite van allen blame? *Lsp.* II, 36, 1723. Michiel . . . leidese inden paradyse, quite ende vri van alre nose, 1911. Doene Silvester doopte . . ., dat hi quite wert ende claer van al sijnre laseriën, II, 45, 141. Dus keerden si quite van rouwen, *Rijmb.* 2012. Het es sotheyt groot, dat hem in vreesen vander doot euech man werpt, daer hi af vri, quite ende los mocht sijn, *Melib.* 3078. Dat . . . moeste ghenesen Judaes ende quijte wesen van dien helschen zeere, *Brand.* 1501. Weren wi van sunden quijt, Hild. 2, 97. Ic waende ju helpen . . . dies ghi noch van desen quite sout sijn ende ghenesen, maer in can ju ghehelpen niet, *Wal.* 5960. Dese es quite van aertscher pinen, *Franc.* 1778. Up stont de pape harde zaen, van al sire smerten quite, 9678. Moeste (hi, *mocht hij*) horen die voghelkine, hi worde quite van alre pine, *Wal.* 3547. So waric quite van der smerte, *Ferg.* 2142. Die ypocrite, die . . . scinen als of si quite waren van alre mesdaet, *Nat. Bl.* II, 539. Bidden wi Gode, . . . dat wi . . . werden vonden . . . quite sijn van onse sonden, *Theoph.*[2] 1587. — Ook, minder gewoon, ten opsichte van eene gewenschte zaak. *Beroofd van*, *verstoken van*, *zonder*. ‖ Laet den dorpre varen blaer, van eren quite! *Verk. Mart.* 75. Alse hem die doot comet an, soo werdt hi quite van den goede, *Lsp.* III, 5, 77. Bi cranker hoede wert men quite van (*verliest men*) groten goede, *Rose fragm. L.* 81. Ic bem quite van (*zonder*) groten goede ende seker in die aermoede, *Alex.* IV, 283 (lat. *at nunc securus sub paupertatis amictu regnat Alexander*). — Als tcaf quite es van den keeste, proeft waertoe dat nutteleec es, *D. War.* 2, 353, 44 (*Mnl. Ged. en fragm.* 29).

3) Met eene bepaling in den 2den nv. in dezelfde beteekenissen als bij 2). — *a*) Ten opsichte van een persoon. *Van iemand ontslagen*, *van iemand af*, *iemand kwijt*. ‖ Ic wille hem nemen al haer goet, ende ghebieden hem dat si varen over die zee, . . . ende nemmermeer en keren, so benicker quite met eren, *Melib.* 3533. Die phariseuse . . . spraken onder hen . . . wat si Jhesu doen soude, war met dat si sijns quite waren, *L. v. J. c.* 88. Desen jonghen man . . ., dies ic niet quijt werden en can, *Bloeml.* 3, 25, 73. Hij hoopte, waer sij hoirs mans quijt, alle dinck dan waer te pas, *MLoop* IV, 1714. Den verman, die grote bliscap ginc driven dat hire quite was met eren, *Lanc.* II, 46055. Doe waerwi sijns langhe quijt, *Rein.* I, 355. Hoe sij der ghecken worden quijt, *MLoop* I, 809. — Ook *van iemand beroofd*. ‖ En droeft . . . in gheenre tijt, omdat ghi uwes soons quite sijt, *Melib.* 209. Der vrouwe worde ic balde quijt (*verloor ik spoedig*, nl. *Venus in een visioen*), *MLoop* I, 145. — *b*) Ten opsichte van eene ongewenschte zaak, *los*, *vrij*, *bevrijd*, *verlost van*. ‖ Wie so gevaen lach, riep hi an hem, hi waes al quite, *Sp.* III[a], 9, 84. (Doe) was hi al der bande quite, I[a], 3, 73. Als si der bande was los ende quite, *Christ.* 587. Hulpt mi dat ics (*van het ongemak*) mach werden quite, *Busk.* 145. Van alre schattinge . . . quijt vry (= quijt ende vry) sijn ende blyven, Nijh. 3, 109 (*a.* 1388). Want die liede ende die (*l.* van dine) vite waren al die (*var.* der) werelt quite (*los of vrij van de wereld*) ende saten in wostinen vri, den ingelen enten hemel bi, *Sp.* III[b], 37, 51 (*de door* Franck, *IIde Part. bl.* 517, *voorgestelde verandering is onnoodig*). Doe hi eerst wart der werelt quite (*zich van de wereld afzonderde*) ende werden wilde hermite, at hi wortelen ende crnut, III[b], 32, 5. Dat lachtert God . . ., dat die minsce teneger stede hem geeft tootmoedichgen abite ende der werelt nine wert quite (*van de wereld geen afstand doet*), *Rose* 11087. — Hi was quite alles rouwen, *Sp.* I[7], 30, 68. Die hier op dit aertrike om zine zonden wert gheplaecht ende dat verduldelike verdraecht, hi is quite der pinen ghinder, *Lsp.* I, 30, 46. Dat ghehule ende dat ghecrite, des si nemmermeer en worden quite (*in de hel*), I, 14, 43. Ic ben al mijnder droefheit quijt, die ic in mijn herte ontfinc, *Esm.* 754. Binnen al deser werelt wijt soo en is nyemant lydens quijt, Hild. 127,

34. (Hi) was quite sijns evels saen, *Franc.* 9826. Al sier sunden werd hi quite, die dit sal lesen ende hooren met sinne, *Christ.* 152. Saen sal inde sijn van dinen arbeide, tehant selstu des quite sijn, 1630. Alles des so es die man van rechte quite ende ontslagen, ende dat wijf si moet draghen die sorghe ende den last allene van den kinde, *Bloeml.* 2, 168, 86. Dies (*van deze zorg*) is al quite die man, *Lsp.* I, 23, 92. Wiltu sijn der plaghe quite, *Rijmb.* 10848. Een rudder . . ., die sire ogen quite waerd (*zijne oogen, zijn gezicht verloor*), *Franc.* 9723. Dus gelt die minne achter lande den ridder (*l.* ridderen) haer saut menegerande; der joncfrouwen heft sijs ooc gegeven, sine werdes quite in al haer leven, *Ferg.* 1423 (fr. *tels sodées et tels loiers rent Amor a ses chevaliers*; . . . *la pucele en a bien pate*). Waer dranc nye man so goet gelach, updat die wert es zorghen quijt, *Bloeml.* 3, 125, 6. Alsulker invalle en mach men in desen leven altemael niet quijt sijn, Ruusb. 3, 97. Siet hier eenen Ysraelite waerlijc alre loosheit quite (*zonder bedrog*), *Sp.* I^{7}, 7, 25 (*Joh.* 1, 47: *in quo dolus non est*). Alsmen een onweerde have heeft te vercopen des men gheerne quite ware (*die men gaarne kwijt was, waar men graag af was*), so pleecht die vercoper te vraghen: wat wildi mi gheven daer om? *Hs. Moll* 7, 83 *b.* (*De Philistijnen*) warens vro dat si (*l.* sijs, nl. *de Ark*) waren quite, *Rijmb.* 32177. Dat hi Sodoma soude storen om hare dorperlike zonden: Loth wart danen quite vonden (*daar vrij van, onschuldig aan bevonden?*), *Sp.* I^{1}, 43, 28 (danen = danof, van dan, *ten opzichte hiervan*; *vgl. bij* DANEN, 1; *var. B.* daer). Si (*Maria*) ne quam noit voor mans aenschijn, daer sijs quite mochte zijn (*er buiten kon*), *Lsp.* II, 4, 63. — Ook, doch minder gewoon, gebruikt ten opzichte van eene welkome of gewenschte zaak, *verstoken of beroofd van, zonder, kwijt.* ‖ Soo waer hi sijns lives quijt, *MLoop* I, 2342; ook II, 116; 542. So wie die poorter es binnen . . . Ardenburch, ende quite wille worden (*zich wil ontdoen*) zijns poorterscips, die moet quite worden bi eenigh van desen III pointe (*l.* pointen), *R. v. Aardenb.* 202, 12. Hoe dat si (*de Merovingen*) vieleu weder bi verradenissen neder ende der cronen worden quite, *Brab. Y.* II, 9. Die ymmer wil sijn gheloont eert hem gebiet die tijt, het valt dicke dat hi croont ende der vruechden wart quijt, *Vrouw. e. M.* III, 45, 1. Dese coopman quam hier bi in sneven, dat hi zijns goets te male waert quite, *Bloeml.* 3, 13, 180. (Godewaert) die ghewan name ende waerde vanden lande van Lottrike; die Ardenoysche . . . worden sulker eeren quite, *Sp.* IV^{2}, 35, 24. Daerdenoyse . . . worden des heerscaps quite, *OVl. Ged.* 1, 88, 279. Si vinden hem minneloos, formeloos, beeldeloos, sonder kennisse, ende doochden quite, Ruusb. 4, 93. So wie van den heren, die dat goet anders keren dan in ghemeynen profite, sijn dogheden ende eren quite, *Wrake* I, 996. — Sinte Wiborch, sente Edeldrite, die mageden waren ende mans quite (*zonder man*), *Sp.* III^{2}, 59, 19. Bi haer sliep hi (*David*) met delite, nochtan bleef si sijns lives quite (*had zij geene gemeenschap met hem*), *Claus.* 264. — Nu en dan, maar nog zeldzaam, wordt **quite**, als thans, reeds met den 4den nv. verbonden, in plaats van met den 2den. ‖ Die coninck wart sijn dochter quijt, *MLoop* II, 2774. Die ghecken sijn lichtelic aen te vaerden, mer quijt machmense qualic waerden, I, 815. Die roggen was he quijt, *Arch. v. Buren* 399. Der moeder, om dat sise quijt woude wesen, . . . beval si enz., *Bloeml.* 3, 101, 256. Mine oren werdic nemmer quite, *Vrouw. e. M.* III, 55, 6 (*vgl. vs.* 4).

4) Verbonden met verschillende ww. — **Quite bidden**, *afbidden, verzoeken om van iets vrijgesteld of ontslagen te worden.* ‖ Zo wie dat enighe brieve haelde van enighen heren om der stede diensten of om bueten quijt te bidden die der stede aneghingen, . . . die wairs up X lb, *R. v. Amst.* 29, 48, 2. — **Quite dedingen (gededingen)**, *vrij pleiten.* ‖ Weert sake dat wi mit ennigen brieven of bethoone . . . die voirs. VII dusent schilde te maele of eyn deel dair van quijt gededingen consten . . ., dat soelden heren O. ende H. voirg. tot onser ende onser erven behoef in behelden ende ons dat hantreiken vanden voirs. VII dusent schilden, die sij also ontfangen ende geboort hedden, *Arch. v. Buren* 158 (*a.* 1313). — **Quite dingen**, *vrij pleiten*; ook wederk. ‖ Of die bestelde (= becommerde) hem quite soude dinghen van dier bestellinghe (*arrest*), Matthijsz. 91. — **Quite doen**, *vrijmaken.* ‖ Wildenne (*een poorter van Oudenaarden*) eenech heere maken baillin of schepenne of ontfanghere jeghen sine wille, quame te schepenen (*dan moest hij naar schepenen gaan*), si souden hem quite doen, *Keurb. v. Ouden.* (*a.* 1338, aangeh. bij Stallaert 2, 127). — Ook „enen quite doen ere dinc", later ook „ene dinc", hetzelfde als „quite maken", *iemand van iets ontdoen.* ‖ Sonder smarte . . . dede hi (*de duivel*) hem quijt sijn voorghestel (*teeldeelen*), Hild. 180, 124. — Als wederk. **Hem quite doen ere dinc**, *zich van iets afmaken.* ‖ Dits ene grote bede, die nine mach wesen nu ter stede; het soude mi noch comen te verwite, dadic mi hare (= haerre, *der bede*) dus scire quite, *Lanc.* III, 14027. — **Quite gaen**, *vrij gaan* (17de eeuw), *vrij komen, los komen, in vrijheid gesteld worden*, ook *vrij zijn van straf, ontslagen zijn.* ‖ Wildi u gevaen geven den coninc Arture . . ., so mogedi wel verstoren u lijf ende quite gaen, *Ferg.* 1908. Dat men Jhesum ant cruus soud slaen end Barrabas soud quite gaen, *O. H. Pass.* 22, 591. Here, Barnabasse laet quite gaen, *L. o. H.* 2623; ook 2638. Dat dien si wilden sculdere maken, **quite bleef** met so lichten saken; nochtan so en mochte die . . . man also niet quite gaen van dan, sine seiden op hem . . . dat hi ware een tooverare, *Sp.* II^{6}, 4, 45. Can hi die ondaet van hem steken die men seit dat hi heeft ghedaen, ic laten ghern quijt gaen, *Rein.* II, 5244. Als Domiciaën verstoet an dese lieden niet dan goet, liet hise vri ende quite gaen, *Sp.* II^{3}, 8, 47. Hets beter dan een quadie mit recht quijt gaet, dan een onsculdich mensche mit onrecht verdoemt werde, Matthijsz. 202. Zie ook Stallaert 2, 127; *Invent. v. Br.* 4, 114 in Gloss. ald. op **quite gaen**. — **Quite geven**, met den acc. van den pers. *Loslaten, vrij laten.* ‖ Entie coninc soude ooc quite geven alle die Sarrasinen die leven ende in vangenisse waren, *Sp.* IV^{6}, 37, 35. Hi wille hen al quite geven haren vrient te leidene dan, (= danen), II^{4}, 52, 50. Gi hebt mi desen ridder gegeven quite, dat gine sult laeten leven ende hem negene dere sal gescien, *Lanc.* II, 5998. — Met den acc. der zaak, *vrij geven, kwijt schelden.* ‖ Al bename ic hem allen tleven, hi gaf mi den dootslach quijt, *Segh.* 750 *varr.* (*aan den voet der bl. niet vermeld*). Die bisscop gaf . . . door liefte wille grave Dircx Otten den palensgrave quijt sijn vangenisse, *Clerc* 52. Alsulke boeten daer op te setten ende sonder quijtgheven af to nemen, *R. v. Vollenh.* 2, 10 (*a.* 1395). — Ook in de bet. *afzien van, afstand doen van*, in welken zin ook **quite scelden** gevonden wordt. Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 127. — **Quite halen**, *vrij krijgen, van eene bepaalde straf vrij maken.* ‖ Wie dattere (*te Rome*) ten salighen tide mach comen . . ., drie zielen machiere quite halen, *Amand* I, 1484 (*vgl.* 1579: (dat hi) drie sielen quiten mochte). — **Quite hebben**, *vrij hebben, vrijgesteld worden van de gevolgen van iets.* ‖ Si hadden oic quite daer bi (*ontvingen kwijtschelding van*) alle die fayte, die si voor dien tijt hadden mesdaen, *Edew.* 1925. — Niet duidelijk is de beteekenis *Rek. v. Gent* 1, 475 (*a.* 1339): „die utetrocken te Curterike waert . . . omme te ghecrighene de palen van Vlaenderen ende omme de sententie quite te ebbene (*waarschijnlijk „af te komen van, vrij te zijn van"*) ter (h)eeren van mijn heere van Vlaenderen ende ten profite van-

den ghemeenen lande van Vlaenderen". — **Quite houden**, *vrij houden*, *in iemands levensonderhoud voorzien*. ‖ Ne sla . . . naer der cleerke doot dine hant an haer goet noch an haer lant, ne waer hautse quite ende vry, dat si gode moghen dienen daer bi, *Vl. Rijmk.* 2126. — Ook met eene bepaling met van. *Vrijhouden* met betrekking tot bepaalde geldelijke verplichtingen of lasten. ‖ Dat hi („*verweerre*") sculdich ware zeker te doene van den costen van den beroupe, ende hemlieden daerof quite te houdene, *R. v. Aardenb.* 293, 11. — **Quite copen**, *vrij koopen*, *afkoopen*; ook wederk. *zich loskoopen van eene verplichting*. ‖ Zo wie desen voirs. sijs coopen, die zellen horen eet daer toe doen dat si nyemant tgheghens hem en zellen laten verdinghen nochte qwijt laten copen, *R. v. Utr.* 2, 254, 7. — **Quite laten** met den 4den nv. van den pers. *Iemand vrij laten*, een veroordeelde of een gevangene. ‖ Dat hise (*zijne vijanden*) quite hadde ghelaten, hadsi hem iet willen maten, Stoke VII, 589. Antwoorstu mi niet, seide Pylate, ic hebbe macht dat ic di late quite of an die cruce sla, *Rijmb.* 26323. Doe sprac Pylatus . . . wien willic u dan quite laten? *Lsp.* II, 36, 571. Doet wech desen man ende laet ons quite Barraban, 583. Ghi hebt uwen dach mit eren bewaert; ic laet u quijt ende vri, *Rein.* II, 7434. Die coninc heeftene quite ghelaten van (*hem de straf kwijtgescholden voor*) alle sinen mesdaden, I, 2810. Doe Reinaert quite was ghelaten, was hi blide utermaten, 2551. Int antaeten, vangen ende quijtlaten ende rechten over lude, *R. v. Utr. Inl.* 15 *noot* (*a.* 1394). Ic laet u quijt van desen gherocht, ende ic en wil niet meer op u cronen, *Rein.* II, 6188. — Dander (*bandiet*) die sine hande boot seide: dore God, here, sent mi . . . verre of bi, ende laet mi quite daer met, *Bloeml.* 3, 52, 237. Bernten daer buten in een vier, ende tpulver brinct mi weder hier, daer mede salic jou quite laten, *Wal.* 5667. — Ook *iem. vrijstellen van eene geldelijke verplichting*. ‖ Soo heeft mijn . . . here . . . sommigen . . . eensdeels van den veen . . . quijtgelaten, daer sy niet of betaelt hebben, *Oorl. v. Albr.* 323. — Ook in de bet. *iemand met rust*, *met vrede laten*, *ongemoeid laten*. ‖ Tkint haddi bat quite gelaten, *Limb.* IV, 1813. — Met den 4den nv. der zaak. *Kwijtschelden*. ‖ Hier wert alle scout der sonden vergheven ende quite ghelaten, Ruusb. 4, 288. — Alle die sonde . . . daer u in verswaren mach die ban, die treckic mi selven an: ic laetse u quijt ende neemse op mi, *Rein.* II, 4564. (Daer hi) niet of ontfaen en heeft, wantet hem mijn here quijt gelaten heeft, *Oorl. v. Albr.* 325. — **Quite maken**, *vrij maken*, *bevrijden*, *verlossen*. — *a*) Met den acc. van den persoon en eene bepaling in den 2den nv. of met van. ‖ Als God haer dies gemaect hadde quite ende verledecht, *Christ.* 361. God dies di wille maken quite, heefti nu dinen viant ghegheven in dine hant, *Rijmb.* 5902. Doettene mi morgen hebben te crite: ic maecs alder werelt quite (*l.* aldie werelt? *ik verlos de geheele wereld van hem*), oft ic blivere selve in doot, *Lanc.* III, 17793 (*vgl. Sp.* III[s], 42, 132: daer naer es ter cronen verheven Aystulf . . ., maer god maectem quite das der werelt enter heileger kerken (*God bevrijdde de wereld en de kerk van hem*), want hi haette al Gods gewerken; *ook hier vindt men verwisseling van object bij* quite maken; *de beide constructies schijnen versmolten in de boven aangehaalde plaats*, *waar men zou verwachten óf* „ic maken al der w. q.", *óf* ic maecs al die w. q."). Dit werc heft got ane mi (*Elisabeth*) ghewarcht in den daghe dat hi ghewerdegde mi quite te makene des lasters dien ic hadde onder tfolc van ertrike, *L. v. J.* c. 2. Here . . ., dor uwe ghenade, maect mi quite van diere ondade, die mi dese doet onverdient, *Wal.* 3710. Van dien van Assyria makic di ende die stat quite, *Rijmb.* 14366. Vondicken (*Walewein*), hine liets om ghene sake hine souds mi helpen quite maken, ende corten mijn sware verdriet, *Wal.* 5769. Penitencie die maecte quite van sonden den coninc Davite, *Theoph.*[2] 1168. Daer hi gansen sal mede al dat volc . . . dat ane hem gheloven sal, ende quite maken van allen zonden, *Lsp.* II, 36, 1454. Heerscapiën, die tfolc . . . quite maken van quaden daden (= ondaden) ende doen tfolc in rusten leven, III, 18, 15. Dat God zine siele . . . van sinen vianden maecte quite, *Franc.* 628. Maect ons uus quijt (*pak u weg*, eig. *bevrijd ons van u*, d. i. *uw bijzijn*), *Sacr.* 759. — Ook *berooven*, van eene gewenschte of welkome zaak. ‖ Hoe lettel wiste hi dat de dieve te sinen scatte waren gheraect, dies hem quite hadden ghemaect, *Rein.* I, 2436. Ic hadde kindren bi minen wive . . ., God heeft er mi alle quite ghemaect, *O Vl. Ged.* 1, 80, 504. Dat hi soude Joab quite van der conincstavliën maken (*ontzetten*) ende Amasa bevelen die saken, *Rijmb.* 10574. Hi sal di des riken maken quite ende gheven dat . . . Davite, 9697. Die suldi schuwen talre tijt, want si u maken svroochdens quijt, *MLoop* IV, 2269. Alst so came dat een sijns broeders ere name, datmen sculdich ware quite te makene van zinen abite, *Franc.* 4197 (lat. *habitu spoliandum*). Het soude hem (*den duivel*) sere vromen, mochte hi enechsins comen dat hi di mochte . . . quite van desen dogeden maken, *Lanc.* III, 5015. — *b*) Met den acc. der zaak. *Vrijmaken*, *lossen*; hetzelfde als quiten; z. ald. 2). *Teuth.* qwijt maken, verw. naar ledigen en loissen (bij beide woorden wordt niet „qwijtmaken", maar „qwijten" genoemd). — Ook *wegmaken*, *wegdragen*, *ontvreemden*, *ontvoeren*. *Teuth.* qwijt maken, ontferren, verw. naar ontdraghen (ald.: „ontdragen, ontferren, ontvremden, verbijstren, afhendich maken, qwijtmaken, nemen, auferre, sustollere, asportare, alienare, subtrahere, subducere, surripere"). — Ook in de bet. *zich ontdoen van*, in welken zin ook quite scelden gebruikt wordt. Zie een voorbeeld bij Stallaert uit een lateren tijd, en vgl. *Voc. Cop.* quijtmaken, asserere (Diefenb. „asserere, *liberare*, *manumittere*"; vgl. *Voc. Cop.* „quijtscilden, manumittere"). — *c*) Als wederk. ww. *Zich ontdoen van.* ‖ Een knecht, die overmoedich sij, doe hem wech . . ., dijn viant werd hi in curter tijt: daerbi maecs di met (h)eeren quijt, *Denkm.* 3, 8, 175. Recht als . . . een wijs coopman . . . wildi om de margarite die hi vant, hem maken quite al sijns goets, . . . om die te ebbene allene, *Franc.* 352. Die beswaert ware van onghemaken ende hem des quite mochte maken (*zich kon bevrijden*), hine soude twint beiden van desen, hine hadde hem selven ghenesen, *Doct.* III, 1525. Wye weldoet, die maect hem quyt (*bevrijdt*, *verlost zich*) der ewigher doot nae desen leven, daer die bosen moeten in sneven, Hild. 130, 28. — De onb. wijs als znw. ‖ Hi speelde om een quite maken (*om eene vereffende rekening te krijgen? er op of er onder?* vgl. fr. *quitte ou double? stellig is er in de uitdrukking de eene of andere ironie*; *misschien is te vergelijken de mnl. uitdr.* „spelen om quitinge (*zie* QUITINGE), *d. i.* „spelen om betaling, om geld", *en beteekenen de woorden* „in ernst spelen, het ernstig meenen"); welken dat hi conste geraken, sloech hi dore al toter huut, *Lanc.* II, 42261. — Bij Kil. staat quijtmaken opgeteekend in den zin van *ontslaan*, *laten varen* („dimittere, missum facere") in welken zin in het Mnl. „quite scelden" gewoner was, en in dien van *kwijten*, *iemand ontslagen of vrij verklaren van eene*, bepaaldelijk *geldelijke*, *verplichting* („quijt maecken, solvere, liberare, redimere, plene satisfacere, *vulgo* quitare, quietare, *q. d.* quietum reddere et absolvere a debito, gall. *quicter*, hisp. *quitar*; ang. *quite*"). — Voor het gebruik van *quijt maken* in de 17de eeuw zie het *Uitlegk. Wdb. op* Hooft. — **Quite scelden**. — *a*) Met den acc. van den pers. *vrij verklaren*, *een schuldige of gevangene*; *zich voldaan verklaren ten opzichte*

van de aanspraken die men tegen iemand kan doen gelden, bepaaldelijk *ten opzichte eener geldelijke verplichting*. ‖ Dat A. quijt gesconden mochte werden van (*van de zijde van*) den heer van der Veer, *Rek. v. Rott.* 43 (*a.* 1426). Zie nog een voorbeeld bij QUITANTIE (waar het ww. met den datief wordt verbonden). — Ook *aan iemand de vrijheid hergeven*, *iemand ontheffen of vrijstellen van eene verplichting of van de gevolgen van een vergrijp*. ‖ Dat hi (*God*) den heren den sin gaf dat si dat volc scolden quite ende hi dan orlof gave . . . den Jueden te keerne . . . te Jherusalem, *Rijmb*. 16922. Alle die van den temple mede die scalt hi quite, 17987 (lat. *ab omni vectigali absolvit*). Hi senddem (*Anthiochus*) ghiften ende badt dat hi Jherusalem . . . ende al Juda scolde quite, 20063. Daer scalt hise (*de vrouw*) van den quade quite, ende soe nemmermeer mesdade, 24321 (lat. *dimisit eam incondemnatam*). (Hi) proefde dat hi onsculdech was, dattene die LXX daer bi quite scolden ende vri, 30336. So dat se Tytus van mesdaden quite scalt, 31154. (Hi) sette weder den tribuut, daer si af alle waren uut beede gescouden quite ende vri vanden coningen van Persi, *Sp*. I[1], 10, 5. Wie so ooc door sine mesdaet in minen lande es gevaen, so wat dat hi hevet mesdaen, dien scheldic quite ende vri, III[4], 13, 40. Die coninc wouden niet doot slaen om die mesdaet van sinen here, ende scouten quite vortmere, *Lanc*. II, 17939. Dus ginc hi in sijn behout, quite gescolden van der scout, *Franc*. 9397. Dair hi oic . . . mynen here om quijt scout van allen eysche, die hi . . . up hem hebben mochte van den paerde, dat hi verloos, *Oorl. v. Albr*. 138. Dat . . . die coninginne die mesdaet di vergeven sal entie coninc quite sculden van al, *Lanc*. IV, 3980. Die coninginne was . . . quite gescouden vander clagen, die M. hadde gedaen op hare, 4013. Aldus scout hi thof quite (*verklaarde hij het klooster ongemoeid te zullen laten, aan zijne bedreigingen geen gevolg te zullen geven*), *Belg. Mus.* 1, 338, 423. (Ic) sceldese claerliken quijt van al dat ic op hem te segghen hobben mochte van den voors. goede, *R. v. Utr*. 2, 79. Ic wilde dat ic moeste sterven duer ju drie dode . . . ende men ju uten karkerstene dade ende sculde u quite vortan, *Wal*. 8300. De coninc . . . scaltene met vlite van allen evelen moede quite, *Aiol-fr*. 486. Die heysscher mocht hem so beraden, hy mocht den anderen (*de tegenpartij*) onlusts verdraghen of quijte scelden, Matthijsz. 142. — Ook in de bet. *ontslaan*, *laten gaan*, *laten loopen*. *Voc. Cop.* quijtscilden, manumittere. Vgl. boven bij quite maken. ‖ Die oude ridderen scalt hi quite ende hevet vervullet . . . hare stede met jongelinghen, *Sp*. I[1], 51, 37. Dat hi (*Chilperic*) hare (*zijne vrouw*) scoonheit ende scat, die si met hare brochte int lant, wedergave . . . ende scheldese quite algader: soe wilde keren te haren vader, *Sp*. III[4], 44, 14. — Here, ghi en dorst u nemmermeer vermoeden dat icse aenspreke tenegher tijt, die joncfrou, ic scelse quijt (*laat haar loopen*, *wil niets meer van haar weten*), *Bloeml*. 3, 26, 129. — *b*) Met den acc. der zaak. *Kwijtschelden*. Kil. quijtschelden, mittere, remittere aes alienum, condonare debitum, gratiam facere debiti. Plant. quijtschellen, quijtschouwen, *quicter la debte* etc., *pardonner*, mittere debitum, dimittere aes alienum, condonare creditum, dimittere debitorem, debitum remittere; quijtgeschollen, *quicte d'une debte*, *ou pardonné*, ab alieno aere remissus, condonatus (hier is een persoon subject der passieve werking). — Niet duidelijk is *Teuth*. dye mynne (*minder*) qwijtschildt dan he ontfengt, disnoïcus (*inhalig*?); dye so vele qwijtschildt als he ontfengt, ortonoïcus. ‖ Al name ic hem allen tleven, hi scolde mi den dootslach quite, *Segh*. 750. Dese questeerts, die . . . scelden quite al tsmenschen sonden om een mite, *Bloeml*. 2, 194, 120. Sine talie of tolle scout hi quite, *Sp*. II[2], 34, 37. Zo schalt die grave . . . die (*dat.*) van Aelst trecht van den beste cateylge quijte, Despars 1, 350. — Ook in de bet. *afstand doen van iets*, *iets* (*een recht*) *opgeven of laten varen*. ‖ Dat hie ende sijn wijf souden coomen te Brugghe . . . ende quite scelden ende(?) te wetten voor scepenen . . . alt recht dat si calengierden . . in die voirs. tiende van L., *Vad. Mus.* 1, 291 (*a.* 1279). Zo wat manne die ghevrijt es int ambocht vanden backers, ende zine vryhede quitescelt, dat hy daer nemmermeer commen en mach ter vriheden van den ambochte vors., *R. v. Aardenb.* 167, 2. Zo wat manne die in de vors. neeringhe comt ende ambocht can, dat hi dat ambocht quite scelden sal in kennese van scepenen, eer hi in de vorn. neeringhe commen sal, *ZVl. Bijdr*. 5, 157 (*a.* 1330). So wie sijn poortrecht quijt scuwen (= gescouden) heeft, die sal geven enz.; . . . wert hy binnen den jare poorter after dien dat hijt quijtscelt, so en is hy ghenen inganck sculdich, *Wfri. Stadr*. 2, 252, 76. Voort soo hebbe ick over gegeven ende quyt gheschouwen die vischerie in die oude haven, Meyl. *Delft. Bijl*. 16, 21 (*a.* 1396). Als die dode ghegraven is, so sal sy mit hairs voochts hant hair uyten rechtevoirt opt graft, ende quijtschelden alle die goeden die sy ende hair man tsamen hadden, Matthijsz. 177 (*vgl.* 178: vertiën). Indien sy voir rechte den boel quijtschoude, dat sy dairmede volstaen soude, *R. v. Leiden* 204. Mit deser ghifte die ons dese voirsz. G. . . . ghegheven heeft, so scelden wi quite alle ander testament, *Hs. Egmond f.* 5r (*a.* 1370). Hi (*de huurder*) en moet gheen erve overgheven noch quijtscelden buten den here des erves, *Wfri. Stadr*. 2, 37, 80. Dat hi hem (*Franciscus*) . . . voor hem quite scelden dade sijns vaders goet, *Franc*. 717. Wi . . . scepen . . . orconden . . . dat her O. . . . quyt scant (*l.* scaut) die manscap van dien huse, . . . gheleghen enz., *Cod. Dipl. U.* 2[1], 84. Hieromme hebben wij, die abt ende convent, . . . quite ghesconden (*l.* ghescouden) ende ute ghegain al huers rechts dat zy hadden . . . ane den goede vorscr., *ald.* 87 (*a.* 1338). (Si) gaf ende scout quijt . . . tot J.'s behoeff den eyghendom van der husinghe, *R. v. Utr*. 2, 75. (Hi) schalt quyte al trecht dat hy hadde ant graveschip van Vlaenderen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 67. Dat hij der stede quijt scaut 11 vr. scilden, *Rek. v. Rott.* 96 (*a.* 1429); ook 106. Zie nog Mieris 4, 556 bij AFGAEN, 2 (1, 226). — Doe seide die wolf: nu si al dijn dine grote weelde; dine vite ende dine affare sceldic quite (*ik bedank voor*, *wil niets weten of geef den brui van uwe levenswijze*), *Esop*. LXIV, 27. Gheg. C. ende J. van costen die zy hadden van II ossen (*die ten geschenke gezonden moesten worden*) ende zy waren quite ghescolden (*zij werden geweigerd?*) omme dat zy niet ghoet ghenouch waren, *Invent. v. Br.* 3, 95. — Een gelach quitescelden, *een feest sluiten of doen eindigen*; ook gezegd met *God* als ondw., van het aardsche leven. ‖ Vriendelic danckende onsen weert van dat wi hebben hier gheteert, ende scelt hi quite dit ghelach ghetidelic, hi ons hebben mach, *Denkm*. 3, 223, 47. — Minder juist wordt „dat gelage quitescelden" ook met den mensch als ondw. gebruikt in den zin van *den tol aan de natuur betalen*, waarvoor de gewone uitdrukking is „sine scout quiten". ‖ Dus leefdi in eeren met jolijte tdien wij scelden tghelaghe quite, *Denkm*. 3, 224, 59. — Quite scouwen, *bij eene schouw in orde en dus niet strafbaar bevinden*. ‖ Soo wat dijcken binnen die dijckagiën voors. van nu voortan ter eerster schouwe quijtgeschouwet wordde, dat dieghene die den dijck toebehoort . . . sonder eenige verbeurnisse tegens ons . . ter anderde schouwe daernae daeroff quijt geschouwet ende onbeswaert wesen sal, *Priv. v. Geestmerambacht f.* 22r *en* 23v (*a.* 1436). — Quite seggen. Met den acc. van den pers. *Vrij verklaren*. ‖ Also lange thent hoen sonder hooren schade quijtgescholden sijn alle alsulke

gevangenen als onse stat van Utricht noch gevangen heldt van den Gelreschen, die doch in der zoenen quijt gesacht worden, Nijh. 4, 44 (*a.* 1426). — Met den acc. der zaak. *Kwijtschelden.* || Alle dat onbetaelde ghelt wert quijt gheseecht inden zoenen, *Arch. v. Buren* 400. — Ook *eene rechtszaak of rechtsvordering voor afgedaan verklaren.* || Voirt segghen wi alle stucken, die gesciet sijn tusschen die van A. ende dien van L., ooc waer of dat si roeren, van beyden siden quite, Mieris 2, 208*a* (*a.* 1319). Also dat binnen bestant gesciet solde wesen, als hi selve scrijft, so is dien zoene daer over gegaen, dair dat ende des gelijx in quijt gezeit is, *Arch. v. Buren* 162. — Quite sijn; zie boven bij 2) en 3), en vgl. Stallaert 2, 127, waar een voorbeeld vermeld wordt der uitdr. „quite sijn van den here" in de bet. *niet strafbaar zijn.* — Quite tellen(?). || Wi hebbens x, her weert, telt quite; dan spreect die weert: bi lode, ene mite en willic u niet langher borghen, *Vad. Mus.* 1, 84, 70 (*l.* „scelt quite" in den zin van *laten loopen*, *ergens niet verder over praten*?). — Quite werden; zie boven bij 2) en 3) en vgl. nog || Weret zake dat die gevangene an beiden siden niet quijt en worden in der swoenen (*bij den zoen niet ontslagen worden*), Nijh. 2, 187. — Dus wert hi van den wive quite, *Sp.* II^3, 31, 84. Onse viande haten ons sere, ende wi en wordenre nemmermere quite (*raken ze nooit kwijt*, *komen niet van hen af*), en si bi bedwanghe, *Limb.* VI, 2213. Over recht wert men qualic quite (*raakt men kwijt*, *verliest men*) dat men hevet qualic ghewonnen, *Rein.* I, 258. — Quite wisen, *bij vonnis vrij verklaren*, *vrijspreken.* || Men sal den bestelden quijt wisen vander bestellinghe (*het arrest*), Matthijss. 91. Ist dat dieghene die sijn goet bestelt is, te boven gaet inden rechte ende mit recht quijt ghewijst wort, hy sal sijn cost groten mit sinen eede, 90. Wort hy quijt ghewijst, soo is hy quijt, ende wort hy vellich ghewijst, dat ghy dan hem sculdich zijt weder te leveren enz., *Dingt. v. Delft* 48. Dat H., M. ende M. vorss. sijnen (*zijn*) vry ende quit, ledich ende los ghewijst van H.'s dootdeel, *Warfsconst.* 38 (*a.* 1447). Hierbi so wiseden sie quite den here G. prioor ende die kerke voors. van den dartich ponden . . ., die die here G. dien voors. W. enz. hadden ghewiset te hebbene in alemoesenen van der voors. kerken, *Vad. Mus.* 1, 291 (*a.* 1279). Van deser mesdaet was quite ghewijst her Orestes, *Troyen* 9397. Daer wart Furcijn uut alre node quite ghewijst ende vri, *Sp.* III^2, 27, 50.

QUITELIJC, bnw. Hetzelfde als quijtbaer; z. ald. *Afkoopbaar*, *losbaar.* Zie een voorbeeld bij Stallaert 2, 127.

QUITEN (QUIJTEN, QUITTEN), zw. ww. trans. en wederk. Mnd. *quiten*, *quitten*; mhd. *quiten*, *quiten*; hd. *quitten* (verouderd); ndl. *kwijten*; eng. *to quit*, vgl. ofra. fra. *quitter.* De sterke vervoeging van het ndl. ww. is door analogie ontstaan; zij dagteekent uit de 16de eeuw. Vgl. *Inform.* 8 bij Trans, 2) en Despars 3, 98 bij Wederk. 2).

1) *Vrijmaken*, *in vrijheid stellen*, *vrijlaten* een gevangene; *vrijspreken*, *van straf ontslaan*, *vrijlaten*, een veroordeelde; ook *bevrijden*, *verlossen*, *redden* in het algemeen. *Voc. Cop.* quiten, quitare; quiten, verlossen, liberare. *Teuth.* ledigen, loyssen, vrijhen, qwijten, quitare, absolvere; loissen, vryhen, ledighen, qwijten, liberare, acquitare. || So solen wijt . . . mit anderen gevangenen vergoeden, so dat gelijc is, daer hi zine gevangene mede quijt, Nijh. 2, 187. (Doe) waren si indien kaerker gedaen, daerse (*de apostelen*) God heeft ghequijt, *Sp.* I^8, 19, 76. — Doe riep hi: laet dien man gaen, ic hebbe die moort allene gedaen; die rechter hadde dies wonder groot ende quite dien anderen van der doot (*sprak hem vrij van de doodstraf*), *Alex.* VI, 741. Willen si dijn lijf nemen di, du moets gedogen, ende willen si di quiten, hets mi lief, *Lanc.* II, 19132. Doe riepen si alle overeen dat si Barrabase quiten wilden ende crucen Jhesumme, *Rijmb.* 26352. Hoe God dat sondeghe wijf quijtte, *Sp.* I^7, 15 *titel.* Dese tooveresse . . . doemen henen, . . . want soe verkeert der lieder zin; dien baillin twifelde sijn moet, maer hi vrucht, eist dat hijt doet, hi quijtse jegen der papen wet, *Sp.* III^3, 13, 80. Enen vicaris dat hi set, die recht doe in sine stede ende ginc wech, vererret . . . dat hise quiten niet en mochte, *ald.* 86. — Quite die beleghene . . . ende ghef ons weder onse erve, *Rijmb.* 19335 (lat. *libera obsessos tuos*). (Die coninc) pensde hoe hine (*Daniël*) quiten mochte, 16832. Want God den ghenen quijt ende vriët die sine sonden hem belyet, 32349 (lat. *deus facile cum illis in gratiam redibit*). Ic quite di ende vrie alse van den deele miere paertie, *Sp.* IV^2, 78, 53. (Si sijn) ghequijt bi sente Pieters bede . . . ende sijn verloost metten bliden, IV^1, 62, 37. Hi seide: vrouwe, wat dunct u, hebbic gedaen dat ic sculdich was nu om te quitene dese joncfrouwe? so seide: here, . . . gi hebt u wel gequijt hier af, *Lanc.* II, 9587. Vader . . . van den trone, die mi sendes . . . om te quittene arme ende rike, *L. o. H.* 1982. Ic vruchte die bitterlike doot, ocht wesen mach, so quite mi, 1989. Want du di troosts an mi, God zal di quiten bedi (*nl.* van diere mesquame), *Franc.* 8261. Dat elc mensche die daer mach gaen (*te Rome*) . . . drie sielen quiten mochte, *Amand* I, 1579. Dat God hare ziele quite, ende moet hem staen in staden, *Ep. fragm.* 203, 637. — Met eene bepaling in den 2den nv. of met van, minder gewoon met ute. *Verlossen of bevrijden van.* || Vro was al tfolc . . . dat si ghequijt waren der scande van eens quaets wijfs bedwange, *Rijmb.* 13651. So es hi alles leits ghequijt, *OVl. Lied. e. Ged.* 294, 1797. Maer mi noch den gheslachte mijn . . . en sel mens niet verwiten, daer van wil ic ons allen quiten, *Rein.* II, 7551. Wie so Cayme vermoort . . . ende quijt van keitivechede, *Rijmb.* 893 (lat. *liberabit eum a timore*). In aelmoesenen leecht grote ere, want soe quijt van allen sonden, 15446. Dattu ute deser noot Gods volc salt quiten vander doot, 18199. Want hi sijn volc . . . quiten soude van den sonden, 21180. Quite ons van allen quade (*verlos ons van den booze*), 22751. Die Gods zone . . ., die moeste . . . om ons te quitene vander doot in aertrike comen, *Lsp.* I, 37, 114. Des nachts quam dingel dare, die daer quijtte vanden vare Pietren, *Sp.* I^8, 9, 21. Wantse (*de lieden*) die edele prince verlooste ende quijtte ende vertrooste vanden bedwange der Normanne, III^8, 93, 21. Ghelovet sijs God . . ., die mi van vuelheit heeft gequijt ende van alre cativechede, II^7, 1, 55; ook II^6, 5, 203; II^6, 43, 66; II^1, 3, 68; IV^2, 78, 63; *Lanc.* II, 11931; *Claus.* 531, 101; 403; 542; *Wal.* 3953; *Franc.* 8575; 10212; *Nat. Bl.* II, 1458; *Amand* II, 4920; *Bloeml.* 3, 54, 280. Sieken oghen ende die tranen die quijt hi van groter banen, *Nat. Bl.* XII, 736 (lat. *valet oculis infirmis atque fluentibus*). Die doem van den wine aldus ghesoden quijt die hersine van den noden, IX, 69. — Van hem die hi uter noot quijtte van der bitter doot, *Franc.* 8691. Biden levenden God . . ., die mi quite uut alre sorghe, *Rijmb.* 10980. Daer Jhesus ontfinc die doot, omme ons te lossene uter noot, 3265 (*var.* quitene). (Christus die) was vercocht ende verraden om ons te quitene uter scaden, *Sp.* II^5, 23, 435. God gaf sijn lijf dore die sonde die Adam dede . . . ende quijcte (*l.* quijtte) uut der hellen gronde die ziele, die hi daer vercoos, *Vad. Mus.* 1, 341, 13. — Ook met den acc. eener ongewenschte zaak en soms bovendien met den datief van den pers. *Iemand van iets ontheffen of bevrijden.* || Werde vrouwe, doe ons trauwe, quijt onsen rauwe, *OVl. Lied. e. G.* 170, 11. Om die wijsheit van sinen zinne dat eygendoem (*lijfeigenschap*, *slavernij*), daer hi (*Terentius*) was inne, was hem gequijt ende aftebroken, *Sp.* I^6, 51, 5. — Met den acc.

eener ziekte of kwaal, *er van bevrijden*, *haar verdrijven*. || (*De steen*) daer men in vint enen swane, die quijt die sware quartane (*derdendaagsche koorts*), *Nat. Bl.* XII, 1233.

2) *Lossen*, *inlossen*, *afkoopen*. Vgl. QUITELIJC en QUIJTBAER; QUIJTPACHT en QUIJTRENTE en de verbinding „quite ende los", bij LOS, 1), alsmede LOSEN, 2) en LOSSEN, 3). || An losrenten, die de pachters van der assijsen . . . upte stede hebben voor 22200 lb die zy aen penninghen verschoten, daer veel afterstallen tot prouffijt van der stede mede gelost ende gequeten zijn, ende dit ter lossinge den penninck zestiene, *Inform.* 8 (òf is de bet. hier *betalen*? zie bij 7). In lossinge van diversche lossrenten, die zy schuldich waeren, die zy gelost ende gequeten hebben, 172 (*vgl.* 147: „ende zijn de hoofdpenningen van desen renten geemployeert . . . in acquijt van losrenten"). (Hi) quite dire ridder pande, die van vremden lande waren, Heelu 824. So wat dat sijns te pande stoet dat ginc de milde quiten te hant, *Sev. Vroeden* 1294. Soo wye tgheluc heeft byden enden, . . . die mach wel rijcheit thuuswert senden ende quiten sine pande, Hild. 61, 20. Doe ghinc ic quiten minen pande, 29, 254 (*var.* mine). Dander cope van dander hefte . . . meende hi te quijten ende te lossen, want hi was van rechte die naeste, *Exc. Cron.* 129*d*. Overmids alrehande herberghen, daer men mijns heren parde uyt quite, die die coninc voors. niet en betaelde, *Rek. d. Gr.* 3, 247. Si (*vier ridders*) bleven daer (*in Limburg*) gevaen vore gisele, die moeste hi (*de graaf van Vlaanderen*) weder ute quiten, Heelu 1808. Ic rade hem allen . . . dat elc te tijde voor hem sie, die wijl hi . . . sin heeft ende verstant, te quiten alsoo duren pant, daer God om storte sijn heilich bloet, Hild. 232, 175. — In can nerghent vinden minne, daer men mi (*l.* nu) in besecht trouwe; nochtan soo werdic (*trouwe*) gheset vanden meneghen te pande, die int quiten mijns verghet, als of hi mi niet en cande, *Vad. Mus.* 1, 310, 90. — Hiertoe behoort de uitdr. sine trouwe, gelof en dgl. quiten, *zijn eerewoord inlossen* (dat men als het ware te pand gezet of verpand heeft; zie de vorige plaats) door eene belofte te vervullen of zich van eene verplichting te kwijten; vgl. bij Wederk., 2) en zie LOSEN, 3), d. i. „zich vrij maken van eene verplichting door haar te vervullen, zich kwijten" (ald. ook de aanh.: „loos dinen eet, ic lose mijn woort"). Kil. quijten sijn beloften, liberare fidem suam, praestare pollicita. Plant. sijn beloften quijten, *s'acquicter de sa promesse*, exsolvere fidem, fidem liberare. || Eest dat hi sijn trouwe niet en quijt ende hi die laet te quiste gaen, *Vad. Mus.* 1, 354, 61. Dat hi te Scaveloen sine trowe quiten moeste, want hi niet gedaen ne conde dat hi behiet, *Lanc.* II, 41584. Omme te quitene sine trouwe, *Wal.* 3619. Omme sine gheloofte bat te quitene (*zich van zijne plichten jegens God te beter te kwijten*) ende die gracie Gods te meerne, soo sal die mensche dat ander sacrament ontfaen, dat heetet vermen ofte sterken, Ruusb. 4, 130. Hout u vorwerde, quijt u gelof ende levert hem u dochter, *Lanc.* II, 6918. — Ook *het woord of de trouwbelofte van een ander inlossen*. || Haer trouwe, haer sekerhede, die sy vore my setten . . ., die wil ic quuiten ende comen ave, *Grimb.* II, 6382 (*var.* quiten). Doe segede onse pater dat onse lieve Here mater overvloedelike gequijtet hadde, *Kl. v. Diepenv.* I, 16 (*het woord van mater ruim gestand gedaan had*). — Hiertoe behoort de uitdr. ere quiten, *zijne eer die men ergens verpand heeft lossen*, *daden doen die men aan zijne eer verplicht is*, *eervolle daden verrichten*. || Warwaert dat hi (*de heer*) henen sel, al daer hi vaert om eer te quiten, Hild. 168, 364.

3) *Iemand vrijwaren voor de schadelijke gevolgen van iets*. Zie een voorbeeld bij Stallaert op quijten, 2), waaraan daar te onrechte de bet. „betalen" is toegekend. Ook in de verbinding enen scadeloos quiten. || Eist dat zake dat een poorter wort ghearrasteert jof zijn goed van eens anders poorters scult in vremden lande, die ander zalne quiten scadeloos, *R. v. Aardenb.* 123, 194. Ic en doere toe erom no recht . . ., ghine wilt mi quiten scadeloos jeghen biscop ende jeghen deken, *Rein.* 1, 2968. Vgl. bij 7). — Hiertoe behoort waarschijnlijk Praet 2124: „heeren die ghelt daer of (*van de zonden der leeken*) ontfaen, zi souden voor hem te quitene staen ende draghen an hem (*op zich nemen*) der sonden plecht (*schuld*)". De bedoeling zal wel zijn „zij moesten voor hen opkomen".

4) *Iemand vrij verklaren van eene verplichting*, *verklaren dat iemand aan eene verplichting*, bepaaldelijk *eene geldelijke*, *heeft voldaan*. In dezen zin moet quiten ook in het Mnl. in gebruik zijn geweest. Vgl. QUITINGE, QUIJTBRIEF en QUITANTIE. Kil. quijten, accepto ferre. Plant. quijten, quijtancie geven, *quicter*, *bailler quictance*, accepto ferre, chirographo fateri acceptum, acceptam facere pecuniam.

5) *Iemand ontheffen van eene verplichting*, *van iets vrijstellen*, *iemand iets kwijtschelden*. Met den dat. van den pers. en den acc. der zaak. || Here, ic quite u desen strijt, nadat gi Lanceloots neve sijt ende houde mi over verwonnen, *Lanc.* II, 16390. Hiertoe behoort Kil.'s: „quijten den eed, j. verdraeghen; verdraeghen iemand den eed, jurisjurandi gratiam facere, jusjurandum vel sacramentum remittere alicui, sacramenti religione exsolvere aliquem. — Ook met den acc. eener zaak (het gemoed, het geweten). *Ontheffen* van een last die er op drukt. Plant. quijt dijn conscientie, *acquictez vostre conscience*, libera conscientiam. — Bepaaldelijk, met den acc. van den persoon, *iemand ontheffen van eene geldelijke verplichting*, *iemand vrijhouden*. || Noch betailt ende die voirscr. Ingels dair na virteerden . . . bi hande Clais Willemsz., diese van mijns heren weghe quitede, *Oorl. v. Albr.* 272. Den grave van C. gegeven, hem uter herberge te qwijten xx scilde, 240. Enen bode die toich om te bewaren, dat here O. en sijn gesellen ter Goude, als sij wech togen, gequijt souden worden, *Bel. v. Leiden* 362 (*a.* 1420). Doe seidi ten marscalc, . . . dat hi te Waleweine name ware ende hine in die herberge quite ende alle sine gesellen, *Lanc.* III, 21615. Soo waer hi rijdt bynnen sinen lande, daer suele wi hem ende sine herberghe (*logies*) ende ghesinde quiten, Nijh. 2, 95 (*a.* 1357; *hier loopen de beteekenissen* „vrijhouden" *en* „betalen" *dooreen*; *vgl. bij* 6). So waer hi rede buten sinen lande bi onsen rade . . ., daer soele wi hem uytdoen ende quiten, *ald.* So wes sij daer vuer geloven, daer soelen wij sij af quiten te bescheideliker rekenynge ende bewisinge, 2, 288 (*a.* 1371). Van den schade (*interest*) der Lombardere tot Roermunde daer af solen wij heren J. quyten ende ontheffen, 2, 187 (*a.* 1363). Enen penninc also swaer, dat hiere mede heeft ghequijt onsen Here ende hem, *Rijmb.* 23998 (*var.* ghevriet; *dat hij voor Christus en zich zelf zijn belastingschuld voldeed*).

6) *Iemand iets kwijtschelden*, *vergeven*, *niet toerekenen*. || Quijt ons den tijt verroukeloost, *OVl. Lied. e. G.* 535, 487.

7) *Voldoen aan eene verplichting*, vooral *aan eene geldelijke verplichting*, (eene schuld) *betalen*. Eng. *to quit*. Plant. sijn schult quijten, *s'acquitter de sa debte*, liberare se aere magno alieno, solvere vel dissolvere vel luere aes alienum. || Die na ende bi waren den hertoghe . . ., daer si somme hare scout in quiten, die waren gemaige, *Grimb.* I, 2809. So dat hem God is hout, om dat si quiten haren (*var.* hair, hore) scout (*hun plicht doen*), *Lsp.* III, 1, 59. Die quade selense (*rechtvaardige regenten*) ontsien, ende si quiten mede hoor scout (*en dezen doen tevens hun plicht*, *hetgeen van hen verwacht kan worden*, *datgene waarvoor zij zijn*; *men zal* si, *dat in één hs. ontbreekt*,

wel niet moeten laten slaan op die quade), want dat landshere ierst ghewout . . . op ertrike ghewan, dat was omdat elc man den andren tsine soude gheven; dus was landshere ierst verheven, III, 12, 46. Si (*rechtvaardige regenten*) hoeden hen te bat van dien dat os jeghen Gods wille . . . ende quiten daertoe sine scout (*zij betalen hunne schuld aan God*, *doen hetgeen zij Hem verschuldigd zijn*; *men kan* „sine scout" *opvatten als* het aan God verschuldigde", *maar ook* sine *verklaren als* „hunne"; *het Comb. hs. heeft* hoor), III, 12, 30. Dus selen leven lantsheren die comen willen ter eren, ende quiten willen hare scout, so sal hen God wesen hout, *Teest.* 1076. Hoe goet hi ware, die mensche, in desen moet hi een onnutte knecht wesen, want hine quite maer sine scout, *Mask.* 1039. Rechte scouden so quijtte dat convent algader jeghen Baven, *Amand* II, 3666. — Dat tors c pont gout ende hire mct quite sijns selfs scout, *Lorr.* II, 1005. Neemt dit gelt . . . ende quiter uwe herberge mede, *Lorr.* II, 1894. Des morgins . . . quiten si haer wedden ende namen orlof, *Flor.* 2017. Dander drie sullen dragen gemunte penninge, dat wi mogen onse teringe ende onse wedden quiten te gereder, 1444. Hi dede quiten dat hi hadde vertert ende nam orlof an sinen wert, 1754. So wat makelaers, die toolne quiten van den lakene die zy copen, zy verbueren III lb, wordsijs betughet, *R. v. Aardenb.* 103, 76. Op tGluc soo waric coene waer ic quame . . ., het quijtte mi wat ic verdede, cousen, cledre ende caproene, *Vad. Mus.* 2, 166, 27. Hi (*Jezus*) is die weert, . . . hi gelt die cost, hi quijt die wijn, *Ndl. Geest. Lied.* 201, 4. Dus moeste die ghemeente . . . der heren heerscapie quiten (*het geld leveren waarvoor de regenten hunne ambten kochten*), *Wrake* I, 1134. Dat die Gods sone . . . in ertrike comen soude om te quitene onse scoude, *Teest.* 3507. Tote dat Christus was ghestorven aen dat hout, daer hi mede quite Yeven scout, *Lsp.* I, 24, 14. Vgl. *Rein.* I, 2680: „die mi ghequijtte meneghen past" (*die zoo vaak mijn schoolgeld betaald heeft*). — Ook komt sine scout quiten voor in de bet. *den tol aan de natuur betalen.* Vgl. bij QUITE de uitdr. „quite scelden" en boven „die toolne quiten". || In allen lande ben ic hout dat ic wille quite (*l.* quiten) mine scout, alse God niet langer en wilt ontberen, *O Vl. Ged.* 1, 75, 117 (*vgl. de aanh.* in *Seneca Leren* bl. 7, noot 3: „nulla terra aliena mortuo").

8) Met den acc. eener zaak. *Vergoeden*, *schadeloosstelling of vergoeding geven voor*, *iets goedmaken.* Vgl. bij 3) de uitdr. „enen scadeloos quiten". || Ende wil hi hem quiten . . . al die scade, die hem is gedaen, sint dat si Damiaten hebben ontfaen, *Sp.* IV[a], 37, 10. Al waest dat hi vergout, nochtan en quijte hi niet tferlies dat uter ierster sunden wies, *Mask.* 1042. Zoo ook Nijh. 3, 146 (cost quiten ende beleggen).

9) Waarschijnlijk heeft quiten ook de beteekenis gehad van *afstand doen van.* Hetzelfde als quite scelden; zie bij QUITE, en vgl. fra. *quitter* (Hatzf. 1852). Plant. sijn recht quijten, *quicter son droict*, jus alicui remittere.

10) Van een plicht, *volbrengen.* Eng. *to quit*, „to do of perform to the end; vgl. eng. *quite*, completely, wholly. Hetzelfde als ndl. *zich kwijten van.* Vgl. Plant. „sijn schult *quijten*" en ndl. „*zich kwijten van* eene schuld". || (Hi) nam doe scarpe ende bordoen, alse die gene die wilt doen sine bedevart, ende quiten sciere sinen wech in die masiere, *Rose* 14179.

11) Bij Stallaert wordt nog vermeld de bet. (een uitgewonnen grond) *zuiveren*, *bevrijden van schuld.* Vgl. bij Plant. „sine conscientie quiten", d. i. „zuiveren van schuld, bevrijden in moreelen zin".

II. WEDERK. — 1) *Zich verlossen of bevrijden.* Hier is het ww. transitief-reflexief, bij 2) daarentegen intrans.-reflex. || Man, quite di selven of du macht; . . . quite di selven van derre noot, *L. o. H.* 3084 (*tot Christus aan het kruis*). Nu soutu weten, bestu God, quite di selven sonder spot; nu heefstu noot, quite di selven saen . . .; mi heeft wonder . . . dattu di niet en quijts van derre noot, 3111.

2) *Zich kwijten*, eig. *zich ontheffen of ontlasten van een schuld of plicht*, *die op iemand rust*, *eene verplichting die men op zich heeft genomen*, *eene belofte die men heeft gedaan.* Plant. hem selven van sijnen last quijten, *s'acquicter de sa charge*, perfungi suo munere, officium suum efficere. || Ic come u heesschen nu dat belof dat es tusscen mi ende u; nu quijt u also alse gi u sculdich sijt te quitene jegen mi, *Lanc.* II, 6931. Ic sal hier of mi quiten ende doen mijn gelof, 6945. Om mi vanden gelove... te quitene dat ic hebbe gedaen, willic u . . . geven vri, 6949. Gi sekert mi . . . daer gi den rooden ridder socht, waer dat icken u wijsde dat gi, ende ics u vermaende, soud gaen met mi; ic vermane u daer af nu: coomt met mi ende quitet u, 173. Vrouwe, gedinct u van den gelove dat gi deedt eer ic hier quam ten hove? si seide jaet; doe seide hi: vrouwe, quijt u danne jegen mi, *Bloeml.* 1, 63, 17. Perchevaels suster seide: ic sal quiten (*l.* mi quiten?) morgen . . . in dire maniren, . . . dat hen te quitene sijn gewone joncfrouwen van minen doene, *Lanc.* III, 9342. Die God van minnen heeft hem wale jegen mi gequijt van dien, dat mi van min (*var.* minnen) soude gescien, *Rose* 3048. — Hem quiten in enen, *zich jegens iemand kwijten van zijn plicht*, *zich ten opzichte van iemand niet onbetuigd laten.* || Lieve ghesellc, . . . ontdect(h)u rondelic jeghen mi; mach ic (h)u helpen . . ., ic sal mi ghetrauwelic in (h)u quiten, *Denkm.* 3, 167, 56. In goet ghevoech minnic u (*moeder*) . . ., daer ic mi selven gnoech in doe, ende ooc in Gode quite, *Lsp.* III, 3, 838 (*men zal bij* quite *wel moeten aanvullen* mi; *tenzij men een intr.* quiten *moet aannemen in de bet. van het wederk. ww.*; *het kan ook bedoeld zijn boven Lanc.* III, 9342; *ook in het Mnd. heeft wellicht een intr.* quiten *bestaan met de bet. van het reflex.*; *zie* Lübben en Walther 290). U ghevanghene staen mi bi, die ghi (*Venus*) doorwont ende doorbrant hebt die quiten hem in mi (*Ere*), waer icse vinde in enech lant, *Vad. Mus.* 1, 311, 111 (*de woorden zijn niet zeer duidelijk*). — Ook in de bet. *zijn plicht doen of nakomen*, ten opzichte van God. || Ende gheen poent . . . van vooghden en voeghet bat lantsheren dan gherechtichede, want si quiten hen daer mede van allen saken, *Teest.* 1032 (*vgl. bij* Trans. 7° *de uitdr.* „sine scout quiten"). — Ook *zich gedragen.* In de 16de eeuw. || Dus sucht ic dic van groter vresen, want qualic heb ic my gequijt, *Ndl. Geest. Lied.* 171, 3. Wi hebben ons qualic daer in gequijt, dies sijn wi nu aldus verwaten, *Blisc. v. M.* 396. Dat zy hemlieden tallen assaulte zo vaylgiantelick ghedreghen ende ghequeten hadden int faict van wapenen, Despars 3, 98. — Ook *zijn best doen*, *zich inspannen.* || Wie yst die hem nu also quijt om God . . ., als menich mensche om rijcheit? *Profijt. Liedeb.* 139, 7. Zoo ook in de 17de eeuw; vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 165: „de majestraaten . . . van Amsterdam, die zich in alle pleeghbaare wreedtheit uitbundelyk *gequeeten* hadden". — Deelw. bnw. wel gequijt, *zich uitstekend kwijtende of gedragende*, *voortreffelijk.* || Soo wordi alre scalcheit slecht ende in dic wapene wel ghequijt, *Vad. Mus.* 1, 357, 165. — Ook in de bet. *zich ontheffen van eene geldelijke verplichting*, *betalen hetgeen men schuldig is.* || So wie van ons yerst ghemaent wart, die sal eerst incomen . . . in ene herberghe, daer men ons in wijst, aldaer te leysten, ons selven te winnen ende te quiten . . ., dane niet te sceyden, *R. v. Utr.* 2, 8.

AANM. — Over de mogelijkheid van het bestaan van een intr. quiten met de beteekenis van het wederk. ww., zie bij QUITEN, Wederk., 2).

QUITENESSE (QUITTENESSE), -ISSE; znw. vr. Van quiten; z. ald. — 1) *Kwijtschelding*, *vrijstel-*

ling. || Ic (*Maria*) hebbe di bejaghet . . . an minen Sone van dinen zonden aflaet . . . ende quitenesse van dire scande, die du nu ontsies, *Sp.* I[7], 60, 70. — 2) *Kwijting, het voldoen aan eene verplichting waartoe men zich verbonden heeft, het vervullen van hetgeen men beloofd of gezworen heeft.* || Wy hebben altijd tbeste ghedaen ende voort zullen in quittenisse van onsen eede, *Ann. Em.* 13, 129 (*a.* 1488). In quitenesse van haeren eeden, 14, 129 (*a.* 1488).

QUITER, znw. m. Van quiten; z. ald. — 1) *Hij die eene rente lost of aflost.* Zie een voorbeeld bij Stallaert op quijter, 1). — 2) *Hij die een uitgewonnen goed wil zuiveren of vrijmaken van schuld.* Zie een voorbeeld bij Stallaert op quijter, 2). — Bij Plant. staat quijter vermeld in de bet. „die sijn schult quijt, *acquicteur, qui s'acquicte,* exsolutor aeris alieni". — Het hd. *quitter* heeft de bet. „hij die quitantie geeft"; de bet. van mnd. *quiter* staat niet vast; zie Lübben en Walther 290.

QUITEREN, zw. ww. trans. Mhd. *quitieren, quittieren*; mnd. *quitêren*; hd. *quittiren*; ndl. *quiteeren. Aan iemand quitantie geven, iemand door een schriftelijk bewijs ontheven verklaren van eene geldelijke verplichting. Voc. Cop.* quiteren, quitare; quiteringhe, quitatio. — Ook in de bet. *kwijtschelden, vrijstellen van eene straf of van de rechtsgevolgen eener misdaad.* Zie een voorbeeld uit *Gew. v. St. Truijen* 26, 41 bij QUITESCELDINGE, 1).

QUITERINGE, znw. vr. *Het geven van quitantie aan iemand, het quiteeren van eene schuld of eene rekening.* Zie een voorbeeld bij QUITEREN.

*QUITERNE (*Jacobik.* 222: „van twe boeken te scriven, hielden XXII quiternen, elcke quiter (*l.* quitern) XVI½ wit"). Zie bij QUINTERNE (2de Art), zooals wel zal moeten worden gelezen.

QUITESCELDEN (QUIJT-), zw. ww. trans. Zie bij QUITE, kol. 922 vlgg. en vgl. nog *Voc. Cop.* quijt scelden, quitare, quiticlamare; quijtscilden, asserere (vgl. de uitdr. „quite maken" bij QUITE, kol. 921).

QUITESCELDER (QUIJT-), znw. m. *Hij die aan iemand eene schuld kwijtscheldt,* zoowel in eigenlijken als in zedelijken zin. Plant. quijtscheller, *un quicteur de debtes,* condonator debiti. || Soudic (*Jezus*) al dijn quijtscelder sijn, so mostu draghen mijn passi ende pijn . . . in dat herte dijn, *Ndl. Geest. Lied.* 289, 2.

QUITESCELDINGE (QUIJT-, -SCELLINGE), znw. vr. Mnd. *quitscheldinge*; ndl. *kwijtschelding.* Vgl. de beide vorig Art[n].

1) *Kwijtschelding, vrijstelling van de eene of andere,* vooral *geldelijke, verplichting*; ook *kwijtschelding van de eene of andere straf.* Plant. quijtschellinge, *quictement de debte* etc., condonatio delicti etc. || *Vanden quijtschelden.* Dat egheen mesdadich . . . van den excesse oft van der mysdaet... ghequyteert en mach werden dan overmyts een eendrachtich ghevolch ende consent (van) allen den persoonen . . ., ende dat te vooren der partyen derwelcker mysdaen is . . . overmits dat ordeel ende decreet der gheenre, welcken die quijtscellinghe der mysdaet toebehoort . . ., te vooren ghenoch ghedaen (sal) sijn, *Gew. v. St. Truyen* 26, 41. *Een conditie op die voors. puncten van kooren, verdragen ende quijtscelden.* Waert sake dat . . . in die quijtscellinge des voors. exces . . . bevonden werde enz., *ald.* 42. Dat alle diegene die enige verbrande huysen oft die hofsteden van verbranden huysen wederomme . . . sullen optymmeren ende in harden dacke stellen, zullen hebben den tijt van zesse jaeren lanck geduerende elcke jaer quijtscellinge van der helft van den renten uyten voirs. hofsteden uytgaende; . . . off die hefferen van den voirs. renten mogen die renten van den yersten twee jaeren quijtscelden int geheel, . . . ende om desen tween manieren van quijtscellingen sullen die hefferen van den renten die keuse hebben, *R. v. Breda* 90, 8 (*a.* 1534). — Ook *de schriftelijke verklaring, de akte die van een vrijsprekend vonnis wordt opgemaakt.* || Van te copierne ende te tekenen met haren tekine de bullen, de acten, processen, munimente ende quitesceldinghen van der sentiën (*var.* sentenciën) ende absolutiën die men send (*l.* senden) moeste tAvengion, *Rek. v. Gent* 3, 261 (*a.* 1347). — Ook van God. *Kwijtschelding van de straf der zonde, vergiffenis.* || Daer om leert ons . . . Christus te begeren vergifnisse ende quijtsceldinge, dat onse guedertieren vader . . . ons wil vergeven onse misdaet, *Con. So.n.*[2] bl. 373. Ten derden . . . so sal hi quijtschellinghe crighen rechtevoort, van vergheten sonden wesen vry, hoort hi (misse onghestoort, *Sp. d. Jongers* 19, 413.

2) *Quitantie, kwijtingbrief, eene verklaring dat iemand een geldschuld betaald heeft. Voc. Cop.* quijtsceldinghe, quiticlamatio; ter quijtsceldinghen toehorende, quitatorius. || So wye dat mit scepenplechten, die voir den scout ende scepen geschiet sijn van verplogen scout, den anderen aen sijn goet pant, die pandinge en sell nyemant wtdoen, ten sij mit scepenquitanciën off qwijtsceldingen, die in der steden van recht gesciet waeren, dair die scult mede qwijtgescouden wair, *R. v. Utr.* 2, 234, 9. (Wi) ombieden ende bevelen onsen tholnaers . . ., dat zij den jonchere J. betalen ende vernoughen vander somme ten paiementen zijn leven lanc, overnemende copie van desen letteren ten eersten paiemente onder zeghel autentijc ende tallen paiementen quijtsceldinghe onder zinen seghel, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 85 (*a.* 1379).

3) *Het afstand doen van een recht, een goed* en dgl. Vgl. quitescelden bij QUITE. || Ende want de brieff, die H. toonde, van der qwijtscheldinge gheen stock leggen (= halmen) begrepen hefft, so is he van geenre weerden, *Etst. v. Dr.* 76 (*a.* 1465). Bin achte daghen na dien dat hie ende sijn wijf hebben ghedaen dese quitesceldinghe, *Vad. Mus.* 1, 291 (*a.* 1279). Met quijtscheldinge (*door graaf Lodewijk van Vlaanderen*) van al zulcke verachterthede ende jaerlicschen pensioene, als mer Guy tzijnder aflijvich(h)eit schuldich ende ten achteren was, Despars 2, 227 (*men kan deze plaats ook brengen tot* 1). Voor die renunciatie van zulck recht . . . als hy van zijnder huysvrau weghe hebben . . . mochte an tgraescip van Hollant, met expresser quijtscheldinghe bovendien ooc van al zulcke nieuwe tholrechten, als die Hollanders . . . te Gheersvliet voortghestelt hadden, 1, 397.

QUITESCELLINGE. Zie QUITESCELDINGE.

QUITESCELT (QUIJT-), znw. o. Hetzelfde als quitesceldinge; z. ald., 2). In de 16de eeuw. *Kwijtschelding, vergeving.* || Met behoorlick quijtschelt ende pardoen van al tghuene dat zy jeghens hem . . . mesdaen ende verbeurt hadden, Despars 4, 256.

QUITINGE (QUIJT-, -INC), znw. vr. Van quiten; z. ald. Mhd. *quitunge, quittunge*; mnd. *quitunge*; hd. *quittung*; ndl. *kwijting.*

1) *Vrijmaking, lossing,* van eene rente; ook van een in pand gegeven goed. || Dat zy de penninghen . . . besteden sullen . . . tot lossinge ende quitinge vanden renten, voortijts upte stede vercoft tot lichten ende cleynen prijse, *Inform.* 175. In behoef der quytingen ende loossingen vander stat, slot ende lande van Batenborch, ende der voirs. brieve uten handen onss liefs neven van Brabant, *Arch. v. Buren* 157 (*a.* 1313). In eene soortgelijke bet. („loslating van gevangenen") mnd. *quitunge.*

2) *Verklaring dat iemand een geldschuld heeft afbetaald*; ook *de schriftelijke verklaring, quitantie, kwijtingsbrief.* Zoo ook mhd. en hd. *Voc. Cop.* quitinghe, quitatio.

3) *Betaling, voldoening.* || Ist dat sake dat H. daertoe doet als recht is, dat hij op dese tijt van J. gheen quitinghe en weet, ende hi daertoe doet dat hijt bin-

nen viertien dagen niet betalen en mach, dat hi mit rechte dach hebben sal tot seggen des scouten, *R. v. Utr.* 2, 66. Dat die voors. J. den voors. I. die voors. somme van XXIII½ R. gl. erffelijck bewijsen ende besetten sal ter quitingen elcken penninck met seventien gelijcke penningen op goede ende loofelijcke pande ende onderpande, goet genoch daer voor sijnde, *Oork. v. Helmond* 227 (*a.* 1490). Soo wye dobbelt ofte mit dobbelsteen spoelt omme quitinghe ofte enigherhande spil spoelt ghelt mede te wynnen of te verliesen, *O. Vaderl. R.* 2, 497 (*a.* 1354). Ten sal nijemant . . . dobbelen . . . oft enigherhande ander spil spoelen om ghelt oft om quitinc . . . bi twen ponden, *ald.* 488, 48. — Waarschijnlijk is dit ook de bet. van het woord *Oorl. v. Albr.* 63; „doe quemen die Engelssche weder . . . tot Arnhem in W.'s huys mit XX perden ende bleven daer enen nacht, aldaer van quitinge van bevele mijnre liever vrouwen, te samen gerekent an allen cost IX gulden", doch de bet. kan hier ook zijn *het vrijhouden van ergens overnachtenden* of m. a. w. *het betalen van logies.*

4) *Kwijtschelding eener straf.* || Waerom si (*Magdalena*) heeft ontfaen quitinge van haerder pene ende oock der sonden . . . die si oyt hadde misdaen, *Profijt. Liedeb.* 110, 4.

*QUITSOUTEN. Zie QUICSOUTEN.

QUITTEN. Zie QUITEN.

QUOHIER (QOUYIER). Zie QUAHIER en vgl. ndl. *kohier*, belastingsregister en de volgende plaatsen uit de 15de en 16de eeuw. || Dat alle ondersoecken en informatien voortaen gemaeckt sullen wesen in quohieren ende niet meer rollewijs, *Handv. en Priv. v. Holl.* 1, 17, 46 (*a.* 1462). Een quoyer van alle de renten by hemluyden vercoft, *Inform.* 82. Bij tselve quoyer, daerinne de rentiers by namen ende toenamen verclaert staen, *ald.* Quoyeren oft boucken, elck van 3 maenden, daerinne staen alle de rentiers die zy hebben, 170. Een quoyer gemaict by den quartiermeesters, daerby men bevynt dat binnen der stede van Huesden zijn 247 huysen, 432. Zie nog verschillende voorbeelden en schrijfwijzen bij Stallaert 2, 128.

QUOYSEN (QUOYSSEN), zw. ww. trans. Van ofra. *coisier*, tranquilliser (Hatzf. 1852 op quitter). Hetzelfde als quiten; z. ald en vgl. fra. *coi*, in „se tenir *coi*", d. i. „zich koest houden". *Zich jegens iemand kwijten van een schuld, eene geldelijke verplichting.* || Waert alsoo dat de vors. stede ghevollecht ware in eeneghen tiden toe te commene (*toekomstig*) van onsen vors. here . . . omme te quoyssene van den vors. vichtien ondert scilden, *Hans. Recess.* 3, 257. — Bij Duc. staat ook een ofra. *coisser*, *coi(s)sier* opgegeven met de lijnrecht tegenovergestelde beteekenis „faire de la peine, incommoder", maar dat zal hier wel niet bedoeld zijn.

QUOLE (*Reg.* 16*d*). Zie COLE, 1e Art.

QUORELE (*aanspraak*; *gerechtelijke eisch*, Stallaert 2, 128; *a.* 1249). Zie QUERELE.

QUOTE, znw. vr. Mnd. *quote. Aandeel in een hoofdelijken omslag*, *quote.* Van lat. *quota* (*pars*). Kil. quote, quota pars, symbolum *et* taxatio, aestimatio; quotiseren, ratam partem vel symbolum exigere. Ook in den zin van *aandeel dat ieder heeft.* — Vandaar het bij Stallaert vermelde quoteboec, *landboek*, *kadastraalboek*, *erfregister.*

QUOTEBOEC. Zie bij het vorig Art.

R.

De 18de letter van het mnl. alphabet. Zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 103; Franck § 106—108 (over metathesis) en 100 (over grammatische wisseling van *r* en *s*); Grimm's *Wtb.* op *r*. Nu en dan wordt *r* ingevoegd, als in *craproen* (*Rek. v. Gent* 1, 427); *perdrijs* (*pertrijs*, *partrijs*), vgl. ook *Gramm. fig.* 293; soms, vooral in het WVla. vóór de *s* niet uitgesproken en dus in verschillende woorden niet geschreven (vgl. *wardecoos* naast *wardecors* en zie bij RAES, en De Bo op rs). — De apocope der *r*, die Clarisse in *kerde*, *schenke* en dgl. ziet (op *Heim.* bl. 398 vlg.), bestaat niet; de woorden op *-er* zijn jongere vormingen naar analogie der nomina agentis op *-er*; ook in *mee* naast *meer* is geen apocope (Halb., *Aant.* bl. 473); *mee* is de vorm van het bijw. en beantwoordt aan got. *mais*; *meer* die van het bnw. (= got. *maiza*).

RA (RAA, RAE, REE, RE), znw. vr. en m. Mnd. ndd. *ra*; mhd. *rahe*; hd. *rahe*; onr. *rá*; ndl. *ra*. Zie verder, ook over de waarschijnlijke verwanten, de wdbb. van Kluge, Vercoullie, Franck en Grimm.

1) *Staak of stang* in het algemeen. Zoo ook hd. *rahe*. || Van 2½ stenen was, daer men af maecte . . . dobblichen (*eene bepaalde soort kaarsen*), die men sette up de ra, ende savonts bi at, ende clene kersen, die men orborde ter feesten, *Rek. v. Gent* 1, 34 (*a.* 1336). Van 10 pont wassinre kersen, die tsjaren verbornen sijn in scepenen camere ende up de ra voren in scepenen huus alse daweit daer lach, 219 (*a.* 1337). Vier dobbelichen te settene up de ra savons, 381; ook 271. — Ook in de bet. *staak of stang waarmede gemeten wordt*, bepaaldelijk *land*; ook als symbolische uitdrukking voor *het meten van land*, *het trekken der grenzen van landeigendom*. In andere germ. tongvallen moet deze beteekenis ook bekend zijn geweest; evenals in het Ndl. *roede*, zoo is in het Mhd. *rahe* benaming geworden voor eene *landmaat* (in het Beiersch ook eene *houtmaat*). In vlaamsche tongvallen is *ra*, *raa* nog heden „eene lengtemaat van omtrent de vier voeten, in gebruik bij schrijnwerkers en metsers" (Schuerm. 517; Van Keirsbilck, *Timmerman* 344); het woord is wellicht met een ander (*ree*, *rei*, *rij*, t. a. p.) dooreengeloopen (vgl. REE en REETRECKER), maar ook *ra* kan in deze bet. in hedendaagsche tongvallen bewaard zijn gebleven. In de allitereerende uitdr. ra ende roede (roe). || Soo wat dedinc of zeven (*zeventuig*) of ra ende roe of anders enigherhande zaken, de vallen op dese voors. goede, des sel G. enen brief van ons halen, daer wi hem machtich in maken, *O. Vaderl. R.* 4, 93 (*a.* 1358). Waren enighe lude, die thijnsgoed hadden, ende ra ende roeden tusschen hem hebben wilden, dat sel bi den here van E. ende bi sinen gherechte ghesceyden worden, Mieris 2, 644*b* (*a.* 1341). — Ook in de beteekenis *rooilijn*, *eene bepaalde richtingslijn die bij het bouwen van huizen moet worden gevolgd*. Hier kan het woord samengevallen zijn met een ander van dezelfde beteekenis, nl. raey (raeye); z. ald. en vgl. ndl. *raai*, richtingslijn (bij Van Dale) en *Waasch Idiot.* 543, waar *raai* vermeld wordt in de bet. van *ra*. || Van huyse te setten na den rae-palen van der rae van den Ye, van den Aemstel ende van den graften, *R. v. Amst.* 15, 17 *Opschr.* Vgl. *RAETPAEL.

2) Vooral als scheepsterm. Benaming van *de stang of spier*, *die kruisvormig aan mast of steng hangt en dienende om een zeil op te houden*, *welks bovenzijde er aan verbonden wordt*, *ra*; hd. *segelstange*. Zoo ook mnd. mhd. en hd. Kil. rae, rha, rah, *Sax.* antenna, lignum transversum in malo, cui appenduntur vela (met verschillende samenstellingen; bij Plant. ontbreekt het woord, ook in *Voc. Cop.*). || Dat principail touw off corde off lijne in den scheep off dye warsbalck, geheiten die rae, dair dat seyl off segel an gevestet is, off dye reep dair men dat segel myt optrect, *antempna*, *Teuth.*[2] 309*a*. Des scheeps balck, geheyten en ra, dair dat segel of seyle an gevesticht is, *antempna*, *ald.* En reep of touw, dayrmede men den rae an den mastboom vestet, *anquina*, *ald.* 313*b*. Daeraen (*aan den mast*) was gesperret de raa, daert zeyl an hinc al bereet om te zeylen opdat si hadden goeden wint, *Pelgrimage* 119*b* (*var. Haarl.* den ral, *l.* rae). Dattie mast die daer in is gerecht, is gerecht cruce (*l.* cruce ghewise?), mids der radie (*l.* ra) die daeraen is gevest ende gecoppelt, 120*a* (*var. Haarl.* mids der raa). Van enen rae to den heercogghen, *Rek. d. Cam.* 3[2], 241 (*a.* 1369). Die ree, dat zeyl ende dat ghewant, *H. Cruus v. Breda* 102. Die ree, daer men zeil (*l.* tseil) aen slaet, ende boven int alrehoochste goet, aen den mast int cruce ghewise, Aug. *Sceepk.*

137 (*OVl. Ged.* 3, 107). Van ere mast in den niewen coeghe (*l.* cocghe) . . .; van ere ra ten niewen coeghe (*l.* cocghe), 2 sc. 6 d., *Oudste Rek. v. Dordr.* 41 (*a.* 1285). Om 1 mast 11 sc., om 1 ra 4 sc. . . .; van mast ende van ra te scepen (*in het schip te brengen*) 8 d., *Rek. d. Gr.* 1, 413. Van enen mast toten cocghe, van ere re, van lijntouwe, ankers enz., 2, 408.

RABANT (REBANT), znw. m. Van ra(re); z. ald. Het woord beteekent *een touw op een schip*, en wel *een touw waarmede de riem aan de roeipen wordt verbonden*. Kil. raeband, *Sax.* struppus, strophus; funis quo remus ad scalmum alligatur. || C. daer hi zeghelgaern ende rabande mede cofte tot der stat scepe (geg. *enz.*), *Rek. d. Cam.* 3, 484 (*a.* 1365). Vgl. fri. *rabantsje*, *rabantke* („klein stukje band of touw, een nesterij”, *Fri. Wdb.* 3, 1) en Boekenoogen 805 op raband: „een touw boven aan het zeil, waarmede dit langs den mast naar boven wordt gehescben”. Vandaar fra. *raban* (Hatzfeld 1854). — Het heeft ook eene ruimere beteekenis gehad, nl. *een band of lint*, als deel der kleeding. Zie de aanh. uit W. Meerman, *Comoed. Vet.* bl. 7: „dese gingen altijt gegort en geschort met een rabant omt lijff”. || 14 ellen zwart zidens ende garens rebants op mijns joncheren wambouse te legghen, costen 9 s., *Tocht van J. van Blois* 186 (*a.* 1361). 14 ellen rebants van zwarten gheenre(?), costen 7 s., 184. Om rebant mijns joncheren caproen onder den arm mede te binden 14 d., 200. — Het is hoogstwaarschijnlijk hetzelfde woord als fra. *ruban*, waarvan door Diez de oorsprong in het Ndl. gezocht wordt, nl. in een ndl. *ringband* (Körting[3] 6933); doch waarschijnlijker is een mnl. *rebant* als grondwoord (eig. *reebant*, als het nl. eene samenstelling is van *ra*, doch vervolgens met den klemtoon op *bant* en het toonloos worden der eerste lettergreep, *rebant*).

RABARBER (REBARBER; ook REBARBE, REBAERBE); znw. vr.(?). Van ofra. *rhabarbare*, *reubarbare* of van mlat. *rabarbarum*, *reubarbarum*, vanwaar ook it. *rabarbaro*, fra. *rhubarbe*; hd. *rhabarber*, ndl. *rabarber*. Een geneeskrachtige wortel genoemd naar de rivier *Rha* of Wolga. Zie verder de wdbb. van Körting[3] (no. 6596 en 6890), Littré en Hatzfeld, en vgl. Dodon. 636 vlg., waar de plant *rha* of *rhabarber* genoemd wordt (in den bladwijzer ook *rheubarbe*) en ook de benaming *rhaponticum* (eig. *rha* Ponticum, uit Pontus) wordt vermeld (Plant. raponcelen oft rapontijck, *raiponce*, rapunculum, rapontium; fra. *rhapontic*, Hatzfeld 1962). *Teuth.* eynreley bytter cruyt, genant rebarber, reubarbarum (door Isidorus wordt *reu* als „wortel” verklaard, Littré). Kil. 857: rabarber, radix barbara, rha, rheon, rhaponticum, rhacoma, rhecoma, *vulgo* rhabarbarum. || Drie dragma electuariën van den houte aloës ende van rebarber, *Reg.* 18*b*. Maect daer af een supen van een eye ende doeter in rebaerbe, soffraen ende ghaligaen, *Hs. Serr.* 14, bl. 67. Te gevene preparaciën van aloë of van rebarben, *Hs.* Yp. 143*c*.

RABAS (REBAS), znw. m. Zie bij RABAT, 4). Misschien heeft het woord een anderen oorsprong (van ofra. *rabaisser*, van lat. *bassus*?), maar de bet. komt met die van ofra. *rabat* overeen.

RABAT (RABBAT, REBAT, ROBAT, ROBBAT, ERBAT, IRBAT, RABOT, RABBOT), znw. o. Ook RABAS (REBAS). Mnd. *rabat*, *rabbat* (= mnl. *ravot*), ndl. *rabat*. Van ofra. *rabat* (waarnaast ook *rabas*), vanwaar fra. *rabat*, ndl. *rabat*. Er zijn waarschijnlijk verschillende woorden samengevloeid in het mnl. en ofra. *rabat* (*rebat*), dat zeer uiteenloopende beteekenissen heeft. Voor een deel is het eene afleiding van fra. *rabattre*, eene samenstelling van *abattre*, dat „neerslaan, naar de laagte brengen, verlagen” beteekent, doch ook „samendrijven, opjagen” (o. a. van wild). Voor een ander deel der opvattingen (o. a. die van „twist” en „rumoer”) zal men wel aan een anderen oorsprong te denken hebben; zie Franck op ravotten, doch ook bij 1) en mnd. *rabbat*, „boevenpak, gespuis”, in welken zin ook *ravot*, *revot* voorkomt (Lübben op rabbat). Ook in het Mnl. komt *ravet* (*ravot*) in sommige der beteekenissen van *rabat* (*rebat*) voor. In den zin van „twist” vindt men naast *rebat* ook tebat, dat het fra. *debat* is (ook het Mnl. kent debat), waarschijnlijk gewijzigd onder den invloed van het mnl. praefix *te-* (ook in aan het ofra. ontleende woorden, als *telivereren*, *tebarenteren*, *temayeren* e. a.).

1) *Rumoer*, *opschudding*, *lawaai*, *alarm*, *kabaal*. Vgl. de verschillende woorden met dezelfde beteekenis, genoemd bij Franck op ravotten, lawaai *of* leven maken, stoeien (o. a. vla. *ravooi* en prov. *rabasta*; ofra. *rabater*, tieren, Duc.). De bet. zou misschien ook te verklaren zijn als afleiding van ofra. fra. *rabattre*, neerslaan, kort en klein slaan. || Om dit nu elke stede ontboot die anden (*l.* ander) . . . dat si nu wilden houden bile jegen die wet van Vrancrike; . . . dit oreest ende dit rabad (: gehad) liep al dorentore int lant, Velth. IV, 43, 34. Spyët maecte grot rabat als een verwoet man in revele: hi slouch te sticken die platele ende werp de spise . . . omtrent der Sarrasinen hooft, *Madelg.-fr.* 179, 13. Dat hi hoorde so groot rebat, dat hi mijns altemale verghat, *OVl. Lied. e. G.* 367, 1541 (*vgl.* 1544: tcaboel dat jaechde mi van daer, want onruste scuwic). Doe ghinc hi daer, men lieten in sonder clappen (*kloppen*) of robbat, 269, 1070. Es u die duvel in u lijf ende hoe ghebaerdi op mijn wijf! ghi doet onwet ende onsede . . ., ghi soudt ontgelden dit rabat, *Boerden* IV, 71. — Sijn rabat houden, *rumoer of spektakel maken*, *zijn zin doen*, *uitspatten*(?). || Nu laetten houden sijn rabat; ic (*de duivel*) wedde ic sal hem seggen mat ten inde van din schakespele, *Lev. v. Lutg.* II, 8993 (*van iemand die een zondig leven geleid, maar zich bekeerd had*). Vgl. zndl. „op rabot gaan”, d. i. „aan den zwier gaan”; *rabotten*, slempen, en fra. *riboter*, waarvan de oorsprong onbekend is).

2) *Twist*, *oneenigheid*, *gekijf*, *ruzie*. Ook bij andere woorden ontwikkelt zich deze opvatting uit de bet. „rumoer, lawaai, leven”. || Dus was stijf (*hardnekkig*, *zeer geanimeerd*) dat rebat, want elc toonder redene toe, *Lsp.* III, 26, 16 (*varr.* rabat, tebat; *vgl. ald. vs.* 3: „datsi twisten onderlinghe dicke om dese dinghe” *en Opschr.* „die dispitacie tusschen den poorter ende des ridders zone; *hier is dus de bet. gelijk aan die van ndl.* debat). (Doe) viel hi in orloghe ende in irbat (*varr.* rebat, rabat, debat) jeghen Mechelen, *Brab. Y.* V, 277. Zie in denzelfden zin debat (*Brab. Y.* dl. 2, bl. 572; vgl. ook DEBAT) en tebat (*Brab. Y.* dl. 1, bl. 806; dl. 2, bl. 572; bl. 475, 646 (ald. ook mv. *tebatte*, evenals *Vad. Mus.* 3, 28); *Rek. v. Gent* 2, 117 thebat).

3) *Vermindering*, *afslag*. Vgl. fra. *rabat*, ndl. *rabat*, korting, prijsvermindering. Ook in het Ofra. zal *rabat* wel bekend zijn geweest naast *rabas*, en *rabais*, waarvan het laatste zeker een anderen oorsprong heeft (van *rabaisser*). Kil. rabat, j. afslagh, decessio sive demissio de summa; rabatten j. afkorten, concedere partem pretii *et* de summa detrahere s. remittere. || In minderinghen ende in rebate van viere ende veertich hondert ende vichtich Holl. guldinen, *Hans. Recess.* 4, 81. In rabate van den M lb die sproosts late sculdech sijn . . . omme die defense van den lande IIII hondert lb, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 79. Van J. in rabate van sinen ontfanghe van scamerlinx brieve LXXX lb, *ald.* 69. Van mijns heren goede van B., in rabate van den VIII hondert lb van den verdinghe, *ald.* 76. — Vgl. rebaussement (*Ann. Em.* 13, 123).

4) *Twistzoeker*, *rustverstoorder*, *kwelduivel*. Vgl. ofra. *rabat*, lutin (esprit follet, Duc. op rabes); vgl. ofra. *rabater*, „den boozen drommel spelen”, dus eerst „geraas, alarm maken”, vervolgens „twisten, kijven” (*Lsp.* Gloss. op rebat), en fra. *rabat-joie*, spel-

breker. ‖ Balotides, die wrede rebas, liep toten schalken Folcas ende seyde him alle dese dinck, *MLoop* II, 1535. Vgl. bij RABAS.

5) *Kaatsbaan*. Kil. rabat van 't kaetsspel, sphaeristerii tectum interius, gal. *rabat*. Vgl. bij Hatzfeld : *rabat*, „toit du jeu de paume". ‖ Dat men in die ravetten (*var.* revetten) geen ballen duerder vercoopen en sal moeten, dan ses omme een stuver, *K. en O. v. Delft* 79, 3.

6) Als bouwkunstige term. *Sponning*, *rand*, *lijst of groef waarin iets sluit*. Vgl. eng. *rabbet*; *Waasch Idiot*. 543 „*rabat*, sponning"; *Antw. Idiot*. 1011 : „groef waarin een raam of deur schuift". Vgl. ofra. *rabat*, relais („espace laissé entre le pied d'un rempart et l'escarpe du fossé", Hatzfeld). ‖ Item zo zal de vors. M. ghehouden zijn te makene ter Sluus waert rabate, omme de zoute duere (*de sluisdeur aan de zeezijde*) der jeghen te slane, ende die van ghoeden ordune ende wel ghebonden van goeder mate, *Invent. v. Br*. 3, 324 (*zie een gelijksoortigen ofra. tekst*, *ald.* 3, 378, *aangeh*. Gloss. *ald. op* rabat). Ende zijn ghegoten V grote calcoenen van copere, daer de zoute duere inden bodem (*der sluis*) up keeren zal, in den bodem van den zaerken met loke jeghen trabat van den bedde, 3, 328. Zie nog een voorbeeld in het Gloss. *ald*. („een cant ofte rabat om een decksel van plancken ofte bert daer op te legghen"). — Ook de steenen, die men daarvoor gebruikte werden rabat geheeten; zie verscheidene voorbeelden in het Gloss. *ald*. (o. a. „2 voeten rabbats daer de brugghen van den kelderveynsters inne ghelaten zijn", *en* „25 voeten slicht rabbaten, daer de duere tusschen scepe nen ende vertreck camer of ghemaect es"). Bij de steenbakkerij is *rabatsel* bekend voor „den scherpen ongelijken kant van den steen" (*Waasch Idiot*. 85*a*). — In eene soortgelijke beteekenis zal het woord wel op te vatten zijn in eene goudsche rekening van 1450 over den bouw van het stadhuis, *f*. 4*r* : „geg. van orduynen . . ., van waterlijsten, van rabatten . . . 29 lb enz." en ald.: „van 4 beelsteden(?) ende rabatten 1 lb enz." Vgl. ook *Invent. v. Br*. 3, 326 : „een coperin rabat (*rand*, *omlijsting waarin de as sluit*) gheghoten an eenen grooten yserin asse".

7) *Sluitboom*, *slagboom*(?), ook *bout*, *pin*(?). Vgl. de omschrijving in *Invent. v. Br*. Gloss. op rabat, 3de Art.: „arrêt, cheville fixée sur un arbre ou essieu pour empêcher qu'il ne dévie dans son mouvement", en Kil. „rabot, *Fland*. obex, obstaculum". — Misschien is de beteekenis „afsluiting, sluitboom" aan het woord eigen *Wap. Rog*. 1644: „Zijn (*Adams*) wille treckende tlot, dat (*acc*.) van temptaciën maecte trabot (*hetwelk met den sluitboom*, *den door God gestelden slagboom der verzoeking* (dien hij verbrak) *onafscheidelijk verbonden was*?), des wi bleven in scouden".

8) *Sluisje*. Mnl. rabat en rabot. Kil. rabot, *Fland*. j. sluyse, cataracta. Zie De Bo op rabot „eene keersluis in eene beek, zwin of waterloop", en de beschrijving aldaar: „een rabot bestaat uit horizontale balken die de eene op de andere gesloten liggen met de uiteinden in de groeven van de twee zijmuren". Vgl. eng. *rabbet*, „a groove cut in the edge of a plank in order that it may lap over, or evenly fit, another like piece", en *to rabbet*, „to lap and unite the edges of boards". Vgl. ofra. *rabat*, eveneens in de bet. „sluisje" in voorbeelden uit Warn-König, aangeh. *Invent. v. Br*. Gloss. op rabat. Waarschijnlijk is het woord van een anderen oorsprong (vgl. ofra. fra. *raboter*, maar de bet. daarvan („schaven, polijsten") past niet zeer goed voor de verklaring). ‖ Van den rabatte tsinte Ledenaerts poorte, *Invent. v. Br*. 5, 310. Van den ghedelve van der vaert beghinnende ter steeniner speye ten Damme ende also commende te Brugghe waert an tote an desside den rabatte bi der oliemuelne, 3, 465; ook 821. Dat hij ghetwist soude hebben up J. binnen sinen scepe bij den rabotte van Hulst, *Froissart* 2, 22 (*a*. 1379). Item sullen de ghene die in de Lieve voortan vaeren sullen utewaerts . . . moeten teecken haelen vanden deken van de schiplieden . . . ende hier up sal den deken gehouden sijn te doen hauden ende bewaeren het rabot te Soetin-Moeyen sonder den cost van der stede ofte van de pachters, Diericx, *Mém*. 1, 241 (*a*. 1309). Zo sloten zy . . . alle haerlieder speyen ende rabatten ende stelden die stede een mijle varre rondsomme int watere, Despars 3, 522. — Verklw. *rabatkijn, *rabotkijn, rabbotkin. ‖ De ondercosterye van Sente Michiels t. w. van ant rabbotkin achter den wal . . . toter mude poorte, *Cout. v. Gent* 684.

9) *Smalle geplooide strook boven een gordijn* of ook *geplooide strook langs den bovenkant van een schoorsteenmantel*, *schoorsteenval*. Fri. *rabat* (*Fri. Wdb*. 3, 1). Zoo nog heden in het Ndl. en in zndl. tongvallen. Zie Spanoghe in *Bek. v. Brugge o*. 1302, bl. 371: „schouw- of kaafkleed, gepijpte en geplooide schroo katoen die van de kavebank nederhangt". ‖ In die garde-robbe daer by een bedde mit een hooftpeuluwe, een matras, een culect, twee roede(n) mit een rabat", enz., Matth. *Anal*. 1, 224 (*uit een inventaris van* 1524). — In een lateren tijd heeft *rabat* ook de bet. *bef*, *kraag*, „op de schouderen neergeslagen kraag" (Spanoghe t. a. p.); zndl. *bef*, fra. *rabat*. Vgl. eene overdracht dezer beteekenis of der bovengenoemde bij Brederoo, *Lucelle*, bl. 57, aangeh. bij Oudem., *Wdb. op Bred*. bl. 298.

AANM. Het woord is in het Ndl. nog heden o. a. bekend in de bet. *smal tuinbed langs eene schutting of muur*. Het verband van deze opvatting met de bovengenoemde beteekenissen is niet duidelijk; misschien is zij ontwikkeld uit de bet. „rand, lijst"; zie bij 6). — In Noord-Holland is *rabat* in gebruik in de bet. *krot*; een *oud*, *bouwvallig huis*, en *rabattig* in den zin van „oud, armoedig". Het wordt door Boekenoogen 805 in verband gebracht met fra. *grabat*; lat. *grabatus*.

RABATEREN (REBATEREN), zw. ww. De bet. is niet duidelijk op de volgende plaats. ‖ Zo zijn wy . . . gheghaen by de anderen ghedeputeerden, daer dat wy . . . hoorden lezen de articlen, die by(?) den commissarissen ende de ghene die daer toe ghedeputeert gheweest hadden, . . . gherebateert hadden". Er schijnt aan den tekst iets te ontbreken. Moet voor het laatste *hadden* gelezen worden *waren*, en *gherebateert* gebracht worden tot ofra. fra. *raboter*, schaven, polijsten, verbeteren? — Kil. 857: rabattéren, detrahere, dimittere vel remittere de suma.

RABAUT. Zie RIBAUT.

RABBELARIJS. Zie RAPIARIJS.

RABBELEN, zw. ww. intr. Eng. *to rabble*; fri. *rabbelje* (*Fri. Wdb*. 3, 1); ndl. verouderd *rabbelen* (Weiland op rabbelen; De Jager, *Freq*. 1, 477 vlg.); ndd. *rappeln*. *Verward en onnadenkend spreken*, *rammelen*, *raffelen*, *snateren* *Gemma* 169*r*: schelden, claghen, rabbelen, rabulare, verbosare. Kil. rabbeleu, garrire, nugari, blaterare; praecipitare s. confundere verba. ‖ Wie God bidt sonder ynnicheit, spreect tot God tsamen rabbelende, *Con. Som*. 167*b*. — In zndl. tongvallen is *rabbelen* behalve in deze bet. ook bekend in den zin van *rammelen*, ergens leven mee maken (b. v. „aan de deur rabbelen"): zie De Bo en Schuerm.

RABBELINGE, znw. vr. *Gerammel*, *geraffel*, *gesnater*. *Gemma* 169*r*: een rabbelinghe, rabulatio. — Ook in eene andere bet. is *rabbeling* nog heden in noordholl. tongvallen bekend, nl. in die van *flarden*, *rafels* (Boekenoogen 805, alwaar ook het bnw. *rabbig*, slordig, zóó dat er de flarden bij neerhangen).

*RABIJT, znw. o. Misschien heeft in het Mnl. een woord van dezen vorm bestaan met de bet. *paard*. Mhd. *ravit*, *râvit*, *rabit*, *rabts*, uit ofra. *arabit*, arabisch paard (Lexer 2, 354). Het woord komt voor in de omwerking van Renout (uitg. Pfaff) vs. 7074 : „ir

hant eyn verdompt rabyt beschryten in dieser selben zyt". Doch daar een „arabisch paard" niet licht genomen zal worden in de bet. *knol*, *bonk*, die hier vereischt is, is er meer kans dat de oorspronkelijke mnl. lezing geweest is; „gi hebt een verdoemt rosside bescreden nu te desen tide".

RABOOY (RABOY), znw. o. Hetzelfde als wvla. *ravooi*, d. i. „geraas, gedruisch, leven" (De Bo 916). De bet. van het mnl. woord is *de drukte of het gewoel der wereld*. Het schijnt niet noodig voor *rabooy* te lezen *ravooy*: ook bij RABAT komen vormen met *b* en *v* voor; z. ald. en vgl. Franck op ravotten. ‖ Hau, Roeckeloose, . . . hoe hebdu (*l.* hebdi) (hu) dinghen aldus ghenaect (*l.* ghemaect?) ende int raboy messelic ghesteken, den tijt us levens roeckeloos versleten! *V Maagd.* 52, 758.

RABOT. Zie RABAT.

RABRAKEN. Zie RADEBRAKEN.

RACHAT, znw. o. Van ofra. *rachat*, eene afleiding van ofra. *rachater*, fra. *racheter*. Het woord zal op de volgende plaats wel de beteekenis hebben van *een recht, verschuldigd aan den leenheer bij iedere overdracht van het leen aan een nieuwen leenman*. Het ndl. woord is wandelcoop; zie Stallaert op coop (2, 97). ‖ Omme trachat van VII charters van den arvachtichede W.'s L.'s sijns zuens, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 192.

RACHINE. Zie RACINE.

RACHT. Zie RECHT.

RACHTER (RAFTER, ook RECHTER; z. ald., 2de Art.), znw. m. Mnd. *rafter*, *rachter*, *raffert*; ags. *ræfter*; eng. *rafter*, fri. *refter*, *rechter*. Met een afleidingsuitgang gevormd van *raft*, oeng. *ræft*; eng. *raft*; hd. dial. *raff*, *rafen*; ohd. *râvo*; mhd. *râve*; onr. *râf*, *râfr*. Vgl. de Wdbb. van E. Müller en Skeat en Nemnich, *Waarenlex.* 1, 855; ook rave (in capraven), z. ald. en vgl. Gallée, *Andd. Wtb.* 246 op *rabha*. Benaming van een *paal*, *balk*, *ligger*, of ook *spar*; ook gebruikt van vurenhout, gelijk nog heden van noordsche delen. Kil. rafter, materia trabis, lignum rude, *et* sudes *et* tignus, tignum, ang. *rafter*, *raufter*. Plant. rafter, *certaine solive de charpentage*. Een voorbeeld van het gebruik in de 17de eeuw geeft Van Hasselt op Kil. 519 uit G. Brandt, *Hist. v. Enkh.* bl. 5: „een plank, *rafter* of daly". Het woord is nog heden in noordholl. tongvallen bekend, in de eenigszins gewijzigde bet. „een van boven toegespitste smalle plank, palissade, zooals men voor hekken gebruikt". Zie de uitvoerige mededeelingen van Boekenoogen in *Zaanl. Idiot.* 806 vlg., alwaar ook voorbeelden van het gebruik uit een vroegeren tijd worden vermeld, en uit de hedendaagsche taal de samenstellingen *rafterdeel* en *rafterhek*. ‖ Soo en moet niemant der kercken goet nemen van dat kerckhof, als yser, stien, rachteren, sparren ende alle ander goet, *Wfri. Stadr.* 1, 179, 16 (15*de eeuw*). Noch van rachteren, tot Pokenpoel verbesicht, . . . noch van 2 stuc eyken houts enz., *Bel. v. Leiden* 335 (*a.* 1420). Omme vurine rachters, *Rek. v. Zeel.* 1, 242 (*a.* 1330). Ontfanghen van 24 rachters 22 d. gr. in ghezellen (*eene munt*), 2, 51. Item 4 rachters ende 2 plancken, daer men bancke of makede, 353. R. van enen rafter toot eenre wintweer III sc., *Rek. v. Egmond f.* 26 *v* (*a.* 1388). C. van rafteren te behouwen 4 gul., *Rek. d. Buurk.* 117. Van twee rafteren die aen de doren ontbraken, 126. Rafteren dair onser kerken doren af gemaect sijn, coste elc stuc 11 cromst. 117; zoo nog eens *ald.*

RACHTS (*Playerw.* 168). Zie RECHTS.

RACINE (RACHINE, RASINE, RASIJN, REISIJN, RETZINE), znw. vr. Van ofra. fra. *racine*; later lat. *radicina*; lat. *radicem*. Verwant is dus Mnl. radijs; z. ald. *De wortel eener plant*; vooral *een eetbare wortel*, ook *een geneeskrachtige wortel*; ook als verzamelwoord. ‖ Dat si aten niet el dan rachine (*wortelen*, *eetbare wortels*) . . . of appelen of ander cruut, *Amand* I, 1046. Hi dranc borne ende at rachine, *Flandr.* I, 725. Hine at el niet dan rachine, die hi uter erden groef, *Ferg.* 3026. Si aten rachinen ende cruut ende coren dat si wreven (h)uut, *Rose C.* 7801. Hi at crude ende rasijn alsulc als hi vant int wout, *Segh.* 2888 (*vgl.* REISIJN). So langhe reet hi . . . door foreesten ende door woestinen, daer hi eten moest rachine, 6184. Soo sal men gheene meeden koren, die men stampt van retzine (*gedroogde wortel van meede*) dat van buijten coomt, het en waer gedrooght mit houte ofte mit colen, *Noord en Zuid* 9, 34 (*uit eene keur op het bereiden van meekrap*, a. 1480 *te Reimerswaal*; *in dezen zin is* retzine *nog heden in gebruik*; t. a. p.) — Hare venijn dats . . ., so veninech, dat . . . der jegen ne mach gehelpen no triacle no rachine, *Rose fragm. L.* 27. Draecht rasine tot hare quetsuren, of si machschien mach ghenesen worden, *D. B. Jerem.* 51, 8 (*hier is het woord eene verkeerde* vertaling; *het Lat. heeft* resinam, *onze vert.* balsem).

RAD. Zie RAT.

RADADICH. Zie RAETDADICH.

RADE. Zie RADIE.

RADEBRAKEN (RAED- RAET- RAY(E))-, RA-), zw. ww. trans. Mnd. *radebrëcken*; mnd. *radebraken*, *rabraken*; hd. *radebrechen*; ndl. *radbraken*. Van den verbogen nv. van *rat*, als folterwerktuig, en *braken*, eene afleiding van den stam van *breken* (zie BRAKEN, dat ook in andere opvattingen met *breken* overeenkomt; Franck op radebraken (l. radbraken) beschouwt het woord als een denominatief, afgeleid van een niet gevonden **radebrake*, „het breken der ledematen op het rad". *Radbraken* (ouder ndl. *ra(a)braken*), *verbrijzelen* (een veroordeelde) *of vaneenrukken op het rad*. Vgl. *Flor.* 3489: „some riedense (*de rechters*) dat mense (*de veroordeelden*) hinge, some dat mense up rade brake, some dat mense met paerden trake, some dat mense berne in enen viere". Daarnaast komt ook voor de uitdr. raden ende breken; zie RADEN, 2de Art., en vgl. RADEREN. Kil. radbraecken, rotâ torquere, comminuere membra rotâ, rote (*rotae*) insertum convellere noxium et paulatim radiis rotarum convulsum lenta morte perimere *q. d.* frangere rotâ s. in rota, *vulgo* rotare. Plant. raeybraken, *casser et briser sur la roue.* ‖ Nochtan dede hise radebraken of verbernen al an staken, Stoke V, 443; ook VII, 105. Menich mensche sal daer om aengaen . . . sulcke saken, daermen om sal raybraken ende hangen ende menigerwijs doden ende verdoen, *Ned. Proza* 218. Wilde men se raden braken (*l.* radebraken *of* raden ende braken), dat met (*l.* ment) niet ghedoghen soude, mar wilde men de hoofde afslaen, dat zoud men wel ghedoghen, *Besouck* 31. Dat si wert ware (*l.* waren) dat men deghone diet ghedaen hadden, zelve radebrakede, *ald.* Onser stad meyster van den zweerde vor sijn loon, dat hi enen man verdede die gheradebraket waert bi der scepen ghehiete, *Rek. d. Cam.* 5, 15 (*a.* 1377). Alle mordenaren ende die ploech roven (*vgl.* Huyd. *op* Stoke, *dl.* 2, *bl.* 379) of molen of kerken of kercthof, ende verradere ende moorbranders (*d. i.* moortbranders) oft die hore bootscap waernen (*Sassensp.* dl. 2, *bl.* 84: al dieghene die hoor bootscappen doen tot hoorre baten, *var.* . . . na oren vromen wervet; *dus voor* waernen *te lezen* waerven? *bedoeld worden zij die met eene zending in het belang van anderen worden belast en in plaats daarvan zich zelf bevoordeelen*), die sal men alle radebraken, *Sassensp.* 1, 51, 91 (*dl.* 2, *bl.* 84: op een rat setten). Hoe ghy wilt dat men hem versclaet, raedbraect, scleipt ofte hanckt, *Troyen* dl. 1, vs. 13181. (Si) wouden hem (*Egistus*) slaen, hanghen ofte radebraken, dl. 3, vs. 34110; ook 34167. Wairom men wijst een moirdenair te sterven mit menigherhande pinen, als mit slepen, rabraken, etc., Matthijsz. 203. Men sallen hanghen of radebraken, *N. Doct.* 1667. Hi soude mi doen raetbraken, *Ferg.* 1923; ook 2849. So we (*wie*) hem des berromet (*l.* beromet),

dat he wen gemoortbrant hebbe, ende des verwonnen wort, den sal men radebraken, *Stadr. v. Gron.* 51, 133. Een scone rat salic doen maken, daer up sal menne radebraken, *Wal.* 5565. Dat si een rat souden doen maken ende Waleweine daer op raetbraken, *Lanc.* II, 44883. Zoo ook *Sp.* I⁴, 45, 46; *Huge v. Bord.* 37 (raybraken); 78 (raetbraken *en* raybraken); Despars 2, 178 (gherabraect).

RADEBRAKINGE, znw. vr. *Het radbraken, de straf der radbraking.* || Dese xionis (*Ixion*) was in de helle omme ziner oncuuscheit wille eenpaerlic met radebrakinghe ghequelt (*gepijnigd*), *Boëth.* 188c.

RADEHELE (-HEELE, -HEILE), znw. vr. (?). Ook in den samengetrokken vorm radéle. Benaming van eene geneeskrachtige plant. Mnd. *radehele* (*Geneesk. Handb.* 35r; 49r). Andere benaming voor *smeerwortel* of *wondkruid*, lat. *crassula major*. Over den oorsprong is niets met zekerheid te zeggen: het mhd. *radele, radel*, benaming van een onkruid in koorn („lolium, zizania" e. a., aangeh. uit Diefenb. bij Lexer op rate; vgl. ondd. *rade* (*rada*?) bij Gallée 246) heeft met de bovengenoemde niets te maken. || Propinum (lat. *orpinum*: het woord ontbreekt bij Dodon. en in *Herb.*) heet mede crassula . . . sulc heet radele (*var.* radeheile), sulc wriesewonde (*varr.* vriesonde, vresewonde); nuttelec ist. . . tebrookenen benen, *Nat. Bl.* X, 439. Radeheele als so groot als een ey, *Hs. Serr.* 14, bl. 34.

RADEKIJN (*MLoop* II, 3770). Zie RAET.

RADELE. Zie RADEHELE.

RADELIJC -LIC, -LEC, bnw. *Meesleepend, overtuigend.* Vgl. RADEN. || Mijn predikinghe en heeft niet gheweest in radeliken woorden menscheliker wijsheit, *Hs.* 75 *f.* 22d (1 *Cor.* 2, 4: *in persuasibilibus humanae sapientiae verbis*; *in onze vertaling* bewegelijk; *men wachte zich door deze vertaling verleid, het woord in verband te brengen met ndl.* rad, „vlug", *dat in het Mnl. zeldzaam is*; *vgl.* RAT, *bnw.*). Vgl. *Voc. Cop.* radelec, suasibilis.

AANM. — Hoewel een bnw. radelijc in de bet. *geraden, raadzaam* denkbaar is (vgl. mhd. „*rætlich*, was anzuraten ist, rätlich, *suasibilis*" bij Lexer, zoo is dit woord niet bedoeld Huyttens, *Corpor. gant.* 89: „(si) zullen hebben zulcke pugnitie als boven, ende zo vele meerder als scepene (*l.* scepenen) *radelic* dincken zal". Men leze hier *redelic*, zooals ook op bl. 90 staat.

RADELOOS, bnw. Mhd. *râtlôs*, „incultus (*l.* inconsultus; vgl. Diefenb. op het woord, waar o. a. „unberadich" als glosse voorkomt); hd. *ratlos*; ndl. *radeloos. Niet wetende wat van iets te denken of waaraan zich te houden*; ook *niet wetende wat te beginnen, zonder „raad" of middelen, radeloos.* Kil. raedloos, consilii expers. Plant. raedtloos, *sans conseil*, consilii expers. || Hi (*Lucifer*), sel seggen (*tot Antichrist*): du biste God waerachtich, dat weet ic sonder loos; dus worden die liede radeloos, *Lucid.* 5492. (Doc) wiert hy . . . zo perplex ende beroert in hem selven, dat hy, als een radeloos mensche, niet en wiste wat hem te doene stont, Despars 2, 215; e. e.

RADELSCHE, RADELSE. Zie RAETSEL.

RADEMAECSTER, znw. vr. Misschien is de beteekenis *eene vrouw die spinraderen of spinnewielen maakt.* || Heylwijck die rademaecster, *Rek. Bissr. v. Utr.* 457 (*a.* 1377).

RADEMAKER (RAEMAKER, RA(E)YMAKER), znw. m. Mnd. *rademaker*; mhd. *rademacher*; hd. *radmacher*; ndl. *rademaker* (vooral als geslachtsnaam, ook in de vormen *Ramaker* en *Raaymaker*, *Raeymaker* en verschillende andere bij Winkler, *Geslachtsn.* 320). *Wielmaker, wagenmaker. Voc. Cop.* een rademakere, rodifex (*l.* rotifex). Kil. radmaecker, carpentarius, rotificus. || Henrich . . . den rademaker, *Arch. v. Buren* 419. Desgeliken van den rademakers ende cupers, *R. v. Nederst.* 1, 69, 7. Die raidt heeft gegoet die raemakers die werff bi dat gasthus aen die Corte brugge 1, 83, 232 (*a.* 1513; *zoo nog driemalen ald.*). J. raedemaker gegeven 2 golden ar. guld. omme twe raede tot der bussen, *Rek. v. Hattem* 176 (*a.* 1468). — Metsers ende raymaickers, *R. v. Breda* 127 (16*de eeuw*). — Ook in den vorm radermaker; mhd. *redermacher*; hd. *rädermacher*; vgl. ndl. *radenmaker. Teuth.* radermaken, rotare; radermeker, rotifex, rotarius.

RADEN (RAIDEN), st. (eene enkele maal zw.) ww. intr. en trans. Mnd. *raden* (ook nu en dan zwak, en ten deele met in het Mnl. geheel onbekende beteekenissen; zie Lübben 3, 413); mhd. *râten*; ohd. *râtan*; osa. *râdan*; ofri. *reda*; ags. *rædan*; got. *rêdan* (redupl.); hd. *raten*; ndl. *raden*. Over de verdere verwanten in en buiten het Germaansch zie de Wdbb. van Kluge en Franck. De zwakke vervoeging van het praet., die in het Mnd. voorkomt en in het Ndl. de gewone vorm is geworden, is in het Mnl. niet gevonden, doch wel het zw. part. (vgl. *O. R. v. Dordr.* 1, 269, 43: „so is hierop biden goeden luden geraet, ordineert ende verdragen, om die comanscappe . . . van den wine in eren te houdene" en *Voc. Cop.*: „die gheraet es van enen anderen, *consultus*", waarin de eig. bet. niet duidelijk blijkt); men verwacht eerder het tegenovergestelde.

I. INTR. — 1) *Raad* (*beraad*) *nemen over iets, zijne gedachten over iets laten gaan, iets bij zich zelven overleggen, ergens op peinzen of zinnen.* Zoo ook got. *-redan* en Mhd. || Hi die hevet die meeste ere, sal den andren versmaden, ende sal pinen ende raden hoe hi boven hem gheclive, *Heim.* 1578. Als hi van desen dinghen riet (*nadacht over hetgeen hem te doen stond*), ne wilden aldoe ghedoghen niet somighe coene jonghelinghe so langhe vorste, Stoke II, 553 (*hier kan ook de bet.* beraadslagen *gelden*). — Vooral in de bet. *raad nemen met anderen, over iets raad houden of beraadslagen, met iemand raad plegen.* || Paerloren, cameren, kemenaden, daermen in dingen soude ende raden, *Sp.* IV¹, 15, 79 (*Brab. Y.* II, 2743). Dat die van Ludeke . . . dit aldus op hem selven daden sonder metten Brabantren te raden, *Brab. Y.* VI, 10534. — Ook in de bet. *een raadsbesluit nemen.* || Dat gheen man van onsen raide out offte nywe over ymants zaken inden raide sel bliven sitten, die dien personen, daermen off raiden of spreken zel, aftersusterkint off naerre maich is, *R. v. Utr.* 1, 316, 193. — Vooral met het bijdenkbeeld, dat de beraadslagingen of samensprekingen in het geheim geschieden of het licht niet kunnen velen. || Alse si ghecoren hebben, so sellen si die nywe oudermanne al rechtevoort, sonder runen of raden (*ruggespraak*) mit hem of mit anders yemant in der stad rade presenteren, *R. v. Utr* 1, 35, 4. Te samen quamen si (*de priesters*) . . . metten oudsten vor Cayphas, . . . ende rieden hoe sine mochten vaen, onsen Here, *Rijmb.* 25836. Doe rieden die sonen bede heymelike omme tsfaders leven (*zij spanden samen om hem te dooden*: vgl. RADICHEIT, 20932. So wreet was hy synen lieden, dat sy alle teghen hem rieden ende sy hem in sijn casteel belaghen, *Troyen*, dl. 3, vs. 37938. Ooc hebbic vernomen mare, dat die Jeuden upti raden, hoe dat si di sullen scaden, *Sp.* I⁷, 18, 46. Vgl. de uitdr. ramen noch raden (*Brab. Y.* dl. 1, bl. 732) bij RAMEN. — Raden ane, *aanslagen smeden tegen, het gemunt hebben op.* Zoo ook mnd.; vgl. ook osa. *râdan an.* || (Si) leiden hem (*Christus*) in dat gedinge, daer die Joden saten tot eenen ringe, die alle rieden an synen hals, *Merl.* 288. — Nauw aan de bovengenoemde bet. verwant is de opvatting *zijne maatregelen nemen*, eveneens met het bijdenkbeeld, dat het geschiedt in eene zaak die het licht niet velen kan. Misschien ligt deze bet. ook aan die van „beraadslagen over" ten grondslag. || So dat hi (*een vijand van den paus*) so verre riet (*zoo ver in zijne plannen ging*), dat hi lachter van hem seide, *Sp.* III⁸, 6, 46 (vgl. Halb. *Aant.* bl. 122).

2) *Eene meening aangaande iets hebben.* || Edelheit dats edel daet: het is een ghec die anders raet, *MLoop* I, 1583. — Vooral in de bet. *zich eene meening vormen aangaande zaken die hem onbekend zijn.* || Noint was cleercs conste so groot, sijn weten ne wart al doot, als hi daer na riet (*zich daarin verdiepte*), *Wap. Rog.* 914. — In deze bet. is raden een synon. van gissen (vgl. ald. 2: „peinzen, denken over iets" (= RADEN, 1); 3: „op iets bedacht zijn, zijn zinnen op iets zetten" en 4: „vermoeden, raden, gissen, eene zekere meening hebben aangaande iets dat men niet weet". Vooral gebruikt in den zin van *zich eene meening vormen aangaande een door een ander opgegeven vraagstuk of „raadsel", raden.* Zoo ook mnd. Het woord was in deze bet. al vroeg bij de Germanen bekend blijkens den ouderdom van raetsel; z. ald. Gewoner was in het Mnl. geraden; z. ald. (ook *Haagsche Bijbel* 1, 203*b*: „so wie dat sanders geraetsele niet geraden en conste", en „als Hiram die figuren niet geraden (*ontcijferen*) en conste"), en bij TRANS. 4), en vgl. hd. *erraten.* Kil. raeden, j. gheraden, conjicere, conjecturam facere, divinare. Plant. raden oft naslaen, *adviner* (fra. *deviner*), *conjecturer*, conjectare, divinare, hariolari. || Rady soo noch eens, ghi radent (*d. i.* radet) lijcke opt hooft (*precies op zijn kop*), *Spreukèn* 59. — Ook in de bepaalde beteekenis *gissingen maken aangaande de toekomst, voorspellingen doen, uit bepaalde voorteekenen de toekomst opmaken.* Vgl. RADERIE en RADINGE, en zie GERADER(E), d. i. „wichelaar". || Raden bi aventuren (*op goed geluk?*) om dat geschiet of geschien sal is grote vrese, *Sp. d. Sonden* 12222 *Opschr.* (*dan wordt daar vermeld het bijgeloovig hechten aan bepaalde verschijningen en tijden en aan droomen*).

3) *Raad geven, iemand met raad bijstaan* (vgl. ndl. „iemand helpen *met raad en daad*", en mnd. *raden und daden*, ww.). Waarschijnlijk is deze opvatting voortgesproten uit de algemeenere „voor iemand zorgen" (vgl. osa. *râdan* en lat. *consulere*), iemands belangen behartigen" (vgl. mnl. *raet*, in den zin van „raadgevend lichaam"). *Voc. Cop.* raden, consulere. De gewone opvatting is in het Mnl. *raad geven, zijne meening in een bepaald geval ten beste geven*, hetzij in iemands belang, hetzij omdat men daartoe krachtens zijne betrekking (ook: zijne betrekking tot iemand) geroepen is. Kil. raeden, raedgheven, consilium dare, praebere, adferre. || Wildi volgen minen raet, so en gesciet u nemmer quaet; wildi mi nemen te wive, ic sal u raden . . ., dat (*zoodat*) ghi en verliest . . . pennewert goeds, lijf noch ere, *Sev. Vroeden* 3268. Binnen dien nu raet, ghi heren; ic wille wel, sprac die soudaen, dore uwen raet dies mijns afgaen (*mijne meening of mijn besluit laten varen*), *Parth.* 7965. Enen andren vraghe (nl. *de landsheer*) thant; raed hi bet, hi maghes volghen ende laten tsine...; raed hi wers, houde hem an tsine, *Heim.* 1704. Raet (*de landsheer tot zijn raadsman*), waer salic betren dat? 1720. Ten lesten, doet tot ghenen bescheide en conde comen, wat si rieden (*welken raad zij ook gaven, onder al de verschillende raadgevingen of*, gelijk hier in een geschil, *adviezen*), dedi Reinaert . . . ontbieden, dat hi die sake soude verclaren, *Rein.* II, 4992. — Ook met den dat. van den persoon. || Raet ons, want ghi sijt onse hoot, *Limb.* XII, 848. So wiere u toe gave raet, ic segghe u wel, hi riede u quaet (*hij zou u een slechten raad geven*), *Parth.* 1282 (*men kan* quaet *als adverb. opvatten, òf als subst. (obj. van* raden): *in dit geval behoort de plaats bij Trans.*; zoo ook *Sev. Vroeden* 1902: „ghi sout mi node raden quaet"). Mi seide een goet (*voornaam*) man hier te voren in rade dat hi mi riet (= in rade riet hi mi, *toen ik hem een advies vroeg, in een consult dat ik bij hem haalde*): bedwonghene trauwe ne diedet niet, *Rein.* I, 3182 (II, 3207: een goet man . . . daer ic mi mede beriet). — Ook in de bet. *vóór iets zijn, iets aanraden*; vgl. bij Trans. 2). || Na dien dat hier nu staet, soo riedic wel om die scene, *Limb.* IX, 300. Eleasarus was ooc niet die omme enech ontflien riet, *Rijmb.* 34695. Omme een sterven begonste hi raden, 34702. Doe overdroeghen si . . ., dat die pays waer beste, ende rieden sere daertoe, *Melib.* 3458 *en var.* (bl. 691). En es der wiser sede niet dat si ter wraken raden (n)iet, 294 *var.* (bl. 648). Hine woude raden no stoken ten orloghe, wien lief of leet, 286.

4) In de oostelijke tongvallen was bekend de ook in het Mnd. voorkomende uitdr. (Lübben en Walther 291) enen bange raden, *iemand een gevoel van angst inboezemen, hem angst aanjagen, hem beangst maken.* Misschien moet men raden hier opvatten als „een zekeren indruk in iemands gemoed te weeg brengen". Vgl. bij Trans. 3) de bet. *inblazen* (gezegd van iets slechts) en *ingeven* (van iets goeds), waaraan eveneens eene „werking op iemands gemoed" ten grondslag ligt. || Hoor moder die hadde hoor wal gegont dat sie onsen lieven heren had gedient (*in het klooster was gebleven*) . . ., mer hoor here (*haar vader*) riet hoor soo bange, dat (*zoodat*) sie daer dicke omme in groten lijden was, *Hs. Diepenv.* 73*d.* Als hoor die duvel dus bange riet, soo volgede sie dat inspreken des hilligen geestes, ende apenbaerde altemale des viandes bedriechnisse here(n) F., *ald.* 2*c*, *d.*

II. TRANS. — 1) *Beramen, overleggen, vooruit bedenken of in orde brengen.* Vgl. de bet. „bij zich zelven overleggen of overdenken" bij Intr. Deze beteekenis is slechts bewaard in de uitdr. met geraden rade, *naar een vooraf beraamd plan*, hetz. als ndl. *met voorbedachten rade.* || Dat hi uwen broeder . . . vermoort heeft met sijnre moortwapen, met gheraden rade, met ghelaechder laghen ende met zinen daden, *O. R. v. Dordr.* 1, 365; 2, 296; zoo ook *Dingt. v. Amst.* 17.

2) De gewone opvatting is reeds in het Mnl. *iemand iets aanraden.* Met den dat. van den pers. en den acc. der zaak, vooral uitgedrukt door een objectszin. *Voc. Cop.* raden, suadere; dat te radene es, suasibilis (*hetz. als ndl.* geraden, *deelw. bnw.? zie voorbeelden van* geraden, *Hans. Recess.* 10, 258; 284). Kil. raeden, suadere, monere. || Alsi u raet uwen sone te verslaen, *Sev. Vroeden* 2212. Ten keyser quamen de lantsheren ende rieden (*nl.* hem, *aan* ten keiser *te ontleenen*) dat hi met eren huwen soude, 299. Hi soude doen dat hem rieden sine man ende sine liede, 311. Die van Moab . . . daden als hem riet die man, *Rijmb.* 6191. Doe rieden hem sine cnapen dat, dat hi dade . . . soeken enen die harpen conde, 9109. Doe riet hem dus Zorobabel: beloof den Gode van Israël . . te makene sinen tempel scone, 17767. Den here (*leger*) riet hi aldus (= dit), dat het name dien Spartacus in Persen teenen coninc . . ., want sine rechte erve ware, 17287. Na dat hem Kerstine riede, woud hi berichten (*op zijn sterfbed*) . . . hem selven ende al sijn goet, *Christ.* 1460. Grote stoutheit eest dat gi (*Andromache*) doet, mi (*Hector*) te radene dese sake, *Bloeml.* 1, 139, 98. Ic rade u wel (*zeer sterk*) dat gijs ontbert ende ghi ter roken niet en vaert, 1, 130, 77. Here, ic radu wel (*ik druk u zeer op het hart*) dat gi u wacht, want si es herde fel, 1, 89, 105. Danckes hem, dat radic u, 1, 86, 466. Wat raeddi Brunen te doene (*wat zal Bruun nu beginnen*)! *Rein.* I, 689; ook *Wal.* 322; *Alex.* III, 396. Reinaert, doet dat ic u rade ende gaet met mi te hove waert, *Rein.* I, 532; ook 471. Ic soude te hove sijn ghegaen, al haddet ghi (*d. i.* haddet et ghi) mi niet gheraden, 554. Raet hi sinen here dan . . . dat hi . . . sine rente versette, (*verpande*), so *enz.*, *Heim.* 1721; ook 1727. Ic sal bestaen dese coenheide te doene, radijt mi, gesellen (*als gij vindt dat ik het doen moet*, of ook *als gij er vóór zijt dat ik het doe*), *Sev. Vroeden* 2291. Ic hebbe onthouden van minen vader dat hi mi dicwile riet (*op het hart drukte, inprentte*) den ouden wech te latene niet door den

nieuwen, *Amand* II, 2122. Dat was hem (*Floris*) gheraden omme dat enz., *Bloeml.* 1, 168, 86. Zoo ook *Sp.* III[a], 51, 24. — Met God als ondw. *Als zijn wil of raad* (*besluit*) *kenbaar maken*, *openbaren* (door den mond van een profeet). || Doe riep hi (*Jeremia*) te samen die liede ende seide hem dat onse Here riede: eist dat ghi in dit lant blivet, ic bem die u niet verdrivet, *Rijmb.* 16129. — Ook zonder den datief van den pers. *aanraden*, *raden*, *voorstellen*. || Salomone . . . ghaf hi (*David*), alse die sine rieden, al die voogdie van den lieden, *Rijmb.* 11000. Ruben riet dit omme dat enz., 2828. So radic dan, joft also staet, dat hi dus proeve sinen raet, *Heim.* 1715. Siede dese dinghen, radicke, onthier ende het worde dicke, *Nat. Bl.* X, 395. Alle die ghene die dat rieden (*er raad toe gaven*, *er toe meewerkten*, *er de hand in hadden*, *het met hun raad bevorderden*, of ook *er toe opstookten*, vgl. beneden), storven ghalinge, *Sp.* III[a], 38, 23. Den broeder seit hi . . . dat hine riede gene wel daet, maer zonde ende groot quaet (*dat hij iets voor stelde dat*, *een raad gaf die niet goed was*, *dat hij door zijn raad niet het goede bevorderde maar enz.*; lat. *fratrem non suadere rem meriti sed peccati*), als te nemene vreimden scat, om vort te gevene dat, *Franc.* 3606. — Ook in enkele gewijzigde opvattingen. — *a*) Enen iet raden, het. ook *iemand iets bevelen of gelasten*. Vgl. boven de bet. „iem. *iets op het hart drukken*", en mnl. bevelen, dat ditzelfde beteekent, met ndl. *bevelen*. Zoo ook mhd. || Mychas sinen gheselle riet (*hij gelastte hem* of *hij drong er bij hem op aan*), alse hem die heilighe gheest hiet: slach mi, maer die gone ne woude, *Rijmb.* 12717. Achab nemmeer volcs met hem nam . . ., alst hem die prophete riet, 12665. David voer daerna te lande in Ebron . . ., want hem riet onse Here, 9841. Alse die ingel riet, 6615 (alse = *in overeenstemming met hetgeen*). — *b*) Iet raden, *vóór iets zijn*, *vóór iets gestemd zijn*, *zich met iets*, *een denkbeeld*, *een plan vereenigen*. Vgl. bij Intr., 3). || Her Demophon seide: . . . radijt, ic sal u beraden, dat wi selen den pays maken, *Limb.* XII, 849. Here, docht u goet, wi souden mettien van binnen varen, trecht es met hem; . . . ja wi twaren, sprac her A., ic raet wel (*ik ben er sterk voor*, *het draagt mijne volle goedkeuring weg*), II, 574. Radijt nu, wy sullen varen ons wreken daer int lant, *Bloeml.* 2, 109, 29. — *c*) *Op iets aandringen*. || Nu quam die dach dat soe behiet te doene den jongelinc dat hi riet, *Sp.* I[7], 65, 31. Aldus badent ende rieden van der stat de erme liede, *Sev. Vroeden* 2260 (*zij drongen er op aan*, *verzochten met aandrang*, *smeekten*). — Enen iet raden, *bij iemand op iets aandringen*, *iemand tot iets aansporen of aanzetten*. *Voc. Cop.* raden, hortari. || Dat si hem die sake rieden, *Rijmb.* 10901. Doe riet se hem op te stane . . . eer yemen sijns gewaro werde, *Sev. Vroeden* 2687. Lieve her wert, en raet mi niet dat ic minen scilt aldus geel te hove drage: men maecte van mi ene sage, *Bloeml.* 1, 131, 195. Daerna in gherechten rade riet hi hem goet te wesene, te wakene ende te lesene, *Bloeml.* 1, 13, 254. Sijn volc hi navonts comen hiet, dien hi dusdane quaetheit riet (nl. *elkander te dooden om niet in de handen van den vijand te vallen*), *Rijmb.* 34703. Die moeder si namen ende rieden hare . . . Jhesuse te biddene ene bede, *Rijmb.* 24853. — Ook *ophitsen*, *opstoken*, *aanzetten tot iets slechts*. *Voc. Cop.* incitare; die raet, stokere, incitator. || Die ghene die ander luden raden te stelen of diet hengen als sijt benemen moghen, *Con. Som.* 27*a*. Jeroboam verhief hem stille jeghen den coninc ende riet den lieden, dat si van Salomone scieden, *Rijmb.* 12070. Vgl. opraeden bij Kil., d. i. *opstoken*, en toeraden in *Teuth.* — Eene enkele maal komt enen raden met eene bepaling voor in den zin van *iemand opstoken om eene betrekking te verlaten*, *hem door inblazingen* (zie bij 3) *er toe brengen om eene betrekking te verbreken*. || Van yemants boode to wynnen ofte to raden uyt hueren dienst, *Fri. Stadr.* 114, 168. *Opschr.* (*in het art. zelf duidelijker* ontwinnen noch ontraden; *z. ald.* 3).

3) Zeer nauw aan de voorafgaande opvatting verwant is de beteekenis *iemand iets inblazen*. Vgl. GERAET. — *a*) Met een pers. als ondw. *Iemand iets in het oor blazen*. || Die dat mijn vader den coninc riet, bracht mi ooc in dit verdriet, *Esm.* 677 (*vgl.* 672: „dat heeft ghedaen een verrader . . . ., die uwen vader gaf den raet (*inblies*), dat ic u selven hadde versmoort"). — *b*) Met een persoon als onderwerp of eene zaak die als persoon wordt gedacht. *Iemand iets inblazen*, *hem de eene of andere stemming of neiging inboezemen of bijbrengen*, *tot iets aanzetten of drijven*. *Voc. Cop.* raden, suggerere. *Teuth.* ingeven, inblaysen, rayden, consulere, suadere, instigare. Vgl. *Fasc. M.* 2*r*: „ist dat in u rijst die opblasynghe der hoverdyen . . ., dye winden der raden of inghevingen des duyvels", en zie INGEESTEN. || Die minne riet hare in dore (*stak haar in*) datsine wecte liselike, *Bloeml.* 1, 134, 310 (*Ferg.* 1450; *de door Verwijs voorgeslagen verandering van* riet *in* ruent *is overbodig*). Die minne . . . riet hare dat si haren moet den riddere ondecte, *ald.* 316 (*Ferg.* 1456). Hi seide, lief en belghet u niet: het dede Venus, diet mi riet, *Beatr.* 365. Doe riet si (*Verraad*) der herten sijn te makene dat starc venijn (*voor Alexander*), *Bloeml.* 1, 165, 311. (Si) vrageden twi hijt hadde gedaen; hi ne wiste wat andworden saen sonder . . . dat hem rade (*l.* riede) ghierecheit van goude, *Sev. Vroeden* 2502. Si hadde Gode tote noch ontsien, maer nu soudse laten gescien wat haer herte riede hare, *Bloeml.* 1, 35, 175. — *c*) Ook, hoewel minder gewoon, wordt raden gebruikt in de bet. *ingeven*, in goeden zin, met eene zaak als ondw. || Maria . . . sal op Gods betrouwen, soot jonst (*genegenheid*) huer riet, enen man gaen trouwen, *Blisc. v. M.* 2004 (*de verklaring aan den voet der bladzijde is onjuist*). Mijn consciencie die raet mi, dat ic niemen en dode ghern, *Rein.* II, 7014.

4) *Raden*, *aangaande iemand of iets eene juiste gissing maken*. Vgl. bij Intr. 2) en zie GERADEN en RAETSEL. || Raetten die di slacht (*slaat*), *O. H. Pass.* 402 (*tot Christus voor Pilatus*).

5) *Berokkenen*, *veroorzaken*. Vgl. BERADEN. || Hem (*het paard*) dochte, het soude hem (*het hert*) nedervellen, al sout hem (*zich*) daerom gheraden wee, *Rein.* II, 5652 (*hs.* raden; *vgl. Proza-Rein.*[2] 112: al soude hy hem noch soo wee daerom gheraden; *vgl. de aant. ald. bl.* 188). Hi slaten metter langher roeden of raet op hem valsche looghen (*veroorzaakt door inblazingen* (vgl. 3) *leugenachtige praatjes over hem*, *te zijnen nadeele*), *N. Doct.* 627. Si (*Verraad*) comt dicke ute (*uit de hel*) om te radene dusdane salute (nl. *vergiftigingen*), *Bloeml.* 1, 165, 315.

6) Van bachten raden, met den acc. van den persoon. Hetzelfde als verraden, *belagen*, *onverhoeds overvallen*, *verraden*, d. i. *op eene slinksche wijze of in het geniep tot iemands ongeluk medewerken*. *Raden* zal hier wel oorspronkelijk de bet. *raad geven* gehad hebben (vgl. gri. ἐπιβουλεύειν) en dus zou men den datief bij het ww. verwachten, maar de uitdr. heeft blijkbaar ook de regeering van *verraden* overgenomen. „Van bachten" eig. „van achteren, achter iemands rug" heeft hier den zin van „tot iemands ongeluk, in zijn nadeel". || Hoverdege ende nidege . . ., ende luxurie ende gierichede ende die de liede raden van bachten, dies hem niemant en can gewachten, *Lucid.* 5139.

Aanm. 1). — In *Voc. Cop.* staat raden nog opgeteekend met de vertaling „persuadere", waarmede wel *aanzetten tot iets* zal bedoeld zijn (vgl. Diefenb. Gloss. op perswadere): de bet. „overhalen" of „overtuigen" is aan het woord niet eigen geweest. Hiertoe zal ook wel te brengen zijn *Voc. Cop.* goet

te radene, seducere (*gemakkelijk tot iets kwaads te krijgen?*). Niet duidelijk is *Voc. Cop.* luttel raden, suggillare (Diefenb. op dit woord geeft geheel andere glossen, die niets ophelderen).

AANM. 2) — *Wap. Rog.* 920: „nochtan sal ic . . . na mijn verstaen ontdecken bloot, hoe dat mach sijn bediet, na dat so (*de goddelijke genade*) haer te ons *riet*" is *riet* eene verkeerde lezing: een wederk. ww. *hem raden heeft niet bestaan. Waarschijnlijk is te lezen *biet*. Het wederk. ww. *hem bieden* komt ook voor *Wap. Rog.* 319 en 993. — Ook Velth. VIII, 18, 16: „si ne dorren haer ogen in genen *raden*, ons en steet niet te siene daer naer", zal de lezing wel bedorven zijn. De bedoeling zal wel wezen: „zij durven nergens heen hunne blikken richten, de oogen opslaan (lat. *ante faciem judicis apparere formidantes*)." *In genen raden* is onverstaanbaar; en bovendien ontbreekt het ww. bij *dorren*. Men kan voor *in genen* lezen *nigeren*, „nergens heen" doch voor *raden* is alsdan geen woord aan te wijzen dat in het rijm en in den samenhang past.

RADEN, zw. ww. trans. Mnd. *raden*; vgl. hd. *rädern*. Van rat in de bet. „folterwerktuig". *Op een rad leggen*; ook verbonden met breken. *Radbraken*. Zie RADEBRAKEN en vgl. RADEREN. Het mhd. *raten*, zw., eveneens afgeleid van *rat*, heeft eene andere beteekenis. Het mnl. woord komt in de vervoegde tijden niet voor, doch als denominatief moet het een zwak ww. zijn. ‖ Men soudese blenden ende raden, *Teest.* 507. Die twee dieve moet men raden, *Belg. Mus.* 10, 73, 147. Die grave trac int lant . . . ende ginc sieden ende braden, blinden, hangen ende raden te Brugghe ende ooc te Ghent, *Edew.* 930. Alse ghi neemt lijf ende goet uwen lieden zonder hare scout, ghi misdoet vele menighervout dan oft u liede daden, die ghi hanghen zout ende raden, *Lsp.* I, 35, 78. Myt hangen, raeden, mytten zweerde oft anders, *R. v. Utr. Inl.* 232, noot 3). Ne comdi niet ten ghedinghe, . . . hi (*de koning*) doet u breken ende raden, *Rein.* I, 527. So soudent quadiën, rovers ende straetscumers heten, die hadden al radens verdient, *Con. Som.*[2] bl. 263 (*varr.* dat radt verdient; diemen daghelix op raden set).

RADEN, oostmnl. vorm van roden; z. ald.

RADER (RADERE, REDERE), znw. m. Mhd. *ratære, rater*; mnd. *rader*; ondd. *râdiri* („waarzegger", Gallée 246); ndl. *rader* (zeldzaam). — 1) *Raadgever, raadsman, raad.* *Voc. Cop.* radere, suasor; redere, suasor. Kil. raeder, raedghever, consultor, consiliarius, assessor, suasor. ‖ Daer vele raders sijn, daer werden si („die ghepense") vast ghemaect, *Hs. v.* 1360, 45*b* (*Spreuken* 15, 22: *ubi sunt plures consiliarii, confirmantur*, nl. *cogitationes*; *D. B.* raden).

2) *Inblazer, oorblazer.* Vgl. RADEN, Trans., 3). ‖ De welcke raders (*opstokers*) ende opstelders zijn gheweist ter oorlooghe, *Ann. Em.* 4, 221 (*a.* 1487). Indien alle quade raeders ende instekers ten hove ende elders van ghelijcken ghedaen wierden . . ., wy zouden zomtijts veel bet varen dan wy varen, Despars 1, 120 (*men kan* quade raeders *hier ook weergeven door* slechte raadgevers *of* raadslieden).

3) *Wichelaar, waarzegger.* Vgl. RADEN, Intr. en GERADER(E). *Gloss. Bern.* raedere, mathematicus (zie Diefenb. op mathesis en zie bij RAETSEL, 2). Vgl. Kil. raeder, gheraeder, conjector.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van rader, *Scalc en Cl.* 218 vlgg.: „al siet men den verrader ende den scalken alletgader gaen na al haren denken, maer gherne so nemet scader(?), want aventure es rader" (*de volgende regel ontbreekt bijna geheel*). De verklaring van De Vries, ald. bl. 182: „het geluk is een bewegelijk rad", waarin een enkv. *rader* wordt aangenomen, in den zin van *rat*, is onhoudbaar. Eerder zal men in *rader* een znw. hebben te zien met de bet. „raddraaier" in eigenlijken zin; het Mhd. kent een ww. *raden*, intr. in de bet. „draaien als een rad". — *Geld. Oudh.* 461: „noch een halff slange (*veldslang*, een stuk geschut), dair die wapen van Rossum up staet, gecommen van Brefort, met haere lade (*affuit?*; zie LADE, 3), rader, lepel, wisser ende aensetter" zal *rader* wel mv. zijn van *rat*.

RADEREN, zw. ww. trans. Mnd. *raderen*; hd. *rädern*. Hetzelfde als raden, 2de Art. *Radbraken. Voc. Cop.* raderen, rotare.

RADERIE, znw. vr. Mnd. *raderie*. Hetzelfde als radinge; z. ald. 3). *Het maken van gissingen aangaande de toekomst uit bepaalde voorteekenen.* Vgl. RADEN, Intr. 2). ‖ Die eerste radinghe is alsmen siet dat . . . extren of kreyen comen gevloghen, dan segghen wijfs: si willen yet toghen; ander, als si vor hem sien staen enych wijf die een kint heft ontfaen, segghen wat si baersen sal: dits valsche raderie al, *Sp. d. Sonden* 12225.

RADERMAKEN, RADERMAKER. Zie bij RADEMAKER.

RADICH, bnw. Mnd. *radich* (Lübben en Walther); mhd. *rætec, -ic, rætig.*

1) *Kloek van besluiten, ondernemend, doortastend.* Vgl. raet, in den zin van „besluit". Doch ook kan de bet. zijn *verstandig, scherpzinnig*; vgl. GERADICH, 3). ‖ Doe die Troyine saghen dat dese Brutus also radich ende so opsettende was, droghen si al overeen . . . ende coren Brutus tot enen heren, *Cron. Beyeren* 21*r*.

2) *Overleggend, spaarzaam, zuinig*; ook *matig, ingetogen* (zie bij RADICHEIT). Vgl. Kil. raedigh, *vetus Sicamb.* j. beraedsaem, frugi; beraedsaem, raedsaem, frugi, frugalis; raedsaem, raedsaemigh, frugi, utilis; ook raedelick, j. beraedsaem, frugi. ‖ Dese suster (*de „kokenwaerster"*) mach grooten oorbaer doen den convent mit voorsiennicheit, of ooc grooten schade, als sie niet radich noch vroet en is, *Hs. Kloosterr.* 22*r* (*Ned. Proza* 298). Sie was seer vlijtich, radich ende trouwe te bewaren dat gemene guet van hore officiën, *Hs. Diepenv.* 84*c*.

3) *Behulpzaam.* Vgl. GERADICH, 1) en 2). ‖ Twee guede eersamige knapen . . . sellen van der stede weghen geset worden om hem hulpelic, radich, voirderlic ende onderstandich te wesen in allen saken, die die susteren op hem begheren sullen, *Zijlkl.* 432 (*a.* 1461). Weest onfermhertich ende genadich, tuwen broederen goet ende radich, *Blome der doochden* 30. Ja, meester (*Lucifer*), op dat ghijs radich sijt, ic (*Nijt*) crijchse bij ons (*in de hel*), *Blisc. v. M.* 99. — Zoo ook in de 17de eeuw. Zie *radighlijk* in het *Uitlegk. Wdb. op* Hooft, en vgl. het volg. Art.

RADICHEIT (REDICHEIT), znw. vr. Mnd. *radicheit* (Lübben en Walther). Van radich; z. ald. — 1) *Matigheid, ingetogenheid*, eig. *het handelen naar een vast plan*, d. i. *naar vaste beginselen, het gebruiken van zijn verstand bij zijne handelingen, omzichtigheid*(?). *Gemma* 80*v*: radicheyt of maticheyt, frugalitas (vgl. RADICH, 2). — Daarnaast zal in het Mnl. ook wel bekend zijn geweest de bet. *zuinigheid, spaarzaamheid, overleg*, welke in de 17de eeuw aan het woord eigen is. Zie *Uitlegk. Wdb.* 3, 203; Oudem. 5, 767. — 2) In *Voc. Cop.* staat het woord opgeteekend met de bet. *samenspanning* („een redicheit, conspiratio"; vgl. ald. redere naast radere „suasor"). Bij RADEN vindt men ook de opvatting „samenspannen"; zie ald. Intr. 1), doch in deze bet. zou men eerder „radinge" dan „radicheit" verwachten; eene enkele maal meer vindt men iets dergelijks, zoo b. v. (eveneens in *Voc. Cop.*) reynheit in de bet. „reyninge", nl. vertaling van *lustramen*.

RADIE, znw. vr. Eene geleerde vorming ontleend aan lat. *radius*. *Straal.* Vgl. RAEY. Vooral in het mv. Kil. radie, raye, *vetus Fland.* radius; gall. *rayon*. ‖ Strail of radiën als die sonne of ander glantz van sich gheeft, *radius, Teuth.*[2] 381*a*. Hi (*Jezus*) bescheen elken persoon met een zonlike radie, *Macht. Vis.* 7*a*.

Die sonne verlicht alle dinc mit haren milden radyen, noch en laet geen plaets onbescenen, *Hs. Cyrill.* 68*r*. Vanden radiën der sonnen, *Sp. d. Volc. f.* 168 (*aangeh. bij* Oudem. 5, 767). Die sonne die liet haer radyen uyt schynen sonderlinge warm, *Clerc* (aangeh. t. a. p.). Dat hemelsche manna scheen te wesen van wonderliker natueren, want het in den radiën der sonnen weec wert, *Sp. o. B.* 57*v*. Also die rade (*l.* radie?) ofte dat schijnsel der sonnen van veel stofs vol schijnt te wesen, also is dese werlt vol van den duvelen, *ald.* 46*b* (*of is naast* radie *een onder den invloed van dit woord uit* raye *ontstane vorm* rade *aan te nemen?*). Zie nog een paar voorbeelden bij Jacobs, *Verouderde woorden uit Kil.* 157 vlg. — Kil. geeft een van dit woord afgeleid vlaamsch ww. radien, rayen met de bet. *stralen, uitstralen* („radiare”).

Aanm. — *Pelgrimage* 120*a* is radie eene verkeerde lezing voor *ra*, zooals ook de var. heeft (*die* is eene herhaling van het er op volgende vnw.).

RADIJS, znw. vr.(?). Van ofra. fra. *radis*, en dit uit lat. *radicem*. *Radijs*. Kil. radijs, raphanus, raphanis, *vulgo* radix *et* radicula. ‖ Suer mele met radijs, *Reg.* 37*b*. Vgl. het volg. Art. — Hetzelfde beteekent het in een vroegeren tijd uit het Latijn in het Germaansch opgenomen radic; z. ald.

RADIC (REDIC), znw. m. Mhd. *retich, rætich*; mnd. *redek, redic* (*Gen. Handb.* 29*v*; redicwortelen, *ald.* 8*v*); ondd. *redik* (Gallée 248); ohd. *retih, ratih*; hd. *rettich, rettig*. Zie verder Franck op radijs, Kluge op rettich, en vgl. MEERRADIC (ndl. *mierik*; hd. *meerrettig*; waarnaast ook, bij Kil., maerradijs voorkomt). *Teuth.* redick, rafanum; redick, raphanus major et minor; ald. ook meerradic en peperradick. — Jan Yp. 133: „de wortelen van radicke” staat in het Hs. „meradicke”.

RADINGE, znw. vr. Mhd. *ratunge*; mnd. *radinge* (Lübben en Walther); hd. *-ratung*; ndl. *-rading*. Van raden; z. ald. — 1) *Het raden of raadgeven. Voc. Cop.* radinghe, suasio; radinghe, suadela. ‖ Die radinghe en is niet uten ghenen die u totten leven roept, *Hs.* 75, *f.* 59*c* (*Galat.* 5, 8; lat. *persuasio haec non est ex eo qui vos vocat*). Tot raidyngen dyenende, *hortatorius, consultorius, Teuth.*[2] 309*a*.

2) *Inblazing*, of ook *ingeving. Voc. Cop.* radinghe, instinctus. Vgl. de glossen bij Diefenb. op instinctus. ‖ (*De duivel*) doet den mensche overmits menigherhande manieren sijnre radinge alleen denken op dit leven, *Hs. v.* 1439, 227*b*.

3) *Het raden of gissen*; ook *het maken van gissingen aangaande de toekomst uit bepaalde voorteekenen, bijgeloof ten opzichte van voorteekenen.* Zie RADERIE, en aldaar ook een voorbeeld van dit woord. ‖ Die ander radinghe is van dien, die haren dromen te gelovene plien, dwelk men vake loghene ziet, *Sp. d. Sonden* 12233. Die derde radinghe is inden ghone, die te verkiesene sijn gewone daghe of wilen, omdat dan hare saken souden best comen an, ende setten een valsch gelove up dit, 12245. — Bij Plant. staat radinge opgeteekend in de bet. *raadsel* („een radinge oft raedtsel, *devinement*, conjectura”).

Aanm. — *Pass. S.* (1489) *f.* 87*c*: „waer is die welsprekende mont ende sijn radinge tonge?” heeft het Latijn (bij Grässe, bl. 386): „ubi est os loquens et lingua *consulens*”. De vertaling is vreemd, men zou verwachten „radende”, maar er blijkt in elk geval uit dat men hier hetzelfde woord heeft als het boven genoemde, en niet een met het bnw. *rat* (ndl. *rad*) verwant met de bet. *vlug* of *rap*.

*RADINGEN, zw. ww. Verkeerde lezing voor dadingen (*var.* daghedinghen), *Heim.* 288. Zie bij DADINGEN, 2).

RAECH (RAYCH), znw. Hetzelfde woord als of althans verwant met hd. *rogen. Vischkuit. Teuth.* raych in en vysch, poligranum, ova. Zie Kluge op rogen en vgl. de talrijke glossen bij Diefenb. op polygranum, waar o. a., behalve *rogen, rogel, roge, rog, rouner*, ook voorkomen racken, regen, regghen en ragen („ein raegen of die cuyt van dem visch”).

RAECHE, znw. Waarschijnlijk is het woord eene minder gelukkige schrijfwijze voor raecse (of *raetse, zooals heel licht voor *raecse* kon gelezen worden) of raexe, d. i. *ketting*. Zie RAEX. ‖ Van 2 vergouden amansen (*l.* amausen; *zie* AMAUS) mit raechen, die mijn here ende de here van Herlaer anden halsdragen . . . 12 lb, *Rek. d. Gr. v.* 1362, *aangeh. bij* Jonckbl., *Mnl. Dichtk.* 3, 629.

RAECHQUAST, znw. m. Van ragen, het rag (spinrag) wegnemen; zie ald. 2de Art. en vgl. QUAST. *Ragebol*, dial. *raagshoofd*. In een inventaris van 1568 te Hazerswoude (Gonnet, *Vier Paroch.* 290) komt „opt solder” o. a. „een raechquast” voor.

RAECHTER(E), znw. m.(?), o.(?) Het woord wordt vermeld in *Voc. Cop.* in de bet. *knollenland, raapland* („een raechtere, raperium, rapularium, locus ubi rape crescunt”). Het beantwoordt wellicht aan een later lat. *rapterium (uit *rapaterium; de lat.-gri. uitgang *-terium* voor „plaats waar iets is”, is zeer gewoon), met de gewone spirantiseering van *p* voor *t*. Een aldus ontstaan *raefter moet in het onfra. raechter worden (vgl. rachter uit *rafter*; trechter, dichten; en cachtel voor **caftel*, uit lat. *capitale*). — Misschien staat op de eene of andere wijze hiermede in verband de geslachtsnaam *de Rapetere* (*a.* 1342 te Audenaerde, *Ann. Em.* 25, 235). Doch de eig. beteekenis van het woord is niet duidelijk. Met *-tere*, boom (Kluyver, *Kil.* 90), kan het tweede deel kwalijk iets te maken hebben.

RAED. Zie RAET.

RAEDCHEL (*Sp.* I[3], 15, 27). Zie RAETSEL.

RAEDSCAP. Zie RAETSCAP.

RAEDSMAN. Zie RAETSMAN.

RAEY (RAY), znw. m. Van ofra. en verouderd fra. *rai*, lat. *radium*, vanwaar ook fra. *rayon*. Vgl. RADIE. Daarnaast staat een vr. znw. RAEYE (RAYE), dat in het Mnl. is gevormd, waarschijnlijk uit het mv. *raeyen*. De vorm raey (ray) komt slechts zelden voor (*Hs. Moll* 7, 101 *a* en *Lutg.* I, 392; zie ook RAEYWIJS).

1) *Straal, lichtstraal*; ook *lichtstralen, schijnsel* (vgl. *Sp. o. B.* 46*b*: „die rade (*l. of d. i.* radie) ofte dat schijnsel der sonnen”). *Voc. Cop.* raye vander sonnen, radius. Kil. raeye j. radie, radius. ‖ Die reghenboghen gaet recht jeghen daer die sonne staet, . . . want die raye vander sonnen moeter jeghen comen gheronnen, *Natuurk.* 905. Als die sonne gheeft hare rayen ende haren schijn in een diepe valeye, Ruusb. 6, 18. Houdet den . . . spieghel jeghen die rayen van der sonnen, 5, 25. Den lichte ende den rayen die uut der sonnen schinen, 27. Ghelikerwijs dat die sonne des hemels met haren raeyen doorscijnt ende verlicht ende vruchtbaer maect alle die werelt, 3, 212. Alse die sonne opgeet in oriënten, soo ontpluct hare de goutbloeme jegen die raeien der sonnen, 1, 67; ook 213; 275. O Jhesu, blinckender dan der sonnen rayen, *Boec v. d. L. J.* 328*b*. Die sonne liet haer rayen wtschinen sonderlinge warm, *Clerc* 98. Also de zonne dorscijnt een glas ende bi der rayen groijet gras, *O Vl. Lied. e. G.* 171, 25. Datter niement en can gheduren noch ghewonen, om die sonne, want alle haer rayen ende crafte is daer als si is midden in den trone, *Mandev.* 33*b*. Daerna suldi drogen al metten rayen vander sonnen, *Rose* 6174 (*var.* hitten). Slaet toe, ghy heren, hets gewonnen: wy hebben die rayen van der sonnen, *Grimb.* II, 5822 (*vgl.* 5819: dat si den here van G. hebben doe die sonne ondergaen, *het voordeel der zon hebben ontnomen in den slag*). Die negenste sonne al doncker was met eenre (*d. i.* éénre) rayen, *Wrake* I, 1604 (*de vertaling* lichtkrans, straalkrans, *in het gloss. en door Oudem. voor deze plaats aan* raye *toegekend, is in strijd met het voorafgaande*). Die ewige minne Goods,

uutvloeiende alse ene . . . clare sonne met VII raeien, Ruusb. 1, 159. Hilde men ooc een jonc kint langhe in die raie van der manen (*den maneschijn*), die jechte soude hem comen aen, *Vr. Heim.* 567. De raeyen van de maen, Matth. *Anal.*, *aangeh. bij* Van Hasselt *op* Kil. 519. Die sterren . . . sullen uut hem spraeyen eenrehande vierighe raeyen, *Lsp.* IV, 9, 72 (*var.* layen). Ene comete . . . die . . . was gestert al omme . . . ende warp grote raeyen uut, *Sp.* IV*, 46, 49. Ene comete . . ., die drie rayen utewarp, , . . . deen raye sceen jegen Ingelant ende dandere jegen Vrankelant entie derde te Vlaendren werd, Velth. III, 51, 63; ook 76; VI, 28, 10 (*waarschijnlijk moet men op deze plaatsen* raeye *opvatten als* den lichtenden staart; *vgl. de aank. uit Clerc bij* Jonckbl., *Spec.* 126: „een sterre inder luchte, die cometa heet, mit langen reyen, dat wel een teyken was der jammerlijcker plagen"). Sulke lude segghen dat een claerheit vol rayen wt sinen (*Christus'*) oghen ghinc, *Hs. Moll* 7, 79*d*. Si sach dat wt sinte Jans ogen een raye ghinc van wonderliker claerheit, *Macht. Vis.* 12*d*. Diegene die dogen groot heeft ende bernende rayen nutgeeft, dats een . . . mensche . . . vol idelheden, *M. en Vr. Heim.* 293. Die dogen hebben bruun binnen ende met gelu rayen, 318 (*de voorstelling is niet duidelijk*). Daer ut (*uit de vederen van den arend*) . . . voer soodenech ray (: fray), dat van der claerheit di(e) hi gaf de werelt al vercleren mocht, *Lutg.* I, 392. Ghelu laken van damast met sparcken van orfeverye ende ooc raeyen van sonnen alle van selvere, *Exc. Cron. v. Vlaend.*, *aangeh. Invent. v. Br.* 302*b* op raye. Zie ook Jacobs, *Veroud. woorden in Kil.* 157 vlg. — Ook in figuurlijk verband. ‖ Du, sonne der gherechticheit, du hebste dijn ray ontoghen, daerom so was duusternisse opter eerden, *Hs. Moll* 7, 101*a*. Alse dese dachsterre des gherynens opgheet in der dagheraet, soo verblijt al dat rike der sielen, omme dies wille dat men ghevoelt dat dese raye comt ute enen onwandelbarighen hemele der enicheit Gods, Ruusb. 4, 216. Al daer scijnt die raye der ewiger sonnen, 4, 70. Die heylighe Gheest, . . . die ewighe clare sonne, die ghevet ute VII clare schinende rayen, die verhitten ende verclaren ende vruchtbaer maken dat rike der sielen, 4, 143; ook 101; 244. O vrouwe, die zijt boven der manen, sonne die in elcker banen bescinct gracie in dit dal der tranen, *O Vl. Lied. e. G.* 35, 157. — Van de godheid, het „eeuwige licht", en in navolging daarvan ook van goddelijke wezens, en van al wat zedelijk licht uitstraalt, in zedelijken zin verlicht of een reinen glans verspreidt. ‖ Daer wi ons selfs uutgaen in donkerheden . . ., daer scijnt die eenvoldighe raye der claerheit Gods altoos, Ruusb. 6, 220. Die claerheit Gods . . . gheeft uut . . . claer blickende rayen, dat sijn godlike gaven, 3, 212. Van Gode comt ene raye van ere claerheit, . . . daer hem af werd also die sin verclaert dat enz., Velth. VIII, 28, 3; ook *Lutg.* I, 224. Laet hi (*God*) sijn suetheit op mi wayen uut sinen goddeliken rayen, hi sal mi (*Maria*) therte wel verfrayen. *Sev. Blisc.* 976. Dijn rayen van graciën laet altijt keeren op alle sondaren, 9 (*tot Maria*). Ghelijc dat tlicht der sonnen niet en zoude ghelaten connen te schinen enz., . . . sone mach Venus laten den rüden te beschynen . . . also wel alsten edelen reynen, op elken sy haer rayen gheeft (*iedereen wordt door haar verwarmd, ontvankelijk gemaakt voor liefde*), *O Vl. Lied. e. G.* 376, 1816. Die gerechte sijn (*l.* sullen) . . : blicken gelike der sonnen claer, ende in haers vaders rike . . . haer raye blict, daer men in sal haer claerheit merken overal, Velth. VIII, 28, 10. — Dat doen die rayen sijnre reynicheit die van hem gaen, *Coll.* 150*r*. — Eene enkele maal wordt de licht uitstralende of glans verspreidende persoon zelve raeye genoemd. ‖ Ewich licht, gloriose raye vulder helicheit, *O Vl. Lied. e. G.* 29, 5 (*uit* „Salve, Regina"). — Over *O Vl. Lied. e. G.* 32, 67: „vrouwe, ontfaermiche coninghinne, rayen daer alle zoetheit es inne ende licht daert al bi es verclaert" zie LAEYE, 2de Art., Aanm. De daar gegeven verklaring zal wel juist wezen, doch dat ook *raeye* en *laeye* in den zin van gloed kunnen verward zijn, blijkt uit *Lsp.* IV, 9, 72 (zie boven), waar de tekst „raeyen" en de var. „layen" heeft. — Ook in de bet. *licht*, in geestelijken zin, *voorbeeld*. ‖ So dat haer (*der geestelijken*) leven soude sijn een raye ende een sonneschijn, die dleke volc soude leyden toter ewegher salicheyden, *Teest.* 3192.

2) Bij overdracht, *tak*, *vertakking*. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke beteekenis: „eene rechte lijn uitgaande van een bepaald punt". Vgl. ndl. „*straal* van een cirkel" en fra. *rayon*. Dat de opvatting *eene rechte lijn* werkelijk aen raeye is eigen geweest, kan men zien bij RAEYEN, 2). ‖ Dese adre werpt . . . uuter leveren II adren fijn, die . . . gevorket sijn; die I raye oppenbaert ter rechter kinbacken waert, ende die andre strect ter slinker kinbacken . . .; dit sijn de vorken van ere raye (*uitspruitsels van één tak*), *M. en Vr. Heim.* 792 (*vgl. vs.* 800: „si sent hare *tac* enz."). (Ene eyke) die alse een cruse gewassen stont met twee rayen gaende wt, . . . daer menich (*pelgrim*) . . . ane hinc scerpe ende staf (*om genezing te erlangen*), Velth. IV, 57, 6.

3) Misschien is de bet. (*lichtkrans*, *stralenkrans*), *krans*, *guirlande* op de volgende plaatsen. ‖ Een zelverin aelmossen scip met tween ronden appelen staende in eene zelverine vergulde raye telken (h)ende van den voors. scip, *Invent. v. Br.* 4, 356. Twee demonstranchen van tween beilden . . . voor mynen hee (*l.* here) vader ende dander voor mijnder vrouwen moeder, . . . met hueren epitaphiën verwapent, ende ghestoffeert met eender rayen van latoene, *aangeh.* Gloss. *ald.* 302 op raye. Een hangende tabbernakel van Onse Lieve Vrouwe van Scherpenheuvele, staende in een coperen vergulde raeie, *ald.* Eenen raey voor onse Vrauwe, met eenen pilaer tot beneden toe, *ald.*

RAEYACHTICH (RAY-), bnw. Van ray (raye); z. ald *Schel door zonlicht*. ‖ Men moet dorine besien in ene stat, die te claer es no te donker no te rayachtech, *Hs.* Yp. 22*d*.

RAEYBRAKEN. Zie RADEBRAKEN en vgl. Kil. raeybraecken, j. radbraecken.

RAEYE. Zie bij RAEY.

RAEYEN (RAYEN), zw. ww. intr. Van raey; z. ald. en vgl. RADIËN en fra. *rayonner*. — 1) *Stralen*, vooral van hetgeen bij eene zon of een ander lichtgevend lichaam wordt vergeleken, ook bij de maan. ‖ Maria, voncke ende rayende licht des hemels, *Blisc. v. M.* 1. O godlijc licht, . . . u vonc inviericht altoos raeyt, 1687. Een brugoms croon, die niet vergaen (*nl.* sal), mer als die maen sal rayen scoon, die ghi hem, edel bruyt, selt doen, *Ndl. Geest. Lied.* 175, 3 (16*de eeuw*). Geen menscelic ogen en mochten aensien haer claerheit, die uut haer rayende scinen, *Sev. Blisc. v. M.* 1292. Duer Gods gracie zijn ons lampten verciert vol dueghden, ende met berrenden minne al raiende claer, *Vijf Maagd.* 34, 403. — De scilden (*wapenschilden*) gherayt (*met een stralenkrans*) van finen goude, *Invent. v. Br.* 3, 491 (*misschien moet men* gerayt *eerder beschouwen als een bnw.*, *afgeleid van* raeye, *dan als een deelw. van het ww.* raeyen). — Zie een voorb. uit de 17de eeuw bij Oudem. 5, 759, en vgl. het van raeyen afgeleide *raeyssel*, „straal" t. a. p. (in de 16de eeuw).

2) *In een rechte lijn aanloopen op*, vooral van *eene rooilijn*, met betrekking tot het bouwen; ook bij het landmeten. Zie bij RAEYE, 2) en RAEYEREN, en vgl. bij Van Dale: *raai*, richtingslijn; „het veen langs de *raaien* afsteken; kilometer*raaien*, lijnen op afstanden van 1000 meter loodrecht geconstrueerd op de lengteas eener rivier". In denzelfden zin kent het mnl. ra (rae) en de samenstelling rapael (raepael); zie bij RA. ‖ Alle diegene die op Rapenburch tymmeren

willen, die sellen van C.'s voirghevel rayen op F.'s ghevel, . . . van den huyse staende in Sinte Pieters velt, *Leid. Keurb.* 470, 13. Dat beghint van oosten in, by den oostmoer, streckende noortoostwert 379 roeden . . . verre, rayende off driebomende dat zuytoosteynde op die noorderste vlettinghe(?) van den Bomel, *Hs. Origo Brugge* (te Brielle), *f* 65 *v.* (*a.* 1465). Dat die stadt (*Stad a/h. Haringvliet*) ende die gudtseke (?) voirsz. begindt uutlopende van Seysensgat drieboomen raeyende uptie noorderste vlettinge vanden Bommel, *ald.* 61*v* (*a.* 1459. (So) is by ons arbiters . . . geset . . . een pale rayende upten toren vanden corendijck, 108*v*. Dair is noch gesteken een pale oick rayende upten toren vanden corendijck ende opte pale opte grafte vander werve vanden Bommel . . . ende soo op malcander driebomende, *ald.* Item so hebben wy, keersluyden, noch een pael ghesteken oostwaerts van der sluys, tnegentich roeden . . . an den barm van den dijcke van Battenoort, ghemeten buten neffens der zetsode, ende van der pale voirseit rayende ende driebomende opten torn van Dircxlant, *akte v.* 20 *Oct.* 1463, bl. 62*v* (*archief te Brielle*). Dat men die zijl, leggende tusschen C.'s ende H.'s huysen ende erven . . . opdelven ende maken sal . . . een halve voet dieper, . . . streckende ende rayende nae die palen ende sceydinge die den tymmerluyden by horen eede dair gesteken hebben, *R. v. Schiedam* 161, 2 (*a.* 1494). — Vgl. het in de 17de eeuw voorkomende *raeyinge*, „afperking, grens, scheilinie" (*Wdb. op* Hooft).

RAEYEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *rayer*, eene afleiding van *raye* (*raie*), „streep" (lat. *riga*). *Doorstreepen*, *royeeren*. Kil. raeyeren, *vetus* j. royeren, extirpare, delere.

Aanm. — Kil. geeft nog een ander ww. raeyeren op in de bet. *remmen*, *stremmen*, hd. *hemmen* („sufflaminare, gall. *enrayer*"; ook „raeyeringhe, sufflamen, gall. *enrayoir*", fra. *enrayure*, „remketting, remschoen"). Het woord drukt hetzelfde uit als ndl. „een spaak in het wiel steken".

RAEYMAKER (ray-). Zie rademaker en vgl. Kil. raeymaecker j. radmaecker.

RAEYWISE (-wijs), bijw. *Met een stralenkrans*, *op de wijze van een lichtuitstralend lichaam.* || Want hy (*God*) de zonne raeywijs gheschepen heeft ende de maan met hoornen (*lat. ald.* „ille dedit phebo radios, dedit et cornua lune"), *Boëth.* 129*c* (*vgl. ald.* dat de zonne raeyen heeft, bewijst dat zou doorspronc van aller claerheit is").

RAEC. Zie rac en rake.

RAECHEIT. Zie racheit.

RAECS, **RAECSE**. Zie raex.

RAECSEL. Zie raexel.

RAECSEMEN. Zie raexemen.

RAECSTALE, znw. vr. Van rake, *lark* (z. ald.) en stale, *steel.* || Ghecocht jeghen J. den scacht makere . . . pecstalen, haexstale(n) . . ., sprieten . . .; item xxiiii raekstalen, coste tstic i gro., al delivereirt . . . M., meester van den ghedelve, *Invent. v. Br.* 3, 20.

RAEM (rame), znw. m.; ook rame, znw. vr. Mhd. *ram*, *rame*, st. vr.; *rame*, *reme*, zw. m. en vr. (Lexer 2, 335); mnd. *rame*, *ramen*, m.; ohd. *rame*; hd. *rahmen*, m.; ndl. *raam*, o. Zie verder de Wdbb. over den mogelijken oorsprong.

1) *Houten voorwerp waarmede men iets omvat*, *omlijsting*, *raam.* Kil. raem, margines tabulae; fulcrum quadratum tabulae; raem, compages; raem vande venster, jugamenta fenestrae, fulcrum quadratum fenestrae. Plant. eenen raem, *un chassis*, fulcrum fenestrae quadratum, fenestra papyracea, tympanum; raemken, *petit chassis.* Het ndl. *raam*, eig. het *vensterkozijn* (vgl. raemte) heeft de bet. „kozijn met de daarin vervatte glasruiten" aangenomen, en komt soms ook voor in den zin van „het omlijste, de vensterruiten" alleen. || Maeket (*het perkament*) nat ende recket ende lijmet op die raeme (*mv.*) van die venster, *Receptenb.*[1] 8.

2) *Raam*, *een houten voorwerp waarop iets gespannen wordt. Voc. Cop.* een rame, extentorium (ook *Harl. Gloss.*). *Teuth.* rame, dair men wat op spennet, extensorium. — In het bijzonder in de lakenbereiding. *Het raam of houten gestel waarop de nieuw gevolde lakens worden gehangen en gespannen om te drogen*, *spanraam*, *droograam*, *lakenraam* (Karmarsch-Kuyper, *Technol.* 2, 457). Kil. raem, tendendi, explicandi et concludendi instrumentum (*bet.* 1), compages palorum, pali s. vanni in quibus pannos distendit fullo, *vulgo* extentorium. Dergelijke ramen werden opgesteld in de open lucht (ook in droogzalen, Kuyper t. a. p.), en de daarvoor noodige terreinen waren voor een grooter of kleiner deel eigendom eener stad, die de inkomsten van de daar geplaatste ramen verpachtte. Zie *Rek. v. Rott.* 13: „ontfaen van den renten upte ramen, verschenen van den twe jaren lestleden" (*a.* 1426) en vgl. de nog heden te Leiden bekende benaming: „Raamland". Allerlei plaatsnamen herinneren nog aan zulke, daar vroeger gestaan hebbende, ramen; vgl. b. v. de *Raamgracht* en de voormalige *Raampoort* te Amsterdam. Zie het uitvoerig art. over rame van Gailliard in *Invent. v. Brugge*, Gloss. 299—301. || Een landmetere van metene die ramen ter ezelporte, *Invent. v. Br. Intr.* 445 (*a.* 1305). Pro terra empta ab ipso ubi *rame* site sunt, *ald.* 350 (*a.* 1285). Pro lignis ad sepes et ad carpentarios juxta *ramen*, *ald.* Katerine de *Ramen* . . . pro restitutione domus sue amote occasione *ramen*, *ald.* Van lakenen, van sneden, van ghetauwen, van perssen, van ramen, van verweriën, *ald.* 2, 142. Dat daer in elke prochie een ghetauwe, eenen cam ende eenen rame blive staende omme daer up ende daer in ende daer mede te ghereedene van haerlieder zelves wulle laken, 4, 300. De stede ontfangt jaerlicx van den ramen omtrent 6 lb. *Inform.* 461 (*te Rotterdam*). Men sel ghien laken nemen van den raem, eer dat si van den wardeyns besien ende wardeert sijn, ende eer dat men strijcghelt, seghelghelt ende anders onghelt betaelt heeft onder den raem, *Leid. Keurb.* 130, 9. So en selmen ghien lode anslaen dan in der paertsen (*zie* perche) ende an den raem, *ald.* 10 (*a.* 1396). Wat laken hoir volle lancte hebben upten raem, 74, 27. Ist dat si niet lanc ghenoeg (*l.* ghenoech?) en sijn upten raem, so en selmen die laken niet vonden (*l.* vouden), *ald.* Wat laken men binnen Leyden maect, die men 14 vierendel set upten raem, 74, 28; ook 75, 29; 30. Upten raem staen 75, 31. An de ramen stellen, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 300. An de ramen staen, *ald.* An de ramen slaen, *ald.* („wat manne die een laken an de ramen heeft, dat hem die ramen (*l.* rame?) bliven moet alse langghe alse hy ghereet heeft an te slane"). Voort so moeten alrande lakenne hare ghetughe doen binnen v daghen an de ramen, van langden ende van breeden . . ., ende ware dat zake dat zijs niet en vermochten binnen den v daghen an de ramen, so sonde mense sniden in drien sticken, *ald.* Voort so mach elc die lakenne maect ende recken mach (vgl. ramen; ook elders komt recken voor in dezen zin, en rec in den zin van raem; z. ald. Gloss. en vgl. o. a. het ald. aangehaalde reckebilc, d. i. „raamland") zine lakenne laten staen v daghe an de ramen omme hare ghetughe te doen, *ald.* Die grote raem, die cleine raem (rame); *zie over de vermoedelijke beteekenis dezer uitdrukkingen ald.* Gloss. 300 *vlg.* Wie sijn laken stopte of dede stoppen after dien dattet waerdiert waer inder paertsen of anden raem, die verboorde enz., *Keurb. v. Haarl.* 89. Is dat dat laken qualic ghewiet anden raem comt, so datmen hem sinen seghel daerom onthout, so verboort enz., *ald.*; zoo nog eens *ald.* (zie bij ramen). Ses raemen metten erven dier toebehooren, staende ende ligghende over Schelde, neven J.'s dochters ramen, Diericx, *Mém.* 2, 428 (*a.* 1365). Eene rente be-

set up al het recht dat hy heeft an eene plaetse van erven met al den cathalen ende ramen dier up staen, gheleghen over Schelde . . ., welcke plaetse men (h)eet „de ramen", *ald.* (*a.* 1372). De erve ten crommen esche, daer de ramen alsnu up staen, *ald.* (*a.* 1386). Dat sy hebben vercocht L. seven raemen metter erven daer toebehoorende, *ald.* (*a.* 1362). Enen raem mit hooren erve (*het aan de vrouw toebehoorende erf*) . . .; noch enen raem mit hooren erve, *R. v. Leiden* 232. Sulke gelden ende goeden als C. (*de vrouw*) jaerlicx ontfanget van hooren ramen, landen, huysen enz., *ald.* Dat sy selve . . . sel mogen . . . die ramen, huysinge ende landen . . . verhuyren, *ald.*; ook 233; *Rek. v. Rott.* 37; 56; 66; 68; *enz.* — Eet van den ramen, *eed van de opzichters over de ramen of keurmeesters van het laken.* Ook het college dat met het opzicht er over belast is kan aldus worden genoemd. Vgl. EET, 3) en RAEMVINDER. || Omme dat dickent clachte commen es voor scepenen van den mesusen van den eede van den ramen, so sal men twee waerfven sjaers met twee scepenen opten eed van den ramen waerheden horen, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 299. — Op de menigvuldige daarbij opgelegde boeten wijst eene plaats in *Rek. v. Gent.* 1, 255: „van G., S., J. ende W., gadereren van den zoenegelde vanden ramen, binnen 7 daghen dat de ramen buten pachte stonden" (*zie nog twee plaatsen beneden, waarin van* „verpachting der ramen" *wordt melding gemaakt*). — Bij overdracht. || Daer (*door den zondeval*) wert gherect ons der doot rame beide ter sielen ende ten lichame (*daar werd voor ons de dood bewerkt, daarvan was voor ons de dood het gevolg*), *Rincl.* 1308. — Het terrein of stadsgedeelte, waar deze ramen stonden, werd zelf met den naam „rame" en „ramen" (mv.) aangeduid. Vgl. boven Diericx, *Mém.* 2, 428. || Van II roosen daer men de brughsche lakenen mede teekent in de ramen, *Invent. v. Br. Intr.* 185. Tusschen der rame ende der vridachmarct, *ald noot* (*a.* 1466). Item ontfingsy (*de ontvangers*) van W. ende S., pachters van den niewen huusgelde in de ramen van haren pacht van den jare 143 lb, *Rek. v. Gent* 1, 7 (*a.* 1336). Van W., gaderere van den niewen huusgelde in de ramen, van 11 daghen dat thuusgelt van den ramen buten pachte stont, 371 (*a.* 1339); zoo nog eens *ald.* Als die wardeyns ommegaen sellen, so sellen si een scelle luden, ende wair yement die dan binnen den raem bleve, die verbuerde 18 sc., *Leid. Keurb.* 130, 9 (*a.* 1396). Van Janne uten Ramen, 370 (*vgl. boven* „Katerinae de *Ramen*"). Zie verder *Invent. v. Brugge*, Gloss. 299, waar verschillende hedendaagsche benamingen van plaatsen aldaar worden vermeld, die daaraan herinneren.

RAEM, znw. m. en vr. Mnd. *râm, rame*; mhd. *râm*, st. m.; *râm, râme*, st. vr.; ndl. *raam*; zie Weiland op raam, 1e Art., Van Dale op raam, 1e Art. Het woord heeft een anderen oorsprong dan het vorige; zie Franck op raam, 2de Art., en vgl. RAMEN, 2de Art. — 1) Eig. *het mikken of ramen of doelen op een bepaald voorwerp of punt.* Vgl. de Wdbb. van Lübben en Lexer, en o. a. mnd. „ick sta *to ramen* so eyn wilt". Vgl. ndl. „geen *raam* houden in het schieten"; „zijn *raam* te hoog of te laag nemen". Aan deze bet. herinnert *MLoop* IV, 2046: „den dieren leyde hi menighen raem; jachte ende weydenspeel hantierde hi dicke ende veel". De woorden kunnen óf beteekenen: „hij mikte of schoot vaak op dieren" (in dit geval zou „enen raem leggen" hetzelfde beteekenen als *„sinen raem nemen op enen") óf „hij legde den dieren veelvuldige lagen" (in dit, het waarschijnlijkste, geval behoort de plaats bij 3; z. ald.). Zie voor *ramen* als jachtterm Boekenoogen 809. || Soo quam der viant ende brack eynen balck ane dat monster . . .; daer nae („aldaer hi (*Serv.*) misse dede", *vs.* 1445) werp hi den tram (*di. i.* trâm, „dikke balk"); Servacius (*l.* na Servacius? *of* Servacius *op te vatten als datief*?) deder eynen ram (*d. i.* râm), doch en raeckte hij sijns niet, *Serv.* I, 1447. — Daaruit ontwikkelen zich twee verschillende opvattingen.

2) *Het ramen naar iets, het maken van eene gissing* (vgl. *raming* of begrooting van onkosten en dgl.). — Op rame, *naar gissing, zonder voorafgaande juiste berekening, op goed geluk. Teuth.* onbedacht, . . . onbesonnen, op rayme, op rake, op aventure, improvidenter, inopinanter, fortunate.

3) *Het beramen, overleggen, vooruit gereedmaken van iets.* Vgl. de 17de-eeuwsche uitdr. *raem nemen*, overleggen, bij zich zelven nagaan, hoogte nemen (Hooft, *Ged.*[2] 1, 36, 46) en ndl. „zijn *raam* niet goed nemen", b. v. bij een sprong; Gallée 35*b*: *raam*, sprong; Molema 350: „de hond neemt den *raam*, d. i. een sprong, om den haas te grijpen". — Ook *het bepalen of nader bepalen of aanduiden van iemand of iets.* || Wil een rechter eenen poirter belasten ende toespreken mit kennesse, hi is sculdich die kennesse openbairlic tsaterdaechsban te daghen ende die te nomen by hairre kerstenname ende in sulker forme ende raem (*hoedanigheid*?) van kenness als hy mede winnen wil, dats te segghen als scepen, als ghezworen, als poirter enz., Matthijsz. 136. Nyemant en sal kennen als scepen, al wair hy scepen, noch als zamewerker etc., off als lijfcoopman, van enighe voirwairden, hy en sy aldair ter kennesse van beyden partyen in dier raem van kennesse (*in eene bepaalde hoedanigheid*?) gheropen ende begheert worden, 145 (*het hs. heeft* naem, *dat wellicht niet behoeft veranderd te worden*). — Ook *een listig beraamd plan, eene list.* || Menighen list ende menighen raem wort gheraemt an beyden sijden, *MLoop* II, 3936. Dicke . . . visierde (sij) menich gheraem (*var.* menighen raem), hoe sy heymelic bij him quaem, I, 2260. — Misschien behoort hiertoe ook de bij 1) genoemde plaats uit *MLoop*, in de bet. „hinderlaag".

RAEMAKER (-MAECKER). Zie RADEMAKER.

RAEMBEWAERRE, *-BEWAERER (-BEWAERDER), znw. m. *Opzichter over de droog- of spanramen.* Vgl. RAEM, 1e Art., 2). || Wes velle of wolle men aldus binnen Leyden brenct dat selmen den raembewaeres te kennen geven, ende die sellent die wairdeyns voirt anbrengen, *Leid. Keurb.* 536, 51 (*ald. ook* raemwachter *genoemd*; *z. ald.*). K., raembewaerder van der stede, seyt datter zijn omtrent 43 . . . getouwen, *Inform.* 85 (*vgl. ald.* ende weet dat alsoo die waect; *en zie* RAEMWACHTER en RAEMWAKER).

RAEMCIJNS (-CENS), znw. m. *Huur van een raam*; vgl. RAEM, 1e Art., 2). || Dat elc mensche panden mach ende houden bi sinen eede up andren, van tween jaren tachter, van huushueren, ende van moolnecense ende van raemcense, *Cout. v. Brugge*, 1, 313 (*a.* 1304).

RAEMDAM, znw. m. *Een dam waarop droogramen of spanramen staan.* Vgl. de benaming „Raamgracht" te Amsterdam. || Veertien schelen par. tjaers gaende uut 14 raemdammen ligghende buten posterne, Diericx, *Mém.* 2, 651 (*a.* 1376; *vgl. ald.*: „de raemen die hi hadde staende buuten posterner poorten omme . . . haerlieden lakenen an te reckene", *en* „een huus by den raemen buuten sant poorten").

RAEMHERE (-HEER), znw. m. Hetzelfde als raemvinder; z. ald. || Eenech meester raemheer ofte cnape, *Auden. Meng.* 1, 351 (± *a.* 1330), *aangeh. in Invent. v. Brugge* Gloss. op raemvinder (*Ann. Em.* 25, XXIV wordt de bet. niet juist aangegeven door „étendeur", d. i. „een werkman die het laken aan het raam rekt").

RAEMHONT, znw. m. *Waakhond gehouden door hen die laken op ramen hebben hangen, waakhond in eene „raemstede".* || Hierinne en sullen niet begrepen zijn die (*doode*) calvers, die (*als voedsel*) in den raem ontfangen werden tot behoef van den raemhonden

ofte die jachhonden houdende zijn, *Leid. Keurb.* 365, 21.

RAEMPTE. Zie RAEMTE.

RAEMSCEDE, znw. vr. Mnd. *ramschede* (*râmschede*). Timmermansterm. Het eerste deel zal wel raem zijn in de beteekenis „raam, omlijsting" (zie RAEM, 1e Art., 1), maar -scede is in de samenstelling niet duidelijk. Bij Lübben en Walther wordt het woord vragenderwijs verklaard als, „een hout in dikte tusschen een balk en eene lat instaande". Ook Gailliard in *Invent. v. Brugge* Gloss. weet het woord niet te verklaren. Misschien heeft *scede* eene soortgelijke bet. als wvla. *schee*, nl. „plat of vierkantte dwarshout, dienende om grootere stukken aan elkander te verbinden" (De Bo 978). ‖ An mijns heren tsgraven kokenne te verlesenne ende te stoppene . . ., van I stile . . ·, van 2 raemsceeden ende van I rijhoute, stich (*het stuk*) 7 d. ster, *Rek. v. Zeel.* 2, 276 (*a.* 1342). Van II raeuwe barderen, zesse copple bladen, twee raemsceeden, V sparren . . . omme daer of te makene een exemplare (*model*) van eere watermuelne, die men gheerne hadde ghedaen maken te Brucghe, *Invent. v. Brugge* 5, 310. L raemsceden, 3, 337 (*met scipplanken, planken en verschillende soorten van barde gebezigd aan eene nieuwe sluis, a.* 1365).

RAEMSCEERRE (-SCERER, -SCEERDER), znw. m. Hetzelfde als droochsceerre, dus *doekscheerder, lakenbereider.* Zij worden aldus genoemd, omdat zij bij hunne bewerking het laken op een raam spanden. Zie Gailliard in *Invent. v. Brugge*, Gloss. 297, alwaar uit eene brugsche ordonnantie van 1548 wordt aangehaald: „de lakens ghevult (*gevold*) zijnde, zal men die beweghen ten huuse van den raemscheerder; . . . voort zo zal den raemscheerdere . . . de lakenen ande rame stellen op de zelve ende ghelijcke mate, laugde ende breede also zy stellen den lakenen van der Inghelsche wulle ghemaect; . . . zo wanneer de lakenen zullen worden ghebrocht van den rame, zal de raemscheerdere die wel ende behoorlick strijcken ende properlick couteelen(?) . . .; de lakenen aldus haer unterste vonnesse ontfaen hebbende, zal de raemscheerdere ghehouden zijn die op te reedene ende vouden". ‖ Dat onder den deken vanden scheerers te Brugghe zijn scepscheerers (*van sceppen; zie Invent. v. Brugge* Gloss. 344 op scepsceerers) ende raemscheerers, *ZVl. Bijdr.* 6, 168 (*a.* 1441). Zoo ook *Invent v. Brugge* 5, 237. Zie nog *ald.* gloss. en *Ann. Em.* 5, 136.

RAEMSPROKICH (RAYMSPROECKICH), bnw. *Teuth.* geeft een woord van dezen vorm op met de bet. *schrander* („sollers"; daarnaast brysproeckich, draulus, deficit (*l.* qui deficit) in R, *die de letter r niet zeggen kan*), blesus, balbus; vgl. Duc. op traulus, „qui deficit in proferendo j elementum„ en *Ndl. Wdb.* op brijen en brouwen, 2de Art. Raymsproeckich zal dus met hetzelfde *sproeckich* samengesteld zijn, en beteekenen: „geraect in sire tale", *goed zijn woord kunnende doen, niet om zijn woorden verlegen.* Er zijn punten van overeenkomst tusschen *raken* en *ramen* (in de bet. *mikken*); juist in *Teuth.* komen zij als zinverwanten voor (drepen, raken, treffen, passen, ramen, rueren, tangere, contingere, metas contingere). Het woord zal dus willen zeggen: „die sine sproecke raymt (*goed weet te kiezen*; *sollers* kan ook worden genomen in de bet. *gevat.*

RAEMSTAKE (RAYM-, -STAECKE), znw. vr. *Het gestel van latten, het latwerk of traliewerk waarlangs een wijnstok geleid wordt.* ‖ Wijnstocks staecke dair he an gebunden is *s.* raymstaecke, *extensorium, aculeus, paxillus, Teuth*[2] 309*b.* Vgl. ald. opgeraemte: „gerempt, schranck, traly, gerre, cancellus".

RAEMSTEDE, znw. vr. *Eene plaats of een terrein waar droogramen of spanramen staan*; ook hetzelfde als raem (vgl. *haardstede* en *haard*). Zie RAEM, 1e Art., 2) en vgl Waasch (*Idiot.* 542) *raamplaats.* ‖ Van der stad tijnse . . .; van eynre raemstede bi den oelden Tuneman 1 lb, *Rek. d. Cam.* 3[1], 84 (*a.* 1362); ook 85; 360; 362 (van VI boghen tot eynre raemsteden); 415; 3[2], 108 *tweemaal.* Van 140 raemsteden, dat tstuck 6 st. tsjaers, *Inform.* 325.

RAEMTE (RAEMPTE, ook REEMTE, REEMPTE, REEMPT), znw. o. (en m.?). Fri. *ramt* (*Fri. Wdb.* 3, 5); ndl. verouderd *raamt* (bij Halma naast *raam*, fr. *chassis*). Van raem; z. ald. en vgl. GERAEMTE (ook *Teuth.* op geraemte, waar verschillende beteekenissen en vormen van het woord worden vermeld, die aldaar ontbreken).

1) Hetzelfde als raem, 1). *Houten omlijsting, raamkozijn*, ook *deurkozijn.* „ Die glaesveynsteren mit hueren raempten, *uit een Utr. hs. aangeh. bij* S. Muller *in Schetsen uit de middeleeuwen, bl.* 180 (*vgl. ald.* 314 glasraempt, *waar het woord reeds staat in de bet. van ndl.* „venster"). *Men stelt in een huis* een raempte mijt een door (*om door te gaan*), *Charter v. d. Dom v. Utr. a.* 1529.

2) Hetzelfde als raem, 2). *Spanraam of droograam*, bij de lakenbereiding. ‖ Item sullen alle voirlakene, . . . die gheverwet sijn, op die raempten gebroicht worden om aldaer ghewerdeert te werden, *Gild. v. Utr.* 2, 11, 5 (*a.* 1474). Scepene . . . hebben belieft G . . ., dat hy by Jerusalem langes die muren opt zingel vier raempte zetten sel moigen, die lakene te reckene ende te bereydene, 210, 15 (*a.* 1465). Want N. een laken opten raemten gehat heeft, dair het cleijn zegel aen gedaen wort, 212, 21 (*a.* 1474); zoo nog eens *ald.* — Ook in den zin van *werkraam, een raam waarop een handwerk gespannen wordt dat men bezig is te bewerken*; vgl. ndl. „borduurraam". ‖ Eenen rock oft een cleet, . . . niet van stucken te samen genaeyt, maer gheheel up een raemte gemaect oft ghebreyt, *Boec v. d. L. J.* 281*c.*

3) Hetzelfde als geraemte; z. ald. *Houten stellage*, ook *rouwstellage, katafalc.* Zie een voorbeeld (*Rek. d. Gr.* 3. 190) bij GERAEMTE.

4) Hetzelfde als geraemte (in *Teuth.*). *Staketsel, het eene of andere latwerk of paalwerk dat tot afschutting dient*, ook als waterkeering. Vgl. *Teuth.* „yseren geremptze of gewrechte umb die altaren off vor den choren (*koorhek*), *gerre*; gerempt, schranck, traly, *gerre, cancelli*; gerempt vur en richtstede, *caula.* Niet overal blijkt evenwel de beteekenis duidelijk op de volgende plaatsen. ‖ W. ende H. tor tijmmeringhen an dat reempte bi Pasmaet, *Rek. d. Cam.* 3[2], 474 (*a.* 1372). (Si) bezaghen den graven die men greven solde bi den rempte, 36. A. ende G. die twe pale van der stad achter up den weerd vuerden die sie zatten an dat reempte, ende ander pale richten, 83 *vlg.* Van eynen ghate te stoppen an dat reempte bi Stakelretoorn, 3[1], 396 (*a.* 1364). B. ende H. die eyn deel pale die van den reempte ghebroken weren uyt den water trecten, 547. Sommighen luden die hem hulpen eyn deel pale tuven (*ophalen*), die in den groten water ontdreven weren van den rempte up den Holtmarcte bi den middelsten zile, 4, 71. Dat sie in den groten water (*overstrooming*) dat reempte ghetueft hadden, dat van der stad weyde ontdryven woelde, 225. C. ende R. die den dijc ghemeten hadden up den Toghe van den reempte an dat tyghelhues, 5, 140 (*a.* 1378). — In *Teuth.* vindt men in dezen zin ook den vorm reempts (bij schranck wordt hierheen verwezen; vgl. *geremptse*, ald. bij gerechtstede). — Bij Bredero wordt *raem* gebruikt in den zin van ndl. *geraamte, lijk* (*Wdb. op Bredero* 296); in denzelfden zin fri. *ramt* (*Fri. Wdb.* 3, 5).

RAEMVELT, znw. o. Hetzelfde als raemstede; z. ald. en vgl. de nog heden te Leiden bekende benaming *Raamland.* ‖ Soo en moet men geen laken bleken int Raemvelt, noch geen varcken of beesten dairin te comen, . . . uutgeseit diegene die den eygendom vant huys, staende in den Raem toebehoirt, die

mogen wel hairs selfs cleder bleken, *R. v. Schiedam* 205, 10.

RAEMVINDER, znw. m. *De ambtenaar of gezworene belast met het toezicht op de lakenbereiding en de naleving der daarop vastgestelde verordeningen.* || Wat scaede een drapenijere quame bij den verwer, dat sel hij hem beteren bij den raemvinders, *R. v. Schiedam* 205, 9, 6 (*ald. ook* bij den vinders voirscr.). Soo sullen van allen poynten vorscr. optie ordinancie van der kuere vau der draperije voirnoemt altijt geset ende geordineert wesen van den gerechte 4 of vijff guede eerbair manne, uut deser stede poirters wesende, diewelke wesen sullen gezworen raemvinders, 205, 11, 1. Soo sullen dese raemvinders ten minsten alle weke eens ommegaen ende bezoecken scarpelic, . . . of ijement brueckich zij in enige poynte . . . die der draperije dienen, *ald.* 2; ook 206, 11, 3; 206, 12, 1; 194, 4; *enz.* Te graveerne de prenten toebehorende den raemvinders die lakenen mede te dorslane, *Invent. v. Br. Intr.* 184. Van eenen loy-ysere te snidene ten raemvinders bouf, 3, 309. Een bruun bruxsch lakene ter raemvinders cnapen bouf, 3, 195. — Andere benamingen voor den raemvinder, nl. „raemhere" (z. ald.) en waarsc hijnlijk ook „maenre van den ramen" (t. s. p. 3, 309), en voor het college der „raemvinders" (nl. „eedt van der draperie"), alsmede de samenstelling hiervan (naar Damhouder) worden vermeld in *Invent. v. Br.* Gloss. 298 op raemvinder.

RAEMWACHTER, znw. m. Hetz. als raembewaerre; z. ald. *Opzichter over de lakenbereiding*, die in Vlaanderen „raemvinder" wordt genoemd; z. ald. || Item zoo en sal meester noch knaep zijn loon verbueren inden raem ten zy dat zy daer eerst op gehaelt zijn, of dat hemlieden die wete gedaen wordt tot horen huyse om te comen besien wat oirdel op dat laken vanden wairdeyns gescreven is; ende wairt dat saicke dat sy daer nyet en quamen, zoo sullen dan die trapenyerders hoir lakenen mogen ofnemen byden gezworen raemwachter ende dat loon corten, *Keurb. v. Haarl.* 140. Vgl. RAEMWAKER.

RAEMWACHTERIE (-IJE), znw. vr. *Huur van de stedelijke droogramen.* Vgl. RAEM, 1e Art., 2). De eigenlijke beteekenis is *het ambt van den gezworen opzichter over de lakenbereiding* (vgl. RAEMBEWAERRE -VINDER en het vorig en volgend Art.): deze waren waarschijnlijk belast met het innen der pachtpenningen, verschuldigd voor huur der stadsramen. || Die raemwachterijen (hebben gegouden te Leyden) in 4 jaeren 1292 lb, *Inform.* 237.

RAEMWAKER, znw. m. Hetzelfde als raemwachter; z. ald. || Dat men . . . ghiene liene of ampte vergeven en sal, dat sijn ghiestlike of wairlike, vicariën, praven, in den Hilligen geest wakers, raemwaker, costeriën of dergelijc, men en sal die gemene raet dairop verbaeden (*oproepen*) laten, *Stadr. v. Kampen* 54.

RAEN (*Gild. v. Utr.* 2, 179). Zie RANE.

RAEP. Zie RAPE.

AANM. — Niet duidelijk is het woord *Rek. Bissc. v. Utr.* 384 (*a.* 1377) „van vleysch cupen ende banden aen die groote cupe VIII raep ende aen die ander cupen XI raep, costen te samen 1 sch. IIII pl.". Misschien is het mv. van een muntstuk bedoeld; vgl. mhd. *rappe* (Grimm 8, 116), doch deze benaming is slechts uit Zuid-Duitschland en eerst uit 1435 opgeteekend.

RAE-PAEL. Zie RA-PAAL.

RAEPBROOT, znw. o. *Raapkoek.* Kil. raepbrood, panis s. libum ex rapi presso semine. Vgl. RAEPCOEKE. || Met dien selven soo loyde die coe . . .; nu loeyt, seit si, ghi mocht wel loyen, wine hebben voeder no raepbroot, *Belg. Mus.* 10, 53, 53.

RAEPGROEVE (GROVE), znw. vr. *Eene kuil waarin knollen of rapen bewaard worden. Voc. Cop.* raepgrove, raepgroeve, rapularium.

RAEPHOF (-HOFF), znw. m. *Knollentuin, knollenland.* || Den raephoff, moeshoff ind den hoppenwalt, dair appele ind perboomen op staen, *Geld. Maandw.* 1, 104. Vgl. Kil. raepbucht *Fland.* j. raepland, rapina; raepland, rapina, napina. Plant. raeplandt, rapenvelt, rofvelt (vgl. ald. „rape, rove oft knol", hd. *rübe*), *une navettiere*, rapina, napina.

RAEPKIJN (RAP-, -KEN), znw. o. Verklw. van rape; z. ald. *Voc. Cop.* een rapken, rapula. Plant. raepken, rofken oft knolleken, *petit navet*, rapulum. — Het woord kan moeilijk deze beteekenis hebben, *Hs. Serr.* 14, bl. 84: „Jeghen dat roode merisoen (*ls.* menisoen) soo seldi nemen raepkine van blaederen ghelijc der petercellen, ende overghietense met soeter melc", *en ald.*: „waert dat ghi voent enen mensche die de pocken waren inghesleghen, soo seldi nemen die self (*l.* selve?) voorscr. raepkine".

RAEPCOEKE (-COEC), znw. m. *Raapkoek.* Vgl. RAEPBROOT. Plant. raepkoeck oft rofkoeck, *pain de la semence de navette*, panus rapinus, libum rapinum. || Van raepkoecken ende twee tonnen seepen XX gln„ *Geld. Maandw.* 1, 287. Item en sal nyement loockaywijn (*ajuin*), raepkoeken oft ander koeken noch twijn vercoopen, hy en zy int voirscr. ambacht, *R. v. Breda* 134, 7 (*a.* 1447).

RAEPROEDE, znw. vr. Benaming eener lengtemaat, nl. *zestien voet.* De oorsprong der benaming is niet bekend. Kil. raeproede, *Holl. Leod.* j. XVI voet. || Eyn gemeyn wagenwech (sal wijt sijn) eyn raeproede XVI voeten, eynen voetpaet IIII voeten, *Publ. Limb.* 19, 399. Op eyn raeproede naer tersyden te Wilre waert, 396; ook 422. Dat hem het sweert voer uyter vuyst meer dan eene raeproede verre, *Grimb.* II, 3033 *var.* Zoo ook *Limb. Wijsd.* 81 *tweemaal.*

RAEPSAET, znw. o. *Raapzaad.* Plant. raepsaet oft rofsaet, *de la navette*, napum. Ook als geslachtsnaam bekend (Winkler 411). || Van alrehande vetter ware, boter, caes, smout, smare, . . . raepsaet, koolsaet, mostaertzaet, . . . honich ende zeem, *Cod. Dipl. U.* 1, 1, 22 (*a.* 1366). Van tienden van raepzade, *Bouc v. d. Audiënc.* 332. Taerv, rogge, gerst, spelte, amer, boecweyt, raepsaet, boonen, arweeten, wicken ende haver, *O. R. v. Dordr.* 2, 184. Vander thiende vanden raepzaede inden groten waerdt, 2, 230, 7. Ses mudden rogge Bosch ende ½ mudden raepsaets, *Oork. v. Helmond* 226 (*d.* 1490). Van lijnzaet, caempsaet, mostaertzaet, raepsaet ofte andere goeden, *Ann. Em.* 17, 193. Want die persoon (*pastoor*) te (*tot*) noch toe gheen tiende gehadt en heeft van verkenen, van rapen, van raepsade, van hoy noch van sporiën, *Belg. Mus.* 2, 167 (*a.* 1421).

RAEPSMOUT (RAPE-, RAPEN-), znw. o. *Raapolie* (eig. „raapvet"). Kil. raepsmout, oleum rapacium, ex rapi semine expressum. Plant. raepsmout oft rofolie, *huile de navette*, oleum napinum. || So sal men daerop een luttel souts ende raepsmout legghen, *Scep v. W.* 28*d.* Een laetpanne vol raepsmout, *Lanfr. hs.* 36*a*; *ald. ook* rapesmout. Rapensmout, Jan Yp. 174.

RAER, bnw. Mnd. *râr*; ndl. *raar*; eng. *rare.* Van ofra. fra. *rare*, lat. *rārus. Zeldzaam*, ook *vreemd*, *zonderling.* Het woord is in de middeleeuwsche wdbb. niet opgeteekend, ook niet door Kil. en Plant. || Hets een raer doctoor ende ongeoeffent in der scolen, *Hs. IIde Part.* 217*c.*

RAES, bnw. Het woord komt driemalen voor als var. van ries in *hs. L.* van *Sp. Hist.*, *I Part.*; eenmaal als bnw. (*Sp.* I[1], 1, 7: „dies ware hi raes diet verre sochte, want hi lichte dolen mochte") en tweemaal als znw. (I[7], 66, 106: *raes*! laet staen dijn callen" *en* I[6], 35, 39: „alse een *raes* die verscubt (*varr.* verscupt, verscudt) sijn lijf"). Een bnw. van dezen vorm, behoorende bij rasen, bestaat niet in de andere germ. talen. Wel is een znw. raes bekend in de 16de eeuw in de beteekenissen *razernij*, *zotheid*, *dwaasheid* (Oudem. 5, 762, en van *zotte-*

klap in het tgw. zndl.) en *sterke stroom* (Kil. „aestuarium"; vgl. Franck op rasen). Men moet dus aannemen dat het woord gevormd is uit ries, dat wellicht niet overal meer begrepen werd, onder den invloed van rasen.

RAESACHTICH (RAS-), bnw. *Onzinnig, de sporen vertoonende van verstandsverbijstering.* Vgl. RASEN. ‖ Sijn (*meester Eckarts*) sotte raesachteghe leringhe, *Eckart* 58 *var.* (*t.* rasachtich).

RAESCRUUT, znw. o. Andere naam van het *bilzenkruid* of *hyoscyamus*". Vgl. over de schadelijke werking van het kruid op de hersenen Dodon. bl. 739*a*, en ald. 738*b* de benaming „dolkraut". *Teuth.* bilse, raiskruyt, jusquiamus. — Ook volksbenaming van eene plant met eene voor paarden schadelijke hersenwerking (Dodon. 606*a*). Eene soort van wolfsmelk (Dodon. 605*a*). *Teuth.* eynreley raiskruyt off fenijn, ipomanes.

RAESTE (*D. War.* 8, 74, 46). Zie RASTE.

RAET (RAEDT, RAED, RAIT, RAIDT; een enkele maal RADE, in de bet. „raadsman", nl. *Froissart* 2, 245: „J., die svorseits Heine Ackermans rade was"), znw. m. Mnd. mhd. ohd. *rât*; osa. *râd*; ags. *ræd*; hd. *rat*; ndl. *raad*. Van raden; z. ald. en vgl. GERADE en de Wdbb. van Franck en Kluge.

1) Van de beteekenis, die als de oudste geldt, *hulpmiddel, hetgeen men in een bepaald geval noodig heeft of gebruiken kan, datgene waarvan men zich kan bedienen*, zijn uit het Mnl. slechts enkele voorbeelden opgeteekend, doch zij blijkt duidelijk uit de samenstellingen onraet, „gebrek aan voldoende hulpmiddelen, een toestand waarin het aan het noodige, ook de noodige rust en veiligheid, ontbreekt; huusraet, „hetgeen men voor de inrichting van een huis noodig heeft", ook „huishouding, huisbestuur"; en voreraet, „het voorhanden zijn van hulpmiddelen, ook levensmiddelen, voor de toekomst". Vgl. ook verschillende opvattingen van beraden en gerade, d. i. „voorraad, benoodigdheden, uitrusting, *ook* lijfgoed"; hd. *gerät* (vgl. voor voorbeelden van gerade nog *Sassensp.* 2, 27, 37: „*gerade* dat is huisstaet of reescap in den huse"" en de var. *ald.* 2, 8, 12 beneden); mhd. *rât*, „für- und vorsorge, zurüstung, vorrat, nahrungsmittel". *Voc. Cop.* huysraet, supellex; huysraet, utensilia. Kil. raed, *vet. Holl.* j. veurraed, provisio, penus, conditio rei familiaris, adjumentum; te raede houden, conservare in usum (vgl. hd. *zu rate halten*, zuinig met iets zijn, fri. *to rie hâlde*); raedgheraed (*l. met Kil. auct.* raed, gheraed), *Sax. Sicamb.* j. huysraed, supellex, utensilia. Misschien behoort hiertoe ook de bet. *spaarpenningen, schat, vermogen* („*vetus* Thesaurus, facultates, divitiae repositae"), welke tot heden uit schrijvers niet is opgeteekend; waarschijnlijk is zij de oorspronkelijke beteekenis van *raet* in de 17de-eeuwsche uitdr. „te *rade* houden", d. i. *bewaren*; zie *Ned. Hist.* 369: „den buit te raade te houden en op hun gemak te nuttighen" (ook in de bet. *zorgen voor, op iets bedacht zijn* vindt men de uitdr. bij Hooft, *Uitlegk. Wdb.* 2, 203). ‖ Vanden bergen hebstu yser, coper, loot, gout, silver ende edelgesteenten ende te mael veel ander raet, *Gulden Troon* 3c. — Ook in de vertaling van den *Sassensp.* in het mv. in de vreemde schrijfwijze *rathe* (in één hs. vindt men de gewone en verwachte *rade*). ‖ Die dochter die in den huse is onbestaet, die en deelt sam niet hare moeder rathe (*lijfsbenoodigheden*) mitter dochter die gheradet is (*in een eigen boedel zit*), *Sassensp.* 1, 16, 11 (*var.* die neemt des moeders rade onbedeelt van den bestaeden dochter; 2, 8, 10: „die dochter die in den huse is onberaden (*ongehuwd, niet bezorgd, var.* onbestadet), die en deelt niet mitter dochter die wt beraden is hoorre moder *gherade*"). Die pape neemt ghelike deel der suster in der moeder rathe ende ghelike deel den broederen an eyghen ende an erve, *ald.* Si neemt jeghen hem ghelike deel in den erve als in den rathen, *ald.* Van des papen goede na sinen doden en neemt nieman en ghene rathe, want et is al erve dat onder hem versterft, 1, 16, 12. Iewelic wijf ervet tweer weghen: dat erve in den naesten maech, . . . hare rathe an hare naeste nichte, 1, 23, 28 (2, 27, 37: hoor gerade aen hoor naeste nichte).

2) Het naast bij deze opvatting staan de beteekenissen — *a*) *Goede toestand, goede orde.* Vgl. ndl. *onraad*, gezegd van een toestand, waarin iets niet „in orde" is. ‖ (Die coninc sende) sinen broeder te Vrancrike waert tot sijnre moeder . . ., dat si zijn lant sette te rade, aldaert onberaden was, *Sp.* IV[a], 40, 39 (*vgl.* BERADEN, 5, *d. i.* „verzorgen, van het noodige voorzien") — *b*) *Steun, bescherming, hulp.* Ook mhd. *rât*, „hilfe, abhilfe"; mnd. *rât*, „hülfe, abhülfe". Vgl. BERADEN, 7), d. i. „beschutten, beschermen" en 8, *b*), d. i. „helpen, bijstaan". ‖ Die hem op borghe verlaet, die heeft seker cranken raet, *Melib.* 2408. Ghi heren, . . . ghi sijt al mijn toeverlaet, mijn heimelike raet (*mijn vertrouwde hulp, of helpers*) ende mine joye, mijn ere . . . ende mijn socors, *Parth.* 7904. Bolchdi u, so haddic al verloren beide troost ende raet, ende daer mijn leven recht al an staet, *Rose* 2964. Ay god, . . . also waerlike . . . so moeti sijn miere zielen raet, dat soe come in u rike, *Ep. fragm.* 216, 162. Bi uwen rade moet hi ghenesen, ofte emmermeer in qualen wesen, *Parth.* 7616. Op enen avont heeft sijt ghepast bij des camerwaerders rade, dat sij . . . malcander vriendelic ondersprake, *MLoop* I, 1464. Hi (*God*) es mijn alremeeste raet, *Limb.* IX, 14. — Enes raet hebben, *iemand helpen of steunen, voor iemand zorgen.* ‖ Here, vergheeft mi mine mesdaet, ende hebt miere sielen raet (*red, behoud mijne ziel*), *Roel.* III, 229; IV, 313 (*Vad. Mus.* 2, 46; *vgl. de volgende beteekenis*). Ootmoedich God, . . . hebt heden mijns raet, so dattic niet en sterve noch in den campe en bederve, *Eleg.* 1298. — Enen raet doen, *iemand bijstaan of beschermen*; eig. „doen hetgeen voor iemand noodig is". ‖ Hem sal een salech dach bedaghen, doet hi der heilegher kerken raet, als die in ghetrouwen dienste staet, *Kerk. Cl.* 219 (*men kan* kerken *ook als gen. opvatten, doch de bet. blijft alsdan dezelfde*; *de in het Gloss. gegeven verklaring*, doen wat iemand aanraadt, gehoorzamen" *is de ware niet*).

3) *Behoud, redding, uitkomst.* ‖ Ghi sijt daer sijn goetdoen ane staet, beide leven end sterven, sijn raet (*zijn welzijn, zijn wel of wee*), sijn wille, sijn bederven, *Parth.* 7609. Ende of ic dan kersten worde, soudi u dan keren (*van gedachten veranderen*) ende nemen mi? twaren, here, . . . dan quame dach ende raet (*met dien dag zou er ook uitkomst komen, uitzicht op eene gelukkige toekomst*), *Limb.* VII, 1752 (vgl. ndl. *komt tijd, komt raad*; mnd. *kumpt dach und rât*). Dit es mijn troost, mijn toeverlaet; an heme leget al mijn raet, *Flor.* 3080. Doe jammerde hem om Melioore, daer algader lach an sinen raet, *Parth.* 1336 *hs.* — Enes (ook enen) es raet, *voor mij is er redding, behoud, uitkomst.* ‖ Dat heurs noch raed noch hope was, *Boeth.* 136*d*. In desen merct soe (*Cleopatra*) ende verstaet, dat haers sijn mach geen raet, *Sp.* I[a], 22, 33. Wildi noch liën van der verranesse, . . . so ware uwes raet, *Ren.* 800. Wildi noch in boeten staen, so mach uwes wesen raet, *Wal.* 4316. — Enes, enen werdet raet, *er zal behoud of redding voor iemand zijn, het zal goed met iemand afloopen.* ‖ Hi sal gheworpen werden in die uuterste donkerheit, ende sijns en wert nemmermeer raet, Ruusb. 2, 98. Est alst ghescreven staet, sone wert der sonden (*l.* sonders) nemmermeer raet, *Belg. Mus.* 6, 188, 101. Want die weldoet ende dies afstaet, sijns en wert ne geen raet (*voor hem zal geen genade zijn*), *Sp.* III[a], 41, 113. Die sijn eweliken verloren ende haers en wert nemmermeer raedt, *Tien Pl.* 633. Mensche, du salt eren met vierne ende met goeder daet den sondach . . ., so wert dijns wel ten jonxten

raet, 488; ook 272; 742. Sijt cuusch met al dijnre daet, soo wert wel dijnre zielen raedt, *Mnl. Ged.* 636, 29. (*Maria*,) enighe hopen daert al aen staet, sal des sondaren werden (*indien er zijn zal*) raet, *Vad. Mus.* 2, 404, 57. Volghet dese lere te tide na, soo wert iu raet, *Sp. d. Leken* 44*r*. Ic hebbe so vele mesdaen, cume wert mire siele raet, *Wal.* 3944. Roept ghenade up onser vrouwen, so mach uwer siele goet raet werden, *Wal.* 3934. Soecti Waleweine den verrader, soo moettijt hebben vele quader; om sinen wille . . . sone ward uwes levens geen raet (*zal er voor u geen levensbehoud zijn*), *Lanc.* II, 41231. Vgl. *Ren.* (uitg. Pfaff) 13436: „so mag uwer rat werden dann, zo hijmmel sollent ir kommen schone".

4) *Redmiddel, een middel om van iets bevrijd te worden of aan iets te ontgaan.* Vgl. mhd. mnd. *rât*, d. i. „abhilfe, befreiung" en ndl. „geen *raad* weten", d. i. „geen redmiddel of uitkomst zien". ‖ Nu en wetic mijns ghenen raet, ic moeter seker vore sterven, *Belg. Mus.* 3, 112, 158. Dan sal selke tribulacie wesen, . . . niemen en sal weten sijns raet, Velth. VIII, 9, 13. Neemt hise (*de vrouw*) weder, so heeft hi toren . . . ende blijft . . . een keytijf al sijn leven, hoe dat gaet, ende en weet sijns ghenen raet, *Teest.* 2759. Naaman . . . was molaets gheworden ende soo seer daer af besiect, dat hij sijns ooc gheenen raet en wiste, *Blome der doochden* 87. Als sij (*de pelikanen*) niet te asen en hebben ende selver ghenen raet en weet om provande te bejaghen, 10. In weet mijns varinc gheuen (*l.* ghenen) raet, *OVl. Lied. e. G.* 134, 8. Die coninc en wiste sijns selves raet; als. . . . W. daer nine quam, waent hi dat hi es verloren, *Lanc.* II, 40360. Haers selfs en wiste si (*Thisbe*) ghenen raet, *Bloeml.* 3, 2, 52. So dat hi der saken negheenen raet ne wiste (*er niets aan wist te doen of te veranderen*), maer voughde hem in dien staet, *Amand* II, 613. Ic en weet niet dan enen raet, daer moet ic op nemen goom, *Rein.* II, 5779. Does ander raet ne mochte gescien (*er niets anders op zat*) hine moeste iet van haer weten, seide soe (*de moeder*) . . . dat soe doot . . . ware, *Flor.* 1079. Na dien dats ander raet ne mach sijn, ic sal di helpen gewinnen al datti daer toe behoeven sal, 1421. Des en mochte ander raet sijn, *Serv.* II, 2167; I, 2674. Daer lach selc doe al naect, die sijns (*l.* sypaus?, *vertooning, drukte*; vgl. *Tijdschr.* 4, 201 en CIPAU) vele hadde gemaect daer vormaels: nu en haddijs andren raet, Velth. IV, 9, 31. — Wi aerme liede, wi moeten eten, hadden wijs raet, dat wi node aten (*dat wij niet eten zouden als wij een middel wisten om er aan te ontsnappen, als wij er buiten konden; dat wij alleen eten bij gebrek aan beter*, *Rein.* I, 566), (*Brand. H.* 1992: „uwer spisen hebben wi goeden raet, want het ons soo niet en staet, dat wire yet moghen ontfaen", *d. i.* „kunnen wij best missen" *is wel als een germanisme te beschouwen; vgl. bl.* 60 *ald. en mhd.* „sie habent unsir guoten rât, *können uns leicht entbehren*", *doch het moet erkend worden, dat de bet. van de plaats uit Rein. er dicht bij staat*: „indien wij er buiten konden *of* indien wij een middel wisten om er aan te ontsnappen"). (Hi) nam sijn swaert ende Lancelote sloech (*sloeg L.*), dat hijt qualike verdroech, hads gemogen wesen raet (*dat hij niet verdragen zou hebben als er maar een middel tegen geweest was*); hi dede ene dorperlike daet ende bejagede lettel ere, *Lanc.* III, 22553 (*de tweede en derde regel staan in het hs. verkeerdelijk in omgekeerde orde*). — Dezelfde beteekenis heeft de uitdr. (h e t) i s r a e t, verbonden met een 3den (of 2den) nv. der zaak. ‖ Alre oneersamicheit mach raet worden sonder loghen (*aan alle ondeugden is wel iets te doen, daartegen zijn wel middelen behalve tegen de leugen*), Matthijsz. 37 (zie het daar volgende verhaal, en o. a. deze woorden: „mar totten loghenair en vant hy gheenen raet"). Vgl. mnd.: „to allen snoden ampten wol is rat" (*abhülfe*). — Daarnaast heeft eene andere spreekwijze gestaan, die schijnbaar juist het tegenovergestelde zegt, nl. „der logen(tael) wert raet"; zie *MLoop* II, 1673: „een yghelic wacht(e) hem quader (*var.* zwacker) daet, der logentael wert ymmer raet". Hier zal de bet. zijn: „want de leugen, de laster, weet altijd wel een middel te vinden" (om haar, de zwakheid, ten kwade uit te leggen of om er zich uit te redden). Vgl. *Kantt. Bijb. v. deuxaes, Prov.* 37, 11: „hoet u voor der daet, der leughen wort wel raedt". Misschien is deze spreekwijze ontstaan door misverstand; men verwacht althans eerder „der logen wert nimmer raet". Vgl. *MLoop* II, 3056: „enen cleynen toorn wort ymmer raet", *d. i.* „tegen een niet al te hevige vlaag van toorn is wel iets te doen, daar is wel een middel tegen, die kan men wel doen bedaren". — Met eene bepaling met j e g e n. ‖ Maer hier jegen en was geen raet, want jegen Gode niet en staet (*is niets bestand*), *Sp.* I[a], 7, 21. Dat sine (*Gods*) kerke ghenen raet hier jeghen en vant no en sochte, hoemen dese sterfte verdriven mochte, *Wrake* III, 1909 (*vgl. vs.* 1931 *vlgg. beneden*). — Alsi . . . duchten dat si kint hebben ontfaen, soo soeken si raet daer teghen saen (*wenden zij een middel daar tegen aan*), hoe dat sijt wech moghen bringhen (*afdrijven*), *N. Doct.* 1798 (*vgl. bij* 5, *alwaar ook eene plaats met de uitdr.* „enen raet soeken", *een middel bedenken*).

5) Deze beteekenis breidt zich geleidelijk uit tot die van *middel om iets te bereiken, om tot iets te geraken*, ook *middel, maatregel* in het algemeen. ‖ Doen die coninc sach, . . . dat die paeus ende die clergie hier toe ghenen raet en sochten hoe si Gode ghesachten mochten, dedij den raet (*bewerkte hij*; zie bij 8) dat quamen alle sine wise lude te samen, *Wrake* III, 1931. Dat nemmer man en es soo wilde, een wijf diene met smekene hielde, sijns en soude wel werden raet (*men zou wel een middel weten om hem te temmen, men zou er wel mee klaar komen; eene vrouw die hem in zijn zwak wist te tasten zou wel raad met hem weten*), *Vad. Mus.* 2, 199, 135. Selken raet had hi daer op, dat si troken aen den hertoghe van B. ende baden hem enz., *Brab. Y.* V, 4804. Hine soect voortmeer gheenen raet, sine ziele te suverne van sijnre misdaet, *N. Doct.* 2340. Ic moet weten uwen staet, ende mach icker toe ghevinden raet, dien sal ic u werden laten te goede, *Bloeml.* 3, 10, 67. Ic sal scire wesen vroet, wie sculdech es van deser daet: ic weet daer op soo goeden raet, *Mor.* 1836. Dat ghi . . . wilt hulpen vinden enen raet, so dat ic blive in minen staet, *Esm.* 100 (*men kan de uitdr.* enen raet vinden *ook weergeven door* een plan beramen; *zie bij* 8). Enen andren raet hebbic vonden, *Ferg.* 4254. Ic selre toe soeken selken raet (*er het volgende middel voor te baat nemen, den volgenden maatregel tegen nemen*), dat ic mi cortelinge sel verslaen, en magic (*Blancefloer*) hem (*den emir*) anders niet ontgaen, *Bloeml.* 1, 172, 228. Doe vant hi (*Roelant*) enen anderen raet (*om den hoorn te breken, nadat hij zijn zwaard op een steen niet stuk had kunnen krijgen*) ende sette den horen te monde, ende blies . . ., so dat die horen spleet ontwee, *Sp.* IV[1], 26, 38 (*hij dacht een ander middel uit* of *hij bedacht een ander plan*). Doen droeghen si des overeen dat beter raet en waer gheen als dat men Gode aenriepe, *Wrake* III, 1939. Dat ghi nemmer so dom ne sijt, dat ghire raet toe soeket vóór tijt (*voor den tijd*), no lust (*list*), hoe ghi mi moghet scouwen, *Parth.* 1278 (*men kan het woord hier ook opvatten in de bet.* „list, vond, kunstgreep"; *zie bij* 6). Nadien dat nu ghescepen staet, wetic ooc wel sulken raet, dat ic . . . sal ju telivereren, *Bloeml.* 1, 111, 47. Haddics raet (*als ik een middel of kans zag, als ik maar kon*), ic hate u sere, mer nenic, inne weets wat doen, *Limb.* II, 394. Hier binnen . . . worden hare cledre quaet, dies si en hadden betren raet (*waarvoor zij geen beter middel*, d. i. *een middel van verbetering, wisten*;

waartegen zij niet wisten wat te doen), want si waren bloot van goede, VI, 1798. In conde mijn herte daer an niet ghebringhen, dat si name enegen heyden, . . . maer waerdi kersten, . . . ic souts hebben betren raet (*dan zou ik beter* (*wel*) *weten wat mij te doen stond*), want ghi sijt . . . scone ende rike, VII, 1742. — Der wonden weet ic wel raet, *Bloeml.* 3, 147, 126 (*ik weet wel middelen voor of tegen wonden, ik weet wel raad op wonden*). Coomt ende siet enen nyewen Job, die in also groter heffinghe des lichaems ende der siecten leghet, daer gheen raet toe en is, *Vaderl.* 79*a*. — Een ghedachte quaet dat es seker der sunden raet (*een middel of weg tot zonde?*), wantet doet quade werke aenschijn, *Tien Pl.* 1221.

6) *Een slim overlegd middel, kunstgreep, list, vond.* Zie eene plaats bij 5), waar het woord verbonden is met lust (*list*). ‖ (*De slang in het paradijs*) visiert hoe hi best can hem (*den menschen*) gedoen scennesse ende scade met sinen ghevenijnden rade, *Nat. Bl.* VI, 702. Et nes so wachtende man, dat hi (*de duivel*) ne iet vele rusten laet, want hine so nauwe bestaet, al const hi al der werelt raet, dat hi ontghinghe, God en daet, VII, 422. Nochtan vant hi raet daer af, *Rijmb.* 29375 (lat. *illi non deerat solertia*). List ende minlike rade (*minnelisten*), subtile vonden, *MLoop* II, 2601. Si peinsde herde wisen raet, *Belg. Mus.* 3, 112 140 (*opschrift*: wisen raet van vrouwen). Dwijf heeft ooc te meneghen stonden harde scalke rade vonden, *Bloeml.* 2, 166, 71. Soo vinden si enen anderen raet, 2, 195, 186; ook 3, 28, 1. Van harre ouden . . . consten si van minnen, dier si plagen, menigen raet ende vele treken, *Flor.* 815. Die beeste (die) niet en weet van den rade, gaet dan ligghen in die scade ende gaet slapen . . ., soo slaet hijt dan ende vaet, *Troyen* dl. 2, vs. 15989. So dattene omme dese dinc sijn vader metten rade vinc, ende dedende daer omme blenden, *Sp.* IV[1], 50, 18 (*men zou eig., indien deze verklaring juist is, eerder verwachten* met rade; *het* Lat. heeft slechts: „*ipse pater cepit et excecavit*"; *vgl. de volg. plaats*). Soo dattene . . . sijn vader met rade vinc, *Brab. Y.* II, 4990 (*varr.* metten rade). Die twee consten scalken raet, maer die derde en conste gheen quaet (*was argeloos*), *Lsp.* III, 3, 1048. Een sac vol raets ic ons wel gheve: die weet ic wel, hebwijs te doen, *Rein.* II, 5774. Ondoet nu uwen sac, daer al die raet in is, 5792. Menichfout was sijn ghedochte hoe hi vonde sulken raet, daer hi Bruun . . . te scherne mede mochte driven, I, 542.

7) *Manier van doen, handelwijze.* Deze beteekenis staat niet vast, doch zij kan zich ontwikkeld hebben uit de opvatting, vermeld onder 5), nl. „een middel om tot iets te geraken." Ook in het Ags. heeft *rǣd* eene soortgelijke beteekenis, nl. „method, mode, way" (Clarc Hall 246). ‖ Vlescheliјc leven, vlescheliјc raet, luxurie ende fier ghelaet, daers thovet af clergie, *Disp.* 290 (*de bet.* „toerusting, voorraad" *in het Gloss. en in Anz.* 8, 162 *op deze plaats aan het woord toegekend, is zeker de ware niet*). Men lese Tulpine, die van hem (*Karel*) dreef den raet vele van al den meesten (*die meer dan anderen zijne daden en handelingen heeft aan het licht gebracht of wereldkundig gemaakt, die zich in het bijzonder met hem heeft beziggehouden?* voor soortgelijke beteekenissen van driven zie boven dl. 2, 418) ende vele screef van sinen jeesten, *Bloeml.* 2, 81, 18. Doch doemeere (*doe men er*) toe desen raet: als ment in waermen water doet, so eist te siene ende te tasten goet, *Nat. Bl.* II, 1778 (*het woord zou hier ook de bet.* voorschrift *kunnen hebben*; *zie bij* 16, *c*). — Ook in de bet. *manier, wijze* in het algemeen. ‖ Dat ghelt, dattu met quade wonnes, verdoe in goeden rade, *Sp.* I[8], 4, 73. Die lucht die es bi den stene, groene mede scijnt ghemene, so dat no weder sonne no scade hem en deren in genen rade (= in genen sinne; *ook elders komt* raet *in beteekenis met* sin *overeen*; *zie bij* 23), *Nat. Bl.* XII, 1043. Na den ordele en selen die quade nemmermeer sien met genen rade (*op geenerlei wijze, in het geheel niet*) dat godlike licht, Velth. VIII, 32, 43.

8) *Plan, maatregel, onderneming*; ook meermalen collectief in de bet. *plannen*. Men kan zich deze opvatting denken zoowel als eene ontwikkeling der beteekenis „middel om tot een bepaald doel te geraken" (vgl. bij 5° enkele plaatsen, waar raet ook in den zin van *plan* kan worden genomen), als voortvloeiende uit de bet. „het met zich zelven te rade gaan, het plegen van overleg met zich zelven" (vgl. b. v. de uitdr. „raet nemen", de vertaling bij Plant. „deliberatio" beneden, en zie bij 13 en 14 en vgl. 22, *a*). Het lat. *consilium*, dat behalve deze beteekenis ook die heeft van „raad, raadgeving" (zie bij 15) en „besluit, de uitkomst van het met zich zelf te rade gaan" (zie bij 10) wijst eerder op de laatste ontwikkelingswijze. Plant. raedt oft aenslach (zie beneden, doch dit laatste woord heeft hier nog niet de ongunstige bijbeteekenis van heden; vgl. Plant. aenslach, *propos, intention, entreprinse*, propositum, coeptum; ook „compactum, condictum". en voor het gebruik in de 17de eeuw Hooft, *Ned. Hist.* 175 en *Ndl. Wdb.* op aanslag, 2, *b*), *conseil*, consilium, mens, deliberatio (dezelfde lat. woorden ter vertaling van *raed* bij Kil.). ‖ Tibeert sprac: hets beter raet, ende het dinct mi bet ghedaen, dat wi noch tavont te hove gaen, dan wi tote morghin beiden, *Rein.* I, 1094 (*men kan het woord hier ook wedergeven door* „besluit"; *vgl. bij* 10). Wi sullen kiesen den liefsten raet, die wi moghen vinden, *Flor.* 380. Wes doochtachtich in allen rade (*in al wat gij onderneemt*), *Heim.* 723. Mere (*l.* merren, *Tekstcr.* 83) in rade (*een niet overhaast plan, een wel doordacht plan maken*) can maken den wisen man, *Melib.* 1566. Laet hem genoegen . . . ghevoughe dinc, gemene saken, ende scuwe de hoghen raet (*grootsche plannen of ondernemingen*; *vgl.* „hooghe aanslagen" *Ned. Hist.* 175), *Sp.* I[e], 57, 15. Hanibal . . . trac . . . int lant van Principaet (*Campanie*) . . .; up Rome stont al sijn raet (*op Rome had hij het gemunt*) . . . ende quam III milen na der stede, I[a], 33, 2. Dit donct mi die beste raet van deser dinc (*het beste wat ik in de tegenwoordige omstandigheden doen kan, de beste manier om de zaak aan te pakken*). *Mor.* 2035. En wildi niet sijn bescouden van haren magen . . ., so moeti minen raet bestaen (*het door mij ontworpen plan volvoeren*, of misschien *mijn raad nakomen of opvolgen*), *Ren.* 505. Doe moesti enen raet vangen ane, dat hi enz., *Vl. Rijmk.* 6938 (*een maatregel nemen*, of ook *een middel te baat nemen*). Dat ghi naemt goeden raet (*een goed plan vormdet*), *Rijmb.* 32093. Dat si saten ende spraken van derre stede al die saken, hoe daen binnen (*in de stad*) was die raet, 29811. Doe pensde hi dat si van den rade af souden staen dor haer scade, 5015. Enen goeden scarpen (= nauwen) raet waer hier goet toe gheoordeneert, *Esm.* 88. Ic salne stelen of copen om ghelt ofte ghecrigen met enegher list; aldus hebbic den raet ghegist (*dit plan heb ik ontworpen of uitgedacht*), *Esm.* 120 (*het ndl.* gissen *is zinverwant met ndl.* raden). Dies de grave dochde verdriet, ende moeste sceppen anderen raet (*een ander plan vormen*), want hine mochte in geen manieren den raet vinden noch visieren (*een middel vinden of uitdenken*) om sinen vianden te wederstaen, *Vl. Rijmk.* 6982. Des avonts poochdesi sulken raet, dat Romanel quam tot hoir, *MLoop* II, 3241 (*vgl.* POGEN, 2). Aldus so schicten (*brachten zij in orde, overlegden zij*) si horen raet, ende senden enz., *Bloeml.* 3, 78, 93. Ic sal u enen raet visieren (*een plan beramen* of ook *een middel uitdenken*), hoe . . . dat ghi selt bliven in uwen staet, *Esm.* 85; ook 922. Ic hebbe gevisert enen raet, hoe wi die borch mogen winnen, *Torec* 883; ook *Bloeml.* 3, 140, 74. Sine wilden sinen raet niet verhoren (*zijne plannen niet weerstreven*, of ook *aan zijn bevel niet ongehoorzaam zijn, het in den wind slaan* vgl. bij 16, *c*), *Mor.* 2041. Als die here van S. met sinen

gesellen sagen dat onder denghenen die die overste waren dair goet raedt duyer was (*dat daar goede of weldoordachte plannen niet te krijgen waren, dat men daar geen doeltreffende maatregelen wist te nemen*), ghingen sy heymelicken te wercken, *Froissart* 1, 271 (*vgl. ndl.* „goede raad is duur", *d. i.* men is in verlegenheid wat te doen"). Dat volc was al tenden rade (*ten einde raad, wist niet wat het doen moest, was „radeloos"*), Stoke VI, 547 e. e. (zie TENDEN). Dus bem ic teinde mijn raet, *Rein.* II, 4520. Ten lesten rade bedochte hi (*als laatste plan bedacht hij, ten slotte vormde hij het plan*) dat hi den kiesers van den rike (*keurvorsten*) omboot dat si vredelike coren de hem nutte dochte, Stoke III, 756. Met beradenen rade (*met voorbedachten rade, een vooraf beraamd of overlegd plan*), Willems, *Meng.* 443; 444 (vgl. voreberaet, *opzet*; z. ald.). Hi is beroepen van mordade, omdat hi met sinen rade (*volgens zijn plan, met voorbedachten rade, met opzet*) enen cnape nam sijn leven, *Wal.* 1897 (*vgl.* Plant. met raedt, *avec conseil*, consulto, consulte). — Den raet doen, *het plan volvoeren.* Vgl. *Sp.* III^{5}, 24, 41: „(hi) dede eenen dullen raet ende eene ongeraecte daet". — Vooral in de uitdr. Den raet doen dat, eig. *het plan volvoeren, uitvoeren* (niet *opvatten*, zooals in *Lsp.* Gloss. staat), *ten uitvoer brengen, om*, d. i. *het zóó inrichten of overleggen dat*; *bewerken, zorgen, maken dat.* ‖ David . . . wert van minnen soo gheraect om haer (*Bathseba's*) grote scoonhede, dat hi den raet doen dede (*vgl.* Franck *op Alex., bl.* LXXVI *vlg.*) dat hi die vrouwe . . . ghewan te sinen wille, *Lsp.* I, 46, 51. (*De mensch*) sal altoos doen den raet, dat hire wijslijc in (*in een goed leven*) volsta, III, 3, 666. Of gi) des lants recht niet en kent, so doet den raet dat ghi ghewint enen man die uwe recht toont, III, 3, 73. Als ghij wilt . . . uwen sceppere aenbeden, soo doet den raet . . . dat ghij sijt allene, *ald.* dl. 3, bl. 22, vs. 1. Dat vernoyde minen vader ende mire moeder, ende daden den raet, dat soe (*Blancefloer*) mi . . . wart verstolen, *Flor.* 2814. Vrouwe . . ., wijstse mi, ende doet den raet dat gise mi haestelike doet sien, 1076. Ic was daer bi ende ic dede den raet dat icse (*den dolk*) hem bi liste ontrac, 1283. Dat hi den raet sal doen . . . ende sijn gheselle . . . datsi sullen in haer ghewelde den somer hebben metten ghelde, *Segh.* 9775. Doet den raet (*tot Maria*) dat ons niene beswike u hulpe ten jonxten dage, *Seven Bloemen* 5, *aangeh. bij* Clign., *Bijdr.* bl. 297; ook vs. 2 (*Verh. II Kl. Inst.* 6^{2}, 65). Doen dede den raet . . . her V., dat men scepe genoech ghewan, Heelu, *aangeh. t. a. p.* bl. 296. Hi doe den raet dat hi u bringet dat witte . . . spere, oft hi come weder ende levere hem selven u, *Lanc.* II, 38554. Elcs nachs dedi den raet, dat hi, daer een clooster staet, herberge emmer heeft genomen, III, 16500. Wie so quam in min gemoet, . . . vordi penninge of ander goet, . . . ic dede den raet dat ict gewan, *Mor.* 161. (Hi) doet dien raet dat hi saect alle die heren van Ingelant dat hise hadde te siere hant, Velth. I, 47, 24. Wat hi geloofde (*beloofde*), na sine machte dedi den raet dat hi volbrachte, V, 2, 53. Hoe saltu . . . den raet ghedoen (*gedaan krijgen*) met eneghen dinghen, dat si desen vrede ghehinghen, *Parth.* 7895; ook 8010. Zoo ook *Rose* 10528; *Limb.* IX, 115; *Bloeml.* 3, 33, 71; 38, 260. — Ook in de bet. *geheim plan, aanslag*; vgl. boven de aanh. uit Plant., waar „aenslach" in eene andere bet. voorkomt. Den overgang der beteekenis ziet men duidelijk op die plaatsen, waar raet verbonden is met een bnw. als *heimelijc* (waarvan evenwel bij toeval geen voorbeeld is opgeteekend; zie de uitdr. „heimelike raet" bij 11) of *stil* (b. v. *Rijmb.* 17564: „minen stillen raet ne willic (*Judith*) u altoos niet leeren": *var. C.* „minen raet"). ‖ Wi kennen wel dat die raet, dien wi op di hadden, was quaet; daer bi halp di Gods ghenade unt onsen bosen rade, *Lsp.* II, 36, 1101. By ons (*Lucifer en de zijnen*) was den raet bedreven dat wi ons stelden tegen de weerden des heren bi nide ende bi hoveerden, *Blisc. v. M.* 103. Die scalke rade vinden, dat si op hem selven winden (*neerkomen*, mnl. ook „becraken"), *Melib.* 1401. Si (*de saamgezworenen*) souden wel des raets ghetellen (*den aanslag volvoeren, doen gelukken*) . . . dat die coninc worde verstoten, *Rein.* I, 2356. Doe wart ghesleghen enen anderen raet, dat men (*men hem*) alom soude beringhen ende hem alsoo onder voete bringhen, *Segh.* 1982 (*vgl. beneden de uitdr.* „met ghesleghen rade", raedslagh en raedslaen bij Kil., ndl. *beraadslagingen* en zie RAETSLAGEN en een ander voorbeeld bij 10, kol. 971; vgl. ook bij 11). Die cnapen slougen een raet (*smeedden een aanslag*)... hoe dat sine souden ontliven, *Rein.* 1997. Een valsch raet es hier ghesleghen, 1304. Brunilt was vro . . ., die desen mordadeghen raet slooch, *Sp.* III^{7}, 52, 73. Nu Stillicoen . . . die Wandele brochte . . . in Gallen . . ., so viel den Gallen grote scade bi sinen moordadegen rade, III^{4}, 9, 11. Doch so quam die raet ooc vort (*aan den dag*) eert te ghenen daghe quam, I^{2}, 55, 30 (*vgl.* 23: hi peinst een ander engien). Ic en bekendes niet dat si raden teghens mi dachten, *Hs.* (*Jerem.* 11, 19: *quia cogitaverunt super me consilia*). Dat drouve volc (lat. *tenebrosa cohors*) priset wale dat soe so sciere hadde vonden goeden raet (nl. *om Alex. te vergiftigen*), *Alex.* X, 302. Grooten raet (*een aanslag daar heel wat aan vast was*) datse slaen, (*nl.*) datse selen stelen . . . den bake, *Belg. Mus.* 10, 71, 56. Hoe Mardocheus maecte cont der princen raet, die ontliven den coninc wilden, *Rijmb.* 18260. Jonathase wilsi vaen, maer hi heeft den raet verstaen, ende ontflo, 19699. Doe peinsdi (*de koning*) in sinen moet: hier mach in lopen ander raet (*er zou wel een aanslag kunnen worden gesmeed om de terechtstelling van R. te beletten*), *Rein.* I, 1896. Of ghi weet van . . . enen moordeliken raet die jeghen minen here gaet, 2158. — Met geslegen(en) rade, *met een (vooraf) beraamden aanslag, met voorbedachten rade* (zie boven). ‖ Aldair die moirdenair B. mit gheleider laghen, mit ghesleghen rade ende mit sinen moortwapen moirde, Matthijsz. 187. — Ook *plan*, in de bet. *voornemen, intentie*, hd. *absicht.* ‖ Daer te vaeren was sijn raet, *Rijmb.* 20854. Si hevet raet (*is voornemens, heeft plan*) dat si u lone eerlec uwen dienst, *Limb.* XII, 1231. — Hiertoe behooren ook wel de volgende plaatsen. ‖ Ic ben hier, heer G.; nu segt mi, wats die raet (*wat is er aan de hand*; eig. *wat is er voor plan*)? *Glor.* 38; ook 857. Die coninc . . . dede houden sijn parlement, ende sprac: gi heren, wat te rade (*wat raad, wat te doen?*), wi hebben gehadt grote scade, *Ferg.* 4193 (*doch het gebruik van* te *is niet duidelijk*; *misschien moet men* raet *opvatten in de bet.* „raadgeving", *en vertalen*: „wat (zegt gij) als raad, wat voor raad geeft gij? vgl. bij 15, *a*).

9) Uit de beteekenis „een geheim plan" ontwikkelt zich de opvatting *geheim, hetgeen geheim gehouden moet worden.* ‖ Onser stat boeck is raet, *R. v. Utr. Inl.* 341, noot 8). Feeste drijft menech man, omdat hi wel heeft vernomen raet dien hi verclappen can, *Tijdschr.* 11, 294, 9. Ic soude u segghen minen raet, maer nu seggic u dat ghi wel cont helen jeghen mi, *Vergi* 717 (*klemtoon op de voornaamwoorden*). Tontecken enen raet, 742; ook 747. B. die vol baraets was, hadde soo doe gedaen (= hadde den raet gedaen; *zie bij* 8), dat si desen raet wiste, *Lanc.* II, 35574. — Vooral in de uitdr. in rade, *vertrouwelijk, afzonderlijk, in het geheim, onder vier oogen.* ‖ (Si) scriven dit der vrouwen in rade, dat si haren wille dade: si souden den coninc houden daer met parlemente, Stoke III, 1049. Dat ic u seggen sal in rade, moeti helen over al, *Lorr.-fr.* I, 427 (bl. 19). Hi keerde in sine camere ende dede sinen broeder daer in gaen . . ., hi ende twee van sinen neven; hi seide hen lieden in rade doe: ic ne weet wat mijn wijf heeft gedacht te doene, die dese ridders heeft bracht hier binnen

jegen minen orlof, *Lanc.* II, 7505. Hi quam weder tot A. . . . ende liet hem in rade verstaen dat enz., IV, 11584. Een bode quam tot hem . . . ende seide hem in rade: ic bringe u selke wonderlike niemare nu, 10337; ook 10208. Here, ic soude gerne . . . in rade jegen hem spreken nu; die coninc es van hen gesceden ende lietse spreken onder hen beden, II, 20338; ook IV, 391; III, 6402. Mettien quam ene oude vrouwe daer . . . ende sprac den coninc in nauwen rade (*in diep geheim*), ende vrageden wat men best daede metten riddre die daer was doe, *Lanc.* II, 14977. (Doe) gheviel dat mijn neve die das van wine een lettel droncken was ende lyet in verholnen rade (*in diep geheim*) minen wive, *Rein.* I, 2281 (*hs.*). Doch so bat hi hem (in) rade, dat hi die oordene vervulde bet, *Amand* II, 246. — *Rein.* I, 3183 behoort niet hiertoe; (zie bij 15, kol. 978). — Ook in de beteekenis *geheimenis, mysterie.* || Hi (*Franciscus*) die den raet wiste wale der hemeliker hemelscher tale, *Franc.* 7101 (lat. *secreti regalis vir conscius*). Zie eene plaats (*Nat. Bl.* IX, 29) bij 10).

10) *Besluit, raadsbesluit* (in de tweeledige beteekenis van „de plannen van God met de menschen" en „besluit van een raad"). Men kan ook hier de ontwikkeling der beteekenis zich op twee wijzen denken, nl. uit de opvatting *plan*, door welk woord raet op sommige plaatsen ook kan worden weergegeven (zie boven bij 8), òf als voortgevloeid uit de bet. *beraad* (zie bij 12), als een gevolg der daad van het zich beraden of overleg plegen met zich zelf of anderen, de vrucht van beraadslaging of overpeinzing. — *a*) Van God, in welken zin *raad* in bijbeltaal nog heden bekend is; vooral als collectief, in de bet. *hetgeen door God besloten wordt, zijne raadsbesluiten, plannen, voornemens met de menschheid.* || Wie mach weten sinen (*Gods*) raet; hi kent wiene mint of haet, die al die werelt spiset, *Wap. M.* I, 537. Der gode raet en wille niet dat die dinc aldus gheschiet, *Bloeml.* 1, 139, 79. Jof hi wilde weten Gods raet (*Gods raadbesluiten of geheimenissen*), *Nat. Bl.* IX, 26. — Ook van het noodlot. || Diere aventuren raet (*de beschikking van het lot, „Aventure", het lot*) liet ghescien, dat een die Pirs hiet van der Brochen soo hoge clam, dat die coninc Philips nam aen hem sinen hogesten raet (*zijne belangrijkste besluiten, met hem raadpleegde over de hoogste aangelegenheden*), Heelu 1375. — *b*) Van een regeeringslichaam of eene vergadering; ook als verzamelwoord, *hetgeen besloten wordt; besluiten.* || Der stat raet helen, *R. v. Utr.* 1, 391 *tweemaal.* Der stat raet niet melden, *R. v. Zutf.* 103 *tweemaal*; ook 101; 102 (*op al deze plaatsen in een eedsformulier*). Des anderen daghes wert die raet out ende ny opt huys geladen, ende daer wert . . . enen raet geslagen (*een besluit genomen*; *vgl. bij* 8), als dat men dusent personen nemen soude int schrift, ende elck . . . soude der stat van Utrecht lenen negen Rijns gulden, Matth. *Anal.* 1, 470. Besiet, ghi heren, hoe dat wi bi onsen rade dat verwerven, dat wine droever doot doen sterven, *Parth.* 6773. Nadien dat die raet ghedroech (*overeenkomstig het besluit*) saten si op, 8003. Doen wert die raet ghenomen, Heelu 1980. So dat si (*de Kennemers*) ooc in hant ghinghen ende verdingheden . . . om vijf hondert pont, ende keerden weder thuus bi rade (*bij besluit*; *zij besloten naar huis terug te keeren*), Stoke III, 216. — Des te rade werden, *iets besluiten* (vgl. dezelfde uitdr. bij *c*). || Deze overdrachte zel dueren . . . ter tijd toe dat de raet vander stat eens anders ofte eens beters te rade wart, *R. v. Utr.* 1, 214, 75; ook 303, 174, 1. Dat wij . . . des overkomen ende te rade geworden sijn omme orbaer ende nutticheit onser ondersaten, . . . als dat wy willen enz., *R. v. Vollenh.* 2, 9 (*a.* 1395). Ic ben niet beraden . . . te comene in haer genade, noch te hoorne wies si te rade in haer vonnesse werden souden, *Grimb.* II, 1243. — *c*) Van één persoon. Zie een voorbeeld van de collectieve beteekenis boven bij *a*).

|| Na dien dat . . . die kuere aen mi staet van drien so es dit mijn raet, *Lsp.* I, 46, 97. Die minne si geeft corten raet (*snelle besluiten, zij belet lang nadenken*; of ook *kort beraad*, zie bij 12), *Cass.* 974. Tis der Brabanteren manier datse haren raet dicwil te lange vertrecken (*uitstellen*) ende datse naraet houden, *Exc. Cron.* 154 *a.* Here, . . . groten sin en hebbic no meer no min, noch en wetic ooc van groten rade (*in eene gewichtige aangelegenheid zou ik geen besluit kunnen nemen, niet weten te kiezen*), maer ic segghe u wat ic dade, ware dese clage mijn, *Parth.* 7126 (*men zou hier ook kunnen vertalen*: „ik ben geen man van grootsche plannen of ondernemingen"; *zie bij* 8). Ic sie die see, ic sie die vloet, ic settere willens in den voet bi enen dommen rade (*een dwaas besluit, een dom plan, in mijne domheid*), *Wap. M.* I, 888. Here coninc, hebt beteren raet (*neemt een beter besluit, wees verstandiger*): dadi mi lachter onverdient, ghi hadt verloren menighen vrient, *Eleg.* 1140 (*men kan hier voor de verklaring ook uitgaan van de opvatting* „inzicht"; *zie bij* 22, *e*). Dat hi den raet vernam (*nam*) dat hi sendde omme Balaam, *Rijmb.* 6023 (lat. *misit eorum consilio ad B.*; *de vertaling* „kennis krijgen van den raad der rijksgrooten", *in het gloss. aangenomen, schijnt minder juist*). Ferguut een stic stille staet ende peinst datti sal nemen raet, ende vragen dien man of hi iet weet den horen, *Ferg.* 1653. Constantijn, nu doet den raet, si en sal di niet wesen quaet, ende rijt merghen uut opt velt, *Segh.* 6995 (*neem het besluit* of ook *volvoer het plan*; zie bij 8°; ook zou men „nu doet den raet" kunnen weergeven door *handel naar den u gegeven raad*; zie bij 16, *e*). (Hi) pensde doe in sinen moet: hem ne ware geen raet soo goet alse (*het beste besluit dat hij kon nemen, het beste dat hij doen kon was dat*) hi ginge ins heren genade, *Mor.* 1893 (*zoo staat* „die beste raet" *met* „dat beste" *gelijk en kan* raet *feitelijk onvertaald blijven*; *zoo ook op de beide volgende plaatsen*). || Vlien es ons de beste raet, *Bloeml.* 3, 21, 178. Daeromme es u die beste raet dat ghi met mi te hove gaet: hets messelic hoet gevallen mach, *Rein.* I, 1383. — Des (daeraf) te (soms in) rade werden (sijn), *tot iets besluiten*, eig. *tot het besluit komen* (*gekomen zijn*); ook *goedvinden.* || Constantius . . . wert das te rade, dat hi den bisscop . . . weder in sine stede wesen doet, *Sp.* II[a], 5, 55. Nu hi hem bade, dat hi worde saen te rade, dat hine sonder moylijchede weder sette in sine stede, *ald.* 47; ook II[a], 45, 100. Saen daer dies te rade was die coninc dat hi . . . voer over tot Suriën, IV[a], 40, 32; ook I[a], 14, 14. Walewein ward doe also te rade dat hine (*den booswicht*) vor Lancelote wille bringen, *Mor.* 4098. Dat hire justicie af dade alselke als hi worde te rade (*zou besluiten, goedvinden*), *Lanc.* II, 21866. In priesterlijc ghewade als (*zooals*) die wijsheit wert te rade (*goedvond, noodig oordeelde*) dat enen priester toebehoorde, Hild. 208, 64. Coomt hi niet eer sceit dit hof, ende en doet sulc onscout daer of als hi na recht . . . sal, doet dan dat ghi te rade wert al, *Rein.* II, 3701. Die coninc wart te rade dies dat hise (*de Joden*) verduwen (*onderdrukken*) soude, *Rijmb.* 3396; ook 30604. Te rade worden sijn (*besloten zijn*), *Parth.* 2795. Doe hi (*Jozef*) wert vroet dat haer (*Maria*) die lichame wies, wart hi te rade dies dat hise woude laten, *Lsp.* II, 8, 24. Nu neemt in danc ende werts te rade, *Rein.* II, 7262 (*besluit er toe, ga er toe over, vind goed om Reinaert te begenadigen*, tot Isengrijn). Nu hi (*de overwonnen Reinaert*) teen of tander moet segghen, ende hi des heeft stade, wert hi des wel cort te rade (*nl.* „verwonnen te liën"), 7174. Ooc soo es mijn jonfrouwe worden te rade wale, dat si u make . . . here van haren lande ende voget, *Limb.* XII, 1238. (*Zij was er niet toe te krijgen*) dat si bi wilen dinc anders dade dan si selve worde te rade, *Rose-fr.* 249, 6. — Hierna wert hi in rade daer af dat hi hem decte al in een graf, *Sp.*

II[a], 48, 41. (Si) werden des staphans in rade, dat si die *(schade)* wouden wreken seere, *Bloeml.* 2, 108, 11. Mochten wi die hoochste stagen opclemmen ten iersten daghen, ende wi dat wi minden saghen, soo warewijs sciere in rade, Hadew. 1, 39, 63. Zie nog *Bloeml.* 2, 137, 6. — **Raet** zal wel op te vatten zijn in de beteekenis *besluit*, *hetgeen men in een bepaald geval meent te moeten doen* in de uitdr. **sinen raet setten ane enen**, *zijn besluit laten afhangen van*, *stellen in handen van een ander*, *zich iemand anders kiezen als richtsnoer zijner handelingen.* Vgl. *Parth.* 2064: „(ic) wils mi setten al aen u". ‖ Die joncfrouwe seide doe: raetdi mi dit alle gadere nu, ic set al minen raet ane u, *Torec* 3116. Daer ghi seghet, waert dat ghi uwen raet settet aen mi, dat ghi mi dan . . . boven u gaeft die overhant enz., *Melib.* 635. De viant leit altoos sijn netten, . . . dat soutu (*de geest*) altoos beletten ende dinen raet an mi (*het vleesch*) niet setten (*niet naar mij luisteren*), *Z. ende Lich.* 149 (*Belg. Mus.* 2, 67, 154). So selen wi yrst . . . onsen raet aen Gode setten ende ane sine gherechtichede, *Melib.* 1415. Al hadde hi oic geweest quaet, hi set ane Gode nu sinen raet (*richt zich nu naar*, *houdt zich aan Gods geboden*), *Belg. Mus.* 7, 447, 205. — Hier aen setti al sinen raet (*daarop legde hij zich toe*, *daartoe zette hij zich*), *Parth.* 2548 (*vgl. boven Melib.* 1415, *waar* sinen raet setten ane Gods gerechtichede (*geboden*) *op dezelfde wijze moet worden weergegeven*). — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook *Rijmb.* 335: „doe hi (*God*) maecte de menschede, datter God sinen raet toe dede (*het bepaalde besluit daartoe nam*, *zich er toe zette*) ende seide: maken wi den man". — Ook in de bet. *beslissing*, *uitspraak.* Vgl. boven „te rade werden" in de bet. „goedvinden". ‖ Die coninghe, daer die raet stont an, si hilden hem alle ane mi, *Parth.* 6719. Dat willic segghen . . . dat sijn raet es ongheboort, dies hi allene na uwe woort dat ordeel seide also saen, 9811. En es no raet no vonnesse, 6853.

11) *Beraadslaging*, *bespreking*, *samenspreking*, *gezamenlijke behandeling van eene zaak of een onderwerp*; ook *het gemeenschappelijk opmaken van een besluit of het bepalen eener gedragslijn.* Het ndl. woord *beraadslagen* en *beraadslaging*, dat uitsluitend hiervan gebruikt wordt, komt van „enen raet slaen", dat behalve in de beteekenissen „een plan beramen" en „een besluit nemen" ook voorkomt in den zin van „beraadslagen"; zie beneden en vgl. boven bij 8) en 10). *Voc. Cop.* **raet**, deliberatio (ook Kil. en Plant.); **eerhande raet**, colloquium. ‖ Mettien es G. daer comen ende heeft haren raet benomen (*de beraadslaging verstoord*, *verdere samenspreking verhinderd*), *Cass.* 615. Als die heren . . . van der stat te rade quamen, daer ghingen sy dinghen ende maken onder hem alsulcke saken die behoren souden ten vrede . . .; daer die raet was alremeeste (*toen de beraadslagingen op het belangrijkste punt waren gekomen*; Ben. 25242: „la ou li conseil erent grant"), wert daer een so . . . starc gherochte dat enz., *Troyen* dl. 3, vs. 31203. So hadde die here van S. met sommigen anderen ridderen . . . enen heymeliken raedt gehouden ende upset gemaict, *Froissart* 1, 271. Dat ic niet geroepen en werde totten nausten raden (*de vertrouwelijkste besprekingen*) ende totter heymelicheden, Mande, *Bijl.* 77. Stappans riep hi te rade in der hellen alle die quade, *Bloeml.* 1, 163, 213. Hi vor in die stat . . . ende vant den coninc te rade (*aan het beraadslagen*), wat men best mettien tornoie dade, 1, 84, 388. Die was altoos ten nauwen rade (*bij vertrouwelijke beraadslagingen*) met A . . ., ende dan liet hi den raet (*de geheime besluiten*) verstaen den Zeloten binnen, *Rijmb.* 30169. Als gheënt waren die rade, 20471 (*vgl.* 20468: „voor hem (*Pompejus*) quamen beide (Aristobolus ende Yrcaen) omme claghen ende omme parlementen"). Die coninc entie coninghinne . . . leedden Reinaerde buten (*afzonderlijk*) te rade, ende baden hem dat hi . . . hem wijsde sinen scat, *Rein.* I, 2493. Philips nam Andriese te rade (*beraadslaagde*, *sprak met A.*) ende (*en zij*) seiden tonsen Here aldus, *Rijmb.* 25190. (Die coninc riep) sine baroene te rade ende vraechde wat hi best dade jeghen Reinaerts overdaet, *Rein.* I, 1327. Hi riep sine liede altemale . . . te sinen rade (*om met hem te beraadslagen*, of ook *om hem raad te geven*), *Mor.* 1839. Van dien dies gi ons hiet beraden, so (h)ebwi onsen raet geslegen (*daar hebben wij over beraadslaagd*) ende sijn alle in een gedregen enz., *Rose fragm. L.* 1126. Nu hebt raet (*beraadslaagt*), . . . hoe dat menre best toe gaet, dat men wreke dese moordaet, *Segh.* 9172. Ic selre dan op hebben raet (*beraadslagen met anderen*, of ook *zich beraden*, *met zich zelf overleggen*), eer ic minen sone wreke sonder lachter, *Mor.* 1864. Isengrijn ende Brune . . . hebben nu den nauwen raet (*de vertrouwelijke beraadslagingen*; *zijn de vertrouwdste raadslieden*) metten coninc, *Rein.* I, 2489 (*vgl. bij* NAUWE, 11, *ook voor andere voorbeelden van* raet *in deze bet.*). Nu camen die wise te samen, daer si haren raet doe namen (*raad hielden*, *hunne beraadslagingen of samensprekingen hielden*), *Heim.* 871. Alse hi te Constantenoble es comen, hevet men groten raet genomen . . . wel twee jaer, omme weder te settene daer A. in sinen dingen; die paues en wilds niet gehingen, *Sp.* III[a], 27, 87. Bellisarius die es comen in Affrika ende heeft raet genomen, hoe hi die Wandelen best besta, III[a], 26, 1. Ock soo nam hij raet mytten vaders, wat hij myt sijnre cijrheit ende gesmijde doen solde, *Hs. Diepenv.* 92*d*. Titus nam sinen raet mettien, *Rijmb.* 32596 (lat. *cum ducibus deliberabat*); ook 33492. (Si) namen onder hem daer raet, wie . . . soude sijn coninc, 17717. Parthonopeus was . . . comen in een proieel met sinen vrienden ombe raet te nemene van dien vrede, *Parth.* 7817. Neemt raet daer of mit u baroen, *Rein.* II, 3697. (Titus) nam raet . . . metten vorsten van sinen rade, wat hi best metten temple dade, *Rijmb.* 33492. Doe ghingen (*var.* ghincsi) in die zale toten ridder, ende namen (*namen hem*) tenen rade (*tot een onderhoud*); die ridder . . . hoorde toe wat si seiden, *Limb.* III, 441. Si nam die jonge tenen rade ende vragede haer enz., *Merl.* 5123. So waer dat scepenen . . . van E. te rade sullen wesen, ende (h)iemene anders vuer haren raet sullen hebben (?), daer mach de vooght gaen ten rade (*de vergadering*) sonder (h)iemens wedersegghen, *Gendsch Chtb.* 23 (*a.* 1361). Ic hebs horen wysen mit vonnes, alst een sijn wederpartye kere, dat gheen vanden scepenen tot des anders rade gaen moet (*met den ander moet gaan spreken*) dan een die hem niet en bestaet van maesscip, Matthijsz. 142. Waerom scepenen mit beide partyen te rade gaen ende hem raden, aenghesien dat meest altijt die een onrecht heeft, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Theophilus wert so onverduldich dat hi te rade ginc mit enen tovenaer hoe hi weder aen sinen dienst mochte comen, *Hs. v.* 1439, 144*b* (*beraadslaagde met*; *hier in den zin van* iemand raadplegen; *elders heeft* te rade gaen met *de bet.* „iemands raadsman zijn, hem van raad dienen", *zie Bloeml.* 2, 62, 8: „omdat sy (*de hooge geestelijken*) goede exempel gheven (*ironisch*) die mitten paeus gaen te rade"). Dat si (*de gilden*) en gheene sprake noch raet en houden . . ., mar willen si sprake of raet hebben of houden, soo moeten si bidden den meyer ende den scepene, dat si daer iemande senden die dien raet hore, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 732 (*a.* 1306). Mit den dwasen en salmen gheen raet hebben, want sy en mynnen niet dan dat hen behaecht ende dat dunct hen altijt dat beste wesen, *Blome der doochden* 40. — Het ndl. *te rade gaan met* wordt nog slechts zelden gebruikt in eigenlijken zin, meer in de beteekenis „overleggen of eene handeling is overeenkomstig met"; bepaaldelijk in de uitdr. „met zijne beurs, zijn inkomen en dgl. *te rade gaan*". Vgl. Huygens, *Cluysw.* 86: „die 't best be-

grijpen will, *gae* met sijn hert *te rade*", d. i. „toetse mijne beschouwing aan zijn eigen gemoed". — Te rade gaen heeft in het Mnl. ook de bet. „te rade gaan met zich self" in den sin van *tot zich zelf inkeeren, berouw hebben over zijn zonden*. ‖ Ic ben ghereet ghenade te doen die van sinen sonden gaet te rade ende op mi met herten roept genade ende in berouwenesse, *L. o. H.* 1489. Hij sal die worpen in desen sere, die jeghen hem hebben mesdaen, die te rade niet en sijn gegaen, die hier doen sinen onwille, 4829. — Zie voor eene andere bet. van „te rade gaen" met een datief, bij 15), en vgl. nog eene andere opvatting bij 16, *e*). — Bi, met rade, *na overleg* (*beraadslaging*) *met*; bi gemenen rade, *in gemeen overleg, gemeenschappelijk*. ‖ Een medicijn stont op doe ende sprac met rade twaren der visikers die daer waren ghelijc dat dandere hadden ghesproken, *Melib.* 282. Ghi ende uwe hulpe volghet sciere buten bi ghemeinen rade, *Parth.* 7041.

12) *Beraad, gelegenheid of tijd om zich te bedenken of om zich over eene zaak te beraden, hetzij met zich zelf, hetzij met anderen*; *uitstel, bedenktijd*, vooral in rechte. Vgl. BERAET, 1). ‖ Doe loech hi, dies Ernout so saen die antwerde hadde ghedaen sonder raet (*zonder zich te bedenken*) met corter sprake, so wel te poente, *Parth.* 7322. Die hertoge hadde corten raet om af te leggene ondaet, Heelu 4151. Lanc raet . . . en dochte noyt sotten goet, want die sot doet sonder beyden alle dinc met haesticheyden, *Melib.* 1568. Mi wondert . . . dat ghi selt in rade staen (*in beraad nemen*) van iemanne die u hevet mesdaen, ghine wreket, *Parth.* 6835. Men is sculdich denghenen raet te gonnen dies gheert, want een mocht hem so beraden, hy mocht den heysscher sijn heysch belyen, Matthijss. 142. Als een raet begheert heeft ende die rechter hem raet ghegheven (*verlof heeft gegeven om zich te beraden of een consult te nemen*), oft hy sculdich is in te comen ende bieden (*zich aanmelden met*; vgl. ald.: „heer rechter, ic ben comen mitten berade, die ghi mi ghaeft"). sinen raet, ende hoe hy sinen raet bieden sal, 143. Ygheliken die recht heyst off antwoirt an eenre vierscharen, is wel gheoirlooft, wil hy, recht te spreken of te antwoirden sonder raet te nemen ende te vonnes te spreken, *ald.* Also en moet hy mit sinen rade niet incomen, hy en moeten bieden ende begheren consent des rechters sijn beraet te segghen ende dairop sijn recht te formeren, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Als die heysch uut is, so sal hy raet nemen ende sijn onscult vernyewen, 165; ook 186; 187 *tweemaal*; 180. Dat men mi gheve raet ende dach, dat ic mi ontsculdeghen mach, *Sp.* I[7], 66, 131.

13) *Zelfbeheersching, bestuur over zich zelven, besef van verantwoordelijkheid, het geven van rekenschap aan zich zelf van zijne daden en handelingen*; eig. „het met zich zelven te rade gaan". ‖ Raet ende eendrachtichede ende huwelic ter waerhede sijn met u . . . al te nieute nu ghedaen, *Wrake* III, 658. Ic ben verde, trouwe ende raet, *L. o. H.* 1930. So wie dese leringhe neerstelic studeert te onthonden, men seit daervan dat hi den gheest des raets in hem heeft, *Sp. o. B.* 14*r* (*de* „gave des raets" *was eene der „zeven gaven van den Heiligen Geest"*). Die gave des raets, die is die derde gave des heilighen gheests, *Con. Sem.*[2] bl. 370; ook Ruusb. 1, 166. Het is een volc sonder raet ende sonder wijsheit, *Stemmen* 3. Die kerke van Rome is dusdaen vraet; si is dronken ende al sonder raet, *Overzee* 111. Mogentheit sonder raet dats een arm toeverlaet, *Sp.* III[2], 16, 31.) — Bi rade, *op eene wijze die getuigt van „raet"* (in de bovengenoemde beteekenis). ‖ Hi liet ons (*misdadigers*) leven opdat wi souden ons gheven in u ghenade, ende vort te levene bi rade: laten onse quaetheit altemale, *Ferg.* 2968. Dat hi soude bi rade een ander reghele houden, ende ware monc, *Amand* I, 5893.

14) *Overleg, beleid, nuchtere bedaardheid, bezadigdheid.* Hier is „het met zich selven te rade gaan" eene eigenschap van het karakter; bij 13) eene werking van het gemoed. ‖ Al miste hi van den rade, dan lette siere vromicheit niet, Heelu 4934 (*vgl.* 4928: al vielt dat hi hem verliep van woorden). Die hem gheloofd, is sonder raet, want van hem is ons comen dit quaet, *Maleg.* 266. Vrouwe minne . . . beneemt sin ende raet, *Sp.* I[2], 46, 35 (*deze plaats zou men ook kunnen brengen tot* 13; raet *kan hier ook worden weergegeven door* zelfbeheersching). Hets goet met rade doen, *Parth.* 6498. Si (*de vogels*) hadden bat ghewrocht bi rade, *Esop.* XXIV, 10. Oft gi werken wilt bi rade ende scuwen wilt uwe scade, *Mor.* 801. Deen vacht mit crachte, dander mit rade, *Rein.* II, 7072 (*Reinaert en Isengrijm*). Wilt van ons hier elc baroen doen dat hem ghenoecht, sonder raet, soo hebben wy bestaen hoghe daet . . . grotelicke tonser onvromen, *Troyen* dl. 2, vs. 15806; ook 15801; 15792 (*vgl.* mit onrade, 15782, '83, 88; *en* 15775: dat ghy bestont sulcke daet sonder der hogher lude raet; *men kan hier* raet *ook weergeven door* raadgevingen, inlichtingen en voorschriften van leiders of bestuurders); *vgl. Limb.* XI, 882 *bij* 15). Raet is een vast ende een seker onderstant voortgaende vander eenre saken totter ander, *Blome der doochden* 39. Wat mit rade ghedaen wort, plecht gherne een goet eynde te hebben, *ald.* Sonder raet en wort nummermeer sake wel ghesloten, daeromme soo doet alle dinck mit raede ende nae den raet en sal (*l.* sal) dij niet berouwen, 40. Die alle dinc doen can met rade, hem en berouwes niet, *Melib.* 240 (vgl. *Jes. Sir.* 32, 24 *sine consilio nihil facias et non poenitebit*) . . . Die wise es so beraden dat hi wijsheyt gherne hoort ende met rade werket voort, 1735. Also dat ghi ghene scade en hebt mits faute van rade, 335. Eerst ginc desen heilegen man die juge met fellen woorden an, maer hi bleef altoos gestade ende antwerdde bi vroeden rade, *Sp.* II[4], 9, 17. Overmits gueden rypen raide daerop geholden, *R. v. Nijm.* 139 (*a.* 1447). Die ordinancie, . . . ingesat mijt rypen raide der burgermeisteren, scepen, raiden, *ald.* Ende dan spreke mids ripen rade, *Lsp.* III, 3, 77. Met rijpen rade, *Cron. v. Vlaend.* 1, 118. Men moet van onraet ende van rade . . . bi wilen scriven, *MLoop* III, 22. Dwijf es op weghe, wij mueghen wel spreken met goeden raet (*met goed overleg, met behoorlijke voorzorg*). *Nu noch* 266. Hoe vaste ende met hoe sterken rade ghi u sult hoeden vor die quade, *Sp.* III[4], 46, 25. — Bi rade, *met beleid of overleg, behoorlijk, op eene juiste of gepaste wijze*. ‖ Te gader ghesoden bi rade, *Vr. Heim.* 918. Bi rade te beteren, als men misdoet, dats menschelic, *Rein.* II, 4770. Men moet wel lieghen, alst doet noot, ende daerna beteren bi rade, 4260.

15) *Raad, voorlichting, inlichtingen of mededeelingen die men vraagt of ontvangt om te bepalen hoe men handelen moet*, de nog heden gewone opvatting. — *a*) *Raad, raadgeving. Voc. Cop.* raet, consilium, raet gheven, consulere; die bescheden es ende raet ghevet, consultus. *Teuth.* rait, consilium; rait geven, consulere; vol rays (d. i. raits), verstendel, consultus. Zie tal van uitdrukkingen, waarin raet deze beteekenis heeft, bij Plant. ‖ Wese (*hij zij*) in hoede jeghen sinen viand, . . . dits die raed vanden wisen, *Heim.* 1697. Vrienscap winnet (*een heilzaam gevolg van vriendschap is*) den raet; raet ghevet helpe talre noot, *Heim.* 245. Van te scuwene des gheens raet, die heymelijc seghet dat een ende dat ander openbaer, *Melib.* 1892 *Opschr.* So verhoghet die ziele van des goeds vriends rade, *Melib.* 1640 (*Spreuken* 27, 9: *bonis amici consiliis anima dulcoratur*). Daerom moet sinen (*des ouden*) raet sekerste sijn, 1634. Elc (*vorst*) mach van haren rade gruwen, sij souden princhen ende lande scenden, *Denkm.* 3, 202, 65. Dat si daer raets wilden

horen ende si te lande wilden keren, *Sp.* III[a], 24, 108 (*naar raad wilden luisteren*; *vgl. beneden* „raets begeren" „raets plegen", en „raets vragen"). Nouwe vragedi hem te rade (*tot raad, als raad*) wat hi alre best dade, *Bloeml.* 1, 31, 51. Ic wille wel . . . dore uwen raet dies mijns afgaen (*van plan, besluit, meening veranderen*), *Parth.* 7966 (*vgl.* 7988: ghi laet uwen raet ende uwen wille ende ontfaet (*neemt aan*) onsen raet dien wi u gheven). Mijn her Heinrijc quammer toe ende seide: ghi heren, eist om raet (*is het om raad of voorlichting te doen*; *de var. heeft eene andere lezing, nl.* hayt yr rayt? „houdt gij hier raadsvergadering"?); Demophon seide: here, jaet; maer comt, ic wille ghine („minen raet", *mijn plan, voornemen?*) hoort, ende raet mi op mine wort, *Limb.* VIII, 1698. Woude ooc hier iemen bestaen there sonder der heren raet (*den raad of het advies der aanvoerders*), al quame hem daer af quaet, dies en soude hi ten ghenen daghen te recht over mier vrouwen clagen, want daeromme heeft si raet (*raadslieden*) bi hare, om dies wille dat men vare met rade (*met overleg te werk ga, handele volgens een welloordacht plan*), XI, 882 (*zie ook Troyen* dl. 2, vs. 15775 *bij* 14 *en vgl.* 16, *c*). Dese raet dochte hem allen goet, *Lsp.* II, 36, 1073. Een here mach meer winnen dickewilen met goeden rade, dan hi met orloghe dade, *Heim.* 1692. Sulken dochte goet wesen die raet, ende sulken dochti harde quaet, *Melib.* 3456. Dese raet es goet, ic wille dat men also doet, *Lanc.* II, 7523. Hi mesdade die hierto wiste goeden raet, hine gavene te derre daet, 38522. Soo wie dat vint scalken raet, die onneersam is ende quaet, dat het God ane hem wrect, *Doct.* II, 1217. Gramscap ende haestecheit sijn goeden raden contraer, 1222. Dat één raet niet ghenoech en es, maer vele rade (*raadgevingen*; *het mv.* raden *is in het Ndl. weinig gebruikelijk*; *men vindt het b. v. bij* De Génestet 2, 256: „men . . . gaf mij *raden*", in het rijm; vgl. *Vad. Mus.* 2, 190, 400, en 16*c*) die sijn goet, die men met goeden staden doet, ende ten besten sal men vaen (*den besten raad zal men opvolgen*), 1206. Die heeft goeden raet onwaert, dus (*nl.* qualike) siet men dicke dat hi vart, *Esop.* XXIV, 15 (*vgl. ndl.* „wie niet hoort naar goeden raad, die beklaagt het zich te laat"). Uwes goets raets hebbet danc, *Rein.* I, 548; ook 1014. Goet raet can dic den ghenen vromen die hem met vlijt daer keret an, II, 4856. Si (*de zwaluw*) geeft den anderen vogelen raet, *Esop.* XXIV, 3. Ic sel . . . u ghetrou sijn al mijn leven, ende u alsulken raet gheven als is betaemlic uwer eren, *Rein.* II, 7606. Pijnt u . . . raet te geven, die ons . . . oorberlic moge . . . wesen, *Grimb.* II, 1145. Wat rade (*welken raad*) gevedi mi hiertoe? *Ren.* 441. Hoe lachen si dan onder haer caproen, die lose scalken die gaven den raet, *Rein.* II, 4232. Al had die coninc selve gheswore . . ., als ic mi selven raet wil gheven (*als ik mij zelven dien van goeden raad*; *als ik mijne listen in mijn eigen belang in praktijk breng*, *als ik mijn beste beentje vóór zet*), ic word noch boven alle verheven, 3819. So wiere u toe gave raet (*het u zou aanraden, er u toe aanzette*), ic segghe u wel, hi riede u quaet (*zou u een slechten raad geven*), *Parth.* 1282. Hi volchde sinen rade, *Ferg.* 1220; ook *Parth.* 7920. Ic sal emmer bliven in dien, dat ic sal volghen na uwen rade, *Parth.* 1295. De greve . . . van Loon gewan minne toot haer (*Christina*) ende genade ende leefde sere met haren rade, *Christ.* 1348. So soute gaen te guden liden (*lieden*) die wis (*wijs*) ende gestelic sin, ende saut hem vorleghen, ende saut dan hars roets (*l.* raets) leven (*u naar hun raad gedragen*), *Limb. Serm.* 216*b*. Leeft raets ende laet uch onderwisen, want wie dat nyet te beraden en es, hem en es nyet te helpen, *Mnl. Ged. en fragm.* 1, 243, 274 (*elders* leven met *of* na enes rade; *vgl.* LEVEN, *kol.* 433 *vlg.*; *mhd.* rates leben *en* 17*de-eeuwsch* raet leven (met), *Uitlegk. Wdb.* 3, 205; Oudem. 5, 757). Soo waer men met rade leeft (*raad vraagt, naar raad luistert*), wet dat men daer raste heeft, ende daer men raeds niet en pliet, daer es gherne scade ende verdriet, *Doct.* II, 1211. Ic sal mi getroosten van (*mij schikken, gedragen naar*) uwen rade, *Bloeml.* 2806. Raet, raets gehoren (*zie* GEHOREN, 2 *en boven een voorbeeld van* raets horen). Den raet verhoren (*er niet naar luisteren*; *zie* VERHOREN en vgl. *Mor.* 2041 bij 8). Al es Reinaert andren dieren fel, hi gelovet u (*Tibert*) so wel, dat hi gherne doet uwen raet (*uw raad zal opvolgen, doen wat gij zegt*), *Rein.* I, 1019. Het ware quaet, dadix el dan uwen raet: van hem beden volgix u, *Flor.* 1300. Nu doet den raet mijn, of wi moeten verloren sijn, *Segh.* 10285 (*ook in eene ruimere beteekenis komt* enes raet doen *voor*; *zie beneden*). Twi houdstu (*Saul*) haren raet (*luistert gij naar hen*), die van mi (*David*) di seggen quaet? *Rijmb.* 9527. Raets plegen (plien), *naar raad luisteren* (*zie boven Doct.* II, 1211, *en* PLEGEN, *kol.* 449; *evenals* raet(s) leven *heeft ook* raets plegen *de bet. aangenomen van* „beraadslagen, zich beraden"; *vgl. R. v. Nederst.* 3, 76: „daerop by de vroetschap raetsgepleecht ende eendrachtelijck geaviseert is dat enz."). Onse eyghen wille ende onse eyghen raet (*zin*; vgl. 16*e* en 23), want als wij inder hoverdiën nette sijn ghevanghen, soo en willen wij niemants raet pleghen, *Blome der doochden* 68. — Ook in verbinding met andere woorden; vgl. ndl. „met *raad en daad* iemand bijstaan" (in het Mnl. wordt deze uitdrukking vooral gebruikt met betrekking tot eene misdaad; zie bij 16, *e*). || Si sijn dicke onghestade beide in rade ende in dade, *Doct.* III, 1697 (*men kan hier* raet *behalve door* „raadgevingen" *ook weergeven door* „plannen" *of* „besluiten"). Obstetrix dat is een vroede moeder ende is een wijf die haer behelpen can mitten vrouwen die in arbeyde gaen (lat. *mulier que habet artem juvandi mulierem parientem*), op dat si tkint te lichteliker crijgen mach, als mit rade ende mit daden so si best kan ende weet, *Barth.* 192*a*. Ic ghebiede . . . hem allen die gheren die hulde mijn . . ., dat si met werken ende met rade (*met raad en daad*) mi helpen wreken dese overdade, *Rein.* II, 3646. Beide met hulpen ende met rade salic u emmer ghehulpich sijn, *Bloeml.* 1, 174, 304 (*vgl. de verbinding* „gehulpich ende geradich"). — Ook *raad dien men iemand geeft als deskundige, consult*, vooral in rechte. Vgl. bij RAET, 12) en zie de aanhalingen boven uit *Voc. Cop.* en *Teuth.* || Een mach te raden (*om mede te consulteeren*) gheren . . . so wye hy wil, mair dair en is . . . nyement toe verbonden tot sinen rade te comen (*om hem van raad of voorlichting te dienen, hem een consult te geven*) . . . dan sijn taelman, Matthijss. 142. Dieghene die hi gheert te rade, *ald.* Raet gheren, *ald.* Off hi te rade (*als rechtsgeleerd adviseur*) nemen mach wie hi wil, *ald.* Mi seide een vroet man hier te voren, in rade dat hi mi riet (*hij gaf mij het volgende consult*): bedwonghene trauwe (*afgedwongen eed*) ne diedet niet, *Rein.* I, 3182 (*de bet. van* in rade *is hier niet* „in het gheim" (zie 9); vgl. *Rein.* II, 3206: „mi seide een goet man in rade, daer ic mi mede (*te verbinden met* goet man) beriet", *en vooral lat.* 1614: „consultus prudens mi dixerat olim"). — Ook in den zin van *geestelijke raad of voorlichting*. || Nu moet hi siere siele telen . . . bi Grimberts (*zijn biechtvader*) rade, *Rein.* I, 1686 (*hs.* siere sielen pleghen: stelen). Daer na in gherechten rade riet hi hem (*vermaande hij hem in gemoede*) goet te wesene ende te wakene ende te lesene, 1676. (*De bisschop*) troost ende bidt bi goeden rade (*smeekt hem in gemoede met het oog op zijn zedelijk heil*), teerst dat hijs mach hebben stade, dat hi (*Parthonopeus*) verwerve om dat (*gelaan krijgt dat*) hi scouwe sonder orlof die joncfrouwe, *Parth.* 2067. — *b*) *Raad dien men vraagt of inwint.* *Voc. Cop.* raet begheren, vraghen omme raet, raets vraghen, consulere; die raets vraghet, consultor. Plant. raedt begeren, raedt nemen, raedt vragen, *demander conseil, prendre conseil.* || Die vrouwe te Benedictus ginc ende ontdecte hem

dese dinc ende vragede raets met wene groot, *Sp.* IIIe, 54, 25 (*vgl. hd.* „sich rats erholen" (Paul, *D. Wtb.* 123*a*) *en beneden de uitdr.* raets begeren *en* raets soeken). Al dunct u dat ghi vroet sijt, nochtan vraeghet raets sulken tijt (*nu en dan*), *Doct.* II, 1292. En es ghene scande raets vraghen, 1297. Van allen dinghen willen si raeds vraghen ende selden willen si yemants rade volghen, *Ned. Proza* 36. (Si) vrageden hem rades, *Merl.* 22319. Dies vragedi raets sinen baroenen, *Sp.* IVe, 40, 15; ook IV^{3}, 36, 27; *Melib.* 1618; 1880; *Proza-Sp.* 209*d*; *Huge v. Bord.* (*Volksb.*) 49 (*ook komt* raetsvragen, *als eene eenheid opgevat, evenals* raetsplegen *en het* 17*de-eeuwsche* raed leven *vóór in de bet.* „beraadslagen"; *vgl. Clerc* 61: „soo dat hi daer om raetsvragede mit enen heremite"; *zie verder* RAETSVRAGEN). (Hi) begheerde raets van hem, hoe hi dat alrebeste mochte volbrengen, *Ned. Proza* 193. Nem altoos anden vroeden raet (*raadpleeg* enz.) alsti raet te soekene staet, *Rijmb.* 15461. Om te nemene an hem raet, 8617; ook 16622. Van sinen lieden, daer hi an vaert (*l.* raet) nam wat hem te doene staet, *Amand* II, 1509. P., die raet nam (*vroeg*) wat hi mochte doen . . .; maer alse hijs niet en wart bevroet enz., *Parth.* 7223. Daer en binnen nam hi raet aen een ouden . . . ende wijsen man, *Exc. Cron.* 18*b*. So dat sire omme daden soeken raets in Sybillen boeken (*de Sybillijnsche boeken liet raadplegen om te weten*) hoe men die plaghe verdriven soude, *Sp.* I^{b}, 4, 45. Ic en soeke gheen quaet . . ., ic soeke raet (*kom om raad*), *Bloeml.* 2, 14, 81. Ic hebbe berste van (*behoefte aan*) selken rade als . . . aen u allene leghet (*alleen van u te verkrijgen is*), 2, 15, 100 (*Theoph.*). Omdat hi (*Saul*) raet sochte an tquade wijf, bedi so nam hem God sijn lijf, *Rijmb.* 9772. Wat edelre pointe so es dit, so wie so niemene en bit omme raet van enegen saken, want alle liede raet connen maken (*iedereen kan wel een raadgeving „vervaardigen"*?), *Sp.* I^{8}, 59, 9. Hoe men aen anderen raet soeken sal ende aen wien, *Melib.* 1618 *Opschr.* Men sal soeken raet ane wise liede, ende . . . merken inden moet, weder die raet si arch of goet, 1375. Ghi sult ooc soeken uwen raet aen vriende die ghi best betrout, 1629. — Enen te rade gaen, *zich tot iemand wenden om raad, iem. om raad vragen.* Vgl. andere beteekenissen der uitdr. „te rade gaen" bij 11) en *Vad. Mus.* 2, 188, 353. || Wi en setten boven ons twint denghenen dien wi te rade gaen, want al hebben wi raet ontfaen, wi hebben onsen wille vry, *Melib.* 640. Si was hen te rade ghegaen, di(e) haer nyen rieden bescedelike, *Lutg.* II, 767. Dat ghi te rade soudt gaen vrienden die ghi . . . goet ende ghetruwe hadt vonden, 1675; ook 1938 *var.* (bl. 670; *ald. ook* welc raet eersame si ende goed ende gherechtich). — Dat wi ane Gode . . . emmer selen soeken raet (*voorlichting zoeken bij, raad vragen aan God in het gebed*), *Melib.* 1385. Desen raet moet men aen Gode soeken, *Ned. Proza* 193 (*hieromtrent moet men Gods wil zien te vernemen*). Alsmen raet an Gode nam, hoordemen dat luut danen quam, *Rijmb.* 4841. Of iemen woude raet hebben dan an Gode, daer (*in den tabernakel*) mochte hi horen sine ghebode, 4716. Nae Moyses doot soo gingen die kinderen van Israhel den heer te rade ende seyden enz., *Hs. Acq.* 42*a*. Dat si (*de Romeinen in hun tegenspoed*) haren goden te rade ghinghen ende daden hem groot ere, *Wrake* III, 594. — Ook met raet in de bet. *consult, een raad van een deskundige*; zie op vorige kolom. || Daer mach de vooght gaen ten rade sonder (h)iemens wedersegghen, *Gendsch Chtb.* 23 (*vgl. ald. bl.* LXVII). — Ook *geestelijke raad of voorlichting, raad van een geestelijke.* || Gi ghinct ter kerken vroech ende spade, gi ginct ten pape (*l. of d. i.* den p.) dicke te rade, *L. o. H.* 4860. Ocht dan een ghierech tierant (*een hebzuchtig egoïst*) ane draghet sijn diere ghewant, salic hem te rade gaen (*zal ik hem tot mijn geestelijken raadsman kiezen*)? ja ic, willic sijn ghescant, *Kerk. Cl.* 98. Man ende wijf is quaet te scheiden, noot en doet . . . of nutscap by hoors priesters rade, *Bloeml.* 3, 75, 197.

16) Ook in enkele meer of minder sterk gewijzigde opvattingen. — *a*) *Inlichtingen, advies.* || Ic wilt weten . . ., berecht mi in nauwen rade, *Vrouw. e. M.* I, 107 (*de in het gloss. opgegeven beteekenis* in [het] vertrouwen *is voor deze plaats onjuist*). — *b*) *Advies, voorlichting, voorspraak.* || Vader ende moeder worden in dien, bi rade van vriende ende maghen (*van den familieraad*), dat si den anderen coopman ghaven harer dochter in huwelike, ende (*ook*) bi den rade vanden coopman, diere vooren sprac, *Bloeml.* 3, 12, 128. (Hi) wan Kaerle aen sijn vrouwe, die hi ghegheven hadde trouwe mids der heiligher kerken raet, *Bloeml.* 2, 185, 145. Ridderscap ward nie verheven, clergie ne moester raet toe gheven, *Heim.* 741. — *c*) *Voorschrift, vermaning, leering,* ook *verordening* en *gebod, bevel* (zoo ook mhd.; vgl. bij 15° *Limb.* XI, 882 en bij 14° *Troyen* dl. 2, vs. 15775, waar de beteekenis aan deze grenst). || Gelijc dat die scorfde haten den cam ende scuwen de loge, also seer hatic (*Hoovaardij*) alle die raden (*mv.*) ende die leringen, die men mi geven mach of wisen, *Pelgrimage* 67*c*. Wildi . . . afgaen uwer kerken . . . ende der kerken raet (*voorschriften*), *Bloeml.* 2, 15, 115 (de *Theoph.*, bl. 41, gegeven vertaling *besluit* is voor deze plaats onjuist). Dan helpt hem (*den vogel*) also als die raet hier boven gescreven staet, *Bloeml.* 2, 40, 129. Doe ghinc ons Here ten nauwen rade (*tot het strenge voorschrift of gebod, gericht tot den rijken jongeling*): dattu vercoops al dattu heefs ende dat vort den armen geefs, *Sp.* II^{7}, 10, 24. Goedertierenheit . . . maect dat conincrike vri, ende si doet bliven gestade (*houdt het in stand*) ewelike met haren rade (*door haar onderricht, hare lessen*), *Alex.* IV, 1481 (lat. *sola docens miseris misereri et parcere victis*). Dies es noch der kerken raet: drie vastenen int jaer, *Rijmb.* 5170. Doe maecte hi (*Mozes*) bi ons Heren rade een serpent . . . van metale, 5948. Over der ander liede mesdaet offerde hi na ons Heren raet een calf, 5297. Si scaemden hem van der mesdaet, om dat si sonder raet (*eigenmachtig*) ghene dinc hadden bestaen, 31101. — *d*) *Leiding,* van een deskundige of een hooger geplaatste. || Van dat hi besorghede ende bedreef twerc van sconinx brucghe bi rade van meester W., *Invent. v. Br.* 1, 450 (*a.* 1332). — *e*) Enes raet doen, eig. „iemands raad opvolgen"; ook *doen wat iemand wil, zegt, vraagt, verlangt.* || Mijn lijf sal ic mi nemen morgen, eer ic nemmer doe sconincs raet (*wil, zin*), *Ferg.* 4576. Constantius, die al den raet dede der quadere Arriane, *Sp.* IIe, 50, 8. Die dief dede sanders raet, *Bloeml.* 3, 22, 205. Jonchere, so doet minen raet, ende noempt u lief sonder baraet, 3, 129, 31. Vgl. kol. 978. — *e*) *Aansporing,* vooral ten kwade, tot eene misdaed. Vgl. bij 15° *Parth.* 1282, waar raet geven te in beteekenis gelijkstaat met ndl. „aanzetten". || Dune salt niemene slaen doot met handen met rade, in ghere noot, *Rijmb.* 4605 (met handen met rade *staat in beteekenis met* met daad (of) met raad *gelijk*). Dat vleesch bi hem en doet gheen quaet, van di (*geest*) moet comen ierst die daet, al eest dat ic (*lichaam*) gheve raet (*er toe aanspoor of prikkel*), *Z. ende Lich.* 141. Dies sulsi zwaren loon ontfaen (*in het jongste gericht*) ende alle diere te rade gaen (*er de hand in hebben*), *Bloeml.* 3, 30, 57. — Vooral in verbinding met daet (zie boven, 15, kol. 978). || Hine weeter niemen in te beschulden, no van rade no van dade, *Besouch* 13. Daer G. op antwoort dat hi raets ende daets daeraf ontsculdich sijn (*l.* is) ende wil hem ontsculdighen, *Cod. Dipl. U.* 2^{2}, 201 (± *a.* 1380). Alle degene die mit hem weges ende veldes, rades ende dades mede (*rechtstreeks of zijdelings er in betrokken*) weren, des men sie verwinnen mach, *R. v. Vollenh.* 2, 121, 54. Van desen faite . . . was die heere van G. . . . onscul-

dich . . .: hi en gaffer toe raet noch daet, *Brab. Y.* VI, 9233. Die coninc die dede alle diegene in die put werpen, die daer raet of daet toe gegeven hadden, *B. v.* 1357, 211*b*. Dat si nie an rade noch an dade waren dair men ses man overlast dede, *R. v. Leiden* 8. Wairt dat men . . . vonde dat si an rade of an dade gheweest waren, *ald.* Dat zweergi . . . dat gi niemant in dezer claghe legghen en zelt, . . . hi en heb gheweest aen vaer of aen velde, ofte aen rade ofte aen dade ofte hulper mit zijns zelfs live, *O. Vaderl. R.* 2, 510; zoo ook *R. v. Utr. Inl.* 47 (*a.* 1300). — Van allen de ghoonen diere te rime (*l.* rune) ende te rade toe waren (*een oproer te Gent*), *Besouck* bl. 1 (vgl. mnd. „darmede wesen in *rune* in rade, in vlot unde vore" en „mid *rune* und rade", Lübben 5, 531). Alle die gene die hi verstont die raet deden ofte mont andes conincs Phillips doot ontlivedi, *Sp.* I[4], 14, 41 (raet *en* mont *beteekenen eig. hetzelfde*). — Ook wordt raet in dezen zin gebruikt van een persoon, *aanstoker*, *aanstichter*. Vgl. BEREIT, BEHOET, BELEIT, OPSET, 7) e. a. || In dien wighe bleven de ghone, die raet waren van gere dinc, *Sp.* III[4], 10, 16 (lat. *malorum incentorem*).

17) *Inblazing*, *aansporing ten kwade*, *het stoken of opstoken van iemand met een boosaardig oogmerk*; ook als collectief. Vgl. RADEN, 3). *Voc. Cop.* raet te bedrieghene, suggestio. || Een verrader valsch ende quaet, die uwen vader gaf den raet (*inblies*) dat ic u selven hadde vermoort, *Esm.* 673 (*vgl. ald.* 677: raden). Al waest dat die valsche raet ontstelt hadde den grave Florant, *Couchy* II, 245. Verradenisse ende loosheit, al en mogen si niet . . . bedecken dier liede weldade, si verkerense met haren rade (*inblazingen*), *Bloeml.* 1, 159, 75. Alsoo als God Adaem beval doe hi viel bi Yeven rade, 3, 82, 222. Bi des quaets Gelloens rade pijndi mi te doene scade ende scande, 1, 28, 89. Daernaer bi fellen rade so berau hem die weldaet, *Sp.* 1[e], 6, 46. Daer toe haddene die duvel bracht met siere cracht, mids Joden rade, *Bloeml.* 2, 16, 144. — Hiertoe behoort waarschijnlijk ook *Lsp.* III, 10, 170 (zie de plaats bij LOPEN, kol. 795, doch de bet. van raet zal wel eerder de bovengenoemde zijn, zoodat „lopen te iemans rade" den zin heeft „gaan konkelen buiten hunne ouders om, zich door iemand laten opstoken"). — Ook met den duivel als onderwerp der werking. || Alle die nooyt waren geboren, waren hieromme alle verloren; dit was dijn raet (*een gevolg van uwe inblazingen*), lede viant! *L. o. H.* 4422. Als daer nijt toe draghet (*bijkomt*) bi rade van den viant, *Couchy* II, 111. Der raden (*mv.*) of inghevingen des duyvels, *Fasc. M.* 2*r*. Golyas bediet den viant, die eerst den raet van sonden vant, *Rijmb.* 9261. Dus loont die duvel die quaet minct; dus loont die duvel mannelike (*iedereen*), die hanghen alle aen sinen raet (*naar zijne inblazingen luisteren*): sijn loon hi es emmer quaet, *L. o. H.* 2487.

18) *Aandrift*, *werking der natuur of van 's menschen aanleg*. || Dat siere manlijc andren binnen (*in dien tijd*) bi den rade van der minne custen ende helseden hondert waerf, *Bloeml.* 1, 116, 219. Minne maect sulken milde die liever sine ghifte hilde, en dade hijt bider minnen rade, *Beatr.* 51. Si daden al der minnen raet (*wat de liefde hun ingaf*) sonder dorperliker daet, *Bloeml.* 3, 2, 25 (*vgl. Beatr.* 366: het dede Venus, diet mi *riet*). Wie so dat anders dade, wrachte jeghen der naturen rade, dies hem God belghet, *Bloeml.* 2, 168, 71. Doe dedi siere naturen raet (*hij deed wat zijne natuur hem ingaf*, *leefde naar de inspraak zijner natuur*), *Esop.* LIV, 7. Dat die secundine (*de nageboorte*) van der moeder sade alleene wast, bi der naturen rade, die dat kint bedect al omme, *Vr. Heim.* 977. Si (*mieren*) kennen bi naturen rade (*weten bij instinkt*) of een weder es ghestade, *Nat. Bl.* VII, 576. — Ook in den zin van *ingeving*, *inspiratie*, eene werking van 's menschen geestelijken aanleg. || Jacob, die bi rade doet, dat hi doet es hem goet, *Vierde Mart.* 476.

19) *Raadsman*, *raadgever*, *raad*. Vgl. bij 16, *e*, waar raet eveneens van een persoon werd gebruikt in den zin van „aanstoker". Dezelfde beteekenis heeft het woord ontwikkeld in het Mhd., Mnd. en Hd. — *a*) *Raadsman*, *raadgever of vertrouwde van een bepaald persoon*, vooral van een vorst. *Teuth.* rait eyns groten heren, muniacus. Kil. raed j. raedsman, consiliarius. || Die heere . . . hevet den wisen man ontfaen te sinen rade, *Heim.* 2078. Dies hebbe elc here in elken tiden goeden raet (*een raadsman of raadslieden*) bi sire siden, 1695; ook 1689; 1758; 1735. Dats dijn alreghetrouweste raet, die daerna pijnt ende staet. . . dat hi dijn volc met herten minne, 1769. Raet hi sinen here . . . dat hi sijns selves goet taste an, ende sine rente versette, so eist raet dan van onwette (*een schandelijk raadsman*), 1721. Wie so meer dan sijn behoeven te samen jaghet met gierichеden, dats raet van mordadicheden (*een misdadig raadsman*), 1750. So radic dan . . . dat hi dus proeve sinen raet, 1715. Hoe hi (*Geraert van Velzen*) de mort eerst bedochte . . ., ten eersten male socht hi raet, ende leit hem (*den moord*, *den aanslag*, *of* „sinen raet", *zijn plan*) te voren danne den heer van Woerden Hermanne, de was sgraven nauste raet, Stoke IV, 1157. Dat hi (*Floris*) tsinen oversten raet di (*Herm. v. Woerden*) hadde gheset, 1182; ook 1055 (*voor* ghemaect *l. met Huydecoper* Gheraert). Reinaert die was blide . . . dat . . . hem de coninc had so weert, dat hiën weder coos tot sinen rade, *Rein.* II, 7725. Die keiser sendder sinen raet (*raadslieden*) die horen souden al haer claghen, *Rijmb.* 21602. Hieromme sullen princhen . . . nemen te rade die Gode ontsien, *Denkm.* 3, 200, 19. Ghine sult nemen groot no clene raet die hier segghen (*mv.*) een ende ghinder een ander bringhen voort, *Melib.* 1892. Die coninc . . . sendde an hare heimelike sinen raet Aureliaen, *Sp.* III[e], 4, 5. Daer vele raders sijn, daer werden si („die ghepense") vast ghemaect, *Hs. v.* 1360, 45*b* (*Spreuken* 15, 22: *ubi sunt plures consiliarii*; *D. B.* raden). — *b*) *Lid van een stedelijken raad*, *of van het eene of andere met een bepaald gezag bekleed college*; vgl. ndl. *raadsheer* (lid van een bepaald rechtelijk college); ook in een algemeener zin *bestuurder*, *regent*. *Teuth.* eyn rait in synen raitstoil syttende, curulis. || Leid een scepen of raet in scouden jeghen enen, *N. Doct.* 650. So mach die scout van der stede een scepen of een raet machtich maken . . . dat gastrecht te houden, *Wfri. Stadr.* 2, 300, 65. *Van raet te wesen.* So en mach niemant raet wesen binnen onsen stede enz., 2, 291, 25. G., S., W., raide der stede van Hairlem, *Zijlkl.* 13 (*a.* 1407). Soo waer die rade (*bestuurders*) van eenre stat haers selfs bate sueken mere dan ghemeyn orber ofte ere, *Wrake* I, 1157; *enz.*

20) *Raad*, *raadgevend lichaam*. Zoo ook in andere germ. tongvallen; zoowel *de gezamenlijke raadslieden of raden van een aanzienlijk man*, als *de gezamenlijke leden van een raad*, bepaaldelijk *van een stedelijken raad*. Vgl. lat. *consilium*, dat eveneens deze beteekenis met die van „raadgeving" vereenigt. *Voc. Cop.* een raet, concilium; die uten rade es, exconsul (volgens de etymologie van *consul*, van *consulere*). *Teuth.* eyns raits tijt als men den kuyst (*kiest*), comicium; eyns raits inleydynge, idem; des raits vergaderynge, consulatus(!); des raits afgesat, exconsul(!). Plant. den breeden raedt, *le grand conseil*, publicum consilium e. a.; den secreten raedt, *conseil estroict et privé*, sanctius interiusque consilium, consilium privatum. Kil. raed, raedsheeren, senatus, ordo amplissimus; concilium, coetus consiliariorum. || Men sal niemen in rade setten die scuwende zijn Gods wetten, *Denkm.* 3, 201, 25. (*Een vorst*) sal niemen in den raet nemen die enz., 3, 202, 67. Elc

princhе sal in rade scuwen die ghene enz., *ald.* 61. Metten bisscop ende met alle die gone die te sinen rade sijn ghewone (*in zijn raad plegen te zitten*), *Bloeml.* 2, 19, 261. Elc here doe . . . die ghiereghe wt sinen rade, *Doct.* II, 3747. Des conincs raet, *Rijmb.* 18085. Die ghemeine raet dus nam (*bepaalde*) dat si binnen souden bliven, *Ep.-fragm.* 167, 192. Ghi, heer coninc, ende al u raet waert hier seer mede begaen (*verlegen*), *Rein.* II, 4972; ook 4861; 5040. Ooc wil ic dat ghi vroe ende spade coomt tot minen secreten rade, 7567. Hierna so ontboot (hi (*de koning*) alle die hoochste), dat si quamen alle gader an sinen raet, ende rieden hem hoe dese daet best werde gherecht tes coninx ere, I, 1000. Doe sende Carel die coninc . . . om sinen verholen raet ende seide enz., *Bloeml.* 1, 16, 23. Dat hine also hadde verdreven van sinen hove ende van sinen rade (*uit het getal zijner raadslieden, uit zijne hooge positie van raadsman des bisschops*), 2, 21, 336 (*vgl. Pelgrimage* 71*d var. Haarl.*: ic heb dicke verheven geweest in hogen rade ende grade als ene goddinne; *Haagsch hs.*: in groten state ende in hogen grade). Si (*de bijen*) hebben raet, voghet ende hertoghen, daer si hem an beraden moghen, 2, 43, 37. Elc poge ende pine dat hi niet min hebbe dan hem drien te rade, . . . maer boven seven niet ne clive, *Heim.* 1708; ook 1767 (doen uut dinen rade). Cuwaert dede enen wederkeer ende ghinc van sconinx rade (*van de plaats waar de koning en zijne raadslieden, de rijksgrooten zaten*), *Rein.* I, 2694. — So hebben wij, burchmeisteren, scepenen ende raedt (*van Haarlem*) desen brief gedaen zegelen, *Zijlkl.* 403 (*a.* 1470); ook 401. Dat sel wesen tot vermaninge des scouten, scepenen of raes (= raets), *O. K. v. Rott.* 43, 131. De vive solen daerof de wareit ondervinden binnen achte dagen . . . ende brengent weder in den raet, *Hist. Gen.* 9, 50 (*a.* 1300). Die en sall bijnnen enen jair daernae in onsen rait nyet komen noch geen rait wesen, *R. v. Nijm.* 139 (*a.* 1447). Voir den raidt van onser stadt off voir vijf mannen van den raide, *R. v. Nederst.* 1, 152, 186. Ende (als) die raed van der stat dat ter waerheyt vonde, *R. v. Utr.* 1, 35, 6. Oude ende nieuwe raet (*de nieuw gekozene en die van het vorige jaar*), *ald. Inl.* 159 *e. e.* Wt hooren anderen volle ghildebroederen, die na der stat coor in der stat rade wesen mooghen . . . kyesen, 1, 34, 3. Ten ware die scepene, raed ende oudermanne van den ghilden . . . bi rade (*advies*; vgl. bij 16) ende consente eenre ghemeenre morghensprake van allen ghilden eens beters te rade worden (*besluiten*; vgl. bij 10), *ald.* Daer af es dicwile ghesciet in goeden steden groot verdriet, dat si twisten inden rade ende der wiser raet versmaden, *Melib.* 2128; *enz.*

21) *Raadsvergadering, zitting van een raadgevend lichaam of bestuurscollege. Voc. Cop.* een raet, concionabulum; een stadt van rade, concionabulum. *Teuth.* rait des duvels vergadert, conciliabolum, conventiculum. ‖ An horen raet, in horen banc is ghiericheit ghedreven off, *Bloeml.* 3, 64, 92. Na desen raet sin die heren gemontert, *Parth.* 6548. Als ghesceeden was den raet, *Couchy* II, 1771 (*vgl. ald.* 1756: „na maeltijt zijn si ghegaen te rade up alle dinc, ende wanneer men den coninc . . . cronen soude").

22) Raet is in het Mnl. ook de uitdrukking voor verschillende werkingen van het denkvermogen en van het gemoed. — *a) Overlegging, overpeinzing, beraadslaging met zich zelf.* ‖ Gi selt hebben menichgen raet, wat gi moogen selt bestaen, *Bloeml.* 3, 44, 528. — Ook concreet, in de bet. *al wat er omgaat in des menschen gemoed, zijne diepste gedachten of overleggingen.* ‖ Daer hevet soe hem vertrect al hare wesen, al haren raet, ende hoe dat daer binnen staet, *Bloeml.* 1, 113, 96. (Si) zeide hem haren staet, ende hi haer weder zinen raet ende altemale zijn belanc (*verlangen*), *Couchy* II, 1777. Beide met scriven ende in latijn dedic di verstaen den wille mijn ende minen raet, . . . dat sijs niet verstonden dier waren bi, *Flor.* 1174 *men kan het woord hier ook weergeven door* gezindheid; *zie bij c*). Hem dien ghi raets wilt vraghen (*zie bij* 15), en suldi niet ghewagen uwen raet noch uwen moet, noch ontdecken wat u dochte goet, *Melib.* 1618 (*vgl.* 1379; *men kan het woord hier ook weergeven door* inzicht; *zie bij c*). Ic waens elc verrader pleghet dat hi heelt sine daet den gheuen die sinen raet niet en weet (*de roerselen van zijn hart, zijne geheime gedachten niet kent*), Stoke IV, 1392 (*men kan het woord ook weergeven door* plannen, voornemens; *zie bij* 8). — Omschrijvend der herten raet. ‖ Dat hi (*de landsheer*) wel ghedinke ende dat hem niet een wort ontwinke van dat hi hort ende verstaet, hine houd (*beware het*) in sire herten raet (*in het diepst van zijn gemoed*), *Heim.* 1785. — Ook des gedachten raet, *de gedachten, de overleggingen van het gemoed.* ‖ En volghe niet dijns gedachten raet, want dat lijf en mach niet sijn oncuusche, dat ghedachte dijn en si oncuusche worden ere, *Tien Pl.* 1212 (*men kan het woord hier ook weergeven door* inblazingen; *zie bij* 17). — *b) Bedoeling, meening.* ‖ Willic te desen gate ingaen? wat sechdi, Reinaert, eist u raet? die papen connen vele baraet, ic besteecse harde node, *Rein.* I, 1188 (*men kan hier ook vertalen*: raadt ge mij dit, spoort ge mij hiertoe aan?). Rust een luttel, dat is mijn raet, II, 6867 (*dit is mijne meening* of *dit raad ik u*). Elc ken hem selven, dats mijn raet, II, 4765. Sent daer een ander, dats mijn raet, want ic bin een clein dier, II, 1054. — *c) Bedoeling, gezindheid.* ‖ Wy moeten sijn van ênen rade, ende na den raet willich ter dade, *Troyen* 4011 (*men kan hier* raet *ook vertalen door* besluit; *zie bij* 10). Vrouwe, wi sijn hier alle nu met ênen rade comen totu, dat (*var.* want) wi u ere gherne saghen, *Limb.* XII, 1199. Si waren bede van ênen rade, van ère scoonheit, van ênen sinne, *Flor.* 328. (Catilina) wille over berch in Gallen, wel gewapent mettem allen, dies hem hilden an sinen raet (*die met hem één van zin waren*), *Sp.* I[a], 76, 43. Entie danne niet en valle met ghelucke noch met mesfalle, maer (si) in alle dinc ghestade, dits een zin van hoghen rade (*een geest van hooge bedoelingen of aspiraties, een groote geest, een hoog gestemd gemoed*), I[a], 69, 15. Een rike man, een wel geboren, die alder porteren was te voren, die daer woonden in die stat, dor sine doget ende dor dat om dat hi was van hogen rade, *Lanc.* II, 38517. — *d) Stemming.* ‖ Altoos bleef hi in dien rade, „vrouwe, ghenade" te segghene mee, *Parth.* 8223. — *e) Inzicht, oordeel.* ‖ Alle diere bi waren . . . wijsden hem martêliën ghenoech, welcsins dat haer raet ghedroech (*zij stelden verschillende lijfstraffen voor al naar mate hun oordeel of inzicht meebracht*), *Flor.* 3490. Ic sal vernemen al ane miere vrouwen haren raet ende wat ons te doene staet, *Bloeml.* 3, 55, 329. Dat es der wiser sede, alse haer rade discorderen, dat si dan wijselijc gronderen welc men best anegaet, ende volghen den wisen raet, *Melib.* 2111. Want ghi laet uwen raet ende uwen wille, ende ontfaet onsen raet dien wi u gheven, *Parth.* 7988. In ghedeelden rade (*bij verschillende inzichten*) salmen volghen . . . den raet die de vroetste gheven, *Melib.* 2124. — *f) Inzicht, overtuiging.* ‖ Si (*de wijzen*) seyden: seghet dat dijn raet, dat di (*Alexander*) emmer te stervene staet, *Nat. Bl.* I, 245 (*hier staat* raet *in beteekenis gelijk met* moet *of* sin).

23) Zoo is raet in het Mnl. geworden de uitdrukking voor *den zetel van het denkvermogen en van den wil, datgene waaruit bij den mensch verschillende wilsuitingen en overleggingen voortkomen*; synoniem van mnl. sin en moet, waarmede het ook op de laatstgenoemde plaats gelijkstond, *zin, gemoed.* Vgl. ook bij 10). In de andere germ. tongvallen heeft het woord zich in deze richting niet ontwikkeld, op sommige plaatsen is de grens tusschen deze en de bij 22) genoemde opvattingen moeilijk te trekken, en niet hier alleen doet zich deze moeilijkheid gevoelen: bij een woord, dat voor de uitdrukking van zoo ver-

schillende en uiteenloopende begrippen dienst doet, is het niet te verwonderen, dat de grenzen hier en daar verflauwd zijn en verschillende opvattingen ineen- en dooreenloopen; vrij groot is het aantal plaatsen waar raet op twee verschillende wijzen kan worden weergegeven. Evenals verschillende andere is ook deze opvatting, die tot de dichterlijke taal behoort, na de middeleeuwen in onbruik geraakt. ‖ Die droom bedroefde sere sinen raet, want hi (*de droom*) meende den coninc quaet, *Rijmb.* 16483. Es dat ic selke overdaet iesch, ic hadde dullen raet, *Bloeml.* 3, 43, 463. So waric danne van domme rade, soudic jou lonen goet met quade, *Wal.* 1239. (Hi) sende mi den ridder saen, dien hi met wel dullen rade herberchde, *Wal.* 10382. En waer hi niet van dommen rade, die dit siet ende niet verstaet, jof hi wilde weten Gods raet (*zie bij* 10), *Nat. Bl.* IX, 24. Wie es van zinne dan so quaet of so hart in sinen raet, die . . . versmaden soude Fransoysen predecaden, *Franc.* 6575. Oft hi so cone ware van rade, dat hi enen camp dorste bestaen, *Torec* 2946 (vgl. den mansnaam *Koenraad*). Ende dan nes niemen so stout van rade, dien men op sal vlieghen hooren, haer (*der bijen*) coninc en vlieghe voren, *Nat. Bl.* VII, 196. Alle die erdsche heerscapije... dats wandel ende ongestade, verdrijf dat nut dinen rade; ne beghere niet noch en souc, *Sp.* I[a], 72, 67. Seghelijn en seijde goet noch quaet, mer hi dochte in sinen raet enz., *Segh.* 540 *varr.* Weet wel dat sy al uyten rade (= uten sinne) comen souden by diere scade, *Troyen* 12406 (Ben. 10909: *sacheiz que molt s'esmaieroient*). — In sinen rade (te sinen rade, te rade, in rade) vinden, *na overleg met zich zelf besluiten, het besluit nemen.* Voor de bet. van vinden vergelijke men *vonnis* (mnl. *vondenesse* of *von(t)nesse*). ‖ In haren rade dat si vant, datsi vanden bedde wille opstaen ende tote Fergute gaen, *Bloeml.* 1, 133, 292 (*Ferg.* 1432). (Hi) es ghegaen met ghenent, also hijt vand te sinen rade, door tfelle wout, *Amand* I, 3383. Dies vindt die duvel tsinen rade om u te bringhene int dued (*l.* dued), 3236. Hi (*de frankische koning*) hevet in Spaenyen ghesent groten scat . . . anden coninc Atanaghilt, . . . also alse hi te rade vant, ende hevet hem sire dochter gebeden, *Sp.* III[a], 43, 39. Die nature vant in rade (*besloot, vond goed*) dat sijs haer (*Maria*) gonste allene, *Claus.* 327. — Iet in rade vinden, *iets bedenken.* ‖ Ebronus de quade, die nie doget en vant in rade, *Sp.* III[a], 36, 109.

24) Raet komt ook als bnw. voor in de bet. *geraden, raadzaam, wenschelijk.* Zoo ook mnd.; zie de aanhaling bij Lübben 3, 426*a*: „uns dunket dat *nutte und rad* wesen enz." (*a.* 1386). Vgl. ndl. *nut*, nuttig, en mnl. noot, noodig. ‖ Den quaden niet weder te staen, is somtijts ghebot ende somtijts ist raet oft gherade, *Boec v. d. L. J.* 92*a* (*vgl.* GERADE, 1). Zoo ook in de 17de eeuw; zie de aanh. uit S. Coster bij Weiland op raad.

AANM. 1). — Niet duidelijk is de bet. van raet, *M. en Vr. Heim.* 1540: „leide men daerop moru bladen van mirren, het wort goet te rade". Misschien is de bedoeling: „dat zal een goed middel zijn"; zie bij 5).

AANM. 2). — *Voc. Cop.* heefs de glosse: „raet, pensum". Men zou hier *pensum* kunnen nemen in de bet. *beraadslaging* (vgl. Dief. op pensum, waar o. a. als vertaling „rayt, beratung" voorkomt, uit *Gemma*), ware het niet dat Kil. gaf: raet, j. rock, pensum". De beteekenis van *raet* is hier dus „de bepaalde hoeveelheid vlas of wol waarmede het rokken gevuld is, rokken, rok" (Kil. „rock, pensum, lanae linive manipulus colo aggestus, qui in fila carpitur"). Dit *raet* zal dus wel een ander woord zijn; misschien is het één in oorsprong met *raat* in „honingraat". Zie RATE.

RAET. Zie de vorige Aanm.

RAET (*honingraat*). Zie RATE.

RAET (Velth. V, 17, 46). Zie RAT. Men zou geneigd zijn *rat* te lezen, indien de vorm niet door het rijm gedekt ware („doe sette men elc deel (*van het lichaam*) op een raet: verstaet").

RAETBOEC (RAIDTBOICK), znw. (m. en) o. *Een boek waarin opgeteekend werden de rechtshandelingen die* (in sommige steden, b. v. te Amersfoort en Utrecht) *geschiedden voor een stedelijken raad.* Zie *R. v. Utr. Inl.* 5.

RAETBORGERMEESTER (RAIT-, -MEYSTER), znw. m. Te Utrecht, *een der burgemeesters, die gekozen wordt „uten rade van den hooftgilden"* (*Gilden v. Utrecht* 1, 68, 8). ‖ Dair die v zonderlinge lote dan op vallen onder den scepene(n), die zellen elx enen goeden man uten rade van den hooftgilden den clerc nomen . . ., dair men enen raetborgermeyster (*in tegenstelling met den* „scepenborgermeyster", *die uit de schepenen gekozen wordt*) mitter boon uut kiesen sell, *Gild. v. Utr.* 1, 68, 8. Als die scepenborgermeyster dan aldus gecoren is, so sel men terstont . . . den raetborgermeyster kiesen, 1, 69, 9; zoo nog eens *ald.* Henrick van Ghent scepenenborgermeyster, Jan Knijf raitborgermeyster, *Hist. Gen.* 9, 102 (*a.* 1477); ook 103 (*vgl. ald.* (so) hebben die ghemeyne oudermans weder gekooren voor enen rait Jan Knijf uut der snijder gilde).

RAETBRAKEN. Zie RADEBRAKEN.

RAETDACH (RAIT-); ook RAETSDACH (RAITS-, RAITZ-), znw. m. *De dag waarop de eene of andere raad of een regeeringscollege of bestuurslichaam zitting houdt.* ‖ Voirt soo sullen alle unse rade . . . alle guedesdach . . ., alst unse raitdach ijs, . . . verbonden wesen by onsen burgermeisteren in der tijt in unser raitkameren te komen, *R. v. Nijm.* 241 (*a.* 1499). Soo wie . . . van unsen raden opten vurgen. guedesdach ende raitdach . . . toe rade komen, den sall unse rentmeister . . . geven . . . drie stuver ter presentiën, *ald.*; zoo nog eens *ald.* (zie de plaats bij RAETCLOCKE). Soo en sel men voir den raidt ghenen opgiften off wilkuren off make maicken of doen dan op enen raitsdach opt raithuys voir den raidt van onser stadt off voir vijf mannen van den raide off meer, *R. v. Nederst.* 1, 152, 186.

RAETDADICH (RADADICH), bnw. Mnd. *râtdedich.* In de uitdr. hantdadich ende ra(et)dadich, *met de daad of door raad* (*aansporing of ophitsing*) *in eene misdaad betrokken of daaraan medeplichtig.* Vgl. boven kol. 980 vlg. de verbinding „raet ende daet". ‖ Dan sal die clagher clagen . . . over alle dieghene die daer mede hantdadich ende radadich aen geweest hebben, *O. Vaderl. R.* 3, 401.

RAETGAVE, znw. m. *Raadgever, raadsman.* Vgl. RAETGEVE en RAETGEVER. Voor de vorming vergelijke men erfname, brootate, lantsate, voresprake, die eveneens met woorden op *-er* (*erfnemer, broodeter, landzitter, voorspreker*) in bet. gelijkstaan. ‖ Dese vier poente soo sal elc raetgave hebben al, die bewaren wilt sinen here, *Lsp.* III, 13, 93 (*var.* raets ghevere; *var. Comb. hs.* raedsman). (So) bidden wi ende versueken onsen lieden ridderen, mannen ende raetgaven, . . . Otte here van Kuyc, onsen neeve, Giclijs van Quaderebbe, here van Bergen . . ., ende Jacop Baken, onsen clerc ende raetgave, dat si . . . hare segelle willen hangen ane dese . . . letteren, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 823 (*a.* 1341).

RAETGEVE, znw. m. Mnd. *râtgeve*; mhd. *râtgëbe*; ohd. *râtgebo*; osa. *râdgebho*; ags. *rædgifa*; fri. *rêdjeva, redjeva*; hd. (als geslachtsnaam) *ratkgeb*, die ook in Ndl. in de vormen *Raatgeb* en *Raatgep* voorkomt; vgl. Winkler, *Geslachtsn.* 352 en 469, waar evenwel de vorm te onrechte als eene imperativische samenstelling wordt verklaard). Hetzelfde als raetgave en raetgever; z. ald. en over de verhouding van *raetgeve* tot *raetgever* bij PORTWAERDER. De vorm is tot de zuidoostelijke tongvallen beperkt. *Raadsman, raadgever. Gloss. Bern.* ratgeve, consiliator,

consultor. — Ook *geestelijk raadsman*, *zieleherder*. || Der derde name (*van Christus*) heit „consiliarius", dat sprict raetgeve, ende behort tons heren predicaden, *Limb. Serm.* 125*b*. — Ook in de bet. van den eenen of anderen regeeringspersoon, *een met een zeker gezag bekleed persoon*. Zoo met name in de friesche streken (Richth. 987 vlgg.). Vgl. REDGE en REDGER. In *Gloss. Bern.* komt ratgeve ook voor met de vertaling „consul" (vgl. RAETGEVERE).

RAETGEVER (RAIT-, RAED-, -GEVERE, -GEIVERE), znw. m. Mnd. *râtgever*; mhd. *râtgëber*, ook *râtgëberinne* en *râtgëbinne* (het vr. van *râtgëbe*); hd. *ratgeber*; ndl. *raadgever*. — 1) *Raadgever*, *raadsman*. *Voc. Cop.* raetghevere, consiliator. *Teuth.* en heymlick (*vertrouwd*) raitgever off vrunt, auricularis. Kil. raedghever, consultor, qui alii consulit. || Van raet ende van raetghevers, *Doct.* II, 1129 *Opschr.* Daartoe hi uwen raetghevers (*raadslieden der kroon*) boot coppe enz. (nl. *allerlei geschenken*), *Parth.* 1500. — 2) *Aanstoker*, *opstoker*, *oorblazer*. *Voc. Cop.* raetghevere, suggillator (ook *Harl. Gloss.*). — Bij Diefenb. komt *suggillare* voor in een gloss. in de bet. „raden". Vgl. ook Kil. fameschender, suggillator. — 3) Benaming van den eenen of anderen *met een zeker gezag of rechtsmacht bekleed persoon*. Bij Kil. wordt het woord weergegeven door „assessor". || J. beleeddre van Brubburch ende van Brubburgh-Ambocht van Heine Ackermans weghe ende sijn raedgheivere in Bergh-Ambocht, *Froissart* 2, 245. Vgl. REDGER. — Ook is raetgevere de gewone vertaling van lat. *consul* (dat men met „consulere" in verband bracht; vgl. de aanh. uit *Gloss. Bern.* bij RAETGEVE en zie RAETMAN, 3). *Voc. Cop.* een raet ghevere, een die raet gheeft, consul; raetghevere, proconsul. Zoo ook *Rijmb.* 17890; 18363; 20127; 20625 (daerna (*na de koningen*) berechten raetghevers die poort tote Julius tiden).

RAETGEVINGE, znw. vr. Mhd. *râtgebunge*; hd. *ratgebung*; ndl. *raadgeving* (vooral in het mv. gebruikt, in de plaats van *raden*, mv. v. *raad*). *Raadgeving*, *raad*, ook *aanmaning*, *aansporing*. *Voc. Cop* raetghevinghe, consultatus; raetghevinghe, suadela.

RAETHERE (RAETS-), znw. m. Mnd. *râthere*; mhd. *râthërre*, hd. *ratsherr*; ndl. *raadsheer*. Hetzelfde als raetman; z. ald. *Lid van een stedelijken raad*. Kil. raedshere, buleuta, consiliarius, consultor, senator, pater; raedsheeren, senatores, amplissimus ordo. Plant. raedtsheer, raedtsman, *conseiller*, *senateur*, senator, consiliarius, decurio, assessor; de wtspraeck oft raedt der raedtsheeren, *l'advis et deliberation des conseilliers*, senatusconsultum; nieuwe ingeschrevene raedtsheeren, *des nouveaux conseilliers enroullez au nombre des anciens*, patres conscripti. || Soo en sal die raet achterdien dat sy uut die raetscap ghesceiden sijn, niet langher recht nemen noch gheven dan haer rekenscap duert, *Wfri. Stadr.* 2, 206, 76 (*varr.* sullen die raetsheren). Vgl. bij *RAETSIER. Het woord is ongetwijfeld gewoner geweest dan men uit de opteekening dezer eene plaats zou afleiden.

RAETHOUDINGE (RAITHALDYNG), znw. vr. Van raet houden, *beraadslagingen houden*, *raad houden*. *Raadsvergadering*, *vergadering*. *Teuth.* raithaldyng, concilium.

RAETHUUS (RAIT-, -HUUS), znw. o. Mnd. mhd. *râthûs*; hd. *rathaus*; ndl. *raadhuis*. *Raadhuis*, *het huis waar een stedelijke raad zijne vergaderingen houdt*. Vgl. RAETCAMERE. *Teuth.* raithuyss, pretorium, auditorium: raitstede of -huyss, consiliatorium. Kil. raedhuys, buleuterium, curia, domus augusta, basilica, praetorium, domus senatoria. || D. opten hoeck vant raethuus 1 gul., *Rek. d. Buurk.* 216. Enen gemenen landes warff up onsen raedhuuse geholden, *Warfsconst.* 59 (*a.* 1454); ook 58. So sellen die rade voir opten raethuise bij den scepene elx op zijn stede gaen sytten, *Gild. v. Utr.* 1, 69, 9; ook 68, 8. So wie enighe wapen (draget), daer die oort (niet) off gaen mach duer dat yser, dat hangt voir traethuys, ... verbuert III lb, *O. K. v. Rott.* 14, 14. Niement moet voirtan langer mes ofte breder dragen dan die messen sijn, die men zien mach hangen . . . voir an dat raithuys, *Wfri. Stadr.* 2, 57, 165. Van zoene te segghen of van enich segghen dattet recht segghen sal, dat sal men segghen int raethuys, 2, 207, 84. So wie landt anspreken wil in den gading, dat sal hy doen int raethuis, 2, 243, 40; *enz.* Zie nog een voorbeeld bij RAETDACH en een bij RAETCAMERE.

RAETHUUSCNECHT (RAITHUYS-, -KNECHT), znw. m. *Concierge of „stadthuishaavenaar"* (Hooft). || Onsen scrijffampt, badeampt, rydende badeampt, sraithuysknechts ampt . . . ende der koormeister ampt, *R. v. Nijm.* 161 (*a.* 1449).

RAETCAMERE (RAYT-, -CAMER), znw. vr. en m. Mhd. *râtkamer*; hd. *ratkammer* („scheepsraad"); ndl. *raadkamer*. *De kamer* of ook *het huis waar een (stedelijke) raad vergadert*. *Voc. Cop.* raetcamere, auditorium (bij Dief. ook vertaling van „secretarium"). Kil. raedkamer, senaculum, curia, concilium. Plant. raedthuys, raedtcamer, *lieu où on tient conseil*, *pretoire*, *la chambre du conseil*, senaculum, secretorium (*l.* arium), praetorium, ratiocinarium, deliberatorium, curia, prytaneium. || Een groot heer dede maken een raetcamer, daer hy dede een poirtael voir maken, ende voren an dat portail dede hy ontworpen sijn rechters beelde, Matthijsz. 79 (*vgl. ald.* „hy sal hem uut die *camer des raets* stoten ende sluyten). So en sal men nymande van den rade laten dan die in der raitkamere tegenwoirdich sijn, *R. v. Nijm.* 228, 24 (*a.* 1444). Weer ymant die in onse raedtkamer queme ende sprecke op onse scepene, die brecke viertich punt, *O. Vaderl. R.* 3, 351, 68. *Van een raetsman de onstuer drivet daer raet is.* Weert sake dat yemant in den raede weer daer raet is, of op de raetcamer of anders wo enich onstuer dreve . . . in tegenwoordichheit des raets, *R. v. Vollenh.* 2, 133, 88. *Opten raetcamer comen.* So wie opten raetcamer comt ongheroepen, alst gherecht in den camer is, die verbuert X sc., *Wfri. Stadr.* 2, 243, 31 (*vgl.* Matthijsz. 212: „aldair lach een man ende deckte opt raethuus ende wert glidende ende viel opt dack vander camer, dair die heren in stonden te rade . . ., ende als hy van den val becomen was, . . . seide (hi): ghi heren, by oirlove coom ic hier in uwer morgensprake ongheropen"). Den vrouwen cruyt ende wijn gegeven in die raetcamer, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 194. Dat alle dyeghene van unsen raden die hyer bijnnen unser statt . . . woonefftich sijn, nu ter stont in unsen raitkameren komen, rait zweren ende soo voirtaen by ons huyssittende ende woonefftich blyven sullen, *R. v. Nijm.* 239, 1 (*a.* 1499); ook 241, 5; 240, 4. Die duerwairder van der raedcamer 28 nuwe placken, *Rek. v. Gouda* 17 (*a.* 1437). De tweeste president van der raedcameren geordineert in Vlaenderen, *Hans. Recess.* 11, 149 (*hier in de bet. van* een raadgevend lichaam).

RAETCLOCKE (RAIT-; ook RAITS-, -KLOCKE, -CLOCK), znw. vr. en m. Mhd. *râtglocke*; mnd. *râtklocke*. *De klok die geluid of geklept wordt om de leden van een stedelijken raad ter vergadering op het raadhuis te ontbieden.* || Soo wie van der vroetscip totter beteykender uere opter stede huys bij den gerechte niet en quame, als hem beteykent is, ende alsmen die leste reyse mytter raetclock luydet ende cleppet, die sel verbueren enz., *Leid. Keurb.* 174, 63, (*a.* 1450). Oick soo sullen alle onse rade in mijddeler tijt alst gheen raitdach ijs ende die burgermeisteren in der tijt hoen int raithuys overmijtz des raitklocken off muntlick begeren ende ontbieden te komen, willich ende bereit wesen op ooren eet toe rade te komen, *R. v. Nijm.* 241 (*a.* 1499). Welcke twaeliff mannen sullen up het stadthuus comen des morgens, als men die raidtsclocke luyt, ontfangende hett lott,

des van elcke ses mannen drie sullen blyven uptenn raidthuysen, *Stadr. v. Steenw.* 8, 2 (*16de eeuw*).

RAETKIESER (RAIT-), znw. m. *Kiezer der leden van een stedelijken raad.* *Teuth.* vergaderyng des raits of der raitkyeser, comicium. — Vgl. RAETSKIESINGE.

RAETCNAPE (RAED-, -KNAPE), znw. m. Misschien hetzelfde als raethuuscnecht; z. ald. *Concierge*(?). ‖ Hoe P., uwe raedknape, ghetooght heeft, hoe hij bevrechte . . . een scip, omme te zeilne met haren (scepen, nl. *van hem en de andere kooplieden*) uter Wysele tot Middelborch, *Hans. Recess.* 2, 474.

RAETMAN (RAIT-), znw. m. Ook RAETSMAN (RAITS-). Mnd. *râtman*; mhd. *râtman*, mv. *râtliute*; hd. *ratsmann*; ndl. *raadsman.* — Het mv. is raetsman(ne) en raetsliede.

1) *Raadsman*, *raadgever*, vooral van een hoofd van regeering. *Voc. Cop.* der raetsliede ambacht (*bediening*), consultatus; heymelec raetsman, auricularis, auricularius. Kil. raedsman, consiliarius, consultor. Vgl. de aanh. uit Plant. bij RAETHERE. ‖ Wie so heeft den synne Gods bekent, ende wie so heeft sijn raetsman gheweest? *Sp. o. B.* 4r. Ooc is hi een wijs raetsman om sijnre ingheborenre wijsheit, *Hs. Moll* 5, 175c. Sconincx raedslieden, Despars 1, 361. Also als J. ende W. voir onsen lieven ende getruwen cancellier (vgl. *Teuth.*[1] 202, „raitman, antigraphus *en* apocris(i)arius", *welke woorden bij Duc. door* „cancellarius" *worden weergegeven*) ende raidtsluden (*van Philips van Bourgondië*) clachtich comen sijn, *Oork. v. Helmond* 154 (*a.* 1440); ook 155. Dat eens heren raedsman niene si ghier om gheniet; daer mochte groot verdriet af comen . . . beide den lande ende den here, *Lsp.* III, 13, 80. Dat ware scande boven scande, dat een raetsman enegherande dinc sinen here raden soude, die hi selve niet doen en woude, 89. Dese vier poente soo sal elc raetgave (*var. C.* raedsman) hebben al, die bewaren wilt sinen here ende daertoe sijns selfs ere, 93. Ic wille u raetsman sijn, *Ferg.* 697 (*Ferguut tot den koning*; fra. „serai retenus, sire, por vos consillier?") en — Jherusalem, . . . waer om vergaestu overmits droefheit? . . . en hebstu ghenen raedsman, want droefheit di soo veruyet heeft? ic sal di ghesont maken, *Hs. Moll* 3, 58r.

2) *Lid van een stedelijken raad*, *raadslid.* Kil. senator (ook Plant.). ‖ Welgheboren lude moghen vreden gelijck scout, scepenen ende raedslude, *O. K. v. Rott.* 13, 10. Wie enighe wapen trecket, verbuert XII lb, te betalen . . . den scout ende den raedslude (*l.* luden) van der poorten (*zie bij* PORT), als zi verwonnen zijn, off die poorte te rumen, 15, 16. (Hi) verbuert twee jaer die poorte of XXIIII lb te gheven . . . den scout ende den raedsluden van der poorte, 15, 17. De tien raedslude, die de vijf poorten vander stat verwaerden ende onse borghermeysters H. ende F., *Cod. Dipl. U.* 2[2], 238. Her A., raedman to Dantzeke, *Hans. Recess.* 10, 250. Een borgher, die gheen schepen noch raed en is, *Fri. Stadr.* 78, 45 (*var.* raedsman). Een van onsen priesters of een scepen ofte raedtsman mach lyen tot thien schilden, 78, 43. In allen crflicken saeken . . . moogen alleen orkenscip voeren dye priesters, rechters ende raedsluyden, oldt ende nye (*de leden van den ouden en nieuwen raad*), 16, 24. *Dat nyemant scepen ende raetman in marken te samen wesen en sal.* Wie scepen is in Swolle, die en sal in gheenre marken raetman wesen buten oorlove der scepene, *Stadr. v. Zwolle* 227, 310. Die heren . . ., die der stat bordene draghen, alse scepenen, raetsmanne ende gheswornen, *Teest.* 1082 (*vgl. ald.* 1090: de rade van den steden). *Van woorden tho spreken teghen de stad.* Dyt mach vertughen een raedman of II borgher, *Stadr. v. Gron.* 65, 179. Van kiesinghen der borghemeesteren ende raetsluyden, *Gew. v. St. Truyen* 19, 32. Unten welken twee in yeghelijck ambacht (*gild*) aldus ghecoren sijnde . . . wy busscop ende abt . . . (sullen kiesen) eenen dy (*die*) voor dat toecomende jaer ghesworen raetsman (*gezworene in het gild?*) sal sijn, ende den anderen . . . deken . . . oft provisoor; ende van den regimente der stadt voors. te onderwynden, t. w. wy busscop sullen kiesen in deerste jaer uuten sesse ambachten sesse in raetsmannen ende sesse in dekenen, ende wy abt uuten sesse anderen ambachten sesse in raetsmannen ende sesse in dekenen, 20, 32. Dat . . . die voors. VIII ghesworen raetsluyde . . . op denselven dach onder hon ofte in anderen leechluyden (*ambtelooze burgers*) eenen (borg-) meester kiesen . . . by des meeste deels der VIII raetsluyden stemmen ende consente, *ald.* (*zoo ald. nog tweemaal* ghesworen raetsluyde).

2) Benaming van *a*) *den eenen of anderen regeeringspersoon*, of *b*) *lid van het eene of andere bestuurscollege.* Zoo wordt o. a. lat. *consul* (dat men met „con- sulere" in verband bracht) herhaaldelijk weergegeven door raet(s)man. Vgl. RAETGEVER. *Voc. Cop.* een raetsman, consul; raetsliede, consules; raetsman, proconsul. *Teuth.* raitman, consul; ook pretor. ‖ Nu en wouden die Romeinen nemmere coninc hebben . . ., ende maecten . . . datmen twee raedsmanne dare soude setten van jare te jare, die de stat souden beleiden met rade ende met wijsheiden, *Lsp.* 1, 44, 51; ook *Sp.* 1[2], 20, 81 (raetsman, *mv.*; *var. L.* raetsmanne). — *b*) Kil. raetsman, assessor. ‖ Dat men dies ghelike (*achteruitgang*) zal zien in andren landen gheschien, daer die raedsmanne altoos spien om haers selfs winnen . . . ende ghemenen oorbaer achter laten, *Lsp.* 1, 34, 76. Soo wanneer raetsman (*in eene stad*) ghebrect, salmen setten in sire stede enen die niet en staet in vreden (*l.* veeden) ende te gheender partiën en hoort, die leecht in twist, *Wrake* III, 715. *Van raetsluden te kiesen upten uterdijck.* So sullen die scepenen ende raden alle jaren kiesen raetsluyden upten uterdijck, vier goede cnapen die daerin gelandt sijn, ende wat sy kueren (*bepalen*), dat sal die scout met die scepenen scouwen, *Wfri. Stadr.* 2, 292, 34. Raetluden des vorscr. hilghengesteshues, *a.* 1403 *te Oldenzaal* (*Tijdschr.* 24).

RAETMANSCAP (RAIT-, RAED-; ook RAETS-, RAEDS-), -SCIP, -SCEP, znw. o. — 1) *Lidmaatschap van een stedelijken raad.* Vgl. RAETMAN, 2). ‖ Dat T. ende sijn naecomenen sijn boorte van schepenscip ende raedmanscip te bliven ende om te gaen als dat behoort, *Fri. Stadr.* 143, 2. Men mach bijden meisterscap „raedmanscap (*de waardigheid van senator te Rome*)" verstaen, want men de raedslieden alle meisters hiet, ghelijcmen met ons der princhen secretarijse ende clerken doet, *Boeth.* 116*b*. — 2) *Overheidsambt*; ook *het romeinsche consulaat.* ‖ Dat hij tmeesterscip (vert. van lat. *magistratus*, *ald.*) dats raedmanscap onderstondt niet uut ghiericheden, maer omme sghemeens oorbors, *Boeth.* 20*c* (*vgl. ald.* dit meesterscip was . . . als met ons es een burghermeester . . . of een upperste wesen van eenegher stad; *dock ook ald.*: Boëcius was raedsman ende te uppersten rade betrocken, *dus* „*senator*"); ook 61*c*.

RAETMEESTER (RAIT-, -MEISTER), znw. m. Mhd. *râtmeister*; mnd. *râtmêster*. *Burgemeester.* *Teuth.* raitmeyster, proconsul (dezelfde vertaling in *Voc. Cop.* bij raetsman; zie RAETMAN, 3).

RAETMELDER (RAIT-), znw. m. *Hij die een besluit of uitspraak*, *vonnis mededeelt* (vgl. bij RAET, 12), bepaaldelijk in den zin van *scheidsrechter*. *Teuth.* raitmelder, arbiter.

RAETPAEL (RAYT-), znw. m. Waarschijnlijk een volketymologische omvorming van raepael (rapael); z. ald. en vgl. bij RA, 1). Doch de beteekenis is eigenlijk niet geheel dezelfde; op de volgende plaatsen schijnt de bet. eerder *grenspaal* te wezen. ‖ Dat twischen elcke hove off halve hove alsoo als zy nae malcander volghen is een groote raytpael ge-

slegen, *O. Vaderl. R.* 1, 296; zoo nog eens *ald.* en 297.

RAETRECHT, znw. o. In sommige steden *het recht uitgeoefend door een stedelijken raad.* Zie *R. v. Utr. Inl.* 5. ‖ Hoe dat in de voirs. stadt drie manieren van rechten gehouden worden, t. w. raedtrecht, scepenenrecht, ende oudermansrecht, *R. v. Utr.* 2, 348 (*uit een brief van Karel* V).

RAETSCAP (RAIT-, RAITS-, -SCIP), znw. o. en vr. Van raet, in de bet. „lid van een *raad*" (z. ald. 21). Hetzelfde als raetmanscap, 1), z. ald. *Lidmaatschap van het eene of andere raadgevende lichaam,* ook *van een stedelijken raad.* ‖ Also als W. van Arnhem . . . sijn raitschap opgegeven heeft, so hebben die meyne scepenen ende rade dat belieft . . ., dats te weten dat een van de maechtale van den Gruuthuys sijn raitsschap oich dairtegen opgeven mach, ende dat sal die maechtale van Arnhem believen, *O. Vaderl. R.* 2, 501 (*a.* 1433). Weet (*l.* weert) sake dat yemant van scepenen off van raden in anderen steden raitschap anneem (*aanname*), . . . so sall desgoons stat in den rade ledich bliven staen also lange als hi leeft, *ald.* 502. Wie des soo nyet sweren en wolde, die sold verliesen, weer hy rait, sijn raitschap, ende weer hy een burger sijn burgerschap, *R. v. Nijm.* 234 (*a.* 1468); ook 233. Alle diegheen die ijrst schepen off rait werden, die en sullen bijnnen ooren ijrsten jair schependombs off raitschaps geyn burgergelt bueren, 243 (*a.* 1500). *Die oude raet sal gheen recht nemen na haer rekenscap.* Soo en sal die raet achterdien dat sy uut die raetscap ghesceiden sijn niet langher recht nemen noch gheven dan haer rekenscap duert, *Wfri. Stadr.* 2, 206, 76; ook 211, 108. Alle die nu in rade sijn of namaels wesen sellen, die sellen hoor rekeninghe doen als si van den raetscip gaen, 2, 40, 92. Waert zake dat yment van onsen rade (*ald. ook* van den raetsluden) weygeringe dede dese twe vlems te geven, die soude van sijnre raetscap ontset wesen, *Gild. v. Utr.* 1, 35, 71 (*a.* 1458); ook 62, 121 *tweemaal* (*a.* 1426); 83, 12 *tweemaal* (*vgl.* ONTRADEN, 2de Art.). Die raet van Nymagen die hebben mij op ede ond ratscap jemmerlicken bedragen, ond mij myt groter beheindicheit in uwer genaden ongonst gebracht, *Arch. v. Buren* 264. Waert sake dat . . . die hertoge van Brabant Engelbrecht grave tho Nassouwen ende die ander . . . hoor raetscap niet op en seegden of dat hijse weder in sijnen rade naem in ampten of in diensten in sijnen huse, lande, steden of sloten, Nijh. 3, 360 (*a.* 1419). Dat wij . . . onse raitschap op segghen sullen Engebrecht van Nassouwen, heren Henric van Bergen e. a., 357. — Dye van der raytscap aflet, *exconsul*, *Teuth.*[2] 310*a*.

RAETSDACH. Zie RAETDACH.

RAETSEL (RAITSEL, RAEDSEL, RAEDCHEL, REEDSEL), znw. o. Ook *RAETLES, *RAELLES, RAELES, RALES, znw. o.; misschien ook *RALESSE, vr. Vgl. ags. *rǣdels*, m.; *rǣdelse*, vr.; mnd. *radelse*, o.; ondd. *râdislo*, *râdisli*, m., o. (Gallée, *Andd. Wtb.* 346); mnl. *hengeles* en *hengelse* naast *hencsel* (z. ald.), *snoyeles*, *-is* (Oudem. 6, 395); d e c k e l s (zie bij DECKEL), ndl. (17de eeuw) *zageles*, *stremmeles*, *-is* (De Vries op *Warenar*, bl. 125); noordholl. (gedeeltelijk verouderd) *zageles* (*zagels*), *stremmels*, *hengels*, *stijvels*, *pappels*, *pluskeles* (beslag), *schraep'lis*, *schurels*, *uitharpels* (Boekenoogen LVI, CXXX en 1093). Zie ook PROEFSEL. Mnd. *radelse*, ook *râtnisse* (raadsel); mhd. *râtsal*, *rætsel*; ook *râtnüsse*, *-nusse* (raadsel); hd. *râtsel*; ndl. *raadsel*; eng. *riddle* (vgl. ags. *rǣdelle* naast *rǣdelse*): oeng. *redel*, *ridels*, *redels*, *redeles*. Van r a d e n; z. ald. Intr. 2) en Trans. 4).

1) *Raadsel, vraagstuk, probleem.* Vgl. RADEN, Intr., 2) en zie GERAETSEL. Het opgeven van een raadsel is bij de verschillende indogerm. volken zeer gewoon geweest. Zie een opstel over „Raadsels en Raadselsprookjes" van G. J. Boekenoogen, in *Hand. en Meded. v./d. Mij. d. Ndl. Lett.* 1900/1901, waar ook verschillende verzamelingen van raadsels worden genoemd. Mnl. raadsels zijn ons niet in grooten getale bewaard; zie Petit, *Mnl. Bibliogr.* n°. 583*v* en 584. Andere woorden voor het begrip „raadsel" zijn got. *frisahts*, o. a. vertaling van lat. gri. *aenigma*; ohd. *tunchalt* (Schade; vgl. mhd. *tunkel*, hd. *dunkel*, „raadselachtig"), en *râtussa*, *râtissa*, waaraan zich de bovengenoemde mhd. en mnd. woorden aansluiten. Zie Kluge en Franck op r ä t s e l en r a d e n, en Grimm's *Wtb.* op r a t s e l. Kil r a e d s e l, g e r a e d s e l, aenigma, gryphus, quaestio perplexa, nodosa, intricata; scrupulus, scrupus, conjectura, germ. *raettersch* (vgl. Grimm's *Wtb.* 8, 182 op r ä t e r s, r ä t e r s c h, ook op r ä t s e l). Plant. e e n r a d i n g h e o f t r a e d t s e l, *devinement*, conjectura; r a e d t s e l v a n e e n a n d e r w t g e g e v e n, *un enigme ou question proposée d'un autre*, aenigma, problema; d i e r a e t s e l e n w t g e e f t, *qui baille à diviner questions obscures*, aenigmatistes; g e r a e d t s e l, g e r a d i n g e, *divinement*, conjectura, divinatio, vaticinatio, aenigma. *Teuth.* r e e d s e l, enigma, paradigma; r e e d s e l v r a i g h e n (*opgeven*), enigmatizare; e y n s p e e l a l s d a i r m e n r e e d s e l v r a i g h t, coragium (gri.). ‖ Ic sal u een raetsel tellen; eist dat ghijt binnen VII daghen ombint, ic sal u gheven draghen XXX rocke ende faelgen daer toe, *Rijmb.* 8030 (*varr.* rachel, racel, raedsel). Hoe Samson sijn raetsel vertelde: „uten etenden so quam spise ende soetheit quam uten sterken", 8037 *Opschr.* (*vgl. ald.* 8038 *vlg.*). Ne haddi niet geherijt in (*var.* met) mine coe (*met mijn kalf geploegd*), ghine waerter niet comen toe dat ghi mijn raetsel hadt vonden, 8059 (lat. *propositionem meam non invenissetis*). Nachts en mochti (*Darius*) slapen niet, ende gaf een raedchel hem drien die tsinen live moesten zien ende vragede: „wat machtichst mochte sijn, so die coninc, so die wijn, so dat wijf", die tscoonste ontbonde entie scoonste antworde vonde, hi soudem doen vele eeren, *Sp.* I[2], 15, 26 (*var. B.* raetsel). Ic sel u een rales uutgeven, *B. v.* 1357, 99*d*. Openbaert ons dat rales, *ald.* Dat hi u dat rales ontbinde, *ald.* Corts daer na gaf Samson sinen gesellen een raetsel te geraden, *Proza-Sp.* 38*b*. Want hi haer dat raetsele niet en exponeerde, *ald.* Ten lesten . . . exponeerde si hem dat raetsel, *ald.* Omdat niemant en soude soo coen sijn dat hi sijn lijf aventuerde op soo wonderliken (= wonderlijc een) rales, *Gest. Rom.* c. 153 (*f.* 182*a*). Hoort dan wattet rales (is); die questi is dit, *ald.* (*f.* 181*d*). Hoort mijn redene ende vernemet mitten oren die radelschen, *Hs. Lett.* 232, *Job.* 13, 17 (lat. *aenigmata percipite auribus vestris*). Wel heeft Aristoteles ghescreven in sijn raelessen, dat die minres der soeter dingen dwaes sijn, *Hs. Cyrill.* 76*v* (*het lat. heeft geen overeenkomstig woord, maar bedoeld zijn Aristoteles'* „Problemata", *het groote, in 38 boeken verdeelde, werk waarvan ieder begint met* „waarom?"). — Reeds in de latere middeleeuwen neemt r a e t s e l de beteekenis aan van *iets dat voor het menschelijk verstand niet is op te lossen, mysterie.* ‖ Nu sien wi in een rales, mer dan als wi onstorflick inden hemel sullen wesen, soo sellen wi hem sien alsoo hi is, *Gest. Rom. f.* 215*d* (*vgl.* I *Cor.* 13, 12: „*videmus nunc per speculum in aenigmate*).

2) Met het voorspellen van de toekomst (vgl. RADEN, RADERIE en RADINGE) staat r a e t s e l in verband in de uitdr. s ij n r a e t s e l s o e k e n, hetz. als s ij n s o r t m a k e n, *de wichelaars raadplegen aangaande zijn toekomstig lot.* ‖ Daer vernam coninc Ettel saen dat menne met wighe wilde bestaen ende sach wel dat daer ter uren algader stont in aventuren; sijn raetsel dat hi souken dede hoet daer vergaen soude ter stede, ende wart wel seker dies, dat groot soude sijn dat verlies, *Sp.* III[4], 23, 49 (*vgl.* vs. 61: lot, *uitspraak der wichelaars*). Vgl. *Gloss. Bern.* r a e t s e l e, mathesis, probleuma; r a e d e r e, mathematicus (= *wichelaar*; zie de verschillende

vertalingen bij Dief. op mathesis, „divinatio, sciencia dat(?) divinare"; o. a. *ratsel*, *reetsel*, *reetnisz*, ook *gokeler* en *warsagung*, *zaubernus*), en zie *Tijdschr.* 8, 64 vlgg.

RAETSELVRAGER (REEDSEL-), znw. m. *Hij die een raadsel of raadsels opgeeft. Teuth.* reedselvrager, enigmatista. Vgl. de aanh. uit Plant. bij RAETSEL, 1).

*RAETSIER, znw. m. Een woord van eene vreemde vorming. Het is, als het juist is overgeleverd, ongetwijfeld eene afleiding van raden in den zin van „voorspellingen doen": het is nl. vertaling van lat. *magus*, doch eene soortgelijke vertaling komt bij Diefenb. niet voor. Misschien mag men, daar de varr. *raetman* hebben, aannemen dat de oorspronkelijke lezing raetshere geweest is, hetzij in de beteekenis *raadsman*, *raadgever*, welke in den samenhang zeer goed past, al is dan ook de vertaling niet letterlijk, hetzij in den zin van *waarzegger*, die aan raethere en raetman naast de andere opvattingen kan zijn eigen geweest, doch het eerste is waarschijnlijker. || Si (*de saamgezworenen*) sloughen doot . . . diese werden . . ., so dat men bet vort bequam, daer die raetsiere waren, die sevene; twee daeden sire vanden levene ende slougheen den coninc (*Pseudo-Smerdis*) doot, *Sp.* I², 14, 62 (lat. *ad magos perveniunt*, *quorum duos interfecerunt*); *var. B.* raetsmanne; *var. L.* raetsman; *vgl. vs.* 73: „trike van Persen dat stont dan an VII edele raetsman; „magus" hietse dystorie").

*RAETSKIESER. Zie RAETKIESER.

RAETSKIESINGE (RAITS-, -KIESING), znw. vr. *Het kiezen der leden van een stedelijken raad. Teuth.* die tijt als men den raet kuyst of inleydet, of die raitskiesyng of inleydyng, comicium.

RAETSLACH. Zie bij het volg. Art.

RAETSLAGEN, zw. ww. intr. Van raetslach, en dit van de uitdr. raet slaen, *een plan beramen*, *een besluit nemen* (vgl. ndl. „eene overeenkomst *treffen*", d. i. „*tot stand brengen*"). In het gebruik van slaen in dit verband is niets vreemds; vgl. lat. „foedus *icere* of *ferire*", en het 17de-eeuwsche „geluid *slaan*", d. i. „geluid *maken*". De uitdrukking raet slaen komt voor bij verschillende beteekenissen van raet, ook bij die van *aanslag*: vandaar dat *raetslag* in de 16de eeuw ook de bet. heeft van „geheim plan, aanslag". Vgl. Oudem. 6, 757 en *Ndl. Wdb.* op beraadslaan en beraadslagen (aldaar te onrechte genoemd eene koppeling van *beraad* en *slagen*: het woord is eene samenstelling van raadslagen (zie beneden), of een denominatief van raetslach); ook *beraadslag* en *beraadslaging* (ald.). Kil. raedslagh, consultatio (*raadpleging*), deliberatio (*beraadslaging*; zoo ook in de 17de eeuw; zie Oudem. t. a. p.), consilium (*plan*); raedslaen, consultare, deliberare, agitare consilia, communicare consilia inter se, inire consilia (*beraadslagen*, *overwegen*; vgl. *Wdb. op* Bredero 297; *Uitlegk. Wdb.* 3, 204; raedslaen, gheraden conjectare (*gissen*). Plant. raedtslach (= Kil.); raedtslagen oft raedtslaen, *deliberer ou consulter ensemble*: „men behoeft geen raedtslagen als een saeck niet zijn en mach, *il n'est point besoing de conseiller d'une cause qui ne peult estre*; raedtslaen oft geraden, *deviner*, *adviner*, conjecturare, conjicere; raedtslager, *deliberateur ou advineur*, deliberator vel conjector; raedtslagich, *sur quoy il fault se conseiller*, deliberativus, deliberabundus. Vgl. mnd. *râtslach*, „beratung; ratschlag" (vgl. Grimm 8, 191); *râtslagen* „beratschlagen; um rath fragen" (Lübben en Walther); mhd. *râtslac*, *ratslagen*, „ratschlagen", *ratslagunge* (in r. gên, *sich beratschlagen*); beratschlagung; hd. (behalve de genoemde woorden) *ratschlager*, *ratschläger*, „der ratschlagt", *ratschlägig* (mhd. *râtslegic*), „suasibilis, deliberabundus" (Grimm, *Wtb.* 8, 194). In het Wvlaamsch heeft *raadslag* de bet. „gissing" (De Bo 906). || Waerop sij hebben met malcanderen geraetslaecht ende verdragen (*zijn overeengekomen*, *hebben besloten*) geen meer vervolchs hier op te doen met den Bourgonschen heer, *Cron. v. Benn.* 123 noot. — Zoo ook in de 17de eeuw. Zie *Uitlegk. Wdb.* 3, 204: „om te *raadslaagen* op alles wat voorviel".

RAETSMAN. Zie RAETMAN; en vgl. nog *Teuth.* „die in des doden stede gesat wurdt, id sy bisscop of raidsman, *suffectus*; raitsman, *consiliarius*"; zie ook de *varr.* bij RAETSIER en *Sp.* III⁴, 11, 43: „(Dagobrecht) hadde eenen sijns vader raetsman . . . doen slaen ende . . . thaer uutgetrocken vanden baerde".

RAETSPERT (RÂITS-, RAITZ-, -PEERT), znw. o. *Een paard dat* (in sommige steden) *een lid van een stedelijken raad verplicht was te houden.* || Dat een ygelick scepen off rait onser stat een reysich peert, daer een gewapen op ryden mach, . . . op sijn selfs kost halden sall . . .; men sall raitzpeerde tot twen tyden van den jair scouwen, *R. v. Nijm.* 158 (*a.* 1444).

RAETSPLEGEN, zw. ww. intr. De koppeling heeft in het Mnl. behalve de bet. *om raad vragen*, *raadplegen* (zie bij RAET, 15) ook die van *beraadslagen*. || Daerop by de vroetschap raetsgepleecht ende eendrachtelijck geaviseert is, . . . dat die verweerder gehouden sal wezen enz., *R. v. Nederst.* 3, 76 (*a.* 1540). Dezelfde dubbele beteekenis merkt men op in de aanhalingen bij RAETSLAGEN.

RAETSSENDEBODE (RADES-), znw. m. *Een afgezant vanwege den raad eener stad.* In het bijzonder *gezant der vrije hanzesteden in Duitschland.* || To Lubeke te scriven an de radessendeboden der ghemenen henzesteden, *Hans. Recess.* 5, 167. Alzulke antworde als bij dien vier leden (*van Vlaanderen*) den radessendeboden van den oosterschen steden gegeven was, 6, 342; zoo nog eens *ald.* en 10, 266. Ghegheven den ghec van den radessendeboden van den oosterlinghen, *Invent. v. Br.* 5, 101 (vgl. 199 en 408, *aangek. in het* Gloss. *ald.*). Van eener eerliker maeltijt ghegheven den radessendeboden ende onderlieden vander duutscher hanze die hier quamen in eene heerlike ambassade, 5, 409; ook 408. Vgl. *sendebode*, *sendelbode* (bij Lübben 4, 188).

RAETSSOLRE (RAED), znw. m. *Raadhuiszolder.* || Vanden tuerven die hi . . . ghelevert heeft up beede de scepenenhuse, in de sceerwetters camere, in de rekencamere ende up den raedzolre, *Rek. v. Gent* 4, 32 (*a.* 1376).

RAETSSTEDE (RAIT-, RAITS-), znw. vr. Mhd. *râtstat. De plaats waar een stedelijke raad vergadert*, *raadhuis of raadkamer. Teuth.* raitstede, concionabulum; raitstede of -huyss, consiliatorium; raitstede, audiencia.

RAETSSTOEL (RAITS-, RAITZ-, -STOIL), znw. m. Mnd. *râtstôl*; hd. *ratsstuhl. De plaats waar een lid van een stedelijken raad gezeten is*, *de stoel van een raadslid.* || Eyn rait in synen raitstoil syttende, *currulis*, *Teuth.*² 310*a*. Elck syne schepen- ende raitzstoill te besytten ende te bekleyden, *R. v. Nijm.* 239 (*a.* 1499).

RAETSSWERINGE (RAITS-, RAITZ-), znw. vr. *Beeediging der leden van een stedelijken raad*; *het afleggen van den eed*, *voorgeschreven voor de leden van een stedelijken raad.* Vgl mnd. *râtsworn* (Lübben 3, 427). || Dat alle dyeghene van unsen raden die hyer bijnnen unser statt . . . wooneffticch sijn, nu ter stont in unsen raitkameren komen rait zweren; . . . ende deze raitzwerijnge sal . . . alle jair des neesten dages na den heiligen Nyhenjairsdagh vernyet werden, *R. v. Nijm.* 239 (*a.* 1499; *zoo ald. en elders herhaaldelijk* (b. v. 154) *de uitdr.* „raet sweren"; *zie* „des raits eet" *ald.* bl. 84).

RAETSVRAGEN (RAET-), zw. ww. intr. De koppeling komt ook voor in den zin van *raadplegen*, *be-*

raadslagen. Mnd. *râtvragen*; mhd. *râtvragen*; ook *râtvrage*, „consultatio". Vgl. Plant. raedtvrager, *qui demande conseil*, consultor, auctor; raedtvraginge, raedtneminge, *consultation, demande de conseil*, consultatio. ‖ So dat hi daer om raetsvragede met enen heremite, *Clerc* 61. — Si raetvraechden Appollinem hoe langhe dattet dueren soude, *Pass. W.* 130*d*.

RAETSVRIENT (RAITS-, RAITZ-, -VRENT, -VRUNT), znw. m. *Zaakwaarnemer, zaakgelastigde, afgevaardigde*; eig. *een vriend die iemand dient van raad*(?). Kil. raedvriend, cognitor (in Kil. auct: *procureur, qui a son maistre present*). Het mhd. *râtvriunt* heeft de bet. „lid van een raad, raadsheer". ‖ Mijns heren baiden enen brieff an onser stat gebracht, dat onse raitsvrende toe Grave comen solden, *Rek. v. Hattem* 140 (*a.* 1464). Die raitsfrunden van Herderwijck ende van der Elborch gewest tot Hattem, 261; zoo nog eens *ald.* Dat onse schepen twe off drie van onsen raetsfrenden voeghen (*zenden*, hd. *schicken*; *zie beneden*) wolden, hij wolde justici laten gheschien, 223. Walraven heer tot Brederode . . . is mit sijnen raetsvrunden ende gerechte overdragen ende gesloten over . . . dat dagelicx voor den rechte vele quader eden . . . gebooren, alss dat enz., *O. Vaderl. R.* 2, 158. Also als ure genaden ons nu hebben doen scrijven, begherende dat wer (*wij*) onse raitzvriende . . . tot Goch schicken willen, omme van allen saicken . . . te spreken, *Arch. v. Buren* 264. Onsen raetsvrenden geleide te geven, die dair komen solden op vergaderinge der hensestede, *Hans. Recess.* 11, 62. Doe schepenen ende raet opt raethuys to gaste hadden raetsvrenden van Lubick ende Homborch, 7, 131.

RAET(S)WIJF, znw. o. *Raadsvrouw, raadgeefster. Voc. Cop.* heymelec raetswijf, auricularia (vgl. RAETMAN, ook RAETSMAN). Het mnd. *râtvrouwe* heeft de bet. „vrouw van een raad", d. i. „van een raadslid."

RAETTIENDE (Nijh. 1, 199; 319). Zie RODETIENDE.

RAEU. Zie RAU.

RAEUWICHEIT (*Barth.* 80*b*). Zie RAUWICHEIT.

RAEWER (*Rek. d. Gr.* 1, 288; 296). Zie RUWARE.

RAEX (RAECKS, RAECSE), znw. m. *Ketting*. Vgl. RAECHE. De beteekenis staat vast, maar de oorsprong is niet zeker. Waarschijnlijk is het woord alleen in uitgang verschillende van ags. *racente, racete, racentēah* (Clarc Hall 245); oeng. *rakente* (Strattmann 395), die alle de beteekenis „keten, ketting" hebben; vgl. ook ondd. *hrakinza* (*rakinza*), halsboei (Gallée, *Andd. Wtb.* 148). Misschien is het een dial. bijvorm van raex, ndl. *reeks*, althans in sommige beteekenissen; zoo b. v. in de samenstelling *sleutelreeks*, sleutelbos, waarnaast ook in de 17de eeuw *sleutelraaks* voorkwam (Oudem. 6, 321). Doch ook de andere opvattingen kunnen wel uit de bet. „keten, snoer" worden verklaard. Zie verder Franck op reeks. Het woord is vooral uit noordndl. tongvallen opgeteekend (doch ook uit *Exc. Cron. v. Brabant*, evenwel daar in een verhaal der verovering van Damiate, dat uit eene hollandsche bron kan zijn geput); daarmede in overeenstemming is het feit, dat het in Kil. noch Plant., noch ook in de hedendaagsche zndl. tongvallen wordt aangetroffen. ‖ Een yseren raecse ten lewe mit 2 crammen, *Rek. d. Gr.* 2, 176 (*vgl.* 177: van der lewen cost). Dieselve nederven-steren (*benedenramen*) sal men hangen an raeczen (*var.* raecxse) opter brete voirsz. ende niet op palen te leggen (*zóó dat ze uitslaan kunnen?*), *Wfri. Stadr.* 2, 57, 166. Dat men een niwe keurboeck sal doen maecken ende leggen an een raecks upt stedehuys tot gerijflijckheyt ende vordele van dengeen diet begeren te lesen, 2, 7 (*a.* 1530 *te Hoorn*). So heeft . . . Willem . . . mit die van Haerlem eenen nieuwen raet gevonden ende dede maken onder aenden rugge van sijn scip een stalen sage mit scarpe tanden ende verwachte den wint ende stroom, ende quam crachtelic gezeylen (*aldus*) op die raexen vander haven, ende overmits den groten last vant schip borsten de raxen (*l.* raexen) an stucken (*te Damiate*), *Exc. Cron.* 110*d*. Nu hebben die heidens over haren haven gespannen een yseren raex groot ende swaer (*vgl. Exc. Cron. t. a. p.* „want dair ysere ende sware metalen raexen onder dat water gingen van dene toorne totter andere") . . .; mit desen raex sloten sij haer haven . . .; doe . . . maecten (die van Haerlem) enen zaghe van harden stale onder den bodem vanden scepe vast . . . ende verbeiden een starke voorstaende wint . . . ende zeilden . . . den raex ontween (*l.* ontwee: wee), *uit een lofdicht op Haarl., achter Goudsch Chroniekje, hs. te Utrecht* (*vgl. Clerc* 62: „(de) ryvier . . . die tot beyden eynden gesloten was dwers mit enen groten mastboom"). (Si) hadden een ander maniere van geesselen, kettenen oft raecsen, hebbende haecken ten eynde aen, *Boec v. d. L. J.* 282*c*. Een silveren raex, *R. v. Leiden* 67 (*uit een Leidschen boedel, a.* 1408). Geg. C. dat hy die raecse vander tonnen lengede IIII vame, *Rek. v. Brielle v.* 1415 (*f.* 16*r*). Geg. van eenen reep die ghebesicht was om die tonne ende raecse op te wimen (*l.* winnen) die verloren wart ende om een hout, dair een dobber of ghemaect was die op die raecse ghemeert wort, *ald.* Van een nyeu slot dair die raecse mede ghesloten is, *ald.* Die raexe (*aan een ton* „dairmen die Mase mede ghebakent heeft"), *Rek. v. Brielle v.* 1453, *f.* 33*r* (*rek. v.* 1454 *f.* 20*v wordt gesproken van* „veter an die tonne" en 1461 *f.* 28: *van* vetelen; vgl. hd. *fessel*). — Aldus te lezen voor taetse (taecxsen), *Heemsk.* 96: „hij dede af van haer lijf alle de sloten en taetsen (*l.* raecsen, *boeien*; vgl. het Gloss. *ald.*), daermede sij gesloten waren"). — Hetzelfde beteekent raexel (raecxsel). ‖ Twee yserin raecxselen, daermen de valpoorte mede ophaelt, *Rek. v. Brielle v.* 1460, *f.* 33 *v*. Een raecxel, daer men de dore mede sluyt, *f.* 34*r*. Van eenen cleynen raecxsele, *ald. f.* 35*v*; zoo ook *f.* 40*v* en 41*r* (*a.* 1463/1464).

AANM. — Ook komt Raex als plaatsnaam voor te Haarlem, *Zijlkl.* 259 (*a.* 1485) en 284 („die graft van die *Raecx*"). De naam is aldaar nog heden bekend.

RAEX (*gehemelte*). Zie RAKE, 2de Art. en vgl. RAEXE, 2de Art.

RAEXE. Zie RAEX.

RAEXE (RAEX, RAEXEN), znw. m. en vr. Hetzelfde als rake, 4de Art.; z. ald. en vgl. hd. *rachen*. Misschien is ook raexemen verwant; z. ald. *Gehemelte, verhemelte*. ‖ Daerom was die raexe hol, om dattet voirste vander tongen te bat geroert mocht werden, *Barth.* 118*a* (lat. *palatum*). Van sweringen des mondes ende des raex, 241*b* (*hier kan ook de gen. bedoeld zijn van* rake, raec). Bitterheit der tongen, des raecsen ende des monts, 263*a*. Musen (*spieren*), . . . die alte nauwe smaken boven in dye raexen, 779*b*.

RAEXEL. Zie bij RAEX.

RAEXEME (RAECSEME, REXEME), -ENE, znw. m. Voor den uitgang *-ene*, naast *-eme* vergelijke men bij BLIXEME, ALSENE, ANXENE en LIJCSEME. *Dat wat opgehoest wordt, fluim, rochel*; ook *uitbraaksel*. ‖ Dat dit was dwederkeren vanden honde tot sijnen rexenen, (*mv., of de inf. als subst. gebruikt?*), *Vaderb.* 204*d* (*vgl.* II *Petr.* 2, 22: *canis reversus ad suum vomitum*). Vgl. eene plaats bij het volg. Art.

RAEXEMEN (RAECSEMEN, *RAESSEMEN, RASEMEN, RAZEMEN, RAEXENEN; ook *REXEMEN, REXENEN), zw. ww. intr. Mhd. *rahsenen, rehsenen*; ohd. *rachisôn*; ondd. *hrakison* (Gallée, *Andd. Wtb.* 149); ags. *hrǣcan, hrǣctan* (Clarc Hall 183). Vgl. ofra. *rachier*, „cracher avec bruit et effort" (daarnaast vermeldt De Jager, *Freq.* 1, 484 *raquer, raquier*), en ndl. *rachelen*, en *rachen* naast *rochelen* (De Jager t. a. p.). *Rochelen, fluimen opgeven*. Het woord is verwant met raexe, raexen, „verhemelte", waarschijnlijk ook „keel, luchtpijl, strot" (vgl. hd. *rachen*); z. ald. en vgl.

RAKE, 4de Art. en De Jager, *Freq.* 2, 822. *Voc. Cop.* rexenen, screare, scream projicere (*Hor. Belg.* 7², 89). Kil. recksenen, *vetus*, screare. || Die fleumaet es cout ende versch . . ., die fleumate . . . sijn van swaren ende tragen sinnen ende raexemen gerne vele, *Hs.* Yp. 47*a*. Dan dunct den lieden dat hem enege dinc steet in die kele, ende dan so raexenen si dicken om dat si dat wanen uutspuwen, 68*b*. Int hoesten ende int raexemen, 66*b*. Een fleumaticus . . . is verghetel inden gedacht, morwe in den vleysche, . . . doncker in der verwen, wit in den aensicht, blode inden vechten, vol van spuwen ende van raxemen, *Barth.* 86*b* (lat. *„sputis et ex(s)creationibus multis plenus"*; *het woord kan hier dus ook als znw. mv. worden opgevat*; *vgl. het vorig Art.*). Of si (*de leden*) stekent (*het overtollige vocht*) uut ten oren, ende dan maket ore swere (*l.* oresmere), of ten nese ende dan maket snotte, of ten monde ende raexement (*l.* dan raexemt men?) ende men spuwet ute, *Hs.* Yp. 27*c*.

*RAEXEMINGE (*RAEXENINGE, REXENINGE), znw. vr. *Rochel, fluim. Voc. Cop.* rexeninghe, screa, pituita, spurcitia. Kil. reeskeninghe (*l.* reckseninghe), *vet.* phlegma.

RAEXENEN. Zie RAEXEMEN.

RAF, znw. In de uitdr. rijf ende raf, eng. *riff-raff*, rommelzoo, uitschot, dooreengehutselde hoop. Vgl. fra. *pêle-mêle. Rijp en groen*; ook met de bet. van een bijw., *door elkander, zonder onderscheid.* || Ghi, helle, . . . doet maken alrande instrument van ruesters, van craulen en van tangen, daer ghi den mensce met selt ontfangen . . .; coninge en prelate, al saelter comen, rijf en raf, *Blisc. v. M.* 658. — Het woord *raf* heeft in het Engelsch behalve de bet. *warklomp, verwarde hoop*, ook die van *uitschot*; in het Ndd. die van *onkruid* (*Brem. Wtb.* 3, 422, aangeh. bij De Jager, *Versch.* 2, 460). Kil. kent *raf* in den zin „de rugvinnen van een zeevisch, van tarbot of heilbot". Vgl. *Synon.* 3, 17; Weiland op raf; Oudem., *Wdb. op Bredero* 299; *Bijdr.* 5, 768. Zoo ook mnd. *raf* (Lübben en Walther 291). In het Limburgsch bestaat *raffel* in den zin van *menigte, troep*, van menschen (Schuermans 519). Misschien hangt met het woord samen eng. *rabble*, gespuis. Ook ndl. *rabbelen* en *raffelen* hebben dezelfde beteekenis, nl. „rammelen, verward of haastig spreken". Zie De Jager, *Freq.* 1, 477 vlg. en 482, en vgl. het volg. Art. In sommige tongvallen (Antwerpsch, Haspengouwsch) is *raf* een tusschenwerpsel dat eene snelle beweging aanduidt.

RAFFEN, zw. ww. intr. Het woord is slechts opgeteekend in *Teuth.* als benaming van het geluid der raven, *krassen* („raffen, crochen als die raven, crocitare"; bij Diefenb. ten onrechte „rassen"). Misschien is het het stamwoord van ndl. *raffelen*, doch bij De Jager, *Freq.* 1, 482 vlg. blijkt niet, dat dit ook van dierengeluiden gebezigd is.

RAFTER. Zie RACHTER en RECHTER en vgl. RASTER.

RAGE (*vischhuit*). Zie RAECH.

RAGEMENT (RAEGEMENT, RAEYGEMENT), znw. o. In *Invent. v. Br.* komt meer dan eens een woord van dezen vorm voor als term bij de bouwkunst in gebruik. — 1) Als benaming van een bepaald soort van materiaal, misschien een zekeren steen. || Een ghestruus ragemens; XXX voeten ragements, 5, 318; zie verder gloss. *ald.*, alwaar ook aangehaald wordt *Auden. Meng.* 2, 33: „betalinghe van diveerschen ordunen; . . . item vier groote ragementen; item twee cleene ragementen". — 2) *Steunbalk, schoorbalk*(?). || In de dicte van dien muere zal men maken pilaerkinne ter zale waert inne, up de welke tragement staen zal omme te staerker ghespauleirt te zine, de vauten up te welvene, *Invent. v. Br.* 3, 479. — Over den oorsprong is niets met zekerheid te zeggen: de uitgang *-ment* doet vermoeden dat het woord (of de woorden) aan het Ofra. is ontleend.

RAGEN, zw. ww. intr. Mhd. *ragen*; ags. (*ofer*)*hragian*; hd. *ragen* (en het causatief daarvan *regen*; zie Kluge op ragen en vgl. Schmeller, *Beiersch Wdb.*² 2, 69). In het Ndl. uitgestorven. *Uitsteken, vooruitsteken.* || III pare balken waren gheleid in die kerke, . . . daer die III solres laghen . . ., die raegden al dure den mure, *Rijmb.* 11359 (lat. *prominere*). Doras, die om thooft ghewapent was mit eens groots wolfs huyt; twe grote hoorne raegden daeruyt, die van enen loerorsen waeren, *Troyen* dl. 2, vs. 27369. Hi nam den scacht, . . . ende leidene dwers int ghereide; over elke side . . . raghedi over seven voet, *Segh.* 7203. Die inden vanden speren die utrageden achter ende voren, daden hem herde groten toren, *Lanc.* III, 19824. Daer naer quam hi (*Alexander*) onder diere, dien uten hovede eene maniere van horen raghede, *Sp.* I⁴, 49, 45. De pointe (*van de nagelen*) lanc, gekeert int cromme, als of si geniet (*geklonken*) waren daer omme, die uut sinen vleesche camen ende buten vleesce raechden tsamen, *Franc.* 7021. Men vint onder allen dieren tande van III manieren: some effene, some alse zaghen, ende some tande die uutraghen, *Nat. Bl.* II, 71. Ragende tande crom ende lanc heeft hi (*de ever*), 311. Die ever ende die oliphant hebben den ragenden tant, 81. Langhe tande hevet thelpendier, uutraghende, 1387. Midden uten hovede voren raghet hem (*den eenhoorn*) een hoorn, 2709; ook IV, 606. Meneghen mastboom . . . (sach hi) huter leverzee daer raghen, *Brand.* 483. Vinger lanc . . . rageden herwt twee tande groot, Velth. II, 19, 34. Tot Saragoysen dat sise (*de Sarracenen*) jaghen, dat hen die tonge raghen ute haren monde, *Roel.* I, 418. — Van de mannelijke roede, Hild. 181, 176; *Onuitg. Boerden f.* 330*a*.

RAGEN, zw. ww. trans. Van *rach, *spinrag* (Kil. raghe, raeghe, ragh, *Holl.* aranea). *Van spinrag zuiveren, ragen.* Zie Franck op rag en vgl. Boekenoogen 803 op *raag* (ook in het Stad-Fri. en in de 17de eeuw; Oudem. 5, 758). Het bestaan van het ww. (in de 16de eeuw) blijkt uit raechquast, *ragebol*; z. ald.

RAGENEN, zw. ww. intr. Een slechts enkele malen voorkomende bijvorm van regenen, die misschien onder den invloed eener bijgedachte is ontstaan. || Om dattet niet en ragende, so verdroochde dat lopende water, *B. v.* 1357, 167*a*; zoo nog eens *ald.* (*daarentegen* 38*d*: regenen). Des winters alst seer raghent, so is daer water in, *Hs Lett.* 318, *f.* 166*a*.

*RAGGEN, zw. ww. intr. Een in verschillende ndl. tongvallen bestaand ww. met de bet. *hard loopen, wild zijn, stoeien*, waarover men zie Van den Helm, *Woordgronding* 2, 139; Boekenoogen 807. Het woord is tot heden uit een mnl. tongval niet opgeteekend.

RAYACHTICH. Zie RAEYACHTICH.

RAYCH. Zie RAECH.

RAIDEN. Zie RODEN.

RAYE. Zie RAEYE.

*RAIERE (*Nat. Bl.* II, 3822). Verkeerde lezing voor miere (: maniere).

RAIM-. Zie RAEM-.

RAYMEN. Zie RAMEN.

RAISIER (*eene koornmaat*). Zie RASIER.

RAISCRUYT. Zie RAESCRUUT.

RAIT. Zie RAET.

RAITPAEL. Zie RAETPAEL.

RAC (RACK) znw. o. Ndd. *rak*; fri. *rak*. Nauw verwant met rec; z. ald. — 1) *Staak, stang*, vooral *het rek*, waarop jachtvogels zitten. || In dien casteel staet een sperwaer op een rack, die herde frisch is, *Mandev.* 37*a*. Die valck stont op dat rack, *Seven Wijsen Volksb.* 12*v*. Item hi had ooc enen valc opt rack staen, *Gest. Rom.* c. 59. — Ook *kapstok, kleerenrek.* In dezen zin is *rak* naast *rek* nog heden in noordndl. tongvallen bekend; zie Boekenoogen 808 op rak, 3), en vgl. ald. de samen-

stellingen *droograk*, *kleerenrak*, *lepelrak*, *messerak* e. a. ‖ Die maghet vant die mantel opt rack hanghende, *Hs.* 271 bl. 39. Doe seide hi: waer is dijn mantel? sy antwoorde hem: siet si hanget opt rack, *ald.* Bonte cleder vanden raecken (: laken), *MLoop* II, 1602 (de verbogen naamval van rac (rack) is *rake* en *racke*; vgl. bij 2). — Hiertoe behoort ook de uitdr. „die siel op dat rac" op de volgende plaats: „also gheringhe dat si (*boeren*) hebben twee laersen ende sporen, daertoe een paert, soo willen si ryden ende joncheren wesen ende heerscappen op sijn Ghelders, of hoofscappen op sijn Vriesch, of die siel op dat rac op sijn Hollants", *Gest. Rom.* c. 144 (*f.* 175*d*). Ook hier is rac bedoeld in de bet. *kapstok*; vgl. Harreb. 1, 126: „eerst de ziel over het rak gehangen, dan naar deugd gevraagd", naar Sartorius *Sec.* X, 15: „quaerendae facultates", die ook aanhaalt „virtus post nummos". De bedoeling is dus blijkbaar „eerst *geld verdienen*, *zijn zakken vullen*", en dit past zeer goed op de plaats uit *Gest. Rom.* Doch de eigenlijke beteekenis is blijkbaar „de ziel op of over het rek of den kapstok hangen", d. i. zich om zijne ziel niet bekommeren; alleen op geldelijk voordeel uit zijn. Vgl. Roemer Visscher, *Brabb.* bl. 18 (*a.* 1614): „dus wilt ghy met rijckdom vullen u sack, soo moet de consciency op dat rack", en zie soortgelijke uitdrukkingen in het Mnd. („up dat rick slân") en Hd. („auff den rick setzen") e. a. in *Noord en Zuid* 20, 196, waar ook uit de 17de eeuw wordt aangehaald; „haren gierigen treck Hangt de ziele opt reck".

2) *Rechte strook* of *streek*, ook *strook land*, *smalle strook lands*, vooral langs of aan een water. Oostfri. *rak*; meng. *rac.* Zie Franck op rak. ‖ Een viertel twisken twe weghen; item een viertel in raken (*in strooken?*), *Hs. Egmond f.* 11*v* (*over den vorm van den verbogen nv. zie bij* 1). Een viertel mede in raken, 12*v* (*het woord kan ook de zw. vr. datief zijn van* rake; *elders komt in hetzelfde hs. voor als plaatsbepaling* „corte rake", *zie de* AANM. — Vooral in plaatsnamen, zooals nog heden, *Langerak*, *Gouderak*, *Damrak* (te Amsterdam), ook zwe. *Skagerrak.* ‖ In Damrack noch buyten in Thye (*het IJ*), *R. v. Amst.* 401. Dat bloet niet brengen . . . in den Aemstel, tAmmerack (= tDammerack) noch enighe graften, 279, 5 (*a.* 1493). — Soortgelijke beteekenissen heeft *rak* nog heden in verschillende tongvallen. Vgl. Weiland op rak; fri. *rak*, „rechtloopend gedeelte van een vaarwater"; Bouman 86 en Boekenoogen op rak, 1): „een deel van een weg of een vaart, dat zich rechtuit in de lengte uitstrekt" (ook op tijd overgebracht: „uitgestrektheid tijds, lange tijdsruimte, vooral tusschen twee maaltijden", in andere tongvallen: „een lange *rek*"; vgl. bij REC), en Molema 340 op rak: „een gedeelte van een kanaal, afwijkende van de hoofdrichting, kromming in eene vaart of rivier; mv. *roaken*". Zie voor de verschillende beteekenissen van *rak* in de 17de eeuw „streek, landstreek, eind weegs, baan, deel van een water", ook „tijdruimte", en, als nog heden in het Groningsch, „wak in het ijs". Oudemans 5, 771 vlg.

AANM. — Misschien is het mv. van rac, in de bet 2) bedoeld, *Hs. Egm. f.* 19*r*: „een campe bi corte *rake*", maar de eigenlijke aard der plaatsbepaling is niet na te gaan.

RAC, znw. o. Mnd. *rak.* Hetzelfde als gerac; z. ald. en vgl. REC, 2de Art. en GEREC. *Goede toestand*, *goede orde.* In bepaalde uitdrukkingen. Te rake, *naar behooren*, *zoo dat iets goed in orde is*, *aan den eisch voldoet.* ‖ Van alreslachte pulver smake, die die crudenair te rake (= te passe; *vgl.* PAS, 7) hevet ghemaect, *Hooglied*, c. 149, vs. 19 (*vgl. mnd.*: „he was krank unde ovele *to rake* (of *to reke*) unde *to passe*"). — Vandaar het bijw. raec (raeck) in de uitdr. raeck comen, *slagen*: „dat hie aldaer nyet hedde raeck noch to dienste kommen konnen", *Brieven met het kwart. v. Zutphen*, n°. 2310 (*a.* 1558, *in het Rijks-Arch. te Arnhem*). Vgl. ndl. *lukraak*, eig. wel *luk of raak*, dat „geluk als iets slaagt, onzeker" (zie bij LUC, en vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1250; doch ook RAKE), en *raak* in de uitdr. „dat is *raak*", en verbonden met ww. Het woord is gekomen onder den invloed van het ww. *raken*, in den zin van „treffen", terwijl het eigenlijk de beteekenis heeft „slagen, gelukkig zijn in" (vgl. geraken en welgeraect). Vgl. mnd. bijw. en bnw. *rak*, „in goeden toestand" en het mnl. bnw. GERAC. — In (an, aen) rake (raecke, raicke), *in een goeden toestand*, *in behoorlijke orde.* ‖ Om onse voirs. broederscap te bet in rake te brengen ende te houden, *Jacobik.* 298 (*a.* 1484). Tgemeen goet der steden te behouden aen rake ende niet te verquisten, *Clerc* 91. Die clocke van der stede mitten uurwercke te bewaren . . . ende dat uurwerck in raecke te houden op synen costen, *R. v. Schiedam* 166, 1 (*a.* 1499). Alsoo dat sulks (*wegen*, *dijken*, *heiningen enz.*) onverderft ende in raeke bleve vor verkene off ander beiste, *R. v. Zutf.* 145, 22 (*a.* 1462). Dat Westersche hooft ende den dijck . . . onderhouden in raicke ende daicke, *Rek. v. Rott.* 472 (*a.* 1514). De wedde van denghenen, die dat westersche hooft ende den dijck van de westvest onderhouden in raicke ende daicke, *Inform.* 468. Dat C. of sijn erfnamen dese maten sullen jairlicx doen maken ende in rake houden, V. d. Wall 1, 516 (*a.* 1432); ook *Rek. v. Rott.* 424 (*a.* 1486). Alle dieghene die harnasch gheboden is te houden, die zien dat zij dat schoon houden ende in rake, *O. K. v. Rott.* 14, 13. — Vooral van gebouwen en al wat onderhoud vereischt, meermalen in de rijmende uitdr. in rake ende dake, in raecke (raicke) ende daecke (daicke), in raeck ende daeck. De gissing in *R. v. Utr.* Gloss. 68, dat de uitdrukking dagteekent uit den tijd toen de huizen van hout waren, „waarbij de muren bestonden uit een rek of rak met planken gevuld" is onjuist: het woord is een ander dan het vorige, doch door de verbinding met *dake* zal men wel voornamelijk bij *rake* aan de muren gedacht hebben. Vgl. dacdicht ende weechdicht (bij DACDICHT; Kil. „dackdicht ende wanddicht") en dacgaer ende dichte (bij DACGAER). De oorspronkelijke uitdr. zal wel geweest zijn in rake van dake, zooals beneden *O. R. v. Dordr.* 2, 94 staat. ‖ Om provanche (*materiaal*) mede te tymmeren binnen hove in dic Haghe, ende thof in rake mede te houden, *Rek. d. Gr.* 2, 47; ook 172. Om die (stat) in rake mitten plencten stekede (*houten staketsel*) ende anders te houden, Racer 2, 268. Tot wat tijden dattet noodt ende behoef wesen sal, soo sullen wy die deuren in vlugge sluyse hangen ende die altijdt in raeck ende vaerdich houden buyten haren kosten, *Handv. v. Enkh.* 31*b* (*a* 1460). Dat so wie die stat regierde, dat huus in raken souden houden, *Hs.* 87, *f.* 109*a.* J. salt (*het huis*) den tijt voorscr. op synen cost houden in gueden rake van dake ende tymmering, *O. R. v. Dordr.* 2, 94, 130 (*a.* 1445). Dat J. dat huys ende slot houden sal buten onsen coste in rake ende in dake, als redelic ende behoorlic is, Mieris 4, 1017*a* (*a.* 1433). Item sullen wy . . . alle de sloten, huysingen enz. houden op onsen cost ende in alsulcke (*l.* alsulcken, *of moet men naast* rac *in dezelfde bet. een vr. znw.* rake *aannemen*, *evenals* reke *naast* rec ?) rake ende dake, als die op deser tijt sijn, ende verbeteren, 943*b* (*a.* 1428). (Hi) heeft dat huys in rake ende dake gehouden, *R. v. Leiden* 97 (*vgl.* Racer 6, 332: „holden in gueden wesen, gerake ende dake"). Huysingen ende getimmer moet hij in raeck ende daeck onderhouden, *R. v. Utr.* 2, 437, 13. Zie bij Weiland op rak vermeld de uitdr. „een huis in *rak en dak* gehouden" (lat. *aedificium sartum tectum*). Vgl. *R. v. Schiedam* 187 (*a.* 1558): „(de)

huyse, erve ende thuynen te houden *in raecke ende daecke*", en *Wdb. op Hooft* 255: „in *rack en dack* te houden", en ald. (uit Hugo de Groot): „in goeden *raecke* houden", fri. *rak en dak*, „voedsel en deksel", ook kleeding en dekking" (*Fri Wdb.* 3, 3), en zie bij RAKEN, 3de Art. de hieruit ontstane verbinding raken ende daken.

RAC, bnw. Zie RACHEIT.

RAKE (in de uitdr. „te rake" en „in rake"). Zie bij RAC, 2de Art.

RAKE (RAECKE), znw. vr. Van raken in de bet. „het treffen (goed of slecht)". Hetzelfde als geval; z. ald. *Toeval.* Kil. raeck, val, gheval, casus, eventus fortuitus. — Bi rake, *bij toeval, op goed geluk.* ‖ Si dede scriven elcs apostels name in enen brief sonderlinghe, ende dede elcke joncvrouwe dye by hoor waren een trecken by raken, *Pass. W.* 25*b* (*a.* 1489). Vgl. boven de uitdr. bi gerake (bij GERAC, 4) en met gherake, *Belg. Mus.* 10, 91, 60: „Piramus quam daer ghegaen bi avontuere met gherake". — Op rake, *op goed geluk. Teuth.* (op onbedacht,) op rayme, op rake, op aventure, wanschichtlic, fortunate. — Ook in de beide volgende opvattingen. — *a*) In een gunstigen zin. *Goed geluk, gelukkige uitkomst, een fortuintje, een tref.* Vgl. bi gerake, *Melib.* 2498 *var.*, vermeld bij GERAC, 4), doch dit is niet de nominatief van het woord, maar gerake, hetzelfde als rake (de verhouding is dezelfde als bij de ww. *geraken* en *raken*). Misschien behoort hierbij ook de glosse „rake, impunitas", in *Harl. Gloss.* ‖ Als ic te nacht mi henen make, ic sal lichte hebben de rake dat ic ontga metten live, Stoke VI, 741. Ane dinsetten vander sake seker so leghet grote rake ende groot voordeel elken man diet te poente gheraken can, *Melib.* 1916. Hebdi die rake dat ghi verwint die vrouwe mijn, so wil ic enz., *MLoop* II, 2752. Die mensche hadde grote rake (*als hij Gods wezen kon doorgronden*); soude hi die godheid versinnen, hi can hemselven cume bekinnen! *Lsp.* III, 3, 486. — Wellicht kan men ook hiertoe brengen ndl. *luk of raak*, indien men nl. *of* opvat als het scheidend voegwoord (lat. *sive*): *luk* en *raak* zijn dan twee uitdrukkingen voor hetzelfde begrip (vgl. bij RAC, 2de Art.). — *b*) In ongunstigen zin. *Ongeval.* ‖ P., de voren voer . . . met vier scepen . . . bleef sittende . . . up enen zande vor de port. . . . des men sere was tonghemake, dat hijs hadde al zulke rake ende ment ghebeteren niet en mach, Stoke IX, 877.

AANM. — Zie voor andere beteekenissen van raec(k) in de 16de en 17de eeuw Kil. (*aanraking*) en Oudem. 5, 760 (*aanraking, aanranding* en *kunstwerk, wat voortreffelijk is in zijne soort*). De bij Oudem. ook genoemde beteekenis *aandacht, opmerkzaamheid* is aan het woord niet eigen geweest: in de aanhaling ald. uit *Fasc. Temp.*: „hoewel datter veel sijn, die se weynich door sien ende luttel raecks op slaen", leze men *roecks* voor *raecks*. Zie ROEKE, en een voorbeeld van roeck slaen, *acht slaan*, Oudem. 5, 874.

RAKE, znw. m. Mnd. ndd. *rake*; ags. *racu*; eng. *rake*; ndl. *raak* en *riek* (drietandige ijzeren vork, hooivork, mestvork). *Een gereedschap waarmede men iets bijeenhaalt of op een hoop brengt*, in het bijzonder *hark*. Van den stam van got. *rikan*, mnl. reken, waartoe ook *rekenen* (vuur) en *rakelen* behooren. Zoo ook wvla. *raak, rake*, vr. (De Bo 906); vgl. zaanl. *slaraak*, eene raak waarmede men slaat (Boekenoogen 931). In het tgw. Ndl. heeft *raak* ook de bet. „rakelijzer". Zie voor de verdere verwanten Franck op raak, 2de Art.; E. Müller op rake. Kil. raecke, *Flandr.* j. reke, rastrum *et* rutabulum, sarculum; raecken, reken, rastro corradere (eng. *to rake*); raecken het vier j. reken; raeckkuyl, raeckdobbe, scrobiculus in quo ignis conservatur (*kolk*). Ook Plant. „tvier raken oft reken" en „raeckuyl" (maar niet „rake"; wel „reke" (reecke)). Het woord is vooral in de vlaamsche tongvallen in gebruik geweest. ‖ Sulc was die enen bessem brochte, sulc enen vleghel, sulc een rake, *Rein.* I, 722. — Vgl. RAECSTALE en REKE.

RAKE (RAEC), znw. m. Hd. *rachen*; mnd. *rake*; ohd. *rahho*, m.; ags. *hracu*, vr.; ndl. *raak*, vr. (verouderd). *De achterste deelen van het binnenste van den mond* (Weiland op raak, alwaar ook het mv. „mijne raken zijn raauw"), *gehemelte*. Zie over oorsprong en verdere verwanten Kluge op rachen; Franck op raak, 1e Art. en voor het gebruik in de 17de eeuw Oudem. 5, 760, alwaar het woord op ééne plaats onz., op eene tweede ml. en op eene derde vr. (of ml.?) wordt gebruikt. *Teuth.* die rake in den monde, palatum (vgl. Dief. op dit woord); des tot den rake gehoirt, palatinus; der berlen of des raken geswelle, arigina (*l.* angina). Kil. raecke, *Germ. Sax. Fris. Sicamb.* j. ghehemelte, palatum, fauces. ‖ Dat ander paer (beenderen) gaet tot palatum, dat is totten raec, *Lanfr. Incun.* 25*v*. Dat een van desen gaten (*neusgaten*) gaet totter hollicheyt des raekes, *Barth.* 112*a*. Om ghebrec wil des raecs, 58 *b* (lat. *propter palati infectionem*). Waert sake datmen één droppel (*balsem*) liet druppen opten rake des monts aen dat ghehemelt, soo soude dien mensche duncken dat hem zijn hersen ontsteken waren, 589*a* (lat. *si una gutta ponatur in palato*). Inden selven panniculen (*velletjes, vliezen*) mitten welcken die rake ghecleet is, 121*b*. Vgl. RAEXE en RAEXEMEN. — Misschien moet dit woord gelezen worden voor brade, *Sp. d. Sonden* 49: „honger moete dine brade nopen" (vgl. het Gloss. bl. 290). — Voor het gebruik van *rake* (*raeck*) in de 17de eeuw en later zie tal van plaatsen bij De Jager, *Lat. Versch.* bl. 329 vlg.

RAKEL (-ELE), znw. m. Het is niet zeker dat er een znw. van dezen vorm in het Mnl. heeft bestaan; want het ndl. *rakelen* kan ook rechtstreeks van het ww. raken (z. ald., 2de Art.) afgeleid zijn, en het fra. *racle*, dat men wel eens uit het Ndl. heeft verklaard, wordt door Hatzfeld tot het Romaansch teruggebracht. Vgl. Franck op rakel. Bij Kil. ontbreekt een znw. raeckel; wel vindt men bij hem het ww. raeckelen; zie RAKELEN. Ook in het Mnl. is geen znw. van dezen vorm opgeteekend. Vgl. Weiland op rakel voor het gebruik van het woord in een lateren tijd (in de bet. van pale, en ovenstake, nl. *ovenstaak, -gaffel, -stok*). Kil. raeckelstock, j. gloete, rutabulum; Plant. ra]kelstock, *racloir, fourgeon*, rutabulum, radula) en zie De Bo 909 op rakel, d. i. *hark*, ook *kooihark*, fra. *râteau* (vgl. RAKE, 3de Art.); Schuermans 519. — Wèl is in het Mnl. gevonden een vr. znw. rakele, waarschijnlijk benaming van een voorwerp met ijzeren punten, b. v. een hek, waarmede de toegang te water kan worden afgesloten. Zie een voorbeeld bij OPSCORTEN, 2). Het vr. geslacht is een bezwaar om het met het bovengenoemde *rakel voor identisch te verklaren.

RAKELE, znw. vr. Zie bij RAKEL.

RAKELEN (RAECKELEN), zw. ww. trans. Het woord is in het Mnl. niet gevonden als freq. van raken, 2de Art., of als afleiding van rakel; z. het vorig Art. (Kil. raeckelen, sarculare, abradere, gall. *racler*, angl. *rake*; raeckelen het hoy, foenum rastellis eradere; raeckelen het vier, rutabulo proruere ignem; raeckelstok, zie bij RAKEL); ndl. *rakelen, oprakelen*; zie De Jager, *Freq.* 1, 485 en vgl. De Bo op rakelen („harken" en „bijeenharken"). — Een ander (*rakelen,) raclen zal wel zijn het *Ann. Em.* 25, XXIII (uit *Auden. Meng.* 5, 336) vermelde woord als benaming van een spel: „van kaetchenne, van raclen in de mersch". Er schijnt eene soort balspel mede bedoeld te zijn.

RAKELVISCH, znw. m. Mnd. *rakelvisch*. *Heilbot of een deel er van, dat gezouten en gedroogd als lek-*

kernij gegeten werd? Vgl. Nemnich, *Waarenlex.*, aangeh. *Hans. Recess.* 3, 356 noot, en mnd. *rekelink*, „die aus dem bauche der riesigen heilbutte geschnittenen, gesalzenen und getrockneten streifen" (Lübben); zie ook REKELINC en Diefenb. Gloss. op orena en pictileus. ‖ Vor eyn hondert rakelvyssches dat onse stad sende joncher L., amptman in Twenthe, 40 sch., maken 48 lb., *Rek. d. Cam.* 4, 28 (*a.* 1373).

RAKEN (RAECKEN), zw. ww. intr., trans., wederk. en onpers. Mnd. ndd. ndl. *raken*; ags. *racian*. Zie verder Franck op raken en vgl. GERAKEN, waar evenwel de voorstelling van de ontwikkeling der beteekenissen van de hier gegevene merkelijk verschilt. Behalve *rakede* (*raecte*) en *geraect* zijn de verleden tijden ook *rochte*, *gerocht*, met een oude syncope en klankwisseling (*rachte* en *geracht* komen nergens voor). Vgl. Franck, *Mnl. Gramm.* § 159; 68 Aanm. 2, en 101. Het praeteritum *rochte* valt in vorm samen met dat van roeken, dat nu en dan met *raken* is verward; zie bij ROEKEN en de Aanm. bij RAKE en vgl. mnd. (Lübben 3, 416). Eene enkele maal ook vindt men *rochte* als praet. van reken, nl. *Maleg.* 1046: „sine instrumente *rochti* vort (*haalde hij voor den dag*), ende ghinc spelen". Vgl. REKEN en VORTREKEN. Dit gebruik zal wel berusten op verwarring der beide verwante ww. *raken* en *reken* (vgl. GERAKEN): men mag uit deze plaats niet afleiden, dat raken deze beteekenis met reken gemeen heeft gehad.

I. INTR. — 1) *Ergens in slagen*, *het geluk hebben*, *het treffen.* ‖ Die duuster nacht doet selden raken sonder stoten verre te gaen, Hild. 231, 154. Sonder hoede is quaet raken in enen rechten pat te gaen, 198, 28.

2) Met eene zaak als ondw. *Reiken tot een bepaald punt*, *het brengen tot eene zekere grens.* ‖ Noch soo rijst uut deser wortele een edel ranckelkijn ende dat wast al recht op tusschen dese tween, ende raket al totten hemel toe, Brugm. 1, 243. Daer ene ketene an enen steen ghespannen was an sine been, dat hi niet vorder gaen en mochte, dan ghene ketene rochte, *Sp.* III[7], 35, 57. Overaet ende overdranck, luxurie, . . . vele te waken enz. . . ., dit sijn al punten ende zaken, die selden totter onde raken, Hild. 69, 125 (*men kan deze plaats*, *waar het subj. eigenlijk een persoon is*, *ook brengen tot* 3).

3) Met een pers. als ondw. en eene voorzetselbepaling. *Raken*, *komen tot*, *bij of in*; *het tot een bepaald punt brengen*, *een bepaald punt bereiken*; meestal met het bijdenkbeeld dat dit als een geluk wordt beschouwd (*er in slagen*, *het geluk hebben ergens te komen*), doch eene enkele maal ook in den zin van *tot zijn ongeluk ergens komen*, of *te recht komen* (oorspronkelijk natuurlijk alleen gebezigd in gunstigen zin), *belanden.* ‖ Dat hebben die Sarrasijn . . . met haren live al becocht, sonder de gone die sijn gerocht in den tor ende ontlopen, *Maleg.* 926. Avont waest eer si thuus raecte, *Sev. Vroeden* 2000. Als die doot comt, . . . dat u ziel ymmer mit (*bij*) Gode raecke, Hild. 189, 110. God sprac: mijn joc is socht ende mijn borden licht . . .; so wie dan in Gods minne rocht (*het brengt tot liefde voor God*, *God liefheeft*), nummermeer hi mijn (*Penitencie*) leven vloe, *Argum.* 569. Als die rike weder rakede ten bedde, daer hi te voren in lach, *Vrouw. e. M.* VIII, 214. Doch hoe lichtelic ic wech raecte (*ontsnapte*, *het geluk had weg te komen*), ic most daer mijn één oor laten, *Rein.* II, 3538 (*het ndl.* weg raken *beteekent ook* weg komen, *maar van eene zaak gezegd in de bet.* niet te vinden zijn). Also menich dommel (*duim*; zie DUMEMAEL) als die messe . . . door den mynsten rinc ghinge of daer door raecte (*er even door kon*, *zij het ook met moeite*), dat waer op enz., *Keurb. v. Haarl.* 27. Die dit lieken (*liedje*) heeft gemaect . . ., is in die cap gheraect ende heeft die werelt versaect, *Profijt. Liedeb.* 109, 6. Opdat men ooc na deser voornoemder forme te lichtliker hier door raeke ende opdat men te eer come toe eendrachtigen kiesen, *Hs. Kloosterr.* 12*a* (lat. *ut procedatur facilius*, ald. bl. 262). Dat hoor (*van de leugenaars*) sommighe een wijle daer mede (*met leugens*) door raken (*vrij komen*, *ongeaeerd blijven*), daer hondert goeder minschen inden strijt blieven souden, *Blome der doochden* 37. — Recht waert dat men (*men hem*) in den brant stake, ende (*en hij*) int helsche vier daer na rake daerne die duvel in droomt, *Wap. M.* III, 485 *var.* — Geraect comen, *bij geluk of bij toeval komen.* ‖ (Hi) quam als een ghevleghen puut weder gheraect ter camer dure, *Vrouw. e. M.* VIII, 280. Als hi waende keren weder . . . quam hi langhes den wech gheraect recht als een die mesen vinc, 262. — Ook in het Ndl. wordt *raken* met een volt. deelw. verbonden, b. v. verward *raken*, „verliefd *raken*", „verloofd (geëngageerd) *raken*". Dat *raken* hier niet alleen „het toevallige, het onverwachte" uitdrukt, maar ook „het gelukkige toeval" blijkt vooral uit de laatste uitdrukking, die de niet duidelijk meer gevoelde beteekenis heeft: „het geluk hebben zich te hebben verbonden of verloofd". — Ook in den zin van *ergens toe komen*, *het tot een bepaald punt brengen uit een zedelijk oogpunt.* ‖ Doe seyd hem (*Petrus*) Jhesus: „sonder waen, eer twewarf craeyt te nacht die haen, so selstu mi driewerf verzaken"; hoe sondic, seit hi, daer an raken! *O. H. Pass.* 11, 199. Zoo ook in de 17de eeuw; vgl. Oudem. *Wdb. op Hooft* 483: „indien men nochtans *raakte* zich zoo wijdt te vergeeten". — Vgl. RAKE, 2de Art. d. i. èn *toeval* èn *goed geluk* èn *ongeval.*

II. TRANS. — 1) *Raken*, *aanraken*, *op de eene of andere wijze in aanraking komen met* (vgl. ndl. „aan iets komen" in den zin van „iets aanraken"). Zoo ook mnd. *Teuth.* drepen, raken, treffen, passen, ramen, rueren, tangere, contingere; grunt raken, grunden, fundum pertingere. Kil. raecken, j. gheraecken, tangere; raecksteen j. toetssteen, *Sicamb.* coticula. Plant. raken, *toucher*, *attoucher*, tingere, attingere. Vgl. GERAKEN, Trans., 1). ‖ Ende want die voete onser sielen, overmits der sinlicheit, die eerde, dat es eerdsche dinghen, roeren of raken, Mande, *Bijl.* 24. Tracia heeft ooc Ebrum de ryvier, ende het (*die rivier*) ract (*d. i.* raect) ooc veel barbariskens, dat sijn eenrehande wilde lude, *Barth.* 580*b* (lat. *qui et gentes barbaras multas tangit*). Soo dat sy onwetende eenen aex mitten voeten raecte ende die selve aex viel neder, *Blome der doochden*, bl. 15. — Raken noch naken (raecken noch naecken), *Handv. v. Alkm.* 75*a* (zie bij NAKEN, 1).

2) *Bereiken.* Vgl. bij Intr., 2) en de vertaling *atteindre* bij Plant. ‖ Hi sloech doot al dat hi rochte (*binnen zijn bereik kreeg*) ende dat hi achterhalen mochte, *Lanc.* II, 20902. Vgl. bij Lübben: „(se) vorbrandent allent dat se *rakeden*", en het 17de-eeuwsche *raken*, bereiken (Oudem. 5, 773), alsmede rack in den zin van *bereik* (Oudem. 5, 771; *rak* eig. „iets dat zich in eene bepaalde richting uitstrekt" is verwant met *raken*, waarvan de oorspronkelijke bet. zeer goed kan geweest zijn „zich zoo uitstrekken dat men iets bereikt" of „zich uitstrekken om iets te bereiken"; ook Franck neemt verwantschap aan tusschen *raken* en *rekken*). — Deze beteekenis ontwikkelt zich tot — *a*) *Verwerven*, *bekomen.* Zoo ook mnd. ‖ Exempel dat wy wel behoeven tonthouden, wouden wy dbeste raken, alst scheiden hier beghint te naken (nl. *den hemel verwerven*), Hild. 248, 88. Ic wane daer sulc heeft gheraket groot goet tote sinen dele, Stoke VI, 12 (: ghemaket; *varr. tegen het rijm* gheraept; *zie* RAPEN). Som menschen sijn die rimen laken end segghen dat si niet en raken te recht den synne (*waarschijnlijk acc.* = den sin) cort ende fijn, *O. H. Pass.* 77. — *b*) *Raken*, *treffen*, *niet missen*, het lichaam van een ander met een vijandelijk oogmerk. Vgl. GERAKEN, Trans. 2). ‖ (Si) ghemistene doch . . ., dat sine int herte niet en rochten, *Alex.* VII, 400. Hi roctene (*l.* rochtene) . . . metten spere in den

mont, ende nagelde hem die tonge, *OVl. Ged.* 2, 72, 257 (*Alex.* V, 117 *var.*; *t.* stakene). So wie na den anderen mit een kuse sloege off mit ene kanne worppe, . . . ende niet en rakede, die verbuerde III lb, ende rakede hy, so verbuerde hy V lb, *R. v. Harderw.* 17, 110. Mochti hem in sijn oghen raken, ghi sout sijn licht al dunster maken, *Rein.* II, 6817. Schoote yeman ende rakede hij ende misdede hij enigen koen, *Overijs. R.* I[1]. 222. Haddene (*den duivel, voorgesteld door Goliath*) niet die steen gherocht, wi waren eighijn ende vercocht onder hem bleven emmermere, *Rijmb.* 9263. Ymandt die mit enigen booge . . . nae ymant schyet, . . . die nyemant rakende (*d. i.* rakede; *zie* Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 198 Opm. 2), die verbuert enz., *R. v. Nederst.* 1, 105, 40. Ymant die den anderen rakende, *ald.* Dyser leet de plate doore ende raecte hem in dat herte, *Bloeml.* 2, 119, 461. Hiernae saten si beyde op haer paerden, ende raecten malcander dapperlicken mit slaghen, ende vochten so al langhe tijt, *Seven Wisen Volkb.* 81*v*. Ghi hebt mi zere gheraect, claer minlijc bloet, *Hand. Lett.* 1871, bl. 104, vs. 15 (*van de liefde, waarvan de werking vergeleken wordt met een pijl die het hart treft*; *zoo ook ald.* 105, 21; 105, 54 („ic ben ghescoten ende gheraect met eenen strale (*l.* strale ende) die wederhaect herde diepe al in mijn herte"). Soo en is nonne noch abdes die der doot ontwijcken mach . . .; al gaet hi ons een wijl te mes (*voorbij*), hy slaet int leste op enen dach, ende wyen hi raect, hi moet ter dale, Hild. 128, 80 (men kan het woord hier ook vertalen door *binnen zijn bereik krijgen*). Hy viel (van boven neder) ende raeckte (*kwam in aanraking met, kwam te recht op*) een mensche ende vielen doot, Matthijsz. 212. Wat wi daer mede schieten ende raken, sal ons werden ende blijven ewilick, *Hs. Serm. G.* 207*a* (*hier in figuurlijk verband*).

3) *Treffen, vinden.* — *a* Met een pers. als obj., *aantreffen, in aanraking komen met.* Vgl. GERAKEN, 4, *b*). || Lichte men vint (*varr.* raect, raket) enen goeden, die danken sal noch gelijc den vroeden, *Sp.* I[a], 73, 19. — *b*) Met eene zaak als obj. *Treffen, gelukkig zijn in de keuze van iets.* || Ghi en hebt nu ghene bequaem tijt gheraect om dit mi te bidden, *Gest. Rom. f.* 186*d*.

4) *Vaststellen, in orde brengen, ordineeren*; eig. *treffen, iets naar den eisch verrichten.* Vgl. GERAKEN, Trans., 4), en GERAECT. Doch de bet. van dit laatstgenoemde woord komt bij raken niet voor, wel bij geraken, zoodat de plaatsen, waar *geraect* in dezen zin wordt gevonden, niet hier thuishooren (vgl. b. v. *Ndl. Arch. Kerkg.* 3 (*a.* 1905), 58 (*afz. afdr. v.* De Vooys, *Meester Ekkart en de mnl. mystiek*): „in dyen dat stuer of soete weder is, en tcooren of de vruchten qualic of wel geraect sijn, van Gods weghe . . . moet sijn". || Dat hi alle kint (*l.* dinc? *vgl.* KINT, Aanm. 3) te sekeren inde gheordineert heeft ende gheraect, *Mask.* 974. Dat uwe creaturen sijn, ende in u wijsheit van u ghemaect, na uwe ghelikenesse gheraect, 538 (*misschien zal het deelw. hier eerder van* geraken *af te leiden zijn in de bet.* scheppen, vormen; *vgl.* GERAECT, 1) *in de bet.* „welgemaakt, welgevormd" *en zie Limb.* XI, 890 *var.* (bl. 206): „dat bielde had he so wale geracht, dat hoem bequam herde wale"). Die tornoy slouch ende wert geraect, *Ferg.* 5241 (*hier komt* raken *in de bet. overeen met mnl.* staken; *vgl. T. en Lettb.* 6, 13 *en* Verwijs in *Van enen manne die gerne cnollen vercoopt* bl. 33). Eveneens twijfelachtig of men *gheraect* moet brengen tot raken of tot geraken, is *Troyen* dl. 3, vs. 31721: „al heft mi daventuer gheraect onsalich, arm, katijf ende naect, sy en maect my nummer loghenar (*l.* loghenaer: maer)". In elk geval moet de beteekenis met die van *maken* gelijkstaan: dit schijnt *geraken* eerder te kunnen beteekenen (vgl. boven de opvatting „scheppen, vormen") dan *raken*.

III. ONPERS. — Mi raket (raect), *mij gelukt.* Vgl. bij Intr. 3). || Dat en can enen heer niet wel raken, veel armer meenten rijc te maken, mar by hem selven worden si rijc, Hild. 238, 101 (*var.* dat en can een heer niet wel geraken).

IV. WEDERK. — Hem raken, met eene bepaling met te. *Zich zetten tot, zich beschikbaar stellen voor, zich toeleggen op.* Vgl. bij Trans., 4). || (Een man) die soendinc hevet ooc (*hs.*) ghemaect, dat (*omdat*) hi hem selven hevet gheraect te penitenciën cortelike, *Theoph.* 1517.

AANM. — Niet duidelijk is de bedoeling van *Teuth.* raken, raymen aever wech, tractulare, notare. De glossen bij Diefenb. geven geen voldoend licht om deze woorden te verklaren. Indien raken niet door „raymen oever wech" werd verduidelijkt, dan zou men kunnen meenen dat het volgende raken bedoeld werd: immers in eene glosse, bij Lübben vermeld, is „raken vel ummewenden alze dat korne" eveneens vertaling van „tractulare" (doch bij het woord in *Teuth.* staat daarvoor de bijvoeging *notare* in den weg). De glosse vereischt nadere toelichting.

RAKEN, zw. ww. trans. Mnd. *raken*; eng. *to rake.* Van rake, 3de Art.; z. ald. en vgl. REKEN. — 1) *Met een „rake" bijeenhalen*, vooral gezegd van asch en van het vuur, *inrekenen, onder asch bedekken*; eng. *to rake up.* Kil. raeken het vier, j. reken. Plant. tvier raken oft reken, *couvrir le feu*, operire vel tegere ignem. Vgl. nnd. *to hope, to samen raken*; *dat vür toraken, inraken* (aangeh. bij Lübben 3, 415). Hiertoe zal wel te brengen zijn *Fri. Stadr.* 197, 80: „so wie by nachte in eens anders huus compt by slotene deure ende by rakenne fuire" (*als het vuur ingerekend is*), doch de vorm is niet duidelijk, want raken is een zwak ww., en men zou dus verwachten „by *rakeden* fuire". Misschien is een tijd van reken bedoeld, doch ook dan is de *a* niet te verklaren: men zou alsdan verwachten (*ge*)*rekenen* — Het Ofri. heeft „*bi ritsena fiore* ende bi litzena doren" (wel te onderscheiden van „mith (bi) riakanda (rekende) fiure" (*als het vuur rookt*); vgl. Richth. 993 op riaka, en Franck, *Zeitschr. f. d. Alt.* 47, 81 (*Anz. f. d. Alt.* 29). Vgl. de Aanm. — Zoo ook in de 17de eeuw. Vgl. de aanh. uit V. d. Veen bij Oudem. 5, 773: „een kool in d'asse die, bedooven, niet en blaeckt tot . . . men die weer boven *raekt*".

2) *Met een „rake" stuk maken of klein maken*; eigenlijk van den grond gezegd, doch bij uitbreiding ook van andere zaken. *Vaneenscheuren, in stukken scheuren.* Kil. raecken, reken, rastro corradere. Vgl. De Bo: „rakelen, raken, de oppervlakte van den grond met eene rakel krabben, harken" (dat het woord in deze bet. ook in mnl. tongvallen is bekend geweest, zie men bij RAKINGE, 2de Art.). || Met yseren haken sturen dede hi dlijf te stucken raken, *Sp.* II[4], 48, 97.

AANM. — *Lsp.* III, 3, 1040: „enen coeke si daer af maken, dien si thant in dasschen *raken*", is het praet. plur. van reken bedoeld (*vgl.* 1064: „(hi) rac uut den coeke" en zie het Gloss. op reken). Het praes. *maken* is voor deze verklaring geen bezwaar; vgl. *Tijdschr.* 4, 204. Doch een praesens van raken, met de onder 1) genoemde beteekenis, zou in elk geval ook hier denkbaar zijn.

RAKEN (RAECKEN), zw. ww. Slechts in de uitdr. raken ende daken (raecken ende daeken), hetzelfde als in rake ende dake houden; zie bij RAC. Uit deze uitdrukking is een ww. gemaakt op de zelfde wijze als men van put ende poel eene werkwoordelijke uitdr. putten ende poelen gemaakt heeft. Zie bij die woorden. || Mijt voirwairden ondersproken, dat hy dat huys sal raecken ende daecken, ende ten eynde so goet opleveren als hy dat aenvangt, *Schepenregisters van Sprang*, *a.* 1530.

RAKENEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als rekenen;

z. ald. en vgl. het volg. Art. De bijvorm is zeldzaam en vreemd, doch aan de juistheid behoeft wel niet getwijfeld te worden (vgl. het volg. Art.); misschien kan men ter vergelijking aanvoeren mhd. *racken*, naast *recken*, *recken*, in de bet. „zeggen, verhalen" (Lexer op rechen, 2de Art.). Even vreemd is een bijvorm ragenen naast regenen. || Gerakent mit S. van allet dat hi gevoirt heft van holte, van kalck enz., hem gegeven 16 lb, *Rek. v. Hattem* 115 (*a.* 1460).

RAKENSCAP, znw. vr. Hetzelfde als rekenscap (vgl. het vorig Art.) in de bet. *afrekening*. || J. die maelre, op rakenscap gegeven 1 aer. guld., *Rek. v. Hattem* 119 (*a.* 1461). V. up rakenscap gegeven van den termijne, die men hem te vooren (*vooruit*, *op voorhand*) geven sal 30 lb, 137.

RAKER, znw. m. Van raken; z. ald. *Hij die iets aanraakt*. De woorden op *-er* worden niet alleen gebruikt van het verrichten der herhaalde werking, maar ook van éene werking, en staan alsdan met het onvolt. deelw. gelijk. Vgl. mnl. *dukere* (*Wap. Rog.* 1010); 17de-eeuwsch „een *zanger* worden", d. i. „gaan zingen", en o. a. ndl. *bezoeker*. Zie *War.* 929 (uitg. Verdam) en de aant. ald.; Van Helten, *Glos. op* Anna Bijns op -er. || Dese steen is goet teghen beten venijnder dieren ende teghen tfenijn, want als daer tfenijn teghenwoirdich (is), die steen . . . barnet den vingher des rakers, *Barth.* 556*b* (lat. *presente veneno lapis tangentis digitum adurit*).

RAKETTE, znw. vr., o.? Van ofra. fra. *raquette*; eng. *racket*. *Raket*, *elastisch kaatsnet*. Plant. een rakette, *une raquette*, reticulum sphaeristarum e nervis distentum, retiarium sphaeristae (ook Kil.). — Op de volgende plaats schijnt alleen de houten omlijsting van het raket bedoeld te zijn. || Maeckt een ront houtken in maniere van een rakette, *Medicinaelb.* 43.

RACHEIT (RACK-, RAECK-), znw. vr. Van een bnw. rac, dat in de oostelijke tongvallen heeft kunnen bestaan naast gerac (z. ald.); ook racheit is tot het Oostmnl. beperkt. Vgl. bij Lübben 3, 415 *rak* gebruikt als bijw. Geracheit is in het Mnl. slechts gevonden in den zin van „goede toestand, goede orde", maar gerecheit heeft de beteekenis *benoodigdheden*, *huisraad*, en dit is ook die van racheit: deze mag dus ook voor geracheit worden aangenomen. Gerac, bnw. en rac moeten hierin de bet. hebben van „noodig *of* gemakkelijk voor iemand". Hetzelfde als gereetscap"; z. ald. *Teuth.* alreley huysrait off rackheyt, suppellex; gereytscap, huysrait, rackheyt, instrumenta, utensilia. || *Van raeckheit by nachte ind ontiede uyter stadt to fueren.* Voortmeer weer saecke dat ymant van onsen burgeren off ingesetten enyge raeckheit by nachte myt enen vro opsthan ut der stadt vuerde bueten orloff der burgemeisteren . . ., dat weer dengenen die dat dede om thien punt, *O. Vaderl. R.* 3, 370, 166 (*te Deutichem*). Zoo ook (racheit) in *Briev. m. h. kw. v. Zutphen*, no. 1517 (in Rijksarchief Arnhem).

RAKINGE, znw. vr. Van raken, Trans., 1). *Het raken of aanraken*, *aanraking*. || Maria en hevet haer niet achter ghelaten, mer heeft mit haer gebet haer deerne bescermt van allen onreynen rakinghe (*l.* rakinghen; *of is het woord hier ten onrechte ml. gebruikt?*) der besmittenisse, *Marialeg.* 1, 347. Want hi (*Christus door zijn doop*) die wateren heylich maken wilde met die rakinge zijns heyligen lichaems, *Proza-Sp.* 167*c*. Die rakinghe vanden liniën (*onderlinge aanraking*, *het elkander raken*), *Barth.* 872*a* (lat. *linearum contactum*).

RAKINGE, znw. vr. Van raken, 2de Art., waar uit de tgw. vlaamsche tongvallen de bet. *harken*, *bijeenharken* wordt vermeld. *Het bijeenharken van op het veld overgebleven voorwerpen*, *aren*, *stroo* enz.; ook *het recht daartoe*. || Alse de mandelen (*z. ald.*) in zijn ghevoert, so heeft zy (*de „praterie"*) de rakinghen daer de mandelen op stonden, *Gendsch Chtb.* 54 (*a.* 1382). Alle de rakinghen daer de mandelen op stonden, van der evene ofte van anderen vruchten, *ald.* (*vgl. ald. bl* 46: „debet (*mag*) custos prati . . . fructus prati, dum defalcati fuerint, in mandulas et fenum in cumulos poni adjuvare et etiam *furcare* pro exigentia (= tributum, exactio, Duc.) fructuum eorundem"; *en zie* Duc.: „furca et rastrum, jus quod domino competit in quosdam tenentes, qui cum *furca* vel *rastro* illius foenum colligere tenentur").

RACKE, znw. Kil. vermeldt als verouderd een woord van dezen vorm met de bet. *pijnbank*, *folterwerktuig* („*vetus*, tormentum, fidiculae, equuleus"). Vgl. eng. *rack*. Het woord is verwant met recken; althans in de bet. „folteren"; (voor de opvatting „schoonmaken moet een andere oorsprong worden aangenomen; vgl. Kluge op racker); zie Franck op rekken; Van Helten in *T. en Lettb.* 3, 85 noot, en vgl. E. Müller op rack. Daarnaast vermeldt Kil. het ww. racken in den zin van *folteren*, *pijnigen*, eng. *to rack* („torquere, tendere; tormentis exprimere", *door folteringen afpersen*) en (als *Sax. Fris.*) in den zin van *vuil werk doen*, *privaten ruimen*, *straten reinigen* en dgl. („vile opus agere; purgare latrinas, plateas etc." zoo ook in het saksische Nederlandsch; vgl. Molema 340 en Gallée 35: rakken, schoonmaken). Vgl. mnd. *racken*, *racken* en hd. dial. *rackeren*, pijnigen; zie Franck op rakker, die het ww. racken uit het Mnl. vermeldt, doch tot heden is er uit dit tijdperk geen voorbeeld van het woord opgeteekend. Vandaar mnd. *racker*, *racher*, „der den unflath fortschafft; schinder, abdecker, abtrittsfeger, todtengräber"; ook als scheldwoord (ook *rackerie* en *rackerknecht*) en ndl. *rakker*, *rakkert*, beulsknecht, ook als scheldwoord, vroeger ook in andere opvattingen; fri. *rakkert*, paardenviller. Kil. racker, *Sax. Fris. Holl.* lictor, tortor, lorarius, satelles, carnifex, carnificis servus *et* cerdo vile ac sordidum opus exercens, cloacarius, Angl. *racker*. Zie voorb. van *racker* in de bet. „beulsknecht" bij Oudem. 5, 774 en *Wdb. op Bredero* 300.

RACKELIJC, -LIC, bnw. Hetzelfde als reckelijk en gereckelijc, waarnaast een bnw. gerackelijc niet is gevonden (doch vgl. GERAKELIKE, bijw.). *Zijnde zooals het behoort*, *fatsoenlijk*, *braaf*, *rechtschapen*. Het woord in dezen vorm zal wel, evenals racheit, vooral of uitsluitend behoord hebben tot de oostelijke tongvallen. || Goede rackelike geestelike menschen, *Con. Som.* 18*a*. Dat men hem voor rackelic ende voor geestelic hout, 15*b*. Ic neem die beste ende die rackelicste menschen, 15*a*. Dat sijn die rackelicke berve cooplude, 67*b*. Het is een goet rackerlic (*l.* rackelic) man, dien ick seer liefhebbe, 49*a*. Enen goeden wive, die rackelic was van horen live ende van rouwen daer na starff om die schande die si verwerff, *MLoop* IV, 1919. Waert so rackelic ende so guet als edele liefde ende reyne moet, III, 1203.

RACKELIKE (-LIJC), bijw. *Op eene rechtschapen wijze*, *braaf*. Vgl. bij RACKELIJC. || Ene vrou . . ., die leefde inder minnen keer, rackelic ende wail beleyt, *MLoop* II, 3300.

RALES. Zie RAETSEL.

RALLEN, zw. ww. intr. *Snappen*, *babbelen*, *rammelen*, *rellen*, ook *rallen*. Mnd. ndd. *rallen*; fri. *râlje* (*Friesch Wdb.* 3, 4). Zie Franck op rallen; Molema op rallemallen. *Teuth.* rallen, onnutlick kallen, verw. naar pladeren. Kil. rallen, rellen, blaterare, garrire, jocari, nugari, fabulari. Plant. rallen, *parler confusement*, *caquetter*, blaterare, garirre. Vgl. RELLEN en REL. || Si gaen sitten clappen ende rallen opten rooster oft mueren van dat kerchof, *Gest. R.* c. 160. Callen ende rallen, *Fasc. M.* 25*r*. Sotteghem en Schieloose . . ., die beyde wel cont met uwen clater rallen, Hermans, *Reder.* 292, 99.

RAM, znw. m. Mnd. mhd. *ram*; ohd. *ram*, *rammo*; ags. *ramm*; eng. ndl. *ram*. Zie verder Franck op ram en Kluge op ramme. *Ram*, het mannetjesschaap. In het Hd. is het woord slechts over in de bet. „stormram en dgl.", voor het dier wordt *widder* gebruikt (zie WEDER). In het Mnl. was weder naast ram in gebruik, en in sommige tongvallen gewoner; zoo komt *ram* b. v. niet voor in *Teuth.* en in *Voc. Cop.* Kil. ram, aries. Plant. eenen ram, *un belier ou belin*, aries; rammeken, arieticulus; ram sonder hoornen, mutilus aries (ook „met de hoornen stooten gelijck eenen ram"). ‖ Aries dats een weer (= weder) of ram, *Scep v. W.* 10*d*. Dus hiet hem God . . ., dat si namen een ram lam sonder smette, . . . dat hiet hi offren dor sijn ere, *Rijmb.* 4070 (*varr.* eens rams lam; *het woord wordt in den tekst bijvoeglijk gebruikt in den zin van* „mannelijk", *van schapen gezegd*; *vgl. ndl.* stierkalf, *hd.* stierkalb; ndl. *ooilam*; fri. *ramlaem*). Dat nyemant rammen, stieren noch zueghen en slae binnen der steden van Rousselaere . . ., uitghesteken rammen, die mach men slaen . . . tusschen Paesschen ende sint Jansmesse, *Ann. Em.* 17, 194. Geen ramme te slaen ende ter banc te slaen na ens.; . . . ende gheen ooyen te slaen enz., *K. v. Rott.* 36, 105. Men en sel ghien rammen slaen after sinte Jacops dach tot sinte Martijns misse toe . . .; men en sel ghien ooyen slaen enz., *Leid. Keurb.* 57, 21; ook *K. en O. v. Delft* 180, 5 (*vgl. ald.* een weder, daer die peserick an gewessen waere); *O. K. v. Delft* II, 51, 2; 57, 10; *R. v. Brielle* 76, 4, 2; *O. Vaderl. R.* 2, 92, 31 (*te Geervliet*). Daer me vleisch vercopt, dat van stiers of van seughen of van rams es, *K. v. Hazebr.*, Gloss. 318; zoo ook *K. v. Nieupoort*, *aangeh. ald.* Et geliket den ramme, die vechten wilt alse hi di(e) woorme int hoot gevoelet, Ruusb. 1, 87. Isidorus sprect, dat die ram enen woorm heeft dien maect gram, ende die leghet hem int hovet voren, *Nat. Bl.* II, 3145 (*vgl. de* 17*de-eeuwsche uitdr.* „een worm in de(n) kop hebben" *voor* „vreemde kuren uithalen, niet wel bij het hoofd zijn", *War.* 113 en *Ndl. Wdb.* op bolworm). Ramme snijden, *Keurb. v. Haarl* 26. Du wecs mi als een stotel ram, *Wap. M.* II, 23. Den wreden ram salmen doorbooren sijn horne bi sinen oren, so sal hi werden goedertiere, *Nat. Bl.* II, 3165. Doe spranc up Belijn de ram, *Rein.* I, 1845 (*vgl. boven de aanh. uit* Plant.); ook 2949; 3424; II, 6186; 5263. Alse Isingrijn bejaghede een calf of enen weder of enen ram, I, 2108 (II, 2139; *er schijnt hier een onderscheid gemaakt te worden tusschen de beide woorden*; *waarschijnlijk is* weer „de gesneden ram"; *vgl. Cron. v. Vlaend.* 1, 41: „dat sy, voor hemlieden eenen halven hamel of weerbuuc souden doen beriedden"). Daer (*in de romantiek*) doen si rammen messen singen, *Lev. v. Lutg.* II, 97 (vgl. *Rein.* I, 2949).

2) Benaming van een werktuig om muren te beuken, *stormram*. Zoo ook in verschillende andere germ. talen; zie Franck op ram, en voor de overdracht van diernamen op oorlogswerktuigen de aant. op *Aiol* 849. Vgl. hd. ndl. *rammen* en ndl. *rammeien*, dat eene afleiding is van ndl. *rammei*, „stormram, muurbreker"; Kil. rameye, vectis; rameye, stormram, aries, testudo; rameyen, arietare, crebro ariete pulsare; rameyen, vestibus (*l.* vectibus) munire. ‖ (Si) maecten grote breede damme, ende si rechten ooc twee ramme, *Rijmb.* 31599. Hi dreef bet an sinen ram ende dedene hurten an den mure, so datter an brac ene scure, 34670 (lat. *ariete fabricato murum pulsari jubet*). Jeghen dat steken (*stooten*) van den ram, 24677. — Ook als benaming van andere werktuigen wordt *ram* gebruikt. Vgl. hd. *ramme*, ndl. *ram*, „heiblok" (vgl. hd. *rammblock*, ndl. *ramblok*), ook „straatstamper") en *ram* als werktuig bij den scheepsbouw (Van Lennep, *Zeemanswdb.*). — Ook in de bet. *lange paal*, ook *sluitboom*, *hameide* komt ram voor (vgl. het uit Kil. aangehaalde „rameye" en Spanoghe op vectis). Misschien is de oorspronkelijke bet. „een paal met een spitse punt, waarmede poorten worden opengeloopen". ‖ Dat niemen gheenen ram en sette no meyboome up de straete no nieuwers, *Voorgeb. v. Gent* 13 (*a.* 1338).

RAM (*Serv.* I, 1451). Zie RAEM, 2de Art.

RAMBELEN. Zie RAMMELEN.

RAME. Zie RAEM.

AANM. — *Parth.* 2639: „ten ramen enten heede traken felle serpente ende draken" is rame niet duidelijk: misschien is te lezen *bramen*, zooals Bormans in den tekst heeft gebracht. Misschien ook mag men een znw. *rame* aannemen in de bet. *tak*, (bij uitbr. in het mv.) *boomen*, *bosch*. Een voorbeeld daarvan uit Barth. vindt men bij RAMIFICEREN. Het Fransch (vs. 5897 vlgg.) geeft geen licht.

RAMEN, zw. ww. trans. Van raem, 1ste Art. Van laken gezegd, *op een raam spannen om te drogen*. Kil. raemen, extendere, distendere diducere, explanari, explicare, distendere ad quatuor palos (vgl. de aanh. uit Kil. bij RAEM). ‖ Van al desen lakenen die gheverwet waren, te ramene . . ., te scherne . . . ende te bereidene, *Gesch. v. Antw.* 2, 636. Alle lakenen bijnnen onser stadt . . . te scheren, te ruwen, te ramen, te persen, *Gild. v. Utr.* 2, 209. *Laken te ramen.* Men en sel ghien laken ramen, si en hebben tot beyden pairtsen (zie PERCHE) gheweest, ende sullen sulke loden anden raem brenghen, als si in der pairtsen ontfaen hebben, *Leid. Keurb.* 76, 35; ook 104, 21; 129, 186. Die laken . . . sullen eerste gerect ende geraemt wesen, *R. v. Harderw.* 153, 30. *Van ramen.* Wat laken staen opten raem buten XI verendel wijt, die selmen doorgaens anerechten (*l.* averechten *zooals Leid. Keurb.* 81, 38 *staat*; *d. i. aan den verkeerden kant*, *aan de keerzijde of den achterkant scheren*; dit zal wel de beteekenis zijn van het woord, dat anders is verklaard op AVERECHTEN) metter scaer, bi XII st., *Keurb. v. Haarl.* 89; ook 38. *Van Hollantsche lakenen te ramen* . . .; op te verbueren drie pont van denghenen die dieselve lakenen lieten ramen, *Wfri. Stadr.* 2, 50, 133. Nu en zijnder van desen jaere geen acht laickenen geraempt (*te Weesp*), *Inform.* 199. — Vgl. *Waasch Idiot.* 543: *laken ramen*, door spanning zijne juiste maat geven.

RAMEN (RAEMEN), zw. ww. intr., trans. en wederk. Mnd. *ramen*; mhd. *râmen*, *ræmen*; ohd. *râmên*; hd. (*anbe*)*raumen*; ndl. *ramen*; daarnaast osa. *rômôn*; ags. *rômian* met klankwisseling. Het Mnd. kent ook de samenstelling *beramen* (ook *berâm*, *beraminge*) evenals het Mhd. (*berâmen*; vgl. hd. (*an*)*beraumen*, en Kluge 58), maar in het Ndl. schijnt zich deze samenstelling eerst later ontwikkeld te hebben; ook in de Wdbb. van Kil. en Plant. is het woord niet opgeteekend. Van ramen komt raem, 2de Art.; z. ald. en vgl. Franck op ramen.

I. INTR. — 1) *Mikken*, *op iemand of iets aanleggen*, met een pijl; of, in lateren tijd, met een vuurwapen; ook in een ruimeren zin, *het op iemand of iets gemunt hebben*. Ook met een 2den nv. of eene voorzetselbepaling. Kil. raemen, *vetus Holl. Sicamb.* j. micken, collimare, designare oculis, considerare. ‖ (*De merrie*) heeft haren voet verdraghen . . . ende raemde niet al te mes (*zij mikte niet slecht*), want si smeten so voor sijn hooft, dat hi storte, *Rein.* II, 4057. Of hi sciet of werpt enen man of vie, alse hi ramet na enen voghel, *Sassensp.* 1, 64, 114. Of een broeder mit enen stene of mit enen stave . . . enen broeder sleet of zijns raemt, mit wille hem te scadene, *D. Orde* 264. Vgl. bij Trans., 1). — Ook overdrachtelijk in de bet. *eene gissing omtrent iets maken*, in welken zin ook gebruikt worden de uitdrukkingen „mikken", ergens een slag in (naar) slaan" en „ergens een gooi naar doen". ‖ Josaphat seide: vader, mi dunct dattu meer dan LXXX jaer out biste; Barlaam seide: wilstu weten hoe out dat ic bin van der

tijt dat ic geboren was, so hebstu daer wel na gerámet, *Hs. v.* 1439, 257*a*. — Vgl. GISSEN, 4).

2) *Het oog vestigen op*; ook *den geest richten op, op iets letten of acht geven.* || Wy onsinnich menschen waenden, als wy op haer leven raemden, dat al haer leven was verwoet, wánt si van haer guet den armen vrylic deylden, . . . en leden selver dicwijl noot, *Ndl. Geest. Lied.* 212, 13. Clerc, hebt wel verstaen wat woorde uut minen monde gaen, daerop moetti ramen, *Scalc e. Cl.* 194. Na dese drie moeten wi ramen, sulwi desen sin verstaen, *Hooglied* c. 205, vs. 12. Dit edel ordinieren, daer ic soo sere naer (*hs.* na) rame, *Vierde Mart.* 863 (*of behoort de plaats bij* 3?). — Ramen op enen, *het oog op iemand vestigen of laten vallen, iemand voor de vervulling van de eene of andere betrekking aanwijzen of voordragen.* Vgl. Trans, 5). || Als die bisscop storve dat huere tweer vrienden daer byeen souden comen ende op énen man te ramen, die beide den heeren genuegen soude, Matth. *Anal.* 3, 378. Off wy beyde . . . des niet eens en kunnen geworden, so zall ellick van ons beyden dair drie van sinen rade en vrunde toe schicken ende die zes zullen dan eendrachtelick, off sy kunnen, ramen op énen, bisscop te wesen, Nijh. 3, 365 (*a.* 1419).

3) *Het gemunt hebben op, zich toeleggen op, streven naar.* Kil. raemen nae iemands doot, bederffenisse, etc., machinari mortem, interitum, necem, perniciem alicujus. || Want du (*duivel*) na elcs archste raems, *Rincl.* 169. Die jonge domme selden raemt om grote wijsheit voort te brengen: die joocht begeert al ander dingen, Hild. 4, 32. Hoverde heeft des geraemt (*met de beteekenis van een praes., evenals ndl.* „het gemunt hebben", 17*de-eeuwsch* „het geladen hebben"), dat si meest Gods vriende (*vriendschap*) ontplaemt, *Rincl.* 885. Elkerlijc blies sinen horen, also (*l.* alse?) die der jacht wilden ramen, *Vad. Mus.* 1, 70, 10. Goeden dienst wel te lonen raempt (*imper.*), Hild. 149, 27.

4) *Beraadslagen, zijne gedachten over iets laten gaan*; ook *maatregelen nemen, middelen of plannen beramen.* Kil. raemen, deliberare, perpendere, mente supputare *et* consilia conferre, statuere, concludere, perficere. Plant. ramen, *deliberer ou consulter, convenir ensemble*, deliberare, consultare, consilia conferre. || Die senature ramen vele (*zijn sterk aan het beraadslagen*) op ene core, welc dat best te baten quame, so een man twee vrouwen name, so eene vrouwe name twee man, *Sp.* I[5], 5, 43 *var. L.* (*ths.* quamen vele op ene hure; *var. B.* namen vele op ene cure). Daer ridders ende knapen ende die stede mit den lantzaten verghadert weren, omme te ramen dattet lant gheweert worde, *Rek. d. Cam.* 6, 191 (*a.* 1384). Dat si bi hem te Lovene quamen om hen daer toe te helpene ramen, *Brab. Y.* VII, 10387. Dat die ambachte enghene gaderinghe noch sameninghe en moghen maken nochte gaderen, ramen noch raden, noch sprake hebben, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 732 (*a.* 1306).

5) *Het op eene bepaalde plaats gemunt hebben, zich ergens heen begeven, streven naar een bepaald punt.* Vgl. bij POGEN, Wederk. en Intr. en mnd. „na der stad *ramen*", de stad trachten te bereiken, en „dor de wustenie *ramen*", den weg vinden door de woestijn. Bepaaldelijk *trekken*, met een leger. || Menige bracht si (*de daad*) in die noyse, die daer blidelike quamen, alsi te gader souden ramen, Velth. IV, 22, 6 (*verandering van* ramen *in* cramen *ligt voor de hand, maar is onnoodig*). Eer hi vorwerd wilde ramen, V, 32, 5 en *var.* (*Sp.* dl. 3, bl. 456).

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van ramen, *Nat. Bl.* V, 837: „purpere vaerwe vindwi in desen, diese spuwen . . . eer si noten iet te samen; anders esser om gheen ramen" (*anders is het vruchteloos er moeite voor te doen*?). Het Latijn heeft geheel iets anders, dat door Maerlant niet begrepen is. — Ook is onduidelijk *Teuth.* raken, raymen aever wech, tractulare, notare. Zie de Aanm. bij RAKEN.

II. TRANS. — 1) *Raken, treffen. Teuth.* drepen, raken, treffen, passen, ramen, rueren, tangere, contingere, metas contingere. Ook in eene andere beteekenis zijn raken en ramen zinverwant; zie de Aanm. bij het vorig Art. || Daer wert soo groot bedranc int vergaderen . . ., dat niemen andren en mochte ramen, Heelu 5426. Off sich . . . alsoo geboorden, dat . . . mijn here . . . oft yemants van (sinen) edellnyden op die jacht wesenden ende ongeferlich (zie ONGEVEERLIKE) durch de vurss. wranden (*waranden*) myt honden ind wynden een twee oft drie par conynen raembden ind fynghen, *Hof v. Geld.* 90.

2) *Ramen, begrooten, taxeeren.* || Die collaciërs sellen een rechte mate dragen, so sy naast ramen kunnen tusschen onsen borgeren . . . ende der scepen klerc van . . . sulken brieven als der scepen clerc scriven sel ende sy collaciën sellen, wes ons borgere off anders diet aengaet dairoff sculdich sijn van scrijffgelt, *R. v. Utr.* 2, 252, 13; ook 354, 13. — Ook van andere dan geldelijke aangelegenheden, *eene berekening maken van iets.* Daartoe behoort de uitdr. den tijt ramen, *den tijd* (die voor iets gesteld is) *niet uit het oog verliezen, hem in acht nemen, er op passen.* || Dan so zeit die taelman: her rechter, . . . ist u lief, dat hi (*de beschuldigde*) hem verhalen (*beraad nemen*) mach met mi of mit eenen anderen of mit hem selven teinden sinen ban? — Jaet, raemt hi den tijt . . . — Den tijt sal hi, oft God wilt, ramen, *O. R. v. Dordr* 1, 361.

3) *Ontwerpen, opmaken, voorloopig bepalen*, eene verordening. Vgl. *R. v. Utr. Inl.* 360: „dergelijke bepalingen (ordonnantiën) werden „gemaickt" of „geraempt" (*ontworpen*) door schepenen, raden en oudermannen (*d. i.* den nieuwen raad), en daarna „belieft" (*goedgekeurd, bevestigd*) of „overdragen" (*vastgesteld, besloten*) door „raet out ende nye"; m. a. w. de nieuwe raad „raemde" de ordonnantiën „op verbeteren sraets oude ende nywe". || *Een raminge vanden vleyschouweren.* . . . So sijn dair twee nywe vleyschuyse getymmert, . . . dair op geraempt is op verbeteren sraets oude ende nywe ende der meenre ghilden als hier nae screven staet, *R. v. Utr.* 1, 306 (*vgl.* 308: „dit is aldus belieft ende overdragen bijden raet oude ende nywe inden dage ende jare voirscr.). Cedel, die geraempt is up die vurg. punten, *Hist. Gen.* 9, 69. Die brieven, die geraemt waren tusschen minen here ende die van Groeningen, *Oorl. v. Albr.* 157. — Deze bet. gaat geleidelijk over in die van

4) *Bepalen, vaststellen, afspreken.* Met den 4den nv. der zaak. Plant. eenen dach ramen, *assigner un jour*, diem finire, constituere, destinare, dicere. || Dairop woirden dage geraempt tusschen onsen here van Utrecht ende dien hertoge van Hollant, *Oorl. v. Albr.* 358. So sal men binnen sess weken na der verkondigen (*l.* verkondingen) des eynen geliken dach ramen op geboirliken steden, *Arch. v. Buren* 455. Omme te raemene eenen dach, dat wy aldaer mochten commen nemen informatie, *Inform.* 500. Also dat daer noch enen dach . . . geraemt wert, als dan daer te sluten van allen punten, Matth. *Anal.* 1, 483. Dar u luiden eenen dach geramet hebben ende dan eenen laeteren dagh raemen, dat sie den lateren dach raemen sollen, *Etst. v. Dr.* 9. Ghemerct dat de zelve van Brugghe . . . zeer littele wechdraghen van al dat zy begheeren, jof zy en haddent ghemoghen onder hemlieden also voughen, ramen ende sluuten, zonder daeromme te hebbene ghecommen by de leden, *Ann. Em.* 14, 46 (*a.* 1488). So spreken sij onder hem beyden ende ramen ander daghe ende stonde, *MLoop* II, 1192. Corts so worter een bestant gheraemt van enen helen daghe, I, 2230. Daer sy raemden ende overdroghen mit malcanderen dat enz., II, 1008. Op-

dat (*omdat*) wij willen... dat onse (*l.* ons) dese ghijfte ende verleninge ende alle voirwerden voirscr. dair aff geraempt sijnde . . . vast ende onverbrekelijc . . . werde, *Oork. v. Helmond* 213. Dit sijn die punten, die des hertogen vrinde van Gelre ende des greve van Cleve onder een geraempt ende gededingt hebben van hare beider wegen, Nijh. 2, 193 (*a.* 1364). Hoeneer die schuldighe... daer na (*daarna, niet te verbinden met het volgende woord*) ramen mach een tijt dat hi weder comt te zoen, soo sel hi meerre vrienscap doen sinen vrient, Hild. 235, 65. Dan roepen die eerauden voort den danc (*prijs*) als die vrouwen ramen (*gelijk die door de dames bepaald is*), Hild. 195, 64. Dat hi . . . huen (*den Roermondenaars*) dess sijne openen brieve geven in alle der wegen, dat tusschen ons ende huen geraempt is, Nijh. 3, 8 (*a.* 1372). — Ook *bepalen, verordenen*, ook met God als ondw. ‖ Wat mach dan sijn hogher oorde dan echtscap, die God selve raemde, *MLoop* IV, 38. Dat liden Christi van den hemelschen vader voor geraemt was, *Sp. o. B.* 89*v*. Hoe selt God mit desen ramen (*hoe zal hij het te kunnen opzichte regelen of maken, wat zal hij doen met hen*) die hem in doude niet en schamen, datsi jonc hebben gheweest ende inden zonden zeer bedeest, Hild. 244, 27. — Ook *bepalen voor zich zelf, zich vast voornemen.* ‖ Vgl. ouder ndl. „een huwelijk *voornemen*", d. i. „het *plan maken* (of *beramen*) tot het aangaan van een huwelijk, den dag er voor *bepalen*. Ende ghi seit ende had gheraemt, dat ghi daer niet weder en wout, *Rein.* II, 3942.

5) Enen ramen, *iemand voor eene bepaalde betrekking aanwijzen* of ook *aanstellen, benoemen.* Vgl. bij Intr. 2) de uitdr. „ramen op enen". Doch misschien moet men voor de verklaring dezer opvatting eerder uitgaan van de beteekenis „het op iemand gemunt of verzien hebben, iemand uitkippen of uitkiezen"; vgl. eveneens bij Intr., 2). ‖ Dese partyen souden vier personen van elcker syden setten, die de sake . . . souden moghen scheyden . . ., ende daer wasser van die van Utrecht weghen vier geraemt, Matth. *Anal.* 1, 482. Dat men acht persoon uut onser stad (*inwoners*) setten ende ramen sell, die tot allen tyden alse dat nut is . . . byeencomen, *R. v. Nederst.* 1, 33, 49.

6) *Iets treffen, bereiken, verwerven.* ‖ Die veel sijn dinghen hout opt lest (*tot het laatste uitstelt*), selden raemt hi talre best, Hild. 248, 69. — Ook *treffen, een bepaald doel bereiken, iets naar den eisch volbrengen, ergens in slagen.* Vgl. RAKEN, Intr., 1). ‖ Ic sou gherne, God geef dat ict ramen moet, in cort bedien (= bedieden) . . . hoe dat enz., *Sacr.* 76, 3.

7) *Zijne gedachten over iets laten gaan, overleggen, beramen, verzinnen, uitdenken, bedenken.* Vgl. de aanh. uit Kil. bij Intr. 4), waar misschien enkele der lat. woorden op deze transitieve opvatting doelen. ‖ Dese listighe nauwe vonde sijn . . . dus gheraemt omdat enz., *MLoop* II, 3485. Valsch ende quaet wast dat si raemde, dat gueden wiven qualic bethaemde, I, 3089. Datmen rame medecijn teghen onverdrachlike pijn, II, 2609. Menighen list ende menighen raem wort gheraemt an beyden sijden, 3936. Neve, hoe ghi dat selve raemt, sal ic doen volcomelic, I, 664. In wat hove ooc dattet si daer coninghe ofte heren versamen, daer men subtijl raet sel ramen, daer moet Reinaert die vonde vinden, II, 1424. Heer, dat raemt in uwen sin (*overleg of bedenk zelf hoeveel gij vragen zult*, of ook *bepaal* of *begroot*), ist een luttic meer off min, ju volck en selre niet om schelen, Hild. 24, 195. Goede weghe te ramen, dair die stede mede in neringhe blive, *Leid. Keurb.* 65. Der steden ende der poirteren proffjt ramen (*beoogen, bewerken, bevorderen*) ende wairnemen, Matthijsz. 61. So sal hy (*de burgemeester*) wesen zunich ende arbedende om te ramen ende scicken die hebbelicheden der steden an haren muren, straten, havenen enz., 59. Doch selmen emmer dbeste ramen (*bedenken, nastreven*), Hild. 152, 233. Of u themelrijc wel betaemt (*aanstaat*), soo siet dat ghi te tyde raemt, dat ghi recht ende reden doet, 249, 189. Doe leydemen hem alsulken strick, desen drien, . . . datmense ving . . ., als hi te voren hadde gheraemt, die verrader, 19, 83. Si dacht ende raemde menigen stonde (*dikwijls*) . . ., hoe sijt beste te wercke brachte, *MLoop* I, 2284. Wat si raemde, en woude niet sluten, 2287. Si . . . dede dat die duvel riet, also si mit Egisto raemde, IV, 354. Onderlinghe sij dan ramen (*bedenken zij een gelegenheid*), hoe sij bi wijlen mitten oghen lieflijc sien ende mercken moghen, II, 802. Alrede raemden sy te voren, hoe sy den coninc . . . ter doot sullen moghen bringhen (*van kant kunnen maken*), IV, 273. Dat sy selve raemde hoe dat alrebest betaemde, I, 2853. Dan (sulleg wi) vueghen onse ghenoechte te samen, als wy vriendelicste connen ramen, I, 2931. Gaet ghi nu inden gaerde ende hebt enen ommewech gheraemt recht off ghi over die mure quaemt, II, 3696. Wye den anderen beschaemt, die wert ghegecket, hoement raemt (*hoe men het ook aanlegt*), I, 2681. Soo wie dat hem ter logen geeft, ende liegen in ghewoonten heeft, hij wordt ghenedert, hoement raempt, *Blome der doochden*, bl. 39. Brengt ons meer, hoe ghijt raemt (*hoe gij het ook aanlegt, op welke wijze dan ook*), *Rein.* II, 6097. — Dus hebbe ick . . . een goede materie te samen gheraemt (*in elkaar gezet*), *Sp. d. J.* 25.

8) *Meenen, denken*, ook *oordeelen*; vgl. het 17deeeuwsche *schatten* (o. a. *Voorhout*, vs. 614). Kil. raemen, *Holl.* putare, opinari, judicare. ‖ Ic wil tot haer lopen: ic raem (*ik denk, geloof*, of ook *ik vermoed*; vgl. mnd. *ramen* in de bet. „vermoeden, op maken uit iets") dat ic den coop (*de koopsom*) sel weten ter vaert, *Rein.* II, 4045. Is dat den wech ten hemelrijc, soo moghen wijt ramen al ghelijc, wat wy doen of hoe wy baren, Hild. 252, 115.

9) *Uitleggen, verklaren*; ook *mededeelen, uiteenzetten*, en *uiten, kenbaar maken.* ‖ Nu bernt . . . alle in godliker minnen, als u hier voor wel ontfunkelic ghewijst wort, ende daertoe sonderlinghen en crachtelic vermaent wort ende gheramt wort met vasten beweghheliken woorden, *Bijdr. Ruusb.* 30 (*men zal bij* gheramt wort *moeten aanvullen den datief* u; *een ww.* „rammen" *aan te nemen in den hier vereischten zin van* „opwekken, *eig.* „wakker schudden", *schijnt gewaagd*; *het komt nergens elders voor, en de schrijfwijze* gheramt *voor* gheraemt *wordt meer aangetroffen*; zie de Aanm. en vgl. RAMMEN). Alle de miraculen gemeene sullen u met woorden worden geraempt, *Sacr. Prol.* 36. My zonder bedriechte raemt, *Ned. Kluchtsp.*[2] 89, 134. Cleen en groot hem willecoom raemde (*verwelkomde hem, uitte jegens hem een welkomstgroet, riep hem het welkom toe*), *Belg. Mus.* 9, 156 (*de drie laatste voorbeelden uit de* 16*de eeuw*). — Het is niet duidelijk, hoe men zich de ontwikkeling dezer beteekenis heeft te denken: misschien moet men uitgaan van de beteekenis *uitdenken*, mnl. ook „viseren", en is de eigenlijke uitdr. geweest „met woorden ramen", die men op de beide eerste plaatsen werkelijk aantreft. De door Verwijs in *Sacr.* Gloss. ter verklaring aangehaalde vertaling uit Kil.: „explicare" kan hier niet dienen: zij behoort bij ramen, 1e Art., in de bet. „ontvouwen, uitvouwen". Doch de gewone opvatting van dit woord is *rekken, spannen*, en het is dus zeer onwaarschijnlijk, dat het de bet. „ontvouwen, verklaren" zou hebben aangenomen, waaruit zich dan de opvatting „mededeelen, uiten" had kunnen ontwikkelen.

AANM. 1). — Niet duidelijk is ramen G. Groote, *Dietsche Vert.* 58: „dat woort staet ghespannen (*als een boog*) toe warnen ende toe druwene allen luden, ende toe schietene ende toe vervollen alle dat woort toe voren gheramt (*d. i.* gherâmt) heft". Waarschijnlijk is de bet.: „al hetgeen het Woord (*God*) van te voren bepaald heeft".

AANM. 2). — Van het gebruik van ramen als onpers. ww. in de bet. *passen*, *voegen*, *schikken*, vermeld door Kil. en Plant., is tot heden uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend.

III. WEDERK. — Hem ramen, *zich begeven*; ook *loopen*, *gaan*. Hetzelfde als ramen, intr., 5). Zoo vindt men ook „pogen" en „hem pogen", „pinen" en „hem pinen", beide in de bet. „zich begeven". || Alle weghe soo suldi voore lopen daer ghi dat stof dickste vint ende ramen u alle weghe in den wint, *Proza-Rein.*[2] 136 (*vgl Rein.* II, 6831: immer loopt teghen den wint).

RAMENT (*Sp.* IV[1], 7, 15). Zie SCILTRAEM.

RAMER, znw. m. Van ramen, 1e Art. *De werkman die het natte laken op het raam* (zie RAEM, 1e Art.) *spant om te drogen*. || So en selmen geen laken van binnen of van buten die besegelt sijn verramen noch verrecken ten si biden waerdeyns, ende waer dat enich ramer laken buten den waerdeyns ansloeghe, . . . dat waer op III lb, *Keurb. v. Haarl.* 86. Die ramers ende die opreders sullen enen ygeliken weder leveren sijn laken datmen hem levert ende sullen dat besorgen opten raem ende binnen horen huse, 87. So wie dat laken ramen laet, die sel elcs nachts daer of geven van enen halven laken een half buttgen, ende so wie den ramers dat waecgelt niet en betaelde, die waer op X st., *ald.* Wollenwevers, ramers, volres, varwers, V. d. Wall 1, 296 (*a.* 1367).

RAMICH (dial. ook ROMICH), -ECH, bnw. Mhd. *râmec*, *râmic*; hd. dial. *rahmig*, *rähmig*. *Roestig*, ook *aangeslagen*, *met eene korst vuil bedekt*, vooral gezegd van metalen. Het woord zal wel tot de limburgsche tongvallen beperkt zijn geweest; het komt van *raem, dat in verschillende hd. dialekten nog bekend is; ook mhd. *râm* en *rân*; ohd. *râm* (op te maken uit *râmac*). Zie Grimm's *Wtb.* op rahm, 1e Art. (aldaar wordt ook uit verschillende streken *rôm* naast *râm* vermeld). In het Ndl. is het woord slechts bekend in het heerlsche *roam*, „schimmel, kaan" (*Limb. Serm.* Gloss. 677; Jongencel 52). || Die werelt es gelic eenen ramegen ketelen want gelic alse dat onbilic (*onnatuurlijk*) es dat een mensce decke gae ende sich wrive ane enen romegen ketel ende nit bevlect en werde, also est onbillike dat iman der werelde heimelic es ende onbevlect blift van hare, *Limb. Serm.* 22c (*vgl. de aanh. bij* Grimm 8, 63: „wer sich an alte kessel reibt, der empfabet gern den ram" *en* „ein alter kessel ohne rham (*ist wider natürliche art*)", *alsmede de samenstelling* eiserrahm, eisenrahm).

RAMIFICEREN, zw. ww. intr. In *Barth.* 41*b*, naar het voorbeeld van lat. *ramificare* gebruikt in den zin van *vertakken*; ald. 41*a* dient daarvoor „haer ramen maken", waarin raem gebruikt wordt in de bet. van lat. *ramus*, tak; fra. *rameau*. Vgl. de Aanm. bij RAME.

RAMINGE, znw. vr. Mnd. *raminge*; ndl. *raming*. Van ramen, 2de Art.

1) *Ontwerp-besluit*, *een voorstel tot vaststelling van iets*. Vgl. RAMEN, Trans., 3). || Up alsulke raminghe ende articule also by den seendeboden ramet werden, Schwartzenb. 1, 354. Een raminge (*eene ontwerp-verordening*) vanden vleyschouweren ende vanden nywen vleyschuysen, *R. v. Utr.* 1, 306. Dat die van den gerechte van nu voortaen van gheen raminghe (*hier waarschijnlijk een concept-vonnis dat aan het oordeel der gilden werd onderworpen*; *ald.* Gloss. 68) off veersen (*uitstel*; *l.* veersten? *vgl.* VERSTE) useren en sullen, maer sullen in materiën twijffelachtich ofte van importancie eenige van hemluyden mogen deputeren, 2, 314, 35. Ramynge mijns heren (*David van Bourgondië*) . . . om ruste ende vrede inden lande te houden, daerop mijns heren ramynge is, dat men dat alsoo ordinere ende voege, dat men recht, beyde geestlick ende weerlick, in den lande ende steden houde ende hebbe, *Hist. Gen.* 9, 117 (*a.* 1462). K. gegaen toe Campen . . . myd der ramynge van den henseestede(n), toe Nymmegen geraemt, *Hans. Recess.* 11, 63. — Daarnaast zal waarschijnlijk ook wel de beteekenis *vaststelling*, *het bepalen van iets* bekend zijn geweest. Vgl. RAMEN, Trans., 4) en mnd. „*raminge* enes dages".

2) *Het beramen van plannen*, vooral van dezulke die men voor anderen wil geheim houden. Vgl. de uitdr. „ramen ende raden" gezegd van het houden van geheime samenkomsten der gilden (*Brab. Y.* dl. 1, bl. 732; zie de plaats bij RAMEN, Intr., 4). Vandaar dat raminge voorkomt in de bet. *samenscholing*. || Die... vergaderijnghe ende ramijnghe achter straten maecten, zouden... XL daghen ghevangben zijn te watere ende te broode, *Voorgeb. v. Gent* 158 (*a.* 1381)

3) *Oordeel*; ook *vonnis*(?). *Teuth.* ramyng of ordelyng, crecio (van *cerno*). Vgl. RAMEN, Trans., 8) en Kil. raemen het vonnisse, sententiam formare.

RAMLAM, znw. o. (*Rijmb.* 4071). Het tegenovergestelde van ndl. *ooilam*. Zie bij RAM en vgl. fri. *ramlaem* (*Fri. Wdb.* 3, 4); oostfriesch *ramlam* (Koolman 3, 9).

RAMME. Zie bij RAM, waarnaast een zw. ramme, evenals in andere germ. tongvallen, kan bestaan hebben, en vgl. RAMMENVLEESCH.

RAMMELEN (RAMBELEN) zw. ww. intr. Eng. dial. *ramble*; zwe. *ramla*; fri. *rammelje*; ndl. *rammelen*; daarnaast *rommelen*. Een klanknabootsend woord, vooral gebruikt van het geluid van holle of ledige voorwerpen. Zie De Jager, *Freq.* 1, 486, en vgl. ndl. „ledige vaten maken het meeste *gerammel*". *Geraas*, *leven*, *gedruisch maken*; ook *rammelen*. Kil. rammelen, tumultuari, perstrepere, crepitare, murmurare, angl. *rumble*. Plant. rammelen oft rommelen, *faire bruict comme sus un planchier*, *tabuter*, strepere, instrepere, sonitum praebere. *Teuth.* boicken, cloppen, schellen, luyden, rammelen vur den doere (*door op de deur te slaan of den klopper te bewegen*) off ymans ten oiren, pulsare, pulsitare, impulsare. || (Si) hadden een beer doen maken die poort mede op te stoten, ende manneden hore beer ende stieten dair mede op dat winket van der poorten, dat so lude rammelde, dat het die wakers hoirden ende vraechden, wie daer so clopten, Matth. *Anal.* 3, 403. Nu bindtdet (*het veulen*) anden rinck vander dooren, so salt staen huppelen, smijten en goijen en opten drempel sullen wij coren stroijen . . .; dus salt staen rammelen aende deure, *Trou moet bl.* 17. — In het bijzonder wordt rammelen gebruikt. — *a*) Van maag en ingewanden. Vgl. ndl. „ik *rammel*" en „*uitgerammeld* zijn", van den honger, naast „mijne ingewanden *rommelen*". Kil. den buyck rammelt, crepant vel crepitant viscera, intestina latrant. || Den buyc sal hem rammelen, *Scep v. W.* 31*b*. Vgl. RAMMELINGE. — *b*) Van een mond die steeds in beweging is. *Rammelen*, *zonder ophouden babbelen*. Vgl. ndl. *rammel*; *Antw. Idiot.* 1013; *Waasch Idiot.* 543; Schuerm. op rammel, rammelen en rammelpot, en *Con. Som.* 44*b*: „selden swighet hij ende snapt (*var.* rammelt) altoos als die olymolen die altijt rammelt" (*var.* rambelt, *vgl. mnl.* pladeren *naast* „pladermolen" en ndl. *klappen* naast „klappermolen"). — Ook *babbelen*, *kwaadspreken*. || Ic wil enen anderen laten rammelen ende jagen soo vele als hy wil, ic wil onsen lieven heren dienen ende doen myne baete, *Coll.* 34*r*. — In de 17de eeuw wordt *rammelen* en *rommelen* ook gezegd van een leeg hoofd, een hoofd zonder hersenen of waarin de hersenen loszitten (*Wdb. op Bredero* 301).

RAMMELEN (REMMELEN), zw. ww. intr. en trans. Mhd. *rammelen*; ook *rammel* (ram) en *rammeler* (*rem-*

ler, ram in paardrift); obd. *rammalôn*; hd. *rammeln*; ndl. *rammelen*. Eene afleiding van ram. Van de paring en de paardrift van sommige dieren; oorspr. van den ram (vgl. Kil. rammen, *vetus*, salire, inire more arietum), vervolgens ook van hazen, konijnen e. a. *Rammelaar* is in het Ndl. nog heden de naam van het mannetjeskonijn. Vgl. Franck op rammelen en De Jager, *Freq.* 1, 487 (*rammelen*, *remmelen*); fri. *rammick*, gezegd van het vrouwelijke schaap (*Fri. Wdb.* 3, 4). Het woord dat in het Mhd., Mnd. (vgl. Lübben op rammelsberch, „hurenwinkel") en Ndd. (t. a. p.) bestaat, en bij Kil. en Plant. staat opgeteekend, moet ook in het Mnl. bestaan hebben. Kil. rammelen, remmelen, lascivire, catulire, salire, foeminas inire; efferari libidine et domo relicta vagari (op menschen overgedragen; vgl. De Jager, t. a. p.; eng. *to ramble*); *dicitur proprie de felibus*, *cuniculis* etc.; rammelen, vim masculam exerere (*in Kil. auct.* exercere, *met de toevoeging* „action du masle"); rammemeler, remmeler, lascivus, petulans, petulcus instar arietis; rammeler, remmeler, cuniculus mas, cuniculus admissarius, emissarius; initor, lascivus, *et* vir lascivus; rammelersse, lasciva puella. Plant. rammelen, remmelen oft rimmelen, als katers, konijnen, rammen etc, *saillir*, *quand les masles saillent les femelles*; rammeler oft rijder, *le masle du conin*, cuniculus, rammelen, remmelinge oft rimmelinge vant manneken opt wijfken, salitus marium, salitus arietum etc., initus, congressus, coitus.

RAMMELINGE, znw. vr. Van rammelen, 1e Art. *Geruisch*, *geraas*, *leven*. Plant. rammelinge oft rommelinge, *bruict*, strepitus. Kil. rammelinghe, strepitus, murmur. ‖ Boven al es te wachten van alle gheruchte, van alle daveringhe oft rammelinghe der molens ofte der wateren, *Reg.* 16*b*. — Vooral in twee opvattingen — *a*) *Rammeling of rommeling*, van de ingewanden. Kil. rammelinghe in den buyck, tormina ventris, murmur ventris, rugitus intestinorum. ‖ De rammelinghe, de wintachticheyt ende die vertoevinghe des buycx, *Reg.* 54*c*. Eest dat mense (*bete*) ghecoct eet, soo doetse rammelynghen ende swellinghe toecomen, 42*c*. — *b*) *Het verward gedruisch en geschreeuw waarmede een oploop gepaard gaat*, ook *oploop*, *tumult*, *standje*, *beroering*, *beroerte*. Kil. rammelinghe, tumultuatio, commotio. ‖ Hieromme rees eene groote rammelinghe ende een orloghe, *Cron. v. Vlaend.* 1, 205. Men vinc de keurheeren . . . ende destrueerde haer huuzen; het was soo groot een rammelinghe onder tghemeene als noyt te voren in Vlaenderen ghesien was, 187. Cort hiernaer gheviel eene groote rammelinghe onder tghemeene . . . als waeromme dat de wevers waren ghebannen uute Ghendt, 195. — In zndl. tongvallen heeft *rammeling* de bet. „pak slaag" (*Waasch Idiot.* 543). Vgl. ndl.: „iem. eene *uitrammeling* geven".

*RAMMEN, zw. ww. trans. Mnd. mhd. hd. *rammen*; fri. *rame*. *Stooten*. Het bestaan van het woord in het Mnl. is twijfelachtig, vooral het overdrachtelijk gebruik in de bet. „opwekken, wakker schudden". Gheramt, *Bijdr. Ruusb.* 30, zal dus wel als een vorm van *ramen* op te vatten zijn. Vgl. bij RAMEN, 9).

RAMMEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als rammelen, 2de Art.; z. ald. de aanh. uit Kil. „rammen, *vetus*, salire, inire more arietum".

RAMMENVLEESCH (-VLEYSCH), znw. o. Ook RAMSVLEESCH (-VLEYSCH). Het eerste deel der samenstelling kan zijn òf het zw. znw. ramme, dat in de verwante oude duitsche tongvallen bestaat naast ram (o. a. ohd. *rammo*; Kluge op ramme), òf een bnw. van *ram* gevormd (eig. dus *rammijn), als wederen(vleesch), bargen-(smout), calveren-, coninen-, herten-, honden- e. a. *Ramsvleesch*, *vleesch van het mannelijke schaap*. Vgl. *Heim.* 1173: „wederin vleesch", dat hetzelfde beteekent (lat. ald. „carnes arietinae"). ‖ Rammenvleesch ende verrenvleesch. dat en mach nyemant vercopen int vleeschhuys op 20 scell., *R. v. Breda* 11, 53, 2; ook 112, 2 (*a.* 1433). Buyten der hallen mach men vercoopen yeden (*ooien*)- ende rammenvleesch alle tyden van den jaer, 116, 3 (16*de eeuw*). Koeyen-, quenen-, veersen-, ooyen-, rammen- ende verckenenvleysch, *Gild. v. Utr.* 2, 102 (16*de eeuw*; *ald. ook* hamelen- *en* lammerenvleysch). — Dat nyemandt enich ramsvleysch in die halle tot enyge tijt brengen moet, *O. K. v. Delft* II, 57, 10. So wie ramsvleysch slaen of vercoopen wil in die behoirlicke tijt, die sal dairmede staen voir en buyten die halle . . . ende dairop setten een rode bannier ende dairan ghescreven: „dits ramvleysch", *ald.* (*K. en O. v. Delft* 180, 6). Blivende nietemin die koore van ramsvleisch te slaen van Sinte Jacobsdaege tot vastenavont, *K. en O. v. Delft* 181, 6.

RAMMOER, Zie RUMOER.

RAMOELGE (RAMOELDIE), znw. vr. Een woord met de beteekenis van fra. *racaille* (ofra. *rascaille*; vgl. eng. *rascal*) en fra. verouderd *raspaille* (mnl. raspaelge; mnd. *rapalie*, ndl. *rapalje*). Het woord zou kunnen ontleend zijn aan een fra. vorm **ramouille*, die evenwel niet gevonden is. De beteekenis is op de eenige plaats waar het voorkomt blijkbaar *gespuis*, *canaille*. In zndl. tongvallen bestaat een woord *ramoelte* (*Waasch Idiot.* 544); *ramulte*, *remulte*, *tremulte* (De Bo 911) met de bet. „rumoer, gedruisch, oproer" (waarschijnlijk van lat. *tumulte*, De Bo). Misschien is dit woord ook in de vroegere taal in de bet. *oproerlingen*, *gespuis*, bekend geweest. ‖ Worpt in de more de partroeldie (*den troep*) en slaet al doot dan de ramoeldie, *Sev. Blisc. v. M.* 1484.

RAMOER. Zie RUMOER.

RAMP, znw. m. Ook eene enkele maal RAMPE, ook in eene beteekenis waarin het Mhd. en Mnd. den met mnl. *ramp* overeenkomstigen vorm hebben (zie beneden): daarom is er op grond van den vorm geen afdoende reden om aan de identiteit der beide woorden te twijfelen. Mnd. ndd. oostfri. *ramp*; mhd. *ramph*; ndl. *ramp*. In tegenstelling met het geslacht van *ramp* in de andere germ. talen is ndl. *ramp*, thans vr.; doch vroeger niet (zie Hoogstraten 435). Er bestaat eenige twijfel aangaande de identiteit van *ramp* in den zin van „ongeluk, wederwaardigheid" en als benaming eener ziekte, hetzij „kramp" of „vallende ziekte" en dus ook aangaande die van mnl. ramp en rampe om de beteekenis. Vgl. het art. ramp in de Etym. Wdbb. van Franck en Vercoullie. Weliswaar vereenigt ook o. a. evel de beide beteekenissen „ongeluk, kwaad" en „kwaal" maar daar is de eerste de oudste en daaruit kan geleidelijk de specialiseering „kwaal" ontstaan (vgl. EVEL, 3). Voor ramp daarentegen kan men alleen eene geschikte afleiding vinden (vgl. rimpen; mhd. *rimphen*, vgl. ndl. op rimpel, en *Mnl. Wdb.* op berimpen), indien men de beteekenis „eene bepaalde kwaal" als de oudste aanneemt, en er is eenig bezwaar, om daaruit de beteekenis „ramp, ongeluk" af te leiden. Eerder zou dit kunnen, indien „vallende ziekte" de meest gewone beteekenis was, maar deze is „kramp"; evenwel ook de opvatting „vallende ziekte" is in het Mnl. niet onbekend. In de onderstelling van eene althans niet onmogelijke identiteit worden de woorden rampe en ramp hier onder één hoofd behandeld.

1) Als benaming van een ziekelijk verschijnsel — *a*) *Vallende ziekte*. Zie een voorbeeld uit *Con. Som.* in de laatste aanh. bij 2). — *b*) Ook van eene ziekelijke aandoening bij vogels. *Kramp*. In den vorm rampe. ‖ Heeft hijt (*de vogel het*) evel dat heet rampe, ic waent in Dietsche es die crampe, . . . in lamsbloede waerm wrijf sijn voete, *Nat. Bl.* III, 1701 (*var.* rampa, crampa; *var. H. bij* Bormans: in duutsche is crampe; lat. *infirmitate que rappa dicitur*).

2) *Ramp, ongeval, treurige toestand*; ook als verzamelwoord, *wederwaardigheden*. In het Mnl. komt het woord nog niet in het meervoud voor. In deze bet. bijna uitsluitend in den vorm ramp. Kil. ramp, infortunium, malum, miseria. Plant. ramp, *malheur*, infelicitas, infortunium. || Daer vertelde Walewein al den coninc ... sijn gheval, ende sinen ramp of ander side van menighen fellen swaren stride, *Wal.* 11095. Dat ict (*het schaakbord*) wederhalen sal, mine lette ramp ende ongheval, 99. Joncfrouwe Ysabele . . . heeft ju bi subtylen engiene verraden; ju staet te ghesciene grote ramp ende swaer verlies, *Bloeml.* 1, 115, 176. Dene bloeme wast inden campe of opt velt, dat inden rampe Eve (= Eve in den rampe, *na den zondenval*) bedude, *Hooglied* c. 83, vs. 7. Wat? dat sijn vremde treken: „Nu noch" (*niet anders te zeggen dan „nu noch"*), wat ramp heeft dat inne? *Nu noch* 183 (*van welk een ongeval of ramp is dit het voorteeken of voorspel*; misschien kan hierbij ook gedacht worden aan een lichaams- of zielsgebrek, „waanzin, krankzinnigheid"; *misschien ook is de beteekenis iets ruimer en is de zin*: „wat is dat voor een ellendige zaak of toestand? *vgl. Sev. Blisc. v. M.* 1387: „wat rampe es ditte", *gezegd door een Jood, die het gezang hoort bij de begrafenis van Maria*). — Ook eene enkele maal objectief gebruikt, als bejegening. || Si (*de dorpelingen*) seiden, wi hadden haer scaep ghegheten, ende boden ons menighen ramp (*deden ons allerlei kwaad*), *Rein.* II, 6330. — Bepaaldelijk in de bet. *nederlaag*. Zoo ook mhd. *ramph*. || Daer hadde Felloen den ramp (*leed hij de nederlaag*), want (*zoodat*) hi verloos tlijf in den camp, *Sp.* III[4], 52, 23 (*Lanc.* IV, 9875). Waerbi vochtwi desen camp dan bedi: wie dien ramp van ons twee(n) daerin ghecreghe, sijn volc soude . . . dien anderen sijn onderdaen, *Alex.* IX, 713. — Te rampe tellen, het tegenovergestelde van te spele tellen, *zich beklagen* (eig. *ergens over spreken, als over iets zeer onaangenaams*). || Het torende sere Seraphioene dat Ingelbeert met sinen campe niet ne spoet; „hi macht te rampe tellen, blijfti aldus achter; ic salne doden ende sire dachter", sprac Seraphioen, *Flandr.* V, 124. — In verwenschingen. || Al soudy ramp hebben en die u drouch (*uwe moeder*), *Nu noch* 138. Mijn gorgiere, rampe moetse hebben (*vervloekt zij ze*), nijpt my soo dat my dunct dat ic worge, *Pelgrim* 28*a*. Een ramp moeten si hebben diet (*de slavernij*) visierden, *Barth.* 192*a*. God gheve hem ramp in sine kaken, *Lippijn* 158; ook *Busk.* 28; 186; *Truwanten* 15. God gheve u ramp, *Busk.* 198. God gheve u enen quaden rampe, *Con. Som.*[2] bl. 308 (*var.* enen ramp of tvallende evel).

2) Nu en dan nadert ramp tot de beteekenis *schande*, en komt het overeen met scamp. Waarschijnlijk is deze opvatting ontstaan uit die van „eene ramp die men aan zich zelf te wijten heeft, een ongeval door eigen schuld". De begrippen „schande" en „eer" hadden, gelijk te verwachten is, in het Mnl. niet denzelfden inhoud als thans. || Ic wil opnemen desen camp; liet icken doden, dat waer ramp, want voor mi heeft hijt ghedaen, *Segh.* 9484 *en varr.* Si (*de op hare abdis verstoorde nonnen*) pijnden om haren scamp, hoe sise gebrochten in eenegen ramp (*een ongeval, waardoor zij geschandvlekt zou worden*; *vgl. ndl.* „ongeluk", *gebruikt van* „het moeder worden buiten echt"), *Sp.* I[7], 60, 13. Walewein wilt riden tsinen campe, hem (*om zich*) te bescuddene van rampe (*tegen ongevallen die uit het niet nakomen zijner belofte voor hem zouden kunnen voortspruiten*), *Lanc.* II, 37087. — Bi rampe, *door een verzuim, een misgreep, een vergrijp*. Men kan ook hier vergelijken het boven aangehaalde ndl. „een ongelukje" en mnl. mi gesciet (misciet) of mi gevalt (misvalt), d. i. „ik heb misdreven". || Dese . . . man hi hiet Florent ende Ritschier, die gheselle sijn, was die hem dede dat ghepijn bi rampe, daer hine slouch doot, *Amand* II, 4414. Ic hebbe liever datmen mi prise, dan ic u sloeghe bi rampe, al soudics bliven in den campe, *Eleg.* 1356 (*vgl. de aant.*, *doch de lezing behoeft niet verworpen te worden*). Here, . . . het begonste vore u een twist bi groten rampe, *Parth.* 7161. Want hi (*Christus*) se (*de ziel*) wan met vullen campe als hi den camp int cruce vocht; hebdise (*behoudt gij haar*) niet, dat compt bi rampe, dat mense niet te pointe wacht, Praet 561. — Misschien is deze bijgedachte ook eigen aan het in de 16de eeuw voorkomende bnw. rampich, d. i. *schandelijk*(?) || Dan vlouckse so te mijnen meshaghe zeere, . . . huer woorden vol rampich ghescals steken, *Ned. Kluchtsp.*[2] 90, 146.

RAMPANT bnw. Heraldische term. Van ofra. *rampant*, deelw. van *ramper*, klimmen. Eng. *rampant*. Vgl. Hatzfeld 1868 op rampant. De mnl. term. is clemmende (climmende), ndl. *klimmend*. Zie Rietstap, *Handb.* 172 en 176; Junius, *Heraldiek* 308, en voor voorbeelden, die bij CLEMMEN ontbreken, Gelre, *Wapenb.* 73: „vier lewen *climmen* daer inne"; 113: „een leeu in clymmender manieren gesat". *Klimmend, op de achterpooten staande*, gezegd van een leeuw e. a. dieren in wapens. || Den scilt voerde hy . . . van sable ende van silvere wit, wel gevaescht, . . . met enen leuwe rampant van goude, *Grimb.* II, 5088; ook 4027. Den roden leeu . . . die int gout stoet rampant, *Ep. fragm.* 179, 350. Twe lyoenen droech hy rampant, ellic staende cant teghen cant, van goude ende staende in savel, *Troyen* 2288. Een rudder. . ., die voerde den vlaemschen leu rampant, *Vl. Rijmk.* 6354. Die leeu van diamante, clemmende in den velde rampante, *Maget v. Gent* 228 (*de uitdrukkingswijze is hier vreemd*). Enen scilt hadde F., daer ane ghescreven was een tygher rampant van goude in kelen staende, *Alex.* V, 343 (*hs.* rapant); zoo ook IV, 1617. Een leeu van kele ramphand, *Belg Mus.* 5, 108. Zie nog Oudem. 5, 777.

RAMPE. Zie bij RAMP. — Een persoonsnaam *Rampe* komt voor in 1284 te Leiderdorp („haren Rampen sone van der Mie", De Fremery, *Oorkb.* 185).

RAMPELIJC (RAMPLIJC), bnw. *Rampzalig*. || Soo crijct die ziele onversien enen rampliken doot; eer ment weet so is hi (*de mensch*) voort, *Sp. d. Leken* 115*c*.

RAMPELIKE, -LIJC, bijw. *Op eene rampzalige wijze*; ook *door een noodlottig toeval*. || Teere stede speelde hi, daer hi heeft gedoot rampelijc sijn speelgenoot, *Sp.* II[6], 15, 14. Was hier ghien raet tegens dattu aldus rampelic niet ghestorven en haddes? *Sp. d. Leken* 141*v*; zoo nog eens *ald.*

RAMPEN, zw. ww. trans. en intr. Van ramp; z. ald.

I. TRANS. — *Verwenschen*; eig. „*ramp*" *toewenschen*. Vgl. de aanh. uit Kil. bij RAMPENEREN en zie bij RAMP, 2) de plaatsen, waar het gebruikt wordt in verwenschingen. || Zoo . . . wat camere oft gheselscap . . . talderbeste, zotste, ghenouchstelixste esbatement zonder vylonie, rampen, vloucken oft zweren wel spelen zal, die zal van ons ontfaen enz., *Belg. Mus.* 4, 414 (*a.* 1483). Ghy sult (h)u wachten van rampen en vloucken nauwe, up dat (h)u man niet en zij (h)uwes verstekere, *Ned. Kluchtsp.*[2] 90, 167.

II. INTR. — *Met rampen of ongevallen te kampen hebben*; ook van land gezegd, *door ongevallen geteisterd worden*. || Dat wy (*de Graaf*) tonse hebben moghen (*van in pacht gegeven moerland*) emmer alzoo verre alst daer op verscijnt ten eersten brande, ende waer dat zake dat tvors. land rampede, zoo zouden wi beyden dest (*totdat het*) op den lande verscene, Mieris 2, 353*a* (*a.* 1325).

*RAMPENEN, zw. ww. trans. Waarschijnlijk verschreven voor rampeneren (rampen'en) in *Harl.*

Gloss. „rampenen vel rampeninghe (*l.* ramperingh e), contumeliosus". Er zijn hier waarschijnlijk twee of drie verschillende glossen samengesmolten; bij rampeneren zou passen de vertaling „contumeliari" (Dief.); bij rampeneringhe „contumelia" en bij „contumeliosus" het mnl. rampenerende (vgl. *Gloss. Bern.* „rampenirende, contumeliosus" of rampenierich (zie *Voc. Cop.* rampenierechtich, contumeliosus"). Vgl. het volg. Art.

RAMPENEREN (RAMPINEREN, RAMPONEREN), -IEREN, zw. ww. trans. en intr. Van ofra. *ramponer*, *ramposner*; it. *rampognare*; eene afleiding van ofra. *rampone*, *ramposne*, hoon, spotternij, sarcasme; it. *rampone*, haak, klauw, en dit uit het Germaansch. Vgl. Körting, no. 6636 en Vercoullie[2] 233 op ramponeren. Ndd. *ramponeren*; hd. *ramponieren*; ndl. *ramponeeren*; ook (in de volkstaal) *ontramponeeren*. Zie bij het vorig Art.

I. TRANS. — 1) Met een pers. als voorwerp. *Uitschelden*, *uitmaken*; ook *beschimpen*, *bespotten*, *hoonen*. Kil. rampen, rampeneren, *vetus Fland.* dira imprecari (*verwenschen*); convitiari. ‖ Hier mooghdi horen van Reinaerde, hoe hi sinen oom (*den gevangen beer*) ghinc rampineeren, *Rein.* I, 702. Hi drouch grote ontfarmechede up ons Heren aerme lede, so dat hi der keysere scat sere minderde . . ., maer sijn wijf, die wreet was sere, die rampeneerde haren here, waeromme hi den scat verdade, *Sp.* III[7], 1, 15. Hoede ghinc mi rampeneren; dickent seide zoe: „het es wonder dat ic (h)u niet verdrincke", *OVl. Lied. e. G.* 307, 2192. — Van God en Christus, *smaden*, *lasteren*. ‖ Onreine man, . . . en saltu dies niet willen onberen, dune salt Gode rampeneren? *Sp.* III[3], 35, 48 (lat. *non desinis injuriam Dei vociferari?*). In meneger wijs rampenerdense Gode van paradijs, maer hi en antwerde hem niet en twint, *L. v. H.* 3093. Die dief die hinc ter slinker hant rampenerde Jhesum . . . in derre manieren, 3097; ook 3100.

Met eene zaak als voorwerp. *Vernielen*, *bederven*, *havenen*, *ontredderd maken*, *beschadigen*. In dezen zin is het woord nog heden bekend, vooral in de samenstelling *ontramponeeren*. Zie voor het gebruik in de 17de eeuw Oudem. 5, 777, de aanhalingen „*ramponeren* van huys ofte goet" en „de *gerampeneerde* vloot" hd. *ramponirt*); *Wdb. op Hooft* 256, Schuermans 520, waar ook de samenstelling *verramponeeren* wordt vermeld, en De Bo 911 (daarnaast ook met een persoon als object, *aan iemand een ongeluk toebrengen*, ook *iem. naar de andere wereld helpen*; en als wederk. *zich zelven een ongeluk toebrengen*). ‖ Hierenboven zoo es de haven alsnu alsoo geramponeert ende gebroocken, dat zy seggen dat men die niet en sall mogen repareren mit 2000 lb, *Inform.* 102. Dat de dijcken nu zoo zeer geramponeert zijn by storm ende onweder (*noodweer*), dat se die mit een jaer renten niet en sullen mogen repareren, 594. Dat de hoofden van der stede opter Maese gelegen . . . zeer beschaedicht ende geramponeert waren, *Enq.* 283. Denselven dijck tot veel plaetsen van de stormen ende ijsganck . . . seer gebrooken ende geramponeert, 290, ook 297; 302. — Blijkens de voorbeelden is het gebruik van het woord beperkt geweest tot (of werd het althans vooral gebruikt van) hetgeen met het water in verband staat. Van andere dingen bezigde men begaden of sconferen (van mlat. **disconfecere*, fra. *déconfire*); z. ald.

II. INTR. — *Uitvaren tegen*, *schimpen op*, *spotten met*, *iemand hoonen*. Absoluut of met eene voorzetselbepaling, ingeleid door op of na. ‖ Vrouwe . . ., altoos wildi ramponeeren ende scelden op mi, *Cass.* 1719. Ic volge u na toter wilen . . . dat ic di sie in so groter scande ende in selc verdriet . . .; dus voer si op hem rampeniren alden dach sonder enech viren, *Lanc.* II, 39273. Upt oever stonden si verbolghen ende ghinghen na hem rampinieren, *Rein.* I, 848 (*vgl.* II, 888: „si riepen hem na mit leliker sprake: coomt heer, keert weder, oorloos dief"). Wat doen sy (*de Grieken*) hier om rampeneren? Wat wanen sy, wat mach ons deren? sy sijn te sot van hare taelen; varen henen, soo doen sy wale, *Troyen* dl. 1, vs. 7941 (fra. 6417: *que ci nos vienent rampogner*). — (Hi) ginc voor dbeelde onser Vrouwen ende ontecte sine aerme bloot ende toghede die wonde root ende ginc hovescelike rampeneren up hare (*zachte verwijten doen aan haar*) die niemen wille deren; ende seide: vrouwe . . ., sijn dit onser pinen lone! *Sp.* III[2], 18, 20.

AANM. — Misschien heeft rampeneren ook als intr. ww. bestaan in de bet. *vernield worden*, *bederven*, *in ontredderden staat worden gebracht*, hetzelfde als rampen, Intr.; z. ald.

RAMPENEREN (REMPENEREN), -IEREN, zw. ww. intr. en trans. Het woord kan om de beteekenis: *ververschingen gebruiken*, *iets gebruiken*, moeilijk één zijn in oorsprong met het vorige; het staat er zoogoed als lijnrecht tegenover: (*zich*) *restaureeren* tegenover *vernielen*, *in de war brengen*. Doch waar het wel vandaan komt, is onbekend. Misschien is het verwant met mnd. *rampanien*, in twee glossariën bij Dief. vertaling van „omasum", d. i. *pens* (vgl. mhd. *rampanje*, *rampanien*, *rampanige*, bij Lexer 2, 340; ald. ook ndd. *ramp*, „gemisch", pl. *rampen*, „ein aus eingeweiden bereitetes gericht"); of met mnd. *rampampen* („ex multis obsoniïs decerpta"), vermeld bij Diefenb. op gigeria. Het woord, dat tot het Oostmnl. beperkt is geweest, wordt een paar malen gebruikt door Van Lennep in zijn *Roos van Dekama*, nl. 81*b*: „zij hadden door het tornooispel van dien morgen verzuimd hun middagmaal te nemen of te *rampeneren*, gelijk men het noemde"; ook 116*a*. Waarschijnlijk is door hem het woord aan Van Hasselt ontleend, en algemeen mnl. genoemd, hetgeen slechts aan de oostelijke tongvallen eigen was. ‖ Des sonnendagspost Jacobi Apostoli na myddage quam mijn heer die hertoghe van Hollant tot Lobede, ende daer quam mede Arnt van A., mijns heren marscallic, ende rampenyrden ende aten daer voor den tolhuiss, *Geld. Oudh.* 311. Doe sy wederomme comen waren van over Lipp, afgestaen (*afgestapt*) tot Nymagen ende aldair gerampeniert, ende verteerden VIII gulden *aangeh. bij* Nijh. 3, 273 (*a.* 1405). Des godesdachs . . . quam die hertoghe van den berghe, heer J. haeffmeister, die maerscallic mijns liefs heeren Piper, ende rempenierden ende vueren over omtrent myt LXI peerden, *Tolrekening van Lobit over* 1428, *aangeh. bij* Van Hasselt, *Geld. Maandw.* 2, 290. (Hi) rampenyerde tot Lobede ende reet voirt tot Arnhem, *ald.* (*a.* 1410). — Vandaar rampeneringe, -ieringe, *het gebruiken van ververschingen*. ‖ Sdonredagen (*l.* -dages?) smergens to rampenierungh eer men voir Deventer reedt, verdaen VII vl., *aangeh. bij* V. Hasselt, *Maandw.* 2, 290 *uit een keukenboek van* 1465.

RAMPENERENDE (-IERENDE), deelw. bnw. *Hoonend*, *smadelijk*. *Gloss. Bern.* rampenirende, contumeliosus. Vgl. bij *RAMPENEN.

RAMPENERINGE, znw. vr. Van rampeneren, 1e Art.; z. ald. *Spot*, *smaad*, *hoon*, *beschimping*. Aldus zal moeten worden gelezen voor *rampeninge. Zie bij *RAMPENEN.

RAMPENERINGE (-IERINGE, -IRUNG), znw. vr. Van rampeneren, 2de Art. *Het gebruiken van ververschingen*. Zie een voorbeeld ald.

RAMPENIERACHTICH (-ECHTICH), bnw. Van rampeneren, 1e Art.; z. ald. *Smadelijk*, *hoonend*. *Voc. Cop.* rampenierechtich, contumeliosus. Daarnaast heeft waarschijnlijk ook wel een bnw. rampenierich bestaan met dezelfde beteekenis.

RAMPINEREN. Zie RAMPENEREN.

RAMPONE, znw. m. Van ofra. *rampone*; zie bij

RAMPENEREN, 1e Art. *Spot, hoon.* || In rampone seide hi dit wart: gi hebt gejaecht, here oude vieliart, us selfs doot al desen dach, *Cass.* 911.

RAMPONEREN. Zie RAMPENEREN.

RAMPSALICH, bnw. *Rampzalig, ellendig, diep ongelukkig.* Over de vorming van het woord, waarschijnlijk naar het voorbeeld van *arbeitsalich (dat in verschillende ogerm. talen bestaat, en in het Mnl. weliswaar niet is gevonden, doch o. a. door Hooft wordt gebruikt); zie Kluyver in *Tijdschr.* 5, 186 vlgg. Kil. rampsaeligh. infortunatus, infelix, miser. Plant. rampsalich, *malheureux.* || Het is een rampsalich kersten; hi heeft inder werlt enen groten staet ende dienst gehadt, ende nu is hi daer wt gesteken ende ofgheset van sinen dienst, *Marialeg.* 1, 5. Gheval ghesciet ooc onder de beesten, . . . onder de welke eenighe ooc gheluckigher oft rampsaligher dan dandre zijn, *Boëth.* 290*a*. — Ook als znw. || Die arme daer ghi of gewaget, sijn die rampsalichste daermen af mach spreken . . ., want God ende die werlt heeft se vergeten, *Argum.* 489. — Van zaken. *Ellendig, betreurenswaardig.* || Trampsalich verlies van der olijflamme (*de rijksbanier der Franschen*), Despars 3, 72. — Ook in de bet. *onzalig.* || Rijcheit, wel rampsalige Rijcheit, *Argum.* 289.

RAMPSALICHLIJC, -LIC, bnw. Hetzelfde als rampsalich; z. ald. || Hoe verwonderlic of rampsalichlic de dijnghen scijnen, daer es nochtan redene of zake toe, ende ne gheschien van nieuten niet, *Boëth.* 257*c*.

RAMPSALICHLIKE, -LIJC, -LIC, bijw. *Op eene ellendige of ongelukkige manier of wijze*; ook *op eene beklagenswaardige wijze.* In de 16de eeuw. || By quader aventuere ende zeer rampsalichlick in zijn been ghequetst, Despars 3, 466. (Doe) verbarnde tcasteel te Male . . . zo uytnemende vreimdelick ende rampsalichlick dat men den oorspronck van dien noyt gheweten en conste, 4, 77.

RAMPSPOEDICH (RAM-, RAN-), bnw. *Rampzalig, rampspoedig, ellendig, ongelukkig. Teuth.* rampspoedich, onselich, infaustus; onaventurlick, ongeluckich, rampspoedich, ongevellich, onselich, infaustus, infortunatus, miser.

RAMPSPOET (RAM-, RAN-, -SPOIT), znw. m. *Rampspoed, ellende, ongeluk, treurige toestand*; ook *een ongeluk of ongeval.* Het woord schijnt gevormd te zijn naar het voorbeeld van jegenspoet, onspoet of vorespoet. Zie Weiland 4, 149. *Teuth.* die armoiden ind ramspoyts vol is, egestuosus; ramp, ramspoit, *verw. naar* armoede en naar onaventure; zie ook ald. op ongeluc, aventure, tegenheit en nedervalle. Kil. rampspoed, infortunium. || Met hem die in armoede leeft ende ongheval ende ranspoet (*var.* ramspoet) heeft, en seldi spot maken no sceren, want dat soude hen meer . . . quetsen in horen moet dan al hoor ranspoet (*var.* al sijn ander rampspoet), *Lsp.* III, 3, 957. Bidden Gode . . ., dat hi uwen rampspoet kere, 535 (*varr.* ranspoet, ramspoet). Een mensche es ooc jalous ghemoet om sijns vriens ofte maechs ranspoet, III, 6, 11 (*var. C.* ramspoet). Menech mensche . . . heeft vernoy ende ranspoet, ende selc ere ende groot gheval, III, 10, 125 (*var.* ramspoet; *var. C.* rampspoet). (Die) mids rampspoede comen sijn uut haren goede, III, 22, 11 (*varr.* ramspoede, ranspoede). Sine voresieneghe hoede verhoetten dicke van ranspoede, *Doct.* III, 805 (*varr.* rampspoede, onspoede). Ranspoet, rouwe ende vaer, *Vierde Mart.* 830; ook 834. Hy salder sulcke joest op doen, het sal breken sulc aertsoen, dat noch vast is ende goet, hy en hebbe misval ende ramspoet (= ongeval, *ongeluk, tegenspoed*), *Troyen* dl. 2, vs. 17339 (*Epis.* vs. 5144 *vlgg.*, *varr.* onspoet). Vele liede sijn so cranc gemoet, als si scade hebben of rampspoet, dat si hem selven so verslaen, dat si al te nieute gaen, *Melib.* 24.

*RAMPWISE (-WIJS), bijw. Op de eenige plaats, waar het woord voorkomt, schijnt het, als het niet op eene verrassing berust, de beteekenis te hebben van *zonder reden* of *zonder doel*, of misschien *onverwachts, onvoorziens* (eig. „zooals een ramp, eene door God gezonden plaag of bezoeking, gewoon is iemand te treffen"?). || Hen es noch gheval noch ramp noch avonture, die rampwijs gheschiet oft roukeloos, ende also ontregheldelic, hij nes van gode voorsien, *Boëth.* 290*a*.

RAMSHOVET (-HOOFT), znw. o. Benaming van een werktuig. || Ghecocht jeghens Jan den mesmaker 2 ramshovede 40 breecbylen, *Rek. d. Gr.* 3, 472. — Het woord moet zijn naam ontleenen naar de overeenkomst met of aan de kracht of hardheid van een ramshoofd of den kop van een ram. Waarschijnlijk is er mede bedoeld een onderdeel van den ploeg, *een ijzer met naar binnen omgekrulde einden* (waaraan het „soliepond" (verbindingsijzer tusschen achterploeg en bus) bevestigd wordt). In deze beteekenis is het woord nog heden gebruikt in sommige geldersche tongvallen; zie A. van de Water, *De Volkst. i. h. Oosten v. d. Bommelerwaard*, bl. 122, en vgl. W. van Schothorst, *Het Dial. der Noord-West-Veluwe*, bl. 188, die in dezelfde beteekenis *ramshorens* vermeldt. — Als benaming van een paard met bepaalde eigenschappen staat *ramshoofd* opgeteekend bij Van Dale; vgl. hd. *rammskopf.*

RAMSHORN (-HOORN), znw. m. *Ramshoorn.* Hd. *rammshorn.* || Een scoon got mit grawen hair, die twee scoon clair ramshoornen had, *Proza-Alex.* 41 (*varr.* ramshoorne, ramshoorn). Hi was ghewapent van lazure met II ramshorne van goude, *Belg. Mus.* 10, 69, 152. — Vgl. bij het vorig Art.

RAMSPOET. Zie RAMPSPOET.

RAMSVLEESCH. Zie RAMMENVLEESCH.

RAN, bnw. Zie bij RANE en RANCBRAKEN.

*RAN, *N. Doct.* 655, verkeerde lezing voor *ian* (Jan), zooals ook de var. heeft. Vgl. *Wap. Roq.* 645.

*RANDEN, zw. ww. trans. Over de mogelijkheid van het bestaan van een ww. van dezen vorm in de bet. *omkrullen, ombuigen* en *in krullen of slingers omgeven*, zie de Aanm. bij RANTISER. Over randen in „aanranden" zie de Aanm. bij RANT.

RANBRAKEN. Zie bij RANCBRAKEN.

RANDISER. Zie RANTISER.

RANE, znw. Benaming van een visch, eene soort van *kleine schelvisch.* Het woord is elders niet aangetroffen en oorsprong en verwanten zijn onbekend. In sommige vroegere duitsche tongvallen bestond een bnw. *ran*, dun, slank (zie Grimm's *Wtb.* op rahn, en Kil. „ran, ranck, rene, exilis, tenuis, gracilis, gracilentus, junceus, praetenuis corpore"); ook *raknig*, en *rahnheit* (Grimm 8, 71) en hd. znw. *rahne* heeft verschillende beteekenissen (t. a. p.), maar geene kan dienen ter verklaring van mnl. rane. || Nyemandt en sal ranen legghen in den korven onder anderen bolck, dan elck op hem selven leggen ende vercopen, by een lb ende de ranen verbuert, *R. v. Harderw.* 58, 96. Alle ranen, die quaet zijn ende hem selven scamen, sel men den merct verbieden, *Gild. v. Utr.* 2, 179, 5 (*a.* 1533).

RANGBRAKEN. Zie RANCBRAKEN.

RANGELAKE, znw. Volgens een bij Lübben op rangelake aangehaald schrijver „eene oostersche verfstof, een soort *lak*, misschien ontstaan, uit *laque en branches*(?). Onder allerlei andere stoffen wordt *ranghelake* vermeld in *Hans. Urkb.* 3, 175.

RANGEN, zw. ww. intr. *Worstelen.* Verwant met *ringen*, dat naast *wringen* staat; zie Kluge op ringen en vgl. de Aanm. bij RANC. *Teuth.* prangen, wrangen, rangen, wrasselen, rasselen, worstlen, ryngen, luctari, concertare.

RANGEN, zw. ww. trans. Kil. geeft als verouderd op een ww. van dezen vorm (ranghen) in beteekenis overeenkomende met „rueren", d. i. *roeren*,

bewegen of *schudden*. De opgave wordt niet van elders bevestigd. Misschien geeft hij naast *ranghbraecken* een ww. *ranghen* op ter verklaring daarvan, gelijk *rancken* bij hem naast *ranckbraecken* wordt vermeld. Ook naast *rancken* stelt hij *ranghen*, doch daar met de bet. *uitrekken*, *uitstrekken*, nl. de leden van het lichaam. Misschien is *rangen* verwant met Mhd. *ringen*, sich hin und her bewegen (waarvan *roeren* de trans. opvatting kan zijn), en met mhd. *ranken*, „einen ranc tun, sich hin und her bewegen, dehnen, strecken (ook in RANCBRAKEN; doch in het Mhd. loopen de woorden *ringen* en oorspr. *wringen* dooreen. Vgl. wvla. *rank* en *rankig*, wrang (De Bo 912).

RANC, znw. Zie RANKE.

RANC, bnw. Mnd. ndd. *rank*; ags. *ranc*, „superbus, rebellis; fecundus, fortis"; eng. *rank* (met zeer sterk afwijkende beteekenissen: „uppig, geil, fett, stark, stinkend", E. Müller); onr. *rakkr* (strenuus"); ndl. *rank*. *Dun*, *schraal*, *spichtig*, *mager*, *smal*, hetz. als mnl. slanc (vgl. ndd. *rank unne schlank*, aangeh. uit *Brem. Wtb.* bij Lübben op rank). De beide woorden hebben in het Ndl. den zin van *rijzig* aangenomen, zonder ongunstige bijbeteekenis („eene *ranke* leest", „eene *slanke* taille", doch ook „een *ranke* boot", d. i. „lang en smal"; en „dat bootje ligt *rank*", d. i. „kantelt spoedig om"). Zie over de mogelijke verwanten (ook ranke, 1e Art.) Franck op rank, 2). — *a*) Van zaken. || Daer af quamen drie gherden smal ende cranc, elc te maten ere elle lanc, *V. d. Houte* 286 (*var.* smal ende ranck). — *b*) Van levende wezens. *Teuth.* dorre, dun, magher, smal, reysich, schrepel, ranck, tenuis, gracilis, subtilis, macer, macilentus, strictus, exilis, sinteuticus (?). Kil. ran (zie bij RANE), ranc, rene, exilis, tenuis, gracilis, gracilentus, junceus, praetenuis corpore. Plant. ranck, *gresle*, *mince*, gracilis, exilis, tenuis, gracilentus; ranck maken, tenuare, extenuare (*vermageren*); ranck werden, gracilescere; ranckheyt, *gresleté*, *tenuité*, gracilitas, exilitas, tenuitas. || Aldaer Lutgart sat . . . so ondercomen ende mat, ranc ende bleec, ende oc ontdaen dat si die doot wel waende ontfaen, *Lev. v. Lutg.* II, 7225.

AANM. 1). — Indien de lezing juist is, heeft *ranc* ook de bet. *zwak*, *teer* gehad, ook van de oogen gezegd. || Al hebben wi die oghen also cranc (*in twee hss.* also ranc), dat si niet dan dat butenste aen en sien, dat is dat vel, . . . hadden wi doorsiende oghen als . . . linx, dat door een muer siet, so souden wi wel claerliken sien enz., *Con. Som.*[2] bl. 336.

AANM. 2). — Er is ook een ander bnw. *rank*, dat met het bovengenoemde niets te maken heeft, met de bet. „scherp van smaak, rinsch (rijnsch), wrang, zuur, zerp" (De Bo op rank, rankig; Schuerm. 521). Te recht neemt De Bo nauwe verwantschap aan van dit woord met *wrang*; vgl. Kluge op rank, renken en ringen; Franck op rank, 2); mnd. *wrank*.

RANCBRAKEN (RANG-, RAN-), zw. ww. intr. en wederk. Ook rancbreken; vgl. mnl. radebraken naast mhd. *radebrechen*. Het woord, dat tot het Mnl. beperkt is, komt in beteekenis overeen met ranken, d. i. *zich uitrekken* (of *geeuwen*; zie beneden). Zie Franck op rank, 2) en vgl. Kil. rancken j. recken, extendere; rancken, ranghen, *Germ. Sax. Sicamb.* pandiculari, extendere brachia reliquaque membra velut palmites (*ranken*); hd. dial. *ranken* en *rangen*, rekken, zich uitrekken. De aard der samenstelling is niet geheel duidelijk: het eerste deel kan òf zijn het bnw. ranc, òf de ww. stam van ranken of rangen; rancbraken zou dan eene copulatieve samenstelling zijn uit rangen ende braken, waarbij *braken* dan staan zou in de bet. van *ledebraken* of *ledebreken* (*lee*-), d. i. (zijne leden) *braken*, „door uitrekken breken of vaneenrukken (doen knappen?)" of „ook de gewrichten breken of uit hun verband rukken". Hiervoor spreekt wellicht het feit, dat men naast rancbraken ook rancbreken vindt. Doch wat den vorm betreft kan het eerste deel ook het bnw. ranc zijn, waartoe ook het bovengenoemde ww. *ranken* (*rangen*) behoort. Hiervoor zou spreken de vorm ranbraken, die weliswaar door syncope uit rancbraken kan zijn ontstaan, doch ook kan wijzen op den vorm van het bnw. ran, dat in verschillende germ. talen naast ranc heeft bestaan; zie bij RANE; Grimm's *Wtb.* op rahn, en de aanhaling uit Kil. bij ranc. Evenwel de verhouding der beide samenstellende deelen is alsdan minder duidelijk. Ook het woord te beschouwen als een denom. van *rancbrake, gelijk het geval is bij *ledebraken*, en Franck ook doet bij *radebraken*, is niet zonder bezwaar: eene passende bet., waarin men *ranke* (dat niet den zin heeft van „lid, gewricht") alsdan zou moeten opvatten, is niet te vinden. De eerste verklaring blijft de waarschijnlijkste, te meer daar ook in de bet. *zich afslooven* Kil. braecken, braeckelen opgeeft, waarbij *lede* is weggelaten („braecken, braeckelen, frangere membra laboribus, vigiliis"). Vgl. *Ndl. Wdb.* op braken (ook in de uitdr. *wraken en braken*, en *nachtbraken*). *Voc. Cop.* rancbreken, alare (zie de talrijke glossen bij Diefenb. en de vertaling: „alas s. brachia ad modum alarum extendere"); rancbreken, exalare. Kil. ranckbraecken (ook ranghbraecken) j. rancken; ranckbraeckinghe, pandiculatio (vgl. bij Diefenb. op pandiculare, „gewen" en pandiculatio: „das rancken, rencken, recken und strecken"). *Harl. Gloss.* rancbraken, alare. || Hierna hieven opt thoot dandre twee (*die geslapen hadden*) . . . alse quisquans: „wi sijn ontwaect", ende hebben hem geranbraect (*varr.* gherancbraect) ende haer oghen ghebroemt (*uitgewreven*), *Lsp.* III, 2, 1070. Int begin sire ziecheit so rangbraect hi sere vele, *Hs.* Yp. 52*b* (*hier wel in de bet.* geeuwen, gapen, *eig.* „de kaken uitrekken"). — Vgl. nog *Lsp.* Gloss., waar ook genoemd wordt de samenstelling voghelbraecken, dormitare instar avium, leviter dormire (vgl. ndl. *kranewaken*; braecken staat hier dus als in „nachtbraken" geheel met waecken gelijk), en Kil. sielbraken j. doodbraecken (*Ps.* 88, 16), agere animam, sub agone jacere, *vulgo* agonizare, *in doodsstrijd zijn*, *op het gijpen liggen*).

RANCBREKEN. Zie bij RANCBRAKEN.

RANKE (RANCKE), znw. vr. Ook RANC (RANCK), znw. vr. en m. Mnd. *ranke*, vr.; hd. *ranke*, vr.; zw. *ranka*; de. *ranke*; ndl. *rank*. Van ranc, bnw. (z. ald.).

1) *Lange dunne spruit*, *of lot*, *rank*, vooral van den wijngaard gebruikelijk. *Teuth.* ranck, twijch, telch, ramus, palmes. Kil. rancke, *vet. Fland.* ramus tenuis et longe se extendens; rancke van den wijngaerd, palmes, sarmentum vitis (de toevoeging van Kil. „vet Fland." is vreemd, daar het woord ook in tgw. zndl. tongvallen bekend is: vgl. De Bo 912: *rank*, *ranke*, v., de slanke stengel van vitsen, boonen, erwten, hommel, frinzen, dreesem, winde, steenbreke enz."; Schuermans 521: „*rank* bet. in Holl. slechts (*dit is onjuist*) „tak, twijg, rijs", fra. *branche*, *sarment*, maar in Brab., Limb. e. e. „alle lange dunne plooibare (*buigzame*) uitschietsels of loover, als *erwten-*, *boon-*, *aardbezen-*, *hop-*, *braam-*, *aardveilrank*"). Plant. rancke, *une branche de vigne* etc. ramus vitis, caules vitis, palmites. *Voc. Cop.* wijngaertranc, palmes; wijngartranke, racemus. || Ynden wijngaert worden die onnutte ranken ofghesneden, want bleven si daeran, si souden snoden wijn draghen, *Hs. Moll* 5, 122*c*. Die vier ranken van den wortel der ootmoedicheit, *Con. Som.*[2] bl. 385. Daerin was ooc een wijngaert, die ranken selverin . . ., ende alle die druve diere steene, *Rijmb.* 18037. In eenen . . . wijnghaert soudic mi (*l.* nu) gherne te werkene be-

staen . . ., in dar den rancke niet anegaen, *Denkm.* 3, 198, 57. Wie niet in mi en blivet, . . . die sal afghesneden werden als een ranke, Mande, *Bijl.* 31 (vgl. *Joh.* 15, 2: *omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet*; en 6: *si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes*). Wijnranke, Ruusb. 1, 275. Doe quam de here . . ., die van der inten de (*moedwillig afgesneden*) rancken sach voor hem op den vloer, *Sev. Vroeden* 1966. So die wijngartstoc meer telghen oft ranken heeft, so hi min vrucht draghet, *Hs. v.* 1348, 230*d*. Jan van Avennes, die . . . allincx van rechter rauwe uytdroochde ende verdweende ghelijck een afghesneen rancke ofte stock, Despars 1, 499. Enen wijngaert, die hebben sal die rancken der goeder verdiensten ende die druve der graciën, *Lev. v. Elisab.* (*hs.*) 9*v* (*hier in figuurlijk verband*). Hi (*de eglentier*) was teeder van ranken smal, *OVl. Lied. e. G.* 398, 61 (*hier en op de volgende plaats en in de bet. „dunne tak"*). Si (*de menschwording*) es ons alse ene balsamranke, daer ons ute vloyt die balsame onser gheesteleker ghesonden, *ald.*; *ook* 276. Si is den alren gebenedijtsten vruchtbaersten ranck, die in hooren wijnstock . . . onverdort gebleven is, *Hs. Serm. G.* 364*b*. — Ook, doch zelden, in de bet. *tak, dikke tak.* ‖ Werp over den reep . . . ende hanctene hier an dese ranke (: danke), *Ren.* 1100. — Meermalen wordt Maria vergeleken met eene „wijngaertranke" (zie *Disp.* 259: „soe es die wijngaertranke die schinct dontfarmighe dranke" en vgl. WIJNGAERTRANKE). Het woord staat hier niet in de bet. *wijnrank*, zooals in het Gloss. staat (die afgesneden wordt en het groeien van den wijnstok belet; vgl. boven de aanhaling uit *Hs. v.* 1348), maar in den zin van *tak van den wijnstok waaraan de druiventrossen groeien* (vgl. een paar plaatsen boven en Hild. 190, 131: wijngaertranc (*de vrucht van den wijnstok, druivensap, wijn*) ende vrouwen goet . . . verhoghen smannes moet). Men zou in verband met de bovenvermelde verzen uit *Disp.* kunnen meenen dat wijngaertranke hier moet worden opgevat in de bet. *druiventros*, eene opvatting die *ranke* heeft in het tegenwoordige WVlaamsch (De Bo 912), doch dit zou onjuist zijn: Christus zelf wordt bij de druiventros vergeleken, die de verspieders van Kanaan droegen (vgl. *Num.* 13, 23: „(zij) sneden van daar eene *rank* af met eenen tros wijndruiven, dien zij droegen met tweeën"; *en Breidenb.* 51*v*: „den wijngaerdranck mitten druve den twe mannen droeghen an een draechboom"; *ziedaar tevens den oorsprong der beeldspraak*), en Maria is de rank (*de tak*) waaraan die druiventros groeide. Vgl. *Rijmb.* 5632 vlgg.: „die druve . . . dat es Jhesus, Mariën kint, . . . die pertche (*de draagstok waaraan de kanaänsche „rank" met de trossen gedragen werd*) es tcruce of sijn moeder, die beide droghen onsen broeder", en *Glor.* 844: „dat ghi (*God*) ane ene wigaertranc ontfinc menschelijc nature"; vgl. *Disp.* 144: „du best die wijngaert, die druve dijn kint". Eenigszins verward is de voorstelling in *Mnl. ged. en fragm.* 73, 44: dat wi na desen . . . met u (*Maria*) die druven lesen van dien edelen wijngaertranken die ghi droeghet in u lanken" (*tenzij men hier „wijngaertranke" in tegenstelling met „druve" door „tros" moet weergeven*). — In navolging van Maria wordt ook eene geliefde „ranke" genoemd; zoo b. v. *Hand. Lett.* 1871, bl. 104, vs. 41: „ghi sijt die edelste suver rancke". — Verklw. ranxkijn (-ken), en met een dubbelen verkleinuitgang rankelkijn (ranckelkijn), *rankje, lootje, spruitje*; ook (*dun*) *takje.* ‖ Noch soo rijst uut deser wortele een edel ranckelkijn ende dat wast al recht op, Brugm. 1, 243. Van den ranckelkijn, datter midden uut (*uit den stam*) spruyt, 248. Men buycht het ranxken alst noch jongh is, Goedthals 114.

RANKE (RANCKE), znw. vr. Kil. geeft als verouderd op een woord van dezen vorm met de bet. „rije, ordo, series". Hij vergelijkt er mede eng. *ranc* (vgl. oeng. *ranc*, *renk*, *renge*; fra. *rang*, prov. *renc*, en E. Müller 2, 273), doch deze woorden komen evenals ndl. *rang* uit het Romaansch, hetwelk het ontleend heeft aan germ. *rinc*). Men zal dus het woord van deze moeten scheiden, en het in verband brengen met ranke in de bet. *tros*; eig. *rist*, *reesem*, welke beteekenis nog heden eigen zijn aan wvla. *ranke* (vgl. ndl. „*rist* bessen" en „tros (*uit het Romaansch*) druiven"). Zie De Bo 912. Waarschijnlijk is het woord in dezen zin één in oorsprong met het vorige Art., gelijk ook Franck schijnt aan te nemen).

RANKE, znw. vr. In *Rijmb.* 4760 vlgg. komt het woord voor in de bet. *opstaande rand.* ‖ Die tafle stont up voete viere; al omme ghinc ene ranke scone van goude ghemaect als ene crone, II vingre boven der taflen hooch, *Rijmb.* 4760 (lat. *erat labium* (= labrum, Duc.; fra. *bord*) *in ea per circuitum . . . et labio affixa erat aurea corona, alta digitis quatuor*; *var. C. heeft* een rant). Zie GERANCT en vgl. Plant. den ranck van eenich dinck, *le bord de quelque chose*, ora. Misschien is het woord in dezen zin één met Kil.'s rancke, rencke, flexus, flexio, sinuosus reflexus", indien men als de eigenlijke beteekenis mag aannemen *ombuiging*, vervolgens *omgebogen rand* (vgl. Kil. „flexus viarum, anfractus", *kromming* van den weg; Plant. „de rancken weten, *sçavoir les destours de chemins*, nosse anfractus vel flexus). Vgl. mhd. *ranc*, *range*, m. „rand, lijst" (Lexer 2, 340). — Mhd. *ranc*, hd. *rank*, hebben ook de beteekenis „bocht, buiging, snelle wending". Uit deze laatste opvatting laat zich bij ranke verklaren de beteekenis *slimme streek, list, kunstgreep* (mhd. hd. *ranke*; Kil. „rancke, fallacia, astutia, versutia, ars, dolus"; ndl. dial. *rank*, *renke* (Gallée 35*b*); vgl. het spreekw. „honger leert *ranken*", door Van Hasselt verkeerd verklaard; zie *Lsp.* Gloss. op rancbraken). Het oudste voorbeeld van het woord in dezen zin, waarin het ook wel in het Mnl. zal zijn bekend geweest, is uit eene Amsterdamsche keur van 1530: „dat oick ghene maickelaren hen voughen zullen tusschen enighen parthiën enige boeverie te pleeghen oft (so men zegt) rancken te scheeren (*streken te weven*? d. i. *te verzinnen, uit te denken*; „vonde te vinden") ofte enighe bescattinghen verdinghen (*afkoopen*) enz". Vgl. Plant. „rancken oft nucken, *tours et finesses, cautelles*, astutiae, fallaciae". De door Kil. opgegeven opvatting *gebaren, lichaamsbeweging* („gestus, gesticulatio") is uit de bet. „beweging, wending" voortgevloeid.

RANKEN, zw. ww. intr. *Zich uitrekken, zijne leden rekken.* Zie bij RANCBRAKEN.

AANM. — Waarschijnlijk een ander woord (zie RANKE, 3de Art.) is rancken, rencken in de bet. *ombuigen, krommen, zich zijwaarts bewegen* (Kil. *Ger. Sax. Sicamb.* flectere, deflectere, declinare, divertere); vgl. eng. *wrench*; ang. *wrenc*; ohd. *renchen*; hd. *verrenken* (verdraaien; ook van een gewricht: verrekken, verzwikken; vgl. it. *ranco*, lam; *rancare*, hinken; indien het woord hiermede verwant is, kan het natuurlijk niets met ranc, bnw. en *rekken* (got. *rakjan*) te maken hebben, ook al zou eene der beteekenissen „verrekken" aan het laatste woord doen denken).

RANKEUR. Zie het volg. Art.

RANCOOR (-CORE, -CUERE (-KEURE), -KEUR), znw. m. Van ofra. fra. *rancoeur*; lat. *rancorem.* Daarnaast ofra. *rancure*; eig. *rancour*, volkslat. *rancura*, vanwaar ofra. fra. *rancune* (door dissimilatie); mnl. RANCUNE. Zie Hatzfeld 1869. *Wrok, vijandschap, vijandige gezindheid.* Kil. 520: rankune, ranckure, ranckore, ranckeure, *Fland.* odium,

simultas, gall. *rancune*, angl. *rancour*, *ranceur*; ald. ranckeur, rancune, odium, simultas. || Die mensce es dan sachtmoedech, die bitterheit van herten in hem niene draghet, die (*d. i.* dien) engheen rancore no heerscap (*d. i.* erscap) verwinnen mach, *Hs. v.* 1438, 238*c*. Om allen rancoor, twist ende discort te bevelne ende te verhuedene, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 473 (*a.* 1354). Dat hi om der valscer letteren . . . gheen achterdinken noch rancoor noch wroeghen en hadde int herte binnen, *Brab. Y.* VII, 15392. Rancoor ende tweedracht, *Gew. v. St. Truyen* 19, 31. Hy vergaf . . . alle saken van nyde, rancore, omminne, haetscepen, gramscepen ende wanconsten, die deen ten andren waert . . . mochten hebben ghedregen, Cannaert 386. Daer hi om dede menighe bede met brieven die hi sandt aen haer; maer haer antwoorden vielen swaer, obscuer ende clein van valuere: lose excusatie, vol van rancuere, *Troyen Volksb.* 37*b* (16de eeuw). Dat allen twist, wangonst ende rankeur tusscen hen doot sijn ende te nieute, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 597 (*a.* 1362). Die sin herte altoos besluet also vaste datter al archwaen ende alle nideheit ende rancuer buten blift, *Limb. Serm.* 133*a*. — Ook in het mv., *grieven*, *uitingen van eene vijandelijke gezindheid*. || Onder tvolc van wapene, daer ghi niet el en hoort dan rancoren fel ende roepen alarme, *Troyen Volksb.* 35*d*. Van allen evelmoede, wanconste, rancune ofte overhorechede, die wij daeromme te hem . . . wert . . . hebben of draghen mochten, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 587 (*a.* 1361). Dat alle veeten ende rancunen (*vijandschappen*, *vijandelijkheden*) . . . uytghestelt moesten blijven totten XIIIIen daghe naer tmaecken van den paeyse, *Voorgeb. v. Gent* 160 (*a.* 1381). (Hi) vergaf hemluden alle oude rancunen, fellicheden, quade gedachten of wercken, die sy hadde tegens hem gehantiert mochten hebben, *Froissart* I, 67.

RANCUERE. Zie RANCOOR.

RANCUNE. Zie bij RANCOOR.

RANNEN, zw. ww. intr. Kil. geeft als verouderd op een ww. van dezen vorm met de beteekenis van „runnen, rennen, currere, fluere". Uit schrijvers is het woord niet opgeteekend: misschien is de vorm door Kil. ontleend aan de vervoegde tijden *rande*, *gerant*; vgl. RENNEN. Doch wellicht ook is rannen geassimileerd uit randen; zie De Bo op ranten en vgl. de Aanm. bij RANT.

RANS (RANSS), in *Teuth.* zonder vertaling. Waarschijnlijk is een znw. bedoeld, hetzelfde als ranse (ransse); z. ald. en vgl. Lübben op ranze, ranse. Misschien ook mag men een der beide mhd. woorden *rans* (bij Lexer) vergelijken, waarvan het eene beduidt *buik* (hd. *ranzen*; ook = ndl. *ransel*, vgl. mnd. *ranske* en een soortgelijk woord in ouder ndl. *bouget*, eng. *budget*; zie *Ndl. Wdb.* op boget (bojet)), het andere *snavel*, *muil*, *nebbe*. Dat het aan het Fransch ontleende bnw. *rans* (fra. *rance*, lat. *rancidus*) bedoeld zal zijn (ndl. *ransig*, wrang, scherp van smaak, bedorven; vgl. Kluge op ranzig, Franck op rans, ransig; Kil. ranst, ranstigh, *Campin.* j. garst, rancidus) is minder waarschijnlijk.

RANSE (RANSSE, RANTSE), znw. vr. en m. Ook RANS (RANSS, uit RANTS?), znw. m. Mnd. *ranze*, *ranse*, *rantze*; mhd. *ranze*. Benaming van een vrouwenkleedingstuk van de eene of andere fijne stof, waarschijnlijk een synoniem van hovetcleet, nl. *eene muts met een kap*, *die in plooien langs het gelaat en op de schouders afhing*; zie HOVETCLEET (ook over de kostbare stoffen waarvan zij werden vervaardigd). Op ééne plaats bij Lübben wordt het woord met *sappel* (fra. *chapel*, fra. *chapeau*) gelijkgesteld; op eene andere wordt t. a. p. gesproken van „silberne ranzen": misschien is de *ranze* aldaar gemaakt van eene met zilver doorwerkte stof, óf het woord moet aldaar opgevat worden in den zin van mnl. hovetbant, d. i. *wrong*, *diadeem* (dat er nu en dan verwarring heerscht van „hovetcleet" en „hovetbant" zie men bij het eerstgenoemde woord). Ook in eene mhd. glosse „*ranze*, cerculus" schijnt *ranze* in dezen zin te moeten worden opgevat: met „cerculus" zal wel „circulus" bedoeld zijn, dit kan althans een hoofdsieraad beteekenen; vgl. bij CIRKEL en Diefenb. op circulum: „ornamentum capitis". Hetgeen ook voor de bovengenoemde opvatting pleit, is behalve de duidelijke aanhalingen uit *Teuth.* en *Vrouw. e. M.* het feit, dat het woord herhaaldelijk voorkomt, verbonden met „nachtdoec" en „hovetdoec", waardoor soortgelijke kleedingstukken worden uitgedrukt. De oorsprong van het woord is niet bekend. Dat het eene afleiding zou zijn van rant is niet waarschijnlijk. Verwijs in *Vrouw. e. M.* Gloss. 157 verklaart het als een *kanten kleed*, *sluier*, van rant in de bet. *kant*, welke evenwel niet bewezen is. Eéne plaats zou wellicht deze opvatting kunnen steunen, nl. *Rek. d. Buurk.* 161, waar een stoffelijk bnw. *ransen* schijnt voor te komen: „ontfaen van ransen (*kanten?*) doeken", tenzij men aldaar moet lezen: „van ransen *ende* doeken"; vgl. beneden *Cod. Dipl. U.* 2[1], 185. Ook Lübben denkt blijkbaar aan *rand*: hij verklaart het woord als „einen rand, eine einfassung, band, reif", doch dit geldt maar voor de weinige plaatsen waar *rantze* met „hovetbant" gelijk staat: op de plaatsen bij hem, waar het woord met *sappel* is verbonden, kan het moeilijk deze bet. hebben: immers er wordt daar afzonderlijk genoemd een er bij behoorend „underbyndeken" en „bindeken". Dat evenwel de bet. *sluier* aan ranse kan zijn eigen geweest, zie men beneden; vgl. ook RANSULE. || Der vrouwen hoiftdecksel van mutschen off anders, behalven rantzen, duecke off hullen, *mitra*, *Teuth.*[1] 242*a*. Hullen off rantzen opsetten of nonnen die ijrste wijle opsetten, 310*b* (*misschien beteekent hetzelfde het aldaar genoemde onvertaalde* ranss). Gelijc ene vrouwe was sijn ghelaet, ghehult was hi mit eenre ransen (: dansen), *Vrouw. e. M.* II, 43. Dat die cleynoden van ransen in een couffer, ende dat bereyt couffer mit hooftdoecken ende nachtdoeken . . . wairdich mochten wesen omtrent CXXV philips scilden . . ., dat die testamentoren dese voirs. ransen ende doecken hebben gegeven . . . den tween camerjoncfrouwen, *Cod. Dipl.* 2[1], 185 (*a.* 1444); zoo ook 220 (den coffer mitten ranssen) en 239 (een coffer mit ranssen). Dat ghijne vrouwe . . . zal langher beckede mouwen draeghen dan tot dien utersten lede des cleynen vinghers . . ., ende die mouwen ende die boesemghaete niet brieder buten beleghet dan twe vinghers briet ende die lijsten beneden niet brieder dan enz. Ende die ranse niet meer dan van drien vacken (*aanduiding van eene bepaalde lengte*) ende sunder lobben, *Overijs. R.* I[1], 56 (*a.* 1366; *vgl. bij* LOBBE, 1°, *waarbij geene bewijsplaats is gegeven*). Van een ranss 3 gul., *Rek. d. Buurk.* 45 (*a.* 1420). Twee ransen, gouden (*brachten op*) . . . 9 gul., 74. Van een ranse . . . 15 gul., 85. Van eenen rans ende van enen nachtdoec, . . . 6 gul., 87. Van een rans, . . . gout 9 gul., 199. Van 4 oude ransen, . . . 10 gul., 146. Van een gouwen rync ende een ransse, . . . 7 gul., 161. Een nachtdoec ende een rans, *Jacobik.* 217 (*a.* 1421). Van Onser Vrouwen rans te vermaken, 219 (*vgl. eene plaats bij* Lübben). — Hetzelfde zal wel beteekenen ranste, *R. v. Breda* 134, 4: „item en sal nyement gheenrehande merserie vercopen, t. w. ransten, zyde, saeye, fustayn enz., hy en zy int voorscr. ambacht". (vgl *Publ. Limb.* 22, 301: „het sy dat hy (*de wagen*) geladen heeft ransen, cruyt, saerop, sydewerck, boomwollen, stalen messen, swerden enz."; en *ZVl. Bijdr.* 5, 34 bij HOVETCLEET). — Met dit ranste is samengesteld het in *Gesch. v. Antw.* 3, 467 *noot* vermelde ranstbaerdiken, benaming van *een sluier*; z. ald. en vgl. RANSULE. — Verklw. ranskijn (ransken, ransgen). || Een korprael mit drie sulveren spelden ende een clyn (*l.* cleyn) ransgen ende een cleyn

doetgen (*l.* doecgen) ende een paerlen trec (*snoer*) ende een dwael, *Jacobik.* 226 (*a.* 1444). Vercoft in arffhws twe clein ransgen, gouden XVII cromstert, 228. Voir een cleyn ranskijn . . . 2 gul., *Rek. d. Buurk.* 82.

RANSEN, bnw.(?). *Kanten*(?). Zie *Rek. d. Buurk.* 161 bij het vorig Art.

RANSEN (RANSSEN), zw. ww. intr. In *Teuth.* wordt een ww. ranssen vermeld met verwijzing naar prangen. Dit laatste beteekent *worstelen*, en hoewel „ranssen" daar niet vermeld wordt, mag men het wel als een zinverwant der daar genoemde ww. opvatten. Vgl. Franck op wringen. Wellicht is het één met mhd. *ranzen*, „ungestüm hin und her springen"; vgl. *ranz*, „heftige bewegung, streit" (Lexer 2, 343), en hd. *ranzen*, „einen anrennen", zwits. *ranzen*, „mit jemand spielend seine kräfte üben" (Grimm 8, 111). — Ook in de samenstelling aenransen, d. i. *aanranden*, *aanvallen*, *aantasten*, *te lijf gaan*. Zie *Mnl. Wdb.* 1, 132, en voor het taalgebruik in lateren tijd *Ndl. Wdb.* 1, 274 (waar de vormen *aanransen* en *aanranzen* worden vermeld; ook *aanranser*, aanrander), *N. Ndl. Taalmag.* 4, 8. Er is geen aanleiding om bij dit woord aan eene afleiding met een *s*-suffiix te denken (overigens eene niet ongewone vorming vooral uit het Wvlaamsch bekend) van *aanranden* (zie de Aanm. bij RANT), gelijk eenigszins aarzelend in het *Ndl. Wdb.* wordt aangenomen.

RANSOEN. Zie RANTSOEN.

RANSOENEREN. Zie RANTSOENEREN.

RANSPOET. Zie RAMPSPOET.

RANSS. Zie RANS.

RANSSEN. Zie RANSEN.

RANSTE (*R. v. Breda* 134). Zie RANSE.

RANSTBAERDIKEN, znw. o.(?). Het woord wordt uit een testament van 1484 in *Gesch. v. Antw.* 3, 467 *noot* vermeld in de bet. *sluier*. Vgl. bij RANSE, waar ook een vorm *ranste* wordt vermeld. Het tweede deel, dat den indruk maakt van een verkleinwoord, is niet duidelijk. Baerdiken, andere vorm van baerdekin (-kijn), kan een verkleinwoord zijn van baerde (barde), doch dit is tot heden slechts gevonden in de bet. van *schabrak*. Zie BARDE, 2de Art.

RANSULE (-UUL, -UYL), znw. m. Hd. *ranzeule*; ndl. *ransuil* (Weiland, Halma). Benaming van eene bepaalde soort van *nachtuil*, eig. *sluieruil*; bij Grimm (uit Nemnich 4, 1378) omschreven als „strix flammea, *die schleiereule*". Het woord is blijkbaar samengesteld met ranse (z. ald.). Kil. randswl (de schrijfwijze poogt den gewaanden oorsprong te verklaren), j. kerckwl, asio, otus, noctua aurita, ulula flammeata: avis auribus plumeis. ‖ Van die ransule ende die leewerc. Die ransuyl hietmen nachtraven, want si des nachts alleen vlieget ende des nachts waket, *Dial. Creat.* 43*c*.

RANT (RAND), znw. m. Mnd. mhd. ohd. *rant*; ags. *rond*; eng. ndl. hd. *rand*; got. **randa* (op te maken uit spa. *randa*, Zie Kluge op rand). De oorspronkelijke vorm had *m* voor *d*, zooals in *zand*, *schande*, *grond*, e. a. Zie verder de Wdbb. van Kluge en Franck en vgl. Grimm's *Wtb.* 8, 85 vlgg.

1) *Rand*, *omtrek*, *kant*, *boord*; zoowel de uiterste kant van een voorwerp, als ook *hetgeen het omgeeft*, *rand*, *lijst*, *boord*; ook *rand*, *omzooming*, *boord*, *lijst*, aan kleederen. Voor de overeenkomst van rant en bort vergelijke men de in *Teuth.* voorkomende uitdr. „eyn alt krom mynsch op kuylen boirt (= *op den rand van het graf*; vgl. Plant. op oud „een oudt man die op sijnen put gaet"; zie bij PUT; in de 19de eeuw heeft ook alleen *rand* bij dichters de bet. *grafrand*, *rand van het graf* aangenomen; zie De Génestet 2, 142). Vgl. ook de Aanm. Naast „des berges rant", ongetwijfeld ook in het Mnl. bekend, stond de uitdr. „des berges bort" (Velth. VIII, 9, 20).

In *Voc. Cop.* is niet rant vertaling van „ora" of „margo", maar „oever, cant, soom"; terwijl rant weergeeft lat. „cirrus"; zie beneden bij 4). *Teuth.* boirde, soyme, rant, lijst anden kleideren philacterium; boirt, soym, rant, lijst, philacterium, lymbus enz. Plant. den randt van den schoen, *le rivet du soulier*, ora calcei; den randt van een pasteye, *le bord ou la crouste d'un pasté* (vgl. het bij Kluge en Franck vermelde verwante germ. *ramft*, dat eveneens behalve „lijst, rand" ook „korst" beteekent (Grimm 8, 90), alsmede het door sommigen tot denzelfden stam gebrachte *rinde* „schors, korst"). Voor het algemeene begrip „rand, omtrek" geeft Plant. niet *randt*, gelijk men verwacht (vgl. Kil. rand, ambitus, circulus; rand, boord, margo, crepido, ora, lymbus), maar ranck: „den ranck van eenich dinck, *le bord de quelque chose*, ora"; vgl. RANKE 3de Art. (men heeft dus hierbij niet te denken aan eene fout; *Rijmb.* 4761 wisselen de beide woorden als elkanders varianten af). Kil. rand van den pot, labrum, corona. ‖ Die tafle stont up voete viere: al omme ghinc een ranke (*var. C* rant) scone van goude ghemaect als ene crone, II vingre boven der taflen hooch, *Rijmb.* 4760. Dat men gheen gorrelen (*gareelen*, *halsjukken voor dieren*) moet maken, sy en zijn van eenere manniere van leere . . ., ende dat gorrel moet men vervullen met een rande (*l.* rande hare?) of met een rande vlocken, *Ann. Em.* 18, 21 vlg. (*a.* 1500 ±). Leeringe is den vroeden als een gulden cleet, als een gulden rant an sinen rechteren arm, *Haagsche Bijb.* 2, 57*a* (*Jes. Syr.* 21, 23: *quasi brachiale in brachio dextro*; *D. B.* versieringe), — De meest gewone verenging van het begrip is reeds in het Ogerm. *het beleg sel of beslag van het schild*, *het metaal waarmede de verschillende* (houten e. a.) *lagen van het schild worden bijeengehouden*, zoowel aan de buitenzijde als in het midden aan de opening waardoor men de hand kon steken. Zie bij Grimm op rand, 1) en de daar uit het Ogerm. (Ags. en Onr.) bijgebrachte voorbeelden; Lexer op rant en Franck op rand. ‖ Mares op Parthonopeus reet, als die gene diene ergeren wilde; opten rant van den scilde sloech hine enen groten slach, *Parth.-fr.* 64. (vgl. bij ARGEREN). Mennoen gheraecten hem weder wel, hy scloech hem op des scilts rant, dat hy viel neder in dat sant, *Troyen* dl. 2, vs. 19588. Hi slouch up dies scildes rande, die ghemaect was van ebene; ens houts maniere el neghene, die ghedogen mochte die slaghe, *Alex.* IX, 662. — Met deze beteekenis moet niet verward worden die van rant in de wapenkunde; zie bij 2). — Ook in de bet. van *het ijzeren beslag*, *de ijzeren hoepel om een wiel*. Kil. rand van 't rad, absis, curvatura rotae. ‖ Dat doet der avonturen rat: wanneer dat draeyt mit sinen rande, soo moeten sommighe wederwenden (*achteruitgaan*), Hild. 61, 16. Oock heeft der avonturen rant ghelopen over nauwe cant (*het heeft maar weinig gescheeld*) dat God die werlt plaghen woude ende verganghen doen ter moude om wrake van onrechten leven, 134, 5 (*var.* opten nauwen cant; *hier staat* rant *met* der aventuren rat *in beteekenis gelijk*).

2) In de wapenkunde, als benaming van een der heraldieke stukken. *Rand*, *zoom* (*om het wapen*); fra. *bordure*. Inzonderheid als breuk in het wapen van jongere zonen van een geslacht (Rietstap, *Handb.* 127). ‖ Syne scilt was . . . van goude ende van cinople . . . van VI stuken (*l.* stucken) wel gesneden (*gedwarsbalkt van zes stukken goud en sinopel*) met enen rande van rijclicheden getandeert van roder kelen, *Grimb.* II, 3005 (*ook var.*). Schilt ende wapenrock was al een van verwe ende van teckine van goude ende van sinople fyne, van ses stucken wel ghemaeckt met eenen rande wel gheraeckt van keelen die daeromme ginck, II, 3506. Al eens wapen hadden sy ane van kelen met drie meerlen daerin met enen rande . . . van lasuere die dair ommeginc;

mijn heer Jan . . . droech sinen rant getandeert, 4146; ook I, 3485. Doutste droech . . . van sinen sonen een palesteen van lasoere, dander een rant, 4843. Die sevende baenroots . . . droech den scilt van silver claer, een leeu van kele ramphand (*d. i.* rampant), van lasuer getandeert een rant, *Belg. Mus.* 5, 108. Hy droech van silver aldaer binnen van keel twee baren al van tinnen (*getinneerde dwarsbalken*), ende van lasuer eenen rant getandeert, die hy aen hem bant, 5, 111 (Gelre, *Wapenb.* 8, 10).

3) Uit het begrip *omtrek* ontwikkelt zich geleidelijk dat van *omvang*, *uitgebreidheid*, *oppervlakte*. ‖ Bet voort in die grote zee lach een groot, een wijt eylant; het had enen meerre rant dan Europen ofte Affrijcken, *Troyen* dl. 3, vs. 29280 (*Alex.* VII, 1714). Die Gods sone . . . diet al maecte mit sire hant dat was in der werelt rant (*in de wereld*), *Lucid.* 1719 (vgl. lat. *orbis terrarum*). — Evenals in het Mhd. is des scildes rant ook omschrijving van *schild*. ‖ Die ridderen namen Alexandere thant ende leidene up dies scildes rant: si droughene in sijn pauwelioen, *Alex.* IX, 987.

4) Uit de bet. „omgebogen rand" heeft zich de opvatting *krul* ontwikkeld, bepaaldelijk *een haarkrul*. In dezen zin wordt het woord vermeld in *Voc. Cop.* „een rant, cirrus". Bij Diefenb. op cirrus worden alleen andere germ. woorden daarvoor opgegeven, maar uit rantiser, dat in verschillende glossariën is opgeteekend, blijkt deze beteekenis overtuigend. Zie bij RANTISER, en ald. de Aanm. 1) over de mogelijkheid van het bestaan van een ww. randen in den zin van krullen".

AANM. — Van rant komt ndl. *aanranden*, van *rand* in de bet. „boord", en dus „iemand aan boord komen, hem aanklampen", hetzelfde als *aanboorden* (*Ndl. Wdb.*), vgl. fra. *aborder* van *bord*, en *accoster*, van (*coste*) *côte*. Men heeft wel deze afleiding en de vergelijking met de fra. woorden verworpen op grond dat samenstellende afleiding niet voorkomt bij ww. met *aan* en een ww. *randen* niet heeft bestaan, maar ook *aanboorden* is op deze wijze gevormd, en zoowel de vriendschappelijke als de vijandelijke nadering worden door dezen oorsprong voldoende verklaard (*Ndl. Wdb.* t. a. p.).; wellicht zijn de ndl. woorden naar het voorbeeld der fransche gevormd. Men heeft in *aanranden* willen zien eene door den invloed der vervoegde tijden (*rande aan*, *aangerand*) ontstane vervorming van *aanrennen*, maar vooreerst komt *aanranden* al zeer vroeg voor (*Grimb.* II, 2532; „oic sachi den strijt starc ende groot, ende sijn lieden fellike gaen *ane randen* den grave van Vianen" en *Bloeml.* 3, 144, 15: „al quaemdi onder twaelven, van hem wordi *aengherant*"; — soude hi mi daer *aenranden* met enen evelen moet, ic doorhouwe hem sinen schilt"; bij Kil.: „aggredi, invadere, impetere") en ten tweede, hetgeen in dezen nog meer afdoet, het Mnl. kent wel *aenrinnen*, st., maar niet *aenrennen*, zw., hetgeen alleen den vorm *aanranden* kan verklaren: aenranden is even oud, zoo niet ouder dan aenrennen (bij Kil. niet vermeld). Het mnl. en 17de-eeuwsche aenransen mag men niet als een bewijs voor den ouderdom van *aanranden* aanvoeren; zie bij RANSEN. Doch gesteld dat men eene andere verklaring behoefde, dan zou men eerder nog dan aan *aanrennen* kunnen denken aan een ww., *aanrannen*. Vgl. het door Kil. genoemde rannen, „currere, fluere" dat hij met *rennen*, *runnen* gelijkstelt.

RANTE (*Rose fragm. L.* 390). Zie RENTE.

RANTEN, zw. ww. intr. De zuiver ndd. vorm van ransen (mhd. hd. *ranzen*); z. ald. en vgl. *Ndl. Wdb.* op aanransen. Eng. *to rant*. Zie E. Müller 2, 274. *Zotteklap uitslaan*, *kletsen*. Kil. randen, randten, *Fland.* delirare, ineptire, nugari, insanire. ‖ (Hi) sprac hem ane . . . fellike (*hs.*) . . .: hoe dordi tconincs liede vermorden? . . . die van Gent lieten ranten al wt ende wt sinen wille, Velth. VI, 10, 44 (*men zal hier* sinen wille *wel als een adverb. acc. moeten opvatten*, *in de bet.* „zoo veel hij wilde", *doch de vertaling* al wat hij wilde *is ook mogelijk*). — Ook in den zin van *praten*, *babbelen*, *verhalen*, zonder ongunstige bijbeteekenis. ‖ Van desen mendicanten moetic u een luttel ranten, *Teest.* 3314.

RANTGAERDINGE (-GERDINGE, -GEERDINGE), znw. vr. *Uit takken en twijgen of rijs bestaande heining*, *omheining*. Van rant in den zin van „zoom, buitenste omtrek van een bepaald terrein", en gaerdinge, van gaerden, een ww. afgeleid van gaerde, *twijg*, *tak*, *rijs*, of misschien (daar een ww. hiervan zich moeielijk denken laat) anderen vorm van gerden, *gorden*, *omgeven*. Zeker is dat gaerde (gerde, geerde) bedoeld is in het mv. *rantgeerden*, *Rek. v. Heusden* 9 (*a.* 1457): „tot rantgeerden ter zelver stakettinge dienende $II\frac{1}{2}$ stuvers". ‖ Dat nymant . . . hem vervordere enige rantgaerdinge ofte stakettinge, staende al omme deser stede . . . te destrueren, verderven of of te breeken, *Wfri. Stadr.* 2, 125, 239 (*a.* 1533).

RANTGEERDE. Zie bij het vorig Art.

RANTISER (RAND-) znw. o. Van rant, in de bet. *krul*; vgl. *Voc. Cop.* „rant, cirrus", en Diefenb. op cirrus. *Krulijzer*, een werktuig waarmede men het haar doet krullen. *Voc. Cop.* rantyser, calamistrum, acus ferreus. *Harl. Gloss.* randiser, calamistrum (ook *Gloss. Bern.*; vgl. Spanoghe, *Synon.* 1, 121 en Diefenb. op calamistrum). Het ndl. woord *randijzer* beteekent o. a. „een ijzer om aan ronde blikken schijven den rand rechthoekig om te buigen" (Van Dale); dit kan ook wel door „omkrullen van den rand" worden uitgedrukt.

AANM. 1) — Misschien mag men naast rant, krul, een ww. randen aannemen, in de bet. „krullen, omkrullen", immers rant in rantiser kan evengoed zijn een ww. stam. Een spoor van dit ww. kan men meenen te zien in gerant, *Nat. Bl.* XII, 1207: „een roede . . . ende een serpent daeromme gerant", d. i. „*geslingerd*, *gekruld*, eig. „in krullen of slingers er om heen gaande" (lat. *virgam serpente involutam*"). De verklaring, gegeven bij GERANT, als zou het woord een vorm kunnen zijn van rennen, hard loopen, voldoet niet, immers er staat *geloopen* en niet *loopende*, hetgeen men alleen kan verwachten als het woord met een ww. van richting verbonden is; ook is rennen niet geschikt om gebruikt te worden van een figuur in een steen; daarbij past wel *gaen*, maar niet *rennen*.

AANM. 2) — Andere ww. randen vindt men vermeld bij Kiliaen, nl. 1°. met de beteekenis *rust nemen van den arbeid*, *het werk tijdelijk laten rusten of staken*, *pauseeren* („supersedere opere, omittere institutum opus, intermittere opus"; ook *Antw. Idiot.* 1014 *randen*, *rannen*; hierbij behoort wvla. *rande*, „bonte (De Bo 165), poos, een einde tijd"; vgl. ook Schuerm. 521 op randen), en 2°. *bazelen*, *beuzelen*, *aan verstandsverbijstering lijden* (randen, randten, *Fland.* delirare, ineptire, nugari, insanire"; Kil. auct. *resver*, *radoter*; hierbij behoort wvla. *rande* in de bet. *luim*, *kuur*, *gril*, *nuk*). Vgl. bij RANTEN en RANSEN.

RANTSOEN (RANSOEN, RENTSOEN, RENCHOEN, RON(T)SOEN, RITSOEN, RASOEN, RE(D)SOEN), znw. o. Mhd. *ranzûn*, *ransûn*; ndl. *rantsoen*; eng. *ransom*. Van ofra. *raençon*, *reençon*, *rançon*; fra. *rançon* en dit van lat. *redemptionem*, eene afleiding van lat. *redimere*, dat door tusschenkomst van het Oudfransch in het Mnl. in den vorm *reimeren* (eig. *reiméren*) werd overgenomen; vandaar reimeringe, dat met „rantsoen" is te vergelijken.

1) *Het loskoopen van zich zelf*, *het redden of behouden van zijn leven door het betalen van eene zekere som of het voldoen aan eene bepaalde voorwaarde*, *lijfsbehoud*. Zoo ook mnd. In het Ndl. heeft zich

deze bet. ontwikkeld tot die van *losprijs*, *losgeld waarmede men iemand vrijkoopt uit krijgsgevangenschap of slavernij*. Vgl. bij 2). Kil. rantsoen, redemptio, luitio. Plant. rantzoen, verlossinge, *rençon* quasi *redemtion*, redemptio. || Die grave R. belach den torre van Syon, dair III hondert ridders van den soudaen op gevloden waren, die hem opgaven op seker rantsoen (*op voorwaarde van verzekerd lijfsbehoud*), *Exc. Cron.* 103*a* (*misschien ook is de bet.* „op zekere voorwaarden"; *de vertaling hangt af van de beteekenis van* seker, *of* = *lat.* securus, certus, *of* = *lat.* quidam). — Sijn rantsoen maken, *zich loskoopen*, *zich lijfsbehoud verzekeren tegen een zekere* (bepaaldelijk *geldelijke*) *voorwaarde*. || (Van) die goede manne . . ., die op die borch gevangen lagen, . . . heeft deen vore die ander naer sijn rantsoen ghemaect aldaer jegen Peteren Coutereel . . ., recht ocht hise in eenen strijt gevangen hadde, . . . deen om III dusent, . . . dander om dusent ocht om acht hondert gulden peters, ende elc besondert moest aldus sijns rantsoens plegen, *Brab. Y.* VI, 4943—57.

2) *Rantsoen*, *losprijs*, *losgeld*; *de prijs waarvoor*, ook *de voorwaarde waaronder men zich lijfsbehoud verzekert*, *zich loskoopt of vrijkoopt*. Kil. ransoen, lytrum, pretium redemptionis, quod pro captivi corporis redemptura dependitur, pactum pro capite pretium. Plant. sijn rantzoen betalen, *payer sa rençon*, luere; betalinge des rantzoens, *payement de rençon*, luitio. || Die witte ridder hine rochte (*begeerde*) van niemene gheen rentsoen: het moeste al sinen ende doen, wie dat heme quam te voren, *Ferg.* 3954. Als nu die goede lieden uut der vangenessen scieden ende haer rantsoen hadden betaelt, *Brab. Y.* VI, 4989. Ridder, gi sijt onse gevangene nu, maer . . . u renchoen sal lichte wesen, *Lanc.* II, 13735 (*vgl. ald.* 13741: gi sult quite wesen . . . bi dien dat gi neemt (*tot vrouw*) dene van ons drien). (Die) coninc van Yrlant, die daer gevaen lach, . . . ginc . . . in hant . . ., ende boot scat ende ooc have indien datmen hem orlof gave, ende ooc te werdene sconincs man van al sinen landen . . ., ende te rumene Arturs rike met al sinen volke . . .; dus moeste die coninc di(e) was gevaen Arture te sinen dienste staen van sulken rentsone alsi bespraken, 47066. So dat hem quamen te zinen verdoene tien waerf dusentich penninghe ghuldin boven den rentsoene, *Denkm.* 3, 93, 262 (*Belg. Mus.* 6, 94 renshioene). Daerof (*van welken verkoop*) zy die penninghen hebben moeten betailen in verding ende in rantsoen, dat zy van den Gelderschen . . . gevangen zijn geweest, *Inform.* 255. Ghy of u knape . . . moedt hier int vier. — Dats een swaer sentensie; . . . ghy heren, stelt ons doch te rantsoene (*geef ons de gelegenheid om ons vrij te koopen*), wy sullen gheven des u behaeght, *Sacr.* 701. Vgl. de aanh. van Plant. bij RANTSOENEN, waarin eveneens de uitdr. „te rantsoen stellen" voorkomt. De ndl. uitdr. „op *rantsoen* stellen" bevat een geheel ander woord, dat onder den invloed van het hier behandelde van vorm is veranderd, nl. een aan fra. *ration* (lat. *rationem*) ontleend *rasoen* of *ritsoen*, d. i. *portie eten*. Zie de Wdbb. van Weiland en Franck en vgl. bij 4).

3) *Het afkoopen van brandschatting en plundering*; ook *het geld dat tot afkoop van brandstichting en plundering werd opgebracht*. || Het was een scadelike orloge sonder regulatie, want die ruters hadden van beyden sijden een compact ghemaect van rantsoen te geven alleen een pont vlaems; ende yeghelijc die wilde mochte so veel husen ende kerken verbranden als hi wilde, *Exc. Cron.* 260*a*.

4) *Opcenten op de belasting*, ook *eene bepaalde als emolument betaalde som*. Niet waarschijnlijk is dat deze opvatting zou zijn voortgekomen uit de bet. *afkoopsom*, b. v. van tienden (zie Hamaker, *Leid. Keurb.* Gloss. en *Inform.* Gloss.): het woord wordt op de ons bekende plaatsen gebruikt waar van afkoopen geen sprake is. Eerder zal men verwarring moeten aannemen van de beide fra. woorden *rançon* en *raison* (gelijk nog heden kan worden waargenomen in ndl. *rantsoen* voor „bepaalde portie", fra. *raison*), en is hier het laatste bedoeld (herhaaldelijk wordt het *rasoen* en *resoen* geschreven) in de bepaalde beteekenis *evenredigheid*, *verhouding*; eig. dus „eene som die in evenredigheid of verhouding van eene andere, betaald wordt; een bepaald percent, dat als emolument vooral van het verhuren van accijnsen wordt betaald". Vgl. ndl. „plok" of „strijkpenning"; „percenten die betaald worden van het betalen eener rekening" en dgl. || Den ontfanck van den jaerlixen rentsoen die men stelt up de exchijsen, die de burgermeesters plegen te hebben voor emolumenten, *Inform.* 428. Dit voirscr. landt salmen een jaer dreesche op leveren te ritzoen eenen ouden tuyn vanden ponde, *Polderarchieven v. Overschie*, *a.* 1421 (*vgl.* DRIESC, *en ald. de aanh. Rek. d. Gr.* 1, 219). Soo wye sijn cledinghe niet en dede maken mitten levereye binnen ses weken nadattet laken hem gegeven wort, . . . die en soude bynnen dien jair dat hi in den recht waer (*zitting had*) geen vervallen noch avantaghe hebben van enighen ritsoenen, *Leid. Keurb.* 156, 10. So sel die stede enen ygeliken van den gherecht alle jair gheven ses ellen ghecrompens lakens, . . . ende hiervoir so sel die stede upbueren alle vervalle, die die scepenen plaghen te hebben, . . . wtgheset ritsoen boeten van 12 sc. (*boete van* 12 *sc.*, *die aan de schepenen verblijven als emolument*) ende boeten van 18 sc., die sullen die scepen selve behouden, 13, 8. *Panden*. En doet hi geen betalinge . . . binnen der tijt eer die burgermeesters dat huys sellen vercopen, so sullen die burgermeesters dan voirtvaren ende vercopen dat huys ende erve . . .; ende wouden si dan noch ter wijlen dat die burgermeesters mitten gerecht voir dat huys . . . stonden, die sculde betalen ende die vercopinge bescutten, so souden sij den gerecht voir hoir ganck geven 2 lb, behoudelic, tot wat tijden dat die burgermeesters verwonnen (*gewonnen*, *geëischt?*) worden so sullen si dat doen bieden in den drien prochijen kerken, twee sonnendage after een, ende dair selmen den bode of geven 4 pl. ende men sel geven van elke(n) ponde te ritsoen 3 penninc payments, 199, 25. Van Overaetwijs, nihil, want daer niet ghezayt en was: trensoen hierof 56 sc., 8 d., *Rek. d. Gr.* 1, 380 (*a.* 1343 *in deze en de volgende plaats is de bet. niet duidelijk*). Trensoen hierof, wat die 28 mudde rogghe ende 12 mudde gherste gheen en gheven, 4 lb, 381. Van halfter gruyte van D. 20 lb; van den halven ronsoen, 2, 23; ook 128. E. van den thienden van Oudeniedorp 50 lb, van ritsoene, 25 sc.; *zoo* 262—266 *vijftigmaal*; 1, 303 *vlg.* rontsoen. Den groftiende in den Waver heeft H. om 27 pont ende een pont te rasoen (*als emolument voor hen die de tienden verpachtten*), *O. Vaderl. R.* 4, 257. Die tyende van Cudelstert heeft (*iemand om*) 12½ pont mitten rasoen, *ald. en var.* Wairt dat yemant van buijten bynnen deser stadt mitter woon quaem ende begeerde der wantsnyder gilde te hebben, . . . zell gehouden wesen tgilde voor zijn gildegelt te gheven vijer Karolusgulden . . . ende noch daerenboven thien stuvers the rasoen reet, daervan elcke deken vier stuvers ende die boode twee stuvers . . . hebben zellen, *Gild. v. Utr.* 2, 18, 1 (*a.* 1542); ook *ald.* 2 en 3. Zoo komt herhaaldelijk rantsoen (resoen) voor bij het verhuren van stedelijke inkomsten. Zie *R. v. Schiedam* 287; 291 noot 5; 323; *R. v. Amst.* 595; 597; 598; 599; 600 *tweemaal*; 601; 602; 603 *tweemaal*; 605 *tweemaal*; 608; 610; *Rek. v. Rott.* 17, 71, 152, 163, 205, 247. Ontfangen van resoen van dit andere quartier jaers, van elke vier pont een nuwe plac (*dus* $\frac{1}{120}$), *Rek. v. Gouda* 7 (*a.* 1437; *opschr.* ontfanc van dese drie exsinsen voirs.); ook 8. Des sal men geven den gerechte tot enen rantsoene 12

stuvers, die clerck 2 stuvers, *R. v. Schiedam* 287, 18. Dat men den exsijs van den drancke weder verhuyren sal sonder enich ransoen dairof te geven, 323, 81. Van der stede redsoen van vijf jaren 200 gulden, (*ontvangen door een burgemeester*), 416 (*a.* 1471).

RANTSOENELIJC (RENT-) bnw. *Verplicht om zich los te koopen of een losgeld te betalen.* || Midswelken eeneghe willen mainteneren, dat hy es prisonnier van oorloghe ende rentsoenelic ter wette, oft immer bedwinghelic te restituerene de branden, scaden enz., die by zynen toedoene int land ghebuert zijn, *Ann. Em.* 14, 127.

RANTSOENEN, zw. ww. trans. Mnd. *ranzûnen. Op losgeld of rantsoen stellen, tegen een losgeld vrijkoopen, vrijkoopen*; of ook *vrijlaten, rantsoen vorderen, brandschatten*: het eerste bij Kil. ransoenen, pretium redemptionis dare, redimere, pretio liberare; het andere bij Plant. rantzoenen, te rantzoen stellen, *rençonner, mettre a rençon, piller*, redimere, concutere aliquem, redemptionibus et extorsionibus ingentis pecuniae captivos premere (vgl. RANTSOENEREN). || Woirde een schip mit guede ghenomen, . . . ende dat schip ende die guede weder ghecoeft ende rantsoent woirden, dair sal toe gelden guet, schip ende vracht . . . marc marcgelijc, *Overijs. R.* I[1], 69. Dairop warnen wij die schiphern ende coopluden, dat zij alsoo coopen ende ransonen, queme dat guet niet an die marct, die cooplude solden dair van onbelast wesen, *ald.* (*vgl. ald.* of zij dat (*het goed*) willen annemen of voor dat ransoen ende coop liggen laeten). Zoo ook in de 17de eeuw; zie een voorbeeld van *randsoenen* bij Oudem. 5, 779.

RANTSOENEREN (RENT-, REN-, -CHOENEREN, -SONNEREN, -SENEREN), -IEREN, zw. ww. trans. Hd. *ranzioniren*; ndl. *rantsoeneeren.* Het woord kan evenals rantsoenen de beide beteekenissen hebben van *vrijkoopen voor een zeker rantsoen of losgeld*, en *op rantsoen stellen, voor een bepaalden losprijs vrijlaten een zeker losgeld van iemand vorderen, iem. brandschatten.* Het is tot heden in het Mnl. slechts gevonden in de tweede opvatting. Kil. rantsoeneren, pretium redemptionis exigere, imponere lytrum; concutere, violenter pecunias exigere. || Te ondersoukene wie van Vlaminghen gherovet, ghevanghen of gherensonneert was, *Froissart* 2, 250 (*a.* 1382). De poorters ende insetenen van . . . Ghend te vanghen, rentchoeneren ende doot te slaene, *Ann. Em.* 13, 165 (*a.* 1488). Hanghende an boomen den eenen, vermoordende den anderen, rentchoenerende of pillierende den derden, ende alle andere exploiten van oorloghe doende also vianden pleghen, 14, 126 (*a.* 1488). Roekelose (*gewetenlooze*) gasten die die arme lieden verdructen oft ransoneerden oft sloeghen (*doodsloegen*), *Exc. Cron.* 155*a.* (*Krijgsgevangenen*) daer of dat die zes eerste gherentseniert wierden up vier millioenen gouds, Despars 1, 118. Dat geduerende dieselve oorloogen veele van hueren schepen, goeden, coomanschappen ende poirteren gevangen, berooft ende gerantsoeneert zijn geweest, *R. v. Schiedam* 16 (*a.* 1495).

RANXKIJN (-KEN). Zie RANKE.

RAP, bnw. Mnd. ndd. *rap*; meng. *rapp*; onr. *hrappr*; ndl. *rap.* Zie verder Franck en Vercoullie op rap. *Wild, onstuimig, uit den band springende.* Het ndl. woord heeft de bet. *snel* aangenomen (Kil. rap, rapidus, agilis, citus, celer). *Teuth.* sonder thoom, wilt, woist, rap, roe, ongetemmet, infrenis; sonder toom, roe, rijd, woest, ongedwongen, infrenis; onbestuyr, haistich, rap, roe, buldrende, ryde, sonder dwanck, balstuyrich, wuest, importunus, impetuosus, petulans, insolens enz. || Die in die irste vijf jaer wilt ende rap blyven, die werden seelden recht doochsem, *Coll.* 40*r.*

RAPACHTICH (RAPP-, ECHTICH), bnw. Hetzelfde als rappich; zie ald. en vgl. RAPPE. *Schurftig. Harl. Gloss.* rapechtich, scabiosus.

RAPAEL (*R. v. Amst.* 15, 17 *titel*). Zie bij RA, 1).

RAPALIE. Zie RAPPALIE.

RAPANT. Zie RAMPANT.

RAPAS. Zie REPAS.

RAPE (RAEP), znw. vr. Eng. *rape*; ndl. *raap.* Van lat. *rapa.* Het germ. woord, dat met rape één in oorsprong is, is *roeve*, nederr. *roebe*, hd. *rübe*; ndl. *rove* (*rof*), zie ROEVE en beneden de aanh. uit Plant. en vgl. Franck op raap, ook over ohd. *râba*; mhd. *rûbe. Gloss. flam.* rapen, rapae. *Voc. Cop.* een rape, rapa; ghesoden rapen in den pot, rapulatum; rapen ghemaect (*toebereid, klaar gemaakt?*), rapulatum. Kil. raepe, rapa, rapum (en tal van samenstellingen; zie enkele bij RAEP-). Plant. rape, rove oft knol, *un naveau ou navet*, rapum, napus; raepken, rofken oft knolleken, rapulum. || Om rapen 1 gr., *Rek. Bissc. v. Utr.* 348. Quolen, rapen, appelen, peren, *Reg.* 19*d*; ook 16*a.* Ferguut mach wel so lange merren, dat sijn rapen selen berren, (*aanbranden*), *Ferg.* 4983. Die rape quetst den wijngaert, *Barth.* 684*a.* (Hi) stac enen vromen knape op sinen scilt; ocht ware een rape (*var.* eene raepe) heeft hine gecloven in stucken twee, *Grimb.* II, 3018.

RAPEN, zw. ww. trans. Mnd. ndd. ndl. *rapen*; mhd. hd. *raffen*; eng. *to rape.* Zie Franck op rapen en rap, bnw.

1) *Pakken, oppakken, opnemen*, ook *van den grond oprapen*, doch evenals mnl. oprapen, van een meervoudig aantal voorwerpen. Kil. raepen, levare, auferre. Plant. rapen, *ramasser, cueillir et lever*, accumulare, levare; appelen rapen onder den boom; hout rapen. *Teuth.* grypen, grabben, rapen, comprehendere, rapere, prendere (ook bij grabben). *Voc. Cop.* reven rapen, sarmentare (vgl. Diefenb. op sarmentum). || Ic sitte hier bachten een kiste ende rape eyeren uut enen niste, *Boerden* VIII, 5. Toten scae cspele si scire voer, dat lach gestroit upten vloer, ende rapet al in haren scoot, *Lanc.* II, 38425. (Si) ghinghen rapen die pilen, *D. War.* 9, 151, 344. Dat u best ghenoecht, dat raept daer uut (*uit de vore*) worelen (*l.* wortelen), wormen ende ander cruut, *Vad. Mus.* 1, 66, 13. — Met een pers. als obj. *Pakken, grijpen.* || Terstont . . . worden si hier ende daer gheraept, die opsetters, ende betraept, ghevanghen die niet ontvlien en mochten, *Brab. Y.* VI, 4926.

2) *Verzamelen, bijeenbrengen.* Kil. Plant. „colligere". || Dat een poder sam (*lastig*) werc is... ut allen den ewangeliën te rapene ende te ghederne ende oc te gader te vughene . . . ene historileke vertrekkinge (*een geschiedverhaal*) van den . . . wesene Jhesu Christi, *L. v. J. Prol.* bl. 2. Dat (*de Historie van Troyen*) was geraept harentare (nl. *door mij*; *varr.* dat rapede ic wilen haer ende dare; dat raepte ic hare ent tare) van Bonoite ende van Viergiliuse, van Statiuse ende van Ovidiuse, *Sp.* I[2], 14, 42 (*vgl. de noot aldaar en de weerlegging van het aldaar gezegde in Versl. en Meded. Kon. Akad.* 1889, bl. 111 vlgg.). Ghi . . . die twee of drie (nl. *feiten*) fume (*l.* cume) sout nomen ende die ooc setten tharen rechte, ende wilt dan dichten van gevechte, ende raept dit hier ende dat daer, ende slaet al te gader daarnaer gelike ende ongelike, Velth. V, 1, 11. — Met een pers. in den 4den nv. || Doen volghde hem na een conroot van ridderen ende van cnapen, verre die beste die men rapen mochte ute al Brabant, Heelu 3616. Die dienres ende knapen willen wi in onse ghilde rapen, die al haer winninghe ende baten des sonnendaechs in die taverne laten, *Vrouw. e. M.* XI, 169. — Ook in de bet. *bijeenbrengen, samenstellen.* || Soo sijn si (*de vogels*) droevich . . ., dat si elx jaers een ander nest moeten rapen, *Vrouw. e. M.* XII, 55.

3) Bepaaldelijk in de bet. *tot eigen voordeel bijeenbrengen; op allerlei*, ook *onrechtvaardige en gewelddadige, wijze bijeenschrapen; inpalmen*, van geld en

goed; ook *afpersen*, *plunderen*. *Gemma* 60*v*: roof nemen, hier en daer rapen of plonderen, divellere. Plant. gelt ende goedt rapên ende schrapen, *amasser argent et biens*, parare ac acervare. Zoo ook hd. *raffen* en ndl. *rapen* in de 17de eeuw; vgl. bij Vondel, *Roskam* 21 de uitdr. „*raep* en schraep spelen". || Arbeit, zorghe ende leet heeft daer tfolc . . . ende . . . overlast . . . van meyeren ende haren knapen, die van hem plucken ende rapen wat sijs moghen ghewinnen (*van hen halen wat er van te halen is*), *Lsp.* III, 26, 52. Der kerken goet is menegherande . . ., som houdent die prelaten, som cloostre te hare baten, som canesiën, som papen, die daer groot goet wt rapen, *Wrake* I, 1024. Hem volgede na menich geboer, . . . die daer gingen dat goet rapen, Velth. III, 7, 40. Elkerlijc doet sijn best, recht als een vogel draecht ten nest, om voele te plucken, om voel te rapen, Hild. 1, 47. Die rapen vast mit groten pisen der kercken goet in horen sack, 136, 186. Wat si rapen ofte muren, ten can hem niet langhe gheduren, si moetent rumen mitter doot, 141, 223 (*men kan* wat *ook als bijw. opvatten in de bet.* hoe; *alsdan staat* rapen *hier als beneden schijnbaar intr.*). Men prijst nu niet (*niets*) vóór rapen tgoet, 141, 243; ook Praet 2135. Miede rapen, Praet. 3325. Ghierecheit es een tempeest van moede (*een hartstocht*) om hope van ghelde oft van goede te crighen, die altoos doet gapen die herte hoe hi tgelt mach rapen, *Bloeml.* 2, 191, 1. Hoe hijt (*de gierige het goed*) . . . hoopt of dunt, rekent of kerft, raept of schraept, *Boeth.* 114*b*. Dat hi (*de mensch*) mit genoechte geraept heeft, *Hs. Cyrill.* 60*v* (lat. *quae delectatione rapuerat*; *vgl. ald.* „hier ende daer vergaderen", lat. „opes rapaci manu hinc inde colligere"). Si rapen dat grote ende tcleyne mede, *Sp. d. Sonden* 12205. Ten valschen propheten so verstaet (*nl.* verstaetet), die tote ju komen in clederen van schapen ende bynnen zyn wulven diet al rapen, 13374. Die ander raept waer dat hijt can ghekrighen dat niet sine ne si, ende blijft arm altijd daer bi, 4344. Lantsheren ofte . . . papen, die altoos plucken ende rapen dine pine ende dinen arbeyt (*de vruchten inzamelen of plukken van uwe inspanning*), *Teest.* 3448. — Ook schijnbaar intr. Vgl. boven de aanhaling uit *Gemma*. || Van papen, van bien ende van scapen, daeraf soude men altoos rapen (*halen wat er van te halen is*), *Belg. Mus.* 1, 106. Doe raepte hi liever in sijn kist, dan hi kercken ofte clusen . . . in caritaten had versien, Hild. 3, 220. (Si) rapen vast bi groten hopen, 233. Rapen, roven ende tasseren daermede can soe haer gheneeren, Praet 1471. Zoo ook Stoke VI, 12 *var.* (zie bij RAKEN, Trans., 2, *a*). — Rapen aen (in), *grasduinen in*, *zijn hart ophalen aan*: eig. *halen bij* (*van*) *iets wat hij kan*, *zooveel als hij maar kan plukken of inpalmen van iets*. || Dus consentiert God den quaden, die in wanhopen staet van genaden, dat hi mach rapen ant erdsche goet, *Sp. d. Sonden* 15437 (*vgl.* rapen in, *Proza*, *ald.* 98*d en de volgende plaats*). — Hierbij behoort ook de uitdr. sine weide rapen, gezegd van grazende dieren, *zijn voedsel zoeken*. Vgl. 17de-eeuwsch „in grasduinen gaan" en het ndl. ww. „*grasduinen* in iets"; ook eene plaats bij 4). || Al daer hi stont bi sinen scapen, die hare weide gingen rapen hare ende ghens, *Lev. v. Lutg.* II, 5511. — Misschien heeft de afschrijver van den *Haagschen Bijbel* 1, 139*c* het woord bedoeld in de bet. *inpalmen*, *zich toeeigenen*, *Josua* 17, 15: „gaet op in den bosch ende houwe die pleyn in phereseus ende *raept hayms* lant", doch hier berust het op eene vergissing; in plaats van de gecursiveerde woorden leze men: *Raphaim* (lat. *in terra Pherezaei et Raphaim*").

4) Zonder het bijdenkbeeld van onrechtvaardigheid of geweld wordt rapen met enkele objecten verbonden in de bet. *zich verschaffen of bezorgen*, *scheppen*, *putten*, ook met eene bepaling met ute of in. Kil. raepen ghenoeghte, voluptatem capere, haurire; delectari. || Pipen, tambusen ende snaren clanc, daer wilde herten ghenuechte in rapen, *Tien Pl.* 1282. So heb ic hier een . . . wonderlijke historie int claer ghestelt om dye te overlesen ende daer wt ghenuechte te rapen, *Huge v. Bord.*, *Volksb.* 3. In sulke spise (*krengen en verrotte appelen*) rapic minen appetijt (eig. *daaruit put ik mijn eetlust*, d. i. *daarin grasduin ik*, *daaraan haal ik mijn hart op*), ende si becomen mi wel, *Pelgrimage* 77*d*. — Naast „genoechte rapen" komt in de 16de eeuw ook voor de uitdr. druc rapen (*Belg. Mus.* 6, 61), doch de verbinding van rapen met het obj. eener onwelkome zaak is minder eigenaardig. Evenwel ook in de hedendaagsche ndl. tongvallen wordt *rapen* op dezelfde wijze gebruikt, zie o. a. bij Rutten en bij Claes, *Bijv. Hagel. Idiot.* 198) de uitdr. „eene *kou* rapen", kou opdoen of vatten, en bij Rutten, Joos en Corn.-Vervliet de uitdr. „iet rapen", gezegd van een meisje in de bet. „tot schande komen". — Sin rapen, *geestkracht opdoen of putten*, *zich herstellen*, *tot zich zelf komen*. || Goet verdrach (*geduld*) doet safte slapen, daer men veel sinnes mach (*l.* mach uut *of* bi) rapen, *MLoop* I, 1255. — Kil. heeft eene soortgelijke uitdrukking, doch daar schijnt de bet. *bijeenbrengen*, *verzamelen* aan rapen eigen te zijn: „raepen sijn sinnekens, colligere se, reficere se, dilapsum spiritum recipere, animi dilapsas partes rursum in suum locum congerere. — Lucht rapen, *een luchtje scheppen*, *frissche lucht inademen*. Plant. lucht rapen, *prendre l'air*, aërem trahere, spiramentum accipere. || In een prieel (*tuin*) quam ic ghegaen, daer ic locht wilde rapen, *Vad. Mus.* 1, 352, 1. Daer die menschen te sitten plaghen in ledighen tiden om tijt corten ende lucht te rapen, *Hs. Moll* 7, 20*d* (*Hs.* 80, *f.* 28*a*). Dat hie mit die vallende suickte schwarlich belastet were, umb ein weinich luchtes dies swaeren stanckes halven van der gefenckenschap tho raepen gebeden, *Brieven m. h. Kw. v. Zutphen*, n°. 2501 (*Rijksarch. te Arnhem*). Zoo ook in de 16de eeuw; zie Van Helten, *Gloss. op Anna Bijns*, bl. 58; en nog in de 18de eeuw „voordeel uit iets *rapen*" (*Willem Leevend* 6, 133).

RAPENSMOUT. Zie RAEPSMOUT.

RAPER, znw. m. Van rapen; zie ald. *Hij die raapt of opraapt*, *verzamelt of bijeenbrengt*. Plant. raper, *amasseur*, *cueilleur*, accumulator, collector; ook raperse of t raepstre, *amasseuse*, *cueilleuse*, accumulatrix, collectrix. — Vooral in samenstellingen. *Voc. Cop.* houtrapere, pomilio (vgl. op dit woord bij Diefenb. de lat. vertaling „lignorum portitor" en de glosse *holtztrager*).

RAPETERE (*geslachtsnaam*). Zie bij RAECHTERE.

RAPHOEN, znw. o. Mnd. *raphôn*; mhd. *rep-*, *reb-*, *rib-*, *rab-*, *rap-*, *rouphuon*; ohd. *rebahuon*; hd. *rebhuhn*; zwe. *rapphöna*; in het Ndl. uitgestorven. *Patrijs*, *veldhoen*. Over den oorsprong, die niet zeker is, zie Kluge op rebhuhn; Vercoullie op raaphoen (raphoen). Het woord moet in het Mnl. in sommige tongvallen bekend zijn geweest. Plant. raphoen, *une perdris*, *femelle*, perdix. Kil. raephoen, j. veldhoen. Vgl. Junius, *Nomencl.* 47*b*: perdix, al. *raphun*, b(at.) *veldthoen* oft *perdrijs*.

RAPIAMUS, znw. m. Een verzonnen naam voor een hebzuchtige, eig. een lat. vervoegingsvorm van *rapere* met de bet. „laat ons rooven". || Voor Losevont den provisoor ende voor den biscop Prendeloor ende Rapiamus sinen deken, *Rein.* II, 2959. — Vgl. bij het volg. Art.

RAPIARIJS (RABBELARIJS), znw. Van mlat. *rapiarius*, *rapiarium*, „collectaneum, in quod undique rapta inferuntur" (Duc.). Eig. dus *excerptenboek*, *een boek waarin men opschrijft hetgeen men wil onthouden* (vgl. Acquoy, *Windesh.* 2, 301, en 3 *Regist.*, waar het woord wordt weergegeven door „handboekje met eigen verzamelde spreuken", en Moll, *Kerkg.* 2²,

373; II* *Regist.* „excerptenboek"). Bepaaldelijk was het woord in gebruik in de bet. *een boekje met teksten of „goede poenten", spreuken, uittreksels uit kerkleeraars en stichtelijke geschriften*, verzameld o. a. naar het voorbeeld van Florens Radewijns (Busch, *Chron. Windesh.* bl. 572; uitg. K. Grube, bl. 188). Zie over de „rapiaria" Acquoy, *Windesh.* 1, 163; 2, 301; Moll, *Kerkgesch.* 2², 271; 373; De Vreese, *Handschr. v. Ruusb.* bl. 334. — Van *rapiarijs is zonder twijfel eene verbastering het in *hs. G. f.* 16 tweemalen voorkomende rabbelarijs. || Sij (*Lijsebeth van den Damme*) plach eenre zuster doochden ende zeeden souderinge aen te mercken ende daer ooren vlijt toe te geven hoe dat si oor doochden ende vuerige wanderinge nae mochte volgen ende plach diewile te seggen: alsoo lange als ic dese heilige ziele hebbe ende oor wanderinge sien mach, soo en behoeve ic gien boeck, want wt ooren exempel ende heiliger wanderinge mach ic lesen al dat my tot mijnre salicheit noot is. Ende alst die zuster niet en hoorde, soo plach si sie al vrendelick ooren rabbelarijs te heyten. Want alsoo lange als si dese devote zuster bi oor hadde soo en hadde si medallen gien boeck ende dese guede zuster, daer si aldus veel doochden van mercte, die heyt Stijne van Kalker, daer hier nae van gescreven is. Dese zuster Stijne van Kalker waert in ghehorsomheit toe Collen gesant in ene nye vergaederinghe ende daer bleef si moder tot oore doot toe ende als dan zuster Lijsebeth aldus ooren rabbelarijs quijt was, soo creech si daer nae een cleyne boexken, dat weren die hondert artikelen (*uit* Suso, *Van der ewigher wijsheit*) ende die comendacie voor die doden; ende dit weren al oor boeke die si hadde in al ooren leven". — In dezelfde beteekenis komt ook rapiamus voor. Vgl. mnd. *rapiamus bôk*, kladboek (Lübben 3, 421 vlg.). Kil. rapiaemus, miscellanea, turba miscellanea ex variarum rerum commistione conflata et commista. Vgl. Kist en Moll, *Kerkhist. Arch.* 4, 256, waar als titel van een boek wordt opgegeven: „een *rapianus* (l. *rapiamus* of *rapiarius*?) van der vader collaciën". Andere vormen zijn hd. *rapial* en *rapiat*; zie Frisch op het eerste woord en Heyse op het tweede, die er bij aanteekent: „richtiger wol *rapiar*". — In de 16de eeuw heeft rapiamus de bet. „*schorriemorrie, kanalje*; zie *Polit. Refer.* 110: „zoo siet men swaermen tot allen termijne bij de Guesen Rapiamus, Lijsse, Collette en Lyne, die met slechter doctrine psalmen zynghen" en Van Helten, *Gloss op Anna Bijns*, bl. 59; vgl. de aanh. uit Kil.

RAPIERE (RAPPIERE), znw. vr. Mnd. *rapir* (16de eeuw); hd. *rapier, rappier*, o. ndl. *rapier*, o.; eng. *rapier*. Van ofra. fra. *rapiere*, waarvan de oorspong niet vaststaat (Hatzfeld 1871). Waarschijnlijk staat *rapière* voor of gelijk met *raspiere*, en is het woord eene afleiding van germ. *raspe*, en de eig. bet. „een degen zonder punt, een degen met schaarden, een oude degen" (Körting, Diez e. a.). Vgl. mlat. *rapperia*, „gladius longior et viliorus pretii", Duc.). *Rapier* (in het Ndl. onz.), *lange degen*, vla. *vochtel* (hd. *fuchtel, fochtel*). Kil. rapier, ensis, gall. *rapier*; rapiergordel, baltheus, cingulum militare. Plant. rappier, *une espee ou rapiere*, ensis, gladius (ook rappiergordel). Zoo ook in de 17de eeuw. Vgl. Hooft, *N. Hist.* 163; *Ged.* uitg. Stoett, dl. 2, bl. 293, 71 (op beide plaatsen *rappier*). || Twee rapieren van Spaignen, die appelen ende oock tcruyswerk vergult; een poignart mit een blauwe houppe, Matth. *Anal.* 1, 213.

AANM. — Een ander woord rapier (*raapland*) vermeldt Kil. („raepier, *Fland.* j. raepbucht, rapina"). Vgl. De Bo op rapier; Schuermans op rapier en rapieren.

RAPINE, znw. vr. Van ofra. fra. *rapine*, lat. *rapine*. *Roof.* || Al tghunt dat een prince neemt up zyne ondersaten boven tghuut dat hem gheestelt . . . es om zijn onderhoudt..., es rapyne, roof, calunpnie ende crisme (*l.* cri(e)me, *van* (fra. *crime*?) van concussiën, *Ann. Em.* 14, 129. — Daarnaast schijnt het woord ook een ander geslacht gehad te hebben; vgl. Praet 3392 vlgg.: „gheen vogel el die es so snel als es de zwallewe, also aenscine tallen rapine es mijn lief baellewe (*l.* vaellewe, *hoovaardij*)"; van een m. of onz. *rapine* of *rapijn*.

RAPINGE, znw. vr. Van rapen; z. ald. *Het rapen, oprapen of verzamelen, bijeenbrengen van verschillende voorwerpen*. Plant. rapinge, *amassement, cueillement*, accumulatio, collectio, levatio. — Ook in de bet. *het bijeenschrapen van geld en goed.* || Dit gheschut verjaeght de arpiën, dats de begheerte der tijdlicheit, want „arpa" es na tgrieke also vele als rapinghe ghezeit, ende tghescut van goeder doctrine of leere verjaeght rapen ende scrapen des tijdlics goeds, *Boëth.* 285*b*.

RAPPAILGE (RAPAILGE), znw. vr. Mnd. *rapalje* (*rapalie*); ndl. *rapalje* (*rappalje*). Daarnaast ook RASPALGE, RASPEELE, RESPEELLE (RESPIELLE), RASPEELE, RASPELE). Van ofra. *raspalge* (zie eene plaats beneden), eene met den gewonen uitgang *-aille* gevormde afleiding van ofra. *râsper*, en dit van ogerm. (ohd.) *râspon*, samenrapen, bijeenkrabben (Schade 2, 701; vgl. Franck op rasp). De beteekenis is dus *samenraapsel, samengeraapte hoop*, waaruit zich de latere opvatting *schuim van het volk, uitvaagsel, heffe des volks* geleidelijk heeft ontwikkeld. Vgl. bij Schuermans naast *rapalie* (ook *Antw. Idiot.* 1015) den vorm *raspalie*; bij Rutten „*raspâl*, janhangel, bucht", en bij Claes, *Bijv. op Hagel. Idiot.* 198: „*raspail*, schuim, samenraapsel van volk". Eene soortgelijke benaming is fra. *racaille* (uit *rascaille*; vgl. eng. *rascal*); ook fra. *canaille*; Op de straks te noemen plaats uit Froissart heeft de ofra. tekst *raspailge*. De beide ofra. vormen *rap(p)ailge* en *raspailge* hebben naast elkaar bestaan en het is niet noodig assimilatie van den eenen uit den anderen aan te nemen. De verhouding der stammen *rasp* en *rapp* is weliswaar nog niet geheel duidelijk (vgl. Franck op rasp; Kluge op rappe, 3°, en raspe), maar in elk geval heeft men bij beide aan de bet. „samenrapen, bijeenschrapen" te denken. Kil., die raepaelie schrijft, heeft vermoedelijk gedacht aan *rapen* (*raepen*). De verklaring van het woord, als gevormd van ndl. *rap*, eig. *schurft*", met een franschen uitgang (Franck, Vercoullie), is onjuist. Ook *rap* in de ndl. uitdr. *Jan Rap*, die niet *rap* (*rappe*) in de bet. „schurft" in verband wordt gebracht (zie Franck op rap, 2de Art.; Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1679) zal wel op eene zelfde voorstelling berusten, en met *rapen* samenhangen. Vgl. vla. *rapeling*, afval, collectie (Schuerm. 522; *Waasch Idiot.* 544; Kil. raepelinck, collecta, collectanea). In sommige tongvallen is het znw. *rap* nog bekend in den zin van „*afval* van hout, haksel, kleine spaanders, *ook* afgevallen takjes en bladeren die bijeengeharkt worden, raapsel" (Boekenoogen 810. Vgl. ook zaanl. *rapzakken*, hetz. als ndl. „Jan Rap en zijn maat". Vandaar het zaanl. bnw. *rapperig*, slordig, oud zoodat de stukken er bij neerhangen (hetzelfde als overijs. *ropperig*, dat een geheel anderen oorsprong heeft, nl. van *roppen* (= hd. *rupfen*), slordig afsnijden of uittrekken, afscheuren, trekken (Draaijer 34*a*). De bet. *afval* staat zeer dicht bij die van *uitvaagsel, samenraapsel*; vgl. mnl. *refuus*, afval (ofra. *refus*) en „*refuys* van boeven" (*Sev. Bl. v. M.* 990). Kil. raepalie, popellus, sordes et faex urbis, grex hominum parvi valoris ex confusa multitudine collectus, quisquiliae, gall. *racaille, raspaille*, angl. *rascall*. || In desen tijden waren een deel ruyteren ende ballingen vergadert . . . in dat bousch van Rappailge, in een huys dat... sy so vast ende starck gemaict hadden dat mense dair niet machte noch met liste uut crijgen en konde; ende dit waren alle meest verjaechde ende verdorven lu-

de van Geertsbergen, van Aelst, van Denremonde, . . . die mits den oirloge alle dat hoore verloren ende niet behouden en hadden af te leven dan sij so bij desperacie an allen zijden dair sijt vonden den luden namen; dese bedreven so vele ondaets dat men in dien tijden niet en sprack dan van desen rovenaren van der Rappailge, *Froissart* 1, 470 *vgl.* (*ook* 471: „int bousch van Rappailge"; *bij* Froissart „le bos de le *raspailge*"). Hoe ene manyere van luden, geheten die zwijnkijns vander Rappailge regneerden, 470 *titel.* — Ook als aanduiding van één persoon (niet als verzamelnaam), *boef*, *landlooper*, *vagebond.* Het mv. staat alsdan met het verzamelwoord gelijk. Vgl. het collect. *quadie* en het mv. *quadien* (*Tijdschr.* 23, 319) en eng. *rascal* met fra. *ra(s)caille.* Kil. respeel, *Fland.* nebulo, nequam. Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 461. ‖ Cort daer naer soo wordden alle de ballinghe ende quade raspaelgen in Gendt ende in Ypere doot ghesleghen, onthooft oft verjaeght uuten lande, *Cron. v. Vlaend.* 1, 221. Sy (*de kruisbroeders*) hilden soo wye dat xxx daghen dese penitencie dade, dat hy hadde pardoen van alle sonden ende aflaet van alle pinen, dwelc men heet „a pena et a culpa", ende daeromme volghden hem alle quade respiellen nar, *ald.* Van allerande raspeelen ende volcken van aventeure (*gelukzoekers*), Despars 4, 298; ook 153 (aangeh. bij De Jager t. a. p.). Met allerande ballinghen, moordenaers, raspeelen ende quaetdoenders, 3, 423. Die bastaert Blancstrain met zijne Groenthenters ende andere factieuse raspelen, daer hijt . . . binnen den districte van Henegouwe al weder in roeren mede stelde, 520. Quade liede, rovers, quade raspeele ende straetrovers, *Con. Som.*[2] bl. 263.

RAPPE, znw. Mhd. *rappe*, *rapfe*; hd. *rappe*, („uitslag aan de knie van een paard"; (Grimm's *Wtb.* 8, 117). Uit het Ohd. is opgeteekend het ww. *rapfen*, „met een korst bedekt worden". Zie Kluge op rappe (vanwaar ook fra. *râpes*, kniekloven bij een paard); en Franck op rap (alwaar herinnerd wordt aan ofra. *rafle*; it. *rappe*, ziekte aan de pooten der paarden). *Schurftachtige uitslag* (vgl. RAPPICH); ook *roof eener wond.* Plant. een rappe, *une rongne ou galle*, scabies incrustata et sicca; gemma arida petiginis. Kil. rappe, scabies; rappe, roofken van de wonde, crusta vulneris, crustula scabiei, scabies incrustata quae plerumque decerpi solet, sax. *rave* (het ndl. *roof* heeft hiermede niets te maken; vgl. Franck op rap en roof). ‖ (Si) diende daghelike . . . den laserschen lieden, . . . soo dat soe van haerre aermoede(?), van haren rappen van haren bloede (*door het bloed dat uitvloeide uit de wonden, waarvan de roven afgegaan waren*) bedroopt was menichwaerf ghenouch met dat soese baedde ende dwouch, *Vl. Rijmk.* 1755 (lat. bl. 380: *eorum sanie liniebatur*). Daer wassen grote roven of rappen, ende dat comt meest van te vele etene, *Hs.* Yp. 35*c*. Vgl. Schuermans 521; Claes, *Bijv. Hagel. Idiot.* 198 op rap („roof eener wond", niet „schurft"); *Antw. Idiot.* 1015 en *Waasch Idiot.* 544: *rap*, puist.

RAPPEN, zw. ww. intr. Eng. *to rap*; oeng. *rappen*, *rappien*; zwe. *rappa* (E. Müller 2, 274). Vgl. ndd. (hd.) *rappeln*; mhd. *raffeln*, „lawaai maken". Zie Kluge op rappeln; De Jager, *Freq.* 1, 490 op rappelen (dial. = „klapperen" of „rammelen", b. v. van een deur; in hd. tongvallen ook = „raaskallen"); Molema op rappeln, rabbeln (in verschillende groningsche en naburige tongvallen „rammelen, klinken, ratelen, klapperen, gedruisch maken"). Het woord is uit het Mnl. slechts opgeteekend uit *Teuth.* in twee verschillende opvattingen. — *a*) Met eene zaak als ondw. *Klapperen* of *rammelen*, ook van eene deur. *Teuth.* kerren, rappen, strepere; rappen, kerren as en doore, *verw. naar* kerren. — *b*) Met een persoon als ondw. *Lawaai of kabaal maken*, ook *raaskallen. Teuth.* rappen, ruyschen, insolescere (bi Diefenb. o. a. „*doven*, *verwoden*"), turbulentare (waarschijnlijk is de bet. *aangaan*, *te keer gaan*, doch bij Diefenb. en Duc. wordt het woord in eene overeenkomstige bet. niet vermeld; zeker is de intrans. opvatting bedoeld van Duc.'s *turbulentare* = *turbidare*, „iemands drift gaande maken"). Vgl. RAPPINGE.

RAPPICH, -ECH, bnw. *Schurftig*, *rappig*. Vgl. RAPPE. Kil. rappigh, scabiosus, scaber; rappigheit, scabies, *rogne*, *gratelle* (Kil. auct.). Plant. rappich, *rongneux*, *galleux*; rappicheyt, *gratelle*, *galle.* ‖ Hi wert daer af lasers of so rappech, dat hi cume yewer geduren mach, *Hs.* Yp. 47*a*. Ten sevenden male maect die laserie den mensch rappich ende verteert sijn crachten te niet, *Hs.* 113, *f.* 242*c*. Met deser salve hebbe ic ghenesen menich mensche die rappich was (*een schurftachtigen uitslag had*) over al sijn lijf, die heb ic wel ende suverlic ghenesen, ja si waren soo rappich, datsi schenen seer lasers, *Hs.* Yp. 144.

RAPPIERE. Zie RAPIERE.

RAPPINGE, znw. vr. Van rappen; z. ald. *Wild geraas*, *kabaal*, *lawaai. Teuth.* rappyng, ruyschyng, woesticheit, insolencia, dissolucio, importunitas, impetuositas, vehemencia, turbulencia.

RAPPOORT (RAPPORT), znw. o. Van ofr. fra. *rapport*, *raport*; ndl. *rapport.* Kil. rapport, reportatio, relatio, renunciatio, elogium; valsch rapport, crimen, criminatio, detractio; rapport doen, renunciare; rapporteren, reportare, referre; rapporteur, renunciator, enarrator; *et* commentator, expositor causae s. litis. Vgl. Thymon Boey, *Woordentolk* 564. — Vandaar rapportgelt (rappoort-), znw. o. *Die penningen die wegens vacatiën over een zaak aan de heeren van den raad werden betaald* (Thymon Boey t. a. p. 565). ‖ Sonder oock productie- (*geld voor het voorbrengen van getuigen*), rappoort- of speciegheldt(?) van partyen te nemen, *Handv. en Priv. v. Holl.* II, 6, 6 (*a.* 1476).

RAPT, znw. m. Van lat. *raptus. Roof*, vooral *van vrouwen.* Vgl. Th. Boey, *Woordentolk* 566. ‖ Rapt, moort, dootslach, valscheit ende meyneedicheit, Despars 1, 353 (16*de eeuw*).

RAS. Zie RASCH.

AANM. — Van de verschillende ndl. znw. van dezen vorm is in het Mnl. geen spoor gevonden. Kil. geeft ras in den zin van *maalstroom*, *draaikolk* („ras in de zee, charybdis", in Kil. auct. met de minder juiste bijvoeging „ecueil de mer"). Waarschijnlijk is de eig. bet. *sterke strooming*, en is het woord verwant met onr. *rás*, loop, het rennen; eng. *race*, loop, wedloop; mnd. *rās*, sterke stroom; Kil. raes, aestuarium. Zie Franck op razen. — Over de beide andere woorden ras (nl. naam van eene stof; Kil. „ras, sericum rasile, bombycina levis, hisp. *raso*, vulgo *rasum*") en ras, „geslacht of soort van levende wezens") zie de Wdbb. van Franck en Vercoullie, en voor het laatstgenoemde woord ook Hatzfeld 1857 (waar slavische oorsprong mogelijk wordt geacht).

RASARIE. Zie RASERIE.

RASCH (RAS; eene enkele maal RASSCHE, vgl. Van Helten, bl. 416 vlgg; Franck § 201), bnw. Mnd. *rasch*; mhd. *rasch*, *resche*; ohd. *rask*; hd. *rasch*; eng. *rash*; ndl. *rasch.* Zie voor de verdere vormen en mogelijke verwanten in het Germaansch de Wdbb. van Grimm, Kluge, Franck, E. Müller en Skeat. Zinverwant van quic, waarmede het meermalen verbonden wordt; z. ald.

1) *Vlug*, *vlug in zijne bewegingen*; ook *snel*, *vlug gaande*; van den tijd *schielijk voorbijgaande. Voc. Cop.* rasch, alacer. Kil. rasch, snel, rapidus, velox, citus, alacer, pernix, celer, praeceps, citus; rasch van derhand, promptus manu, rascheyd, velocitas, pernicitas, celeritas, alacritas. Plant. rasch, *soubdain*, *legier*, *habile ou agile*, *viste*, volucer, properus,

subitus, festinatus, repentinus; rasch van der handt zijn, *estre habille à quelques affaires*, *legier des mains*, properum esse in opere, agilem manu esse, manu, promptum esse; rasch van leden, *alaigre de corps*, agilis corpore ac membris; rascheyt, *vistesse*, *legierté*, *habilité*. ‖ Hem (*Tibert*) was die voet een lettel swaer van der line die hi droech, nochtan was hi rasch ghenoech: dat dede hem al die goede wille, *Rein.* I, 2022. Boden die waren rasch van aerde te lopene waer dat men beghaerde, *OVl. Lied. e. G.* 331, 455. Verslaende ende vernielende al dat niet rasch ghenouch te been en was, *Cron. v. Vlaend.* 1, 133. Mulen staerc ende rasch die voerden des coninx (h)arnasch, *Sp.* I[4], 41, 19. Soo saelt (*het kind*) schoone ende rasch sijn, *Scep v. W.* 5a. In tiden verleden, als ic was jonc van dagen, van leden ras, *OVl. Lied. e. G.* 480, 33. Rasch ten handen, rasch ten tanden (*vlug met de hand*, *vlug met den tand*), *Spreuken* 101. Dat die tijt rasche is ende cort ende en wech gaet, *Proza-Sp. d. S.* 59d. Wes niet rasch van dine tale (*te vlug met uwe woorden*, *overijld in uw spreken*; vgl. eng. *rash*), *Sp. d. Sonden* 16668. Sulken wiven . . . die so rasch sijn van haren tongen (*wier tongen zoo beweeglijk zijn*, *zoo weinig in rust kunnen zijn*), dat si verclappen al dat si weten, *Rose* bl. 258, 17. Ich beins (*hs.* bems) bereit met willen ras, *OVl. Lied. e. G.* 191, 18 (*men kan het woord hier ook weergeven door* „opgewekt"; *zie bij* 2).

2) *Levendig*, *opgewekt*, *opgeruimd*, *voortvarend*, *vol vuur of geestdrift*, *lust hebbende in zijn werk*; vooral *strijdlust hebbende*, *strijdlustig*. Soortgelijke beteekenissen heeft het woord ook in andere germ. talen gehad; zie Franck op rasch; Grimm 8, 126 op rasch, 2 en vgl. GEMEET. ‖ Joncheren..., die altoos waren even blide, doende, gay, rasch ende even quich (*l.* quic: vraechdich (*l.* vraechdic), *OVl. Lied. e. G.* 254, 612. Saulus hine vermeet hem niet, hine dede scade ende verdriet uptie kerstinen: hi was rasch (: Damasch), *Sp.* I[7], 46, 35. Des nachts waren die Griecken rasch (*Troyen* dl. 3, vs. 29735 ras: harnas); ende laghen in haer harnasch, dat sy te daghe waren ghereet, *Troyen* 8416 (*waarschijnlijk is de bet.* „zij waren strijdlustig, brandden van strijdlust"; *het Fr. vs.* 23737, heeft: „cele nuit font en l'ost Grezeis et grant enor et grant herneis d'els reconbatre l'endemain"). Meneghen ridder stout ende rasc (: arnasc) was daer ghewapent wel, *Wal.* 8070. Die hertoge . . . van C. wael te harnasch, met ses dusent mannen rasch, *Merl.* 13354. Met vele liede . . . die stout waeren ende rasch, *Grimb.* II, 845 *var.* Dese vier heren valjant, rasch ende gewillich met, I, 4071. Die edele ridder ras (: was), die vrome grave van Couchi, *Couchy* II, 2247. Van Goten die grave ras die so was sijn oudervader, 611. — Van dieren, *hun levenslust kenbaar makende door sterke geluiden*, *luidruchtig*. Vgl. MALSCH, 2) en GELUUT, bnw. ‖ Nu worden met critene so rasch so vele pude, dat men niet wale en mochte verstaen sine tale, *Sp.* II[2], 17, 188. — Nu en dan heeft rasch de bet. van *opgeruimd*, *opgewekt*, *in zijn schik*, als gevolg van eene gebeurtenis. ‖ Artuur was vro ende rasch, *Sp.* III[2], 54, 8 (*na eene behaalde overwinning*; ook *Lanc.* IV, 10056). Voorwaertmeer so waert hi rasch ende prijsde sere daventure, dat soe somwile ter cure den quaden sine quaetheit loont, *Alex.* III, 566 (*de in de aant. uitgesproken twijfel aangaande deze bet. schijnt ongegrond*).

3) De beteekenis „vlug, snel" wijzigt zich evenals bij andere woorden tot die van *flink*, *sterk*, *krachtig*. Vgl. de verschillende opvattingen van *gezwind* in het Germaansch bij Franck; Mnl. cracht (z. ald. de bet. 1 en 2); mnl. dapper (z. ald. 1 en 2); eng. *fast*, vlug, met ndl. *vast* stevig; gri. *krateros* e. a., en zie mnd. *rasch* bij Lübben 3, 422: „anders neme (*namen*) de *rassche* deme kranken dat brod ute deme monde". ‖ Een ridder staerc ende rasch met gelove, wel int aernasch, *Sp.* III[4], 11, 99 (lat. *fide quam armis magis munitus*). Hi ward soo rasch in sijn slaen, dattie gene waende gemaect sijn spel al tote nu, so overfel ende so groot ende so sture waren sine slage nu ter uré, *Lanc.* II, 38931. In den middach so werd hi soo rasch (*krachtig*) ende soo dapper (*vlug*) daerbi, ware hem bleven die dapperhede . . . ende die cracht, . . . in hads niet mogen ontgaen, IV, 9591. So meneghe diepe scuren ende steken sie ic in sijn harrasc, hi moet van herten wesen rasc (*sterk van gestel*) ende sonderlinghe goet, sal hi ghenesen, *Wal.* 10088. (Si) hadden elck enen rasschen knecht after hem op hoor peert, Matth. *Anal.* 1, 472, 98.

4) Van wijn gezegd, *pittig*, *krachtig* (hd. *stark*) in tegenstelling met plaisant, *zacht*. ‖ Den wijn van vele maniere, wit ende root, rasc ende plasant, *Wal.* 10282.

AANM. — De beteekenis *loslijvig*, *aan dunnen stoelgang lijdende*, eigen aan het mnd. *rasch*, is ook opgeteekend door Kil. „rasch in den buyck, foriolus (van lat. *foria*, fra. *foire*, diarrhee), cita alvo (*l. met Kil. auct.* alvus; *ald. ook* „foire"); zoo ook *Antw. Idiot.* 1015. Hetzelfde beteekent mnl. vaerdich (*Heim.* 1180).

RASCH (RASSCHE), bijw. *Ras*, *snel*, *schielijk*, *spoedig*; ook *plotseling*. Hd. *rasch*; mnd. *rasche*; mhd. *rasche*, *rasch*; ohd. *rasco*. Uit het Mnl. is slechts eenmaal de oorspr. vorm rassche opgeteekend. Vgl RASSCHELIKE. ‖ Wi en sellen niet toeven, mer rasch doortrecken, *B. v.* 1357, 63*b*. Si sijn ras van den wech gegaen, 48*b*. Hi beriet hem quic ende rasch (: was) met die van Brugghe, *Vl. Rijmk.* 9661. Lopet rassche wt ende sich wat daer coomt, *Marialeg.* 1, 16. Rasch! gheringhe! wel ane, wel ane! hier es tlant van Ardane te winne, *Couchy* II, 2733. Die rayen . . . bescenen die rose (*Maria*) die zuver (*maagd blijvende*) ras ontfinc dat zaet om ons beclijf *OVl. Lied. e. G.* 171, 28. Ymmer hoet u voor den' waen, die u rasch bedrieghen mach, *MLoop* I, 3030. Rasch, wilt u spoeyen, *Sacr.* 758. Al late wy hier onze harnasch, dat zal ons morgen volgen ras, *Merl.* 7995. (Ic) wille u vertellen rasch van den Grimberchsen heren, *Grimb.* II, 312. Die heren sprongen rasch van haren bedde in dat harnasch, II, 5626. Of hi is so gedaelt? neen hi, mer rasch . . . als eene blixeme geslaghen neder, *Sp. d. Sonden* 10781. Die doot coomt rasch op die staende voet, *Profijt. Liedeb.* 97, 6. Dootslaende . . . al dat niet in tijts ende rasch ghenouch ghevlieden en conste, Despars 3, 46. Si leit opt sceiden, trect rasch tot daer, *Sev. Blisc.* 1012. Nu rasch sonder verdrach, haelt hem te eten, *Nu noch* 235. Op! rasch van hier en ruymt de ste (= stede), 1128. Daer hi ter justiciën was, quammer zijn gheselle ras met andren om de justicie te ziene, *Bloeml.* 3, 14, 233. — Vgl. GHERASCH.

RASELEN, zw. ww. intr. Freq. van rasen; z. ald. *Raaskallen*; ook *ijlen*, *verwarde en onsamenhangende taal uitslaan in droom of koorts*. Zie De Jager, *Freq.* 1, 493 op razelen. *Teuth.* raselen akallen (*onzin kallen*, waarschijnlijk te vergelijken met mhd. *âsprachen*, „wahnwitzig sprechen" en ohd. *âchosunge*, deliramentum; zie bij ASAGE; doch het znw., waarvan men het ww. zou moeten afleiden, ontbreekt), *zonder vert.* Kil. raeselen, somniare ineptias, furias (*onzinnige droomen hebben*), raeselinghe somnium lymphaticum, furiosum. Plant. raselen, *resver en dormant*, *songer*, somniare; hy raest oft raselt in sijnen slaep, *il resve en dormant*, somniat, in somniis delirat, agitatur in somniis.

RASEMEN. Zie RAEXEMEN.

RASEN (RAZEN), zw. ww. intr. Mnd. ndd. hd. *rasen*; onr. *râsa*; ndl. *razen*. Zie over oorsprong en verwanten, waartoe ook de in de Aanm. bij RAS genoemde woorden, behooren, Franck op razen; Grimm's *Wtb.* en Kluge op rasen. De beteekenis van het mnl. woord,

is ruimer dan die van het ndl.: thans is het uitsluitend een perfectief ww. met de bet. van ndl. *tieren, aangaan*: in het Mnl. is het ook duratief in den zin van *waanzinnig zijn* of ook *suffen*.

1) *Razen, dol zijn*, hetzij ten gevolge van verstandsverbijstering, hetzij van een hartstocht. *Teuth.* doeven, raisen, wueden, onsynnen, basen, furere, insanire; raisen, ontsynnen, euare (= insanire, Dief.), raisen, juychen in wijnhuyssen, bachor; woiden, raisen van wreetheit, van toorn, sevire. Plant. rasen, doven, oft woeden, *enrager*, furere, furore agitari, insanire, rabire, delirare (ook Kil.). ‖ Hieraf comt dronkenheit ende rasen, Ruusb. 4, 182 (lat. vert. *in eo ebrietatem ac insaniam efficit*). Als die avont aen quam ende die tijt des ghulsicheits . . . der Sarracenen, so began alle dat huusghesin ons patroons te rasen, te singhen, *Breidenb.* 130*v*. — Ic sal u maken alsoo scoon, u wijf sal duncken om u rasen (*dol worden van verliefdheid*), *Busk.* 48. — Ook van liefdedrift. Kil. rasen, lascivire. — Van dieren, *dol worden*, vooral van honden. Kil. rasen als de honden, rabire. Vgl. bij RASENDE. — Ook in de beteekenis *razen, woeden, woedend zijn*. ‖ (Doe) began tvolc noch veel meer op hem te rasen, *Hs. v.* 1439, 11*a*.

2) *Gek, krankzinnig of waanzinnig zijn, aan verstandverbijstering lijden*. Plant. rasen, *resver, radotter*, mentis alienatione laborare. Vgl. *Waasch Idiot.* 543: *raas*, onnoozele klap, en zie RAES. ‖ Men seit dat een raest die sijn sinnen quijt is, *Con. Som.* 10*b*. Si meenden dat hare coninc raesde, *B. v.* 1357, 226*a*. Hem dochte, dat hi te rasene plach, *Denkm.* 3, 206, 58. Dat ic niet en rase dats wonder: die avonture hout mi soo tonder, *Hexe* 15. Laet ic my dat maken vroet, soo raesdic meer dan die verwoet, *Hs. O. H. Pass.* 30*r*. Die sachtmoedige dat lant met pays besitten sullen sonder der godloosen verbant, die rasen ende dullen, *Profijt. Liedeb.* 228, 9 (*misschien is de plaats te brengen tot* 1). Maecsi (*de lijnen in de hand*) een cruce dan besloten, dats (*dat beduidt, voorspelt*) elfs rasen (*krankzinnigheid door invloed der elfen?*), *Handwaarzegk.* 524 (*Mnl. Ged. en fragm.* 288; *ald.* 525: „upt tslechte cruce (dats) toecommende frenesie, *het onderscheid tusschen deze zielsziekte, indien het er eene is, en de vorige is niet duidelijk*). Ic sal gaen lopen dat ic mach rasen (*om er gek van te worden, met buitengewone snelheid*), *Playerw.* 79. Die dinghe . . . daer hi meneghen mensche met in dolinghen maecte ende ooc alnoch meneghen mensche rasen doet (*gek maakt*) mids sijn scrieft, *Ned. Arch. Kerkg.* 3 (*a.* 1905), bl. 58 (*afz. afdr. van „Meester Eckart en de mnl. mystiek"*). Wye dat eenwerff heeft gheraest, sijn aensicht staet altoos verbaest, *MLoop* II, 41. Est ooc daste (*dat gij*) nit en screis nog en weins nog met Kerste en lits (*lijdt*), so raste (*d. i.* raestu) ende en best engeen adelkint, *Limb. Serm.* 172*b*. Goet man, ens gheen bediet dat ghi rast ende calt (*onzinnige taal uitslaat*; vgl. ndl. *raaskallen*) al nu, *Denkm.* 3, 206, 60. — Ook in de bet. *ijlen, onsamenhangende en verwarde taal uitslaan in een droom of koorts* zal het woord in het Mnl. wel bekend zijn geweest; vgl. de aanh. uit Plant. bij RASELEN. — De onb. wijs als znw. gebruikt. *Waanzin.* ‖ Die dit al bezinnen woude, begonde hijs . . ., sijnre herte wort een razen (*hij werd waanzinnig*), *V Bomen* 163.

3) *Suffen, niet goed kunnen denken*; 17de-eeuwsch *dutten*. ‖ Als die mensche lijt van LXX jaren die tijt, gaet hi suffen ende rasen: hem dinct al die werelt dwasen, *Nat. Bl.* I, 89 (*varr.* suffen). Nochtan dunct den jonghen dwasen, dat die oude liede rasen, *Doct.* II, 1697. Wat si seiden ofte spraken, si en consten niet ten zinne gheraken vander materiën die si lasen: elc dochte daer deen den anderen razen, *O Vl. Lied. e. G.* 268, 1037.

4) Niet zeker is de bet. van rasen op de volgende plaats, waarschijnlijk is zij *oproerig zijn*, of ook *uitspatten*, eene beteekenis die grenst aan Kil.'s „lascivire". ‖ (Hi) meende sijn volc onder dwanc te houden ende sijn lant in rusten ende vreden te bringen, dat (*wel te verbinden met* volc, *of ook met* lant, *als men dit opvatten mag in de bet.* „de bewoners") zeer geraest hadde bi (*door de schuld van*) vreemden heren, diet geregiert hadden, overmits sijnre joncheit van jaren, *Clerc* 123. Vgl. RASENDE, 4).

*RASEN, zw. ww. trans. Waarschijnlijk te lezen raseren (ras'en), *scheren*, gezegd van laken, *gladscheren* (*Hans. Recess.* 11, 185). Doch ook mnd. *rasen* wordt van eene bepaalde behandeling van laken gebruikt (Lübben e. Walther, *Mnd. Handw.* 292), en er is dus wellicht geen voldoende grond om eene verandering voor te stellen. Zie RASEREN.

RASENDE, deelw. bnw. Van rasen; z. ald. Mnd. *rasende*; hd. *rasend*, ndl. *razend*. — 1) *Razend, dol, buiten zich zelven, waanzinnig*, van hartstocht, vooral van woede. *Teuth.* doevende, raisende, basende, onsynnich, ontsynnet, furialis, furibundus, insanus. Kil. rasende, furiosus, insanus, lymphaticus, furore conceptus, rabidus, rabiosus. Plant. rasende, *enragé, forcené* (beter *forsené*, van *for(s)* en *sens*), *resvant*, furiosus, phreneticus, amens, delirus e. a.; rasende maken, werden, zij n. ‖ Te hant nam sy den doden, ende droechen als een rasende wijff daer die stroom was diep, *MLoop* II, 382. Echites hi wart saen soo verwoet (*hs. B.* rasende) van ernissen, dat hi waent sijns sins missen, *Limb.* I, 1844 (*en zoo meerm., waar het ths.* verwoet *heeft*). Den rasenden uutsinnighen menschen, *Con. Som.*[2] bl. 344 (*var.* in den ghecken of in den rasenden menschen). — Van dieren, *dol*, vooral van honden. Plant. eenen rasenden hondt, *un chien enragé*, rabidus canis, canis rabiosus. ‖ Doe wert min her F. verwoeder vele dan een hont, *Limb.* III, 149 (*hs. B.* roesender, *d. i.* rasender). Dat den rasenden honden (*nom.*) van nature hebben den menschen ende andere creaturen te byten, *R. v. Amst.* 315, 47. Soo welck minsche gebeten were van eenen rasenden honde of van eenen rasenden diere, suect hi hulpe aen sinte Hubert, hij woort gesont, *aangeh. in Handschr. v. Ruusbr.* bl. 382. Sie riepen . . . als rasende, bloetghirige, verwoede konden: sijn bloet si op ons ende op onse kinderen, Brugm. 2, 361.

2) *Van zijn verstand beroofd, waanzinnig, krankzinnig, gek.* Zoo kan Kil.'s en Plant.'s „insanus" worden opgevat. Vgl. RASEN, 2). Kil. rasende sieckte, phrenitis, phrenesis.

3) *Niet kunnende denken, stom.* ‖ Nu merct dan, arme rasende mensce, alsulke macht en hevet u God niet ghegheven, Ruusb. 5, 57. Vgl. RASEN, 3).

4) *Uit den band springende, uitgelaten, dartel, uitspattend.* Vgl. RASEN, 4). ‖ Doe elc begherde sine male te vulne, vielen si (*de Romeinen*) inden dale, ende worden rasende ende onmachtich, *Denkm.* 3, 200, 16. Vgl. het volg. Art.

RASENDICH, bnw. Mnd. *rasendich*. Hetzelfde als rasende (z. boven). — Ook in de bet. *uitspattende, uit den band springende, onhandelbaar. Teuth.* hoverdich, rasendich, wederspennich, cervicatus. Voor den vorm is het woord, dat wel tot het Nederrijnsch, althans tot de oostelijke tongvallen, beperkt zal zijn geweest, te vergelijken met dovendich (*Teuth.* „rasende, *verw. naar* dovendich; dovendicheit, zie bij RASERIE) ndl. *levendig*, 17de eeuw *gloeyendig* (*Vondel-gr.* § 107*b*). Vgl. Willmanns, *D. Gramm.* 2, § 347.

RASEREN (-EIREN), zw. ww. trans. Van ofra. fra. *raser*, mlat. *rasere*, eene afleiding van lat. *radere*. Hd. *rasiren*. — 1) *Scheren, gladscheren*, gezegd van laken. Waarschijnlijk moet aldus gelezen worden op de volgende plaats. ‖ (So) en sal men nene (*geene*) Engelsche laken to Antworpen offt in anderen platzen verwen uppe den Yperschen slach, wolden (*met woude*

verven), tosteken(?), rasen edder besprengen, *Hans. Recess.* 11, 185. — Kil. raseren, radere, attondere.

2) Als metselaarsterm. *Gelijkmaken, gladmaken, effenen.* || De vauten sullen gheraseirt sijn met eere terasse, *Invent. v. Br.* 3, 479. Omme . . . de vors. voute te raserene naer de scote van den watre omme de terasse (fra. *terrasse*) up te legghene, 5, 317. Zie nog een voorbeeld ald. en eene plaats uit een ofra. tekst, waar hetzelfde wordt uitgedrukt door *araser*. — Afl. raseringe, *het geëffende of gladgemaakte gedeelte van een gewelf*, fra. *arasement.* || Elke stage twee ende twintich voeten hoghe metter raseringhe, *Invent. v. Br.* 3, 477.

3) *Met den grond gelijk maken, slechten.* Kil. raseren, eradere, abolere, delere; raseren een stad oft kasteel, solo acquare urbem, arcem etc., funditus delere, subvertere e. a. || Dat men zulke hanghen zoude uut huerlieder duere ende huerlieder huusen raseren, *Ann. Em.* 13, 132 (*a.* 1488). Vgl. Rutten 84: *ras*, met den grond gelijk, en zie REIS.

4) *Uitschrappen, doorschrappen*, woorden enz. op papier of perkament. Lat. *eradere.* Vgl. ndl. *radeermes.* — Vandaar raseringe, *het uitschrappen of uitvlakken van een woord, ratuur* (fra. *rature* uit **raditura*, van *radere*). || Oft zy eenighe handvesten hadden daer ghebreck inne ware, het ware van ouderdom, van quetsinghe oft raseringhe . . ., die sullen wy hen vernieuwen, Lams, *Kennemerl.* 57.

RASERIE (RASARIE; ook eene enkele maal RASERNIE), znw. vr. Mhd. *râserîe*; mnd. *raserie*; hd. *raserei*; ndl. *razernij* en (in de 17de eeuw) *razerij*. Zie Huyd. *Proeve*, dl. 1, bl. 237 vlgg. en vgl. ndl. *zotternij, slavernij* naast eng. „slavery", hd. „sklaverei", mnl. *tovernie* naast ndl. „tooverij"). Van rasen; z. ald.

1) *Dolheid, razernij, waanzin*; ook *dolle of blinde hartstocht*, vooral *woede. Teuth.* dovendicheyt, raserie, ontsynnyng, basyng, amencia, insania, rabies; weeherticheit, bloedicheit, ontsynnynge, raserie, vecordia (*vgl. ook ald.* 352*b*: „eyn scharpe snel suyckte, dye bald vergheyt off bald doodet, als raserye, *oxea*"); rasery, bachania. Plant. rasernije, raserije, *rage, forcenerie, resverie*, furia, insania, rabies, dementia, furor, deliratio, deliramentum; met raserije, *avec rage et fureur*, rabide, rabiose. Kil. raserije, verwoedheyd, furor, mania, rabies. *Gemma* 10*r*: dulheyt, rasery, amentia. || Des nijdigen menschen blijtscap is als een die in halver raseryen leget, *Proza-Sp. d. Sp.* 89*c* (*vgl. Sp. d. S.* 13765: „des nidichs bliscap gelijct dien, die leghet in starker frenesien"). Daarom was Herodes so droeve dat hi een wijl in raserien was, *B. v.* 1357, 244*c*. Mit groter raserye blasphemijrden se Jhesus ende mit gryselicken ropen (*afgrijselijk geschreeuw*), *Hs.* 218, bl. 34. (Si) sijn heel, in raserie tegens u ontsteken, *Fasc. M.* 67*v*. (Dats) gheen minne, maer duvelsche raserye, *Troyen Volksb.* 8*b*. Dat hi die goden dancte (*dat hij geen vrouw had*), want hi wt die raserie ende quellagie der vrouwen also lief verlost was als wter hellen, *Proza-Sp.* 64*b*. (*De steen*) is goet tegen raserie, *Barth.* 545*a* (lat. *contra insaniam*). Haer opset . . . was om al . . . dedel volc te slane doot; noit en was sulcke jackerie ghescien noch sulcke raserie, *Brab. Y.* VI, 5329. Alsulke raserie ende menigherande quade openbaren articule van ongheloove, dier Eggaert wel XXVI openbaer precte teghen thof van Romen, *Eckart* 61. Dese ghecheit mach wel raserie of woedinghe heten, *Con. Som.*[2] bl. 235 (*var.* rasernie; verwoetheit). — Ook in het mv. *Onzinnige voorstellingen*; ook *dolle streken.* || De fantasie, . . . daer hem allerande beilden in verzamenen ende bij harer indisposiciën commen inden meinsche alle merancoliën, dulheiden ende raseriën, *Boëth.* 222*d*. Die wil der werelt dwalinge verstaen ende des hoves rasariën, int cort mach hy dat lesende doorgaen (*in dit gedicht*), *Jahrb. Ndd. Verein* 13 (1887), 113, 1. — Van dieren, vooral van honden, *dolheid.* || Dat zekeren honden (*nom.*) binnen deser steden . . . ontsteken zijn mitter ziecte, plage ende misval van der raserie, *R. v. Amst.* 315, 47. — Ook als benaming van een persoon, hetzelfde als *furie.* || Eyn helsche rasery, *Allecto, Teuth.*[1] 311*a*. Helsche raserye, *Erinis, ald.* Helsche rasery, *Parca, ald.*

2) *Krankzinnigheid, verstandsbijstering.* || Ghequelt mit eenre crancker raseryen, *Proza-Serv.* 83. Wie wail dese raserie niet onghelijc en was denen die legio hiet, *ald.* — Of yemant bi siecte van hoofde of van raserie (*een aanval van krankzinnigheid*) die hem opcoomt hem despereert, Bottelg. *Sum. Rur.* 357. — Ook in de bet. *onzin, ongerijmde* of *zotte meening.* || Wat meendi dat al sel bliven verloren sonder dese lollerts mit haerre partye? Waerlic ten is niet anders dan rasarie, *Sp. d. Leken* 50*v*. Vgl. bij RASEN, 2).

RASERINGE. Zie bij RASEREN, 2) en 4).

RASERNIE. Zie bij RASERIE.

RASIERE (RAISERE), znw. vr.; ook RASIER (RASYR), znw. vr. en o. Benaming van eene maat voor droge waren, vooral van graan, in gebruik in het bijzonder in verschillende steden van Vlaanderen. Van ofra. *rasiere, raisiere*; verouderd fra. *rasière*, volgens Littré eene afleiding van ofra. fra. *ras* (lat. *rasus*; vgl. REIS), omdat die maat gemeten werd *à ras*, d. i. „gelijk met den rand", dus zonder kop. Zie Littré, op ras, 1e Art., alwaar o.a. eene aanhaling, waarin „ras" staat tegenover „mesuré comble", en de uitdr. „verser du vin à ras de bord", d. i. „emplir le verre jusqu'au bord", en vgl. fra. *rasibus* (Hatzf.). Zie het uitvoerig artikel over de *rasiere* uit verschillende plaatsen en tijden met de verschillende inhouden bij Gailliard, *K. v. Hazebrouck*, Gloss. bl. 318 vlg. Het it. *rasièra* (een ander woord) heeft de bet. „schrapper, krabber". Kil. rasier, *Gall. Fland.* mensurae aridae genus, hisp. *rasero.* || Dat negheen bulleghier (*bakker*) meer mach winnen an ere rasiere taerwen dan enz., *K. v. Hazebr.*, *a.* 11. Thoet ocht thalver (*l.* thalve) hoet . . ., de raisiere ocht thalve rasier, thavot unde thalf havot, de vierendeel oft thalf vierendeel, *Hor. Belg.* 9, 80 (fr. ald. *le rasiere ou demi raisiere*). 7½ rasier corns; . . . 13 rasier haveren; . . . 2 rasier erweten, *Rek. d. Gr.* 3, 444 (*ald.* 445 mudde *en* hoet; 443 vierendeel erweten). Een rasyr corns, 313. Twee rasyr haveren, *ald.*; ook 314 *zesmaal*; 315 (*alles van uitgaven in Henegouwen, a.* 1344 *en* 1345). Drie rasieren coorens, *Rek. v. Gent* 5, 215; zoo nog eens *ald.* (*a.* 1380). Achtiene rasieren rogs tjaers te renten, Dierícx, *Mém.* 2, 359 (*a.* 1304). XI raizieren eivenen tjaers, *Ann. Em.* 19, 279 (*a.* 1390 ± *te Iperen*); ook 280; 285; 289; 297 *tweemaal*; 298 (elker rasiere); 304; 310. Dat niement monstre van coorn in de halle brenghe daer ne waere eene rasiere of meer, *Ann. Em.* 24, 421 (*a.* 1428 *te Comene*). Van elker rasiere coorene, havere, scuekelloen (fra. *escourgeon*, zomergerst) of ander graen, 434. Drye rasieren coorens, Jan Bottelgier, *Sum. rur.* c. 360 (*D. War.* 5, 171; ook 173; *a.* 1402). Een rasier corens, *Froissart* 2, 323 (*te Kortrijk, a.* 1383). Zesse rasieren broots, Cannaert 449 (*a.* 1453 *te Iperen*). Vier ephi maken omtrent een rasier, ende omtrent III viertelen der maten van Aelst, *Haagsche Bijbel* 1, 57*c*. — Nog heden is het woord in enkele vlaamsche streken in gebruik voor eene maat om steenkolen te meten. Vgl. De Bo op reziere, raziere.

RASIJN. Zie RASINE.

RASINE (*D. B. Jerem.* 51, 8: „draecht rasine tot hare quetsuren sof si machschien mach ghenesen worden"). Het woord is de vertaling van lat. *resina*, d. i. *balsem*, en moet dus niet verward worden met *racine* (z. ald.), dat ook „geneeskrachtige wortel" beteekent, doch zonder twijfel is dit woord op den vorm van invloed geweest.

RASINGE (RAESINGE), znw. vr. Hetzelfde als raserie; z. ald. *Razernij*, *waanzin*; ook *onzinnige taal*, *wartaal*. Plant. rasinge, *ragement*, *enragement*, *forcenement*, amentia, dementia, deliratio. ‖ Dese woorde schenen voor hem recht als ghecke raesinghe, *Hs.* 71, *Luc.* 24 11 (lat. *visa sunt . . . sicut deliramentum verba ista*).

RASOEN, znw. o. Waarschijnlijk van ofra. fra. *raison* (lat. *rationem*), doch evenals ndl. *rantsoen* in de bet. „bepaalde portie" verward met *rantsoen* (lat. *redemptionem*). *Eene som, die in evenredigheid met eene andere als emolument wordt betaald.* Zie bij RANTSOEN, 4) en vgl. nog. ‖ Soddert ende hoflant (*te Mijdrecht*) heeft J. metten rasoen om 14 pont, *O. Vaderl. R.* 4, 257 (*a.* 1415). *Die tienden boven die stat.* Dit sijn die tienden boven die stat van Utrecht vercoft bi goeden gelde, ende op elc lb XIId. te rasoen des selfs gelts . . ., ende dit rasoen is van elken blocke tienden mede gherekent, *Rek. Bissc. v. Utr.* 260. Die wintergerst tiende tot W. . . . coft L. om XXIII lb. dat is metten rasoen XXIIII lb III s., 260. Zoo ald. en 261 vlg. vele malen.

RASKELIJC. Zie RASSCHELIKE.

RASPAELGE, znw. Hetzelfde als RAPPAELGE; z. ald. en vgl. bij RASPEN.

RASPE, znw. vr. Mnd. hd. *raspe*; eng. ndl. *rasp*; daarnaast mnd. hd. *raspel*, eng. *rasper*. Zie Franck en Vercoullie op rasp. Kil. raspe, radula, tyrocnestis (*kaasrasp*; vgl. bij RASPEN); instrumentum quo res minutim atteruntur et raduntur in scobem, *vulgo* radula *et* raspa, gall. *rape*, *raspe*; ital. *raspa*, *rasparuola* (vgl. Körting[2], no. 6678). Plant. een raspe, raspken, *une rape*, scalprum, scalpelium. „Een raspe" komt voor in eene opgave van keukengereedschap in *Gesch. v. Antw.* 2, 645 (16*de eeuw*). — Een ander woord voor hetzelfde werktuig is rijf, z. ald.

RASPEELE (RASPELE). Zie bij RAPPAELGE, alwaar ook de bijvorm *respielle* (d. i. *respeelle*) wordt vermeld.

RASPEN, zw. ww. trans. Meng. *raspen*; hd. ndl. *raspen*; eng. *to rasp. Raspen.* Hoogstwaarschijnlijk één met mhd. *raspen*, *raspeln*, „zusammenraffen"; ohd. *raspôn*, „samenrapen, bijeenkrabben", waarvan ofra. *rasper*, fra. *râper*. Zie Franck op rasp, en vgl. RASPAELGE (ook RAPPAELGE), eig. „samenraspsel". Hetzij er etymologisch verband bestaat tusschen dezen stam *rasp-* en *rapp-* of niet, de beteekenis komt overeen. Vgl. ohd. *raspôn*, zusammenraffen"; mhd. *rasper*, „der zusammenrafft"; hd. *rappe*, tabaksrasp; Kluge op rappe en raspe; Franck op rasp; Grimm's *Wtb.* op raspen, „raffen, kratzen, schaben"; mnd. *raspel*, hetzelfde als hd. dial. *rappel* (*raffel*) „klapper, ratel". Zoo kunnen ook de beide woorden *rappaelge* en *raspaelge* naast elkaar hebben bestaan; assimilatie van *sp* in *pp* is niet zeer waarschijnlijk, althans in het Germaansch, doch de mogelijkheid blijft bestaan dat zij in het Romaansch heeft plaats gehad: vgl. fra. *râper*, *râpe* uit *rasper*, *raspe*. Kil. raspen, radere, distringere, disterere, atterere, scalpere *et* disterere in scobem, friare, conterere in pulverem, comminuere tyrocnesti (*kaasrasp*), *raspare* It. i. scalpere, *raspar* Hisp., radere, atterere. Plant. broodt raspen, *raper ou chapeler du pain*, distringere crustam panis, vel micas scalpro minuere. ‖ Neemt also veel geraspte case, *Receptenb.*[1] 21. — Ook rapier (rappier) komt hoogstwaarschijnlijk van dezen stam; z. ald.

RASSCAERT (RASSCHAERT), znw. m. *Vluggerd.* Vgl. RASCH. ‖ Een priester, ende was een verlopen munnic ende plach een jacobijn te wesen ende is nu een meyster, ende heet „rasscaert" in die wandelinge, om dat hy sijn misse so draey doet, dat alle man van hem verwondert, Matth. *Anal.* 1, 425.

RASSCHE, bijw. Zie RASCH, bijw.

RASSCHELIKE (RASSSCELIKE, RASKELIKE, RASSELIKE), -LIJC, -LIC, bijw. Mnd. *raschliken*, *raschlik*; ndl. *rasschelijk*. *Op eene vlugge of snelle wijze*, *vlug*, *snel*, *haastig*; *snel*, *ras*, mnl. „metter spoet" Kil. raschelick, velociter, celeriter, ocyus, rapide, raptim, *raskely*, angl. i. praecipitanter. Plant. raschlick, *vistement*, *legierement*, *habilement*, alacriter, velociter, celeriter. ‖ Sturt (h)uut den nap al reene ende ganckene spoelen rasschelike ende brinctene weder lichtelike (*met stillen tred*), *Van Seden* 300. Rassceelic lopen wijt doen verstaen den potentaet, *Sev. Blisc.* 1408. So doodtet (*het vergift*) . . ., ten waer dat men hem raskelijc te hulpe quaem, *Barth.* 793*a*. Terstont soo sprongen si rasschelic op, wttreckende haer swaerden, *Exc. Cron.* 78*d*. Ende zy, zijns gheware wordende, ghinck hem rasselic . . . jeghens, Despars 2, 222; ook 1, 145.

RASSCHEN (RASSEN), zw. ww. wederk. en intr. Van rasch; z. ald. *Zich haasten*, *zich spoeden*, *zich reppen*. Kil. rasschen, festinare, properare. In de 16de eeuw. ‖ Nu wilt u rasschen, *Sacr.* 715 (*vgl.* 753; rasch, wilt u spoeyen). Rascht u, *Liedeb. S.* 23, 24. Ic, u dienstmaecht, sal mi rassen, om u bescheet te doene, *Boom d. Scr.* 28, 557. Zie ook De Jager, *Freq.* 1, 491.

AANM. — *Hs. v.* 1348, 235*b* komt een deelw. *rasscende* voor, doch daar zal het woord wel onjuist zijn overgeleverd. „Jhesus sat neder (*bij zijne prediking*) . . .; hier of eist comen noch heden des daechs alse men predeken sal geesteliken lieden, dat die predecare sit, alse te roepene geesteliken personen te rasscender inwendegher contemplaciën, maer alse men sal den wereltliken predeken, so staet men, tenen tekene dat si bereet sullen sijn te vechtene jeghen". Misschien moet men lezen rastende in de bet. „rustig." Zie RASTEN.

RASSELEN, zw. ww. intr. Mnd. *rasselen*; hd. *rasseln*. Het woord is tot de nederrijnsche tongvallen beperkt: de zuiver mnl. vorm is ratelen. Vgl. Franck op ratelen en De Jager, *Freq.* 1, 491 op rasselen. Het bestaan van het woord in de bet. *lawaai*, *leven*, *kabaal maken*, ook *ruzie maken*, blijkt uit rasselinge (raslyng), dat in *Teuth.* opgeteekend staat in den zin van *ruzie*, *tweedracht*: „brablyng, raslyng, indracht, warring enz., rixa, discordia, jurgium".

RASSELEN, zw. ww. intr. Voor rastelen, hetzelfde als wrastelen, waarnaast in tongvallen *wrasselen* heeft bestaan (*Teuth.*) en waarschijnlijk nog bestaat (zie De Jager, *Freq.* 1, 921, en ald. uit Stürenb. aangehaald *wrösseln*, stoeien). *Worstelen.* Vgl. ags. *wrastlian*, eng. *to wrestle*. *Teuth.* prangen, wrangen, rangen, wrasselen, rasselen, worstlen, ryngen, luctari, concertare; prangh, wrangyng, worstlyng, raslyng, ryngyng, luctacio, duellum, concertacio, palestra.

RASSELINGE (*kabaal*, *rumoer*, *ruzie*). Zie RASSELEN, 1e Art.

RASSELINGE (*worsteling*). Zie RASSELEN, 2de Art.

RASSEN. Zie RASSCHEN.

RASSIDE. Zie ROSSIDE.

RASTALIERE. Zie RASTALIERE.

RAST, znw. m. (en vr.?). Zie RASTE.

AANM. — Het woord komt in *Teuth.* in dezen vorm in twee samenstellingen voor, nl. nackrast en spijserast. Het eerste heeft de beteekenis *oorkussen* (eig. *nekkussen*) en *een kussen onder de elleboogen* (nackrast *verw. naar* „dair men den ellenbaich of den nack op restet, *cubitale*"; vgl. Duc. op cubitale: „super quod cubitum vel cervicem reclinamus, ut aurealia i. e. pulvinaria", Ugutioni). Deze beteekenis „iets waar men op rust" is zeer goed overeen te brengen met de bet. van raste in verschillende ogerm. tongvallen, nl. *plaats waar men op rust*, *rustplaats*, bepaaldelijk *legerstede*. Minder gemakkelijk te verklaren is spiserast („spijse

rast of taiffel, curulis"; zie Diefenb. op curulis, curullum, waar evenwel geene andere glossen worden vermeld, doch vooral Duc. op curullum, „supellectilis mensariae species"). Waarschijnlijk is de beteekenis „een voorwerp waarop men eene spijs plaatsen of zetten kan", *een schotel?* of ook *een rek, een voorwerp waarmede men spijzen opdraagt?* *Curullum* is wel niet geheel duidelijk, maar de samenhang verbiedt in elk geval te denken aan spisekast zooals in *Teuth.* vragenderwijs voorgesteld wordt te lezen voor spiserast.

RASTE (RAST), znw. vr. en m. (misschien is het mannelijk geslacht alleen eigen aan *rast*). Mnd. *raste, rast*; mhd. *raste, rast*; ohd. *rasta*; hd. *rast*; got. *rasta*; in het Ndl. uitgestorven. Daarnaast reste (erste, herste) en ruste, rust (z. ald.), de in het Ndl. uitsluitend gebruikelijke vorm (osa. *rasta, resta*, legerstede, doodbed). De verhouding der verschillende vormen is niet geheel duidelijk; zie daarover en over de verdere verwanten in het Germaansch de Wdbb.

1) De beteekenis *een bepaalde afstand*, ook benaming van eene afstandsmaat, *mijl*, welke eigen is aan het got. en onr. woord, en ook in het Mhd. en Mnd. niet onbekend is, en die zich zeer goed uit de opvatting „rustplaats, pleisterplaats" kan hebben ontwikkeld (vgl. het Etym. Wdb. van Franck met dat van Kluge), is in het Mnl. slechts gevonden *Brand. H.* 772 vlgg.: „doe saghen si danen vaste over meneghe grote raste dat lant alom also claer" (*C.* doe saghen si tien tijden al omme, verre ende wijde dat lant). Het Mhd. heeft hier *mîle*, en er is dus eigenlijk geen voldoende grond om *raste* te houden voor een germanisme, al komt het nergens elders voor (z. ald. *aant.* bl. 29; Verwijs, *Versl. en Meded. Kon. Ak.* 2[2], 244; *Bloeml.* 2, 214; Bergsma, *Brandaenteksten* 16). De onderstelling, dat in het voorbeeld van den mnl. bewerker mhd. *raste* moet gestaan hebben (t. a. p. en Bonekacker, *Aant. op Brand.*, bl. 29) schijnt gewaagd,

2) *Rust, verpoozing, verademing, het uitrusten van arbeid of vermoeienis. Teuth.* rast, opruckyngh, verposyngh, pausa; rast, sabbatismus. *Voc. Cop.* raste, requies. Kil. raste j. ruste, rouwe, quies, requies, relaxatio, remissio, otium (Plant. heeft dezen vorm niet). ‖ Ooc en worde men niet gheware welc (*wat*) ghemac of raste ware, en waer na eneghen arbeyt, *Melib.* 1513. Ghi selt spade doen vromicheit; ghi ontsiet den aerbeit, der rasten sidi altoos ghewoone, *Limb.* VII, 133. De here behoeft ooc enigher raste: de menscheit en es niet so vaste (*sterk, stevig*), dat si ghedurich moghe wesen, Stoke X, 741. Ic mach mi metten genen minghen die rasten hebben ghepleen ende bliven thuus, Hadew. 1, 31, 7. Ter werelt soo haddi crancken rast (*weinig rust*), *Vad. Mus.* 1, 304, 37. Nacht no dach en heeft hi (*de boer*) raste, *Teest.* 2313. Hine hadde snachts raste no roe, *Mor.* 2374. Daer (*in de hel*) en es nemmer raste no vroech no spade, *L. o. H.* 4029. Aldar sukt hi (*de booze geest*) sine raste, *L. v. J.* c. 72 (*Luc.* 11, 24: *quaerens requiem*). Wy hebben nu te deser stont onse volc seer ghewont: die raste, waen ic, weer ons goet, *Troyen*, dl. 2[1], vs. 14415 (*vgl.* 14411: „vrede sueken sy drie maende", en Ben. 12825: mestier avons grant de *sejor*, „repos, délassement"; *het woord kan hier ook in de bet.* wapenstilstand *genomen worden*). Raste mach ons lichte deren (*een al te lange rust of wapenstilstand, staking der vijandelijkheden*), *ald.* vs. 14428. Hi wart so blide, dat hi hem vermat te voerne sonder bide ende ne ghere rasten onderwinden (*geen rust wilde nemen, de zaak niet wilde uitstellen*), *Flor.* 1352 (vgl. het bij de vorige aanhaling vermelde ofra. *sejor*, dat ook de bet. „uitstel" heeft). Sine (*van den getrouwden man*) penitentie duert vaste nacht ende dach sonder raste (*zonder rust, verademing, ophouden*), *Teest.* 2774. Ic bem . . . nu in bedwanc den duvel gegeven sonder raste, *Sp.* III[7], 45, 58. Met mineerne ende met bliden ghinc men hem ane tallen tiden; vroech ende spade even vaste hiltmense binnen sonder raste, *Brab. Y.* V, 1929 (*men liet hen niet met rust*, of *op adem komen*). Hem begonste verdrieten . . . vander raste (*gedwongen rust*) ende hem dochte das dat hi daer alte lange was, *Lanc.* II, 11528. Als hi arme gemoette met laste, om haer gemac, om hare raste (*om hun rust, gelegenheid tot het nemen van rust te geven*) sette hi zine crancke lede onder hare bordine, *Franc.* 4297. Dat Maria, die ghinc zwaer, te bet zouden rusten daer; daer dede hi Maria beeten: sinen knape heeft hi gheheten dat hi hare voete dwa ende na al hare ruste sta (*alles zou doen wat haar rust en gemak zou bevorderen*), *Lsp.* II, 9, 57 (*var.* raste). — Si daden Lancelote daer te rasten (*brachten hem daer te ruste of te bed* (vgl. boven de bet. van het osa. woord), *lieten hem daar uitrusten, op zijn verhaal komen*), *Mor.* 4144; ook *Grimb.* I, 5146. Mochtic igeren te rasten wesen, mi donct ic soude wel genesen, 4123. Die al die weke werken even stijf, ende en setten niet te raste (*geven geen rust of verpoozing aan*) haer lijf, *Tien Pl.* 481. — Dat in die selve ure dat Cristus ter werelt quam, alle dinc zweech ende ruste nam (*in rust was* of ook *in vrede was, doch* nemen *wijst eer op de bet.* „rust"), *Lsp.* II, 11, 50 (*var.* raste). — Hoe (die mensche) in al dat hi heeft gelevet cume ene raste bejaget hevet (*een rusttijd, een tijdje rust, een klein tijdje om te komen tot rust of verademing*), *Lanc.* IV, 137. — In het bijzonder *de rust van den slaap.* Vgl. ndl. „wel *gerust?*" (goed *geslapen?*) en *nachtrust*; mnl. ook nachtraste (*Teuth.*[2] 243*a*). ‖ Mi dunct wel dat ghi gherne saget dat men u te rasten dade (*u uwe slaapplaats aanwees*): hets tijt, want het es spade, *Limb.* III, 5466. Ic ben een deel moede . . ., ic ben die gherne raste name, X, 138. Selve heefti om raste gedacht (*heeft hij zich te slapen gelegd*) ende ruste een stic in de nacht, *Sp.* IV[1], 7, 53 (*Brab. Y.* II, 2007). Die gigant es gheleghen ende wilde sijnre rasten pleghen, *Brab. Y.* II, 3390. Daer dedi uuttien sijn wapene, ende binnen dien dat hi waende hebben raste, gingen enz., Heelu 8749 (*vgl.* 8746 *vlgg.*). Hi es nu so sat . . ., hi wille nu hier raste hebben an dit vier, *Vad. Mus.* 2, 283, 667. Alle die andere slapen ende houden haer ghemac ende haer raste, *Belg. Mus.* 9, 170. Hier met sciedense . . . ende gingen rasten . . . tot smorgens, *Grimb.* I, 1140. Ic sie ghinder ene scone fonteine, daer op (*bij*) willic gaen nemen rast, *Lansl.* 360. Ic wil hier slapen ende nemen rast, *Esm.* 425. Ghi hebt mi minen slaep benomen . . . ende mine raste (*l.* erste: berste), *Theoph.*[2] 438. (Si) lietene ligghen in rasten (: borste, *l.* erste: berste) ende liet hem slape met ghemake, *ald.* 1410. (So) wilden met haren wert die gaste daer bliven tsamen ende in die raste, *Sp.* II[4], 50, 105 (lat. *ut . . . cum eodem simul in requie dormirent*). Daer si (*kemelen*) op (*op hun bult*) nemen hare erste (*varr.* harste, raste), *Nat. Bl.* II, 554 (lat. *cui incumbunt*). Ter welcker stede hi sijn leste raste nam (*hij ontsliep*), *Exc. Cron.*[f]22*b*. — Van den winterslaap der natuur. ‖ Eens nachts in den wintertide, als over alle de werelt wide alle dinc es van rasten blide, *Z. ende Lich.* 1. — Ook in de bepaalde beteekenis van *verademing of rust* van pijn, eene kwaal, eene ziekte. Vgl. GENADE, 3). ‖ Ic was siec . . . vander bloetsucht twalef jaer, doe quam ic hem (*Christus*) so naer, dat ic eens sijn cleet taste, ende voortaen haddic raste mijns ongemaecs ende was ghenesen, *Lsp.* II, 36, 534. — Tot deze bet. zal ook wel gebracht moeten worden de Glosse van *Harl. Gloss.* en *Bern. Gloss.* „raste, impunitas" d. i. „rust ten opzichte van eene mogelijke straf, straffeloosheid". — Van *de rust des doods.* ‖ Waer omme hebdi ute miere rasten gestoort nu mi? *Christ.* 1799. — Van *de rust der eeuwige gelukzaligheid, de hemelvreugde,*

de eeuwige rust. Hier kan het woord ook door *vrede* worden weergegeven; vgl. bij 2). || Ganc in dewelike raste, sone, *Sp.* II[a], 33, 67. Onse pine lidende si (*u*) ende comenre (*d. i.* wi comenre) in deweleke raste bi, II[1], 58, 105; ook *Christ.* 1600. Die also doot sijn, dat si nien moten comen in haers Heren raste, 1918.

3) ***Rust en vrede*, *vrede***. — *a*) ***De toestand waarin men niet door anderen wordt verontrust of bestookt*, *waarin men met vrede of in rust wordt gelaten***, zoowel met betrekking tot een landsvijand (lat. *hostis*) als een persoonlijk vijand of kwaadgezinde (lat. *inimicus*). || Men siet nu in allen landen orloghen opgaen..., dat cume enich lant in rasten staet, *Wrake* II, 408. Selen lant ende steden in rasten sijn ende in vreden, 866. In elc lant, in elke stede . . . pays, raste ende vrede, I, 496. In rasten ende in vreden setten lant ende steden, II, 828. In rasten ende in vreden al die Roomsche kerke houden, III, 1110. Begherende rast ende vrede onder sijn ondersaten te meerderen, *Belg. Mus.* 2, 163 (*a.* 1421). Aensiende die groote raste, bate ende proffijt ons . . . heeren . . . ende des ghemeens lands, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 492 (*a.* 1356). Wilt u deren die hertoge, het si met striden of met orloge, ende liever onpeis heeft dan raste, *Grimb.* I, 1747. Dat hi die crone hadde beseten in goeden rasten, *Edew.* 1372. God heeft ghegheven pais ende raste uwen neven, *Rijmb.* 6989. Dus hadden si raste XL jaer, 7223. So dat wy peys, raste ende vrede van den hertoghe hebben moghen, *Grimb.* I, 1712. Hi soude hem . . . veertien hondert scellinghe gheven, nochtan (*ook*) soude hi met rasten leven ende sijn vrient bliven, *Brab. Y.* II, 716. God mote hen pays geven ende met rasten doen leven, *Lanc.* IV, 7351. Wel salech is dese stat, die haer twistelike dinghen in rasten setten met dadinghen, *Melib.* 3045. — Daer raste es (*goede verstandhouding*, *overeenstemming*) maect hi onvrede ende tusschen vrienden groot discoort, *Vad. Mus.* 1, 360, 26. Swighen brinct vele rasten in, *Belg. Mus.* 6, 185, 22. (Si) dadent (*het kind*) in der tente rike, daert met rasten soude sijn (*niet gestoord zou worden*, *veilig zou zijn*), *Grimb.* II, 1307. — Ook ten opzichte van den duivel in het jongste gericht. || God . . ., behoet die ziele mijn, ende behout mi mine raste, die ic in u houde vaste, *Belg. Mus.* 7, 449, 286. Wilt mi vercrigen rast (*van den duivel*), *Profijt. Liedeb.* 110, 5. Verleent mi vrede ende raste (*tot Maria*), *Vad. Mus.* 2, 404, 53 (*vgl.* 407, 77; u ghenade es raste ende vrede). Die . . . screef dit werc, God gheve hem raste, *L. o. H.* 115. God gheve u raste, *Limb.* I, 1072; 1767 (hier zou ook *gemoedsvrede* en *de hemelvreugde* bedoeld kunnen zijn). — *b*) ***Vrede en rust***, niet met betrekking tot anderen; ***rustige, kalme stemming van het gemoed niet door twijfel of onrust geschokt***; ***gemoedsrust***, ook *zielsrust*, *vrede met God*, en het daardoor ontstaande *gevoel van geluk*, *gelukzaligheid*, *zaligheid*. Dezelfde ontwikkeling der beteekenis heeft s e k e r h e i t; vgl. *Versl. en Meded. Kon. Akad.* 1890, bl. 16. || Dune cans geslapen nachts no daechs met rasten (*rustig*, *vredig*) dore die sonde Adaems, *Rincl.* 161. Dat si haer van den lieden woud verren, . . . daer se raste vonde aen den geeste, *Christ.* 505. Ic ben ghehuut wel twintich jaer ende vive, dat ic daer binnen noit raste en gecreech, *Drie Dag. H.* 244. Die minne draghet zelden rast ende is ene sorchlike zake, *MLoop* I, 184. Minne es pais ende alle onraste; minne es onpais ende alle raste, *Rose* 4239. (Minne) es raste vol pinen tallen male, 4274 (*var.* ruste). Wine sijn hier (*op aarde*) anders niet dan gaste, wine moghen hier hebben negene raste, *OVl. Ged.* 1, 74, 47. Doch gaft mi raste, dat ic was so na den cnoppe, *Rose* 1733. So mogedi mijn vrient wel sijn, ende u gebreect danne nemmere goet no raste noch ooc ere, *Rose* 6050 (*var.* ruscu *l.* ruste). Dat hem sijn vrient in siere noot troostelike worde ghevet, dats hem solaes ende raste groot, *Vrouw. e. M.* I, 830. Waerom dit volc is raste zonder, *D. War.* 8, 78, 18. Ofti . . . mochte datselve huus gewinnen, daer hi was te raste binnen, 8, 74, 28; ook 76 (raeste; *vgl.* 39, 40 sonder rost: lost). (Dat ic) niet en mach . . . enichsins van miere minnen troost of raste ghewinnen, *Limb.* V, 1370. Mijn lijf verloosic ende mine ere ende mine raste, *Parth.* 6726. Gaet den wech dien Cristus heeft ghegaen, of ghi (*priesters*) sult onlanghe staen in rasten ende in eren, *Teest.* 3822. Want ghi (*nijdigaard*) in gheenre ureu den goeden en laet in rasten gheduren, *Belg. Mus.* 1, 110, 3. Wi waren bat te casten (*l.* rasten, *er beter aan toe*, *in een gunstiger toestand*) . . . dan wi sijn, *Lorr.* II, 3161. In paise keerde hi sonder raste (*zonder gemoedsrust*, *in twijfel of hij wederliefde zou vinden*), *Parth.* 7217 (*de vertaling* zonder verwijleu *in de noot is onjuist*; „in paise *is schijnbaar in strijd met de hier aan* sonder raste *toegekende beteekenis*, *maar men zal* in paise *wel op te vatten hebben als ndl.* „in vrede", *in den zin van* „daer er niets anders op zit, geene andere mogelijkheid is"). Ic wanic nemmermeer vercrege raste, opdat ic bleve hier, *Limb.* V, 1781. (Si) sal onse ere gherne sien ende onse raste, IV, 142. Heeft si (*uwe vrouw*) eneghe dooght van binnen, si saels haer hoeden voortmere ende wachten u raste ende haer ere (*var.* ende ere), *Lsp.* III, 9, 68 (*var.* ruste). Dat si (*de vrouw*) horen man sal ontsien ende sire rasten altoos wachten ende sire eren nauwe achten, III, 9, 92 (*varr.* rusten). Om haer quade ghenoechte soo en maect u niet alte onvroo, want si en laetet min no mere om u raste noch om u ere, 107 (*varr.* ruste). God lonu, ic hebbe bi u ghenomen grote vrome ende raste, *Limb.* III, 652 en *var.* Soo sal hi varen herde wel eer hi van u sceet, sint hi u met rasten heeft geleet, I, 658 (*l.* te rasten? *naardien hij u in een toestand heeft gebracht waarin gij rustig kunt zijn*, *in veiligheid heeft gebracht*; *ook hs. B. heeft* mit rasten, *men zou eerder* te rasten *verwachten*). Si waende bi hem sijn te rasten comen een lettel bat, I, 206. Nu weest te rasten (= te vreden, tayse, te gemake), mijn lieve kare, want ghi selt cortelinghe sijn hier af versekert, *Lutg.* II, 275. Elc man schuwe sijn verliesen ende set hem wel te rasten, Hild. 200, 49. Set di te rasten (*wees gerust*), *OVl. Ged.* 1, 75, 169; ook *Lsp.* III, 9, 111 (*var.* rusten). Ghine laet hem raste hebben (*laat hem niet met rust*, *met vrede*), *Brab. Y.* V, 2093. Laet hem (*Christus*) bliven in rasten . . . ist dat hi mit gode werct, sine tekene sullen . . . altoos staen; ist ooc anders, zi zullen vergaen, *Lsp.* II, 36, 447. — Overmids dat sevende poent valt men in rasten, Ruusb. 1, 3 (lat. vert. *ad quietem pervenitur*). Die stede daer raste is ende vrede (*het aardsche paradijs*), *V. d. Houte* 63; *zoo ook OVl. Lied. e. G.* 514, 611: „in een stede vul der raste"). (*In den hemel is*) weldich leven in rasten fijn, *Wrake* III, 2473 (*Teest.* 4084). Goeden hope . . . geeft . . . raste van herten ende van sinne, *Vad. Mus.* 1, 95, 1. Hi hevet vrede ende raste van herten ende van consienciën in allen dinghen, Ruusb. 5, 118. (Si) had van consiensiën raste ende blef onladen van allen laste, *Lutg.* II, 910. Daer (*in God*) is raste, gebruken ende bliscap grondeloos, Ruusb. 5, 45. Boven alle werke ene ghestilde raste in ledicheden, 4, 96; ook 141. In enicheit, daer wi ghevoelen raste ende salicheit, 3, 159. En es nieman seker teser stont of hi leven sal tavont, of waer sijn ziele sal raste ontfaen also langhe als een oghe opslaen, alse hi scheedt van desen live, *Teest.* 3874. Doe sang hi . . . glorie ende ere sinen hemelschen vader, ende raste ende vreden allen menschen die goets willen sijn (*den Engelenzang*), Ruusb. 4, 41. Hadde ons god raste ghelaten (*vreugde vergund*) daer wise gherne of hadden ghenomen (*beleefd*, nl. *aan ons kind*), *Limb.* IV, 124. — Ook gezegd van aardsche of zinnelijke genietingen, *genoegen*, *vreugde*; ook *plei-*

zien, *pret*. || Mijn delijt es meerre vele ende mijn raste in gepense (dan in tanesiene mine vriendinne), *Cass.* 1556. Daer bleef hi met sine lieden enen tijt met grooter rasten, *Grimb.* I, 2399. Haer gevangen daden si . . . in eenen torre spannen vaste, daer si in hadden cleine raste, 3831. Dan tast (*ga na*) wat onder ons is grote rast, *Scalc e. Cl.* 30, 179 (*wat een pret wij hebben*). — Hierbij behoort ook *Nat. Bl.* VII, 124: „dat si (*de bijen*) vlieghen haer ende thare om haer ruste (*var.* raste), om haer stede" (*hier staat raste wel gelijk met* „wille", *d. i.* „wat men gaarne ziet, zijn genoegen"; lat. „locum sibi quaerunt utpote per se provisure" (*eene plaats waar zij zich te goed kunnen doen*"; *of is de bet.* „een rustig plaatsje"? *dan is slechts een deel van het Lat. vertaald*). — Op een persoon toegepast. || Mijn kint, dat mijn lijf was ende raste (*mijn levensgeluk*), *Lorr.* I, 1691. Dat goede wijf . . . es des mans troost ende toeverlaet, sijn tresoor, sine sierhede, sijn ere, sijn raste ende sijn vrede, *Lsp.* III, 9, 129. O wy, riep hy, lieve vader, du waers mijn troost allegader ende die raste van mijnre pynen, mijn troost lude ende stillekynen (*l.* pyne: stillekyne), *Troyen* dl. 3, vs. 36452. — Christus selve . . . die es ene woninge ende ene raste der ootmoedegere, Ruusb. 1, 77. Dat Hi smenschen raste waer (*het rustpunt van zijn hart*) ende dat raste en ware ghene anders dan in Hem allene, *Wrake* I, 501.

4) Nu en dan komt raste, als objectief begrip, voor in verbinding met doen. Enen raste doen, *iemand vreugd geven*, *hem genoegen geven of goed doen*. || Dese sal u grote raste doen, want alse u van minnen . . . die rouwe overgeet, so seldi gaen te hem om raet, *Rose* 2718. Anden genen, daer si gekeert heeft haren moet, nochtan dat hi haer en doet nemmer goet, raste noch ere, 7262. Daer si malcander groten rast ende menighen vrienschap deden in groter ghenuechten ende in vreden, *MLoop* II, 3690. — Behout dat bloemkijn eer vast, soo doedi uwer herten rast, III, 1185 (*geeft gij vrede aan uw gemoed*, *zorgt gij voor uwe zielsrust*).

5) *Een voorwerp waarop men rusten kan*, b. v. *een kussen*; misschien ook *een voorwerp waarop men iets plaatsen kan*. Zie over deze opvattingen de Aanm. bij RAST.

*RASTEEL, znw. o. (m.?) Van ofra. *rastel*; fra. *râteau*. Misschien is een woord van dezen vorm, dat door Plant. vermeld wordt in de bet. *ruif* (zie de aanhaling bij RASTELIERE) reeds in het Mnl. bekend geweest. Zie Franck op rastering, alwaar rasteel vermeld wordt in de bet. „ruif, hek, rooster" en zuidduitsch *rastel*, o., „draadtralie, rooster". Zoo nog heden in zndl. tongvallen *rasteel*, *resteel*, *rosteel*, „ruif". Zie De Bo 914; Schuermans 522; *Waasch Idiot.* 545.

*RASTELEN (-EILEN), zw. ww. intr. Het woord komt slechts eenmaal voor, en zal wel op eene vergissing berusten. || Ic (*Vrese Gods*) steke ende jage wt de sonden, want si in desen castelen niet en mogen logieren noch lusschen, *Pelgrimage* 120c. Voor *lusschen* heeft het *Haarl. hs.* „rasteilen". Waarschijnlijk is de oorspronkelijke lezing rasten (z. ald.), dat onder den invloed van den klank van *castelen* door den afschrijver tot *rasteilen* gemaakt is.

RASTELIERE (RASTALIERE), -IRE, znw. vr. Van een ofra. vr. **rasteliere*, dat wel naast *rastelier*, m. (fra. *râtelier*) zal bestaan hebben, tenzij de vorm in het ndl. is ontstaan. *Ruif.* Vgl. Franck op rastering, waar in overeenstemming met ofra. *rastelier*, fra. *râtelier* een mnl. rastalier vermeld wordt, doch hoewel men dit eerder verwachten zou dan een vr. rasteliere (rastaliere), zoo is het tot heden niet gevonden. || Walewein dochte dat hi in enen mersch quam, dat hi vol van groenen gerse vernam, ende daer in ene rastalire, daer ute aten hondert ende vijftich stire, *Lanc.* III, 5883; ook 5912; 6140; 6155 (rastalieren). — Vgl. Plant. rasteel, reup, *un rastelier à mettre le foing à chevaulx*.

RASTELIJC, -LIC, -LEC, bnw. Mnd. *rast(e)lik*, *rest-*, *rost-*; ook *rastlikheit*; mhd. *rastlich*. Hetzelfde als rustelijc; z. ald. en vgl. RASTE. — 1) *Rustig*, *kalm*, *vredig*, *stil*. *Voc. Cop.* rasteleke, tranquillus. || In haer huus dat si en brochte ende ene stede hem sochte, daert rastelic was ende scone mede, *Brab. Y.* II, 519. — Van personen, *eene kalme*, *vredige stemming hebbende*; ook *een gelukkig gevoel hebbende*. *Voc Cop.* rasteleke, portunus (quietus; *vgl.* Diefenb. *Gloss.* op portunus: „geluckich" en „restlick»". — 2) Met den 3den nv. van den pers. *Rustig voor iemand*, *hem rust aanbrengende of gevende*. || Dat ghi in dien daghe uwen dienst alsoo volbringhen moocht, dat hem (*Gode*) si eerlic ende u salichlic, ende alle den convente rastelic ende vredelic, Ruusb. 4, 67. — 3) *Gerust*. *Voc. Cop.* rasteleke, gerest, quietus; rasteleke, requietus (vgl. Diefenb. 494a, waar behalve de glossen *geruwet*, *sachte* en *gerast*, ook vermeld wordt *stille* en *ruwig*).

4) *Ongestoord*, *vreedzaam*, *rustig*, in juridischen zin, *onbestreden*, *onaangevochten*. Zoo ook mnd. Het woord, dat als bijw. zeer gewoon was (zie het volg. Art., 2) zal ook wel als bnw. bij begrippen van „bezit, eigendom, gebruik" bekend zijn geweest.

RAST(E)LIKE, -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. Mnd. *rasteliken*, *resteliken*. Vgl. RUSTELIKE. — 1) *Op eene rustige of vreedzame wijze*, *rustig*, *met rust*. *Voc. Cop.* rastelec, portune (vgl. de aanhaling uit *Voc. Cop.* bij het vorig Art). || Mine oodmudecheit en vindt in dine hoverdeghe herte enghene stat, dar si rastelec in bliven mach, *L. v. J.* c. 64 Dat haer manieren ende haer leven van dier tijt was meer gemaed ende na der liede wesen gesaed, ende had haer rastleker namaels ende bat dan si tevoren dede, *Christ.* 708. Rastelic ende vredelic tsamen te wesen, te leven ende te bliven, Nijh. 4, 152 (*a.* 1437). Die coopman . . . sal mogen varen, wandelen overal dair onse voirscr. straten, sijn pennewerde dair doir varen paiselic ende rastelic enz., *Brab. Y.* dl. 2, bl. 632 (*a.* 1376). — 2) *Rustig*, *ongestoord* in juridischen zin, *zonder dat iemand in de uitoefening van eenig recht door anderen belemmerd wordt*. Zoo ook mnd. || Dat sy onser stad van Antwerpen onser voirs. graciën, quijtscheldinge ende accorde rastelic ende vredelic doen ende laten gebruyken, sonder hen dairtegen eenigen hinder, commer oft letsel te doen oft te laten geschien, Willems, *Meng.* 322 (*a.* 1440). Soo sal her A. in alle dien alinghen goede . . . sittende bliven ende sitten, ende rastelic ende vredelic dies ghebrueken tot alle sinen wille, Nijh. 2, 44 (*a.* 1349). Van deser . . . gracie, octroy ende beliefnisse . . . rastelic ende vreedsamlic genyeten noch gebruycken, Nijh. 5, 20 (*a.* 1473).

RASTEMENT, znw. o. Mnd. *rastement*. Van een ofra. **arrestement* (*arestement*; vgl. it. *arrestamento*) of in het Mnl. gevormd van rasteren; z. ald. en vgl. boerdement, bollement e. a. Hetzelfde als becommeringe; z. ald. — Van personen, *arrestatie*, *aanhouding*; van zaken, *beslag*, *arrest*. || Van den rastemente ghedaen aen onser gheduchter princherssen, *Cron. v. Vlaend.* 2, 52. (Doe) quamen tAntwerpen heer F. van Borssele ende goede liede met hem metter stad spreken omme rastements wille dat tSente Mertinsdijc ghedaen was van onser poorteren ende goeder cooplieden goede ende ooc weder op sine liede daeromme ghedaen was, *Gesch. v. Antw.* 2, 607. (Doe) worden ghedaen rastemente (*beslagleggingen*) up die van Ghend met constrente (*dwang*) binnen Brugghe, *Vl. Rijmk.* 9556 (vgl. bl. 674). Hoe mense (*provanchiën*) vortane soude geven ende betalen . . . sonder riguer ocht rastement, *Brab. Y.* VI, 10178. Dat dan die stad van Antwerpen op dat dorp oft vierschare . . . commeren oft rasteren moigen, ende oft dan niement hynnen 10 daigen dairna uut

dien vierscharen tAntwerpen en queme, dat zy dan op die onderseten der stad ende lants van Breda houden ende rasteren sullen moigen; ende alle den redelijken cost toecomende van desen pandingen oft rastemente sal die sculder sculdich sijn metten principalen te voldoen, *R. v. Breda* 44. Van schaden nomen (*geleden*) an den rostemente (*voor* rastemente) 25 lb, *Hans. Recess.* 3, 339 *elders komt de vorm* arestement *voor*). Zie nog *Invent. v. Br.* Gloss. 302, alwaar voorbeelden van *rastement* (eenmaal met „aentast" verbonden) en *arrastament*.

RASTEN, zw. ww. intr. en wederk. Mnd. mhd. hd. *rasten*; ohd. *rastên*, *rastôn*; ondl. *rastôn*. Van raste; z. ald. en vgl. RESTEN en RUSTEN, en over den vorm *resten* naast *rasten* Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 29. Vgl. GERASTEN.

I. Intr. — 1) *Rusten*, *rust nemen*, *uitrusten*, ook van de rust van den slaap. Kil. rasten j. rusten, quiescere i. otiari, otium capere. || Dat hij alsoo vermuedt was onder waken ende vasten, dat sijn vleysche moest rasten, *Serv.* I, 1614. Op den sevenden dach raste hi (*God*) van allen, Ruusb. 4, 96. Dat hi van gravene moede was, ende quam thuus om rastens pleghen, *Rijmb.* 15296. Rasten ghingen sy na den eten, *Troyen* dl. 1, vs. 14031 (fra. *enpres mengier vont reposer*). (*Een boom*) daeronder si willen rasten in desen coelen Mei, *Bloeml.* 3, 118, 5. Hem (*God*) en moeiet rasten no jaghen, *Wap. M.* III, 109 *var.* (*t.* rusten). So werdet dat verstennesse werkeloos van naturen ende rast in niet werkene, Ruusb. 4, 141. — Waer sullen wi te nacht rasten? *Rijmb.* 15603. Sinen geselle, die niet rast (*niet sliep*, *niet slapen kon*), *Franc.* 7180. Hi deedse vanden bedde opstaen ende vraechde, waer dat waer hoir gast; si sprac: ic heb alleyn gherast, *MLoop* II, 3348.

2) *Rustig ergens zijn of verblijven*, *vertoeven*, *rusten*. || Soe (*de kraai*) ne vant waer rasten . . . ende beette uptie arke neder, *Rijmb.* 1212. Hi (*Abraham*) raste . . . al daer nu staet Jherusalem, 32151. U lichame, scone smale (*Maria*), dien ghi so reine ende so wale hieldt, datter God in raste, *Claus.* 280. Hi (*Christus*) raste in hare (*Maria*), *Rijmb.* 4398; ook *Disp.* 85. — Ook gezegd ten opzichte van den geest. || In dit ledeghe sijn rast ende woont die gheest ons Heren, Ruusb. 4, 46 (vgl. bij 4, *b*). — Met eene zaak als ondw., die evenwel als persoon wordt gedacht. *Ergens blijven*, *stil houden*. || Binnen III daghen ende drie nachten ne raste dat swerc (*de wolk*) no ne ghelach, *Rijmb.* 5530. In die woestine van F. raste dat swerc, 5534 (lat. *recubuit nubes*).

3) *Ophouden met iets*, *rusten*, *iets staken*, vooral met eene ontkenning verbonden. || Die sal upstaen als ene lewinne, ende niet rasten als een liebaert, eer hi den roof heeft te hem waert, *Rijmb.* 6126. Niet te rastene vor die stonde, dat hi den coninc Wondere vonde, *Wal.* 9593. Doe sprac Samson: . . . eer ic raste, wordets mi wrake (= in sal niet rasten eer mi des wrake werde), *Rijmb.* 8093 (lat. *adhuc expetam ultionem et quiescam*). — (*Anna*) en cesseerde nemmermeer ure, sine was in den tempel zonder rasten (*zonder ophouden*) in hare ghebede, in hare vasten, *Lsp.* II, 17, 144.

4) *In rust en vrede zijn*, *rust of vrede hebben*. — *a*) Met een land als ondw. || Dat lant raste van striden, *Rijmb.* 6916 (lat. *quievit terra a preliis*). Doe raste haer lant LXXX jaer, 7283 (lat. *quievit terra octoginta annis*). — *b*) Met een pers. als ondw. *In eene kalme stemming zijn*, *gemoedsrust hebben*, *rustig zijn*. || Dese droech die minne in alle sijn leden so starck, so vuerich ende also vast, so dat hi dach noch nacht en rast, *MLoop* II, 2624. Ay sere ic claghen mach . . ., dat ic hier neder rasten liet ie die herte mijn (*rust of vrede vond in het aardsche*), *Vad. Mus.* 2, 163, 41. — Deelw. bnw. gerast, *gerust*, ook *rustig*, *tevreden*. Zie voorbeelden bij GERAST, en vgl. nog || Wye minnet, die is wel gherast, sonder nijt, sonder blame, Hild. 228, 212. — Ook in de bet. *zielsrust of zielevrede hebben*. Vgl. RASTE, 3, *b*). || Wiseloos (*naar den geest*) ghebruken ende rasten, Ruusb. 4, 107. Hi trect ons weder in heme omme rasten ende ghebruken, ende dit is ewighe leven, 4, 56.

5) Met eene bepaling met op. — *a*) *Rusten op*; ook *zich bevinden of geplaatst zijn op*. || Op den sachtmoedighen rast die gheest ons Heren, Ruusb. 3, 12. Die guldene lilibloeme (*Christus*), daer die geest Goods op rasten woude met allen sinen gaven, 1, 156. Dat vier dat si saghen rasten op ieghenwelcs hoot (nl. *op het pinksterfeest*), 1, 269. — *b*) *Steunen op*, ook *gesteund of bevorderd worden door*. || Die ander graet, daer minne op rast, dat mach wel miltheit sijn ghenaemt, Hild. 85, 53. — *c*) Evenals lat. *niti* ontwikkelt rasten op uit de bet. „op iets steunen" die van *naar iets streven*, *uitgaan naar*, *op iets gesteld zijn* (in eigenlijken zin hetzelfde als de opvatting genoemd onder *a*). || Aldus hebbic met volherden ghewonnen daer mijn herte op rast, *Glor.* 1116. Als ghi comt daer u herte op rast, tot Florentijn, die vrouwe goet, 544. Dat goede swaert, daer u herte soo sere op rast, 938. Si (*minne*) leyt int herte besloten vast, daer sy so soetelick op rast ende so vriendelic wert ghevoedet, dat sy en wagghelt noch en woedet, *MLoop* II, 59. Wildi sijn van goeden love, so hout hem sijn belofte vast, want ghi beyde daerup rast, 3040.

II. WEDERK. Hem rasten. — 1) Hetzelfde als rasten, Intr., 1). *Rusten*, *uitrusten*, *adem scheppen*. Het gebruik van het wederk. ww. zal hier wel niet aan het intrans. zijn voorafgegaan: een trans. rasten in de bet. „doen uitrusten, tot rust brengen" is althans in het Mnl. niet bekend (wel mnd. *rasten*; vgl. ook fra. *se reposer*); weliswaar is de beteekenis ook eigen aan eng. *to rest*, maar het Ags. *restan* kent deze opvatting niet. Ook kan de acc. van het wederk. vnw. niet evenals bij hd. *sich fürchten* uit een ouderen datief worden verklaard (Grimm, *D. Wtb.* 4[1], 702; het mnl. hem vresen is anders te beoordeelen: hier is *hem* de acc., afhangende van het trans. *vresen*, d. i. „in gevaar brengen"). Misschien is het ww. wederkeerig geworden onder den invloed van het andere ww. hem rusten, *zich uitrusten*, *zich toerusten* (de vormen *hem resten* en *hem rusten* zijn naast *hem rasten* in gebruik). Men kan des te eerder hier aan eene analogie-constructie denken, daar het wederk. ww. niet voorkomt bij roen en geroen: immers *laet u geroen* mag niet als bewijs van het bestaan van een wederk. ww. worden beschouwd: zie *Versl. en Med. Kon. Akad.* 1894, bl. 227 (over „*laten* als hulpww. van wijze in het Ndl. en Mnl."). || Dan laghen dandre II scaren stille ende rasten hem na haren wille, *Rijmb.* 11267. Mijn hooft ne hadde hem waer an rasten, het moeste up mine scoudren hanghen, Praet 4238 (*hs.* arsten: darsten). — *Merl.* 12821, 13572 en 13574 heeft de tekst *rasten*, maar het hs. *resten*; z. ald.

2) *Ophouden*, *eindigen met iets*, *het staken*. || Doe hi hem rasten beghan (*niet meer dan driemaal sloeg in plaats van zevenmaal*), balch up hem die goede man, *Rijmb.* 13771 (*vgl.* II *Kon.* 13, 18: *cum percussisset tribus vicibus et stetisset*).

3) Met eene bep. met op. *Steunen of leunen op*. || Ic . . . sach Saulle vallen van ommachte hem rasten up sinen scachte, ende hem naecte der viande scare, *Rijmb.* 9794.

AANM. — „Rasten het bloet, bloetrasten, suggillare" (*iemand een blauw oog slaan*, *in het gezicht slaan*, *bont en blauw slaan*) bij Kil. is een ander woord. Bij Diefenb. komt de uitdr. onder de glossen van „suggillare" niet voor. Misschien is *rasten*, door misverstand of verwarring ontstaan uit *resten* of *reesten*, eene afleiding van *reest* in de samenstelling bloetreest, *het storten van bloed*,

het veroorzaken van eene bloedige wond. Zie bij BLOETREISE.

RASTER (*Oorl. v. Albr.* 434 vlg.; *Invent. v. Br.* Gloss. 301*b*). Zie RACHTER en RECHTER, 2de Art. Ook elders komt de vorm voor, b. v. *R. v. Amst.* 373: „mit delen, wagenschot, rasteren of anders"; 414: „wagenschot, claphout, sparren, rasteren, sprieten"; *Hans. Urkb.* 3, 270: „van Wiker sparren, Bergher sparren, Ghotensche sparren, van ryemhoute van elken raster cleene of groot van elken hondert eenen gr.", zoodat men aan een dialektischen bijvorm van *rachter* zal te denken hebben, en niet aan eene verkeerde lezing. Vgl. ook *Rek. d. Gr.* 1, 348: „14 rasterhoute, elc stic 12 d", en „van den rasterhoute te sniden".

RASTEREN (RASTEEREN, RESTEREN), -IEREN, zw. ww. trans. Uit arrasteren (arresteren; vgl. den vorm arestement naast rastement), en dit van ofra. *arrester, arester* (ndl. *arresteeren*), fra. *arrêter*; uit lat. **adrestare*, iem. of iets ergens doen blijven, ophouden. Ook de vorm aresteren (arresteren), die in het *Mnl. Wdb.* niet is vermeld, was niet onbekend; zie beneden bij 1° en *R. v. Schiedam* 563: „dat men deen off anders poirteren off hooren goeden elx binnen haere stede arresteren, besetten noch becommeren en sal moogen" (*ald. ook* arrest, *bl.* 362). Hetzelfde als mnl. becommeren (z. ald., 6). *Voc. Cop.* rasteren, saisire.

1) *Beslag leggen.* — *a*) op een persoon, *iemand in verzekerde bewaring houden, hem arresteeren.* In denzelfden zin mnl. besetten en bestellen. ‖ So en sal men ghenen man . . . becommeren noch rastieren, Nijh. 2, 124 (*a.* 1359). Den . . . hertoge, sine kyndere . . . ende haere erve of ooc hare lande ende lude . . . penden, roufen noch rastieren . . . noch met egeenen vyantliken zaken angrijpen, 168 (*a* 1361). Soo wanneer enech her of enech richter van horen omsaeten . . . enegen portre van Lovene rasteerde of pande tonrechte, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 732 (*a.* 1306; *vgl. ald.* „dat hi tonrechte gearresteert of gepant ware"; *zoo ook bl.* 733). Hoe lange dat hi gerasteert hadde geweest, 733. Die in onse stede van Ghent gearresteert sijn of snelen werden gherasteert van quaden faite, 739. Als die coopliede teneger steden van Loven ghingen ofte reden om haer comescap te hanteren, dedense alom rasteren die pensenarise, *Brab. Y.* VI, 7063 (*vgl.* 7069: daden sise commeren ende houden om dat si hem betalen souden). (Si) bleven ghevangen en gherasteert, 8529; ook 10154; 10160; VII, 16288; *Exc. Cron.* 147*b*; 171*d*; *Cor. v. Antw.* 9, 6; 57, 131. Zo claghet di solve A. dat hi in den jaren 86 bynnen dem Zwene gherastert lach van des koninx weghen van Franckenrijc, *Hans. Recess.* 2, 415. — *b*) *Beslag leggen op eene zaak.* ‖ Voort zullen wi den porteren van Dordrecht hoor scepe ende haver, die in onsen lande gherasteerd was, eer wi ontseyden, weder overleveren, V. d. Wall 1, 270 (*a.* 1359). So binden wi ons ende al onse goet dat wi hebben . . . in diere manieren dat . . . die houdere . . . van deser lettren mach doen rasteren ende houden te sinen vriën eyghendome . . . in so wat steden dat ment vonde, bi watre jof bi lande, *Oorkb.* 2, 412*a* (*a.* 1295). Dat hij die possessiën van den cloostere rasteerde ende nam, *Vaderb.* 225*d*. — Ook in den zin van *opeischen, requireeren.* ‖ Quame nood ende men waghene ten oorloghe bouf resteren moeste, so zal de wet . . . ordonneren daer toe de gone, die waghene rasteren zal, *Invent. v. Br.* 4, 301. Van parden die hi rastaerde (*l.* rasteerde) ter stede boef, *aangeh. ald.* Gloss. 302 (*a.* 1341).

2) Ook in eene niet juridische opvatting. — *a*) Met den 4den nv. van een persoon. *Betrappen.* ‖ Ic ware mi liever doot, dan mi die god in valscheit groot betrapen mochte ochte rasteren, *Rose* 3171 (fra. *qu' Amors m'eust de fausseté ne de traison areté*). — *b*) Met den 4den nv. der zaak. *Verkrijgen, in zijne macht krijgen.* ‖ Die gene die hebben sal tgeval dat hi tspere rasteren sal, *Mor.* 3077.

3) Herhaaldelijk komt in *Merl.* het deelw. gerasteert voor, nu eens van een trans. ww., dan weder van een intr. rasteren. Het zal wel een ander woord zijn: misschien is de oorspronkelijke vorm gerosteert, zooals het hs. eenmaal heeft *Merl.* 12427 (in het Mnd. komt *rostêren* voor in de bet. van *rastêren*), waar de beteekenis schijnt te zijn *te paard stijgen* „(doe) sijn verkomen die twe ridders, ende hebben genomen haer orse ende zijn gerosteert weder, die daer so lange lagen neder, ende zijn in den tornoy gereden"; *de eng. tekst heeft hier* horsed. Doch het woord af te leiden van ndl. *ros* gaat bezwaarlijk om de *t* en den mnl. vorm *ors*; ook is daarmede het trans. *gerasteert* niet verklaard. De plaatsen waar het woord voorkomt, zijn de volgende. ‖ Entie koninck Loth was gerasteert (*gereden*?) opten koninck Arthur, die hem weert ende onder hem opter aerden lach, *Merl.* 11255. Tote datsi ten tien koningen quamen, die nu waren al te samen gerasteert (*gereden*?) an een wout, 14073. Dit hevet dhertoge van C. vernomen entie koninck C., ende zijn an hem gerasteert (*gereden*?) te hant, ende pijnden hem . . . ombe die twe te vaene, 14228. Al dese wijle so was Griflet ende Keye gerasteert (*te paard*? *mnl.* „gereden") ende volgeden den koninge, die vacht nu alse een verbolgen lewe, 14535. — Hi nam sinen speer ende sloech . . . den koninck van S, die gerasteert hadde te hant Mares van der R., dien hi menechwerf overreet, 14478 (*hier zou het woord kunnen worden gebracht tot de bovengenoemde beteekenis van* rasteren *en worden weergegeven door* de hand slaan aan, iem. aantasten).

RASTERINGE (-EERINGE), znw. vr. Misschien moet aldus gelezen worden voor vasteringe, *Oorkb.* 2, 440*b*: „van sheren Lambrechs Vriesen weghen van sire vasteringen". Dat een woord *rasteringe* bestaan heeft in de bet. van mnl. becommeringe, *beslag, arrest*, bewijst *Voc. Cop.* rasteringhe, saisitio (vgl. SAISINE).

RASTCAMERE, znw. vr. *Rustig vertrek, eene kamer waar men niet wordt gestoord, binnenkamer.* ‖ Nu dan mijn ziele, vlie vanden venstren dijnre eertscher wooninghen . . . ende gaet in die binnenste dijnre rastcameren, *aangeh. in Handschr. v. Ruusb.* bl. 532.

RASTOOR (*Brab. Y.* dl. 2, bl. 611). Zie RESTOOR.

RASTSTEDE, znw. vr. Mhd. *raststat* (ook in de bet. „laatste rustplaats"). *Rustplaats*, bepaaldelijk in den zin van *een plaats waar* of *een voorwerp waarop men uitrust, eene legerstede of slaapstede*, of ook *een rust-stoel of rustbank* (vgl. LISE). *Teuth.* eyn bedde off ander raststede, cubatorium; eyn raststede dair men op loenet of neyghet, reclinatorium; *ook verw. naar* loenynghe; vgl. „loensel, loenyng dair men op restet".

RASURE (RASUUR, RASUER), znw. vr. Van ofra. *rasure*, eene afleiding van *raser*. Hetzelfde als raseringe (zie bij RASEREN, 4) en fra. *rature* (van lat. **raditura*, evenals fra. *raser* eene afleiding van lat. *radere*. *Het uitschrappen of uitvlakken van een woord*; ook *woord of plek in een geschreven stuk, die onleesbaar geworden is door uitschrapping of uitvlakking* of ook *door slijtage.* ‖ Dat wij gesien, gehoirt ende gelesen hebben enen brieff . . ., gans, geheel, ongequetst, sonder rasure ende wel besegelt, *Zijlkl.* 38 (*a.* 1420). Oft zake waer dat een zeghel of meer, desen brief toegescreven, breke (*brake*) of toebreke (*d. i.* tebrake) of dat dese brief gatich worde of rasuer kroghe, dat en sal hem niet hinderen, *Arch. v. Buren* 179 (Nijh. 3, 366; *a.* 1419); ook 184. Off oich dat dese selve brieff natt, gaterich, vleckechtich were of wurde, off rasuren krege, dat dat allet desen selven brieff nyet argeren, krencken noch vicieren (*benadeelen*) en sall

Nijh. 4, 34 (*a.* 1425). Brieven gans ende gave, onghecancelleert, sonder eenige rasuer, ende wel bezegelt, *Handv. v. Weesp* 7*a.*

RASURICH (RASUERICH, RASUYRICH), bnw. Van rasure; z. ald. *Uitgevlekte of uitgeschrapte woorden bevattende*; ook *uitgesleten en daardoor onleesbaar geworden woorden of plekkende hebbende*, gezegd van een geschreven stuk. ‖ Oft sake weer . . . dat dese brieff natt, gatich, rasuyrich of vleckich were off wurde, Nijh. 3, 350 (*a.* 1418). Nat, gaterich, rasurich of vleckich, 4, 135 (*a.* 1436); ook 5, 86.

RAT (RAD; eene enkele maal RAET; o. a., in het rijm bij Velthem; waarschijnlijk onder den invloed van het mv. ontstaan), znw. o. (en m.). Mnd. *rat* (*rad*); mhd. *rat* (*rades*; mv. *rat*, *reder*); ohd. hd. *rad*; ofri. *reth*. In oorsprong één met lat. *rota*, doch niet daaraan ontleend. Zie de Wdbb. van Grimm, Kluge en Franck. Het mv. is *rader*, *-e*,*-en*; ook *rade* en (bij Despars) *ratte* (te vergelijken met ndl. *ritten*, *binten* e. a.).

1) *Rad*, vooral *wagenrad*. *Voc. Cop.* een rat, rota; op radere setten, rotare; raderen maken, rotare (vgl. RADEMAKER); dmiddelste van den rade, meditullium; domganc vanden rade, orbita; een naf van enen rade, timpanum; velghe van eenen rade, cantus; een redeken rotula. *Teuth.* rat, rota, rotula, rotella; des rats nave, meditullium, tympanum; des rats ghelven (*l.* velghen), tympanum; rat eyns puttes, anclia, gurgillus; rat van den wagen (*ald. op* afsate); ass in dem rade, axis; eyn carre mit seer hogen raderen; van twen raderen (*ald. op* carre). Kil. rad, rota, orbita (ook de samenst. radmaker, -nave (navel), -schene, -speecke, -sperre, -velghe). Plant. radt, *roue*, rota; raders oft rayers, *des roues*, rotae; den ommeloop des radts; omdraeyen gelijck een radt; radt van eenen kraen oft put, *la roue d'une grue ou d'un puis pour tirer enmont*, trochlea vel tympanum; raderken oft rayerken, *rouette*, *petite roue* (ald. ook de samenst. radtbeslach = radtschene; radtsperre, rijer (*rem*); radtvelgen). ‖ Dat die waghenman doot bleef onder dat rat van den waghen, daer sie op sat, dat hoor seer swaer was, *Kl. v. Diepenv.* II, 2. Die welke hem selven omwentelden als die raderen van carren, *Breidenb.* 14*r.* Die menighe is hem (*den trek*) ghehat (*vijandig gezind*) ende werpen omme dan dat rat, alse die waghen heldet yet, *Lsp.* III, 23, 191. Die perde, . . . die rader, die wagheneer, . . . die ghevoert werden, *Blome d. Doechden* 65. Beroem mach wel dat overste raet wesen vanden waghen, *ald.* Dese coninck hadde enen waghen . . ., van ebenus waren die rade, *Troyen* dl. 1, vs. 9352. Twiel gaet met snelre vaert, *Natuurk.* 396 (*var. Maastr.* rat). So wie onrechten wech slaet over ghewonnen (of ghebouwet, 2, 100) lant, voor yewelic rat (*van kar of wagen*) sel hi gheven enen penninc, die ridende man (*de voerman*) enen halven penninc, *Sassensp.* 1, 60, 109. Hi dede maken een casteel die up vele rader stoet, van houte staerc ende goet, so datmen voort mochte driven, *Alex.* II, 196. Noch een halffslange (*een klein stuk geschut*) . . . met haere lade, rader, lepelwisser ende aensetter, *Geld. Oudh.* 461. Si quam ooc somwile... metten watere swimmen, daer si viel op (*l.* opt) omkeren van den rade (*het scheprad*), *Christ.* 449 (vgl. MOLENRAT). Vor twe radere, die hem afghehaelt weren die men hadde do men dat hues tot Holten weder upsloech, 12 s, *Rek. d. Cam.* 6, 177. — Dat rat van aventuren, *het rad der fortuin*, een zeer gewone zinnebeeldige voorstelling der wisselvalligheid van aardsch geluk. Vgl. mnd. *rat van eventuren*; mhd. *gelückes rat*, *gelückrat*; hd. *das rad des glückes* (Grimm's *Wtb.* 8, 36; Wackernagel, *Kl. schriften* 1, 241 vlgg.). ‖ Als vrou Avonture hoor rat ommekeert, dat die mensche boven sit, al of hi opten oversten swinghel vander molen sate enz., *Ned. Proza* 154. En acht te gere uren up dat rat van Avonturen, *Rose* 5623. Ic was te hoghe gheseten up dat rat der aventuren, *Limb.* 1, 184. O wy, aventure felle, . . . op dalrescoonste vanden rade setty my, doe ghy my eret; mer doe ghy my van u (*l.* u van my) keret, hebdy my dorperlic weder van hoghen gheworpen neder, *Troyen* dl. 3, vs. 31081 (Ben. 25109: *Ahi, fortune dolerose, sor le plus halt de la roele m'asseistes*). (*De slechte*) heeft . . . hem selven opghetogen, dat hi boven is an trat, *Bloeml.* 3, 69, 79. So hi (*de slechte*) hoghere sit upt rat, so hogher val so meere plat in der helscher gloede, *Wap. M.* I, 166. Die heren sitten op dat rat, *Vierde Mart.* 567. Dat blat dat mocht noch ommeslaen ende dat rat van aventuren mocht mi noch ooc ghebueren (*Proza*: mi noch soo hooghe vueren dat enz.), *Rein.* II, 6178. Dat rat van aventuren is so wonderlic, die loop der werlt is onstedelijc, *aangeh. in Handschr v. Ruusb.*, bl. 578. — Hi bleef doot van eenre wonden ten Baren teenre tafelronden, doen hi te sinen besten was ende hi minst vermoede das: aldus, als God wilde dat, was saen ghebroken dat rat, *Wrake* I, 806 (*deze voorstelling van het breken van het rad als zinnebeeld van het keeren der fortuin voor iemand, is niet gewoon*). — Ook *rad*, als folterwerktuig. Zoo ook mhd., mnd. en hd. Zie Grimm, *RA.* 688; *Noordew. RO.* 307; Grimm's *Wtb.* 8, 40 („ursprünglich ward gewiss die tödtung durch fahrende wagen vollzogen, von welchem brauche das zerstoszen mit einzelnen rädern nur ein rest ist"), en vgl. RADEBRAKEN en RADEN, 2de Art., alsmede de nog heden bekende uitdrukking „opgroeien voor galg en *rad*" (vgl. Stoett, *Spreekwdb.* no. 488 en *Rein.* I, 1376: „ghi sult gherecht sien voor u huus ene galghe ofte een rat"). Kil. radbraecken, rotae insertum convellere noxium et paulatim radiis rotarum convulsum lenta morte perimere; incussu rotae crura et caeteros artus diffringere. Plant. op een radt setten, *mettre sur la roue*, super rotam ponere. Uit de voorbeelden blijkt dat nu en dan de onteerende straf ook werd toegepast op de doode lichamen van terechtgestelden ‖ Het is ghewoonte al Duytschelant door (*vgl.* Huyd. op Stoke, dl. 2, bl. 378; A. Schultz, *Höf Leben* 1, 512 *noot*) den dief de galghe, den mordenaer ende den moortbrander trat, *R. v. Utr.* 1, 3, 7. Dat si een rat souden doen maken ende Waleweine daer op raetbraken ter crucen enter wegesceide, *Lanc.* II, 44883. Doe dede die joncfrouwe ter vaert gereden cratten ende rat (*hs.* vat), *Wal.* 7754 (*vgl. de aant.*). Dat men Waleweine up een rat vlechten soude, 9140 (vgl. bij Grimm, *RA.* 688 *de uitdr.* „in das rad flechten"). Een scone rat salic doen maken, daer up sal menne radebraken, 5565. Van eynen wive die ghebrant waert ende van eynen manne die upt rat ghezat waert, die eynen man vermoort hadden, *Rek. d. Cam.* 3^1, 455; ook 228. Op rade waren si gheset, *Segh.* 10277 (*varr.* raden). Opten radren, daer men op leide sulcwile de roovere, vlacht si beide been ende arme, *Christ.* 455 (*vgl. Opschr.* hoe dat si ghepijnt was opten radren ende opten galghen). Over den poorter (rechten) mitten zwaerde ende over die vremde luden mitten rade, *O. K. v. Dordr.* 20, 35. Ic minne die vrouwe so seer, ic moetse hebben, al sout mi an mijn leven gaen, ja al soude ic ooc daerom een rat besitten, *Marialeg.* 1, 409. Laettene ons hangen ende die andere, sine gesellen, laetse ons op radere quellen, *Lanc.* II, 38962. De knape wert bevaren van dien van Naerden, de . . . ne op enen rade leiden, ende hebben hem sine lede tebroken, *Bloeml.* 2, 144, 283; ook 171, 59: 1, 115, 186; 123, 495: *Besouck* 31 (mv. *rade*); *Cod. Dipl. U.* 2^1, 150. — Ic rade menne in vieren houwe ende deen quartier hier vore de stad . . . doe(n) setten op een rat, *Limb.* II, 1658. Tfierde quaertier . . . willic datmen sette vor

Mes ooc op enen rat, 1669 (*hier ml., als beneden* Velth. IV, 3, 63). Men soude hem (*den verkrachter*) regten te swaerde ende te rade, *O. Vaderl. R.* 4, 388, 71. Daer wertter vier af gherecht metten swaerde ende op rader gheset, *Exc. Cron.* 221*b*. Doe sette men elc deel (*van het doode lichaam*) op een raet (: ver staet), Velth. V, 17, 46. (Doe) dede hy alle die ghevanghen den hals of slaen ende haerlieder doode lichamen up hooghe ratten stellen, Despars 2, 417; ook 1, 362 (*vgl. de aank. bij* Grimm op rad *uit* Bürger: „mich (*een terechtgestelden misdadiger*) hacken die raben vom rade").

2) *Eene draaiende of beweegbare schijf.* || Te Rome stont wilneer een rat, die (*ook hier ml. gebruikt*) in ene hagedochte was gesat; daer stonden alle die lande ane in beelden, . . . ende welc tijt dat enich lant . . . hem wilde setten jegen die stat, so keerde dat beelde . . . den rucge den andren die daer stoeden, Velth. IV, 3, 63 (*daarentegen vs.* 87 dat rat). — Vooral van de zon, waarschijnlijk navolging van lat. *rota solis* (Lucret. V, 564). Misschien heeft zich met deze opvatting vermengd de mythologische voorstelling van den zonnewagen (ook in dezen zin lat. *rota solis*, Lucret. V, 433). Zoo ook hd. (Grimm's *Wtb.* 8, 37) en in het Ndl. der 17de eeuw; vgl. Huygens, *Voorh.* 1: „'*t Sonnenrad* begint te stooten tegens Noorder kreeften beck". || Hi (*de arend*) siet int rat der sonnen als si alre scoonste (*helderst*) schijnt sonder verbraeuwen (*met de oogen te knippen*), of hi siet in die circumferencie des raeds vander sonnen sonder wederslach der oghen, *Barth.* 407*a* (lat. *solem irreverberatis oculis in sue rote circumferentia intuetur*). Hi can . . . al even wael sien in die hoocheit der (*l.* des) rats der sonnen sonder feel sijns gesichts, *Hs. Serm. G.* 339*d vlg.* Al sijn die oghen subtijl ende ghesont, wilmen den rayen volghen die de claerheit bringhen ende merken in dat rat der sonnen, die oghen moeten faelgeren haers werkes, Ruusb. 6, 159.

RAT, znw. vr. Zie RATTE.

RAT, bnw. Mnd. ndd. *rat*; ndl. *rad* (*dd*).; mhd. (*ge*)*rat*; hd. *gerade*. Hetzelfde als het meer gewone gerat; z. ald. en vgl. Franck op rad. *Rad*, *rap*, *snel*, ook of vooral van de tong. Kil. rade, radde, *Fris.* j. drade, celer, rapidus *et* rapide, raptim, cito, celeriter. Plant. rat oft rasch, *rade*, *viste*, *vistement*, festinanter, cito, velociter; loopt rat, accelera gressum, citius currito. || O wee, valsche tonghen blat, dat altoos snepper (*var.* snel) is ende rat te spreken arch van goeden dinghen, *MLoop* II, 447.

RATE (RAET, RAIT; ook ROTE), znw. vr. Ondl. *râta*; mhd. *râze*, *râz*; hd. *rosz*; ndl. *raat*. Zie Franck op raat en Kluge op rosz, 2), ook over de verhouding van ofra. *raie*, fra. *rayon* (de miel) tot dit echt germ. woord; vgl. ook Hatzfeld 1879 op rayon, 3). *Honingraat, eene met honing gevulde schijf in een bijenkorf.* *Voc. Cop.* rate van honeghe, favus (vgl. de uitdr. „honigh uit de raet", uit Vondel aangehaald bij Weiland); honichrate, brisca (Dief.: „*i.* favus"). *Teuth.* honich in den rait sittende, favus; honichrayt, favus, brisca. Kil. rate, honighrate, favus. Vgl. HONICHRATE (ook Plant. honichraet, *un bournal*) schacht; ofra. *bourneau* (*ou rayon de miel*, favus), waarnaast ook de vormen *honichrote* en *honichratel* voorkomen en RATELE, 1e Art. || An tslewen mont broedden byen (: mettien); die raten so nam hi (*Simson*) uut. . . ende gaves moeder ende vader, *Rijmb.* 8015. Si (*de bijen*) maken was ende raten menighen mensche te baten, *Nat. Bl.* VII, 65. Dat edele werc van haren raten mach elken wondren, 143. Vespa maket raten als bien, maer daer en mach gheen goet of ghescien, 1020; ook 494. Die yongren leiden vor hem een deel van enen ghebradenen vesche ende ene rate honegs, *L. v. J.* c. 240. Der brnet lippen sijn eenre raten van honeghe ghelike, *Lutg.* I, 340. Doe hi die rote in den (*l.* der) hant ghenomen hadde, so at hise in den wech, *Hs. Acq.* 71*b*. Terstont sijn hoor gebenedide borsten vloeyende geworden ende droopen gelick een hoonichraet aen allen canten, *Hs. Serm. G.* 14*c*. Dat die bien sitten ende zuken die overvloedicheyt vanden honichroten, ende men seyt, waert dat si dat nyet en deden, soo soudt verderft werden dat in den roten is ende daer soude een spinne af comen, ende daer om sitten si op die roten ende wachten enz., *Barth.* 834*a*. — Toegepast op Jezus en Maria. Vgl. HONICHRATE. || O edele spise, o soete rate, in u is alle weeldicheyt, *Profijt. Liedeb.* 211, 2 (*vgl.* 1: wi hebben Jesum self ontfaen). Jhesus, suete aen (*zonder*) mate, een lutter honich al aen rate, *aangeh. in Handschr. v. Ruusb.* bl. 124. — Naar de gelijkenis worden aldus genoemd bepaalde zweertjes of puistjes. || Na die puistkine bliven cleine gaetkine onderwilen, uten welken comt lingene also dicke oft ware seem, ende dese heeten „raten", *Hs.* Yp. 121*b*. Dese gaelkine heeten raten, Jan Yp. 96. Dadere van der leveren in den rechter arm (es) goet gedaen laten om die rate te purgierne, *Hs.* Yp. 43*b*. — Een andere overdracht, op de zoetheid der honigraat berustende, vindt men *Wap. Rog.* 1813; „al smaect wel der weerelt *raten*". Hierbij behoort ook *Overzee* 39: „sughende an der weelde reten" (*het vette der aarde genietende*; de vorm rete, die niet uit klankwijziging te verklaren is, is vreemd).

RATE, znw. vr. Van lat. *rata*, nl. *pars*. *Een bepaald aan iemand toegewezen deel of aandeel, evenredig deel.* Vgl. Duc. op rata, „rata pars, portio cuique contingens". Zoo nog heden in het Wvla. „de *rate* uitrekenen, betalen e. a". — Vooral in de uitdr. naer rate, *naar verhouding*, *in evenredigheid*, lat. *pro rata* (*parte*); fra. *au prorata*; ndl. *naar rato*; wvla. *naar rate* (De Bo). || Omme daer mede de sculdenaers (*schuldeischers*) van V. betaelt te syne naer rate van der sculde, *Invent. v. Br.* 5, 437.

AANM. — Met dit woord zal wel één zijn het door Kil. als verouderd opgegeven rate met de bet. „*taak* („pensum"); eig. „het aan ieder toegewezen (evenredig) deel van een werk"?

*RATELARE. Zie bij RATELERSSE.

RATELE (RATEL) znw. vr. Hetzelfde als rate, 1e Art.; zie bij HONICHRATE en vgl. Kil. ratel, *Fland.* j. raete, favus; ook wvla. *ratel* (De Bo 914; *Waasch Idiot.* 545). || De bye zuught ende trect bij middele van haren strale de soetheit uter bloumen, die sou in de ratele van den wasse sturdt, *Boëth.* 132*c*.

RATELE (RATEL), znw. vr. en m.(?). Ags. *hrætele*, vr.; ndl. *ratel*, m. *Ratel.* Kil. raetel, crotalum, crepitatulum, sistrum (in Kil. auct. *cresserelle d'airain*, *sistre des anciens*); ook ratelreep, crotalum (= *ratelband*, ndl. geslachtsnaam) en ratelspaen, *Fland.* crepicaculum, crotalum. Plant. ratel, *une crincerelle*, crepitaculum, crotalum. Vgl. RATELEN. De ratel werd „geslagen" wanneer men iemand wilde waarschuwen voor iets of op iets opmerkzaam maken; vgl. o. a. ndl. *ratelwacht* (=klepperman, *nachtwacht*), fri. *rattelman*. In de middeleeuwen werd er o. a. in de kloosters gerateld, om de kloosterlingen naar de ziekekamer der stervenden te roepen, waar de litanieën werden gelezen. Vgl. Acquoy, *Windesh.* 2, 302. || Als die susteren liggen op hoor verscheiden, toe wat tyde dattet is, soo doet men dat den susteren te wete myt een teyken of ratel, *Hs. Kloosterr.* 25*r*. Totten doden te begraven ende na der grove elck dinck weder to brengen op sijn stede, die ratele to slaen als yemant ter doot ghenaect, 24*v*. Recht als hij in die kerke gecamen was ende die susteren opt choor, so sloech men die raetel, *Hs. Diepenv.* 105*c*, ook 106*d* (*vgl.* 57*b*: die tafele waert geslagen ende die susteren quemen int sieckhuys). Als enighe die doot naken, (de siecmaert) haestelic mit veel slaghen die ratel te slaen, *Hs. Kloosterr. A.* 14*r*. Daerna so

werdt die siecte so seer verswaert, dat men die ratelen sloech ende die broeders liepen alle te samen int siechuys, *Biënb.* 143*b*. Wanneer men dan die yerste ratel slaet, *Hs. Serm. G.* 154*c*. Mit dien wert die ratel gheslaghen, die beteykent datter een broeder doot is, *Marialeg.* 1, 227 (*var.* die ratel der sieken); ook 290. — Als alle die pelgrims in deser kerken . . . sijn, so laet die gardiaen vanden mynrebroeders luden mit een ratel ende vergaderen al die pelgrims in Onse Vrouwen capelle, ende dan neemt elc mensche een barnende waskeerse . . . ende dan singt men „salve regina", *Eng. hss.* 3, 410.

RATELEN, zw. ww. intr. Mnd. ndd. *retelen*, *rettelen*; oostfri. *rateln*; eng. *to rattle*; hd. *rasseln*; ndl. *ratelen*; vgl. mhd. *ratzen*. Zie over mogelijke verwanten buiten het Germaansch Franck op ratel; Grimm's *Wtb.* op rasseln, en vgl. RASSELEN; De Jager, *Freq.* 1, 491 op ratelen. Het woord heeft behalve de beteekenis „op die ratele slaen" (waarvan uit het Mnl. geen voorbeeld gevonden is; Kil. ratelen, crotalum pulsare, crepitare, strepere; Plant. ratelen, *bruire ou sonner de la crincerelle*, crepare vel crepitaculo pulsare), ook die van verschillende andere geluiden, vooral *rammelen*, *snateren* (Kil. ratelen ende snateren, garrire; zie het volg. Art.) en *klateren* (Kil. raetelgoud, j. klatergoud; rateler, espenboom, populus Lybica, arbor strepentibus tremulisque foliis, *vulgo* tremulus). In ndl. tongvallen komt *ratelen* voor in de bet. *reutelen* (rotelen; zie De Jager t. a. p. en De Bo 915; *Waasch Idiot.* 545); vgl. Kil. rotel, *Fland.* j. raetel, crepitaculum; rotelspaen *Fland.* crepitaculum.

RATELERSE, -ERSSE, znw. vr. Van ratelen in de bet. „rammelen, snappen". Het vooral wvla. vr. van ratelare, rateler (Kil. rateler, rabula, garrulus, crotalus, traulus, angl. *ratler*; vgl. een voorbeeld uit Erasmus bij De Jager, *Freq.* 1, 491 en wvla. *ratelbek*). *Rammelaarster*, *snapster*, *beuzelaarster*. || En sijn wi niet wel verciert met deser dwaser ratelersse, die waent waer seggen als een meestersse, ende condicht haer ghepeys opt platte, niet wetende tpropoost twi of watte, *Troyen Volksb.* 37*b* (16de eeuw).

RATEN (*Handv. v. Weesp* 40*a*: „hennip of vlas raten"). Zie ROTEN.

RATICH, -ECH, bnw. || Dattie herssenen sijn cout ende versch ende ratech tusscen 2 tafelen, *Hs.* Yp. 108*a*. Dat hersenbecken es tweevoudich . . . ende ratich tusschen II tafelen, daer die voors. aderen in lopen, Jan Yp. 37. — Het woord is niet duidelijk; misschien is het verwant met mhd. *ræze* (waarnaast ook *ræzecheit*), doch de bet. „scherp, doordringend" past niet in den samenhang. Eerder zal het samenhangen met of afkomen van *rate*, honigraat, en de bet. hebben „op eene honigraat gelijkende" of „de eigenschappen van eene honigraat hebbende"; zie bij RATE, waar het woord ook voorkomt, overgedragen op puistjes of etterachtige aandoeningen.

RATIONAEL (RACIONAEL), znw. o. *Borstlap der priesters*, bij de Israëlieten. || Oniche stenen ende peerlen om te vercieren een ephot ende een racionael, *D. B. Exod.* 25, 7 (lat. *ephot ac rationale*). — Elders genoemd dat redelike, z. ald.

RATMUUS (-MUYS), znw. vr. *Rat. Teuth.* eyn ratmuyss, glis; des tot ratmuysen hoirt, glirius.

RATTE (RAT; ook ROTTE), znw. vr. Mhd. *ratte*, *rate*; *rat*; *ratz*, *ratze*; ondd. *ratta*; ohd. *rato*, *ratta*; eng. *rat*; ndl. *rat*, *rot* (deze vorm ook in andere germ. talen, o. a. mnd. *rotte*). Over den oorsprong, die, als het vaderland van het dier, onzeker is, zie de Wdbb. *Rat. Voc. Cop.* ratte, rattus, *Teuth.* rat, en dyer, glis. *Gloss. flam.* 9 rat, glis; *ald.* 11: ratte, glis *Gloss. Bern.* ratte, glis, rattus. Kil. ratte, mus major (vgl. RATMUUS), glis, sorex, *vulgo* rattus; rotte, *Holl. Fris.* j. rotte. Plant. ratte, *un rat*, glis, mus; ratteken, *petit rat*, *raton*, musculus; waterrat, *rat d'eau*, mus aquaticus. || Glis es een dier nebuere groot, som wit, somme swaert, somme root, in Vlaendren heetment slaepmuse bi namen . . ., minder dan die rotte (*varr.* ratte) so eist, *Nat. Bl.* II, 1941 (*hier is* glis *waarschijnlijk benaming van de* „hazelmuis", *in elk geval van een dier van de rat verschillende*; *de benamingen voor* „rat" *en* „muis" *loopen*, *zooals ook uit de aanhalingen uit de wdbb. boven blijkt*, *dooreen*). Dat die katte die rotten plege op te eten, ende dat sie daer sieck van waert, *Kl. v. Diepenv.* I, 12. *Van de rotten.* Glires dat sijn rotten ende sijn eenrehande beestkens die meerre sijn dan musen . . . ende si slapen alle den winter, *Barth.* 768*a*. Dat die ratten gaern in den bosschen wonen, 768*b*.

RATTECRUUT (ROTTE-, RUTTE-, RATTEN-, -CRUYT), znw. o. Mnd. *rottenkrût*; hd. *rattenkaut*; ndl. *ratten-*, *rottenkruid*. Benaming van een vergif, lat. *arsenicum*. Kil. rattenkruyd, auripigmentum, arsenicum, venenum quo mures inficiuntur (*l.* interficiuntur), *vulgo* soricaria. Plant. rattenkruyt, *du reagal*, aconitum, riagas. Vgl. REGAEL. || Overmits gebrek dat mit vergeven vant rottecruyt gevallen is..., dat voortan nyemant... rottecruyt, t. w. arcenicum oft mercurium . . . veyl houden en sel dan één man; . . . wye anders ruttecruyt hadde, vercofte ofte van buyten brochte, dat sel wesen op sijn lijff, *Gild. v. Utr.* 1, 254 (*a.* 1523). Zie nog een voorbeeld bij het volgend Art.

RATTEVALLE (ROTTE-), znw. vr. Mhd. *rattenvalle*; hd. *rattenfalle*; ndl. *rattenval* (als plaatsnaam *rottevalle*). *Rattenval.* Plant. ratteval, muysenval, *un attrapsouris*, *rattiere*, *sourrissiere*, muscipula. || Dat ic van elcx mont soude maken een rattevalle, zo en dorft men gheen catten daer toe hauwen noch rattencruut coopen, *Han. H.* 133. Een rattevalle, een muysevalle, *genoemd onder allerlei huisraad Gesch. v. Antw.* 2, 649 (16de eeuw).

RATTEVANGER (RATTEN-), znw. m. Hd. *rattenfänger*; ndl. *rattenvanger*. || Den rattevangher van sinen arbeyde 13 sc., *Rek. d. Gr.* 1, 50.

RAU (RAUW, RAEU, RAEUW), bnw. Er bestaan in het Germ. twee vormen naast elkaar met verschillende vocaal, nl. **râo* en **rao*; mnl. rau en ro; ndl. *rauw* en *rouw*. Den eersten vindt men behalve in de bovengenoemde mnl. vormen in mnd. *rauw*; mhd. (gen.) *râwes*; osa. *hrâ* (uit *hrâw*); ags. *hrǣw*; eng. *raw*. Voor de andere zie bij RO. Gedeeltelijk zijn zij dooreengeloopen, o. a. in roeu. Zie verder, ook over de verwanten buiten het Germaansch, de Wdbb.

1) *Rauw*, *ongekookt*, *ongebraden*, vooral van vleesch en andere spijzen. Kil. rauw j. rouw. Plant. rouw, *crud*, crudus; rouw vleesch, *chair crue*, cruda caro. || Alle manieren van mans vleische tetene rawe ende ongesoden, *Pelgrimage* 75*a*. Dan screyde hi also seer dat sijn ogen also root waren als raeu vleis, *B. v.* 1357, 209*c*. Hare maniere die was altoos indie riviere water drinken ende raeuwe visch eten, *Sp.* I⁴, 47, 3 *var. L.* (*ths.* ro visch; *var. B.* roe vleesch). Eenigherhande vleesch . . ., rau ofte ghereedt, *R. v. Aardenb.* 180, 20. Als rauwe spise op rauwe valt, . . . sone is (die) natuerlike hitte niet mechtich te doen smelten ditte, *Sp. d. Sonden* 145 (*Proza-Sp.* 16*b*: als die roe spise op die roe comt). Gheen rawe voghele noch ganse te vercopen, *O. R. v. Rott.* 38, 108. Dan doet daer in bladerkins van leliën al raeu, *Lanfr.* 38*b*. — Die dingen diemen roeu at als cruut, dat was georlooft te dwane, *Hs. IIde Part.* 239*b*. Waermoes roeu, *Sp.* II⁷, 35, 85. Vgl. De Bo 915 *rauw*.

2) *Rauw*, *heesch*, *schor*, van de stem. *Teuth.* heesch, rauw, raucus.

3) *Onbewerkt.* || Een nuwe rawe aerden vat, *Barth.* 445*b* (lat. *vas terreum*, *novum*, *crudum*; misschien staat hiermede in verband de opgave van Kil. „rauweler, olla fictilis"). Raeu, onghewrocht ende vlaemsch

zelver, Despars 4, 18. Veel busch ende raeu lands, 1, 108. So wie die raeu leder bringhet up die maerct boven III d. wort (pennincwert?), dat zal men sperren(?) elc stic met I d., ende dat zullen zy beteren, *R. v. Aardenb.* 112, 132. Waert dat eenich persoon..., brochte raeuwe wulle tote eenighen wevers . . ., omme daerof laken gemaect te hebbene, 161, 30. Zo wat wevere eenighe raeuwe lakenen brenghen zoude ter plaetse daer toe van ouden tiden gheordineirt zonder tloot te hebbene van der raeuwer perche, *aangek. Invent. v. Br.* Gloss. 267 op persse (*de plaats waar de onbewerkte, niet geappreteerde, van den wever komende lakens, werden gekeurd*; vgl. ald.). Dese voirscr. lakensellen raeu (*onbewerkt zijnde*) vallen van den touwe 21 ellen, *Leid. Keurb.* 527, 22, 6; ook 7. Alle dese laken selmen raeu ter paertse brenghen, *ald.* 8; ook 9. — Vgl. wvla. „*rauw* garen", dat niet gekookt is; „*rauw* vlas", „droog vlas dat maar (*eerst*) geroot (*onder water gelegd*) wordt langen tijd na de slijting (*het uit den akker trekken*); „*rauw* lijnwaad", dat niet gebleekt is (De Bo). — Van graan, *in zijn natuurstaat zijnde, dat men niet heeft laten gisten.* || Ten zij datter excijs of betaelt wordt, zoo wel van tmout als van traeuwe coren, *K. en O. v. Delft* 208, 8. Gheen molenaer, maelende mout, sal moogen eenich raeuw cooren maelen, 208, 9.

4) *Bloederig, met bloed vermengd*(?). || Die urijn (is) wit, dicke, raeuwe ende ongeverwet (*raar van kleur*), *Barth.* 86b (lat. *urina alba, spissa, cruda et discolorata*).

5) *Ruw, onbeschaafd, ongevormd*; ook *besmet, bevlekt uit een zedelijk oogpunt.* || Raeuw es mijn leven als een ei . . ., Maria, hoet mi . . . vor die ewiche karine, *O Vl. Lied. e. G.* 39, 280 (vgl. *Wap. Rog.* 1322: vul *rnutheden* es al mijn leven; *misschien is het punt der overeenkomst met een ei gelegen in de vuilheid van den bast*).

6) Van schulden gezegd, vermoedelijk *schulden niet in den versterkenden vorm aangegaan, simpele schulden*, zooals zij ook wel heeten. || Dat negheene inwonende poorters of poortessen elcanderen elders en betrecken . . . noch elcanderen doen vanghen . . . om rauwe, civile onbewettighe schult, *R. v. Aardenb.* 176, 3.

RAUCLEET. Zie ROUWECLEET.

RAUCOOP. Zie ROUCOOP.

RAUW. Zie RAU.

RAUWE, RAUWEN. Zie ROUWE, ROUWEN.

RAUWICHEIT, znw. vr. Van rau; z. ald. De vorm is in het Mnl. zonder twijfel naast rouwich(h)eit (z. ald.) bekend geweest. Vgl Plant. rauwich(h)eit, *crueté ou crudité*, immaturitas, cruditas; rauwicheit der magen als de mage niet en teert, cruditas stomachi.

RAVE. Zie RAVEN.

RAVE, znw. m. (vr.?). Onl. *rabha* of *rabho*, plank, dakspar (Gallée, *Andd. Wtb.* 246); ohd. *raba* in *galc-raba* (Graff 2, 383); mhd. *rave* (Lexer 2, 353 „spar, dakspar"). *Plank* of *balk, bint.* Vgl. RACHTER (RAFTER RASTER) en RECHTER, 2de Art. Kil. geeft als verouderd op een woord van dezen vorm met de bet. „retinaculum". Dit laatste is bij hem o. a. vertaling van keper, dakbalk, bint (Spanoghe-Vercoullie, *Synon.* 3, 34; Kil 287). Het woord is verwant met gr. *orophè*, dak, eene afleiding van *erephô*, dekken. Mogelijk zou ook zijn een woord van deze beteekenis, dat identisch was met den naam van het dier (zie RAVEN); vgl. CORBEEL (CARBEEL), hetzelfde als fra. *corbeau*, raaf. In elk geval is het met den naam van het dier in verband gebracht, ook blijkens het mv. *kapravens*, voorkomende in een bestek voor den bouw van eene pastorie te Besoijen, *a.* 1611: „de cap te bekleeden met boomsche *capravens*" (het woord *kapraaf, -rave*, d. i. „dakspar" is nog heden bekend (zie Van Dale)). || Gecoft jeghen den vors. Sarijs 83 raven, daer elc stic of coste 4 sc. holl., *Rek. d. Gr.* 1, 458 (*van denzelfden S. worden gekocht*: „sparren, stylen, latten, waghenscut"). Ghegeven 5 arbeyders, die die horden haelden entie raven, daer die twn mede ghemaect was, daer men die engiene in tymmerde, 475.

RAVEN (RAVENE, RAVE), znw. m. Mnd. *ravene, raven, rave*; mhd. *raben, rabe* (*rappe*), *rab, ram* (*ramm* uit *ramn*, in *Wolfram*; vgl. *nahtram* = rachtraben, Lexer 2, 329); ondd. *hrabhan*; ohd. *rabo* en *raban, hraban*; *ram, hram*; onr. *hrafn*; ags. *hræfn*; eng. *raven*; hd. *rabe*, ndl. *raaf*, vr. (in plaats- en persoonsnamen ook *raven*; vgl. *Ravenswaai* (uit *Ravenswade*) en Winkler 395). In de 17de eeuw komen de vormen *rave* en *raven* nog voor met afwisselend ml. en vr. geslacht (Weiland op raaf, rave). Zie verder de Wdbb., ook over mogelijke verwantschap met lat. *corvus*. *Raaf*, de bekende vogel. *Voc. Cop.* een rave, corax; als raven roepen, crocare (vgl. Kil. ravengeschrey, crocitus; Plant. ravengeroep; mhd. *rabengesanc*); van raven, corvinus; nachtrave, strix (vgl. NACHTRAVEN). *Teuth.* rave, corvus, corax. Kil. rave, corvus, corax. Plant. een rave, *un corbeau*; een waterrave, *corbeau d'eau*, phalacrocorax; roepen gelijck een rave, *crier comme un corbeau*, crocire, crocitare; ravenverwe, swert als een rave, *couleur de corbeau, noir*, coracinus color. || Corvus dats een raven, *Nat. Bl.* III, 893. Eens ravens jonc, 911. Sravens uutvaert, 927. Die raven brinct uut menigherhande luut, 929; ook 923; 933. Een voghel . . . van des ravens gheslachte, 2244 (*var.* den raven gheslachte, *van het ravengeslacht*); ook VI, 293; XI, 1221. Te vele slachten si (*de bedillers*) den raven, die emmer es al even malsch, *Rein.* I, 18. Die raven Tiecelijn, 1854. Ic wane, ghi lieghet, here raven, 2815. *Een exempel van den raven.* Het was een raven wilen eer die enz., *Vad. Mus.* 1, 66. Doude raven, *ald. vs.* 7; ook 67, 28; 30; 40; 48. Snelre vele dan enich raven, *Limb.* I, 508. Die jonghe ravens, die op hem (*God*) wachten, *Vad. Mus.* 5, 396, 303 (vgl. *Ps.* 147, 9: *qui dat escam pullus corvorum invocantibus eum*). Den jongen der ravenen, *Hs. Ps.* 152r. Die ravenen vanden vloeden moetense (*de oogen*) uutknaghen, *D. B. Spreuken* 30, 17 (lat. *effodiant oculum corvi de torrentibus*). Ic hebbe den ravenen gheboden dat sij dij daer voeden sullen, *Haagsche Bijbel* 1, 209a (*D. B.* I *Kon.* 17, 4: *corvis praecepi ut pascant te*). Waerom souden die locusten sinte Jan bevlecken, ende die heilicheit van Helias van den vleische dat hem die raeven brochte niet verminret en wert, *Sp. d. M.* 1, 95c. Doe sach si een campe lants al vol zwerte roeken ende ravenen, *Devoot B.* 36, 115v. Een hoghe ors, swart als een raven, *Wal.* 9689. Sijn ors . . . was vele swarter dan een raven, *Grimb.* II, 1895; ook 4695 (een rave, *ook var.*; *l.* raven: draven); *Lanc.* II, 42973; *Cass.* 1072. Ravenen ende wijwen (*wouwen*) die dat onghevallighe sundighe lichaem mit crachtighen bijten tescoorden, *Bienb.* 137c. (Doe) brocht hem ghedraghen een duve ende een raven drie broode, *Brand.* 471. Dese drie raven, *Sev. Vroeden* 71v. Waer om u die raven volghen, 72r. Twee raven, *ald.* Die dorde raven, *ald.* Die ravens te verjaghen, *ald.* Een haen stont bi een raven ende verhief hem selven van sinen verstande, *Hs. Cyrill.* 45r; zoo nog eens *ald.* (Doe) vloghen eenparelick wech diversche groote cudden van raven overe beede die leghers, Despars 3, 71. — Die helsche rave(n), *de duivel.* || Vrijt ons voor den helschen rave int ende, dat hi ons niet en scave, *O Vl. Lied. e. G.* 38, 270. Vgl. RAVENJONC.

RAVENGESLACHT, znw. o. *Ravengeslacht.* Zie eene var. uit *Nat Bl.* bij RAVEN.

RAVENE. Zie RAVEN.

RAVENE, znw. Mnl. naam der stad *Ravenna*, *Sp.* III[a], 36, 51 (: begravene); 82; III[a], 33, 38; 43 e. e. — Ook Ravenne. || Pieter van Ravennen, *Eng. hss.* 1, 101 e. e.

RAVENJONC, znw. o. *Jong van een raaf*; ook benaming, aan een duivel gegeven *Sacr.* 1037.

RAVENSWART, bnw. Mhd. *rabenswarz*, ook *rabenvar*; hd. *rabenschwarz*; ndl. *ravenzwart*, *raafzwart*. Vgl. bij RAVEN. *Pikzwart*, *ravenzwart*. Kil. ravenswert, coracinus; ook ravenverwe, color coracinus (vgl. Plant. „ravenverwe, swert als een rave"). ‖ (Hi) vant een teldende ors daer staende, . . . dat so ravenswart was, dat hi een deel ontvruchte das, dat het van quaden halven was, *Parth.* 944. (Orse) die alle ravenzwart waren, 1344.

RAVESCELLICHEIT (-SCHELLICHEIT), znw. vr. *Krankzinnigheid*, *waanzin*, *ijlhoofdigheid*. Vgl. INSCELLICH en o. a. het daar genoemde mnd. *schellich*; doch het eerste gedeelte van het woord is niet duidelijk: de naam van den vogel zal hier wel niet bedoeld zijn. Bij Diefenb. op *furiosus*, *insanus*, *vecors* en *rabidus* is niets te vinden dat licht geeft. ‖ Dat die groote dollicheit nu seer geslicht is, alsoo dat hey nu ther gueder maiten und redelick to pass und gestalt is, anders dan (*behalve*) dat hy noch sijnre synne so rechte (*heel*) vast nyet en is ende onderwilens noch die raveschellicheit innd dollerie int hoyfft heefft, *Brieven v. h. Hof (v. Geld.) met het kwart. v. Nijm.*, n°. 3241 (*a.* 1556, in Rijksarch. te Arnhem).

RAVET, znw. Van ofra. fra. *rivet*, eene afleiding van *river*, omklinken, nieten. *Een klinknagel*, *niet*. ‖ VI dobbele palmeelen met ravetten, *Invent. v. Br.* 3, 325.

RAVET (*kaatsbaan*). Zie RABAT, 5).

*RAVIEN, znw. ‖ (Hi) hudet hem voor die ravien ende tempeest der quader tonghen onder die scaduwe der rootsen, *Con. Som.*[2] bl. 393. Het woord komt het meest overeen met ofra. *ravine*, onstuimigheid, geweld (Duc.), doch de schrijfwijze is vreemd. Aan het mv. *ravien* van een znw. ravie (= lat. *rabies*, fra. *rage*?) zal wel niet moeten worden gedacht.

RAVOT, znw. o. De eigenlijke beteekenis schijnt te zijn *tumult*, *gejoel*, *luidruchtige vreugde*, hetz. als riveel (reveel). Zie Franck op ravotten en vgl. RABAT. Kil. ravotten, tumultuari. — Ook in de bet. *zondig genoegen*, *zinnelijk vermaak*. ‖ Ic, tribulacie, om (h)u salicheyts verkies doe (h)u vant sondich ravot spennen, *ZVl. Bijdr.* 6, 332, 154. Zie nog een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Oudem. 5, 790. Kil. ravotten. luxuriari, popinari; angl. *riot*. — In den zin van *boeventroep*, *schurkenbende* vermeldt Kil. het woord („ravot, revot, caterva s. turba nebulonum, conciliabulum flagitiosorum"), en in de bet. *bordeel*, *verzamelplaats van gespuis* komt het woord voor *Reg. d. Plac.* 36*b*: „placaet beroerende de hoerhuysen ende ravotten in den Haghe"; vgl. Oudem. 5, 790; Kil. „receptaculum nebulonum" et „lupanar", en eene plaats uit Coornhert bij Oudem. 5, 791. Zie ook ald. ravotten, en vgl. de Wdbb. van De Bo en Schuermans.

-RE, enclitische vorm van daer; hetzelfde als er; z. ald.

-RE, enclitische vorm van der, gen. plur. van het aanw. vnw. van alle geslachten en van het vr. enkv.

-RE, uitgang van den comparatief, vooral bij adj. op *l* en *r*; b. v. *edelre* (Ruusb. 3, 13, 22), *nederre* (1, 75, 15), *claerre* (1, 158, 15), *meerre* (1, 78, 8); *ondancberre* (*Gest. R. f.* 146*a*). Zoo ook *felre*, *sekerre*, *dierre* e. a.

RE (*Rek. d. Gr.* 2, 408). Zie RA.

RE (*Sacr.* 40). Zie REDE (*koorts*).

RE, znw. Naam der muzieknoot, de tweede van den toonladder. *Re.* Zie bij LA. *Re* is de eerste lettergreep van *resonare* uit een mlat. kerklied ter eere van Johannes den Dooper van Paulus Diaconus, waaraan de namen der noten zijn ontleend door Guido van Arezzo. Zie *Woordenschat* 780.

AANM. — *Proza-Rein.*[2] 14: „Placebo domino in *re*" is het woord de eerste lettergreep van „regione vivorum", vervolg van het Psalmvers (116, 9), uit het Officium mortuorum. Zie de aant. ald. bl. 162.

REAEL (RIAEL), bnw. Van ofra. *real*, lat. *regalis*, waarvan ook ofra. *royal*; vgl. ROYAEL. Als bnw. is het woord in het Ndl. thans slechts bekend in den vorm *royaal*; als benaming van eene munt is het in den vorm *reael* bekend gebleven, ook als een ndl., waarschijnlijk aan een huisteeken ontleende, geslachtsnaam (Kil. reael, regius, regalis, basilicus). De eigenlijke beteekenis *koninklijk* kon zich op verschillende wijzen ontwikkelen. In het Mnl. treft men het woord aan in den zin van — 1) *Prachtig*, *fraai*. Waarschijnlijk is dit de beteekenis van het woord op de beide volgende plaatsen. ‖ Tusschen den scouderen . . . so had hi (*het pas geboren kind*) een cruys reael, dat waren teken principael, dat dit kint was vercoren te hoghen dinghen ende gheboren, *Segh.* 258 (*var.* roael). After (*l.* achter) mede heeft dit kint een cruys scone ende reael, 350 (*var.* roael; *misschien ook zou de uitdr.* cruce reael *ontleend kunnen zijn aan „het kruis op sommige gouden of zilveren realen"*, *vgl. bij* Duc.[2] 5, 85: „in adversa parte, (*van den franschen gouden reael*) crux liliata effingitur cum solita inscriptione XRC"). — Hieraan sluit zich aan de opvatting *prachtlievend*, *op weelde en opschik gesteld*, in welken zin ook Kil.'s „magnificus" kan worden genomen. ‖ Si (*Clara*) en achte gheen titelike dinghen, mer Agnes was altijt reaelre ende levender der werelt, daerom was haer strijt scerper ende wreder, *Leg. v. St. Clara* 27. — 2) *Royaal*, *mild*. Kil. „liberalis". Plant. reael oft liberael, *liberal*, munificus. ‖ Want hi daer seer reael, beleeft en milde teghen is", *aangeh. uit Julius Caesar*, *bij* Van Hasselt *op* Kil. 857. — 3) *Betrouwbaar*, *edel*, *rechtschapen*. Kil. sincerus, ingenuus, candidus. ‖ Haer herte es soo noyael, . . . ic woude wael dat si gheboren waer mijns gelijc, *Lansl.* 169 (*var.* ryael). — Van zaken, *echt*, *betrouwbaar*, *onbedrieglijk*. ‖ Ic sal u segghen principael een licteken proper ende noyael, dat mi gaf die vrouwe reen, *Lansl.* 868 (*varr.* reale, reael). — 4) Waarschijnlijk is de beteekenis *groot*, eig. *ruim*, *royaal*, gezegd van eene maat, op de volgende plaats. ‖ Die reael cubitus is lanc VIII of IX voete, *Haagsche Bijbel* 1, 13*c* (*vgl.* Duc. *op* cubitus „unus cubitus a cubito ad digitorum extremitatem protenditur, quali Moyses Arcam mensuravit, alius . . . *major* dicitur, qui brachio extenso toto cubitu capiti praelato se esse demonstrat").

AANM. — Kil. vermeldt ook het bijw. reaelick in de bovengenoemde beteekenissen, „regie" et „magnifice" et „liberaliter" et „sincere".

REAEL, znw. m. Naam van eene gouden, later ook zilveren en koperen munt, door verschillende vorsten van Europa (Frankrijk, Spanje, Sicilië e. a.) geslagen sedert de 14de eeuw. Mlat. *regales*, fra. *royaux* (Duc. 7[2], 84). Nog heden is de reaal als munt in gebruik in Spanje, Mexico, op Curaçao e. e. Zie *Woordenschat* 985 op real. In de „Munten van Holland en Zeeland" van V. d. Chijs, bl. 490 vlgg. heeft de gouden reaal (te Dordrecht, *a.* 1488) eene waarde van 32 sc. groot of van 3 eng. nobelen van 96 groot het stuk (= 9 carol. gulden 24 gr.). Zie *Leid. Keurb.* Gloss. op reael. Kil. reael, drachma Attica, *vulgo* nummus regalis, regale numisma. Vandaar ook de ndl. geslachtsnaam *Reael*, en het *Realen-eiland* te Amsterdam, ten gevolge van het gebruik van den reaal als huisteeken. Boeten van 50 en 100 „gouden realen" worden genoemd in *Leid. Keurb.* 461 (in de ampliatie van 1581, van het keurboek van 1545). — Van den vorm royaele is een veel ouder voorbeeld opgeteekend, nl. *Rek. d. Gr.* 3, 175 (*a.* 1343): „1 royale 1 dukate ende 6 gr. venet."

REALISATIE, znw. vr. Van ofra. fra. *réalisation*

met latiniseering. *Het te gelde maken van papieren geld, als schuldbrieven* en dgl., *realisatie, realiseering.* || Dan en gheven die (rentebrieven) gheen realisatie mitter daet, hoewel die brieven sulcx inhouden; dan als dieselve gerechtlick angebrocht sijn, soo sijn die reëel, *R. v. Utr.* 2, 437 (16de eeuw).

REBANT. Zie RABANT.

REBARBER. Zie RABARBER.

REBAS. Zie RABAT, 4).

REBAT. Zie RABAT.

REBAUSSEMENT, znw. o. *Afslag*(?). Vgl. RABAT, 3), *Ann. Em.* 13, 123: „twelck rabaussement bedrouch ter sommen van V dusent lb gr." (*vooraf gaat*: „de articlen, die by den commissarissen . . . gherebateert hadden; *doch de bet. van het ww. is hier niet duidelijk*; *er zal wel iets aan den tekst ontbreken*).

REBAUT. Zie RIBAUT.

REBBE. Zie RIBBE.

REBEBE (REBEBIE; ook *REBEKE, REBECKE), znw. vr. Ofra. *rebebe, rubebe, rebesbe* en andere vormen vermeld bij Roquef. *Gloss.* 2, 40; Godefroy 6, 636); mlat. *rebeca* (Duc.), fra. *rebec.* Naam van een muziekwerktuig, *eene driesnarige viool*, van arab. *rabeb.* Vgl. Hatzfeld 1881: „ancien instrument de musique à archet, monté de trois cordes", en zie Hoffmann in *Hor. Belg.* 6, 198, doch ook A. Schultz, *Höf Leben* 1, 555: „eine art fiedel mit *zwei* saiten". || Ghitteernen, herpen, salteriën, orghelen, rebeben, trompen, chiphoniën enz., *Livr d. Mest.* 39 (fra. ald. *rebebes*). Selc hoort gherne melodiën van orghelen, van fluten, van souteriën, in herpen, in vedelen, in rebebiën, in acaren, in luten ende in ghiternen, *Beginsel v. allen Spele* 26, in *Hor. Belg.* 6, bl. 1 vlg. — Heynkin mitter rebecke ende Arnoudekijn mitter ghitaernen, *Rek. v. Middelb.* 5 (*a.* 1364).

REBE(C)KE. Zie bij REBEBE.

REBEL (RIBEL), bnw. Van ofra. fra. *rebelle*, lat. *rebellis.* Mhd. hd. *rebell*; mnd. *rebel*; ndl. *rebel* (vooral als znw. gebruikt, doch in tongvallen ook als bnw., o. a. van wonden, die er vurig uitzien, eig. „weerstand biedende aan de toegepaste geneeswijze"; zoo ook fra. *rebelle*, Hatzfeld 1881). *Weerspannig, wederstrevig, onhandelbaar*; ook *oproerig, ongehoorzaam aan of in opstand tegen het wettig gezag.* Kil. rebel, rebellis, contumax, perduellis, qui a republica defecit. Vgl. gron. *rebels, rebelsk*, oproerig, weerspannig; *ook* dol, verwoed, van dieren (Molema 341). || O penitencie, penitencie, waerom was ic noyt ribel ende wederspannich, *Pelgrimage* 102*b.* In dese stat liet hi (*Alexander*) alle sijn scaren, die rebel ende moeyeliic waren, *Proza-Sp.*, aangeh. in *Sp.* dl. 1, bl. 240. Nu hoort..., ribel ende onghelovech diet, *Rijmb.* 5882 (*Mozes tot de Joden*). Die Joden, die nu anderwerf ribel worden, *Sp.* II², 35, 43. Dat overmits sijn (*Floris*) doot so veel onleden in den lande vielen, dattet volc al rijbel worden, *Clerc* 144. Vele volx zal van evele wesen ribel, *Z Vl. Bijdr.* 1, 56, 22. Omdat die herden (*geestelijke leidslieden*) nu sijn doren, . . . so sijn die wolve nu rebel, nidech, ghierech ende fel, *Kerk. Cl.* 49. Licht so waersi (*Jeugd en Lust*) ende rebel (*balsturig, eigenzinnig, niet aan orde en tucht te gewennen*), *O Vl. Lied. e. G.* 282, 1451. (So) sijn si rebel, alsmense schelt, want hoemense meer schelt, hoe si hem doonre verantwoorden, *Con. Som.*² bl. 312 (*var.* wederspenich). Hier omme wt groter tornicheit spreken (*spraken*) si ende segeden: want gi aldus rechte rebel ende wederspannich sijt ende gien reeden noch bescheijt toe laten en wilt, *Hs. G. f.* 35. Desen ommeloop (*der planeten*) maect eenen rebel wesende, . . . eenen andren goedertiere; desen ruude ende desen abel; eenen traech, eenen andren snel, *Wap. Rog.* 1455. *Daer enich aeldinc* (erfgenaam) *ribel ware, wat men doen zal.* Ware ooc dat zake dat enich van den aeldinghers rebel ware ende hem zetten wilde tsieghen dese vors. ordinanchen, *Cout. v. Brugghe* 1, 340. Rebelle ondersaten of meutmakers, *Ann. Em.* 14, 127 (*a.* 1480). — Ook met eene bepaling met den 3den nv. of jegen, zelden met op. || Datttie cardenale rebel den keiser waren, Velth. V, 36, 2. Die quade poort, . . . die . . . oint quaet was ende rebel dien van Persen ende fel, *Rijmb.* 17445. Berecht mi van der weerelt fel, of so der zielen es rebel, (*vijandig*), so doet so hare vromen? *Wap. Rog*, 420. Ghi en doet niet wel dat ghi den vrouwen sijt rebel, die goedertieren sijn ende niet fel, *Belg. Mus.* 5, 78, 57. Also sijn si ooc rebel onsen lieven heer ende sinen gheboden, *Con. Som.*² bl. 312. Wie sijn gheselscap maect mit oncuyschen wijven, die wert rebel ende viant tegen gode, *Blome d. Doochden* 83. Die diere, die den man (*mensch*) sijn rebel, sident dat hi in sonden vel, *Franc.* 4673. Die my plach troost te gheven, die valt mij nu rebel, *Liedeb. S.* 23, 26. — Zo wat manne vanden voors. ambocht, die rebel of over(h)orich es jeghen deken ende vinders, *Ann. Em.* 18, 24 (*a.* 1500). Someghe van den edelen . . . vielen . . . sen hem . . . ende jeghen hertoghe Janne rebel, *Brab. Y.* VII, 14662. En wilt niet rebel wesen jeghen den here, *D. B. Numeri* 14, 9 (lat. *nolite rebelles esse contra Dominum*). Dat dese synlicheit off dese vleyschelic wellust in ons altijt rebell off onghehoirsamich is teghen die betamelicheyt, *Breidenb.* 75*v.* Teghens den roomschen rijcke op te staen ende rebell te werden, 69*v.* Niemen es ghenatuert so fel (*l.* wel?), hi ne vint (*hs.*) dat jeghen hem es rebel (*of hij vindt wel iets waartegen hij te strijden heeft*; verandering van *vint* in *wint* is verkeerd), omme dat hi soude verdienen, *Wap. Rog.* 1346. — Daer naer waert groot ende fel torloghene, want zeere rebel maecte hem die hertoge van Brabant up den edelen grave Ferrant, *Vl. Rijmk.* 5404. — Als znw. gebruikt, *weerspanneling*; ook wel in de bet. *rebel, muiter, opstandeling.* Zoo ook in het Eng. en het Hd. (in het Ndl. ook als geslachtsnaam). || Dat . . . verval, dat daervan komet van den overhorygen ende rebelle der zijlvesten, *O. Vaderl. R.* 4, 182.

REBEL, znw. o. Waarschijnlijk het bnw. onz. als znw. gebruikt. Hetzelfde als rebellie, rebelheit en rebellicheit. *Weerspannigheid, verzet.* || Die seste manyere deser verwenninghen (*var.* verwaentheit) is wederspannicheit, dat men in latijn heet rebelheit, dat is dat een mensche wedersporich is alden ghenen die sijn beste menen, *Con. Som.*² bl. 240 (*var.* dat men rebel heet). — Rebel maken, *verzet plegen*, ook *tegenstribbelen, captie maken.* || Onse afgunsteghe wedersaken, die jeghen ons rebel maken, *Brab. Y.* VII, 1707. Vrouw(e), en maect gheen rebel: het moet wesen . . ., ochte ic sal . . . den clooster verberren, *Belg. Mus.* 1, 332, 230. — Vgl. gron. „iem. op 't *rebel* brengen", d. i. „maken dat iemand in verzet komt" (Molema 341).

REBELHEIT -HEDE, znw. vr. *Weerspannigheid, oproerigheid, opstand of verzet tegen het wettig gezag.* || Alsoo onse ondersaten . . . van Sybekarspel ende Benninghbroeck . . . boxen (*l.* boven) sulcke hulde ende eede als sy ons gedaen hadden, rebel ende ongehoorigh geworden waren tegens ons, ende openbaerlijck thoonende hunne rebelheyt enz., *Handv. v. Medembl. enz.* 41*a* (*a.* 1456). Van welcke rebelheyt en overhoorigheyd die voors. onse ondersaten . . ., om beternisse te doen vander voorss. rebbeligheyt hun gesubmitteert hadden van al in onsen wille ende ordonnantie, *ald. b.* Mids haren overhorichede, rebelhede ende vordienten vorscreven, *Hans. Recess.* 2, 420. Eenre borch, die gedestruweert ware voirmaels om hare rebelheit willen, *B. v.* 1360, dl. 2, *f.* 2*d.* Na murmureringhe comt wederspannicheit of rebelheyt, *Con. Som.* 55*a.* Si (*de stad*) was . . . verwoest overmits haer partye ende rebelheyt, *Exc. Cron.* 215*d.* Vanden voorleden oorloghe ende rebel-

heden, die de Lukenaers tegen hem gehadt hadden, 216*a*. Rebelheit teghen haren here ende biscop, 210*b*. Van dat de banieren ter maerct waren ende de wet vermaect, zo quam hy weder in ende was daernaer altoos stokende alle quaetheden en rebelhede, *Ann. Em.* 10, 434 (± *a.* 1480). Zie nog een voorbeeld (*Con. Som.*[2] bl. 240) bij REBEL, znw.

REBELLEREN, zw. ww. intr. Van ofra. fra. *rebeller*, lat. *rebellare*. *Weerspannig of oproerig zijn, zich verzetten tegen of gehoorzaamheid weigeren aan het wettig gezag.* Kil. rebelleren, rebellare. ‖ Waer dat de gevangene rebelleerde ende dat de . . . dienaers . . . in die rebellie hem quetsteden, zij en souden in dien quets niet gehouden zijn, Wiel. *Instr.* 125, 343.

REBELLICHEIT, -HEDE, znw. vr. Hetzelfde als rebel, 2de Art., rebelheit en rebellie; z. ald. ‖ Als hy (*Mahomet*) sach dat dit volck dair toe gheneycht was om teghens den roomschen rijcke op te staen ende rebell te werden, soo heefft hyse daer toe verwecket ende ghestercket tot dese rebellicheit, *Breidenb.* 69*v*. Anziende de rebellichede van zinem lande, *Hans. Recess.* 2, 420. Zie nog een voorbeeld bij REBELHEIT. — Ook in de bet. *wanordelijkheid, vergrijp tegen bepaalde verordeningen.* ‖ Voort moet nyemant . . . op eenighe kerckhoven smyten, slaen, noch an den kerckglas goyen oft eenich rebellicheyt bedryven, *Wfri. Stadr.* 2, 354, 120; ook 356, 128.

REBELLIE, znw. vr. Van ofra. *rebellion* met latiniseering. Hetzelfde als rebellicheit; z. ald., ook de andere daar genoemde woorden. ‖ Het welke gheene rebellie en behoort gherekent tzyne, want appellacie es deffence, *quae est de jure naturali*, *Ann. Em.* 14, 127 (*a.* 1488). Wederspannicheit, dat men in latijn heet rebelheit, *Con. Som.*[2] bl. 240 (dat die clercke heeten rebellie). Zie nog een voorbeeld bij REBELLEREN. Kil. rebellie, rebellio, contumacia, perduellio, defectio. Vgl. fri. *reboelje*, opstand, drukte, verwarring; gron. *rebulie*; oostfri. *rebulje*, die tot fra. *rebellion* worden teruggebracht, en zie REBELSCAP.

REBELLISEREN (-ZEREN) zw. ww. intr. Hetzelfde als rebelleren; z. ald. en vgl. mlat. *rebellisare*, *-zare* (Duc.), alsmede *prophetiseren* naast *propheteren*. ‖ Geporret tegen haren heere te rebellizeren, *Boec v. d. L. J.* 190*c*.

REBELSCAP, -SCHAP, znw. vr. Hetzelfde als rebellie; z. ald. *Weerspannigheid, oproerigheid, verzet tegen of ongehoorzaamheid aan eene gestelde macht.* ‖ Een nywe wet, onder welcke sy in dese voirghenoemde rebelscap volstandich bliven mochten teghen dat roomsche rijck, *Breidenb.* 69*v*.

REBRICEREN. (*Eng. hss.* 1,98). Zie RUBRICEREN.

REBSTEC. Zie RIBSTEC.

RECEPTE, znw. vr.(?). Ook RECEPT, znw. o. Hd. ndl. *recept*. Van ofra. *recepte*; mlat. *recepta* („medimenti adhibendi formula", Duc.); lat. *recette*. Van lat. *receptum*, eene afleiding van lat. *recipere*, nemen (vgl. de *R*, waarmede een recept begint, verkorting van „recipe", *neem* (nl. de volgende geneesmiddelen); vgl. Huygens *Zedepr.* (uitg. Eymael), bl. 13, vs. 57: „mijn *Recipe*", d. i. *recept*). *Recept, voorgeschreven geneesmiddel.* Kil. recept, pharmacum. ‖ Een nieuwe tractaet, ghenaemt dat Batement van recepten, inhoudende drye deelen van recepten, *titel van Receptenboec.*[1] Een nieu playsant hoofken van recepten, *titel van Receptenb.*[2] (vgl. de vijfde aanvullingslijst der bronnen). Dat mijn vader quam hier in van der scolen tot Mompelier, daer hi studeerde der jaren vier in recepten van medecinen, *Rein.* II, 5936.

RECES (RECHES), znw. o. Van mlat. *recessus* of van ofra. *recez*, *reces* (Duc. op recessus, 1). *Raadsbesluit*; ook *de daarvan opgemaakte akte*, en bij uitbreiding ook *akte, ambtelijk bewijsstuk* in het algemeen. Over de verklaring van den term zie Duc.[2] 5, 43*b*. ‖ Up de materie van den stapele achtervolghende den recessen, daerof tander tijden ghemaect, *Hans. Recess.* 9, 228. Bij der pene . . . van der Duytschen hanzee ordinanciën unde recesse begrepen to voorboorne (*verbeuren*), 11, 145. Eyne soene, . . . daer gy solden guet voir wesen na utwisinghe der recesse ons daerop van juw ghesant, *Ostfri. Urkb.* 1, 288. — Vgl. den in Gelderland gebruikelijken term *Landdags-* en *Kwartiers-Recessen*, vermeld door Nijh. 2, 182 noot, alwaar hij ook herinnert aan het 17de-eeuwsche *afscheid* (ook mnl. en hd.) in den zin van „eindbesluit, beslissing"; zie *Ndl. Wdb.* 1, 1325, 2; het is evenwel niet zeer waarschijnlijk, dat *afscheid* van „reces" de letterlijke vertaling zou zijn. *Afscheid* komt nl. van het trans. *afscheiden*, en *reces* van het intr. *recedere*, d. i. „heengaan, zijn afscheid nemen". — Ook in de bepaalde beteekenis *slot van rekening*, d. i. „afrekening, einduitkomst eener rekening"; en *het daarvan opgemaakte stuk.* ‖ Beheldelic hem sijns principaels briefs, die inhilt negentien dusent auder schilde, ende beheldelic ooc hem sijns recess, dat hi voor heeft, dat innehilt elf dusent sevenhondert vier ende tachtentich auder schilde, Nijh. 2, 182 (*a.* 1363). Heren J. . . ., onsen amptman . . ., ontbieden wij, dat ghi van onsen wegen geeft Spaen V. om onse huis van Breydervoort te hauden ende te hueden . . . vier ende tachtendich auder schilde, ende rekent sy (*ze*) ons by desen recesse, in uwe yrste rekeninge, die ghi ons doen selt, 197 (*a.* 1364). Item rekent hij v hondert XLVII alde scilde . . . tot Saltbomel verteert, daer hi geen recesse aff en heeft, *Arch. v. Buren* 474. Item rekent J. noch twee besegelde recesse van voel gelts, die hi over geven solde, *ald.* Ghegheven . . . den rentmeester van Zuuthollant, die hem mijn heere die grave sculdich bleef in sijnre lester rekeninghe, die hi dede van der rentmeesterscap van Zuuthollant, . . . also als treches van sire rekeninghe hout, 265 lb, *Rek. d. Gr.* 1, 243. Betaelt van horen recess van dat hem die stede sculdich bleef doe sij laetst rekenden, *Rek. v. Rott.* 36 (*a.* 1426). Dat afgecort blijft der burgermeesters voirscr. recess 596 lb, 81; ook 96 (op de drie laatste plaatsen is de bet. eerder *achterstand, tekort*; *mnl.* achterstal (afterstal). Vgl. de bet. van OVERSCOT.

RECHEN, zw. ww. trans. Nederrijnsche vorm van wreken; vgl. mhd. *rëchen*; hd. *rächen*. *Teuth.* rechen, wreken, vindicare, ulcisci.

RECHENEN. Zie REGENEN.

RECHES. Zie RECES.

RECHGENEN. Zie REGENEN.

RECHS. Zie RECHTS.

RECHT (RICHT), bnw. Mnd. ndd. ndl. *recht*; mhd. ohd. osa. *reht*; got. *raihts*; ofri. *riucht*; ags. *riht*; eng. *right*. Zie voor de verdere verwanten in en buiten het Germaansch (o. a. lat. *rectus*) de Wdbb.

1) *Recht, gestrekt*, het tegendeel van crom. *Voc. Cop.* recht, rectus; een richt pat over tfelt, trames (vgl. bij 5). *Teuth.* recht dync, dat nyet crom is, rectus, directus; recht maken dat crom is, rectificare (ook *Voc. Cop.* „recht maken, rectificare"). Kil. recht, rectus. Plant. recht, *droict*, rectus, directus; een rechte orden oft rije, *un ordre bien droict*, directus ordo. ‖ Daer stonden vele rechte bome, die ghelovert waren rike, *Beatr.* 338. Eene berrende stallicht (*kaars*), dat lanc was ende richt, *Rein.* I, 303 (*hs.*). U hande wit, u vinghere recht, u arme lanc ende slecht, *Parth.* 7472 (*hs.*). Een wit pilaer recht van albaestre, *OVl. Lied. e. G.* 252, 568. Vgl. RECHTE, bijw., 1).

2) *Recht, rechtop gaande of staande*; ook *recht van lijf en leden*, in tegenstelling èn met „kruipend", van dieren gezegd, èn met „krom, gebogen". Vgl.

RECHTE, bijw., 2). || Daer waren ghegoten inne van copere ende van eere menegherande diere . . ., som recht (*op voeten of pooten gaande?*) ende some cromme, *Brand.* 1661 (*waarschijnlijk is dit de beteekenis*; *vgl. de aant. op bl.* 50, *waar gewezen wordt op* „crom", *als gewoon adj. bij* „slang"). Dat sijn lijf (*van het paard*) si hart ende staerc, wel ghesonken langhe siden, hooch gherigghet, recht int riden, *Bloeml.* 1, 35, 54. — Ook als znw. *Iemand die recht van lijf en leden is.* || Si (*minne*) maect den starken cranc ende den sieken al ghesont, si maket den rechten manc, Hadew. 1, 108, 41. — Ook ter uitdrukking van de houding van den mensch, in tegenstelling met de voorovergebogene der dieren. Vgl. *Rijmb.* 610: „het (*de slang*) plach doe (*vóór den zondenval*) . . . recht te ghane, recht na des menschen ghedane", en 712 („up dine borst so saltu gaen", *door God gezegd tot de slang na de verleiding van den mensch*). — Deze beteekenis *overeind*, ligt ook ten grondslag van recht in de uitdr. recht houden, gezegd van eene verklaring, *haar staande houden*, *in rechte bewijzen*, bep. door een eed. || Also verre als die aenspraker zweert sijn scout recht te wesen (*de waarachtigheid zijner schuldvordering beëedigt*), *R. v. Utr.* 2, 233, 5. Die... hoor scult recht gehouden hadde(n) mit hooren eeden, 2, 298, 1.

3) *Recht*, in tegenstelling met „dwars" of „kruiselingsch". || Cleyt dair van die rechte vadem (*de rechte draden, de schering*) snar (*garen? vgl.* Lübben op snare, *2de Art.*) ind dat verpsel (*d. i.* werpsel, *inslag*) of weefsel syde is, *tramoserica*, *Teuth.*[2] 301*a*. Vgl. Plant. „recht na den draet, *a droict fil*, per directum" en de aanhaling bij Lübben: „de *rechte* balke (*van het kruis*) dede (*l.* de) rechte up stunt; . . . dat *dwere* holt".

4) *Recht*, tegenover „verkeerd" (mnl. averecht; z. ald.). || Die rechte zide (*van het uitspansel*, nl. *de hemel*), daer God reigneert, Praet 2554 (*tegenover* de averecht zide, die hier tonswaert es ghekeert, *vs.* 2551).

5) *Recht*, gezegd van een weg, in de bet. *recht op een bepaald punt afgaande of daarheen voerende*, in tegenstelling met „in bochten loopende"; mnl. ook crom. Kil. rechte strate, via ferens, via quae rectâ aliquo ducit. Plant. den rechten wech, *le droict chemin*, recta via. Hierin vallen twee verschillende begrippen samen, waarvan nu eens het eene, dan weer het andere meer op den voorgrond staat, nl. *kort* en *juist*. Het eerste komt vooral, doch niet uitsluitend, uit daar waar het woord in den superlatief staat. Vgl. ook Kil. rechtpadt, compendium en *Limb. Serm.* 213*d tweemaal* richtwech; ook 214*a*; vgl. 215*b*: „den regten wech"; hd. *richtweg*, „nadere weg", en noordbrab. „de *richtste* (kortste) weg" (*Limb. Serm.* bl. 610 noot). Zoo kan ook recht worden opgevat in de aanhaling bij 1) uit *Voc. Cop.*, waar men ook vertalen kan „een voetpad dat een weg verkort, een afsnijpad". || Tierst dattie stierman versach de stat, hi stierde derwart den rechtsten pat dien hi conste (*langs den kortst mogelijken weg*), *Flor.* 1804 (*het hs. heeft* rechten, *doch de verandering van De Vries wordt bevestigd door den herhaaldelijk voorkomenden superlatief van het bijw.* rechte; *z. ald.*, *doch ook de beide volgende plaatsen*). Die rechtste wech ter hellen waert entie alre cortste vaert dats gheluc in sonden, *Wap. M.* I, 170 (*ook hier hebben drie varr.* rechte (rechten); *men mag misschien hieruit opmaken dat* recht *ook de bet. van den superl.* kortst *hebben kon*; *in dit geval is de verandering in de vorige plaats overbodig*). Neder commende de rechte wege (*langs korte of de kortste wegen*), *Vl. Rijmk.* 7150. (Hi) trac ter vaert den rechten wech te Parijs waert, 7413. Die broedre voeren . . . den rechten wech te Romen wart, *Sev. Vroeden* 2355. Hi liep henen die rechte strate die te Malpertuus laghen, *Rein.* II, 3757. (Hi) dede hem up die rechte strate, die tes coninx waert ghelach, I, 1814. Tes si quamen ter rechter straten, die si te voren hadden ghelaten, 1745. Te ghenen hove waert so leghet onse rechte strate (*op dien hof moeten wij aanhouden*, *daar langs leidt onze weg*, *den weg dien wij hebben moeten*), 1700. Nu was buter rechter vaert, die si te gane hadden begonnen, een prioreit van swaerten nonnen, 1692 (*een weinig zijwaarts af van den rechten weg*). — Ook in zedelijken zin. *Het rechte pad*, *de rechte weg*, *het pad der deugd.* || Die plocken wille ende sceren sijn volc . . ., hi laet die steenstrate rechte, die met waerheit es beset, ende onseghet sijns selfs wet, *Heim.* 300 (*var.* slechte). Alse hem avonture opblies ende hem tgeluc toewies, hine volchde niet ter rechter straten, *Kerk. Cl.* 124.

6) Gezegd van al wat is zooals het wezen moet, om den naam te verdienen van het woord waarmede recht verbonden is. Van personen, dingen en zaken. Hetzelfde als gerecht, 3); z. ald., waar men verschillende der hier vermelde uitdrukkingen zal terugvinden. *Aan alle vereischten of voorwaarden voldoende*, *van de rechte soort*, *in alle opzichten zijnde wat door het naamwoord wordt uitgedrukt*, *echt*, *waarachtig*, *wezenlijk*, *werkelijk*, *eigenlijk*. Nu en dan kan het woord in het Ndl. beter weergegeven worden door een bijw., nl. door *werkelijk*, *eigenlijk*, *wezenlijk*, *opentop*, *geheel en al*; vgl. voor de beteekenis eng. *quite*. Zie voorbeelden van het gebruik van *recht* in het Ndl. in dezen zin bij Weiland. Daar waar *recht* verbonden is met een woord van eene ongunstige beteekenis, komt het overeen met ndl. *volslagen*, *doortrapt*; zoo b. v. in ndl. „een *rechte* guit, deugniet, valschaard" en dgl., en *Rein.* I, 128: „Reinaert es een recht mordenere ende een trekere ende een dief." || Vindmenne recht (*vindt men een vriend in den waren zin van het woord*), dat menne minne, *Sp.* I[5], 2, 7 *var.* (*t.* vray). Andre (*bijen zijn*) ghelijc rechte dienstknechten, *Bloeml.* 2, 44, 56. (Si) sijn dienende al in een den rechten bien enten heren, *ald.* 82. Eer ic ontreckede mijn hulpe ende mijn troost enen rechten lijdsamighen mensche (*een recht*, bijw., *echt*, *in alle opzichten geduldig mensch*), ic soude eer enz., *Ned. Proza* 317 (misschien is met *rechten* hier het bijw. rechte bedoeld, dat op dezelfde bladzijde in dezelfde bet. tweemaal e. e. voorkomt; zie RECHTE, bijw. 4, *e*, en vgl. „*alten* groten" voor *alte*, „*harder* groter" voor *harde*; doch ook elders komt het bnw. *recht* in de bet. van het bijw. voor). Dit is der rechter maechden zede, *Lsp.* II, 7, 54 (*var.* gherechter; vgl. ndl *rechtgeaard*, en „zij is geen *rechte* maagd meer"). Ic waende vriendelijc jeghen u spreken, also rechte minres plien, *Segh.* 4810 (*var.* gherechte). Dat daerna noch comen soude die rechtre priester, Mariën sone, ende hi offren soude . . . voor ons sijn vleesch ende sijn bloet, *Rijmb.* 1686. Dat Samuel . . . recht prophete was Gods, 8521. Dats Jhesus, onse rechte joye, 1825. Dat niemen . . . soude . . . ridderscaps plegen, . . . hine ware recht Arriaen, *Sp.* III[4], 38, 53. Rechte dichters . . . sijn groots loons wel waert, *Bloeml.* 2, 189, 309; ook 297. Selden siedi rechten hont, hy en toocht sijn aert, Hild. 90, 75. Daertoe (h)agelet . . . rechte (*ware*, *echte*, *heusche*) kesele, rechte steene, *Sp.* I[3], 56, 32. Die rechte somer coomt in als die sonne neemt beghin in den lancsten dach van den jare, *Heim.* 1093. (So) gaen daer wagen (*golven*) also vreeselijc . . . alse oft die rechte zee ware, *Sp.* III[4], 25, 82. Die rechte rijkdommen sijn vertogen uyten dorpe in de stede, daermede die neringhe zeer vergaen es, *Enq.* 33. Die rechter sprac: wat sout beduden (*wat is dat*)? dit en is dat rechte wijff niet (*de vrouw niet die wij hebben moeten*), *MLoop* II, 3418 (*eene andere was in hare plaats in de gevangenis*, *en de eigenlijke beschuldigde was ontsnapt*). Van Attica die coninc . . ., ende dits rechte Griekenlant, *Limb.* VIII, 1065. — (Doe)

viel hem G. up die voete ende bat hem om rechte boete te ghecrighene, ende mede om trechte van den kerstinhede (*den doop*) te helpene (*l.* hebbene), *Amand* I, 4910 (vgl. RECHTE, znw.). Dat hi onse mesdaet moete vergheven, ende rechte boete ons late up eerderyke ontfaen van den sonden die wy hebben ghedaen, II, 4630. Dese liet door Gode al sijn goet ende heeft hem ghestelt in grooter ootmoet ende in rechter armoeden, 3965. So wat die here malliken liet (*verleent*), dat is antweder recht leen oft erfleen of borchleen, *Sassensp.* 1, 155, 278. Dair sy (*minne*) recht ende vurich is, *Stemmen* 65. So dat hi in enen hole doe ghinc om te doene also . . . sulke dinc, alse die rechte nature ghebiet, *Rijmb.* 9497. Dat hi (*de agaat*) in hevet figure ghewassen bi rechter nature (*door de volle en uitsluitende werking der natuur*), *Nat. Bl.* XII, 41. Die coninc hevet . . . Cuwaerde ghegheven in rechter soene al onsen wille mede te doene, *Rein.* I, 3112. Hem dair voir gegeven VI hondert philips scilde in rechter aelmissen, *Cod. Dipl. U.* 2^1, 214. Die scedel was een recht (*een echte*) robijn, *Bloeml.* 1, 184, 73. Van den vorg. ghode (*goed*) . . . den greve van Ghelren . . . ende sinen erfghenamen rechte waerscap te doen . . . alst recht is, Nijh. 1, 242 (*a.* 1328). Daeraf en recht ghewaere (*borg*) te wesen, 449 (*a.* 1343). Ghelikerwijs dat Melchisedech . . . offerde broot ende wijn, alse ene rechte figure ende ooc ene materie van onsen sacramente, Ruusb. 3, 153. Maria, soete vrouwe, ic wil u dienen met rechter trouwen, *Bloeml.* 1, 22, 253. Dat ghi in uwe herte binnen ne doet el ghene vrouwe ende ghi mi hout rechte trouwe, *Parth.* 1247. In rechter trauwen, *OVl. Lied. e. G.* 322, 231, *e. e.* Soo mint dan Gode ende den mensche met, dits rechte kerstene wet, *Doct.* III, 586. Een heer sel hebben altoos discrecie: dats der rechter wijsheit specie (*soort*), *Rein.* II, 4741. Reinaert sprac; bi rechter trauwen (*op mijn* (*waarachtig*) *woord*), ic hads vergheten, I, 1718. God make ons allen so ghesont met rechten (*zuiver*) ghelove ter lester stont, *Overzee* 244. Ic hebbe verstaen uut dinen monde redene gaen van rechtre (*onvervalschte, zuivere*) waerhede, *Wap. M.* I, 573 (*vgl. boven* „een recht robijn", *d. i.* „een echte, niet valsche robijn"). So gaen si dan in rechten mismoede (*volslagen wanhoop*) in een clooster, *MLoop* I, 1305. Ofte hi dan mesdoet iet sware bi siere rechter roeckelooshede, *Sp.* II^3, 27, 64 (*var.* gerechter). — Van familiebetrekkingen. ‖ Onteert heeft hy ons alle gader, mer doch eist mijn rechte vader (*mijn echte, eigen, vleeschelijke vader*), *Troyen* 10029 (*vgl.* „mijn gerechte vader", *gezegd van God, bij* GERECHT, 3). (Doe) sloech doot die coene Persius sinen rechten oom (*zijn eigen grootvader*; *vgl.* OOM, 2) Acrisius sijns ondancs, *Rijmb.* 2245. Aldus was hertoge Wencelijn sijn recht oom, ende vrou Janne die was (sijn) rechte moeye van sijns huysvrouwen (wegen), *Exc. Cron.* 153*b* (*zijn volle oom* en *volle tante of moei*). Mijn rechte moeie, . . . vrou Rukenau, *Rein.* II, 6573. Veddere, rechte neven, twyer broeder kyndere, *consobrini*, *Teuth.*^{2} 422*a*. Rechte neve, vgl. *Renout* (uitg. Pfaff), vs. 8515 en 8539. Rechtsweer (*volle neef*), z. ald. en vgl. *Renout* (uitg. Pfaff), vs. 8607 „rechte swere"; „achterneef" wordt in het Mnl. uitgedrukt door andersweer; z. ald.). — Dat here ward vervaerd . . . omme sinen rechten vader, *Rijmb.* 28839 (*om Vespasianus, die werkelijk een vader, als een vader voor hen was*).

7) *Juist, precies, nauwkeurig.* Vgl. hd. *richtig* en mnd. *recht* en zie het zeer gewone bijw. rechte (recht) in de bet. *juist.* Meermalen ook moet het bnw. in het Ndl. door het bijwoord *juist* of *precies* worden weergegeven. Vgl. enich in de bet. van ndl. „soms", en *geen* („nullus") dat zelfs bijwoord geworden is (lat. „haud"). ‖ Alle dijnre leede, die also waren ontgoedt ende ontset, dat gheen in sijn rechte (*juiste, daarvoor aangewezen of daaraan eigene*) stat bleven en was, *Tijdschr.* 15, 272. Naer sinen vader Genserike so ginc hi den rechten ganc (*hij volgde precies dezelfde levenswijze als zijn vader*), *Sp.* III*, 38, 30 (lat. *imitator existens Genserici patris*). Nature gaet haren rechten telt (*gang*), maer aventure wast ende smelt, *Wap. M.* I, 530. *Van onrechten kindren.* Wint si kint eer ore rechte tijt dat kynt leven moghe, men macht bescelden dat te vroech gheboren is; wint si ooc een kint na hores mannes dode over rechte tijt, men macht bescelden, want te spade gheboren is, *Sassensp.* 1, 27, 37. Die cost die ghedaen is om dat register recht te maken, *Rek. Bissc. v. Utr.* 409 (*a.* 1377). Ons daeraf rechte rekeninghe te doenne, *Reg. Bisd.* 413 (*a.* 1332). Recht besceet van selken dingen alse ic wale weet, *Sev. Vroeden* 4198. Na rechte lere, *Sp.* III*, 40, 31 (*overeenkomstig de juiste opvatting*? Halb. *Aant.* 365 vertaalt de woorden met *overeenkomstig het rechtzinnige leerbegrip*). Zonder dat zij zouden weten te verclaren die rechte masse van den rijckdom van der gemeente van derzelver stede, *Enq.* 264. Na den rechten latine heet hi (*de vinger*) bet aldus, *Mnl. Ged. en fragm.* 286, 470. Soo sel die boedelherde rechte rekeninge ende boedelleedt doen, *R. v. Utr.* 2, 297, 9. Naer toverlyden van man of wijf deelt de lancst levende van hemliede de rechte helft van de achterghelaten goedinghen, *Cout. v. Brugge* 1, 28 (vgl. ofra. *la droicte moitié*). Daer gaf hem Abram . . . van alden goede . . . die rechte tiende (*de juiste of volle tienden*), *Rijmb.* 1659. Hy belovede hare vore hare bylevinghe te ghevene dat rechte dardde deel van Vlaenderen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 69. Dat rechte derdedeel, *Enq.* 242. Sijns volcs die rechte helt (*helft*), *Segh.* 10349. Die rechte helft vander stede, 10364. Dat hy die rechte elfscheede (*precies de helft*) hebben zoude, Despars 1, 26. (Dat) hine deelde ter rechter helt (*juist in tweeën, door midden of midden door*), *Flandr.* I, 52. Die mensche waren zalegher dan God, waert (*het aardsche goed*) van rechter name goet, *Sp.* I*, 70, 78. Abygaïl was hare rechte name, *Rijmb.* 9566. Noch heten die keysere alle . . . Augustus na hare rechter namen, 20849. Desen hemel heet de scrifture empyrus bi rechter namen, *Bloeml.* 2, 51, 100. Mijn rechte name es Urake, *Parth.* 2755. — Ook bij tijdsbepalingen, waar recht steeds door het bijw. moet worden weergegeven. ‖ Dat gheen . . . rechter sall sijn rechtdach setten noch holden anders dan up den kerckove up den rechten myddach, *Warfsconstit.* 66. Also voort an telken rechten IIII wouken, (*weken*), *Invent. v. Br.* 3, 7. Die mijn (h)ende wille sien, comme hier up de rechte noene, want ic dan in rechter soene (*volkomen verzoend*?) minen (h)ende sal doen, *Amand* II, 3878. Ter rechter noenen, 4049. God die ter rechter noen (*juist op den middag*) opten vridach sterf ant cruus, *Tijdschr.* 17, 97, 144. Upten rechten tsinxene dach . . . waren die jongers Gods tsamen, *Sp.* I^7, 41, 1. Te sinen rechten XII jaren, *Cass.* 331. Alst quam ter rechter middernachte so quam die brudegome, *Rijmb.* 25704; ook 21264. Als die sonne in den rechten mydsomer of oick in den rechten mydwynter op oir hoigste is, dat heit *solstitium*, *Teuth.*^{2} 311*b*. — Van den wind gezegd, *in de juiste richting waaiende*, dus *gunstig.* ‖ Et is den scepeluden noot dat sy goeden rechten wijnt hebben, om gheringhe van daer te comen, *Versl. en Ber.* 2, 21. — Als znw. *Dat recht, het rechte of juiste van eene zaak.* ‖ Nu verstaet trecht van desen, wie dese heren selen wesen, Velth. VII, 11, 55.

8) *In overeenstemming zijnde met de goddelijke wet, de zedewet*, en wel — *a*) Van personen. *Rechtvaardig, gerechtig, naar recht en billijkheid handelende*; ook *rechtschapen, nauwgezet van geweten, braaf.* Lat. justus. Kil. recht, aequus. Vgl. GERECHT, 4). ‖ Daer die rechte rechtre (*God*) sal doemen dese werelt al, *Bloeml.* 2, 184, 117. Te doemsdage . . . daer sal God recht rechter wesen, *Lucid.* 3809. God is selver recht,

daerom is hem recht lief, *Sassensp.* 1, 12, 2. Off die vyer seggers . . . nyet eens rechts overdroegen, soo hadden sy hem eens rechts gelooft te seggen, als by enen recht (*uitspraak*) te blyven van tween rechten richteren, Nijh. 2, 221 (*a.* 1368). Recht juge, *Sp.* II[a], 33, 53. Si (*Maria*) es in penitentiën recht, *Theoph.* 1019 (*de verklaring van* recht *als znw. in de aant. is gezocht*). (Hi) hevet die coninccrone ontfaen alse een recht man ende een coene, III[a], 9, 16 (*var.* gerecht); *ook vs.* 30. Pylatus wijf die sendem an dat hi hem niet en bewonde van dien rechten man, I[7], 28, 22. Ic bem onschuldich des bloets van desen rechten man, *vs.* 27. Hi es getrouwe ende recht, I[7], 73, 43. Laet haren (*uwer dienaars*) loon niet met di slapen, updattu wils dat dine cnechten segghen: du best een man rechte, *Van Seden* 70. Die vercorne en sal niemen daer judiceren . . ., alse die recht (sijn) van allen deren, Velth. VIII, 20, 7. Een recht man ende een valsch tyrant (*geweldenaar*) quamen te gader in een lant, *Esop.* L II, 1; ook 21. Hi (*de schriftgeleerde*) wildem selven maken recht (*zich als rechtvaardig voordoen*), *Rijmb.* 25410. Een rechte vrou wast (*Hecuba*) ende goedertieren, *Troyen* dl. 1, vs. 7007. Soo en sal nyement enighe mercerye-neringhe binnen Hairlem moghen doen . . ., ten sy dattet rechte ende gherechte luyden (*brave en eerlijke of rechtschapen en rechtvaardige lieden*) sijn, *Keurb. v. Haarl.* 135 (*het onderscheid tusschen de woorden is niet gemakkelijk vast te stellen, elk van beide schijnt de beide opvattingen toe te laten*). Recht man delvet sonder spit, *Wap. M.* I, 23. Wes recht man, ende in rechtheit blive toten (h)ende van dinen live: scrifture seit dat dor noot hare kindere nemmer bidden broot, *Bouc v Sed.* 73. Rechten here (*rechtvaardig regent*), *Heim.* 1471. Soo wie recht is in der waerheit, die is in allen steden ende bi allen luden ooc recht, ende soo wie onrecht is, die is in allen steden ende bi allen luden onrecht, Ruusb. 3, 67. Waerdi recht in uwes selves gront, soo waren alle dine werke recht, 51. Trechte bloet . . . van Abelle (*d. i.* dat bloet van den rechten A.), *Rijmb.* 25541. — Ook als znw. *Rechtvaardige*, *rechtschapene*, *brave*. ‖ Den rechten, met dogheden bevaen, verchiert met helich(h)eit, *Disp.* 56. Ic sie den rechten slaen . . ., bespotten ende vaen, *Wap. M.* I, 10. Inne (*Christus*) bem bedi niet comen al, dat ic die rechte (*varr.* gerechte) ropen zal, maer die besondechde (*varr.* sondaers), *Rijmb.* 23103. Dat dIngle pleghen feeste te makene van . . . enen sondare . . . meerre vele dan omme die rechte die leven sonder eneghe plechte (*schuld*), 24034. Ghi, rechtverdighe (*var.* gerechte), verblijt u, ende alle ghi rechte van herten hocheliken verclaert jou, *Gotha-Ps.* 2, 12 (*Ps.* 32, 11: *laetamini justi et gloriamini omnes recti corde*). — *b*) Van zaken. *Rechtvaardig*, *in overeenstemming zijn(de) me zedelijke voorschriften*, ook *met recht en billijkheid*. ‖ Sine rechte gewerke, *Sp.* III[a], 89, 163. Doe hadde die bastaerd (*Willem van Normandije*) rechte sake, IV[2], 66, 25. Recht vonnesse willen si hebben, here coninc, in u hof, *Sev. Vroeden* 4231. Dat wi in deser onminnen ghevallen sijn . . . biden rechten ordele ons Heren, *Sp.* III[4], 2, 66. Nu marct Gods recht vonnes, *Edew.* 1959. Recht ordeel, rechte vonnesse, *Heim.* 1513. (Hi) es met rechten ordel verwijst ter doot, *N. Doct.* 1668; ook *Heim.* 1490; *Parth.* 6925; 6937; *Rein.* II, 5036. Het wijst nature bi rechten loote, dat een quaet tronc gheeft quade scoote, Praet 3674. Recht vonnesse (*niet* recht-vonnesse), *O Vl. Ged.* 2, 67, 169; 68, 186. — Hets recht (*plichtmatig*; *men zou het woord hier ook door het znw* plicht *kunnen weergeven*) ende het bedaerf, Gode te dankene sire gave, *Franc.* 5954.

9) *In overeenstemming zijnde met de door menschen ingestelde, in bepaalde streken of gevallen geldende wetten, rechten, verordeningen*; *bepaalde rechtelijke kenmerken bezittende*, (*iets*) *zijnde volgens recht en wet.* Vgl. GERECHT, 5). — *a*) Van personen in eene bepaalde hoedanigheid, *wettig*. ‖ De morders waren so bout, dat si morden haren rechten here (*Floris*), *Bloeml.* 2, 146, 349. Nadat hy die graefscap van Hollant eerliken berecht hadde ende geregiert, so ruwaert so recht heere, omtrent XLVI jaer, Matth. *Anal.* 3, 322. Willebort wart in Utrecht aerdsch bisscop gemaect recht, *Bloeml.* 2, 70, 11. Ic moeste wel een vermaledijt mensce wesen, soudic so minen rechten lansheere so deerlijc verslaen ende vermoorden, *Huge v. Bord.*, *Volksb.* 10. Hoe die here van Bourdeus cooplieden wt seynden om Hughen haren rechten here te soecken, 72. Als sijn suster . . . meende dat lant te aenveerden als recht erfghenaem, *Exc. Cron.* 94*c*. Als dochter ende rechte oor van hertoge W., 162*d*. Dat sijn goede dan weder comen ende erven sellen op sijn rechte erfnamen, *R. v. Utr.* 2, 141; ook 338. Gecommen zijnde vant rechte bloet daer tgoet off gecommen is, 443, 61. Enich man die sinen kinderen monbaren setten wil tot dien rechten monbaer, 1, 15, 4; ook 2, 171, 5. Dus mach bliven ewelike den rechten oore tkeyserike, *Sev. Vroeden* 307. Seder had soe den hertoghe van P. tenen rechten man, daer soe bi enen zone wan, Stoke I, 1268. Susanne, ghetrouwe haren rechten manne, *Rijmb.* 16951. So wie . . . wijf of maghet vercraft, neemt hise daerna te rechte wive, recht kint ne wint hi nemmermeer bi hore, *Sassensp.* 1, 27, 38. Rechte kynderen en mach die onrechte man niet ghewinnen, hi en eus., 1, 28, 40. Die wile dat die man sonder wijf niet wesen en wil of ne mach, so moet si (*l.* hi) wel recht (*var.* echte) wijf nemen, al sijn hem drie wijf of viere doot of meer, 1, 56, 102. Totter selver wijs neemt dat wijf man ende wint rechte (*var.* wytachtiger) kinder bi den lesten ende bi den eersten, *ald.* — *b*) Van zaken. *Door de wet erkend*, *door wet of verordening voorgeschreven*, *in overeenstemming zijnde met de rechtsgewoonte*, *wettelijk*, *rechtelijk*; ook *volgens wet en recht iemand toekomende*, en, in eene niet streng juridische opvatting, *billijk*, *rechtmatig*. Vgl. bij GERECHT, 5), waar men boven aan kol. 1501, regel 4 „*b*)" invoege. ‖ So soude sy mit horen kinderen die sy by hem hadde ter rechter deylinghen gaen, alse recht is nae der stat recht van Utrecht, *R. v. Utr.* 2, 33. Op den rechten dinghedach in ghespannen rechte voor die banke 1, 38, 84; ook 49, 4; 175, 20; 2, 248, 3; 279, 6. Men laden vore van gerechtes halven te sinen rechten deghedinghe, *Sassensp.* 1, 57, 103 (*varr.* te sinen rechten dagen dinge; tot synen rechten rechtdach ende dingstat). Wanneer hi gheladen (*d. i.* gheladet) wort tot sinen rechten daghen, 2, 96, 24. Dat ne gheen personc sall myt den gheestliken rechte spreken noch clagen tusschen rechten zeenden, *Warfsconstit.* 66. Alle man mach ter marct comen opten rechten markedach met zinen goede, te vercopen ende te copen, *O. K. v. Rott.* 37, 108 (*op den bepaalden*, *bij plaatselijke verordening voorgeschreven*, of ook *gewonen marktdag*; men kan het woord hier misschien ook brengen tot 5°, en weergeven door *den eigenlijken marktdag*); vgl. RECHTE, bijw., in de bet. „eigenlijk, bepaald"). Men breke se (*zijn bezit*) hem mit rechter tale (*rechtstaal*, *dingtaal*) daer hi selve jeghenwoordich is, *Sassensp.* 1, 57, 103. Het (*het land*) was met rechten oor (*erfrecht*) sijn, *Cron. v. Brab.* 1046. Want (het, *Perzië*) sine (*Cyrus'*) rechte erve ware, *Rijmb.* 17290. Recht huwelec es te prisene, want hi es van Gode geset, *Yst. Bl.* 3436. — Waert dat u die duvel niet en spoene, ghi naemt met u te uwen verdoene van uwen rechten goede beneven, *Overzee* 127. Dat es recht Gods goet (*het Gode wettig toekomende goed*), *Lsp.* I, 26, 111 *var.* (*t.* gherecht). Iewelic man mach sines rechtes goedes wel ledich werden mit rechte (*in rechte*), *Sassensp.* 1, 57, 103. Dats (*wat daarvan*) over hare (*der priesters*) nootdorft blijft, . . . dats der armer recht ghedeel, *Teest.*

3788. Dat si alle voor hem baden, of si an sinen weldaden recht deel nemen wouden, *Rein.* I, 3051. Wildi . . . van uwer sake ghewinnen rechte wrake, gaet ten gherechten rechtere, *Melib.* 2722. (God) sent den sondare recht torment na der herten ghedochte (*eene billijke of rechtmatige* of ook *rechtvaardige straf* (nl. der hel) *overeenkomstig*, enz.), *Wap. M.* I, 210. Di ordineerde die rechte wet, dattu (*kruis*) hem best torment gheset, die mesdadech wert vonden, *Disp.* 40. Ghelijc tkint den vader beganghelic moet sijn te sierer noot by rechter sculde toter doot, *Amand* II, 3668. Diet altoos willen spien hoe si ghenederen moghen dien hi van rechter scout (*naar recht en plicht*) sal eren, . . . God es hem int ende wreet, Stoke VII, 201. Oftie menschen van rechter scouden maghen ende vrienden helpen souden, *Lsp.* III, 22, 3; ook 24, 41; *vgl. D. War.* 7, 394, 107: „Augustijn bid u, dat ghi hort (*l.* hout) deze vijf punten van gherechter scort (*l.* scout)." Si daden hare rechte scout: . . . si dienden haren gherechten here, Stoke IX, 1201 *varr.* Dat sine (*de doggen Floris*) minden van rechter scout, *Bloeml.* 2, 146, 348. Doet met ons dat u dinct recht, *Rijmb.* 6771. — H e t e s r e c h t, *het is billijk, rechtmatig, betamelijk*; ook *natuurlijk.* Vgl. BILLIJCS. ‖ Hets recht dat ghi (*Hector*) doet mijn (*Priamus'*) ghebodt, *Bloeml.* 1, 146, 352. Es dit recht (*dat Christus aan het kruis hangt*)? te waren ni! in welken so verbuerde hi dies met énen woorde? *Disp.* 23. Recht eest dat elc kerstijn lië, *Vijf Vr.* 28. Dus eist recht dat ghi sijt verdorven echt, *Rijmb.* 33825. Hets recht dat omboren (*l.* omberet) si der claghe die Cortois doet, *Rein.* I, 124. Daerna sullen wi . . . Reinaerde . . . hanghen sonder vonnesse, hets recht, *Rein.* I, 3428. Recht waert dat men in den braut stake ende (hi) int helsche vier daer na rake, *Wap. M.* III, 485 *var.* Noch waert recht, als men kiesen sonde, dat mens hadde der lieden wille, *Rijmb.* 5260. Hets Paschen heden, ens geen recht, dattu vasts, *Sp.* III[a], 53, 31. Alle ghevoeghe . . . mochtmen an hem bevinden: dies waest recht datten ridders minden, I[a], 14, 57. Hets wel recht dat ic u hate, *Sev. Vroeden* 543. Dus was tkint van hem allen gheëert: het was recht, want het was wel geleert, 4152. Haer kint was hem van herten hout, alst recht was, 4101. Dat mach mi sere int herte wegen; so doet ooc, hets wel racht (: bedacht), 3067. Vrouwe, het es recht dat ic u scrive (*noem*) vrouwe van sielen ende van live, *Parth.* 8206. Et es wel racht (*heel natuurlijk*), 8175. Dat gaet miere herten na so sere, dat het gaen sal an mine ere ende an mijn leven, het es recht (*dat is te begrijpen, spreekt vanzelf*), *Rein.* I, 3414. Hen es niet recht,... dat minnare... nodich (*schriel*) sij;... het es recht dat si geven haer goet, die in minnen leven, *Bloeml.* 3, 35, 173 (*Rose*). Zie nog meer plaatsen in *Bloeml.* Gloss. 324. — Ook in den comp. Zoo ook mhd. ‖ Rechter eest die dat leven geeft dat men dien over God heeft, dan hem die geeft de doot, *Sp.* II[a], 23, 591. Dat rechter ware . . . dat hi hadde die keyser crone, want hi sident wart geboren dat hi (*l.* die) keyser wart vercoren ter cronen, *Sp.* IV[2], 11, 11. — Nu en dan is het niet uit te maken, of men het znw dan wel het bnw. voor zich heeft; daar waar *wel* voorafgaat, is *recht* natuurlijk adjectief, en dit zal ook wel het geval zijn op de volgende plaats, al doet ook de bekende zucht naar afwisseling daar eerder een znw. verwachten, nl. *Rijmb.* 27109: „het ne ware hovesch no recht, ontseidic(t) hem... dat hi wilde ende ic vermochte".

10) *Rechter*, de tegenstelling van *linker.* Zoo ook in verschillende andere germ. tongvallen. In het Mnl. is daarvoor naast *rechter* ook *recht* in gebruik, evenals nog heden in het Duitsch. De naamvals-uitgang der vrouwelijke sterke verbuiging is hier met den uitgang van den comparatief samengevallen. Vgl. Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 412, waar, ook in de noot, tal van voorbeelden van *rechte(n)* en *rechter* (*rechteren*) worden medegedeeld, en voor de 17de eeuw Van Helten, *Vondel-gr.* bl. 96. Een minder gewoon woord voor *rechter* is mnl. t e s e w e (t e s w e); z. ald. en vgl. Franck op r e c h t en beneden v o r d e r. *Voc. Cop.* r e c h t e, dexter; d e r e c h t e h a n t, dextera; t e r r e c h t e r h a n t t i m m e n (*een paard*), t e r r e c h t e r h a n t w e n e n (*wennen*), dextrare, ad dextram mansuefacere; g e s m i d e, o r n a m e n t t e r r e c h t e r h a n t h o r e n d e, dextrocherium, *scil.* torques aureus. *Teuth.* e y n p e r t d a t m e n a n d e r r e c h t e r h a n t l e y d t, sonipes i. dextrarius; m y t d e r r e c h t e r h a n t l e i d e n, addextrare: t e r r e c h t e r h a n t, t e r v o r d e r e n h a n t, dextrorsum; v o r d e r, r e c h t e r h a n t, dextra. Kil. r e c h t, dexter; r e c h t e h a n d, dextra manus; r e c h t s e n d e s l i n c k s, ambidexter, aequimanus. Plant. d e r e c h t e r h a n d t, *la main droicte*; t e r r e c h t e r h a n d t o f t t e r r e c h t e r s ij d e n, dextra, ad dextram, dextrorsum. ‖ Es die rechte mamme meerer dan die slinke, *Vr. Heim.* 1449. Dat bloet comt (h)uten rechten nesegate, Jan Yp. 107 *ks.* Ter rechter hant (*rechts*), *Bloeml.* 1, 170, 128. De luchter zide van der rechter versceden wide, 2, 78, 71. In minen rechtren hantscoe ontfinc ic tbloet, 1, 20, 178. Afslaen sinen rechten voet, 1, 41, 79. In die rechte side, 1, 64, 58. Die rechter scare, 1, 153, 7. Bint hem vaste dat rechter been, 2, 39, 112. Dese ridder (*paard in het schaakspel*) is hi rechte of is hi linke, *Schaaksp.* 30*c.* Haer rechte scouder, . . . haer slinke scoudre, *Lutg.* I, 612. Die goede te siere rechter side, die quade ter luchter hant, *Rijmb.* 12839. So set hi die rechte beene int dal ende die luchteren boven, *Nat. Bl.* II, 1321 (*varr.* rechter, rechtere). Hi quam ende nam dat bouc van der recter (*l.* rechter, *nl.* hant) des gheens die sat inden troon, *Hs. v.* 1348, 234*a* (*Openb.* 5, 7: *accepit de dextera sedentis in throno*). Rechterhant, ghenaghelt dure, *O. H. Wonden* 37 (*ald.* 49: luchterhant, *varr.* slincerhant). Wonde van den rechten voete, 73 (*varr.* rechteren; *var. Opschr.* dit is ter wonde des rechters voets; van den rechter voete). Dat hare II sonen (*Johannes en Jacobus*) bi hem . . . sitten mochten ... in dat zaleghe lant, deen te (*l.* ter) rechter hant, dander ter hoeder (*linker*; *zie* HOEDE, *en vgl.* HOENE, *twee onverklaarde woorden voor* linker). Edel voghel..., vliech te miere rechter hant, *Rein.* I, 1049. Tsiere rechter siden, 1058. Een . . . want die bi droech aen sijn rechter hant, II, 3529. Achter onder minen rechter voet (*van een paard*), 4009. Tes Vader rechtre hant, *Wap. Mart.* III, 356. Het (*het paard*) verhief sinen rechteren voet, *Segh.* 2915. Den slinkeren arm, . . . den voet metten rechteren been, 11628. Trechter been, 11669 *var.* Trechter die (*dij*), 11704. Die lochter hant, *Rijmb.* 7264 (*var.* die rechter, rechterhant). In sinen rechtre want dedise (*de bloemen*), *Sp.* IV[1], 8, 52. Daerom sijn tijtelike dinghen bider lufterhant beteikent ende bider rechterhant die ewighe dinghen, *Hs. Moll* 5, 101*c.* Wtter zueter wonden dijnre rechteren hant, *Hs. Moll* 3, 174*v.* Dinen mueghenden rechtren arem, *OVl. Lied. e. G.* 7, 156. Die rechterside des hemels, *Hs. Cyrill.* 34*r.* Als hij gherechtelic vonnest . . . ofte absolveert zonder eenich helden ter rechter of ter slijnker hand; zij helden . . . ter rechter hand die uut compassiën den aermen int recht voordeel doen ende ter luchter, die om eenighe der causen voors. den rijken draghen (*steunen*), *Boëth.* 241*a.*

RECHT (RICHT, ook RACHT, vooral in het rijm (vgl. mhd. *rakten, rahtunge*) en ROCHT (vooral in de noordoost. tongvallen; éénmaal in *Brand. C.* (vs. 880, waar het op *zochten* rijmt), znw. o. Het bnw. r e c h t, zelfstandig gebruikt. Eene enkele maal wordt eenigszins vreemd het woord ml. gebezigd, nl. *Wfri. Stadr.* 1, 26, 2: „synen recht vorderen". Ook het onr. heeft een ml. *réttr* (Grimm *Wtb.* 8, 364). Mhd. *rëht*; mnd. hd. ndl. *recht*; ofri. *riucht, riocht*; osa. *reht*; ags. *riht*; eng. *right.*

1) Van recht in de bet. *recht*, als tegenstelling van „krom". *Rechte lijn*, *rechte richting*. In verbinding met crom gebruikt. Recht no crom, *noch het een noch het ander*, *niets hoegenaamd*, *volstrekt niets*. ‖ Belijn sprac: . . . ic en doere toe crom no recht van gheesteliker dinc . . ., ghine wilt mi quiten scadeloos jeghen biscop ende jeghen deken, *Rein.* I, 2967. Dat ghi hier moet verwonnen liën ende ne cont andwoorden recht no crom, *Amand* II, 2234. — In rechte (*dat.*) ende in cromme; met rechte ende met cromme, *in alle opzichten*, ook *in alle richtingen*, *aan alle kanten*. ‖ Te Nettelaer . . . daer si belagen . . . die vaste borch al omme ende omme beide in rechte ende in cromme, *Grimb.* I, 3114 (*var.* beyde met rechte ende met dromme). — Te rechte noch te cromme, *op geenerlei wijze*, *in het geheel niet*, *volstrekt niet*. ‖ Om dat te rechte noch te cromme den standaert nieman en mochte ommeworpen noch vorwaert minnen (*mennen*), *Bloeml.* 2, 135, 250. — Hierbij behoort de uitdrukking te rechte (richte, richt) in twee verschillende opvattingen. — *a*) *Recht*, *in eene rechte lijn of richting*. ‖ Ic wille te rechte dore hem (*den vijand*) riden, *Limb.* II, 607. Mijn her Heinrijc . . . voer te rechte (*rechtuit*, *den rechten weg*), 628. — *b*) Evenals hd. *gerade* en ndl. *strak* wordt te rechte op tijd overgebracht en beteekent dan *dadelijk*, *onmiddellijk*, *terstond*. Vgl. lat. *lineâ rectâ*. ‖ Sijn oghen vielen te recht (*varr.* rechtevoort, tehons *l.* tehans) uut voor hem opt bordt daer si op speelden, *Con. Som.*[2] bl. 273. (Doe) braken si op van vore Tricht, ende toghen thuuswert te richt, *Brab. Y.* VII, 1089. Te richt als die Ludekeren waren comen, hebben si die provanche genomen, 883. Te richt heeft sy dat schip bekant, daer sijt van verre int water sach, *MLoep* I, 1552. Te richt stont Odolyas op ende sloech den ridder opten cop mit enen hamer, 2983 (*var.* te rechte). Odolyas heeft him te recht (: knecht) vander brugghe neder ghestoten, 3002. Te richt sy totten bode gaet, 3066. Te rechte (*onmiddellijk daarna*, *na de woorden tot eene geliefde geuit te hebben*) hi dan omme sict of daer yemant is gheveynst, II, 794. Hi (*Neptanabus*) wort te richt in al dat lant voor enen wisen meester bekant, 3083. Die mare quam te richt ghevlogen, dat Paschalis was opt lant, IV, 1760. — Ook in den door de bijwoordelijke *s* tot eene eenheid gestempelden vorm terichts (*terechts). Vgl. *tersluiks*, *opnieuws* naast *ter sluik*, *op nieuw*. Vooral (of uitsluitend) in het Oostmnl. ‖ Dat guet ende erfnisse soilen sij te richts mede mogen verkopen voor alle dat hem dan vanden hondert auden schilden . . . gebrekelic were, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 89 (*a.* 1381). Hem terichts sonder merren ende sonder wederreden te hulpe comen, 114. Te hulpen comen terichts ende dat snelste dat hi mach, Nijh. 2, 130. Dese pendinge salmen mogen doen te richts des anderen dages na illiken termijn, als dat geld nyet betaelt en wurde, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 89 (*a.* 1381).

2) *Een toestand die is gelijk hij wezen moet*, *goede toestand*, *goede orde*. Vgl. ndl. *recht* in de uitdr. „te *recht* brengen" (eene zaak, d. i, „in orde brengen") en „te *recht* komen", d. i. „in orde komen, in den gewenschten toestand komen"; en zie RECHT, bnw., 3). *Teuth.* beteren, wandelen, to recht maken, meliorare, emendare. ‖ Die rechter quam rechtevoirt ende tasten an, want hi dair lach ghestort over doot, ende hy wert ghenesen ende quam te rechte (*kwam weer in de orde*), Matthijsz. 194 (*ndl.* te recht komen *wordt*, *van een persoon gezegd*, *vooral gebruikt van zedelijk kranken*). (*De keizer*) die wel deghenlike hielt te rechte (*in orde hield*, *in een goeden toestand hield*) sijn keiserrike, *Parth.* 2163. Dat sy enen soon dragen soude die so machtich werden soude, al waert dat Philips, hair man, hair verdriven wilde, hair zoon soudze te rechte houden (*haar in hare eer en waardigheid doen blijven of handhaven*), *Proza-Alex.* 40 (*misschien vermengt zich hier en elders met deze ook de gewone beteekenis van* recht; *men zou de uitdrukking ook kunnen opvatten in den zin van* in hare rechten handhaven). Die si besendden souden ende te rechte houden, die nemen si thaer daer men toesiet, *Tien Pl.* 2029. Dat sie nie en gaven haren coninc te prosente ghene dinc, diese te rechte hilt wale (*hen in een goeden toestand hield*, *trouw voor hen zorgde*, of ook *hen goed bestuurde*), *Limb.* VI, 2559. Dat hi de mesdadege bedwinge, . . . ende elken clagre hilde te rachte, waert van dieften of van crachte (*tegen hem gepleegd geweld*), *Rose fr. L.* 355. Grote bliscap so was daer, dat trike (*Perzië*) was te rechte comen (*in een goeden toestand*, *onder een wettige regeering was teruggekomen*) dat tonrechte was genomen (*overweldigd was*), *Sp.* I[2], 14, 70 (*de bet. kan ook zijn* „tot een toestand van recht en wet was teruggekomen", lat. „magna gloria recuperati regni principum fuit"). Onrecht moet te rechte comen (*in orde komen*, *hersteld worden*, d. i. *moet zijne straf*, *zijn verdiende loon ontvangen*; in dezen zin kan men zich ook denken de uitdr. *tot zijn recht komen*), *Sp.* I[6], 48, 1 (*de opmerking van Maerlant gaat vooraf aan de geschiedenis van Herodes*).

3) Van recht, in de bet. „juist, nauwkeurig"; z. ald., 4), en vgl. RECHT, bijw. *De juiste richting* of ook *de juiste plaats*. In de uitdr. te rechte. Vgl. ndl. „*te recht* helpen, brengen, wijzen, zijn." Misschien heeft zich met dit woord vermengd een vr. znw. **rechte*, overeenkomende met mnd. *richte*; mhd. *rëhte*. Zie Lübben 3, 471 op richte, waartoe o. a. de uitdr. *to richtes* wordt gebracht; mnl. *te richts*, onmiddellijk, dadelijk (zie bij 2). ‖ (Hi) slouch den grave H. op thoot met Mimminge (*het zwaard*) te rechte, *Limb.* V, 395. Alse hier na in den doene der ystoriën wert geseit alsemen coomt daert te rechte leit, *Sp.* III[4], 9, 56. — Ook in de bet. *op de juiste of rechte wijze*. ‖ Als sise (*de jongen de minne*) niet te rechte en draghen, *MLoep* II, 2069. Hi versteet die scrifture te rechte (*juist*, *nauwkeurig*, *goed*), Ruusb. 4, 259. Nu verstaet mi te rechte, *ald.* 4, 5; ook 5, 24. Als icse te recht (*nauwkeurig*, *goed*) aenschouwe, *MLoep* IV, 174. Saxifraga es . . . een cruut, dat te recht aldus heet (*waarvan de naam juist of goed is gekozen*), wantet den steen ontwee brect, die in die blase ende in die lenden steet, *Nat. Bl.* X, 628. Ic wane dat . . . man so vroet negeen es, die can gescriven te rechte (*naar waarde*, *verdienste*, *behooren*, of ook *op eene juiste of nauwkeurige wijze*) die scoonheit van dinen live, *Flor.* 1157. Gaet al henen, quade knechte, dat hi u sloech, quam wel te rechte (*geschiedde naar behooren*, *was verdiend*), *Segh.* 669. Laet ons desen te rechte (*eens recht*, *eens goed*, *ter dege*; vgl. ndl. „eerst *recht*" en *Teuth.* „to deeghe, to recht, recte, debite") pinen, onsen lachter wreken, *Sp.* I[8], 4, 29. Si saghen wel, ten mocht niet sijn dan te recht (*in werkelijkheid*) een godlic scijn, *MLoep* II, 3183. Die te recht (*ten volle*, *recht*, of ook *op de juiste wijze*) ghesmaect hadde die grote soeticheit, die god sinen vrienden ghevet, die soude lichtelike versmaden alle die vroechde deser werlt, *Con. Som.*[2] bl. 355. — Enen te rechte comen, *voor iemand komen op de juiste plaats of den juisten tijd*, *hem te pas of te stade komen*. ‖ Dat hij . . . eijnen busscop daer sende alsulken, dat hon wale beteme ende den volke te rechte queme, *Serv.* I, 548. — Bi rechte, *op de* (*eene*) *juiste wijze*, *naar behooren*. ‖ Dus proevent meesters al bi rechte, *Rijmb.* 264. Zie twee plaatsen bij 13), die ook hiertoe kunnen worden gebracht. — Misschien is hiertoe ook te brengen de uitdr. recht hebben in de bet. *gelijk hebben*; eig. *het juiste in zijne meening getroffen hebben*, *het bij het rechte eind hebben*. Vgl. hd. *recht haben* (Grimm 8, 373), eng. „to be (in the) *right*"; fra. *avoir raison*, „être fondé dans ce qu'on dit ou fait", en *Ndl. Wdb.* op gelijk (kol. 1175). Men kan even-

wel in recht ook zien een begrip, overeenkomende met *waarheid* (zie bij 4) of *rede* (zie bij 4 de verbinding „recht ende redene" en vgl. de fra. uitdrukking). || Ghi sult haestelike . . . . weten moghen wiere onrecht hevet of recht van dat de vrouwe seget, weder dat (*dat het*) logen es so waer, *Sev. Vroeden* 3365. Hi ginc sitten bi hare side ende bleef met haer alle den nacht; . . . hi hadde racht: ic wane hise onlange hebben sal, *Sev. Vroeden* 3951. Nu hort, here, of ghi hebt recht (: nacht) . . ., dat ghi hare (*den ekster*) gelovet, 2717. Mijn her Key hilt (*zou houden*) met mi sijn spot, hi hadde recht, *Bloeml.* 1, 131, 199. — Wellicht behoort ook hiertoe de uitdr. „int rechte kyblen of hamplen, schelden enz.", vertaling van lat. *jurgare*, in *Teuth.*[2] 176*b*: de bet. „*in rechte* is hier uitgesloten; zij zal zijn „twisten of kibbelen over het hebben van gelijk, wie gelijk heeft".

4) ***Al wat overeenstemt met de door God ingestelde wetten en ordonnantiën, de zedewet***; zoowel subjectief, *hetgeen iemand aan zich zelven* (zijn geweten, zijne eer, zijn stand) *verplicht is*, als objectief, *hetgeen iemand verschuldigd is aan zijne medemenschen, als deel der samenleving*. Zoo beteekent ook onrecht zoowel subjectief „ongerechtigheid", als objectief „het zich vergrijpen aan de rechten van anderen, d. i. onrechtvaardigheid." Vgl. ONRECHT, 1), waar deze twee verschillende opvattingen niet uit elkander zijn gehouden, en Grimm's *Wtb.* 8, 365 op recht, I en 371 op recht, II. — Duidelijk komt deze beteekenis o. a. uit in de uitdrukking Gods recht, *de door God ingestelde wet, de zedewet* (*Merl.* 4128: „Gods recht laet ic node breken"; zoo ook mhd.; *zie de uitdrukking* „Gods recht" *in eene andere beteekenis bij* 15). Deze opvatting „de verordening Gods tot regeling van bepaalde verhoudingen" heeft het woord ook in de verbinding met nature, b. v. *Sp.* III[a], 22, 69: „daerna wart coninc G. quelende nader naturen recht" (*volgens de door God ingestelde natuurwet*); *Sp. d. Sonden* 2211: „want si (*de gierigheid*) den creaturen misdoet theghen trecht der naturen" (*in strijd met hetgeen de natuur, hier de zedelijke natuur, van hen eischt*) en *OVl. Ged.* 2, 58, 88: „natueren recht brac daer in" (nl. *in de onbevlekte ontvangenis*). Zoo kan men zich begrijpen, dat recht in de uitdr. „van rechte" in de variant met nature afwisselt *Doct.* II, 773: „lichte gram sijn ende ter vaert dats van rechte des sots aert" (*var.* van naturen), en dat recht voorkomt in de beteekenis *hetgeen de natuur aan een dierlijk wezen ingeeft, natuurlijke aandrift of neiging*. Zoo zegt Maerlant *Nat. Bl.* IV, 463 van het zeepaard: „vische verteeren dats sijn recht". Hiertoe behoort ook de uitdr. van (te, met) rechte, gezegd van feiten, die uitsluitend betrekking hebben op de natuur en hare werking. || De winter die met rechte (*zooals de natuur dat heeft ingesteld, uit den aard der zaak*) soude sijn bevaen mit groter coude, *Natuurk.* 1237. Die tijt es bevaen met coude meer dan te rechte soude (*meer dan men van de gewone werking der natuur verwachten zou*), 1229. Quansijs (*stel*) die sonne ende Saturnus comen in die crabbe . . .: met rechte sout dan wesen heet, 1231. Tfirmament (*loopt al omme*) ooc mede, alsoot van rechte (*van nature*) is zijn zede, *Lsp.* I, 3, 9. Ende si dan mallijc anderen verwaermen, daerse van rechte (*natuurlijk*) die coude toe dwinct, *Wint. e. S.* 258. Hi (*de boom*) staet in soo soeten dal, dat hi van rechte bloyen moet (*ten gevolge der weligheid van den grond wel moet gedijen en bloeien*), *Lansl.* 492. Vander minstere (wonde) en soude wesen te rechte (*volgens den gewonen loop der zaken, in den regel*) engeen man genesen, *Mor.* 47 (vgl. billijcs, in de bet. „naar alle waarschijnlijkheid", *Proza-Rein.* 125). Vgl. *Doct.* II, 799: „dat ghene erscap en can onsetten den wisen man, noch droefheit . . .: dits van rechte sijn zede", waar de uitdrukking betrekking heeft op de zedelijke natuur. — Over recht, *natuurlijk, gelijk van zelf spreekt*, hetzelfde als billike of billijcs (z. ald.). || Minne ic die maegt, soo moet ic minnen over recht haren hont ende haren cnecht, *Cass.* 1010. — Als ethisch begrip heeft recht de beteekenis van *al wat met de goddelijke ordeningen, met de zedelijke wereldorde overeenkomt, wat recht en goed is uit een zedelijk oogpunt*. Kil. recht, rectum, verum, aequum, justum. || Daer (*waar* dese (*rechtvaardigheid en verstand in den regent*) sijn sonder ghevecht (*eene eenheid vormen*), daer ne ghevalt (*geschiedt*) niet dan recht (*niets dan hetgeen goed is*, of ook *het geen recht en billijk is*), *Heim.* 1481. Want si recht ende wareit minnen, ende raden des lants orbare ende sheren ere, 1682. Ic dorste wel wisen over recht, dat men u, vrouwe putertiere, waer sculdech te berne in enen viere, *Sev. Vroeden* 3337. No dore vrientscap noch doer have en es onrecht recht noch recht onrecht, *Parth.* 6883. Ghi seght al dat heme behaghet, si recht si onrecht, 7170 (*hetzij het uit een zedelijk oogpunt goed is of niet*; men kan de woorden *recht* en *onrecht* hier ook opvatten als bnw.). Wilt hi recht, hi sal recht sien; en wille hijs niet, so moete ghescien hem alst wel met rechte doet die onrecht jaghet ende recht (*justitie*, of ook *zijn verdiende loon*; vgl. bij 13) gemoet, 7314. God hi moeter recht op seinen (*l.* sceinen, *caus. van* scinen; *zijne rechtvaardigheid in toonen, aan de rechtvaardige zaak de zege schenken*), 7341. Ooc es zoe (*trotschheid*) van so starker macht, dat soe van onredene maket racht, Praet 3236. (Si) maken tonrecht soo ghemeen, dat men recht ende onrecht gheen vaerinc onderkinnen sal, *Bloeml.* 2, 201, 435. Erscap ontset soo den man, dat hi dat recht ghesien en can, *Doct.* II, 789. Tproverbium dat trecht (*de gerechtigheid Gods* of *de justitie*?) den grammen man wel siet, maer de gramme man en siet wel (*goed*) trecht niet, omdat gramscap te wraken pooght, *Boëth.* 287*d* (ook *Doct.* II, 781). Gramscap es quaet, dier (*l. met B.* daer) jegen vecht, want soe gaet dicken over (*var. B.* boven) recht, *Sp.* I[a], 56, 10. Die lieden die recht verstaen ende minnen, ende warheit ende goed bekinnen, *Bloeml.* 2, 50, 50. — Ook in de bet. *waarheid*. In de uitdr. over recht, die ook in andere opvattingen voorkomt, *naar waarheid, in waarheid*. || Die . . . wille . . . deerste wesen over recht, die sal sijn uwer alre cnecht, *Franc.* 3076. Hoe es so (*de natuur*) an den meinsche ghehecht, of wats haer werc over recht in die creature? *Wap. Rog.* 1368. Eer die hertoge over recht antworde geeft, Velth. VI, 13, 58. Doe loech Elegast echt ende seide: steeldi over recht (*inderdaad, werkelijk*; vgl. fra. *pour vrai*), hoe comt dat men u niet en vaet telken als ghi stelen gaet? *Eleg.* 823 (*op de andere plaats in Eleg., nl. vs.* 567: „gheheeten ben ik Adelbrecht ende pleghe te stelene over recht in kerken ende in clusen ende ooc in godshusen" *kan dit niet de beteekenis zijn*; *waarschijnlijk is* „over recht plegen" *te verbinden*; *eig.* „naar gewoonte plegen", *d. i.* „gewoon zijn"; *zie bij* 18, *waar in dezelfde beteekenis de uitdr.* van rechte plegen *voorkomt*). — Recht ende reden(e), reden(e) ende recht, *hetgeen uit een zedelijk oogpunt goed is en door de redelijkheid, de rede, het zedelijk bewustzijn voorgeschreven wordt, recht en reden*, ook gebruikt als eene geijkte uitdrukking, zonder dat de beide begrippen scherp worden onderscheiden. Kil. recht ende reden, aequum et bonum, jus fasque. Plant. na recht ende reden leven, aequum et bonum colere (jus et justitiam colere), secundum jus et fas vivere; tegens recht ende reden, *contre droict et raison* (injuriose, per injuriam), praeter jus et aequum. || So moeti (*God*) corten desen strijt na redene ende na rechte, *Eleg.* 1380. (Hi) bad God, dat hi moeste sceiden den camp na rechte ende na reden, 1272. Want wel recht ende redene (*in overeenstemming met algemeen geldende rechtsbegrippen*) schijnt, dies een selve moeste sijn

ghepijnt, en mach hi enen anderen niet betiën, *Mask.* 683. Dat hi sinen vader VI jaer lanck ghevanghen ghehouden hadde boven recht ende reden, *Exc. Cron.* 221*d*. M. hevet gheseghet dat al es jeghen redene ende jeghen recht, *Parth.* 6808. Die tornoy van minnen en wilt recht no redene kinnen, 6868. Die meneghe seiden openbare dat (*d. i.* dattet, *hetgeen hij wilde*) recht ende redene ware, *Brab. Y.* VI, 6515. Heren worden wreet in macht ende onder hem . . . soo rijst nijt ende onghenade, overdaet ende groot ghevecht; men schuwet reden ende recht, Hild. 228, 184. Die recht ende reden kinnen, *Onuitg. Boerden f.* 328*c*. Het ware redene ende recht groot, dat het ware versoenet wel, *Troyen* 10026. Och der groter scepper (*l.* scerper) wrake, die hi (*God*) noch op alle dieghene doen sal, die des (*vloeken en zweren*) sijn ghewoone, ende dats wel recht ende grote reden, *N. Doct.* 1653. — Recht doen, recht ende reden(e) doen, *handelen overeenkomstig de door God ingestelde zedewet.* ‖ Nu doe recht (= doe wale) die sondaen ende minne hare, *Parth.* 7569. Of u themelrijc wel betaemt (*lijkt, aanstaat*), soo siet dat ghi te tyde raemt dat ghi recht ende reden doet, Hild. 249, 189. Of ic up eertrike hebbe ghelevet redenlike, ende ic redene ende recht hebbe ghedaen nu ende echt, *Alex.* VII, 93.

5) *Een uit de zedelijke wereldorde voortvloeiende plicht, recht en plicht.* Thans vormen de woorden „plicht" en „recht" in den regel eene tegenstelling, doch in de uitdr. „naar recht en plicht" komen ze nog als zinverwanten voor. ‖ Dats conincs recht dat hi wedersta onrecht ende niemene en dreighe langhe, *Parth.* 6854. Nochtan soude dwijf altoos staen tot smans dienste . . . ende hem onderdanech sijn met trouwen, dat es trecht van goeden vrouwen, *Teest.* 2776. En is coninc, bisscop noch pape, . . . die in ledicheit vertraecht, hine worde van eren gheknaecht, want dat recht der menscheiden dats pinen ende arbeiden, *Lsp.* III, 3, 181. Het es (elc goet, *Rein.* II) peelgrijns recht, dat hi ghedinket in sinen ghebede(n) al tgoet dat men hem noit dede, *Rein.* I, 2864. Hi was in sorghen ende in vare, hoe die minne (*zijne genegenheid*) ende dat recht (*zijn plicht jegens zijne afwezige echtgenoot*) te redenen quamen (*in overeenstemming te brengen waren*) sonder plecht (*schuld*), *OVl. Ged.* 1, 2, 108 (*Troyen*, dl. 2, vs. 14695; vgl. *Tijdschr.* 23, 172 vlg.). Adame gheluste das dat hi met Yeve was ende des huwelijcs recht (*den huwelijksplicht der voortplanting*) dede, *Lsp.* I, 25, 1 (*in dezelfde beteekenis wordt ook* scout *gebruikt; z. ald.*). Dat elc sijn recht houden (*zijn plicht of taak in het oog houden* of *volvoeren*) sal na dat men daer ordinieren sal, *Bloeml.* 2, 150, 91. — Met rechte, *naar recht en plicht, overeenkomstig hetgeen van iemand kan verlangd of verwacht worden.* ‖ Ochtic dan hebbe uwe voete ghedwegen, die here ben ende meester, so motti dan deen den andren sine voete met rechte dwaen, *L. v. J.* c. 207. Men seghet ooc dat wesen moet scone vrouwe met rechte goet, *Parth.* 7664. God, . . . in wies dienste ic hebbe gesijn niet alse gewaerlike alsic vor desen met rechte soude hebben gewesen, *Lanc.* III, 7601. — Van rechte, hetzelfde. ‖ Die huusman claecht . . . dat hem die heren luttel comen tenigher bate ofte vromen, diese van rechte souden beschermen, *Bloeml.* 3, 84, 316. Aldus moet die dichtre sijn van rechte een gramarijn, 2, 182, 37. Men bestade den werden mit eeren totter eerden, als men van rechte solde, *Serv.* II, 1164 (*vgl. Sp.* III[a], 39, 25: (si) voerden te Sissoen, alsi te rechte souden doen). Ieghelijc weert van rechte sal, die lieve gaste ghebeden haet (*heeft*), sijn huus van alre vlecheit (? *onreinheid*) quaet reyne maken ende keren, *Tien Pl.* 830. Dit sal van rechte sijn sine (*des schrijvers*) sede, *T. en Lettb.* 3, 66, 71. Ghi sult . . . bidden mit goeder herten fijn voor die leven ende doot sijn, ende sonderlinghe . . . voor die u goet hebben ghedaen: dat es van rechte (*volgens recht en reden*) u recht (*uw plicht*), anders so doedi hem onrecht (*komt gij in uwe verplichtingen jegens hen te kort*), *Lsp.* III, 1, 128. Vasten, waken, beden ende andere goede werken, die wi van rechte sculdech sijn te doene, Ruusb. 4, 8. (Abraham) ghehoot al sinen gheslechte dat sijt (*de besnijdenis*) voortane hilden van rechte (*als eene verplichting*, als het ware „*van plichts wege*"), *Teest.* 1786. Hoe elc keyser met vlite den paeus van rechte dienen sal, *Sp.* II[a], 25, 26. Nu quam een hoghe feestedach, dat dat Joodscap van rechte plach . . . te bringhene sijn offerhande ten temple in Jherusalem, *Lsp.* II, 3, 39. Ledicheit van allen rechte (*vgl. dezelfde uitdr. beneden bij* 6, *alwaar ook* „na al recht") en hoort toe here noch knechte noch vrouwen noch joncfrouwen, III, 25, 69. — Van Parijs coninc Karibrecht dede huwelyc niet na recht (*overeenkomstig hetgeen hij aan zijne waardigheid verplicht was, naar zijn stand*; vgl. boven de omschrijving van mhd. *rëht*), want hi nam wijf ongeboren, *Sp.* III[a], 42, 47. Dan willic dat hi te sinen rechte (*overeenkomstig zijn stand of waardigheid*) neme een wijf van hogen geslechte, *Flor.* 399. Waer dat mijn ere ende mijn recht (*mijn recht en plicht, in overeenstemming met hetgeen ik aan mijne eer en aan mij zelven verschuldigd ben*), dat ic u liete leven? *Bloeml.* 1, 181, 578 (*Flor.*). So hi meer om u verswijnt ende jeghen recht (*tegen hetgeen hij aan zich zelf verplicht is*) hem selven pijnt, te meerren loon soudijs hem doen, *Parth.* 7430. — Ook *de plicht of verplichting van het betalen van een geldelijke opbrengst, schatting, belasting, een van iemand of iets geheven recht* (vgl. b. v. ndl. *successierecht*). Vgl. mnd. *einem ein rekt tuon*, „zu einer leistung verpflichtet sein". Men kan het woord vergelijken met scout, ndl. *schuld* (zie boven), en in dat geval behooren de plaatsen hier, doch men kan voor de verklaring ook uitgaan van de bet. „een recht dat aan iemand toekomt, eene aanspraak die iemand op iets kan doen gelden": zie beneden bij 13). ‖ Elker stede ontboot hi echt dat men gave al sijn recht (*hetgeen men hem verschuldigd was*; vgl. *mijn belof, mijn eet* e. a.) die kerken te doene maken mede, *Sp.* II[a], 27, 7. Die drossate hi riep saen dat men sijn recht gave ter vaerde, *Lanc.* III, 18109. Wat rechte wildi hebben dan? 18112 (*vgl.* 18126: wat tolle siewi sculdech?). (Artur) vant daer eenen Romeyn echt ontfaende dat roomsche recht (*vgl.* 401: den roomschen tribuut). — Der naturen recht gelden, *den tol aan de natuur betalen, sterven.* Zoo ook mnl. „der naturen *scout* gelden". Der naturen" is genitief; vgl. boven „enes recht (sijn recht) gelden". Vgl. mhd. „menschliches reht begân". ‖ Doe ghalt hi der naturen recht, *Sp.* III[a], 51, 13. Niet lange daer na galt hi trecht, datter menscheit bedaerf ende wart ziec ende staerf, III[a], 29, 14. Vgl. bij 3), waar „der naturen recht" in eene andere beteekenis voorkomt.

6) *Recht*, zoowel subjectief *het leven overeenkomstig de zedelijke ordeningen Gods, rechtschapenheid, gerechtigheid, nauwgezetheid van geweten, braafheid, al wat met het rechtvaardigheids- of rechtsgevoel overeenkomt*, als, vooral, objectief *het zich houden aan zijne verplichtingen jegens zijne medemenschen, rechtvaardigheid, billijkheid. Teuth.* recht off gelijck doen, equitare (vgl. GELIJC, in de bet. „billijkheid") kol. 1241 en *Ndl. Wdb.* kol. 1173). Kil. recht, gherechtigheyd, rectum, justum, aequum, fas, jus, aequitas, justitia. ‖ So betaemt wel den here, dat hi hem ant rechte kere, niet ghevensder herten niet, maer alse trouwe ende recht ghebied, *Heim.* 307. Niemen ne spare (hi, *de vorst*) int recht, weder het here si of knecht, 1829. Ghenade, recht ende ontfarmicheit, 1972. Fortse en es gheen recht, *Limb.* VI, 2534. — Vooral afhangende van verschillende voorzetsels; vgl. mhd. *bî, mit, nâch, von, ze rehte.*

Bi, te, met, na, van rechte, *volgens recht en billijkheid*. || Ne haddi niet meer goets gedaen binnen uwen live . . ., soo soude u in alre wisen bi rechte al die werelt prisen, *Bloeml.* 1, 82, 325. Hoe sijt (*de godinnen het*) keerden up (*opdroegen aan*) Parise, dat hi tvonnesse te rechte wise (*naar recht en billijkheid uitwijze*), *Flor.* 650 (*in het ndl.* te recht wijzen *heeft* recht *eene geheel andere beteekenis*, *nl.* de juiste richting; *zie boven bij* 2). Doet dat oordeel teersten wisen, dat salmen u te rechte prisen, *Parth.* 6934. Dat hi te rechte belghet sere op u, 7830. Soude mijn moie te rechte ghedinken ouder daet, soene dade mi nemmeer quaet, *Rein.* I, 1988 (*men kan de uitdr.* te rechte *hier weergeven door* naar recht, overeenkomstig hetgeen zij jegens mij verschuldigd is ingevolge onze vroegere betrekking, *of door* naar behooren; *vgl. bij* 2). Al daer worden wi ghesellen: dat mach mi te rechte rauwen, 2098. Reinaert 'stont bi der coninghinne, die hi te rechte wel mochte minnen, 2764. Met recht claecht over mi die roec, II, 3986. So mach ic wel met rechte claghen, 3768. Mier vrauwen, die ic mach prijs geven met rechte, I, 2944 (II, 2931: met groten rechte). Eneghe saken, . . . daer ic den coninc mochte mede te miwaert belghen doen met rechte, 2687. Ende noch met rechte soude (nl. *men zoo doen*), waert dat men trecht (*wat recht en plicht is*; vgl. bij 4) doen woude, *Bloeml.* 2, 184, 83. (Si) eischen (*l.* ieschen *of* eischten) met rechte groot den breideldief, *Brand. H.* 834. (*Brand. C.* 880: (die duvele) . . . heescheden met rechte (*l.* rochte:) den breydeldief die si sochten). Ghierecheit . . ., die altoos doet gapen die herte hoe hi (*de mensch*) tgelt mach rapen, weder met rechte (*op eene rechtvaardige wijze*) so qualike, *Bloeml.* 2, 191, 1. Met rechte haet nu die soudaen, *Parth.* 7296; ook 2506; 6863. Mids dan (*l.* dat) boosheit wt losen rade niemene met rechte en mach doen scade, *Mask.* 681. Alle den oncost betalen, die dair met recht op gegaen wair (*de kosten die daarbij, in billijkheidheid berekend, gemaakt zijn*), *R. v. Utr.* 2, 283. Dat metten rechte elc Vriese omme sine vriheit vechte, *Bloeml.* 2, 75, 193. Metten rechte so sal men u daeromme ontliven, *Lsp.* I, 44, 90. Mijn herte met rechte (*met recht*) in vrouden leven mach, want ic nie liever gast en sach, *Esm.* 890. Datten die gheen wilde verraden, die hem soude staen in staden, soude recht na rechte gaen, *Bloeml.* 1, 16, 7 (*Eleg.* 1057). Sondicken voeren na recht, ic daden slepen enen cnecht ende hanghen bi der kele, 1, 21, 209; ook 226; 24, 334 (na redene ende na rechte). Wel na rechte mach si sijn mijn wijf, die bit om mijn ere ende langhe lijf, 177, 443. (*De engelen*) diere staende bleven, heeten tlecht, entiere nedervielen, na al recht (*met volle recht*) moghen wel heten demsterhede, 2, 53, 155. Ghi sult . . . bidden mit goeder herten . . . voor die u goet hebben ghedaen: dat is van rechte u recht (*plicht*), anders so doedi hem onrecht (*doet gij hun te kort*), *Lsp.* III, 1, 128. Vintmen sine scrifture valsch, so en sal nemmermeer man hem van rechte gheloven voort (*zoo is het niet meer dan billijk dat niemand hem in het vervolg gelooft*), III, 15, 61. Want . . . ic en vinc in langhen, dies ic mi van rechte scofiere (*boos maak*), *Lansl.* 372. Naest hare sat die mogenthede (*Majestas*); . . . Ontsienlichede (*Reverentia*) sat daernaer . . .; daerna die vrouwe van allen rechte (*hs.* rechten; *naar alle recht*, *met volle recht*; *vgl. boven de uitdr.* na al recht, *en* van allen rechte *bij* 5) . . . sittet in die derde stede ende soe hetet Gherechtechede (*Justitia*), *Alex.* IV, 1471. Ten werenliken (*wereldlijke*) lieden hoort van allen rechte toe dit woort, dat men cracht met crachte sal besceidenlec weren, *Doct.* II, 3483. — Voor het gebruik van van in deze uitdr. vgl. van aerde (*Rincl.* 1093) en van ore (*Rincl.* 240; *vgl.* bij HOIR, *Sp.* III[1] 7, 35: Karel die simpel, diet (*koning*) van rechten hoire was"). — Over recht, *naar recht en billijkheid*. || Over recht (*aldus te lezen voor* onrecht) wert men qualic quite, dat men hevet qualic ghewonnen, *Rein.* I, 258. — Dor recht, *te recht*, *met* (*volle*) *recht*. || Dor recht beclaghet hi den vos, *Bloeml.* 1, 8, 48.

7) *Het door menschen verordende recht*, *al wat door uitdrukkelijke voorschriften of geschreven wetten bepaald wordt* of ook *door gewoonte of gebruik tot wet wordt*; ook *de rechtsregelen waarnaar recht gesproken wordt*, *de overgeleverde rechtsgewoonten en rechtsgebruiken*. *Voc. Cop.* recht, jus; het recht, jus; die trecht seghet, legifer; trecht, lex. *Teuth.* recht, jus; recht setten, statuere. keysersrecht (eynreley boick in keyserrecht, *autentica*; eyn boick in keyserrechte, *codex*; keysers werntlick recht, *leges*, *jus civile*; keyserrechten, *leges*; die in k. studiert of dair in geleert is, *legista*; en pene is achterley in keyserrecht, als *damnum*, *vincula*, *verbera*, *ignominia*, *talio*, *exilium*, *servitus*, *mors*; vgl. *Con. Som.*[2] bl. 365: „*adopcio* is een woort in des keysers recht"); payssrecht (*pausrecht*), geistlick recht, decreta, canones (*pausrecht* en *keizerrecht* beteekenen dus geestelijk" en „wereldlijk recht"). Plant. recht, jus; „een scherp recht; gewoonlick recht (*gewoonterecht*, jus moribus coustitutum, *droit coustumier*); recht gebruyckt in een stadt, jus oppidanum, jus municipale; bisschops recht, geestelick recht, jus pontificium; dat borgerlick recht, keyserlick recht, wereltlick recht, *droict civil*, jus municipale, jus civile; dat natuerlick recht, *le droict de nature*, jus naturale, jus gentium; het verstant oft kentenisse des rechts, jurisprudentia; leerers in rechten, *docteurs en droict*, juris enarratores; verstandich in de rechten, man van rechten, *juriste* (vgl. LEGISTE), *sçavant es droicts*, jurisperitus, jurisconsultus, juris interpres, juris antistes. || So wie mit poytierscap (*zie* PUTIERSCAP) of mit spaventeeringhe (*zie* ONTSPAVENTEREN) ommeginghe, die waer buten alle recht gheset (*buiten het gemeene recht gesteld*, d. i. „rechtelocs verklaard"; *vgl.* RECHTELOOS), *Keurb. v. Haarl.* 55. Dat recht moet hebben sinen loop, *MLoop* II, 1921. Sal men vri recht voort draghen (*de vrije uitoefening van het bestaande recht bevorderen*), men salne drie waerven daghen, *Rein.* I, 1337. Dattet gods liefste wille si ende dat dit waer dat beste recht, II, 4134. Reinaert, . . . ghi moet ons nu dit scheiden na dat beste recht, 4998. Laet ons drie of vier . . . horen spreken die hem rechts verstaen, 4916. Trecht moet daer sneven, eest datmen niet en mach gheven, *Bloeml.* 2, 173, 37. Si versuptilen ende vercloeken trecht, 2, 201, 432. Dat ic recht ende onrecht den Zassen besceyde; dat ic den luden recht ende onrecht lere (*leere wat recht is en wat er mede in strijd is*), *Sassensp.* 1, 13, 2. Van rechte ne sal nieman wesen (*zich verwijderen van het recht*) om lieve noch om leyde noch om toren noch om ghift, 1, 12, 2 (*var.* want nyeman jeghen recht wezen sal). Tegen recht wil ick niet spreken, *Merl.* 4127. Hets van ouden haircomen recht ende custume, als een den anderen sijn scult bekent, . . . so sal enz., Matthijsz. 150. Trecht is elken swaer ghenoech, *Rein.* II, 4609. Trecht heeft dicwijl hulpe noot, 4576. Wort hy des beclaecht ende verwonnen mit recht, Matthijsz. 209. Wil hi dan metten rechte voort (*den weg van rechte inslaan*), soo es sijn reden qualic gehoort, *Bloeml.* 2, 201, 421. Hoemen doen sonde (*als binnen dien tijd een doodslag geschiedde*), het wair mitter baninghe ende mit anderen rechte, Matthijsz. 184. Te doen vertiën hier op al die ghene, die daer met den rechte op vertiën scolen, Nijh. 1, 242 (*a.* 1328). Hi gheve elken man wat so sijn es metten rechte . . ., ende sta den gheenen in staden die met onrechte sijn verladen, *Bloeml.* 2, 90, 140 (*Heim.* 1824). Opten hey-

ligen sonnendach, twelke (*waarop*) na allen rechten, godlic, geestelic ende wairlic, die rechter geen recht doen en sal noch sculdich en is recht te doen, *R. v. Leiden* 211, 234. Die rechter moet hen (*den gedaagde*) raet gheven van rechts weghen, Matthijsz. 139. Dat enen igelicken in den lande van Gelre leenrecht, lantrecht, statrecht off dijckrecht . . . wedervaeren moigen, Nijh. 4, 449 (*a.* 1471). Hebt voor oghen na den recht alle saken, *Rein.* II, 4332. Ist dat ment mi betughen mach na den recht in enighen broken, ic wil dat aen mi si ghewroken, 6174 (*vgl. bij* NA, kol. 2055). Ic sal noch met Ernoude dinghen na den rechte van desen dinghen, *Parth.* 7086. Daer omme bidde ic te hulpen alle goede lude die rechtes gheren, of hem enich recht bejeghene dat mijn domme sin verghetet ende daer dit boec niet of en spreket, dat si dat recht besceiden (*var.* wysen) na haren sinne, so sijt rechtest weten, *Sassensp.* 1, 12, 2. Of daer van den rechte iet laect, dat sijt (*de kamprechters*) keren te rechte (*in orde brengen*; vgl. bij 2), *Limb.* III, 256 (*als er soms te kort gedaan wordt aan de bij kampspelen geldende rechtsgebruiken*). Dat een anxtelic dinc es dat hem de lieden onderwinden looye of rechten te vindene die in scriftueren sijn blint ende van rechten weten twint, want (*zelfs*) de ghene die weten wale looye, decrete ende decretale, bybelen (*l.* bybele) ende propheten, philosophen ende poëten twyfelen in vele dinghen hoe syse te rechte ghebringhen: hoe zal dan moghen . . . trecht gheweten een leec man, *O Vl. Ged.* 2, 67, 108. Trecht bescreven in looye ende in andren boucken daer men trecht in moet zouken, *ald. vs.* 95. Robbrecht, die dat conincrike na recht (*rechtens*) . . . soude hebben verworven, haddie coninc sonder oor ghestorven, *Esm.* 13. (Gi) hebt der Heiliger Kerken goet, dat u te rechte noyt en bestoet, *Kerk. Cl.* 155. Die knape . . ., die emmer wille sinen bake houden te rechte, *Bloeml.* 3, 22, 198 (*men verbinde niet* houde te rechte, *welke uitdr. elders voorkomt*). Dat er (*l.* en) geen man so goet en es noch die bodscap doet alse selve doet die man, dien si geet van rechte (*rechtens*, d. i. *rechtstreeks*, *persoonlijk*) an, *Lorr.* I, 75. Ic weet wel dat hi mi niet geteme ende mi niet ne bestaet van heme, ende hem niet van mi te rechte (*naar recht*, *naar strikt recht*, *rechtens*), *Flor.* 780. Alles des (*van deze plichten*) so es die man van rechte quite ende ontslagen, *Bloeml.* 2, 168, 86. Met rechte ordelen, *de bevoegdheid hebben om vonnis te wijzen*, *R. v. Utr.*, *Inl.* 15, noot 4). Nae rechte, *volgens de rechtsusancie*, *ald.* bl. 337. Alse recht wijst, *zooals de rechtsgewoonten meebrengen of voorschrijven*, *R. v. Utr.* 1, 15; 2, 5. Der stat recht, *de rechtsgewoonten der burgerij*, in tegenstelling met de vastgestelde keuren, *vgl. ald.* 333. Onsedighe clercken, die der poorte recht (*het in de stad geldende recht*, of ook *de voorgeschreven wetten en verordeningen*) niet houden en willen, die en zel nyement eten of drincken vercopen noch meten noch malen op III lb, *O. K. v. Rott.* 43, 133. Ooc maecten si rechte ende wette, diemen inden lande zette op zaken van menigher wise, *Lsp.* I, 35, 47. Die rechter is hem nader stede recht sculdich een dach van rechten (*elders* van rechte, *rechtspraak*) te legghen, Matthijsz. 186. Dat hi hem na den recht van der stede besceide enen dach vanden hoochsten reohte, hem selven te onreeden mit recht van sijns bodens doot, 210. (Of gi) des lants recht niet en kint, so doet den raet dat ghi ghewint enen man die uwe recht toont, *Lsp.* III, 3, 73. Der scepen rechte, *het schepenrecht*, *de norm voor de rechtspraak der schepenbank*, *R. v. Utr. Inl.* 339. Bescreven rechten, *in schrift gebrachte rechtsgewoonten*, *ald.* 401. Dat bescreven, gescreven recht, *het romeinsche recht*, *ald.* 337 *noot* 3; 410. Doctoor in beyden rechten, *doctor in het romeinsche en het canonieke* (*geestelijke*) *recht* *Marialeg.* 2, 209. Eenen eerweerdigen ende geleerden man, doctoor in beiden rechten, *Exc. Cron.* 214*d*. So dat hy . . . dede den monick bescheiden een dach van rechte voirden gheesteliken rechte, dair die meesteren inder heiliger scriften, in beyden rechten, veel biscopen enz. op vergaderden, Matthijsz. 84. Meyster off discipel in den geystliken rechten, *decretista*, *Teuth.*[2] 312*a*. Van den voorg. ghode . . . den greve van Ghelren . . . rechte waerscap te doen . . . alst recht is voor al die ghene dies ten rechte comen willen (*die er aanspraak op willen maken*), Nijh. 1, 242 (*a.* 1328). Die rechter gaet mit hem voir des ghenen huys, dair hy op claghen wil . . ., ende sprect recht, Matthijsz. 152. Wes men hem van rechts weghen sculdich is, Matthijsz. 122 (*rechtens*, *naar het geldende recht*). Die van rechte gheen proper goet en hebben, Ruusb. 5, 182. Dat hem (dat goet) verdeelt (*var.* ontwijst) wert te lantrecht of te leenrecht, *Sassensp.* 1, 57, 103. Recht wisen, recht doen, *uitspraak doen*, *vonnissen*, *Leid. Keurb.* Gloss. Recht plegen, *het recht toepassen*, *ten uitvoer brengen*, zie PLEGEN, kol. 446 en eene andere bet. der uitdr. bij 9). — Recht nemen ende geven, eig. *het recht ontvangen en uitdeelen* (*toepassen*), het eerste gezegd van den gevonniste (waarbij recht in eene andere beteekenis staat; zie bij 13), het tweede van den rechter (recht geven in dezelfde bet. als recht plegen boven; *vgl.* Matthijsz. 217: „dieghene die rechten te gheven hebben gehadt"); doch evenals bij *loven en bieden* en *kiezen of deelen* is ook het gevoel voor het onderscheiden der beide subjecten verflauwd, en wordt de geheele uitdrukking nu eens gezegd van hem die recht doet, dan weder van dengene die te recht staat of „te rechte comet." Het is evenwel ook mogelijk, dat daar waar de uitdrukking gebezigd wordt van dengene die te recht staat, recht in de beide deelen beteekent *hetgeen iemand toekomt* (zie bij 13). Vgl. mhd. *rëht geben und nemen*, „zu recht stehen; einen rechtsstreit verhandeln" (Lexer) en Grimm's *Wtb.* 8, 381: „parteien haben nur vor dem richter *recht zu nehmen* und *recht zu geben*, seiner richterlichen entscheidung nachzuleben". Ook hd. *recht nehmen von einem*, „einen rechtsstreit gegen einen ausführen", wordt zoowel van den aanklager als van den beklaagde gezegd (Grimm 8, 385). ‖ *Die oude raet sal gheen recht nemen na haer rekenscap.* Soo en sal die raet achterdien dat sy uut die raetscap ghesceiden sijn, niet langher recht nemen noch gheven dan haer rekenscap duert, *Wfri. Stadr.* 2, 206, 76. — Overbodich, willich ende bereyt om hair saken te keren ende te blijven an gelijken (*onpartijdige*) rechteren, om bi dien recht te nemen ende te geven (*eene uitspraak te krijgen*), *Hans. Recess.* 7, 241. Zoo verre zy (*onderdanen*) rechts plegen (zie bij 13) ende recht geven ende nemen willen, *aangeh. bij* Burman, *Utr. Jaarb.* 3, 157 (*a.* 1476). Weriit (*ware het*) dat wi hoelpe hebben woelden van mannen ende van dienstmannen op eynen man de hoor huysghenoote were, die gheen recht nemen oft gheven en woelde (in de noot weergegeven door *die geen rechtsmiddelen gebruiken wilde*, *tegen zich wilde laten gebruiken*, d. i. *zich niet aan het gerechtsoordeel wilde onderwerpen*), daer zoelen sij ons op helpen na hoore macht, Racer 3, 6 (*a.* 1365). Ne comdi niet ten ghedinghe . . . recht te nemene ende te gevene, ende in vrede voort te levene, hi (*de koning*) doet u breken ende raden, *Rein.* I, 527. Vgl. Nijh. 2, 113 (*a.* 1359): „dat binnen . . . der tijt dat dit verbont duren sal, alremalc . . . van den anderen recht ende bescheyt van erve, van lene enz. nemen ende gheven sal". — Ook van *het geestelijke recht*, *het in de kerk geldende of door de kerk voorgeschreven recht.* ‖ Hij hadse (*eene Jodin*) gherne tot Cristus gheloove gebracht, want hij en mochtse niet nemen (nl. *tot vrouw*) metten rechte der heylegher kerken, *Marialeg.* 2, 165. — Eene enkele maal komt recht voor in de bet. van *het in de kerk heerschende en*

door haar voorgeschreven geloof. Vgl. WET. || Haer (*der West-Goten*) couinc Ricaret ontseide der heidine wet ende hevet eenen seent gheset in die stede van Tolet, daer LXII bisscoppe quamen, die dit recht te bescedene namen (*uitspraak deden over het rechte geloof*); daer was verwaten . . . die valsche wet van Arriane, . . . entie kerstine wet verheven, *Sp.* III[7], 7, 7 (*vgl.* 3: so ontfingen die Wester-Goten . . . onse gelove). — Ook wordt recht gebezigd van de op andere gebieden *geldende rechtsregelen* of ook, in een ruimeren zin, *geldende regelen*; b. v. bij kampspelen. Vgl. *Limb.* III, 251 vlgg.: „doen die ridders ten crite waren . . (werden) grietwerderen (*var.* krijtzwerder, *kamprechters*) ghemaect, of daer van den rechte iet laect, dat sijt keren te rechte". — Dat recht van wapen, *de in de heraldiek geldende regelen*. || Dese VI vrouwen . . . waren . . . ghecleet elkerlijc na haren behoren, alsoo ment trecht van wapen scheet (*gelijk men de regels bij het gebruik van heraldische kleuren in acht neemt*, d. i. *overeenkomstig de bij hen passende kleuren der heraldiek*), *Vad. Mus.* 2, 158, 49 (*zoo is b. v.* „Reinicheit" *gekleed in het* „wit"; Ere *in* „een gulden cleet"; *enz.*).

8) *Rechtsmacht*, *rechtsbevoegdheid*; ook *bewind*, *bestuur*. Vgl. GERECHT, 6): „de *rechtbank* als college van *bestuur*, dat thans tot het burgerlijk bestuur zou worden gerekend, b. v. de stedelijke regeering eener stad", en *Belg. Mus.* 7, 307: „scepene oft rentmeester, . . . die wyle dat zy int recht waren van der stad" (*in functie waren*, *hun met eene bepaalde rechtsbevoegdheid verbonden ambt uitoefenden*; vgl. bij 11). Zie ook GERECHTE, 7) in de bet. „het rechterlijk gezag, het rechterambt" en vgl. bij RECHTDACH. || Naer desen quam (*koning*) Edelbrecht; LV jaer hilt hi dat recht (*voerde hij het bewind*), *Sp.* III[1], 16, 27 (*var.* behilt hi trecht). Daernaer so hilt E. VIII jaer tlant in sijn recht (*onder zijn gezag*, *bewind*), III[1], 16, 53 (sijn *zal wel niet op* lant *slaan*, *doch de woorden zouden ook kunnen beteekenen dat hij het land in deszelfs recht hield*, *de rechten er van naar buiten handhaafde*). — Uit deze beteekenis schijnt zich die van *macht*, *werking* ontwikkeld te hebben, gezegd van eene zaak. || Noch swerc noch ooc des nevels drecht (*drift*, *vaart*) beneemt bi daghe niet haer (*der zon*) recht, die dach en schijnt daer dure, *Verk. Mart.* 82.

9) *De handhaving van recht en gerechtigheid*, *de rechtsbedeeling*, *rechtspraak*. *Voc. Cop.* eens heeren recht, jurisdicio; brekinghe van den rechten, prevaricatio; brekere(n) van den rechte, prevaricator. || Dat sy (*schepenen*) wysen dat die dach so verde gegaen is, dat si op die tijt tot ghenen rechte meer staen en willen of niet verder vonnes wisen en willen, Matthijsz. 152 (*zie voor eene andere bet. der uitdr.* te rechte staen *bij* 11). Doet quam ander tijt van rechte, soo ghinghen des bosen rechters knechten om te halen dat goede wijff, *MLoop* II, 3411. Properlike ende van rechts weghen (*zie bij* 7) heet een vierschair wesen een stede dair die rechter, scependom ende die recht eysschen off antwoirden willen, vergadert sijn, Matthijsz. 123; zoo nog eens *ald.* Een vierschair (is) een stede dairmen pleech recht te besitten (*rechtspraak te houden*), 123; ook 76. Gheren enen dach van rechte van haren doden maech, 185. Ende aldair (*in het rechthuis*) yghelike wete te comen die rechts gheert, om recht te hebben, te spreken ende te antwoirden, 76. Oft gheviel datmen gheen recht in der stede en dede, mits dat trecht (*de terechtzitting*; zie 12) wair opgewijst mit vonnis, . . . of die bayliu waer van huys, 184. Dat die Here al zweren verbiet, ten ware bi rechte (*in rechte*), *Sp. d. Sonden* 15684. (Hi) vervolchde dit also verre met rechte (*in rechte*), dat hi daeraen gheeyghent wert, *R. v. Utr.* 2, 19, 18. Die sake te besiene, tenden ende neder te legghen bi hooren eede, met minnen jof met rechte (*in der minne*, *bij minnelijke schikking*, *of in rechte*), Mieris 2, 227*b* (*a.* 1319). Die vier souden dan dien twiste ende stoot sceyden mit minnen ofte mit rechten, Nijh. 2, 87 (*a.* 1356; *in der minne bijleggen*, *partijen tot een vergelijk bewegen of naar recht beslissen*; men kan de plaats ook brengen tot 14). Mach I. ende L. . . . oors broders wive iet afwinnen als van des dootdeels wegen, daer sal men hem gudes rechtes to helpen, *Warfsconst.* 6. Dat en sel van gheenre wairden wesen ende en sel in den rechten gheen stadt houden, *Leid. Keurb.* 206, 46. Recht doen, *recht spreken en tevens de uitspraak executeeren*, *R. v. Utr. Inl.* 95; 347; dl. 2, bl. 210; 278. Rechts weigeren, *weigeren recht te doen*, *ald.* 1, 28. Hem srechts versien aen den here, *appelleeren*, *zich op de rechtspraak van den heer in persoon beroepen*, *ald.* 2, 375. Rechts plegen, *te recht staan*, *ald.* 1, 211 (vgl. PLEGEN, 5); ook *zich aan de uitspraak van het recht onderwerpen* (vgl. *Flandr.* IV, 10: „Ingelbeert omboot hem houde, als dies srechts wille pleigen, datti sal brijngen enen deigen ten campe"). Hoge recht doen, *de lijfstraffelijke rechtspraak uitoefenen*, *ald. Inl.* 15, noot 4). (Ic ban) hier vierschair van mijns heren weghe, vander steden weghe ende van trechts weghen van den hoochsten rechte, Matthijsz. 186; zoo nog meermalen *ald.* Als die rechter mitten tscependom vergadert sijn om dat hoochste recht te vorderen (*crimineele rechtspraak uit te oefenen*) ende mit vonnes aldaer ghekent is dat den man aldair een dach van rechte ghekent (*l.* gheleit) is van den hoochsten rechte, 183. Tot behoirliken tyden sal hem die rechter een dach vanden hoochsten rechte legghen, 183. So maeckt die rechter vierschair vanden hoochsten (*nl.* rechte), 186. Den ghenen daert recht aen staet, *Bloeml.* 2, 201, 430. Den enen bietmen trecht, dander moetet zoeken, *ald.* 431. Die misdadighe moet recht plegen overal . . ., want mits des keysers recht (*vgl. bij* 7) dat . . . seit: lit om lit, lijf om lijf, so heeft die misdadighe in allen steden effen veel misdaen, Matthijsz. 185. Ygheliken die recht heyst off antwoirt an eenre vierscharen, is wel gheoirlooft . . . recht te spreken (*zijn eisch in te stellen*, eig. *rechtstaal te voeren*?) of te antwoirden (*zich verweren*) souder raet (= beraet) te nemen ende te vonnes te spreken (*vonnis te vragen*), 143. Als wtlems luden recht te spreken hebben voir mannen, so moghen sy ende hair kennesse dien dach comen ander vierscharen ende spreken recht of segghen hair kennesse sonder bestelt te worden, 4. Recht spreken op bestelt goet, 5. Ende yghelicx poirter goet recht te pleghen so wair hy is (*daar*, *voor welk huis hij is*, *als recht wordt gevraagd*), 151. Yghelic poirter goet recht te pleghen, 152. Tot wat tyden een tolnair recht doen sal, ende wes men hem van rechts weghen sculdich is, als hy recht ghedaen heeft, 122. Dat pertyën by den rechter ende scepenen enen dach van recht geset ende beteykent sullen wesen om elc sijn rechtdach waer te nemen, *R. v. Leiden* 282, 361. Van allen saken staende of hangende in rechten (*waarover nog geen rechtspraak gegaan of uitspraak gedaan is*), *ald.* Recht spreken, *eisch of vordering instellen*, hetz. als clagen, *Leid. Keurb.* Gloss. Recht ende wet es nu vele (*veil*), *Sp.* III[8], 45, 59 (lat. *nunc judicium nihil est nisi publica merces* (= *merx*). Of sy (*de van doodslag beschuldigden*) sijn so machtich, dat si hem recht ghetroosten (*den loop van het recht afwachten*), Matthijsz. 183 (*vgl.* GETROOSTEN, 3). Forum noemde hi die stede, daer men den lieden recht up dede, *Rijmb.* 2305 (lat. *locum judici destinatum*). Laet ons den coninc bidden dat hi hem trecht van den lande doe hier, *Rein.* II, 5178 (*de rechtsbedeeling van het land op hem toepasse*). Doe sprac Jepte: God sceede (= wise) recht van der dinc die men hier eest, *Rijmb.* 7860.

10) *Eene bepaalde rechtspraak*, *een proces of geding*. || Wes die scepen van Utrecht dairvan wysen,

dat zell recht wesen ende dat sel men voirt wtrechten na der scepen wysinge in den recht (*rechtsgebied*), dair dat recht hangende is (*het geding aanhangig is*), gelijc off dat recht dair gewijst ende geëyndt wair, *R. v. Utr.* 2, 283, 17; e. e.

11) *Het gerecht, de rechtbank, de schepenbank.* Vgl. GERECHTE, 6). || Soo wye dat yemant mit boden voir den recht toespreken will, die sel hy eerste doen bieden bi der scepen ghezworen boode tegens den naesten rechtdage als men recht (*rechtzitting*) hout, *R. v. Utr.* 2, 231. Van zoene te segghen of van enich segghen dattet recht segghen sal, dat sal men segghen int raethuys, *Wfri. Stadr.* 2, 207, 84. Wye tscependom ende trecht inder steden te kiesen heeft, Matthijss. 3. Die maghen van den doden toghen dien voirt recht ende heysten hem hairs maechs doot, wes (*wat*) recht wair vander saken? 212. Als die voirscepen den ban inbrenct ende trecht heyst datmen den ommeganc legghen sal, . . . ende die rechter by vonnes van scepenen gheboden heeft, erve ende panden, ende trecht (*zie bij* 9) dairof ghevordert is enz., 151. Daerom dat nyement inden recht ontfanghen sal wesen noch over der stede raet gaen, hy en sal mit eede verbonden wesen den raet te heelen, 77. Die (scepen) zoude drie maende wt den rechte wesen (*geen zitting hebben in de schepenbank*), *R. v. Utr.* 1, 165, 7. Dese selve vroescip, die an den recht gheweest hebben, sullen van allen vechtelic . . . daer si bi comen, vreden moghen . . . gheliken of si an den recht waren, *Leid. Keurb.* 15, 14. Soo wie enege scepene oft rentmeester van der stad van Bruessele qualike toesprake oft leelicheit dade oft dreychde die wyle dat zy int recht waren van der stad, *Belg. Mus.* 7, 307 (*vgl. bij* 8). Om saken wille die geschiet waren doe sy in den recht waren, *ald.* Ist dat poirteren of nutlems luden malcander anders te recht setten (*voor de rechtbank dagvaarden*) van smarten, of dat die rechter enighe die ghetwistet hebben naden rechte (*zie bij* 6) van der stede doet daghen of te recht (*in rechte*) aenspreect om mijns heren boeten, Matthijss. 218. Die rechter is sculdich die zake te recht te stellen, ende tscependom sal die sceiden, 185. Wort hy dairof te recht gheset (*voor het gerecht geroepen*) ende verwonnen, hy salt beteren, 209. Wort die materie ghetogen te recht voirt tsependom . . ., comt hy bi sijn selve te lande alleen, hy come weder bi hem ende spreke recht (*verdedige zijn zaak*; vgl. bij 9), sy sullen dairof wysen dat sy meenen dat recht is, 212. Die man is sculdich van dier broken te Briel te rechte te staen, Matthijss. 185. Leit hy opt kerchof voir ontsicht der vyanden ende wil te recht comen (*zich voor den rechter stellen*), hy sal anden rechter begheren dat hy hem veilighe voir die vianden te recht te comen, 183. Of die rechter sonder beclaghenisse vanden vyanden sijn hant dairan slaen mach ende worden selve clagher ende setten dairof te rechte ende verwinnen van sinen live, 185. Soo heeft den ghearresteerden persoon drie kueren om sijn recht te verwachten; inden eersten mach hy borge stellen te recht te comen, *O. R. v. Dordr.* 2, 330. Sulke brueken niet en hooren te recht gheset (*voor de rechtbank gebracht, in rechte betrokken*) te wesen of ter vierscair te comen, *Leid. Keurb.* 216, 5. Wil hi, die men so te recht set, dair voir zweren dat sine laken niet ghescrapt en sien (*d. i.* sijn), *ald.* 122, 167, 2 (vgl. ndl. *iemand te recht zetten* of ook *iemand* (een kind) *recht zetten*, d. i. „het tot rede brengen, tot de orde roepen", *welke uitdrukking oorspronkelijk een rechtsterm is*). Te rechte staen, *zich aan de uitspraak eener rechtbank onderwerpen*, *R. v. Utr. Inl.* 97. Enen te rechte stelten, *iemand voor eene rechtbank doen dagvaarden*, *ald.* 320. Dat hy dien man neemt in tsheren gheleide, om hem te recht te comen (*opdat hij zich voor den rechter stelle*), Matthijss. 184. Want sekere geschillen opverstaen ende in recht comen sijn voir onsen . . . cancellier ende raidsluden, *Oork. v. Helmond* 167 (*a.* 1452). Dat men voortaen alle zaken die ten rechte hooren (*tot het rechtsgebied der schepenbank behooren*) te rechte zal wysen (*daarheen verwijzen zal*), behoudeliken dat die bussemeysters vanden raide rechten zellen van allen kueren ende broiken die die rait slijt, *R. v. Utr.* 1, 378, 276. Denghenen die daer te rechte ghezworen sijn (*als lid der rechtbank beëedigd zijn*) ende mit rechte (*rechtens*) daerover oordelen sellen, *ald. Inl.* 15, noot 4). (*Dat zij als*) hore enich opten andren anders yet te zeggen hadde, mit rechte spreken (zouden, *hun recht voor de schepenbank zoeken, voor de schepenbank een proces beginnen*), *ald.* 141. Dat D. meyster C. mitten recht antwoorden sel (*voor de schepenbank het proces zal aanvaarden*), *ald.* 2, 211. Ten hoochsten rechte (*beklaagd worden*), *voor de rechtbank, belast met de lijfstraffelijke rechtspleging*, *ald. Inl.* 16. Enen mitten rechte bespreken, vaen, panden, laten inleiden, enz., *iemand met medewerking van het gerecht dagvaarden, gevangen nemen, panden, in het bezit van iets stellen*, *R. v. Utr. Inl.* 141; 1, 17; 2, 233; 2, 267; 2, 80. Ruminghe mitten rechte bieden, 2, 18. Aldaer so liet J. wt sijnre mombarscap mit rechte ende mit ordele, alse hy sculdich was te doen, Hasen sijn wijf, 2, 80. Buten den recht ict aentasten, *zonder medewerking van het gerecht bezit van iets nemen*, 2, 267. Boven den recht(e), *niettegenstaande de tusschenkomst van het gerecht, in weerwil van panding of bezetting*, *ald. Inl.* 206. Die pael ochte meer sette sonder sinen erfgenoot ochte sonder recht (*buiten medewerking van het gerecht*), hi waers om III pont, *Belg. Mus.* 6. 297 (*a.* 1284). Bi den recht(e), *door tusschenkomst der schepenbank, bij middel van het gerecht*, *R. v. Utr. Inl* 200, noot 1). — Te rechte staen (enen) komt ook voor in de ruimere opvatting *zich tegen iemand verweren, zich met iemand meten.* || Ghi moest u here achter doen trecken, ende wi souden ons berecken; minen kempe soudic bejaghen, so dat ic binnen veertich daghen u te rechte moeste staen, *Ferg.* 4271. — Van den rechterstoel Gods. || Dat zine (*ieders*) woorde moeten liden door dat nauwe gherichte ons heeren, diet al te rechte sal bekeren (*voor zijn rechterstoel zal brengen, aan zijn oordeel of uitspraak zal onderwerpen, vonnissen zal*; vgl. GERECHTE, 8), *Sp. d. Sonden* 14946.

12) *Terechtzitting.* || So sell die oudste scepen, die dan ter banc off ten recht gecomen wair, scout wesen ende ten recht sitten ende recht doen, dat recht voirt wt, *R. v. Utr.* 2, 278, 14; ook 1, 165, 8. Ten sell geen schout noch scepen recht mogen houden (*als rechter de terechtzitting bijwonen*) die te banne sijn, 279, 3; ook 295, 4. Al en had oick die scout in dieselve weeck nijt omgegaen noch recht van den borgeren gehouden, 298, 15 (*elders beteekent* recht houden: „eene rechtszitting houden" *in het algemeen*; *vgl.* 299: „als men van den lantluyden recht hout" *e. e.*). Voir den dincstal, daer die scout mitten scepenen te rechte sate, *Leid. Keurb.* 15, 15. Te nacht... saghic meneghen baillin ten rechte sitten jegen mi, *Sp.* III[5], 29, 69; ook *Proza-Sp.* 58*b*. Dat sel men voirt wtrechten . . . in den recht dair dat recht (*vgl. bij* 10) hangende is, *R. v. Utr.* 2, 283, 17. So zellen die boden, die de lude voor die scepene plegen te bieden, daghelix dat volc bieden teghens den naesten rechte (*de volgende rechtszitting*) alsmen recht hout, dat is te verstaen of men op dien naesten rechtedach gheen recht en hielde, so soude dat bod staende bliven totten yersten rechtdach dat men recht hielde, 1, 401, 1; ook 2, 233, 7; 236, 16; 18; 238, 26. Waert dat die scoute niet tetide tot allen rechten (*mv.*) en quaem, 1, 165, 7. Bi staenden recht(e), *terwijl de rechtszitting nog voortduurt*, *R. v. Utr.* 2, 233; 254; 328. Mit (int) ghespannen recht(e), *gedurende de plechtig geopende terechtzitting*, *R. v. Utr.* 1, 38; 175.

13) *Eene aanspraak op iets*; *al wat iemand vol-*

gens het recht, zoowel het ongeschreven als het geschreven recht, toekomt. Ook in het mv., en in het enkv. ook als verzamelwoord. Vgl. BUURRECHT, PORTRECHT, PORTERRECHT e. a. *Voc. Cop.* ontfanghen recht, municipium. || Hoe si des anders dages souden striden ende haer recht behouden, *Limb.* IX, 841. Hi begherde herde sere trecht te houden (*het recht te handhaven, op te komen voor de rechten*) der keyserinnen, IX, 576. Desen voorg. luden van Zautbomel . . . al hore recht te behouden ende elker mallic recht ende vondenis te doen, Nijh. 1, 222 (*a.* 1327). Dat een rechter zweren moet der steden rechten te houden, Matthijss. 2. Dat een rechter dede teghen der stede rechten, *ald.* Die here looft der steden recht te houden ende te doen houden wat recht is, *ald.* In sijn recht houden (*de handhaving zijner rechten*) ende tegen sijn vianden . . . was hi (*David*) die alre hert(t)ste, *Sp. o. B.* 64*r*. Staet (*het,* nl. *het pand*) langher, soo es sijn recht verloren, *Bloeml.* 2, 194, 145. God die zi ghelooft . . . ende zijn lieve moeder, . . . also ic hope dat si mie noch in rechte zullen steerken, *Coucky* II, 489. Datmen meneghe stat vant, daer al die huse met goede sonder heere ende vrouwe stoeden, . . . soo dats hem niement onderwant, datmen ghenen here en vant die hem rechts daertoe vermat, *Wrake* III, 1696. Ic ben . . . met u ghemint wel luttelgoet, want mijn recht en mach niet voort comen, het es onghehoort in mijn hof al nu te tiden, *Parth.* 7090. Dat die hertoge dorste comen int lant van Limborch, metten swerde soeken sijn recht, Heelu 1766. Den eerbaren goeden poorteren te houden hair vryheden, rechten ende hantvesten, Matthijss. 124. Echt heet die vierschair . . . „tribunal", omdat men tot dier steden ygheliken sijn recht gheeft" (*vgl. lat.* „tribuere") ende wijst mit vonnes, 123 (*hier kan het woord ook de beteekenis hebben* „hetgeen iemand verdient"; *zie beneden en vgl. in Teuth.* ackerrecht, *dat aldaar met* „ackerloon" *wordt gelijkgesteld*). So wes recht meer dairof gaen sal, dat sal een bailiu of scout doen mitten scependom, *ald.* Tytus die hier heescht sijn recht, *Rijmb.* 32291. Gheeft den keyser dan sijn recht . . ., ende gheeft Gode sijn recht mede, 25355 (vgl. boven bij 5 de beteekenis *schatting*, die men zich ook denken kan als hieruit ontwikkeld). Daer die man borge setten wil en magh, soo dat die heer seker noegh is tot sulcken recht te komen alst hoort, *Handv. v. Alkm.* 81*a* (*vgl. ndl.* „iets komt niet tot zijn recht", *d. i.* „krijgt niet datgene waarop het recht heeft, wat er aan toekomt"). Ic groet u, coninc, ende hebbes recht (*maak er aanspraak op dit te mogen doen*): en hadde nie coninc enen knecht, so ghetrauwe jeghen hem, *Rein.* I, 1771. — Mi gesciet recht, *ik krijg hetgeen mij rechtens toekomt, ik krijg gelijk.* Vgl. *ZVl. Bijdr.* 5, 154: „ware dat . . . hem daer ne mochte gheen recht of ghelijc of ghescien" (bij GELIJC, kol. 1241). || Waert dat u gheen recht schien en mach, sent . . . om mi, *Rein.* II, 4578. — Over recht, *krachtens hetgeen iemand rechtens toekomt*; ook subjectief, *krachtens hetgeen iemand meent dat hem toekomt*, ook al is de aanspraak niet in overeenstemming met het objectieve recht. Zie verscheidene voorbeelden in het artikel „over recht" van De Vries in *Taal- en Lettb.* 2, 288 vlgg., van welke enkele wel anders zullen moeten verklaard; zoo b. v. de beide aldaar genoemde plaatsen uit *Elegast* (zie bij 4 en bij 20), *Wap. Rog.* 1369 (zie bij 4) en Velth. VI, 13, 58 (zie bij 4, kol. 1088). || Herman van Woerden en Ghisebrecht van Amestelle, de over recht altoos te siere (*Floris'*) taefle aten, *Bloeml.* 2, 138, 37. (Hi) onderwant hem over recht (*als iets dat hem toekwam*) des lants, of hi ware here, Stoke V, 488. Hoverde die eyscht over recht den dienst al ute van haren cnecht, *Rincl.* 1095; *enz.* — Ook van rechten voortvloeiende uit geestelijke betrekkingen; zoo b. v. *Tien Pl.* 1490: „sijt cuusch met dinen live ende clare, oftu wils hebben te Gode recht." — Hiertoe kan men ook brengen het znw. recht (ook rechte; *z. ald.* 4), gezegd van sommige sacramenten of genademiddelen der kerk, in het bijzonder van den doop en het laatste oliesel, *wat iemand als lid der christelijke gemeenschap toekomt.* Vgl. Grimm 8, 366: „christliches *recht*", d. i. „de sacramenten der stervenden". In deze bet. is *recht* nog heden in het WVlaamsch in gebruik (De Bo). || Doe sendemen . . . om enen pape . . ., die vollic quame ende tes mans siele ware name; wat si sochten, sine consten enen pape niet vinden; dus sterf die man omberecht (*z. ald. en vgl.* BERECHTEN) sonder biechte ende sonder recht, ende algader papeloos, *Lsp.* III, 4, 53. Si ontfinc ootmodelijc . . . trecht vander heileger kerken daer ende sciet wel ende heilechlike daerna van desen eertrike, *Lanc.* III, 9397; ook 6051; 1944 (teneger stede, daer ic mach . . . mijn recht ontfaen als een kersten man). Amand doopte . . . dat kint ende dede hem sijn recht: bi namen hiet hi Seghebrecht, *Amand* II, 2882. — Ook in de bet. *hetgeen iemand toekomt, wat hij verdiend heeft door eene slechte daad.* || Wies mesdaet ic vinde so groot, dat hi hevet verboort de doot, men sal hem doen (*geven*) staphans sijn recht, Stoke VI, 323. En can hi hem onsculdighen niet, so doet hem recht na hoves wet, *Rein.* II, 5222. Daer sach si die zielen geduren int vier, dat bernet sonder lecht, elke siele na haer recht, *Bloeml.* 1, 160, 96. Bedie moetict in versten legghen ende sal hem (*den leugenaars*) noch haer recht wel segghen, *Parth.* 2574 (vgl. ald. 7314 vlgg. bij 4). — Van eene zaak, *wat er aan toekomt om goed in zijne soort te worden, eisch.* Nog heden wordt in het Ndl. gezegd, dat deze of gene zaak „haar *recht* niet heeft gehad". || Die vrucht die si (*de vrouw*) bringhen sal, sal sijn recht hebben al, *Tijdschr.* 16, 25, 7 (vgl. RECHTINGE, 2). (Doe) was gemaect . . . een bouc van keyserliker wet, daer die dinghe in waren geset elc naer sijn recht in sine stede tallen rechte ter wettelichede (*voor alle rechten die tot wet waren verheven*?) entie boec die heet Code, *Sp.* III[a], 20, 64. Ooc souden si wel enen dach of twe sitten in ene kuekine om enen nyerharst wel te bereden ende leckerlic te maken op sijn recht (*naar den eisch*), *Pelgrimage* 97*a*. Om ene goede zause wel te maken ende leckerlic te crudene ende wel te temperen op haer recht, *ald.* Men moet den tijt oor (tijt *is ml. en vr.*) recht doen, *Spreuken* 26. Wat deert mi niders aneghevecht, doe ic minen dingen recht (*als ik mijn zaken hun eisch geef, ze naar behooren behartig*); wat mach mi niders scimpen deren, canic verwerven mijn verteren? *Lett. N. W.* 6, 151. Als men dien siet striden ende recht doen sinen dinghen metten sinen sonderlinge enz. Heelu 3684. Uwe dochter die hier doot leyt willen wy des doden recht doen (*doen wat voor een doode vereischt wordt* of ook *de bij een lijkdienst gebruikelijke plechtigheden en formaliteiten verrichten*), *Proza.-Rein.*[2] 14 (*Rein.* II, 455: u dochter . . . daer willen wi eens doden recht mede pleghen, *mede doen wat bij een doode gebruikelijk is of vereischt wordt*). — Die cameren . . . ne mach niemen genoech loven no tharen rechte (*naar den eisch, naar verdienste*), prisen, *Flor.* 2433. Die riddere sette dat spel (*schaakspel*), . . . alst bi rechte (*naar den eisch, naar behooren*) soude wesen, alse of menre mede spelen soude, *Bloeml.* 1, 85, 421 (*men kan deze beide plaatsen ook brengen tot de beteekenis* 2).

14) *Het door een rechtelijk college gewezen recht, uitspraak, vonnis, gewijsde. Voc. Cop.* een recht, judicium. *Teuth.* verwilkoirt recht, arbitrium, arbitralis sententia (*scheidsrechtelijke uitspraak*). || Soo wanneer dat die schepenen van Der Goude beladen (*bezwaard*) zijn met oirdelen en met vonnisse, dat zy hoir recht zullen halen en versoecken aen de

schepenen van Leyden, ende alsulck recht als hem die schepenen van L. wysen, daer mede sellen sy volstaen, Mieris 1, 363*b* (*a.* 1272; *in hetzelfde verband wordt elders* vonnisse *gebruikt*; *vgl.* 2, 848*b*; 849*b*; 4, 714*b*). In vonnissen off in recht te uuyten, 1, 374*a*. Nu seght ander ordeel ende ander recht: dit was valsch ende ongherecht, *Partk.* 6827. Dat ic mi sal werpen . . . int (*onderwerpen aan het*) recht ende int wijsdoem al dat mi sijn hof daer af wisen sal, *Lanc.* IV, 5808. Nu wacht uwes rechts, ghi wert ghedaghet, *Kerk. Cl.* 157. Dat recht soelen si segghen binnen deser maent, Nijh. 2, 75; zoo nog tweemaal *ald.* Des sijn wi bleven eyndrechtelik eyns rechts aen onsen boele (*schoonbroeder*), 74 (*a.* 1355). Off die vyer seggers voorgen. nyet eens rechts overdroegen, soo hadden sy hem eens rechts gelooft te seggen (*de woorden zijn niet zeer duidelijk*), als by enen recht te blyven van tween (*varr.* tween rechten, tween richteren), 221 (*a.* 1368). Bij welcken recht hij dan bleeff, dat hom dat schoonste recht (*de billijkste uitspraak, het beste recht*) doch(te) wesen, daermede soude die twyst tusschen die partyen voorgen. gescheyden wesen, *ald.* Van den wilken si an beyden siden rechts ende bescheits an ons ghebleven sijn, 274 (*a.* 1371). — Metten rechte ons Heren dan (*volgens eene rechtvaardige beschikking*, eigenlijk *een rechtvaardig vonnis*) es dat (h)ende van den man aergher dan dat eerste was, *Franc.* 5947 (lat. *justo Dei judicio*).

15) *Rechtsgebied.* Zie een voorbeeld bij 10).

16) *Het boek waarin rechten en rechtsgewoonten*, of ook *wettelijke voorschriften en verordeningen zijn verzameld en opgeteekend, rechtsboek, wetboek*; ook in het mv. Vgl. vooral LOY, 2). Den overgang der beteekenis kan men o. a. zien *Bloeml.* 2, 189, 314: „dat nawe ende toude testamint, alle rechte ende onse wet ende onse ghelove . . ., handvesten ende hystoriën . . . waren te niete al ghegaen, en hadde die dichter ghedaen”. Vgl. ook *Con. Som.*[2] bl. 268: „so die ghescreven (*varr.* bescreven, gheestelike) rechte segghen, so sijn dryerhande ghiften”. ‖ Een zake . . . dair inder steden recht niet of bescreven en staet, Matthijss. 3. Aldus so besceiden dus (*l.* ons) die oude rechten (*de Sassenspiegel*), dat yrst begonsten dienstknechten, *Teest.* 1977 (vgl. LOY en *Stroph. Ged.*[2] 165). Men vindes niegerincs verboden de heilege boeke in gemeinre spraken te lesene, noch in trecht (*de rechtsboeken of wetboeken, de Sassenspiegel*, of in het algemeen *de boeken*; vgl. bij LOY, 2) noch in de heilige scrifture, *Hs. IIde Part.* 3 *d.* De detracterer, alzo de rechte zegghen, es aergher dan de dief, *Boëth.* 218*c*. Tloy seit: alle dinc ghedinken ende onthouden... is bet godlijc dan menscelijc; oude recht seit ooc des ghelijc: die vele wil weten ende des niet te mijn (*men zou verwachten* te vele) vergheten, sal altoos leeren..., alst point ende tijt es, *Melib.* 1260 *var.* (bl. 661). Trecht spreect, dair ic op roere, dat die zede vander hoere veel argher is bekent dan enich venijnt serpent, *Bouc v. Sed.* bl. 47, vs. 23. Alle taernincspel is inden rechte (*var.* rechten) verboden, *Con. Som.*[2] bl. 273. — Ook van *het wetboek der christenheid, de Heilige Schrift*; „dat recht Gods”. ‖ Gods recht tuucht dat si (*l.* so) wese, *Rincl.* 796 (fra. *sainte ecriture*; verandering van *recht* in *scricht* is overbodig).

17) *De uitvoering van een veroordeelend vonnis, recht* (in de uitdr. „te recht stellen”); ook *strafoefening, straf.* Vgl. mhd. *reht*, „vollstreckung eines todesurteils, hinrichtung” (Lexer). ‖ Diefs recht maecte hi hem cont; hi voerdene wers dan een hont, *Bloeml.* 2, 6, 147. (Als hi) soude dulden sulken (*d. i.* sulc een) recht, dattu selve soudes ghedoghen, so sal ick di oirloff gheven, *MLoop* II, 1928. Hoe dat Suzanna . . . in sulker sonden ghevonden waer . . ., daerom soo soude trecht ghescien, 2551.

18) *Zuiveringseed. Voc. Cop.* ghesworen recht, jusjurandum. Zoo ook mhd. ‖ Die zonde daer voor sin recht doen mit hem vijften aen den helighen (*met vier medezweerders door een eed zijne onschuld bewijzen*), Nijh. 1, 222 (*a.* 1327). *Van dat de brudegam sijn recht doen sal.* Voort so sal de brudegam zijn recht doen, wan hem de raed boden sanden, dat he al der stad kore hijran gheholden hebbe; ende wolden se dat recht niet doen, so is de broke al ghichte, *Stadr. v. Gron.* 78, 216 (vgl. *Stadb. v. Gron.* 2, 154, waar in dezelfde bet. uit andere keuren de uitdr. „sijn beholt doen” wordt aangehaald). — Vgl. mnd. *richten*, een zuiveringseed doen.

19) Op éene plaats schijnt recht de beteekenis *zaak* te hebben; zij kan zich evenals „zaak” zelve en „ding” ontwikkeld hebben uit de opvatting *geding, proces.* Vgl. ook fra. *chose* uit lat. *causa*. ‖ Dronken te sine van wine ende in hoerdome te sine daeraf en comet ander recht (*niets*) dan als (*in het geheel, slechts*) strijt ende ghevecht, *D. Cat.* IV, 30 (vgl. de aant. ald. bl. 77, en GERECHTE, znw., I, 2).

20) *Gewoonte, gebruik.* Vgl. het mnl. gewoonte in de bet. „door gewoonte verkregen recht” (2, 19, 30), fra. *coutume* in denzelfden zin en ndl. „gewoonterecht”. ‖ Die stat was altemale verchiert na dien dat doe was recht, *Sp.* II[5], 22, 364. — Van, met rechte, *naar gewoonte.* ‖ Also als si (*de duif*) van rechte pliet, *Sp.* II[8], 41, 10 (lat. *sicut solebat*). (Als) die dyaken met rechte geboot sine saken (*als naar gewoonte bekend maakte hetgeen tot zijn ambtsplicht hoorde*): die in den ban is ga uter duere, *Sp.* III[8], 54, 17 (lat. (*cum*) *diaconus ex more diceret*: *qui non communicat, exeat foras*). — Waarschijnlijk is hiertoe ook te brengen *Bleg.* 567: „gheheeten ben ic Adelbrecht, ende pleghe te stelene over recht in kerken ende in clusen ende ooc in godshusen”. Naast de uitdr. „van rechte plegen” kan „over recht plegen” in dezelfde beteekenis hebben bestaan; de in *T. en Lett.* 2, 289 door De Vries aan de uitdr. toegekende opvatting is gekunsteld en gewrongen. Voor de andere plaats in *Bleg.* (824), waar „over recht” voorkomt, zie bij 4). — Ook na recht, *Sp.* III[8], 93, 27: „Wiltenburch, dat nu na recht heet die stat tUtrecht” zal hiertoe te brengen zijn met de beteekenis *gewoonlijk, in den regel*: wellicht was in Maerlants tijd de benaming „Wiltenburch” nog niet geheel en al onbekend.

RECHTAEN (-AN), bijw. In de nog heden bekende uitdrukking recht toe recht an. Zie bij RECHTE, bijw., 2). Vgl. ook ndl. rechtaf (of).

RECHTBAER (RICHTBER), bnw. Hd. *richtbar.* Van rechten; z. ald. *Wat berecht of in rechte aanhangig gemaakt worden kan. Teuth.* dat richtber, ordelber is, judicabilis; rychtber, judicatorius, judicabilis.

RECHTBANC (RECHTE-, RICHT-, RICHTE-, -BANKE), znw. vr. Mnd. *richtebank, rechtebank*; mhd. *rihtebank*; hd. *richtbank*; ndl. *rechtbank.* Vgl. RECHTE, 1e Art. en GERECHTE, I, 1) voor de bet. 1).

1) Van rechten in de bet. „aanrechten, spijzen gereedmaken”. *Rechtbank, aanrechtbank of- tafel* (hd. *anrichtbank, -tisch*), ook *aanrecht*, o. (hd. *anrichte*). Zoo ook mhd. mnd., hd. en ndd. Het ndl. *rechtbank* moet niet als eene verkorting van *aanrechtbank* worden beschouwd, zooals in het Ndl. Wdb. geschiedt: de voorbeelden van het eerste zijn ouder; aenrechtbanc is uit het Mnl. niet opgeteekend. Vgl. Diefenb. „cibarium, *richtebank*” (mnd.). Kil. rechtbancke, rechttafel, abacus, repositorium, mensa coquorum, in qua disci, fercula etc. exponuntur. ‖ Van ere rechtbanke 1 s. 8 d.; van micken ende van speten, *Oudste Rek. v. Dordr.* 57 (*a.* 1285). Vor eyn holt daer eyne rechtebanc of ghemaket is tot der stad behoef, hoor spyse af te richten wanner die scepen te samen eten, *Rek. d. Cam.* 3[1], 501 (*a.* 1365). Een rechtbancke sonder slot (*gesloten of dichte kastjes?*)

daer aen, *Gesch. v. Antw.* 2, 646 (16*de eeuw*). Vgl. GERECHTBANKE (GERICHTBANC).

2) Van rechten in de bet. „recht doen, rechtspraak uitoefenen". Eig. *de bank waarin het rechtscollege gezeten is*; bij uitbreiding *de afgezette ruimte waarin de rechtspraak wordt uitgeoefend, rechtbank*; vgl. de oorspronkelijke beteekenis van *parket* (fra. *parquet*, Hatzf. 1682) en hd. *gerichtsbank*. || Dat dair nyemaat in dye richtebanck en gae, als men recht hout (*terechtzitting houdt*) anders dan die van den raet zijnt ende die woird om gelt houwen, *R. v. Nederst.* 1, 79, 214 (*a.* 1469).

RECHTBODE. Zie RECHTERBODE.

*RECHTBOEC, znw. o. (en m.). Mhd. *rëhtbuoch, rihtbuoch*; mnd. *rechtbôk*; hd. *rechtsbuch*; ndl. *rechtsboek, rechtboek. Een boek waarin rechtsregelen, statuten, ordonnantiën en dgl. verzameld zijn.* Oude voorbeelden van het woord zijn niet bekend, althans niet opgeteekend, maar het zal wel in het Mnl. evengoed als in het Mhd. en Mnd. in gebruik zijn geweest. Met dezen titel zijn o. a. genoemd „het *Rechtsboek* van den Briel" van Jan Matthijszen, en „het Rechtsboek van den Dom van Utrecht" van Mr. Hugo Wstinc, beide uitgegeven in de werken der „vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht".

RECHTBRIEF. Zie ROCHTBRIEF.

RECHTDACH (RECHTE-, RICHT-, RICHTE-) znw. m. Mhd. *rëhttac, rihttac*, mnd. *rechtedach, richtedach*; hd. *rechtstag*; ndl. *rechtsdag. Een dag waarop rechtspraak wordt uitgeoefend, waarop de terechtzitting van een bepaald rechtscollege gehouden wordt.* In dezelfde beteekenis gerechtdach (gerichtdach); z. ald. Kil. rechtsdagh, ghenachtdach (zie GENACHTE), dies fastus, dies judicialis, dies juridicus, dies quo jus dicitur. Plant. rechtsdach, *jour de plaidoyer*, fasti dies. || So sellen die scout ende buerrade dat aenbrengen voir den schoute ende scepen bynnen Utrecht ten naesten rechtdage dat die scepen sitten, *R. v. Utr.* 2, 240, 28. Soo en sullen geen burgeren van Utrecht, die gene schiltboirtige lude en sijn, niet mede ter kenninge gaen up mijns heren rechtdach noch stemme dairin hebben, *Hist. Gen.* 9, 87 (*a.* 1450). Dat elcke seven (*ieder die tot een zeventuig geroepen wordt*) . . . hebben sullen elcke rechtdach een mijns heren grootien, *Wfri. Stadr.* 2, 239, 7; zoo nog eens *ald.* Dat onse scout aldaer synen recht vorderen sal mogen, gelijc of die verwerer tot allen rechtdagen voirt gecomen waer, 1, 21, 2 (*a.* 1452). Dat hi woude over haer rechten, als hi soude teerst dat die rechtdach quame, *MLoop* II, 33, 63. Dat bewijs sal hy bybrengen ten naesten rechtdage, *R. v. Vollenh.* 2, 137, 103; ook 138, 103. Soo sal men dat vervolgen alle rechtdage daer naest volgende ende verwinnen alse recht is, 138, 103. Weder int recht (*var.* in te recht) te comen op synen beteyckenden rechtdach, *O. R. v. Dordr.* 2, 330. So sal die boode die saecke in der daginge seggen, ende waerom, ende een rechtdach beteyckenen, *Wfri. Stadr.* 2, 304, 91. Wanneer die vors. parte rechtdagh holden willen, dat sall elk den anderen te weten doen, *Warfsconstit.* 80 (*a.* 1461). Dat gheen reddye noch rechter sall sijn rechtdach setten noch holden anders dan up den kerchove up den rechten myddach, ende daer sall en ytlijck to rechte komen als men die clocke luden, 66. Elck rechter mach sinen rechtdach bevreden (*vrede gebieden op eene boete*). . . na gelegenheit der personen, also hoge als hie will ende die bevredinge sall den dach wtduren, 64. Op enighe richtedach . . . beden de panden op vor scepen, *Overijs. R.* I[1], 34. — Ook in de bet. *dag waarop iemand eene bepaalde functie in het stadsbesduur uitoefent.* || *Scepenen hair borgermeisterscap.* B., O., D. 5 richtdage (*vijf dagen burgemeester geweest?* Recht en gerecht hebben ook betrekking op allerlei ambten die thans tot het burgerlijk bestuur gerekend worden; zie bij RECHT, 8); W., A. ende S. 4 richtdage; T., H. 3 richtdaighe; H. G. J. vijf richtdaghe, *Rek. v. Hattem* 263 (*a.* 1481). — Ook in den vorm richteldach. Vgl. werkeldach (ndl. *werkendag*), asscelwoensdach e. a. || H.'s bode . . ., die der stad eynen breef hadde ghebrocht van dat onse here van Utrecht sinen richteldach gheverst hadde, *Rek. d. Cam.* 3[1], 628 (*a.* 1366).

RECHTE, znw. o. Mnd. *richte*. Van rechten in de bet. „(eene spijs) gereed maken". Hetzelfde als gerechte, I, 1); z. ald. en vgl. RECHTBANC, 1). || Doen (*l.* Doent) derde rechte werd gedragen, Velth. II, 18, 7 (*vgl. vs.* 2: dander gerechte). So menygerhande rechten so gheven wi God ende sinen heyligen, in hoe menygerhande goeden werken wi onse machten gebruken; die gherechten ofte spisen die werden den heyligen ende God met goeden cruden gekoket, wanneer onse weldaden mit onderscheit volbracht werden, *Sp. o. B.* 123*v*.

RECHTE, znw. o. Mhd. *rëhte*; mhd. *richte*. De zelfstandig gebruikte zwakke vorm van het bnw. recht naast *reht*, mnl. recht, den sterken vorm van het adj. Het woord is minder gewoon dan het znw. recht, en komt niet in alle opvattingen van het laatste voor, maar de beteekenissen, die zich bij rechte ontwikkeld hebben, vindt men ook bij recht.

1) *De waarheid*; ook *de waarheid in de eene of andere zaak.* In de laatste beteekenis kan het woord ook door *het juiste, het rechte* worden weergegeven. || Leert ons na dat rechte horen, entie sonden al te storen, *Claus.* 127. Grote gichten die verbliden (*l.* verblinden) valsche herten . . ., dat si valscheit daer voortbringhen, daer dat rechte soude sijn, *Vad. Mus.* 2, 173, 57. Apotecarise sullen di wel dat rechte wisen, *Bloeml.* 2, 38, 79. Ic moet seggen, al eest scande, also als ict van lieden verstont dient te rechte (*l.* dien dat rechte) wel was cont, Velth VI, 8, 6 (*var. Sp.* dl. 3, bl. 461; dien die waerheit wel was cont).

2) *Het recht*, zoowel ten opzichte van de door God ingestelde wetten als van door de menschen gemaakte verordeningen. || Dit rechte (*dit goddelijk voorschrift*) siet men zeer verkeren, *Sp. d. Sonden* 12432 (*nl.* (vs. 12430): „ghi knapen, weest onderdaen in alre vruchte juwen heere"). Gramschap den moet so verblent, dat hi dat rechte (*wat recht en billijk is*) siet noch kent, 13937. (Justinianus) beval hem (*Belisarius*) dat hi vechte uptie vianden voor trechte (*voor het recht*) die trike van Romen quetsten sere, *Sp.* III[4], 25, 63. — Wairt dat yemant mit zijnre corencedele pant ende rechte sprect (*in rechte aanspreekt*), die sel van der pandinge zijn recht vorderen over dwersnacht, *Leid. Keurb.* 259, 91.

3) *Vonnis, uitspraak.* || Dat sijn wijff (*Vasti*) sijn ghebot versit, wes dair een rechte off soudewesen, *MLoop* IV, 830. Doe leyd hi hem (*Pilatus Jezus*) int rechte (*om uitspraak te doen*) buten omdat hijt vonnis woude sluten, *O. H. Pass.* 571.

4) *Hetgeen iemand toekomt.* || Elken gaf hi (*Josua*) sijn rechte wel, ende elken gaf hi sine stede ende deelet hem met pinen, *Alex.* IV, 674. Her A. en heeft niet connen rechte ghecrighen noch bescheit, *Brab. Y.* VI, 8516. — Ook als uitvloeisel van geestelijke betrekkingen: *sacrament*, vooral *van den doop.* Vgl. bij RECHT, 13). || (Doe) viel hem G. up die voete ende bat hem om rechte boete te ghecrighene, ende mede om trechte van den kerstinhede, *Amand* I, 4910. Datsi wilden ontfaen doopsel ende trechte van kerstinede, 2924; ook 2685. Dat si aneghingen kerstine wet ende ontfinghen tdoopsele ende trechte van den gheloove, 4636. Dat si (*die den doop hadden toegediend*) daden ende seiden al trechte van den kerstenhede, *Sp.* II[6], 3, 43 (*al hetgeen daarbij door de kerk voorgeschreven was*? de bet. is hier dus eenigszins anders dan boven).

AANM. — *Kerk. Cl.* 170: „siet hoe es dit rechte verkeert" is rechte het bijw. in de bet. *geheel*, zooals het woord ook in het Gloss. wordt verklaard. De beteekenissen van rechte passen hier niet, en ten onrechte is de bovengenoemde opvatting in *Sp. d. Sonden* Gloss. op recht in twijfel getrokken.

RECHTE (RECHT, RICHTE, RACHT), bijw. Mnd. *reht*, *rëht*; mnd. *rechte*, *recht*; hd. ndl. *recht*. Ook in den comp. en superl., als in het Mhd. en Mnd.

1) *Recht*, *rechtop*, in tegenstelling met „krom". ‖ Ter taflen up dinen ellenboghe ne lene niet . . .; sit altoos rechte, *Van Seden* 311. Dat van den boom wies een lopelinc die uter erden recht opwart ginc, bede so slecht ende so rechte dat enz., *Sev. Vroeden* 599 (*vgl.* Plant. „recht opwaerts, *droict à mont*, *droict en hault*, sursum versus; recht nederwaerts, *droict en bas*, pessum, deorsum versus"). — Ook *recht*, *recht overeind*, in tegenstelling met eene liggende of voorovergebogen houding. Kil. recht over eynde, erectus, perpendicularis. Plant. hy staet recht op, *il se tient droict ou debout* (= over einde), astitit rectus, astat. ‖ Eer iet lanc sat hi rechte op die stat daer hi eer lach, *Parth.* 8296. So ginc si menichwerf . . . opte tunnstaken al rechte staen, *Christ.* 584. So neder waest (*het kutje*), dat nieman conde rechte gestaen daer in, *Sp.* III⁴, 26, 67. Het (*de slang*) plach doe (*vóór den zondenval*)... recht te ghane, recht (*precies*) na des menschen ghedane, *Rijmb.* 610. Staet dan op al rechte, ende heft op u oghen in den hemel, *Eng. hss.* 1, 132. Want wy (*menschen*) alleine onder alle dieren thooft recht up ghereesen draghen ten hemel waert, *Boëth.* 323c (*men kan hier* up *ook met* geresen *verbinden*). — Rechte gaen heeft behalve de beteekenis *recht op gaan* ook die van *loopen zonder het eene of andere lichaamsgebrek*, *goed loopen* in tegenstelling van „*kwalijk gaan*" (ndl. dial.), hetzelfde als *mank loopen*. Vgl. ndl. „*recht* van lijf en leden", d. i. *gezond*, en het znw. RECHT, 2), d. i. „een goede toestand, een toestand die in orde is, die is zooals hij wezen moet". ‖ Nu ride wi sachte, sprac Jonet, tes wi vinden enen smet ende doen dit ons weder beslaen, soo salt (*het paard*) harde rechte gaen, *Perch.-fr.* I, 173 (*vgl. vs.* 167 „waerom dors houte").

2) *Rechtuit*, *in eene rechte lijn*. Plant. recht henen, *tout droict*, recta; ick ga recht derwaerts, *je m'en vay tout droict là*, eo recta via equidem illuc. ‖ Die vorlove breeder dan III voet van den poybome recht uutwaert, *Cor. v. Antw.* 37, 126. Nem hier dit bernende stallicht ende int gat dore de latten recht so steet daextere omtrent haer ogen, *Sev. Vroeden* 2666. (Hi) quam metten orsse gerant den grave van Namen recht jegen, *Grimb.* II, 2478. — Vooral in de bet. *rechtstreeks*, *langs den rechten weg*, *regelrecht*. ‖ Hoe si comen mochten in de stad; Echites seide: wine moghen niet bat dan mids rechte dore hare (*var.* thare: gare), doe voeren (si) rechte dore there ter stad weert, *Limb.* VII, 75. Doe hiefsine up . . . ende droechene recht (*regelrecht* of *direkt*, vgl. hd. en mnl. *gerade*) te bedde waert, *Rein.* I, 1299. (Hi) voer recht te Parijs waert, *Limb.* V, 63. Dat si voeren rechte aldare daer si wisten dat si ware, want hi wilde rechte aldaer, VI, 2739. — Ook in den superl., *langs den kortsten weg*. ‖ Die ridders namen haren keer soo si best (*var. B.* rechtst) mochten te Grieken waert, *Limb.* V. 2170. Soo vaert mi alle tote Athenen soo ghi rechts (*d. i.* rechtst) moghet henen, IV, 1229; ook 1526; II, 240. Derwert henen ginc hi boude so hi rechste nemmeer can, *Belg. Mus.* 7, 447, 226. Perchevael reet te woude waert sinen pat soo hi rechts mochte, *Perch.-fr.* II, 175. — Hiertoe behoort ook *Bloeml.* 2, 207, 27: „men gaet rechter (*geleidelijker*, *men bereikt eerder zijn doen als men gaat langs*) den wech op tlichte (*l.* telichte) lapt geleit dan men op dat hoghe trede ende dan van boven neder glede". — Rechte toe, *regelrecht*, *rechttoe*. ‖ Waelraven van Gulke . . . onderdroech sire saken metten hertoge alsoo, dat die hertoge rechte toe (*l.* voer rechte toe) te Gulke binnen al ghescaert, Heelu 3732. — Hetzelfde woord staat ook in *Wap. Mart.* II, 225 vlgg.: „wat machte hadde Samsoen of David of Salomoen jeghen die cracht van minnen? daer nes toe recht toe gheen doen". Hier heeft het de bet. *in één woord*, *kortom*, *om kort te gaan* („daar is *volstrekt* geen middel tegen"). Vgl. de aant. ald. bl. 178 (alwaar ook gewezen wordt op ndl. *rechtaf* (*rechtof*) in dezelfde beteekenis; het daar geopperde bezwaar, dat het woord in het Mnl. niet was opgeteekend, vervalt door het bestaan der vorige plaats). — Ook in de beteekenis *onmiddellijk*, *terstond*, *dadelijk*; vgl. hd. *gerade*. Hetzelfde als te rechte, te richte, terichts; zie bij RECHT, znw., 1). ‖ Fransoys, Gods ons heren knecht, keerde hem al ter bede recht, *Franc.* 1403. Rechte doe si comen waren enz., *Sp.* II⁴, 32, 38. — Ook in de nog heden in de oorspronkelijke opvatting („*langs den kortsten weg*, *al rechtuit*, *in de kortste strekking naar eene bedoelde plaats*", Weiland) bekende uitdrukking recht toe recht aen. ‖ Menich wil een dinc wel weten te maken (*verbeeldt zich iets te kunnen maken*) sonder enich vragen, ende maket na sijns selfs raet recht toe recht an (*zoo maar*, *zonder verder na te denken*, *onbekookt*): ten lesten hijs niet volbringhen en can, *N. Doct.* 946.

3) *Juist*, *op de rechte of juiste wijze*. ‖ Nu verstaet my rechte (*juist*, *goed*), dies is groot noot, Ruusb. 5, 49. Nu verstaet . . . mi vele rechte (*zeer juist*, *heel goed*), welc die saken sijn daer alle dolinghen ute comen, 4, 272. Dano hebbe God, dat niet besloot (*baatte*), dat niemant dan God selve dede, die daer rechte wrachte mede, *Bloeml.* 1, 28, 92 (*men kan* rechte *behalve door* op de rechte wijze *hier ook weergeven door* naar recht en gerechtigheid). Wildijt rechte versinnen, so moochdijt wel bekinnen: dit es ene ghelike der Triniteit, Ruusb. 4, 220. Een coe recht ghecontrafeyt (*uitstekend nagebootst*), *MLoop* III, 201. — An dat vechten (*den strijd tegen het vleesch*) sal het (*het leven van den mensch*) cleven ende sien dat rechte strike (*maken dat het op de juiste wijze voortga*, *geleid worde*), els daelt het ten dijke (*in den poel der hel*), *Wap. Rog.* 1673. — Het ndl. *recht* wordt in dezen zin nog gebruikt met eene ontkenning: vgl. ndl. „iemand niet *recht* verstaan". — Hiertoe behoort de uitdr. rechte comen, *goed bekomen*, *bekomen zooals het moet*, gezegd van spijzen. Ook boven kon rechte op eene enkele plaats door „goed" worden weergegeven, en bij 1) was op eene andere „rechte" eene tegenstelling van „qualike". ‖ Die broedere dien ooc van zuecten niet recht en comt des covents spise, die zolen sitten ter fermeriën taflen, *D. Orde* 247; ook 248. Vgl. *recht komen* (*reg kom*) in zafr. ndl. in de bet. „te recht komen".

4) Vooral is recht(e) gewoon in de bet. *juist*, *precies*, *net* of in de volkstaal *krek* (fra. *correct*), welke vier aan het Fransch ontleende woorden het gebruik van *recht* in de latere en hedendaagsche taal zeer hebben ingekrompen. Vgl. ndl. *recht zoo*, juist zoo, goed zoo, en De Bo 918*b* *rechts*. In denzelfden zin ook rechts; z. ald. — *a*) Bij bepalingen van maat. ‖ Heerden waren uptien nacht, die hare scaep hadden ghewacht een mile recht van Bethleem, *Rijmb.* 21311. Nu deelt ertrike . . . in XXII dusent recht; Mercurius is meere niet dan enigh deel dat ghi daer (*dan*) siet, *Natuurk.* 551. — In eene eenigszins verzwakte opvatting. ‖ Alsment (*het dier*) jaghet over sinen wille, blijftet somwile staende stille . . . ende worpt dan uut sijn drec recht (*wel*) eere roede verre of me, *Nat. Bl.* II. 1729. — *b*) Bij bepalingen van afstand, plaats, richting. Vooral in verbinding met eene voorzetselbepaling, *juist*, *vlak*, ook nog nu en dan *recht* (bij bepalingen van richting). ‖ Een clareit (*glans*) groot boven uten

trone scoot, die up hem allen sturte recht, *Franc.* 941. Die minne scootse int herte richte ende wondese soo met enen scichte, *Flor.* 273. (Hi) gherochte die joncfrouwe recht up hare hant, *Wal.* 9206. Bi Helrebroec, recht aen den Dam, *Rein.* II, 6888. Recht ere valdore bi, I, 1613. Si beetten rechte vore dien casteel, *Parth.* 7236. Doe maecti hem een cruce recht an sine ogen, ende (*en hij*) ontfinc sijn lecht, *Sp.* III[a], 39, 55. (Si) maecten in den torre een gat rechte neven daer was de scat, *Sev. Vroeden* 1289. So dat hem dat een vuerich slach recht mids in sijn herte brande, *MLoop* II, 1406. Ter middewerden recht (*vlak in het midden*), *Rijmb.* 167. Hem (*bij het kruipend gedierte*) leghet therte recht na (*vlak achter*) den halse, *Nat. Bl.* VI, 6 (lat. *cor ejus post collum*). Recht onder die helsce mure, *Bloeml.* 1, 158, 42. Dors liet hi lopen . . . rechte (*vlak* of ook *rechtuit*; zie bij 2) te stride waert in, 2, 118, 409. (Hi) sloech . . . sijn sterke ors met sporen ende stac enen rechte voren (*vlak van voren*), 2, 127, 749. Doe sine (*Floris*) voerden, liepen si (*de doggen*) mede recht aldaer ter selver stede, 2, 145, 310. Hoor vlamme dat mi berren doet, recht midden in die herte mijn, 3, 143, 14. Rechte binnen dier waranden, daer die verradere... Lancelote hadde... gewont, *Mor.* 4077. — (Doe) quam hi recht gereden daer, daer (*juist op de plaats waar*) men over soude varen, *Mor.* 2382. — c) Bij bepalingen van tijd, *juist, precies.* Vooral hier, doch ook in enkele andere opvattingen, wordt het bnw. recht gebruikt in de beteekenis van het bijw. rechte, Vgl. RECHT, bnw., 4). ‖ Des selves dages rechte, *Serv.* I, 3098. Recht doet leden was acht dage, *Rein.* II, 3502. Recht opten negenden dach, *Mor.* 418. Recht des morgens omtrent dat men gheten hadde, *Sp.* IV[a], 38, 11. Recht op de ure (*op hetzelfde oogenblik*) alse enz., *Sev. Vroeden* 3657. Dit was recht der wilen drie voor de noene, *Amand* II, 3892. Voor dat recht ter noenen quam, 3895. Rechte opten viertichsten dach, die na sijn verrisen ghelach, *Lsp.* II, 39, 113; ook 205. Rechte opten Paeschdach, IV, 3, 13. Recht te desen selven stonden, *Rein.* I, 282. Recht in dese selve stont, *Lanc.* II, 39692. Recht in dese selve sprake, *Rein.* I, 1844. Dit was opten vridach, rechte voir die seste ure vanden daghe, Ruusb. 5, 225. In desen recht (*juist op dat oogenblik*) so wart hi begrepen in een visioen, *Sp.* I[7], 90, 14. Recht omtrent middernacht, *Bloeml.* I, 103, 548. Rechte binnen vier dagen, 1, 105, 605. Recht op denselven nacht, 1, 138, 46. Recht op enen dach (*op een bepaalden dag*), 2, 138, 24. Recht int opgaen van der sonnen, 2, 151, 20. (Hi) reet recht toten avonde toe (*al door tot aan den avond*, eig. *net precies tot*), *Limb.* II, 199. Al dat gesciet is recht tot nu, dat sal ic vertrecken u, *Sp.* IV[a], 52, 109. — Als si endde rechte dat woort (*juist toen hij, op hetzelfde oogenblik dat hij dit gezegd had*), *Sp.* II[7], 49, 180. Rechte doen die sonne claer sceen, quam hi met haesten gereden, *Lanc.* II, 38782. Recht doe men dese stat gewonnen hadden, *Bloeml.* 2, 148, 11. Dan selewi porren . . . rechte alst begint dagen, *Mor.* 3238. (Hi) bejagede anden sciltknecht dat hi sinen here doodde recht daer hi in sijn bedde lach, *Sp.* III[a], 54, 19. Doe ghinc ic in enen smalen pat recht als die dach begonste te glymmen, Hild. 67, 8. Als hi dat vers seide recht, soo riep dat voghelkijn enz., *Brab. Y.* II, 2021. (Hi) quamere . . . recht doese die jonchere dreygede soo, *Limb.* VI, 2742. — Recht nu in desen tiden, Velth. VI, 3, 1. Die mi recht nu (*op dit oogenblik*) eenen scarpen spiet duere . . . mijn herte stake, ic ne zoude niet so bitter zmake (*hs.*) der of ghevoelen, *OVl. Lied. e. G.* 475, 581. — Ook wordt recht nu gebruikt zoowel van het onmiddellijk volgende als van het onmiddellijk voorafgaande oogenblik. Vgl. eng. *right now* en ndl. *op het oogenblik.* ‖ Ganc in minen wijngaerd nu: hi antwoorde: ic doet recht nu (*onmiddellijk*), *Rijmb.* 25251. — Recht nu (*net precies, zoo pas*) was hij (*Hector*) opgheseten, here, doe ic liep te dy, *Troyen* 5927. Dit heeft hi vertooghet nu mi recht hier, *Amand* II, 3973. — Ook recht alleen komt in de bet. voor *zoo juist, net precies, een oogenblik te voren.* ‖ Als oft hi recht ontwaken ware van eenen slape, *Amand* II, 4056 (*men kan ook* als oft recht *verbinden en vertalen*: „*net precies, juist alsof hij ontwaakt was*)". Bider morghenstonde ghinghen si neder legghen ende ick hielt my of ick recht ontwaeck gheworden waer, *Vaderl.* 170*a*.

4) *Juist, recht, geheel en al, geheel, volkomen.* Vgl. ndl. *recht* in de uitdr. „eerst *recht*" en „niet *recht* wel zijn; niet *recht* bij het hoofd, bij zijn verstand zijn; *recht* gelukkig heeft hij zich nooit gevoeld" en dgl. ‖ Siet hoe es dit rechte verkeert (*hoe dit geheel anders, hoe volslagen anders het geworden is*; *nu is het juist andersom*): die te voren was gheëert, leit nu ghevallen in die scande, *Kerk. Cl.* 170 (*vgl. de Aanm. bij* RECHTE, *znw.* 2*de Art.*). Fransoys . . . keerde hem al ter bede recht, *Franc.* 1403 (lat. *totum se conferens ad orandum*; misschien ook *moet* recht *hier door* dadelijk, onmiddellijk *worden weergegeven, doch het Latijn geeft tot deze vertaling geene aanleiding*). Twi wil elc leven met groter vroude . . . recht na sijn ghevoech ter curen? het moet al sterven, *Overzee* 202. Nu willic (*God*) recht . . . mijn ontfermicheit . . . gansen (*heel maken, completeeren*), die lange gehadt heeft strijt jegen mine rechveerdicheden, *Blisc. v. M.* 1569. Den recht sculdigen (*den eigenlijken schuldige*), *Barth.* 772*b* (vgl. BAERSCULDICH). Nu benic properlic racht te ghereke, *Playerw.* 186 (*men kan het woord hier ook weergeven door* zeer, in hooge mate; *zie bij* 5). Men vint nu officieren van vele officiën, die de maniere recht maken . . ., als oft geen ander God en ware dan die si dienen, *Sev. Blisc.* 608. Dat hi nemmermeer ne songhe messe el ne ghene dan recht (*geheel*) Salve alleene, *Sp.* I[7], 84, 30. Daer nes toe (*tegen de liefde*) recht gheen doen, *Wap. Mart.* II, 225. (Hi) leidene (*den vergiftigde*) bina recht al doot (*bijna geheel dood, zoogoed als dood, voor dood*) voor die voete des heren groot, *Sp.* III[4], 40, 27. Als oft ene oude quene ware arm ende in cranckeit groot ende recht al bider doot (*den dood geheel nabij*), *Heim.* 1166 (*men kan hier ook vertalen* „den dood zeer nabij", *als men* recht *niet met* al *verbindt*; *vgl. bij* 5). Doe dochti recht wesen doot, *Sp.* III[a], 26, 53. — Vooral bij vergelijkingen. Plant. recht oft so ware, *comme s'il estoit ainsi*, ac si ita esset, perinde si etc. ‖ (De vogel) hadde rechte die gedane . . . van enen swane, *Lanc.* III, 6667. Hoe manlic dat haer die oghen staen recht na den broeder, *Troyen* 2091. Rechte na deser ghelike, *Lsp.* I, 11, 16. Nemmeer sprac hi . . ., maer recht (*als het ware*) eenen slaep hi annam soete ende lievelike seere, *Amand* II, 3894. Recht in der selver wise, *Claus.* 30. Recht in dier gebare, *Limb.* VI, 62 *var.* (*t. onjuist* gherecht); ook *Rijmb.* 31557 (*l.* rechte in diere wijs). Recht als die brame gheen vier en cande, *Claus.* 152. Het dochtem wesen . . . alstie hemel recht ghedaen, *Rijmb.* 4881. Rechte alsoo is u ghesciet, Ruusb. 5, 58. Ene sterre . . . recht ghescepen als een swaert, *Rijmb.* 33672. Rechte ront als ene scive, 31321. Recht als een pelgrijn ghedaen, *Rein.* II, 3517. Somich dropel daer in was ghemengt recht als purpervaer, 5400. Recht als een verhonghert hont, 7504. Recht ghelijc enen doden hont, 3567. Voghele recht als tortelduven, *Ned. Proza* 70; ook 317. (Hi) liet hem sijns willen pleghen recht als een verloren man, *Heim.* 1634. (Hi) viel rechte alse doot ter stede, *Sp.* II[7], 49, 184. Eene stemme hordi in den trone alst ware recht een liedekijn, I[7], 68, 19. Rechte alse al verwoet, *Sp.* II[a], 5, 8; II[4], 53, 65. Rechte als ene lylie wit, II[4], 54, 34. Recht als wijt horen, III[a], 35, 48. Recht alst ware in dien foreeste (*het vogeltje in*

de kooi), *Rose-fr.* 250, 99. Hi wert van torne recht als mat, *Sp.* II⁷, 28, 34. Rechte alse niets wert, Ruusb. 3, 187. Gaet ghi recht uut (*uit de gevangenis*) also ic come, *MLoop* II, 3387 (*van eene vermomming*). Recht als of (*l.* recht als) een wijs coopman, *Franc.* 352. In gelate ende in gebare recht oft die duvel ware, *Limb.* X, 1075 (*van een dier*). Ic sal u hier exemple maken van beesten recht of si spraken, *Esop. Prol.* 17. Veinst u recht off icket waer, *MLoop* IV, 1996. Recht off hi seide, I, 744; ook 610. Racht oft ghij quaemt van buyten, *Playerw.* 229. Recht also veel, noch meer noch min, Ruusb. 3, 50. Die den steen in water leghet in een vat ende dat sonnenschijn scinende op die side sijn, maect die sonne also root ghedaen, alsof si rechte (*net als of zij*) waer vergaen (*verduisterd*), *Nat. Bl.* XII, 522. Enen voet, . . . daer et (*het dier*) mede doet in der ghebare recht al oft een hant ware, IV, 237. Racht al hadden wij (*alsof wij hadden*) den moet verloren, *Playerw.* 330. Hi can sijn loosheit cleden so wel, recht oft ewanghelïën waren, *Rein.* II, 4636. Tbloet liep uten verscen wonden ende goyde recht als ene beke, *Wal.* 8236. Recht ghelijc enen wilden lewen, 2127; ook 674. Sijn haer ende sijn baert recht als van groter kwellinghe waren dunne, *Vaderl.* 3*b*; *enz.* Vgl. RECHTS. — *e*) Ook in de bet. *geheel*, *volkomen*, *in alle opzichten.* Vgl. RECHT, bnw., en ndl. „een *rechte* deugniet" en dgl. || Die rechte ghelaten arme van herte ende van gheeste, *Ned. Proza* 316. Dese recht arme van gheeste, *ald.* Die recht gehoorsamige menschen, 317. Dat dese arme van gheeste nymmermeer also recht vrolic en sijn noch hem alsoo recht vrolic en ghevoelen, dan alssi . . . van Gode ende in Gode ghelaten sijn, 317. — Hoe mach dat valsche wolves saet soo rechte (*volslagen*, *doortrapt*) boos sijn ende quaet, *MLoop* I, 1837. O wi, hoe recht een salich man, *Franc.* 5267.

5) Evenals *heel* (= *geheel*) neemt ook recht de beteekenis aan van een bijw. van graad. *Zeer*, *in hooge mate.* Vgl. ndl. „*recht* jammer; het is mij *recht* aangenaam" en dgl.; zoo kan men ook *recht* verklaren in „ik ben niet *recht* wel". Vgl. eng. *right* in titels (b. v. „*right* honourable" te vergelijken met ndl. „*wel* edel" || (De steen) es root, maer niet so recht, dat hi maect dat donker lecht, *Nat. Bl.* XII, 267. De sake es racht wel verwaert, *Playerw.* 237. Ic ben . . . racht tonghemake, 168. Ic heb recht op u ghedocht (*ik heb zeer veel met u op*?), want ghi wandert onder die goede, *Rein.* II, 6566 (ook *Proza-Rein.*). Hi voert (*l.* wert) recht een deel (*nog al erg* = een deel sere) buten keere, *Amand* I, 797.

6) *Bepaald*, *bepaaldelijk*, *zonder eenigen twijfel.* Ook ndl. *recht* kan nu en dan door *bepaald* worden weergegeven; zoo b. v. in „hij heeft zich nooit recht (*bepaald* of *in alle opzichten*) gelukkig in die betrekking gevoeld" (vgl. bij 4). || Dat bediet recht: valschelike dattu ne sweers nemmermere, *Rijmb.* 4586. Dat bediet recht alre meest (*bepaaldelijk in de allereerste plaats*) dat enz., 430; 436. Hem doet recht (*bepaald*, *werkelijk*) dat hem goed gheschiet, *MLoop* IV, 1648. Het was recht sijn geval (*een buitenkansje*), dat fruut was in sinen tijt (= getidich, *rijp*), daer hi . . . menich mael met dede, *Tijdschr.* 17, 94, 55. Dat ghijs niet ne sult onbaren, daer ic jou sende ghine sulter varen, . . . hen ware recht dor ene sake, dat jou nootsin ghebrake, *Wal.* 3379. Dats prijs recht ende hoveschede (*dat is bepaaldelijk*, *in het bijzonder lofwaardig en een bewijs van beschaving*), sen te legghene an waerhede, *L. o. H.* 26 (*t. te onrechte* dats prijs, recht). Alst es ghesoden recht ghenoech, *Bloeml.* 2, 40, 137. Een Phariseus, een meester groot, leerde welc tnaeste gebot ware ende welc sijn recht naest (*wie bepaaldelijk*, *werkelijk*, *inderdaad zijn naaste was*) biden man die gewont was (*door de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan*), *Sp.* I⁷, 24, 90 (lat. *quis esset vere proximus noster*). Niemen en hebbe dies waen dat ic die materie vensede, els dan ic die ryme pensede: die materie vergaderde recht (*bepaaldelijk*, *in waarheid*) van Coolne broeder Alebrecht, *Nat. Bl. Prol.* 10.

7) *Naar waarheid*, *overeenkomstig de waarheid.* Vgl. de vorige plaats. || Zwere waer, ende int gherichte recht ende claer, *Sp. d. Sonden* 15725; vgl. *Theoph.* aant. op vs. 331, waar de leesteekens in *Parth.* 353 moeten worden veranderd en gerechte moet worden verklaard als *naar waarheid*, *naar verdienste*, *overeenkomstig den eisch.*

8) *Overeenkomstig het recht of de rechtsgewoonten.* || Dat hem D. vermat een recht gheboren mombaer (*de volgens de rechtsgebruiken aangewezen voogd*) te wesen van joncfrou Aleiden kijnde, *R. v. Utr.* 2, 6, 10 (*vgl.* 271: enen rechten mombair). — Comp. rechter, *met meer recht.* || Doe sprac Tyberius : . . sone, du moets keyser wesen, nochtanne waert rechter Tyberius alse mijns soons sone, maer aldus willent die gode, *Sp.* I⁷, 98, 61.

RECHTECHEIT. Zie RECHTICHEIT.

RECHTELIJC (RICHTELIJC), bnw. Mhd. *rëhtlich*, ook *rihtlich*; ofri. *riucht(e)lik*; hd. *rechtlich*; ndl. *rechtelijk* (vgl. *gerechtelijk*; voor een deel door *rechterlijk* vervangen, evenals *verradelijk* door *verraderlijk*).

1) *In overeenstemming zijnde met het ongeschreven recht*, *met het door God ingestelde recht*, *rechtvaardig*, *billijk.* Vooral (of uitsluitend?) in verbinding met redelijc; vgl. bij RECHT, znw. 4) de verbinding redene ende recht. || Kil. rechtelick, justus, rectus. || Dat . . . die coninc . . . hem gerne vuegen wil tot alle redelike ende rechtelike saken, *Exc. Cron.* 298*a*.

2) *In overeenstemming zijnde met het geschreven recht*, *overeenkomstig met het recht en de rechtsgewoonten.* Plant. rechtelick (*l.* rechtelicke) aenklage, *droicte accusation*, juridica actio. || Dat hy een kennelicke ende rechtelicke (*overeenkomstig recht en wet gedane*, *formeele*, *wettelijke*) weet sal hebben in sijn tegenwoirdicheyt, met den rechter ende met twee heemraden ten minsten, eer men meer rechts op hem plegen sal, *O. R. v. Dordr.* 2, 305. Soo sal men die porter . . . een rechtelijcke wete doen in syne tegenwordicheyt oft tot sijnre maerstede (*l.* maelstede), als recht is, *O. Vaderl. R.* 2, 83. — Ook in de bet. *op het recht of de rechtsmacht betrekking hebbende*, *rechts.* Kil. rechtelick, judicialis, judiciarius. Plant. rechtelicke wijsheit, *la sagesse ou prudence en droicts*, jurisprudentia. || Dat engheen ertsbisscop, bisscop, vorst, greve enz. in hoedanige saken hem en pine te hanteren enige herlicheid of richtelike macht wereltlic in den onderseten ende dieneren des hertogen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 470 (*a.* 1349).

RECHTELIKE, -LIJC, -LIC, -LIKEN, bijw. Mnd. *rechtlicken*; mhd. *rëhtliche*, ook *richtliche*; eng. *rightly*; hd. *rechtlich*; ndl. *rechtelijk.*

1) *Op de rechte*, *juiste*, *eene behoorlijke wijze.* Kil. rechtelicken, juste, recte. Plant. rechts oft rechtelick, *droictement*, juste, rite. || Soo dat hi mitten werken bewijst dat hi in god rechtelick gelooft, *Hs. Serm. G.* 298*a*. Soo wie nu dese stercke wijse mynnersche Barbara rechtelic begeert te eren ende te vyeren, 298*d*. Die rechtelike ghevet ende wel, hi ghevet te dancke, . . . want die om wedergheven hopen, si sijn die hare ghiften vercopen, *Bouc v. Sed.* 1111. Die rechtelike die rijchede sonder begheren laet overliden, sal nyemants profijt beniden, *Sp. d. Sonden* 13798. Schuwe clappers ende overdraghers; breede oren nonthouden niet rechtelijke tghesprokene word; (tghesprokene word) ne keert nemmermeer weder, *Boëth.* 56*c*.

2) *Overeenkomstig de voorschriften van het door God ingestelde recht*, *rechtvaardiglijk*, *godzalig*; ook *geestelijk.* || Eén ambacht es ghegeven hem die gees-

telike (*varr.* rechtelike, gherechtelike; *z. ald.*, 1) leven, ende een ander . . . hem die ter werelt wesen, *Doct.* II, 3469. — Ook *volgens recht en billijkheid.* || Also dat in allen dinghen die hem gheschien mogen, rechtlic of onrechtlic, openbaer of heimelic, gheen murmurrieringhe en lude . . . noch verslagenheit des ghemoedes, Gerl. P., *Solil.* 11*r.*

3) *Te recht*, *naar recht*, zoowel in de bet. *op goeden grond*, *met reden*, als in die van *rechtens*, *op rechtsgronden.* Kil. „jure, legitime". || (Si) daden sijn in sine stede (*van Athanasius*) die in ongeloovechede rechtelike (*te recht*, *gelijk men verwachten kon*, of moet men het woord weergeven door *in alle opzichten*?) was hare geselle, *Sp.* II*, 5, 93. Overmits dienste ende zekere zaken hem daer thoe wel rechtelijck purrende, Gonnet, *Vier Paroch.* 261 (*te Hazerswoude*, *a.* 1527). Dat hem God dat rechtelijc weygert, *Fasc. M.* 29*r.* Dat men de ghene die niet vele besitten rechtelicst (*met het volste recht*) salich beheeten mach, *Boeth.* 60*d.* — Het hadde ons (*Alexander*) gedocht gevouch, dat wi hovescelike genouch ende ooc rechtelike mede ontfaen hadden uwe stede (*Tyrus*), *Sp.* I*, 16, 33. Dat kerstine volc dat nu (*door Christus' dood*) die vaert rechtelike heeft te hemele waert, *Rijmb.* 2205. Soo wie van den ommesaten . . . den poorteren onrecht off ghewelt deden van eynen goeden (*l.* goede) dat hy rechtelicke ende sonder claghe beseten heeft, *Wfri. Stadr.* 1, 51, 23.

4) *In overeenstemming met het recht en de rechtsgewoonten. Teuth.* witlick, rechtlick, rite. || Dat die clager sijn anderde claechdach gedaen heeft ter plaetse dair die rechter die clage staende gehoirt heeft, waerby die rechter niet rechtelic dat recht gevordert en heeft, want die rechter sittende recht sel doen ende niet staende, *R. v. Leiden* 211, 234. Dat niemandt tegens die vierschaer en sal moogen rechtelicken achten dan om sheeren saecken, erfsaecken enz., anders en mach den schout met zijn recht voortgaen, *O. R. v. Dordr.* 2, 330. — Ook *in rechte*, *voor den rechter.* Kil. „coram judice, in judicio". || Rechtelick bekende scult, *eene geldschuld*, *voor het gerecht erkend*, *R. v. Utr.* 2, 328; 329.

AANM. — *Oostfri. Urkb.* 1, 266: „dat jenighe nye zaken . . ., dat weer van rechtlick, van erftale, oft van anderen saken de men myt rechte of met mynnen in den lande . . . nicht scheiden en konden", leze met vechtlick, *vechtpartij.* Zie VECHTELIJC.

RECHTELOOS, bnw. Mhd. *rëhtelôs*, *rëhtlôs*; mnd. *rechtlos*; hd. *rechtlos*; eng. *rightless*; ndl. *rechteloos.*

1) *Buiten het gemeene recht gesteld*, *van de voordeelen van het recht verstoken.* Vgl. *Keurb. v. Haarl.* 55: „so wie met poytierscip of mit spaventieringhe ommeginghe, die waer *buten alle recht gheset*" (zie RECHT, 7). Kil. rechtloos ende wetloos, irregularis et infamis; *verw. naar* verwaeten. In den *Sassensp.* heeft het woord een beperkter beteekenis; zie daarover Heusler, *Inst. d. D. Privatr.* 1, 192. || Alle die onecht gheboren sijn of hem rechteloos ghemaket hebben, die en moghen en ghenen mombaer hebben an hore claghe noch an horen campe, *Sassensp.* 1, 31, 51; 2, 42. *Van rechteloos te wesen.* So wie lijf of hant ledighet (*var.* losset), dat hem mit rechte verdeelt is, die is rechteloos, 1, 42, 73. So wie sijn rechte voor gherechte verlieset in ene stat, hi hevet overal verloren . . .; des rechters tuuch ne is ooc nieman sculdich te brenghene in een ander gherechte, maer die rechte (*varr.* rechter, richter) voor dien hi rechteloos gheseghet wert, die sal twee sine boden senden voor dien rechte, daer hi sijn rechte verloren hevet, 1, 118, 206. Leen an gherichte ne moet niet hebben pape noch wijf noch rechteloos man, 1, 160, 286.

2) Van eene stad, in de uitdr. rechteloos staen, *zonder burgerlijke vierschaar zijn*, *zonder bedeeling van recht zijn*, b. v. in geval van afwezigheid van schout of baljuw. || Die sel binnen enen halven jair na desen daghe die brieve toghen voir den scout ende scepenen an den dincstal, ende sijn recht dairmede spreken (*zijne klacht indienen*) binnen dier tijt, ten wair of die stede rechteloos stonde, dat soude dan staen sonder arghelist ter scepen wisinghe, *Leid. Keurb.* 28, 18 (*a.* 1406); *Keurb. v. Haarl.* 51. Soo wat recht dat sy daer op vorderen, daer moghen sy mede voort varen ter tijt toe dat hem voldaen is, of die stede rechteloos daer voor bliven staen; ende dat sullen sy moghen dinghen inder vierscaer tot wat tyden dat sy willen, ende al waert dat die scout op stonde ende gheen vonnisse daer omme vraeghede, soo soude die stede nochtans rechteloos bliven staen oft mit vonnis ghewijst waer, *Keurb. v. Haarl.* 93 („*van datmen gheen brieve vercopen en moet buter stede die op die stede sprekende sijn*").

3) *Zonder recht* (in subjectieven zin). || So om des harden vorstes wille . . . ende oyck om der groter duertijt wille die panding is opgeset (*uitgesteld*) gewoest, ende ter vierschaer gheen recht en is gedaen noch gehantiert, om dat ghemeen arm volc nyet en soude te zwaer belast worden off verderven, dat daerom des heren boeten of stucken noch der partyen . . . die verjaren souden, . . . dat die nyet verjaren en sullen, noch die heer ende partyen daerby niet en sullen rechteloos bliven, mer teynden jaers sullen met recht (*in rechte*) moghen spreken, wanneer dat men recht doen sal, *O. R. v. Dordr.* 2, 77 (*a.* 1438).

AANM. — In de 17de eeuw komt *rechteloos* voor in de bet. „geen recht doende, onrechtvaardig" (*Wdb. op Hooft* 260).

RECHTEN (RICHTEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *richten*, *rechten*; mhd. *rihten*, *rëhten*; ohd. *rihten*; oss. *rihtian*; ofri. *riuchta*; ondfr. (*ge*)*rihten*; got. (*ga*)*raihtjan*; eng. *to right*; hd. *richten* en *rechten*; ndl. *richten* en *rechten.* Er zijn hier twee verschillende denominatieven dooreengeloopen, één van het bnw. *recht* en één van het znw. *recht*: het eerste is eigenlijk *richten*, het tweede *rechten*, doch naast *rechten* en *rechter* komen ook „richten" en „richter" voor, en voor het eerste is in het Zndl. der middeleeuwen *rechten* de gewone vorm. Vgl. mnl. berechten en berichten (ook mhd.), en zie *Ndl. Wdb.* op die woorden. De beide woorden zijn dus naar den vorm niet meer te scheiden en worden hier onder één hoofd behandeld. Het onderscheid tusschen ndl. (*aanrechten* en *aanrichten* is niet het bovengenoemde: deze beide ww. komen van het, van het bnw. recht afgeleide, werkwoord.

A. Van recht, bnw.

I. TRANS. — 1) *Recht maken*, *recht buigen.* Plant. rechten dat krom is, quod curvum est rectum facere. || Vier houfysere van den cromme rechte hi wel teere somme, *Sp.* IV¹, 2, 57. De mont staet gheloken so dat mense cume mach ontdoen met enen messe, ende die vingeren in den (*l.* der) hant soo dat mense niet mach rechten, Jan Yp. 90 *hs.* Zoo ook mnd. en mhd.

2) *In orde maken*, *goed maken*, *maken zooals iets wezen moet*, *in een goeden toestand brengen.* Kil. rechten, corrigere. || Willic minen wille rechten, soo derf ic niet meer versuchten, want nu de engelen singhen: vrede menschen van goeden willen, *Lied. e. Leis.* 7, 6.

3) *In de hoogte steken*, *oprichten*, *opheffen.* || Men seghet dat si best horen . . . met gerechten oren, *Nat. Bl.* III, 1111 *var.* (lat. *rectis auribus*). Willen si (*stieren*), liggen hooren (*l.* leggen hare hooren) neder, ende willen si, si uprechtse weder, II, 3593 *var.* (*t.* willen si opstaen, rechtse weder). Hebben si (*paarden*) vaer . . ., so rechtsise (*de ooren*) . . ., ende sijn si siec, si legse neder, *Bloeml.* 2, 34, 46. Die doode sijn hooft rechten sceen, *Sp.* II¹, 12, 38 (lat. *caput agitare*). Den geest heefti te Gode gerecht, ende ont-

finc so grote soethede enz., *Franc.* 2720. Hi rechte den hals ende oren hi gaf, *Sp.* III[2], 8, 18 (lat. *cepit aures erigere*; rechte *zou ook een praet. kunnen zijn van* recken). — Die roke (*rots*) was herde slecht: si stont in die wolken gerecht, *Ferg.* 1571. — Ook in de bet. *in de hoogte heffen of beuren.* || Ic wille hem morgen . . . senden bi enen quaden knecht u hooft op enen stoc gerecht, *Ferg.* 831. E. hevet selve den knecht up sine scouderen gerecht, *Sp.* III[4], 40, 25.

4) *Oprichten, opstellen, opslaan,* met het bijdenkbeeld dat iets „zich boven den grond verheft, de hoogte in gaat, overeind staat". Eng. *to right.* Kil. rechten, erigere. Plant. rechten, oprechten, *eriger, dresser* (=**directiare,* van lat. *directus,* fra. *droit*) *tout droict, ou faire quelque chose quelle soict* (l. *soit*) *droicte,* erigere, subrigere, surrigere, rectum facere; richten, oprichten, *eriger, dresser,* erigere, surrigere. || Daer die jode dat cruce recht, *L. o. H.* 2945. Dat sijt cruce rechten, *O. H. Pass.* 23, 625; ook 24, 684. Ghi sult gherecht sien voor u huus ene galghe ofte een rat, *Rein.* I, 1376. Hi began rechten mangen ende evenhoghen, *Sp.* IV[1], 17, 82. Dat si den ram, die daer neder ghevellet was . . ., weder rechten daer hi lach, ende bestonden ter selver stat den muur, *Rijmb.* 28830; ook 31600; 31610. Si rechten hare gewerke jegen den mur, *Ren.* 1746. Hi dede rechten . . . mangnele ende een pedriere, 1749. Hi dede daer voor rechten bileden (*l.* bliden) ende andere instrumenten, *Clerc* 51. Dien steen rechte hi (*Jacob*) daer hi up in sijn slapen lach, te bekinne die helighe stede, *Rijmb.* 2475; ook *Lsp.* I, 39, 60; 81. Dat Moijses recht een serpent, *O. H. Pass.* 25, 670. Hi sach de ledere staen an thuus gerecht, *Sev. Vroeden* 2732. Ledren rechten an haer mureu, *Ferg.* 4235 (*vgl.* AENRECHTEN); ook *Grimb.* I, 3199. Noit was tente dies ghelike: men mocht rechten ende breken, *Rijmb.* 4724; ook 18046; Despars 1, 203; *Cass.* 290; *Clerc* 38; *Lanc.* II, 16174; 16169 (gericht); 5550. Zi ghingen haer ghetelde aldaer rechten anden velde, *Conchy* II, 2363. Du (*David*) bist een orloghes man, dune sout mi (*God*) ghenen tempel rechten, *V. d. Houte* 524 (*var.* gheen huus oprechten). Van 10½ roe muers te rechten, *Rek. v. Gouda* 48 (*a.* 1437). Si saghen... in enen mersch timmermans . . . die lootsen rechten, *Lanc.* II, 27245; ook 3076 (leedse *l.* loedse), *Bloeml.* 1, 84, 385. Doe rechte daer . . . Moïses die tabernacle ons Heren, *Rijmb.* 5200. Een craem rechten, *ZVl. Bijdr.* 6, 227, 24. Recht hare tnette, daer si inne valle ende blive gevaen, *Rose* 7120 (*var.* spreet). — Hild. 167, 275: „daer stonden tenten, pauweljoen opghesleghen ende gherect" (: ontdect) kan geen tijd van rechten bedoeld sijn: *gherect* is deelw. van recken, dat hier in beteekenis met *rechten* moet overeenkomen; vgl. BERECKEN en BERECHTEN.

5) *Richten, wenden, aan iets eene bepaalde richting geven. Voc. Cop.* richten, dirigere (ook Kil.). || Te Nachor rechte hi sijn anschijn, *Sp.* II[7], 18, 26 (lat. *conversus ad Nachor*). Hi rechte jegen hemlieden sijn pert, *Lanc.* II, 8111. — Vooral van een aanvalswapen, lans of speer, *richten, vellen.* Vgl. *Mnl. Wdb.* 2, 1501 op gerecht. || Sijn spere vertooch R. doe ende hevet gerecht op P., *Lorr.* II, 4249. In die porsse, daer gi gene scachte ende die glavijn siet gherecht, *Ferg.* 4148. Doe rechte sijn spere die ridder vri, op E. quam hi ghevaren ... (ende) reet ... ontwee sijn spere, *Limb.* IV, 1768. Hi recht die glavie ten lieden wart ende liep hen op metter vart, *Lanc.* II, 6145; ook 2781. Mallic sloech op andren met sporen ende brochten gerecht die scachte, *Ferg.* 5350. Nu es hi comen in dat here gereden met gerechten spere, *Bloeml.* 2, 125, 682. Scilt an hals ende spere gherecht, *Parth.* 4760; 4775. Ghetrockens swerts ende spere gerecht, *Troyen* 1437. — Hiertoe behoort ook *Seven Vroeden* 556: „haer tale begonst si dus rechten (*er op richten, er op aanleggen*), dat hi dade dulheit groot, hine brachte tkint ter doot". Vgl. Plant. richtsnoer, *la ligne ou cordeau d'un masson ou du charpentier* etc., *le niveau,* amussis, perpendiculum, norma, libra, libella, molorthus. Het woord kan ook in verband gebracht worden met rechten (richten), Intr. — Het van rechten (richten), afgeleide znw. *richting,* fra. *direction,* is uit het Mnl. niet opgeteekend en wordt ook bij Kil. en Plant. niet vermeld. Vgl. RECHTINGE, A.

6) *Gereed maken, in orde maken,* bepaaldelijk *eene tafel voor den maaltijd*; ook *de spijzen zelve.* Vgl. RECHTE en GERECHTE in de bet. van ndl. „gerecht" en zie RECHTBANC, ndl. *aanrechten* en *aanrechtbank*; hd. *anrichte. Voc. Cop.* richten, ferculare (zie Diefenb. op ferculum). || Een taeffel gherichttet mijt eenen taeflaken ende mit eenre dwelen, *Overijs. R.* I[1], 95. Ene tafle gherecht met den besten ammelakene dat men pleght te beseghene, *Cor. v. Antw.* bl. 51. Laet ons gaen dwaen: die taflen sijn gerecht saen, Velth. I, 26, 70. In enen sconen bogaerd, ter (*l.* daer) taflen gerecht stoeden genoech, 73. Some naemsi tarwe ende cuwetse echt: daer ne was niewer tafle gherecht, *Rijmb.* 32431. Voor hem stont ene tafle gerecht, *Ferg.* 801. Doe die tafle was gherecht, *Alex.* IV, 1321 (*vgl. ald.* 1316: (hi) hiet die tafele ghereiden doen). Sie rechten die tafele, kersen daerop, broot, scotelen ende enen cop, *L. o. H.* 1796. Die tafele recht hi gereet, ende gaf hem drinken wel ende eten, *Sp.* II[6], 65, 34. — Vor eyn holt daer eyne rechtebanc af ghemaket is tot der stat behoef, hoor spyse af te richten (*daarop gereed te maken of daarvan voor te dienen? om af is het tweede het waarschijnlijkste*) wanner die scepen te samen eten, *Rek. d. Cam.* 3[1], 501 (*a.* 1365). (Doe) leydsi die prior... inden reventer ende dedese sitten, ende dye broeders rechteden (*dienden voor, dischten op*) broot van wonderlike claerheyt, *Pass. W.* 172*b.* Ansel, legh de tafle, . . . recht tetene (*d. i.* iet tetene, *iets om te eten*), snijd broot, *Livre d. Mest.* 19 (fra. ald. *dreche à mengier*). Vgl. mhd. „*einem rihten,* speisen aus der küche auftragen" (Lexer).

7) Het begrip „in orde brengen of maken" ontwikkelt zich op eene eigenaardige wijze tot het in orde maken van eene geldelijke verplichting, het herstellen van een aangebracht geldelijk nadeel. Vooral met het obj. *scade* of een dergelijk begrip. *Vergoeden, herstellen.* Zoo ook mhd. en mnd. Hieruit ontwikkelt zich de bet. *betalen,* nog bekend in hd. *entrichten* (mhd. *rihten*). Vgl. OPRECHTEN. || Gelt dat men sculdych is weder to rychten, *repetunde, Teuth.*[2] 312*a.* (Der burghemeesters) orfnaem ende hair goeden na hare doot bliven altoos verbonden te rechten der steden dat sy hair misrekent moghen hebben, Matthijsz. 63 (*ald. ook* oprechten). Desghelijcs blijft die stede hem ende haren orfnaem verbonden hem te rechten dat sy namaels bewisen connen dat si hem misrekent hebben, *ald.* Dien scade sell die bewoonre hem rechten ende verstoren (*vergoeden*) bi den scepen, *R. v. Utr.* 1, 254, 3; ook 286, 27. Bewijst het dat niet, so sol he W. sijnen schaden richten, *Etst. v. Dr.* 155. Als van schade den her J. gelaeft heft ons ende sinen schout te verhauden mit den minsten schade . . ., dat sal her J. ende sine erven richten, Nijh. 2, 188 (*a.* 1363); ook 75; 87; 114; 118; 1, 245. Waert . . . dat enich onraet gescheijde van den enen lande int ander, dat sal men richten sonder vertrec, 87 (*a.* 1356); ook 4, 210. Weert sake dat de ghene de angespraken worde ontgaet mitten rechte, soo sal de anspreker hem weder richten gerichtsgelt ende scrijfgelt, ende dat salmen panden, *R. v. Vollenh.* 2, 147, 133. So wes der man beschadicht is te richten sonder argelist, *Publ. Limb.* 16, 195. Soo soude hy sculdich sijn den anderen sijns schaden te rechten, 16, 198. Richten hem al sinen cost ende schaden, dair om gedaen, *Overijs. R.* I[1],

119 (*ald. ook* oprichten). Dat hi ons dien scaede betere ende richte, *Arch. v. Buren* 95 (*a.* 1408); zoo nog eens *ald.* en 386. Also ruchten sy (*gaven zij voldoening*) Sinte Servaes van dat daer misdaen was, ende hij behielt sijn recht, *Serv.* II, 1757.

8) Ook moet zich uit de bet. „in orde brengen, in den vorigen goeden toestand herstellen" ontwikkeld hebben de opvatting *genezen, doen herstellen*, ook *door een wonder genezen of beter maken*. Zij blijkt uit rechtenesse, d. i. „wonderdadige genezing"; z. ald. en vgl. GERECHTENESSE.

9) *Inrichten, instellen, oprichten*; in het Mnl. ook uitgedrukt door „opheffen". || Name hi (*de vorst*) meer vanden lieden . . ., hi moste zinghen zulken zanc alse dandre zonghen op dat recht (*dezelfde gevolgen daarvan ondervinden als de onderdanen*): hier op (*op deze voorwaarde*) was heerscap gherecht, *Lsp.* I, 35, 71. Dat vier es so gerecht, datten (*d. i.* dat het den) here ende den knecht also met pinen hevet bevaen nadien dat si hebben mesdaen, *Bloeml.* 1, 160, 109 (*men kan het woord hier ook weergeven door* inrichten *in de bet.* „de werking van iets regelen of bepalen").

AANM. — Over eene mogelijke beteekenis van rechten met den acc. van den pers., in de bet. „te recht helpen, te recht wijzen, aan iemand den weg wijzen" (vgl. BERECHTEN) zie bij RECHTVENSTER.

II. WEDERK. Hem rechten. — 1) *Zich oprichten, zich verheffen van den grond of van eene zitplaats of legerstede, opstaan.* || (Hi) sloucher meneghen ter neder, die meer op en rechte weder, *Limb.* III, 381 (*var. B.* die sich nye en richten weder). Doe rechte hem Floris van den grave, *Flor.* 1210. Hi rechten (*d. i.* rechtem) op (*ging staan in*) beide sijn stegebant ende blies den olifant (*hoorn*), *Ep. fragm.* 163, 46. Die bastaert, die hem rechte up zijn paert (*in de stijgbeugels ging staan*), *Couchy* II, 2787. Hi rechte hem up sine knyen ende decte hem metten scilde, *Rijmb.* 32984. Daer si alle sagen toe, rechte hare (*de doode*) de vrouwe doe, *Franc.* 8421. In weet hoe dicken (het, *nl. het kind*) hevet de oghen upgedaen ende daerna gerecht ende upgestaen (= hevet hem gerecht (*heeft het zich opgericht*) ende es upgestaen), 8558. Teerst datten versach dat pert, het rechte heme over die voete, *Ferg.* 3754. — Nu wes staerc ende rechti weder (*ga weder overeind staan, herneem uw gewonen stand*), *Sp.* I⁶, 47, 59 (*tot een boom, die door een wonder voorovergebogen was*). — Ook in de bet. *zich in zijne volle lengte verheffen*, hetgeen met *zich (uit)rekken* gelijkstaat. Vgl. eene plaats uit Hild. bij 4). || Onse vrouwe es upghestaen ende rechte hare, ende ontfinc den scote vor den jongelinc, *Sp.* I⁷, 57, 28. Zoo nog heden in zndl. tongvallen (*Waasch Idiot.* 546; Rutten 187).

2) *Opstaan, zich opmaken, zich spoeden* (?). Of is de bet. *zich voorbereiden, zich in gereedheid brengen*? || Als ghi hoort tgheclanc der bellen, om Gode te sien (*in de mis*) suldi u rechten, *Sp. d. J.* 18, 387.

3) *Zich richten, zich wenden.* || Hi richtem jegen dien . . . die vore quam te hem waert, dien hi dor den lichame stac, *Lanc.* II, 18660.

4) *Zich gedragen*, eig. *zijne gangen of gedragingen richten, zich besturen.* || Die procrater vragede onsen weerdigen vader, . . . hoe dat hem Kathrina behagede ende hoe sie hoor richte, *Kl. v. Diepenv.* II, 82. — Hem richten na, *zich richten naar, zijn gedrag naar iets inrichten of bepalen, zich gedragen naar.* || Dair sullen sich die unse dan guetlicken nae richten, *Hans. Recess.* 8, 202. Die ondervijndinge der yuristen den rade bi te brengen, der si hem na rechten mogen, *R. v. Utr.* 1, 168, 42. Om en ygelic hem dairna (*naar het schepenrecht*) te rechten, *ald. Inl.* 343.

AANM. 1) — Misschien heeft er een wederk. ww. hem rechten bestaan in de bet. *zich inrichten, zijne tenten opslaan*, om ergens tijdelijk te vertoeven. Het woord kan gestaan hebben *L. o. H.* 1781: „suect ons ene reyne sele (*zaal*), daer wi tavont ons in *resten* sonder striden ende vechten, daer gy tavont in paeschen et ende ic met u". Weliswaar geeft *hem resten* een goeden zin, maar het rijm is onzuiver: het kan hersteld worden door te lezen *hem rechten* en dit op te vatten in de bovengenoemde beteekenis.

AANM. 2). — Misschien heeft hem rechten de beteekenis gehad van rechten, B, doch het is niet waarschijnlijk. Eerder zal men een ww. hem rechten aan te nemen hebben in de beteekenis *zich schadeloos stellen, zich zelven voldoening geven*, d. i. *zich wreken*. Vgl. bij Trans. 7). Het wederk. vnw. staat dan in den datief. || Ocht commen es soo, dat die grave van Blois verslagen si, richt u te hant over mi: ic give (*l.* geve) u op lijf ende lede, *Parth.-fr.* 270.

III. INTR. — Ook hier zal het gebruik van het ww. als intr. wel uit het wederk. zijn voortgevloeid, doch van enkele der hier voorkomende opvattingen is bij het wederk. ww. geen voorbeeld opgeteekend.

1) *Recht staan, gestrekt zijn, zich niet buigen of krommen.* || Entie vingere rechten entie hande en mogen niet luken, *Hs.* Yp. 120*a*.

2) *Zich oprichten, zich verheffen*; ook *opstaan, oprijzen.* || Die palme . . . booch neder toter erde . . ., ende alse die vrucht was afgelesen, bleef die boom rechts na desen tontbiden weltijt woude dat kint (*Jezus*) dat hi rechten soude, *Sp.* I⁶, 47, 49 (*overeind zou gaan staan, zijn gewonen stand zou hernemen*). (Hi) slouch enen doe ter neder datti meer en rechte weder, *Limb.* II, 381 (*vgl.* 344: dat hi nemmer op en rechte weder). Hoe dicke sach E. opten bere, daer hi lach, of hi begonde rechten, *Vad. Mus.* 2, 284, 694. Idros . . . es een serpent dat boven den water te rechten pleghet, *Nat. Bl.* VI, 485 (*varr.* boven watre te rechtene; dat hem boven watere te rechtene p.; lat. *super aquas pectus erigit*).

3) *Zich richten.* || Lanceloot, dine niet ne kinde, richte jegen hem metten perde, *Lanc.* II, 30257. — Misschien behoort hiertoe Hild. 80, 54 vlgg.: „daer quam een vlaech . . ., die tseyl bespreyde rechtevoort dattet water ghinc int boort, entie stierman wort vervaert, doe hilt hi tschip te winde waert, dattet weder rechten soude". Rechten kan hier beteekenen *zich in de juiste richting bewegen* of ook *in zijn vorigen stand komen* (vgl. bij 2, doch hier in den horizontalen stand), *recht gaan liggen*. Vgl. eng *to right*, van een schip gezegd, „zich weder oprichten".

4) Met eene zaak als ondw. Eig. *zich richten tot*; met eene opbrengst, eene belasting als ondw., *inkomen bij.* || Ende behooren te rechtene an hem (*den hofmeester*) alle settinghen ende quillioten van princen ende ambassadeurs, Matth. *Anal.* 1, 251, 15 (fra. ald. *et se doibvent addresser a luy recoiptes* etc.).

B. Van recht, znw.

I. INTR. — 1) *Rechten, recht doen, een vonnis uitspreken, of het doen uitvoeren. Teuth.* rychten, *verw. naar* ordelen. Kil. rechten, recht doen, judicare, ferre judicium, jus administrare, leges exercere, justitiae sacra peragere. Plant. rechten oft richten, *justicier*, justitiam facere. || Hoort tael ende wedertael, ende dan beraet u selven wael, hoe ghi recht na tbeste bescheit, *Rein.* II, 5235. Die ghierecheyt der heren die doet den volke leren doot slaen, roven ende vechten, om dat si niet wel en rechten, *Teest.* 704. Daer bleeff si in tot anden dach datmen daer te rechten plach, *MLoop* II, 3399 (*vgl.* RECHTDACH). Richten und gichten, gichten und richten, *Landr. v. Vel.* 1, 1; 2, 3; 2, 4 (zie bij GICHTEN, 1). God sal selve die zonden wroeghen ende ooc al na sijn ghevoeghen sal hi wisen ende rechten, *Lsp.* IV, 10, 87. — Vooral in twee opvattingen. — *a*) in crimineele zaken. || Mocht ict weten, ic souder af soo

rechten ende so scerpelike, men souder af spreken ewelike, *Sev. Vroeden* 3373. Alse men recht, *als men crimineele executie doet*, *R. v. Utr.* 2, 288, 30. Int antasten, vangen ende quijtlaten ende richten over lude (*volgens een vonnis menschen ter dood brengen*), *R. v. Utr. Inl.* 15, noot 4). Dat hi ene herberghe kiezen soude inder stat gherechte, daermen aen hem rechten mochte (*hem kon dagen*, *aanspreken*, m. a. w. *hij moest domicilie kiezen*), 1, 50, 5. Mijn wijf wilde hi verchrechten, bedi wil ic daerover (*over de daad*) rechten, *Seven Vroeden* 1858; ook 4462. Dat souden die rechtren berechten ende wel sere daer over rechten, *Rose* 5270 *var. B.* Roof, cracht ende ghewout, dat de heren van rechter scout (*volgens hun duren plicht*) over al souden berechten ende scarpelijc daer over rechten, *Teest.* 894. Quadiën, daermen . . . sculdich is over te rechten, *Oorkb.* 2, 337, 70 (*a.* 1290). Alsi des kin(t)s genesen ware, soude men rechten over hare, Velth. II, 40, 33. Om dit so was geverst . . . van dien gevangenen . . ., dat mer niet en over rechte, *Bloeml.* 2, 148, 15. Ende u (*de koning*) toebehoort te rechten voor roof ofte moort, *Rein.* II, 6235 (*Proza-Rein.*[2] 123: roof ende moort te rechten; *zie bij* Trans.). Dat of God wilt noch wert gewroken; woude hi rechten, hi dade wale, *Lorr.* II, 4165; ook 4170. Rechten aen den bloede, *recht doen zóó dat bloed vergoten wordt*, dus (*iemand*) *volgens vonnis ter dood brengen*, *R. v. Utr. Inl.* 111; 232 *noot* 3; 233. Rechten over enen aen sijn lijf, *ald.* bl. 4 (vgl. bij Trans.). Dat de bailliu sculdich ware hand an hem te doene slane, over hem te doen rechtene van sijnre vuust, als van diere of te doene slaene, *Invent. v. Lr.* 6, 538 (*vgl. ald.* 6, 112: „eenen persoon die gheëxecuteirt was van der vuust). Dat sy (*de ridders in Zuid-Holland*) sonder vertrec mynen here van Oestervant navolchden in Oistvrieslant, of mijn here woude rechten an hoir lijf ende goet (*doodstraf en verbeurdverklaring op hen toepassen*), *Oorl. v. Albr.* 289. — *b*) In civiele zaken. ‖ Des so leyt dat één boeck in der scepen camer, dat der scepen clerck tot allen rechtdage mede ter scepen banc dragen sell, omdat die schout ende scepen dairna rechten sellen, *R. v. Utr.* 2, 230. Die scepen en sellen . . . geen saken onder hem overdragen, den recht off den gilden aenroerende, dair sy na rechten sellen, tensy bi den rade enz., 282, 15; ook 283, 15. Van erfpachte te rechten na inghehout des boecs, 1, 402, 5. Dat die bussemeysters vanden raide rechten zellen van allen kueren ende broicken (*executie doen wegens boeten door te panden*), 1, 379 (*vgl. ald. Inl.* 142; 196). Dat hij ten naisten rechte den scepen sijn guet wise daer men aen rechten mach, 1, 158, 4; ook 3. Soo sellent die scout ende scepen den gebanden persoon dat wtpanden ende daer voort off rechten (*executie daarvan doen*) als van verplogen scout, 1, 256, 3. Dat die scepen ende oudermanne tot tween ouden scilden van elker brueken rechten ende houden mogen sonder den rade daer rekeninghe . . . of te doen, 1, 155, 1. *Van brieven, an yemant te rechten.* Dat gheen brieven, dair yement mede is gewijst an yemant te rechten, langer dueren en sullen dan een jaer, *O. K. v. Delft* I, 14, 2; zoo nog eens *ald.* en II, 74.

2) *Een geding voeren*, *procedeeren*. Kil. rechten ende dinghen, agere lites, agere jure, litigare. ‖ Alse broeder jeghen broeder vecht, ende tkint jeghen den vader recht, ende ere ende gherechticheyt . . . sijn afgheleyt, . . . dan so naect . . . die . . . leste tijt, *Wrake* II, 391. Sint . . . dat lantghesceet op quam ende met heren wert gherecht (*er met heeren geprocedeerd werd?*), en ghebrac strijt no ghevecht, II, 118. Hylicxvoorwairden . . . die nyt getransfixeert en sijn, mair van alle seggers besegelt, . . . dair moet men eerst om rechten eer men panden mach, *R. v. Utr.* 2, 426, 1.

II. Trans. — Enen of iet rechten, *recht doen met betrekking tot een persoon of eene zaak.* Eng. *to right*, iemand recht verschaffen; ook *to right oneself.*

A. Met den acc. van den persoon. *Vonnessen*, *straffen*, *een vonnis of oordeel uitspreken over iemand en aan den veroordeelde doen voltrekken.* ‖ Hi soude den genen rechten so naer (*streng*), dat diet sagen meer vordan hem lieten ontgaen gevangen man, *Bloeml.* 2, 148, 22. Wee julieden, die richtet so lichte die quade lude door haer ghychte, *Sp. d. Sonden* 4671. Dat (*God*) richten sal so nare die niet mildelike dat hare den armen deelen, 4257; ook 4260. — Vooral in twee verschillende opvattingen. — *a*) In crimineele zaken. *Te recht stellen*, *ter dood brengen volgens een vonnis.* Vooral in deze bet. verbonden met eene bepaling. Kil. rechten, damnatum capite multare, adhibere supplicium, mactare supplicio. ‖ W. bleef ooc ghevanghen ende int fijn wort hi van den live gherecht, *Brab. Y.* IV, 9755; ook VII, 12602; 16875. So groten zonde ist ende schande, datmense (*hen die zich daaraan schuldig maken*) rechten sal mitten brande, *MLoop* III, 1177. Is aldaer gheen hangdief ende die clagher mit sinen vrienden den misdadighen rechtevoirt gherecht willen hebben, Matthijsz. 192; zoo nog eens *ald.* Is die misdadighe poirter, men sallen rechten op die plaetse voir den steen, 193. — De onb. wijs als znw. *Terechtstelling.* ‖ Ic woude hier weder comen an sonder twivel, ende sterven dan alst u docht weson rechtens tijt, *MLoop* II, 1913. — *b*) In civiele zaken. *Iemand recht doen*, *hem in rechte geven waarop hij recht heeft.* ‖ So soudmen dan enen ygeliken daer an rechten (*hem recht doen door executie van het goed van partij*), *R. v. Utr.* 1, 258, 1. Daerntendens (*d. i.* daerentendens) en selmen den scout daer niet aen (*aan boeten*) rechten, 1, 259, 5 (289, 37: den scout daer nyet off rechten): ook 403, 12; 2, 5; 2, 238, 26; 251, 10; *e. e.* Alle gasten van buten selmen rechten over dweersnacht op sulken boden alse voorscreven staen, . . . ende dan te panden voor sijn aensprake, 1, 403, 11. — Hiertoe kan men ook brengen het deelw. gerecht, in den zin van *recht hebbende*, *gerechtigd*, en de bet. is dan eigenlijk *tot het uitoefenen van eigendomsrechten bevoegd verklaard door het gerecht.* Doch op de meeste plaatsen is het woord afgeleid van het znw. recht. Zie bij GERECHT (2, 1501) en vgl. nog. ‖ So sijn die ongehilicte gelijc in dien boedel ende goede bestorven ende zellen gelijc deylen, elc na dat sy dairin gerecht sijn, *R. v. Utr.* 2, 267, 5. Dat W. dien kalc mitten schepen . . . tot V. dede, bezetten ende gheerde daer rechts af ende sprac daer of mit recht, ende wanttet (*won het*) mit allen recht dat die scepen wijsden dat recht was, ende wert daer in gerecht voor alzulc ghelt alse die joncheer van A. hem sculdich was, ende so wes die kalc ende sceep ende datter in was beter was dan daer W. in gherecht was, dat heeft die heer van V. behouden, *Arch. v. Buren* 334 (*hier is het woord deelw. van* rechten). So verre ende so diepe sy aldair inden moer voirscr. sijn gericht, *Schepenreg. v. Sprang* 1530—1543.

B. Met den acc. der zaak. *Recht doen in of over iets*; *vonnis over iets vellen*, *iets* (een misdrijf) *vervolgen en straffen*. Vgl. BERECHTEN. ‖ Wanneer dat die partye, der misscheit (*d. i.* misschiet) of der gebroken is (*tegen wie misdaan is*), der anderen partye dat claghet ende hoor dat toonen doet, so sal dander partye tieghen die partye . . . op enen dach rijden . . . ende solen dat te hants richten, saten ende verliken, Nijh. 1, 244 (*a.* 1328). Scepen ende oudermans moghen hoor koren ende brooken . . .: rechten ende zetten bi hem selven of biden rade, *R. v. Utr.* 1, 155, 1. — Breken sijt ooc hier ende (*l.* en) boven, ic salt so rechten over hem dat enz., *Lorr.* II, 4587. Moort, cracht ende verraet, dat u scherpelic te rechten staet, *Rein.* II, 6339 (*vgl. de aanhaling uit Proza-Rein. boven*). Hoe dese daet best werde gherecht tes coninx ere, I, 1004. Wes hier nae niet bescreven en

staet van der draperie. . . . dat en sel men niet rechten, *Leid. Keurb.* 65; ook 62 noot 2). Dat men dat rechten sal aen hoor lijff, *R. v. Utr. Inl.* 58. Waer enich man de enen vrede brake, waer dat hi doot bleve dar hine ane brake, dat soude men rechten an sinen hals, *ald.* 47; ook 75; 77. Cracht ende overdadecheit salmen rechten . . ., des en mach men laten niet, *Doct.* II, 3714. Ghi, eerbaer wive, siet an, hoe groot dat die misdaden sijn, diemen recht mit sulker pijn, *MLoop* III, 1180.

AANM. 1) — Rechten is nu en dan eene verkeerde lezing voor vechten; zoo b. v. *Openb. Joh.* 2, 16 (lat. *pugnabo cum illis*) en *Troyen* dl. 3, vs. 30399: „hier en is niemant meer die voor u recht (*l.* vecht) nu (*l.* no) hier u stat berecht" (Ben. 24433: *qui por vos contende*). Vgl. de Aanm. bij RECHTELIJC.

AANM. 2) — Niet duidelijk is het woord op de volgende plaats, die waarschijnlijk onjuist is overgeleverd: *Boëtps.* 51, 19: „recht ende vernoem (sermoen?), Here, sonder sneven, nauwe sprake daert al sal beven". *Ps.* 51, 4 heeft iets anders, nl. „ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris".

AANM. 3) — *M. en Vr. Heim.* 1376: „hem (*vrouwen*) es goet . . . dat si haer scoonhede (*pudenda*) rechten binnen met couden unguente . . . salven selen", leze men *rechte*, d. i. *geheel en al*, *of goed* (*op de juiste manier*). — *Nat. Bl.* IV, 675: „vier saken doen creaturen striden . . . die vierde (es) om hare vrucht *rechten*; dus sietmen hennen om kieken vechten", leze men met de varr. *berechten*, d. i. *van het noodige voorzien* of *verdedigen* (vgl. BERECHTEN, 11) en 3). Het is niet waarschijnlijk, dat ook *rechten* deze bet. heeft gehad. Het Lat. heeft: „pro fetibus inter se dimicant diversi generis animalia".

RECHTENESSE, -ISSE, znw. vr. Voor den vorm is te vergelijken eng. *rightness*. — 1) Van rechten in de bet. „beter maken, doen herstellen" (zij is weliswaar uit het Mnl. niet opgeteekend, maar zij moet er bekend zijn geweest). *Wonderdadige genezing.* ‖ Si beetten beide daer te voet te desen cruce, dat gi daer siet, daer menech rechtenesse gesciet, *Mor.* 982 (nl. *op eene plaats waar een vrome pelgrim door roovers was vermoord*; *vgl.* 1004 *vlgg.* „teser gerechter wegescede (*juist op dat kruispunt*), daer gi dit scone cruce siet ende daer menech gerechte gesciet: . . . sulke liede comen hier naect in haer broec . . . die haer pelegrimage doen die met evele sijn bevaen ende . . . hebben daer menege bate bejaget"). Vgl. GERECHTENESSE, en De Vooys, *Mnl. Exemp.* bl. 330: „daer waer vermoort een heylich pelgrym ende daer gheschieden groote gherechtenisse (*l.* gherechtenissen?) ende veel mirakelen; die daer haer almoessen brochten, die worden al ghesont".

2) Van rechten in de bet. „iem. recht geven op iets", waarnaast misschien ook de opvatting „rechtvaardigen" is bekend geweest, althans in *Voc. Cop.* is rechtenisse vertaling van „justificatio".

*RECHTENT (*Rijmb.* 27820: „ic doghe als dies werdich is, rechtent torment ende pine, bedi dat ic optie mine sulke moort dede"). Er zou zich een mnl. bijw. rechtent (vgl. sichtent) laten denken in de bet. *rechtens*, d. i. „naar verdienste, overeenkomstig hetgeen iemand toekomt" (mnl. ook billike en billijcs; z. ald.), maar de ware lezing is wel „ic doghe . . . rechten torment", d. i. „eene rechtmatige, welverdiende straf" (vgl. RECHT, bnw., 7), zooals twee hss. hebben (en hs. *F.* „recht torment" (vgl. *Wap. M* I, 210: „(God) sent den sondare recht torment na der herten gedochte"; *torment* is ook elders ml., b. v. *Rincl.* 621; *Sp.* IV², 54, 43). Ook hs. *C.* had *rechtent*, maar daar is de *t* uitgeschrapt.

RECHTER (RICHTER), -ERE, -TRE, znw. m. Ofri. *riuchter(e)*; mnd. *richter(e)*; mhd. *rihtære*, *richter*; hd. *richter*; ndl. *rechter*, *richter* (in dezen vorm verouderd, o. a. nog bekend in het mv. *Richteren*, als benaming van het bijbelboek, lat. *Judicum*). Voor den vorm is te vergelijken eng. *righter*. Van rechten; z. ald.

1) *Regeerder*, *bestuurder*, *landsheer*, *regent*, *landvoogd*; eig. of „hij die ordent, regelt en dgl." of „drager der opperste rechtsmacht". Zoo ook mhd. en verouderd ndl. (zie boven). In *Voc. Cop.* is richtere vertaling van *tribunus*, *censor*, *pretor*, *prefectus* en *proconsul*. ‖ Here Pylatus, gi sijt in dit lant vogt ende rechter, hets in u hant, *L. o. H.* 2497. Herodese maecte hi (*Caesar*) onder hem rechtre int lant van Galylee, *Rijmb.* 20592 (lat. *Herodem Galilaeae praefecit*). Ten naesten daghe quam Musiaen (lat. *Mucianus cum exercitu urbem ingreditur*) ende maecte rechtre Domitiaen in Rome, 30767. Catulus . . ., die in Lybiën rechtre was, 34818 (lat. *Libyae praeses*). Na dien (*Mozes en Josua*) hadden si (*de Israëlieten*) rechters over heme, 7096; ook 7109; 7792 *e. e.* Van Jepte hoe hi rechtre wart, 7806 *Opschr.* Meneghen dwaes maect si (*Fortune*) . . . here ende rechter int lant, *Bloeml.* 1, 176, 399. — Den sone Veneris (*Amor*), die rechter ende god vander minne is, *Bloeml.* 1, 175, 353.

2) *De ambtenaar die den landsheer of den gerechtsheer vertegenwoordigt in het gerecht*, *de voorzitter van het gerecht*, *rechter*. De opperste rechtsmacht berustte bij den vorst, den hoogsten rechter. Vandaar dat deze uitdrukking ook wordt toegepast op God, die *Sev. Blisc.* 744 met „hoochste richtere" wordt aangesproken; ook zonder dat men daarbij aan het jongste gericht, den oordeelsdag, behoeft te denken. Doch ook met betrekking hierop wordt herhaaldelijk God „rechter" genoemd; zoo b. v. *Bloeml.* 2, 184, 115: dat wi zullen antwoorden van allen ydelen woorden, daer die rechte rechtre sal doemen dese werelt al", en *Doct.* 1770: „want hi (*God*) alle herten kint ende orcondere ende rechtere es van allen sonden". De vertegenwoordigers van den heer bij de uitoefening van de rechtsmacht hadden in verschillende streken en ook naar gelang hunner bevoegdheid verschillende benamingen; zie Noordewier, *RO.* 336 vlgg. (o. a. *graaf*, *schout*, *drost*, *baljuw* e. a.); vgl. ook ald. 344 vlg. de samenstellingen *buurrechter* en *zijlrechter*. *Teuth.* rychter, ordeler, judex, judicator (zie over het onderscheid tusschen „richten" en „ordelen" Noordew. 336: „de *rechter* leidt en bestuurt; de *oordeelaar* vindt het vonnis; de rechter heeft *den ban*, de oordeelaar *den doem*; de rechter vraagt een vonnis en heeft geweld of macht, de oordeelaar wijst, vindt, deelt", doch dat de namen dooreen gaan loopen, bewijst ook mnl. ordelen; z. ald). *Voc. Cop.* een richtere, judex. Kil. rechter, judex, juridicus. Plant. rechte (*l.* rechter), *juge*, judex. Gewoonlijk is rechter de algemeene naam van verschillende dergelijke ambtenaren; vgl. Mieris 4, 627*b*: „(Wi) bevelen onsen getruwen scout, scepenen ende rade . . . van Hairlem, ende voirt allen onsen bailiuwen ende rechteren ende dieneren overal in den lande van Hollant enz." (*a.* 1422). Meermalen is rechter een andere benaming voor scout; „in het oudste keurboek van Leiden (1397) wordt schier overal de naam van *rechter* gegeven aan den persoon, die in de 15de eeuw en later *schout* genoemd wordt. Echter komt ook in enkele keuren reeds de laatstgenoemde benaming voor, en is ook in het keurb. van 1406 in vele uit het vorige keurboek overgenomen keuren de naam *rechter* behouden". Ook in eene ruimere opvatting, *iemand die tot het doen of spreken van recht geroepen is*. Zie voor de bevoegdheden van den rechter als voorzitter van een rechtscollege de verschillende dingtalen (Waterlandsche, Westfriesche, Dortsche, Delftsche Dingtalen, een Amsterdamsche Dingtaal e. a.). ‖ Dat een rechter zweren moet der steden rechten te houden, Matthijss. 2. Dat een rechter dede teghen der steden rechten ende niet en wiste dat hi onrecht dede, of des heren ghebot of die onweetscip des rechters eedt ont-

sculdigen soude ende die rechter dairmede soude mogen verantwoirden van meeneedicheden, *ald.* Of een rechter scepen wesen mach nader steden hantvesten, *ald.* 3. Ende want den baylin also wel bevolen is vanden heerlicheit te bewaren trecht te landewaert als inder steden, so heeft die heerlicheit gheordineert enen daghelixsen rechter, onderdienre des heren ende des bailiuys . . . diet recht besit van daghelixse saken, als die baylin selve ter |vierschair niet en is off als hy hem die vierschair in sijnre yeghenwoirdicheit beveelt . . ., opdat ymmer niet en ghescie . . . dair die heer of sijn overste rechter in beschaemt wordt; ende dese daghelixse rechter heet . . . schout, 39. Dieghene die tot vermanen des rechters tusschen twier personen tale trecht van allen saken mit vonnissen moeten wysen . . . heeten scepenen, 47. Dairom, wair gheen clagher en is, dair is gheen rechter, *ald.* Als dat vonnes ghestreken is, so ghebiet die rechter dat vonnes, 151. Des ander daghes sullen die rechters endt scependom vergaderen ende men sal vierschair maken ende doen recht, 141. Als die rechter te recht gesproken heeft van vechten ende daeroff voldinghet, 140. Wie dat recht over den misdadighen sculdich is te doen vorderen? die taelman seit; die rechter van tsheren weghe, 192. So wanneer een rechter rechten wille van enighen saken daer tsheeren boeten ane leggen, dat sal hi dagen met sondaechs bannen, ende die rechter sal daer kiesen enen dach in die weke daer hi op rechten wille, *Priv. v. Brielle* 2, 29, 52 (*a.* 1342). Noch wij (*de landsheer*) noch eenich rechter van ons en sal vorder wijsen dan schepenen gewijst hebben, *aangeh. bij* Noordew., *RO.* 336 (*a.* 1252: *vgl. verder ald.*). Dat die rechtere zwaert draeght, *Doct.* II, 3490; ook 3487; 3473. Die rechtere heet een rechtere omdat hi recht doen sal in elker stat, ja alsoo verre alse sine juridictie gaet, 3425. Ghi richters, die hier over sit, *Bloeml.* 2, 195, 173. Menich richter, waer hijs vroet, diet vele liever mochte laten, die onrecht wijst om enigher baten, 2, 201, 402; ook 423; 202, 443; 464; 3, 14, 222; 15, 239; 246; 250; 255; *enz.* — W. van Tyla, richter (*ambtman*) ons heren in Bomelre ende Tyelrewaert, *Cart. v. Mariënw.* 313 (*a.* 1343). — In *Voc. Cop.* is richtere ook vertaling van „arbiter" (*scheidsrechter*). Deze beteekenis is van elders niet bewezen.

Aanm. — *Rijmb.* 18512; *Sp.* I[a], 1, 42, is rechtre eene verkeerde vertaling. Maerlant heeft aldaar waarschijnlijk gelezen *judex* voor *justus*. Vgl. de aanteekeningen *ald.*

RECHTER, znw. m. Hetzelfde als rachter (rafter); z. ald. en voorbeelden van rechter in dezen zin in *Invent. v. Br.* 5, 312, waar in een tekst over eene vertimmering van het Belfroot voorkomt „IIII gheroede rechters"; en *Rek. v. Rott.* 54; 60; 61; 200. Vgl. ook Lübben op rechtre (3, 435).

RECHTERAMPT (RICHTER-), znw. o. Hd. *richteramt*; ndl. *rechterambt. Het ambt of de bediening van rechter*, in zijne verschillende beteekenissen. *Teuth.* richterampt, tribunatus (vgl. bij RECHTER de aanhaling uit *Voc. Cop.* „een richter, tribunus"). || Van den drossaetampte ende richterampte tot Gelren ende van Gelrenlande, Nijh. 2, 96 (*a.* 1357).

RECHTERBODE (RICHTER-, -BADE, -BAIDE, -BAID), znw. m. *Gerechtsbode.* || Eyn richterbaid, die die ovveldede vor gericht brengt, *apparito* (l. *apparitor*), *Teuth.*[2] 312*a.*

RECHTERHANT. Zie bij RECHT, bnw., 10).

RECHTERINNE (RICHTER-), znw. vr. Mhd. *rihterinne*, *rihterin*; hd. *richterin. Vrouwelijke rechter*, doch de eigenlijke aard van het ambt blijkt niet op de eenige plaats waar het woord voorkomt. || Den baeden (*bode*) van Zutphen, die ons enen brieff brachte van der richterynnen, *Rek. v. Hattem* 179 (*a.* 1468). — In denzelfden zin gebruikt Hooft *rechtster* (*Uitlegk. Wdb.* 3, 212).

*RECHTERLIJC, bnw. Hd. *richterlich*; ndl. *rechterlijk.* Het woord kon in het Mnl. bestaan in de beteekenis van *van een rechter, als van een rechter, tot een rechter behoorende of in betrekking staande*, maar is in dien zin niet opgeteekend. Vgl. bij RECHTELIJC. Op de eenige plaats waar het voorkomt (in de 16de eeuw) is het eene verkeerde of door bijgedachte gewijzigde vorm van rechtelijc, in de van elders niet opgeteekende opvatting van recht, bnw., gezegd van familiebetrekkingen, *vol.* Vgl. RECHT, bnw., 6 (kol. 1079). || Van vrau Johanne zijnder huysvrau weghe, rechterlicke rechtsweerne (*d. i.* rechtsweernede, *nicht*) van den grave Philips, Despars 1, 464 (16de eeuw).

RECHTERSCAP (RICHTER-), znw. o. *Rechterschap, het ambt of de bediening van rechter* in zijne verschillende beteekenissen. *Voc. Cop.* richterscap, pretura.

RECHTERSCIJN (RICHTER-), znw. m. Vgl. mnd. *richt(e)schin*, „gerichtliches zeugnis dass eine sache abgemacht ist" (Lübben). *Rechterlijk of gerechtelijk bewijsstuk.* || C. sol R. eine wete senden up den lottingedach tho komende mit een richterschijn, *Etst. v. Dr.* 185.

RECHTERSIDE. Zie bij RECHT, bnw., 10).

RECHTERSTOEL (RICHTER- -STOIL), znw. m. Mhd. *rihterstuol*, ook *rihtestuol*; mnd. *richtestôl*; hd. *richterstuhl*; ndl. *rechterstoel.* Vgl. RECHTSTOEL. Kil. rechterstoel j. rechtstoel. Plant. richterstoel, *le siege judicial*, tribunal, puteal (? elders bij P. vertaling van „putdecksel"). || Doen wart gheseen die eerde haer opheffende ghelijc enen kussen ende den heiligen Servacium vrolich te ontfanghen op hair te sitten als in enen richterstoil, *Proza-Serv.* 35.

RECHTERSTIJT, znw. o. en m. Het woord komt als var. voor bij rechttijt; z. ald. Te vergelijken is ndl. *rechterlijk* in de bet. van *rechtelijk* en mnl. rechterbode naast *rechtbode.

RECHTETOE, bijw. Ndl. *rechttoe.* Zie voorbeelden bij RECHTE, bijw. 2).

RECHTEVORT (RECHT-, -VOIRT, -VORT; ook -VORTS, -VOORTS), bijw. Mnd. *rechtevort.* Uit rechte, bijw. en vort. Vgl. rechte toe, recht an, bij RECHTE, bijw., 2).

1) Als bijw. van richting. Vgl. VORT. In deze opvatting zeldzaam. — *a*) *In eene rechte richting*, in tegenstelling van *in eene schuinsche richting, van ter zijde.* Vgl. RECHTE, bijw., 1). || (Doe) quamen twee ridders ane dene side daer ende dwersden op hen lieden . . ., soo dat deen Lancelote dwers nam, die van der ere siden op hem quam, ende niet rechte vort, *Lanc.* II, 27790. Van daer rechte voort streckende tot aen den noortoosthouck, Mieris 2, 758 (*a.* 1348; *ald. ook* van daer recht streckende rewijs; *zie* REEWISE *en vgl.* REERECHT). — *b*) *Rechtuit, rechtstreeks*, ook *rechtdoor*, *zonder zich onderweg op te houden of een tocht af te breken.* || Corts hierna sach Karel in den hemel een wech van sterren beginnende vander Vriesscher zee ende treckende tusschen Almaniën ende Galliën tot Aquitaniën ende Spaengen ende rechtevoort tot Galissiën, *Exc. Cron.* 72*c.* Het was VII milen ende mee te ridene rechte vort (*rechtuit*), eermen vant dorp oft port, *Lanc.* II, 45384. Die ander voer rechte vort ende en sprac niet een word, 41181. Hine antwerde hare daer niet, ende keerde over die brucge weder, ende rechtevort alt water neder, 39276. Dat also scone lichame, alse gi sijt, dus vart recht vort (*regelrecht*) te sire doot . ., want gine mocht niet comen wesen in vreseliker foreest dan in desen, 16141. Soo wie metter nacht gheet nae die leste clocke sonder openbaer liecht ocht vuer . . . sals ghelden x s., ende maer drie ocht viere te male met enen lichte ende recht voort, *Keurb. v. Diest* 23, 4. — Hierbij sluit zich aan de beteekenis *rechtstreeks*, *zonder tusschenkomst van anderen*,

welke het woord wel zal hebben op de volgende plaats. || (Si) hielden hair leen . . . van den hertoghe rechtevoirt van Lotrike, *Grimb.* I, 185.

2) Het begrip *rechtstreeks* kan zich naar twee verschillende zijden ontwikkelen: op den voorgrond kan komen de beteekenis *aan één stuk door, zóó dat eene werking niet onderbroken wordt*, of ook die van *zóó dat er geene of zoogoed als geene tusschenruimte is tusschen het tegenwoordig oogenblik en eene werking*. In het eerste geval is de beteekenis — *a*) *Altijd door, voortdurend*, gedurende een korter of langer tijdsverloop. Vgl. VORT en ndl. *voortaan*, [dat evenwel op eene langere tijdruimte doelt. || Die drie dienden har rechte vort, ende al dore Lanceloots wille, *Lanc.* III, 35560. Dat ic Arturs sal onbiden (*afwachten*), ende sie ic dat ic tien tiden jegen hem mach houden die port, ic houtse jegen hem rechte vort, II, 35335. Natueren recht brac daer in (*in de onbevlekte ontvangenis*), ja daer ic mijn gheloove af ontfa, ende bliven wille rechte voort, *OVl. Ged.* 2, 58, 88. (Christus) heeft ons te hemelrijc den pat ghewiset rechtevoort (*voor het vervolg, voortaan, voorgoed?*) ende heeft ons die helle ghescoort, 3, 139, 736. Hi bleef rechte voort met desen in de port . . .; rechte voort so bleef hi daer, ende her Ghye quam . . . met sinen luden voor de poort, ende bleven ligghende rechte voort vor de havene ene wile, Stoke VIII, 238. Metten ouden hout altijt accort, die God ontsien, . . . so segghen die lieden van u rechte voort: die jonghe is wijs ende wel gheleert, *Sp. d. J.* 4, 65. — Ook in de bet. *voort, verder*. Boven, *Lanc.* II, 35335 kan men het woord ook door „ook verder" weergeven. || Daer so spraken zi menich wort binnen der maeltijt rechte voort, beede van desen ende van dien, *Couchy* I, 155. (Een woud) daer hi tsnachts in vernachte; des morgens vor hi rechte vort; daer heeft hi enen herde verhord dien hi vragede enz., *Lanc.* III, 11426 (*misschien kan het woord hier ook weergegeven worden door rechtuit*; zie bij 1). — *b*) De gewone beteekenis is *aanstonds, terstond, dadelijk, onmiddellijk, op het oogenblik* (dit laatste alleen in verband tot het tegenwoordige, dus niet in een historisch verhaal). Vgl. ndl. dial. *voort* met dezelfde beteekenis, hd. *sofort*. Kil. rechtevoord, *Holl.* evestigio, confestim. Plant. rechtevoort, *maintenant*, nunc, jam, modo. Het woord is in verschillende tongvallen nog bekend, doch in de zuidndl. dialektwoordenboeken wordt het niet meer aangetroffen (Schuermans geeft slechts eene aanhaling uit het wdb. van Hoeufft). Vgl. Hoeuft, *Breda T.* 489 (in de bet. „tegenwoordig"); Van Schothorst, *N. W. Veluwe* 189 („eigenlijk" met het voorbeeld: „ik heb *rechtevoort* geen zin"); Gallée, *Geld-Overijs. Wdb.* 35*b* („thans" en „eigenlijk"); Boekenoogen, *Zaanl.* 813 („thans, op het oogenblik" en „aanstonds, terstond") en Halb. *Aant.* 319, waar het overijselsche *rechtevoort* vermeld wordt met de bet. „zoo aanstonds". Voor het gebruik van het woord in de 17de eeuw zie Oudem. 5, 808 vlg. (in de bet. „aanstonds, dadelijk, terstond", en „nu, op het oogenblik") en *Taalg.* 7, 292. || Wat is den armen toghen ghenaden? niet anders dan goet upladen den draghers, diet weerdelike rechtevoort draghen in hemelrike, *Sp. d. Sonden* 6951; ook 5932; 10171; 16806. Rechtevoort doe God dit had geseit, doe vraechden hem sijn jongheren enz., *Sp. d. Leken* 68*v*. Comt ghi dair ghi horen datmen yemant aen sijn ere ofte (*l.* of te) na spreect, dair wilt niet na horen; moochdijt mit sueten woorden niet nederlegghen, soo gaet rechtevoort van daen, 129*r* e. e. Die dinc, die hare mesquam hevet soo hem (*den paus*) ghebrocht al vort, soene deetes niet een wort, *Sp.* I[7], 66, 142 (*var. B.* seide si hem rechtevort, *onmiddellijk*, of *rechtstreeks, zonder omwegen, onomwonden*). Daer nae waert die soudaen ghevanghen van enen anderen die soudaen woude sijn, mer die waert rechtevoort verslaghen, *Mandev.* 9*b*. Al woude(n) sy in der hellen, rechtevoort so sijn si daer ende souden sonder quellen Jesum scouwen puer ende claer, *Profijt. Liedeb.* 23, 14. Det het en es ghene sonden noch ghene quaet, hoe onrein dattet is . . ., eist soo dat hi daerin (*in het loog der tranen van berouw*) gheleit es, hi wert rechtevoort . . . gezuvert, *Pelgrimage* 20*d*. Verstant, Rogier, mine woort: ic doe di(e) horen rechte voort dat God enz., *Wap. Rog.* 1093. Dat si (*Maria*) so minlike was, soo wiese ansach, die wort ontsteken rechte voort mit gueder minnen, *D. War.* 5, 404. Hi bat Maria rechteworts (*l. of d. i.* rechtevorts) devotelic, dat hi sie (*l. of d. i.* hise) metten anderen oghe noch eens mochte sien, 386. Rechtevoort na desen (*dadelijk daarna*), *Clerc* 37; ook 17; 26; 32. Wie sijn scijneet (*valschen eed*) doet of bi nacht die stede rwmt voir sijn scoude, die sel rechtevoirt wt sijn poortrecht wesen, *Leid. Keurb.* 19, 26; ook 34, 10 *driemaal*. So sel men hem rechtevoorts haer loon geven, *Keurb. v. Haarl.* 89. Si sullen rechte voirt als si verwonnen sijn in gaen legghen binnen Leiden, *Bel. v. Leid.* 164 (*a.* 1420). Rechtvort soo wert geware das die keiser, dat hi vergeven was, *Brab. Y.* VI, 639. Hi dede rechtevoort ghebieden yegeliken, dat si haer tenten vestighen souden, *Troyen Volksb.* 17*a*. Rechtevoort wert hi (*de vijgeboom*) verdrooghet, *Hs.* 71, *Matth.* 21, 19 (lat. *arefacta est continuo*). Rechtevoort wert hi opgetogen inden geest, *Ned. Proza* 285; ook 292. Als weilde mi stoort, hi rechte voort doet hulpe anscijn, *OVl. Lied. e. G.* 382, 58. Ic peinse, ic truere, ic wil bederven, ende rechte vort so wilic sterven, 322, 241. Een broeder . . . sach de ziele . . . rechtvoort gedragen in den trone, *Franc.* 7676. Christus die van den Vader eerst clam van daer boven . . ., omme dat hi ons wilde leeren den rechten wech te hemelwaert; dit es rechte voort gheopenbaert, *Amand* II, 2444. Hi es rechtevoort (*rechtstreeks, onmiddellijk*) ghegaen te sente Pieters, *Bloeml.* 3, 106, 19. (Doe) wilde hi (*Willem II*) voor Aken haestelike, want soude hi den rike ghenaken, hi moeste op den stoel tot Aken ende is ghetrect rechte voort (*rechtstreeks of onmiddellijk*) voor Aken, Stoke III, 888. Rechtevort (*onmiddellijk* of *juist op dat oogenblik*) was daer een walvisch, die hem (*Jonas*)... inslinde, *Blome der doochden* 121. Rechte voort opten staenden voet, *Con. Som.*[2] bl. 313; ook 273 *var.* (*t.* te recht; *and. var.* te hons *l.* te hans). Zie nog Meyl. *Delft.* 205, 213; Nijh. 3, 39; *V. d. Houte* 221 *var.*; *Stadsr. v. Zwolle* 134, 76; Matthijsz. 63; 140; 151; 194; 225; *MLoop* Gloss.; *O. Keurb. v. Rott.* 11, 6; Hild. *Gloss.*; *O. H. Pass.* 11, 182; *OVl. Lied. e. G.* 464, 246; 302, 2025; 328, 366; 281, 1414; *Amand* I, 1737; II, 3603; Mande, *Bijl.* 37; *Blisc. v. M.* 1729; *Lansl.* 246; *Stemmen* 23; Jan Yp. 85; *Con. Som.*[2] bl. 247 *var.* (rechtevoorts); *Brab. Y.* VII, 4138 (recht voort); *Sacr.* 451; *Ned. Kluchtsp.*[2] 106, 66. — In de bet. *dadelijk, in één oogenblik* staat het woord op de volgende plaatsen. || So sijn die ghebreken . . . (alleynkelic) inghebroken, recht als een out huus niet rechte voort en vallet, *Stemmen* 93. Dattet (*vrouwen*) duvele waren, die rechtevort connen verleiden elken man, *Sp. d. Sonden* 11760. — In den zin van *op dat oogenblik, toen*. || Dus was tlant ende al die steden vul rovers . . ., ende tsaet ward ghesait rechte voort, daer sident omme die heilighe poort ghevellet was, *Rijmb.* 27469. — Eene enkele maal wordt rechtevort gebruikt van een oogenblik, dat nog kort te voren tegenwoordig was. *Zoo even, zoo pas, zoo aanstonds.* Ook ndl. *op het oogenblik* kan gebruikt worden van het verledene, het tegenwoordige en het toekomende. || Hier up scrivet sinte Pauwels woort, dwelc ic seghede rechtevoort, van den rijcheden, *Sp. d. Sonden* 2659. — Op de volgende plaats kan de bet. zijn *kort te voren*, maar zij is niet zeker. || Heren J. wedergheghеven, dien hi mijn here gheleent hadde rechte-

voort te dobbelghelde, 1 dukate, *Rek. d. Gr.* 3, 174.

3) Op enkele plaatsen is de beteekenis eenigszins gewijzigd en niet overal zeker (vgl. de laatstgenoemde plaats). || Int ander jaer rechtevord (*het onmiddellijk volgende jaar?*) so werd ene selsen mare gehord in Vrancrike, Velth. VI, 8, 1 (*misschien staat hier en op eene enkele boven vermelde plaats het woord, zooals andere veel gebruikte bijwoorden zonder veel beteekenis*). Hy solde rechtevoort (*haast?*) wel over een huys springen, *Spreuken* 26 (de oudere beteekenis van *haast*, nl. „snel, spoedig, dra" is met *rechtevoort* te vergelijken). — De beteekenis „eigenlijk, om de waarheid te zeggen", die het woord in enkele hedendaagsche tongvallen heeft (zie boven), zal zich ontwikkeld hebben uit de opvatting „eigenlijk, bepaald", welke ook eigen is aan *rechte*, bijw., b. v. in „hij was nooit recht gelukkig", ongeveer hetzelfde als „hij was eigenlijk nooit gelukkig" of „nooit bepaald gelukkig".

Aanm. — *Rijmb.* 26529: „dat ne quam van der mane niet dattie zonne haer scinen liet, want die mane sat recht voort omtrent noene" hebben twee varianten (*recht noort*, *rechte nord*) de ware lezing; vgl. lat. „non fuit eclipsis solis, ut quidam mentiti sunt, quia luna e regione fere (*zoogoed als lijnrecht tegenover*) erat ad solem". — *Parth.* 5887: „teerst dat die keiserinne hoort dat die jegen rechte voort metten vonnesse niet ne gaen", vormen de woorden geen eenheid: *voort* moet verbonden worden met *gaen* en *rechte* beteekent „op de juiste wijze, volgens recht en gerechtigheid".

RECHTGESCRIFTE (-gescrift), znw. o. Vertaling van lat. gri. *orthographia* vgl. ortograpie) in *Voc. Cop.* („rechtghescrift"), d. i. *juiste schrijfwijze* of *spelling*. Vgl. hd. *rechtschreibung*.

RECHTGIFTE, znw. vr. Uit rechte gifte. *Wettige eigendomsoverdracht.* || L. hat ontfanghen by rechtgifte den hoff zu Nuwenhagen, *Publ. Limb.* 22, 195.

RECHTHEIT, -hede, znw. vr. Mhd. *rëhtheit*; ndl. *rechtheid*. — 1) Van recht in de bet. van ndl. *recht*, *niet krom of gebogen*. *Rechtheid*, *rechte lijn of richting*. *Voc. Cop.* rechtheit, rectitudo. Plant. rechtheyt oft rechticheyt, *droicture*, rectitudo, directio. || Der nasen rechtheit van baeven neder, *columna*, *Teuth.*[1] 312. Die leden der scheenen (*van een kreupel kind*) worden tot haer natuerlijcke rechtheit (*rechten stand*) ende stercheit ghebrocht, *Leg. v. St. Clara* 84. — 2) Van recht in de bet. *rechtvaardig*; verouderd ndl. *rechtheid* (o. a. in „staat der *regtheid* en val" titel van *Evang. Gez.* 32). *Rechtvaardigheid*, *gerechtigheid*, *nauwgezetheid van geweten*. Zoo ook mhd. || Wes recht man, ende in rechtheit blive toten (h)ende van dinen live; scrifture seit dat dor noot hare kindere nemmer bidden broot, *Bouc v. Sed.* 73. Dits die regle . . . die gehort ter rechthede, *Sp.* I[a], 40, 30 *var. B.* (*ths.* die hort ter gherechtechede; lat. *justitiae regula*). Sonder rechtheit moghenthede dats materie der quaethede, III[2], 16, 29 (lat. *fortitudo sine justitia*). Vgl. rechticheit.

RECHTHOUDER, znw. m. Hetzelfde als wethouder; z. ald. *Hij die recht en wet moet bewaren* (mnl. „houden") *of handhaven*, *overheidspersoon*, *magistraat.* || Die rechthouders vander stede ende sommighe vanden besten (*vgl. ndl.* „de vroedschap"), *MLoop* II, 2557. Mitten coninghen ende mitten rechthouders der werelt, *Hs. Arg.* 94*b*; *Haagsche Bijbel* 2, 19*c*; *D. B. Job* 3, 14 (lat. *cum regibus et consulibus terrae*; in onze vert. „raadsheeren").

RECHTHUUS (richt-, -huys), znw. o. Mhd. *rëhthûs*, *riht-*, *rihtehûs*; ndl. *rechthuis*; fri. *rjuchthûs*; gron. *rechthoes*, *rechthuus* (Molema 341*a*). *Het huis waar rechtspleging wordt uitgeoefend*, *de zetel van een met rechtsmacht bekleed overheidspersoon*; ook *raadhuis*, *het huis waar de stadsregeering vergadert*. In dezen laatste zin is het woord *rechthuis* in verschillende streken nog bekend. Bij Diefenb. is mhd. *rihthûs* vertaling van „auditorium, consistorium, judiciatorium, pretorium". Kil. rechthuys, praetorium, tribunal; rechthuys, *Sicamb.* forum, praetorium. Plant. richtershuys, *la maison du juge*, *le pretoire*, praetorium, judicii locus, forum judiciale. || Dat al die der stat brande, scepele of mathen in haren husen hebben, die brengen sullen baeven int richthus (*d. i.* richthuus) of in die scepencamer, *Stadr. v. Kampen* 17. Weert sake dat enich scepen teghen den anderen off teghen eenen raet opter scepen huys off inden richthuse boven vochte, dat god verbieden moet, die verloore sijn scependom, *Overijs. R.* I[1], 135. Op dat sie alle comen solden totten rechthuse van Alexandriën, zonder enighe onschuelt of wedersprake, *Lev. v. Kath.* 41*r*. Hi (*de keizer*) sende edele mannen totter vrouwen (*die van eene misdaad beschuldigd was*) ende ontboot hoor dat si soude comen tot sinen rechthuus, *Marialeg.* 1, 375. Die boden quamen mitter vrouwen inden rechthuus ende presenteerdense voorden keyser, 376; ook 377; 378 (*hier zal* -huus *wel staan voor* -huse, *want* huus *is nergens ml.*).

RECHTICH, bnw. Mhd. *rihtec*, *rihtic*, *rihtig*; ook (in eene andere bet.) *rëhtec*, *rëhtic*; hd. *richtig*; ndl. (uit het hd. overgenomen) *richtig*. — 1) Van personen. *Goed in zijne soort*, *zóó zijnde als iemand zijn moet*, *voortreffelijk.* || Wachters, die daer daden hoede; al waren al de wijste vroede vergadert van al erderijc, si en ordineirden niet tghelijc, so rechtich waren zi taller tijt, *OVl. Lied. e. G.* 252, 578. — 2) *Rechtschapen*; ook *rechtvaardig*, *gerechtig*. || Die rechtige here Justiniaen, *Flandr.* I, 202. Hoe hier voormaels die heren plaghen in eren horen tijt te leyden, die rechtich waren ende bescheiden, Hild. 18, 4. Arm te wesen inden gheest, rechtich te bliven nae dat volleest, rijck (*machtig*) te wesen om wederstaen, wort hoer (*der kerk*) onghelijc ghedaen: deser zaken had sy noot, 112, 63 (*var.* rechtveerdich). Waren sy rechtich ende goedertieren, wye soude dan arch op hem visieren? 112, 113. Vgl. rechtichheit. — Ook als znw. || Warens al die heren wijs, sy souden daer toe sijn ghekeert . . ., dat sy den rechtighen enten goeden lieten lant ende volc behoeden, Hild. 78, 180. — 3) Van zaken. *Rechtvaardig*; *in overeenstemming zijnde met recht en billijkheid*, *met recht en wet.* || Sijn (*Gods*) oordeel moetwy ooc verbeiden, dat rechtich is ende niet en buucht, Hild. 159, 168.

RECHTICHEIT (rechtecheit), -hede, znw. vr. Mhd. *rëhtecheit*, *rëhtekeit*, *rëhtikeit*, ook (zeldzaam) *rihtecheit*; mnd. *rechticheit*; hd. *richtigkeit.*

1) *Rechtheid*, *het niet gebogen of krom zijn*, *rechte lijn of richting*. *Teuth.* rechticheit, rectitudo. Vgl. rechtheit, 1).

2) *Juistheid*, *waarheid* (zoo ook mhd. en hd.); ook *het juiste*, *het ware.* || Nu quam in Hollant menich kijff sint dese vrouwe (*Margareta van Henegouwen*) was ontfaen; dat mach men menichsins verstaen (*op verschillende wijzen uitleggen*), doch weetmen wel die rechtichede, Hild. 122, 30.

3) *Gerechtigheid*, *rechtvaardigheid*. *Teuth.* rechtferdicheit, rechticheit, justitia, equitas. || Soo is hem sonder twy bereet hemelrijc . . ., die noch persecucie lyden om die rechticheit te minnen, Hild. 126, 236 (*var.* omdat si gherechtichede minnen). In hare hant droech si ene roede, alse rechters ochte doorwerders doen; si sprac: dese roede dragic van Gode, si es in rechticheit ghescelt (*l.* ghestelt), *Vad. Mus.* 2, 159, 95. Die ander egghe (*van het zwaard*) met scarpheit sal hi (*de vorst*) doen voeren in rechticheit op hem die weduwen ende wesen . . . verdrucken, *OVl. Ged.* 3, 122, 167. Niemans en sal men vermiden in vonnesse dat men seit, want het es (*l.* eescht?) die rechtecheit, *Parth.* 7095. Loy, decreten ende decretale sijn ghesticht op gherechtecheide), *Doct.* III, 161 (*var.* up rechtichede). Alse redene in onmaten wil slaen, so gaet si rechtecheden (*de rechtvaardigheid* d. i. *de rechtvaardigen*) vlaen, *D. War.* 4, 49, 147. Heersca-

piën sijn van Gode . . . om te houdene (*handhaven*) gherechtechede ende tfolc te bestierne mede, *Lsp.* III, 11, 29 (*var. C.* rechtichede). Gods rechtichede, Praet 3606; ook 4482; 4491; 2615; 2331. Dat si om sine rechtechede den bisscop staken uter stede, *Sp.* III[3], 5, 63. Vulmakede rechtichede, I[4], 61, 38. Bi rechticheden sprekic vore die van der stad, *Limb.* III, 262 (*om der rechtvaardigheid wil*). Ay coninc here, dattu scouwes die rechticheit (*een oog hebt voor rechtvaardigheid*), des danckic Gode, *Sgh.* 2296. — Ook in de uitdr. rechtichede doen, hetzelfde als gerechtichede doen, *aan iemand gerechtigheid uitoefenen*, *hem geven wat hem toekomt*, d. i. *hem straffen.* Vgl. RECHT, znw., 13), kol. 1100. ‖ Nemmer en doe gherechtichede, als di verwerret es die zede, *Sp.* I[2], 8, 37 (*var. B.* rechtichede: lat. *prohibenda est ira in puniendo maxime*).

3) *Recht op iets*, *gerechtigdheid.* Vgl. RECHTINGE. ‖ Bij verlooss (*op straffe van verlies*) eener rechtichheijt (die) sie daer van hebben, *O. Marker.* 12, 42 (*a.* 1530).

AANM. — Hoewel behalve het ths. ook een ander hs. heeft rechticheit, *Sp.* I[2], 68, 59 („ter rechticheit dan de cortste vaert dats datmen hebbe tgoet onwaert"), zoo is de juiste lezing ongetwijfeld het in den tekst opgenomene *rijcheit*; vgl. lat.: „brevissima ad *divicias* per contemptum divitiarum via est". De verbetering wordt bevestigd door hs. *B.*

RECHTIGEN (RICHTIGEN) zw. ww. trans. Mhd. *rëhtegen*, *rihtigen* („verzoenen", tr.); hd. *rechtigen* (intr. „procedeeren"; vgl. RECHTEN, Intr., en mhd. *rëhten*, dat de beide beteekenissen vereenigt); ndl. *rechtigen* (zeldzaam, behalve in het deelw. bnw. *gerechtigd*, dat gekomen is in de plaats van het oudere bnw. **gerechtich* (vanwaar gerechticheit, in de bet., recht, bevoegdheid"; zie *Mnl. Wdb.* bij GERECHTICHEIT, 3) en 4) en vgl. *Tijdschr.* 6, 44; gewoner is in deze beteekenis gerecht; z. ald., kol. 1501). In den zin van „recht geven op, aan iemand de eene of andere bevoegdheid toekennen", noodig om ndl. *gerechtigd* te verklaren (vgl. ook GERECHTICHT, en *Arch. v. Buren* 411: „dat sij gerichtigt sijn an Werdensteyn ende sijnen toebehoren nae ynnehalt hoire brieve"), is het ww. rechtigen (denominatief van rechtich; z. ald.) in het Mnl. niet gevonden, wèl in de volgende opvattingen (in *Tijdschr.* 6, 43 wordt het bestaan van het woord voor het Mnl. te onrechte ontkend). — 1) *Rechtvaardigen*, *rechtvaardig maken*; lat. *justificare.* Vgl. GERECHTIGEN. ‖ Die volcomelic bekent ende volcomelic mint gherechticheit, die is altehans gherechticht, *Hs. Moll* 7, *f.* 52*c.* — 2) *Richten*, *leiden*; eig. „op den rechten weg brengen" (vgl. mhd. *rehtec machen*, auf den rechten weg führen, Lexer). Dit zal wel de bet. zijn van het woord in *Ned. Gel.*[1] 196*c*: „rechtige mi, here, in dijnre waerheit". Waarschijnlijk is het woord vertaling van lat. *dirigere* in *Ps.* 25, 5: „dirige me in veritate tua". Vgl. bij Diefenb., waar „dirigere" wordt weergegeven o. a. door „richten" en „rechtfertigen" (zie RECHTVERDIGEN).

AANM. — *Barth.* 814*b* is rechtigen eene verkeerde vertaling van lat. *rarificantem*: de vertaler heeft waarschijnlijk gelezen *rectificantem*"; is dit zoo, dan mag men voor mnl. rechtigen ook de opvatting *recht maken* aannemen. Vgl. RECHTEN, Trans., 1).

RECHTINGE (RICHTINGE), znw. vr. Mhd. *rëhtunge*, ook *ruhtunge* en *rihtunge*; mnd. *richtinge*; hd. *richtung* en (*be*)*rechtung*; ndl. *richting* en (*be*)*rechting.* In het Mnl. zijn de verschillende beteekenissen van het woord nog niet aan eene der beide vormen gebonden; vgl. RECHTEN (RICHTEN) en mhd. *rëhtunge* met *rihtunge.*

A. Van rechten, afleiding van recht, bnw. — *a*) *Het recht maken of het wegnemen van bochten of krommingen.* ‖ Omme de rechtinghe ende beteringhe van der vaerdt tusschen Damme ende Sluus, ende de coopman te ghereedere te commene met zinen goede . . . te Brucghe, *Invent. v. Br.* 5, 314 (*a.* 1424), ook 4, 371. — *b*) Van rechten, Trans., 7). *Voldoening*, *genoegdoening*, *vergoeding*, *schadevergoeding*, *schadeloosstelling.* Ook hier, evenals bij *a*), verbonden met „beteringe". ‖ Off sake weer dat hi den gaitshuse (*godshuis*) . . . geen guede rekenynghe noch bewisinge gedaen en hadde, . . . dat hi den gaitshuse dairvan richtinge ende beteringe doin sall by den gem. schepenen, *Arnh. Oudh.* 2, 43. Omme ons richtinge off genuechde dair voir te doen, *Arch. v. Buren* 198. Nyet vorder then richtinge staen (*tot schadevergoeding verplicht zijn*) als in den besegelder notulen vanden zuenen ruerende beschreven steet, 203. S. gesint des richtige (*l.* richtinge) also als hoen des noot is, 410. G. gesint dairvan hem ende den sijnen richtinge te doin, als hoen des van hoirs vaders wegen noit is, *ald.* Daer van mogelicke (*behoorlijke*) rechtinge ende beteringe doen, 436; ook 437 (richtinge eysschen); 464. Die geen die tegen den joncheer van G. verdingt hadden ende rechtinge doe van hem begeerden, van den genen die . . . hem die scade gedaen hadden, Matth. *Anal.* 3, 400. Soo en conden si gheen rechtinge ghecrighen van harer settinghe ende scaden die si hadden ghehat, van den goede van der stat, *Brab. Y.* VI, 5083. Van welcken ende ander scaden swaer hertoge W. begerde rechtinghe, 5632. Dat hi haer dade ghescien rechtinghe van deser sake na sijns selfs uutsprake, 8544. Dat si (*de stad*) hem dade rechtinge hier af ende beteringe, 9797; ook 9793 (richtinge). Ter tijt toe dat die richtinge, dair omme dat sij gemaent ende yn der leystinghe gecomen sijn, voldaen ende genoech geschiet sij, Nijh. 3, 301 (*a.* 1409; *ald. ook* richten *en* ver richtinge van den gebreke). Die richtinge ende beteringe van den geschefte van den Bosch . . . grooten ende ons . . . geschien doen, 218 (*a.* 1399). Van der richtingen ende beternissen van den geschefte van den Bosch, 219; ook 4, 40 (rechtinge); 185; 211 (richtonge); 218 (behoirlike richtinge ende beteringe).

AANM. — Van het wederk. hem rechten (richten) of het intr. rechten (richten) komt ndl. *richting*, hd. *richtung*, doch in deze beteekenis is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend: ook bij Kil. en Plant. komt het niet voor. Evenmin is het woord in het Mnl. gevonden als afleiding van het trans. richten (rechten), d. i. „aan iets eene zekere richting geven".

B. Van rechten, afleiding van recht, znw. — *a*) *Rechtspleging*, *rechtsbedeeling*, *rechtsspraak*, ook *gericht*, *executie*, vooral in crimineele zaken. ‖ Die grave . . . diese (*die quade lieden*) alsoo hadde ghebonden (*in bedwang gehouden*) metter scerper rechtinge die hi dede (*het strenge gericht dat hij over hen hield*, *de strenge straffen en executies waarmede hij hen vervolgde*; *vgl.* 17*de-eeuwsch* „scherpe rechter" (ook mnd.) *en ndl.* scherprechter), dat si niet dorsten hare quaethede vorderen, als hi te vorscine was, *Vl. Rijmk.* 3290. Ware dat zake dat eenich meinsche pais brake, hi sauder af doen sine rechtinge, 2387 (*er gericht over houden*). Here, wildi macht of eer hebben, soo doet hier alsulcke dapperlicke wrake van ende rechtinghe (*eene zoodanige parate executie*), datmen van u houde (*om u geve*, *ontzag voor u hebbe*), *Proza-Rein.*[2] 72. Wij bevolen alle onsen rechters ende andren officiers van alle onse macht, der of te doene harde rechtinge (*scherp recht*, nl. *over een moord*), *Hans. Recess.* 3, 309. — Dan willen wy . . . raet nemen hoe dat wy desen groten moort ende desen ongenadighen Reynaer te rechtighen (*l.* rechtinghe) moghen brenghen (*welke straf wij het best voor dezen moord van R. zullen eischen*), *Proza-Rein.*[1] 14 (vgl. *Rein.* II, 464: „hoe dat wi ons best moghen wreken op Reinaert van desen moort" en de aant. in *Proza-Rein.*[1] bl. 162, alwaar ook aangehaald wordt de eng. ver-

taling *brynge to the law*, *d. i.* „berechten"). — Ook *vonnis*, *uitspraak*, vooral in crimineele zaken. || Die raet vander stat . . . verbiet allen den ghenen die voirseyt staen, dat sij om deser rechtinghe nyemant van onsen borgeren ofte ondersaten en misdoen aen horen live ofte goede, *R. v. Utr.* 1, 264, 13. Dat de raet out ende nye . . . bij hore rechtinge bliven (zullen), ende dat sij noch gheen van hem weder in onser stat comen en sullen, 1, 266, 26. — *b*) *Rechtsgeding.* || Alle rechtinge, die voir den scepen gescien, so wye dat van den pertyen in den onrechten valt, sell alle den oncost betalen die dair mit recht op gegaen wair, *R. v. Utr.* 2, 283, 16. — *c*) *Recht*, waarmede rechtinge ook verbonden voorkomt. Vooral in de uitdr. rechtinge geven ende nemen, hetzelfde als recht geven ende nemen; zie bij RECHT, 7, kol. 1094). || Die gedeputierde presentierden him altijt van den vcirscr. geschillen recht ende rechtinge te willen nemen ende gheven (*zich als gedaagden en eischers aan de uitspraak onderwerpen*) bij enigen geliken rechter of rechters, *Hans. Recess.* 7, 163. Om rechtinge te nemen ende te geven na der ordinancie ende wijsdom van denselven rechter off rechters, 228. Of hi dier saken rechts ende bescheits bij hom bliven wil, ende recht ende rechtinghe bij hom nemen, Nijh. 4, 35 (*a.* 1377). — *d*) Ook in de bet. van recht, 13), d. i. „hetgeen iemand toekomt". Bepaaldelijk in de bet. *sacrament*, inzonderheid *het sacrament der stervenden*, waarvoor nog heden *recht* gebruikt wordt in de uitdr. „zijn *rechten* hebben", en „kerkelijke *rechten* en sacramenten". || Als neecte di(e) ure dat die seleghe creature sterven soude, ende har rechtinge ende sacrament had, *Lutg.* III, 615 (vgl. de aant. *ald.*). — *e*) *Hetgeen aan iets toekomt of voor den groei en bloei van iets noodig is*, *eisch.* Vgl. RECHT, 13). In denzelfden zin wordt ook *gerechtigheid* gebruikt in de uitdr. „iets heeft zijn *gerechtigheid* niet gehad". || Die vrucht, die sie (*de vrouw*) bringen sal, sal sijn rechtinghe hebben al, *L. o. H.* 4910.

RECHTKERSTENT, bnw. || Elc simpel leke, die Gode te dienen begheert, volcomeliken hem hier in (*in dit boek*, „den Spieghel der Sonderen ofte der Leken") spieghelen mach wat hi doen of laten sel ende hoe dat hi een rechtkerstent leven leiden sel, *aangeh. Lsp.* dl. 3, bl. 343. — De beteekenis is blijkbaar *een goed christelijk leven leiden* (vgl. hd. *rechtcristlich*, rechtgeloovig), maar de vorm is niet geheel duidelijk; waarschijnlijk is recht als bijw. op te vatten en kerstent te beschouwen als een andere vorm van het bnw. kerstijn, *christelijk*. Dat kerstent tot heden alleen gevonden is als bijvorm van het znw. kerstijn, zal voor deze verklaring wel geen overwegend bezwaar zijn.

RECHTLIJC. Zie RECHTELIJC.

RECHTLOOS. Zie RECHTELOOS.

RECHTMAKER, znw. m. Waarschijnlijk is de beteekenis *iemand die zaken in orde brengt*, *procureur*, maar niet duidelijk blijkt of recht, het znw. is, dan wel het bnw. in de bet. „in orde zijnde, zijnde zooals het behoort". || Alle tsconvents rechtvordering sel dan ghescien op mijns guets cost ende lost, ende dair en boven sel die rechtmaker, van tsconvents wegen rechtplegende, mogen verteeren ende leesten op alle mijn gueden alsoo lange als hij in rechtpleghinge staat, *Zijlkl.* 275 (*a.* 1485).

RECHTMAKINGE, znw. vr. *Rechtvaardiging.* *Voc. Cop.* rechtmakinghe, justificatio. Vgl. Diefenb. op justificare, waar ook de glosse „gerechtmachen" voorkomt.

*RECHTOOR, znw. m. *Aanvoerder.* Het woord zal wel veranderd moeten worden in rectoor, *Barth.* 728*b*: „tegen dese (*bijen*) scepen hem (*stellen zich te weer*; lat. *aciem dirigunt*) dye ander, ist dat si enen rechtoor hebben" (lat. *si rectorem habent*). De spirantiseering van *k* voor *t* in het Germaansch, ook van aan het Romaansch ontleende woorden (b. v. *dichten*, *trechter*), geldt alleen voor een vroegeren tijd van het Germaansch.

RECHTOP, bijw. en bnw. Ndl. *rechtop*, bijw.; eng. *right-up*.

I. Als Bijw. — *Rechtop*, *recht overeind.* Vgl. RECHTE, Bijw. 1). || Ooc sach ic daer andere in al recht op staen, vanden welken de sommige hadden vlerken, *Pelgrimage* 109*c*.

II. Als Bnw. — *Oprecht*; eig. hetzelfde als *rechtop*, d. i. „met het hoofd omhoog gaande, zich niets te verwijten hebbende, de blikken der menschen niet ontwijkende". Vgl. hd. *aufrecht* = ndl. *rechtop*; *aufrichtig* = ndl. *oprecht*. Vgl. OPRECHT. || Een ootmoedich mensch is altoos gebogen, gerechtich, onnosel, rechtop, ontfermhertich, voorsienich, goedertieren, milt ende tot weldaet wtgestort, *Hs. Cyrill.* 69*r* (lat. bij Grässe bl. 99: „unde semper humilis inclinatus justus est, innocens, *rectus*, misericors enz."; *de beteekenis is niet volkomen duidelijk*, *het best schijnt te passen* „recht door zee gaande, in oprechtheid wandelende").

RECHTPAEL (RICHTPAEL), znw. m. Mnd. *richtepale*, mv. *Een door het gerecht geslagen paal ter aanwijzing van grenzen of voor een ander doel.* || Dat wi (*de graaf*) Witten . . . macht gheven van onsen weghen een recht pael te stekene tuisschen (*d. i.* twisschen) der heerscepiën van Puten ende van Striene op die ene zide, ende der heerscepie van Zevenbaerghen op di(e) ander zide, alse van rechter landscoeydinghe te zettene tuischen den heerscepiën voorsz., Mieris 2, 168*a* (*a.* 1316). Datmen dat (*het pand*) opbeden sal opten richtpael in Enschede drie dagen (*de aankondiging van den verkoop van het pand*) int eerste dattet gepent is, ende krigen daer eenen kooper toe, ende wantmen dat drie dagen op den pael gehadt heeft, ende vercooft heeft, soo salmen hem eene wette (*weet*) doen bij der buer bade (*bode*) dattet vercooft is, *O. Marker.* 12, 29, 100.

RECHTPLEGINGE, znw. vr. Van recht(s)plegen. De uitdr. recht(s)plegen heeft in het Mnl. twee verschillende beteekenissen, nl. „het recht toepassen of ten uitvoer brengen" (zie PLEGEN, 3, *k*); en „te recht staan, zich aan de uitspraak van het recht onderwerpen" (zie PLEGEN, 5, en vgl. bij RECHT, 9 (kol. 1096). — 1) *Rechtspleging*, *de uitoefening en toepassing van het recht*; ook *de behandeling van eene bepaalde rechtszaak.* Zie een voorbeeld uit Gonnet, *Zijlkl.* 275 bij RECHTMAKER (*a.* 1485; ald. ook de uitdr. rechtplegen in: „die rechtmaker van tsconvents wegen rechtplegende"). — 2) *Het onderwerpen van eene zaak aan de uitspraak van het recht*, *het procedeeren.* || Alle twist, twedracht, geschille ende rechtpleginge die tot desen dage toe geweest sijn tusschen A. ende C., *ald.* bl. 257 (*a.* 1481). Vgl. Kil. rechtplichtinghe, dica, causa, lis, actio juridica.

RECHTS (RECHS, *RACHTS, RACHS, RICHTS), bijw. Hd. ndl. *rechts*, in de bet. 4). Hetzelfde als rechte, bijw.; z. ald. — 1) *Juist.* — *a*) Bij bepalingen van *richting.* || Des Jueden schult dat hi geprant ende deedse in eene scrine . . . ende leidese rechts in die zee, *Sp.* I[7], 56, 85 (*var.* rechte). — *b*) Bij bepalingen van plaats. *Juist*, *vlak.* || Rechts jeghen een pawelioen was Dyomedes gheweken, *Troyen* 2677 (*Troyen* dl. 1, vs. 13900: recht voor). — *c*) Bij bepalingen van tijd. Plant. rechts te tijde, rechts op d'ure *droictement à temps*, *droictement à l'heure*, tempori, tempore, in ipso tempore. Zoo nog heden in het Wvla. *rechts* (*reks*, *res*, *rest*, *reis* en *renks*); bijw. van tijd en plaats, „juist, precijs" *tout juste*; „nauwelijks, met moeite", *à peine*; „alleenlijk, uitsluitelijk", *seulement*, *exclusivement* (De Bo 918, alwaar ook verscheidene voorbeelden uit Despars); ook in de uitdr. *maar rechts*, „maar juist, maar nauwelijks, slechts, alleenlijk" (ook een voorbeeld uit Despars). || Den lichame,

. . . dien men daer dwoech rechs op di(e) stont, *Lutg.* III, 678. Alset quam omtrent rechts noene, *Sp.* I⁷, 31, 42. Rechts in dat selve jaer dat Jeptee staerf, I², 15, 2. Alse hi cume rechts twee jaer coninc hadde gewesen, IV¹, 57, 11. Rechts in dat selve jaer, IV², 74, 4. Alse men Agnus Dei sanc, so es hi rechts upghestaen, IV², 80, 28. Rechts uptie selve wile, III⁸, 2, 59. — Dat ic also suver wech vare, of ic rechts nu gedoopt ware, IV², 77, 122.

2) *Juist, volkomen, recht, geheel en al.* || Rechts al vul worme, *Sp.* I⁸, 48, 44. Die weder quamen te hem gegaen rechts van wondere al ondaen, III³, 19, 9. Entie afgoden . . . wreef hi rechts al te mulle, II², 33, 38. Rechts een ongetellet diet, III², 28, 46. So dinne waest (*het kleed*) . . ., dat soe dochte recht naect wesen, IV², 58, 115. Ic ben rachts (*in hooge mate*) tonvreen, *Playerw.* 168 (*misschien kan men het woord hier ook weergeven door* te recht; *zie bij* 3). — Vooral bij bepalingen van echte of vermeende gelijkheid, bij vergelijkingen. || Hy vant daer rechts cause naer thof, zulcke ondersaten als zulck een heere diende, Despars 1, 25. Doe quam hem die viant ane rechts in eens menscen gedane, *Sp.* III², 30, 31. Rechts ghecleet in dier gebare alse oft een moenc ware, III⁷, 13, 13. Die dinc rechts aldus ghevel, IV³, 31, 53. (Hi) quam selve te hare indie ghedane rechts eens draken, I⁴, 2, 20. Medea (hadde) . . . thooft een deel gheslaghen te dale, alse die rose recht ghedaen, die den douwe heft ontfaen, *Troyen* 302 (*var.* rechts). (Het) scijnt rechts al openbaer, dat het (*de Hunnen*) was dat zwert ons Heren, *Sp.* III¹, 24, 8. Daer om so vloogh si (*Christina*) met haren lichame door de locht rechs als een vogel, *Christ.* 612. Rechs als een geest, 1521. Enen duvel rechts alse ene simme gedaen, *Sp.* I⁷, 90, 18. Datd (*haar vel*) sacht was rechts alse samijt, *Lutg.* III, 670. Hi verboot selver ende gout rechts alse alre quaetheit scout, *Sp.* I², 32, 57 en *var. L.* Doe stopten si die oren . . ., alse oft hem allen rechts mesquame, *Sp.* I⁷, 44, 22. Alset rechts een root draet ware, IV², 8, 63. Rechts alse een onvervaert lyoen, III⁸, 93, 48. Rechts alse een ander Juliaen, IV¹, 50, 12. Rechts als een wonder, III⁸, 21, 33. Ghelijc rechts alsemen velt . . . dat coren, sloughen si . . . die heidine, IV¹, 41, 116; ook I², 43, 50. Judas . . . boot te cope sinen coninc rechts alse eene onwerde dinc, I⁷, 25, 13. Hem dochte rechts of hi sliepe, III⁸, 27, 13; ook III⁸, 8, 30; I², 11, 20. — Op ééne plaats schijnt de bet. van rechts te zijn *in het geheel*, hetz. als als, bijw. || Dese en liet kindere en ghene sonder rechts twee dochtere allene, *Sp.* III⁸, 89, 205 (vgl. ndl. *net precies niets*, d. i. *in het geheel niets*). — Rechts als heeft eene enkele maal dezelfde beteekenis als alse quansijs, nl. *als wilde hij zeggen.* Vgl. QUANSIJS. || Eer Reynert die spraec nam, so ghelyet hi misselic ende hi sach al om hier ende daer rechts als: wie wat wille die come, *Proza-Rein.*² 85.

3) Eene enkele maal komt rechts voor in de bet. *te recht, naar verdienste.* Kil. recht, rechts, recte, rite, juste. Plant. rechts oft rechtelick, *droictement*, juste, rite. || Troutliefste vrauwe, mijn liden zacht (*imper.*), rechts gonst ghemeine (*laat mij, gelijk ik verdien, deelen in uwe gunst*), *OVl. Lied. e. G.* 166, 24. — Zoo kan ook rachts opgevat worden in *Playerw.* 168 bij 2), en *Segh.* 9786 *var.*: „van herten bin ic u ghetrouwe, dats rechts wel (*zeer te recht*; *t.* alsoot recht is).

4) Evenzeer zeldzaam zijn de voorbeelden der nog heden gewone beteekenis van rechts, nl. *aan of met de rechterhand.* Doch zij zal wel niet zoo ongewoon zijn geweest als men zou opmaken uit het feit dat slechts ééne plaats is opgeteekend. Vgl. RECHTSCH. || Doen screef hi (*Ezra*) weder verkeerd van achter tot voren, oft van slincx tot rechts, ende doen weder van rechs tot slincx, *Proza-Sp.* 65c.

AANM. 1). — Over recht (richts) in de uitdr. te rechts (te richts), zie bij RECHT, znw., 2).

RECHTSCAP, znw. vr. en o. Mnd. *rechtschap.* — 1) Het mnd. woord heeft de bet. „recht, bevoegdheid", doch dit kan de bet. niet zijn op de volgende plaats. || Twe missen te doen tot Beesd inder kerken op een altaer, . . . ende alle rechtscap daertoe te leveren, *Cart. v. Mariënw.* 332 (*a.* 1404). — Eerder schijnt de bet. te zijn *benoodigheden, hetgeen voor de eene of andere zaak een vereischte is*; misschien is te vergelijken de bet. van RECHT, 13 (kol. 1100), hetzelfde als reetscap.

2) *Het gebied waarover iemands rechtspraak gaat, rechtsgebied.* || Dat H. wtrichtten sal vander saken tusschen Melle Vredens unde salighe Tyadens achterlatene guede, die gheleghen sint onder sine redgeschap unde rechtschap, *Warfsconst.* 46 (*a.* 1449).

3) Indien de lezing juist is, heeft rechtscap ook de beteekenis *huwelijk* gehad, doch het is niet duidelijk hoe zich uit het woord deze opvatting heeft ontwikkeld. Misschien is te lezen echtscap op de volgende plaats. || Wer man off wijff tho gaider in rechtschapen sijtten ind in samptlicke wonunghe, soo mach hoir geen sijn hant dair (*er ontbreekt een woord*) tho vertichniss buyten den anderen, die den anderen unstaide doen mach aen sijn erffnisse, *O. Vaderl. R.* 3, 546, 138a.

RECHTSCAPEN (-SCEPEN), bnw. Mnd. *rechtschapen*; hd. *rechtschaffen*; ndl. *rechtschapen*. Van recht, bijw. „op de rechte of juiste wijze", en scapen (scepen), deelw. van *sceppen*, „vormen, maken". Het tegengestelde van wanscapen; z. ald.

1) Van zaken. *Goed gevormd, goed gemaakt, zijnde zooals het behoort.* Kil. rechtschaffen (een onder hd. invloed ontstane vorm), rechtschaftigh, rechtschaepen, exactus, accuratus, perfectus. Soortgelijke beteekenissen heeft ook hd. *rechtschaffen*, vooral in de oudere taal, doch ook nog heden is in de taal van het dagelijksche leven de uitdr. „*rechtschaffenen* hunger, durst haben" bekend, d. i. *echt*, ten volle dien naam verdienende, mnl. recht. Zie Grimm, *D. Wtb.* 8, 427, *d*). — Op de volgende plaatsen staat het woord. als bijw. in de bet. *behoorlijk, overeenkomstig bestaande verordeningen*, doch daaraan moet het gebruik van het woord als bnw. zijn voorafgegaan. || Dat gij al die kannen, die gij maken, rechtscapen iken sullen, ende gene kannen maken, den pegel sal (= en sal) staen in menglens kannen II vingerbriet, ende die quartkannen III vingerbriet diep in den hals, ende niet scholder (*ondieper*) toe maken of pegelen, *Stadr. v. Kampen* 23. Den sank rechtscapen volbracht, *orthoneumenus*(?), *Teuth.*² 312.

2) Van personen. *Rechtschapen, eerlijk, braaf, rechtgeaard.* Kil. „probus". || Dat die coninc van Persi een guet rechtscepen heyden was ende gheen scout hier an en hadde, *Marialeg.* 1, 310.

RECHTSCEIDINGE, znw. vr. Mnd. *rechtschêdinge. Gerechtelijke grensbepaling.* || Totter roeder tienden inden Aschet waren die ghebuer twee daghe over, eer si een rechtsceydinghe ghewisen (*ald. ook* daer die ghebuer een sceydinghe af wijsden), ende ic dede lude halen . . . die alsoo out waren dat si vander sceydinghe wael wisten, ende hadden inden Aschet meest al hooren tijt ghewoont, *Rek. Bissc. v. Utr.* 454 (*a.* 1377).

RECHTSCEPEN. Zie RECHTSCAPEN.

RECHTSCH, bnw. Van rechts, bijw. in de bet. 4). *Rechtsch, aan de rechterhand of rechterzijde*; ook *de rechterhand gebruikende.* Zekere bewijzen voor den vorm van het met *sch* gevormde bnw. ontbreken eigenlijk, en het zou dus ook kunnen zijn, dat men het bijw. rechts als bnw. heeft gebruikt, zooals nog heden in hd. *rechts sein. Teuth.* rechts, dextralis; die rechts ind luchts beide is, ambidexter. Plant. rechts ende slincks, *droictier et gauchier*,

ambidexter. Kil. r e c h t s e n d e s l i n c k s, ambidexter, aequimanus.

RECHTSCICHTICH (-SCIFTICH), bnw. *Rechtvaardig*, ook *rechtsgeldig*. De eigenlijke beteekenis is waarschijnlijk *den toets van het recht kunnende doorstaan, geschikt om volgens het recht geschift of onderzocht te worden*. || Waert dat yemant quame voor den scepene die enighe plechten doen wouden . . . ende den scepene twivelde dattet yemant scaden mochte dien hi enighe scout sculdich ware, ende dat die plechte ofte ghifte nyet rechtsciftich (*varr.* rechtveerdich, rechtsculdich) en ware, zo zel hi zweren ten heylighen, dat hi die plechte ofte ghifte nyet en doet om yemant tsine mede tontferren, ende dat . . . die ghifte de hi dede rechtsciftich (*var.* rechtsculdich) ware ende gheen drooghene (*var.* droghe), *R. v. Utr.* 1, 49, 3. Soo soude sy die brieve stercken mit horen eede, of mens gheerde, dattet rechtsciftighe brieve waren ende ghien bescut brieve, *Keurb. v. Haarl.* 65. Dat desse ghilden nemant wynnen sal, he en brenge breven dat he vry sij . . . ende van goeden gheruchte, dat sine saken rechtschichtich sint, als enen gueden knapen tobehoort, *Pro. Excol.* 5, 217.

RECHTSCIFTICH. Zie het vorig Art.

RECHTSCULDICH, bnw. Mnd. *rechtschuldich*; mhd. *rëhtschuldic*. Van r e c h t(e), bijw. in de beteekenis waarlijk, werkelijk". *Waarlijk schuldig, blijkbaar schuldig*. Vgl. BAERSCULDICH. || Doe sochtmen alom ende vonden den rechtsculdighen man, die qualiken ghehandelt wert, *Devoot B.* 36, 84*r* (*Marialeg.* 2, 100). Doe die rechtsculdige man dit grote wonder ende volstandicheit van desen tween ansach, *Schaaksp.* 44*c*. Die rechtscuwige (*l.* rechtsculdige) man die dat gedaen had, melde hem selven opdat die ontsculdige niet sterven en soude, *Dial. Creat.* 38*c*. — Ook als znw. *De ware schuldige*. || Dar en zal men anders nemant umme behinderen noch umme bekummeren dan den rechtschuldigen (*den eigenlijken dader*), *Ostfri. Urkb.* 1, 177. Daer na sal A. ende J. tot hem nemen vijff sibben ende ses buren, de sweren moghen ende brenghent (*brengen*) dan in den rechtschuldigen na lantrechte, *Warfsconst.* 31. Den rechtsculdigen, *Barth.* 772*b*.

RECHTSCULDICH, bnw. Mnd. *rechtschuldich*; mhd. *rëhtsculdic*. Van r e c h t, znw. en s c u l d i c h. *Aan den eisch van het recht beantwoordende, rechtsgeldig, echt, wettig*. Hetzelfde als r e c h t s c i c h t i c h; z. ald., alwaar het woord tweemaal als variant voorkomt. In het Mnd. heeft het woord ook de bet. *echt, recht, waar, werkelijk* (vgl. RECHTSCAPEN, 1); in het Mhd. ook die van ndl. *rechtschapen* (vgl. RECHTSCAPEN, 2).

RECHTSHALVEN (VAN-), bijw. uitdr. *Van rechtswege*. Plant. v a n r e c h t s w e g e n, v a n r e c h t s h a l v e n, *de droict ou à bon droict*, jure, merito, optimo jure. || Ay hoe onghevoedet blijfter nu herde vele ende hoe cleine teren si op hem (*Christus*) duere vele (*zeer vele*), diene alst (*var.* alse) van rechtshalven eten ende drinken, Hadew. *Proza* 79 *vlg*.

RECHTSIDE (-ZIJD), znw. vr. Uit r e c h t e s i d e. *De rechte zijde of kant van een stuk goed*. || Wye qualicken ruwede op die rechtzijd off op die averechtzyde verbuerde II stuvers, *R. v. Nederst.* 3, 60, 8.

RECHTSINS, bijw. *Naar den rechter kant, naar rechts*. Zie een voorbeeld (*Barth.* 175*b*) bij LOFSINS.

RECHTSPREKER, znw. Mhd. *rëhtsprëcher*. *Oordeelspreker of oordeelvinder, schepen*. *Gemma* 105*r*: e e n r e c h t s p r e k e r, justiciarius; vgl. Lexer 2, 382. Misschien heeft het woord in de 15de en 16de eeuw ook de algemeener beteekenis *rechter* gehad; bij Dief. op j u s t i t i a r i u s wordt *rechtsprecher* met „judex" gelijkgesteld. Vgl. ook *Teuth.* r e c h t s p r e k e r, juridicus. De beteekenis der uitdr. r e c h t s p r e k e n was overigens in het Mnl. van de hedendaagsche geheel verschillend. R e c h t s p r e k e n (op) beteekende *een eisch instellen* (*ter verkrijging van iets*). Zie bij RECHT, 9) kol. 1096, ende vgl. nog *Keurb. v. Haarl.* 109: „wye voirtan enigen poorter ... dede dagen van wairlicke sculde ende dair omme rechtspraeck (*l.* recht spraeck) voir tgeestelicke recht, verbuert tien pondt" (het woord *rechtspraak* in de bet. van „rechtsbedeeling" is in het Mnl. nog onbekend; het naast er bij staat het door Kil. en Plant. opgegeven r e c h t s p r e u k e, d. i. „uitspraak" (Kil. r e c h t s p r e u k e, jurisdictio; Plant. „r e c h t s p r u e c k, *jurisdiction, la prononciation du droict entre parties*"; mnd. *rechtsproke*).

RECHTST. Zie RECHTE, bijw.

RECHTSTAELS, bijw. uitdr. Van r e c h t e s t a l, rechte stand, het overeind staan van het menschelijke lichaam (in tegenstelling met de dieren). *In den rechten stand, rechtop, met het hoofd naar boven*. || Bestu niet aerdsch, stel dij te desen up waer (*l.* upwaerts) te verheffene dinen moed, dat hij rechtstaals dlichaam doet, *Boëth.* 324*a* (lat. ald. *ne gravata pessum inferior sidat mens corpore celsius erecto*).

*RECHTSTAME. || Dies wierden zy alle ghelijck by halleghebode inne ghedaecht ende ten rechtstame omtboden ende . . . ooc eeneghe ghebannen ende andere ghecondemneert in . . . groote peynen, Despars 4, 428. — Het woord is niet duidelijk en waarschijnlijk bedorven: l. *ten rechtstane* of *ten rechte te stane*? — Op eene andere plaats (4, 224) staat geheel in dezelfde beteekenis de uitdr. „te rechtsteene omtboden", aan welken vorm ook wel iets ontbreken zal, l. ook hier *rechtstaene*?

RECHTSTEDE, znw. vr. Mhd. *rëhtstat, rihtstat*; mnd. *richtestat*. *Rechtplaats, eene plaats waar recht gedaan wordt*. Kil. r e c h t s t a d t, locus judicialis. *Teuth.* r i c h t s t o i l o f f r i c h t s t e d e, tribunal; r i c h t s t e d e, audiencia; judicatorium. || Over achte weken so sal die grave (*d. i.* de gograve), dat is die rechter, sijn gherichte wtlegghen buten ghebonden daghen tot eenre echter ende rechter rechtsteden, daer die scultete, die scepenen ende die vronenbode teghenwoordlch sijn, *Sassensp.* 2, 184, 53 (*var.* to rechter dynckstael; *zie* DINCSTAL *en vgl. ook* DINCSTAT en MAELSTEDE).

*RECHTSTENE (Despars 4, 224). Zie *RECHTSTAME.

RECHTSTOEL (RICHT-), znw. m. Mhd. *rihtstuol*; mnd. *richtestôl*. *Zetel van het gerecht of ook van den rechter, rechterstoel*. Vgl. RECHTERSTOEL. *Teuth.* r i c h t s t o i l o f f r i c h t s t e d e, tribunal; d e s r i c h t e r s r i c h t s t o i l, tribunal; r i c h t s t o i l, suggestus; r i c h t s t o i l v a n e l p e n b e y n e n, dristln(?); i n d e n r e c h t s t o i l o f t o d e n r i c h t s t o i l, pro tribunali. Kil. r e c h t s t o e l, r i c h t s t o e l, tribunal. || Of saeten die scepenen in huer rechtstoel . . . ofte dat zy gehaelt wordden misdadige luyden toe doem te dryven, *Fri. Stadr.* 102, 126. Dat gericht dat men in dem richtstoil gevet, *Teuth.*[a] 312*b* op r e c h t s t o e l. — Vgl. DINCSTOEL.

RECHTSTORINGE (-STORRINGE), znw.vr. Hetzelfde als d i n c s t o r i n g e; z. ald. *Verstoring der orde ter terechtzitting*. || En mach gheen rechter recht dinc hebben sonder sinen sculteten voor dien hi hem te rechte bieden sal; daeromme sal hi den sculteten des eersten ordels vraghen, oft dinctijt si, ende daerna, of hi verbieden moete dincslite of onlust, *Sassensp.* 1, 36, 63 (*var.* rechtsstorringe ende ontucht).

RECHTSVORDERINGE. Zie RECHTVORDERINGE.

RECHTSWEER (RECHTSWEIR, RECHTZWEER, REXSWEER, RESSWEER), -SWERE, znw. m. Eene bepaaldelijk vlaamsche benaming voor *volle neef*. Vgl. RECHT, bnw., 6) en zie SWEER. Kil. *rechtsweer, Fland. Holl.*(?) patruelis, sobrinus, consobrinus, amitinus; consanguineus, germanus. Nog heden is *rechtzweir(e)* in het Wvlaamsch in dezelfde beteekenis bekend; ook in den zin van *nicht*; en *gerechtzweirs* in de bet. van mnl. g e n e v e n, *Mnl. Wdb.* 2, 1509; Stallaert 1, 492). Vgl. ANDERSWEER, d. i. „ach-

terneef", en derdesweer (beneden), d. i. „achterachterneef" en De Bo 919: „rechtzweirs met anderzweirs heeten *gebroken rechtzweirs*; rechtzweirs met rechtzweirs zijn *eigen rechtzweirs*". ‖ Datti (*de getuige*) ware maech der partiën, rechtswere of naerre, diene sal niet gheloolt sijn, of het ne ware van maechsibbe, *Belg. Mus.* 1, 61 (± 1300). Doe wart in Vranckerike heere ende coninc Philips die grave was van Valoys . . ., ende rechtzwere . . . van den dooden coninc, *Vl. Rijmk.* 7999 (*vgl. de aant. ald.* bl. 633). Hi en hadde . . . om den heere van Couchi niet ghegheven eene peere, dor al dat zijn rechtzweere was, *Couchy* II, 530. Sprake ooc yement tjeghen S. en ware maech ten derden (lede) jof naerre van rechten zibben ende van ghetrouweden bedden, ja (*namelijk*) rechtzweers, dies so bied ic scepenen te informeeren, *R. v. Aardenb.* 254, 39. Een grondenare heift twee ooms of meer, of twee rechtzweers of meer of twee anderzweers of meer of twee derdzweers of meer, *Leenrecht* 5. Zijn rechtzweer, sijnder moyen sone, Karle de Caluwe, *Cron. v. Vlaend.* 1, 45; ook 16 *tweemaal* (*nl.* rechtzwers *en* rechtzwier); 22; 33; Despars 2, 54. Ter vijfter waerf vertogede onse Here Sinte Jacob, sinen rechtszwere, *Lucid.* 2038. C. L. sinen reszwere, *Froissart* 2, 231 (ook 49: rechtzweere). O., G.'s rexswere, *Bouc v. d. Audienc.* 123. Te uwen neven ende nichten, te uwen rechtsweers ende te uwer rechtsweeriën, *Livre d. Mest.* 3 (fra. ald. *a vos cousins et cousines, a vos cousins germains, et a vo cousine germaine*). Hie ne ware rechtzwere jof naerre den meester of der vrouwen van den huus, Huyttens, *Corpor. gant.* 200. Zoo ook *Lanc.* III, 6887 (*vgl.* 6899: neve); II, 15798; 16385; 24887 (vgl. 26178: neve); *Ann. Em.* 1, 229 *driemaal*; 263 (*Berijmde brugsche wetten*, III en vs. 166; 169; 1112; 1115; 1122; 1127; *Ann. Em.* 13, 279 (*a.* 1386 ±).

RECHTSWEERNEDE (-ZWERNEDE), znw. vr. *Volle nicht.* Vgl. het vorig Art. en -NEDE, en Kluge, *Nomin. Stammbild.* § 43. Vooral in het West-Vlaamsch. ‖ Soo lietene Sente Lodewijc . . . gaen te Vlaendren waert tot Johannen der graveneden sinen wive, des coninex van Vrankeryke rechtzwernede, *Cron. v. Vlaend.* 1, 131. — Eene andere, niet geheel duidelijke, vorming met dezelfde beteekenis is rechtswe(e)rie, zie een voorbeeld bij RECHTSWEER.

RECHTSWEGEN (VAN-), bijw. uitdr. *Van rechts wege, rechtens.* Vgl. de aanh. uit Plant. bij RECHTSHALVEN (VAN-). ‖ Tot groter verderffenisse . . . den genen, dien die (*waal in den dijk*) van rechts wegen sculdich sijn weder toe te brengen, Mieris 4, 627*b* (*a.* 1422). Dat sijt (*het dijken*) in noode ons lants van graciën gedaen hebben ende niet van rechte (*l.* rechts) wegen, 633*b* (*ald. ook* van enichs rechts wegen). Hoe dat S. als voicht van M. begeerde van rechtswegen te treden in den boel voirsz., *R. v. Leiden* 169.

RECHTSWERE, RECHTSWERIE. Zie RECHTSWEER.

RECHTSWERNEDE. Zie RECHTSWEERNEDE.

RECHTTIJT (RECHTIJT), znw. vr. of m. *De tijd voor het rechtdoen bestemd, de tijd waarop eene rechtszitting gehouden wordt.* Vgl. DINCTIJT. ‖ Daer en moet niemant coomen bijt gerecht opten camer of onder rechttijts (*waarschijnlijk versmolten uit* onder rechttijt *en de bijw. uitdrukking* rechttijts, *welke zich daarnaast laat denken*), hy is (*d. i.* hy en is) verdaecht of hy heeft daer een verdaecht, *Wfri. Stadr.* 2, 330, 113 (*var.* rechterstijt).

RECHTUTE (-UUT, -WT), bijw. *Rechtuit, in eene rechte richting of langs eene rechte lijn vooruit.* Vgl. hd. *gerade aus, gradaus.* ‖ Des webbes vadem of scheersel rechtuyt gaende (*de rechte draden*), *stamen*; rechtuyt gaende vadem an en webbe, *stamen*; lynie of regule rechtuyt trecken, *liniare*; van norden int suyden die streeck rechtuyt heit *cardo*; van oisten ind westen rechtuyt die streeck heit *decumanus*, *Teuth.* Van den wech te schyeten ende te maken after die Panckoecstrate, dat men vandaen rechtuut gaen mochte an de oude vest, *Rek. v. Rott.* 57 (*a.* 1426). Deze (vinnen, *pionnen*) moghen van der stede, daer si eerst op staen, . . . recht wt één velt (*op het schaakbord*) over slaen, *Ned. Proza* 85. Erst schrijfmen den namen . . . ende halen dair an een regel rechtwt, *O. K. v. Delft* II, 17. Item soo gaatmen voort lancs een straet recht wt, ende dan slaetmen op ter luchterhant, *Eng. hss.* 3, 411. Do reed ich . . . in dat sconeste van Brugge, unde den gansen hilen wegh recht ut, in alle steede unde in die gemeinsten (*drukst bezochte*) besten herberge, *Hans. Recess.* 2, 465. — In denzelfden zin rechtuutwaert. ‖ Die vorlove breeder dan III voet van den poybome recht uutwaert, *Cor. v. Antw.* 37, 126. — Kil. geeft recht wt, als bnw. in de bet.: „oprecht, sincerus, simplex et rectus. Vgl. ndl. *rechtdoorzee* en zie RECHTVERDICH, en zndl. *rechtuit*, rechtzinnig, openhertig (*Waasch Idiot.* 546; De Bo 919). Vgl. ndl. dial. „zijne meening *rechtuit* zeggen".

RECHTVAERDELIKE, -VAERDICH enz. Zie RECHTVERDELIKE, -VERDICH enz.

RECHTVARICH, bnw. Hetz. in beteekenis als rechtvaerdich, doch anders gevormd; z. ald.

RECHTVERDELIJC (-VEERDELIJC, -VAERDELIJC), -LIC, bnw. Hetzelfde als rechtverdich; z. ald. *Rechtvaardig, rechtschapen, braaf.* ‖ (*Deze Simeon was*) rechtvaerdelic ende goddiensteljjc, verwachtende . . . den toecoomst der gloriën des groten Gods, *Getijdeb. S.* 10*a* (*Luc.* 2, 25; *homo iste justus et timoratus*). Die huusman sel in allen dinghen rechtveerdeliken (*var.* rechtveerdelijc) emmer bliven, ende in hoveerde niet hogher cliven dan sinen staet behoorlic es, Hild. 210, 228.

RECHTVERDELIKE (-VAERDELIKE), -LIJC, -LIC, -LIKEN, bijw. Hetzelfde als rechtverdichlike; z. ald. *Op eene rechtvaardige wijze*, zoowel *overeenkomstig plicht en geweten*, als *in overeenstemming met recht en gerechtigheid.* ‖ De juge die ooc rechtverdelic jugiert ende danof goetdoen (*belooning*) of loon ontfaet, doet fraude in Gode, *Boëth.* 241*a*. Dese stede geef ic u ende ic maec u daer een heer of, ende regiert die rechtvaerdelic ende doet recht, *Proza-Alex.* 22. Doe leefde die rover rechtvaerdelic, *ald.* Soo wie yet van hem (*God*) rechtvaerdelic in sijnre noot bit, dat sal hi to hant van gode vercrighen, *Hs. Welm.* 98*b*. Dienrës des heren . . ., die mogheliken eedt ende oirdel(?) doen sullen recht te doen, ende mitten luden ende haren goeden elcs na sinen heesch ende behooren reckeliken (*var.* redeliken) ende rechtvaerdeliken om te gaen, Matthijsz. 119. Dat ic . . dien raet truwelic ende rechtvaerdelic geven sal na mynen besten wetenscip, *R. v. Leiden* 168 *vlg.* Anders sellen si (*man en vrouw*; nl. *als het niet geraden is dat zij scheiden*) vro ende spade rechtvaerdelyck in reyn ghedacht te samen wesen dach ende nacht, *Bloeml.* 3, 75, 200 (Hild.). Zie bij het volg. art.

RECHTVERDEN (-VAERDEN), zw. ww. trans. Hetzelfde als rechtverdigen; z. ald. en vgl. mnd. *rechtverdige*, rechtvaardiging. Waarschijnlijk is er naast rechtverdich ook een bnw. *rechtverde (-vaerde) met dezelfde beteekenis, in gebruik geweest, evenals *ellende, ongelove, ongedoude* naast de bnw. op *-ich* (vgl. ONGEDOUDICH): daarvan is ook rechtverdelijc afgeleid. De beteekenis van rechtverden is, omdat het voorafgaande in den tekst ontbreekt, niet geheel duidelijk op de eenige plaats, waar het voorkomt: het deelw. *gerechtvaert* kan de bet. hebben van *gerechtvaardigd, verantwoord*, doch eerder zou men toch de bet. *rechtvaardig, gerechtigd* verwachten. Is er wellicht naast rechtverde een bnw. gerechtverde, -vaerde, -vaert aan te nemen? ‖ Lieve here waert, mi dinke, dat ghi gherechtvaert zijt in uwer herten gront; wildi te dezer

stont also vele doen dor mi als ic soude bidden di? . . . ic wils verdienen ten trouwen mijn, *Ep. fragm.* 245, 609.

RECHTVERDICH (-FERDICH, -VEERDICH, -VAERDICH), -ECH, bnw. Mnd. *rechtverdich*; mhd. *rëhtvertec*, *-ic*; hd. *rechtfertig*; ndl. *rechtvaardig*. Afleidende samenstelling van recht, bnw. en vert, vaert, handelwijze; eig. „een rechten of gerechten weg volgende, recht door zee gaande", d. i. oprecht handelende, in oprechtheid wandelende. Vgl. bij Kil. rechtwt, in den zin van *oprecht*.

1) Van personen. *Rechtvaardig*, zoowel, naar de dubbele beteekenis van recht, znw., in den zin van *handelende volgens de zedewet, volgens plicht en geweten, braaf, gerechtig, rechtschapen*, als *de voorschriften van recht en wet jegens anderen opvolgende, ieder het zijne gevende, billijk. Teuth.* rechtferdich, justus, equus. Kil. rechtveerdig, justus, aequus, integer. Plant. rechtfeerdich oft rechtveerdich, *juste, droicturier*, justus, integer, rectus corde, aequus. ‖ Kiesen, setten ende eeden seven goede eerbare wettige mannen, die wijste ende rechtverdighste die sij sullen connen . . . vijnden, *Oork. v. Helmond* 182 (*a.* 1463). Dat Christus gheyn got mer alleyn eyn rechtferdich man was (*leerstelling der Ebionieten*), *Teuth.*² 312*b*. Sijt rechtverdich ende halt Gods gebode, *Mnl. fragm.* 238, 118. Een rechtveerdich menschelijck lijff (*een braaf mensch*), het si man off het sij wijff, *MLoop* III, 785. Si (*Clytemnestra*) en was rechtveerdich noch behaghel doe sy tymmerde dat opset soo boosliken teghen der eren wet, IV, 334. O alder rechtverdichste rechter, hoort, *Blisc. v. M.* 548; ook 839; 1051. So salmen den loghenaer verordelen voorden rechtvaerdighen rechter (*var.* gherechteghen rechtere) inden daghe des oordels, *Con. Som.*² bl. 302. — Ook als znw. gebruikt. Die rechtverdige (rechtvaerdige), *de rechtvaardige, gerechtige, hij die leeft overeenkomstig de geboden Gods*, lat. *justus*. ‖ Sevenwerven des daghes valt (*zelfs*) die rechtvaerdighe, *Con. Som.*² bl. 323 (*var.* so sondicht een rechtvaerdich man). — In dezelfde bet. rechtvarich, dat wel eene andere vorming is, nl. van den stam van het ww. *varen* afgeleid. ‖ Cracht ghef ons, hem (*den duivel*) te zine versmadich, rechtvarich ende in duechden dadich, *OVl. Lied. e. G.* 33, 116.

2) Van zaken. *Zijnde zooals het behoort, goed in zijne soort, betrouwbaar, juist, eerlijk, echt*, ook *rechtvaardig, billijk.* Zoo ook mhd. en mnd. Vgl. RECHTSCAPEN, 1). ‖ Lof, Sone des Vaders, . . . dat ghi de balance van mi (*Gerechtigheid*) gedregen hebt effen geladen . . ., want bi uwen rechtverdegen vonde so wert de mensce sijns drux verloost, *Blisc. v. M.* 1465. Minne die rechtveerdich is heeft vier graden, *MLoop* II, 743. Die liefte, daer si rechtveerdich si, sal wesen tru ende wandels vry, I, 279. Liefde, die is gotdyenstich tot den kynderen, rechtferdich totter husfrauwen, *Teuth.* II, 7*c* op amor (*Teuth.*² 210*a* op liefde). Dat hy (*de landmeter*) hebbe rechtvairdighe (*juiste, nauwkeurig werkende*) instrumenten, mede te groten dat erve, Matthijsz. 112. Dat de pipen (*vaten*) allene van rechtverdighen holte weren ghemaect, *Hans. Recess.* 10, 289. (Dat si) besien ende wairderen sullen alle coren, te weten taruwe ende rogge, die binnen Leyden comt om te vercopen . . ., oft goet, vorsch ende rechtvairdich coren is dan niet, *Leid. Keurb.* 254, 83. Dat alle wichten rechtverdich zellen wesen na der ordinanciën, *Gild. v. Utr.* 2, 221, 10 (*a.* 1488). Hy (*de opzichter*) sall eerst comen by den gerechte ende laten hem eeden, dat hy een rechtvaerdich maet dragen ende een ygelick tsijn geven sall, *R. v. Amst.* 202, 379. Houden rechtvaerdigen register van alsulcke weten ende verdachvaerdingen, *R. v. Utr.* 2, 352, 3. (Dat) die plechte ofte ghifte niet rechtsciftich en ware, 1, 49, 3 (*varr.* rechtveerdich (*zonder bedrog, zonder argelist*), rechtsculdich). In dit ghebot is verboden hat ende nijt ende alle ander saken die rechtvaerdich vonnis moeten (*ontmoeten, ontvangen*? of is na „moeten" een woord uitgevallen?), *Con. Som.*² bl. 233 en *var.*

RECHTVERDICHEIT (-VEERDICHEIT, -FEERDICHEIT, -VAERDICHEIT, -VAIRDICHEIT), -HEDE, znw. vr. Mnd. *rechtverdicheit*; mhd. *rëhtvertecheit*, *-icheit*; hd. *rechtfertigkeit*; ndl. *rechtvaardigheid*. *Rechtvaardigheid, gerechtigheid, het handelen naar de beginselen der zedewet en der voorschriften van de geschreven wet*; ook als benaming van eene der eigenschappen van de godheid. Vgl. GERECHTICHEIT. *Teuth.* rechtferdicheit, rechticheit, justicia, equitas; myt gaven van der rechtferdichheit stuyren (*omkoopen*), corrumpere (*Teuth.*² 274*a* op ontjonfferen). Kil. rechtveerdigheyd, justitia, aequitas, justum. Plant. rechtfeerdicheyt, *justice, droicture.* ‖ Ic (*God*) die . . . hebbe ghemacct alle dinc . . . ende op rechtverdicheit gescepen, *Blisc. v. M.* 289. Der pointen zijn vier, die alle rechtverdicheit corrumperen: ghiericheit, vreese (*of*) vaer, nijd ende jonst, *Boeth.* 241*a*. Siet dat ghi alle rechtveerdicheit hantiert ende mi ghetrouwe sijt, *Rein.* II, 7578. U coninclike edelhede ende ooc u rechtveerdichede sach aen die trouwe van den man, 4975. Nu willic (*God*) . . . mijn ontfermicheit . . . gansen, die lange gehadt heeft strijt jegen mine rechtveerdicheden, *Blisc. v. M.* 1569. Dese sonde (*wanhoop*) neemt gode sijn ontfermherticheit, als vermetelheit hem sijn rechtverdicheit neemt, *Con. Som.*² bl. 250. Sallch sijn si, dien hongert ende dorst na rechtverdicheit, want si sullen versaedt worden, *ald.* 360. Salich sijn die ghenen die persecutie liden om der rechtvaerdicheit wil, *ald.* Rechtverdicheit . . . gheeft een ighelic dat sijn is, 381. Rechtvaerdicheit is die minne des herten, bi welken hi alleen dient . . . tot dat (*wat*) hi mint, dats god, 383. — Vgl. gerechtverdicheit (*Eckart* 78: „ic heb lijden ende vervolghinghe om die gherechtverdicheit"), en RECHTVERDEN.

RECHTVERDICHLIKE (-VEERDICH-, -VAERDICH-), -LIJC, -LIKEN, bijw. Mnd. *rechtverdichliken*; mhd. *rëhtverteclîche*; ndl. *rechtvaardiglijk*. *Op eene rechtvaardige wijze, volgens plicht en geweten, in overeenstemming met recht en billijkheid.* Hetzelfde als rechtverdelike; z. ald. en vgl. GERECHTELIKE. Het woord moet in het Mnl. bekend zijn geweest. Kil. rechtveerdichlick, juste, aeque. Plant. rechtfeerdichlick, *justement, droictement.*

RECHTVERDICHMAKINGE, znw. vr. Van rechtverdich maken, hetzelfde als rechtverdigen; z. ald. en vgl. Plant. rechtfeerdigen, rechtfeerdich maken, *justifier*, justificare. *Rechtvaardiging*; ook *rechtvaardigmaking* in de bijbelsche beteekenis. Plant. rechtfeerdinge, rechtfeerdichmakinge, *justification*, justificatio. ‖ Want sy die rechtveerdichmakinghe des heren nit te recht en begheeren, *Breidenb.* 58*r*.

RECHTVERDIGEN (-VEERDIGEN, -VAERDIGEN), zw. ww. trans. Mnd. *rechtverdigen*; mhd. *rëhtvertegen*, *-igen*; hd. *rechtfertigen*; ndl. *rechtvaardigen*.

1) *Als rechtvaardig voorstellen of bewijzen, verdedigen.* Zie de aanhaling uit Plant. bij het vorig Art. ‖ Du conste wel dijn werken ontsculdigen ende verwen, ende ander menschen ontscout en wilstu niet horen regtveerdigen; beter wairt dattu di selven besculdichste ende dinen broeder ontsculdichste, *Ned. Proza* 245. Vor waer wetende dat allen menschen(?) voor dat aenscijn gods niet en sal werden gherechtverdicht (*als goed of gerechtig zal worden beschouwd*), *Hs. Moll* 7, 4*b*, *c*.

2) *Straffen.* Zoo ook mhd. en mnd. Hetzelfde als rechten, het recht op iemand toepassen. Eigenlijk dus „het rechtvaardige (de rechtmatige of verdiende straf) op iemand toepassen"? In het Mhd. heeft het woord nog andere juridische beteekenissen, nl.

„vor gericht vertreten, verteidigen"; „vor gericht ziehen, gerichtlich behandeln" en „inquiriren" (Lexer). Vooral (of uitsluitend?) in deze beteekenis in oostmnl. tongvallen. ‖ Soo welken van hoen des niet doen en wolden, dat sullen wy heren samentlick rechtveerdighen, Nijh. 3, 63 (*a.* 1378). Ende want wy dan dese zaken ende overdade dencken te corrigieren ende te rechtveerdigen, dat sullix nyet meer en geschie, 4, 217 (*a.* 1445). — Ook met den acc. van den persoon, in de bet. *terechtstellen.* Zoo ook mhd. en mnd. ‖ Oft gebuerde dat uyt gracie vergunt worde eenige geëxecutierde personen aen den lijve (*d. i.* eenige aen den lijve geëxecutierde p.) op kerckhoeven begraven te werden, off enige misdedigers gerechtverdicht werden in secrete plaetsen ende nyet int openbaer, *aangehaald bij* Nijh. *t. l. a. p.* (*a.* 1591).

RECHTVENSTER (RICHT-, -VINSTER, -VEINSTER), znw. (vr. en) o. Hetzelfde als spreecvenster; z. ald. *Het venster of raam waardoor in de kloosters gesproken werd met personen die buiten stonden, waardoor boodschappen werden aangenomen,* of ook *waardoor in een vertrek met buitenstaanden kon gesproken worden.* Vgl. *Ndl. Arch. v. Kerkgesch.* 1 (*a.* 1900), 121 noot 1). Van rechten (berechten) in de bet. „te recht helpen" of „den weg wijzen"(?). ‖ Als sie (*de ziekenzuster*) voort richtvynster staen, soo en sullen sie nyet vele spreken dan dat noot is, ende datselve sullen sie spreken satelick ende stilliclick, *Hs. Kloosterr.* 24*a* (lat. bl. 273 slechts *ad fenestram stans*); ook *Hs. Kloosterr. A.* 13*v* (rechtveinster).

RECHTVOLGER, znw. m. *Hij die na iemands dood in zijne rechten treedt, opvolger in het eene of andere recht.* ‖ So wie een rechtvolgher is desghenen die in den grave gheleit wort, die mach in den grave legghen, *Leid. Keurb.* 43, 5 (*a.* 1406).

RECHTVORDERINGE (RECHTS-, -FORDERINGE, -VOORDERING(E), znw. vr. Hd. *rechtforderung*; ndl. *rechtsvordering.* — 1) *Het eischen van recht, het instellen van een eisch, eene vordering in rechte*; ook *procedure.* ‖ Dat die eygenscappen ende zulke rechtvorderinge, voor ende na der slitinge (*het eerste raadconnis*) gheschiet, van gheene weerden wezen en zullen, *R. v. Utr. Inl.* 294; ook 89 *noot.* Enich voirsprake, die enige goede hierenboven in sulken schijn cofte off ontfenge off rechtvorderinge dede, . . . die en soude bynnen enen jair niet meer woirde houden, *ald.* dl. 2, bl. 286. Dat zij van zulke rechtsvorderinge ten eynde mogen comen, *Leid. Keurb.* 212, 56. (Dit boec) roert van rechtvorderinge, dagen, beclagen, panden enz., 323 *Opschr.* Soo is noch mit genoege (*zie* GENOEGE) van beyden zyden by consent des gerecht alle die rechtvorderinge . . . upgeset ende uutgestelt, *R. v. Leiden* 162. (Doc) wort die grote prioor (*groot prior*) gesent tUytrecht van den testamentoirs om der rechtvorderinge, die Z. begonnen hadde up mijn heer van Oistrevant, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 258 (*a.* 1471). Als dat (register) dan gelezen is ende dair nae een pert (*partij*) kompt ende begeert rechtvorderinghe over sijn wederpert, *Warfsconst.* 115. Soo en salmen gheen . . . rechtvoorderingh doen op hem (*poorters*) off op horen goede, *O. Vaderl. R.* 2, 23; ook *Arch. v. Buren* 206; *R. v. Leiden* 251, 305; *Gild. v. Utr.* 1, 7 (rechtvorderinghe gheestelic ofte weerlic up hem doen); Mieris 4, 682*a* (hoe dat . . . onse heerlicheit ende rechtvorderinge in onsen laude van Woerden . . . zeer te nyet gaet overmits gebreck van huysluden); Nijh. 5, 144 (alle gerichten, rechtforderinghen, ordelen, opdrachtinghen, vestinghen ind claeronghen nae rechte ind gewoonten der lande); *Rek. v. Hattem* 200 (her W. gegeven uuten selven huuise 46 climm.' van rechtvorderinghe ende verboren).

RECHTVORDERNISSE, -ESSE, znw. vr. Hetzelfde als rechtvorderinge; z. ald. ‖ Dat hij alle die gene, die aenden dunen off wildernysse scade deden, ghijselen ende dair rechtvordernysse up hebben sall, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 133 (*a.* 1425).

RECHTVORT (-VOORT), RECHTVORTS (-VOORTS). Zie RECHTEVORT.

RECHTWEIGERINGE, znw. vr. *Weigering om „recht te geven ende te nemen"* (zie RECHT, 7, kol. 1094), *om aan een rechterlijk bevel te gehoorzamen.* ‖ Ontruymde hy uter stadt off voorvluchtich worde off rechtweygeringe dede off uter vangenisse brake, so sel men hem die stadt verbieden ter tijt toe dat enz., *R. v. Utr.* 2, 239.

RECHTWERKER, znw. m. Hetzelfde als rechtspreker; z. ald. *Hij die recht doet, de ambtenaar die met de bedeeling van het recht is belast. Teuth.* rechtwerker, justiciarius.

RECHTWISER, znw. m. Hetzelfde als ordeelwiser (zie bij ORDEELVINDER). *Hij die het vonnis in een geding voorstelt, het eerst zijne meening heeft te zeggen. Teuth.* rechtwiser, *verw. naar* ordelwiser. ‖ Als een rechtwijser in sijnen sinnen vertornt is, wat hij dan in dier verwoetheit sprect, dat wil hij voer recht gehouden hebben, dat doch al onrecht ende onreden is, *Blome der doochden* 28.

RECITEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *reciter. Voordragen,* ook *schriftelijk.* ‖ Nochtans eyst recht als van den scriven (*l.* scrivene) of reciteerne, datmen spreect van den state van der cuekene na den joncker snijdere, Matth. *Anal.* 1, 279, 42 (Petitot, *Mém.* 10, 519: *toutesfois c'est bien raison d'escrire et reciter touchant l'estat de la cuisine*).

REDARGUEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *rédarguer,* lat. *redarguere. Laken, berispen, doorhalen, Invent. v. Brugge* 6, 309.

REDDE, znw. m.(?). Kil. geeft als verouderd op redde in de bet. *koorts*; daarnaast ook ridde. Zie REDE, 1e Art.

REDDEN, zw. ww. trans. Mnd. *redden*; mhd. hd. *retten*; ags. *hreddan*; ohd. *retten*; ofri. *hredda*; eng. *to rid*; ndl. *redden.* Over mogelijke verwanten zie de wdbb.

1) Met den acc. van den pers. *Redden, uit een dreigend gevaar bevrijden. Teuth.* verloissen, beschermen, beschudden, redden, weren, liberare, defendere. Plant. redden, helpen oft verlossen, *aider, delivrer,* juvare, liberare, servare, salvare. Kil. redden, *Sax. Fris. Sicamb.* juvare, liberare, servare, redimere, vindicare, asserere; germ. *retten. erretten*; ook redde, *in-vrijheid-stelling, bevrijding* („vindicta, liberatio"; mnd. *redde*). Met de mededeeling van Kil., die het woord niet als algemeen-mnl. kenschetst, stemt overeen het feit dat het woord slechts uit oostmnl. schriften is opgeteekend.

2) Met den acc. der zaak. *Lossen,* een pand. ‖ Datwij die pantschap van Nergenae bij sich alleyn nyet en sullen noch moigen loissen, wij en loissen ind redden mede die pantschap van Wachtendonck, Nijh. 4, 452 (*a.* 1471).

REDDEN, zw. ww. trans. Mnd. ndd. *redden*; dial. eng. *to red* (ook amerik.); ndl. *redden* (vanwaar *een redder,* ook *een redderop*; 17de eeuw *redden,* Oudem. *Wdb. op Hooft* 256). *redderen,* in orde brengen, ontwarren, opruimen. Vgl. dial. ndl. *beredden* (zaanl., gron.; *Ndl. Wdb.* 2, 1849); wvla. *ridderen* (De Bo 935); en *ontred,* ontredderd, in wanorde (Boekenoogen 690); vgl. *ontredderen, Ndl. Wdb.* 10, 1932). Misschien is het woord één met het vorige, doch eerder zal men er in te zien hebben een bijvorm van *reden* (*reeden*); vgl. fri. *birédde,* beredderen, verrichten; *birédder,* waarnemer of behartiger eener zaak; *biréddinq,* beteddering, gedoe, moeite. Deze beteekenis zal zich in middeleeuwsche westfriesche tongvallen ontwikkeld hebben tot de opvatting *eene zaak langs den rechtelijken weg in het reine brengen, een geschil aangaande iets beslechten, met betrekking tot iets uitspraak doen.* Vgl. eng. *to red,* (een strijd) beslechten. ‖ *Van lant ende erve te redden binnen Buchorn.*

Waert sake dat eenige personen tegens malcander twisten off scelden om lant ende omme erve . . ., dat sal men in den voorgenoemden rechtdagen berechten, ende sullen sceyden seven die naeste landen, *Wfri. Stadr.* 1, 118, 11.

REDDER(E) (REDDRE, *Rose B.* 10195). Zie RIDDER(E).

AANM. — In den zin van *redder*, *behouder of beschermer* is een mnl. reddere (mhd. *rettære*; hd. *retter*) niet gevonden. Kil. heeft redder, servator (ook Plant.) *et* vindex; ook redder, *Sax. Fris.* canis custos sive vindex leporis capti, ne ab aliis canibus discerpatur.

REDDEREN (RIDDEREN), zw. ww. trans. *In orde brengen, regelen, besturen.* Ndl. *redderen* en *ridderen* (ook in *opridderen*, *beridderen* naast *opredderen* en *beredderen*). Vgl. De Jager, *Freq.* 2, 462 vlgg. en ndl. dial. „een *redder-*, *ridder-*op", hetz. als *een beredder*, *bemoeial.* Zie de Aanm. bij het vorig Art. en vgl. Franck op redden. ‖ Si lied haer erve ridderen haren sonen ende voer te Hawires wonen, *Lutg.* II, 1154 (vgl. *Lev. v. Lutg.* II, 7407 vlgg.).

REDDYE (REDDIE, REDGE) znw. m. Friesche vorm van raetgeve, benaming voor *rechter* in de friesche streken. Zoo herhaaldelijk in *Warfsconst.*, bv. 64; 66. Daarnaast redger, beantwoordende aan mnl. raetgever, t. a. p. 30. Vgl. Richthofen 987 op redieva, redgeva, redia, en zie REDGE.

REDDINGE, znw. vr. Mhd. *rettunge*; mnd. *reddinge*; hd. *rettung*; ndl. *redding*. Het woord is, althans in de oostelijke tongvallen, reeds bekend geweest in de hedendaagsche opvatting, blijkens *Teuth.* „reddynge, beschermynge", verw. naar verloissynge; beschermynge, beschuddynge, reddynge, defencio, liberacio. — Ook is het aldaar in gebruik geweest in de beteekenis *reddering*, *opreddering*, *het in orde brengen van iets.* Vgl. ndl. *redder*, bemoeial, iemand die alles wil redderen of beredderen; eng. (amer.) *to red.* ‖ Noch . . . tot reddynge oirs kraems geschickt (*aan eene kraamvrouw*) XX str., *Geld. Maandw.* 1, 308 (*de bedoeling kan zijn óf* „om de gevolgen der bevalling te boven te komen, van de bevalling te herstellen", *óf* „het huis, waar de „kraam" was opgeslagen, weer in orde te brengen", *het laatste is het waarschijnlijkste*).

REDE (REEDE, *REETS(E), REDDE, RIDDE, REE, RE), znw. m. en (soms) vr. Mhd. *rite*, *ritte*; mnd. *rede*, *rit*, *ryd*; ondd. *rido* (Gallée 250); ohd. *rito*, *ritto*; ags. *hridh*; daarnaast *hridhian*, schudden, koortsig zijn, rillen. *Koorts.* Niet lang na het middeleeuwsche tijdperk is het woord in de germ. talen uitgestorven; in de 16de eeuw was het hier en daar nog bekend. Het is waarschijnlijk verwant met *rillen*; dat voor *riddelen* kan staan (door een tusschenvorm *ridlen*); vgl. fri. *ridelje*, schudden, beven (*Fri. Wdb.* 3, 20); *ridel*, *rideling*, beving, rilling (t. a. p.); gron. *riddel* (Molema 346); oostfri. *riddeln*, rillen; en zie Franck op rillen. Het bestaan van een ww. *ridelen in den zin van „bibberen, rillen, koortsig zijn" wordt waarschijnlijk gemaakt door het znw. rideringhe, dat als var. van *rede* voorkomt *Rose* 2243, en moet afkomen van rideren; de beteekenis van dit ww. moet dezelfde zijn als van het boven ondersteldе **ridelen.* Meermalen komen vormingen met *-eren* en *elen* naast elkander voor; vgl. o. a. *miezeren* en *miezelen*, motregenen; *bobbelen* en *bobberen* (De Jager, *Freq.*). Zie ook over het woord en zijne verwanten Kuhn, *Zeitschr.* 10, 69; *Germania* 11, 174. *Voc. Cop.* die rede, febris; den rede hebben, febricitare; de vierden dach rede, quartana; die vijften dach rede, quintana. *Gloss. Bern.* rede, febris. *Teuth.* calde, tzage (zie SAGE), febris; cortze, reede, febris. Kil. rede *vet.* j. redde, febris; redde j. ridde, *vetus* febris; rijde j. ridde, febris (hierop grondt waarschijnlijk Gallée, *Andd. Wtb.* 250 zijne opgave van een mnl. *ride*); ritse, *Sicamb.* j. ridde, febris. Plant. de ridde oft ritte, *la fiebvre*, febris. ‖ (*Dit water*) stelpt dat roode muniesoen (zie MENISOEN) ende ghenest den rede van allen daghe ende van (den) anderen daghe ende die quaerteine (*derdendaagsche koorts*), *Hs. Serr.* 14, bl. 93. Den vierden dach reets (*de vorm is wellicht te vergelijken met* ritse („*Sicamb.*") *bij* Kil., *doch dit is geen westmnl. vorm*), *Hs.* Yp. 93*b*. (Si) scenen hebben sochte (*zucht*) ende rede ende alrehande ongemake mede, *Yst. Bl.* 3143. Sucht, hooftswere, rede, . . . watersucht enz., *Hs.* Yp. 102*b*. Wijn van alsen . . . verdrijft den reede tercia ende quarta, *Hs. Serr.* 14, bl. 18. Alse nu bleec ende alse nu root seldi wesen ende daerna beven: noit en sagedi in u leven rede, die u dochte wesen so swaer, dat hi gelike desen, no van coude no van hitten, *Rose* 2240 (*var.* rideringhe). Gi plaget te hebbene talre stont die quaerteine ocht den rede, *Rose* 13454 (*var.* of andre rede). Thant ghinc si derwert (*naar bed*) ende begonste weder den rede te hebben als si te voren had. *Mel. Serp.* 307. Bevaen met enen starken rede, daer die dood na volghde, *Lutg.* III, 553. Daer ghenas onse Here . . . Pieters swegher van den rede, *Rijmb.* 22849 (*Hs. Moll* 7, 54*a*). So beghaven (*begaf hem*) die rede, *L. v. J.* c. 69. Dat hem an quam enen rede, daer hi sijn ende in dede, *Lucid.* 4807. Ter sevender ure wert hy verlost van der rede, *Hs.* 113, *f.* 261*d*. Als een mensche die den rede heeft, want ic vierhande rede vinde, 262*d*. Liede . . ., die bevallen waren metten rede, *Vr. Heim.* 1410. Thete ongemac; . . . een rede mingede gereet altoos daer met, Velth. VI, 25, 7. Hi moet hebben een heten rede of swere, *Versl. en Ber.* 4, 7, 24 (*vgl. de voorbeelden ald. bl.* 20). Siec van den rede, Velth. IV, 57, 15. Sulc die crijcht dan daghelix rede, *Sp. d. Leken* 175*r*. Die here moet dij slaen mit armoede, metten rede ende mit coude, *D. B. Deuter.* 28, 22 (lat. *percutiat te Dominus egestate, febri et frigore*). Van overtollighe humoren comen sochten ende reden, daer vele menschen af quelen ende bi wilen af sterven, Ruusb. 6, 94. In viere manieren van reden vallen bi wilen dese menschen, die vervult sijn met quaden humoren, 96 (*vgl. boven de aanh. uit Hs.* 113: „want ic vierhande rede vinde"). Die ierste rede die heetet daghelijks; dit es een dagelics rede, *ald.* (*de alledaagsche koorts*). Die ander rede comt over (*om den*) anderen dach, 97 (*de anderdaagsche koorts*; *ook* die derde rede *geheeten*, *Nat. Bl.* X, 1185). De vierdendach reede, 99 (*de derdendaagsche koorts*; zoo ook *Belg. Mus.* 10, 52, 49; *gewoonlijk bij verkorting* vierde rede *geheeten*; zoo b. v. *Nat. Bl.* II, 2612; XII, 1181; *Franc.* 2882). Enen rede die hetet die dobbel quarteyne (*de dubbele derdendaagsche koorts*): dan wert die vierde dach ghedobbeleert, 99 (lat. vert. *ubi quarta dies geminatur*). Hi (*Herodes*) hadde eenen groten rede entie joocte . . . so groot dat enz., *Sp.* I^{6}, 48, 38. Des reden en wart geen pays, *Sp.* III^{6}, 39, 12; ook 8. So dat hi viel in eenen rede, *Sp.* III^{2}, 30, 73. Mitten rede bevaen, IV^{6}, 43, 39. Als of hi in enen rede ware, *Nat. Bl.* III, 138. Of een voghel heeft den rede, III, 1610. Den heten rede, IX, 237. Blivet yemen siec . . ., alse die mane comt in ariës, ende die sonne met hare mede, hi moet hebben een heten rede, *Versl. en Ber.* 4, 7, 21. Den bernenden rede, *M. en Vr. Heim.* 1113. In alle reden . . . so es de wijn gedronken quaet, *M. en Vr. Heim.* 1398. Dat si swaerlike had den rede, ende opten selven dach datse liet de rede (*haar de koorts verliet*) . . . (si) stont van haren bedde ter vaert, *Lutg.* I, 372. Zie nog *Sp.* I^{7}, 10, 18; I^{7}, 71, 21; I^{3}, 34, 59; III^{7}, 47, 43; III^{8}, 28, 54; *Nat. Bl.* II, 3858; 1342; III, 1597 *e. e.*; Clignett, *Bijdr.* 46; *Bloeml.* Gloss. — Heeft men (*de geestelijken*) die werdichede, tscaep beveelt men den vrede, *Disp.* 350 (*var.* den rede; *zie de aant. ald. en vgl. de ald. aangehaalde verwensching* „krijg de koorts"; *vgl. ook de*

beide volgende plaatsen). Dies . . . moeti hebben den vierden dach rede, *Belg. Mus.* 10, 52, 49. Dies hi moet hebben den rede, *Vierde Mart.* 369. Hi en mach bi wilen eten noch drincken van toren, dan crijcht hi den reden op sine kinnebacken of een . . . ander . . . quael, *Con. Somm.* 19*b* (*vgl. de ndl. uitdr.* „de koorts op het lijf krijgen"). — In de 16de eeuw in den samengetrokken vorm re (ree), b. v. *Sacr.* 40: „of ic de re hadde sta ic ende scudde"; vgl. de aanh. bij Lübben: „dat dich die ryd schüd!" — Verklw. redekijn, *koortsje*. ‖ So wart bestaen Lutgart . . . van enen tregen redekine, dat nit te licht noch nit te swar en was, maar rechte middelbaer, *Lev. v. Lutg.* III, 3351. — Rede wordt ook als persoon gedacht, en heeft als zoodanig een vrouwelijk redinne. ‖ Ic bemane u, corts ende rede, bi ons liefs heeren eerste (*l.* eertsce) lede, dat ghi desen N. mijt ende desen vliender rijt, *Hs. Serr.* 14, bl. 32. Ic bezwer hu ende ic bemaen di, reede ende redine (*l.* redinne), *ald.* bl. 30. Ic bezwer di . . . dat ghi rede ende redinne niet tempteren en sult N., sijn bloet noch sijn vleesch na den dach van heeden, niettemeer sone moeti macht hebben te ridene enz., *ald.* 31; zoo nog eens *ald.*

REDE (REEDE) znw. vr. *Richtsnoer*, *grenslijn*. De historisch juiste vorm is ree, die ook herhaalde malen voorkomt; z. ald. en vgl. REERECHT, REEWISK en REETRECKER.

REDE, znw. vr. Eene afleiding van den stam van riden, evenals mhd. *reite* (hetzelfde in beteekenis als mnd. reise, rese), dat een andere vocaal heeft. *De wijze van rijden*, ook *een tocht te paard*, *rit*. Nog heden in *rede* (*ree*) in zndl. tongvallen in verschillende beteekenissen in gebruik, o. a. in „de daad van rijden", fra. *course*; „wedloop van een peerd dat naar den prijs dingt"; „het spoor waar iets gereden heeft" en (in samenstellingen) „weg waar men rijdt met kar en peerd (De Bo); vgl. fri. *reed*, wagenpad, oprijweg (*Fri. Wdb.* 3, 12), Molema 342 *ree*: *rede*, rijweg. ‖ Doe die coninc dat vernam dat dit here te hem werd quam, trac hi achter werd in die stede: hi ne reet nie so snellen rede, Velth. IV, 53, 23 (*hs.*). Van ere rede die hi was ghereeden in Bourgongen tote minen heere van Vlaenderen ende van enen paerde dat hem afghinc, *Rek. v. Gent.* 1, 67 (*a.* 1336). Van siere rede die hi was ghevaren verjare voor half oost te Parijs inder stede te bederve, 53. P. de messagier van vele reden die hi ghereden heeft int lant van Vlaendren ende der buten in den orbore vander stede, daer hi van elker rede gheen ghelt en (h)adde, liep de somme van dien reden bi parceelen 40 lb. Zoo ook 1, 284 *tweemaal*; 285; 399; 419 *tweemaal*; 423; 2, 32 *tweemaal*; 33 („van reden die hij reet tusschen den heere ende Ghent"; *en* „van vele reden die hij ghereden heeft in der stede orbore"); 38; 309 *tweemaal*; 482; 483 (van eere rede van 3 daghen); 485; 3, 72; 74; 210; 375; 423 *tweemaal*; 4, 25; 122; *enz.* Vgl. Boekenoogen 814 de uitdr. „an de *reed* gaan", op rit gaan (zoo ook in West-Friesland); fri. „op e *reed* weze", rijdende zijn (*Fri. Wdb.* 3, 20) en); fri. zaanl. *opreed*, oprit, de helling van een dijk of hooge brug. — Misschien is ook te vergelijken (doch hier staat de beteekenis verder van *rijden* af) Kil. *Sax. Sicamb.* j. waghespan, sufflamen (*rem*, *remschoen*; vgl. *Synon.* 3, 131, alwaar ook de vertalingen *rijer* en *raeieringe* uit Kil. voor dezelfde zaak worden vermeld).

REDE (REEDE), znw. vr. Mnd. *rede*, *reide*; ndl. *reede*, *ree*; hd. *reede*, *rhede*; eng. *road*. Uit het meng. *rade* is ontleend fra. *rade*. Van den stam van reden (z. ald.), dus eigenlijk „plaats waar schepen gereed worden of gereed liggen" (Franck op ree, reede, alwaar ook onr. *reidhi*, scheepsuitrusting). *Reede*, *ree*. Kil. rede, j. reede (misschien wijst de opzettelijk door Kil. vermelde vorm rede naast reede op verwantschap met riden, welke eveneens mogelijk is; vgl. eng. „to *ride* at anchor", gezegd van een schip (Stoett, *Spreekw.* no. 1646 en *Tijdschr.* 15, 131), statio navium; reede, statio navium portui propinqua, libera a maris tempestate; ree j. reede, statio navium. ‖ Een scip dat quame voor een voorlant mit noode van weder beneden ene . . . havene ende te rede quame an sijn ancker, *Oldermansb.* 31. Soo wanner . . . een scip quame op eene rede, *Overijs. R.* I[1], 25. Die reede, die te ghelden plach 4 lb holl., die en mochte S. niet dire verhueren, omdat zi besant was, *Rek. v. Zeel.* 1, 100 (*a.* 1318 *op Schouwen*). Ter reden comic weder toe so ic eerst mach, *Wal.* 9510.

-REDE, znw. In brantrede; z. ald. Ags.-*brandrida*; mhd. *brantreit*; mnd. *brantrede*; hd. *brandreite* (verouderd). *Rooster*. Het boven (1, 1420) genoemde brantrede, dat in het Mnl. slechts op ééne bedorven plaats (alwaar *brantvede* staat) gevonden was, wordt ook vermeld in *Voc. Cop.* een brantrede, tedifera (*plaats waar*, *voorwerp waarop stukken brandend hout liggen*). Het woord is ook vertaling van *andena* en *epigergium* (zie Lübben, Grimm en Diefenb.). Het tweede deel is niet duidelijk van oorsprong: bij de verschillende woorden *reite*, in Grimm's *Wtb.* vermeld, is aan deze samenstelling niet gedacht. Naast *brantrede* komt in dezelfde beteekenis ook *brantroede* voor bij Lübben, en bij Diefenb. op andela en epigergium.

REDE (REDEN), znw. vr. Zie REDENE.

AANM. — Van het door Kil. vermelde znw. rede in de bet. *zeef* („rede, reder, *Germ. Sax. Sicamb.* cribrum; reden, rederen, *Germ. Sax. Sicamb.* cribrare, incernere" (mnd. *reden*, *redern*, *redderen*; vgl. *Synon.* 2, 116 op incernere, alwaar ook „reiteren" en op incerniculum, waar ook „reiter, rijtter, reutter" worden vermeld) is uit het (oost)mnl. geen voorbeeld opgeteekend. Vgl. REDEN, 3de Art. — *Lorr.* V, 35: „onse reede die heeft gedruwt (*gedreigd*) wale" is *reede* niet duidelijk.

-REDE (REEDE), bnw. Zie REET, bnw. en aldaar ook een voorbeeld van het als znw. gebruikte bnw., in de uitdr. „int rede setten". Vgl. ook de samenstelling seilrede; ndl. *zeilree*.

REDE. Zie BEDDEREDE en BEDDEREDICH (*bedlegerig*) in het Suppl. en vgl. *Tijdschr.* 15, 131. Een voorbeeld van bedderede is gevonden *Hs. Lett.* 1031, *f.* 221*a*: „(hi) hadde wel seven yaer bedderede gheleghen"; van bedderedich, *Advies Gasth.* XVII: „wtgenomen off iemant bedderedich lege (*lage*)" (in de 16de eeuw te Kampen).

REDE (REÊDE), bijw. Mnd. *rêde*, *rêden*, *reide*. Van reet, bnw.; z. ald. en vgl. ndl. *alreede*, *alree*, en *reeds* (*bereids*), alsmede GEREDE. *Spoedig*, *gauw*, *in korten tijd*. Plant. reede, alreede, *desja*, *tout prest*, jam jam, quantocyus. ‖ Die brug en can niet rede tebreken, wanttie gront es ymmer vast, Hild. 52, 102. Entie kerstene sloegen in rede tallen staden ende doden . . . menegen man, *Merl.* 22868. — Ook alrede, *Con. Som.*[2] bl. 281; 319; 346; e. e. — Mijn lief is gheclommen neder in sinen hof, dat hi te reder (*te gereeder*, *te eerder*) ga in sinen hovekijn, *Hooglied*, c. 187, vs. 13.

REDEGESELLE (REED-), znw. m. Mhd. *redegeselle*, ook *redegenôz*. Van reden, spreken, of van reden, in orde maken. Het tegenovergestelde van heelgeselle (? z. ald.). *Een vriend die voor iemand spreekt bij een ander*, *voor hem onderhandelingen voert*, of *iets in orde maakt*, *de eene of andere betrekking aanknoopt*, vooral in liefdezaken. ‖ Die losse makelaers, die barenteerres, . . . ende die heelghesellen of die reedgesellen ende die coppeletteres (*var.* coppelerssen), *Con. Som.*[2] bl. 303.

REDEKEN, verklw. van rat; z. ald. *Voc. Cop.* een redeken, rotula.

REDELIJC, REDELIJCHEIT, REDELIKE. Zie REDENLIJC enz.

REDEN, znw. Zie REDENE.

REDEN (REEDEN, REIDEN, REYEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *rêden*; mhd. *reiten*; hd. *-reiten*; got. (*ga*)*raidjan*; fri. *reedzje* en *riede* (*Fri. Wdb.* 3, 12 en 21); ndl. (*be reiden*, *reeden* en (in tongvallen) *reeën*. Van reet (rede), bnw.; z. ald.

I. TRANS. — 1) *Gereed maken, klaar maken, in orde maken, in gereedheid brengen.* In sommige streken is daarvoor de eene of andere vorm van het ww. nog in gebruik. Zie de opvattingen van *reeden*, *ree'n* bij De Bo 920; Schuermans 526; Molema 343 (op reien; vgl. redden); Van Schothorst 188 (op reden, *klaarspelen*), waarvoor in holl. tongvallen *reeën* wordt gebruikt; e. e. In verschillende streken heeft zich uit de alge.: eene bet. „opmaken, in orde brengen" ontwikkeld de opvatting *kammen*, gezegd van het haar. Zie o. a. de Wdbb. van Gallée, Opprel, Molema en Schuermans en vgl. mnl. wolle reden met ndl. „wol kammen" en de in verschillende dialekten bekende samenstelling *reekam(me)*, o. a. in geheel Zeeland voor haarkam in gebruik; ook te Deventer *reidekamme* (Draaijer 33), in Groningen *redkam* (Molema 342); vgl. ook mnd. *redekam*, „textorium, texile" en Schuermans 526 op reeën. Vgl. ook *reebank*, aanrechtbank (Rutten 185). Kil. reeden, reyden, parare, praeparare, apparare. || Doe ghinc men die bedden reden (*maken, opmaken*), *Wal.* 4643. Dat wi selve bedden, deken ende slaeplakenen coopen of reden (*in orde maken, gereed maken*) deden, Mieris 2, 250*b* (*a.* 1321). Her W. reedde dese dinghe, Stoke III, 291. (Hi) dede enen schonen waghen reyden (*in gereedheid brengen, maken*), Hild. 37, 106. Dan soudment heffen mit twe dumen al dat goet, dat men hem (*den vrek*) reit alst comt dat hi van henen sceit, 13, 88. Men sprac te hem (*in een visioen*): reet dijn doen (*breng uwe zaken in orde*)! God die hiet di henen varen, *Lucid.* 4796. Men reyde disch, laken ende dwalen, *MLoop* IV, 1231. (Doe) dedic mine wapine reiden, *Wal.* 1215. (Dat) reyden van den waghen (*het in orde brengen van den wagen voor den wedstrijd*), *MLoop* II, 2745. Ic woude mijn stucken gheerne reyden (*in orde brengen, regelen zóó*) dat sij mit lieve van ene scheyden, II, 1907; ook 1946. Van alrande ouden sloten af te slaen, die te reeden ende te vermaken mitten nye slotelen daertoe behorende ende weder aen te slaen, *Rek. v. Rott.* 75 (*a.* 1426). Die jonghelinc reyde sine vaert, tAthenen wairt was sijn begheren, *MLoop* I, 382. Si ghinghen reeden hare vaert, te varen te Jherusalem waert, *Segh.* 8725. (Doe) began hi reden sine vaert (*toebereidselen te maken voor zijne reis*), te vaerne te Vrankerike waert, *Parth.* 1297. Doe reetde der W. sine vaert up enen dach, ende dancte sinen waert, *Wal.* 10867. Men soude . . . die scepen laden ende reden die vaert te keerne weder te Spaengen waert, *Flor.* 120. Alse die priester die misse reet, *Bed. d. M.* 153. Doe reedde men daer . . . wat so hem in den wech bedorste, *Rijmb.* 15535. P. die twee brieve droegh an den rentemeester van Kenemaerland ende an J., baeliu van Kenemaerland, dat si hare rekeninghe reden (*in orde maken, opmaken*) souden, *Rek. d. Gr.* 1, 52. — Men sal thants ontbiten reiden (*gereed maken*), Hild. 200, 59. Men reyde daer elc nae sijn ghevoech van spise, van dranc (nl. *het noodige*), 200, 34. Ganc thuus ende mijn eten reedt, *Sp.* II², 23, 21 (vgl. *gaar*, gezegd van eten, dat eigenlijk ook beteekent „klaar, gereed"). Die coninc had so veel doen reiden, dat elc vol op ende ghenoech vant, *Rein.* II, 3488. Men reide ter maeltijt ghinder die duven jonc, 3872. Hi reidet eten, *Lett. N. W.* 5², 87, 36 (*L. o. H.*). Men pleecht met deser olyen spyse te reyden, *Barth.* 648*b*. Als sie weder te huus quam, plach sie alsulc warmoesken ende toespise te reyden als oor die aventure verleende, *Griseldis H.* 5*r*. Reden maeltiden groot, *Sp. d. Sonden* 11904. Die . . . visieren ende reeden so vele om . . . te vulne haar kele, 97. Dat (*het geneesmiddel*) moet men drinken ende reden (*toebereiden*) metten sape van wegebrede, *Nat. Bl.* II, 1397 (*prothusteron voor* reden ende drinken). Om dat vier van hem te weren, reden si glaviën ende speren, als om tfier van hem te stoten, Stoke IX, 911. Te rade wordense daer bi dat si there souden sceden om te bat haer ghemac te reden (*voor hun gemak te kunnen zorgen, eene geschikte rust- of legerplaats in gereedheid te brengen*), *Brab. Y.* III, 928. Een huus . . . hi vant, dat hem genoeghde, ende seide dat mer hem sine ruste reide, *Sp.* III⁷, 31, 4. Ter omoet wilde soe (*Maria*) haer keeren, omme dat soe reden soude daermede den stoel der upperster hoochede, 1ᵉ, 39, 30 *varr.* (*t.* gereeden; lat. *ut sedes gratie preparetur*). Dat wi . . . moeten varen ter blijsscap die niet en vergheet, die Hi den saleghen heeft ghereet, *Teest.* 4095. (*Christus*) die . . . ons ghereet heeft dat rike, dat duren sal ewelike, *Wrake* III, 1851. — Wij souden haesten tot berouwen, . . . ende int voldoen van penitencie daer den wille toe te reyden (*den wil daartoe gereed of vaardig te maken*; hetz. als „hem daertoe reden"), dat mach ons best te weghe leyden, Hild. 240, 73 en *var.* — Een deel nets reeden (*een zeker aantal netten vervaardigen*), *Inform.* 65. Zie over reden als term van andere bedrijven of beroepen, o. a. (*Noord en Zuid* 9, 33) bij REDER. — In het bijzonder in de volgende opvattingen. — *a*) Van wol, *bewerken, er eene kleederstof van maken*; van laken, *bereiden, bewerken.* || Item en sel niement enige wol opdoen noch open wolle bestaen te reden, die waerdeyns en hebbense eerst besien, *Keurb. v. Haarl.* 80. Enghelsche wolle reden, *ald.* Anders gene wolle reden, *ald.* Waer yement die hierenbinnen ander wolle rede, *ald.* So wie dat engelsche wolle reet, *ald.* Wie binnen Leyden Engelsche wolle ofsteken of reeden wil, die sel hem laten tekenen in der stede boec, *Leid. Keurb.* 67, 5; ook 102, 5 *e. e.* So sel die rechter tot elken vierendel jaers anspreken diegene die binnen Haerlem drapenieren (= reeden) of ofsteken wolle die toten eng. stapel behoort, ende sel hem anseggen dat si ander wolle die toten eng. stapel niet en hoort, in hoor wolle gemenget ende in reden gebrocht (*vgl.* REDINGE) hebben, *Keurb. v. Haarl.* 87. — (Si) en reeden onder hem allen geen 700 heele laickenen, ende over 10 jaeren zoo plagen zy wel de helfte meer laickenen te reeden, *Inform.* 385. Datter veel is die reeden (*nl.* laken), die de macht niet en hebben den coopman te verwachten, *ald.* Dat gheen leerlinc moet ghelt nemen noch winnen met redene, hy en hebbe II jaer gheleert, Huyttens, *Corpor. gant.* 195. — *b*) *Uitrusten, van het noodige voorzien.* || *Van die scippers ende reeders.* Soo moet er gheen scipper volck hueren noch toe reeden, het sy (*tenzij*) by consent van die meerhelft van die reeders, *O. Vaderl. R.* 3, 141, 62 (*a.* 1468 *te Edam*). || Doe dedi reden daer twee hondert manne, *Segh.* 10188 (hier *voor een aantal*, dus *wapenen*). — Vooral in de bet. *van kleederen voorzien*, in welken zin men ook ndl. „uitrusten" gebruikt. || Den doden hadde men ghereet met keyserlike clederen scone, *Sp.* IV¹, 33, 60. — Ook in de rijmende uitdrukking reden ende cleden. Nog heden is in het Ndl. de verbinding *gereed en gekleed* bekend en in het Wvla. ook *kleeden en reeden* (*klee'n en ree'n*), kleeding en opschik bezorgen (De Bo 921; *Waasch Idiot.* 547), || Tierst dat haer die tijt vernuwet, cleden hem die vrouwen . . . mit purpur ende mit sindale, . . . ende als sy ghecleet sijn ende ghereet . . . syn sy (*de Amazonen*) daer mit groter vrouden, *Troyen* dl. 3, vs. 28769. — Vooral met „een schip" als voorwerp, aan welk gebruik nog heden ndl. *reeder*, *reederij* e. a. herinneren. Kil. reeden de schepen, navigia parare aut instruere, navicularium facere, Sax. *reden*, *reeden*. Vgl. Winschoten 204; *Waasch Idiot.* 547; hd. *ausrheden.* || Tselve . . . scip . . . dede hem reeden die joncfrouwe, *Parth.* 2337. De poorters reden metter

spoet twe cogghen, Stoke IV, 1570. Dat die goede lûden van Zeriksee vors. wtmaken zullen ende reeden een vreedscip, *ZVl. Bijdr.* 8, 379 (*a.* 1369). (Dat) hi mede trecken soude om mijns heren baerdzen over al dair zy lagen, ende die daen reyde (*l.* doen reyden) ende brengense tot Staveren, *Oorl. v. Albr.* 223. — Ook met weglating van het object, dus schijnbaar intr. ‖ Hier gelden in viel (*veel*) arme luyden, die niet to water en reeden, na advenant van haer goet, *Inform.* 22; zoo nog eens *ald.* — Reden in of aen, *aandeel hebben aan de uitrusting van een schip*; reden met, *met een ander een schip uitrusten.* ‖ Dat zy hem generen mit visschen ende mit sceep te stueren, mitter (*l.* mit ter) zee te reeden an harinckbuyssen ende coopvaerders to vaeren om een loon, 203. (Si) reeden voorts in andere scepen, thuys behoorende in Waterlant ende Vrieslant, die wederomme met hemluden reeden, 183. Waer daer yemant die des avonts in een herberghe den andere loofde mede te reeden an een zeescip, soo wie dat die rederc ghelooft wert mede te reeden, die salt den anderen vermanen des anderen daghes . . . voor wittachtige tughen, of hy myt hem reeden wil dan niet, *O. Vaderl. R.* 3, 142, 67 (*a.* 1468 *te Edam*). Vgl. utereden (*Inform.* 184), uteredinge (*Inform.* 182). — *c*) *Iets in orde maken dat in wanorde of in de war is, ontwarren.* Vgl. ndl. dial. „niet weten hoe men iets *reeën* (d. i. klaar spelen) zal". ‖ Nu is die stede so verde int gairne verwerret, dat men niet en weet hoe ment reeden of ontwerren sall, *Froissart* 1, 168. — Ook *in het reine brengen, vereffenen of in orde brengen iets waarover geschil is.* ‖ Tgherecht vander stede sal vier mannen eeden der luyden erve te helpen reden, ende als sijt gereedt hebben, soo salre toe comen zij drie vanden gerechte mitten rechter ende die zullent bij die vieren sceyden, *O. K. v. Delft* I, 16, 12.

2) *Bezorgen*, ook in den zin van *berokkenen.* Met den 3den nv. van den pers. ‖ Ner . . . doet (gi) roeckelosen anevanck, . . . tis seer te duchten, ghi reyt u sorghen ende suchten, *MLoop* II, 2055.

3) Op de volgende plaats, *ZVl. Bijdr.* 1, 36: „hem uter herberghe te reedene, overmits dat hi hier comen was ter neerenster bede van der wet", schijnt de beteekenis der woorden te zijn *de kosten van zijne huisvesting betalen, hem vrijhouden*, doch de eigenlijke beteekenis van reeden is daarmede (nog niet aangegeven; waarschijnlijk is zij „de geldelijke aangelegenheden van iemand regelen, iets voor iemand uit een geldelijk oogpunt klaar maken".

II. Wedkrk. — Hem reiden (reeden, reden), *zich gereedmaken voor een tocht, eene reis of voor een aanval*, in het laatste geval is de bet. *zich wapenen, zich uitrusten of zich toerusten.* ‖ Des ochtens rede hem Seghelijn ende die . . . neven sijn, si namen oorlof, *Segh.* 3379. (Hi) ghinc hem te hant doe reden ende voer te Brucghen in de poort, Stoke, VI, 1154. Hi reidem ende sijn neven mede, *Aiol-fr.* 106; ook 742. Nu reden wi ons, sprac Madelgijs, god . . . moete in onse ilede (= gelede) sijn, *Madelg.-fr.* 117, 21. Het es tijt dat wi ons reden, ons naect strijt, *Wal.* 6782. — Met eene bepaling met te, of een afh. zin. *Zich gereed maken om, toebereidselen maken* [*tot.* ‖ Hier toe reden si hem ter spoet ende voeren enz., Stoke VIII, 101. Hi reedde hem vaste ter were, *Wal.* 400. Daer was menich dien sere vakede: elc reetde hem ten beddewaert, 7752. Willen wi ons thant te wapen reyden? *D. War.* 9, 153, 400. Hi reede hem in corter ure omme te riden tenen campe, *Segh.* 8290. Soe reedde hare om te biddene te gane, *Sp.* I[7], 3, 36. Tghemeente hebben tcruce ontfaen ende reden hem ten naeste jare te porrene, Stoke II, 900. Teersten dat de bootscap quam ende hijt waerlike vernam, besette hi tlant van Zeelant wale, ende reedde hem . . . hoe hi in Hollant comen mochte, 925.). Want H. gecofft hadde van wegen der buer van A., ende ein deel bueren van A. niet staen wolden (*den koop niet willen erkennen*), ende want se sick dan noch niet gesadt noch geret hadden (*de noodige toebereidselen gemaakt hadden* (*voor*) up) bier, cost und haver *voor de paarden*), dat dinck mede tho holden, so solt de buren dat dinckgelt rede mede upleggen ende betaelen, dar dat vor gecofft is, *Etst. v. Dr.* 149 (*a.* 1486). — Die hem selven te sterven reiden, Hild. 3, 210. Wye hem wel te sterven reyt mit goeden doochdeliken wercken, 67, 184. Heren, vrouwen . . . sullen hem hier ter doghet reyden (*zich zetten tot deugd, zich op de deugd toeleggen*) ende ghedurich daer in wesen, 104, 115. Dat wi . . . souden reiden ons tot allen goeden werken, 8, 224. Dat elc man beteren sal sijn leven . . . ende rede hem totten sacrament mit goeden wil, 211, 2 (*var.* reiden totten sacrament). (Hi) set al anders sinen sin dan totter biecht hem te reyden, 44, 112. So ist wel noot dat wy ons reyden mit hem (*Christus*) te leven sonder scheiden, 157, 137. Ic rade des elck hem daertoe reide, dat hi bekenne sinen vrient, 56, 272. There rede hem . . . den raet te doene, die de verrader kerstineit riet te verliese, Stoke II, 777. — Met eene zaak als ondw. *zich afwikkelen, een zekeren loop nemen.* ‖ Wy zullen ons daermede behelpen also wij zullen konnen ende moghen, naer dat wy de materie vinden zullen haer zelven reedende, *Ann. Em.* 13, 65 (*a.* 1488). Vgl. bij Trans, 1, *c*).

III. Intr. — 1) Hetzelfde als het wederk. hem reden, waarmede het eene enkele maal in varianten afwisselt; zie Hild. 211, 4 bij II). *Zich gereed maken, zich bereiden*; met eene bepaling met te en jegen (tegen), *zich gereed maken tot*; ook *zich zetten tot, zich toeleggen op.* ‖ Hierom souden wy thuuswaert reyden (*ons tot de thuisreis gereed maken, daartoe voorbereiden*), Hild. 64, 218. U leven en is el niet dan haestelic ter doot werts reden, *Argum.* 603. Also soudmen teghen tsterven reyden vast mit goeden werken, Hild. 248, 82. Waert dat si van binnen saghen hoe die doot comt sonder beiden, si souden wel te biechte reyden, 212, 52; ook 234, 191; 251 125. Goetwillich altoos so (*de genade*) staet (*is*) der zielen te zayene haer zaet, updat soe (*de ziel*) re selve toe reede (*zich daarvoor ontvankelijk of geschikt maakt*), *Wap. Rog.* 1005. Mocht natuer aldaertoe reyden (*zich daartoe zetten, zich daartegen niet verzetten, er bereid toe zijn*), Hild. 116, 36. Morgen willen wy . . . sonder beyden . . . derwaert reyden (*ons gereedmaken om derwaarts te gaan, ons daarheen opmaken*), *Grimb.* I, 1095. Vgl. toereden, intr. (*Kl. v. Diepenv.* I, 32).

2) *Werk doen om iets in orde te maken, herstellingen of reparatiën aan te brengen.* ‖ R. ende P. die leydecker met horen upperknecht aen die leyen te reyen ende die cameren te decken, *Rek. d. Buurk.* 158.

3) Over de bet. *aandeel hebben in een schip, een schip uitrusten*, zie bij Trans. 1).

Aanm. 1). — *Vad. Mus.* 3, 429, 88: „dan saelt reeden ter salegher vaert, daer wij na hopen te onser vromen, als toten heleghen lande te comen, want men zal enz." zijn de woorden niet duidelijk en waarschijnlijk bedorven: *reeden* met *het* als onderw. is moeilijk te verklaren (uit de volgende regels blijkt dat de bedoeling niet kon zijn: „dan zal het (*d. i.* men) zich gereed maken tot een zaligen tocht"). De overeenkomstige plaats in *Jahrb. Ndd. Verein.* 12 (*a.* 1886) bl. 121, vs. 119 heeft eene geheel andere lezing, nl. „dan salt *keren ter redene weert*, want men sal enz.", d. i. „dan zullen de zaken weer tot orde en regelmaat terugkeeren" (de beide regels er tusschen ontbreken aldaar). Misschien zou dit ook kunnen worden uitgedrukt door de woorden in *Vad. Mus.* „dan zal het (*d. i.* de zaken) zich gereed maken tot een gelukkigen gang".

AANM. 2) — *Flor.* 3314: „*reet* mijn swaert", zal men wel met De Vries moeten lezen *reect*, d. i. „*geeft aan* of *haalt*, *langt* (mij) mijn zwaard". Indien *reet* juist is, dan zou het alleen kunnen beteekenen *maakt* of *houdt gereed*, hetgeen hier niet het ware schijnt.

REDEN, zw. ww. intr. Mnd. mhd. hd. *reden*; ohd. *redion*, *redôn*; ofri. *reda*; osa. *redhiôn*; fri. *reedzje*; got. (*ga'raþjan*. *Spreken*. Het woord is in het Ndl. uitgestorven: reeds in het Mnl. is het zeldzaam. Naast reden staat in enkele ogerm. tongvallen (ook in het Mnl.) redenen; z. ald. en vgl. Kluge op reden. *Teuth.*[1] 205 en rede ter gelijcknissen, paradigma, parabola; also to reden, paradigmatizare, parabolizare; dye so (*in syllogismen*) reedt, silogisticus; also to reden, silogizare; dye wair redet, veridicus; rede van den tyen gebaiden(!), decalogus; dair van to reden, decalogizare; *en zoo nog herhaaldelijk ald.* „die so redet" en „so (to) reden" (nl. als een voorafgaand woord uitdrukt); reden, spreken, seggen, *verw. naar* callen; reden, cosen, claffen, *verw. naar* codren; waelreden, eloqui, edissere(re), disserere, disertare; swair redende, gravidicus, graviloquus; steeds redende, frequentidicus, frequentiloquus; wael redende maken, diserare (*l.* disertare?). Plant. reden, reden houden, *parler*, *tenir propos*, sermocinari, fabulari, verba fundere, conferre sermones. Kil. reden, loqui, fari, sermocinari, ratiocinari, disserere, ang. *reade*, recitare, legere (de gelijkstelling van dit woord met germ. *reden* is onjuist; eng. *read* is germ. *raden*; zie Skeat 393). || Segt mi, lieve Gabriël, helpt mi dat ic mit di rede ende cose, *Macht. Vis.* 144*d*. Laet ons reden vanden gheiste, *Eckart* 15 (*vgl. ald.* „wat wildi van den gheyste *spreken*"). — Vgl. REDEGESELLE(?) en zie REDER, 2de Art. en redinge (Plant.), vermeld in de Aanm. bij REDENINGE.

*REDEN, zw. ww. trans. Misschien heeft er, althans in het Oostmnl., een ww. van dezen vorm bestaan in de bet. *zeven*, *ziften*, overeenkomende met osa. *redkan*, st.; mnd. *reden*; mhd. *rëden*, st., met het praet. **rad*, ondd. *rath*, (Gallée 250). Ook Kil. geeft als oostelijk-ndl. op reden, rederen, *Ger. Sax. Sicamb.* cribrare, incernere. Zie ook de Aanm. bij REDE, 6de Art. en vgl. ags. *hridder*, *hrider*, zeef; *hriddel*, zeef; *hridrian*, zeven; eng. *riddle*, groote zeef, eig. „*schudder, voorwerp dat geschud wordt". Zie REDE, 1e Art. in de bet. „koorts" en vgl. Franck op rillen.

*REDEN. Eene duistere glosse in *Voc. Cop.* geeft: „exilis, „reden", na „exilis, smal" en vóór „eximius, groot". Er schijnt dus met reden een bnw. bedoeld te zijn in de bet. *slank*, *dun*, *smal*. In *Synon.* 1, 341 op exilis komen wel voor *ran*, *ren*, *rene*, *rank*, *reel* en *rael*, maar niet een met *reden* overeenkomende vorm, en er is geene aanleiding om als grondvorm van *rene* aan te nemen *reden*. L. reen?

REDENARE, -AER, znw. m. Mhd. *redenære*; ohd. *redinari*; hd. *redner*; ndl. *redenaar*. Het woord is uit het Mnl. niet opgeteekend in den zin van *spreker*, *woordvoerder* (mnl. redevoerder; vgl. ndl. *redevoering*), *redenaar*, hetgeen wel toevallig zal zijn (Kil. redenaer, rhetor, orator, causidicus), maar, in vlaamsche tongvallen, in de bet. *rekenmeester*, *rentmeester*. Vgl. den lat. term *rationarius* voor hetzelfde ambt, en zie REDENEN en REDENINGE, alsmede redene en got. *raþjo* in de bet. „rekenschap". Vgl. HOVETREDENARE en HOVETREDENAERSCAP, en Kil. redenaer, *Fland. Brug.* quaestor. || Meester A., P., J. ende G., redenaers van den proosschen van Sint Donaes (*rentmeesters van de proostdij van St. Donatiaen te Brugge*), *Invent. v. Br.* 6, 96 (*a.* 1474; *vgl. de aant. in het Gloss.* 303 *ald.*, *alwaar de overeenkomstige mlat. term* „racio(ci)nator" *en ook ofra.* „reneur" *worden vermeld*). Misschien is op de laatste plaats de bet. ruimer geweest, nl. *ambtenaar* (fr. „officier") in het algemeen; vgl. Duc.[2] 7, 25 *b*: „*rationatores* Belgis et Teutonis appellari, qui tam civiliter quam criminaliter in tribunali Praepositi jus dicunt, vulgo *redenaers* nuncupatos".

REDENBREKINGE (REDE-), znw. vr. Minder juiste vertaling in *Teuth.* van lat.-gri. *dissologia*, dat in een bij Duc. aangehaald gloss. weergegeven wordt door „duplex locutio".

REDENE (REDEN, REYEN) znw. vr. Ook REDE, znw. vr. De beide vormen bestaan reeds in het Ohd. naast elkander (vgl. ook de ww. REDEN, 2de Art. en REDENEN), doch, hoewel in de eene beteekenis deze, in eene andere opvatting de andere vorm de gewone is, zoo zijn zij voor het Mnl. even als voor het Mnd. niet meer te scheiden; ook zijn alle beteekenissen van mnl. *redene* en *rede* eigen aan mhd. *rede*. Ohd. *redia*, *reda*, daarnaast *redina*; osa. *redhia*; got. *raþjo*; mnd. *rede*, *reden*, *redene*; mhd. *rede* en *redene* (zeldzaam, op te maken uit *redenen*); hd. *rede*; ndl. *rede* en *reden* in verschillende beteekenissen. Het woord is één met lat. *ratio* en zit, met de bet. „getal" verscholen in de tweede lettergreep van *honderd* (*Ndl. Wdb.* 6, 908). Zie verder over het interessante woord de Wdbb. van Grimm, Kluge, Franck en Weiland op de beide woorden rede („gesprek" en „denkvermogen, verstand") en reden („drijfveer", en „rekenschap"). Ook de van lat. *rationem* afstammende rom. woorden fra. *raison*, eng. *reason*, vereenigen sommige der aan mnl. *redene*, ndl. *rede*, eigene opvattingen.

1) *Al wat overeenkomt met de ongeschreven, de door God verordende wet.* In dezen zin is het woord een zinverwant van recht, waarmede het herhaaldelijk verbonden voorkomt. Vgl. RECHT, 3). Evenals dit laatste woord komt redene ook voor als uitdrukking van datgene wat met de natuurwetten overeenkomt. Vgl. b. v. *Rijmb.* 8345: „des ghasts wijf, daer si mede daden haren wille sonder ghenaden, ende niet als men ter reden (*volgens de natuur*) pliet, maer dattie nature wederbiet". Hiertoe zal ook te brengen zijn *Lanc.* III, 4409: „hi dranc vanden wine so dat hi meer dan redene verwermde daer bi", d. i. „meer dan met de natuur van den mensch overeenkomt, meer dan goed voor hem was", doch hier zou men ook kunnen vertalen: „zoodat hij meer verhitte dan pas gaf, betamelijk was". In *MLoop* I, 1871: „so wes een mensche by maten doet, dat moet by reden wesen goet" schijnt *by reden* te staan in de bet. *natuurlijk*, *noodwendig* als uitdrukking van het zedelijk causaalverband. — Doch gewoonlijk is redene de uitdrukking van datgene wat met de zedewet overeenkomt, en zoowel voor hetgeen men jegens zich zelf als wat men jegens anderen verplicht is, dus zoowel *betamelijkheid*, *eer*, *fatsoen*, als *recht en billijkheid*, *redelijkheid*. Eenigermate is met deze opvattingen de bet. van lat. *ratio* te vergelijken (vgl. *Voc. Cop.* redene, ratio) evenals mnl. *redenlijc* met *rationeel*. || Ghi, leeke liede, . . . die sit in den edelen huwelike ende u met redene gbeneert (*op eene fatsoenlijke wijze*, *met eere aan den kost komt*), *Bloeml.* 2, 181, 143. Dat mach men doen ende al mit reden (*volgens betamelijkheid*), *MLoop* II, 1572. Doetmen anders dan ter reden . . ., dat vergheve God, 3779. Dat ic mit reden minen heer doden mach ende al mit eer, want hi brenct een ander wijff, IV, 327. Die paeus die leeft by goeden reden (: vreden) om te dienen onsen Heer, *Bloeml.* 3, 62, 4 (*in eene satire*). Sy (*geestelijken*) sijn op reden al ghestelt (of *gezet gesteld op betamelijkheid*, *eer*, of *gegrond*, *gefondeerd in eer en rechtschapenheid*), 3, 63, 35. Nae werken loon dat staet op reden (*is niet meer dan billijk*), Hild. 90, 36. Waer die vroede te rade gaen, daer moet recht op reden staen (*in betamelijkheid* of *billijkheid gegrond zijn*), ende waer dat recht op reden staet, daer rechtmen ghewelt ende overdaet, 246, 23. Tmach den volke wel behaghen, dat reden is dus zere vercoren onder theerscap wel gheboren, dat elck

sijn recht by reden hout (*handhaaft overeenkomstig de eischen van billijkheid, betamelijkheid, eer*), *Bloeml.* 3, 64, 84. Dat sy (*de heeren*) trecht by reden houden, 3, 65, 120. Datmen te luttel reden kent, dat doen die priesters; . . . daer onse ghelove bi wert verdooft ende verblint, 3, 83, 254. By reden soude ic gaern spreken, *MLoop* I, 1633 (*volgens hetgeen recht of betamelijk is*). Dies wederseide hem (*den rijken man in de gelijkenis*) Abraham den dropel, dat bi redenen quam (*hetgeen uit billijkheid geschiedde, niet meer dan billijk was*), *Rincl.* 537. Ic ga der reden toe ende spreke rechtveerdighe woort, wiese gaerne off node hoort, *MLoop* IV, 882. Reden voor maect reden na (*wie gerechtigheid en betamelijkheid jegens anderen beoefent, ondervindt ze ook zelf*), 479 (*vgl.* 481 vlg., *vermeld bij de uitdr.* „redene doen"). Hem dochte redene schinen (*het kwam hem billijk voor, docht hem redelijk te zijn*) dat moenc leve bi siere pinen, *Sp.* IV[2], 28, 49. Dies dochtem ter redene horen (*redelijk, billijk te zijn*), dat si eenen keyser coren, die bescermen soude die kerke, III[2], 92, 45. Daer slaet minne blinde slaghe, daer sy die luden lieven doet daert by reden (*volgens de wetten der betamelijkheid*) niet wesen en moet, *MLoop* III, 340. Hi heeft den alrebesten coop, die hem mit reden laet genoegen (*blijft binnen de perken der eer, rechtschapenheid, deugd*), Hild. 70, 272. Si had vischen ghenoech ghehat, had si mit reden willen liden (*zich met betamelijkheid gedragen of te werk gaan?*), *Rein.* II, 6354 (*Proza-R.*[2] 126: hadde si hoor met maten willen liden; *vgl.* LIDEN, kol. 513 *en* 514). Redene es nu sere versmaden, *Kerk. Cl.* 131. Woudic met redenen mi beraden, het soude... scaden, 134. Ic hadde onrecht, stoordic mi dies, als si tfordeel moeten laten, die in weelden redene haten, 128. Datse wt minnen dat willen corrigeren also veele als redene dat eysschende is, *Exc. Cron.* 312*b*. Als recht ende haircomen is ende reden eyscht, *O. R. v. Dord.* 1, 329, 138 (*a.* 1471). Wie zijn erve vorder wtghestoken heeft dan die scepenen vinden dat reden maken mach, die zalt weder inhalen, *O. K. v. Rott.* 50, 172 (*dat hij recht heeft*; de eigenlijke beteekenis van *maken* is hier niet duidelijk, ook is niet zeker of *maken* hier als acc. in de uitdr. *redene maken* (onpers. *het maect* redene = *het is* redene? vgl. MAKEN, Onpers.) moet worden opgevat, of wel als nom.: alsdan zou *maken* hier beteekenen moeten „toestaan, veroorloven" of in bet. gelijkstaan met „zijn"). — Redene doen, *zijn plicht doen, doen hetgeen men jegens zich zelf en anderen is verplicht.* || Dat hi (*God*) in doochden wel behoet elken heer die reden doen, Hild. 102, 105. Alsmen den coopman wel betaelt ende altoos gelijc ende reden doet, 5, 144. Wi soudense houden wel gemoet, dadewi redene ende wet, want wi sijnre tot geset, *Parth.* 6291. — Enen redene doen, *iemand geven hetgeen hem naar recht en billijkheid toekomt, hem zijne gerechtigheid geven.* Vgl. bij REDELIJCHEIT, 1). || Wye den anderen reden doet, reden hem gaern weder ghemoet, *MLoop* IV, 481. Tsoude int eynde hem lonen bet, dat elc den anderen reden dede, Hild. 211, 337. Daer ne wilde men hem gheene redene doen, noch yet gheven van sire versterfnesse, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 415. Daer min here . . . was metten hertoghe enz., ende waende dat men hem redene ghedaen soude hebben, *ald.* — Verbonden met recht. || Vraye rime ende scone woort sijn metten genen wel gehoort, die recht ende redene kinnen, *Onuitg. Boerden f.* 328*c*. Die tornoy van minnen en wilt recht no redene bekinnen, maer hi wille dat men wreke ende nieman dorperlike en spreke, *Parth.* 6868. Sy en hadde recht noch reden noch eer noch duecht, *MLoop* IV, 493. Al wil die bose daer yeghen kiven, nochtan moet recht ende reden bliven, *Vrouw. e. M.* X, 15. Dat elc . . . minnen sal sine maghe . . . ende hem helpen . . . beide mit rade ende dade, also verre alse recht ende redene si ende anders niet, *Lsp.* III, 19, 82. So moeti (*God*) corten desen strijt . . . na redene ende na rechte, *Eleg.* 1380; ook 1274 (na reden). Daertoe vochti binnen echt jeghen redene ende jeghen recht dorperlike, *Rijmb.* 33879. Hets jeghen redene, . . . jeghen recht ende jeghen wet . . . dat enech mensche soeken soude ane sinen viant troost ende houde, *Melib.* 3385. M. hevet gheseghet dat al es jeghen redene ende jeghen recht, *Parth.* 6808. So wes J. daer in gedaen heefft, dat heefft hij gedaen myt reyen (= redene) van mijnen geheyt, ende wil des bliven rechtz ende reyen bij minen guedigen hern van Gelre, *Arch. v. Buren* 267 (*ald. ook* onreyen, *d. i.* onredene). Zie ook bij RECHT, 4). — Het is redene, waarin redene in beteekenis met het bnw. redelijc gelijkstaat; vgl. *noot, nut* in de bet. „noodig, nuttig". In verschillende opvattingen, welke men ook bij *redenlijc* terugvindt, en evenzoo bij mogelijc, waarmede „redenlijc" veel overeenkomst van beteekenis heeft en ook verbonden voorkomt. — *a*) *Het is natuurlijk, begrijpelijk.* Vgl. boven, kol. . . . ., en MOGELIJC, 3), alsmede ndl. „het ligt in de *reden*", d. i. „het is te verwachten, *is begrijpelijk, natuurlijk.* || Daer wort ghedreven zwaren rouwe, als wail betamelic was ende reden, *MLoop* I, 450. Daer wort kennisse ghemaect met groter vroochde, als reden was, IV, 1536. — *b*) *Het is wenschelijk, gepast.* Vgl. MOGELIJC A, 2). || Tis grote reden (*alleszins wenschelijk*), dat ic noch scrive van enen eerbaren, salighe wive, *MLoop* IV, 1419. Van . . . goede salighe vrouwen, die hoor mannen . . . goet ende ghehorich hebben gheweest, soo ist redene datmen leest, 1327. Het ware redene ende recht groot, dat het ware versoenet wel, *Troyen* 10026. Tis reden, dat men den vrienden seit grote sake, daer macht aen leit, ende men des volghet haren rade, *Rein.* II, 7381. — *c*) *Het is betamelijk, billijk, redelijk.* Plant. het is reden, *c'est raison*, aequum est, expedit, utile est; dat is geen reden, haud aequum est. || Gaet ende werkt in minen wijngaert ende ic sal u gheven dat redene es (*wat billijk is*), *L. v. J.* c. 150. Dat die neve den oom spaert, dats grote reden ende een welstaen, *Rein.* II, 7222. Dat uwe baroene an u soeken, dat dinct mi reden dat gijt doet, *Flor.* 3781. Ic wille sijn vrient sijn ende knecht, alset redene is ende recht, *Troyen* 10517. Heer coninc, . . . ghi sout mijn sprake nuthoren, dat waer reden goet (*alleszins billijk en betamelijk*), *Rein.* II, 4366. — Het geeft redene, *het geeft pas, het is billijk, betamelijk.* Vgl. GEVEN, 9) en voor de overeenkomst der bet. van *geven* en *hebben* (z. ald.) de uitdr. „het *heeft* reden", d. i. „het is natuurlijk" (bij Staring). || Dyonijs, dien de heilege kerke geeft groten prijs, alsoot redene geeft ende recht, *Sp.* II[2], 31, 11 (*men kan de uitdr. hier ook weergeven door* gelijk vanzelf spreekt, natuurlijk of begrijpelijk is; *zie boven bij* „het is redene", *a*). Die hem hogher wil heffen dan redene gheift, . . . te rechte gheift men hem de scult, *OVl. Lied. e. G.* 306, 2163. Als reden geeft, *MLoop* II, 757. Zie voor eene geheel andere beteekenis der uitdr. „redene geven" bij 3). — Te reden(e) bringen, *maken dat iemand zijne plichten tegenover anderen vervult, tot reden brengen, tot zijn plicht brengen*, d. i. *mores leeren, tuchtigen.* || Doe waert ghindre menich raet, hoe men Reinaert te reden brochte, die dese overdaet wrochte, *Rein.* I, 1330. — Ook met eene zaak als voorwerp, *in orde maken, in een behoorlijken vorm brengen, tot stand brengen*, eig. „aan zich onderwerpen". || Men moet corten ende lingen die tale, sal mense te rime bringen ende te redene die aventure, *Flor.* 19.

2) *Rede, het onderscheidingsvermogen tusschen goed en kwaad; het zedelijk en redelijk bewustzijn in den mensch*; ook *het denkend beginsel in den mensch, denkvermogen, verstand* en *inzicht*; ook van God, *wijsheid, wijs beleid. Teuth.* rede, vernunft, verstant, racio, ingenium, intellectus. || Redene heeft twee be-

diede: deen es sprake der liede (*zie bij* 4), dat ander es onderkinnen goet ende quaet, *Doct.* III, 175 (*opschr.* van redenen). Dese redene es ene cracht die ondersceet met hare macht welc (*wat van de twee*) goet ende ooc aercheit si, III, 181. Redene es beter (den ghesteente), 206. Liede die redene niet en volghen, God es op hem verbolghen, 193. Den rasenden uutsinnighen menschen, want die en hebben gheen redene, daer si dat goede over dat quade mede bekennen moghen, *Con. Som.*[2] bl. 344. Redene hevet minen waen ommaer (*de rede spot met mijne dwaze meening*), *Wap. M.* II, 333. Nochtan daer soe (*Medea*) allene sat, wijsde hare redene den rechten pat, al volghede soe den loeder (*het lokaas der verleiding*), 124. Wille (*hartstocht*) hilt den roeder, al was die redene vroeder, 129. Die (*goddelijke genade*) gheeft der zielen, dat so weet redene, wijsheid, ondersceet, kennesse ende goet ghedochte, *Wap. Rog.* 485. Gheen edel man no wijs ne can . . . minnen sonder redene (*zonder verstand, alleen met hartstocht*), 189. Hi (*Abraham*) . . . dedese (*Hagar*) wech, want redene verwan ende sine herte vul trouwen, 187. Mine redene blivet onghesont, mine beschede dit dijn mont, 1, 660. God diet al bi redene (*met wijsheid, wijs inzicht*) doet, 625. So gebiedic di, creature, van siere gewelt (*krachtens hem*) die de nature gheset heeft bi redene groot, dattu opstaes van der doot, *Sp.* II[a], 23, 609. Alsoo doen ooc ander voghelkijn . . ., die haer ghenoechte op reden setten (*door de rede laten beheerschen*) ende loven gode mit haeren sange, *Blome der doechden* 20. Mensche, die redene heeft van sinne, heeft twe(er)hande gewerke an, dats raet ende daet, *Nat. Bl.* II, 146. Alsmen ter redenen gaet (*met de rede, het verstand te rade gaat*), *Disp.* 514. Te grondene dese woort daers onse redene toe wel dinne, *Wap. M.* III, 227. Redene en draghet hier niet de crone, maer tghelove, 215. Wie es die so sekere levet, oft hi redene in hem hevet, hine mach proeven ende verstaen, dat alle weelde mach (*l. met B. en L.* moet) tegaen, *Sp.* I[a], 62, 11. Die mensce en hevet niet beters in dan redene ende zin, I[a], 71, 5. Wie so redene verstaet, hine es nemmer sonder raet, I[a], 64, 47. Wat redene wijst, sulstu di poghen, *Van Seden* 32. Daer Cathoen af es in ghebreke, redene vermaent mi dat ic spreke van sulker leeringhen ... als jonghen lieden toebehoort, *ald.* 5. Dan wert die redene verdonkert, die hem tonen soude dat hi hem selven versmaden soude, ende vergheet alle des dat hem redene ghetoont hadde, Ruusb. 3, 4. Alsoo verblint sine redene, ende minne te Gode vergheet, 3, 132. Dat doet des vleischs becoren, dat dicke op die reden vecht, *Rein.* II, 5830. Al waer een mensche verdoolt, van redene dom ende blent, hi warde saen bekent, indien dat hi reden (*var.* redene; verstoede, *Segh.* 32. God die es ons allen hout, so wie reden merken can (*zooals duidelijk is voor ieder die oordeel des onderscheids heeft*), 3698. Maer die redene merken connen ende van minnen hebben gewonnen bede bliscap ende rouwe . . ., dien annics datter wese bi (*bij mijn verhaal*), *Flor.* 5. Arman (*d. i.* arm man) wetende ende vroet... es beter dan die rike onvroet, na dien dat ic redene kinne, *Vad. Mus.* 2, 172, 33 (*voor zoover ik inzicht of oordeel heb, mijns inziens*); ook *Wap. M.* I, 663. Eenen van den heeren gaf men den last, die van sijnre redenen was vast, ende die hadde eene goede faconde, ende alre best tooghen conde, dat hi de redene (*de zaak*; *vgl. bij* 6) alse men waude over hem (h)allen vertrecken saude, *Vl. Rijmk.* 824. Dat hi (*de mensch*) in peynsen te reden gaet (*al peinzende er over denkt*, d. i. *er over peinst*), hoe dat dese werlt staet in menighen wonder, Hild. 189, 3. Dat hi getughen niet min en hadde te getughene dan in de stat van Sintruden waren lieden die redene hadden, *Christ.* 117. Amen segt alle die redene connen, *Wal.* 11198. Vele te waken boven reden (*meer dan verstandig is*), Hild. 69, 127. Die cost nooptene tiere stont, dat hi te siere redenen quam (*dat het verstand zijne werking hernam, dat hij tot bezinning kwam*), *Sp.* I[a], 51, 58. Ic hebbe mijn consente te verre verleent, sonder redene mijn voornemen gebruyckende, *Mar. v. N.* 35, 866. Hij seide dat hi verstont wale der wulven enter beesten tale: dit waren sonder redene wort (*redelooze woorden, zotteklap*), *Sp.* III[a], 16, 47. Een wonderlike versamynghe, die boven reden gaet, des hemelschen lichts ende des ghemoedes, *Hs. Moll* 5, 11*c*, *d.* Ist sake dat die vleyscelike lust mit die last haerre genoechten tonrecht buget die minne der scoonheit, so wijct die dwalende reden lelike, *Hs. Cyrill.* 79*r* (lat. *ratio de via turpiter cedit et oberrat*). Van een bescreyelijc quaet te verbliden, dat is die alremeeste sericheit eens verdwaesden redens (*slecht zelden wordt reden mannelijk gebruikt*; *vgl. MLoop* IV, 495 bij 5), 46*v* (lat. *dementatae rationis est maximus dolor*). Soo wat sonder redene (*verstandig inzicht, overleg*) ghesciet, en mach ghedurech wesen niet, ende soo wie redene doet ende mint, wet dat hi al de werelt verwint, *Doct.* III, 187.

3) *Rekenschap, verantwoording.* Zoo ook reeds got. *raþjo*; vgl. lat. *ratio* in de uitdr. „rationem reddere", hetzelfde als mnl. „redene geven", doch aan overneming uit het Latijn moet niet worden gedacht, zooals in Grimm's *Wtb.* op rede geschiedt. Misschien behoort hiertoe ook de glosse in *Voc. Cop.* „een redene, calculus" en „ghetal redene(?), calculus". De bedoeling is waarschijnlijk „legpenning" of „rekenpenning"; vgl. *Synon.* 1, 121 op calculus, waar behalve de genoemde woorden uit Kil. ook aangehaald wordt: „rekeninghe", en *calculum ponere, calculis numerare, rationem facere*, rekenen, afrekenen, calculeeren, overleggen, leggen ende rekenen met penningen". Vandaar waarschijnlijk door tusschenkomst van het in dezen zin niet opgeteekende ww. *redenen, het znw. redeninge, hetzelfde als rekeninge; z. ald. || Die scepenen ende burghemeesters sullen doen redene ende doen goede rekeninghe van hare handelinghe te Brugghen, *Cout. v. Brugghe* 1, 252. Ghif reden vanden ambocht, dat di bevolen is, *Hs.* 71, *Luc.* 16, 2 (lat. *redde rationem*). Wie sal voor my antwoorden, wanneer ic worde ghedwonghen reden te gheven niet alleen van minen sonden, mer ooc van den gueden wercken die ic versumet hebbe, *Mir.* 61. Weet wel, dat hier al reden ende rekeninghe na volghen moet, ende is onseker wanneer, huden of morghen, *Con. Som*[2]. bl. 235 (*var.* redene hierna gheven). Van allen ydelen woorden sullen wi reden moeten gheven inden dage des oordeels, 388. Daer (*in het jongste gericht*) sal elc redene moeten geven van dat hi misdede in dit leven, *Lucid.* 5669. Daer niement en sal moghen ontgaen, hine sal moeten redene gheven van den sonden die hi heeft bedreven, *Theoph.*[1] 890; ook 885; 894. Vor waer wetende dat alle menschen voor dat aenscijn gods niet en sal worden gherechtverdicht, want wi onser ghedachten alleen gheen reden ghegheven en connen, of hi ons daerof ten oordel te reden setten (*ter verantwoording roepen*) wil, *Hs. Moll* 7, 4*b*, *c*; ook *Lutg.* III, 258; *Bloeml.* 2, 69, 326; *Profijt. Liedeb.* 214, 6; *Hs.* 80, *f.* 33*d tweemaal*; *Hs.* 71, *Matth.* 12, 36; *Ndl. Geest. Lied.* 171, 4; *Franc.* 2510. (Hi) sende an den paues Jan, dat hi redene name (*rekenschap vroeg*) hier van, *Sp.* III[a], 17, 25. — Die nideghe dat sijn mordenaren, des wil ic te reden comen (*ter verantwoording komen of geroepen worden*; *deze uitspraak kan ik verdedigen*), want om der goeder wel varen morden sy hem selven ende verdoemen, *Hand. Lett.* 1867, bl. 34, vs. 41. — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook de uitdr. redene geven met eene zaak als ondw., *Lsp.* I, 23, 51: „niement en mochte daer ave (*van zijne zonden*) onscout gheven (*var.* onscult doen) dat redene gave, om sijns selfs scouden ende blame" (*var.* ons selfs sijn

die sculden e. b.). De bet. is „niemand zou eene verontschuldiging voor zijne zonden kunnen vinden, die iets beteekende, zou zich op redelijke gronden kunnen vrijpleiten". Uit de opvatting „rekenschap geven" kan zich ontwikkeld hebben die van „zich kunnen verdedigen, te verdedigen zijn", welke zeer dicht staat bij de hier vereischte beteekenis „(eene verontschuldiging, die zich laat hooren, welke iets beteekent". *Redene geven* heeft ook de bet. „pas geven, betamelijk zijn" zie bij 1), doch deze opvatting schijnt hier minder goed te passen.

4) Hetzelfde als tale, in de verschillende opvattingen van het woord. Een deel daarvan is nog heden eigen aan ndl. *rede*, hd. *rede*. — *a*) *Hetgeen iemand zegt*, *de woorden die hij spreekt*, ook *om iets te bewijzen of te weerleggen*, *redeneering*. *Teuth.* rede, tale, saghe, spraycke, sermo, loquela, logisma, locucio, proposicio, ydeoma, linguagium vulgare; rede maken of gebruycken, racionor (*l.* raciocinor); dobbel van reden, ambiloquus, altriplex, ambifarus, bilinguis; vgl. nog ald.: „rede dye vellet tusschen den vragher ind antwerder, so was dair uyt gecleerdt wurdt, *dragmaticus*; rede dye vellet tusschen den meyster in (*l.* ind) den discipel, *didascalicus*; rede dye eyn alleyn seghet ind die ander of anderen swijgende hooren toe, *hermeneuticus*; wayre rede, *veriloquium*; rede to varwen (*zijne woorden opsieren*), *fucare*, *colorare*, *phalerare*, *comere*; eynsam rede, *soliloquium*; ghecke rede, *stultiloquium*; schandrede, *turpiloquium*; vele rede, *multiloquium*; lang rede; corte rede dayr men den gantzen synne uyt versteet, *epilogus*, *epilogium*; suete rede; dye en rede kleert, *interpres*; der rede tzijrheyt, *phalera*, *phaleracio*; *enz. enz.* (nog drie kolommen vol). *Voc. Cop.* een redene, sermo; redene, logos; redene, oratio; een redene vesten, allegare (*een redeneering aanvoeren of bijbrengen*, in rechte); een redene vraghende ende antwoordende, dyalogus; erehande bedechte redene jeghen de waerheit, een sophisme, sophisma; die eens meyninghe ocht redene vertreckt voor een anderen, vertreckere, referendarius. Kil. rede, spraecke, sermo, verbum, dictio, oratio; redene, sermo, oratio. Plant. redene, *propos*, *le parler*, sermo, oratio, loquela, allocutio; sachte redene; korte redene; lange redene; met redene begrijpen, disputeeren oft besluyten, *comprendre*, *disputer et conclure par raison*, ratiocinari (*redeneeren*), besluyt der redene, *la conclusion d'une oraison*, epilogus, conclusio; redens kunst, *l'art de parler*, ars dicendi, rhetorica, facundiae ars. ‖ Redene heeft twee bediede; deen es sprake der liede, *Doct.* III, 175 (*vgl. bij* 2). Merket waer mine redene gaet (*de bedoeling mijner woorden*), *Rein.* I, 2575. Nu hoort mine redene, 1434. Doe dese rede was ghedaen, 2757. Siet hier mijn pant, dat al u reden valsch sijn, ende ghi daertoe, II, 6768. Die een loghen gheeft een slot, ende seit sijn reden sonder sneven, . . . dats die man, 4224. Om te verstane elcs redene wel, daertoe verstandel vij ende snel, *Van Seden* 69. Dit hilt over redene wilt (*ongepaste taal*) Gondebant, *Sp.* III^{1}, 4, 78. Nu merct hoe die redene coomt, *Bloeml.* 2, 52, 120. Wat batet reden veel geseit (= lange tale), Hild. 71, 302 *var.* (*t.* baet daer). Doe die portwerder sine reden verstoet, *Bloeml.* 1, 167, 33. Aldus en volghedi niet wale uwer redene ende uwer tale, 2, 177, 7. Es dese redene (*deze woorden*, *deze redeneering*) waer, so gies, *Kerk. Cl.* 118. Het es ene redene bont (*eene tegenstrijdige redeneering*, *deze twee dingen zijn innerlijk tegenstrijdig*): hier masseren so menich pont ende dat arme volc verduwen, *Overzee* 241. Hoe mach ic dan hoveerde prisen . . . in figuren off in reden (*in beeld of woord*, *Bloeml.* 3, 68, 11. Gheen en doet den anderen vol in reden noch in voorwaerden, Hild. 211, 332. Wil hi dan metten rechte voort, soo es sijn reden qualic ghehoort, *Bloeml.* 2, 201, 421. Die rechter sal . . . ordels vraghen twisken twier mans reden (*varr.* reden, reeden, rede; *elders* tusschen twier (tweer) manne tale), *Sassensp.* 2, 58, 82. Die hadde ghehoort hare rede (*hare gesprekken*), daer soe hem die nacht cort mede, dien groten sin, die grote wijshede! *Parth.* 1202. Daer om ghinc dese reden (*dit praatje*, *dit gerucht*) wt onder die broederen, dat die jongher niet sterven en soude, *Hs. Moll* 3, 52*v*. Het (*l.* hets) recht dat men u sere vrucht, want u redene (*het gerucht dat van u uitgaat*, *uw naam*) es verre geducht: om dat (*daarom*) sidi te mere ontsien, Velth. II, 25, 37. Hi es clerc, so doet hi mi verstaen bi ere redenen twee saken (*hij is zoo knap in het spreken dat hij mij twee dingen te gelijk verte len kan?*), *Parth.* 6321. Sine redene was mit Joab, *D.B.* I *Kon.* 1, 7 (lat. *sermo ei cum Joab*; in onze vert. „zijne raadslagen waren met J."). — Redene houden, *woord houden*(?). ‖ Over Herodese moeten wi (*de wijzen uit het oosten*) keren, gaen wi hem seggen ouse vaert ende houdewi redene ende onse waert, *L. o. H.* 593 (*of is de bet.* „verslag doen van onze bevinding"? vgl. Plant. reden, reden houden, sermocinari e. a.). — *b*) *Tot een bepaald doel gebruikte of in een een bepaalden vorm gebrachte woorden*, *eene aaneengeschakelde redeneering*, *een doorloopend verhaal*; in de 16de eeuw ook *eene rede of redevoering*. In dien zin kan „oratio" van Kil. en *Voc. Cop.* worden opgevat; vgl. ook Plant.: „een redene openlick totten volcke doen, *faire une oraison au peuple*, agere ad populum, orationem habere, concionem habere, orare, dicere". *Voc. Cop.* materie van eenre rede, thema; een vorerede, prologus. *Teuth.* „loofrede" (laifrede), 214*a*); vurrede, vurspraike, prefacio; voirrede, prologus. In dezen zin kan rede ook worden opgevat in enkele der tallooze in *Teuth.* opgeteekende uitdrukkingen. ‖ Dese redene hebbic aldus vonden, dat alle die diere . . . ghemaect waren onderdaen den mensche te sine emmermere, *Bloeml.* 2, 56, 292. Die loghen die coomt dicke sonder verraet ende si valt onversiens in een redene, *Proza-Rein.*^{2} 83. Ic heb veel liede dic horen spreken, die reckelic ende warachtich leken: als si een reden vertoghen, viel daer in enighe loghen, die haer redene mocht gheliken (*in hun verhaal paste*; *Proza*: „die totter reden gheleec"), si lietense mede doorstriken, *Rein.* II, 4177. Niet dat die loghenaer waer coenre met berade in der reden beghin, mer die reden (*l.* loghen) wil daer in emmer sijn, ende want se wel clede, so liet hise daer varen mede, 4184. Van eere scoonder gheveinsder (*verzonnen*) loghen seide soe hem ene rede, daer soene waende verhoghen mede, *Parth.* 2775. Nu sal ic ju die redene gheven van den woormen groot ende clene, ende teerst spreken int ghemene, *Nat. Bl.* VI, 876. De redene (*het verhaal*) die her Thomas dabt van Sinttruden seide, *Christ.* 1541 *Opschr.* In des keysers Honorius tiden, daer wi die redene of overliden, *Sp.* III^{4}, 25, 1; vgl. III^{5}, 1, 72; III^{6}, 48, 24; III^{7}, 60, 2; III^{8}, 23, 2; IV^{2}, 5, 64. Dor die lancheit van der jeeste cortic die redene daer ic mach, *Rijmb.* 34480. Dits tgheslachte, daer af quam soe die den duvel die macht nam, also die redene telt hier naer, 17753. En sach nye sijns gelijcs (*l.* gelijc) in reden (*in verhalen beschreven?*), *Rein.* II, 5496 *var.* — In *Voc. Cop.* staat redene opgeteekend met de beteekenis *vermelding* („mentio"). — De beteekenis *spraak*, *spreekvermogen*, die het mhd. woord heeft, is in het Mnl. aan het woord niet eigen geweest. *Brand.* 20: „dat si (*de ezelin van Bileam*) wert redene acht" (*de spraak deelachtig*) is als een germanisme te beschouwen. Vgl. mhd. *redehaft* en Verwijs, *Versl. en Meded. Kon. Akad.* (1872) bl. 236; Bergsma, *Brand.* 20.

5) *Bewijsreden*, *bewijsgrond*, *argument*; bij uitbreiding *reden*, lat. *causa*. *Teuth.* oersake, rede, . . . occasio (vgl. OCCUSOEN, 14). Kil. redene, ra-

tio, causa. Plant. reden waerom, *par quelle raison*, qua de causa, qua ratione; reden waerom verhalen, *alleguer raison pourquoy*, causam afferre vel inferre, afferre rationem; de reden seggen, argumenta rei alicujus dicere. ‖ Die beste redenen ghinghen voort (*de schoonste bewijsredenen werden daar gekoord*): die claghen die de diere ontbonden, proefden si met goeden orconden, *Rein.* I, 1872. Si quamen also moghendelike dor dat lant ende in die steden, ende met so sconen reden (*bewijsstukken*) van brieven ende van zeghels met, dat enz., *Couchy* II, 661. Elc toonder redene toe (*bracht er argumenten voor bij*), *Lsp.* III, 26, 17. Of men dit bi redenen weet, dat God niemene hevet leet, *Wap. Mart.* II, 300 (*var.* redene). Bi wat redenen haddi verloren, sone, de sprake, wil ic horen, *Seven Vroeden* 4354. (Hi, *de kraai*) wil se (sijn wijfje) hebben bi der redenen die ic u mach seggen, omdat si was van ierste sijn, 4212. Die keyser sprac: ic hore di grote redene seggen (*gewichtige argumenten bijbrengen*), . . . maer ime weet noch wat ic sal doen, eer hebben dine andre gesellen geseit, 135. Alse die coninc verstont dat Lanceloot Waleweine so grote redene boot (*zulke gewichtige redenen aanvoerde*, nl. *waarom hij den kamp moest weigeren*), *Lanc.* IV, 8909: ook 8918. Maerct . . . ende siet, hen (*d. i.* het, *het schaakspel*, en) quam hier sonder redene niet, *Wal.* 69 (*vgl.* 1182: hen quam hier sonder sake niet). Bi redenen proevict u al, *Bloeml.* 1, 160, 119. Soe wertre harde qualike ane . . . bi reden di ic ju segghen sal, 1, 114, 138. (Hi) ginc van den setele sitten . . ., daer hi tien tiden niet sitten mochte, bi redenen, 1, 75, 52. Te haren huus soudi gerne gaen, consti vinden ockisoen, dat gijt met redenen wel mocht (*d. i.* moocht) doen (*dat gij alle reden hebt om het te doen*, *het om goede redenen doen moogt*), 3, 40, 358. Dit en es niet waer, . . . bi redenen die ic telle (*om de volgende reden*), *Wap. Mart.* I, 499. Sech mi wanen dit venijn ran, tooch mi redene daervan, 62. Die rechter . . . en draghet sweert sonder redene niet, *Melib.* 2618. Mijn heer en doet door ghenen nijt, hi doet bi redene algader (*met goede reden*), *Segh.* 11860. Dat Medea dede quaet, en was niet sonder redene (*ml.*; *vgl. eene plaats bij* 2) raet (*zonder aanleidende oorzaak*), al hadt beter sijn ghelaten, *MLoop* IV, 495. Dat men na recht soude leven ende elken mensche tsine gheven, ende dat en mochte ooc die coninc niet met redenen breken (*om bepaalde redenen daarvan afwijken*), *Lsp.* III, 11, 11. Daer sijn toe redene (*mv.*) groot ende hoghe (*gewichtige redenen voor*), *Bloeml.* 2, 88, 30. Nu spreect voort; hets grote redene (*er is alle reden*) dat ict gedoghe, *O Vl. Lied. e. G.* 357, 1246. Al dit biedic te doene u, niet om vrese die ic hebbe nu, maer ic doet bi redenen allene, *Lanc.* IV, 8903. Thadde gheweest veel meerre reden, datmen hoir (*Clytemnestra*) dat hadde ghedaen, *MLoop* IV, 484. Dat hier vele gescreven steet inne dat na gemeinen loop der nature engeensins niet gescien en mochte, weer dat men daer toe redene sochte (*bij aldien men het door natuurlijke redenen wilde uitleggen*), *Christ.* 144. Dit was die redene, dat men wech gaf Vlaenderen ende Hollant beede, *Sp.* IV[1], 46, 54. Doe dese drie broeders . . . teghen desen man ghedisputiert hadden ende si mit openen redenen bewijst hadden enz., *Hs. Lett.* 231, *f.* 294*a* (letterlijke vertaling van lat. *apertis rationibus*; beter ware „mit claren redenen"; in het ndl. „uit een open reden" heeft *open* de bet. „onbekend"; vgl. „eene *open* vraag" en Boekenoogen, *Zaanl. Idiot.* op open). Si en willen gode niet gheloven sonder pande, dat is dat sij levende reden sien van al datmen hem seit, *Con. Som.*[2] bl. 388. Ten waer dat men hem guet pant gave, dats levende reden of openbaer teiken, *ald.*; zoo nog eens *ald.* By deser reden (*op dien grond*) seyt D. dat men dat kijnt mitten goede mit rechte over sal gheven, *R. v. Utr.* 2, 7. (Hi) gaf hem tlant van Meden dare uptie redene (*in het vooruitz cht*) dat up hem quame weltijd so hi ende name, *Rijmb.* 17318 (lat. *sub certa spe revertendi ad ipsum*. Overmits menighe scone redene die hi bevint daer hi hem tc Gode keert, in sensien wat Hi door hem ghedaen heeft ende wie hi is, soo vernedert hi hem, Ruusb. 3, 4. — Omme die redene dat, *om reden* (*dat*), *omdat*, *Lanfr.* 25*b*.

6) Eene enkele mael heeft redene de bet. *zaak* eig. „het verhaal, de uiteenzetting eener zaak". Vgl. lat. *causa* = fra. *chose*, en zie RECHT, 19). ‖ Dat bediet vander reden dat zo mach ic weten wale, *Couchy* II, 1372. Dat hi de redene over hem allen vertrecken soude, *Vl. Rijmk.* 828. Weert sake dat enich onser borger den sensegelde . . . wilmoets . . . om reden (*eene zaak*, *eene aanleidende oorzaak*) wille die te voren gesciet weer, *Overijs. R.* I[1], 128 (*Guldenb. v. Kampen* 18r *heeft hier* om vede wille, *doch ook de lezing* reden *geeft een goeden zin*). Vgl. ook *Overzee* 241 bij 4): „hets eene redene bont", waar ook in de omschrijving het woord „ding" gebruikt w.rd.

AANM. — Niet duidelijk is *Vrouw. e. M.* X, 11: „aldus sel elc hem billix saten of mit recht reden laten (*wat billijk is laten geschieden?*) want reden is int recht ghevuecht, dats den goeden wel ghenucht", (is *reden* misschien verschrijving ten gevolge van het volgende *reden?*), en *Belg. Mus.* 1, 339, 445: „ten joncsten daghe, daer alle redene sal gheven claghe" (men verwacht eene gedachte als „waar ieder op alle (aan)klachten rekenschap zal geven" (mnl. *redene geven*; *zie bij* 2). — *Sp.* IV[2], 2, 55: „den keyser Alexise . . . die hem orlof gaf te hant dat hi bleve ende *redene* name tote dat Pieter dhermite quame", leze men met eene var. in *Brab. Y.* III, 345 *ruste*; doch drie hss. hebben ook daar *redene*, dat evenwel niet goed te begrijpen is. — *Sp.* I[2], 70, 1: „Redene eist van ons allen wat ons doet in zonden vallen, want wi alle onse zinne geven hoe dat wi dit corte leven gheneren moghen in dit dal: dat langhe lijf vergeten wi al", zal de beteekenis zijn: „het is (*of* er is) voor (ten opzichte van) ons allen een reden, waarom wij in zonde vallen, nl. dat wij enz." Het Latijn heeft „*ideo* peccamus quia enz." De lezing van *L*: „redene *eischet* van ons allen" zal wel niet de ware zijn. *Hs. L.* heeft *ist*.

*REDENE, znw. vr. Er schijnt eene znw. van dezen vorm bestaan te hebben in de beteekenis van rederie, gezegd van laken; z. ald. Of moet op beide plaatsen *rederie* gelezen worden? Anders zou men kunnen vergelijken quetsene, kwetsuur; z. ald. ‖ Wie dat van nu voordan hout redene van dickedinnen lakenen, ne moet ghene scerrie houden, Huyttens, *Corpor. gant.* 195. Wat meester die redene upzet, ne moet nemmer dan énen cnape met hem hebben redende, of het ne ware een leerlinc, *ald.*

REDENEN, zw. ww. intr. en trans. Van redene; z. ald. Mhd. *redenen*; ohd. *redenôn*, *redinôn*; vgl. ndl. *redeneeren* en REDEN, 2de Art.

I. INTR. — 1) *Spreken*, *het woord voeren.* Vgl. REDENE, 4). Kil. redenen, ratiocinari, verba facere, disserere, sermocinari, loqui, fari. Van deze beteekenis is tot heden uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend evenmin als van redenare, doch de woorden zullen wel bekend zijn geweest. Vgl. *Voc. Cop.* verredenen, ratiocinari.

2) *Rekenschap afleggen*, *rekening en verantwoording doen.* Het bestaan van het woord in dezen zin blijkt uit redenare en redeninge; z. ald.

II. TRANS. — *Spreken*, *zeggen.* ‖ Op wyen du niet goeds redenen en wils, op dien en redene ghien quaet, *Ned. Proza* 291. Dit is gheredent van varender have, *Sassensp.* 1, 24, 29. — *Parth.* 5849 zou men *gherekent* wellicht willen veranderen in *gheredent*, doch dat dit onnoodig is, wordt betoogd bij REKENEN; z. ald., [1]).

REDENINGE, znw. vr. Van redenen, Intr. 2); z. ald. *Rekening*; ook *rekening en verantwoording*, *rekenschap*. Vgl. mlat. *ratiocinatio*. Het woord duidde in het bijzonder in vlaamsche steden aan „l'ensemble des revenus formant le domaine du Comte, comme aussi en particulier, chaque redevance partie de cet ensemble". Zie *Invent. v. Br.* 4, 233, en noot 5) aldaar, alwaar uit een charter van 1067 de term „rationator" wordt aangehaald. ‖ Dit es tgoed van Meenine in groots: eerst daer behoren XXVI½ redeninghen, elke draecht X havot mouts, . . . ½ rasiere taerwen XXV d. ende XVI van hoenren, Rembry, *Hist. d. Menin* 2, 41 vlg., *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. op redenynghe. Vgl. HOVETREDENINGE. — Ook *de dag waarop* of *de zitting waarin de boven omschreven rekening en verantwoording werd afgelegd*. Vgl. Wielant, *Antiq. de Fland.* 103 (aangeh. t. a. p.): „hautz reneurs (voor *resneurs*, Duc. op ratio; var. *receveurs*; vgl. Kil. „redenaer, *Fland. Brug.*, quaestor") . . ., lesquels tiennent consistoire ordinaire une fois l'an par trois jours seullement, en tel lieu en Flandre qu'il plaist au Conte". ‖ Rekeninghe H.'s van den verlieven (ofra. *relief*, d. i. *leenverheffingen*, zie RELIEF, 2) gevallen bin Ypre ende bin Ypreambocht, zichtent de redeninghe die was int jaer (13)66, tot der redeninghe ghehouden te Brugghen int jaer (13)67, *Ann. Em.* 19, 313; ook 315; 316; 317; 319; 320; 322; 324 (*a.* 1380; op de volgende bladzijden in de fransche opschriften: *relenghes* en vooral *renenghes*). Ter redenynghe, ghehouden te Rijssele, *Invent. v. Br.* 4, 240. — Ook in de bet. *rekenkamer*, *het college belast met het nazien der rekeningen betreffende de grafelijke domeinen*. Vgl. de omschrijving van „la chambre des *renynghes*" in Wielant, *Antiq. de Flandr.* 103 (t. a. p.): „le conte avoit . . . pour le faict de ses finances la chambre de *renenghes*, et est la chambre des *renenges* un college de hommes de fiefz, nommez hautz *reneurs*, en latin *racionatores*, lesquelz cognoissent de touttes matieres concernant le domaine du Conte". Hoofd van deze kamer was de proost van Sint-Donaes te Brugge, kanselier van Vlaanderen, wiens ambt in lat. oorkonden „officium de *redeninga*" genoemd wordt (t. a. p.). Vgl. vooral Duc. op relanga (relangia, relenga, relengia, renengha: „a *ratiocinium*, ratio, computus, deducenda"). — Ook heeft redeninge eene ruimere beteekenis gehad, nl. *een met eene bepaalde rechtsmacht of rechtsbevoegdheid bekleed college*. Vgl. de bet. van „die redenaers van den proosschen" bij REDENARE. ‖ Omdat hi de sentencie niet voor oghen en brochte, daerup hi hem vermet, dat hi die bringhe ter redeninghe tYppre voor de heeren die daer wesen sullen, om die te versiene; ende, die versien, de heeren sullen daernar recht doen, als van den costen van der reconciliatie, wie se betalen sal, *Bouc v. d. Audiënc.* 181. Up de supplicacie van W. contra capitle van Veurne so es gheseit . . .: moghen zij accorderen, dat zij wel ende goed, ende moghen zij niet accorderen, dat zij commen van Zondaghe in VIII daghen tYpre ter redeninghe, men zal hemlieden recht derof doen, 189.

AANM. — Van een znw. *redeninge, met de bet. *het spreken*, *het voeren van het woord*, *het redeneeren*, of *redeneering*, is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. In denzelfden zin geeft Plant. redinge; *propos*, *parlement*, sermocinatio, fabulatio; redinge van der Godtheyt, *parlement le Dieu*, theologia; hoveerdige redinge, grandiloquentia; smeeckende oft vleyende redinge, blandiloquentia. Vgl. mhd. *redunge*, „rede, antwort".

REDENHEIT, znw. vr. Waarschijnlijk hetzelfde als redeninge; z. ald. *Rekenschap*. *Voc. Cop.* redenheit doen, rationari (de bet. „rekenschap afleggen, rekening en verantwoording doen" staat in Duc. niet opgeteekend, doch vgl. „rationator" bij Duc. op „ratio (zie bij REDENARE) en Kil. „rekenkamer, ratiocinarium". Naast *rekenschap* laat zich denken een mvlaamsch **redenschap*, waarmede *redenheit* in beteekenis overeenkomt.

REDENLIJC (REDE-, REDENT-) -LIC, bnw. Mhd. *redelich*, *redlich*; mnd. *redelik*; ofri. *redelik*; hd. *redlich*; ndl. *redelijk*. Van reden(e); z. ald.

I. Van personen. — 1) *Handelende overeenkomstig de zedewet*, *rechtschapen*, *braaf*; ook *rechtvaardig*, *billijk*. Zoo ook mhd. en mnd. Eene verenging van dit begrip is de bet. „eerlijk", eigen aan hd. *redlich* (*eerlijk* zelf vertoont hetzelfde verschijnsel). Vgl. Lübben op redelik. Kil. redenlick, ratione consentaneus *et* aequus (hiermede kan ook de beteekenis bedoeld zijn, vermeld bij II). ‖ Eens redelicken mans erve licht in alle landen, *Spreuken* 63. Alle die horden dese tale, prijsdens Sornagure wale, ende seiden hi ware lovelijc ende in sire wet (*voor een heiden*) wel redelijc ende onsculdech van derre daet, *Parth.-fr.* 293. Een groot ridder, . . . scone ende hovesch ende redenlijc (*een man van eer*), *Parth.* 5818 (de beteekenis zou ook kunnen zijn *verstandig*; mhd. *redelich*). Hi was vrome dus (*l.* ende) redelike, ende waende setten te rechte trike, Velth. II, 29, 25 (de bet. zou ook kunnen zijn *stout*, *wakker*, *onverschrokken*; mhd. *redelich*). Plant. een redelick mensch, *homme de raison*, homo cordatus.

2) *Begaafd met rede*, *met oordeel des onderscheids tusschen goed en kwaad*, *met redelijk en zedelijk bewustzijn*. Kil. redelick, ratione praeditus. ‖ De meinsche es een tweevoetich redelic ende stervelic dier, *Boëth.* 312*d*. Dese naecthеit (*het niet hebben van een staart*) is di (*de aap*) een grote gave, indien dattu den redeliken creaturen alregelijcste biste gemaect, *Hs. Cyrill.* 61*r*. Here, waermede verdiende ic dat, dattu my een redelick creatuer makedes voor die onredelike (*redelooze*) creaturen, *Mnl. Bibl.* 44, bl. 53.

II. Van zaken. — 1) *In overeenstemming zijnde met de wetten der „rede"* (ald. 1), d. i. *van eer en fatsoen*, ook *van recht en billijkheid*; in het laatste geval, *redelijk*, *billijk*, *rechtmatig*, *betamelijk*. *Teuth.* redelick, bescheydelick, racionalis, racionabilis, racionativus, discretus. *Voc. Cop.* redeleke, rationalis, rationabilis (*de woorden kunnen ook in andere beteekenissen worden opgevat*). Kil. redenlick, rationalis, rationabilis. Plant. redelick, *raisonable*. ‖ Die oude comt van goeden zeden ende van redeliken leven, Hild. 69, 114. Den edelen vromen Agamenoen, die in redelijcken doen thien jaer lanck hadde uut gheweest, *MLoop* IV, 455 *var.* (*t.* ridderliken). Maer es contrarie alleene alre redeliker dinc, *Denkm.* 3, 215, 73 (*met aanmerkingen kan men alle goede dingen tegenhouden*). Die mensche die bi des appels vorme . . . van sijns sceppers kennisse ginc, die most bi redeliker dinc (*op eene betamelijke wijze*, *hetgeen niet dan betamelijk of behoorlijk was?*) weder nemen sinen keer . . . tot onsen heer in bekennisse sijnre werke, *Hooglied*, *Prol.* vs. 59. Eens reckeliken levens, *Con. Som.*[2] bl. 219 (*var.* enen redeliken leven). Of die bede hovesch si ende ooc redenlijc daer bi, *Lsp.* III, 3, 411 (*var.* hoofsch, redelic). Die bede die eerlic si ende ooc redenlic daer bi, *Rose* 4649. Ic heb ene redelike zake . . ., dat ic mit reden minen heer doden mach ende al mit eer, *MLoop* IV, 325. Teerst dat sire iemene sien genaken, hine moge togen redelike sake (*een gegronde reden*, *eene rechtmatige zaak waarom hij daar komt*), . . . si en slane te doot wie so hi si, *Flor.* 2491 (*de regels moeten niet worden omgezet en niet worden geschrapt*). Dat men allen den ghenen ghenouch doe, die hem met redenliken zaken van mi te beclaghene sullen moghen hebben, *Vad. Mus.* 4, 357 (*a.* 1372). Naerdien dat alle zaken in Vlaenderen aldus up een redelicke goede mate ghestelt waren (*alles in Vl. in eene op recht en redelijkheid gegronde orde was gebracht*), zo vertrack die coninck Loys . . . weder tzijnen lande waert, Despars 1, 307.

Want A. bij B. hooren echten man niet komen ende bliven en wil, noch gene redelike saken te kennen gegeven en heeft, waerom zy des niet sculdich en waer te doen, *R. v. Utr. Inl.* bl. 102, noot 3). Ne mochten zijt (*het goed*) binnen den vors. 40 daghen niet wech ghevoeren bi ghebreke van scepen jof andersins bi redeliken belette, *Hans. Urkb.* 3, 200. Na redenlec ghevoeghen sal hem elc laten ghenoeghen, want al goet ende doogdenlecheit sijn gheleghen in middelheit, *Doct.* II, 3077. Daerombe (*voor dat geld*) moet hi hem (*den gevangene*) geven redenlike behoufte (*een behoorlijk of betamelijk onderhoud*), *Gendsch Chtb.* 4 (*a.* 1252). Alse vremde gaste tote di tiden, ontfancse wel ende macse blide; winne an hem redelike vrome (*voordeel*) ende doe so dat si weder comen, *Bouc v. S.* 561. Dat sal men den coopman weder gheven omme redelic arbeitsloon, *Hans. Urkb.* 3, 178. Dit goet . . . hebben wy gegeven . . . Janne onsen broeder by rechten ende redelicken pryse . . ., of te stane (*l.* slane) van dien dat wy hem schuldich sijn, te wysene ende te leverene, Mieris 2, 144*b* (*a.* 1314). Hi hevet daer sijn redentlike notorft of ende niet mere en begheert hi, *Con. Som.*[2] bl. 343. Zie ook *K. v. Hazebr.* Gloss. 320 (alwaar ook de onorg. vorm reindelijc). — Dus mostse dier ondaet becopen, als recht was ende redelijck, *MLoop* III, 583 (*vgl. de verbinding* redene ende recht). Alse redelic ende moghelic ware, *R. v. Utr.* 2, 25 (*zie meer voorbeelden bij* MOGELIJC, 2). Die ghescillen te ver(h)effene ende tappointierne also hemlieden redelic dinken zal, *ZVl. Bijdr.* 6, 166 (*a.* 1441). — Si (*de kleederen van Adam en Eva*) sijn bereet tot uwen (*Gods* vermane, soot redelic sij (*gelijk niet meer dan billijk is, zooals natuurlijk is of vanzelf spreekt*), *Blisc. v. M.* 348 (*vgl. bij* REDENE, 1°, *de verschillende beteekenissen van* het is redene).

2) ***Met de rede in verband staande, redelijk en zedelijk.*** || Onder alle creaturen en heeft God mar twee naturen redenlijc verstaen ghegheven, . . . dats dinghel ende die ziele smenschen, *Lsp.* I, 1, 23. — Als znw. gebruikt. || Dat geestige clymt mit God op in een averforminge Gods, mer dat redelicke blijeft in dat claerste lutterste der redelicheit, *Hs. Serm. G.* 303*d*. — Ook in de bet. *menschelijk*, in tegenstelling met de eigenschappen der dieren. || Tis een salige wissel, dattu voor een onredelike (*dierlijken*) start hebste een redelike sprake ontfangen, *Hs. Cyrill.* 13*v* (*het geluid van den kikvorsch, dat bij dat van een mensch wordt vergeleken*; lat. „p o bestialitatis cauda rationis linguam dedisse"). Ic danke di (*de kikvorsch de natuur*), dattu mi die beestelike stert outnomen hebste, ende redelike tale gegeven, 36*v* (lat. *quod mihi rationalis gloriae facundiam tribuisti*).

3) ***Redelijk, tamelijk, middelmatig, wat er door kan, wat aan niet al te hoog gestelde eischen voldoet.*** Vgl. hd. *ziemlich* en ndl. *tamelijk* met de bet., vermeld boven onder 1°, nl. *betamelijk*. *Teuth.* lijcklick, redelick, et gheyt hynne (hd. „es kann mitgehn"), competens (ook „competenter"; zie REDENLIKE, 3). Kil. redenlick, middelmaetigh, mediocris, satis magnus, justus. || Men mochten geensins genesen, maer ic hadden gecuert alsoo dat hi geleeft hadde emmertoe in redeliken dingen (*in een draaglijken gezondheidstoestand*), Velth. VI, 3, 58.

AANM. 1) — Op twee plaatsen kan rede(n)lijc de ware lezing niet zijn, nl. *Troyen.* dl. 2, vs. 19862: „dat coffertuer daer men (*l.* ment, nl. *het bed*) mede dect, was *redelike* ende herde duer ende ghewracht in scoonre manier" (l. *rikelike*?), en *Test.* 382: „daer bi mooghdi merken waerlike dat si (*de menschengeslachten tot aan Christus*) waren harde *redelike*, nadien dat si die beste waren". Het eigenhandig citaat van De Vries heeft op deze plaats niet *redelike*, maar *oedeleke*. Dit zal wel de ware lezing zijn. Waarschijnlijk is de beteekenis: „daaruit kunt gij nagaan, dat zij (*de menschen*) al heel laag moesten staan (vgl. ODELIJC, 2), als zij (*die toch al niet hoog stonden*) onder de besten gerekend moeten worden".

AANM. 2) — Dat Redelike is bij Ruusb. de vertaling van lat. *rationale*, den „borstlap" des hoogepriesters in het O. T. Vgl. Duc.[2] 7, 27 op rationale, Diefenb. 335 op logium, en Ruusb. 1, 202: met desen ornamente versteet men die redelecheit des minschen, . . . ende also noemde God dit ornament (*Opschr.* van des Bisscops Rationale ocht Redeleke), Oordeel, Leringhe ende Waerheit" (lat. vert. *pones in rationali judicii doctrinam et veritatem*); zoo ald. en 203 *meermalen*.

REDENLIJCHEIT (REDE-, -LICHEIT, -LECHEIT), -HEDE, znw. vr. Mnd. *redelicheit*; mhd. *redelicheit*; hd. *redlichkeit*; ndl. *redelijkheid*. Van redelijc; z. ald.

1) ***Het zich gedragen overeenkomstig de voorschriften der zedewet, rechtschapenheid***; ook ***het handelen volgens recht en wet, rechtvaardigheid, billijkheid.*** Kil. redenlickheit, ratio, aequum, aequitas. Plant. redelickheyt, *raison, equité*; redelickheyt gebruycken oft reden gebruycken, *user de raison*, rationem adhibere, uti ratione ac aeqnitate; na recht ende redelickheyt leven, *vivre selon droict et raison*, ex aequo et bono vivere. || Nu ic in die oude zye doochde, eer ende redelickede, schaemte, trou ende wijsheit mede, Hild. 71, 314. Hoe is verwandelt die alre beste verwe der griexscher redelicheit in thurxschelike barbarie, *Breidenb.* 150*r*. — Dat . . . onse ghenadeghe heere de coninc zeere wel gheneghen es omme in alle zaken hem te vougheno taller redelichede, *Ann. Em.* 13, 65 (*a.* 1488). Ongekroont ende ongehindert hoorre comanscap in redelichheiden (*zonder de rechten van anderen te schaden*) te hantieren ende te vorderen, *Arch. v. Buren* 421. Om dit sochten si . . . ootmoet an den coninc . . . ende wilden doen . . . in redelijcheden . . . wat mijn here die coninc wille (*zij wilden aan rechtmatige en billijke eischen voldoen*), Velth. VI, 22, 10. Vgl. *R. v. Utr. Inl.* 292 „om billijkheidsredenen" („redelicheyt") en 294: „in het belang der „redelicheyt". — Ene redelijcheit, *iets dat in billijkheid kan verlangd of verwacht worden.* || Hijr en binnen sal G. eene redelicheyt geven van heer H.'s goeden toe mande (*gemeenschappelijke*) vrenden seggen, *Etst. v. Dr.* 123. Vgl. bij REDENE, 1) de uitdr. „enen redene doen", hetzelfde als „enen recht doen" en zie bij REDELIKE, 1). — Ook in eene glosse in *Teuth.* 140 en 206 komt redelicheit in beteekenis met „recht" overeen (evenals in het Mnd.; vgl. bij Lübben de verbinding „recht unde redelicheit", en de verklaring: „recht, gerechtsame, gebürnis, gerechtigkeit"), nl. in „des keysers redelicheit, die he van sych gevet, *augustea*", d. i. „een recht dat hij uitvaardigt". Vgl. de verklaring van het lat. woord bij Duc. door „charta quae ab Augusto mittitur". Misschien is *recht* ook de beteekenis op de volgende plaats. nl. *Melib.* 1954 en var.: „daer bi seldi in uwen rade wel voorsien u macht ende u redelijcheit (*het recht dat gij hebt op hulp, uwe hulpbronnen*? niet waarschijnlijk is het dat de bet. zou zijn „het recht dat gij hebt om oorlog te voeren") ende wat orbore datter in (*in een oorlog*) leyt".

2) ***Rede, het onderscheidingsvermogen tusschen goed en kwaad, het redelijk en zedelijk beginsel in den mensch, zedelijk bewustzijn.*** || Die ene wille stont in redelicheit, die ander in der vleeschelicheit, *J. en S.* 87. Dat juc der redelicheit, *Con. Som.* 106*a*. Na desen storme comt die mensche weder tote hem selven in ene ghesaette stilheit, ende die ooghen sijnre redelecheit werden verclaert ende opghedaen, alsoo dat hi bekinnen mach alle die volcomene weghe inwendichs levens, Ruusb. 2, 44. Die redelecheit des minschen, die verlicht es met overnaturleken lichte, die alle dinc te rechte na der waerheit ordelen mach, 202. Die twelef artikele ons gheloves, die ghesiert

ende verclaert hebben onse redelecheit ende gheleidet boven redene (*het verstand*), 203. Die waerachtige scoonheit des herten is doochde, ende gloriose scoonheit is claerheit der redelicheit, *Hs. Cyrill.* 43c (lat. *formositas gloriosa claritas rationis*). — Hiertoe behoort ook Velth. VIII, 30, 43: „dan sal God, alse Bernardus seit, hi sal vol sijn der redelicheit, van allen liechte begeerlijchede ende der meniger vredelijchede ende in ere gedachten der ewelijcheit". Het door Velth. verknoeide Latijn bij Vinc. luidt: „Deus erit *rationi* plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memorie continuatio eternitatis".

AANM. 1) — In *Teuth.* is „eyn rede off redelicheit" vertaling van „logica". De bedoeling is niet duidelijk en bij Diefenb. op logica is niets dat licht geeft. Is misschien *redeneering* bedoeld?

AANM. 2) — *Melib.* 976: „wet datmen en sal op die woorde niet studeren, maer men sal wijsselijc gronderen dat march vander redelijcheit, die ooc in den worden leyt" beduidt redelijcheit misschien *beteekenis*, *bedoeling*, *redelijke zin*, doch de var., bl. 656, heeft eene geheel andere lezing, nl. „mer (men) sal wijsheit gronderen; dat morch vander redenen (*van de woorden*) leit in die verstannesse, dats waerheit", welke waarschijnlijk de oorspronkelijke is.

REDENLIKE (REDELIKE), -LIJC, -LIC, -LIKEN, -LICKEN, bijw. Mnd. *redeliken*, *redelik*; mhd. *redeliche*, *-lichen*; hd. *redlich*; ndl. *redelijk*. — 1) *In overeenstemming met de voorschriften der zedewet en der geschreven wet*, d. i. èn *volgens eer*, *plicht*, *geweten*; *braaf*, *betamelijk*, *wel*, *op eene loffelijke wijze*, èn *volgens recht en gerechtigheid*, *rechtvaardig*, *billijk*. Vgl. de gewone mnd. verbinding „redeliken unde rechtliken" (vgl. mnl. „redene ende recht"), ook „redeliken unde reckeliken" („reddelken unde reckelken"). ‖ Hoe menighen graet die liefte heeft, ende hoemen dair in redelic leeft, *MLoop* IV, 149. Har wet (*geloof*) hilt soe also (*zeer*) redelike, harre vrouwen dienese getrouwelike, *Flor.* 197. Hoe wel hi leeft ofte hoe redelike of hoe eersam hi es becant, men salse vinden diet vernoyen, mids datsi zijn der duecht contraer, *Denkm.* 3, 215, 57. Niemene ontfincse (*den dood*) noit vroilike, hine hadde gelevet redenlike, *Sp.* I[a], 64, 3. F. wart daer na bisscop int lant van Israël, die leefde redenlike ende wel, *Rijmb.* 7070; ook 3364. Ootmoet is in allen staet een yghelic (*var.* ygheliken) wel te maet, op dat hi redeliken leeft, Hild. 80, 157. Omdat si leefden redelijck horen tijt hier op aertrijck, soo spaerdse God al hier te bliven, 70, 255. Die twe pleghen (*plachten*) costeliken te leven na die ghenoechten haers vleysch ende na ydelheit der werelt, mer die derde die levede redelic ende ginc ter kerken ende diende Maria, *D. War.* 5, 398. — Mitten luden ende haren goeden, elcs na sinen heesch ende behooren, redeliken ende rechtvairdeliken om te gaen, Matthijsz. 119 *var.* (*t.* reckelike). Dese sal men quanchuys gonnen, dat si haer ghelt redelijc (*op billijke voorwaarden*, *tegen eene billijke rente*) leenen, dat si (is) x penninghe om eenen (*tegen tien percent*)! *Bloeml.* 2, 194, 156. — Int IXde jaer van Heinrix rike so wart gecoren redelike (*volgens de voorschriften*, *naar recht en wet*, *op regelmatige wijze*) Bruun die bisscop van Toel om te besittene des paues stoel, *Sp.* IV[2], 55, 81; ook III[7], 58, 6. Maximus, die troomsce rike winnen wilde niet redenlike ende hem keyser heten dede, III[4], 44, 1. Sinen lieven soon W., abt van Egmonde, ende sinen nacomelingen, die redeliken na hem geset worden, *Clerc* 53. Aldus is Jan van Diest in den hof geconsacreert, haesten (= haeste hem, *haastte zich*?) te sinen lande, ende versamende een al te scoon ridderscap, quam redelic (*op eene plechtige wijze*) in die stat ende is in den stoel geset, Matth. *Anal.* 3, 214. — Enen redelike doen, hetzelfde als „enen redene doen" (zie bij REDENE, 1), en „enen ene redelijcheit geven" (zie REDELIJCHEIT, 1) *Iemand eene behoorlijke schadeloosstelling geven*, *hem geven hetgeen hij mag verlangen of verwachten*. ‖ Weert dat een ghisel ghenghe sitten voor schipheren off cooplude, ende die ghiseler ontliep, daer sal men hem redelic voor doen na dat die (sake) gheleghen is, *Overijs. R.* I[1], 124. Dair sal men hem redelijc voir doen na dat de saken gheleghen is, 69. — Ook in de bet. *behoorlijk*, *zóó dat men aan redelijke eischen voldoet*. *Voc. Copp.* redelec, rationabiliter. Plant. redelicken, *raisonnablement*, rationaliter, cum ratione. Kil. redelick, redelicken, cum ratione. ‖ Si (*Penelope*) soude in vreden leven socht, thent dattet webbe waer volwrocht, mit voirwairden dat sy daghelijck wercken soude redelijck, *MLoop* IV, 1509. Daer af es men den scoutete ende scepenen sculdech te voedene een mael redenleke, *Gendsch Chtb.* 6 *var.* (*a.* 1252); bij Halb. *Proem. Aant.* bl. 153; vgl. de ald. uit lat. oorkonden aangehaalde uitdr. „ad rationabilem quantitatem et ad rationabilem mensuram".

2) *Overeenkomstig de rede*, *het zedelijk beginsel in den mensch*; *met of door het zedelijk bewustzijn*. ‖ Dat sevende deel (*van den mensch*) . . . dat es van den heilegen geest, daer die mensche af redelic . . . es besceden in elke stede, *M. e. Vr. Heim.* 95. — In de bet. *op eene verstandige wijze* (of ook *overeenkomstig recht en billijkheid*) kan het woord staan op de volgende plaats. ‖ Dus ende A. sine tale, die redenlike ende wale al den jugen gherekent (*vgl.* REKENEN, 1) sceen, *Parth.* 5849.

3) *Op eene voldoende wijze*, *zóó dat aan redelijke eischen wordt voldaan*, *tamelijk*, *redelijk*, *vrij*. Vgl. REDENLIJC, II, 3). *Teuth.* redelick, lijcklick, et gheyt hynne, bescheydelick, competenter, mediocriter. Kil. redenlick, redenlicken, mediocriter. Plant. redelick te passe zijn, *se porter assez bien*, mediocriter valere, utcunque valere. ‖ Doe was sinte Merthen noch redelicken jonck, *aangeh. in Handschr. v. Ruusb.* 383. Alse die siecke redelic sine spise nemt . . ., ende hi den lichame wel heeft . . . ende hi wel sine leden ghevoelt, sone suldi noch sniden noch houwen, *Lanfr. hs.* 5*a*. Het wort wayende ter vaert uten norden redelike (*vrij hard*), Stoke VIII, 62. — In de latere middeleeuwen ook in den samengetrokken vorm relike. ‖ Het ginc hem reliken wel, *Marialeg.* 1, 241 (*var.* dattet ghelikelike (*zoo tamelijk*) mit hem stonde; *bij* GELIKELIKE *is deze beteekenis niet vermeld*, *doch zie* LIKELIKE).

AANM. — Voor *redenloos, dat in het Mnl. nog niet bekend was, gebruikt men onredelijc; z. ald. Ook bij Kil. en Plant. is *rede(n)loos* niet opgeteekend. Het mhd. *redelôs* beteekent „niet kunnende spreken, stom"; het mnd. *redelôs* „vrij van eene aanklacht", = mnl. quite.

REDENMAKER (REDE-), znw. m. *Hij die het woord voert*, *woordvoerder*(?). *Teuth.* redemaker, raciocinator.

REDENMAKINGE (REDE-), znw. vr. *Het voeren van het woord*(?). *Teuth.* redemakinge, raciocinatio.

REDENSALICH (REDE-, -SELICH), bnw. Mhd. *redesælic*, „affabilis" bij Diefenb.); mnd. *redesalich*, *-selich*; hd. *redselich*. *Wel ter tale*, *welbespraakt*. *Teuth.* redeselich, facundus, eloquens, disertus, lepidus, resolutus. Kil. redselligh, *vetus*, eloquens; ook redselligheyd, *vetus*, eloquentia.

REDENSALICHEIT (REDE-, -SELICHEIT), znw. vr. Hd. *redseligkeit*. *Welbespraaktheid*, *welsprekendheid*. Zie bij het vorig Art.

REDENTLIJC (*Con. Som.*[2] bl. 343). Zie REDENLIJC.

REDER (REEDER, REYDER), znw. m. Mnd. *rêder*; hd. *rheder*; ndl. *reeder*. Van reden (reeden, reiden), 1e Art. — 1) *Bereider*, *hij die de eene of andere stof bereidt of bewerkt*; vgl. ndl. *reeder* in „linnen-, zijde*reeder*" en Boe-

kenoogen op reeder, garenreeder, rolreeder. ‖ Alle meede die men te Reymerswale reedt die sal men droogen mit houte ofte mit colen, alsoot den reeder dat gelieft, *Keur v. Reimerswaal v.* 1480, *aangek. in Noord en Zuid* 9, 33 (*ald. ook* „crappe reeden" *en* „meede bereijden"). Dat niemen, redere noch andere, enich smout doen moet an lakenen die hy voud, bi ghenen engiene, Huyttens, *Corpor. gant.* 195.

2) *Hij die een schip uitrust of in de vaart brengt, reeder.* Kil. reeder, exercitor navis, partiarius, ratiarius, qui ex rate quaestum facit, Sax. *reder, reeder.* ‖ Dat een ijeghelijc schipher sine reijders tot elker reijsen rekenschap ende bewisinenge (*l.* bewiseninge, *d. i.* bewisinge, *zooals ook bl.* 74 *en* 131 *staat*) doen sal, *Overijs. R.* I[1], 73 (*a.* 1409); zoo ald. en 74 nog *negenmaal.* Versegelde (*verzeilde, van* versegelen, „gedurende de vaart schade doen beloopen") die scipheer daer en boven dat scip, dat solden die reeders holden aen alle sijn guet dat hij binnen der vriheit van Campen hadde . . . tot alsoo vele als dat scip ende coopscat werdich weren doe hij dat vander market segelde, 131 *vlg.*; zoo ald. 131—133 nog *elfmaal* (reijders, reiders). Van die scippers ende reeders, *O. Vaderl. R.* 3, 142, 62 (*a.* 1468 *te Edam*); zoo ook 142, 67 (die redere; *zie de* plaats bij REDEN, 1e Art.). Scipmaets ende mederedereu, *R. v. Schiedam* 235.

REDER, znw. m. Mhd. *redære.* Van reden, 2de Art. *Hij die spreekt of het woord voert.* Vgl. bij REDENARE. *Teuth.* eyn kort reder, breviloquus; lang reder, ydel reder, geleert reder, wair reder, reder des layfs of des lavesangs, ymnilogus; reder of tractierre van gotliken saken, theologus; *ald. ook* grootreder en schantreder. Kil. reder j. redenaer, orator. Plant. reder, *parleur*, causidicus, orator, rhetor.

REDER (*Voc. Cop.* „redere, suasor"). Zie RADER.

REDERIE, znw. vr. Ndl. *reederij. Lakenbereiding; het reeden of bereiden van laken*; ook *eene zaak waarin dit bedrijf uitgeoefend wordt.* ‖ So wie die meestrie houd . . . van rederiën van dickedinnen lakenen, Huyttens, *Corpor. gant.* 195. Dat gheen meester rederie upzetten moet, of hie ne zy poortere, *ald.* — Hetzelfde als redene, 2de Art., waarvoor misschien „rederie" moet gelezen worden.

REDERS-CEDELE (REEDERS-, -CEEL), znw. vr. Van reder in de bet. 2) en cedele; z. ald. *Vrachtbrief.* ‖ *Van die scippers ende reeders.* Soo sullen gheen scippers tzeyl gaen of sy sullen die reedersceel an lant laeten bliven, wie dattet scip toebehoort ende hoe veel gelts dat sy myt hoor vant lant voeren, dat toe scip behoort, *O. Vaderl. R.* 3, 142, 65 (± 1468 *te Edam*).

REDESALICH, -SELICH. Zie REDENSALICH.

REDEWECH, -WECHT, znw. m. Waarschijnlijk hetzelfde als of verschreven voor ridewech, *rijweg.* Vgl. REDE, 3e Art. ‖ Daervan salmen den veer een pachtsedulle maecken, vermeldende mede dat die veer (*veerman*) sal niet meer biesten houden op die holle wege dan twee of drie koene, die hem selfft toecomt, ende sal oock geene gansen, enden oft hoender houden dan van elck drie off vier, ende soo die redewecht (*var.* rede wecht) giet beneven T.'s landt hen, salmen hem den altoos openen want des noodigh is, *O. Marker.* 2, 15, 41.

REDGE, znw. m. Friesche vorm van mnl. raetgeve; z. ald. en vgl. Richth. 987 op redieva, redgeva, redia; Noordewier, *RO.* 343; 362. ‖ Alle prelaten, abten, provesten, dekenen, greetmans, redgen, rechters, *Ostfri. Urkb.* 1, 263. — Zoo herhaaldelijk ook in den vorm reddie (redje) in *Warfsconst.* Zie REDDIE. — Ook in de samenstelling redgerecht (redgenrecht), *het gerecht van den redge*; ook *het recht op het bekleeden van het „redyenschap".* ‖ In der schelinge tusschen G. ende H. als um redgenrecht dat up G.'s heert vel, is gheseghet enz., *Warfsconst.* 12. *Waer twee sceelaftich sint om een redgerecht.* So waer twe personen scheelachtich sint om een reddyerecht, dat sullen die overrechters scheyden inden drien warven up beyder parten onkost, 64. — Den vorm redger, één met raetgever, vindt men op eene menigte plaatsen in *Warfsconst.* en *Etst. v. Drente*, herhaaldelijk met *richter* (*rechter*) verbonden. — Redgescap, *het ambt van den „redge"* of ook *het gebied waarover zijne bevoegheid zich uitstrekt.* ‖ Dat H. wtrichtten sal vander saken tuschen V.'s unde . . . T.'s achterlatene guede, die gheleghen sint onder sine redgeschap unde rechtschap, *Warfsconst.* 46.

REDGER, REDGERECHT, REDGESCAP. Zie bij het vorig Art.

REDICHEIT (*Voc. Cop.* „een redicheit, conspiratio"). Zie RADICHEIT.

REDIC. Zie RADIC en vgl. nog *Vaderb.* 98*d*: „kase, appel, noten, peren, radijck, ofte wat mi God verleent heeft".

REDINGE (REEDINGE), znw. vr. Van reden, 1e Art.; z. ald. *Bereiding, bewerking.* In redinge bringen, *bewerken.* ‖ Dat si ander wolle die totten Enghelschen stapel niet en hoirt, in hoire wolle ghemenghet ende in reedinghe ghebrocht hebben, *Leid. Keurb.* 69, 8 (*in eene zelfde verordening in Keurb. v. Haarl.* 87 *staat*: in reden gebrocht hebben). — In redinge comen, *bewerkt worden.* ‖ So wanneer dat men vonde dat sulc goet in redinghe quame onder yemants handen . . ., dat soudmen barnen, *Leid. Keurb.* 103, 16.

REDINGE, znw. vr. Van reden, 2de Art. Mhd. *redunge*; mnd. *redinge. Het spreken, het voeren van het woord.* Het woord zal wel in het Mnl., althans in sommige tongvallen, bekend zijn geweest. Vgl. de Aanm. bij REDENINGE. Kil. redinghe, j. redene, sermocinatio. Plant. redinge (zie de aanh. bij REDER, 2de Art.).

REDINNE. Zie bij REDE, 1e Art.

REDSEN (REDTSEN, REDSIEREN). Zie GERETST.

REDSOEN (*R. v. Schiedam* 416). Zie RANTSOEN, 4) en RASOEN.

REDUCTIE, znw. vr. Van ofra. fra. *reduction* met latiniseering. *Het brengen in een oorspronkelijken of beteren staat, verbetering.* ‖ Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen gedaen in den jaere 1494, *titel van een door R. Fruin uitgegeven werk.*

REE, znw. vr. en m. Hetzelfde als ra; z. ald. De vorm komt nog voor in Winschooten's *Seem'n* (*a.* 1681). ‖ Wye dat varen wil ter zee, die sel sijn zeil, mast ende ree ende al sijn tou doen besorghen voir tweder, Hild. 80, 1 (*de verklaring in het Gloss.* „gereedschap, tuig" *is verkeerd*). Aen desen riken mast . . . hanct een zeil . . ., aen den ree wael vastghecnocht, Aug. *Sceepk.* 115 (*var.* aen die ree). Die ree, daer men zeil aen slaet, 137. Die ree, dat zeyl ende dat ghewant ne mochte gheen man volprisen, *H. Cruus v. Breda* 102.

REE (RE), znw. vr. Mhd. *rêch, rê* (*rehes*); hd. *reh*; ndl. *ree, Ree, reebok, reegeit*; ook *hinde.* Zie de verschillende ogerm. vormen, waaraan het woord beantwoorden kan, bij Franck op ree, en vgl. Kil op reh. *Teuth.* ree, reebuck, caper, capreolus; ree, dat wijfken, caprea; eyn cleyn reebuck, capreolus; een reebuck, capreus, dorcas, ibex; reetzeghe (vgl. hd. *ziege*; ndl. *sik*), caprea, ibex. *Gemma* 203*r*: taurea(?), ree. Kil. ree, hindde, cerva; ree, wilde gheyte, caprea, sax. *reh*; ree, reebock, caprea, capreolus, dorcas, ger. *reh, rech, reech*; sax. *rehbuk*; ang. *roo, robucke*; reekalf, hinnulus, hinnulus cervi. Plant. ree oft hinde, *une biche*, cerva; reebock, *chevre sauvage*, caprea, dorcas; reekalf, *un faon de biche*, hinnulus. ‖ Alderhande welt, uteghenomen hert, hinden, ree (*enz.*) ende swine, *Brab.*

Y. dl. 2, bl. 440 (*a.* 1332). Capreola dat es een ree, *Nat. Bl.* II, 1007; ook 1010. Die bucke vechten omme die reen haerde seer, 1015 (*varr.* reebucke). Een dier . . . na der grote van den re, 3059 (*var.* van der re). Die re, die husen (*hebben hun verdedigingsmiddel in*) hare snelhede, 141. Een edel voghel . . ., daermen mede die reen vaet, III, 546. Alsoo men die partrijse yaghet inden sac ende die ree inden strick, *Hs. Arg.* 189; ook 205*b*. Asaël, . . . die te voren was so snel, dat hi die ree achterliep, *Alex.* IV, 787 (vgl. *Taalk. Bijdr.* 2, 236 en II *Sam.* 2, 18). Asael . . . die was snel ghelijc der ree, *Bijmb.* 9872 (lat. *A.*, *velocissimus quasi unus de capreis*). Nu loopt hi ghelijc den reen die werelt dore alineen waer hi hare mach ghenaken, *Disp.* 332. Snellijc alse een ree, *Vad. Mus.* 1, 355, 99. Tors . . . dat . . . was . . . licht ghelijc eenre ree, *Coucky* II, 2743. Een ors dat dapper (*snel*) was als een ree, *Grimb.* I, 4313 *var.* Dat ors liep sere (*d. i.* seerre) dan een ree, II, 2116. Des rees nature, *Jahrb. Ndd. Verein* dl. 19, bl. 84 (*Hooglied*). — Vgl. REEBOC en REECALF.

REE, znw. vr. en m. Ook in den onorganischen vorm REEDE, die te vergelijken is met cade, iede, (*ooi*, in *R. v. Breda*) e. a. Van ofra. *raie*, *roie*, *reie*, vore, van lat. *riga*. Het woord is in de andere germ. talen niet overgenomen, maar in verschillende, vooral zuidndl., tongvallen nog heden bekend. In het Wvla. bestaat het in twee verschillende vormen nl. 1) reie, „waterloop" (Kil. reye, ruye, aquaeductus, fossa publica; lat. *riga* is eene afleiding van *rigare*, besproeien, bevochtigen; ook reie, „riggel die men dwars legt om eene deur of venster te sperren", fra. *barre*, en „eiken lat of maat waarvan zich metsers, schrijnwerkers en timmerlieden bedienen" (ook in noordnederl. tongvallen is *rei*, o. a. te Leiden, in eene soortgelijke beteekenis bekend; vgl. RIE), en 2) ree, „kleene vore of greppel in den akker"; ook in de uitdr. „met iemand geen *ree'n* kunnen schieten", d. i. „met iemand niet overweg kunnen" (zoo ook in andere zndl. tongvallen; vgl. Schuermans 526, waar o. a. aangehaald wordt limb. „geene *rie* met iemand kunnen schieten" en geld. „geene *ree* met iemand kunnen bezeilen", dat natuurlijk, indien dit de oorspronkelijke vorm der spreekwijze is, een ander znw. *ree(de)* bevat, maar ook uit verschillende spreekwijzen kan zijn ontstaan). Zie De Bo 920 en 926; *Antw. Idiot.* 1019 en vgl. DWERREE. Het woord komt vooral voor in de bet. *richtsnoer* of *de lijn ter begrenzing van den bouw van huizen*, *rooilijn* en *grenslijn*. Vgl. RAEYE, dat eveneens in de beteekenis „rooilijn" voorkomt en wel met *ree* uit *re(de)* identisch kan zijn; vgl. ofra. *raie*, *reie*; de derde vorm *roie* is waarschijnlijk overgenomen in het eerste deel van *rooilijn* en *rooimeester*. Vooral is het woord gewoon in de uitdr. ene ree(de) trecken, vanwaar re(d)etrecker, in sommige tongvallen hetzelfde als *erfsceider*, *paelsceider*, *royeermeester*, nl. *rooimeter* of *landmeter*. Zie REETRECKER, dat bij Franck te onrechte wordt verklaard als ontstaan uit *reentrekker*; zie verder *ald.* ‖ Alsoot dycwijll gebuert, dat die poorteren tusschen haren husen ende erven die rede doen trecken, om een yegeliken die bepalinge dairoff te mogen kennen ende waer elcx toe gerecht, is, *O. R. v. Dordr.* 1, 329, 138 (*a.* 1471). Soo ghebuert oock dycwijll, dat enich van hem mitter eerster rede hem niet en willen laten genoegen, hoewell die gezworen reetreckers die by hooren eedt getogen hebben, . . . soo doen sy die rede anderwerff ende derdwerf trecken opter selver plaetsen, *ald.*; zoo ook 330 *tweemaal* (*ook* reetrecker). So waer men die reede toe bezighen moet, so zel die eyscher wtleggen XL sc., . . . ende wie een pael begheert daer die roede over ghaet (*daar eene meting*, *eene grensbepaling plaats heeft*), die zal den rechter geven II s. *O. K. v. Rott.* 26, 60. Een rechte reede mit hem te trecken in den gescheyt van hore beyder erff, *R. v. Leiden* 185. Dat die ontruyminge niet geschien en sel na den recht van der stede, want die rede getogen is by den gemeen buyren, 176, 139. Om twisken hem beyden een reede te trecken, dat een yegelic tsijn hebben soude, 247, 299. Dat na der rede die scepenen getogen hebben by wercluden, dat F. hoir niet te nae getymmert en is, *ald.* Alsoo als de Ockerlake . . . wijst den rechten ree ende dieboom op die Spange, Mieris, 1, 509*a* (*a.* 1290; *Oorkb.* 2, 327*a*); zoo ook ald. *b.* Tuschen die twie palen ene rechte ree te reckene (*bij* De Fremery: reekene), Mieris 1, 61*b* (*a.* 1306, *ald. ook* ree recht). Van des voorg. Jacobs pael ene rechte ree te reckene (bij De Fremery 264: treckene) toit an den pael van den cortlande, *ald.* Van den oostende van der Sponghe (Spanghe?) ene rechte ree te rechtene ten cortenlande toe, *ald.* (*hs.* rechtene, *varr.* treckene; *zie* De Fremery, *Oorkb.* 264). Van dien sloote ene rechte ree in die oude Bodegrave, 62*b*; zoo nog eens *ald.* Dat die van Emenesse van ons hebben zullen die vene te Goylant waerd over die ree, 623*a* (*ald. b* rerecht). In occidente terminatur (terra) ad lineam et regulam que vulgariter *ree* appellatur, *Oorkb.* 1, 280*a* (*ald.* ook „lineariter, regulariter et directe, quod vulgariter *reerecht* dicitur, *a.* 1250). Also als die ree coomt ghaende tusken Alblaes ende Papendrech(t), 172*a* (*a.* 1280). Binnen desen palen int oosten is onse sloot ende hoffstat van L. mit XXIIII mergen lants . . ., die wytter stede (*l.* uyterste) rede aen Thienhoven, 399*a* (*a.* 1293 ±). Dat westen is onse kornmoolen staende op onse meente ende daer onsen heerwech op den westeren kant die wtterste reede van onser heerlicheyt van Langeraeck aff is, tusschen Gelkenisse ende Gravenland streckende die reede uytten zuyden, recht wyt over den dijck enz., *ald.*

REE, znw. o. (m.?). Mhd. *rê* (*rewes*), ook *rêkleit* baarkleed; ohd. *hrêo*, *rêo*; ofri. *hrê-*, *rê-*; ags. *hrâw*, *hrǣw*; osa. *hrêo* (ook in *hrêobed* en *hrêogiwâdi*, beide „lijkwade"); ondd. *hrê* in *hrêlîk* (ook ofri. *hrêlik*, „op de begrafenis betrekking hebbende"), en *hrêon*, begraven (Gallée, *Andd. Wtb.* 149; zie REEUWEN); got. *hraiw* in *hraiwadûbo*). Het woord, dat in de tegenwoordige germ. talen niet meer voorkomt, heeft in het Ogerm. verschillende beteekenissen, die alle in betrekking staan met „dood", nl. *lijk*, *moord*, *moordenaar*, *doodbaar*, *begrafenis*; zie de Wdbb. van Lexer en Franck. In het Mnl. bestaat het niet meer als zelfstandig woord, maar alleen in de samenstellingen reeroof en reerover; z. ald.

REE, bnw. (*O. Vaderl. R.* 4143). Zie REET, bnw.

REE, znw. o. Uit rede, het als znw. gebruikte bnw. reet; z. ald. In de uitdr. in ree houden, *in goeden staat houden*, *in orde houden*. ‖ Onze orghelen in ree (*l.* int ree?) te houden, *Jacobik.* 220 (*a.* 1426).

REEBOC (-BUC), znw. m. Mhd. *rêchboc*; mnd. *rêbok*; hd. *rehbock*; ndl. *reebok*, een mannelijke ree, het mannetje van de wilde geit. *Teuth.* ree, reebuck, caper, capreolus; eyn cleyn reebuck, capreolus. Zie de aanhalingen uit Kil. en Plant. bij REE, 2de Art. ‖ Die reebucke vechten omme die reen haerde seer, *Nat. Bl.* II, 1015 *var.* (*t.* bucke).

REEBUC. Zie REEBOC.

REECH (*Oorkb.* 2, 474*a*: „sijn recht erfnaem diet mit den reech hebben sal"). Waarschijnlijk verkeerde lezing voor *rechte*. De laatste lettergreep schijnt in de pen gebleven. Indien naast *recht* ook de schrijfwijze *reecht* voorkwam, het geen niet het is geval is, dan zou de fout nog begrijpelijker zijn.

REEDE. Zie REDE.

REEDSEL. Zie RAETSEL.

REEDWAERT, znw. m. Naam van eene plaats te Egmond. Het eerste deel van het woord is waarschijnlijk hetzelfde als riet (ried); zie RIET en vgl. WAERT, in de bet. „eiland in eene rivier, door wa-

ter omspoeld land". ‖ In dien reedwaerde vi made, *Hs. Egmont f.* 11*r*.

REEËL, bnw. Van ofra. fra. *réel*; lat. *realis*. Het woord komt voor in de 16de eeuw in de bet. *rechtsgeldig*; van schuldbrieven en dgl. *in geld om te zetten, vatbaar voor realisatie*. Zie een voorbeeld bij REALISATIE.

REEF, znw. o. Eng. *reef*; ndd. *ref*, *reef*; hd. *reff*; fri. *reef*; ndl. *reef*; ook in de noordsche talen. Zie Franck op reef. *Een smalle strook van het zeil, die bij te sterken wind wordt ingenomen, reef*, ook *rif*. Zie Weiland op reef, alwaar o. a. de uitdr. „een reef in het zeil doen, een reef inbinden", zijn staat verminderen; ook *inbinden* (zonder *reef*, d. i. „zijn toon of de kracht zijner beweringen matigen", te vergelijken met „bakzeil halen"; Van Dale 1384; Harreb. 2, 212*a*; vgl. hd. *einbinden*; eng. *to take in a reef*. Vandaar ndl. *reven*, gezegd van de zeilen, d. i. „inbinden". Bij Kil. rif in dezelfde beteekenis (volgens Weiland ook bij Vondel) in de uitdr. rif oft rift innemen, in binden, carbasa substringere, vela contrahere, enz. Over den mogelijken oorsprong en verwanten zie Franck op reef, rif. In de zndl. tongvallen bestaat *reef* in de bet. „streep, schrap, groeve, snede, gleuf"; zie Schuermans 537 op reve, vr. (daarnaast *reef*, vr. „draadje of rank aan erwten, boonen enz. dat men aftrekt eer zij gezoden worden (ook Rutten 186; vgl. bij Van Dale: *reepen*, gezegd van boonen, d. i. „afhalen"); De Bo 921 op reef, reve (ook de uitdr. *reve schieten*, schreve schieten); vgl. ook Boekenoogen op rif. In hoeverre *rif* in de andere beteekenissen (*geraamte*; ook in *middelrif*; en *smalle zandbank*, ook in *koraalrif*) met dit woord verwant is, is niet zeker; vgl. Franck op rif en middelrif. Kil. ziet in *rif* in het laatstgenoemde woord de oorspr. bet. „omhulsel" (rif, rift, involucrum; middelrif(t), diaphragma, septum transversum, dissaeptum). Is dit juist dan kan dit *rif* met het bovengenoemde reef verwant zijn; zie Franck op reef, en vgl. het aldaar genoemde onr. ww. *rifa* „samenbinden, samennaaien, innaaien" (st. ww. *rifa*, *reif*, bet. „scheuren, afscheuren, verscheuren") ijsl. *reifa*, inwikkelen, en ags. *árífan*, loswikkelen van een kluwen (eenmaal in de *Cura Past.*). Vgl. ook Lübben op *rif* (*ref*, mv. *reve*), „lijk, dood lichaam" ook van dieren, en *rif*, *ref*, smalle zandbank in zee (eng. *reef*). In het Mnl. is het woord slechts opgeteekend in de bet. *zeil van eene molenroede*. ‖ En ghien molenair en zal noch en moet des nachtes malen, alzet vier reve ghezwichte wayet, *O. R. v. Amst.* 38, 21 (d. i. *als alle vier de molenzeilen gereefd of samengebonden moeten worden*; over „zwichten", d. i. „de zeilen van een molen oprollen" zie *Tijdschr.* 10, 148, waardoor het Art. GESWICHTE in *Mnl. Wdb.* 2, 1723 wordt verklaard: de uitdrukking is in zichzelve evenwel nog niet geheel helder: *reve* en *geswichte* staan eenigszins pleonastisch; waarschijnlijk is het eene uitdr. geweest in den mond van den molenaar, te vergelijken met de „*gereefde*, dubbel *gereefde*, of *dichtgereefde* marszeilkoelte" van den zeeman (zie t. a. p.); of *ghezwichte* in *gezwichtet* moet veranderd worden, is om de grammatische verhouding van *reve* en *gezwichte* onzeker).

AANM. — Over bereven (*Inform.* 177), gezegd van vaten, tonnen, e. a. zie bij REVE, 2de Art.

REEFSCH, bnw. Het woord wordt vermeld in *Teuth.*, met eene verwijzing naar clepsch en gelpsch. Evenals deze bnw. afkomen van clappen en gelpen, zoo moet reefsch een bnw. zijn met de bet. *babbelachtig*, van reven in den zin van „kallen" (z. ald. en vgl. ndl. *revelen* en *revelkallen*).

REEFTER (REYFTER, REFTER; ook REVENTER, REFENTER), -TRE, znw. o. en m. Mhd. *reventer*, *revent*, *reviter* en tal van andere vormen bij Lexer, 2, 413; mnd. *reventer*, ook *remeter*, *remter* (Lübben 3, 470; 459); hd. *remter* (Grimm 8, 805). Alles omgevormd uit lat. *refectorium*, eene afleiding van lat. *reficere* (hetzelfde als fra. *restaurer*, vanwaar fra *restaurant*; holl. *restauratie*), waarschijnlijk door tusschenkomst van ofra. *refeitoir* (Hatzf. 1890); vgl. REFROTOOR. Benaming van *de eetzaal*, vooral *in een klooster*. Nog heden is fra. *refectoire* bekend als benaming van „de eetzaal in eene kostschool" en dgl. (Hatzf. t. a. p.). *Voc. Cop.* een reefter, refectorium. *Teuth.* reefter, refectorium; reventer, eethuyss, refectorium; etstede of reventer, refectorium. *Gemma* 35*v*: een reventer, cenaculum i. refectorium. Plant. refter, *refectoir*, *lieu où mangent les moines*, refectorium. Kil. refter, triclinium, conclave, coenaculum commune, *vulgo* refectorium. Het woord is in verschillende zndl. tongvallen nog heden bekend (in den vorm *refter*, *rifter*) in de bet. „eetzaal in een klooster, een kostschool en dgl." (De Bo, Tuerlinckx, Corn-Vervliet, Schuermans; vgl. ook *refterstijd*, bij Tuerlinckx); in het Noord-Nederlandsch is het over als naam van een huis in de buurt der Bethlehemkerk (vroeger Bethlehem-klooster) te Zwolle, en in het Friesch van de ontspanningszaal in een oudemannen- en vrouwenhuis. ‖ Ten capittelen dat hi (*de duivel*) vaert, ten doremtre enten reeftre mede, *Sp.* I[7], 85, 40 (bij Vinc. slechts *ad dormitorium fratrum*). Die abdt die soude altoos sijn in sijnre moncke aenschijn ten dormtre, ten reeftre ende ten chore, *Teest.* 3286. Daer was vrijthof ende dormter, monster, cappelle ende reventer, *Pelgrimage* 120*d*. Als men ten reventer comt, so is die prior, die custode, die gardisen, ende die leesmeester ende ander rike broederen, . . . in cameren besiden ende pleghen haer veiweentheit, ende die arme broederen die gaen ten reventer, ende hebben pottagie, twee haringhen ende dunne bier, *Ned. Proza* 71*. Timmeraege gedaen ten minderbroeders aen haeren reventer, *Oudste Rek. v. Dordr.* 126 (*a.* 1424). Onderwijlen worden sie van hoor geoefent myt ootmodigen werken, als broot te bidden int reventer myt eenre schottelen, *Kl. v. Diepenv.* I, 11. Waer es mijn reefter, daer ic dat paesce ete met minen jongeren? *Hs. v.* 1348, *f.* 111*d* (*Marc.* 14, 14: *ubi est refectio mea ubi Pascha . . . manducem?*). Alst („dat jonghe bruederkijn") ghetappet hadde, so liepet mitten bier haestelic totten reventer waert, *Marialeg.* 1, 312; zoo nog eens *ald.* (Doe) ontfinc hise . . . in dat reventer, *Heiligenl.* 16. Alse ghi comt ten reeftere met uwen susteren, soo sprect uwe benedictie . . ., ende al hebdi groten honger . . ., hoet u van overate, Ruusb. 4, 81; ook 84. Maticheit is die reefter, want daer moet men mate houden, *D. War.* 1, 239 („vanden geestelijke clooster"). Soo wie ter tijt te kerken, tottie getiden, totte misse, ten reventer comt, *Zijlkl.* 299 (*a.* 1503; „als dat reefter cloxken (clinct), gheliict wijlen eer dede in haer convent", Anna Bijns, *aangeh. bij* Oudem. 5, 797; *ald. ook* „als treefter cloxken luyde"). Alse de prioor te reeftere luudt, so comen daer drie ochte viere van den joncsten, . . . mijn here den abt blijft in huus met sinen ghesinde ende alle dat ander convent es siec ende cranc, ende pleecht sijns selfs met vleesche ende met goeder spisen, Ruusb. 2, 188 (*Ned. Proza* 25: ten reventer). Soo wie ten reventer coomt, eer men die benedicite (= benedictie) bestaet te lesen, *Hs. Openb. Joh.* 1 (*Ndl. Arch. v. Kerkgesch.* 1, 121). Daer nae een teken gedaen sijnde, soo sullen se alle int reventer gaen, *Ordin.* 120. Dan salt convent opstaen, gaende inden reventer om toe drincken, 114. Maria . . . die quam daer gaen in dat reventer, *Mir.* 11. Ter mynrebroeder in den pant ofte reventer, *Gild. v. Utr.* 1, 125 (*a.* 1455). Niet te min volghende den dormtere, den reyftere, de kercke ende tcapittele, *Ann. Em.* 31, 47 (*a.* 1499). Ic wille datmen hem ontseghet haren reeftre ende hare

wone, *Sp.* III[2], 31, 48 (lat. *non edat cum eis nec bibat*). Hier omme soo pleechtmen in ordenen ten reftere (*onder den maaltijd*) te lesene sermoene ochte andere dinghe die lostelec sijn te hoorne, opdat die broedere ghetrocken werden van binnen in gheesteleken smake al die wile dat die lichame sine nootdoorft nemt van buten, Ruusb. 2, 18 (*vgl.* Acquoy, *Windesh.* 1, 154; *Hs. Diepenv.* bl. 217 (uitg. Brinkerink), *zie boven* 6, 994 *en zie over een handschrift dat waarschijnlijk met dit doel verzameld is, Tijdschr.* 4, 1 *vlgg.*). Hoe sinte Gheertruyt gesien was . . . boven den reefter hairs cloosters staende ende den brant des cloosters blusschende, *Exc. Cron.* 7*b*. Upten 5 dach in Novembri alsse de heren radessendeboden eerst int reventer gaen wolden, waren de alderlude und 18 mannen eerst vergadert int reventer, *Hans. Recess.* 10, 251. Also de ghemenen Duschen (*d.i.* Duitschen) ton Carmers verghaderen of de achtenman, also olderman, binnen den reventer gan (*gaan*) enz. 1, 76. Zie nog *Vl. Rijmk.* 3040; *Gendsch Chtb.* 190; *Belg. Mus.* 5, 185 (r e f t e r, m.); Ruusb. 3, 193; *Versl. en Ber.* 2, 27; *Invent. v. Br. Intr.* 117, en twee voorbeelden (uit *Pass. S.* (*a.* 1489) bij Oudem. op r e v e n t e r, en vgl. de aant. van Van Hasselt op Kil. op r e f t e r. — Samenst. r e e f t e r (r e v e n t e r)-w a e r s t e r, -b e w a e r s t e r, ook r e v e n t e r m a e r t e (-m a e r t), benaming van de zuster in een vrouwenklooster, aan wie de zorg voor de eetzaal is opgedragen, *eetzaalzuster*. Eene soortgelijke benaming voor een broeder in de monnikenkloosters is niet opgeteekend, maar zij moet geluid hebben r e e f t e r (r e v e n t e r)-w a e r r e, mlat. *refectorarius* (Duc.[2] 7, 75*c*). || Van der reventer waerster, *Hs. Kloosterr.* 23*a* (bl 370; lat. ald. bl. 272: „de refectoraria"; *in dat hoofdstuk worden de plichten aan haar ambt verbonden uitvoerig beschreven*). *Van die reventermaert.* Die officie vanden reventer beveelt men een vanden susteren de daer to dient, *Hs. Kloosterr. A.* 12*r* (*Ned. Proza* 299; *ald. ook* reventerbewaerster); ook 12*v*, 2*v*. — Eene enkele maal komt r e e f t e r voor in de bet. *maaltijd.* Vgl. lat. *refectio*, maaltijd, dat *Marc.* 14, 14 gebruikt wordt in den zin van eetzaal" (zie *Hs. v.* 1348, *f.* 111*d* op vorige kolom). || Die twalef ponden par. distribueren in den coor den ghemeenen college in der manieren dat men ghecostumeirt es reefters te distribueerne, *Invent. v. Brugge* 3, 303. Item ghevic ten commune van onser vrouwen vors. drie pont par. jaerlix erveleker rente te enen reeftre in zinte Martinsavonde, *aangeh. ald.* Gloss. 304. — Ook in de bet. *recht op een maaltijd*, verbonden aan een leen. || Noch so behoren te desen voors. leene ende sijn sculdich die van sinte Donaes in Brugghe viere reifters sjaers, *Invent. v. Brugge, Intr.* 304 (*de houder van het leen had het recht om* „viere waerven sjaers teetene up den reiftre (*in het kapittel*) van sinte Donaes").

REEFTERBEWAERSTER, -MAERTE, -WAERSTER. Zie bij het vorige Art.

*REEGEIT, znw. vr. Mhd. *rêchgeiz*, *-geiz*; hd. *rehgeiz*; ndl. *reegeit*. Het woord zal als vrouwelijk van r e e b o c (z. ald.) naast oostmnl. of nederrijnsch r e e s e g e wel in gebruik zijn geweest.

REEGENOTE (REIGENOTE, REGENOTE). Zie REINGENOTE.

REEHAGE (REHAGE), -HAECH, znw. m. Waarschijnlijk is de bet. *grenshaag*, *grensheining*. In dit geval staat het woord voor of althans gelijk met r e i n h a g e; zie de plaats aldaar en vgl. het volg. Art., alsmede r e e s l o o t (Mieris 2, 62*a*), hetzelfde als r e i n s l o o t, grenssloot.

REEHEININC (REHEININC). Zie bij REINHEININC.

REECALF (RECALF), znw. o. Mhd. *rêchkalp*; hd. *rehkalb*; ndl. *reekalf. Jonge ree, jong van een ree*, zoowel in de bet. „hinde" als „wilde geit". *Voc. Cop.* r e c a l f, innulus (*d. i.* hinnulus); v a n e n e n r e c a l v e, innuleus. Plant. r e e k a l f, *un faon de biche*, hinnulus. Kil. r e e k a l f, hinnulus cervi. *Gemma* 31*v*: e e n r e e c a l f, capriolus. || Mettien so versach hi saen waer een wolf een hinde verbeet . . .; hi liet liggen dat reecalf daer al stille meer dan half, ende es gevloen dor smans wille, *Belg. Mus.* 7, 446, 160. Daer (*in het hol*) lach so veel spisen . . .: herten, hinden, . . . patrisen, roeken ende recalven, *Rein.* II, 6594. Hoor aensichten als eens leuwen aensichte ende snel als reecalve inden berghen, *D. B.* I *Chron.* 12, 8 (lat. *veloces quasi capreae in montibus*). (Enen cnape) to drincghelde dat hi onser stad een recalf hadde ghebracht, *Rek. d. Cam.* 6, 61 (*a.* 1382). Bi scepen ende raet ter maeltijt verteerd do sie dat vorsz. reecalf te zamen aten, 7 lb, *ald.*; ook 72; 173.

REEKEN. Zie REKEN.

REECISER, znw. o. Van r e k e n in de bepaalde beteekenis, „brandende kolen bijeenschrapen"; z. ald. Hetzelfde als b r a n t i s e r; z. ald. en vergelijk OVENSTAKE. *Stookhaak*, *pook*. *Teuth.* r e e c k y s e r, andena (zie Diefenb. op het woord). Vgl. RECISER.

REECS (REEX, REECX), znw. vr. Het woord komt in de andere talen niet voor: het is ongetwijfeld nauw verwant met r a e x (z. ald.). *Ketting*. In dezen zin is het woord nog hier en daar bekend in de samenstelling *sleutelreeks*, d. i. (thans) „sleutelbos"; eig. „de ketting (of ring) waarmede verschillende sleutels bijeengehouden worden." Zie een voorbeeld uit Vondel bij Weiland op r e e k s, en vgl. het door Van Dale in dezelfde beteekenis vermelde *sleutelreesem*. Uit de bet. *ketting*, *keten* heeft zich de hedendaagsche beteekenis van *reeks* ontwikkeld, nl. *rij*, *serie*; vgl. fr. *chaine*. In verband met een wierookvat wordt r e e c x genoemd in de rekeningen der Pieterskerk te Leiden (1398—1428).

REEL (REL), bnw. *Slank*, *dun*, hetzelfde als mhd. *ran*, hd. *rahn*, ndl. *rank*; zie Grimm 8, 69 op r a h n. Het woord wordt door Kil., in de vormen r e e l, r a e l, vermeld met de beteekenissen *dun*, *slank*, *rank*, („tenuis, exilis, gracilis" en *mager*, *ingevallen*, *uitgeteerd* („strigosus, exhaustus"), hetzelfde als mnl. s l a n c; z. ald. Het woord komt in geen anderen germaanschen tongval voor: misschien is het van romaanschen oorsprong; als men mocht aannemen dat het staat voor *greel*, dan zou het ontleend kunnen zijn aan fra. *grele*, *graile*, lat. *gracilis*), welke woorden Kil. bij zijn artikel aanhaalt. Verwantschap met eng. *reel*, „haspelen, winden, snel draaien", is om de bet. moeilijk aan te nemen. Plant. r e e l o f t r a n c k, *long et menu de corps*, *mince*, gracilis, tenuis, exilis; r e e l h e y t o f t r e e l i c h e y t, *minceté de corps*, gracilitas vel tenuitas corporis. Zoo nog heden in enkele zndl. tongvallen (*Antw. Idiot.* 1019: *reèl*, *raal*, *reil*; De Bo 907 *raal* en 922 *reel*, ook *reilde*; Schuermans 527: *reel*, *rel*, *ril*, *rilde*; *Waasch Idiot.* 547 *reel*, „slank, rank, vlug, zwierig"). || So saelt (*het kind*) een lanck reel man sijn van scoonder spraken, *Scep v. W.* 8*a*. Soo saelt (*het kind*) een lanck rel persoon sijn, 5*d*. So salt (*het kind*) een cleyn rel man sijn, 7*d*.

REEM (*REME), znw. m. Een slechts in enkele tongvallen voorkomende bijvorm van r a e m; z. ald., 1e Art. Ook in het Mhd. komt *reme* naast *rame* als m. en vr. znw. voor (Lexer 2, 335). De eigenlijke beteekenis is moeilijk vast te stellen op de eenige plaats, waar het voorkomt, *Rek. d. Gr.* 2, 301: „van enen reme 12*d*" (tusschen andere posten op timmerwerk betrekking hebbende: „van 8 spanhoute, van ere planke, van enen stile, van houte, van middelnaghelen"). — Samenst. r e e m h o u t. || Van reemhouten 3 sc. 4d.; vanden houte ende dat yser an te legghen, *Rek. d. Gr.* 1, 352.

REEMPT (*Rek. d. Cam.* 5, 140: „C. ende R., die den dijc ghemeten hadden up den Toghe van den reempte an dat tyghelhues, to drincgheelde 4 s.") e. e. (b. v. 2, 226; 695; 234; 3; 110; 191; 291, 158).

Zie RAEMTE, 4 (in plaats van „waterkeering" leze men daar *houten versperring*, en als verklaring van „dat grote water" niet „overstrooming", maar *de IJsel*) — In den duitsch gekleurden vorm reempts wordt het woord vermeld in *Teuth.*, nl. bij schranck, traly, waar naar „reempts" verwezen wordt, doch bij R. staat niet deze vorm, maar gerempt, met de vertaling „gerre, -arum; cancellus".

REEN, znw. (*grens*). Zie REIN.

REEN, znw. (*regen*). Zie REGEN.

REEN, bnw. (*rein*). Zie REINE.

REENE. Zie REINE.

REENEN (*Profijt. Liedeb.* 146, 7). Zie REINEN.

REENEN (*grenzen*). Zie REINEN.

REENGENÔTE (REE-). Zie REINGENOTE.

REENROOF (Despars 1, 473). Of verkeerde lezing voor reeuroof, òf door misverstand ontstane bijvorm van reeroof. Zie REEROOF, alwaar ook de onjuiste vorm reedroof wordt vermeld.

REENSTEEN. Zie REINSTEEN.

REEP (REPE), znw. m. Mnd. *rêp*, *repe*, m. en o.; ohd. mhd. hd. *reif*; ags. *râp*; eng. *rope*; ndl. *reep*; got. *raip* (in *skaudaraip*). Zie verder de Wdbb.

1) De oorspronkelijke beteekenis is waarschijnlijk *strook*. Zie Franck op reep. Zij komt in het Mnl., d. i. het Zndl. der middeleeuwen, niet op vele plaatsen duidelijk uit, eigenlijk slechts daar, waar het woord gebruikt wordt van land langs eene rivier, „eene *strook* lands"; zie bij 6). Doch dit zal wel toeval zijn, daar het woord in de hedendaagsche zndl. tongvallen in soortgelijke opvattingen bekend is als in het Ndl., waar het nog heden beteekent „eene lange en smalle strook van een vel of eenige linnen of wollen stof" (Weiland), ook van papier, in welken zin in mndl. en zndl. tongvallen, o. a. in Overijsel, Vlaanderen, Antwerpen (Schuermans 528, Corn-Vervliet 1019) ook *reepel* (*reipel*) bekend is. Zie REPEL (REEPEL). Vgl. ook het in noordndl. tongvallen gewone gebruik van *reep* voor „smalle snede", gezegd van brood. Een dergelijke smalle strook kan een rechte en een gebogen lijn vormen: de beide opvattingen komen naast elkander voor. De eerste opvatting komt duidelijk uit in de beteekenis „lengtemaat" en „strook lands", de andere in hd. *reif*, hoepel, en daar waar het woord dient ter vertaling van lat. *circulus*; zie beneden. De gewone opvatting is in het Mnl.

2) *Koord*, *touw*; ook *kabeltouw*, *scheepstouw*. Eng. *rope* (Kil. roop, *Holl. Fris. Ang.* j. reep, funis spira). Vgl. de bet. „een touw, waaraan een schuit of pont van den eenen naar den anderen kant van een water getrokken wordt", bij Weiland vermeld. *Teuth.* cabel, touw, seel, reep, restis, funis; cabel, lijn, reep, tow, dairmede men eyn schip an dat lant vestiget offte merret, prosineum, repe, eyn seyl of touwe, restis, resticula, funis, funiculus, cirogia; dat touw, lijne of repe dair men dat segel off seyl mytoptreckt, rudens (zie nog verschillende andere scheepstouwen vermeld ald. 315*b* op repe). Kil. reep, roop, *Sax. Fland. Holl. Sicamb.* funis, restis, funis junceus, spira (*gewonden scheepstouw*; vgl. *Teuth.* „cirkelyng der slange of der repe of seele op eyn gekryngelt, *spirare*, l. *spira*"): involutus funium circulus, tomex (*bindtouw van hennep*, *biezen en dgl.*), torus (*gedraaid touw*; „funis sparteus", in *Synon.*); *Gemma* 173*v*: een reep, restis, funis (bij Plant. staat slechts de beteekenis „hoepel"). Vgl. ndl. *aalreep* (Ndl. Wdb.); *valreep*: „touw van het scheepsboord afhangende, met behulp waarvan men op- en afstijgt"; *klokreep* (in de uitdr. „iets aan den *klokreep* hangen", rondbazuinen); *angelreep* (Weiland, hetz. als „angelsnoer, hengelsnoer"); drentsch *reep*, „streng waaraan de paarden trekken" (*Archief* 1, 341; bij Draaijer 33: *repe*, en verschillende andere samenstellingen bij Halma 533). ‖ Sulcke menschen trecken die sunden nae hem . . . als een lanc reep, *Bern. Serm.* 1, 49*d*. Men sal op alle porten ende torren calck mit potten hebben ende reepen dair toe dienende dairbij, om sich oick dair mede te behulpen offs noot weer, *Publ. Limb.* 14, 43. Sijn vischnette moeste vergout al sijn ende die reepe (*angelreepen*, *hengelkoorden*) purpurijn. *Sp.* II^1, 7, 61 (lat. *purpura et cocco funibus nexis*). Reepen, tenten, pauwelyoene al bissijn, IV^1, 15, 87 (lat. *erant enim omnia bissina*, *tam tentoiria quam funes diversis tincta coloribus*). (Dat hi) boven sinen bedde cnochte eenen reep, dat cranсheit dede, daer hi hem selven keerde mede, III^4, 21, 42 (*zoo ook K.* 39, *bij* MATTE, 1). Dat die reepe andie engiene al verrot . . . waren . . ., entie vrouwen hare haer daertoe gaven te maken linen, *Sp.* I^3, 45, 54. Onse Here nam in die hant sijn ghemaect van reepen een sweepkijn, *Rijmb.* 25107 (lat. *facto flagello de funiculis*; ook 28774; 18050. Omme bastine reeps, tsteenhuus mede te woelne(?), *Rek. v. Zeel.* 1, 485. (Van eenen) kaenpinen reepe van 129 pond, dienende ten boom ter voors. kefene, *ZVl. Bijdr.* 4, 30. Eerst was dwers over dwater ghesparrent eenen reep, daeran hinc eenen blauwen hemel, die open ghinc, *Cron. v. Vlaend.* 2, 226. Om dat sijn repen ende ander touwe versleten waren inder kerken neder te breken, *Rek. d. Buurk.* 76. Van hout daer die reep door gaet van de grote clocke, 61. Om een reep daer men den steen mede nederlyet 6 tuun, *Rek. v. Rott.* 121 (*a.* 1429). J. gegeven voor sijn reep, die hem ontween gebroken wert an thuys tho Honingen, doe die muyeren nedergetogen werden, 76 (*a.* 1426); ook 72; 73. Vor eynen reep an dat clockken (*l.* clocxken) up der stad hues, II s., *Rek. d. Cam.* 3^2, 88 (*a.* 1368). Dat zy hem generen . . . mit reepe drayen, daer men tdack (*stroo*) mede upte huysen bint, *Inform.* 39. Hi deden utetrecken met repen, ende met perden dede hine slepen, *Seven Vroeden* 1375; ook 1386. (Ghehouden) mitten repen der mynnen . . ., mitten veteren . . . des ghebeds, *Hs. Moll* 5, 152*a* (vgl. ndl. *liefdekoorden* en hd. „*seilen* der liebe"; misschien ook heeft het woord hier de bet., vermeld bij 3). Sijn mes hi gegrepe (*l.* gegreep) ende sneet ontwee den repe (*l.* reep) daer die bac mede hing, *Onuitg. Boerden f.* 331*b*). Die repen vielen mi in claerheden ende mijn erve is mi seer claer *Hs Lett.* 312 *f.* 37 (*Ps.* 16, 6: *funes ceciderunt mihi in praeclaris*, *etenim hereditas mea praeclara erat mihi*; in onze vert. „de snoeren (*meetsnoeren*) zijn mij in liefiijke plaatsen gevallen"; *vgl.* Huygens, *Zeestraat* 67: „in wat een Paradijs mijn snoer gevallen was"; en De Génestet 2, 10). — So wie die onredene dade an die duere van der speyen jof (daer) reep (*meerlijn*, *meertouw*) an slonghe, hi verbuert III lb, *ZVl. Bijdr.* 1, 240. Men reyde toe die mast ende repe: si seylden hene, *MLoop* I, 1498; ook 2352. Van den wijn te scepen Tordrecht, mit reepe, scrode (*l.* scroden, *op- en afladen*; zie het Gloss.) ende craenghelde, *Oorl. v. Albr.* 216. Hebstu den eenen voet int schip ghebrocht, snijt af den reep liever dan dune ontcnochs ende achterbleefs, *Boëth.* 269*c*. Item en sal nyemant meeren an bruggen, steygeren ende dammen, an hooffden noch an statbomen (*schoeiingen*), . . . opten reep ontween te houwen, *R. v. Brielle*^{2} 110, 5. Cuere van den reepen (*kabeltouwen*?): dat nyemant en zal vermoghen te verweercken oudde reepen in nieu weerck; . . . nyemant en zal ook vermoghen reepen maecken, . . . die basten (*zie* BASTIJN) sijn, van andere stoffen dan van lindenen, *Ann. Em.* 17, 170. Zoo ook *Lanc.* III, 24873, '76, '82; *Rek. Bissc. v. Utr.* 450; enz. — Ook *de koord of het touw waarop de koorddanser zijne kunsten verricht*, hd. *seil.* Kil. reepdans, petaurum; reepdansser, petauristes. Hd. *seiltanz*, *seiltänzer*. ‖ Gheg. den sciplieden te verdrin-

berroover of roover van een lijk. || Die roven den doden luden thoor, dat sijn rerover, dat quader is dan simple roof, *Con. Som*² bl. 263 (*varr.* reeroovers, reurovers). — Ook in den vorm reedrover, die op misverstand moet berusten. || Ende (si) hebben sijn dienres . . . dootgeslagen, die doden haer haernasch, cleder ende gelt genomen ende gescint, daer si ooc reedroof an deden; soo en waren die ondadige moytmakers, reedrovers ende meynedige lude niet weerdich noch machtich enige eede of verbant van yement te nemen, Mieris 4, 86*a* (*a.* 1407).

REESCAP. Zie REETSCAP.

REESE. Zie REISE.

REESEGE (-TSEGE, -TZEGE), znw. vr. Het vrouwelijk van reeboc, in het Oostmnl; vgl. hd. *ziege* en *zicklein* en ndl. *sik. Teuth.* reetzege, caprea, ibex; een reetzeege, dama, damula (*hinde, damhert*).

REESEN. Zie REISEN.

REESLOOT, znw. vr. *Grenssloot, grenswetering.* Vgl. REE, 3de Art. Een woord van dezen vorm zou ook eene tautologische samenstelling kunnen zijn, want ree kan ook de beteekenis „greppel" hebben. Zie DWKEHREE en De Bo 920 op ree en 921 op reegracht. || In Zoetermere van der brugghen die dair leghet ter kerke, vinden wi dat die reesloot van dier brugghe upwart alsoo recht up gaen sal alse hi van beneden upcomet ende van diere rechter ree die westzide wisen wi dat lant enz., Mieris 2, 62*a* (De Fremery, *Oorkb.* 265; *a.* 1295). Om enen wael te maken jeghens den reesloot mid rizer mid zande, *Rek. d. Gr.* 2, 118.

REEST (in de samenstelling bloetreest). Zie BLOETREISINGE.

REESTER. Zie RIESTER.

REET (REYT, RE(E)DE, REE), bnw. Mnd. *rêde, reide, rêt, reit*; ohd. *reiti*; ofri. *rede, red*; fri. *ree*; ndd. *rede, reed*; mhd. *reit, reite* (zeldzaam); bijw. *reite* in *alreite* (mnl. alrede, eng. *already*; zie bij REDE, bijw.); ndl. *-reed* in *gereed*; vgl. *bereid*). Het woord komt zonder een praefix slechts in sommige germaansche talen voor; vgl. ndl. *zeilree*, d. i. „zeilklaar" en dial. „een *ree* mensch", d. i. „vlug, vaardig, bij de hand, dadelijk klaar met een redmiddel, die zich door moeilijkheden of door eene taak weet heen te slaan". Meer gewoon is zonder *ge* het van *reet* (*reet*) afgeleide ww. reden (reeden, reiden); z. ald. en vgl. ndl. dial. *reeën*, klaarspelen en REETSCAP. Zie verder bij GEREET en vgl. Franck op bereiden.

1) *Gereed, klaar.* In deze bet. is de vorm rede overheerschend. — *a*) Van personen. *Vaardig, gereed. Teuth.* reede, paratus, preparatus, promptus. Kil. reed, ghereed, paratus, promptus, ang. *redy.* || Coninc Alexander ontbiet u dat hi rede is te striden, *Proza-Alex.* 14 (*B. v.* 1357, 227*b*). Die burgeren siende dit grote wel ghetuychde heer tegen hair stadt comen, maecten hem rede int harnas ende stonden bereyt om haer stadt te beschermen, *Exc. Cron.* 215*d.* Dan maecte hij hem voort reede, *Coll.* 247*v.* (Si) maecten hem reet wech te varen, Matth. *Anal.* 3, 395. Waer dat yement rede waer (*zijne maatregelen genomen had*) ende tymmeren woude ende yement waer van sinen buren, die hem hinder doen wouden, *Keurb. v. Haarl.* 49. Rede te tymmeren, *O. R. v. Dordr.* 1, 308; 309. — *b*) Van zaken, *klaar, in orde, gereed.* || Soo sal een yegelick zijn brantleders rede (òf *in orde, in goeden staat,* òf *bij de hand, onder het bereik*) hebben, die daertoe geseth zijn, *R. v. Leiden* 125, 208. Dat een yghelijc sijn harnasch rede soude hebben om die bannyer na te volgen alse men die brantclocke sloech, *Bel. v. L.* 417. Ter tijt toe dat de voirs. toorn voll ende all volmaeckt ende rede is, *R. v. Vollenh.* 2, 78, 125. Dat holtwerck te tymmeren, die plancken dairop te slane ende voirt rede te maken, *Rek. v. Hattem* 117 (*a.* 1461). Doe si Calvariën ghenaecten, dat cruus die somme rede maecten, *O, H. Pass.* 23, 613. So langhe dat si dat cruyce reede maecten, *Fasc. M.* 104*r.* De muren sijn bereyt gemaket int jaer van LVI, . . . ende dat dac is rede geworden (a°.) LXI, *Cron. Benn.* 142; zoo nog eens *ald.* Nu maecht (*maakt*) rede die slaepcamer dijns herten, *Hs.* 321, bl. 60. Dat alle den (*l.* die) waterschepen . . . zullen wesen zeylrede voir den boom deser stede, ende hem daer rede houden, *R. v. Amst.* 416, 253 (*a.* 1504).

2) *Bereid, bereidwillig, geneigd.* || In sach nie wijf bat gewracht noch in waeldoen also rede, *D. War.* 8, 86, 90. Dat sijn wijf goetwillich ende rede wair voir die baer uut te gaen, *R. v. Leiden* 162, 117. — Van zaken. || Die rijpe vruchten vallen haestelijcke(r) vanden boom dan die onrijpe . . ., want si mitten nachtelijcken douwe oversprengt werden, soo werden si zwaerder ende daerom zijn si te reder te vallen (*vallen zij des te eerder, te gereeder*), *Barth.* 622*a* (lat. *ad casum magis proni*).

3) *Bij de hand, voorhanden, onder het bereik zijnde.* Zie eene plaats bij 1). || Want die rogge dar niet rede was, *Etst. v. Dr.* 10. Doe en was die haver nochtan niet reede (*leverbaar*), *Rek. Bissc. v. Utr.* 452 (*vgl. ald.* wanneer dat hi die haver leveren mocht). Een deel gelts, dat mitten eersten niet rede en was, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 256. Dese gelden mosten rede wesen binnen VIII dagen op een peen, die sy overdragen hadden, Matth. *Anal.* 1, 475. — Ook als znw. || Die coninck gaf hem (*den pelgrim*) sijn vingherlinc die seer duerbaer was, om dat hi niet anders reets en hadde, *Pass. W.* 140*c* (lat. bij Grässe bl. 62: *cum nihil aliud in promptu haberet*). — Int reede setten, *voor de hand zetten, zóó plaatsen dat men het zien kan.* || Waerby dat si (*teeldeelen*) ghedect werden, daerom dat si die gedaente der schoonheyt niet en hebben, als die ander lede die int reede gheset sijn ende int openbaer, *Barth.* 161*b* (lat. *que in promptu sunt locata*).

4) Van goederen. *Hetgeen gemakkelijk in geldswaarde kan worden omgezet, of te gelde kan worden gemaakt*; van geld, *gereed, hetgeen zóó kan worden uitgegeven, contant.* Vgl. GEREET, 7). Bij goederen staat deze beteekenis nu en dan gelijk met *roerend. Teuth.* armoede, gebreck van reyden gude, *inedia*; alreley dynck oft reyt guet, *res*; gelt of reyt guet der huysfrouwen, kynder of knecht die oor vrij eygen is, *peculium.* Kil. reede-haeve, *vet.* j. huysraed, supellex, mobilia. || Ende want men des niet met allen metten reden goede en const vervallen, so namen die goede liede . . . renten op die voors. stat, *Brab. Y.* VI, 7035. Yemant die den andren pant aen zijn rede ghoet, die mach also veel ghoets na hem nemen alse daer hi voor pant, *R. v. Utr.* 1, 50, 8. Van allen reden goede ende tilbaer have, die hem anbestorven was van M.'s doot, 2, 57. (Dat) hier niet dan rede goet en is, 2, 112. Alle den gehelen huysraet, inboedel, rede goede ende have, *O. R. v. Dordr.* 2, 60. Utepanden van horen reedsten goede, *R. v. Vollenh.* 2, 5, 10. Als die boode coomt tot den huus daer hi panden sal, so sal hi panden an dat redeste goet dat men daer vint, dat men vlutten ende vuren mach, *Stadr. v. Zwolle*¹ 156, 124. Ende mach men deselve (*rentebrieven*) transporteren voir den gerechte . . . als reet goet, *R. v. Utr.* 2, 437. Daerom sel hem E.'s wijf hoor kynt dat sy by hem hadde, . . . overgheven mit sulken goede alse sy horen kinde . . . bewijst heeft van reeden goede, 2, 6, 10. Verliest een man sijn meeste (*var.* reetse, *l.* reetste) have, ende hi dan schuldich is daer ave dat hi niet wel en can betalen, soo sel hi dan te woecker halen die penninc die alle dinghe met (*meet*), Hild. 162, 51. Alle sijn goet, rede ende onrede (*vgl.* ONREET, 2), roerende ende onroerende, *aangeh. in Dulces a. o. Musae* 2, 187 (*a.* 1432). Haer . . . goet, reede

ende onreede, roerende ende onroerende, liggende off vaerende, *Geld. Maandw.* 1, 198. Van allen . . . afterghelatenen guede . . ., dat sy rede ende onrede, *R. v. Elburg* 168, 9 (*a.* 1446). — Voor zijn gildegelt te gheven vijer goudden Karolusgulden ende vier stuvers . . . ende noch daerenboven thien stuvers tne rasoen (zie RASOEN en RANTSOEN, 4) reet, *Gild. v. Utr.* 2, 18 (*a.* 1542). So en sal nyeman . . . rede ghelt lenen op pande, daert an woker draghet, *Stadr. v Zwolle*, 181, 193. Dat alle beertappere . . . sullen van den genen die myt (*bij*) em to biere . . . komen, nemen dat rede gelt offte . . . pande, *Warfsconst.* 66. Te betalen mit reden penninghen, *Reg. Bisd.* 286 (*a.* 1330). 1000 ponden svarter Torn., die wi heme sculdich sijn ende die hi ons in reden ghelde gheleent hevet, 263 (*a.* 1329). Van die enich goet . . . om rede gelt coopt, *Keurb. v. Haarl.* 50. An reyden gelde, *Overijs. R.* I, 74; reets gelts, *Rek. v. Rott.* 433. Aen reden ghelde ontfangen, *Oorl. v. Albr.* 99. Also vele reets gelts, *O. R. v Dordr.* 2, 60. Goede reede betalinghe, *Hans. Recess.* 1, 405. Of die coop van den lande geschiet is om goede pennijnghe ende up sekere dagen van betalinge, ende voirt wat brieve, borge, reet gelt, wijncoep of goidspennijnc dairvan gegaen is, *R. v. Leiden* 270. Die om reet gelt copen sonder enige dage dairvan te hebben, *Hist. Gen.* 9, 91, 10. In saken ruerende maelscade ofte verderflick (*bederfelijk*) goet, bodeloon, ende reet om rede (*koop met onmiddellijke levering tegen contante betaling*) zal men . . . met recht onvertogen procederen, *R. v. Utr.* 2, 377, 16. Arbeijts loon, geleent gelt, ree om ree, salmen tot allen tijden moogen panden, *O. Vaderl. R.* 4, 43, 4 (*a.* 1568).

REET, znw. Zie RETE.

REET (Gerl. P. 236). Zie RIET.

REET, bijw. Hetzelfde als gereet, bijw.; z. ald. en vgl. Kil. „reet (bnw.), expeditus, celer". *Snel, met spoed*; ook *onmiddellijk*. ‖ Die hertoge was comen toten vinne (*d. i.* venne), dat daer bi Sent Truden steet, ende soude sijn getogen reet in sbiscops lant, Velth. I, 44, 20. — De gewone vorm is rede; z. ald.

REETEN. Zie RETEN.

REETGELT (*R. v. Leiden* 270). Zie bij REET, 1e Art.

*REETHORN (Velth. VI, 18, 34). Zie RIETHORN (zooals ook het hs. heeft).

REETISER (REYT-), znw. m. *Een werktuig om groeven of voren in iets te maken, een ijzer om te „reten"* (z. ald.). Eyn reyt yser, reten myt to hailen, runcina (vgl. Diefenb. 504*a* op het woord, waar o. a. de glossen *reuteysen*, *gropizen* en *reüthawe*, *stockhave* worden vermeld).

REETRECKEN (REDE-) zw. ww. intr. Koppeling van ree, 3de Art., en trecken, welke uitdrukking bij ree ook hier en daar voorkomt. De verklaring van het woord in Franck's *Etym. Wdb.* 780 (en Weiland) „*reetrekken*" uit „reentrekker", van *reen*, *rein*, verhoogde zoom van een akker, bosch enz." (zie REIN) is onjuist. *Eene grenslijn trekken*, bepaaldelijk *tusschen landerijen*, *de grenzen van eigendom bepalen.* ‖ Als van (den) Mastbroec soo en soude niment ruminghe ghaen noch reetrecken noch rechten noch an hooft (*hals*) noch an brande buten den biscop of sinen ghewerden amtman, *Reg. Bisd.* 278; 280 (*a.* 1329).

REETRECKER (RE-, REDE-) znw. m. *Landmeter*, *erfscheider*, *de ambtenaar die de grenzen van iemands eigendom bepaalt*; ook *rooimeester*. Zie REE, 3de Art. en vgl REETRECKEN. ‖ Mit eenen vonnis, hoedat die reedetreckers die reede toghen vanden erven opten Riedijck, *O. R. v. Dordr.* 1, 108 (*a.* 1433). Men en sal vortan nieman meer toewysen als die sciering gewonnen is, dan anderhalf scatgelt; des sullen die reetreckers die huyse soo redelijck scieren (*taxeeren*) op haren eedt, als sy souden meenen dat sy met gereet gelt zouden mogen gelden, 1, 139. Die ordinantie vanden tymmeren, gemaect byden goeden luden vander stede mitten redetreckers, 308, 102 (*a.* 1458). So sal men altoos daerin doen byden retreckers, 309, 4. Ter redetreckers schieringh, *ald.* Byden redetreckers, *ald.* 3; ook 5. So dat huys, staende enz., in groter vresen stont neder te vallen . . ., als die gesworen reetreckers aenbracht hadden, 2, 81, 108 (*a.* 1438). — Het woord was in sommige streken in de 18de eeuw nog in gebruik. Zie b. v. eene „Ordonn. op de erfscheidinge" te Rotterdam, *a.* 1719; en o. a. ald. art. 1: „de *reedetrekkers* werden op den eed in den aanvang van hunne bediening gedaen, scherpelijk gelast naeukeurig te letten op de observantie van de ordonnantie op het stuk van de *reede*", en art. 137 (*Gener. Keur Rott.* 2, 245): „ter eersten instantie werden de gemelte zaken (van erfscheiding) beregt door een burgemeester en twee schepenen . . ., geassisteert met de secretaris en een *reedetrekker*, als zijnde een gezworen erfscheyder". Het woord wordt nog vermeld bij Weiland, en verklaard door „een metselaar of timmerman, die aangesteld is om de afscheiding van naast elkander staande gebouwen aan te wijzen".

REETS, bijw. Van reet (rede); z. ald. *Reeds*, *alreeds*, verouderd ndl. *bereids*. Vgl. eng. *already* en zie bij REDE, mnl. alrede. ‖ Dat J. kende ende lyde schuldich te zyne der kerke van Seute Jans . . . 620000 coreelen, daeruppe de voorn. J. reets 100000 . . . gelevert heeft, Diericx, *Mém.* 2, 27 (*a.* 1464).

REETS, gen. of bijw. nv. van rede, *koorts*; z. ald. ‖ Den derden dach reets, *Hs.* Yp. 97*c*. Den vierden dach reets, 93*b*.

REETSCAP (REITSCAP, RIETSCAP, REESCAP, REESSCAP, RESCAP, REISCAP, REISSCAP), -SCIP, -SCHAP, -SCHIP, znw. vr. en o. Mnd. *rede-*, *reit-*, *rêt-*, *reschap.* Hetzelfde als gereetscap, waarnaast in de andere germ. tongvallen reetscap niet in gebruik is geweest. Vgl. bij REET (REDE), bnw.

1) *Geschiktheid*, *geneigdheid.* Vgl. GEREETSCAP, 1). — Daaruit heeft zich ontwikkeld de bet. *geschikte gelegenheid*, *gelegenheid*; zij is bij gereetscap niet vermeld of opgemerkt, maar kan ook aan dat woord zijn eigen geweest; vgl. b. v. *Stemmen* 3: „so gheven sy (*dagelijksche zonden*) ofte maken ghereschap totten hooftsonden". ‖ Buten in den scouwen sijns behouders Christi, mensch; binnen in den scouwen sijns sceppers Christi, Gods; overmits deser reescap (*l.* reescappen, *met Hs. Moll* 5, 177: dit sijn twee reesscappen) den coninc aen te sien en worden wi niet alleen ghesalicht in den hemelschen vaderlande, mer ooc . . . ghetroost in den weghe der pelgrimaedsen, der wi nu in sijn, *Stemmen* 34 (*Hs. Moll* 5, 177*b*; *de beteekenis* „gereedheid of geschiktheid", *aan den voet der bl. opgegeven is minder juist*, *ook blijkens het mv. op de parallelplaats*). Also wort inden ghemynden menighe rescap ende oresake daer (*l.* der) sueticheit ghevonden, *Hs. Moll* 5, 73*c*. Tot gheenre staet (*d. i.* stat) en vint men riker materiën te verwonderen; nerghent en vin(t)men meerre rescap ghenoechte wt te sceppen, *ald.* 26*b*. Die gene den onse lieve here gracie gegeven heeft ende ooc rieschap dat sy vake wat guets connen denken ende hem inwert keeren tot onsen lieven heren, *Coll.* 35*r*. Si selen langhe ongheleert bliven die hen niet en pinen van den heilighen gheest gheleert te werden; och armen dat wi dese goede reescap alsoo qualike ghebruken! *Stemmen* 90. — Dat die nye plant meer rescappen hebbe op die nywe stede vrochbaer te werden, *Sp. d. M.* 1, 10*c*.

2) *Bereidvaardigheid*, *hulpvaardigheid.* — In de uitdrukking enen reescap doen, gezegd van een beambte of bediende. *Tot iemands dienst gereed zijn*, *hem van dienst zijn*, *iemand ter zijde staan*, *steeds voor hem beschikbaar zijn.* Vgl. GEREETSCAP, 2). ‖ De knecht, de hem (*den leidekker*) rescap dede, wrocht

aen den toorn VII daghen, *Bijdr. Jacobik.* 55 (*a.* 1415). Voort soo sullen die craenmeesters gehouden wesen eenen yegelicken reetscip te doen, *K. en O. v. Delft* 155, 8 *noot* (*a.* 1482). Indien yemande vanden houttelres niet cavelen en wilde omme hout te tellen ende den vercooper gheen reetscappe en dede, zoo tselve behoirt, . . . die en sal enz., *ald.* 196, 6. Elc witmaker (*lederbereider*) sel sinen calanten setten enen goeden man, dair hi mede bewairt is, ende him tot alre tijt reescip doen, *Leid. Keurb.* 504, 41; ook 514, 7. Offs van noode waer, so salmen meere packers dairtoe setten, omdat (*opdat*) men den coopman emmer reescap doen mach, *O. R. v. Dordr.* 1, 303, 2 (*a.* 1455). Zoo ook V. d. Wall 1, 425. — In eene iets ruimere opvatting. ‖ Want die here ende wetten van den lande hem lieden also gherne rietschepen doen alse yement anders, *Hans. Recess.* 3, 325.

3) *Het in gereedheid brengen van iets*, *voorbereidende maatregelen*, *toebereidselen*, *aanstalten*. Vgl. *Keurb. v. Haarl.* 49 bij REET, Bnw., 1, *a*). Kil. reedschap, praeparatio, apparatio, apparatus. ‖ O. ghegeven te teergelde om voir te trecken tot Enchusen om reescip van herbergen ende broot te doen maken tot mijns liefs heren behoef, *Oorl. v. Albr.* 6. Om reescip mede te doen maken voir minen here toter Vriescher reyse noch VI oude scilde, 175. Men maect noch gheen reesscap om dijn lichaem te begraven, *Devoot B.* 36, *f.* 28*v*. Hi hadde hier om reescap ghemaect inden somer, *Gest. Rom.* c. 17. Die wijle dat hi sat ende makede reescap (*aanstalten maakte*) om te houden (*houwen*), soo sach hi den serpent, *ald.* c. 119. Jeghen orloghen ofte strijt so eest wel grote noot dat die ghereescap si groot, *Melib.* 2479 (*var.* bl. 677: die rescap). Dat hertoge J., die grote reesscap gemaect had om hem te helpen, gestorven was, *Exc. Cron.* 168*b*. Want hi hem hadde . . . met groter ghereetscap (*krijgstoerustingen*) toeghetout (*toegerust*) om met machte . . . op hertoge W. te comen, welc reetscap hem gheeost hadde . . . over XII dusent cronen van goude, *Brab. Y.* VI, 11033. Men seet dat hi snode reescap vijnt die des nachts ter herbergen comt, *Proza-Sp. d. S.* 66*d* (*Sp. d. S.* 9584: dat hem alles goedes is ontseit die nachts t. h. c.). — Zoo ook in de 17de eeuw (Oudem. 5, 797).

4) *Gereedschap* (b. v. in „keukengereedschap"), *benoodigdheden*; hetzelfde als allame; z. ald. en GEREETSCAP, 5'. Hier heeft het woord nog niet de beteekenis van ndl. gereedschap". Zie de voorbeelden daarvan bij 5). Het woord wordt in deze bet. gebruikt in het enkv. als verzamelnaam, en in het mv. Kil. reedschap, armamenta. ‖ Si wyesch die scuttelen ende dat ander reescap vander cooken, *Pass. W.* 31*b*. Wy droeghen al onse packen ende reesscap (*reisbenoodigdheden*) totter cellen, *Breidenb.* 120*r*; ook *Geld. Oudh.* 533. Als hi van Hoirn in den Hage gezent was om alrande reescip jegens mijns heren coomste te bereyden, *Oorl. v. Albr.* 58. Dese (*zuster*) sal ooc besorgen in den werckhuysen, wes den susteren noot is van reysscap in hooren werken, *Hs. Kloosterr.* 31*v*. Vor twe teemze ende een half spint zoltes alse tot ryesschappe die donderbussen mede te bezoken, ende ander riesschap dat daer to quam, *Rek. d. Cam.* 5, 18 (*a.* 1377). P. gegeven up rekeninge ende hi wtgeven soude om alrehande reescyp sinen ambochte toe behoorende, *Oorl. v. Albr.* 221. So wie des anderen reescap ofte weer (*voor brand*) kriget, die sall des anderen dages dairna die reescap ofte weer upter stat huys brengen, *R. v. Harderw.* 6, 29; zoo nog eens *ald.* Scouwinghe . . . van ledderen ende emmers ende voirt van alle reescap dat tot den brande behoirt, *Leid. Keurb.* 140, 38; ook 39; 9, 31. Om een mast totten grooten toirne, om lynen en om canephas en alsulke reescip, als him dair toe nut waren, *Bel. v. L.* 331 (*a.* 1420; *vgl.* 332: „om alrehande reescippen van den blochuyse . . . dair toe verbesicht"). Hoe die devote Mariën gaen hene ende copen reescap om salve te maken, Brugm. 2, 392. Alsulc hout, touwe ende reetsscap als sinen ambocht toebehoort, *O. R. v. Dordr.* 2, 60. Gheeft ons reescap in te scriven (*schrijfgereedschap*, *Mnl. Bibl.* 19, bl. 77: zoo nog eens *ald.* (vgl. eene soortgelijke plaats bij Lübben). Voir sinen arbeyt ende cleynen reisschap van hem daertoe gedaen, *Geld. Oudh.* 86; ook 419. So wie na den anderen mit ene kuse sloege off mit ene kanne worpe of mit anderen reescappe sloege, steke off worppe, *R. v. Harderw.* 17, 110. Soo sall ick hom . . . dat voorgen. huys ende voorborchte waell spijsen ende myt alrehande ander reysscappe die daer toe behoirt, hom . . . leveren ende ruymen, Nijh. 2, 218 (*a.* 1368). Weer oock dat ennich van ons sijn slot offte stat bestallet . . . worde, wy anderen solen ellick den selven senden vijff gewapent mit pravande ende reyscap, 3, 369 (*a.* 1419). — In het bijzonder in de bet. *krijgsbenoodigdheden*, *krijgstuig*. Zoo ook mnd. ‖ (Si) lieten hem brengen . . . bussen, cruut (*l.* bussencruut?), steen ende anders alrehande reescap alsmen dair besigen soude, Matth. *Anal.* 3, 303. Twe guede bogelars (*l.* vogelars) mitter cameren ende mit riescip (*schietvoorraad*), *Stadr. v. Kampen* 36. G. die mit sire karen onser stad soeldenierre ryesschap tot Harderwijc voerde, vor overvaert ende wijncoop ende al ding 2 lb, *Hans. Recess.* 3, 283. (Hi) heeft ghemaect in Jherusalem menigherlei maniere van resscappen te strijden, *D. B.* II *Chron.* 26, 15 (lat. *diversi generis machinas*). — Het woord heeft niet, als in het Mnd., de bet. *gereed geld*, hd. „barschaft", maar komt toch in het Mnl. eene enkele maal voor in de bet. *een goed of eene bezitting*, *die eene zekere geldswaarde vertegenwoordigt.* ‖ Dat die onderseten des heren van Hollant . . . ghescaet hebben D. VI hondert vlemsche gulden aen een huus ende aen meer reessceppen, dat si hem afghebrant hebben, *Arch. v. Buren* 469.

5) *Gereedschap*, *werktuig*. Kil. reedschap, instrumentum. ‖ Die tonge (is) een reescap mede te spreken ende te smaken, *Hs. Cyrill.* 14*v*. Der heiligen lichamen waren . . . een reescap daer die heilighe gheest door wercte, *Pass. W.* 4*c*; ook 5*a*. — Ook van een mensch gebruikt in de bet. *een middel of werktuig in Gods hand tot heil der menschheid.* ‖ Gregorius, een alre suetste reetscap, *Hs. Moll* 3, 146*r* (*vgl. Wap. M.* I, 323: „dat minne, dat soete instrument, Gode van Nazarene brochte in desen wene". — In het bijzonder *gereedschap* in de thans gewone beteekenis, *een werktuig noodig voor de uitoefening van een beroep of bedrijf*. Vgl. het opgemerkte bij GEREETSCAP, 5'. ‖ Spaeden off schoefelen, peken off cloeten offte yenigherhande reyschoepen, *O. Vaderl. R.* 4, 165, 54. Doen Maria sach dat si reetscap gebrocht hadden om Jesum vanden cruus te nemen, *Fasc. M. f* 135*r*. (Hi) nam daghelics gloyende yser in sijn blote hant sonder tang ende sonder al ander recsscap, dat hem niet en quetste, *Devoot B.* 36 *f.* 54*r*. Reescap dat totten smeden hoort, *Hs. Welm.* 104*c*. Sie myndden ootmodighe werke ende die snootste cleeder ende die verworpenste rietschap inden arbeyde ende die nelerste stede, *Kl. v. Diepenv.* 1, 12; ook 41. Daeromme . . . soo verkieset altoos die leghe ste stede, die snoodeste cleederen ende die verworpenste (*in te vullen* spise; *vgl. Kl. v. Diepenv.* 41: na den snoodesten rietschap ende na der snoodester spysen) ende dat onachtsaamste reetscap na den exempel Jhesu Christi, Gerl. P. 204.

REETSEL. Zie RAETSEL.

REETUUN (-TUYN), znw. m. *Versperring*, *afsluiting*, een der verdedigingswerken eener stad. Het eerste deel is waarschijnlijk hetzelfde woord als in reesloot; z. ald. en vgl. REE, 3de Art.; het tweede is ndl. *tuin* in de oude beteekenis „omheining". Zie TUUN. ‖ An hout ghehailt totten reetuynen en totten waechuysen, *Bel. v. Leid.* 219 (*a.* 1420). Ghecoft biden hortslaghers an wairtrisen tot den reetuynen,

222. An spikeren ghebesicht an waechuyse (*l.* waechuysen), an reetuynen, up costverloren, up die poorten en an die hecken, 225. Item coste den nye reetuun van der Westpoort streckende tot an die Loeven in particlen (keperhouten, dubbel sparren, *en* rijs) enz., *Rek. v. Rott.* 51 (*a* 1426). Gehaelt 4 bosch rijse, daer den reetuun mede gevlochten is, *ald.* Van derselver reetuun (*hier vr. gebruikt*) te steken ende the vlechten, *ald.* Item coste den reetuun bij den utersten boom tenden der vaert the versyen in particlen (2 berkoen, een rye, spikeren) enz., *ald.* Van der stede vesten scoon te maken ende van der ruychte te claren buten den reetuun ommeg‥ns van der Oistpoort toten Delfschen poorthuys toe, *ald.* Den reetuun te versteken bij dat cleyn poortgen, 55. Betaelt van den reetuun te versyen in heeren Dirx wale mit rijse ende loon 5 tunen, 57; zoo nog eens *ald.* Den reetuun (*paalwerk, palissaden*), doe dat houtafgesaget was, wedder te vlechten ende the heelen mit nyeuwen rijsen, 63. Den reetuun te versyen, die staet in de Rotten buten der Nyepoortsche brugge, 116. Van der stede reetuun al omme der stede te versyen ende vast te maken, 119 (*ald. ook* sciltraminge, *verschansing*). Den reetuun voir den damme in de Loeven, *ald.*; zoo nog eens *ald.*

REEUS. Zie REUS.

REEUROOF. Zie REEROOF.

REEUWEN, zw. ww. intr. Mhd. *rêwen.* Van r e e, 4e Art.; z. ald. (*Een lijk*) *afleggen, het reinigen en voor de begrafenis in gereedheid brengen.* Het mhd. woord wordt bij Lexer weergegeven door „auf die bahre legen, als leiche (*rê*) schmücken, ertöten". Daarnaast heeft het woord in de 16de eeuw de bepaalde beteekenis *lijken reinigen van hen die aan eene besmettelijke ziekte zijn overleden, besmettelijke zieken oppassen, lijken ontsmetten.* Kil. r e e u w e n, cadavera curare, pollincere *et* curare peste infectos. Vandaar r e e u w e r; z. ald. Het woord is nog heden in enkele zndl. tongvallen bekend; zie Van Dale[4] 1385 en De Bo 923; vgl. ook *Gesch. v. Antw.* 4, 470 noot: „thans beteekent het ww. *reeuwen* in het alg. „de lijken reinigen en balsemen".

REEUWER, znw. m. *Lijkbezorger, lijkaflegger, hij die lijken reinigt en voor de begrafenis gereedmaakt.* Ook *hij die besmettelijke zieken oppast en hunne lijken ontsmet.* Kil. r e e u w e r, pollinctor, qui cadavera lavat et unguentis illinit; *et* parabolanus, parabolarius: qui peste infectos curat. Het vrouwelijk is r e e u w s t e r en (in het Wvlaamsch) r e e u w i g e (zie beneden en vgl. De Bo 923 op r e e u w e r). ‖ Dat dese zeer haestige ende pestilentiale maniere van stervene alsdoen overal ghenouch ghemeene was deur die groote malitieusheit . . . van de reeuwers ende reeuwighen, die welcke die steenpitten ende andere waters, ja zelfs die sperwatervaten van der kercke . . . infecteerden metten ghecorrumpeerde bloede van de overledenen, . . . depescherende voorts elc zijne ziecken ofte patienten metten regale (*rottenkruid*), Despars 4, 36. Dat men . . . eeneghe van de voorn. moordadighe reeuwers in handen ghecreech, *ald.* Brugghe, aldaer men . . . diversche reeuwighen up een schavot voor die Halle metten viere executeerde, 37. — Vgl. de aant. bij De Bo t. a. p. „als een huisgezin geheel uitstierf, al het goed ervan ging over tot den reeuwer, daarom gebeurde 't wel dat baatzuchtige reeuwers middelen gebruikten om eene familie geheel te doen uitsterven; vandaar komt het dat er eene hatelijke beteekenis aan dit woord is blijven kleven, en dat men lieden zonder medelijden met den naam van *reeuwers* bestempelt". Vgl. ook Schuermans 530. ‖ Vespil lones illi, quos pestilentiae temporibus *reeuwers* appellamus, Meyer, *Ann. Fland.* 394 (*op het jaar* 1468). Daer was gheboden . . ., dat alle reeuwers ende reeweghen zouden dragen boven up haer upperste cleed een rood schaepken (*verklw. van* schabbe, *lapje?*), een vierendeel lanc zijnde, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 305 op r e e u w e g h e (*ald.* 6, 111; reeuwighe, *aangeh. ald. uit Hist. d'Oudenb.* 2, 446).

Aanm. — Behalve in de genoemde beteekenis vermeldt De Bo het wvla. *reeuwer* in den zin van „aanspreker, bidder, noodiger ter begrafenis"; „iemand die lijken uit de huizen naar de kerk vervoert" en „huilebalk, krijscher, iemand die met zwarten mantel en afhangenden hoed achter een lijk gaat".

REEUWIGE. Zie bij het vorig Art.

REEVEL (REVEL), znw. o. Mnd. *rêvel. Het vel van eene ree,* d. i. „wilde geit of hinde". ‖ Van reevel van elken deker (*eene bij bont gewone hoeveelheid*) enz., *Invent. v. Brugge* 2, 68 (*Hans. Urkb.* 3, 270: revel). Om 2 reevellen 5 scot, *Rek. d. Gr.* 3, 158. Garotreme es . . . die rechte seghesteen ende es ghedaen als een revel, *Nat. Bl.* XII, 689 (lat. *gagacromeus lapis est similis pelli capreolo*; bij Megenb. „sam ain rêchgaiz").

REEWECH (REWECH), znw. m. Van r e e in de bet. *lijk* (zie ald., 4de Art.). Eig. *lijkweg,* d. i. *een weg waarlangs lijken naar het kerkhof worden gebracht.* Slechts in het Oostmnl., doch in het Mnd. schijnt het woord niet voor te komen. ‖ *Van reeweghen.* Een man en mach ghien reeweeh toslaen, dat enen andren to hinder comen mach, *Pro Excol.* 7[2] (1e *Suppl.*), 47, 148. Kerckstole, kercktune, dodengrave, reweghe, . . . wie hiervan ghericht wil wesen, die salt altoos claghen den dekenen ten eersten rechtdaghe, *Rechtsbr. v. Drente* 54, 25 (vgl. *R. v. Drente* 320; 329). Want dat recht van eenen rehewege (hem) toequam, so mochten se dat broockeloos beroepen an den deken, *Etst. v. Dr.* 55. Nyemant en sal erde steken van des anderen wech noch oick van reeweghen, *Overijs. R.* 2[1], 20, 56. — Zoo nog heden in Drente Molema 342).

REEWISE (REWISE), bijw. Hetzelfde als r e e r e c h t; z. ald. en vgl. REE, 3e Art. *In eene rechte lijn.* Zie een voorbeeld uit Mieris 2, 758*a* (*a.* 1348: rewijs) bij RECHTEVORT, 1).

REFECTIER, znw. m. Het woord wordt in *Voc. Cop.* vermeld in de bet. van r e e f t e r w a e r r e of -v e r w a e r r e, d. i. in een klooster *de broeder die met het opzicht over de eetzaal is belast* („r e f e c t i e r, d i e d e s r e e f t e r s p l e e g h t, refectorius"; hetzelfde bij Duc. als „refectorarius" en „refectuarius"). Vgl. REEFTER en REFROTOOR.

REFENTER. Zie REEFTER.

REFFORMEREN (*Jacobik.* 245). Zie REFORMEREN.

REFICIEREN, zw. ww. trans. Naar lat. *reficere,* eig. „het lichaam sterken" (vgl. bij Duc. „reficere", hetzelfde als „corpus reficere"), doch bij overdracht ook van de ziel gezegd door de geestelijke spijs van het H. Sacrament, Dierickx, *Mém.* 2, 626 (*a.* 1447).

REFORMATIE (-CIE), znw. vr. Mnd. *reformacie*; mhd. *reformatze*; hd. *reformation*; ndl. *reformatie.* Van ofra. *reformation* met latiniseering, of van lat. *reformatio. Hervorming, vernieuwing eener verordening of van eene stichting,* ook *van eene geestelijke stichting, eene abdij, een klooster. Teuth.* r e f o r m a c i e, observancia, reformacio. *Voc. Cop.* r e f o r m a t i e, reformatio. Kil. r e f o r m a t i e, reformatio, censura, subscriptio censoria. ‖ Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen gedaen in den jare 1494, *titel van een door R. Fruin uitgegeven werk* (in het *Mnl. Wdb.* aangehaald met de verkorting *Enq.*). De nyeuwe reformatie, die mijnheer de grave van Nassau aldaer (*te Heusden*) gedaen heeft, *Inform.* 428 (*de hervorming door den stadhouder ingevoerd in de stadsfinancien*). — De reformatie van de abdie (*te Egmond*), *Inform.* 603 (*er wordt bedoeld de gedeeltelijke reformatie van* 1490; *vgl.* Römer, *De Kloosters* 1, 268). Daer om hetet sinte Bernaerts ordene, ende is die tweeste reformatie ende beteringhe van sinte Benedictus ordene, *Exc. Cron.* 98*b.* Vgl. REFORMEREN.

REFORMEREN (REFFORMEREN), zw. ww. trans. mhd. *reformieren*; mnd. *reformêren*, hd. *reformiren* (ook *reformirt*); ndl. *reformeeren* (vgl. *gereformeerd* naast *hervormd*). Van ofra. fra. *reformer*; mlat. *reformare* (*refformare*, Duc.). *Hervormen*, *veranderen*, *herstellen*, *weder in een goeden toestand brengen*, ook gezegd van hetgeen in geestelijken zin vernieuwing behoeft, van eene geestelijke stichting, abdij, klooster enz. *Voc. Cop.* reformeren, reformare. Kil. reformeren, reformare. Kil. reformeren, reformare, vertere in meliorem statum, in ordinem ac statum decorum restituere; reformateur, censor, morum magister, disciplinae magister. Plant. reformeren, hermaken etc. *reformer*, reformare. ‖ Den tijchelaven (*ticheloven*) te reformiren, *Rek. v. Hattem* 183. Dat hy (*de geelgieter*) de croon wat verstelt heeft ende ghesoudeert ende gherefformiert, *Jacobik.* 245 (*a.* 1514). Om te helpen ordinieren die ghebreke, die onse borgere hebben in die consistory ende die the reformieren, *R. v. Utr. Inl.* 102 noot 2 (*a.* 1462). Dat een der heren wart gekoren in enen closter abt te sine, daer beide commer ende pine hem stont te dogene, . . . eer hi gereformeren mochte ende al voldon dat daer gebrac, *Lev. v. Lutg.* II, 11496. Tsijn wel XXXIII hondert abdyen van dier ordene (*Cisterciënsers*), ende daer en isser boven een hondert niet, daermen die rechte regel hout of ooc de drie geloften (*gehoorzaamheid*, *armoede*, *kuischheid*), twelc veel bi dien comt . . . dat de hoofden der selver ordenen in haer abdie die rechte regel oft orden selve niet houden; . . . daerom waert van node dat dese abdiën gereformeert waren van den genen diese eerst reformeerden, als sinte Benedictus ordene, die sonderlinge in Almaniën nu groeyende ende in duechden bloeyende is in goeden levene van reformaciën, *Exc. Cron.* 98*c* (*vgl. d.* ander landen daer dese abdiën onghereformeert ende van wilden leven sijn).

REFRAITEREN, -IEREN, zw. ww. trans. ‖ Dat niemen wijn ne make no ne valsche no refraiteren (*l.* refraitere) up de boete van XX lb diet dade, *Voorgeb. v. Gent* 18 (*a.* 1338). Het woord is niet duidelijk, doch de bedoeling zal wel zijn *vervalschen*, *bederven*. Misschien is het gevormd van een ofra. **refraiter*, lat. *refractare*, stuk maken, vernielen (van *frangere*).

REFROTOOR, znw. o. Van ofra. **refrotoir*, *refroitoir* (*-our*), *refreitoir* (Duc., Hatzf.; vgl. mlat. *refretorium*, Duc.), naast *refeitoir* (Hatzf.,) uit *refectorium*, fra. *refectoir(e)*; zie REEFTER (REVENTER). *Eetzaal.* ‖ (Dat) die cymble was geslegen die die yonfrowen plach gewegen te haren refrotoore wert, *Lev. v. Lutg.* II, 6419 (*vgl.* 6455: dat si moste emmer henen gaen te reftre wert; *het woord moet niet in* refectore *veranderd en niet van* refortiare *afgeleid worden, hoewel dit misschien wel op de vervorming van invloed is geweest*: *vgl. de aant.*).

REFTER. Zie REEFTER.

REFUSEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *refuser*. Het woord heeft niet de bet. van fra. *refuser*, weigeren, maar staat gelijk met refuteren; z. ald. *Weerleggen*, *opkomen tegen.* Vgl. REFUUS. Kil. refuseren, abnegare, denegare, recusare; refugere, detrectare. ‖ (*De Joden*) leeden u (*Christus*) . . . versmadelike . . . voor Pylatuse, haren prelaet, ende refuseerden uwe daet (*daden*, *hetgeen gij gedaan hadt*), *OVl. Lied. e. G.* 42, 55.

REFUTEREN zw. ww. trans. Van lat. *refutare*. *Weerleggen*, *opkomen tegen*, *refuteeren*. *Voc. Cop.* refuteren, refutare. — Ook *weigeren*, *ontzeggen*. ‖ Dat hi quam soo bedectelike, hi dede al dat bedi . . . dat hi van josterne niet wesen soude gerefutert, alsmen kinnen soude, *Lanc.* IV, 1477.

REFUUS (REFUYS), znw. o. Van ofra. *refus*, eene afleiding van *refuser* (vgl. REFUSEREN). — 1) *Weigering*. Fr. *refus*. *Voc. Cop.* refuys, refusio.

2) *Afval*, *uitschot*; eig. „hetgeen men weigert, wat men niet hebben wil". Vgl. *Tijdschr.* 9, 292. ‖ (Dat) hi (*Kain*) metten refuse van sinen lande Gode wilde doen offerande, *N. Doct.* 2544. Die vrecke . . ., die trefuys van haren penninghen gherne ten outare bringhen, 2549. An wien hare tyen blijft cleven of refuus (*l.* tyende; *zij die een deel van hunne tienden zelf houden of uitschot geven*; misschien moet na *refuus* „geven" worden ingevoegd), werden verdreven ten hole ten helschen honden, *Wap. Rog.* 1257. Cadas oft refuys van zyde, *Invent. v. Br.* 2, 222. Dat men (*men hem*, *den vorst*) blive bi metten live, om al refuus (*schorriemorrie*) te doene confuus, *OVl. Lied. e. G.* 382, 68. Ou, duvels, neckers, refuys van boeven! *Sev. Blisc.* 990. — Op éene plaats schijnt *refuus* (*van*) tot een bnw. te zijn geworden met de bet. *slecht*. ‖ Ten mochte noit no het en conde refuus ghepeins van enicher zonde an di (*Maria*) ghecomen, *OVl. Lied. e. G.* 54, 147.

REGAEL (REGAL), znw. Mnd. *realger*, *realger*. Van ofra. *reagal*, *riagal*, fra. (verouderd) *réalgar*, *realgal*, en dit van het arabisch. Zie Hatzf. 1, 1880 op réalgar. *Rottenkruit*, *rattenkruit*. Kil. regal, arsenicum, auripigmentum *et* aconitum, *vulgo* realgarum *et* risagallum (bij Duc. *resegale*), gal. *reagal*; ang. *reagall*. Plant. regael, rattekruydt, *du reagal*, aconitum. Wvla. *regaal*, *ragaal*, rood zwavelarsenik, vergif uit arsenik en sulfer, ook „vergif" in het algemeen; ook in de uitdr. „zoo bitter lijk *regaal*, *ragol*, *ragaal* (De Bo; *Invent. v. Br.* 305 op regael, noot; vgl. Van Hasselt op Kil. 525). Zie De Bo 925, alwaar tal van voorbeelden, ook uit schrijvers, worden genoemd en ook de afleiding *regalig*, *ragalig*, vergiftig, venijnig (uit De Dene, verbonden met „puysoenich") wordt vermeld. ‖ II pond regaels, . . . II pond assenicernin, . . . II pond quiczelvers, *Invent. v. Br.* 3, 42 (*vgl. ald.* 6, 7: „deux bales de *ryagas* ou darsenicon). Een ghetrou deurweerdere heeft mi geseit dat ghi berooft sout sijn ws levens door dese spijse; . . . want si die selve spise vol regaels hebben ghedaen, *Exc. Cron.* 244*d*. Van levende lijve ter doot ghebrocht met regale ofte fenijne, Despars 2, 221; ook 189; 3, 284; 4, 36 (zie de plaats bij REEUWER). — Voor het gebruik in de 16de en 17de eeuw vgl. *Polit. Refer.* 293: „voor inghelschen ael zal zy ulieden schyncken corisijf oft regael", Oudemans 5, 802.

AANM. — Een ander woord is het bnw. regael (van lat. *regalis* in de beteekenis *koninklijk*, *vorstelijk* (Kil. regael, reael, regius etc.); ook in de samenstelling regael papier, charta regia, Claudiana, Imperialis; macrocolum, charta major (mhd. *regalpapier*); regaelick, regifice, regie) en als znw. in den zin van *draagbaar orgel* (mhd., mnd) en van *eene bepaalde lekkernij* (mhd., mnd.; zie de Wdbb. van Lübben en Lexer: in deze laatste bet. is het woord wel van een anderen oorsprong, nl. verwant met fra. *regaler*, onthalen; *régal*, gastmaal, diner: vgl. *banket* van fra. *banquet*, gastmaal). Zie Schuermans op regaal.

REGARDEREN, zw. ww. trans. Van ofr. *regarder*. *Acht slaan of letten op.* Het ndl. *regarderen* wordt gewoonlijk gebruikt in de bet. *zien op*, met eene zaak als ondw., *betreffen*, *aangaan*. Vgl. Kil. regard nemen. adspicere, observare, animadvertere, considerare (vgl. REWAERT). Aldus waarschijnlijk te lezen voor regeren, *Brab. Y.* VI, 1072 vlgg.: „dat hi (*Wenceslaus*) administreren (sal) in allen dingen als . . . wittige . . . princen ende heeren plegen, . . . sonder daer jegen iemants seggen te *regeren*".

REGEER (REGIER), znw. o. Van regeren, of ook van hem regeren, hetzelfde als beleit (beleet). *Gedrag*, *levensinrichting*, *leefwijze.* ‖ Es daer buten (*buiten de geboden Gods*) haer regier (*leven zij zonder die geboden*, *storen zij zich daaraan niet*), so salse,

duchtic, Lucifer in die helle dromen, *Wap. Rog.* 788.

REGEERDER. Zie REGEERRE.

REGEERRE (REGIERRE, REGERE, REGIERE; ook, vooral in noordndl. tongvallen, REGEERDER, REGIERDER), znw. m. Van regeren; z. ald. Mhd. hd. *regierer*; mnd. *regērer*; ndl. *regeerder*. *Regeerder*, *bestuurder*, *regent*, ook *meester*, *baas*. *Voc. Cop.* regeerre, rectoor, rector. *Teuth.* regierre, beschycker, ordinerre, rector, gubernator, director; des dorps regierre, villicus; vurweser of president, regierre des lants, preses; des huyses ind gesynds regierre, dispensator, magister domus. Plant. regierer oft regierder, *gouverneur*, *recteur ou regent*, satrapa, regulus, rector, gubernator, dominator, moderator. ‖ Sulken tijt wert die macht van den goeden ghenomen (*en aan de slechten gegeven*) omme de mesdaet van den ghenen die onder hem sijn, want de quade en verdienen niet te hebbene goede regierers, *OVl. Ged.* 2, 47*b* (*Tondalus*). Hebben si di enen regiere ghemaect, verheffe dī niet, *Ned. Proza* 75 (*Stemmen* 141). Daer nae begonst hi rijc ende wijs te worden ende waert regere vanden lande, *Maerl.* 35*c*. (Doe) werden Pompejus ende Crassus tot regeerders ende raetsmannen van Rome ghecoren, *Proza-Sp.* 187*b*; zoo nog tweemalen *ald.* Die regierere van allen dijnghen (*de Albestuurder*, *God*), *Boeth.* 193*a*. Die voornoemde neghen en dertich regierders, Despars 2, 59 (*ald.* tneghen-en-dertich- vi(e)raet, *het college der 39-mannen te Gent*). — O heere, dat can ic qualijck gheliden dat mi een ander sal onderwisen, ic wil mijns selfs regeerder sijn, *Profijt. Liedeb.* 185, 1. — Ook in de bet. *stuurman*, die ook de oorspronkelijke is van *goeverneur*. ‖ Veel . . . kersten worden te gader van den onghelovighen gheset in een scip sonder regierre of stuerman in die wilde zee, omdat si al verdrencken souden, *Ned. Proza* 235. Vgl. bij REGEREN, 4).

REGEERSTER (REGIERSTER), znw. vr. mnd. *regere(r)sche*; ndl. (zeldzaam) *regeerster*. *Bestuurster*, *gebiedster*, *regentes* (zie REGENTE), *meesteres*. Plant. regierster, regente, *gouvernante*, *gouverneresse*, rectrix, gubernatrix, dominatrix, regnatrix, moderatrix. ‖ Ic ben canceliere ende regierster van desen relieve, *Pelgrim* 16*b*. — Het wvla. vrouwelijk is regerigge; z. ald.

REGEL (REGELE, REGLE, REGULE, REIGEL, *REGGEL, REGGELE), znw. m. en vr. Er zijn in dit woord twee verschillende samengevallen, een ml. germaansch en een vr. romaansch. Het eerste is het ohd. *rigil*, mhd. *rigel*; hd. *riegel*; ndd. zwe. ndl. *regel*; eng. *rail*. Het komt hoogstwaarschijnlijk van den stam van riën en is verwant met *rij* (mnl. *rie*, dat in soortgelijke beteekenissen als *regel* voorkomt): werkelijk is het woord in den vorm reggele (uit **reggle* of *reckle*; vgl. ndl. *richel*) in de beteekenis *rij* opgeteekend. Vgl. Schuermans 531, waar *reggelen* wordt vermeld in de bet. van *regelen* bij De Bo, d. i. „lijnen op het papier trekken" (zie beneden bij 3 en vgl. REGELEN, 1e Art.). Zie verder Franck op regel en Kluge op riegel. Naast dit woord regel komen ook verwante germ. vormen voor, nl. reghe, rijghe, ordo, series; ook „versus, linea" (Kil.), en rijghel, rijchel (Kil.) „regula, repagulum, pessulus, obex, subscus; rijchel in de schapraede, loculamentum", ten deele beteekenissen, die aan lat. *regula* niet eigen zijn. Het andere regel, ohd. *regula*, *regela*; onr. *regla*; ags. *regol*, m.; mhd. *regele regel*; mnd. hd. ndl. *regel*, kan een romaansch woord zijn: daarop wijst hd. *regel* naast *riegel* en ohd. *regula*, *regela* naast *rigil*, doch aan het Ofra. kan het niet zijn ontleend: het lat. *regula* luidt daar *riule*, *ruile*, *reule*; eng. *rule*; het fra. *règle* is eene geleerde vorming, op nieuw uit lat. *regula* gemaakt. Nu kan het mnl. regel zeer goed rechtstreeks op dit lat. woord teruggaan, met name in de bet. „kloosteregel", doch de verschillende opvattingen van het woord kunnen ook berusten op beteekenissen, die evengoed aan het germaansche woord zijn eigen geweest: ook onafhankelijk van het Latijn kan de beteekenis „norm, richtsnoer" zich hebben ontwikkeld uit de bet. „lijn, liniaal, meetstaf of maatstaf", welke ook een germ. *regel* kon hebben; zie boven *rie* en *rege*, *rijge* in denzelfden zin. En ook regule vindt men in beteekenissen, die evengoed uit het Germaansch kunnen worden verklaard. Het aandeel, dat lat. *regula* heeft in de geschiedenis van *regel* is dus zeer moeilijk te bepalen: daarom zullen hier de verschillende opvattingen alle onder één hoofd worden behandeld.

1) *Rij*, *eene bepaalde orde of stand*, van zaken. Vgl. Kil. reghe, rijghe, ordo, series; in dezen zin is het woord slechts gevonden in den vorm reggele (welke zich trouwens ook bij een aan lat. *regula* ontleend woord kon ontwikkelen; vgl. ndl. *tichel* naast *tegel* uit „tegula'"), vgl. regge in de bet. „rij" en reggelincs in den zin van „op de rij af, naast elkander"; zie die woorden. ‖ Alle dese dinge stonden ordenlec in drien reggelen, die ene reggele boven die andre . . ., alsoo dat die hogeste reggele dat overste van allen den geerden gereicte, Ruusb. 1, 148 (lat. vert. *triplici ordine alia supra alia posita*). In dit Redeleke (*zie bij* REDENLIJC, Aanm. 2) des oversten bisscops der Jooden stonden twelef steene in gout beset, in viere regghelen ochte in viere ordenen, dats in elken ordene drie, 202.

2) *Rechte lijn*. Vgl. ndl. *regelrecht* (naast *lijnrecht*; lat. „linea recta"; niet „regula recta"; Kil. „reghelrecht, directus *et* directe", hd. *schnurstracks*, en reghelwijs (Kil. „instar regulae s. lineae"). Deze beteekenis leeft voort in het gebruik van *regel*, gezegd van schrift, ook *versregel*. Vgl. Kil. reghe, rijghe, versus, linea. ‖ Eyne lynye of regel doir dat rechte myddel van en tzirkel of anders doir her (*heen*) gestreken, *dyameter*; lynye of regule recht uyt trecken, *liniare*, *Teuth.*[2] 212*b*. Dit is die maniere van dat boeck te maken van den pairdetol: eerst scrijfmen den namen ende die name van hair lantscap, ende halen dairan een regel rechtwt ende alsoo veel pairden als die persoon heeft, alsoo veel screefkens haelmen daer doir, ende als die vercooper dat grootgen betaelt, so stelmen tenden die regel een o, *O. K. v. Delft* II, 17. — Hiertoe behoort waarschijnlijk het woord regel als plaatsbepaling, nl. in bepaalde steden *de visckbanken op de vischmarkt*. Doch mogelijk is ook dat men voor de verklaring moet uitgaan van de bet. „rij"; zie bij 1); minder waarschijnlijk is dat de oorspronkelijke beteekenis geweest zou zijn *plank* (zie bij 6). ‖ Die mit die buytenvisch commen, zullen staen up die nyewe kaey, ende dat in regelen oft bancken, *R. v. Amst.* 268, 538. *Stallen up die vischmarct*. Item selmen leedich laten legghen 3 stallen, van der brugghe nederwairt, van den huysen tot an den Rijn viercant, ende voirt neder te staen after die reghel te Rijn wairt an, *Leid. Keurb.* 55, 17.

3) *Liniaal*, *richtsnoer*, *meetstaf of maatstaf*. *Teuth.* dye regulen der meter, porisma (? Duc. noemt dit woord als een „geometrorum vox", doch met eene geheel andere beteekenis). Kil. reghel, regula, norma, canon, linea (hier en bij Plant. zijn de beteekenissen 3) en 4) samengevloeid). Plant. regel, *une reigle ou ligne*, linea, regula, norma, canon. In dezen zin is *regel* nog in verschillende, vooral zndl., tongvallen in gebruik (De Bo, Schuermans, Joos, Hoeufft; vgl. ook Van Keirsbilck, *Timmerman* 344); het woord, dat toevallig in beteekenis met fra. *règle* overeenkomt, is niet daaraan ontleend: vgl. verschillende dialektwoorden met dezelfde bet. t. l. a. p., *rij*, *riel*, *rijl*, *reig*, *rijg*, die op germaanschen oorsprong wijzen. ‖ Stephanus dat spriket (*l.* spreket) een regele ogte ene linge (= linje, lat. *linea*); een dinc dar mi (*men*)

bi een ander scept ogte mact dats ene linge ogte ene regele; nu sin twerehande regelen: ene hebben geestelike lide ende dandere wereltlike lide; dri denc sin an derre (*de laatstgenoemde*) regelen, dar mide es al die werelt begrepen: dats genugde des vlechs (*d. i.* vleschs) ende genugde der oogen ende hoverdegheit dis levens (I *Joh.* 2, 16), *Limb. Serm.* 10*b*, *c* (*hier is blijkbaar de bet.* „regel" *een overdracht van de opvatting* „liniaal", *en wordt niet het woord beschouwd als rechtstreeks aan lat.* „regula" *ontleend*; *met de laatste zinsnede kan alleen bedoeld zijn* „de regel waarnaar wereldlingen leven"). Dese regele betekent ene regele daer mi af lest in den auden Wet, *ald.* (*Josua* 7, 21, *Hs. Acq.* 12*c*: „ic sach onder den roof . . . een gulden regel van vijftich cyclen", lat. *regulam auream*; in onze vertaling staat een ander woord, nl. *tong*). Hi seide hi hedde ene guldene regele verstolen, *ald.* Bi dese regele es betekent wereltlike leven ende des vlesch genugde, *ald.* Dese regele heft een jamerlike ende, *ald.* Vort dochte hare (*Augustinus' moeder in een droom*) . . . dat soe up eene regle stont; . . . si siet omme ende nemet ware, waer haer sone inde selve regle staet, *Sp.* III[3], 17, 65 (lat. *stantem in quadam lignea regula*, het zinnebeeld van den geestelijken regel dien hij zou aannemen; *vgl. bij* 4). — Ook voor een ander werktuig der timmerlieden wordt *regel* gebruikt, nl. voor *winkelhaak*. || Neemt een reegel van een timmerman ende dat eerste eynd opwaerts ende dander eynde nederwaert mit den houc, *Pelgrim* 17*c*. Vgl. SWEDE.

4) Hieruit ontwikkelt zich de beteekenis *leefregel*, *een regel waarnaar men zijn leven inricht of waardoor men zijne daden laat besturen*, vooral ten opzichte van het geestelijke leven; ook *zedelijk voorschrift*, *zedewet*. Plant. regel des levens, *reigle de vivre*, modus vivendi, norma, formula vivendi, lex, praescriptio. || Hoe God sine jongers ute zende ende . . . hem de regle gaf van levene . . .: selver (h)ebben nochte gout, no gelt . . . no scarpe . . . no twe rocken, *Franc.* 993. In deser minnen seldi houden uwe goede ghewoonte ende uwe regule, goede seden ende alle goede werken, Ruusb. 3, 127. Dat hi moeste gaen (h)uter cluse ende laten staen dat leven, maer dat hi soude . . . een ander reghele houden ende ware monc, *Amand* I, 5891. Up dat (men) merken woude sijn (*Amands*) leven, ende dan reghele houden na den state, daer het (*het leven*) mede mochte gheraken ter salicheden, 5945. Dits die regle . . ., die hort ter gherechtichede, *Sp.* I[6], 40, 30 (lat. *ita iustitiae regula tenenda est*). Dandere regele dats ene regele van gesteliken levene, dar ane sin twe dinc; en (*l.* één, *de eene*) sin gebot ons Heren, alse die tein gebot, *Limb. Serm.* 11*a*. In die vierscare ne gaen si niet, want die regle dat verbiet in eens heidins huus te gane, *Rijmb.* 26209 *var.* haer reghele). — Bepaaldelijk in de beteekenis *leefregel voorgeschreven voor hen die zich wijden aan den geestelijken stand*, *orderegel*; ook als verzamelwoord in het enkv. Zoo nog heden vooral in zndl. tongvallen, b. v. in „dansen in onze *regel* niet" (uit „Het Kwezelke"). *Teuth.*[1] 206: reghel halden, observare; reghel haldende, observant, observans (ook als benaming van eene bepaalde kloosterorde, Römer, *De Kloosters* 1, 503); reghel halding, observancia, reformacio (*het laatste woord behoort wel niet hier*, *maar bij het volgende* reformaci). Vgl. in het zoo even genoemde boek bij de beschrijving der verschillende orden den daarbij voorgeschreven regel. Het beroemdst is sedert de 6de eeuw de „regel van Benedictus", de door de Benedictijnen opgevolgde voorschriften (Römer 1, 25). Vgl. H. Logeman, *The Rule of St. Benet*, latin and anglo-saxon, interlinear version (1888), en voor andere regels o. a. „Die bedudinghe naden sinne van Sunte Augustijns regule", uitg. door K. de Flou (1901) en „Sint Augustijns regule in Dietsche", door W. de Vreese (in *Belfort*, 1894). Vgl. ook mhd. *regelhûs*, voor „klooster" en zie REGULIER en volg. artikelen. || Nu sin menegerande regelen ende (*l.* in) geestelec leven ende igelic heft sin gesetten ende sine regele, mer die (*l.* drie) utgenomen dinc die sin in een igeliken geesteliken levene gelic, dats armude, kuscheit ende gehorsamheit, *Limb. Serm.* 11*a*; ook *b*; *c*; *d*. Wie dattere in (*in Isidorus' klooster*) wilde gaen, las hi dese regule saen: dat hiër nemmermeer en quame uut, *Sp.* II[6], 58, 5. Dat hi ten anderen jare uten cloostere niet en vare na de regule der ordine, II[7], 45, 25. Ute sijns selfs wille en es hi sculdech (*mag hij*, *de monnik*) gheene dinge te doene... anders dan sine regule heet, want die regle was eerst gemaect, . . . so es men se sculdech te houdene . . ., ende hi mesdoet diese stoort, *Sp.* IV[5], 11, 39 (*hs. te Gent*). Daaromme elc moenc, als hi saen sine (*l.* also saen als hi sine) professie heeft gedaen, es hi sculdech in elke stede sine regle te houdene, 51 (*var. te Brugge* regele). Waert . . . dat dijn abt di sprake toe ende hi di hiete doen enege dinge die jegen dine regle ginge . . ., du sout dat doen ende niet laten, want du moets dine prelaten onderhorech sijn alteenen, 55. Dat convent verdient bat die provende . . ., dat alle den laste moet draghen . . . in lesene, in singhene, in vroech opstaen, alse die der reglen sijn onderdaen, *Bloeml.* 2, 175, 27. Die regel ende forme des levens der oorden (*de tweede orde of regel voor geestelijke vrouwen*) der armen susteren welke St. Franciscus ingeset heeft (*de Clarissen*, *titel van een hs.*, *vermeld* bij Römer, *De Kloosters* 1, 205 noot). Die derde regel (*bij de Franciscanen en Dominicanen*, *ingesteld voor personen die in de wereld moeten blijven leven*; zie Römer t. a. p. 1, 203: „de derde orde van Franciscus", ook „de orde van Penitentie" genoemd, en hun regel aldaar; en 209; vgl. Duc. op tertiarius, „laïcorum (classis) utriusque sexus qui saecularem quidem vitam vivunt sed directam ad religiosioris vitae praecepta"; vgl. de wvla. uitdr. „in den Regel zijn", bij De Bo 925). Ordinantie, reghele ende maniere van levene om de begheynen die . . . ontfanghen sullen worden int Beghijnhof tonser Vrouwen ter Hoeyen, *Gendsch Chtb.* 168; zoo nog eens *ald.* Is dit leven S. Benedictus reghel ende S. Augustinus, dat mocht men seer glosen, *Ned. Proza* 70[a]. Die reghelen leren ons een inghekeert leven mit een vertiën der werelt, *ald.* Der broederen die bidden (*van aalmoezen leven*) is veel, mer die dese reghel houden, dier is luttel, *ald.*

5) Daaruit ontwikkelen zich de beide opvattingen — *a*) *Gewoonte*, *iets dat men geregeld of als regel doet* of *hetgeen geregeld of in den regel plaats vindt*. Plant. gemeynen regel, *reigle generalle*, catholicon theorema. Ook in het Mnl. zal het woord in dezen zin wel bekend zijn geweest. In het Ndl. is het mv. (*regels*, hd. *regeln*) in dezen zin in eene bepaalde toepassing in gebruik als benaming voor de „(geregelde of regelmatig wederkeerende) maandelijksche zuivering der vrouwen". — *b*) *Regelmaat*. (eigenlijk „de op een regel of maatstaf aangegevene maat" (Grimm 8, 501, „regelmatigheid"); *maatregel* daarentegen, „regel voor eene bepaalde handelwijze", ook „handelwijze volgens een bepaalden regel of een bepaald stelstel of plan", Grimm 6, 1750). Plant. regel houden, *tenir reigle*, modum tenere, servare; regel stellen, *donner reigle*, modum statuere s. praescribere; sonder regel, *sans reigle*, anormis. *Teuth.* sonder reghel, irregularis. || Slaet sonder regule, *zonder regelmaat*, *in het wilde*, *waar ge maar raken kunt*, *Sacr.* 637.

6) *Plank*; ook *lat.* Ook deze beteekenis is eigen aan lat. *regula*. || Om II docken, II knien, I plecht ende I regel, *Oorl. v. Albr.* 330. Van 2 middelhout te zaghen, dair men die reglen off maecte, *Bel. v. Leid.* 220 (*a.* 1420). Gheg. W. die kystemaker . . . van drie reyghel daer wy die posten of maeckten, *Ja-*

cobik. 242 (*a.* 1506). Misschien is dit ook de bedoeling der glosse in *Gloss. flam.* 6: „r e g e l e (*tusschen* tegele *en* corbele, sper *in staande*) met de vertaling „licium"; vgl. bl. 17 ald., waar een lat. versje wordt aangehaald waarin de woorden: „lateris laterem dic. regula": doch dat *licium* ook „balk" of „lat" beteekent, wordt daardoor niet bewezen. Doch ook mnd. *regel* beteekent „querbalken, querstange, latte". — Van de beteekenis *klamp, grendel, dwarshout* (Kil. „regula, vectis"; ook mnd., mhd., hd.) zijn uit het Mnl. geen voorbeelden opgeteekend.

REGELEN (REGLEN, REGULEN), zw. ww. trans. Mnd. *reglen*; mhd. *rigelen*; hd. *regeln*; ndl. *regelen.*

1) Van r e g e l in de bet. „liniaal, maatstaf". *Met een liniaal of maatstaf afmeten.* In dezen zin kan het woord in gebruik geweest zijn naast het intrans., door Plantijn vermelde, ww. met de bet. *lijnen trekken, linieeren* (: „r e g e l e n o f t r e g u l e r e n, *reigler*, vgl. ook De Bo op r e g e l e n en Schuerm. op r e g g e l e n, en zie de Aanm. bij REGULEREN), lineare, lineas ad regulam ducere, chartam lineare. Misschien is dit de bet. *Rek. v. Middelb.* 49: „van desen daringhe ghegheven van reghelne ende groot hoepene, van der roede v sc." De beteekenis van ndl. *regelen*, d. i. „orde of regel stellen op", en van mnd. *regelen* (mhd. *rigelen*), nl. „afsluiten, *eig.* met een grendel of sluitboom" passen niet in den samenhang.

2) Van *regel* in de bet. „maatstaf of richtsnoer voor het gedrag". Als wederk. gebruikt. H e m r e g e l e n (r e g u l e n) n a, *zich regelen of gedragen naar.* || So sel een yegelic wairt dair men voirt an coren vercoopt, dese kneren van den coren in hoir huys hangende hebben an een bort, om een yegelic coopman hem dair n a te regulen, *Leid. Keurb.* 262, 96 (*a.* 1471).

REGELEREN. Zie REGULEREN.

REGELIER. Zie REGULIER.

REGELLIJC (REGELIJC, REGULIJC) -LIKE, -LEKE, bnw. Mhd. *regellich.* Van r e g e l in de bet. *leefregel.* Vooral in den zin van *aan een bepaalden kloosterregel gebonden*; hetzelfde als r e g u l i e r (z. ald.), lat. *regularis* (waarvan r e g e l l ij c evenals het mhd. woord de vertaling is). *Voc. Cop.* r e g u l e k e, regularis (misschien is hier de beteekenis van het woord ruimer, nl. *zijnde overeenkomstig een regel, geregeld of regelmatig,* daar er naast wordt opgegeven „r e g u l e c, regulariter", dat wel geene andere dan deze ruimere opvatting hebben kan, nl. *op eene geregelde of regelmatige wijze, volgens een* (*den*) *regel*). || Canoneke, reghelike (*l.* canoneke reghelike) ende ander moneke, *OVl. Ged.* 3, 121, 144.

REGELLIKE. Zie bij het vorig Art. en vgl. Kil. r e g e l i n c k, ordine s. serie decenti, ex ordine, ordine continuo, consequenter.

REGELPEER, znw. vr. Niet nader bekende benaming eener bepaalde soort peren. Wat *regel* hier beteekent is niet duidelijk. || A., knecht van Herwen, die regelpeeren bracht, geg. IIII gr., *O. Geld. Maalt.* 122.

REGELRECHT, bijw. *Lijnrecht.* Vgl. REGEL, 2) en ald. de aanh. uit Kil. waar ook het bnw. vermeld wordt met de bet. „directus". Het hd. bnw. *regelrecht* heeft eene andere beteekenis, nl. *regelmatig, zijnde overeenkomstig den regel.* || Een steen . . . ne heeft int vallen gheen onderscheed noch belet, hij ne valt up den ghonen die reghelrechst daer onder es, *Boëth.* 257*d.* — Ook in de bet. *rechtstreeks, onmiddellijk, direkt* (vgl. Kil. „directe"). Vgl. RECHTEVORT. || Neiuende regelrecht zijnen wech naer zijn casteel te Nieuburch, Despars 1, 162; ook 163; 120; 4, 2.

REGELWISE (WIJS), bnw. *Op de wijze van een „regel"*, in de bet. 2), *in eene rechte lijn.* Kil. r e g h e l w ij s, instar regulae s. lineae. || So sel gheen beslet van cramen . . . wesen upten Rijn, van der Mairsemans steghe totten rooden toorn toe, dan vier roeden van G.'s huus te beghinnen ende also reghelwijs langhes, *Leid. Keurb.* 51 (*a.* 1406). — Het bij Plant. opgeteekende bnw. r e g e l s w ij s e „*regulierement*, regulariter", komt van r e g e l in de nog heden gewone opvatting.

REGEMENT. Zie REGIMENT.

REGEN (ook REIN, REEN), znw. m. Mnd. hd. ndl. *regen*; mhd. *rëgen, rein*; ohd. os. *rëgan*; ags. onr. *regn*; eng. *rain*; got. *rign*; ofri. nfri. *rein.* Over den mogelijken oorsprong zie de Wdbb. *Regen* als natuurverschijnsel; ook *regenbui, regenvlaag. Voc. Cop.* r e g h e n, pluvia; r e g h e n, ymber; e e n v l o e t h a e s t e l e c v a n s l a c h r e g e n o c h t v a n g r o t e n s n e i w e g h e w a s s e n l o p e n d e, torrens; s t o f r e g h e n, nimbus (elders vertaling van *imber*; het mnl. woord heeft niet de bet. van ndl. „stofregen" maar die van „stortregen, gietregen, een regen waarbij het hemelwater in stofregen opstijgt"). *Teuth.* r e g h e n, pluvia, pluviola, criscus(?); s t o f r e g h e n, ymber, ymbriculus; v a n r e g h e n n a t m a k e n; r e g h e n d i e w a r m i s; r e g h e n i n d w y n t t o h o i p g e m e n g h t; r e g h e n d i e r u e c k l o i s (*onverwachts*) k o m p t; r e g h e n d i e i n e y n g e t y m m e r v e l l e t, impluvium(!), v o l r e g h e n s m y t o n b e s t u y r, nymbosus. Plant. r e g e n, *pluye*, pluvia, imber; e e n g e s t a d i g e n r e g e n, continens imber (bij hem staat *stofregen* in de hedendaagsche beteekenis „*petite pluye et desliee*, tenuis pluvia"). Kil. r e g h e n, pluvia, imber (met tal van samenstellingen, o. a. r e g h e n s c h e u r e, nymbus, d. i. „regenbui, regenvlaag", z. ald.); r e y n, *Fland. Sicamb.* j. r e g h e n, pluvia. De vorm *rein* is nog heden in vlaamsche tongvallen bekend; zie De Bo 927 (ald. ook de samenstellingen *reinvang, reinvrij, rein(e)water, reinweer, reinwolk*); Schuermans 531. || Des maergens, alsemen striden soude, quam een reghen ende een coude met eenen swaren tempeeste, blexeme ende donder, de meeste die iemen geloven mochte, *Sp.* IIIe, 21, 31. So langhe dwaelden si up die zee, in menighen reghen, in meneghe snee, dat si an Romenië landen, *Parth.* 199. Groot wint gesit mit clenen regene, *Ferg.* 1331 (*vgl. fra.* „petite pluie abat grant vent"; *de bedoeling is* „een Davidje kan wel een Goliath klein krijgen", Harreb. 2, 222). Daer en dede hem die wint niet wee, van reghen wert daer niet (*l.* nemmer? bl. 215) nat, *Bloeml.* 2, 4, 82. Ic wane van den hemel die reghen soo dicke (*dicht*) noit en vloghe (*stoof*) als die branders vielen van hoghen in dat scip ende die scichte, 2, 11, 358. Daer benam die regen dat coren, want in den oest reinet so sere, dat coren quam al uten kere, Velth. I, 35, 48. Reghen, haghel ende snee en valt te winter . . . alsoo ghedichte als die quarelen ende die scichte (*in dien strijd*), *Troyen*, dl. 2, vs. 22133; ook 40300. Zoo ook *Sp.* III[4], 25, 78; 80; e. e. — Tirst dat hi was . . . in die vart, begonst een rein vallen vortmere ende reinde wonderlike sere, *Lanc.* IV, 12221. (Hi) scuelde dien rein (*voor den regen*) . . . onder enen bopm, 12228; ook 12231. Dat soe (*de Jordaan*) al ghader overvloot beede van reine ende van snee, *Rijmb.* 6538. Die riviere die was met reyne (*door den regen*) ghewassen sciere, 30470; ook *Alex.* I, 522. Als die paeu clemmet hoghe, beteikent rein, waast te voren droghe, *Nat. Bl.* III, 3073 (*var.* dat meent nat); ook 3289 (*ald.* 3288 reinen); 390; V, 555; 38; VII, 889 (*var.* regen); 578; IX, 162; *Rijmb.* 4326 (*var.* reghen); 4245; 9839; 12492 (en *varr.* reins, *var. F.* reghens); 12564; *Wap. Rog.* 976; 979; 1008; *Lucid.* 3676; *ZVl. Bijdr.* 5, 321, 207 (ic, zoeten reyn, doe hooghen wynt wel ligghen); 203; *Hs. v.* 1348, 66*b*; *Sp. d. Sonden* 87; 89. Daer en vallet dau no reen (: engheen), *Alex.* III, 943 (*hs.* regen); *l.* rein: enghein, *als* X, 663?); *enz.*

REGEN, zw. ww. onpers. Uit r e g e n e n; vgl.

dien, wapen e. a. voor dienen, wapenen (*Aiol.* 803 aant.). Zoo ook mnd. *regen.* || Hi dede quackelen up hem reghen, tetene vleesch dies wilden pleghen, *Sp.* I², 5, 21.

REGEN, zw. ww. trans. Mhd. *regen*; mnd. *regen* (*rogen*); hd. *regen. Opwekken, doen oprijzen, in beweging brengen.* Causatief van het st. mhd. ww. *rëgen*, „zich verheffen, oprijzen, uitsteken", en verwant met ragen; z. ald. en Kluge op regen. Het woord is alleen in het Oostmnl., of zelfs alleen in het Nederrijnsch bekend geweest. In *Teuth.* wordt bij wrecken (*wekken, opwekken*) verwezen naar regen, doch het woord is op R niet vermeld).

REGENACHTICH (-ECHTICH), bijw. Mnd. *regenhaftich.* Hetzelfde als mhd. *rëgenic*, hd. *regnicht. Regenachtig*; vgl. hd. *regenhaft. Voc. Cop.* reghenechtich, pluvialis, pluviosus; reghenachtich, nimbosus. *Gloss. Bern.* regenagteg, nimbosus. *Harl. Gloss.* reghenechtich, nimbosus. *Teuth.* reghenechtich, pluidus, pluvialis, pluviosus, ymbricus, ymbricosus (ook Kil. en Plant.; bij den laatste ook „regenachtige dage" en „regenachtigen windt"). || Hets regenachtich weder, *Haagsche Bijbel* 2, 10*d.* Als regenachtich weder was, 1, 66*d.* In regenachtighen tijt, *Reg.* 53*b.*

REGENBLASE, znw. vr. *Bobbel, kopje op het water bij eene zware regenbui.* Vgl. BLASE. — Ook in het verkleinw. regenblaeskijn (-blaisken). *Teuth.* reghenblaisken off stypken op den water, bulla, ampulla.

REGENBODE, znw. vr. Een herhaalde malen voorkomende var. van regenboge (z. ald.), ontstaan door eene volksetymologie die het woord omvormde tot „(voor)bode van (meer) regen" (vgl. bij Diefenb. *regenbogen* weergegeven door lat. „imbrifer") of ook (in dit geval is het eene geleerde etymologie) het in verband bracht met de rol, die Iris (lat.-gr. naam voor den regenboog) speelt in de mythologie. Vgl. mhd. *rëgenboge*, dat eveneens gebruikt wordt in den zin van „Iris, bode der goden" (Lexer 2, 374: „sie (*Juno*) sprâch zem rëgenboge, der ir trûwer bote was").

REGENBOGE (-BOGEN, -BOOCH; in oostmnl. ook -BAGE (BAECH, BAICH)), znw. m. Mhd. *rëgenboge*, o. a. in de spreekw. zegswijze „ûf den *regenbogen* bûwen, zimbern" d. i. „luchtkasteelen bouwen", vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 2169; mnd. *regenboge, regensboge*; ohd. *rëganbogo*; ofri. *reinboga* (uit het Mnl. is **reinboge* niet opgeteekend); ags. *regnboga*; eng. *rainbow. Regenboog. Voc. Cop.* reghenboghe, yris. *Harl. Gloss.* reghebogh e, iris. *Teuth.* reghenbaighe, yris, arcus celestis. Kil. reghenboghe, iris, arquus, arcus caelestis, arcus pluvius, arcus imbrifer. Plant. regenboge, *l'arc du ciel.* || Die reghenboghen, die men siet in die lucht en es el niet dan wolken van diverser maniere, daer die sonne op schinet .... want die reghenboghen gaet recht jeghen daer die sonne staet, *Natuurk.* 901 (*varr.* reghenboghe; *ook* reghenbode). Te gader reghenboghen twee machmen sien, ende nemmee, 915 (*var.* regenboden). Laet men die scinc van der sonnen in een huus daer door ronnen (*door den steen iris*), et sal maken ... enen reghenbooghen an die want, *Nat. Bl.* XII, 741 (*varr.* reghenboghe, *ook* regenbode). Si sach ooc den heilighen Symeon staende biden altaer, ut wes harte ginc een raye die drieformich was na der forme van enen regenboghe, *Macht. Vis.* 21*a.* Daer om nemt dese godlicken salter als eenen reghenboghen der salicheit ende des ewigen vreden tusschen god ende u, *Hs.* 218, bl. 26. Tot Noë sprakeste (*God*) wijlneer: als ic den hemel sel betrecken mit swartheit end mit wolken decken, mijn reghenbooch sel ic dan toonen om te ghedencken dit verzoenen (*deze verzoening tusschen God en de menschen*), *O. H. Pass.* 25, 680. — Als benaming van een huisteeken. || D. heeft een huyss an der stat van Utrecht staen after Sinte Peter in den Regenboge, *Arch. v. Buren* 409.

AANM. — Hooft gebruikt het woord *regenbooghk* (*N. Hist.* 158) overdrachtelijk van *een in buitengewone gunst staand hoveling.*

REGENDROP, znw. m. Hd. *regentropfen. Regendrop, een neervallende regendruppel.* Vgl. ndl. „van den regen in den drop komen" (Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1645; hier zal wel bedoeld zijn „een (druppel uit eene goot, die behalve nat bovendien vuil is"). *Teuth.* blaiskijn op den water van regendroppen, bulla (vgl. REGENBLASE en zie eene plaats uit *Fragm. Lexicon* bij REGENWATER).

REGENEN (RECHENEN, RECHGENEN, uit de versmelting van *regenen* en **regnen*; vgl. *sechenen, kachelen* e. a. en Franck, *Mnl. Gramm.* § 95, en voor het Ndl. *loochenen*); ook REGEN (z. ald.) en REINEN), zw. ww. onpers. en intr. Mnd. *regenen, regen*; mhd. *rëgenen*, ook *regen*; *reinen*; ohd. *reganôn*; ags. *regnan, rînan*; eng. *rain*; fri. *reine*; got. *rignjan*; hd. *regnen*; ndl. *regenen. Voc. Cop.* reghenen, pluere; stofreghenen, pluviare (*stortregenen, gietregenen*; zie bij REGEN); inreghenen impluere; te gader rechghene n(!), compluere. *Gloss. Bern.* it reggent, pluit. *Teuth.* reghenen, pluere, pluitare; stofreghenen, ymbrere, ymbrescere. Plant. regenen, *plouvoir*, pluere, depluere; het regent, *il pleut*, pluit, imbres cadunt; stofregenen, *plouviner*, rorare (hier reeds in de bet. van het ndl. woord). Kil. reghenen, pluere; het regent, pluit, imbres cadunt, ang. *rayne*; reynen, *Fland. Sicamb.* j. reghenen, pluere. De vorm *reinen* is nog heden in vlaamsche tongvallen bekend; zie Schuermans 581 vlg. || Wanneer die nymaen bleec scijnt, soo pleghet gheerne te reghenen, *Ned. Proza* 348. Doe wart alsoo seer reghenen (*de onbep. wijs in plaats van het onvolt. deelw.* = wart het regenen = regenende, *vgl.* WERDEN: *werd of kwam er een zoo geweldige regen*), dat ic tot H. bliven moest al dien dach, *Rek. Bissc. v. Utr.* 405. Die winter naecte, het reghende seere al meest den tijt, *Brab. Y.* VI, 10110. Alst rechent, soo eest al in een ... te houdene harde quaet (*de steur*), *Nat. Bl.* V, 994 *var.* (*t.* dan rechet *l.* donret het: lat. *ex tonitruo*). Ist dattie hemel gesloten wert, ende en rechentet niet, *Haagsche Bijbel* 1, 202*b.* Het reghende zo zere dan, dattie Tybre te Romen ran over die muer vander stede, *Lsp.* II, 48, 675 (*varr.* rechende, rechgende, reynde). Dat gi sult verhangen sijn ende op u dan rechgenen sal ende daerna suldi drogen al metter rayen van der sonnen, *Rose* 6172 (*var.* reinen). Die Tybere wies weder ende vort, want ghereinet hadde so vele, *Sp.* I⁴, 24, 38. (Doe) wart het hachgelende so sere ende reinde so utermaten, I⁴, 33, 20. (Doe) reinet so met ghewelde, 28. Daert niet en hadde in VII jaren een druepel (*acc. van inhoud*) gereint, III⁴, 33, 55; ook 58. Ook haddi (*Cosroës*) gheleet ... bi condute water daer, ... daer hijt, alse hi wilde, mede unt sinen hemele reinen dede, III⁴, 7, 22. So wart het reinende so sere, dat het scaedde vele mere dan ic u geseggen mach, IV¹, 52, 17. Nu en hadt in den lande daer nie gereint, was wel III jaer, II⁴, 19, 64 (*ald.* 75 rein). Weltijt dat reinde ende hoe ghedichte, hi en bereinde niet een twint, II⁷, 33, 76 (lat. *ut super eum nec vestigium pluvie haberetur*). Dat reinde sere ... ende dat haer pellen no die bare ... nat ne werd, Velth. V, 23, 70. Ziet hoe het licht, hoort hoe het wayt; ic wane dat sal reynen herde cortelike, *Livre d. Mest.* 45 (fr. ald. *qu'il plouvera*). In den winter reinet daer so sere ende so lange stonde, dattie eerde werd totten gronde so moderechtich ende so slijc, dat enz., Velth. IV, 58, 32; ook VI, 21, 18. Ooc soo vielen daer toe ander dinghe daer bi die haet niet was ghecleent, want ten naten es lichte ghereent (*een druppel doet den emmer overloopen*), *Brab. Y.* V, 1044 (vgl. *Tijdschr.* 11, 286, 14: met

lichte reinet ghenouch den maten). Ter aventure oft (*voor het geval dat het*) reinde jof meswederde, *Invent. v. Br.* 2, 430 (*ald.* 6, 42: reyn). Zie nog *Lanc.* IV, 12224; *Openb. Joh.* 11, 6; Velth. I, 9, 25; *Nat. Bl.* III, 1227; III, 3288; II, 2881 ((catten) vruchten utermaten dat hem in die oren reinen sal); VII, 540; VI, 604 (alst sere te reynen pliet; *varr.* te reine, regens); *Rijmb.* 410; 1170; 1173; 1903; 12457; *Sp.* I^1, 13, 31; *enz.* — De onb. wijs als znw. *Regen.* ‖ Ghepruefť hebbict int nat ende int rinen (*l.* reinen: fonteinen), ja in den winter in snee ende in haghel, maer emmer bleef droghe dit laghel (*kruik*), *Vad. Mus.* 1, 55, 198. — Ook verbonden met een 4den nv. der zaak, evenals in het Ndl.; vgl. lat. „pluit piscibus". ‖ Marghin . . . salict doen reinen . . . haghel, dat in Egipten lant noit wart dies ghelijcs bekant, *Rijmb.* 3941. Al twater dat God doet reinen, *Lucid.* 5070. Ooc reinde het . . . hemelsch manna, hemelsch broot, *Sp.* 10461 (*varr.* reghende). Daertoe hagelet . . . rechte keselen, rechte steene uten swarten swerke . . .; aldus reinet . . . achtereen xxv daghe, *Sp.* I^2, 56, 32 (*vgl.* 40: doet dus keselen reinde neder). Ter selver tijt . . . so reinet vanden hemel bloet, *Sp.* III^6, 87, 33; ook I^2, 2, 45; IV^1, 51, 5. Dat coren reinde, IV^2, 27, 49. Dat sijt visschen reinen saghen, *ald.* 51. (Doe) reinet asscen, III^6, 66, 80. Het reinde vleesch, I^6, 25, 32. In Pyseinen reindet steene, 36. Tusschen Hoye ende Denant reinet vorsce ende vesche int lant, Velth. I, 28, 10. — Ook als intr. ww. in de bet. (*als regen*) *uit den hemel nederdalen.* ‖ In die woestine, daer ons dat hemelsche broot rechent, Ruusb. 2, 237. Door die menichte der geenre die hem lieden bevochten vermoedende dat die vechters der kerstenen hadden geregent wten hemel oft gesproten wten berge, *Exc. Cron.* 99*d*.

REGENGOTE, znw. vr. Waarschijnlijk is de bet. *straatgoot*, *eene goot voor afvoer van regenwater. Voc. Cop.* een reghengote ymbrinnm (vgl. Diefenb. op imbrex o. a. „dachrinnen").

REGENHOYKE (-HOYCK), znw. m. en vr. *Regenmantel.* Vgl. mhd. *rëgenmantel.* Kil. regenmantel, lacerna, penula (ook Plant.). ‖ V ellen breeds gemengts Hollands grauws, daer mijn gen. Heer een reghenhoyck aff hadde, *Geld. Maandw.* 2, 22. IIII ellen grawes . . . tot eenre regenhoycken, 32. Vgl. REGENCLEET.

REGENICH (REINICH), -ECH, bnw. Mhd. *rëgenic*, *reinic*; mnd. *regenich*; fri. *reinich. Regenachtig.* Vgl. REGENACHTICH en hd. *regnicht.* ‖ Twas int herte van den winter . . . ende was een regenich, onreyn weder, *Froissart* 1, 308. Tbloed liep bi den graden neder alse twater in reynech weder, *Rijmb.* 33571 (*var.* in reghenden = regenenden, weder). Die zomer (zal wesen) reynich ende onghemac salmen van tempeesten doghen, *ZVl. Bijdr.* 1, 57, 36. Tcontinueel reynighende (*l.* reynigh ende) sleggherich (*van* slegge, *fijne regen*, *natte sneeuw*, De Bo) weder, daer die zaytijt grootelicx by verachterde, Despars 3, 197. Zoo ook in de 17de eeuw; vgl. Oudem., *Wdb. op Hooft* bl. 259.

REGENCLEET, znw. o. *Regenmantel.* Vgl. REGENHOYKE. ‖ Hem was ghetorst sijn reghencleet, *Parth.* 2380.

REGENSCHUUM (-SCHUYM), znw. o.; ook *REGENSCHUME, vr. *In stof opvliegende droppels bij een regenvlaag. Teuth.* regenschuym, flustrum.

REGENSCHUUR (-SCHUYR), znw. m. *Regenbui*, *regenvlaag.* Vgl. ndl. dial. *schoer* (hagelbui), hd *schauer*, eng. *shower*, en vgl. Franck op schoer. Kil. regenscheure, nymbus. *Teuth.* regenschuyr, zonder vertaling.

REGENSPRENC, znw. o. of m. Zie bij ENGESPRENC. Hoewel ook de vormen ege- en engesprenc (-spronc) nog niet voldoende verklaard zijn, zoo is er geen voldoende grond om als een etymologische omvorming daarvan te beschouwen de vorm regensprenc, dat ook op zich zelf verklaard kan worden als *een door regen gevoede spreng* (*springbron*, *oorsprong*).

REGENSTEDE, znw. vr. *Eene plaats waar het regenwater zich verzamelen kan. Teuth.* regenstede, dair des vele to samen vlut off vellet, compluvium, contiquia.

REGENT, znw. m. Mnd. *regente*; ndl. *regent.* Van ofra. fra. *regent*; lat *regentem. Bestuurder*, *regeerder*, *regent* (niet uitsluitend in de bet. „rijksbestuurder"); ook in de bet. *geestelijk hoofd of waardigheidsbekleeder*, *prelaat.* Kil. regent, rector, moderator (waarschijnlijk hier in de bet. „bestuurder eener stichting", tenzij er hetzelfde onder te verstaan is als onder „praeceptor" *et* gymnasiarchus", in welk geval *regent* hier de beteekenis heeft van ndl. *rector*: zie beneden). ‖ Dat int beghinsel van kerstinhede felre was regent te sine dant nu es . . ., want alle bisscoppen ende prelaten en waren niet in al sulken state, noch en hadden niet alsulke rijchede, *Amand* II, 990. — Ook in de bet. *hoogleeraar*, vgl. Duc.: „*regens*, professor, qui docet in academiis". ‖ Een ootmoedige prediker gheheeten broeder dirc van delf, meister in der heiliger schrift ende regent inder universitaten van Arfordia ende van Colonia, *Tijdschr.* 22, 4.

REGENTE, znw. vr. *Gebiedster*, *bestuurster*, *vorstin*; ook *rijksbestuurster*, *regentes*, *landvoogdes.* Kil. regente, rectrix, moderatrix (ook Plant. op regierster). ‖ Margriete (*Margareta v. Savoye*), regente deser landen, *Exc. Cron.* 304*c* (*a.* 1529). Opten selven dach quam in (*te Kamerijk*) de regente van Valoys (*moeder van Frans I*), *ald.* Mijn vrouwe dye regente; mijn vrouw die regente, 304*d*; 305*a*; 305*d*. Daer na troc die regente (*Louise*) bi haren sone den coninc van Vrancrijck, *ald.* Dye regente sijn moeder, *ald.*

REGENWATER (REIN-, REINE-), znw. o Mnd. *regenwater*; mhd. *rëgenwazzer*; hd. *regenwasser*; ndl. *regenwater.* Het woord heeft niet uitsluitend de bet. van *opgevangen regenwater*, *drinkwater*, maar beteekent ook *een door regen ontstane of gezwollen stroom*, fra. *torrent.* Kil. reghenwaeter, aqua pluvia, pluvialis, caelestis (vgl. ndl. „hemelwater"). Plant. regenwater, *eau de pluye*; een plaetse daer dat regenwater van vele daken tsamen vergaert, compluvium (*Gloss. flam.* reghewater, compluvium). *Teuth.* eyn sump of lock off slunt, dair dat reghenwater off ander onreynicheit in vlut, lacuna. *Fragm. Lexicon*: een buylken die vanden reghenwater opheft, bulla (vgl. REGENBLASE en REGENDROP). ‖ Reynewater hadden si in pitten, *Rijmb.* 28637 (*varr.* reinwater, reghenwater). Ene cisterne, een pit, reynewater in te waerne, 31305 (*var.* reinwater; *vgl.* Kil. en Plant. „regenbac"). Astaras (een visch) wast ende diet . . . van reinwater, *Nat. Bl.* V, 85 (*var.* reinewatre). So salmen jenewere (*varr.* jenievere, genevere) sieden in reynwater, VIII, 406 (*varr.* reinewater; reinen water; *vgl.* REINE). Dese salve ende dit bloet temperde hij mit reghenwater, *Haagsche Bijbel* 2, 80*b*. Maecter af pillen met regenwatere of met loodwatere(?) dat suver es, of met rosewatre, *Hs.* Yp. 124*d*. Reghenwater, dat hierneder vallet in starc onweder, up dat ment reine mach ontfaen, dat es ghesont, *Heim.* 1393. — *Voc. Cop.* een haestich reghenwater, torrens. *Harl. Gloss.* reghenwater torrens (ook *fragm. Gloss.*). Dese verheffinghe offte hoevell . . . keert dat die reghenwateren die van alle beyde dese berghen vallen niet all een wech nederlopen en moghen tot eenre plaetzen, *Breidenb.* 43*r*; ook 42*v* (zie TORRENT). (Doe) wasser zulck een overvloedich(h)eit van reynwatere in Vlaenderen, dat die reviere Van der Leye te Ghendt over die reviere van der Schelde rees, Despars 3, 287.

REGENWEDER (REIN-, REINE-), znw. o. Hd. *regenwetter. Regenweer, weersgesteldheid waarin het veel regent.* Vgl. mhd. *rëgenzît* en *rëgentac*, ndl. *regentijd*, *regendag*. || Opten ogest . . . so ginc tweder (*var. Sp.* dl. 3, bl. 461: regen weder) so sere, dat ginc hem somen uten kere, want dat coren was sere verteert, Velth. VI, 10, 29 (*vgl. ald.* 36: viertien nacht reinet, *var.* nachte reghendet, *t. a. p.*). Tbloet liep ten graden neder, alst water doet in reineweder, *Rijmb.* 33571 *var.* (bij Clignett, *Bijdr.* 106).

REGENWOLKEN (REIN-, -WOLKE), znw. vr. of o. Mhd. *regenwolke*, o.; hd. *regenwolke*, vr.; ndl. *regenwolk*. vr. *Regenwolk, eene wolk die zich in regen ontlast. Teuth.* regenwolcke, cataracta. || Alse ghi ziet die wolken risen van westen, dan secghedi: de reinwolken comt, ende also wart het, *Hs. v.* 1348, 165*d vlg.* (*Luc.* 12, 54: *nimbus venit*).

REGER. Zie REIGER.

REGEREN (-EEREN, -IEREN; ook REYGEREN, in oostmnl.), zw. ww. trans. en wederk. Mnd. *regêren*; mhd. hd. *regieren*; md. *regiren*, *regêren*; ndl. *regeeren*. Naar lat. *regere*, met den uitgang *-eren*, òf van ofra. *regir* (indien dit althans in eene zoo oude periode voorkwam). Zie Vercoullie op regeeren; Salverda de Grave, *Essai* 87 en *Tijdschr.* 21, 299 vlgg.

1) *Leiden, richten, aan iemand eene bepaalde richting aanwijzen, hem den weg wijzen*, ook in geestelijken zin. Voor de eerste opvatting zie de eerste aanhaling bij Wederk. *Voc. Cop.* regeren, dirigere. || Die gene die van den geeste gots gereyert (*l.* geregiert, *òf is de vorm op te vatten als* gerejiert?) werden, dat sijn kynder gods, *Coll.* 63*r* (*vgl. Rom.* 8, 14: *quicumque spiritu Dei aguntur*). Dat alsulke personen, die in alsulken state . . . opgevoedet weren . . . hem lieten reygeren als kinder, alsof sie ny verstant gehat en hadden reyment te dragen (*bewind te voeren*; zie REGIMENT), *Kl. v. Diepenv.* II, 5. — Ook in de bet. *leiden, aanvoeren.* || Den anderen (*nl.* battaelge) beleyde heer A., ende die III battaelge regeerde die hertoge selver, *Exc. Cron.* 210*a*.

2) *Besturen, regeeren, aan het hoofd staan van een grooter of kleiner gebied. Voc. Cop.* regeren, regere; gheregeert, rectus. Kil. regéren, regere, gubernare, moderari. Plant. regieren, *regir*, *gouverner*, regere, imperare, gubernare, regnare. dominari. Vgl. REGEERRE en REGNEREN. || Op dat se (*de onderdanen*) . . . eyn edel vrucht van oen behelden, die dat lant na synen dode besitten ende reygeren mochte, *Tijdschr.* 4, 19. Want se (*de vorstin*) so wijs ende vernuftich was dat sie . . . als oor heer nyet by hues en was, dat ganse lant wal reygereden (*l. of d. i.* reygerede, *d. i.* regerede, regeerde), *ald.* 22. Van den heren, die de kerken (*l.* kerke) regeren, *Bloeml.* 2, 172, 5. Eyn keyser te Rome was, die payselic . . . sijn lant regierde ende wiselike, 3, 29, 1. Vrou ver Scame, die soude den tempel doen bewaren ende regieren mitten haren, 3, 68, 34. Men sal also regeren een poort, oftmen partye woude trecken voort, dat die andre dan daerbi ghenedert no ghedruct en si, *Wrake* I, 1224. A. vander M. ende A. vanden B., die de stede vander Sluus gheregiert hadden ende jammerliken berooft, *ZVl. Bijdr.* 4, 52 (*a.* 1393). De macht, die hem (*den prelaten*) Christus hadde ghegheven tfolc te regierne, *Tondal.* 47*b*. Du sulter . . . vele regieren, eist dat redene dij regiert, *Boeth.* 9*a*.

3) *Het bewind voeren over iets, de administratie hebben van iets, iets beheeren of administreeren, met het bestuur van of het toezicht over iets krachtens eene bepaalde opdracht belast zijn.* || Om ontfanc te regeeren, na dordinantie te bekeeren, worden gheset . . . twee van den edelen . . . ende twee goede manne uten steden, *Brab. Y.* VII, 17263. In mochte niet bet met hem sijn, mids dat ic so ghetrauwelic regierde die drie slotelen, *OVl. Lied. e. G.* 303, 2072. Regieren si wissel ofte tollen, dat hout die scrift voor onrecht goet, *Bloeml.* 3, 83, 278. Ic soudse noch veel hogher prisen, die trecht regieren ende wisen, 3, 65, 97. Waer die huusman also vroet, dat hi regierde sijn eyghen goet . . ., die heren lieten wel gherusten, 3, 84, 327. Jan onse stat meister metzeler . . . ontbaeden om mit hem te averdragen als van der poirten dat werk te regieren, *Rek. v. Hattem* 121 (*a.* 1461). || Men vint die vrouwen goedertieren, want si en willen niet regieren (*te zeggen hebben in*) datten (*hetgeen den*) hereh is bevolen, *Bloeml.* 3, 66, 159 (*uit eene satire*). — Die crone regeren, *de kroon beheeren, het bewind voeren over een land.* De uitdrukking staat gelijk met regeren in de bet. 2). || Doen... vcrworven sijn sone hadde die vranxsche crone, regerde hine wel ende scone, *Brab. Y.* VI, 792. (Si) baden den hoghen barcen dat hi hem pijnde wel . . . te regierne die vrancsche crone (*over Frankrijk te regieren*), *Couchy* II, 2230.

3) *Inrichten, regelen. Teuth.* regeren, beschicken, ordineren *verw. naar* ordineren. — Enen dach regeren, *een dag voor bepaalde bezigheden of werkzaamheden bestemmen, hem besteden.* Misschien moet men voor de verklaring dezer opvatting uitgaan van de bet. „leiden, voeren" (zie bij 1), die ook met een begrip van tijd als obj. worden verbonden. || Die anders desen dach (*den zondag*) regieren danne goede dinghen maitenieren, *Wap. Rog.* 1205. — Misschien behoort hiertoe de eenigszins vreemde glosse in *Teuth.*[1] 206: dach regierre dat is eyn die van guden regimente is, dieticus (= dieteticus, eig. *dagverdeeler, hij die zijn tijd goed gebruikt*?).

5) Indien de lezing juist is, hetgeen zeer waarschijnlijk is, heeft regeren ook de bet. *onder handen nemen*, hetzij met woorden of met daden, òf *berispen*, òf *straffen*. Vgl. b. v. ndl. *regeeren* in de uitdr. „kinderen *regeeren*", d. i. „hen rechtzetten en, als het noodig is, tuchtigen". || Salic enen andren dan regeren van dinghen die ic selve hebbe bedreven, soo mochtic Gode . . . wel leren wat ordeel hi mi soude gheven, *Vad. Mus.* 1, 62, 181. Vgl. ook bij REGIMENT en Kil. regimentheer en regimentmeester in de bet. „tuchtmeester".

II. WEDERK. — 1) *Zich richten, zijn weg kiezen of bepalen, afgaan op.* || In desen middelsten toren staen lampen . . ., also dat die sciplude, die varen op die zee, hem moghen regeren na den lichte dat si des nachs sien, *Versl. en Ber.* 2, 22.

2) *Zijn gedrag regelen of besturen, zich gedragen.* Vgl. REGEER en HEM BELEIDEN (1, 835), waarnaast de uitdr. „sijn leven beleiden" (*inrichten, besturen*) bij Kil.; mnd. *sik regêren*, „sich benehmen". || Hoe dat hem een gheestelic mensche hebben ende regieren sal, Mande, bl. 46. (Minnaers) die huefsch sijn in horen manieren ende die hem zedelic regieren mit wijsheit ende mit zueter list, *MLoop* II, 693. Den ypocrijt, die al sijn syn daer om verslijt om hem soo buten te regeren, dat men (*d. i.* men en) als devoot mach eren, *Hs. O. H. Pass.* 46*v*. Hi en woude genen coninc dienen die hem regierde als een wijf, *B. v.* 1357, 187*d*. In welke stade (*d. i.* welken staat, *als bisschop*) hi hem wel regierde een corten tijt, *Clerc* 29. So wat poorter of poorters kindt hem soo dwaselicke ende onoirbaerlicke regierde, of sijne (*beter* sijnre) sinnen soo onwijs ware dattet kenlick waere . . ., dat sijn sinnen ende sijn regiment niet wijs ghenoegh en waer hem selven of sijn goedt te regeeren, dien salmen setten uyt alre macht sijns goedt, *Handv. v. Alkm.* 78*a*. So wie . . . hem qualike of boeflijc regierde, *Keurb. v. Haarl.* 73. Waer dat sake dat ic also onredelic levede ende mi niet also en regierde alse ic mit recht doen soude, Gonnet, *Vier Paroch.* 224 (*a.* 1404 *te Hazerswoude*); ook 231; 233. Alle de quistgoeykens die hun (= hem) qualijc regieren, *Mar. v. N.* 19, 436 (*in de* 16*de eeuw*). Al sla ic int wilde oft al regeer ic my qualic, haer (*Maria*) te loven en mach niet zijn vergeten, 13, 294. Zoo ook

in de 17de eeuw; zie een voorbeeld uit Bredero's *Angeniet*, aangeh. in *MLoop* Gloss.

3) Hem regeren is nu en dan een zinverwant van hem generen, doch het schijnt niet noodig het eerste door het laatste te vervangen. — *a*) *Zich bezighouden met, iets in beoefening brengen.* || Van eenen heere . . ., die hem in de wapine plach te regierne zijn leven lanc *Denkm.* 3, 182, 1. Vgl. GENEREN, Wederk., 3). — Ook in de bet. *door de eene of andere bezigheid aan den kost komen*, hetz. als ndl. *zich generen.* || Vroedelike regierdi hem daer met wive ende met kindren mede, *Denkm.* 3, 132, 47 (*var. Belg. Mus.* 10, 77, 39: ende gheneerde hem vromelijc daer). — *b*) *Zich staande houden, het uithouden.* || Sijn lant slet hy al destrueren: hy en weet hem hoe regeren, *Troyen* dl. 3, vs. 30692. Vgl. GENEREN, Wederk., 4).

REGERER (REGIERER). Zie REGEERRE.

REGERIGGE, znw. vr. In het Vlaamsch hetzelfde als regeerster; z. ald. *Bestuurster, directrice.* || Suster L., meesterighe ende regerigghe van den huuse ghe(h)eten van den Bogaerde (*een zusterhuis*), Diericx, *Mém.* 2, 224 (*a.* 1442).

REGET (met palatale *g*), znw. o.(?). Van ofra. *reget, reges*; mlat. *rejectus* (Duc.). *Een door aanwas of aanslibbing verkregen terrein.* In het Ofra. heeft *regiet* ook de bet. „saillie, avance" (Duc.). — Ook, in oost-vlaamsche stukken, in de bet. *een stuk land, onbeploegd, niet in leen noch in cijns uitgegeven; onbebouwd terrein.* Vgl. Diericx, *Gendsch Chtb.* LXVII, die er aan toevoegt: „verscheyden regetten aen de oude stad van Gend paelende zyn door de Graeven van Vlaenderen aen de Gentenaers verkogt of gegeven om daer mede de zelve stad te vergrooten", en ald. bl. 68 een voorbeeld van fra. *regiet.* || Dat by denzelven van Ghend ghecocht zijn diversche regetten, upstallen (*onbebouwde erven*, zie OPSTAL, 4) ende eydele (*leege*) plecken in deselve letteren verclaert, ende o. a. treget daer upe (*l.* uppe) staet thuus daer utsteken de drie coninghen, Diericx, *Mém.* 1, 415 (*a.* 1505; in den fra. t., bl. 416: *le reges et l'upstal*). Dat de voors. regetten hemlieden bestrecken moeten tot eenen gracht streckende te W. waert an, . . . vallende in de Lieve, *ald.* 419; ook 420.

REGGE, znw. vr. Verwant met rege (Kil.), mnd. *rege* „reihe, ordnung" en het germ. regel. Zie REGEL en vgl. REGGELINCS. Een volkomen overeenstemmende vorm is in andere germ. dialekten niet gevonden, ook niet in andere ndl. tongvallen. *Rij.* — Tere reggen, *op een rij*, d. i. *in een geordende schaar*(?). || Veertech riddren tere reggen (: Beggen) brachte hi met hem . . . ende XV moneke, *Lorr.-fr.* I, 182.

AANM. — Blijkens de vroegere vormen *Receda, Regde* (*Nom. Geogr.* 1, 123) is de naam van het riviertje in Overijsel van een anderen oorsprong.

REGGEL (Ruusb. 1, 148 e. e.). Zie bij REGEL, 1).

REGGELINCS, bijw. *Op de rij af, naar volgorde, naast elkander.* Vgl. REGGE. || Dan gaense (*de dwaze maagden*) alle regghelincs voor hemelrijc knielen, *V Maagd.* 43 (*de samenhang verbiedt hier aan een anderen vorm van* ruggelings *te denken*); vgl. een voorbeeld van *regge* voor „rugge" in de 16de eeuw bij Oudem.).

REGIER, REGIEREN, REGIERER (REGIERRE), enz. Zie REGEER, REGEREN, REGEERRE.

REGIERBROOT (REGIERT BROOT; spr. *rezjier*). Zie de verklaring bij GERETST, en vgl. de volgende plaatsen. || Dat van nu voortanne negheene backers hemlieden en vervoorderen eenich regier broot te backene, hooghere dan van vier myten, *Ann. Em.* 17, 162 (*keuren van Rousselare*). Broot tarwe, regiert of andere, *Invent. v. Br.* 6, 345 (*vgl. ald.* 1, 138: „pain regiet . . ., pain bis, . . . pain de fourment). Vier gheregierde brooden, elc van twee ponden ende een vierendeel, *Cout. v. Brugge* 1, 331 (*a.* 1402). In Maerte anno (14)92 so biecken die backers van Brugghe weder taerwen broot van IIII mijten, ende corts daer nae oock regiert ende wit van IIII mijten, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. 305 op regiert; zie voorbeelden van dezen en van verschillende andere vormen van het woord t. a. p., ook van andere benamingen van verscheidene soorten van brood. — Op verschillende plaatsen, o. a. te Leiden, is nog heden bekend de benaming *regelbrood*: misschien is het eene verbastering van het bovengenoemde woord.

REGIEREN (spr. *rezjieren*). Zie bij GERETST en het vorig Art.

REGILIER. Zie REGULIER. Het is de tusschenvorm van regulier en het bij Plant. opgeteekende regelier.

REGIMENT (REGEMENT, *REJEMENT, REYMENT), znw. o. Mhd. *regimênt*; hd. *regiment*; ndl. *regiment.* Van ofra. fra. *regiment*; mlat. *regimentum*; lat. *regimen.*

1) *Leiding, regeling, het nemen van maatregelen voor iets.* Lat. *regimen.* || Tregement der ghesontheyt, *vertaling van een lat. werk van* A. de Villanova, *getiteld* „Regimen sanitatis" (1514), *aangehaald onder de verkorting* „*Reg*" (zie vijfde bronnenlijst). Dat het regiment der gesontheyt nootelijc ende behoeflijk is, selen wi in twee manieren bewisen, *Reg.* 1*a* — Ook in de beteekenis *medische of chirurgische behandeling.* || Alse een mensch es ghewont met stocken ofte des gelicke, soo moet men te meer bloet laten omme dat die humoren lopen ter ghefrossierder steden; dan sel dat bloet wederkeeren ter steden die ghe(h)idelt es met bloet latene, dit is dat eerste regiment ende dat minste, Jan Yp. 90 (*Hs.* Yp. 119*d*: dits dierste regement optie gewonde ende dat nuttelec es den genen die gewont es ende vervult ende spasmeert). — Ook wordt door regement eene bepaalde behandeling uitgedrukt, misschien *het voorschrijven van een dieet* (vgl. bij 4). || Die de pocken hebben, die moetmen (*l.* moeten) hem wachten van allen dinghen die den lichame binnen vercouden, waer bi dat dat bloet dat in den siecken es van binnen vercout ende verdict ende verclontert, ende daeromme alse de pocken ute sijn, doetse ripen met regemente ende met wasem van heeten water, Jan Yp. 148. Nadat die scorssen (*der pokken*) gevallen sijn, soo selmen dicken antieren baden, die den lichame versoeten ende den lichaem gheven regement (*d. i.* men sel den lichaem geven regement; *anders zou* regement *hier moeten staan in de bet.* „ontspanning", *welke uit het woord niet gemakkelijk zou te verklaren zijn*). — Ook in de bet. *regeling, schikking, de voor een bepaald geval gestelde regelen.* || *Als de paarden verongelukken, dan zal men hem betalen*) naer den prize ende regimente also daertoe behoort, *Invent. v. Brugge* 4, 301.

2) *Bestuur, regeering, heerschappij; de uitoefening van een zeker gezag, macht over anderen. Voc. Cop.* regement, regimen. *Teuth.* regiment, regimen; boick van regiment eynre stat, politicus. Kil. regiment, regimen, gubernatio, moderatio, regnum, principatus; regiment hebben, potiri rerum. Plant. gemeyn regiment, *le commun gouvernement*, politia. || Si (*hebzuchtigen*) en dogen meer no min geset in sulken regement, daer sceemte ende eer soude sijn bekent, Hild. 4, 28. Van tregiment van goeden heren, *ald.* 101 *titel.* Nu willen wi bidden . . . Jhesum Christum . . . over die hebben regement, sijn si groot of sijn si cleene, dat si Gods gracie behouden, *Denkm.* 3, 203, 85. Van desen regemente der coninghen, *Boëth.* 9*a*. *Van tween regementen.* Twee regementen beghinnen nu . . ., deerste is dat gheestelike, tander dat keyserlike (*het eene met Christus, het andere met Augustus*), *Lsp.* II, 40, 1; ook *Wrake* I, 537. Yement van den dertienen die in den regement (*stadsregeering*) waren, *Leid. Keurb.* 472, 4 (*de schout, vier burgermeesters en acht sche-*

penen). Der Godheit, . . . die . . . ghemeyne es allen creaturen in regimente ende in onthoude in dien wesene daer sise in woude sceppen, *T. en Letth.* 3, 72, 6. Hopende hen daermede (*met dat geld*) te behulpen, oft hem namaels zijn regiment genomen wordde, *aangek. in Invent. v. Brugge* Gloss. 308 op regiment. By de hertoginne gesonden, haer biddende dat zy int regiment blyven woude, ende datse Anthonis, haeren neve, regent oft ruwaert vanden lande maecken soude, *ald.* — Regiment dragen, *het eene of andere gezag uitoefenen, bewind voeren.* ‖ Dat alsulke personen, die in alsulken state . . . opgevoedet waren . . ., hem lieten reygeren (*regeeren*) als kinder, alsof sie ny verstant gehat en hadden reyment te dragen, *Kl. v. Diepenr.* II, 5. — Ook in de bet. van een bepaald gezag, nl. *voogdij*, en *gezag over eene geestelijke stichting, een klooster, abdij, bagijnhof* e. a. *Teuth.* kynt dat uyt regyment sijns vaders of mombers vrygelaten wurdt, emancipatus. ‖ Willem van Guleke, van Gelre hertoge, was jonc . . . ende lange soo droech tregement van hem . . . her Aert van Hoemen, *Brab. Y.* VI, 8039. Daer aenverde alle dat regement . . . die proost van A. van den hertoge Willem, 8050 (*vgl.* 8056: die vooghdie). Dat het regiment ende beleedt van desen hove sal hauden eene die daertoe ghenoemt zal zijn van de meesterigghen van den couventen, ende die zal heeten de grootmeesterigghe, *Gendsch Chtb.* 178 (*a.* 1354). Wine hebben niet gheploen te ghane yewaers sonder consent van onsen abd, die tregement van ons heeft lude ende stille, *Denkm.* 3, 190, 130.

3) *Een met een bepaald gezag bekleed college of persoon, bestuurder.* Vgl. ndl. „het *bestuur* eener maatschappij", en dgl. ‖ Om die kercke te houden vry, die nu in groten vresen staet, om dattet regiment is quaet, Hild. 112, 120. Al doet (*dit alles wordt veroorzaakt door*) . . . tregement der heiligher kerken, die niet ne volghen met ghewerke die woorden, die si ons doen verstaen, *Amand* II, 2716. Abt was hi ende regement van III dusent moonken, *Brand.* 23 (*of moet men hier uit* was hi *aanvullen* hadde hi?). Heer M.. ghi die regement hier binnen zi (= is), haddi lief mijns heeren eere, ghi en dades nemmermere, *OVl. Lied. e. G.* 299, 1945. — Ook als verzamelwoord in de bet. van ndl. *bestuur, de regeeringspersonen, de „magistraat"*. ‖ (Doe) es hertoghe J. te Mechelen inne gecomen, . . . ende heeft aldaer tregiment vernieuwt, ende alle dingen in staete gestelt, als van outs geweest was, *aangek. Invent. v. Br.* Gloss. 308 op regiment. Dat sy . . . souden wesen vander stadts Loven regimente, *ald.* — Ook in den zin van *het bestuur van eene corporatie, een gild.* ‖ De groote gulde metten regimente, *ald.* Sonder consent vande coninckstavels oft vanden regimente (*van het gild der boogschieters*), *ald.*

4) Van hem regeren, of althans behoorende bij de beteekenis van het wederk. ww. (lat.) „se regere". *Levenswijze, levensinrichting, gedrag*, ook *wijze van doen, handelwijze*; vgl. REGEER. Ook mlat. *regimentum* en ofra. *regiment* hebben deze beteekenis (Duc.). ‖ Oft alsoo nu ter werlt stonde, datmen veel dier heren (*nl.* goede) vonde, twaer een staet van groten love na tregiment van menighen hove (satirisch op te vatten: *zooals men zoo vele vorsten zich ziet gedragen?*), doch is alder heren staet (*de waardigheid van alle heeren, groote en kleine*) om eer, om weldoen eerst ghesaet ende om ander dinghen ghien, Hild. 66, 87. Hi dunct mi sinde (*d. i.* sijnde) van sinne blent, die niet en acht upt regiment van hem selven ende sinen lieden, die hij mach heten ende gebieden, *Jahrb. Ndd. Verein* 13 (1887), 116, 5 (*vgl. ald.* die niet en ledt up sijn bestier). Een mensche sal in hem selven gaen ende sien sijn regiment aen van sinen leven ende wandelinghen, van seden ende van allen dinghen, *Vr. en M.* XI, 197 (*vgl. de bet.* inrichten" *bij* REGEREN, 4°; *naast de uitdr.* „dat regiment van enen leven" *mag men aannemen* „sijn leven regeren"). Voert eerbaer regiment, altijt opt eyndeken denct, *Profijt. Liedeb.* 47, 8. Also den menighen wel is bekent, die kennen onse quade regiment, *Vr. e. M.* XI, 281. Sijn leven ende sijn regement (*leefregel*) was hermitelec bekent, *Amand* I, 1402. Ic hebbe my den vyant (*duivel*) eens overgegeven geheelijc ende nadien omtrent VII jaer met hem gegaen; ick en cans u niet al doen vermaen binnen die VII jaer mijn regiment ende ons bedrijven, *Mar. v. N.*[2] 960 (uitg. Leendertz). Van quaeden ende ongheregheIde regimente (sijn), *Cout. v. Brugge* 2, 505. Een vrauwe die in voochdie ghestelt is met hueren man om taobre (*onvoldoende, te wenschen overlatende?*) regiment van den zelven hueren man, *ald.* 507. Van tinbringhen in handen van scepenen de zeghelen van de wethouders, ghebannen of van zober regiment wesende, *Invent. v. Brugge* 5, 437. Zoo ook in de 16de eeuw (*Ned. Kluchtsp.*[2] 88, 106) en in de 17de (zie S. Coster, *Tijdsk. v. d. Schilden*, vs. 421: „quaet regiment houwen", *d. i.* „zich slecht gedragen"; de uitdr. is bij De Vries, *War.* bl. 148 niet juist verklaard). — In den zin van *handelwijze, hetgeen iemand doet in een bepaald geval* staat het woord *Brab. Y.* VI, 1508: „nu hoort heer Everaerts regement" (*vgl. vs.* 1517: „hoort wat hi dede"). — Zelfs vindt men het, minder eigenaardig, gebruikt in de bet. *toedracht eener zaak.* ‖ Ghy sult mi seggen al tregement, opdat ict mach in memoriën houwen dit schoon mirakel, *Sacr.* 57, vs. 1015. — In het bijzonder wordt regiment gebruikt in de bet. *leefregel, het inrichten van het leven met het oog op de gezondheid*; ook *het houden van een bepaald dieet.* Vgl. ofra. *regiment* (bij Hatzf. 1906), fra. *régime*. Plant. regiment van leven, *regime de vivre*, diaeta, diaetica medicina. ‖ (*In deze ziekte*) es . . . alle overtollicheit van spysen ende van drancken quaet, ende men sel weten datsi dicken sullen liden . . . honger, dats hem goet medicine ende die dat niet weten willen noch regement houwen ne willen, die sijn quaet te ghenesene, Jan Yp. 163. Misschien is dit ook de beteekenis *ald.* 196: „(men sal) ooc goed regement houwen". Vgl. bij 1).

AANM. 1) — Niet duidelijk is de beteekenis van het woord Hild. 67, 145: „by (*tot*) den keyser is ghesent een ander maniere van *regiment*" (aan den keizer worden drie of vier soorten van steenen gezonden om hem daaruit een keuze te laten doen voor zijn graf; den paus had men vooraf op eene andere wijze herinnerd aan de vergankelijkheid). De beteekenis schijnt te zijn *een opvoedingsmiddel, eene les van levenswijsheid.* Misschien mag men deze opvatting afleiden uit die van *tucht*, welke zich uit de bet. „een over anderen uitgeoefend gezag" heeft ontwikkeld. Kil. geeft regimentheer, regimentmeester op in de bet. „tuchtmeester" („censor, magister disciplinae, magister morum"). Vgl. ook REGEREN, 5). Eene dergelijke beteekenis kan ook ten grondslag liggen aan die van *regiment*, fra. *régiment*, d. i. „regiment van oorloghsvolck, legio, *vulgo* regimentum" (Hooft, *N. H.* 250, 21: „met een kloek regement soldaaten", e. e.; zie *Uitlegk. Wdb.* 3, 217). Vgl. Littré op régiment, *Etym.*: „ce nom fut donné d'abord par Montluc sous le regne de François Ier à plusieurs bandes réunies en un corps dans une armée sous les ordres d'un mestre de camp". Met het begrip van *régir*, lat. *regere*, staat dat van „tucht handhaven" in onafscheidelijk verband.

AANM. 2). — *Amand* II, 5191 vlgg.: „hout dat over waerheit fijn: sulc *regiment* wert (h)u ghegheven als ghi jugiert in (h)u leven uwen (h)evenkerstin", moet het woord veranderd worden in *iugement*. Vgl. 5198: „achtertale scuwen ende *jugimente*" en *Matth.* 7, 2: „in quo *judicio* judicaveritis, judicabimini".

AANM. 3). — Op eene eigenaardige wijze heeft het woord zijne beteekenis „uitoefening van het eene of

andere gezag" ontwikkeld in de 17de eeuw, nl. tot die van *geraas*, *rumoer*, *leven*, *onrust*, *opschudding*. Zie daarover De Vries op *War*. bl. 148; Leendertz op *War*. bl. 140; Oudem. *Wdb. op* Hooft. Daaruit heeft zich een ww. *redjementen* (*riddementen*) ontwikkeld in de bet. „razen, tieren, aangaan" (De Vries op *War*. t. a. p.,) ook *rementen*, *rimenten* (t. a. p.), dat nog heden in overijs. tongvallen („vlueken en *rementen* (*ramenten*)" bekend is. In andere tongvallen bestaat *ramenten* in soortgelijke opvattingen, nl. „met handen en voeten hevig werken en gedruisch maken om ergens door, los, uit of in te geraken" (De Bo); „leven maken, op ruwe luidruchtige manier stoeien" (Molema op r e m e n t e n); „stoeien" (Draaijer), en zoo ook in oostfri. en ndd. tongvallen, *ramenten*, *rementen* (Molema; Koolman 3, 10, waar evenwel de oorsprong geheel verkeerd wordt verklaard).

REGIGNEREN. Zie REGNEREN.

REGINEREN, zw. ww. intr. Het woord moet aan een ofra. ww. zijn ontleend met de beteekenis òf *zijn best doen* òf *op iets aandringen*, *over iets zeuren* (waardoor de uitgever het weergeeft op de eenige plaats waar het voorkomt). ‖ Doe (*toen zijn eenige zoon stierf*) begon hoor here vader weder te regineren om sijn dochter (*die al eenige jaren in een klooster was*) noch weder te crijgen, want hij en conde hore niet vergheten, mer hoor guede moder stont hem menlike weder, *Hs. Diepenv.* 78*b*. — Het is niet duidelijk, aan welk rom. woord het ww. is ontleend. *Regneren* past hier niet, [tenzij men daaraan mocht toekennen de beteekenis *opspelen* (vgl. REGIMENT, in de bet. „geraas, rumoer, lawaai"); een ww. **reginare* uit **reaginare*, dat met lat. *reagere* in bet. zou overeenkomen (hier dan „zijn best doen om iets ongedaan te maken"), is niet te vinden.

REGIOEN, znw. o. Van ofra. fra. *region*, lat. *regionem*. *Landstreek*, *landschap*, *gewest*. ‖ Dus behilt Uter Pandragoen van Bertaengen alt regioen, *Sp.* III[4], 32, 41.

REGISTER, znw. o. Mhd. hd. ndl. *register*, ook *reister*; het mnd. *register* in de bet. „koord, band" heeft een anderen oorsprong. Van mlat. *regesta*, *orum* (in het Ofra. luidt het woord ook *regeste* (Littré) en **registe* (Hatsfeld)). In het Mlat. komen in dezelfde bet. voor *regestum* („liber in quem requruntur commentarii quivis"), *regestrum*, *registrum*, *register* en *registra* (Duc.). *Register*, *een boek waarin ambtshalve verschillende zaken*, *akten*, *overeenkomsten*, *namen* enz. *worden overgebracht of opgeteekend*. *Voc. Cop.* r e g i s t e r, registrum. *Teuth.* r e g i s t e r, e y n b o i c k, registrum; r e g i s t e r d a i r m e n b o i c k e m y t b y n d e t, appendex(?). Kil. r e g i s t e r, catalogus, matricula, elenchus propriorum nominum, album, commentarius, codex rationalis *et* regestum, tabulae *vulgo* registrum; r e g i s t e r s, tabulae, perscriptiones, regesta, literae publica *vulgo* registra; r e g i s t e r v a n d e n k o o p d a g h, tabulae auctionariae; r e g i s t e r k l e r c k, librariolus. Plant. e e n r e g i s t e r, *un registre*, catalogus, registrum. ‖ Om te claerliker onse gestande te weten, so sullen wij onsen tresorier een register off wtscrifte doen geven van allen brieven, die wij zeder dat wij, hertoge van Brabant, nu lest in onsen lande van Hollant gecomen sijn, gegeven ende bezeghelt hebben, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 121 (*a.* 1418). Betaelt Adriaen, onderclerck in den register (*clerc bij de „registratie"*. „registerklerck"; *zie boven*) van II copiën wten register te scriven, dienende den testamentoren, 1 rijns. guld., 205. Een doden-register, *R. v. Drente* 359 (*a.* 1540) *tweemaal*. (*Leenen*) die . . . onse lieve heere ende vader heren L. voirtijts gegeven ende verliet hadde ende hier na bescreven staen, geliken wi dat in onsen boeken ende registeren clairliken bevonden hebben, Mieris 4, 404*a* (*a.* 1417). Twee registeren gestickt mit peerlen, *Rek. d. Buurk.* 196 (*a.* 1485). Zie ook *R. v. Utr.* Gloss. 70. — Ook in de beteekenis *een door schepenen of andere regeeringspersonen in een register opgenomen akte*. ‖ Dat alle scepenbrieve ende registere, ruerende van scade ofte van schoude, staen ende dueren zellen een jair na den daghe der betalinge des scepenbrieffs ofte registers, *R. v. Nederst.* 1, 20, 5; zoo nog tweemaal *ald.*; ook 212, 341. — Ook in de beteekenis *koopmansboek*. ‖ Weert saeke dat daer een brouwer queme off een ander amptsman ende sprake omme syne schulde mit sijn register, so mach de anspreker sijn register inder macht niet holden midt synen ede, mer de angesprooken wordt mach wtleggen ende bekennen wo voele dat he em schuldich is, ende sweren inden hilligen dat he em niedt meer schuldich is, *Warfsconst.* 210. — Ook in den zin van *register*, *bladwijzer*, *index*. Kil. r e g i s t e r, elenchus, index libri, syllabus. Plant. e e n r e g i s t e r, t a f e l, o f t k o r t b e g r ij p w a t e e n e n b o e c k i n h o u d t, *registre*, *table* enz., elenchus, index librorum. ‖ W. van registeren in den boeken te maken, *Rek. d. Buurk.* 91 (*a.* 1442).

AANM. — R e g i s t e r, gezegd van een orgel (Kil. r e g i s t e r s v a n o r g h e l e n, pleuritides regulae, regulae laterales), fra. *registre*, heeft zijne beteekenis gewijzigd onder den invloed van fra. *régir*. Zie Hatsfeld 1906.

REGISTREREN, -IEREN, zw. ww. trans. Mhd. hd. *registrieren*, ndl. *registreeren*. Van ofra. fra. *régistrer*; mlat. *registrare*. *Inschrijven of opnemen in een „register"* (z. ald.). Kil. r e g i s t r é r e n, in commentarios referre, redigere in acta vel in codicem, in tabellas, in literas publicas; adscribere, referre in tabulas, in librum. Plant. r e g i s t r e r e n, *enregistrer*; g e r e g i s t r e e r t, ascriptitius, praescriptus; r e g i s t r e r i n g e, *enregistrement*. *Teuth.* r e g i s t r i e r e n, s c h r ij v e n i n e y n r e g i s t e r, registrare. ‖ Van te doen registreerne de previlegiën van den Oosterlinghen in Vlaemsche, in Latijn de versekertheden . . . van der makelaerdyen, *Hans. Recess.* 3, 254. Tzelfde (*eene procuracie ad lites*) doen registreren om daer wt gemaect te worden behoorlicke acte, *Leid. Keurb.* 346, 28 (*a.* 1543).

REGLE. Zie REGEL.

REGNANCIE (-CI), znw. vr. Hetzelfde als het volgende woord, maar anders gevormd, nl. òf van een mlat. *regnantia*, òf gemaakt naar het voorbeeld der woorden op -a n c i e. *Teuth.* „r e g n a n c i e", volgende op r e g n e r e n, maar zonder vertaling. ‖ Of dit gode verdrieten wilde ende tot hoorre (*der boozen*) regnancie die aventuer niet langher dueren en wilde, so vallen si vanden hoghen neder in groten scaden ende scanden, *Proza-Rein.*[2] 151 (*Rein.* II, 7519: regnacie).

REGNACIE (-ATIE), znw. vr. Mnd. *regnacie*. Van r e g n e r e n, met den uitgang -*atie*, of van ofra. *regnation*, mlat. *regnatio* (Duc.).

1) *Heerschappij*, *bestuur*, *regeering*, *bewind*. Vgl. Plant. r e g n e r i n g e, *regnation*, regnatio. ‖ Die (*relat.*) coninc sal sijn vrome . . . ende sijn regnatie sal daer staen meer dan hondert jaer, *Wrake* II, 1016. Bezie wattu ghebiets, man, als du groot in regnaciën zijs, Praet 1321 (lat. ald. *vir*, *videas quid tu jubeas dum magnus haberis*). Alst god verdriet ende die aventure langher niet haer (*der boozen*) regnacie en wil ghedoghen, so vallen si neder van den hoghen, *Rein.* II, 7517 (*Proza-Rein.* regnancie; *z. ald.*). Zie nog een voorbeeld bij REGNEREN.

2) *Bestuur*, *beheer*. Met een 2den nv. ‖ Menich ghepens heb ic versleten om een deel den sin te weten vander werlt regnacie (*het wereldbestuur*), Hild. 220, 1.

3) *Uitoefening*, *het in beoefening of in praktijk gebracht worden van iets*. Vgl. REGNEREN met eene zaak als ondw., vooral de plaats uit *Cron. v. Vlaend.* 1, 38: „dat in Vlaenderen negheene comanschepe en rengheneerde noch neeringhe, want de coopman en dorste in Vlaenderen niet comen". ‖ (*Dat door deze*

oorzaken) alle regnaciën van coopmanscepen ende neeringhen falieren (*d. i.* faelgieren), cesseren ende tondergaen, *Invent. v. Brugge* 6, 220.

4) Hetzelfde als regiment, 4). *Levenswijze*; ook *handelingen*, *daden*, *bedrijf*. Misschien zal men op grond dezer beteekenis een wederk. hem regneren moeten aannemen in de bet. van hem regeren (z. ald.). In de 16de eeuw. || Daer sout ghy sien Emmekens graf ende . . . die dry ringen hangen boven haren grave, ende onder die ringhen geschreven met letteren gave haer regnatie ende penitentie, die sy besuerde, *Mar. v. N.* 48, 1116.

REGNEERRE, znw. m. Van regneren; z. het volg. art. Hetzelfde als regeerre (van regeren); z. ald. *Heerscher*. Plant. regnerer oft regneerder, *un regneur*, regnator. || Van Jacob sal wesen die regneerre, *D. B. Num.* 24, 19 (lat. *de Jacob erit qui dominetur*).

REGNEREN (REIGNEREN, RENGNEREN), -IEREN, zw. ww. intr. en trans. Mnd. *regneren*, *rengneren*; ook *regneringe*; mhd. *regnieren*, *rengnieren*. Van ofra. fra. *regner* (uitspr. *rengner*, mlat. *regnare*.

I. INTR. — *Heerschen*, *regeeren*. — *a*) Met een pers. als ondw. *Het eene of andere*, vooral *het vorstelijke*, *gezag uitoefenen over anderen*; *koning*, *keizer*, *vorst* enz. *zijn*. *Voc. Cop.* regneren, regnare. *Teuth.* regnieren, regnere; myt regnieren, conregnare. Plant. regneren, *regner*, regnare. Zie *Limb. Serm. Inl.* § 100 en gloss. ald. 677. || (*De hemel*) daer God reigneert, Praet 2554. Eens Gods in drievoudichede, die levet ende regneert . . . in alle werelde sonder (h)ende (*in alle eeuwigheid*), *Franc.* 10539. In der tijt dat conync Karle regnierde, soo hadde hij sijn regnacie in vele landen, *Hs. Diepenv.* 173*c*. XVII jaer . . . regneerde hi in Jerusalem, *Rijmb.* 12281; ook 13007; 14536; 17716; 20316; 20620. Dese vier broedere regneerden scone alle in die vrancsche crone (*het fransche rijk*), *Sp.* III*, 15, 1. Waltharicus . . . wart coninc ende regneerde . . . uptie Lumbaerde VII jaer, III*, 42, 61; ook III', 16, 40; 43; 47; 52 *e. e.* Ptolomeüs regneerde scone in dien tiden, *Nat. Bl.* III, 1496 (*var.* regnerde). Die goden dedent hem (*Eneas*) verstaen dat hi hem daer (*in Italië* neder soude slaen ende soude regneren in dat lant, *MLoep* I, 1069. Een broeder haddi, hiet Karleman, die met hem regneren began; die staerf, *Bloeml.* 2, 81, 23. Ozias was sestien jaer out doe hij began te regneren, ende twe ende vijftich jaren heeft hij regneert in Jherusalem, *D. B.* II *Chron.* 26, 3. Zoo ook *Wrake* III, 1106. — Men seit ons van vrou Eren tempel, wye soo mach dair in regneren, Hild. 81, 30 (*vgl. ald.* 36: regieren). God latet (*laat toe*) ooc somige sondaren in sonden te regneren (*met gezag bekleed*, *in hoogheid gezeten te zijn*), *Lucid.* 2573. Daer en sel niemen over die heiden dorren varen noch ooc keren, sel Reinaert noch dus langhe regneren (*baas spelen*, *heer en meester zijn*), *Rein.* II, 3552. — Ook van geestelijke heerschappij. || O vreedsamighe coninc ende here (*Christus*) . . ., regneer alleen in mi, want ic anders geen noch coninc noch God en wil dan di, *Stemmen* 35. — Dogheden, daer ghi alle bi sout regneren emmermere voor Gode ende in der werelt ere (*hier en hiernamaals*), *Nat. Bl.* III, 2398 en *var.* Alsoo verlooste God die sine uter felre helscher pine, ende leedse int salige Jherusalem, daer si regneren selen mit hem eweliken, *Lucid.* 1790. Dat doghen is hier zaen ghetermineert, daer men ewelijc ghinder om regneert, *Lsp* I, 37, 135. — Op éene plaats heeft regneren met een pers. als ondw. de bet. *verblijven*, *vertoeven*, zonder het denkbeeld van machtsuitoefening. || Om den goeden mensce is si (*de dood*) gemaect te comen ter gloriën die soete smaect . . .; also lange als hi hier (*op aarde*) regneert, raet die duvel datter zielen deert, *Lucid.* 3565. — *b*) Met eene zaak als ondw., meestal eene ondeugd. || Si („giericheit, loosheit ende nijt", *vs.* 7681) ende haer coninghinne Hoveerde regneren nu seer opter eerden, *Rein.* II, 7683. Tote deser doorheit, die nu in cloosteren regneert (nl. *opschik*, *mode*), Ruusb. 4, 110. Dits een sonde, die op ertrike sere regneert nu ten tiden (nl. *hebzucht*), *Bloeml.* 2, 191, 6. Wanneer ghy u salicheyt in Gode setten wilt, so werdy van sevenderhande onsalicheyt verlost, die seer in die werlt regneren, *Stemmen* 12. Haet ende nijt sal ic doen regneren, *Sacr.* 23, vs. 312; ook *Teest.* 203. Si draghen cleedren van saysoene (*naar de mode*), werdich, diere, van groten doene, daer Hoverde in mach reigneren, Praet 2037. — Waerby dat in Vlaenderen negheene comanschepe en rengheneerde (*plaats vond*, *kon plaats hebben*) noch neeringhe, want de coopman en dorste in Vlaenderen niet comen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 38 (vgl. REGNACIE, 3). — Van dit woord zal wel eene onjuiste schrijfwijze zijn het *Invent. v. Brugge* 6, 220 voorkomende regigneren. || Considerende dat . . . de voornoemde pointen (hier *misstanden*) ende vele meer andere gheregigneert hebben . . . in Vlaenderen".

AANM. — Misschien heeft regneren ook de bet. *opspelen*, *kabaal maken* gehad. Zie *REGINEREN (vgl. boven regigneren) en bij REGIMENT de bet. „kabaal, rumoer, lawaai".

II. TRANS. — *Beheerschen*, *besturen*, *regeeren over*. || Nadat hi hevet gerengniert dat lant, *Alex.* X, 295. Of ic hebbe gheregneert dlant entie steden als een tirant, VII, 67 (lat. *si populum tyrannide pressit*).

AANM. — Waarschijnlijk moet men ook een wederk. hem regneren aannemen, in beteekenis gelijkstaande met hem regeren, d. i. *zich gedragen*. Alleen daarvan kan afkomen het znw. regnacie, 3), d. i. „gedrag, levenswijze, bedrijf", z. ald. en vgl. REGIMENT, 5). Voor het bestaan hiervan spreekt ook *Rein.* II, 7002: „god en wils niet langher ghehenghen u (*des wolfs*) quade boosheit, u quaet *regneren*", waar regneren de als znw. gebruikte inf. kan zijn van het wederk. ww. in de boven genoemde beteekenis. Mogelijk is intusschen ook dat regneren hier beteekent „het baas spelen, het huis houden". Vgl. boven bij Intr., *a*) eene plaats, waar het woord gebruikt wordt van Reinaert.

AANM. — *Rose* 13327 *var. C.* „regneerde" is niet de ware lezing. Zij is *regende* (*A.*, of *reckende* (*B.*), blijkens fra. *aplouvroit*.

REGULACIE, -ATIE, znw. vr. Van een ofra. **regulation* met latiniseering, of van reguleren gevormd met den afleidingsuitgang *-atie*. *Regeling*, *ordening*, *bestuur*. || Vander werelt die regutacie (*l.* regulatie) mijn aventure (*acc.*) moet al beleiden, *Vad. Mus.* 1, 305, 67 (vgl. bij REGNACIE, 2, *de uitdr.* „der werelt regnacie", *d. i.* „het wereldbestuur"). — Het woord is nog heden in verschillende zndl. tongvallen in gebruik in de bet. „schikking, overleg". Zie *Antw. Idiot.* 1021; Tuerlinckx 522.

REGULAER. Zie REGULARINNE.

REGULARESSE, -ISSE, znw. vr. Hetzelfde als regularinne; z. ald. Mlat. *regularissa* (Duc.). || Der priorinnen ende den convent der nonnen regularissen ten Zijl, *Zijlkl.* 70 (*a.* 1439); ook 72 *tweemaal* e. e. Vgl. REGULIERESSE en REGULIERSCHE.

REGULARINNE, znw. m. Het vrouwelijk onderstelt een ml. regulaer, eig. een bnw., ontleend aan lat. *regularis*, en vervolgens als znw. gebruikt in de bet. van regulier; z. ald. Zoo is regularinne hetzelfde als regulieresse; z. ald. en vgl. het vorig Art. Met den naam kan aangeduid worden *iedere vrouw die volgens een bepaalden kloosterregel leeft*, doch in het bijzonder beteekent het woord eene *kanones regulier*, *eene kanones die leeft naar den regel van Augustinus*. Zie Gonnet, *Zijlkl.* X vlg. || Den joncfrouwen regularinnen van den clooster ten Zijle, *Zijlkl.* 69 (*a.* 1439). Den convent der canonissen regularinnen ten Zijle, 65 (*a.* 1438).

REGULE. Zie REGELE, en vgl. nog *Voc. Cop.* regule, regula; sonder regule, innormis.
REGULEN. Zie REGELEN.
REGULEREN (REGELEREN), zw. ww. trans. en wederk. Mhd. *regulieren*; hd. *regulieren*; ndl. *reguleeren*. Van ofra. *reguler* (Duc.), mlat. *regulare*, fra. *regler*. Of van regule afgeleid in het Mnl.
I. TRANS. — *Regelen, ordenen, inrichten*. Kil. reghelêren, regere, gubernare, moderari, *vulgo* regulare; regelêren sijn leven, vitam suam dirigere ad normam rationis. Plant. sijn leven na de reden reguleren, *reigler sa vie selon raison*. Het woord moet ook in het Mnl. bekend zijn geweest. Het is nog heden in verschillende zndl. tongvallen in gewoon gebruik. Zie *Antw. Idiot.* 1021; Tuerlinckx 522.
AANM. — Een zonder twijfel in het Nederlandsch gevormd woord is het door Kil. en Plant. vermelde *reguleren* (*regeleren*) in de bet. *linieeren*, in denzelfden zin ook regelen. Vgl. REGELE, 3). Plant. regelen oft reguleren, *reigler*, lineare, lineas ad regulam ducere, chartam lineare; met root regeleren, *reigler de rouge ou rosette*, rubrica vel purpurisso lineare, lineas rubras ducere; regeleringe, *reiglement* ou *reiglure*, linearum ductus ad regulam. Kil. regheleren, lineas ad regulam ducere s. dirigere. Vgl. in dezelfde beteekenis *regelen* bij De Bo (ald. ook *geregeld* papier) en *reggelen* bij Schuermans.
II. WEDERK. — Hem reguleren, *zich regelen of richten naar iets, zich overeenkomstig iets gedragen*. || Soo hebben die schout . . . ende schepenen . . . daer up gemaect zeeckere ordonnancie ende verclaringe, hoe ende in wat manieren elcx daer van hem zal weten te reguleren, *Leid. Keurb.* 346, 28 (*a.* 1543).
REGULIER (REGILIER, REGELIER, -LEER), bnw. en znw. Van ofra. fra. *regulier*, lat. *regularis*.
I. Als Bnw. — *Zijnde overeenkomstig den regel*, d. i. òf *geregeld* òf *regelmatig*. Het is niet zeker dat het woord in deze beide beteekenissen in gebruik is geweest, doch dat het bestaan kan hebben, blijkt uit regulierlijc en regulierlike; z. ald. *Voc. Cop.* regulier, regularis. *Gloss. Bern.* regeleir, regularis. Voor het gebruik van het woord in lateren tijd („*de regulierste* vestiging, die men ergens vindt"; „zonder *reguliere* troepen vermag men te velde niet veel") zie Weiland, die ook het bijw. *regulier* („hij bezoekt zijnen patient *regulier*") en het znw. *regulierheid* vermeldt. — Ook in de beteekenis *zijnde overeenkomstig een bepaalden orderegel*. Het tegenovergesteld irregelier, -eer vindt men o. a. Ruusb. 4, 110: „hier omme is wolle ende varwe ende maecsele der cledere irregheleer, dat is onhebbelic der ordinen".
II. Als znw. — *Een volgens een bepaalden orderegel levend persoon*, lat. *regularis*; fra. *regulier*. Het tegengestelde van *secularis*. || Enen clooster maecti van regiliere ende began leven na die maniere dat die apostelen wilen screven, *Sp.* III[3], 20, 11 (lat. *monasterium clericorum instituit et cepit vivere secundum regulam sub sanctis apostolis constitutam*). — Bepaaldelijk in de uitdrukking reguliere canonic, canonikersse (canonesse), *een in een klooster wonend kanunnik, of kanones*. Zij worden aldus genoemd in tegenstelling met de in de wereld levende of seculiere kanunniken en kanonessen, waarover men zie bij CANONIC en CANONIKERSSE. Zie over de „reguliere kannniken" Duc.[2] 2, 95 op canonici regulares; Gonnet, *Zijlkl.* X vlgg.; Römer, *De kloosters*, 1, 62 vlgg. e. e. over de door Regulieren bewoonde kloosters. Zij konden zich bij verschillende kloosterregels aansluiten, doch vooral begaven zij zich onder den kloosterregel van Augustinus. Bekend zijn als herinnering aan een vroeger Regulierenklooster de namen *Regelierspoort* (*Uitlegk. Wdb.*), *Reguliersbreestraat* en *-gracht* te Amsterdam. *Teuth.* regulier, canonicus regularis. Kil. reghelier, canonicus, *vulgo* regularis. Plant. regelier, *celuy qui vist selon reigle*, regularis, canonicus. || Den clooster . . ., daer tiere tijt woonden Reguliere, ende monnicken wordent . . ., doen tlant weder te hem quam, *Grimb.* II, 650 (*var.* Regulieren, ende noch en warent gheene moencken doe). Papen, moenke, reguliers, nonnen ende canoenke (*nl.* seculiere c.), *Sp.* IV[4], 16, 60 (*hs. te Gent*; *var.* papen, canoenke reguliere, nonnen ende moenke). Vgl. Gonnet, *Zijlkl.* X: „den prior der reguliere kanunniken in Delft"; „het kapittel van Sion, d. i. eene congregatie van reguliere kanunniken van de orde van St. Augustinus" en ald. XI: „van 1428 af heetten de bewoonsters van het Zijlklooster „kanonessen regulieren ten Zijl"".
REGULIERESSE, -ISSE, znw. vr. Hetzelfde als regularinne en regularesse; z. ald. en vgl. bij REGULIER en de volg. Artn." || Den convent van den nonnen regulierissen ten Zijl . . . sinte Augustijns oorde, *Zijlkl.* 94 (*a.* 1449). Vanden priorynne ende nonnen regulierissen, 102 (*vgl. ald.* 103: den convent der canonissen regulierynnen ten Zyle"). Regulirissen, 67 (*a.* 1438). Tclooster tot Zierixee, die regulieressen te Dordrecht, . . . die regulieren bij Leyden, die regulieressen tot Worinchem, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 159 (*a.* 1471). Statuyten ende regule der regulierissen ende nonnen van Sunte-Augustijnsorden, *hs. aangeh. bij* Römer t. a. p. 1, 65 *noot*. Den besloten regulieressen van Sinte Agniezen binnen . . . Dordrecht, V. d. Wall 1, 484 (± *a.* 1423; vgl. de aant. *ald.*).
REGULIERINNE, znw. vr. Hetzelfde als regulieresse; z. ald. (ook een voorbeeld van het woord) en vgl. de aldaar genoemde woorden van gelijke beteekenis.
REGULIERISSE. Zie REGULIERESSE.
REGULIERSCHE, znw. vr. Hetzelfde als regulieresse; z. ald. *Teuth.* reguliersche, regularissa.
REGULIERLIJC, bnw. *Regelmatig*. || Die hemelen houden één gedaente, omdat si in een regulierlike snelheit worden beroert, *Hs. Cyrill.* 12r (lat. *rapidissima regularitate*).
REGULIERLIKE, -LIJC, -LEC, bijw. *Op eene geregelde of regelmatige wijze*. *Voc. Cop.* regulierlec, regulariter.
REGULIJC (REGULEC), -LEKE, bnw. Hetz. als regulier, bnw.; z. ald. *Voc. Cop.* reguleke, regularis.
REGULIKE, -LEKE, -LEC, bijw. Hetzelfde als regulierlike; z. ald. *Voc. Cop.* regulec, regulariter.
REHAGE. Zie REEHAGE.
REI (REY), znw. m. Mnd. *rei, reie, reige, rege*; mhd. *reie, reige, rei*; hd. *reihen, reigen*; ndl. *rei*. Over den oorsprong zie Franck op rei en Kluge op reihen, doch ook Salverda de Grave in *Taal en Letteren* 15, 31, die het woord afleidt uit het Romaansch, nl. van fra. *roie*. Naast rei komt in dezelfde beteekenis ook roy voor; zie ald. Het woord moet dan in het Mnl. van geslacht zijn veranderd.
1) *Eene in eene bepaalde orde zich bewegende of staande personen, reeks*; vgl. fra. *chaîne*. Vooral eene *hand aan hand geschaarde reeks dansende personen, reidans, rondedans, ketendans*. *Teuth.* danss, rey, corea. Kil. reye, rije, chorea celerior, chorea in longam seriem *et* chorus saltantium. Plant. rey, *danse* ou *bransle* (zie Hatzf. 288 op branle), chorea, saltatio motoria; reyen, den rey leyden, danser, *mener le bransle*, ducere choreas, versare saltatorium orbem. Den rei leiden, eig. *den dans aangeven*, vervolgens *een dans uitvoeren*. || So quam . . . die coninghinne der hemelen met enen groten reye van maechden, *Marialeg.* 1, 364. (God) synghet onen nyeuwen sanc den ewighen reye (*voor de hemelkoren*), 452 *var.*

— Hi dede bereyden scone peerde ende liet den rey voor hem leyden blasende mit trompetten, *Hs.* r. 1439, 253*c*. Hi dede goede paerde bereyden ende hi dede voór hem reye leyden al blasende, *Pass. W.* 57*d* (lat. bij Grässe, bl. 813: „*equos idoneos parari fecit et choros plaudentes ante eum mittens*). Doe sie weder to Zanten quam, doe leyde sie den rey anden dans, *Hs. Diepenv.* 94*c*. Op een tijt stont hi ende sach . . . luden dansen, doe stont daer een man by ende wisede hem dat wijf die den reye voorleide, *Hs.* 271, bl. 45. So sach hij (*Mozes*) tcalf ende die reye (*mv.*), *Haagsche Bijbel* 1, 70*d* (*Exod.* 32, 19: *vidit vitulum et choros*). Ic wane noyt man op enen dach alse grote bliscap sach alse die van Gent daerom dreven dat men hem wijch soude geven: den rey gingen si alle leiden ende toter broec hem ontcleiden, Velth. IV, 49, 37. — Misschien behoort hiertoe het spreekw. „corte reyen die hoven wel" (Meyer, *Spr.* 46), waarvan de eigenlijke beteekenis niet blijkt. — Spreekwoordelijke zegswijze aen enen rey comen, *aan een dans komen*; *in een zekeren*, ook *onaangenamen*, *toestand komen.* Vgl. ndl. *dans* in spreekw. gezegden eveneens met eene ongunstige beteekenis, die voor een deel moeten worden verklaard uit herinneringen aan den doodendans. Zie ook bij Weiland: „iem. aan den *rei* brengen", d. i. „hem aan het dansen helpen, in een bedrijf wikkelen". || Mi es hier ontseit mijn lant ende men verspreect mi toe onwerdelike, ende ic ne weet hoe dat ic come an desen rey, *Couchy* II, 479.

2) Ook *eene reeks of rij van aan een snoer of lijn gebonden dieren*, met name van paarden. || B. die orsse cnochte altemet datse Seghelijn brochte, dat hire hadde op dat velt hondert ende twintich . . ., doe so seide B.: Heer, dit is die scoonste rey van paerden, die ic noyt ghesach, *Segh.* 7263. Een ors merie was in den rey, 7274. — Vgl. *Segh.* vs. 7243: „snese" en zie GETESUWET.

3) *Danslied*, ook *lied* in het algemeen. Vgl. *Ndl. Wdb.* op ballade. Zoo ook mnd. en mhd. || Als hi daer was vor (*voor Arturs tafel*) gestaen, harpedi enen rey daer saen in Bertoens, dat lude so wale, *Merl.* 33769. — Der exteren rey (*gezang*), den hanegheschrey, Goedh. 115(fr. ald. *toutes femmes crapaux* (kwekkende kikkers?) *en la fenestre*, *piès* (eksters) *à la porte*.

4(Evenals *dans* in de uitdr. „aan den dans komen of raken", d. i. „met iemand in twist komen of slaags raken" heeft rey de bet. *strijdgewoel*, *strijd*. Vgl. voor andere woorden die van uitdrukkingen voor eene ontspanning of een genoegen tot termen voor een strijd overgaan, *nijtspel* en *prijckspel*. || Voor hem voert hy Penteseleye, die so starc was in den reye, *Troyen* dl. 3, vs. 31467.

AANM. — *Vad. Mus.* 3, 439, 59: „Swaviën, reij hem ende Almaigniën dwanck hij (*Karel de Groote*)". Voor *rey hem* is te lezen *Bij hem* (*Behem*), d. i. *Bohemen*. Zie BEHEM.

REYDEN (REIDEN). Zie REDEN, 1e Art.

REYDER (REIDER). Zie REDER, 1e Art.

REYE (REIE), znw. vr. Een vlaamsch woord voor *gracht*, *waterloop*, *kanaal*; ook *stadsgracht*. „Al de waters die te Brugge door de stad loopen heeten nog heden *reien*" (De Bo 926). Van ofra. *raie*, voor, greppel, en dus hetzelfde woord als ree, 3e Art.; z. ald. Kil. reye, ruye (volgens Weiland werd in de vorige eeuw te Rotterdam gezegd *ruijen* (d. i. *royen*?) voor *reyen*, dansen), aqueductus, fossa publica. Zie ook Schuermans 531 op rei, reie, en vgl. ROYE. || Dat negheen poortere calc moet houden licghende in de reye in scepen langher danne III werkedaghen, *Cout. v. Brugge* 1, 357. Van welcke palen dheerste pale es ghestelt neffens den huuse van J., . . . noord tusschen(?) de reye, ende dander es van den zelven huuse zuydt van der reye, *ald.* 203. Dat elc schipman van Brugghe ende van den Damme ende van der Sluus mochten in de reye tot den Swinne ter Sluus vrij varen ende kieren, *Cron. v. Vlaend.* 2, 97. Sy deden de reye by den Damme stakitsen, omme dat te Brugghe negheen goet sonde comen uten Zwinne, *ald.* 55 (toevallig kan dit ook in het tgw. wvla. worden uitgedrukt door het ww. *reien*, d. i. „met eene *reie* of sluitboom versperren", De Bo 926).

REYE (REIE), znw. vr. || Ic sal u matten (*schaakmat zetten*) . . . in den hornec (*hoek*), eer gire uutgaet (*voor dat gij er weer uit komt*), ocht in dic reie, welc (*wat van beide*) gi begert, *Cass.* 1861. — *In die reie* tegenover *in den hornec* zal wel beteekenen *in het open veld*, *op het midden van het schaakbord.* Waarschijnlijk heeft reye de bet. *regel*, „regula, linea" en beteekent de uitdr. „midden in of op den regel, de lijn" (gevormd door de acht velden van het schaakbord: *reie* kan niet beteekenen „één der acht velden", zooals staat in de noot). Vgl. *reye* (*rei*) in verschillende noord- en zuidndl. tongvallen in gebruik voor „liniaal, richtsnoer, maatstok". Zie De Bo op reie; Schuermans op rij (ald. ook *rei*); ook Weiland op rij, en Van Dale* 1406 op rij, en vgl. RIE en REE, 3de Art. Daaruit kan zich zeer goed de bet. *regel* hebben ontwikkeld in den bovengenoemden zin. Vgl. REGEL, 2) en 3). Indien deze voorstelling juist is, dan is dit *reye* eigenlijk hetzelfde woord als in het vorig Art.

REYE (*Clerc* 168: „een sterre in der luchten, die men een comete hiet, mit langen *reijen*", d. i. „stralen"). Zie RAEYE.

REYEN (REIEN), zw. ww. intr. Mnd. *reien*, *reigen*; mhd. *reien*, *reigen*; ndl. *reien*. *Een reidans of rondedans uitvoeren.* Vgl. REY, 1) en ROYEN. Plant. reyen, den dans leyden, *danser*, *mener le bransle*, ducere choreas, versare saltatorium orbem; reyer, *danseur*, *meneur de bransle*, choreus. Het is niet zeker dat het woord één is met het in *Teuth.* opgeteekende ww. reyen, oscillare („slingeren, schommelen"); vgl. Franck op rei. Vóór de identiteit pleit, dat ook het fr. *branler* (vanwaar het bovengenoemde *bransle* (*branle*), „reidans, ronde dans") de bet. heeft van „slingeren, schudden, schommelen". Vgl. Kil. reyen, subsilire, subsultare, tripudiare („van vreugde opspringen of dansen"), waarnaast ook bij hem reyeren, tremere, doch dit behoort waarschijnlijk niet hier bij. Zie REYEREN. || Van tavernen te tavernen lopen, dansen, reyen in rivelen, *Teest.* 3211. Dan sal men . . . houden enen maeltijt rike ende daerna reyen ende dansen in weelden, *Vad. Mus.* 1, 356, 137. Dan (*des avonds*) gheet men gherne dansen, reien, 1, 322, 30. Die riddre die hadde . . . van dansen, van reyen alden prijs, 1, 202, 36. Ic sie nu te hove singen, te samen reien ende springen die goede ende die quade, *Vierde Mart.* 67. Dan gaense dansen, reien, eten ende drinken ende hare onvoere driven, Ruusb. 2, 177. Hi (*de engel*) ne vantse (*Maria*) niet . . . daermen danst ofte reyt, *Lsp.* II, 7, 3 *var.* Waendi dat ene scone vrouwe enen sotten knecht minnen soude . . ., die nacht ende dach liepe op die strate dansen, reien ende springen, *Ros* 7235. Baleren, dansen ende reien, 9475; ook 2160*e* Zoo ook *Vergi* 828; *OVl. Ged.* 2, 115, 57; *Boeth.* 189*b* (reyen, dansen, tornoyeren, hoveren); *Lanc.* III. 25456; *Brab. Y.* VI, 7475; *Mar. v. N.* 5, 91 (ghy, hebt er menighe rey ghereyt); *Merl.* 27321; *Altd. Bl.* 1, 167, 67 (daer sijn trompen ende schelmeien, daer sy op dansen ende op reien); *D. War.* 8, 83, 195 (menich is ghemint . . ., omdat hi reyen dansen can; *d. i.* „reyen, dansen", *of is* reyen *hier mv. van het znw.* rey?); *Voorgeb. v. Gent* 8 (a. 1337). — Voor het gebruik in de 16de eeuw zie Huyd., *Proeve* 2, 472.

AANM. — In *Teuth.* staat nog een ww. reyen opgeteekend, met de bijvoeging „als wijn", doch zon-

der vertaling. De beteekenis is moeilijk te gissen; misschien is zij *bruisen, opborrelen* of *schuimen*.

REYEN (*Arch. v. Buren* 267), znw. Voor rejen, en dit voor reden. Zie de plaats bij REDENE, 1, kol. 1152). Aldaar ook *onreyen* voor „onredene".

REYEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als reiden, ww. Zie REDEN, ww. *Opknappen, herstellingen aanbrengen.* ‖ R. ende P. die leydecker met horen upperknecht aen die leyen te reyen ende die cameren te decken, *Rek. d. Buurk.* 158.

REYEREN, zw. ww. intr. *Rillen, trillen, sidderen, beven*; ook *in onrustige beweging zijn*, gezegd van eene volksmenigte. Zie De Jager, *Freq.* 2, 465, alwaar voorbeelden van het woord in de eerstgenoemde bet. uit Marnix worden bijgebracht, en Plant. beven, tseteren (*sidderen*), reyeren, *trembler*, tremere, contremere, intremere, tremiscere. Kil. reyeren j. rijeren, tremere (ook rijeren, tremere, trepidare, palpitare, horrere). De tweede opvatting blijkt uit reyeringe; z. ald. Het staat niet vast of dit woord behoort bij rei (z. ald.), dan wel bij den stam van *ridôn* (rillen); zie Franck op rei en De Jager, *Freq.* 2, 465, en vgl. REYEN, waar de mogelijkheid wordt aangetoond, dat woorden van deze beteekenis met *rei* verwant kunnen zijn.

REYERINGE, znw. vr. Van reyeren; z. ald. Van de bet. *trilling, schudding, beving*, hetzelfde als rideringe (z. ald.) is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. De Jager, *Freq.* 2, 466, geeft eene plaats uit Marnix, waar het voorkomt in den zin van *vrees, siddering*. — In den zin van *tumult, onrustige beweging onder eene volksmenigte, opschudding* is het in het Mnl. bekend geweest. ‖ Alse vanden ghenen, die de eerste waren die de reyeringhe eerste makeden opten voorscr. dinxdach, daer alle dese stoot ende swaernisse of ghecomen is, *R. v. Utr.* 1, 58, 3 (*vgl.* 57, 114: alse van enen vechtelic dat ghesciede van sulcken luden, die opten raet vander stat vochten). Daden si des nyet . . ., so souden si also sculdich wesen alse die ghene die die reyeringhe eerste makeden, 59, 4.

REIF, znw. m. Nederrijnsche vorm van reep, in *Teuth.* vermeld bij bant („bant, reyff", zonder vertaling) en bij reep, („eyn reyf off bant umb eyn vat, *condolium*").

REIGEL (*Jacobik.* 242). Zie REGEL.

*REIGEN (*Nat. Bl.* VII, 878). Mogelijke, maar hier minder juiste, schrijfwijze of uitspraak van regen (z. ald.) in het rijm op *jeghen*.

REIGENOOT. Zie REINGENOOT.

REIGER (REGER), znw. m. Mnd. *reger* (*reiger, reiker* in de bet. van het eene of andere bouwmateriaal van hout; zie beneden); mhd. *reiger, reigel*; ohd. *hreigir*; hd. *reiher*!; ondd. *hrêgiro* (Gallée, *Andd. Wdb.* 149); ags. *hrâgra*: ndl. *reiger*. Benaming van den vogel, die ook heiger (eiger) heet (ohd. *heigir*; mnd. *heiger*, hd. *heiher*). Zie de etym. wdbb. *Teuth.* en reygher, ardea; eynreley vogel sc. reygher, tantalus (Diefenb. 573*a*. *Glos. flam.* reger, ardea. *Gemma* 16*r*: een reygher, ardea, est nomen avis. Kil. reygher, ardea, avis Diomedea. Plant. eenen reyger, *un hairon*, ardea, ardeola. ‖ Ardea . . . mach in dietsche een reygher sijn, *Nat. Bl.* III, 293 (*varr.* eygher, eiger; *zie* HEIGER). Smout van den reyghers es specie diere, 320. Soo is die reygher den vervaerste (*d. i.* vervaertsten) vooghel die leeft, *Blome der doochden* 52. Wel wildic dat hij . . . den hals van enen reyger hadde, *Pelgrim* 63*d*. De cranen ende reygers, *Reg.* 44*a*. Dat nyemant . . . trapgansen, cranen, reyger ofte pittors schieten en sal met die bus ofte bogen, *O. Vaderl. R.* 3, 483 (*a.* 1526). VI reygher 1 sch. II pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 318. Zoo ook *Parth.* 6024 *var.* (*Jahrb. Ndd. Verein* 1885, bl. 171, *l.* heighers). — Over eene andere beteekenis van reiger, die misschien op eene overdracht van den vogel berust (vgl. mnl. corbeel en ndl. *zwaanhals*) en die waarschijnlijk alleen in de oostelijke tongvallen is bekend geweest, zie bij REIGERSLEGGE.

REIGERBOSCH (-BUSCH), znw. m. en o. *Reigersbosch, een bosch waar reigers nestelen.* Nog heden bekende benaming, b. v. van een bosch onder Lisse ‖ Den reygherbusch int lant van Amestelle, Mieris 2, 11*a* (*a.* 1300).

REIGEREN (-EEREN). Zie REGEREN.

REIGERSLEGGE, znw. vr. Van reiger, (oostmnl.?) benaming van het eene of andere houtwerk, waarschijnlijk *een paal met een spitsen punt* (vgl. bij REIGER). In het Mnl. is het woord buiten deze samenstelling in deze beteekenis niet gevonden, maar bij Lübben wordt mnd. *reiger, reiker* in dezen zin bewezen met verschillende voorbeelden. Eene *slegge* is nog heden bekend als *een houten hamer gebruikt bij het inslaan van palen* (zie ook SLEGGE) en eene soortgelijke beteekenis zal dus ook reigerslegge wel gehad hebben. ‖ Die van Gorinchem gebruken die reygerslegge alleen die toten huse behoirt ende heer Jan van Heemstede alleen te gebruken plach, *Arch. v. Buren* 364 (*de eigenlijke beteekenis der mededeeling is niet duidelijk*).

REIHIERE (REYHIER), znw. vr. Van ofra. *rayere* (vgl. Duc. op raeria). *Schietgat.* ‖ Viere veinsteren ende viere reyhier, *Invent. v. Br.* 3, 475. In de welke stage wesen zullen zeven reyphieren (*l.* reyhieren?) met ronden gaten omme met bussen duere te scietene, *ald.*

REIHOUT (REY-), znw. o. Het woord komt een paar malen voor in de bet. *takkebos*, doch de eigenlijk beteekenis van het eerste deel is niet duidelijk. Met rijs(hout) kan het niets te maken hebben. ‖ Van VIII hondert reyhouts, daer of een scoon vier (*vreugdevuur*) ghemaect was, *Invent. v. Br.* 6, 63. Tcorte rijs van Ardenburch . . . XVIII gr., . . . treyhout van den eeckenhoute, XII gr., 6, 345.

REIKE (REYCKE). Zie REKE.

REIKEN (REEKEN, REKEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. ndd. *reiken, rêken*; mhd. hd. *reichen*; ohd. *reihhen, reikhôn*; ndl. *reiken*; eng. *to reach*. Het is op verschillende plaatsen moeilijk het ww. nauwkeurig te scheiden van reken nl. daar waar niet duidelijk de vervoeging blijkt: *rêken* (*treiken*) is zwak (*reecte, gereect*), het andere *reken* is st. (*rac, gereken*): het is des te moeilijker, daar het sterke *reken* ook wel *reiken* geschreven wordt. De beteekenissen van *reiken, reken* en *recken* lopen in het Mnl. herhaaldelijk ineen. Vgl. GEREIKEN en zie Franck op reken.

I. TRANS. — 1) *Uitstrekken.* Kil. reycken, recken, tendere, extendere. Vooral met een deel van het lichaam, in het bijzonder *de hand*, en wel voornamelijk om iets te geven, over te *reiken* of uit te *reiken*. Vandaar dat reiken ook hetzelfde beteekent als langen (*aangeven*), waarmede het ook bij Kil. wordt gelijkgesteld („reycken, langen, porrigere"). Vgl. Plant. reycken oft langen, *tendre la main, bailler, eslargir*, porrigere, praebere, suppeditare, suggerere; reyckinge, *tendement ou eslargissement*, porrectio, suppeditatio, suggestio. *Voc. Cop* reyken, porrigere; hd. *darreichen*; ndl. *handreiking*, d. i. „hulp bijstand, ondersteuning; ook liefdadigheidsbetoon"; zie *Ndl. Wdb.* 5, 1996 op handreiking en ald. ook handreiken (ook *Mnl. Wdb.*), uit „de hand reiken", d. i. „de behulpzame hand bieden", waarnaast ook in gebruik is geweest de uitdr. „de hand langen" (*Ndl. Wdb.* 5, 1782), vanwaar *handlanger*. Vgl. bij LANGEN, Trans., 2) en vgl. ald. 3: „voor den dag halen, krijgen, halen", welke beteekenis, de gewone van reken, dus evengoed aan reiken, synon. van langen, kan zijn eigen geweest. ‖ Hier om moetstu altijt manierliken . . . gaen, op wanneer (*voor het geval dat*) du

den enen voet hebste gegeven, dattu salichste voorsieste, waerstu den anderen voet selste reyken of setten, *Hs. Cyrill.* 11r (lat. *ubi porrigendus sit alius*, nl. *pes*). Zijn behulpige hant totten getiden reycken, *Keurb. v. Haarl.* 124 (*tot de instandhouding van deze gebeden* nl.). Die gene die dat gasthuis gesticht hebben ende noch alle dagen haer hand reicken tot dat gasthuis, *Limb. Wijsd.* 269, 21. Dese keyser . . . was een hillich man ende ootmodich, ende hi reykede den armen die hant, *Cron. Beyeren* 65v (vgl. Kil. handreyckinghe, eleemosyna"). — Hiertoe zal wel behooren eene plaats, waar reiken schijnbaar intr. gebruikt wordt, door weglating van hand, nl. *Vad. Mus.* 4, 198, 120: „int scheyden moetmen reyken tegen den wert", d. i. „de hand uitsteken tegen, opdokken, betalen".

2) Hetzelfde als langen; z. ald. en vgl. bij 1). *Aangeven, overreiken.* ‖ Hi reecte mi ghinder nut sijnre mauwen ene rolle, *OVl. Lied. e. G.* 336, 475. Coude fonteine hiër mede (*met den hoorn*) reicte (nl. *Tulpijn aan den stervenden Roeland*), daer hiën mede verqueicte, *Bloeml.* 1, 47, 17. — Ook in de bet. *voorzetten*, gezegd van spijs en drank; doch deze bet. kan zich ook uit die van „voor den dag halen" hebben ontwikkeld; vgl. bij 3). Op de eerstgenoemde plaats kan zoowel de eene als de andere opvatting gelden. ‖ Dit steet inden heiligen blade: tgreyn te reiken wt minen lichame, op dat menre nutscap af name, *Rincl.* 33 (het Ofra., strophe 1, heeft iets anders, nl. „*dou blé de mon grenier petit ai des millours grains esleüs*"). Hi reicte tam ende venisoen, dat hi hadde gereiden doen, *Lanc.* II, 45733. Hi reicte nu wijn claer, twe goede bulsele vol, 45744.

3) *Voor den dag halen, krijgen, halen.* Vgl. LANGEN, 3). Zoo ook mhd. Deze beteekenis is ook eigen aan reken; z. ald. Op éêne plaats komt hier het onr. praet. *rochte* voor, dat eigenlijk bij raken behoort, doch tusschen de beide woorden is etymologisch verband: ook naderen de beteekenissen hier en daar tot elkander. ‖ Mettien si reiken began een baercleet ende gincken decken, *Boerden* IV, 54. Des ander daghes rochte hi twee peneghe ende gafse den stalwaerdere, *Hs. v.* 1348, 178*d* (*Luc.* 10, 35: *protulit duos denarios*). — Op grond van dezen vorm van het praet. zal men naast vortreken ook wel in dezelfde bet. een ww. vortreiken moeten aannemen (vgl. *Maleg.* 1046: „sine instrumente rochti vort ende ghinc spelen"); of moet men èn hier èn op de vorige plaats *rochte* beschouwen als een praet., behoorende bij het overigens sterke *reken* (*rac*), dat evengoed als *reiken* met *raken* kan zijn verward? — Ook in de bet. *voor den dag brengen*, woorden, gedachten, een oordeel en dgl. ‖ Ghi selt u oprechten op uwen knien met danke ende met love, ende ghi selt reyken ute uwer memoriën . . . dat onnosel leven ons Heren Jhesu Christi, Ruusb. 4, 115 (lat. vert. *ex memoria tua proferas*). Daer maende hi die scouwers (*de met de schouw belaste personen*) des vonnis, dat sij van den hoode brochten, of sijs wijs weren, dat sijt reickten; daer wijsden die scouwers enz., *Arch. v. Buren* 258.

4) *Krijgen, in zijn bereik krijgen, bemachtigen.* ‖ Die woekeraer slacht der pertrisen die . . . pijnt dat si vremde eyere reect, die so broet si ende bequeect, *Sp. d. Sonden* 4141 (*de plaats zal wel eerder hierbij behooren dan bij* reken, *zooals in het Gloss. is opgegeven*). Waert datter naermaels ghesciede (nl. *schade*), . . . die scade zal men haelen ende reykin (*l.* reyken, *verhalen*) aen tgoed van den genen diet ghedaen hebben, *Cout. v. Brugge* 1, 470.

II. INTR. — *Reiken met de hand, ergens naar reiken, ergens aan komen.* Kil. reycken, raecken, attingere. ‖ An haer gelaet, an haer gebare, daer soese sach roden ende bleiken ende metten handen ten lanken reiken, . . . dat soe met kinde was bevaen, *Flor.* 214. — Ook met het bijdenkbeeld van „begeerte om iets te bezitten". ‖ Haddic gemogen . . . dore die hage steken mine hant, (*maar daar ik die*) vaste verdornet vant . . ., ne dorstic daerna reeken niet, *Rose* 1606 *var.*

REYMENT. Zie REGIMENT en vgl. nog *Coll.* 28v: „daerom en sulle wi onse oversten of anderen, die reyment in onsen huyse hebben . . ., niet ansien als menschen".

REIMEREN (REMEREN), zw. ww. trans. Eigenlijk *reimeeren (remeeren), dat slechts op éêne plaats gevonden is, doch het is zeer waarschijnlijk dat op verschillende plaatsen, waar *reimeren* geschreven staat men reiméren moet uitspreken: het metrum is in dezen geen afdoend bewijs (in *Lev. v. Lutg.* komt het woord niet voor). Reimeeren is hetgeen men verwacht: het woord komt nl. af van ofra. *reemer* (*reimer*, eene der vele vervormingen van lat. *redimere* (*raimbrer, raimbre, raimber, raindre, raembre, reembre, reemere, recimbre*, Duc. op redimere; Roquef. *Gloss.*; Godefroy). Over het woord zie men, behalve *Lsp.* en *Limb.* Gloss. en Huyd. op Stoke 1, bl. 126, vooral Kausler op *Vl. Rijmb.* bl. 475 vlg., die de verschillende beteekenissen van het woord juist heeft weergegeven, en het woord ook te recht afleidt uit het Ofra., en niet, gelijk de meeste andere uitgevers, uit het lat. *redimere*. V. d. Bergh in *Limb.* Gloss. en Halb. *Aant.* 398 vermelden wel het Ofra. woord, maar leiden het mnl. er niet van af. Misschien de bijgedachte aan dit lat. woord heeft kunnen bewerken, dat men in plaats van reiméren heeft uitgesproken reimeren; voor de uitspraak *reimeren* is wellicht te vergelijken *treiteren* (naast *maltreiteeren*), doch dit woord wordt ook anders verklaard (zie De Jager, *Freq.* 2, 658; Vercoullie en Franck op het woord).

1) *Koopen, opkoopen, inkoopen, zich door koop iets verschaffen*, hd. *erkaufen*. Zie een voorbeeld van deze opvatting bij GEREIMEREN. Zij is zeldzaam in het Mnl. — Ook in de beteekenis *loskoopen, vrijkoopen*, een gevangene. ‖ Her P. ende heer G. . . ., ende daertoe menich vrome seriant (werden) op borgen ute gegeven (*vrij gelaten*), die (*welke borgen*) daer doot bleven, gereimert (*vrijgekocht*, van de gevangenen gezegd) van haren (*der borgen*) goede, Heelu 3057. — Als wederk. ‖ Ic (*een gevangene*) sal soo sere reymeren mi (*zal een zoo hoogen losprijs voor mij zelven betalen*), dat u wonder hebben sal . . .; lant, dorpe ende castele (*l.* stede) ghevic u ende rijchede, *Limb.* II, 1686. — Hiertoe behoort ook *Parth.* 4111: „dat segghic u, so wien hi (*een geweldenaar*) vinc, dat hi (nie) gheremeert dane ginc" (*dat hij nooit voor een losprijs in vrijheid gesteld of door de zijnen vrijgekocht werd*: hij bleef nl. zijn gevangene of werd gedood). Vgl. ONGEREIMERT.

2) Gewoner is in het Mnl. eene opvatting, die als de causatieve van de laatstgenoemde kan worden beschouwd, nl. *iemand zich laten loskoopen*; *iemand iets*, vooral *plundering en brandstichting, laten afkoopen*; *iemand hetzij voor zijne vrijheid hetzij voor zijne veiligheid een losgeld of losprijs of ook brandschatting laten betalen*; *iemand brandschatten, hem tot de opbrengst eener bepaalde geldsom dwingen*; bij uitbreiding, *geld afpersen van, plunderen, knevelen, iemand uitmergelen*. Vgl. Kausler t. a. p. en mlat. *redimere* bij Duc. „pecuniam nomine redemptionis extorquere, injuste exigere". Het is niet geheel duidelijk, hoe het woord deze bet. heeft aangenomen. ‖ Daer hi (*Godfried van Bouillon te Constantinopel*) verloste vromelike des coninx broeder van Vrancrike, Hughe den groten, die doe lach in skeysers kaerker, . . . omdat hine reimeren woude, alse enen here van groten goude, *Sp.* IV³, 7, 3 (*Brab. Y.* III, 741). — (*Amasias, koning van Juda*) vacht uptie van Israël, daer hi swaerlike was gevaen, ende Joas (*dat.*) den coninc brocht, . . . die den tempel entie stat reimerde ende ooc den scat

(*die hem plundering van tempel en tempelschat en van de stad liet afkoopen*), *Sp.* I³, 33, 20. — Robbrecht, hertoghe van Normendie . . . sette hem (*Willem den Veroveraar*) doe teenen pande Normendiën in die hande over eene summe van ghelde: doe dede hi reimeren met gewelde Ingelant om ghenen scat kerken, cloostren ende stat, *Sp.* IV², 84, 43 (lat. *Robertus frater Northmanniam ei invadiatus est pro pecunia decem milium marcharum, quapropter importabilis pensionis edictum per totam Angliam cucurrit*). Doe hi in Normendiën hem helt, reimerde hi tlant so met gewelt, dat die lantlieden van binnen ne hadden waermede tlant gewinnen, IV², 85, 77; ook III⁷, 29, 24. Rikilt, die was des lants vrouwe, dede al den lande soo grooten rauwe beede cleerken ende leeken mede, dat soese met harer ghewelt reimerde ende roofde om dat gelt, dat soe ghelooft hadde den coninc, *Vl. Rijmk.* 1529 (ook Stoke I, 1221). Heren die pinen omme dat si vergaderen willen scat ende haer volc reimeren daer bi, wedert recht of onrecht si . . ., dese en arbeiden niet wale, *Lsp.* III, 25, 89. Raet hi (*de raadsman*) dat hi (*de vorst*) remere (*var.* reymere) sijn lant, so eist sijns heren doot viand, want hijs niene acht no rouct, datten sine meente vlouct, *Heim.* 1727. Die gherne namen (*geld maakten*) heeft hi (*Vespasianus*) gesat in dienste, omdat hise bat reimeren mochte tsiere vromen, alse si vele hadden genomen, *Sp.* II², 5, 9 (lat. *quo locupletiores mox condemnaret*).

REIMERINGE (REIMEERINGE?), znw. vr. Van reimeren (reimeeren); z. ald. — 1) *Losprijs.* ‖ Men vragedem sere hoe hi ontgaen ware . . . ende of hi grote reymeringhe hadde gheklooft, daer hi hem mede hadde ghequijt wter stede, *Limb.* II, 870. Si waenden hebben gehat van sire (*een gevangene*) reimeringen grooten scat, *Sp.* I⁷, 82, 12 (*var.* van zinen vane; lat. *pro sui redemptione magnam pecuniam*).

2) *Het heffen van onrechtmatige schattingen.* ‖ Cylpric brac ende hevet ontset ende verbrant die quade wet entie brieve . . . die boorden ter reimeringe, *Sp.* III⁴, 49, 85 (lat. *omnes descriptiones iniquas igni comburendas*; vgl. Halb. *Aant.* bl. 398). — Op eene plaats in *Gendsch Chtb.* 15: „voort zegghe wi dat de abt niet zetten en mach de ghene die behoren ter gravesceep, van reimeringhen ofte van lantweren ofte die herevaert schuldech zijn, te vaerne elre dan den heere van Gavere" (*a.* 1275), wordt aan het woord door Dierickx, ald. bl. LXVIII de beteekenis toegekend van „berydinge, *equitatus*", d. i. het opsporen van gedaagden of ballingen, in het alg. van hen die niet aan hunne verplichtingen voldeden". Het is niet duidelijk hoe het woord aan deze beteekenis zou zijn gekomen en de woorden zelve zijn ook niet zeer helder.

AANM. — De geslachtsnaam *Reimerink*, *Reimeringer* heeft hiermede niets te maken. Zie Winkler, *Geslachtsn.* 39.

REIMERSOEN (REIMMER-, -CHOEN, -SIOEN), znw. o. Het woord is waarschijnlijk ontstaan uit de versmelting van reimeringe en rantsoen, waarmede het in beteekenis overeenkomt. Aan een samenstelling van soene met den stam van reimeren is niet te denken. *Losprijs, het zich loskoopen of vrijkoopen.* ‖ Die daer mach tgeluck gescien dat hi den anderen matteert ende doet lyen vor sijn zweert, hi (*deze*) sal moeten . . . te sinen reymersoene staen, up dat hi niet ne blivet doot, *Ep. fragm.* 172, 92. Van den ghevanghenen te Brucghe . . . van haren reimerchoene, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 85; ook 175; 220 (in latere stukken wordt in dezelfde bet. gebruikt renchoen, *Invent. v. Brugge, Intr.* 220 noot). So vinghen die van Ghent den vors. S. met alle sinen mesnieden, dat hem coste te reymmersone 49 lb, *Hans. Recess.* 3, 339.

REIMERSOENEN (REMMER-), zw. ww. trans. Hetzelfde als rantsoeneren en reimeren, 2); z. ald. *Brandschatten* of ook *iemand een losprijs laten betalen.* ‖ (Si) voerden en binnen Ghent, daer sie en schatten jof remmersoenden ende namen an ghelde ende te schaden daden op 133 franken, *Hans. Recess.* 3, 336. Item was hie remmersoent van F. ende sine helpers, ende dat sie em namen an clenoden 160 francken, 337.

REIMERSWAEL. Zie REMMERSWAL.

REIMOER (REYMOER). Zie RUMOER.

REIN. Zie REGEN.

REIN, bnw. Zie REINE.

*REIN, znw. m. Waarschijnlijk heeft er in oostmnl. tongvallen een woord van dezen vorm bestaan met de bet. *hengst* of *ruin.* Het woord kan hetzelfde zijn als ndl. *ruin*; in verschillende andere heeft zich eveneens *ui* ontwikkeld uit *ei*; vgl. *stuit* en de vreemde woorden *wambuis*, *fornuis*, *fruiten* (van vleesch), en *reie* naast *roye* en *ruye* (Kil.). Doch het eigenlijke bewijs ontbreekt (de vorm *ruyne* komt voor in Racer 3, 210, *a.* 1518). Met ohd. *reino*, *reineo*, mhd. *reine*, *rein* (Lexer); hd. dial. *rein* (Grimm 8, 699) kan het niet zamenhangen: dit is hetzelfde woord als mnl. wrene, hengst (waarmede *ruin* door Vercoullie te onrechte voor identisch verklaard wordt). Vgl. REINEVLEESCH.

REIN (REEN), znw. m. Mhd. mnd. *rein*; onr. *rein*, vr.; hd. *rain*; ofri. *rein*-; ndd. fri. *reen*, *rein*. Zie verder Kluge op rain en Franck op reetrekker (dat niet voor *reentrekker* staat). *Verhoogde zoom aan een akker of bosch die als grens dient*; ook *benaming van eene andere wijze van aanduiding der grenzen, grenspaal. Voc. Cop.* een reen, conterminium; een reen, confinitas, locus ubi fines terrarum conveniunt; daer reen verghederen, confinitas. Kil. reyn, *vetus* j. reen, terminus; reen, reyn, *vetus Sax. Fris. Sicamb.* j. pael, limes, terminus, confinium. Het woord is in het Ndl. uitgestorven, maar bestaat nog in enkele oostelijke znl. tongvallen (ook in de middeleeuwen is het woord alleen uit het Limburgsch opgeteekend, doch enkele samenstellingen met rein- (z. ald.) kunnen iets meer verspreid zijn geweest); zie Schuermans 527 op reen, rein; Hoeufft 485; Rutten 186: *reen*, „voor tusschen twee akkers" (ook *reenkant*); Claes 200). ‖ Dyt sijn die reyne ende pele der heerlicheyt van Sint Lambrecht tot Hedel, *Publ. Limb.* 4, 292. Dat nyement en sall in die gemente binnen diesen vors. reynen ende peelen gelegen gehooren met recht dan die van Wessem enz., *ald.* Diewelke hem sachten en wysen dat die reyn gynge achter Pollartshof, 291. Den reyn of paele der scheiding tusschen Opcan ende Nedercan, 14, 304. Leenguederen, waervan zeeckeren stucken liggen tusschen hun paelen ende reynen, *Limb. Wijsd.* 132. Ymants der wat aen te bringen heeft van wegen, straeten, steeghen, reenen, gewychten oft maeten, 153. Den reyn van Sinte Anthoenis lande, 80. Naevolgende den paelen ende reynen voorss., 285. Men sal poten in den hooff op twe voet ende by (*l.* twee voeten by) den reyn, dat der ploech geen mach met gemaeck, 200, 25. Vgl. REINVANE en REINGENOTE.

*REINAERDE, znw. vr. Hetzelfde als reinaerdie? Zie eene plaats bij REINAERT.

REINAERDIE (REINARDIE, REINERDIE), znw. vr. Uit ofra. *renardie.* Vgl. REINAERT. *Vossenlist, list, sluwheid*; ook *gemeene streken.* In de andere germ. tongvallen is het woord niet gevormd. ‖ Levic (*Reinaart*), si (*mijne vijanden*) sullent noch becopen hare overdaet ende hare scampie, mine ghebreke reinaerdie, *Rein.* I, 2034 (*vgl. de aant. van Martin*). Diere den sin toe woude keren, mochter Reinaerdie ane leren, *Rein.* (uitg. Willems), bl. 295 (*Lett. N. W.* 6, 150; *Belg. Mus.* 6, 208). Die heilighe kerke es persemier; voorcoop ende symonie, thoot der heren (es) Reinaerdie, bl. 269 (*OVl. Ged.* 2, 109, 66). Scoon baraet ende reinardie moet hi connen, sael (*l.* saelt?) wijsheit schinen, *Vad. Mus.* 1, 91, 24 (*vgl.*

ald. 23: losie). Die goede liggen onder voet; reynardie heeft al den spoet, ende es van groten magen, *Vierde Mart.* 770. Hi en darf hem niet beromen dat yet diën sal sijn vryën, hine si vol van reynardiën, *Vrouw. e. M.* VIII, 16; ook 19. Hi peynsde . . ., si soude wesen sijn amye, hem en ghebrake reynerdie, 142. Wie sijn si die daer tvette af siën? die therte hebben met reinaerdiën van binnen bewist, *Overzee* 150. Doe hi bi siere groter reinardiën die coninghe dede met heme liën, *Parth.* 6721; ook 7902. Die mitten heren connen hoven ende wat van Reynardiën weten, die sijn daer wel te punte gheseten, Hild. 43, 28; ook 173, 185 e. e. Reynardie hoort ter minnen, *Onuitg. Boerden f.* 332*d*.

REINAERDIJN, znw. o. Verklw. van Reinaert; z. ald. Naam van den oudste der jongen van Reinaert, *Reinaardje*, *Rein.* I, 1409; II, 3880; 4471.

REINAERT (REINAERDT, REYNART, REYNERT), znw. m. Naam van den vos in de dierfabel. Vandaar fra. *renard.* || Reinaert die vos, *Rein.* I, 463. Ai lose vos Reinaert, II, 6904. Ooc doe ic ghelijc Reinaerdt dede die hem doot maecte leggende in den wech, ende liet hem so op de karre worpen om harinc te eten, *Pelgrim* 47*d* (*Pelgrimage* 71*c*). Daer speelde si (*de vossin*) van Reinaerts spele: doen ghinc si met behendicheden den boom ontsteken, . . . dat vier sloech op ten neste waert . . ., doe gaf hi (*de arend*) weder . . . hare kinder, *Esop.* XIII, 16 (vgl. de aant. *ald.*); enz. — Ook als verpersoonlijking van sluwheid en gewetenloosheid. || Die noch wel connen Reinaerts const, sijn . . . liefghetal bi den heren overal, *Rein.* II, 7654; ook 7658; 7659. Ist Parijs, Avioen of Romen, tis al in Reinaerts orde ghecomen; si treden al in Reinaerts pat, 7701. Dits den aert van Reinaerts speel, 3902. Men vint nu meer Reinaerde, al en hebben si gheen rode baerde, 7675. Als twee Reinaerde worden ghecoren te scependomme, . . . ende dan ghevalt enen onvrede tusschen harer beider maghen ende elc den sinen wil overdraghen (*verheffen*), die dan mochte horen die akette die si daer voort bringhen bi wette . . ., mochter Reinaerdie ane leren, *Rein.* (uitg. Willems) bl. 295 (*Belg. Mus.* 6, 207). Als es een man wel metten heren, hi sal hem hoeden voor Reinaerts keren (*streken*), *ald.* Hets meer Reinaerde . . . dan men noit sach oppenbaren, 296. Reynaert (*de gewetenlooze*) ende Symoen (*hij die simonie bedrijft*), Hild. 135, 136. Mennen Reynerts pat, *ald.* 139. Dat minnars moten connen vele ochte si sijn vol van reynarts spele, *Onuitg. Boerden f.* 332*d*. Nadien dat ic gemerken can, vrouwen die boven haren man minnen, si hebben torens vele, ochte si sijn vol van reinarts spele, soo menichsins comt davonture, 332*a*. So scone redene si (*de huichelaars of belagers onder den schijn van vriendschap*) mi baerden met altemale haren reinaerden (*hun heelen kliek van gewetenlooze medestanders*), dat scijnt dat si mi minnen iet, *Rincl.* 1362 (*misschien moet men voor deze plaats een znw.* reinaerde *aannemen*, *in beteekenis overeenkomende met* reinaerdie, *d. i.* „listen en lagen, gemeene streken"; *z. ald.*).

REINARDIE, REINART. Zie REINAERDIE, REINAERT.

REINBOOM (REEN-), znw. m. Mhd. *reinboum*; hd. *rainbaum*. *Boom die den dienst doet van grenspaal*, *boom als aanwijzer van een eindpunt van een bepaald eigendom.* Kil. reenboom, *vetus* arbor terminalis, finalis; Sax. *reinbaum.* Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen (Schuermans 527 op reenboom).

REINBREC, znw. m. Mhd. *reinbrëchen*. *Het verbreken of vernielen van het eene of andere voorwerp, dat de grenzen van iemands eigendom aangeeft.* Vooral of uitsluitend in de friesche streken. || Van rooff ende reinbreck ende brand ende alle weltlicke ende dieflicke saecken, Schwartzenb. 1, 529. Soo verbieden wy rooff ende rein, breek (*l.* reinbreck) ende brandt, ende alle weldelicke saecken, *ald.*

REINE (RENE, REIN, REEN), bnw. Mnd. *rein(e)* (het woord schijnt zeldzaam); mhd. *reine*; ohd. *reini*, *hreini*; ndl. *rein*; osa. ondd. *hrêni*; got. *hrains*. Zie verder de wdbb. De oorspronkelijke beteekenis schijnt te zijn.

I. Van zaken. — 1) *Fijn gemalen*, *fijn*. Zoo ook in enkele hd. tongvallen; zie Kluge op rein en vgl. ondd. *hrênkurni*, *-korni* (Gallée, *Andd. Wtb.* 150). Vgl. CLEINE, 2). Het mnl. cleine heeft met reine ook andere punten van overeenkomst. || Van dien mure alle die steene wreef men daer te pulvere rene, *Sp.* I[a], 55, 59 (*varr.* te pulvere clene, te stucken clene; *het woord moet blijkbaar niet opgevat worden als bijw. met de bet.* geheel en al). Men mochte nemmer die blomen reene algader uten coorne halen, menne moestse tusschen dese twee (*molensteenen*) malen, *Rijmb.* 20954 (*hier vloeien de beide beteekenissen* „fijn, fijngemalen" *en* fijn, uitstekend in zijne soort *ineen*; vgl. bij 2).

2) *Fijn*, *uitgelezen*, *uitstekend in zijne soort*, *van eene voortreffelijke hoedanigheid of bewerking*, *keurig*. *Voc. Cop.* reyn, putus (ook Kil.). Vgl. CLEINE, 1). || Abia die nam van den houte rene gout ende alle die diere stene, *V. d. Houte* 664. (God) die u ghaf hemelsche spise rene (nl. *manna*), *Rijmb.* 4537. In dit vat (*van albaster*) brochte Magdalene die diere specie entie rene, daer si Jhesum salvede mede, *Nat. Bl.* XII, 77. Een corvekijn van palmen reine ende fijn, *Sp.* III[4], 30, 31. Ene colomme van stene, die herde scone was ende rene, *Rijmb.* 20633. Die tanghe was suver ende rene, als daer toe hoorde, ende clene, *L. o. H.* 3817. Ene goudine patene, . . . fijn ende rene, *Rijmb.* 4768. Van selvere vijf ruten rene, *Bloeml.* 2, 125, 676. — Ook van het menschelijke en dierlijke lichaam. *Fijn*, *keurig*, *schoon*, *mooi*. || Si heeft te male een reine lijf ende enen vader van hoghen doene, *Glor.* 276 (*hoewel de bet.* kuisch, *aan den voet der bl. voor deze plaats opgegeven*, *niet is uitgesloten*, *zoo is zij toch hier de ware niet*; *de eigenschap* kuisch *spreekt hier vanzelf*, *en behoeft niet afzonderlijk of opzettelijk te worden genoemd*). Hoe mach mijn suster, dat edel wijf, ghehebben alsoo reine lijf, dat si ghenen man en mint noch in heydenesse negene en kint, die si woude hebben tot enen man, *Esm.* 407 (*hier gaat het begrip* fijn, uitgelezen *gepaard met* „een daardoor veroorzaakt zelfgevoel"; *zij achtte niemand uitstekend genoeg om hare hand waardig te zijn*). Hi (*de kam*) was ghemaect van enen been van enen diere suver ende reen, dat is gheheten panthera, *Rein.* II, 5453. Zoo ook in de 17de eeuw; zie Oudem. *Wdb. op Bredero* 304. — Ook *schoon*, *fijn*, *voortreffelijk* uit een zedelijk oogpunt. || Die keiserinne was die lach talre tijt te Martijns voeten omme te hoerne den soeten spreken die worde so reene (*heerlijk*), *Sp.* III[4], 44, 16. Eugenie verstont wel haer meenen ende castietse met woorden reenen, II[2], 57, 174. Hier (*in dit boek*) vindi reyne dachcortinge ende daertoe ware leringe, *Rijmb.* 35. Si mogen daer ane (*de levens der heiligen*) leren doget ende der zielen leringe ende reine dachcortinge, *Sp.* III[4], 24, 58. Die minne es soo soete, soo edel ende soo rine (*l.* rene *of* reine), ane hare en blivet niemens loon, Hadew. *Proza* 31.

3) *Zuiver*, *niet besmet of verontreinigd door onzuivere bijmengselen*, *door vuil* enz. *Voc. Cop.* reyne, purus; reyne, defecatus (*van* „faex" *d. i.* heffe, droesem, *gezuiverd*"); reyne maken, purificare; defedare, effedare. In verschillende opvattingen. — *a*) Van stoffen, vooral vloeistoffen. *Zuiver*, *klaar*, *helder*. || Enen osse . . ., daer hi mede wandt fonteine uten pitte claer ende reine, *Sp.* III[4], 29, 10. Rein water, *Hs. Moll* 3, 206 (zie bij REINIGEN); ook *Nat. Bl.* VIII, 407 *var.* (*t.* reinwater). — Plant. reyn koren, *pur froument*, ador (vgl. bij Diefenb. 13*c* de glossen: „dat vette van deme korne" en „blumen von meel"). — *b*) Van de oogen. *Helder*, *helderziend*.

|| Tbloet van duven . . . maket donker oghen reine, *Nat. Bl.* III, 1084 (*varr.* reene, rene). — *c*) Van wonden. *Zuiver*, *ontdaan van smetstoffen.* || Hier suldi alle gaten mede rein maken op II daghen, *Lanfr. hs.* 38*a*; ook *b* (vgl. REINIGEN). — *d*) Van voorwerpen en plaatsen, ook van het lichaam, *Schoon*, *zindelijk. Voc. Cop.* reyne, mundus. *Teuth.* keren, schubben, veghen, reyn maken, scopare, verrere. Kil. reyn, reen, mundus. || Van dat hi tween vlesschen den boodem uyt nam ende makede die vlesschen binnen reyn, *Rek. d. Cam.* 3², 187 (*a.* 1369). Een rein vat, Mande, *Bijl.* 16 (zie bij REINIGEN; voor eene andere plaats, waar *vat* staat voor „den persoon" zie beneden bij B). Het es meest alre honden sede, datsi ontreinen die reine stede, *Bloeml.* 2, 33, 143. Grote zorghe . . . drouchi . . . sire zielen ende sijns lechamen, hoe hise reine houde met eren, 2, 65, 135 (*het woord behoort*, *met betrekking tot* siele *gebruikt*, *ook tot* 3). Die kelck ende pateen omwisschende . . . ende an een doeck reyn droogende, *Ordin.* 19 (*afdroogende zóó dat ze schoon zijn*). — *e*) Van een weg gezegd, *zuiver*; met eene ontkenning *niet zuiver*, *niet pluis*, *niet veilig.* || De wech . . . en is niet al (*heelemaal*) reene ende ghy zijt een schoon . . . maeght, *Mar. v. N.* 2, 26. — *f*) *Zuiver*, *onbesmet*, *niet door onzuivere aanraking bezoedeld*, *ongerept.* || Dat Adam van der reinre erde was ghemaect . . ., die nie smette hadde ontfaen noch ooc nie was ondaen noch met ploeghen noch met spaden, noch besmet met gheenen daden, *Rijmb.* 683 (*var.* reinder). U lichame, scone smale, dien ghi so reine ende so wale hieldt, datter God in raste, *Claus.* 280. — *g*) *Zuiver*, *echt*, *oprecht. Voc. Cop.* reyne, sincerus. Plant. reyne liefde, *chaste amour*, *pure charité*, castus vel pius amor, sincera charitas. || Aldus hi van den coninc sciet met reiner gonst, *Rein.* II, 7652. Gevoege zwigen met reinen moede es der zuvere herten hoede, *Bloeml.* 2, 69, 331. — *h*) Met eene bepaling met van. *Zuiver van*, *vrij van.* || Den wijn, die van venine was reine, *Sp.* I², 53, 15. Ic sal . . . dor Egypten lant vlieghen doen comen . . ., sonder int tlant van Jesse allene, dat sal daer af wesen rene, *Rijmb.* 3839.

4) *Rein*, in de tegenwoordige beteekenis, *niet door de zonde besmet*, *afkeerig van het kwade.* || Rene edelheit dats een traen, die dorper herte niet can ontfaen, *Wap. M.* I, 582. Want hi (*God*) machtech es allene onse herte te houdene rene, onse ziele te behouden inder euweliker vrouden, *Doct.* I, 428. Die clareit (*klaarheid*) . . . smetten . . . van der reinre zuverhede (*de onbesmette reinheid*), *Bloeml.* 2, 68, 273 (*men kan deze plaats ook brengen tot* 3, *e*). Dat edelheit began uter reinre herten, *Wap. M.* I, 556 (*varr.* reenre, reynder). Di (*God*) met reyne (*l.* reynre) herten te soeken, *Hs. Moll* 3, 87*v*.

II. Van menschen. — 1) *Fijn*, *voortreffelijk*, *uitgelezen*, *edel*; ook met betrekking tot uitwendige hoedanigheden, *edel*, *schoon* (vgl. de eveneens aan dit laatste woord eigene beteekenis „zindelijk" en *zie bij* I, 2). || Den sant reene (*Amand*), *Amand* II, 5941; 5989. Gregorius (I) . . ., een reyne lerare sonder blame, *Lsp.* II, 48, 686. Desen groten Karle, van live (*leven*) reine, *Bloeml.* 2, 81, 7. Daer hi starf, die coninc reine (*Josia*), *Rijmb.* 14688. Artur, die coninc rene, *Lanc.* IV, 10106. Lodewijc sach die maget rene, die hem behagede harde wale, *Bloeml.* 1, 28, 78. Dat en deed ooc de maghet rene (*Christina*) aen de kerstene liede allene, maer aen de Joden deed si ooc dat, *Christ.* 919 (*vgl.* 1676: de joncfrouwe fijn). Si (*de keizerin*) was reine van lichame, Velth. V, 23, 26. Reine vrouwen, scoon ende goet, die connen sterken mannes moet ende verdriven alles herten leit, *Rein.* II, 5540. Vrouwe rene, bid vor den here mijn, die leget uten gereke sijn, *Bloeml.* 1, 32, 86. Riddere sagen sire binnen rene dobbelen met goudinen dobbelestenen, *Sp.* IV², 29, 37 (rene *is te verbinden met* riddere; *het is niet in te zien wat het bijw.* rene *hier zou kunnen beteekenen*). Dus pongeerden die heren reine, *Grimb.* II, 4658. Met ridderen goed ende reine, II, 824. Die grave rene (*Renout*), *Ren.* 1951. Tote Isabelen, der joncfrouwen rene, *Bloeml.* 1, 124 554. Somelijc maket hem vroed ende herde rene, hy ende sijn moeder gemene waren beter van den live, *Merl.* 4073. Core is een vrye onbecommerde ropinghe enichs persoons tot enighen staet van eeren of tot eenre reyner (*uitgelezen*) gheselscap, Matthijss. 56 (lat. ald. *ad serenam societatem*).

2) *Zuiver*, *rein*, in verschillende opvattingen. — *a*) *Zindelijk*, *schoon.* || Ic (*de duif*) sel mi wasscen ende worden reyn, mer du (*modder*) selste slic bliven ende onreyne, *D. War.* 6, 202. — Ook in de bet. *zindelijk*, *op zindelijkheid gesteld*, *een afkeer hebbende van morsigheid.* || (*De mensch kan zijn*) onsuverlijc als een zwijn, reine ende cleenlijc als een conijn, *Heim.* 1905. — *b*) *Zuiver*, *rein*, *onbevlekt*, *niet door onzuivere aanraking bezoedeld*; ook *niet door het eten van verboden spijzen* enz. *verontreinigd. Teuth.* reyn, vledich, onbevlect, onbesmett, mundus, immaculatus (*hier kan ook de bet. onder begrepen zijn*, *vermeld bij a*). || Haer (*Samsons moeder*) soude sijn gheboren een sone, ende soe hare hilde reene, *Rijmb.* 7956 (lat. *cave ne comedas aut bibas nisi juxta legem Nazaraeorum*). (Doe) seide Josue den volke . . .: maect u reyne, God sal toghen marghin wonder voor uwen oghen, *Rijmb.* 6517. Ghanc ende mac mi (*God tot Mozes*) dat volc reene heden ende marghin . . ., doe hem hare cleeder dwaen enter wiven ooc ave staen, 4501. Si (*de kerk*) is dijn moeder, . . . die di suver maect ende rene (*smetteloos*), alsmen di in de vonte dwa, *Overzee* 17. — Ook *ongerept*, gezegd van eene vrouw. *Teuth.* suver, reyn, intactus. Plant. een reyn maecht, integra filia. || Si es allene reyne, die nyemen bat, *Bloeml.* 2, 166, 8 (vertaling van lat. *casta est quam nemo rogavit*). — Hiertoe behoort ook de bet. *ongehuwd*, *maagdelijk. Voc. Cop.* reyne van levene, celebs. — *c*) *Zuiver van levenswandel*, *van gemoed*; *eerlijk*, *zich houdende binnen de perken van eer en plicht*, *nauwgezet van geweten.* Kil. „continens" (kan ook worden opgevat in de bet. 4). || Weset suver ende reene, ne geert niet (*niets*), het en si duwe allene, *L. o. H.* 1216. — *d*) Met eene bepaling in den 2den nv. of met van. *Bevrijd van*, *zonder.* || So wie van u lieden hem selven kent van sonden reen, die werp op haer den eersten steen, *Rein.* II, 4785. Maria Magdalene, . . . die van haren sonden was rene, *L. o. H.* 4679; ook 4535. Stant up ende wes dijns evels rene, *Sp.* I⁷, 41, 60. Theseus verwan . . . Mynotauroen, ende maect rene van eyghendome die van Athenen, *Rijmb.* 7788.

3) *Rein* in sexueelen zin, *kuisch. Voc. Cop.* reyne, castus; reyne van herten, pudicus. *Teuth.* cuysch, suver, reyn, castus, purus. Plant. een reyn maecht, *une vierge chaste*, virgo casta. || (*De mensch kan zijn*) reine na den elpendiere (*of*) luxurieus na des ezels maniere, *Heim.* 1897. Wijf, seit God (*Christus*, *tot de overspelige vrouw*), wes vortwert meer reyne, ne wes meer met manne gemeyne, *L. o. H.* 1700. Tfleesch dat hi (*Christus*) van den reenen wive nam, *Wap. M.* III, 340 (*hier kan ook gelden de ruimere beteekenis*, *vermeld onder* 4, *evenals op de volgende plaats*). Ghi sijt soete, suver ende reine, *Claus.* 256.

4) *Rein*, *van zonde en kwaad afkeerig*, *niet door zonde of zedelijke vlekken besmet.* || Die rene godheit entie pure, *Wap. M.* III, 414. Eenen god segghen wi, enen renen, 124. Den naecten Jhesus, dat reine vat („*lichaam*", *hier gebruikt voor den persoon*) ne wiltu niet bekinnen, *Disp.* 281. Yeve, vrouwe van desen vergiere (*het paradijs*), die hier de here reyn van bestiere (*d. i.* de reine here van bestiere, *de onzondige albestuurder*) . . . wrachte, *Blisc. v. M.* 215. Salech sijn die suver ende reine sijn van herten, want

si selen God sien, *L. v. J.* c. 35 (*vgl.* Plant. „een reyn hert", „gebedt dat van reyner herten gaet").

REINE (RENE, REIN, REEN), bijw. Mnd. *reine, rein*; mhd. *reine*; hd. *rein* (b. v. in „*rein* unmöglich"); ndl. *rein* (zeldzaam). Van reine, bnw.

1) *Op eene fijne, nette, keurige wijze; netjes, keurig, schoon.* || Twee taflen, die waren van steene, daerin die wet bescreven reene metten vingre ons Heren, *Rijmb.* 4989. Al omme was dat (*het kerkhof of kerkplein*) scone ende rene ghepaveerd met marberstene, 11605. Si heeft grauwe ogen ende clare, brune wintbrauwen, gheoget reine, niet te groot, te maten clene, *Ferg.* 1183 (*l.* gheboghet, *T. en Lettb.* 1, 154). Cilla . . . hevet . . . Archelaus . . . beseten in eene veste . . . met VIII muren gevest rene, *Sp.* I[a], 71, 40 (lat. slechts *septemplici muro communitum*).

2) *Op eene zuivere wijze, zóó dat iets in ongeschonden of goeden staat blijft.* || Wilmens dan niet coken reen, so latet doch verholen sijn, *MLoop* II, 1806 (*er is sprake van de verhouding van man en vrouw vóór het huwelijk; met de beeldspraak hier gebruikt kan men vergelijken ndl.* „de pot is aangebrand", *d. i.* „zij is zwanger", *Ndl. Wdb.* 1, 83).

3) Vooral gewoon is het gebruik van reine in de bet. *geheel en al, te eenen male, in alle opzichten.* Zoo ook mhd., mnd. en hd. (in het Ndl. onbekend; „*rein* onmogelijk" en dgl. is een germanisme). Vgl. ndl. *schoon* o. a. in „schoon op" gezegd van eten, en ndl. dial. *zuiver*, mnl. suver, *Rein.* I, 414 en 2090 (op de laatste plaats staat „suver up"; ditzelfde *up* vindt men ook in verbinding met *alrene*, nl. *Sp.* III[a], 82, 25: „haren tempel diere, daer in . . . stonden afgoden, . . . destruweerdi *up* alrene", en III[a], 6, 27: „met ere menechte cleene slougen si bina *up* alreene dat here dat Suchar brachte"; zie ook eene plaats beneden). Vgl. *reen* (*Waasch Idiot.* 547). || Ene sunde, dar hi af had rene sijn biechte volcomelec gedaen, *Lutg.* III, 495. Dat gi mi doet dese grote onere, dat gi dus reyne rooft mijn rike, *L. o. H.* 4350. Die hangdief . . ., dede hare haer cleder wt soo reyne (*schoontjes*), dat hare ane die huut nemmer (*l.* nemmeer) dan dat hemde en bleef, *Limb.* I, 1951. Een rike man, . . . dien de dieve gingen so naer, dat si hem tsine up namen so rene al toten bloten stro allene, *Sp.* III[7], 61, 1 (*men zal ook hier* up *wel met* rene *moeten verbinden*; *zie boven*). (Si) sloot die dooren toe alle rene, *Christ.* 1266. Dat men thare nam so rene, dat hare ne bleef groot no clene, *Rijmb.* 33381. Die outare, die hy gemaect hadde (dede hi af) also reyne, datmen negeen gedencken dair af en vant, *Haagsche Bijbel* 1, 229*a*. Dattie twee paer wooningen toten eersten solre ghingen buten mure al omme rene, *Rijmb.* 11565. Si ghenasser reyn (*schoon*) of, *Cron. Beyeren* 46*c*. Bi den rouwe . . . die dijnre herten gaf den slach (*zwaar wondde*), daer du Gode versmaet saghes rene (*te eene male gesmaad, zoo diep gehoond*), *O. H. W.* 116. — Die minne moet faelgeren . . . ende tegaen al ende rene, *Rose fragm. L.* 179. — Ook vaak versterkt met al. Zie ALRENE en vgl. nog *Christ.* bl. 342; Stoke I, 642; 288; 724; IX, 758; *Sp.* III[a], 19, 30. — Nu en dan wordt reine (rene) behalve met op (up) ook verbonden met ute (wt). Zie b. v. *Sp.* III[a], 40, 50: „doe so volget (volgedet, *nl. het venijn uit een lichaamsdeel, het kwam naar buiten*) uut al rene, inder gebaren alse men siet datmen melc uut te melkene pliet"; doch hier zou *uut* ook met *volgen* kunnen verbonden worden, maar eene samenstelling *utevolgen, die elders niet voorkomt, is niet zeer waarschijnlijk). Vgl. Kil. reynwt (*schoon op, schoon leeg*), prorsus vacuus, omnino exhaustus. Plant. reynwt, *tout vuide, n'ayant plus rien*, vacuus, divitiis exhaustus. Voor dezelfde uitdrukking met eene andere beteekenis van *uit* vergelijke men (uit de 17de eeuw) *War.* 1457: „ick bin dat spul al moe, dats *rayn uyt* (rechtuit, ronduit; vgl. de aant. van Bilderdijk, bl. 256) e seyt", en de aanhaling uit Camphuysen bij Weiland op rein: „tquaet *reijnuit* voor u (*God*) beleden". — Uit de beteekenis van *reyn ute* (*uut, wt*) nl. . . . „schoon op, schoon leeg" (gezegd van goederen en drinkglazen) heeft het woord in de volkstaal de beteekenis aangenomen, van een znw., en werd gebruikt (in de 16de eeuw) als comische benaming voor een heilige, „die niet in den kalender stond" (Verwijs), nl. Sinte Reinuut, den patroon der doorbrengers. Vgl. *Tijdschr.* 18, 196 vlg. Waarschijnlijk is er eene woordspeling met een heilige, wiens naam er op gelijkt, nl. *Sinte Reinout* (Sanctus Reinoldus), den Renout der vier Heemskinderen, die op zijn ouden dag tot devotie geraakte en wiens lijk mirakelen deed. Zie Te Winkel, *Mnl. Lett.* 138 en 139 noot (zijn leven staat in *Acta Sanctorum* 1, 385—387 op 7 Januari). De naam van dezen heilige der drinkebroers en doorbrengers en dergenen die hun boeltje hadden opgemaakt komt in de 16de eeuw op verschillende plaatsen en in allerlei zegswijzen voor. Plant. (in de schuyt van) Sint Reynwt varen (*zooals de volle uitdr. luidt*, adag. *aller au saffran*, praecipitem abire, cedere bonis. Vgl. verder de aanhalingen uit het *Antw. Liedeb.* door Verwijs bijgebracht in *Vrouw. e. M.* Gloss. 161 op blauwe scute; Harreb. 2, 269 en *ZVl. Bijdr.* 6, 228, 61: „siet daer sinte *Rein*(*h*)*uut*. — Die es overal ghemeene: Sinte *Reynhuut* heeft Sinte Rijcquaert (*eveneens een verzonnen heilige, wiens naam* (Rijkaard) *eene woordspeling bevat met den gelijkluidenden persoonsnaam, fra.* „Richard", *in den Warenar* „Rijkaert") verdreven".

REINEN (REENEN), zw. ww. onpers. Zie REGENEN.

REINEN (REENEN), zw. ww. intr. en trans. Van rein, grens; z. ald. Mhd. *reinen*, ook (zeldzaam) *reinegen*; hd. *rainen*. Uit het Mnd., *Teuth.* en het Vlaamsch is het woord niet opgeteekend.

I. INTR. — *Grenzen, aangrenzen, aan elkander grenzen of palen. Voc. Cop.* daert te gaeder reent, conterminium. Kil. reenen, *vetus*, conterminum esse. || Op welcken steyne dat sceyden ende reynen die herlicheyden van Triecht ende van Valckenbuerch, *Publ. Limb.* 19, 433. Die heyrlicheyt van den land is oock reynende op (*de grenzen er van liggen bij*) den vurs. hagendooren, 13, 306. Van den steyn opwart op eynen stappen (*houten paal*) aen Duysbergh aen lant der heere van den Biessen . . . ende van desen steyn reynens (*l.* of *d. i.* reynende) op die straeten, 16, 219.

AANM. — Het woord is nog heden in enkele znl. tongvallen, vooral oostelijke, bekend. Zie Claes, *Hagel. Idiot.* 200 op reenen, „grenzen, belenden" (ook ald. *afreenen*", begrensd zijn, zijne grenzen hebben", gezegd van een goed); Schuermans 527 op reen, rein, en op reenen, reinen, renen.

II. TRANS. — *Afpalen, afgrenzen, de grenzen bepalen van.* Kil. reenen, *vetus* terminum constituere. Vooral in de rijmende uitdr. reinen ende steinen (van „rein ende stein"; vgl. putten ende palen, putten ende poelen, van „put ende pael, poel"): steyn staat hier in de bet. van reinsteen (-stein), *grenssteen* (z. ald., en is een zinverwant van rein. Vgl. *Publ. Limb.* 19, 432: „omme te weten van reynen tot steynen, waer ende hoe varre der selver stat herlicheyt sich gestreckt". || Alle erfflijke guede die in der vryheit . . . van de stadt van Tricht geleigen sijn en in den Vroonhoff hooven, die reynen ende steynen (*daarvan bepalen de grenzen*) die schooltit ende schepenen van den Vroonhoff, *Publ. Limb.* 19, 404; zoo nog eens *ald.* en 405. — Ook absoluut gebruikt. Hier is toevallig niet de bovengenoemde uitdr. gevonden, maar eene andere, die ook met een object verbonden heeft kunnen bestaan, nl. reinen ende palen. Vgl. PALEN. || Als men reynen ende phalen sal, dan sal men die parthyen te beyden syden bescheiden metten heer ende nae der counden sullen die gerichten hun cleernis

geven, *Limb. Wijsd.* 206. Die commonde, daer sij gelegen is buyten muyrs ende bennen der borchporten tot St. Servaes thoren (*l.* scuren? *aant.*) toe, . . . daer aen en sal egein richter noch scepen van Triecht reynen noch palen, noch recht aen doen van erfftalen, *Publ. Limb.* 19, 391.

REINEN (REENEN), zw. ww. trans. Mhd. *reinen*, *rênen*; mnd. *reinen*; osa. *hrênôn*; ondd. *hrênôn* (Gallée *Andd. Wtb.* 150); ohd. *hreinjan*, *hreinnan*, *reinên*, *reinôn*; got. *hrainjan*. Vgl. GEREINEN en ONTREINEN. Het woord is in het tgw. Hd. en Ndl. door *reinigen* vervangen; ook in *Teuth.* is alleen reynigen opgeteekend. Bij Kil. en Plant. herinnert nog het znw. *reininge* aan het bestaan van het ww. in dezen vorm.

1) *Reinigen*, *schoonmaken*, 17de-eeuwsch *kuischen*. *Voc. Cop.* reinen, mundare; reynen, purgare (ook *Gloss. Bern.*). ‖ Wanneer hi weder quam, so waren die schotelen ghereynt ende ghesuvert of si ghewasken hadden gheweest, *Marialeg.* 2, 223 (*var.* gereynicht). Ic reinde hem die wonde ende ic ghenasse also ghelike, Jan Yp. 72. — Met eene bepaling met van. ‖ Die seike (*van Reinaert*) ghinc hem in de oghen; doe most hi rusten ende poghen hoe hi sijn oghen daeraf reinde, *Rein.* II, 6971 (*var.* reynichde; *Proza* 139: die hij soo sere moost wrijven ende wasschen).

2) *Zuiveren*, *ontdoen van het eene of andere vuil dat aan iets kleeft*, *bevrijden van het eene of andere onzuivere bijmengsel*. *Voc. Cop.* reynen, defedare; van heffenen reynen, defecare; effecare; van cave reynen, acerare. Zoo nog heden wvla. *reinen* (De Bo 927). — Ook met eene bep. met van. ‖ God . . . moet goet gheselscap daer af renen, *Vad. Mus.* 1, 86, 138 (*hier in figuurlijk verband*).

3) *Reinigen*, *louteren*, *rein maken*, *ontdoen of bevrijden van zedelijke smetten*, *van de zonde*, *het zedelijk kwade*. *Voc. Cop.* reynen, piare; reynen, expiare; reynen, lustrare. *Harl. Gloss.* reinen, expiare; ook *Gloss. Bern.* ‖ Die siele die moet salich sijn, die met goeder werken schijn haer herten reynen alle daghe, dat si des te bat behaghe Gode, *Tien Pl.* 845. Die heilighe kerck, dat is sijn (*Gods*) huus: hy heeftse ghereynt mit sinen bloede, Hild. 113, 174. Tander bot . . . mede te reynen onse ghedochte, die wijl wi sijn in desen tijt (*dit leven*), dat is minne, 227, 99. Sy (*deze zaken*) reynen thert van binnen, van buten al die sinnen, *Ndl. Geest. Lied.* 209, 26. Dat ghy (*Christus*) sulck een schandelijcken doot gesmaect hebt, omdat ghy die menschen daermede sout reenen, *Mer. v. N.* 32, 757. — Met eene bepaling verbonden, gewoonlijk ingeleid door van, soms door ute. ‖ Omdat wij alle souden sijn ghereent van sonden, *Profijt. Liedeb.* 146, 7. Bidt Gode vor mi dat hi mi spare so langhe dat ic in desen weine mijn aerme ziele van sonden reine, *O Vl. Lied. e. G.* 24, 76. Wassche my voortmeer van mijnre boosheit ende reyne my van mijnre sonden, *Gotha-Ps.* 4, 2 (*Ps.* 51, 2: *a peccato meo munda me*); ook *God v. d. Cruce* 115. God bringt dat vier metten Romeinen ende sal die poort hierave reynen, *Rijmb.* 33147 (lat. *deus ipse cum Romanis ignem ei lustrationis infert totque scelerum plenam civitatem e sedibus evellet*). — Wederk. gebruikt. ‖ Den ghenen die in sonden staen tlange jaer al door ende alte zelden hebben voor, uten zonden hem te reynen, Hild. 233, 150. Die hem . . . mit God verblijt ende hem reynt van sondelyken daden, die is wijs, 243, 58.

AANM. — *Hs. Evang. Luc.* 18, 15: „doe brochten si die kinder tot hem dat hise reinen soude", is rinen hetzelfde als rinen, aanraken (vgl. lat. „ut eos *tangeret*"). Eveneens vindt men gereinen voor „gerinen" (zie de aanm. bij GERINEN). Omgekeerd wordt *rine* gevonden voor „reine" (zie de plaats uit Hadew., *Proza* bij REINE). Waarschijnlijk wijst dit op eene uitspraak van rinen, die van REINEN bijna niet te onderscheiden was, nl. *rijnen*. Dat de *i* in verschillende tongvallen reeds in het Mnl. neiging had tot diphthongeering, blijkt uit rijmen. Zie *Tijdschr.* 11, 294 „nijt: leit"; *Sp.* IV[2], 1, 28 *laewijt* (voor „laeuwheit"); *Vad. Mus.* 1, 365 „scheiden: riden" en Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 49 vlg.; *Leuv. Bijdr.* 5, 141. Vgl. ook Te Winkel in *Tijdschr.* 20, 81 vlgg. Vgl. *Lsp.* III, 1, 20; *arbiden* (: tiden). Misschien is aldus ook te verklaren *minen* (*Vierde Mart.* 269), d. i. *meinen* (meenen), doch dan moeten ook al de rijmwoorden eene gediphthongeerde *i* hebben.

REINERDIE, REINERT. Zie REINAERDIE, REINAERT.

REINEVAER. Zie REINVANE.

REINEVLEESCH, znw. o. Waarschijnlijk is de bet. *vleesch van een ruin of gesneden hengst*. In het Oostmnl. kan een woord rein met deze beteekenis bestaan hebben; zie REIN, 3de Art. ‖ Soo wie en gheen reyne vleysche of zooghen vleysche veyl heeft, die sal staen achter dat teyken dat daertoe ghesat is, *O. Vaderl. R.* 2, 485 (*14de eeuw te Arnhem*).

REINEWATER. Zie REGENWATER.

REINEWEDER. Zie REGENWEDER.

REINGENOTE (REEN-, REE-, RE-, -GENOOT, -GENOIT), znw. m. Mhd. *reingenôze*. Van rein, in de bet. „grens"; zie REIN, 4de Art. Eig. *grensgenoot*, d. i. *iemand die met een ander dezelfde grenzen heeft*, *een van de twee personen wier eigendommen aan elkander grenzen*, *belendende eigenaar*. Hetzelfde als lende, gelende in andere streken (reingenote komt vooral in zuidnederlandsche en oostelijke, met name in limburgsche tongvallen voor, evenals rein en reinen); z. ald. 2de Art. (4, 365). Kil. reenghenoot, vicinus, confinis s. affinis in agris, conterminus, limitaneus, finitimus, vicinus. *Voc. Cop.* een reghenote, confinis; reghenote, affinis; reghenoot, collimitaneus; conterminus; ook reghenotelec, conterminalis. *Harl. Gloss.* reghenoeit (*l.* reghenoit), collateralis. ‖ Die reyngenoten des dorps ende heerlychheyt van Nederitter, *Publ. Limb.* 4, 219. Dat sy daerby ende aen sijn geweest opten Bergh, daer alle die dry eygen heren by den anderen waren ende deese reyngenoten gelesen worden, . . . ende dat die reyngenoten nyet en wedersproken en werden van nyemant, 222 (*a.* 1447). Sulcke guede, tusschen den vurs. reyngenooten gelegen, als sijnde eynen bongaert, 19, 435; ook 436 vlgg. Reyngenooten te andere syden, 22, 92. Reygenooten, 22, 91. Drey morgen bendts (*beemd*) aen die hooge Koele, reygenoit aen die syde. . . . Huebben bendt, 16, 172 (*Limb. Wijsd.* 68, 48). — *Brab. Y.* VI, 5375 *var. A.* (regenode, *waar de andere hss.* jegenode *hebben*; *dit laatste zal wel juist wezen*; *ook zou de* d *niet goed te verklaren zijn*). — Het woord is nog heden in verschillende zndl. tongvallen bekend; zie Schuermans 527 (*regenoten*, meer *reggenoten*, Br., Antw., Breda, Kemp., Belg. en Holl. Limb.); Claes, *Hagel. Idiot.* 200 (*reengenoot*, *reegenoot*; ald. ook *reengenoote*, *-genote*, tegen reenende, grenzende aan" (voor *reengenootende*? zie de aanhaling in *Brab. Y.* t. a. p. „een stuk land, *regnotende* ten oosten'J. enz."; Rutten 186 (*reengenoot*; ook *Antw. Idiot.* 1019); Willems op *Brab. Y.* VI, 5375 (*regnooten*).

AANM. — Niet duidelijk is *Limb. Wijsd.* 208: „Als met (*l.* men) regenoten of beledinghe doet aen gemeyn straeten, daervan heeft den vaeght alsulck holt als op die gemeine oft straten bevonden woort". Er zal na *regenoten* wel een ww. uitgevallen zijn met de beteekenis „oproepen".

REINGENOTELIJC (RE-), -LEC, bnw. Van reingenote, met de bet. *aangrenzend*, *belendend*. Zie de aanh. uit *Voc. Cop.* bij het vorig Art.

REINHAGE (REEN-, REE-), znw. m. en vr. *Een haag of heg die als grensscheiding dient*, *grenshaag*. In eene geld. leenakte van 1 Jan. 1383, waarin W. van Steenbergen beleend wordt met het huis Nijenbeek, komen voor de woorden: „mit den rehagen end mit den goltworpe"(?). Vgl. het volg. Art.

REINHEININGE (REEN-, REE-, -HEININC), znw. vr. *Een heining of haag die als grensscheiding dient, grensheining.* || *Van reheyninck.* Wie reheyningh begeerde, daer den regter met den schepen op quame, daer sullen sij of hebben 4 st., *O. Vaderl. R.* 4, 394 (*a.* 1448 *te 's-Gravezande*).

REINHEIT, znw. vr. Hd. *reinheit*; ndl. *reinheid.* Het woord is zeldzaam in het Mnl., en komt ook in het Mhd. en Mnd. nog niet voor: het gewone woord is renicheit; z. ald. Kil. geeft naast reinigheyd ook reynheyd op in dezelfde beteekenissen, maar Plant. vermeldt alleen het eerste. Uit de 16de eeuw is een voorbeeld van reinheit opgeteekend in de bet. *keurigheid, fijnheid, schoonheid*; ook *iets dat deze eigenschap vertoont, iets schoons, een versiersel of sieraad.* Vgl. scoonheit, o. a. „kostbaarheid, sieraad, kleinood" en vooral cleinheit; cleine bet. hetzelfde als reine, A, 1), en B, 1); z. ald. || Die schoone processie . . ., die welcke . . . om zijnen wille (*om den hertog*) menichsins anders verchiert was van allerande aerdicheit, reynheyt ende welvoughelicheit dan naer costume, Despars 4, 241. — Ook in *Voc. Cop.* komt reynheit voor, nl. als vertaling van lat. *lustramen,* d. i. *reiniging* (Diefenb. 340*b*: *purgatio,* of ook *reinigingsmiddel,* (in het klassiek Latijn). Men zou voor *lustramen* eerder de vertaling „reininge" verwachten, doch nu en dan meer wordt in het Mnl. een woord op *-heit* gebruikt in de bet. der woorden op *-ing.* Vgl. (eveneens in *Voc. Cop.*) radicheit voor „radinge"; zoo verwart men heden o. a. *opgewektheid* en *opwekking.* Men moet dus hier reinheit wel weergeven door *reiniging,* of door *een middel waardoor men zich of iemand anders reinigt* (in zedelijken zin). Deze opvatting nadert tot de hedendaagsche, wat de bet. van *reine* betreft.

REINHERTICH, bnw. Mhd. *reinhërzic*; hd. (verouderd) *reinherzige*; vgl. ohd. *reinherzi* (dat in het mnl. *reinherte luiden zou; vgl. bij ONGEDOUDE); got. *hrainjahairts*; onr. *hreinhjartadhr* (Grimm 8, 702). *Rein van hart, oprecht van gemoed.* — Vandaar

REINHERTICHEIT, znw. vr. Hd. *reinherzigkeit* (verouderd Grimm 8, 702). *Reinheid van hart, zuiverheid of oprechtheid van gemoed, het nastreven van deugd en godsvrucht.* || Affectie van hatene ende van vreemden toorne, dat gheen heilech toren en es, die beneemt minne ende siere begherte, ende doet af reinhertecheit, Hadew. *Proza* 39.

REINICH. Zie REGENICH.

REINICH, bnw. Mhd. *reinic, reinec*; hd. *reinig* (verouderd). *Rein, onbesmet, zuiver.* Kil. reynigh j. reyn, purus. Het woord is in alle duitsche tongvallen zeldzaam en niet noodig voor de verklaring van het volgende, dat ook rechtstreeks van reine kan afgeleid zijn naar het voorbeeld van andere woorden op -icheit. || Joseph . . ., in hem selven opgenomen (*zich voorgenomen*) hebbende, dat hi een reynich leven leyden woude, *B. v. d. L. J.* 16*d.*

REINICHEIT (RENICHEIT, -ECHEIT), -HEDE, znw. vr. Mhd. *reinecheit, reinekeit, reinikeit*; mnd. *reinech(h)eit*; fri. *reinickheit*; hd. *reinigkeit*; ndl. (verouderd) *reinigheid.*

1) *Fijnheid, keurigheid, sierlijkheid.* Vgl. REINE, A, 1) en B, (1). || Selve met groter reinechede maketsoe (*de keizerin*) hem (*Martijn*) stoel ende stede, *Sp.* III⁴, 44, 41 (lat. *sellulam ipsa consternit*).

2) *Reinheid, zindelijkheid.* Vgl. REINE, 2). *Voc. Cop.* reinicheit, mundicia. *Teuth.* reynicheyt, mundicia. Kil. reynigheyd, reynheyd, mundicia, mundicies (de lat. woorden kunnen ook in de bet. „zuiverheid" worden opgevat). Vgl. hd. *reinlichkeit.* Uit schrijvers is het woord tot heden in deze bet. niet opgeteekend, maar dat moet toeval zijn.

3) *Zuiverheid, onbesmetheid, onbevlektheid,* in het algemeen; *de toestand waarin iemand of iets verkeert die niet door vuil, vlekken of smetten verontreinigd is. Voc. Cop.* reynicheit, puritas; ghemaect reynicheit (onhandige vertaling voor reinmakinge), purificatio (hier kan ook „reiniging van zedelijke smetten" bedoeld zijn). — Vooral gezegd van het gemoed en het lichaam van den mensch: *het verkeeren in den staat der oorspronkelijke reinheid, der maagdelijkheid van lichaam en ziel.* — *a*) Van het gemoed. *Voc. Cop.* reynicheit, sinceritas; reynicheit, continentia (kan ook met betrekking tot het lichaam bedoeld zijn; vgl. bij Kil. de verbinding van „pudicitia" en „continentia"). Zie over de mededeelingen van Kil. en Plant. bij 4). || Alre reynicheit ende alre religioosheit (was si) deerste oefenerse, *Macht. Vis.* 50*d.* — *b*) Van het lichaam, *maagdelijkheid, ongereptheid. Voc. Cop.* reynicheit, cestus. || Op dat si (*de discipelen*) niet en waenden dat alle reynicheit verdienlic waer, so seyde hi hem van drierhande reinich(h)eit: een gheboren reynicheit, als der kynder; een ghemaecte of bedwonghen (*gedwongen maagdelijkheid, niet uit vrijen wil*) als der gheerne die meynen(?) of gheerne huwelic doen souden (*vgl. Voc. Cop.* „reynicheit, celibatus"), ende een van wille alle der gheenre die ewelic die meynen te houden, *Hs. Moll* 7, 70*c.* Die minre der reinichede (*Franciscus*), *Bloeml.* 2, 66, 183. — Vooral met betrekking tot de vrouw. || (Hi) begon hare een sermoen van magedoeme, . . . so dat . . . soe seide: soe woude (*in haar huwelijk*) bliven in reinecheden, ende niet met wiven (*als getrouwde vrouwen*), *Sp.* III², 44, 29. Dat edel magedoem van Mariën doet mi reinecheit benediën, III¹, 41, 37. Die eerste scaer . . . dat sijn die joncfrouwen die inder werelt also stonden dattet hem bina alleens was of si echtscap deden of in reynicheit leveden, *D. War.* 5, 390. Die ander scaer . . . dat sijn joncfrouwen die inder werelt reynicheit ghelovet hebben ende hebben die ghehouden totter doot toe, *ald.*; zoo nog eens *ald.* Om dat ghelove des reynicheits (*vgl.* V. Helten, *Mnl. Spraqkk.* bl. 333 en 352) (wart si) ghecroont mit die erone der martellaren, *Breidenb.* 152 *v.* Dat die borsten der reynicheit (*van Maria*) gaven melck, *Bloeml.* 3, 151, 28. — Een maeght haer reynicheyt, haren maeghdom nemen, *devirginare, Voc. Cop.* Dat gaet sere teghen die ghene, die gherne pleghen . . . maechden te nemen haer suverheit, *N. Doct.* 1981 (*var. bl.* 155 haer reynich(h)eyt). Hare (*der bijen*) maghedom, hare reinichede es al ghemeene hen allen mede, *Bloeml.* 2, 43, 11.

4) *Kuischheid, ingetogenheid, reinheid van zeden,* vooral ten opzichte van den vleeschelijken lust. *Voc. Cop.* reynicheit, pudicitia; castimonia. *Teuth.* cuysch(h)eyt, suverheyt, reynicheit, castitas, pudicitia. Kil. reynigheyd, reynheyd, castitas, castimonia, pudicitia, continentia (de woorden *castitas* en *castimonia* kunnen ook door „maagdelijkheid" worden weergegeven, zie bij 3). Plant. reynicheyt, suyverheyt, *chasteté, pureté,* castitas, integritas („*ongereptheid*" zie bij 3), pudicitia, puritas, castimonia. || Die bisscop . . . was van groter reinechede, van cleenre spise, milde den aermen, *Sp.* III⁴, 5, 12. Dese („die sunderlinge . . . de werke scuwen der oncuscheit", *vs.* 781) scinen versmeden oncuscheit ende scinen minnende reynechheit, *Lutg.* I, 785. Holden die drie beloofte, als dervinghe der eyghenscap, gehorsamheit ende renicheit, *Hs. Kloosterr.* 60*r* („*armoede, gehoorzaamheid, kuischheid*", *hier vallen samen de beteekenissen* 3 *en* 4). Noch en es hi niet gheboren die mi anders leide te voren dan doghet ende reinicheit (*die iets op mijne deugd en huwelijkstrouw zou weten aan te merken*), *Couchy* II, 1415. Scilt, bannier ende wapencleit sijn vol gewraecht van rijcheit, ende dairop . . . van simpelheit een leeu dair yune, sijn clauwen sijn van (*hebben de kleur van*) moedicheit (d. i. *rood*), ende gevoedert (*de wit bonten voering heeft de kleur van*) reynicheit, *Gelre, Wapenb.* 113 (*hier kan èn* maagdelijkheid *èn* kuischheid" *bedoeld zijn*; *vgl. ndl.* „wit is de kleur der onschuld).

REINIGEN (RENIGEN), -INGEN, -EGEN, zw. ww.

trans. Mhd. *reinigen*, *reinegen*, *reingen*; mnd. hd. ndl. *reinigen*. Hetzelfde als reinen, 3de Art.; z. ald.

1) *Reinigen*, *schoonmaken*, *zuiveren van vuil dat aan iets kleeft*. *Teuth.* reyn maken, reynighen, mundare; purificare (de ww. kunnen ook opgevat worden in de andere beteekenissen van *reinigen*); afwaschen, reynighen, abluere; dwagen, waschen, reynigen, lavare, mundare. Kil. reynighen, purgare, depurgare, expurgare, mundare, emundare. Plant. reynigen, rein maken, suyveren, *purger*, *nettoyer*, *purifier*, purgare, de-, expurgare, mundare, mundificare. || Wanneer hi weder quam, so waren die schotelen ghereynt ende ghesuvert of si ghewasken hadden gheweest, *Marialeg.* 2, 223 (*var.* gereynicht). So wie die spise coken, die vate reyneghen, *Hs. Openb. Joh. f.* 1 (*Ned. Arch. v. Kerkgesch.* 1 (1900), bl. 120). Dit wt sijnde sullense dat lichaem reynigen, indient noodich is, *Ordin.* 226. — Met eene bep. met van. || Die seyke die voer hem in den oghen, doe soo moest hij rusten ende sijn oghen daer of reynighen, *Proza-Rein.*[2] 139. — Herhaaldelijk gebruikt in figuurlijk verband. || Hi gheeft in onsen gheeste water sijnre ghenaden, ende daer inne sijn wi ghereynicht van al onsen sonden, Ruusb. 5, 32. So moeten wy onse herte ierst reyninghen van quaden . . . begheerten, want es dat vat onses herten niet reyne, so en cant niet vernemen (*opnemen*) noch houden die sueticheit des gheests, want het es noch onsuver van vleischeliker heffen, Mande, *Bijl.* 15. Opdat ic ghereynicht werde mit dijnen heilighen bloede van allen vlecken der sonden, *Hs. Moll* 8, 45*a*. Dat heilige reyne water dijnre sijden moet mijn onreyne consciencie van allen vlecken wasschen ende reynigen, *Hs. Moll.* 3, 206*r*.

2) *Zuiveren*, *van onzuivere of schadelijke bijmengselen ontdoen*. Ook met eene bepaling. *Teuth.* reinigen van den boom, geheiten „acer", exacerare (geheel verkeerde vertaling voor „reinigen van den cave", lat. *acus*, *-eris*). || Daerom wort alle spise vierwerven gereynicht (nl. *in het lichaam*), *Hs. Cyrill.* 11*r*. Legtse (*de geneesmiddelen*) in die gaten . . . ende daer boven enen plaister die jou beste donct: het sal reinighen (*nl.* de wond), *Lanfr. hs.* 38*b* (*vgl. Opschr.* eenen salve tot quade gaten rein te macken). Van knipkruijt . . . te maken ende salpeter te rijnigen (*l.* reijnigen), *Rek. v. Hattem* 207 (*a.* 1473). Zoo sal die meester volder ende zijn knaep mit die eerste wairderinge vry wezen, ten ware dat op dat laken gescreven stonde: „laet reyningen vanden smout", want dan sullen zy noch hoir oirdel wachten alst gereynicht is, *Keurb. v. Haarl.* 139. — Onreyn afterclap gaet lichtelike vanden onsculdigen, mer die afterclapper en wort van sinen gherucht (*slechten naam*) nymmermeer ghereinicht, *D. War.* 6, 202. — Ook in de bet. *reinigen*, *zuiveren*, b. v. van eene bloedschuld door een offer of een ander reinigingsmiddel. *Voc. Cop.* (vore)reyneghen, (pre)lustrare. Kil. reynighen, piare, expiare, februare.

3) *Reinigen*, *louteren*, *vrij maken van zonde en schuld*. || Daer wort die ziel volcomelic in (*door dat gebed*) gherenicht inden wille . . ., verlicht inden verstande, . . . gevest in god, *Con. Som.*[2] bl. 368. Ten eersten reynicht hijt (*de geest der wijsheid het hart*) ende purgeertet, recht als dat vyer purgeert gout, *ald.*

Aanm. — Het znw. *reiniginge is tot heden uit het Mnl. niet opgeteekend (ook niet uit het Mnd., noch staat het bij Kil. en Plant., bij welken laatste op reyniger het znw. reyninge volgt), mhd. *reinigunge*, *reinegunge*; hd. *reinigung*; ndl. *reiniging*. Het gewone woord is in elk geval reininge; z. ald., 2de Art.

REININGE (reeninge; in oostmnl. ook reinonge), znw. vr. Mhd. *reinunge*. Van reinen, 2de Art.; z. ald. — 1) *Bepaling of regeling van de grenzen van iemands eigendom*. Hetzelfde als erfsceidinge; z. ald. Evenals rein en reinen vooral opgeteekend uit limburgsche geschriften. || Om reininge ende peelinge te doen tusschen landen der heeren voirs. ende daeraff waerheyt te hooren, *Publ. Limb.* 4, 291 (*a.* 1417). Reyninge ende palinge duet die richter ende die schepenen van den hove, 19, 392. — Vele gerechtigheyden, vryheiden, hoocheyden van cleynen laethoven, reyningen van anderen heerlicheyden en gewalt mit rechte aff te doene, 19, 411 (*de bet. is hier niet duidelijk*).

2) *Grensscheiding*, *grens*. Zoo ook mhd. || Die renynge van den heyrlickheit van den lande is oock renende van den vurs. hagendooren alsoo aver an den galgen grynt, *Publ. Limb.* 13, 307. Dat der byfanck ind reinonge der gemeinten van Echt aengiet op . . . to Cruchten opter Maesen, *Limb. Wijsd.* 353 (*a.* 1447).

REININGE, znw. vr. Mhd. *reinunge*. Van reinen, 3de Art.; z. ald.

1) *Reiniging*, *wassching*, *het schoonmaken van iets waaraan vuil kleeft*. Zie bij 3°, waar „reininge" en „wasscinge" verbonden zijn. Plant. reininge, *purification*, *purgation*, purificatio, purgatio, lustratio (dit zal wel moeten worden opgevat in de bet. 2).

2) *Reiniging*, *zuivering van schadelijke bijmengselen*; ook van eene schuld door een offer of een ander reinigingsmiddel. *Voc. Cop.* reyninghe, putio, putatio. *Teuth.* reynmakinge, renynge, purgacio, mundificacio; reyninghe, elimamentum (van *elimare* = *eliminare*, dus een middel om iets (eene kwade stof b. v.) uit het lichaam of eene wond te verdrijven?); eynreley dranck van wijn tot reynyngen der hernnen, meraca. *Harl. Gloss.* reyninge, expiacio; reininge, piaculum. *Voc. Cop.* royninghe, expiacio; reyninghe, piaculum; reyninghe, lustrum.

3) *Reiniging*, *loutering*, van het gemoed met betrekking tot de zonde. || Dat ierste sacrament des doopsels . . . dat is een teyken gheesteliker reyninghen, Ruusb. 4, 130. Laet dat sijn mijn eerste sorghe, di (*God*) mit reyne (*l.* reynre) herten te soeken, want ten is gheen arbeit noch verswaernisse, mer het is een waskinghe ende een reyninghe die om te vaten, *Hs. Moll* 3, 87*v*, 88*r*. Reyninghe doet aflaten (*vergeven*) die alremeeste sonden, *Sp. o. B.* 220*v*. Die nuwe bekeerde menschen, die noch vleyschelic sijn ende noch niet vercreghen en hebben volcomen reyninghe des herten, Mande, *Bijl.* 11.

REINLIJC (reenlijc, renlijc), -lic, -lec, bnw. Mhd. hd. *reinlich*; mnd. *renlick*. Van reine; z. ald.

1) *Fijn*, *keurig*, *netjes*. || Hy trac . . . ter feesten te Parijs, ende daer hadde hy den danc ende den prijs van steekene, ende ooc seyde men dat hy (*de graaf van Vlaanderen*) by hem hadde treinlijcste volc van al den heeren dire waren, *Cron. v. Vlaend.* 1, 222. — Vgl. Kil. „reinlicke vrouwe, mulier munditiarum studiosa" d. i. „die op opschik, keurigheid van kleeding gesteld is". Zoo vereenigen reinlijc en reine, ook ndl. *netjes* en *keurig*, de beteekenissen „zindelijk, schoon" en „op zindelijkheid gesteld", (z. ald. B, 2, en vgl. beneden bij 2).

2) *Zindelijk*, *schoon*. Kil. reinlick, mundus, purus. Deze beteekenis blijkt uit reinlike; z. ald. Vgl. ook onreinlijc en het daarvan afgeleide onreinlijcheit, ook onrellijcheit. || Die diepingen inder stadt claer ende renlick toe holden, dat nyemant enighe storven beesten noch fuyle . . . aessen off krenghen inden diepen moet smyten . . .; desgelijcx salmen alle onrenlickheyt van slachtbeesten opten wallen noch inden waterengen nyet smyten, *Fri. Stadr.* 231, 49. — Ook in de bet. *op zindelijkheid gesteld*, *netjes*. || Sie weren beyde reynlick ende puntelick van naturen, nochtans schuden sie alle cueryoosheit ende sunderlincheit, *Kl. v. Diepenv.* II, 35.

3) *Zuiver*, *onbevlekt*, *onbesmet*, ook in geestelijken zin. Zie REINLIKE.

REINLIJC, bnw. Van reinen; z. ald. *Wat gezuiverd, door een offer of een ander reinigingsmiddel verzoend of geboet kan worden. Voc. Cop.* niet reynleke, inexpiabilis.

REINLIKE (REEN-, REN-), -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. Mhd. *reinlîche*; mnd. *rênlick*; hd. *reinlich.*

1) *Op eene fijne, nette, keurige wijze*; *keurig*, *netjes*. Kil. reynlick, reynlicken, nitide, laute, eleganter. || Die pateen op die kelck leggende, sal hi (*de priester*) se renlijc decken, *Ordin.* 8.

2) *Netjes*, *schoon*, *zindelijk*, *knap*. Kil. „munde, pure, pute". || Ghi selt eten reynlic, suverlic ende matelic, ende niet haesten, niet ongecauwet verslinden die spise, *Gulden Troon* 17c. Sie plach selven seer verwoorpelijc te gaen myt oolden versletenen rocken ende hoovetdoeken, den sie den anderen niet en dorste geven, mer nochtans genck sij reinlijck, *Hs. Diepenv.* 178*a*.

3) *Kuisch*, *op eene kuische wijze*, *in alle eer en deugd*, *in onschuld*, *zóó dat men zich in zedelijken zin niet besmet of bevlekt. Voc. Cop.* reynlec, caste; reynlec, continenter; reynlec van herten, pudice. Kil. „caste, continenter, pudice". || (Hi) ginc hare (*zijne schoonzuster*) an . . . om te hebbene sijn gevoech: soe sprac soe mindene . . . reinlike, alse den broeder haers heren, maer anders en waerre geen keren, *Sp.* I[7], 65, 117. Welke joncfrouwe cuuschelike den crans der ewicheit (*kuischheid*) reynlijc wille draghen, die sal quade ghedachte verjaghen, *Tien Pl.* 1197.

AANM. — Misschien heeft reinlike ook de bet. *geheel en al, te eenen male, volkomen* (?). Vgl. REINE, bijw., 3) en Kil. reynlick, reynlicken, mere (*zuiver en alleen*). || Ooc viel hem vore groot huwelec ende ghenouch, dat hi herde reinlec verdrouch (*botweg weigerde*) dor der coninoginnen wille die hem lude ende stille altoos int herte lach, *Limb.* VI, 2422 (*tegen deze, overigens hier uitstekend passende, opvatting is een bezwaar, dat reinlike met herde verbonden is*; *ook B., die guetlike heeft, heeft het woord anders opgevat, nl. in de beteekenis* „met een rein of oprecht gemoed, trouw"; *vgl.* Kil. „sincere").

REINMAKELIJC, -IC, znw. vr. *Hetgeen geschikt is om te reinigen*, of ook *te zuiveren of te verzoenen. Teuth.* reinmakelick, lustralis, purgabilis.

REINMAKER, znw. m. Mhd. *reinmacher. Heiligmaker*, *hij die des menschen gemoed reinigt van zonden.* Van reine maken, d. i. „heilig maken"; vgl. het volg. Art. en het als bnw. gebruikte volt. deelw. reinmaect (voor „reingemaect"), d. i. *geheiligd*, *heilig*, *Hs.* 75 *f.* 68*b*: „Paulus ende Tymotheus . . . ontbieden alle den reinmaecten in Christo" (*Philipp.* 1, 1: „omnibus *sanctis* in Christo"). || Alse dat onreyne vat (*Judas*) wt was (nl. *uit de eetzaal*), en bleef daer niet, ten was reyne mitten ghenen alleen die reynmaker was, *Hs. Moll* 7, 88*b*.

REINMAKINGE, znw. vr. Hetzelfde als reininge en *reiniginge in hunne verschillende opvattingen. Vgl. bij REINE een voorbeeld van reine maken, gezegd van wonden, en in dezelfde bet. reinigen; z. ald. *Teuth.* reinmakyng, abluvio, purificatio; expiamen; reynmakinge, renynge, purgacio, mundificacio. *Gemma* 165*v*: een reynmakinghe of lichtnisse.

REINNESSE, -ISSE, znw. vr. Hetzelfde als reinicheit; z. ald. *Reinheid*, *afkeer van zonde.* || Dirste vrugt es gesontheit ende reinnisse der silen, want sonden maken die sile ongesont . . ., sonde es wonde ende vlecke der silen, *Limb. Serm.* 177*d*.

REINSE, znw. vr. Hetzelfde als reise; z. ald. De vorm zal wel op misverstand berusten en aan bijgedachte of analogie zijn toe te schrijven; misschien hebben de beide naast elkaar staande vormen, *peinsen* en *peisen*; *deinsen* en *deisen* (waar even wel de vormen met *n* de oorspronkelijkste zijn) de verwarring in de hand gewerkt. Vgl. Van Helten, bl. 211 en zie het volg. Art. || Hi most althans voort op die langhe reinse (= die lange vaert, *de reis naar de eeuwigheid*) ende latent al after dat hi vergadert had, *Devoot B.* 36, *f.* 42*r*; vgl. *ald.* 57*r*: „dachreinse".

REINSEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als reisen, z. ald. en vgl. het vorig Art. || S. Martijn soude op een tijt reinsen ende wert ghevanghen van mordenaers, *Devoot B.* 36, 12*v*. Een mensch) die dicwijl reinst ende vaert van deen steed ter ander, 41*r*. Wech reinsen, *ald.* Nymmermeer na reinsen te staen of buten hoor conventen . . . wesen, 45*v*; ook 55*v*; 36*r*; 55*v* (alle daghen reinsen wi ten eynde waert); 73*v*; 8*r*, *v* (utereinsen). Du reinste totten eynde des levens, *Hs. Cyrill.* 81*v*. — Een medicus die in een clooster was gheghaen ende plach noch dicwijl wt te reinsen om sijn medicijn te hantieren, *Marialeg.* 2, 103 *vlg.*

REINSTEEN (REEN-, -STEIN), znw. m. Van rein in de bet. „grens"; z. ald. Mhd. *reinsteen*; hd. *rainstein. Grenssteen.* Vooral in het Oostmnl., met name in het Limburgsch. Kil. reensteen, *Sax. Fris.* j. paelsteen, lapis terminalis. Plant. reensteen oft redensteen(?), *une pierre limitee*, *borne*, lapis terminalis. || Die hovinge van Riemst opgaende tusschen Riempst ende Heukelom, daer light eenen reynsteyn boven op die hooghte van den gevelte, *Publ. Limb.* 19. 422. Tot het bossche van C., daer licht een grooten reynsteyn, 423. Tot op den reynsteyn liggende langhs den voorn. wegh, scheydende de heerlycheden van St. Piter, Nivelle ende Kan, 431. — Het woord is nog heden in enkele zndl. tongvallen (vooral oostelijke) bekend. Zie Rutten, *Haspeng. Idiot.* 186; Claes, *Hagel. Idiot.* 200 op reen.

REINTE. Zie RENTE.

REINTEN. Zie REITEN.

REINUUT (SINTE-). Zie bij REINE, bijw., 3).

REINVANE (REINE-, REI-, -VAEN; ook -VAER), znw. m. Mhd. *reinvane*, *-van*, en tal van andere vormen (ook *reinvar*, *-far*) bij Lexer 2, 393; mnd. *reinevane*, *-var*, *-varne*. ohd. *reinifano*; hd. *reinfahne*, *rainfarn*, *reinfarren*; ndl. *reinvaar*, *reinevaar*, *reinvaren*: de eigenlijke vorm *reinvaan* nog als geslachtsnaam (bij Winkler niet vermeld). Vgl. de. *reinfan*; zw. *renfana*, vla. *reinevane* (De Bo 927). Van rein, „verhoogde zoom van akker of bosch" en vane, „vaan" (waarmede de hoogstengelige bloem is vergeleken. Vgl. *Herb.* c. 13; „*reynvaer* wast gemeynlick op de watercanten, aen de dijcken ende dammen". Benaming van eene plant, lat. *tanacetum vulgare*; in het Ndl. ook *zilverschoon*, *steenvaren* en *wild wormkruid* geheeten (hd. „falscher wurmsamen, wurmkraut"). Zie de Wdb. van Grimm, Lexer en Franck en vgl. *Herb. c.* 13, waar de plant reeds *reynvaer* heet; Dodon. 45 vlgg.: „van reynvaer oft wormeruydt". *Voc. Cop.* reyvane, tanacetum (herba). *Gemma* 202*v*: reynvaen (tanacetum est herba quedam). *Vocab. herb.* (*Eng. hss.* 1, 230): reynvaen, anacetum. Kil. reynvaeren, reynvaer, wormkruyd, tanaceti s. athanasiae (fr. *tanaisie*) species, *officin.* parthenium mas. Plant. reynvaer, wurmkruyt, *de la tanaisie*, athanasia, tanacetum. In *Voc. Cop.* is reynvaen ook vertaling van *cronographium* (in *Harl. Gloss.* „reynvane, cronophagium", doch dit woord is bij Dodon., Diefenb. en Duc. en in *Herb.* niet opgeteekend: het is dus niet zeker, maar wel waarschijnlijk dat hiermede de naam van eene verwante plant wordt bedoeld). || Tanacetum of tente (wvla. *tenkte*, De Bo 927) dats reynevane, *Hs.* Yp. 106*d*. Nemt tente die men heet reynevane ende gariofilate, hete netelen enz. 118*d* (*voor een wondendrank*); ook 119*a* (reynvane). Tsap van den reinevare, Jan Yp. 87. Neemt . . . wondecruut, weechbladeren, reynvaen, *Lanfr. hs.* 38*b*. Wilde reinvaen dats wilde tente, *Hs. Serr.* 14, bl. 26. Men

cocse (*eieren*) met booccruyt (*boonekruid?*); ja, en met reynvaen, maer dats jeghen de vlooyen vul van ghequelle, *Han. H.* 220.

REINWATER. Zie REGENWATER.

REINWEDER. Zie REGENWEDER.

REINWOLKEN. Zie REGENWOLKEN.

REIPEL. Zie REPEL.

REIPEN (*Sp.* II*, 47, 108). Zie REPEN.

REIS, bnw. Kil. geeft als verouderd op een bnw. reys in de bet. van *vlak, met den grond gelijk* („aequus, planus"); ook als znw. *vlakke of begane grond* („solum") en als bijw. *met of op den grond* („reys gheslist, solo aequatus"). Het woord is aan het Romaansch ontleend; vgl. mlat. *rasum*; ofra. *res*, als bijw. *res, ras*; fra. *rez* (welk woord Kil. aan het znw. toevoegt). Het woord is nog heden in het WVla. in allerlei opvattingen (als voorz., znw. en bnw.) in dagelijksch gebruik; zie De Bo 927 op reis, reize; *Waasch Idiot.* 548; Schuermans 532 op reis, res, rees, reskens enz. || (*De brug zal niet hooger zijn*) danne nu die straten an beden ziden van den ghedelve zijn reys a reys, *Invent. v. Br.* 2, 292 (vgl. De Bo: „*reis en reis* (met) den grond") „*reizereize* (met) de straat"; *reize en reize* (met) den rand").

REISBAER (-BER), bnw. Mhd. *reisebære*; ndl. (verouderd) *reisbaar*. Vgl. mnd. *reiselik* en beneden REISICH (kol. 1238).

1) Van reise in de bet. „reis, tocht". *Reisvaardig, gereed of toegerust voor eene reis*; ook *onder weg of op reis zijnde, reizend*. De twijfel of het woord deze beteekenis wel hebben kan, geopperd door Huyd., *Proeve* 3, 374 (die de oude voorbeelden niet kende, zie de aant. van L. van Lelyveld ald.) is onnoodig. || Soo en sullen gheen weerdts ofte weerdinnen . . . gheen gasten tappen onder die hoochmisse . . ., ten waere datter yemandt waere ofte quame, die reysbaer ofte weechbaer waere, die mach keeren ende gaen sijns weechs, sonder misdoen, *O. R. v. Dordr.* 2, 280, 88. Voort en willen wy niet, dat enighe werden off werdinnen opten vier hoochtyden . . . ende dyergelijcken hoghe vierdaghen . . . onder der hoochmissen . . . nyet tappen en sullen dan den reysbaren man, heylichdomsvaerten (*bedevaarten*) ende kermissen (*kerkwijdingen*) uutgescheyden, *O. Vaderl. R.* 4, 609, 14 (*a.* 1471). Stocken . . ., gelijc reysbaer luyden over weghe ghemeenlick sijn draghende, *Boec v. d. L. J.* 93*b*. Zoo ook in de 17de eeuw; zie een voorbeeld uit Vondel: „des *reisbren* gods", aangehaald bij Huyd., *Proeve* 3, 373. — In de latere taal heeft het woord de bet. *geschikt om te reizen*, zoowel gezegd van het weder (*reisbaar weder*, Huyd. t. a. p.; Halma 530), als van een land (Kil. reysbaer, pervius, meabilis; Plant. reysbaer, *qu'on peult cheminer*, meabilis; „een reisbaer padt", bij Vondel t. a. p. bl. 374).

2) Van reise in de bet. „krijgstocht". — *a*) *Gereed om een krijgstocht te ondernemen, toegerust voor eene expeditie*. Zoo ook mhd. || *Van wapenen te dragen*. Nyement en sal geen gespannen bogen, bussen, cloveren enz. draegen by der straeten oft wegen dan reysbaer lieden, *R. v. Steenb.* 91, 69. — *b*) *In staat om de wapenen te dragen*. Zoo ook verouderd hd. *reisebar, reisbar* (Grimm's *Wtb.* 8, 723; vgl. Weiland op reis). || (*Omdat een vijandelijke overval gevreesd wordt*) gebiet de raet (*van Amersfoort*) dat elc ygelic de reysber is ende out tusschen 20 ende 60 jaeren, uuttrecken ende reysen sel, ofte (*als*) men de clock sloech, dair de steden voirscr. (*Utrecht, Amersfoort, Renen*) overdragen, *R. v. Nederst.* 1, 43, 89.

REISBOGE, znw. m. Benaming van eene bepaalde soort van bogen, welker eerste deel waarschijnlijk wel zijn zal het znw. reise in de bet. „krijgstocht, expeditie", maar de eigenlijke beteekenis is niet meer uit te maken. || Niemandt en moet schieten in die cleyne doele dan mit reysbogen, *O. K. v. Delft* II, 25, 12 (*in dat artikel worden ook* voetbogen *en* windaesbogen *genoemd*: *misschien is dus de bet.* „een kleine boog, gelijk die waarmede boogschutters ten strijde trekken").

REISCAP. Zie REETSCAP.

REISCOLLE (-SCOL), znw. vr. Eene in *Teuth.* opgeteekende benaming voor *schommel*, of *schop*, *touter* (in overijs. tongvallen). *Teuth.* reyscholle, oscillum; reyschol, oscillum (zie de talrijke omschrijvingen en glossen bij Diefenb. op het woord). De oorsprong der benaming is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk is het woord tautologisch samengesteld met den stam van reyen in de bet. „slingeren, schommelen" (zie REYEN) en *scholle* (*schol*), verwant met ndd. *scholen*, „op en neer gaan" (*Brem. Wtb.* 4, 600, aangehaald bij Lübben op *schole*, bnw. („bewegt, schwankend")?).

REISE (RESE), znw. vr. (en soms ml. door den invloed van *mael*; vgl. ndl. *telken reize*). Mhd. *reise, reis*; mnd. hd. *reise*; ohd. *reisa*; ofri. fri. *reise*, ndl. *reis*, Van den stam van risen; z. ald. en vgl. REINSE.

1) *Reis, tocht*. *Teuth.* reyse aver den wech, provectio, profectus, transitus, ambulatio (het woord *iter*, waardoor men het ndl. *reis* in de eerste plaats zou weergeven, ontbreekt hier, gelijk ook onder de glossen bij Diefenb.; er wordt dus hier meer nog onder verstaan *het op reis gaan, het zich op weg begeven*; vgl. ook de eerste der aanhalingen beneden, doch uit andere plaatsen blijkt toch ook reeds de hedendaagsche opvatting, die ook bij Kil. „reyse, iter *en* profectio" en Plant. „reyse, *un voyage*, profectio, peregrinatio, itio, iter" staat geboekt). Vgl. nog bij Plant. „sijn reyse volbrengen; op de reyse sijn; waer leydt de reyse, waer toe?; een verre reyse doen". || Soo wat poorter op sijn reyse leyt, die ghedaecht wort ende kenlijc is dat hi buten merken (*over de grenzen*) wil, die zel een onvertoghen recht hebben, *O. K. v. Rott.* 22, 46 (*vgl. ndl.* „op reis liggen"; *d. i.* „op het punt zijn op reis te gaan"). TUtrecht, daer die ierste voederinghe was van dier reysen, (ghecoft) III siden specs ende een coe, . . . ende des sonnend. daer na des avonts een voederinghe was van dier reysen tot Loesden, . . . tUtrecht ghecoft enz., *Rek. Bissc. v. Utr.* 326 *vlg.* Hoe is die reise (*naar Rome*) gheleghen (*hoe is het met de reis gegaan, afgeloopen*)? *Bloeml.* 3, 140, 64. Al dede ic dese reyse (*pelgrimsreis* of *-tocht*), ten soude mi niet een cattenstart baten, *Proza-Rein.*[2] 64 (*vgl. Rein.* I, 3185: al vuldade ic dese vaert). Prijst den stierman, die na den tempeest ter havene comt behouden reyse, *Boëth.* 127*b*. Behoudener reyse, 135*c*. Zo werdet al behouden, cost ende reyse, *Ann. Em.* 14, 336 (*a.* 1488). V scippers van Wesop waren ghehuyrt in der reise te varen, die op reise ghecomen (*op weg, van huis gegaan*) waren, ende weder omme keerden, so die reisen (*l.* reise?) afterbleef, him ghegheven voir horen onlust ende cost XV lb., *Oorl. v. Albr.* 331. Dat si den grave Florens souden an de reise (*vóór dat zij naar huis gingen*, dus hetzelfde als ter vaert?; *vgl. bij* AEN, kol. 67) brenghen ter mouden), Stoke V, 1037. — In eene spreekw. zegswijze. || Die van Gendt verloren daer vele volcx ende hadder een quade reyse (*kwamen van eene slechte reis* (*thuis*), *troffen het slecht, waren ongelukkig*), *Cron. v. Vlaend.* 1, 239.

2) Bepaaldelijk *een krijgstocht, een veldtocht, eene expeditie*: hetzelfde als bataelge; z. ald. Ook *een strooptocht, een inval in een vijandelijk land* (vgl. SPRINCREISE). *Gloss. Bern.* rese, angaria (*vgl.* Dief. *op het woord* en mhd. *reisedienest*, „verplichte krijgsdienst"). Kil. reyse militia, expeditio (het woord is in deze bet. zeer gewoon en voor de toevoeging „*Germ.*" bij Kil. schijnt geen voldoende grond; weliswaar staat deze beteekenis bij het mhd. woord op den voorgrond, maar het is in het Mnl. volstrekt niet alleen of zelfs voornamelijk in de oostelijke tongvallen in gebruik). Plant. krijghreyse, *un*

voyage de guerre, expeditio. In *Voc. Cop.* wordt reyse weergegeven door „equitatus", hetzij dat dit veroorzaakt is door de daarbij op den voorgrond staande voorstelling van *ruiterij*, hetzij dat het woord zelf deze beteekenis heeft ontwikkeld, evenals reysigh (bij Kil.) die van „bereden" en reysiger die van „ruiter". Vgl. beneden *R. v. Utr.* 1, 73 en beneden de uitdr. „ene reise riden of varen". || Wilke ghewapende lude . . . suelen mitten ghenen, . . . die den hulpen ghesonnen heeft in den besete ende in der reysen ende in den daghlixen orloghe bliven, dat beseet ende die reyse ende dat orloghe uyt, Nijh. 2, 129; ook 115 (*a.* 1359). Van der reyse, die heer Jan van Mierlaer dede in der meyeryen van den Bousch, daer hi lude venck ende dat hore benam, (ende) dootslach, roof ende brant ghedaen wort van hem ende sinen hulperen, 226 (*a.* 1368). Reysen, orloge ende strijt ghevielen daer te lande . . . dicke, Heelu 2674. Van dien heeren, . . . die al om waren gheseten ende Brabant ane beten met orlogen ende met reesen, 484; ook 431. Hi ontsach van resen, die op hem souden ghescien, 1026; ook 1070; 1783. Dat hi die reise began, 2098. Haerre was wel vijfhondert in den tas of meer in der (*var.* deser) reesen, *Brab. Y.* V, 3099; ook 3699. Alsoo dat hi wel sterc mocht wesen van riddren, van knechten in dier resen, VI, 5661. (Hi) heeft een reise opgeset, daer menich weilich man tooch met, 5645. Den cost . . ., die dlant van Brabant . . . in dier reisen hadde ghedaen, 9376. Alsoo hi in deser reesen drie dusent glayen sterc mocht wesen, 9847. Van denste in die reyse up die Vriesen (*de krijgstocht van Willem IV*), V. d. Wall 1, 210. (Doe) maecten die Gelresche een reyse voir Amersfoorde, Matth. *Anal.* 3, 385; ook 332; 316. Twee ridders, . . . die u selen in allen resen gheleiden, *Limb.* V, 1263. Eest dat ghy (*Hector*) vaert in den strijt, ghy stervet in deser rese: dat kynt blijft van u wese, *Troyen* 5875. Van allen reyzen, diemen doet, daer der stat banner niet mede wt en is, *R. v. Utr.* 1, 260, 144. Dat die twe borghermeysters . . . horelijc een peert houden zel ter stat behoef, ende inder stat reyzen te riden, 1, 73 (*vgl. boven*). Daer dese reyse eerst of rees, God werde hem gram, want there . . . nauwelike ontquam weder te lande metten live, Stoke V, 826. (Doe) is overdragen dat alle reijsen gewapent ende ander reijsen gelijc omghaen soelen boven an (*de dienstplicht daarvoor gelijk verdeeld of omgeslagen zal worden, van boven af*, plaatselijk of van stand op te vatten), ende wie niet machtich en is, ende cranck of ghenodet dat hy sine reysen selven niet doen en mach, . . . den sal men der reyse toe der tijt verdragen, *Overijs. R.* I[1], 22; zoo nog herhaaldelijk *ald.* Alsoo hi mede in den reyse was, *Clerc* 55. Een (*voor* ene?) reise stichten, *Clerc* 48; 58 (*hetzelfde als* ene heervaert stichten; *zie* HEERVAERT). Om des wille dede grave Dirc een reyse maken in Vrieslant ende vergaderde een groot heer, 48 (*hetzelfde als* ene heervaert maken; *zie* HEERVAERT). Zie nog *Couchy* II, 199; *Belg. Mus.* 3, 381; *Vl. Rijmk.* 9219; 8789; *Merl.* 29560; *Cass.* 545 (ene rese bestaen); *Invent. v. Br.* Gloss. op reyse; *Brab. Y.* VII, 3210; V, 3349; II, 3323; 3794; 3797; Mieris 2, 66*b* (*a.* 1307); Gelre, *Wapenb.* 60 (eyn reyse te doene int Prusen; *ald. ook* winter reyse); 62 *driemaal* (*ald. ook* „doe dees reyse gescaft waert", *geëindigd was?*); 106; *enz.* — Ene reise riden, varen, *een krijgstocht ondernemen te paard* en *te voet.* || Een scoone reyse . . ., die van Brabant die ghenote met ridderen ende met cnapen reden, Heelu 2103. Daerbi moesten die jonge weesen van Brabant tileec reesen ghewapent achter lande riden, ghelijc oft si souden striden, 269 (*vgl.* Velth. I, 41, 45: dus moesten dese jonge wesen van Brabant tilijc voren (*l.* varen) resen, *waar het ww. bedoeld is, doch dit zal om de plaatsing in de plaats uit Heelu wel zijn uitgesloten*; *vgl. Wap. Rog.* 1238 *bij* REISEN). Laet jonge lieden dese rese varen, gi sijt tout saermeer, *Cass.* 549. — Ook in de ruimere opvattingen — *a*) *Strijd.* || Hine hadde van der pelsen (*zijn leven*; *vgl.* PELSE, 3) vrese, alsi nakede der rese: daer waert een pongijs herde groot, *Ferg.* 3911. Bedi ontsach soe (*Victoria*) dattie vrese (*het gevaar*) van der vreseliker rese dien edelen vorste quetscen mochte, *Alex.* IV, 1513. — *b*) *Onderneming, eene taak die met gevaar gepaard gaat*, doch niet uitsluitend eene gewapende. || Dit was ene die scoonste rese, . . . doet alle die heeren wouden weren . . ., dat met ghewout Aken nochtan wert ghespijst, Heelu 2190 (*vgl.* Velth. II, 48, 10). Duet an mijn cleder, die reyse is dijn (*het is eene taak die gij volbrengen moet?*), hi sel u cussen, deckt uwen baert, *Vrouw. e. M.* II, 39 (*vgl. het gloss. ald.*). — *c*) Bij verdere overdracht wordt reise ook gebruikt in de bet. *leger.* Vgl. BATAELGE, 4) en HEERVAERT, 2). || Ane Daris side was so grote vrese, so waest an Alexanders rese, *Alex.* IV, 1397. Die anxt entie vrese van der edeler griexer rese ende ooc Alexanders name . . . maecte blode menighen man, VII, 353. Alsi was in deser vrese, braken die Percen hare rese (*braken zij hun leger op*) ende ghinghen alle vlien, V, 533.

3) *Reis, keer, maal.* Zoo ook mnd. *Teuth.* eyn, twe, dry etc. pose of reyse, *verw. naar* mael. Kil. reyse j. mael, vice, vicem; een, twee, dry reysen, semel, bis, ter; d'eerste reyse, prima vice. Plant. een reyse, *une fois*, semel; t'elcke reise, *a chascune fois*, vicissim (ndl. *telken reize*). Vgl. ndl. *ereis* (d. i. *een reis*, eenmaal, eens), *eres.* || Ic heb noch den scat so groot, . . . dattet een waghen niet en soude mit seven reisen (*met zevenmaal heen en weer gaan, in zeven keeren*) wech voeren, *Rein.* II, 2154. Zoo wye onwillich is inne te leggen, en sal voir die (*met klemtoon*) reyse nyet gereeckent worden (*niet in aanmerking komen*), *K. en O. v. Delft* 191, 13. Tot tween reysen mit hem verteert 17 cromst., *Rek. v. Hattem* 121 (*a.* 1461). Sampson was een reyse (*ereis*) in die stat van Gasan ghegaen, *Sp. o. B. Prol.* 3*r.* Dat ghij sout peysen, wat hy (*Christus*) leden heeft tot menighene (*l.* menighen) reysen (*menigmaal, bij verschillende gelegenheden*) hier op derde, *Sacr.* 265. Dan leest die tien reysen pater noster ende ave mariën ter eere die tien reysen, die god hem vertont heeft na sijn verrisnisse, *Hs. Leeuw.* 61*v.* Een reyse ofte twee (*een keer of twee*, niet meer *één keer of twee keeren*). Drie reysen ofte vier, *MLoop* 1, 1265. — Hiertoe zal ook wel behooren *Kl. v. Diepenr.* II, 47: „soodat sij vaeke sieck was; mer als die reyse (*die keer dat zij ziek was*; *vgl. bij Teuth.* „reyse, pose, mael", en ndl. *beurt*, met „vice, vicem", vertaling van reise bij Kil.) over was, soo kierde sie tehants weder ten convente".

-REISE. Zie BLOETREISE, ook over de verhouding van dit znw. tot de bet. van het ww. risen (òf die van *rijzen*, „het oprijzen of opzwellen van het lichaamsdeel", òf die van *vallen*, „het doen vallen of storten van bloed").

REISELOON (REIS-), znw. m. en o. *Vergoeding voor reiskosten.* || Ander wt geven, van reysen ende van bode reysloon, *Rek. v. Heusden* 21 (*a.* 1457).

REISEN (REYSEN, REESEN, RESEN), zw. ww. intr. Mnd. *reisen, resen*; mhd. hd. *reisen*; ndl. *reizen.* Eene afleiding van reise (z. ald.). Vgl. REINSEN.

1) *Reizen, eene reis doen of maken*; ook *toerustingen maken voor eene reis, zich gereed maken om te vertrekken, eene reis ondernemen, op reis gaan.* Vgl. bij REISE. Zoo ook mhd. en mnd. *Teuth.* reysen, wanderen, wallen, lyën (*d. i.* lyden), ambulare, commeare, pergere, peragrare, bitare (*l.* ambitare?), peregrinari; gaen, lyen, wanderen, passeren, ire, meare, pergere, peragrare, peregrinari. Kil. reysen, iter facere, iter carpere . . .; tendere, contendere, proficisci, iter instituere; conferre vel

recipere se aliquo. Plant. reysen, *voyager*, *aller en voyage*, peregrinari, iter facere, itinerari, proficisci, iter s. viam carpere, viam venire, incedere, ambulare; reysende buytens landts, peregrinabundus. ‖ Haest uwer ende coomt wt, laet ons reysen (*op weg gaen*), *Proza-Rein.*[2] 64. Maria ende Joseph sijn gereyst van Nazareth tot Bethlem, *Hs. Serm. G.* 11*d*. Dat nyemant voirtan . . . ter eerster missen buten Harlem reysen noch trecken en moet, noch geen budel maken en moet om aldair te senden ten si des priesters vader off moeder, suster off broeder, dat die wel varen mogen, *Keurb. v. Haarl.* 99. Och lieve heer, ic heb geladen mijn sondich scip mit volre last: ic moet doch reisen op u genaden ende varen wech alst u ghepast, *Hor. Belg.* 10, 241 (*Ndl. Geest. Lied.* 318). Den reysende man, *Wfri. Stadr.* 2, 355, 124. — Het gheboerde dat dese ridder reysede pellegrymaets (*een pelgrimsreis ondernam*), *Gest. Rom.* c. 28; ook *Exc. Cron.* 21*a*. — De beteekenis *afreizen*, *heengaan* komt vooral duidelijk uit *Breidenb.* 32*v*: „nae dat dese ghereyst waren, bleven wy noch XXXIIII daghen te Jherusalem". — Ook op de volgende plaats, waar deze opvatting toegepast wordt op het sterven, *het heengaan uit deze wereld*, *het ondernemen van de reis naar de andere wereld of naar „tander lant"*. ‖ En wilt niet draghen hoghen moet op schoonheit, rijcheit oft stercheit . . ., si sijn ghereyst, . . . die hier (*op aarde*) besaten borch ende stede, *Sp. d. J.* 11, 205.

2) *Een gewapende tocht*, *een krijgstocht ondernemen*; *op eene expeditie uitgaan*; ook *een strooptocht doen*, *een inval doen op het gebied van een ander*, *te velde trekken.* Zoo ook mhd. en mnd. Vgl. REISE, 2). Kil. reysen, *Germ.* (zie ook daarover bij REISE), militare, facere stipendium (*krijgsdienst verrichten*). ‖ Ruddren moeten varen reysen, te velne alle onrechte peinsen (*l.* peisen), *Wap. Rog.* 1238. Wie dat wille zijn ghepresen, ten wapinen si moeten reesen, daert te doene es, metten vromen, *Denkm.* 3, 183, 29. Dus moesten dese jonge wesen van Brabant tilijc voren (*l.* varen) resen, Velth. I, 41, 45 (*zie de overeenkomstige plaats uit* Heelu *bij* REISE, 2). Utereisen, *R. v. Utr.* 1, 10, 30 (*z. ald.*). Alst was buten bestande, reisde elc op anderen in den lande ende panden ende daden andren scade, *Grimb.* I, 2864. Willen se u recht ontwringen ende ghi op hem wilt . . . reiscn, . . . ic levere u . . . soo vele ridderen ende baroene, 2371. Dat nyement van onsen borgeren onsen here van Utrecht te baten tegen de van Emenesse . . . reysen noch trecken en sellen, *R. v. Nederst.* 1, 32, 46; zoo nog eens *ald.* Dat dair nyemant en reyse noch treck in den lande van Gelre om ymant te beschaygen (*d. i.* beschadygen), 1, 79, 215 (*a.* 1470). Enich onser borgere die wt der stat voeren of reysden in enigen reysen omme yemants willen sonder oorlof der schepenen, . . . breke (*d. i.* brake) enz., *R. v. Vollenh.* 2, 157, 167. Datmen daghelijcx niet meer en reysde (*uitvallen deed die minder duurden dan een dag* of *niet elken dag meer uitvallen deed*?), Matth. *Anal.* 3, 403. Hi reysde tweemael op die Sarasinen, *Exc. Cron.* 94*a*. Dat hi (*Clovis*) reisen wilde op den Goten, die Arrianen waren, 53*b*.

REISEN. Zie BLOETREISEN, en vgl. het opgemerkte bij REISE, 3de Art. Het woord komt, behalve op de boven (1, 1315) genoemde plaatsen, nog voor Heelu, bl. 542 *tweemaal* (*Belg. Mus.* 6, 293 vlg.).

REISEN (REISSEN ?), zw. ww. trans. Mnd. *reizen*, *reitzen*, *reissen*, *reisen*, *resen*; mhd. *reitzen*, *reizen*, *reissen*, *reisen*; ohd. *reizzen*, *reizen*; hd. *reizen*. Alleen dan is het mnl. woord met de hd. vormen te vergelijken, indien *gereist* in de plaats beneden een deelwoord is van reissen, hetgeen niet duidelijk blijkt, maar wel waarschijnlijk is; ook aangaande enkele der genoemde mnd. vormen (*reizen* = reitzen? *reisen*, *resen* = *reissen*, *reessen*?) bestaat dezelfde twijfel; vreemd is het aan den anderen kant dat in de bij Lübben gegeven voorbeelden nergens de *ss* (in *gereiset*, *reiset*) wordt gevonden. Doch een causatief van *risen*, got. *raisjan*, dat wat den vorm betreft bedoeld zou kunnen zijn, komt voor de beteekenis niet zoo heel goed uit: in de te noemen plaats moet zij zijn *opwekken*, *aansporen*, juist de bet. van de boven vermelde hd. vormen. Indien dus *gereist* één is met de genoemde hd. vormen, dan is het een niet zuiver nederfrankische vorm, hetzij behoorende tot een middelfrankisch dialect (vgl. *schaffen*, *treffen*, *sidderen*, *versaagd*, *sieraad*, *vernuft*), hetzij onder hd. invloed in het Mnl. doorgedrongen. De vorm reitzen, die dien invloed duidelijk vertoont, komt eene enkele maal in geld. oorkonden voor, nl. in *Br. met het kwart v. Zutfen*, n°. 1272 (ald. n°. 1306 ook *opreitzing*, aansporing). ‖ Wart si (*d. i.* sijn) consciencie, want si cranc is, niet ghereist te eten der afgoden offerande? *Hs. Epist.* 38*b* (I *Cor.* 8, 10: *nonne conscientia ejus aedificabitur ad manducandum idolothyta*? in onze vertaling *gestijfd*).

REISENARE, -AER, -ER, znw. m. Mnd. *reisenere*. *Krijgsknecht*, *soldaat*, *hij die voor een krijgstocht is toegerust*, ook *hij die te paard krijgsdienst verricht*, *ruiter*. Zoo ook mhd. In den zin van *reiziger*, waarin het woord in het Mnd. ook bekend is, is het uit het Mnl. niet opgeteekend (vgl. Boekenoogen 819). ‖ (Doe) waren die ruters van Yselsteyn omtrent XL reysenaers te peerde, ende hadden elck enen rassch en knecht after hem op hoor peert, Matth. *Anal.* 1, 472, 98. Oft geboorde. . . dat enige van den reyseners en gewapende nederlaigen en gefangen wurden, *Arnh. Oudh.* 3, 29. Ten were sake dat enige andere steden der lande ooren ruyters en reyseners meer dan acht Davids gulden voir ooren solt gaven, *ald.* Vgl. REISER, 2).

REISER, zn w. m. Mhd. *reisære*, *reiser*; mnd. *reiser*; ndl. (verouderd) *reizer* (Oudem. 5, 818). Van reisen; z. ald.

1) *Reiziger*. Kil. reyser, viator, peregrinator. Plant. reyser, reysiger, *voyagier*, viator, peregrinator. Zoo nog heden in zndl. tongvallen (De Bo 928). ‖ Dese scaduwe is di ghenoech die veel gangers ende reysers nu wel behoefden ende niet ghebruken noch crighen en moghen, *Vaderl.* 187*b*. De brune morghestont is goet om reysers, Goedthals 66 (fra. ald. *rouge soir et brun matin est le souhait du pelerin*). — Ook in de bet. *hij die met eene zending naar elders belast wordt*, *bode*. ‖ De geltmeester, den welcken sijn gegeven de appointementen omme te betaelne de giften van den ambassadeurs ende reysers, Matth. *Anal.* 1, 248. Vgl. REISENER, 1).

2) *Hij die krijgsdienst verricht*, *krijgsknecht*, bepaaldelijk *te paard*, *ruiter*. Vgl. REISENER, 2). ‖ Onghewoone reysers hebben smertende billen, Goedthals 48 (fra. slechts *maigre cheval le cul escorche*; de bet. zou dus hier ook *reiziger* kunnen zijn, doch ook reisiger heeft de bovengenoemde bet. (vgl. ald., 2), die hier waarschijnlijker is". Vgl. *Prov. Comm.* 565: „onghewoon *riden* mact den ers seer".

REISEVOGET (-VOOCHT), znw. m. *De persoon belast met het toezicht over in eene vreemde haven liggende schepen en met de rechtsbedeeling over de zeelieden.* ‖ Soo wie van den schippers (*kapiteins*) eerst in enigen haven coomt, die sall die reysevoocht wesen vanden schippers ende schipgezellen, ende die sall dat recht dairof hantieren mitten anderen schipperen, die inder selver reysen comen sullen, *O. R. v. Dordr.* 1, 323, 125 (*a.* 1463).

REISEWIMPEL, znw. m. *Een wimpel voor eene „reise" of gewapenden tocht.* Vgl. REISE, 2). ‖ IIII reysewimpel, *Geld. Oudh.* 85.

REISICH, -ECH, bnw. Mhd. *reisec*, *reisic*; mnd. *reisich*; hd. *reisig* (verouderd, doch als znw. *reisige*, *reisiger* nog in gebruik). In het Ndl. uitgestorven, behalve in de bet. „slank, opgeschoten", waarvoor thans *rijzig* gebruikt wordt in de plaats van het vroegere *reizig*. Vgl. Franck op rijzig.

1) *Rijzig, slank, opgeschoten.* Zoo ook mnd. en ndd. *Teuth.* reysich, lanck van lijve, procerus. Kil. reysigh, reysigh (*l.* resigh, *Kil. auct.*) *Sax. Sicamb. Holl. Zeland.* procerus, longus. ‖ (Hi) was een stout heer ende onversaecht, reysich ende scoon van leden ende wel gespraect, *Cron.* 36 *f.* 19*r* (*hs. in Mus. Meerm.*). Zoo ook in de 17de eeuw. Zie Oudem. 5, 818. — Ook *mager, spichtig,* hd. *hager.* Vgl. SLANC. *Teuth.* dorre, dun, magher, smal, reysich, schrepel, ranck, tenuis, gracilis.

2) Van reise, in de bet. „krijgstocht, expeditie". — *a*) Gezegd van paarden. Reisich pert, *strijdpaard, cavaleriepaard,* in tegenstelling met „wagenpert", een trekpaard. Kil. reysigh peerd, *vet. Germ.* equus bellator. ‖ Die oirs selffs sloote off vesten hebben, dat die elck eenen reysigen knecht (*zie beneden*) myt eenen reysigen peerde allhier by ons in onser stat schicken ind halden sullen, bereit te wesen mytten rittmeisteren ind burgermeisteren te ryden, als dat (*beter* les) noit geboirt, *R. v. Nijm.* 234 (*a.* 1468). Dat een ygelick scepen off rait onser stat een reysich pert, daer een gewapen op ryden mach, sijns selffs eygen peert is, op sijn selffs kost halden sall, 153 (*a.* 1449). Hondert reysige peerden; vijftig reysige peerden, *aangeh. door* Van Hasselt *op* Kil. *uit Privil.-Boeck van Arnhem.* So sullen (wij) . . . comen tot Nijmegen, malc van onss . . . met vier reysigen perden ende mannen, Nijh. 4, 30 (*a.* 1425); zoo nog eens *ald.*). Dat by waell eertits heeft gehoort, dat Hoolboomsguedt een reysich peert pleght te holden, ende naederhandt quaemt op een wagenpeert, *Geld. Oudh.* 370. Zy en weten niet offt zijn wagenpeerden off reysige peerden, 372. VI reysige peerden ende VII waghenpeerde, Matth. *Anal.* 1, 443. Up dem huse halden V reysige perde ind manne, *Arch. v. Buren* 135. — Reisige have, *krijgstoerusting, ridderlijke wapenrusting* (Nijhoff) of ook *krijgstuig, oorlogsmateriaal* (zoo ook mnd.). ‖ Wes oost of schaden he of die ghene, die mit hem weren, in onsen dienste leden aen gevencnisse, perden of reysiger haven, Nijh. 3, 146 (*a.* 1388); ook 150. — *b*) Van manschappen. *Voor een krijgstocht toegerust,* vooral van hen die te paard krijgsdienst verrichten, *bereden.* Vgl. REISE, 2) en REISEN, 2), alsmede REISER en REISENARE, en vgl. het volg. Art. en Kluge op reisige over de oorzaak van deze specificeering. Kil. reysigh krieghsvolck, *vetus,* equites, copiae equestres. ‖ Vijfftich personen, dair onder . . . vier ende twyntich reysige werechtige knechten, elck van den mit ooren gebuerlicken tuge, een busscheschut, Nijh. 5, 79 (*a.* 1477; misschien ook staat *reisich* hier in de bovengenoemde beteekenis *voor een krijgstocht toegerust, wel uitgerust,* en is het zinverwant van *werechtich*). Doe quamen die reysige ruters uyt haer herbergen lopen, ende boden weer, Matth. *Anal.* 1, 498. Door Bueren te reysen mit sijn reysich getuych (*zie* GETUUCH, 3) ende twee wagens mit dat daer op was, 477. (Doe) quamen die Mammalucken, dats die reysighe knechten, hoofflUden des soldaens, *Breidenb.* 20*r.* Zie nog twee plaatsen bij *a*). — Bij Kil. staat het woord nog vermeld in de ruimere bet. *reisvaardig, voor eene reis toegerust* („reysigh, itineri accinctus, expeditus;" zoo ook mnd.), alsmede in den zin van *reisbaar, waar men reizen kan* (reysigh, pervius; reysighe ende opene weghen, viae apertae et faciles").

REISIGE, znw. m. Het bnw. reisich als znw. gebruikt, vooral in het mv. Mhd. *die reisegen, reisigen*; hd. *reisige,* mv. *reisigen. Krijgsknechten, soldaten*; misschien ook worden hier *ruiters* bedoeld, vgl. bij REISICH, 2, *b*) en het volg. art. ‖ (So) soelen alle gevangenen zo (*te*) beiden sijden dach haven: die reisigen up ure sieckerheit, ind die huyslude up redelicher gewisheit, Nijh. 4, 127 (*a.* 1436).

REISIGER, znw. m. Hd. *ein reisiger,* naast *der reisige.* Het woord kan niet rechtstreeks van reisen komen, al komt het ook in de gewone hedendaagsche opvatting met *reiser* in beteekenis overeen. Waarschijnlijk heeft *reiser* onder den invloed van het woord reisiger in de bet. 2) dezen vorm aangenomen; en dit laatste is navolging van het Hd.; vgl. *duitscker, sakser.* Kil. geeft weliswaar reysiger ook op als verouderd in de bet. van ndl. *reiziger* („*vetus* viator, peregrinator"), maar deze opgave is niet zeer geloofwaardig. Plant. stelt „reyser" en „reysiger" gelijk, maar dit geldt voor sijn eigen tijd. Misschien ook kan reisiger komen van een ww. *reisigen* (= reisen), dat bij Lübben en Walther staat opgeteekend. De gewone beteekenis in het Mnl. is *ruiter, man te paard.* Zoo ook hd. Vooral in het mv. (*reisiger* en *reisigers*). Kil. reysiger, resiger, *vet.* eques *et* desultor (bij Kil. sprinckruyter; in Kil. auct. *qui mene deux chevaux et saute de l'un sur l'autre*); reysighers, equites, equitatus, celeres. ‖ Eynege reysiger, Nijh. 4, 107 (*a.* 1434). Vijftich duisent . . . voetknechten ende LIIII reysigers te peerde indie wapene, *Proza-Sp.* 5 *bis d.* (Hi) sprack . . . mitten ruteren, die daer omtrent waren, so reysiger ende voetknechten twee hondert, dat sy te vreden gestelt worden, Matth. *Anal.* 1, 476. (Si) bleven daer al meest verslagen die te voet waren ende weinich van den reysigers ontquamen, *Exc. Cron.* 203*d.* Die reysigeren vanden grave van Nassau . . . staken haer peerden met sporen, 282*b.* Des coninex reysigers, 232*c*; ook 273*d*; 274*c* (die bourgounschen . . . sijn hem na ghetrocken met veel reysighers te peerde, op alst passen soude met hem te slane).

REYSIJN (*Sego.* 2888 *var.*, aan den voet der bl. niet vermeld). Zie RACINE.

REISINGE znw. vr. Van reisen in de bet. 1). *Reis, tocht.* Mhd. *reisunge.* Plant. reysinge, *voyagement,* peregrinatio, peragratio, profectio. ‖ In haer (*der Joden*) reysinge ghinc onse heere voor haer, des dachs in gelikenesse van eender columne die een wolcke was tegen de hitte vander sonne, ende des nachts in een columne des viers, *Proza-Sp.* 27*d.* Indien yemant door crancheit of reysinge of door een ander nootsaeckelickheit belet worde, *Ordin.* 233. Achter dier tijt dat die scout mit twie seepenen off meer op reysinghe (*onder weg is, op zijn tocht om te panden*) is, soo is die boet verschenen, *Wfri. Stadr.* 2, 275, 206.

REISLOON. Zie REISELOON.

REISTER (*Priv. v. Brielle* 2, 232). Zie RIESTER.

REIT, bnw. Zie REET, bnw.

REIT, znw. Zie REITEN.

REITEN (ROYTEN, RUETEN; ook REINTEN), zw. ww. trans. Vlaamsch woord voor *het schoonmaken van eene sloot*; (*het water*) *zuiveren van kroos en waterplanten, die in het varen hinderlijk zijn.* Vgl. De Bo op reit: „alle slag van kruid dat onder water groeit of er boven drijft"; daer worden dan genoemd eenige waterplanten die in het bijzonder met dien naam worden bestempeld; het heet ook *rijt, riet, reid, rei,* en *grei*; *Antw. Idiot.* 1022: *reit,* scyrpus sylvaticus. Kil. gruyte en rete, alveus navigabilis: reta *apud veteres Latinos*; retas *Gellius vocat* arbores et virgulta quae in ripis fluminum eminent et praetereuntes naves impediunt; *vandaar* retare, *een water daarvan zuiveren,* doch met dit latijnsche woord zal *reit* (*reiten*) wel niets te maken hebben. Te oordeelen naar den mnl. bijvorm van reiten, nl. royten (ook rueten, d. i. *reuten*; zie *Invent. v. Brugge* Gloss. 326 op royt en royten) schijnt de oorspronkelijke klank dezelfde te zijn als b. v. in *duit* en *huike*; daarop wijst ook de verklaring die Kil. geeft van gruyten, retare, *q. d.* garruyten i. omnino et perfecte (*gar*) canales expurgare, aquarum canales publicas purgare et fodere. Kil.'s vorm reten (j. gruyten, retare, flumen a virgul-

tis purgare) is waarschijnlijk door hem gemaakt onder den invloed van lat. *retare* (met *reet* en *reten*, gezegd van vlas (zie RETEN) zal het woord wel niets te maken hebben). De oorsprong blijft dus duister, tenzij men *reit* mag beschouwen als identisch met mnd. *reit* = *rêt*, riet; fri. *reid*, riet. || Van der huere van II scepen gheorboort . . . int reyten ter Leye, *Invent. v. Br.* 4, 369. Te reyntene ende zuverne de Leye van den lissche ende andere belemmerthede, *ald.* Zo wanneer dat van nooden wesen zal . . . den voors. waterghanc ende scipvaert te reytene, te rumene of te verdelvene, *aangeh.* Gloss. *ald.* bl. 314 op reiten. (*Eene vaârt*) doen royten ende suveren van den lissche, royte ende riede, *Invent. v. Br.* 4, 338. Den vors. watergang te roytene, ende dat royt ende pelsen wel te rumene van den boorden, *ald.* De vesten . . . ghedaen royten ende zuveren van den lissche, royte ende riete datter in ghewassen stond, 4, 216. Van eenen groten nette... omme de vesten van der stede mede te roytene ende te zuvere, 4, 218; ook 4, 79. (Dat hi) de vors. scipleed tallen daghen zal doen rueten te haren coste, . . . behouden dies dat sy dat royt ende de aerde werpen mooghen enz., *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 329 op royten. — Het ww. *reiten* is nog heden in het Wvlaamsch in deze beteekenis bekend, ook in den vorm *reien* (De Bo 928); daarnaast staat de vorm royen, bijvorm van royten, in het Mnl. (*Invent. v. Br.* Gloss. 327). In het Wvlaamsch gebruikt men ook de afleiding *reiting* en de samenstelling *reitmes* (De Bo t. a. p.).

*REITER (ROYTER), znw. m. *De werkman belast met het „reiten" van grachten, slooten* enz. Vgl. REITEN. || An tvoors. werc ghewrocht . . . bi diversen personen delvers ende royters, *Invent. v. Br.* 4, 216.

REITMUSSCHE (*Nat. Bl.* III, 3212). Zie RIETMUSSCHE en vgl. fri. *reidmosk*.

REITSCAP. Zie REETSCAP.

REITSEN (*REISSEN). Zie bij REISEN, 3de Art. en vgl. *Teuth.* reyttzen, hyssen, porren, provocare, incitare; *ook verw. naar* bedroeven; tot sych roipen, bewegen, reytsen, incieo; anvechten, terghen, dwyngen, reytzen, kreitzen„ instimulare; naggen, taggen, prekelen, tergen, creytzen, reyttzen, irritare, provocare, stimulare, instigare.

REITSINGE (REITZING), znw. vr. Van reitsen; z. ald. *Het aansporen, uitdagen, prikkelen van iemand; prikkeling, terging.* Hd. *reizung*. Slechts in het Nederrijnsch of althans in het Oostmnl. *Teuth.* reyttzyng, hyssyng, porryng, provocatio, instigacio.

REC (RECKE, RIC), znw. o. Ook RECKE (RICKE), znw. vr. en m. (vgl. DWAELRECKE). Mnd. *recke*, *rik*; mhd. *ric*; hd. *reck*; ndd. ndl. *rek*. o., verouderd *rekke*, vr., (Weiland). Eng verwant met rac; z. ald. en vgl. Franck op rek; Vercoullie op rek, Kluge op reck; en Grimm, *D. Wtb.* op reck en recke, 2de Art.

1) *Staak, lange stok, stang. Harl. Gloss.* recke, pertica (vgl. PERCHE). *Teuth.* rick off holt tyen voit lanck, decempeda. Plant. recke, *une perche*, pertica. *Gemma* 149v: een reck of een lanc stock, pertica. Kil. recke, pertica, vallus, longurius. — Bepaaldelijk *de stok* of *dwarsstang, waarop jachtvogels in de valkenkamer vastgehouden worden.* Vgl. RAC. Plant. een vogelers recke, *une perche d'oiseleur*, ames (bij Kil. ontbreekt het woord *recke* geheel); zoo ook bij Halma en Weiland. || Es een voghel (*een jachtvogel*) ongheroe opt rec of op die hant, daer toe siet (*kook*) myrre in watre ende daermede so bestrike sine lede, *Nat. Bl.* III, 1695. So getrouwe worden si (*deze vogels*) dan, dat si sitten onghebonden op een rec te menigher stonden, 576 (lat. *ut contra consuetudinem aliarum avium nobilium sine ullis ligamentis in perticis maneant*). Op een reck van deser camer staen V valken of VI, *Mandev.* 57*b*. — In eene soortgelijke beteekenis staat *rek* in de samenstelling *hoenderrek*, „de stok of stang waarop hoenders slapen". Plant. recke der vogelen, *un jucheoir de poulles et d'oiseaux*, pertica gallinaria, sedile avium; te recke gaen, *jucher comme poulles*, sidere, de avibus dicitur (vgl. bij Halma „te *rek* gaan", naar bed gaan; hetzelfde als „op *stok* gaan", gezegd van kippen). Vgl. ROEST.

2) Naam van verschillende houten voorwerpen, waarop men iets plaatsen of waaraan men iets hangen kan, oorspronkelijk wel een vertikale stang met een daaraan verbonden dwarsstang, gelijk b. v. een kleerenknaap. *Teuth.* rick dair men wat ophengt, partica, phalanga, litrum. *Voc. Cop.* een recke, pertica. Het dichtst hierbij staat de bet. *een voorwerp waaraan men kleederen hangt, kapstok.* Zoo nog heden in het Wvla. Zie voor deze en tal van andere opvattingen in het WVlaamsch De Bo op rek, en voor die van het ndl. woord bij Van Dale. || Die cledere hanctmen op die recke, dio hangen tote dien dage daer (*gedurende den nacht; men sliep naakt*), *Rose* 8414 (*var. B.* opten reeke). Op een recke . . . hinc een mantel, 223. Waer is dijn mantel? si antwoorde hem: siet hi hanct opt ricke, *Lev. v. Elisab.* 23*r*; zoo nog eens *ald.* U recke der armen cledere draghet, *Kerk. Cl.* 158. Mijn recke ghecleet, ende Jhesus naect! 84. Ic sie dat rec diere ghecleet (*vol met kostbare kleeren hangen*), dat (*omdat*) no weder cout no heet niemen mach ghedoghen, *Disp.* 300. — Ook in de bet. *droogrek*, „een werktuig waarop gewasschen linnengoed hangt te drogen"; ook hetzelfde als raem, nl. *het houten gestel waarop nieuw gevolde lakens worden gehangen en gespannen om te drogen.* Vgl. *Invent. v. Brugge* Gloss. 300 op rame, en zie RECKEBILC, d. i. „raamland". || (*Deze lakens*) sullen staen in trec in de lancde een alve elle over den slotele (*het waarmerk*) ende in breede X vierendeelen en 1 alf, *Ann. Em.* 24, 436 (*a.* 1450; vgl. de vert. ald. bl. 366: „et se trouveront dans la *rame*" enz."). Ende die sullen staen aen trec in de lancde een halve elle over den slotele, 437. Wanneer enich drapier . . . van Comene eenich van dusdanich inghelsche lakenen te vonnessen stellen sal aen trec, sal daer sinen eed moeten doen voor de seighelaers, *ald.* Lakenen aenslaen aen trec, 438; zoo nog eens *ald.* Soo soude hy dat (laken) moghen hanghen aen een rec, 439. Dat men alle de recken branden moet mette slotele van der steide eer men enich laken der in slaet, 441; *enz.* — Dezelfde beteekenis zal het woord wel hebben *R. v. Elburg* 96: „weert saeke dat enich mynsche der stat ricken houwede, . . . dat were der stat om tien pont". — In de bet. „een voorwerp om iets op te hangen of te leggen", staat het woord waarschijnlijk *Rek. d. Gr.* 1, 55: „Timmerwerck . . .: an die zelve camer ende an doude zale van den recke te maken ende van der doore". Vgl. ook DWAELRECKE, „handdoekrek", en wapenrec (uit een utr. hs. aangehaald bij S. Muller, *Schetsen uit de ME.* 179).

3) *Een werktuig om iemand aan te hangen, om hem te pijnigen.* Vgl. mnd. *reckebank*. Zie RAC en Kil. „racke, *vetus* tormentum, fidiculae, equuleus". Oorspronkelijk beteekent het woord ook hier „staak, stang van kruis, galg enz." Vgl. *Mnl. fragm.* 68, 30: „ach . . ., ghi hebt ghestrect ende al u leden sijn stijf gherect . . . an der hogher galghen *recke*" en *Ned. Kluchtsp.*[2] 85, 25: „dat hy moet by den balghe queken (*bungelen*) ander galghen *reken*" (vgl. REKE). || Hy heeft . . . doen maken een recke ende dede bereyden yseren crauwelen, metten welcken si hem daer hij gehanghen was anden cruce, souden sijn vleysch oftrecken, *Pass. W.* 162*b*. Dye ridder Gods sinte Ponciaen gehangen in den recke hevet bespot de sotheit der vleyschhouders (*pijnigers*), *ald.*

4) Evenals rac ontwikkelt rec uit de bet. „staak, stang, lange stok" de opvatting *lange strook* (vgl. hd. *strecke*) en vervolgens *afstand, ruimte*. Het ndl. *rek* heeft eene soortgelijke beteekenis, nl. „tijdruimte, tijdduur" (b. v. in „een heele *rek*", fri. *rek*). Zie RAC. || Ende want nu in langhen luden een lanc rec is tusschen der hernen ende der herten, soo vergaet een groot deel die verstantenisse, eer si kan ghecomen van den eenen totten anderen, *Ned. Proza* 347 (vgl. westfaalsch *reck*, „die entfernung von einer fingerspitze zur andern; van einen pfosten des plankenzaunes zum andern"); en Rutten 186: „*rek*, eind weegs". *Teuth.* recke weghes, schoote weghes, jactus lapidis, jactus baliste (*een steenworp afstands*, vgl. WERPMAEL). Kil. recke, strecke, spatium, intervallum *et* ordo, striga. Zoo ook mnd. *recke* (Lübben 3, 436).

AANM. — In Hadew. *Proza* 116: „omdat wi onse cranckeit te vroech laven ende met nederheiden troosten ende ons selven bedrieghen ende der wijsheit van boven vergheten, daeromme en verrecke wi die recke Gods niet, ende daeromme en werden wi van gode niet . . . ghetroost noch ghevoedt" is de overdracht, aan het eene of andere bedrijf ontleend, niet duidelijk. Waarschijnlijk is recke ook hier hetzelfde als „raem" en is de bedoeling: „daarom werken wij het werk Gods niet, werken wij niet in Gods geest". — Wat bedoeld wordt in *Rek. v. Heusden* 11: „nagelen ende yserwerck, . . . verbesicht . . . aen der cranen, aen die school, aen die yseren recken voir dat raethuys . . . ende anders", met „yseren recken" is niet zeker. Waarschijnlijk zijn het ijzeren stangen op de eene of andere wijze voor afsluiting dienende, b. v. de spijlen van een hek, traliewerk van ijzer. Vgl. REKE, en Rutten 186: „*rek*, vr., afsluiting met sparren".

REC, znw. o. Hetzelfde als rac, 2de Art. en gerec, z. ald., 2); verbogen naamv. *reke*. *Goede staat, of toestand, goede orde*. Vooral in de uitdr. te (in) reke houden, *in een goed staat houden, goed onderhouden*, gezegd van gebouwen e. a. Misschien heeft er naast rec ook een (m. of vr.) znw. reke bestaan met dezelfde beteekenis, evenals zich naast *rac* een znw. *rake* denken laat. Zie beneden de plaats uit *Priv. v. Brielle*, waar men de uitdr. vindt „in haer reke houden". Ook Kil. schijnt zich zulk een znw. voor te stellen in zijn artikel „reke, collectio (? eene poging om het woord in verband te brengen met *rekenen*?), reparatio, instructio, dispositio, ordo, series", doch in elk geval heeft hij hier twee verschillende woorden dooreengemengd, waarvan het eene beteekent „orde, goede toestand" en het andere „orde, rangschikking, rij" (daarop doelen de drie laatste lat. woorden van Kil.). Zie REKE, 1e Art. Vgl. ook antw. „uit den *reek*", gezegd van een huis, wanneer het begint te vervallen (Corn.-Vervliet 1019). Ook Franck neemt een znw. *reke* aan met de bet. „behoorlijke, goede toestand of gesteldheid" (zie zijn *Etym. Wdb.* op rekenen en in het Gloss. achter zijne *Mnl. Gramm.*: „reke, gelingen"), en Lübben geeft „*reke*, die richtige beschaffenheit einer sache oder person", en ald. éénе plaats waarin *reke* voorkomt (overigens alleen de uitdr. in *to reke*). In elk geval mag met het oog op rac en gerec en berec ook een znw. rec in dezen zin worden aangenomen. || Dat ment (*het huis*) in reke houden mach van dake, van vensteren ende van anderen saicken, Mieris 2, 861*b* (*a.* 1355). Die huzinghe te reke te houden van dake, van glazevensteren, van dooren, van sloten ende van houten vensteren enz., *Reg. Bisd.* 483 (*a.* 1332). Daer bi so sal hi onse huys spisen ende te reke houden op sinen cost, Mieris 2, 257*a* (*a.* 1321); *vgl. ald.* „also als hi nu onse huys ghehavicht (vgl. GEHAEFDICH) ende te reke vint, so sullent ons sine erfnamen na sine doot . . . des ghelike opleveren"). So wes onse capetayns verleggen sullen aen bodeloon in onsen zaken, of aen onse stede of slot tot Staveren in reeke te houden, Schwartz. 1, 333. Des so sal onse stede . . . alle coste . . . van dijckaetse . . . doen, ende (*de haven, sluis* enz.) tot ewigen daghen in haer reke houden, *Priv. v. Brielle* 2, 49 (*a.* 1394). Den ghevel in reke houden, *R. v. Utr.* 2, 125. Weghen ende diepen in goeden reke houden, 1, 227, 108. Dat sie die vors. brucghen maken souden ende wel te reke bliven houdende, *Invent. v. Br. Intr.* 420. — V. schilder . . . van der stadt weghe aenghenommen is omme den ommeganck van de generaelder processie ende ordonnantiën te makene ende in reke te houdene, Hermans, *Reder.* 258. Van den kuermaenden daer is wel overdraghen, also verre als ment in goeder (*l.* goeden?) reke hout, *Hist. Gen.* 9, 66. — Te reke bringen, *in orde of in een goeden toestand brengen, herstellen*. || Die slote (*kasteelen*), . . . die hi al verbeterde ende in reke brocht, Matth. *Anal.* 3, 291. Onse scool weder in reke te brengen, *Rek. d. Buurk.* 71. — Ook in de bijw. uitdr. te reecs (reex, reix), d. i. te reke met de bijwoordelijke s; vgl. te gereecs (2, 1531). || Dat huus te houdene te reyx van mueren, weghen ende van dake, naer dattet (*l.* dat den?) huse behouft, *Cout. v. Brugge* 1, 376, 40. Zo en mach gheene zieke verhusen, . . . ten zij bij consente vanden voors. hove, ende by den (h)eede ende beleeders te doene dat zij te doene sculdich (sijn), dats huus (*l.* dats thuus *of* dat huus) te stellene te reycx daer hij uut vaert ende daer hij in vaert, 1, 377.

REC (*rug*, *Keurb. v. Haarl.* 11). Zie RUGGE.

RECAPITTELEREN, zw. ww. intr. *Den hoofdinhoud van iets nog eens nagaan, de hoofdzaken of hoofdstukken* („capitula") *nog eens behandelen, recapituleeren*. Van ofra. fra. *recapituler*. Kil. recapituleren, capita rerum summatim repetere; recapitulatie, anacephalaeosis, epilogus, peroratio. || Umme alle ponten und gebreken mit en te recapittelеren und to verhalene, *Hans. Recess.* 10, 297.

REKE (REECKE), znw. vr. Mnd. ndd. *reke*; oostfri. *reken*. Het woord is waarschijnlijk niet verwant met *reeks*; zie Franck op reeks; doch ook Vercoullie, die de beide woorden onder één hoofd behandelt (vgl. ook Kil. reke, ordo, series").

1) *Rij, een bepaalde rangschikking of orde*. Kil. reke, ordo, series. Zoo ook mnd. || III paer waerre colommen fijn, ende XV in elke reke effene staende ende properlike lancs in die scone zale, *Rijmb.* 11822 (lat. *unusquisque ordo habebat columnas* XV). Doe sat daer elc in sine reke dapperlijc (*te verbinden met* screef) dese lesse ende screef (*ieder zat vlug deze „lesse" te schrijven*), *OVl. Lied. e. G.* 376, 1827. Mijn heer Simon quam in de reke . . . die van der Male hiet, . . . ende heer Geraert van Herlaer, heer Paridaen ooc van Massenhove, *Grimb.* I, 2466 (vgl. bij REGGE eene soortgelijke uitdrukking „teere regghe"; en Kil. reghe, rijghe, die dezelfde beteekenissen hebben als reke, nl. „ordo, series"; ook „versus, linea" (zie beneden); bij hem wordt wel *regghe* genoemd als bijvorm van *reke*, „hark", doch niet van „reke" in de bovengenoemde beteekenis; misschien mag men dien bijvorm om het boven opgemerkte ook aannemen bij *reke*, rij). — Het woord is in verschillende vlaamsche tongvallen nog in gewoon gebruik. Zie Schuermans 526 op reek, reke; De Bo 921 op reek, reke, „rij, rote, reeks" (ook in de uitdr. *te reke, reke*, „achter elkander, de een na den anderen, in eene rij" (ook Schuermans); *reke aan*, gedurig voort, zonder verpoozing"; ook *reke voort*). — Ook in de bepaalde beteekenis *eene rij te veld staande schooven*, vooral ten opzichte van de inning der tienden. Zie Gilliodts—Van Severen in *Invent. v. Brugge* 4, 386—399, vooral 397 vlg. || Een coornthiende, ende es groot een reke ende het derde deel van een reke in elcke drye reken thyende, t. w. van elcke neghen hoopen de viere in de gheheele coornethien-

de, *Invent. v. Brugghe* 4, 393; zoo nog eens *ald.* Dat van IIII reken die men maect . . ., dese tiende toebehoort eenne halve reke, *aangeh. ald.* Gloss. 300 op reke; zoo nog meermalen *ald.* Sonder dat hy (*de tiendinner*) vermagh, begonst hebbende te steken in eene reke, daer uyt te scheeden, ende eenigen anderen hoop uyt andere reken te nemen, *noot ald.*; zoo nog eens *ald.* — Zie voor het gebruik van het woord in de 17de eeuw (bij Cats en De Brune, dus vooral in het Zeeuwsch) Oudem. 5, 820 en Van Hasselt op Kil. 527.

2) Ook in de bet. *regel, lijn.* Misschien heeft het woord deze beteekenis in de uitdr. te reke sijn tegen, *op ééne lijn staan met, te vergelijken zijn met.* Vgl. vla. *te reke staan,* op eene rij staan. ‖ Dat die tegenwordige trijbulaciën deser tijt niet te reke en sijn tegen die toecomende glorie, *Kl. v. Diepenv.* II, 41 (*Rom.* 8, 18: *non sunt condignae passionis hujus temporis ad futuram gloriam*; in den lat. tekst is geene aanleiding om hier te denken aan reken, *rekenen* (z. ald), doch wellicht is dit toch bedoeld; vgl. eene andere plaats in denzelfden tekst, bl. 57: „na uwen swaren arbeyde, die nochtans cleyn ende cort te reken is by dat grote loon, dat u daervoor bereyt is"; ook moet erkend worden, dat men eerder verwachten zou „teenre reke(n) staan met"; de verklaring der plaats is dus aan twijfel onderhevig). — Ook in de bet. *regel schrift.* In dezen zin, welke ook aan *rege* eigen is bij Kil. (zie boven) wordt het woord als verouderd opgegeven bij Kil. („*vetus*, versus, linea"), en is het nog heden bekend in het Westvlaamsch (De Bo 922).

3) Als benaming van eene plaats te Gent, waarschijnlijk in eene beteekenis overeenkomende met die van rac, nl. *eene strook lands* (hd. *eine strecke*; vgl. REC, 4); over de overeenkomst der beteekenissen van *reke* en *recke* beneden bij 4) *langs een water.* Vgl. Diericx, *Mém.* 1, 405: „le digue ou chemin dit *de reke*; ald. ook en vlg. de plaatsbenaming Overreke („tout le quartier compris entre la *reke* et le fossé des bateliers"). ‖ Wesende teerste huus van de reke, 418. Dat (schepene) gaven te houdene ende te verwaerene Liviene D. den dam up de reke, tusschen den steendame (*l.* steendamme) ende den calchoven, 405 (*a.* 1379). De gracht neffens de reke, 2, 329 (*a.* 1412). Dat niemen enighe scepe en slepe over den dam van der reke, *Voorgeb. v. Gent* 109 (*a.* 1371).

4) In beteekenis met „recke" komt reke overeen op de volgende plaats. ‖ Dat hy moet by den balghe queken (*bungelen*) ander galghen reken (*staak, stang*) onder der dieven stanc, *Ned. Kluchtsp.*[2] 85, 25. Vgl. REC, 3). Het rijm verbiedt hier verandering in recke, die ook wel onnoodig zal zijn: zie boven bij 3). Bij Schambach 170 komen eveneens *reke* en *recke* naast elkaar voor in de bet. „haag, heining".

REKE, znw. vr. of m. *Goede toestand of gesteldheid, behoorlijke orde.* Zie over de mogelijkheid van het bestaan van een woord in deze beteekenis naast rec bij REC, 2de Art.

REKE (REIKE), znw. vr. Hetzelfde als rake; z. ald. en vgl. ndl. dial. *riek. Hark, hooihark.* Kil. reke, reecke, regghe, *Fland. Holl. Fris.* j. grietsel (Plant. gritsel oft herke), pecten, rastellum; reycke, *vetus* rastellum. Plant. •reecke oft gritsel, *un rasteau pour rasteler le foin,* pecten, rastellum. Zoo nog heden in verschillende zndl. tongvallen; zie Schuermans 526 (alwaar ook de dialektische vormen *raak* en *riek* worden vermeld). ‖ Also alsi in haer ambacht stonden, nam elc dat . . ., sulc nam een timberbiel daer ofte ene reke oft ene gysarme, *Lanc.* II, 38386 (*vgl.* 38380: „wat elc vinden conste, . . . waest *riec*, pike, vlegel, stocken, hake, sceppen, swingen, rocken" en *Rein.* I, 724: „sulc was die enen bessem brochte, sulc enen vleghel, sulc een *rake*) sulc quam ghelopen met enen stake, so si quamen van haren werke"). — Ook in de bet. *kleine egge*, in welken zin het bij Kil. ter vertaling van reke, raecke dienende lat. „rastrum" kan worden opgevat; vgl. *Synon.* 3, 11. Uit deze beteekenis zal zich ontwikkeld hebben de opvatting *valhek, valdeur*, ook in een waterpoort. Vgl. Oudem. 5, 820 *Ndl. Wdb.* op hekel, C, dat dezelfde beteekenis heeft, en ook benaming is van een werktuig met scherpe metalen punten (*ald.*, hekel, A), en Te Winkel in *Torec* Gloss. op reke: „de valdeuren bestonden uit eene aaneengesloten reeks van scherpgepunte of van ijzeren punten voorziene balken, die boven uit de poort nederdaalde en, wie er ten ontijde on der door gingen, neerpriemde. In de poort van het vervallen Heidelberger slot kan men nog zulk eene *reke* zien". ‖ Torec reet ter porten inne, ende diere boven lagen ten tinne lieten die reke vallen ter vaert; daer liet Moreel sinen staert, maer Torec hadde genen noot, *Torec* 3495. — In eene soortgelijke beteekenis, b. v. *staketsel, palissade,* of misschien *waterpoort* staat het woord *Publ. Limb.* 14, 43: „datmen aen die uterste reecken vander Jeeckeren buten ende onder . . . schietboomen (*sluitboomen*?) sal doen maken gelijck aen die porten".

*REKELIJC, bnw. Mnd. *rekelik.* Hetzelfde als reckelijc; z. ald., doch het woord is in dezen vorm alleen opgeteekend uit het Nederrijnsch: misschien is hij ook in het Oostmnl. bekend geweest. Overigens komt ook eene enkele maal reken voor in de bet. recken; z. ald., 4de Art. *Braaf, rechtschapen, eerlijk. Teuth.* rekelick, vrome, berve, probus; ook rekelicheyt, vromheyt, bervicheyt, probitas.

AANM. — Rekelijc is eene verkeerde lezing *Clerc* 16: „daer sijn in geprovent *rekelike* canoniken" (*l.* rikelike; *vgl.* Matth. *Anal.* 3, 15: „in deser kerken sijn geprovent rikelic canoniken") en *Rose* 3523: „van haren *rekeliken* gewaden" (*l. met B.* rikeliken *en vgl. C.* dieren).

REKELIJCHEIT. Zie bij het vorig Art. en vgl. RECKELIJCHEIT.

REKELINGE, znw. Naam van een visch, doch met zekerheid blijkt niet welke. Zie de talrijke glossen bij Diefenb. op oreda (waar *rekeling* en *stekeling* naast elkaar voorkomen, doch ook *bersich* (baars; vgl. Lexer op regeling, rogeling) en pictileus, waar o. a. onder de glossen voorkomt „brasem", doch ook „ein durr visch"; vgl. mnd. *rekelink*, „die aus dem bauche der riesigen heilbutte geschnittenen, gesalzenen und getrockneten streifen, als delicatesse"). *Teuth.* reeckelyng, visch, pictillus. *Gemma* 139*v.*; een rekelinghe, est nomen piscis, oreda. — Over den oorsprong is niets met zekerheid te zeggen.

REKEN (REECKEN), st. en zw. ww. trans. Mhd. *rëhen*; mnd. *reken, raken,* „scharren"; got. *rikan.* Het woord is zeldzaam in de andere germ. dialecten (zie Diefenb. *Got. Wtb.* 2, 173). De vervoegingsvormen zijn (st.) *rac, raken, gereken,* en (zw.) *reecte,* doch daarnaast ook, door bijgedachte aan raken, *rochte* (zie *Maleg.* 1046: „sine instrumente *rochti* vort (van *cortreken*). Vgl. GEREKEN, 1e Art. (de aldaar onder 3 vermelde beteekenis behoort bij een ander ww. (vgl. het volg. art.), en had dus onder een ander hoofd moeten zijn vermeld).

1) *Bijeenhalen, samenschrapen,* b. v. van onkruid en vuil (vgl. REKE, 3de Art.); ook van vuur en asch. Kil. reken, raecken, colligere rastro, corradere; verrere et radere humum, *et* gramen resectum colligere (*bijeenharken*) *et* sarculare (vgl. *Synon.* op sarrire, en zie REECISER); reken, reecken oft raecken het vier, condere s. occultare ignem cineribus, obducere prunis cineres, dispersos ignes in unum redigere, condere et abstrudere. Plant. dat

vier reken, *couvrir le feu*, ignem condere, ignem integere. Vgl. ndl. *rekenen* en *inrekenen*, gezegd van vuur, en zie *Lsp.* III, 3, 1068: „tfier rac hi weder toe" (*dekte hij weder met asch*), en *Sp. d. Sonden* 6061: „gelike dat gloyende cole dander ontsteken die al ute waren gereken" (*uit de asch te voorschijn waren gehaald*). — Bij uitbreiding wordt reken gezegd van een voorwerp, dat onder de asch wordt gelegd. || Enen coeke si daeraf (*van tarwemeel*) maken, dien si thant in dasschen raken (*praet. plur. van* reken), *Lsp.* III, 3, 1041. — Vandaar utereken, *uit de asch of het vuur halen, van het vuur nemen.* Vgl. *Lsp.* III, 3, 1064: „(hi) rac uut den coeke . . . ende attene".

2) Uit de bij 1) genoemde opvattingen ontwikkelt zich de beteekenissen — *a) Schrapen, bijeenschrapen*, gezegd van geld. || Ooc willen die heren tsamen reken groten schat . . . by concent der ghiericheit, *Bloeml.* 3, 84, 310. — *b) Voor den dag halen, te voorschijn brengen, halen, krijgen.* || Doe dede Floris reken in (*uit*) sine male enen guldinen cop, *Flor.* 1704. Doe dede Floris reken van scarlaken root eneu mantel, dien hi sinen werd boot, 1900. Hy slouch . . . Karle de rechter hant aff, daer mede dat hy den penninc van achtere uut den (h)aessacke. . . . dien hy den armen wive meende te ghevene, ghereect (*dial. voor* ghereect) soude hebben, *Cron. v. Vlaend.* 1, 55. Reket einen godspenninc unde biedt mer huefschelije, *Hor. Belg.* 9, 74 (fr. ald. *sakies un denir-dieux et offres moi courtoisement*; vgl. SAKEN). Met crude, die si daer toe (*met dit doel*) reken (*voor den dag halen, bijbrengen*, nl. uit de bus waarin kruiden bewaard worden) maken si van hem (*een serpent*) specie diere, *Nat. Bl.* VI, 588. Vgl. ONTREKEN, VORTREKEN en (boven) UTEREKEN.

4) Bij verdere overdracht komt reken voor in de beteekenis — *a) Dompelen*, met eene bepaling met in. || Mesdoen heeft ons gesteken dat (*zóó dat*) onse herte es gereken in sonden, *Vierde Mart.* 282 (vgl. het 17de-eeuwsche bedoven, dat ook beteekenen kan „onder de asch verborgen", en eveneens den zin aanneemt van „versmoord of begraven in iets"; *Ndl. Wdb.*, *Uitlegk. Wdb.* en *Wdb. op Bredero* op het woord). — *b) Verhalen, vertellen*, eig. „voor den dag brengen", lat. *proferre*, ook *in medium proferre*; vgl. ndl. „in het midden brengen", dat ook eig. beteekent „zóó plaatsen dat ieder het zien kan". || Dit plach Martijn de (*l.* den) lieden te rekene, wat hem gesciede, al waest . . . node . . . dat (*omdat*) iemen in roem merken mochte, *Sp.* III², 36, 45. Dit bispel dat hier volget an, plach te rekene dese Jan, III², 26, 1. Vgl. in dezelfde beteekenis vortreken (*Sp. d. Sonden* 12213; *Melib.* 1066 *var.*, *t.* vertrect).

REKEN (REECKEN), zw. ww. trans. Mnd. *reken*; osa. *rekôn*. *In een goeden toestand of staat brengen, in orde maken of brengen.* Vgl. REC (REKEN) in de bet. „goede toestand" en zie voor de verdere vormen Franck op rekenen. Hierbij behoort wat de beteekenis betreft het st. deelw. ohd. *rêhhan*, ofri. *rekon*; ags. *recen*, „in orde gemaakt, gereed, klaar" (misschien wijst dit op oorspronkelijke eenheid of althans verwantschap met het vorige Art., of is het een gevolg van analogie? een spoor van dit woord zie men bij REKENT). Vgl. GEREKEN, 1e Art., 3), dat onder een afzonderlijk hoofd had moeten vermeld zijn. Kil. reken, reparare, reficere, instruere, aptare, adaptare. || Hi (*Christus*) seide hi mach den tempel breken ende in drien daghen weder ghereken, *Lsp.* II, 36, 357 (*var.* reeken). Voirt sal C. die sloten vegen ende reecken, *Schepenreg. v. Sprang* (16de eeuw). Die coninc hadde een scip doen reken, daermen wonder af mocht spreken, *H. Cruus v. Breda* 97. Die slote ligghen bloot ende te vallen te meneghe stat, die men reken moeste bat ende stofferen harde wale met boghen ende met springale, met drancke ende spisen, *Melib.* 2315. Vanden scepen te rekene (in te richten) met planken, omme daer op te staene ter weren, hadde mens te doene ghehadt, *Gesch. v. Antw.* 3, 618 (*a.* 1404). Si (*minne*) comt den zelken saen soo bi dat sine gherijnt op therte breken, ende selken laetse haer al vri; dus canse ontweghen ende weder reken, Hadew. 1, 148, 45.

REKEN, zw. ww. trans. Mhd. *rëchen*; mnd. *reken*. Hetzelfde als rekenen; z. ald. ook over den vorm, die hier niet uit rekenen behoeft te zijn samengetrokken. || Dat . . . onse heer Jhesus . . . als een onweert sonder ghereket is, *Met. Serp.* 37. God sal tvleesch niet bescant reken, no ooc quaet doen up hem wreken, want het niet en snevet, maer soe an wien dat clevet (nl. *de ziel*), *Wap. Rog.* 556. Dat men daer ghenen cost op reken (*in rekening brengen*) en zel, *R. v. Utr.* 1, 82, 22. Men zel reken (*in de rekening vermelden*) wie den wijn hebben, hoe vele hi cost ende enz., 1, 83, 23. Bi mire vrouwen lettren wtghegheven, daer har Michiel of reken (*rekening doen*) zal, *Rek. v. Zeel.* 1, 187. Zie nog eene plaats (*Kl. v. Diepenv.* II, 57) bij REKE, 1e Art., 2): ook op de andere aldaar genoemde (t. a. p.), waar „te reke sijn" staat, sal waarschijnlijk *reken* (in de bet. *rekenen, beschouwen*) gelezen moet worden. — Niet vele meer, na mijn reken (*berekening*) dan om dien loop van III weken, Velth. IV, 45, 47. — Als wederk. || Die hem ter vriër minnen reken (*zich beschouwen als te behooren tot de edele liefde*) ende in den weghe niet en ghebreken, ende hen aen minnen al cleven, Hadew. 1, 100, 48.

REKEN, zw. ww. trans. Mnd. *reken* (naast *recken*). Hetzelfde als recken; z. ald. || Nu wille hi (*de duivel*) reken perkement (*l.* tperkement), *Sp.* I⁷, 90, 30 (*varr.* trecken, recken; lat. *detrahere cepit ut dilataret*). Meester Theus, die boghemaker, van dat hi daer bi was daer mense reecte (*spande*), *Vad. Mus.* 2, 296 (*a.* 1346).

*REKEN (REEKEN), verkeerde lezing *Grimb.* II, 112: „laet ons . . . onse vianden so besteken, dat si nemmermeer orloges en reeken"; *l.* besoeken: roeken.

AANM. — Ook *Sp. d. S.* 15322: „op sulker reken" is eene verkeerde lezing: *Proza-Sp.* 98*d* heeft „op sulken wreken". Misschien is *reken* een niet zuiver nederfrankische vorm van wreken; vgl. mhd. *rëchen*, hd. *rächen*.

REKENARE (-AER), znw. m. Mhd. *reckenære*; hd. *reckner*; ndl. *rekenaar*. *Een persoon belast met het opmaken eener rekening*; ook in eene ruimere opvatting *administrateur, bewindvoerder*. Plant. rekener, *celui qui compte une somme*, calculator, a calculis, a rationibus. Kil. rekenaer, calculator, supputator, ratiocinator. || Also wy hebben verstaen dat nood es dat men dicken die grachte van Ardenburgh delven ende uprechten, dat ten groten coste comd, so dat nood es dat men kiese goede liede, die doen maken rekenaers (*in den fr. tekst. bl.* 256 „contuers"); die rekenaers, als zy (*men*) willen delven ende slechten die vors. grachte, zullen doen cryeren . . ., dat alle die ghene die willen brenghen hare ghelt omme der mede te doen delvene *enz.*.., ende aldus zijn zy sculdich te rekenne bi haerre trouwe ende bi haeren eede te doen makene dese grachte, *Lett. N. W.* 6, 257 vlg. (*a.* 1276); zoo ald. bl. 258 nog *tweemaal.* — Ghi (*die anderen tot zonde brengt*) brauwt een bier, drinct grote tueghen in delle (*de helle*), daer tapt (h)u rekenare (*uw patroon, de duivel*), *OVl. Lied. e. G.* 449, 263.

REKENBERT (-BRET, -BRELT), znw. o. Mnd. *rekensbret*; hd. *rechenbret*; ndl. *rekenbord*. *Rekentafel, een bord of tafel met lijnen om op te rekenen. Teuth.* reckenbret off -taiffel, zonder vertaling. Kil. rekenberd, abacus, tabula calculatoria. || Gecoft een cleyn kistken om der stat gelt in te legghen, ende om een

rekenbreet enz., *Arnh. Oudh.* 2, 71. — Vgl. Plant. rekenbanck, rekentafel, *un comptoir ou table à compter*, abax, abacus, abaculus.

REKENBOEC (REKENEN-), znw. o. en m. Mnd. *rekenbôk*, *rekensbôk*; mhd. *rechenbuoch*; hd. *rechenbuch*; nd. *rekenboek*. *Een boek waarin ontvangsten en uitgaven worden opgeschreven*, *koopmansboek*, *kasboek*. Plant. rekenboeck, *livre de comptes*, rationarius codex, codex accepti et expensi (ook Kil.). ‖ Alsoo des coopmans rekenenboec uutwiset, *Hans. Recess.* 10, 261; zoo nog eens *ald.* J. ghelevert onse (*der kerkmeesters*) kist mit onse zeghel mit onsen brieven ende rekenboeken, *Jacobik.* 217 (*a.* 1420). H. die J.'s spinde vermaket hadde, daer sine rekenboke in ligghen, *Rek. d. Cam.* 5, 376 (*a.* 1381). — In eene soortgelijke bet. rekeningboec. ‖ Achte notable mannen wesende in der vroescip van der stede, die welcke men een van den rekening boeken, die van der stede goeden tegenwoirdelick dair gedaen is (*op* rekening *slaande*) geven . . . sel om die . . . te visiteren ende te doirsien, *Leid. Keurb.* 188, 85 (*a.* 1450). — Ook *een boek waarin iemands winkelschulden worden opgeteekend*. Vgl. *R. v. Utr.* Gloss. op kerfstoc: „een stok die het „rekenboec" vervangt bij personen, die niet schrijven kunnen. — Overdrachtelijk *het boek waarin des menschen goed en kwaad wordt aangeteekend*. ‖ Als Jhesus sal rechtveerdich sijn (*bij het jongste gericht*), . . . den rekenboeck is open ghedaen; men leest mi daer een cort vermaen: hoort toe, hier is alle u leven, gheringhe ghi moet rekeninge gheven! *Profijt. Liedeb.* 54, 34 (*vgl. de ndl. zegswijze* „een boekje van iemand opendoen", *d. i.* „mededeelen wat iemand heeft misdreven"): vgl. Stoett, *Spreekwdb.* no. 234).

REKENBRET, -BREET. Zie REKENBERT.

REKENDACH (REECKEN-), znw. m. Mnd. *rekendach*. *Een dag waarop iemand*, bepaaldelijk *een ambtenaar met geldelijk beheer belast*, *rekening en verantwoording moet doen*; *waarop hij „rekeninge moet doen"*. ‖ Dat men den amptluyden onser heeren eenen reeckendach sal leggen voor onsen heeren, . . . ende hem recht ende bescheyt te doen na hare reeckeninge, Nijh. 2, 106 (*a.* 1358). — Ook in de bet. *oordeelsdag*, *het laatste oordeel*. Zoo ook mnd. ‖ Want het (*het boek*) leert ons hoe wij onse rekeninghe maken sullen teghens den grooten rekendach, *Con. Somm.* 1 *a* (bl. 229; *varr.* den groten dach; die rekeninghe die wi immer ten jonxten dage doen moeten).

REKENEN (REECKENEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *rekenen*; mhd. *rechenen*; ohd. *rehhanôn*; ofri. *rekenia*; ags. *reconian*; eng. *reckon*; hd. *rechnen*; ndl. *rekenen*. Ook in den vreemden vorm RAKENEN (z. ald.) en REKEN (z. ald., 3de Art.). Dit laatste kan uit rekenen zijn samengetrokken (vgl. wapen, dien, teken, versamen uit *wapenen*, *dienen* enz.), doch daar ook mnd. *reken* en mhd. en verouderd hd. *recken* (vgl. Grimm's *Wtb.* op rechen, 5de Art.) eveneens in de bet. „rekenen" voorkomen, zoo is het waarschijnlijker, dat óf de beide woorden onafhankelijk van elkaar zijn gevormd, óf dat *rekenen* van *reken* komt. Zie Grimm's *Wtb.* 8, 847 op rechnen, 2). Over oorsprong en verwanten (waartoe niet got. *rahnjan* behoort) zie Franck, kol. 783, en Grimm 8, 347, en vgl. ald. 348: *rechnen* hat die allgemeine bedeutung „zur sammlung, ordnung, bereitschaft bringen", dann „klar legen, zur prüfung und erkenntnis vorlegen"; dies ist eingeengt worden und vielleicht seit sehr alter zeit schon, in rechts- und verwaltungskreisen, wo es gebraucht wurde für den nachweis über ein rechtsgeschäft oder über verwaltung eines gutes, der zu festgesetzter zeit von einem vormund oder verwalter dem berechtigten zu liefern ist".

I. TRANS. — 1) De oudere, ruimere opvatting *goed in elkander zetten*, *uiteenzetten*, *ordenen*, *in orde brengen* (zie boven) is wellicht bewaard op ééne plaats, waar het woord gezegd wordt van eene rede, nl. *Parth.* 5849: „dus ende (*eindigde*) Anfors sine tale, die redenlike ende wale al den jugen gherekent sceen"; de bet. moet zijn *goed overlegd*, *goed doordacht* of *goed in elkaar zittende*, *steekhoudende*, *klemmend*; aan eene verandering (b. v. in „gheredent") zal wel niet behoeven te worden gedacht. — Op eene andere plaats heeft rekenen de beteekenis *vertellen*, *mededeelen*, welke eveneens op eene oudere opvatting van het woord schijnt te wijzen; vgl. de verschillende beteekenissen van ndl. *tellen* en eng. *to tell* (= ndl. *vertellen*); hd. *zählen* en *erzählen*. ‖ Hier (*in de hel*) sijn ongherechte vrouwen, meyeren ende lose scepenen, dat maghic u wel rekenen, *Brand. H.* 637 (*C heeft eene andere lezing*, *nl.* „die moetent nu hier berekenen, *zich er over verantwoorden*; *vgl.* BEREKENEN; *deze zal wel de oorspronkelijke zijn*, *doch ook de andere kan verklaard worden*).

2) *In orde brengen*, *opmaken*, gezegd van eene rekening of verrekening. Met het obj. gelt of scout beteekent het woord *erkennen dat iemand er aanspraak op heeft*, *dat het hem toekomt*. ‖ Gheg. W. den steenbacker van gherekent ghelt XVIII gul., *Bijdr. Jacobik.* 68 (*a.* 1462). Jof het nes ierekende (*d. i.* gerekende) scout vor scepen (*tenzij het schuld geldt die voor schepenen erkend is*), *K. v. Hazebr.* a. 56 (*vgl. het gloss. ald. dl.* 4, bl. 99; hetzelfde als beliede scout, verplogen scout; zie BELIËN en VERPLEGEN, *en vgl.* PLEGEN, kol. 438).

3) *Verrekenen*, *afrekenen*. ‖ All dyngen doit gerekent myt mijn gen. vrou ende weder gekocht opt nye, Fruin, *Bijdr.* 4e R., dl. 5, bl. 348 (*volgens eene mededeeling aldaar in de noot is in Gelderland de uitdr.* „dood rekenen" *voor* „geheel afrekenen" *nog heden bekend*). All dynck dat (*l.* doit) gerekent, 349 *noot*.

4) *In rekening brengen*. ‖ Hem (*gildemeesters*) wart ghesacht dat see hoor gildebrueders geen (*niet*) meer onrades rekenen en solden des jaers dan XL lb, *Stadr. v. Kampen* 4. Soo sal hi hebben ende ons rekenen voir sinen cost elkes dages vier scellingen grote, *Cod. Dipl. U.* 2^1, 106 (*a* 1403).

5) *Geld behandelen of beheeren*, *er over gaan* (vgl. REKENARE). — Hierbij behooren de uitdrukkingen gelt te boven (waarschijnlijk ook te voren) rekenen, *in zijne administratie vooruit zijn*, *meer ontvangen dan men uitgegeven heeft*, en gelt ten achteren (afteren) rekenen, *in zijn geldelijk beheer ten achteren zijn*, *meer uitgegeven hebben dan men ontvangt*. ‖ Elke schutmeyster die dat gelt buert in der tijt, zell ten heiligen zweeren dat gelt inder tymmerie te lecgen ende niet in zijns zelfs oorber, ende of hy wes te boven rekende, dat hy dat der stat oplecgen zel zonder vertreck, *R. v. Utr.* 1, 359, 247. Van den yersten gelde, dat die schutmeyster dit toecomende jaer daerof ontfangen, zullen zij den ouden schutmeyster . . . betalinge doen van tselve dat hij voor hem ende zynen wercluden ten afteren gherekent heeft, *ald.* (*vgl. de aanh. bij Lübben*: „de to rekensluden gekoren werden, de en scolen nicht *tho achter rekenen*; . . . weret sake dat se *to achter rekeden*, de scolen sulven betalen"). Vgl. enen berekenen, d. i. „iemand op een tekort betrappen".

6) *Uitrekenen*. ‖ Doe die tijt gerekent was hoe dat (*het kind*) was geboren ende ontfaen, *Merl.* 4038. — Hi rekende dat hi ware mijn oom, ende began ene sibbe tellen (*een stamboom op te maken*; vgl. mhd. *ze kunde rechenen*, „seine verwantschaft gegenseitig dartun" (Lexer 2, 360) en zie REKENINGE, 4), *Rein.* I, 2096.

7) *Tellen*, *natellen*. *Teuth.* reeckenen, tellen, aeverslaen, numerare, connumerare. Zie een voorbeeld (*Boëth.* 114*b*), waar het woord met kerven verbonden is (vgl. „kerfstoc" en „rekenboec" (*schuldboek*) bij REKENBOEC), bij KERVEN (3, 1399).

8) ***Meerekenen*, *meetellen***, eig. *in eene rekening*, doch ook *onder een bepaald aantal*; *opnemen in eene verzameling*. — *a*) Met den 4den nv. der zaak. || So blivewi hem schuldich van desen rekeninggen vijf dusent . . . pont, mede ingerekent (*een artikel inrekenen ontbreekt boven* dl. 3, kol. 911) sinen principaelbrief dyen hi heeft op dat drossaetampt, Nijh. 2, 49 (*a*. 1351). Hier is nicht in gerekent (*onder begrepen*; vgl. hd. *einrechnen*) dat veher (*veer*) noch die nye accijs, *O. Vaderl. R*. 3, 546. Die niet en rekent ofte scrijft wat hi looft of sculdich blijft als hi tot sinen daghen (*afrekeningstermijnen*) coomt, die wert sot off schalc ghenoemt, Hild. 150, 9. Gherekent waest (*de legende*) in den exemplare (*het exempelboek*), *Sp*. II[s], 18, 159. — *b*) Met den acc. van den pers. || Zoo wie onwillich is inne te leggen, en sal voir die reyse nyet gereeckent worden (*niet in aanmerking komen*), *K. en O. v. Delft* 191, 13. Sinte Sebastiaen . . ., bid vor (mi) . . ., dat men mi rekene daer boven, daer de ingelen Gode loven (*mij onder de hemelingen opneme*), *Vad. Mus*. 5, 330, 31.

9) ***Rekenen*, *beschouwen*, *achten***. Met een praedicaat, ook in den vorm eener bepaling. De eigenlijke beteekenis is, „eene bepaalde geldelijke waarde aan iets toekennen" (vgl. de in rekeningen tallooze malen voorkomende mededeelingen als b. v. *Oorl. v. Albr*. 99: „elken ouden scilt voor XL holl. groten gherekent"); vervolgens „de waarde van iets bepalen of schatten". *Teuth*. achten, werdeynen, taxieren, rekenen, werdigen, . . . schatten, estimare, taxare. Plant. rekenen oft achten, *estimer*, *tenir compte*, arbitrari, autumare, ducere, reri, in numero habere, numerare; voor winsel rekenen, *estimer gaignage*, lucro apponere, deputare esse lucro; yemandt voor een man van eeren rekenen, habere aliquem pro viro probo. || In Ezechiels boeke so es rijcheit gerekent over mes, *Sp. d. Sonden* 3673. Die minne van onsen Here rekentsoe meer dan de wereltere, *Sp*. III[a], 26, 97. Alne rekent mense (*huishonden*) niet so diere, nochtan sijn si inder wachte nuttelijc, *Bloeml*. 2, 31, 74. Alsijt hebben vernomen dattie coninc tote hen es comen, rekensijt (*d. i*. rekenen sijt) grote goedertierhede dat die coninc hen dit dede, *Lanc*. IV, 1967 (*ook* reken sijt *kan de oorspronkelijke lezing zijn*; *vgl*. REKEN, 3de Art.). Goliase den ruese groot . . . verwan hi (*David*) . . . ende was gherekent in zine weere goet voor (*gelijk te staan met*) V dusent man, *IX Best*. 283. Zoo ook *Sp*. II[s], 23, 133 (te rekenne sijn; vgl. eene plaats bij REKEN, 3de Art. en eene bij REKE, 1e Art., 2), waar waarschijnlijk dezelfde uitdrukking is bedoeld). — Rekenen met, *beschouwen als*, *tellen onder*, d. i. *behandelen als*. || Doestuut, vruecht zal di becliven; doestuut niet, metten keytiven (*de verdoemden*) saltu gherekent sijn hier naer, *OVl. Lied. e. G*. 407, 134 (*misschien kan men* rekenen met *ook opvatten als* „meerekenen onder"; *vgl. bij* 8).

II. INTR. — 1) ***Rekenen***, *eene rekening opmaken*. Plant. de kunst van rekenen ofte tellen, *l'art de compter ou nombrer*, arithmetica. || God die neemtet als hijt vint; elcman reken anders wel (*zorge dat hij zich kan verantwoorden*, *dat zijne rekening sluite*): hi is die gheen die kennen sel onse wercken, Hild. 153, 294. Hoemen rekent, so moetet bliven: men macht verplamen (*uitvlakken*) noch verscriven, *ald*. 291. — Ook *eene met iemand uitstaande rekening opmaken of afsluiten*, *met iemand afrekenen*. Dit kan tweeledig zijn, nl. *rekenschap van iemand vorderen*, *iemands rekening nazien*, en *rekenschap afleggen*. Vgl. REKENINGE. *Voc. Cop*. rekenen, computare. *Teuth*. reeckenen, computare. Kil. rekenen, computare, reputare, supputare, rationem s. calculum subducere vel minire (*l*. inire, *Kil. auct*.). Plant. rekenen, rekenschap doen, *compter*, *jecter somme*, computare, calculare, calculum vel rationem ponere, numerum referre etc.; *ook* ad calculum vocare (*ter verantwoording roepen*). || Meester M. ende J. voeren . . . te Antoengien omme te rekenne jeghen de roketiers (*steenkoopers*), *Rek. v. Gent* 2, 66 (*a*. 1340). Ende zijn cnape . . . rekende (*rekende af*, *zag de rekening na*) ende betaelde mede met wel groter hovesschede, *Couchy* I, 186. Diegheen die sheren recht bewaren die rekenen met horen scharen eens omt jaer wat hem verschijnt van sheren broocken, Hild. 150, 25. — Hiernaer over ene langhe tijt quam die here van desen cnechten weder ende woude rekenen met sinen cnechten, *Hs. v*. 1348, 257*b* (*Matth*. 25, 19: *posuit rationem cum eis*). Betaelt J., diere of rekenen sal (*verantwoording van zal doen*) 20 lb, *Rek. v. Zeel*. 1, 520. Betaelt B ende sinen ghesellen, lombaerde in Middelburgh, daer J. of rekenen sal 90 lb, *ald*. (*vgl. het tegenovergestelde driemaal ald*. „daer mijns heren clerke ghene rekeninghe of doen", *d. i*. „wat niet behoeft veranwoord te worden"). (Doe) rekende ons her W. . . van den drossaet ampt in onsen lande van Monfort van des dijnsdaechs na sente Victoors daghe int jaer van acht ende veertighen thent des zaterdaechs na alre heylighen daghe, Nijh. 2, 49 (*a*. 1351); *zoo nog eens ald*. Dat sy rekenen mit eeren voor den ghenen die si dienen, Hild. 151, 180. — De onb. wijs als znw. ***Rekenschap***, *verantwoording*. Hetzelfde als rekeninge; z. ald. Misschien is te vergelijken rekenenboec (= rekeningboec?). || Soo sullen die keercmeysters rekenen doen binnen ses weecken nadat sy uutten keercmeysterscap sijn, van allen innemen ende uutgeven, *Wfri. Stadr*. 2, 389, 25. — Evenals ndl. „afrekenen met iemand" heeft het mnl. woord ook de bet. „iemand rekenschap vragen van zijne daden en hem eene daarmede overeenkomstige straf toedienen". || Wee den kinderen van tsestich jaren, die leven na den lusten sijn: si moghen wel leven in groter varen, cort salt met hen te rekenen sijn (*de afrekening met hen zal kort duren*, *zal niet twijfelachtig of moeilijk zijn*, d. i. *zij zullen hunne straf niet ontgaan*), *Profijt. Liedeb*. 186, 154, 5. — Vandaar de uitdr. het is met mi gherekent, *het is uit met mij*, *het is met mij gedaan*; eig. „mijne straf, mijn einde is bepaald". || So bint hem daer op (*op een tammen draak*) een man ende doet hem heine draghen . . . in verren lande, maer daerof coomt hem dicke scande, want gheraken si ter wider zee, ende hi dan mach vlieghen nemme, so ist met hem gherekent saen, *Nat. Bl*. VI, 387 (*var*. rekent).

2) Met eene bepaling met op. ***Acht geven*, *acht slaan***, *letten op*, *geven om*, *zich laten gelegen zijn aan*. Vgl. bij Trans., 3) de bet. „achten". || Andere (volke) en heeft hy (*God*) niet onderscheiden mit getale, als ofte hy optie niet en rekenden, *Haagsche Bijbel* 1, 129 *c* (op *Deut*. 32). — In de beteekenis van ndl. *rekenen op*, zoo ook hd. *rechnen auf*; eng. *to reckon upon*; fra. *compter sur*, d. i. „staat maken of vertrouwen op", eig. „rekening maken op, zijne rekening opmaken met het oog op, iets bij het maken van een plan of eene berekening in rekening brengen (vgl. ook hd. „auf einen zählen", vermeld bij Grimm 8, 354 op rechnen, 14), nl. *rechnen auf einen*, „seine pläne auf die unterstützung jemandes hin machen"), is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend: ook Kil. en Plant. vermelden deze opvatting niet.

3) Eene enkele maal wordt het intr. rekenen uitgedrukt door het onpersoonlijk gebruikte ww., nl. *D. War*. 8, 84, 24: „men seghet: „malc wat, rekent scoon", d. i. „ieder wat, dat is een goede manier van rekenen" (vlg. bij MALC, kol. 1066).

REKENENBOEC. Zie REKENKOEC.

REKENGELT, znw. o. Hetzelfde als het mv. van rekenpenninc; z. ald. || Van groten papieren, van clenen papieren, van rekengelde, van velte ende van een inctvate, *Invent. v. Brugge* 3, 311. Van rekenghelde ybesicht upt gheselhuuus, *ald*. Van stro ende

van rekenpeneghen ybesicht up die halle als men rekende, *ald.* Van c rekenghel(t)s in die tresorie, *ald.*

REKENHEIT (-HEDE), znw. vr. Waarschijnlijk staat het woord op de eenige plaats waar het voorkomt, gelijk met rekeninge in de bet. *berekening.* Eene enkele meer komt *-heit* in beteekenis met *-inge* overeen. Vgl. bij REINHEIT en RADICHEIT. || Dus daden si wel grote scande haren vianden ende scade mede, die daer ginc buten der rekenhede (*die onberekenbaar, niet goed te berekenen was*), Velth, V, 41, 58 (*Sp. dl.* 3, *bl.* 457 *ontbreken deze verzen*; *de verklaring kan dus niet door eene variant worden bevestigd, hetgeen wenschelijk ware*). Het in enkele ogerm. talen voorkomende bnw. *reken* (zie REKEN, 2de Art. en REKENT) kan ter verklaring niet dienen.

REKENINGBOEC (*Leid. Keurb.* 188, 85). Zie bij REKENBOEK.

REKENINGE, znw. vr. Mhd. *rechenunge, rechnunge*; mnd. *rekeninge*, ook *rekinge* (vgl. REKEN, 3de Art., en zie bij REKENEN); hd. *rechnung*; eng. *reckoning*; ndl. *rekening*. Van rekenen; z. ald.

1) *Berekening, het opmaken eener rekening. Voc. Cop.* rekeninghe, computatio. Plant. rekeninge, rekenschap, *compte*, computatio, ratio, ratiocinatio, subductio, expensarum ratio, ratio dati et accepti, calculatio; sijn rekeninge maken, *faire son compte*, calculum ponere vel imponere, putare rationem; feyl in de rekeninge, *faulte au compte*, calcularis error. Kil. rekeninghe, computatio, ratio, rationes, subductio, calculatio. || Den cost . . . sullen wi . . . hem quiten ende beleggen tot besceydeliker rekeninge ende bewisingen (*op duidelijke rekening en aanwijzing*), Nijh. 3, 146 (*a.* 1388). — Ook *het geschreven stuk dat eene opgemaakte rekening bevat, rekening van ontvangst en uitgaaf, rekening.* Plant. in de rekeninge stellen, *mettre au compte*, inferre rationibus. || Rekeninghe int jaer XXXVIII (1338), *Rek. v. Gent* 1, 253. Ontfaen van afterstal, dat haer Florans overleverde in sire lester rekeninghe int jaer (13)44, daer die summe of liep 594 lb, *Rek. d. Gr.* 1, 322. Dair die summa of beliep, gelikerwijs als sy in eenre rekeninghe bescreven (hebben), die die proofst hier overlevert CXXII lb, *Oorl. v. Abr.* 363. Gelikerwijs als hi in eenre rekenynge bewijst heeft van stucke te stucke, 364. Gelikerwijs als J. in sijnre rekenynge lijt ontfaen, *ald.* Alle sijn wtgheven van beyden rekenynggen tegen sijn opboren (*ook* innemen *geheeten*, b. v. in de *Rek. d. Gr.*) te samen gherekent ende geslicht, so blivewi hem schuldich van desen rekenynggen vijf dusent . . . pont, Nijh. 2, 49 (*a.* 1351). Van rekenpenninghen, daer de rekeninghe mede gheleyt was (*werd nagezien, nagecijferd*), *Invent. v. Br.* 3, 312 (*in dezelfde bet. ook* die rekeninge werpen). Sulc (*ambtenaar*) die heeft een cort sysoen (*termijn*, hier *van verantwoording*), nadat die rekeninghe draghen vanden hoghen totten laghen, Hild. 150, 22 (de bedoeling kan zijn *al naarmate de bedragen waarover de rekeningen loopen hoog of laag zijn*; doch zij zal wel wezen *zoowel bij de hooge als bij de lage ambtenaars*; *vgl.* 152, 237: „daer moet men rekeninghe toghen vanden laghen totten hoghen, beyde heren ende papen").

2) *Afrekening, verrekening, vereffening eener geldschuld.* Kil. op rekeninghe ontfangen, partem debiti non liquidi rationibus nondum subductis acceptum ferre. || P. gegeven up rekeninge, ende hi wtgeven soude om alrehande reescyp sinen ambochte toebehoorende, X vlaemsce nobels ende XV vranx. cronen, *Oorl. v. Albr.* 221. Meester C. . . . gegeven, ende hi omme copen soude ende leveren alrande cokencruut enz. . . . ter goeden rekeninge (*om later behoorlijk te verrekenen*), daer hi bewisinge of doen sal, L vlaemsce nobl., *ald.* Te goeder rekeninge, *Reg. Bisd.* 29; 415 *e. e.* (*de uitdr.* ter goeder rekening *is in dezelfde beteekenis nog heden bekend*). (Dat) hi voirt geven soude VI scipmannen mit VI scepen, die minen here dienen souden, ende elcx hebben mosten VI nobels op rekeninge, *Oorl. v. Albr.* 222; zoo ook 223 *e. e.* Nae veel tides quam die heer dier knechten ende sette rekeninge mit hem, *J. en S.* 11 (vgl. lat. „ponere calculum" in de aanhaling uit Plant. bij 1). Van alle desen renten sal hi ons guede rekeninghe doen, *Reg. Bisd.* 29. Wij en sullen him eerst voldaen ende al betailt hebben, soo wes hi ons met bescheidenre rekeninge bewisen mach dat wij hem sculdich sullen bliven, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 106 (*a.* 1404). Ons daeraf rechte rekeninghe te doenne, *Reg. Bisd.* 413 (*a.* 1332; *de plaats kan ook behooren bij* 3°; *de grenzen tusschen de beide opvattingen zijn hier en elders moeilijk te trekken*). (Dat hi) van der jaerrenten, die hi ons bewijst soude hebben, diere mede op gherekent was, van twe jaren ons hevet betailt ende voldaen bi alrande luden, die ons tgeld hebben ghelevert van sinen weghen op goede rekeninghe (*in de verwachting van behoorlijke afbetaling*), Mieris 2, 318*a*. Waer dat sake dat hire meer an leyde te ghoeder rekeninghe, dat souden wi hem doen betalen, *ald. b* (*a.* 1323; waarschijnlijk is hier eerder de bet. *onder behoorlijke verantwoording*). Dat met hem . . . rekeninge gehouden is geweest, dair alle die zaken inne gerekent ende gecort zijn, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 151 (*a.* 1471). — Convoyeergelt, ende es van elcke broute biers 4 st., upgestelt in de oorloge van Rotterdam, dat zy (*die van der Goude*) doen bedienen up rekeninghe (*niet verpachten, maar door ontvangers gaderen ter nadere verrekening*), *Inform.* 374.

3) *Rekening en verantwoording, het afleggen van rekenschap over beheerde gelden.* Kil. rekeninghe ende bewijs, dica, rationes et causae expensarum; rekeninge doen, referre s. reddere rationes. Plant. rekeninghe geven, *rendre compte*, rationem reddere, exhibere rationes, edere rationes. || Dat men den amptluyden onser heeren eenen reeckendach sal leggen voor onsen heeren . . . ende hem recht ende bescheyt te doen na hare reeckeninge, Nijh. 2, 106 (*a.* 1358). Doe die here rekeninge begeerde van hem, wart hi menich dusent marc berekent (*z.* BEREKENEN, 2), *Schaaksp.* 48*c*. *Van rekeninghe.* Alle die . . . rade sijn, . . . die sellen hoor rekeninghe doen als si van den raetscip gaen, *Wfri. Stadr.* 2, 40, 92. Daer sullen die waerdeyns den scout ende den burghmeesters rekeninge of (*van dat geld*) doen tot elken halven jare, *Keurb. v. Haarl.* 80. Dat joncfrou A. den voors. G. rekeninghe, bewisinghe ende voorvang (*zekerheidstelling*) doen sal, *R. v. Utr.* 2, 42; zoo nog eens *ald.* Dair aff jairlycx reeckeninge ende bewijs doen, *Gesch. v. Cromstijen* 247 (*a.* 1492). Van der rekeninghe, *gedicht in* Hild., *bl.* 149. Voorwaerde (*het naleven van eene overeenkomst*) ende rekeninghe (*het afleggen van rekenschap, het doen van verantwoording*) dat sijn twee saken sonderlinghe, daer rust off comt ende oirbair, 149, 1; ook 150, 7; 17; 21; 150, 45; 54; 58; 67; 73; 151, 103; 144; 175; 184; 153, 289; 303. (Dat si, *de vrouw*) rekeninge vore hem doe van sinen goede, *Rose* 8917. 16 lb, die hi minen here den grave leende in ghereeden ghelde, daer here Jan van Leyden, mijns heren sgraven cappellaen, rekeninghe of doen zal, *Rek. v. Zeel.* 2, 299 zoo ook 298 e. e. *herhaaldelijk* (*vgl.* 297; 1, 520 e. e.: „(daer) die clerke gheene rekeninghe of doen en zullen", *geen verantwoording van schuldig zijn, dat zij niet behoeven te specificeeren?*). Welke rekeninggen ghescheyt (*geschied*) sijn in tegenwordicheyt ons raets ende vryende tot Arnem, Nijh. 2, 49 (*a.* 1351). Zoo ook Despars 2, 2 *tweemaal*; *enz.* — Ook *het geschreven stuk dat eene rekening en verantwoording bevat.* || (Dat) sy mit dier rekeninghe die sy voortbrenghen hem niet voldoen en moghen na den statbrieff. *R. v. Utr.* 2, 43. Alse sijn rekeninge hout, *ald.* (Dat) sy die rekeninghe ende bewisinghe ghelaket . . . ende wederseit hebben, ende mitter yerster reke-

ninghe die hoor moeder overgaf ghecomen sijn, die G. ghewraket hadde, *ald.* Soo mach die toolnaer sinen heren menich item overgheven, in sijn rekeninghe bescreven, Hild. 150, 40; ook 77; 80. Eer sy („die wise raden binnen der steden") hoor rekeninghe scriven, 151, 189. — Bij uitbreiding *rekening en verantwoording van daden en gedrag.* || (Si) hevet rekeninge gegeven van haren dingen . . . ende gaf die slotelen, *Sp.* III[8], 21, 84. (Hi) heescht hare redene ende rekeninge van allen dien daden die soe doet, *Rose fr. L.* 228. (Dat) daer af rekeninghe sal comen ten (h)utersten, daer die jugie sal domen elken na die ghewerke sijn, *Amand* I, 4176. Hi (*de mensch*) weet wel dat hier al reden ende rekeninghe na volghen moet, ende is onseker wanneer, huden of morghen, *Con. Som.*[2] bl. 235 (*var.* dat hi daer reden ende rekeninghe van gheven moet). (Dit boec) leert ons hoe wij onse rekeninghe maken sullen teghens den grooten rekendach, *ald.* bl. 219. Als die doot rekeninghe wilde plien (*houden*), dat hi (*de mensch*) dan ware al ghereet omme te betalene, *Amand* II, 5347. Elke tijt waer sculdich haer vruchten ende haer neringhe mede te rekeninghe te brenghen, *Getijdb. L.* 136*r*. Zoo ook Hild. 152, 243; 261; 279; 282; 287. — Rekeninge doen van, *verantwoordelijk zijn voor, de verantwoordelijkheid dragen van.* || Nu moet men weten waeromme de knape dienare geen rekeninghe en doet van den zelven servietten die hy gedragen heeft, Matth. *Anal.* 1, 264, 28 (fr. bij Petitot, *Mém.* 10, 502: *pourquoy le verlet servant ne rend compte qu'il a apportée*). Daeromme doet men (hem?) rekeninghe in synen handen, *ald.* (fr. t. a. p. *pour ce en rend-on compte par ses mains*). Dat de panetier rekeninghe doet van tgeene dat hy opheft, ende de hoofmeester ende coc doen niet meer rekeninghe, maer stellen de spysen in den last van den panetier ende den jonckere diese draecht, 261, 26 (fra. 498: *que le panetier rend compte seul de ce qu'il livre, et le maistre d'hostel ne le keux* (koks) *ne rendent plus de compte, mais mectent* (mettent) *la viande en la charge dudit panetier*).

4) *Berekening, uitrekening* ook van andere dan geldzaken; in het bijzonder van de graden van afkomst en verwantschap. Vgl. *Rein.* I, 2093: „daerna quam ic ende Isingrijn . . . bi Besele onder enen boom: hi rekende dat hi ware mijn oom, ende began ene sibbe tellen (*een stamboom op te maken*). || Als die rekeninghe so gaet van der zibbe, dat die een staet rechtzweere ende dander staet . . . anderzweere, men zal die man wisen te gheldene ghelijc jof hi anderzweere ware, *Ann. Em.* 1, 263, vs. 1125. Waert dat die gemeynte een man aenspraek om scot, die sal sijn rekeninge doen (*ketz. als* op rekeninge gaen, *zie beneden* met seven achter susters kinderen van swaertsyde (*l.* svaders syde?), die hy soude hebben gehadt levende by synen leven, . . . edele luyden van vader ende van moeder ende van ouderen, ende soo mach hy daer aff rekenen, waeren sy levende oft waeren sy doot; en mach hy dat niet doen, soo sal hy scot geven metten bueren, Mieris 2, 38*a* (*a.* 1303). — Op rekeninge gaen, *zijne edele verwantschap bewijzen, familieleden bijbrengen, die door hunne verklaring zijne adellijke afstamming aantoonen.* || Dat sy scot schuldigh waeren met hen te gelden . . .; waer oock yemant die hier tegens niet en vermaete te doen (*men verwacht het tegendeel*), ende op rekeninge ginge, die soude sijn tuyg doen voor den bailiu, ende dochten die schepenen dat die bailiu met de rekeninge niet redelijck en wilde sijn, soo mochtent die schepenen houden aen de(n) grave; ende woude die grave sweeren dat hy edel geboren waer, dat hy alsdan geen scot metten bueren schuldich en waer te gelden, Mieris 2, 49*b* (*a.* 1305).

REKENCAMERE (REECKEN-, -CAMER), znw. vr. Hd. *rechen-, rechnungskammer. Rekenkamer, het bureau waar de uitgaven en inkomsten van een bepaald lichaam wordt onderzocht*; ook *het college van ambtenaren dat met de zorg daarvoor is belast.* Kil. rekenkamer, raciocinarium. || Van coste . . . up de rekencamere, *Rek. v. Gent* 2, 327 (*a.* 1343). W., cnape ter rekencamere, 5, 24 (*a.* 1376). Dat alle deghene wien pachte bleven zijn, dat zij binnen derden daghe commen up de rekencamere ende doen der stede ghenouch doen, *Voorgeb. v. Gent* 140 (*a.* 1376). Vanden tuerven, . . . ghelevert . . . up beede de scepene huse, inde sceerwetters camere, inde rekencamere ende up den raedzolre, *Rek. v. Gent* 4, 32 (*a.* 1376). Alsoo hy metten meesters van der rekencamer overcomen sal mogen, *Vad. Mus.* 3, 57 (*a.* 1467). Syne behoorlijcke contrebrieven . . . geven in handen van onsen . . . rentmeester van onsen reeckencameren te Brussele ende verwaerder van onsen charteren ende privilegiën van Brabant, *Publ. Limb.* 15, 537. Desen onsen tegenwoordige octroye te doen registreren in onsen voorscr. reeckenkamer in Hollant, *R. v. Schiedam* 26 (*a.* 1527); ook *Limb. Wijsd.* 361 (syne Majesteyts reickencamere van Gelderlant); *Gesch. v. Cromstrijen* 246 (van onser reeckencamer inden Haghe, *a.* 1492); zoo nog eens *ald.* en 247.

REKENMAELTIJT, znw. vr. (en m.). *Een maaltijt gehouden bij gelegenheid van het opmaken der kas van het eene of andere lichaam*, b. v. *van een gild* (?). || Als men omgaet vragen wye eeten wil ofte nyet, zellen dan (*dan zullen*) die geswoorens ende busmeysters . . . op deser gilde coste verteren moogen x stuvers, ende opte rekenmaeltijt twyntich stuvers, *Gild. v. Utr.* 2, 35, 43.

REKENMEESTER (-MEYSTER), znw. m. Mnd. *rekenmêster*; mhd. *reckenmeister*, ook *reckenmeister*; hd. *rechenmeister*; ndl. *rekenmeester.* Het woord is behalve in de bet. *rekenleeraar*, ndl. *rekenmeester* (ook mnd. en hd., zie Grimm's *Wtb.* op rechenmeister, 2°; *Teuth.* „rekenmeyster of leerre (*d. i.* -leerre), compotista („*d. i.* computista)", ook bekend geweest in den zin van *ambtenaar aan het hoofd van eene rekenkamer* (hd. „vorsteher eines rechenamtes"). Plant. rekenmeester, *maistre de comptes*, a rationibus, rationarius. Zoo b. v. *R. v. Nijm.* 207: „(so) sullen(t) die reickenmeisteren in der tijt up die reikenkamer nyet laeten passieren" (*a.* 1562). Zoo ook mhd. en verouderd hd. (Grimm 8, 343). Het mnd. woord heeft ook de bet. „schaffner, ordner bei mahlzeiten" (Lübben en Walther 298).

REKENPENNINC, znw. m. Mhd. *reckenphenninc*; hd. *rechenpfennig*; mnd. *rekens-, rekelpenninк*; eng. *reckoningpenny*; ndl. *rekenpenning. Nagemaakt geldstuk in gebruik bij het nazien van stadsrekeningen.* Hetzelfde als lechpenninc; z. ald. en vgl. Grimm's *Wtb.* op rechenmarke. Kil. rekenpenninghen, calculi, abaculi. Plant. rekenpenningen, *des jects, esmereaulx à compter*, calculi, abaculi. || 100 rekenpenninghen, 40 s., *Rek. v. Gent* 5, 95 (*a.* 1377). Van rekenpenninghen, daer de rekeninghe mede gheleyt was, *Invent. v. Br.* 3, 312 (vgl. het Gloss. 171 ald. op leggen, en de aldaar aangehaalde verhandeling van Van Loon (1734) over de „legpenningen" of „rekenpenningen").

REKENSCAP (REECKEN-, REKENT-, -SCHAP), znw. vr. Mnd. *rekenschop*; hd. *rechenschaft*; ndl. *rekenschap.* Hetzelfde als rekeninge; z. ald.

1) *Rekening, berekening.* Vgl. REKENINGE, 1). *Teuth.* reeckenscap, computacio, calculacio; der rekenschap konst (*rekenkunst*), arismetrica; ter rekenschap hoorende, computatorius. Kil. rekenschap, computatio, ratio (hiermede kan de hedendaagsche opvatting bedoeld zijn). || Scalke coopliede, die dat ghemeen goet valschen met vermenghinghe ende wt breken(?) met onrechter wichte ende mate, ende quader rekenscap (*eene valsche manier van rekenen of prijsberekening*), *Eng. hss.* 1, 116.

2) *Afrekening*. Vgl. REKENINGE, 2). ‖ V. op rekenscap gedaen (*gegeven*) 85 rijnsch guld., 20 witte stuv. voir den guld. gerekent, *Rek. v. Hattem* 142 (*a.* 1464).

3) *Rekenschap, rekening en verantwoording*. Vgl. REKENINGE, 3). ‖ De mombers sullen den schepenen des jaers rekenscap doen, *R. v. Vollenh.* 2, 163, 181. Rekentscap doen van den goede, *Pro Excol.* 7², 24, 9 (*van voogden*). Rekenscap doen van allen goede dat hem in der vurmunderscap bevalen is, *R. v. Zutf.* 112, 7. — Overlegget u rekenschap (*hoe gij u verantwoorden zult*) van al u gedaen werken, u gesproken woorden ende van al u gedachtenisse, *Hs. Serm. G.* 258*a*.

4) In de bepaalde bet. *ambtsbevoegdheid, de tijd waartoe eene bevoegdheid beperkt is*. Deze opvatting kan zich ontwikkeld hebben uit de vorige, vermeld onder 3), doch ook uit de algemeene en oudere, nl. „het beheer over toevertrouwd geld, administratie". ‖ Die oude raet sal gheen recht nemen na haer rekenscap, *Wfri. Stadr.* 2, 206, 76. Soo en sal die raet achterdien dat sy uut die raetscap ghesceiden sijn, niet langher recht nemen noch gheven dan haer rekenscap duert, *ald.*

REKENT. ‖ Van alsulke 6 Rijnsche gulden ende 12 placken, dat rekents gelts is ende up hoir beyder stock staet gekorven, ende dattet van verdient loon is, *R. v. Leiden* 223, 252. — Waarschijnlijk is *rekent* het volt. deeelw. van rekenen, hetz. als *gerekent*. Bij REKENEN komt eene plaats uit *Bijdr. Jacobik.* 68 voor, nl. „gheg. W. den Steenbacker van gherekent ghelt, XVIII gul.", welke wellicht met deze is te vergelijken en haar opheldert. Doch ook is mogelijk dat hier een ander woord verscholen is, nl. een bnw. *reken* (*reke*), dat o. a. (zie bij REKEN, 2de Art.) in het Mnd. voorkomt in de bet. *goed in orde zijnde, zijnde zooals het behoort, deugdelijk*. Zie Lübben 3, 454 en ald. de uitdr. *reken geld*, „gezähltes, richtiges geld, was gut zu zählen ist". Het woord is in het Mnd. zeer gewoon en wordt ook alliteereend verbonden met *rum*, gezegd van eene straat in de bet. „onbelemmerd, open".

REKENTAFEL, znw. vr. Mhd. *rechentavel*; mnd. *rekenstafele*; ndl. *rekentafel*; hd. *rechentafel*, ook *rechentisch*. Hetzelfde als rekenbert; z. ald., ook een voorbeeld van rekentafel.

RECHOUDER(E), znw. m. Hetzelfde als raemwachter en raembewaerre; z. ald. en over de overeenkomst in bet. van *raem* en *rec* bij RAEM, 1e Art. en REC, 2). *Opzichter over de droog- of spanramen*. ‖ Waert dat enich laken in de wachte of onder de waerde van den rechoudere verlooren waere, de rechoudere soude dat moeten betalen den drapier, *Ann. Em.* 24, 441; zoo nog tweemalen *ald.* (*a.* 1450).

RECHOUT, znw. o. *Hout bestemd om een „rec" van te maken*. Misschien is met rec bedoeld *spanraam* of *droograam voor lakensche stoffen*, waarvoor het hout met zorg moest worden uitgekozen. ‖ Fetseelhout, rechout, waghenscot, *O. K. v. Rott.* 33, 99.

RECISER, znw. o. Benaming van een leerlooiersgereedschap. *Rekijzer* (Van Dale⁴ 1393). Het hd. *reckeisen* is in hd. tongvallen naam van een deel van den ploeg (Grimm 8, 444). ‖ Wickelet (*het leder*) te samen als een schoenmaker ende trecket wel door dat recijser, *Receptenb.*² 31. Vgl. REECISER.

RECKE. Zie REC.

RECKE, znw. m. Mhd. mnd. hd. *recke*; ohd. *reccho*, *wreccho*; osa. *wrekkio*; ags. *wrecca*. eng. *wretch*. Een woord uit de ogerm. heldensage, en dat in het Mnl. ook uitsluitend in poëzie voorkomt. Van den stam van germ. got. *wrikan*, vervolgen; vgl. lantwrake (*Sp. d. Sonden* 14240 en gloss.). Zie Grimm 8, 443 op recke. Eig. *een uit zijn land verbannene, banneling*, vervolgens *avonturier, omzwervend krijger*, oorspr. met het bijdenkbeeld van geweldige kracht. Vandaar dat recke nu en dan in beteekenis met *reus* overeenkomt (Grimm t. a. p.: Lexer 2, 362, alwaar ook „wênige recke" en „kleine recke", *dwerg*). Eene herinnering aan deze beteekenis vindt men *Alex.* IX, 252: „doe scoot een van den coenen recken, een groot gygant, ene pike". — In eene ongunstige beteekenis, als scheldwoord *geweldenaar*, mnl. ook *woesteling*, *iemand die van zijn kracht misbruik maakt*, mnl. tirant, is recke waarschijnlijk gebruikt *Segh.* 2982: „wi willen spieden den quaden recke, hi is so starc, dat hi hem dertiene... doot sloech" (*varr.* den quaden reke; *hs.* men moeten sieden in quaden peke; *het woord is hier bij gissing in den tekst gebracht en wel niet ten onrechte*. Ook in hd. tongvallen komt het woord voor als scheldwoord (Grimm t. a. p. 444). — Gewoonlijk evenwel wordt het gebezigd zonder ongunstige bijbeteekenis in den zin van *held, stout krijgsman, dapper strijder*; ook *strijder voor de eer Gods*. ‖ Die vrome recken van hogher tucht stonden daer in eenen rinc bi . . . den jonghen coninc, *Couchy* II, 1300. Die overcoene recken, *Ren.* 1399. Hi gheboot dien coenen recken dat enz., *Alex.* VI, 113. Gazelijn, die coene recke, *Lett. N. W.* 7¹, 135, 166. Die vrome recke boude (*Godfried van Bouillon*), *IX Best.* 545. Die goede Gods recken, *Brand.* 878. Daer in (*in de boot*) spronghen die recken, 722. Patys quam met synen recken, *Troyen* 4861 *var.* (*hs.* trecken); *vgl. Troyen* dl. 4, bl. 118; dl. 2, vs. 16562). Hadde Troylus met synen recken ghemerret yet, her Hector hy ware sijns lijfs ghewest in groten vare, 4653 *var.* (*hs.* averdecten (: trecken); vgl. *Troyen* dl. 2, vs. 16850; dl. 4, bl. 126); ook 4753 (ook *hs.*; vgl. dl. 2, vs. 16950; dl. 4, bl. 129). Comt te my, ghy recken, 11014. Ic salre trecken ende bestriden die deensche recken, *H. Cruus v. Breda* 657.

RECKEBULC (-BILC), znw. m. Een vooral westvlaamsch woord met de bet. *raamland*. Vgl. BULC, en voor de beteekenis van het eerste deel bij REC en RAEM, 1e Art.; voor het geheel bij RAEMVELT. ‖ Dat de zelve dekene ende vinders worden ghehouden omme te gaene in den reckebilck twee warf tsjaers, . . . omme te metene alle de recken daer men ghecostumeert es lakenen an te slaene, *uit Hist. de Menin aangeh. in Invent. v. Br.* Gloss. 300*b* op rame.

RECKELIJC (RECKLIJC; ook REKELIJC; z. ald.), -LIC, -LIKE. Mnd. *rekelik*. Hetzelfde als gereckelijc en rackelijc; z. ald. en vgl. REC (REKE), 2de Art., REKEN, 2de Art. en Franck op rekenen. *Zijnde of zich gedragende zooals het behoort, fatsoenlijk, braaf, rechtschapen, ernstig*. De vorm rekelijc, die ook in het Mnd. voorkomt, is slechts opgeteekend uit *Teuth.* „rekelick, vrome, berve, probus".

1) Van personen en van zaken voor zoover die met personen in verband staan. Sedert de 14de eeuw in gebruik (nog niet bij Maerlant en zijn tijdgenooten). ‖ Een van horen dienstjonferen, die reckelixt ende goddienstelixt was, *Kl. v. Diepenv.* I, 38. Ic heb veel liede dic horen spreken, die reckelic ende waerachtich (*betrouwbaar*) leken, *Rein.* II, 4177. Sijn selfs huusvrou die seer scoon was ende nochtant daer seer eerbaer bi ende reckelic van leven, *Seven Wisen Volksb.* 47*v*; ook 48*v*. Dat . . . die vier getydemeesters . . . kiesen zullen . . . eenen anderen goeden, reckelicken ende eerbaren man, den eerbaersten, den bequaemsten ende van den besten levene die zy daertoe . . . zullen weten te vinden, *Keurb. v. Haarl.* 110. Een reckelic streng vuerich man, *Devoot B.* 36, 96*v*. Een clerck was van zijnre kintscheyt reckelijcken ende cuusch, *Bienb.* 109*b*. De ghelt een pont, machment op hem proeven mit tween reckeliken luden, *R. v. Utr.* 1, 6, 3; ook 7, 7; 8, 14 (*overal var.* redeliken). Soo sal hy dan gehouden wesen een goeden reckelijcken priester, nut ende bequaem daertoe wesende, te stellen om die . . . kercke te bewaren ende te bedienen, *Handv. Westz.* 68 (*a.* 1462). An-

thonius die was gheboren . . . van gheestelijcken ouders, dye beyde reckelic ende goodsvruchtich waren in allen geboden goods, *Pass. W.* 164*a* (*Hs. Welm.* 80*b*). Huse ende camere, die in den (bagijn-) hove ledich sien (*d. i.* sijn), te vercoopene reckeliken vrouwen ende joncfrouwen, Mieris 2, 250*a* (*a.* 1321); ook 341*a*; *b* (*vgl. ald.* dat daer in den hove onreckelicke stucken vallen, *onbetamelijke dingen gebeuren*; vgl. *R. v. Utr.* 1, 67: onreckelike dinghe, *var.* onredelike). Eer men segghen (*eene scheidsrechterlijke uitspraak*) seyde, so soudemen dair toe also effenen (*onpartijdigen*) reckelicken man nemen in die stede, die wel te ghelovene ware, Mieris 2, 206*a* (*a.* 1319). Dat hi u enen reckeliken coster sette, daer die prochie mede bewaerd es, 211*a* (*a.* 1319); ook 318*a*. Waer yemant die buten der stat woonden, die reckelike personen waren ende die borgherscap winnen wouden, die moghen borgherscap winnen, *R. v. Utr.* 1, 189, 22. Daer si den luden quaet vermoeden mede maken op goede, reckelike, geestelike luden der duechden die si benyden, *Con. Som.*² bl. 247; ook 243. Een goede reckelicke vrouwe, die ons Heren passie mit bernender begheerten plach aen te sien, Matth. *Anal.* 3, 227. Onder die hoede eens reckeliken clerckes, geheyten Gerlacus, *Hs. Diepenv.* 87*a*. Die en is nyet te prisen die hem selven priset, mer die God priset is lones (*l.* loves) weert ende reckelijc te segghen, *Kal.* 7, 164. — Veel goede materiën te samen vergadert sijn tot eenre summen eens reckeliken levens ende heet „des coninx summe", *Ned. Proza* 151 *vlg.* Waert (*deze liefde*) so rackelic ende so guet, als edele liefde ende reyne moet, *MLoop* III, 1203. — Ook in de bet. *edel*, *van eene uitstekende soort*, *begaafd met uitnemende hoedanigheden.* ‖ Ghi (*Maria*) sijt . . . de reckelijxste, die noyt ter werelt ontfinc wesen, *Blisc. v. M.* 1879. Ghisele (*de keizerin*) sijn wijf, een reckelicke vrouwe, Matth. *Anal.* 3, 74. Soo een mensche beter (*aanzienlijker*) sy, soo hem bet betaemt daer bij dat hi reckelic sij ende edel, *MLoop* I, 3129. — Eene enkele maal komt reckelijc voor verbonden met eene bepaling, nl. met op; daarnaast ook wel met eene bep. in den dat., hoewel daarvan geen voorbeeld is opgeteekend. *Toegevend jegens*, *verschoonend voor.* Ook bij Halma en Weiland staat *rekkelijk* in dezen zin opgeteekend; vgl. *gereckelijc* bij Huygens, aangehaald bij GERECKELIJC. Misschien is hier de invloed van het ww. recken in het spel; z. ald. en vgl. het volg. Art. ‖ Zij (*nijdigaards*) zijn . . . bleec ende ongedaen, maghere verteert, dorre ende droghe, ne zijen (*zijn*) up niemande reckelic, *Boeth.* 17*d*.

2) Eene enkele maal komt reckelijc, dat boven in *varr.* met *redelijc* afwisselde, voor in de bet. *redelijk*, *betamelijk*, *billijk*, met het als ondw. ‖ Ende mit dier waerheyt te varen by onsen richter als ons ghemeyne schepen . . . dunct dan (*l.* dat) recliken is, op horen eyt, Nijh. 1, 216 (*a.* 1327; *vgl. de aanh. in de noot uit het Placcaatb.* „dat redelyck is").

AANM. — Over de beteekenis *fatsoenlijk*, *door de eer of het uiterlijke fatsoen gevorderd*, die mogelijk ook an het bnw. reckelijc is eigen geweest, zie eene plaats bij RECKELIKE.

RECKELIJC (RECKLIJC), -LIC, bnw. Van recken; z. ald. *Wat gerekt kan worden*, *rekbaar*, *elastisch. Teuth.* recklick, tensilis, tensibilis.

RECKELIJCHEIT, LICHEIT, -HEDE, znw. vr. Ook REKELIJCHEIT, -LICHEIT (*Teuth.*). Van reckelijc, 1e Art.; z. ald. *Braafheid*, *rechtschapenheid*, *fatsoen.* ‖ So wat stic dat ic van u heb gheseit anders dan doocht ende redelicheit, daer heb ic valschelic an ghelogen, *Rein.* II, 7254 (*var.* reckelicheit). Die leydehont (*zie* LEITHONT) die heyt Trouwe, dien die waelgeraecte vrouwe in reynre meyningen had gebracht op die gloriose jaecht: die ander was gheheiten Stede, die die ridder op reclichede (*vgl.* OP, kol. 1663) onder die goede geselscap bracht, *D. War.* 9, 154, 43.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van het woord in het allegorische gedicht *Van Vijf Bomen* 80: „na sine (*l.* sinen) wille noch regneert cunst als si te voren dede, doe men hoor toonde reckelichede" (*toegevendheid?* in dezen zin is *rekkelijkheid* opgeteekend bij Weiland en komt het voor in eene plaats bij Hooft (*Wdb. op Hooft* 261), waar het door Oudemans verkeerdelijk door „gemeenzaamheid, gemeenzame omgang" wordt weergegeven)).

RECKELIKE, -LIJC, -LIC, -LIKEN, bijw. Mnd. *rekelike*, *reckel(i)ke*, *-lik.*

1) *Op eene rechtvaardige of fatsoenlijke wijze*, *zooals het behoort*, *overeenkomstig eer of plicht.* ‖ Dat eyn mynsche reckelike ende seer stichtelike levet onder voil mynschen inder vergaderynge, *Kal.* 4, 56. Ene vrou . . ., die leeffde inder minnen keer rackelic ende wail beleyt, *MLoop* II, 3300 (*var.* reckelijck). Een vernoemt . . . man, die een wile reckelicken levede, mer daerna beghan hi vander doghet te vertraeghen ende totten sunden te ghaen, *Bienb.* 141*b*. Dit es doget ende cracht van zinne, voor Gode reckelic te gevroedene ende vordie werelt . . . hem te hoedene, *Sp.* III², 5, 92. Wair enich persoon in den (bagijn)hove, die hoir niet reckelijc en regeerde, Mieris 2, 250*a* (*a.* 1321). Zoo willen onse scepene den mynschen setten vurmundere tot alsulker tijt toe, dat den scepenen duncket dat die mynsche hem weder soo rechkelic (*l.* reckelic) ende soo wyslic tyre (*d. i.* tiere), dat hem der vurmundere gheen langer noot en zij, *R. v. Zutf.* 112, 7. Dienres des heren ende sijnre steden, die mogheliken eedt ende oirdel doen sullen recht te doen ende mitten luden ende haren goeden elcs na sinen heesch ende behooren reckeliken (*var.* redeliken) ende rechtvairdeliken om te gaen, Matthijsz. 119. Soe, die laten niet en can, alsemense (*Maria*) vlitelike roept an, hevet verloost den jongelinc vanden viant, *Sp.* I⁷, 86, 113 (*var. L.* hertelike; *and var.* met herten; *var. B.* reckelec, *dat hier schijnt te beteekenen* als dit geschiedt overeenkomstig, niet in strijd is met eer of fatsoen). — Ook in de beteekenis *fatsoenlijk*, d. i. èn *op eene behoorlijke of betamelijke wijze*; èn *zóó dat men zijn fatsoen*, *zijne eer naar de wereld ophoudt.* ‖ Alstu moede te bedde comes, so legt reckeliken ende eerbaerlic, niet opwaert, noch dinen knien niet op te houden, *aangeh. Tijdschr.* 14, 25. Dus reden die heren van der jacht reckelycken, want har gedacht hadden si al in een gevoecht in waelgenoegen, *D. War.* 9, 155, 87. Ten derden soo sondigen si in groter ydelre glorie die si daer in hebben datmen seit dat se welvarende lude sijn ende costeliken leven ende reckeliken cost houden in horen huse, *Con. Som.* 42*a* (men kan het woord hier ook opvatten als bnw. in de bet. *door de eer of het fatsoen gevorderd*).

2) Wellicht heeft het woord ook de bet. gehad van een bijw. van graad, evenals ndl. *redelijk*, dat herhaaldelijk als var. van reckelike voorkomt. Het zal dan wel eene iets sterkere bet. hebben dan ndl. *redelijk*, d. i. „tamelijk", nl. *betamelijk*, *behoorlijk.* ‖ Als wij . . . onse mesdaden kennen, te lichter draghen wij eins anders last, nemmermeer latet herte God, dat reckelic wel zijne ghebreken kent, *Boeth.* 77c (*òf te lezen* reckelic ende wel?).

RECKEN, zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *recken*, ook *reken*; ohd. *rechan*, *reccken*; mhd. hd. *recken*; ndl. *rekken*; got. *-rakjan.* Het ohd. *rackjan*; osa. ondd. *rekkjan*, „vertellen, uiteenzetten" is een ander woord, verwant met rekenen; vgl. het volg. Art. Het mnl. recken is één met lat. *regere*; zie Franck op rekken. Naast recken komt ook eene enkele maal reken voor; z. ald. 4de Art. en vgl. GEREKEN. Ook recht is hiermede verwant; vgl. beneden de beteekenis „gaan over, besturen", welke

vooral uitkomt bij de samenstelling berecken (z. ald.), en die van „oprichten, inrichten", zie beneden bij 5). De vorm van het praet. *rechte* is dubbelzinnig, hij kan zijn van *rechten*, doch ook in bepaalde (oostvlaamsche, zeeuwsche en zuidhollandsche) tongvallen van *recken* (vgl. *dechte*, *maechte* e. a.). In het tgw. WVlaamsch is *rekken* door analogie ook sterk (*rok* en *rekte*, *gerokken* en *gerekt*).

I. TRANS. — 1) *Rekken*, *uitstrekken*, *uitsteken*, *in de lengte of hoogte uitstrekken*, vooral van een lichaamsdeel. Vgl. got. *ufrakjan*, gezegd van de hand; lat. *porrigere*. Zoo ook mhd., mnd. en hd. *Teuth.* recken, tendere, pandere. *Voc. Cop.* recken, tendere; pandere; armwtrecken, exalare. Kil. recken, strecken, tendere, extendere, expandere. *Gemma* 163*v*: verre recken, protendere. || Hi trac tswert ende recte sine arme ende slouchen boven op sijn hoot, *Limb.* VII, 1202. Dat (*het beeld*) emmer boot sijn hant ter sonnen waert gerect, *Flor.* 917. Jhesus recte sine hant ende ghereen den besikden (*d. i.* besiecten), *L. v. J.*, c. 58. Alse du te dinen ouden daghen comen souts, so souttu dine arme ende dine handde rekken (*nl.* om hulp), *ald.* c. 242. Doen recti sinen hals . . .; men sloech hem thooft af, *Yst. Bl.* 624 (vgl. Oudem. 5, 822, waar uit Oudaan een voorbeeld van intr. *rekken* aangehaald wordt in de bet. den hals rekken naar, verlangen", en zie bij Intr., 3). Hi rechte den hals ende oren hi gaf, *Sp.* III[3], 8, 18 (*var.* recte; lat. *cepit sursum collum extendere*). Rechte ghelijc die quade gheest hadde ghejaget, ghereckets hals, *Wal.* 9692. Siet hier, mijn swert hebbic getrect, mijn hooft hebbic u gherect: nu doet uwen wille met mi, *Parth.-fr.* 195. Si ghinghen recken hare lede lopende tes coninx waert, *Rein.* I, 2818 (vgl. beneden bij Wederk. 2° de bet. „zich haasten, zich spoeden"). Si (*de strijders*) recten beide hare leide (: mede) ende sloegen gruwelike, *Lorr.-fr.* 49, 186 (men kan misschien het woord hier beter weergeven door *spanden*, *spanden in*; zie bij 2). Eest dat die voet uten lede es, men essen sculdech te reckene ende te streckene ende weder te bringene tsire rechter stede, *Hs.* Yp. 146*r*. Het (*het vosje*) recte sijn start ende streec sijn haer, *Hs. Cyrill.* 39*v* (lat. bij Grässe bl. 56: *extensa cauda et planatis pilis*). — Die scaeren waeren lanc gherect ende die orssen wel ghedect, *Troyen* dl. 2, vs. 18635 (*var.* dl. 4, bl. 176 lanc ghetrect; *het Fransch heeft iets anders*, *nl.* vs. 15310 „et les conreis fez et serrez", *dat beter te begrijpen is*). Wel so es dan sculdich . . . de mont van den juge (d. i. *het zwaard*) besceden te sijn omme alle saken daermede te stercken (*wel te lezen* strecken) ende recken ghelijc eenre linen, *Pelgrimage* 12*b* (*ook hier laat de vertaling te wenschen over*; *het Fransch heeft* „bien doit la gueule deviser et ce c'on dit bien discerner tout juge qui en veut jugier"). Hi recte dat getogen swert ende ginc ter joncfrouwen wart, ende si die de doot ontsach enz., *Lanc.* II, 15285 (vgl. mnd. „*recke* my ein blackhorn" (hd. *darreichen*, mnl. *langen*) bij Lübben; ook elders hebben *recken* en *reiken* punten van aanraking; zie beneden); en vgl. Hermans, *Reder.* 98, 25: „tot ons wil zy haer ghenade *recken*", d. i. „uitstrekken; zij wil ze [ons deelachtig maken"). — Ook van het rekken der ledematen uit slaperigheid zal het woord wel in gebruik zijn geweest. Kil. recken, j. rancken, pandiculari (vgl. RANCBRAKEN). Plant. sich recken oft wtrecken alsmen wt den slaep verweckt werdt, pandiculari, distendere nervos. Vgl. Diefenb. op pandiculari, waar o. a. de glosse „recken und strecken" vermeld wordt.

2) *Spannen*, *rekken*, *uitrekken*, *in de lengte uitrekken.* Plant. dat leder recken, *estendre le cuir*, *tirer et eslargir le cuir*, extendere coria. *Voc. Cop.* recken, dispandere; wt-, ont-, verrecken, distendere. || Nu wille hi recken tperkement, *Sp.* I[7], 90, 30 *varr.* (*t.* reken; lat. *detrahere cepit ut dilataret*). Hoe dat Christus . . . wert gherect harde sere ane dat cruce met allen leden beide boven ende beneden, dat hem (*l.* men) mochte . . . sine lede tellen dor sine huut, *Bed. d. M.* 846. Daer ic (*Christus*) wreet ane den cruce was gherect dat mi die adren scorden binnen, *God v. d. Cr.* 52. Alsoo waerlike als gi . . . aent cruce wort gherecket, *Beatr.* 215. Daer na dede icken . . . an den cruce hanghen ende sijn aermen dede ic hem aen den cruce strecken ende recken, *Pelgrimage* 24*a var. Haarl.* Een cabel was daer aen (*aan het schip*) gherecket, onder dwater wael bedecket, *OVl. Ged.* 3, 107, 195 (*var.* gerecht). Wanneer dat (*het zeil*) wel gherecket staet, scep ende mast daer bi verscoont, 3, 106, 124. Boven wijt, beneden nauwe so es de haerpe ende binnen (h)ol, snaren der melodyën vol daer an gherect, die luden zoet, *OVl. Lied. e. G.* 421, 219. Zoo nog heden in zndl. tongvallen; vgl. wvla. „den boog *rekken*", d. i. „de pees van een gespannen boog met den pijl naar zich trekken om te schieten" fra. *tendre* (De Bo). — Bepaaldelijk gezegd van het spannen van laken op het span- of droograam. Vgl. REC en RAEM, 1e Art., alsmede RAMEN, 1e Art., en ndl. *rekken*, gezegd van gewasschen en gedroogd linnengoed, fra. „*détirer* le linge". || Die laken . . . sullen eerste gerect ende geraemt wesen, *R. v. Harderw.* 158, 30. Geen volre en moet enige laken recken als si gevollet sijn bi x st. holl., *Keurb. v. Haarl.* 81. Alle laken die men binnen Leyden rect, . . . die men vercopen wil, tsy gherect oft ghecrompen, die selmen an den raem recken ende (doen) warderen van den seghelair, *Leid. Keurb.* 103, 12. Wie anders onghelike laken moreyden dede mid brede lijsten, als te recken ende te vonden (*l.* vouden) . . . verbeurde 3 lb, 105, 3. Gherect laken, *Voorgeb. v. Gent* 6 (*a.* 1337). Van eenen sticweercke 46 guld. ende van strikene ende reckene 20 s., *Rek. v. Gent* 5, 78 (*a.* 1377). Die hoor dat corporael soude helpen recken te drooghen (*op het droogrek hangen*), *Devoot B.* 36, 63*v*. — Hiertoe behoort misschien ook de spreekw. uitdrukking in *Rincl.* 1308: „daer (*bij den zondenval in het paradijs*) wert gherect ons der doot rame", zie bij RAEM, 1e Art; doch in de verbinding „dat raem recken" is iets vreemds: mogelijk is het andere raem (2de Art.) bedoeld in de bet. „boog, datgene waarmede men mikt of raamt" (overigens niet bewezen), en beteekent de uitdr. „daar werd voor ons de boog des doods voor ziel en lichaam gespannen, daar werd het te onzen nadeele aangelegd op het leven van lichaam en ziel".

3) *Pijnigen*; eigenlijk „iemands leden uitrekken op een folterwerktuig". Vgl. bij 2), waar het woord gebruikt wordt van het „spannen" of „uitrekken" van de ledematen aan een kruis. Zoo ook mnd. (zie een voorbeeld bij Lübben op ledder) Vgl. RACKEN, eng. *to rack*, ndl. *rakker* („beulsknecht") en dial. hd. *rackeren* („afbeulen"). Kil. recken, j. pijnighen, torquere; reckbancke j. pijnbancke, fidicula. In de 16de eeuw. || Wistet de schout, . . . hij sou ons willen recken, *Trou moet bl.* 19, 445. Wierden se (*geestelijken*) als hier voortijts ghestrect, gherect, s'en souden hem niet zo lichte ter hoocheyt vitten (*voegen*, Kil.), *D. War.* 1, 423, 506. — *Rekken* is in verschillende zndl. tongvallen nog heden in de bet. *pijnigen* bekend (Rutten, Tuerlinckx, Corn.-Vervliet); hierbij behoort ook wvla. „ik late mij *rekken*, als enz." (De Bo).

4) *Uitmeten*, *hoog opgeven van iets*, eig. „zoo lang mogelijk maken". || Ziestu dan niet hoe cleine ende overnauwe de glorie es die du zo zeere pijns te breedene ende te reckene, *Boëth.* 88*b* (lat. ald. *quam dilatare ac propagare laboratis*).

5) *Oprichten*, *opslaan.* Vgl. RECHTEN (zie boven, kol. 1113) en de mhd. bet. „erregen, hervorbringen, verursachen", eig. „doen opgaan". || Daer stonden tenten, pauweljoen opghesleghen ende gherect (: ont-

dect), Hild. 167, 275 (*de vorm geeft geen recht om aan* rechten *te denken, zooals in het gloss. geschiedt*). Na (*overeenkomstig*) der penitenciën cure heeft hi gedect of gereet sine sepulture, *Sp.* II^{7}, 32, 50 (*het lat. heeft alleen* „texit" *en de woorden* „of gerect" *zullen wel niet oorspronkelijk zijn, maar in elk geval moet de afschrijver sich* recken *in deze bet. hebben gedacht*).

6) *Regelen, besturen, te zeggen hebben over.* Vgl. boven, kol. 1260 vlg., en zie BERECKEN (naast BERECHTEN). Voor de ald. aan het woord toegekende bet. „in orde brengen, klaar maken" vgl. men REKEN, 2de Art., dat wellicht hooger op met *recken* kan verwant sijn. ‖ Dats die wille sijn (*van hem*) die alle dinc te rekkene hevet, *Lev. v. Lutg.* II, 9929. Din closter, din si sonde rekken, 431. Dat u (*den paus*) was gegeven te rekkene al die werelt wijt, 1948. Philips van Vrankerike, die machtechlike rekde algader dat lant, 12515. Alle die die godes kerke te rekkene hadden, III, 565. Some, die de werelt recken ente liede domen ende bestrecken, *Bouc v. S. fragm.* (bl. 39, vs. 181; *Bouc v. S.* 793: berecken). Constituciën . . ., by de welcken dat zy die ghulde recken moghen ende houden, *Gesch. v. Antw.* 2, 559 (*a.* 1308). Vgl. RECKER. — Doch soo waern ic elken man, dat hi him wachte wael daer van, dat hi niet en werde gherecket (*geringeloord*) ende van enen wive ghegecket, *MLoop* I, 2743. Ic sal di recken (*bedwingen, naar mijne hand zetten*) so, eselkijn, dune sels niet wederspoorich sijn, *Sp.* II^{6}, 17, 41. Gelike dat men secgen hort dat een man sijn osse rect te sinen jocke daer hi in trect, aldus so leitem die duvel, Velth. VIII, 5, 50.

7) *Voorzien van het noodige, uitrusten.* Vgl. BERECKEN, 4). ‖ Op een ors . . . sat hi, dat wel was verdect, ende met wapenen wel gerect, *Grimb.* II, 2554. — Met eene zaak als obj., *van het noodige voorzien, verzorgen, behandelen*, een ziek lichaamsdeel. ‖ Hi (*de heelmeester*) hiet dat men den arme (*den gewonden arm*) sonde wonden (*l.* winden, *omwikkelen?*) ende recken, ende die zeenuwen conforteren met oliën van rosen, Jan Yp. 49. Vgl. BERECKEN, 4, *c*), d. i. „een zieke behandelen, genezen".

II. Wederk. Hem recken. — 1) *Zich in de lengte uitstrekken, zich uitrekken.* ‖ Dat het viel neder in die score, tserpent, ende began hem recken, *Wal.* 408. — Hijs sot die vorder hem wille strecken dan sine cleedren hem moghen recken (*die verder wil springen dan zijn stok lang is*); vgl. Schuerm. 533: „zich rekken naar zijn dekken", d. i. „tering naar nering stellen"), *Dist. Cat.* IV, 33 (vgl. *Bouc v. Sed.* 529 *bij* Intr.; *varr.* dan hi sine cleder mach gherecken; hijs sot die sijn voet wil steecken voorder dan sijn cleeder reycken).

2) *Zich haasten, zich spoeden.* Vgl. bij Trans., 1) de uitdr. „die lede recken". Zie ook wvla. *rekkebeenen*, „met groote schreden aanstappen"; vgl. van paarden gezegd „aller ventre à terre". Zie de aanh. uit Plant. bij RECKEN, Trans., 1). Zoo nog heden in zndl. tongvallen, hetzij als wederk. of als intr. ww. (Tuerlinckx, Schuermans, Corn.-Vervliet, De Bo). — Deze beteekenis zal wel ten grondslag liggen aan de opvatting *zich begeven*, die het woord heeft op de volgende plaatsen; ook is het begrip „spoedig" hier niet uitgesloten. ‖ Dat si ut willen trecken ende hem tAntwerpen willen recken met starcken scepen, Velth. IV, 62, 3. Op ander syde quam ghereckt ten stryde die heere van A. met sijnder schaeren, *Grimb.* II, 1957 *var.* (*t.* getrect); ook 1789 *var.*

3) *Zich inspannen, zijne krachten verzamelen.* ‖ Pantasale moeste hare recken, dat (*zoodat*) si die brucghe dede waghen (*schudden*), *Ferg.* 3368. Twee paerde souden (*moesten*) hem wel recken, souden si dat boomkijn vertrecken, dat die rese hilt in sine hande, 3523. — Zoo nog heden in zndl. tongvallen (Schuermans, Rutten).

4) Hetzelfde als hem regeren; z. ald. en vgl. bij Trans., 6). *Zich houden, sich gedragen.* ‖ Mi en dunct niet goet . . ., dat men bi geslechte neme keyser, maer dat men kiese die heme in goeder vroetheid recken can, *Sp.* II^{3}, 35, 22.

III. INTR. — 1) *Zich uitstrekken in de lengte, reiken tot een zeker punt.* ‖ Dese brugghe was . . . so lanck dat sy mochte recken van sunte Anthonis toorn tot an den berch daer dat casteel op staet, *Breidenb.* 157*v*. Dune moetsti niet vorder strecken dan dine cleedre moghen recken; naer dien dattu neeringhe heves, so bedaerf di dattu leves, *Bouc v. S.* 531 (vgl. bij Wederk. 1) en o. a. lat. bl. 91: „ultra quam vestis non extendas tua crura").

2) *Rekken, langer worden, zich in de lengte uitzetten.* ‖ Bi dat men badet ende zalvet recken die zenewen, of die proper zenewe, daert an gevest es, wert also vele te langere, *Hs.* Yp. 144*d*. Gebinde, diewelke alsulc sijn bi naturen, dat si mogen crimpen ende recken omme thooft te keerne ter ere zi den ende ter andere, 136*a* (Jan Yp. 126). Dat hi ontsinnen waende ende dat sijn herte versuchtet ende sine aderen altoos recken of si scoren souden, Mande, *Bijl.* 50.

3) *Zich uitstrekken naar iets, begeren, verlangen.* ‖ Mocht ic noch comen uyt uwer strecken, ghy sout wel langhe na mi recken eer ic wederquame daer in, *Troyen*3 459 *var.* (*t.* uyt uwer machte: na my wachten).

4) *Zich uitstrekken in tijd, duren.* Vgl. REC, 4). ‖ Het soude u al te lange recken, soudic u al vertrecken Eneas gheslachte tenen male, *Lsp.* I, 42, 129. Het soude te langhe recken, *Teest.* 391.

*RECKEN, zw. ww. trans. Waarschijnlijk is op de volgende plaats recken hetzelfde als mhd. *recken, rechen*; mnd. *recken*; osa. *rekkjan*, ohd. *rachjan, rechan, recchan* (Schade 2, 711), met de bet. *uiteenzetten, verklaren, uiten.* ‖ Alse de oldermans over deme contoor staen ende ere rede recken, *Hans. Recess.* 1, 76 (misschien is deze uitdrukking mnd., en is zij in het Mnl. niet bekend geweest; bij Lübben komt een voorbeeld voor, nl.: „do wurden dar rede *recket*, de to kyve drogen"; het is aldaar wel te onrechte geplaatst onder *reken, recken* „ausstrecken, darreichen"; het gebruik van dit woord staat, al is de verklaring juist, voor het Mnl. niet vast).

RECKER(E), znw. m. Hetzelfde als berecker; z. ald. en vgl. recken, Intr., 6). *Bestuurder, opziener.* ‖ En hof, dat hoorde dire abdiën toe, daer hi was rekkere over, *Lev. v. Lutg.* II, 8198. Dos sprac van alre creaturen die scheppere ende rekkere es, III, 2406.

RECKINGE, znw. vr. Van recken, Trans., 2). Ndl. *rekking. Het uitrekken van iets.* Plant. reckinge, *tendement, estendement*, tentio, intentio, extensio. ‖ Bi zine (*Christus'*) vijf wonden ende bider scoringhe ziere adren mids der groter reckinge siere leden, *Dietsce Rime* 50.

RECLIJC, RECLIJCHEIT. Zie RECKELIJC, -HEIT.

RECOEVEREREN (RECOEVREREN, RECO(U)VREREN), zw. ww. trans. en intr. Van ofra. *recouvrer*, lat. *recuperare* (zie RECUPEREREN).

I. TRANS. — *Terugkrijgen*; ook *krijgen, verkrijgen.* ‖ (Hi) recouvreerde . . . alle die steden, casteelen ende fortressen, die hem zijnen broeder daer te voren ofghenomen hadde, Despars 1, 28. — (Hi) vergaerde . . . al tvolck van wapenen te peerde ende te voet, dat hy yewers conste recouvreren ende ghecrijghen, 1, 265. — Ook in de bet. *verhalen op*, d. i. „krijgen van". ‖ Up de boete III ponden par., te recouvreren up die de zwynen toebehoort, *Ann. Em.* 17, 196 (*Keur v. Rousselare*).

II. INTR. — Het woord is intr. geworden door het weglaten van het obj. *kracht*, eig. „lichaamskracht, gezondheid"; vervolgens ook „kracht, macht". *Zijne macht terugkrijgen, zich herstellen.* Gewoner

dan deze vorm is in het Mnl., met vervanging van voorvoegsel, vercoevereren en vercoeveren; z ald. en vgl. COEVER. || Die viande sullen . . . ghescounfiert worden mit ghewelt ende Gods zoons kindre zullen tfelt dien nacht behouden . . ., ende des anders daghes . . . sullen die viande recoevereren, *Lsp.* IV, 1, 170 (*varr.* vercoevereren, recovreren); ook IV, 2, 33 (*varr.* vercoevéreren, recouvreren); 75 (*varr.* vercoevereren. recovreren).

RECOMMENDACIE, znw. vr. Van mlat. *recommendatio* of van ofra. *recommandation* met latiniseering. Eng. *recommendation*. *Aanbeveling*, *opdracht*. || De recommendacie der cyrurgiën (nl. *aan den cyrurgijn*) ende wat persoon dattet wesen sal, Matthijsz. 5. Vgl. Kil. recommanderen, commendare; recommandatie, commendatio; literae commendatitiae; salus.

RECOMPASSEN, zw. ww. trans. Van een ofra. *recompasser*, van *compasser*, mnl. compassen (z. ald.). *Herscheppen*. Doch misschien ook is de bet. van die van compassen niet verschillende en beduidt het woord *scheppen*. In verscheidene fra. ww. staat *re-* zuiver expletief, d. i. zonder beteekenis; zie bij REPAS en vgl. RECOMPENSEREN, 2). || Mi ende di sciep God . . .; woude hi, ic ware recompast scoonre dan du diet vordeel heefs, *Rincl.* 981.

RECOMPENSATIE, znw. vr. Van mlat. *recompensatio* of van ofra. *recompensation* met latiniseering. Eng. *recompensation*. *Schadeloosstelling*, *belooning*. Vgl. de beide volgende Artt. || Hondert rijnschgulden, die hem bij den voirsz. testamente geordinert zijn, als van recompensacie van dienste, den heer van Oistervant gedaen sonder wedden, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 150 (*a.* 1471); ook 151; 152; 153. In recompensatie van den costen enz., *Invent. v. Br.* 4, 51; ook 5, 202.

RECOMPENSE, znw. vr. Van ofra. fra. *recompense*, eene afleiding van *recompenser*; mlat. *recompensare* Eng. *recompense*. *Schadeloosstelling*, *vergoeding*, *belooning*. Kil. recompense, pensatio, pensitatio, compensatio. Vgl. het vorig Art. || Remuneratie ende recompense gegheven eenen persoon, omme dat hy te torture gebrocht wesende, hadde onnosele bevonden gheweist, *Cout. v. Brugge* 1, 251 *noot*. Ter recompense van der groote schaeden die de Ingelsche deze schepen gedaen hebben, *aangeh. Invent. v. Brugge* Gloss. 308. Zoo ook Despars 3, 343; 344. — Ook in de bet. *boete*, Despars 3, 214.

RECOMPENSEREN, -EEREN, IEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *recompenser*; mlat. *recompensare*. Eng. *to recompense*. — 1) *Schadeloosstellen*. Vgl. de beide vorige Artt. Kil. recompenseren, pensare, pensitare, compensare, remunerare e. a. || Omme van der stede weghe gherecompenseirt te zyne van den grooten scaden, *Invent. v. Br.* 6, 311. Zoo ook *Ouden. Meng.* 2, 237, aangeh. in *Invent. v. Br.* Gloss. 336. — 2) *Opwegen tegen*, *ruilen voor*. Vgl. fra. *compenser*. || Gheprosenteirt (*aan den hertog*) . . . twee levende ossen . . ., dewelke gherecompenseirt waren in XII zelverine scalen, 4, 353. — Zie over fr. ww. met *re-* in beteekenis aan die zonder *re-* gelijk bij RECOMPASSEN en REPAS.

RECOORT (RECORT), znw. o. Van ofra. *record*, eene afleiding van *recorder*, lat. *recordare*, „inprenten, op het hart drukken". Eng. *record*, ww. en znw.; fra. *record* en *recors*, oud mv. van *record*.

1) In eene juridische opvatting. *Eene rechterlijke uitspraak steunende op bepaalde getuigenissen of eene enquete*. Vgl. Duc. op recordum: „proprie dicitur inquisitio juridica per testes de re aliqua dubia, quod qui in ea audiuntur testes, dicant se *recordari* eorum de quibus inquiruntur"; ofra. *record*, enquête juridique par temoins (Duc.² 9, 329*c*); vgl. de aanhaling uit Montesq. bij Hatzfeld 1891: „la procédure par record". || So wie die wederseit dat scepenen hebben gheseit ende ghewijst bi recorde, hie sal boeten jeghen den grave LX lb, . . . behouden dat joft enigghe partie wille apeleren van valschen vonnesse jof van valschen recorde van scepenen, si mooghent appeleren vor den grave, *Cout. v. Brugge* 1, 250, 28 (in eene oude vertaling ald. *par recort* en *de faus recort des eschievins*). — Thans is eng. *record* (en vandaar fra. *record*) „eene scheidsrechterlijke uitspraak in een wedstrijd" en vervolgens „het hoogste bereikte punt of maximum in een wedstrijd" (Hatzf. t. a. p.).

2) *Verslag*, *rapport*. || Die scepenen sijn sculdich te doene trecort toten grave . . . vander claghe, hoe soe sal hebben ghesijn ghehandelt vor hemleden, *Cout. v. Brugge* 1, 249, 24. — Bij uitbreiding in eene niet-juridische opvatting, *verslag*, *vermelding*, *verhaal*. Vgl. MEMORIE, 5). || Om te bat te doen verclaer ende te bliven in u memorie dese na volgende istorie van grade te grade . . ., soo doe ics u alhier recort (*d. i.* recoort), op dat ghijs sijt te bat te binnen, *Brab. Y.* VI, 280. Van der Hoverden hebbic ghehoort u vertrec ende u recoort, hoe dat soe es der hellen ploech, Praet 2641. Om cort recoort (*om het in het kort te vermelden*, *om kort te gaan*), *Sev. Blisc.* 1569. — Ook in den vorm recoorde. || Van minnen doetsi hem recoorde (*zij verklaarde hem hare liefde*) ende si custen telken woorde, *Segh.* 4745.

3) Ook in eene andere beteekenis staat recoort gelijk met mnl. memorie (vgl. lat. *recordari*, zich herinneren), nl. *eene werking van het denkvermogen* (vgl. MEMORIE, 2); in de uitdr. recoort doen op, *nadenken over*, bij Praet 760 vlgg.: „(Verstannesse) draeght een teekin van II oren, omdat soe hoort ende wel verstaet alle dinghen goet ende quaet; dan gheeft zoe dat den zinne voort, dat soe (zin *bij personsverbeelding vr. gebruikt*) der up sal doen recoort".

RECOUVREREN, RECOVEREREN. Zie RECOUVEREREN.

RECREATIE, -CIE, -CI, znw. vr. Van ofra. fra. *recreation* met latiniseering. Eng. *recreation*. *Ontspanning*, *uitspanning*, *verpoozing*. Kil. recreatie, oblectamentum, oblectatio, animorum remissio, laxatio, relaxatio, recreatio; recreatif, jucundus, jocosus, festivus, amoenus; recreëren, oblectare, reficere. || Also ist ooc inden dienst gods: makede wi nymmermeer recreaci, wi souden thans ghebreken, *Hs. Welm.* 87*a*.

RECTOOR (RECTOIR, RECTORE), znw. m. Van lat. *rectorem*, of van ofra. *recteur* met latiniseering. Eng. ndl. *rector*. Voor den uitgang vgl. *pastoor*, mnl. *prioor* (*priore*) e. a. *Bestuurder*, *opziener*, *regent*. Kil. rectoor, rector, gubernator. Zie de verschillende beteekenissen van mlat. *rector* bij Duc. — In het Mnl. komt het woord voornamelijk voor in twee opvattingen. — *a*) *Hoofd van een klooster*, *kloostervoogd* (in bepaalde orden ?). || Brueder Claes Dircxz., rectoor des convents te Zijl, *Zijlkl.* 257 (*a.* 1484). Sie hadde onse vaders ende recktoors in groter weerdicheit ende was hem geheel ende gaf hoor daer ootmodelike onder, *Kl. v. Diepenv.* I, 13 (*hier kan het woord ook de algemeener beteekenis hebben van* „prelaat", Duc.). — Ook in de bet. *beheerder* of *regent van de eene of andere kerkelijke stichting*, ook *pastoor*. Vgl. Duc. „maxime *rector ecclesiae* dicitur qui vulgo *curio* seu *curatus*". || Den rector van der capellen op Zeelant, *Oork. v. Helmond* 222 (*a.* 1490). Den rector vanden (*l.* vander) capelle van Milheze, *ald.* Heren Philips rockoer (*moeilijk te lezen*, *l.* rectoer) der capelle van Dieren (*in een akte van* 1402, *handelende over ruil van landen te Dieren*). — *b*) *Hoofd van eene inrichting van hooger onderwijs*. Kil. rectoor van de schole, gymnasiarchus; moderator vel gubernator ludi, scholae, academiae. || Ende want . . . die vors. saken also verdonkert waren, dat hier af tusschen den scolaster (= ons *schoolopziener* of *inspecteur* ?), sinen

rectore oft ondermeester op deen side, ende de meesteren van den nederen scolen op dander, twist ende tebat beruert waren, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 646 (*a.* 1381). Onse vors. scolaster oft rectoir vander hogher scolen van Bruessele, *Belg. Mus.* 1, 22 (*a.* 1320). Dat voortmeer niement . . . sonder oirlof des scolasters oft des oversten rectors van Bruessele, hem pine te leerene, *ald.* (*ald. ook* onderrectoirs *en* onderrectoiressen; *z. die woorden*). Zoo ook ald. 21 (*zie den lat. tekst*, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 644). Die overmeester ofte rectoor van der hogher scolen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 647; zoo nog tweemalen *ald.*

RECTORIJN. Zie RETORIJN.

RECTORIKE (*Sp.* I³, 51, 9). Zie RETORIKE.

RECUPERATIE, znw. vr. Van lat. *recuperatio*, of van ofra. *recuperation* met latiniseering. Eng. *recuperation*; hetz. als *recovery*. *Het terugkrijgen van iets*, *herkrijging*. *Voc. Cop.* recuperatie, recuperatio.

RECUPEREREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *recuperer* of gevormd naar lat. *recuperare*. Eng. *to recuperate*. Hetzelfde als recouvereren; z. ald. en vgl. vercoevereren en vercoeveren. *Terugkrijgen*, *terugwinnen*, *herwinnen*. *Voc. Cop.* recupereren, recuperare. || Die coninc der Romeren sal nu recupereren dat keyserrijc ende winnen weder, *Wrake* I, 1998.

RECWACHTER(E), znw. m. Hetzelfde als raemwachter(e); z. ald. en vgl. REC. *Opzichter over de span- of droogramen.* || Ware enech rec . . . of alf rec valscelike getekent, dat ware den recwachter up een jaer ghebannen te zine, Huyttens, *Corpor. gant.* 190.

REL (bnw., *slank*, *rank*). Zie REEL.

REL, znw. m. In de 16de eeuw. Het woord zal komen van *rallen*, *rellen*, d. i. „luid spreken". De eerste beteekenis kan geweest zijn „luid gedruisch van stemmen", waaruit zich aan den eenen kant kan ontwikkelen de bet. van ndl. *relletje*. d. i. „een standje, een oploop van menschen", aan den anderen kant die van mnl. rel, d. i. *feestgewoel*, *genoegen*, *pret* (eig. „feestgedruisch"). Kil. rel, *Fland.* strepitus *et* garrulitas; rellen, rallen, strepere, strepitum edere *et* garrire, blaterare, deliramenta loqui. Vgl. fri. *reltsje*, relletje, grap, verhaaltje (*Fri. Wdb.* 3, 16) en een voorbeeld van rel uit Anna Bijns in de bet. *gebabbel*, *kletspraat* bij Oudem. 5, 823. || Wandelt al sonder listen, scout des werelts quaden rel, *Profijt. Liedeb.* 235, 203, 4. Stopt uwen rel, oft tsal u wesen leet te spade, 95, 70, 4. Die comt int spel, gheniete den rel, Goedthals 22 (*met bijvoeging van fr.*: „qui en jeu entre, jouer le convient"); *Spreuken* 84. — Minder duidelijk is de bet. in *Liedeb. S.* 19, 18: „een meysken eens voorby passeerde, aenhoorde enen soeten rel (*deun?*) hoe dat een meysken diviseerde (*duidelijk maakte*) teghens haere nichte soo wel", *met het referein* „commeret wel naer uwen rel" (*babbelt goed*, *lustig overeenkomstig uw genoegen*, *uwen lust*, *zooveel ge maar wilt*).

RELATIE (-ACIE), znw. vr. Van ofra. fra. *relation* met latiniseering of van mlat. *relatio*. Eng. *relation*, ndl. *relatie* (in eene andere beteekenis). *Rapport*, *verslag*. Ndl. *relaas*. Kil. relaes, oratio, sermo, narratio; relatio, relatus; relaes doen, orationem habere, orare, narrare, recitare. Waarschijnlijk is op de volgende plaats de bet. der uitdr. relacie (de relaciën) doen: *aan het woord zijn.* || Siet, sustere (*tot gerechticheit*), daer steeter veel versaemt, als ontfermicheit doet de relaciën, *Blisc. v. M.* 1235.

RELAXATIE, -ACIE, znw. vr. Van ofra. fra. *relaxation* met latiniseering, of van lat. *relaxatio*. Eng. *relaxation*. Van lat. *relaxare*, mlat. *relassare*. *Losmaking*, *lossing*, *vrijmaking*; zoo b. v. *opheffing van een beslag*, of *van banvloek of interdict*. || Dat hi tot Utrecht reed omme die relaxaci, alse van den gude to Q., *Rek. d. Cam.* 3¹, 562 (*a.* 1366). Umme raet te halen (an Mr. Joh. van Sleen tot Utrecht) up die relaxari, die die minrebroder ghebrocht hadden, tot hoorre kercmissen, ende van anderen punten die der stad pleyt an ruerden, 513; ook 484 (*zie de plaats bij* INSTRUMENT, 2). Do D. van Utrecht was ghecomen, daer hi gheweest hadde mit der relaxatiën ende mit der inhibicy ende mit den copiën daer af, 3², 192. (Si) waren daer (*te Utrecht*) toe middernacht toe, ende verwerven die relaxaci, daermen des andren daghes op sanc, *Cod. Dipl. U.* 2², 98 (*a.* 1380).

RELAXEREN, zw. ww. trans. Van lat. *relaxare*. *Lossen*, *losmaken*, *vrijmaken*. Eng. *to relax*. Vgl. het vorig Art. — Als wederk. gebruikt. Hem relaxeren te enen, schijnt op de volgende plaats de bet. te hebben van *zich tot iemand neerbuigen*, *iemand de genade bewijzen* (*van*), eig. *niet streng* (maar *toegevend*) *jegens iemand zijn.* || Ic bidde u (*tot den paus die Amand bisschop wilde maken*) door Onsen Heere, dat ghi (h)u meer relaxeert te mi te biddene niet meer dat niet ne si bate miere sielen, *Amand* II, 2223.

RELIE. Zie RELIGIE.

RELIEF (RELIJF, RYLIJF), znw. o. Van ofra. fra. *relief*, eene afleiding van *relever*. Eng. *relief*. In twee zeer verlende opvattingen.

1) *Overblijfsel*, *overschot*, *rest*. Lat. *reliquiae*, waarmede het evenwel in oorsprong niets te maken heeft: wel heeft het meegewerkt tot de ontwikkeling dezer beteekenis van het woord. Immers uit de bet. van fra. *relever* is wel te verklaren de opvatting „overschot van eten", maar niet zoo gemakkelijk „overschot van eene erfenis of van een geslacht". Ook reliquiën komt voor in de bet. „overgebleven spijs"; ook als var. van relief.

1) *Overblijfsel*, *rest*, *overschot van eten*, *kliekje*. Ook ofra. fra. *relief* bet. „ce que l'on relève (enlève) de table, reste". Zie de fr. etym. wdbb. (en voor de andere bekende bet. van fra. *relief* Hatzf. 1913: „élévation de ce qui fait saillie sur une surface". *Voc. Cop.* relief, reliquie (*plur.*); relief vander tafelen dat overblijft, residuum; relief vander tafelen, fragmen. Kil. releef, relef, releve (de vorm herinnert meer aan mlat. *relevium*; vgl. bij 2), reliquiae coenae vel prandii, analecta; ook relief, j. releef, analecta. Hetzelfde als opscuddinge, opscuddelinge; z. ald. en vgl. ook ORTE. Met vervanging van voorvoegsel is uit relief gemaakt de vorm verlief, die een paar malen voorkomt. || Ghedert dat relief dat overbleven es din volke dat gheten heeft, *L. v. J.* c. 100. (Si) ghederden dat relif dat daer overbleven was, c. 121. Alse hi gheten hadde, . . . so nam hi dat relif ende gaft hen, c. 240. Hi at voor hem (*daar zij bij waren*) . . . ende sijn relief gaf hi hem voort, *Rijmb.* 26922. Doe hi voor hem luden ghegheten hadde, nam hi dat relief, *Glosa* dats dat daer overbleef, *Hs.* 71, *Luc.* 24, 43 (lat. *sumens reliquias dedit eis*; *Hs.* 113, *f.* 135*c*: dat relijf). Dat daer overliep van den relive droeghen si seven mande vol enwech, *Hs.* 71, *Matth.* 15, 37 (lat. *quod superfuit de fragmentis*). (Dat) veel rylijf over bleef, *Hs. Moll* 7, 62*c*. Twaelf corve relijfs van vijf garsten brooden ende twien visschen, dat den ghenen overliep die daer aten, *Hs.* 71, *Joh.* 6, 13 (lat. *duodecim cophinos fragmentorum*); ook *Matth.* 14, 20 (twaelf corve vol relijfs; lat. *tulerunt reliquias*, *duodecim cophinos fragmentorum plenos*). Nochtan bleven over daer relijfs XII coorve, *Doct.* I, 798 (*varr.* reliefs; verliefs; *vgl. Hs. v.* 1348, 131*b*: doe hi voor hem gheëten hadde, nam hi tverlief ende gaeft hem). Van V broden sal Hi saden V dusent mensche . . .; te relieve (*aan overblijfselen*) salmen opdoen daer XII corve, *Wrake* I, 1763. Die te selker tafelen dient, . . . dicwile drinct hi vanden

wine, ende smaect vanden relieve ende vanden brocken die van des Heren tafelen vallen, Ruusb. 6, 148 *vlg.* Voir sijn dore lach een arm siec mensche, die gherne hadde gheten vanden relieve sijnre tafelen, 5, 181. Dese (*rijke man*) onseide Lazarum die reliveren (*ongewone, door analogie naar het. mv. van sommige eenlettergrepige onzijdige woorden ontstane, vorm*; Franck § 184; Van Helten § 225) te gheven van sijnre tafelen, *Proza-Sp. d. S.* 12*d*. Dat daer iets overblijft van dien gheconsacreerden vleesche ochte van den brooden, . . . die relieve seldi verberren in den viere, Ruusb. 1, 263 (lat. vert. *comburet reliquias igni*). Dits tselve relief twelke dat bleef over ter groter avontmaeltijt daer god selve mede at, *Pelgrimage* 23*b*. Het es een relief om sieken, quellenden, crancken, onvermoghenden luden, met welken . . . relieve alle menschen boeten ende baten ghecrighen van haren siecheden, *ald.* (fr. 236: „n'cst (pas) *relief* a fame grosse, . . . c'est un *relief* pour langoureus . . ., du quel qui gouste dignement ne peut qu'il n'ait alegement"); zoo nog driemaal *ald. a.* (Ic) hiesch hem van sinen brode, ende dat wast relief, dat hi den pelgrimen deelde, 44*a* (*de bet. schijnt hier* een hapje eten *te zijn*; *vgl. beneden bij Sp.* II[7], *waar de lat. vert. van het woord is* „buccella"). Alsulken gast, . . . die alsoo vele met hem brengt, daermen alle den cost mede betaelen mach ende daer dicwile alsoo vele reliefs overblijft, dat alle dat ghesinne overvloyelijc mede ghesaedt wort, *Fragm. hs. Leid.* Relief of overscot, *Pelgrim* 18*a*. Doe hi sat ghegheten was Lampreel, quam mijn joncste soon Rosseel, ende woude wech doen dat relief, want jonghe kinder hebbent eten lief, *Rein.* II, 4463. Zom briet soet (*haar kind*) ofte soot, ende tander decte soe ende helt . . .; mettien soe dat decsel uphoef ende toogden haers kints relief, *Rijmb.* 33404. Hi ginc sien oft enich relief lach daer trelief te liggene plach, . . . ombe te verlichtene bider dinc den honger, *Lanc.* II, 24218. (Si) bat omme Gode dat men haer gave van den relieve, daer si ave leefde in groter soberheit, *Sp.* II[7], 48, 67 (lat. *postulabat sibi buccellam panis dari*; vgl. bij *Pelgrimage* 44*a* boven). (*De wolvin*) ontbeidde toter ure dat hi sine tafle afhief (vgl. hd. *abhub*, „overgeschoten eten") ende hi hare gaf sijn relief, III[4], 30, 12 (lat. *panem qui cenule superfuisset*). — Ook in de bet. *overschot* in het algemeen. Ook zonder invloeden van buiten zou het woord wellicht zijne beteekenis aldus hebben kunnen verruimen, maar waarschijnlijk heeft hier medegewerkt lat. *reliquiae*, ter vertaling waarvan *relief* herhaaldelijk dient en ook hier. || Du die avedoes die ongherechtecheit ende draghes over die zonden der relieve dijns erfs, *Hs. v.* 1349, *f.* 190*b* (*Micha* 7, 18: *qui transis peccatum reliquiarum hereditatis tuae*). — Ook in de bet. *uitschot*; eig. „hetgeen men overlaat, niet lust, verwerpt". || Hadden si niet gebeden . . . over trelief van onsen geslachte, hare macht ware al vergaen, *Sp.* IV[1], 62, 81 (lat. *quisquiliis propaginis nostre*).

2) Term in het leenrecht gebruikelijk. *De uitkeering door den leenman aan den leenheer gedaan bij het verheffen van het leen* (mlat. „relevare feudum"; ofra. „relever le fief") *telkens wanneer een nieuwe leenvolger optreedt.* Ofra. *relief*; mlat. *relevium.* Zie Duc.[3] 5, 107 vlg. op relevare en relevium. Hetzelfde als heergewaet; z. ald. en zie verschillende „*relevia* of heergewaden" genoemd ald. 108*c*. Kil. relef, honorarium quod novus vasallus patrono introitus causa largitur, *vulgo* relevium. Vgl. ook VERLIEF. || Daer een leen versterft ende twee of drie of viere of meer comen aen den heere haer relief betalen ende manscepen doen willen, *Leenr.* 2. Een vul relief es x lb, een half relief es v lb, *ald.* Staende mijn leen ter trauwen ende ter waerheden, ende ter dood ten vullen relieve van x lb par. . . . ende alst verandert bi coope den thienden penning relief, Diericx, *Mém.* 1, 218; ook 2, 619 (vgl. sterfcoop en coopcoop bij Stallaert 2, 97). Ten welken voors. diensten behoorden zekere profite ende jaarlijcksche renten, die haere de aelmoesenie van Sente Pieters schuldich was, te weteue es dertien halster rogs, vier pond twee scelle par. ende andere diversche profite van relieve, *Gendsch Chtb.* 190 (*a.* 1413).

RELIGIE (ook RELIË), znw. vr. Van lat. *religio* of van ofra. *religion* met latiniseering; hd. *religion*; eng. *religion*; ndl. *religie.* Uit de beteekenis *godsdienst*, „het dienen van God", heeft zich in het Mnl. ontwikkeld de opvatting *kloosterleven of afzondering van de wereld*; ook *kloosterorde* en *ordegewaad.* Vgl. RELIGIOEN en Moll, *Kerkgesch.* 2[2], 2 vlg. Kil. religie, religio, pietas. Plant. religie, verbindinge der conscientiën, *religion*, religio; verscheyden religiën, aliae atque aliae religiones. Zie Duc.[3] 5, 111: „religio, vita monastica seu voto (ut vulgo dicimus) religionis adstricta; ook „religiosus ordo, monasterium". || Doe waert hoor voor den altaer den tabbert uutgetogen ende sie waert gecleedet mytten habijt der hilliger relyen (*het gewaad van het geestelijke, aan God gewijde leven*), *Kl. v. Diepenv.* II, 30 (*Hs. Diepenv.* 51*a*; Brinker. bl. 97; *vgl. de aant. ald.*) — Ook in de bet. *ordegewaad* of *geestelijk ambtsgewaad.* || (*De keizer*) nam mit hem alle die ecclesie van der stat mit horen religye (*m., onz.*?) ghecledet, mit crucen, mit vanen ende mit sanghe, *Pass. W.* 177*d*.

RELIGIEUS (RELIGIEUX), RELIGIEUSE. Zie RELIGIOOS.

RELIGIOEN (-ION), znw. o. Van ofra. fra. *religion.* Over de beteekenissen die het woord heeft ontwikkeld in de middeleeuwen, zie bij RELIGIE.

1) *Godsdienst.* || Si (*Paulus en Lucas*) predeken ons . . . een verboden religyoen, *Sp.* I[8], 19, 61. Zie nog een voorbeeld uit *Sp. d. Sonden* bij RELIGIOOS.

2) *Het van de wereld afgezonderde, aan God gewijde, leven*; *kloosterleven.* Vgl. *Inform.* 67: „(*een pastorie die vacant is*) per ingressum religionis ultimi curati", omdat de laatste pastoor in een klooster gegaan was" (*ald.* Gloss.). In deze bet. zonder lidw. Vgl. eng. *to enter religion*, in een klooster gaan. || Gemerct dat zoe in religioene was, *Cout. v. Brugge* 1, 561. Een Benedicte, nu merc dat soe van religioene was, *Sp.* II[6], 35, 10 (lat. *Benedicte religiose*). Sine was niet van religione (: doene), alse ene nonne ocht ene beggine, *Rose* 3520. Oftu dochtren hubaer heves, ic rade dattuse te manne gheves of dattuse ieweren pijns te doene met (*bij*) nonnen in religioene (*in een nonnenklooster*), *Bouc v. S.* 379. Dat ghi u leven wandelen wout, ende u begeven ende hier bliven in religione (*in een geestelijk, godgewijd leven*; *ware* „klooster" *bedoeld*, dan zou *er staan* „int religioen"), *Lanc.* II, 8205. Twaelf magede . . . hielt si, die volgeden haren sede . . . van sonderlingen religioene (*een op eene bijzondere wijze ingericht kloosterleven*), *Sp.* II[7], 61, 6. Hi sceen wel van religione, *Lanc.* II, 28266. — Joncfrouwen van religioene (*nonnen*), *Overzee* 79. Met clederen van religioene gecleet, *Lanc.* III, 6414; ook 2260. Metten abite van religione, IV, 12322 (vgl. bij RELIGIE). Soodat hi quam gereden . . . tenen huse van religioene, II, 22660 (*vgl. bij* 4). Inden cloostere van religioene, *Beatr.* 300. Men deden ter erden . . . int clooster van religione, *Grimb.* II, 6273. Die liede van religioene . . ., alse monicke sijn ofte nonnen, minderbroeders ende predicaren, *Lsp.* IV, 7, 28.

3) *Eene bepaalde kloosterorde.* || Een wijf, die was begeven in een zwaer religioen: si droech twee gebondene scoen; enen zoutre hilt si in die hant; het sceen dat si elken sant aneriep met groter innecheiden, *Rose* 400. Dat treligion daer in zoe was haer

niet hinderen en zonde (*sl.* te sine erfghename), maer baeten, ghemerct de previlegiën die zoe zeyde dat haer religion van te moghene deelen, van . . . den paeus hadde, *Cout. v. Brugge* 1, 561. Was iemen diet religioen besmette in enich quaet doen, dien gaf hi eenen zwaren bant van sentenciën, *Franc.* 4123; ook 4171. Daeromme zijn alle religioene . . . up maten ghestelt van etene, drinkene, slapene, wakene, *Boëth.* 281*b*. Want hi altehant die werelt liet ende ginc in witten religione (: done), *Lanc.* III, 10572. Dat men kindren niet soude doen te jonc in enych religioen, *Sp. d. Sonden* 5057 (*men kan het woord hier ook opvatten in de bet.* klooster).

4) *Het klooster*, vooral als gebouw. Vgl. bij 1) de uitdr. „huus van religioene" en „clooster van religioene". || Der joncfrouwe, die Lanceloot dede savons herbergen tere stede, daer si beide waren wel ontfaen in een religioen, *Vad. Mus.* IV, 314, 27. Enen knape, . . . dien si vrageden oft hi kinde enegen hermite daer gehinde oft enech religioen daer bi, *Lanc.* III, 5998. (*Die vrouwen*) souden gheerne int religioen, woudent hare mans laten doen, *Sp. d. Sonden* 16149.

RELIGIOSELIKE, bijw. *Zooals het een kloosterling past.* Vgl. het volg. Art. || Eest dat sire genoechte in (*in het kloosterleven*) maken religioselike sonder hooftsonden, . . . Sinte Pauwel . . . seit dat si met Gode werken, *Lucid.* 3222.

RELIGIOOS, bnw. Ook RELIGIEUS. Van ofra. fra. *religieux*, het eerste met latiniseering (lat. *religiosus*). Eng. *religious*, hd. *religiös*, ndl. *religieus*. — 1) *Godsdienstig*, *godvruchtig*, *vroom.* Kil. religieus, religiosus, religionis cultor pius. || Het was een man . . . religieus, die Gode ontsach, *Franc.* 6798. Wie dat religieus waent wesen ende niet sijn tonghe toomt van quade, . . . ydel so is zijn religioen, *Sp. d. Sonden* 14864. — 2) *Geestelijk*, *zich tot het naleven van een geestelijken leefregel verbonden hebbende.* || (Hi) versach . . . twee religioose man, *Sp.* II[a], 46, 15 (lat. *personas in religiosa veste*). Daer wert . . . geordineert hoe die religiose ende geoordende menschen leven souden, *Exc. Cron.* 86*d*. — Van zaken. *Op God en godsdienst betrekking hebbende.* || Laet dine quaetheit altemale ende set dijn pinen ende dijn waken in religiosen saken, *Sp.* II[a], 67, 16. — Als znw. *Hij of zij die een bepaalden kloosterregel volgt, die eene kloostergelofte heeft afgelegd*; *monnik* of *non.* Fra. *religieux*, *religieuse*; eng. *religious*; mhd. *religiöse*; mnd. *religiose.* Plant. een religioos, *un religieux*, religiosus. || Diegene die heure kinderen . . . in cloosteren ofte godtshuysen sullen willen stellen . . . die sullen den selven cloosteren . . . mogen geven lijfrenten ofte gereetgelt tot alimentatie van alsulcken religieux of religieuse, . . . ende anders niet, *Inform.* 626.

RELIGIOOSHEIT, znw. vr. *Godsvrucht*, *godsdienstigheid.* || Ensi dattu religioosheit mints ende die waerheit houds ende kints . . . ende caritate hebbes mede, dune coms niet ter hoger stede, *Sp.* IV[a], 8, 17 (*hs. te Gent*).

RELIJC (RELIC). Zie REDELIJC en vgl. *hs. f.* 166*b*: „dit is een relike (*bijw.*) grote kerke".

RELIJCHEIT (RELICHEIT), znw. vr. Zie REDELIJCHEIT, en vgl. nog *Gest. Rom.* 5*b*: „ick byn dese maecht meer ghehouden ende verbonden nae allen relicheden dan u".

RELIQUA, znw. Lat. *reliqua. Het overige.* || Rekeninghe, bewijs ende reliqua, *rekening met aanwijzing van het batig saldo*, *R. v. Utr.* 2, 382.

RELIQUIE (RILIQUIE), znw. vr. Vooral in het mv. Lat. *reliquiae. Overblijfselen.* — *a*) *Van het lichaam of de folterwerktuigen van de heiligen*, *reliquieën.* Mhd. *reliquie*; fra. *relique*; eng. *relics*; hd. *reliquien. Voc. Cop.* reliquie, reliquie (*plur.*). Kil. reliquie, reliquiae. || Pelegerine die . . . ghingen te sinen reliquien, *Franc.* 10083. Degene die de riliquien (*l.* riliquie, *het lichaam van St. Quintijn*) droegen, *Sp.* II[b], 49, 57. De nagele die waren geslegen den sant in scouderen, in vingeren, in teen, . . . Eusebie deedse uuttrecken . . . ende hieltse over reliquien gave, *ald.* 70. Doe coosmen . . . canoenken sevene diemen wart te rade te gevene der moeder rive der zuverheden (lat. *feretrum sancte marie*) ende andere reliquien, IV[a], 34, 5. Alle die reliquien ende juwelen, die dabts (*l.* dabt) Hughe achter hem liet . . ., die welke voirsz. reliquiën ende juwelen onse gheminde . . . here de Grave van Vlaenderen hadde ghedaen arresteren ende in zekeren handen zetten . . . ter kerke bouf van Egmond, *Hs. Egmond f.* 2*v* (*a.* 1357). Mochten sine (*het lichaam van Maria*) onder hem gewinnen, haer vriende die noch Jhesum minnen, si soudender reliquien willen af maken, *Sev. Blisc.* 269.

2) Ook in de bet. *overblijfselen van de eene of andere spijs*, *overgeschoten eten.* Het gewone woord is relief; z. ald., ook over den invloed, dien *reliquie* daarop heeft gehad. || Tseventich koningen, die die handen en voeten of gheslaghen waren, gaderden onder mijn tafel die reliquien mijnre spisen, *Hs. Arq.* 42*d*. Als . . . Moyses sijn maeltijt hadde ghedaen, so wilde hi den armen delen van sinen relieve, *Pelgrimage* 19*d* (*var. Haarl.* van sijnen reliquiën); en zoo ook elders, waar het haagsche hs. *relief* heeft.

RELIVEREREN, zw. zw. trans. Een ofr. ww. *relivrer* is niet aan te wijzen, maar ook recompassen heeft geen ofra. voorbeeld. Waarschijnlijk staat *relivereren* in beteekenis met *telivereren* (fr. *délivrer*) in bet. gelijk. *Leveren*, *overhandigen.* || Dit es dat de voors. ontfangers hebben uteghegheven binnen desen jare van ghelde dat geleent es in de wike onder volers (vollers?) ende den goeden lieden van den clenen ambachten achter de poort; . . . teersten relivererden dontfangers Lievine den W., G. enz. ten wike bouf van der Ouderborgh enz., Huyttens, *Corpor. gant.* 34; zoo ald. nog *twintigmaal.*, en bl. 36 vlg. *twintigmaal.* — Ook met een pers. als obj. *Leveren*, *overleveren.* || Dan moet hine (*den misdadiger*) den proofst relivereren of sinen cnape, die daertoe gheset is, Halb. *Aant. Proëm.* 125 (*Gendsch Chtb.* 35: delivreren; *t. a. p. in dezelfde bet.* leveren).

RELLEN, zw. ww. intr. In de 16de eeuw. *Snappen*, *babbelen*, *rammelen*, *den mond vol hebben van*, *kakelen.* Zie REL en de aanh. uit Kil. aldaar en vgl. mnd. *rallen* en Franck op rallen (rellen). || Wat ghe relt, *ZVl. Bijdr.* 5, 317, 71. Clappen, rellen, *D. War.* 1, 413, 208. Dees drinckers stercke, die altijt rellen van des Gods woorts cracht, verachtende alle wercken, *Profijt. Liedeb.* 163, 4. — Eene enkele maal komt rellen ook als trans. voor in de bet. *zeggen*, evenals in het latere Grieksch *lalein.* || Verghevet ons, esser (h)yet buter screve gherelt, *ZVl. Bijdr.* 6, 236, 295.

AANM. Zie over een ander woord rellen, d. i. *pellen*, bij RENNEN, 2de Art. en vgl. Boekenoogen 820 op rellen, alwaar ook *relsel* en *relmeel.*

REMANANT (REMENANT, REMANENT), znw. o. Van ofra. *remanant*, waarvan ook eng. *remnant.* Deelw. van ofra. *remanoir*, *remaindre*, lat. *remanere*, eng. *remain.* Zie E. Muller 2, 292. *Overschot*, *rest.* || Soo begherde hy an den grave Philips vier speciale castiellen, . . . mar al dat remanant (*het overige deel*) van Artoys ende van Vermendoys dat soude de grave Philips ghebruycken sijn leven lanc, *Cron. v. Vlaend.* 1, 104. Waren de goede dan betere (*meer waard*) dan de schout (*schuld*) soo soude tremanant ons bliven, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 628 (*a.* 1375). 25 lb grote, dannof hi betaelde de 10 lb grote, ende (h)eer hi betaelde tremenand, so was hi ghevanghen, *Froissart* 2, 234 (*a.* 1382). Dies wert hy (*de koopman*) ghehouden tverblijf (*overblijfsel*) ende tremanent vanden zelven broode uuter

stede . . . te draeghene, *Ann. Em.* 17, 163. Waerstu inden handen ghequest, met den remanente soutstu luttel di moghen ghehelpen ende verweren, *Pelgrimage* 87c; ook 108d (remanent); 115a (tremenant). Ic wint al, of het blijft verlooren van Vlaenderen dat remanant, *Vl. Rijmk.* 7698. Die broedere . . . waren gram ende waenden dat hine hadde . . . van groten hongre gheten ende hietene keren danen . . . ende eten dat remenant, *Sp.* III[1], 35, 61 (lat. *ad reliquum cadaveris quod comederat remittentes*). 49 lb, die D. ende W. van hem hadden, eene reyse . . . mede te doen, daer si tremanant of overleverden haren P., *Rek. d. Gr.* 1, 248. — Zoo nog heden in vla. tongvallen (Schuerm. *Bijv.* 256 op r a m e n a n t; 262 op r e m e n a n t; *Antw. Idiot.* 1013 op r a m m e n a n t: „uitschot, overgeschoten bucht"). — Ook in de bet. *overblijvend deel dat nog te betalen is, dat aan eene schuldvordering ontbreekt.* Hetz. als o v e r s c o t (z. ald.), alwaar dit duidelijker had kunnen gezegd zijn. || Daer off die stove jaerlicx ghelden sal die twee ponden vier scell. paris., die voirs. zesse cameren vier ende twintich scell. paris., ende die voors. drie stenijnen huusen cameren daer bachten . . . ende vive cameren daerbinnen tremenant, *Ann. Em.* 31, 118 (*a.* 1471).

REME (*Rek. d. Cam.* 4, 99). Zie RIEME.

REME (*R. v. Amst.* 173, 305). Zie RAEM, en vgl. mhd. *rame, reme*, „stütze, gestell".

REMEDE (REMEDIE; ook in den vorm REMEGIE, ontstaan uit de palataliseering van *di* in lat. *remedium*; de vorm r e m e d i e is ontstaan door latiniseering (lat. *remedium*), znw. vr. Mnd. *remedie*; ndl. *remedie*; fri. *remeedsje*; eng. *remedy*. Van ofra. fra. *remede*, geneesmiddel. — 1) *Geneesmiddel, remedie, medicijn. Voc. Cop.* r e m e d i e, *remedium.* Kil. r e m e d i e, remedium, medicina, antidotum, medela, salus. Plant. r e m e d i e, *remede*, remedium. — Ook in de bet. *geneesmiddel voor geestelijke kwalen.* || Laet ons sien VIII remeden teghen sonden der ghulsheden, *Sp. d. Sonden* 203. God selve leerde ons die remede teghen temptacie der gulshede, 207. Wie es die dese remedie soect! 219. Die achtste remedie . . . teghen vracheit . . . dats almoesse ende bedinghe, die welke den mensche in graciën bringhen, diewelke gracie is rechte remede tegen die sonde der vrachede, 6565 *e. e.* — Ook in de eenigszins ruimere opvatting *een middel om iets te verhelpen, hulpmiddel, redmiddel.* || Ghelijc druc eene gheistelijke quale es, also es troost allen vermoeyden herten ooc medicijne; of ghelijc dranc ende spijse in (*tot*) remediën van hongher ende durste ghegheven zijn, also enz., *Boëth.* 101d. Die dieve die om roven . . . legghen in des lants woestine, die vonden bi desen beesten ene remedie alre meeste, om dat daer es waters be(e)rste, jeghen die pine van den derste, want haer orine es van der maniere, . . . so wie dats nut enen clenen traen, dat hi den derst mach wederstaen, *Nat. Bl.* II, 3073. — R e m e d e(-gie) d o e n, *ergens iets aan doen, er maatregelen tegen nemen of verbetering in aanbrengen.* || Omme den brant die mijn heere W. ende sine (h)ulpers daden in Vlaenderen, ende dat hij daer of correxie ende remegie doen wilde, *Rek. v. Gent* 1, 400 (*a.* 1339). Omme de overdaet die mijn heere J. ghedaen (h)adde up eeneghe liede uter castelriën van Ghend, dat hij daer toe saude willen doen alsulke remegie, dats de goede liede van Ghend ende uter castelriën in payse waren, 419.

2) *Verzachting van pijn en leed, vermindering van druk.* Vgl. Duc.[3] 5, 118b, waar r e m e d i u m vermeld wordt in den zin van *vermindering van geldelijken druk* („remissio vel diminutio tributorum"). || Van der kerstene remegie, *Sp.* II[3], 30 *Opschr.* (*vgl. ald. vs.* 5: „so werd hi (*de keizer*) jegen de kerstine sachtere").

3) *De hoeveelheid alliage die men bij het munten van goud- en zilvergeld mag gebruiken boven hetgeen de wet heeft bepaald*; fr. (verouderd) *remède* (Hatzf. 1916); mlat. *remedium* (Duc.[3] 118b); mnd. *remedie*; eng. *remedy*. Kil. r e m e d i e, sacoma, ponderis aureorum nummorum supplementum. || (Tgout) sel houden XIX kraet ende sel heten toetsgout, op elck merck gouts het vierendeel van enen kraet van remediën, Dodt, *Arch.* 4, 375 (*Ordinancie gemaict opten goutsmeden, a.* 1490).

REMEDIE. Zie REMEDE.

REMEDIËREN (-EEREN, -IEREN), zw. ww. trans. Van ofra. fra. *remedier*. Eng. *to remedy. Verhelpen, te gemoet komen aan.* Kil. r e m e d i é r e n, mederi, medicinam adhibere, remedium ferre, consulere, providere. || Umme des coopmans gebreken to remediirne (*d. i.* remediierne), *Hans. Recess.* 10, 292. So en were en (*hem*) doch daroff ghene poente eder (*of*) sake ghebetert eder remediërt, 294. — Ook met eene bepaling met *in*, overgenomen van andere ww., waarmede het in beteekenis overeenkomt. || Omme dair inne te remediëren ende voirsien, *Leid. Keurb.* 343, 25 (*a.* 1508). — Zie eene plaats waar het woord op eene verschrijving berust bij RENUNCIËREN.

REMEGIE. Zie bij REMEDE.

REMY (REMIJS, REMEIS), znw. m. Persoonsnaam. Lat. *Remigius*; fra. *Remy* (vgl. den plaatsnaam *Domremy*), de apostel der Franschen, die als bisschop van Reims den doop aan koning Clovis had toegediend. Zie Reinsb.-Duringsf., *Calandr. belge* 2, 192 en *Sp.* III[4], 20 *Opschr.* „van sente Remijs geboornesse"; vs. 20: „(Doe) wart Sente Remij geboren"; III[4], 7, 41 (Sente Remi); 56; 62 (Sente Remij); 71; 78 („Sente Remij doopte den here") e. e. — S e n t e R e m e i s m e s s e, de dag der „translatio" van Remigius, 1 *October* (dus samenvallende met *Bamesse* (Sente Bavendach; vgl. eene aanhaling uit Mieris bij Grotefend, *Zeitrechn.* 164: „naer s. Remeeus ende s. Baven dage in de maent van October 1342"). Zie voorbeelden van *Remeistag, Remeismesse* en *Remigentag* bij Grotef. t. a. p. en vgl. nog *Brab. Y.* dl. 1, bl. 794: „dene helecht (*te betalen*) te paschen, ende dander heelecht te sente Remeis messe" (*a.* 1321). Zie nog een voorbeeld bij QUEDECRUUT. — Naar hem heet October ook *Remeismaent* (Grotef. t. a. p.). De vorm *Remeeus* ook door Kil. vermeld, bl. 901: „R e m e e u s, Remigius") berust op vormen met vervanging van den uitgang (*Remeüs*, naar *Bartholomeüs, Matheüs*). Van *Remeis* zal men wel den nom. *Remei* (*Remey*) moeten aannemen: vgl. *Eligius*, fr. *Eloy*, ook *Eley* (? vgl. hd. *Gleytag* naast *Gloytag* en *Loytag* bij Grotef. t. a. p. 58).

REMIS. Zie bij het volg. Art.

REMISSIE, znw. vr. Van ofra. fra. *remission* met latiniseering, of van lat. *remissio*. Eng. *remission. Vrijstelling, kwijtschelding, verzachting van straf of van strenge maatregelen, vergeving.* Vgl. Kil. r e m i s, impunitas, venia errati, remissio *apud Eccl.*; r e m i s g h e v e n, eximere noxae, poenam remittere, gratiam criminis facere, *vulgo* remissionem dare; r e m i s b r i e f, codicilli venales (zie een voorbeeld van r e m i s bij Despars 2, 309). || Dat ic . . . geve ende gunne mit desen brieve . . . den susteren des convents . . . één maeltijt sjaers . . ., ende alsdan sellen zij remissie hebben en eeten dese maeltijdt in de remissie-camer (*het vertrek waar de nonnen samenkwamen in vrije uren en waar het gebod van te zwijgen niet gold*) zonder sylency, *Zijlkl.* 244 (*a.* 1483).

REMMEN, zw. ww. trans. Ags. *hremman*; ndd. *remmen*; ndl. *remmen.* Wat den vorm betreft, kan dit weinig verspreide woord hetzelfde zijn als got. *hramjan*; in bet. komt het overeen met hd. *hemmen.* Vgl. Franck op r e m m e n, die hier aan een soortgelijke ontwikkeling denkt als bij ndl. *stremmen*, d. i. „stram, stijf maken" en *Beitr.* 29, 497; 544. *Belemmeren in beweging of vaart, remmen, de snelheid benemen aan iem. of iets. Teuth.* r e m m e n, s t i l d o e n s t a e n, sistere; s t i l l

doin staen, remmen, sistere. — Misschien behoort hierbij het limb. *remmel*, d. i. *halsblok* of *halsbeugel* voor dieren; zie *Limb. Wijsd.* 91: „alle, zoo mest- als scheepershonden, zullen moeten voorsien zijn van eenen *remmel* of kluppel, hangende in den hals tot op de beenen" (18de eeuw), indien nl. dit de oudere beteekenis is, en niet *knuppel*, in welken zin nog heden *remmel* in limb. tongvallen bekend is (Schuerm.). — Misschien behoort hiertoe Kil. remme, *Sax. Sicamb.* tabula s. tegmen costae navis", eig. „een middel om af te weren, te beschermen."

Aanm. — Bij Lübben staat een mnd. ww. *remmen* vermeld, waarvan de beteekenis niet duidelijk blijkt; misschien is zij „im rummel kaufen, im groszen einkaufen". Is dit zoo, dan zou het woord verwant kunnen zijn met *rommel*; vgl. *remmel* in *Ant. Idiot.* 1023: „d. i. „een huis dat met zijne bijgebouwen en aanhoorigheden eene tamelijke groote lengte (*beter* ruimte) beslaat"; ndl. *rompslomp*. Bij Schuerm. heeft *remmel* eene gewijzigde beteekenis, nl. „een huis dat eenigszins in verval is".

REMMERSOEN, REMMERSOENEN. Zie REIMERSOEN, REIMERSOENEN.

REMMERSWAELSCH, bnw., gevormd van den naam der weggespoelde stad Remmerswael (ook *Reimerswaal*, *Roemerswaal*) op Zuid-Beveland. De naam is nog heden als geslachtsnaam, *Remmerswaal* (bij Winkler niet vermeld), *Rommerswael*, *Roemerswael*, *Reymerswael* bekend (Winkler 237). ‖ Dat geen verwer rode lakennen en moet meden dan mit Bruxe, Coolsche of Remmerzwaelsche crappe (*meekrap*), *R. v. Amst.* 549 vlg., 11. — Zie de *Beschrijvinge van de gewezene stad Rommerswale* door Jac. Ermerins (Middelburg 1788) en *Beschrijvinge der stad Reimerswaal in zijn bloei en ondergang* door A. Geluk (na zijn overlijden bewerkt door F. Caland, Middelburg 1877) en eene verzameling keuren uitgegeven door R. Fruin Thz. in „Oude Vaderl. Rechtsbronnen" onder den titel „Het Recht der stad Reimerswaal (1905). Vgl. ook *T. en Lettb.* 3, 190, waar uittreksels gegeven worden uit twee keuren der stad van 1375 en 1377 (de stad heet aldaar: „die poort (*ook* stede) van Reymerzwale".

REMOER. Zie RUMOER.

REMONSTRANTIE, -CIE, -CY, znw. vr. Van ofra. *remonstrance*, hetzelfde als *remonstration*. Eng. *remonstrance*. Zie Duc². 5, 121. Van mlat. *remonstrare*, fra. *remontrer*. Het woord is niet gevonden in de bet. *vertoog* (fra. *remontrance*; Kil. remonstrancie, demonstratio, significatio, declaratio, admonitio; ook remonstréren, monstrare, demonstrare, ostendere, proponere, declarare e. a), maar in den zin van *vertooning*, *tooneelvertooning*, *eene voorstelling van een historisch tafereel door geschilderde figuren*, ook *de geschilderde tafereelen* zelve, „betooghynghe van . . . historën in stomme personnagen" (*Invent. v. Br.* 5, 383). ‖ Betaelt den deken van den scilders . . . van ghelijke remonstrancie ende van VI spelen te thooghene upten dach van den helighen bloede, *Invent. v. Br.* 5, 383 (*a.* 1457). Aldoe was gheaccordeert met J. scildere . . . als dat hy ver(h)eghenen (*schoonmaken*) . . . ende repareren sal de remonstrancen van den ruese, rosbaeyaert, de roede van Jesse, ende van der Helle, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 310*a*.

REMOORS (REMORS), znw. o. Van ofra. *remors*, mlat. *remorsus* (ook *remorsio*, Duc.), fra. *remord.* Eng. *remorse. Zelfverwijt*, *wroeging*. ‖ So en sal dy niet wesen in een versuchten ende in remoers (*d. i.* remoors) van herten, . . . dattu onsculdich bloet sals hebben gestort, *Haagsche Bijbel* 1, 174*a* (I *Sam.* 25, 31: *non erit tibi hoc in singultum et in scrupulum cordis domino meo, quod effunderis sanguinem innoxium*). Beduchtende daer tcontinueel remors van zijnder conscientie, dat die waerheit noch int ende uytcommen mochte, Despars 1, 306.

Aanm. — Op ééne plaats staat *remoors*, waar men *rumoer* zou verwachten, nl. *Froissart* 2, 238: „J. ghecalengierd van dat hij smaendaghes achter dat Dunkerken tremoors (*l.* t(e) Dunkerken remoer) jesijn *d. i.* gesijn) hadde omme te wederstane dat sij niet tBartoeneghelt meenden te betaelne, gheseid soude hebben enz." De verwarring is nog begrijpelijker, als naast *remoer* de aan den ofra. nom. ontleende vorm *remoers* in gebruik was geweest (vgl. AMOURS). Men vindt haar ook op eene andere plaats, nl. in de boven aangehaalde bijbelplaats, waar in den Delftschen Bijbel staat *rumoer* (*Tijdschr.* 16, 3).

REMPENEREN. Zie RAMPENEREN, 2de Art.

*REMSEN. Zie REINSEN.

REMUNERATIE, znw. vr. Van ofra. *remuneration* met latiniseering, of van lat. *remuneratio*. Eng. *remuneration*; ndl. *remuneratie*. *Belooning*, *schadeloosstelling*; ook in de bet. *eene som gelds waarmede iemand wordt beloond of schadeloos gesteld.* Zie een voorbeeld bij RECOMPENSE.

RENBANE. Zie RENNEBANE.

RENCHOEN. Zie RANTSOEN.

RENDE (*bast*, *schors*). Zie RINDE.

RENDELGAT (RENDEGAT), znw. o. Benaming eener plaats te Gent. ‖ Van den werke an eenen dam int rendelgat 9 lb, *Rek. v. Gent* 3, 144 (*a.* 1346). Dit es dat si ontfaen (h)ebben vanden gariten upte veste anden torre ende vander renten bachten sgraven sten (*d. i.* steen) ende bider minnebr., ende int rendelgat, 1, 138; ook 139 (int rendelgaet). Dat niemen ne vare int rendegat met clene scepen vor de sonne no na de sonne, *Voorgeb. v. Gent* 47 (*a.* 1349). — Er is een antwerpsch woord *rengat* met de bet. „opening in eenen houtkant langs waar men op een stuk land kan gaan of rijden" (*Antw. Idiot.* 1023).

RENDEN, zw. ww. trans Mnd. (*to*)*renden*; ags. *rendan*; oeng. *torenden*; eng. *to rend*; ofri. *renda*, *torenda* (en andere samenstellingen bij Richth. 992 op renda, randa; ook znw. *rend*, scheur). *Scheuren*. Zie TERENDEN (*Aiol.* 361 en de aant. *ald.*) en vgl. *Beitr.* 29, 545.

RENDERIJN. Zie RUNDERIJN.

RENDESSTROTE (*wam*). Zie RUNTSSTROTE.

RENE (*Nu noch* 21). Zie REDENE.

RENE (bijw. en bnw.). Zie REINE.

RENEN. Zie REINEN.

RENENGELLE. Zie RENINGE, 2de Art.

RENGELEN. Zie RINGELEN.

RENGENEREN, RENGNEREN. Zie REGNEREN.

RENIGEN. Zie REINIGEN.

RENINGE. Zie REININGE.

RENINGE. Zie REDENINGE. — Hiertoe is ook te brengen het znw. renengelle, een met een franschen uitgang gevormd woord renengelle (van renenge = reninge), d. i. „een boek waarin de ontvangsten en uitgaven der domeinen worden verantwoord" (*Invent. v. Brugge* 4, 238: „groote brieffven ende renengellen van Vlaenderen"). Zie verder *Invent. v. Br.* Gloss. op renengelle, en Duc. op relanga (relangia, relenga, relengla; Flandris *réelenghe*, vulgo *renenghe*).

RENNE. Zie RINNE.

RENNEBANE (REN-), znw. vr. Mnd. *rennebân*, *ronnebân*; hd. *rennbahn*; ndl. *renbaan*. *Teuth.* en renbane vur die perde, circus. Kil. renbaene, curriculum, hippodromus. Plant. renplaetse oft rennebaen, *lieu où on court soit à cheval ou autrement*, curriculum, hippodromus, stadium, catadromus, circus.

RENNEBOOM (REN-, RONNE-), znw. m. Mnd. *renne-*, *ronne-*, *runnebôm*; mhd. *renneboum*, *rinneboum*. *Slagboom*, *sluitboom*, bepaaldelijk *een sluitboom of slagboom waarmede een toegang tot eene stad werd afgesloten.* Hetzelfde als hameide; z. ald. Het woord komt vooral voor in de oostelijke tongvallen en in den vorm ronneboom. Het heeft niets te ma-

ken met *reen*, *rein*, „grens", waarmede Lübben het woord in verband brengt, met een beroep op Kil. „r e e n b o o m, *vetus*, arbor terminalis, finalis"; evengoed kan dit woord eene omvorming zijn van het niet begrepen r e n b o o m. Het is blijkbaar samengesteld met *rennen* en heeft dus waarschijnlijk de beteekenis gehad van „afsluitboom eener renbaan of loopbaan", bij uitbreiding *slagboom waarmede een straat* enz. *wordt afgezet.* Zie de voorbeelden bij Lübben. *Teuth.* s l a c h b o o m, r e n b o o m, phalanga (zie Dief., alwaar de glossen *renne-*, *schlag-*, *slach-*, *drey-*, *renboom*), clanga(?). ‖ Voirt so en sal men ghene comanscap copen buten den ronneboom, dat hier to marcte compt, *R. v. Harderw.* 8, 46. Een holt dair die ronneboom mede gestutet wairt ende dair men 3 dooren an die nyerstatpoirte gemaket (heeft?), *Rek. v. Hattem* 157 (*a.* 1466). Gearbeit an den ronneboom 8 daige, 169; zoo nog tweemaal *ald.* J. K. gestratet dat gatt onder den ronneboom, 170; zoo nog eens *ald.* Gecoft ene pappelioene, dair men plancken aff sneet an den ronneboom, 171. Twee gesellen gewonnen . . ., die die ronnebomen wairden voor die Nyestat ende int Derep, 238. Een eyken holt, dair een ronneboom aff gemaickt in die Nystatpoirte, 280. W. B. een eykenholt an die homeye (*hameide*) in die Homerssche poirte ende een plancke an die hom(e)ye in die Nystatpoirte; . . . W. B. den ronneboom beslagen ende die homeyen weder. gemaickt, 280 (*er is dus wel een verschil tusschen een „hameide" en een „ronneboom" maar welk, blijkt niet*). Twe ronnebome, die der stad ontdreven waren (*door het water*), *Rek. d. Cam.* 3, 447 (*a.* 1365); ook 5, 246. A. die eyn deel zaendes mennede onder den ronneboom bi Tyasen camp, 381. E. die eynen graven upgroef bi den selven ronnebome, *ald.* Do sy besien hadden waer men den ronneboom solde zetten bi Colmenschoten, 610. W. ende J. omme dat sie den ronneboom bi der zieken hues ende den middelsten ronneboom up den zyle over zomer gewaert hadden, geg. III lb, 3[a], 249; ook 53. Den ronneboom to Borghelo, 4, 363; ook 25; 79. Dat yserwerc an die ronnebome in Papenstr. ende up Engestr(ate), 32. Vor tymmeringhe an die ronnebome binnen der stad vor die straten, 33. Enen smid, . . . die den ronneboom to Holten weder beslaghen hadde, dien die vyande upghebroken hadde, 5, 306; ook 421. Vijff tym(m)erluden, dieselve hebben die tochbrugghen ind bruggen ind die roeneboome vermaeckt ind verhangen, *Geld. Maandw.* 1, 150.

RENNECAF. Zie bij RENNEN, 2de Art.

RENNECNECHT (RONNE-), znw. m. Hetzelfde waarschijnlijk als r e n n e r; z. ald. *Rijknecht*, *de bediende die de zorg voor de paarden heeft*, bij Benecke 2[1], 720 „rennbube" genoemd (vgl. Lübben op r e n n e r); ook wel benaming voor *een boodschapper*, *een renbode* (zonder het begrip „buitengewone snelheid"). ‖ Aen Liesken Claeskens, mijns lieven heeren ronne (*d. i.* ronne-) ende stalknechte omme XVI paer lynene cleder IIII gl., *Geld. Oudh.* 533 (*a.* 1388). Mijns heeren ronne (*d. i.* ronne-) ende sadelknechte XVII paer spaeren (*sporen*), *ald.* 532.

*RENNECRONE. Zie RENNECRONE.

RENNEN (RINNEN, RUNNEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *rennen*, *runnen*, *ronnen*, *rinnen*; mhd. *rennen*; ohd. *rennan*, *rennen*; ondd. *rennian*; ofri. *renna*; got. *rannjan*; eng. *to run*; hd. ndl. *rennen*. De vervoegingstijden zijn *rende*, *rinde* en *rande*; deelw. *gerent*, *gerint* en *gerant* (Van Helten, *Mnl. Spr.* bl. 225 en 273). Naast r e n n e n komt ook (evenals in het Mnd.) de vorm r o n n e n voor; vgl. eng. *to run* (Van Helten, t. a. p. bl. 56 en *Tijdschr.* 2, 19 en de voorbeelden bij RONNEN; zie een voorbeeld van het praet. *ronde* bij DORERONNEN). Het woord was eig. een causatief van r i n n e n (en dus trans.), en deze beteekenis heeft r e n n e n nog in verschillende germ. tongvallen in de middeleeuwen, zoowel in de bet. *doen gaan*, *jagen*, *drijven* (ohd. mhd., mnd.); vgl. got. *urrannjan*, „doen opgaan", gezegd van de zon), en *laten vloeien*, *uitgieten* (bij Lübben en Walther: „rinnen machen, schütten") als in die van *doen stollen*, *stremmen* („coagulare", ohd., ondd., Kil.). Vooral werd r e n n e n verbonden met het obj. „ors", d. i. „een paard aandrijven, aanjagen, hard doen loopen" (mnl. „laten lopen"; mhd., mnd.), en daar hierbij herhaaldelijk het object als bekend werd weggelaten, is r e n n e n intrans. geworden met de bet. *rennen*, *hard loopen*, oorspronkelijk en in de middeleeuwen nog vooral van een ruiter (mhd. mnd., mnl.); in het Hd. en Ndl. heeft zich deze beteekenis verruimd. Daardoor is het eigenlijk zw. trans. *rennen* in verschillende germ. dialekten samengevallen met het st. intr. r i n n e n (*ran*, *geronnen*; z. ald.), evenals *neigen* in het Ndl. de bet. van *nijgen* heeft aangenomen (vgl. ook *steigeren* in de bet. van „*stijgeren"). Zoo b. v. in het Ndd.; ook in het Mnl. is de grens tusschen *rennen* en *rinnen* niet altijd met zekerheid te trekken; naast *rinnen* komt *rennen* voor als intr., en omgekeerd *rinnen* naast *rennen* als trans., en de bet. *hard loopen* vindt men ook bij intr. *rinnen*, gelijk ook de opvatting *vloeien* bij r e n n e n, zw. Vgl. bij OVERRINNEN, dat „zw. en st. intr." wordt genoemd en waar ook een voorbeeld van *overrinde* voorkomt. Enkele twijfelachtige plaatsen zullen beneden worden vermeld. Zie verder bij RINNEN (ook DORERINNEN, OMMERINNEN, ONTRINNEN en ONTRENNEN) en vgl. vooral Franck op r e n n e n. In het Ndl. is *rinnen* zoogoed als geheel door *rennen* vervangen; het leeft alleen nog voort in „zoo gewonnen, zoo *geronnen* („weggeloopen, verdwenen" van behaalde winsten) en in „*geronnen* (d. i. *gestold*, eig. *samengeloopen*) bloed" (van *rinnen* (vgl. RINNEN, 6) of *gerinnen*). Vgl. ook de Aanm. bij RANDEN.

I. TRANS. — Van het gebruik als trans. zijn in het Mnl. slechts enkele sporen meer zichtbaar. — 1) In *Teuth.* wordt vermeld de uitdr. r e n n e n e y n p e r t, zonder vertaling. Hoogstwaarschijnlijk is hier het trans. ww. bedoeld met de bet. *drijven*, *jagen*, *doen draven* (zie boven). — 2) Eveneens in *Teuth.* staat opgeteekend de bet. *stremmen*, *doen dik worden*, gezegd van melk: „b l a i s k e n d a i r d i e m e l c k i n g e r e n n e t w u r d t, lactis (vgl. bij Diefenb. op l a c t e s: „milker of roghel, *pellicula ex qua lac coagulatur*"). In *Teuth.* vindt men r e n n e n (r i n n e n) ook als vertaling van lat. „coagulare", en hoewel dit woord eigenlijk causatief is, zoo blijkt toch uit de bijvoeging van zinverwanten, (b. v. *concrescere*) dat hier althans niet overal het causatief, maar het intr. (= *coagulari*) wordt bedoeld. Vgl. *Teuth.* op i n g e w e i d e: „eyn ingeweyde heit *lactis*, dair dye melck in (*l.* bi?) rennet", en zie verder bij RINNEN en GERINNEN, 1). Doch dat r i n n e n in deze beteekenis ook bijvorm van r e n n e n kan zijn, blijkt uit Plant. „r i n n e n o f t s t r e m m e n, *faire prendre ou tourner le laict avec pressure*, densare, coagulare". Kil. r e n n e n j. r u n n e n, coagulare.

II. INTR. — 1) De gewone opvatting is *hard of snel rijden*, of ook *rijden*, oorspronkelijk van een ruiter (zie boven), ook van een wagenmenner of voerman, doch bij uitbreiding ook van het paard; in het laatste geval is de bet. *rennen*, *hardloopen*, *draven*. *Teuth.* s e e r l o p e n, r e n n e n, cursitare (kan ook met een pers. als ondw. bedoeld zijn). Plant. m e t t e n p e e r d e r e n n e n, *faire une course à cheval à bride laschee*, admittere equum (vgl. *Teuth.*: „rennen eyn pert"), habenas et frenum laxare equo. Kil. r e n n e n, currere, cursare, cursitare, discursare, velocissimo equi cursu ferri; r e n n e n m e t d e l a n c i ë n, incurrere lanceis adversis (vgl. mnd. *rennen*, gezegd van een ruiteraanval, en bij RINNEN de uitdr. „ene glavie rinnen"). ‖ Hi sprac rasschelijck op zijn peert, ende hi rande van daer, *Proza-Sp.* 87*a* (*vgl. ald.* Alexander ontran se alle gader). (Hi) horte dors . . . op den here van D. weder, die te hem wert

rende gereder dan een swaluwe soude vliegen, *Grimb.* II, 5114. (Doe) waren die ruters van Amersfoort voor Renen gerunt, mer sy en bedreven daer niet, Matth. *Anal.* 1, 435. Terwilen dat die heeren van der Clesy te Wijck waren, so runden die ruter van Utrecht voor Wijck, 493. Derward rindic met snelre vart ende stac den genen ende sijn part dat hi enz., *Lanc.* III, 11673. Walewein . . . nam sijn spere in die hant, ende es ten anderen ward gerant, die op Waleweine quam gereden met . . . haestecheden, II, 38874. Dus es hi vaste henen gerant ter stat waerd al dat hi mach, III, 19598. Op enen riddere es hi gerant die van Namen was geboren, *Grimb.* II, 2962. Te her Gerarde . . . rinde hy over de heide wat dors conste gherinnen, 4187. Op haren orsen sijn si gesprongen . . ., uter borch sijn si gerant, 473. In den strijt es hy gerant, 2562. (Hi) es tegen hen gerant met een spere in sijn hant, 4853. — Allitereerend met riden verbonden. ‖ Hi es mijn here ten gewinnen (*tot mijn voordeel of winst*), waer ic ride ochte rinne (eig. *waar ik rijd of ren*, d. i. *waar ik ga of sta, mij bevind*), *Vierde Mart.* 504. — Ook in de uitdr. gerant comen, hetzelfde als mnl. gereden comen, *komen aanrijden*, meestal met het bijdenkbeeld „om een aanval te doen". ‖ Dus quam die drossate saen gerant daer hi den coninc sittende vant in een . . . palas, *Lanc.* II, 19605. Keye quam op hem gerant ende brac sijn spere toter hant, III, 22199. Dus quam hi gerant op een sterc ors, *Grimb.* II, 1833. Zie nog *Lanc.* II, 38096; III, 19267; *Grimb.* II, 2099; 2692; 491; 502; 2361; 2464; 2478 (hi quam metten orsse gerant den grave van Namen recht jegen). — Overdrachtelijk wordt gerant comen gebruikt *Boec d. M.* 32: „hou dicke quam zi in zijn harte gherant (*deed zij een aanval op het gemoed van hem, trachtte zij het gemoed te vertederen, voor zich te winnen? van hem*), dien zi bekende den ewighen heyland". — Deze bet. kan rennen ook gehad hebben wanneer het gezegd wordt van een jager, doch het is niet noodzakelijk. ‖ So en vanghet hi (*de jager*) niet al ten eersten daer hi rennet na, *MLoop* I, 1262 (*hetgeen hij achterna rijdt, te paard tracht in te halen of te bereiken*). — Van paard en wagen. ‖ Dat niemant bynnen der stat mit sijnen wagen of kerren langs die strate rennen noch draven en sal bij xx schill., *Stadr. v. Kampen* 4. — Het begrip „snelheid" is geheel op den achtergrond op de volgende plaats. ‖ Die wile dat hi voor Coolne lach, soo gheviel . . . dat sine sommere (*lastpaarden*) quamen gherant met visschen, *Brab. Y.* IV, 841. — Rennen of rinnen kan bedoeld zijn, op de beide volgende plaatsen, doch het eerste heeft de meeste waarschijnlijkheid: ‖ Op hem liet hi lopen . . . wat sijn ors mochte rinnen, *Grimb.* II, 1933. Die ridder hi heeft . . . genomen een paert . . . ende setter die joncfrouwe boven, ende es op een ander geseten: sinen knapen heefti geheten dat si rinnen te Mes waert ende elc sitte op een paert, *Lorr.* I, 354.

2) *Loopen, draven*, gezegd van een mensch. In deze bet. is rinnen gewoner. *Teuth.* seer lopen, rennen, cursitare. Plant. rennen, sterck lopen, *courrir, faire course* etc., cursum agere, cursare, cursitare. ‖ Wat si sochten, wat si rinden, sine consten enen pape niet vinden, *Lsp.* III, 4, 57. (Doe) braken die Cabbeljaus uyt hooren laghen ende runneden tot Reynout, die hier geen hoede of en droech; ende als hi sach dat si hem meenden, runnede hi metten sinen tot Castrichem in der kercken, mer die Cabeljaus bereden drie van den aftersten, den si dootsloeghen, Matth. *Anal.* 3, 253 (*het eerste* runneden *zal men moeten opvatten in de bet., vermeld onder* 1°; *van het tweede is dit minder waarschijnlijk, hoewel niet onmogelijk*).

3) *Vloeien, stroomen.* Het gewone woord is rinnen; z. ald. ‖ In dien in sulcke handelinge dat bloet te overvloedich rende ende wtliep, so sal men (*l.* ment) aldus stelpen, *Medicinaelb.* 2. Soo vinde ic den edelen wijn soo overmildelijc ende overvlodelijc runnende, dat ics soo vele ende meer ghedrinke dan enz., *Stemmen* 137 (*of moet hier* runnende *beschouwd worden als een wisselvorm van* rinnende, *evenals b. v.* runne (runde) *van* rinde? *z. ald. en* RINNEN). Vgl. mnd. *runnen* bij Lübben 3, 532.

AANM. — Gerant (*Nat. Bl.* XII, 1208) is niet deelw. van rennen (in geen geval van rinnen, zooals bij GERANT staat), maar waarschijnlijk van randen; z. ald.

RENNEN, zw. ww. trans. Het woord komt slechts op éène plaats voor met de bet. *pellen*, gezegd van graan. ‖ Noch is der molener schuldich den onderdanen die spelt te rennen, ende van den kern sijn malter te nemen; en will hy rennenkave (*kaf?*) hebben, mach hy die spelt met den have molteren voor dat rennen". Kil. geeft in eene soortgelijke beteekenis op het aan Conradus Gesnerus ontleende rellen, legumina sub mola decorticare sive pinsere". Vgl. hd. *renlen, rellen*, „korn aus den hülsen quetschen", (Grimm 8, 804), *renneln* (t. a. p. 807) en zwits. *rändeln* (t. a. p.). Voor het gebruik van het woord in ndl. tongvallen zie Boekenoogen 820 op rellen: „de eerste bewerking die de garst ondergaat, waarbij deze een snee krijgt, zoodat de bast er afvliegt". Hij leidt *rellen* af van *rel*, spleet, vore (z. ald. rel, 1e Art.). Is dit juist, dan heeft rennen met dit *rellen* niets te maken.

RENNER (RUNNER, RENRE), znw. m. Mhd. *rennære, -er*; mnd. *renner, ronner*; hd. *renner*; ndl. *renner* en (als geslachtsnaam) *ronner* (waarschijnlijk in de saksische streken thuishoorende). Hetzelfde als rennecnecht; z. ald. *Rijknecht*; of ook *bereden, bode, renbode*, zonder het bijdenkbeeld van „buitengewone snelheid"). *Teuth.*[2] 160 op huusvrient: eyn paedse off renre, cliens; fent, renre, jong paedse, clienticulus. ‖ Van bedden daer die runner op sliepen, *Rek. Bissc. v. Utr.* 343 (*vgl.* 342: van bedde hueren in den stallen). Gegeven H., harnaschmaker, van twee panseren ende een hontscovel, die mijns heren soon Johan van Gelre ende mijns heren runneren hadden, XXIII gl., *Geld. Oudh.* 192. — Ook in de bet. *renpaard*: dit kan althans bedoeld zijn met Kil.'s „renner, cursor"; vgl. mhd. *rennære* en ndl. *renner* en vgl. fra. *coursier*. Doch ook kan hier de bet. zijn *hardlooper, looper*; vgl. Plant. renner, *un faiseur de courses, courreur*, fugitor, cursor.

RENNESCIP (REN-, RUN-), znw. o. Mhd. *renneschif. Snelzeiler, een snel vaartuig.* Vgl. de bij Lexer aangehaalde glosse: *renschef*, phaselus, navis velocissimus". Kil. renschip, actuariolum, actuarium, actuaria navis. Plant. renschip, *petite navire legere*, actuariolum. ‖ Soo moet er nyemant legghen binnen onsen haven an die grote scepen myt syn runscip of dierghelijck . . ., of hi sal lossen of laden, *O. Vaderl. R.* 3, 141, 61 (± *a.* 1467 *te Edam*).

RENNESPIET (REN-, RONNE-, RON-, -SPESSE, -SPIESSE, -SPIETSE, -SPIJTSE), znw. m. Mhd. *rennespiez*; mnd. *rennespêt. Ruiterspiets, -lans; spiets of lans voor een steekspel.* Vgl. de aanh. bij Lübben 3, 462: „se renden malk ein *rennspeit* entwei" (en ndl. „eene lans breken"). Voor den vorm *spesse* vergelijke men mnd. *spese, spetze, speisse* bij Lübben 4, 320, hetzelfde als *spiet*, hd. *spiesz* (vgl. Franck op spiet). ‖ Tien hellebaerden; tusschen vijftich ende tsestich renspessen, Matth. *Anal.* 1, 224 (*a.* 1524; *ald. ook* knechtspesse *en* 223 swijnspesse). Die Heer van A. heeft van N. toe Colne laeten koomen LXXXV rouspijtsen (*l.* ronspijtsen), *Geld. Oudh.* 151. D. saelmaecker geg., soo hy oick krenssen (vgl. RONNECRONE en ROSETTE) tot Sutphen aen die rouspiessen (*l.* ron-) geslaegen hadde II g. gl., 153.

RENNICH, bnw. *Loopsch*, gezegd van bepaalde dieren, in het bijzonder van het paard, *paardrift hebbende*. Van rennen in de bet. *loopen* (dat eveneens op geslachtsdrift wordt toegepast; z. LOPEN). ‖ Is ooc dat vee alsodanich, datmens niet indriven en mach, als paerden die wrensch sijn, *Sassensp.* 2, 116, 45 (*var.* perde de rennych sijn).

RENNINGE, znw. vr. Mnd. *renninge*. Het woord heeft in het Mnl. kunnen bestaan in de bet. „*het rennen of draven*", van ruiters en paarden; ook *vijandelijke aanval* (mhd.; vgl. ndl. „eene stad berennen"), maar is tot heden niet gevonden.

AANM. — *Voc. Cop.* „renninghe van vorschen, coax, vox ranarum" is eene verkeerde lezing voor revinge; z. ald.

RENSEL (RENTSEL, RINSEL, RINTSEL), znw. o. en m. Mhd. *rinsel*, *rensel*; hd. *rinnsel*. *Stremsel*. *Teuth.* renssel, coagulum; ryntsel totter melck, lactis; der melck ryntzels stede in den lijve, lactis. Plant. rinsel, runsel oft stremsel, *de la pressure*, coagulum. *Voc. Cop.* rintsel, coagulum, quod imponitur lacti ut coaguletur. Kil. rensel, *Fland.* j. runssel, coagulum. ‖ Het gevalt den melck dattet ghecoaguleert werdt overmits den rensel, dat is den lub, want dat lubbe is melck daer die gheestelicke hette in is, ende daeromme helpet den melck ende houdet staende . . .; men vint lubbe inder magen eens dyers dat zughende is ende ederkaeuwende, *Barth.* 842*b* (*Opschr.* van den gestremden melc). Hasen rintsel, *Scep v. W.* 51*a* (vgl. *Barth.* 842*a*: „ende (tlub, *coagulum*) wort niet gevonden dan inden hazen"). Vgl. RINSEL.

RENSCIP. Zie RENNESCIP.

RENSPESSE. Zie RENNESPIET.

RENT. Zie RINT en vgl. RUNT.

RENTE (RINTE, REINTE; bij Hild. RENT; ook, naar de uitspraak van het ofra. fr. woord, RANTE), znw. vr. Mhd. *rënte*, *rënt*, *rante*; mnd. hd. ndl. *rente*. Van ofra. fra. *rente*, mlat. *renta*; van mlat. rendita, eene afleiding van mlat. *rendere*, lat. *reddere*.

1) Eigenlijk *eene jaarlijksche uitkeering waarop men meestal recht verkrijgt door betaling van eene som ineens*. Dit contract bestond dan in een rentekoop; men sprak dan van vercopen van renten of alleen vercopen (vgl. *Inform.* Gloss. op vercoopen, en zie *Lsp.* I, 34, 12 „zeder datmen wiste dat men renten mochte copen ende scat te samene hopen, so en ghebrac nie zint nijts"): het *leenen* van geld op rente was als woeker verboden. Vgl. *N. Doct.* (*Bloeml.* 2, 194, 157): „dat si haer gelt redelijc leenen, dat si (*vgl. Bloeml.* 2, 228) x penninghe om eenen, ja, sulc van achte, sulc van viven, ende dit salmen voor renten scriven, omdat si hen des woekers scamen". Men had verschillende soorten van rente: 1° lijfrenten, die vervielen met den dood van dengene, op wiens naam ze stonden; „zij staan op een, twee, drie enz. lijven", d. i. zij kunnen op een, twee, drie enz. personen worden vastgezet". Zij heeten ook lijfpensiën, en de rentiers „pensionarissen (z. ald. en *Voc. Cop.* een rinte, pensio). Vgl. *Inform.* 147: dat zy belast zijn van 110 lb van 40 groten tsjaers lijfrenten, staende all teenen ende twee lijven, behalven een renten van 15 Rh. gl. tsjaers, die staet tot 3 lijven, ende es vercoft geweest binnen 2 jaeren herwaerts, ende teurplus van den voorn. renten zijn vercoft geweest binnen 15 jaeren herwaerts"; 2° erfrenten, die niet met den dood van den geldschieter vervallen; zij zijn oorspronkelijk onlosbaar (vgl. *Inform.* 58: renten die men niet lossen en mach"), d. i. de rentplichtige kan den heffer niet dwingen, aflossing aan te nemen; als zoodanig heeten zij ook eeuwelike renten (*Inform.* 215). Later werden zij losbaar; vgl. *Inform.* 116: „alle de voors. erfrenten staen ten losse, maer en weten niet hoe". Men kon ze tegen eene bepaalde som, doorgaans eenige malen het bedrag der jaarlijksche rente, afdoen. Vandaar dat oude renten (*R. v. Utr.* 2, 400) hetzelfde beteekent als oude onlosbaer renten (t. a. p., *noot* 1, 3). Naast de bet. *jaarlijksche opbrengst* heeft het woord ook de ruimere opvatting *opbrengst in geld*, *inkomsten uit land of vaste goederen*, *een bedrijf of bediening*, *belastingen enz.*, of liever deze rechten naderen in wezen tot de rente. *Voc. Cop.* rinte, redditus; proventus; jaerlics rinte, emphyteosis; ook rinte, tributum (*het opbrengen van belastingen*) en munium (*hetzelfde*; vgl. bij Diefenb. op munium de glossen „zins, schattyng, tribuyt"). *Teuth.* rente der heren, fiscale; dye renten uytgheeft of pachtet, pensionarius; pensie, rente, *verw. naar* gulde. Kil. rente, reditus, vectigal, pensitatio annua; proventus annuus, census, *vulgo* renta, rendita. Plant. rente, jaerlickse innekomst, *rente*, *revenu annuel*, reditus, pensitatio annua, proventus; rente der princen, *les rentes d'un prince*, vectigal; renten ontfangen, reditus recipere ac colligere; op sijn renten leven, subsidiis patrimonii se sustentare. ‖ (Dat hi) van der jaerrenten, die hi ons bewijst soude hebben, diere mede op gherekent was, van twe jaren ons hevet betailt ende voldaen, Mieris 2, 318*a* (*a.* 1323). Renten, die upte kercke vercoft sijn (*waarvan de kerk het onderpand is*), *Inform.* 152. (Zy) en hebben . . . geen renten te lijve noch te losse upt lichaem van den dorp, maer hebben rente vercocht int particulier up haer huysen ende landen, 161. Deese voirsz. renten sullen ingaan op datum van deesen brieve (*rentebrief*), en duiren ter tijd toe dat wy W. . . . vol en al betaaldt hebben dese voirger. tsestich engelse gouden nobels mit alle die renten en dachgelden (*z. ald.*), dair an . . . verscheenen, Mieris 4, 586*b* (*a.* 1419). Van afterstalligen renten, *Rek. d. Gr.* 1, 430 *tweemaal*; 431 (*a.* 1345; *het woord rente komt natuurlijk talllooze malen voor in de Rek. d. Gr.*, *Rek. v. Zeel. e. a.*). Tot wat tyden dat die cuereyten ende de ghemene ghesellen dese memory . . . versumen ende niet en doen als voorscr. staet, so en sellen zy in dat jaer gheen renten hebben, heffen noch boeren, ende die renten die verboort ende versuymt waer; die sellen wy . . . inhouden ende niet ofgheven, mar wy zellen die renten beleggen of keren in der kerken orbaer, *Jacobik.* 215 (*a.* 1425). Si (tfolc) gaven den prinche rente so groot (*vgl. boven de aank. uit* Plant.), dat hi vele seriante onboot, die hem holpen . . . vechten ende striden, *Rose* 9049 (ook *Rose-fr. L.* 888.: „(si) leverden hem (*den vorst*) . . . stoute cnape ende seriante ende daertoe lant ende grote rante also vele, dat hem dochte dat hire hem up bedragen mochte"). (Hi) liet hier rente daer toe, dat icker mochte leven bi, *Lanc.* II, 17985. Ne verget mins niet, heilige vader, van mire renten, III, 3485 (*waarschijnlijk had hij het altaar of de kerk begiftigd, onder voorwaarde dat uit de opbrengst missen voor hem zouden worden gedaan*). Al heeft die lampe veel renten of die poortenaerse of yemant anders, *Ned. Proza* 70* (*vgl. bij* PORTENERSSE). De prioor, de custode, de gardiaen . . . ende andere rike broedere die renten hebben ochte dochtere (*geestelijke dochters*) diet hen gheven, Ruusb. 2, 192. So dat hem heeft die hertoge een deel ontcracht van haren goede, ende haer renten . . . gemindert ende hilt in hande veel haers goets, *Grimb.* I, 2869. Kaerl . . . hadde dat lantscap dat nu bewesten der Masen leghet, . . . lant, velt, rente ende poort, Stoke I, 289. Assentijn . . . hadse ghedreecht, dat hise bede ontliven soude . . .; hine liet niet om al sine rente, *Wal.* 8317. Elc ondoet wel sinen scoot jeghen dijn (*der kerk*) rente, maer si sijn bloot te wederstane die slaghe, *Overzee* 176. Der heiligher kercken rent . . . wert verteert met wanckelen wiven, Hild. 118, 166. Hevet hi die rente, dan hem

ne roect, waer die wulf ran, *Disp.* 368. Die rente die so soete smaect coomt noch ten langhen ghelde (*vergelding*, nl. *in de hel*), 359. So huerden si knechten vanden ghemenen renten, *Pass. S.* 23*b*. Doe dat volc ghemeenlike arm was ende niet en wiste dat men rente houden mochte ende scat (*dat men rente genieten kan en tegelijk het kapitaaal behouden, tegen rente leenen?* of is de bet. *kapitaliseeren?*), maer optie ackere hem gheneerden, *Lsp.* I, 34, 2. Sulke heten wijs, omdat si gadren rente ende scat, III, 2, 45 (ook *Wrake* III, 560). Herodes . . . gaf hem in Taberie up te levene rente avie (*voor het leven*, fr. *rente viagère*; *var. B.* vrie; vrie rente *ook Sp.* III[4], 11, 65), *Sp.* I[7], 97, 68 (lat. *dedit ei necessaria vite*). Die vrancsche coninc gaf vele haven den cloostar, beede rente ende land, *Amand* II, 3512. Hine vanter (*als bisschop te Luik*) rente no have noch nouwe die hem tetene gaven, 1015. Leeft een poortre up sine rente, *Denkm.* 3, 214, 41 (*vgl. boven de aank. uit* Plant.). Ghi leeke liede . . ., die sit in den edelen huwelike ende . . . uwes selfs renten verteert (*leeft van de opbrengst van eigen arbeid*), ghi sijt met God lief, *Bloeml.* 2, 181, 143. Van sheren broocke . . ., dat is een onghewisse rent, Hild. 150, 29. Die die wisse rente boren, 150, 43; ook 48; 205, 160. Daer die here meer verteert dan sine rente wel ghedraghen can, *Doct.* II, 2643. Een Philips . . ., die hem sal setten jegen die kerken (*l.* kerke) al, ende ooc nemen die renten, . . . die der kerken sijn geset, Velth. I, 36, 8. Ic geve hem . . . vif hondert pont tjaers in renten, III, 24, 20. (Dat si) meyere, ammanne ende scouthede . . . alle setten souden . . . ende des hertogen renten . . . van harentalven doen ontfaen, VI, 7, 68. Die steden hebben onderstaen sine scout ende ooc gegouden ende om dit hebben si behouden sine rente VI jaer op te nemen . . . ende daer souden si af geven den hertoge sinen cost, *ald.* vs. 82. Doe was hem ontseit . . . haer rente, *Sp.* III[5], 37, 79 (lat. *ut neque annonas neque stipendia solita potirentur*). Ic wille setten rente groot euwelike voor uwe ziele (*voor zielmissen*), III[4], 47, 56. Raet hi (*de raadsman*) sinen heere dan, dat hi sijns selves goet taste an, ende sine rente versette (*verpande*), so eist een raet dan van onwette, *Bloeml.* 2, 88, 37. Die de meeste rente ontfaen . . ., staen van den boeke bat achter (*een heel eind van hun boek af*; *zij kijken er niet in*), 2, 174, 92; ook 2, 193, 108. Noch so stichte die here tien andre scoondre stede, daer hi twout slechten dede, ende maecte daer rente groote (*hij vermeerderde de bronnen van inkomsten*), *Lorr.* II, 2180. Waer sijn lichame verstorven, men soude mit rechte van sinen gebeente billic geven grote rente (*l.* reente:?); dat souden goeden (*l.* goede) wijf anebeden, *D. War.* 8, 82, 153 (*Belg. Mus.* 8, 100, 155: men souder billec om gheven renten (*l.* reinte) . . . van den ghebeinte: *men zou te recht veel geld opbrengen, er veel voor over hebben om zijn gebeente als dat van een heilige te aanbidden*). Van goude ende van selvere (was Philadelphus) so rike, . . . van corenrente so voorsien (*vgl.* GERENT), dat gheen wanen was te dien, *Sp.* I[5], 24, 31. Hi (*de heer*) sal . . . sinen wijngaerd vermyeden andren betren ackerlieden, die hem sonder parlementen gheven souden sine renten (*pachtsom*), *Rijmb.* 25289 (*varr.* parlemente: rente); ook *Sp.* I[7], 24, 50. Capoenen van renten (*kapoenen die als pachtsom of bij de pacht moesten worden opgebracht*; fra. *chapons de rente*), *Cout. du Franc* 2, 759 (*aangeh. Invent. v. Brugge op* rentecappoen, *dat hetzelfde beteekent*; *vgl. de aanhalingen ald. uit* Duc.). — Zie een voorbeeld van rente in de bet. van *het vaste goed, waaruit de rente getrokken wordt* bij RENTEBOEC, en vgl. het verklw. rentkijn (rentken) in dezelfde beteekenis bij RENTKIJN.

AANM. 1) — Niet duidelijk is wat Maerlant bedoelt met rente gelden, *Sp.* I[1], 34, 27, waar hij, over de in sommige landen voorkomende witte houtwormen met zwarte koppen handelende, zegt „hier mede so geltmen rinte". Vinc heeft t. a. p. „vermes . . . qui . . . nascuntur in lignorum carie pro magnis redditibus paterfamilias exigit". Misschien is de bet. van het Latijn: „die een huisvader voor veel geld uitdrijft (laat verdrijven)". In overeenstemming daarmede kan Maerlant bedoelen: „hiervoor betaalt men geld; zij kunnen iemand op zware kosten te staan komen", doch *mede* blijft vreemd.

2) Het begrip rente verruimt zich tot dat van — *a*) *Hetgeen aan iemand toekomt*, van den kant van den schuldeischer, en *b*) *hetgeen iemand schuldig is*, van de zijde *van den schuldenaar*. Ook ironisch gebruikt van de verhouding tusschen den mensch en de bovenaardsche machten. — *a*) ‖ Die woeckenaer . . . wacht die tijt van sijn payment (*afrekening, inde hel*), al daer die duvel of te rent (*var.* die rent) neemt die siel in sijn behout, Hild. 163, 113 (*voor het kapitaal dat de woekeraar als het ware van den duivel heeft ontvangen, laat de laatste zich voor de rente betalen met de ziel*). Die werelt, die voor desen dach (*vóór Christus' nederdaling ter helle*) onse renten ons (*den duivelen*) te zendene plach ende tonsen ghebode stont ye, *Lsp.* II, 36, 1727. Hi trac tsweert, ende nam rente van den ghenen die daer saten, dat was tlijf: si moestent laten, *Segh.* 4154 (*hij nam een geduchte wraak, hij zette hun kunne vijandschap met woeker of met interest betaald*). — *b*) ‖ Dat men moet ghelden dies men ontwelden niet ne can, hets wel aenscijn dat het moet sijn rente dan (*eene betaling of afdoening eener schuld, waaraan men zich niet kan onttrekken*); dies mach elc beven, dat hi moet gheven zulke rente, dat hi de doot sal smaken groot(?) vul van tormente, Praet 719. Het ghevalt . . . dat ghi (*een hond*) buten des coocs oorloff een schuttel spise draecht uten hoff, soo sidi daer off slants verdreven, off ghi moet daer renten gheven (*er voor boeten*): u staert die moetet dair becopen: men slaten off, Hild. 40, 54 (*uit eene fabel*). — De uitdr. rente geven komt ook voor gezegd met betrekking tot den schuldeischer, nl. *Segh.* 7184: „die Barbaren hadden die vlucht, want Seghelijn gaf hem rente: slaghe groot" (*hier zal men het woord moeten weergeven door* wat zij verdienden, wat hun toekwam, hun verdiende loon; *vgl. bij* 3, *a*). — Overdrachtelijk gebruikt van de liefde. Meer gewoon is in dezen zin cijns; z. ald. ‖ Socht ic westweert off int zuut, die goede vrou (*minne*) was altoos uut; socht icse verre in oriënten, so was sy emmer uut om renten (*om hare macht op menschenharten te doen gevoelen*), *MLoop* II, 2395 (vgl. *Rose* 18: „alse minne neemt van jongen lieden haren tsens). Ongheruste ic (*l.* is) ducke sijn moet, dieder aen (*aan de min*) leghet synen synne: dat is sijn reinte ende sijn ghewinne, *Troyen* dl. 2, vs. 21276 (*Ben.* 17995: „cil qui i metent lor entente, c'est li services et la rente qu' Amors promet mainte fiee (*fois*) a cels qui sont de sa mesniee").

3) Ook in eukele min of meer gewijzigde opvattingen. — *a*) Overdrachtelijk. — *α*) *Loon, belooning.* ‖ Die achtertale scuwen ende jugimente (*onbillijke oordeelen*), sullen daer boven hebben rente, ende ooc meer sijn verheven dan si hier . . . alle daghe ghinghen baervoet, *Amand* II, 5198. Zie eene plaats bij 2, *b*, die hiertoe ook kan gebracht worden: doch daar is de bet. *iemands verdiende loon*, d. i. *straf*. — *β*) *Bezitting*, ook *geestelijk bezit*. ‖ (Ic) late in testamente Suete Onfane die beste rente, die ic hebbe, dat es therte mijn, tegindomme, *Rose* 4183. Die vreese van den jugemente . . . die steect mi al uten keere, hoe ic behouden sal de rente die mij God cochte . . . metten naghele ende metten speere, Praet 4770 (nl. *mijn deel aan de hemelsche geluk:aligheid*). — *b*) Figuurlijk. *Een recht, eene aan iemand*

opgedragen taak, bevoegheid. Hetzelfde als leen, 2); z. ald. ‖ Die slanghen ende die sarpenten hebben in de helle dese renten, dat si den kaitiven . . . sughen dmarch uut haren been, *L. o. H.* 3979. Die coos die voete (*om ze te pijnigen*), hets sijn rente, dat hi voren (*var.* vorst) doe tormente den moordenare . . ., dat hijs ghevoele in sijn lijf, *Segh.* 11641.

AANM. 2) — *Nat. Bl.* XII, 890, in het spreekw. gezegde: „toghe es een herberghe clene, et en ontfanghet gaste neghene" (vgl. HERBERGE, 1), heeft de var. „rinte neghene". Deze lezing is moeielijk te begrijpen en waarschijnlijk bedorven.

RENTEBOEC (-BUEC), znw. o. (en m.). Mnd. *rentebôk*, „das städtische verzeichniss der geschehenen rentekope". *Renteboek, een boek waarin de aan iemand toekomende renten staan opgeteekend* (vgl. Hild. 150, 46: „die vinden wel in oude boecken goet bescreven onderscheit, waer hoors heren rente leyt off wat si schuldich sijn te manen"); ook *een boek waarin de door eene stad verkochte lijfrenten staan opgeteekend* (vgl. LIJFRENTEBOEC).Plant. rentboeck, *livre où sont notez les rentes*, liber redituum. Vgl. Hoeufft, *Breda T.* 492 op rentenboek. ‖ Twee rentebueke, een tijnsbuec, *Arch. v. Buren* 310.

RENTEBRIEF (RENTEN-), znw. m. Hd. *rentbrief*; ndl. *rentebrief.Het geschreven stuk waaruit iemands recht op het genot eener rente blijkt, rentebrief.* Kil. rentbrief, literae constitutionis redituum. Plant. rentbrief, *lettre et certification de rentes.* ‖ Hoeveel dat men den clerc geven sal van brieven te scriven,... van een rentenbrief . . . 2 gr., *R. v. Leiden* 177. Men sal (*op de „memorie" over A.*) delen XX st., setten II kaerssen; die pastoor XIIII st., daer over mis ende vigely, daertoe ghegeven een rentebrief van ses schilden tsjaers ewich, Gonnet, *Vier Paroch.* 256 (*a.* 1517 *te Hazerswoude*). Mit alle behoirlicke rentebrieven, gemaect onder de schuldenaers hant ofte segel . . . mach men renten mede manen, ende mach men deselve transporteren voir den gerechten ofte by blijckende wille als reet goet, *R. v. Utr.* 2, 437 (16*de eeuw*); *dat rentebrieven aan anderen kunnen worden overgedragen blijkt ook uit Inform.* Gloss.; („renten) die alsnu wel in de vierde hand zijn"). Vgl. Mieris 4, 536 (*a.* 1419) een „Rentebrief ten laste van de stad Haarlem" en ald. o. a.: „so geloven wy W. of den houder van deezen brieve deeze voirgeroerde rente alle jair . . . te leveren en te betaalen buten sine cost en scade binnen der stad van Utrecht off binnen . . . Antwerpen in die wissel, dairt W. of die houder van deezen brieve liefst ontfangen sal".

RENTECAMER (RENTCAMER), znw. vr. en m. Mhd. *rëntkamer*; hd. *rentkammer. Kantoor.* De mhd. en hd. woorden hebben de bet. van hd. „rentamt, rentei", welk laatste woord ook gebruikt wordt in den zin van „ontvangerskantoor". ‖ Daer worden se (*de gevangen borgen*) eersten geset op den rentkamer ende daernae deronder in den keller ende worden daer bewaeket . . . mijt XL . . . man73 mijt oor geweer, *Cron. v. Benn.* 1 (16de eeuw).

RENTEMEESTER (RINTE-, RENT-, RINT-, -MEISTER), znw. m. Mnd. *rentemêster*; mhd. *rëntmeister*; hd. *rentmeister*; fri. *rintmaster*; ndl. *rentmeester. Hij die bepaalde renten of geldelijke inkomsten beheert. — a) De ambtenaar die de geldelijke inkomsten bestuurt van een land, eene vereeniging* enz., *ontvanger, schatmeester, thesaurier.* Vgl. CAMERARE. *Voc. Cop.* rintmeester, receptor; een rentmester, tribunus („hij die de *tributa* beheert"; vgl. Dief. *Gloss.* op het woord). *Teuth.* rentmeyster, reddituarius (bij Duc. „exactor redditium s. proventuum); ontfengger, rentmeyster, opboorre, schaffener, procurator, reddituarius, economus (dit woord en „schaffener" kunnen ook bedoeld zijn in de bet. *b*). Plant. rentmeester, *receveur de rentes*, quaestor, a rationibus, a calculis, thesaurarius. Kil. rentmeester, quaestor aerarius, praefectus aerarii. *Harl. Gloss.* rintmeester, municeps (vgl. „munium" in *Voc. Cop.* vertaling van rente; met *municeps*" moet een zinverwant van „quaestor" bedoeld zijn, doch eene overeenkomstige glosse staat niet bij Dief.; vgl. bij Duc.: „municeps, teloniarius"). ‖ Van onsen . . . rentmeester van onsen reeckencameren te Brussele ende verwaerder van charteren ende privilegiën van Brabant, *Publ. Limb.* 15, 537. So is . . . der rentmeyster . . . den gerichte schuldich eyn vaet terven, 16, 222. Dat (*boschland*) pleecht ein rentmeister (*des proosten*) te verleenen gelijck en vooght van eygenen (*allodiale*) gueden guet, *ald.* 215. Item rekende die rentmeester R. jeghen die burghmeyster te uutgaende ooghste int jaer van (18)65 van der bede van VIII sc. van den ghemete ende van ander scout, *Rek. v. Middelb.* 70; zoo ald. en 71 *driemaal* (rentmeester). Alsulc lant ende erve . . ., dat onse rentemeesters plaghen te verhuren, Mieris 2, 229*a* (*a.* 1319). Baelyuwen, rentemeesters, drossaten, *Con. Som.* 26*a*. Dat die rentmeesteren . . . die sculdenaers van haren goeden moghen . . . bedwinghen tot een volcomen ghenochdoen, *Gew. v. St. Truyen* 27, 43. Heeft een rentemeester van Voren (*Voorne*) of sijn clerck te verhueren mijns heeren goeden, Matthijsz. 172; zoo ald. en 173 nog *zevenmaal*; ook 56. Die heeren treckense (*bastaarden*) in haren raet, het worden rentmeesters ende tolnaren, *N. Doct.* 1825 *var.* (bl. 154). Onse rentmeysters onses landes van Salland, . . . onsen rentmeyster onses landes van Vollenhoe, *R. v. Vollenh.* 2, 23 (*a.* 1461). Dat die rentemeester ende die dijcgrave die wareheyde daerof ondervinden sullen, Mieris 2, 211*a* (*a.* 1319); zoo nog eens *ald.* Zoo ook *Oork. v. Helmond* 12 (*a.* 1314; rentmester); 99 (renthmeester); *R. v. Nijm.* 241 *tweemaal* (renthmeister). — Wi . . . abt van Egmonde, prior ende het ghemene convente . . . verlienen S. tot sinen live . . . die renten die jaerlijcx comen zellen van den goede te Limmen, . . . ende dese renten zel jaerlix wtreiken onse rentemeester, *Hs. Egmond f.* 6*v* (*a.* 1357; *vgl. ald.* na S.'s doot sellen die renten vri weder comen an ons ende onsen clooster). Overmits becoringe . . . des viants so ontfinc dese abdisse een kint van horen rentemeester (nl. *van het klooster*), *Marialeg.* 1, 51. — *b*) Van bijzonder eigendom, de geldelijke inkomsten van een bepaald persoon. *Rentmeester.* Vgl. bij *a*) de aanh. uit *Teuth.* ‖ Is die heer selve, dats te segghen sijn rentemeester, niet so groot bekent van ghelove (*crediet*), heeft hy ghescil mit yemende dien hy scult eyscht, hy en moeter eedt ende oirdel om doen om die scult te winnen, wie enz., Matthijsz. 149. (Doe) riep hi (*de koning*) tot hem sinen rentemeester, . . . die oock sijn secretaris was, *Seven Wisen Volksb.* 47*r*; zoo nog eens *ald.*; 47*v*; 48*v viermaal* (in *Seven Vroeden* wordt hij „drossate" genoemd). Dat oic W. sulken man niet en is, dat hy na den rechten ende gewoonten van den lande ende van . . . der stede enich rentmeester over (*hs. Kenn. B. f.* 323*v*: onder) hem setten mach, *R. v. Leiden* 200 (*vgl. ald. hs.*: „al is dat Wiltoen sijn vader die rentmeester is (*van* „Ter Lee") Ewout sijn soon als een sendebode of een huyrlinc wtsent van sculde of renten van des cloosters wegen te manen, dat hy daermede geen gemachticht principael rentmeester en is"). Abraham . . . seide tot sinen rentemeester . . . Elyesar, *B. v.* 1357, 14*b* (*Gen.* 15, 2: lat. *procurator*; in den St.-Bijb. *besorger van mijn huys*).

AANM. — *Rose* 12988 is rentemeester (ook *var. B.* rentmeestre) waarschijnlijk eene verkeerde lezing voor rentier; doch z. ald. 2).

RENTEMEESTERAMBACHT (RENT-, -ME(I)STER-, -AMBOCHT), znw. o. *Het ambt van „rentmeester"*, in de bet. *a*). Vgl. RENTMEESTERSCAP. Plant. rentmeesterschap, rentmeesters ampt, *l'office d'un receveur*, quaestura, praefectura aerarii, thesau-

rarie. Vgl. hd. *rentamt* en *rentmeisteramt.* ‖ Van onsen rentmeesterambacht om Utrecht dat her S. onderhevet, *Reg. Bisd.* 28 (*a.* 1325). Voor welc 1100 pont wi hem . . . setten . . . in onse rentmesterambacht ende renten, in tollen, in grute ende in allen goede . . ., dat ons rechten renten toebehoort ende gheleghen is twisscen Nude ende Bodegrave, 29. Van desen voors. rentmesterambocht te voeren ende te bewaren selwi heren S. gheven 200 pont svarte sjaers, die hi boren sal ute onsen renten, *ald.* (*vgl. ald.* dat wi te rade woorden enen anderen rentmeester te zetten tents desen jaere). So wisewi hem te bliven in den rentmeesterambacht, 30. Onse rentemesterambocht van Zallant, 413. Dat rentemesterambochte te bedriven, 414 (*a.* 1332); zoo nog eens *ald.* Vgl. RENTEMEESTERIE en CAMERAMT.

RENTEMEESTERBOEC (RENT-, -MEISTERBOIC), znw. o. (en m.). *Het boek waarin de rentmeester* (in de bet. *a*) *zijne ontvangsten en uitgaven opschrijft en verantwoordt, thesauriersboek.* ‖ Als wanneer die burgermeisteren van wegen der stadt uitreissen ende haer eigen giemyede (*l.* gemyede) dieneren mijt nemen, ende sy alsdan oick haer dachgelt hebben, wilck men nyet befinden sall in ennighe voorichghe rentmeistersboicken, *R. v. Nijm.* 208, 5 (*vgl. ald. en vlgg. viermaal* rentmeister *en bl.* 207 *tweemaal* raetsrentmeister, *a.* 1562).

RENTMEESTERIE, -YE, znw. vr. Hd. *rentmeisterei*; vgl. ook hd. *rentei.* Hetzelfde als rentmeesterambacht en rentmeesterscap; z. ald. ‖ So selwi hem gheven elkes jaers, om dat scoltambacht ende rentmeesterye te verhoeden, . . . 300 lib. svarter Torn., *Reg. Bisd.* 8 (*a.* 1324 ±).

RENTEMEESTERSCAP (RENT-, -MEISTER-, -SCIP), znw. vr. en o. Ndl. *rentmeesterschap. Het ambt of de waardigheid van „rentmeester"* in de bet. *a*); z. ald.; ook *het gebied waarover de ambtsbevoegdheid van den rentmeester gaat. Teuth.* rentmeysterscap, reddituaria. Kil. rentmeesterschap, quaestura, praefectura aerarii. Zie de aanh. uit Plant. bij RENTMEESTERAMBACHT en vgl. RENTMEESTERIE. ‖ Van haren F.'s wedden van der baeliuscap ende van der rentemeesterscap van den lande van Aemstel, van Waterlant ende van den Zevanc, *Rek. d. Gr.* 1, 292 (*a.* 1343); ook 302; 373; 430 e. e. Doe si tbaelyuscap, trentmeesterscap . . . ende tgerecht in horen handen hadden, V. d. Wall 1, 402 (*a.* 1407). Onse rentemeesterscip van Bewesterscelt . . . te bedriven ende te bewaren tot onser eren ende . . . ons lands orbaer, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 105 (*a.* 1403; *zoo nog eens ald.*; *ook* rentemeesters). Oick sullen wy hartoginne hebben alle de swanen ende putoors, die vallen in die rentmeesterschip van Kennemerlant ende van Vrieslant, Mieris 4, 944*b* (*a.* 1428). Die rentmeesterschip van Noorthollandt, *ald.*; zoo nog eens *ald.*

RENTEN (RINTEN), zw. ww. intr. en trans. Mhd. *rënten*; mnd. *renten*; ohd. *rentôn* („optellen, rekenschap geven van"); hd. *renten* (gew. *rentiren*); ndl. *renten* (zeldzaam; een voorbeeld van ndl. *renten*, intr., bij De Gén. 1, 238). Vgl. fra. *renter*; eng. *to rent.*

I. INTR. — *Rente geven, eene zekere som opbrengen,* gezegd van goederen. Het woord is in de mnl. en 16de-eeuwsche wdbb. niet opgeteekend. ‖ In Vroonle gaf hi hem rentende (*rentegevende*) dinghe . . . daer si mede leven mochten, Stoke I, 483. — Vooral verbonden met een bijw. acc. van inhoud, dien men evenwel ook beschouwen kan als een object der zaak, als men renten door *opbrengen* weergeeft. ‖ Dat icker an winnen soude . . . meer goets , . . dan mijn lant een jaer soude renten, Velth. III, 38, 60. Want hi had algader (*hs.*) datte, wat dat Ingelant renten mochte, I, 47, 28. Entie offerhande nemense (*de oostersche prinsen*) daer (*op het heilige graf*), die wel rentet over jaer XX dusent . . . bisante, I, 8, 5. Waer dat sake dat dat goet . . . so vele niet renten en mochte alse dese bewisinghe belopet, Mieris 2, 309*b* (*a.* 1323; *vgl. ald.* dat goed dair si aen bewijst waren, dair si die renten of opgheboirt hebben toit deser tijd toe).

II. TRANS. — Met den 4den nv. van den persoon of der zaak. *Iemand of eene zaak* (eene kerk, een altaar en dgl.) *met eene bepaalde rente of jaarlijksche inkomst begiftigen*; *de opbrengst van het eene of andere goed op iemand of iets vastzetten.* ‖ Canoenken sette hi ten heilegen grave ende rentedse met grotre have, *Sp.* IV[3], 22, 25. (Dagobert) dede . . . deerste (*l.* der stede? *de kapel*) eere groot ende rentese van renten vrie (*met onbelaste, onbezwaarde inkomsten*), ende maecter ooc ene abdie, ja tote Maersaelye indie stede indie tolle rente hise mede, III[a], 11, 64. Dat deser handadigher kinder, broeder ende magen maken sellen een outaer binnen der stadt van Utrecht, ende dat alsoo renten, datter een priester op singen moghe, ende daertoe renten te geven van ten (*l.* den ?) canonisiën tot Utrecht, Mieris 2, 105*b* (*a.* 1310). Dese Florens ende sijn wijf . . . gaven ooc goet tote Egmonde, in Espendelf renten VIII ponde; . . . in Boschuse ende tere ander stede hebben sise mede gherent twee ende twintich onsen, Stoke I, 1064.

AANM. — Hild. 113, 175 in den tekst bij Blommaert, *Theoph.* 86, 175: „hy (*Christus*) heefse (*de kerk*) gherent met sinen bloede", is niet dit ww. bedoeld, maar reynen, reinigen; zooals het ths. van Hild. heeft.

RENTENARE (-AER, -ER), znw. m. Mnd. *rentenere*; hd. *rentner*; vgl. ndl. *rentenier*, hd. (verouderd) *rentenierer. Hij die eene bepaalde „rente" of jaarlijksche opbrengst uit een vast goed trekt, renteheffer.* Vgl. RENTIER, 1). ‖ Inder pandingen daermen recht begheert aen erve ende dat erve verstorven is an drien, ende die een wil betalen ende die ander en wil niet betalen, so sal die rentenaer seggen, dat hi sijn gheheel renten hebben wil an dat gheheel erve, want zinen brief (vgl. RENTEBRIEF) opt gheheel erff spreect, *O. R. v. Dordr.* 1, 238, 91 (*vgl.* 227, 61, *waar in denzelfden tekst* rentier *wordt gebruikt*). Tusschen S. mit R. an de eene ende H. an de ander zijden is gewijst R.'s coopbrieff stantafftich, ende so R. sunder stockleggen (= halmen) offte laedinge der renthemeisters (*ontvangers?*) up sijn wijsinge ende met simpell overgeven sijns broeders dat guet weder angetastet (. . .) ende besitt, so sal noch S. met R. een rocht ansetten ende laeten alle de rentheners daer up laeden binnen ses weecken, ende so sullen noch de jungeste renthenaers binnen ses weecken na den rechte moogen antasten (*het rechtplichtig goed in bezit nemen, overnemen*) ende betaelen R. ende elcken . . . die renten mit dat achterstallige, *Etst. v. Dr.* 184.

RENTENBRIEF. Zie RENTEBRIEF.

RENTENER. Zie RENTENARE.

RENTGEVENDE, deelw. bnw. Het woord kan in het Mnl. bestaan hebben in de bet. *rentegevend* (hetz. als rentende; zie eene plaats uit Stoke, bij RENTEN, Intr.), doch het is tot heden nergens in deze bet. gevonden. Op de eenige plaats waar het voorkomt, moet de beteekenis eene andere zijn, doch daar is de lezing onzeker, nl. *R. v. Nym.* 200 (*a.* 1463): „(Doe) sijn die meisteren van S. Claesgilde, die meisteren van den ampten ende voel van der rentgevenden koipluden ende anderen burgeren ten Broederen in den reventer trefflic vergadert geweest, ende hebben daer tot hem ontboden . . . onse burgermeisteren". Indien de lezing juist is, dan moet de bet. zijn *eene bepaalde rente opbrengende of betalende*, wellicht *eene bepaalde som bijdragende in de belastingen*; vgl. bij RENTE, dat in enkele glossariën door „vectigal" wordt weergegeven). De bet. zou dan zijn „kooplieden die een bepaald vermogen bezitten". Volgens de noot kan er evenwel ook staan *renthe-*

nende of *renthoneren* (vgl. RENTENARE); in dit geval moet na het woord een komma geplaatst worden.

RENTIER, znw. m. Hd. *rentier*. Van ofra. fra. *rentier*, mlat. *rentarius*. Hetzelfde als r e n t e n a r e; zie ald. en vgl. ndl. *rentenier*, doch de beteekenis, vermeld onder 2), is aan dit woord niet eigen.

1) *Hij die eene rente of jaarlijksche opbrengst trekt uit een vast goed, renteheffer*. Kil. r e n t i e r, creditor redituum aut censuum, dominus redituum. Zoo nog heden in Brabant (Hoeufft, *Breda* 492) en in het Wvlaamsch; zie De Bo 931 op r e n t i e r („rentenier"), alwaar ook het ww. *rentieren* („rentenieren, op zijn renten leven") wordt vermeld. ‖ So wie een huys of erve wil laten staen (*ontruimen, verlaten*), hij en selre nijt wtbreeken noch ofbreeken . . . dat aertvast is of nagelvast . . .; ende dat zal hij antasten (*in bezit nemen, overnemen*), die die renten dairup heeft, ende die verschenen renthen sal hij gelden diet staen laet, ende dair en tenden die (*d. i.* dien) renthier te beeteren sijn scade, *O. K. v. Delft* II, 30, 4 (zie eene plaats uit *O. R. v. Dordr.* (1, 227, 61) bij RENTENARE). (*Te zien*) upte gemeene neringhe . . . ende rijckdom van derselver stede int generael, ende upte rijckdom van den rentiers, *Inform.* 4. *De regeering van Haarlem*) zijn noch schuldich den rentiers (*hun die eene lijfrente hebben op de stad*) van afterstallige renten . . . 69876 lb, 10. Wes den excijs niet en vermach, moeten de rentiers vertouven totten naesten jaere, 21. Als van den rentiers, daer en isser niet een die up zijn renten soude mogen ledich gaen ende een jonckwijf daerup houden, 187. (Si) zijn wel schuldich ende ten afteren van rentiers van afterstallige termijnen by de 12 jaeren rente, 198. Want die munte . . . allencxkens so hoge clommen was dat een gouden gulden dede IX schellinc vlaems oft meer, so was grote armoede onder die rentiers, *Exc. Cron.* 260*b*. Den leenhouder, poorter ende rentier volghen die den crijch? *D. War.* 1, 417, 819. Zoo ook *Tijdschr.* 6, 80, 8.

2) *Hij die eene jaarlijksche opbrengst of rente verschuldigd is*. Zoo ook fra. *rentier*, en mlat. *rentarius*, dat de beide beteekenissen heeft „cui pensio annua debetur" en „qui praestationem annuam debet". Deze bet. is in het Mnl. zeker niet de gewone geweest; zij schijnt bedoeld te zijn *Rose* 12987 vlgg., waar eene lichtekooi zegt: „ic wist wel waer ict nemen soude: mine rentmeestre (*ook B.*) waren jonc ende oude, een ocht twee niet allene, mar al die werelt was gemene: ine hadde noit getrouweden man". *Hs. C.* heeft *rentiers*, in overeenstemming met fra. (Michel 2, 122: „tout li mondes iert mes *rentiers*", d. i. „iedereen moest aan mijn onderhoud bijdragen, mij geldelijke inkomsten verschaffen". Deze bet. kan slechts van de onder 2) genoemde eene verruiming zijn. R e n t m e e s t e r is in dezen samenhang minder goed te begrijpen, tenzij ook hiervan de bet. zich mocht hebben verruimd, zoodat het een synon. van r e n t i e r geworden was. Vgl. de volgende plaats. — De Steenards hadden omboden ter audiëncie den rentier vanden Zande over de kerke van den Dunen, ende over den rentier so quam de kelwardere (*l.* kelrewardere?) van den Dunen (*een klooster*), *Bouc v. d. Audiënc.* 446 (*de beteekenis blijkt niet duidelijk, maar waarschijnlijk staat hier* rentier *in de bet.* „rentmeester").

RENTCAMER. Zie RENTECAMER.

RENTKIJN (-KEN), znw. o. Verkleinw. van r e n t e; z. ald. *Rentetje, inkomentje*. Plant. r e n t k e n, *petite rente, reditulus*. ‖ Hi betalet al (*mijn gelag*), ick hope hi sal mi beyden, al sijn mijn rentkens smal, *Profijt. Liedeb.* 129, 1 (*hier in figuurlijk verband*). — Ook waarschijnlijk in de bet. *een vast goed*, ook *een huisje waaruit eene rente getrokken werd* (*door eene kerk of een klooster*). Vgl. eene plaats waar r e n t e in eene soortgelijke beteekenis wordt gebruikt bij RENTEBOEC. Zie het opstel van Van Dale in *Taalg.* 7, 303 vlgg. ‖ Van J. . . ., die in hure bezeten heeft een van den tween bewoonde rentkins, staande achter in de plaatse van den huize voren verklaard, *aangeh. Taalg.* 7, 304 (*a.* 1482 *te Sluis*). Nog een andre huus met vier cameren of retkins daar bachten aan staande, *ald.* (*a.* 1490). Nog drie rentkens staande aan de noordzijde van den zuiddijk, *ald.* 305 (*a.* 1529). — Nog heden heet een viertal huisjes te Sluis „de Rentjes" (t. a. p. bl. 403). Dezelfde beteekenis kan eigen zijn aan het woord r e n t g e n, gezegd van een stuk land onder Assendelft (*a.* 1599), aangehaald bij Boekenoogen 823; vgl. ald. 824 de samenstelling r e n t k e w e e r. — In dezelfde beteekenis komt in de 16de eeuw (en waarschijnlijk ook vroeger) r e n t h u s e k ij n, -k e n voor. ‖ Een groot eestere metten huusynghen daarbinnen ende met vijf steenen renthuusekens, *Taalg.* 7, 305 (*a.* 1572).

RENTSOEN, RENTSOENELIJC, enz. Zie RANTSOEN enz.

RENTVLEESCH. Zie RINTVLEESCH.

RENUNCIËREN (-EEREN), zw. ww. intr. Hd. *renoncieren*; ndl. *renonceeren*; eng. *to renounce*. Van ofra. *renoncer* met latiniseering of van lat. *renunciare*. *Afstand doen van*. ‖ (So) renunciëren wy ende v e r t y e n voir ons ende onsen nacommers . . . van allen hulpen van previlegiën, graciën, letteren, vryheden, van gheestelicken ofte van waerlicken heeren ghegheven, *akte van* 1 *Juni* 1484 (*arch. te Brielle*, bl. 122). Dat hi . . . renunchiere van ziuen ambochte of neringhe, *K. v. Hazebr. a.* 145 (dl. 3, bl. 233). — In eene akte van 27 Juli 1501, bl. 110 (*Arch. v. Brielle*): „naer welcker uuytsprake by ons vier arbiters . . . in manieren voorscr. gedaen zijnde, die voors. partijen remedieerden ende vertegen van alle exceptiën, nieuwe vonden, privilegiën ende vryheden", is *remedieerden* hoogstwaarschijnlijk eene verschrijving voor *renuncieerden*.

RENVOY, znw. m. (en o.?). *Verzending*, ook *verwijzing naar een ander ambtenaar, appèl*; fra. *renvoi*. ‖ De prince heeft enen eerste camerlinc..., onder den welcken sijn ende verantwoorden alle de camerlingen ridders, . . . ende inneghen (*l.* mueghen; *de bij* INNEGEN *gegeven verklaring schijnt vooral om den franschen tekst onhoudbaar*) in allen saken van den contoire hebben renvoy vor den selven camerlinc, Matth. *Anal.* 1, 251 (vgl. Petitot, *Mém.* 10, 489: *et peuvent en toutes causes de bureau avoir leur renvoy devant ledit chambellain*). — Kil. geeft r e n v o y in de bet. „remissio (d. i. *verwijzing naar den bevoegden rechter*), relegatio (d. i. *verbanning*) en translatio fori (d. i. *verwijzing naar een ander gerecht*).

REP (*Glos. Bern.* „r e p, ciclus"). Zie REEP.

REPAER, znw. o. Van ofra. fra. *repaire*, eene afleiding van ofra. *repairer*, lat. *repatriare*. *Verblijf*. ‖ Ghene scone port, . . . dats tparadijs, dats mijn (*Christus'*) repaer, *Sp.* IV^1, 26, 28.

REPAREREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *reparer*, lat. *reparare*. Ndl. *repareeren*; hd. *reparieren*. *Herstellen, in orde brengen, verhelpen*. Kil. r e p a r é r e n, reparare, reficere, resarcire, restaurare (ook Plant.). ‖ Hem voirts bevelende zulcke gewalden ende overgrepen af te stellen ende te repareren, *Gedenkst.* 2, 236.

REPARERERSSE, znw. vr. *Zij die iets herstelt, in orde brengt, in een goeden toestand brengt*. ‖ (Ene) repareerersse der verlorender werelt, *Boec v. d. L. J.* 324*b*.

REPAS (RAPAS), znw. m. Het woord moet komen van een ofra. **repas*, eene afleiding van *repassare* (wel te onderscheiden van fra. *repas*, maaltijd, dat staat voor **repast*; Kil. r e p a s, pastus, refectio), hetwelk bij Duc. staat opgeteekend in de bet. „redire" en (caus.) „reducere"; vgl. ald. *repassagium*, „reditus". Naar het schijnt is de oudste beteekenis, waarin het

woord in het Mnl. is opgenomen, *eene plaats, waar men voorbij moet*, ook *eene enge plaats waar men door moet, eene engte, een pas*; ook *eene plaats waar men een water moet oversteken, een veer*, hetzelfde als passage; z. ald. In deze laatste opvatting valt het samen met trepas, waarmede het eenmaal in eene variant afwisselt, doch het schijnt niet noodig de lezing te veranderen, zooals in *MLoop* Gloss. is voorgesteld. Waarschijnlijk is de bet. van *re-* in het woord niet sterk meer gevoeld, zooals dit ook met enkele andere samenstellingen met fra. *re-* het geval is; vgl. b. v. *remplir, répandre, remonter* (een horloge), en zie bij RECOMPASSEN: op de plaats in *MLoop* wisselt het in de var. af met pas. Later heeft zich bij repas de bet. *vlek, gehucht* ontwikkeld (vgl. de Aanm.). — *a*) *Eene plaats waar men voorbij moet, waar men gemakkelijk kan worden tegengehouden, waar de doortocht niet zonder gevaar is*. ‖ (Hi) dede dair menichwerven tot allen repassen scarpelijken up wachten (*op de roovers*), mer wat hij dairomme dede, nye en konde hij se crijgen of belopen, sovele bijweghe ende heymelijke sluyppaden wisten sij te vinden, *Froissart* 1, 471. Een die die wegen ende repassen open ende veylich hout, dat die coopman ende gemene luden varen ende keren mogen veylich vander eenre plaetse totter andere, *Froissart, aangeh. Tijdschr.* 8, 293 (fr. alleen *les chemins*). (Dat) ic minen goeden sconen palster verloren hadde, twelc mi zeer jammerde overmits dien dat icker mi mede plach te behulpen in menige quade trespassen, *Pelgrimage* 102*a* (*var. Haarl.* in menegen quaden repasse). Ten felle rapasse . . ., dat Antwerpen es geheten, *Corn. v. Brab.* 513. — *b*) *Pas, engte*. ‖ Men maecter vaste sloten ende borghen op (*op de rotsen*) . . ., daer men die enghe repassen of verwaert, *Barth.* 471*b* (lat. slechts *loca munitionibus apta in rupibus reperiuntur*). — *c*) *Veer, passage*. ‖ Twas een ghemeen repas, vandaen mit schepen over te varen (*te Abydus*), *MLoop* II, 146 (*var.* een ghemeen pas). — *d*) *Vlek, gehucht*. Kil. repas, pagus, vicus, viculus. ‖ Si (*de roovers*) drevense (*de dieren*) so voirt tot allen repassen, *Arch. v. Buren* 350. Zoo ook in de 16de eeuw. Vgl. de aanhalingen uit Guiccardini bij Boekenoogen en Oudemans op rapas, en *Polit. Refer.* 150: „men maeh de cooplien dagelicx overal bemercken, want sij door alle steden en rapassen focken". — In het Zaansch is nog heden de uitdr. bekend van rapas op rapas, *van het een op het ander, nu eens hier dan daar* (Boekenoogen 810). Indien de laatstgenoemde vertaling de oudste beteekenis weergaf, zou het woord *rapas* hier de bet. kunnen hebben, vermeld onder *d*).

AANM. — *Troyen* dl. 1, vs. 7643: een reepas van cleynre macht, die cume mueren heft of gracht, doet so uyttermaten weere, so datttet moyet al een heere", zou zeer goed repas kunnen staan in de bet. *d*); vgl. Ben. 6115: „une *vilete*". Doch het hs. heeft hier *trepas*, dat dus evenals repas zijne beteekenis heeft uitgebreid tot die van „klein stadje".

REPE. Zie REEP en vgl. Kil. repe, *Sax. Sicamb.* j. reep, circulus.

REPE (REEPE), znw. vr. Mnd. ndd. *repe* (Lübben 3, 464). Een woord van dezen vorm met de beteekenis *ijzeren kam*, in sommige bedrijven gebruikt, moet in het Mnl. naast repel bekend zijn geweest. Vandaar repen (z. ald.) evenals repelen van repen. *Teuth.* repe dayr men vlass mede reept, ratera (bij Dief. op het woord ook „riffel, flachsriffel; eyn towe, darm (*d. i.* dar me, *men*) de knutten van dem vlasse mede doet"; vgl. REEPISER. Kil. repe, instrumentum ferreum quo lini semen stringitur. Plant. een repe, *instrument de fer à gruger la semence du lin*. De Bo *reep, reepe, repe*, „soort van ijzeren kam om (bij vlas) de hippens van de herels af te scheiden, in de Wdbb. *repel*"; *Antw. Idiot.* 1019: *reep*; Schuermans 528: *reep, repe*; *Waasch Idiot.* 547: *repe*.

REPEL (REEPEL, REIPEL), znw. m. Mnd. *rêpe, rêpel*; ndd. *repel*; mhd. *riffel, rifel*; ohd. *riffila, rifila*. *Hekel, vlaskam, hennepbraak*. Zoo ook bij Sewel 672 „repel, a break"; bij Gallée 36 *reppel*, werktuig om het vlas van zaad te ontdoen. Vgl. het vorig Art. Ndl. *repel*; ook in zndl. tongvallen (De Bo op repe). — Vandaar repelen; z. ald.

REPEL (REEPEL, REIPEL), znw. m. Van reep; z. ald. Ndl. *reepel*, „smalle strook", van de eene of andere stof. — In het Mnl. is het woord opgeteekend in de bet. *riem*, vooral als deel van het paardentuig, *zadelriem*. *Voc. Cop.* de reypel ane den sadel, subsellium; achterreypel, subtela (*staartriem*; bij Dief. „corrigia sub cauda equi"; de toevoeging „fraus" in *Voc. Cop.* past niet voor deze beteekenis; vgl. Diefenb. op subtela); achterreypel, postela (corrigia que sub cauda equi tenditur). — Vgl. Schuermans op reepel (reipel, repel), waar vermeld worden de beteekenissen „lange, smalle strook"; „kleine reep, band of koord", en „lang en smal bedje in een tuin", ook het verklw. *reipelken*; *Antw. Idiot.* 1019 vlg.

REPELEN (REEPELEN), zw. ww. trans. Mnd. ndd. ndl. *repelen*; mhd. *rifelen, riffelen*; ohd. *riffilôn* (zagen); eng. *to ripple*. Van repel; z. ald., 1e Art. en vgl. Skeat op rip en ripple. *Het vlas van de zaaddoozen ontdoen met een repel*. Vgl. Sewel 672: repelen, (hennip), *to break* (hemp); bij Gallée 36: *reppelen*. ‖ *Van vlas*. . . Als die bollekens beghinnen te bleken, soo werden die ghehele stelen op (of?) gheplucт ende dye bollen werden alle af gherepelt; dairnae worden die bollen op clederen in die zonne ghesprayt ende ghedroghet, *Barth.* 636*b* (lat. *culmi integri evelluntur*). — Zie ook De Jager, *Freq.* 1, 494 op repelen en 495 op reppelen (deze vorm wordt door Weiland als overijselsch opgegeven; vgl. REPPEN. Aanm.) en De Bo op repen: „(vlas) door de repe trekken, *repelen*", en vgl. *Ndl. Wdb.* op afrepelen, dat behalve in de bovengenoemde beteekenis als dialectisch vermeld wordt in den zin van „havenen en scheuren", gezegd van de kleederen, door stoeien en ravotten (de plaats waar het in deze bet. wordt gebruikt, wordt aldaar niet opgegeven). In een soortgelijken zin geeft Halma een kleed afreepen, *user un habit en peu de temps* (verslonsen). Vgl. bij REPEN de Aanm.

REPEN (REEPEN, REYPEN), zw. ww. trans. Mnd ndd. *repen*. Van repe; z. ald. en vgl. REPELEN.

1) *Hekelen, kammen, braken*, gezegd van vlas en hennep. *Teuth.* vlass repen, raterare; repe dayr men vlass mede reept, ratera. Kil. reepen het vlas, confringere linum, vellere cannabim a sua festuca; decorticare cannabim q. d. roopen (vgl. hd. *raufen* en *rupfen*; Kil. roopen, reupen, ruppen, trahere, vellere, carpere, vellicare); repen, stringere semen lini. Plant. repen, *gruger* (gruizen) *le lin, oster la semence*, stringere semen lini. Zoo nog heden in zndl. tongvallen; zie Schuermans 535 (die ook de uitdr. vermeldt „vlas *strepen*", in bet. gelijk met *stroopen*) en De Bo 931 (die evenals Kil. de beide vormen *repen* en *reepen* opgeeft; de eerste is de juiste; vgl. *Waasch Idiot.* 547; *Antw. Idiot.* 1024; *Ndl. Wdb.* op afrepelen).

2) *Rukken, scheuren* in het algemeen, *met geweld van iets verwijderen*. Zoo ook ndd. *repen* (Franck op repel). ‖ Doe hiet die felle man Ruflijn dat menne achter wege (*over of langs den weg*) sleype ende so tfleesch vanden beene reype, so lange dat hi sterve, *Sp.* II[4], 47, 105. Vandaar het in de 17de eeuw bekende haerre(e)pen, *plukharen*; hetzelfde als haerropen (z. ald. en ROPEN en ROPPEN); zoo b. v. in eene vert. van Erasmus' *Lof der Zotheid* (*a.* 1676), in den brief van Sadoletus aan E.: „met kijven en *hairrepen* overhoop te leggen"; vgl. ald. bl. 100: *hairreperijen* in de bet. *haarklooverijen* (: „mannen van geleertheit, die van deze hairreperijen der

Theologanten de walg steeken"). Zie ook *Ndl. Wdb.* 5, 1455 op haarreepen.

AANM. — Hiertoe behoort ook de uit de 16de opgeteekende opvatting *zijne kleeren scheuren*, door stoeien of wildheid (Kil. repen, nimia inquiete vestes terere; hetzelfde als dial. ndl. *raggen*); of ook *spoedig verslijten*, *verslonsen* (zie de aanh. uit Halma bij REPELEN); ook intrans., nl. *„stoeien, wild zijn, zich bewegen"* („repen, *Fris.* movere, inquietum esse"). Vgl. de Aanm. bij REPPEN. — Uit een lateren tijd is de eveneens hiertoe behoorende beteekenis *afhalen* gezegd van boonen, vermeld door Van Dale (in den vorm *reepen*).

REPEN (REEPEN), zw. ww. intr. van reep in de bet. 2). *Touw slaan.* Het woord moet in het Mnl. bestaan hebben blijkens reper naast reepslager en reepmaker; z. ald.

AANM. — De bet. *hoepelen*, *met een hoepel spelen* is waarschijnlijk eerst na de middeleeuwen aan het woord eigen geworden; zie bij REEP, 5) en vgl. Kil. reepen, ludere circulo ligneo. Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen; zie Schuermans 528 (ald. ook *reeper* en *reepstok*); *Antw. Idiot.* 1020; *Waasch Idiot.* 547; Claes, *Hagel. Idiot.* 201 (ald. ook *reepenrok*, hoepelrok, en *reepstok*, hoepelstok). — Eveneens van *reep* komt reepelen in de beteekenis *op reepen leggen*, gezegd van graszoden, vermeld uit Le Franck van Berkhey bij De Jager, *Freq.* 1, 494 op reepelen.

REPENAER (REEPENER), znw. m. || So en salmen niet nemen van visch, die mitten toicheners ofte reepeners gevangen is, *R. v. Harderw.* 140 noot. — Vgl. de aanh. van Van Hasselt op Kil. uit Schrassert op toghe: „weert saake dat een toeghe (*l.* toegher?) ofte reeper (dat is een schuyte) visch brochte". De verklaring van Van Hasselt t. a. p. zal wel juist zijn: een *reeper* (en dus ook *repenaer*) zal wel beteekenen „een kleine schuit die voortgetrokken wordt aan eene lijn" (de beteekenis kan zich natuurlijk uitgebreid hebben tot „kleine schuit" in het algemeen). Het woord is dan, gelijk ook te verwachten is, eene afleiding van reep; z. ald., 2).

REPER (REEPER), -ERE, znw. m. Mnd. *reper.* — 1) *Touwslager.* Vgl. REEP, 2). Kil. reeper, *vet.* j. reepslagher, restio. *Sax.* reper; naast *Germ. Sax.* repslegher (bij reepslaegher). || Item . . . zullen de bestierers lasten den torchedraghers up te nemene ende volghene, beghinnende an de zackedraghers, kerdewaghencruuders, reepers, barbiers enz., *Anal. Ypr.* 90 (*Ann. Em.* 11, 258, 15*de eeuw*). — In eene lijst der gilden, die aan eene processie moeten meedoen, worden genoemd „reepers, binders, kerdewaghencruuders, reepers, barbiers enz.", *Ann. Em.* 11, 264 (*in de ordonnantie van* 1495 *is* reepers *vervangen door* reepmakers). — Waarschijnlijk is dit ook de beteekenis van het woord, gebruikt als geslachtsnaam, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 217: „Gillis den Repre". — 2) Over eene andere beteekenis, die reeper in geldersche tongvallen, met name te Harderwijk, heeft gehad, zie bij het vorig Art.

REPETENTE, znw. vr. Naam van eene bepaalde soort van tenten, in tegenstelling gebruikt met paveljoen (z. ald.). *Eene tent van de gewone soort*, *een gewone tent.* De naam is genoemd naar de repe (reepe, *de touwen*, vgl. bij REEP, 2), waarmede zij in den grond worden bevestigd. || Repetenten ende pauwelioene abbyssijn (*var.* albyssijn), *Brab. Y.* II, 2750.

REPETEREN, zw. ww. trans. Hd. *repetieren*; ndl. *repeteeren*; eng. *to repeat.* Van ofra. fra. *repeter. Herhalen*, *nazeggen*, *herzeggen*. *Voc. Cop.* repeteren, repetere; ook repetie (*l.* repetitie), repetitio. || Daert (*het boek*) also veel goeder materiën ende suverliker roert, dat icker (*d. i.* dier materiën) niet al (*alles*) gherepeteren en kan, *Con. Som.*[2] bl. 220 (*varr.* conrepetieren, hersegghen, repeteren). Dat men na den versse voir uyt den responsorio repetiert, *stropha*, *Teuth.*[2] 316*a*.

REPOSEREN (HEM-), zw. ww. wederk. Van ofra. fra. *se reposer. Uitrusten.* || Hi dede sijn volc logeren ende lietse hem daer reposeren, ende hem gereet maken te stride, Velth. I, 42, 5 (*vgl.* Heelu 378: ende lietse hen verposeren).

REPPELIJC (REPLIJC), -LIC, bnw. Fri. *reppelik.* Van reppen, in de bet. „roeren, bewegen". *Beweegbaar*, *verplaatsbaar*. Van goederen, *roerend.* Uitsluitend in verbinding met onreppelijc en vooral in de noordoostelijke tongvallen in gebruik. || Dat see (*zij*) al oor goet reppelick ende onrepelick (*l.* onreppelick *of* onreplick), dat sie nu hebben ende (*hun*) in ennichgen tijden rechtveerdelike mocht toecomen, dat convent opdraghen, *Hs. Kloosterr.* 64*r*. Het(h) sy golt, silver, reppelijc ofte onreppelijke gueden, tijl (*til*) ofte ontijl, in wat komenscip ofte lande der dese guede ghelegen sijnt, *St. Anth. Gasth.* 1, 32. In replicken of onreplicke gude, *Landr. v. Wedde* 22, 10; ook *Warfsconst.* 108; *R. v. Drente* 349 (reppelijck ende unreppelijck); Schwartzenb. 1, 746; *Stadb. v. Gron.* II, 24.

REPPEN (RIPPEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *reppen*, *repen*; ndd. *reppen*; ofri. *reppa*; fri. *reppe*; ndl. *reppen*; hd. dial. *rippen*; ook *sich rippeln* (dat met *reiben* wordt in verband gebracht); eng. *to rip*; vla. *rippen*, *reppen*. De oorsprong staat niet vast; begon de stam met *hr*, dan is ags. *hreppan*, „aanraken" verwant; zoo niet, dan kan het woord gevormd zijn van *rap*. Zie de Wdbb. van Franck en Vercoullie. Om de verschillende beteekenissen is het eerste het waarschijnlijkste: zij laten zich niet zoo gemakkelijk uit het begrip „snelheid" afleiden. Ook met repen, 1e Art. kan reppen verwant zijn (in het Mnd. staat de vorm *repen* naast *reppen*); vgl. Franck en Skeat 403 op rip en ripple. Waarschijnlijk zijn hier verschillende woorden samengevallen; een daarvan is verwant met roppen: reppen beantwoordt aan germ. *ryppian*, mhd. *rüpfen*; *roppen* aan mhd. *rupfen*. Vgl. Franck op reppen, en zie Lübben en E. Müller. Ook in de noordsche talen bestaat het woord en wel in dezelfde bet. als in vlaamsche tongvallen, nl. „rukken, plukken, rijten".

I. TRANS. — 1) *In beweging brengen*, *aan den gang maken*, *roeren.* Vgl. reppelijc; fri. *reppe*; ndl. „in *rep* en roer"; ndl. *reppen* in „de leden, de beenen *reppen*", „de trommel *reppen*, het geweer *reppen*" (16de eeuw; zie Van Hasselt op Kil. 528 en Weiland op reppen) en het gebruik als wederk. en intr. ww.; z. ald.

2) *Iemand of iets in eene heftige beweging brengen*, *aan iem. of iets met kracht of geweld rukken of trekken.* Deze bet. die aan het woord eigen is in de noordsche talen, in het Engelsch en in hedendaagsche vlaamsche tongvallen (Schuermans, De Bo, Corn.-Vervliet (op rippen)) zal door Kil. bedoeld zijn met „reppen, *vetus*, rapere, capere (vgl. de bet. „afrukken" eene bloem, in *Antw. Idiot.* 1031). Zoo ook in het Mnd.; vgl. bij Lübben de verbinding „ruke (*rukken*) of reppen"; fri. *rippe*, vaneenrijten, scheuren (kleeuren); òf behoort dit bij het in de Aanm. genoemde ww.? — Ook in de samenstelling haerreppen, hetzelfde als haerropen, vanwaar haerreppinge, *het uitrukken van haar.* || Fuistslach, haerteppinghe, (*l.* haerreppinge), selrepinghe (*l.* felrepinghe *of* reppinghe, *d. i.* vel-) bynae den cleederen ende desghelykes, *O. Vaderl. R.* 4, 145 (uit Hunsingo, *a.* 1428). Vgl. het 17de-eeuwsche *haarrepen* en *haarreperij*, aangehaald bij REPEN, 2).

3) *Aanraken*, *aanroeren*, *raken of komen aan iets.* Zoo ook ags. *hreppan*; vgl. ndl. *ongerept.* || So wanneer een mensch storvet . . . vander pestilentie, so en salmen . . . geenrehande guet reppen noch rueren bynnen den eersten maendt naestvolgende, *O.*

R. v. Dordr. 1, 297, 84 (*a.* 1452; *men moet die goederen stil laten liggen*; *hier kan men nog het begrip* „beweging in iets brengen, van zijne plaats bewegen" *in het woord onderscheiden*); ook 1, 313, 108 (*a.* 1458) en 1, 342, 6 (rippen noch roeren *in hetzelfde verband*). Ick gebye (*d. i.* gebiede) dat niemandt dat goet en ript noch en vervoert, 2, 315. Dat die goeden niemant en roere noch en rep, noch en lette, hy en comt binnen jaer ende daghe, ende spreectse aen alhier te vierschaer, 1, 376. Ick gebye dat niemant dit lant en ript noch en roert noch en pit noch en poelt dan die den heer ende heemraet binnens bans vry eygen kennen, hy en spreect aen binnen jaer ende dach, 2, 309.

4) *Aanroeren met woorden, opperen.* In deze bet. is het woord zeer gewoon in het Mnd. Zoo ook in het oudere Ndl. (Weiland); in het tegenwoordig Ndl. (*niet*) *van iets reppen.* || Si uppen dicke dinghen, daer grote twist ende discoort of comet, *Con. Som.*[2] 308 (*var.* reppen).

II. WEDERK. — Hem reppen, *zich snel bewegen, zich haasten, ijlen.* Zoo in het Mnl. en Ndl. Het woord zal ook wel in het Mnl. wederkeerig zijn gebruikt: daaruit is althans waarschijnlijk het gebruik als intr. voortgevloeid.

III. INTR. — *Bewegen, in beweging komen.* Zoo ook in de 17de eeuw; zie Van Hasselt op Kil. 528 en *Wdb. op Bredero* 306. — Ook in de bet. *zich snel begeven, zich haasten, ijlen. Teuth.* ylen, snellen, rippen, celerare.

AANM. — In *Teuth.* wordt reppen ook vermeld in de bet. *klimmen*: „climmen, reppen, stygen, scandere". Deze opvatting is met de overige van het woord niet gemakkelijk overeen te brengen: misschien heeft er oorspronkelijk eene bepaling met de bet. „in de hoogte, in een boom, een mast en dgl." bijgestaan, en was de eigenlijke bet. ook hier *zich snel of vlug bewegen.* Doch waarschijnlijk is dit een ander woord. In ndl. tongvallen bestaat *repen* in de bet. „klimmen, klauteren, ravotten, worstelen" (Molema 344); ook in Drente *repen*, klauteren, klimmen (t. a. p.), en in ndd. dialekten in de bet. *klimmen* (in een boom, zie eene aanh. bij Lübben 3, 465), en in den zin van „een dier *beklimmen, bespringen*", zoowel uit dartelheid als uit geslachtsdrift (Schambach, Molema). Daar evenwel in eene soortgelijke beteekenis ook *reppelen* voorkomt, Gallée 36; Draaijer 33; in Overijsel voor „het bespringen door den beer of het mannetjesvarken", De Jager, *Freq.* 1, 495) en *reppen* (in hd. tongvallen, De Jager t. a. p.): vgl. ook „ongerepte vaers" uit Moouen aangeh. bij Van Hasselt op Kil. 528, welk woord evenwel ook anders kan verklaard worden; zie bij Trans., 3) zoo schijnen de beide woorden *repen* en *reppen* hier dooreengeloopen of eene soortgelijke beteekenis te hebben. Vgl. ook haerreppen boven bij Trans. 2) en haerrepen bij REPEN, Trans., 2). Ook is van *reppen* een bijvorm *repen* bekend; omgekeerd komt *reppelen* voor (in Overijsel, De Jager t. a. p.; *Nieuw Ndl. Taalm.* 4, 258) in de bet. „zich door klauteren of wildheid de kleeren van het lijf scheuren." Vgl. bij REPELEN.

REPRESENTEREN, zw. ww. trans. Van ofra. *representer*; lat. *representare.* Hd. *repräsentieren*, ndl. *representeeren*; eng. *to represent. Vertegenwoordigen. Voc. Cop.* representeren, repraesentare. Kil. representeren, representare; in conspectu, in oculis, ante oculos ponere; exhibere, proferre in medium *et* agere *et* imitari.

REPRIJS, znw. o. Met veranderd geslacht en uitgang van ofra. fra. *reprise*; hd. *reprise*; eng. *ueprise* (in de muziek). *Referein, refrein.* Het woord kan deze beteekenis hebben in de aanhaling bij Hatzf.-Darmest. 1937: „chansons, lais, vers et *repris*; vgl. Littré op reprise, 11): „vers d'un rondeau, d'une ballade, d'un couplet de chanson qu'on répète et qui sert de refrain". || Datsi die liedekine en konde niet verstaen, . . . dan dat reprijs, ende dit was . . .: „mynne begint met feesten . . . ende si indet met rouwen", *Merl.* 22120.

REPRISE, znw. vr. Eig. hetzelfde woord als het vorige, doch uit ofra. *reprise*, vr., overgenomen zonder verandering van geslacht. *Uitstek, kraagsteen*; ook *console.* || Van elken tabernakele (*baldakijn*) ende reprisen der onder, *Invent. v. Br.* 3, 488; ook 491. Vier groote reprysen, 8 cleene reprysen ende acht sticx (*steenen*) om dander reprysen of te makene (*aan een gebouw*), *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 311 *op* reprise. Een stantvenster . . . met een ghedraeyde maillie (*vgl. ald.* gloss. 667) staende op een reprise, *ald.* (vgl. het Gloss. ald., waar ook ofra. *reprise* (*reprinse*) vermeld wordt in denzelfden zin).

REPROBEREN, zw. ww. trans. Van lat. *reprobare*; fra. *réprouver. Verwerpen.* || De steen din reprobeerden die steenhoweren, die es ghelegt int overste van den horneke teenen egghesteene, *L. v. J. c.* 169 (*Ps.* 118, 22 *en I Petr.* 2, 7: *lapidem quem reprobaverunt aedificantes*).

REPSEN. Zie RISPEN.

*REQUESTRE (*Enq.* 292). Zie SEQUESTRE.

RERECHT (*Oorkb.* 1, 261, 483*a*). Zie REERECHT.

REREN (REEREN), zw. ww. intr. Mnd. *raren*; mhd. *rêren*; ndd. *raren*; ondd. *rêrôn*; (Gallée, *Andd. Wtb.* 250); ohd. *rêrên*; ags. *rârian*; eng. *to roar*; hd. *rehren, röhren*; ndl. dial. *reren.* Het woord dient ter aanduiding van verschillende dierengeluiden. *Brullen, loeien, huilen, balken.* Ook, doch minder gewoon, van menschen, *schreeuwen*; zoo b. v. in de oostfriesche uitdr. *mörd raren*, hetzelfde als mnl. wapengeruchte, d. i. „het om hulp schreeuwen bij het zien plegen of ontdekken van eene misdaad" (Lübben 3, 422). In ndl. tongvallen is het woord, behalve van het *loeien* en *bulken* van koeien en kalveren (Molema), het *schreeuwen* van vogels die gevaar zien of gestoord worden (Van de Water, *Oost-Bommelerw.* 123), en andere dierengeluiden (Gallée) ook gebruikt in de bet. *te keer gaan* en van het *huilen* van kinderen (Molema; V. d. Water; ook te Deutichem). Het begrip „onaangenaamheid van het geluid" is geheel op den achtergrond in de samenstelling bereren, d. i. *beweenen, beschreien.* Zie BEREREN (het aldaar genoemde mhd. *berêren*, besproeien, bevochtigen, heeft niets met dit reren te maken; vgl. het volg. Art.). *Teuth.* huylen, reren, als wolve off wijve, ululare; reren, roipen als eyn esel, rudere; reren, belken als koe, kalver, ossen, mugire, boare; reren als eyn schaep (ook mhd.), balare; bleren, reren, mugire, als eyn koe; boare, als eyn oss, balare, als schaip; reren, roipen, breeschen als alreley dyeren doen, rudire; criten, crischen, roepen, reren, ruchlen, gherren, vociferari, clamitare, garrire. Kil. reeren, boare, mugire *et* clamare instar cervi cervam appetentis (hd. *röhren*), *vulgo* rancare, gal. *reer* (vgl. ofra. fra. *raire*, fra. *réer*, gezegd van het geluid van den ezel (*braire*) en het bronstige hert (*bramer*); zie Hatzf.-Darmest. 1863, die ook it. *ragghiare* aanhaalt: de oorsprong van dit woord is onbekend: van overneming der germ. of der rom. woorden kan geen sprake zijn: als het woord op klanknabootsing berust, gelijk men aanneemt, dan is dit bij de verschillende volken onafhankelijk van elkaar geschied). Zie verder De Jager, *Freq.* 1, 496; 2, 1184 en vooral Grimm's *Wtb.* 8, 561 op rehren. || Die honden spronghen den esel om (*l.* an) ende waenden dat ware een wilt; God here! hoe lude hi doe reren beghan, *Vad. Mus.* 1, 70, 17. Doe an enen esel eens lewen huet, hi reret doch als een esel doet, *Cron. v. Benn.* 176. Als hi (*de leeuw*) den roof siet, so reert hi also lude, van welker stemmen die an-

der dyeren vervaert sijn, *Barth.* 778*a*. — Si (*de slechten*) volgen . . . den rechten wech ter leider hellen, . . . daer die duvele . . . die sielen swarlec scellen ende met hen doen reeren: met luder stemmen ende met rebellen criten die sielen, *Vierde Mart.* 390. Wie heeft den dorper daer ghemeert int dal daer die duvel reert? *Kerk. Cl.* 176. — Wi (*kinderen*) hebben u ghesonghen ende ghine hebt ons nit ghesprонghen; wi hebben u gheweent ende ghine hebt ons nit ghereert (*rouwmisbaar gemaakt, rouw bedreven, gehuild*), *L. v. J.* c. 82 (*Matth.* 11, 17: *lamentavimus et non planxistis*).

AANM. — Waarschijnlijk moet aldus om het rijm gelezen worden voor *brullen*, *Flandr.* I, 796: „hi liep ten i vanden beren, die metten cawen gienc brullen, doen hi Flandrise comen sach". — *Vad. Mus.* 2, 441: „ic ben *ghereert* in den gheselen" is eene verkeerde lezing voor *ghereet*; vgl. *Ps.* 38, 18: „ego in flagella *paratus sum*", en De Jager, *Freq.* 2, 1184.

REREN, zw. ww. trans. Een slechts in het Oostmnl. bekend geweest causatief van risen (ook in de bet. „vallen"). Vgl. mhd. *rêren*; ohd. *rêran*; ags *rǣran*; got. *raisjan*; eng. *to rear*; hd. *rehren* (Grimm 8, 560); ndd. *rêren* (Schambach 171). *Laten vallen*, van bloed, tranen, zweet enz., *storten*. || He heeft sijn bloet ende ooc sijn sweit dicke op menich velt gereret ende sijn prijs so hooch vermeret enz., Gelre 68.

RERINGE, znw. vr. *Het geluid van verschillende dieren* (*gebalk, geloei, gehuil, gebulk, gebriesch*); waarschijnlijk ook, van menschen en kinderen gezegd, *geschreeuw, lawaai, misbaar, gehuil. Teuth.* reryng, huilyng, ululatus; breeschinghe, reringhe der beesten, ruditus.

REROOF, REROVER. Zie REEROOF, REEROVER.

RESCH. Zie RISCH.

RESCHACHTICH, -HEIT. Zie RISCH-.

RESCHEN. Zie RISCHEN.

RESCRIPT, znw. o. Hd. *reskript*; eng. *rescript*; ndl. *rescript*. Van mlat. *rescriptum*, ofra. *rescrit*. *Een schriftelijk antwoord van paus of keizer*, in het eerste geval eene soort van bul, in den regel beginnende met de woorden „significavit nobis dilectus filius enz." (Duc.[3] 5, 140 op rescriptum). || Item was . . . ghehuurt Sijmon meester Laureys ghesellе te varen te Avijoen (*Avignon*) mitten appeelen ende die rescripte weder uut te bringhene, *Rek. v. Middelb.* 52 (*a.* 1364).

RESE; ook REUSE, RUESE, ROSE, ROESE, RUSE (RUYSE, *Mandev.* 70*c*,) znw. m. Mnd. *rese, reise*; mhd. *rise*; ohd. *risi, riso*; hd. *riese*; ndl. *reus*. Vgl. ondd. *wrisil* en Kluge op riese; Franck op reus. Over de verhouding der klanken zie Franck § 79; Van Helten § 52. *Reus. Voc. Cop.* een rese, gigant, gygas. *Teuth.* rese, huyne, gygas; des tot resen of huynen hoirt, gyganteus. Kil. rese, reuse, ook ruese, gigas. Plant. reuse oft rose, *un geant*; reusen krijgh, gigantomachia. || Die rese was herde groot; twee ende twintich voete was hi lanc, . . . hi hadde wel tusschen den ogen enen halven voet, *Ferg.* 3514. Fergunt behoeft dat hi hem wacht van des resen hameidekine, 3533; ook 3553. Dies groots resen, 3619 (*zoo ook* rese, *vs.* 3525, 3543, 3558, 3566, 3569, 3575, 3594, 3613; *daarentegen* 3561 *en* 3597 rose). De rese vresam (*vreeselijk*), *Vad. Mus.* 2, 266, 10; ook 267, 49; 57 (met vreseliken resen); 268, 94; 276, 391 (si bestonden de resen); 383. Twee ontsachelike Sarasine, resen starc ende groot, *Grimb.* II, 5339. F. die rese groot, *Ep. fragm.* 162, 32. Nu willic blasen ende doen comen vanden woude alle die resen, *Lanc.* III, 15710; ook 21082; 21101; 23598; IV, 9830. Dese rese was twelf ellen lanc, die men heet cubitus, *Brab. Y.* II, 3275 (*ald.* 3261: gygant). Van gyganten noch van resen, Heelu 5822 (*vgl.* 5719: van heelde oft van gygante). Doe warp hi (*David Goliath*) met enen stene den rese int hooft voren, *Rijmb.* 9244 (*var.* rose). David liep tes resen swerde, 9249 (*vgl.* 9181 *en* 9233: gygant). Een rese wasic, ende hiet Muldewijn, *Sp.* III[2], 56, 92 (lat. *gigantem*; *vs.* 86: die ruese; *vgl.* c. 57 *Opschr.* „vanden gygant dien sente Machuut verwecte"). Gherijt die reesen wijf, *Rek. d. Buurk.* 42. Resen ende dwerghe (*zie voor de beteekenis bij* DWERCH), *Troyen*, dl. 3, vs. 28407 (*Alex.* VII, 908). Rolant trac sijn swaert Durendale . . . ende waende den rese ontwee slaen, *Brab. Y.* II, 3340. — Die ruese preus, *Madelg.-fr.* 153, 88. Reeusen groot ende overdadich, *Segh.* 3219 *varr.* (*t.* roesen). Dat ic die reeusen scouwen mach, 3271 *var.* (*aan den voet der bl. niet vermeld*). Die ruese namene daer ter steden, uten sadele hine prant, *Sp.* IV[1], 21, 88. (Hi) greep den ruese biden baerde, 97; ook 102; 107; 130; 22, 3; 7; 30 *e. e.* (*daarentegen* 21, 54: rese; *vgl.* 110 *en* 22, 35: gygant). Omme ghenen ruese soeken, III[5], 51, 88; ook 93 (*vgl.* 81: een gygant, een groot viant). Den reuse Richoene, 101 (lat. *Rithonem gigantem*). Hi slouch genen ruese . . . van den hovede tusscen tween dien (*dijen*), *Bloeml.* 2, 77, 67; ook 78, 70. Een gigant of rose, *Ex. Cron.* 120*d* (79*b*: ruese). Men soudene heten een machtich man ende sterker . . . dan of hi een ruse verwonne, Stoke IX, 736. — Ook in de bet. *held*. || Als een vrome rose, na der crachtiger, ridderliker ende manliker stemmen, so begaf hi (*de stervende Christus*) die werlt, Brugm. 2, 376. Hy verblide Hem als een ruese den wech te lopen sijnre passiën, *Stemmen* 120 (*vgl. Ps.* 19, 6: *exsultavit ut gigas ad currendam viam*; in onze vertaling *als een held*).

RESE. Zie REISE, en vgl. nog *Blome der doochden* 21: „die mede mit hem in (*l.* inder) rese (= pelgrimaedse) waren", en *ald.* 117: „nu hadde hij voortijts een reese van wapen ghedaen inden lande van Israël". — Voor de bet. „leger" (zie bij REISE, 2) vgl. nog Franck op *Alex.* bl. 443 en ald. aangehaald *Brab. Y.* V, 3101; *Merl.* 16630.

RESE (REESE), znw. vr. *Rist.* Vgl. AFRESEN, „afristen". Het naast in vorm staat ndl. dial. *reesem* (Vercoullie 235; De Bo 922; *Waasch Idiot.* 547; e. e.; vgl. *ZVl. Bijdr.* 5, 73 *noot*; Kil. reessem, racemus, uva; reessem ajuyns; reessemen, conglobare, colligare; ook mnd. *reseme*; vgl. *reesel*, *Antw. Idiot.* 1020). || Een frayel, dats XXXII hondert reesen eniuuns, *ZVl. Bijdr.* 5, 40 (*uit het bestaan van het ww.* afresen *blijkt dat men in* reesen *niet behoeft te zien een znw. enkv., bijvorm van* reesem, *die ook niet van elders bewezen is*).

RESEL. Zie REUSEL.

RESEN (*Huge v. Bord.* 17). Zie REISEN.

RESENSPRONC, znw. m. *Reuzensprong.* || Got heft gesprongen rechte alse een rese (*vgl. Psalm* 19, 5 „exultavit ut *gigas*") . . .; desen resenspronc en mach niman nagesprengen, *Limb. Serm.* 163*d*.

RESICH (REUSICH), bnw. *Reusachtig, buitengewoon groot of lang.* In de 16de eeuw. Vgl. REUSCH en Kil. reselick, resigh, reysigh, *vetus* (hier met een ander woord dooreengeloopen; zie REISICH), procerus. || De koninck van de Grieken dat is een reusich man, soo groot sult ghy niet worden, *OVl. Lied.* 124, 5.

RESIDENT, bnw. *Woonachtig.* Van lat. *residentem*, deelw. van *residere*, verblijf houden. Vgl. Kil. residéren, habitare, domicilii sedem figere. || (Hi) bleef daer resident eene stont, so dat dies helichs mans name cond werd ghemint met al den lieden, *Amand* II, 1087 (*l.* die helighe man namecond?); ook 2943.

RESIDENTIE (-CIE, -CI), znw. vr. Van ofra. fra. *residence*, met latiniseering, of van later-lat. *residentia*. Hd. *residenz*; eng. *residence*; ndl. *residentie*. Het woord is uit het Mnl. niet opgeteekend in den zin van *verblijfplaats*, vooral *van een voornaam persoon* (Kil. residentie, habitatio assidua) of van

een vast ambt of bediening bij een vorstelijk of voornaam persoon; vgl. ndl. „resident", Kil. assiduitas, assiduum obsequium vel ministerium"), maar in de bet. *bezinksel*, „*sediment*" in de urine. Zoo ook ofra. (zie een voorbeeld bij Littré) en fra. *residence*. || Ist dat die residenci inden bodem des vaets wit is ende vergadert overeen enz., *Barth.* 159*a* („vander pissen"; lat. *si fuerit illa residentia in fundo vasis alba*; ald. ook *sedimen* en *subsistentia*).

RESIDU, znw. o. Van ofra. fra. *residu*, lat. *residuum*, eene afleiding van *residere* (vgl. RESIDENT en RESIDENTIE). Hd. *residuum*; eng. *residue*. *Overblijfsel*, *overschot*. || Tresidu (*van de geslachte beesten*) dies zy nuten vleeschuuse draeghen, zullen (si) wederomme te vente . . . bringhen, *Ann. Em.* 17, 197 (*keuren van Rousselare*). — Ook *het overschot van eene geldschuld*, *hetgeen van eene schuldvordering nog betaald moet worden*. || De betalinghe vande sculden die de vors. coninc (*van Frankrijk*) sculdich mach wesen, zonderlinghe tresidu commende int land van Vlaenderen omme de lossinghe van de juweelen, domaynen van den vors. hertoghe Philips, *Ann. Em.* 14, 138 (*a.* 1488). Vgl. REMENANT, RESTANT en OVERSCOT.

RESIGNATIE (RESINGN-), znw. vr. Van ofra. fra. *resignation*, of van lat. *resignatio*. Eng. *resignation*; hd. *resignation*. *Afstand van een ambt*. Kil. resignatie, ejuratio. Vgl. Duc.[2] 5, 145 op resignare. || Daerbinnen dede . . . die resingnatie ende gaf die here op weder sinen staf, dat es die croche, die hi lit (*d. i.* liet), *Lev. v. Lutg.* II, 8144.

RESIGNEREN (RESINGN-) -EEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *resigner*; lat. *resignare* (Duc.[2] 5, 145). Hd. *resignieren*; eng. *to resign*; vgl. ndl. *geresigneerd* („gelaten"). *Afstand doen*. Kil. resignéren, resignare, abdicare se ultro, per manus alicui tradere munus aut sacerdotium, *et* ejurare. || Dese (*Hendrik IV*) resigneerde dat scone recht der kerken weder, soo datmen nie seder prelature . . . van eneghen keyser ontfinc, *Lsp.* II, 50, 72 (*var. W.* resingneerde; *vgl.* rengneren (rengeneren) *naast* regneren).

RESINE, znw. vr. Van lat. *resina*. *Hars*, *gom*; ook *welriekende gom*, *balsem*. || Hem loopt uut (*uit den ceder*) erehande resine, die „cedra" heet in Latine, daermen boeke mede bestrijct, ende nemme (*nooit*) daerna en blijct an den boeke woorm enghene, noch sine rotten, *Nat. Bl.* VIII, 247. — Een luttel resinen ende honichs, *D. B. Gen.* 43, 11 (lat. *modicum resinae et mellis*). En is neghene resine in Galaad, *ald. Jerem.* 8, 22 (lat. *resina*; in onze vertaling *balsem*, evenals op de vorige plaats). Zie ook *D. B. Jerem.* 51, 8 bij RACINE, waar eveneens dit woord moet gelezen worden, althans is bedoeld, en vgl. ROSINE, 2de Art.

RESINNE (REUSINNE, ROESINNE) znw. vr. *Reuzin*. Het vr. van rese; z. ald. || Daer sach hi ene resinne groot, . . . si was wel achtien voete lanc, *Ferg.* 3338; ook 5542. Dat lant was al bewoont myt groten ghiganten ende myt groten roesinnen, *K.* 41.

*RESINGEN (Jan Yp. 103). Het hs. heeft reumen.

RESOLVEREN, zw. ww. intr. Van mlat. *resolvere* (fr. *résoudre*). Ndl. *resolveeren*; hd. *resolvieren*; eng. *to resolve*. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in de hedendaagsche bet. *besluiten*, *een besluit nemen*, maar in den zin van *oplossen*, eene stof, *Barth.* 78*b* *tweemaal* (zoo ook hd.).

RESORT, znw. o. Van ofra. *resort*, fra. *ressort*. *Toevlucht*, *redmiddel*. Vgl. de aanhaling bij Hatzf. en Duc. 9, 337: „n'i a *resort* ne defense contre la mort". — Ook in de bet. *datgene waaraan men niet ontsnappen kan*. || Sterven is onse laetste issue, ons wterste resort, Goedthals 16 (fra. ald. *tout estat est viande à vers*).

RESPELLE (RESPEEL, RESPIELLE). Zie RASPAELGE en vgl. nog Kil. respeel, *Fland.* nebulo, nequam; De Bo 931 op respeel, raspeel.

RESPEN. Zie RISPEN.

RESPIJT, znw. o. Van ofra. *respit*, lat. *respectus*, welk laatste woord zijne beteekenis heeft ontwikkeld tot die van een tijdsbegrip, evenals ndl. *omzien* in de uitdr. „in een ommezien". Vgl. Duc. op respectus, 4): „mora, dies dilatus, prorogatio diei". Mnd. *respit*; hd. *respit*; eng. *respite*; ndl. *respijt*; ndd. dial. *respiet* (Sturenb. 199); vla. *respijt* (zie bij 4). Vgl. VERSTE.

1) *Uitstel*, *eene bepaalde tijdruimte waarbinnen de eene of andere handeling wordt opgeschort of gestaakt*, *een tijd gedurende welken men met iets wacht*. Kil. „moratoria prorogatio vel dilatio". || Daerbi willen wi . . . eyschen een respijt, daer binnen dat wi moghen onse goetduncken hier af toghen, *Melib.* 344. Hoe langh respijt (*termijn waarbinnen eene uitspraak moet geschieden*) die schepenen hebben, eer sy die sententie wysen, *Fri. Stadr.* 73, 26 *Opschr.* Opt welck die van Mechelen begeerden respijt om hem te beraden, *Exc. Cron.* 129*c*. Doe was mi daer geset respijt van vechtene tote dien stonden dat ic genase van dien wonden, *Lanc.* II, 23959. Ghevet mi orlof te josterne jegen den riddre ende respijt, ende gi so lange ontbijt: si sprac dat daer geen verst en ware, 192. Dat men hem respijt zoude maken, (= setten) daer hi hem binnen mochte beraden, *Lsp.* II, 48, 440. Mettien hilt hi gheen respijt (*nam hij geen uitstel*, *talmde hij niet*), maer hief tswert, *Limb.* II, 1538. Dat men desen strijt XIIII nacht leide in respijt, Velth. IV, 44, 70. (So) lecgic den eenwijch in respijt, *Mor.* 588. De en hebste van mi niet langer verste noch respijt, du en moetsten aenbeden sonder enich langer letten, *Pelgrimage* 96*a*. — Vooral in de uitdrukkingen respijt geven en respijt nemen. || Nu ghevet hem noch een stic respijt; si beidden toter vespertijt, nochtoe ne quam die cnape niet, *Wal.* 1993. Wildi mi beiden in dat crijt, ic soude halen ander wapijn; bi Gode, sprac doe Seghelijn, ic en gheve u tavontmeer respijt: doe icx u boot, doe en waest geen tijt, *Segh.* 3540. (Amand) die gheen respijt ne gaf van te castidene die honden, *Amand* I, 2944. Dat gi mi gevet respijt viertech dage, *Lanc.* IV, 3451. Gheeft mi een cort respijt, *Melib.* 3329. Nu beit enen corten tijt; si gaven hare cort respijt ende bleven hakende daer naer, *Limb.* VI, 2615. Dat men hem gave so lange respijt (*bedenktijd*, *tijd om een besluit te nemen*), Velth. IV, 20, 61. — Int ghelike was ghescreven dien van Duway . . ., die int ghelike namen respijt, *Vl. Rijmk.* 7247. Daer bi es goet respijt ghenomen, *Salad.* 56. Hi en nam gheen respijt, maer besette alle sine zaken, *Limb.* VI, 1440. Dit horic utermaten node, dat ghi soo gherne nemt respijt: het ware merghen beter tijt, III, 1070; ook dl. 2, bl. 249 (*in het Nederrijnsch overgebracht*: Demophon nam cort raspijt ende vuer tzü sijnre tenten wart). — Sonder respijt, *zonder uitstel*, *zonder vertoef of verwijl*, *onverwijld*; mnl. ongespaert; ook sonder bide, beide e. a. || Hierna over onlangen (*hs.*) tijt wilde die keyser sonder respijt varen in tlant van T., Velth. V, 24, 1. Haestelic sonder respijt, *Denkm.* 3, 191, 157. Sonder enech langere respijt, *Wal.* 6806. Men soude weldaet niet verlegghen noch versten; alst waer tijt, men soudt doen sonder respijt, *Melib.* 3463. Sonder respijt, *Wal.* 9505; 1744; Stoke VIII, 28; IX, 242; 285; 564; *Sp.* IV[1], 21, 4; *Vl. Rijmk.* 5163; 6157; 7378; *Teest.* 3587; *Lanc.* III, 13764; *Vl. Rijmk.* 6157; *IX Best.* 584; *Cass.* XV, 9*b*; Velth. IV, 14, 68; *Blisc. v. M.* 1927; 843; *Lsp.* I, 46, 62; *Segh.* 8943; *Maleg.* 877; *Mar. v. N.* 13, 309 (*zie over eene andere beteekenis van de uitdr. beneden bij* 4). Eene enkele maal vindt men sonder verspijt (door vervanging van voorvoegsel, of versmelting van een met *ver-* beginnend mnl. woord met dezelfde bet. en

respijt), nl. *Grimb.* I, 3363: „wy souden hem volgen sonder verspijt".

2) Ook in enkele opvattingen, waarin de bet. is *uitstel van.* Kil. cessatio. — *a*) *Uitstel van executie*, zoowel in eigenlijken zin *opschorting van eene rechtshandeling*, *van de tenuitvoerlegging van een* (*dood*)*vonnis*; als in eene ruimere opvatting, *uitstel of opschorting van iets dat iemand onaangenaam is of voor hem onaangename gevolgen kan hebben.* || Hedenmeer en neem ics wrake, het waer scande op desen tijt; daerom, verrader, hebdi respijt; dus liet hine leven, *Segh.* 7768. Dus bleef staende dat respijt, *Sp.* II², 31, 61. Onrecht heeft soo wreden naem (*is zoo gehaat*), . . . datmen mit ghelde gheen respijt in onrecht can ghecrighen, Hild. 41, 106. U sel ooc toorn . . . gheschien; en dede dat ic wil oversien van u allen dat respijt, ghi hadt ghelevet uwen tijt; soo groot overdaet hebdi bedreven . . .; (si) riepen: heer, ons lijfs ghenade! 110, 128. En geen respijt en mogedi hebben (*ik laat u geen oogenblik langer leven*), . . . en si also dat gi nu mi geloven wilt . . . te Kardoel te varen, *Lanc.* III, 19301. Ghi gheeft haer alte langhe respijt: haestu ende slaet haer af thoot, *Glor.* 1060. Sy wouden oock Th. ghedoot hebben, mer Tharsia die benam dat ende seyde: om dat hi my respijt gaf ende tijt te bidden, soo wil ick hem nu beschermen, *Gest. Rom. f.* 198*c*. — Ook in de bet. *tijd om te leven*, aan den mensch vergund door God. || Laet ons hier so lanc hebben respijt, van zonden te sine vri ende quijt, *OVl. Lied. e. G.* 31, 49. Her riddere, nu sijt al sonder hoede vander doot op desen tijt: ic hope gi hebben selt respijt, want ic sal u hulpen sciere, *Lanc.* II, 42656. Nu wilt comen te ghenaden binnen uwer tijt, want onser negheen heeft respijt langher dan Christus ghebiet, *Amand* I, 5454. — *b*) *Uitstel van betaling.* Deze bet., die nog heden in den handel bekend is (Van Dale⁴ 1899) blijkt uit de samenstelling respijtbrief; z. ald. en vgl. Thymon Boey, *Woordentolk* 621 op respijt (voor „uitstel van *belasting*" bij Van Dale t. a. p. is te lezen „uitstel van *betaling*") en *ald.* 77 op attermin atie. — *c*) *Uitstel of schorsing van vijandelijkheden*, *bestand.* || Na dat hi daer vore (*voor de stad*) gheleghen hadde eenen langhen tijt, wert daer een respijt ghededingt . . . om sprake te houdene, *Brab. Y.* VII, 16551 (*ald.* 16580: tbestant).

3) *Tijdruimte*, *eene bepaalde ruimte van tijd*, *tijd voor iets.* Plant. respijt, *espace de temps*, *temps intervai*, temporis spatium. || Sijn volc (*van den hertog*) quam toegevaren, wel gewapent in der gebaren als te vechten enen strijt; die coninc hadde daer cranc respijt (*weinig tijd*, *gelegenheid*) meer te spreken daer ter stede: hi ende ooc sine liede mede moesten rumen . . .: tlange merren waer hem quaet, Velth. II, 28, 39. Here, nu eest tijt: in hebbe nu geen langer respijt, ic moet den riddere wreken varen, *Lanc.* III, 11411. Ic hebbe niet langhere te deser tijt bi ju te blivene hier respijt, *Wal.* 8459.

4) *Tijd om tot rust of op zijn verhaal te komen*, *om uit te blazen*; *verpoozing*, *verademing*, *tusschenpoos.* Kil. „relaxatio" en „respirandi spatium". || Ic sochte Lancelote enen tijt, daer na haddic onlange respijt, doen ic minen broder brachte te hove . . ., ende doen hi riddere was gedaen, moestic met hem ene vart bestaen, *Lanc.* II, 46133. Die de helle hevet beweven (*verdiend*), emmermeer moet hire in cleven, hem ne worde niet om al die leven ter hellen éénen dach respijt gegeven, *Belg. Mus.* 2, 74, 272. Hine heeft maer sinen vrede drie daghe lanc ende sijn respijt, *Drie Dag. H.* 266. Dat gi hem geven wilt respijt ende vrede also langen tijt dat hi hier . . . morgen moge met u striden, *Lorr.* II, 1059. — Zoo nog heden in ndl. tongvallen; vgl. bij Van Dale: „ik heb geen uurtje respijt (*vrij af*, *voor mij zelf*) op een dag". — Sonder respijt, *zonder tusschenpoos*, *aan één stuk*, *in éénen adem.* || Dus vochten gene kinder . . . van smorgens toter etentijt . . . sonder respijt, Velth. II, 30, 68. In beden was hi sonder respijt, *Sp.* II⁴, 56, 73. — Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen; vgl. Snellaert in *Melib.* Gloss.

5) *Vrijstelling van*, *een middel om aan iets te ontkomen of te ontsnappen.* || Jeghen de dood nes gheen respijt, want als wij eerst beghinnen leven, beghinnen wij sterven, *Boeth.* 93*b*. Pawes, coninc, jonc ende out moeten ymmer sterven; noch macht, noch cracht, noch gout mach respijt verwerven, *Ndl. Geest. L.* 179*a*. Zoo nog heden in ndl. tongvallen; vgl. bij Van Dale: „tegen moeten is geen *respijt*". — Misschien is hiertoe, met respijt in de bet. *kwijtschelding*, *vrijstelling*, te brengen de uitdr. in *Sp.* I³, 17, 80: „der namen makic u respijt (nl. *van drie door Hector gedoode Grieken*), d. i. „de namen spaar ik u, zal ik u niet noemen"; lat. slechts „tres duces fortissimos". Ook hs. *L.* heeft: „der namen makic u hier respijt", doch *B.* heeft eene geheel andere lezing, nl. „die men wiste verre of wide" (: stride). Doch er is geen voldoende grond om aan de mogelijkheid der bovengenoemde lezing, wat de beteekenis betreft, te twijfelen.

Aanm. — *Limb.* IV, 1689: „si hebben langhen tijt . . . ghestaen na mijn *respijt*" berust het woord op een misverstand of eene vergissing; men leze met *hs. B.* despijt.

RESPIJTBRIEF, znw. m. *Eene schriftelijke overeenkomst of verklaring waarbij aan iemand een zeker uitstel van betaling wordt toegestaan.* Vgl. respijt, 2, *b* en quinquenelle. Nog heden is de term in den handel bekend (Van Dale⁴ 1399). || D. is sijn dingtail tegens G., soo G. met sijn geselscip selver niet betaelt en hebben ende scepenen wel kenliken is dat sy een respijtbrieff van twie jairen verworven hebben, dat sy selver niet eer betalen en sullen, ende dat men hoir . . . mit ghenen recht porren en sel; ende soo G. selver boven inhouden vanden respijtbrieff doet enz., *R. v. Leiden* 296, 394 (*vgl. bij* Th. Boey, *Woordentolk* op respijt: „de impetranten van *respijt* moeten . . . hunne *brieven* presenteeren en een maand daar na de cautie stellen op pene van nulliteit").

RESPONDEREN (-eeren), zw. ww. intr. Van lat. *respondere. Antwoorden*, in eene bepaalde bet. (als term van het hooger onderwijs) ook *respondeeren*; hd. *respondieren.* Ofra. *respondre*; fra. *répondre.* || Gode si (*Maria*) respondeerde: . . . ic bin bereit . . .; siet hier gods dierne, *Ndl. Geest. Lied.* 251, 10. — Van het woord in de juridische beteekenis *voor iemand instaan* komt het bij Kil. opgeteekende respondant, fidejussor, consponsor, adpromissor, confirmator, sequester; fra. *répondant.*

RESPONS, znw. o. Van lat. *responsum*; of van ofra. *respons* (fra. *réponse*, vr., beantwoordt aan een later-lat. *responsa*). Hd. *respons*; eng. *response.*

1) *Antwoord.* || (Hi) gaf onslieden een cort respons, *OVl. Lied. e. G.* 499, 250. Wie die gheven u respons: van heden upten derden dach men ons alhier vinden mach, *Coucky* II, 2524.

2) Als kerkelijke term. Hetzelfde als mlat. *responsorium.* Zie Duc. op responsum, 2) en op responsorium. *Het antwoord dat gezongen wordt bij den eeredienst in de zoogenaamde „responsoria"*, *eene bepaalde soort van beurtzangen tusschen den geestelijke en het koor of de gemeente*; ook *een dergelijke beurtzang*, *responsorie.* Vgl. de aanh. uit Rabanus bij Duc. „responsoria ab Italis longo tempore ante (*Antiphonas*) sunt reperta, vocata hoc nomine, quod uno canente chorus consonando respondeat; antea autem id solus quisque agebat, nunc interdum duo vel tres communiter canunt, choro in plurimis respondente". De responsoria worden gebeden onmiddellijk na iedere lectio van het *matutinum*; het responsorium van de negende lectio wordt vervangen door het „Te

Deum". Het *responsorium breve* wordt gebeden na het capitulum van *prima*, *tertia*, *sexta*, *nona* en *completorium*. In het „Getide van onser Vrouwen" in De Gheldere, *Dietsce Rime* vlgg. volgt het *Resp.* I op vs. 116; *Resp.* II op vs. 145, *Resp.* III op vs. 171. Een van beide, het *Resp.* III of het *Te deum* (ald. vs. 186 vs. 186 vlgg.) blijft tegenwoordig altijd achterwege. Vgl. het *Ghetidenboec*, uitg. door De Gheldere, bl. 26 (*Resp.* I), bl. 27 (*Resp.* II en III), bl. 58 (*Resp.* na het *Capitteel*); enz. Zie ook *Teuth.* „responsorium, dat men in der kercken synghet; des responsoriums verwandelyng tot den versse, *stropha* (vgl. ook bij REPETEREN). *Vor. Cop.* een respons, responsorium. ‖ Hi (*Koning Robert van Frankrijk*) maakte ooc „sancti spiritus", eene sequencie, begint aldus; ende een respons, dat beghint „Judea" ende „Jherusalem" ende „O Constancia Martirum" ende ooc „Concede" *Vl. Rijmk.* 281 (*vgl. de aant.* bl. 451). Dese drie veersen (*gezongen bij een lijkdienst*) . . . roeren vanden doemsdaghe, mar dat respons vanden drien veersen machmen sien, dat is: Heer, maect mi vry der ewigher doot enz., Hild. 45, 55. Darna begonstense een respons der silen teeren van der nonnen, dat „veni, sponsa!" was begonnen, *Lev. v. Lutg.* III, 4002. Van hare (*Maria*) maect'i (*Joh. Damascenus*) gebede, response ende antiffene, *Sp.* III², 16, 18 (lat. *orationes, antiphonas, responsoria*). Men zeit (*in dat getijde*) die antiphonen, capiteelen ende versiculen, collecten ende reponsen ende lesuen die hier na volgen, *Eng. hss.* 2, 109. Ic seide u meer (mer twaer te lanc) wie daer der siele vers sanc ende die responsen die daer toe hoorden, *Rein.* II, 473.

RESSOTE (RESSOIT). Zie RUISSOTE.

RESTANT, znw. o. Van ofra. *restant*, deelw. van lat. *restare*. Vgl. RESTEN, 2de Art. *Restant, het overblijvende, het overschot, de rest.* Hd. *restant.* ‖ Van 27 waentkysten, die up onser stad waenthues staen, daer ene kyste to restant blijft van elker kysten 4 sch., maken 129 lb, *Rek. d. Cam.* 5, 46 (*a.* 1377; to restant bliven *zal wel beteekenen* „in de rekening niet meegeteld zijn, waarvan de inhoud (*van de kist*) nog moet verrekend worden"). — Vooral in de bet. *hetgeen nog te verrekenen of te betalen overblijft, een restant eener bepaalde som.* Mv. *restande.* ‖ So wie der stat renthen pacht . . ., dair sullen die rentmeisteren al sulcke wijsheit (*var.* wisheit) aff nemen, dat si die renten sonder restant der stat rekenen sullen, *R. v. Nijm.* 146, 21 (*a.* 1447). Die hoomans . . . sellen altijt hoor rekeninge doen voor sunte Victoors-dage na horen ofganck, . . . ende sij en sellen gene restande rekenen, die lude en sijn mitten utersten recht verwonnen, *Gild. v. Utr.* 1, 49, 4 (*a.* 1417). *Cortinghe van restande.* Dit sijn cortinghe van restande, die voor vollen gherekent sijn XIII pl. voor elc lb, *Rek. Bissc. v. Utr.* 455. Item bleven viel voel(?) vischeriën, weerde ende pachte ende restant ongerekent, daer geen gestant off gewijst en is, so dat men niet geweten en can hoe (*voor hoe veel*) mijns heren guet verpacht en is, ende waer dat ment manen sall, *Arch. v. Buren* 477.

RESTAUREREN (-STAUWEREREN), -EEREN, zw. ww. intr. Van lat. *restaurare*; ofr. fr. *restaurer*. Hd. *restaurieren*; eng. *to restore*. Vgl. VERSTOREN, 2de Art. en zie RESTOREREN en RESTOREN. *Herstellen, goedmaken.* ‖ Die mensche die mesdaen heeft in sturtinghen van menschen bloede, dat hy nemmermeer niet goede tbloet restauwereren mach, *Amand* II, 4563.

RESTE (ERSTE, HERSTE, ARSTE, HARSTE), znw. vr. Hetzelfde als raste en ruste; z. ald. Mnd. *reste, roste*; mhd. *reste, rest*; osa. *resta*; ofri. *rest*; ags. *ræst*; eng. *rest.* Vgl. Franck op rust. Voor de vormen met metathesis (*er-* voor *re-*) vgl. Franck, *Mnl. Gramm.* § 106. *Rust.* ‖ Agnete . . . stont daer midden in den viere ende bat . . .: ic benedie di, heilich Vader, ende dinen Sone in dese reste, want ic ontgaen hem groten tweste, ende van der lieden dreghen mede, *Sp.* III², 18, 99. Bulen twe . . ., daer si (*de kameelen*) op nemen hare erste(: berste, *borst*), *Nat. Bl.* II, 551 (lat. *cui incumbunt*; *varr.* harste, raste). Ghi hebdt mi . . . benomen minen slaep ende mine erste, *Theoph.* 438. Hier nes reste no langer beide, wi moten corten desen strijt, *Lanc.* III, 21011. Daer na ghingen si ter herste (: berste) slapen alle, *Wal.* 10286. Vgl. *Amand* II, 4930: „Amand, die mi arste heeft bejaegd met sine bede." — Ook in de bet. *bezwijming.* ‖ Van pinen, hitte ende verderste vel soe zaen in ene erste, *Franc.* 10157 (later *quasi exanimis*).

AANM. — Reste, *Lanc.* II, 23480, is eene verkeerde lezing voor venstre; vgl. *Tekstcr.* bl. 76.

*RESTE (REST), znw. vr. Het is niet zeker, doch wel waarschijnlijk dat het woord in het Mnl. is bekend geweest in de bet. *rest.* Mnd. *reste, rest*; eng. *rest*, ndl. *rest.* Van ofra. fra. *reste*; mlat. *resta*, eene afleiding van lat. *restare*, fr. *rester.* Kil. reste, residuum, reliquum, reliquiae, *vulgo* resta. Plant. een reste, *une rester* (l. *reste*), residuum, reliquum. Vgl. RESTANT en RESTEN, 2de Art.

RESTELIJC (RESTLIJC), -LIC, bnw. Mhd. *restelich.* Hetzelfde als rastelijc en rustelijc; z. ald. *Rustig, vreedzaam. Teuth.* restlick, restich, vreedsam, sachtmoedich, pacificus, quietus.

RESTELIKE, -LIJC, -LIC, bijw. *Rustig, vreedzaam.* ‖ Derselver onser veilicheit ende gheleide restelic ende vredelic te gebruuken, *R. v. Elburg* 202 (*a.* 1427).

RESTEMENT, znw. o. Hetzelfde als rastement; z. ald. en vgl. resteren naast rasteren; ook mnd. *restement* en *resteren. Arrest, beslag.* Vgl. BECOMMERINGE. ‖ Dat A. te Vlissenghe een restement ghedaen hadde met scepenen, *Rek. v. Middelb.* 24 (*a.* 1364).

RESTEN (ERSTEN), zw. ww. trans., intr. en wederk. Mnd. *resten*; mhd. *resten*; ohd. *resten*; osa. ondd. *restian*; ags. *restan*; eng. *to rest.* Hetzelfde als rasten en rusten; z. ald. en vgl. RESTE, 1e Art. en Franck op rust. Vgl. beresten (*Teuth*². 38) en berestinge (ald. 39).

I. TRANS. — *Doen rusten of uitrusten, rust geven aan.* ‖ Si resten daer haer mode leden, *Lanc.* II, 36644. Daer hi naect ant cruce hinc, ne had hi waeran resten sijn hooft, *Sp. d. Sonden* 6422. Des menschen sone en heft nit daer hi sijn hooft op resten mach, *L. v. J. c.* 64 (*Luc.* 9, 58: *no habet ubi caput reclinet*). Dair wy den ellenbaigh off den nack op resten, als oirkussen, *cubitale, Teuth.*² 244*b*.

II. WEDERK. — Hem resten. Vgl. fra. *se reposer.* 1) *Rusten, uitrusten*, na inspanning of van vermoeidheid; eig. *zich zelven tot rust brengen.* Doch vgl. RUSTEN, Wederk. *Teuth.* sitten sich to resten, residere residescere. ‖ Ic wille mi nu gaen sitten resten op geen (*dat*) bedde, *Lanc.* II, 39658. Onse perde sijn vermoit sere, ende ooc wi verhit, . . . wildi, wi mochten ons resten gaen onder gene linde ende vercolen saen, III, 20902. Een scone plein, daer wilde hem resten her W., 19376. Doe hiten (*d. i.* hieten) Torec sitten gaen, ende hem reste (*d. i.* dat hi hem reste), *Torec* 2049 (*verandering van* reste *in* resten *is overbodig*); ook 3445. (Hi) keerde . . . in sine irste herberge weder, ende reste hem daer enen dach, *Lanc.* III, 20770. Dat si daer (*in een dal*) hem resten (*rust nemen, halt houden*) wouden, Velth. III, 23, 9; ook IV, 45, 51; VI, 18, 69; VIII, 33, 48. Nu reste wi en lettelkijn onss selven, want wi moede sijn, ende onss gemakes plegen gaen, eer wi dat derde boek bestaen van derre viten, *Lev. v. Lutg.* II, 14531. Nu restt di (*neem nu rust*) ende ett ende drinc ende wes te ghemake, *L. v. J. c.* 144. Telker wile dat ghi gaet (*beter* gegaen hebt) een mile, suldi u resten, *Hs. Pelgrimage f.* 137 *d.* Zoo ook *Bloeml.* 2, 91, 44; *Merl.* 13572, '74 en 12821 *hs.* (*in den t. onnoodig veranderd in* rasten). — Gerest sijn, *uitgerust zijn*, hetzelfde

als hem gerest hebben. || (Si) gingen sitten, . . . tot dat si gerest waren, *Torec* 1180; ook *Lanc.* III, 24307; 13258. Vgl. *Teuth.* gerest, requietus (vgl. GERUST).

2) *Rustig ergens verblijven, eene blijvende plaats vinden.* || Vrecheit es gewassen sere, meltheit ne rest hem nemmermere, vrecheit heft die werelt dorgaen, *Lanc.* III, 25648 (*Torec*).

AANM. — *L. o. H.* 1781: „Suect ons ene reyne sele, daer wi tavont ons in resten (*leze men* rechten: vechten). Hem (*datief*) rechten beteekent „een maaltijd voor zich gereed maken" (met weglating van het obj. *spise* of *tafele* (*vgl.* 1796: sie rechten die tafle).

III. INTR. — 1) *Rusten, uitrusten*; ook *slapen*, *de rust van den slaap genieten.* *Voc. Cop.* resten, requiere, requiescere; quiere, quiescere; doen resten, soporare; onderen, te middaghe resten ocht slapen, meridiari. *Teuth.* resten, quiere, quiescere; resten, ruwen, gemack nemen, quiescere. || Alse gerest hadde die here ende becomen was, *Lanc.* II, 42232. Enen riddere sere gewont, die . . . lach ende reste in sire amiën scoot, 39149. Dan selen si in genen torre gaen om eten ende om resten ende licgen alle nachte daer binnen, 18318. Hi beette neder vanden perde ende ginc liggen op die erde ombe resten alse die moede was, 23592. Onder die eyke, waer her Walewein lach ende reste, 37216. (Hi) sal hier naer in dat bedde resten, III, 8787; ook 3351; 10062; IV, 9182; 9448 (hi . . . hadde restens te done). Elc voghel heeft sinen nest . . ., daer hi in rest, *L. o. H.* 370. (Si) waren so moede dat si bede moesten resten ende slapen, Velth. IV, 39, 46; ook *Parth.* 3860 (slapen *en* resten *verbonden*). Si leyden te haren bedde om ersten (: dersten), *Sp. d. Sonden* 8502; ook *Bloeml.* 2, 106, 672; 674. — Dat Jan Baptiste kende Kerste in sire moeder, daer hi in erste (*nog vóór zijne geboorte*), *Lucid* 2953. Op die lucht sal hi willen rusten (*l.* ersten:), dan sal hi neder vallen ende bersten, 5527. — Van een levenloos voorwerp, *rusten.* *Teuth*². 107: daer eyn huys op restet, tibicen (bij Dief. o. a. *stender*, *stutte*). || Datter (*in Armenië*) Noees arke reste, *Parth.* 3719. — Ook van gemoedrust. || Tirst dat hi Claretten siet, die minne en liten resten niet, *Lanc.* III, 16604. Twifel is . . . alsoo vast in mi ghevest, dat mijn herte luttic rest, Hild. 92, 20. — Ook in de bet. *uitblazen*, *verpoozen*, *verademen.* *Teuth.* resten, tueven, verposen, verademen, pausare; resten, sufflare (op lonen); posen, resten, ruwen, quiescere, pausare, respirare. *Voc. Cop.* resten, respirare. || Daer deet die coninc van S. wel, die selden binnen den daghe reste, *Parth.* 5265. — Ook in de beteekenis *rusten*, *ophouden met iets.* || Hi soude riden berch ende plein, ende hine rest ooc nembermere, hine salre af vernemen eer, *Lanc.* III, 17947.

2) Met eene bepaling met op. *Vertrouwen op.* || Dat hi wel daeran doen mochte, die den minsce dade . . . resten op die aventure, *Lanc.* II, 39754.

RESTEN, zw. ww. intr. Van reste, 2de Art., of gevormd naar lat. *restare*. *Resten*, *resteeren*, *overblijven.* Kil. resten, restéren, restare, superesse, residuum s. reliquum esse, manere, remanere (bij Plant alleen restéren). — Resten te betalen, met een pers. als ondw., *nog moeten betalen.* || Wij bewonderen (*verwonderen ons*) dat ghy niet en schrijft ulieder advijs up de IX hondert cronen, die ghylieden rest te betalen hier binder stede, *Ann. Em.* 14, 352 (*a.* 1488).

RESTEREN, zw. ww. trans. Mnd. *resteren*. Hetzelfde als rasteren; z. ald. en vgl. RESTEMENT. || Dat men die van Dordrecht resteren wilde in Vlaenderen omme bortochte van ons heren weghen graven, *Oudste Rek. v. Dordr.* 20 (*a.* 1284). — Ook in de bet. *opeischen*, *requireeren*, *beslag leggen op.* Vgl. RASTEREN. || Quame nood ende men waghene ten oorloghe bouf resteren moeste, so zal de wet . . . ordoneeren daer toe de gone die waghene rasteren zal enz., *Invent. v. Br.* 4, 301.

RESTICH, bnw. Mnd. *restich*. Hetzelfde als rustich en restelijc; z. ald. ook de aanh. uit *Teuth.* *Rustig*, *vreedzaam.* *Teuth.* restich, quietus; styl, restich als eyn styl water, tranquillus, quietus; bemorwen, restich maken, pacare, pacificare, quietare.

RESTINGE, znw. vr. Van resten; z. ald. *Het uitrusten of adem scheppen*, *verademing*, *verpoozing.* *Voc. Cop.* restinghe, respiramen. Vgl. RUSTINGE.

RESTITUEREN, -EEREN, zw. ww. trans. Van lat. *restituere* of van ofra. fra. *restituer*. Hd. *restituieren*; eng. *to restitute*; ndl. *restitueeren*. *Herstellen.* Vgl. het volg. art. || Dat de coninc van Vranckerijcke restitueerde de steide . . . in alle haere vryheden ende wettelicheden, *Invent. v. Br.* 1, 50.

RESTITUTIE, -CIE, znw. vr. Van ofra. fra. *restitution* met latiniseering, of van het lat. *restitutio*. *Vergoeding van gemaakte kosten of geleden schade*, *restitutie.* Vgl. Kil. restituéren, restituere, reddere, en zie RESTOOR. || Dat u ghelieve te ordinerne dat vulle restitucie ende ghenouch hem ghedaen zi, *Hans. Recess.* 3, 308 (fr. ald. *plein gree et restitucion*). Dat een van sinen aftergelaten kijnderen . . . zeer nairstelic vervollichden an den testamentoren, ende hem luyden opdoende ende te kennen gevende die pijne die de versceydene zyelen hier voir (*voor de onrechtmatige toeëigening*) lijden souden moeten, werde hier geen restitucie weder voir gedaen, twelke de voirscr. testamentoren wel . . . bekenneden dat dair mogelic wel wat toebehoirde redelike restoringe gedain te wesen, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 236 (*a.* 1444.) Vgl. bij De Bo op restoor: „dat restoor oft *restitutie* die hier toe dient."

RESTOOR (RESTORE, REESTOOR, RASTOOR), znw. o. Van ofra. *restor*, *restour*; mlat. *restaurum*. Vgl. RESTOREN en RESTOREREN. *Vergoeding*, *schadeloosstelling voor aangedaan onrecht of toegebrachte schade*; *Voc. Cop.* restoor, recuperatio; restoor van sinen verliese, recuperatio. Kil. restoor, restitutio; restoor doen, restituere, reddere. || Christus hier groot restoor dede over dat Bave . . . den man te voren sijn goet nam: sijn kint van der doot bequam, *Amand* II, 2917. Voor Christus met ontfaermicheden gaet te rade (*toont berouw*, *vgl.* RAET, 11) ende ootmoedicheit ontfaet in restoore der (*om goed te maken de*) mesdadicheit, 429. Waerre yement die hi yet messeide oft mesdaen hadde, dat hi quame tote hem, hy soude te siere vramen hem in restoore so voorsien dat hi der bate hem soude belien, I, 5408. (Bave) die restoor dede . . . ende beterde dies hi hadde mesgrepen jeghen den menighen, 5432. Ende want die vroede pleghet des restoor teyschene daer teischene es, daer die sake . . . es . . . op recht ghefundeert, daer by eysgic (*de duivel*) gheheel treestoor yrstwerf, ende daerna mijn behoor van dien dat wi hadden te voren, *Mask.* 489; ook 510. Van enege saken, daer hi af seggen woude dat si tot hem waert gehouden waren ocht daer hi . . . enech rastoor af hebben woude, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 611 (*a.* 1368). Item ontfinghen sij van drien persoonen, die der stede gaven in restoire over andre persoone die ghevaren sijn van live ter doot, 177 lb, *Rek. v. Gent* 2, 350 (*a.* 1344). Een die om enegen van desen casen (*gevallen*) berooft ware dat hi niet en soude mogen restoor eyschen om dies wille dat men hem cntseit de audiencie, *Hs. IIde Part.* 208*b*. Jeghen de steede van Blankenberghe in restoore in ccc lb. par. over de fortse ende wille die hy sinen molenaere hadde ghedaen beseghen te Uutkerke, nemende dat vite vat multers, daer hy maer (t)XIvte vat ghenomen en soude hebben, *Cron. v. Brab.* 2, 69. Zie een soortgelijken tekst bij Despars 3, 385, en vgl. nog verschillende plaatsen, waarin *int restoor* en *in restore* voorkomt in *Invent. v. Brugge*, Gloss. 312 vlg. op restoor. Zoo nog heden in het Wvlaamsch. Zie tal van voorbeelden

uit schrijvers bij DeBo 982. — In het bijzonder wordt restoor gebruikt voor *eene bepaalde uitkeering die men deed vóór zijn dood of bij testament aan liefdadige of geestelijke instellingen of aan de armen* of ook *een bepaalde som die men bestemde voor hen die zich te kort gedaan konden achten, ter goedmaking van hetgeen men zich onrechtmatig mocht hebben toegeëigend, niet aan rechthebbenden mocht hebben voldaan, teneinde aldus zijn geweten te zuiveren door eene boete die men zich zelf oplegde.* Hetzelfde als restitutie; z. ald. en ook een voorbeeld van restoringe in dezelfde beteekenis. De term komt vooral voor in den aanhef van testamenten. Zie de aanhalingen in *Invent. v. Brugge*, Gloss. op restoor, o. a. „in primis dedi 50 lb . . . in manus executorum hujus testamenti mei . . . ad satisfaciendum omnibus qui de me in aliquo conquerentur" en „in primis volens quod si aliqui apparuerint qui . . . probare poterunt me aliqua injuste ab eis habuisse, per executores mei testamenti de bonis meis restituantur eisdem." ‖ In de name sVadars ens. Ic . . . make ende ordineere mine testament ende mijn restoor ende minen utersten wille . . . omme de salichede van miere zielen in deser manieren: int eerste so willic dat al die scult die ic . . . sculdich sal sijn te miere doot, . . . si ghegouden van minen ghereetsten goede . . .; voort ghevic der abdiën . . . in beteringhe ende in restoore . . . VI pont par. sjaers, *aangeh. in Invent. v. Br.* Gloss. 318 op restoor (*a.* 1316). Int eerste willic ende ordonneric dat me(n) restoor over mie doe den goonen die hem van mie beclaghen ende suffizantelike betoghen moghen, *ald.* Van restore ende aelmoesenen ne sel zoe niet ghelden, ne hebbe soe niet ghedaen in testamente daer of met hande no met monde belof, *Ann. Em.* 1, 242, 525 (*Berijmde Brugsche wetten*). Ten pointe van mins heren testamente, (h)uutferde, aelmoesenen, ende giften over scult, hier of wysen scepenen miere vrouwen onghehouden, maer int restoor draghe elc last, *Cout. v. Gent* 538. Och (*ook*) sijn somighe rike lieden die ter doot restoor ghebieden, als quans: ic wil wedergheven dat ic onthiel in mijn leven; als dan die arme lieden comen, wye men tierst heeft afgenomen, dan gaet men . . . dincken (*l.* dinghen) omdat men iet daer uut mocht wringhen; soo gheeft men van viven twee . . .; die armen, die niet waenden hebben gehad, sijn blide dat si ghecrighen wat . . .; dan comt die doot ende stect den vrecken, die testament dus heeft besneden ende stierten ter langher droefheden, *N. Doct.* 711. Dese sonden (*tegen den evenkerstijn*) . . . moet men beteren met rechten restore, beraden van den confessore, ende met aelmoesen te gheven, 1951. Van node moet daerna dat sijn dat elc voldoen moet den evenkerstijn, dats (*nl.*) recht restoor, diet wel bekent, 2354 *en var.* Trechte restoor moet vore gaen, sal die almosse loon ontfaen, 2364. Nu vraghet men hoe die woekenare restoor sal doen moghen clare van sinen onrechten ghewoekerden goede . . .: hem hoort toe dat hi ontbiet van wien hi tonrecht heeft yet met lenen . . ., ende gheventhem weder des hijt vermach, . . . mer sijn herte sal altoos staen in rouwen van dat hi hevet mesdaen, ende hadde hi meer, dat hi meer gave den ghenen den hijt ghewoekert heeft ave 2368; zoo ook *Sp. d. Sonden* 4142; 4146 vlgg. (*vgl.* 4151: „nochtan sal hem (*den woekeraar*) gelieven bet dat hi na zijnre doot set twe hondert pont te missesanghe, . . . dan hijt den ghenen weder ghave wien hi heft ontpluct die have). Restoor laten up erfname is sonde, *Sp. d. Sonden* 3537 *Opschr.*; ook 3541. Die weerelt was smeinschen (*d. i.* tsmeinschen) orbore ghemaect al te samen; dies ware (*hij die daarvan slechts*) sinen nootdorst core, al zweghe hi ter doot van restore (*al dacht hij er ook niet aan om bij zijn dood „restoor te doen"*), hine dorste hem niet scamen, *Wap. Rog.* 431. Ist zake dat si iewer gecoren si testamentersse ende restoor te doen, so segic di dat si (*Gierigheid*) tot haer waerts zal trecken van den scoonsten juwelen, *Pelgrimage* 89*a*. Voirt willic dat W. (*na mijn dood*) behoude have ende erve ende cateyle . . ., omme dat hi sal moeten ghelden mine (h)uutvaerd, restoor, scult ende almoesene, *Vad. Mus.* 4, 338 (*a.* 1339).

Aanm. — *Vad. Mus.* 4, 242, 419 (16de eeuw): „wesen ootmodich sonder restoor" is de bet. niet duidelijk; misschien is de bedoeling „zonder hoop op schadeloosstelling of belooning" (vgl. fr. *restour*, o. a. „recompense" bij Duc.).

RESTOREN, zw. ww. trans. Van restoor; z. ald. en vgl. RESTOREREN, alsmede VERSTOREN, 2de Art. — *a*) Met den acc. der zaak. *Vergoeden, herstellen, goedmaken, eene aangebrachte schade of een aangedaan onrecht.* ‖ Eist dat die meester ende drie jof viere van zinen scipmanne . . . willen zweren dat die winen niet verloren en zijn bi fauten van haerre fustaille . . ., die meester esser of sculdich los ende quite te zine, ende eist dat zijt niet zweren ne willen, sij zijn sculdich de(n) cooplieden die te restoren, *ZVl. Bijdr.* 3, 51 (*varr.* verset (= hd. *ersatz*) ofte restoor den kooplieden te doene van hare schade; den koopman sijne schade opregten). Vgl. RESTORINGE. — 2) Met den acc. van den pers. *In een goeden of beteren toestand brengen.* — Met eene bepaling met van. *Bevrijden, verlossen.* ‖ Raet ons (*tot Maria*) ende sijt ons ghetrouwe; restort ons van allen rouwe, *Vad. Mus.* 2, 407, 68.

RESTOREREN, -EEREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *restorer*; lat. *restaurare*. Vgl. RESTAUREREN. — 1) *In een goeden toestand brengen, herstellen.* Lat. *restituere in integrum.* ‖ Dat hi bi u welt restoreren din closter ende reformeren die ordne, *Lev. v. Lutg.* II, 11575. — 2) *Herstellen, goedmaken,* aangedaan onrecht of aangebrachte schade. ‖ Van Baven, die restoreerde al van den mesgrype, . . . dien hi te voren hadde gheploghen; ende daerna gaf hi . . . ende deelde den aermen al sijn goed, *Amand* I, 5459. — 3) *Vergoeden, de waarde van iets betalen.* ‖ Niement ne hauwe houdt . . . up (*op gevaar van beklaagd te worden van*) cracht jeghens den heere ende thoudt den heere restorerende, *Invent. v. Brugge* 4, 227.

RESTORINGE, znw. vr. Van restoren; z. ald. Hetzelfde als restoor; z. ald. en een voorbeeld bij RESTITUTIE.

RESTRICTIE (-STRINCTIE), znw. vr. Van ofra. fra. *restriction* met latiniseering of van lat. *restrictio. Beperking van eene bevoegdheid of eene toezegging, restrictie.* ‖ Noch oick enige andere ordonnantie, restrinctie, geboden oft verboden, gedaen ofte te doene ter contrarie, *Gesch. v. Cromstrijen* 251 (*a.* 1492). — Kil. restrictie, moderatio, praescriptio, praescriptum.

RESZWEER (*Froissart* 2, 231). Zie RECHTSWERE.

RET, znw. m. Mhd. *riz*; hd. *riss*; ohd. *riz*; got. *writs*. Van riten; z. ald. en vgl. voor den vorm smet, naast mnl. smete van *smiten*; ndl. *schred* (hd. *schritt*) naast *schrede* van *schrijden*. Vgl. RETE. *Spleet, scheur*; ook *gaping, leemte, gebrek* (vgl. mhd. *riss, ritzes,* „riss, ritze, wunde", en *reiz,* „riss, bruch, lücke"). Het woord is slechts uit het Limburgsch opgeteekend, maar kan ook in andere streken bekend zijn geweest. ‖ Die sterren sin gestict (*vastgezet*) in din himel, ende wankelt sich ene, so worde een ret in din himel, *Limb. Serm.* 115*d*. Also sulen geestelike lide . . . also vaste gestict sin in Gode, dasse . . . nemmer en wankelen: welken tit sore een wanckelt, te hant wert een ret in desen clooster, *ald.*

RETE, znw. vr. Mnd. *rete*; ndl. *reet*. In de opperduitsche tongvallen is een woord van een anderen vorm in gebruik; zie RET en vgl. mhd. *rizze*, fri. *rijt, scheur*. Van riten; z. ald. *Reet, spleet, scheur, gleuf. Teuth.* rete off splete in den handen, plemen (Diefenb. op flegmen); rete off splete in der huyt, talatrum (Diefenb. op talastrus); sweren of reten

in handen of voiten, plemina; in den handen reeten, spleeten of keenen plemen; kyn (*kine*), reete, spleete, rima, fissura; clave (*d. i.* clove), reete, splete, spelde, glyppe, kernne, schram, scissura, ruptura, fissura; cloyvyng, splete off rete, fissura. Kil. rete, splete, rima, fissura, incisura, ruptura, pator (*opening*); reete, rete, rima. Plant. een rete oft splete, *une fente, crevasse*; vol reten, rimosus. || Staende in een rete eens berchs onder een steenroodse, also dat hij te mael niet en sat noch en lach, *Vaderl.* 10*b*.

RETE (REETE), znw. vr. Evenals het vorige woord eene afleiding van riten, maar met een anderen klinker. Zie Franck op reet. Kil. reete, instrumentum dentatum quo stringitur linum [vgl. REPEL). *Hennepbraak, een werktuig ter bereiding van vlas, reet, rete* (*reete*? Van Dale). Misschien is het woord ook in het Mnl. bekend geweest, en is daarvan afgeleid het ww. re(e)ten, gezegd van vlas, doch strikt noodig is dit niet. Vgl. Schuermans op reeten.

RETE, znw. vr. Onverklaarde bijvorm van rate, *honingraat*. Zie RATE en vgl. ROTE (dial. *reute*, *N. Ndl. Taalm.* 4, 259). || Sughende ander weelde reten, *Overzee* 39 (vgl. *Wap. Rog.* 1813: al smaect wel der weerelt raten, men moet redene kinnen").

*RETE (Velth. IV, 53, 26). Verkeerde lezing voor rede, *rit*; zooals ook het hs. heeft.

RETEN (REETEN, REYTEN), zw. ww. trans. Denominatief van rete (in dit geval kan de *e* dezelfde zijn als die van dit znw. (uit *i*), of deverbatief van den stam van riten; vgl. hd. *reissen*.

1) *Scheuren, aan stukken rukken of scheuren, verscheuren*; vgl. hd. *zerreissen*. || Dit sijnse die . . . harden heten onder die scapen, mer tsijn grypende wolven worden, ende sceren ende villen (*var.* scoren, reten, villen) ende crenken ende vretense, diese hoeden ende verwaren souden, *Con. Som.*[2] bl. 264.

2) Gezegd van vlas, hetzelfde als repen, repelen; z. ald. *Hekelen, kammen, braken*. Vgl. RETE, 2de Art. Kil. reeten het vlas, stringere linum. — Ook in de bet. (*vlas*) *roten, in water te weeken of rotten leggen*. Het water, waarin dit geschiedt heet *reet* (Van Dale, Schuermans; vgl. bl. 529: „het vlas *reeten*" bet. „in de *reet* te rotten leggen"). Kil. reeten het vlas, praeparare linum sive cannabim in aquis; ook reten het vlas; zoo ook *Antw. Idiot.* 1020 (niet zeker is, dat dit hetzelfde woord is als *reten* in de bet. „hekelen, kammen", maar met reeden, dat Kil. ter verklaring bijbrengt, heeft het niets te maken; bestaat er wellicht tusschen *reten* en *roten* (vgl. *reuten*, *N. Ndl. Taalm.* 4, 259) eenzelfde verband, als bij verschillende dergelijke woordparen verondersteld wordt door J. W. Muller in *Feestbundel De Vries*, bl. 81 vlgg.?). || Wie in die wateringe agter die poorte eenigerhande onreynigheyt deede of vlas in rete of in die poort (nl. *in de stadsgrachten*) rete, verbeurde 3 st., *O. Vaderl. R.* 4, 395.

AANM. — Voor reten, „van waterplanten zuiveren" (Kil.), gezegd van water, zie bij REITEN.

RETORIJN (RECTORIJN; vgl. bij het vorig Art.), znw. m. Van ofra. *retorien* (waarnaast ook wel *rectorien* zal zijn bekend geweest: de vorm *restoriens* wordt vermeld bij Littré in een voorbeeld uit de 13de eeuw). *Redenaar*. || Cassiodorus, die goede rethorijn, scrivet dus in den boeke sijn, *Doct.* III, 497 (*varr.* rectorijn). — Daarnaast is ongetwijfeld ook de vorm retoricijn, retoricien (vgl. bij PHILOSOPHIEN) in gebruik geweest. Ofra. *r(h)etoricien*. Kil. retorisijn, rhythmicus poëta, rhythmicus rhetor. Vgl. Plant. rethorijcker (*rederijker*; zie bij RETORIKE), *rhetoricien*, rhetor, rhetoricus.

RETORIKE (RETHORIKE; ook, door den invloed eener bijgedachte, RECTORIKE), znw. vr. Van ofra. fra. *rhetorique*; lat. gr. *rhetorica*. *Redeneerkunde, welsprekenskunst*. *Voc. Cop.* retorike, rethorica. Kil. retorijcke, rhetorica (vandaar het door volksetymologie omgevormde *rederijker*). Plant. rethorijck, welsprekende kunst, *rhetorique, l'art de bien parler*, rhetorica. || Gramarie ende Logike, Geometrie ende Visike, Rethorike, Astronomie, ende die heileghe Theologie, *Lsp.* III, 14, 13 (*var.* Retorike; *in vs.* 67 *vlgg.*, *waar de zeven* liberale consten *opgenoemd worden, wordt in plaats van* Visike *genoemd* Arismetrieke *en* Musike *in plaats van* Retorike; *de* Retorike *wordt alsdan beschouwd als een onderdeel der* Gramarie; *eenigszins anders luiden zij op de volgende plaats*). Die seven arten mocht men daer wel sien bescreven . . .: astronomie ende fizike, ingromantie (*l. of d. i.* nigromancie) ende arismatike, gramarie ende rethorike ende . . . musike, *Seven Vroeden* 239. Alse Demostenes leerde rectorike, dats eene const die maket rike die wille wesen taleman, *Sp.* I[3], 51, 9 (*de vorm* rectorique *bestond ook in het Ofra.*; *zie een voorbeeld uit de* 13de *eeuw bij* Littré). Coninghe . . ., die vroet sijn ende hebben ghelesen so vele van retoriken, dat sijs node souden ghewiken eneghen clerc, *Parth.* 3821.

RETORIKELIKE (-RIJCLIKE), -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. *Op eene welsprekende wijze*; ook *overeenkomstig de voorschriften der „rethorica", en* (in de tweede helft der 15de eeuw) *der rederijkkunst*. *Voc. Cop.* retorijclec, rethorice. Vgl. Plant. rethorijcklick, *rhetoriquement*, rhetorice.

RETREET, znw. o. Van ofra. *retrait*, dat o. a. de bet. heeft „retraite, refuge, asile" en „maison, demeure, logement" (Duc. 9, 339); mlat. *retractus*. *Herberg* (in de oude beteekenis), *logies*. || (*De heeren, die*) souden hebben bewaert dat aweet, dese waren eldre in haer retreet, mids welken theere was sonder hoede, *Vl. Rijmk.* 6406. — Kil. retret, retreyt, receptus, -us.

RETSEN (REDSEN). Zie GERETST.

RETSINE. Zie RACINE.

REUDE (RUEDE, RODE, ROEDE), znw. m. Mnd. *rode, rodde, röde*; mhd. *rüde, rude, ruede*; nnd. *röde*; ohd. *rudho, rudo*; hd. *rüde* (dial. ook *rütte*); ndl. *reu*. Zie Franck op reu; Halb. *Aant.* bl. 27, en vooral Grimm's *Wtb.* 8, 1383 op rüde.

1) Oorspronkelijk *een groote, sterke hond*; *bulhond, bloedhond*, (vgl. hd. *rüde* en *Voc. Cop.* wolfrode, wolfhont, luparius); ook *een jachthond*; doch gewoonlijk benaming voor *het mannetje van den hond*, ook een enkele maal voor het mannelijke dier bij andere soorten, met name bij *wolf* en *vos* (Grimm t. a. p. 1384), misschien ook bij het *schaap*; vgl. *Sp.* III[4], 20, 65: „(hi) maecte kerstijn daer de Jueden ende maecte lammere daer van *reuden*," doch hier kan ook een ander dier dan de weerbarstige (mnl. „stotele") ram bedoeld zijn (vgl. het bekende versje op Maarten van Rossum, die „van iederen stier een lam maakte"), en dus ook *de hond*, maar in elk geval *een wilde of woeste hond*. Kil. rued, reudhond, reudken, canis mas; reudigh, catuliens. Plant. een reu oft reuken, *un chien masle* (het verklw. ook in hd. tongvallen, Grimm t. a. p.). || Binnen al dinen leven en sagestu noyt so hongerige reude noch hongerige teve in vleyschuus knagende benen, *Pelgrimage* 77*c*. Nye en saechstu reude noch teve soo garen raeu vleesch eten als ic doe, *Pelgrim* 50*d*. Rueden ende edelhonden die jaghen die sietmen selden wel verdraghen, *Mnl. fragm.* 242, 201. — Ook als benaming voor (*groote*) *hond* in het algemeen. *Teuth.* hunt, roedde, canis. || Dese lude lopen totter spisen als lopende honde totter quenen of als roden tot eenre krenghen, *Ned. Proza* 168. Dese slacht den roden, die heeft so vele geslonden tenen male dat hijt en can gedragen te male ende moet utespuwen weder, *Rose* 11092 (*var.* rueden). Tytus ende Vespasiaen, die Jherusalem entie Jueden begaedden alse quade rueden, *Sp.* I[4], 30, 55 (*vgl. Rein.* I, 2840: „ghine saghet

nie verwoeden honden doen meer lachters dan men hem dede"). (Si) wraken aldaer . . . die mordaet uptie Jueden ende sloughense (*sloegen ze dood*) gelijc rueden, *Sp.* I⁷, 55, 40. Horen scapen, die him van rueden ende onedele honden ofgebeten waren, Mieris 4, 356*a* (*a.* 1415). Si en bassen ooc niet als si twilt vanghen daerse na lopen, als ander roden doen, *Con. Som.* 129*b*. Daer sijn alsoo grote rotten als honde, ende men vancse mit sterken rooden, wanttie catten die en moghen se niet vanghen, *Mandev.* 41*b*.

2) Als scheldwoord evenals ndl. *rekel. Booswicht, ellendeling, barbaar, onmensch.* Vgl. mhd. „des teufels rüden," van de Joden (Grimm t. a. p.); *hellerüde*, van den duivel (Grimm, *Myth*⁴. 832), vgl. helsce hont bij HONT (zie ook HELLETEVE) en Koolman 3, 47*a*. Vooral als scheldwoord door joden van heidenen, en door christenen van joden en heidenen gebruikt. Het is niet zoozeer, althans niet alleen, het begrip „schaamteloosheid" dat aanleiding gegeven heeft tot de overdracht (zooals bij gri. *kúôn*; lat. *canis*), maar veeleer dat van onmenschelijkheid, wreedheid, bloeddorst, barbaarschheid (vgl. den naam „barbaar" door de Grieken aan alle andere volken gegeven, en ndl. *bloedhond*, op een mensch toegepast). Vgl. De Vooys, *Mnl. Exempl.* bl. 198 vlgg., vooral 202 vlg. In dezelfde bet. wordt ook hont gebruikt; z. ald., kol. 558 en vgl. „christenhond" gebezigd van de zijde van mohammedanen. Vooral als rijmwoord op *jode* (*juede, jeude*) bewees het woord in het Mnl. goede diensten. || (Hoe) die quade bitende roden (*de joden*) hem (*Christus*) trecken ten offer, *Hs. Moll* 7, 96*c* (*vgl.* Stoke V, 164: dese moorderen verwoet hebben haren here verbeten). Aman, die quade valsce rode (: Jode), *Alex.* IV, 946. Doch peinsden si, alse honden fel, om hem te morderne alse rueden, ghelijc alse die quade Jueden, die Lazaruse wilden verslaen, *Sp.* III⁴, 39, 68. Enen valschen Jode, eenen vulen, eenen rode, III⁴, 37, 4. Alse heydene sijn ende joden, die wi honden heten ende roden, *Teest.* 1708; ook 3526. Dit benijdden die quade Jueden ende som vanden heidinen rueden, *Sp.* I⁴, 20, 7. Na die tale van den Joden hiet hi (*Christus*) die heidine roden, *Rijmb.* 23737. Alchimuse, den valschen Jode, ende Bachidese, den quaden rode, 19589. Ooc ontjaghede hi den roden (*heidenen*) alle die ghevangene Joden, 19167 (*varr.* den rueden, den roeden). Naer hem die quade onreine rueden worden scalc, *Sp.* I², 11, 42 (: Jueden). In Constantinoble was een Juede, een quaet, valsch, onwardich ruede, I⁷, 93, 1. Die vule quade roden, die papen waren der Joden, *Teest.* 3526. Nu hoort van den quaden roden, die tien tiden Joeden hieten, hoe si alle doogt lieten, *Rijmb* 31026. Voor hem (*Christus*) knielden die quade roden ende groettene coninc van den Joden, 26399; ook 32112; 910; 1324 (*var.* rueden). Die felle Joden, die quade honden, die vule roden, *Lucid.* 1455; ook 1532. Die verdoemde rueden, die quade entie vuele Jueden, *Sp.* III⁴, 10, 61. Dat ic Jherusalem gherne soude ende alle die Jeuden destruweren, die quade reuden diene crunsten, *Sp.* I⁷, 19, 38 (*var.* Joden: roden); ook I⁷, 46, 58 (reuden: jeuden); I⁴, 11, 10 (juede: ruede). Gallus . . ., die menech dusent van den Joden versloech, want die quade roeden versloegen . . . ridderen vele, II⁴, 11, 2. (Hi) reet wech ende laet den Juede stervende als eenen ruede, *Heim.* 2059. (Hi) gaf den quaden hont (*den jood*) den rueden (*aan zijn geloofsgenooten*), 2076 (: jueden). — Aldus te lezen *Troyen*, dl. 1, vs. 14563: „die Troyene seide dat Calcas argar (*l.* arger) dan een Jode (*l.* rode) was"; fr. 12967: „dient que plus est vil d'un *cien*" (vgl. *Versl. en Med. Kon. Akad.* 1904, bl. 374). — Ook als scheldwoord met eene iets minder sterke beteekenis. *Stommerik, botmuil.* Misschien is hier invloed in het spel van het bnw. rude(ruut), *onbeschaafd, onontwikkeld, bot*; z. ald. || Dattie Jueden, ghelijc onwetende rueden, ghehuwet waren ant heidine diet, *Rijmb.* 17949 (*var.* roden, rueden, roeden). Aldus soude men roden ghecken, als men hadde alsulken man, ende hanghen hem een blau hoyke an, *Rubben* 217 (*de aant. aan den voet der bl. moet naar het boven opgemerkte worden gewijzigd*; *ook de aant. van* Clarisse, *Heim.* bl. 509 *is onjuist*).

REUMACHTICH, bnw. Van reume; z. ald. en vgl. fra. *rhumatique*, ndl. *rumatiek*; mlat. gri. *r(h)eumaticus. Aan zinkingen onderhevig, zinkingachtig.* || Dits ooc goet dien die reumachtech sijn, *Hs.* Yp. 127*a*.

REUMACHTICHEIT, znw. vr. *Zinkingachtigheid, het lijden aan zinkingen.* In *Reg.* 37*c*: „die onderhavich sijn van reumaticheit", staat eigenlijk een ander woord, doch welks vreemden vorm men mag toeschrijven aan eene versmelting van (*reumaticus*) *reumatiek*, bnw., en reumachticheit.

REUMATICHEIT. Zie bij het vorig art.

REUME (RUEME, RUME, z. ald.), znw. m. Van ofra. *reume, rheume*, lat. gri. *rheuma*, eene afleiding van gri. *rhein*, stroomen, vloeien. Een term der geneeskunde. Benaming van een ziekteverschijnsel in het menschelijke lichaam, dat men zich voorstelde als het vloeien of stroomen van koude vochten of stoffen, die op het eene of andere deel van het lichaam zich ophoopten of vastzetten, en daardoor verschillende ziekten veroorzaakten; fra. *fluxion*, ook *rhume*, nederl. *zinking*. Ook het woord *catarrh* berust op eene soortgelijke voorstelling. Vgl. in *Hand. Lett.* 1897/98 een opstel over *Sporen van Volksgeloof*, bl. 27 vlg. en ald. o. a. de woorden van Van Beverwijck, *Schat der ongesontheit*, bl. 82: „wanneer de overtollige vochtigheyt uyt de hersenen op eenige van de onderste deelen komt te *sincken*." Vgl. ook drope en dropicheit, fra. *goutte* en *rhumatique*. Kil. reum, *Fland.* j. snof, rheuma, gall. *rheume*, ang. *rheume*; reumatijck, udus, uvidus, humidus; reumatijcke plaetse, locus situ sentus. || Een fumigatie, *d. i.* een rokinghe van lapdano . . . dwinge den reume, dat is den snuuf van den hoofde, *Barth.* 608*b*. Jeghen reume ende tranende oghen can hi (*een slang*) sine macht wel toghen, *Nat. Bl.* IX, 505. Dien coude reume scaden, VIII, 458. Men purgiert reume mettien (*met galbanum*), IX, 338. Coude reume, IX, 201; 298; X 426 (*var.* rume). Die van der reume heeft pine, 638. Het wast onderwilen eene aposteme in der kelen ende es eene zweere ende . . . dats biden humoren die dalen (h)uten hoofde bi ruemen, Jan Yp. 130.

*REUNEN, *REUNENCAF (*Publ. Limb.* 19, 153). Zie bij RENNEN, 2de Art., zooals aldaar moet gelezen worden.

REUROVER. Zie REEUROVER.

REUS. Zie RESE.

REUSCH, bnw. Van rese (reuse); z. ald. en vgl. REUSICH. *Reusachtig.* || De reussche heren, *Vad. Mus.* 2, 273, 274. Daat reussce diet, 274, 337.

REUSE. Zie RESE.

REUSEL (RESEL, RUESEL, ROSEL), znw. m. Mnd. *rosel* (*rösel*); ndd. *rösel, rüssel*; ondd. *hrusil, hrusli*; ags. *hrysel, rysel* (= mnl. resel); zwe. *rösen*; fri. *riezel*, ndl. *reuzel*, vr. Vgl. Franck op het woord. *Vet van de ingewanden van varkens, reuzel.* Kil. reusel j. rosel, abdomen, adeps; rosel, reusel j. russel liese, arvina; ruetsel, russel, axungia, pinguedo vel sebum porci, arvina. Plant. russel oft rosel, *du sain* (lat. *sagimen*) *doux* (zie Hatzf. 1993 op saindoux), arvina. || Van ruesel dairmen dat windaes mede smeerde, *Bijdr. Jacobik.* 67 (*a.* 1461.) Daer om so vergadert een verken veel resels, *Hs. Cyrill.* 49*r*. — Nog heden is het woord in zaanl. tongvallen in den vorm *rezel* bekend (Boekenoogen 826).

REUSELMAENT (ROSEL-), znw. vr. en m. *October.* Het woord is te vergelijken met smeermaent, November (Kil.) of October (*Noord en Zuid* 22, 327) en doelt op het winnen van reuzel door het

slachten van varkens (vgl. ndl. *slachtmaand*). *Voc. Cop.* roselmaent, October. Kil. roselmaend, *vetus* October. — Ook voor „November" wordt Roselmaent (Rucelmaent) gebruikt. Zie *Noord en Zuid* 22, 327 en vgl. 334.

*REUSINNE. Zie RESINNE.

REVE, znw. vr. Mhd. *rêbe*, m. en vr.; ohd. *rêba*, v.; *rêbo*, m.; hd. *rebe*. Zie over den oorsprong Kluge op rebe; Grimm 8, 323. *Bank.* In het Ndl. bestaat het woord slechts in de door omvorming onkenbaar geworden plantnamen *onderhave* (mnl. gondrave; hl. *gundelrebe*) en *hondsdraf*. Zie de uitvoerige uiteenzettting in het *Ndl. Wdb.* op onderhave. Waarschijnlijk zit het niet in *rebhuhn* (Kluge). || Dets van onser vrouwen, ende gelict hare eenre wingartreven, *Limb. Serm.* 107*b* (zoo nog driemaal *aldaar*). Dander dat ane der reven is, dats dasse kult (*verkoelt*) der sonnen schin met haren schade, *ald.*; zoo ook 107*c*. Dese edel reve heft ooc seven loovere, 109*a*. Der windruf, die an derre reven wijs (*wies*), 109*d*. Ic wil . . . sien . . . of die reven iet bloien, 133*c*. Die gebloide (*bloeiende*) reven, *ald.*; zoo nog eens *ald.*; 133*d*. Als die winter is vergaen . . . so besnijt men die wijnreven, om dat si bat hair vruchte geven, *Hooglied* c. 112, vs. 10. Ic bin wijngaert, ghi sijt reven, *ald.* vs. 20 (*Joh.* 15, 5: *ego sum vitis, vos palmites*). — Ook, evenals ranke (z. ald.) en wijngaertranke, toegepast op Maria. || Die edele Maria, die himelsche reve, *Limb. Serm.* 107*c*. Die helpe ons Maria, die sute reve, 110*a*. — Ook in de bet. *afgesneden of gesnoeide rank of tak van den wijngaard*. *Voc. Cop.* reve, putamen; reven rapen, sarmentare (vgl. Diefenb. op sarmentum). Vgl. REVEN, 2de Art.

REVE (*R. v. Amst.* 38, 21 = *O. W. v. Amst.* 45, 21). Zie REEF.

*REVE. Bij BEREVEN is vragenderwijs verwezen naar een znw. reve of rive met de bet. *hoepel*, doch een dgl. znw. heeft niet bestaan (de vorm *reef*, *reif*, die in *Teuth.* naast *reep* voorkomt, zal wel aan hd. invloed toe te schrijven zijn). De vorm *bereven* (en *onbereven*) wijst op een st. ww.; misschien heeft er een ogerm. ww. *riven*, *reef*, *gereven* bestaan (zie bij REEF een onr. st. ww., van denzelfden vorm, doch met vrij sterk afwijkende beteekenis; daarnaast onr. *rifa*, zw., „samenbinden, samennaaien, innaaien"), waarvan èn reef kon afkomen (z. ald. en vgl. Franck op reef) èn het znw. rive, d. i. „pak" (in „eene *rive* vilten hoeden", uit een toltarief aangehaald in *Taalg.* 9, 275).

*REVE znw. *Wfri. Stadr.* 1, 90 wordt vermeld een handvest van Anthonis, heer van Hoogwoude, betreffende de tienden van klein rond zaad, als „mostaart, henp ende reven" (*a.* 1490). Het laatste woord is niet duidelijk. Misschien moet gelezen worden roeven, d. z. *rapen*. Zie ROEVE.

REVEEL. Zie RIVEEL.

REVEL. Zie REEVEL.

REVELEREN. Zie RIVELEREN.

REVEN, zw. ww. intr. Mhd. *rêben*; ndd. *reven*; eng. *to rave*. Vgl. ndl. *revelen* en De Jager, *Freq.* 1, 499. Volgens sommigen is het woord van rom. oorsprong (Diez, Skeat e. a.) en wel van fra. *rêver*, en dit van lat. *rabies*, woede, ijlhoofdigheid; volgens anderen is het germaansch en wel één met mhd. *rêben*, zich roeren, in beweging zijn; hd. dial. *reben* en *rebeln*; Kil. ravelen (aestuare, fluctuare, agitari, circumcursare, concursare; delirare, desipere, ineptire, insanire, furere, gall. *rever*, angl. *rave*; in dezelfde bet. ook raveelen (z. ald.); zie Franck op revelen en De Jager, *Freq.* 1, 499. Het bestaan en het veelvuldig gebruik van *revelen* reeds in de 17de eeuw, ook de afleidingen *reveligh* en *reveling* en de samenstellingen *reveldvitsch* en *revelkallen* pleiten voor den germaanschen oorsprong. *Zotteklap uitslaan*, *ijlen*, *kletsen*; ook *aan verstandsverbijstering lijden*, *suffen*. Vgl. REEFSCH. || Secht mi sonder enech reven (*met verstandige, overtuigende taal*), *Wap. Rog.* 895. Ghi dunct mi reven, derre talen seldi begheven te segghene vander costerinnen (*vgl.* DOVEN), *Beatr.* 597 Die coren om caf ende mout om draf hier wille gheven . . ., hi dinct mi reven, Praet 1433. Die hier mach kiezen, winnen, verliesen, hoe seer hi revet die tlange lijf als een keitijf om tkorte ghevet! 539. Dine sonden, daer du in reves (*waarin gij doolt*, *die gij bedrijft als waart gij van uw verstand beroofd*), 2253. Hertoge Willem (V) al noch leefde, . . . die sier sinne reefde (*krankzinnig was*), *Brab. Y.* VI, 8235. Al scijnt an tfleesch dat beeft . . . der sielen ghevoelte diere reeft (*van de ziel die buiten zich zelve is*, *het pad der deugd verlaat*), van der qualen diese dorweeft, *Wap. Rog.* 410. Wilcoort so (*de goddelijke genade*) dat yemene sneeft, so scijnt in sonden so reeft, naer dat soe behoeden mach al ende voeden, 959.

REVEN, zw. ww. trans. Eén met het vorige woord, doch in bepaalde toepassing op het geluid der kikkers. *Kwaken*. Omgekeerd wordt ook *kwaken* en *gekwaak* gebruikt van het „schetteren" van menschen. *Voc. Cop.* reven, coaxsare (inutiliter clamare, sed proprium est ranarum); reven, quaxare; vorsche reven, quaxum, sonus ranarum; ook renninghe (*l.* revinghe) van vorschen, coax, vox ranarum.

REVEN, zw. ww. intr. Van reve, 1e Art. *Druiven plukken of oogsten*. *Voc. Cop.* reven, racemari, racemos colligere. Ook hd. *rebe* heeft de bet. „druif, druiventros" aangenomen. Zie Grimm's *Wtb.* op rebe, 6) en vgl. hd. *rebensaft*.

REVERENDELIJC, bnw. *Eerbiedig*. Men zou verwachten reverencielijc of reverenslijc (vgl. REVERENSLIKE); het ofra. fra. *reverend* (= lat. *reverendus*) kan ter verklaring niet dienen. || Hem nedersinken in eenre weerdeliker, reverendeliker vresen, *Stemmen* 116.

REVERENSLIKE, bijw. *Eerbiedig*, *op eene eerbiedige wijze*. || Alsoo reverenslike stonden hem sine woorden voor oftet god selven geweest had, *Coll.* 162*r*. Vgl. het vorige Art.

REVENTER. Zie REEFTER.

REVERENTIE, -CIE, znw. vr. Van ofra. fra. *reverence* met latiniseering, of van lat. *reverentia*. *Eer die men iemand om zijne eigenschappen of zijne waardigheid bewijst*, *vereering*, *eerbied*. Eene afleiding van ofra. *reverer*, eng. *to revere*, lat. *revereri*. Hd. *reverenz*; eng. *reverence*; ndl. *reverentie*. Vgl. eng. *reverend*, als titel (van lat. *reverendus*); ook fra. *révérend*. Kil. reverencie, reverentia, observantia, honor, cultus, genuflexio (vgl. fra. *révérence*, nijging); reverencie doen, venerari, revereri, colere enz. || Doestu mi (*God*) de reverencie, Praet 4457. Als hi (*de mensch*) . . . sinen Scepper looft ende weerdeghe reverencie bewijst, *Fragm. hs. Leid.* So daden si den helighen vader reverencie ende weerdichede, *Amand* II, 1026; ook 1980. Die vrese leyt ons tot reverenciën, *Stemmen* 116. Reverencie die can eren prelate ende landsheren . . ., die men met rechte eren sal, *Doct.* III, 961; ook 955. Papen, priestere ende clerke, die sunden deden . . ., die manese lieflec . . . met reverenciën eersamleke, *Christ.* 1331. Soo wie haer medesusteren in reverenciën heeft, *Aflaatbr. in Hs. Openb. v. Joh.*, 2de *kol.* (*Ndl. Arch. v. Kerkgesch.* 1, 121).

REVERSBRIEF, znw. m. *Een schriftelijk antwoord*, *renversaal*, *schriftelijke tegenbelofte of tegenverzekering*, mnl. ook wederbrief; z. ald. en vgl. Duc[2]. 5, 174*a* op reversale, reversales literae; ook ofra. *reversales* (*ald. b*); fra. *lettres réversales* (*lettres de revers*); hd. *reversbrief*, *reversalien*. || Reversbrieven van leenen die beswaert sijn, Matth. *Anal.* 1, 220 (*a.* 1524).

REVET (*Leid. Keurb.* 258, 89; *O. K. v. Delft* II, 24; *K. en O. v. Delft* 79, 3). Zie RAVET, en vgl. RABAT, 5).

REVIEL (*Pelgrimage* 97*b*). Zie RIVEEL.

REVINGE (*gekwaak*). Zie bij REVEN, 2de Art.

REWAERT (ROWAERT, RUWAERT, RUAERT, RYWERT), -WART (WARD), -WERT (WERD), znw. o. Van ofra. fra. *regard* (*regart*, *reward*); mlat. *regardus* en *regardum*. Zie over de geschiedenis van het woord, den oorsprong en de beteekenissen in het Mnl. het opstel van De Vries in *Versl. en Meded. Kon. Akad.* dl. 12 (*a.* 1869), bl. 171 vlgg. over „de afleiding en beteekenis van het woord *ruwaard*" (herdrukt in M. de Vries' *Verspr. Taalk. opstellen*, bl. 116 vlgg.). Door hem is voor het eerst de ware oorsprong van het woord aangewezen, en op verschillende gronden de onhoudbaarheid aangetoond der sedert Kil. (rouwaerd, roewaerd, rewaerd, *vetus Flandr. q. d.* roeuwwaerder s. roeuwewaerder, s. custos —, conservator —, assertor —, vindex quietis) en Hooft (*N. Hist.* 539: „ruwaart, dats rustwaarder") algemeen aangenomen verklaring van het woord als „rustbewaarder". Te voren had De Vries reeds aan deze afleiding twijfel uitgesproken in *Lsp.* Gloss. op ruwaert (vgl. Jonckbl. *Spec.* bl. 118 en De Jager, *Versch.* bl. 59; *Invent. v. Brugge*, 3, 4 noot). Naast den gewonen mnl. vorm rewaert (door de volgende *w* ook *rowaert*, *ruwaert*) komt in hd. tongvallen ook *roghart* voor; zie een voorbeeld bij De Vries t. a. p. bl. 178. Zie verder ook over de romaansche vormen ald. en vlg. Het woord is in zijne zeer uiteenloopende beteekenissen te vergelijken met hoede, dat voor een deel tot het trans. ww. hoeden, voor een ander deel tot het wederk. hem hoeden is terug te brengen: bij verschillende opvattingen kan men er hoede voor in de plaats stellen.

A. Met hoede van trans. „hoeden" komen overeen de volgende opvattingen.

1) *Toezicht, bewaking.* Vgl. HOEDE, 1). || Niet wel... betroude men hem van ouder daet, ende had gegaen te vechten werd, men hadse vore geset in ruwerd (*men zou hen onder toezicht gesteld, een oogje op hen gehouden hebben, hen gezet hebben op een plaats waar zij in het oog vielen of geen kwaad konden doen*), Velth. IV, 64, 25.

2) *Bescherming, onderstand, steun, hulp.* Vgl. HOEDE, 1) en 3). || Des graven sone van Hollant, die gehuwet werd in Ingelant ane conincs (*l.* sconincs) dochter Edeward, die om dit te meer ruward waende hebben an den grave van Hollant, ende sende hem penninge ende scat; daer hem die grave belovede om dat te hulpen jegen Philipse, Velth. III, 43, 19. Henegouwen ende Hollant soude weren den enen cant, ende banderside ter zee ward soude Ingelant doen ruward, VI, 15, 17. Ook — in de bet. *beschermer, instandhouder.* || Hi (*de bisschop*) en sal ghien kyver, vechter noch clagher wesen, mer een ruwaert des vreden, *Tijdschr.* 22, 28.

3) *Macht, heerschappij, gezag.* Vgl. HOEDE, 4). || Metten soudieren soudi dan siere stucken comen te bat an van dat hi an den hertoge begert: dus wilt hine bringen in sijn ruwerd, Velth. VI, 14, 29. Dese waren alle in ene batalie onder hem (*zich*) gescaert, want si en wouden onder niemans ruwaert wesen dan met hem selven allene, *Merl.* 17458 (*hs.* ruart). — Zie de plaats uit Velth. in de Aanm.

4) Vooral is het woord in gebruik geweest in de zndl. gewesten als benaming van een persoon bekleed met een bepaald opzicht, toezicht of ook gezag. Vgl. HOEDE, 6), eveneens van een persoon gebruikt in de bet. „wacht, wachter." „Eerst werd het in 't algemeen gebruikt in de bet. *opzichter, beheerder, bestuurder*, om 't even welke zaak of instelling iemand beheerde; vervolgens in 't bijzonder toegepast op den persoon die òf over een leger beval, òf eene stad of eene landstreek bestuurde" (De Vries). Zie voor deze bet. van fra. *regard*, mlat. *regardus*, De Vries t. a. pl. bl. 180. — *a*) *Opzichter, beheerder, administrateur.* *Teuth.* vurstender, vurweser, ruwart, administrator, presidens. || Die coninc . . . sette daer bi enen ruwaert, dat was sijn broeder, . . . die totten scatte soude sien, *H. Cruus van Breda* 138. — Ook *opziener, hoofd eener inrichting, stichting* enz. || Dat hi wart seder daer (*in het klooster*) prioor, al soverain ende al ruwaert, *Ler. v. Lutg.* III, 1713. — *b*) *Bevelhebber, gezaghebber over eene stad*; vooral als benaming van een hooggeplaatst regeeringsambtenaar, *commandant van eene stad* of ook *van het garnizoen*; nu en dan ook komt het woord in beteekenis met ndl. *burgemeester* overeen. Vgl. mlat. *regardus*, „praefectus seu ut alii vocant *major* (vgl. mnl. *meyer*, fra. *maire*, eng. *lord-mayor*) urbis" en de beide aanhalingen ald., waar „regardi" met „scabini" zijn verbonden). Zoo wordt het woord ook gebruikt als vertaling van lat. *consul* (vgl. *D. B.* I *Maccab.* 15, 16: „Lucius die *ruwaert* van Romen", en *Bijbel Meerman* 268*a*: „te deser tijt worden naden coningen *ruwaerde* ende Brutus was deerste". || Ic Jan Ennoot, rewaerd van der stede van der Sluus ende baillu van den watre van mijns . . . heren weghe van Vlaenderen, *Oork. v.* 1382 *bij* Molhuysen, *Oud Arch. v. Kampen* 1, 74. Den rewaert van Esbach, *Mnl. Bibl.* 44, bl. 13, vs. 96 (*hs.* ru . . .). (Wi) ombieden allen onsen rewarden, capiteinen, beide te lande ende te watre, dat sy onse bestand houden, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 542 (*a.* 1357). (Wi) ontbieden allen unsen reworden, capitainen, castellaniën (*d. i.* castelleinen) ende allen anderen unsen subgiten, *Hans. Recess.* 2, 449. Lodewijc (III) allen onsen baillius, onderbaillius, rewarden, scepenen, wethouders ende andren onsen ondersaten . . . saluut, *Hans. Urkb.* 3, 210. Van 58 frocken, . . . daer mijnheere de rewaerd, dontfanghere, beede de baillius, . . . scepenen, hooftmans enz. elc eenen af hadde, *Rek. v. Gent* 2, 366 (*a.* 1344). S. Ghodevolen up den tijt dat hij rowaert was tYpere tulpen sinen costen, 1, 397 (*a.* 1339). Te Denr(emonde) an den rewart, 2, 129. (Doe) wart een Inghelsman ghevaen, ende binnen Ghend brocht, . . . daer de rewaert vander stede groote justicie over dede, *Vl. Rijmk.* 10240. Doe zonden sy in Inghelant an den coninc, dat hi te hant hem senden soude . . . van zinen weghe eenen rewaert, *Vl. Rijmk.* 10108. (Hi) sant te Ghend in de stede eenen zier (*sire*), J. de Bourseel ghenant . . ., ende wart als rewaert ontfaen, 10113; ook 10226. — *c*) *Gouverneur van eene landstreek of eene provincie, landvoogd.* Kil. rouwaerd, roewaerd, rewaerd, *vetus Flandr.* dioecetes, gubernator provinciae, praefectus, legatus. || Ptolomeus . . . was ruwaert gemaect in tlant van Jherico, *D. B.* I *Maccab.* 16, 11 (lat. *constitutus est dux in campo Jericho*). J. voer soudages met minen here W. van Vaernewijc ten canten van den lande omme den marcgrave te doene ten lande alse reward, *Rek. v. Gent* 3, 72 (*a.* 1346). S. van der Coudenborgh, rewaerd van den lande van Waes in dien tijt, 163 (*a.* 1347). Die coninc . . . hadde Vlaendren ghewonnen, . . . also dat Jacob van Simpole (*l.* van Châtillon) waert van Vlaendren ghemaect ruwaert, *Lsp.* III, 16, 99 (*var.* rewaert). Nu liet Alexander in Indiën enen ruwaert ende voer wech te Babyloniën, *Proza-Alex.* 133. (Hi) liet . . . H. rewert in den lande ende voer en wech, *Lorr.* I, 1429. (Danabus) die reweert van Gallen was, *Sp.* II¹, 49, 66 (lat. *praeses Galliarum*). Hi en diende sinen here niet wale die over Mase was sijn rowaert, ende so qualijc hadde bewaert sijn slot van vitaliën, *Brab. Y.* V, 3262 (*var.* ruwaert). H. ysent an den rewaert (*het:. als* hovemeester; *z. ald.*, 2) van Pruussen om de zaken vanden Oosterlinghen, *Hans. Recess.* 3, 244 (*Invent. v. Br.* 2, 60). Zoo ook *Rijmb.* 20723 (des lants rewaert). — *d*) *Bevelhebber van een leger, legeraanvoerder, legerhoofd.* || Doen dese strijt aldus was leden, so es die coninc om gereden . . . te Irlant werd, ende hier af moete nu sijn ruwerd Lancelote van desen striden, Velth. II, 25, 1 (*vgl.* 9:

Here L., dit orloge staet an u albloot). Doe seide M. totten ruwarden, die dat heer hadden bevaen(?), *Merl.* 13576. Dat si sagen there, daer S. of was rewaert, *Ep. fragm.* 173, 122. Hier af was die coninc ruwaerd, Velth. II, 24, 6. Dese edel ridder . . . was der voetliede ruwaert, *Grimb.* II, 2907. It. trocken ute . . . F. Ackerman als rewaert, J. P. enz., *Rek. v. Gent* 5, 202 (*ald.* van der provantse die hemlieden ten 3 stonden ghesent was). Den ruart Ackerman, Despars 3, 119. — Misschien moet aldus gelezen worden *Troyen* 2149: „weest van der sevender scaren waert" (*var.* ghewaert).

5) *Rijksbestuurder*, *hij die uit naam en in de plaats van een ander een land of gewest bestuurt*; vgl. den naam *stadhouder* in de eigenlijke en in de gewone beteekenis, nl. die van „gouverneur van eene provincie" (zie bij 2, *c*). „Gedurende de krankzinnigheid van Graaf Willem V voerde zijn broeder Albrecht als *ruwaard* het bewind over Henegouwen, Holland, Zeeland en Friesland; Antonie van Bourgondië bestuurde Brabant als *ruwaard* in naam zijner moeder Margareta; de heerlijkheid van Putten werd in naam der grafelijkheid door een *ruwaard* berecht" (De Vries t. a. p. bl. 172). || Aelbrecht, . . . hertoghe van Beyeren, ende rewaert der graeflichede van Heynegouwen, van Hollant, van Zeeland ende der heerlicheit van Vrieslant, *Haus. Urkb.* 3, 174. Hertoghe Aelbrechts zeghel rewaert van Heynnegouwen enz., . . . als rewaert van sijns broeders weghen hertoghe Willems, grave van Heynnegouwen enz., V. d. Wall 1, 257 (*a.* 1358). Nadat hi (*Albrecht*) die graefscap van Hollant eerliken berecht hadde ende geregiert, so ruwaert ende so recht heere omtrent XLVI jaer, Matth. *Anal.* 3, 322; ook *Belg. Mus.* 4, 211 (rewart); *Cod. Dipl. U.* 2[1], 73 (ruwert; *a.* 1358); Nijh. 3, 45 (ruwaert; *a.* 1377). Hoe Anthonijs van Bourgongen ruwaert in Brabant wert, *Brab. Y.* VI, 11553 *Opschr.* Mijn heere Anthonijs die ruwaert, 11568; ook 11556; 11622; 11625; 11631; 11652; 11660. Dat zi (*Jacoba*) van allen den drien landen . . . momboor noch vooght hebben en woude, noch gheenen ruwaert setten soude, VII, 7671. Haer vooght te zine ende ruwaert van haren lande, 7653. Voirt hebben wij hertoge gesat onsen . . . vader heren Johan here tot Egmond . . . tot onsen ruwaert ende bewairre van onsen landen van Gelre, Nijh. 4, 4 (*a.* 1423). Die van Brugghe ontboden mer Robbrechte van Vlaenderen, dat hem soude willen ghelieven te sine rewaert van Vlaenderen (*gedurende de gevangenschap van den graaf*), *Cron. v. Vlaend.* 1, 193. Her H. . . ., die momboir was des hertoghen . . ., ruwaert was hi van den rike, *Grimb.* II, 5255. Hi (*Maximiliaan*) wert gehult voor een ruaert, Matth. *Anal.* 1, 462 (*gedurende de minderjarigheid van Maria*). (Hi) maecte enen baeliu in die stede vanden doden ende dede hem geboden te gevene tote dat(?) ruwaert te zine vander stat tote hi genezen ware, *Ep. fragm.* 241, 474. Metten hertochdomme van Normandiën, daer hy (*Hendrik zonder Land in de afwezigheid van den koning*), . . . ooc ruaert of was, Despars 1, 242.

B. De volgende opvattingen komen overeen met hoede, van het wederk. ww. hem hoeden.

6) *Veiligheid*, *veilige plaats*, *eene plaats waar men zich zelf hoeden kan*, *geen gevaar behoeft te vreezen.* Vgl. HOEDE, 12) en BEHORT en BEHOUT. || Sulc hoge man . . . die van Georgeanen was, nam wijf ende kint ende vlo . . . ten berge van Caspiën waert, om daer te zine in sijn rewaert, *Sp.* IV[7], 40, 4 (lat. *ad montes Caspios fugit salvationis causa*). So heeft hi de vlocht genomen met sinen lieden . . . ende so henen te Beyeren werd, daer hi was in sijn ruwaerd, Velth. VII, 12, 20.

7) *Gevaar*, *reden tot beduchtheid*, *zorg of vrees*; *reden om zich te hoeden*, *op zijne hoede te zijn.* Vgl. HOEDE, 13). Dezelfde beteekenis heeft ofra. *regard*; zie De Vries t. a. p. bl. 183, en vgl. *regardum*, 3 bij Duc.: „terror, formido". || Die brucghe te Parijs, die sonder ruwerd al tote noch hadde gestaen, moste hier met (*met deze overstrooming*) in den gront gaen, Velth. III, 48, 20. Alse Bohort geware ward dat sijn broder hadde geen ruward (*geen letsel bekomen had van den bliksem*, *niet in gevaar was*), hi dankets . . . den here van hemelrike, *Lanc.* III, 7647. Dat niet genesen en mochten dan die Hylarioene versochten: doe seynde hi olie, . . . ende wie datter mede besmaert was, hi en hadde negeen ruwaert, *Sp.* II[a], 19, 79 (lat. *certam salutem presumebant*). Dattet lant hevet geen ruwaert, *Merl.* 20168 (vgl. eng. *for that the londe hath eny perecle*). Also lange alsi tetene hadden binnen, sone hadden si geen angest daeran, 18747 *hs.* (*var. Tijdschr.* 19, 17: ruwaert). Dus en heeft hi gheenre (*l.* gheen) rewaert die hem seghent ende maect een cruys, *Segh.* 10686. — Ne geen rewaert hebben van, *niets te vreezen hebben van.* || Gine hebt nummeer geen ruward van siecheden, die u heeft gedart, *Lanc.* IV, 2813. Of daer ieman binnen es die hem volgen dar . . ., dat hi van genen manne van al negeen ruwaert hebben en sal, *Merl.* 21462 (vgl. eng. *that he sholde have drede of no man*). Hine hevet van mi geen ruwaerd: in steden daer ic ben ende ict mach weren, ne sal hem niemen mogen deren, *Lanc.* IV, 7478; ook III, 8976; II, 34166 (rywert); 30111. — Hiertoe behoort ook Velth. VI, 27, 58: „dit (*deze twist*) bleef aldus in eer (*l.* een, ruwerd staende tuscen hem alsoo", d. i. „er bleef tusschen hen *een toestand van gewapenden vrede* (*van gevaar*), van voortdurende vijandschap, die wel niet geregeld aanleiding gaf tot gevechten, maar toch beide partijen dwong op hunne hoede te zijn en zich voor gevaren te hoeden".

8) *Verweermiddel*, *verdedigingsmiddel*, *iets waarmede men zich beschermt of verdedigt*, *zich voor den vijand behoedt.* || Bogen, gescutte ende swerd, dit was aldaer haer ruwerd (*al hun bescherming*), Velth. IV, 2, 33.

AANM. — Niet duidelijk is Velth. V, 14, 2: „so nam Tybaut (*Theobald Brusato*) orlof saen van der stat (*Brescia*) ende es comen toten keyser, ende heeft genomen orlof ende voer te Brits werd ende geloofde den keyser [te] sijn ruwerd te maken van der stede goet, alse daer te verne in metter spoet". De Vries t. a. p. 173 noot, meent dat de bedoeling de tegengestelde is van die welke men uit de woorden zou opmaken, nl. dat de keizer hem de waardigheid van ruwaard der stad toezeide, en dat men dus moet lezen: „Hem geloofde die keyser sijn ruwerd te maken". Meer waarschijnlijk is eene andere opvatting waarbij men den tekst onveranderd kan laten en de samenhang met den laatsten regel bewaard blijft: „hij beloofde den keizer in het bezit (*in zijn bezit*) te stellen van de aanzienlijke stad, zoodat hij er spoedig zijn intocht zou houden". Vgl. bij 3).

REWAERTSCAP (RUWAERT-), znw. vr. en o. *Het ambt of de waardigheid van ruwaard*, in de beteekenissen van REWAERT, 4) en 5). Het woord is opgeteekend, behalve in de bet. *goeverneurschap*, *bewind over een gewest of provincie* (bij Kil. rouwaerdschap, dioecesis, provincia), in die van *ruwaardschap*, *de waardigheid van rijksbestuurder of regent.* || Anthonijs van Bourgoingen . . . quaem cort daer na in Brabant ende wort . . . ontfaen over ruwaert . . ., ende binnen sinen iersten jare sijns ruwaertschaeps . . . soo ghevielt enz., *Brab. Y.* VI, 11559. Dat hi (*Jan van Beyeren*) den eisch van der momboriën ende ruwaertscape heeft afghelaten, ende begheerde . . . aen mier vrouwen zier nichten tregement van haren lande ende tbewent, VII, 7694; ook 12563. Hoe die hertoge bekende dat sijn brueder te rechte rewaert van Brabant ghemaect ware ende confirmeerde aldat hy inden rewaertscape ghedaen hadde, 12735 *Opschr.* (*var.* ruwaertscape). In welker ruwaertscap sijn . . . broeder hem hadde ghedraghen . . . ghetrouwe-

lijc, 12784. Tvoorseide ruwaertscap, 12791; ook 12805.

REWIJS (Mieris 2, 758a). Zie REEWISE.

REXEME. Zie RAEXEME.

REXEMEN. Zie RAEXEMEN.

REXENE. Zie RAEXEME en vgl. nog *Vaderl.* 204: „dat dit was dwederkeeren vanden honde tot sijnen rexenen".

REXENEN (*Hor. Belg.* 7, 19). Zie RAEXEMEN.

REXENINGE (*Voc. Cop.* „rexeninghe, screa, pituita spurcitia"). Zie RAEXEMINGE.

REXSWERE (*Bouc v. d. Audienc.* 123). Zie RECHTSWERE.

RIAEL. Zie REAEL.

RIBALT. Zie RIBAUT.

*RIBANDE (*Ann.* 6, 74). Verkeerde lezing voor ribaude. Zie RIBAUT.

RIBAUDEBUSSE, znw. vr. *Bus van een „ribaut"*; z. ald. 2de Art. en vgl. RIBAUDEKIJN. ‖ VII hondert LXXV cleene steenen, dienende ten ribaudebussen, *Invent. v. Br.* 5, 269 (*vgl. ald.* 5, 123: „VII coperine bussen die in de ribauden ligghen").

RIBAUDEKIJN, (RE-, RA-), -KIN, znw. o. Van ribaut, 2de Art.; z. ald. Fra. *ribaudequin*. Benaming van van een krijgswerktuig, oorspronkelijk *eene soort van spiets- of schichtwerper*; ook *steenwerper* (zie Duc. op ribaudequinus), later *een klein stuk geschut*. Het schijnt genoemd te zijn naar het op wielen staande onderstel of affuit waarmede het vervoerd werd; in het Ofra. komt *ribaut* voor als benaming van het eene of andere vervoermiddel op wielen (Duc.[3] 7, 185a), en Froissart vermeldt *ribaudeau* als eene soort van hooge kruiwagens, van voren met ijzer beslagen en van ijzeren pinnen voorzien, waarmede men een vijandelijken aanval afwachtte (t. a. p.; vgl. ook ald. *c.*: ribaudequinus en de aanh. „douze mille chars que charettes et três-grand nombre de ribaudequins, ausquels failloit pour les mener à chacun un cheval; et estoient iceux ribaudequins habillemens qui se portoient sur deux roez." Voor de beschrijving van het *ribaudekin*, „groote boog", zie *Belg. Mus.* 8, 246 en vgl. verder ald. bl. 247, en Duc. op ribaudelrius, en vooral de uitvoerige aanteekeningen van Gailliard in *Invent. v. Br.* Gloss. op ribaude, ribaudekin. Kil. rabaudeken, vogheler, *vetus Fland.* balistae s. tormenti bellici genus quod jacula et lapides valide emittit atque ejaculatur; sclopeti s. bombardae genus rotis suffultum. Misschien zal hiertoe wel behooren de bij hem genoemde spreekwoordelijke zegswijze rabauds boghe, *adag.* pandiculatio; rabauds boghe spannen, *adag.* pandiculari, toto corpore extendi oscitando prae somno aut taedio. ‖ Van wielkinen ten ribaudekinen bouf vor Lessines, *Invent. v. Br.* 3, 57 (*a.* 1303). Van houte ghebesicht ten ribaudekinen bouf die men ghesent soude hebben vor Dornike, *ald.* (*a.* 1303; *hier kan niet een klein stuk geschut bedoeld zijn, daar het buskruit in Vlaanderen niet vroeger gebruikt is dan tusschen* 1313 en 1330; *zie Invent. v. Br.* 3, 39). Mits diversen manieren van naglen . . . omme te besighene an de engiene ende ribaudekins, *Invent. v. Br.* 4, 97 (*a.* 1411); zoo nog eens *ald.* Van eenen blocke loods, . . . daer hi of maecte cloten te scietene metten bussen van den ribaudekine, 3, 58; ook 4, 96; 110. Zo waren twee timmerliede . . . ende waren bi den engienen ende ribaudekine, makende tghuend datter an ghebrac van temmerwerke, 4, 111. Van ribaudekins te verplatene, 3, 58. Van III hondert XLII looden, die hi goot tote VII coperine bussen die in de ribauden ligghen, 5, 123. VI rebaudekins, elc met cameren root ghevaerwet, 5, 262 (*a.* 1442; vgl. 3, 58 (*a.* 1339): „IIII temmermans die voeren metten niewen engienen die men heet *ribaude*"); zie nog meer voorbeelden in Gloss. 314b *ald.* G. volghde den Franssoyzen naer met engienen ende ribaudekins ende schuerde haerlieder hoop, wanneer dat sy stille stonden, *Cron. v. Vlaend.* 1, 215; ook 2, 54; 191. Daer sy vonden eenige engienen, te wetene twee crappaudeelen, twee colovrinen ende vive andere stocken ghenaemt ribaudekins, *Ann. Em.* 10, 472 (*a.* 1477).

RIBAUDELIJC, bnw. Van ribaut; z. ald. 1e Art. *Uit den band springende, bandeloos, teugelloos, uitgelaten, buitensporig*; eig. *van of als van een vagebond of bandelooze.* ‖ Dijn hebben (*gedrag*) sal niet tonbandelijc (*varr. B. en L.* ribaudelijc) wesen, maer van hovesceit uutghelesen, *Sp.* I[a], 36, 91 (lat. *non erit tibi scurrilitas sed grata urbanitas*).

RIBAUDEN (RABAUDEN, in de jongere taal ook RABAUWEN), zw. ww. intr. Van ribaut; z. ald. *Zich gedragen als een „ribaut", landloopen, geen middel van bestaan hebben en van aalmoezen leven.* Kil. rabauden, agere nebulonem, dolose agere mendicum, aeruscare, cibum et pecunias impudenter et fraudulenter undique colligere; *et* scurrari, scurram agere. Plant. rabbouwen gaen, *belistrer, marauder*, mendicare, scurrari. ‖ Gaen rabauwen, mendiceren oft om almoesen bidden, *K. v. Hazebr.* Gloss. 320.

AANM. — *Keurb. v. Diest* 12, 49: „die hen rabauden och die niewelen draghen (*met „nieuwelen" aan de deur te koop komen*) iet geet, op een pene van V s.", is waarschijnlijk de lezing niet in orde. Een wederk. ww. hem ribauden, in de bet. van het intr. ribauden (eig. „zich tot een ribaut maken"), is denkbaar, maar alsdan blijft „iet geet" onverklaard; hier zal, volgens eene schriftelijke mededeeling van Stallaert, wel gelezen moeten worden: „die den ribauden . . . iet geeft."

RIBAUDENEDE (REBAUTNEDE, -EIDE), znw. vr. Het vrouwelijk van ribaut in de bet. 3). Vgl. fra. *ribaude.* Over den uitgang zie bij -NEDE, en Kluge, *Nom. Stammb.* § 43. *Eene vrouw zonder middel van bestaan, bedelares, landloopster.* ‖ Dat negheen man no wijf niet moet herberghen rebaude no rebaudeneden, si(e)ne moeten rumen binnen prime, up ene boete van XLIX s., ende der ielike (*gelike*) die rebaut ende die rebauneide, waersijs iehouden van scepen of van curisers, *K. v. Hazebr.* 102 (dl. 3, bl. 117). — Vgl. RIBAUDINNE, RIBAUDERIGE en RIBAUTSTER (-ERIGE).

RIBAUDER (RIBAUWER), znw. m. Van ribauden; z. ald. *Landlooper, bedelaar.* ‖ Dat egeen rybauwere langer bliven en zullen in die stad, *aangeh. K. v. Hazebr.* 3, 18 (*a.* 1419).

RIBAUDERIE (RA-, RE-, RABAUWERIE), -Y, znw. vr. Van ofra. fra. *ribauderie* (zie bij 2°. en de uit Kil. aangehaalde fr. en eng. vormen bij 1).

1) *Onbetamelijk, onbehoorlijk, buitensporig gedrag; uitgelatenheid, ongepaste grap of scherts.* Kil. rabauderije, nequitia; scurrilitas; *ook* impuritas, impudicitia, lascivia, obscoenitas; locus scurrilis et lascivus; gall. *ribaldrie*; ital. *ribaldaria*; angl. *ribaudry.* ‖ Keefsdom ende enege onreinecheit oft ghierecheit ne worde sellefs niet ghenoomt onder u . . ., no dorperheit no zotte sprake no ribauderie die niet ne behoort toten dinghen, *Hs. v.* 1348, *f.* 79 *d* (*Eph.* 5, 4: *scurrilitas quae ad rem non pertinet*; in onze vert. *zot geklap of gekkerij, welke niet betamen*). Dat hem daer (*aan tafel*) niemandt en verstouten te clappen, te lachen, te roepen oft eenighe rabauwery heymelick oft openbaer voort te stellen, *Belg. Mus.* 5, 186, 10 (16de eeuw).

2) *Landlooperij, bedelarij, afpersing van aalmoezen.* Vgl. RIBAUDEN en RIBAUDER. ‖ Leven op rabauwerie, *aangeh. K. v. Hazebr.* Gloss. 320 (*a.* 1531). Zie nog een voorbeeld van 1556 bij Stallaert 1, 408 op eterij. — Ook in de bet. *ongebondenheid, ontucht* zal het woord wel in gebruik zijn geweest. Zie boven de aanh. uit Kil. en vgl. ofra. *ribauderie*, met de collect. beteekenis „lichtekooien, in de volkstaal ook „lichte cavalerie" geheeten (vgl. RIBAUT, 1). In de 16de en 17de eeuw heeft het woord den zin van *boevenstreken, guitenstukken, schurkenstreken, wandaden* (Kil. „im-

probitas, nequitia, scelus, flagitium, facinus"). Vgl. Diefenb. op ribalderia, waar o.a. de glossen „boverie" en „schalckheit" (uit *Teuth.*) vermeld worden.

RIBAUDERIGE, znw. vr. Hetzelfde als ribaudenede; z. ald. || So wie ribaude of ribauderighen heerbercht, . . . (*dat is*) up de boete van v s., *aangeh. K. v. Hazebr.* Gloss. 320 (*a.* 1397).

RIBAUDERSE (RABAUWERSE), -ERSSE, znw. vr. Hetzelfde als het vorig art. en de andere gelijkbeteekenende woorden bij RIBAUDENEDE. Het woord komt met rabauwen („oft rabauwerssen") verbonden voor in eene ord. van 28 *Sept.* 1529 in de *Rekenkamer van Brabant*, reg. 138, *f.* 7.

RIBAUDIE, znw. vr. Mhd. *ribaldîe*. Van ofra. *ribaudie*. Vgl. RIBAUT, 3) en 4). |*Onbehoorlijk*, *onbetamelijk*, *ongebonden gedrag*; *ongebondenheid*, *gemeenheid*, *wellust*. || Joncheit doet bestaen sotheiden, ribaudie ende oncueschede, *Rose* 4401 (fra. *par jonesce s'en va li hons en toutes dissolucions*). Gi wilt mi scelden ende castiën ende sijt selve vol van ribaudiën, 6521. Dat hi mesdede . . . dat hi in nerrenste niet in scerne mi heet vol rebaudie sotte, 6591. Dit woord minne . . . en was met sonden nooit begoort noch met ribaudiën, *Wap. Mart.* II, 163. Ay verradere . . . vliet van mi, nadat ghi in mine camere ende vor my u rybaudie hebt gedaen nu (*met* „conincs Pelles dochter"), *Lanc.* II, 35666. — Ribaudie (*gemeene dingen*, *ruile grappen*) no dorperhede ne salic spreken te ghere stede, *Rose-fr. L.* 991.

RIBAUDINNE, znw. vr. Hetzelfde als ribaudenede; z. ald., ook de andere ald. genoemde vrouwelijke woorden. || Heren ende stat (*van St. Truyen*) sijn eens ende verdraghen, dat egheen rybaut noch rybaudinne achter desen dach hier Sintruyen (*d. i.* t(e) Sintruyen) benachtigen en sal, *aangeh. K. v. Hazebr.* 3, 27 (*a.* 1462). Oft sij, te weten rybaud oft rybaudinne, weert oft weerdynne, daer tiegen deden, soo sal der weert oft weerdynne verboren eenen rijnsg. . . .; der rybaut sal des anderen daichs van den kaken springen ende een jair der stat derven, . . . die rybaudinne sal ghesat werden ten watere ende te brode . . ., ende . . . dairnae een jaer der stat derven; ende of der rybaut of die rybaudinne bynnen den jaere bennen der stat vryheit quemen, soo sal mense op hon kynnebacke tekene(n), *ald.* bl. 28 (*a.* 1462); zoo nog eens *ald.* en 18.

RIBAUNEDE (-NEIDE). Zie RIBAUDENEDE.

RIBAUSTER, RIBAUSTERIGE. Zie RIBAUTSTER, RIBAUTSTERIGE.

RIBAUT (REBAUT, RABAUT), -OUT, -AUD, -AEUT; in de jongere taal ook RABAUW, RABBAUW, RABUW, RAUBAUW), znw. m. (mv. nu en dan *ribauten* naast *ribaude(n)*. Van ofra. *ribaus*, *ribaud*; mlat. *ribaldus*, *ribaudus* (vooral in het mv. gebruikt; Duc. op ribaldi). Zie de andere rom. vormen bij Körting[3] n°. 4019. Mhd. *ribalt*; mnd. *ribalt*, *ribolt*, *ribout*. De oorsprong van het woord is niet met zekerheid bekend. Volgens Grimm (*Gramm.*[2] 1, 377 noot) is het woord oorspronkelijk germaansch en ontleend aan een germ. *reginbald*, *reinbald*, „sterke kerel", en vervolgens, in eene ongunstige beteekenis, „vagabond, bandiet" (vgl. mhd. *recke*). Het woord komt als persoonsnaam voor bij Graff 2, 384. Doch tegen deze onderstelling bestaan bezwaren; zie Diez, *Rom. Wtb.* 1, 348. Maar de afleiding van Diez, van ohd. *hrîbâ*, mhd. *rîbe*, hoer, is evenmin zonder bezwaar: daarmede is moeilijk overeen te brengen de bet. *sjouwerman*, die het woord in het Ofra. (en in het Mnl.) heeft, waar het kenmerk „zedelijke smet" geheel en al ontbreekt. Scheler en Körting (n°. 6910), denken aan mhd. *rîben*, ohd. *rîban*, zoodat de eigenlijke beteekenis zou zijn „een homo *tritus*", d. i. „een gladde, geslepen kerel" (hd. *gerieben*; ook gri. *epitriptos*. Doch ook hier blijft, hoewel niet in dezelfde mate, het boven geformuleerde bezwaar bestaan. Ook de verhouding der bet. *lichtgewapenden*, die op het romaansche gebied aan het woord eigen is, is niet duidelijk. Misschien kan het woord komen van ogerm. *rîben*, hd. *reiben*, d. i. „wrijven, schuren" en zit er eene zelfde grondbeteekenis in als in ndl. (verouderd) *schudde* en *schurk*, nl. dat van „zich jeuken, schurken, schuren"; zie Franck op schurk en Stoett, *Epis. v. Hooft's Ned. Hist.* bl. 21, noot 6 en vgl. bij 3). Vgl. het bij Snellaert, *Mnl. Ged.* Gloss. aangehaalde Wdb. van Bardin, nl. „Dict. de l'armée de terre, VIII op het woord. Het woord is in de 16de, 17de en 18de eeuw nog zeer gewoon (zie de Wdbb. van Kil., Plant. Mellema, Binnaert, Halma; Oudem, *Wdb. op Hooft* en *Wdb. op Bredero*; *Uitlegk. Wdb.* op raabauw; De Vries op *War.* bl. 146; ook *Bijdr.* 5, 763; gewoonlijk in den vorm *rabauw*, *rabbauw*). Tegenwoordig is het woord alleen in zndl. tongvallen bekend, in de bet. „schelm, deugniet". Zie De Bo 908; Schuerm. 518 op rabauwsch; *Antw. Idiot.* 1011. Met het woord is eenigermate te vergelijken Mnl. ruter in zijne verschillende beteekenissen (uitgezonderd die, vermeld beneden onder 2); zie RUTER.

1) Van de beteekenis *lichtgewapende*; ook *zoetelaar*, *iemand tot den legertros behoorende*, die bij sommigen voor de oorspronkelijke geldt, zijn in het Mnl. geen duidelijke sporen zichtbaar. Vgl. Duc. op ribaldi, alwaar ook voorbeelden van ofra. *ribaud* in deze bet.; De Vries op *War.* bl. 146 en Jonckbl., *Spec.* 126 en de daar aangehaalde schrijvers. Schultz, *Höf. Leben* 2, 197 noemt ze „eine ärmlich ausgerüstete truppe, die aber zu kühnen, waghalsigen unternehmungen vortrefflich zu brauchen war" en beschouwt ze als „eine art von landsknechten, die für geld überall hin sich verkauften". Misschien is eene dergelijke beteekenis bedoeld *Ferg.* 4212: „men dede roepen dat assaut; daer en bleef knecht no ribaut, sine trocken vore Rikenstene". Vgl. de aanh. uit Duc. t. a. p. „n'a en la route ne *ribaud* ne garçon". Deze beteekenis kan zich zeer goed ontwikkeld hebben tot de ongunstige opvatting, vermeld onder 3), doch daarmede blijft onverklaard de in het Ofr. en Mnl. zeer gewone beteekenis 2).

2) *Sjouwerman*, *pakken- of zakkendrager*, *stalboef* en dgl. Hetzelfde als mnl. pijnre; z. ald. en vgl. Gailliard in *K. v. Hazebr.* 3, 19 vlgg. en de daar aangehaalde schrijvers en Duc.[2] op ribaldi, 183*c*. Hoe zeer men — en terecht — in de middeleeuwen overtuigd was van de noodzakelijkheid om het onderscheid tusschen deze, de fatsoenlijke *ribauts* en de andere, de verachte en verachtelijke *ribauts* (zie bij 3 en 4) te doen uitkomen, blijkt uit eene aanhaling bij Duc., waarin iemand verklaarde „se velle fieri ribaldum". En toen een ander zich daarover verwonderde, zeide hij: *ribaldi* sunt et *ribaldi*: est namque nonnullis quasi pro officio stabulum mundare, fimum comportare, quibuslibet abjectis rebus agendis et tolerandis humiliter subjacere, et in sudore vultus sui panem suum manducare, quorum vita licet ab hominibus vilis reputetur et despecta, est tamen laudabilis et in conspectu Domini valde preciosa", en uit eene bij Gailliard t. a. p.: „et si doit on *ribaus* et putains banir et que nuls les herberghe; . . . mais *ribaus peneurs*, qui portent toursiaus ou qui waenguent (*gagnent*) leur vivre et voelent waengier par leur paine, sans malice, li commendement n'est mie sur yaus: on les tient pour boine gent". In het Ofr. worden zij ook elders genoemd *ribaus peneurs*, evenals in de zoo even genoemde aanhaling. Zie bij PINER (5, 367), en vgl. *Invent. v. Br.* 2, 49. || Wairt dat sake dat een rybaudt oft pijnre, die om gelt een berrye draget, enen gueden knape verspra-ke, hij mach hem mitter vuyst slaen, sonder boeten, *O. K. v. Delft* I, 3, 6. Menich ribaut es die plegt, dat hi colen met sacken dregt, *Rose* 4881 (vgl. fra. *maints ribauls* . . ., *portans sac de charbon*). — Coninc (grave) van den ribauden, benaming van

een ambt, waarover men zie bij CONINC (3, 1781). Vgl. fra. *roi des ribauds*, bij Hatzf.-Darmest. 1968 weergegeven door „officier chargé de la police des mauvais lieux". Dat ribaut in deze uitdrukking hiertoe behoort, blijkt o. a. uit de gelijkbeteekenende woorden „grave van den pijnres"; vgl. b. v. *Invent. v. Br.* 5, 105: „Janne fs. Stevens, grave van den pijnres" met 104: „Jan Stevens . . ., grave van den ribauden". Zie verder *Invent. v. Br.* 5, 104—109; *Ann. Em.* 15, 133—142 (*a.* 1525; *ald.* 137: „tgraefscip van den rabauden", d. i. „tofficie van den graefscepe van der vergaderinghe, van bruloften ende uutvaerden"); *K. v. Hazebr.* 3, 21—23 (ald. 22: „te Brugge heette men dien ambtenaar *comes ribaldorum* (rek. v. 1288, 1290, 1291 enz.), *grave van den ribauden* (1305), *grave van den pijnres* (1306), *rex ribaldorum* (1300)"; Duc. op rex ribaldorum. De knechts van den „coninc" heeten sine kinder, of cranekinder („enfants de la grue"; zie CRAENKINT en *Rek. v. Hazebr.* 3, 22), of gesellen. Ook wordt hij kortweg „coninc" genoemd. Aan de bij CONINC genoemde plaatsen voege men de volgende toe. ‖ Item ghaven sij J. M., coninc van den ribauden, van sinen pensione van den jare 10 lb, *Rek. v. Gent* 1, 46 (*a.* 1336). Den coninc van den ribauden hem 24ster, dat sy pijnden 3 daghe ende nachts ende daghes buten liepen om waghene, 1, 242. Dat gheen ledich wijf (*lichte vrouw*) en wandele bi avonde up de plaetse vor de halle . . ., up haer overste cleed te verbuerne, ende hier af moghense panden de coninc van den rebauden ende sijne ghesellen, *Voorgeb. v. Gent* 44 (*a.* 1349). Dat niemen gheen verkine en honde gaende (h)achter straten; waer ment bevint, de conine (*l.* coninc) van den ribauden ende sinen ghezellen zullen elc verkin moghen panden over II gr. tor., 52; ook 94 (de koninc van den rebauden ende sine kindren). Dat niemen greeus, mul, mes nogh gheenrande vuullichede en bringhe noch en lecghe up de Vrindachmaerct, up de boete van V s. par., ende hier af sullen de coninc ende sine ghezellen inneren sijn, 114; ook 112. Den selven coninc ende sinen 23 gesellen, die utetrocken enz., *Rek. v. Gent* 1, 242 (*a.* 1337). Daer zijn ooc mede ute (*te velde*) de grave van den rybauden of eenen zijn(re) stedehouders, met dat hy ziec es, ende XV roode caproenen, *Ann. Em.* 10, 476 (*a.* 1477). Zie ook bij MOERKINT.

3) *Landlooper*, *bedelaar*, *iemand zonder vast verblijf en middel van bestaan*; *iemand die van afgeperste aalmoezen leeft*; zoowel iemand die werkelijk arm is, als hij die zich door listen en streken met het goed van anderen zoekt te verrijken. Nu en dan loopen de beteekenissen, vermeld onder 3) en 4) ineen; zooals te begrijpen is: zoo komt lantloper voor verbonden met boeve. Kil. rabaud, truggheler mendicus fallax, aeruscator, falsa mendicitate et malis artibus quaestum captans, scurra; rabauds gasthuys, ptothodochium (*l.* ptochodochium), ptochotrophium, hospitium mendicorum; rabauds kraussel, kamanterije (zie kamant, ald.), impetigo (*schurft*), scabies mendicorum. ‖ Een rybaut, een netteboef, *Gest. Rom.* 69*a*; ook 53*d*. Sekerleker mach een ribaut, waer hi wilt, gaen ende keren allene vor die mordeneren, . . . dan die gene die dragen bont, *Rose* 5082 (fra. *uns ribaus*). Niet meer en mach een coninc sijn vri dan een ribaut, 5097; ook 5094. Hets enich ribaut of triwant, die aldus rijdt dore tlant in die gelike van enen goeden man (*een man van aanzien*) ende doet hem Lancelote heeten, *Lanc.* II, 15834 (*de plaats kan ook gebracht worden tot* 4). Waert dat enich goet knape tegen eenen boeve, lantloper ofte rybaut twistende worde, *O. Vaderl. R.* 3, 310, 23; zoo nog eens *ald.* (Michol) seide: hoe eerlike sijn spel toogde die coninc van Israël, alst ware een ribaut, ontcleed! *Rijmb.* 10119. Sulke lereren ons verbieden te ghevene den quaden lieden, alse speellieden ende hyrauden, riesen wiven ende ribauden, *Doct.* II, 720 (vgl. *Harl. Gloss.* „rabout, historio (*d. i.* histrio; speelman, historio," *en de termen* gerende liede *en* gerenden *bij* GERENDE). Si (*heeren*) gheven haer goet ribauden, meesteren (*l.* menestreeren) ende yrauden, *Teest.* 922. Schuymers, rabauwen ende bedelaers, *Vad. Mus.* 3, 356 (16de eeuw). Ja heeft de knape . . . een oudt man van eeren . . . seer leelijcke gheinjurieert, segghende dat hy een rabaut was, 358. Een monic was, die een rabaut was 358. Een monic was, die een rabaut was ter werelt ende een speeldere, *Ned. Proza* 277; ook 278. P., C., V., ribauden, waeren . . . ghebannen . . ., ome (*l.* omme) dat zy boven den . . . bevelen van onsen gheduchten heere binder stede . . . van Ypre truantende ome (*l.* omme) der lieden broot ghegaen hebben, Cannaert 450 *vlg.* Jongh heere, oud ribaut, Goedthals 27. Kendi Reinaert, den ribaut? *Rein.* I, 938. Om sinen wille (*den god der hebzucht*) . . . spelic menige verboden spelen, ja mitten taflen ende mitten teerningen ende ga daeromme al naect (*zonder kleeren aan mijn lijf*) gelijc enen ribaut, ende ooc ga ic achter straten trodende ghelijc eenen man die nuwelen vercoopt (*vgl. eene plaats uit Keurb. v. Diest bij* RIBAUDEN, Aanm.), *Pelgrimage* 96*a* (*var. Haarl.* rabbaut). Alsoo die ribauden doen, die lettel ane te doen hebben, Jan Yp. 172. Dat van nu voortaen alle rabauwen, ledighgangers sijnde, sonder mijncke ofte be(h)evelthede, . . . verboden staen te wandelen in de casselrije van Ipre ende te gaen op aelmoesse, *aangeh. K. v. Hazebr.* dl. 3, bl. 19 (vgl. ald. 26 (*a.* 1427): „de herberguer et logier . . . *ribauws* et gens de merveilleuse conversation"); ook 26 (rabauwen; *a.* 1535). Soo wie herberghe begheert omme betalen (*tegen betaling*), gheen bekende rybauten ofte ribausterigghen, ballinghen ofte andere gediffameerde lieden wesende, die salmen herberghen, op de boete van X sc., *ald.* 28 (*a.* 1526). Soo wie rybaude (*l.* ribaude) of ledege wijfs herberecht boven een nacht ende een mael, (dat ware) up C sc. ende drie jaer ghebannen te sine up een let, *Ann. Em.* 6, 74 (14*de eeuw te Haerlebeke*). Rabuwen, bouven . . ., levende op heure trawanterye (*d. i.* truwanterye) ende bliterye (fr. *bélitrerie*), *aangeh. K. v. Hazebr.* Gloss. 320 (*a.* 1533). Alle die gasthuusboeven, truwanten, vette boeven (*l.* netteboeven), rabauten ende alle andere diergelicke gesellen, *R. v. Amst.* 150. Uytheemsche luyden, raubauwen ende anderen ballingen, die in de cryge gaen hebben, *R. v. Nederst.* 1, 253, 112 (16de eeuw). Zoo ook *Mir.* 26; *Eckart* 14 (*herhaaldelijk* rebaut, *eenmaal* rybaut); *enz.* Zie ook Van Hasselt op Kil., bl. 516.

4) *Deugniet*, *boef*, *schurk*, *galgenaas*; ook *wellusteling*, *hoerenlooper*. Deze beteekenis kan zich zoowel uit de bij 1) vermelde bet. hebben ontwikkeld (vgl. fra. *brigand*, waarmede het woord op ééne plaats schijnt te zijn versmolten, nl. *Brab. Y.* VI, 6215: die onnutte boeve, die vuul *brigaut*), als uit de onder 3) genoemde. Bij Duc. vindt men de eerste onderstelling verdedigd; vgl. ald. op ribaldi: „ex *calonibus* fere semper delecti, cum et ii calonum in castris vices persaepe agerent, impedimenta curarent, caeteraque viliora obsequia impenderent; ut igitur id hominum genus ex ganeonibus potissimum conflatum erat, usurpata deinde Ribaldorum vox pro hominibus vilissimis, abjectis, perditis, scortatoribus etc." Kil. rabaud, boeve, nequam, nebulo, tenebrio, vappa, verbero, scelestus, impurus, nefarius, improbus e. a. *et* scortator, ganeo, lascivus, impudicus, libidinosus enz.; vuyl rabaut, vuyl hoerjaegher. Plant. rabbaut, *un belistre*, *maraud*, *coquin*, scurra, nebulo, pantalabus (?), scelestus, nequam, impudicus. In deze bet. ook in de 16de eeuw en nog heden in zndl. tongvallen. ‖ Doe soe (*de synagoge*, d. z. de joden) sach in Jherusalem Jhesumme naect, si spotte met hem ende hildem over enen ribaut, *Rijmb.* 10133.

Ghi rybaude, ghi cockine, (h)u ghenoucht altoos te zine putiers, tasserers oft golyase, *Denkm.* 3, 115, 47. Dese jonghelinc is . . . een ribald, een netteboeve, een vrouwen vercrafter, *Seven Wisen Volksb.* 8v. Moorder, ribaude, hoeren mede, men weet wel dat die rijchede desen drien decke aencomen, *O Vl. Lied. e. G.* 3, 119, 533. Ribauden, boeven ende cockinen, *Rein.* II, 5116. Ic bringhe gheladen enen somer met goude root; dien moeten wi al . . . hebben, sprac die felloen (: bandoen), *Segh.* 9824 (*var.* die felle ribaut: behout). Du lieges, sprac hi (*Daniel*), ribaut ommare, *Sp.* I², 50, 60 (*tot den belager van Suzanna*). Ja, rybaut, hevestu teblouwen die joncfrouwe, het sal di rouwen, *Wal.* 9211. Segt, ribaut, *Limb.* II, 509 (*tot een struikroover*). Doe werd daer Lessine ontsteken (*in brand gestoken*) van ribauden, Velth. III, 52, 55. Die ribaeut (*die eene vrouw had onteerd*) . . . quam daer metten viant beseten, *Sp.* IV², 79, 74. Ribauden, smekers sonder wet hadden den coninc so ontset (*bedorven*), IV², 83, 90. (Doe) quamen hem na ribaude met crachte . . ., ende roveden hem malen, ghelt enz., 84, 14. Daer selen uwen broder bringen drie starke ribaude . . ., dine (*d. i.* diene) geesselen selen, *Lanc.* III, 12025 (vgl. 29: die quaetdiën); ook 12049). Dat gi sijt een ribaut, een spire, ende in ridders gelike vart over al om datmen u niet kinnen ne sal, II, 16581; ook 5469. Doe daer (*in de kerk*) dese goods kijnder vergadert waren, soo was daer ooc een onder hem Sathanas die duvel, want een rybaut stont daer inden weghe, dye vanden ghetale was der gheenre die quaet ende valsch spraken, ende die haer oren stopten als dat serpent, *Pass. W.* 116*b*. Dat volc . . . daer toe (*naar Golgotha*) liepen . . . ende ooc mede onreyn rybaude ende dronken boeven, niet om mededoghen mer om bespotten, *Hs. Moll* 7, 92*c*. Als twee rabauwen hooren messe, twee hoeren spinnen, twee dobbeleers vroeden, *Ned. Kluchtsp.* 51, 36 (16de eeuw; *in een gedicht over onwaarschijnlijke zaken*). — Een rabaut ende zijn amye, *ald.* 50, 21. Die putiers, ribaude ochte ghemene wijfs ontfaet, alse bordeel te houdene, verboort XX s., ende en mach hise niet geven, so salmen sijn huys afbreken, *Gesch. v. Antw.* 2, 451 (*Cor. v. Antw.* 6, 23). Zoo ook in eene ordonn. van 1459 „opte vrouwen van lichte levene, rabaude (fr. *souteneurs*), putiers, dwelspelers (*l.* dobbelspelers) ende ander gebreck"; gedrukt bij Stallaert 2, 163 op leven — Ook als scheldwoord. ‖ Waer sidi, ribaud, pautenier? ghi hebt volgaen, *Wal.* 8141. Si riepen: ribaut, pautenier, die leede duvel droech u hier! *Ferg.* 519. Cockijn, ghi sultse (*de visch*) draghen daer! *Segh.* 521 (*var.* rybaut). Zie *K. v. Hazebr.* Gloss. 320, waar het scheldwoord *leghkerrabauw* (*a.* 1592) wordt vermeld.

5) Benaming van een krijgswerktuig, *een steenwerper*, ook *een groote boog waaruit werpschichten werden geslingerd.* Zoo ook mnd. en mhd. Misschien werd de naam der aan het leger voorafgaande tirailleurs en lichtgewapenden (zie bij 1) overgedragen op het belegeringswerktuig, dat eveneens aan het leger voorafging. Vgl. de aanhaling bij Schultz, *Höf. Leben* 2, 197 noot 5): „ribaldi, qui primos impetus in expugnandis munitionibus facere consueverunt", en bij Lexer op ribalt de omschrijving: „eine vorgeschobene belagerungsmaschine." Vgl. RIBAUDEKIJN, en Schultz, *Höf. Leben* 2, 395. ‖ Hy rechte op XIII magnelen . . . ende daertoe ribaude ende menigerhande engiene, daer hi die stadt mede stormede ende moyde, Matth. *Anal.* 3, 230. Van VI scamelen (*steunbalken*) te vermakene ande voors. ribauden, daer de bussen up laghen, *Invent. v. Br.* 5, 121 (*bedoeld kunnen hier en elders ook zijn de wagens of affuiten waarop de „ribauden" lagen*). Van III hondert XLIII looden, die hi goot tote VII coperine bussen die in de ribauden ligghen, 5, 123. IIII temmermans, die voeren metten nieuwen engienen die men heet ribaude, 3, 58 (*a.* 1339). Piecysere, die door die ribaude ghinghen, *Rek. d. Gr.* 3, 471. Glavieysere, die door die ribaude ghingen, 472. L. den drayer van rollen te drayen, die in die riebaude ghingen, 475. Van 500 rollen te drayen, die in die ribaude ghingen, *ald.*

RIBAUTSCH, bnw. Van ribaut, z. ald. In de uitdr. ribautsche (rabautsche) wise, *als een „ribaut"*, *op de wijze van een „ribaut"*; z. ald. 3) en vgl. bij Schuermans 518: *rabauwsch*; „*een rabouwsche kerel*, een ruwe, boosaardige kerel" (vgl. RIBAUT, 4). ‖ Dat gheene (*bedelaars, landloopers*) en zullen moghen rabautsche wyse offte ondert decsele vanden robijnsack (zie ROBIJN) ofte ketelbooterie . . . gaen achter lande . . . biddende heur broodt, *aangeh. K. v. Hazebr.* Gloss. 320 (*a.* 1556).

RIBAUTSTER, znw. vr. Het vrouwelijk van ribauder, eene afleiding van ribauden; z. ald. ‖ Alle vremde wandelende gesellen, ribaude ende ribautstren, die gheen goede conde gedoen en connen, dat zy van goeden namen ende famen sijn, *Gesch. v. Antw.* 3, 455 (*a.* 1463). Vgl. bij RIBAUDENEDE en zie het volg. art.

RIBAUTSTERIGE (RABAUTSTERIGGE), znw. vr. Het vooral wvla. vrouwelijk van ribauder; z. ald. en vgl. het vorig Art. Hetzelfde als ribaudenede; z. ald. en een voorbeeld van ribausterigge (*a.* 1526), bij RIBAUT, 3). Zie een tweede in *K. v. Hazebr.* Gloss. 330 van 1531.

RIBAUW (RABAUW). Zie RIBAUT.

RIBAUWER(E). Zie RIBAUDER.

RIBBE (REBBE, RIB), znw. vr. en eene enkele maal onz. (of ml.?). Mnd. *ribbe*, o.; mnd. *rippe*, *ribe*, o.; ohd. *rippa*, vr.; *rippi*, *ripi*, o.; ags. *ribb*, o.; eng. *rib*; ofri. *rib*, *reb*, o.; hd. *rippe* en verouderd *riepe*, vr.; ndl. *rib*. Zie verder de wdbb. Dat de beteekenis vroeger ruimer geweest is dan tegenwoordig, blijkt uit het feit, dat het woord ook van visschen (*Flor.* 1510: *vischrebbe*, fr. *coste* d'un pisson) en slangen (*Nat. Bl.* VI, 17: „XXX *ribben* heeft tserpent"; *Lanc.* III, 7973 vlgg.: „hout een man in sine hant ene van sinen (*van het serpent*) rebben oft sine bene, hem ne mach . . . gene te grote hitte comen an") gezegd wordt. Waarschijnlijk zal wel de oorspronkelijke bet. zijn: „hetgeen aan het eene of andere lichaam of voorwerp vastheid of stevigheid geeft." Volgens Franck is waarschijnlijk de onder 2) vermelde bet. de oudste. Doch ook kan de bet. *streep*, *schrap*, wvla. *reef*, de oorspronkelijke zijn (Franck). Misschien ook mag men denken aan de familie van *reep*; vgl. fri. *ribbe* in de bet. „reep"; *ribben* in den zin van „repen, strooken vast land, turfakkers", alsmede ribbelen, dat in bet. vrij wel met „repelen" overeenkomt.

1) *Rib*, als lichaamsdeel, vgl. GEREBBET, 1). *Voc. Cop.* een rebbe, costa; sonder rebbe, exspinis (*zonder graat* of *ruggegraat*: bij Dief. op spina komt de glosse *ribbe* niet voor). *Teuth.* ryb, costa; rybben stede, costarium; weycke rybbe, ypocondria. Plant. een ribbe oft rebbe, *une coste*, costa. Kil. ribbe, costa, crates pectoris; lange ribben, corte ribben. ‖ Den parde ne was een twint niet bleven dan die huut, daer men dore sach, want (*zoodat*) men sine been tellen mach ende sine rebben an elke side, *Wal.* 1386. Ten eersten worden dese (*centosen*, koppen) ghestelt onder die rebben, *Reg.* 72*d*. Si (*leeuwen*) hebben maerch enghene (*var.* engheen) sonder in die rebben allene, *Nat. Bl.* II, 2259 (*varr.* rebbebeene, dat rebbebeen). Ende (*als*) hi zwellet tusschen sinen vier ribbenen (*l.* rebben; *ald. ook* tusschen den tween rebben), Jan Yp. 141 *hs.* (Gi, *God*) naemt van zinen (*Adams*) lechame een rebbe . . .; Yeven daer of so makedi, *O Vl. Lied. e. G.* 403, 17; ook *Lsp.* I, 21, 12; *Rijmb.* 558; *Doct.* II, 1744; *Sp. d. Sonden* 12454 (van den middelribbe, *hier onz. of ml.?*). Hi brac ene ribbe, *Lanc.* II, 37734; ook *Maleg.-fr.* 57, 129. Hi stacken met sinen spere,

dat . . . hi hem twee ribben brac, *Maleg.* 146. Soe sloech hem II reben (*l.* rebben) ontwee, *Flandr.* I, 86. Dan geet si mi boken ende slaen, mi dunct dat mi die rebben craken, *Drie Dag. H.* 94; ook 163. Hem sach men uten sadele werpen menighen man met sulcken nide, dat hem die ribben in de side moesten bughen ende craken, *Grimb.* II, 5857. Eyn gebroocken let van beyn, voet, hant, hals, kangel, ribbe enz., *Publ. Limb.* 19, 409. Ic slougen eer toten rebben . . ., eer ic enz., *Limb.* IV, 1432. — Bi (by) den rebben (ribben), *bij de ribben* (*van Christus*), *Sacr.* 596; 1056; *Mar. v. N.* 21, 491; Hermans, *Reder.* 287, 17. Men heeft hier niet te denken aan de ribben of balken van het kruis (Verwijs op *Sacr.* bl. 84): men zwoer bij verschillende deelen van het lichaam van Christus; zie b.v. LANKE en vgl. *Stroph. Ged.*[2]. bl. 194. — Ook als deel van een dierlijk lichaam, dat gegeten wordt. || Alse wi ene grote proie . . . bejagheden, . . . enen osse of ene bake, . . . sone mochtic cume dene hebben van den alreminsten rebben, die sine kindre hadden ghecnaghet, *Rein.* I, 2117. Doe saghen si enen hont wter koken comen lopen ende had met hem ghenomen een grote ribbe met vleysche eermen hem die gaf, *Proza. Rein.*[2] 149. Vgl. RIBBESTEC — Ook in de bet. *het uitwendige van de ribben, de borstkas.* || (Hi) waende sinen geselle hebben (*in bed*) ende gincken stoten in sijn rebben, *Boerden* III, 161. Wascht . . . uwe rebben, uwe ziden, *Livre d. Mest.* 6 (fra. ald. *vos costes, vos costeis*). Soo moetmer salven mede (*met het middel*) . . . eens menschen ribben, *Nat. Bl.* VIII, 436 (*varr.* ricbeen, rugge). — Bij uitbreiding wordt „de ribben" evenals nog heden gebezigd voor *het lijf, het lichaam.* || Dat ic u gheve . . . een quaet jaer op u rebben, *OVl. Lied. e. G.* 138, 31. Dat suldi weten in die bataelgie . . ., oft ghebreect aen die armen mijn: het sal bliken uwen rebben, *Segh.* 956. Het sal yemene an sine rebben van ons tween sekerlike gaen, *Wal.* 8578. Mijn here moet . . . sulken tasten op sine rebben, want hi es uwer aller heer, ende sal rechten also seer, dat den quaden rouwen mach, Stoke VI, 345 (*var.* aen sinen ribben; vgl. fra. *mesurer les côtes*, met een bullepees slaan, en ndl. *ribbezakken*, „met slaan en stooten voortdrijven"; zie Weiland en De Jager, *Freq.* 2, 502, ook voor het gebruik van het woord in de 17de eeuw). Prince ende tfolc . . . selen sere jeghen hen vallen, ende selen hem totten rebben (*tot op het blootе lijf*) al nemen dat si hebben, *Wrake* III, 1030. — Verklw. ribbekijn, ribkijn, -ken. || Si leid hem (*Maria het kind Jezus*) in een cribbekijn, men sach sijn naecte ribbekijn: dat decsel (*dek*) was seer dynne, *Lied. e. Leis.* 25, 2. In dit hoochtijt wort Maria geleken by een rybken, want dat ribken hart, wijt ende crom is, *Hs. Serm. G.* 296*a* (*vgl. ald.* gelick onse yerste moeder Eva . . . gemaect is . . . van Adams ribbe). — Hontsribbe (-rebbe), benaming van eene geneeskrachtige plant; z. ald. en vgl. *Voc. Cop.* honsrebbe, quinquenervium; honsribbe, cynaglossa (herba = honstoughe). In het Wvl. wordt in deze beteekenis ook alleen *rebbe* gebruikt (De Bo 917).

2) *Nerf of vezel van een blad van boom of plant.* Vooral in het verkleinw. Kil. ribbekens der blaederen, fibrae. Plant. ribbekens die door de bladerkens der boomen oft kruyden loopen, *costes ou fillements (dans) les foeuilles*, fibrae. || Also vele rebbekins also (*l.* alse) zenewen (*nerven*), also vele maerchs als ghi in één blat vindt, also vele ghemeinlic sal mer int andere vinden, *Boëth.* 253*a*. Zoo ook hd. en nog heden in noord- en zuidndl. tongvallen, in Zuidndl. in den vorm *rebbe.* Zie De Bo op rebbe; en vgl. ald. „de *rebben* van een meloen, van een planteblad, van zekere kleedingstukken; *Waasch Idiot.* 545: *rebbe*, middelrib van het tabaksblad. Schuermans 537 op ribbe, rebbe, ook in de bet. „vezelen van kruiden en bladen" (vgl. ook Weiland op rib). Zie Boekenoogen 826 op ribbel.

3) *Rib, balk, spar*; ook *dunne balk, lat* (Kil. ribbe, latte, tignus, tignum; ribbeken, tigillus, tigillum) en *krom stuk hout.* Kil. ribben van 't schip, cinctus, subligaculum. Plant. ribbender solderen, *les soliveaux ou poultres sur quoy sont clouez les ais du planchier*, tignus vel tignum, lacunar (vgl. Kil. ribbenlaeghe, contignatio). || Van ribben, daermen de perdbrugghe met maecte, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 112. G. 12 daige dat hij den salre (*l.* solre) richte ende streeck, ende die ribben halp schaven, *Rek. v. Hattem* 177 (*a.* 1468). Van planckеn ende van ribben, dat op onse graven gheleit is, *Jacobik.* 224 (*a.* 1441). Vgl. GEREBBET, 2) en *Invent. v. Br.* 3, 474: „so zullen zy lecghen twee strijchouten, ende daer up gherebbet met vierendeelen met uutdraghende balken ende daer boven luken met zolder bardren," waar het woord kan komen van het ww. rebben (ribben), d. i. „van ribben voorzien, met ribben betimmeren". — Verklw. ribbekijn (ribbitgen), *lat.* || Van een hout van 30 voeten, ende van den ribbitgens die upte brugge leggen, *Rek. v. Rott.* 64 (*a.* 1426). Vgl. boven de aanh. uit Kil.

RIBBEBEEN (REBBE-), znw. o. *Borstbeen.* Zie een voorbeeld (*Nat. Bl.* II, 2260 *varr.*) bij RIBBE, 1).

RIBBELEN, zw. ww. trans. Fri. *ribbelje.* Gezegd van vlas. *Ribben*, (het vlas) *na het braken sterk uitstrijken met een door botheid op de snede gekarteld mes* (*Fri. Wdb.* 3, 18; vgl. Van Dale op ribben). Elders wordt dit „strijkelen" genoemd; zie De Jager, *Freq.* 1, 501 en vgl. fri. *ribbelick*, „met stroeve oneffenheden", ook „gekarteld"; Boekenoogen 26 op ribbelig. Het woord kan een freq. zijn van *ribben, dat in denzelfden zin voorkomt in ndl. tongvallen (Van Dale op ribben; *ribben* en *ribbelen* beide worden vermeld door Bild., *Verkl. Geslachtsl.* 2, 421 op rimpel) of eene afleiding van *ribbel*, verkleinw. van *ribbe*, dat nog heden in het WVlaamsch bestaat in de bet. „eene reef of schrap, die in een haastigen trek gemaakt wordt met iets dat puntig is" (overijs. dial. *rits*), ook in gron. en zaanl. tongvallen (Molema, Boekenoogen). *Ribbelen* bestaat in eene soortgelijke beteekenis als in het Friesch (met de samenstellingen *afribbelen, openribbelen* e. a.) nog heden in het WVlaamsch. nl. in den zin van „in een haastigen trek eene reef of spleet maken met iets dat scherp of puntig is". De Bo ziet er een freq. in van rippen („openrijten"; eng. *to rip*) en vergelijkt *reven*, fra. *rayer*; naast *ribbel* en *ribbelen* schijnen **rebbel* en **rebbelen* niet voor te komen. Van vlas gezegd heeft het eene soortgelijke beteekenis als repelen; z. ald. en vgl. over de mogelijke verwanten van ribbe bij dit woord. || Sullen ook de gene (die) met vlashanteringe doen bij nachte niet hekelen, ribbelen ende vlassen mogen, ten zij dat tselve geschie bij een hangend lanteerne, *Fri. Stadr.* 234, 63 (16de eeuw). Vgl. mnd. *ribbe-isern*, zoowel in de bet. *roskam* (hd. *reibeisen*, dat toevallig in vorm overeenkomt) als *een werktuig om het vlas van „scheven" en „vesen" te zuiveren* (*Voc. W.* *ribbisern*, ferrum quo linum purgatur).

RIBBEN. Zie RIBBELEN.

RIBBEN (REBBEN), zw. ww. trans. *Met ribben beleggen of betimmeren.* Zie een voorbeeld bij RIBBE, 2).

RIBBESTEC (REBBE-, REB-, -STUC), znw. o. Ndl. *ribbestuk, ribstuk*; fri. *ribstik*; hd. *rippenstück*, vgl. fra. *entrecôte*, vleesch van tusschen de ribben, en *côtelette*, ribbetje. *Gebraden rib, karst.* Het tweede gedeelte van het woord is hetzelfde als in eng. *beefsteak*; vgl. Skeat op steak, waar o. a. gewezen wordt op ijsl. *steikja*, „aan een spit steken of braden". In ndl. „rib*stuk*" zit dus hetzelfde, door volksetymologie vervormde, woord als in „bief*stuk*". || Daer schoot hi (*de hond*) in mit groter haest ende tgoede rentvleysch stont hem naest: daer prant hi

wt . . . een groot rebsteck al gheheel, Hild. 90, 105 (*var.* ribstuc).

*RIBE. Zie RIVE.

RIBEL. Zie REBEL.

RIBSTUC. Zie RIBBESTEC.

RICHEL, znw. vr. Oostfri. fri. *richel.* Het woord kan verwant zijn met het germ. regel (z. ald.: regel zelf komt ook voor in eene nauw aan die van *richel* grenzende beteekenis; zie b. v. *Sp.* III², 17, 66 en 80), of één in oorsprong zijn met hd. *riegel*; mhd. *rigel*; ohd. *rigil* (alle ml.); eng. *rail.* Het laatste is het waarschijnlijkst: naast richel komt ook rigel voor in dezelfde beteekenis. Ook de vorm in het Ndd. *richel*, Kil.'s richel j. rijghel en Plant. „richel oft riege" spreken voor het laatste.

1) *Lat*, ook *verbindingslat*, en *dwarslat*, *grendel.* Kil. rijchel, rijghel, regula, repagulum, pessulus, obex, subscus. Plant. richel oft riege, *un riglet ou trengle qui traverse l'huis à quoy sont attachez les paneaux*, repagulum. ‖ Van Sente Martins turre . . . van den spierschen berdren, van stilen, righelen, afsaten, van yserweercke enz., *Rek. v. Gent* 5, 248 (*a.* 1380). — Nog heden is *richel* als benaming van latten van eene bepaalde dikte bekend; zie van Keirsbilck, *Timmerman* bl. 338 vlg. en vgl. *Antw. Idiot.* 1027: *rijchel*, houten vensterdorpel.

2) *Lat of latwerk waarachter men iets kan plaatsen*, *richel dienende tot plaatsing van voorwerpen*, b. v. *van aardewerk.* Kil. rijchel in de schapraede, loculamentum. Zoo ook fri. *richel* (*Fri. Wdb.* 3, 18). ‖ In der botteleryen eyn spinde mit bancken (*planken*?) ind rigelen, *Geld. Maandw.* 1, 103.

AANM. — Voor nog andere beteekenissen van het woord zie bij RICHELSTEEN en RICHELEN, en vgl. Boekenoogen op richel: „het gedeelte van den vloer waarop het vee met de achterpooten staat" (vroeger een dikke houten plank, thans meestal gemetselde steen; ook fri. *richel*, (t. a. p.) en Grimm's *Wtb.* 8, 924 op riegel, 2).

RICHELEN (RIGELEN), zw. ww. intr. Vgl. mhd. *rigelen*; hd. *riegeln.* In eenige wfri. tongvallen komt het woord voor in de bet. *het kohier der belastbare opbrengst herzien*, *iemands vermogen op nieuw schatten in verband met eene herziening van het belastingkohier.* Waarschijnlijk is de eigenlijke beteekenis *met een liniaal afmeten*, vervolgens *bepalen*, *begrooten*, *taxeeren* in het alg. Vgl. fri. *richelje*, „regelen, klaren" (*Fri. Wdb.* 3, 18) en Kil. reghel, rijhel (*l. met Kil. auct.* rijghel), regula (*ook* vectis, *dwarslat*, *grendel*, *sluitboom*). ‖ *Pachten ende righelen.* ‖ Dat men (*te Abbekerk*) eens zal pachten (*schatten*) binnen zeven jaaren, . . . ende daarenboven zal men eens richelen in de zeven jaaren, t. w. binnen drie off vierdhalfjaar tijts, naa de tijt dat eyscht; ende waart by alzoo dat eenige poorters verarmt waaren deur ongeval off snevel boven zijn buuren, die zal men ook lichten ende verrigelen tot allen tyden van den jaare, *Wfri. Stadr.* 2, 362, 40; vgl. dl. 1, bl. XLVIII.

AANM. — Het woord moet ook in andere opvattingen bekend geweest zijn. Als benaming voor het verrichten van bepaald metselwerk, het maken van *richels* in de eene of andere beteekenis, hetzij „kantsteenen", hetzij „goten", staat het woord in eene armmeestersrekening van 1682 (te Besoyen): „betaelt aen Jacob Cornelis Broershart voort *richelen* aenden voetpat van den armens huys".

RICHELHOUT (RIGELHOUT), znw. o. *Hout voor „richels", hout waarvan „richels"* (zie RICHEL, 1) *gemaakt worden.* ‖ Van 38 sticken houts ende 3 spierscen berdren . . ., ende van righelhoute, *Rek. v. Gent* 4, 34 (*a.* 1376).

RICHELSTEEN, znw. m. Mhd. *rigelstein.* Het woord kan de bet. hebben van *goot*, hd. *rinnstein*, en zoo wordt het gewoonlijk opgevat in eene plaats in het *Nibelungenlied* (zie Grimm's *Wtb.* 8, 925 op riegelstein), doch volgens Heine t. a. p. zal het eerder beteekenen *de steenen onderlaag* („die massiven querschwellen") *waarop het huis wordt opgebouwd.* Waarschijnlijk is het laatste ook de bet. van het woord op de beide volgende plaatsen. ‖ Die (straet) sall wijt weesen XI voeten ingemeeten den eersten cant, drie voeten van den richelsteen, maer die daerop timmeren wil mit eenen steenen voete, opgeleyt unyt dien boodem, daer sal die sloot wijt weesen VIII voet, *R. v. Nederst.* 3, 57, 24 (*te Yselstein*). Die straten ende die sylen in der straet ende die goten van der straet ende alle gebroken gaten van der straeten dicht (*nl.* te maken) ende den richelsteenen (*var.* richelsteen) desgelijcx, ende alle onruwijn (*ruiligheid*?) van der straet, 59, 6.

RICHIEREN (Heelu 6616). Zie BRACHIERE.

RICHMERSPOL (-POEL?) znw. o. Naam van een gerecht onder Ootmarsum (*Reg. Bisd.* 755), waarvan het tweede gedeelte *pol* kan zijn of *poel*, doch geen van beide woorden is onz. De plaatsnaam zal wel voortleven in den nog heden bekenden geslachtsnaam *Rikmenspoel* (Winkler, bl. 281).

RICHT, RICHTE, RICHTELIJC, RICHTEN enz. Zie RECHT enz.

RICHTVENSTER (RECHT-, -VINSTER), znw. o. (en vr.?). *Het raam of venster waardoor in een klooster boodschappen worden aangenomen en vragers worden te recht geholpen.* Zie de Aanm. bij RECHTEN, waar naar rechtvenster verwezen wordt; dit woord ontbreekt boven kol. 1136, doch het staat door eene vergissing op kol. 1139. Vgl de aldaar medegedeelde plaats in *Ned. Proza* 300, waar ruchtvynster staat, doch het hs. heeft richtvynster.

RIDARE, RIDDARE. Zie RIDDERE.

RIDDERE (REDDERE, RUDDERE, RIDDRE, REDDRE), -ER; ook RIDDARE, RUDDARE, en eene enkele maal RIDARE, die bij rider kan behooren (z. ald.); in *Teuth.* en Oostmnl. ook RITTER), znw. m. Mv. *riddre*, *ridderen* (*riddre*) en *ridders* (vgl. b. v. *Mor.* 1014 en 1099). Mnd. *ridder*, *ritter*; mhd. *ritter*, *riter* (en andere vormen bij Lexer, ook *ridder*); hd. *ritter*; ndl. *ridder.* Van riden, doch de verhouding van den vorm met *dd* met dit ww. staat niet vast. Zie de Wdbb. van Grimm (op reiter), Kluge (op ritter) en Franck (op ridder). Het bij Kluge opgegeven ohd. *ritto*, „reiter" is in de wdbb. van Graff en Schade niet te vinden; doch vgl. ags. *ridda*, „rider, horse-soldier" (Clarc Hall 240) naast *riddere* en *ridere.* Evenmin is verzekerd het bestaan van ondd. *riddere*, door Heyne en Grimm's *Wtb.* op gezag van Graff (2, 477) opgegeven, doch bij Gallée niet vermeld.

1) Eigenlijk *hij die te paard krijgsdienst verricht*, *ruiter.* Vgl. fra. *chevalier* van „cheval", en zie bij Diefenb. *ritter* als vertaling van „eques, equester miles". *Teuth.* ritter, eques. Kil. ridder, peerdruyter, q. d. rijder, eques. ‖ XL dusent orsse hadde hi (*Salomo*); in Jherusalem so waren hem bi VI dusent ridders van maysnieden: ridders (*var.* rudders) noemt hi die ridens plaghen; noch VI dusent ridders die laghen in sine steden hare entare, *Rijmb.* 11213 (lat. „habebat Salomon equorum currilium XL millia, et XII millia *equitum*, quorum medietas regi in Hierusalem obsequebantur, reliqui vero *enz.*). (*Er waren*) c dusent voetganghers int here ende XX dusent ridderen fiere: . . . M man te voet . . . ende V hondert ridderen, *Sp.* I⁴, 49, 10 (lat. „mille pedites et *equites* quingenti"). Vgl. de aanh. uit *Der Sielen Troost* (1484) *f.* 73*a*, bij Huyd. *Proeve* 2, 165: „vijftich dusent ridders ende twee hondert dusent voetghanghers" (in de aanh. ald. uit *Proza-Alex.* (1515), c. 11: „wt Macedoniën hadde hy XV dusent ridderen oft mannen die te voet waren ende twee duysent ende VII hondert die te peerde waren" zal wel eene fout zijn: *te voet* en *te peerde* zullen wel van plaats moeten ver-

wisselen). En zoo ook wel op andere plaatsen (misschien ook eene enkele maal daar waar *ridder* en *seriant* in tegenstelling met elkander worden gebruikt), doch de gewone beteekenis is *strijder in het* algemeen, *krijgsman*, *krijgsknecht*, *soldaat*; ook de hoogere rangen zijn hierbij niet uitgesloten: zoowel voor lat. *centurio* als voor *miles* kan in het Mnl. „ridder" gebruikt worden. Kil. ridder, ridderheer, princeps militaris, eques nobilis militarem ordinem professus. Vgl. RIDDERSCAP, 1). Omgekeerd wordt het germ. begrip „ridder" in lat. oorkonden herhaaldelijk weergegeven door „miles" in plaats van „eques". Zie de aant. van Bild., *Gesch. d. Vaderl.* 1, 328. *Voc. Cop.* ridder, miles; milito; quiris (bij Dief. zoowel „novus miles, tiro" als (in het mv.) ritter, edel Roemer"); donus (bij Dief. = dominus; zie de aanh. uit *Teuth.* beneden; hier zullen wel de hoogere rangen bedoeld zijn); ridder wesen, militare; een nu ridder, tyro, novus miles; een nu ridderken, tyronculus; die mit enen anderen ridder es, commilito; een here van vier ridders, quaternio. *Teuth.* ritter, quiris, miles, milito, tiro, ala, donus als he tzolt verdient,... stractes, sterion, stragilis, miles ad sternendum (? zie de woorden bij Diefenb.); en nyh ritter, tiro, tirunculus; mytritter, commilito; die dry ritter onder oen heft, ternio; van twen hundert ritteren eyn geselscap, manipulus; ind die rittere heyten manipularis; ritters sper, swert, gordel; ritter mit lichten harnesch, veles; die den ritteren off den volke rechten ghevet off behulp doit, tribunus (*dooreengeloopen met* tribunus militaris); oever duysent ritteren of luyden eyn oeverst, ciliarca; *enz.* || Dat men die moenke alle ridders make: diet ontseget, dat menne verslaet, *Sp.* II[6], 80, 6 (*lege data ut monachi militarent*; *nolentes fustibus jussit interfici*). Doe hadde coninc Darius enen ridder, die verwapende hem mit clèderen gelijc Alexanders ridderen (*hooge officieren*) ende quam in Alexanders heer ende reet mit hem, *Proza-Alex.* 13. Alle die ridders ende dat edele volc warens Alexander toe (= mede) in deser zaken, 59. Daer lach een mekel diet indie prisoene ghevaen die ridders name hadden ontfaen (*ten tijde van Justinianus*), *Sp.* III[6], 49, 76 (*de uitdrukkingswijze doet denken aan de bet.* 2, *en misschien heeft Maerlant zich deze ook gedacht*; *het Latijn heeft* „quorum plures milites erant"). Een Centurio, dat was een heidin ridder, . . . die was van c ridders here, *Rijmb.* 22807; ook 22814. (Doe) quam die verradere Judas ende ene scare van ridders, 26084; ook 4203. Dat hijre (*de koning er*) . . . metgaders einighen van sijnen ruddaren wesen zoude, *Boëth.* 136*d*. Si baden hem (*Titus*) . . . (dat) hi niet ne pensde allene dat hi ridder ware van live, maer dat hi . . . here ghemeenlike ware van al erdrike, *Rijmb.* 30969 (lat. *dum militis officio fungitur qui . . . terrarum orbis dominus*). Alse hi (*Christus*) ghegheecelt was, so leverdene Pylatus sinen riddren . . ., dat sine solden crucen, *L. v. J. c.* 228; ook *Sp. o. B.* 74*r*; Ruusb. 5, 228; 234. Centurio dats die meyster ridder, *Sp. o. B.* 24*v*. Doe vragden hem (*Johannes den Dooper*) oc de ridderen wat si souden doen, ende hi antwerdde hen aldus: . . . laett u ghenughen met uwen tsoute, *L. v. J. c.* 22 (*Luc.* 3, 14: *milites*). Een hoghe man, die hondert ridderen hadde onder hem, *c.* 59 (*Matth.* 8, 5: *centurio*). Ic hebbe den ridderen ghegheven dat hem van node toebehoorde, *Gest. R. f.* 20*d*. Doe sijn (*Christus'*) ghebenedide syde die ridder oploock myt eynen sper, *Tijdschr.* 4, 33. Elc meinsche es als een ruddare, vechtende . . . omme die hemelsche crone, *Wap. Rog.* 1692. Een gebot . . ., datter ouder lieder (lat. *veteranorum*) kinder ridders ordine (*den krijgsstand*) souden ontfaen (*aannemen*), *Sp.* III[1], 28, 27 (lat. *ad militiam scriberentur*). Zie nog *L. o. H.* 3903; 3916; 4163; 4513; 4530; 4545; 4553; *Lsp.* II, 36, 959; 37, 49; 55 *enz.* Vgl. RIDDERSCAP, 1). — Ook in de bet. *vuistvechter*. *Teuth.* worstler, vechter, starck ritter, athleta. — In den zin van *lijfwachter*, *trawant* staat het woord in *Voc. Cop.* „ridder, satelles". Zie bij RIDDERSCAP, 2) twee plaatsen, waar dit woord de bet. „lijfwacht" heeft (*Rijmb.* 10892 en waarschijnlijk ook 2845) en *Sp.* III[4], 3, 1: „in desen tiden wert bi den love van den ridders van den hove (*de praetorianen*) Maxentius in trike gedaen" en vgl. RUTER. — Ook *krijgsknecht* in geestelijken zin, *hij die voor God of Christus voor het geloof strijdt*. Vgl. Moll in *Kal.* 5, 120 *noot*: „apostelen, profeten en anderen, die voor het godsrijk veel deden, heeten bij middeleeuwsche schrijvers niet zelden *ridders*, d. i. „edele strijders."" || Ic, des ewelijcs coninccs riddare ende onverwonnen, Paulus, *Sp.* II[1], 20, 38. Ic . . . bin ghemaket een ridder Cristi, *Gesta Rom. f.* 21*c*. Du hebste wal ghehoort wat een van mijnen (*Gods*) ridderen seghet, dat dit korte . . . liden hijr in der tijt . . . niet (*niets*) en en is teghen (*bij*) die grootheit der gloriën, die di bereyt is, *Kal.* 5, 120. Dat bi Moyses end bi Josues tiden riddere waren onder die Joden, die Goods riddere waren, *D. Orde* 211. Die riddere die heten Machabei, woe sterkelike zi dor hore wet ende door dien ghelove streden mitten heydenen die zi (*ze*) dwinghen wolden dat zi Goods verloghenden, *ald.* Hi (*Martijn*) seide, hi ware ridder ons Heren, hine wilde nemmeer hem an vechten keren, *Sp.* III[1], 29, 35. (Hi) sach in visioene menegen hemelschen riddare (*engel*; *vgl. de uitdr.* „Heer der hemelsche heerscharen", *d. i.* „God"), . . . ende in midden der scare vernam hi sittende enz., *Sp.* II[6], 40, 68. Vgl. bij RIDDERSCAP, 2).

2) *Ridder*, als benaming van iemand, behoorende tot een bepaalden stand, den ridderstand, die zich ontwikkeld heeft uit hen die, uit den hoogeren of lageren adel gesproten, onder de Frankische koningen krijgsdienst verrichtten te paard, en aan welks instelling vooral door de kerk ten grondslag gelegd werd het denkbeeld, dat, gelijk de priester streed voor God en het geloof op geestelijk gebied, de ridder hetzelfde zou doen in de wereld. Vandaar dat men bij de ridderwijding den ridder plechtige beloften liet afleggen, evenals dit bij de priesterwijding geschiedde; ook blijkt deze bedoeling duidelijk uit de geestelijke ridderorden, en uit de geschiedenis der ridderwijding van Willem II van Holland (aan wier echtheid evenwel getwijfeld wordt; zie A. Schultz 1, 187 en de daar aangehaalde artikelen van Roth von Schreckenstein), waar een kardinaal de wijding verricht en die wijding noemt met hetzelfde woord als waarmede het afleggen eener priester- of kloostergelofte werd aangeduid. Vgl. *Clerc* 91: „eer du die belofte van dijnre *professie* doeste". De hooge waarde, die men aan de ridderlijke waardigheid toekende blijkt uit tal van plaatsen. Zelfs bestond er een, waarschijnlijk door de kerk aangemoedigd, streven om den ridderstand voor te stellen als door God zelf naast den priesterstand en den gehuwden staat („ehestand") verordend. Zie beneden de aanhaling uit *Amand*, en vgl. *Rijmb.* 19545: „daer die helighe Jeremias tswerd gaf den goeden Judas (Maccabeus), dat hine van Gods halven ridder dede: vele liede lyen... dat hi (*Judas M.*) die eerste ridder was (ghelovech man, nu merket das), ende was van Gode ghewyet" (vgl. *D. Orde* 211 bij 1° en kol. 1335; in *Hist. Schol.* komt deze passage niet voor, doch Maerlant verklaart uitdrukkelijk het verhaal gevonden te hebben zooals hij het medegedeelt; zie vs. 19552: „inne vant el niet in die warede"). De deugden, die men in een ridder mocht verwachten, werden naar middeleeuwschen trant aangeduid door de beginletters van het woord miles (zie bij 1): zij waren *magnanimus* (grootmoedig, krachtig van geest), *ingenuus* (edel van geboorte of ook van gezindheid), *largifluus* (milddadig, weldoend), *egregius* (onberis-

pelijk van gedrag en manieren: egregius in curialitate"), *strenuus* (vast van beginselen, „ehrenfest", „stadich in zijnre zedicheit"). Zie Te Winkel, *Het Ridderwezen geschetst volgens de ridderromans*; (de zoo even genoemde ridderwijding van Willen II ald. bl. 46 vlgg.; A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 187 (in de mnl. vertaling van het lat. origineel bij *Clerc* bl. 90 zijn in de daar genoemde acht eigenschappen de beginletters van *miles* niet in de vereischte volgorde terug te vinden). Langzamerhand geraakte bij de uitbreiding van het getal dergenen die in den ridderstand werden opgenomen, de diepere zedelijke beteekenis der instelling op den achtergrond en in vergetelheid, en legde de ridderlijke waardigheid den bezitter vooral den plicht op om te streven naar eer en roem door het verrichten van dappere daden, het onversaagd trotseeren van gevaren, het zoeken van „avonturen". Vgl. *Wap. Mart.* 1, 371: „die ridder niet gheroet hine verslijt vleesch ende bloet updat sijn prijs meere." Zie verder A. Schultz, t. a. p. bl. 181 vlgg. en voor de plechtigheden der ridderwijding ald. bl. 187 vlg. en het gedicht: „Dit es van Saladijn" „of Huge van Tyberien" (Tabariën, zie Snellaert, *Mnl. Ged.* bl. 539; *Belg. Mus.* 6, 95; *Denkm.* 3, 83 vlgg.). *Voc. Cop.* ridders ghescoyte (*ridderschoeisel*), milleus (lat. *mulleus*), calciamentum, et proprie regis vel militis (*van een ridder*; vgl. mhd. *ritterschuoch*). *Teuth.* eyn schilt der ritter, scutum. Kil. ridder, eques torquatus, eques ordinis, vir equestris ordinis s. dignitatis. Plant. ridder, *chevalier*, eques auratus, torquatus eques. || Omdat dese twee crdinen (thuwelic, *de gezeten burgers, en* tpriesterschap) naect onbehoet waren, so was ghemaect rudderscip, om dat God woude dat die ruddere bescermen soude weduwen ende weesen; . . . ooc moet die rudder campioen . . . sijn voor tgheloove, ende . . . (hi). houde die helighe kerke te rechte . . .: hier up waren si gheordineert, ende daeromme gordmen hem tsweert, twelke heet „van gherechticheden", *Amand* II, 1678. Her Hughe, . . . maect mi (*Saladijn*) ter vaert riddre: ic moet ridderscap kinnen . . .; wat ridderscap es, doet mi versinnen; leert mi haer wesen ende haren aert, *Van Salad.* 69 (*dan worden daar de verschillende zinnebeelden verklaard, bij de priesterwijding gebruikelijk*). Vier poente . . . verheven die ghi emmer moet hantieren, seldi leiden ridders leven, 196 (nl. *valschheid schuwen, vrouwen beschermen, matig leven, dagelijks de mis hooren*). Nu siet, ghi riddren, dan mede alle die ridderscap begheren, dat ghi houdt der ridders seden, ochte ghi ridderlijc wilt varen, 275. In ouden jeesten dat wi lesen, dat niemen ridder wesen mochte vor dat hi ter wapine dochte ende hi hadde des ridders slach, . . . nu zijn zi ridders zonder zlaen, princhen kinder, also zaen alsi ter werelt zijn gheboren, die ordinen (*l.* ordine) bringen zi met hem voren! *Couchy* I, 782; ook 781. Ruddren moeten varen reysen, te velne alle onrechte pei(n)sen, *Wap. Roq.* 1238. Tiende ende offerande, die de papen ende die ruddeere ontfanghen, 1226 (*nl. de papen de offerande en de ridders de tiende*). Een rudder, die niene vecht om te verwerne onrecht, sconfiert rudders name, 1676. Eer men den riddere ridder dede, soo proefde menne in drien manieren: van sinne, . . . van gheboorten . . ., van lichamen; . . . hadde een die drie, hi wert . . . riddere gemaect . . . jegen des dorpers versieren, *Vierde Mart.* 705—722. Coninge daden ierst tornieren . . . ende vonden ridders name, *Vierde Mart.* 856. Coomt dan enich man die es rike ocht cnecht ocht reddre ocht baroen, ic salne alsoo plumen (*plukken*) doen onse magede ende met hem spelen, dat . . . hi dat cleine metten groten vercopen . . . al (*l.* sal), *Rose* 10191 (*var.* riddre). Den besten die in die werelt levet ende ridders name he vet, *Parth.* 7538. Hets een ccoman, . . . ende vard oft hi een ridder si omden tol tontforne daer bi, *Lanc.* II, 37281 (*dat ridders geen tolrechten betaalden, blijkt uit deze en de volgende plaats*). Dits geen ridder, . . . maer hi maect hem ridder daerbi dat hi wilt wesen tolvri, 37296. Hi scient (= scijnt) een edel man ende es wel elcs ridders genoot, 37290. Dat si souden hebben ridders naem ende altoos houden sonder blaem, *Bloeml.* 3, 81, 191. Ooc ghincmen den ridders leren, dat si die paden souden vriën, daer rovers waren ende quadiën, *ald.* 178. Heer Arnout van Hombeke met sine vier sonen . . ., die twee daer af waren riddaren, *Grimb.* I, 4150. Si hadden in hare scare menighen eerliken riddare, die hem die grave van Vlaenderlant . . . hadde ghesant, II, 5840. Een Norman saghene (*den gesneuvelden koning*) ghevelt: aldaer hi lach, gaf hi hem int die enen slach . . .; ridders name hi hem nam, omdat hem die dorperheit ghevel, *Sp.* IV², 67, 50. Alse Willem (*van Normandië*) tsinen jaren quam, ridders name dat hi nam vanden coninc van Vrancrike, IV³, 64, 1. Ghevet goeden ridders mildelike, *Parth.* 1263. Riddren . . ., ghewapent ende ghereden wel up ors, die groot waren ende snel, 2197. Dus gelt die Minne achter lande den ridder (*l.* ridderen) haer saut menegerande, *Ferg.* 1423. Ic (*Hoverde*) doe turnieren, rudders verfieren van haren zinne; vrouwen pareren . . . om rudders minne, Praet 3278. Die ridder metten witten scilde, *Ferg.* 3947. Die witte ridder, 3972 *e. e.* Hoe een ridder quam ghevaren met wapinen swart als colen, *Eleg.* 273. Die swarte ridder, 303 *var.*; *Mor.* 544 *e. e.* Des swerds ridders, 635 (*ald.* 640 *e. e.* die swerte). Seens (ridders) wapine waren root, 1024. Die rode ridder, *Bloeml.* 1, 123, 512 *e. e. meermalen.* Den ridder van der swarter roken, *Ferg.* 1128. Die avonture, die menigen ridder es worden tsure, 1058. Hi dede heme bringen ridders gewade, halsberch, cousen, helm van stale enz., 1070. Ridders wapine, 1067. Elegast, die ridder goet, *Bloeml.* 1, 19, 134. Den ridder coene, 1, 27, 58. Die ruddere wreet, 1, 115, 197. Die stoute ridder Ferguut, *Ferg.* 1091. Der vroomster ridder een, Heelu 6703. Die vromege ridder ende die goede, 5409. Geifdi aldus up dese ridtaren (*l.* riddaren), men sal u heten verrader, *Ren.* 465. Dit willic . . . om alre ridders ere doen, *Wal.* 10129. Hi (een here, een rovere, *vs.* 48) ende andere riddaren mede, *Sp.* IV³, 32, 58. Meester, nu wilt mi verclaren wat gi segt van desen ridaren (*l.* riddaren?); . . . clerc, die hem met roven generen enz., *Lucid.* 3236. Menich ridder, menich seriant (*schildknaap, schildknecht*) quamen daer in Vlaenderen lant, Stoke III, 1003 (*misschien is hier de bet. van* ridder: „*ruiter*" *en van* seriant: „*voetknecht*"; *zie* Clignett, *Bijdr. bl.* 316 *noot*). Hier is menech sterc Fransoys . . ., menech ridder, menech seriant, die met u quamen hier int lant, *Eleg.* 1089. Waar hevestu oit gehort lesen dat een eer ridder es eer seriant? *Sp.* III¹, 38, 6. Ridder no garsoen, *Bloeml.* 1, 32, 66. *En zoo nog talloze malen in ridderpoëzie*; o. a. zijn bekend, de *ridders* van de tavelronde, de *ridder* met den zwaan (of zwaan*ridder*); de *ridder* met de kar, de *ridder* metter mouwen. Zie de opschriften der hoofdstukken in *Lanceloot*, (*Torec*, *Moriaen*), *T. en Lett.* 1, 313 (*Mnl. Ep. fragm.* blz. 250 vlgg.); *Vad. Mus.* 4, 309 vlgg. Zie nog *Vad. Mus.* 1, 90: „van enen ridder die God sine sonden vergaf", bewerking van het schoone verhaal, in het Ofra. bekend onder den naam „du chevalier au barisel" (vgl. *Sp. d. Sonden*, *Inl.* bl. LIV). — Ridder maken, doen, touwen, slaen, *iemand tot ridder maken, slaan* (door den ridderslag; zie RIDDERSLACH). Vgl. Te Winkel, t. a. p. 33, waar nog andere uitdrukkingen worden genoemd. Kil. ridderslaen, equitem creare; gheslaghen ridder, eques auratus (zie de beschrijving ald.). Plant. ridder slaen, *faire ou creer chevallier*, creare equitem torquatum, cingere equitem, exornare equitem. || (Dat) soet (*het zwaard*) mi gorde metter hant, ende soe mi

selve ridder dade, *Parth.* 3344 (*vgl.* A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 190: „dass Frauen die Ritterwürde ertheilen, ist wohl nur eine poetische Erfindung"; vgl. *Ferg.* 928 *beneden*); ook 3412. Dat soe u selve wilt gorden tsweert, ende soe u riddere maken wille, *Parth.* 1386. Niemen en mach riddere touwen, hine si ridder, *Ferg.* 928. Eer men den riddere ridder dede, *Vierde Mart.* 705. Sint dedic mi riddere doen, *Lanc.* II, 43266; ook *Wal.* 1476; 1479; *Lorr.-fr.* I, 616. Als joncheer Willem hadde ontfaen ridders name, doe maecti saen ienighen ridder daer ter stede, Stoke VIII, 673; ook *Ferg.* 866; 923; 1002; 1008; *Segh.* 1621; 1617. Die riddere slaen sal, moet sijn vrij (*een vrij man*), *Van Salad.* 185. Ic slae di ridder inden name ende ter eeren des almachtigen Gods, *Clerc* 92. Dat een hertoge of grave mach enigen man van wat state dat hi si, ridder slaen, 132. Ridder maeckten hy en (*Licomedes Achilles*) ende ooc vyve, *Troyen* dl. 1, vs. 6069. Een greve van Hollant . . . ontboot . . . op een pinxtendach XL die alre rijcste huyslude die hij in sinen lande hadde, daer hij enen hoghen hof mede hielt, ende hij sloechse allen rijder (*l. of d. i.* ridder; vgl. RIDER) nader maeltijt ende gaff hem scilde ende wapene, *Blome der doechden* 90. — Enes ridder, eenre vrouwen ridder, *een ridder die zich aan den dienst van eene vrouw verbindt*, òfom haar te verdedigen en voor haar te strijden (ook in een tweekamp), òf om hare liefde te winnen of hare gunst te verwerven. ‖ Ic wille u ridder sijn ende helpen u recht verweren, *Limb.* III, 86. Als ic haren ridder doot hebbe, dan heeft sijt al verloren, 236. Ic liete haren riddre wesen (*loopen*), *Parth.* 7138. Maer, coninc, gevallet u soo goet (*hebt gij het geluk*) dat ghi minen riddere verwont, ic wilde u . . . mi upgheven ende mine stat, *Ferg.* 4266. Datten een coninc . . . tot sinen ridder hadde vercoren: hy gaf hem cleder ende onthout, omdat hi vroom was ende stout, Hild. 49, 69. Vgl. *Rein.* I, 2859: „vrouwe, ic ben u peelgrijn" bij PELGRIJM, 2). — Ook in de bet. *geestelijk ridder*, *lid van eene geestelijke ridderorde.* Hiertoe behooren de in een vroegeren tijd thuishoorende termen *kruisridder* (vgl. CRUUSHERE), *tempelridder* (vgl. TEMPELIER), *hospitaalridder*, Malthezer *ridder*, *ridder* der orde van St. Jan e. a. ‖ Doe toonde die heilighe geest (*in de ontmoeting van Abraham en Melchizedek*) dat die, die die hogheste stat hevet in der ecclesiën, hoe lief hi sole(n) hebben riddere (*strijders voor het geloof*) end hoe hise zole ontfaen inder segheninghe end in die bescermenisse der ecclesiën, *D. Orde* 210. Dezen stride (*der Maccabeeën*) hevet noch ghevolghet na hertelike dese heilighe ridderlike oordene des spetaels zinte Mariën van den duutschen huus, end hevet des verdient dat hi is ghesiert mit menighen eersamen manne, want zi ridder zijn end wtvercoren stridere die door minne der wet ende des vaderlands verdelighenden (*verdelgden*) die viande des gheloven, *ald.* 211. Onder dese riddere zijn ooc papen die ene eersame ende ene herde nutte stat gherne hebben, 211 *vlg.* — De bij de geestelijke ridderorden gebruikelijke termen zijn overgebracht op de latere ridderorden, bewijzen van erkenning van of belooning voor verdiensten vanwege een vorst, zoo b.v. *commandeur*, *grootmeester*, *ridder* en *broeder* (*vgl. D. Orde* 276 e. e. ridderbroeder).

3) Benaming van het *paard in het schaakspel.* Zoo ook mnd. en mhd. ‖ Dese ridder . . . mach als hy op een wit velt staet eerst uutgaen op een swart velt voor den ackerman (*een pion*), *Schaaksp.* 30*b*. Want die ridder sijns conincs lijf sculdich te bewaren, *ald.* (vgl. *Ned. Proza* 81 *vlg.*). Binnen der wilen hi een dracht vercoos (*deed hij een zet*), daer die portwarder bi verloos een riddere ende een roc (*kasteel*) van sinen spele, *Flor.* 2741. Een scaecbert, daer vele scaken ware cleyn ende groot, van denwelken ic sach die rocken, die coninghen ende de ridders, *Pelgrimage* 85*b*. Alsi hadde gespeelt met vinnen (*pionnen*) ginc hi met ridders beginnen sijn spel ende met rocken, *Lanc.* II, 18482; ook 38433. Zie nog *Gest. Rom.* c. 167; *Cass.* 1701 en XVIII, *b.* 14, en Hoffm. op *Flor.* bl. 121, waar in een lat. gedicht over de schaakstukken en hun loop het paard *miles* genoemd wordt.

4) Benaming van een gouden munt. Zie bij RIDER.

RIDDERBROEDER, znw. m. *Lid van eene geestelijke ridderorde, die den graad van ridder heeft*, bepaaldelijk in de Duitsche orde. ‖ So wanneer die vorsprokene dach des coren comt . . ., zo sal die broeder die aen des meesters stat is . . . enen ridder broeder te comendur onder dien kiesere zetten, ende die selve comendur sal enen anderen kiesen . . . ende also opwart, dat hore XIII werde; der sal een sijn een priester ende VIII ridderbroeder ende IIII sargantbroedere, *D. Orde* 276. Die marscalc mach setten enen ridder broeder die ane ziere stat zi daer hi selver te jeghenwordich niet en is, ende die en hevet enghene ghewout den broederen iet te ghevene, 293 (*in het Opschr.* ridderbroeder).

RIDDEREN (*Lutg.* II, 1155). Zie REDDEREN.

RIDDERGELT (RUDDER-), znw. o. *Geld van eene goede soort*, *goed geld.* Vgl. RIDDERPENNINC. Ridder- heeft in enkele samenstellingen de bet. „mooi in zijne soort, fijn". Vgl. RIDDERKERSE. ‖ Vaillable III lb par. par an, en deniers appelez *ruddergheld*, *Ann. Em.* 19, 358 (*a.* 1400 *te Iperen*).

RIDDERGERECHTE (RUDDER-, RUDDERS-), znw. o. *Riddergerecht*, *een gerecht of schotel voor een ridder of aanzienlijk persoon.* Vgl. mhd. *ritterspîse.* Een recht, verbonden aan sommige leenen. ‖ Als onse heere oft onse vrauwe zijn te Brugghe oft te Male, so es de voors. leenhoudere sculdich te hebbene telker maeltijt eens rudder (3 ?) gherechte, *Invent. v. Br.* 2, 148 (*zie de aant. ald.* Gloss. 31 *vlg.*; *het woord vormt hier eig. geen samenstelling*, *maar in dien vorm zal het ook wel bekend zijn geweest*).

RIDDERGEREIDE (RUDDER-, RUDDERS-), znw. o. *Uitrusting van een ridder*, *ridderlijke wapenrusting.* Zie een voorbeeld uit eene brugsche oorkonde aangehaald in *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 348.

RIDDERGEWADE (RIDDERS-), znw. o. Hetzelfde als riddergereide; z. ald. en een voorbeeld van „riddersgewade" (*Ferg.* 1070) bij RIDDER, 2).

RIDDERGEWANT (RIDDERS-), znw. o. Hetzelfde als het vorig Art.; z. ald. *Ridderkleedij*, *riddergewaad.* ‖ Nochtan haddic liever vele, dat mi God name al ghemene dattic van hem houde te lene, sonder mijn riddersghewant, *Eleg.* 104.

RIDDERHOYKE (-HOYCKE), znw. m. en vr. *Ridderhuik*, *huik*, (d. i. „kap" of „kapmantel") *van een ridder.* Zie HOYKE. ‖ Tot III ridderhoycken ende covelen ende V knoopen, daer toe gehadt tot borduurwerck irst XIV pipen gouts ende XXX pipen silvers, *Geld. Maandw.* 2, 18. IIII½ merck silvers . . . die ridderhoyke ende covel mede te vergulden, 15. — Vgl. mnd. *ridderhuve.*

RIDDERIGE, -IGGE, znw. vr. *Eene vrouw van adellijke geboorte.* Nog heden komt *ridder* voor in de namen van sommige aanzienlijke familiën, b. v. „*Ridder* van Rappard", „*Ridder* Huyssen van Kattendijke". ‖ Wi Marie vrauwe van Lenbeke, ridderigghe, Dierick, *Mém.* 2, 359 (*a.* 1304). Vgl RIDDERSE.

RIDDERKERSE (RUDDER-, -KEERSE), znw. vr. Mnd. *ridderkerse.* *Eene offerkaars voor aanzienlijken*, *eene bijzondere offerkaars*, *ten opzichte van lengte of dikte.* Vgl. RIDDERGELT en RIDDERPENNINC. ‖ Ter zelver messen zal men offeren XIII rudderkersen, weghende II lb, die welke kersen, ten verzouke van dischmeesters an buerchmeesters, twee garsoene vander stede sullen gheven dien ghonen die offeren willen, *Invent. v. Brugge* 4, 35 (in den fr. tekst ald.

treize notables chandeilles de chire). Betaelt voor alle den waslichte (*bij de begrafenis der hertogin van Bourgondië*) ghelevert, t. w. IIII groote stallichten, III hondert keersen die ghestelt waren rondomme den choore, XVIIII groote toortsen, X rudderkeerssen ende XVI lb offerkeerssen, 6, 64.

RIDDERKIJN, -KEN, znw. o. Verklw. van ridder; z. ald. — 1) *Soldaatje*. *Voc. Cop.* een nu ridderken, tyronculus. — 2) *Riddertje*. ‖ Doe sach hi comen . . . een ridderkijn so overclene, het docht hem wel so cleine tgene alse een kint van vif jaren, *Lanc.* III, 12684 (*vgl.* 12692: dat mannekijn was so clene); ook 12693; 13020; 13025.

RIDDERLIJC (RUDDER-; in Oostmnl. ook RITTER-), -LEC, bnw. Mhd. *ritter-*, *riter-*, ook *rîterlich*; mnd. *ridderlik*; hd. *ritterlich*; ndl. *ridderlijk*.

1) Van ridder in de bet. 1). *Militair*, *op een krijgsman of den krijgsdienst betrekkelijk*. *Harl. Gloss.* ridderlec, militaris. *Voc. Cop.* ridderleke, militaris. *Teuth.* ritterlick, militaris; eyn ritterlick gordel off ryem dayr dat harnesch an hengt, balteus. Kil. ridderlick, militaris.

2) *Ridderlijk*, *van of als van een ridder* (in de bet. 2); ook *krijgshaftig*. Vgl. ONRIDDERLIJC. Kil. ridderlick, bellicosus. Plant. ridderlicke daden, *faicts chevallereux*, bellicosa facta. ‖ Den edelen vromen Agamennoen, die in ridderliken doen thien jaer lanck hadde uut gheweest, *MLoep* IV, 455 (*var.* redelijcken). Dat hi (*Arnoud*) rudderliken moet liet vallen ende wert een priester goet, *Amand* II, 1660 (*vgl.* 1647: gheen beter rudder eerde tert van levene dan Arnoud was). (Si) ne consten hare herte groot niet bedwingen noch haren moet, so dat rudderlike bloet in hem selven begon vermaken(?), *Ep. fragm.* 176, 262. Al hadde een cracht ende rijchede, was hi dwaes, hine quam niet mede in ridderleke verfieren, *Vierde Mart.* 716. — Ook in beteekenis gelijkstaande met den gen. *ridders* of *ridder-* als eerste lid eener samenstelling. ‖ Op u ridderlike eere ende op trouwe, die onderlingen goede ridders altoos volbringen, soo willen wi enz., *Bloeml.* 2, 134, 192. Dese heilige ridderlike oordene des spetaels zente Mariën van den duutschen huus, *D. Orde* 211. Ic . . . belye mit minen eede . . . te houden dese ridderlike regule, *Clerc* 92. Wiltu ridderlike eirde ontfaen mit begeerten inden naeme ons Heren? *ald.* Sijn ridderlijc abijt ende sijn aernasch, *Sp.* III², 29, 6. Ghevende hemlieden daer . . . elc byzondere den rudderlicken slach, Despars ²2, 184.

RIDDERLIJCHEIT, -HEDE, znw. vr. *Ridderlijk gedrag*, vooral *krijgshaftigheid*, *moed*, *dapperheid*. ‖ U grote ridderlijcheit ende uwe grote doget, daer ghi bi bejagen moget alle vrouwen ende jonfrouwen, die u eens ten wapen scouwen, *Limb.* IX, 216. — Ay, riddren, scaemt u der ridderlijchede, die den anderen om niet bezwaren! *Van Salad.* 281 (*hier sarcastisch gebruikt*; *òf het woord moet worden opgevat in de bet.* „het zijn van ridder" (*vgl.* RIDDERSCAP); „schaamt u, dat gij ridders zijt of heet").

RIDDERLIKE (RUDDER-), -LIJC, -LIC, -LIKEN, bijw. Mhd. *ritterliche*, *riterliche*; ook *rîterliche*. — 1) *Op de wijze van of als een soldaat*. *Voc. Cop.* ridderlec doen, militare. Kil. ridderlicken, militariter, more militum.

2) *Op de wijze van een ridder*, *op eene wijze een ridder waardig*, *ridderlijk*; ook *krijgshaftig*, *dapper*. Plant. ridderlick, *en façon de chevallier*, fortiter, bellicose, strenue. ‖ En es die gene te minne niet, diet ginder soo ridderlijc doet? *Lanc.* II, 37268. Van Cochi die baroen street daer herde ridderlike, *Grimb.* II, 2155 (*var.* rudderlijcke). Daer quam . . . van Diest mijnheer Heinric, gewapent herde hovelijc . . . op een ors herde ridderlike, II, 1779. Daer wert . . . menich peert doorsteken, daer wert gevochten ridderleken, I, 3583; ook *Bloeml.* 2, 125, 669. Daer bestont hi (*Scipio*) harde vromelike Hamonne, den prince van Affrike, *Sp.* I⁸, 36, 15 *varr.* (*t.* vromelike). — *Grimb.* I, 5239 vlgg.: „daer quam . . . mijn heer J. ende heer W. enz., ende menich andere ridderleke (: Hombeke)", is de bet. *in ridderlijken wapendos of uitrusting*; de var. heeft eene andere lezing, nl. „ende oock menich ruddre ghemeet (: weet)".

3) *Als iemand van aanzienlijke geboorte*, *voornaam*. Vgl. RIDDERIGE. ‖ Van andere leden was soe (*de eene koningin*) groot ende ridderlike ghewrocht; ic bem dies haerde wel bedocht dat Blancefloer . . . van Spaniën . . . no Blancefloer van Beauraparen van scoonheden haer niet en gheleken, *Alex.* VIII, 100.

RIDDERMAN, znw. m. Hetzelfde als ridderscap, in de bet. 6); z. ald. *Edelman*, *lid van de ridderschap* (van het Sticht). ‖ Een ridderman sal men met twee panders gelijck doen bieden, *R. v. Utr.* 2, 428, 9 (16de eeuw).

RIDDERMEESTER (in Oostmnl. ook RITTER-, -MEISTER), znw. m. Mhd. *rittermeister*; mnd. *riddermêster*. *Bevelhebber*, *commandant*, *overste*. Vgl. RIDDER, 1) en zie RITMEESTER. *Teuth.* der ritter off ritterscap oeverste s. eyn rittermeyster, stracilates (Dief. op stratilates o. a. „dux militum s. militie"). ‖ In des coninx Maximus heer was eenrehande riddermeyster, . . . onder hem hebbende M ridderen (*een chiliarch dus*), *Hs. v.* 1439, 25*a*. Placidus was riddermeyster des keisers Trajanus, 205*d* (lat. bij Grässe 712: *magister militum*). Dat si twe jongelingen geven souden te ridderen (lat. bl. 716: *tirones*), ende alle die lude van der stat gaven den riddermeister dese twe jongelinge als die bequaemste van hem allen (lat.: *illos juvenes tanquam caeteris aptiores magistro militum consignarunt*), 208*a*.

RIDDERMES (-MESS), znw. o. *Dolk*, *ponjaard*(?). ‖ VIII riddermes ad. 1 gl., *Geld. Oudh.* 321 (*a.* 1397). III riddermess III gl., *ald.*

RIDDERNEDE, znw. vr. Het vr. van ridder, z. ald. en vgl. -NEDE en de bij RIBAUDENEDE aangehaalde § 43 van Kluge, *Nomin. Stammb.* *De vrouw van een ridder* of ook *eene vrouw van aanzienlijke of adellijke geboorte*. Vgl. RIDDERIGE en RIDDERSE. ‖ Riidder, riiddernede (*l.* rydder, ryddernede), *Livre d. Mest* 16 (fra. *chevalier*, *chevaleresse*).

RIDDERPENNINC (RUDDER-), znw. m. In het mv. Hetzelfde als riddergelt; z. ald. *Goed geld*; *geld van uitnemend gehalte*, *van erkende waarde*. Het woord komt tallooze malen voor in een leenregister van Iperen van ± 1390, in *Ann. Em.* 19, 274—355, en wel steeds in den volgenden samenhang: „een leen groot III lb sjaers (*te betalen*) in rudderpenninghen".

RIDDERRECHT, znw. o. Mhd. *ritterrêht*; mnd. *ridderrecht*; hd. *ritterrecht*. *De voor ridderdiensten gebruikelijke rechtsregelen*. ‖ Dat hi hem senden sal tyen manne ghewapent tyen daghe in hore hulpen, die hem dienen sellen te ridderrecht, aldaert die here van Ysselsteyne mit eren doen mach, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 75 (*a.* 1358).

RIDDERROC (RIDDERENROCKE, -ROCS, mv.), znw. m. *Ridderkleed*, *een rok* (*wapenrok*) *voor een ridder*. ‖ Een root ghemeynghet laken ghecocht totter eenre zide van ridderen- ende cnapenrocks, diese mijn here daer gheven dede, 8 marc, *Rek. d. Gr.* 3, 347. Van ridderen- ende knapenrocken, 346.

RIDDERSAMENINGE, znw. vr. Mhd. *rittersamenunge*. *Ridderfeest*, *feestelijke bijeenkomst van ridders*. ‖ Te bruloften ende te riddersameninghe ende tandren gheselscap . . ., die (*l.* daer) men der wereltliker hoverde pleghet toe des duvels dienste, zo zolen die broeder zelden comen, *D. Orde* 234 *vlg.*

RIDDERSCAP (RUDDER-, in Oostmnl. ook RITTER-), -SCEP, -SCIP, -SCEPE, znw. vr. en o. Mnd. *ridderschop*, *-schap*; mhd. *ritter-*, *riterschaft*, ook *rîterschaft*; hd. *ritterschaft*; ndl. *ridderschap*.

1) *Krijgsdienst*, *het dienen in het leger*, *het sol-*

daat zijn, vooral *van de lagere rangen*, maar ook *met betrekking tot de hoogere*. *Voc. Cop.* ridderscap, militia; nu ridderscap, tyrocinium; een medegheselle in ridderscepe, commilito. *Teuth.* ritterschap, milicia; ritterschap drijven, militare, cicurare (elders in *Teuth.* vertaald door „kloicklick wat doin"). *Harl. Gloss.* ridderscap, militia. Kil. ridderschap, militia. || (Honorius) gaf een wort uut . . ., dat niemen in sinen pallayse dienen soude . . . noch ridderscaps plegen . . ., hine ware recht Arriaen, *Sp.* III², 38, 53 (*ut nemo in eius palatio militaret neque publicas ageret actiones*). Eigine knechte die scone waren ende staerc hevet hi (*de romeinsche dictator*) gemaect vri, ende some, die ooc gecocht si, hevet hi gevrijet saen ende dedem ridderscap ontfaen, I⁶, 32, 8 (lat. *ad sacramentum militie adegit*). Sidert gesciedem (den ridder, hiet Longius, *d. i.* Longinus; *vs.* 70) die eere dat hi dat ridderscap opgaf ende stont derre werelt af, I⁷, 31, 79 (lat. *militie cedens*). Dus es hi (*Martijn*) ridderscaps afgestaen, III¹, 30, 1 (lat. *relicta militia*). Als Juliaen heeft getoget den kerstenen dat elc laten moet ridderscap, die niet en doet sacrificie siaen goden, dese (*Jovinianus* „die van dusent ridders voget was, *vs.* 5) en liets hem niet verbloden: dat ridderscap liet hi eer gaen, eer hi gode wilde avegaen, II⁶, 44, 6 (lat. *ut aut sacrificarent aut militie cederent, qui magis elegit militie cingulum amittere*); ook III¹, 38, 59. Hi (*Martijn*) moeste ridderscap ontfaen, alse hi XV jaer hadde, *Sp.* III¹, 28, 34. Doe die keysers wtghegheven hadden, dat der ouder ridders zonen ridderscap annemen voir haer vaders, *Ned. Proza* 230 (lat. *ut veteranorum filii ad militiam scriberentur*); ook *Pass.* 20*d*. Martinus volchde (*in zijne jeugd*) ridderscap met sinen vader, die een prince was van den ridders (*een legeraanvoerder*) onder die keysers Constancius ende Julianus, *ald.* (lat. *armatam militiam in adolescentia secutus*). Dit was een swaerre dinc enen scamelen man dan die doot, dat men hem ridderscap verboot (*uit de gelederen stiet*), *Rijmb.* 33944 (lat. *militem esse ratus Romanis indignum armis ablatis eum agmine pepulit*; *vgl.* 33940: hi ontridderdene). — Onse leven is al vol strijts ende becoringhen ende al onse leven is als eene ridderscap op ertrike, Ruusb. 3, 84 (*vgl. Job* 7, 1: *militia est vita hominum*). Heylich leven is een ridderscap, datmen met stride behouden moet, 125 (lat. vert. *militia*).

2) *Een grooter of kleiner aantal gewapenden*; ook *een leger*. *Teuth.* der ritter off ritterscap oeverste, stracilates (*d. i.* stratilates, *zie* Diefenb.); ritterscap, stracia. || Dese (*de Romeinen*) voeren in Suriën met LXXX scepen . . . ende met groten ridderscepe, *Sp.* I⁸, 40, 35. Eneas nam die XXII scepe, daer met sinen geselscepe (*varr.* ridder-, rudderscepe) Parijs mede Helenen wan, I², 18, 108. Men mochte altoos niet lichtelike ghevinden dat dat roomsce rike meer ridderscap teere stat (nl. *in een strijd*) verloos, I⁸, 43, 55 (lat. *non facile aliquis similem Romane milite ruinam recenseret*). Groot ridderscap versaemde de gone . . . ende quam . . . tlant bernen ende orlogen, III⁷, 8, 8 (lat. *hostem*), later latijn voor *exercitum* (Duc.), ofra. *ost* (*collegit*). Een wiket men beneden brac, daer groot ridderscap in trac, *Sp.* IV³, 15, 67. Dat hi (*Potifar*) van tsconincs ridderscap alghader hadde dat heerscap, *Rijmb.* 2845 (*Gen.* 37, 36: *Pharaonis magistro militum*; men kan ook vertalen *overste der lijfwacht*; in onze vert. *overste der trawanten*; zie beneden *Rijmb.* 10892). Weltijt so die dach quam dat tridderscap spise ende tsout nam, *Rijmb.* 31961 (lat. *dies quo militibus oportebat alimenta distribui*). Dat die Romeine up dat volc lieten haer ridderscap uteriden teere porten, *Bloeml.* 2, 73, 118. (Hi) settem jegen troomsce rike ende voerde mettem gemeenlike alt ridderscap van Bartaengen, *Sp.* III¹, 14, 45. (Juliaen) gaf . . . sinen ridderscepe scat. . ., maer Martijn . . . en wilde nemmeer tsout ontfaen, III², 29, 30. Dat was scout . . . des quaets Maximus, die dat lant van ridderscap rovede alse viant, III¹, 16, 4 (*var.* ridderscepe). Dat ridderscap ooc . . . vertelledem in den hove hare (*van Titus en Vespasianus*) aventure ende hare daet, *Rijmb.* 34404 (lat. *milites . . . multa virtutis testimonia illis reddentes*). — Ook in de bet. *lijfwacht*. Zie boven *Rijmb.* 2845 en vgl. bij RIDDER, 1) de vertaling „satelles" uit *Voc. Cop.* || Davids sone Adonyas wilde na den vader crone draghen ende dedem maken enen waghen: . . . ridderscap (*var.* rudderscap) hadde hi ooc mede, *Rijmb.* 10892 (lat. *quinquaginta viros qui currerent ante eum*). — Dat ridderscap des hemels, *het heer des hemels*, *de hemelsche heerscharen*. || Ende aenbedense die sonne ende die maen ende al dat ridderscap des hemels, *D. B. Deut.* 17, 3 (lat. *et omnem militiam coeli*).

3) *Ridderschap*, *de ridderstand*, *het wezen of de waardigheid van ridder*. Vgl. RIDDER, 2). Kil. ridderschap, equestris ordo, dignitas equestris. Plant. riedderschap, *la dignité d'un chevallier*, *chevalleri*. || Om dat dese twee ordinen (*gezeten burgerij en priesters*) naect onbehoet waren, so was ghemaect rudderscip, om dat God woude dat die ruddere bescermen soude weduwen ende weesen, *Amand* II, 1678. Ridderscap, dat hoge coren, soude met rechte horen ten edelen Gods bande: men gaf hen wapene, swert ende sporen, den scilt, dat (*hs.*) siere met souden . . . wreken Gods ande, *Vierde Mart.* 678. Ic slae di ridder . . . ende . . . ontfanc dy in onser oirden der ridderscip, *Clerc* 92. Die edelheit der ridderscip heeft des (*om iemand tot ridder te slaan*) volcomen macht van Goods wegen ende des keysers, 133. Ridderscap ende priesterscap dese sijn hen (*vrouwen*) beyde ontset, *Bloeml.* 2, 165, 37. Een ridder mit sijn ghesmide ende een swaert op sijnre zyde; boven hem (*een beeld*) soo screefmen daer wat dat rechte ridderscap waer, ende hoe hi wapen soud hantieren, 2, 78, 71. Een ridder die sel wesen coen opten bosen tallen stonden, want ridderscap wart eerst ghevonden by groter coenheit die si deden, 3, 80, 168. Die ridderscap rechte bekennen, men (*d. i.* men en) cant volscriven . . . hoe edel dat hoor wesen is, 3, 81, 183. Hi boot den heren sine hande ende sijn ridderscap te pande . . ., dat hi staen soude tharen gebode, *Mor.* 861. Doet hem ghenade, . . . want (*d. i.* wanttet) ter ridderscap toebestaet (*het is er mede vereenigbaar*; „ontfermicheit" *behoorde tot het wezen van* „ridderscap"; *zie Van Salad.* 163: „noch bediet dit zweert een ander sake, dat es grote ontfarmechede"), *Segh.* 1635. Dat hi Seghelijn den jongelinc voorvoets ridder woude maken; doe ontboot hi sulke saken alse ten ridderscap behoort, 1616. Die coninc seide: beit tote morghen; jouwe wapene die sijn al ghereet, alsoot ten rudderscepe steet (*past*), *Wal.* 1306 (*men kan hier ook vertalen*: gelijk dit voor ridders *of* een ridder past; *vgl. beneden bij* 5 *en* 6). Wat ridderscap es, doet mi versinnen; leert mi haer wesen ende haren aert, *Van Salad.* 72 (*dan worden daar de verschillende zinnebeelden, bij de ridderwijding gebruikelijk, verklaard*). — Ridderscap ontfaen, hetzelfde als ridders name ontfaen, *met de waardigheid van ridder bekleed, tot ridder geslagen worden*. Vgl. Te Winkel, *Het ridderwezen* bl. 33. || Peinst om desen dach, dat ghi ridderscap ontfinct, *Segh.* 1672. Die coninc bat Blencefloeren, dat sine dede wisen ende leeren ten wapen, . . . dat hi ridderscap mocht ontfaen, 1120. Zoo ook *Lanc.* III, 1608; 1612. — Ridderscapes (ridderscaeps, -scaps) plien, *ridder zijn*, eig. *de ridderlijke waardigheid uitoefenen*. || En ware dat hen ware scame, omdat hi hadde ridders name. . ., si souden hangen bi der kele, . . . dat alle dinc (*d. i.* diene) souden sien ende ridderscaeps daer plien . . . souden scuwen te varne vort, *Lanc.* II, 44855. Nu manic u bi al dien die ridderscaeps nu plien ende bi Waleweine ooc te voren,

43153. Min live kint, dat ic minne vor alle dien die nu ridderscaps mogen plien, 44220. Vgl. *Lanc.* II, 43723: „bi ridderscape (*zie beneden*) ende bi al dien die nu kerstendoems plien (*bij alle christenen*)" en *Eleg.* 1206: „nu bemanic u bi alle dien die Gods van sonden plien" (*bij allen die zich tot God bekeerd hebben*). — Bi ridderscape, *bij al wat een ridder heilig is* of ook *bij ware ridderdeugd.* Vgl. *Eleg.* 1175: hi swoer bi siere kerstenhede" (*bij al wat den christen heilig is*); ook „bi minen rechten kerstenhede"; zie bij KERSTENHEIT. ‖ Ic swerd u . . . bi ridderscepe ende bi al, dat u nieman scaden ne sal, *Lanc.* III, 19237. Wie minen gast iet misdade, het soude hem costen lijf ende al . . . bi ridderscepe ende bi trouwen, II, 44225. Ghelovet mi dan bi uwer trouwe, bi rudderscepe, bi onser vrouwen, dat ghijs niet ne sult onbaren, daer ic jou sende, ghine sulter varen, *Wal.* 3377. Zoo ook *Lansl.* 146; 170. — Ook in de bet. *het verkrijgen van de ridderlijke waardigheid, de plechtigheid der riddenwijding.* ‖ *Van rudderschepe.* Cost om rudderscap ghedaen mach men met (h)eere wel angaen, *Denkm.* 3, 2, 36. In geen saken sullen sij den grave dienen, uytghenomen heervaerden, ende in sijn of sijnre broederen of susteren bruyloften (*hier schijnt iets te ontbreken*), uytgenomen die ridderschap sijnre broederen, *O. Vaderl. R.* 4, 357 (*a.* 1246 *te 's-Gravezande*). — Dat hemelsche ridderscap, *het behooren tot het hemelsche heerleger, tot de gelukzaligen.* ‖ Laet dine quaetheit altemale ende set dijn pinen ende dijn waken in religiosen saken, ende hemelsch ridderscap ontfanc: ic maker di riddere eer iet lanc, *Sp.* II[a], 67, 16 (lat. *ego te hujus ducem militie et principem faciam*, in een visioen; misschien moet men de plaats brengen tot 1°, maar *militia* kan ook „ridderscap" beteekenen; [zie bij RIDDER, 2). — Van geestelijke ridderschap, *het wezen, den aard van eene geestelijke ridderorde.* Van deze opvatting zijn toevallig geene voorbeelden opgeteekend.

3) *Het uitgedrukte beeld van een ridder, ridderlijkheid, ridderlijk gedrag, ridderdeugd.* ‖ Scoonheit, proveetse ende stouthede, ridderscap ende ooc edelhede, alle dese dogeden . . . machmen vinden an mins heren lichamen (: samen), *Lanc.* IV, 3057. Alle die dogede mines heren, die ane hem sijn . . ., dats edelheit, ontfarmecheit, stoutheit ende hovescheit, ridderscap, omoedecheit, sin ende mate ende miltheit, *Parth.* 7667. Hi . . . si van duechden uutvercoren . . . ende van rudderscepe mede, *Wal.* 1283; ook 1308; 3253. Daer waren ridders hovesch ende goet ende van ridderscape vroet, *Ferg.* 5 (*misschien moeten de woorden* goet *en* vroet *van plaats verwisselen*). So is hi een getruwe, gelovich man, wijs van sinnen, vroom van ridderscip, mogende van sins selfs cracht, *Clerc* 94. Sijns so(o)ns dade van ridderscape ware groot, want hi was ridder sonder genoot, *Limb.* XI, 1116. Ene wonderlike aventure, die . . . geen man te hoofde bringen sal, sonder die in ridderscap sal liden al die ridders van der tafelronde, *Bloeml.* 1, 92, 81. Men (*d. i.* men en) vint in al eertrike van provechen sijn gelike: van ridderscape noch van scoonheden nes sijns gelike in gere steden, 1, 86, 459. Yoen die coninc die gewesen heeft oyt van ridderscape utegelesen, die es nu . . . al versoft ane die minne, 1, 30, 3. (Alexander) seide: neemt dit (*den door hem gewonnen krans der overwinning*), vader here, van minen ridderscap deerste crone, ende sette hem up thovet scone, *Sp.* I[1], 7, 42 (lat. *sume hunc primum laboris mei fructum*). Int eynde van der maeltijt so sloech hise alle ridder ende gaf him wapen ende beval him voortaen ridderscip te oeffenen, *Clerc* 132. Ic ben wel seker des dat Ector noch Anchilles . . . van ridderscape metter hant nye hooger daet en dreven dan die hertoge doen daer dede, Heelu 5787 („ene daet van ridderscape" *in deze bet. staat gelijk met* ridderscap, 4°; *z. ald.*).

4) *Ridderlijke daad of daden, dappere daad of daden, heldendaad*; ook als verzamelwoord, *heldendaden.* Hetzelfde als het aan het ofra. ontleende provaetse; z. ald. ‖ Si waren . . . van groten ridderscape waert ende maer, ende bi dogheden menegherande waren si bekent in vele lande, *Lanc.* II, 26952. Dat hi Galaäts ridderscap wilt sien (*in het „riddersper" of steekspel*), III, 559. Hi hevet hier gedaen soo vele ridderscaeps, IV, 979. (*Si*) heeschten te sine . . . int gheselscap vander tavelronde; die coninc ende die baroene ne kinden niet van haren doene, ende wederseident . . . „omdat wi u niet ne kinnen noch u ridderscap", II, 26958 (*vgl.* 26974: wi souden soo vele ghedoen met wapenspele, dat ons kinden die van Arturs hove). Het (*nl.* „te vechtene jegen hem ombe in paise te settene dit lant") soude scoonder ridderscap wesen dan in dit lant enech es gesciet, II, 21881. Als hi (*Perchevael*) hadde gewandelt alsoo een jaer ende gedaen . . . tscoonste rudderscap van ertrike, ende men sprac alle die lande dure van sire scoonre aventure, II, 36276. Dat in die camere was . . . Lanceloots ridderscap al gescreven ende sijn werc ende sijn leven, IV, 2522. Es dit jouwe overmodichede ende juwe ridderscap dat ghi toghet? *Wal.* 8591. Daer was menech scone ridderscap gedaen in beyden syden, *Merl.* 18479. Entie ridder was allen een (*d. i.* al in een) jolijs, behaghel ende vrome . . „ soo waer men ridderscap dede, *OVl. Ged.* 1, 61, 112 (*waar gelegenheid was voor dappere daden*). Een lantshere (*var.* leytsheere), die vrome was ende coene, wair ridderscap was te doene, *Grimb.* II, 1435.

5) Als verzamelwoord. *Ridders, de ridderstand*; ook *een grooter of kleiner aantal ridders.* ‖ Dits die minne (*eerzucht*) die dicken doet ridderscap wesen verwoet, *Wap. M.* I, 368. Sijn ridderscap was hem . . . ghehulpich tallen punghise, ende waren liede van groten prise, weerde ridders van groten daden, *Wal.* 10702. (Hi) hevet . . . vernomen beide die berch ende dat dal met ridderscepe verdect al; hi sach daer menighen rudder riden up grote orse, 1870. (Doe) ghewan hi . . . an sine zide groot ridderscap, ghereet ten stride, Stoke II, 1345. Dengenen daer al ridderscap bi verlicht was (*eene illustratie van den ridderstand,* „die bloeme van ridderscepe"*), Bloeml.* 1, 73, 420 (*vgl.* BLOEME, 2). Onder alle dese hoghe heren leeft oock ridderscap in eren, 3, 64, 75 (*uit eene satire*). Dat hi alte luttel ridderscips in sinen lande hadde, . . . ende om sijn ridderscip te meerren so ontboot hi enz., *Clerc* 132. Hi meerde sijn ridderscip ende sijn edellude . . ., wanttet ymmer eerlic is dat veel ridders in enen lande sijn, *ald.* Die oude ridderscip, *ald.* Die coninc quam ut . . . met groten ridderscepe ende ooc met sconen ge-elscape, *Lanc.* IV, 6993; ook 6102. Ic, Willem van Hollant, een prince der ridderscip ende een vry van den heylighen rike, *Clerc* 92 (*bij* Beka *staat*: „ego Wilhelmus Hollandiensis militiae princeps, denique Imperii vasallus liber", *de vertaling had moeten luiden*: „ic W., een prince der Hollantscer ridderscap"). — Dat (die) ridderscap van hemelrike (*de engelen*), *Sp.* II[a], 66, 27 (vgl. Hadew. *Proza* 190: „alle die *bernaie* (= ofra. *barnage*) des hemels"). Van alle die rydderschap der engelen mit al die mennicht der heiliger scharen, *Hs. Serm. G.* 173*a*. — Ook van geestelijke ridders, *de leden eener geestelijke ridderorde.* ‖ Dat hi (*de paus*) gave dleven (*ordeleven*) aen den zieken na den spetael zente Jans, end die ridderscap na den oorden des tempels, *D. Orde* 210. Doe hoef (*verhief zich*) die ridderscap van den ghelovighen weder (*tegen*) die onghelovighen, 210; zoo nog eens *ald.* — Ook in de bet. *adel, de lieden van adellijke geboorte*, benaming van den adelstand in sommige gewesten *ridderschap.* Vgl. *Hs. Diepenr.* 70*b*: „here Johan van Henevliet ende die vrouwe van Naeldewick weren van alte

gebuertiger ridderschap". || Die gemeyn ridderscip ende steden van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant, *Hans. Recess.* 7, 163. Vgl. bij 6).

6) Evenals geselscap en echtscap (z. ald.) en ndl. *heerschap* en *vriendschap*, diende ridderscap ook nu en dan als aanduiding van één persoon in de beteekenis *edelman*, *lid der ridderschap*. Vgl. *Wal.* 1306 bij 3) en zie een voorbeeld *R. v. Utr. Inl.* 314: „immuniteiten hadden alle „rydderscapen bynnen der stadt van Utrecht woonende"". Vgl. RIDDERMAN.

RIDDERSCAPIE (-SCAPPIE), znw. vr. Van ridderscap, in de bet. 3) met den uitgang *-ie* gevormd als heerscapie (z. ald.) van heerscap, en ndl. *maatschappij* van mnl. ndl. *maatschap*; vgl. ook ndl. *voogdijschap* en *partijschap*. *Het wezen of de aard*, ook *de plichten van een ridder*, *ridderplicht*. || Hierom volcoomt hi (*een goed ridder*) bet sine ridderscappie ende is meer gepresen van allen groten heren dan hi was te voren, *Pelgrimage* 108*d*.

RIDDERSCARE (RIDDERS-), znw. vr. Mhd. *ritterschar* „schar von rittern"). Van ridder, in de bet. 1). *Legerafdeeling*. || Om des orloges noot moeste hi niet Juliane varen te Parsen metten ridders scaren, diene te haren keyser kiesen, *Sp.* II[a], 44, 14 (*misschien is door den schrijver eigenlijk* metter ridders scaren *bedoeld*).

RIDDERSE (-ERSSE), znw. vr. *Vrouw van een ridder* of ook *vrouw van adellijke geboorte*. Vgl. RIDDERIGE en RIDDERNEDE. *Hor. Belg.* 9, 84: riddersse, *chevaelresse*". Zoo zal ook moeten worden opgevat *Voc. Cop.* „ridderse, miles". Vgl. bij RIDDER, 2) over de bet. van dit lat. woord, waarnaast geen vorm voor het vr. bestond.

RIDDERSGESCOYTE. Zie bij RIDDER, 2) de aanh. uit *Voc. Cop.*

RIDDERSGEREIDE, -GEWADE, -GEWANT. Zie bij RIDDER, 2).

RIDDERSLACH, znw. m. Mhd. *ritterslac*; ndl. *ridderslag*. Het woord is zeer bekend in de bet. van den *slag in den hals*, *dien men aan iemand*, *die tot ridder gemaakt was*, *toediende*, nadat men op hem de verschillende symbolische handelingen der ridderwijding had toegepast. Vgl. ofra. *colee* (voorbeelden bij A. Schultz 1, 184 noot), lat. *colaphus militaris*, *alapa militaris* (t. a. p., bl. 185 noot; Duc.[3] 1, 158). Het doel van het gebruik, dat eveneens bij bepaalde plechtige handelingen der Romeinen bestond, was het opscherpen van het geheugen van den jeugdigen ridder voor de vermaningen die hem werden ingeprent. Zie Te Winkel, *Het Ridderwezen* bl. 41 vlgg. en vgl. *Segh.* 1670 vlgg.: „doen gorde hijt (*het zwaard*) den deghen vri ende gaf hem in den hals een slach ende seide: peinst om desen dach dat ghi ridderscap ontfinct; des bid ic u dat ghi dinct om dat ic u hebbe gheseyt"; Duc. t. a. p.; A. Schultz bl. 185. Eene vinding waarschijnlijk van de geestelijkheid is het vergelijken van den ridderslag met „die halsslagen, die die verlossere alder werelt voir Annas den bisscop wart in sinen hals geslagen", en de daaruit genomen aanleiding voor den ridder („Christus cruce ende smadenisse . . . in (sijnre) herten ende memorie altoos te hebben, ende sinen bitteren doot te helpen wreken" (*Clerc* 92 in de misschien niet authentieke beschrijving der ridderwijding van Willem II van Hollant). Vandaar de uitdr. ridder slaen; zie bij RIDDER, 2) en vgl. *Clerc* 92: „(hi) gaf den jongelinc enen groten slach mit enen zwaerde in sijn hals, ende sprac aldus: „ic slae di ridder enz." Het woord ridderslach is zeldzaam: het gewone woord is halsslach (z. ald.; ook in het Mhd. komt, naar het schijnt, het woord niet dikwijls voor), doch het moet naast „ridderlike slach" (Despars 2, 184) bestaan hebben.

RIDDERSLACH, znw. m. Als benaming van een grondstuk komt het woord herhaaldelijk voor in het *Cart. v. Mariënweerd*, o. a. 231 (*a.* 1330: „11$^1/_2$ hont lants die licghen int ghericht van Beesde, in den Ridderslach"; vgl. ald. bl. 388 (het register). Waarschijnlijk heeft *slach* hier de bet. van „afdeeling", gezegd van landerijen; zie Lübben op slach, 221*b*.

RIDDERSONE (RIDDERS-, -SOON), znw. m. Mhd. *rittersun*. *Zoon van een ridder*, ook *zoon van een lid der ridderschap*, *zoon uit een adellijk geslacht*. Vgl. ADELSONE en Plant. „een ridders sone, *fils de chevalier*, equestri ortus loco. || Elc ridder mach dragen wat wapen hi wil, ende doen na hem dragen twie swaerden sonder verboornis . . ., ende elc riddersoon volgeboren mach draghen wat wapen hij wil ende doen na hem draghen één swaert, *Keurb. v. Haarl.* 28.

RIDDERSORDENE (-ORDINE, -ORDEN), znw. vr. *Ridderorde*; hd. *ritterorden*. *De ridderstand in het algemeen*. || Oock vintmen theerscap menichfout tot ridders oorden oock ghewijt, die jongheers heten inder tijt, *Bloeml.* 3, 64, 88 (Hild.). — *Ook eene vereeniging van ridders*, *die zich één bepaald doel stelt* of ook *naar een bepaalden regel leeft*, gezegd van de geestelijke ridderorden. In dezelfde beteekenis staat ridderlike orde (= ridderscap; vgl. *Clerc* 92: „wiltu ridderlike oirde outfaen mit begheerten, ende die regule die hier voir gesproken is vol te doen"?).

RIDDERSPEL (-SPIL), znw. o. Mhd. *ritterspil*, *riterspil*; ook *riterspiel* (= mnl. *riderspel*). *Ridderspel*, *wapenspel*, *steekspel*, *tornooi*; ook andere ridderlijke oefeningen (wapenoefeningen) en uitspanningen kunnen door het woord worden uitgedrukt. Kil. ridderspel j. tornoyspel (zoo ook mhd.). || Hi (*Tarquinius Priscus*) vant oock dat ridderspil dat men heet te baern lopen den derden te jaghen(?), des men somwijl noch pleecht, *Cron. Beyeren* 35*v* (vgl. BARE, kol. 580). Phillip (van Macedonië) . . . conste vele van wapenen, van ridderspele, een goet orlogere, *Sp.* I[a], 12, 31.

RIDDERSPORE, znw. m. Mhd. *ritterspor*; ndl. *ridderspoor*, een door een ridder gedragen spoor, een spoor voor een ridder. — Het woord is vooral bekend als benaming der bloem. Mhd. *rittersporlîn*. Vgl. mnd. *ridderblome*. Plant. riddersporen, *la consoulde royale*, *pied d'alouette*, delphinium, consolida regia. Kil. ridderspore, cuminum silvestre, flos calcaris, consolida regalis. Vgl. Dodon. bl. 400 vgl.; *Herb.* c. 8.

RIDDERSTAET (RIDDERS-), znw. o. *Ridderstaat*, *leefwijze van een ridder*, *het leven overeenkomstig de eischen of gewoonten van den ridderstand*. || So ontboot hi (*om hen ridders te maken*) XI. die rijcste ende eerbaerste huysluden . . ., die wel gegoet waren riddersstaet te houden, *Clerc* 132.

RIDDERWISE, bijw. *Op de wijze van ridders*, *zooals onder ridders gebruikelijk is*. || Laet ons vechten ridderwise, *Eleg.* 1355.

RIDE (RYDE, RIJD), bnw. *Woest*, *onhandelbaar*, *ontembaar*. Het woord is slechts opgeteekend uit het Nederrijnsch in *Teuth.* onbestuyr, haistich, rap, roe, buldrende, ryde, sonder dwanck, balstuyrich, wuest, importunus, petulans, protervus, insolens enz.; onbestuyr, haistich, rap, roe, rijd, balstuyrich, wuest maken, importunare, inquietare, infestare, turbulentare, effrenare. Waarschijnlijk behoort het woord tot de familie van het st. mhd. ww. *riden*, „sich rühren, fortbewegen"; ohd. *rîdan*; onr. *ridha*; ags. *wrîdhan*; eng. *writhe*, en is de eigenlijke beteekenis „roerig, beweeglijk". Vgl. Grimm's *Wtb.* 8, 619 op reiden, „draaien, wenden".

RIDE (*Cod. Dipl.* 2[1], 172). Zie RIË.

AANM. — *L. v. J.* c. 231: „enen scacht van *ride*". Zie RIET. — Ride is eene verkeerde lezing Velth. I, 12, 68: „dart overvloyende es van ride". Het hs. heeft *tide*. Zie TIJT.

RIDECH (*Gesch. v. Antw.* 3, 623). Zie RIDICH.

RIDEGELT, znw. o. *Geld betaald als loon aan boden te paard.* Vgl. mnd. *ridegelt*, „reisegeld". ‖ Alle de parcheelen van ridegelde hier naer ghenoemt, *Invent. v. Brugge* 3, 141 (*a.* 1389). Vgl. ald. Gloss. op r i d e g h e l d e, en 4, 176: „uutgheven van riders ende boden". — Mhd. *ritgelt* beteekent „reitersold".

RIDEGLAVIE, znw. vr. Waarschijnlijk is de bet. *ruiterlans.* Zie GLAVIE en *Invent. v. Br.* Gloss. op dat woord. ‖ Van XXXVI glavyën met cloeten, XI handglavyën, V rideglaviën, *Invent. v. Br.* 5, 119. Twee rideglavyen met finen yseren, *ald.* Vgl. mhd. *ritsper*, turnierlanze.

RIDEHENXT (RIJT-, -HEYNXT), znw. m. Mnd. *ridehinxt. Mannelijk rijpaard*, d. i. *ruiterpaard, strijdros.* Vgl. mhd. *ritros* en *reitephert*, „reit-, kriegspferd". ‖ Hi (*Salomo*) hadde noch 12000 rijtheynxten, *B. v.* 1357, 153*a* (*I Kon.* 4, 26: *habebat duodecim millia equestrium*; in onze vert. *ruiteren*). Kil. r ij d p e e r d, equus sub homine gradiens.

RIDEHOSE, znw. vr. *Rijbroek, leeren broek voor ruiters. Gloss. flam.* s a d e l . . ., r i d e h o s e n, s p o r e, sella . . . genualia, calcar". Hd. *reithose* heeft de bet. „rijlaars" en deze kan misschien hier ook bedoeld zijn.

RIDEHUUS (-HUYS), znw. o. *Huis met paardestal, koetshuis.* ‖ J. van dat hi dat ridehuys verwaerde, daer die wakers des nachts in rusten ende voederden haer peerde, *Cod. Dipl. U.* 2², 152 (*a.* 1380).

RIDEKERLE (RIJT-, -KERRL), znw. m. *Rijkleed.* Vgl. KERLE en mnd. *ridehoike.* ‖ Dese Inghelschen deden haestelicken by nachte maken swarte rijtkeerels, ende si bespraken elc een peert, segghende dat si wilden wesen te Hesdijn waert, *Exc. Cron. aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. bl. 677. — Verklw. r i d e k e r l e k ij n (r ij t-, -k i n). ‖ Een cort rijtkerlekin, ghevoert met taffeta, *Invent. v. Brugge, Bijv. bij dl.* 6.

RIDELAKEN, znw. o. Mnd. *ridelaken. Schuifgordijn.* Zie Lübben op r i d e l a k e n en vgl. het volg. Art. Het woord wordt vermeld in *Hor. Belg.* 7², 89 als vertaling van „sambuca", waardoor worden uitgedrukt de „kleeden waarmede men reiswagens overdekte of afsloot". Vgl. de aanh. bij Lübben uit Dief. *Nov. Gloss.* „ridelaken up enem waghen, *plauteola*", en zie Duc. op s a b u t a (s a m b u t a, s a m b u c a). — R i d e l a k e n zou ook een onorgan. vorm kunnen zijn van *r i e l a k e n, *r i l a k e n, van riën, rijgen (vgl. r i c l e e t¹, doch het is niet waarschijnlijk, daar dezelfde vorm ook in het Mnd. voorkomt.

*RIDEMANTEL, znw. m. Het woord kan in het Mnl. bestaan hebben in de bet. *rijkleed, mantel gedragen door iemand die te paard zit, reismantel.* Vgl. *Bloeml.* 1, 60, 286: „die coninginne gaf hare om te ridene bede roc ende mantel", en Plant. r ij m a n t e l, *manteau à chevaucheur*, penula (op m a n t e l).

RIDEMEESTER (-MEYSTER), znw. m. Mnd. *ridemester.* Vgl. mhd. *rittermeister*, mnl. r i d d e r m e e s t e r, en ndl. *ritmeester. Bevelhebber van paardenvolk of ruiterij.* ‖ Doe onse volc uutghereyst was, daar waren sommighe lude, die onse hooftmans ende ridemeysters . . . onhoorzamich waren, *Gild. v. Utr.* 1, 28 (*a.* 1387); zoo nog eens *ald.*

RIDEN (eene enkele maal RIËN (nl. *N. Doct.* 2517, waar de var. heeft *riden* en *Troyen*, dl. 2, vs. 22330, waar Maerlant zeker *riden* geschreven heeft), st. ww. intr. en trans. Mnd. *riden*; mhd. *riten*; ohd. *ritan*; ofri. *rida* (Richth. 993); ondd. *ridan* (Gallée, *Andd. Wtb.* 250); ags. *ridan*; eng. *to ride*; onr. *ridha*; hd. *reiten*; ndl. *rijden.* In het Got. ontbreekt het woord. Zie verder over r i d e n als uitdrukking voor het begrip „rijden per paard of te wagen", dat niet het oudste schijnt te zijn de Wdbb. van Grimm, Kluge en Franck. De oudste bet. is wel *zich voortbewegen, zich in eene bepaalde richting bewegen, voortbewegen*, dus zoowel *gaan* in het algem. (vgl. ags. *râd*, reis, tocht; eng. *road*, weg, straatweg), als *varen* (mhd. „daz schef, daz er dô *reit*", *d. i.* „bevoer", vgl. bij 1), en *rijden*, in welke bet. het woord zich in het Ndl. gespecialiseerd heeft; in het Hd. wordt voor „rijden" het ww. *fahren* gebruikt, insgelijks oorspronkelijk *gaan.* Een spoor van de ruimere bet. „zich in eene bepaalde richting bewegen" kan men meenen te zien in de opvatting „reizen", (zie bij 4, *a*¹), welke niet noodzakelijk uit die van *rijden* behoeft voortgekomen te zijn.

I. INTR. — 1) Van de bet. *eene bepaalde richting of een weg inslaan* zijn in het Mnl. geen zekere sporen meer te zien, gelijk in het Mhd. (Lexer 2, 463). Daar waar het mnl. r i d e n in beteekenis overeenkomt met „gaan", is dit niet een overblijfsel der oorspronkelijke bet., maar eene opvatting, die zich ontwikkeld heeft uit die van „rijden", door tusschenkomst van de bet. „op en neer gaan"; zie bij 5). De eenige plaats, waar deze oude opvatting bewaard kan zijn, is *N. Doct.* 592: „die tgelt scroden ofte besniden, moghen ooc aen desen graet wel *riden*", d. i. „gaan"; zij mogen wel tot dezen graad der hoofdzonde de gierigheid gebracht of gerekend worden". Misschien ook *Sp.* IV¹, 39, 45: „dat elc voer henen sire straten . . . in groter haten: ooc so bleeft ridende (*nl.* de twist?) . . . sonder vriendschap ende vrede"; waarschijnlijk is de bet. „het bleef *loopende*", doch zij kan ook zijn „er bleef een toestand van onzekerheid, van onvastheid", welke zich uit de opvatting „op en neer gaan" kan hebben ontwikkeld. Waarschijnlijk is ook de oude bet. „zich voortbewegen" bewaard in de uitdr. „schaatsen *rijden*", indien dit niet eene overdracht is van de gewone opvatting: het met klankwisseling er van gevormde fri. *redens*, schaatsen, pleit voor den ouderdom. In de andere germ. tongvallen wordt de beweging niet door „riden" uitgedrukt; vgl. hd. *schlittschuhlaufen*, gron. *scheuvelloopen*, brab. „schaatsen *loopen*", drentsch *scheuveljagen* (Molema 364). De uitdr. r i d e n o p t ij s is uit de late middeleeuwen opgeteekend; zie bij SCHALOOTSE. Kil. r ij d e n o p h e t ij s, per lubricam glaciem ferri, percurrere glaciem, per glaciem celeres divaricare pedes. Plant. op d ij s r ij d e n, *griller ou glisser sur la glace*, lubricare super glaciem, per glaciem celeres divaricare pedes. — Duidelijker blijkt in het Mnl. de opvatting *varen, per schip of vaartuig gaan.* Zoo ook mhd. ‖ Dat een edel man soude riden over see ten heileghen grave, *Christ.* 1030. Int XLste jaer hij over zee reet, *Vad. Mus.* 3, 445, 204. Comt ende sit hier in desen boot, wi selen saen die Moselen (*l.* Mosele) liden ende dan modi in die stad riden, *Limb.* II, 1094. Mettesen reden si ten hertoghe wert over dwater met enen scepe, II, 926. (Si) reden wech met spele soo verre, dat si ten hertoge quamen, 930. Onthier ende si quamen ter rivire, daer si sceepten ende over reden; ende alsi dwater waren leden enz., *Lanc.* II, 47120. Toter havene . . ., daer si den boot gereet vonden, daer si mede over reden, 39903. Daer sach hi dat scep . . ., daer her W. in quam gereden, III, 13770. Cerces . . . wilde bi watre striden: up Athenen wildi riden, *Sp.* I², 21, 9. Daernaer begondi (*Xerxes*) up Grieken met scepen striden, *ald.* 3 (*var. B.* riden). So dat si in een scip wilden tiden ende alsoo ter zee werd riden, Velth. I, 25, 4. Dit bosch lach optie zee; daer dedi in maken . . . enen wech daer hi wilde tiden optie zee, ende te hem werd riden, III, 22, 31. Hadden wi den rechten weg ghereyst ende ghevaren, . . . wi souden der (*te Troyen*) dan met minder pynen ende arbeyt ghereden ende ghecomen hebben op dat lant, *Troyen Volksb.* 14*d.*

2) De gewone opvatting is in het Mnl., als heden, *rijden*, te paard of in een voertuig. *Voc. Cop.* r i d e n, equitare. *Teuth.* r i d e n, equitare, grumare (Dief. = equitare). Kil. r ij d e n te peerde, equitare, vehi

equo; rijden te waghen, vehi curru (ook Plant.). ‖ So dat si (*de saamgezworenen*) buter stat doe quamen ende reden voren over de weide, ende hadden liede in haer gheleide, de alle tharnassche (*in volle wapenrusting*) met hem reden, Stoke IV, 1382. Alst gevallet dat ghi wilt yeweren uutwart riden buten der stat, *Sev. Vroeden* 2933. Hi quam met sporen geslegen toe: toten keyser reet hi, 669; ook 952; 3012. Mettien rijt hi aen hem vele vaerdelike, ende queddene harde hoveschelike, *Parth.* 4260. Si reden dieu meesten tor bet naer, *Bloeml.* 1, 63, 53. Die coninginne gaf hare om te ridene bede roc ende mantel, 1, 60, 286. Die dat herte tegen rede (*op de jacht*) ende dat velde, blivende op zijn peert, die soude prijs ende eere verwerven, *Exc. Cron.* 236*d*. Dat hi te stride moeste riden, *Alex.* II, 17. Coenlijc ende onvervaert reet hi hem ten gemoete ende stacker twee onder voet, *Limb.* II, 1100. Die so vromelike street, dat niemen van hem en reet, hine bleef gewont ofte doot, *Limb.-fr.* 71 (*Tijdschr.* 3, 71). Si reiden echt in met Beyarde ende vochten so lange wile enz., *Ren.* 205. Doe reitsi waer si wilden (*van overwinnaars*), 212. Eer si danen iet verre reden (*de broers van Jozef uit Egypte*), *Rijmb.* 3147. Ridders noemt hi die ridens plaghen, 11217. (Doe) reet hi naer, 12203. Dat hi up deselinne reet, 25031. Uutwerd riden, 14918. Tors (*d. i.* te ors) ne mochte niemen riden (*op dien weg*), 28476 (lat. *viam* . . . *equitibus insuperabilem*). Eer hi bequam . . ., mocht men hebben ghereden een mile, *Rein.* II, 4064. Soo lange soo reet mijn her Jan, dat hi te Parijs quam an, *Bloeml.* 1, 27, 47. Doe sone wildi daer niet vorder riden vortwaert, hine wederhilt sijn paert, *Couchy* I, 282. Up sinen waghen dede hine (*Pharao Jozef*) riden ende hiet ropen . . . dat menne soude anebeden, *Rijmb.* 3026. Alexander ontfinc dien here blidelike met groter ere . . ., hi dedene riden ter selver stont, *Alex.* V, 879. — Met hebben en sijn verwoegd, als nog heden. ‖ Alse ghi een stucke hebt gereden int wout ende ghejaget, *Sev. Vroeden* 3885. Van Wincestre heeft hi gereden soo vele dat hi quam te Scarlote, *Lanc.* IV, 1130. Uter poorten van Parijs so zijn si ghereden daer: den zelven wech volchden si naer, die de vrouwe was ghereden (*in haar wagen*, vs. 387), *Couchy* I, 262. (Si) reden daer in (*in het bosch*), . . . ende alsi onlange (*nog niet ver*) waren gereden, sagensi enz., *Lanc.* III, 14342. Niemant en moet met paerden ofte met wagenen ofte met sleden ryden noch slepen opt kerckhof, *Wfri. Stadr.* 2, 56, 161. Artoys was so diep (*in de vijanden*) gereden op ors, dat hi hadde bestreden (*bestegen*), Velth. IV, 33, 35. — Hiermede verwarre men niet de uitdr. gereden sijn, met de bet. van een praesens. Vgl. *T. en Lettb.* 4, 188 vlg.; Heelu 5231: „die ghene die te voet streden ende die mate waren gereden"; *Wal.* 2208: „daer was menich man ghereden, die hem tween gherne deren soude", en zie meer voorbeelden bij GEREDEN, I (als deelw.). — *Mor.* 2367: „hi sach daer hoefslagen van orssen, die vor hem lagen ende . . . onlange waren gereden" zal men *gereden* wel op te vatten hebben (met „hoefslagen" als ondw.), als van een trans. riden in de bet. „door rijden veroorzaken" (vgl. Trans., 3) — Gereden beteekent ook elders *te paard zittende*, *rijdende*, vooral in de uitdr. gereden comen, *komen aanrijden*. ‖ Hi sach comen enen naen op een herde scone ors gereden, *Ferg.* 5102. Die derde (scare) cam ghereiden, *T. en Lettb.* 1, 315, 49. Doe sagen si comen over tfelt jaghers ghereden mit veel honden, *Rein.* II, 5763. Doe cam mijn here Madelgijs . . . up dat ors Beyaerd gereiden, *Madelg.-fr.* 73, 73. Die meyere reet . . . ziere veerde . . . metten peerde, daer die cnecht up quam ghereden, *Couchy* I, 378. Doe quam ghereden up een paert een page, 312. (Doe) quam dander vroede gereden boude, . . . hi reet dare de keyser was, *Sev. Vroeden* 950. Een monech . . . quam op een merie gereden, Velth. IV, 33, 52. Zie nog verscheidene plaatsen in *Bloeml.* Gloss. 329. — Gereden bringen, *komen aanrijden met.* ‖ Nu hevet Walewein dat paert bescreden, dat daer hadde bracht gereden die rode knecht, *Tijdschr.* 13, 36, 187. — Verbonden met een ander ww. ‖ Doe mochts die here niet ontbaren, hine most daer riden ende varen tere stede, daer hi sijn woude, *Sev. Vroeden* 605. So lange voer hi ende reet, dat hi quam in een lant, daer hi was vremde, 3631. Dient die (*l.* die dient) was al (*het goed*) onderdaen, leit daer (nl. *dood*), hi en mach riën (*var.* riden) no gaen, *N. Doct.* 2517. Want hi gaen noch rijden (*paardrijden*) en conde, *Exc. Cron.* 271*a* (*daarom zat hij op een* „rosbare"). Valscheit, . . . baraet, dats daer hij up rijt ende gaet, dat es een sadel van bedrieghe, want thelsche vier wort sine wieghe, die daer up rijt in dit leven, Praet 1487. — Met een ww., dat van riden afhangt, het doel van het „rijden" uitdrukkende. ‖ Die heren . . . reden spelen (*maakten een speelreisje*, *gingen uit spelevaren*, met „varen" in de oudere bet. „gaan") bij der muren om te sien die schone figuren . . .; die coninc Minos ende die beste reden selve spelen daer, *MLoop* I, 2243. Tusschen Hoirne ende Medenblic, dair mijn here reet vliegen, . . . sinen valkeniers geg. IIII scilde, *Oorl. v. Albr.* 162 (vgl. *Parth.* 1134: „in rivieren riden" *naast het gewonere* „in rivieren varen"). Laet ons rijden jagen int bosch hier bi, *Exc. Cron.* 236*d* (vgl. *Rose* 1366: „varen jagen"). (Si) reden in die bosscaelge houden, *Limb.* V, 1055. Vgl. *Ned. Hist.* 780 (*Uitlegk. Wdb.* 3, 234): *rijden wandelen*, „eene wandeling te paard doen, een wandelrit doen". — Ook hangt riden van een ander ww. af. ‖ Ic sal allene varen riden te Beverepaer, *Bloeml.* 1, 43, 174. Vassael, wat hevestu te doene wanen ic come of waer ic vare? ic vare ridene (*l.* riden? *òf de uitdr. is ontstaan door versmelting met eene andere, waar de inf. afking van* „te") harentare daer ic wille, *Tijdschr.* 13, 28, 31. — Riden na enen, *iemand narijden*, *rijdende trachten in te halen.* ‖ So vele heft hi na hem gereden, dat hi van den weghe miste ende reet in een groot foreest, *Ferg.* 510. Int lant van Sassen, daer die jagheren na hem reden alle daghe met haren honden, *Rein.* II, 2455. — Opmerking verdient nog dat men soms te paard de zaal van een kasteel binnen rijdt. Te Winkel, *Het kasteel* bl. 88 ontkent dit wel (hij vat *sale* op in de bet. van „het hof"), maar de volgende plaatsen verheffen dit gebruik boven allen twijfel. Vgl. A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 56, noot 6): „et li varles entra à ceval en la sale, ki moult fu lee et large, de marbre pavee". ‖ Achter etene in der salen speelde Artuer die coninc ende met hem menich jongelinc . . .; die knape quam tote in die sele gereden daer hi den coninc sach . . .: die ridders loegen ende maecten spot omme dat so verre reet die sot, *Ferg.* 582 (vgl. *Ferg.* 20, 21: „apres menger parmi ces sales estoit cel jor li rois Artus, . . ainc ne fina dusqu' al palais u li rois se seoit en pais et environ lui ses barnages; li valles qui ne fu pas sages, vint el palais). Daer die hoge liede saten over die tafle ende aten, quam een riddere ingereden; dus quam die riddere ingevaren daer die hoge liede waren . . .; hi was gewont onsochte, nochtan groetti so hi best mochte alle die heren van der zalen . . .; doe dedene Walewein dragen, daer ne die hoge liede sagen an dene side vander zale . . . op ene coetse herde sochte, *Mor.* 33—75. In de sale quam hi gereden vore den keyser ende sprac: God . . . moet u geven . . . wel te varene al u leven ende allen die sijn in dese sale, *Sev. Vroeden* 3049. Daertoe quam gereden ter vart sijn meester, . . . hi reet ten keyser . . . den graet op tote in de sale, 2553. (Hi) reet in die zale thant daer hi M. vant, ende sine ridders souden gaen sitten ten etene, *Lanc.* II,

889 (*vgl.* 921: (si) slooten die dore van der zalen toe"; *en* 935: „doe ginc hi lenen an enen pilaer"). (Hi) quam al gewapent . . . in die zale gereden binnen, ende sach hebben der coninginnen den cyrkel, daer si sat tere stat; hi namen hare ende kerde nadat uter zalen, *Tvrec* 92. — *Exc. Cron.* 278*b*: „(hi) heeft die oude ghewoonte gevolcht vanden Gulden Vliese, drie dagen lanck inder kercken rijdende met groten state, elcken dach met verscheyden cleederen", zal men „inder kercken" wel op te vatten hebben als „*naar de kerk*". — Nijh. 4, 68 (*a.* 1430): „wy soelen sijn (*des hertogs*) saken ende sijne regiment bi synen rade . . . ten besten helpen vuegen ende regiren, ende wij soelen in sijn hues rijden bi sijne genaden ende ons dair ynne also vuegen ens.", zal de bet. wel zijn: „wij zullen ons in zijn kasteel met gewapenden te zijner beschikking stellen". — Vgl. RIDENDE.

3) Riden wordt verbonden met een bijwoordelijken accusatief. — *a*) Van het dier waarop men rijdt. Zoo ook mhd. en mnd.; zie Lexer 2, 464 en Lübben 3, 479, waar het woord in deze constructie minder juist als trans. wordt beschouwd: hetzelfde geldt ook van *b*) en *c*) bij beiden. Het ndl. *paard rijden* is ontstaan uit *te paard rijden*; vgl. mnl. „riden up ene eselinne" (boven, *Rijmb.* 25031). || Dat hi (*Christus*) ons wilde leren ootmoedichede, reet hi sulc paert (*een ezel*), daer hi voer ter passiën waert, *Nat. Bl.* II, 238 en *var.* Den knecht, die den somer van den yser(?) reet, te laersen ende te scoen 1 ghulden, *Rek. d. Gr.* 3, 188. Demophon reet een ors van prise, *Limb.* VIII, 1486. Die ridder reet een ors van wensche, IV, 990. Si reet een cleine pert, *Lanc.* II, 7797. Dat hi was van so sconen leden ende sulc een paert quam ghereden, *Wal.* 1401. Ende want hi cranc was van lechamen reet hi enen ezel, *Franc.* 5357. Bem ic die esel, die men sal riden, of dat lamkijn, dat men eten moet? *Rein.* II, 6152. Eén (*paard*) dat es torlogen goet, een ander dat men riden moet, *Bloeml.* 2, 35, 86. Men vant paerde . . ., die hem niemene en lieten riden dan die eerst haer here waert, 2, 36, 89. In dat lantscap . . . dwanc men eerst paerde ende verwan, omme te ridene den man (*opdat de mensch ze berijden zou*), *Sp.* I¹, 26, 10. Van enen teldende paerde dat P. reet, *Invent. v. Br.* 2, 59. Ghecocht een baniere paerd, . . . twelke G. reed metter stede baniere, 2, 413. Van paerdehuren, die (*d. i.* huren van paerde die) N. reet inder stede besoenge, 1, 95. Sine hebben wat teren ende wat riden (*zij hebben geen paard meer om op te rijden*) ende leven met groten sorghen . . ., die vive en moghen den sesten niet ghewapenen, *Parth.* 1743 (*bij* Crapelet, dl. 1, bl. 90: „n'ont que boire ne que mangier, [ne que vendre ne qu'engagier], n'il n'ont armes n'en coi *monter*, n'en puent cinq le siste armer"). — Hi (*Christus*) doghet, datmenne (*acc.*) te halse ride (*dat men hem als een rijdier afbeult, hem op den nek zit*) voor di, ende du best vast gheseten, *Overzee* 37 (vgl. *Mnl. Wtb.* 3, 58, *waar nog eene plaats met dezelfde uitdr. wordt genoemd*). — Ook van hetgeen bij het sitten op een rijdier wordt vergeleken. Vgl. *Nat. Bl.* II, 3829: „die stiere can hi (*de beer*) wel bestriden (*var.* bescriden) ende gaen hem op den ric riden, ende worpten metten hoornen neder ende biten doot eer hi rijt (*l.* rijst) weder". || Ooc was daer een kint . . ., dat dat delfijn dicke reet, *Nat. Bl.* IV, 437. Dese dekenie . . . geven wi di, up dattu dy niet meer en onderwindes nonnen te riden, *Clerc* 39 (*hij had zich door eene non door de sneeuw laten dragen om niet ontdekt te worden*). Wi bidden di (*de non*) dattu dy niet meer vanden canonycke en lates riden, 40 (ook Matth. *Anal.* 3, 76; *Sp.* IV², 46, 78; 82; *men moet hier de onder* 9) *genoemde beteekenis verre houden, die alleen van dieren gebruikt wordt*; *vgl. lat. bij* Vinc.: „vide ne ulterius inequites mulierem" *en* „ultra non patieris clericum equitem"). — *b*) Van het terrein, waar men rijdt. Zoo ook mnd. en mhd. || Want die vors. strate soo dyepe (*doorweekt, dras*) is bi wintertide, dat mense qualic riden mach of varen, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 558 (*a.* 1357). (Si) reden berghe ende heyden, *Limb.* X, 1379. (Hi) reet berch ende dal, IV, 1277. Hi reet bossche ende haghen, menich berch ende menich dal, 774. Hoe . . . die ridder . . . reet menegen berch hoge . . . ende meneghe valeye diep, X, 29. (Hi) reet wech . . . groot hout ende vuste (*woeste*) heyde, III, 1118. Doe reet hi met blijtheden menege borch ende menige stad, X, 966. (Si) voeren te Arragoen waert berch ende dal, . . . menich dorp ende menege stad, V, 951. Berge ende dale riden, *Ferg.* 580; ook Velth VI, 12, 6 (berch ende dal). Menighen busc ende menighe haghe reet hi, daert was ongehiere, *Wal.* 3674. Walewein reet sinen wech busch ende plein, 10875. Hi reet velt, bosch ende heide, *Lanc.* II, 41851. Hi reet velt, bossche, maras, weder ende vord, wide ende side, III, 16929. Zie soortgelijke uitdrukkingen met varen en gaen, *Sp. IIde Part.*, bl. 518*a*. — *c*) Van het doel dat men rijdende najaagt. Vgl. mhd. *puneis* (mnl. *pongeis*), *tjoste* (mnl. *joeste*) *riten*; mnd. *bodeschap riden*; ook mnl. bootscap riden, die wake riden; zie bij 4, *b*). || So dat elc daer heeft genomen spere in hant, ende reden daer starke joeste, *Bloeml.* 2, 151, 38. Item sullen desse voirss. zwoorn ende heijmraeders die schouwe rijden van M. thent aen IJselhammijgher marke, *Overijs. Dijkr.* 2¹, 6. Vor sine teeringhe do hi mit den dijcgreve ende den heemraet in Zallant die schouwe up den dyke hadde helpen riden . . . 12 s., *Rek. d. Cam.* 6, 175 (*a.* 1384). — *d*) Van de snelheid waarmede of de wijze waarop men rijdt. || (Si) reden wech haren clenen walop, *Parth.* 5866. Doe reden si mee dan haren telt na den hert, *Ferg.* 157. Onsen telt quamen wi gereden, 3663 (*vgl.* 3714 „sinen telt gaen"). Hine voer niet sere, waer (*maar*) den telt quam hi gereden ane een velt, 311. Daerwaert reet hi sinen draf, *Parth.* 5°6. Hy reet voort meer dan den draf (*in galop*), *Grimb.* II, 4296. Zoo ook „sinen stap riden", „den walop riden" e. a. — *e*) Van een znw. van denzelfden stam. Vgl. mnd. „ein *riden* riden". || Hine reet nie so snellen rede (*hs.*: stede), Velth. IV, 58, 26.

4) Het doel van het rijden kan iets duidelijker op den voorgrond komen; zoo kan riden de uitdrukking worden voor — *a*) *Reizen.* Zoo ook mnd. Vgl. Lübben 3, 478*a* en de daar aangehaalde schrijvers. || Hets dan (*in den herfst*) beter pinen ende riden, *Heim.* 1150. Die werven wil wonnen spil, (die) moet arbeyden ende rijden (*er op uit gaan*), selden rusten, *MLoop* I, 1291. Die meinsche es thuus niet of ghereden van ghistren (*sedert gisteren op reis of gisteren op reis gegaan*) daer men omme sent heden, *Denkm.* 3, 95, 33. Comdi om riden (*om te reizen, zijt gij op reis*) of om josteren of comdi souken avontueren? *Wal.* 1145. — *b*) *Boodschappen* of *tijdingen overbrengen.* || Saen daerna es wederkomen heren Waleweins bode . . ., die om den coninc Artur reet, *Lanc.* II, 42031. Also moesten boden riden bootscap in orlogen(s) tiden, *Sp.* IV¹, 17, 48 (lat. *sicut mos est nuncius in tempore belli*; ook mnd. „bodeschop riden"; *zie bij* 3, *c*). — Ridende bode, *rijdende bode, koerier, estafette, renbode.* || Dewijl die ridende boden mit oiren peerden onderholden werden ende buyten met ons heren wesende dachs hebben ieder vier brab. st., *R. v. Nijm.* 209 (*a.* 1564). Onsen scrijffampt, badeampt, rydende-badeampt, sraithuusknechtsampt, 161, 21. — Ook *rijdende de wacht houden, te paard de ronde doen.* Ridende wake, *de wacht te paard.* || Wtghegheven van ridender wake. Doe begonste G. de ridende wake ende duerde tot sinte Wilboorts avont toe; al dien zelven tijt reet J. de ridende wake; W. reet al die zelve tijd mede omme de ridende wake; G. reet achte weken, *Cod. Dipl. U.* 2², 152 (*a.* 1380; *vgl. ald.* van den waken te

voete ende te peerde voorscr.). — *c*) *Uittrekken*, *ten strijde trekken*, *een krijgstocht* (zie REDE en vgl. eng. *raid*) *ondernemen*; ook *zich in een tweegevecht* (zie EENWIJCH) *met iemand meten*; ook *in een spiegelgevecht of tornooi*. Zoo ook mnd. en mhd. Vgl. *Alex.* II, 17: „dat hi te stride moeste riden", en *Grimb.* II, 4143: nochtan reet in den strijt . . . her G." || Van al den gonen diere riden ne voerer gheen vergoud ghesmide, *T. en Lettb.* 1, 315, 30. Hadde die coninc vyanden wreet, daer plach hi manlic op te riden ende . . . veel te striden, soo dat hi menighen prijs verdiende, Hild. 49, 74. Dien en sal die greve van Gelren sijn lant nijt (*niet*) helpen weder ons, of wy daer in ryden wolden, Nijh. 1, 243 (*a.* 1328). Daerenboven en sal hij ons ghenen kost rekenen binnen sinen ampte, then were dat hy riden mueste mit ghewapende luden meer dan mit sinen daghelixen ghesinde, 2, 30 (*a.* 1347); ook 112; 271. En hadstu niet ghelooft . . . der . . . coninghinnen, dattu nummer (*l.* nummermeer?) en streets noch om haer verliesen reets? *Troyen* dl. 2, vs. 24110. Ooc . . . sal u broeder D. riden ende sal bestriden de stad van daer; met hem sal riden . . . die coninc W., *Limb.* VII, 982. Hi rechte doe sijn spere ende reet in hen met groten gere: hi stacker enen ter eerden neder, *Lanc.* III, 26028. Doe quam . . . up die Wandelen riden Billisaris, *Sp.* III¹, 18, 49. Niemen en dorste jegen riden, want si en constense niet bestriden, *Limb.* IX, 723 *var.* (*Tijdschr.* 3, 57; *l.* jegen hem liden). Hi sloech met sporen vaste ende reet op Elegaste ende Elegast op hem weder, *Bloeml.* 1, 23, 281. Oft hi mochte riden jegen sinen oom, *Lanc.* II, 42038. — Over de uitdr. r i d e n d e o r l o g e zie bij RIDENDE. — Naast deze komt eene andere voor, die er in beteekenis mede gelijkstaat, nl. „die orloget r i d e t"; zie de plaats bij RIDENDE. — Spreekw. i n e n e s s c i l t r i d e n, *het op iemand gemunt hebben*, *zich vijandelijk jegens iemand betoonen*. || De minre ne const hem noit geweeren . . ., si riden altoos in sinen scilt beede bi nachte ende bi dage, ende altoos leggen sij na hem lage, *OVl. Lied. e. Ged.* 369, 1614

5) Uit den aard der beweging van het rijden heeft zich waarschijnlijk — tenzij ook deze opvatting uit de oudere bet. van r i d e n is voortgevloeid (zie bij 1) — ontwikkeld de bet. *op en neer gaan*, *schommelen*). Vgl. ndl. „zitten *rijden* op zijn stoel". || Alse men daer toe comt af te doene die scroden ende te besiene oft (*of het gebroken been*) op ende neder rijt, *Hs.* Yp. 144*d*. — Van scorfden hoofden te ghenesen, daerof sijn eenighe diemen ghenesen mach, ende dat sijn die de huut vaste hebben ane twen stande (? *hs.*) ende daer de huut niet mach riden ende seer hart (is), Jan Yp. 93. — Vooral gezegd van schepen die *voor anker liggen* en de bewegingen van het water moeten medemaken. Vgl. mnd. „vor den ankeren *riden*", eng. „to *ride* at anchor". Nog bij Weiland wordt de uitdr. „voor anker *en* ten anker *rijden*" vermeld in de bet. „voor anker liggende door de zee geschokt worden". Zie voorbeelden uit de 17de eeuw *Ndl. Wdb.* 2¹, 491. — Daaruit heeft zich waarschijnlijk ontwikkeld de bet. „in verlegenheid zitten, ongemak hebben", b. v. in de uitdr. „*rijden* op een examen", d. i. „ongelukkig zijn in zijne antwoorden"; vgl. Halb. *Aant.* bl. 42. Het woord *reede*, eng. *road*, kan van dit woord komen (Skeat), volgens anderen (Franck, Vercoullie) heeft het een anderen oorsprong. || Die grote scepe lieten sy ryden int diepe teghens dat stoten; opt lant voeren sy met boten, *Troyen* dl. 3, vs. 36340. Die ebbe ginc ende in Goods name porreden si doe . . . alle te vaerne up die viande, die daer laghen lancs den sande... ende doe waende de grave wale hebben de viande anghestreden, die vor hem in den diepe reden, Stoke IX, 870. In Bornesse (*Pernis*) quam dammirael ende P. . . ., ende bleven ridende dat ghetide, 611; ook 776. Van 2 boomen, ghesteken in die haven tot A. daer die baerdze an ghevest is ende rijt, *Rek. d. Gr.* 1, 342. Van 2 bueghele daer die baerdze bi rijt an die boome, *ald.* Die knape die die boome stac daer die baerdze an rijt, 343. Een wederwint heeft ons vervaert, dat wi moesten anker scieten ende riden enter zee genieten, *Sp.* III⁴, 26, 64 (lat. *naute caventes jactis naves anchoris sistunt*; vgl. Halb. *Aant.* 42 en 425). — De boven gegeven bet. „op en neer gaan, schommelen" komt duidelijk uit in Kil.'s „r ij d s c h o t, j. r ij f k o o r d e, t o u t e r (*schommel*)".

6) Misschien ligt eene dergelijke voorstelling als bij 5) ten grondslag aan het gebruik van r i d e n, gezegd van landen, „die door gedurige watervloeden onderloopen en als in het water liggen te rijden (Weiland). De eigenlijke bet. zou dan zijn *op en neer gaan*, *nu eens onder dan weder boven water zijn*. In dit geval wordt eigenlijk de beweging van het water overgedragen op het land. Hetzelfde beteekent *riden* in het Mnd. (Lübben 3, 479). Lübben zoekt voor de verklaring naar een ander ww. *riden*, en het is niet te ontkennen dat de boven gegevene niet in alle opzichten voldoet, maar er is er geen te vinden; noch een ww. *riden*, in de bet. „zich keeren of wenden, zich roeren", noch *riden*, „beven, rillen" past beter, vgl. G. de Vries, *Kaart v. Holl. Noorderkw.* bl. 30. || Alsulc lant ende erve als gheleghen es binnen der Heyffele, dat es bediket, . . . dat havelinghe was ende reet eer dat die Heyffele ghedijct was, Mieris 2, 229*a* (*a.* 1319). Waer dat zake dat land ridende worde, dat God verbieden moete, so soude dat land . . . an ons comen in alsulker manieren alst te voren was eer tland ghedijct was, 229*b*. Soo es ons segghen . . . van erven . . . nae vonnisse, na (*l.* van) ridende lande . . . nae orconden die wy daer af gehoirt hebben, 35*a* (*a.* 1303). Want Zwindrecht . . . langhe tijd ghereden heeft ende onghedijct ghewesen, 351*a* (*a.* 1325). Word et lant weder ridende ende riede (*d. i.* rede) vir jar overen (*achtereen*) sonder were bi hure scout die in dien Zerike wateren, so ware die waterganc mi ende minen erfnamen . . . weder vri, mar wordet lant ridende bi minre scout, . . . darmede ne ware die waterganc nijt verloren, *Oorkb. v. Gelderl.* 1038 (*Oorkb.* 2, 219*a*; *a.* 1284). Als dit lant bedijct . . . is, dat het dan . . . mits overvloeden (*overstrooming*) inbrake, . . . ende dattet rydende bleef twee sinte-Mertensschouwen after malkanderen, alsoo dattet B. ende sijn medegesellen niet weder en bedijcten, zoo mach enz., *O. R. v. Dordr.* 2, 184 (*a.* 1434).

7) Het begrip op en neer gaan" ligt wellicht ook ten grondslag aan r i d e n in de uit de 16de eeuw opgeteekende spreekwoordelijke uitdr. „o p e n e s b e c r i d e n", nl. „op de tong rijden", d. i. „in ongunstigen zin door iemand besproken worden, het onderwerp zijn van onwelwillende uitingen of gesprekken, over de tong gaan". Zie Stoet, n°. 1897; Weiland op r ij d e n; *Ndl. Wdb.* 11, 243. Kil. r ij d e n o p d e t o n g h e, *adag*, diffamari, sinistra fama divulgari. Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij BEC. De kwaadsprekende mond of tong worden hier voorgesteld als datgene, waarop iets (iemands naam) op en neer gaat, waaraan iemands goede naam is prijsgegeven (als land aan de golven, zooals bij 6?).

8) Op het geweld dat een paard maakt met zijne hoeven berust wellicht de beteekenis van r i d e n in de, eveneens 16de-eeuwsche, uitdr. r i d e n o p e n e d e u r e, *geweld maken tegen eene deur*, *er tegen schoppen*, *stampen of bonzen*. Zie ook OPRIDEN, Trans., alwaar „die dore opriden" eerder in de hier vermelde opvatting, dan in die van „de deur platloopen" (de uitdr. kan oorspronkelijk alleen luiden „den deurdrempel platloopen") te nemen is. || Waerof die eerste . . . tweewerf zeer rudelick voor die camere van schepenen clopten, . . . ende ziende dat men hem gheen openinghe en dede, zo reedt hy zeer foortselingh up die deure met vooten, Despars 3, 381.

9) Riden wordt, als nog heden, gebruikt van het paren van dieren (niet van menschen; zie bij 3, *a*). Zoo ook mnd. Waarschijnlijk is het woord in deze bet. te vergelijken met „bespringen", „dekken" en lat. *salire*; in dit geval is het oorspronkelijk alleen gezegd van viervoetige dieren en vervolgens op andere overdragen. Vgl. *Nat. Bl.* III, 3829 „die stiere can hi (*de beer*) wel bescriden ende gaen hem op den ric riden". Kil. rijden, berijden, bespringhen, salire, inire femellam. Plant. rijden als de beesten, het wijfken bespringen, *saillir ou couvrir la femelle*, assilire, salire, inire; rijdinge, bespringinge der beesten, *saillement de femelles*, admissura. || Alse die vosse noten ende riden, ligghen si over hare siden ende versamen also een dander helsende, *Nat. Bl.* II, 3929 (lat. *vulpes (et) femina coeunt*); ook 951, 957 en 1017 (*van den bok*); 1867 (*van de fret*); 1216 (*van het konijn*); 1095 (*van het hert*); 377 (*van de zeug*, hier van het vrouwelijke dier); 714 (*van den hond*); 390 (*van den beer*, lat. *aper*); 605 en 576 (*van het kameel*); 2419 (*van den wolf*); 2865 (*van de katten*); IV, 963 (*van de schildpad*; „si reden ende noten in der maniere dat coyen doen ende stiere"); V, 7 (*van de visschen*); VII, 85 (si (*bijen*) ne noten noch en riden). Vgl. bij Trans., 6).

II. Trans. — 1) *Kwellen, plagen*, eig. van bovennatuurlijke wezens, van den duivel, kwelgeesten enz. Het gebruik van het woord in deze bet. is ontleend aan het bijgeloof omtrent heksen en tooverkollen (*kolrijdsters*; vgl. *Tijdschr.* 9, 232 vlgg.). Zie Grimm, *Myth.*[4] 385; 1107. Nog heden zijn er enkele uitdrukkingen, die aan dit volksgeloof herinneren, b. v. „het is of de drommel hem *rijdt*" (*Lsp.* Gloss.). || Die duvel ghalt hem al, want hi retene den nacht aldure, *Sp.* III[2], 28, 104. Dese alf reetse VII jaer, *Pass. Som.* (1489), *f.* 167*b*. Vgl. *Wdb. op* Bredero 307: „rijd juilui de nagtmerrie". — Ook met eene ziekte of kwaal, die aan den invloed dier kwelgeesten toegeschreven werd, als ondw. Vgl. bij Weiland aangeh. uit Vondel: „een koude koorts *rijdt* over mijn leên". || Die corts ridene nu ter steden die twiket ontsloten liet, *Wal.* 6164. Zie over de waarschijnlijkheid van een tweede voorbeeld bij Aanm. 3). — Met een pers. als ondw. *kwellen, plagen, ringelooren*. Zoo ook in de 17de eeuw (zie *Wdb. op Bredero* 307) en in het Hd. (Grimm 8, 776). || En is gheen man so sterc van zinne . . ., die minne van enen wive en mochten daer toe bi tiden dwinghen, dat sine zoude riden (*op den kop zitten*), *Lsp.* I, 32, 49 (*misschien is hiermede ook te vergelijken de boven uit Overzee aangehaalde uitdr.* „enen te halse riden"). Alse dan ghemackelike (*rustige*) knapen merken, dat mense dus wilt riden, segghen si: ghi heren, wat wildi maken? wine willen jeghen u niet striden, *Vad. Mus.* 1, 88, 80. Wie so hem ooc tonlove diende in coninc Hilderics tiden, dien ginc hi vellen ende riden, *Sp.* III[2], 45, 50. Hoe mach een sijn ghevanghen bet dan die om sinen fellen nijt hem selven so vaet, dat men hem rijt, *Rein.* II, 5680.

2) Hetzelfde als beriden, 5, *a*); z. ald. *Maatregelen van executie nemen tegen iemand die in gebreke is*, bepaaldelijk met „beriders"; z. ald. en vgl. het ald. aangehaalde ndl. ww. „narijden". || Sine panders te riden, na maechgelde te rechten, sine daghebrieve te senden ende alle saken te berechten, die der hoger heerlicheit toebehoren, Matth. *Anal.* 3, 285.

3) *Door rijden iets veroorzaken.* || Hi sach daer hoefslagen van orssen, die vor hem lagen, die onlange waren gereden, *Mor.* 2367. (vgl. kol. 1347). — Vooral met eene bepaling. || Doe reet Torec daerop weder, ende reet die quinteine ter neder, *Lanc.* III, 23355. Sate een mensche op enen peerde ende rede ween (*iemand*) doot, *Stadb. v. Gron.* 4, 12.

4) Op eene eigenaardige wijze heeft de bet. van riden, verbonden met het object van een persoon, en oorspronkelijk vergezeld met eene bepaling, zich ontwikkeld tot die van *doorsteken* of *doorschieten*. Vgl. doreriden, 4). || (Hi) stac heer L. . . ., dat hi doot voor sijn voeten quam gevallen, want hine door sijn herte reet, *Grimb.* I, 3641. Hy . . . retene dore therte sijn ende hy viel doot neder, II, 4116. — Hi reet op den eersten doe, dat hine metten spere reet dat hi viel doot, *Lanc.* II, 32905. (Hi) reet op Perchevale ende stac soo dat hi sijn spere brac, ende Perchevael redene weder soo dat hi sijns lijfs werd onvroo, want hi doorstakene altemale, dat hi doot viel te dale, 37783. Dat H. E. vors. hefft ghereden myt enen schote, dat he storte toter eerden, *Warfsconst.* 41.

5) Een in westfriesche streken gebruikelijke term bij het scheiden van gemeenschappelijken eigendom. Vgl. aenbringen, 11); aenwerpen, 5 (en ald. afriden). *Het deel dat niet iemands eigendom is tegen taxatieprijs overnemen.* Riden heeft hier de beteekenis *den prijs van iets bepalen* (vgl. ridinge), maar het is niet duidelijk hoe deze zich heeft ontwikkeld. Misschien is zij voortgevloeid uit de ruimere *regelen, inrichten*, welke eigen is aan beriden (z. ald., 7); wellicht ook is zij aan het woord eigen geworden van het taxeeren van bepaalde onroerende goederen, dat te paard geschiedde. || *Een huys toe rijden off werpen.* Als daer een huis reeden off worpen wert, daer salt recht off hebben XX scelling van denghenen diet rijdt off werpt, *Wfri. Stadr.* 2, 258, 109. *Van molen ryden.* Oock molen off molenwerven mach men ryden noch werpen noch gheen deel daeraff, 110 (*ald.* 111: „so wie dat meestendeel heeft an huis off an werff, die mach dat minder anryden tot dat rechts segghen, off diet minder heeft, die macht werpen"). *Dat men huierlant ryden of werpen mach.* Ende so mach men oock ryden off werpen een half morghen lants off daerbeneden in huierwaer gelijck als in coop, 2, 261, 121. Zie ook bij ridinge, 5), alwaar nog een voorbeeld staat van riden.

6) Van een vrouwelijk dier, *bespringen, bevruchten*. Vgl. Intr. 9). || Nachts . . . dedi sijns heren ors riden eene merie, *Sp.* I[2], 14, 95 (*Rijmb.* 17729). So heet sijn si (*leeuwen*), dat si riden haer ghenoot wel tallen tiden, *Nat. Bl.* II, 2133. Als si noten, deen (*olifant*) rijt den andren, 1513. Dat hi (*de visch*) iet in enigher maniere (negeen) ander visch rijt . . ., hine si van sire nature, V, 6.

Aanm. 1) — Niet duidelijk is de bet. van riden, *Parth.* 1743: „sine hebben wat teren noch wat riden, ende leven met sorghen". De bet. schijnt te moeten zijn *ophalen*, maar het is niet duidelijk hoe riden deze bet. kan ontwikkelen.

Aanm. 2). — *D. War.* 7, 397, 90: „cnape, een riden maect mi (h)open, of ghi moocht; ic sals u vragen: weder soudi enz." moet men waarschijnlijk *raden* lezen in plaats van *riden*. Een *raden moet hier dan staan in de bet. *een raadsel, eene kwestie*, doch een tweede voorbeeld daarvan is niet gevonden. — *Nat. Bl.* II, 3832: (hi) „biten doot eer hi rijt weder", leze men met var. *B.* *rijst* voor *rijt*.

Aanm. 3). — *Nat. Bl.* XII, 978: „(Hi (de steen) bescermt die gadoot, want wien (*den steen*) in die hant hevet bloot, hine *rijt* nemmermeer . . ., die steen si van hem gedaen, maer in evele ende in pine staet hem eenparleec te sine", hebben drie hss. „rijt", terwijl alleen *B.* „stervet" heeft. Weliswaar is dit de lezing die overeenstemt met den lat. tekst „quod hominem a subitanea morte defendat, nec exspirare posse animam, quam diu genus istius lapidis portet in manu; non tamen protegit hominem ab infirmitate vel pena", doch de eenstemmigheid van drie hss. en de willekeur van den schrijver van B. moeten van verwerping der lezing terughouden. Verwijs zegt in de noot, dat hij in het Gloss. op het woord zou terugkomen, maar het gloss. is niet verschenen en het is niet bekend wat hij er over had willen

mededeelen. Waarschijnlijk moet men als ondw. van *riden* nemen „die gadoot", welke aan de werking van den duivel werd toegeschreven; zie GADOOT en vgl. boven bij Trans., 1), waar riden de bet. *kwellen*, *plagen* heeft, ook met eene ziekte of kwaal, als ondw.; alleen zou men, indien dit juist is, „hine rijten" verwachten. Van een ww. *riden* met eene beteekenis die aan „sterven, den geest geven" herinnert, is nergens een spoor te vinden.

*RIDEN, zw. (st.?). ww. intr. Het mhd. kent een st. ww. van dezen vorm (*rîden*) in de bet. (trans.) „draaien, wenden", en (intr.) „zich roeren, zich voortbewegen". Vgl. ohd. *rîdan*; onr. *rîdha*; ags. *wrîdhan*, eng. *writhe*. De mogelijkheid van het bestaan van hetzelfde woord in het Mnl. is besproken bij RIDE, bnw. (z. ald.). Misschien is het woord ook bewaard op eene plaats in *Froissart* 1, 272: „dan so wouden sij dat scuytkijn dair vast met II rijdende poleyen vast an dese coirde maken". *Ridende poleye* schijnt het best te kunnen worden weergegeven door draaischijf". Anders moet men hier riden opvatten in de bet. „heen en weer gaan" of „op en neer gaan". Vgl. RIDEN, 1e Art., Intr., 5).

RIDEN (RYÊN), zw. ww. intr. Mhd. *riden*, ook *rideren*; ohd. *ridôn*. *Beven*, *schokken*, *schudden*, *trillen*. Vgl. eng. *riddle*, zeef; ags. *hridder*, *hrîder*, zeef; en het ww. *hrîdrian*, zeven, wannen. Vandaar mnl. rede, koorts (vgl. ags. *hridhjan*, „beven van de koorts", vermeld bij Schade en Lexer, niet bij Clarc Hall); z. ald. en vgl. Franck op rillen; De Jager, *Freq.* 2, 465. Het bestaan van het freq. *rideren blijkt uit rideringe; z. ald. Voor het gebruik van het woord in hedendaagsche tongvallen zie men Schuermans 540 op rijden, ridden; Hoeufft, *Breda T.* 493. Kil. geeft wel rijderen, rijeren, maar niet rijden in deze bet. || Van toren beven die lippen, dat aensicht werdet vuerich ende dat hert wert ridende, die oghen verbleken ende alle die leden worden crachteloos, *Gulden Troon* 101*a*. Met ridenen (*l.* ridenden) leden (*hing Jezus aan het kruis*), 112*d*. Den ootmoedighen stal, daer die . . . suete Jhesus in leecht, in arme doexken ghewonden, ridende ende bevende van colden, Brugm. 2, 304. Als A. dit hoorde, so wert al sijn lijf rijende, ende stont lange sonder spreken, *Gest. R.* c. 153.

RIDENDE, deelw. van riden. Zie de uitdr. „ridende bode" en „ridende wake" bij RIDEN. — Ook gebruikt als bnw. en als znw.

I. Als Bnw. — 1) In de uitdr. ridende manenschijn, *een avond of nacht waarin men rijden of reizen kan*, *lichte maan*. Voor de bet. van het deelw. bnw. vergelijke men *zingende* en *lezende* mis; café *chantant*, thé *dansant*, *ijlende* koorts e. a. || Het was een ridende manenscijn: si sagen wel dat niemen ginder quam die hem belette . . . te doene dat si hadden voreacht, *Seven Vroeden* 2367.

2) In de uitdr. ridende orloge, *een oorlog waarin men „rijdt"* (zie RIDEN, 4), d. i. *veldtochten en uitvallen te paard*, ook *strooptochten*, *onderneemt* (vgl. REDE en eng. *raid*), *oorlog in het open veld*, in tegenstelling met de belegering eener stad. Zie *Brab. Y.* VI, 7662 aant. en vgl. mnd. *ridende orloch* (ook *ridene orloch*) bij Lübben 3, 479*a*. || (Doe) hadde Liederick . . . altijts een rijdende orloghe jeghens den coninck . . . van Vranckerijcke, *Cron. v. Vlaend.* 1, 65. Dus hilt men een ridende orloge tusschen beide . . . bat dan onderhalf jaer, *Brab. Y.* VI, 7662. (Hi) wert hulpere mier vrouwen van Brabant, die hi met trouwen diende . . . in desen ridenden oorloge togen die Gelresche, 8065. Dus wasser een rijdende oorloge tusschen den lant (*l.* landen?) van Gelre ende van Brabant al den winter lanck duerende, *Exc. Cron.* 150*b*; ook 155*b*. So datter een swaer rijdende orloge gherees tot groter schaden van den landen anderhalf jaer lanc, 148*c*. Ware dat sake dat die stat enech ridende orloghe hadde ocht ander orloge . . ., dat wi dan bi hare bliven selen ende haer leydsman sijn also langhe alst duren sal, *Belg. Mus.* 8, 93 (*a.* 1392). Bi hen te sine in orlogen, die si begrepen in ridende orloge binnen der stat (*Leuven*) ocht daer buten, *ald.*; zoo ald. en 93 nog *vijfmaal* (*de* „ridende orloge binnen der stat" *is vreemd*; *misschien is er mede bedoeld* „het doen van uitvallen uit Leuven zelf", *in tegenstelling met* „ridende orloge daer buten", vanuit een kasteel of versterkt punt buiten Leuven). Ende wert een rydende oorloch, Matth. *Anal.* 1, 486 (*vgl. ald.* die hertoge reet weder in Brabant). Soo hielden groote oorloghen beide partiën onderlinghe ende een ridende oorloghe sunderlinghe, ende daden scade menegherleie, *Brab. Y.* VII, 918. Secours van duytscher gendarmerye, . . . daer hy alle die wintere lanck een rijdende orloghe mede hielt . . . ten onverwinnelicke schade van den lande . . . van Brabant, Despars 2, 442. — Ook komt eene enkele maal voor de uitdr. „dat orloge ridet" welke zich alleen uit het veelvuldig voorkomende „het is een ridende orloge" kan hebben ontwikkeld. || Ende want ons neve nu ter tijt van Vlaendren mids dit ghestrijt, die wile dorloghe heeft ghereden, cost ende scade groot heeft leden, *Brab. Y.* VI, 1851.

II. Als znw. — Een ridende, hetzelfde als een geredene (zie GEREDEN, II). *Een bereden man*, *een ruiter*. || Strec ute dinc hant jeghen de zee, dat die watere wederkeren tote dien van Egypten up hare waghene ende up hare ridende, *Hs. v.* 1348, 126*c* (*Exod.* 14, 26: *ut revertantur aquae ad Egyptios super currus et equites eorum*); zoo nog eens *ald.*

RIDEPERT (RIJD-, RI-, -PAERT, -PEERT), znw. o. Mhd. *rîtephert*; hd. *reitpfert*; ndl. *rijpaard*. *Rijpaard*, *een paard onder den man*, *een paard dat goed loopen kan*; ook een *cavaleriepaard*, in tegenstelling met wagenpert of met somer (*vrachtpaard*, *lastpaard*). *Teuth.* eyn rijtpert, badius. Kil. rijdpeerd, equus equitans, equus sub homine gradiens, equus ephippiarius. || Dat de joncker Jan, soo verre hij langer leeft dan jonckvrouwe M., sijn toecomende bruyt, hebben . . . sal terstont naer haer doot alle rijpaerden, harnas, cleeren, ende andere juweelen tot sijnen live behoorende, *Oork. v. Helmond* 236 (*a.* 1493). Vanden ridepeerden (*voor boden*) ende meeriën te beslane . . ., ende over sine coste ende paerdehure, dat hi mede ute was met sinen cnapen, *Rek. v. Gent* 1, 474 (*a.* 1339). Van coste die scepenen, hoofdmanne enz. daden in de selve hervaerd . . .: ende waren ute II daghe met 75 ridepaerden sonder vele andere waghenpaerde, 348 (*a.* 1338); ook 3, 127. Die rechten erffgenamen eens mans . . . solen . . . hebben sijn cleder, harnasch ende rydepeert, ende der gestorven vrowe erffgenaemen oyr cleder, Racer 6, 103. *Dat voordeel van een man* . . .: drie die beste rijdepairde, die dan dair sijn, *R. v. Nederst.* 1, 219, 361. Inder schelinge tusschen B. ende H. e. a. . . ., als van dat B. de vors. lude hadde gherovet, elken voor enen arnhemer gulden den hie van elken wolde hebben omme des wille dat sie neen (*geen*) rijtpeerden ende neen harnasch helden, *Warfsconst.* 52. Een rijtpeert to holden, *ald.* Dat nyemant peerden en sall houwen opter weyden, dan scepenen ind rait sullen nae older gewoonten dair een ruyn off een guet rypeert op moogen houwen, *R. v. Harderw.* 48, 8 (*a.* 1523). — Vgl. RIDEHENXT en mhd. *rîtros*.

RIDEPROOST (RYE-, RIJ-, -PROST), znw. m. Benaming van een gedelegeerden kanunnik van het kapittel van St. Servaas te Maastricht, die op de hiertoe behoorende dorpen de wereldlijke rechtsspraak leidde. Zie *Limb. Wijsd.* 76. Waarschijnlijk heeft hij zijn naam in tegenstelling met een proost, die niet elders heen rijdt om de eene of andere functie te vervullen. || *Den eydt van eynen scholtys* (in de Bank van Heer). Ich geloove holdt ende getrouwe te sijn den grooten Heere Sinte Servaes ind den eerwerdigen heeren deeken, capittel ende rijproost van der

kercken des gueden Sinte Servaes Triecht ter tijt wesende, *Limb. Wijsd.* 78, 2. Den schoutet van Vleytingen, dewelcke dair op sal done bescreven (*l.* bescriven?) met advys van den visprost (*viceproost*) ende ryeprost die voorscr. XI bancken, *Publ. Limb.* 19, 407.

RIDER(E) (RIËR), znw. m. Mhd. *rîtære*, *riter*; mnd. *rider*; hd. *reiter*; ndl. *rijder*. Van riden; z. ald. en vgl. RIDDER. — 1) *Rijder*, *ruiter*, *hij die krijgsdienst verricht te paard.* *Teuth.* rider, eques (ook Kil.). Plant. rijder, *chevaucheur*, eques, equitator. || Die riders achter quamen, si voeren alle te samen alse te vechtene om haer lijf, *Aiol-fr.* 140. (Si) senden int lant haer ryders, die niet en vonden, want die beesten ende al tgoet . . . was gevoert in die grote stede ende in die stercke borge, *Merl.* 13434. Do sy ghesproken hadden mit den ghenen die der stad ryders soelden wesen, *Rek. d. Cam.* 3, 620 (*a.* 1366). Doe de riders waren voor de poort, ende de goede liede vander stede ute trocken naer hem lieden, *Rek. v. Gent* 1, 238 (*a.* 1337). Te sire theere van 2 daghen, mids eenen deel riders die hij met hem voerde van Gheerautsberghe 16 lb, 401.

2) Benaming van verschillende gouden munten van verschillende waarde, oorspronkelijk genoemd naar een er op afgebeelden ruiter. Kil. rijder, nummus aureus equitis effigie. Zie de opsomming der door verscheidene vorsten geslagen gouden rijders in *Invent. v. Br.* Gloss. 315 vlg. op rider, en ald. *Table Anal.* op monnaie, bl. 304. De hier volgende plaatsen kunnen dienen tot aanvulling der aldaar medegedeelde soorten rijders, geslagen in Noord- en Zuid-Nederland, vooral onder de Bourgondische Hertogen. Bij Lübben worden *riders* vermeld ter waarde van 12 gulden. || Hooren tax ende aengedeelte van . . . der beden van III hondert dusent philippus, geheiten riders, *Oork. v. Helmond* 153 (*a.* 1439); zoo nog eens *ald.* De somme van CLV gouden rijders..., valent tstuc IIII s. II d. groot, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 241 (*a.* 1444). Dat onsen . . . heer van Burgoengen hebben woude 15000 ryërs, *Rek. v. Gouda* 21 (*a.* 1437). Si (*gierigheid*) pleghet riders ende ander penninge die gulden sijn te scroodene, *Pelgrimage* 89a *Haarl. hs.* (*Haagsch hs.* si pleget gouden penninge te bescroden). Enen gelresschen rijder f. XVII½ stuvers, *Rek. v. Heusden* 27 (*a.* 1457). III gouden nobelen tot II gouden rijderen tstuck ende XXVI stuver voir den rijder, 31. Men slouch (*in* 1432) in Vlaenderen nieuwe goude rijders van IIII pond grooten tstick, Despars 3, 331. Aen stoters ende aen sulveren gelde tsamen enen ryër, *O. R. v. Dordr.* 2, 86 (*a.* 1441).

AANM. — *Blome der Doochd.* 90 komt rider (*rijder*) voor in de bet. „ridder" (zie de plaats bij RIDDER). Dit zal wel op een misverstand of eene verkeerde lezing berusten.

*RIDEREN (RIDEEREN), znw. m. mv. Verkeerde lezing bij Velth. III, 16, 1. (*Rideren*: Rijnheeren). De juiste vindt men Heelu 7295: „Maselendre ende *Ruwiere*", d. i. „bewoners van de landen aan de Ruhr". Zie RUWIER. Daarnaast zal men wel een vorm *Ruweren* (in het rijm met *Rineren*, *Rijnheeren*) mogen aannemen.

RIDEREN, zw. ww. intr. *Rillen*, *bibberen*, *huiveren*, *sidderen*, vooral ten gevolge van de koorts. Kil. rijderen, rijeren, tremere, trepidare, intremere, palpitare, horrere. Plant. reyeren, zie beven; ryëlen oft ryëren, *trembler de fiebvres ou de froid*, horrere, intremere. Zoo nog heden in zndl. tongvallen. Zie De Jager, *Freq.* 2, 465; Schuerm. 540 op rijeren (rijderen of rijelen), Corn.-Vervl. 1028 op rijelen, rij'eren, rijlen. Vgl. RIDEN, 3de Art. en REDE, in de bet. „koorts" en ald. en bij Franck over den mogelijken oorsprong van rillen (uit riddelen; vgl. eng. *riddle*, zeef *of* wan, eig. „wat men schudt"). — Vandaar rideringe, z. ald.

RIDERINGE, znw. vr. Van rideren; z. ald. *Rilling*, *beving*, *huivering*, *siddering*. Kil. rijderinghe, tremor, horror. Zoo nog heden in zndl. tongvallen; vgl. Schuerm. 540: *rijering*, beving, siddering, huivering (Limb.); *rijeling*, *rijling*, rilling (Belg. Limb.; Kempen). — Ook *huivering*, *bibbering door koorts*, en *de koorts* zelve. Vgl. REDE, in de bet. „koorts", en *Antw. Idiot.* 1028: „rijeren van de körts". Plant. ryëlinge oft ryeringe, *tremblement de fiebvres* etc., horror. || Als nu so sal u soetheit die minne tonen, daer na arbeit . . .; nu sal u coude, nu sal u hitte comen . . .; alse nu bleec ende alse nu root seldi wesen ende daerna beven; noit en sagedi in u bleven rede (*var. C.* rideringhe) die u dochte wesen so swaer dat hi gelike desen no van coude no van hitten, *Rose* 2235 (fra. *onques fievres n'eus si males*, . . . *ne cotidianes ne quartes*). Cladie of lisch . . . es goet jegen crampe ende jegen rideringe, *Hs.* Yp. 99c.

RIDERNE, bnw. als znw. gebruikt. *Rijdende*, *te paard zittende*; als znw. *ruiter*, *beredene*, *man te paard*. Over den uitgang *-erne* (*-eren*) zie Grimm, *Gramm.*² 2, 321, en vgl. mnd. *schemerne*, *kiverne*, *merkerne*, *nütdenkerne* (bij Lübben); ags. *ntwerne* (Clarc Hall 227); hd. *albern*, *schüchtern*, *nüchtern*; mnl. *wonderne* (bijw.; z. ald.). Het woord zal wel tot de oostmnl. tongvallen beperkt zijn geweest: het komt alleen voor in de omwerking van den *Sassensp.* || De ryderne sal wyken den wagen unde de gaende den ryderne, synt se aver in enen engen wege eder up ener brucgen, ofte jaget men enen rydenden eder enen de to voet is, so sall de wagen stille staen, hent sye voir komen, *Sassensp.* 2, 124, 57 *var.* (*vgl.* 1, 72, 129: die ridende sal wiken den waghene, ende die gaende den ridenden).

RIDEROC (RIJ-), znw. m. Mhd. *riderock*; hd. *reitrock*; vgl. mhd. *rîterrok*. *Rijkleed*, ook *reiskleed*. Kil. rijdrock, wapenrock, sagum, tunica equestris. || Minen here enen swarten rijderock, die mouwen besprengt, *Geld. Maandw.* 2, 470. Enen ryrock van swart fluweel gevoedert mit orillons van martre; noch een ryrock van swart fluweel gevoedert mit taftaf; enen ryrock van grauw laken met witten vellen gevoedert, Matth. *Anal.* 1, 212 (*a.* 1524).

RIDESCOE, znw. m. *Rijschoen*, *rijlaars*. || Mynen l. heren . . . II pair schuen mit dubbelen salen (*zolen*), . . . V paer rideschuen ad VII gr., ende mijn l. here II paer leersen, *Geld. Maandw.* 2, 58 (*a.* 1398). — Kil. rijdschoenen j. schrickschoenen, talaria (*ald.* schrikschoenen, *Fland.* j. schaverdijnen (*schaatsen*); zie ook *Synon.* op talaria, o. a. voetvloghel").

RIDESWERT (-SWEERT), znw. o. *Rijzwaard*, *ruiterzwaard*. || Mijns gen. Heeren rysweert, den hecht versilvert, Matth. *Anal.* 1, 213 (*a.* 1524). — Vgl. mnd. *rideschilt*.

RIDEWECH, znw. m. *Rijweg*, *wagenweg*. || Der merslude ende der botterlude slaghen van den wedde voort totten witten vrouwenpoorte toe, sellen wesen also breet alse der cordewanier slach mitten rideweghe, de in der merslude ende in der botterlude slach leyt, *Gild. v. Utr.* 1, 45, 7.

RIDICH, -ECH, bnw. Het woord is in het Ndl. bekend geweest in de bet. *geslachtsdrift hebbende*, en wel van zulke dieren waarvan men riden gebruikt, in den zin van *paren*. Zie RIDEN, Intr. 9), en Trans. 6). Kil. rijdigh zijn, equire, coitum appetere, *de equis*. Zoo nog heden in zndl. tongvallen; zie Schuermans 540: *rijdig*, heet, gezegd van eene merrie of eene geit (ook De Bo). Misschien is de bet.: *tot teeldrift aanzettende*, in de uitdr. ridige worm, oorzaak van eene paardenziekte, doch ook zou de bet. kunnen zijn: „een worm die door het lichaam rijdt", evenals men spreekt van eene koorts, die door het lichaam of iemand door de leden *rijdt* (*Lsp.* Gloss. op riden). || Dat men van nu voirdane de morderige perden, ende die den ridegen worm hebben, ende de

scorfde perden in de drencken bynnen der . . . stad gelegen niet drencken en zal, *Gesch. v. Antw.* 3, 653 (*a.* 1457).

RIDINGE, znw. vr. Van r i d e n; z. ald. Van r i d e n; z. ald. — 1) *Het rijden*, hetzij *te paard of op een ander rijdier* of *met een wagen*, vooral het eerste. *Voc. Cop.* r i d i n g h e, equitatus. *Teuth.* d e r p e r d e r ij d y n g e, equitatus. ‖ Die aldusdanigen armen rydinge (*Christus op de ezelin*) gecoren heeft, ende in desen die hoverdie der werelt seer gelachtert heeft, *Boec v. d. L. J.* 204*a*. (*Ik vergelijk u*) mijnre ridinghe mit paerden in Pharaons waghe(n), *Hs. Moll* 5, 59*c* (*Hoogl.* 1, 9: *equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te*). — Op dezen laatsten tekst zal ook wijzen *Hoogl.* c. 62, vs. 6 vlgg.: „dat si (*de bruid*) van hem (*den bruidegom*) is vercoren, dat verstaet men in den woorde daer hi seghet: na dien acoorde mire ridinghe heb ic di gheliket ende ghemaket vri". — 2) *Tocht te paard, tocht van een bereden bode.* Vgl. REDE. ‖ Sijn (*des rentmeesters*) uytgheven in rydinghe (*elders* rydinghen; *indien de lezing juist is, zal het woord hier als verzamelwoord moeten worden opgevat, nl. als* „tochten te paard"; *misschien kan men het woord op deze plaats ook brengen tot de bet.* 1), *Rek d. Cam.* 3, 293 (*a.* 1363). Van rydinghen, 350 (*vgl. ald. den eersten post*: „G. ende J. die van der stad weghen tot Zwolle ghereden waren"). Van rijdinghen, 4, 73 (*vgl. ald.* J. ende W. die tot Swolle ghevaren waren; W. e. a. die tot Swolle ghereden waren, *enz.*). — 3) *Rijpaarden*; of ook *paard en rijtuig*; eig. *het geen men noodig heeft om te rijden.* ‖ Hi houd ridinge ende scone maisniede, *Rose* 1053 (vgl. fra. *s'en s'estable éust un roucin*). Menighen ries, die . . . swaeren cost wille hantieren ende volghen hogher liede manieren beide in riden (*var.* ridinghen) ende in cleiden, *Nat. Bl.* IV, 846.

4) *Teeldrift*, *geslachtsdrift*, van dieren. Vgl. RIDEN, Intr. 9). ‖ Men weet hoor (*der koeien*) ridinghe biden veel loyen . . ., want si loyen steedts ende springhen op die verren, *Barth.* 798*b* (lat. *desiderium vaccarum manifestatur per suos mugitos, quoniam vacce mugiunt contra coitum*).

5) *Zetting* of *prijsbepaling van het brood*, in verhouding tot den prijs van het graan door het dagelijksch bestuur; zoo ook van andere dingen, b. v. van bier. Vgl. RIJT. Zie bij RIDEN, Trans., 5), en vgl. beneden. ‖ De ridinghe vanden coorn selmen houden alst de scepene, raed ende oudermanne byeden, *R. v. Utr.* 1, 18, 24. Dit is die ridinghe van ghebudelden brode, ende men sel gheen meerre backen dan pennincbrode; *ald.* 30, 73 (*dan worden daar de prijzen van het brood genoemd in verband met de verschillende prijzen van weit, rogge en gerst*). Men sel gheen voorbrood backen dan op de ridinghe ende dat sel sine volle wichte hebben ende sijn teken, 1, 33, 78; zoo ook 100, 51; 109, 7 *driemaal*; 206, 50; 330, 217 *driemaal* („vander ridinge vanden broide"). Dit is die manier vanden rydinghen vanden brouwers, 1, 249, 135. Hierup selmen hem (*den brouwers*) die rydinghe gheven tot elker maent, ende dat sellen hem gheven die rade ende oudermans, die den backaers haer rydinge gheven in elker tijt, ende men sel die brouwers gheven die rydinge vanden coorn ghelike den backaers, 1, 249, 3. Die ridinge van den koorn is (*voor de brouwerijen*) enz., *Gild. v. Utr.* 2, 126, 37 (*a.* 1484); zco nog eens *ald.* Wair yemant die op dese voirscr. rydinge niet brouwen en woude, die soude die naeste twe jaeren sijnre brouweriën offstaen ende bynnen dier tijt niet brouwen, *O. Vaderl. R.* 2, 140, 23. — Ook in de bet. *het tegen taxatieprijs overnemen van dat gedeelte van een gemeenschappelijk eigendom, dat van den ander is.* ‖ *Wat lant men niet anryden mach.* ‖ Gheen lant an te ryden, roerende van boelghoet, eer dat boel ghesceiden is, ende die rydinge van gheenre waerden te wesen eer die houder des lants enen weet heeft van denghenen die rijdt, noch te werpen (*tegen taxatieprijs overdoen*) als voorsz. staet, *Wfri. Stadr.* 2, 260, 119.

RIDTSOEN, o. Zie RANTSOEN, 4) en vgl. *O. K. v. Delft* I, 22, 32: „men sel geven den gerecht van elcken ponde te ridtzoen vier penning holl., ende men en zal niet hoogher ridtsoen nemen of geven dan vier pont holl. draghen sullen, al wairt dattet huys ofte erve meer geuve (*d. i.* gouwe, *van* gelden")).

RIË (RYE, RIJ; eig. RIHE (*Teuth.*); ook onorg. RIJDE), znw. vr. Mhd. *rîhe*, *rîhen*; hd. *reihe*: ndl. *rij*. Eng verwant zijn ohd. *riga*; mhd. mnd. *rige*; hd. *riege*. Het woord is, wat zijne verschillende beteekenissen betreft, te vergelijken met het echt germ. r e g e l; z. ald. en vgl. het door Kil. opgeteekende r ij g h e l, r ij c h e l, regula. Zie verder Kluge op r e i h e en Franck op r ij en vgl. RIGE.

1) *Lat*, ook *plank*. Het woord zal wel de beteekenis gehad hebben van „een plank van eene bepaalde dikte of lengte". ‖ Van houte ghebesicht an thuus te Vredelant . . ., 16 planken dat stuc 13 d.; 8 planken elc stic 33*d*.; 30 riën, elc stic 13 d.; 20 planken, elc stic 18 d., *Rek. d. Gr.* 1, 293. 6 planken . . ., 6 ryën, 2 planken; 100 waghenscots, . . . 4 ryën, 348. Om drie riën an die graden (*in de molen*), tstic 20 d., 445. Den reetuun (*omheining*, *afsluiting*) te versyen . . ., eerst geg. om twe ryen 6 tuun, . . . om 2 bosch rijse, . . . om spikeren enz., *Rek. v. Rott.* 116 (*a.* 1429). 2 berkoen, . . . een rye coste 4 tunen, 51. Vor posten omme den greshof ende rijen 34 s.; vor ene rye entwe te snijden den zaghers, *Rek. d. Cam.* 5, 64 (*a.* 1377). Vor eyne rye tot den cranen achter up den raethues X s.; van der rye te draghen VIII d., 3^a, 291. Van 2 ryen 1 g., *Rek. d. Buurk.* 159 (*a.* 1457). Voor drie ryën die men in die balck ley XII st., *Jacobik.* 242 (*a.* 1506). Van houte, van rye (*l.* ryen?), van wercloon (om een coken te doen maken), *Oorl. v. Albr.* 26. Een planc, . . . 1½ rie, II stilen, . . . II waghenscote, 435. (*Hij zal leveren*) plancken, posten, ryën, mit tymmerluden die een nye plancket daer maken sullen om dat berchfrede voirscr., *Charter van* 1411, *Dinsd. na Judica* (*Rijksarch. te Utrecht*). Vgl vla. *reeze*, „lat, regel, richel", dat door Franck onder de verwanten gerekend wordt (*Etym. Wdb.* op r ij).

2) Bepaaldelijk bij sommige bedrijven *eene lat die men als richtsnoer gebruikt*, *meetlat*, *richtsnoer*, *meet staf*, *maatstaf*. Zoo kan opgevat worden Kil.'s r ij g h e, j. r ij e, r e g h e l, regula, norma (doch ook kan hier de beteekenis bedoeld zijn, vermeld onder 4). Vgl. REYE, 2de Art. *Teuth.* e y n r y h o f f l y n i e d a i r m e n e n d y n c k r e c h t n a m a k e t, regula. Plant. e e n s t i m m e r m a n s o f t m e t s e r s r i e, *la regle d'un charpentier ou masson*, norma, regula; n a d e r y e g e m a e c k t, *faict à la regle*, regularis. ‖ Die mensche die dese duecht (*matigheid*) heeft, die maectet al te poynt, ter rye, ter lijn, ten lode ende ten oghe, *Con. Som.*^{2} 398. Voort maect hijt nader rye; die rye (*t.* ry) maket die manier slecht ende effen, *ald.* (*var.*). Wie een cromme rye bij leecht, en kan niet vijnden of sijn werc recht is, *Materie der Sonden*, *aangeh. bij* Weiland *op* r ij. Ghelijc als die ghene, die bij een cromme rije sijn werc besiet en pijnt te richten, *ald.* — In dezen zin is het woord ook in latere en hedendaagsche tongvallen bekend. Zie bij Weiland, waar *rij* wordt vermeld in de bet. „lat. waarvan zich de metselaars bedienen om de steenen op eene rij te plaatsen", met het voorbeeld „mijn oog is mijne *rij*". Zie verder bij Van Dale op r ij, „een werktuig van metselaars en loodgieters"; Schuermans op r ij, r ij g, (r ij l); Van Keirsbilck, *Timmerman* 344 op r e g e l (andere benamingen *maatstof*, *duimstok*; *ra*, *raa*, *rij* (in Brabant); *riel*, *reel* (in Limburg); *reig*, *rijg*, *rijl* (in het Hageland)).

3) *Lijn*, *streep*. Hetzelfde beteekent het sanskr. woord, welks stam aan die van r i ë beantwoordt (zie Franck op r ij). *Voc. Cop.* e e n r i e, linea. *Teuth.*

lynye, ryhe, linea, regula. Kil. rije, rijghe, radius, linea, versus (*versregel*, *lijn*). Misschien is dit de oudste beteekenis.

4) Bepaaldelijk *een in eene rechte lijn of in eene bepaalde orde geplaatste voorwerpen of personen*, *rij*. *Teuth.* van ryhe tot ryhe, lineatim, rigatim; tuschen den ryhen dat ledige spacium, interlinium (ald. in dezelfde bet. ook rige); ryhen setten off stellen, ad seriem ordinare, lineare; wijngarts yrste ryhe van den wijnstocken, antes. Kil. rije, rijghe, reghel, regula, norma, ordo, series, striga, *vulgo* riga; op de rye drincken, bibere in ordinem, in orbem ita ut nemo omittatur. Plant. rye, *rang*, *rangee*, ordo, series, striga; ryën, op een rye stellen, *ranger*, *arranger*; een rye riemen, *une rangee d'avirons*, versus remorum; ook ryëlings, *par rangs*, per seriem, ordine. ‖ Een pairlen voirsnoer van III rijden, daer an waeren XCV groter pairlen ende II hondert ende XC cleenre pairlen, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 172 (*a.* 1471; *hier komt de verwantschap met het ww.* riën (rihen, *d. i.* rijgen) *duidelijk aan den dag*). Bi hem hilden in ene rie vromege banrotse drie, van Antonse, van Scors, van Berlaer, Heelu 4525 (vgl. eene soortgelijke uitdr. bij REGGE, RIGGE).

RIECH. bij RIEGE.

RIED. Zie RIET.

RIEDDECKER. Zie RIETDECKER.

RIEDDIJC. Zie RIETDIJC.

RIEDEKIJN. Zie RIET.

*RIEDEN, zw. ww. intr. Misschien mag men uit rieder, rietsnijder (z. ald.), besluiten tot het bestaan van een van riet (ried) afgeleid ww. rieden, d. i. *„rietsnijden"*. Het woord op *-er* zal wel niet rechtstreeks van *ried* afgeleid zijn.

RIEDEN (RIËN; ook RIETEN), -IJN, bnw. Fri. *rieden*. Van riet (eig. ried); z. ald. *Rieten, van riet of een rietsten- gel gemaakt, of daaruit bestaande.* Het woord is uit de andere germ. tongvallen niet opgeteekend. *Voc. Cop.* rieten, van riete, arundineus. Plant. een riedten dack, arundineum tectum. ‖ Rieden pijpen voll honichs, *Breidenb.* 35*v*. *Van den ryeden daecken of te breecken.* Vier die rijcksten van den scotponden (sullen) alle jaire hoor rieden daecken ofbreecken ende doen wederdecken mit harden daecke, *Wfri. Stadr.* 2, 80, 30. So wie stoket met riede off mit enyghe ruychte, verbuert XV sc., ende gheen ryeden hooftscot erghent biden bedde te staen, zi en zijn gheliemt op XV sc., *O. K. v. Rott.* 43, 127. Betrouwestu in den riedenen stoc die tebroken is? *D. B.* II *Kon.* 18, 21 (lat. *an speras in baculo arundineo atque confracto*). — Dat men verdecken sal allen riëndaken van . . . tot enz., *R. v. Amst.* 128, 199 (*a.* 1478). An die Oude Zyde alle riëndaken te verdecken, *ald.* Dat nyemant van nu voirtan . . . enighe husen mit riën of stroodacken decken en zal, 251, 503. — Hetzelfde beteekent het in het *Mnl. Wdb.* niet opgeteekende bnw. daken, van dac in de bet. „riet, stroo". Zie bij RIET, en vgl. voor de benamingen hart dac (pannen enz. dak) en weecdac (rieten of strooien dak) bij HART, 1).

RIEDER, znw. m. *Rietsnijder*. ‖ Dat ried bewester Rotte . . . huerde Clais die rieder, *Rek. d Gr.* 1, 207.

RIEDEREN (*mv.*). Zie RIET.

RIEDESEE. Zie RIETSEE.

RIEDESTOC. Zie RIETSTOC.

RIEGE, bijw. Van het niet voorkomende bnw. riech, vlaamschen vorm van het ndl. *ruig*, mnl. ruuch, d. i. *ruig* en *ruw*, wat de beteekenis aangaat. Over de verhouding van de beide vormen zie Franck op ruig. Het gaet riege, gezegd van wind en stroom, *het gaat ruw*, *onstuimig toe*; *het is boos weer*. ‖ Het wayde wel sere mettien ende ghinc op Mase herde rieghe, Stoke IX, 602.

RIEHOUT (RY(E)HOUT), znw. o. Hetzelfde als rië, 1); z. ald. *Lat* of *plank*. ‖ II ryehout, tstuc I sch.; . . . een groot plancke . . . V pernouscher sperren; . . . XIII waghenscot, *Rek. Bissc. v. Utr.* 447 (*a.* 1377). Van 2 rijhoute, tstic 2 sc., *Rek. d. Gr.* 2, 396.

RIEKE (RIECKE, RIEC), znw. m. Eén in oorsprong met rake; z. ald., 3de Art. en vgl. *Tijdschr.* 2, 199 *lieke* naast *lake*. Benaming van verschillende gereedschappen, vooral van dezulke waarmede men iets bijeenhaalt of ophoopt.

1) *Eene vork met twee of drie tanden*, later ook wel *met vier tanden*, zoowel *hooivork* als *mestvork*, *gaffel*, *greep*, *griep*. *Voc. Cop.* een riec, palmula, instrumentum rusticorum (vgl. bij Diefenb. op palmula: „instrumentum rusticum cum duobus dentibus"), een riec, tridens (fuscina (*vork*) vel vas (*een gereedschap*) habens tres pinnas quasi tres pennas; zie Dief. op tridens). *Gemma* 170*r*: een egghe of rieck of een rive, rastrum (vgl. bij Dief. op rastrum o. a. de glossen „krail, rastrum, tridens" en „krail *s.* haeke mit zweien zaken (hd. *zacken*) s. zancken"). Kil. rieck, furca, tridens. Plant. rieck oft grepe, mistgaffel, *une fourche à fien* (lat. „fimus") *ayant deux ou trois dents*), tridens, furca; rieckskeu, *petite fourche*, furcilla (misschien is hiermede bedoeld „de vork waarmede men eet", fra. *fourchette*; vgl. bij Schuermans 538: „de vork die men aan tafel gebruikt en die vroeger ook drie tanden had, wordt in N. Limburg nog *riekske* geheeten"). ‖ Men geboot al ute daer, wat elc vinden conste . . ., waest riec, pike, vlegel, stocken, hake, sceppen, swingen, rocken, wat dat si gegripen conden; also alsi in haer ambacht stonden, nam elc, *Lanc.* II, 38379 (*ald.* 38387: ene reke; z. ald. en vgl. RAKE, m.). (Dat si) P. ende A. . . . mit wagen en perden, zichten en rieken ter Horstwaert gevoert hebben; die sichten en rieken verdroncken (*aan den drank verteerd*) tot G.'s huiss, *Limb. Wijsd.* 278. Mesrieck, *Gesch. v. Antw.* 2, 650. J. sloech A. weder vier of vijf slagen met enen rieck, so dat den middelsten teck (*d. i.* tack; vgl. hd. *zacken*, tand) wt den rieck spronck, *Schepenreg. v. Sprang* 1530—1543. — In een „inventaris van den huysraet ende boel van de pastorije tHazerswoude" komen voor „twee ryecken; een graeff" (Gonnet, *Vier Paroch.* 290; *a.* 1568). — Onder allerlei huisraad in *Gesch. v. Antw.* 2, 645 (16de eeuw) worden vermeld: „een vierschuppe, een wafelyser, een riecsken (*eetvork*? zie boven), een brantyser van metael oft van yser". Vgl. Kil. rieckskeu, furcilla. — Waarschijnlijk is hetzelfde gereedschap bedoeld *Haagsche Bijbel* 1, 165*d*: „die waten (*de snede*) van den couteren ende vanden rieken ende van den aexen waren geplompt" (lat. „retusae erant acies vomerum et ligonum et *tridentum* et securium"; vgl. *D. B.* I *Sam.* 13, 21: „want die scarpheit van den kouteren ende van den riexen (*l.* rie(c)ken) ende vanden aexen ende vanden spaden si waren gheplomt") en *D. B.* I *Sam.* 13, 20: „dat elc soude wetten sijn kouter ende sinen rieke ende sinen aex ende sine spade" (lat. „ut exacueret unusquisque vomerem et ligonem et securim et sarculum"; vgl. *B. v.* 1357, 116*a*: „die van Ysraël scarpten haer kouteren, haer haken, haer rieken, haer bilen ende ander instrumenten"). Rieken dient hier blijkbaar ter vertaling van lat. *tridentum*; in het andere vers komt het overeen met *ligonem*, eig. „*houweel*"; hier misschien „*greep* of *griep*?). — Nog heden is *riek* in verschillende zeeuwsche tongvallen in de bet. „mestvork" in gebruik; ook in Zuidndl. is het woord bekend; zie o. a. Schuermans 538: „*riek*, vork met dry tanden (ter onderscheiding van *gaffel*, die er maar twee heeft), dienende om mest te laden, land om te steken, ook in het hooi te werken (dit meer met de gaffel"); *Antw. Idiot.* 1026: „*riek*, drie- of viertandige vork . . .; met den platten riek doet men aardappelen uit, met den ronden laadt men mest"; Hoeufft, *Breda T.* 498: „*riek*, hooivork of mestvork".

2) *Een drie- of viertandige vork om aal te steken, aalsteker* (zie *Ndl. Wdb.* en vgl. mnl. elger; ndl. *aalgeer* en *aalelger*; Kil. aelgheer, elgheer, tridens quo anguillae collectae figuntur et capiuntur). Doch de beteekenis schijnt zich uitgebreid te hebben, blijkens de volgende plaatsen, waarin het woord een bepaald soort van netten voor de aalvangst schijnt te beteekenen; hetzelfde als ndl. *aalraamset* (*Ndl. Wdb.*)? || Dat nemmermeer en varen dan sij drie met eenen rieke up III lb, ende scip ende nette verbuert; dat niemen gheene (h)ale en vercoope onder paeldinc no over paeldinc, *Voorgeb. v. Gent* 48 (*a.* 1350); ook 125. Dat niemen en vissche metten rieke naer Bamesse, men (*d. i.* men en) mach door elke maessche van den kudele (*kuil*) eenen dume steken, ende dat hij niet langhere en sij dan X vademen, 125 (*a.* 1378). Dat elc poortere . . . zal om zijn theere moghen visschen in der stede watre . . . met zulcken alamen ende engienen als hem ghelieven sal, uutghedaen met ryeken ende met seynen, *Cout. v. Gent* 615 (*de fr. vert. die wel onjuist is heeft* „de fourches").

AANM. — Waarschijnlijk is het woord eene verkeerde lezing (of drukfout in *Dial. Creat.* 69*a*: „den yseren rieck, die in sijn nose doorsteken is (*van den buffel*), daer men hem bi leiden moet daer hi wesen wil". Weliswaar zou riec ook de bet. *haak* kunnen hebben; zie boven in de aanh. uit *Voc. Cop.* het woord creuwel, d.i. crauwel, haak, en haeke in die uit Diefenb. op tridens, maar het lat. heeft hier: „unde domari non potest nisi *circulo* ferreo naribus ejus infixo quo circumducitur". Men zal dus wel voor *rieck* moeten lezen *rinck*. Gewoon is een door den neus van sommige dieren gehaalde *ring* om hen te temmen of hun het wroeten te beletten. Vgl. RINC.

RIEKEN. Zie RUKEN.

RIEKER, znw. m. Benaming van *een visscher die met de „rieke" vischt* (zie RIEKE, 2). || Een yeghelic die alsulke vische ter marct brenght, mach die selve vische vercopen buten der gryppen van der vischmaerct ten steene waert . . ., altoos uutghenomen ankers (zie HANKERE) ende riekers, *Gesch. v. Antw.* 2, 464, 93 (ook *Cor. v. Antw.* a. 93). A°. 1463 wert . . . dit artikel verclaert vanden ankers, riekers ende volghers, *ald.* 498.

RIEKINGE. Zie RUKINGE.

RIËLIJC (RYHELIJC), -LIC, bnw. Van rië; z. ald. Het woord komt slechts voor in *Teuth.* met de vertaling „linearis, linealis"; misschien is de bet. *lijnrecht.*

RIEMBESLAGER, znw. m. Van riembeslach, het zilverwerk, waarmede riemen of gordels werden versierd (vgl. bij RIEME, 1) de aanh. uit *Rek. d. Buurk.* 170: „een sulveren ryem ende een beslage sceyde"). *Bewerker of maker van met zilver versierde riemen of gordels.* Vgl. RIEMMAKER en BESLAEN, 6 (indien men van beslaen een znw. *beslagher (beslaerre uit beslaenre) mocht aannemen, dan zou het woord ook kunnen komen van de uitdr. rieme beslaen). Kil. riembeslaeger, zonarius. || J., B.'s zoon de riembeslagher, *Cod. Dipl. U.* 2[2], 80. — Het woord (riembeslageren) komt ook voor in eene opsomming der verschillende gilden te Brussel van 1306 (*Brab. Y.* dl. 1, bl. 723).

RIEME (RIEM, REME), znw. m. en zelden vr. Mhd. *rieme*, *riem*; mnd. *reme*, *remen*, m. en vr.; ohd. *riumo*, *riomo*; osa. *riomo*; ondd. *riomo*; ags. *réoma*; hd. *riemen*; ndl. *riem*. Zie verder de Wdbb.

1) *Riem*; *smalle lange strook*, vooral *van de huid van het eene of andere dier*, *van leer*; ook eene enkele maal *van het vel van een mensch*. *Voc. Cop.* een riem, corrigia; riemen maken, corrigiare; een riemken, corrigiola. *Teuth.* loit an en ryem gevesticht mede to werpen, cestus; en ryem gevest ant myddel van en spere, amentum. Kil. riem, scutica, lorum. Plant. lederen riem, *courroye grande et longue de cuir*, lorum, loramentum. || Dat hi hem gave alse breet steden, veste te makene . . . alse eene rieme mochte begaen; . . . doe sneet hi eere (*l.* ene *of met de var.* eens, *doch dan is* ossenhuut *geen samenstelling*) ossenhuut, . . . alle uut ende uut teere rieme, ende beringheder in . . . eene grote wide stede, *Sp.* III[4], 8, 29. Daer deedse (*Dido*) die huut ommesnyden . . ., ende dede daer aff een ryemkijn maken so smal alsmen dat conde gheraken, daer si tlant mede ommemat, *MLoep* I, 1055. Om naelden an lederen rieme ende an die ziden coorden te maken, *Rek. d. Gr.* 3, 338. Dat hi (*Totila*) den bisscop . . . eenen rieme uut dade sniden vander nollen toten hielen; . . . den bisscop ledemen ten mure ende onthovedene . . . ende sneet hem doe uut sinen velle eenen rieme, III[4], 31, 49 (lat. *a vertice usque ad calcaneum corrigiam tolle*). Dair sneet sy (*Dido*) de huut al in cleynen remen, *K.* 11. Den scilt hilt hi bi den riemen, *Wal.* 9963. — Spreekw. || Dune moets uut ander mans siden (*zij of rug van een dier*, dus *huid*, *leer*) negheene breede riemen sniden, *Bouc v. Sed.* 537. Wt vremder huyt snijtmen breede riemen, *Prov. Comm.* (*Hor. Belg.* 9, 48,) 776 (lat. „scindo corrigias ex pelle tua mihi latas"; vgl. Suringar op *Bouc v. S.* bl. 91; en op *Erasmus*, bl. 75; mhd. „ûz ander liuten leder riemen sniden"; Plant. „breede riemen wt een anders leder snijden, *ludere de corio alieno*"; Stoett, n°. 1652). — Hi dedene oncleden . . . ende naect in sine broec staen ende dedene met gecnoopten riemen vier serianten geselen, *Lanc.* II, 18734. Dat die gheesselriemen om di wonden, *Tijdschr.* 16, 27, 90. Hoe hise (*de jonkvrouw*) slouch met hertenen riemen, *Bloeml.* 1, 123, 505. — Mettien hoordic die slotelriemen, ende twincket sach ic open gaen, *OVl. Lied. e. G.* 258, 745 (vgl. mhd. „der slüzzel an dem *riemen* hie", Lexer 2, 424).

2) Bepaaldelijk *riem om iets mede vast te binden*. *Teuth.* binden myt ryemen hosveteren, snoeren, ligulare; hosveter, ryem, nastel, nestel, corrigia, liga; hosveteren of ryemen op to loissen off ontbynden, decorrigiare; eyn lederen ryem of hosveter, corrigia; lendenyer off hosveter, hoosenriem (vgl. BROECRIEME), subligar; die ryem dayrmede men dat juck an die ploich vestet, cohum (vgl. *Voc. Cop.* „een riem, cohum" en Dief. „cohum, *spanseyl*"). Kil. riem, *Sax. Sicamb. Fris.* j. nestel, ligula, ligula adstrictoria. Plant. riemen oft nestelen van bockvellen, *lanieres ou esguillettes de chevrotin*, ligulae hoedinae; met riemen binden, amentare, loris vincire. || Dat hi niet werdich en ware, dat hi ontlossen soude of ontdoen die riemeken van Christus schoen, *Sp. d. Sonden* 5382 (vgl. Kil. schoenriem, corrigia calceamenti, ligula calceorum). Doch heeft hy en opt hooft gesleghen soo sere, dat hy hem breken dede den rieme, daer die helm was mede ghebonden ende vast ghemaect, *Troyen* 4549.

3) In het bijzonder als deel der kleeding en tevens als sieraad, *riem*, *gordel*. *Voc. Cop.* broecriem, lumbare, brachale. *Voc. Cop.* de doren (*tong van de gesp*) van den rieme, mordacula, spina corrigie vel pluscule (bij Dief. „gaspe" en „*gall.* boucle"). Kil. riem, gordriem, cingulum, corrigia, cinctus, zona. Plant. riem, *une courroye*, *ceincture*, corrigia *vel* amentum, cingulum, zona, cinctus, strophium; riemken, *petite courroye*, ligula, strophiolum. Zoo ook mhd. en mnd. || Dat hi (*Clovis*) sijn haer liet wassen lanc; toten rieme hadt sinen ganc, *Sp.* III[1], 5, 37 (lat. *rex crinitus*); ook *Cron. v. Brab.* 206. Gegordes riemen, I[7], 34, 35 (lat. *cingulo quo cinctus erat*). Sijn rieme gesloten, 37 (lat. *cingulo insoluto*). Doe quam zijn rieme . . . voor sine voete ghevallen, besloten in die wide, also hine hadde om die zide, *Lsp.* II, 6, 209. Om 10 ellen linen lakens, mijns heren cleedere ende rocke mede te voederen boven den

riem, *Rek. d. Gr.* 3, 353. Van haren rekeliken (*l.* rikeliken) gewaden beide van perlen ende van goutdraden, ende van broken ochte van riemen, *Rose* 3523. Zynen tabbaert, bonnette, rieme, buerse ende zweert, Despars 1, 123. Riemen, scoen . . . aten si, daer si tlijf mede hilden, *Rijmb.* 33358 (lat. *nec cingulis nec calceamentis abstinuerant*). Borsen sniden (nl. *van den riem waaraan ze gedragen werden*); vgl. mhd. „nu zieht die riem", *d. i.* „opent de koorden van den geldbuidel of de beurs", *waarin* riem *de bet. heeft*, *boven vermeld*; *zoo ook mnd.*) om dat ghelt of van den riemen tselver smelt (*email*), *Bloeml.* 2, 196, 219. Gheminghede merse (*kramerijen*): messen, scaren, tasschen, hantscoen, buersen, riemen, twijn, naelden, spellen enz., *ZVl. Bijdr.* 5, 34 *vlg.* Van J.'s wijff . . . een sulveren ryem ende een beslage sceyde, *Rek. d. Buurk.* 170 (*a.* 1469). Vgl. RIEMBESLAGER, RIEMMAKER. — Verklw. riem(e)kijn (-kin, riemtgen, zie boven de aanh. uit Plant.). || Eens mans riemkin selverin, *Cout v. Br.* 1, 569. — Vgl. *Parth.* 965: „gurdelkine". — Bij eene boedelscheiding (*R. v. Leiden* 67; *a.* 1408) komen voor: „2 kleyn ryemtghes, een gordel".

4) Benaming van een stuk braadvleesch, in vlaamsche tongvallen. Misschien is het een gedeelte van het geslachte dier, dat overlangs uit den rug er van gesneden wordt. Vgl. boven de plaats uit *Sp.* III[a], 31, 49 bij 1). Zie De Bo op riem: „meest *riempje*, een zeker stuk rendvleesch, fra. *aloyau*, d. i. „pièce de boeuf copée le long du dos". Wel vreemd is dat dit woord in bet. overeenkomt met het ook daar genoemde *korteling*. || Van I halven osse, VI½ lb . . .; XII d. van I rieme, *Invent. v. Br.* 1, 113 (*uit eene rekening van uitgaven voor de keuken van* 1302).

RIEME (RIEM, REME), znw. m. Mnd. *rieme*; mnd. *reme*, *rêm*; hd. (niet meer in gebruik, vervangen door *ruder*; vgl. *rudern*, ndl. *roeien*); ndl. *riem*. Er is geen voldoende reden om voor het woord ontleening aan te nemen uit lat. *remus*, waarmede het hooger op verwant is. Zie verder de Wdbb.

1) *Riem*, *roeiriem*. *Voc. Cop.* rieme van schepe, remus. *Teuth.* roeyryem in en schyp, remus; die wech tot den ryemen in den scheep, agea. *Gloss. flam.* rieme, aplustre (vgl. bij Dief. „amplustrare, *ruderen*, *riemen ziehen im schiffe*). Kil. riem, roeyer van 't schip, remus, tonsa; riembladt, palmula, tonsa; riembancke, j. roederbancke, transtra. Plant. eenen riem des schips, *une rame*, *aviron*, *ou gasche*, remus, tonsa, tonsilla; de breedte des riems, *le bout large de la rame*, palma, palmula. || Doe so hiet sente Brandaen hem allen ten riemen gaen, *Brand.* 1589. Peters sceppelken (*scheepje*) . . . en mach ooc niet rechte gaen met énen rieme sonder mee in dese felle welde zee, *Wrake* I, 464. Ten scepe (*l.* scepen) ghereide men . . . plancken, masten die hem meest dochten vlacken deedmen snien (*l.* sniemen); die mynste houtte maeckt men te riemen, *Troyen* dl. 1, vs. 5456. Van XXXI stucke holtes tot remen in den heercogghen, *Rek. d. Cam.* 3[2], 387. Vor eyn holt, daer men twe remen af makede in die schute, 3, 541 (*a.* 1366). Die remen te maken II s., *ald.* Vor remen getouwe (*roeigereedschap*) ende vor linen touwe tot der stad minnesten schepe, 4, 99 (*a.* 1374). Als si (*de maan*) des nachts cleyn vonkelkijns wt seyndt ten riemenwaert, beteykent cortelic een toecomende onweder, *Barth.* 328*b* (lat. *cum in nocturna navigatione scintilllat ad remos, in brevi tempestas futura erit*). Met ryemen ende mit boomen ende mit anderen instrumenten vanden scepe, *Pass. W.* 118*c*. — Had ic ryemen, ic mochte roeyen, *MLoop* II, 2412 (*vgl. ndl.* „roeien met de riemen die men heeft", Stoett, n°. 1653). Doch setten sijt veel ter avontuer, ende latent driven op (*op genade van*) die riemen, Hild. 67, 116 (*zij laten de zaak loopen zooals zij loopt*, eig. *laten de schuit drijven waarheen de roeiers haar brengen zonder te sturen*). — Uit de versmelting van *riem* en *roeder* (of door bijgedachte aan riemer, *roeier*) schijnt zich naast *rieme* en znw. riemer gevormd te hebben met dezelfde beteekenis; het komt voor *Brand.* 265 vlgg.: „tseyl si an den mast keerden also hem die winde leerden: haer riemers si (h)ute stoten (*l.* ute scoten: met ghemake datsi vloten", en ald. 1106: „die moonken met riemers toghen omme saen te sine (h)uter noot" (*vgl. mhd.* „die riemen ziehen", *d. i.* „roeien", *en boven de aanhaling uit* Diefenb.).

3) Op eene eigenaardige wijze heeft zich in sommige gewesten uit de bet. riem, „roeiriem" ontwikkeld de opvatting *verplichting tot krijgsdienst te water*, m. a. w. tot het verrichten van den dienst van roeier op de koggen of heercoggen (*z. ald.* vooral de aanhaling uit *Oorkb.* 2, 211*a*: „ons te dienne mit eenre heerkoggen van twiintich riemen"), later *eene oorlogsbelasting*. De dorpen van Noordhollant, d. i. tot den IJsel, waren naar 't getal der schotbaren op een verschillend tal van *riemen* en manschap aangeslagen; dit heette riemtalen (z. ald., Noordew., *RO.* 148) of *koggeschuld* (t. a. p. bl. 97). De verschillende baljuwschappen waren alzoo verdeeld in riemen, en elke riem was verplicht zijn aandeel te leveren, eerst in manschappen, later in geld. Zie de aangeh. bl. van Noordewier, *RO.*; *D. War.* 2, 533 en *noot*, en Verwijs in *Oorl. v. Albr.* Gloss. 592: „De cogschuld van iedere riem bedroeg eertijds zes schilden = 25 lb à 40 groot. Rijnland was op 129 riemtalen aangeslagen en betaalde a. 1745 nog voor ieder riem 25 gl. aan de rekenkamer der grafelijkheid" (*RO.* 148). || G. mit enen plackairt gesent aenden bailiu van Delflant, inhoudende dat hi van elken riem leverde IIII gr., Staveren in den winter mede te houden, *Oorl. v. Albr.* 304. Dat sy wt horen bedrive namen van elke II riemen enen man gewapent, ende die senden tot Staveren, 418. Dat sy sonder virtrec senden wt horen bedrive van elke II ryeme een graver om Staveren te begraven, 419. Dat si van elken ryem II mannen senden tStaveren of V gr. sdages voir elken man, 475. Dat ghi nemet binne uwen bedrive van elke twee rieme een goed man, wail gewapent, Schwartz. 1, 315. — Dat die van Diemen so gheminret ende gheaermt sijn, dat si niet en vermogen ons te dienen mit sestien riemen (*zestien riemtalen*, *zestienmaal de eenheid der gevorderde belasting*); . . . daerom so hebben wise gheset, dat si ons voort dienen zullen in heervaert ende in dijckaedsen ende in allen zaken, datmen bi riemen doet, mit achte riemen, Mieris 3, 565*a* (*a.* 1390). Voorts so sal het gerecht van A. . . . dit versoeken ende vervolgen aen ons . . op den (*beter* der) steden ende op den (*beter* des) gemeenen landts coste . . . by den riemen uyt te gaderen, 487*a* (*a.* 1387). Dat die van Noortich . . . ons . . . dienen sullen in onsen oorloge . . . mit ses riemen, ende van onsen beden sullen sy ons geven van acht riemen, 3, 694*b* (*a.* 1398). Vgl. RIEMGELT en RIEMTALE en bij het laatstgenoemde woord nog een duidelijk voorbeeld van riem in deze beteekenis.

RIEMAKER. Zie RIEMMAKER.

RIEME (RIEM), znw. m. en vr. Ndd. *riem*; eng. *ream*; ndl. *riem*. Benaming van eene zekere hoeveelheid papier, *twintig boeken*, ieder van 24 vel. In het latere Mhd. is daarvoor in gebruik *ris* (*riz*, rist); hd. *ries*. Het mlat. heeft *risma*; it. *risma*, spa. *rima*; ofra. *rayme*; fra. *rame*. Gewoonlijk leidt men de germ. woorden af uit het Romaansch, en deze uit arab. *rizma*; zie de Wdbb. van Kluge, Franck, Skeat, Littré en vooral Dozy, *Oosterlingen* 72 vlgg. De beide vormen *ries* en *riem* worden inderdaad door deze afleiding verklaard, maar een bezwaar er tegen is dat het woord rieme, riem reeds bestond in het Ndl. der 14de eeuw: van het Ofra. kan dit moeilijk gekomen zijn, daar hier het woord luidt *rayme* (fra. *rame*). Indien het een germ. woord was, en één met

riem, 1e Art., dan zou het eene soortgelijke beteekenis hebben ontwikkeld, als mnd. *remel*, *rimel*, bundel vlas. Kil. riem papiers, fascis chartaceus, quingentas chartas (eig. 480) continens, *vulgo* rimus, rismus. || Eene rieme suevere pappiers coste XXVI gr., *Hist. de Damme* 234 (*a.* 1384). Van een riem papiers, gecoft in theer van Leyden voir die clercken 2 vrancrijxe cronen, *Bel. v. Leid.* 383 (*a.* 1420). — Ook in het WVlaamsch „eene *rieme* papier" (De Bo).

RIEMEKIJN (-KEN), znw. o. Verkleinw. van rieme, 1e Art.; z. ald.

RIEMEN, zw. ww. trans. Van rieme, 1e Art. Mhd. *riemen*; mnd. *remen*. — 1) *Met een riem vastbinden*; of ook *een riem aan iets maken*. In de eerste beteekenis staat het woord bij Kil. riemen, cingere, incingere (ook mhd.,) de tweede is er aan eigen op de volgende plaats (ook mnd.). || II vleschen te ryemen IIII pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 281. — 2) Ook is het woord in gebruik geweest in de bet. *riemen maken*. *Voc. Cop.* riemen, riemen maken, corrigiare. Vandaar riemer, hetzelfde als riemmaker; z. ald. Vgl. mhd. *riemer* en den ndl. geslachtsnaam *De Riemer* (vgl. bij Lübben 3, 459).

RIEMEN, zw. ww. intr. Van riem, 2e Art. Mnd. *remen*. *Roeien*. Kil. riemen j. roeyen, remigare. Plant. riemen, roeyen, *ramer*, *tirer à l'aviron*, *gascher*, remigare, ducere remos (= mnl. die riemen tien). *Voc. Cop.* riemen, remigare; aenriemen, aenroyen, arremigare, ad litus vel ad aliquid remigare". Zie GERIEMEN en RIEMER, alwaar ook een voorbeeld van riemen staat. — Waarschijnlijk heeft het woord deze bet. ook *Tron moet bl.* 4: „igo, sulck heerschap als ter zee mach vlieten . . ., och dat riemen, dat riemen! (*de vagebond die spreekt roemt het lot van den galeislaaf in vergelijking met het zijne*).

RIEMEN, znw. Naam der stad *Reims* in de middeleeuwen. Lat. *Remi*. *Voc. Cop.* Riemen, Remis (civitas); van Riemen, Remensis (nomen patrium). || Riemen die grote stat, *Sp.* III[4], 2, 27. Nychasis, die sat bisscop te Riemen, 39. Te Riemen, daermenne (*Clovis*) dopen soude, III[4], 7, 57; e. e.

RIEMENHOUT. Zie RIEMHOUT.

RIEMER, znw. m. Mhd. *riemer*. Van riemen, 1e Art.; z. ald. *Riemmaker*. Het woord kan in het Mnl. bekend zijn geweest. Vgl. den ndl. geslachtsnaam *De Riemer*.

RIEMER, znw. m. Mhd. *riemer*. Van riemen, 2de Art. *Roeier*. Kil. riemer, roeyer, remex; ook riemtrecker (vgl. mhd. *die riemen ziehen*, roeien, en zie bij RIEME, 2de Art.). Plant. riemer, roeyer, *rameur*, *tireur à l'aviron*, remex. || Den sciplieden . . . ende voor den salaris van den ghezellen riemers, *Invent. v. Br.* 5, 571 (*a.* 1467). Dit es merkelic an de riemers die up de galleyen varen, die dicwijle riemen boven harer macht uut crachte van slaghen of blikenden noode, *Boeth.* 57*d*. Zijn (*Ulyxes'*) riemers, 223*d* (*lat. ald. c.* remiges). Zijne riemers, dats zijne schipghesellen, *ald.*; ook 224*a*.

AANM. — Voor een znw. riemer (ook *Gloss. flam.*: „rimer") in de bet. ROEIRIEM, zie bij RIEME, 2de Art.

RIEMGAT, znw. o. *Gat waardoor op de koggen en andere schepen de roeiriem gestoken wordt*. *Teuth.*[2] 91*a*: ryemgater in den schyp, columbar; 108*a*: die ryemgater in en scheep, forus. Vgl. *ald.* 320*a*: roeyriemgat. Kil. riemgat int schip, j. roeyergat, columbar. — Vgl. mhd. *riemenloch*, bij Lexer (*Voc.* 1482).

RIEMGELT, znw. o. *Krijgsbelasting*; *eene belasting op te brengen aan den landsheer voor de uitrusting van zeeschepen*; oorspronkelijk tot afkoop van levering van roeiers (vgl. RIEME, 2de Art.), doch later, toen rieme (evenals kogge) de beteekenis gekregen had van een onderdeel van een baljuwschap, tot het leveren van een bepaald aantal „riemen" verplicht, kon riemgelt ook de beteekenis aannemen van *een naar riemen geheven hoofdgeld* (vgl. bij RIEME, 2de Art., de aanh. uit Mieris 3, 565*a*: „in dijckaedsen ende in allen zaken, dat men bi riemen doet").

|| P. gesent uter Hage aenden bailiu van Rijnlant, ende voirt in Aemsterlant ende in Waterlant aenden bailiu aldair mit brieven, roerende dat sy tryemgelt sonder virtrec senden, wanter die hare van B. na wachtede, ende die soudenairs van Staveren wechtrecken wouden, *Oorl. v. Albr.* 392. Tyrannige heren, . . . die haren armen wichteren thaer of breken mit onrechten scattinghen, mit merghengelde of ryemghelde of ghelavighelde of hoe sijt nomen; si hetent bede mer tsijn ghebode, want men moets hem niet weygheren, *Con. Som.*[2] bl. 268.

RIEMHOUT (RIEMEN-), znw. o. Mnd. *rêmholt*. *Riemhout*, *hout geschikt om roeiriemen van te maken*. || 25 ryemhoute; 37 kercsparren; 20 ryemhoute; 14 swymmers; 4 corthoute, *Rek. d. Gr.* 3, 461. Van dat men hem heischet tol van ryemhoute, *Hans. Recess.* 6, 332. E . . ., die onser stad een deel remenholtes copen soelde tot onser stad snycke (*een vaartuig*), *Rek. d. Cam.* 6, 171 *vlg.* (*a.* 1384).

RIEMKIJN (-KEN). Zie bij RIEME, 1e Art.

RIEMMAKER (RIEMAKER), znw. m. *Maker of bewerker of bereider van riemen of gordels*. Vgl. RIEMER, 1e. Art. *Voc. Cop.* een riemmakere, corrigiarius. Kil. riemmaeker, zonarius. || Van den riemakers, *Rek. v. Gent* 3, 250 (*a.* 1347). C., V.'s soon, de riemmaker, *Cod. Dipl. U.* 2[2], 80 (*a.* 1380). Van den ambochte van riemmakers, . . . van tymmermans, . . . van cupers enz., *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 93. Den hoftmans van den Riemmakers ende van den Paternostermakers, 165. Waer enich spannegieter, die riemmaken woude, die soude der ryemsnyder gilde wijnnen, ende waer enich ryemmaker, die spannegieten woude, die soude der smede gilde winnen, *Gild. v. Utr.* 2, 408 (*a.* 1377). Van den riemakers, van den scheedemakers, van den paternostermakers enz., *Ann. Em.* 4, 219 (*a.* 1487 *te Brugge*). Zoo ook V. d. Wall 296 (*a.* 1367); Despars 3, 375.— De witteriemakers (vgl. mnd. *remensnider*, weiszgerber) worden vermeld in eene opsomming van gilden te Brussel van 1306 (*Brab. Y.* dl. 1, bl. 723). — Als geslachtsnaam in de 14de eeuw. || Jacob de Riemakere, *Ann. Em.* 25, 247 (*a.* 1342 te Oudenaarde; vgl. ald. XXVIII noot). Zegher de Riemakere, 253; 267; 269. Segher de Riemmakere, 254; 258; 260 enz. (*ald.* 226 *ook genoemd* S. de Rietmakere, *en* 277 (*ald. ook* Segheren den Riemakere) en 293 Z. de Riedmakre).

RIEMSLAGER (-SLEGER), znw. m. Mnd. *remensleger*, *rêmsleger*. Hetzelfde als riemmaker; z. ald. || Die louwers, lersen- . . ., slootsen- . . ., ende scoemaeckers, tripmaekers, riemslegers ende die sich mitten leer generen, *Arnh. Oudh.* 2, 100. Pieter ryemslager, *Rek. v. Rott.* 30 (*a.* 1426).

RIEMSNIDEN. Zie het volg. Art. en vgl. (voor eene andere bet.) bij RIEMSTEKEN.

RIEMSNIDER, znw. m. Mnd. *remensnider*; mhd. *riemensnider*; hd. *riemenschneider*; ndl. (als geslachtsnaam) *riemsnijder*. Hetzelfde als riemmaker; z. ald. || J. . . . die riemsnyder, *Rek. d. Buurk.* 43 (*a.* 1435). Der ryemsnidergilde (*l.* ryemsnider gilde), 27 (*a.* 1420). Riemsniders, grawerkers, ende cordewaniers out ende nye, *Gild. v. Utr.* 1, 27 (*a.* 1386). Dit ist ghesceyt tusschen den smeden . . . ende den ryemsnidere (*l.* ryemsnideren) . . . van der ghemeenre ondermanne weghen, *Gild. v. Utr.* 2, 407 (*a.* 1377). So sette wi den ryemsnideren toe (*voegen wij bij het gild der riemsnijders*) . . . die terningmakers, die lanteernemakers, die blazebalchmakers ende die kammakers, *ald.* Van der ryemsnydere gilde, 409; zoo ald. en 408 nog *viermaal*. Vgl. *Jacobik.* 138 vlg.: „hij die bij het uitoefenen van een gildebedrijf werkzaamheden verrichtte, die tot het bedrijf van een ander

gild behoorden, moest eene vergoeding aan dat andere gild geven; zoo stond het den leden van het *riemsnijdersgild* vrij, het marsliedengild voor half geld te winnen" (noot 1, ald.); zie ald. verschillende aanhalingen uit het *Riemsnijdersgildeboek*). Daarmede staat in verband de beslechting van het geschil tusschen de riemsnijders en de smeden, boven *Gild. v. Utr.* 2, 407.

RIEMSTEDE, znw. vr. *Plaats voor de riemen* of *waar de roeiriemen in een schip geborgen worden.* *Teuth.* in den scheep die ryemstede, casterium (vgl. bij Duc. „locus ubi remi collocantur").

RIEMSTEKEN, znw. o. Mhd. *riemenstëchen, riemstëchen*; ook *riemenstëcher*. Benaming van een spel, waarmede men de menschen geld afzette op jaarmarkten en kermissen. Vgl. de aanh. uit Frisch in Grimm's *Wtb.* 8, 928 op riemenstecher: „betrügerische landläufer auf den jahrmarkten, so (*die*) einen riemen mit gemachten krümmen zusammenrollen, man mag darin stecken wie man will, so können sie machen dass der stich neben dem riemen hingeht". || Die mit dobbelen wint, die en ist niet sculdich weder te gheven den ghenen die hijt of ghewonnen hevet . . ., ten waer dat sake, dat . . . hijt hem met morellen of ghewonnen (hadde) mit valscheit, of mit sulken spel dat men (*schijnbaar* nl.) niet verliesen en mach, als morellen of ryemsteken of sulke tuusscherie, *Con. Som.*[2] bl. 274. Eene variant heeft hier riemsniden, hetwelk, als de lezing juist is, wel op een dergelijk spel zal wijzen, waarbij men een schijnbaar nimmer falende snede op een riem moet aanbrengen.

RIEMTAL, znw. o. (mv. *riemtale, -tael*; vgl. MORGENTAL); daarnaast RIEMTALE (-TAEL), znw. vr. Meestal is het niet uit te maken of het mv. van het eerste of het enkv. van het tweede wordt bedoeld. *Het getal riemen of roeiers, waarop een bepaald gebied* (een onderdeel van een baljuwschap, daarnaar ook „rieme" geheeten) *was aangeslagen, waarmede het den landsheer dienen moest in den zeeoorlog of een tocht over zee*; later *het aandeel dat een bepaald gebied daarvoor op te brengen had*; ook *het gebied* (een weer of hoeve), *waarop de verplichting gerust had om een riem of roeier te leveren.* Zie Noordew. *RO.* 148; *Oorl. v. Albr.* en *Inform.* Gloss.; *D. War.* 2, 531 vlg.; 5, 338 noot 2) en vgl. bij RIEMER, 2de Art. || Enen boden . . . gesent anden selven bailiuwen (van Rijnlant ende Van Delflant mit brieven), roerende dat sy die luden vanden ryemtalen, die tot Staveren geboden waren te liggen tot sinte Jans dach toe, aldair deden comen, *Oorl. v. Albr.* 419. Dat in Zevenhoven ende Noorden zijn 8½ riemtaelen ende elcke riemtale es 36 acker ende elcken acker gerekent vocr 4 mergen . . ., ende bruycken in huer dorp geen 5 riemtale, ende tander wert gebruyckt by poorteren van Leyden, *Inform.* 295. Voort sal elck ambacht blijven in sulcker riemtalen ende in sulcken recht als sy te vooren waren, *Handv. v. Medembl.* 51*a* (*a.* 1356). — Te (op) riemtale staen, *verplicht zijn tot eene belasting die bij „riemtalen" wordt geind.* || Want sy (*de bewoners van Markerhoofd*) tot desen dage toe up geen ryemtael gestaen en hebben, so sullen sy ons . . . graven te Hollant . . . voirt meer dienen in horen heervairden ende diensten mit enen ryem als anders onsen dorpen in Waterlant doen na hoire ryemtale (*volgens het aantal hunner riemtalen?*), *O. Vaderl. R.* 2, 257, 9 (*a.* 1404). Onze goede luyde, daerenbynnen (*in noordhollandsche dorpen*) geseten sullen te ryemtael staen na hooren goeden, alzo dat redelixste is, Mieris 4, 458*b* (*a.* 1417).

RIËN (RIJEN; ook RIGEN), st. en zw. ww. trans. Mhd. *rîhen*; ohd. *rîhan*; hd. *reihen*; daarnaast mnd. *rigen*, ndl. *rijgen* (ontstaan door den invloed der vervoegingsvormen uit *rijen*). — 1) *Rijgen* aan een snoer, een draad; eigenlijk van een meervoudig aantal voorwerpen, die met elkander eene rij vormen. Kil. rijghen, fasciare, fascia aut ligamine nectere per ordinem, ordine nectere et ligare. — Bij uitbreiding van één voorwerp, ook van één persoon, *rijgen aan* in de bet. *doorsteken* of *doorboren met* (een beeld ontleend aan het spit, waaraan vleesch gebraden wordt). || Daer bleven si (*de overwonnenen*) liggende . . . an die glavie beede gerijt, ghespeet gelijc den capoene, *Ep. fragm.* 178, 321. Vgl. *Proza-Sp. d. S.* 9*a*: „mit gloeienden yseren doornagelt ende . . . doorregen". Eene samenstelling van riën in deze bet., nl. doreriën, zal wel bedoeld zijn *Mnl. Ged. en fragm.* 62, 9: „minne *doorriet* mijns herten gront".

2) *Met een draad of snoer rijgen of dicht rijgen.* || Feitise, nauwe gerene (*l. met hs. B.* geregene; *t. te onrechte* nauwe, gerene) scoen die seldi dragen, . . . want nouwe gescoite steet wel vrouwen, *Rose* 12437 (*var. C.* nouwe gheriede scoen). Naest zinen live (haddi) eens draken vel gherijet, *Couchy* I, 643. Als men hem een roc gaf daer hi zochteit gevoelde an, riedde (*d. i.* riede) hine met pesen van binnen (*reeg hij er van binnen pezen tegen*), *Franc.* 2278 *verandering van* riedde *in* reidde *of* neide *is overbodig*; *vgl. Taalk. Bijdr.* 1, 120; *Franc.* Gloss.; *Bloeml.* 2, 221). Si dreghen alle wide clederen onghevoedert ende in beiden siden open, ende si sijn mit ziden gereghen, *Mandev.* 58*b*. Vgl. *Kl. v. Diepenv.* II, 53: „den rock sal men toeryen mytten snoer der behoetheit", en Plant. rijgen, *se lacer d'un lacet*, fasciare se. — Dat het rijgen of opnaaien van kleederen en wapenen met kostbare zijde tot een punt van smaak en weelde werd gemaakt, bewijzen de volgende plaatsen. || Om side snoere mijns heren cleedere mede te riën, *Rek. d. Gr.* 3, 353. Om 18 grote ziden coorden, platen ende tornikeele mede te riën, 338. Dat wy duerbaer cleder oopen ende doense ryghen ofte knopen, buten behanghen of besticken, Hild. 243, 61. Zie nog twee plaatsen bij RIGEN, nl. *Sal. en Marc.* 46 (*geriget*, van *rigen*) en *Hs.* 113, *f.* 203*a* („ghereghen in die zide", van riën). Vgl. RISNOER.

RIËN (*N. Doct.* 2518). Zie RIDEN (zooals de var. heeft), 1e Art. — Waarschijnlijk moet dit ook gelezen worden *Dijkr. v. Zalk* 8: „dat ic anden weghe . . . gheen bewijnt hebben en sal mijt mijnen guede to beslaen . . ., dan (*maar alleen*) dien wech te rienen (*l.* riën en(*de*)) te driven ende te ghebruken ijn ende wt".

RIËN (*rillen, beven*). Zie RIDEN, 3e Art.

RIËN, bnw. Hetzelfde als rieden, *rieten*, gezegd van een dak met stroo gedekt. Zie RIEDEN en vgl. nog *Inform.* 464 („die thoornen sijn gedect met ryen dac").

RIEN (RYEN). Het woord schijnt op de volgende plaats mv. te zijn eener munt, maar welke? De riër (rider) is om de hooge waarde uitgesloten. || III spint weyts, diss hebben die kaken XII ryen, *O. Geld. Maalt.* 140.

RIËNDAC. Zie bij RIEDEN, en vgl. RIËN, 4de Art.

*RIENEN (*Dijkr. v. Zalk* 8). Zie RIËN, 2de Art.

RIEP (Velth. VII, 5, 66; *Sp.* II[a], 55, 26). Zie RIPE.

RIEPROOST. Zie RIDEPROOST.

RIËR (RYER, *Rek. v. Gouda* 21; *O. R. v. Dordr.* 2, 86, 116; *a.* 1441). Zie RIDER, 2).

AANM. — Bij Kil. en Plant. wordt vermeld een znw. rijer (niet rijder) in de beteekenis *rem.* Kil. rijer, radsperre, sufflamen, machina qua in descensu vel procursu nimio rota retinetur; rijeren, sufflaminare, sufflamine comprimere s. retinere, gall. *entoyer*. Plant. ryër, radtsperre, *un enrayoir d'une roue*, sufflamen; rijeren, dat radt sperren, *enrayer une roue*, sufflaminare. De oorsprong der benaming is niet duidelijk.

RIEREWAERDE, znw. vr. Hybridische samenstel-

ling van riere, uit ofra. fra. *arrière*, en waerde, vanwaar fra. *garde*. *Achterhoede*. || Omdat ic heete ghedinkenesse, houdic die rierewaerde bachten, dat ic den mensche sal bewachten, dat hi niet gaet buten minen palen, Praet 1171. — Elders komt rieregaerde voor, dat geheel aan het ofra. fra. woord is ontleend. Vgl. GAERDE, 3de Art.

RIES, bnw. en znw. Verwanten van dit woord worden slechts gevonden in het Ags.; het ww. *hrēosan* (vgl. Streitberg *Urgerm. Gramm.* bl. 129) heeft aldaar behalve de bet. „in puin vallen of storten", ook die van „zich met onstuimige vaart storten (in iets)". Zie Grein 104; Clarc Hall 184, en vgl. eng. *to rush*, waarin het ags. woord vermengd met andere in klank overeenkomende woorden kan voortleven. Zie E. Müller en Skeat op rush. De gevallen, waarin het bnw. anders dan praedicatief gebruikt wordt, zijn zeldzaam. Het woord is uit geen enkel mnl. prozageschrift opgeteekend (van de woordenboeken alleen in *Voc. Cop.* en Kil., *vetus*), het was dus niet (meer) in levend gebruik in de zndl. tongvallen: daarmede stemt overeen het feit dat het in de hedendaagsche zndl. idiotica niet is opgeteekend. Het wvl. woord *riescke*, gevaar (met *rieschelijk*, gevaarlijk, *rieschen*, wagen) is misschien het oude *ries*, dat onder den invloed van fra. *risque* als het ware een tweede leven leidt. Vgl. *Noord en Zuid* 21, 445 vlgg. Ook in noordndl. proza-geschriften zijn geene bewijsplaatsen gevonden. Hooft gebruikt nog het van *ries* afgeleide znw. *riezerij* in de bet. *dwaasheid, dolheid* (*Wdb. op Hooft* 261).

I. Als Bnw. — De gewone beteekenis is *zich blindelings stortende in een gevaar, een sprong in het donker* (eng. „leap in the dark") *doende, roekeloos, toomeloos, vermetel, dolzinnig, een dollen kop hebbende* (voor de mogelijk oudste opvatting zie bij znw.). Hetzelfde als mnl. dulcoene (z. ald.), hd. *tollkühn*. *Voc. Cop.* ries, temerarius. Kil. ries, *vetus*, temerarius, inconsideratus, effrænus, angl. *raske* (dat er etymologisch niets mede te maken heeft). Eene enkele maal is ries verbonden met dul, meermalen met sot. Het woord is in sommige hollandsche en utrechtsche tongvallen (o. a. te Mijdrecht en te Naarden) nog bekend in de bet. „wild in zijne bewegingen, onbesuisd, woest, als uit eene ijlende koorts ontwaakt". Te Naarden wordt b. v. gezegd „een *riesse* meid", van eene dienstbode die alles breekt. || Dat si nemmeer waren so ries, ende si voorwerd mere voorzaghen jeghen der felre jooden laghen, *Rijmb.* 31156 (lat. *ut reliquo tempore cauti magis se gererent*). Du best ries (*tot Petrus bij Cajaphas*), sagemendi hier, men worpedi stappans in een vier, *L. o. H.* 2286. (*Dat niet licht*) iemen so stout ware ende so ries,... die soude dorren dor enige minne die grote coenheit doen, die hi sal bestaan, *Flor.* 1365 (*vgl.* Hoffmann *in het* Gloss. *op* ries). Hi (*Jason*) was vrolic, jonc ende ries, ende sorchde luttel voor den stoot, die hem bringhen mocht ter doot, *MLoop* I, 670. Gi sijt dul ende ooc ries ende deen sal bliven int verlies van u beiden, *Mor.* 539 (vgl. het gloss. *ald.*). Bedi es hi ries die hem verbout indien dat hi hem dooghden (*l.* in dooghden?) hout, hine si emmertoe vervaert. *Theoph.* 519 (*Theoph.*[2] bl. 79). — Meer gewoon is de beteekenis *als van zijn verstand beroofd, aan zich zelven ontvoerd, gek, razend, dwaas, zot*; hetzelfde als onvroet; z. ald. || Nu houdic mi over ries dat ic u nine geloofde dies, als gi mi riet dat ic ontbieden Lancelote soude, *Lanc.* IV, 11603. Hoedi dat di gheen wijf make ries: set dine ziele niet in hare hant, *Heim.* 748 (*vgl. de aant. ald. bl.* 324 *vlgg.*). Daernae . . . viel Adam in groot verlies, want Yeve maecten wel soo ries, dat hi versmade sijns meesters bot, Hild. 164, 50. Ic liet u (*het vleesch*) doen uwen kies ende dinen willle, dies was ic (*geest*) ries, *Z. ende Lich.* 166. Sidi sot of sidi ries, dat ghi dus deser dinc ghewaghet? *Wal.* 6352. So waric ries, soudic ju gheven mine wapene, 6388. Den wisen maect si (*minne*) ooc soo ries, dat hi moet bliven int verlies (*verderf*), *Beatr.* 43. Hoe bestu . . . so ries, dattu tmesdoen den vleessche tyes? *Wap. Rog.* 309. Dadic dat, so waric ries, *Wal.* 6156. Ghi waert ries dat ghire quaemt, 6167. Ontbeidi langhere, so sidi ries, 6210. Ja, en ware hi ries die dit ontseide, 5914. Die al seghet dat hi weet, hi en es niet vroet, maer hi es ries, *Vrouw. e. M.* I, 246. Segghict, ic ontsie mi dies, datmen mi hout over ries, *Franc.* 5807; ook 5816. Wes van sprekene niet so ries, maer devotelike vare, *Sp.* II[4], 13, 40. Dies es dijn here Trayen . . ., dieu troomsche rike niet en genoecht, hine wille mede wesen god, II[2], 32, 31. Riese, domme herte, spaer! overmoet es Gode onmaer, *Vierde Mart.* 187. Dat hi wel ries ende een groot musaert . . . was ende sinloos, doe hi bi siere dompheit verloos dat goet, dies soe hem vele dede, *Parth.* 3912.

2) *Lichtzinnig, niet door hoogere beginselen of door het gevoel van zedelijke verantwoordelijkheid bestuurd, wuft*; ook in eene sterke opvatting *gewetenloos, onzalig* (*vgl. over de bet.* „onzalig, rampzalig", *die bij het bnw. niet gevonden is, beneden bij* II). || Al haer leven (*van de groote heeren*) is tijtverlies, bidien haer werken die sijn ries, *Lsp.* III, 25, 99. (*Een dorperlijk geestelijke*), heeft hi sijn verkies gheset int fordeel, even ries (*in hooge mate beginselloos*), hine sal hem niet ghematen, *Kerk. Cl.* 121 (*men kan het woord hier ook weergegeven door* „zot, dwaas, onzinnig"). Wel es hi ries ende een keitijf, die met lecker tonghen leit sijn lijf, *Vad. Mus.* 2, 178, 57. Sie waren ries, sie waren sot, dat si braken mijn ghebot, *L. o. H.* 137. Dat hi niet en ware so ries, dat hise (*de jonkvrouw*) sloughe vor sine oghen, *Wal.* 8348. Die viande, al bestu ries, willen betren dine misdaet, *Rijmb.* 33114 (*vgl.* 33117: du best argher dan haer negheen). Nieman en sal meestrouwen dies, die so sundech es ocht so ries, den genen en quame genade daer ave, die werdelec quame te haren grave, *Christ.* 1861. Van din risen (*d. i.* riesen) yongelingen, die ommegaen met selken dingen daer si met taenen (*verleiden*) die yonfrowen, *Lev. v. Lutg.* II, 3635. Van din risen man (*een verloopen monnik*), 12223. In welken sonden gevallen was die riese man, 12300. O prinche zot ende ries, *Lsp.* III, 25, 100 (*tot den duivel*; *vgl.* 1661: dwaes). Sulke lereren ons verbieden te gheven den quaden lieden, alse speellieden ende hyrauden, riesen wiven ende ribauden, *Doct.* II, 720 (*er zal hier met* riese wive *wel eene bijzondere soort van* lichtzinnige vrouwen *bedoeld zijn*; *de varr. hebben andere lezingen, nl.* kintschen lieden; biesschen(?) wiven; vriezen ende). — Onse Here verweet den kerstenhede meneghe ere die hi hen dede, ende si hem niet en dancten dies, maer elc met wiven ware ries (*op eene lichtzinnige of gewetenlooze wijze met vrouwen omging*, d. i. *zich aan vrouwen bezondigde*), *Brab. Y.* III, 1463 (*Sp.* IV[3], 17, 52: met wive). Judas, gi sijt ries ende sot, dat gi dorret seggen dat hi (*Christus*) es God: eest ooc waer dat hi es u here, waeromme brachtine in desen sere? *L. o. H.* 2451. Nu ne maecti nemmeer so ries (*vergeet u niet meer zóó*), dattu gehorsamheit verlies, *Riscl.* 265.

II. Als znw. — 1) De oudste beteekenis is misschien *rampzalige, ellendige, onzalige*. Deze bet. schijnt zich ontwikkeld te hebben uit de opvatting *iemand die geruïneerd is, die tot den bedelstaf is gebracht*; vgl. ags. *hrēosan*, in puin vallen, waarnaast de opvatting „geruïneerd zijn, gezegd van een mensch", kan hebben bestaan. Uit deze bet. zal zich ook de onder 3) genoemde „een onzalige of rampzalige in zedelijken zin" hebben ontwikkeld. || (Si) vonden hem (*bevonden zich*) alse verdorde (*l.* verdoolde?) riese (*als rampzalige verdwaalden*) in eenen wilden brouc van bramen, *Sp.* III[8], 59, 100. (Si) staken hem (*Simson*)

ute sine ogen ende maectenre af enen ries, I^{3}, 21, 46.

2) *Iemand die zich blindelings stort in het eene of andere gevaar*, *dolkop*, *een vermetele*, *een waaghals*; ook *een onvoorzichtige*, *iemand die ondoordacht handelt*. ‖ Hine voer niet met dullen riesen, maer met ridders die waren geproeft, *Sp.* II^{2}, 1, 34. Vele riese van der scaren (*de Romeinen*) volgden ende clommen naer met ledren up tportael, *Rijmb.* 33326 (lat. *multi improvisi*, tegenover *prudentiores*). Verwoet wolf, verdoemt ries, en ontfarmt u niet dies (*Andromache tot Hector*)? *OVl. Ged.* 1, 29, 2495 (*var.* verdoemt man, verwoet ries). — Vooral gewoon is ries in de bet. *iemand die van zijne bezinning beroofd is*, *een gek*, *een zot*, *een dwaas*. ‖ Dies waende, hi ware een recht ries, die des gelovede cleine of groot, *Lanc.* II, 28734. Een pape . . . quam met desen riesen (*zoogenaamde kruisvaarders*) . . . in Hongheriën, *Brab. Y.* III, 514. Dits algader ene saghe, datmen dus den edelen man met loghenen prijs leghet an . . .; diet dede, hi was een ries, II, 4157. Nu hebdi uwen raet bedreven met jonghen sotten riesen, die u de wrake inbliesen, *Melib.* 2083. Die hont en slacht niet den riesen, die om een luttel al verliesen, *Esop.* XXVII, 13. Dat riese pensen, gaet dicke anders dan sijt vensen, *Rose-fr.* 255, 140. (*Het onderscheid*) twisken den wisen ende den riesen, Hild. 169, 16; ook 9, 364. Die al laet kinnen sijn herte binnen dats een ries, maer die vroede es in hoede altoos dies, *Belg. Mus.* 1, 115, 30. Hy quam daer als een ries, *Troyen* dl. 2, vs. 28082 (fra. *por fol*). O ghierich ries, hets al verlies sulc een goet daer men van Gode na weerelt dode of sceeden moet, Praet 3758. Wanhope es ongelovichede: die haer hantiert dat es een ries, 281. Ic begripe die sotte risen (*l.* riesen), die een stom beelde also verkiesen, dat sire al haer gelove an setten, *N. Doct.* 1614. Als een ries verweent, de sinen wille doet altoos . . . so wil hi vroeder sijn allene dan een heer alghemene ende acht sgheboots niet dat men doet, Stoke VIII, 737. Dus en sal hi (*de vroede*) niet verliesen van dat sijn is gelike den riesen, *Sp. d. Sonden* 3181. Dies scouden die Jooden riese die Romeyne ende al there, *Rijmb.* 31108. Menighen ries, die feeste ende spel ende swaeren cost wille hantieren, ende . . . et falgiert hem an dien goede, *Nat. Bl.* IV, 846. Dat geen coninc es die draget crone . . ., ende wildi hem onderwinden dies, dies gi u onderwint, hine waer een ries, *Flor.* 2344. Dat een snodel ries besmit, die cume tusschenkent swart ende wit heren wille castiën, *Verk. Mart.* 17. Mijn sin seghet mi als een ries: hi (*God*) . . . hevet bevolen . . . dese . . . dinc der blender aventuren, *Wap. Mart.* I, 137. Es so (*de weduwe*) (h)out, ic weinsche haer dies te nemene (*sl.* te manne) eenen jonghen ries, ende haer zonden dan beweene, *Denkm.* 8, 13, 277. Dat (*d. i.* dattet) gheen riese sullen verstaen, die goede boeke onwert maken, *Alex.* IV, 1712. Wael sijn si rise (*d. i.* riese) ende doren, die hem (*de vrouwen*) so haestelike mestrouwen, *Parth.* 4876. Twi daetstu dat, dulle soudaen, dulle ries? 8298. Sidi riese? ne siedi hier niet enz., *Sp.* IV^{2}, 77, 81. (Een) bispel van den riken vrecken ries, dien sijn coren so wel wies, . . . ende hiet sine ziele wesen blide: hi hadde noch lange te levene, I^{7}, 15, 27. — Den riesen gesproken hebben, spreekw. gezegde voor *van zijn verstand beroofd zijn*. ‖ Al u lant seldi verliesen; wel hebdi gesproken den riesen, gi selt varen uten sinnen, *Ferg.* 4505; ook 5154.

3) *Iemand zonder beginselen*, *een lichtzinnige*; ook, en vooral, in eene sterkere beteekenis *een gewetenlooze*, *een onzalige*, *een snoodaard*. ‖ Dat riesen leckerlike dinc verkiesen, *Sp. d. Sonden* 33. Dan comt een ries (*een loszinnige*) die tonghevoeghe op haer siet, ende word ghevaen, ende van herten also ondaen, dat hi ziele ende lijf verliest, *Nat. Bl.* II, 1270. Si (*de vrouwen*) bleven thuus vele bat dan si comen te kerken daer se die riese merken, diese (*var.* hen) dicke verleiden met haerre uterlijcheiden, daer si beide dicke om riesen (*z. ald.*) ende ziele ende lijf verliesen, *Lsp.* II, 7, 22. Het sijn vele riesen, al leven si een stuc in sonden, dat (*l.* die) in doghden lest (*ten slotte*) werden vonden ende meer penitencie doen dan enz., *Theoph.*^{1} 530 (*Theoph.*^{2} bl. 79). — Wes blide, du en salter niet an verliesen, als du niet en ghenoecht (*behaagt*) den riesen, want als die quade enz., *OVl. Ged.* 3, 114, 113. In ben niet wert dattu mi zies, ic bem een arem zondelic ries; Vader, de noot jaghet mi te di, nu hebbe geduldichede in mi, *OVl. Lied. e. G.* 17, 396. Wat eren mach hebben een here dat hi enen knecht verbit? hi es een ries, die sijn lijf verslit (*d. i.* verbijt; verslijt) sonder ere ende sonder prijs, *Alex.* IX, 1098. Ende beginnen runen die riese, *Sp.* II^{6}, 77, 41 (*vgl.* 39: die quaden). Hi antwerde den heidenen riesen, II^{6}, 44, 18. Die quam predeken den heidenen riesen, den verkeerden lieden, den West-Vriesen, III^{6}, 59, 13. Ries, laet staen dijn callen! I^{1}, 66, 106. Pens t, gi werlike riese (*rampzalige wereldlingen*), wat scaden het es ende wat verliese, Gode te siene nemmermere, III^{5}, 47, 31; ook III^{4}, 49, 19. Sine jongers worden erre dies ende wilden slaen den ries (*den vuigen lasteraar*), I^{2}, 28, 41. En quaet ries (*een gewetenlooze doorbrenger*), I^{5}, 3, 49. Datment (*het geld*) metten doden groeve, ende tgelt henen metten riese voere ten euweliken verliese (*verderf*), III^{1}, 43, 28. Vluchtich ries (*voortvluchtige snoodaard*), . . . du heves verdaen met overdade dijns selves goet, . . . ende heves ander goet gestolen, III^{3}, 34, 37. Verwaten ries (*vervloekte onverlaat*), III^{3}, 35, 69 (*tot den duivel*). Hets en ris (*d. i.* ries), die hastet omme sijn verlies (*verderf*), *Lev. v. Lutg.* II, 6331. Te Dockinghen daer quamen hem (*Bonifacius*) aen die onbekende wilde Vriesen, die ghelike verwoeden riesen (*als gewetenlooze woestelingen*) hem versloeghen ende sine ghesellen, Stoke I, 194.

Aanm. — Praet. 2298: „als duse *ries*", loze men met het hs. *sies*. — *Rein.* I, 2674: „Reinout de *ries*" moet omgekeerd met het darmstadtsche fragm. gelezen worden *sies*, naam van eene bepaalde soort van jachthonden. Vgl. *Tijdschr.* 9, 241 vlg.; 19, 244.

RIES, znw. o. *Dwaasheid*, *verdwaasdheid*. Hetzelfde als dwas; z. ald. In de uitdrukking te riese bringen, hetzelfde als te dwase bringen, *op een dwaalspoor brengen*, *maken dat iemand niet weet wat hij doet*, *hem aan zichzelf ontvoeren*. ‖ There rede hem altegader den raet te doene, dede verrader kerstineit riet te verliese (*ten verderve*); dus was dat heer brocht te riese, Stoke II, 777.

RIESCAELDE (RIED-, RIJ-, RIJS-), bnw. Een woord uitdrukkende eene ziekte of eene afwijkende vorming in den stam van een boom, tengevolge waarvan hij niet geschikt is om in planken gezaagd te worden. *Bestaande uit* (*een zeker aantal*) *in eene bepaalde orde of ligging voorkomende schalen* (schillen of lagen), die evenals concentrieke pijpen om het hart in elkander liggen, maar weinig of niet aaneengegroeid zijn, zoodat de planken die men van zulk een boom zaagt, slecht samenhouden en in stukken en splinters vallen. Het hart van een rieschaalden boom is gewoonlijk stersgewijze gespleten, of geeft eenigszins de figuur van een wiel (vandaar de benaming *gewield*) of van een wijzerplaat (vandaar fra. *cadrané* (*cadranné*) en de ziekte *cadran(n)ure*, Littré) weer. Zie vooral De Bo op rieschaalde, rieschoIde; Van Keirsbilck, *Timmerman* 349 („rieschaalde, rieschalde, rieschoIde, rieschaaldig, rieschaldig; *ald.* 350: „rieschaalde hout, rieschaalde planken" en „rieschaaldigheid"); Schuermans 542 op rijscholde, riescholde, vermolmd, rotachtig; Rutten 188 op rijsschellig. Het woord heeft zijne beteekenis uitgebreid tot alle slecht gegroeid hout (Rutten); dat het in het Wvla. de opvatting „niet te betrouwen, gevaarlijk, *rieschelijk*" (van zaken) en „vermetel, roe-

keloos" (van menschen) heeft aangenomen, is zonder twijfel toe te schrijven aan den invloed der bijgedachte aan ries; z. ald.). De vorm van het woord is niet duidelijk; ook is onzeker of het tweede deel een znw. is, dan wel een ww. stam; vgl. hd. *kernschälig*, dat in het Wdb. van Grimm (5, 611) wordt verklaard als „(boomen) bei denen sich der stamm schält", d. i. „die jahrringe sich von einander lösen und verschieben", doch ook *kernriszig*, dat hetzelfde beduidt en eerder op het znw. wijst. Weliswaar vindt men ook in zndl. „*rijschellig*, maar de oudste vorm is *rieschaelde* of nog juister *riedschaelde*. Misschien is het eerste deel het znw. *riet* (*ried*) en beteekent het woord eig. „lagen (ringen) hebbende als in riet *of* van riet". ‖ Dat zy negheen hout daer in (*voor den halletoren*) leveren en zullen dat rietschaelde es, of quade gaten heift, of den rooden hoolme (*olm*; *vgl.* VEROLMEN) ende onredelic spechout gheweert, *Invent. v. Br.* 6, 490 (*a.* 1483). Alt hout gaende ten voors. warke . . . zal zijn wel ghetailget ende met (*l.* niet) rijscaelde noch vueghelhooghde (= vueghelooghde, *waarschijnlijk hetzelfde als „vogelbekte" bij* Keirsbilck, *Timmerman* 488, d. i. „kleine rotte vlekken hebbende, die op vogelbekjes (of vogeloogen) gelijken", *gezegd van hout dat begint te vermolmen*), *ZVl. Bijdr.* 4, 320 (*a.* 1409). — Leverende al het hout van goede eecken, niet rijsschaelde noch vierich, *aangeh. Invent. v. Brugge*, Gloss. 316 op riedschaelde; zie ald. nog een voorbeeld van den vorm *rieschaelig*, en eene plaats waarin het woord rysthartichеit voorkomt („van goeden drooghen en wel verclyngden houte, al goet eeckin hert, sonder spec, rysthartichede, roden holm oft ooc eenighe malaedie daer in te zijne"). Het woord beteekent wel hetzelfde als *riescaeldicheit, en beduidt misschien „de toestand van een boomstam, wiens *hart gespleten* is" (?).

RIESEL (RYESEL), znw. m. Onverklaarde naam van een dier in *Proza-Rein.*[2] 40, waarover men zie t. a. p. bl. 170.

RIESELIKE (RIESLIKE), -LIJC, bijw. Van ries, bnw.; z. ald. *Op eene vermetele, roekelooze, ondoordachte wijze*; *roekeloos, onberaden*; ook *onzinnig, dwaselijk, gekkelijk*, hetzelfde als eene uitdr. „alse die riese" (zie ALSE, kol. 363). ‖ Dompelic was die dinc bestaen ende sonder raet toeghegaen; ende want mer rieselike toe ran, soo schietmer dompelike van, *Brab. Y.* V, 1197. Daer (*op dat feest*) waren jonge metten ouden, daer die keyser (*Commodus*) stont gecleet rielike . . . metten velle van enen liebarde, *Sp.* II[2], 58, 6. Sone meer haetten de zine, so hi hem dede meerre pine om te hebbene der vreemder hulde, daer hi riesliken ane dulde (*hetgeen het werk van een zot, gekkenwerk was*), Stoke II, 171 (*vgl.* I, 766: „verdullen ende verriesen" *en bij* RIES, Bnw. 1) *de verbinding van* dul *en* ries).

RIESCHAP (*Coll.* 35*r*). Zie REETSCAP.

RIESEN, zw. ww. intr. Ags. *hrēosan*. Het woord heeft de bet. van „ries worden" en „ries zijn". In het eerste geval komt het van het bnw. ries; in het tweede kan het ww. naast het bnw. hebben bestaan of ouder zijn: de van bnw. afgeleide intr. ww. beteekenen in den regel „iets worden" (evenals de transitive „iets maken"): slechts zelden hebben zij den zin van „iets zijn". Het woord komt slechts bij dichters voor en is na de middeleeuwen alleen opgeteekend bij Kil. (als verouderd).

1) De oudste beteekenis, althans die welke het dichtst staat bij de opvatting van het ags. woord (nl. „in puin vallen") is wellicht *in een treurigen lichamelijken toestand zijn, er ellendig of rampzalig aan toe zijn*; eig. „een ruïne zijn van hetgeen men vroeger was". Vgl. RIES, znw., 1). ‖ Hem es hi (*de steen*) goet, die ghereet ter jucht sijn ende so sere riesen, dat si hare lede verliesen, *Nat. Bl.* XII, 178 (lat. *valet illis qui paralisi sunt destituti*). Alst behoort ten wereliken goede, alse nu te wesene groot here . . ., alse nu verliesen; alse nu welvaren, alse nu riesen (*berooid, aan lager wal te zijn*), *Alex.* V, 692. O wi, die dus singen mach (*in den hemel*), . . . ende . . . dit singen daer verliest, ende comt daer hi ewelike riest (*in de hel*)! Velth. VIII, 29, 63. Van hoghen lieden . . . siet men geslachten tevallen, die hare edelheit verliesen ende bi cranken zinne riesen, *Sp.* I[1], 76, 53 (*de bedoeling zal wel zijn* „ten gevolge van beperktheid van verstand achteruitgaan"; *het Lat.* „magni Messale lippa propago" *is slechts uit de verte te vergelijken*).

2) *Van zijn verstand beroofd worden, in de werking van zijn denkvermogen worden belemmerd*; *gek of krankzinnig worden*, als uitdrukking van een lichamelijken toestand. ‖ Souct men hier of (*van dit ongemak*) niet bate, men mach lichte die sien (*het gezicht*; *l.* die sie?) verliesen jof van groter hooftsweren riesen, *Heim.* 1274. Uwen joncheren wil ic nu te staden staen ende Brabant ontladen van verdriete ende van verliese; oft ict late, dat ic riese! *Grimb.* II, 5486. — Vooral als uitdrukking van een geestelijken toestand, *aan zich zelven ontvoerd worden, niet weten wat men doet uit een geestelijk oogpunt*; vandaar ook *handelen als een gek, een waanzinnige, een zot*; *gekkenwerk doen*. Kil. riesen, *vet.* temere agere. ‖ (Dat hi (*die op eens anders vrouw verlieft*) hem selven verteert also om dinc die hem niene hoort toe, ende ziele, lijf ende tijt verliest, wet dat dese vele meer riest dan die met spere ende met schilde den wint met crachte keren wilde, *Lsp.* III, 6, 81. Die dat langhe rike verliest om dit corte, seker hi riest, III, 4, 21. Die sire lieder herten verlieset, dats een landshere die rieset, *Heim.* 1503. Die hier so micken up weerelt sticken, dat zi verliesen hemelrike, sekerlike zi dinken mi riesen, Praet 1214. Hierbi duncken si mi riesen die ziele ende lijf verliesen om goet, datsi tot cleinre baten haren kindren sullen laten, *Lsp.* III, 3, 379. So dat men sach . . . dat hi risede (*d. i.* riesede), die soudaen; wie soude dat hebben ghedaen, enen man ghelijc een een wijf te cussene, hine ware caytijf van sinen sinne ende al verwonnen? *Parth.* 7777. Die lieve van ghewinne, die ons werpt al uten zinne, met wat rouwen wijt verliesen, hoe sere wi daeromme riesen, *Sp.* I[1], 65, 11 (lat. *illa que nos agunt in insaniam et que cum plurimis lacrimis amittimus*). Die wijn dorgaet sijn hovet ende doet hem verliesen sine memorie ende (*nl.* doet hem) sere riesen; noch oge noch tonge en can ghesegghen wat hem leget an, I[1], 74, 34. So vaste mint mi die edel here, dat hi doelt (*l.* dult?) ende riest, als hi om mi te peinsen kiest, *Segh.* 5014. Dien nacht waent sy (*Medea*) wel verliesen, dat doet se sorghen ende riesen (*maakt haar buiten zich zelf van ongeduld*), *Troyen* 522. Seer mynt Dyomedes; in vaer is hy — dat doet hem kiesen (*l.* riesen?) — dat hy sijn lijf sal verliesen, *Troyen* dl. 2, vs. 17990. Hoe ic moghe ghewreken wel my selven van den verliese, daer ic van rouwen om riese, dl. 1, vs. 12439. Door Got, siet dat ghy niet en riest ende uwe eer niet en verliest, dl. 2, vs. 22777. Seght mi, dul man (*tot Priamus*), du dunca mi riesen; du saels noch heden vele verliesen; vaert her Hector buten in den strijt, hi blijfter doot, *Bloeml.* 1, 144, 282. Soudic varen in vreemden landen ende dwinghen (*bedwingen*) . . . de lieden, ende mijns selfs lant soude bliven buten miere hant? die dat doet, hi moet riesen (*die moet van zijn verstand beroofd zijn*), Stoke III, 1515. Dat wi connen bejaghen, . . . dat sal ic deilen ende ghi kiesen: dies achtergaet, moet riesen, *Eleg.* 602. G. sprac: ic looft saen; doe ict niet, ic moet riesen, *Ferg.* 4276. Herodes die hadde genomen meneger moeder hare kinder, die moeste met mesfallen niet minder also quellen ende riesen, dat (*omdat*) hi moeste de sine verliesen, *Sp.* I[1], 48, 2 *var.* (*t.* dwasen ende riesen). Hadde hi ghehat alsulc gheval, dat hi (*de veldheer*) de liede alte

samen hadde behouden . . ., hi hadde verghiselt al de Vriesen; de (*die*, nl. *de aanvallers*) sint daeromme mosten riesen ende verloren hare lieden, Stoke V, 832. — Ook *niet weten wat men doen zal van verlegenheid, in de war zijn, beteuterd of bedremmeld zijn.* ‖ Daerne Urake dus sach riesen ende sijn ghelaet verliesen, *Parth.* 3923. Met dien quamen si in die sale; . . . die sierheit deëdse risen (*d. i.* riesen) ende al haer ghelaet verliesen, 8068. — Ook, in eene iets minder sterke beteekenis, *dwaas zijn, dom zijn.* ‖ Seker wet dat hi riest, hi die hebben waent vriende, daer hijs noyt en verdiende, *Doct.* II, 1541. Hy en dunct my niet te seer riesen, die van tween quaden dat beste can kiesen, *Troyen* dl. 2, vs. 23117. Claer eist dat hi zeer riest, die ledighe, die sulc goet verliest bi roekeloosheiden, *Sp. d. Sonden* 8709. Die den tijt onledich maken met onorborliken saken, mi duncket dat si zere riesen, want si die tijt verliesen, die nemmermeer wijf noch man daerna verhalen can, *T. en Lettb.* 3, 65, 29. — *Profijt. Liedeb* 149, 8: „ghi dunct mi buyten keere, dat ghi der werlt vruecht verkiest voor dleven van onsen here; siet dat ghi u so niet en riest, dat ghi dat rijcke Gods verliest", staat in dezelfde bet. een wederk. hem riesen, dat vreemd schijnt: misschien is de lezing onjuist, ook dwasen en dullen komen niet als wederk. voor. — Sonder riesen, *zonder dom te zijn*, d. i. *op eene doeltreffende wijze*(?). ‖ Daer bi slaet al sonder riesen so groote slaeghen, *Grimb.* I, 4978 *var.* (*de tekst heeft eene andere lezing, nl.* dies seldi u vianden kiesen).

3) *Dwaze dingen doen uit een zedelijk oogpunt*; *verkeerde, slechte dingen doen*; *op den verkeerden weg zijn, het onderscheid tusschen goed en kwaad uit het oog verliezen, op een doolweg zijn.* ‖ Elc man si ende mecke dat hi niet en valle in haren (*der minne*) strecke: si hebben menighen wisen doen riesen ende ziele ende lijf doen verliesen, *Lsp.* I, 22, 67; *ook* II, 7, 27 (*zie de plaats bij* RIES, znw., 1). Dese Willem began saen riesen, so dat die Vlaminge bolgen . . . ende haelden . . . Diederic van Elzaten, *Sp.* III[1], 89, 174. Ghine horet nemmermere volc so dorperlike riesen noch hare eere also verliesen, alsi (*Grieken en Trojanen*) an beeden ziden daden, *Troyen* 10728 (*Theoph.* bl. 74, vs. 1401). Int selve jaer begonsten riesen ende striden die Westvriesen jeghen den grave Aernoude, de haer here wesen zoude, Stoke I, 897. In Osias tiden . . . begonste dat rike van Israel riesen (*onder Manahem*), *Sp.* I[2], 36, 29. In sinen tiden . . . begonsten in Jherusalem die Jueden suffen ende riesen ende weeken ende haer ere verliesen, *Rijmb.* 27259. Si seiden men soude die stat verliesen als die poort so soude riesen, dat hier deen Jode den andren morde, 33141; ook *Sp.* I[8], 28 *Opschr.* God, die niet (*niets*) ne wille verliesen, die ons sach ende siet dus riesen, die sendde ons . . . sinen vrient (*Franciscus*), *Franc.* 55. Dese maniere mach wel becomen den ghenen die hebben ghenomen geestelijc leven ende verliesen die werelt diese dede riesen, *Hor. Belg.* 12, 21 (*Hoogl.* c. 117).

RIESHEIT, znw. vr. Van ries, bnw.; z. ald. — 1) *Vermetelheid, roekeloosheid, het zich ondoordacht in gevaar begeven. Voc. Cop.* riesheit, temeritas. Kil. riesheyd, *vetus* temeritas. ‖ Dat Parthonopeus dede grote riesheit, dat hi mede so verre onder die andre reet, want si ontfincne wel ghereet ende ghinghen steken ende slaen, *Parth.* 4584. — 2) *Zotheid, dwaasheid, lichtzinnigheid, het doen van zotte of dwaze dingen.* ‖ Drie dinghe hatet (*l.* hatic) sere: den armen hoverdeghen man; den riken die wel lieghen can, ende den ouden soo verkeert dat hi hem ter sotheit (*var.* ter riesheit; *de beide andere varr.* rijcheit *en* wijsheit *zijn wellicht ontstaan uit* rijsheit; *zie de volg. aanh.*) keert, *Doct.* II, 34 (*Jes. Sirach* 25, 4: *pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum et insensatum*; *bij* Van der Palm: „een *ontuchtige* oude zot"; *de plaats kan ook behooren bij* 3). Mijn vriende heten mi wesen vroet, . . . maer ic en can; ter rijsheit (*l.* riesheit) hebbic betren spoet, *Vad. Mus.* 1, 336, 5 (*in het gedichtje teekent hij zich verder als een losbol of doorbrenger*; *de bet. is dus hier* lichtzinnigheid *of* loszinnigheid; *vgl. bij* 3). — 3) *Verkeerdheid, slechtheid, ongebondenheid, bandeloosheid, het doen van dingen die uit een zedelijk oogpunt af te keuren zijn.* Vgl. RIES, 3) en RIESEN, 3). De grens tusschen de opvattingen 2) en 3) is hier, evenals bij de beide andere genoemde woorden niet altijd gemakkelijk te trekken. ‖ Si sijn van herten so fel, sien si dat haer kinder keren ter doghet . . ., sone doen si hem gheen goet . . ., maer setten se haren moet tot riesheit of ten dullen dinghen ende onkuuscheit voortbringhen, . . . so willen si dan der kinder achten, *Nat. Bl.* III, 1812. Als ghi der riesheit wilt afstaen, soo en seldi dan nemmer gaen met hen daer ghise daedt mede, ende u ooc hoeden vander stede daer ghi die zonden daedt gherne (*naar gewoonte*), waest bourdeel oft waest taverne, *Lsp.* III, 3, 877. Die cnape hoedde hem daer naer van personen ende steden . . ., daer hi die riesheit dede ende sonde, 922. Man, du dunckes mi dul (*tot Petrus bij Kajaphas*), du dunckes mi riesheden al vul: in di soo es groot overdaet; inne (*l.* ic) sie die wile dat men di vaet, *L. o. H.* 2254.

RIESLIKE. Zie RIESELIKE.

RIESTER (REESTER, REISTER), znw. vr. (en m.?). Mnd. *riester*; mhd. *rister*, o., ook *rist*; ohd. *riostar*, *riostra*, *riestra*; ondd. *rioster* (Gallée, *Andd. Wtb.* 252); ags. *rēost* (bij Clarc Hall 248 weergegeven door eng. *rest*, „part of a plough"); hd. *riester*, ook *rist*. *Het strijkbord van den ploeg, het deel van een ploeg dat de losgemaakte aarde op zijde schuift.* Plant. rijster oft reystre, ploechschuerer, *l'aureille de la charue, fer qui separe et rejecte la terre de la charue*, rulla, rallum (ploechschurer, met eene andere verklaring ald., nl. „*fer à nettoyer la charrue*, rulla"; vgl. beneden de aanh. uit Diefenb. en de vertaling uit „Tetraglotton" bij Schuermans 539). Kil. riester, rijster, *Fland.* rulla (vgl. rulla in *Synon.* 3, 43, waar ook *reister*, en *ploeghschuerer*, *ploeghsteker* uit Kil. worden vermeld; vgl. Diefenb. op ralla, rulla met de glossen: „pflugstecke"; „pflugscharre", pflugstocker", „pflugschorer", „schor damit man den wegysz o. pflugeisen schabet", „schaber, ruthe, rinde am pflug", stöker darmit men de plochschar rein maket" e. a.). Het woord is in de meeste zndl. en enkele noordndl. tongvallen nog heden bekend; zie De Bo op riester: „een omgebogen ijzeren blad dat bezijden aan den ploeg dient om de aardschol om te keeren, welke van onder afgestoken wordt door het schar"; Schuermans op riester, m. (in Limb. *reester*; in Brab. *rister*, in Vlaand. *riester*, met eene plaats uit Guido Gezelle); Claes, *Bijv. Hagel. Idiot.* op reester; V. d. Water, *Oost-Bommelerw.* 124: *rister*, ook *risterpin*, „verbinding tusschen „rister" en „start" van den ploeg" (aldaar wordt ook uit O.-Noord-Brabant de vorm *rijsel* vermeld); Van Schothorst, *N. W. Veluwe* 190: *reester*. Het woord is ook in verschillende hd. tongvallen bekend (Grimm's *Wtb.* 8, 953 op riester; Schade 2, 717), doch daar heeft het vooral de bet. „ploegstaart, handvat aan den ploeg", welke het ook in verschillende oudgerm. tongvallen had (ondd., mhd., mnd.). ‖ Omme 2 ploechbalken, een riester ende eene spille, *Rek. v. Zeel.* 1, 243 (*a.* 1330). Omme riesters, ploechbalken ende een zoolhoift, 244. Soo sullen wy geven ende vry dijcken allen de genen die dat landt dijcken sullen, die sevende voore van allen den lande, in vryen landen, daer sy metter reister kavel vallen (*waar zij* (de voren) *ontstaan door de afdeeling of afscheiding van de(n) riester, zooals zij door de(n) riester worden aangewezen?*), *Priv. v. Brielle* 2, 232 (*a.* 1355). — Samenst. riesterplate, *de ijzeren plaat van* (of ook *een plank aan*) *het strijkbord van den ploeg*. Vgl. PLATE, 2) en 4).

|| Omme waghenplaten, zoilhoiftplaten ende riesterplaten, *Rek. v. Zeel.* 1, 244. Vgl. mhd. *riesterbret*, „das streichbrett am pfluge" (Lexer).

RIESTERPLATE. Zie bij het vorig Art.

RIET (RIED; dialectisch ook REET, REYT, RIJT, RUUT, RUIT, RUET), znw. o. Mnd. *rêt*, *rêd*, *reet*, *riet*; mhd. *riet* (gen. *rietes* en *riedes*); ohd. *hriot*, osa. *hreod*; ags. *hrēod*; ondd. *hriod*; ofri. *hreid*, *reid*; eng. *reed*; hd. *riet* (*ried*); ndd. *rêt*, *rêd*; ndl. *riet*; wvla. *ried*. Zie verder ook over mogelijken oorsprong en verwanten de Wdbb. De verbogen naamval is *riede* en (minder gewoon) *riete*. Vgl. het stoffelijk bnw. RIEDEN en zie RIEDER, alsmede bij enkele samenstellingen, o. a. ri(e)debosch bij RIETBOSCH. Het mv. is *riede*, *rieden* en eene enkele maal *riederen* bij *Barth.*, die ook de meervouden *dinghteren*, *gater(en)* en *glaser* kent. Zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 322, en vgl. voor *riederen*, *Barth.* 563*a*: „(zwavel) dat men in riederen ghiet of in anderen vaten (lat. „in *calamos* funditur vel in alia vasa").

1) *Rietstengel. Voc. Cop.* riet, canna (ook Kil. en Plant.); riet, palmus. || Dat een riet ontstaet die vlaghe . . ., ende een groot boom die valt daer metten selven winde ter neder, *Amand* I, 547. In deser maniere . . . ben ic den riede ghelijc, 552. Omtrent dese dode zee wassen rieden alsoo groot als eyken, *Mandev.* 46*a* (*vgl. bij* 2). Canistrum dat is een vat van theenen of van rieder ghemaket, daermen fruyt . . . in draecht, *Barth.* 875*a*. So clene monde hebben die liede, dat si met enen clenen riede (*een rietje*) insuken moeten daer si bi leven, *Nat. Bl.* I, 301 (lat. *gracili calamo sorbilia comedunt*). Een reet, gheyaghet mitten winde, Gerlach P. 236. — Niet een riet, *geen rietstengel*, *niets hoegenaamd*; ook met de bet. van een bijw. *hoegenaamd niet*, *niet in het minst*. Vgl. in denzelfden zin „niet een bies" en „niet ene canele" bij De Jager, *Versch.* 2, 92. || Alse die knape die dieve versiet, hine duchtese alle niet een riet; een twint was hi niet vervaert, *Ferg.* 525. — Ook in de bet. *rietstok*, *rietstaf*. || Socrates . . . plagh onderwijlen ghelijc jonghe kindren up een ried te ridene (*een stokpaardje* dus) ende zine zinnen te verschaerpene, met aerbeide verlast, *Boeth.* 133*c*. (Si) namen hem (*Christus*) triet uter hant . . . ende sloeghene ant hooft metten riede, *Rijmb.* 26408 (*vgl.* Ruusb. 5, 227: si gaven hem in sine hant enen stoc van riete" en „metten stoc van riete sloeghen si op sijn hooft" *en* 2, 99: gheslaghen met gheeselen ende met enen stocke van riete). Omme te bespottene bet hadden sine met doornen ghecroont . . . ende mettien riede sleghen (*varr.* sloegen, sloeghene) ant hooft, *Rijmb.* 5902. Sie speghen in hem ende nemen (*d. i.* namen) een reyt ende sloeghen sijn hovet, *Getijdeb. M.* 89*r*. Sijn hovet vol doornen mitten riede so dicke ende so herdelic geslagen, *Hs.* 80 *f.* 144*b*; ook *Hs. Moll* 7, 102*a*. Wi draghen in onsen gedachten edic, galle ende dat riet ende den bitterliken doot, *Macht. Vis.* 94*r*. — Als meetstok. || Hi mat die stat met den goud nen riede XII dusent stadiën; haer lancheit, haer breetheit, haer hoocheit sijn ghelijc, *Hs.* 75 *f.* 195*c* (*Openb.* 21, 16: *mensus est civitatem de arundine aurea per stadia duodecim*); ook *Openb. Joh.* 21, 16 (*Zeitschr. f. D. Alt.* 22, 126). — Ook in de bet. *schrijfpen*. *Voc. Cop.* een riet, pugillare (zie Dief. op het woord en vgl. Dodon. 1483*b* „schrijfriet"; Grimm's *Wtb.* op ried, 2°, en ags. *hrēodwrit*). — Verkleinw. riedekijn. || Wt dien (*kandelaar*) sullen comen scachte ende riedekijn (*d. i.* riedekine) ende nappe ende rynoschen te gader ende lelyen, *Haagsche Bijbel* 1, 63*d* (*Exod.* 25, 31: *calamos*, *scyphos et sphaerulas ac lilia*; in onze vert. *rieten*). Oic sullen in die ander riedekijn (*mv.*) wesen drie nappe gevouden als een rock ende rincschen ende lelyen, *ald.* (*Exod.* 25, 33).

2) *Riet*, als verzamelnaam. *Voc. Cop.* riet, arundo; riet, carex; stadt daer riet wast, cannetum. *Teuth.* ryet, arundo; ryet in den broick wassende, carexis (*d. i.* carex). Kil. riet, arundo. Plant. riedt oft reidt, *roseau*, arundo; vol riedts, arundinosus; dat van riedt is, cannitius, canneus, arundineus. Nu en dan loopen de beteekenissen *riet* als verzamelnaam en *riet* in de bet. „rietstengel" dooreen; ook komt het mv. van de laatstgenoemde opvatting voor als collectief. || *Vant riet*. Arundo ist middel tusschen den boom ende tcruut . . . ende is buyten slecht ende bynnen ydel ende holknopich ende licht ende inden brocken (*l.* broeken) opghevoet ende wijct den winde ende quetst die hant lichtelijck ende dit heyten wij in duutsche een ryet, *Barth.* 582*a*. Van den ryede seyt Ysidorus . . . dat die rieden wassen in staenden weteren, *ald.* Dese mergulus (*duiker*) maect sinen nest inden riede, 426*a*. Groot riet stont daer (upt water), *Sp.* I[s], 49, 20; ook 22. Twater leet hi (*Alexander*) . . . met scepen gemaect van riede, 25. An elke side stont groot lanc rijt, *Proza-Alex.* 130 (*varr.* riet); zoo nog eens *ald.* (*varr.* riet). Scepen van riede gemaect, *ald.* (vgl. lat. *arundo*, „kano" bij Juven.). Alse gerne alse triet in marassce te wassene pliet, *Sp.* I[a], 54, 49. (Si) hebben sine ogen hem uutgeboort met scarpen riede, II[s], 18, 33. Gemeijt 3 vijmmen riet, die . . . in die Grift an den dam gebesicht worden, *Rek. v. Hattem* 210 (*a.* 1473). Dat ruut te snijden, 199 (*a.* 1472). Vor twe harken daermen dat ruet uyt onser stad graven mede treckede, *Rek. d. Cam.* 6, 212 (*a.* 1384). Vor dat (hi) up den middelwalle dat ruet af ghemeyt hadde, 240. Enen schacht van ride (*d. i.* riede), *L. v. J.* c. 231. Van den riede aldair . . . 12 lb, *Rek. d. Gr.* 2, 132; zoo nog eens *ald.* 100 voeder rieds daer men die huse mede stoppede, tvoeder 6 d., 1, 51. Dat riet beooster Rotte zelre toe horen, mar dat ried in heren Dirx ambocht zelre buten wesen, 1, 207. 36 vimme riets, elke vimme 18 d., 348. Die uterdijck . . . te etten noch te tretten, mer te rieden te legghen, *O. Vaderl. R.* 3, 155; zoo nog driemaal *ald.* (*ook* te riede); ook 142, 70 (toe rieden laten leggen; mer *moet aldaar worden ingevoegd*). In duwieren of in riede behilden hem die goede liede, dat hem tcoude niet mochte deren, *Brand.* 601. So wie stoket met riede off myt enyghe ruychte, verbeurt XV sc., *O. K. v. Rott.* 42, 127. Dat niemant . . . enige huyse die mit tegelen of mit leyden gedect sijn . . ., weder decke mit ryë (*d. i.* riede) of mit stroo, *O. R. v. Dordr.* 1, 272, 46 (*a.* 1434; *vgl. bij* RIEDEN *de uitdr.* rieden (riën) dac; *en zie bij* HART *de uitdr.* hart dac (*dak van riet of stroo*; *ook* daken, bnw., *komt in dezelfde bet. voor*; *vgl.* dack, 2° „schilfrohr" *bij* Lübben; DAKEN, *in het suppl. en zie* Stoke IX, 389 *en de aant. van* Huyd. ald.; *ook*, *bij* DAC, *Stadsr. v. Zwolle* 145, 248: „wie dat anders dede ende mit *dake* deckede", *waar* dac *had moeten verklaard zijn door* stroo, riet). Soo wie stroo of riet over sijn oven of over sijn eest of over sijn vier heeft, . . . die verboorde enz., *Wfri. Stadr.* 2, 20, 8*a*. Die ryeden des zukers (*het suikerriet*), *Breidenb.* 47*r*. — In vergelijkingen. || Ghetrou als wanckel riet, *Liedeb. S.* 36. Ic can verbeiden grote vlagen, den winden volgen alse die riede (*buigen als het riet voor de groote heeren*), *Scalc en Cl.* 8 (vgl. *Amand* I, 547 bij 1). Maniere vrie ghevic (*Hoovaardij*) clergie ghelijc den riede: dats loventuten den heeren . . . om grote miede, Praet 3302.

3) In het bijzonder heeft riet als weversterm de bet. *van riet vervaardigde stift of tand in een weefblad*, *rietblad of rietkam*, welke ook zelve riet genoemd wordt; alle te zamen nemen zij de gansche breedte van den ketting in, wier draden door de tusschenruimte dezer stiften getrokken zijn. Zie verder Kuyper, *Technol.* 2, 57 vlg.; de duidelijke beschrijving bij De Bo op riet, ried; Grimm's *Wtb.* 8, 915. Zoo ook mnd. || Elc riet moet wesen tien vierendeel breede ende 12 rieden, ende diese smalre zette boven zesse rieden in elc cam, elc riet dat boven

ware ydel, verbuerde 12 penninghen tot 12 rieden, *Hans. Urkb.* 3, 262 (*uit een keur van het wollewe-versgild*). De voors. rieden moeten zijn al even dicke op bede de egghen ende in de middenwaert even dicke, *ald.* Waerd dat enich van den voors. lakenen smaelre stoeden of nedere gecammet waren dan het hier voorseit es, dat ware elc ried II d. tote IIII rieden, Huyttens, *Corpor. gant.* 204. Indien de prenters upt ghetouwe bevonden eeneghe ryën (*d. i.* rieden) vanden vijf kammen te smal wesende ofte te breedt, zullen die moghen wysen te verbeteren, *Ann. Em.* 17, 183 (*keuren van Rousselare*; *vgl. ald. herhaaldelijk de uitdr.* breedt int riet (up tghetouwe) *met verschillende opgaven van maat* XIIII vierendeelen *tot* XI vierendeelen en half *naar de verschillende hoogte*). Soo sal men moghen maken . . . fyne breede inghelsche lakene van LXX ganghen hooghe ende XLII ellen lanc, ghescoren ende staende int riet up tghetauwe XIIII vierdeellen ende tvierendeel van een vierendeel tusschen lijsten, *Ann. Em.* 24, 436 (*keuren van Comene*, 16de eeuw); zoo ook 437 *tweemaal*; 438. Waert dat eenich van al deise lakenen ... breeder of smaeler stonden up ghetauwe wevende dan de maete ende breede van elke hier vooren verclaerst, emmer te boven twee of drie rieten ten hoochsten, dat waere up de boete enz., 439. — Hiertoe behoort *Rincl.* 1368: „si (*de mooipraters*) hebben linen in hare riet ende wullen es hare ingesciet" (vgl. fra. *desous le lin entist le lange*; en zie bij INGESCIET, waar de verklaring *spoel* minder juist is; de bet. is: „zij hebben linnen op hun kam": hoewel spoelen van riet kunnen zijn (Kuyper, *Technol.* 2, 42) en lat. *arundo* bij Diefenb. o. a. door „spule" wordt weergegeven (vgl. Ovid., *Metam.* VI, 55), zoo heeft het woord hier eene andere bet.; ook in de plaatsen bij Lübben op rêt en riet is de verklaring van het woord door „spoel" niet juist).

AANM. — *M. en Vr. Heim.* 677: „riet der pesen, daeran die roede (*van den man*) gevest moet wesen" is wel de vertaling van een lat. term **canna nervorum* (?); vgl. lat. „canna gutturis".

RIETBLAT, znw. o. *Tusschen riet groeiende waterplant*, eig. *blad* (van de eene of andere waterplant) *in het riet.* || Een ander punt leghet onder rietbladen, dien men en hoort no vroe no spade, want hi tallen tiden stom dinct, *Nat. Bl.* VII, 872 (*varr.* rietblade, rietblader). — Een ndl. woord *rietblad* met eene andere beteekenis zie bij RIET, 8).

*RIETBORT (-BOORT), znw. m. Hetzelfde als rietbosch en rietgaert; z. ald. Het tweede deel der samenstelling is niet duidelijk en waarschijnlijk bedorven. || In dier tijt sal wesen haer opghesichte; die gherechtige sullen blencken ende alse voncken sullen si in die rietboorde lopen, *Hs.* 75, *f.* 199c (*Boec d. Wijsh.* 3, 6: „in tempore erit respectus illorum; fulgebunt justi et tamquam scintillae in arundineto discurrunt." Vgl. bij RIETGAERT.

RIETBOSCH (RIED-, RI(E)DE-), znw. m. en o. *Rietbosch*, *bosch of plaats waar riet groeit. Voc. Cop.* een rietbosch, arundinetum (ook Kil.). Plant. riedtbosch, *lieu où croissent les roseaux.* || Die Vriesen die daer laghen in rietbosken, quamen daertoe ghelopen ende sloegen allendeliken doot, *Clerc* 112. Daer sy gescolen waren in haren ridebosschen (*d. i.* riede-), Matth. *Anal.* 3, 103. Vgl. Boekenoogen, *Zaanl. Idiot.* 829.

RIETBROEC (-BROUC), znw. o. *Broek*, d. i. *laag land of drasland waar riet groeit.* Vgl. BROEC, 1e Art. || Voirt en sal niemande moogen baggeren inder Schye, ten zij dat hij (met) zijnre aelman leggende es andie lantzijde ofte rietbroecken, *K. en O. v. Delft* 115, 54. Seeckere nyeuwe anwassen, wtgorsen, slycken ende ryetbroucken, streckende vander Westmase tot inder diepte van Stryemonde, *Gesch. v. Cromstryen* 242 (*a.* 1492); ook 243.

RIETDAC. Zie bij RIET, 2) en RIEDEN (ook riëndac, *R. v. Amst.*) en vgl. nog *Inform.* 376: „hart dack, dat van nyeux gemaict wert inde stede van rietdack".

RIETDECKER (RIEDDECKER), znw. m. *Rietdekker*, *dekker, de werkman die rieten daken maakt en herstelt.* De „ryeddeckers" worden naast „leemers" en „tegheldeckers" vermeld in eene opsomming van ambachten bij V. d. Wall 1, 296 en 297 (*a.* 1367).

RIETDIJC (RIED-, RIE-), znw. m. *Dijk waar riet groeit* of ook *dijk die met riet versterkt is.* In de laatste beteekenis is het woord nog in het Ndl. bekend, ook als geslachtsnaam. Kil., die het weergeeft door „arundinetum", schijnt op de eerste opvatting te wijzen. || Betaelt die gearbeyt hebben aen het naeste bolwerc op den rieddijc, *Oudste Rek. v. Dordr.* 114 (*a.* 1418). Gilise van den riedyke, 48.

RIETEN, bnw. Zie bij RIEDEN, bnw.

RIETGAERT, znw. m. Hetzelfde als rietbosch; z. ald. || Si (*de gerechtigen*) setten al om lopen als vonken vuers in enen rietgaert, *B. v.* 1360, *Boec d. Wijsh.* 3, 7 (ook *Haagsche Bijbel* 2, 44*b*; *Hs. Acq.* 163*b*; *D. B.* „in dat riet"; zie het Latijn van den tekst bij RIETBORT).

RIETGRAS, znw. o. Mhd. *rietgras*; hd. *riedgras*; ndl. *rietgras.* Naam van verschillende soorten van planten. Bij Diefenb. is het woord glosse van *alga*, *saliunca*, *ulva.* Kil. vertaalt het woord met „butonium, *vulgo* juncus canabinus *et* carex". Zie verder Grimm's *Wtb.* op riedgras; Dodon. 889*b*; 893*b*; 950 vlg. Plant. riedtgras, lanck ende scherp gras dat in de natte plaetsen wast, *glayeul de marais ou de la rance*, carex; marasch daer riedtgras wast, carectum. Het woord moet ook in het Mnl. bekend zijn geweest.

RIETHORN (RIED-, -HOORN, -HOREN), znw. m. Hd. *riedhorn. Rietfluit*, *herdersfluit*, *veldfluit*, *schalmei.* Vgl. rietpijpe, calamus, fistula, canna, harundo, cicuta, buxus (Kil.); riedtpijpe oft schalmeye, *un chalumeau*, *chalemie*, calamus; op een riedtspijpe spelen, *chalemeler*, calamo ludere (Plant.). *Harl. Gloss.* riethoren, tibia. *Voc. Cop.* riethoren, lituus; die metten riethoren blaest, coraules || II trompers ende I persoon met I riedhoorne, *Invent. v. Brugge* 2, 382. Van pungioenen ten . . . riethoornen, *aangeh. ald.* Gloss. 316 (*uit eene rek. v.* 1344). Hy vant de schalmeyen die men hiet riethoornen, *K.* 7 (*Cron. Beyeren* 13*v*: riethorne). Ic horde daer menich tambuse roeren ende blasen met pipen . . . ende met riethorne (*hs.*, *l.* riethornen) daer toe, Velth. VI, 18, 32. Blas den riethoren, *Tijdschr.* 25, 32; *vgl. ald.* 36. — In eene andere bet., nl. „een puntig uitstekend stuk rietland" staat *riethorn* opgeteekend bij Boekenoogen, *Zaanl. Idiot.* 830.

RIETCAMP, znw. m. *Een stuk rietland*, *een rietakker.* || Dat hij daer een notwech sculdich waer te hebben, over datzelfde lant te weghen ende te varen van die rietcamp, *Zijlkl.* 254 (*a.* 1484).

RIETLANT (REYT-), znw. o. *Rietland*, *land daar riet groeit.* || Dat ryetlant van Smarthille mitten drye weeren, *Gesch. v. Cromstr.* 243 (*a.* 1492). Alsulck rietlant ende ander lant als totter selffder vicariën behoort, Gonnet, *Vier Paroch.* 266 (*a.* 1533 *te Hazerswoude*). Achte deymete reytlandes, gelegen in Weywerder hemmeric, *Warfsconst.* 81; zoo nog eens *ald.*

RIETMAKER, znw. m. *Maker van in de weverij gebruikelijke „rieten," weefrieten*; zie RIET, 3). || De rietmaker, die triet mackde, soude men bannen, *Hans. Urkb.* 3, 262. Het woord is nog heden in zndl. tongvallen bekend. Zie De Bo op rietmaker, fra. *rosetier.* Thans verstaat men er onder een kamslager, en een vervaardiger van weefkammen.

RIETMUSSCHE (REIT-), znw. vr. *Rietmusch*, naam van een vogel. Kil. rietmussche, schoeniclus, junco, passer arundinaceus, avicula juncis et arundinibus insidens. || Passer arundineus es die reitmusche (*l.* rietmussche), ende coomt aldus dat die mussche

ende die nachtegale te samen noten; . . . si wonet ghaerne int riet buten husen ende den busschen, *Nat. Bl.* III, 3211. Vgl. Grimm's *Wtb.* op riedmeise, 2).— Rietmussche en rietvinc komen ook voor in een gedicht (in een 12° druk in de Kon. Bibl. te 's-Gravenhage) van ± 1500 over „vogelwijsheid" (vgl. *Jahrb. Ndd. Verein* 14, 101 vlgg.).

RIETSCH (RYETSCH), bnw. In *Teuth.* opgeteekend in de bet. *rieten, van riet gemaakt*: „arundineus, canneus".

RIETSEE (RIED-, RIEDE-), znw. o. *Een deel van de zee, een golf waar veel riet groeit, rietzee.* ‖ Wy hetense (*de Arabische golf*) die riedezee, om datter voel riets in wasset byden oevere, *Haagsche Bijbel* 1, 55*b* (*Hist. Schol. op Exod.* 14: „(mare) cannosum"). Vgl. over de „Roode Zee" bij ROOT.

*RIETSCHAELDE (RIED-), bnw. Zie RIESCHAELDE.

RIETSTAPEL, znw. o. *Rietkoop, rietstapel.* Het woord wordt vermeld als opschrift van een artikel in een keurboek *R. v. Schiedam* 45 (het art. zelf is niet bewaard).

RIETSTEDE (RYET-), znw. vr. *Plaats waar riet groeit. Teuth.* ryetstede, dair dat (*riet*) wesset, cannetum, arundinetum.

RIETSTOC (RIED-, RIEDE-), znw. m. Hd. *riedstock*; ndd. *retstock, reitstock. Rietstok.* ‖ Bider doornen croonen, die si sinen eersamighen hoofde totter hernen toe mit enen riedestoc indruckeden, *Hs. Get. L.* 108*r*. Vgl. mnd. *rêtstake*.

RIETTRECKEN (RYETTRECKEN), znw. o. Benaming van een niet nader bekend spel, *O. Vaderl. R.* 2, 154, 88 (*a.* 1413 *te Vianen*).

RIETVINKE. Zie RIETMUSSCHE.

RIETVORSCH, znw. vr. *Rietvorsch*, eene bepaalde soort kikvorsch; vgl. de Aanh. uit *Nat. Bl.* bij RIETBLAT. *Voc. Cop.* een rietvorsch, calamites. Kil. rietvorsch, calamitha, driopeta, ranae minimae genus inter calamos degens. Vgl. Diefenb. op calamita, waar behalve „loofvorsche" ook de glosse „rorfrosch" wordt vermeld.

RIETWAERT (REED-, RIED-), znw. m. en o. *Een waard waar veel riet groeit.* Vgl. WAERT („laagliggend land dat veel onderloopt", ook „ingedijkt land"), en zie Boekenoogen 833 op rietwaard, waar ook uit Mieris 3, 287 (*a.* 1374) de naam „Riederwaert" als naam van eene zuidhollandsche ambachtsheerlijkheid en van een stuk land onder Hargen (*a.* 1371) wordt vermeld. ‖ In dien reedwaerde, *Hs. Egmond f.* 11*r* (13de eeuw). Den rietwaert, *ald. f.* 64*r* (*a.* 1374). Van tgrote riedwaert dat L. hadde . . .; een stuc lants int riedwaert, *ald. f.* 54*v* (*a.* 1372). — Vgl. RIJSWAERT.

*RIEX (*D. B.* I *Sam.* 13, 20). Zie RIEC.

RIFELEN. Zie de beide volgende Artt.

RIFELEREN, zw. ww. intr. Van ofra. *rifler, rifler*, „villen, stroopen", dat van het Germaansch afkomt. Vgl. ohd. *rifilon, riffilon*, zagen; mhd. *riffeln*; hd. *riffeln*, hekelen (vlas); ohd. *rifila, riffila*, zaag; mhd. *rifel, riffel*, „rastrum"; hd. *riffel*, hekel. Zie de Wdbb. van Schade, Lexer en Grimm en vgl. E. Müller en Skeat op rifle. Kil. onderscheidt twee ww. rijffelen; het eene geeft hij weer door „rapere", het andere (*Fland.*) door wrijven, fricare, radere, scalpere, terere (hierbij behoort het door hem genoemde rijffel, *Fland.* j. wrijvinghe, rasura, scalptura; rijffen, *Sax.*, j. wrijven, vgl. mnd. *riven*, dat bij Lübben verbonden met *wriven* voorkomt, het hd. *reiben* = ndl. *wrijven* is een ander woord). Vgl. ook ndl. dial. *rijf*, rasp (Kil. rijf j. rijve, rastrum, rastellum en zie RIVE). Ook De Jager noemt twee ww. *rijfelen* (vgl. bij het eerste een voorbeeld van het ww. *rijven*, raspen), het eene met de bet. „wrijven", het andere in den zin van „rooven". Het is de vraag of deze scheiding noodzakelijk is; uit de bet. „villen, stroopen" ontwikkelt zich geleidelijk de opvatting „rooven". Op de eenige plaats, waar rifeleren gevonden is, heeft het de intr. beteekenis, welke ook aan mnl. villen eigen is, nl. *afgeschaafd worden*, gezegd van vel, dat door eene gewelddadige werking van het been wordt afgerukt (De Jager voegt deze plaats bij *rijfelen* in de bet. „rooven"; zij past beter bij de andere opvatting). ‖ Oic quamen si (*de beide strijders*) te gader . . . onder hem beiden metten siden, dat si jockeerden int overliden; tvel rifeleerde hem van den bene, *Grimb.* II, 3054 (vgl. *Rincl.* 311: „den tyran vraechde hi (*de martelaar Laurentius*) ochte hi wilde eten sijns vleeschs: het ware begonnen dorbraden, want het van den beenne vilde", *losliet*). — Het ww. *rijfelen* is nog heden in verschillende zndl. tongvallen bekend. Bij De Bo komt het voor in den zin van „met het rijfelijzer (een platte ijzervijl) vijlen"; bij Schuermans in de bet. „woelen, ravotten" (intr.) en „door wildheid scheuren, vernielen" (trans.; o. a. gezegd van kleederen); bij Rutten voor „woelen", ook „liggen woelen in bed, niet stil kunnen liggen" (zoo ook bij Claes, *Bijv. Hagel. Idiot.* 203; ook Schuerm. 541, met verschillende samenstellingen). — Misschien is *rijfelen*, intr., „rafelen" (Schuermans, Corn.-Vervliet, Claes) hetzelfde woord. Bij de beide laatsten staat daarvoor *rijfelen* of *reifelen*. Vgl. De Jager, *Freq.* 1, 480 op rafelen.

RIFELINGE (RIJFFELINGE), znw. vr. *Verloting.* Van rifelen, ndl. *rijfelen*, dobbelen. Vgl. Kil. rijffelen, ludere fritillo (*den rijfelbeker of rijfeltrechter*, Kil., Halma), sortiri tesseris, certare punctis talorum, gall. *rifler*; angl. *reffele*); Halma: rijfelen, met 3 steenen naa een zeker getal oogen werpen (ook rijfelaar, lotspeler, dobbelaar, *celui qui donne à tirer à la blanque ou à jouer aux dés*; rijfelbord, rijfelspel); Weiland op rijfelen; Vercoullie op rijfelen: De Jager, *Freq.* 1, 482. Het woord, dat ook in verschillende rom. talen werd overgenomen (zie Franck op rijfelen) is nog heden in noord- en zndl. tongvallen bekend. Bij Claes, *Bijv. Hagel. Idiot.* 203 beteekent het „twee of drie kaarten die den blinde uitmaken, verwisselen tegen twee die men wil kwijt zijn; in het smousjasspel, eene kaart van den stok afnemen na iederen slag". Over de mogelijke verwanten zie Franck op rijfelen, en vgl. fra. *rafler*, naast ofra. *rifler*. Naast rifelinge, dat in den zin van „loting met dobbelsteenen" ook bij Hooft voorkomt (zie *N. Hist.* 560, aangeh. in *Uitlegk. Wdb.* 3, 234) heeft in dezelfde beteekenis bestaan rijffel (Kil. rijffel, sortitio, sortitus, plistobolinda (*het werpen van de meeste oogen*); vgl. een voorbeeld van fra. *rafle* bij Littré. ‖ Hoe dat de weduwe G., G. S. e. a. . . . alle van der stede van Mechelen . . . binnen dese stede openbaere rijffelinghen ghehouden hebben met vremdt weerck, als tafereelen van schilderijen ende beeldesnyders weerck, langhe naer de halfvastenmaerct lestleden (*bij welke gelegenheid het geoorloofd was met een „rijfelkraam" te staan*), *Ann. Em.* 18, 424 (16*de eeuw*). Dat diveersche persoonen van Mechelen binnen deser stede rijffelinghen upghestelt hebben met vremdt weerck van schilderye ende beeldesnijders weerck, 425. Van schilderyen e. a., de welcke zy met ryfelynghen zijn ventende ende die stellende . . . te zulcken hooghen prijs alst hemlieden goedt denct, 422; ook 423 *tweemaal*; 426.

RIF. Zie RIJF (in de samenstelling middelrijf).

AANM. — Andere beteekenissen van *rif* of andere woorden rif in het Mnl. niet aangewezen. Rif is in ogerm. tongvallen in verschillende opvattingen bekend, en vermoedelijk zijn oorspronkelijk verschillende woorden samengevallen. Het onr. *rif*, o., beteekent „rib" (zie Franck op rif); „rif" in zee (*klip, rotsklip, zandbank*; mnd. *rif*; Kil. rif, riffe, j. wtsteke, vadum, pulvinus (*zandbank*), lingula), en reef (aan een zeil; zie REEF; Kil. rif oft rift innemen, inbinden, carbasa constringere e. a.:

Plant. den rif inhinden, *lier et amoindrir une toile tant de navire que du moulin, en liant*). Vgl. verder het in friesche en westfriesche streken bekende rif, geul, beek, waterloop (Kil. rif, *Fris.* rivus; rifken, rivulus).

RIG. Zie RIC.

RIGAEL. Zie REGAEL en vgl. nog *Hs. Serr.* 14, bl. 64: „Jeghen den wolf lecht daer up zwarte padde (*hs.* padden zwarte) een te gader IX daghe lanc of als vele pude, of rigael: die wolf sal sterven".

*RIGDE, znw. vr. De vorm van het woord is niet geheel zeker, maar de beteekenis moet dezelfde zijn als van gron. *rijge*, *riege* (in *Reitmakersrijge*, een deel van het voormalige Zuiderdiep, Molema 346); mhd. *rige*, sloot; mnd. *ride*, *rie* (*rije*), *rige*, sloot, wetering, kanaal; zie de talrijke voorbeelden bij Lübben 3, 477. Misschien is voor rigde te lezen righe. Het woord kan één zijn met het volgende; z. ald. en vgl. J. H. Kern, *Limb. Serm.* 631 *aant.* en Franck op rij (indien de sanskr. wortel, waartoe het behoort, „rijten" beteekent, dan kan een woord van dien stam zeer goed de beteekenis *gleuf*, „geul, waterloop" aannemen (vgl. de bet. van ndl. *glip*). Ook mhd. *rige* vereenigt de betn. „lijn, rij" en „kanaal" (Lexer). Lübben vergelijkt ags. *ridh*, beekje, watering. Het zal wel toevallig zijn dat ook ndl. dial. *rif* in beteekenis overeenkomt. Vgl. Boekenoogen 834 op rif. ‖ De rigde van desen boogarde sal wesen wisheit van der screftueren, . . . want die sulen bedoyen (*bevochtigen*) den boogart van onsen herten ende duen dragen vrogt van guden werken, *Limb. Serm.* 225*b* (*vgl.* 223*b*: „in midden den boogart pland hi den boom slevens ende een vlut quam uter stat, die den boogart bedoyde, ende scit sich in vir flumen").

RIGE, znw. vr. Mhd. *rige*; mnd. *rige*; ohd. *riga*; hd. *riege*; fri. *rige*; gron. *riege*, *rieg* (Molema); ags. *râw*; eng. *row*. Met „gramm. wechsel" hetzelfde als rië; z. ald. en vgl. Franck op rij. — 1) *Rij*, *regel*; ook *regel*, *lijn*. Kil. rije, rijghe, radius, linea, versus *et* regula, norma, ordo, series; rijghe, j. rije, reghel, regula, norma, ordo, series *vulgo* riga. Zoo ook *rijge*, *rijg* in de 17de eeuw (Oudem. 5, 846; 849). ‖ (Hi) bracht hem een briefken, dair stont in ghescreven mit tween righen aldus: sich nu es die winter gheleden, ende die reghen es wech ghegaen ende gheleden; wes volstandich, so sal di die ewighe ruste bereit wesen, Mande, *Bijl.* 4. — (*De brief is*) ongecancelliert ende ongerasiert, gesondert (*behalve*) int eynde der 27er rigen ende dat beginsel der 28er rigen, dair rasure in is, *Ch. v.* 19 *Maart* 1446 (*Rijksarch. te Utrecht*). *Teuth.* eyn lynie of ryghe, gramma; tusschen den ryghen off lynyen, interlinearis. Vgl. RIGELINGE.

2) *Plank* of *lat*. Vgl. RIÊ, 1). ‖ Die staecketten... ind posten ind rijghen ind voirt wat dair noch soo stoende, neder laiten breecken, *Geld. Maandw.* 1, 152. Vgl. zndl. *rijg* bij Keirsbilck, *Timmerman* 344 als Hagelandsch vermeld in de bet. van *regel*, meetstok van timmerlieden (vgl. Schuermans 539).

3) Benaming van een gedeelte van een geslacht dier. Zie *Fri. Stadr.* 254, 124: „die vleysshouwers sullen IIII rijgen wt elke ferndell moeten houwen ende die halve (*l.* halven) ende quartieren nae advenant sonder daer af te trecken". Waarschijnlijk is de eigenlijke beteekenis *strook*, die zich uit die van *rij* kan ontwikkelen. Zie eene dgl. bet. bij RIEM.

AANM. — Over de bet. (*geul*, *gleuf*,) *waterloop*, *sloot*, *kanaal*, die in enkele tongvallen nog heden aan het woord eigen is, zie bij *RIGDE.

RIGEL, znw. vr. Hetzelfde als richel; z. ald.

RIGELEN, zw. ww. trans. Zie RICHELEN.

RIGELHOUT. Zie RICHELHOUT.

RIGELINGE, bijw. Van rige; z. ald. *Aan rijen*, *aan lagen*, *in eene bepaalde orde*. ‖ In elck stuck leyt swert oft geel saet, rijgelinghe deen op dander, *Herb.* c. 192 (16de eeuw; *vgl. ald.* in elck stuck leyt dat saet in ordinancie op malcanderen).

RIGEN, zw. ww. trans. Latere vorm van riën, ontstaan onder den invloed der vervoegde tijden; z. ald. en vgl. Franck op rij. De vorm komt o. a. voor bij Hild. 243, 62: „(wij) doense (*de kleeren*) ryghen ofte knopen, buten behanghen of besticken". Vgl. *Sal. en Marc.* 46: „die liefste (*van zijne vrouwen*) sel geriget wesen (*keurig gekleed gaan*) ende gout ende silver hebben, met bonten ende met siden gaen", welke vorm alleen tot rigen, zw., gebracht kan worden. Vgl. *Hs.* 113, *f.* 203*c*: „men vint menich mensche die soo hovaerdich is, al soude hijt met dorschen winnen, hy moste een gehacten geslipten roc hebben, ende al soudet menighe dwaseghhe met spinnen winnen, sy moest *ghereghen* wesen in die side", doch deze vorm kan ook behooren tot riën, evenals onderregen, *doorregen*, gezegd van vleesch (z. ald.), en *Proza-Sp. d. S.* 9*a*: „si lagen ter eerden neder (*in de hel*) mit gloeienden yseren doornagelt ende alsoo doorregen, datmen daer ghenen vinger tusschen en had mogen leggen". Vgl. de aanh. uit Kil. en Plant. bij RIËN.

RIGGE (REGGE), znw. vr. *Rij*. Zie de plaats bij REGGE en vgl. *Limb. Serm.* 631 noot. — Ook in eene andere beteekenis van rië is rigge (ricghe) gevonden, nl. in die van *lat*; zie RIE, 1) en vgl. *Invent. v. Lr. Intr.* 450: „van III ricghen vor de (*l.* der) stede tenten ende pawe'ioene".

RIGGE. Zie RUGGE.

RIGGEBEEN. Zie RUGGEBEEN.

RIGGEN (*Belg. Mus.* 10, 276). Zie RUGGEN.

RIGLANGE (*Rijmb.* 29799 *var.*). Zie RUGGELINGE.

RIGUER (REGUER), znw. vr. Van ofra. fra. *rigueur*; lat. *rigorem*. *Strengheid*, *meedoogenloosheid*, *hardheid*. Kil. rigeur, rigor, severitas. ‖ Willende gratie, ghenade ende barmhertigheydt prefereren voor reguer ende strangheydt van justitie, *Handv. v. Westz.* 73 (*a.* 1492). Wel es (*l.* es goet) des vroets mans raet: al es een machtich in hooghen staet ende daer in liede mochte deeren, dat hijs wiselic can (*l.* sal?) ombeeren: het es natuere van den riesen, dat si wrake ende riguer (*onbarmhartigheid*, *wreedheid*) kiesen, *Denkm.* 3, 180, 105. Soo wort ghemaect een tractaet tusscen die pensenarise . . ., hoe mense („provansciën", *vs.* 10170) vort ane soude geven ende betalen . . . sonder riguer (*gewelddadigheid*) ocht rastement, *Brab. Y.* VI, 10178.

RIGUREUS, bnw. Naar het voorbeeld van ofra. fra. *rigoureus* (*rigoureux*) gevormd van riguer; zie het vorig Art. *Streng*, *hard*, *onmeedoogend*, *meedoogenloos*; ook *verbitterd*. Kil. rigoreus, inclemens, praefractus, severus, durus. ‖ In dit rigureuse strijden wart een Inghelsman ghevaen, *Vl. Rijmk.* 10239. — Van den fra. vorm *rigoureux* komt het *Ann. Em.* 10, 445 (*a.* 1480) voorkomende bijw. rigoureuselijc, d. i. *op een gestrengen*, *gebiedenden toon* „(doe) was ooc versocht zeer rigoureuselicke met groter onbehoorlicker ende ongheoorlofder manieren, dat enz." (ook 347). Kil. rigoreuselijck, acerbe, acerrime, duriter, inclementer, severe, rigide.

RIJCHSNOER Van rigen; zie RIËN en een voorbeeld bij RISNOER.

RIJD, bnw. Zie RIDE.

RIJF, znw. (*rasp*; *hark*). Zie RIVE, en vgl. Kil. rieffe, rieve, j. grietsel, rastellum, pecten.

RIJF, bnw. en bijv. (*overvloedig*, *scheutig*). Zie RIVE.

RIJF, bnw. In de uitdr. rijf ende raf; zie RAF en vgl. RIVE.

RIJF, o. Hetzelfde als rif in ndl. *middelrif*. Het woord komt in dezen vorm voor in de samenst. middelrijf bij *Barth.* 92*b*: „dyafragma dat is dat middelrijf, datter midzen inden live leyt". Misschien moet rijf opgevat worden als *rif* (*ryf*), althans met dezen vorm komt die der andere germ. tongvallen

overeen; vgl. ags. *hrif*; ondd. *rif*; ohd. *href*, „lijf, onderlijf" (Franck op middelrif; mnd. ndd. *middelrif*; ags. *midhrif*; eng. *midriff*), doch ook wordt „costa" in het Mnd. verklaard door *reif* (*ref*). Zie Lübben 3, 491 op rif, en ald. ook de aanhaling „dat middelste *rijf*" (diaphragma). Kil. vat rif (rift) en middelrif, middelrift (ook rif oft rift inbinden, ald.) op in de bet. „involucrum", d. i. „datgene waarin men iets wikkelt, huid of vlies dat iets omgeeft".

RIJH (*Teuth.*). Zie RIË.

RIJHOUT (*Rek. d. Gr.* 2, 396). Zie RIEHOUT.

RIJC, znw. Zie RIKE, znw.

RIJC, bnw. Zie RIKE, bnw.

RIJC (RIC). Zie RUGGE.

RIJCDOEM, (RIC-), -DOOM, -DOM, znw. m. en eene enkele maal onz., zooals ook in het Mhd.; ook misschien vr., zie beneden. Mnd. *rikedôm*; mhd. *richtuom*; hd. *reichtum*; ndl. *rijkdom*. In het Mnl. is rijcheit gewoner dan rijcdoem, vooral in de bet. 1).

1) *Rijkdom, het bezit van aardsche goederen, het rijk zijn*; ook *de geluksgoederen zelve, geld en goed. Voc. Cop.* rickdom, divicie, opes; Opis, goedynne des rickdoms. Kil. rijckdom, divitiae, opulentia, facultates, opes, fortunae, substantia. Plant. rijckdom, rijckheyt, *richesse, chevancke*; rijckdommen vergaren, *amasser richesses*. ‖ Onse uutwendighe goed, al eist zeer cleene, es gode ghenouch; hij weghet therte, trijcdom niet, *Boeth.* 269*c*.

2) Als verzamelwoord, gelijk ndl. *de rijkdom. De rijken, lieden van geld, welgestelde lieden.* Zij werden sedert de 15de eeuw in bepaalde, maar naar de verschillende plaatsen onderling verschillende, gevallen opgeroepen, om met de mannen, aan wie men een goed oordeel toekende (de „wijsheit" of „vroetscap" genoemd) over de belangen van stad of dorp te beraadslagen en mede te beslissen. Zij zijn te vergelijken met hetgeen men heden ten dage *notabelen* noemt. Hetzelfde als RIJCHEIT, 4); z. ald. en vgl. Noordewier, *RO.* 109; V. d. Wall 1, 422 vlg.; Wagenaar, *Beschr. v. Amst.* 3, 349; *D. War.* 1, 573, en ald. in de noot: „in Vlaardingen werd de „gemeene rijkdom" alleen ontboden wegens belastingen, schot en beden" (zie de bewijspl. ald.). Vgl. ook Van Hasselt op Kil. bl. 530, alwaar wordt verwezen naar V. Oosten de Bruyn, *Beschr. v. Haarl.* 115 vlg.; Velius, *Beschr. v. Hoorn* bl. 90 en G. Brandt, *Enkhuyzen* 1, 63 vlg. (minder juist is dat deze „rijcdom" of „rijcheit" door Van Hasselt met een stedelijken raad („senatus") wordt gelijkgesteld; zie daarover vooral de belangrijke aant. van V. d. Wall t. a. p.). ‖ Die scout mitten gerechte ende rijcdoem hebben gekuert, datter van nu voirtan geen wevers noch vollers en sullen drapenieren, *Wfri. Stadr.* 2, 65, 201 (*te Hoorn*). *Van den rijcdoem te ombieden.* Soo wanneer dat men den rijcdom ombiedet opten huse, om oirbaer der stede te raden, 2, 41, 100. Soo wes die scout mitten gerechte bi den rijcdom ende meeste stemmen kueren, dat sel een voorgang (*l.* voortgang?) hebben, *ald.* 99; ook 2, 272, 190 (*te Grooteboek*). Bij consent, wille ende goetduncken van onser stede vroetscip ende rijcdom, *R. v. Schiedam* 364. Ist datter een oud-burghemeyster in die rijcdoem is of meer, soo sal die audste voor kiesen, *O. Vaderl. R.* 3, 140, 56 (*te Edam*); zoo nog tweemaal *ald.* Alle rijcdoem die thuus sijn sullen daerby wesen, 147, 92. By ghemeen slot ende overeendraghen van vroetschap ende rijckdom, *Keurb. v. Haarl.* 124. Alsoo . . . bij den gerechte, vroescip, rijcdom ende ghemeente van der stede overdragen is, *Leid. Keurb.* 183, 76 (*a.* 1450). Bij rade ende goetdunken van der gemeenre vroescap ende van der (*l.* den, *òf is het woord hier vr. gebruikt? in het Mnd. komt ook eenmaal* rikedom *als vr. voor, in de bet.* 1) rijcdom van der stede, 203, 37. Scepenen mogen scatten, pointen ende zetten tgemeen volck, bij advise, slote ende laste vanden vroedomme ende rijcdom vander stede, Wiel. *Instr.* 81, 67. — Ook in het mv., in welk geval rijcdom eigenlijk de bet. heeft van *één rijke.* ‖ Soo sal nyemant op jaerdach teren moghen dan op sijn eygen buel, op een pont boets, uutghenomen die rijcdomen elc een stuver, *Wfri. Stadr.* 2, 322, 56 (*te Sybekarspel*). Ordonnantie gemaeckt bijden gerechte ende eenige daertoe geordonneert, vanden harden daecke, altijt ter correctie vanden vroetscappe ende rijcheit der steede van Delft, *K. en O. v. Delft* 116, 1 *Opschr.* (*in het art. zelf*: „bij advijse vanden burgemeesteren ende gemeen rijckdomme ende vroetscappe deeser steede geordonneert ende gekoort"). Baillin, scout, scepenen ende gemeene rijkdommen van onsen dorpe 'sHage, *aangehaald bij* Noordewier t. a. p. (*vgl. ald.*: „men noemde ze ook wel „goede liede", b. v. *a.* 1383: „wij burgemeesters, scepenen ende raet, metgaders den twalven in dien tiden, ende bi consente van anders den goeden luden gemeenlic in der stede van Dordrecht").

RIJCHEIT (RIKEIT), -HEDE (ook RIKEDE), znw. vr. Mnd. **rîkheit, rîkheide, rikkeit*; ook *rikicheit*; mhd. *richheit, richeit*; hd. *reichheit* (zeldzaam); ndl. *rijkheid* (ongewoon in de bet. „rijkdom", meer gebruikt in de bet. „kostbaarheid"). Vgl. RIJCDOEM, dat in de mnl. tongvallen (de zndl. dialekten) weinig gebruikelijk is in de bet rijcheit, 2) en 3).

1) Naar de oudere beteekenis van rike, d. i. „machtig, vermogend" (niet uitsluitend door geld) heeft rijcheit de beteekenis *macht, vermogen.* Vgl. RIKE, bnw., 1). ‖ Es dit niet Babyloniën die stede, die ic (*Nebucadnezar*) in mine mooghenthede ghemaect hebbe, in mine rijcheid? *Rijmb.* 16509. Hi haette tfolc van Israel om hare grote behendechede ende ooc omme hare rijcheid mede, want haer volc sere wies, 3392. Maer want (*d. i.* wanttet, nl. *Macedonië*) onwert es als een slijc, ende onser (*van Porus*) rijcheit ongelijc, ne sochten wijt niet noch en soeken, *Sp.* I[4], 37, 35. — Op enkele bij 2) genoemde plaatsen straalt meer of minder duidelijk deze beteekenis nog door.

2) *Rijkdom, het bezit van aardsche goederen, het rijk of vermogend zijn. Voc. Cop.* rijcheit, locuplecitas; rijcheit, affluentia. Plant. rijckdom, rijckheyt, *richesse, chevance* (vgl. Hatzfeld op het woord en ald. *chevir*). ‖ Al spreect in sinen boec Alaen dat edelheit quam . . . van veroudder rijchede, die (*met klemtoon*) edelheit mach men afdwaen, *Wap. Mart.* I, 576. Selke liede segghen also, si (*edelheid*) quame vander rijcheit toe, *Teest.* 2000. Rijcheyt no gheborte mede en maken ghene edelhede, 2002; ook 2006. Men seit . . , dat een mensche heeft den rede (*koorts*), dats niet waer, maar die rede de (*var.* den) mensche heeft vast ghebonden in sinen strecken: also bindt rijcheit den vrecken ende heeften in sijn gewelt, *Doct.* II, 2503. Sine beesten, daer in dien dach der lude rijcheit meest an lach (*voornamelijk in bestond*), *Rijmb.* 3639 (lat. *gregum suorum in quibus omnis antiquis barbaris erat possessio*). Segt hem (*mijn vader*) mine weelde al ghader (*var.* mine rijcheit, *doch lat.* „gloriam meam"), . . . ghi siet wel mine rijcheit nu, *Rijmb.* 3176 (*van Jozef in Egypte*). O bedriegelike rijcheide, hoe zeere heb ic die begheert, ghemint met herten, ghehad so weert, *Sp. d. Sonden* 3356; ook 3350 (*men kan het woord hier en elders ook opvatten in de bet.* 3). (Si) setten hem elken man (*sloegen voor hem* (den vorst) *iedereen aan*) na sine rikede ende leverden hem . . . stoute cnapen ende seriante . . . ende lant ende grote rante also vele, . . . dat hire hem up bedragen mochte, *Rose fragm. L.* 386. Die scone, die van rijcheiden droech crone ende volmaect was van allen zeden, *Flandr.* I, 600. Geen dinc en helpt hem (*den duivel*) bat den sunder driven onder dat net dan rijcheit ende hoverdie („*de*

grootheid des levens"), Hild. 14, 7. Dat menne (*den koning*) ombe sine rijchede niet sculdech en ware tontfane, . . . mar bi vromecheiden ende bi ridderscape, *Lanc.* II, 21522 (*ook* 21469). Vrouwe . . ., door uwe scoonheit, door uwe doghet, door uwe rijcheit was hier versaemt dit hooghe spel, *Parth.* 5647. (Hi) zeide van zinen state groot, van ziere ghebortten ende rijchede, *Bloeml.* 3, 12, 122. Dat men sal an elken leren overal, want dien alle de liede gheven, wert in rijcheden saen verheven, 2, 212, 255. — Rijcheit driven, *leven als een groot heer*; eig. „zijn rijkdom in daden aan den dag leggen". || Vanden riken man bescreef Lucas, hoe dat hi rijcheit dreef ende in groter weldecheden at enz., *Rincl.* 496. — Ook *rijkdom* als persoon voorgesteld. Vgl. de aanh. uit *Teuth.* bij RIJCDOEM. || Vrouwe Rijcheit was hare name, *Rose fragm. L.* 890. Rijcheit es daer bi geseten, die luttel duechden doet (*var.* leert) weten: si es moeder van allen sonden, *Bloeml.* 1, 155, 87 (*Alex.* IV, 1485; *vgl.* X, 45: „die een was moeder van den sonden, vrecheit"). Zoo ook in *Argum.*, welks tweede afdeeling een dispuut bevat tusschen „Rijcheit" en „Armoede", waar het woord herhaaldelijk voorkomt.

3) *De aardsche geluksgoederen zelve*, *geld en goed*, *rijkdommen*, *een schat*; ook *schatten*, en in het alg. *al wat eene zekere geldswaarde vertegenwoordigt of eene bron van inkomsten is.* Ook in het mv. *Voc. Cop.* rijcheiden, divicie (*plur.*); rijcheiden, opes; vol rijcheiden, diviciosus; copiosus. Kil. rijckheyd, divitiae, opulentiae. *Harl. Gloss.* rijchede qualec ghewonnen, cum usura mammona. || Futifar... beval Joseepphe sine rijcheit al, *Rijmb.* 2916. Hi (*de duivel*) toogdem (*Christus*) alle rijcheden ende seide te hem: dit ghevic di, valle neder ende anebede mi, 22254. An rove wan hi rijcheid groot, 6864. Si sloeghense al te male . . . ende namen al hare rijchede, 27801 (lat. *facultates omnium diripuerunt*). Doe streec hi in ene woestine ende liet algader die rijcheid sine, 18903. Mit haer (*Helena*) is sulc comen, daeran te grote rijcheit is te waen (*l.* vaen?), *Troyen* dl. 1, vs. 4276 (Ben. 4408: „avec li a de tex vassax, o molt auroit riches prisons", *waarvan heel wat te halen is aan losprijzen*; *vgl.* 4265: „die rijckste van den coninckrijcke sijn hier comen"). (Si sullent hebben) al in hare ghewout dier werelt rijcheit ende haer gout, *Alex.* VII, 1191. Die vracken die hare rijcheit minnen, *Sp. d. Sonden* 3413. Dat die rikeit die si wonnen was gemene, *Rose fragm. L.* 437. Dat si der rikeit ende der haven haerre herten minne gaven, 433. Die gherooft heeft . . . des conincs . . . scepen met rijcheiden diere in waren, *Brab. Y.* IV, 577 (*vgl.* 573: met scatte). Tote Rueme (*Rouaan*) was hi (*de koning*) begraven van ziere rijcheit, van siere haven, Stoke II, 1321. Dat sijn wise coopliede die versmaden rijcheit der werelt (*aardsche schatten*), . . . ende al dat si besitten mochten met minnen in der tijt, Ruusb. 5, 190. Bruun . . . omboot alden ghenen rijcheit groot, die dienen wilden omme tsout, *Rein.* I, 2427. Menestrelen ende yraude (*l.* menestrelen ende yrauden?) . . . ward daer gegeven grote rijchede, want daer was goets genoech, *Mor.* 4641 (*men kan het woord hier ook weergeven door* „kostbare geschenken"; *vgl.* 4636: „daer worden gegeven gode perde, cledere, . . . menegen scellinc, menech pont, menech scoonheit was daer gegeven"). Juno gheloofde hem (*Paris*) die meeste rijcheit te geven, die . . . ter werelt had enich man, *Rein.* II, 5514. Welc beter es so rijcheit soo ere, *Lsp.* III, 5 *Opschr.* (ald. vs. 3 var. *vijfmaal*); ook 4; 9 *var.*; 11; 42; I *Prol.* 23; *MLoop* I, 1613; 234; 2158; *Ep. fragm.* 235, 230; Hild. 29, 230; 149, 2; *Parth.* 510; 788 (so moghedi . . . hebben rijchen (*l.* rijcheit) groot ende ere); *Grimb.* II, 6167 (o ghy here, die regneert . . . in mogentheden ende in dese werelt rijcheden hebt ontfaen); *Sp.* I[a], 60, 23 (rijcheit ende erdersch goet); 29; II[v], 48, 80 (rijcheit sonder getal, *onmetelijke schatten*); IV[a], 19, 35; III[a] 11, 78 (weder rijcheit nochte scat); III[a], 19, 46; III[a], 44, 103 (hare entie dochter hi begaf in ene abdie . . . ende gavere grote rijcheit mede); *Amand* II, 1795 (hi gaf haer (*de abdij*) groote rijchede); *Lanc.* II, 2072 (dijn goet, dijn selver, dijn scat, dijn rijcheit ende al dat du heves in dit erderike); *Flor.* 3191 *var.* (rikeit); *Alex.* IX, 1327; *Wap. M.* III, 434; 436; *Melib.* Gloss. — De beteekenis „dingen die eene geldswaarde vertegenwoordigen" komt duidelijk uit *Sp.* IV[a], 20, 68: „vul rijcheden . . . vondsi . . . die heileghe stat . . . van tarwe, van olye ende van wine", en *Parth.* 960: „grote rijcheit quam aldaer met scepen gheseilt: . . . diere samite, . . . diere pelne, . . . diere hovelakene, gurdelkine enz." (men kan het woord hier ook weergeven door *kostbaarheden*, *kostbare waren*; vgl. bij 4), en zie boven, *Brab. Y.* IV, 577. — Van andere dan aardsche schatten. || Hi en is niet arm, wie so hi si, wie dat in Gode rike si, want ewelijc es Gods rijcheit, *Sp.* II[a], 48, 85. In den acker gheestelijcs levens es der werelt verborghen die scat der rijcheit, Ruusb. 5, 191. Dits des Vaders ende Soons gave, rijcheit boven alre have, fonteine des levens al, *Wap. M.* III, 430. Verduldecheyt . . . es een verborgen rijcheyt, *Melib.* 2832. — Evenals ndl. *schat* en mnl. hort wordt rijcheit ook eene enkele maal gebruikt van eene geliefde. || So spreect hi allen vrouwen loff door die wonne, die inden hoff hadde gheweest, doe hi daer was ende die rijcheit vant int gras, *MLoop* II, 1212.

4) Als zaaknaam. *Eene kostbaarheid*, *eene kostbare waar of stof*; ook als verzamelwoord. Het ndl. *rijkheid* heeft niet deze bet. (vgl. mnl. *scoonheit*, kleinood), maar *kostbaarheid* als uitdrukking eener eigenschap, b. v. van eene huisinrichting. || Daer was (*te Babylon*) van vrouden groot gheluut; men hinc daer (*bij den intocht*) die pellen uut entie rijcheit, die... menich coninc . . . hadde ghewonnen ende ghecocht ende met crachte daer brocht, *Alex.* V, 923. (Die) coninghinne van Saba . . . quam . . . te Salomoene . . . met rijcheden al onghetelt, *Rijmb.* 11943. Den tempel so besach hi binnen, die rijcheit (*den tempelschat*, *de kostbaarheden in den tempel bewaard*) ende tgrote gound, maer hine naems niet in sijn ghewond, 20488. Hi sach daer binnen met sindale enen outaer geparreert wale, ende ooc met sidinen clede ende met anderen rijcheden, *Lanc.* III, 2671. Vgl. *Parth.* 960 bij 4). — Ook kan het woord de beteekenis hebben *een kostbaar geschenk*. Zie *Mor.* 4641 bij 3) en vgl. JUWEEL. — In de heraldiek heeft rijcheit den zin van *goudkleur*. Zie een voorbeeld (Gelre, *Wapenb.* 65) bij MOEDICHEIT („roode kleur"; vgl. reinicheit, „wit") en vgl. in dezelfde beteekenis RIKELIJCHEIT.

5) Als verzamelwoord. *De rijken*, *rijke lui.* || Marcus Curius minnet mere over die rike te sine here, dan hi selve scat soude winnen, *Sp.* I[a], 7, 41 (*var. L.* rijcheit). Rijcheit versmaet dien armen, richters hebben clein ontfermen, *OVl. Ged.* 3, 143, 17. Sout . . . of . . . cruyt daer die rijcheit haer spijs mede maecten, *B. v.* 1357, 179*d*. — Vooral in de bet. van *de gegoeden onder de burgerij*, *de notabelen eener dorps- of stadsgemeente.* Zie bij RIJCDOEM, 2) en de daar aangehaalde schrijvers. || Wij scout, borgemeester, scepenen ende raedt, achte, dekens, gilden, rijckheyt, vroetscap ende die gemeen neringe ende poorteren . . . der stede van Dordrecht, V. d. Wall 1, 530 (*a.* 1437). So zijn . . . versament scepenen, raet out ende niewe, rijcheit, vroescap van der stede, ende die gemene dekens van den neringen, *ald.* 422 *noot* (*a.* 1410); zoo nog eens *ald.* en 424. Alsoo . . . bij den gerechte, vroescip, rijcdom ende ghemeente vander stede overdragen is, . . . datmen . . . vercopen sel erfrenten . . . ende lijfrenten, *Leid. Keurb.* 183, 76 (*a.* 1450). Deze knere is gemaect bij consent ende believen vander vroetscap ende rijckheyt, ende men en salse niet of doen dan bijder vroetscap, *O. K. v. Delft* I, 38,

43 (*is het toevallig dat hier in het laatste geval* „de rijcheid *niet wordt genoemd?*). Dat wij (*raden*) bij goeduncken ende consent der rijcheit ende der vroescap onser stede . . . nemen in onser hoede . . . die susteren van den Zijl, *Zijlkl.* 13 (*a.* 1407).

RIJCKELIJC, -LIKE. Zie RIKELIJC, -LIKE.

RIJCKEN. Zie RIKEN.

RIJCLEET. Zie RICLEET.

RIJCLIJC. Zie RIKELIJC.

RIJCMAN, znw. m. Koppeling van rijc man. Vgl. b.v. ndl. *edelman. Een rijke, een vermogend man.* || Die den vrecke heet rijcman, sekerlijc hi liechter an, *Doct.* II, 2491 (*var.* een rijc man). Menich rijcman in zijner meester bloume (*op het toppunt van zijn bloei of voorspoed*) ghevallen is, *Boeth.* 282*a.* Zoo ook *Sp.* I⁷, 67, 108 *var. L.*, waar het ths. heeft „srijcs mans".

*RIJCONDE, verkeerde lezing bij Mieris 2, 206*a*: „van allen twyste, brooke ende eyske, die Reynout van Ghelre ende die van Liende, ende hoir helpers eyskende sien (*d. i.* sijn) W., J. . . . ende hare helpers, ende si ryconde (*l.* Reynoude ende) dien van Lienden weder ende horen helpers".

RIJCQUAERT, znw. m. Naam van een verzonnen heilige. Uit *ricaert (rijckaert), ndl. *rijkaard*, 17de-eeuwsch *rijkert.* || Sinte Reyn-huut (*armoede*) heift Sinte Rijcquaert (*rijkdom*) verdreven, *ZVl. Bijdr.* 6, 228, 62 (16*de eeuw*). Evenals „reinuut" gelijkt op den heilige *Reinout*, zoo doet „rijcquaert" denken aan *Sint Richard*, die vermeld wordt bij Reinsb.-Durings-feld, *Calendr. Belge* 1, 208 op 3 April.

RIJCSGENOOT, znw. m. *Rijksgroote.* Vgl. GENOOT. || Dat hi (*Armelus*) haer (*Bysantea*) die stat van Romen gaf, ende makese vrouwe daer af, des hem des volcs rijcsghenoot bolghen cleyne ende groot, . . . dat een vrouwe soude sijn haer here, *Wrake* II, 203. — Bij Halma staat *rijksgenoot* in de bet. „medegenoot in het rijk, medebestuurder".

RIJCSINNICH, bnw. Mhd. *rîchsinnec.* Het woord is slechts opgeteekend in *Teuth.*, en wel in eene andere bet. dan in het Mhd. (waar het voorkomt in verbinding met „in gotte"), nl. *listig, slim. Teuth.* ade l, subtijl, rijcksynnich", nauvundich, cloick, subtilis, ingeniosus, habilis: eyn rijcksynnich vrouwenpersone off wijchlersse, toovenersche, saga. — Bij Halma staat *rijkzinnig* in de bet. „(zinrijk,) rijk van zin", fra. *ingénueux, spirituel.*

RIJCSINNICHHEIT, znw. *Slimheid, listigheid, loosheid. Teuth.* rijcksynnicheit, loisheyt, astucia; abelheyt, subtijlheyt, rijcksynnicheyt, cloyckheyt, nauvundicheyt, behendicheyt, subtilitas, ingeniositas e. a.

RIJCSTEDE (RIC-), znw. vr. Mhd. *rîchstat*; hd. *reichsstat*; ndl. *rijksstad. Eene stad die rechtstreeks* (niet als onderdeel van een land) *behoort tot het duitsche rijk.* || Hoe dat tfolck van de LXXII riesteden ende amsteden (*l.* anssteden, *d. i.* hansesteden?) vertrecken souden zeer corts, maer de princen van Alemanghen hadden den keyser ghelooft bystant te doene, *Ann. Em.* 14, 379 (*a.* 1488: *daar er slechts vier rijkssteden waren* (zie Grimm's *Wtb.* op reichsstadt), *zoo moeten er, als de verklaring juist is*, 68 *van de andere soort geweest zijn*).

RIJCTE, znw. vr. *Rijkdom.* || Hij werdt van weilden te miu bestoten, zo wie onder de weildighe niet en compt, ende (te) min van rijcten (*hij heeft geen verleiding van rijk te willen zijn*), die onder de rijke niet en wandelt, *Boeth.* 122*b.*

RIJM, znw. m. Mhd. *rîm* (op te maken uit „rimeln"); ags. *hrîm*; onr. *hrîm*; hd. dial. *reim*; eng. *rime*; ndl. *rijm.* Zoo ook in de noordsche talen. Zie verder de Wdbb. van Franck en Skeat en vooral Schade, *Ahd. Wtb.* 2, 423. *Rijm, rijp, bevroren dauw. Voc. Cop.* rijm, pruina, gelu matutini temporis (vgl. hijsel, ndl. *ijzel*, bevroren regen; Kil. ijzel, hijsel, gelicidium, pluvia glaciata, pruina glacialis; vgl. *Barth.* 395*b* op hijsel); vol van rime, brumosus. Kil. rijm, pruina, pruina cana, matutini temporis gelu, ros concretus, gelucidium, substillum. Plant. rijm, *gelee*, pruina. *Fragm. lexicon* rijm, bruma. || Dan beghint des winter cracht . . .; tcoude gaet ons ane castiën, winde, varst, rijm ende snee, *Heim.* 1157. Dau, rijm, haghel ende snee, reghen, vorst . . ., wat so in die lucht ghesciet, *Alex.* III, 1247. Dat hem (*den boom*) de rijm benemet tgroeyen als van der vrucht al sine dracht, Praet 707. Bi rimes zucht verlieset vrucht saen hare baten, 693. Hoe vele schoonder blousemen werden in den voorzomer bedorven met eenen cleenen rijme, *Boeth.* 282*a.* Daer en was rijm no snee, daer en dede hem die wint niet wee, *Bloeml.* 2, 4, 81. Daer (*in den hemel is*) noch snee noch hagel, rijm noch vorst, *Lev. v. Lutg.* III, 2599. Een man vant ligghende inden rijn (*l.* rijm) een jonc serpent in swijm, *Esop.* X, 1. Rijm ende nevel hindert dicke desen menschen in desen tide, . . . want het is rechte in midden den meye; . . . dit is rijm, die soude benemen bloemen ende vrucht alre doghede, Ruusb. 6, 76 (*hier in figuurlijk verband*; *zoo nog eens ald.*). Die minne met waue (*twijfel*) draghet, dien hevet noch rijm bedwonghen dat hi niet en can ghegroyen . . .; daer en wert geen loof ontspronghen, hi en mach ooc niet wel bloyen, daer en si die sonne bi, Hadew. 1, 24, 25. — Ook in de bet. *vorst.* || Daer na quam ic ende Isingrijn (*l.* Isingrijm) te wintre in enen couden rijm bi Besele, *Rein.* I, 2093 (*vgl.* 103: in enen winter, in ene vorst). Waendi die name een scaepsvel ende daermede cleedde wel den wolf here Ysengrime, wart in dauwe (*var.* in zomere) ocht in rime, dat hi en gene scaep en name? *Rose* 10435. — Vgl. RIJP, znw.

RIJM. Zie RIME.

RIJMACHTICH, -ECHTICH, bnw. Van rijm; z. ald. *Vol rijm of rijp, berijmd* (*berijpt*), *vorstachtig* (hd. *frostig*). *Voc. Cop.* rijmechtechleke, brumalis (daarnaast moet ook rijmachtich, -echtich, in gebruik zijn geweest). Plant. rijmachtich, vol rijms, *pruineux, plein de gelee*, pruinosus.

RIJMACHTICH, -ECHTICH, bnw. Van rime; z. ald. *Rijmend, berijmd, in dichtmaat gesteld. Voc. Cop.* rijmechtich, ricmicus (*l.* ritmicus, *d. i.* rhythmicus).

RIJMACHTICHLIJC. Zie bij RIJMACHTICH, 1e. Art. en vgl. *Fragm. Lexicon*: rijmachtichleke, vel winterleke, brumalis.

RIJMSTOEL, znw. m. Benaming van de eene of andere plechtigheid bij gelegenheid van het sluiten van een huwelijk, maar de naamsoorsprong en de aard er van zijn niet bekend. || *Van den rijmstoel ende van den lychtmaken.* Up den rijmstoel ende tho lichtmaken en moet men nicht meer bydden dan VIII personen, vier van des mannes weghen ende vier van der vrouwen weghen by X marken tho broke, *Stadr. v. Gron.* 78, 217. Vgl. de aant. op *Stadb. v. Gron.* IX, 15 (*Pro Excol.* 5², 153), waar het vermoeden wordt uitgesproken, dat de „rijmstoel" zou zijn de bijeenkomst, waarin de regeling van het bruiloftsmaal werden besproken, en in het bijzonder de gasten die bij die gelegenheid zonden worden gevraagd. „De *rijming* lezen" is eene spreekwijze, in de Ommelanden zeer bekend, van het openbaar oplezen der namen van diegenen, welke regt vermeenden te hebben tot het aanstellen van eenen regter, met de landen op welker bezit het regt rust" (t. a. p.). Vgl. mnd. *rîmbôk*, catalogus, lijst. Doch het tweede deel der samenstelling blijft alsdan onverklaard, tenzij men mag aannemen dat bij die gelegenheid de bruid zat op haren „bruutstoel"; z. ald. en vgl. WEDUSTOEL.

*RIJN (*Esop.* X, 1) Zie bij RIJM.

RIJN, znw. m. (in het Onr. vr.; in het Ofr. o.;

Grimm's *Wtb.* op rhein). Ohd. *Rîn* (zelden *Hrîn*), mhd. *Rîn*; hd. *Rein* (*Rhein*); ndl. *Rijn* (*Rhijn*). Vgl. lat. gri. *Rhênus*. Het woord is waarschijnlijk keltisch van oorsprong. *Rijn*, de bekende rivier. *Teuth.* Rijn, eyn recht edel revyer in duytschland, Renus; rynckauwe, eyn lant, Rincovia (*Rheingau*). *Voc. Cop.* de Rijn, Renus; van den Rine, Renensis. Kil. Rijn, Rhenus. Plant. den Rhin, *le Rhin*, Rhenus *et* Rhenum; Rhijngrave, *conte du Rhin*, comes Rheni. ‖ tLant es al gader mijn tote Coolne opten Rijn, *Eleg.* 63. Ic woude ic ware uter sale . . ., ende mi waer ghecost opten Rijn seven borghe van stenen fijn, 117. Soudicken (*al moest ik hem, den koning, ook*) soeken op den Rijn, ic sal van siere meysnieden sijn, *Ferg.* 357. Wairwaert dat si wilden sijn, optie zee of inden Rijn, mosten si hoor gheleide setten, want daer stont een borch te Bretten (*Brittenburg*), Hild. 167, 317. Over see noch upten Rijn no soude men (nl. *alsdan*) niemen ontliven, *Wap. Mart.* 1, 619. Die Rijn springhet (*ontspringt*) onder Moniu (fr. *Monjou*, lat. *Mons Jovis*; zie MONJOU) ende loopt voort . . . datten die Noortsee ontfaet, *Troyen* dl. 3, vs. 29109 (*Alex.* VII, 1541). Al dat lantscap . . . tusschen den Rijn ende Bracten zee (*l.* Baertsche, *Britsche*, *zee*) heit wilen Gallen, 29112. Vrancke . . . die mit Eneas van Troyen ontginc . . . maecten Troyen opten Rijn, dat heit nu Xancten, 29115. Garmania . . . gaet west al totten Ryne, 28989. Doe quam Suchar vanden Hunen over Rijn, *Sp.* III[4], 6, 3 (*zoo ook zonder lidwoord in de* 17*de eeuw*; *zie een voorbeeld bij* Hooft, *N. Hist.* bl. 4; vgl. mhd. *über Rin*; ook *von Rine* en *ze Rine*). Al varic over Rijn, *OVl. Lied. e. G.* 80, 13. Al warich heinen over Rijn, gheheel soude haer mijn herte bliven, 68, 9; zie ook 122, 5. Hi was van den Rine palesgrave, *Amand* 1, 3767. Alle die landen . . . tusschen der Elven enten Rijn heetet Germania, *Sp.* III[4], 7, 31. Den berrenden dorst, dien du nu dreechs, en bluschste niet, droncstu den Rijn, *Rincl.* 554. Daer na quam ic aen Isegrijn te winter aen den ouden Rhijn, *Rein.* II, 2123 (I, 2093: in enen couden rijm). Van daer voer hi vore hare ogen tote op den Rijn met ghewout, Heelu 4076. Om datmen des sel doen gewach ende ewelike daerbi ghedincken, voer hi (*Jan van Brabant*) daer sijn ors drinken met hoogen moede in den Rijn, 4084.

RIJN, znw. m. Naam van een hond, *Rein.* I, 2678; 2681; vgl. *Tijdschr.* 19, 143 (in de lat. vertaling *Rinulus*). — Vs. 2685 ald. berust het woord op eene onjuiste lezing; zie bij RIME.

RIJN, znw. m. Mnd. *rin*; oostfri. *rin*. *Molenijzer, een uit een ring met vier punten bestaand ijzeren kruis*; ndl. dial. *rijn*. Zie Boekenoogen 836. ‖ Van een rijn in die molen ende van 2 clinken, (den smit) 2 sc., *Rek. d. Gr.* 1, 420 (*a.* 1344). Van enen nuwen rijn te maken an die spille (van der molen te H.), *Rek. v. Zeel.* 1, 138. Zie ook RINE, vr.

RIJNHERE (RINERE), znw. m. Mhd. *Rinherren*, mv. In het mv., *de heeren aan den Rijn* Vgl. Plant. Rhijnlander, *qui demoure autour le Rhin*, accola Rheni. ‖ Maselanders ende Ruweren (*Roerlanders, aldus te lezen met* Heelu *voor* „Rideren" *of misschien ook* Riveren, ofra. *riviers* (Duc.), lat. *Ripuarii*). Overlanders ende Rijnberen (Heelu 7299: Rineren), Oesseningen ende Moseleren, van Gelrelant ende Limborgeren, Velth. III, 16, 1.

RIJNS. Zie RIJNSCH.

RIJNSCH (RINSCH, RIJNS), bnw. Mhd. *rînisch*, *rinsch*; mnd. *rinsch*; hd. *reinisch*; ndl. *rijnsch*, *rinsch* (vgl. bij Kil. „Ringouw" naast „Rijngouw"). *Van den Rijn.* ‖ Tnaervolghende jaer arriveerde die keyser Frederijck met veel rijnsche vorsten ende edele heeren . . . in Armeniën, Despars 1, 370. Een corf rynscher (*d. i.* rijnscher) leyen, *Rek. d. Buurk.* 60 (vgl. Kil. rijnsschalie, rensschalie, *Holl. Sicamb.* lamella, parva lamina, aut fragmentum laminae, prope Rhenum flumen excisum). — Rijnsche wijn (Rijnschwijn), *Rijnsche of Rinsche wijn, Rijnwijn. Voc. Cop.* Rijnschwijn, Renensis. Plant. rhijnschen wijn, *du vin de Rhin*, vinum Rhenanum vel Rhenense. ‖ 13 amen ende een vierder wtdraghens(?) rijns wijns, *Rek. v. Zeel.* 1, 193. Den selven dranc die ic ooc drinke die wildic wel dat waere goeden wijn van garnaten of goede malemeseye ende . . . goeden rijnschen wijn, *Pelgrimage* 98*a*. Omme de graveel te ghenesene, neemt eene crevetse of twee of drie, ende ziedense in rijnschen wijn, *Hs. Serr.* 14, bl. 32. Temperse (*geneesmiddelen*) (h uut met rinschen wine ende drinct dat dicke, bl. 43. Zedewaer poeder in rinschen win ghesoden, dat es goet ooghenwater, bl. 48. 20 stic rijns wijns, *Rek. d. Gr.* 1, 246. 9 vate rinxwijns ende 1½ vat cort wijns, *Rek. v. Zeel.* 2, 251. Item so en salmen genen corten wijn slaen (*in het Opschr.* inslaen) in eniger woningen bi rinschen wijn, bi I lb . . ., nochtan soude die corte wijn uter woninghe, *Keurb. v. Haarl.* 41. — Rijnsche vaten, *vaten waarin rijnsche wijn verzonden wordt*, *Profijt. Liedeb.* 126, 99 *Opschr.*: „op (die wise van) Roy roy wt rijnsche vaten". — Waarschijnlijk is met dit woord één in oorsprong het bnw. *rinsch* in de bet. „zuurachtig van smaak" (ook *rensch* en *rijnsch* en in vlaamsche tongvallen *runsch*), zie Vercoullie op rinsch. Bij Halma in dezelfde bet. ook *rins* (en *rijzend*); vgl. Weiland op rijnsch; Van Dale op rinsch. Kil. rijnsch, subacidus, acidulus; ook rinsch, rensch j. rijnsch, subacidus; rijnschen, acidulum saporem referre; rijnschende smaeck, sapor acidulis, qualis est vini Rhenani (hiermede is misschien één het bnw. *rijzend = rijsend, rijschend, rijnschend?*) bij Halma). Eene andere afleiding is niet gevonden: men zal dus ook op gezag van Kil. moeten aannemen dat het woord al vroeg zijne beteekenis uitgebreid heeft van het eigenaardig rinsche van den Rijnwijn tot „zuurachtig, aangenaam zuur" in het algemeen. Dat werkelijk ook rijnschen van wijn werd gezegd, bewijst de afleiding rijnscaert; z. ald.

RIJNSCAERT, znw. m. Benaming van *wijn van een aangenaam rinschen smaak, rijnsche wijn, rijnwijn*. Het woord is eene afleiding van het bij Kil. vermelde ww. rijnschen (zie bij RIJNSCH). Eerder zou men voor de bet. van het van *rijnsch* afgeleide ww. de bet. „rinsch worden" verwachten, en niet „rinsch zijn", maar ook de laatstgenoemde opvatting is bij adjectivische denominatieven niet geheel zonder voorbeeld; vgl. ndl. *gelijken* en zie RIESEN. Voor de vorming vgl. brusscaert, schuimwijn. Ook als bnw. gebruikt. ‖ Desen edelen wijn rijnscaert drincken wi sonder toren, *OVl. Lied. e. G.* 173, 24 (*vgl.* 122, 1: scinc her den wijn . . ., het mach sulc zijn noch up den Rijn die ons gheluc mach geven", *en* 251, 20: „scinc in den duutschen traen").

RIJNSCHGULDEN (RIJNS-, RINSCH-, RINS-, RINSE-), znw. m. Eig. rijnsche gulden. Benaming van eene gouden munt, *een in de Rijnstreek gangbare goudgulden*. De waarde van den rijnschen gulden is zeer verschillend. Zie vooral de verschillende soorten van rijnsche guldens genoemd door Gailliard, *Invent. v. Brugge* Gloss. 329 (o. a. ook „Rijnsche guldene van den coorvorsters" of „florins de Rhin de la forge des IIII esliseurs"); Van Mieris, *Bissch. munt. en zegel. v. Utr.* 224 (aangeh. ald.) en Nijh. 5, 96 noot en de daar genoemde plaatsen. Voor de beteekenis van rijnsch vergelijke men de aanh. in de noot ald.: „acht duysent enckel golden rijnschen gulden munte der vier kurfursten bij den Rhijn an golde und gewicht". Zeer dikwijls, o. a. tweemaal op de genoemde bl., wordt rijnsgulden afgekort tot „R. gulden". ‖ Condemnerende hem den voirsz. G. . . . te betalen de som van 63 Rijnsche gulden, *Memor. en Sentent. v. Hove v. Holl. N. f.* 170*v*. Noch sullen sij alle jaers geven III rinse gul-

verschillende doeleinden gebezigd, als de bladeren er niet meer aan zijn. Ook *dun takje*, onderdeel van tak of „telch", hetzelfde als twijch (swijch) en vooral als lot (vgl. de aanhaling bij Lübben: „*ris* edder lode", en *OVl. Lied. e. G.* 309, 2242: „een tac, daer ic een *rijs* of plucte"). *Voc. Cop.* een rijs, ramus; een rijs, surus (vgl. Diefenb. opsurcus, waar o. a. de glossen *rysz*, *reisz* vermeld worden, en surculus, o. a. „proffrisz, pfroprijs; potris; imprisz; sprosz, risz, zwick"); rijsken, ramusculus. *Teuth.* rijss, tellich, twijch van en boom, virgula, ramus, ramusculus; rijser wederom krijgen, refrondere, refrondescere; vol rijser off twijgher, ramosus. Kil. rijs, virga, surculus. Plant. rijsch (een door bijgedachte ontstane vorm; vgl. beneden de allitereerende uitdr. „rusch ende rijs") oft rijs, *verge ou branche houssine*, virga, flagrum, malleolus, ramus; wijngaertrijs, *sarment de vigne*, sarmentum; vol rijsch, *plein de sarment*, sarmentosus; rijsken, *vergette*, *branchette*. virgula, flagellum, ramulus. Het mv. *rise(re)* in deze bet. van „rijs" staat met het woord als verzamelwoord gebruikt (*loof*) gelijk. ‖ So wie . . . roke die soetheit vanden crude ende sage so menich gebloeit rijs, hi soude wanen sijn int paradijs, *Flor.* 2575. Dat si . . . als een musche hinc aen den suptilen riseren van bomen, *Christ.* 498. Alst (*het mosterdzaad*) opwast, so werdet groot, so datte vogle moghen sitten op sine riser, *L. v. J.* c. 91. Verbiten si (*schapen*) bome ofte rise(:), si en diën in ghere wise, *Nat. Bl.* II, 3177. Daer si (*Adam en Eva*) saten onder die rise(:), so hoorden si in den paradyse Gode wandelen, daer hi quam, *Rijmb.* 659. Blijft si (*eene soort hars*) hangende ane dien boom ochte ane die risere van den boome, soo enz., Ruusb. 1, 246. Een pijnboom, . . . die mi dunct soo over hooch, dat ic ghewinnen nie en moghe noch tellich noch rijs . . . noch . . . blat, *Vrouw. e. M.* IV, 80. In sinen risen siet men vele reinre bloemen staen, *Van vijf bomen* 4. Zijn telgen draghen de riser metten bloemen, 46. Die vrucht der bloemen, der wortel risen (*uitspruitsel*, *loten*), die telghe des bloems (*l.* boems) es wael te prisen, 59. Te plocken beyde lof ende rijs, *Vrouw. e. M.* IV, 104 (*misschien moet hier het woord als collectief worden opgevat*). Die berge (*l.* bome) . . . quamen . . . van boven gevlogen nederwaerd tot in die Seine . . . met rosche met risere al geheel (*heele boomen met wortels en de er aan zittende graszoden en takken*), Velth. III, 48, 14. Dat si (*Eva*) niet dant anschijn (*van de slang*, *dat op dat van een vrouw geleek*) en sach, want tander lijf bedect lach met loveren ende met risen, *Nat. Bl.* VI, 421. Wat si geraecten, stael oft yser, hen scenen maer verdroochde riser, *Lorr.* II, 3782. Twigen ende riser van olijfbomen, *Versl. en Ber.* 2, 17. — Her Adaems onwise vanden appel ende van den rise, *Claus.* 33. Vanden rise, daer Adam inden paradise die vrucht af smakede, *V. d. Houte* 213 (ook *ald.*, bl. 50). (*Als Adam*) den appel opt dode (*l.* dodes?) rijs niene hadde aneveerdt int paradijs, God haddene . . . gemaect ingels genoot, *Rincl.* 135 (*misschien moet men* rijs *hier eerder weergeven door* „boom"; (des) dodes rijs *kan zijn eene andere uitdr. voor* „boom des levens", *nl.* „de boom, waarmede leven en dood verbonden was"; *vgl. Lsp.* I, 23, 110: „ghelijc si (*Eva*) ooc die vrucht plac (*plukte*, zie PLEKEN) opt *hout*"). Tgebot dat Adam brac int paradijs, daer die appel stont aent rijs, Hild. 6, 30. Daerin (*in het paradijs*) steet dat selve rijs, daer Adam bi brac tghebot, *Alex.* VII, 846 (*ook hier zal men* rijs *wel door* „boom" *moeten weergeven*; *zie beneden bij* 2, *a*). Zoo ook *Lanc.* III, 8303 (*zie de plaats op de vorige kolom*). — Spreekw. ‖ Beter in de ryseren dan in dyseren (eig. gezegd van vogels „beter in de takken dan in eene kooi"), Goedthals 13 (fr. ald. „il vaut mieux estre oyseau de bois ou bocage que de cage"). Zoo ook *Rein.* I, 3471: „ic (*de gevangen wolf*) hebbe liever in de risere dan hier te ligghene int isere", en mnd. (Lübben 3, 487). — Verkleinw. risekijn (rijskijn), -ken. Zie de aanh. uit Plant. boven. ‖ Alle risekine, . . . gras ende bome (*zonder den lof van Maria niet kunnen volzingen*), *Sp.* IV[a], 1, 58. Van risekins omme te orborene in de stede keukene, *Invent. v. Br.* 5, 343. — Als afgesneden of afgehouwen tak, met zeer verschillende doeleinden, die uit den samenhang voldoende blijken, vindt men rijs op de volgende plaatsen. ‖ Die risen van desen tuyn (*heining*) sullen wesen . . . rechte cristen ghelove metten navolghenden werken, *Macht. Vis.* 115*d*. Sie (*de Joden*) spleten risere van oliviere die doen bloeiden . . ., sie worpense onder deselinne blide, *L. o. H.* 1559. Dandre hiwen riser van den bomen, *L. v. J.* c. 187. Dat die Ebreeusche kinder risere droeghen . . ., die hadden scone groene blader, *Lsp.* II, 36, 94 (*var.* risers). Dien vloer bestroyen met lissce ende met risen van wilgen ende met wijngaertbladren, *Hs.* Yp. 29*c*. Van een voeder rise daer men te kermis die kerc mede behenc, *Rek. d. Buurk.* 35. It. worden ons de rise ende wijngaert gegeven (*daarvoor is niets betaald*), *Jacobik.* 216 (*a.* 1416). Van den wagenhuer die de rijssen haelde 2 guld., *Rek. d. Buurk.* 60. Om onkost, die men dede om de rysen, *ald.* Om enen wael (*gat in een dijk*) te maken jeghens den Reesloot mid rizer mid zande, *Rek. d. Gr.* 2, 118. Den heerwech mit rijsen ende anders te onderhouden, *Inform.* 530. Daerachter in den hof sal J. mede heinden mit rysen of mit borden (*planken*) of mit staken, *R. v. Utr.* 2, 192. A. die eynen graven hadde ghegraven vor die ryse in Borghelremersch, up dat die van Borghelo daer niet in en dreven (nl. *hun vee*), *Rek. d. Cam.* 3, 319 (*a.* 1364). Enen hof dye mit zuverlijcken riseren omghesteken is of enen grient (*omschrijving van lat.* „virgultum"), *Barth.* 683*a*. So vonden si (*Jozef en Maria*) ene loge van riseren ghemakt, *L. v. J.* c. 10. Van boven waest (*de weg*) met sconen risen al verdect, . . . dat hem (*Alexander*) van den sonnenscine en mochte comen eneghe (*l.* enghene) pine, *Alex.* V, 1021. Van den rijsweerde buten Noordenberghepoorte die ryse te meyen, te zeyen, te halen, in die vore te legghen ende omme te werpen, *Rek. d. Cam.* 3, 318 (*a.* 1364). Op elc hoec (*van de markt waar dat vee verkocht wordt*) een gruen rijs (*tak met bladeren*) ghebonden, *Keurb. v. Diest* 30, 40. Gelijc dat een na vligen slaet, die hi met quispele (*z. ald. en vgl.* QUAST) och met rise (*een tak met loof*) veryacht, *Lev. v. Lutg.* II, 5164. An horne ende an sterten mede so dedi hem (*dieren*) binden rise, so dat si . . . metten risen die si toghen, . . . daden . . . stuven . . . die moude, *Sp.* I[a], 21, 34. (Si) worpenre omme (*een nest van slangen en adders*) . . . groot vier, risere ende hout, ende verbranden beede die scaren, *Sp.* IV[2], 60, 85. Die joncfrouwe hadde haer scone lede met enen rise gedect, *Lanc.* III, 15144. Om die scaemte vor die liede maecte hi van rijseren een habijt, *Denkm.* 3, 205, 44 (vgl. mnd. *quest* bij QUAST). (Franciscus) gheseldene (*het lichaam*) met risen, *Franc.* 2487. Ooc so geesselde hi hem selven met roeden ende rijseren (*teenen*), *Exc. Cron.* 26*a*. — Grimbaert . . . brac een rijs van ere haghe, ende gaffer hem mede veertich slaghe over alle sine mesdade, *Rein.* I, 1672. Want hine (*het lichaam*) vaste dwanc te bordine ende te laste, ende gheseldene met risen (*roeden*, *teenen*), *Bloeml.* 2, 69, 301. — (Hi) drouch op bi sins selves wille den hertoghe dat brouc in sine hant, den lieden van H. tgars ende den (*l.* die) ghervende(?) risere, *Belg. Mus.* 10, 124 (*a.* 1275). — Niet een rijs, *geen takje*, *niet het minste*, ook als bijw. *niet het minst*, *hoegenaamd niet*. ‖ Voor mi (*Ere*) moet men bugen ende nigen, die op u (*Ootmoet*) niet en achten een rijs, *Argum.* 127 (de uitdr. ontbreekt bij De Jager, *Versch.* 2. — Een rijs wordt gebruikt als zinnebeeld bij enkele gerechtelijke handelingen, vooral bij eigendomsoverdrachten

den aen scoen den armen, *Zijlkl.* 412 (*a.* 1485; *zoo ald. en vlgg. nog meermalen*; *ook* rinsgulden). De somme van 150 rinsgulden tot viertich grooten vlaems elken rinsgulden gerekent, 214 (*ald. ook* rijnsgulden; *zoo ook Keurb. v. Haarl.* 125). XI rijnsche gulden, *Warfsconst.* 13. Sy moesten hoor panden lossen ende de IX Rijns gulden opleggen (*betalen*), Matth. *Anal.* 1, 471. Hem dairaff gegeven enen davids rijns guld., *Rek. v. Hattem* 227 (*a.* 1475). Een hollans gulden was een weynich min dan een rins gulden, *Kl. v. Diepenv.* II, 31.

RIJNSCHIP, znw. o. *Rijnschip, een schip bestemd en gebruikt voor de Rijnvaart*, waarschijnlijk eene soort van *Keulsche aak.* Zie *Oorl. v. Albr.* Gloss. ‖ Gehuyrt tot mijns heren sijnre goeder lude ende sijnre provyanchie . . . behoef VII scuten . . . ende VI Rijnscepe, *Oorl. v. Albr.* 224. D. betaelt die hi wtgeleyt hadde om I Rijnscip ende zeynscip LII oude scilde, 225.

AANM. — Ook bij Lübben wordt een woord *rynschip* vermeld, a. 1368 te Kampen („de van Campen schollen utmaken enen kogghen unde twe rynschepe mit anderthalf hundert mannen gewapent"). Hier zal wel bedoeld zijn *rinschip*, d. i. *renschip*: Kil. „renschip, actuariolum, actuarium, actuaria navis" (zie de verklaring van Lübben). Vgl. RENNESCIP.

RIJNTIENDE, znw. m. *Tiende geheven aan den Rijn, in Rijnland*(?). ‖ Van den rijntiende in Haserts-woude 3 lb, *Rek. d. Gr.* 1, 76 (*vgl.* 77: „van den smaltiende in Rijnland"; „van den lanthuren in Rijnland").

RIJNVISCH (RIJ-, RI-, -VESCH), znw. m. Benaming van eene soort van zeevisch, maar welke is niet bekend. Misschien is het eene *zeebaars*, althans het wapen der familie Rijnvisch te Brugge, waarop 6 visschen voorkomen, wordt door Gilliodts van Severen, *Invent. v. Br.* 1, 494 beschreven als: „*écu* a six bars". Wellicht is de naam van de riviervisch op de zeevisch overgedragen: in dat geval zou *Rijn* de naam der rivier kunnen wezen. ‖ III lb van rijnvissche, *Invent. v. Br.* 1, 121. Ghegheven van XXXVI rijvissche, XXXVI paer tongheu, XL plaetkinne ende XII versche elste, 4, 14. Van der zee comen ons . . . cabeliau ende schelvisch. rivisch ende pladijs, witinc ende spirinc, *Livre d. Mest.* 9 (fra. vert. *rivis*). Harinc, rivesch en bolc sal men vercoopen in corve ende niet op kerren, en waren vreemde liede, *Keurb. v. Diest* 5, 9. Dat men ghenen rivesch nieman van binnen vercopen en sal, men sallen uuttellen in scilde(?), 51, 193. Van harinc noch van cabbeliau noch van rijvissche noch van scollen, V. d. Wall 1, 223 (14de eeuw).

RIJNWECH, znw. m. Plaatsbepaling te Egmond. Misschien is het woord eene verbasting van *reinwech (reenwech), dat heeft kunnen bestaan in de bet. „grensweg, scheiweg tusschen verschillende eigendommen". ‖ Een sticke landes van dien rijnwech te dunen waert, *Hs. Egm. f.* 15*r* (14de eeuw). Een sticke landes van dien molnewech an den rijnwech, *ald.* 15*v*.

RIJP, bnw. Zie RIPE.

RIJP, znw. Zie RIPE.

RIJP (RIP?), znw. o. Waarschijnlijk is het woord hetzelfde als ags. *rip* (*rip*?), „oogst"; ook „schoof, garf" (Clarc Hall 250; Ettm. 267), welke beteekenis zich kan uitgebreid hebben tot die van *bos, handvol.* ‖ Des morghen (*l.* morghens) doe si uten huus ghinghen, doe vonden si een groot ryp (= rijp?) van padden ende serpenten ander poorten hanghen, *Devoot B.* 36, *f.* 104*v*. — Misschien is hetzelfde woord bedoeld met rip, *Lanfr.* 126*r*: „gebraden onder de colen ende (*ge*)stampt mit coyen botter, ende daer to gedaen een rip (*handvol*?) weytene".

RIJPHEIT (RIJPHEDE, RIPEDE; ook RIEP-), znw. vr. Mhd. *rîfheit*, ook *rîfecheit*; mnd. *ripicheit*; ndl. *rijpheid.* Vgl. ags. *ripe*; hd. *reife.* — 1) *Rijpheid*, gezegd van vruchten (in zndl. *rijpte*). Vgl. RIPE, bnw. 1. *Teuth.* rijpheit, maturitas. Kil. rijpheyd, rijpigheyd, maturitas. Plant. rypheyt oft rypicheyt, *meureté ou meurisson*, maturitas, pubertas. ‖ Die rechte somere comet in . . .; tcoren wert wit ende vaert henen tsiere rijpheit waert, *Bloeml.* 2, 84, 41 (*Heim.*) — Van vruchten in het moederlijf. *Voldragenheid, rijpheid.* ‖ Alsi (*de jongen*) coomen ter rijpheden, dan scooren si der moeder siden ende coomen voort in corten tiden, *Nat. Bl.* VI, 830 (*varr.* ripede, riephede). — Van eene maagd. *Volwassenheid, rijpheid, manbaarheid.* Vgl. Plant. „pubertas". In deze bet. moet het woord ook in het Mnl. bekend zijn geweest. — Van den menschelijken leeftijd. *Rijpheid, de tijd waarin het verstand en karakter tot hun volle ontwikkeling zijn gekomen.* ‖ In elken scepene fijn moeten dese III poente sijn: wijsheyt ende gherechtichede, ende rijpheyt van daghen mede, want die jooght wilt selden ghedoghen dat die jonghe wijs wesen moghen, *Teest.* 1172.

2) Van het karakter. *Ernst, bezadigdheid, deftigheid.* Vgl. RIPE, 2). ‖ Het es een teikin van rijpheden ende ghesedicheden thooft wat nedergheboghen draghen, *Boeth.* 103*d*. Van rijpheden van ghelate (*manieren, gedrag*), *ald. Index* VI*b*. In der vermakinge (*l.* vermaninge? *was Christus*) saft ende minsam blide, behoudelic rijpheit van der (*l.* den?) seden, *Hs.* 80 *f.* 10*c*. In hare jonge jaren sceen wt hare die rijpheit der seden, *Leg. v. St. Clara* 11; zoo nog eens *ald.* Doe hi noch een jongelinc was so scheen hi sinen ouders boven te gaen in zeden ende in rijpheden, *Hs. v.* 1439, 118*b*. Hier met ic sine rijpheit (*strengheid*) mene: daer hi (*de rechter in het jongste gericht*) doemen sal, daer sal hi riep (*ernstig*) van gedane sitten daer bi, Veth. VII, 5, 64. Men hout daer gheen ewe, alle rijpheit wort ghelaten, *Hs. Moll* 5, 128*r*. Als Philosophie alle dese dinghen met weerdicheden van ghelate ende rijpheden van sprake . . . ghesonghen hadde, *Boeth.* 192*b* (lat. ald. *a*: „*dignitate vultus et oris gravitate servata*).

AANM. — *Hs. Koosterr.* 44*a*: „Ende (si) haest hoor myt rijpheit te comen te tijde totter stede, daer men gheroepen wort", wordt rijpheit gebruikt in de bet. *snelheid, spoed.* Dit gebruik is als een latinisme te beschouwen. Het lat heeft t. a. p. (bl. 295): „cum *matura* festinacione".

RIJPLIJC, RIJPLIKE. Zie RIPELIJC, RIPELIKE.

RIJPROOST. Zie RIDEPROOST.

RIJS (ook eene enkele maal RIJSCH, dat door Plant. naast „rijs" wordt opgegeven; vgl. den vorm rijschhout bij RIJSHOUT), znw. o. Mnd. *rîs*; mhd. *rîs*; ohd. ags. *hrîs*; onr. *hrís*; eng. *rise*; hd. *reis*; ndl. *rijs*. Het woord schijnt op een paar plaatsen ml., doch ook daar zal het wel het in alle germ. tongvallen uitsluitend aan het woord eigene onz. geslacht hebben, nl. *Lanc.* III, 8303: „doesi (*Eva*) die vrocht avetrac den rijs si met vanden bome brac" waar misschien *den rijs* bedoeld is als datief bij *avetrac*, waaruit men den acc. *dat rijs* bij „brac" moet ontleenen; zie over twee andere plaatsen (*Rek. d. Cam.* 6, 118 en *Oork. v. Helmond* 78) bij 3). Het mv. is *riser* (*risere, risers*), ook *rise* (*risen, rijssen*) en *rijs*. De thans gewone opvatting van het woord als verzamelwoord (waarnaast *rijsje*, „takje, spruit", door den bijbel is bekend gebleven) begint zich reeds in het Mnl., evenals in het Mhd., te ontwikkelen (zie bij 3). Over de verdere verwanten in het Germaansch en den mogelijken oorsprong (van den stam van got. *hrisjan*, schudden) zie de Wdbb.

1) *Tak aan en van een boom*, zoowel *tak met bladeren en loof*, ook *met bloem of bloesem en vruchten* (vgl. een *rijs* gebruikt om naaktheid te bedekken, en de uitdr. „gebloeit rijs") als *kale tak, tak zonder bladeren*, nog aan den boom zittende (vgl. mnd. „im rise", *in den winter*, tegenover „im love" *in den zomer*), doch vooral van den boom genomen en voor

verschillende doeleinden gebezigd, als de bladeren er niet meer aan zijn. Ook *dun takje*, onderdeel van tak of „telch", hetzelfde als twijch (swijch) en vooral als lot (vgl. de aanhaling bij Lübben: „*ris* edder lode", en *OVl. Lied. e. G.* 309, 2242: „een tac, daer ic een *rijs* of plucte"). *Voc. Cop.* een rijs, ramus; een rijs, surus (vgl. Diefenb. opsurcus, waar o. a. de glossen *rysz*, *reisz* vermeld worden, en surculus, o. a. „proffrisz, pfroprijs; potris; imprisz; sprosz, risz, zwick"); rijsken, ramusculus. *Teuth.* rijss, tellich, twijch van en boom, virgula, ramus, ramusculus; rijser wederom krijgen, refrondere, refrondescere; vol rijser off twijgher, ramosus. Kil. rijs, virga, surculus. Plant. rijsch (een door bijgedachte ontstane vorm; vgl. beneden de allitereerende uitdr. „rusch ende rijs") oft rijs, *verge ou branche houssine*, virga, flagrum, malleolus, ramus; wijngaertrijs, *sarment de vigne*, sarmentum; vol rijsch, *plein de sarment*, sarmentosus; rijsken, *vergette*, *branchette*. virgula, flagellum, ramulus. Het mv. *rise(re)* in deze bet. van „rijs" staat met het woord als verzamelwoord gebruikt (*loof*) gelijk. || So wie . . . roke die soetheit vanden crude ende sage so menich gebloeit rijs, hi soude wanen sijn int paradijs, *Flor.* 2575. Dat si . . . als een musche hinc aen den suptilen riseren van bomen, *Christ.* 498. Alst (*het mosterdzaad*) opwast, so werdet groot, so datte vogle moghen sitten op sine riser, *L. v. J.* c. 91. Verbiten si (*schapen*) bome ofte rise(:), si en diën in ghere wise, *Nat. Bl.* II, 3177. Daer si (*Adam en Eva*) saten onder die rise(:), so hoorden si in den paradyse Gode wandelen, daer hi quam, *Rijmb.* 659. Blijft si (*eene soort kars*) hangende ane dien boom ochte ane die risere van den boome, soo enz., Ruusb. 1, 246. Een pijnboom, . . . die mi dunct soo over hooch, dat ic ghewinnen nie en moghe noch tellich noch rijs . . . noch . . . blat, *Vrouw. e. M.* IV, 80. In sinen risen siet men vele reinre bloemen staen, *Van vijf bomen* 4. Zijn telgen draghen de riser metten bloemen, 46. Die vrucht der bloemen, der wortel risen (*uitspruitsel*, *loten*), die telghe des bloems (*l.* boems) es wael te prisen, 59. Te plocken beyde lof ende rijs, *Vrouw. e. M.* IV, 104 (*misschien moet hier het woord als collectief worden opgevat*). Die berge (*l.* bome) . . . quamen . . . van boven gevlogen nederwaerd tot in die Seine . . . met rosche met risere al geheel (*heele boomen met wortels en de er aan zittende graszoden en takken*), Velth. III, 48, 14. Dat si (*Eva*) niet dant anschijn (*van de slang*, *dat op dat van een vrouw geleek*) en sach, want tander lijf bedect lach met loveren ende met risen, *Nat. Bl.* VI, 421. Wat si geraecten, stael oft yser, hen scenen maer verdroochde riser, *Lorr.* II, 3782. Twigen ende riser van olijfbomen, *Versl. en Ber.* 2, 17. — Her Adaems onwise vanden appel ende van den rise, *Claus.* 33. Vanden rise, daer Adam inden paradise die vrucht af smakede, *V. d. Houte* 213 (ook *ald.*, bl. 50). (*Als Adam*) den appel opt dode (*l.* dodes?) rijs niene hadde aneveerdt int paradijs, God haddene . . . gemaect ingels genoot, *Rincl.* 135 (*misschien moet men* rijs *hier eerder weergeven door* „boom"; (des) dodes rijs *kan zijn eene andere uitdr. voor* „boom des levens", *nl.* „de boom, waarmede leven en dood verbonden was"; *vgl. Lsp.* I, 23, 110: „ghelijc si (*Eva*) ooc die vrucht plac (*plukte*, zie PLEKEN) opt *hout*"). Tgebot dat Adam brac int paradijs, daer die appel stont aent rijs, Hild. 6, 30. Daerin (*in het paradijs*) steet dat selve rijs, daer Adam bi brac tghebot, *Alex.* VII, 846 (*ook hier zal men* rijs *wel door* „boom" *moeten weergeven*; *zie beneden bij* 2, *a*). Zoo ook *Lanc.* III, 8303 (*zie de plaats op de vorige kolom*). — Spreekw. || Beter in de ryseren dan in dyseren (eig. gezegd van vogels „beter in de takken dan in eene kooi"), Goedthals 13 (fr. ald. „il vaut mieux estre oyseau de bois ou bocage que de cage"). Zoo ook *Rein.* I, 3471: „ic (*de gevangen wolf*) hebbe liever in de risere dan hier te ligghene int isere", en mnd. (Lübben 3, 487). — Verkleinw. risekijn (rijskijn), -ken. Zie de aanh. uit Plant. boven. || Alle risekine, . . . gras ende bome (*zouden den lof van Maria niet kunnen volzingen*), *Sp.* IV[a], 1, 58. Van risekins omme te orborene in de stede keukene, *Invent. v. Br.* 5, 343. — Als afgesneden of afgehouwen tak, met zeer verschillende doeleinden, die uit den samenhang voldoende blijken, vindt men rijs op de volgende plaatsen. || Die risen van desen tuyn (*heining*) sullen wesen . . . rechte cristen ghelove metten navolghenden werken, *Macht. Vis.* 115*d*. Sie (*de Joden*) spleten risere van oliviere die doen bloeiden . . ., sie worpense onder deselinne blide, *L. o. H.* 1559. Dandre hiwen riser van den bomen, *L. v. J.* c. 187. Dat die Ebreeusche kinder risere droeghen . . ., die hadden scone groene blader, *Lsp.* II, 36, 94 (*var.* risers). Dien vloer bestroyen met lissce ende met risen van wilgen ende met wijngaertbladren, *Hs.* Yp. 29*c*. Van een voeder rise daer men te kermis die kerc mede behenc, *Rek. d. Buurk.* 35. It. worden ons de rise ende wijngaert gegeven (*daarvoor is niets betaald*), *Jacobik.* 216 (*a.* 1416). Van den wagenhuer die de rijssen haelde 2 guld., *Rek. d. Buurk.* 60. Om onkost, die men dede om de rysen, *ald.* Om enen wael (*gat in een dijk*) te maken jeghens den Reesloot mid rizer mid zande, *Rek. d. Gr.* 2, 118. Den heerwech mit rijsen ende anders te onderhouden, *Inform.* 530. Daerachter in den hof sal J. mede heinden mit rysen of mit borden (*planken*) of mit staken, *R. v. Utr.* 2, 192. A. die eynen graven hadde ghegraven vor die ryse in Borghelremersch, up dat die van Borghelo daer niet in en dreven (nl. *hun vee*), *Rek. d. Cam.* 3, 319 (*a.* 1364). Enen hof dye mit zuverlijcken riseren omghesteken is of enen grient (*omschrijving van lat.* „virgultum"), *Barth.* 683*a*. So vonden si (*Jozef en Maria*) ene loge van riseren ghemakt, *L. v. J.* c. 10. Van boven waest (*de weg*) met sconen risen al verdect, . . . dat hem (*Alexander*) van den sonnenscine en mochte comen eneghe (*l.* enghene) pine, *Alex.* V, 1021. Van den rijsweerde buten Noordenberghepoorte die ryse te meyen, te zeyen, te halen, in die vore te legghen ende omme te werpen, *Rek. d. Cam.* 3, 318 (*a.* 1364). Op elc hoec (*van de markt waar dat vee verkocht wordt*) een gruen rijs (*tak met bladeren*) ghebonden, *Keurb. v. Diest* 30, 40. Gelijc dat een na vligen slaet, dat hi met quispele (*z. ald. en vgl.* QUAST) och met rise (*een tak met loof*) veryacht, *Lev. v. Lutg.* II, 5164. An horne ende an sterten mede so dedi hem (*dieren*) binden rise, so dat si . . . metten risen die si toghen, . . . daden . . . stuven . . . die moude, *Sp.* I[4], 21, 34. (Si) worpenre omme (*een nest van slangen en adders*) . . . groot vier, risere ende hout, ende verbranden beede die scaren, *Sp.* IV[2], 60, 85. Die joncfrouwe hadde haer scone lede met enen rise gedect, *Lanc.* III, 15144. Om die scaemte vor die liede maecte hi van rijseren een habijt, *Denkm.* 3, 205, 44 (vgl. mnd. *quest* bij QUAST). (Franciscus) gheseldene (*het lichaam*) met risen, *Franc.* 2487. Ooc so geesselde hi hem selven met roeden ende rijseren (*teenen*), *Exc. Cron.* 26*a*. — Grimbaert . . . brac een rijs van ere haghe, ende gaffer hem mede veertich slaghe over alle sine mesdade, *Rein.* I, 1672. Want hine (*het lichaam*) vaste dwanc te bordine ende te laste, ende gheseldene mot risen (*roeden*, *teenen*), *Bloeml.* 2, 69, 301. — (Hi) drouch op bi sins selves wille den hertoghe dat brouc in sine hant, den lieden van H. tgars ende den (*l.* die) gherende(?) risere, *Belg. Mus.* 10, 124 (*a.* 1275). — Niet een rijs, *geen takje*, *niet het minste*, ook als bijw. *niet het minst*, *hoegenaamd niet*. || Voor mi (*Ere*) moet men bugen ende nigen, die op u (*Ootmoet*) niet en achten een rijs, *Argum.* 127 (de uitdr. ontbreekt bij De Jager, *Versch.* 2. — Een rijs wordt gebruikt als zinnebeeld bij enkele gerechtelijke handelingen, vooral bij eigendomsoverdrachten

en plechtigheden die daarop gelijken. Ook in alliteereerende verbinding met rusch, aardkluit, graszode. In denzelfden zin halm (z. ald.) en stro (*Rein.* I, 2544; 2563); vgl. vooral Grimm *RA.* 130 vlg.; Noordewier, *RO.* 31 vlg. (waar evenwel voorbeelden met *rijs* ontbreken; vgl. het door hem aan een lateren tijd ontleende gebruik te Utrecht, dat boerenknechts of meiden zich ter verhuring aanboden, een *rijsje* in de hand houdende, hetwelk zij na gehuurd te zijn wegwierpen). Zoo ook mnd. en mhd. Vgl. de lat. uitdrukkingen „cum cespite et *ramo*" (mnl. „met rusch ende rijs"; vgl. Velth. III, 48, 14: „die berge (*l.* bome) quamen . . . (*in eene overstrooming*) . . . van boven gevlogen . . . tot in die Seine *met rosche met risere* al geheel"); ofra. „par *rain* et par baston"; ndd. „mit torve un twige", en de bij Grimm t. a. p. aangehaalde voorbeelden uit Ducange. Gold de overdracht bouw- of weiland, dan was kluit of zode voldoende; was het bosch of boom- of wijngaard, dan placht een twijg met loof (*rijs*) . . . overhandigd te worden. De soort der twijgen regelde zich naar het voorwerp van overdracht, uit den tuin nam men ze van appelboomen; uit het bosch, van berken en hazelaren (Grimm en Noordewier *t. a. p.*). ‖ Soo sal die rechter na wijsdom van scepenen hem dat goet leveren met russche ende met rijse, ochte met clepele ende met clinken na der vrijheit recht, *Ch. v. Waelh.* 22 (in de fra. vert. ald. „*avec gazon et branche*). Hi gaf hair daer over alle sijn erve met eenen russche ende rijse, *Exc. Cron.* 9 *bis c.* (Si) ontfinc daer in (*in hare hand, de overleden heilige*) den voors. russch metten rijse ende messe (*vgl.* Noordewier bl. 45; *waarschijnlijk zal het mes in het symbool bedoeld zijn als het werktuig waarmede men aardkluit of graszode lossnijdt of tak afhouwt*) van O.'s hant, *ald. d.* Hierna nam die conincginne (*in het koningsspel*) een rijs op met bliden sinne ende seide: her Demophon, saen nu nemt, here: ghi moet ontfaen mijn rike, dat ic u gheve hier (*hierbij*), *Limb.* XI, 591. — Een meitak is het zinnebeeld van jeugd en frischheid, vandaar *Bloeml.* 3, 87, 21 (*MLoop*): „(*De minnaar*) bringhet hoor dan een meyen rijs, recht off hi seide: wildijs?" (*staat het u aan? doch de eigenlijke bedoeling is: sta ik u aan?*) — Vandaar ook de spreekwoordelijke zegswijzen: „him beyde (*een minnend paar*) bloeyde der vreuden rijs. so wail der maghet (*Oenone*) als Parijs" (*MLoop* I, 1969) en „God gheeft mijnre moeien ere, si heeft mijn rijsgen wel doen bloeien" (*mij tot bloei of eer gebracht*), *Rein.* II, 5250). — Ook is rijs in gebruik als zinnebeeld van vrede (zoo ook mhd.) en overwinning; *tak van een olijf en van een palmboom, olijftak, palmtak, lauwertak.* Vgl. *Teuth.* laurenkrantz, rijss (dit kan staan „voor -rijs", d. i. „laurenrijss", hd. *lorbeerreis*, doch ook in het Mhd. en Hd. komt *reis* buiten deze samenstelling voor in de bet. „krans"; zie Grimm's *Wtb.* 8, 714, en vgl. lat. „corona querna". ‖ (*De zaligen*) die in dat schone paradijs nu dragen dat gebloide rijs, *Lev. v. Lutg.* II, 1739. Elke (*zalige maagd*) en rijs gebloeiet droech in hare hant, 2668. In die hant (*van eene maagd, een figuur in een edelen steen*) een rijs, *Nat. Bl.* XII, 1199. — Si draghet van abelheiden een rijs boven alle vrouwen die ic nie sach, *Glor.* 300. Haddic der vernonften prijs, alsoo dat ic dies loves rijs vanden meestren mochte draghen, *Tien Pl.* 1 (vgl. mhd. *lobes rîs* en *der êren rîs*). Wye voor Gode wint den prijs, mi donct hi voert een salich rijs, want hemelrijc mach ewich duren, Hild. 129, 148. — Hier op, nl. op den vrede van den mensch met God, bewerkt door Christus, doelen ook de volgende plaatsen uit *Hoogl.* ‖ Van den risen des dogen (*lijden*) Gods, *Hoogl.* c. LXIIII. *Opschr.* Les mitter bruut die risekijn des dogens enter werken sijn van Jhesus Christus, *vs.* 5. Dat alreerste rijs sende dat hemelsche paradijs biden enghel Gabriële, daer ons salicheit ghehele of comen is, doe hi die groete brochte der maget, vs. 11; ook 24 en CLXV *Opschr.* Vgl. *Blisc. v. M.* 767: „ghi selt verstaen: met desen rise die ic (*de engel*) van desen bome u trac, daer sal Adam . . . bi werden verlost sijn ongemac". — Zaken en personen worden vegeleken bij een „rijs", vooral bij „een gebloeit of bloeient rijs" (*een tak met bloem of bloesem*). ‖ Ootmoedicheit dat es een rijs, dat elken leet (*waarmede ieder komt*) int paradijs, *L. o. H.* 1924. Hoor eer (*van de reine vrouw*) dat is een bloeynde rijs hoysch (*l.* hoych?) in des hemels paradijs, *Vrouw. e. M.* IV, 83. Si (*Maria*) is een groene palmerijs met bloeysem scoon, die soetelic bedouwet is uten hoghen troon, *Ndl. Geest. Lied.* 293, 6 (vgl. mhd. *mîn blüendez rîs*, toespraak tot eene beminde).

2) Rijs komt voor in enkele gewijzigde opvatting. — *a*) In de bet. *boom.* Zie twee voorbeelden, waar het woord waarschijnlijk aldus moet worden opgevat, boven kol. 1397, en vgl. hd. *reis* in Grimm's *Wtb.* 8, en 714, 715, *c*; mhd. *rîs*, „stange, baum". — Ook wordt rijs gebruikt van *het kruishout, den kruisboom*, evenals in het Mhd. *rîs* in den zin van „galg". ‖ Jhesus die hanghet an dat rijs des crucen, *Disp.* 587. Wanen quam di (*het kruis*) die stoute waen, dattu dorres vor hem ghestaen, die van enen risekine di coos dus vrouwe te sine? 36. — *b*) *Heerschersstaf, staf, schepter.* Vgl. in dezelfde bet. mhd. *rîs*; zie Grimm's *Wtb.* 8, 714, *δ* en vgl. de samenstelling *zepterrîs* (Lexer 2, 456). ‖ (*De Joden*) setten (*Christus*) in een stoel ende croonden mit een doornen crone, ende ghaven hem dat conincs rijs in sijn hant, *Hs. Moll* 3, 40*r* (vgl. RIET). Zie een voorbeeld uit Hooft bij Oudem. *Wdb. op Hooft* bl. 262.

3) Als verzamelwoord, gelijk ndl. *rijs. Boomtakken.* Zoo ook mhd. „baumzweige, reisig", en hd. (Grimm 8, 715). Kil. rijs, virgulta, sarmenta, ramalia; fasces virgarum s. lignorum tenuiorum; rijs, *Flandr.* j. mutserd, fascis (*takkebosch*). *Teuth.* 210*b*: rijss, coma, frons, frondicula. Op dezelfde wijze heeft *loof* zijne bet „blad" gewijzigd tot „gebladerte". ‖ Die luchte van des dorens (*hagedoorn*) rijs, Hild. 214, 106. Haer beddeken was ghemaect van drogen wijngaerts rijse, *Exc. Cron.* 29*c*. Van horden, rijs of van stroo, daer zij haer ballast up legghen, *Hans. Urkb.* 3, 267. Van elcken voet houts, eist rijs, ghecloven of cort hout . . . II d., *Ann. Em.* 24, 460 (16*de eeuw*). Afgehouwen an boomgairden, aen willigen ende aen rise, *Arch. v. Buren* 347. Item hebben si C. sijn willigen afgehouwen . . . ende sijn rijs verderft, 360. Alsulcken rijs (*d. i.* alsulc een rijs), als nu ter tijdt inden Dickbroeck staen sal, aff doen houwen ende doen legghen op den houtschen dijcke, *Oork. v. Helmond* 78 (*a.* 1405). Dat sy eerde op die rijs (*mv.? of is het woord hier en op de vorige plaats ml. gebruikt?*) ende op den dijcke voirs. vueren sullen, *ald.* (vgl. *Rek. d. Cam.* 6, 118: „J. ende W...., die 16 daghe in der stad graven die rijs ghehouwen hadden, dier (*dit wijst op een mv., anders zou men hier weer een vr.* rijs *moeten aannemen*) sie een doel . . . vertoneden omme den podelpoel . . ., ende die rijs te zamen bunden ende uyten graven treckeden"; *zoo nog eens ald.*). — Ook in de bet. *kreupelhout, laag hout* of ook *hakhout.* Zoo ook mhd. (Lexer 2, 456) en hd. (Grimm 8, 715). ‖ Ghi selt hier houden in dit rijs ende emmer seldi op die waerden (*hoede*) sijn, *Glor.* 958 (*vgl.* 973: in dit foreest). Dat sy (*herten*) re (nl. *jongen*) twe draghen, die si in busschen (*varr.* risen, riser) ende in haghen decken harde nerstelike, *Nat. Bl.* II, 1099 (riser *is hetzelfde als* hage, *waarmede* bosch, „hoog hout" *eene tegenstelling vormt*).

AANM. — *Tien Pl.* 1370: „daeromme God met toorne sprac metten prophete Ezechiël: siet, die kinder van Israël hebben dat *rijs* der mesdaet, die sueticheit hen int herte gaet, ende hebben die roke in hen ghehouden", moet *rijs* op een misverstand berusten. Waarschijnlijk is bedoeld *Ezech.* 20, 28:

„dederunt ibi *irritationem* oblationis suae et posuerunt ibi odorem suavitatis suae et libaverunt libationes suas", in onze vert. „zij gaven daar hunne tergende offeranden en daar zetten zij hunnen liefelijken reuk". De woorden zijn duister en de vertaling onbegrijpelijk: misschien beantwoordt *rijs* aan „irritatio", dat bij Dief. weergegeven wordt door „*reyszunge*". Daar de taal van het gedicht sterk duitsch gekleurd is, mag men een dergelijk woord als hd. *reiz*, bekoring, verlokking, prikkel, in den oorspronkelijken tekst aannemen; doch de afstand tusschen lat. „oblatio" en mnl. „mesdaet" blijft.

RIJS, znw. m. (o.?) Mnd. *rîs*; mhd. *rîs*, m. en o.; hd. *reis*; eng. *rice*; ndl. *rijst* (in de 17de eeuw ook *rijs*), vr. Het woord bestaat ook in de noordsche talen en in het Romaansch; mlat. *risum*. Zie verder over *rijs*, dat van oosterschen oorsprong is, de Wdbb., vooral Grimm 8, 711. *Teuth.* rijss, eynreley pottasy, risum. Kil. rijs, oryza, *vulgo* risum. Plant. rijs, *du riz*, oriza. Nog bij Halma *rijs* naast *rijst* en *rijstenbrij*. ‖ Eene bale ghinghebaers, pepers, suffraens, sukers, amandelen of rijs, *ZVl. Bijdr.* 5, 34 (*a.* 1252). Kemelen gheladen mit coorne ende mit rijs, *Mandev.* 73*a*. Hoe Paulus (*de eremiet*) een vasten leefde mit een luttel rijs ende mit een cleyn vaetkijn waters, *Vaderl.* 44*d*. Van elker bale amandelen, rijs jof comijns, *Hans. Urkb.* 3, 175. Voetse met gorsemer spisen alse gesoden tarwe ende amandelmelc metten rise, *Hs.* Yp. 72*d* (*vgl.* Grimm 8, 711: „der *reis* wird im mittelalter sehr häufig mit der mandel zusammen erwähnt; er wird in mandelmilch oder in wasser gekocht, auch mit hirse gesotten"). Hy ontflincken in vroochden ende maecte om sinen wille brij van rijs te eten, *Vaderl.* II, c. 9 (vgl. 17de-eeuwsch *rijstenbrij*). Aen CXIIII potten melcx int rijs, *Belg. Mus.* 1, 322 (*a.* 1537). Zoo ook *Vad. Mus.* 3, 359 driemaal (ook rijsteeken, gildepenning, waarop men bij bepaalde gelegenheden eene zekere hoeveelheid rijst kon krijgen; *vgl.* 370 *en vooral* 396 *vlg.*); 331 (16de eeuw). Zie voorbeelden van *rijs* in de 17de eeuw bij Oudem. — De vorm rijs, m., is nog heden in Zndl. de gewone; zie De Bo 939; Schuermans 542.

RIJSACHTICH, -ECHTICH, bnw. *Vol rijs, waar veel rijs is. Harl. Gloss.* rijsechtich, ramosus. *Voc. Cop.* rijsechtich, ramosus.

RIJSBOOM, znw. o. Hd. *reisbaum*. *Boom met rijs of takken, boomstam waarvan de takken niet zijn afgenomen.* ‖ Graven . . ., welcke sy boven mit hout ende rijsbomen ende mit eerde bedecten, *Breidenb.* 158*v*. — Vgl. bij Halma: *rijsboompje*, heester.

RIJSCAELDE. Zie RIESCAELDE.

RIJSCHHOUT. Zie RIJSHOUT.

RIJSEN. Zie bij RIJS, 1e. Art.

*RIJSHEIT (*Vad. Mus.* 1, 336, 7). Zie RIESHEIT.

RIJSHOUT (RIJSCH-, -HAUT), znw. o. *Rijshout, rijs, takken en twijgen van bepaalde boomen* (wilgen e. a.). Mhd. *rîsholz*, nadelholz (Lexer). Kil. rijshout, j. rijs, virgulta (hd. *reisholz*). ‖ Van rijshaute of faloirden (*takkebos*) eenen bundinc; item van boonelatten (*latten waarmede erwten- en boonenrijs bevestigd wordt*), Diericx, *Mém.* 1, 411. Soo en moet men gheen rijschhout cloven anders dan by den baeliu ende burgermeester gevisiticit ende besien wordt, *R. v. Schiedam* 304, 22. Dat zy (*kuipers*) anders gheen rijschhoudt geclooft en hebben dan by den baeliu enz., *ald.*

RIJSCATEILE (CATEIL, -CATEEL), znw. o. *Keukengereedschap om rijst te koken* (?). Vgl. CATEILE en De Bo op kateil. ‖ Spelt my *rijscateel*. Daer men de pot hangt aen een zeel, ende met stroo ziedet vis, sonder tafellaken dect den dis, den drincpot met eenen gate, den candelaer sonder plate, en een schotel met garen ghebonden, een recht rijscateel heb ic gevonden, *Ned. Kluchtsp.*[2] 52, 88 (16*de eeuw*; *de bedoeling van de grap is niet duidelijk*).

RIJSKIJN (RIJSKEN, znw. o. Verkleinw. van rijs, 1e. Art.; z. ald. en vgl. nog *Harl. Gloss.* rijsken, ramusculus.

RIJSMAENT, znw. m. Een, zoover bekend is, elders niet voorkomende naam voor *November*, opgeteekend in *Harl. Gloss.* Waarschijnlijk is de naam ontleend aan het rijshout, dat in die maand gewonnen wordt.

RIJSMEYER, znw. m. *Opzichter over het rijs of rijshout*, dat door het bestuur eener stad voor verschillende doeleinden (versterkingen, waterkeeringen e. a.) gebruikt; of ook verkocht werd. ‖ Den rijsmeyers do sy ghewonnen worden to dringghelde II s., *Rek. d. Cam.* 3, 332 (*a.* 1364). Zoo ook 373 (to drincghelde, *doch ook* 333: to dringghelde). Vgl. 314: „van vorcoften rysen".

*RIJSSCHEN (*Mar. v. N.* 7, 127, uitg. V. Vloten). Verkeerde lezing voor crijsschen; zoo als de uitgave van Leendertz heeft, vs. 140.

RIJSSICHTE (-ZICHTE), znw. vr. *Eene zicht of zeis om rijs of rijshout te houwen.* ‖ B. den smid vor twe nye rijszichten, *Rek. d. Cam.* 3[a], 81 (*a.* 1368).

RIJSTE (RIJST), znw. vr. Ook RIJST (RYST), znw. o. Mhd. *rîste*; mnd. *rîste* (*rîste*); ohd. *rîsta*; hd. *reiste*. Waarschijnlijk één met ndl. *rist*, dat in de vroegere taal (bij Kil.) in dezelfde bet. voorkomt als rijste. Zie Franck op rist, en Grimm's *Wtb.* 8, 751 op reiste. *Bundel*, vooral eene wijze van verpakking en eene bepaalde hoeveelheid van leien; ook van vlas. Kil. riste van vlasch, manipulus lini (daarnaast „rijste aiuyns, j. reseme, restis ceparum", in welken zin in het Ndl. juist *rist* wordt gebruikt). Vgl. RISE. ‖ Een ryst (rijst *of* rist? *waarschijnlijk het eerste*) leyen voor 42 cromst.; noch een korf rynscher leyen voor 7 cromst., *Rek. d. Buurk.* 60. Gecoft tegen enen man . . . 14 koever(?) ryst leyen voir 14 gouden rijns gul., 115. Van dese 14 ryst leyen op te dragen, *ald.* 62 koever ryst leyen, elc ryst om 27 witte cools penninge, *ald.* 1 ryst leyen ende dairtoe een half ryst leyen voir sinen wyncoop (*d. i.* wijncoop), *ald.* Gecoft tegen H. onsen leydecker 23 ryst ende 2 kerven leyen, elc ryst voir 2 rijns guld., 115 *vlg.* Gecoft tegen S. de leydecker 19 ryst leyen 212 guld., 116 (*de prijs van de „rijst", ruim 11 gulden, maakt het zeker dat hier eene grootere hoeveelheid moet bedoeld zijn, dan wij gewoonlijk onder een „bundel" verstaan*). Voir 57 rijst leyen, elck rijst 2 r. guld., *Rek. v. Hattem* 171. Van IX riist leyen . . . elc riist XLV nye placken, *Cod. Dipl. U.* 2[a], 185 (*a.* 1380). Bi W. den leydecker een rijst leyen . . . om IIII½ sch., *Rek. Bissc. v. Utr.* 447; zoo nog driemaal *ald.* en 448 *driemaal*. Zoo ook *Bijdr. Jacobik.* 56 (*a.* 1423).

AANM. — Niet duidelijk is in *Gloss. Bern.* „riste, rura". Bij Diefenb. is voor dit laatste woord geene verklaring te vinden.

RIJSTELEN (*Cron. Beyeren* 2*v*). Zie RITSELEN.

RIJSTER. Zie RIESTER en vgl. nog Kil. rijster, reyster, ploeghschuerder, rulla.

*RIJSTHARTICHEIT (RISTHARTICHEIT). Zie bij RIESCHAELDE.

RIJSTIENDE (-THIENDE), znw. vr. *Tiende van de opbrengst van aan eene gemeente behoorend rijshout.* ‖ Van ritsoene (zie bij RANTSOEN, 4), . . . J. van den rijsthiende 12 sc., *Rek. d. Gr.* 2, 266.

RIJSTUUN (-TUYN), znw. m. *Omheinde plaats of werf waar rijshout* (bepaaldelijk dat wat aan eene gemeente toebehoort) *bewaard wordt.* ‖ Bij deser ordinanciën verhuyrt men die visscherie buyten der stede van tverlaet of totten rijstuijn ende die vrijheijt van Delf toe, *R. v. Schiedam* 308. — Voor de beteekenis van het tweede deel der samenstelling vergelijke men ndl. dial. „stadstimmer*tuin*, naast „timmerwerf".

AANM. — Een woord, dat in vorm hierop gelijkt, leest men *D. B. Jesaia* 53, 2: „hi sal opcomen als

een rijtstuyne (*l.* rijstuyne) voor hem ende als een wortel uut dorstighen lande", waar het Latijn heeft: „ascendet sicut *virgultum* coram eo", en onze vertaling „een *rijsje*". Misschien heeft de vertaler hier *tuyn* opgevat in eene beteekenis die aan de hedendaagsche grenst, althans in *Synon.* 3, 227 is „virgultum" vertaling van „teenbosch" en „teengewas", doch ook dan nog blijft vreemd de uitgang (*tuyne*, niet *tuyn*).

RIJSWAERT (-WEERT, -WERDT), znw. m. en vr. (ook onz.? vgl. RIETWAERT). *Een waard* (*een stuk laag land dat veel onderloopt, of ook ingedijkt land*) *waar veel rijshout staat.* Misschien heeft het woord ook de algemeener beteekenis gehad van *eene plaats of terrein, waarvan rijs verkregen wordt.* || Van den rijsweerde buten Noordenberghe-poorte die ryse te meyen, *Rek. d. Cam.* 3, 318 (*a.* 1364). Van der stad rijsweerden, 585. (*Willem van Bezoyen, ambachtsheer van Bezoyen geeft aan*) H. eenen rijswerdt, besteken westwaerdt vander stegen (*a.* 1437). Zommighe luden heytent (*virgultum*) een grient of een rijsweert (*l.* rijsweert), een stede daer veel roeden wassen, *Barth.* 683*a*. Dat nyemant den voirsz. ziecken en beschadige . . . an sulker rijswaert ende toelinge (*bouwland, tuingrond*? vgl. Kil. tuyl, agricultura, agricolatio; tuylen, j. teulen, colere agrum), als sy buyten an haren huyse getoelt hebben, *O. R. v. Dordr.* 1, 324, 5 (*a.* 1464). Item so heeft J. twee rijsweersde (*l.* rijsweerde) liggen upter Lingen, die him temael verderft werden . . ., dair him die houwe, als sij tijt te houwen sijn, of te gelden plegen meer dan 1½ hondert gulden, *Arch. v. Buren* 361.

RIJSWEERT, -WERDT. Zie het vorig Art.

RIJT (*Proza-Alex.* 130). Zie RIET.

AANM. 1) — Misschien heeft zich met dit woord vermengd een ander dat bij REITEN is vermeld en dat nog heden in het WVlaamsch bestaat in de bet. „alle slag van kruid dat onder water groeit of er boven drijft" (De Bo 928: *reit, rijt, riet, reid*).

AANM. 2). — *Pass. S.* 91*b* leest men een woord, dat misschien eene samenstelling is met het in de vorige Aanm. genoemde, in den volgenden samenhang: „doe soo maecten si (*de meesters*) enen dranc ende gaven hem (*Nero die een kind ter wereld wilde brengen*) al heymelic enen vorschen rijt te drincken, ende dat daden si met hoor meysterye wassen in sinen lichaem . . . ende si daden houden (*in acht nemen*) dien dach nae dat si wisten dat dye vorsche volwassen soude". Hoewel het Latijn slechts heeft (bij Grässe bl. 376): *ranam* ad bibendum dederunt", zoo mag men vorschenrijt blijkens den samenhang wel houden voor een woord met de bet. *kikvorschzaad* (vgl. GERAT, 2de Art.), evenwel het ml. geslacht is vreemd: men zou een onz. woord verwachten. De mogelijkheid bestaat, dat *enen vorschen* obj. is van „drinken", en dat *rijt* anders moet worden verklaard. In het Wvla. bestaat een woord *puidereit* in de bet. van „eene bepaalde waterplant", o.: een dgl. woord zou wellicht de bet. „kikvorschzaad" hebben kunnen aannemen, maar ook dit is onz.

RIJT, znw. vr. Hetzelfde als ridinge, 3); z. ald., doch de vorming van het woord is niet duidelijk. *Zetting van het brood.* || Soo sal men backen nader rijt, ende waer yemant die sijn wicht daer nae nyet en had, . . . die verbuerde . . . drie pont, *O. Vaderl. R.* 2, 142, 39 (*ald.* 140, 23 *wordt* rydinge *gebruikt*).

RIJT (RIJDT, RITE), znw. vr. Waarschijnlijk hetzelfde woord als ndd. *rit*, vermeld bij Lübben 3, 477 op ride (*rie, rije, rige*): „ein kleiner graben auf dem felde der meist fliessend das wasser abführt und sich selbst gebildet hat". Vgl. fri. *ryde, ryd*, breede greppel (*Fri. Wdb.* 3, 19); oostfri. *ride* of *ride*, „natürlicher wasserlauf, kleiner fluss, tief, rinnsal auf dem Watt (*Wad*), Koolman 3, 37; noordfri. *ride, rie, riet*, ein graben, wasserlauf (Outzen 281); gron. *riet*, een kanaal van geringe lengte dat het binnenwater verder zeewaarts voert (Molema 347). Hetzelfde woord is zonder twijfel bedoeld in noordoost- en oostmnl. geschriften, doch een woord van denzelfden vorm wordt ook in het Vlaamsch der middeleeuwen aangetroffen. Ook Kil. geeft een woord rijte, canalis, dat misschien met dit laatste identisch is. De bet. schijnt overal te zijn *sloot, wetering, afwateringskanaal* (hetzelfde als *rigde* (*righe*?) in *Limb. Serm.*; zie RIGE), doch de oorsprong is niet gemakkelijk vast te stellen. Waarschijnlijk is het hetzelfde woord als ags. *ridh, ridhe*, „beekje", dat in sommige streken onder den invloed der bijgedachte aan andere woorden is gewijzigd, b. v. wat vlaamsch *rijte* (*rijt*) betreft, van riten, waarvan eene afleiding zich denken laat in de bet. „geul"). || So leten die borgers van Groningen enen graft graven uut Wetsinger sijlrijt (*een „rijt" met een „sijl"*, d. i. „sluis"), *Cron. Benn.* 56 en *var.* Ik Ludeken op der rijdt bekenne . . . dat ik . . . wettelijk ende wel verkogt hebben den erfgenamen van Salliker merke uijt mijnen land dat ik liggen hebbe buitendijks tusscen des greven rijdt ende den somerdijk alsoo voele aarde als zij benoeven sullen mede toe dijken tusscen den sluise ende den somerdijk, *Dijkr. v. Zalk* 10 (*a.* 1431). Die sluse up die rijt toe vernijen, 11 (*a.* 1447). Ruimen die weteringe van der Rijt thent an dien grave bij den berch, *ald.* Die van Sallicker marke soelen die Rijte voirsz. rumen . . ., soo dat hoir water totter sluse voirsz. comen mach, 12. Des greven rijt, 17. Dair die grave compt in die Rijt voirt die Rijt schoon te maken an die Sluse toe, ende den grave tien voet wijt, ende dat to gelden, to holden to slane beide Rijt ende grave mallic na grote sijr morghentale, 17, 17; zoo nog eens *ald.* Dat alle de ghenen, die ghemeerscht zijn uup de rijt commende uuter Lieve tot den gaete van den steenweghe ter Meulensteden, ende van dannen tot de rijt streckende tot Senter Baefs, dat sy die rijt . . . ruumen binnen . . . x daeghen, . . . soo dat menner met scepe vaeren mach; . . . ende de rijt niet gerumt, so soude mense up hunnen cost doen rumen, Diericx, *Mém.* 1, 431 (*a.* 1461).

RIJT-. Zie RIDE-.

RIJTSTUYNE. Zie RIJSTUUN.

RIJTTINGE. Zie RITINGE.

RIC. Zie REC.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van ric, *Natuurk.* 1365 vlgg.: „trecmen (nl. *het kind*) vander scole, daert seere of was in dole, ende men hem leert een ander ric, het sal wel leeren een ander stic, draghet sine nature an". Misschien moet men met Clarisse lezen: ende men het leet een ander *ric*, d. i. „een anderen koers uit leidt". Doch geen van de hss. heeft *leet* (*leit*) en de bet. van *ric* (*rec*) is niet eigenlijk *streek* in den zin van „koers". Waarschijnlijk is de oorspronkelijk lezing: „ende men hem leert een ander stic, het sal wel leren, des weddic", of „. . . . een ander dinc: sonderlinc", welke lezingen men in de hss. vindt.

RIC (RICK). Zie RIKE, 1e. en 2de Art.

RIC. Zie RUGGE.

RICBEEN. Zie RUGGEBEEN.

RICDOEM (*Teuth.*). Zie RIJCDOEM.

RIKE (RIJC, RIC, RICK), bnw. Mnd. *rike*; mhd. *riche, rich*; ohd. *rihhi*; osa. *riki*; ags. *rice*; got. *reiki*; hd. *reich*; ndl. *rijk*. Over de interessante geschiedenis van het woord, dat afkomt van het in het Gotisch bewaarde *reiks* (in de andere germ. talen slechts als tweede deel van persoonsnamen over), hetwelk uit het Keltisch is overgenomen en overeenkomt met lat. *reg(em)* zie de Wdbb. De genitief is *rikes* (*rijcs*) en *riken*.

1) *Het heerscher zijn, de heerscherswaardigheid*; vooral *de uitoefening der heerscherswaardigheid, regeering*, dus o. a. *koningschap, keizerschap* e. a. Zoo

ook in verschillende ogerm. tongvallen. *Voc. Cop.* **sonder rike**, etronus. De woorden „regnum" en „imperium" in *Voc. Cop.*, *Teuth.* en bij Kil. en Plant. zijn vooral of uitsluitend bedoeld in de bet. 2). ‖ Hi sprac tot u (*Esmoreit*) so felle woort, dat ghi hem sijn rike sout ondergaen, *Esm.* 942. Karel dede hem cronen . . . tote Noyoen . . . ende te Sissoen Karelman, dus vingen sie haer rike an, *Sp.* III⁴, 74, 77. In sijns riken ander jaer (*van Justinianus*), III², 47, 58. Keyser Heinric (IV) . . . staerf te Ludeke . . . in sijns riken Lste jaer, IV², 28, 1. Int eerste jaer van Heinric (*l.* Heinrics) rike so werd een twest, Velth. V, 5, 1. Int VI jaer van sinen rike so vergaderde dese . . . coninc . . . een consilie van bisscopen, abten ende prelaten, *Exc. Cron.* 86*d*. Dat hi (*Constantijn*) siere moeder afdede van des rikes mogenthede, *Sp.* III⁴, 89, 33. Hi (*de koning*) heeft opghegheven sijn rike: te Beverepaer es hi begheven, *Bloeml.* 1, 40, 44. Zie ook KEISERRIKE, CONINCRIKE en HERTOGERIKE (waar de beide beteekenissen, beantwoordende aan de hier onder 1) en 2) vermelde, niet zijn uiteengehouden; voor de hier genoemde vergelijke men Velth. I, 43, 37; „daer gaf Heynric doe . . . Janne . . . op, sinen broeder, . . . thertogerike van Brabant".

2) *Gebied waarover de rechtsmacht van een heerscher gaat, rijksgebied, rijk.* Hierbij valt op te merken dat de grenzen van een „rike" zeer kunnen verschillen: niet alleen het gebied waarover een keizer, koning of hertog heerscht, wordt met dezen naam aangeduid, maar ook het gebied van eene stad; vgl. b. v. de nog heden bekende benaming „dat *rike* (*rijc*) van Nijmegen" (*R. v. Nijm.* 242; *a.* 1500). Voor aanduiding van een ambtskring van geestelijke rechtsmacht is het woord in het Mnl. niet gebruikelijk; vgl. de bet. „dioecese", eigen aan ags. *rice*, en eng. *bishopric* = mnl. „biscopdoem". Dat ook een zeer onbepaald en uitgestrekt gebied door **rike** kan worden uitgedrukt, blijkt vooral uit **erderike**, ndl. „aardrijk", gevormd in tegenstelling, met **hemelrike**, het rijk waar God regeert. Vgl. ook **kerstijnrike** (waarnaast **heidijnrike* niet in gebruik was), o. a. de „christenwereld". *Voc. Cop.* **een conincrike**, regio; **een rike**, regnum. *Teuth.* **eyn rick**, regnum; **aver en rick eyn eynich prinss**, monarcha. Kil. **rijck**, regnum, imperium (ook Plant.). Plant. **de rijcken der werelt**, *les royaumes du monde*, regna terrae. Nu en dan kan het woord ook worden weergegeven door *land*. ‖ (Si) waren verre best geboren ende die meeste van den rike, *Bloeml.* 2, 151, 16. Dat hi (*de vorst*) die noot bekenne van den rike, 2, 89, 105. Hi (*de vorst*) wete al . . . des riken orbare, *Heim.* 1841. Dat hi (*de vorst*) sinen moed niene sette om twandel aertsche goed, maer om des riken orbare, 1815. Srijken huldenare (*leenman*), *Edew.* 487; ook 440. Omme srijcken recht bewaren, 438. Des rijcs goet, 424. So wanneere enich des rijcs huldenere jegen trijcke stuint of misdoet om dat te cranckene, dat hi dan . . . verboort sal hebben goet ende lijf, 427. Daer waren vergadert . . . coningen, hertogen . . . ende alle die hogeste van den rike (*de rijksgrooten*, *de „hooge baroenen"*; *vgl.* RIJCSGENOOT), *Flor.* 3393. (*De emir van Babilon*) deedse (*Clarisse*) cronen harde eerlike ende makese vrouwe van den rike (*vorstin van het rijk*), *Flor.* 3870. Haer scoonheit ginc verre te voren vore alle die men . . . in den rike vinden conde, 3, 1, 8 (*van Pyramus en Thisbe*, dus *Babylonië*). Sone consten si niet vriendelike wel gheldeelen sijn rike (*van hun vader*), maer elc wilde dat beste deel, *Sp.* III⁴, 46, 11. Dat ghi haddet coninclike over al uwen rike allen dieren gheboden vrede, *Rein.* I, 363. Die sottaen mint wel sottelike: het moet ontghelden al sijn rike, *Parth.* 6306. O Ceciliën, edel bogaert, edel foreest, edel rijc! *Esm.* 38. Een de meeste wildernesse, die men hevet in enich rike, *Rein.* I, 2584. Hoese (*de Britten*) dIngelsche (*nom.*) verdreven ende heren des rikes bleven, *Sp.* III⁴, 30, 93. Des riken viant (*de booze geest van het Romeinsche rijk*, nl. *Stilico*), III⁴, 9, 18. Diederic . . . sette te Metz den stoel sijns riken, an hem moeste dat lant wiken van Vrankenlande ende Germane, III⁴, 14, 72. — Den burgeren van Nymeghen en mach men haer lijff noch goet int rijck van Nymeghen niet besetten, *R. v. Nijm.* 242, 40 (*a.* 1500). Den minnentliken Abydeus (*bewoner van Abydus*) sende ic, Adonis van Zesten rijck (*Hero, uit Sestus*), dusent groeten, *Bloeml.* 3, 96, 90. — Bepaaldelijk in de bet. van *het duitsche keizerrijk*, *het heilige roomsche rijk*, aldus genoemd na de kroning van Karel den Groote door den paus van Rome. *Voc. Cop.* **marscalc des heilicks rijcs**, marchio (eig. **marcgrave**) sacri imperii. ‖ Van Brandenborch die marcgrave dats des riken camerlinc, Stoke I, 986. Dat Roomsche rike, *Wrake* I, 359. Nieman en langhe daer na, dat roomsche rike te nieute ga, 566. Donrecht dat heeft gedaen Philips (*van Frankrijk*) den Roomschen rike, *Edew.* 490. Camerike hoorde toe van rechte den Almaenschen rike, 616. Van srijcx wegen, 521. Daer maecte de keiser . . . coninc Eduwaerde vicarijs des heilichs rijcs, 393.

3) Ook, met eene nadere aanduiding, gebruikt van *het hemelrijk*, *den hemel*; *het rijk van God*, *waar God als koning heerscht.* Wèl te onderscheiden van „het koninkrijk Gods *of* der hemelen" in de bijbelsche beteekenis (zie bij 4). ‖ Daer sijn veel woninghen bereyt int rijck sijns vaders, heeft hi (*Christus*) gheseit, *Bloeml.* 3, 74, 153. Onse lantscap es int hoghe rike, niet hier neder in dit erderike, *Rose* 4867 *var.* Peinst wat Jhesus wilde doghen om u te brenghene ten hoghen rike, *Overzee* 186. God . . . moet mi also waerlike na deser doot ten hoghen rike bringhen, . . . so waerlijc als enz., *Segh.* 9140. Hi dankets . . . Gode van hoghen rike (= van hemelrike; *z. ald.*), *Wal.* 575. Twee rike sijn te cope van beghinne der werelt: dat ierste rike is dat rike der hemele met al sijnre gloriën ende God daer binnen, Ruusb. 5, 190 (*vgl. ald.* „hi (*God*) heeft ghegeven dat rijc der werelt ende al dat nature in heeft . . . den quaden ende den goeden, den sotten ende den vroeden"). Alsoo coopen si ende verkiesen dat rijc der hemele, gracie ende glorie ende ewich leven, *ald.* Die Gode versmaden, sijn rijc ende ewich salich leven ende die werelt verkiesen, rijcheit ende ere ende al dat verganckelic is, dat sijn sotte coopliede, 193. (*God*) heeft ons van beghinne der werelt sijn rike ghegeven, ist dat wi hem leven, ende sijn rike dat is hi selve, 80. Jhesus hevet nu ter tijt vele mynres sijns hemelschen rikes (*velen die wel aandeel willen hebben aan zijne heerlijkheid*), mer luttel draghers sijns cruces, *Kal.* 7, 166. — Ook in eene ruimere opvatting, ndl. *hemel.* ‖ Die zielen (*van Pyramus en Thisbe*) voeren ewelike te gadere in der minnen rike, *Bloeml.* 3, 8, 279 (*de Eliseesche velden*; vgl. *Flor.* 1109 en 1207).

4) Ook wordt **rike** met eene toevoeging gebruikt van het *koninkrijk der hemelen*, *het godsrijk*, de gemeenschap der geloovigen die God erkennen als hun koning en naar Gods wet leven. ‖ Dat onze herte ontsteke van binnen met Gods minne, dat wi bekinnen Gods rike ende begheren emmeer, *Bloeml.* 3, 149, 28. — In denzelfden zin wordt vooral **hemelrike** gebruikt; vgl. *L. v. J.* c. 91 (*met de glosse* de heilghe kerke; 90; 94; 96 (*met de glosse* dat leven der goeder); *e. e.* Jhesus antwerdde hem (*Pilatus*): . . . mijn rike en es van derre werelt nit; ware mijn rike van derre werelt, so souden mine liede vor mi striden . . ., mar mijn rike en es hir uit, *L. v. J.* c. 227 (bl. 224). — **Dat rike der waerheit**, *het rijk der waarheid*, in tegenstelling van „het rijk van de leugen", waar de duivel, de vader der leugen, koning is. ‖ Onse Vrouwe antworde . . ., want ic niet

(*l.* int) rike der waerheit bin enz., *Mask.* 618 (vgl. *Merl.* 2495: want ick ben in dat rike der waerheit ende voor dengene, die . . . waerheit is gebeten (*Christus*)).

5) De in het Mhd. en Mnd. zeer gewone beteekenis van rike, nl. *opperhoofd van het* (*een*) *rijk*, zoowel *koning* als *keizer*, is in het Mnl. zeldzaam (meer gewoon is in deze bet. crone; z. ald.). Waarschijnlijk is zij aan het woord eigen op de volgende plaatsen. ‖ Die slach was zo groot, dat rijc (*de koning*, *Galien*) was in groten noot, ende Galyen bleef in dole, *Ep. fragm.* 289, 597. Alse ooc die vorsten van den lande weder (*tegen*) den rike waren ende met den coninge streden, verwan der coninc die vorsten, so wart hi nog hogliker ontfaen . . . ende satten heme ene guldene crone op sin hoft, *Limb. Serm.* 89*d* (*vgl. de aanh. in de noot uit den mhd. tekst* „deme riche").

6) Uit de beteekenis „omvang van een gebied", welke in het Mnl., evenals in het Mhd., aan het woord kan zijn eigen geweest (Lexer 2, 418: „umfang, bezirk") schijnt zich in sommige ndl. tongvallen de opvatting *afschutting of omheining van een eigendom* ontwikkeld te hebben; zoo althans moet wellicht het woord worden verklaard op de volgende plaats. ‖ Of die zwooren vonden dat enych man sijn rijcke neederleede ofte nederliggende haddende (*l.* houdende *of* hadde) ende dat guet ofte beesten in die byesen ofte in die zee dair aver liepe, soo sullen sy dat bekooren aen den ghenen diet rijcke sijne is, *Overijs. R.* II[1], 27.

7) Van gedeelten van het inwendige lichaam, *streek* (vgl. ndl. „*streek* der maag" ook „*maagstreek*"). Het woord kan òf berusten op de voorstelling, dat dat gedeelte van het menschelijk lichaam onder den invloed staat van een bepaald orgaan, of op eene voor ons ongewone van lat. *regio*, dat in verschillende glossariën door *rike*, ook *conincrike*, wordt weergegeven; zie boven de aanh. uit *Voc. Cop.* en vgl. Diefenb. *Gloss.* op regio. ‖ Waer dat antrax (*een zweer*) riset in den lichame, daer gevoelt die zieke swaerheit omtrent trike van der herten ende daeromme es die redene, datmen antrax niet wederslaen en sal, *Hs.* Yp. 40*a*.

Aanm. — Niet duidelijk is de beteekenis van rike *Brand.* 851: „God heeft ons wonderlike ghemindert in sijn rike"; de ndd. bewerking (bij Schröder, bl. 137) heeft (vs. 471): „got het mi leider min her so wunderlike minnert hir". Misschien heeft „in sijn rike" de bet. „in zijne heerschappij of macht"; „God in sijn rike" staat dan gelijk met „God almachtig". — *Troyen* dl. 2, vs. 13445: „den scerpsten scacht die men der vant had hy met eenre scarper pype (*l.* pijcke); mit enen roden ende blauwen rijcke had hy ghemaect een ponioen", staat niet het znw. *rike* maar het bnw.; de bet. is „met een kostbaar rood en blauw (fr. vs. 11912: „d'un paille (*zijden stof*) vermeil aufricant"). Over de adjectievische decl. der als subst. gebruikte bnw. *root* en *blau* zie Franck, *Mnl. Gramm.* § 211.

RIKE (rijc, ric), bnw. Mnd. *rike*; mhd. *riche*, *rich*; ohd. *rîhhi*; osa. *rîki*; ags. *rice*; got. *reiks*; eng. *rich*; hd. *reich*; ndl. *rijk*. Het woord is oorspr. hetzelfde als het stamwoord van het vorig Art. (nl. got. *reiks*, heerscher), z. ald. en vgl. verder de Wdbb. Het werd overgenomen in het Romaansch (fra. *riche*; vgl. ndl. *Richard* van fra. *Richard* en dit van germ. *rijk-hard*, 17de-eeuw *Rijkerd* (*Rikerd*), als appellatief *rijkaard*).

A. Van personen. — 1) *Machtig*, *vermogend*, *veelvermogend*, *zich en zijn wil kunnende doen gelden.* Vgl. overrike. Zoo ook mhd. en mnd. De bet. wordt in de Wdbb. niet meer uitdrukkelijk vermeld. ‖ Clodoveuse den coninc rike, *Sp.* III[4], 4, 54. Hier binnen wilt die coninc rike dat ghi hem sweert vaste hulde, *Rein.* I, 3462. Ic wil u hulde sekeren . . . ende alle mijn maghe brenghen tot desen (*hiertoe*), dat si doen selen al des ghelijc, so sidi boven allen heren rijc, II, 7190. Ic bidde (h)u, (h)edel coninc ryke, dat ghi mi orlof gevet nu, *Amand* II, 3270. Hen es coninc in al erderike noch so scone noch so rike, die die vrouwe mochte ghewinnen, hine mochse wel met eren minnen, *Parth.* 7572. Een rike keiser was mijn vader, 2750. Hi waent dat onder shemels trone so rike man negheen ne si no so gheweldich alse hi, 4466. Die Bordeloise sijn rike, *Lorr.-fr.* I, 479. Al was hi rike ende hoghe gheboren, *Glor.* 19. Ooc ben ic rike ende moghende in erdrike, *Rijmb.* 19499 (lat. *et ego potens sum super terram*). Die vrouwe dat hi porren zach enten heere van Faiuweele . . . uten castele . . . met eenen ghezinde elc zonderlinc, al hadt eenen riken coninc ghevolgt, hine dors hem scamen niet, *Couchy* I, 230. Julius die keiserike (*l.* keiser rike), *Theoph.* (uitg. Blommaert) bl. 98, vs. 192. Daerop mogen wi haestelike andwarden den keyser rike, *Lorr.* II, 4032. Den edelen coninc van Spaenghen, die seer hoghe is ende rike, *Parth.* 3097. Si sijn gheburen also na, ende so mechtich ende so rike..., datter af mochte comen wale ene langhe sware quale, *Melib.* 324. Hoe vrome, hoe starc, hoe rike hi es, hi vint mi daer! *Bloeml.* 2, 157, 73. Nabugodonosor... die rike, *Rijmb.* 15077. Die rijcke vorst van hoghen naem, *MLoop* II, 935. Die rijcke coninc grote Creoen, IV, 539; ook I, 1460; *Vad. Mus.* 1, 28, 14; *Ferg.* 1006 (van Arthur); *Bloeml.* 2, 144, 278 (van Priamus); 1, 32, 70; *Rijmb.* 10668 (*van David*). Daer trouwetse Lodewike ende (*en zij*) bleef coninginne rike, *Bloeml.* 1, 30, 163. — Van God, *machtig*, *almachtig*, *alvermogend.* Vgl. Grimm, *Gramm.* 3[2], 289. ‖ God es so rike dat hi hem daghelike haer voetsel gheven mach, *Brand.* 1173. God die rike moete u goeden avont gheven, *Rein.* I, 1068. Die wel rike God, *Rijmb.* 528. Stedeghen wiven . . . moet verbliden die rike God, *Belg. Mus.* 6, 421, 103. Den riken God hi hem beval, *Eleg.* 290. Dies den riken God ontfarme, *Rijmb.* 15270. Die rike God moetene gheleden, *Ferg.* 4875. Des biddic u omme Gode den riken, 4869; ook 4400; 4420; 4010; 2572. God die rike behoude u te minen live, *Onuitg. Boerden f.* 329*b*. Rijc God, wie sal mi maken vroet, wat die man meent die ghinder staet, *Lansl.* 610; ook *OVl. Lied.* 149, 3; 166, 2. Zie nog *Wal.* 2752; 4020. — Zelden staat rike in de bet. *machtig*, met eene bepaling, in welk geval het woord ook door *krachtig*, *sterk* kan worden weergegeven. Vgl. bij B, 2). ‖ Arm te wesen inden gheest, rechtich te bliven . . ., rijck te wesen om wederstaen . . . deser zaken had sy (*de kerk*) noot, Hild. 112, 63.

2) *Aanzienlijk*, *voornaam*, *hooggeboren*, *hoog.* Zoo ook mhd. ‖ Als dit sprac die rike Norman, *Ren.* 1255. Als wael betaemt den heren rijck, *MLoop* 1, 2970. Die coninc had doen gebieden den hogen ende den riken lieden, dat si comen souden te hove, *Mor.* 4677. Grave rike, hout, ic calengiere dit kint, *Bloeml.* 3, 59, 489. Die borchgravinne van der stede voer met hare . . ., ende menege andre vrouwe rike, alse wel selker maegt betam, *Bloeml.* 1, 27, 36. (Doe) sach hi enen riken here die hem dochte verweent sere, *Limb.* X, 695. Een ryke grave, jonc van daghen, scone van live, staerc van leden, *Amand* I, 3875. Bi dien dat ic an u verscouwe dincti mi edele ende rike, *Parth.* 2741. Dese riddre heeft van Gode te lone, dat hi es rike, jonc ende scone, *Cass.* 1233. (Ritsart) die striden moet al eenlike dus jegen ii graven rike, *Lorr.* II, 3966 (*men kan het woord hier ook weergeven door* „sterk"). Van Meylaen die vrouwe rike, *Bloeml.* 3, 54, 280.

3) Het begrip „machtig, vermogend" ontwikkelt zich evenals in de andere duitsche tongvallen tot dat van *vermogend*, *rijk*. Den overgang tot deze opvatting vertoonen duidelijk die plaatsen, waar rike verbonden is met de bepalingen van goede, van have,

van gelde; zoo b. v. *Limb.* II, 33: „ende ben ic rike van goede, ende weet dat in armoede mijn dochter leeft"; *Glor.* 192: „ic en sach nie man soo rijc van goede"; *Enq.* 242: „oock zoo waren daer zommighe die zoo rijck waren van goede, dat zij up haer rente ledich ghingen"; *Parth.* 6830: „M. die grave, een rike man van groter have"; *Hs. Cyrill.* 51r: „een mensche was rijc van have ende onvernoecht"; *Bloeml.* 3, 3, 85: „al waric alsoo riken man van haven als men vinden can" (*vgl. beneden de uitdr.* mate van goede); *OVl. Lied. e. G.* 441, 38: „rike van ghelde dats de man die clemmen wille ter eerlicheit" (vgl. ndl. „*rijk* aan geld en goed"). Doch het is mogelijk dat ook in deze uitdrukkingen rike reeds in de bet. *rijk* werd gevoeld immers naast deze komen andere uitdrukkingen voor, waarin rike alleen zonder twijfel deze beteekenis heeft (zie beneden): de bepaling met van staat dan gelijk met eene in den genitief, welke eveneens voorkomt en in het Mhd. zeer gewoon is. *Voc. Cop.* rike, dives; rijc maken, ditare; rike, locuples; rijc maken, locupletare; rike, opimus; rijc maken, opimare; rike, opulentus; rike, cops, copsus (vgl. Diefenb. op cops en Duc. op copsus (= copiosus) bij cops); rike, assiduus („ab asse dando", vgl. Diefenb. op assiduus); met eenen anderen te gader rijc, compres (vgl. Diefenb. op pres, praes, „dives, opulentus"). *Teuth.* rijck, voirhevich, ops, opimus, opulentus, locuples, cops; ricke luyde, divites; rick maken, ditare, opulentare. Kil. rijck, dives, pecuniosus, nummosus, opimus, opiparus, *vulgo* richus, gall. *riche*, it. *ricco*; hisp. *rico.* Plant. rijck, riche, geltrijck, *riche d'argent*; rijck ende erm, *riche et povre*; rijck maken, *enrichir*, *faire riche*; rijck werden, rijck zijn; rijcken, rijcke luyden, divites. ‖ Dat (*d. i.* dattet) sijn al riker lude kinder, dietgheestelike goet hesitten, *Bloeml.* 2, 192, 60. Hoe was die rike man geplaget, doen hi den armen Lazaruse bat te makene sine tonge nat, *Kerk. Cl.* 167 (vgl. *Luc.* 16, 19 *vlgg.*; en *L. v. J.* c. 147: van den rike ende van Lazarus). Van den riken man die hadde enen meyere die berucht waert vore hem, *L. v. J.* c. 148. Die selve niet en was soo rike dat si hare mochte cleeden eerlike, die hadde geleende cleder an, *Bloeml.* 1, 152, 97. Die rike porteren van der stede, 1, 150, 33; ook 23. Cresus die rike coninc, die die rijcste van scatte was, daer men noit ave las, 1, 31, 24. Ic hebbe ghenomen grote have den riken lieden van haren goede, 1, 21, 200. In al dat lant van V. sone woonde gheen pape riker, 1, 9, 86. Dat volc ghemeene es so snel omme rike becomen (*worden*), *Wap. Rog.* 427. Welc hare sal hebben der eren ban, of die dorper sonder lere of die rike es sere, *Verk. Mart.* 63. Adan.... was edel ende rijc, scone ende wijs, sterc boven alle menschen die ye ghewordcn, Ruusb. 5, 193. Van monken, die verweent sijn ende rike, Velth. I, 18, 41. Daers geen so arm onder die garsoene, hem ne dinct (nl. *onder den wijn*) dat hi si so rike dat hi den hogesten cume (*bijna*) gelike, *Flor.* 1735. Ghi heren, aerme ende rike, *Rein.* I, 2325. — Of hi wesen wilde rike (*geld verdienen*, *fortuin maken*) ende sinen here den coninc lief, *Rein.* I, 3288. Vele wonnen si daer, den man (*die hun geholpen had*) mede maecten si rike (*zij gaven hem eene rijke belooning*), *Rijmb.* 7168. Indien dat hi (*Elegast*) den camp bestaet teghen Eggherike, hi (*de keizer*) souden maken rike, *Bloeml.* 1, 18, 110. — Met eene bepaling in den 2den nv. of met van. ‖ Cresus, ... die die rijcste van scatte was, daer men noit ave las, *Lor.* II, 1796. Doe was ic van scatte rike (*schatrijk*), *Rein.* I, 2424 (*vgl.* Plant. „geltrijck", *ook bij* De Decker, *Ndl. Wdb.*). Rijck van hondert kerven, elcke kerve gerekent voor 100 R. gl., *Enq.* 117. Rijck van 70 schotponden, elck schotpondt gherekent 100 nobelen, elcke nobel van 50 stuyvers, 121. Hi was arm ... ende sint en es hi ... van enen penninge worden rike, *Rose* 10053 (*var. B.* riker). Die es van moede een groot here, hi gebaert in aermoeden ... oft hi ware alles rike, *Sp.* I^a, 56, 19. Zie nog andere voorbeelden boven. — Als znw. gebruikt. ‖ Als die rijcke mit ghiericheden sit versmoort bij sinen schat, *MLoop* I, 22. Heeft die rijcke des schattes gonst, so heeft die arme enz., 17. Die rike, *Lsp.* III, 5, 14; 35 e. e. (Hi) makede den riken de blide sier, *Vrouw. e. M.* VIII, 156. Van den rijcsten hebbic ghetelt hoe wel sijt daden op tvelt; der armer riddren was gheen ghewach, *Parth.* 5315. No jonc no out, no arm no rike, *Bloeml.* 2, 27, 157. Si sweghen al, arm ende rijc, *Rein.* II, 4628. Sijt omoedich ende goedertiere jeghen rike ende jeghen aerme, *Parth.* 1269. Die rijc (*mv.? of is er een ww. uitgevallen, nl.* sijn?) der (*l.* in der?) werelt sijn ghetrouwe ende ghenadich den sieken ende den armen, mer die rike in cloosteren, die van rechte gheen proper goet en hebben, si laten hare sustere ende hare broedere bi hem ligghen siec, hongherich ende dorstich, Ruusb. 5, 182. — Ook wordt rike gezegd van andere goederen dan geld, nl. in het algemeen van al datgene waarin des menschen geluk kan bestaan. ‖ Hertooch Lodewijc, ... der eren rijc, *Cod. Dipl. U.* 6, 79, 277. Mijn herte staet in vrouden rijc (*hetzelfde als* ic ben vrouden (*gen.*) rijc, *Glor.* 1083. Si worden doe soo rike Goods (*vervuld van God*) dat sinte Peter allene op dien selven dach bekeerde M menschen ten ghelove, Ruusb. 1, 270.

4) Ook in enkele uit de vorige voortvloeiende opvattingen. — *a*) *Rijk*, *gelukkig.* Zoo ook mhd. („freudenreich, beglückt"). ‖ Gout noch selver noch rijcheit gene ne maken dien man niet so rike als die gesonde doet, *Lanc.* II, 2080. Dien ghenoecht dat hi heeft, hi is die rijcste die leeft, *Lsp.* III, 3, 287 (*vgl. ald.* 277: mate van goede). Si (*gelieven*) sijn oick beyde even rijck, al wair sy van eens coninex croon ende hi dan waer eens coopmans soon, *MLoop* II, 72. Du selste hebben dat scoonste wijf ..., so bistu rijc boven al, so climstu allen heren boven: dats een scat die niemen can volloven, *Rein.* II, 5535. — *b*) *Rijk*, *begaafd. Voc. Cop.* rijc, preditus. ‖ Wye van moede is so rijck dat hi moet minnen van naturen, *MLoop* III, 1250. Een coninxdochter van rijcken moede (= rijc van moede), III, 983. Te wighe setten si (*Hannibal en Scipio*) hem bede met groter macht ende wiselike, want elc was sijn sinnes (*var. B.* van sinne) rike (*begaafd*, *scherpzinnig*; *vgl.* RIJCSINNICH *en ndl.* „zinrijk", *gezegd van uitingen van den geest*), *Sp.* I^b, 38, 16.

B. Van zaken. — 1) *Machtig*, — *a*) in de bet. *aanzienlijk*, *groot*, gezegd van steden en dgl. Misschien ook is hier en daar de bet. *sterk*, *tegen een aanval bestand.* ‖ Der scalke ... die die vorder hant hebben ghewonnen over al in riken hoven, *Rein.* I, 1785 (= in den hoven der riken). Sesse maent lach Karel ende sine paertie vor die rike stat Pavie, *Sp.* III^a, 84, 1. Een borch groot ende rike, *Bloeml.* 1, 159, 55. (Dan salic, *God*) hare mesdaet wederlonen ende maken die stede rike (*Babel*) woeste ende idel ewelike, *Rijmb.* 14740. In Thesalyen, die rijcke stat, een groot geweldich coninc sat, *MLoop* I, 591. — *b*) in den zin van *rijk aan gevolgen* (hd. „erfolgreich"), *waarmede men groote uitkomsten bereiken kan.* ‖ Hi hadde een dochter zeer bequaem, lustelijck, scoon, van rijcker konst, ... want sy ... van nygromantiën meester was, *MLoop* I, 556. Heeft die rijcke des schattes gonst, so heeft die arme den rijcken konst, daer hijt den rijcken mede ontdoet, 17. — *c*) in de bet. *omvangrijk*, *moeielijk te volvoeren*, *inspanning vereischende.* ‖ Dat den andren maechden daer te werkene was al te zwaer ende te subtijl ende te rike, dat wrachte si (*Maria*) lichtelike, *Lsp.* II, 4, 47. — Met deze opvatting is te vergelijken ndl. *machtig*, gezegd van spijzen, „eene goede maag vereischende"; eng. *rich.*

2) *Krachtig, innerlijk sterk.* Vgl. ééne plaats bij A, 1). ‖ Daer . . . mit stouten gewapenden volke ende mit ryken gescal van bazunen ende blenckende banieren . . . een bloedige strijt gevochten wort, *Clerc* 84. An den Vader . . . ende an den Sone . . . ende an den Heleghen Gheest so es mijn ghelove also rike dat (*dat het*) één God is, des ic ne (*var.* niene) wike, hoe so ic werde ghevreest, *Wap. M.* III, 235. (Die) hertoge van A. . . . leide die virde batalge rike, *Lanc.* IV, 6106. Soe es onse troost vast ende rike: wine clemmen niet, soene doet (*zonder haar*), *Rijmb.* 2450. Ene soene vaste (: laste), *Grimb.* I, 5364 (*var.* eenen soene rijcke: Lotrijcke). Mochtic hebben teneger stont een cussen ane mijns lieves mont, so haddic een rike begeren voor al mijn leet (*dan zou ik* (de vervulling van) *een hartewensch* (eene krachtige of sterke begeerte) *hebben ter vergoeding* enz.), *Bloeml.* 3, 45, 478 (het Fransch heeft *riche desserte* (rijke belooning), de vertaling is dus niet letterlijk; vgl. *Bloeml.* dl. 3, bl. 207). — Ook in enkele min of meer gewijzigde opvattingen. — *a*) *Krachtig werkend, uitwerking hebbende*, gezegd van geneesmiddelen, lat. „efficax", hd. „wirksam". ‖ Dus suldi (*vrouwen*) alle meysters wesen ende gheven rijcke medecijn teghen alle wantroostes pijn, *Bloeml.* 3, 103, 74. — *b*) *Flink, krachtdadig, zich in krachtige daden uitende*; tegenover „zwak" of „slap". ‖ Beter es één oorloghe rike dan pais ende armoede ewelike; dicwile es vrede alse quaet als goet, *OVl. Lied. e. G.* 348, 979. Groot was die puntianz (= pongijs) ende rike, *Aiol* 323. Deus, hoe menich pongijs rike dede daer mijn her E., *Limb.* IV, 514. (Si) daden menich pongijs rike enten kerstinen grote noot, V, 1472.

3) *Voornaam*; ook *het uiterlijk van voornaamheid vertoonende, den indruk van voornaamheid makende.* ‖ Sijn ghelaet ende sijn rike voere ende sine sierheit es so groot, dat hi achte niemene sijn ghenoot, ende hout met al den anderen sceren, *Parth.* 4456.

4) *Rijk, van hulpmiddelen en hulpbronnen voorzien.* ‖ Dit covint . . . dat verweent es ende rike, *Beatr.* 577. Een huys dat es alte rike ende te verweent. . ., en mach niet hebben langhen spoet: alte vele en was noyt goet, *Doct.* III, 449. Si saghen doen dien casteel bewest van diepen grachten ende wel ghevest, ridderen van hoghen moede, rike van wapenen ende van goede, rike van coorne, rike van wine, *Parth.* 8052 (*de bepalingen met* rike *slaan op* casteel). — Ook in enkele min of meer gewijzigde opvattingen. — *a*) *Rijk, rijk van inhoud, diep van beteekenis.* ‖ Dat woort was meerder ende rykerer (*dubbele comp.*) in den vaderlyke gronde dant lude (*luidde*) in den woorde, *Hs. f.* 14 *b.* — *b*) *Rijk, overvloedig, niet karig. Voc. Cop.* rike, affluens. ‖ In enen hove dat die hertoghe van groten love mit rijcken costen dede houden, *MLoop* II, 545. Die enghelen sullen mit rijcker waerden (*eerbied*) dijns ghedencken in den troon ende God sal di mit rijcken loon wael verghelden dine goede, *Vrouw. e. M.* V, 134. In dese kerke van riker haven, Velth. I, 19, 7.

5) *Kostbaar, rijk, veel geld kostende.* ‖ Dat hi . . . enen rijcken tornoy dede roepen, *MLoop* II, 846. Ten castele ginc hi vollike, daer vant hi ene zale rike, *Ferg.* 3609. Lucius hadde ane ghedaen rike cleder ende diere, *Parth.* 7239. Nie en gaf coninc so rike gave als dese drie juwelen sijn, *Rein.* II, 5306. Maria ontdede een rike vat ende ghoot diere specie uut dat (nl. *op Jezus' voeten*), *Sp.* I[7], 21, 25. Breidel . . . ende gereide, die diere waren ende rike, *Bloeml.* 1, 60, 278. Een scoon rijc bedde, 1, 71, 338. Ene crone van goude, rike ende scone, 1, 97, 289. Also rike (scaecspel), 1, 84, 412; 85, 420. Mi wondert hoet noit man ghedochte, dat hi den riken boom (van finen goude root, *vs.* 3506) ghewrochte, *Wal.* 3507 (*vgl. ald.* 3517: die boom es rikelic ende diere). — Ook van hetgeen niet in geldswaarde kan worden omgezet, *kostelijk, voortreffelijk, heerlijk.* Vgl. EDEL. ‖ God en wille den riken vont (*caritate*) ghenen sondare . . . toesenden, *Wap. M.* I, 358. Dat paradijs, dat den saleghen es wijs, daer si hebben eewelike die bliscap arde rike, *Brand.* 177. Soe (*Eva*) sach den sconen boom, den riken, entie vrucht scone ende sochte, *Rijmb.* 638. Si was trou, van rijcker (*edele*) schaem, *MLoop* IV, 1377. Hi (*de zang*) was ooc claer, suptijl ende rijc, *Christ.* 1281.

AANM. — Zie een paar plaatsen (*MLoop* III, 983 en *Glor.* 1083), waar rike ook verbonden is met eene zaak, doch die de beteekenis heeft van een persoon, bij A, 4, *b*) en 3) op het einde.

RIKE, znw. vr. Mhd. *riche.* Hetzelfde als rijcheit en rijcdoem; z. ald. Het woord is tot heden alleen gevonden bij Hadewijch, waar het steeds voorkomt als uitdrukking van eene eigenschap der minne, *rijkdom, diepte.* ‖ Haer (*der minne*) wise (*wijsheid*), haer rike, haer goede, haer macht, Hadew. 1, 57, 44. Sine weten niet dat minne vertooghet hare rike den fieren die sijn stout, 1, 121, 46. Op hare rike teren, 1, 43, 63. Dus bliven wi arm: . . . die der minnen ware na hare ghetesen, si gave hem hare rike ende haren scat, 1, 16, 78; ook 48, 26.

RIKE, bijw. Mhd. *riche*; hd. *reich*; ndl. *rijk. Op eene kostbare* of ook *kostelijke, voortreffelijke wijze.* ‖ Hi sach vallen . . . ene ymage, die gemaect was rike, rechte na eens conincs gelike, *Bloeml.* 1, 75, 89.

*RIKEL(E), znw. m. Het woord wordt slechts vermeld in *Voc. Cop.*: „een rikele, litrum". Deze glosse wordt althans gedeeltelijk opgehelderd door *Teuth.* „rick dair men wat ophengt, litrum, partica (*d. i.* pertica), phalanga". Rikele schijnt eene afleiding, wellicht een verkleinwoord, te zijn van rec (ric).

RIKELIJC (RIJCKELIJC, RICKELIJC, RIJCLIJC), -LIC, bnw. Mnd. *rikelik, riklik*; mhd. *richelic,* (*richlich*) *rîlich*; hd. *reichlich*; ndl. *rijkelijk.* Van rike; z. ald. Het woord komt in de vroegere Wdbb. alleen voor als bnw.; ook in het Ndl. is het als bijw. gewoner dan als bnw.; in de laatste functie heeft het vooral de bet. „overvloedig"; zie bij 4).

A. Van personen. — 1) *Machtig.* ‖ O grote rikelike coninc, *Getijdeb. S.* 112*b. Voc. Cop.* rikeleke, regionarius (het woord staat niet bij Dief.). Vgl. RIKE, A, 1).

2) *Rijk, voornaam, aanzienlijk.* ‖ Van so rijcliken (*zie bij* 3) clederen was hi gecleet, dat hi sceen die rijcliceste van der stat, *Flor.* 2059.

B. Van zaken. — 3) *Krachtig, geweldig, sterk, flink.* Vgl. RIKE, B, 2). ‖ Si daden een rikelijc gemoet, ende si hen daer soo onderstaken, dat harre beider scachte braken, *Lanc.* III, 22922.

4) *Kostbaar, prachtig, rijk*; ook *uitstekend, keurig bewerkt, fijn.* Vgl. DIERE en EDEL en zie bij RIKE, B., 5). ‖ Voor den palayse beetti af, den rikeliken graet hi opclam, *Bloeml.* 1, 182, 2 (*Parth.*). In allen siden vant hi ghehecht menich rikelijc stallecht, *ald.* 5; ook 185, 111. Een rijckelic mantelijn, *Mnl. Bibl.* 44, bl. 16, *vs.* 169 (*var.* rikelijc). Ic wane noit man en sach . . . (fonteine) so rijclic no so fiere: . . . harde rikelic was tpaviment, *Ferg.* 3050. O wi, Lamfroit . . ., hoe rikelike een berehuut heefstu heden verloren, *Rein.* I, 925. Daer suldi vinden menich ghesmide van goude, rikelijc ende scone, I, 2612. Daer si die maget . . . sach sitten (mit haren sone op enen rikeliken sconen throon, *Hs. v.* 1439, 238*c.* Haer lichamen (*van Petrus en Paulus*) hi in harde dierbaer vate leide ende makedse rikelijc menichfoude, beide van zilvere ende van goude, *Lsp.* II, 45, 207 (*varr. W*(*eenensch*) en *C*(*omburgsch hs.*) rike). Ic wane uwer geen niene sach so rikeliken breidel, *Flor.* 1539. Den cop, . . . die van goude so rijclijc was ende gemaect so wele, 2758, ook 1707. Een scaec van yvorenbene, dat scone was ende rijclijc, 2698. Si (*de beelden*) waren al gewracht van goude ende waren harde rijclijc,

927. Damirael ginc sitten in de scoonste stede upt rikelicste sitten, 3887. Een rikelic ende een goet sweert, *Parth.* 3331. Sijn rikelike dier ghewaden, 6179. Daer was gegeven menich rijclic cleet, *Flor.* 3880. Enen rijcliken tapijt, *Parth.* 1046. Die boom (*een nagemaakte boom van goud*) es rikelic ende diere, *Wal.* 3517. Van haren rekeliken (*l.* rikeliken) gewaden beide van perlen ende van goutdraden, *Rose* 3528. Rijclike pellene ende cleder van siden, *Flor.* 1424. Rikeliker (*beddegoed.* en saghedi nie ghene, *Blooml.* 1, 185, 124. Een rijclijc culct op haer bedde lach, 1, 174, 315. Dalre rikelijcst bedde . . ., dat ye keiser of grave ghewan, 1, 185, 116 (*Parth.*); ook *MLoop* I, 2971; *Lanc.* III, 9415; III, 4439; *Flor.* 3282; *Parth.* 1321; *Wal.* 871; 10289. Dat coffertuer, daer men (*l.* ment, *het bed*) mede dect, was redeliche (*l.* rikelicke) ende herde duer ende ghewracht in scoonre manier, *Troyen* dl. 2, vs. 19862. Doe ghinc hi slapen . . . up tbedde onder die coverture, die rikelic was ende goet ter cure, *Wal.* 2630. Mettien sat hi up sijn paert, dat rikelike ors Bucefal; het was weert der werelt al, *Alex.* IV, 1612. Op een ors rikelic ende diere sat hi, *Grimb.* II, 2053. Op een ros, (dat) rijckelijc scheen, sat hi, gewapent toten teen, al overdect rykelic (*bijw.*), 2469; ook *Parth.* 952. Orssen . . . verdect met rikeliken covertueren, 1421. Dair was menighe baniere, scone, rickelic ende diere, 1362; ook 2196; 5025; 1793; 2473. Sijn wapenroc . . . was van rikeliken gedane, *Blooml.* 2, 121, 512. Halsberghe diere van rikeliker maniere, *Roel.* II, 57. Wel waren si meester, diene (*den toren*) wrochten, . . . rikeliker ghi gheene en kent, *Parth.* 381. Die stat was harde rikeleec, 425. Ene borch rikelijc ende scone, *Grimb.* I, 6570. Een dat rikelijxste gestichte, . . . van witten maerber al dorhauwen, *OVl. Lied. e. G.* 330, 447. (*Semiramis*) ommemuyrde Babilone met toornen ende poorten schone, so hooch, so starck, so rijckelijck, dat nye mensche en sach des ghelijck, *MLoop* III, 901. Harde rijclijc was binnen die zale; die pilaren waren al van kerstale, *Flor.* 3396. Die rikelike zale, *Brand.* 1249. Van so rikeliker nutvaert, *Couchy* II, 1621. — Dat nemant . . . up enighen dach rijclijker incoomste en sach, *Mnl. Bibl.* 44, bl. 15, vs. 168 (*var.* rikelicker). Hy dede rijckelike bruloft doen als wael bethaemt sulken heer, *MLoop* IV, 540. Men hadde connen niet vulprisen dat edel rikelike hof, *Couchy* II, 2150. Hi es een man van edelen bloede rijc van haven, . . . ende die ooc hout een rikelijc hof, *Glor.* 848. — Hi dedene ontwapenen int palas, daer onkelijc (*l.* daert rikelijc) ende scone was, *Flandr.* I, 205 (vgl. *Vad. Mus.* 1, 308, 6 *beneden*).

5) *Voornaam*, ook gezegd van datgene waaruit voornaamheid en rijkdom blijkt. || Als hi . . . hem bedachte dat hi so rijclike tale horde, begaf hi thant sine sure worde, *Flor.* 2682. Vgl. RIKE, B, 3).

6) *Kostelijk*; ook *heerlijk, schoon*, gezegd van hetgeen het hart verrukt of de zinnen aangenaam aandoet. || Wat dinghen mochte sijn rikeliker dan alsoo te stervene, ende eerliker; wat mach weerder sijn ende meer mare dan te stervene Gods martelare! *Vl. Rijmk.* 3692. Daer en can noch en mach niemant een rijckeliker gave gode offeren dan een goede wille, *Gulden Troon* 15*b*. — Die bloemen staen ghéresen uter erden; door dat gras quamic daert soo rikelijc was van menegher sueter vrocht, *Vad. Mus.* 1, 308, 4.

7) *Overvloedig*, de thans uitsluitend gebruikelijke beteekenis. Vgl. RIKE, B, 4, *b*). || So rijclijc eten noch so diere ne was nie gereet tenen hove, *Flor.* 3899 (*het woord zou hier ook wel de bet.* uitgezocht, kostbaar *kunnen hebben, doch om* diere *is de opvatting* overvloedig *hier niet onwaarschijnlijk: ook zou de bet. kunnen zijn* heerlijk, wat de tong streelt"; *vgl. bij* 6). Daerna gereiden men begonde teenen rikeliken male, *Sp.* II[7], 36, 80 („een rijkelijk maal" *is nog bekend*). Sy sach . . . een alte rikelic werscap bereit, *Macht. Vis.* 37*c*.

RIKELIJCHEIT (RIJCKELIJCHEIT, RIJCLIJCHEIT), -LICHEIT, znw. vr. Mhd. *richelicheit*, (**richlicheit*) *rîlicheit*; hd. *reichlichkeit*; ndl. *rijkelijkheid*. — 1) *Kostbaarheid*, *pracht*, *schoonheid*. || In soude u niet vulprisen connen die rikelijcheit van deser salen, *OVl. Lied. e. G.* 330, 452. — Syne scilt was scone . . . van goude en van cinople . . ., van VI stuken (*l.* stucken) wel gesneden, met enen rande van rijclijcheden (*in de heraldiek*: *een rand van goud*), *Grimb.* II, 3005. Sijn tornekeel was van goude . . . van kelen ondersneden, geppareert van rijckelijckeden (*goud*), van selvere ende van lasuere, 3149 (vgl. bij RIJCHEIT). — Ook in de bet. *eene kostbare waar of zaak*, *een kostbaar geschenk*. Vgl. RIJCHEIT, 4). || (Doe) quam hi . . . gereden . . . op enen berch, daer hi beneden sach vele rikelijcheden (*allerlei dingen die van pracht en weelde getuigden*) ende ene scone stat daer staen, *Lanc.* II, 41030. Hi wilde hof houden met eeren: dus wart daer meneghe rijckelicheit bereet jeghen die vremde heeren, *Denkm.* 3, 136, 162 (*Belg. Mus.* 10, 81: rijclicheit); vgl. *Mor.* 4642 bij RIJCHEIT.

2) *Voornaamheid*, *chic*. || Een carbonkelsteen die so claer omtrent hem sceen ende gaf so groot licht ende so claer, dat menne dorste (*behoefte*) bernen daer int palays kersen of vier, sonder door rijckelijcheit ende cier, *Parth.* 610.

RIKELIKE (RIJCKELIKE, RIJCLIKE, RICLIKE), -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. Mnd. *rikeliken*, *rîkliken*; mhd. *richeliche*, (*richliche*) *rîliche*, *-en*; hd. *reichlich*; ndl. *rijkelijk*. — 1) *Op eene kostbare, prachtige wijze, met praal. Voc. Cop.* rijckelec, locupletanter. Kil. rijckelick, opulenter, splendide, sumptuose, pretiose. Plant. rijckelick, *richement*. || Men dede die zale wardelike berechten, herde rikelike, *Blooml.* 1, 71, 351. (Si) dede enen schonen camer buwen ende dien costelijck bemalen om hem rijckelick tonthalen, *MLoop* II, 1850. Daer hi rikelic was ontfaen, *Blooml.* 3, 13, 169. Die coninginne sat bi siere side rikelike gepareert, 1, 84, 393. (Doe) dochte hare dat si sach Lanceloot . . . wel gecleet ende rikelike, *Blooml.* 1, 54, 34. Rijckelijck ghehabitueert (*var.* gheabiteert), *MLoop* II, 1394. Int geestelike palais (*klooster?*), daer sise rikelike dolven, alse betamde conincs kint, *Lanc.* III, 10779. Hi dede saleghen endde . . . ende wert daer rikelike begraven, *Sp.* II[4], 63, 47. Si daden berecken . . . der joncfrouwen lichame . . . ende balsemen also ridelike (*l.* rikelike), oft ware die meeste van ertrike, *Lanc.* III, 9409. Ter feeste die men hilt met bliden gheeste heerlic ende rikelic, *Blooml.* 3, 12, 148. Venus die ic . . . sach soo rikeleec sitten (*met zooveel praal*, *in zulk eene weelderige omgeving*, of ook *zoo prachtig uitgedost*), *Vad. Mus.* 1, 309, 22. Si namen den scilt blidelike ende dadene hangen rikelike (*op eene sierlijke wijze*, *zoo dat aan het schild groote eer bewezen werd door de kostbaarheid van den ketting*) an ene ketene die was selverijn, *Lanc.* IV, 7295. Alle die wige . . . die oyt waren . . ., van Troyen of diere gelike stont daer an (*aan de tent*, nl. *geschilderd*) rikelike, dat men nyet negene(n) gewrochte rikeliker pensen mochte (*zich geen prachtiger bewerkte tent kon denken*), *Ep. fragm.* 174, 159.

2) In het bijzonder wordt rikelike gebruikt van den sierliken wapendos van een ridder. *Op eene sierlijke*, *eenen echten ridder waardige*, *wijze*. Hier staat rikelike nu en dan in beteekenis met ridderlike gelijk; vgl. *Grimb.* II, 1779: „daer quam . . . van Diest mijnheer H., gewapent herde hovelijc..., op een ors herde ridderlike". || Sine wapene saten rikelike na eens coens ridder ghelike, *Roel.* I, 123. Dair sy quamen dus rijckelijc, schenen haer speren den woude gelijc, *Grimb.* II, 2699. Gewapent sat hi rikelike op een ors, spere in sijn hant, 2462. (Doe)

waren si weder op haer peerden hermonteert rikelike, 5136. E. . ., die bat op was geseten . . . dan ieman van sinen (lieden) . . . ende vele rikelekere, *Lanc.* IV, 11333. Nu quam Makaris ut vermeten gewapent up ein ors geseten na sinen wille rikelike, *Aiol* 325.

3) *Op eene voorname wijze, met de manieren van een groot heer.* || Des morgins vroe sat hi up sijn part ende reet rikelike ten torre waert, twe sciltknechte hi met hem nam, *Flor.* 2659 (*vgl.* 2685: „rijclike tale" *bij* RIKELIJC, 5).

4) *Ruim, overvloedig*, de beteekenis van ndl. *rijkelijk. Teuth.* ricklick, abundanter, opipare. Kil. „ample, affatim". Plant. „large, largiter, affatim, copiose, abundanter, liberaliter, ample; *ook* munifice, plena manu". || Daer sijn in (*in de kerk van Utrecht*) geprovent rekelike (*l.* rikelike, *te verbinden met* geprovent) canoniken, *Clerc* 16 (*vgl.* Matth. *Anal.* 3, 15: in deser kercken sijn geprovent rikelic canoniken). — Gots wort sal wonen in uwen herte riclike (*in ruime mate*), *Limb. Serm.* 87*b*.

RIKEN (RIJCKEN), zw. ww. trans. en intr. Van rike, bnw. z. ald. Mhd. *rîchen*; ohd. *rîchên* („rijk worden"), *rîchjan* („rijk maken"); mnd. *riken*, trans. en intr.; hd. ndl. *-rijken* (trans.); vgl. hd. *-reichern*, trans.

I. TRANS. — 1) *Machtig maken, in eer en aanzien doen toenemen.* || Ombesceide nijt, die niet ruect wien dat hi haet, opdat hi riken mach sinen staet, *OVl. Ged.* 3, 111, 466.

2) *Rijk maken, verrijken* (vooral wederk. gebruikt). — *a*) Met den acc. van den pers. Kil. rijcken, ditare, opulentare, locupletare, divitem facere (Plant. geeft slechts „rijck maken"). || Verlicht mijn blyntheit, rijket mijn armoede (*d. i.* mij die arm ben), clede mijn naectheit, *Hs.* 321, bl. 61. Aelmisse geven armet niet, onrechtveerdich guet en rijcket niet, *Spreuken* 18 *vlg.* (*hier en op de beide volgende plaatsen schijnbaar intr. gebruikt*). Quaet goet en rijckt niet, Goedth. 34 (fra. ald. *de bien mal acquis ne jouit le tiers hoir*). Tgoet van pracktijken (*oneerlijke praktijken*) en wilt niet rijcken, *ald.* 23. — Ook in de bet. *rijk maken door andere dan aardsche schatten, door geestelijke zegeningen.* || Die edel keyser verblide hem seer in gheesteliker blijscap, soo hi ghevoelde dat hi mit soo groten cleynoot (*het lichaam van Barbara*) begavet ende gherijct was, *Pass. W.* 114*a*. — Hi wert ghehoghet ende gherijcket van Gode met sinen gaven, die ewich sijn, Ruusb. 6, 28. Hi (*Christus*) heeft hem (*zich*) ghenedert ende ons ghehoocht, hem ghearmt ende ons gherijct, 3, 169. Hi rijctese ende begaefdese overvloedelic mit sinen gaven, *Macht. Vis.* 4*d*. So wie ooc boven allen gerijct wil worden, die berove hem selven te mael van sinen eyghen wille, 51*a*. In allen dinghen gheriket, suldi overvloeyen in alre sympelheit, *Hs.* 75 *f.* 49*c* (II *Cor.* 9, 11: „*in omnibus* locupletati"; *in onze vert.* „dat gij in alles rijk wordt tot alle goetdadigheid"; *men kan het woord hier dus ook brengen tot Intr.* 2). Vander ander wisen der toecomst Christi in inwendigher oefeninghen, daer die mensche met gheciert ende verclaert ende gherijct wert na den drien hoochsten crachten der sielen, Ruusb. 6, 104. — O selige siel, die daer biste gerijckt (*gelukkig gemaakt, gezaligd*; vgl. RIKE, 4, *a*) ende geselicht van dat schouwen der claerre godheit, *Hs. Serm. G.* 263*b*. — *b*) Met den acc. der zaak. *Begiftigen, met goederen* (eigendommen of kostbaarheden) *beschenken.* Vgl. BEGAVEN. || Hi ende sijn wijf worden begraven tEgmonde, dat si met haven ende met erven hadden gherijct, Stoke I, 793.

II. INTR. — 1) *Machtig worden, in macht toenemen*, met een pers. als ondw. || Bouden was dus gherijct sere beide van goede ende van here: daer na wan hi meneghe stede, *Brab. Y.* III, 1085. — Ook in de bet. *grooter worden, toenemen*, in omvang, diepte, inhoud; met eene zaak als ondw. || Wilmen die vroochde laten rijcken, so salmen die gheruchten wijken (*vermijden*) ende vinden heymelike vonden datmen stoppe der clapper monde, *MLoop* III, 651.

2) *Rijk worden, geld verdienen*; ook *rijker worden.* Kil. rijcken, ditescere, ditari, locupletari, opulescere, rem facere, divitem fieri (Plant. heeft alleen „rijck worden"). || Al ben ic aerm, ic mocht noch rijcken, *Fragm. Liedeb.* Dat goet is wandelbaer . . .: die ene die rijct, den ander verteert (*teert in*), *Sp. d. Leken* 173*v*. Een heer en mach (*kan*) daer niet af riken, die mit sinen luden wort contraer, Hild. 4, 78; ook 172, 80; 238, 35. Als een man rijckt, so oudt hy, *Spreuken* 93; Goedthals 68 (met de bijvoeging *quand les biens viennent, les corps faillent*); *Hor. Belg.* 9, 8 (*Prov. Comm.*,) 100 (als een man rijct, so hont hi, *dum quis ditatur, cupidos vultres* (l. *veltres*) *imitatur*, d. i. „stelt hij zich als een hond aan, doet hij gulzige doggen na"); vgl. Suringar, *Prov. Comm.* bl. 54 *a*). Hier om sijn si groot gheworden ende gherijct, *D. B. Jerem.* 5, 27 (lat. *ideo magnificati sunt et ditati*). Het ne levet so arm nu ter stond, die vrucht van sijns selves mond ne doeten riken harde gereet, up dat hi hem wijslike beleet, *Sp. d. Sonden* 8717. Nyemant en gaff guet ende deildet ende gaf den armen, hi en sal altoos daer bi riken, *Proza-Sp. d. S.* 40*a*. Wie dat riket ane sijn goet, hi wert aerm in sinen moet; alse een aerm mensche wert rijc, sone es niemen soo onverdrachelijc, *Belg. Mus.* 6, 199, 421. Daer af (*schatten*) dat coninc P. ende de hertoge so veel met hem brachten in Vrancrijcke, dattet lant daer mede seer rijcte, *Exc. Cron.* 69*b*. (Si) hebben hare scepe gewonnen, daer si goet van meneger connen in vonden, so dat hare scaren al daer mede gherijct waren, *Sp.* III[1], 10, 47. Die poorteren ghinghen zo riken, dat niement den andren en wilde wiken, *Lsp.* I, 34, 43. Julien de woukenare es seere gherijct richtent dat hi leende eerste te woukere, *Livre d. Mest.* 30 (fra. ald. *est moult enrichis*). Op desen dach (*door eene overstrooming*) wert Rome vele meer geminueert (*l.* gediminueert) ende ghedestruweert dan si te voren in vele jaren met vreemde oorloge ende victoriën gherijct ende vermeerdert hadde geweest, *Proza-Sp.* 110*c*. (Si) versetten de scellinghen naedat hem dunct dat de luyden gerijct zijn van goet of neringe, *Inform.* 275; ook 307, 392. Nae dat zy bevinden dat zy gerijct ofte gearmt zijn, 273. Naedat elck rijct of armt, 283. — Ook in de bet. *rijk* (*rijker*) *worden aan andere dan aardsche schatten*, ook *aan geestelijke zegeningen.* || Die genoech der minnen rike (*rijkdom*; vgl. RIKE, 3de Art.) wijct, ic segge dat hi bi wike (*l.* wikene?) rijct, Hadew. 1, 86, 30. Zie *D. B.* II *Cor.* 9, 11 boven kol. 1415, waar ook het intr. riken kan bedoeld zijn.

RIKEN (*Alex.* VII, 795 *hs.*: *L. o. H.* 4415). Zie RUKEN (RIEKEN).

RIKEPIJNRE (*Invent. v. Br.*, *Intr.* 12). Waarschijnlijk te lezen rickepijnre, zooals ald. in den tekst ook staat. Zie RUGGEPIJNRE.

RICKE. Zie REC en vgl. *Elizab.* 23*r*: „hi (*de mantel*) hanct opt ricke".

RICKE. Zie RUGGE.

RICKER (*Gesch. v. Antw.* 2, 498). Zie RIEKER, zooals staat ald. 464.

RICLEET, znw. o. Van riën; z. ald. *Schuifgordijn* (eig. *rijggordijn*?), bepaaldelijk *altaargordijn. Voc. Cop.* ricleet, lectica (bij Dief. o. a. verklaard door „gardyn" „vorhang" en „bettegewant"). || Rycleden die wit sijn omtrent den outaer te besigen, *Vad. Mus.* 2, 320 (*a.* 1478).

RICLIKE (*Limb. Serm.* 87*b*). Zie RIKELIKE.

RICOLISSIE, znw. vr. Van ofra. *regolisse, reculisse*, fra. *réglisse*, en dit van lat. *liquiritia*, gri. *glukurrhiza*, eig. „zoetwortel". *Zoethout.* Zie Dodon. 550 vlgg. en *Synon.* op glycyrrhiza en vgl. Hatzfeld

1907 op **réglisse**; Andresen, *Volksetym.*[5] 30 (omvormingen in het Hd. naast *lakritze* zijn *leckeritzen* en *leckerzweig*; in het Eng. *liquorice*, *licorice*). || Jeghen de (h)oeste neemt de gomme van ricolissiën (*drop*) . . ., ende legt dat in heeten borne ende daerin salse smelten, ende dan drinkes al heet, ende vaster up, *Hs. Serr.* 14, bl. 56. (Aqua vitae) es ooc goet jegen vasten lichame met wine, daer figen ende ricolissie in gesoden sijn, *Hs.* Yp. 6c.

RICORDE, znw. vr. Hetzelfde woord als ndl. *rijgkoord*. Vgl. RISNOER. Kil. **rijghsnoer**, **rijghband**, **rijghkoorde**, fascia, tenia, ligamen, lorum, loramentum. Waarschijnlijk is op de volgende plaats de bet. *touw of koord waarmede iets kan open en toe geschoven worden*. Vgl. RICLEET. || Van ricorden te tenten, helplinen, voertcorden ende 3 hooftriepen, *Rek. v. Zeel.* 1, 158.

RIL (RYL), znw. vr.(?). Waarschijnlijk hetzelfde woord als zaanl. *rel*, „houten wiel aan kinderspeelgoed als dit uit een houten schijf bestaat". In *Teuth.* wordt vermeld „**ryl vur eyn vat**": misschien is de bedoeling „een onderstel op wielen om een vat voort te rollen". Vgl. Boekenoogen 819, waar ook gewezen wordt op de eenigszins in klank afwijkende woorden, eng. *reel*, haspel, rol (ags. *hreol*, *reol*); oostfri. *rêl*, haspel.

RILEN, zw. ww. intrans. Waarschijnlijk eene afleiding van **ril**; z. ald. *Een onderstel onder iets*, bepaaldelijk *een vat*, *maken* (?). In *Teuth.* komt **rylen** voor zonder vertaling. || Van makelerdiën (*van wijn*) I nobel, van scroden II nobel, van binden (*der vaten*), verlaten ende rilen (*der vaten*?) I nobel, *Oorl. v. Albr.* 214 (*de verbinding met werkwoorden maakt het onwaarschijnlijk dat hier het mv. van een znw.* (ril *of* rile) *zou zijn gebruikt*).

RILINE, znw. vr. Van **riën**; z. ald. Waarschijnlijk hetzelfde als **ricorde** en **risnoer**. Benaming van het eene of andere touw op een schip, misschien *een touw waaraan het schip wordt vastgelegd*, zoodat het eenige ruimte van beweging houdt. Vgl. RICLEET || Om 1 touwe tot rilinen ende boylinen (*lijnen om eene boei vast te leggen*), *Rek. d. Gr.* 1, 412.

RILIQUIE. Zie RELIQUIE.

RIME, znw. vr. Ook RIJM, znw. m. en vr. Mhd. *rîm*; m. st., *reime*, m. zw.; mnd. *rîm*, *rîme*, m.; hd. *reim*, m.; ndl. *rijm*, o.; onr. *rîm*, o.; *rîma*, vr. Aangaande de identiteit van dit woord met ags. *rîm*, m. en o. (ook *rîmtalu*); osa. *rîm*, m, zijn de gevoelens verdeeld: zij die haar ontkennen leiden het woord af van lat. *rhythmus*, mlat. *rima*, waarvan ook fra. *rime* en eng. *rhyme* (Kluge, Franck). Den meesten grond heeft, naar het schijnt, de meening dat hier, zooals meermalen een wegstervend oudgermaansch woord met een romaansch, dat er in vorm op geleek, is versmolten en aldus is bewaard gebleven: daarmede kan eene wijziging der beteekenis gepaard zijn gegaan. Zoo kan het zijn met *korst*, *kort*, *kamp* e. a. De aandacht verdient nog het gevoelen, dat het rom. *rime* niet zou teruggaan op lat.-gri. *rhythmus*, maar op kelt. *rîm*, dat hetzelfde woord is als het bovengenoemde oudgermaansche. Zoo zou het woord toch hetzelfde zijn als dit laatste, maar door tusschenkomst van het Romaansch. Zie Grimm's *Wtb.* 8, 663. Het geslacht en de buigingsvormen (st. en zw.) zijn in de verschillende germ. talen zeer verschillend; in sommige tongvallen bestaan zij naast elkander: misschien mag men ook hieruit besluiten tot de waarschijnlijkheid van het dooreenloopen van germaansche en romaansche vormen. Van de oudere beteekenis van het germ. woord *rij*, *getal* is in het Mnl. geen spoor meer te vinden, misschien is zij nog te herkennen bij **rimen**; z. ald.

1) *Rijmregel*, *een vers*, *versregel*, *de eene van een rijmpaar*, ook in het mv. (*rime*, van **rijm**), *rijmpaar*, en in eene ruimere opvatting *versregels*, *verzen*. *Voc. Cop.* **een rime**, ricmus (Dief.); **een rime**, dicterium (bij Dief. o. a. „eyn spruch o. ryme"; eyn gedycht o. rym", „sprichwort"); **liedeken dichten met rimen** (*in versregels*), carminare. || Een tekijn gaf God Caïme om dat men (*men hem*) niet en soude verslaen, dat steet ghesat in desen rime (*regel*): thooft haddi juchtech, *Alex.* IV, 451 (*vgl. Rijmb.* 903 bij GICHTICHEIT). Van hem settic een lettel rime, *Sp.* III[4], 56, 66 (*eenige* (*vers*)*regels*). Jacop, haddics van u pant, ic soude geloven altehant . . . te makene rime sonder bant, *Vierde Mart.* 783 (*de woorden* sonder bant *zijn niet duidelijk*; *waarschijnlijk is de bedoeling* zonder onderling verband, *d. i.* los aaneengeregen, kunsteloos; *van de bet.* „proza" (*vgl. ndl.* „ongebonden stijl" *kan hier geen sprake zijn*). Dese bouc entie derde mede die sijn swaer in somegher stede; dat hebbe ic bedi ghedaen dat gheen riese . . . sullen verstaen, die goede bouke onweert maken, alsi in die rime mesraken, *Alex.* IV, 1712. Ghebenedijt . . . sidi, vrouwe, tallen stonden, daer dese rime om begonden, *Claus.* 521 („deze verzen" *of* „dit gedicht"; *ook op de volgende plaatsen loopen deze beteekenissen dooreen*). Dat ic ghedicht hebbe ende vonden van der scoonre vrouwen . . . fraie rime, 526. Dat ic moet in dietscher spraken fraye rime (*betrouwbare verzen*, *niet om het rijm verdraaid*) . . . gheraken, 20 (*vgl. beneden bij* 3 *de aank. uit Tondal.* 31 *a*). Constic fraye rime (*zie bij* 3) vinden ende op XIX doen inden, so woudic rime maken, *Vierde Mart.* 20 (fray *is hier en op de gelijksoortige plaatsen op te vatten als fr.* „vrai" *en niet als ndl.* fraai; *vgl.* FRAY, 2, 846). Dat ic vinden moete wort scone ende rime goet, daer ic bi bringhen moghe vort dat vaste leghet in minen moet, *Rijmb.* 5. Hier in ne vindi favle no boerde, . . . maer vraye rijm (*betrouwbare verzen*) ende ware wort, *Rijmb.* 27 (*varr.* vraie rime; rijm *staat hier als collectief in de bet. van het mv.* rime; *of is het werkelijk mv.*, *nl. van een onz.* rijm?). De makere die de rime vant, *Franc.* 1943 (*vgl.* 1918: van enen dichtre, . . . die vinden conste ende maken **veerse** die ter werelt smaken). So bem ic dan al onververt vraye rime te bringene vort van eere jeesten die ic beghert hebbe tonbindene in dietsche wort, *Rijmb.* 17. Dat ic wille waken omme dichten ende omme maken rime van der moeder ons Heren, *Claus.* 14. Solaes (*minnetroost*), . . . ic dijns niet ontberen en mach, dies willic di in rime (*in verzen* of *in dichtmaat*; zie bij 3) bouwen, *Bloeml.* 3, 142, 1. Ghi sout toghen wee (*l.* vore) dese dier met sconen rime (*in schoone verzen*; *Rein.* II, 2698: in sconen rimen), waers te doene, dat enz., *Rein.* I, 2684. Ghelijc als pelegrime die lesen (*opzeggen*) ende singhen rime, die . . . ten haren beginnen naken, also gebaerde soe (*op haar doodbed zei zij psalmen op*), *Sp.* III[3], 28, 19. Eer die rime werd gelesen, *Lanc.* III, 22574 (*de bet. zal wel dezelfde zijn als van Rein.* I, 1079; *vgl. boven* dl. 4, kol. 656 en 654). — Niet geheel zeker is de beteekenis *Wap. Mart.* I, 444: „het seghet al, heren ende cnecht, in sanghe ende in rime slecht, dat si met minnen sijn verplecht". Waarschijnlijk is de bet. „in liederen en *in kunstelooze*, *eenvoudige verzen*", d. i. *in rijmpjes*"; hetzelfde wordt bedoeld met de in de aant. t. a. p. gebruikte omschrijving „niet gezongen verzen" (vgl. in de fra. vert. „en chant et *en dis*", in de lat. vert. „*rithmo*, cantu").

2) *Een meer of minder uitvoerig in versregels vervat geheel*; *een gedicht*, *een lied*, *een dichtwerk*. Nu en dan kon het woord ook bij 1) aldus worden opgevat. *Voc. Cop.* **een rime**, **blide dichtinghe met rime** (*in dichtmaat*; dichtinge *werd niet uitsluitend gebruikt van* „dichterlijke compositie"; *zie* DICHTINGE). Kil. **rijm**, **rijme**, carmen homoeoteleuton. Plant. **rijm oft dicht**, **rijmspreuck**, *rithme ou composition de vers*, rhythmus, metrum, homoeoptoton rhythmicum. || Ofte si (*onbeschaafden*) comen daer

si horen dese rime ende dese woort (*het gedicht* „van den vos Reynaerde"), . . ., dat sise laten onbescaven, *Rein.* I, 14 (II, 15: dese rijm ende dese woort). Si maken sulke rime valsch, daer si niet meer of ne weten dan (*niet meer*, d. i. *even weinig*, *verstand of begrip van hebben als*) enz., 20. Ooc geven si geern spoelluden die om gaen spoelen in tavernen off kokelen of valsche rime (*leugenachtige gedichten*, *versjes van verdacht allooi*) visieren, *Proza-Sp. d. S.* 57*c*. Dese rime, *Vergi* 1119. Meneghe rime soo is ghemaect, die ter zielen luttel smaect, *L. o. H.* 5 (vgl. de aanh. uit *Franc.*, bij 1). Die clerc die dese rime (*het dichtwerk*. „Van den Levene ons Heren") maecte, dier om pensde ende waecte, *L. o. H.* 4926. God moetse in dogeden vort hoeden alle diere hebben gewesen daer dese rime („van den Seven Vroeden") es gelesen, *Sev. Vroeden* 4509. Omdat die leeke van allen saken rime ende dichte willen maken ghelijc clercken, . . . so hebbic mi bewonden des dat ic nu wil bringhen voort wat enen dichter toebehoort, *Lsp.* III, 15, 1. Menighe ander rime als van Reynaerde ende Ysegrime, Brunen den bere ende den das, III, 15, 189. Haer selve leest sy die prieme (*l.* prime): van my en wort meer goede rieme (*l.* rime) of ooc gemaket liet, *Troyen* dl. 2, vs. 23468 (vgl. fra. 20228: „de moi n'iert ja fet bon escrit ne chantee bone chançons"; *ook hier, als in Wap. M.* I, 446 „rijm" *tegenover* „sanc, liet"; *men kan die plaats ook hier bijvoegen*; *de bet. kan zijn òf* „verzen, versregels" *òf* „verzen, rijmen, rijpmjes"). Alse vele alse die rime hout, *Sp.* IV[1], 28, 94 (*verwijzing naar het eigen werk van den dichter*; *vgl. ald. vs.* 57 *vlgg.*). Seget de rime (rijm), *Sp.* IV[2], 10, 1; IV[2], 11, 1; IV[2], 36, 76, *verwijzing naar eene werkelijk bestaande of eene denkbeeldige bron van den dichter*; *hetz. als* „seget tgedichte" (zie GEDICHTE); in navolging van dit laatste woord wordt ook rijm gebruikt van een in proza geschreven werk, waaraan men iets ontleent: zoo zegt Maerlant *Sp.* I[1], 16, 39: dat (*morter*) heetmen bitumen *in den rijm*" (vgl. Vinc. 1, 62: „ceperunt edificare turrim ex lateribus et *bitumine*"). Hoe vaag soms de gedachten waren, die aan het woord rime werden gehecht, blijkt o. a. uit *M. en Vr. Heim.* 109: „dat die mensche na minen rime (*volgens mijne bronnen*, d. i. *volgens de heilige schrift*) gemaect es van der erden lime".

3) *Dichtmaat*; ook reeds in de thans zoogoed als uitsluitend bekende bet. *rijm, het eindigen van twee of meer versregels op denzelfden rijmklank.* Kil. rijm, rijme, rhythmus, numerus, metrum, carmen homoeoteleuton (*vgl. bij* 2); finis versus cum altero concordans, *vulgo* rima. ‖ Niemen en hebbe des waen dat ic die materie vensede els dan ic die ryme pensede (*van mij is alleen de versmaat, het overbrengen van den lat. tekst in verzen*), *Nat. Bl. Prol.* 10. Een hiet Bonoot van Sentte More dichtet in Latijn van (*l.* van Latijn in) Romans (*Fransch*) mit ryemen (*l.* rimen) scoon ende gens, *Troyen* dl. 1, vs. 50. Dese historiën vanden Spiegel historiael staen hier proselijc wten latine overgheset, die te voren onverstandich ende te cort in rijme ghestelt waren, *Proza-Sp. Prol.* 1*b*. Ic heb gevonden . . . een nuttelijc woort dat ic geerne soude ontbynden, cost ic in mijn memorie vynden rechte rijm ende waer beduyt, Hild. 3, 1. Robrecht van Borroen, die in dat walsch screef al dit doen, ende sonder rime algader dichte, *Merl.* 1879. Dat dat eerste boeck ende dat derde . . . in ryme sijn, . . . mer dat ander boeck is in slechten woorden (*proza*) gheset, *Sp. d. Leken* 1*v*. Hier eyndet dat in rime ghemaect is, ende hier beghint dit boeck mit slechten woorden (*proza*), 79*r*, *v*. Hier moetic den borderers antworden, die vraye ystoriën vermorden (*vervalschen*) met sconen rime (*in schoone poëzie*, of ook in *schoone verzen*; *vgl. bij* 1, *waar ook eene plaats wordt vermeld, die hiertoe kan worden gebracht*), met scoonre tale, *Sp.* IV[1], 29, 1. Ic seght in rime sonder prose: van cleinen dinghen comt dicwijl nose, *Brab. Y.* VI, 4461. — Hier hebdi van Ferragute . . . al ute ghecorrigeert van miere hant, overal so waer ict vant in rijm, in vers, in ward messcreven, *Ferg.* 5597. Dystorie . . . die ic u vertellen sal met overslaghender rimen al, *Alex.* IV, 385. Men moet om de rime souken misselike tonghe in bouken, duuts, dietsch, brabants enz., *Franc.* 181. Om vray thoudene rijm ende zin, help mi, Fransoys! 135. In den rijm en es gheen ander voordeel dan dat den hooren gheeft soeten luut, ende metten rimene so wert alle helighe scrifture gheconfondeert, *Tondal.* 31*a*. Vgl. *Vierde Mart.* 20 (bij 1).

AANM. — *Besouck* 1 *Opschr.* „van allen de ghoonen, diere te *rimen* ende te rade toe waren", is het woord verkeerd gelezen voor *runen*. Zie RUNE en vgl. Lübben 3, 531 en bij RAET (kol. 981).

RIME, znw. vr.(?). In het Nederrijnsch en aangrenzende mnl. tongvallen heeft een woord rime bestaan als benaming van het eene of andere kleine insekt, hetzij een *vlieg of mug* of ook *een worm*. *Gloss. Bern.* rime, cauina (*l.* canina; vgl. Dief. op het woord, waar o. a. de glosse „hundsmuck s. flieg" wordt vermeld en het met „cinifes" wordt gelijkgesteld). Misschien is hetzelfde woord bedoeld in *Teuth.* met ryme, rigmus, rigma; vgl. Diefenb. 497*c*, waar deze beide woorden worden weergegeven door „hd. ndl. *rym*, *ryme*, hd. *rume*, *reim*, en verklaard door „vermis in aure canis, *hundszwurm*". Doch daar het ww. rymen in *Teuth.* ook wordt vertaald met „rigmatizor, rismor" (zie Diefenb. op ricmare, rigmare), zoo is het ook mogelijk dat met dit woord ook rime, 1e. Art. wordt bedoeld. — Het woord rime in *Gloss. Bern.* door „corrigia" weergegeven is mnl. rieme; z. ald.

RIMEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *rîmen*; mhd. *rîmen*; hd. *reimen*; ndl. *rijmen*; eng. *rime*. Vgl. *Taalt.* 441, waar te onrechte gezegd worden dat het woord in het Mnl. nog onbekend was (op de daar genoemde plaats is de lezing van het hs. *runen*). Over de verhouding van deze woorden tot het ogerm. ww. *rîman* (ags., ohd.; vgl. Grimm's *Wtb.* op reimen en Weigand op reim) zie bij RIME. Een spoor van de beteekenis van dit ww. kan men meenen te zien op eene plaats bij Hild. 96, 126 vlgg.: „weder sijt henghen om ghewin off onnoselic verswinen (*l.* verswimen, *d. i.* „misdoen"; *vgl. het gloss.*), dat machmen elc bysonder rimen ende weghen in ghelike scale". De bet. zal hier wel zijn *tellen*, *nagaan*, *beoordeelen*. Vgl. ags. *rîman*, „to account, esteem as" (Clarc Hall 250). De gewone opvatting is in het Mnl.

I. TRANS. — *In dichtmaat opstellen*; ook *berijmen*, *op rijm brengen*. Plant. rijmen oft in rijm stellen, *rithmer*, *composer en rithme*, numeris verba nectere, verba cogere in pedes, versificare. ‖ Men sal weten dat ic desen bouc niet en begheere te rimene, omdat icker no af- no toedoen ne wille van denghenen (*datgene*) dat ic vand in lattine, ende ooc so en es men gheen helighe scriftuere sculdich te rimene, *Tondal.* 31*a*. Dat ontfermelic liedekijn dat Davit op Saul ende op Yonathan sanc . . . was gheveerset ende gherijmt, *Haagsche Bijbel* 1, 177*c*. — De onb. wijs als znw. gebruikt. Zie een voorbeeld uit *Tondal.* 31*a* bij RIME, 3).

II. INTR. — *In dichtmaat schrijven*, *verzen maken*, *dichten*, *rijmen*. *Voc. Cop.* rimen, ricmari. *Teuth.* rymen, rigmatizare, rismor. Kil. rijmen, componere rhythmos s. versus similiter cadentes, *vulgo* rimare. — Ook van één bepaald feit dat door een dichter beschreven wordt. ‖ God maectene (*Adam*)... van der erden, vanden lime: na den vleesche eist dat ic rime; die ziele maecte hi van niete, *Rijmb.* 422. Dese, . . . daer ic af rime, *Rein.*, uitg. Willems, bl. 289, vs. 65. — De onbep. wijs als znw. ‖ Nu willic rimen (*of is het woord het mv. van het znw.*

rime?) laten bliven ende sonder decsel die waerheit scriven, Ruusb. 4, 68 (*dan volgt proza*).

AANM. — Van de bet. van trans. rimen, nl. in overeenstemming brengen, vereenigen" (mhd., hd., ndl.; mhd., mnd. en hd. ook *sich reimen*, wederk. met de bet. van een intr.) en van intr. rimen, nl. „passen, harmonieeren, overstemmen" (Kil. „convenire, quadrare, consonare, consonum esse; apte cadere, congruere"; (ook Plant.; vgl. ndl. *rijmen* en *ongerijmd*, fra. „*rime* ni raison") zijn uit het Mnl. tot heden geen voorbeelden opgeteekend.

RIMEN, zw. ww. onpers. Mhd. *rîmen*; ook *rîmeln*. Van rijm: z. ald. *Rijmen*, *rijpen*. Kil. rijmen, rijpen, pluere pruinam, gelicidium, substillum. *Voc. Cop.* rimen, pruinare; het rijmpt, brumet; het beghent te rimene, brumescit (ook *Fragm. Lexicon*: het beghint te rimene, brumescit; het rijmpt, *impersonaliter*, brumet). ‖ Omtrent des heerfst beghin . . ., alset reinen moet, *Nat. Bl.* III, 1226 (*var.* rimen; *de lezing is hier niet juist, maar de bekendheid van het woord blijkt er in elk geval uit*).

AANM. — In *Gloss. Harl.* „rimen, coagulare", leze men rinnen; er volgt rinsel, coagulum.

*RIMER, znw. m. Een woord van dezen vorm met de bet. van ndl. *rijmer* (Plant. rijmer, rijmdichter; ook rijmersse) is in het Mnl. niet bekend. Het ags. heeft *rîmere*, rekenaar, teller.

AANM. — Rimer (Heelu 5084 vlgg: „een vrome ridder . . . was daer metten hertoge comen . . ., nochtan was hi rimer geboren") is eene verkeerde lezing voor Ruiïer (Ruyer), *een bewoner van het land aan de Roer, een Roerlander*. Vgl. Velth. III, 6, 4: „een ridder, een ruyer (*d. i.* ruyier) vercoren die metten hertoge comen was". Vgl. III, 16, 1: „Maselandre ende Rideren" (*hs.* Rueren, *d. i.* Ruïeren) en Heelu 7295: „Maselendre ende Ruwiere". — Met rimer, *Gloss. flam.* 11, met de vertaling „transitum (*l.* transtrum, „roeibank"?), *scilicet*" is wellicht bedoeld riemer in de bet. „riem, roeiriem". Het woord staat tusschen „cabel; mast" en „ancker". Zie RIEME, 2de Art.

RYMOER (*D. War.* 5, 898). Zie RUMOER.

RIMP. Zie bij RIMPE.

RIMPE (RYMPE), znw. vr. Ook RIMP, znw. m. (?). Mnd. *rimpe*. Van den stam van rimpen (z. ald.), waarvan ook ndl. *rimpel*. *Vouw, plooi, kreuk, rimpel*. Vgl. mhd. *rimph*, m. „het vertrekken van den mond", en Dief. op ruga, „*rimpe* in dem live eder in cledern". *Teuth.* eyn rymp of kroockel off runtzel off to hoip valding, ruga; rympen maken of wat in eyn valden, rugare; van croockel of rymp eyne spleete, ragadia (Diefenb. „fissura"). Kil. rimpe, rimpel, j. rompel (z. ald. en vgl. ROMPE), ruga. *Gemma* 176r: een rympe, ruga, *est* plicatio; vol rympen, rugosus (vgl. RIMPICH). ‖ Floris en hadde rimpe noch baert in sijn aensicht, ende daer en was gheen joncfrouwe so schoon van aensicht inden torn sonder Blancefloer, *Tijdschr.* 15, 281. Zoo ook in de 17de eeuw; zie een voorbeeld bij De Jager, *Freq.* 1, 510. — Vooral in de overdrachtelijke beteekenis, *verkeerde plooi in het karakter, zedelijk gebrek*. Veelal, als ndl. *rimpel*, verbonden met vlecke. Vgl. bij Vondel: „een hoofd vol kreucken, een geweten sonder *rimpel*", gezegd van Hooft's vader (Vondel 3, 57). ‖ Die maget sonder rimpe, die bruut Christi, . . . die heilige kercke, wies sterckeit Christus selve is, *Sp. d. M.* 1, 58a. Sonder enige vlecke of rimpe, *Bern. S.* 1, 89a. Sonder vlecke of rimpe of sulcs wat, 2, 63c. Een blenckende kerke, die gheen vlecke noch rimpe en hadde, *Hs.* 75, *f.* 66d (*Ephes.* 5, 27: *ecclesiam non habentem maculam aut rugam*). Die hillige kerke ende die onbesmitte moeder ende joncfrouwe sonder runppe (*l.* rimppe) moet singen eer deser kerken, *Hs.* 218, bl. 17.

RIMPEL, znw. m. Mnd. *rimpel*; ags. *rimpel*; eng. *rimple*; ndl. *rimpel*. Hetzelfde als rimpe, rompe en rompel; z. ald. en vgl. RONSE (RUNSE), en verronselt (naast verrompelt), waaruit wel het bestaan van ronsel (hd. *runzel*) mag worden afgeleid. Het woord is zonder twijfel, althans in noordndl. tongvallen, in gebruik geweest. Ook kan rimpelen van dit woord zijn gevormd; z. ald. Kil. rimpe, rimpel. Plant. rimpel oft rumpel, *ride*, ruga, plica; rimpelen des voorhoofts oft aensichts, *rides du front ou du visage*, rugae; rimpelen trecken, vultum contrahere. Vgl. *Statenb. Efes.* 5, 27: „een gemeynte die geen vlecke ofte rimpel en heeft" (zie bij RIMPE). Onder de glossen bij Diefenb. op ruga komen wel *rumpff* en *rympe*, maar niet *rimpel* voor; evenmin *rimpelen* bij rugare.

RIMPELEN, zw. ww. intr. Eng. *to rimple*, naast *to rumple*; ndl. *rimpelen*. Van rimpen of van rimpel; z. ald. *Rimpelen, rimpels krijgen*. Kil. rompelen, rimpelen, rompen, rugare. Plant. doen rimpelen, *faire rider*, irrugare; rimpelen oft rumpelen, rimpelen trecken, *se rider et refrongner*, vultum contrahere, vultum ducere, caperare frontem vel corrugare vel striare. Zie voor het gebruik in de latere taal bij De Jager, *Freq.* 1, 509 vlg. en Weiland op rimpelen. ‖ Overmits die verteringe der voedeliker humoren so dunt dat lichaem dat overste vander huut ende trecket nae hem ende maket rimpelende, *Barth.* 73b (lat. *cutis superficiem contrahit et corrugat*).

RIMPELINGE, znw. vr. Ndl. *rimpeling*. Vgl. mhd. *rimphunq*. *Het rimpelen, het krijgen van rimpels*. ‖ Die huut lijdt . . . onderwijlen . . . van verteringhe der substancialigher vuchticheit, die die rimpelinge ende die croken maect inden ouden, *Barth.* 180a (lat. *patitur cutis corrugationem ut in senibus*). Vgl. BERIMPELINGE.

RIMPEN, st. en zw. ww. tr. en intr. Mnd. *rimpen*; mhd. *rimphen*; ohd. *rimphan*; ags. deelw. *gerumpen*; in het Ndl. en het Hd. uitgestorven. De sterke vervoeging blijkt o. a. uit berompen (zie BERIMPEN) en verrompen (z. ald.), alsmede uit het met klankwisseling gevormde rompe en rompel, hetzelfde als *rimpe* en *rimpel*; ook uit ramp in enkele beteekenissen (b. v. „kramp"); zie Franck op rimpel en ramp. Het woord is in het Mhd. zeer gewoon, maar zeldzaam in het Mnl.

I. TRANS. — *Rimpelen, vouwen* of *plooien*. *Teuth.* croockelen, runtzelen, rympen, rugare. *Gemma* 176r: rimpen, volden, rugare.

II. INTR. — *Rimpels, vouwen, plooien of kreukels krijgen*. ‖ Dat die cortinen . . . niet en rimpen, maer altoos effene gelijc onthouden werden in die guldene ringe, Ruusb. 1, 72.

RIMPICH, bnw. *Rimpelig, vol rimpels*. *Teuth.* croocklick, runtzlick, rympich. ‖ Sijn aensichte wort rimpich, *Dial. Creat.*, 122e *dyal.*

RINAELDE, znw. vr. Van riën; z. ald. *Rijgnaald*, niet in de bet. van ndl. *rijgnaald*, *rijgpen*, maar in den zin van *eene naald waarmede men iets vastmaakt, of vaststeekt*. Vgl. *rijgen* in de uitdr. „aan het spit *rijgen*". ‖ Die lijnen lakene ende die rinaelde ende die spieghelen ende die edele hoofcledere ende die huyven ende die kelen (*d. i.* kedelen, *kielen*), *D. B. Jesaia* 3, 23 (lat. „linteamina et *acus* et specula et sindones et vittas et theristra").

RIND. Zie RINT.

RINDE (RENDE, RUNDE, RUNNE), znw. vr. Mhd. hd. *rinde*; mnd. *rinde*, ook *rindeke*, *rindele*, kaneel; ndl. *run* (in dezelfde bet. vla. *rinde*); ohd. *rinta*; ags. eng. *rind*. Zie verder de Wdbb. over mogelijken oorsprong en verwanten en vgl. RUNDE. *Schors*, *bast*. Kil. rinde, *Sax. Sicamb.* cortex, crusta. ‖ Van palmbomen haddi rente (: genente; *l.* rende : genende) die int water hadden geleghen, so maecti . . . daer af zeelkine, *Sp.* III[1], 48, 52 (lat. *palmarum cortices*). — Bepaaldelijk in de bet. *boomschors die in de looie-*

rij wordt gebruikt; vgl. ndl. *run*, fijngemalen eiken schors voor de lederbereiding; vla. *rinde*, *run*, fra. *tan* (De Bo 941); daarnaast *renne* (t. a. p. 930), gebruikte schors, kif, run, fra. *tannée*. ‖ De navi cum carbonibus, cemento, petris et cortice s. *rende*, *Oorkb.* 2, 268*b* (*a.* 1274). Wair leder, dat wederseit wordt vanden . . . vinders, datmen beteren moet met water ende met rinden, dat en salmen niet toogen binnen den XIIII dagen dairna, ende ist dattet dan anderwerf wederseit wort, so salment weder in water ende in rinde leggen, *O. R. v. Dordr.* 1, 92 (*a.* 1353). (Dat leder) dat gheloit sal heten, salmen loyen mit couden water ende mit couder rinde, *Leid. Keurb.* 503, 4. Alle die ghene die houdende zijn eenige calckpetten, rijndepetten, loypetten ende andere diergelijcke . . . anders dan an stede vesten enz., *K. en O. v. Delft* 106, 29. Zie verder bij RUNDE.

RINDELEN, zw. ww. intr. *Ronddraaien*, *tollen*. Waarschijnlijk is het woord een frequentatiefvorm van rinnen (voor *rinlen naast *rinnelen). Zie De Jager, *Freq.* 1, 510. ‖ So dat haer lichame als een dop, daer kinder met te spelene pleghen, rindelde . . .; doen langhe alsus de maghet rene was geclotet ende gerindelt, omgekeert dicke ende gewindelt, *Christ.* 1134—1144.

RINDEPUT, -PET. *Een punt of kuil voor „rinde"*, d. i. *in de looierij gebruikte eikenschors*. Zie een voorbeeld bij RINDE.

RINDERIJN (RINDEREN), bnw. Mhd. *rinderîn*; mnd. *rindern*. Hetzelfde als rindijn; z. ald. *Van een rund afkomstig*, *runder-*; ook *van eene runderhuid gemaakt*. *Teuth.* rynderen, bovinus. ‖ Swinijn vleesch ende rendijn, gesouten ende ongesouten, *Flor.* 1845 (*var.* renderijn).

RINDIJN, bnw. Mhd. *rindîn*. Van rint; z. ald. *Runder-*, *van een rund afkomstig*. Zie een voorbeeld bij RINDERIJN.

RINDERSTROTE, znw. vr. *Wam of kossem*, *de kwab voor aan den hals der runderen*; eig. „runderstrot". *Harl. Gloss.* rinderstrote, palear. Vgl. *Voc. Cop.* „de vane van den rinde, *palearium*", en Diefenb. op palearium, waar o. a. voorkomen de glossen „rinder strasze", „runtstrot", „rendes strote", ook „wapp" en „wammen". Vgl. ook CODER.

RINE, znw. vr. Hetzelfde als rijn, ml.; z. ald. Mnd. *rine*. *Molenijzer*, een uit een ring met vier punten bestaand ijzeren kruis, dat sluit in een daartoe in den steen uitgehouwen gat en, door het kleeuwijzer vastgeklemd, door het spil in de rondte gedraaid wordt (Boekenoogen 836 op rijn). ‖ Van ere rine ende enen spille in die watermolen, *Rek. v. Zeel.* 1, 146. Nog heden is een vr. *rijne* met deze beteekenis in het WVlaamsch bekend (De Bo 938).

RINE (RYNE), znw. ‖ Want men al die vesten ende rynen (*te Leiden*, *tusschen Bostelbrug en Naaktesluis*) baggeren wil van mijns heren weghen, *R. v. Leiden* 53. — Een woord van dezen vorm met eene hier passende beteekenis is niet gevonden. Misschien is rinne bedoeld, d. i. „waterloop"; of is de beteekenis „de verschillende grachten die door den Rijn (den Ouden en Nieuwen Rijn) worden gevormd"? Doch de plaatsbepaling „tusschen Borstelbrug en Vliet" steunt de laatstgenoemde opvatting niet.

*RINE (Hadew. *Proza* 31). Zie REINE, bnw., 3).

RINEN, st. en zw. ww. trans. Mhd. *rînen*; ags. ohd. *hrînan*. *Aanraken*, *aanroeren*. Hetzelfde als het meer gewone gerinen; z. ald. In de hedendaagsche germ. talen is het woord uitgestorven. ‖ (Jesus) trat toe ende rijnde dat (vat? lat. *loculum*, in onze vert. *de baar*) daer die dode in was, ende diene droeghen bleven staende, *Hs. Evang. Luc.* 7, 14 (lat. *tetigit loculum*). Dese . . . rijnde den soom van sinen clede, *Luc.* 8, 44 (lat. *tetigit fimbriam*). Die scaren dringhen di . . . ende du seggheste: wie heeft mi gherijnt? *ald.* vs. 45 (lat. *quis me tetigit*). Mi heeft emmer yemant gherijnt, *ald.* vs. 46; ook 47. Doe brochten si die kinder tot hem dat hise reinen (*l.* rinen) soude, *ald. Luc.* 18, 15 (lat. *ut eos tangeret*). Dat en selghi niet rinen noch eten noch handelen, *Hs. Epist.* 94*c* (*Hs.* 75, *f.* 75*b*). Hoedanich dat wijf is die hem rijnt, want si is een sundaersche, *Hs. Evang. Luc.* 7, 39 (lat. *qualis est mulier qui tangit eum*). Den lichte der ewigher wijsheit, die boven alre(?) bewegeliker ende beroerliker is, ende rijnt ende raect alle dinc overal om haerre puerheit willen, *Hs.* 87, *f.* 67*a*. — Daer waer *gerenen* staat, zal dit wel tot het ww. gerinen te brengen zijn, zooals *Limb. Serm.* 193*a*: „also wertse . . . sere gerenen (*geraakt*, *getroffen*) ende al verwonnen van der groter volheit hars herten", en 192*c*: „ende wert dan therte so morwelike gerenen in minnen ende so begerlike getrect".

*RINEN (*Vad. Mus.* 1, 58, 198). Verkeerde lezing (: fonteinen) voor reinen, d. i. „regenen", als znw. gebruikt in de bet. *regen*. Zie REGENEN.

AANM. — *Nat. Bl.* XII, 93 „met bocs blode . . ., waerm *rinende* uter wonde, leze men met de varr. *rinnende*. — *Hs. Serr.* 14, bl. 111: „in wat manieren dat (h)u es comen an, dat *rinen* ende sceeden moete (h)ute uwen hoofde", leze men rumen.

RINERE (RINEERE), znw. m. Hetzelfde als Rijnhere; z. ald. *Een heer uit de Rijnstreek*, *een edelman van den Rijn*. ‖ Daer waren doot ooc oft gevaen Overlendre ende Rineren, Oesseninge ende Moeseleren, Heelu 7298.

-RINGE, bnw. en bijw. Het in het Mnd. en Mhd. voorkomende bnw. *ringe*, *ring* („gering, licht, van weinig waarde") en bijw. *ringe*, *ring* („spoedig, ras") wordt in het Mnl. slechts gevonden in de samenstelling geringe; z. ald. Kil. geeft „ringh, gheringh, levis, facilis, celer, velox, citatus, ocyor, pernix, agilis" (dus niet in de bet. van ndl. *gering*) „*et* facile, expedite *et* celeriter, velociter, ocyus" (ook Plant. ring oft gering, *viste*, *soudain*, ou *vistement*, *soudainement*). Hij voegt er niet bij „Germ. Sax. Sicamb."; daaruit zou men opmaken, dat het althans in enkele streken in sommige opvattingen ook zonder *ge-* is bekend geweest.

RINGEL, znw. m. Mhd. *ringel*, *rinkel*; hd. *ringel*; (zie Grimm's *Wtb.* 8, 995, alwaar het woord ook uit verschillende oudere en jongere germ. tongvallen wordt aangehaald). Van rinc; z. ald. *Ring*, vooral van het eene of andere metaal. ‖ Van XII heicten (*snoeken*) ende XXV caerpers die ghepresenteert waren onsen heren van Vlaendren; van der (*l.* den) scepe daer die vors. vische in ghedragen waren, den XII ysellen diet scip droeghen, van lijnwade daer tschip mede verdect was, van corden, van ringelen (*waaraan het scheepje gedragen werd*) ende van der (*l.* den) schepe te bescrivene, *Invent. v. Br.* 1, 500. Ygheven J. den slotemaker, van sloten, slotelen, spanghen, ringhelen, scoven ende andren yserwerke ghebesicht an de doren van den portale . . ., an de doren van scep. camere, an de scapraden in de vors. camere, *Hist. d'Oudenb.* 2, 177, *aangehaald Invent. v. Br.* Gloss. 318 op ringel. — Samenst. ringelmaker, *maker of bewerker van ijzeren ringen*, *Invent. v. Br.* 5, 81. — Ook bij De Bo staat *ringel* opgeteekend in eene bepaalde bet. van *ring*, in welken zin ook fra. *bague* gebruikt wordt (z. ald. 941). Vgl. ringel, 2, *d*) in Grimm's *Wtb.* 8, 996.

RINGELDUVE (-DUYVE), znw. vr. Mnd. *ringeldure*; mhd. *ringeltûbe*; hd. *ringeltaube*, *ringtaube*; ndl. *ringelduif*, *ringduif*. *Houtduif*. *Teuth.* ryngelduyve, palumbus. Kil. ringhelduye, ringhduyve, palumbes, palumbus, palumba; columba torquata, palumbus torquatus.

RINGELEN (RENGELEN), zw. ww. intr. Een in de 16de eeuw voorkomend freq. van ringen; z. ald., le. Art. Hd. dial *ringeln* (Grimm 8, 999). *Worstelen*. ‖ Lucteren (ofra. *luicter*, lat. *luctari*), vechten, rengelen, campen oft worstelen, *Schat. d. D. Tale* 51.

RINGELEN, zw. ww. trans. en intr. Mhd. hd. *ringeln*; ohd. *kringilôn*. Het woord zal in zijne verschillende opvattingen deels een frequentatief zijn van ringen (z. ald. 2de Art.), deels eene afleiding van ringel; z. ald.

I. TRANS. — 1) Van sommige dieren gezegd, *ze van een ring voorzien*; vooral van varkens, *hun een ring door den snuit halen*, om het wroeten te beletten. Zoo ook hd. *ringeln* (Grimm 8 999, alwaar ook in eene soortgelijke beteekenis eng. *to ringle* wordt vermeld) en zndl. *ringelen* (o. a. De Bo 941). Vgl. RINGEN, 2de Art., GERINGET en ONGERINGELT. || *Van zwinen te rynghelen*. Dat elc zijn zwinen ringhelen zal binnen den derden daghe naer tpublieren van desen, ende zo wiens zwynen buuten zynen hove bevonden worden ongherinct, zal boeten enz., *Cout. v. Brugge* 1, 215. Zoo wie eeneghe peerde, coyen, zwynen, gheeten ende andere beesten laet gaen of loopen achter straeten onbewaect, de zwynen niet gheringhelt ende ooc onbewaect, dat wert telker waerf de boete van enz., *Ann. Em.* 24, 451 (± *a.* 1500). Dat niemen mach laten lopen swinen in de maerct (*mark*, *schependom*), si ne sijn ieringhelt (*d. i.* geringhelt), *K. v. Hazebr.*, a. 58 (dl. 2, bl. 67; vgl. het gloss. ald., dl. 4, bl. 99, waar allerlei soortgelijke uitdrukkingen worden vermeld, ook ongeringet (*ongeringt*, *ongerinct*) en ongeringelt).

2) Van turf gezegd. *In ring- of kringvormige hoopen plaatsen of stapelen*. Vgl. Koolman 3, 42*a*; hd. dial. „den torf *ringeln*", d. i. „ihn zum trocknen in kreisförmig ge stalteten haufen legen" (Grimm 8, 998) en *ringel* „haufe zum trocknen aufgestellten torfes von 8 soden" (t. a. p. 996 aangeh. uit *Brem. Wtb.* 3, 496). || Doen graven XIII dachwerc torfs . . .; item dien torf te stuken (*op kleine* (*rechthoekige*?) *hoopjes van zes te plaatsen*; *vgl.* Lübben 4, 448 op stuke en stuker) ende te ringhelen, elc dachwerc v pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 415. Van den 494 daghe torfs te stuken ende te ringhelen, van elken daghe 4½ d., *Rek. d. Gr.* 1, 48. In dezelfde bet. geeft Van Dale op: „turf *ringen*". Vgl. ook Lübben 3, 484 op ringen.

3) Niet zeker is de bet. van ringelen, *Overijs. R.* 1[1], 222: „*vant schieten int broeck*. Dat nijeman inden broeck mit armborsten noch mit boogen schieten en sal daer die koen ghaen . . .; ende weer enich mensche die die cluuster ringelde off myt roepen die koen te samen brochte, die breke (*d. i.* brake) hondert schillinge". Waarschijnlijk is de bet. *kluisters of voetboeien aandoen*, eig. „de pooten met kluisters *rondom* (*als met een ring*, hd. *ringsum*) omgeven". In *Guldenb. v. Campen* staat op deze plaats ringen; z. ald. Vgl. Kil. ringhelen, anulo circumdare *et* circumdare, circumcludere, convolvere, intorquere (*Kil. auct.* „enclorre, entourer") en ndl. *omringelen* naast *omringen*. Waarschijnlijk is uit een dergelijk gebruik voortgesproten de bet. „temmen, bedwingen, naar zijne hand zetten" (Kil. auct. ringhelen, dwinghen, coercere, coarctare, domare *et* redigere in ordinem" *et* exercere, cogere (vgl. Kil. ringhelmeester, *drilmeester*), *refraindre*, *dompter*, *reduire en ordre*, doch ook Plant. „ringelen, *entourer comme dedens un cercle ou rond parc*, *dompter*, gyrare, *vel* circuire, domare, coercere", waar het begrip „temmen, bedwingen" afgeleid wordt uit dat van „rondom insluiten", hetgeen evengoed mogelijk is. Vgl. voor deze bet. van *ringelen* in de 17de eeuw, *Uitlegk. Wdb.* 3, 221; Oudem. *Bijdr.* 5, 858; De Jager, *Freq.* 1, 514 (ald. ook in den vorm *rengelen*). Op eene soortgelijke overdracht berust ndl. *ringelooren*, d. i. „aan een door de ooren gedanen ring omleiden". Doch daar *ringelen* ook de bet. *trekken*, *rukken* heeft (De Jager en Oudem. t. a. p.), zoo kan *ringelooren* ook beteekenen „aan de ooren trekken" (De Jager, *Freq.* 1, 514 en 515). Vgl. BERINGELEN.

AANM. — Zie nog enkele andere opvattingen van *ringelen* uit een lateren tijd bij Kil., Oudem. en De Jager, *Freq.*

II. INTR. — Benaming van een spel dat met ringen gespeeld werd. Misschien is het een soort van kolfspel, waarbij ballen door ringen of beugels moeten worden gedreven, dus hetzelfde als bogelen; zie bij BOGEL. Minder waarschijnlijk is dat er „ringsteken" mede is bedoeld. Dat ringelen onder de verboden spelen gerekend wordt, is geen bezwaar; ook het schaakspel en kegelspel behooren daaronder op de plaatsen beneden bij RINGELSPEL; ieder spel, ook het onschuldigste, kon aanleiding geven tot buitensporigheden die een verbod noodzakelijk maakten. || Allerande ghenouchte daer hem tvolc mede vergheedt uut ledicheden, als zijn dobbelspel, tafelspel, tqueickspel, ringhelen ende van gheliken, *Boëth.* 133*d*. Eenig wetspel, daermen ghelt met vertieren (*uitgeven*, *verkwisten*) mach, als dobbelen, ringhelen, queecken, verkeeren, . . . of ander ongheoirloft spel, *aangeh. uit* Blommaert, *Gesch. d Kam. v. Rhetor. te Gent*, bl. 8, in De Jager, *Freq.* 1, 517. — Vgl. RINGELSPEL.

RINGELIJC, -LIC, bnw. Van rinc; z. ald. *Ringvormig*, *kringvormig*, *rond*. || Die eerde is een ront ende ringhelic element, als die dooder des eys, *Ned. Proza* 346.

RINGELCRUUT, znw. o. Mhd. *ringelkrût*; hd. *ringelkraut*. Hetzelfde als hd. *ringelblume*; mhd. *ringelbluome*; ndl. *ringelbloem* (*Herb.* c. 143; Dodon. 404*b*), en ohd. *ringilâ*, mhd. mnd. *ringele*, hd. *ringel* (Grimm 8, 996). *Goudsbloem*. Vgl. *Herb.* c. 143: „*van goutbloem*: . . . in Overlandt heetmense *ringelbloeme*, om haers saets wille, want dat is crom ende rondt gheboghen ghelijck een ringesken". Het woord wordt vermeld *Gemma* 207*v*: ringelcruyt, soo ghenoemt, tina". Waarschijnlijk berust deze mededeeling op eene vergissing, want het lat. woord beteekent niet eene plant, maar „eene tobbe met twee ooren". Ook daarvoor is ringel in verschillende tongvallen in gebruik geweest; vgl. Lübben 3, 484: „*ringel* vel *tover* (*zuber*)" en Diefenb. op tina. Deze beide woorden schijnen in verschillende glossariën met elkaar te zijn verward.

RINGELMAKER, znw. m. Van ringel; z. ald. *Vervaardiger van ijzeren ringen*. Vgl. mhd. *rinkelmacher*. || G. van Zantere, de ringhelmakere, es bedraghen van huussouke, *Invent. v. Br.* 5, 81 (15de eeuw).

RINGELMUUR (-MUER), znw. vr. en m. *Ringmuur*, ook gebruikt voor den muur, waarmede men een eigendom omringt of omgeeft. || Elc ygelic zijn ringelmueren maken zel ende zijn werven tusschen dit ende Meye, *R. v. Nederst.* 1, 45, 99. Vgl. Kil. „ringhmueren, *Ger. Sax. Sicamb.* moenia, muri", en het wvla. ww. *ringelmuren* en *ringemuren* (De Bo 941); mhd. *rincmûre*; hd. *ringmauer*.

RINGELSPEL, znw. o. Hetzelfde spel, dat ringelen wordt genoemd; z. ald. Intr. || Verboden (spelen) als dobbelspel, schaecspel, queicspel, ringhelspel, keghelspel ende van gheliken, *Boëth.* 189*b*.

RINGEN, st. en zw. ww. intr. Mhd. mnd. hd. *ringen*; ohd. *ringan*. Het woord is in het Ndl. uitgestorven. Daar in het Ndl. *w* voor *r* niet wegvalt, zal het moeten worden gescheiden van het hd. woord, dat één in oorsprong is met ndl. *wringen*. Vgl. Franck op rank, 2de Art.

1) *Worstelen*, *vuistvechten*. *Teuth.* prangen, wrangen (en rangen), wrasselen (en rasselen), worstlen, ryngen, luctari, concertare; worstlen, ryngen, wranghen, luctor, palestrizare. Vgl. RINGELEN, 1e. Art. Plant. ringen oft worstelen, *luicter*, luctari, colluctari; ringer, worsteler, *luicteur*, luctator. Kil. ringhen, *Ger. Sax. Sicamb.* luctari, obluctari, colluctari; ringhplaetse, palaestra, ringher, luctator (in deze bet.

moge het woord den indruk gemaakt hebben van een germanisme, in de hieruit voortgevloeide opvatting *streven naar* (zie bij 2) komt het herhaaldelijk voor ook in vlaamsche tongvallen).

2) Vooral met eene bepaling met n a. *Zich inspannen voor, zijn best doen voor, streven naar.* Zoo ook mnd. *Teuth.* arbeyden, staen na en dynck, vlijtigen, uytwesen (*er op uit zijn*), streven, ringen umb wat te verkrijgen, instare, moliri e. a. ‖ Doen die heren ierst ontfingen des dorpers scat . . ., ende na doocht niet en wouden ringen, daer si nu sere ave wringen (*zich tegen verzetten*), *Vierde Mart.* 58. Om dat ic u goets an, . . . so willic . . . met herten hierna ringen, 624. (God) hietse na die doget ringen, 651. Wye in den eersten (grade nl. *van de liefde*) ringhet voort, . . ., die sal hebben . . . mate, waer hi hene gaet, *MLoop* II, 2094. Veel goeder mannen ringhen rive nader minnen van enen wive, 4223. Die goede wiven, . . . die sijn van gueder edelre aert ende ringhen nader eren gaert, IV, 910. O., die mit barnentliker gheer naer Samiten liefde ranck, II, 3325. Hy heft langhe daerna gerunghen, *Spreuken* 28.

Aanm. — Velth. VII, 3, 17: „van quaden geesten . . . die ooc heten vechtende gereet opten mensche om hem te ringen van der doget te quaden dingen", kan het woord niet juist zijn: dit ww. ringen is alleen intr. De Jager, *Freq.* 1, 517 verklaart het woord door „nopen, dringen of dwingen", doch het door hem uit Schuermans aangehaalde *ringelen, rungelen*, d. i. „door een hoop volks *dringen*" (intr.) is onvoldoende om deze beteekenis, nl. *dringen* (trans.) te staven. Men zal voor ringen hier moeten lezen bringen.

RINGEN, zw. ww. trans. Mhd. mnd. hd. *ringen*; fri. *ringje*; ndl. *ringen*. Van rinc; z. ald.

1) *Van een ring voorzien*, vooral gezegd van sommige dieren, in het bijzonder van varkens, *hun een ring door den snuit doen*, om het wroeten te beletten; een varken *ringen* of *ringelen*. Zoo ook mhd., mnd. en hd. Vgl. RINGELEN en GERINGET, en Kil. ringhen, annulo circumdare. ‖ Een verken, dat niet gheringht en es, verboort . . . XII d., *Cor. v. Antw.* 24, 87. Alle vaselverken sal men ringen by enen ouden braspenn inck, die die ghene die die schutterye verwaert, hebben sall also ducke ende vake als hi die ongeringt vyndt gaen, *Arnh. Oudh.* 2, 41. Dat niement zwynen ringhe voor de zonne noch achter de zonne, *Ann. Em.* 24, 421 (*a.* 1428). Voirt sall een ygelick sijn vercken ringgen, . . . dien een vierdeel jaers olt sijn, *O. Vaderl. R.* 4, 486, 112.

2) Van turf gezegd. Hetzelfde als ringelen, 2), waarnaast ook wel *ringen* in het Mnl. in gebruik zal zijn geweest evenals in het Mnd., Hd. en in latere en hedendaagsche ndl. tongvallen. Zie de Wdbb. van Lexer, Grimm en Van Dale.

3) *Omgeven met iets dat den vorm van een ring heeft of bij een ring wordt vergeleken.* Enen clunster ringen, *een kluister of voetboei aandoen* (aan iemand of een dier, in het bijzonder aan een dier om het te temmen of het wegloopen te beletten). Vgl. hd. „fesseln *ringeln*" mnd. *ringen* „umringen", en zie RINGELEN, 3). ‖ Weer enich mensche de de cluster ringede off mit ropen de koen to samen brochte, de breke (*brake*, verbeurde) c schillingen, *Guldenb. v. Campen* 67r (*Overijs. R.* 1¹, 222: ringelde).

4) *Afsluiten, tegen een mogelijk indringen vrijwaren*; of ook *in een aaneengesloten kring plaatsen* (vgl. Kil. „ringh, rond perck circulus, orbis" en „ringh, circulus, caetus hominum in orbem collectus"). De eene of de andere bet. is eigen aan het Velth. IV, 26, 60 vlgg. als wederk. gebruikte ringen: „deen ginc in den andren (*van eene in het nauw gebrachte legerafdeeling*) dringen: si gingen hem al ommeringen (*l.* omme ringen) gelijc enen steinijn mure (*zij gingen een compakte massa vormen zoo stevig als een steenen muur*) te wederstane dese aventure".

5) Hieruit of uit de bet. 3) ontwikkelt zich de opvatting *klein krijgen, naar zijne hand zetten, in zijne macht krijgen.* Vgl. bij RINGELEN, 3) en zie *Belg. Mus.* 9, 62, waar Willems brab. *rengelen* vermeldt in de bet. „vasthouden, overmeesteren". Kil. ringhen, domare. ‖ Al sijn wi van wapinen bloot, men mochte ons niet so lichte ringen, *Ep. fragm.* 171, 58 (in denzelfden zin *ringelen* bij Hooft). Dbest es pinen wijs ons te wrekene ende met ons int strec te bringene, die nu bi hem (*God*) sijn; ic weette (*l.* weetse) te ringene, ja meester (*Lucifer*) . . ., ic crijchse by ons, *Blisc. v. M.* 96.

Aanm. — *Rose* 2214: „(met) *kaest ringen*" is eene verkeerde lezing voor *kaestelingen*, zooals ook *hs. B.* heeft.

RINGEN, zw. ww. intr. *Klinken, weerklinken, een helder geluid geven.* Het stamwoord van *rinkelen* en van *rinkinken*. Eng. *to ring*, bellen, schellen; *ring*, znw., bel, schel; 17de eeuw *rinkel*, klopper (*Wdb. op* Bredero 309). Vgl. ndl. *rinkelbel* en voorbeelden van *ringelen* in de bet. „klinken" bij De Jager, *Freq.* 1, 511. Kil. ringhen, ringkelen, *vetus*, sonare, pulsare, tinnire, angl. *ringe*; ringkel, *Holl. Fris.* nola. tintinnabulum, crotalum, crembalum, crepitaculum. Vgl. Franck op rinkel alwaar vermeld wordt onr. *kringja, kringla* (ags. **kringan*) en ndl. *rinket* in de bet. van *klinket* (Kil. ringketten, anulo circundare, circumcludere).

RINGENEREN (*Playerw.* 417). Zie REGNEREN (RENGNEREN).

RINGER, znw. m. *Worstelaar, vuistvechter.* Vgl. RINGEN, Ie. Art., 1). *Teuth.* pranger, wranger, worstler, rynger, luctator (ook Kil. en Plant.).

RINGINGE (RYNGYNG), znw. vr. *Worsteling, vuistgevecht. Teuth.* prangh, wrangyng, worstlyng, raslyng, ryngyng, luctatio, duellum, concertatio.

RINGNAGEL. Zie RINCNAGEL.

RINGWIJSE. Zie RINCWISE.

*RINIGEN (*Rek. v. Hattem* 207). Zie REINIGEN.

RINC (RING), znw. m. Mnd. *rink*; mhd. *rinc*; ohd. osa. ags. *hring*; hd. *ring*; ndl. *ring*. Het woord vereenigt (ook in het Mhd. en Mnd.) de beteekenissen van ndl. *ring* en *kring*. In de bet. „kring" ging het waarschijnlijk in het Romaansch over in den vorm *harangue* „eene redevoering voor eene vergadering" (ook it. *aringo*, redenaarsgestoelte), en in de bet. „rij" in den vorm *rang*, welk woord weder in het Ndl. terugkwam. Zie verder ook over de verhouding van *ring* en *kring* (dat in het Mnl. zeldzaam is) de Wdbb.

1) *Ring; een voorwerp, meestal van metaal, in den vorm van een cirkel.* Het woord is bij Diefenb. en in *Voc. Cop*, vertaling van „anulus" (de talrijke andere woorden, die in *Voc. Cop.* met „rinc" vertaald worden, hebben alle de bet. „kring, cirkel" en dgl.). *Teuth* pele of rynck op den hoifde daer men wat op dreeghet, cesticillus; rynck, vyngerlijn, anulus; ryncksted e rynghe to maken, anularium. Kil. ringh, rinck, annlus, lunula. Plant. eenen rinck, *un anneau*, annulus, lunula; rinckskеn, *annelet*, annellus; signetrinck, *anneau à cachet*; ysere rincksken ofte steelrincksken (datmen aen de houten stelen van . . . gereedtschap doet om dattet hout niet en soude splijten), *virole*, carchebus. ‖ (*De hond*) hadde om den hals sijn enen halsbant claer guldijn; die rinc entie cnoop daerane costen groot goet, *Parth.* 1163. Groote boome die boven hingen aen die tinnen met sterken ringen dede men worpen dan daer buten, *Bloeml.* 2, 185, 245. — Ook in de volgende bepaalde opvattingen — *a*) *De stalen of ijzeren ringen waaruit verschillende deelen der wapenrusting zijn samengesteld, pantserring.* Zoo ook mhd. Vgl. ringh-

koller, (Kil.) „lorica squamis, anulis s. catenulis composita" enz., en zie RINCCRAGE. || Die (ridders) dedic vechten onderlinghe, so dat sciere die witte ringhe scenen van den bloede root, *Parth.* 2201. Tusschen de smitten enten ringhe (*l.* ringhen?) bleeker uut die witste entie claerste huut, die ie ghewan creature, 6214. Dedele wapene, de stalen ringe gaven coninge vermogen (nl. *aan de ridders*), *Vierde Mart.* 853. — *b*) *IJzeren ring aan eene deur of poort om zich daarmede gehoor te verschaffen of zijne tegenwoordigheid aan te kondigen, klopper.* Kil. ringh van de deure, cornix, annulus quo pulsantur fores. Zoo ook mhd. en mnd. || Hi claterde der doren rinc; te lest quam een die hem ontfinc vriendelec, *Rincl.* 691. Als die leenheere den man weygeringe doit sijn leen te verliën, soo sal die man koomen mit twee of drie leenmannen ende gesynnen den heren tot synen woonstat ende staen daer mit enen openen buedel ende hebben bereyt die heergewaede . . . ende rueren den ryng vanden poorten, is die here niet tegenwoordich, *O. Vaderl. R.* 1, 63, 6. Hi (*Christus*) roert noch an der hellen rinc: hi breect die helsche mure, die porten entie dure, *Disp.* 141. — *c*) *Ring om iemand in zijne bewegingen te beletten, ring van een boei, boei.* Zoo ook mhd., o. a. in de uitdr. „in die ringe einziehen, schlahen, setzen, gên". || Die traghen houden hem over ghevaen, nochtan en is hem anghedaen ringhen, ketene noch bant, *Sp. d. Sonden* 8248. — Ook *een ring aangebracht in het oor of door den neus van dieren*, om ze te kunnen leiden of ook tam te maken. Zoo ook mnd. || Men pleghet in sine (*des buffels*) nuesegaten, dat mere (*men er*) enen ring (*var.* rijnc) in doet daer men bi leeden moet, *Nat. Bl.* II, 510. Den yseren rieck (*l.* rinck), die in sijn nose doorsteken is, daer men hem (*den buffel*) bi leiden moet daer hi wesen wil, *Dial. Creat.* 69*a*. — Hiertoe behoort ook *de ring* of *het gebogen ijzerdraad gedaan door den snuit van een varken*, om hem het wroeten te beletten. Vgl. RINGELEN, 2de Art., Trans., 1) en RINGEN, 2de Art., 1). — *d*) *Ring waaraan men iets draagt of optilt* (*oor*), ook *ophangt*. || Sie was drovych dat die potte tebraken (*d. i.* tebroken) weren, daer hoor die ringe van an den vingeren bleven hangen, *Kl. v. Diepenv.* II, 13. Een outhaer, . . . binnen hol, dien vier kindre al zonder pine droeghen wel met vier ringher, *Lsp.* II, 45, 80. Als men die ringe sach; daer twaert (*l.* tswaert) ane te hangen plach, doe hadde elkerlijc groot wonder, want si van stoppen gemaect waren al ende soo cranc ende soo smal, dat si . . . tswaerd niet dragen mochten, *Lanc.* III, 8091. Metten ringen daer ic (*het zwaard*) hange an, 8114. Geen man si soo coene, . . . dat hi dese ringe doe af (*van het zwaard*) 8115 (*het had bovennatuurlijke eigenschappen, maakte onoverwinnelijk*). So moeti tswaert varen soeken metten tween ringhen, *Wal.* 1264. Tswaert . . . metten ringhen, 2933. Tswert metten vremden ringen, *Bloeml.* 1, 102, 486; 1, 105, 608. Der Walewein . . . claechde sijn swert metten tween ringhen, 1, 118, 291. — *e*) *Ring van edel metaal*, als versiersel gedragen, *vingerring*, *oorring*. Vgl. boven de aanhaling uit *Teuth.* || Van J.'s wijff die boochmaker een gulden rync (*aan de kerk vermaakt*) 6 ar. guld. *Rek. d. Buurk.* 170 (*a.* 1469). Ghelijc een gulden rinc is in eens verkens nose, also is scoonheit des vleyschs mit een onbequaem herte, *Hs. Cyrill.* 43*r*. Teen was een vingherlijn . . .; van fijnen goude was dien rinc, *Rein.* II, 5322. Dat zy zelfs zijne vingeren met die ringhen ofsneden, Despars 3, 262 (meer gewoon is voor „vingerring", mnl. vingerlijn; vgl. *L. v. J.* c. 135: „gheft hem een vingherlen an sinen vingher", en *Clerc* 66: „vingerlijn ende staf", d. i. „(de beleening-met) ring en staf"). Zie ook TROURINC (Wiel. *Instr.* 121, 312) en over de uitwisseling der ringen bij eene verloving („annuli subarrhatio") A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 622) en OORRINC en de aanh. uit *Teuth.* bij ORENRINC, ook ald. vingerlinc. — Verkleinw. || Een gouden ringekijn, wooch 3 vierlinc loots gouts, *Rek. d. Buurk.* 74; ook 129. Een ryngeskijn mit een scerp cleyn dyamantgen, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 172. Een ryncxkijn mit enen vremden steen ende noch een ryncxkijn met een cleen robijn, 171. — Ook als benaming van versierselen, aangebracht aan voorwerpen. || Wt dien (*kandelaar*) sullen comen scachte ende riedekijn ende nappe ende ryncschen (*d. i.* ryncsken) te gader ende leliën, *Haagsche Bijbel* 1, 63*d* (*Exod.* 25, 33: *sphaerula*; vgl. *Voc. Cop.* rincsken, sperula; *Gloss. Bern.* rincsen, sperula); zoo nog eens *ald.* — *f*) *Een ring dienende als maat ter bepaling van eene al of niet geoorloofde grootte* van het eene of andere voorwerp. — In het bijzonder van dolkmessen en dgl. wapenen, die eene bepaalde breedte moesten hebben, en dus niet door een bepaalden ring, op het stadhuis bewaard, moesten kunnen gestoken worden. Vgl. V. d. Wall, *Aant.* in dl. 2, bl. 786 en *O. K. v. Rott.* 14, 14: „so wie enighe wapen (draghet) daer die oort off gaen mach duer dat yser dat hangt voir traethuys, . . . verbuert III lb", waar boven bij RAETHUUS ten onrechte *niet* is ingevoegd. || Soo en moet nyement messen noch baselaers dragen binnen der stede van Hairlem, die langher zijn dan XVI dumen ende na der mate die daer off is gehangen in die vierscare; ende soo wye eenich mes off baselaer smaelder droege dan die ringen daer of begrepen hebben, alsoo menich dume als dat messe of den baselaer doir den minsten rinc ghinge off daer doir raecte, dat waer op also menich X scelling, V. Oosten de Bruyn, *Haarlem* 1, 168 (*aangeh. bij* V. d. Wall 2, 787 *noot*; *Keurb. v. Haarl.* 27, *alwaar* „dommel", *d. i.* „dumemael" *staat voor* dume). Item en sal gheen werckman . . . gheenrehande wapen draghen dan alsoo poorters draghen moghen, die door de ringhe niet en gaen, V. d. Wall 2, 785, 27. Oock so zijn verboden alle wapenen te draghen, als . . . alle onhoossche messen die door den rinck gaen, *O. R. v. Dordr.* 2, 234, 14. — Ook van honden van eene bepaalde grootte, die men niet houden mocht, wanneer ze niet konden door den ring van de kaak of van de kerkdeur of eene andere soortgelijke daarvoor gestelde maat. Elders wordt voor rinc gebruikt „bogel" (vgl. *Wfri. Stadr.* 2, 265, 143: „so moet daer niemant honden houden dan die uutbuieren, ende niet groter te houden dan die door den boghel moghen"), dat in bet. met *ring* overeenkomt (vgl. RINGELEN, benaming van een zeker spel, waarschijnlijk hetzelfde als hogelen; zie bij BOGEL, en vgl. Stoett, *Sprwdb.* n°. 194: „dat kan niet door den *beugel*", welke spreekwijze wel hieraan is ontleend). || Dat niemant van nu voirtan geen honden . . . houden en sal dan alleen die ryyn (*l.* ruym) door den rinck van der kake moghen, *R. v. Amst.* 231, 458 (*a.* 1487). Daer soo sal den hontslager . . . by staen, als men den honden duer den rinck doen sal, *ald.* Honden . . ., die door den rinck van der kake niet en mochten, 232, 3. Nyemant en moet honde houden . . ., zy en moghen duer den rinck van der kercduere an den toirne, 34, 53*a*; ook 220, 438. Soo en sal ghiemand honden houden die door den ring nyet en moogen up een boet van X sc., *Wfri. Stadr.* 2, 391, 42. Die honden sijn verboden, uutgheseyt dat door den rinck mach, op een pont, 2, 352, 107; *vgl.* 2, 211, 106: „soo en moeter niemant honden houden, uutghenomen cleyne honden die door een voetyser van een zadel (*een stijgbeugel*) moghen".

2) *Kring, cirkel, eene denkbeeldige of werkelijke kromme lijn, die in vorm den cirkelomtrek nabijkomt.* Zoo ook mhd. en mnd. *Voc. Cop.* een rinc, orbis; een rinc, ciclus; een ringsken, ciclus; een rinc, circus; een rincsken, circulus; eenen rinc maken, circulare; een rinc, girus; rinc, spera (Dief. op spera, sphera; hier kan ook de

bet. bedoeld zijn, vermeld bij 1); rincsken, sperula (ook *Gloss. Bern.* en *Fragm. Gloss.*); half rinc, emisperium; met enen renghe, spericus. *Teuth.* rynck, *verw. naar* cirkel, cleyn rynck, tinnius(?); int water wat geworpen, die rynsken (*d. i.* ryncsken) die dair af comen, statura. Plant. eenen rinck oft ronde cirkel, *cercle ou circuit*, orbis, circus, gyrus; eenen rinck maken, *faire un cercle en la bataille*, orbes facere, gyrum agere, in orbem ire (*vgl.* hem ringen, Velth. IV, 26, 60 *boven bij* RINGEN, 4). De bet. „kring, cirkel" is nog heden in zndl. tongvallen aan het woord eigen; zie De Bo en Schuermans („eene verzameling hui zen als een *ring* aaneengebouwd, b. v. rond eene kerk; *Sint-Peeters-Leeuw* ringvormig rond de kerk gebouwd heet *leeuwrink* of *de rink*"). In noordndl. tongvallen is *ring* nog heden bekend in de bet. van *kring* als benaming van een bepaald onderdeel eener provincie ten opzichte van kerkelijke zaken, te vergelijken met *district*, hd. *bezirk* (eene afleiding van lat. *circus* = ndl. „kring"). Vgl. ook de samenstelling „ringbroeder", d. i. „ambtgenoot van een predikant uit denzelfden ring". In andere gevallen gebruikt men *kring*, b. v. „een geneeskundige *kring*", eene vereeniging der geneesheeren van eene en dezelfde streek. Ook de „kring" om de maan wordt in sommige noorden zndl. tongvallen *ring* genoemd (Corn.-Vervliet, Van Dale). ‖ So screef Marcus omtrent (*rondom*) Antiocho mit eenre roeden int sant enen rinc, *Haagsche Bijbel* 1, 254*b*. In die poorte stont een jonghelinc, die maecte eenen widen rinc met eenen zwerde vierijn, dat mochte wel die inghel zijn, diemen heet Cherubin, die daer niemen liet commen in, *Brand.* 829. Is dat (*in geval*) die rinck (*op de urine*) niet grof en is noch vuerich . . ., beteykent dat die herssen ghesont is, *Barth.* 159*a* (lat. *si non fuerit circulus nimis grossus*). Danne spreect sine name wale dien hi (*de zieke*) in de vont onfinc (*zijn doopnaam*) in a. b. c., dat staet in den rinc, *Z Vl. Bijdr.* 1, 61. — Ook *kring*, niet slechts eene lijn vormende, maar ook eene meer of minder groote of dichte massa. ‖ Boven es hi (*de visch, genaamd „monachus marinus"*) vele ghedaen na den mensche: ene brede crune op sijn hovet, een rinc van hare . . ., also die monec pliet, *Nat. Bl.* IV, 709 en *var.* Die VII planeten die staen in VII ringhen die beweecht werden van der ierster beroeringhen des hemels, Ruusb. 5, 87. Ant firmament es een rinc diet tfirmament al ommevaet, *Natuurk.* 994 (*vgl.* 999: desen cirkel). Omtrent der middernacht openbaerde een groot ringh in der mane, ende ginc verre van der mane al om ende om blenckende oft een regenboghe hadde geweest, ende van der selver maen scenen vier rayen cruuswyse ende streckende in der maen al totten ringhe, ende die sterre die in den ringhe stonden en lichten te min niet, Matth. *Anal.* 3, 98 *vlg.* Wanen comt die ommerinc die schijnt of hi om die mane som wile plach te ghane? *Natuurk.* 90. Alse wort te mate (*verminderd*) dese rinc die schinet dat omme die mane ghinc, 945. Weet een dan wat es die rinc? wac wasem die daer up ghinc, die daer te samen so cleven ende die (*l.* dien) roden (*var.* ronden) cirkel gheven, 929. Kil. ringh der manen, halo. Eene andere benaming voor hetzelfde verschijnsel in verschillende tongvallen is hof; z. ald., 6). — Ook *kring*, *omtrek*, van een rond voorwerp, of eene bepaalde ruimte, lat. *orbis*. ‖ Alle conynghe ende princhen . . ., die nu leven binnen sweerels rynck, *ZVl. Bijdr.* 5, 324, 325 (16*de eeuw*). — Waar niet „binnen" staat, maar „in", is niet de omtrek bedoeld, maar de door een bepaalden omtrek omsloten ruimte; zie beneden bij 6).

3) *Kring van menschen die om iets heen staan, zitten of gelegerd zijn.* Zoo ook mhd. ‖ Doe sach hi omme al den rinc, *Bloeml.* 2, 156, 29. — Vooral in de uitdrukking te (tenen) ringe, *in een kring, rondom.* Kil. ringh, circulus, coetus hominum in orbem collectus". Zoo ook mhd. en mnd.; vgl. hd. *ringsum.* ‖ Alse Rolle sijn leen daer soude ontfaen van Karel den coninghe, daer menich man stont te ringhe, *Brab. Y.* VII, 5426 (*Sp.* IV¹, 66, 54). Die daer omme stonden te ringhe, die docht dit wesen vreemde dinghen, Hild. 38, 195. So wanneer die vane ghesat is, daer solen zi (*de ordebroeders*) herberghe omme nemen te ringhe, *D. Orde* 295. Ende of men te ringhe of anders licht, des zelmen nemen ware dat men die tente (*l.* tenten) also sla, datte beeste daer binnen zijn, *ald.* Heren ende vrouwen di(e) wilden gomen genen camp . . . waren gestaen daer tenen ringe, *Lanc.* III, 20649. Die diere saten tenen ringhe al omme ende omme in dat gras na dien dat elc gheboren was, *Rein.* I, 2762 (vgl. *Troyen* 6739: dat ghemeen volc stont al ghemanc op dat velt al omtrent om te horen dat parlement"). Daer gi selt scho u)wen teenen ringe die vire ende twintech seniore daer boven in den hogen koore, *Lev. v. Lutg.* III, 2618. Doe quamen daer alle die beesten, scapen, ossen, ezelen ende paerden ende ghinghen alle te ring staen om dat heilighe sacrament (*dat een priester had laten vallen in de weide*) op hoor knien ende blaten ende riepen elcs na sijnre natueren, *Devoot B.* 36, 73*v*. — Vgl. over eene andere beteekenis derzelfde uitdrukking, nl. „in een rij, in eene bepaalde volgorde", *of ook* „naar de rij af", beneden bij 7).

4) Het begrip *kring* wijzigt zijne beteekenis „vergadering van in een kring staande menschen" tot die van *eene verzameling van een meer of minder groot aantal personen, een tot een bepaald doel bijeengekomen aantal menschen, een gezelschap, een kring.* Soortgelijke beteekenissen heeft fra. *cercle*, en hd. *kreis* (= mnl. crijt; zie bij 6, *c*). ‖ Rukenau sprac: heer coninc, nu moochdi sien op desen rinc. of Reinaert heeft enighe maghen! *Rein.* II, 5211. Alse die joncfrouwe inden rinc (*in het gezelschap*) vor alle die taflen ginc, elc . . . knielde vor dat helichge vat, *Lanc.* II, 15055 (*men kan misschien de uitdr.* inden rinc *hier ook weergeven door* „op de rij af"; *zie bij* 7, *en beschouwen als gelijkstaande met* „tenen ringe). Dar waren vergadert in dien ringe hertogen, graven ende coninge, ende ridders so vele enz., 19940. Dar sat bi hem in enen rinc (*als gezelschap, bij een zieke*) van A. die coninc, ende B. die coninc . . .: Lanceloot sat ooc ter selver stede entie coninginne, *Lanc.* II, 21056. Ene joncfrouwe sat in den ringe die seide enz., 14326. Doe sach soe gonder in den rync menigen sine handen wringen, *Maleg.* 1067. Daer en was niemant in den rinc van herten so stout, . . . hine hadde meer dan genoech te doene. *Grimb.* II, 4392. Enen sconen jongelinc, die vercierde al den rinc (*die een sieraad was van het gezelschap, den kring*), *Limb.* I, 467. Een harden sconen jongelinc, die wel cleedde in den rinc, *Rose* 867. (Die) mijns gedichts en achtte nit, hem ridic . . . dat hi hem schide ut onsen ringe, *Lev. v. Lutg.* III, 86. Daert (*het Christuskind*) metten kindren spelen ginc, ne gheen so scoon was inden rinc (*in dat gezelschap, onder dat aantal spelende kinderen, onder hen*), *L. o. H.* 884. Vrou Cuusscheit was daer in den rinc, *O Vl. Lied. e. G.* 266, 987. Die wolf stont doe daer aen den rinc (*daar in het gezelschap, onder de aanwezigen*), ende hoorde toe, *Rein.* II, 5982. Entie coninghe alghemeene vielen daer neder aen den rinc (*voegden zich bij het gezelschap*), *Parth.* 5636. Wien hy (*Turnus*) aen den ringhe (*in zijn gezelschap, in zijn nabijheid*) vant, bat hy om een ander sweert, mer Eneas vloect ende sweert dat hy der om sterft, wiet hem lene, *Troyen* dl. 3, vs. 40679. Soo mostu mede an onsen rinck, Clignett, *Bijdr.* 408, vs. 361 (*Vad. Mus.* 2, 391; Hild. 147, 361). Sint die trouwe tonder ghinc, soo en hadde Venus anden rinc nyemant, diese (*haar*) boven hilt, . . . dus wort ghequetst der vrouwen schilt, Hild. 129, 127. Si sullen hem wa-

penen . . . ende trecken in die hoghe sale, ende ghi selve, here coninc, sult ghewapent staen in den rinc: die u daer slaen wille oft deren, wi sulne wel weren, *Eleg.* 1093 (vgl. bij 5). — Alse Joseph reet, Marië ghinc (*en omgekeerd*): die heylighe gheest was inden rinc, *L. o. H.* 327 (*hier van een gezelschap van twee personen*; *men kan de woorden* „inden rinc" *hier en elders weergeven door* „onder hen, met hen"). — — In (an) elken rinc, *in elk gezelschap*, *in elken kring*, *bij alle gelegenheden*. || Die wel heelt an elken rinck, die mach weten menich dinck, datmen clappers hout verborghen, Hild. 137, 23. Eer te hebben in elken rinc, 215, 120. Vander minnen haesticheit datmen die vóór alle dinck scuwen sal an elken rinck ende verbeyden tijts ghenoech, *MLoop* I, 1152. — In tegenstelling met plaetse, plein, waar iedereen komt, staat rinc in den zin van „besloten gezelschap"; beide te zamen beteekent *onder alle omstandigheden*. || Dus willic (*Christus*) dat gi (*zijne volgelingen*) onderlinghe, sijt in plaetsen, sijt in ringhe, weest ootmoedich ende gevriende, *L. o. H.* 1918. Wi en willen anderen coninc negenen dan Sesare onsen keyser allene, eyst in plaetsen, eyst in rinc; wi en willen anderen coninc dan desen keyser, 2745. — Sinen rinc spannen, *een gezelschap vormen*, *zich overgeven aan de genoegens der gezelligheid.* || Doe . . . si spanden horen rinc op een schoon suver pleyn, doe sach ic buten off (*buitenaf*) alleyn een schone joncfrou . . . ter aerden neder sitten gaen op een suverlijcke stede: wat dat jonghe gheselscap dede, des en achte si min noch meer, mar den ouden dede si eer, Hild. 68, 42. — Soms beteekent „in den rinc" hetzelfde als mnl. „in den getale", d. i. „onder een bepaald aantal van in den samenhang genoemde zaken of dingen". || Dat si (*hoovaardij*) is alder zonden konync: men scrijft se boven in den rinc (*onder het getal der zonden*) ende met ere crone mede, *Sp. d. Sonden* 10395. — Nu en dan kan men de uitdr. „in (an) haren (den) rinc" weergeven door „onder hen, onder elkaar", hetgeen in beteekenis gelijkstaat met het onbep. telwoord *al.* || Die paeus ende sijn cardinael alle die vander clesi sijn . . ., si minnent ghelt an horen rinck (*zonder uitzondering*), Hild. 182, 76. Si slipen (*d. i.* sliepen) vaste in haren rinc, diere waren metten coninc, *Mor.* 4441.

5) In het bijzonder heeft rinc de bet. *gewapend*, *geleide of escorte*, *drom*, *troep van gewapenden*, *legerafdeeling*, *gewapende schaar.* Zie *Eleg.* 1093 bij 4). || Die coninc K. die in sinen rinc onder ridders ende seriante maer (*roemruchtige*) wel dusent man hadde daer, *Lanc.* II, 33008. Hi quam in een broec gereden, . . . dat onder enen starcken tor lach, dar hi ridders al gewapent sach, . . . die alle tenen (*d. i.* te éénen) ringe hilden (*aaneengesloten kalt kielden*), 18645. Omdat hi in sinen rinc (*in zijn leger*, *onder zich*) meer liede hadde dan die coninc . . ., soo maecte hi van sinen here (*leger*) tien battalgen, IV, 11009. Hi (*Artur*) hadde met hem in sinen rinc van goeden lieden grote cracht, 10992. Met hem quamen VII coninge ende twee ridders inden ringe, III, 5189. Alsi opgeseten was, hi ginc met sporen slaen in den meesten rinc, IV, 11219. Van stouten ridders meneghen rinc durbrac hi, *Wal.* 10672. — Evenals bij perse ontwikkelt zich de bet. „aandringende drom strijders" tot die van *strijdgewoel*, *de hitte van het gevecht*, ook *gevecht*, *strijd.* Vgl. PERSE, 4). || Walewein trac in den rinc, alse die josterens hadde gare, *Lanc.* II, 8115. Mettien quam een riddere van Irlant . . . in den rinc gelopen op Yone den coninc, IV, 11240 (*men kan* rinc *hier ook weergeven door* „in het terrein van den strijd, naar het strijdperk" 6, *c*). (Hi) reet up enen vander scare dat hine velde inden rinc, *Wal.* 10758. Men gaf daer ende ontfinc grote slage in dien sturen rinc, *Lanc.* II, 33070. (Dat) hi tors metten sporen nam ende sloech coenlijc inden rinc, daer hi benout sach den jonghelinc, *Parth.* 4591. In groten ancst mocht menne sien, daer hi liden moeste den rinc, daer menne in allen siden ontfinc, 4840.

6) Rinc neemt de bet. aan van *datgene wat door eene kromme lijn of vlak omsloten wordt.* — *a*) Een lichaam, *bol.* *Teuth.* die cloyt off rynck der erden off der werlt, orbis terrarum. Vgl. boven bij 2 op het einde. || Also menich wacheit als daer hinc, also menich scheen der sonnen rinc, *Natuurk.* 899 (*vgl.* 889 „het gheviel op enen dach, dat men te gader vele sonnen sach"). Al dat es in der weerelt rinc, *O. Intem.* 10. Alle dinghe (sijn) ombequame sonderlinghe voir gode ende inder werelt ringhe (*op aarde*), wat niet heeft enz., *Hooglied* c. 7, vs. 57. — *b*) Eene ruimte, *kring.* || Daer speelden ooc . . . orssen . . . in eenen rijnghe wijde, *Brand.* 1711. XIIII daghe voeren si in den rinc, al daerse die visch verroerde, die den kiel in de zee voerde, 2132. — Ook *eene omsloten ruimte*, *perk*, *park.* Kil. ringh, rond perck, orbis. || Dooster (*Oosten*) die des plagen dat si den bisscop in den ringe wachten dat hi niet ontginge, *Sp.* III[a], 45, 42 (lat. *circuli*; *vgl.* 37: „(hi) dedene in enen paerke staen"). Binnen den ringe sone es . . . een dropel waters niet gevallen, *ald.* vs. 47. — *c*) *Eene open ruimte waar menschen omheen staan.* || Enen stier starc ende groot brocht men in den rinc, *Leg. v. St. Joris* 14 (betz. als lat. *in medium*); ook Velth. IV, 24, 13; *Lsp.* II, 46, 35. Wat secghedi, man (*Christus*), van der dinc, vanden wive die staet inden rinc, sulwise stenen? *L. o. H.* 1684 *var.* (*Belg. Mus.* 4, 264). — *d*) *Open ruimte*, *terrein* in het algemeen. || Du zout gaen tote Eneandre (*Euander*) den coninc, die regneert in den rinc daer die zeven berghe zijn (daer staet nu Rome), *Lsp.* I, 42, 72. (Si) namen hare cleder . . . ende worpense midden den rinc (*l.* midden in den rinc?), daer deselinne, daer God op reet, ginc, *L. o. H.* 1555. — *c*) *Strijdperk*, *het terrein van een strijd*, *open ruimte voor een kamp.* || (Si onder slogen soo te voet datmen sach dat rode bloet nedervallen in den rinc, *Lanc.* III, 18423. Hi horte stappans in den rinc (*om eene* „*joeste*" *te doen*), *Ferg.* 5342 (*vgl.* CRIJT, *hetz. als hd.* kreis, *d. i. ndl.* kring). Dromoen vlo ende vercoos Emeniduse onder die porsse ende hi liepene van den orsse, so dat hi quam uten ringhe, *Alex.* VIII, 1221. Alse Lanceloot quam in den rinc, hielt hi daer . . . ende (si) saegen wiet wel dede daer, *Lanc.* II, 14356. Doe ghine hi ane Demophon met soo sere te slane dat hine jagede om den rinc, *Limb.* VIII, 1523. (Porus) dreef Alexander dicken om dien rinc, *Alex.* IX, 668. — *f*) *Open ruimte in eene rechtsvergadering*, *de vierschaar*, *de rechtsplaats.* Zoo ook mhd. || Canticleer spranc inden rinc, *Rein.* I, 315. Tibeert die cater . . . spranc midden in den rinc ende seide, 107. — Ook *eene plaats of zaal waar men een twistgesprek*, *een dispuut houdt.* || Die keyser . . . dede maken enen rinc daermen in disputeren soude, *Sp.* II[a], 23, 61 (lat. *intra palatium factus est conventus*).

7) *Rij*, fra. *rang* (van germ *ring*); ook *eene rij van gewapenden*, *gelid.* || (Doe) ontboot hij tenen rade aldaer den hoochste (*l.* de hoochsten) van der griexer schaer, coninghen, princhen, ameraelen . . . dat sy ten parlement (*l.* parlemente) quamen . . .; die ringhe waren herde groot; daer was menich rijcke ghenoot, *Troyen* dl. 2, vs. 21403. Hi dorreet de ringhe hert ende bescudde de sine, . . . soo waer dat hise onder (*in het nadeel*) vant, *Lanc.* II, 35036. Doe quamen die van G. toegevaren, die de ringen dorreden als ocht daer niemen en ware, 34586. — In rinc, ringe, *op de rij af*, *in de juiste of eene geregelde volgorde.* || Hoet (*nl.* paus) Pieter was na dat (*daarna*, *na Christus*) ende alle die paeuse (*zal ik noemen*) zo in rinc tote op Kaerle den coninc, *Lsp.* II, bl. 8, vs. 38. Na dien (*Bohort*) cooren si . . . Waleweine ende Hestore, . . . daerna Gaherette ende

Lyone . . ., daerna noemden si in ringe ende in ordenen . . . alsoo alsi best ende werts (*d. i.* wertst) waren, *Lanc.* II, 30087. — Te ringe, *op de rij af, achter elkander, achtereenvolgens.* || Die coninc ghinc al omme te ringhe onder allen sine baroene, *Belg. Mus.* 6, 103, 252. Segt . . . dat icse groet al om te ringhe, ende ic wil comen sonder sparen, als ic mijn reyse mach volbringhen, Hild. 62, 61. — Te (tenen) ringe sitten, *op eene rij, naast elkander, in eene geregelde volgorde,* ook *in rijen, zitten.* || Kinder, seit hi (*Christus*), sit te ringhe nu; dat ic wille doen (*de voetwassching*), gedooget u, *L. o. H.* 1864. (Si) voeren alle in die zale daer si menegerande tale hadden savons onderlinghe; si ghinghen alle tenen ringhe sitten, die ridders entie vrouwen, *Limb.* V, 2045. Dat mogdi alle wale weten die hir te ringe sijt geseten (nl. *de toehoorders*), *Lev. v. Lutg.* II, 6853. — Van ringe(n) te ringe(n), *van rij tot rij, langs alle rijen, alle rijen langs.* || Dat . . . die clerke, die geset waren . . . om te scrivene die avonturen, die den ridders daer voren gevellen, ende die si moesten vertellen . . ., gingen te haren taflen van ringe te ringen ende saegen, ochter enich sat . . ., die int aensichte en hadde gene wonden, *Lanc.* II, 16776. Die coninc dede gaen van ringhe te ringhe onder alle sine baroene ende bat elken sonderlinghe, dat hi ghave eenen rudder coene: men gaf hem ponden ende scellinghe, *Denkm.* 3, 93, 257 (*Salad.* 251: die coninc ghinc van ringhe te ringhe). Si sochtene (*den ridder*) van ringe te ringe: daer waren graven ende coninge ende menich ridder, . . . daer en was nieman diene cande, *Ferg.* 5307 (*men kan de uitdr. hier ook weergeven door* „overal"; *vgl. de volgende plaats*). — Ook in eene ruimere opvatting, *overal.* Hetzelfde als van hoeken t(h)oeken, van ende torde. || (Den ridder) dien ghi moet morghen alle viere dienen in sulker maniere, dat ghi hem van ringen te ringen volghen moet, ende speren bringhen ten tornoye die wesen moet, *Lanc.* II, 28240. — Sinen rinc houden, *zich staande houden* of *zich dapper weren of gedragen*(?). Het is niet zeker hoe rinc hier moet worden opgevat: misschien is de uitdr. eene vertaling van ofra. fra. *tenir son rang,* d. i. „zijn gelid houden, zich niet van zijne plaats laten dringen". || Soo dattie van buten . . . sere tonder souden hebben gewesen, en hadde geweest Artur die coninc, die dien dach wel hilt sinen rinc ende wel vacht als een prince cone, *Lanc.* IV, 7789. (Hi) versach . . . . vor hem Bandemagus den coninc, die stoutelike hielt sinen rinc, dat hi die van Rome dorbrac, II, 34054.

Aanm. — *Sp.* III[7], 2, 3: „hi (*keizer Mauritius*) ghinc ter heren ringhe", is eene verkeerde, in elk geval eene onduidelijke, vertaling van lat. „ad circum (*de renbaan*) processit". — Niet duidelijk is de bet. van het woord *Parth.* 4394: „si vanden die plaetse ruum ende wijt, ende saghen houden aen die ringhe op haer breidel (*de hand aan den teugel*) die jonghelinghe". Bormans vertaalt: „bij de barreelen van het strijdperk"; het blijkt niet met welk recht. Het Ofra. bij Crapelet, dl. 2, bl. 98 (vs. 7914) heeft: „car encor truevent clers les rengs, chaçans et fuians sains (*zonder*) joster, en grant estude d'arester". Hoewel de vertaling er niet door wordt opgehelderd, mag men het er toch wel voor houden dat *die ringe* ingegeven is door fra. *les rens,* d. i. *les rengs,* de gelederen. — *Parth.* 5105: „ghi sout emmer tusscen II ringhe wesen ghereet ende openbaer" is evenmin duidelijk: misschien is de bet. „tusschen twee (*vijandelijke*) legers" of „tusschen twee gevechten of aanvallen" (de bedoeling zou kunnen zijn: gij moest u steeds op een nieuw gevecht voorbereiden". Het Ofra. heeft (dl. 2, vs. 8719): „tosjors deves estre en agait et en espie d'aucun fait qui buens soit et puisse paroir".

RINCBOOM, znw. m. *Sluitboom*; eig. „boom met een ring waaraan hij draaien kan", *draaiboom.* || Men sal te Wijck een hoeckbruggen port eynen rincboom maken, *Pub. Limb.* 14, 44.

RINCDRAGER (RING-, -DREGER), znw. m. *Ringvinger.* || Die vijrde (vyngher) heyt *anularis,* d. i. die ringhdregher, *Teuth.*[2] 455*b*; rynckdreghher, anulatus, anularius, 318*a*.

RINCDUVE, znw. vr. Hd. *ringtaube*; ndl. *ringduif. Houtduif.* Vgl. RINGELDUVE. Kil. ringhduyve, ringhelduyve, palumbes, palumbus e. a. *Voc. Cop.* rincduve, palumbis.

RINCHARNASCH (-HARNYSCH), znw. o. Mhd. *rinckarnasch* (op te maken uit *rinckarnascher,* vervaardiger van r.). *Ringpantser, maliënkolder.* Vgl. bij RINC, 1) en Kil. ringhkoller. || Een knechtharnysch myt rynckharnysch xv gl. getaxeert, *Geld. Oudh.* 366.

RINCHOSE, znw. vr. *De uit ringen of maliën vervaardigde beenbekleeding.* Vgl. RINC, 1) en zie HOSE. || Om alrehande harnasch voir minen here scoon te doen maken, . . . om byzaedsen mijns heren pansers in te doen, om rinchosen, nachtelingen ende des gelijcx, *Oorl. v. Albr.* 240. Hi (*Goliath*) hadde een pansier an ende een helm op sijn hooft ende rinchosen an, *B. v.* 1357, 119*a* (I *Sam.* 17, 6: *ocreas aereas habebat in cruribus*). Vgl. BEENHARNASCH (ook bij het volg. Art.).

RINCCRAGE (RINCRAGE, RING-, -CRAECH), znw. m. en vr. *Een deel der wapenrusting dat den hals bedekt, ijzeren halskraag of ringkraag.* Vgl. CRAGE, 2). Kil. ringhkraghe (ook kraeghringh), lorica, colli tegmen anulis ferreis consertum. || Dat alle die gheen die gegoet is tot vier ponden scoots ende dairboven . . . gehouden sal wesen te onderhouden een omgaende harnas of een eelantsche huyt of een ringcraech in de plaetse dairvoir mit twie armschenen ende backeneel, *Wfri. Stadr.* 2, 130, 249. Noch twee beenharnasch beneden tknye, twee beenharnasch van de schenen opwaerts, . . . een rinckrage, Matth. *Anal.* 1, 229 (*a.* 1524). Die zeer costelicke rijncrage ende halsbant, die de prince alsdoen an hadde, Despars 3, 344. Beroovende . . . den versleghen hertoghe van . . . zijne groote goude ketens, rincraghe ende andere costelickheden, 262.

RINCMAKER (RING-, -MEKER), znw. m. *Ringmaker, bewerker van gouden en andere ringen. Teuth.* rinckmeker, anularius.

RINCMUUR (-MUER), znw. vr. Mhd. *rincmûre*; mnd. *rinkmure*; hd. *ringmauer*; ndl. *ringmuur. Ringmuur, een muur die eene bepaalde ruimte rondom omsluit*; vgl. RINGELMUUR. Kil. ringhmueren, *Germ. Sax. Sicamb.* moenia, muri. || Daer waren ghegoten inne . . . menegherande diere in dien rinc muer (*van den burcht*) al omme, *Brand.* 1661. Doe maecte hi die tent of die rincmuer om die tabernakel, *B. v.* 1357, 50*c*.

RINCNAGEL (RING-), znw. m. Benaming van een bepaald soort van spijkers of nagels. || Van middelnaghel, laschnagel, scotspiker ende ringnaghel, *Rek. v. Egmond f.* 26*r* (*a.* 1388).

RINCSTEDE, znw. vr. *Eene plaats of werkplaats waar ringen gemaakt worden. Teuth.* rinckstede ryngheto maken, anularium.

RINCWISE (RING-, -WIJS), bijw. Mnd. *rinkwise. In een kring of cirkel, op de wijze van een cirkel*; ook gebruikt van (cirkel) redeneeringen. Kil. ringhwijs, orbiculatim, circulatim. || De corrupcie ende generacie der metale gheschiet rincwijs of houpwijs, ghelijc de generacie ende corrupcie der elementen doet, zodat vanden eenen dander compt ende van dien andren deerste wel wederomme, *Boeth.* 207*a* (*vgl ald.* ghelijc dwater in luchte verkeert ende de lucht in water enz.). Dat hare de siele ringwijs omme ten eersten beghinne keert na de wijse des loops des hemels, 150*a*. — (Du) die sekere als nu in coms (*in uwe bewijsvoering*) van daer du ute ghincs, ende weder utegaes vandaer du inne quaems, wedermaecstu van der godliker simpelheit ringwijs een won-

derlic argument, 184*a* (*ook* 184*b*: rijncwijs of houpwijs).

RINNE (RENNE), znw. vr. Mnd. *renne, ronne, runne*; mhd. *rinne, rinne*; ohd. *rinna*; got. *rinno*; ondd. *renna* (Gallée, *Andd. Wtb.* 249); hd. *rinne*; ndl. *ren*.

1) *Waterloop, kanaal*; ook *goot*. Vgl. CONDUUT. Zoo ook in de andere genoemde germ. tongvallen. *Teuth.* canail, waterleyde, renne, aqueductus, canale, conductus, aquelicium; gayte (*d. i.* gote), renne, canale, aquagium, aqualicium, guttatorium, ymbricium, ymbrex, castellum (*vgl.* Diefenb. *op het woord*); eynkele, gate (*goot*) off renne, dair die regen doir loipt, impluvium. ‖ Dat luchter ooghe hevet vijf rennen, dat zijn wijf (*l.* vijf) zinne, dar si dore siet ende marct verganghelike dinc, *Boec d. M.* 17*r* (*vgl. ald.* ut den rechteren ooghe rent eene gotlike ryviere van contemplatiën).

2) *Loop*, voor dieren; ook *kooi* en *hol*. Kil. renne, voghelrenne, *Fland.* cavea; renne van haesen oft konijnen, leporarium, cunicularium. Plant. een rinne oft kauw, *une huche ou cage à garder les poulsins*, cavea pullorum gallinaceorum. Vgl. HOENRERENNE (-RINNE). — Ook in de bet. *hok, gevangenis*. ‖ Doude dief, die ten Grave lach opt slot in de rinne, die is verlost ende laten gaen, *Mar. v. N.* 17, 400.

RINNEN (RENNEN), st. ww. intr. en trans. Mhd. *rinnen*; mnd. *rinnen*, zw.; got. ohd. osa. *rinnan*; ags. *rinnan*, ook *irnan* (*iernan*); eng. *to run*; fri. *rinne*; hd. *rinnen*; in het Ndl. uitgestorven en door het (eig. caus.) ww. *rennen* vervangen; zie bij RENNEN, ook over de enkele overgebleven vormen der st. vervoeging van rinnen. In het Mnl. kunnen twee verschillende ww. van den vorm rennen bestaan hebben, het eene bijvorm van rinnen (vgl. *wennen* naast *winnen*; *begennen* naast *beginnen*), daardoor vooral is de verwarring in de hand gewerkt. In *Voc. Cop.* komt rinnen niet voor; in *Teuth.* is de vorm niet duidedelijk te onderkennen; in Kil. wordt bij *rinnen* verwezen naar *rennen*; Plant. kent slechts *rinnen* (als trans. ww.) in de bet. „stremmen" (nog in Zndl.). Over den oorsprong en de verwanten buiten het Germaansch zie de Wdbb. van Grimm, Kluge en Franck.

1) De eigenlijke beteekenis „in beweging komen, zich in beweging zetten" schijnt oorspronkelijk vooral van vloeistoffen gezegd te zijn: het begrip „snel" is daarbij niet altijd duidelijk uitgedrukt: rinnen komt nu eens overeen met *vloeien*, dan weder met *stroomen*. Dit is de gewone opvatting van het woord in de meeste ogerm. tongvallen, gelijk nog heden in het Hd.; ook kunnen enkele der overdrachtelijke opvattingen uit de oorspronkelijke bet. *vloeien* zijn afgeleid; zoo b. v. „voortkomen", eig. „voortvloeien", en ook ndl. „zoo gewonnen, zoo geronnen", d. i. „weggevloeid, vervloeid", gezegd van gewonnen geld. — *a*) *Stroomen, vlieten*. Vgl. RENNEN, Intr., 3). ‖ Het reghende so sere dan dattie Tybre te Romen ran over die muer vander stede, *Lsp.* II, 48, 675. Also hi (*Cyrus*) die stat (*Babel*) wan te dierre steden daer die riviere ran, I, 41, 69. Die Eufrate, . . . die door die grote stede rinnet, *Nat. Bl.* V, 185. Als ene riviere wasset ende gaet (*onstuimig wordt, in beweging geraakt*) biden beken diere in rinnen (: winnen: *var. Bloeml.* 2, 87, 7: rennen: wennen), *Heim.* 1690 (vgl. GAEN, kol. 882). Noë was een out man, doe die diluvie ran, *Lsp.* I, 30, 59. Daer tusschen dattie diluvie ran ende Abraham . . . waren wel dusent jaren, *vs.* 83 (*vgl.* I, 33, 81: tusschen der diluviën ganc ende Abrahame). Sint dat die diluvie ran, *Wrake* II, 112 (*vgl. Lsp.* I, 32, 1: sedert dat die diluvie ghinc). Lof, suete fonteyne, daeruut dat rint . . . dese III rivieren, *Sev. Blisc. v. M.* 1630. (H)uut dien selven berghe ran een water, *Brand.* 1577. Een regen starc ende groot, die vanden wolken nederran, *Lanc.* III, 20452. — *b*) *Vloeien*; ook *droppelen*. ‖ Alse een vloet uten paradise kan (*l.* ran) ute Jans monde wise woorde van groten love, *Yst. Bl.* 745. Dine fonteynen sellen daer buten rennen, *Hs. v.* 1360, 42*b* (*Spreuken* 5, 16: *deriventur fontes tui foras*). Wat es dat men soeter vint dan gheperste beerkine, alser dat soete sap uut rint, *Disp.* 151. Melc over bloet sach men . . . rinnen daer uut haren wonden, *Sp.* II[2], 12, 66 (*var.* rennen). Van claren wine, die saechte rent dor sine kele, *Rincl.* 380. Dat et (*barnsteen*) sap van pijnbome si ende daer uut rinnet ende bedi so verhartet tenen stene, *Nat. Bl.* XII, 1093; ook II, 3899; V, 787; IX, 145. Die . . . olie . . . die uut sijnre ontfermicheit sal rinnen op alle die ghene diene minnen, *Lsp.* II, 36, 1462. Die enen doden opsnede, hi en soude bloeden twint, ende dat water dan dat rint in dat vleesch, dat al drinct, ghelijc dat water inder aerde sinct, I, 15, 30 en *var.* Datter uut (*de zijde van Christus*) ran . . . dolie der ontfermecheit, *V. d. Houte* 774. In Arabia staet een hout, daert (*gom*) uut rinnet, *Nat. Bl.* IX, 387 (lat. *fluit de arbore quadam*); ook IX, 309. (Hi) sloech G. enen slach, datmer dbloet ut rinnen sach opt hooft, *Lanc.* II, 40635. Dat bloet ran den keytijf ute oren ende uten ogen, *Sp.* IV[1], 31, 86. So heefft dair bij mirakel bloet gheronnen wtten selven altair, *Breidenb.* 13*v*. Metten bloede dat ran uut mijnre siden, *Geest. L.* 18*v*. Die gheesel . . ., daer dit bloet ute rent, *Segh.* 3332 (*vgl.* 3354: „dat die gheesel bloet liet sinken" *en* 3343: dat die gheesel bloet liet vallen"). Metten stoc van riete sloeghen si op sijn hooft, dat sijn bloet neder ran op die erde, Ruusb. 5, 227. Mit sinen preciosen bloede dat uut sinen handen ende uut sinen voeten ran, 229. Die grote wonden ende tbloet datter ute ran, *Wal.* 6452. Menighe wonde (*had Christus*), daer dat heylighe sacrament (*het bloed van het nieuwe Verbond*) ute rint, *Lsp. Prol.* 27; ook II, 36, 705; II, 51, 164; *Franc.* 7028; 9009; *Amand* I, 3029; *L. o. H.* 3439 *en* 3466 (rennen); *Rincl.* 320; *Nat. Bl.* XII, 92 *varr.* (*t. te onrechte* rinende); 357; *Rein.* II, 4469; *Disp.* 538; *O. H. W.* 93; *Claus.* 220; *Troyen*, dl. 1 vs. 11256 (*in den tekst* runnen); *O. H. Pass.* 12, 233 (dat van hem ran veel bloedich zweet); *Boel.* IV, 92; III, 180; *Sp.* III[1], 47, 26 (rennen); *Theoph.* (uitg. Blommaert) bl. 72, vs. 1269; *Lanc.* III, 14713 (*overal met* bloet *als onderw.*). Dat ertbevinghe es ooc ter stede daer die see altoos bi rent (*steeds op eene plaats is waar de zee in de buurt is*), ende in de eerde, die hevet omtrent cavernen, *Natuurk.* 1827. Dat hem al sine vuelheit binnen moeste al ute sinen monde rinnen, *Sp.* II[8], 29, 95. Ten lesten hem sine voete versweren, datter vele etters ute rent, *Sp.* II[8], 59, 38. Sech mi, wanen dit venijn ran (*waaruit dit gif is voortgevloeid, waardoor of door wien het is gekomen*), *Wap. M.* 1, 62.

2) Met een levend wezen als onderwerp. *Zich voortbewegen, met en zonder snelheid*. — *a*) *Rennen, snel gaan of loopen*. ‖ Daer was gejaget ende geronnen om den vorwijch in elke zide, *Sp.* III[8], 53, 48 (*Lanc.* IV, 9990). Het (*het paard*) gaet u seerre sinen telt dan enech ors mach rinnen, *Ferg* 3715 (deze bet. is zeldzaam en misschien moet men ook hier rinnen: kinnen opvatten als rennen: kennen). — *b*) *Loopen*, zonder het bijdenkbeeld van snelheid. ‖ Hi liep aldus met deser clage mids in dat forest III daghe . . .; hi wart al uten sinne doe met dat hi alsoo allene ran sonder troost van eneghen man, *Lanc.* II, 35713. (*De koopman die*) van lande te lande rent ende met comenscape went (*wint*) dies die meneghe te bat heeft, *Bloeml.* 2, 178, 33. Die cameriere liep ende ran toter tijt datse vant den man, *Boerden* II, 95. Siet men dat ic ledich rinne (*ledig ga, leegloop*), men vraghet wanen dat comen mach dat ic vertere, *D. War.* 1, 135, 56. So was daer een nonne . . . die in een visie . . . sach dat harde ontemelike veel liede in de kerke ronnen, *Lutg.* III, 824. Besiden den wech daer si ronnen stont een

clooster, *Rein.* II, 1713. Vele andere die daer toe (*de begrafenis*) ronnen, *Christ.* 1848 (vgl. ndl. *toeloopen* en „een *toeloop* van menschen"). Doen ward si onverduldich ende ran ter ander kerken priester daer bi, 372. Enen starken man, die... ran (*rende?*) ende liep haer na, ocht hise mocht vaen, 549. God danc, ic heb so lange geronnen, dat ic sie blicken . . . dat paradijs, *Blisc. v. M.* 741. Die honden liepen ende ronnen, ende hadden hoor spel gaern ghewonnen voor die coken (*koks*), Hild. 90, 77. Hevet hi die rente, dan hem ne roect waer die wulf ran (*of er ook een wolf onder de kudde kwam geloopen*), die dat scaep verteerde, *Disp.* 368. (Si) lieten die ghemeinte rinnen buten sonder leidsman, Heelu 1882. Menech verf (*l.* werf) edelman bleven es bi groten heren, om dat hi niet wech en ran, want scamte en woden (*d. i.* wonden) niet laten keren, *Vad. Mus.* 1, 340, 89. Die stede (*van het lichaam*), daert (*het insekt*) up ran, blivet groene, *Nat. Bl.* VII, 896. Willecome, gewel dich here ende man! dit riep elc kint al daer het ran, *L. o. H.* 1566. Menechwerven si (*hoovaardij*) ooc rent metten bruederen aen tcovent ende ruert daer nijt, *Rincl.* 1101. Alse (die) leeuwen hebben vernomen Jhesum daer binnen comen, sijn si hem gheronnen jeghen ende hebben hem thooft gheneghen, *Lsp.* II, 28, 25. Mit grote yle hi dane ran ende tooch in een vreemde rijck, *MLoop* IV, 1052. Utermaten sere hi ran, *Ferg.* 371. Ten liebaerde hi sere ran, 1705 (*het begrip „snelheid" wordt hier en op de beide vorige plaatsen uitgedrukt door eene bepaling*). Hi es mijn here . . ., waer ic ride ochte rinne (*rijd of te voet ga*, d. i. *waar ik mij ook bevind, overal*), *Vierde Mart.* 504. — C o m e n g e r o n n e n. ‖ In eens arems siecs wise quam Tibeert int hof gheronnen, *Rein.* I, 1318; ook 760; 734; 118; II, 7378. Hoe dat een eenhoren enen man brachte ghejaghet, . . . dat hi quam gheronnen sciere boven enen dicpen pit, *Vad. Mus.* 1, 314, 2. Tfolc quam al toe geronnen, *V. d. Houte* 486 *var.*; ook *Sp.* I⁷, 81, 31. Daer maecti een covent van nonnen, die uut sinen lande quamen geronnen, *Sp.* IV², 22, 35. So dat . . . dor die noot aerme moenken ende nonnen al biddende (*bedelende*) quamen geronnen, III⁷, 17, 12 ook IV⁶, 16, 21; *Vr. Heim.* ?82 (hier staat *geronnen comen* in beteekenis met *comen* gelijk). — R i n n e n u t e, *wegloopen uit.* ‖ In sire joget quam hem gepeins dat hi uut sinen clooster ran, *Sp.* IV², 28, 10; ook III⁶, 14, 15. Dat . . . de man . . . rinne uyt den lande, *R. v. Uccle* 18, 115 (fr. vert. ald. *fuit hors du pays*). Noch willen die Joden gomen dat dese (*opgesloten Joden*) noch uut zullen rinnen ende al die werelt winnen, *Lsp.* I, 48, 132. — T e h o p e r i n n e n, *te hoop loopen, zich verzamelen.* ‖ Die tornoy was ytowert begonnen, daer vele ridders te hope ronnen, *Lanc.* II, 28490 (de bet. kan ook zijn *den strijd met elkaar aanbonden*; zie de eerstvolgende plaatsen). — R i n n e n j e g e n, o p e n e n, *optrekken tegen.* ‖ Tfolc van ambachte . . . liep hem wapenen . . . ende ran met spieten ende met staven jegen heeren W., die buten hilt, Heelu 1872. Dat hi hem XVster ran jegen die XXX heidine man, *Sp.* IV², 16, 29. Daer wonnen die Vlaminge den strijt ende versloechen al dat volc dat op hem ran, Velth. IV, 45, 3. Alse W. dat gesach, ran hi op hem al dat hi mach . . . ende stieten neder, *Lanc.* III, 11619. — R i n n e n o p i e t, *met geweld tegen iets aanloopen met het doel om het te verbreken, oploopen, trachten open te loopen.* ‖ (Si) sijn op die dore geronnen, diese gebreken niet en connen, *Lorr.* I, 461. — E n e g l a v i e r i n n e n, *eene lans met iemand breken*, *Brab. Y.* V, 2887 (eig. „met eene lans tegen iemand inloopen"?); zie de plaats bij GLAVIE. — Vgl. o v e r r i n n e n, *overloopen, doorloopen* (een verhaal), *Lsp.* II, 35, 21 (hetzelfde als o v e r l i d e n), en a e n r i n n e n (*Brab. Y.* VII, 17584: „(si moesten) laten Bovines onghewonnen, nochtan sijt vreselijc aenronnen").

3) Van den *loop* van hemellichamen. ‖ Die sonne . . . moet telker maent . . . in een ander teeken... rinnen, *Vr. Heim.* 397. Eene planete,... die altoos lopen moet ende rinnen, *OVl Lied. e. G.* 372, 1693. Aldus doe ic u verstaen, dat die planeten ende tfirmament deen jegen dander rent, *Natuurk.* 400. Dat snelle firmament, dat van oostwaert ten westen rent, 387. Nochtan consi (*de planeten*) tfirmament ghehouden niet, ten rent, 409. Also ist vander sonnen, alsi daer in comt gheronnen, 1067; ook 1215; 1455; 1490. Dattie mane comt gheronnen tusschen ons ende der sonnen, *Lsp.* I, 9, 35. Tfirmament dat altoos omme rent, 8, 7; ook 42.

4) Evenals bij l o p e n verruimt zich de bet. van r i n n e n, en wordt het de uitdrukking eener minder duidelijk waarneembare beweging dan „loopen"; soms staat het met *komen* of *gaan* (ter aanduiding van „nadering" of „verwijdering") gelijk; op ééne plaats wordt het zelfs gebruikt van de nadering van zwevende engelen. Misschien heeft men hier voor de verklaring der beteekenis uit te gaan van de opvatting „zich voortbewegen", welke als de oorspronkelijke mag worden beschouwd. ‖ Daer Seghelijn in dese tale staet, sach hi daer comen gheronnen uter lucht metter sonnen menighe figure, ridders ghelike, *Segh.* 10502 (vgl. bij 2 eene plaats waar *comen geronnen* eveneens met *comen* gelijkstaat). Dat si al aertrike zullen winnen ende an haer ghelove doen rinnen (*doen komen, brengen*), *Lsp.* IV, 5, 61 en *var.* Dat hi tKeyserswaerde had gewonnen entie ander stede ooc an hem ronnen (*zich bij hem voegden, tot hem overgingen*), Velth. I, 3, 29. Dat Herodes dede verslaen alle die . . . waren van der papen conne, dat trike niet weder an hen en ronne, *Sp.* II¹, 3, 77 (*evenals op de vorige en volgende plaats zijn eigenlijk* de bewoners *subject*). Dus heeft die coninc den strijt verwonnen entie lande sijn an hem geronnen ende hebbene over here ontfaen, Velth. III, 37, 1. Dit was deerste heidijn man die ten kerstijnhede ran (*er toe kwam of overging, het omhelsde*), *Sp.* I⁷, 95, 35. — Doe de vercorne man hene uut deser werelt ran (*uit deze wereld heenging, scheidde*), die helege ziele voer . . . in der ewelicheden zale, *Franc.* 7759. — R i n n e n u t e, *voortkomen uit, afkomstig zijn van.* ‖ Daer trouwe ende doghet es an . . ., uut wat lande dat hi ran, dats dien ic der namen an van der edelheden, *Wap. M.* I, 548. Al tghespan, dat uut Adaems vleesche ran, *Disp.* 420.

5) Van zaken. — *a*) *Hard loopen, hard gaan, in eene snelle beweging zijn.* ‖ Micket dat hier een wiel rent, daer VII vliegen crupent (*l.* crupen) omtrent, *Natuurk.* 393 (*hier kan ook* rennen *bedoeld zijn, evenals op de volgende plaats*; *vgl.* 396 „twiel gaet met snelre vaert ten westen waert"). Si hebben eenen starcken rennenden polst, *Scep v. W.* 26*c.* — *b*) *Loopen*; ook, evenals bij 2), *komen, gaan.* ‖ Aenden oevere mijn scip ran, *Mnl. Ged.* 638, vs. 87. Die asschen worden sciere ghewoorpen in ene riviere die in dwater te samen rennen (: kennen), *Sp.* II⁶, 28, 57 (lat. *cineres congregati sunt*). Alse hi (*Alexander*) erderike hadde verwonnen, quam hem in sijn hooft geronnen (*liep hem door het hoofd, kwam hem in de gedachte*), dat Demetricus seide dat vele werelden waren, *Sp.* I⁴, 50, 25. Al waser felheit (*kwaadaardigheid*) met geronnen (*onder geloopen*), *Sp.* I⁷, 60, 124. Dat ertbevinghe meest es tsnachts, om dat dan der sonnen scijn elwaer es geronnen, *Natuurk.* 1816. Dat die hitte vander sonnen ter erden toe niet comt gheronnen, want die mane es daer tusschen dan, 1861. Want die raye vander sonnen moeter jeghen comen gheronnen, 909. Alsons mach ghescien iet goets, iet graciën, dat elc wete... dat ons al van hare (*Maria*) rinnet (*komt*), *Sp.* I⁶, 38, 43. Doe wi waren in deemsterhede . . ., ons quam thant aldaer geronnen claerheit gelijc der claerre zonnen, *Sp.* I⁷, 39, 1.

— Rinnen ute, *voortkomen of voortspruiten uit.* Zoo ook mhd. ‖ Een telch . . . die uten boom es gheronnen, *V Bomen* 128. Die wortel daer de boom uut ran, 31. — In sijnre (*Gods*) minne daert al uut ran, Hild. 227, 141. Hi sel gruete van hem horen, die uut reynre herten ran met soeten woorden, Hild. 188, 69. Die heer selve dat woirt versan, dat uutten edelen herte ran, ende heeftet int quade ghekeert, *MLoop* II, 893.

6) *Stollen, gestremd worden*, van melk, bloed (vgl. ndl. „*geronnen* bloed" van *gerinnen*; vgl. hd. *gerinnen*). Men zou in deze beteekenis eerder de samenstelling gerinnen verwachten dan het onsamengestelde rinnen, dat „vloeien" beteekent. Doch ook in het Mhd. en Mnd. heeft óf het caus. *rennen* óf het immediatief dezelfde beteekenis: in het Mnl. is beide rinnen en rennen in dezen zin zeer gewoon. *Teuth.* geronnen als melck, concretus, coagulatus; bijeengeronnen als melck off kese, coagulatus. ‖ Mijn herte is te samen geronnen als melc, *Haagsche Bijbel* 1, 83*b*. Op dat melck in hen maghe niet tsamen ghesmeten en worde oft renne, *Reg.* 6*b*. De eyeren in dwater ende in de olie met een luttel souts bereit, soo dat sy een lettel te samen rennen, 46*b*. — Doe die man Gods derwerts nakeden (*met het schip*), wederstonden hem die unden in den ommeganck, of se beronnen waren, *Heiligenl.* 33 (lat. *coagulate*). — In dezelfde beteekenis ronnen (*Bijb. v.* 1360, 21*b*; *Job* 10, 10: „hevestu my nyet ghemolken als melc, ende heefs my te gader doen *ronnen* als case"; lat. „nonne sicut caseum *coagulasti*?"). Het causatief rennen, zw. in de bet., *stremmen, doen stollen*, vindt men in *Teuth.*: „blaisken dair die melck in gerennet wurdt, *lactis*"; rennen als kese off melck, coagulare, concrescere (het eene woord behoort bij het caus., het tweede bij het intr.). *Harl. Gloss.* rimen (*l.* rinnen), coagulare; ook *Voc. Cop.* (*Gloss. Bern.* rennen, coagulare). Even als het caus. rennen intrans. is het oorspronkelijk intransitief caus. geworden; zie boven de aanh. uit *Harl. Gloss.* en vgl. *Ned. Getijdeb.* 104*b*: „hevestu mi niet alse melc gemolken ende alse kese hevestu mi to gader *geronnen*"; ook *Ned. Getijdeb.*[1] 194*r*: „alse kese hevestu mi toe gader geronnen"; waarschijnlijk onder den invloed van het lat. *coagulare*, ter vertaling waarvan het dient.

Aanm. — Hild. 96, 128 *var.* is *versinnen, rinnen* eene verkeerde lezing voor *verswimen*: *rimen*. Vgl. over de bet. bij rimen. — *N. Doct.* 656 is *ran* eene verkeerde lezing voor ian, den persoonsnaam. Vgl. *Wap. Rog.* 646.

RINOYS (rinois, rijnhois, deze laatste vorm onder invloed der bijgedachte aan mnl. *Rijn*), znw. m. Van ofra. fra. *Rinois*, mlat. *Rhenensis*. *Rijnlander*. Vgl. rinere en rijnhere. ‖ Lutzenborgers ende Rijnhoyse, Brabantren ende Limborgoyse, *Brab. Y.* VI, 5129.

RINSCH. Zie rijnsch.

RINSEL (rintsel), znw. o. (en ml.; vgl. *Barth.* 842*b*: „den rensel"; ook hd. *rinnsal, rinnsel* is o. en ml.; zie Grimm's *Wtb.* 8, 1025). Hetzelfde als rensel (z. ald.), doch daar ook rinnen, st. ww., in de bet. „stremmen" gevonden wordt, behoeft het niet uitsluitend een andere vorm van rensel te zijn. Mhd. *rinsel, rintzel*, naast *rensel*; mnd. *rinsel*; hd. *rinnsel*; ndl. in tongvallen *runsel* (zie Weiland op het woord). *Stremsel. Harl. Gloss.* rinsel, coagulum (*Gloss. Bern.* rensel). *Voc. Cop.* rintsel, coagulum, quod imponitur lacti ut coaguletur. Kil. rinsel, renssel, *Fland.* (De Bo 963: Rutten 186; *Antw. Idiot.* 1051) j. runssel, coagulum. Plant. rinsel, runsel, j. stremsel, *de la pressure*, coagulum. *Teuth.* ryntsel (ryntzel). Zie de voorbeelden bij rensel en vgl. lebbe en lubbe.

RINSEL (runsel), znw. o. Hd. *rinnsal, rinnsel*. Het woord is in het Mnl. niet gevonden in de bet. „bedding" (vgl. rinnen), maar in den zin van *het gedeelte van een watermolen waarlangs het water naar beneden loopt.* ‖ Die tymmerlude die in der watermolen ghetymmert hadden 1½ dach an dat runsel ende ander ghebrec dat daer was, *Rek. d. Cam.* 5, 306 (*a.* 1380).

RINSEN (rynsen), zw. ww. intr. Een uit het Nederrijnsch opgeteekend woord met de beteekenis *rochelen, speeksel of fluimen opbrengen, spuwen.* Het naast in vorm staat mhd. *rünstern*, genasaleerde bijvorm van *riustern, rûstern*, hetzelfde als *riuspern, rûspern*, hd. *räuspern*. Vgl. raexemen. ‖ Rynsen, als eyn die onreynicheit uyt den monde worpt, *screare, excreare*; dat men rynsende uytworpt, *screa, carunca*; rynsen, uyt den monde spyhen, *screare*; rynsinge, *screacio, screatus* (het opbrengen of opgeven van fluimen), *Teuth.* — Misschien is verwant wvla. *ronsen, ronselen*, „snorken, knorren", van varkens (De Bo 951).

RINSINGE. Zie bij het vorig Art.

RINT (rent, rindt, rynd), znw. o. Mhd. *rint*; mnd. *rint* (ook in de tautologische samenstelling *rintquek* (en *kôquek*; vgl. quic en quickenoot); hd. *rind*; ohd. *hrind*; ags. (*hrîdh*,) *hrîdher*; ook *hrîdhheorde*, veehoeder; ofri. *hrîdher, rîdher*. Het Ndl. heeft het woord slechts in den vorm *rund*; z. ald. Daar het niet zeker is dat de beide vormen uit een zelfden grondvorm zijn gespreten, worden zij afzonderlijk opgegeven. Zie de Wdbb. van Kluge en Franck. *Rund*, de algemeene naam voor de vrouwelijke *koe*, den mannelijken *stier*, en de jongen van beide, *kalf, vaars, var* e. a., ook den gesneden *os. Teuth.* oss, rynt, bos. Kil. rind, rund, bos (vooral het mannelijke dier werd in zijn tijd aldus genoemd; vgl. Plant. „rind oft rund oft os, *un beuf, ou un beuf gras pour tuer*, bos, taurus", in het laatste geval staat het woord gelijk met ndl. *os*); oudt rindt, vetulus bos; magere rinderen, macri boves; eenen dreve rinderen oft koeyen, *haras ou troupeau de beufs ou vaches*, armenta boum; met rinderen ackeren, arare bobus; rinderherder, rindermerch, rindermerckt, rinderstal. Vgl. rindijn en rinderijn. De vormen *rend* en *rind* zijn nog heden in Vlaanderen bekend voor „een jong rund, veers, jonge koe die nog niet gekalfd heeft"; en het mv. *renders* voor „koeien die geen melk geven" (De Bo 930; Schuerm. *Bijv.* 267; Rutten 189; Snellaert in *Teest.* Gloss.; Tuerlinckx 528). Het wvla. kent ook den vorm *render* voor het enkv., welke óf overeenkomt met het bovenvermelde ofri. en ags. woord, óf eene abstractie is uit het mv., als *spaander, loover*. ‖ Tgoet meest dat men te dorpe wint (*kan krijgen*), ist coren, scaep, gans, hoen of rint, verteert die poorter, *Lsp.* III, 26, 31. Erwiten, bonen, runderen, baken, *Grimb.* I, 5582 (*var.* rendren). De vane vanden rinde (*kossem, wam*), palearium, *Voc. Cop.* Verre van sine poort hi liet sine beesten ter weiden gaen; een sijn rent brac sijn been, *Franc.* 10214; ook 10224; '28; '30; '36 (*vgl.* 10245: ene beeste). Dat dat rent den meester sijn bekint, ende dat sceepekijn hem es sijns heren crebbe becant, *Tien Pl.* 189. Van 5 rinderen 4 pd. 4 sch., *R. v. Leiden* 63 (*bij eene boedelscheiding*). Soo wie sijn beesten andersins settede of bonde . . ., die soude verbueren van elken rinde dat hij ter marct brochte III sc., *O. K. v. Delft* II, 51, 5. Dat yarighe swijn ofte rynd, *Sassensp.* 2, 174 *noot*. Maghere alse een onsalich rent, *Sp.* IV[3], 18, 8. Magher als een verhonghert rent, *Brab. Y.* III, 1520. Esau was ru als een rint, *Alex.* IV, 539. Si (*oosterlingen*) waren swert als aterment ende ru als een rent, *Roel.* IV, 195 (*Vad. Mus.* 2, 55). — Als offerdier. ‖ Die sinagoge offerde rindere, gheite, scape ende duven, Ruusb. 2, 67. Dat binnenste vette van renderen ende van scapen ende van gheiten, 31. — Als slachtvee. ‖ Quaden ende saelt (*het op dien dag geboren knaapje*) nemen gheli jc eenen

Cron. 46*b* (*vgl. boven* „rijpgesichte" uit Kil.). Al meest hebben si (*de wijzen in eigen oog*) een zwaer wesen van buten ende een rijp (*deftig*, *pleckting*), besedt aenscijn, Ruusb. 4, 278. Een zwaer onweerdich wesen ende slachlike (*norsche*) woorde ende een rijp (*streng*) anscijn sel hi toonen den ghevensden menschen, 282 (lat. vert. *gravem, serium ac maturum se exhibebit*). Sijn aensicht is stadich ende rijpe, *Sp. d. Maeckd.* 1, 71*b*.

3) *Goed overlegd, wel doordacht*, gezegd van raadgevingen, besluiten en dgl. Vgl. ndl. „*rijp* beraad", en het tegenovergestelde „ onbekookt" (Kil. rijp, „coctus"). || Ende dan spreke mids ripen rade (*overleg, beraad*), *Lsp.* III, 3, 77. Met rypen rade ende goeder deliberaciën . . . gaven (si) te kennene hoe dat van ouden tyden was ghecostumeert enz., *Cron. v. Vlaend.* 1, 118; ook *ZVl. Bijdr.* 4, 74. Dewelke derup vergadert hebben ghesijn ende vorsienlike ripen raet derup hebben ghehadt, *Hans. Urkb.* 3, 214. Noch seggen wi met ripen sinne (*na rijp beraad*) dat enz., *Brab. Y.* VI, 1957 (*vgl.* het 17de-eeuwsche *rijpsinnig*, dat evenwel eene andere beteekenis heeft, o. a. Huygens' *Cluyswerck*, vs. 25; dichter bij staat in opvatting mnd. *rîpsinnicheit*, rijp verstand). Die ordinancie, . . . ingesat mijt rypen raide der burgermeisteren, scepen, raiden enz., *R. v. Nijm.* 139 (*a.* 1447). Overmits gueden rypen raide daerop geholden . . . mijt onsen gemeynen borgeren, *ald.* Dair wert bi ripen rade gesloten, dat enz., *Exc. Cron.* 170*a*. So sende hertoge J. bi rijpen rade wise . . . mannen aen den coninc . . . om hem van allen dinghen wel te informeren, 127*b*.

RIPE (RIJP), znw. m. en o. Mnd. *ripe*; mhd. *rîfe, rîf*; ohd. *hrîfo, rîfo*; ndd. *hrîpo*; fri. *ryp*; hd. *reif*; ndl. *rijp*. Hetzelfde als rime; z. ald. en vgl. Franck op rijm; Kluge op reif. *Bevroren dauw, rijm, rijp. Gloss. Bern.* ripe *vel* rijm, pruina. *Teuth.* rijp, pruina; vol rijps, pruinosus. Kil. rijpe, *Sax. Sicamb. Fris. Holl.* j. rijm, pruina. || Soo wie vreest den ripe, op hem sal vallen die snee, *Hs. U.* 55. Als die dach opginc ende die sonne verlichte die aerde, ende die ripe opten velde lach, Matth. *Anal.* 3, 92. Yc en betrouwe den noordenwint niet wel; die rijp in der morghenstont pleghet die onripe blomen te verderven, *Hs. Moll* 5, 128*a*, *b*. Don ende rijp, . . . vorste ende kolde, . . . sne ende ijs, *Getijdeb. M.* 13*r*. Als een boom bloyende, die mit enen rijp verdorret, *Mnl. Bibl.* 44, bl. 45 (*Hs.* 221, bl. 78: ghelijc als een boom groeyende die mit enen rype verdorret). Dat koorn ende die wijn en mach die haghel niet toeslaen (*d. i.* teslaen, *verslaan*) noch die rijpe niet verderven, *Ned. Proza* 185. Dat ydel rijp dijnre ydelre begeerten, *Hs. Serm. G.* 41*c* (vgl. mhd. *sünden rîfe*). — Ook, evenals rijm, in de bet. *vorst*. || Nu is die vinter (*l.* winter) voorbi gheleden, die rijp is wechghegaen, die tijt des snoeyens is ghecomen, *Hs. Moll* 5, 114*a*; ook 115*c*.

RIPEGERSTE, znw. Geslachtsnaam te Gent in 1347. || Ghillijs Rypegherste, capitein van den wevers van Gendt, *Cron. v. Vlaend.* 1, 215. — Ook benaming van een bank voor Maardijk bij Duinkerken (Lübben op ripe).

RIPELIJC (RIJPLIJC), -LIC, bnw. Van ripe, bnw.; z. ald. Hetzelfde als ripe, 2). *Ernstig, stemmig, deftig. Teuth.* gelatich, stendich, rijplick, maturus, gravis.

RIPELIKE (RIJPLIKE, RIJPPELIKE), -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. Mhd. *rîflîche*; hd. *reiflich*; ndl. *rijpelijk*. Van ripe, bnw.; z. ald. — 1) *Op eene ernstige, deftige wijze; met ernst en waardigheid. Voc. Cop.* ripelec, mature. *Harl. Gloss.* rijppelike, mature. *Gloss. Bern.* ripleke, mature. Kil. rijpelick, mature. Plant. rijpelick, *meurement*, mature (de vertaling *mature* sluit de onder 2 genoemde beteekenis niet uit). Vgl. Diefenb. op mature: „i. *seriose*". || Seer rijplic ende eersamlic plach hy onder die susteren te wanderen, *Coll.* 180*v*. Wie dan totten altaerdienen ingaet . . ., dat hij . . . staende, sittende of yet doende sick rypelicken ende eerlicken stelle, *Ordin.* 1. Ghebiet deze dinghen ende leertse (*glosa* also ripelic ende sedelic dat) niemant en versmade dijn joncheit, *Hs.* 75 *f.* 85*c* (I *Tim.* 2, 11 *vlg.*). Alse ghy bi werlike menschen comet, soo hebbet u rijplike ende swaerlike in seden, Gerl. P. 204. Een wit blenckende duve ghinc ripelic ende sympelic te water, *Hs. Cyrill.* 47*r* (*D. War.* 6, 201; lat. bij Grässe bl. 67: *incessu gravi, pede implici* (l. *simplici*)).

2) *Met ernst, met nauwlettendheid, rijpelijk, ernstig*, als uitdrukking eener werkzaamheid van den geest, bij begrippen van „overwegen" en „zijne aandacht wijden aan" (bij 2 is het woord de uitdrukking eener karaktereigenschap). Plant. rijpelick opletten, *noter quelque chose avec deliberation*, prudenter notare, mature deliberare. || Warvan de heren mit den coopmanne de geleghenheit rijplike overweghen, *Hans. Recess.* 10, 269. Omme in toecommende tijden breedere ende rypelicker daer up te lettene, Despars 1, 388. So was bi der ghemeenre wet up al rypelicke ghelet, verclaerst ende gheappointiert tghuent ende also hier naer volght, *Ann. Em.* 18, 41 (*a.* 1449); ook 14, 119 (*a.* 1488). Omme de schaden wel to verstane ende ripelike darup ghelet te sine, *Hans. Recess.* 6, 344. Alle zaken wel ende rijpelick (*nauwkeurig*) verstaen hebbende, Despars 2, 205. Daer de wet van Brugghe und de vier leden rijplik (*met ernst*) vergadert weren umme de heren to horene, *Hans. Recess.* 10, 293 (*hier staat de beteekenis van het woord op de grenzen tusschen* 1 *en* 2). — Men is nu voirt rijplick (*na rijp beraad*) overkomen (*overeengekomen, besloten*) dat deze . . . ampten . . . an onsen rade blyven sullen, *R. v. Nijm.* 161, 21. (Wi hebben) daerup ripelike . . . ripen raed ghehad, *ZVl. Bijdr.* 4, 73 vlg.

RIPEN (RIEPEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *ripen*; mhd. *rîfen*; ohd. *rîfên* („rijp worden"; osa. *rîpôn*; ags. *rîpian*, eng. *to ripen*) en *rîfjan*, *rîffan*, *rîfen* („rijp maken" eng. *to ripen*); hd. *reifen*; ndl. *rijpen*. In de 16de eeuw vindt men een door analogie sterk praet. *repen* (Despars 4, 87: „dat die vruchten up tlandt alomme voor tijt *repen*"). Zoo nog heden in het Wvlaamsch (De Bo 939).

I. INTR. — *Rijp worden, rijpen.* — *a*) Van vruchten. *Voc. Cop.* ripen, maturere. *Teuth.* rijp werden, rijpen, maturescere. Plant. rijpen, rijp werden, *se meurir*, maturare, maturescere (ook Kil.); rijpen voor den tijt, *se meurir devant le temps*, praecoquere. || Daer staen bome . . ., die apple draghen scone ende grote, ende alsi ooc ripen . . ., so vint men daer asschen in ende anders niet, *Rijmb.* 1922 (lat. *poma matura si incidas, favillas intus invenies*). Dese boom draecht apple tallen tiden: als dene ripen, . . . sijn dandre volwassen an, ende bet jonghere comen ute dan, *Nat. Bl.* VIII, 515 (*var. L.* riepen). Salve te makene van botten van popelieren, die salmen stampen al ontwee ende doense in eenen eerdinen pot, ende laetense vorten ende rijpen, *Hs. Serr.* 14, bl. 39. Daerna draecht et vrucht ende daerna riepet die vruchte, daerna scudmense of ende daerna eetmense met begheerten, *Gulden Troon* 66*c*. Mit verduldicheit soo ripet si (*de vrucht*) ende mitten doot leest men die vrucht of ende mitten scouwen goods genietmen die vrucht, *ald.* (*hier gezegd van geestelijke vruchten*). Mit verduldicheit so rijpt die wijsheit, *Gulden Troon* 67*c*. — De onb. wijs als znw. || Die sonne . . . brinct vrucht, ende hi ghevet leven, wassen ende ripen, Ruusb. 5, 110. — *b*) Van den menschelijken leeftijd (vgl. ndl. „de *rijpe* jaren"). || Alse die tijt begint te sliten ende men aensiet die oudde ripen, *D. War.* 4, 48. — *c*) Van gezwellen, sweren en dgl. || Dit unguent gheneset scorreftheit met III warf der op te legghene, ende doet seer rypen, Jan Yp. 143. (Het) es goet boven allen plasteren te or-

borne op zweren, ende het doetse rijpen ende wel draghen, *Lanfr. hs.* 11*a*. Hi (*het gezwel*) ripet bi hem selven seer overmidts van siner grooter hitten, 22*b*. Ic rade dat mense (*de zweer*) sal doen ripen ende (h)utebreken met desen naervolgenden plasteren, 25*b*; ook 27*a*; 29*b*.

II. TRANS. — *Rijp maken, doen rijpen, rijpen* (minder gewoon dan het gebruik als intr.). || Alse men daer werpt zaet, nature . . . ripet daer binnen XXX daghe, *Sp.* III[4], 25, 94. — Ook gezegd van zweren, gezwellen en dgl. || Wil men dese aposteme ripen, dat moet wesen met heeten medicinen, Jan Yp. 175. Een preperatijf, dats een bereetsele, die de humoren ripen, 167. Somtijts ghevallet dat die apostemen bi hem selven opscueren ende (h)utebreken, ende somtijts metten maturativen, dat sijn die dinghen (*middelen*) die ripen, *Lanfr. hs.* 26*b*. Mogestu aldus de materi niet verdriven ende si swelt, so ripet ende laet de vuulnesse uut, *Lanfr.* 45*v*. — Deelw. ripende, gezegd van geneesmiddelen; mlat. *maturativus* (zie een voorbeeld hiervan boven). || Een ripende plaester, *Lanfr.* 45. Ripende medicine merret (*d. i.* meerret) aposteme, opdat die lichaem es onzuver, 87*v*. Men sal weten datmen tallen ripenden dinghen sal doen olie van oliven . . ., ende dat omme die redene dat alle vetheden rotten ende ooc ripen, *Lanfr. hs.* 25*b*.

RIPEN, zw. ww. onpers. Mhd. *rîfen*; hd. *reifen*; ndl. *rijpen*. Van ripe, znw. *Rijpen, rijmen*. Kil. rijpen j. rijmen, pruinam pluere. *Gemma* 26*v*: bevriesen, winteren of rypen, brumare. || Alst daer buten vriest ende rijpt, so sit hi . . . bi sinen haert te huus, *Vrouw. e. M.* VII, 201.

RIPICHEIT, znw. vr. Hetzelfde als rijpheit; z. ald. Mnd. *ripicheit*; mhd. *rîfecheit*; vla. *rijpigheid* (De Bo 939; Schuerm. *Bijv.* 266; *Waasch Idiot.* 558).

1) *Rijpheid*, van vruchten, *de toestand van rijp zijn*. Kil. rijpheyd, rijpigheyd, maturitas. — Zoo ook mnd. en wvla. Het woord zal in dezen zin ook in het Mnl. wel bekend zijn geweest. Plant. geeft het ook op, gebruikt met betrekking tot den leeftijd (rijpheyt oft rijpicheyt, *meurete ou meurisson*, maturitas, pubertas).

2) *Ernst, bezadigdheid, stemmigheid.* || Valterius... hadde al bi tiden sine oghen in dit jonferken opgeslegen, nyet na jongeliker gheylicheyt, mer na oltliker ripicheit (*met den ernst van een man in zijn rijpe jaren*), *Griseldis H.* 5*r*, *v*. Also groot was oors wesens ende oorre zeden cierheit, oorre woorden ripicheit ende oorre wanderinge sueticheit, dat sie alre menschen moet mit groter lieften tot oor neygede, 8*r*. Ripicheit der zeden, *Hs.* 605, bl. 58. Ripicheit ende stichtighe swaerheit inden aensichte . . . plach hi te minnen, *ald.*

RIPINGE, znw. vr. Mnd. *ripinge*. *Het rijpen der vruchten*, *Barth.* 576*b*.

RIPPEN. Zie REPPEN.

RISCH (RESCH, RUSCH), znw. m. Mnd. *rusch(e)*; mhd. *rusche*. *Kluit aarde*, ook *graszode*. Het woord komt in de oudere germ. tongvallen niet voor, en identiteit of verwantschap met *rusch*, bies (Franck op rusch) is onzeker. *Gloss. Bern.* resch, cespes (daarnaast resken (d. i. risschen), cespitare, *zoden steken*); resch, gleba. *Voc. Cop.* een resch, een torf, cespes; een resch, een clot erden metten garse, gleba; daermen ressche stect, cespicium; reschhoeve, cespitaneum (z. ald.); reschechtich, glebosus; reschechticheit, glebositas. *Harl. Gloss.* rech (*l.* resch) *vel* torflic (*l.* torf), cespes; resch *vel* clotte, gleba (*vgl. bij* Dief.: „resch vel torf” op gleba; ook *Hor. Belg.* 7[2] 88 op resch). Kil. rusch, cespes, gleba. Plant. rusch, risch oft sood, *un glazon* (l. *gazon*), gleba, cespes; van russchen oft reschen gemaeckt, *faict de mottes de terre*, cespitius. Vgl. Schuerm. op rusch, en *Bijv.* 277, en De Jager, *Freq.* 1, 547), en de samenstelling *rischland*, „weiland” bij Schuermans 545, en bij Hoeufft, *Breda T.* 494: „slecht weiland”. || Daer hoochde sich die wase, die ressche mitten grase, als oft eyn poelwe weer, daer Sinte Servaes . . . sijn houft aen leende, *Serv.* I, 2989. Leveren hem derve (*d. i.* dat erve) met ressce ende met rijse, *R. v. Uccle* 16, 97. Doen saghen si waer een Gods kint op de zee swevede onsachte; het levede op enen resch eerden, *Brand. H.* 1146; ook *C* 1207; 1214; 1296; 1284 (rusch). Die resche vlote doe met ghemake, 1157 *H.* (*vgl.* 1224 *H.* op die rissche zweven). Onsen luden en sullen dair ynne nyet weyden, off risschen ende placken wijnnen, Nijh. 1, 261 (*a.* 1331); zoo nog tweemaal *ald.* — Vgl. ook RUSCH (ROSCH). — In den *D. B.* wordt hetzelfde uitgedrukt door een woord dat misschien verwant is, nl. ruse. Zie drie plaatsen bij De Jager, *Freq.* 1, 548, waar het latijn (*Job* 28, 6; 38, 38; 39, 10) *gleba* heeft.

RISCH, bnw. en bijw. Mnd. *risch*, *risk*, ook *rusch*; ndd. *risch*; mhd. hd. *risch*. Waarschijnlijk verwant met rasch. Vgl. Grimm's *Wtb.* 8, 1039 op rische. Het woord is vooral in de oostelijke tongvallen bekend geweest. Het is opgeteekend in twee vrij sterk uiteenloopende opvattingen.

I. Als Bnw. — 1) *Schraal*, *mager*, *dor*. *Teuth.* rysch, magher, verw. naar dorre, doch aldaar niet vermeld. Vgl. mhd. *risch*, „trocken, spröde”. Misschien is te vergelijken de bet. „recht, slank”, eigen aan het woord in het Mnd., Ndd. en Oostfriesch (Koolman 3, 45 op risk). Vgl. hd. risch, 4 (Grimm 8, 1041).

2) *Flink*, *wakker*, *koen*. Zoo ook mhd. *Teuth.* dail (dool), werck lick, schefferlik, dapper, risch, wacker, agilis, vigil, activus, acrimoniosus (*d. i.* „fortis”; vgl. Dief. op acrimonia); eyn rysch anspronck op enen, insultus (hier kan het woord ook de bet. „onverwacht, plotseling” hebben; vgl. bij Bijw. uit *Teuth.* de vertaling „repente”). || Ende nu wel aen, ghi rische man, die nu mijns vaders doot wreken sal, *Hor. Belg.* 2[2], 30, 14 (uit een zutfensch hs. van 1537 te Weimar; vgl. t. a. p. bl. XVI).

3) Hierbij staat zeer dicht de bet. *snel*, *vlug*, welke vooral uitkomt bij het bijw.; z. ald.

II. Als Bijw. — *Snel*, *spoedig*, *vlug*, *schielijk*, *rasch*. Zoo ook mnd. *Teuth.* altehant, bald, snel, geringhe, touwelick, spoedich, gerade, rysch, ummertoe, ylende, statim, cito, repente, sine mora, raptim, protinus enz. || So slogen se de poorter doot ende gaven den knechten, de voor de brugghe lagen, en teken; de quemen risch over de brugghe . . . ende makeden en gescrij „Geller, Geller!”, *Cron. v. Benn.* 179.

RISCHACHTICH (RESCH-, -ECHTICH), bnw. *Vol van aardschollen of kluiten*, *waar vele graszoden zijn*, vertaling van lat. „glebosus” in *Voc. Cop.*; aldaar ook rischachticheit (reschechticheit), glebositas.

RISCHHOEVE, in *Voc. Cop.* vertaling van „cespitaneum”, eene afleiding van risch, graszode, aardkluit, aardschol. Misschien is het woord te vergelijken met het bij Hoeufft, *Breda T.* 494 opgegeven *rischland*, slecht weiland (als ware het tot niets goed dan om zoden af te steken), of moet het opgevat worden als *ruschland*, rietland? vgl Plant. rusch oft biese, juncus.

RISE (RIZE), znw. o.? vr.? Hetzelfde als rijste; z. ald. *Pak*, *bundel*, gezegd van leien. || Van den oversten huus te stoppen, om een ryze leyen 1 lb, *Reg. Bisd.* 497. — Het woord zal wel verwant zijn met rijste; z. ald. ook de daargenoemde andere vormen, waarnaast wellicht ook rise (rize) bestaan heeft. Doch het woord komt slechts op ééne plaats voor en is misschien niet juist overgeleverd. Evenwel ook het Mnd. kent naast *riste* den vorm *risse* (Lübben 3, 490).

RISELSAER, znw. m. Hoogstwaarschijnlijk is het woord eene afleiding van den naam der stad Risel (Risels?), d. i. *Rijssel*, fra. *Lille*, en heeft het de beteekenis van eene aldaar vervaardigde stof. Vgl. mnd. *riselsch*. ‖ Wie wollen laken binnen Leyden maecte, dair blic in wair, verbuerde drie pondt . . ., wtgheset grawe laken ende Riselsaer, *Leid. Keurb.* 104, 24.

RISEN, st. ww. intr. en trans. Mhd. mnd. *rîsen*; ohd. *rîsan*; osa. ags. *rîsan*; got. *-reisan*; eng. *to rise*; ndl. *rijzen*; in het Hd. uitgestorven. Uit de oudere beteekenis „zich in beweging zetten", welke zich in de duitsche talen (ohd., mhd., mnd., ook mnl. en dial. ndl.) naar twee zijden heeft ontwikkeld („zich van onder naar boven bewegen" en „zich van boven naar onder bewegen") verklaart zich het znw. *reis* (zie REISE, en vgl. de beteekenis van *stigen* (oorspr. „gaan", vervolgens „in de hoogte gaan") en ndl. *steeg*, d. i. „gang". Vandaar het denom. *reizen* (mhd., hd., ndl.), d. i. „eene reis doen". Een met dit *reizen* in vorm overeenkomend causatief heeft het got., nl. *-raisjan*, vgl. eng. *to rear* (en *to raise*) en zie de Etym. Wdbb. van Franck en Skeat.

I. INTR. — 1) *Komen*, *voortkomen*, *voor den dag komen*, de beteekenis die het dichtst staat bij die welke als de oudste wordt aangenomen, nl. „in beweging komen, zich in beweging zetten". ‖ Du heves gewesen godertieren, . . . maer numeer sal risen dijn venijn ende du sels een serpint sijn vortan ende . . . doden meneghen man, *Lanc.* II, 28352. Puusten ende sproeten, die int ansichte risen, *Hs.* Yp. 34*d*. Waer dat antrax (*een zweer*) riset in den lichame, daer gevoelt die zieke swaerheit omtrent trike (*de streek*) vander herten, 40*a*. Cortelik rees hem (*kreeg hij*, eig. *kwam er bij hem*) . . . een vel an sijn oghenclaer, als oft eens eys pole (*vlies*) waer, *Rijmb.* 15797 (lat. *coepit egredi albugo de oculis ejus*). Si geft hen twee quespele ende heit (*gelast*) hen dassi die vligen ende die moggen weren ende tgestof dat van din blumen rist, *Limb. Serm.* 176*a*. So wie den genen wille genesen die de spenen (*een ziekelijke uitwas*) heeft, hi es sculdech te wetene, wat ziecheiden hem deert, waer af dat si wassen ende risen, *Hs.* Yp. 143*b*. Waer was . . . ye heer soo groot, . . . hi en hadde moeder ende vader, die vleysschcliken . . . malc by anderen mosten wesen, eer sy ye ter werlt resen (*het levenslicht aanschouwden*)? *Bloeml.* 3, 72, 57. Van dingen die vallen of risen in doren, *Hs.* Yp. 134*b* (*het is niet noodzakelijk hier voor beide woorden de bet.* vallen *aan te nemen*, *evenmin als beneden Vad. Mus.* 4, 108). Dus bleven die lande . . . sonder oor, . . . die over herde menich jaer van oire te oire waren gheresen (*van den eenen erfgenaam op den anderen waren overgegaan*), *Brab. Y.* VI, 11919. God sal upti doen risen (*doen komen*, *zenden*) plaghe van dinen huse, in corten daghe, *Rijmb.* 10307. O hoge, vol graciën (*Maria*) . . ., daer God dese minne hierom (*l.* hier om, *om wie God deze liefde hier*) doet risen (*aan den dag legt*, *doet blijken*), gebenedijt si dinen name, want selke vrame en wilde Hi noit aen niemen bewisen, *Sev. Blisc.* 1166. — In gescille risen met een pers. als ondw., *in geschil komen*, *oneenig worden*. ‖ In desen . . . tijt gheviel dat twee de meeste baroene bi diveerssen occusoene in ghescille resen met grooter hatye, *Bloeml.* 3, 29, 6. — Meestal is een begrip als „geschil, twist, oproer" en dgl. subject; in dat geval staat risen in beteekenis gelijk met ndl. *opkomen* (nog heden is *rijzen* in dezen zin bekend, b. v. „er is een geschil *gerezen* over enz."). Het staat alsdan op de grens der oudere beteekenis en de opvatting „in de hoogte gaan", waarvan men voor de verklaring ook kan uitgaan. Vgl. lat. *surgere*. ‖ So wyen brant in sijn huys rijst ende selve terstont rechtevoort gheen openbair „brant" en roept, die verbuert xx lb. holl., *K. v. Brielle*.[1] 85, 11. So wair een staende brant rijst, *ald.* 12. Omme dat ne gheene ghescille vallen (*zijn*, *plaatsgrijpen*) noch risen souden tusschen de twee wateringhen, *Vad. Mus.* 4, 108 (*a.* 1431). Zynt dat dese achterste beroerte rees, *Voorgeb. v. Gent* 157 (± 1381). (Doe) rees ene riote zeer zwaer, *Vl. Rijmk.* 7888. Hier naer rees een groot ghescal in Vlaendren, 9086. Omme daer te verhoedene ghescil, dat . . . in de stede begonste risen, ende in acorde te settene, *Rek. v. Gent* 3, 214 (*a.* 1347). Te dien tiden doe vele heresiën pulluleerden oft opstonden of resen, *Hs. IIde Part.* 3*c*. — O Heere, alder menscen confoort, wat vruechden mach in den hemel risen (*welke reden tot vreugde mag er in den hemel zijn*)! *Sev. Blisc.* 1528. Vgl. GERISEN, 3) en OPRISEN, 6) en zie nog twee plaatsen bij OPVERSTAEN, 2). — Hierbij zal behooren de beteekenis (*in rechte*) *aanhangig gemaakt worden*, eig. „voor het gerecht of de schepenbank *komen*", eigen aan het woord in de 16de eeuw; zie b. v. *Leid. Keurb.* 427, 40: „dat sy tot noch toe alle zodanige verlijden op alle preferentiën, voor de vierschaer deser stede geresen, prerogatief van date hebben laten genieten". — Met een pers. als ondw., *opkomen*, *opstaan*. ‖ Bij mijnen tijde soo rees een onghehuer man in Denemarken, die hem selven verhief ende mere dede gaen dat hy der coninghinne soon waer, *Blome der doochden* 38. Hier en binnen so rees een nyeu coninc boven Egipten, die Joseph niet en wiste, *D. B. Exod.* 1, 8 (lat. *surrexit*). — Met eene bep. met ute of van. *Voortkomen uit*, *voortspruiten uit*. Vgl. mnd. „dat ut eme de worme *resen* unde vreten ene". ‖ Den rechten sin en soude die menighe niet verstaen, werde hem gheen onderwijs ghedaen, waer somighe saken ierst uut risen, *Brab. Y.* VII, bl. 691, vs. 8. Daer noch meer quaets uut hadde geresen, hadde enz., VI, 1719. Hier af rees een groot onvrede, *Rijmb.* 30614. Dien dau die hi (*Longinus*) daer (h)ute dede risen (*uit de zijwond van Christus*), die dede enz., *Denkm.* 3, 196, 11 Dat ander daer duck luxuri uyt rijst, dat is overtuldicheit van spisen ende van dranck, *Proza-Sp. d. S.* 22*a*. (*Opschr.*: oncuysheit geschiet duck overmits der overvloedicheit der gulsicheit). Dorperheit, verwoetheit ende vernoyinghe (*l.* vernoyeringhe) die risen van ontrouwe ende van ongelove, *Con. Somm.* 11*b*. Di soude daer grote baet of risen, *Rein.* II, 5658. Ic anesach die erde, ende ic vantse al ydel wesen, alsoft sij uut niete waren geresen, *Sp. d. Sonden* 2808. Nader hoverden tractaet ist recht datmen ten nide gaet, diewelke haer dochter heet wesen, om dat si uut haer is geresen, 13539; ook 13854; 14545. Edel here, stoorfdi souder gheboort, daer soude op (*l.* of) risen een groot discoort: elc souts die naeste wille sijn, *Glor.* 113. Uut mire begeerten soo eest geresen dat my God dese eere dus doet, *Sev. Blisc.* 873; ook 1715. — Dese (*vrouw*, nl. *Helena*) en was die eerste niet noch die achterste ooc sal wesen, daer groot vernoy af es geresen (*door wie groote ellende is veroorzaakt*), *Rose*, bl. 250, vs. 79. Waer men bevonde . . . iemene daer scade af was gheresen den anderen . . ., dat men dien aentasten sal, vanghen ende houden, *Brab. Y.* VII, 5887. — Ten kindren (*van Zebedeus*) antwoorde hi (*Christus*) . . . ende niet ter moeder . . ., om dat van hem rees die bede (*de bede uitging*), *Rijmb.* 24862. — Met den 3den nv. van den pers. *Komen aan*, *ten deel vallen*, of, met veranderd ondw., *krijgen*. Zoo ook mhd. ‖ Lof rise (*eer valle ten deel*, *eere zij*) der hoger coninginnen, *Sev. Blisc. v. M.* 1160. Lof rise u lien, 1235. — Eene uitdrukking, waarin risen waarschijnlijk eveneens de bet. *beloopen* of *bedragen* heeft, met den adverb. acc. lanc verbonden, d. i. „langen tijd", is lanc risen of te lanc risen, welke beteekenis met *lang duren* gelijkstaat. Over het bezwaar dat er bestaat om risen hier op te vatten in de bet. „vallen" en de uitdrukking dus door „(te) lang vallen" weer te geven, zie bij 3). ‖ En waent niet dat ic verclaren (sal) alle die steden, poorten ende castelen, . . . dat soude al te lanc risen, *Man-*

dev. 2*b*. Een leven van sonderlingen doene mocht men van sente Hylarioene vertrecken, dat lanc soude risen, *Sp.* II[a], 17, 1. Wi beiden te lange: eer tvolc versaemt wort int ghemeyne, trijst somwijl lanc, *Sev. Blisc.* 1415. Ende (*dit*) laet ic hier achterbliven, want te lanc rijst dat scriven, *Bab. Y.* IV, 437. Het rijst al lang, ende de brysuren(?) diemen desen goeden lieden gheift, zijn zwaer omme verdraghen, maer nochtans zo hebben zy groote paciëncie, *Ann. Em.* 14, 33 (*a.* 1488).

2) *Naar de hoogte gaan, stijgen, rijzen.* Kil. rijsen, oprijsen, surgere, exurgere, assurgere, scandere, oriri, *vulgo* rissare. Plant. rijsen, *se lever, se haulser d'embas*, sublevare vel sustollere se a terra, surgere; den nevel rijst (*trekt op*) ascendit nebula. — *α*) Met eene zaak als ondw. Van hemellichamen, zoowel in de bet. *opgaan, zichtbaar worden*, als *hooger gaan staan, rijzen aan den hemel.* || Mittien wert scoon ende bequame die dagheraet ende die sonne rees, *Troyen* dl. 3, vs. 40148. Eer hi daer quam, so waest dach, ende die sonne begonste risen, *Rein.* I, 1316. Savonds . . . dat soe (*de zon*) was tharen onderghane, maecte God risende die mane, *Rijmb.* 260. Ende die sonne der verstandenessen en rees ons niet, *Hs. Acq.* 164*c*. — De onb. wijs als znw. *Het opgaan.* || Van alderhande besettinge salmen recht doen dweersnacht metter rysen van der sonnen, *O. Vaderl R.* 2, 82, 1 (*l.* metten rysen? *van een vr. znw.* rise *met de bet. van het ww. blijkt niets, doch ook* 83, 6: „metter rysen van der sonnen"; *misschien heeft de klank van* „der sonnen" *hier eene fout veroorzaakt*). — Slechts schijnbaar behoort hiertoe *Rijmb.* 6147: „ute Jacoppe sal risen (*voortkomen*; zie bij 1) ene sterre" (lat. *orietur stella ex Jacob*). — Bij uitbreiding ook van de jaargetijden. Wij gebruiken het laatstgenoemde ww. (en *dalen*) in dezelfde beteekenis, van den dag. || Als die so mer was gheresen (*gevorderd*) soo dat die daghe mochten wesen opt alre lanceste vanden jaer, Hild. 67, 1 (vgl. ndl. „hoog op den dag", en hd. „*hoch*sommer"). — *β*) Van boomen en planten, *de hoogte ingaan, opgaan.* || Bastarde plante ne sullen in gheenre wisen toghe gheven die hoghe risen, *Sp. d. Sonden* 4357; vgl. bij 3). — *γ*) Van vogels. *Zich in de lucht verheffen.* || Alsi (*de roofvogel*) boven hanghet in die lucht, die voglen onder hebben vrucht, risen si, datmense vanghe, ende duken int water, *Nat. Bl.* III, 2507. Die valke . . . zach den heygher risen, dien hi na ziere natuere bewisen edelike boven clam, *Couchy* I, 462. — *δ*) Van een voorwerp, *naar de hoogte gaan.* || Gheliken als die meerblade altoos boven sijn int rysen (*steeds boven op het water drijven*), *Bloeml.* 3, 70, 94 (Hild.). — *ε*) Van zweren. *Zich uitzetten, zwellen.* || Het sullen sijn inden menschen . . . wonden ende rysende of zwellende bladeren, *Haagsche Bijbel* 1, 52*a*. Men neme een roede versch ghesneden, ende doe den naderen (*adders*) blasen daer an, soe sal vul bladeren risen dan, *Nat. Bl.* VI, 538 *var.* (lat. *in vesicas felleas ebullire*; hier wordt aan de roede toegeschreven hetzelfde wat anders van de blaren zelve gezegd wordt). Dese specie (*van melaatschkheid*) die wast op den mensche seer alsi beghint te porren ofte te rijsen, Jan. Yp. 152 *hs.* (*de woorden zijn niet zeer duidelijk*). — *ζ*) Van den wind. *Zich verheffen, opsteken.* || Het rees een wint, met denwelken de colen woyen achter de voye ende in de kerke, soo dat al Sente Salvatorskerke verbarrende, *Cron. v. Vlaend.* 1, 228. Jeghen dat stoorm risen sal, *Nat. Bl.* V, 812. — *η*) *Toenemen in aantal, omvang, kracht* enz. || Van der hoverde van dienstlieden, die so groot nu zijn geresen, dat si verzweghen moeten wesen van die dese besorghen ende voeden, *Sp. d. Sonden* 11898 (*de woorden zijn niet duidelijk*; *waarschijnlijk is de bet.* „het pralen met zijne bedienden, wier aantal zoo is toegenomen, dat het maar goed is dat zij die hun den kost geven er niet over spreken"; *vooraf gaat* „vander hoverde van maeltiden", *d. i.* „het geven van schitterende diners"; *de hoovaardij, der bedienden zelve komt eerst ter sprake in vs.* 11959 *vlgg.*) — *θ*) Van een prijs, *oploopen, naar de hoogte gaan, stijgen.* Van eene boete, *stijgen, een zeker veelvoud bedragen van de enkele boete, oploopen, verveelvoudigen.* Zoo ook mnd.; vgl. Lübben op het woord. || Alle bedecte smarte rijst vierscat (*bedraagt het viervoud der boete*), *R. v. Brielle*[2] 176, 3. *Van onbedecte smarte te risen dair litteyken of blijft.* Alle smarte . . ., dat onbedecte smarte hiet, die sal risen achtschat (*tot het achtvoud oploopen*), so verre alst gecante wonden sijn, want dair hout men off litteyken ende lelicheit, die men van blootreysen niet en hout off van ongeliken, ende dairomme so en sullen die niet risen gelijc die wonden, *ald.* 4. Alle smarte, die die gesworen meister bekennen sal in ombedecte smarten, die en sal niet meer dair risen dan in anderen steden (*dan „smarten" op bedekte plaatsen*), . . . ten ware dat men een lyt offsloege, als vinger off hant, dat soude risen (*oploopen*), want beter enen lammen vinger off hant dan die offgeslagen, *ald.* 5. Of van enighen zaken smarte rijst dan van tverboden wapen, ende ofmen die risinghe groten sal vant verboden wapen, ende ofmen in vechtelic enighe last sculdich is om enigher zaken wil hoogher te beteren dan smarte (*hoogere betering te betalen dan de enkelvoudige voor „smarte"*)? Matthijsz. 167; ook 11. Wondt yement uutlems een poirter, dair hy een vrede jeghen staen heeft, boven dat VIIIscat sal hijt dairtoe beteren IIII scat om der vrede wille, want ic den wysen ouden heb horen segghen, dattet recht is: so wair mijns heren boeten of rysen, rijst die smarte, *ald.* (*waar de boete aan den heer stijgt, daar ook de betering aan de partij*). Het is al te redelic dat vredebrake, dair een op waent gaen gheveilicht, smarte doet rysen, 168. — *ι*) In verbinding met dalen. Op ééne plaats is de uitdrukking, als znw. gebruikt, een zinnebeeld voor eene bepaalde soort eigendommen, eig. „hetgeen opgaat en niet opgaat, in de laagte blijft, *opgaand en laag hout*(?). || Dat B. geruymt heft mitter doot . . ., waert ghelegen is, binnen die duer of daerbuten, wassen of wayen (*l.* wanen, *afnemen*?), risen ende dalen, groyen ende bloyen, pot ende ketel, scuttel ende lepel, silver ende gout ende al dat den boel toebehoort, *Wfri. Stadr.* 1, 170. — Op eene andere plaats schijnt dalen ende risen, gezegd van het jaar, de bet. te hebben van *voortgaan*: misschien is er bij gedacht aan de aanhoudende wisseling der dagen door het rijzen en dalen, het op- en ondergaan der zon. || Wanttet nyeuwe jaer daelt ende rijst, nochtan breucgtet sulke vrucht mit soeten douwe, mit ander vucht, aldaer die werlt by wert ghevoet, *Bloeml.* 3, 77, 30. — Hiertoe zijn ook te brengen de plaatsen, waar men risen moet weergeven door *opkomen*, gezegd van eene oneenigheid en dgl. Zie bij 1). — *b*) Met een pers. als onderw. — *α*) *Opstaan, zich verheffen van den grond of zijn zetel, oprijzen. Teuth.* rysen, verrysen, opstaen, surgere, resurgere. Vgl. OPRISEN, 5) en Plant. rijst vander eerden, surge a terra. — Ook *verrijzen, opstaan uit het graf.* || Die hier anden cruce es verdaen, . . . dat hi seide, daer hi stont gevaen, dat hi derdages risen woude, *L. o. H.* 3875; ook 4662; 3890. Dan (*bij het jongste gericht*) sal vallen sonne ende mane; alle die sijn, levende ofte doot, selen risen, 4803. Christus mochte . . . beslotene sinen grave risen, *Sp.* I[7], 34, 39. — *β*) *Opstaan, oproerig worden, zich verzetten tegen het gezag.* Vgl. OPRISEN, 6). || Mids desen vreemden gheveerten soo es gheresen die ghemeinte ende verstormt zeere, *Brab. Y.* VII, 11747. Ist dattu verhovaerdichste, so rijsestu tegen den almachtigen, *Hs. Cyrill.* 38*v*. Hy laet hem dyncken heere der heeren, die jeghen hem rese, hy zonde hem stooren, *Z VI. Bijdr.* 5, 320, 193. — Want de Romeynen sonderlinghe trijsen ende trebelleren van die van Persen duchtten, *Boëth.* 54*a*. — *γ*) *Opstaan uit de zonde, zich*

verheffen in zedelijken zin. || Eene swaere verharthede vanden quaden zede, daer hi mede licht (*ligt*) gheperst in sulker wisen, dat hi te duechden niet mach risen, *Sp. d. Sonden* 9351. — *d*) *Toenemen in eer, macht, aanzien; vooruitkomen, grooter worden, eene hoogere plaats in de maatschappij innemen.* Vgl. OPRISEN, 8) en ndl. „*rijzen* in iemands achting". || Hoe menich onbesceden rent wil risen, eer dat (*d. i.* dattet) hem dueget jan, *OVl. Lied. e. G.* 441, 36. Woude hi (*Paris*) haer (*Pallas*) den appel toewisen, si souden hooch in machte doen risen, *Rein.* II, 5519. Nochtan risen si (*ezels*) alle daghe in machte, 5753; ook 7664. Wie Reinaerts consten niet en pliet, die en dooch nu ter werelt niet in ghenen staet van machten gheset, mer can hi crupen in sijn net . . ., so rijst hi ende men trect hem voort, 7665. Wanneer men die scalke laet risen, so gaet te niet recht ende eer, 5876. Mach hine (*de landsheer zijn vijand*) hebben in die hant, sone latene altoos niet risen, *Heim.* 1698. Men en vint . . . genen so armen knecht, can hi mi (*Ere*) volgen, ic en doe hem risen, *Argum.* 183. Hine wil bailiu noch scepen wesen, daer menich man by is ghereesen, *Bloeml.* 3, 65, 117. — Ook *toenemen in goede eigenschappen.* || Eerbaer wiven salmen prisen die altoos in doochden risen, *Spreuken* 15 (in *Altd. Blätter* 1, 75). — *e*) In tegenstelling met d a l e n, *naar de laagte gaan.* || Die daelt daer men niet en rijst (*steeds dieper daalt en niet weer naar de hoogte kan gaan*), dat is den meesten val ghewijst (*grooter val is niet denkbaar*), want hi slacht nae Lucifeer, *Bloeml.* 3, 70, 115.

3) *Vallen, afvallen, uitvallen.* Vgl. kol. 1451. Zoo ook in het Mhd. en Mnd. en nog heden in verschillende noordndl. en zndl. tongvallen. Vgl. den titel van een dichtbundel van Van Beers, nl. „Rijzende Blaren" (mhd. „daz loup *riset*", Lexer; mnd. „der vrucht de van dem bome *riset*, Lübben), en zie Schuermans 548 („*rijzen* in heel Brab., Antw., Kempen, Belg.-Limb., *vallen, afvallen, uitvallen, neervallen, doorvallen, dalen, neerdalen, zachtjes afkomen*"); Rutten 189; Corn.-Vervliet 1029; Tuerlinckx 526. (V. d. Water, *Oost-Bommelerwaard* 124: „vooral van bladeren en zaad"); Gallée 36: *rizen*, langzaam vallen, druipen; Draaijer 33: *rizen*, neervallen, door laten vallen, laten vallen. *Teuth.* r ij s e n, a f v a l l e n, cadere, decidere; h a i r r y s y n g h, (*uitvallen van het haar*) v a n s c h o r f t h e i t, alopicia (vgl. Diefenb.). Kil. r ij s e n, a f r ij s e n, labi, delabi, decidere, defluere, descendere; r y s e n d e h a y r, defluus capillus (*afhangend haar*); r ij s e n d e s t e e n (*zakkende steen, steen in de blaas*), calculus, lithiasis (mhd. „risender stein, gries, *harnstein*" Lexer). Plant. h e t l o o f r ij s t, *les foeuilles tombent*, decidunt frondes, exuunt se arbores; d a t r ij s e n d e s l o o f s, *le tombement de foeuilles*, denudatio arborum, casus frondium. Ook in het Mnl. wordt het woord vooral gebruikt van het vallen der boombladeren; en steeds van zaken, nooit met een pers. als ondw. || Hi liet die open roose aent cruce hangen soo root, haer bladerkens liet si risen, *Profijt. Liedeb.* 189, 11 (*OVl. Lied.* 447, 11). Zoo ook bij Cats (Oudem. 5, 854). Vgl. RISEN, trans., in de bet. „doen vallen" beneden. Anna Bijns gebruikt *rijzen*, zw., van het manna, dat „*rijsde* wter locht" (t. a. p.). — Bij het beperkte gebruik van r i s e n in dezen zin, ook in het Mnl., is het zeer twijfelachtig of men *Sp.* III[2], 23, 91: „ghef mi die crumen te mire spisen, die van dire taflen *risen*", het ww. wel door „vallen" mag weergeven: men zal *risen* moeten opvatten als *komen, voortkomen, afkomen*, welke beteekenis zich aan de onder 1) genoemde geleidelijk aansluit. Het Latijn geeft geene aanleiding om de bet. „vallen" te verwachten, dat heeft „ut pascar de micis mense tue". — Eveneens moet men de uitdr. l a n c, t e l a n c (l a n g e) r i s e n niet vertalen door (*te*) *lang vallen*, maar (*te*) *lang duren*, (*te*) *veel tijd kosten of in beslag nemen.* De eigenlijke beteekenis is (*tijd*) *beloopen of bedragen.* Vgl. BELOPEN, Intr. *Lanc* is dus eig. een adverb. accusatief van het als znw. gebruikte bnw., evenals in mnl. „eer iet *lanc*", ndl. „eer*lang*". Zie de plaatsen bij 1) op het einde.

II. TRANS. — Het is het intrans. ww. transitief gebruikt, gelijk blijkt uit de sterke vervoeging, en dus niet te vergelijken met het bovengenoemde causatief eng. *raise.* Het wordt nog heden aldus gebruikt in het Westvlaamsch (De Bo 939). Vgl. ook eng. *to rise.*

1) *Doen voortkomen of voortspruiten.* Van zaad, *schieten.* Waarschijnlijk is aldus r i s e n op te vatten op de volgende plaats. || Filex dats varen ende seggen sulke dat het bloyt ende zaet riset in Sente Jans nachte baptiste, *Hs.* Yp. 99*a*. — Misschien is dit ook de beteekenis, welke ten grondslag ligt aan het gebruik van het woord op de volgende plaats. || Sone moghen de vrouwen . . . gheene vrucht openbaren, sine moeten eerst hare bloemen risen, *Vr. Heim.* 247.

2) *Doen rijzen, verhoogen, omhoog werken.* Zoo ook in het WVlaamsch. || Alle die ghene die . . . timmeren wille(n) ofte hoore huyse of daecke rysen, *K. en O. v. Delft* 117, 1. Wanneer die spoyewairder winnen wil die hijs vermaende vanden geenen die doir (*door de sluis*) wesen willen, die soude hem helpen die doir rijsen ende dalen, of sij en souden dair niet doir vaeren, *O. K. v. Delft* II, 73, 16. Alle die ghene die grave hebben in der kercke ende ingevallen sijn, die sel een ygelic doen risen ende effenen, *Leid. Keurb.* 484, 5.

3) *Omhoog heffen, verheffen.* — *a*) Met een persoon als object. Van een gekruisigde. In dezen zin heeft r i s e n waarschijnlijk gestaan op de volgende plaats, waar het rijm in de war is. || Nu bidden wi Gode, die wert ghesleghen (*l.* gheresen?: ghepresen) ane een cruce om onsen sonden, *Glor.* 30. — Van de gelukzaligen. *In den hemel brengen.* || Dat ghi (*Maria*) . . . hoge ten hemele selt sijn geresen bi uwen sueten kinde, *Sev. Blisc.* 718. Te so hogher weelde wert hi (*de mensch*) geresen, die daer (*in den hemel*) sullen versaet wesen: nemmer en comt hem hongher ane, *Sp. d. Sonden* 307. Dat ic ten oordele . . . bi u (*Maria*) moet sijn daer boven geresen in des levens boec, *Pelgrimage* 106*d*. — *b*) Met eene zaak als obj. || Waermen doe een dichter kinde, hy wort gheëert, hi wort ghepresen, sijn naem ghespreet, sijn lof gheresen, Hild. 53, 10. — *c*) Met het begrip „oordeel, vonnis" als obj. *Verheffen, doen opgaan.* || (*Goedertierenheid en Ontfermicheit*) bidden Gods gherechtichede . . ., dat hi sijn ordel niet en rise over den minschen sonden wise (?), want daer in minderen mocht sijn ere, *OVl. Ged.* 3, 134, 323.

4) *Doen vallen of afvallen*, gezegd van bladeren. Vgl. Intr., 3). || Een edel roose die hebbic vonden . . ., haer roode bladere heefsi gheresen onder tcruce, *Denkm.* 3, 196, 1.

AANM. 1). — Eéne enkele maal komt een wederk. ww. h e m r i s e n voor in de bet. *zich verheffen*, in zedelijken zin. || Wildy u tot duechden risen, den wech ten eewigen leven waert wil ick u gaerne wisen, *Profijt. Liedeb.* 149, 12.

AANM. 2). — *Hs.* Yp. 127*d*: „dierste (cataract), diemen mach genesen, die es wit alse calc entie comt van slagen, van risen of van stocken of van scaelkinen van enegen dingen of van werpinge van stenen of van sneeclatten", is *risen* dat. mv. van r ij s, tak.

AANM. 3). — Niet duidelijk is a f r i s e n *Rek. v. Heusden* 14 (*a.* 1457): „te tuynen langs die kae opten voirs. wech geleet ende gemaect . . ., aen die westzyde voir den slach vanden water, ende voir dat afrijsen". Er kan een denom. van *rijs*, rijshout, bedoeld zijn (vgl. wvla. *rijzelen*, De Bo 939). Misschien beteekent a f r i s e n: *rijs kappen, takken af-*

takken. Of kan „afrisen" de bet. *afkalven, wegglijden, zakken* (van den grond) hebben gehad?

AANM. 4). — *Amand* II, 4017: „claghende Gode, dat die doot so saen haren vader hadde tonder ghedaen, ende hi so onlanghe hadde ghewesen in eenen duechdeliken levene gheresen", is de beteekenis van *gewesen geresen* niet geheel zeker. Zie de waarschijnlijke verklaring bij GERESEN. — Over geresen of opgeresen (*Boëth.* 323c) zie bij OPRISEN, 2).

RISER. Zie RIJS.

RISERBREKER, znw. m. *Hij die takken, rijs of boomloof afbreekt.* Zie RISERLESER.

RISERICH (RIJSERICH), bnw. Hetzelfde als een niet gevonden *risich en als rijsachtich (-echtich); z. ald. *Vol loof. Teuth.* rijserich, frondeus, ramalis; rijserich werden, frondescere.

RISERKINE (-KEN), znw. o. mv. Het enkv. is rijskijn (risekijn); zie RIJS, en vgl. ndl. *eiertjes, kleertjes, kindertjes,* naast *eitje, kleedje, kindje. Takjes, twijgjes.* In *Teuth.* komt het woord voor als benaming voor de *stengels van hei* („heyde, merica; heyde die riserken dair af, stipa"; *vgl.* Diefenb. op stuppa).

RISERLESER, znw. m. *Hij die sprokkelt, rijs- of boomtakken inzamelt of snoeit. Teuth.* rijserleser of -breker, frondator (vgl. bij Dief. op frondator: „qui colligit frondes").

*RISERWERC (RISERE-), znw. o. *Lofwerk, loofwerk* (?). Niet geheel duidelijk is *Teuth.* rijsere werck maken of geven, frondare (dit woord komt bij Diefenb. niet voor, en om den vorm *rijsere* is het niet zeker dat „risere werc" als een eenheid moet worden opgevat).

RISINGE (RIJSINGE, RIJSSINGE), znw. vr. Mnd. *risinge*; ndl. *rijzinge.* Van risen; z. ald. — 1) *Het in de hoogte gaan of rijzen van een prijs, het oploopen van eene boete.* || (Dat) geenrehande provancie van coirne van meel . . . van oistwairt binnen onsen landen en comen, twelke, als wij verstaen, eenen grooten upslach ende rijsinge in den coirne maict, *Hans. Recess.* 7, 203. Dat enyge souden die scepen . . . te gemoet vaeren ende souden dat coirn of andere goeden, die sy geladen hebben, coopen, . . . dairmede zy . . . overtallijcke grote rijssinge in den voirscr. goeden ende bysonderlinge int coirn maken ende alsoo tegen den gemeynen oirbair doen, *R. v. Amst.* 159, 273. Of men die risinge groten sal van (*het oploopen der boete, veroorzaakt door het toebrengen eener wond door*) tverboden wapen, Matthijsz. 167 (*ald.* 11: rysinghe).

2) *Het vallen of afvallen* (van bladeren) of *het uitvallen* (van het haar, b. v.). In de laatste beteekenis is het woord opgeteekend in de samenstelling haerrisinge in *Teuth.* („hairrysyngh van schorftheit, alopicia").

RISNOER (RIJCH-), znw. o. Van riën; z. ald. en vgl. ricorde; het nog heden te Maastricht bekende *rij-startel* (Kil. „stertel, steertel, ligula, lugula adstrictoria" en het in het oosten van de Bommelerwaard gebruikelijke *rijnasser, rijnessel* (rijgnestel; V. d. Water 124); vgl. *rijpinne* (rijgpen), *rijdraod* (Draaijer 33). *Rijgsnoer, veter.* Kil. rijghsnoer, rijghband, rijghkoorde, fascia, tenia, ligamen, lorum, ligamentum. Plant. rijghsnoer, *un lacet,* loramentum, ligamen. || Om 50 coperen naeldeken an lederen riemeken te maken ende om 25 risnoere van gaerne met coperen naelden, *Rek. d. Gr.* 3, 358. So en sel gheen ghildebrueder . . . enighe witte hosveteren ofte rijsnoer maken of vercopen dan van hondenleer, *Gild. v. Utr.* 2, 331; zoo nog tweemaal *ald.* (*vgl.* 245: „nastelen, hossveteren, rijchsnoeren, buydelen, handtschoenen enz."). Nachtelinghen ende risnoeren, *Livre d. Mest.* 15 (fra. ald. *lanieres et lachets*). Zoo ook *Tijdschr.* 25, 32 (rijchsnoer); vgl. 36.

RISPEN (RESPEN). Zie BERISPEN. — Het simplex komt niet voor in de aanhaling uit *Teest.* 100 vlg. („want hi mi sulcstont heeft der af berespt van dien dat ic hem gaf"): in *Lsp.* Inl., bl. XCIV, moet *gerespt* veranderd worden in *berespt.*

RISPEN. Zie OPRISPEN en de daar genoemde vormen en vgl. Plant. rispen, ruspen, rupselen, rospelen oft gorpsen, ructare vel ructari, ructuare, eructare, irructare (ook ripser, gorpser, *routeur*; ripsersse); Oudem. 5, 863: ripsen (voor rispen); Kil. „ripsen, j. rupsen" en het volg. Art.

RISPINGE, znw. vr. Hetzelfde als oprispinge; z. ald. Plant. ripsinge, rupselinge oft gorps, *route,* ructus, eructatio. || Stedelike rispinge gaet uter maghen, *Barth.* 120*b*.

RISSCHEN (RESKEN, RESSCHEN), zw. ww. intr. Van risch; z. ald. *Graszoden steken. Voc. Copp.* resschen, resch steken, cespitare. *Harl. Gloss.* rechen (*l.* reschen), cespicare. *Gloss. Bern.* resken, cespitare.

RISSELEN. Zie RISTELEN.

RISSENDE, znw. In een egmondsch hs. (*a.* 1357) komt tweemalen dit woord voor, waarvan èn vorm èn beteekenis onduidelijk zijn. Is het misschien een eigennaam of plaatsnaam? || Item Tydeman rissende boy halve tune, *Hs. Egm. f.* 12*r*. Enen halven streng tenden van rissende bloke, 13*v*.

RISSINGE (RISSING), znw. vr. || Dat men ghien pypen (*soort vaten*) verhalen sall, daer olye in geweest is, men (*d. i.* men en) sall eerst uuthouden (*uithouwen*?) die rissing (?), *R. v. Amst.* 336, 8. Waarschijnlijk wordt het merk bedoeld dat in het vat gesneden is; *rissinge* zou dan staan voor *ritsinge* (zie RITSEN).

RISTE. Zie RIJSTE en vgl. *Teuth.* ryst hennep off vlass, rocca; ook risken (misschien voor *ristken): „wijndruyven myt den risken, racemus"); mhd. *riste* (Lexer); mnd. *riste, risse* (vooral van vlas). Kil. riste van vlasch, manipulus lini; Oudem. 5, 864: rist, reeks, rij (met voorbeelden uit de 17de en 18de eeuw).

RISTELEN (RISSELEN, RIJSTELEN), zw. ww. intr. *Ritselen.* Fri. *risselje*; ndl. dial. *risselen.* Zie Franck op ritselen, en De Jager, *Freq.* 1, 524, waar ook een ww. *ritsen* wordt vermeld, alsmede de vorm *risselen* van het frequentatief; Franck herinnert aan westfaalsch *rispeln* in dezelfde beteekenis (Woeste 216), waarnaast ook *riskeln* bestaat (t. a. p.). Dit *rispelen* komt ook bij Vondel voor, gezegd van muizen (V. Lennep 1, 599; zie de juiste verklaring bij De Jager, *Freq.* 1, 522), in welken zin ook *risselen* gebezigd wordt (t. a. p. 524). Misschien is *ritselen* slechts eene andere uitspraak van *ristelen,* evenals *weps* en *geps* voor *wesp* en *gesp, rusp* voor *rups* (Kil. rispe, j. rupse, millepeda; Oudem. 5, 864). Misschien ook is het woord van vorm veranderd door de bijgedachte aan een ander ww., dat ritselen luidde en „aanporren, prikkelen" beteekende. Vgl. Kil. „ritsen, instigare, incitare, inducere, incendere"; De Jager, *Freq.* 1, 523 (ook *aanritsen, aanritselen, anrissen*); en *ritseling* bij Hooft, uitg. Stoett, dl. 2, bl. 173: „levende *ritseling* (minnedrift) doorcruipt haer 't ingewant" (zie nog een voorbeeld bij Oudem. 5, 865). Kil., die rijsselen opgeeft, leidt het ww. af van rijs, boomloof („strepere, strepitare, strepitum edere, strepitu quodam levi moveri, ut virgulae, frondes, stramina; submissum murmur edere, ut frondes"; daarnaast „rijsseler (*stroo als rustplaats voor beesten*), substramen, stramentum, stratum, cubile pecorum, torus, lectus e stramento". Indien dit juist is, dan zou de verhouding van *rijsselen* tot *rijs* ongeveer dezelfde zijn als van westfaalsch *rispeln* tot mnd. ndd. *rispe,* struikgewas (Lübben). Op eene andere wijze neemt Franck verwantschap aan met rijs, nl. gemeenschappelijken oorsprong uit een wortel, die „beven, sidderen" beteekent,

Vercoullie neemt verwantschap aan met *ridse* (Kil.), d. i. „koorts". || Tot eenre tijd soo hoorde dese Lameth Cayn ristelen in den boessche onder de waernd (*l.* vaerne) ende den struken, *K.* 2 (vgl. *Cron. Beyeren* 2 *v*: „op ene tijt so hoorde Lamech Cayn rijstelen inden bussche onder den vaerne ende den struken"). Onder haghen ende onder doorne . . . croop si over voet ende over hande, . . . Cephalus . . . meynde, doe hi hoorde dat ristelen, dat een dier daer wonde nistelen, *MLoop* IV, 2184. Als die hase inder wildernisse hem gheneert, waer hij dan bij herdicheit van winde eyn rijs hoort risselen, so is hij terstont also versaecht, dat hij van dan trect, *Blome der doochden* 52. — Hierenbinnen hoorden si die slotelen rijstelen ende clincken, *Dial. Creat.*, 112*de Dial.* Hier is de beteekenis *rammelen*; vgl. de bij De Jager, *Freq.* 1, 524 aangehaalde zegswijze: „hy is so drooch dat by *rijstelt*". — Zie voor voorbeelden uit een lateren tijd De Jager t. a. p., waarbij men nog voegen kan Hooft, *N. Hist.* 153: „dat zy met het oor op 't rappier teegens d' aarde leggen om de geleeghenheit te beluisteren, en, *ritselt* er een gerucht van voordeel, teffens op te springen". — In het *Waasch Idiot.* 554 wordt *ritselen* vermeld voor het „afglijden, b. v. van een steen van het dak".

RISTEN, zw. ww. trans. Mnd. *risten* (vlechten?); ndl. *risten* („aan risten bijeenvoegen of rijgen", van uien; „zuiveren met den ristbok", van vlas; „van de rist afhalen", van bessen). Vgl. *Ndl. Wdb.* op aanritsen, „aanrijgen". Niet zeker is in welke beteekenis het woord gebruikt is in *Boec d. Minnen* 33*v*: „de heylighe gheist hi en dede de brut niet onbesceyden zijn, dye van zijnre leeringhe dezen marre bitter (*bitter mirre*) noch hadde gheristet". Waarschijnlijk is de bet. *samenbinden, tot een bundel vereenigen*, van riste, bundel (de lat. titel van het boekje is „Fasciculus mirre", mnl. „dat bondelkijn van mirre"; vgl. MIRRE).

RISTIER. Zie RUSTIER.

RIT (RITH), znw. o. Mnd. *rit*; mhd. *rit*, m. (in de bet. „plaats waar in- en uitgereden wordt"); hd. *ritt*; ndl. **rid*, *rit*. Van riden; z. ald. Hetzelfde als rede; z. ald., 3de Art. *Krijgstocht te paard, ruiterinval.* Kil. rit, ritte, *Germ. Sax. Sicamb.* (het woord is in het Mnl. werkelijk alleen opgeteekend uit de oostelijke tongvallen), equitatus, turmae equitum *et* expeditio. || *Wat rith off reyse van des heeren wegen off der stadt tho ryden off reysen.* Wert saecke dat ennich ryt velle off reyse, dat men reysen solde van des heren wegen off van der stadts wegen, zoo wen dat die stadt utsenden, die reden off gyngen schynnen (*plunderen*) off um enigerhande roverie van den banner enz., *O. Vaderl. R.* 3, 339, 21 (16*de eeuw te Doetinchem*).

RITE. Zie RIJT.

RITEN, st. ww. trans. en intr. Mnd. *riten*; ndl. *rijten.* Misschien hetzelfde woord als writen, (hd. *reissen*; ohd. *rizzan*; mhd. *rizen*; osa. *writan*; ags. *writan*; eng. *to write*), indien nl. hier *w* vóór de *r* is afgevallen, hetgeen gewoonlijk in de ndd. tongvallen niet geschiedt. Doch ook writen, hoewel zeldzaam, komt in het Mnl. voor (z. ald.); de vormen met *r* en *wr* kunnen dus naast elkaar bestaan hebben; ook fri. *ryt* naast *wryt.* Zie verder Franck op rijten en vgl. RITSEN en RITS(E)).

I. TRANS. — *Scheuren, openscheuren, openrijten, verscheuren. Teuth.* schoren, rijten, dirumpere; breken, schooren, ryten, frangere, rumpere; clooven, spalden, splyten, vlicken, ryten, deylen, findere, dividere; rijten, schooren, qwettzen, displodere. *Gemma* 106*v*: schoren, riten, lacesso. Kil. rijten, findere, rumpere, scindere, divellere, avellere, abstrahere, lacerare, Germ. *ryssen* (l. *reyssen*). Plant. rijten, *casser, fendre, rompre*, findere, frangere, rumpere, lacerare, dilacerare. || Hi was also seer ghecrabbet ende ghebeten, dat sijn vel al was ghereten, *Rein.* II, 6690. Beyn gereten, gespleten off gekroockt, sonder lempde en sonder beyn wetegoen (*d. i.* utegaen), *Publ. Limb.* 19, 409. Daer af ist in ghewoonte der wiven als si rouwich sijn, dat si haer wanghen scoren ende riten, *Barth.* 80*b.* Der tymmerluyde ploich dair sy vooren mede rijten in plancken of holt, *scrophina, Teuth.*[1] 466*a* (bij Duc.: „quoddam instrumentum carpentarii, quod haerendo scrobem faciat"). In dat middel van hon wart ic ghetrect ende ghereten als een scaepken onder de wolven, *Proza-Serv.* 81. — Vgl. TERITEN.

II. INTR. — *Scheuren, splijten, stukgaan.* Zoo ook mhd. en mnd. *Teuth.* kinen, schooren, ryten, splyten, als die erde off anders wat, hyulcare. Kil. rijten, rimas agere, findi, diffindi, hiare. || (Die bedde) sijn etlicke bij een anderen gesturt, want sy so gestalt waren, dat zy van den anderen reeten als men sy ruerden, *Geld. Maandw.* 1, 158. Dat mi (*men*) een vel anden rame so slap spant dat nit en rite, *Limb. Serm.* 148*d.* Dat oen (*hem*) die winster (*linker*) lippe reit (*opengereten werd*), *Aiol* 302. Vgl. TERITEN, Intr.

AANM. — *Alex.* III, 132 vlg.: „Dimuse slouchi sinen aerm af . . . ende reettene al te stucken" is reet niet een tijd van riten, maar van riden (*ene* slaat op den man, niet op den arm); vgl. Gualt. III, 70: „Instantemque Dimum rapto mucrone lacerto *cornipedis planta terit* invalidumque relinquit".

RITINGE (RIJTTINGE), znw. vr. — 1) *Het verscheuren of vaneenrukken van iemand of iets*, ook *de daardoor veroorzaakte breuk of verwonding. Teuth.* eyn rijting, eyn schoring, ruptura; eyn schooryng, rijtyng, laceramentum; brekyng, schooryng, rijtyng, fractura, ruptura. Plant. rijtinge, *rompure*, fractura, fractio, ruptio, fissura. || Doe quam een beer . . . ende teschoorden hem sinen buyck, dat hem sijn ingeweyde op de eerde hynge . . .; ende sijn moder bleeff alleen bi hem mit bedroefden herten, dat hoor van rouwen tebreken wolde, want si hoors kints rijttinge niet mit gansen herten en mochte dragen, *Heiligenl.* 60. Vgl. RITEN, Trans.

2) Van riten, Intr. *Het splijten, vaneenscheuren, scheuren van iets, spleet. Teuth.* erdbevynge of rijting of schooring of opluyckyng, terre motus, hyatus; splete, keene, rijting, gapyng of slyndyng der erden, hiatus.

*RITHOUDER, znw. m. Verkeerde lezing voor withouder (*Hans. Recess.* 11, 151). Zie WETHOUDER.

RITMEESTER (-MEISTER), znw. m. Mnd. *ritmester, -meister*; hd. *rittmeister* ndl. *ritmeester.* Het woord kan komen van rit, znw. (z. ald.) en van riden (alsdan staat het voor ridmeester). In het eerste geval heeft het de bet. van *aanvoerder eener gewapende ruiterbende, die een inval of strooptocht doet in een vijandelijk land.* || Yre burgere (*van Keulen*) haint up uns (*Willem van Gulik*) gelt genoymen ind synt unse vyande worden int ritmeystere up unse lant bynnen verbintnisse, Nijh. 3, 187 (*a.* 1393). — In het andere geval staat ritmeester gelijk met *aanvoerder der ruiterij.* Als benaming voor een bepaalden rang (kapitein) is het woord nog heden bij de ruiterij in gebruik. *Teuth.* rytmeyster, magister militum; ritmeyster off den dat baner wimpel (*l.* banerwimpel) of hoid in den veld bevolen is, texerarius (vgl. Diefenb. op tesserarius o. a. „wachtmeester, wachtsteller die de loose (*het wachtwoord*) gheeft"). Kil. ritmeester, ridmeester, rijdmeester, prefectus militum, tribunus militum, dux equitatus, magister equitum, prefectus equitum (uit de beide eerste dezer vertalingen zou men opmaken, dat een „ritmeester" in de 16de eeuw niet uitsluitend een aanvoerder van ruiterij is geweest). Plant. ritmeester, *chevallier, ou esquier,*

equestris, agaso (*ridder* of *schildknaap*; deze beteekenis is van elders onbekend). || (Doe) wairt den borgeren enen credenciebrieff van wegen mijns genedigen heren op den ritmeester gelesen, dair die ritmeester een deel punten na inhalt deser cedulen op begerden, *R. v. Tiel* 65 (*a.* 1479). Mijn heer die proviser mitten ritmeister ende den drost, 8 quarten (*wijn*), *Rek. v. Hattem* 251 (*a.* 1480).

RITS, znw. m. Of RITSE, znw. vr. Mnd. *risse*, *ritze*, vr.; mhd. *ritze*; ook *rizze*, vr.; hd. *ritz*, m.; *ritze*, vr.; ndl. *rits*. Het woord maakt om zijn vorm den indruk van aan een oostmnl. tongval of aan het Hd. te zijn ontleend (Kil. kenschetst ritse als *Sicamb.*), doch eenigszins vreemd is daarbij het feit, dat rits in het Mnl. ook in leidsche geschriften voorkomt. Misschien is met aan een hd. tongvallen ontleend woord samengevallen een zuiver ndl., met een *s* suffix afgeleid van *ritten*, dat in verschillende tongvallen bekend is in de bet. „scheuren" (zie o. a. Weiland), en een intensief kan zijn van *riten* (*rijten*). Voor de vorming vergelijke men *sliten*, **slitten*, (*slitsen*) *slissen* (in „beslissen"); *splijten*, *splitten*, *splitsen*. Zie over de verwantschap van het woord met *riten*, hd. *reiszen*, het Wdb. van Grimm op ritzen en vgl. ald. op ritz en ritze. — 1) *Schrap*, *streep*, *rits* (in ndl. tongvallen; Van Dale); vgl. got. *writs* en ndl. *rits*, als tusschenwerpsel voor het geluid van iets dat scheurt (De Jager, *Freq.* 1, 525; Weiland op rits). || (Opdat) diese brieff eniche vlecke, ritze of loick (*gat*) hed off gewunne, *Publ. Limb.* 17, 170. — In de bet. *reet*, *spleet*, geeft Kil. „ritse, *Sicamb.* j. rete, splete, rima, fissura, germ. *ryss*" (zoo ook mhd., mnd. en hd.). Vgl. BLOETRITSE. — 2) *Merk op een vat*, *rits*. Vgl. Kil. ritsen, notare fundum et mensuram vasis. || Also S. mit sijn medegesellen hoir merken ende hoir ritsen bewysen van vate te vate, *R. v. Leiden* 122, 52. Vgl. RITSEN. Zoo nog heden in verschillende noord- en zndl. tongvallen (Van Dale). De Bo geeft *ridse*, *ritse* op in de bet. „ridsijzer" (zie RITSISER).

RITSEN, zw. ww. trans. Mhd. hd. *ritzen*. *Een rits, keep of insnijding in iets maken.* Het woord is voor het Mnl. slechts gevonden in het Nederrijnsch, doch het moet ook elders bekend zijn geweest; zie over den vorm bij RITS. In de bet. *scheuren*, *verscheuren* wordt het woord ook gebruikt in de 18de en 19de eeuw (De Jager, *Freq.* 1, 525). Ook kent het Friesch *ritse*, *ritsje* (*Fri. Wdb.* 3, 30), en is het woord nog heden in verschillende noord- en zndl. tongvallen in gebruik (Corn.-Vervliet, Hoeufft, De Bo: „*ridsen*, met de *ridse* teekenen" (nl. tonnen); vgl. ald. *ridse*, *ritse* „ridsijzer", fra. *rouanne*, *traceret*). Waarschijnlijk berust op de eene of andere overdracht van hetzelfde woord het gebruik van *ritsen*, intr. in de bet. zich wegpakken, maken dat men wegkomt (vgl. ndl. *uitsnijden*?; fri. *ritse*, *ritsje*; Schuermans, Corn.-Vervliet). || Ploich der tymmerluyde dair myt sy vooren ryttzen in dat holt, *Teuth.*[2] 397*b* op timmerman (in geheel dezelfde beteekenis komt in *Teuth.* ook de zuiver ndl. vorm riten voor; z. ald.). Vgl. bij RITS de aanh. uit Kil., waar ritsen eveneens wordt vermeld, gezegd van het aanbrengen van een merk op een vat. — Kil. geeft ritsen ook op in de bet. *prikkelen*, *aanporren*, *aanstoken* („ritsen, instigare, incitare, inducere, incendere; germ. *reitzen*, angl. *reitzen*(?)). Vgl. *Ndl. Wdb.* op aanritsen.

RITSISER, znw. o. *Een werktuig waarmede men insnijdingen aanbrengt in hout*, *groefijzer*, *groefstaaf*, *ritsijzer*; fri. *ritsizer*. *Teuth.* ritzyser der tymmerluyde, scrofina (vgl. bij RITSEN en RITEN). In dezelfde bet. in *Teuth.* reetyser (vgl. RETEN) en spontscave. Vgl. de omschrijving van *ridse*, *ritse*, d. i. „ridsijzer", bij De Bo „een korte priem tusschen twee smalle lemmers, wier einden omgebogen en scherpneggig zijn".

RITSOEN. Zie RANTSOEN, 4).

RITTER, znw. m. In *Teuth.* de uitsluitend voorkomende vorm voor ridder, ook in verschillende samenstellingen en afleidingen; z. ald. Zoo ook *Dijkr. v. Zalk* 26, 65.

RIVAELGE (RIVALIE), znw. vr. Door vervanging van achtervoegsel (fr. *-aille*, lat. *-alia*, voor fra. *-age*, lat. *-aticum*) uit fra. *rivage* (vgl. RIVAGE). Zoo staat ook bosschaelge (-alie) naast bosschage; z. dit woord. *Oever van rivier of zee* (*strand*); bepaaldelijk *eene plaats waar men overvaart*, *een veer*. || Dat ic also menich jaer hebbe . . . mijns heren boschhuedere gheweest ende ghehoet sijn foreest ende dese fonteine in dese boschalie, ende dicke ghegaen op op dese rivalie, . . . maer noit enz., *Lansl.* 581. Sijn goede ors bescreet hi mettien, ter rivaelgien (*hs.* ten passe; *in de varr. staat ten onrechte voor deze plaats* rivagien *opgegeven*) voer hi allene als die ghene die ontsach clene dat hem soude iet messcien, *Segh.* 10758 (*vgl.* 10705: op die rivage wacht een roese die passage).

RIVAETSE. Zie het volg. Art.

RIVAGE (-AGIE, -AETSE (-AEDSE)), znw. vr. Mhd. *rivage*; eng. *rivage*. Van ofra. fra. *rivage*; mlat. **ripaticum* of **ripagium* (Körting). Zie de fr. wdbb. *Rivieroever*; ook *plaats waar men overvaart*, *veer*. Vgl. RIVAELGE. || En mach niement liden den pas . . ., want die passe of die rivagie so wacht een reeuse die passagie, *Segh.* 10703 (*hs.* rivage: passage). Laet ons houden die passage dat hi niet en lide die rivage, 10948. Laet ons trecken ter passagen (*hs.* passaghen: *varr.* passagiën), wi sullen vinden ter rivagen fellen stoot, 10995 (*varr.* rivagiën). (Ic) beghonste te ghane op dye rivaetse, *Pelgrim* 70*c*. — Nog heden is *rivagie*, *rivage* in het Wvlaamsch bekend in de bet. van vla. *aard*, eene ruimte aan een water, waar bepaalde koopwaren worden opgeslagen en verkocht (De Bo 943).

RIVALIE. Zie RIVAELGE.

RIVE (RIJF), znw. vr. Mnd. *rive*; hd. *reibe*; ndd. *rive*, *riwe* (o. a. Schambach 174); fri. *riuwe* (*Fri. Wdb.* 3, 30: hooihark); noordfri. *reev* (Outzen 279; *rief*, ald.); oostfri. *rife*, *rife* (Koolman 3, 37); meng. *rive* (Strattman 406); ndl. in tongvallen *rijf* en *rive*; de. *rive*; no. *riva*; vgl. mhd. *ribel*. Van riven; z. ald. en vgl. Franck op rijf en rijven. *Een werktuig waarmede men krabt*, *schuurt*, *raspt*, *bijeenschraapt* en dgl. Vooral heeft het woord de twee volgende beteekenissen. — 1) *Hark*. *Gemma* 170*r*: een egghe, of rieck of een rive, rastrum. Kil. rijf, rijve, rastrum, rastellum (ook rieffe, rieve). || Ontfaen van ingheboedelt: . . . van een rivensteel, . . . van 3 vorken, . . . van 2 riven; . . . van 2 riven; . . . van riven, *Rek. d. Gr.* 1, 368 (*a.* 1345). Een hoygaffele, eenen pendere (*mand*), een berrie, een ryve, een sickele, *Gesch. v. Antw.* 2, 650 (16*de eeuw*). Dezelfde beteekenis heeft het woord in het Mnd., Deensch, Friesch, Oudeng., Oostfri. en in verschillende noord- en zuidndl. tongvallen, o. a. op geheel Walcheren; in Vlaanderen (Schuermans 541: *rijf*, *rijft*); het land van Waas (*Waasch Idiot.* 552); de Bommelerwaard (V. d. Water 124); Groningen (Molema 348: *rieve*, *rief*, houten hark, hooihark; daarnaast *rijve* (t. a. p. 359) in de algemeener beteekenis „gereedschap"); Westvoorne (Van Weel 136) e. a. Vgl. GRIETSELE.

2) *Rasp*. *Gemma*: een rijf, micatorium, scil. pro pane fricando vel frangendo. *Teuth.* rijve, dair men wat op rijft, strigula, terula, arpica. Kil. rijve, *Sax. Sicamb.* j. raspe, tyrocnestis (*kaasrasp*), radula. || Een cruytrijff, *Geld. Maandw.* 2, 89. Zoo nog heden, evenals ten tijde van Kil., vooral in oostelijke tongvallen (ook mnd. *rive*; hd. *reibe*; oostfri. *rife*; ndd. *riwe*); in Overijs. *rijf*, (muskaat)*rijfje*; vgl. Draaijer 33 '*n rive*; Gallée 36 *rive*, kleine rasp voor notenmuskaat; op de Veluwe *rif* (V. Schothorst 190);

doch ook in Limburg (*rief*, Schuermans 541) en in Vlaamsche tongvallen (Schuermans: *rijf*).

RIVE, znw. vr. Een vooral in vlaamsche tongvallen gebruikelijk woord voor *kist*, bepaaldelijk voor *reliquiekist* of *-kas*, hetz. als fierter en scrine (z. ald.), fra. *châsse*. Kil. rijve, hierotheca, feretrum. ‖ (Die) arke . . . was ghemaect als ene rive, van houte cetijn ghehouwen, *Rijmb.* 4805. Doe coosmen echt canoenken sevene, diemen wart te rade te gevene der moeder rive der zuverhede ende andere reliquiën, *Sp.* IV[a] 34, 5 (lat. *feretrum sancte Marie*). Metten riven van Sinte Baselis, Sinte Bonifacius ende Sinte Loy, *Invent. v. Brugge* 6, 103. Halende ... uytter abdie van St. Baefs die rijve van St. Lieven, Despars 4, 499; zoo nog eens *ald.* Vgl. Kil. rijvedraegher, j. kasboeve, kasjaegher, iemand die winst maakt uit het vertoonen van valsche reliquieën. — Nog heden in het Westvlaamsch (De Bo 939 op rijve). — Misschien heeft het woord oorspronkelijk de bet. *kist* gehad of ook in het algemeen die van „een voorwerp waarin men iets bergt"; hd. *behälter*. In het toltarief van Sluis komt rive tweemalen voor als benaming van een voorwerp waarin vilten hoeden worden verpakt (*ZVl. Bijdr.* 5, 40: „een *rive* veltine hoeden" en 60: „eene *rive* veltine hoeden"), dus *een spanen doos* of iets dergelijks. Zoo zal ook wel gelezen moeten worden voor ribe (*Invent. v. Brugge* 2, 189; „*riben* ketelen" (vgl. het gloss. *ald.*). Het woord kan samenhangen met reven; z. ald. en vgl. Franck op reef (eig. *pak*, iets dat samengebonden is?). Met hd. *reif*, ndl. *reep*, waarmede het woord *ZVl. Bijdr.* 5, 91 in verband wordt gebracht, heeft het niets te maken. — Als het woord ook de bet. *mand* heeft gehad, zou men als eene samenstelling er mede kunnen opvatten het znw. rivevlessche, *eene flesch in manden-werk*(?), in elk geval zal men er wel eene „flesch in een foedraal" onder te verstaan hebben: zij worden ook door den „taschmaker" vervaardigd. ‖ Geg. J. tesschemaker, van ryvevlesschen by Caecksken gecoft, *Geld. Oudh.* 469 (*a.* 1399). Des dinxdach dairna had mijn here mede tot Z. te hoove II rivevlesschen, uytgedaen(?) bij Caexken, voor IV gr., *ald.* 358 (*a.* 1396).

RIVE (RIJF), bnw. Mnd. *rive*; mdd. *rive*, *riwe* (Schambach 174); ags. *rîf*; eng. *rife*; onr. *rifr*; in het Hd. en Ndl. bestaat het op zich zelf niet meer, doch het leeft waarschijnlijk voort in ndl. *grif* (uit gerive; zie GERIVE en vgl. Franck op grif); in elk geval is verwant het ww. *grieven* (eig. *gerijven*; zie GERIVEN en vgl. GERIJF. Vgl. over het woord De Vries in *Lsp.* G oss. en De Jager, *Versch.* 2, 335.

1) Met een pers. als ondw. *Mild*, *kwistig*, *scheutig*. Kil. rijf, largus. Vgl. fri. *rij*, „verkwistend"? ‖ (Heren selen wesen) vrome ende coene van live, . . . melde ende rive, *Lsp.* III, 12, 20. Minne (*als persoon gedacht*) es so edel ende so rive, an hare en blivet nimans loon, *Limb. Serm.* 189*c*. Vormaels, doe die heren melde rive waren van haren gelde te gheven den meesteren (*hs.*; *spr.* meesteeren), doe mochten hen de ghene gheneren, die van consten werdich waren, *Belg. Mus.* 7, 319, 41. Suver maeghde, ghestade wive, vulmaecte kercke, nonnen rive, heleghe lombaerde, dieve onversaecht, . . . al te selden sijn si ghesien, *Belg. Mus.* 10, 120, 81 (*Onuitgeg. Boerden f.* 331*d*). — Met eene bepaling in den genitief of ingeleid door van. ‖ Want dat (*omdat*) si nemmermeer gebiden (*beleven*) en souden voort in haren live, dis waren si te vollen rive, dat was der spraken die si daer hanteerden met geninde, *Lev. v. Lutg.* III, 3736. Doe stonden op die vrowen beide, die harre spraken int gevoch geweset hadden rive gnoch, 9692. Des wives tonge es al te snel ende harre spraken al te rive, III, 4670 (*de tong in de plaats van den persoon gebruikt*). Got . . ., die wel te geldene es gewoone dis men verdint in desen live ende es van sinen gichten rive, waer dat si wel bestadet sijn, II, 3888. Al plach hi (*God*) wesen rive Lutgarden ie van sinen ghichten, daer hise mede plach verlichten van ongemake och van meswenden, 1662. Van haren tranen was si rive, 7547. Nu sijt mi dan van helpen rive, want ikkes hebbe wel te doene, 4458.

2) *Overvloeiende* of *rijk voorzien van iets*. ‖ Hoe dat Lutgart, die maget rive van alre dogt, in haren live volbrengen mochte al dat ic u vertrokken hebbe tote nu, *Lev. v. Lutg.* II, 7817.

3) Met eene bep. met te. *Geneigd of overhellende tot*. ‖ Incontinent ende al te rive tonsuverheden van den live, *Lev. v. Lutg.* II, 14117.

4) Van eene zaak. *Overvloedig*, *ruim*, *mild*, *kwistig*. Kil. rijf, copiosus, abundans. ‖ Nu vart, den riven Godes danc motti beyagen, *Lev. v. Lutg.* II, 11638. Die rive Gods genade, die noch in commer noch in schade en laett dengenen vallen nit, die hem der boser werke onttiit (*d. i.* onttiet), 8871. Dat si der river Gods geneden dullic verbort hadde, 10786. Doch bat die ghemeine stat zeere hertoghe Janne haren heere dat hi sijn ghenade rive . . . aen hen lieden woude bewisen, *Brab. Y.* VII, 14279. Dis wart die goede man te rade, dat hi die rive Gods genade besuken wilde, eer hi van desen geloffast (*door eene gelofte verbonden*) soude willen wesen, *Lev. v. Lutg.* II, 11523 (*de aan alle menschen ten dienste staande genade*, *steeds bereid om hare zegenrijke werking te doen gevoelen*). — Deen was loos ende dander ghier: daer dese twee sitten op één dost (*roeibank*), die hebben altoos rive cost (*vr.*), Hild. 59, 64 (*var.* op eenre doft: rive vercoft(?)). Dis hem (*Christus*) die rive karitate so meldelike dede plegen dat hi . . . altemale verdroech al sonder wedertale din groten commer, die hem daden die Yoden, *Lev. v. Lutg.* II, 7872. — Hiertoe behoort ook rive, gezegd van een stroom, *vol*, *krachtig*. ‖ Dat de vaert tussche Damme ende der Sluus sonderlinghe zeer was begonnen nauwen ende ondiepe worden in zulker mate dat de scuten . . . ghetidelike niet vloten mochten zonder in riven stroome (*als het hoog water is*), *Invent. v. v. Brugge* 4, 318. — Zie voorbeelden van het gebruik van *rijf* uit de 16de en 17de eeuw bij De Jager, *Versch.* 2, 336.

2) Van eene plaats. *Druk bezocht*, *druk*, *waar veel menschen komen*. Vgl. de bet. „veel voorkomend" van eng. *rife*, en lat. *frequens*, dat eveneens de bet. heeft „druk bezocht" (vgl. lat. *senatus frequens* en fra. *fréquenter*, ergens druk komen). ‖ Men leeddene (*Simon*) onder die ghevane . . . omme sinen hals met enen streke (*varr.* strecke, stricke) ende trecten dorperleke (*var.* dorperlicke) dor dat rijfste van der stede, *Rijmb.* 34469 (*varr.* riveste, ruste(?); lat. *in loco foro imminentem trahebatur*). — Misschien is dit bnw. als znw. gebruikt in de allitereerende uitdr. rijf ende raf, waarvan men een voorbeeld en de verklaring vindt bij RAF.

RIVE (RIJF), bijw. Mnd. *rive*; mdd. *rive* (Lexer); ndd. *rive*, *riwe*. Vgl. RIVELIKE en GERIVE (waarschijnlijk ndl. *grif*).

1) *In overvloed*, *overvloedig*, *ruim*. ‖ Rive sepen die druppen bloeds al root van hare, gelic dat si gewondet ware in hondert stade van den live; so even starke ende even rive lac ut dat bloet in allen staden, *Lev. v. Lutg.* II, 8002. Wel grote joye si ontfinc ilanc so meer int herte binnen, die hare van der Godes minnen so rive quam daer ingevloten, dat hare algader wart onsloten die Gods verholne eenechheide, 2564. Aldos so stont aldaer nat ende wet Lutgart . . . ende al mesmakt van haren bloede, dat even (*zeer*) rasch ende even rive alteenen spranc ut haren live, 7170. — Zie voorbeelden van *rijf*, bijw., uit de 16de en 17de eeuw bij De Jager, *Versch.* 2, 336; Oudem. 5, 848. — Ook als bijw. van graad. *Ruim*, *rijkelijk*. ‖ Reynaer bedocht hem dat hi rive langhe

merrede, want hi was als die gene die hem selven sculdich kent, *Proza-Rein.*² 60. — Misschien is dit ook de bet. van r i v e, *Tijdschr.* 5, 25, 132: „O we o we! . . . dat bij eren ritter den wormen rive is kont ende zi dit vleys verteren". De bedoeling is wellicht: „dat bij hun ridder de wormen zoo goed thuis, zoo goed met hem bekend zijn"; vgl. t. a. p. bl. 36.

2) *Met vuur, met ijver, met liefhebberij, met begeerte, met graagte.* || Die silen, die ontladen God hevet van din broschen live, daer si hem dinden in so rive, . . . dat si dos (*l.* des *of* das) selen emmermere gesalegt sijn, *Lev. v. Lutg.* II, 10516. Veel goeder mannen ringhen rive nader minnen van enen wive, si salt hem allen wedersegghen: ten lesten sal si liefte legghen anden snootsten van hem allen, *MLoop* II, 4223. Dan comt stappans dat wijf (*het wijfje van een slang*) ende ontoet den mont wel rijf entie man steect sijn hooft daerinne ende soe bitet hem af van groter minne, *Alex.* V, 975. Die hertoghe hadde meeren rouwe dan oft menne stake met enen cnive; Waleweine dede hi sonken rive, *Wal.* 9518. Dat serpent spranc na hem seer rive: het scoot uut sijn venijn, *Rein.* II, 4930. Dat serpent dat spranck hem ryve nae, *Proza-Rein.*² 98. Alse onthachtt van desen live die magt sal wesen, die so rive nu werkt van binnen, dan sal si van buten oc . . . die Godes teekene oppenbaren, *Lev. v. Lutg.* III, 4307. — Van het doen van eene belofte, *met klem, plechtig, nadrukkelijk.* || Mocht ic (*Achilles*) doch haer (*Hecuba's*) vrunt wesen ende sy my gave Polixina te wyve, ende doet my Parys ghelaven (*d. i.* gheloven) ryve, ende daertoe den coninc Pryan, ic voer te mynen lande dan, *Troyen* dl. 2, vs. 21024.

3) *Snel, spoedig, zonder zich lang te beraden of te bedenken*; hetzelfde als h a e s t e l i k e. || Doe antwerde die vrouwe rive: twaren soo doedi ons ere groot, *Limb.* V, 1244. Nu beraet u hierop ryve (*snel of met ernst*; zie bij 2), *Grimb.* II, 1229 *var.* Daerom soo mach sijt (*de ziel het lichaam*) also rive als ic mijn oghen soud oproeren tot allen steden mit haer voeren, *Hs. O. H. Pass.* 42r (*zoo snel* of *zoo gemakkelijk*; zie beneden). Dat men soude rive (*spoedig* of *zonder zich om de gevolgen te bekommeren*; vgl. bij 4) vele Brabanters ontcommeren van den live, *Brab. Y.* VII, 11743. Die priester seide, oft ghevelle dat hijt (*het sacrament*) weder coorde (*uitbraakte*), . . . datmens ymmer name goom, ende gooten rive in enen stroom of inden vier, Hild. 175, 95 (*vgl. vs.* 114: haestelic). Dat sy (*dochters van Pelias*) den vader souden doot slaen, ende dan so woud sy (*Medea*) comen rive ende maken weder in jonghen live, *MLoop* IV, 510. — Ook in de bet. *spoedig, gemakkelijk, licht*; hetzelfde als g e r n e. || Jonghe lude worden rive bedroghen, hoeneer si tarninghen ende cannen loven, *Altd. Blätt.* 1, 76, *Spreuken* 22.

4) *Zonder zich om iets te bekommeren, rustig, gerust.* De door sommige verklaarders aan het woord toegekende beteekenis *koen, stout* is de ware niet; *Teuth.* „doit dat ryve, coenlick" moet men weergeven door „doe dat *gerust, zonder schroom, zonder u om de gevolgen te bekommeren*"; vgl. eene plaats bij 3). || Dofficieren . . . souden hare officiën bedienen, alsoo si plaghen rive bi shertoghen levenden live, *Brab. Y.* VII, 17791 (*de vertaling* voortdurend, *aan den voet der bl. opgegeven, is voor het Mnl. onjuist*; *dat zij mogelijk zou zijn, bewijst mnd.* „et regent *riwe* weg", *aanhoudend*, Schambach 174).

RIVE, znw. vr. Van r i v e, bnw., en dus in beteekenis met r ij f h e i t gelijkstaande. Vgl. eng. *rifeness*, en mnl. r i k e, znw. (van r i k e, bnw.) naast r ij c h e i t. *Vuur, geestdrift, begeerte, graagte*; of ook *gerustheid, onbeschroomdheid, vertrouwen.* || Een peelgrijm die verre moet gaen, weder raeddi hem den ouden wech te latene, bidien dies men sede dat mochte ghescien hem eenighe vreese van den live; so raeddi hem te gane met rive den nieuwen wech die sere es smal ende onbekent den volcke al, *Amand* II, 2127.

RIVEEL (REVEEL, REVIEL), znw. o. Van ofra. *revel, rivel*, dat, evenals het mnl. woord, zeer verschillende opvattingen heeft; eng. *revel.* Vgl. RIVELEREN. Evenals dit ww. wordt ook door sommigen het znw. tot twee verschillende woordfamiliën gebracht (Diez, Scheler). In navolging van De Vries, die dit denkbeeld nader heeft uitgewerkt in *T. en Lettb.* 1, 156 vlg., vindt men deze voorstelling ook in verschillende glossariën van mnl. teksten (*Segh.*, *Mor.* e. a.), doch voor de verklaring der zeer uiteenloopende, zelfs aan elkaar tegengestelde, opvattingen van het woord is eene dergelijke onderstelling onnoodig: er zijn meer woorden die zich naar twee zijden ontwikkelen en zoo twee tegenstrijdige beteekenissen aannemen; vgl. Franck in *Flandr.* I, 485 aant., die ook van meening is, dat de beteekenissen van het woord uit dezelfde grondbeteekenis kunnen worden verklaard. Deze is, in verband met den oorsprong van r i v e l e r e n, ofra. *reveler*, waarvan *revel* afkomt (lat. *rebellare*; mlat. *revellare*):

1) *Opstand, muiterij, oproer en oproerige gezindheid.* Deze opvatting is zeldzaam. || Overmids der ghemeenten riveel, die altijt muyten jeghen haren rechten here, *Brab. Y.* VII, 12357 *var.* — Nauw hangt daarmede samen de beteekenis *strijd, vijandelijke aanval, gevecht.* Vgl. RIVELEREN. || Justiniaen . . ., die niet weet van desen rivele; hoe dat Flandrijs was belaget, *Fland.* I, 484. Die van binnen . . . senden hen buten selke quarele, die drie man dorvlogen inden rivele, *Lanc.* III, 17407. Die hertoge . . . heeft daer enen tor bestreden, dien hi wan met vromicheden . . .; doen vernamen dit riveel . . . sine wedersaken enz., Velth. II, 45, 1. Die hertoghe van Yuerick bleef int riveel, . . . ende van der Fransoyse conroot bleven daer in den stride doot die hertoghe van B. enz., *Brab. Y.* VII, 5295.

2) Uit de bet. „zich tegen iemand verzetten" ontwikkelt r i v e e l de opvatting *tegenstand, tegenstribbeling, verzet, het maken van bezwaar tegen een verzoek of een bevel.* Vooral in de uitdr. s o n d e r r i v e e l. De beteekenis *uitstel* heeft r i v e e l hier niet: zij is zonder genoegzamen grond door sommigen aan het woord toegekend (vgl. Duc.², 9, 171 voor ofra. *revel*, en *Aiol-fr.* 680 aant. voor mnl. r i v e e l), en voor de verklaring der plaatsen waar de uitdr. voorkomt, is zij ook onnoodig: men moet „sonder riveel" weergeven door „zonder bezwaar te maken, zonder zich te verzetten of te bedenken, zonder tegenstribbelen". || Dies ne laet om geen riveel (*door geen verzet, om iets wat gij er tegen zoudt kunnen inbrengen*): mijn here God diet di gebiet: stant op ende en lates niet, *Aiol-fr.* 663 (*de verklaring van* riveel *door* „besechede", *aan den voet der bl. is onjuist, zij is even willekeurig als de bet.* „uitstel"). Alsoo saen essi tsinen scepe gegaen ende warp sijn net in sonder riveel, 678. Seghelijn beette sonder riveel ende soude helpen den quaden dief, *Segh.* 3172 (*in het gloss. wordt het woord niet onjuist weergegeven door* „tegenzin"). — Zoo zal ook moeten worden opgevat *Vl. Rijmk.* 5171: „om dese ontrouwe . . . beleydi den vorscr. casteèl ende storemder up sonder riveel", d. i. met de gewone mnl. ironische kracht, *met groote opgewektheid, met grooten lust of animo.* Merkwaardig is, doch in overeenstemming met de tegenstrijdigheid der opvattingen, die zich bij r i v e e l hebben ontwikkeld, dat ditzelfde begrip ook kan worden uitgedrukt door m e t (g r o t e n) r i v e e l e; zie twee voorbeelden beneden bij 5).

3) Uit de beteekenis „muiterij" of „vijandelijke aanval" (zie bij 1) heeft zich ontwikkeld de opvatting *lijden, verdriet, ellende, onaangename toestand*, synon. van p i n e. Zij komt voor op éène plaats, nl. *Segh.* 6786 vlgg.: „om dese wijf die hier waren int casteel heb ic ghedoghet swaer reveel (*varr.* riveel),

omdat ic haerre minne plach . . . voor den tijt . . . dat si kerstenheit hadden ontfaen" (*de omschrijving in het gloss. door* „onrust, ongerustheid" *is minder juist*; *vgl.* 6777: „ic doghede(r) pine herde zwaer"). — Ook objectief gebruikt in de bet. *pijn*, *kwelling*, *pijniging*, iemand aangedaan. ‖ Hi brochte een cleen spadekijn, dat scerp was ende yseryn, om te doene swaer riveel, *Segh.* 11705.

4) Vooral ontwikkelde zich bij riveel het begrip *rumoer*, waarmede een oploop (opstand, oproer) of strijd (gevecht) gepaard gaat, *strijdrumoer*; *het geraas*, „*gerucht*" *of de beweging door een strijd*, *een oploop*, *veroorzaakt*; *beroering*, *beroerte*; ook *strijdgewoel*. ‖ Die here van H. sende siere liede daer een deel metten bisscop, maer int riveel en dorsti selve niet comen daer, Velth. III, 11, 24 (bij Heelu 6000 „in die vaert"; *d. i.* „krijgstocht, expeditie", *mnl.* reise). Als hi vernam dit groot riveel, reet hi bi Peteren Coutreel ende sinen hoop . . . hem sinen opset calangieren, dat groot quaet was dat hi dede, sulken beruerte in die stede te maken ende groote scande, *Brab. Y.* VI, 4627 (*vgl.* 4605: in dier nacht sijn opgestaen die gemeinte, die bevaen meinden te hebben der stat huus met Petren Coutreele). — Hiertoe behoort waarschijnlijk eene plaats uit *Maleg. fr.* (179,13), waar riveel de bet. heeft van *het te keer gaan tegen vijanden of tegenstanders*, *het schoppen van kabaal*, *eene vlaag van woede*. ‖ Spyët maecte grot rabat (= riveel), als een verwoet man in revele: hi slouch te sticken die platele ende werp de spise... omtrent der Sarrasinen hoft". — Riveel maken, *te keer gaan als een razende*. ‖ Die bere maecte grot rivel (*l.* riveel: museel) op Flandrise met sinen poten, *Flandr.* I, 813. — Aldus te lezen voor rueel, *Grimb.* I, 3205 (de verklaring van het woord als fra. *ruelle*, in *Bloeml.* Gloss., is onhoudbaar). — Bij uitbreiding ook *rumoer*, *geschal*, *lawaai* in het algemeen. ‖ Ten ingange van enen castele quamen met groten rivele tien lazerse, ende riepen: Jhesu, ghebiedere, ganse ons nu, *Rijmb.* 24803 *var.* (bij Clignett, *Bijdr.* 303; *tks.* „quamen, hem te groten hele"). Cortelijc hebben si gehoort groot gelunt ende groot riveel (*hier ook als boven van gewapenden*): dat sijn die liggen om den casteel, *Ep. fragm.* 188, 8. Hi sach opwaert in den casteel, ende sach daer driven groot riveel, *Merl.* 21460 (*de plaats kan behooren bij* 5).

5) In het bijzonder wordt riveel in het Mnl. de term voor *de luidruchtige vreugde*, *de luidruchtigheid*, *het geschal*, *waardoor zich eene verhoogde of feestelijke stemming uit*; *feestvreugde*, *gejoel*, *gejubel*. ‖ Als dus gewonnen was die casteel, was daer bliscap ende groot riveel, Velth. II, 26, 15. (Si) horden secgen . . . dat alle die kerstine waren doot geslegen daerbi in enen castele, ende dat daer noch met groten rivele die heiden lagen die dit daden, II, 31, 11. (Ic) sal u wisen een casteel, daer binnen es groot riveel van riddere (*l.* ridderen) ende van sconen vrouwen ende van joncfrouwen, *Lanc.* II, 37880. Die van binnen (voeren) tharen castele met bliscapen ende groten rivele: si hadden bliscap ende spel: haer saken waren vergaen wel, III, 18535. (Hi) dede Waleweine gheleden met groter ere ende met rivele met hem te sinen sconen castele, *Wal.* 10976. Dan nemen die maghe tgoet daer hi (*de overleden vrek*) sijn lijf om besuerde ende sijn ziele om avontuerde, ende verterent in groot riveel, *Lsp.* I, 28, 58. Die duvel comt mit snelre vaert ende haelt die ziel . . .; tgoet dat nemen si mit riveel diet nae hem ghebueren mach, Hild. 163, 178. Nu willen si (*priesters*) leven mit riveel; . . . waer men weet die clesi comen, daer wilt al in feesten leven, 210, 260. Dan sijn die duvele in groten rivele dat hem die ziele es worden te dele, *Lucid.* 4363. Die colerijn es minnende ende jolijs ende spellijc, ende begerende geselscap van vrouwen, ende hi es gerne in solase ende in riveele, *Hs.* Yp. 46c. Dat hi hovede, danste ende spranc, stac ende brac, sanc ende clanc, in ghenuechten, in riveele, met meneghen scoonder damoiseele, *Brab. Y.* VI, 7291. Die Romeyne gaven up tcasteel, dies die Jueden hadden riveel, *Rijmb.*, aangeh. bij Clignett, *Bijdr.* bl. 303. Willem van Dampier . . . soude behouden . . . Vlaendren te sinen deele, dies blide was ende in riveele, *Vl. Rijmk.* 5810. Met grooten coste ende in riveele was hi met hem in jolijt, so wat heeren sijns begherden, daer plach hi vroylic mede te rijden, *Denkm.* 3, 132, 31. Wie sijn wachters dez casteels vol yoyen ende vol ryveels? die hen houde (*l.* houden) segelijc, *Vrouw. e. M.* III, 40, 1. — Met rivele, met groten rivele, *in eene verhoogde stemming*, *met lust*, *met opgewektheid*. Vgl. boven bij 2), waar hetzelfde begrip ook door „sonder riveel" werd uitgedrukt. ‖ Dus sijn si daer onder hem verplecht (*verbonden*) ende trocken wt met groten rivele, Velth. IV, 66, 10. Doe trac die hertoghe voor Mersy . . . twelke een keiserlijc slot was; al die wile . . . dat hi daer vore lach met riveele, quamen hem vele slote ende casteele in handen, *Brab. Y.* VII, 3065. Curt trac de coninc met groten riveele te Vranckerike waert al metter vaert, *Vl. Rijmk.* 7016. — Sonder riveel, *zonder feeststemming*, ironische uitdrukking voor in *eene droefgeestige*, *allesbehalve vroolijke of opgewekte stemming*; *bedrukt*, *droef te moede*. ‖ Dus waren si snachts inden casteel sonder spel ende enech riveel, *Mor.* 4401 (*ook in andere opzichten komt* spel *overeen met* riveel). Sijn herte was sonder riveel van groten hongere ende van dorste, 1638. Sijn herte was sonder riveel, datten dieghene wilde verraden, die hem soude staen in staden, *Eleg.* 1054. Meneghe vrouwe ende damoysele baden sonder riveele over hare man ende hare kinder, *Aiol-fr.* 820 (*de bet.* in spanning, onzeker over de toekomst *is niet geheel juist*). Doe vloen van vare sonder reveel de ridders, *Sp.* II[a], 26, 32. — Hetzelfde wordt ook uitgedrukt door een bnw., waardoor de beteekenis van riveel wordt beperkt. ‖ Sine herte was in crancken rivele, *Denkm.* 3, 206, 72. Dus quamense gereden . . . te Liceestre vor dien casteel, daer men in dreef clein riveel, want alle diere binnen waren sonder si twee waren ontfaren, Velth. II, 25, 50 (*zie eene plaats bij* 6, *waar eveneens* „riveel driven" *voorkomt*, *die ook hiertoe kan worden gebracht*). Als hi daer quam, stac hi sciere int scoon water dbariseel, daer hem af quam cranc riveel (*eene zeer geringe verheugde stemming*, *weinig pleizier*, d. i., *eene groote teleurstelling*, *niets dan verdriet*), want wat hi pulsde ofte sciep, enen dropel datter niet in en liep, *Vad. Mus.* 1, 54, 136. Vgl. bij 6, *c*).

6) Ook in eenige eenigszins gewijzigde opvattingen. — *a*) *Uitgelatenheid*, *dartelheid*; *het najagen van wereldsche*, ook *zinnelijke genietingen*; *zingenot*; ook *het najagen van mingenot*, *bevrediging van zinnelijken lust*. ‖ Alhier (*op aarde*) te leven mit riveel, dat en is te prisen niet een oort, Hild. 106, 106. Si die leven mit ryveel ende hem an die werlt houden, die achten luttel op die oude, 250, 52. Noemt dat bedde vanden casteel, dairmen op rust mit ruweel (*l. of d. i.* riveel): loon der minnen, *Vrouw. e. M.* III, 39, 1. Si hadden hare hemelijchede ende hare grote riveel mede, daertoe spel ende soete jolijt, *Wal.* 7987 (*Walewein en Isabele*). Haer man es vore de camere comen, . . . ende sijn herte was vol van rivele (*hij was ten gevolge van den drank vol zinnelijken lust*), *Belg. Mus.* 10, 54, 115. Omme hare suverheit te storen was si gedaen in den bordeele; een dul van sotten reveele (*aan uitspattingen overgegeven*) starc jongelinc was voren gesent, diese waende hebben gescent, *Sp.* II[a], 38, 42 (lat. *per juvenem turpissimum*). — Ic wil gaen driven mijn riveel (*pleizier maken*) met minen soete lieve int gras, *Lippijn* 2. Zoo ook *Vrouw. e. M.* XI, 242 (volgens de gissing van Verwijs). — *b*) *Luidruchtig vermaak*, *feestelijkheid*. Ook in het mv. ‖ Dans,

spele, sanc, al riveel wart afgheleeght in desen daghen, van anxte dat die liede saghen, *Brab. Y.* V, 834. Ic siese . . . van tavernen te tavernen lopen, dansen, reyen in rivelen, ende alle ydele spele spelen, *Teest.* 3210. Menichfoudicheyt van reviele ende van genuechten in spisen ende in dranke, *Pelgrimage* 97*b*. — *c*) *Blijdschap*, *vreugde*, *genoegen*. Zoo kan ook op enkele plaatsen bij 5) het woord worden opgevat, o. a. in de uitdr. „sonder riveel". ‖ Dan heeft si in haer selven so overgroot riveel ende so overgrote bliscap, dat si haer selven niet en kent noch en beseffet, *Pelgrimage* 98*b*. Walewein sat up . . . ende sette vor hem met rivele (*met genoegen*, *niet ongaarne*) die scone joncfrouwe Ysabele, *Wal.* 8516. Walewein, sittende met rivele bi siere (*des konings*) dochter, 8041. Teerst so dat hi te Ravenstene was, groot riveel haddi (*was hij zeer in zijn schik*): hi sach den casteel vor hem staen, 9542. Die vos quam tote hem ghedreven, ende groetene met groten rivele (*met alle uiterlijke teekenen van blijdschap*), 8466. De conincstavele, die met riveele (*in gelukkige omstandigheden*, *zonder tegenspoeden of onaangenaamheden*?) in Vranckerike regneerde langen tijt, *Vl. Rijmk.* 7176. — Ysabele was ghevoert (*behandeld of weggeleid*) met fellen rivele (*met boosaardige vreugde*), *Wal.* 9043. — Van de hemelvreugde. ‖ Dit sijnse die in duechden leven ende hem gherechtelijcken neren; . . . dese sellen altoos sonder eynde hebben blyscap ende ryveel, Hild. 202, 233. — Eene enkele maal ook objectief gebruikt, e n e n r i v e e l d o e n. ‖ Varen wi herberghen in den casteel, men sal ons spel doen ende riveel, *Wal.* 9573.

AANM. 1). — *Ferg.* 1743: „al ware al twilt, jonc ende out van den foreeste in I zele (*in eene zaal*), en mochte gherusschen niet so vele" behoeft de lezing van den tekst niet veranderd te worden: zij geeft een goeden zin. Weliswaar heeft het Fransch iets anders (vgl. *T. en Lettb.* 1, 155), nl. „en ruit", d. i. „in den bronsttijd", maar het is niet zeker dat de vertaler de uitdrukking heeft begrepen of letterlijk vertaald. Ook is r i v e e l elders in eene geheel overeenkomstige bet. niet gevonden.

AANM. 2) — Niet duidelijk is de bet. van r i v e e l, *Troyen* dl. 2, vs. 21850 vlgg.: „des daghes deedt herde wel een bastaert, hiet C., mitten orsse dat Thelamoen stortten aver een ryveel"; na *Thelamoen* zijn waarschijnlijk eenige regels uitgevallen, en *ryveel* is wellicht bedorven.

RIVELEREN (RIVILEREN, REVELEREN), -EEREN, -IEREN, zw. ww. intr. Van ofra. *reveler*, mlat. *revellare*; prov. *revellar*, en dit van mlat. *rebellare*. — 1) Zonder eenigen twijfel behooren hier de plaatsen waar het woord de bet. heeft *opstaan tegen het gezag*, *zich verzetten tegen den landsheer*, *muiten*; ook *tirailleeren*, *schermutselen*, en *strijden of vechten tegen*, ook van een gevecht van man tegen man. ‖ Dat Gallen reveleerde, *Sp.* II[1], 85, 21 (lat. *de motu Galliarum*). In desen tiden wart Vrancrike jegen den coninc Loduwike revelerende met ghescalle, maer meest vor die andere alle sette hem Huge de grote, grave van Parijs, IV[1], 10, 57. (Doe) quamen die van Pergama ende volgeden den keyser (*Hendrik* VIII) heymelijc na, ende wilden dus op hem riveleren: nochtan so hadden dese heren hem daer vore opgegeven, Velth. V, 13, 35. Na Edewerts doot . . . riveleerden op Ingelant die van Irlant . . . entie van Gales, V, 26, 32. Dus lagense ende rivileerden op haer viande, V, 37, 51. Ic sal haer lant so strueren, dat sijs hier wel selen ontberen te riveleerne vort op u, V, 37, 73 (*var. Sp. dl.* 3, *bl.* 457: te orloghen hier op u). Daer deen den ander soude lyden, daer rivelierden si tien tyden met helmen, met scilden, met lichamen, dat hem die ogen verkeerden . . . entie orse storten onder hem, *Merl.* 14255.

2) R i v e l e r e n komt ook voor in de bet. *uitgelaten zijn*, *dartel zijn*, *uitspoken*, ook van mingenot; vgl. RIVEEL, 6, *a*). ‖ Alse de catte es van huus, dat dan rineleert (*l.* riveleert) de muus, *Sev. Vroeden* 2640. Dese twee buken (*dronkenschap en gulzigheid*) doen reveleren ende verfleren vrou Venus, *Pelgrim* 64*b*. — Of het woord in deze beteekenis één in oorsprong is met het vorige is onzeker. Diez en na hem vooral Scheler hebben de meening verdedigd dat het woord in desen zin niet zou komen van lat. *rebellis*, maar zou samenhangen, met fra. *rêve*, ofra. *resve*, dat zou afkomen van lat. *rabia*. Bij deze meening heeft De Vries zich aangesloten in *T. en Lettb.* 1, 156 vlg. Doch Körting, *Rom. Wtb.* n°. 6598 en 6710 heeft daartegen bezwaren ingebracht: hij betoogt dat zich uit het begrip „weerspannigheid, opstand, muiterij" geleidelijk dat van „uitgelatenheid" kan ontwikkelen, en dat de oorsprong van fra. *rêve* uit een lat. **rabia* sterk moet worden betwijfeld. Wat den overgang der beteekenis betreft, is er inderdaad geen bezwaar om terug te keeren tot de vroegere meening, dat *riveel* (z. ald.) en het ww. *riveleren* in deze beteekenis één zijn in oorsprong met lat. *rebellare*, en dat zich uit de bet. „krijgsrumoer" die van „rumoer, dartelheid, uitgelatenheid, *ook* feestgedruisch" heeft ontwikkeld.

AANM. — Het fra. *rifler*, eng. *to rifle*, en *rifle*, znw. (eene soort van geweer, vanwaar *rifleman*) hebben een anderen oorsprong, nl. mhd. *rifelen*, *riffeln*, „kammen, hekelen" (Lexer 2, 428). Zie Körting, n°. 6919 en vgl. de Wdbb. van Hatzfeld en Skeat.

RIVELIKE, -LIJC, -LIC, -LEEC, bijw. Hetzelfde als r i v e, bijw.; z. ald. *Op eene kwistige wijze*, *in ruime mate*, *overvloedig*, *kwistig*, *in groote hoeveelheid*. Kil. r ij f f e l i c k, plena manu, ampliter (= ample), copiose, liberaliter, large. ‖ Die vele rijnten heeft, hi gadert vele gelts oft hi verteret riveleec, Ruusb. 2, 188 *vlg.* (*Belg. Mus.* 9, 170; *Ned. Proza* *69: rivelic; *lat. vert.* „dapsiles faciunt sumptus"; *vgl. MLoop* Gloss. *op* r i v e *over eene hd. vertaling van deze plaats*). Dat hi die sonden nit gespart en heft te vloekene . . ., mar rivelike al sonder mide begon hi suchten ende karmen, so dats der vrowen oc ontfarmen begonste, *Lev. v. Lutg.* II, 10910 (*hier staat het woord in beteekenis gelijk met* sterk, zwaar, diep *of* langdurig, aanhoudend). Also als die sonne har edel schinen ende ligt rivelike utgeft beide guden ende quaden, beide danx ende ondanx, *Limb. Serm.* 183*a*. — Ook als bijw. van graad. *Ruim*, *rijkelijk*. ‖ Sint hebben si (*geestelijke heeren*) hen bowest oost, zuyt, noort ende west, dat terdendeel van ertrike hem toehoort rivelike, *Wrake* I, 344 (*var.*, bl. 713 rumelike). Dat gheduerde . . . aldus fel ende aldus swaer rivelike alsoo lange wile, alsmen riden soude een mile, eer yeman mochte bekinnen wie den sege daeraf soude winnen, Heelu 5213 (Velth. III, 6, 47).

RIVEN, st (en zw.) ww. trans. Mnd. *riven*, st. en zw.; ofri. *rîfa*; oostfri. *rîfen* (Koolman); onr. *rîfa*; meng. *riven* (Strattman). Het woord moet in oorsprong gescheiden worden van w r i v e n (mhd. *riben*; hd. *reiben*; vgl. r i t e n naast w r i t e n), hoewel de beteekenissen aan elkander grenzen en de woorden wel invloed op elkaar hebben gehad: het oostfri. ww. heeft b. v. ook de bet. „wrijven (vgl. eene plaats uit den Staten-Bijbel. bij De Jager, *Versch.* 2, 335). Ook is het mogelijk dat zich een in oostelijke tongvallen bestaand r i v e n, dat identisch is met mhd. *riben*, heeft vermengd met het zuiver mnl. r i v e n: een zelfde geval wordt ondersteld bij *ritsen* (z. ald. en RITSE). Men zou dit opmaken uit Kil.'s mededeeling r ij v e n, *Germ. Sax. Sicamb.* j. w r ij v e n, radere, fricare, terere. Het woord is zeldzaam in het Mnl.; maar het moet er blijkens het bestaan van het woord in verschillende hedendaagsche tongvallen, meer bekend zijn geweest dan men uit de weinige voorbeelden zou vermoeden. De meest gewone beteekenissen zullen wel geweest zijn. — 1) *Harken*. Vgl. RIVE, 1). Kil. r ij v e n (zonder bijvoeging van „Germ. Sax. Sicamb."), rastello stipulam e pratis eradere,

rastello corradere. Zoo ook nog heden in OostBommelerwaard (V. d. Water 124); Oost-Noordbrabant (t. a. p.), Groningen (Molema 348: *rieven* bijeenharken van hooi enz.); West-Voorne (Van Weel 136); fri. *riuwje*, bijeenharken; oostfri. (Koolman); ook in het Deensch en meng. (Strattman 406). — 2) *Raspen*. Vgl. RIVE, 1e Art., 2). *Teuth*. ryve, dair men wat op rijft, strigula, terula, arpica. ‖ Item rijvet een oude kaes, die niet wormich oft verrot is, *Medicinaelb*. 50. Zoo ook in het Mnd.; Geld.-Overijs. (Gallée 36), te Deventer (Draaijer 33), op de Veluwe (V. Schothorst 190) en waarschijnlijk ook elders. Vgl. De Jager, *Versch*. 2, 335.

AANM. — Gerivet, *Lutg*. II, 3795; III, 855, komt van geriven (gerieven) in de bet. „dienstig zijn, van nut zijn", welke zich zeer nauw aansluit aan de op GERIVEN, 2) in het Mnl. Wdb. opgegeven opvatting „ten dienste staan, van dienst zijn". De *Tijdschr*. 22, 289 door Franck geopperde gissing, dat *gerivet* moet worden veranderd in *geriset*, van risen, „toekomen", is overbodig.

RIVENSTEEL, znw. m. *Steel van een hark*. Zie een voorbeeld (*a*. 1345) bij RIVE, 1e Art., 1) en vgl. o. a. PICSTALE.

RIVEREN, znw. m. mv. Misschien is het woord, dat vermeld is bij RIJNHERE, hetzelfde als *Ripuarii*, ofra. *Ruiers*, mnl. ook *Ruwieren*, *bewoners van de oeverstreek van den Nederrijn*. Vgl. Duc. op ripuarii.

RIVEREN, -EIREN, zw. ww. trans. Van ofra. fra. *river*, van onzekeren oorsprong. *Omklinken*, *nieten*. ‖ Het was ghenaghelt metten naghel der (*l*. daer de) smeits zone (*Christus*) mede was vast gheriveirt ende ooc also waren alle die nagelen gheruveirt (*l*. gheriveirt), *Pelgrimage* 36*c*. — Plant. riveren oft neten, *river un clou*, obtundere.

RIVESCH (RIVISCH). Zie RIJNVISCH.

RIVET, znw. m. Van ofra. fra. *rivet*. *Klinknagel*, *niet*. ‖ Ghemaect bi E. 3 nuwe zulveren ghespen, 3 meriante, 9 spenghenaghele ende rinette (*l*. rivette) daertoe, was 4½ loot zulvers, *Tocht v. Jan v. Blois naar Gelre*, 193 (*a*. 1361).

RIVEVLESSCHE. Zie bij RIVE, 2de Art.

RIVIERE (REVIERE, RIEVIERE (*Voorgeb. v. Gent* 108), znw. vr. en m. Ook RIVIER, znw. o. Van ofra. fra. *riviere*, it. *riviera*, lat. *riparia*, eene afleiding van *ripa*, „oever". Mhd. *riviere*, *rivier*, vr., o.; in de bet. „streek, landstreek"; daarnaast „*rivier*, vr., o., „beek"; mnd. *rivêr*; hd. *revier*; eng. *river*; ndl. *rivier*.

1) De oorspronkelijke beteekenis is *oeverland*, *oeverstreek*, *aan eene rivier gelegen land*. Vgl. mlat. *riparia*; ofra. en fra. *riviere*; it. *riviera* (ook in de bet. „een aan zee gelegen land", welke ook eigen is aan het mlat. woord); mhd. *riviere*, *rivier* („gegend, bezirk", Lexer). Vooral heeft het woord in het Mnl. deze beteekenis in verband met de jacht op de vogels, die zich in moerassen of aan rivieroevers ophouden, reigers, regenvogels of pluvieren e. a. Zie Jonckbloet, *Spec*. bl. 120; Halbertsma, *Naoogst* 70; *Limb*. Gloss., en ofra. *aller en riviere*, in de plaatsen genoemd bij Duc. 9, 341, alwaar ook het ww. *riveier*, „chasser en riviere" wordt vermeld). Het hd. *revier* bewaart nog heden de beteekenis „jachtterrein". Nu en dan is het niet zeker, of men deze of de onder 2) genoemde opvatting aan het woord moet toekennen; zoo op de volgende plaatsen, waar „riviere" afhangt van *op*, dat alsdan ook de bet. „bij" of „aan" kan hebben; zie OP, 2) en vgl. fra. *sur*. ‖ Het scijnt een valke op ene riviere ocht een leu onder die diere, *Cass*. 1117. Herde wel soo canic jagen (*met honden*); ooc canic vogelen (*jagen met jachtvogels*, ook „vliegen" geheeten; vgl. ook BERSEN en BETEN) ter rivieren ende vaen wilde pluvieren, *Aiol-fr*. 765. Een ridder, die op sine hant hilt enen edelen valke diere, ende meide hem op die riviere, *Bloeml*. 1, 126, 20. — Vooral heeft riviere deze beteekenis in de uitdr. in rivieren varen (riden), welke gevolgd is naar het Ofra. (zie boven, ook de gelijkbeteekenende termen). *Rivieren* zal wel als de zwak verbogen datief van het enkv. moeten worden beschouwd: een vorm „aller en rivieres" komt in het Ofra. niet voor. ‖ Een joncheerkijn . . . van sestien jaren, dat gherne plach met sporewaren savons te vaerne in rivieren, *Limb*. I, 52. Doe ghevielt tot enen male dat de grave ende her Wolfert voeren in rivieren, Stoke V, 1113. Of ghi wilt varen in rivieren of bersen (*z*. *ald*.) int wout ten wilden dieren, *Parth*. 1114. Wildi ooc die jacht verkiesen (*verwerpen*) ende ghi in rivieren wilt riden, in ere camere hier besiden staen (*op het rek*: zie REC) haveke, valken, sporewaren, 1133. Ic wille . . . varen met hem in rivieren, *Ferg*. 537. Alse die ghene die in rivieren varen spelen in den meye, also reet hi in die valeye, sonder . . . mincke ende grief, *Segh*. 1584 (*hs*. op rivieren *l*. op der rivieren?). Zoo ook *Parth*. 1224: „hi hadde goede jacht te dieren (*herten* e. a.) ende goet ghebeet in rivieren" (Crapelet 1, 65, 1883: (il) *vait en bois et en riviere*). — Waarschijnlijk is *jachtveld* ook de bet. van het woord op de volgende plaats. ‖ Daer laghen wijngaerden, mersce, bogaerde ende rivieren, *Parth*. 521. — Door Verwijs is voorgesteld „revier" te lezen op de volgende plaats uit het „Lied van de Kerels" (*Vrouw. e. M*. VII, 222 vlgg.): „soo grimmet hi . . . recht als een hont mit eenre vier ende sit als een verdroncken stier". V. wil „mit eenre vier" veranderen in „in een revier". Doch de vorm *revier*, o., hoewel niet onmogelijk, is in de bet. „jachtveld" niet gevonden. Eene andere en juistere verbetering is evenwel tot heden niet gevonden. Dat ook bij de vogeljacht honden, vooral hazewinden, gebruikt werden kan men zien bij A. Schultz, *Höf. Leben* 1, 482.

2) *Rivier*, *stroom*; ook *beek*, *riviertje*. *Voc. Cop*. een riviere, rivus; rivierken, rivulus; een ryviere afleyden van der fonteynen, derivare; een riviere in Egypten, Nylus. *Teuth*. Donouwe, eyn revyer, Danubium, Hister; Rijn, eyn recht edel revyer in Duytschlant, Renus; Roere, eyn revyer, Rura; eyn revyer uyt eynre fonteynen to leyden, derivare; veel revyrken uyt eynre fonteynen to maken, derivare. Kil. rivier, rivus, flumen, fluvius, amnis; rivierken, rivulus, amniculus, torrens. Plant. rivier, ook verw. naar vloedt. ‖ Sturio dat is die stuere, een visch ist die sine natuere neemt in groten rivieren, *Nat. Bl*. V, 975 (*varr*. in grote riviere, *mv*. *van* rivier?). Voghelen minnen clare riviere (*mv*.), III, 44. Ooc vintmen cocodrille maniere in Syriën in een riviere, IV, 161. Nilus die riviere, 206. Wonder vintmen in rivieren ende in verschen watren (*in ander zoet water*) mede, 8. Die gherne baedde in die riviere, 172 *var*. Doe dranc elc een luttelkijn: si worden alle ghesont sciere als die visch in die riviere, *Segh*. 11150 (*var*. int rivier (*aan den voet der bladz*. *niet vermeld*): schier). Die riviere . . . quam gelopen dapperlike van enen berge, *Rose* 107; ook 112. Echt daernaer up ere rivieren (*bij de Trebia*, *na den slag aan den Ticinus*) quam die Cypio met banieren, ende began noch enen strijt, *Sp*. I², 28, 45 (lat. *ad fluvium Trebiam*). So dat hi Haniballe vant up deselve riviere, up tselve lant, I², 29, 7 (lat. *apud eundem fluvium*); ook I², 30, 15. Hi reet die riviere te dale maer hine vant brucge, *Lanc*. II, 41169. Ten waer dat die oorspronck der rivieren ondervat (*onderschept*) worde ende ghestopt, *Barth*. 435*b* (lat. *nisi ejus intercipiatur origo*). Men sal haer diepicheit merken nader gelegentheyt des riviers, *ald*. Alle rivier neemt sijn beghin . . . in den hoofden der fonteynen, *ald*. Den middelen voortganck des riviers, *ald*.; *en zoo ald*. *en* 437 *nog herhaaldelijk*. Den ryvier van Nylus, 498*a*; e. e. Ene riviere, . . . die groot was ende herde diep ende die herde sere (*snel*) liep, *Lanc*. II, 41166; ook 41219. Doe sloeghen an hare de hande

diese souden doen te viere, ende leiddense op die riviere, *Sp.* II[4], 58, 14 (lat. *ducta est ad insulam fluvii*). Die joncfrouwe dedene . . . werpen in die riviere, daer hi verdranc, *Bloeml.* 1, 112, 86; ook 1, 123, 512; 1, 102, 484; 1, 125, 586. Tyberis die riviere, *Bloeml.* 1, 154, 17. Op enen plein (*in de hel*) quamen die keytive, daerom lopen rivieren vive, 1, 163, 215. Rivieren minderen (*worden lager*, *hebben minder water*), . . . fonteinen droghen, groenheit vergaet (*in den herfst*), 2, 85, 82. Als eene riviere wast ende gaet (*stroomt*) biden beken diere in rennen, 2, 87, 6. Het leghet een plein . . . buten der stat van Babilone tusschen den woude enter rivieren, 3, 5, 145; ook 162. Hi versprane vanden slaghe tusschen der riviere enter haghe in enen trop van ouden wiven, ende waerper een ghetal van viven in die riviere die daer liep, *Rein.* I, 819 (*ald.* 827: in die vliet). Bruun die lach in die riviere, daer hi vant den meesten stroom, 850; ook 777; 896; 843; 955. Ghi vrouwen, hebdy oick ghebreck (*behoefte aan min*), dat selden valt, so siet (*kookt*) u speck in goeden water van rivieren (*weest voorzichtig in uwe keus*), *MLoop* I, 3207. Die vissche zwam in der rivieren, Hild. 51, 8. Hierom so quam ic ende socht desen (*var.* dese) rivier schoon ende claer, 51, 18. In dese rivier soo ghinc een stroom, die stranghe was entaertoe diep, 52, 30. Dat hi gevoert was tot eenre brugghen, daer een zwert donker stinkende ryvier onder was, ende over dien ryvier lagen zeer smael bruggen, *Hs. v.* 1439, 202*a*. Die viel int vreselike donker ryvier, *ald.* — Daar waar „riviere" van *op* afhangt, moet men niet, indien daarvoor overigens geene aanleiding is, aan het woord de onder 1) genoemde beteekenis toekennen: *op* heeft daar de bet. *bij* of *aan*. Vgl. fra. *sur.* || Op een rivier quam ic ghegaen, dair bloemen stonden scoon ontdaen, Hild. 51, 1. Entie bloemelkijn ontspronghen op dese rivier, 142, 8 (*var.* op die riviere). In Juniusmaent . . . ghinc ic eens morghens my verbliden op een schoon riviere claer, 130, 6. Hi es op die riviere gheseten ende dat dier (*een krokodil*) quam . . . uut den watre gapende op dien, *Nat. Bl.* IV, 176. Daerna ghinc hi mit bedructer harten wanderen op een ryvier, *D. War.* 5, 398. Ic quam gaende op ene riviere, die neven eenre heide stoet, *Rose* 98. Dat ic mi woude gaen meyen op die riviere in die valeyen, 101. Doen ten avonde neken begonste, logeerde there op ene riviere, *Cass.* 288. Die optie riviere waeren, quamen om Gaherette gevaren, *Lanc.* II, 9583. Tgheviel dat ic mi soude vermorgen op ene reviere van sueter locht; ene maget vandic daer . . . ic sach die maget vissche vangen met eere hengel, *D. War.* 8, 75, 1. — In vergelijking met de rivieren, die ontsprongen uit de fontein van het paradijs (vgl. *Rijmb.* 419; 493 vlgg.; *Lsp.* I, 21, 63 vlgg.) worden de bloedstroomen, die vloeiden uit Christus' wonden, herhaaldelijk „rivieren" genoemd. || Der fonteynen die springhen daer (*in het paradijs*) . . . ghelíken wij der fonteynen diep (*op eene der beide plaatsen zal de naamval van* fonteynen *veranderd moeten worden*), die uut Christus zijde liep; bij (den) vier rivieren, die gaen uut deser fonteinen, moogdi verstaen viere rivieren, die gaen soete ute Christus hande ende voete, welke fonteynen ende rivieren dese weerelt al verchieren ende maken versch ende reene van sonden . . . al den (*l.* die) genen . ., diere haer ghelove in setten, *Lsp.* I, 21, 103 (*vs.* 125 *vlgg. worden nog met de vier paradijsrivieren vergeleken de vier evangelisten en de vier grootste leeraren der christelijke kerk*). Fonteine van den paradise, daer vier rivieren uut van prise lopen diet al maken nat, *O. H. Wonden* 61 (*vgl.* 73: „wonde van den rechtren voete, uut di loopt die b e k e soete, of het Tigris ware die vloet" *enz.*). Doet in mijn zondege herte vlieten de vijf rivieren van uwen wonden, die mi moeten van minen zonden clare maken alse die zonne, *Anz.* 8, 586, 89. Dat mi dat bloet ende die riviere van allen sonden quite sciere, *Vad. Mus.* 2, 399, 17. Here, doet in mijn herte vlieten die vijf rivieren van uwen wonden, 397, 107.

RIVIERCREEFT (-CREFT), znw. m. *Rivierkreeft.* || Die borsten ghesalft mit ghewreven zeecreften ende riviercreften doet dat melck mindren, *Reg.* 24*b*.

RIVIERLIJC (REVIER-), -LIC, -LEKE, bnw. *Als of van eene rivier of beek. Voc. Cop.* r i v i e r l e k e, rivalis. *Teuth.* r e v y e r l i c k, rivalis.

RIVIERLIKE, -LIJC, -LIC, bijw. *Op de wijze van eene rivier of beek, bij stroomen.* || Dat in alle dynen lyve gheen ghesontheit en was ende ryvierlic uut dinen live vloyede dijn bloet, *Sp. o. B.* 162*v*.

RIVIERPERT (-PAERT, PEERT), znw. o. *Nijlpaard.* || In Egipten sijn sonderlinghen veel cocodrillen ende ypoterhomi(!) ende ryvierpeerde, ende sy sijn meest biden ryvier van Nylus, *Barth.* 498*a* (lat. *crocodilli, ipotami* (uit *ipopotami*) i. (= i. e.) *fluviales equi* enz."; de vertaling is onnauwkeurig: „rivierpaert" *is hetzelfde als* „ipopotami" *en vertaling van* „fluvialis equus").

RIVIERSCIP (REVIER-, REVIJR-, -SCHIP, -SCHEEP), znw. o. *Rivierschip, rijnschip, aak. Teuth.* r e v ij r s c h e e p, litoraria, trabaria, candica (*nl.* navis).

RIVIERVISCH (REVIER-), znw. m. *Riviervisch.* || Van zeevisch . . ., van reviervisch, *R. v. Nederst.* 1, 135, 126. Alle diegene die hier coomen mit rijveeirvissche, *Stadr. v. Kampen* 29. Dat die visschers tot allen kaeren dair rijveeirvissche ynne sint, tot beiden eijnden mit haeren schepnetten instriken sullen daer gijt (*l.* sijt, *de dienaars het*) hem hieten, 41. Zoo ook *O. R. v. Dordr.* 1, 284.

RIVINE, znw. vr. Waarschijnlijk onjuiste schrijfwijze voor r u ï n e, zooals hs. *L.* heeft op de eenige plaats, waar het woord voorkomt. Aan het fr. *ravine*, bergstroom, is hier niet te denken. *Verwoesting* (in dezen zin vindt men r u ï n e ook *Sp.* I[3] 43, 10 *var. L.*); ook *woestenij, eene plaats vol bouwvallen.* || Anders binnen eist (*Babel*) al wostine, hol ende dal ende grote rivine, *Sp.* I[3], 5, 41 (*B.* rivine, *L.* ruïne).

RIVISCH. Zie RIJNVISCH.

RIWERT (RYWERT, *Lanc.* II, 34166). Zie REWAERT.

RO (ROE, *d. i.* ROO), bnw. Hetzelfde als r a u; z. ald., ook over de verhouding der beide vormen, en vgl. Franck op r a u w; Van Helten, bl. 100 en 501. Ohd. mhd. *rô*, gen. *rouwes*; mnd. *rô*; ndl. *rouw.* Uit den verbogen naamval *rouwes* (*rawes, rowes*) heeft zich een nieuwe nominatiefvorm *rou* ontwikkeld; voor een deel is dit woord weder met *ruw* samengevallen.

1) *Rauw, ongekookt, ongebraden*, van vleesch en andere spijzen. *Teuth.* r o e, o n g a r e, crudus; r o e b e s t a e n t e w e r d e n, crudere, crudescere. Kil. r o u w, immaturus, crudus. || Lieden . . ., die niet en eten dan vleesch al ro, *Nat. Bl.* I, 389. Ooc houdmense (*oesters*) over goet ter curen der berst, ute ghesopen ro, V, 818. Hare maniere (*van een volk in Indië*) die was altoos in die riviere water drinken ende ro visch eten, *Sp.* I[4], 47, 3 (*var. B.* roe; *L.* raeuwe). (So) en moet men geen roe vleesch eten van ossen, I[1], 34, 35 *var. B.* (*ths.* rentsvleesch, *var. L.* rintvleesch). Somertijt naer sijn eerste eten wildi (*Karel de Groote*) eens appels niet vergeten: dien at hi cout ende ro, IV[1], 3, 59. Dat si aten vleesch al ro ende dronken menschen bloet, IV[3], 2, 54. Dat hi niet en at dan colen ro, III[3], 47, 18. In diere nacht seldi eten dat vleesch ghebraden met viere, niet roe noch ghesoden in water, Ruusb. 2, 152. Dat wi dat paeschlam niet en eten roe noch ghesoden, maer ghebraden met viere; diet roe eten, dat es sacramenteleec allene, (dat es) sonder caritate, 158; ook *Sp. d. S.* 5175, 5177; 5204 (si eten se (*de spijs*) roe of ge-

soden (*niet gebraden*); *vgl.* Ruusb. 2, 152). Die liede die in dien lande zijn, eten ros ende andere diere roe, *Tijdschr.* 15, 97. Hi (*de koek*) ne was hem niet te roe (: toe), *Lsp.* III, 3, 1067 (hier in de bet. *ongaar*). Die sant en at niet . . . dan cruut al roe, *Sp.* II², 14, 8. Daer sijn liede, die rauwe vische eten, *Alex.* VII, 949 (*hs.* roe visch; *varr.* roe vleesch, ro vleys). Dat roe vleysche . . ., dat si gesolten hadden, *Heiligenl.* 11. — (Hi) at een lettel colebladen rou, *Sp.* III², 48, 47 (lat. *cauliculorum folia cruda*). Porceleyne ende latuwe machmen ghecoct ende rou eten, *Reg.* 42*d.* Vetvisch, . . . rou ofte ghesoden, *Voorgeb. v. Gent* 5 (*a.* 1337). Enen rouwen appel, *Hs.* Yp. 143*d.* Hongher maeckt roo boonen soet, Meyer, *Spreuken* 10 (vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 803, en De Génestet 1, 153). Vgl. ROE, 1e. Art. — Ook *rauw*, *onverteerd*, van spijzen. || Pinen na maeltiden verswaerd, want die spise valt nederwaerd in der maghe grond al ro, *Heim.* 993. Dat geen dinck den licham alsoo scadelic en is als datmen begeert te eten eer die vorste spise verteert is, want als die roe spise op die roe comt, soo en is die natuerlicheit niet mechtich dat te doen smelten, *Proza-Sp. d. S.* 16*b.*

2) *Rauw*, *ontveld*, *er uitziende als rauw vleesch*, van deelen van het menschelijk lichaam, die gekwetst zijn. || Eist (*het gezwel*) van couden humoren . . . ende roe ende hart, *M. en Vr. Heim.* 1858. Hoe dat hem vleisch ende vel was doorsoden ende al ro ende sijn haer uutghevallen, *Rein.* II, 7492.

3) *Onbewerkt. Teuth.* roe muyren sonder kalck off vestenisse umb en wijngart, maceria, maceries (vgl. bij Dief. op maceria o. a. „ein muwer on (*zonder*) spise(?) s. ungespiszte muwer, s. rowe muwer; *ook* ungemortelt); roe leder, scordiscus (Dief. op sordiscus). || Een ro laken en mach men niet hogher setten te pande dan over II sc., *Cor. v. Antw.* 45, 163. Vgl. RAU, 3). Van elker deker huden, dat twalef huden halden, dat roe ende onbereet were, anderhalven alden groten, *Cod. Dipl. U.* 1, 1, 23 (*a.* 1399). — Vgl. *Ann. Em.* 17, 166: „wat huut ofte rugghe, dat raeu is qualic ghevet, (*van* vetten), dats de boete enz.", en 167: „dat nyement raeuwe huuden en coope up de marct voor dat enz."

4) *Ruw*, *ruig.* Vgl. RAU, 5), d. i. „ruw, ongevormd, onbeschaafd". || Die niet ne mint, si wese swart ende hebbe die huut ro ende hart, *Parth.* 2847. Vrouwen die buyten rou ende hayrachtich zijn van lichame, *Proza-Sp.* 11*d.* Vgl. ROE, bnw. (2de Art.).

ROAEL. Zie REAEL en vgl. ROYAEL.

ROBAERT (ROBERT), znw. m. Naam van een zeevisch. Zie ROOTBAERT.

ROBURT (*Lanc.* II, 21620). Zie RABAUT.

ROBBAT. Zie RABAT.

ROBERT (*zeevisch*). Zie ROOTBAERT.

AANM. — De ndl. persoonsnaam *Robert* is ontstaan uit germ. **hrôþs* (waarvan got. *hroþeigs*, roemrijk), roem, en *bercht*, got. *bairhts*, schitterend, glanzend, helder, en dus één met *Ruprecht*, *Rupert.* Vgl. Weigand 2, 482 en voor den vorm van het eerste deel *Roland.*

ROBBE (ROB), znw. m. Ndd. *rubbe*; hd. (uit het Ndl.) *robbe.* Vgl. Franck op robbe over mogelijke verwanten in en buiten het Germaansch. *Zeehond.* Kil. geeft niet *robbe* op in den zin van „zeehond", maar in dien van „konijn"; vergelijk eng. *rabbit*, meng. *rabet*; zoo ook wvla. *robbe*, *ribbe*, *rubbe* (De Bo 942). — Vandaar robbespec, *zeehondenspek*, hetz. als saelspec; z. ald. || Een last robbespeckx, *R. v. Amst.* 472 (*uit een tolltarief van het begin der* 16*de eeuw*).

ROBBESPEC. Zie bij het vorig Art.

ROBIJN (RUBIJN), znw. m. Mhd. *rubîn*; hd. *rubin*; ndl. *robijn.* Van ofra. **rubin*, **robin*(?); naast *rubi*; fra. *rubis* (mlat. *rubinus*). De grond van het woord is lat. *rubeus*, fra. *rouge.* Vgl. Franck op robijn en Hatzfeld op rubis. Benaming van een roodgekleurden edelsteen. Kil. robijn, rubijn, carbunculus, pyropus, lapis ignei flammeive coloris. Plant. een rubin, *un rubis*, carbunculus piropus. || Robine, mirauden, jagoncen, *Rose* 1031. Daer lagen torpase ende robine, fine mirauden ende sophire ende menegerhande stene diere. *Ferg.* 3056. Een gebroocken span, met een robijn ende III pairlen, (vercoft) om XLVIII s. groot; om XIII robijnen ende 1 maraude, tsamen VIII lb gr., *Cod. Dipl. U.* 2¹, 172. Een rync mit I dyamant, dair een robijn wtgevallen was, *ald.* Twee ringen mit robijnen, 173. Deen (*schaakspel*) . . . was een root robijn, ende dander ene miraude fijn, *Cass.* 1687 (vgl. XVIII*b*). Een costelike robijn, *Hs. Cyrill.* 43*r.* Lapidem preciosum nomine *robijn* . . . et . . . anulum aureum cum lapide precioso nomine *dyamant*, *Invent. v. Zweder Uterlo* (in *Oud-Holland*, 1905/6, 1e. *Afl. afz.*, *afdr.* bl. 8; ± a. 1350). Bi dien rubijn (verstont si dat beteekent was) die rosige passye sijnre ootmoedicheit, *Macht. Vis.* 59*a.*

2) Benaming van *een zak dien men op den rug draagt.* Vooral schijnt er door te worden uitgedrukt *een zak van een kunstenmaker of goochelaar.* De oorsprong der benaming is niet duidelijk. Kiliaen verklaart het woord robijnsack door „aeruscatio, mala ars qua pecuniae corraduntur, praestigiae; gemmarum mangonium (*het oppoetsen en opppronken van zijn waren*), *et* mendicatio, mendicabulum (*bedelarij*, *landlooperij*), *q. d.* saccus carbunculorum adulterinorum", dus eigenlijk „een zak waaruit men nagemaakte edelgesteenten verkoopt". Vgl. uit *Brevil.*, aangeh. bij Lübben 3, 492*b*: „pergula (*l.* perula?), saccus institorum (*marskramers*), robyn". || Daer (*bij Albrecht van Keulen*) quam die gene (*een schoenlapper*), . . . ende wilde dit (*l.* dat) waer (*de waarheid*) weten in scine, ende quam gaende met sinen robine, daer Broeder Alebrecht woonende was, Velth. I, 27, 10. Hoe hem nu te spreken begerd een cnape die een robijn draget, 21; ook 31; 47; 83; *vgl.* 62: „gef dinen sac; in wil niet dat gy van mi keert, ghine hebt mire coust yet geleert; hi gaf hem den sac, ende daer naer staker in sine hant . . . Broeder Alebrecht, ende tracse weder ende verbant den sac; *ook* 71; 81; 92; 94 *e. e.*). — Ook in de tautologische(?) samenstelling robijnsac (Kil.). || Dat gheene (*bedelaars*) en zullen moghen rabautsche wyse ofte onder tdecsele vanden robijnsack ofte ketelbooterie . . . gaen achter lande . . . biddende heur broodt, *K. v. Hazebr.* Gloss. 320 (*a.* 1556). — Misschien behoort hierbij de uitdr. „robbynes spil" bij Lübben 3, 492*b*: „dar brochte de duvel en *robbynes* spil to werke, so dat it quam to slande" (*slaan*, *vechten*).

ROBIJNSAC. Zie bij het vorig Art.

ROCH, znw. m. (*Schaaksp.* 11*a*). Zie ROC (*kasteel in het schaakspel*).

ROCH (znw. m.), benaming van een visch, *rog.* Zie ROCHGE (ROCHCHE).

ROCH, znw. o. Hetzelfde als geroch; z. ald. *Vischslijm*, *-zaad*, *vischkuit.* Zoo ook vla. *rog* (Schuermans; ook *rogel*, *reugel*; *Waasch Idiot.* 556); mnd. *rogen*, *rogel*, *roge*, *rogge*; zwe. *rog*; mhd. *roge*; ohd. *rogo*; hd. *rogen* (zie Kluge op het woord); onr. *hrogn.* Kil. rogher (*l.* roghe, *Kil. auct.*), rogher, ovum piscis, ova piscium feminarum; *vulgo* polygranum; ang. *rouges.* || Een wonderlijc dier (*een zeedier*) . . . ., dat gadert noch (*varr.* roch) in der ghebaren in hem alst *l.* als) oft eyere waren *enz.*, *Nat. Bl.* IV, 259 (lat. *in sua matrice ova generat*). Als die suwe es van sade swaer, ne werpt so haer roch hare niet naer, V, 665 (*het Latijn heeft iets anders* (*vgl. de noot*), *maar* roch *beantwoordt aan lat.* „ova"). Sijns selfs saet, sijns selfs roch swelcht hi (*de snoek*) in, tot dien dat doch vulscepen is ende het ooc levet, 657 *var.* (*t.* geroch). — Vgl. Plant. „de roge van den herinck oft andere visch, *l'oeuf du hareng ou d'autre poisson*, ova piscium; den herinck braden om den roge, *rostir le ha-*

reng pour avoir l'oeuf, *adag.* aureo hamo piscari", en Junius, *Nomencl.* 58: „den *roger*, de *roge*, oft kuyte oft kyte".

ROCHE. Zie ROTSE.

ROCHE. Zie ROCHGE (ROCHCHE).

*ROCHE, znw. Waarschijnlijk verkeerde lezing *Barth.* 584*a*: „waar het Latijn *ruta* (den naam der plant) heeft; zie RUTE.

ROCHELEN (ROCHLEN, RUCH(E)LEN), zw. ww. intr. Mhd. *rückel(e)n*, *rühelen*; ohd. *ruohelen*, *ruohelôn*, *ruhelen* (Schade 731); hd. *röcheln*; ndl. *rochelen*; vgl. mnd. *rucken*, *rugen*; mhd. *rohen*, *ruohen*; ohd. *rohôn*, en zie Franck op rochel; Schade op ruohelen en ruohen (731); Grimm's *Wtb.* op röcheln; *Beitr.* 29, 540 en De Jager, *Freq.* 1, 530. *Een ratelend of reutelend keelgeluid maken*, *brullen*, *schreeuwen*; ook van het geluid van sommige dieren (ezel, beer) en van het verward gedruisch der stemmen van door elkander pratende menschen. In het Ndl. wordt het woord vooral gebruikt van het geluid waarmede het ophoesten van fluimen gepaard gaat, en het reutelen van stervenden (ook hd. en wvla.; vgl. Kil. rochel, *Fland.* j. rotel, j. raetel, crepitatulum). Doch in tongvallen zijn nog andere opvattingen bekend; vgl. Schuermans op ruggelen („hinniken") naast *rochelen* (= het ndl. woord); Corn.-Vervliet 1048 („hinniken"); Tuerlinckx 539 („zacht hinniken" en „zacht knorren" van zeugen); Weiland op rugchelen („balken van ezels"; ook in den *St.-Bijbel*; Oudem. 5, 907; vgl. ROGGELINGE). *Teuth.* rochlen, roepen (*schreeuwen*), *verw. naar* criten; crijten, crischen, roepen, reren, ruchlen, gerren, vociferari, clamitare, garrire, bombigare, buccare; creyen, juychen, rochlen, bachari, tumultuari. Plant. ruchelen als verckenen, *grongner comme porceaux*, grunnire, emutire; een ruchẹler, *ungrongnard*, grunnitor (in denzelfden zin in de 16de eeuw *rochaert*, rochelpot, knorrepot, Oudem. 5, 884 (waar het woord onjuist is verklaard door „boef, rekel"); V. Hasselt op Kil. 534); ruchelinge, *grongnement*, grunnitus. Kil. rochelen, ruchelen, rauca voce tussire, screare cum murmure, grunnire, murmillare, frigidulos udo singultus ore ciere; rocheler (= rochaert; z. boven); rochelinghe, turba, turbatio; murmur, grunnitus; rochelmerckt, turba, tumultus, murmur; ruchelen, rochelen, grunnire *et* rudere *et* murmurare; ruchelinghe, murmur. ‖ Si rochelden alle haerde alse doen wilde beeren, *Brand.* 1834 (ook *H.* 1751). — Wat dat die wise spraken, gheen onderwijs (*raad*) en dede daer stade; si togen bi haers selfs rade uut als onbestierde liede, daer hen groot jammer af ghesciede . . ., maer als tgemeinte overeen begint te rochelen (*dooreen gaat schreeuwen*), elc seit tsine, soo es wisen raet verloren pine, *Brab. Y.* VI, 1278.

ROCHELIJN (ROCHLIJN), -EN, znw. o. Mnd. *rochelen*, *ruchelen*, *ruchlin*, e. a. vormen (ook *rockeling*, *rokelin*); mhd. *röckelin*, *röckel*. Het woord schijnt het verkleinwoord te zijn van roch, nederr. en oostmnl. bijvorm van roc (waarvan de oorsprong niet vaststaat, Franck op rok; ook mhd. en mnd. roch naast roc). *Een overkleed van de eene of andere fijne stof*, *staatsiegewaad* (in welke bet. nog heden *rok* (en *rokje*, De Gen. 2, 259) in het Ndl. bekend is), ook *koorkleed*, *koorhemd* (vgl. it. *rocetto*; fra. *rochet*, vla. *roket*, *Teuth.* „rocket, subtijl lijnen cleit aever die cleider, *subtile*, *sindon*"; Kil. „rockelingh, rockelin, *j.* koorkleed, overrock"). Zie de talrijke voorbeelden en de verschillende vormen bij Lübben 3, 492. *Teuth.* choorcleyt, rochlen, superpellicium (zie Diefenb. 567*b*, waar onder de talrijke glossen genoemd worden *choirrock*, *korerokelin*, *ruckelijn*, *roichlin*, en *rockelen*, *rochlen*). ‖ Tot wiens beghanckenisse die eerwaerdighe Richardus . . . sonder brueloftscleet, dat is sonder rochelen, tegenwoordich was, *Bienb.* 122*b*. Vgl. ROCKELIJN (ROCKELKIJN, ROCKEKIJN)

ROCHGE (ROCHCHE, ROGGE, ROCHE, ROCH), znw. vr. en m. Mnd. *roche(n)*, *ruche(n)*, *rochel*; hd. *roche*; ags. *reohha*; eng. *roach*; ndl. *rog*, een zeevisch. Zie verder Franck op rog. *Teuth.* roch, eyn visch. Kil. roch, raia piscis; rochsteert, cauda aspera raiae. Plant. een roche, *une raye*, raia, piscis; rochesteert, *une queue de raye*, cauda raiae. ‖ Rais dats der rochghen name, een lelec visch ende onbequame ende die te verduwen es sere swaer, *Nat. Bl.* V, 947 (*var.* rochen, rochchen). Scaerp ghetant als ene saghe... hevet die rogghe enen staert als een serpent achterwaert, 957. Enen corf rochen, *R. v. Utr.* 1, 281, 27. Alle bot, tongen, zeehanen, rochen, vleten (vloten?) enz., *Gild. v. Utr.* 2, 171, 6 (*a.* 1485). Een hondert rochen of screyen, *Z Vl. Bijdr.* 5, 64 (*de volgende post* „een bale rochen" *zal wel op eene vergissing berusten*, *of er is een ander woord* roche *bedoeld*, *doch als naam eener andere koopwaar is het woord niet bekend*). Eyn bende varsche bollicken, vloten offte rochen, *R. v. Nijm.* 356 (*a.* 1576). Rochen ende but, *Hor. Belg.* 9, 79 (fr. ald. *raijes*). — Misschien staat dit woord in de uitdr. „den *roch* steken", benaming van een spel te 's-Hertogenbosch, bij Hermans, *Reder.* 172: „*van den rock stekeren* enz. Dat nyemant . . . den roch en zal moogen steken offte daer af speelen, den wolff jagen oft vangen enz." Vgl. 169: „*van den rochsteekeren*; dat egheen rochstekeren, wolfjagers oft andere dyergelijcke naciën (*corporaties*) oft persoonen en sullen moogen gaen noch loopen des daegs oft des avonts met bedecte oft onbedecte aensichten". Deze plaats maakt de bet. „rog" onwaarschijnlijk. Ook kan roch, *rok* (vgl. ROCHELIJN) bedoeld zijn, maar de eigenlijke beteekenis der uitdrukking ontgaat ons.

AANM. — *Bervoete Br.* 26, 227: „gy (*tot eene vrouw*) sijt van de rochghen de matere" zal het woord wel op eene vergissing berusten. Moet men lezen *iochghen*, de jongens, de kinderen? vgl. ndl. dial. *jochie*, jongetje.

ROCHGE (*Alex.* VI, 209 *hs.*). Zie ROTSE.

ROCHIER (*ROTSIER, ROOTSIER), znw. m. Ook ROCHIERE, znw. vr. Van ofra. fra. *rocher*, eene afleiding van ofra. fra. *roche*. Zie ROTSE. *Rots.* ‖ Van der hogher rochiere, *Boëth.* 70*a*. Bijden rootchiere of steine (verstaet men) de begheerte der zielen, 43*b*.

ROCHSTEKER(?). Zie de plaatsen bij ROCHGE.

ROCHT, znw. o. en m. Friesche bijvorm van recht in de zuidoostelijke streken. Vgl. ofri. *riucht*, *riocht*; fri. *rocht* naast *rjucht* (*Fri. Wdb.* 3, 31). In twee verschillende opvattingen.

1) *Rechtdag*, *een* „*dach van rechte*", *de terechtzitting van schout en buren*, *schout en keurnooten* in Drente, vooral *tot het hooren van getuigen*. O. a. in de uitdr. een rocht aensetten, *een rechtdag vorderen* (*R. v. Drente* 105). ‖ Wil C. mehr landes tho der hofstede hebben, dar he die mudden over heft, so sall he een rocht ansetten ende winnen dat mit rechte, *Etst. v. Dr.* 5. Tusschen L. ende G. is gewijst, nae den dat he ghene soeven zeeckere buren gehadt heft, so sal dat rocht niet wesen, ende he mach eenen nijen rocht ansetten, ende winnen dat arve mit VII zeeckere buren, 6. Zoo ook *Pro Excol.* 7[1], 1, 46 (*van een onrecht rocht an to setten*); 25 (van laden op een rocht); 7[1], 2, 46 (een rocht ansetten . . . bynnen III weken, nae dat men recht vorderen mach, ende bewijsen alse recht ys); *enz.*

2) *Verklaring van getuigen in rechte*, *getuigenverhoor*, *getuigenbewijs*. ‖ Want W. enen geladen hefft, dat gheen arffachtich buer is, so sel sijn rocht van geenre weerden wesen, *Etst. v. Dr.* 60. Want W. een zoecker is gewest up J.'s rocht ende want W. gheen arffachtich buer en is, . . . so hefft J. zijn bewijs tho onrechte gedaen, *ald.* Is hem meer schade geschien, dat mach he winnen met een rocht, *ald.* 2 (*Pro Excol.* 7[1], 1, 35: is hem scade ghesciet, dat mach hie winnen mit enen rochte). Mach W. bewijzen met den schulten und buren, dat sijn rocht niet

verantwoordt (*gestaafd*?) en wordt, soo is he vellich in der saicken, 7. Voort en moogen ghiene hoorige luiden tuigen over vrij goet ofte over vrijen luiden, daer een zeecker rocht is, 9. Seghede ienich man off wif ienich rochte offte tichte op enen onsen borgeren . . . van verraderye, morderie enz., de een man an sijn lif droghen, . . . de sal sinen taleman setten, *Stadr. v. Gron.* 8, 4.

ROCHT, znw. o. (en m.?); ook ROFT (in de niet nederfrankische tongvallen). *Gerucht, geroep.* Zie GEROCHTE. || Soo waer een roft van brande gheschiede, *O. Vaderl. R.* 3, 150, 108 (*te Edam*); ook 112 en 109 (een rof brande *l.* een roft van brande). Dit is van woepenroft, *ald.* 107 (*vgl.* WAPENROCHT). Dit is van brantroft, *ald.* 108. Vgl. ook SWERTROCHT en zie bij ROEPEN.

ROCHTBRIEF (ROCHTS-, -BREEF), znw. m. In de noordoostelijke tongvallen *eene schriftelijke verklaring aangaande het op het „rocht"* (z. ald. 1) *voorgevallene.* Zie voorbeelden van „rochtbrieven" *R. v. Drente* 353 vlgg. || Ick J., sculte to Emne . . . bekenne ende betuge vermijds dessen apenen rochtsbreve, dat ic hebbe gheseten in enen ghehegeden gherichte to B. up der buer marcke . . ., daer voor mij quam die heer procurator van der Apell van weghen sijns convents ende sprack an J. off emans van sijner weghen, dyt recht an to sieen ende to hooren, *R. v. Drente* 358 (*a.* 1540). Do begherde die procurator een ordell van den sekeren, want daer en man stonde int gherichte ende begherde ene copie wt den rochtbreve ende sachte, hie weer niet vulmachtich van J.'s weghen, 360; ook 361 (*een brief aangaande het voorgevallene op een „sprynckrocht"*, d. i. *een buitengewoon rocht*). So wijze wij H. B. vellich inder saecken ende H. H.'s rochtbrieff stantafftich, *Etst. v. Dr.* 66; ook 67. Tusschen H., M. ende J. is gewijst H. vorss. de looze thoe van den hoijlanden, na utwisinge sines rochtbrieves, na den dat M. ende J. de saecke beroepen hebben toe lantrechte ende niet gecomen en sint, 165.

RODACHTICH (-ECHTICH). Zie ROOTACHTICH.

RODCHE (*Rijmb.* 31492 *var.*). Zie ROTSE.

RODE (*reu, hond*). Zie REUDE en vgl. nog *Teuth.* hunt, roedde, canis.

RODE, znw. m. en o. Het bnw. root, zwak verbogen, als znw. gebruikt.

1) Als znw. m. en vr. *Hij die rood haar of een rood gelaat heeft.* Vgl. ndl. als geslachtsnaam *De Roode, De Rooi, De Roo* (Winkler 342). Onder de dieren heeft de vos den naam van de rode; vgl. *Rein.* II, 642: „ist u eernst, sprac die rode, dat segt mi, moochdi honich eten?" — Ook op menschen toegepast, *slimmerd.* || (Malequidart) was geheten onder de heren . . . de lustege rode, *Sev. Vroeden* 96. Ja, her rode, ghine wetes ooc niet (*dat zoudt ge niet weten*)! 1850. — Misschien heeft dit woord medegewerkt om het znw. rode (*reu, hond*; zie REUDE) te doen toepassen op menschen, die men in een slecht daglicht wil plaatsen. Bekend is het in de middeleeuwen heerschende en nog niet geheel overwonnen vooroordeel tegen rood haar. Zie verder bij ROOT.

2) Als znw. onz. Dat rode, *het roode, de roode kleur*; of ook *iets dat die kleur heeft.* || Dat rode (*van den regenboog*) . . . es ons naerre dan dat bleke, *Rijmb.* 1286 (*rubeum* (*colorem*), *qui est interior*). — Ook als benaming van een ongemak aan het oog. || Dien die oghe trode bevaet, sijt van coleren of van bloede, doe des ic hier bevroede: nem pulver enz., *Nat. Bl.* X (*var.* dat rode). Vgl. het volg. Art., 2).

RODE (ROODDE, ROEDDE), znw. vr. Mhd. *rœte*; mnd. *rode*; ohd. *rôti*; hd. *röte.* Van root; z. ald. 1) *Roodheid, roode kleur*, ook van het aangezicht. Zoo ook mhd., mnd., hd. In deze bet. is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend.

2) Benaming van een ziekelijk verschijnsel, *roode* (*huid*)*uitslag.* In het Mnl. kan in deze beteekenis, waarin „dat rode" is opgeteekend (vgl. het vorig Art., 2), ook het vr. znw. rode in gebruik zijn geweest evenals in het Mnd. en in het oudere Hd. (Grimm's *Wtb.* 8, 1304); vgl. Kil. „roodjonck, roodhond, roodjoock, roodvonck, papulae rubentes, fervidae eruptiones, rubidae cutis aspredines", en zie ROSE. — Bewezen is voor het Mnl. (althans voor de oostelijke tongvallen) alleen de bet. *roest* of *roodachtige uitslag van planten.* Zoo ook hd. *röte* (Grimm t. a. p.). *Teuth.* honichdowe, roedde (*d. i.* roodde), aurigo (Dief.), rubigo (bij Diefenb. „vitium ferri et segetum").

AANM. — Hetzelfde woord is bedoeld bij Kil. met roodte, andere benaming voor *meekrap* („roodte, j. mee, rubia, erythrodanum, germ. *rote*, sax. *rode*"). Vgl. mhd. *rœte*, „eene plant die roode verfstof geeft" („*rœte* legen", krapp anbauen, Lexer 2, 504); mnd. *rode* (Lübben 3, 394*b* op rode, 2de Art.); hd. *röte* (Grimm t. a. p.). — Voor mhd. „morgen*rœte*, des morgens *rœte*" gebruikt het Ndl. het st. verbogen bnw. *rood* als substantief.

RODE, znw. vr. Mnd. *rode*, ook *rodelant* (zie RODELANT), ndl. *rode* in plaatsnamen; vgl. ohd. *riuti*; mhd. *riute*, m. en vr. *Bebouwbaar gemaakt land, land dat door het rooien van boomen voor bebouwing geschikt is gemaakt.* Vgl. RODEN en RODINGE (ook RODELANT en RODETIENDE) en *Gesch. v. Antw.* 2, 380 vlg. Het woord is in het Mnl. en Ndl. vooral bekend als tweede deel van plaatsnamen in verschillende streken en vormen (*-rode, -rooi, -roy, -rade, -raai, -ray*). Zie Schuermans 546 vlg.; V. d. Bergh, *Mnl. Geogr.* 266 (waar aan mlat. *-rauda* wordt herinnerd, in *Sandrauda*, ouden naam van „Zundert") en vooral het belangrijk artikel in *Nomina Geographica* 2, 32—78. *Gloss. Bern.* roede (*d. i.* rode), sartum (*d. i. bij* Duc.) „terra dumetis purgata et in culturam redacta"). Naast rode schijnt ook de eenigszins vreemde vorm root bestaan te hebben (*Gloss. Bern.* nuwe acker *vel* roet, novale; *vgl. Teuth.* „eyn acker den men alle jair myt buwen vernyhet of die alre ijrst tot en acker gemaeckt wurdt s. nyhlend"), tenzij roet beschouwd moet worden als het eerste deel der samenstelling roetacker (rodeacker), te vergelijken met rodelant; z. ald. Zie de verschillende glossen bij Dief. op novale, waaronder *gerodet lant, gerut, gerüte, reutlandes, nuw ruthe, geraydet lant.*

RODE. Zie ROEDE.

RODE, znw. In de samenstelling brantrode (*Voc. Cop.* een brantrode, ypopurgium; *Teuth.* brantroide, tedifera; *ook* ipopirgium *en* repofocilium), d. i. *een rooster* (vgl. Diefenb. op epigergium). Hetzelfde als brantrede; z. ald. Waarschijnlijk is ook hier rode een andere vorm van roede; vgl. hd. *brantrute* (bij Grimm) in dezelfde beteekenis.

RODEL (*rol*). Zie ROLLE en vgl. mhd. *rodel* (*rotel*); mnd. (**rodel*) *rodal, rotel.* Plant. rolle oft rodel daer men inne schrijft, *roole ou roule*, registrum, catalogus, commentarius.

RODELACHTICH, bnw. Mnd. *rodelachtich* (*Geneesk. Handb.* 14*r*, ook *rodelacht*, ald. 45*r*; bij Lübben *rodelachtich, roddel-, -aftich, -eftich*, ook *rodelicht*, hd. *röthlich*); mhd. *rödellechtig, rœtelëhtic*, ook *rœtelëht, -oht.* Er schijnen hier verschillende achtervoegsels dooreengeloopen te zijn. *Roodachtig. Teuth.* rodelechtich na manieren van goltvarwe, spadix; rodelechtich, birsus; subrufus, fulvus; rodelechtich werden, fulvescere; eynreley rodelechtige off sangwijnsche varwe, sinopis. Voor den vorm vgl. roselachtich. || Dat alabandina is een claer gemme ende rodelachtich als sardius, *Barth.* 541*b*. Amonium is een welrukende cruut . . . ende is roodelachtich van verwen, 582*b*; ook 552*b*; 580*b*; 647*b*. Dat si (*apen*) hebben scarpe rodelachtighe oghen,

792*a*. — Vgl. *Merl.* 18950: „haer anscijn dat was so verclaert rodelec (*hs.* rodelecht) mynlic met witten gemene gemenget", waar misschien in den mnl. tekst rodelachtich gestaan heeft, of rodelijc, zooals in den tekst is opgenomen. In denzelfden zin in *Teuth.* 458*a*: rodelich („en vleck rodelich in den ansycht, *cesia*, *lenticula*").

RODELANT, znw. o. Mnd. *rodelant*. Hetzelfde als rode; z. ald., 4de Art. *Voor bebouwing geschikt gemaakt land.* || Decimas novalium que *rodelant* vulgariter appellantur de *Voirkolt*, de *Noirteche* et de *Sassenem*, *Oorkb.* 1, 260*a* (*a.* 1248; vgl. RODETIENDE); ook 266*a*.

RODELECHT (*Merl.* 18951). Zie RODELACHTICH.

RODELICH. Zie RODELACHTICH.

RODELIOEN (ook RODE LIOEN), znw. m. Benaming van den koning Abelant, in *Gloriant* (zoo b. v. 240, 278, 444, 474, 490, 528), waarschijnlijk genoemd naar een hem toegekend wapen, waarin een roode leeuw stond.

RODELSTEEN (ROIDEL-), znw. m. Hd. *rötelstein*. *Eene soort van roodaarde* of *rood krijt*. *Teuth.* roidelsteen, bolus (bij Dief. ook vertaald door „blutstein"; vgl. *Ndl. Wdb.* 2², 2877; Kuyper, *Technol.* 1, 488) creta rubea. Kil. roodtelsteen, rubrica fabrilis (vgl. *Synon.* 3, 41, waar ook de vertaling „roode aerde" wordt vermeld); vgl. ald. roodsteen (hd. *rothstein*), *Sax. Sicamb.* j. roodtelsteen.

RODEMONT, znw. m. Uit rode mont. Het woord wordt nu en dan tot eene eenheid verbonden; ook vindt men den minder duidelijken vorm rodermont. Vgl. Hoffmann, *Hor. Belg.* 5, bl. 42, die herinnert aan den hd. naam *Rotermund*, welke verklaring evenwel niet opgaat voor het Mnl., waar de sterke buigingsvorm *roder* onbekend is; ook uit de verbogen naamvallen kan de vorm moeilijk verklaard worden, daar *mont* slechts zelden vr. is. Misschien is de vorm als comparatief op te vatten, die hier dan voor superlatief zou staan (Halb. *Aant.* 232) of is hij naar het Hd. gevormd. Doch daartegen pleit weer het feit, dat ook de kraan voor het laden en lossen van koopwaren te Dordrecht eveneens „Rodermont" wordt genoemd. Zie *Inform.* 504: „die craen rodermont, daer men de molesteenen mede updoet", en Balen, *Beschr. v. Dordr.* 685. Misschien is het woord hier een eigennaam: *Rodomont* is een naam van een snoeverigen held in de oude ridderdichten; vgl. fra. *Rodomont* en *Rodomontade*). Voor den vorm is wellicht te vergelijken doderwont, *Rose* 1257. *De frissche mond* (*van een meisje*), vooral *van eene geliefde*; ook *de geliefde zelve*, en in het mv. *gelieven*. || Als ic anesie die rode monde (*l.* rodemonde?) met haren lachende vlinckenden oghen, *Vad. Mus.* 1, 337, 21. Twee lieve minnentlike monde versamenen him wel menighe stonde, *MLoop* II. 231 (*var.* twee vriendelijcke rodermonden). O wy o wy! mijn herte splijt, sprac die roode suete mont, 368 (*var.* die suete roodermont). O roode mont, ic hebbe ghenoech hier ghelet, *Esm.* 548. Mochtic alsoo sconen rooden mont ghevanghen, ic souts te blider sijn, *Lansl.* 606 (*var.* 586: mocht ic so sconen rodermont vanghen). Mocht ic dat kindekijn cussen voor sinen rodermont, (*vertaling van een lied van Tauler*, *bij* Knuttel, *Geestelijk Lied* 417, 8; hd. „an sein lieblichen mund"); ook 217, 22.

RODEN (ROIDEN, ROEDEN (REUDEN); in Oostmnl. ook RADEN, RAIDEN), zw. ww. trans. Mnd. *roden*, *raden*; mhd. (md.) *ræten*, naast *riuten*; hd. *roden*, *rotten* (uit md. *roten*) naast *reuten*; ndl. *rooien*, dial. *roden* (o. a. op Walcheren en in het WVlaamsch) en *roeien* (in *uitroeien*, vroeger *uitrooien*). Zie over de talrijke verwante vormen in verschillende germ. tongvallen vooral Franck op rooien.

1) *Op de eene of andere wijze iets uit den grond halen*, vooral *door te graven of te spitten*; zoo b. v. boomen of boomwortels, aardvruchten; ook onkruid; *rooien* (boomen, aardappelen e. a.). *Teuth.* rayden, uytraden, uyttrecken, evellere, eruere, eradicare; uyt der erden trecken offraiden, evellere, eradicare; roeden, uytroeden, *verw. naar* raiden, uytraiden. *Voc. Cop.* uteroden, wtroden, eradicare. Kil. roden, j. wtroden, roeden, extirpare, eradicare (de vorm *roeden*, die wellicht ook hier en daar in het Mnl. met de schrijfwijze „roeden" is bedoeld, is de oorspronkelijke van ndl. (*uit*)*roeien*, welke vorm evenwel ook aan verwarring kan toe te schrijven zijn met het ww. *roeien*, peilen, dat in het Mnl. ook in den vorm *roden* voorkomt; zie RODEN, 3de Art.) en vgl. Te Wilkel, *Gesch. d. Ndl. Taal*, bl. 94. Plant. wtroeyen ofte wtroeden, *extirper*, *rader entierement*, extirpare, eradicare, evellere, devellere, runcare. || Niemant en sal mogen stubben (*boomtronken*) raiden off en wegh voeren, *O. Marker.* 3, 16, 57. Enen groten starken tyrant, die daer hout rootde int dal, *Lanc.* III, 24453. Dat men twoud soude roden, *Rijmb.* 34579 (lat. *sylvam succidere jussit*). Na dese quamen . . . die de lande slichten wale, ende worpen die hille (*heuvelen*) in die dale, ende roodden haghe ende woud, 28404 (lat. *ut sylvas praeciderent*). Dat doude boom . . . bederf ende moste sijn gevelt ende geroodt, *Sev. Vroeden* 643. Die ecke wort ter neder ghesleghen ende gheroodt al uter erde, *Eng. hss.* 2, 281. Die derde joncfrou sal . . . dat oncruyt wtplocken ende rooden, *Macht. Vis.* 115*c* (*vgl.* RUDEN, *O. Vaderl. R.* 4, 140, bij ROEDEN, 2de Art.). Opdat si (*het onkruid*) wten priele des gheesteliken levens gherodet werde, *Sp. d. Moniken* 6*b* (*hier in figuurlijk verband*). Het was hijr busschic (*l.* busschich) ende knoestich, dat moste men myt swaren arbeyde wt der eerden raden myt bylen ende ander instermenten, *Hs. Diepenv.* 97*d* (*vgl. ald.* si houde (*hieuw*) die bussche (*struiken*) ende stubben (*tronken*) myt eenre bijlen wter eerden). Al waer hi onder die aerde verborgen, ic sel hem daer uut roden, *B. v.* 1357, 124*b*. Selmen . . . sonder wederstaen . . ., soo mach men stoutelijken gaen daer die wijngaert is te roden (*te bewerken*, *te wieden*), Hild. 251, 125 (*mag men gerust aan den Heer van den wijngaard zijne diensten aanbieden*, *gaan arbeiden in den wijngaard des Heeren*). Want hi (*Karel*) roodde algader uut van ongheloye dat quade cruut dat in kerstenheit was ghewassen, *Lsp.* II, 50, 57 (*varr.* roofde, roede, *d. i.* roodde *of* roedde). Dat men den boom sal roden uut, die altoos sal bringhen quaet fruut, III, 25, 59 (vgl. UTERODEN). Die dicheden vanden woude sullen worden ombgheroet (*d. i.* omgheroot *of* omgheroet) mit yser, *D. B. Jesaia* 10, 34 (lat. *subvertentur condensa saltus ferro*). Ghi hebt mi (*l. of d. i.* mine) beste inte geroedt (*van* roeden); here, en (*d. i.* in) was niet bevroet, *Seven Vroeden* 1975 (*vgl.* 1962: afhouwen). — Ook schijnbaar intr. || Si (*de geestelijken*) mosten den clooster laten staen ende hacken ende roden (*in den grond werken*) gaen, ende winnen in haren zweten datsi drincken zouden ende eten, *Lsp.* I, 25, 113. Ic can roden ende hacken, ic can dijcken ende dammen, ic can derschen ende wannen, *Busk.* 11; ook *Mnl. Dram. P.* 499, 88.

2) Bepaaldelijk *boomen rooien*, *boschgrond bewerken om er voor bebouwing geschikt land van te maken*. Vgl. *Cart. v. Mariënw.* 283: „in hereditatibus (*erven*, *grondstukken*) quas . . . ad culturam rediget et arabiles efficiet seu effici procurabit, quod vulgariter *roden* dicitur" en Nijh. 1, 199 (uit een verdrag tusschen de graven van Gelre en Kleef, *a.* 1266): „(*dat beiden het Rijkswald*) evellere nec eradicare, quod vulgariter *roden* dicitur, seu colere et ad novalia redigere de jure non debent". In dezen zin ook mhd. *riuten*, zw. (van *rieten*, st.; vgl. *-ried* in zwitsersche plaatsnamen), hd. *reuten*. Zie RODE, 4de Art. *Harl. Gloss.* vernuwen s. roden, novare. *Gloss. Bern.* roden, novare (vgl. Dief. op novare, waar o. a.

voorkomen de glossen *roden*, *reden* s. *nuen*, *rutken* s. *nuw-rutken*).

RODEN (RODEN, ROODDEN), zw. ww. trans. en intr. Van root; z. ald. Mhd. *rôten*, *roten*, intr.; *rœten*, trans; ohd. *rotên*, intr., **rôtjan*, *rôten*, trans. (eig. zijn dus het intr. en het trans. twee verschillende vormingen, doch voor het Mnl. heeft de onderscheiding geen waarde meer); hd. *rôten*, trans. en intr.; *roten*, intr.

I. TRANS. — *Rood maken*, *rood kleuren*, *rood verven*. *Voc. Cop.* roden, root maken, rufare; gheroot, rubeatus. Kil. rooden, rubefacere. || Item en salmen gheen vleysch blasen noch rooden mit bloede, *R. v. Brielle* 77, 3. Daer in (*in het water*) vynt men dair men alte wel mede roodt (*hier schijnbaar intr.*), *Haagsche Bijbel* 1, 55*b* (*Hist. Schol.* op *Exod.* 14; *vgl. ald.* „alt lant datter omtrent leit is root"). Dat derde (decsel) was van weders vellen gheroot, ende tvierde was van weders vellen gheblaeut, *ald.* 65*d* (ook *D. B. Exod.* 35, 5: *pelles arietum rubricatas*); zoo ook Ruusb. 1, 85 (van geroodden wedersvellen; *opschr.* van den decsele van roden weders vellen); 38.

II. INTR. — *Rood worden*. *Voc. Cop.* rooden, root worden, rubere; sere roden, erubere. Kil. rooden, rubere, rubescere. Plant. rooden, roodt werden, *devenir rouge*, rubescere, colorem rubicundum trahere. || Na den slaep salment (*het kind*) baden tot dat het vleesch beghint te rooden, *Reg.* 7*b*. Si selen in den bade bliven tot dat hen (*hun*) vleesch beghint te roden, 5*c*. Gheslagen . . . tot dat tvleesch begint te roën (*d. i.* roden), 14*c* (16*de eeuw*). Tote dat (*het kooksel*) begint rooden, *M. e. Vr. Heim.* 1506. — Daer zijn (druven) cetanee, alsoo ghenoemt, . . . omme dat si rooden als een vier, *Barth.* 687*a* (*hier heeft het woord de bij denominatieven van adjectieven zeldzame beteekenis* rood zijn, *niet* „rood worden"; lat. „sunt (uve) ceraunee sic dicte eo quod rubeant velut ignis"). — Ook van het gelaat. *Een kleur krijgen*, *rood worden*, *blozen* (misschien ook wel van schaamte, doch daarvan is geen voorbeeld opgeteekend) en *een kleur hebben*, *blozen*, *rood zijn*. || An haer gelaet, an haer gebare, daer soese sach roden ende bleiken ende metten handen ten lanken reiken, (*bemerkte zij*) . . . dat soe met kinde was bevaen, *Flor.* 214. — Mijn gemynde is blickende ende roodende, wtvercooren wt dusentigen, *Haagsche Bijbel* 2, 43*a* (*Hoogl.* 5, 10: „dilectus meus candidus et rubicundus"; vgl. voor de tegenstelling de ndl. uitdr. *zonder blikken of blozen*, *Ndl. Wdb.* 2², 2848, 4). — Deze bijbeltekst werd toegepast op Christus; alsdan neemt roden de bet. aan van *rood worden* (*of zijn*) *van bloed*. || Dese is blenckende ende rosende . . ., onreyn inder doot, scoon inder verrisenisse; blenckende vander maget Mariën, rodende in den cruce, *Pass. S.* 34*a*.

RODEN (*Hans. Recess.* 10, 280). Zie ROEDEN, ww. (ndl. *rooien*, peilen, gezegd van wijn).

RODEN, zw. ww. intr. Kil. geeft als verouderd op een ww. roden, *heen en weer loopen*, *rondzwerven*, dat hij gelijkstelt met rotteyen, „concursare, pervagari terras", en met fra. *rôder*. Daar de oorsprong van dit laatste woord niet vaststaat, behoeft men de romaansche afkomst van dit roden niet als zeker te beschouwen, hoewel de mogelijkheid bestaat; vgl. ofra. *rauder*, gekheid maken, en *raudir*, rondzwerven, en Van Helten in *T. en Lettb.* 4, 44. Het van elders onbekende ww. *rotteyen* zal wel te vergelijken zijn met wvla. *rottekoten*, gedruisch maken, *ook* op den weg (De Bo 957), en van dit *roden* afkomen. Moeilijkheid levert ook de verhouding van roden tot rooyen, royen (*rooien*), dat in eene soortgelijke beteekenis reeds voorkomt in het Mnl., *Lsp.* II, 7, 5 („rondzwieren, joelen, bij luidruchtige feestvreugde", *Lsp.* Gloss.). Misschien zijn de woorden in oorsprong één: hoewel niet als regel, zoo komt toch *j* uit intervocalische *d* reeds in mnl. woorden voor; zoo b. v. roeyer naast roeder, roeye (roye) naast roede; zie Van Helten, *Mnl. Spr.* bl. 152 (de voorbeelden van het verschijnsel komen al vroeger voor dan in de jongste periode).

RODEPELLIJN, bnw. *Van roode „pellen" gemaakt*, *uit eene fijne roode stof vervaardigd.* Het woord zal wel door ndl. *scharlaken* kunnen worden weergegeven. || Hondert bliaude purpersanguine, hondert mantele rodepelline, *Flor.* 621.

RODER. Zie ROEDER.

RODEREN (-EEREN), zw. ww. trans. Waarschijnlijk is het woord het ofr. *royer*, fra. *rayer*, ndl. *royeeren*, schrappen, doorhalen (eene afleiding van *raie*, streep), vervormd onder den invloed van *roden*, „ontwortelen, afhouwen, uithouwen" en dgl. In de volgende aanhalingen is sprake van uitgaven die door de „gescicten uten gilden" worden aangewezen als ten onrechte ten laste van de stad gebracht en daarom van de bij de zaak betrokkenen terug te vragen. || Die roederinge (*d. i.* roodeeringe) vanden gilden van Utrecht, gesciet by oploopen ende anders in den jaeren XV hondert XXV en vlgg., *Gild. v. Utr.* 1, 138 (*a.* 1525). In desen nabescreven register zijn bescreven ende vergadert alsulke punten als unter stat rekeningen van den camerairs van den sack . . . gerodeert ende vergadert zijn worden, *ald.* Dat die vier overste (*van den gilden*) van elken jaere gelijck paert paerts gelijck opbrengen ende betalen zellen tgene gerodeert is van den maeltyden op Lichtmisseavont ende -dach, *ald.* Alle ander teringen ende scenckelwijnen sel die scepene-borgermeyster in elken jaere, tgene dairaff gerodeert is, opleggen, *ald.*

RODERINGE. Zie bij het vorig Art. en vgl. ndl. *royeering*.

RODERMONT. Zie bij RODEMONT.

RODETIENDE (ROEDE-, ROE-, RADE-, RAET-, -TEENDE), znw. vr. *Tiend van nieuw ontgonnen landen*, *novale tiend*. Vgl. mhd. *riutzehende* en *riutegelt*. || Dat wi . . . vercopen . . . J.'s sinen horaftichen luden, die woonhaftich sien (*d. i.* sijn) bi der Elborch . . . tsestich marghen lants . . . behoudenisse (*l.* mit behoudenisse *of* behoudelike?) al ons roetyende, Nijh. 1, 199 (*a.* 1323; *vgl. de noot a d.*, *waar de vormen* ratiend, raattiend, raaitiend *en* roedentiend *worden vermeld*). Want die greve die raettheenden neemt boven ende beneden in sinen lande, 319 (*a.* 1333). IIII zeele . . . totten waghen, daer men die roedetiende mede mende, *Rek. Bissc. v. Utr.* 450. Doe ic die tienden in Emelant vercoft tAmersf., doe en conde ic die roedetienden niet vercoopen, 393; zoo nog vijfmaal *ald.*; ook 454. — T. l. a. p. (bl. 454): „totter *roeder* tienden inde Aschet waren die ghebuer twee daghe over eer si een rechtsceydinghe ghewisen conden", zal *roeder* (voor *roede*) wel op een misverstand berusten: of is er een nv. van *root* mede bedoeld ?

RODICH (*Limb. Wijsd.* 36, 47), bnw. Zie ROEDICH.

RODICH bnw. Van root; z. ald. en vgl. hd. *rötlich*, en zie RODELIJC en RODELACHTICH. Mnd. *rodich*; mhd. *rœtec*. *Rood*. || Nu moghdi merken waer om de guede Lutgart so roodech was van bluede, *Lutg.* II, 1215 (*vgl.* 1197: „(hi) sach . . . hande ende anscijn al bloot baren, als ocht si overgoten waren met verscen bloede blickende", *en* 1200: „dat har haer met blodegen druppelen over al besprinkelt was").

RODICHEIT, znw. vr. Van rodich, of van root naar het voorbeeld van andere woorden op *-ichheit*. *Roodheid*, *roode kleur*. *Teuth.* rodicheit, fulvedo, rubedo, rubicunditas. — Ook *roestigheid*, *roode aanslag aan metaal*. Vgl. mhd. *rotec*, roestig (Lexer). || Alst (*kwikzilver*) eerde raect, so crighet een rodicheit of een roesticheit, *Barth.* 540*b* (lat. *contactu terre rubiginem contrahit*).

*RODINGE, znw. vr. Mnd. *rodinge*. Vgl. *Voc.*

Cop. uterodinghe, wtrodinghe, eradicatio. Waarschijnlijk moet aldus gelezen worden voor nodinge, bij Velth. IV, 22, 64. Eig. *het rooien van hout om het land voor bebouwing geschikt te maken*; ook concreet *een voor bebouwing geschikt gemaakt of ontgonnen terrein*. Zie de Aanm. bij NODINGE.

RODOMEL, znw. o. Van lat.-gri. *rhodomeli*. *Rozenhoning*. Vgl. Dodon. 287*a*. — Ook *rozenolie*. ‖ Aldus maect men rodomel of olye van rosen; dit heten die Grieken rodomel, aldus gemaect, *Hs.* Yp. 113*b*.

RODRE. Zie ROEDER.

ROE, bnw. *Rauw*. Zie RO en vgl. nog *Guldenb. v. Campen* 57*r*: „int jaer 1393 is overdragen dat nijemant kopen en sal hoenre, ganse ende vogele om roe weder toe vercopen, mer wil hi sie braden, dat mach hi doen ende vercopen etc." Vgl. *Overijs. R.* I[1], 194: „ende vercopenze *zoe* voort", waar ook wel *roe* zal gelezen moeten worden.

ROE, bnw. In *Teuth.* staat een bnw. roe opgeteekend als synoniem van „wild, woest, ontembaar": sonder thoom, wilt, woist. rap, roe, onge, temmet, infrenis; sonder toom, roe, rijd, woest, ongedwongen, infrenis; onbestuyr, haistich, rap, roe, buldrende, ryde, sonder dwanck, balstuyrich, wuest, importunus. Waarschijnlijk is het woord op te vatten als roo (ro), in de beteekenis *ruw*, *onbesuisd*. Zie bij RO, 4), waar een voorbeeld staat opgeteekend van ro in den zin van „ruw, ruig".

ROE (*O. Vaderl. R.* 4, 93, in de uitdr. „ra ende roe" *Inform.* 167; 306; mv. *roen*). Zie ROEDE.

AANM. — *Ps.* 2, 7: „laet ons scoren hare banden, ende worpen wi van ons haer *roe* te handen" is *roe* eene verkeerde lezing voor ioc, *juk*. Vgl. lat. *Ps.* 2, 3 „dirumpamus vincula eorum et projiciamus a nobis *jugum* ipsorum".

ROE, znw. vr. en m. Mhd. *ruowe*, *ruo*; hd. *ruhe*, *ruh*. *Rust*. Vgl. ROEN en GEROEN. Het woord is veel minder gewoon dan ruste, reste, raste, en is slechts gevonden in het rijm. ‖ Hine hadde snachts raste no roe, noch hine vant niweren daer hi mochte herbergen, *Lanc.* II, 44920 (*Mor.*). Si (*hebzucht*) quelt nacht ende dach . . .; sus en ghewent (*d. i.* ghewint) si nemmer roe: in steeder qualen leeft si, *Tien Pl.* 2100. Wiene (*den toorn*) slut toe, hi gheeft al sinen live roe, 991. Ons leven hier is crancke roe, Hild. 131, 61. Hi moet peynsen . . . om sijn rijcheit meneghertieren: soo heeft hi dicwijl crancken roe, 185, 150. — Ook *het in rust zijn*, *het niet van plaats veranderen*, *het blijven op dezelfde plaats*, Hild. 177, 257 (*Sacr. v. Amst.*).

ROE (*Harl. Gloss.* „roe, coccineus; roegaren, coctus (*l.* coccus); roelaken, coccineus", is eene verkeerde lezing voor roet, rootgaren, rootlaken (vgl. *Gloss. Bern.* „roet, coccineus" en zie Diefenb. op coccineus: „rot, rotfarbe", op coccus: „rot snor, snuer, garen" en op coccinum (zooals voor het tweede „coccineus" moet worden gelezen): „rot duch, ein rotter pfeller"), tenzij men mag aannemen dat *roogaren* en *roolaken* uit *root-* zijn geassimileerd, en de vorm *roo-* ook op het niet samengestelde woord is overgebracht. Vgl. zaanl. *roo* naast *rood* (in samenstellingen) en fri. *rea* naast *read* (*Fri. Wdb.* 3, 7).

ROEBE (RUEBE), znw. vr. Nederrijnsche vorm van roeve, hd. *rübe*, raap. Vgl. ROEVE. *Teuth.* roebe, rapa, rapula; roeben stede, raparium; roeben spyse, rapulatum; ruebe, rapa; en ruben garden of hof of velt (*een knollentuin*), raparium; spijse van off myt rueben gekoockt, rapulatum; eynreley art van rueben, napus.

ROEDE (ROE, ROIDE, RUEDE, RODE, ROODE, ROEYE, ROYE), znw. vr. en m. Mnd. *rôde*; mhd. *ruote*; ohd. *ruota*; osa.; ofri. ondd. *rôda*; ags. *rôd*; eng. *rod*, *rood*; hd. *rute*; ndl. *roede*, *roe*. Over de mogelijke verwanten buiten het Germaansch zie de Wdbb. van Kluge en Franck.

1) *Rechtopgaande of rechte tak of twijg van boom en struik*, *stek*, *teen*, *stengel*; ook *tak*, en zelfs *takje*, in het alg. *Voc. Cop.* een roede, virga; een stad daer roden wassen, virgultum; van roeden, virgeus; een roedeken, virgula; eerhande roedeken, bituligo (vgl. Dief. op vitulamen, waar o. a. de glossen „wijngartspruyt, abschnyd von reben; schusseling unden s. neben am baum" worden vermeld); erehande rudeken, vimen, mollis virga (vgl. wideken, teen). *Teuth.* gherdde, ruede, virga; eyn laide off ruede in steynigher erden, vibex. Kil. roede, roeye, virga. Plant. een roede oft gaerde, *une verge*, virga; roedeken oft roeyken, *vergette*, virgula; „allerley weecke roeden die lichtelick buygen om binden, als bandtroeden tzy van wilgen, olmen, poplieren, bercken oft andere (*teen*), *vimen*; plaetse beplant met roeden oft bandtroeden, *virgetum*; kleyn boomkens die maer roeden ende rijs voortbrengen, *virgultum*; gestreept als roeden, *virgatus*, *virgulatus*". ‖ Nu wassen daer erehande haghen, die smale langhe roeden draghen, ende als et (*het dier*) . . . in feesten heeft ghelevet, gaetet spelen jeghen die roeden ende met sine hoorne verwoeden, ende speelt so vele in den wedauwe (*de twijgen of teenen*), dat sine hoorne ghetant nauwe verwerren in ghoenen telghen, *Nat. Bl.* II, 911. Haer nest maectse van lettel roeden, III, 3397. Men neme een roede versch ghesneden ende doen den nadren (*adders*) blasen daer an, te hant verdrooghet si, VI, 538 (lat. *virga*). Een nest maect hi (*het zeedier*) . . . van roeden, daer hi een ey in leghet, V, 768 (lat. *nidum sibi struit in surculis*). Vijftien hondert edelre roeden, die an ebeensche bome stoeden, *Alex.* IX, 819. Smerghens . . . sach Moyses die roeden recht staen, dat één gherdekijn ten hoofde van den bedde sijn, *V. d. Houte* 305; ook 316. Elc man . . . comen van Davids bloede, sal draghen ene dorre roede . . . ende dies roede die bloeit dore, dat sal sijn Mariën man, *Lsp.* II, 5, 51; ook 69; 74; 79; 82; 85. (Hi) sneet een haseline roede die groene was ende hadde swanc, *Vrouw. e. M.* VIII, 146. (Doe) gaf hem die ander ridder een slach mitter roede die was swanc, 216. Den strodeckers van stro, van yhanghen, van roeden, van banden, *Invent. v. Br. Intr.* 451. Van der loodze . . . te deckene van gleie, van bande ende van roeden, 450 (*vgl ook het gloss. ald.* 319). Daer op so wies die roede der bloemen, die liefde was ende is volcomen, *V Bomen* 161. Uter edelre roeden sproot een telch, 169. — Verklw. roedekijn, rodekijn, -ken. *Harl. Gloss.* roedeken, virgula (zie de aanh. boven uit *Voc. Cop.* en Plant.). ‖ Dat roedeken volcht hier ende dare (*kan in alle richtingen bewogen of geboyen worden*) alst jonc is, mer daer nare alst te bome is bediet, so ne machment gebooghen niet, *Sp. d. Sonden* 9405. Men moet ghien lakene bueken an den raem, dan mit goeden hueschen roedekijns, *Leid. Keurb.* 81, 49. Wat sal dat roedeken dogen dan, dat in den woude es gestaen, daer die sedren van den paradise verslaen (*neerslaan*), Velth. VIII, 18, 37. (*Drie boomen werden*) dat hadden gheweest drie roekekine, die cedrus, cipres metter pine (*pijnboom*) wiesen tsamen al in een, *V. d. Houte* 495 (*var.* gerdekijn). Als dat (*het kooksel*) woort sere dicke, nem dan een roedekijn van sulker mate na die grote van den gate, daer die veder in was ghestaen ende doere in thonech mede saen, *Nat. Bl.* III, 1681 (*var.* rodekijn; vgl. in *Tijdschr.* 1, 212 den lat. tekst, waaruit blijkt dat het woord in de bet. „staafje" moet worden opgevat: „ex melle ad magnam spissitudinem decocto fac *virgulam* ad modum foraminis", maar het is niet zeker dat Maerlant het zoo begrepen heeft). — Vooral is uit het bijbelsche spraakgebruik bekend die roede van Jesse (*Jesaia* 11, 1: „egredietur virga de radice Jesse"; vgl. vs. 10; *Rom.* 15, 12 e. e.), waarmede bedoeld wordt „*de zoon Davids*, *de*

Christus (vgl. *Hand.* 13, 22 vlg.). || Uten wortele van Jesse sal gaen eene roede, *Sp.* I[a], 35, 51. Een roede selder wassen van der wortelen Jesse, ende een bloem selder op clymmen, *Sp. o. B.* 12*r*. Jesus was die vrucht ende so was die blomme, die spruitte (h)uter reeden (*l.* roeden) van Jesse, *Amand* II, 2318. Den boom ende roede van Yesse, Despars 3, 435. O hoge wortel van Yesse, wt welken is opgegaen een roedeken, *Hs.* 321, bl. 135. Zie nog *Con. Som.*[2] 359. — Meermalen werd de „Roede van Jesse" in processies zinnebeeldig voorgesteld, ook op zegewagens. Zoo b. v. *Ann. Em.* 20, 171 (*driemaal*), 182 *viermaal* (*a.* 1432). — Ook wordt roede, *teen*, vooral gebruikt om daarmede iemand af te straffen, ook te geeselen, *geeselroede*. Vgl. boven de aanhalingen uit *Vrouw. e. M.* Kil. roeden, virgae, flagella, scuticae, verbera, virgindemia. Plant. met roeden slaen, geesselen, caedere virgis, flagellare: allerley lange roeden om te slaen, verber; die met roeden slaet, virgator. || So dat hi daer wart . . . dorsleghen met roeden, dattem tfel moeste bre- *Sp.* I[3], 55, 39. (Si) sloegense . . . met dorninen roden ontfermelike, *Lanc.* II, 8959. Met roden blouwen, III, 6924. (Si) gingenne geesselen ende slaen met starken royen, 12951; ook II, 5946 (rode). Eest dat hi hem (*den heer*) niet en gheeft dat hi hem heischet van sinen goede, hi slaten metter langher roeden, *N. Doct.* 625. Eer dat hi wyste, had hi die roede om sijn vel, *Vrouw. e. M.* VIII, 268; ook 276. Verdrach een hart woort om minen (*Gods*) wille ende dat vriendelike: dat es mi liever ende di nutter dan du also vele roeden over dinen lichamen versloughes (*stuk sloegt*) in penitenciën, als up een breet velt mochten gheligghen, *Comb. hs.* in *Tijdschr.* 17, 281 (*Amand* II, 5142; *Stemmen* 43). Een knape dreefne (*het paard*) met ere roeden, dat heme die lanken gingen bloeden, *Ferg.* 325. — Elc es gierech om bejagen ende onvervart van Gods roede, *Kerk. Cl.* 190. Ens geen stunen (*verzet*) jegen die Gods roede, *Sp.* III[a], 25, 34. Die heere van hemelrike slouchene met siere roede, *Vl. Rijmk.* 4653. Om die hoverde die daer was inne (*in Troye*) . . ., so warpse God onder die roede . . ., so dat si worden ghedestruweert, *Melib.* 2400. — Si hi hoghere sit upt rat (van avonturen), so hogher val, so meere plat in der helscher gloede onder der duvele roede, *Wap. Mart.* I, 166. God . . . sette di in siere hoede buten des viants roede, 868. Dhoverdeghe . . . moede, die met hem (*Lucifer*) onder der duvele roede . . . moeten bliven eewelike, *Denkm.* 3, 220, 17. Wanttie propheten entie vroede saten onder der duvelen roede, Hild. 126, 233. Onder der duvele roeden, *Overzee* 167 (*het woord valt in de laatste plaatsen, ook blijkens het voorzetsel waarvan roede afhangt, samen met* „tuchtroede"; *vgl.* 5, *d*). — Hiertoe behoort ook *Vierde Mart.* 827: „ic soeke trouwe in weet waer, in canre vinden niet en haer: ic ligge onder die roede" (*ik ben in een beklaaglijken toestand*). — Figuurlijk neemt roede de beteekenis aan van *afkomst*. Vgl. ndl. *stamboom*, *spruiten uit een stam*, en ndl. *tak*, 17de-eeuwsch *telg* als naam voor een deel van een geslacht. || Wi sijn al van eenre roede, mer elck van sonderlinghen bloede, *MLoop* III, 261. — Als benaming van een deel van den boog, waarschijnlijk *het veerkrachtige omgebogen hout van den boog*, Hild. 229, 25. In eene soortgelijke beteekenis komt roede voor als benaming van een deel der constructie van een balist of blijde, „sans doute la *verge*, au bout de laquelle se trouvait la cuiller où était déposé la projectile à lancer, et qui, abaissée au moyen d'un treuil, . . . se lançait avec force, aussitôt détachée, et projectait au loin le projectile" (*Invent. v. Br.* Gloss. 320 op roede, met verwijzing naar plaatsen uit Viollet-le Duc en De Vigne). || Van oliën, daer mede dat die roede van den bliden ghesmout was, *Invent. v. Br.* 3, 59. — Eene *witte roede* (van de schors ontdaan of wit geverfd?) moest als waarschuwend teeken in sommige plaatsen gedragen worden door hen, die met pestzieken in aanraking waren geweest. || Soo in wat huys die heete siecte (*pest*) es ende yemandt van denselven huysgesyn in meeninge waer uytten huyse te gaen, die sall gehouden wezen in sijn hant te dragen, den tijdt van zes weecken een witte roede ten minsten van een elle lanc, *R. v. Schiedam* 174, 13. Diegene die over die siecte gaen ofte die eenige clederen wassen ofte reynigen . . ., die sullen mede gehouden sijn een gelijcke witte roede te dragen, 174, 14. Dat alle denghenen . . ., die in enighe husen wonen, . . . daer yemende van der pestilencie gesturven of zieck leggende es, . . . gaen zullen den tijdt van zes weken lanck aftereen . . . mit een witte roede van drie voeten lanck openbaerlicken in hoor handt, *R. v. Amst.* 278, 1 (*a.* 1493). Zie ook PESTILENCIE en vgl. het aldaar aangehaalde artikel „pestroede" bij Stallaert (2, 357), waar behalve voorbeelden van het dragen eener witte roede, er ook een gegeven wordt, waarin eene „roode roede" voorkomt. Misschien is hieruit te verklaren, dat nu en dan opstandelingen of overwonnenen om genade komen smeeken met eene witte roede in de hand. Zij zouden dan daardoor te kennen moeten geven, dat zij aan eene besmettelijke ziekte lijdende waren geweest, met pestlijders te vergelijken waren. Doch ook eene andere verklaring is hier mogelijk. Vgl. Plant. „een witte roede die degene droegen die gesonden waren om pays te maken" (en ndl. „de witte vlag van den parlementair"). — Spreekw. || Dat hi si een sot, . . . die de roede selve snidet (*var.* houwet) daer hi mede gheslegen sal werden, ende hem selven wijst totter ewigher verdomenissen om een cleyne ghenoechte, heerscappie, ghewelt of bathe, *Sassensp.* 2, 215, 84. Dus souden wi die roede houwen, daer men ons mede soude blouwen, *Parth.* 6056. Ghy raet . . ., (dat) wy die roede sullen houwen, daer men ons mede sal blouwen, *Grimb.* I, 5401 *var.* (*in den tekst is alleen het eerste deel van het spreekwoord uitgedrukt*). Thaer selfs behouf heeft soe ene roede . . . ghepluct, ic wane soe wertre qualike ane (*zij zal er nog van lusten*), *Wal.* 7970. Menich maect eene roede tsijns selfs eersse, *Sprenken* 97 (*zie* Harrebomee, *Bijlage*, dl. 3, bl. 103, *en vgl.* Tuinman 1, 236: „hy draait een strop voor zyn eigen hals"; *Waasch* (*Idiot.* 555): „een roe maken veur zijnen eigen rug"; fri. „hy hellet in roede for sijn eigen gat").

2) *Roede*, een bewerkt hout van eene bepaalde lengte en rechtheid. Zoo. b.v. *hengelroede* (*Pelgrimage* 112*b*) en *de roede van een molen*, *molenroe*. Zoo ook mhd., mnd. en hd. || Van der molen te B. te maken, van ere roeden ende enen asse, *Rek. v. Zeel.* 1, 146 (*ac.* 1918). Vgl. ook MOLENROEDE. — Ook in de bet. *roeiriem* en wel bepaaldelijk *die tot sturen dient*. Omgekeerd heeft het aan ndl. *roer* beantwoordende hd. *ruder* de bet. *roeiriem*; vgl. Franck op roeien. Zoo ook mhd. Kil. roede j. riem, remus, tonsa, instrumentum quo navis agitur. || Geg. den gesellen, die de grote mast ende die roede brochten van Docken upt huys ter Lune, *Oorl. v. Albr.* 237. Een scip met eenen hancroede IIIId., ende een scip met eene roede an die zide ess II d.; . . . ende een scip met eenen roedere an die zide II d. (daar het woord meer dan eens in deze bet. voorkomt, is het niet geraden de bij HANCROEDER aangenomen fout te onderstellen: het geslacht schijnt in deze bet. m. en vr. te zijn). — Zie nog een voorbeeld bij ROEDER (*Doct.* I, 911 *var.*) en vgl. ROEDELOOS, hetz. als roederloos. — In den zin van *lat*(?) kan het woord staan op de volgende plaats, waar er tevens de eene of andere machtsuiting der overheid (vgl. bij 5), hier van een gild, door wordt uitgedrukt. || Waert dat enich drapier enich laken aent rec hadde staende ende seide dat hijt danne niet begheerde ghevon-

nest te hebbene, of dat de rechoudere de breede roede daer voore hinghe, de seighelaers ne sullent up dien tijt niet vonnessen, *Ann. Em.* 24, 441 (*a.* 1450). — Ook, in verbinding met cruce, van *den balk van het kruis, kruispaal.* ‖ Al u vriende, . . . die ghi weder met uwen bloede cocht ane der crucen roede, *Limb.* I, 2017. — Op zich zelf is roede in het Mnl. voor „galg, kruis" niet in gebruik geweest, zooals in enkele andere germ. tongvallen (vgl. Franck op roede) o. a. in het Ags. en Eng. Als dus met roeyken in *Elckerlijc*[2] 731 bedoeld wordt „een kruis", hetgeen zeer waarschijnlijk is (vgl. ald. bl. 13, en *Elckerlijk*[1] de aant. op vs. 749, bl. 94: „habebit Homulus crucem in manibus"), dan moet dit eene navolging van het Engelsch zijn.

3) *Roede* als lengtemaat, *meetroede*; ook als vlaktemaat en als benaming van eene bepaalde hoegrootheid lands. Zoo ook in verschillende andere germ. talen. In het Eng. is *rood* vlaktemaat en kubieke maat (voor muren; zie beneden) en *rod* lengtemaat. *Voc. Cop.* een roede ghemeten, virgata; een roede lants, haspera(?). Kil. roede, roedstock, decempeda, virga qua mensores agros metiuntur, decem pedes longa; *et* radius, virga geometrarum qua linearum ductus indicant. Plant. landtmeeters roede, *verge à mesureur de terres*, radius. ‖ Een scone groote stellagie . . ., lanc VI roeden ende vier breet, *Ann. Em.* 14, 106 (*a.* 1488). Dattie graften ende die straten wijt wesen sullen vijf roeden, *Leid. Keurb.* 10, 33; zoo nog viermalen *ald.* Men sal dat lant ende erve meten byder roeden, Matthijsz. 113. Sornahan vel ene rode vanden perde wel, *Lanc.* II, 5945. Dat die stege . . . wijt sal bliven . . . roede wijt, enen yegeliken op te wegen ende te wenden, *Zijlkl.* 7 (*a.* 1395). Te laten onbetymmert ledich legghen tot sinen waterganc ende eusendrop VI dumen breet byder roeden (*gemeten met de geijkte roede?*), dairt water dat van sinen huyse comt, op vallen mach, Matthijsz. 112. Te deisen leene behoord de mate vander roede also verre als zoe strect int sceipendom van Ypre, *Ann. Em.* 19, 282 (*het meten van land en de daaraan verbonden emolumenten*). Wie een pael begheert daer die roede over ghaet (*waar de landmeter aan te pas komt*), die zal den rechter geven II sc., *O. K. v. Rott.* 26, 60. Soo wie . . . sijn huys ofte scuyer . . . decket met herden dake, dat men hem geven . . . sal to hulpe van den herden dake een beiersscheguldens van elcken roode dakes, *Wfri. Stadr.* 2, 72, 218 (*verandering van roode in roede is onnoodig*). Soo wie sijn huysinge decket mit harden daick, dien sal die stede te baten comen van elke viercante roede een pont payment, *Leid. Keurb.* 474, 10; zoo nog eens *ald.* Dat zij te houden hebben 1100 roen in den Rijndijck, sluysen ende anders, *Inform.* 306. Soo wat dedinc, of zeven, of ra ende roe (*vgl.* RA) of anders einigherhande zaken, de vallen op dese voors. goede, des sal G. enen brief van ons halen, *O. Vaderl. R.* 4, 93 (*a.* 1358). Vgl. ROEDICH. — Die brede tuschen dese twe palen es CCC roden, *Oorkb.* 2, 352*a* (*a.* 1291); zoo ald. en *b* herhaaldelijk (*voor* croden, *ald. a.*, *leze men* C roden). Item zoo is een roe getogen (*eene grens getrokken*) tusschen der Loosdrecht ende Brokleveen, dat mijn heere van Utrecht lange tijt heeft doen vervolgen aen minen heren van Hollant met groten cost, *Hist. Gen.* 9, 73. Omme CL roeden van den fosseiden tusschen der zantporte ende der ezelporte te delvene ende te makene, *Invent. v. Br. Intr.* 350. VI roeden scaelge ghedex ghemaect an doude halle, *ald.* 3, 183 (*vgl.* Gloss. 320, *over de lat. benamingen* hasta *en* lancea, *en over de lengte der „roede" in verschillende streken en tijden*). Zie bij MUUR verscheidene voorbeelden van een zeker aantal „roeden muurs *of* muren", welke te maken iemand als boete bij een veroordeelend vonnis werden opgelegd; ook V. d. Wall 1, 533. — Overdrachtelijk wordt roede gebruikt in de bet. *richtsnoer*, ook in zedelijken zin, *van iemands gedrag.* ‖ Doet men anders dan ter reden, worter erghent overghetreden, ende volchmen niet die rechte roede, dat vergheve God, *MLoop* II, 3779. — Als landmaat is roede een onderdeel van het morgen, doch de onderverdeeling was op verschillende plaatsen verschillend: het Hondsbossche morgen b. v. had 600, het Geestmerambachtsche 800 roeden; de roede zelve was op sommige plaatsen = 18 voeten, op andere 14 of 12 voeten (*Inform.* Gloss.). ‖ III hont LXXX roeden lants, *Cart. v. Marienw.* 308 (*a.* 1342); zoo ook 326 *tweemaal.* IIII½ ymeiten lands ende LXIX roeden, *Ann. Em.* 19, 296 *var.* (*a.* 1390). Een leen groot VI ymeite ende LX roeden lands, 310. Elcke gaerse lants es groot 450 roen, *Inform.* 167. — Roede roede gelike (gelijc), *in verhouding tot het aantal roeden*, dat verschillende eigenaars, of ook één alleen, bezitten. ‖ Men sal dat lant ende erve meten byder roeden, ... ende die grootheit sal men roede roede ghelijc betalen ende al dat also mitter roeden bewijst wort, Matthijsz. 113. (*Voor een onteigend erf zal men*) ghelden roede roede ghelijc na den beloop, *L. Keurb.* 10, 33. Dat die meestersse of dieghene die him des vermeten die joncfr. van R. vernoegen sellen van hoir upstal roede roede gelijc, voet voets gelijc, na dat sy dairup staende heeft, *R. v. Leiden* 129. Roe roede gelijc ende voet voets gelijc, *ald.* 109. — Ook is roede benaming van den meetstok, waarmede wijn wordt gemeten of gepeild (*geroeid*). ‖ Ene grote groeve, dar de roede inghenck, wanner de verghérer (*wijnroeier*) dat vat vergieren (fr. *verger*) solde, *Hans. Recess.* 10, 280. Dat wi . . . Willem van D. . . . gheven onse roede van den winen te Dordrecht met alle den renten diere toe behoren beyde in die poirte van Dordrecht ende op den water, V. d. Wall 1, 163 (*a.* 1326; *vgl.* 166: „dat ghij ghiene wijnen voor bij onse tolne varen en laet, sine worde geroeit Tordrecht", *en ald.* „ongeroeit"). W. die de roede drouch doe men ommeginc visenteren tbier dat de brauwers ghebrauwen hadden, *Invent. v. Br.* 4, 144. Metter bruxscher roede (fra. *à la jauge de Bruges*), 5, 220 (*het recht van de „roede" te Brugge behoorde aan het hospitaal van St.-Jan*; *vgl. het Gloss.*). Van II niewen haken omme de voors. roeden ghemaect IIII lb, *ald.* Gloss. 319*b* op roede. — In dezelfde beteekenis wordt ook vergierroede gebruikt; zie verscheidene voorbeelden t. l. a. p. en nog eene interessante plaats, voor roede (*R. v. Utr.* 1, 278, 2) bij ROEDEN, 1e Art. — Ook als inhoudsmaat wordt roede gebruikt; gelijk nog heden b.v. van turf. ‖ Een halff roede arduuns, *Rek. v. Gouda* (afz. afdr.) 41. Anderhalff vierendeel van een roe arduuns, *ald.* Noch om een roe arduuns, *ald.* — Vooral van (rijnschen) wijn. Eene roede wijns bevatte een zeker aantal amen, te Dordrecht 10, te Utrecht 12. ‖ Die stic wijns ghecoft . . ., hilden 11 amen ende drie vierder (*eveneens eene inhoudsmaat*; *zie* Boekenoogen, *Zaansche Volkst. op.* vieder), die roede om 52 lb holl. . . .; comt in summen 58 lb, *Rek. d. Gr.* 1, 153. 28 stic wijns, die hilden 9 roeden enz., 234; zoo nog 4 malen *ald.* Twee roeden 31 zestren (h)ouds Rijnsches wines, ende cost de roede 8 lb grote, *Hans. Recess.* 2, 424. Van ene roede wijns, van roede core wijns(?), twe corte vate voor een roede, zeventien penn. eng., Mieris, 2, 177*a* (*a.* 1316); zoo nog meermalen *ald. b.* VII roede wijns, XII utr. ame voir I roede, *Oorl. v. Albr.* 214; zoo ald. en 215 en 216 *meermalen.* 12½ roede wijns, coste die roede enz., *Bel. v. Leiden* 301; zoo nog meermalen *ald.* Die van Dordrecht sullen hebben voor den coop van drye roeden rijnsche wijnen ende daer beneden van elcke roede, houdende thien Dortssche aemen, dertich stuvers, die de vercoopere alleen betalen sal, V. d. Wall 2, 1014. Een laghen (= laghel) rijnsche wijns . . ., houdende XV½ zesteren, coste de roede XV lb gr., *Invent. v. Br.* 3, 398. Een laghelkin rijnsch wijns,

. . . houdende VIII zesteren, coste de roede XV lb. gr., *ald.*; zoo nog tweemalen ald. Gloss. 319a *alwaar ook over de verkonding van roede, aam en stoop bijzonderheden worden vermeld*. Alle wijnen die vercoft werden int water of opte craen, die geven 4 sc. gr. van der roede, *Inform.* 517; zoo nog vijfmaal *ald.*

4) *Roede, stang, staaf*, ook van metaal. ¶ Ghelevert bi P., 1716 ponden ysers in roeden ende coste elc hondert LIIII grote, *Invent. v. Br.* 2, 398 (*misschien is op sommige plaatsen, waar roede van ijzer gezegd wordt, een bepaald gewicht bedoeld, en wel „een centenaar"*: *vgl. b.v. Invent. v. Br.* 2, 188: „ysere: sticx, roeden" *en zie verder het Gloss. ald.* 319b *op* roede). Van de kloten ende die yseren roeden te ververuwen IX cromst., *Jacobik.* 225 (*a.* 1444). Roeden sceden die rasteliere (*in een stal*), *Lanc.* III, 6144. Vier cleyn yseren roeyen ende 12 grote roeyen, *Rek. d. Buurk.* 60. Doe dede die coninc ane enen venster slaen met ere roede een der cnapen om een gestille daer doen maken, Velth. II, 17, 22. (Doe) heeft die coninc echt geslagen met ere roede an die want, ende sprac enz., II, 18, 8. Des webben roede, die (*d. i.* die die) vademen scheydet, *panus, canelius*, *Teuth.*[2] 2, 419a. — Ghi selt smeden enen candelare al van den puersten goude, sinen scacht ende die roeden (*de armen*) in beiden siden, Ruusb. 1, 145 lat. vert. *calamos*; fr. vert. *branches*). — Verklw. roedekijn (roeykijn, roeygijn, roeygen, roygen). ¶ E. die slootmaker van een yseren roygen te maken ende I yseren spil ... geg. III cromst., *Jacobik.* 235 (*a.* 1484).

5) *Roede, stok, staf*, vooral van metaal. ¶ Enen andren (*gygant*) hi ooc doorstac, V cubitus lanc, ... die hadde in die hant een scacht, ende Banayas maer ene roede, doch bestont hine met stouten moede, *Rijmb.* 10710 (lat. *ad quem venit Bananias in virga*). — Vooral in de bet. *staf*, als zinnebeeld der heerschersmacht. — *a*) Van den vorst, *schepter*. Eng. *rod. Teuth.* conyngs of keysers roede, sceptrum; cepter, eyns koenyngs of keysers roede, ceptrum. *Voc. Cop.* conincs roede, sceptrum. Kil. roede, virga et sceptrum imperii. ¶ Tesen tiden drouch hi (*Alexander*) crone, ene yvorine roede scone hadde hi in sine rechter hant, die een sceptre es ghenant, *Alex.* I, 783. Hen si dat met sachten moede die coninc (*van Perzië*) sine guldine roede te mi (*Esther*) wart biet, *Rijmb.* 18193. Nu ter nacht sach ic (*een koning*) mennigen prinche te rechte sitten tegen mi, ende hebben my die rode ontwiset, *Proza-Sp. d. S.* 53b (*Sp.* III[a], 29, 73; lat. *flagellum mihi eorum judicio tollebatur*; *het Latijn doet niet in de eerste plaats aan een schepter denken*). — Ook van heeren van minderen rang, vooral van vertegenwoordigers der landsheerlijke macht. ¶ Dat ghy (*baillin en schepenen van Iperen*) terstont al tvolc wesende onder de lenghde van uwen roeden vergadert met clocslaghe . . ., ende die . . . in ordenen stelt, *Ann. Em.* 14, 90 (*a.* 1488). Hoe wee so mach hem sijn te moede, dien sy (*de heeren*) ghecrighen onder haer roede (*macht*), *Bloeml.* 2, 200, 383. Dattie wise ende . . . die vroede regieren met hoors heren roede beyde steden ende lant, Hild. 152, 207. Een roede der gherechticheit in zijnre rechterhant, *Ned. Proza* 82 (*van den persoon die het kasteel in het schaakspel voorstelt*). — Ook, bij processies, *de roeden gedragen door hen die den raad of een regeeringslichaam vertegenwoordigen*. Vgl. *Invent. v. Br.* Gloss. 319a (*Ann. Em.* 20, 199): ande notable vanden rade van deser stede (*Aalst*), die volghende den instelle van over zeven jaren gheleden inden processie volghen heere ende wet, elck met een gheschildert stocxken inde handt, tot betooge dat zy representeeren den raedt" (*a.* 1577), en *ald.* 200: „D. schildere, van ghestoffeert thebbene met schilderie LIIII stockxkens, die de notable vanden rade draghende waren inde hant". ¶ Van roeden te scepenen enten raden boef, doemen ons heren bloed ommedroech II s., *Invent. v. Br.* 2, 428; ook 429 *meermalen*. Van V hondert roedekine die men drouch voor thelichdom XV s., 429. Van den witten roedekinen ghegheven ten ommeghanghe, *ald.* — Ook van eene zaak die als machthebbende wordt voorgesteld. ¶ Hoe der minnen cracht es groot: si bevet die geweldeghe roede over al dat god ghebood, Hadew. 1, 46, 58. — Figuurlijk wordt roede gebezigd voor *heer, heerscher*. . Ay God heer, der heren roede, die moet hem onnen noch den sin, dat elck moet dienen om ghewin van hem te crighen diet al vermach, Hild. 123, 162. — Figuurlijk staat roede voor *heerscher, landsheer*, in de uitdr. „onder de roede gebragt" gezegd van nieuw ontstaande polders buitendijks, in de bet. „in sgraven schotboek en als schotten steenschietende opgeteekend" (Noordewier, *RO.* 78). — *b*) Vooral wordt roede gebezigd in rechte voor *de staf des schouten*, het symbool van het gezag, vroeger onder den omgang rondgedragen, later in plaats daarvan van het schepenhuis uitgestoken (*R. v. Utr.* 2, 322, 2); ook in het algemeen als symbool van rechtspleging en rechtsmacht. *Voc. Cop.* balziedreghers roede, ceptrum (vgl. BAELGIE). *Teuth.* des richters ruede, rudis (vgl. bij Dief. op rudis o. a. „virga praetoris". Kil. roede, justitiae signum et jurisdictio. ¶ So es de borchgrave sculdich eles jaers minen here van Vlaenderen VI lb par., up scoutetens roede (*de eigenlijke bet. der uitdr. is niet duidelijk*), *Ann. Em.* 19, 270 (± *a.* 1390). So neemt hij (*de rechter*) eene roede in die hant ende leit die opter aerden ende vraecht vonnes off hy . . . sculdich is den ommeganc mitter roeden op te heffen ende omme te gaan, . . . scepenen wisen „ya"; . . . dan so heft die rechter die roede op ende den ommeganc dairmede, Matthijsz. 152. Dan leit die rechter die roede dair neder ende dairmede den ommeganc tot des ander daghes, *ald.* Ghi sult vonden sijn int onrecht, of ic (*baljuw*), legghe mijn roede neder ende nemmermeer sone dienic weder upten minre (*minnaar*), *O Vl. Lied. e. G.* 357, 1238. Dat J., die amman afgheset was vanden ruwaert, hem teghen rijden soude metter roeyen, *Exc. Cron.* 166a. Ic man ende scriver van den bloede, die wile ic hadde die yseren roede ende rechter was in svorsten lant, *MLoop* I, 77. In der stede des oversten (*van den heer, den graaf*), daer ic die yseren roede bewaerde ende rechter was, *Blome der doechden* 7. Dat hi (*baljuw*) . . . die roede ghedreghen adde ende . . . maninghe ghedaen ende vierscare ghebannen, *ZVl. Bijdr.* 6, 201. Die seste vrouwe hiet Vaste-Hoede . . ., in hare hant droech si ene roede, alse rechters ochte doorwerders doen; si sprac: dese roede dragic van Gode, si es in rechticheit ghescelt (*l.* ghestelt), ic ghebieder mede die tien ghebode, *Vad. Mus.* 2, 159, 93. Soo P.'s maghen . . . onderlinghe eens sijn ende gheen geschil en hebben onderlinghe als vander maechscap, dat die maghen niet sculdich en sijn haer hande aen die roede te slaen (*de zaak in rechte te betrekken*), *O. R. v. Dordr.* 2, 18 (*a.* 1411; *vgl. R. v. Utr.* 2, 274: „de schout had zijne roede in de hand, waaraan degene die panding begeerde, tastte"); zoo nog eens *ald.* Soo gaen zy vertyen ende slaen haer hant an die roede, ende die scout seyt voor: ic vertye, ende sy seggen allegader nae, *Dingt. v. Delft* 22. — Ook de gerechtsbode droeg eene roede. Zie o. a. de plaats uit Matthijsz. bij ROEDEDRAGER en vgl. Racer 6, 283: „weert sake dat (der) stadt bode lude bode off pandde, en hy geen roede in sijn handt en hadde, dat men beschienen (*d. i.* bescheinen) mochte met der waerheit, dat is I pont". ¶ Ph. den goltsmit omme X loot zilvers daer hi die twe roeden mede besloech, die onser stad boden draghen, voor elc loot IX vlem. gr. ende vor sijn arbeit dat hi die roeden besloech III lb, *Rek. d. Cam.* 3[1], 485 (*a.* 1365). — Ook overge-

bracht op den persoon, die eene roede draagt, als zinnebeeld van een bepaald gezag. — Rode roede, benaming van den overheidspersoon, die met het berechten van halszaken is belast; ook van den persoon, aan wien de uitvoering van doodvonnissen wordt opgedragen. Kil. roode roede, quaesitor, quaestor, latrunculator, praetor rerum capitalium, judex rerum criminalium, *qui rubram virgam gerere solet* et sanguineam cruentamque poenam minatur. || De messagier van den bisschop . . . was deerste nacht wat rudelic ghetractert by de roode roede in s-Gravensteyn (*hier en wellicht ook elders heeft het woord de bet.* opziener der gevangenis; *in de* 17*de eeuw* Provoost-Geweldige *of* Geweldige Provoost; vgl. *Ndl. Wdb.* op geweldige, *dat ook in de bet.* „gevangenis" *wordt gebruikt, de gewone bet. van het woord was evenwel niet deze*), maer sanderdaechs was hy gheslaect, *Ann. Em.* 14, 20 (*a.* 1488). Ghemoetende . . . ondere weghe Inghelram Hauweel, den roode roede (*hier ml. gebruikt als benaming van een mannelijk persoon, wat geen regel is*) van Brugghe . . . met eene groote menichte van volcke, Despars 4, 468 (*misschien is hier de eigenlijke beteekenis* „politieambtenaar bij het leger, belast met het handhaven der tucht"; *zie Ndl. Wdb.* op geweldige). Die voorscr. roode roede . . . brochte daer up tzelve schavot A. Labe, den goutsmet, 266. Maximiliaan, die welcke sdaechs daernaer den voorz. Jacob den bastaerd zijne roode roede maecte, 264 (*vgl.* 268: „up een schavot, . . . aldaer die bastaert De Baenst neffens te paerde zat met een langhe *roode roede* in dhandt", *en* Hooft *N. Hist.* 183: „de Geweldighe van 't hof, gebynaemt Spelle, zat daarvoor (*vóór het schavot*) te paarde met zijn *roode roede* in der handt", . . . de beul stond'er onder verhoolen"). Zoo ook in de 17de eeuw; vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 193: „de *rod roe* Jan Grovels, Spelle gebynaamt, reed van gewest tot gewest". — Corte roede, *gerechtsbode.* Vooral of uitsluitend te Antwerpen aldus genoemd. Kil. „korte roede, *Antwerp.* apparitor publicus, viator, stator, rhabduchus, breviorem virgam genens", daarnaast langhe roede, *Antwerp.* stator primarius, longam virgam gerens. || Betaelt aen de Corte Roede, om te doen daghen Mr. A., die in 26 jaren gheen jaerghelt en heeft betaelt II st., *Vad. Mus.* 3, 373 (16*de eeuw te Antw.*). — Groene roede, te s-Hertogenbosch, waarschijnlijk hetzelfde als „corte roede" (zie boven). || Betaelt aende groene roede der stadt vanden Bosse van een verbuet te leggen, op eenen acker lants, *H.-Geestrekening, a.* 1581 *te Waalwijk.* Vgl. Noordewier *RO.* 14. — *c*) Als zinnebeeld van het eene of andere geestelijke gezag. *Staf.* Vgl. CROMSTAF. || Dat die bisscoppe . . . hare bisscoplike roede daer namen, entie coningen hare cronen, *Sp.* IV[1], 23, 104. Daer tontfane roede ende crone, 111. Die principaten droghen blomighe roeden, *Macht. Vis.* 71*b.* — *d*) Als zinnebeeld van het gezag van het hoofd van het gezin, *tuchtroede.* Zoo ook eng. en hd. Vgl. Plant. onder de roede zijn, *estre soubs la discipline,* sub ferula esse, en *Waasch Idiot.* 555: „iemand onder den roe houden". || Nemmermeer machse dwinghen Hoede, want soe es ontgaen der roeden, *OVl. Lied. e. G.* 278, 1319. Dat men over al dat herte wel castiën sal ende houden in scarper hoeden, ghelijc dat kint onder der roeden, *Doct.* II, 331. (Si) hilt hare drie kinder onder haers selfs roede . . . ende leerde hen scame ende ere, *Brab. Y.* III, 201. Salich is die knecht die altoos onder die royde ende onder die correctie blivet, *Egidius' woorde* 31. — Ook van leermeesters. || Aristotiles, die vroede, sat daerna met siere roede, ende bi hem sine scolieren, *Alex.* I, 795. Vgl. bij 1), en zie ONGEROEDICH, d. i. „niet om de roede gevende, weerbarstig".

6) *Roede, manlijke roede, het manlijke teellid.* Zoo ook mhd. en hd. Vgl. mhd. *mansruote, manstap.* Kil. roede j. manlickheyd, penis. || Den brant der orinen langhe duerende sal die blase ende dye roede met puystkens doen staen, *Reg.* 60*a.* Van apostemen die wassen in de rode der veden, Jan Yp. 181. Onderwilen soo hebben die lieden in de roede der veden apostemen, *ald.* Alsmen de roede daerna vermaect, dan selmen die (*hs.* den) roede baien met lauwen water, *ald.* Zoo ook *M. en Vr. Heim.* 659; 670; 678; 710; 761; 1656.

7) *Dunne zuil of kolom.* Verkleinw. roedekijn, -ken. || Wie is die, die door die woestijn opclimmet als een roedeken des roocs? die natuer des roocs begheert altoos recht op te stighen, al wert hi dicwijl van den weder ende van den winde ghehindert, *Stemmen* 148.

AANM. — Niet duidelijk is roed *Belg. Mus.* 5, 429; „kan he also sere gevaren dat he met sinen vorsten perd op sinen hoff can comen, daer he woont, ende dat dye vorster hem naer comen, so sal dan dergene dy den wagen drijft, sijn roed achterwarts schoten, ende daer mit sal he quijt sijn op den tijt". Waarop de verklaring „wagenvracht" aan den voet der bladzijde steunt, is niet duidelijk. — Despars 2, 467: „(doe) zach men in de lucht een gruwelicke sterre metten steerte, veel vierighe ende brandende *roeyen* ten hemelwaert", zal wel gelezen moeten worden *raeyen,* stralen; evenwel ook Vondel zegt, *Leeuwend.* 553, van eene staartster: „wy zagenze als een roode *roede,* ten westen staen van 't Oosten", doch hier staat het woord in het enkv. van de comeet zelve. — In *Invent. v. Br.* op roede (bl. 320) worden nog twee plaatsen vermeld, waar de technische beteekenis van het woord niet duidelijk is, nl. 3, 485: „twee langhe platen daer mede dat de roeden van de valbrucghe besleghen waren" en 3, 41: „van roeden van houpen (*l.* van roeden ende van houpen? *in dit geval behoort de plaats bij* 1), de vors. vate te verbodemene". — In *O. Vaderl. R.* 4, 176: „Beeste (*het beste*) tho doene . . . tho wegen, tho uuthzylen, tho inzylen, thoe schouwen, thoe rueden enz.", heeft het woord de nog in Friesland bekende beteekenis *sluisweteringen.*

ROEDEDRAGER (ROE-, ROYDE-, ROY-, -DRAGERE, -DREGER), znw. m. *Hij die een roede draagt als teeken van de eene of andere rechtsmacht,* bepaaldelijk *gerechtsbode.* Vgl. bij ROEDE, 5) de uitdrukkingen corte roede en rode roede, van een persoon gezegd, in eene soortgelijke beteekenis. *Voc. Cop.* roededreghers, virgiferi (vgl. de glosse „ein rutendrager" bij Diefenb. op virgarius, virgifer); een roededraghere voor enen here, primivirgius (vgl. lat. *lictor proximus*). *Teuth.* eyn roidendreger sijnre oeversten, die gebot duet ind ongelt vordert, inhibitor, bedellus; oeverste roidendreger vur den keyser of koenyngh, primivirgius; roidendreger umb eynen geslagen to werden, castifer (?waarschijnlijk bedoeld in de bet. „hij die de geeselroeden draagt en hanteert", van lat. „castigare"); ruedendreger, angarius (vgl. bij Dief, o. a. de glossen „rodendreger, richterboede"). Kil. roeddragher, rhabdophorus, viator, apparitor, minister publicus qui senatorum mandata ad alios defert. In de 17de eeuw en later komt in de beteekenis „gerechtsbode" een znw. *roedrig* voor, gevormd naar het voorbeeld van *vaandrig,* waarin men *drig* in verband bracht met *dragen* en ten onrechte als eene afleiding van dit ww. beschouwde (vgl. Weiland op drig en o. a. *schepterdrig, bliksemdrig, woldrig* (= schaap)). Vgl. Franck op vaandrig en *Ndl. Wdb.* op bliksemdrig, en voorbeelden van roedrig bij Weiland 4, 217 en Oudem. 5, 873. || Item so sal hy (*de gerechtsbode*) wesen een vreder des twists ende dergheenre die twyen ende ymmer geen vechter, ende tot enen teyken dairoff sal hij altoos draghen een roede in sijn hant, hoghe rechtop ende niet ter syden dalende, ende heet dair-

om roedragher, omdat men dairby weten mach dat hy die bode is, . . . ende niet hy alleen sal die roede draghen so voirs. is, mar desghelijcs die bailiu ende scout, . . . ende so wanneer yement enen rechter of bode also gaende misdede, die misdede des heren persoon properlicken, Matthijsz. 88 (*vgl.* Noordewier *RO.* 350, *waar herinnerd wordt aan de vlaamsche benaming* crickwarder *of* crickhouder; *zie* CRUCHOUDERE *en* CRUCWAERRE; *zie nog een voorbeeld ald. bl.* 14). Voort en zal noch rentmeester noch dijckgrave noch tholnaer noch roededrager noch scrooder noch geen man die officie hout van onsen heere den grave in der stede gerecht comen tenden desen scependom dat nu is, ende soo wie dat dit point brake, dat waere op zijn lijff, V. d. Wall 1, 198 (*a.* 1345; *vgl. de aant. ald.* bl. 199). Dit is der boden (*boden*) eet (*bijgeschreven* nemblich der ruedendregeren). Ic sweer onsen . . . here van Gelre, borgermeysteren, scepenen, raide ende der gemeynten der stat van Aernhem een recht bade te wesen, peyndinge, badynge (*bodinge*) ende besettynge te doen enz., *O. Vaderl. R.* 2, 505. Dairop sall die burgermeisteren myt den roydreger die panden halen, *R. v. Nijm.* 263, 75 (16*de eeuw*). Ende (si) de stadt brieven ontfangen hadden overmits den gesworen bode ende roeydreger derselver stadt, *Arnh. Oudh.* 1, 142. Wailwijn mijns heren roydrager, *Oorl. v. Albr.* 143; ook 307. Van wairheyden (*enquêtes*) oft getuygen te bedwingen (*noodzaken te komen, oproepen*) sal men gheven den roeydrager van den drien eenen stuiver, . . . ende als die roeydrager tghericht ofte die scepenen ter wairheyt bedwingt, en sal hy nyet meer hebben dan een grooten Brab., *R. v. Breda* 79, 22. Baeliuwen, meyeren, drossaten, dijcgraven, scoutheten, roededraghers . . . ende panders, *Con. Som.*[2] 264 en *var.* Daer en es roedraegher, clerc noch costerken, ten es al tot den crijghe ghezelt, *D. War.* 1, 419, 392 (16*de eeuw*). — Als benaming van een kerkelijk beambte, *kerkwachter*; nog heden in Vlaenderen *roededrager* geheeten (Heremans, *Fr. Wdb.* op bédeau); fra. *bédeau*; of *suisse.* ‖ Den supposten, costers, roedraghere ende clocludere van der kerke van Middelburch, *Ann. Em.* 30, 17; ook 19 *tweemaal*; vgl. ook 37, 17 en 29. — Ook in de bet. *lijfwachter*, *trawant*, verbonden aan den dienst en wakende voor de veiligheid van een voornaam persoon. ‖ Alsoo die voorrijders ende roedraghers (*van Alexander*) riepen: o ghij minschen, ruympt (*ga uit den weg voor*) den heer, *Blome der doechden* 44. Jacob mijnre vrouwen roedrager, *Bel. v. L.* 345 (*a.* 1420).

ROEDEGELT (RODE-), znw. o. Van roede in de bet. van „meetstok of peilstok van wijn en bier". Vgl. ROEDE, 3). *Geld betaald voor het „roeden" of roeien van wijn*, een vorm van belasting, geheven van rijnsche wijnen. ‖ Ten 20 pointe, gewach makende van den craengelde, schrodegelde ende roedegelde antworden de van Brugge, dat ze niet verstaen en hebben, dat men nu enigh cranegelt, scroodegelt, roedegelt andert (*l.* anders) geft dan ment geplogen heft, *Hans. Recess.* 6, 337. So sijn de coplude van den rijnschen wyne em beclagende, dat se cranegelt, schrodegelt und rodegeld moten geven, 325.

ROEDEGETAL (ROEGETAL), znw. o. Hetzelfde als roedetale; z. ald. *Een getal roeden*, bepaaldelijk met betrekking tot een omslag of verdeeling van lasten. ‖ (Een) deel van derselver graft ys bestedet to graeven van den cluften bij roegetal up de sulve tijt, *Cron. v. Benn.* 139 (16de eeuw).

ROEDEKIJN. Zie bij ROEDE.

ROEDELOOS, bnw. Van roede, 2), d. i. *roer van een schip.* ‖ Waert so dat enich van den boorghers van Campen ghedreven quame masteloos of roedeloos . . . int Zwen, *Hans. Urk.* 3, 266. Als een sciphere met sinen scepe int Zwen comt masteloos of roedeloos, *Hans. Recess.* 3, 227 (*verandering in* roederloos *is* *onnoodig, evenzeer als van* hancroede *in* hancroeder; *z. ald.*).

ROEDEN (RODEN, RUEDEN, ROEYEN), zw. ww. trans. Van roede, in de bet. „meet- of peilstok van wijn of bier"; z. ald., 3). *Roeien*, vooral van wijn. *Teuth.* maitruede dair men mede ruedet, abacus (hier is het woord op te vatten in de algemeener beteekenis *iets met eene roede meten*, fri. *roedzje*). Kil. roeden oft roeyen den wijn, radio s. virga tentare dolii capacitatem. ‖ Van mijns heren winen . . ., die Tordrecht gheroet waren, die hilden 12 roeden, 6 amen, 9 vierdel (= vierder?), 30 stic wijns, *Rek. d. Gr.* 1, 237; zoo nog eens *ald.* Men dede dat vat mit water vullen eder meten, dat do int uutmeten bevonden waert dattet 20 stoop myn helt dant gherodet was, *Hans. Recess.* 10, 280. Van 1½ aem putouwers wijns te verlaten, inden kelre te draghen ende te roeden III½ pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 280 (*a.* 1377); zoo nog eens *ald.* Wes wine nyet ghetapt en waer ende de zi voort tappen wouden, die zoude der stat vergier (*roeier*) roeden bi zinen ede, *R. v. Utr.* 1, 135, 95. Alle wijn diemen tappen wil, die selmen verzijsen nae der droever roede (*volgens het tarief van de troebele, niet fijne wijnen*) inder tijt als die wijn droeve is, ende wanneer die wijn scoon ghelaten zijn ende die roeder den wijn fijn roedet, zoo zelmen den wijn nader fijnre roeden versijsen; ende die wijn diemen tappen wil die fijn is, die sell die roeder fijn scriven mitten haeck, op sijn ambocht, 1, 278, 2 (vgl. ROEDER, 2de Art.). Dat gij (*rentmeesters en tollenaars*) ghien wijnen voorbij onse tolne varen en laet, sine worde geroeit Tordrecht (*de stapelplaats*), als sij hier voormaels geroeit geweest hebben, V. d. Wall 1, 166 (*a.* 1330; *ald. ook* ongeroeit).

ROEDEN (*Lanc.* III, 24454; e. e.). Zie RODEN. Hiertoe zal ook te brengen zijn ruden in *O. Vaderl. R.* 4, 140: „dat he syne wege ende wateringe berichte unde make ofte ruden (*zuiveren, schoonmaken*) late by der broocke als vorscreven". Dat in de beteekenis van „roden" ook roeden bestaan heeft (waarvan *ruden*, voor *rueden*, de vorm met umlaut is), blijkt vooreerst uit Kil.'s „roeden, roden, extirpare, eradicare", alsmede uit het feit, dat nog heden in tongvallen (b. v. op Walcheren en het land van Waas) *roeien* gebruikt wordt voor „het rooien van boomen"; vgl. ook ndl. *uitroeien*, dat dus niet noodzakelijk op den invloed eener bijgedachte behoeft te berusten; zie Franck op uitroeien.

ROEDEN (*M. en Vr. Heim.* 1507). Zie RODEN, 2de Art. (*rood worden*).

AANM. — Roeden, *Pass. W.* 184*d*: „doe begonste Daciaen te roeden, ende die hancmannen mit roeden ende stocken te slaen", is roeden een drukfout voor roepen, schreeuwen; vgl. Grässe, bl. 118: „ad hoc praeses coepit clamare".

ROEDEN (*Jacobik.* 237). Zie ROYEN.

ROEDEN, zw. ww. intr. Misschien heeft er in het Mnl. een ww. van dezen vorm bestaan met de beteekenis *roeien*, met een roeiriem of hetgeen daarmede wordt vergeleken. Het kan een denom. zijn van roede, roeiriem; zie bij ROEDE, 2). Kil. geeft roeden oft roeyen het schip, remigare, remum agere, remis incumbere, impellere remum; ook roedschip en roedschuyte naast roeyschip, roeyschuyte, j. barsie, navis actuaria. Dit ww. kan bedoeld zijn *Nat. Bl.* III, 3020 vlgg.: „(*de vogel*) grijpt den visch in sinen poot, die ghemaect es na des arens voet; mit den andren hi roet, also dat hi mach oprisen ende vlieghen wech mit sire spisen" (lat. *pede altero enatans*), doch *roet* kan ook een vorm zijn van roen, dat in dezelfde bet. voorkomt; zie ROEN, 2de Art.

ROEDER (RODER, ROIDER, ROEYER, ROYER), znw. m. en o. Mnd. *roder*, *rôr*; mhd. *ruoder*, ook *ruodel*; ohd. *ruodar*; ags. *rôþer*; eng. *rudder*; hd. *ruder*; ndl. *roer*. Verwant met roeien, hetgeen vooral blijkt uit

onr. *ródhr*, „het roeien"; zie Franck op roeien. De beteekenis van het woord is zoowel *roeiriem* als *roer*; eigenlijk is het een riem om te roeien en om te sturen, dus „een los roer, een boom waarmede men stuurt". Omgekeerd heeft ook roede behalve de bet. „roeiriem" die van „roer"; zie bij ROEDE, 2) en vgl. HANCROEDE (dat niet in „hancroeder" behoeft veranderd te worden).

1) *Roeiriem*. Kil. roeder, j. roede, remus (ook *remus* laat de beide beteekenissen toe, doch Kil. geeft een afzonderlijk artikel roeder, j. roer, clavus, gubernaculum). Zoo ook mhd. en hd. (waar het begrip „roer" uitgedrukt wordt door *steuerruder*). Uit de mnl. schrijvers zijn geen voorbeelden van het gebruik van het woord in dezen zin opgeteekend, doch misschien mag men in *Voc. Cop.* „een royere, remus", naast „een royere, gubernaculum" het woord aldus opvatten. Vgl. ook ROEDEREN.

2) *Roer aan een schip*, zoowel *een riem of boom die als roer gebruikt wordt* (een los roer) als *een vast roer* (ook hancroede(r) geheeten). *Voc. Cop.* rieme van schepe, remus; een royere, remus („*roer*"?); een royere, gubernaculum; royere, amplustre (vgl. Dief. op amplustre, gubernaculum navis). *Teuth.* roider in den schyp, aplustre; roider an en schyp, gubernaculum, eyn rueder an en scheep, temo (bij Dief. op temo o. a. „gubernaculum navis"). *Gloss. Bern.* rodre, aplustre. *Gemma* 10*v*: een roeder, amplustre. Plant. dat roer oft roeder int schip, *le gouvernal d'une navire*, tonsa, clavus, gubernaculum, remus (zie de aanh. uit Kil. bij 1). ‖ Doe ghinghen te seile die scilcnapen enten roedere die stieren plach, *Parth.* 1310. Hi liet scip ende roeder staen, *Vl. Rijmk.* 3731 (lat., bl. 409, *navigium deseruit*). Dits wonder dat (de scrine) alsonder roeder . . . dreef verre waters . . . tote Bisanten in die stat, *Sp.* I[7], 56, 92. Alsemen den storm wiken siet, so eist tijt datmen sla de hant andien roedere ende ant gewant, I[8], 75, 30. Nu kere den roedere ende laet ons zeilen an dat lant, *Ferg.* 3267. Een helmestoc ende een roeder, Aug. *Sceepk.* 177. Comanschip ghinghen sy daer beghinnen: al quamen si daer met énen roeder, contrari waren si van sinnen, Hild. 62, 38. Dat zeyl sloech anden mast; hij en conde . . . dat roeder (niet) soo bedwinghen, die mast die most int water zwinghen metten zeil, 80, 61. Die gheen, dies roeders heeft ghewout, die mach tscip best avonturen, 135, 112. Ic waen die bose troder helt, daer dat schip te lande voer, 162, 62 (*var.* dat roeder); ook 211, 356; 221, 144. (Hi) sach een scip daer niet was an, no weder roder no seil, *Lanc.* III, 9557. Ic woude si gescepet waren int rode mere ende souden varen sonder roeder . . . die enz., *Tijdschr.* 11, 304, 123. Dijns behoevic meer te rade dan tscip int meer doet ens royers, *Hs. Getijdeb. A.* 53*r*. Vor den roeder (*van eene kogge*), *Rek. d. Cam.* 3[2], 238 (*a.* 1369). Een scip met eenen roedere an die zide, *Lett. N. W.* 6, 83. Als een royere of naghele, daermen tschip mede bestiert, *Boëth.* 180*d*. De naghele es tghoont daerbij de royere an tschip ghehecht . . . es, . . . ende daerbij de roeyere roeyer es, *ald.* Zoo ook *D. War.* 8, 85, 73. Vgl. ONTROEDEREN. — Op de volgende plaatsen wordt het woord gebruikt in figuurlijk verband. ‖ Onse begheirte es onse schip, de ancker es de hope, de royer tghebed, de stierman god, *Boëth.* 302*b*. Want hy (*God*) de speeke es, tgouvernael, de roeyere ende de naghele, daer alle dweirlijke ghestichte mede ghevesticht is, 180*d*. Gherechtecheit sal die roeder sijn, *Doct.* III, 911 (*varr.* roede). De roeder dat es smenschen wille, Praet. 462; ook 1636. Wille (*hartstocht*) hilt den roeder, al was die redene vroeder, *Wap. M.* II, 129. Hoveerde . . . is alder zonden moeder . . ., want si voert schip ende roeder, Hild. 188, 25. Die hoilighe kercke is onse moeder, ende si is spieghel ende roeder, 111, 9. O roeder der zee (*Maria*), doch (*doe*) mi comen in die haven der salicheit, *Hs. Moll* 3, 104*v*. (Hi) hadde II broedre, die ombestiert waren sonder roeder, . . . so dat si an der heidine sede verkeerden hem, *Rijmb.* 18728. — Gi plaget te sine scip ende roder (*hoofd* of *leidsman*, *voorbeeld*) van ridderscape, *Lanc.* III, 15550 (*vgl. boven de verbinding* spiegel ende roeder). — Hierom staet Reynaert nu ten roeder ende Symon (*de vader der Simonie*) opt voorchasteel (*de voorplecht van het schip*), Hild. 36, 24 (*zij hebben het heft in handen, naar hen richt men zich*).

ROEDER, znw. m. Van roeden; z. ald. 1e. Art. *De ambtenaar die den wijn roeit, de hoeveelheid wijn in de vaten meet, wijnroeier.* ‖ Wanneer die wijn scoon ghelaten sijn ende die roeder den wijn fijn roedet, zoo zelmen den wijn nader fijnre roeden versijsen, ende die wijn, diemen tappen wil die fijn is, die sell die roeder fijn scriven mitten haeck, op sijn ambocht (*op verlies van zijn lidmaatschap van het gild*), *R. v. Utr.* 1, 278, 2. — V. d. Wall 1, 532 worden o. a. „scroder" en „roeder" genoemd onder de ambtenaren, die niet in het „gerecht" te Dordrecht mogen zitten, d. i. aandeel hebben aan het stadsbestuur (*a.* 1437). — Vgl. ROEDERGELT.

AANM. — Van het door Kil. opgegeven znw. „roeder, j. roeyer, remex"; ook „roeder, roeyerknecht, remex" is in het Mnl. geen voorbeeld gevonden.

ROEDERBANC (ROEYER-, ROYER-), znw. vr. Hd. *ruderbank. Roeibank.* Het woord kan ook de bet. hebben van *bank voor den stuurman.* Plant. geeft beide beteekenissen („roerbanck oft riembanck, *les bancs sur lesquels sont assis ceulx qui nachent* (ald. „riemen, roeyen, *ramer, tirer à l'aviron, gascher*") *ou tiennent le gouvernal*, transtra"). Kil. roederbancken, dosten, juga, remigum sedilia, transtra. ‖ Sulke tymmerder den buuc van den scepen, sulke die roierbancken, *Hs. Lett.* 272 *f.* 131*r*.

ROEDERBORT, znw. o. *Eene plank of het eene of andere hout aan een scheepsroer.* ‖ Van den roedere, 5 s. 3 d.; . . . van den roederborde 5 d., *Oudste Rek. v. Dordr.* 59 (*a.* 1285).

ROEDEREN (ROEYEREN, ROYEREN), zw. ww. intr. Mhd. *ruodern*, ook *ruodeln*; hd. *rudern*. Van roeder in de bet. „roeiriem"; z. ald., 1). *Roeien*; zoo ook mhd. en hd. — Ook trans. in de bet. *door roeien voortbewegen, of trachten voort te bewegen*, een schip. Vgl. Kil. „roeyen het schip, germ. *ruderen*, sax. *roderen*". ‖ Die scipluden gingen wt ende royerden dat scip, mer si en mochtens niet verroeren, *aangeh. uit* Tuinman, *Fakkel* 305 bij De Jager, *Freq.* 2, 468 op roeyeren. — Ook in den samengetrokken vorm roeren (*Nat. Bl.* IV, 749: roert, *var.* roeiet).

ROEDERGELT, znw. o. *Belooning van den wijnroeier.* ‖ *Den eedt van den wijnroede.* Dat zweer ic, dat ic . . . die wijnneringe niet doen en sell . . . noch der aen winnen noch verliesen en sal dan mijn roedergelt ende mijn steecwijn, dat der op staet, nemen sal, *R. v. Utr.* 1, 389, 9.

ROEDERGELT, znw. o. Benaming van *eene zekere schatting op het roer* (vgl. ROEDER) *van ieder voorbijvarend schip*, welke bij wijze van tol in sommige heerlijkheden gevorderd werd. *Roertol.* Zie V. d. Wall 1, 170 *noot*, waar uit eene handvest van Geertruidenberg van 1213 (Mieris 1, 159) aangehaald wordt: „roerende de schepen sal betaelt werden van ijder roer *cultodor* thien penninghen, vant roer *leprodor* agt penningen, vant hangende roer vier penningen, ende vant hantroer twee penningen" (jongere vertaling van „de navibus gubernaculum quod *kuulroeder* dicitur . . .; et *sloeproeder* (l. *sleeproeder*, *Oorkb.* 2, 123*b*); . . . et *pendulum* . . . et *manuale gubernaculum*). ‖ Dat here G., here van Putte ende van Striene, . . . eyschende was onsen poirteren van Dordrecht, dat si hem sculdich waren van horen scepen . . . roederghelt in

die heerscippie van Striene, V. d. Wall 1, 170 (*a.* 1336); zoo ook 171 *tweemaal.* Vgl. ROEDERTOLLE.

AANM. — Ook in het Mnd. bestaat *rodergelt*, maar de bet. staat niet vast. Zie de plaats bij Lübben. Misschien is het één in opvatting met het hier vermelde 2de Art.

ROEDERHAKE (-HAEC), znw. m. *Roerhaak, de haak waarmede het roer aan een schip bevestigd wordt.* || Van roederhake ander coeghen (*l.* cocghen), *Oudste Rek. v. Dordr.* 60 (*a.* 1285).

ROEDERINGE (RODEERINGE). Zie bij RODEREN.

ROEDERLOOS, bnw. Mhd. *ruoderlos*; hd. *ruderlos*; eng. *rudderless*; ndl. *roerloos. Zonder roer.* || Waert dat enich oosters scip ghedreven came masteloos iof roederloos bi aventuren van der zee int Zwin iof elre op die coste van Vlaendren, *Hans. Urkb.* 3, 220 (*a.* 1359). Vgl. ROEDELOOS.

ROEDERSCACHT (-SCAFT), znw. *Roerstang* (?). || Van 2 berkoen 11 cromst. ende van een roederscaft 9 cromst., *Rek. d. Buurk.* 79.

ROEDERTOLLE (-TOL), znw. m. en vr. *Eene belasting geheven van voorbijvarende schepen naar gelang van de bepaalde soort van roer.* Zie bij ROEDERGELT, 2de Art. || Dat dese lieden van Steenberghen vry ende quite schuldich sijn te vaerne . . . met hore goede binnen dese voorg. palen als van tolle tAndwerpen, van gheleende (*l.* gheleede, *zie bl.* 57: gheleide) opter Scelt ende van bakenghelde in Eendrecht met eenen engelschen penninghe, die sy schuldich sijn tAndwerpen van roedertolle, *R. v. Steenb.* 19 (*a.* 1296); *ook* 57 (van roedertol). Dits die raminghe opter onrechter roedertollen ende ander onrecht dat men onsen borgeren doet in Hollant voor die tollen, *Gild. v. Utr.* 2, 232, 4. Waer yemandt van onsen borgeren . . . die meer tol off roedertoll gave dan onsse recht is nae der overdrachte, die verboorde enz., *ald.*

ROEDETALE (-TAEL, -TAIL), znw. vr. *Een bepaald getal roeden*, vooral met betrekking tot een omslag of verdeeling van lasten (vgl. ROEDEGETAL); ook *een bepaald aantal roeden oppervlakte van den stadsmuur.* Vgl. bij MUUR en zie ROEDE, 3). || Om die singelmueren weder te maken ander stat borchgrave, selmen alle brueken tot makinge van roedetail van mueren dairin sliten naden streck diemen hem voormaken zell, *R. t. Utr.* 1, 352 (*d. i.* „men zal de boeten voortaan niet meer bij 1000 of meer steenen, maar bij de roede muurvlak taxeeren, *ald. Inl.* 76).

ROEDETIENDE. Zie RODETIENDE.

ROEDEVOET (ROE-), znw. *Voet als maat, onderdeel der door de stad geijkte roede.* Vgl. Matthijsz. 112, aangeh. bij ROEDE, 3), en zie GAERDEVOET. || Wair men enighe nuwe steghen oft straten maect, . . . die sel breet wesen 11 roede voet of meer, *Leid. Keurb.* 3, 9. Soo wie voirtan tymmert enige huysinge, dair die zijtwegen (*zijmuren*) of hoich sijn viertien roede voet, die sel gehouden sijn sijn huysinge te decken met harden dake, 474, 10. Dat alle degene, die thuynen of erven hebben leggende van de Haerlemerpoorte tot enz., hoir scuttingen inhalen sullen tot LXXXVII voeten toe van der stede muyr of, ende . . . van den LXXXVII voeten zullen liggen bliven VII roevoeten tot een notwech, *R. v. Amst.* 233, 461 (*a.* 1488).

ROEDICH (RODICH, ROIDICH), bnw. — 1) Van roede in de bet. 1); z. ald. *Van roeden of teenen gemaakt.* Vgl. ROEDIJN. *Teuth.* roidich, virgeus. — 2) *Eene roede breed* (?). Vgl. ROEDE, 3) en o. a. pondich, d. i. „een pond zwaar *of* wegende". || Voirt halden die gericht, dat ander (? *als er*) tweerodige weghen door tlant gaen, sijn die nabuer tsamende hant schuldig te maken met hulpe des heeren; voirt alle andere rodige wech, moolenwech enz. sijn die erven die daertegen liggen te beyden syden schuldig te maecken, *Publ. Limb.* 36, 47.

ROEDIJN, bnw. Van roede, in de bet. 1); zie ald. en vgl. ROEDICH, 1). *Van roeden of teenen gemaakt*, of cok, van kannen en dgl. gezegd, *met teenen omvlochten, in vlechtwerk van teenen geborgen.* || Van viere dousinen roedin drinckannen ende noch andre roedine kannen, *Invent. v. Br.* 4, 93 (*a.* 1411). Van XII roedine kannen van IIII stoop, 5, 119 (*a.* 1436). Twee dosinen roedinen (h)eemers, *ald.* (*zij kunnen ook van teenen vervaardigd zijn en van binnen met pek besmeerd*; zie *ZVl. Bijdr.* 5, 94 en 6, 182). Gevlochtene roedine butten (*gebezigd tot het uitdragen van aarde*), *ZVl. Bijdr.* 6, 182 (*a.* 1404).

ROEDINGE, znw. vr. Van roeden, 1e. Art. *Het roeien van wijn, het meten van den inhoud van een vat wijn.* || Dat men van elcke voer wijns Dordrechse roedinge . . . geven sal tot kraengelt 10 groot, *R. v. Schiedam* 332.

ROEDSE. Zie ROTSE.

ROEF (ROOF, ROUF), znw. m. en o. Mnd. *rôf*; (ook in *baderôf*, Lübben 1, 140); ags. *hrôf*; eng. *roof*; oostfri. *hrôf*; fri. *roef*; ndl. *roef.* Zie verder Franck op roef. — 1) *Dak, verdek, overdekking, zoldering*, ook *afdak.* Kil. roef, *vetus*, contignatio, laquear, camera, testudo, culmen, tectum. Zie vooral de opmerkingen over de verschillende beteekenissen van het woord in *Invent. v. Br.* Gloss. 321 op roeve. || 1500 barden ghebesecht an de oude halle an roeven ende (h)elre, *Hans. Urkb.* 3, 474. De roeve (*mv.*) van der ouder halle, *Invent. v. Br.* 3, 170. (Van) rouven an den muer van den ghevele van der nieuwer halle, *ald. Intr.* 406. Doe ghedaen maken den rouf onder de niewe halle, dewelke ommegheways was metten groten winde, *ald.* 3, 149. (Hout) dat ghebesicht was ten roeven van der ouder halle, 3, 173; ook 163; 174; 178. (Loot) ghebesicht an de rouven van der cruudhalle, 3, 181. Van eenen rouve omme tcalc onder te lecghene ende de mortele te makene, *aangeh.* Gloss. 321 *ald.* op roeve. Ontfanghen van stallagen van den rove onder de halle, *ald.*; (zoo ook ald. 322 *viermaal*). (Van hout) ghecocht omme troof ander stedehuus mede te vermakene, *ald.* zoo nog tweemalen *ald.* J. den roeff van der Hoenwertsch bruggen ontwe geslagen ende die plancken inden toirn gedragen, *Rek. v. Hattem* 162 (*a.* 1466). — Vgl. geroeft, d. i. *verwelfd, overdekt* (*Teuth.* „geruefl, gewulft, gehaenbalckt, *laqueatus*") en *van een dakvormig deksel voorzien*, gezegd van eene doodkist (in deze bet. schijnt het woord nog heden bekend (Van Dale; Weiland; zoo ook bij Hooft: „met eene toeloopende roeve" (vr.); *aangeh.* t. l. a. p.).

2) In het bijzonder *het dek of verdek van een schip*; ook *de daardoor ontstaande bewoonbare ruimte*, ndl. *roef. Voc. Cop.* den roef int scip, jugum. *Teuth.* roiff (in) en schyp; ook rueff, zonder vertaling. Kil. roef vant schip, puppis concameratio. Plant. den roef des schips, *la poupe de la navire*, puppis. || Van werken laken (*uit werk vervaardigde stof*) daermen den roef mede over vertoch, *Oudste Rek. v. Dordr.* 59 (*a.* 1285). Nemant en sal to schepe varen met schepen, de roder of roef hebben, om ghelt daer mede to verdenen, he en si eersten buer, *Pro Excol.* 5, 220.

ROEF. Zie ROOF.

AANM. — Zoo is ook op te vatten het in *Voc. Cop.* opgegeven roef, gezegd van wol („een roef wollen, vellus"; ook *Harl. Gloss.*). Vgl. ROOF. — Naast *roof op eene wond* geeft Kil. ook op roef, roefken, j. roof, roofken, crusta.

ROEF, znw. vr. Door Kil. wordt als verouderd vermeld „roef, roeve, rof, *vetus* rapum" (*raap*). Zie ROEVE.

ROEFFEL, znw. m. Kil. geeft een verouderd znw. van dezen vorm met de bet. *spade, schop* („roeffel, *vetus* j. schuppe, ligo"). Van elders is het woord in het Mnl. niet bekend: het maakt den indruk van een oorspronkelijk duitsch woord (in het Ndl. verwacht men *roffel*); vgl. hd. *ruffel*, „roffelschaaf", en

ndd. *tosammenruffeln*, „opeenhoopen", aangeh. bij De Jager, *Freq.* 1, 527 op roffelen. Doch *roefel* (*ruifel*) is nog in verschillende zndl. tongvallen bekend. Vgl. *Waasch Idiot.* 555: „groote houten of ijzeren schop met langen steel om graan, kolen enz. te scheppen"; De Bo 944 (*roefel*); 959 (*ruifel*); *Antw. Idiot.* 103 (*roefel*, schaaf). Vgl. ook bij Kil. „schoepe naast schuppe, pala", en „schoepen, *vetus* j. scheppen", haurire.

ROEFSEL (RUEFSEL), znw. o. Van roeven; z. ald. *Overwelven, overdekken.* Vgl. ROEF, 1e. Art. *Teuth.* hymmels (znw.), ruefsel, gewult (*l.* gewulft), arcus, lacunar, laquear; ook ruefsel, *verw. naar* gehymmel (doch aldaar niet vermeld).

*ROEGEN, zw. ww. trans. Het door Kil. als verouderd opgegeven roegen, *vetus* j. wroeghen, zal in het Mnl. wel niet bestaan hebben, alwaar *wr* aan het begin van een woord blijft: eene enkele maal vindt men weliswaar vormen met *r* en *wr* naast elkaar, als in *riten* naast *writen*; *rese* (reus) naast *wrisil*, maar het bestaan van *roegen* naast *wroegen* is van elders niet bewezen.

ROEYAMPT, znw. o. *De taak of het werk van het roeien, het bedrijf of beroep van den roeier. Teuth.* roeyampt, remigium.

ROEYBANKE (ROY-, -BANC), znw. vr. *Roeibank.* Hetzelfde als roederbanke; z. ald. *Teuth.* des scheeps roeybencke, transtrum; eyn roeybanck in en scheep, transtrum; scheep dat twee roeybencke hevet, biremis. *Gemma* 212*v*: een roybanck, transtrum, locus ubi sedent remiges.

ROEYE. Zie ROEDE.

ROEYEN. Zie ROEDEN.

ROEYEN (ROYEN), zw. ww. intr. Mnd. *roien, rojen, roĕn*; mhd. *rüejen, rüegen*; md. *rüen, rügen*; ags. *rōwan*; eng. *to row*; hd. (ndd.) *rojen*; ndl. *roeien*. Zie verder Franck op roeien en vgl. ROEDE, 2) en ROEDER. Naast roeyen heeft in het Mnl. bestaan roen en misschien ook roeden; z. ald., 5de Art.

I. INTR. — *Roeien, met de roeiriemen werken. Teuth.* roeyen, remigare, navem ducere. *Voc. Cop.* royen, remigare. *Gemma*: royen, remigare. Plant. riemen, roeyen, remigare, ducere remos. ‖ Tscepelkijn, sonder iemens roeien . . ., keerde weder an dat lant, *Franc.* 6572. Ic ghinc daer in (*in het bootje*) ende royde weder jeghen stroom, Aug., *Sceepk.* 555. Dat simpel volc . . . ne wiste niet wat scipvart was, no zeilen no roien, *Rose-fragm. L.* 274. Had ic ryemen, ic mochte roeyen, *MLoop* II, 2412. Een teyken . . . dat si wisten in wat haven dat si royen souden, *Barth.* 468*b*. Doe ginc die scepman hene roien, *Cass.* 485. Doe vielen si in ene baerke, daer mede wilden si sterke royen (h)ute te lande, *Brand.* 2139. Niet langhe te royne jeghen troom (*l.* stroom), *OVl. Lied. e. G.* 458, 62. Doe hoorden si een rommelinghe ghelijc of daer een scip hadde gecomen roeyen, *Marialeg.* 1, 74 (*var.* varende ghecomen hadde, daer die luden seer in roeyden). Doe royde hi wech . . . thuuswert weder dore den stroom, *Onuitg. Boerden f.* 329*a*. Gi daet . . . ons allen royen in een boot, *Ep. fragm.* 171, 68. (Hi) deedse royen duer die stat lanx der Teemsen, *Sp.* IV[2], 17, 50. Door ene creke te royen, Stoke IX, 779. Hy royede henen metter vaert met beyden handen ten eylande waert, *Troyen* 878. — Ook met het schip als ondw., zooals boven in het ths. der *Marialeg.* ‖ De galeiden wordens geware ende ghinghen doe royen nare, Stoke IX, 773; ook 1185. Dattie cogghe metten cnapen quamen gheroyt vor de port, VI, 640. Als si die Blauwe scuut sien royen, *Vrouw. e. M.* XI, 124. — Roeien op iet, *op iets aan sturen, naar iets streven.* ‖ Mijn saec is recht, daer ic op roeie, *Rein.* II, 6798 (*var.* daer op ic roeye; *proza*: mijn zake daer ick tzeyle gae, die is gerecht). — Ook van bewegingen die met roeien worden vergeleken, vooral van vogels (vgl. Weiland op roeijen). ‖ (De vogel) grijpt den visch in sinen poot, die ghemaect es na des arens voet; mitten anderen hi roet (*varr.* roeit), also dat hi mach oprisen ende vlieghen wech mit sire spisen, *Nat. Bl.* III, 3020. Metten andren voete roert hi (*het zeedier*) ende metten staerte stiert hijt onder, IV, 749 (*varr.* metten voeten roeiet onder ende metten staerte stieret, dits wonder).

II. TRANS. — *a*) Met het obj. van een schip. *Door roeien in beweging brengen, doen voortgaan. Teuth.* scheep dat men roeyet ind seylt, actuaria. Kil. roeden oft roeyen het schip. ‖ Den ghesellen die hem der stad scepe hadden ghehulpen roijen, *Rek. d. Cam.* 3, 101 (*a.* 1362). — *b*) Met den acc. van den persoon of de zaak die men vervoert. Vgl. ndl. „iemand *varen, overvaren*". ‖ Mi es ghesciet als die den hont roit over twater met scepe: want als hine heeft geset ant lant, hi bast up hem ende wilne biten, *Rose*, bl. 256, vs. 249.

ROEYER(E). Zie ROEDER.

ROEYER(E) (ROYER), znw. m. Mnd. *roier*; mhd. *rüeger*; eng. *rower*; hd. (ndd.) *rojer* (= *ruderer*); ndl. *roeier. Roeier. Teuth.* roeyer, remex, remigator. *Gemma*: een royer, remigator. Kil. roeder j. roeyer, remex. Plant. riemer, roeyer, *rameur, tireur à l'aviron.* remex. *Voc. Cop.* een royere, die royt, remus (ook in de glossen bij Dief. loopen *remus* en *remex* dooreen). ‖ Si hoorden die roeyers vreselic roeyende door die ryviere, *Hs. v.* 1439, 112*b*.

ROEYERBANC. Zie ROEDERBANC.

ROEYGAT, znw. o. *Het gat waardoor de roeiriem gestoken wordt, riemgat. Teuth.* des scheeps roeygater dayr dye ryemen in liggen of doirgaen, forus, columbaria (zie nog een voorbeeld bij ROEYRIEM). Vgl. Kil. roedergaeten int schip, columbaria, foramina in navis lateribus per qua remi promicant. Vgl. ROEYRIEMGAT.

ROEYINGE (ROYINGE, ROEYNG), znw. vr. Mhd. *rüegunge. Het roeien. Teuth.* roeyngh (d. i. roeyingh), remigium. *Voc. Cop.* royinghe, remigium (dicitur officium remigis vel remi vel remorum collectio in remigando). Plant. rieminge, roeyinge, *tirement à l'aviron, gaschement*, remigium.

ROEYLIEDE (-LUYDE, -LUDE), znw. m. mv. *Roeiers.* ‖ Des scheepmans hemerken (*kamertje*) of reitscap dair mit he den roeyluden en teyken duet, *porticulus, portisculus, Teuth.*[2] 139*b*; 320 (t. e. a. p. ook „den roeyenden luyden").

ROEYLUDE (-LUYDE). Zie het vorig Art.

ROEYRIEM, znw. m. *Roeiriem, roeispaan.* Vgl. ROEDE, 2) en ROEDER, 1). ‖ Roeyryem in en schyp, *remus, remulus, remillus, tonsa, tonsilla*; stede dair men die roeyryeme leget, *casterium*; vergaderynghe der roeyryeme, remigium (vgl. de aanh. uit *Voc. Cop.* bij ROEYINGE); bend van leder of van garn gemaect dair men dye roeyryeme myt byndet in dye roeygater, *sturpus*; dye bledse (*het blad, het breede*) van en roeyriem, *palmula, tonsa, tonsus*; dol dair dye roeiryem tuschen leget, *zonder vert., Teuth.*[2] 320.

ROEYRIEMGAT, znw. o. Hetzelfde als roeygat; z. ald. *Teuth.* roeyriemgater in den schyp, columbaria (ook riemgat, *ald.*).

ROEYRIEMMAKER (-MEKER), znw. m. *Maker van roeiriemen. Teuth.* roeyriemmeker, remx (*l.* remex).

ROEYRIEMSTEDE, znw. vr. *De plaats op een schip waar de roeiriemen liggen of geborgen worden, plaats voor de roeiriemen. Teuth.* roeyriemstede in den schyp, casterium (vgl. bij ROEYRIEM).

ROEYSCIP (ROYE-, ROY-, -SCHIP, -SCHE(E)P), znw. o. Mhd. *rüegschif. Schip dat geroeid wordt, galei*; ook *boot, sloep. Teuth.* eyn cleyn roeyschip *sc.st* scapha beneven eyn groten scheep, promulcus(?); eyn cleyn serooverschep off eyn

bardse, dat is eyn snel roeyschep, scapha (vgl. eng. *rowbarge*, hd. *ruderbarke*). Kil. roedschip, roedtschuyte, roeyschip, roeyschuyte, j. barsie, navis actuaria (*een snelvarend schip*). ‖ XIIII ryem tot mijns heren royescepe, elken riem om IIII pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 392 (*a.* 1377). So waren mijns heren vyande die Oistvriezen . . . gecomen mit XIIII roeyscepen inder Zuderzee om sijn onderzaten te beschadigen, *Arch. v. Buren* 363. Dat sy him bereyden mit gewapenden luden, coggen ende bairdzen ende roeyscepen . . . om . . . mit mijns heren vrienden over te varen om Staveren te ontsetten, *Oorl. v. Albr.* 407 (*a.* 1396).

ROEC (ROECK, ROUC), znw. m. Ook ROEKE, znw. m. Mhd. *ruoch*, *ruoche*; mnd. *rôk*; ohd. *hruoh*; ags. *hrôc*; eng. *rook*; fri. *roek* (*swarte roek*, *Fri. Wdb.* 3, 35); hd. *ruch*; ndl. *roek*. Van den stam van got. *hrukjan*, kraaien. Zie verder over de verwanten in en buiten het Germaansch de Wdbb. van Grimm, Lexer, Skeat en Vercoullie en *Beitr.* 29, 535. Benaming van een vogel. *Zaadkraai*, *roek-*, *rokraaf*. Nu eens wordt er eene *zwarte kraai* (vgl. Boekenoogen 843), dan weder een *raaf* mede bedoeld. Plant. roeck oft dole, *un gay*, gracus, graculus. Kil. roeck, roeckvoghel, cornix furva, frugivora, frugilega (elders „corvus frugilegus"), spermologus. ‖ Graculus dats een roec . . ., der craien es hi ghemaect na, *Nat. Bl.* III, 2151. Een voghel van der sede dat hi des roecs eyere breect, 478. Duven, ganse, swalewen, sprewen, roeke, cauwen, vinken, 59. Het sijn . . . geslachten van voghelen, die onderwijlen mit vleysch gevoedt werden, onderwijlen van coorn, onderwijlen van vruchten als crayen, raven, roecken, *Barth.* 405*b* (lat. „monedule, cornices, corvi et pice"; *misschien worden hier met* roeken *dus* „eksters" *bedoeld*; vgl. mhd. *ruoch*, d. i. „saatkrähe, heher" (häher, *d. i.* „ekster"; zie Lexer 2, 544). Doet hem één roeck een herrenscheit (*gemeenen streek*), hij wenschet allen crayen leyt, *MLoop* II, 3525. Twi dat ene craie ende twee roeke altoos hem volgen ende op hem roepen, *Seven Vroeden* 4160; ook 4197; 4202. Een campe lants al vol zwerte roeken ende ravenen, *Devoot B.* 36, 115*v*. Wat soude een roec eens paus steerte, *Vad. Mus.* 2, 185, 262. Roeke, craien ende cauwen ende al selc gheslachte dat was den Joden onsuver in spisen, Ruusb. 2, 206 (*Ned. Proza* 354: roeken). (Doe) quam Corbont die roec ghevloghen voor den coninc int ghedinghe, *Rein.* II, 3558; ook 6597; 4905; 4631; 3618. Een roec wilde ene feeste houden: hi bat den voglen dat si souden met hem eten . . ., ende alsi waenden comen eten, worden si vanden roec verbeten, *Esop.* XXII, 1. (Doe) quamen . . . LXX duvelen omme hem gevlogen, also als hem rouke vertogen, *Sp.* III², 47, 60 (lat. *corvorum more volitantes*). So sendde hem al sine lijfnere bi enen roeke onse Here, II⁴, 12, 9 (lat. *per corvum*). Nider boos, onreine, vilein, de rouc die es wel dijn compein, *OVl. Lied. e. G.* 206, 12 (vgl. *Rein.* I, 18: te vele slachten si (*de kwaadwilligen*) den raven). De castelein leefde als nen (*hs.* men *l.* enen?) rouc, 245, 349. Dat hem (*Elisa*) een roec te siere noot vleesch toebrochte ende broot, *Rijmb.* 12463 (lat. *corvi deferebant ei panem et carnes*). Noë ondede . . . ene venstre die an die arke stoet, ende liet vliegen . . . den roec die niet weder quam, 1206; ook 1211 (*Gen.* 8, 6: *dimisit corvum*). Op enen boom sat tere stont een roec, ende hadde in sinen mont ene case, *Esop.* XV, 1. Dit is dat duyfhuys daer in vlieghen die duyfkijns, dat sijn die ootmoedighe ende die simpele, voir die roeken, dats voor die duvelen, *Cod. Som.*² 393. Roec, . . . ghier, . . . aren, *Sp.* II⁷, 20, 111 (lat. *corvum et vulturem et aquilam*). Vgl. ROEKE, 2de Art.

ROEC (ROUC), *opmerkzaamheid*, *zorg*. Zie ROEKE.

ROEC (*gerechtsbode*). Zie ROEKE.

*ROECACHTICH (-ECHTICH), in *Voc. Cop.* vertaling van „palidosus" (d. i. „paludosus"). Het is een drukfout voor broecachtich, *moerassig* (vooraf gaat „broec, palus").

ROEKE (*kraai*, *raaf*). Zie ROEC.

ROEKE (ROUKE, ROKE, ROEC, ROUC, RUEC), znw. vr. en m. Mhd. *ruoch*, m.; *ruoche*; vr.; md. *rûch*, *rûche*; mnd. *roke*, *ruke*, m. (en vr.?); ohd. *ruohha*, vr., *ruoh*, m. In de tgw. germ. talen is het woord uitgestorven. Van roeken; z. ald. en vgl. ROEKELOOS. *Acht*, *aandacht*, *opmerkzaamheid*, *zorg*. Kil. roeck, cura, attentio, consideratio. *Teuth.* roecke, sorghe, *verw.* *naar* achte, ruecke. ‖ So bevolen si horen scepper met groten roepen alleen die roke of achtsomheit der sielen, *Pass. W.* 122*b* (lat. bij Grässe, bl. 869: *cum animorum curam solummodo creatori suo magnis clamoribus commendarent*). Wat men merken mach hierbi, vindi inden eersten boeke, die soeken wil mit ganser roeke in dat capitel dat beghint enz., *Hooglied* c. 221, vs. 14 (vgl. mnd. „market mit *roke*" en „de sake mit grote *roke* und acht to handlende", en mhd. „mit grözer *rûche* des herzen", bij Lübben en Lexer). — Vooral in bepaalde uitdrukkingen, evenals *acht* in „acht slaan" en „acht geven", *waar* in „waarnemen" en mnl. goom in „goom nemen e. a." — Roec hebben, *geven om*, *zich bekommeren om*, *letten op*. Zoo ook mhd. en mnd. ‖ Wye ter ghiericheit hem saet, die heeft ter schaemten clenen roeck, Hild. 112, 128. Die sijnre woorde hevet roec, hi vint . . . in sijn (*des boeks*) beghin: Ydelheit der ydelheit, *Hooglied* c. 8, vs. 62. Dits in der coringhen (*l.* Coninghen) boec wel betekent, hebben wijs roec, dat Sonnacherub versmade Ezechias in sinen rade, c. 218, vs. 17. — Ook in de bet. *lust*, *begeerte hebben*: vgl. ROEKEN in de bet. „begeren, verlangen". ‖ Wie te kennen (*dat boek*) hevet roec, weten wille wat het leert, hi is ter salicheit ghekeert, *Hoogl.* c. 8, vs. 80. — Den roec hebben, *de aandacht trekken*, *gezien zijn*, *in trek zijn*. ‖ Ic wil gaen duken in den (h)ouc gelijc den stommen blinden; smeekers hebben al den rouc, binden ende ontbinden (*zij kunnen doen wat zij willen*): in wils mi niet bewinden, *OVl. Lied. e. G.* 112, 26. — Roeke (roec) nemen, *zijne aandacht wijden aan iets*, *letten op*; ook *zich zetten tot iets*. Kil. roeck nemen op eenighe saecke, considerare rem aliquam, attendere. ‖ Neemt roeken (*l.* roeke) an dat ic seggen sal, *L. o. H.* 26. Ic sals u maken cont hier after in dat vierde boeck: daer wil ich des nemen roeck, *MLoop* II, 2323. Ten derden wil ic nemen roeck van ongheoirlofde minne te spreken, al soudment billijcx laten steken, I, 3272. — Roeke (roec) slaen, *acht slaan*, *letten op*, *zich bekommeren om*. ‖ Wij en slaens gheen achte of roecke, *Bern. S.* 2, 151*b*. Aldus ist te duchten mitten genen die in sunden leven ende guet te doen geen roeke en slaen, *Proza-Sp. d. S.* 65*b*. Op hertoghe Wencelijns versuec sloech hi herde cleinen roec, *Brab. Y.* VI, 5619. Slaet des rueck, 3465. Dat si gheen roec en scloeghen op die woorden, *Ned. Proza* 92. Dat hijs niet en veronweerdiget die hemelsche geesten uten palase der gloriën neder te senden tot onsen stubbe ende slijm der eerden, ende onser, asschen ende eertscher wormkijns, rueke ende achte te slaen, *Hs. v.* 1439, 169*a*. Dat hi op sijn vriende noch mage geen roke en sloege, 145*d*. Siet dese hillige ootmodige ziele en sloech des geen roeke noch en becummerde hoor daer niet mede, *Hs. Diepenv.* 102*d*. — Hoewel datter veel sijn, die(re) . . . luttel raecks (*l.* roecks) op slaen, *Fasc. Temp.* (16de eeuw), *aangeh.* *bij* Oudem. 5, 760.

ROEKE (ROUKE, ROUCKE, ROEC, ROUC), znw. m. In sommige streken (Zeeland, Antwerpen) benaming voor *veldwachter* of *gerechtsdienaar*. Misschien komt het woord van roeken in de bet. „letten op", en is het een oud nomen agentis, dat in bet. zou gelijkstaan met een later *roeker (dat evenwel niet ge-

vonden is, evenmin als roeke in deze bet. in andere talen; de oorspr. bet. zou dan zijn „opzichter". Doch waarschijnlijk is het woord een overdracht van de bet. *kraai* of *raaf*, nl. *verklikker*. Vgl. beneden de vertaling „delator, quadruplator" (zie *Synon.* 1, 260; 3, 4, waar behalve „klikker, verklikker" ook „kraier" voorkomt); ndl. dial. *kraai* en *doodenverklikker*, volksbenamingen van den aansprekeer of bidder, en de spreekw. zegswijze „de kraaien (of raven) zullen het uitbrengen". Een andere overdracht vertoont eng. *rook*, d. i. „bedrieger, schelm". Kil. roeck, *Zeland.* delator, quadruplator, lictor, praetorianus minister. ‖ Dat de drossete van Brabant, noch mercgreve noch roeke noch sheeren dienaren . . . nyemende en es sculdich te voerne gevangen . . . uutten marcgraefscape, . . . maer dat men elkermale (*l.* elkermalc) recht doen sal ter banc daer hi behoort, *Gesch. v. Antw.* 2, 493, 12 (*Cor. v. Antw.* 11, 12; *Coorb. v. Antw.* 86, 12). Soo wat roucke die geset wart in den lande van Zeelandt te dienen, *Keur v. Zeeland* III, 20 (*a.* 1496). Indien dat gebeurde dat dese rouck hem anderwerf ontginghe, yemande sonder cause te beklaghen, *ald.* III, 21.

ROEKELOOS (ROKELOOS, ROUKELOOS, RUEKELOOS, RUKELOOS, ROECLOOS, ROUCLOOS, RUECLOOS), -LOIS, bnw. Mnd. *rôkelôs*; mhd. *ruochelôs*; ohd. *ruahhalôs*; hd. *ruchlos*; ags. *récceleas*; eng. *reckless*; ndl. *roekeloos*; in de 17de eeuw ook *reukeloos*; vgl. Huyd. *Proeve* 3, 84 vlgg., en zie Franck op roekeloos. Van roeke; z. ald., 1e. Art.

1) *Zonder zorg*, in het bijzonder *zonder zorg voor zijne hoogere of geestelijke belangen*, *zorgeloos*, *zonder verantwoordelijkheids-* of *plichtsgevoel*, *zonder naar de stem van het geweten te luisteren*; zoowel in eene sterkere opvatting *gewetenloos*, *snood*, *verdorven*, *misdadig*, als in eene minder sterke, *wuft*, *lichtzinnig*, *zonder ernst*, *onbedachtzaam*, *onbezonnen*. In de laatstgenoemde opvatttingen, welke van die van het ndl. woord weinig verschillen, staat het woord in de 16de-eeuwsche woordenboeken. Kil. roeckeloos, temerarius, inconsideratus, inconsiderans, praeceps. Plant. roeckeloos, onversinnich oft onbedacht, *inconsiderant*, *hastif*, *indiscret*, *qui faict une chose à la volee*, temerarius, inconsiderans, praeceps, nimis festinus, praecipitans. Het ndl. *roekeloos*, d. i. „onbezonnen, onbekookt, ondoordacht, vooral met betrekking tot de gevolgen eener handeling of een daarmede verbonden gevaar" (vgl. bij ROEKELOOSHEIT) is zwakker van beteekenis dan hd. *ruchlos*, d. i. „niets ontziend, goddeloos, misdadig, voor niets terugdeinzende"; het drukt een brandmerk op iemands karakter, hetgeen met ndl. „roekeloos" niet het geval is. Doch in zndl. tongvallen is de sterkere bet. (= *gewetenloos*) nog heden bekend; zie Schuermans 549. Een zelfde verschil bestaat tusschen het 17de-eeuwsche *waaghals* (b. v. Hooft, *N. Hist.* 5), d. i. „iemand die voor niets terugdeinst"; vgl. lat. *audax*, *desperatus*, *perditus*") en het ndl. woord, dat alleen uitdrukt, dat iemand zich zelf of zijn eigen leven in gevaar brengt. ‖ Al was hi (*Reinaert*) roekeloos te voren, hi wille hem betren, *Rein.* I, 2794. Hi was seer scarpe van justicie te doen over die misdadige, sonderlinge over roekelose gasten die die arme lieden verdructen oft ransoneerden oft sloeghen (*doodsloegen*), *Exc. Cron.* 155*a*. Verclare onse herte roekelose, van sonden dornich ende bose, ende maecse suver ende goet, *O. H W.* 34. Hets herde onbetamelic, dat sy leven roekeloos, die ander lude souden gheven exempel van goeden leven, *Stemmen* 69. Saken die de werelt sere ontmaken . . ., (*o. a.*) coninc ongerecht ende loos, bisscop gierech ende roeckeloos, *Sp.* II[3], 27, 19 (lat. *episcopus negligens*). Soo wat mensche die Gode niet en meint noch en mint boven hem selven ende boven alle dinc, hi is altoos roekeloos ende onachtsam der eren Gods, Ruusb. 4, 272. Hem dunct dat si rechte gheloovech sijn ende Gode wel betrouwen, ende alsoo bliven si traghe ende roekeloos in sinen dienste, 2, 4. Dat wy so traghe in Gods dienste sijn altoos ende in weldaden so roukeloos, maer daer weelde ende ghemac si, sijn wy ghereet, *Amand* II, 100. Dat ic mi bi dien man castiën soude . . ., die sijn vrucht alsoo verloos, om dat hi traech was ende roekeloos, *Doct.* II, 2709. Gewone was hi, als sijn gedochte iet de helege geest besochte, dat hijs was niet roukeloos (*het niet in den wind sloeg*), maer als dat cam, hi volchde altoos, *Franc.* 5331. Wie dat woort heeft inden mont ende niet int herte, . . . hi is ydel ende roekeloos, ende diet int herte hevet altoos ende niet in den mont, . . . hi es hoverdech ofte wreet, *Sp.* IV[a], 26, 71 (*hs. te Gent*). Datter sijn tweerhande luyde die milde sijn, alse vrië luyde ende roekeloose luyde, *Blome der doochden* 84. Die roekeloose luyde dat sijn die gheene die onnottelijc (*l.* onnuttelijc) hoore goet overbrenghen ende mit onnutten luden verteren, *ald.* Du zijs so roekeloos, al hads dijn herte yet wel verstaen, het vlieghter weder ute altoos, Praet 4096. Honden en catten wenschen om roeckeloose (*zorgelooze*, *onoplettende*) maerten (*dienstboden*), Goedthals 75 (16*de eeuw*; fr. ald. *le chien larron rend le varlet songneux*). Vrouwen gunst, hoor lieflic zien doet vergheten menighen nose, ende int gheselscap roeckelose speelt men dicwijl onnosel spel, Hild. 181, 212. — Ook van zaken, waaruit deze eigenschap blijkt. ‖ Doet (gi) roeckelosen anevanck . . ., tis seer te duchten . . ., ghi reyt u sorghen, *MLoop* II, 2056 (*var.* rokeloos'. Prodigalitas . . . is een roekeloose ende onmate miltheit, daer een minsche heit (*l.* het) sijn bij quijt wort, *Blome der doochden* 83. — Als znw. gebruikt. ‖ Wandelt metten roeckeloosen (*de zorgeloozen*, *hen die zich om niets bekommeren*) te gheender ure, *aangeh. bij* Huyd., *Proeve* 3, 85 (16*de eeuw*). Maria, . . . bit over de aerme roukelose, *Berlijnsch fragm.* „XV bliscapen", 14*de Strophe.* Vrouwe sonder smette, rose, bid over de aerme roukelose als ic ende ander mine ghelike uwen sone van hemelrike, *ald.* 15*de Strophe.* — Als benaming van een persoon voorstellende den wereldling in het tooneelspel „de historie van den Verloren Sone" (16de eeuw), in *D. War.* 1, 14 vlgg. — Als allegorisch persoon *OVl. Lied. e. G.* 374, 1754 („Scieloos satter ende Roukeloos, Wilthede, Lust ende Gheer-altoos). — Eenigszins vreemd wordt roekeloos gebruikt voor roekeloosheit *Sp. d. Sonden* 9831: „vander traecheit sal sijn altoos die vijfte specie roekeloos, die der ernsticheit is contrare".

2) *Onverwacht*, *plotseling*, vooral van eene epidemische ziekte. Zoo ook mnd.; zie bij Lübben (3, 500) voorbeelden van „rokelôse dôt", en vgl. ROEKELOOS, bijw., 2). *Teuth.* vlecke, onreynicheit, vuylniss, pestilenci, roeckelose crancheit, koighe onder den schapen, contagio; eyn vleck, stanck, pestilencie, ruecklose suycte mit den dode, lues. De bet. „besmettelijk", in *Teuth.*[2] vragenderwijs aan het woord toegekend, is onjuist; vgl. de benaming „haestige siecte" voor „pest" bij HAESTICH, 3), alwaar ook andere soortgelijke benamingen worden vermeld, o. a. gadoot (dat dit woord ook de beteekenis „pest" heeft gehad, is aangetoond door Gailliard in *Versl. en Meded. Kon. Vla. Acad.* 1896, bl. 342 vlgg.).

ROEKELOOS (RUEKELOOS, ROUKELOOS, ROKELOOS, RUEKELOOS, RUKELOOS), bijw. Mnd. *rokelosen*; hd. *ruchlos*; ndl. *roekeloos*. Vgl. ROEKELOOSLIKE.

1) *Op eene zorgelooze wijze*; *zóó dat men zijne hoogere of geestelijke belangen*, *het heil der ziel*, *op het spel zet*, *zonder ernst*; ook in eene minder sterke opvatting, *op eene onbedachtzame wijze*, *ondoordacht*, *onnadenkend*. ‖ Ic claghe u over die brueders van deser oorden, dat sy mijn ghetiden roekeloos lesen sonder devocie ende ynnicheit ende al lachende, *D. War.* 5, 385. Onghestadicheit is . . . niet stadelijken te

blijven in hooren propoost, ende sonder beraet lichteleijck ende wekeloos (*l.* roekeloos) verkeeren vanden enen totten anderen, *Blome der doochden* 56. Te gedinkene altoos miere sielen in gebeden ende niet roecloos, *Sp.* II[7], 36, 99 (*het Lat. heeft wel* „negligens", *maar de zin is er anders*; *vgl. de noot*). — Ook in de bet. *onnadenkend*, *op eene onvoorzichtige wijze*, *onvoorzichtig*. || Diese (*de plant met stekels*) antast mitter hant rokeloos, die wort gesteken, *Barth.* 664*b* (*in het Lat. staat niet een overeenkomstig woord*).

2) *Plotseling*, *onverwachts*, *onverhoeds*; eig. *zoo dat men tegen iets geen zorg aanwendt of voorzorgsmaatregelen nemen kan*. Zoo ook mnd. Vgl. ROEKELOOS, bnw., 2), waar het woord gebruikt wordt van eene epidemie. || (Si) meenden den Heere van Vyanen rukeloos te overvallen, als sy deden, Matth. *Anal.* 3, 302. Diet besterft (*den oorlog*) heeft quaden coop, roeckeloos (*te verbinden met* besterft) sonder berou, Hild. 252, 106. Hoe dat daer waren broederen ende zusteren van eenen vollen bedde . . ., die alle uutghehilict waren, ende daer die een meer of ghehadt hadde dan die ander, ende die vader ende die moeder waren roekeloos ghestorven alle beide, *O. R. v. Dordr.* 2, 229 en *var.* (*a.* 1445). Ghelijc als dat kaf vliecht voor den wint, so quamen si (*de Hunnen*) onbekent (*zonder dat men er iets van wist?*) rokeloos in der wreder Sychen lant, *Cron. Beyeren* 32*r* (*K.* 39). Die hemel ondede hem zelven rokeloos opene, *Hs.* 76*C* (*Leid.*), 23*d*. Waer si (*de vrouw*) ontrouwe, si soude (*door de kracht van den steen*) rokeloos vanden bedde schieten, *Barth.* 540*b* (lat. *subito de lecto cadit*). Doe had Reynaert hem anders bedacht, ende hi ontvoer roekeloos weder in sijn veste, *Proza-Rein.*[2] 8 (*misschien is hier de bet.* zoo maar, zonder verdere complimenten, „*sonder oorlof*" (*Rein.* I, 709); *vgl. de vertaling* „ohne Weiteres" bij Lübben). Dat alle man sijn harnasch ende hoor booghen reyde ende rede hebben ende hem saten by hem te hebben om alle saken die ons ruekeloos wedervaren mochten, *O. Vaderl. R.* 2, 163, 123 (*a.* 1417). *Teuth.* ruecklois, hayst, ylende, off geweltlick, roislick (*l.* roiflick?), raptim; reghen die ruecklois kompt, nymbus (*regenbui*, *regenvlaag*, *stortregen*; vgl. bij Diefenb. o.a.: „nimbrie (= nimbi) sunt tempestine (*l.* tempestive) et precipites pluvie"); roicklois gebaren (*ontijdig*, *onverwachts geboren*), adortus (*l.* abortus; vgl. Diefenb.).

3) *Zoo maar*, *eenvoudig*, *zonder meer*; lat. *temere*. Vgl. mnd. *rokelosen* (bijw.). || Dat men hem met desen steen bestreke, hi soude roekeloos genesen, *Proza-Rein.*[2] 107 (*vgl. Rein.* II, 5383: „niet dan ment bestreec daermede"; *vgl. de aant. ald. bl.* 160). Al hadde een minsche rouwe van sonden . . . ende penitencie hadde ghedaen, haddi caritas niet ontfaen, soo haddi roekeloos verloren sijn meeste weldaet, *OVl. Ged.* 3, 129, 150. Also de beelden vergliden, diemen roukeloos (*toevallig*, *zoo maar*) achter den outare stelt of an de wande maelt, *Boëth.* 316*d*. Die verrader . . . seide dat men buten here liete roukeloos (*zoo maar*, *als bij toeval*, *als zonder doel*), ende sonder weere swine loopen een groot ghetal buten der porten, . . . ende hierup souden seere beenen van V. die . . . heere ende pinen . . . te ghecrighene die proye, *Vl. Rijmk.* 6562. Tursimonde, . . . die sinen vader daer verloos in dien wighe, dien roekeloos die Wester Goten daer verloren, *Sp.* III[4], 24, 104 (*de bet. staat hier niet vast*; *misschien beteekent het* „zonder meer", *d. i.* „zonder twijfel", *misschien* „onverwachts, tegen verwachting" *of ook* door hunne zorgeloosheid"). — Misschien behoort hiertoe ook Nijh. 4, 322 (*a.* 1461): „so onse lieve soon ind dochter sich eyn wyle tijtz in wat onguetlicheit van eyn ander gehalden hebn, dat wy gerne weder tot guetlicker vereyninge vuegen ind brengen solden, des wy doch nu so rukeloyss (*zoo eenvoudig*, d. i. *zoo gemakkelijk*, hetgeen weinig verschilt van *zoo spoedig*, welke opvatting naast „plotseling" aan het woord kan zijn eigen geweest; vgl. de vertaling *sofort*, bij Lübben op rokelosen, bl. 501) nyet en hebben kunnen bijgebrengen". Onzeker is de bet. *Rek. v. Heusden* 7 (*a.* 1457): „noch hebben meer andere gegraven, alsmen roekeloos (*plotseling*, *onverwachts?*) tfondament wynnen most vanden pijleernen".

ROEKELOOSHEIT (ROKE-, RUEKE-, ROUKE-, ook ROEC-, ROUC-, RUEC-; -HEDE, -EDE, -HEIDE), znw. vr. Ndl. *roekeloosheid*: vgl. eng. *recklessness*, en zie ROEKELOSICHEIT. *Zorgeloosheid*, *gebrek aan ernst of verantwoordelijkheidsgevoel*; in eene minder sterke opvatting *nalatigheid*, *gemis van plichtsbesef*, *onachtzaamheid*, *verzuim*; in de zwakste, *onoplettendheid*, *onattentie*. Plant. roeckeloosheyt, *inconsideration*, *temerité*, *indiscretion*, temeritas, inconsiderantia, praecipitantia. || Van roekeloosheiden te Gode waert, *Sp.* IV[5], 6 *Opschr.* (*hs. te Gent*). So suldi belyen ende beclaghen Gode u sonden ende u roecloosheit ende u ontblijven, *Ned. Proza* 24 (Ruusb. 4, 68). Daer die vrese Gods niet en is, daer is een rokeloosheyt des levens, *Stemmen* 1. So dat God eens nachts vertoochde den abt, dat die roekelooshede vanden jonghen broeder dat dede, dat des abtes bede niet was ghehoort, *Sp. d. Sonden* 7680; ook 7648. Roekeloosheit, onghestadicheit, . . . mynne tot hem selven, hate tot gode, begherte deser werelt . . ., alle dese comen wt luxuria, *Blome der doochden* 82. Bi der ere (*éénе*) vliegen verstaet . . . ijdelheit, . . . dander vliege dats roekeloosheit der (*met betrekking tot der*) heilegher scrifturen waerheit, *Sp.* IV[4], 6, 5 (*hs. te Gent*). Ist dat een ziel zondicht in roekeloosheden, *D. B. Levit.* 5, (*aangeh.* bij Huyd. *Proeve* 3, 85). Hetsy om ghiften of gunste, om vreese of rokelooshede oft anders, *aangeh. ald.* (*a.* 1452). Some der moenken roekeloos(h)ede, die ons souden hare gebede vergelden ende diet achterlaten, *Sp.* I[7], 80, 33 (lat. *propter quorundam fratrum negligentiam*). Datter . . . vele haerre doget begeven (souden) bi roukeloosheden, bi ommaten vanden onnutten prelaten, III[3], 29, 83. In desen quam Maria daer, die den haren altoos es naer, ende ontsculdegede hare . . . alse van haerre roekelooshede, I[7], 58, 49 (*hare schijnbare nalatigheid*, *hare tekortkoming ten opzichte van het verleenen van bijstand aan een vereerder*). Dat hi sinen naesten dicwile ghebrect overmits lauheit der minnen ende roekeloosheit, Ruusb. 4, 173. Roekeloosheyt . . . es een stiefmoeder harde zwaer, ende ernsticheyt . . . es moeder van allen goede, *Melib.* 961. Vijf saken, . . . die ons bewijs ende lere gheven te verhatene roekeloosheit, *Sp. d. Sonden* 9837 (*e. e. in dat hoofdstuk*). Ten derden soo wert dese feeste (*Aller Heiligen*) gheviert ende is gheset om te verhalen roekeloosheyt (*er staat* verroekeloosheyt), want al doen wij luttel santen feesten, nochtans die wi doen die doen wi roekeloselick, . . . ende soo wat wi in dye sante feeste roekeloosliјck doen, dat moghen wi al voldoen in deser feesten, ende wij moghen ons suveren van onser rokeloosheyt, *Pass. W.* 5*a*. Nader vertrecheit (*var.* verlancsamheit, *uitstelzucht*) comet onachtsomheit of rokeloosheit, *Con. Som.*[2] bl. 255. Te hebbene dies een niene weet wat gloriën hi daeraf ontfeet, ende niet te hebbene dattu waens, dats roekeloosheit, *Sp.* IV[4], 10, 5 (*hs. te Gent*). Claer eist dat hi zeere riest, die ledighe, die sulc goet verliest bi roekeloosheiden, *Sp. d. Sonden* 8709. Bi aventuren ghi penst . . . omme Neroens roekelooshede, *Rijmb.* 33861 (in het gloss. *socordia*). Hi . . . begreep hem selven . . . als van sire rouclooshede, dat hi te voren ons heren woort den voglen niet brochte voort, *Franc.* 6486. Hieraf so vorsiet u wel dat gi den zieken niet en avontuert no u selven niet en brinct in pelloten, alse menech meester hem selven heeft bracht bi dat hijs niet en conste of bi roekeloosheiden, *Hs.* Yp. 139*b*.

— Dat hi . . . sinen smaec verloren hadde, want bi roekeloosheiden was hem eens olye voorghescinct ende hi drancse altemale ende en wystes niet, *Ned. Proza* 275; *zoo nog eens ald.* — Over de bet. van ndl. *roekeloosheid* zie bij ROEKELOOS, bnw.

ROEKELOOSLIKE (ROKE-, ROUKE-, RUEKE-; ROEC-; -LOSELIKE), -LIJC, -LIC, bijw. Eng. *recklessly*. Hetzelfde als roekeloos, bijw.; z. ald.

1) *Op eene zorgelooze wijze, zonder ernst; zonder te denken aan zijne hoogere belangen, aan roeping of plicht*; ook *op eene onbedachtzame wijze, ondoordacht.* Plant. roeckelooslick, *inconsiderament, temerairement*, temere, inconsideranter, indiscrete, praecipitanter. ‖ Dat hi der sonden soude afstaen, die hi roekelooslike hadde ghedaen ende hi in.biechten soude liën, *Parth.* 2022. God salt over hen . . . wreken dat si har ghetiden spreken so qualeke ende so rueclooseke, *Lutg.* III, 455. Si condet alte quellike verdragen, dat yemant sine getijde roekeloocelick las, *Kl. v. Diepenv.* II, 46. Dat eene allene cleyne orisoen, diewelke men sal te Gode doen met wel groter nerensticheit, meer werket dan dusent, geseit roekeloselike ende ondevoot, *Sp. d. Sonden* 9914. Vermaledijt so sijn die ghone, die roekeloselike sijn gewone haer werc te makene 9843. Crijchsliedeu . . ., diewelcke . . . langhen tijt up die ghemeene buyt vreedelick (*l.* wreedelick), wildelick ende rouckelooslick gheleeft hebbende endelinghe tot . . . penitentie bekeert wierden, *Cron. v. Vlaend.* 1, 218. Dinen sone, minen here, hebbic roeclooslike sere bewaert, *Sp.* II[7], 14, 45. — Een zwaer steen was . . . rouclooslike upten doxale gelaten licgen hooch vanden vloere; vander porsse ende vander roere die ghinder was, es hi gevallen up eens wijfs hooft, *Franc.* 8827. — Tot de bet. van ndl. *roekeloos*, d. i. „vermetel, driest, zonder te letten op gevaar", nadert het woord Despars 2, 141: „dat hy . . . zeer rouckelooselick zijne beroupers tzeewaert injeghen track, daer afgrijselicke zeere ghevochten wiert".

ROEKELOSE, bijw. Mnd. *roekelosen*. Hetzelfde als roekeloos, bijw., 1); z. ald. ‖ Dat hi (*de paus*) selve daer te voren dis tides hadde en deel verloren met argen werken ende boose, ende oc gelevet roekeloose, . . . so wart die siele aldaer geweget . . . (ten) vegevire, *Lev. v. Lutg.* II, 1861. (Si) ghincker op sitten (*op het hout*) roekelose, daeraf began si te hebben nose, want uten houte wies een brant die hare cledre . . . ontstac, *V. d. Houte* 597.

ROEKELOSELIKE. Zie ROEKELOOSLIKE.

*ROEKELOSEN, zw. ww. Het in het Ohd. (*ruahhalôsôn*), mhd. (*ruochelôsen*) en mnd. (*rokelosen*) als simplex bestaande ww. is in het Mnl. slechts gevonden in de samenstelling verroekelosen; z. ald., doch dit kan ook van *roekeloos* zijn gevormd.

ROEKELOSICHEIT, -HEDE, znw. vr. Mhd. *ruochelôsikeit*; mnd. *rokelosicheit*; hd. *rucklosigkeit*. Hetzelfde als roekeloosheit; z. ald. ‖ Want si hoge dingen verliesen bi roekeloosicheiden, *Proza-Sp. d. S.* 62*c*.

ROEKEN (ROUKEN, ROKEN, RUEKEN), zw. ww. intr. (en trans.) en onpers. Mnd. *rouken, ruken*; mhd. *ruochen*; md. *rochen, rûchen*; ohd. *ruohhjan, rôhhjan, ruachen, ruochen* (praet. *rôhhita, ruahta, ruohta*, Schade 731); osa. *rôkian*; ags. *rêcan* (praet. *rôhte*); eng. *to reck*. In het Ndl. is het woord uitgestorven; als eenig overblijfsel van den stam leeft voort het bnw. *roekeloos*. In de 16de en 17de eeuw is het nog hier en daar bekend. Kiliaen geeft „roecken, curare, attendere, perpendere, considerare, aestimare; hem en roeckt niet wat hy seydt, non curat, non attendit, non cogitat quid dicat", en daarnaast in dezelfde beteekenis een intens. rochten, ruchten (vgl. Plant. „my en rochs, *il ne m'en chault*, non curo, nihil est mihi curæ, nil mea refert; hen en rochs, non curant, flocci pendunt"). Dit intensief, waarvan de vorming (om het praet. *rochte* van „roeken"; vgl. ndl. *wrochten* en hd. *däuchten*, dunken) zeer verklaarbaar is, en dat ook Ten Kate 2, 682 uit een „Allem. Dial." aanhaalt, is in het Mnl. waarschijnlijk niet in gebruik geweest (De Jager, *Freq.* 2, 904 geeft geen voorbeelden). In het Wdb. van Binnaert (1688) komt nog voor roecken, bevroeden, curare, considerare, expendere, pretendere (wellicht uit andere Wdbb. nageschreven), doch in de Wdbb. van Halma en Marin wordt het woord niet meer opgegeven. Het laatste bekende voorbeeld van het (met *rukken* verwarde) ww. is van 1720 in een „*windzang*" (pamfl. Thys. XVI, n°. 5; *a.* 1720): „een lusthuis aan de Vegt of 't Sparen, met Vijvers, Kommen en Berceaux, koopt hy tot uw vermaak nu garen: het *rukt* hem aan (*scheelt hem, komt er bij hem niet aan op*) geen Tonne Gouts". In het Hd. leeft het woord voort in de samenstelling *geruhen* (= *genehmigen*), eveneens met een ander woord (*ruhen*) verward, d. i. niet „berusten", maar eig. „willen, ergens toe overgaan, het niet beneden zich achten, zich verwaardigen", *thans* „gelieven, behagen". Zie eene soortgelijke beteekenis eigen aan roeken, bij Trans. 6, *d*) en Intr. 5) en vgl. GEROEKEN, 3). Het praet. van roeken is òf **roekede, roecte, roechte* (*Vergi* 124; vgl. *dechte, maechte* van „decken, maken", in vlaamsche, zeeuwsche en zuidholl. tongvallen), of *rochte* (Franck § 159; Van Helten bl. 276 vlg.; de in *Serv.* voorkomende vorm *roechte* kan hierbij behooren: vgl. hd. *suchte*). De 3de pers. praes. van het onpers. gebruikte ww. is meermalen *roec* (*rouc*), vooral in vlaamsche geschriften, naast het gewone *roect, roeket* (in de 16de eeuw ook *rouck*; *Ned. Kluchtsp.*[2] 109, 10; 96, 102; vgl. *Franc.* 3017, waar voor *rouck* wel *rouct* gelezen moet worden). *Roec* staat voor *roect* (als *maec* voor *maect*) en is niet te beschouwen als een analogievorm naar de perfecto-praesentia; vgl. Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 290 met Franck, *Mnl. Gramm.* § 166 en Verdam in *Tijdschr.* 24, 190; (*mine*) *roeke* is gewoonlijk potentialis, en te vergelijken met *mi dinke*, doch het heeft slechts hoogst zelden, als dit laatste, ook de beteekenis van een indicatief; zie bij Onpers., 4) kol. 1518.

I. INTR. — 1) Van de bet. die voor de oorspronkelijke gehouden wordt, nl. *zijne gedachten op iets richten*, zijn in het Mnl. nog slechts enkele sporen zichtbaar. Vgl. de opvatting *gedachten op* of *een vermoeden van iets hebben, iets verwachten* in eene aanh. uit *Warachtige Fabule der dieren* (1567), fab. 21 (aangeh. bij Huyd. *Proeve* 3, 86): „die jeghens synen naesten peynst quaet, als hy daer alderminsten op rouckt" en *Sp.* III[7], 19, 39 vlgg.: „So datmen grouf ende sochte ende (Sinte Laureis graf) wart vonden, eer mens *rochte*, ende onwetende tgraf ontdaen". Zie ook *Ferg.* 1292 bij 6, *d*), waar de bet. is (met eene ontkenning) „er niet aan denken, geen plan hebben". — Zij komt in het Mnl. het duidelijkst uit, verbonden met het bijdenkbeeld „uit voorzorg", of „ten behoeve van iemand die ons ter harte gaat (vgl. Lexer 2, 545)" in de bet. *zorg dragen voor, belangstellen in, zich iemands belangen aantrekken, zich gelegen laten liggen aan.* Met den gen. van den pers. Zoo ook in de andere germ. tongvallen. Vgl. boven „curare" als vertaling van het woord van Kil. ‖ Zo zal die lantcommenduer die broederen in andren husen delen end enen eersamen broeder bevelen dat spitael mit ziere renten, daervan hi der zieker roeke ende plegt (*l.* plege?), *D. Orde* 310. Doe hi kint was, die sijns (*Mithridates*) rochten (nl. *zijne voogden of verzorgers*) pogheden hoe sine gedoden mochten, *Sp.* I[2], 70, 21. Rouct mijns te tijt, het is mijn (*d. i.* mi?) noot, *OVl. Lied. e. G.* 27, 23 (*gebed tot Maria*). Die haere vriende roechten, langhe wijle dat sijse soechten, *Serv.* II, 1709. Dat God haers woude roeken (*hen wilde begenadigen*), I, 2254 (*vgl.* I, 571: want Gods (*l.* God) sijns gheruechte). Got gheve dat ghy mijns moet roecken (*gij in*

mij belang mooyt stellen, ik u niet onverschillig zij, *Troyen* 4218 (*Diomedes tot Briseida*). God de (*l.* der) armer vader dochte doen dor hem als die sijns rochte, *Franc.* 3839 (lat. *pater pauperum Deus specialem de ipso curam gerere videbatur*). Hovesschen biddre es wel recht dat menne hovesscelijc berecht ende sijns vele te bet rouct, *Limb.* IX, 1. Nu dunct mi dat god onser rouct ende heeft ons te sorcorsen u ghesent, II, 746. — Minder gewoon is in deze bet. bij roeken de gen. der zaak, *belangstellen in*, *vervuld zijn van*, *niet kunnen vergeten*, of met veranderd ondw., *aan het hart gaan.* || Al was Pompejus doot bleven ende sine vriende som verdreven, iemen was die sijns gedochte entie siere doot ooc rochte, *Sp.* I⁸, 16, 1. — Vgl. *Mag. v. Ndl. Taalk.* 3, 271, waar ndd. *röken* met den acc. van den pers. en der zaak met verschillende voorbeelden wordt vermeld in de bet. *zorgen voor.*

2) *Acht slaan op*, *aandacht schenken aan*, *letten op*, *zijne aandacht wijden aan. Teuth.* ruecken, verw. naar achten. Zie boven de vertalingen „attendere, perpendere, considerare" bij Kil. Met den gen. der zaak. || Tursimonde heet hijs roeken, *Sp.* III⁸, 24, 104. Van den here . . . dien ic noch noemen sal na desen, . . . dats int inde van den boeken: daer sal ic sijns noch meer roeken, Velth. VII, 15, 70. Wie is die . . . enichs predikens roect, sonder (*behalve*) dat enich ertsch wasdom dreget, *Sp. d. Sonden* 219. Dat hij (*Petrus*) die van Tongheren liet ghenesen ende sijnre bedinghen roechte (*acht sloeg op zijn gebed*, *het verhoorde*), *Serv.* I, 1605 (: soechte). Hi (*God*) es verherdicht alineen, ende ruect mijns (*Innich Gebet*) lutter, *Blisc. v. M.* 970. Die beesten (*verscheurende dieren*) . . . die altoos in ghenen dingen dies gevangenis niet en rochten, *Sp.* III², 10, 77. Vort willen wi der jeesten roeken, *Sp.* I², 47, 44. Alexander en wilde niet roeken deser brieven, want hi wale kende dreghen ende overtale, I⁴, 37, 38. (H)eist dat spelmans di versouken, ne wil des niet zeere rouken (*wil daar niet veel aandacht aan schenken* of ook *niet veel waarde aan hechten*; zie beneden), *Denkm.* 3, 7, 157. Die sire wet niet ne rouct (*niet let op zijne godsdienstplichten*, *zijne verplichtingen als mensch*), die ward onwaerd ende vervlouct, *Heim.* 305. — Ook met den gen. van den persoon. || Omdat wi Gods niet en roken (*niet letten op God en zijne geboden*), *Vierde Mart.* 433 (*ook bij* Anna Bijns: „God niet en *roeken*"; zie *Mag. v. Ndl. Taalk.* 3, 271). Es dat sake dat onse Heer siet dattu sijns soo vele roecs (*gij zoo met hem vervuld zijt*; vgl. de laatste aanhaling bij 1), dattune met goeder herten soecs, hi sal sine gratie sinden di, *Lanc.* III, 5098. Binnen den helschen houcken sal die duvel haers roucken (*zijne aandacht aan hen wijden*, hier in den zin van *hen onder handen nemen*, *hen wel vinden*), *Wap. Rog.* 1246. — In plaats van met den 2den wordt roeken in deze en andere opvattingen ook met den 4den verbonden. Zoo ook mhd. en mnd. || Die meysteren van medicinen sullen der siecken nutscap roecken, *MLoop* I, 54 *var.* (*t.* den meysteren (*datief v. d. persoon*, *evenals* IV, 1397, *waarin de pers. en de onpers. constructie zijn versmolten*). Wilen doe . . . men soo zere rochte tgemeyne (*zoo zeer lette op het gemeene best*, *er zijn best voor deed*), dat men op proper achtte cleyne, *T. en Letth.* 3, 74, 99. (Doe) elc gaderde soo hy meest conste ende men tgemeyne niet en rochte, voere (*het ging*) alsoo alst varen mochte, 75, 122. So hy hem meer verwaende in de scoonheit ende in die staerchede sijns lichamen, also vele te min so rochte hi de salicheit siere sielen, *Tondal.* 2, 32*a*. Si sijn scalc ende ontsien hem selven ende en roeken eighenlike niemens salecheit, Ruusb. 1, 217. — Den goden (*datief voor acc.*, *die wel aan analogie zal zijn toe te schrijven*; *zie een tweede voorbeeld uit MLoop boven*) en heeft hi niet gheroect, ende heeft Jupiter ghevloect, *MLoop* IV, 1397. — Met eene bepaling met *op.* || Alre wijsheit fundament es dat men gode mint ende kent, daer die dulle niet op en roeken, ende dicwijl idel glorie soeken, *Altd. Blätt.* 1, 77, 26. Die salicheit deser werelt heeft, ende en ruect niet op dien die si hem verleent heeft, is quaet, *Proza-Sp. d. S.* 34*b*. — Met een afh. zin. || Nu laet ons pensen ende roeken, wat goede Hi ons dagelijcs gevet, *Lanc.* IV, 166.

3) *Zich inlaten met*, *zich laten gelegen liggen aan*, *willen weten van*, *te vinden zijn voor.* Met den gen. van den persoon en der zaak. || (Si) castiedene sere . . . dat hi der joncfrouwen nine rochte (*rieden hem sterk af zich met de jonkvrouw in te laten*), want si ware in quaden gedochte, *Lanc.* II, 39232. Gheens mannes en roecte si (*Pasiphaë*), *MLoop* III, 185 (*men kan het woord hier ook weergeven door* „verlangen naar"). Si (*heeren*) souden meer der vrouwen roeken dan si doen ende hem versoeken minnen, *Rose*, *bl.* 251, vs. 190. — Het sal hem hebben harde boy, dat wi des tornoys dorren roeken (*ons er mede durven inlaten*, *het aandurven*) ende selen ons driven ende soeken tonser porten met overmode, *Lanc.* II, 37198. Der kerken ende der scolen en woudic nemmermeer roeken (*er mij mede inlaten of ophouden*), *Belg. Mus.* 2, 434, 78. Sijn si (*de gevangen ridders*) niet soo hoge man, dat si des wissels (*ruil*) willen roeken, laet ons sinen pays dan soeken met gelde ocht met anderen minnen, *Lanc.* II, 33622. — Willen roeken, *zich ergens toe zetten.* Met een inf. met en zonder *te.* || Noch noyt in dietschen boeken neghene dichtere wilde roeken iet te dichtene van naturen, *Nat. Bl. Prol.* 5. Beeste es die mensche, die wille roeken te naeuwe omme die Godheit loeken, *Wap. M.* III, 43 (*men kan het woord ook weergeven door* „er naar streven"; *vgl. beneden bij* 6). — Hierbij behoort ook de bet. *het wagen*, *het onderstaan*, *zich verstouten.* Vgl. GEROEKEN, 2), beneden bij 6) *Segh.* 10714, en boven *Lanc.* II 37198, waar men „des tornoys roeken" weergeven kan door „het tornooi aandurven". || Datmen inden banne brochte grave Boudene, die des rochte ene weduwe te nemene met rove, *Sp.* IV¹, 44, 51. — Zonder uitgedrukte regeering staat roeken *Wrake* II, 1306: „wilt roeken" (*neem het ter harte*, *wil er op letten*; *of is* wilt *op te vatten als* willet?).

4) *Prijs stellen op*, *waarde hechten aan*, *geven om.* Vooral met eene ontkenning. || Gi siet dat si slijfs niet roeken, *Flor.* 3780. Ontgaet haer (*de goddelijke genade*) yement, dats haer leet, updat soene houden mochte ende hi haers iet rochte, *Wap. Rog.* 492. Blivic thuis, ende ics (*vermaak*) niet en rouke, men seit dat ic een lollaert (*een fijne*) sij, *Tijdschr.* 11, 291, 70. Karel was . . . een man die gheere mieden en rochte (*niets weten wilde van omkooperij*, *het met behulp van geld benoemd worden tot een ambt*), *Sp.* IV², 52, 50. — Die Romeine haers niet en rochten (*verlangden de gevangenen niet te koopen*), *Sp.* II², 3, 34. Si claechde hoir leyt, . . . dat Demofon hoirs niet en rochte (*niet van haar weten wilde*), *MLoop* I, 413. Dat men te hove sijns sal roeken (*op zijne tegenwoordigheid zal prijs stellen*, *hem gaarne zal zien*), *Vad. Mus.* 1, 355, 112. Dat men mijns rouke ende gare daerboven inder inglen scare, *Berlijnsch fragm.* „xv bliscapen", 12*de Strophe.* Vgl. *Denkm.* 3, 7, 157 bij 3). — Met den acc. in plaats van den gen. || Ic en roeke u dienst twint (*stel geen prijs op*, *geef niet om*, of ook *verlang niet naar uwe diensten*; zie bij 6), *Limb.* VI, 229. Die wijsheit van bouken ne sal hi ooc som niet al rouken (*niet op een te hoogen prijs stellen*), *Franc.* 3461 (lat. „non solum mundanae prudentiae verum etiam literarum peritiae renunciare quodammodo („*som*") debet"). Dat hi dinc en gene rochte dan dat hise spreken mochte, *Lorr.* I, 1469 (*ook hier kan men* roeken *door* verlangen *weergeven*). — Met eene onbep. wijs met *te.* || So rochtense of besorchden meer den sen te aligierne (*zie* ALLEGEREN) of te vertrec-

kene dan de waerde (*woorden*), *Hs. IIde Part.* 241*d*. — Op ééne plaats heeft roeken de bet. *gewicht hechten aan.* || Al dat ic nie ghewrochte jeghen hem, so ne roeke ic niet so sere (*dat beschouw als niet zoo erg of slecht*) als dat ic verriet vrouwe Haerswenden, sijn scone wijf, *Rein.* I, 1644.

5) *Geven om, zich bekommeren om, zich bekreunen om*; met veranderd ondw. met eene ontkenning, meermalen alleen uitgedrukt door *ne* of *en*) *iemand niet kunnen schelen, hem onverschillig zijn, hem koud laten.* Zie boven de aanhalingen uit Kil. en Plant., en vgl. lat. „non curare" en ndl. „het zal mij een zorg zijn", ook verkort „me zorg", d. i. „ik geef er niet om". — *a*) Met een genitief, meestal der zaak. || Dese dolinghe hi vortbrochte, dat God der werelt niet en rochte, *Sp.* I[4], 31, 25. Ic (*ziekte*) bin die gene die welneer makede nature, omdat si sach dat vele lude haers niet en rochten noch ooc en vreesden, *Pelgrimage* 125*a* (*var. Haarl.* roecte). Wi toonen dat (*doen alsof*) wi haers (*onze vijanden*) niet en roeken: si sijn die beste, die wi soeken, van kerstenheit, Heelu 5017. Want ghi mijns niet wilt roeken, *Sp.* IV[2], 51, 43. Enige van hem luden en rochten sijnre booden niet (*wilden niet naar hen luisteren*), ende enighe sloegen sijn bode doot, *Haagsche Bijbel* 1, 225*b*. Sulc es vrient die wile dattu hem geves, hine rouct niet dijns (*geeft niet om u, voelt niets voor u, stelt geen belang in u*; *vgl. bij* 1) als du niet heves, *Bouc v. Sed.* 489. — Weder si schanden hebben aff (*l.* off) eer, des en ruecken si min noch meer, op dat si werven dat si jaghen, *MLoop* I, 925. Mi twifelt zeer . . . of Aventuer mi yet wil mede: si baert recht ofs haer niet en rocht, Hild. 183, 6. Omdat van ertrike de heren (*de grooten der aarde*) so cranckelike ter eren setten haren sin, so roekender (*d. i.* der eren) ooc te min beyde riddren ende knapen, *Teest.* 904. Aldus es hi Gode onwert, want hi sijnre eeren niet en roect, Ruusb. 2, 6. Wi en rokens niet, 1, 170 (lat. vert. *non enim isthaec curamus*). Sine roekens niet, maer diere liden bi haren lande . . . pinen si (*Circe en Calypso*) hoe sise ont(h)eren, Blomm. *Theoph*, bl. 61, vs. 257 (*Troyen*). Des kints vader en rocht niet des ende liets hem gebruken al, *Lucid.* 3386. Al waert dat sake dat si hoorden die dinc die hem niet goet en dochten, ghebaerden (*dan moesten zij zich houden*) of sijs niet en rochten, *Vad. Mus.* 1, 384, 30. Des balchem utermaten die jonghe man, . . . des die maghet luttel rochte, *D. War.* 8, 79, 69 (*Belg. Mus.* 8, 98, 72). Doe seide hi dat hijs niene rochte, *Wal.* 7478. Wi sijn die gonen dies niene rouken, 6176. Dander de des niet en rochten (nl. *den vijand te omsingelen*), penseden al om haren roof, Stoke II, 568. Es yeman eyghen knecht metter waerheyt ende recht, dies en sal hi rueken twint, *Melib.* 3202 (*var.* roeken). Sijn herte pijnde hij alsoo te becummeren mitter heiliger scrift dattet scheen (*duidelijk was*), dat hij gheens dinges van buten en roecte, *Coll.* 195*v*. (Bellijn) ghinc staen voor sinen outare in sijn boec singhen ende lesen . . . over Reinaert, dies luttel rochte: het diede alsoo veel alst mochte, *Rein.* II, 2970. Ghebrect des bi wilen iet, here, des en seldi roeken niet, *Vad. Mus.* 1, 319, 11. — Nu en dan ook met den 4den in plaats van den 2den nv. || Die selve doot is dy wel na die ic sal smaken; als du wils, sla! hy antwoorden: ic en roec dy niet; vaer voren, ooc wat mijns ghesciet, *Troyen* dl. 3, vs. 39244. — *b*) Met eene bep. met van. || Vanden toecomenden dinghen en roeken si (*kinderen*) nymmermeer, *Barth.* 189*b*. Hy en heeft niet geroect van dijnre wet, *Haagsche Bijbel* 1, 248*b*. Dat een minsche niet en roect van ere (*l.* der?) wareit ende hi es wandel ende van quader conscientie, *Belg. Mus.* 10, 277. — *c*) Met eene bep. met op. || Wat wit mi nu die minne van enen ridder, die op mi niet en rouct wat mi si, *Limb.* III, 520. Want si op niemen en sien of en roeken, dan si haers selfs bate soeken, *Rein.* II, 5751. — *d*) Met eene bepaling met om. || Sijn (*d. i.* si en) rochten om die geburen niet een stroo, Velth. II, 5, 12. (Hi) hiet hem een wijf gaen soeken die scone was, hi ne hiet niet roeken om cost (*niet op geld te zien*): hi wilde haer wel . . . lonen in selvere ende in goude, *Sev. Vroeden* 1735. Ic bequam hem luden so wel, dat si daerom niet en roecten, *Pelgrimage* 60*d* (*ook var. Haarl.*). — *e*) Met een afhankelijken zin. || Si en roeken niet wes huus dat brant, des (*als maar*) si hem bi den colen wermen, *Rein.* II, 5062. In roec wie maken sal die soene, op dat ic die vrienscap daer met gerake van den here die ic dit make, Velth. VII, 15, 68. (Als) men en roect (*het iemand koud laat*) wiere mesbaert, *Wap. M.* I, 177. Want hijs niet en acht no rouct, dattene sine ghemeente vlouct, *Bloeml.* 2, 88, 45. Die niet en roeken watsi sweren, moghen si enen andren onteren, *Esop.* IV, 29. Wie dat duvels werken werct ende niet ne roect wie dat merct, *Belg. Mus.* 6, 193, 243 (*hier zou ook het onpers.* roeken *bedoeld kunnen zijn, nl. als men* wien *uit* wie *moet invullen*). Hine rochte hoet geviele . . . met siere ziele, *Bloeml.* 2, 13, 23 (*Theoph.*). Hi en rochte in welken sinnen hi verdorve sinen viant, al soudire omme verderven tlant, *Tijdschr.* 3, 25, 278 (*Lorr.*). Si singhen ende springhen, si en roeken hoe si den dach ten avonde bringhen, Ruusb. 5, 113. Dus eist, die recht omoedich es . . ., hine rouch (*l.* rouct) waer menne doet, *Franc.* 3014. Ic ben, . . . die en rochte wat pinen ic dor u dade, indien ghijs mijns (*d. i.* ghi smijns) hadt genade, *Limb.* VI, 1290. Ene vrouwe die niet en rouct wat mijns ghesciet, 1255; ook I, 2230. Hi was milde . . ., maer hine rochte waer hijt nam, up datter hem ere af quam, *Rijmb.* 31422. Wreecke ic hem (*mijn vriend*), so en roecke ic niet wat mijns lijfs daerna ghesciet, *Troyen* 11035. Elc ne rouct wient scaet, mach hi sijn versaet, *Wap. Rog.* 1194. Wine roeken wat gi segt, *L. o. H.* 1734; ook 2277; 2464. Yoen seide: in rouke wat ic aventure om dat; indien dat icse met ogen sie, en roekic ooc wat gescie, *Lorr.* II, 1829.

6) Uit het begrip „prijs stellen op, geven om" ontwikkelt zich geleidelijk de opvatting *begeeren, verlangen, trek of lust hebben in.* Vgl. *Tijdschr.* 1, 133. — *a*) Met den gen. der zaak. || Ware iement die des rochte den pas te liden . . ., dien sloech hi doot, *Segh.* 10714 (*men zou* des rochte *hier ook kunnen weergeven door* het waagde; *vgl. bij* 3). (Renten) daer si (*de geestelijken*) mede leven mochten ende Gode dienden, opdat sijs rochten, Stoke I, 485. Up enen hil aldaer men mochte sien die viande, dies rochte, *Rijmb.* 28507. Daer si worden ontfaen bat van den keiser dan ic mochte vertellen, hoe sere ics rochte, *Limb.* IV, 1926. So wiene (*den speer*) verporren mochte, indien dat hi sijns (*des reuzen*) leven rochte, hi mochten slaen, *Segh.* 6209. Ghi sult die vroede besoeken ende sonderlinghe haers raets roeken, *Melib.* 1664. Alse die mensche hevet noot, sal hi siere vriende roeken ende hulpe an hem soeken, *Melib.* 2261 *var.* (bl. 674). Si minnen dat si souden laten, wart dat si rochten harre baten, *Lev. v. Lutg.* II, 921. Want si (*de bruid*) niet soect hair winninghe, mer der sire roect, *Hooglied* c. 215, vs. 65. Ic bat den wart dat hi enz., . . . maer hi was dies nine rochte, *Lanc.* II, 32476. Daer (*op het slagveld*) mochte winnen wie dats rochte, *Lanc.* II, 47008 (*Mor.*). Constantius . . . nemmeer heerscapiën en rochte dan over Spaengen ende Gallen, *Sp.* II[7], 66, 16. Entie . . . siere (*Lievens*) ghenaden rochte, dattem God sine pine scchte (*verzachtte*), III[8]. 3, 56. Dat hi gheen huwelijc hier ne soeket ende miere minnen niet ne roeket, *Parth.* 3741. Daer sal hy (*Jason*) vinden . . . daventuer dier hy rochte, *Troyen* 836. Nyemand ne rouct (*is gesteld op*) dor abdyen, daer maghere moneke in sijn gesien, *Sp. d. Sonden* 4787. Eer Adam zonde

dede, genoeghede hem so die schoonhede (*van het lichaam*), dat hi gheens deckens en rochte, 11507. Mi souts (*van den schat*) wesen wel ghereet . . . also vele alse ics rochte, *Eleg.* 584. Updat hijs rochte, *Amand* I, 3601. Welken tijt sijs rochten, *Sev. Vroeden* 2273. Laet ons . . . onse vianden so besteken, dat si nemmermeer orloges en reeken (*l.* besoeken: roeken *Tijdschr.* 1, 133), *Grimb.* I, 114. Ic waens die ander lettel rouken (*er niet veel lust in hebben*), *Wal.* 6310. En geens prijs en wildi (*Augustus*) roeken (*op lof was hij niet gesteld*): hi haettet seerre danne vloeken (*vervloeken*), *Sp.* I[6], 17, 71. Die der wijsheit wille roeken, salse aen Gode yrstwerf soeken, *Melib.* 1389. — Ook eene enkele maal met den genitief van den persoon. ‖ Waermen wil die minne zoeken, daer moetmen des ghesellee roecken (*moet men een kameraad willen hebben, moet men niet hebben tegen een ingewijde*), *MLoop* II, 3855. Dat ghi u lant prijst so vri (dat bat kaerkere dan lant si), (dats) omdat ghi niemen en versouct no dat niemene uwes en rouct (*niemand naar u verlangt, met u in aanraking wenscht te komen*), *Sp.* I[4], 62, 3 (*var. B.* omdat ws niemen en r.). — *b*) Met den 4den in plaats van den 2den nv. ‖ Hi (*Christus*) ne rochte els helpe gene die menscheit te verlossene, *Sp.* I[7], 30, 17. Ander vangenesse hi en rochte, *Ferg.* 2990. Hi sloech doet al dat hi rochte ende dat hi achterhalen mochte, *Lanc.* II, 20902 (rochte *kan ook een vorm van* raken *zijn*; *in dit geval heeft men hier een prothusteron, doch bedoeld is* roeken *in de bet.* „verlangen, willen, begeren"; *vgl. Maleg.* 522: „hi slouch doot dat hi begherde"). So wat elc met herten rochte, wasset visch ofte vleysch, daer hadde elc of sinen eysch, *Segh.* 10466. Ic wille weten wat ghi soect ende wat ghi jaecht ende roect, eer ghi mi ontrijt van hier, *Eleg.* 357. Het was goet dat Walewein sochte, ende dat hi geerde ende rochte (*nastreefde*), bedie gevielt hem te bet: hi brachter menegen onder dnet, *Lanc.* II, 44111 (*Mor*). Dat sine mochten, al werd dat sijt sere rochten, niet ontvlien uter vesten, Velth. V, 12, 49. Dat kint seide ende (*l.* en, *d. i.* et en) rocht niet mere, *Sev. Vroeden* 4191. Die witte ridder hine rochte van niemene gheen rentsoen: het moeste al sinen ende doen, *Ferg.* 3954. Negeen ander (*nl.* ors) hi en rochte dan dors dat hi van lande brochte, 977. Want hi el neghene (*nl.* wapene) ne rochte sonder die sine, si waren so goet, *Wal.* 8406. Sie en roeken noch en begheren sie (*innigheid*) niet, *aangeh. bij* Huyd. *Proeve* 3, 86. — *c*) Met eene voorzetselbepaling, ingeleid door *op* of *om.* ‖ Het schijnt die dus die doot gaet an, of si nie roeken op anderen man, *Sp.* I[1], 37, 13 *var. B.* (*ths.* sochten enen a. m.; lat. *puta que sic moritur secundas nuptias non requirit*). In wat daghe dat ic versueke ghenade ende op die rueke (*daarnaar verlang, daarop hoop*), so wes ghereet, *Boetps.* 102, 9 (*tot God*). Als hijt (*de vrek de aarde*) hadde al gheheel, so zoude hi nochtan om meer roeken, wist hijt waer zoeken, *Lsp.* I, 28, 26. — *d*) Met eene onbepaalde wijs met (en zonder) te. ‖ Die alreeerst mijns begherde, onthaeldic . . . so datter niemen meer en rochte mijns tontbeidene, ende si vloen, *Wal.* 6276. Ghifte die verdullet den man, dat hi recht doen no roect no can, *Bouc v. Sed.* 801. Benedictus . . ., die sine reghele rochte te gevene den swarten moenken van siere orde, *Sp.* III[6], 23, 25. Ofte hi goet te wesene rochte, dat hi (*de rijke jongeling*) al sijn goet vercocht(e) ende den armen gave dat, II[2], 23, 43 (lat. *cupientem ad vitam eternam attingere*). Als die liede els niet en rochten dan te lovene den keyser sot, II[1], 6, 34. Ende want . . . wi te hebben rouken uwe wet in onsen boeken, I[5], 12, 5. Haer negheen rochte scoen te draghene an sinen voet, *Amand* I, 1041. Och, die hier yet smaecde, wie cleyne solde hi rueken te gaen in vreemden gheselschappen ende in tavernen, *Ned. Proza* 368. Die aerme spijse te hebbene pliet, diene rouct tetene niet dan als hem honghert zeere, *Wap. Rog.* 1754. Dat en roekic te heelne niet, *Parth.* 6155. Daer moet hi bliven, of het en ware datten vrau Hope te leedene rochte, *OVl. Lied. e. G.* 356, 1222. Ter erden waerp hijt (*het ploegijzer*): hine rochte nemmer (*d. i.* nemmeer) te gane metter ploech, *Ferg.* 376. Ic ne roeke nemmer (*volstrekt niet*) in hemelrike te comene, in waenre . . . scone vrouwen vinden in, *Parth.* 3605. Ende (*indien*) hi, daer of vermaent, niet en roket (*niet verkiest*) te gelden, Meyl. *Delfl. Bijl.* 53, 29 (*a.* 1246). Wair ooc onse poirter an den voren (*het eerst om vrede moet vragen*) ende hi niet en rochte noch en gheerde te zoenen . . ., so enz., *Leid. Keurb.* 38, 18. Ferguut seit heme, die niet en rochte (*niet wenschte of wilde, er niet aan dacht*; vgl. bij 1) te liegene hoe hi te hove quam, *Ferg.* 1292. — Nu en dan heeft roeken met een onb. wijs met te eene beteekenis, die tot die van hd. *geruhen* nadert, nl. *geen bezwaar hebben om, zich verwaardigen.* ‖ Ist dat u vrient aen u soect dinc die ghi te doene roect, dat doet saen met bliden zinne, *Lsp.* III, 4, 131. Troost die liet hen souken, hine wilder cume te comene rouken, *OVl. Lied. e. G.* 365, 1481. Wat es des menschen son, dat gi (*God*) ne (*hem*) ruct te besinne (*bezien, bezoeken*), *Limb. Serm.* 158*a* (*Ps.* 8, 4). Vgl. GEROEKEN, 3). — Nu en dan is de bet. van roeken geene andere dan die eener omschrijving. ‖ Dat één eynde (*van den zak*) vulde hi al dat hi mochte, int ander hi weynich te doene rochte, *Sp. d. Sonden* 16929. Die hem eerst roeket ghereden, maecte hem darwaert, *Wal.* 7236. — Die XVIde bouc, die van jaren nemmee en rouc te bescedene dan van sessen, *Sp.* dl. 1, bl. 458, vs. 109 (*hier als omschrijving van een toekomenden tijd*; *vgl.* willen, *dat eveneens nu en dan, evenals in het Engelsch, met* sullen *gelijk staat*). — *e*) Met een afh. zin. ‖ Daer soe aermen dienen soude, soe en rochte noch en woude, dat hare halp wijf of man, *Sp.* III[2], 8, 7.

AANM. 1). — *Sp.* III[1], 7, 34: „Ambrosius saen te hem rochte den choorbisscop ende vraghede . . . twi enz." schijnt *rochte*, dat door het rijm gedekt is, vreemd. De uitgevers nemen ellips van „te sendene" aan (zie boven), en dan krijgt men een goeden zin, maar van eene dergelijke uitlating bij roeken is geen tweede voorbeeld, en de onderstelling schijnt gewaagd. Doch eene andere verklaring is niet gevonden, en een woord, waarvan het praet. op *rochte* rijmt met de bet. *zenden*, ligt niet voor de hand. *Rochte* kan ook praet. zijn van *raken* en *reken* (zie RAKEN, kol. 1003), maar ook van deze ww. past de bet. niet in den samenhang.

AANM. 2). — *Rochte* zal wel praet. zijn van raken, *Argum.* 571: „so wie dan in gods minne rocht, nummermeer hi mijn (*van* „*penitencie*") leven vloe". Zeker is dit van *rochte*, *Sp.* III[7], 35, 59: „dat hi niet verder gaen en mochte dan ghene ketene rochte". Raken en roeken worden wel eens verward; vgl. *Alex.* VII, 683: „hi raect (*l.* hi (en) roect) altoos niet wattier sielen ghesciet," en *Fasc. Temp.*, aangeh. bij Oudem. 5, 760: „luttel raecks (*l.* roecks) op slaen".

AANM. 3). — Roeken is eene verkeerde lezing *OVl. Ged.* 3, 137, 552 vlgg.: „die minsche doet in Gode sonde, doch en roect (*l.* roert) sonde Gode niet, . . . sijn gheest der van niet en ontreinet".

AANM. 4). — Roeken moet met *varr. B. en L.* gelezen worden *Sp.* I[2], 4, 16 vlg.: „VI hondert waghene daermen up mochte sere vechten alsemen vochte (*l.* rochte *d. i.* „verlangde, wilde"; *daarmede vervalt de verandering, voorgesteld in de noot*). Zoo ook *Vad. Mus.* 2, 191, 445: „men sal den wille somwile breken ende oversien, ende bespreken metten vrienden eer men mect (*l.* roect: soect) onnutte dinc diemen soect, eer hi metter daet volcomt". De bet. zal hier zijn *wagen, onderstaan*; vgl. boven bij 3). Dat overigens *mecken* en *roeken* elkaar in beteekenis kunnen raken, blijkt uit

Doct. III, 331: „soo dat hi latet . . . Gods vrese onder vallen, noch en roect noch en merct (l. *met de var.* mect(:)), wat dat volc van hem sprect".

II. Onpers. — 1) Evenals bij het intr. heeft de bet. „zijne gedachten richten op" zich hier ontwikkeld tot *belangstellen in.* || Sul (*l.* sal) u om Lanceluote (*inplaats van eene bepaling in den gen.*) iet roeken, dat gine ons sult hulpen soeken door sine lieve? *Lanc.* II, 2551.

2) *Acht slaan, zijne aandacht wijden aan, willen weten van.* || Gheens quaets aes (*lokaas*) selne (*ridder*) roucken, *Wap. Rog.* 1240.

3) *Geven om, op prijs stellen, waarde hechten aan.* || Qualic verstondi mine tale, hoe ic u op in eren boot al dat ic hadde clene ende groot, want mire herten niene rochte, *Rose fr.* 255, 179.

4) *Geven om, zich bekommeren of bekreunen om*; met veranderd ondw. (met eene ontkenning, meestal alleen *en* (*ne*) zonder *niet*), *iemand niet kunnen schelen, hem onverschillig zijn, hem koud laten.* Vgl. boven de aanh. uit Kil. en Plant. || Mochten si haren willen bejaghen, hem ne rochte in wat plaghen si de ghene mochten breughen bi wien si enz., Stoke III, 1195; ook VIII, 277. Maer dat Augustus levende blive, al sterven wi, wat rouct ons dat? *Sp.* I[a], 18, 10. Dien der eren Gods niet en roect, ende sine eyghene ere soect, hi is hoverdich, Ruusb. 4, 17. Moochdi shonichs iet? Tibeert sprac: mine roekes niet, *Rein.* I, 1115. Waret sake dat ghi waert traghe ende blode ende vervaert, ende u en rochte hoe ghi stoorvet, *Alex.* VI, 831. Die ghere ghenaden en hoopt, hem en roect wat doode hi beloopt, VII, 303. Rouckeloos (*een persoon*) sprac dat hem en rochte wat hi gave, ende hijt horen mochte, *OVl. Lied. e. G.* 293, 1770. Stelt my penitencie . . ., my en ruect hoe strenghe sy is, *Mar. v. Nijm.* 44, 1033. Hevet hi die rente, dan hem ne roect waer die wolf ran (*wie de wolf tot zijne prooi maakt*), *Disp.* 368 (*var.* rouct). Hem en roeket wiet deerde, 373 (*var.* roect). Dat hare en rochte wat si dede, *Lev. v. Lutg.* II, 13841. Vander bliscapen die hi heeft ontfaen sone roeket hem wat (hem) overgeet, *Flor.* 1369. Hem en rochte niet hoe dat quame ende (men) hem dat leven name, *Amand* II, 4749. Mine roekets watter of was gheboren, want si ter jeesten niene behoren, *Rijmb.* 2061 (*varr.* rocc, roect). Meneghen (*schrijver*) ne roect hoe hi verdult tfolc, updat hi die plaetse vult, 34843. (*Als hij slechts heeft*) soo wat hi begheert, hem en roket wat der zielen deert, *Theoph.*[2] 399 (*hs.*). Mochte hi verhalen sine scade, hem en rochte wat hi dade, 451. Ons en rouct wie u gaet ane, inne beghere (*l.* beghers) te weten niet, *Limb.* II, 1706. Des en rouct u niet (*dat gaat je niet aan*), VIII, 1467. Sulc (*dronkaard*) blijft ligghende optie strate, hem en roect ist droghe, ist nate, *Lsp.* I, 32, 73. Hem (*den vrek*) en roect niet wat yement zeecht van dien daer zijn wasdom an leecht, III, 16, 61. Wat roect hem (*de rechtvaardigen*) dan wanneer si sterven? Hild. 83, 110. Ooc en sal negenen diere roeken dan (*het hem alleen kunnen schelen*) in wat maniere datten andren mach gescaden, Velth. VII, 12, 25 (*hier met den dat. van den pers., zooals ook op twee plaatsen uit MLoop bij* Intr., 2). Mine roect wiere om belge, *Sev. Vroeden* 832. Te dien dat (*als slechts*) Floris die joncfrouwe . . . hebbe gesien, hem ne roect wat hem daerna sal gescien, *Flor.* 2857. Hem (*den driftige*) wert also vervult (*l.* verdult?) die moet, dat hem niet en ruect wat hi doet, *Tien Pl.* 913. Sijn sin . . . lach soo vaste teere ander stede, dat hem en roechte wat hi dede, *Vergi* 122. Vergramme dye wille, myne roec, *Sp. d. Sonden* 4622; ook *Wap, M.* I, 547; *Wal.* 11174; *Alex.* IV, 1721; *Sp.* I[5], 1, 20; I[a], 56, 68; *Nat. Bl.* I 490; Hild. 27, 82 (mi en roeck); Velth. III, 53, 48 (hem ne roec); *Sp.* III[3], 49, 87; *Ned. Kluchtsp.*[2] 96, 12 *en* 103, 10 (my en rouch); *OVl. Lied. e. G.* 181, 8; *Bloeml.* 1, 41, 92 (*Renout*); Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 290; zoo ook bij Anna Bijns, zie *Mag. v. Ndl. Taalk.* 3, 271. Die sant sprac: en roecke di, want God goedertieren si, *Sp.* II[a], 73, 81 (lat. *non sit tibi curæ*). Leefdi na gherechticheit, soo en roeku (*var.* roeke u) wat yeman seit, *Doct.* I, 356. En roeke u hoe cleene hi (*wien gij raad vraagt*) si of hoe jonc of so mate daer bi, *Melib.* 1156 *var.* (bl. 659). Vindi yet in desen boucke dat rude es, dats (h)u niet roucke (*bekommer er u niet om*), maer latet overliden saen, *Amand* II, 5320. Ne roke di, ganc . . . ende doe dat ic di seide, *Lanc.* II, 8829. En roeke u niet van desen, 5126. Dino roke des niet, *Bloeml.* 1, 108, 719. Mine roeke dan (*het zij mij onverschillig dat ik sterf*), nadat mi doot heeft so goeden man, *Lanc.* III, 6087. Vrouwe, kindi iet gene twee die ginder varen? — en roeke u, here, sprac si, . . . het sijn twee die quaetste . . . diemen vint, II, 39838. — Ons en derf roeken (*het behoeft ons niet te bekommeren, moet ons niet kunnen schelen*) wat wi hier doghen, opdat wi hemelrike hebben moghen, *Lsp.* I, 37, 133. Wat darf di roeken, die du best daer duse soeken souts! *Flor.* 2123. Ic wilse (*Blancefloer*) soeken . . .; wat darf mi roeken in welken lande ic mi bekere . . ., des icse vinde, 1378. — Ene enkele maal staat mine roeke in beteekenis gelijk met mine roec: daar moet men aannemen dat de optatief als indicatief wordt gebruikt, evenals mi dinke. || Mi en roke van waer hi comt, *Ned. Proza* 66. My en roecke wies (*l.* wiest *of* wient) is te vernoyen, *Troyen* dl. 1, vs. 13359.

5) *Verlangen, begeren.* || Dat deen scare spreken mochte toter ander, als hem rochte, *Alex.* VII, 288. — Met eene onbepaalde wijs met te. || (Si) pensde . . . wes haer hier up tandwoorden rochte, *OVl. Lied. e. G.* 346, 911. Weet wel dat mi ne roec (: *ik geen lust heb*) die sacrificie te bescrivene; het ware pijnlijc te bedrivene, ende leec volc sout qualeke verstaen, *Rijmb.* 5220. — Op ééne plaats heeft roeken eene beteekenis, welke met die van hd. *geruhen* te vergelijken is, nl. *Lanc.* II, 12212: „ic weet wel, u ne sal niet roeken (*gij zult er niet toe overgaan, het zal u niet aanstaan of behagen*) ene so arme joncfrouwe als ic bem te minnen".

*ROECMALE, znw. m. Eene glosse in *Voc. Cop.* heeft „een roecmale lands, rimale". Het woord maakt den indruk van te zijn de benaming van eene maat; vgl. dumemael, nagelmaal, vingermael (*T. en Lettb.* 4, 69), doch het eerste deel van het woord blijft alsdan onverklaard, ook is een lat. *rimale* als benaming van eene „landmaat" onbekend. Het dichtst staat bij dit woord (Dief. op ricmatica) *rimacia*, „tabula geometralis in qua pueri addiscunt algorismum", maar ook dit baat niet voor de verklaring, die nog gevonden moet worden. Het schijnt een oud en merkwaardig woord te zijn.

ROELANT (roeland), znw. m. Persoonsnaam. Het eerste deel is ogerm. *hrôd*, *hruod-*, d. i. „roem" (vgl. got *hroþeigs*, en tal van persoonsnamen bij Graff, 4, 1153), dat ook zit o. a. in *Robert*, *Roelof* en *Rudolf*. Mhd. *Ruoland*; hd. *Roland.* Vandaar fra. *Roland*; it. *Orlando.* Vooral bekend als benaming van den beroemdsten der paladijnen van Karel den Groote, die in den slag bij Roncevalles den dood vond. Zie de fragmenten van het Roelantslied in Kalff's *Ep. fragm.* 33 vlgg. en vgl. *Sp.* IV[1], 24—26. Merkwaardig is de vergelijking van Christus aan het kruis met Roeland op de volgende plaats. || Daer (*aan het kruis*) gheleicti der nachtegale die onder den doren roupt van minnen, dat haer die herte breict van binnen: also riepti onder eene crone van dornen; aldaer gheleicti Roelande metten hoorne: die eerde bevede, die steene cloven, *Dietsce Rime* 97, 79 (vgl. *Sp.* IV[1], 26, 39: „(Roelant) setten den horen te monde ende blies eene cuerte stonde, so dat die horen spleet ontwee . . .; gheent luut, also alst dingel drouch, Ka-

rele in die oren slouch, die VIII mile verre was dane"). — Zie over *rolant*, *rulant*, als benaming van eene bij ridderspelen gebruikelijke figuur, waarvan evenwel uit mnl. geschriften geen voorbeelden zijn opgeteekend, Lübben 3, 503 en vgl. QUINTEINE. Van de benaming *roeland* van een houten of steenen beeld op sommige marktpleinen, als zinnebeeld der stedelijke vrijheden (zie Lübben 3, 502 vlg. op rolant, en de daar aangehaalde schrijvers), zijn ook enkele sporen in Nederland gevonden; zoo b. v. te Amsterdam; zie *Navorscher* 2, 210; *Archief* 4, 344, en vgl. Harrebomee 2, 224 op Roeland. — Voor de spreekw. uitdr. „razende *Roeland*" zie Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1661.

ROELEN (ROYLEN, REUILEN, *RUILEN), zw. ww. trans. Oostfri. *reilen*, *reulen* (ook *rülen*? vermeld bij Koolman 3, 24); ndl. *ruilen*; wvla. *ruilen*, ook *rullen* (De Bo); fri. *roalje*, *ruilje*, *railje*; ook *ruallebûtsje*, *rulebûtsje*, ruilebuiten (*Fri. Wdb.* 3, 33). Bij Kil. reulen, ruylen, *Fris. Sicamb. Holl.* commutare, permutare. Plant. reulen, *troquer*, commutare, permutare. Over den oorsprong en de verwanten is niets met zekerheid te zeggen; vgl. Franck en Vercoullie op ruilen. *Ruilen*, hetzelfde als pangelen en verpangelen, ook mangelen; z. ald. ‖ Die immobile goeden coopt, wandelt oft roelt, te weten huys, hof, landt, sant etc., die daerof gehouden sal zijn feerbandt (*l.* ferdban?) te eysschen binnen negen maenden voor den burgeren ende inwoonderen, *O. Vaderl. R.* 4, 590, 59 (*a.* 1506 *op Terschelling*); *var. ald.* (*a.* 1562): „soo wie . . . dye eenige onroerelijcke goederen coopt, permuteert ofte *verreuylt*". Vgl. nog ald.: „ende sal de cooper vant gene hem vercoft ofte *verrolt* is, schuldich sijn den gerechte te betalen" en „sijn coop, permutatie ofte *roylling*e aen te geven bijden drost ofte gerechte . . . bij pene van elcken gulden in somma van coop ofte *roylinge* eenen halven st."

ROEM (ROOM, ROM, RUEM; ook ROEME), znw. m. en (zelden) o. Mnd. *rôm*; mhd. *ruom*; md. *rûm*; ohd. *hruom*; osa. *hrôm*; hd. *ruhm*; ndl. *roem*. In andere germ. talen bestaat hiervoor een woord van denzelfden stam met een ander suffix, nl. *hrôþ-*; zie Franck op roem, Lexer op ruom en vgl. ROELANT. Het woord heeft in het Mnl. nog niet de beteekenis van het hedendaagsche woord (= lat. „gloria"), daarvoor diende lof, prijs, ere; z. ald. en vgl. Coornhert, *Ciceron. Officia* 7: „woorden, als nature, conscientie, *glorie*, . . . diemen qualijck also verduytschen kan datse recht verstaen souden werden". Uit het Mnd. is alleen de gewone mnl. opvatting opgeteekend (zie bij 1), doch in het Mhd. is de bet. van ndl. *roem* reeds aan het woord eigen; enkele bewijzen dat zij zich ook reeds in het Mnl. begint te ontwikkelen zie bij 2).

1) *Roemzucht*, *het zich beroemen op iets*, *zelfverheffing*, *grootspraak*, *bluf*, *praleríj*. Het is hier het subject zelf, dat zijn lof verkondigt of de redenen, waarom men hem eer verschuldigd is; in het ndl. *roem* is het een ander, die iemand verheft of hem lof toekent. Vgl. ndl. „eigen *roem*", d. i. „eigen lof", en de ook in het Mnl. voorkomende uitdr. „*roem* dragen op". *Voc. Cop.* roem, beroeminghe, jactatio, ostentatio; roem, beroem, ostentatio. *Teuth.* verbagyng, verboch, roeme, beroemyng, vermetyng, vermetelheit, pokerie, jactancia, arrogancia, presumpcio, vanitacio; hij rafsteyt oock in „homoyt"; boch, roym, vermetelheit, arrogancia. Plant. roem, roeminge, *gloire*, *vanterie*, gloriatio (*niet* gloria), jactantia, commendatio, jactantia; grooten roem, *haulte gloriation et vanterie*, claritas. Kil. roem, jactatio, jactantia, praesumptio, ostentatio, gloriatio; *ook* gloria. ‖ Miere vrouwe hooverden, . . . die heeft kindre herde vele; . . . discordia, . . . ghiericheit, . . . roem, dieften ende achterspraken, *Limb.* III, 1286. Wie dat hem te hoghe beroemt, ... als dan die sake anders coomt, soo wort hi bi den roeme ghescant, *Glor.* 15. Te hoghen roem en wert nie ghepresen, 29. Dat vierde poent heeft ghebannen die minne . . ., dats roem die behoort ten mannen (nl. *het dragen van roem op het maken van veroveringen*), *Vrouw. e. M.* I, 349 (*vgl.* 353 *vlgg. en Limb.* XI, 676: „dat roem van mannen breket wel den bant entie minne beide, ende ooc vrouwen ongestadicheide (*var.* leckerie)," *en vooral Blome der doochden* 114 bij ROEMER). Roem ende dorperheit brect die (*nl.* hovesseit, *subj.*), *Limb.* XI, 658. Mine sonden rouwen mi (*Magdalena*) sere, ic was behaghel ongemate, fier; in mi was prijs, roem (*praalzucht*) ende dangier, *L. o. H.* 1429. So es hi ridder van der minnen (*een Don Juan*). . . . dat hi voert tekijn dus vele om roeme van der minnen spele, *Segh.* 5053. Up desen rom so gheeft Omoet der Hoverden andworde, Praet 3550; ook 3582. Si (*hoovaardij*) ne mach roems niet sijn versaedt (*kan nooit genoeg pralen*, *schitteren*, *aandacht trekken*), *Rincl.* 1118. Haer grote roem was nu gedaen, Velth. IV, 32, 55. Wach u, . . . die groot ghescal ende roem maect van clenen weldaden, *Rijmb* 25518. Die scriftūren prijst sonderlinghe van state van levene twee dinghe: dierste es priesterscap, dander maghedoem, diese can draghen sonder roem (*zelfverheffing*), *Teest.* 2214. Al levede noch die sterke Sampsoen, mit mijnre macht (*van* „Rijcheit") brocht icken wel ter doot; Rijcheit, dese roem en dooch niet, yement te brengen in eniger noot, *Argum.* 335. Dit plach Martijn de (*l.* den) liede te rekene wat hem gesciede, al waest . . . node . . ., dat (*d. i.* dattet, *omdat het*) iemen in roem merken mochte, *Sp.* III², 36, 45. Sint Petre ne halp niet also zeere, dat hi den roem sprac groot met Christus te ghane bet (*l.* tot; *mnl.*) in den doot, als tsturten dede van menyghen trane, *Sp. d. Sonden* 11226. Roem ende hoverde (*var.* hoocheit) vloe soe (*Maria*) verre, *Sp.* I⁶, 32, 25. Dus sietmen beroemelike tale selden vergaen met eeren wale, soo en dede haer roem ende haer viseren den Maselendre(n) ende den Ruïren, *Bloeml.* 2, 131, 95. — Van voorzetsels afhangende. ‖ Dit en seggic niet door eneghen roeme (: willecome), *L. o. H.* 230. Desen dach vierdmen noch dor roem (*omdat men er trotsch op is dat hij hun bisschop geweest is*) tote Tours int bisscopdoem, *Sp.* IV¹, 67, 43 (*de vertaling* „eershalve" *bij* DORE *is onjuist*). Dat hij nyet comen en wolde in Sinte Peters doeme: dat en liet hij nyet door roem (*l.* roeme *of* doem : roem), *Serv.* I, 1542. Des nachts . . . quam hi mit gheesteliken wille sonder werrentlicken roem voor Sinte Peters doem, 1574. Ane rume der ouder daet (*pochen op de daden van de voorouders*), *D. Orde* 232. Dies is men noch in roeme van groten Karel (*beroemt men er zich op*, *is men er trotsch op dat K.*) . . . der Sassen apostel was, *Sp.* III⁸, 90, 72. Die ydele predicare, die hem maect in sermoen mare ende nu in roeme levet, als diere vele (*zielen*) gewonnen heeft, *Franc.* 4099. Dit ne secgic niet in rome nu, *Lanc.* IV, 8860. Juno sprac met groten rome, dat sy dalrescoonste waer, *Troyen* dl. 1, vs. 6279. — In verbinding met ww. Roem hebben, houden, dragen, *zich beroemen*, *roem dragen* (*op*), *trotsch zijn* (*op*). ‖ Die coninc dedem . . . ere voor hem allen, dies hadde hi roem, *Rijmb.* 19896. Al heves die meneghe roem dat hi te scependome comen si, hem waer vele beter dat hi scapen huedde opter heyden, *Teest.* 1157. Nu haddi sulken roem van hem te wachtene van wive, dat al te dicke die keytive sijn wijf hem visenteren liet, *Sp.* III⁶, 8, 16. Daer hout ment over een heilichdoem waerdelike, ende hebbens roem, IV⁷, 42, 47. — Es dat u sin ende u wijsdoem, daer ghi af hout groten roem? *Parth.* 1583. Achilles was, des houdic roem, mijns ooms soon ende ic die sijn, *Troyen* 6849. Het sijn vele mesters die benen nemen alsoo vele alsi moghen (*bij het opereeren*) om datsi horen rom der of houden, ende dans niet el dan

hore sothede, Jan Yp. 66 *hs*. Dies hi mochte houden rom, *Brand.* 112 (: helichdom). Want wi in sijn (*Martijns*) bisscopdoem, dies wi noch houden int herte roem, so vele wonders sagen togen, *Sp.* III⁴, 42, 15. Dit saghic ende dies houdic roem, III⁴, 42, 68. In dat selve jaer besat . . . tote Noyoen . . . sente Loy dat bisscopdoem, dies si noch heden houden roem, III⁸, 31, 13. Dies hout hi noch vor Gode roem, . . . dat hi . . . uutdede die afgoden vander stede, III⁸, 35, 54. — O edel hertoghe Gloriant . . ., ghi moghes wel draghen uwen roeme, dat ic op eerde nie man en sach die mijn herte verhoghen mach . . . meer dan ghi, *Glor.* 644. Die dootslagers en sijn daer niet lange af verblijt geweest noch en hebben dies ooc niet langer (*l.* lange) roem gedragen, *Exc. Cron.* 101*a*. — Ook sinen roem maken van. ‖ Die anders (*d. i.* des anders) mochte comen te boven, hi nam hem al met siere gewilde dat hi van hem ebben wilde, ende maecter ave sinen roem, *Rose fr. L.* 332. — Ook in de bet. *eene daad of zaak, waarop men roem draagt.* ‖ Desen wijsdoem (*uitspraak*) en hout nember goet man over roem, *Torec* 1940. Menich orloge ende menich roem (*hier en op de volgende plaats wordt het woord onz. gebruikt*) hadder onderlinghe metter hant die van Gelre ende van Hollant, Stoke II, 1170 (*de bet. zal hier wel zijn* „krijgsdaad"; vgl. lat *gloriae*, roemrijke daden). Het waer emmer een cranck room, dat hi sijnre minne bloom, die so louter bloyende stont, setten soude op een ander gront ende minnen sijns heren wijf, *MLoop* II, 461. — Op een paar plaatsen wordt roem gebruikt in de beteekenis *groote toeloop van menschen, bij gelegenheid van de eene of andere feestelijke, plechtige of belangrijke gebeurtenis.* De eigenlijke beteekenis zal zijn „feestelijke of verhoogde stemming van hen die er deel aan nemen" of ook „een feit dat door zijne groote beteekenis in de herinnering blijft". Het mhd. *ruom* heeft o. a. de bet. „pracht, praal, plechtige optocht of stoet" (Lexer). ‖ Des en weit ich nyet voorwaer (*l.* voor waer), oft was inden selven jaer dat die stadt hadde groten roem (nl. *eene kerkvergadering binnen hare muren zag*), *Serv.* I, 852 (*misschien ook is de bet.* „toen de stad een grooten naam had, wijd en zijd werd genoemd; *vgl. bij* 2). Al dat volc, dats groot roem (*ook hier onz.*) was vergadert om een hoerdom te wrekene up Parise van Troyen, *Alex.* III, 1087 (*lat. vs.* 424: „sed neque tam multas collegit in Aulide gentes auctor adulterii"; *misschien ook is de bet.* „dat is eene zaak die éclat maakte, wijd en zijd besproken werd"; *in dit geval behoort de plaats bij* 2).

2) Tot de beteekenis van ndl. *roem* nadert het woord in de volgende opvattingen. — *a*) *Heerlijkheid.* Zoo ook mhd. ‖ Door den ewighen rome soo liet hij maghe ende lant, stat (*l.* scat), erve ende ghewant: dat was sijne salicheit ende sijn heyl, *Serv.* I, 293. — *b*) *Verheerlijking, eer.* ‖ Nochtan is hair (*de bruid*) dit al clene, bi dat si siet mit herten rene, wat al hair lief, die brudegoom (*Christus*) heeft ghewrocht door horen (*der kerk*) room, *Hooglied* c. 73, vs. 31. — *c*) *Het hebben van eer en aanzien bij de menschen, het geprezen worden of gezien zijn,* doch met het bijdenkbeeld, dat men dit opzettelijk bewerkt, hetgeen bij het ndl. *roem* niet het geval is. ‖ Men gheeft ghiften . . . (o. a.) omme rom (*om daardoor gezien, of daarom geprezen te worden*), lof ende prijs, Praet 4016.

Aanm. – Niet duidelijk is de bet. van roem op twee plaatsen in *Hoogl.*, nl. c. 162, vs. 15 vlgg.: „hierom spreect die brudegom in minliken soeten room (*met liefelijken klem of nadruk*?): mine suster, mine bruut, du heves ghewoont (*l.* ghewont) mijn herte", en c. 214, vs. 23 vlgg.: „des bidt si (*de Sulamitische vrouw*) den brudegom dat hi na vriendeliken rom (*na haren vriendelijken aandrang*?) mit hair ga dair si begairt". Het is niet duidelijk hoe zich deze opvattingen met de bet. van *roem* laten vereenigen, tenzij men mag aannemen, dat het begrip „grootspraak" zich heeft ontwikkeld tot dat van *stemverheffing*, hetgeen niet onmogelijk is.

ROEMACHTICH, -ECH, bnw. Hetzelfde als roemich; z. ald. *Grootsprekerig, blufferig, zich zelf verheffende of op den voorgrond stellende, een grooten mond hebbende.* Plant. roemachtich, roemsaem, roemsuchtich, *glorieux, vantant,* gloriosus, jactans, ambitiosus, gloriabundus. Kil. roemachtigh, gloriosus. ‖ Oic . . . is die onscamele altoos roemachtich, ende roem is becant voor scandelijke ondoocht ende van allen minschen versmaet, bij reden, want hij sprect vele onnuttelijck ende beroemt hem bij wijlen van enen guldenen appelboom, hij en verwerf nie vlederstruyck, *Blome der doochden* 114. Die dogen root heeft . . . bediedet smekende, roemachtech ende quaet van herten, *Belg. Mus.* 3, 232; 10, 286.

ROEMAERT, znw. m. Hetzelfde als roemer; z. ald. *Bluffer, grootspreker, blaaskaak*; ook gebruikt in de bet. van *iemand die zich verhoovaardigt op zijne verovering van vrouwenharten.* Vgl. bij ROEM, 1) eene plaats, waar dit woord in eene var. afwisselt met „leckerie". en zie vooral *Blome der doochden* 114 bij ROEMER. ‖ Des vurs (*d. i.* vuurs) nature, dat het verbrant des reynen truren ende doet sorghe van hem vuuren, maer anders yst van den roemaert, di(e) volghet gerne sinen aert, *D. War.* 9, 151, 348.

ROEMEN (ROIMEN, ROMEN, ROMMEN), zw. ww. intr. Mhd. *rüemen, ruomen*; mnd. *romen*; hd. *rühmen*; ndl. *roemen*, in de 17de eeuw ook *rommen* en *romen* (Oudem. 7, 889). *Roemen, grootspreken, bluffen*; ook met eene bepaling of een afhankelijken zin, *roemen op, bluffen op, zich verheffen op, trotsch zijn op.* Vgl. BEROEMEN. *Teuth.* roimen, vermeten, *verw. naar* bogen (aldaar niet roemen maar beroemen). Kil. roemen, beroemen, jactare, jactitare, gloriari, ostentare, praedicare de se. Plant. roemen, *se vanter*, jactare se, gloriari. ‖ Die wolff dat is die nyder fel; die vos dat is die clapper snel; ende scuwet alle die ghene die roemen, *MLoop* I, 1849. Roemers roemen ende niders niden dat es wel een evel plaghe, die groten anxt doet vrouwen liden ende benemt vele blider daghe, *Vad. Mus.* 1, 81, 105 (vgl. bij ROEMAERT en *Vrouw. e. M.* I, 349 bij ROEM, 1). Quaet spreken, lieghen omme roemen, *Rincl.* 802. Eist also als ic versta, so smekedi, Reinaert, ende roemt (*snijdt op*): Kriekeputte . . . es een gheveinsde name, *Rein.* I, 2634. — Hier up mach so romen, *Wap. Rog.* 1414. Die wel gheborne mach wel romen dat zijn lot goet es betomen (*l.* becomen), up quaet doen micti niet, 1507. Dat ic mach romen dat lieden vele te gader wandren . . . met sulken spele (*onkuischheid*), Praet 3056. Uwe scoonheit daer ghi of romt (: verdomt), 3172. Walewein ne plach te romene niet onder ridders dat hem was gesciet (*op hetgeen hij gedaan had*), *Lanc.* II, 5151.

Aanm. — Van een trans. roemen in de bet. „den lof verkondigen van, iets prijzen" (Mhd. Ndl.) is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend. Ook bij Kil. wordt de bet. „laudare" niet vermeld. Een wederk. ww. hem roemen (rommen), mhd. *sich rüemen*, hd. *sich rühmen*, komt voor in de bet. „zich beroemen" in de 16de eeuw. ‖ Ic machger my snel up rommen, *Ned. Kluchtsp*[1] 102, 270. Dus ic tallen tyden in duechden in eeren my thuwen dienste als de snelle romme (*er eene eer in stel u te dienen*), *ZVl. Bijdr.* 6, 235, 281. Zie voorbeelden voor de 17de eeuw bij Oudem. 5, 876.

Aanm. — Niet duidelijk en waarschijnlijk verkeerd overgeleverd is roemen, Mieris 2, 213*b*: „Want Mathijs (de baeliu) kent (*neemt kennis van*) dat roemen, ende bevont 3½ pond gebraken van F., alse van borchs hand dat haer D. hem die inpande alse verre alse hiet ter wareyde vermint (*l.* vernimt) dat sise hem niet betaelt en hevet",

ROEMEN (*Rek. d. Graf.* 3, 253). Zie RUMEN.

ROEMER (ROMER), znw. m. Mhd. *rüemære*, *ruomære*, *-er*; mnd. *romer*; hd. *rühmer*; ndl. *roemer* (verouderd: o. a. benaming van een winderig hopman bij Bredero). *Pocher*, *zwetser*, *bluffer*, *grootspreker*; ook *bluffer op vrouwelijke gunst*. Vgl. BEROEMER, ROEMAERT en *Voc. Cop.* beroemere, jactator. ‖ Die van natueren roemers sijn die moeten spreken of bersten; van worden sijn sij vol, soe (dat) hem die gheest (*gist*?) hars buycs dwinghet te spreken, ende hem verlanghet altoos horende lude te hebben dien sij horen roem ende hoor ydelheit seggen mooghen; het sijn vele roemers inder tijt, die in groten onscamelen ende onnutten worden hem beroemen van vele graciën die hem soo van vrouwen soo van anders gheschiet sijn souden, *Blome der doochden* 114. Verraet, verghiffenisse, loghentael ende roverije (*var.* roemers) hebben die sale van Ytaliën al beseten, *MLoop* III, 121. Roemers roemen ende niders niden dat es wel een evel plaghe, die groten anxt doet vrouwen liden ende benemt vele blider daghe, *Vad. Mus.* 1, 81, 105. Roemers die mit logen roemen hebber, (*l.* hebben) der mennegen we bra len (*l.* beraden) dorch nijt die hem op thertze leyt; God die moet si al verdomen, die goede wijf also beladen, *Haagsche Liederhs.* 208, 57.

ROEMERIKE (ROEM-, -RIJC), bnw. Hd. *ruhmreich*; ndl. *roemrijk*. Slechts bekend uit den wapenkreet der graven van den Berge. De bet. zal wel van ndl. *roemrijk* niet veel verschillen. ‖ Soo trocken si al ghescaert dapperlicke ten stride waert criërende blidelike: Hya, Berge romerike, Heelu 6287; ook 6328 (Velth. III, 12, 60; III, 13, 16: roemrike).

ROEMESAKE (ROME-), znw. vr. *Bluf*, *ijdele eer*; eig. „eene zaak of aanleiding tot *roem*, in de bet 1)". ‖ Ic (*hooraardij*) doe . . . cnapen josteren ende breken speren om romesaken, Praet 3278.

ROEMETALE (ROME-), znw. vr. *Grootspraak*, *snorkende woorden*. Vgl. hd. *ruhmredigheid*. ‖ Hoverde fiere, uw rometale es Rechtichede niet comen wale, (*welkom*, *aangenaam*), Praet 3100.

ROEMICH (ROMMICH), -ECH, bnw. Mnd. *rüemec*, *rüemic*. — 1) Hetzelfde als roemachtich; z. ald. *Blufferig*, *pocherig*, *grootsprekerig* of *grootspraakig*, *zwetsend*, *snorkend*, *snoevend*; hd. „ruhmredig". ‖ (Hi) sprac met overmoedege(n) gedochte roemeghe worden ende onbekint (*dom*), *Glor.* 13; ook 21; 24. Vgl. BEROEMICH. — 2) *Roemrijk*, *roemruchtig*. In de 16de eeuw. ‖ De hooghe rommeghe daden des Vrancxschen couyncx, *ZVl. Bijdr.* 5, 321, 226.

ROEMOER. Zie RUMOER.

ROEN, zw. ww. intr. Md. *rüin*, *rüen*. Hetzelfde als roeyen; z. ald. en vgl. Franck op roeien en op *Alex.* I, 1119. *Roeien*. ‖ Hem dochte de seil te lettel doen ende dede sine liede roen, *Alex.* I, 1119. Zie ook *Nat. Bl.* III, 3022: „hi *roet*" (welke vorm ook zou kunnen komen van roeden; z. ald.; var. „hi *roeit*") en vgl. ONTROEN.

ROEN, zw. ww. intr. *Rusten*, *uitrusten*. Vgl., ook over den vorm, bij GEROEN. ‖ Hi leidene op een bedde sochte; hi seide: Her Huge, maect mi des vroet wat dit bediet . . .; here, ghi sult setten macht ende moet u bedde te makene in Gods trone, daer ghi ewelike op roedt, *Belg. Mus.* 8, 98, 111 (*Mnl. Ged.* 543, 113: roet; *Denkm.* 3, 87, 119: gheroet). Die heilighe man hij wolde roen, *Serv.* I, 2970. — Met eene bep. met op. *Steunen op*, *zich beroepen op*. Vgl. RASTEN, Intr., 5) en Wederk., 3). ‖ In antwerdene si hierop roen: sine mochten negeen sacrificie doen dan in den tempel van Jherusalem, *Sp* II[4], 39, 9. Hier op waest dat die Joden roen(:), II[1], 2, 5.

ROEN(?), zw. ww. intr. Mhd. *rohen*, *ruohen*, brullen, tieren. Misschien is dit het ww., waarvan het znw. geroe, „*rumoer*, *tumult*" afkomt. Zie GEROE, 2de Art.

*ROEN, verkeerde lezing voor roeu of raeu (zooals het hs. heeft, Jan Yp. 95).

ROEN (ROON?), znw. m. en vr. Benaming der rivier *de Rhone*. ‖ Inder selver tijt was op der Roen in eenen bosch twisken Atrecht ende Avenioen een groot draec, *Hs. f.* 71*d*. Die . . . draec . . . lach ende scool op der Roen ende dede verdrencken alle die dair over leden, *ald.* Oic verderfde hi die scepe die in den Roen voren, *ald.*

ROENEBOOM (*Geld. Maandw.* 1, 150). Zie (RONNEBOOM en) RENNEBOOM.

ROENEN, zw. ww. trans. In limburgsche tongvallen komt een woord van dezen vorm voor met de bet. *pellen*. Vgl. RENNEN, 2de Art. en zie Grimm's *Wtb.* 8, 807, waar met dezelfde beteekenis genoemd worden de dialectwoorden *rendeln*, *rändeln*, *rödeln* e. a. ‖ Offt saick wer dat daer queyme eynige persoine . . ., und brecht (*bracht*) spelt off ienige somrekoyrn, dat sall der moelener den persoyne roenen zo (*tot*) dos moeleners ere und des persoins besten, *Limb. Wijsd.* 123, 7. Soo sall hy sijn moelter neymen eer hy het roent, *ald.* (*vgl. de aant. ald.*: „*roennen* of *ronnen*, pellen, van de schil ontdoen").

ROENENDRIVER, znw. m. Het eerste deel is misschien wel identisch met ndl. *ruin*. Vgl. bij Kil. roenen naast ruenen, ruynen in de bet. „fluisteren", en zie ook ROELEN in de bet. van ndl. „ruilen". *Voerman*, of liever *vrachtrijder*. ‖ Die roenendriver sall in holt tho fueren und sunst int reysen den jufferen synen dienst nicht untsegghen, *Versl. en Meded. Overijs. Gen.* 17, 85.

ROEP (ROOP, ROIP, ROUP; ook ROEPE), znw. m. Mnd. *rôp*; mhd. *ruof*, hd. *ruf*; ndl. *roep*. Van roepen; z. ald. en vgl. ROEPINGE.

1) *Schreeuw*, *het uiten van iets met luider stem*, *het roepen*. ‖ Het was noene doe God onse here (*aan het kruis*) gaf enen roep lude ende sere (nl. „*mij dorst*"), *L. o. H.* 3627. Here, mit dinen oren vernym mine woorden ende binnen verstae minen roep, *Ned. Getijd.*[1] 187*v*. Sente Jacob doet desen toon: siet, rijc mensche, dijnre dienren loon roept opti, du hebstese bedroghen: haer roep es te berghe (*naar omhoog*) ghevloghen voor Gode in sinen majestaet, die den roep ontfanghen haet in sijn ore der godheit, *Tien Pl.* 1665 (*Jacob.* 5, 4: *clamor eorum in aures Domini introivit*). Haer loon, . . . die gi ontboost hebt ende ontcracht, die roept, ende die roep is zaen ten oren Gods ingheghaen, *Sp. d. Sonden* 14507. Roepende met ghemeene voyse zeer hooghe ende overluyt: Ghy poorters . . ., ziet wel toe, wy zijn verraden! van dat men deze gruwelicke roup hoorde, zo quamen terstont enz., Despars 2, 256. Zie nog een voorbeeld bij ROEPMAEL. — Ook collectief, *geroep*, *geschreeuw*. *Teuth.* roepe, clamor, vociferatio. Kil. roep, clamor, rumor. Plant. eenen roep, *un cry*, *un bruict*, clamor, rumor, quiritatus. ‖ Smorghens soo wert ghehoort in onse galeye eenen groten roep van eenen die jammerlick screiende was, *Breidenb.* 141*r*. Dat menygherhande oploop ende roep der Joden, *Sp. o. B.* 112*r* (*hier onz. gebruikt*?). So riep al Israhel mit groten rope ende die aerde haerlude (*d. i.* herlude), *D. B.* I *Sam.* 4, 5 (lat. *vociferatus est omnis Israel clamore grandi et personuit terra*). So maecten si enen roep hooch (*verkondigden zij luid*) dat enz., *Sp.* III[2], 11, 82 (lat. *ajebant*). Wairt sake datter . . . enige vergaderinge off toeloop geviele, ende dan yemant krijsch off roep maecte om yemant optie poorte (*in de gevangenis*, *het gijzelhuis*) te hebben, die doen (*l.* dan?) krijsch of roep maecte of dede, die sonde terstont mede optie poorte gaen (nl. *om te bewijzen dat hij recht heeft om hem gevangen te doen zetten*) ende dien man bespreken ende van der poirten niet comen (nl. *als hij dat bewijs niet kan leveren*), sy en hadden beteringe gedaen den gilden ende dengenen die sy opgeroepen hadden, *Gild. v. Utr.* 1, 91, 49 (*a.* 1455). — Ook in de bet. *krijgsgeschreeuw*. Zoo ook mhd. Vgl. GERUCHTE. ‖ Eer dat sy stormden, soo quamen sy aen mit eenen

groten roep, mit gherufft ende busghescut, *Breidenb.* 158*r*. — Op een schip, *de zangmaat of dreun, waar naar geroeid wordt. Teuth.* der scheepluyde roip, proceleuma; roepe der schypluyde, celeuma. — Ook van dieren, *geschreeuw, het eene of andere luide of doordringende geluid.* Van ezels, *gebalk.* Vgl. ROEPACHTICH en ROEPEN, 1). *Teuth.* der esele roip, ruditus, dye roip van vele dyeren *verw. naar* der dyeren roip (*bij* D; *ald.* „der dyeren geluyt)".

2) *Strijdkreet, strijdleus, wapenkreet.* ‖ Philips van Elsaten . . . riep met luder stemmen sinen roup: „help God ende dat heylighe graf", *Cron. v. Vlaend.* 1, 87. Ordinerende haren roup ende crijssch, dwelc was: „helpt God ende dat heylighe graf", ende in walschen *Dieux nous ayde et le seint Sepulcre*, ende die dien roup niet en consten, die slouch men alle doot, *ald.* (*op den eersten kruistocht*). Die persse was daer herde groot ende dat gecry in beiden siden mettien dat si haer roepen riepen in wederside, *Brab. Y.* VI, 5894. — Ook in de volgende eenigszins gewijzigde opvattingen. — *a*) *Leus, partijleus, een middel om een volksoploop te veroorzaken.* Vgl. CRI. ‖ (Doe) was eene maniere van eener nieuwer commotie beghonnen bi eeneghen quaden personen, die eenen roup upgaven daer tghemeene wrochte up de vesten . . ., als datter vier duerwarders comen waren om de ghevanghene te lichtene van vanghenesse, . . . uut welken roupe zulc roert rees, als dat meest alle de vors. personen . . . terstont ter maerct quamen, *Ann. Em.* 10, 457 (*a.* 1480); zoo nog eens *ald.*; 454. — *b*) *Wachtwoord, leus, parool.* Hetzelfde als lose; z. ald. en vgl. boven de bet. „wapenkreet". Kil. roep *Fland.* j. lose, tessera, symbolum bellicum. ‖ Deghene die ten hauweete (*zie* AWEIT) gheordinert zijn ende die den roup sullen weten die men ordineren zoude, *Voorgeb. v. Gent* 119 (*a.* 1373). Der stede seriante, die den roup voerden 11 nachte, over hare pardehure 6 lb., *Rek. v. Gent* 1, 223. Vander stede serianten die den roup voerden 11 nacht tallen porten, *ald. var.* — *c*) *Devies, wapenspreuk.* ‖ Een schoon rykelijc blasoen . . . met den tymbre (*helmteeken*) ende met sijnder ordenen daer omtrent ende met sinen roupe boven staende, *Cron. v. Vlaend.* 2, 220.

3) *Openlijke aankondiging, afkondiging of bekendmaking.* Vgl. ROEPEN en ROEPER, 3). ‖ Dewelke roup ghedaen was ten vors. kerken, *Cout. v. Gent* 551 (*a.* 1377). Dese roup zal duren (*van kracht zijn*) van heden desen daghe ende een jaer, 552. Zoo nog heden in zndl. tongvallen. Zie o. a. *Waasch Idiot.* 555; *Antwerp Idiot.* 1035, alwaar o. a. de uitdr. „onder de *roepen* zijn", d. i. „onder de geboden zijn", van ondertrouwden). — Ook *oproeping tot een kamp.* ‖ En comt hier binnen geen man die den camp vor hare gaet an, gi sijt van uwen rope . . . quite: men sal haer (*de koningin tegen wie de aanklacht was ingebracht*) thooft afslaen, *Lanc.* IV, 3823 (*vgl.* 3812: hi eischede den camp).

4) *Roep, die van iemand uitgaat of waarin hij staat, gerucht, faam.* Zoo ook mhd. en hd. Kil. roep, fama. Plant. quaden roep, *mauvais bruict*, rumor malus, sinister rumor. ‖ Wi sullen dese stat ofdoen, om dat haer roep gewassen is voor Gode, *D. B. Genesis* 19, 13 (lat. *eo quod increverit clamor eorum coram Domino*). Die roop van Sodoma ende Gomorra is gemenichfoudicht . . .; ic sal nedergaen ende besien of si den roop die tot mi gecomen is hebben voldaen mit wercken, *ald. Gen.* 18, 20. Zo quam een gheruchte ende eenen quaden ghevisierden lueghenachtighen roup als datmen bin dien avonde tghemeen vander maerct slaen zoude, *Ann. Em.* 10, 442 (± *a.* 1480).

5) *Roeping, het geroepen worden tot de vervulling van het eene of andere ambt, bediening* of *taak*; ook *het beantwoorden van den mensch aan zijne zedelijke bestemming, de roeping van den mensch, de plicht der zedelijke volmaking.* ‖ Sinte Franciscus beclaechdet... dat een yghelic in dien roep niet en bleef daer hi van eersten beghinne in gheroepen was, *Hs.* 605 *f.* 44. Der wilen dat mi dat ambocht over die broedors bevolen was ende si in haren roep ende in haerre professie bleven, *ald.* 46; ook 48. — Ick wil mi gaen bekeeren ende volghen minen roep ende dienen onsen heere, *Profijt. Liedeb.* 240, 1. Op dat ghi overmits die guede werke uwen roep ende wtverkiesinghe seker maect, *Hs.* 75 *f.* 118*d* (II *Petr.* 1, 10: *vocationem et electionem*). Broeders, besiet uwen roep, *f.* 22*b* (I *Cor.* 1, 26: *videte vocationem vestram*). Op dat ghi weet welc die hoop uwes roeps is, *f.* 62*d* (*Ephes.* 1, 18: *quae sit spes vocationis ejus*).

ROEP (?). ‖ Denghenen die (*op eene jaarmarkt*) met salve ofte olye staen, noch ooc met roep ofte planten ofte diergelijcke dinghen, *Wfri. Stadr.* 2, 153, 296. Kan bedoeld zijn roop, een andere vorm van rope, *touw* (Kil. roop, *Holl. Fris. Ang.* j. reep, funis, spira, ang. *rope*)? Vgl. Molema 3550 „roop, gedraaide band van haver- of roggestroo, hoofdzakelijk voor het dekken van schuren".

ROEPACHTICH, bnw. *Schreeuwerig, luidruchtig.* Vgl. ROEPEN, 1), dat ook van dierengeluiden gebruikt wordt. Plant. roepachtich, *criant, criard, appellant*, clamosus, vocativus. ‖ Die vorschen wonen in den slike ende sijn roepachtich, *Hs.* 75 *f.* 189*d* (*Hs. N. T.* 132*r*: vorsche).

ROEPAMBACHT (ROUP-), znw. o. *De taak van den stedelijken ambtenaar belast met het doen van openbare afkondigingen of bekendmakingen.* Het ambt werd verpacht en was een der bronnen van inkomsten in sommige steden. ‖ Dat roupambacht gelt by gemeene jaeren omtrent lb, *Inform.* 460 (*te Rotterdam*; vgl. 334: „*troupen van der stede huys* te Delft). Van boelhuysen die men hout van huysraet, daer moet de pachter (*van het „roepambacht"*) vast staen voor de penninghen ende hy heeft daervoore ende voor zijn moyte van roupen ende vercoopen den 20en penninck, *Inform.* 334; vgl. 324: „die roupen (*l.* dat r., *of mv. van* roepe?) van der stede huys heeft gegouden binnen 4 jaeren 296 lb (*te Delft*).

ROEPELIJC, -LIC, -LEC, -LEKE, bnw. Mhd. *ruoflich.* Het woord is niet uit schrijvers opgeteekend, maar alleen uit sommige glossariën, en schijnt ald. de letterlijke vertaling van „vocativus" (mhd. *ruoflich*) en van „vocalis" (*Voc. Cop.* „roepeleke, vocalis"; bij Diefenb. komt deze glosse niet voor).

ROEPEN (ROPEN, ROIPEN, ROUPEN, RUEPEN, RUPEN), st. (redupl.) ww. intr. en trans. Mnd. *ropen*; mhd. *ruofen*; md. *rûfen, rôfen*; osa. ags. *hrôpan*; hd. *rufen*; ndl. *roepen* (in het Eng. uitgestorven); daarnaast een zw. ww. got. *hrôpjan*; ohd. *ruofen*; mhd. *rüefen*; vgl. ndl. *berucht* (en de Aanm. bij BERUCHTEN). Zie verder de Wdbb.

I. INTR. — *Luid spreken, zijne stem verheffen of uitzetten, schreeuwen. Voc. Cop.* roepen, clamare; roepen, vociferari. *Teuth.* roepen, clamare, boare; criten, crischen, roepen, reren, ruchlen, gerren, vociferari, clamitare, garrire. Kil. roepen, clamare, clamorem edere, edere voces, tollere vocem, clamitare. Plant. roepen, *crier, hucher*, clamare, vociferari, exclamare, emittere vocem, clamorem edere vel reddere; luyde roepen, *crier à haulte voix*, clamorem efferre, tollere vocem, proclamare (= iet luyde roepen?), intonare; wie alderluydste sal roepen, certatim alter alteri obstrepunt. ‖ Dat ghemeen volc die dat sagen die liepen al ropende van daen, *B. v.* 1357, 61 *d.* Dat wijf stonde langhe ende cloppede allet meer ende meer voor die door ende riep seere, *Proza-Serv.* 72. Sij en schelden nyet noch en roepen, *Vaderb.* 77*b*. Van wondre riep soe so vervaert, dats de geburte geware waert, *Franc.* 8283. Och hoe riepen die drenkers inden taveernen,

Brugm. 2, 362. Hi... riep of hi ware dul, *Alex.* IV, 93. Si, ziende hem (*Christus*) wandelende up de zee, waenden dat een droghenesse ware ende riepen, *Hs. r.* 1348, 62*d.* Wat is roepen dan een wint die wt een ydel borst is gedrongen? *Hs. Cyrill.* 14*v.* Haer roepen . . . vervaert den lieden die dit horen, *Nat. Bl.* VI, 356. Soe riep, soe street, soe maecte gerochte waer dat soe was, *Tijdschr.* 17, 212, 119. Duvele die . . . gnerreden ende riepen (*raasden, tierden*), *Sp.* I[7], 83, 6. Enen sotten knecht . . ., die nacht ende dach liepe op die strate . . . lude ropen ende singen, *Rose* 7240. Die maniere ooc haers sprekens (*van Maria*) was ghematech: soe en riep niet, maer met ghemake ende sachtelike sprac soe, *Hs. r.* 1348, 28*d.* Om dat hem lieden docht dat men best over mi mocht, so riepen si mede om mi te scaden, ghelijc mijn viande daden, *Rein.* II, 7447. Alse hare broeder . . . de suster roepen horde, *Sev. Vroeden* 1392. Si began wenen, roepen, ende haren here vloeken . . ., ende maecte groot hantgeslach, 2176; ook 1381; 1383. Weer enich man, die clagen wolde om waterlosinghe of om een jochwech, die sal int yrste daerbij nemen twe buer ende clagen up den anderen . . .; wolde hy sij hem dan niet rumen, soo solde die clager ropen ende brengent an die meen buer, *Rechtsbr. v. Drente* 29, 25. — Ook van dierengeluiden. *Teuth.* esels roepen, rudere; roepen, als eyn waltesel, mugillare. Plant roepen gelijck enen os oft koe, mugire; r. g. een esel, rudere; r. g. eenen vos, gannire; r. g. een vercken, grunnire; r. g. een kraen, gruere; r. g. een gans, glacitare (*l.* glocitare?); r. g. een hinne, glocire, glocitare; roepen gelijck een rave, *crier comme un corbeau*, crocire, crocitare; raven geroep, crocitus, crocitatio. Zoo ook mnd. ‖ Doe die leeu tgeluut hadde gehoort, quam si (*l.* hi) totten ezel ende seide: o vrient, wat is di dattu so riepste? *Hs. Cyrill.* 14*r.* Trecter enech (*trekvogel*) achterwaert . . ., so roept hi (*de vogel*) dan ende troostse dat si volghen an, *Nat. Bl.* III, 1906. Roept hi (*een vogel*) ook te vele int huus, so nem enz . . ., hi swighet, 1547. Naes mans luut roeptet (*het dier*), II, 2540. Si (*de vogels*) maken groot gheruft mit roepen, *Barth.* 405*a.* Hi (*de vogel*) vliecht altoos wech ende weder soekende ende roepende, *ald.* Siet hi enighe roovers (*roofvogels*) comen, so spreect hi sijn ghesellen toe al roepende ende waerntse, *ald.* Twe craien die riepen lude, *Sev. Vroeden* 4104. Emmer vlogen si (*de kraaien*) boven den here craiende, roepende vele sere, 4106. — Zoo ook hd. en eng. en nog heden in noord- en zndl. tongvallen van het geluid van den koekoek. Zie De Bo 944; *Antw. Idiot.* 1035. — De onb. wijs als znw. ‖ Dat es dat roepen van den armen, *Kerk. Cl.* 144. Mit groter raserye blasphemyrden se Jhesus ende mit gryseliken ropen, *Hs.* 218, bl. 34. — Also ghedaen jacht als men pleghet te doen met roepen ende mit honden, *D. Orde* 231. Pylatus mercte dat niet ne diet sijn ropen (*zijn spreken met klem of nadruk*; *zoo ook op de volgende plaats*) ende dwoech sine hande, *Rijmb.* 26370. Als si (*Andromache*) siet dat hijs niet en dade noch door roepen no dor bede, *Bloeml.* 1, 142, 193. — Dat roepen (*van den gekeelden haas*) was sciere ghedaen, *Rein.* I, 3131. (*De wolf*) belacht dat roepen (*van den ezel*), mer hi ducht die cracht; hi bespot der honden baffen, mer hi vlyet hoor beten, *Hs. Cyrill.* 14*r.* — Van zaken. ‖ Daer om roept hi (*de damp*) die natuerlike hetten weder totten binnesten leden ende helpt hem ende starctse, *Barth.* 379*b* (lat *calorem naturalem ad interiora revocat*). — Met eene voorzetselbepaling. *Zijne stem verheffen om door iemand gehoord te worden.* — *a*) Met ane. ‖ Samuel . . . offerde voor hem onsen Here, ende aneriepene harde sere, ende doe hi ane Gode riep, there daer te gader liep, *Rijmb.* 8686. Doe riep al dat volc an Gode, 12555. An onsen Here riep hi van vare, 23605. Als Josephus met groten weene dus riep an die stad ghemeene, 32377. Zoo ook 12540; 3643. Vgl. AENROEPEN. — *b*) Met na. *Naroepen, naschreeuwen.* ‖ Daer quamen sine yongren ende baden hem vor dat wijf ende seiden: ontkommer dat wijf, want si roept na ons, *L. v. J.* c. 113. Vgl. NAROEPEN. — *c*) Met op (up). ‖ Jhesus . . . die gereet sijt altoos te doene elken kerstine uwe genade, die op (*tot*) u roept, *L. o. H.* 4698. Met hare tvolc gemene riep up hem (*Franciscus*), *Franc.* 8620. Doe riepen si up Gode met sinne, *Rijmb.* 7325. Joachas riep up onsen Here, 13740. Nu es verloren sekerlike Ales, hine roepe ghetrouwelike op Gode, *Parth.* 6622; ook 6626. Als si sach dat quam Lanceloot, so riep si op hem sere, *Bloeml.* 1, 64, 66. — Die man, daert (*de slang*) seer op riep al met ootmoet, dat hi het holpe uter noot, *Rein.* II, 4866. Twi dat ene craie ende twee rocke altoos hem volgen ende op hem roepen (*tegen hem schreeuwen, krassen*), *Sev. Vroeden* 4160; ook 4180. Zie meer voorbeelden bij OP, 10 (kol. 1652) en vgl. *Antw. Idiot.* 1035: „op iemand of achter iemand roepen", d. i. „iemand roepen". — Ook heeft roepen op de bet. *over iets roepen*, doch niet als thans als uiting van bewondering, maar van ontevredenheid of afkeer. ‖ Alsoo die (impositie) . . . gecontinueert is geweest, daerby de neeringe van den (*l.* der?) brouwerye geheel vergaen is, daer de brouwers zeer up roupen (*over schreeuwen*, d. i. *sterk tegen opkomen, hunne stem tegen verheffen*), *Inform.* 323. Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen; vgl. De Bo 944; Schuermans, *Bijv.* 269. — Het begrip „vijandelijkheid" (vgl. OP, 11) heeft *op* in de volgende plaats in de uitdr. roepen op, met den verbogen naamval van een persoon. ‖ Sente Jacob doet desen toon: siet, rijc mensche, dijnre dienren loon roept opti (*schreeuwt of getuigt luide tegen u*): du hebstese bedroghen, *Tien Pl.* 1665 (*Jacob.* 5, 4: *merces operariorum . . . clamat*; misschien moet men hier aanvullen „omme wrake", zie beneden). — *d*) Met te (tote). ‖ Doe stont die man in groter noot ende riep tot u om ghenade, *Rein.* II, 4962. Te Calixtuse . . . liede hi ende riep (*d. i.* riep hi ende liede) der waerhede, ende bad hem om doopsel, *Sp.* II[3], 9, 38. — *e*) Met eene bepaling met omme heeft roepen de bet. „zijne stem verheffen om iets te verkrijgen of te bewerken." Vgl. de zoo even aangehaalde plaats uit *Rein.* II. ‖ Ter dueren ghinc sy (*Medea*) vander cameren omme te hoorne ocht die cnapen riepen omme enech slapen (*of de knapen ook soms zouden uitroepen, met luider stem bekend maken dat het bedtijd werd*), *Troyen* 527 (vgl. bij Trans., 3), — Vooral in de nog heden bekende uitdr. roepen omme wrake (*vgl. Tien Pl.* 1665, boven). Daarnaast ook wrake (acc.) roepen; zie beneden bij Trans., 1). ‖ Troest (*het roest*) van den zelvere roupt om wrake, *Tijdschr.* 6, 80, 9 (*ald. ook* het zweet roupt wrake van den aermen). Zonden viere heten roepende up Gode omme wrake, *Sp d. Sonden* 14491 *Opschr.* — De bepaling „omme wrake" kan ook worden weggelaten; en zoo spreekt men van „roepende sonden," waarvan men er vier onderscheidt: moord, sodomie, niet uitbetaald loon *en* verdrukken van weduwen en weezen. Zie *Sp. d. S.* 14491 vlgg. en vgl. ald.: „vier manieren van zonden die *roepende* heten up onsen here" en „hoe dat bloet *riep* van Abel." De onderscheiding is gegrond op bijbelplaatsen, doch eene algemeen bekende benaming voor deze zonden, b.v. „peccata clamantia", schijnt niet bestaan te hebben.

II. TRANS. — 1) Met den acc. der zaak, uitdrukkende den inhoud van datgene wat men „roept", in de bet. 1), d. i. „schreeuwt, met luider stem zegt." Hier kan men den acc. nog als bijwoordelijk beschouwen. Voorzetselbepalingen, als onder 1) zijn vermeld, komen ook hier voor. Plant. yet yeman-

den in dooren roepen, personare aures alicujus voce aliqua; roepen de koninck drinckt, *crier Le roy boit*, vitulari, voce laetari. || Den goeden man . . ., die riep ten putte nederwart, so hi luudste mochte . . .: „soete lief, sidi in den pit?" *Sev. Vroeden* 1586. Die conine selve . . . riep up sijn volc: „wat doedi, dieve?" *Bloeml.* 1, 119, 332. Dodineel riep op hem: . . . „ay mi, nu biddic enz.", *Lanc.* II, 1524; ook 471. Lude si riep: joncfrouwe, haest u", *Bloeml.* 1, 178, 463. So ruupt (= ruept) daer een ander druut: „ey, hoort enz.", *Vrouw. e. M.* VII, 81. Mit vollen monde roopt hi dan: bier! VII, 207: ook 197. Doe riept al met énen moede: „sijn bloet dat moete up ons wesen ende up onse kinder!" *Rijmb.* 26376. Mettien quam Ernout in ghevaren; hi riep wel lude: „Marberoen" (*zijn wapenkreet*), *Parth.* 6591. Martinet riep: „ha ha, goddanc, . . . ic hebbe . . . ghevaen den hoenredief", *Rein.* I, 1226. Dat hi dore noot moeste roepen: „ay soon, ic sterve", *Sev. Vroeden* 1339. Si riep: „helpe Sinte Marie, ende wie sal mi helpen uut deser noot!" *Bloeml.* 1, 64, 63. (Hi) riep ane den bode: „neemt dit gelt!" 1, 33, 119. Bet hogher (*luider*) riep die joncfrouwe dat hem God behouden soude . . .; doen eerst hief hi op sijn oghen, *Parth.* 2702. Die bi den viere laghen si riepen dat ware in huus, sine wisten wat, gevallen, *Bloeml.* 1, 12, 215 (*Rein.*). Daer waren Coppen broeders twee, die riepen owi ende wee! 1, 2, 23 (*Rein.*). Also als ic conste verstaen, so riep hi harde (= sere, *luid*) hulpe op mi, *Rein.* I, 3232 (*d. i.* *òf* „help!" *òf* „om hulp"; *vgl.* „wrake roepen"). (Si) riep wel lude daer si stoet: „hulpe, wach arme, hare hare! hier es een duvel, een mordenare, die mi wil mordren ende vercrachten, *Sev. Vroeden* 504. So wyen brant in sijn huys rijst ende selve terstont rechtevoort gheen openbair brant en roept (*niet duidelijk „brand!" roept*), die verbuert XX lb holl., *R. v. Brielle*[a] 85, 11. Des roep ic „wopen" over haer lijf, *Rein.* II, 4325 (*vgl.* WAPENROEP *en mnd.* „ik mach wol ropen over den mordenêr", *waar* „wapen", *evenals boven* wrake *verzwegen wordt*, Lübben 3, 505). Ic riep ane hem wel menich waert ende bat algader omme joesteren, *Parth.* 7011. Die persse was daer herde groot ende dat geroep ende dat gecry in beiden siden, mettien dat (*daardoor dat*) si haer roepen riepen in weder side, *Brab. Y.* VI, 5894 (*waarschijnlijk zal men hier het eerste* roepen *moeten verklaren als mv. van* roep, „strijdkreet"; *z. ald.*). — Wrake roepen, eig. „wrake" roepen. || Alle sijn wonden sellen wraeck op hem roepen, *Sp. o. B.* 146*r*. By der quader betalinghe van den jonckheere van O., daer zy hooghe ende overluyt wrake over riep, Despars 1, 255 (*zie enkele plaatsen bij* 1°, *waar* wrake *is verzwegen*). Sijn (*Abels*) bloet, dat uptie eerde leghet, roept omme wrake ane my, *Rijmb.* 880.

2) Met den acc. van den persoon, oorspronkelijk met den datief, evenals bij ontbieden, waarmede roepen in beteekenis overeenkomt, en een afhankelijken zin, b.v. „dat hi come". Zie een voorbeeld van deze oorspronkelijke constructie *Wal.* 834: „die coninc . . . riep twe (*eig.* tween) cnapen dat si quamen ende den here Waleweine . . . leedden in ere kemenade", en van den datief bij roepen (zoo ook mhd. en mnd.) *Hs. v.* 1348: „dese riep sinen cnechten ende beval hem oft gaf hem sijn goet". *Voc. Cop.* roepen, vocare; roepen, cire; roepen, ciere; besiden roepen, sevocare; te gader roepen, convocare; conclamare; compellare; te gader gheroepen, convocatus. *Teuth.* roepen eynen tot sich, vocare, ciere. Kil. roepen, vocare. Plant. yemanden te hulpe roepen, *crier à l'aide*, quiritare, quiritari; int recht roepen, in jus vocare. || Sinen cnape riep hi boude te hem, *Sev. Vroeden* 608; ook 658; 1431. Dat hi weder roupe (*of* wederroupe; *vgl. Voc. Cop.* „wederroupen, revocare") Anthemiuse die was verdreven, *Sp.* III[6], 27, 64. Want hi en roepet man enghenen te derre noot dan mi allene, *Parth.* 7488. So riep hi te hem II boden ende hietse varen te(n) VII vroeden, *Sev. Vroeden* 353. Sinen drossate riep hi . . . ende hiet hem een wijf gaen soeken die scone was, 1733. Die wile comt Lucifer ende roept sijn dieneers om te sinden na Mariën siele, *Sev. Blisc.* bl. 64. Yoen . . . riep Olline, sinen bode, *Bloeml.* 1, 31, 45. Roept die cnapen hier boven, 1, 34, 147. Twee cnapen riep hi te hem, 1, 169, 103. Hi riep te hem sinen camerlinc, 1, 178, 482. So dat hi riep enen seriant ende hiet hem varen . . . omme Theophilus, 2, 21, 323. Waer es mijn lieve kint Esmoreit? roeptem mi voort, *Esm.* 744. Sire dochter (*gen. van een vrouwelijken verwantschapsnaam*; Stoett; *Synt.* § 19) riep hi saen ende hiet dat si enz., *Ferg.* 954. — Falco heet die valke in Latijn, daer acht maniere aen sijn . . ., dies lettel behoort te minen werke, want ets cont genoech den leken diese houden ende streken ende daer (*var.* daerna) roepen ende (h)uken, *Nat. Bl.* III, 1455. — Dater zy met die andere lede slands niet over gheroepen . . . en hadden gheweest, zo zy behoorden volghende haerlieder rechten, Despars 1, 418. Stappans riep hi te rade in der hellen alle die quade, *Bloeml.* 1, 163, 213. (Hi) riep te rade (*apart*) siere (*gen.*) moeder ende vraechde hare, wie sijn rechte vader ware, *Alex.* I, 404. Here Keye, ic ne roups u niet te rade (*vraag uw raad hierin niet*), *Wal.* 186. Die coninc . . . riep sine baroene te rade ende vraechde wat hi best dade jeghen Reinaerts overdaet, *Rein.* I, 1326. Doe riep Renout . . . te wapene al sine baroene, *Bloeml.* 1, 42, 137. Doetse (*de maagd*) setten in bordele, ende roepenre toe manne vele, *Lorr.* I, 97.

3) *Openlijk afkondigen, aankondigen, bekendmaken.* Vgl. ROEP, 3). Nu en dan ook zonder uitgedrukt object: alsdan staat het woord gelijk met „eene bekendmaking of afkondiging doen". Zoo ook mhd. („ein hervart *ruofen*", „den frideban *r.*") en mnd. („de mene vrede *ropen*, gnade unde vorschonynghe *r.*") en nog heden vooral in zndl. tongvallen; vgl. Schuermans 549: „*roepen*, publiek verkoopen (meubelen b. v.) en Hoeufft 497: „het goed is zondag *geroepen*", d. i. „ten verkoop afgelezen"; De Bo 944: „opveilen, bij opbod verkoopen" en „openlijk afkondigen" (o. a. „eene verkooping" en „de namen van hen die gaan trouwen"; zoo ook *Antw. Idiot.* 1035). Vgl. ndl. *omroepen*, en één voorbeeld uit het jongere mnl. bij OMMEROEPEN; ook OMMEROEP. || Doe dede die verman roepen . . . ofter enige coman waren, die te Babyloniën wilden varen, dat si enz., *Flor.* 1745. Voor 2 yraude rocken, hoyken ende caproen . . . te maken, omdat si die feeste van der Haghe souden roepen, *Rek. d. Gr.* 3, 158. Simpoel voer uter stede eer men dongelt roepen soude, ende doe ment ooc riep, om das al dat binnen Gent doe was van gemeinten . . . vergaderde doe over een coenroot, Velth. IV, 9, 2; ook 8, 51. Dus waest geroepen binnen Gent, 53. Dat hi door zijns hoves eer enen rijcken tornoy dede roepen, *MLoop* II, 846 (*vgl.* BEROEPEN). Nu geviel binnen desen dat een pays werd geroepen, Velth. IV, 60, 28. Daer toe zoude de roeper gaen tusschen den tween bruggen aen beyden siden vander grafte, ende roepen dat dat sijn ander (stuc wijns) is, *R. v. Utr.* 1, 137, 19. Waer yemant de wijn dede roepen voor dat hi verwe houden zoude, ende hi ghene verwe en hielde, die verboorde tien pont, *Gild. v. Utr.* 2, 449, 16. De wijn de men roopt, *ald.* (*vgl.* ROEPER, 3). *Ropen in den goodshuysen.* Dat alle diegene die te doen hebben te roepen in den kercken, die huse, lant of ander goede vercopen willen, die sellen toespreken den ghenen diet gherecht dairtoe gheset hebben, ende die selmen gheven van ropen inden goodshusen enen halven groten, *Leid. Keurb.* 501, 35 (*ald. ook* wtroepen). Die sel dessgheens goet . . . by dess gerichtz bode 3 sonnendaegen openbairlicken in der

kercken doen ropen, ende dan selt gericht dat staets, (*l.* staents?) coips vercopen, *R. v. Nederst.* 1, 120 337). Dat (goet) en sel men nijt dan eynen sonnendach in der kercken ropen ende dess manendaiges dairnae om reet gelt vercopen, *ald.* Dat naer costume ende usage van der stede so was gheroupen ende gheboden tallen kercken dat niemen borghen no leenen zal gheenerande goed Gillisse van L., *Cout. v. Gent* 551. Ten vervolghe van den vadere ende vrienden svors. H. te roupene tallen kerken van Ghend, dat men den vors. H. no borghen no leenen en soude, *ald.* Dengenen diet guedt roept, die en heyt niet dan acht daech of vierthien dagen dach, ja geen dach mendallen (*nl.* om dat gelt in te manen), *R. v. Schiedam* 180 (*a.* 1530). *Van roepen inder kercken.* So wat scout mit die ghemeinen scepenen biet in der kercken, dat sal een voortghanck hebbon by den meeren volghe, *Wfri. Stadr.* 2, 263, 132. Vgl. *R. v. Utr. Inl.* 153: „na *geroepen* te zijn in de kerk en op de straat" (*gezegd* van goed), en *Inform.* 334 bij ROEPAMBACHT. — Roepen mettens werde (in de noordoostelijke streken), *de weerbare mannen oproepen tot het vervolgen van misdadigers of het handhaven of verdedigen van het recht.* Vgl. *R. v. Drente* 176 vlgg. en zie SWERTROCHT, SWERTROEP en SWERTROEPINGE. || Soo is lantrecht dat die heerlicheit niet ropen en sal mytten zweerde, tensij witlich landesnoot, ende so sal elc man volghen den zweerde, . . . niet vorder dan up de paelen des landes van Drenthe, *Rechtsbr. v. Drente* 33, 42. *Van der zweertropinghe.* Alst openbaer witlike landesnoot is, soo mach de heerlicheit laten ropen mitten sweerde op den Wolden . . . to volghen des anderen daghes den besten man van den huse, 155, 5. Doet hij (*de roover*) des niet, soo sal men des vierden dages mitten zweerde ropen ende volghen den rove, 28, 19 (vgl. *Etst. v. Dr.* 14: „volgen met den zweerde" *en* „volgen den zweerde", *aan den „zwaardroep" gevolg geven*). (Doe) is gewijst, want mit den zweerde geroepen was, so was alle recht nedergelecht (*geschorst*), *R. v. Drente* 178.

4) *Roepen, met eene luide stem* (later ook *met het eene of andere geluid*) *wekken uit den slaap.* || Hi riep Keyen doe, die hi niet gewecken en mochte: hi sliep soo vaste, *Lanc.* II, 30081. (Claris) riep Blancefloer ende hietse opstaen, *Bloeml.* 1, 178, 449; ook 477. — Zonder uitgedrukt object staat het ww. *Nat. Bl.* VI, 49: „wien dat (*de slang*) bijt . . ., hi moet in slape worden saen; no roupen noch steken (*stooten*) noch trecken ne machen nemmeer ghewecken" (*varr.* roepen, ropen).

5) *Aanroepen, zich met gebeden wenden tot God* enz. || Hierbi soo siwi . . . sculdech te roepene die werde Moeder, dat si Jhesum . . . bidde voor ons alse middelerse, *Mask.* 1336. — Met den acc. der zaak, *afsmeeken, afbidden, bidden of smeeken om.* || Doe riepen si an Gode ghenaden, *Rijmb.* 7217; ook 7445. Gode . . . en machmen te sere niet (*nooit genoeg*) loven, noch te sere ropen genaden, *Rose* 6571. Dander twee hebben hem opgegeven ende roepen op Ferguut genade, *Ferg.* 2736. Dattu die moeder Gods Marie eers ende an hare roeps genaden, *Sp.* I[7], 66, 162 (*var.* ende op hur r.). Omdat si vrooch noch spade en riepen [om] optie Gods ghenade (*vgl. bij* Intr.) ende zonder vrese zonde daden, *Lsp.* I, 14, 55 (*var.* en riepen op Gode ghenade; *de beteekenis heeft zich ontwikkeld uit* „ghenade" roepen; *vgl. boven bij* 1, kol. 1529).

AANM. — *Nat. Bl.* II, 3044 vlgg.: „als hi (*het dier*) spreken wille, . . . roupt (*l.* roert) hi lippin", leze men met de varr. „roeren sine lippen". — *Sp. o. B.* 143*v*: „die lijclauwen schenen sijn trouweheit te roepen of te bewisen" schijnt eene minder gelukkige vertaling uit het Latijn (*proclamare?*).

ROEPENDE, deelw. bnw. Zie over de uitdr. „roepende (*wraak roepende, ten hemel schreiende*) sonde" bij ROEPEN, Intr., 1).

ROEPER(E) (ROEPRE, ROUPER, ROPER), znw. m. Mnd. *roper*; mhd. *ruofære, rüefære, -er*; hd. *rufer*; ndl. *roeper.*

1) *Schreeuwen, hij die zijne stem verheft of luid spreekt.* Vgl. mnd. *roper*, marktschreeuwer, kwakzalver, goochelaar" en dgl. *Voc. Cop.* een roepere, clamator (ook Kil.). Plant. roeper, *crieur, hucheur*, clamator, proclamator, clamitator; roeperssse, roepstre, *crieuse, appelleuse, criarde*, clamatrix, clamosa. — Ook van dieren, in het bijzonder van vogels. || Alsi (*kraanvogels*) scheppen hare wechvaert, so hebbense enen diese bewaert; als hi roept, volghen si naer . . .; wort hi hees, so comter . . . een ander ropende in sijn stede, *Nat. Bl.* III, 1829 (*varr.* roepre, ropen). Vgl. Boekenoogen 844: roeper, krakeend, kwekker, lat. „anas strepera; en het aldaar aangehaalde groningsche *roepereend.*

2) In het bijzonder *schreeuwer, hij die bij een oploop den boventoon voert, belhamel, raddraaier.* In deze bet. vooral in zndl. tongvallen. || Omme te vanghene ende te corrigeerne de princhipaelste roupers, ende die de wapeninghe ende beroerte ghemaect hadden, *Cron. v. Vlaend.* 2, 33. Van den welken waren princhipale roupers J. . . ., dewelke daer omme ghebannen was *e. a.*, *ald.* Daer worden den hertoghe . . . XIII personen overghegheven die van der beruerten . . . de meeste roepers ende opsetters waren, *Brab. Y.* VII, 14275.

3) *Hij die in het openbaar iets af- of aankondigt of bekend maakt, roeper* (in de 17de eeuw, b.v. in Vondel's *Leeuwendalers*, vs. 171), *omroeper, afroeper.* Zoo ook mhd. Vgl. mnd. *roper* in den zin van „gerechtsbode" en vlaamsch *roeper*, d. i. „die ter verkooping afroept", elders „oproeper" en „uitroeper" geheeten (Schuermans 549; *Antw. Idiot.* 1035). *Voc. Cop.* een roeper, preco; voortroepere, die voorteyscht liede met haren name, nomenc(u)lator. *Harl. Gloss.* roepere, preco. *Teuth.*[1] 213*a*: roeper die veylynge oproept, pariscus (? vgl. ROEPAMBACHT en ROEPEN, 3[7]; ook ROEPGELT); anroeper, advocatus, paraclitus. Plant. openbaer roeper, wtroeper, *crieur public*, praeco. || Alse een stomme een roeper oft kundiger wil wesen, *Boec v. d. L. J.* 76*a*. Die wil een dinc condich ende openbaer maken, in dien dat een yghelic wete, hi doet roepen ende becondighen in midden der stat . . .; also die roeper van alder werelt woude liden den doot doir ons te Jherusalem, die stoet midden in der werlt, . . . op dat men wiste openbaer in allen ziden der werelt, hoe diere hi ghecocht hadde den mensche, *Mandev.*[2] 1*d*. — Ook benaming van *den wijnkoopersbediende*, o.a. *belast met het uitroepen* of *op straat bekend maken dat er een nieuw vat wijn was opengestoken*, ook wijnroeper geheeten. || Daertoe zoude de roeper gaen tusschen den tween bruggen aen beyden siden vander grafte, ende roepen dat dat sijn ander (stuc wijns) is, *R. v. Utr.* 1, 37, 19 (*ald.* 136 *tweemaal* wijnroeper). Voort en zel nyemant meer dienres hebben dan enen hooftroeper ende enen knecht opten kelnaer, maer die hooftroeper mach gaen dienen daer hi wil, *Gild. v. Utr.* 2, 448, 11 (*ald.* 13 wijnroeper; 14*de eeuw*). Bij Diefenb. is mnd. *roper* (*winrôper*) vertaling van lat. „caupo" d. i. „waard, zoetelaar." — Ook in den zin van *heraut, hij die iemands komst aankondigt of zijn weg bereidt*; ook, in geestelijken zin, *verkondiger, prediker.* || Als Gods roupre horde dit, *Franc.* 5819; *vgl.* vorroupere, *ald.* 791 en 795.

4) Benaming van het lichaamsdeel, waardoor het geluid in den mensch, de spraak, wordt gevormd. *Luchtpijp*; ook *strottenhoofd, strot.* Kil. roeper, strote, trachea, arteria pulmonis, fistula spiritalis, aspera arteria. || Alse een mensce es gewont in den roepere, dats daer die adem uut gaet ende in ter longene, *Hs.* Yp. 136*a* (*Opschr.* „van wonden die vallen in den roepere achter"). Tusschen tgeswilch enter pipen

van der longenen, die de roepere es geheten, 137*b*. Boven desen leden gaet of hanget die huuf, binnen den huve so sijn gaten van den nese, dewelke huuf es boven dicke ende onder smal ende scarp, dwelke den luut blouwet ende sceppenisse geeft, comende uter longenen dore den roepere, 131*b* (*zoo ook* Jan Yp. 129: „ van wonden in den roepere"). Den roupere, die men heet in latijne „cana pulmonis", Jan Yp. 139. Dore den roupere soo trect die longere den wint te hore ende si stecten weder (h)ute, dwelke men heet den adem, *ald.* Dat hy bet dan XL rudders zelve metter handt ter eerden velde, ende omtrent XIIII hondert ghevallen edele mannen ende andere die roupere (*hier vr. gebruikt, of l.* dien r.?) of stack, Despars 2, 91. Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen; zie De Bo 944: „roeper, rouper, gorgel, keel, fra. *gorge, gosier*" (ook in de uitdr. „iemand den roeper afsteken,", fra. *égorger*); Schuermans 549: „roeper, strot of stroot, keelgat"; ook *Antw. Idiot.* 1035; *Waasch Idiot.* 556. — In de bet. *tong* is het woord gebruikt *Polit. Refer.* 27: „al willen d' Ingelschen . . met die Vlaamsche palen hem (*Papegaey*) den *rouper* uuthalen."

ROEPGELT, znw. o. *Het geld dat betaald wordt voor het doen van de eene of andere openbare bekendmaking*; ook *de belooning van den afslager of „roeper" bij openbare verkoopingen in boelhuizen.* Vgl. ROEPAMBACHT en ROEPEN, Trans. 3). ‖ *Dit es vant roepgelt.* Alst is 2 st. min een deut, soo heeft men een oortgen van roepgelt (*in een boelhuis*); ende waert 2½ gr., soo en waert maer een deut, ende alst is 4 st. min een deut, soo ist drie deuts van roepgelt enz.; . . . ende voort soo mennige vijf pondt holl., soo mennige twee blancken heyt (*heeft*) men van roepgelt, *R. v. Schiedam* 180 (*a.* 1530). Zoo nog heden in zndl. tongvallen (*Waasch Idiot.* 556).

ROEPINGE (ROUPINGE, ROPINGE, ROIPING; ook ROEPINC), znw. vr. Mhd. *ruofunge, rüefunge*; ndl. *roeping.*

1) *Geschreeuw, rumoer, lawaai.* Vgl. ROEP, 1). *Voc. Cop.* roepinghe, clamor; roepinghe, vociferatio. Plant. roepinge, *huckement, criement*, clamatio, vociferatio, exclamatio. ‖ Is dat daer luutruchtich(h)eit waer of onstichtighe roepinck, *Hs. Kloosterr.* 47*v*. De welcke ghevanghen sijnde, alzulcke roepinghen ende crijsschingen als alomme in allen straten waren ... van de kinderen, roupende: „Lanchals es ghevanghen!" en ware niet scrivelick, *Ann. Em.* 13, 133 (*a* 1481). (*In de hel is*) suchtinghe, roepiughe, kerminghe, weninghe, screyinghe, knirsinge metten tanden, *Con. Som.*² bl. 321. — Vgl. *Voc. Cop.* aenroepinghe, invocatio, revocatio.

2) *Openbare afkondiging of bekendmaking.* Vgl. ROEP, 3). Plant. openbaer roepinge, *cry public*, praeconium, edictum. Vgl. *Voc. Cop.* toeroepinghe, preconatus. ‖ Men doet het (*dijkschouw*) zondaechs . . . in alle ses prochiën van Waeterlant roepen, ende als zulcke roepinge niet geschiet, zoo is die schout van vorder den ban te hoogen versteken, *Dingt v. Waterl.* 25 (16*de eeuw*).

3) *Het roepen of ontbieden van iemand. Voc. Cop.* roepinghe, vocatio; te gader roepinghe, conclamatio; te gader roepinghe (*oproeping ter vergadering, vergadering*), concio; uteroepinge, wt-, evocatio; wederroepinghe (*terugroeping*), revocatio.

4) *Roeping, het roepen*; ook *het geroepen worden tot de vervulling van het eene of andere ambt of bediening of taak.* ‖ Core is een vrye onbecommerde ropinghe enichs persoons tot enighen staet van eeren, Matthijsz. 56 (*vgl. ald.* „die rechter noch niement en sal om gonste, gelt of miede, noch maechscip yement ordineren noch ropen te sitten in den recht"). — Ook in zedelijken zin, *roeping, het beantwoorden van den mensch aan zijne zedelijke bestemming, het door God geroepen worden tot zedelijke volmaking.* Vgl. ROEP, 4). ‖ Wi sullen weerdelike wanderen in der ropynghe daer wi in geropen sijn, *Coll.* 39*v* (*Eph.* 4, 1: *ut digni ambuletis vocatione qua vocati estis*).

AANM. — Niet duidelijk is *Teuth.* eyn roipyng, caraxis (?).

ROEPMAEL, znw. o. Mnd. *rôpmâl. De afstand waarop men iemand beroepen kan, *roepafstand.* Vgl. werpmael, „een steenworp afstand"; scotmael, een pijlschots afstand"; en hd. „trag*weite*". Zie over de vorming en de eigenlijke beteekenis" (*mael* hier in den zin van „maat"), *T. en Lettb.* 4, 69 —71. Het is jammer dat de drie bovengenoemde uitstekende woorden, wier begrip thans alleen door eene omschrijving kan worden uitgedrukt, voor ons verloren zijn gegaan. ‖ Met selken nide si staken op de scilde, dat men craken haer speren hoirde een roepmael verre, *Grimb.* II, 4663 (*var.* over eene roepmael verre; *hier vr. gebruikt? doch* ene *is ook de vorm van het lidw. voor het onz.*). Tusschen den hemel ende eertrike hoe verre macht daer tusscen sijn? . . . het is sonder ghetal menighe mile van hier tot daer, nochtan machment beroepen al met enen roepe . . ., want men en mach so stillekine tote Gode bidden . . ., hine ghehoort altoos die sine: dus eest min dan een roepmael, *Segh.* 7881 (*Vad. Mus.* 4, 146).

ROEPPEN (*Teuth.*). Zie ROPPEN.

ROEPSEN, ww. Zie RUPSEN.

ROER, znw. o. De in het Mnl. nog zeldzame samengetrokken vorm van roeder; z. ald. en vgl. ontroeren naast ontroederen (*Bel. v. Leiden* 443). Zie ONTROEDEREN en vgl. Kil. roer j. roeder, clavus, gubernaculum navis; roerloos schip, navis clavo s. gubernaculo carens. Plant. dat roer oft roeder int schip. ‖ Alsoo gheringhe als die scipman dat roer drayet, so went rechtevoort dat scip, *Con. Som.*² bl. 392.

ROER, znw. o. Mnd. mhd. ohd. *rôr*; hd. *rohr*; got. *raus*; onr. *reyr*, m.; ndl. *roer*. Vgl. Franck op roer; Kluge op rohr. — 1) *Riet, rietstengel, rietpijp*; ook *riet* als stofnaam. Kil. *Ger. Sax. Sicamb.*(?) roer, arundo, canna, calamus. ‖ Gecoft 5 vymmen roers die gestroyet sijn upten wech int Westnyelant neffens die molen, *Rek. v. Rott.* 55 (*vgl.* 61: om 2 vymmen *ryets* die gestroyet sijn upten dijc int Westnyelant voir den viver; *a.* 1426). Om roere (*mv.*) 6 tuun, om lecgaerden ende om teenen, 118 (*vgl. ald.* „den operman gegeven . . . van dat hij *tryet* haelde"; *a.* 1429). — Ook *pijp, buis* in welke bet. ook ndl. *roer* bekend is (b. v. „het *roer* van eene tabakspijp"). Zie o. a. Schuermans 549. Zoo ook mhd. (ald. ook *rôrphife*; hd. *rohrpfeife*) en mnd.; vgl. mhd. *rôre, rœre*, hd. *röhre*. Kil. „fistula, tuba, canalis". Het woord moet ook in het Mnl. bekend zijn geweest. — In het Mnd. heeft *rôr* ook de beteekenis *weefspoel*, in welken zin in het Mnl. riet wordt gebruikt; z. ald.

2) *Pijl van riet.* In het Mhd. is niet deze bet. aan het woord eigen, maar wel die van „speerschacht van riet". ‖ Al dit ghedaen cam Jalosie toten minre, ende scoot een roere met eenen losen ghevensden... toere, *OVl. Lied. e. G.* 355, 1201 (*vgl.* 1208: „twitel stelde sinen scicht ten (*hs.* ter) vloghe ende scotene dieper dan te voren"; *misschien moet men voor deze en de volgende plaatsen een vr. znw.* roere *aannemen, overeenkomende met mhd. rôre, rœre*, hd. *röhre*, *doch* roere *kan misschien ook een bijvorm zijn van het onz.* roer). ‖ (So) gaen si te samen . . . in die taverne roeren scieten: den menighen doen si anxt ende leet, *Vad. Mus.* 1, 88, 68 (*misschien heeft het woord hier reeds de bet.* vuurroer, zinkroer, pistool, *indien de dagteekening van het gedicht daartegen geen bezwaar is*). — Na de uitvinding van het buskruit kan roer (*na* 1350) ook benaming zijn van een vuurwapen, *vuurroer, kort vuurroer, pistool*; hd. *rohr*. Vgl. mnd. „myt roeren edder anderen bussen bynnen unsser stadt sche-

ten". || 1 stalen hoet, 1 borst, 2 lappen, 2 hantschoen, 2 roeren mittes been (*l.* beens *of* mitten) beengetuych te samen, *Rek. d. Buurk.* 147 (*a.* 1450; *voorwerpen aan de kerk geschonken*).

ROER, znw. vr. en o. („beroering, opschudding", en benaming van verschillende ziekelijke verschijnselen). Zie ROERE.

ROER, bnw. Osa. ags. *hrôr*; mhd. *ruor* (op te maken uit *ruores*, *ruors*, bijw.); mnd. *rôr* (*roer*). Van den stam van roeren. In het Ogerm. heeft het woord de bet. *roerig*, *beweeglijk*, *levendig* e. a., dus gezegd van den geest: het mnl. en mnd. woord beteekent *beweeglijk*, *roerend*, gezegd van goederen. Het bij ONROER gezegde, dat *roer* slechts subst. kan zijn, moet hiernaar worden gewijzigd. — Vooral als znw. o. gebruikt in de bet. *roerend goed*. Mnd. *rur und unrur* (Lübben 3, 533). Zie voorbeelden bij ONROER.

ROERACHTICH (RUER-, -ECHTICH), -ECH, bnw. *Beweeglijk*; vooral, van goederen gezegd, *roerend*. Vgl. het volg. Art. en mhd. *rüeric*; hd. *rührig*; ndl. *roerig*. || Een molensteen die loopt es have, ende al dat ruerechtech is, *R. v. Uccle* 6, 38.

ROERBAER, -BER, bnw. Hd. *rührbar*. *Roerend*, van goederen gezegd. Zie het vorig Art. en ROERENDE, en vgl. lat. „bona *mobilia*", fra. *meubel* (vgl. MEUBEL). || Alle die gueden, roerber ende onroerber, Gonnet, *Zijlkl.* 309 (*a.* 1512).

*ROERDOMP. Zie ROESDOMMEL.

ROERE, znw. o. of vr. („rietpijp; pijp, buis; pijl, vuurroer"). Zie ROER en vgl. hd. *röhre*; mhd. *rœre*; ohd. *rora* (Kluge[4] 283).

ROERE (ROER, RORE, RUERE, RURE, RUER), znw. vr. Ook ROER, znw. o. Mhd. *ruore*, *ruor*; md. *rûre* (ook ml.), *rûr*, *rôre*; mnd. *rôre*, *rôr*; ohd. *ruora*; osa *hrôra*, ook *hrôre*; ndl. *roer* (in de uitdr. „in rep en *roer*"). Van roeren; z. ald.

1) *Beweging*, zoowel in den zin van *drukte*, *rumoer*, als in die van *beroering*, *opschudding* (het in beweging brengen van het gemoed). Kil. roere, beroerte, motus, commotio. In de bet. „beweging" in eigenlijken zin is het woord nog heden in zndl. tongvallen bekend; zie De Bo 945; Schuerm, *Bijr.* 269. || Die doe ghesien hadde de roere, hoe dat volc te scepe ghinc met groter haeste om de dinc, Stoke VI, 802. Van der porsse ende van der roere die ghinder was es hi (*de steen*) gevallen, *Franc.* 8830. Si maecten een groot roer, *B. v.* 1357, 150*a*. Verneemt wat dat roer beduyt, 150*b* (*vgl. ald.* „wat beduyt . . . dat geruft in die stede?"). — In (an) roer(e), *in beweging*. || Si en sagen daer nyement in roere (*in het verlaten kamp der Syriërs*), *B. v.* 1357, 180*b* (II *Kon.* 7, 5 heeft slechts: *nullum ibidem repererunt*). De diere zijn ook gheruster ende min ghestoort ende min an roere, *Boëth.* 306*a*. — Vooral wordt in (zelden an) roere gebruikt, verbonden met verschillende ww., in welke uitdrukkingen roere nu eens de bet. „lichamelijke beweging," dan weder die van „gemoedsbeweging" heeft. — In roer(e), roeren bringen. — *a*) *In beweging zetten*, *op de been brengen*. || Alse hi (*de landsheer*) wil, in eenre uren brinct hi sijn volc in ruren ende versamenet in corten tiden, *Lsp.* I, 32, 41. Ic hebbe nu viande alte vele, al waert ware (*maar*) Quade Tonge allene; . . . met rechte woudic dat hi vervore, want hise alle heeft bracht in rore, *Rose* 6764. — *b*) *In opschudding brengen*. || Hoe hi (*Paris*) al Griecken brocht in ruer (: voer), *MLoop* I, 2048 (*hier kan ook de bet. bedoeld zijn*, *vermeld onder a*). Ghi brinct in roeren al de stede, *Sev. Bisc. v. M.* 1467. Die sale was in roere bracht, *Segh.* 6024. — In (an) roere houden, *in beweging houden*, *niet tot rust laten komen*. || Dat huys tot Heemskerc . . ., daer hi (*de Graaf*) enen . . . her G. . . casteleyn of maecte, mit voorwaerden dat hi die Vriesen altoos in roere houden soude ende nymmermeer laten berusten, mit seker ghetal van cloeke mannen, *Clerc* 99. Daeromme eist zorghelic met vele beilden hem belasten of grote minne te vele dinghen draghen, want hare beilden eenpaerlic roeren ende ne slapen niet, mer houden al den meinsche an roere ghelijc dlood dorlogie doet, *Boëth.* 313*b*. — In (an) roere maken. — *a*) *In beweging brengen of zetten*; met eene zaak als obj. *aan den gang maken*, *in werking brengen*. || Alle heeren . . ., die doen tornierden ende te wapenen voeren, die wecte hi al ende maecte in roeren met sinen tornierspele, Heelu 1343. Niet lange was daer stille geseten, doen hi gemaect had in roere ane (*l.* alle) sine liede, hine voer vore, Velth. II, 40, 50. — De beelden van buten maken ter stond de natuerlike beilden van binnen (*in den geest*) an roere, *Boëth.* 320*b*. Als een verwecker ende ontslaper die de verstandele siele ontwaect ende an roere maect, *ald.* — Dus maecte an roere Jan van Galylee alle die man up Josephuse (*zette hen tegen J. op*), *Rijmb.* 28253 (*var.* an roerre). — *b*) *In beroering of opschudding brengen*; van het gemoed, *in onrust brengen*, *er de rust aan ontnemen*. || Doe gingen dese ende maecten in rore al dat hof ende ooc die stat, *Lanc.* III, 12074 (*vgl.* 12078: (doe) ward al dat lant daer omme verrord). Doe seiden si (*de Joden*): hi (*Christus*) hevet met siere voere al dat volc ghemaect in roere, *Sp.* I[5], 27, 53. Dat gi der minnen selt met trouwen dienen u leven sonder berouwen, die u die herte maecte in rure, *Rose* 2191. Met miere voeren makic (*Hoovaardij*) in roere de weerelt al, Praet. 3457. — In roere staen, *in zwang zijn* (in „zwang", van den stam van „zwingen" ligt het begrip van „krachtige beweging"). || Van wapenen die edele voeren, die wilen stoeden in roeren over zee int heilige lant ende ooc hier omme onsen cant, daer men . . . spel van wapene leerde, is al ofgheleit, *Lsp.* III, 26, 179. — In roere sijn. — *a*) *In rep en roer zijn*, *in beweging zijn*, *in de weer zijn*. || Als men die trompetten blaest, so sellen in roer wesen alle die om dat oosteynde van den tabarnakel sijn, *B. v.* 1357, 58*b*. Doe was al dat volc in roer om te reysen elc onder sijn prince, 58*c*. Die Joden waren zeer in roer om sijn woort te destrueren, Hild. 159, 156. Daer mocht men menigen halsberch zien ende scilden reken vort, want al tcommun van der port wapendem ende was in roere, *Maleg.* 428. Die Jeuden waren in roere (*waren roerig*, *in opstand*), ende (Pylatus) begincse ende slouch aldare den ghijlre ende al sine scare, *Sp.* I[5], 14, 72. Dat ooc de Fransoysen die hier zijn eenpaerlic in roere zijn by nachte ende by daghe, *Ann. Em.* 14, 13 (*a.* 1488). Doe ginc daer ooc die mare dat de Ludikers in roere waren ende meenden den hertoge die stadt van Tricht te ondergaen, *Exc. Cron.* 130*c*. Zoo ook wvla. (De Bo 945). — *b*) *In opschudding*, *in beroering zijn*. De beide opvattingen loopen nu en dan dooreen. || Als hi was comen in die stede die stat was al in roere . . . ende vraegde wie dat ware, *Rijmb.* 25077 (lat. *commota est universa civitas dicens: quis est hic?*). Madagers lieden waren in roere (: voeren), dat Valentijn wech wilde riden, *Tijdschr.* 11, 155, 175. Hier omme was Inglant in roere ende wart eene vremde voere upten coninc E. begonnen, *Sp.* IV[1], 14, 25. Te nacht die leet ende nu tavont hevet hier al ghesijn in roere by de clocslaghe, omme dat men heift ghesien groote vieren omtrent dese stede buuten poorten van Sinte Lieven . . . ende . . . Sinte Baefs, *Ann. Em.* 14, 33 (*a.* 1488). Tlandvolc . . . es ooc al in roere jeghens de vors. gaerde, 13, 72 (*a.* 1488). Maria die bat hem zere dat hijs (*Christus het*) en dade niemere, want alt volc ware in roere op hem, *Lsp.* II, 20, 79. — In (an) roere (roer) werden. — *a*) *In beweging geraken* (in de 17de eeuw *in roere raken*, *Uitlegk. Wdb.* 3, 224) *of gezet worden*, *op de been komen*; ook *oproerig worden*, *in opstand komen*. || Die stat ward in roren daer ende volgeden den ridders, *Lanc.* III, 18028. (Si) worden alle in roere

mettesen, ende braken op ende gingen wapen, Velth. II, 37, 68. Doe wart dat volc saen in roer: hi gheboot al dat wapene droeghe . . . alse om te werne haer lijf, *Aiol-fr.* 109. Alstie wachters dat vernamen, worden si ten wapenen ende an roere, *Rijmb.* 29894. Hieraf wart die meente in roere (*liep het volk te hoop*) ende wapenden hem met groter voere (*haast?*), *Sp.* I[3], 26, 31. Doe worden die ghebure altemale daer in rure ende quamen met groten hopen tes mans huse waert ghelopen, om dat sine doot wouden slaen, *Lsp.* III, 4, 265. Des morgens vroech wert in roeren dat here van Grimberghen, *Grimb.* II, 1471. Daer sijn ander steden worden in roere, daer moesten si (*de Mechelaars*) alle varen mede, Velth. IV, 63, 20. Spaengen sal ooc in roere werden ende vele archs sal (*het ww. ontbreekt*; *òf moet men uit het vorige werden aanvullen?*) opter eerden, *Wrake* III, 930. Alle die bedwonghene lande die onder die Roomsche bande int lant laghen van Ytale worden in roere altemale, alse of si wilden ontbreken (*afvallen, opstaan*), *Sp.* I[4], 67, 39. So wart dare doen in roeren die ghemeente, also dat hi uten lande vloo daer bi, *Wrake* I, 729. Maer so an (*var.* in) roere wart die port, alse offer gheen here toe en hort, *Sp.* I[8], 29, 17. Tfolc wart in roere algader ende dorstaken haren vader: daerna wart die meente in roere ende quamen met dulre voere ende ontstaken des bisscops zale met verwoetheden, IV[3], 31, 17. Als die gemeente wert in ruren, en mach hi (*de heer*) daer niet jeghen duren, *Wrake* II, 594. Dat volc wert al in roere, Stoke VI, 793; ook V, 1; 375; *Maleg.* 525. Si worden alle in roer jegen hem beiden, *B. v.* 1357, 61*d*. Dat doude Joodsche gheslachte al in roere wert jeghen hem in die stat van Jherusalem, *Lsp.* II, 36, 1214 (*var.* roeren). — Ook met eene zaak als ondw. *In beweging geraken.* || Walewein ginc . . . op dat bedde (*een tooverbed*) sitten . . . ende dat bedde in roren ward ende die bellen maecten geclanc, *Lanc.* II, 39675. Clocke werden alle in roeren. *Ep. fragm.* 175, 206. — Ook in den zin van *opkomen.* Vgl. de bet. „in zwang zijn" boven, kol. 1536. || Nu wart in Affrike in roere jegen den keyser vremde voere, *Sp.* III[4], 14, 47. — *b*) *In beroering of onrust of opshudding geraken, aan de eene of andere gemoedsbeweging ten prooi zijn.* || Doe droeghen si overeen . . ., dat sine (*Christus*) up gheenen mesdach namen, dat al tfolc niet worde in roere, *Rijmb.* 25841 (*hier kan de uitdr. ook de bet. hebben, vermeld onder a*). Al gont hof wert in roere, als si mire vrouwen horden mesbaren, *Wal.* 5532. Alt volc wart in roere ende baden den keyser dat hire voere (*ten kruistocht naar het heilige land*), *Sp.* IV[1], 7, 13. Dingle . . . songhen . . . soo sere lude, dat in roeren wart al die stat, *Lsp.* II, 58, 49 (*var.* roere). Ardea wert altemael in roere van deser tael, mer Latijn die hielt die vrede, *Troyen* dl. 3, vs. 37454. — Bien sijn selc van natueren dat si lichte werden in rueren ende gram ghemaect sijn saen, *Doct.* II, 3691 (*var.* in ruren). Vgl. nog Plant. 'thuys in roeren stellen (in rep en roer brengen), *pertroubler une maison ou famille*, perturbare familiam, interturbare omnia. Kil. al in roere stellen, perturbare, interturbare omnia (*vgl.* „al roeren" in *Sp.* I[6], 63, 24 *var.*, gezegd van Jugurta, bij ROEREN, Trans., 1).

2) Eene enkele maal komt roere voor als objectief begrip met de bet. *onrust over iemand gebracht, last aan iemand veroorzaakt, onaangenaamheden aan iemand aangedaan.* || Up hemlieden roer ende occasie zouckende van moyten, zo dat de zelve cooplieden uut vreesen van zulken dreeghementen niet en durven de strate houden, *Invent. v. Br.* 6, 369. Hemlieden vermijdende den voors. soldaten eenighe roere ofte overlast te doene in eenigher manieren, *aangeh.* Gloss. *ald.* 321 op roer. Dat hem elc wachte roere ende rudesse te doene, *ald.* De somighe van den heeren, die te voren ghevaughen waren, sij wilden hem wreken ende sochten behendighe (h)aketten ende roeren (*hier in het mv.*) op hare ondersaten, soo dat tghemeene gheware wart, *Cron. v. Vlaend.* 1, 188.

3) Benaming van een ziekelijk verschijnsel, *buikloop, diarrhee.* Zoo ook mhd. *ruore, ruor* en hd. *ruhr. Teuth.* roere in den buyck, fluxus ventris. Kil. roer, *Ger. Sax. Sicamb.*(?) j. buyckloop, lienteria. Vgl. ndl. *roeren*, d. i. „den stoelgang bevorderen"; mnd. *roren*; ook *roredrank*, een purgeerdrank, een laxatief. || Dit kint plach die roer te hebben, soo dattet des nachtes vaeke op die camer most gaen, *Kl. v. Diepenv.* II, 9. Die broedere die . . . die rore of ander suucte hebben, daer zi mede den andren hoor ghemac benemen, die salmen sonderlike legghen, *D. Orde* 249.

4) Ook komt roer(e) voor als benaming van eene ziekelijke aandoening die den geest benevelt, (*een aanval van*) *beroerte, eene storing in de hersenwerking.* Misschien komt deze beteekenis van roeren in den zin van „raken". Vgl. geraakt en geraaktheid (*Ndl. Wdb.* 10, 1614), en ROEREN, 4, *b*). Kil. roer, *vetus Sax.* apoplexia. Vgl. mnd. „de poppeltzie rorde den pawes" en „(so) is he hastlike kranck geworden unde *geroirt* (d. i. „door eene beroerte getroffen"), so dat he nicht mer en sprack". || Dat was een ruer teghen sijnre doot, dat hij alsoo rasede, *Proza-Rein.*[2] 118 (*Rein.* II, 5971 *heeft dit woord niet, daar staat slechts*: „het was seker teghen sinen doot"; *ook uit het Mhd. en Mnd. is het woord in dezen zin niet opgeteekend*).

5) *Aanraking.* Zoo ook mhd. In het Mnl. is het woord niet zeer gewoon geweest: ook bij het ww. roeren is de bet. „bewegen" veel meer ontwikkeld dan die van „aanraken". Zij is slechts opgeteekend uit *Teuth.* roere, roerynge, tactus, contactus. Doch dat het woord ook in andere streken moet bekend zijn geweest, blijkt uit de samenstelling *grontroere*; zie bij GRONTROERINGE.

ROERE, znw. vr. Benaming der rivier *de Roer. Teuth.* Roere, eyn revyer, Rura. Kil. 880: Ruren, Rura, Rora. *fluv. infer. Germ.*; Ruremonde (*Roermond*).

ROEREN (ROREN, RUEREN, RUREN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *roren*; mhd. *rüeren, ruoren*; ohd. *hruoren*; osa. *hrôrjan*; ags. *hrêran*; hd. *rühren*; ndl. *roeren.* Zie over den mogelijken oorsprong de Wdbb. Met roeren heeft verscheidene punten van overeenkomst het ww. porren; z. ald.

I. TRANS. — *Bewegen, in beweging brengen*, het lichaam of een deel er van door den wil. *Voc. Cop.* rueren, movere; rueren, cillere (*i.* movere, Diefenb.); gheruert, motus. Kil. roeren, ruere (*l.* rueren), movere. Plant. roeren oft rueren, *mouvoir, remuer*, movere, commovere. || Alle diere groot ende clene die roeren donderste caken, *Nat. Bl.* II, 38. Si sach heme sine lippen roren, maar sine conste niet ghehooren van hem waert (*woord*) no waerdekijn, *Parth.* 8242. En was hem negheene pine lude te singhene, want het scheen dat si haer lippen niet en ontdeden no roerden, *Ned. Proza* 20. Dat hi niet en roerde dan den mont, *Bloeml.* 1, 157, 146. Nyemant en ruert daeraff den mont noch nymmermeer en basset daer om hont, *MLoop* IV, 119 (*vgl. ndl.* „zijn mond (mondje) roeren", *d. i.* „babbelen"). Wat heeft hoir nu gheholpen dat, dat sy dat quade tonghenblat onredelic roerde opten (*tegen den, ten nadeele van den*) man? *MLoop* IV, 725. (Hi) sloegher xxvi . . ., die noit meer en ruerden let, *Troyen* 4545 (*OVl. Ged.* 1, 19, 1552). Men bantse . . . daer so vaste, datsi . . . met gheenrande cracht een let niet en mochten roeren (*verroeren*), *Rein.* II, 2844. Ghi hebt u lede sere gheroert (*uwe ledematen sterk bewogen of ingespannen, u zeer geweerd*) eer ghi sloucht dus meneghen viant, *Limb.* VIII, 606, (*vgl.* Wederk., 1). Die sine hande roert alse hi sprect, bewiset nidech, *Belg. Mus.* 10, 287;

ook 3, 284. Si en had een lidt niet dat si rueren mochte aen al haer lieve (*l.* haren live) dan alleen haer tonghe, *Kunera* 19*v*. Hi boot die hande die hi allene roeren mochte, *Sp.* I[7], 69, 53. Ruert ieman ooc dicke zijn oogen, dat mach wel een znel mensche toogen, *OVl. Ged.* 2, 61, 85. Wat duvel maecte (*deed*) dan die lollaert, dat hi also lach ende roerde sijn lijf? *Busk.* 196. Doe ghinghense (*de Joden op Golgotha*) weder ende voort ende blasfemeerdene ende roerden (*schudden*) hare hooft ende spraken: wach, dat es die de tempel gods breect enz.! *Hs. v.* 1348, 294*b*. Alle die mi saghen, bespotten mi; si ruerden (*vgl.* QUEKEN) thoot ende spraken daer bi: hefti ghehoopt in den Heere, hi nemene wt desen seere! *Lett. N. W.* 5[1], 212, 3 (*Ps.* 22, 7: *moverunt caput*). — Ook *bewegen*, *in beweging brengen*, door eene werking van buiten. || Inne weet . . . of se (*de vrouw in wier schoot hij in slaap gevallen was*) mi iemen heeft ontfoert: neent, si hadde mi gheroert, soo dat ic ontspronghen ware, *Limb.* VI, 1951. Doen men hem (*het lijk van Servaas*) te roeren began, soo soeten gore van hem quam, *Serv.* II, 927. Hi roerdene (*den breidel*) dat hi waghede (*heen en weer ging*), *Brand.* 793. Als die leenheere den man weygeringe doet sijn leen te verliën (*verkenen*), soo sal die man koomen mit twee of drie leenmannen, ende gesynnen (*zoeken*) des heren tot sijnre woonstat ende staen dair mit enen openen buedel, ende hebben bereyt die heergewaede . . ., ende rueren den ryng vander poorten, is die heere niet tegenwoordich, *O. Vaderl. R.* 1, 63, 6. Hi (*Christus*) roert noch (*in de toekomst*) der hellen rinc (*den klopper aan de hellepoort*), *Disp.* 140 *var.* (*t.* an der hellen rinc; *zie bij* Intr., 4); zoo ook *Renout* 6850, bij Pfaff. Ic sal die wisse (*het touw*) houden, . . . ende alse gi (*onder in een put*) se roret (*het in beweging brengt*, *er aan trekt of schudt*), dan salic u opwaerd weder trecken, *Lanc.* III, 24803. Hare sporen dat si roerden (*drukten*) in die lanken hare (*d. i.* haerre) acatoene (*rossen*), *Ep. fragm.* 177, 298. Doe si inden stal quamen ende saghen die versche aerde die cortelic gheruert (*van hare plaats gebracht*, *omgewoeld*) was, so groeven si daer in, ende doe vonden si dat lichaem van Sinte Kunera, *Kunera* 8*r*. — Van een wapen, *zwaaien*, *drillen* en dgl.; ook *gebruiken*, in tegenstelling met het „stil laten liggen”). || Tswaert der gerechticheit te voeren ende in doochden soo te roeren, dats die werelt si verhoocht, *Bloeml.* 3, 63, 45 (*vgl.* Hooft, *N. Hist.* 154: „ghy (*Karel* V) wist de roede des gerechts naa (*volgens*) uwen plicht te *doen wanken*”). Die wile dat die strijt duerde ende ieman jeghen hen ruerde weder swert ofte knijf, dien benamen si sijn lijf, Heelu 7115. Een swaert dat men niet en roert of besicht, wort beroest, *Hs. Cyrill.* 13*v* (lat. *immotus ensis rubigine mox sordescit*). — Tspel roeren, *het spel door elkaar gooien* (eig. *schudden*?), d. i. *den boel in de war sturen*. || Daerna die quade van Israël begonsten weder ende roerden tspel (*maakten weder de poppen aan 't dansen*), *Rijmb.* 19697. — Hiertoe behoort ook *Sp.* I[5], 63, *var. B.*, na vs. 24: „dat hi (*Bocchus*) sinen pays (*met de Romeinen*) sochte met (*door op te offeren*) Jugurten, diet al roerde, ende hine gevangen voerde . . . Sillen”. De bet. is dezelfde als van lat. „omnia movere” d. i. „alles in de war sturen, niets of niemand met rust laten”, dus „die steeds tot opstand of vijandelijkheden geneigd was”; object van het ww. is *het*, en *al* moet dan als bijw. worden opgevat. — In beteekenis met ndl. roeren ongeveer overeenkomende staat het woord op de volgende plaatsen. || Gelijc als water dat gheruert (hier kan de bet. ook zijn *in beweging gebracht*) es ende (*en ten gevolge daarvan*) onclaer (*troebel*), weder claer wort eest dat ment seet (*l.* sett) daer niement toe en gaet, *Sp. d. Moniken* 1*a* (*vgl. Rijmb.* 23768: „dingel . . . die twater verroerde”, *nl. het badwater in Joh.* 5). Roert wel, dat niet ne berne (*aanbrande*), *Livre d. Mest.* 23. Van eyeren ende van bloumen (*bloemmeel*) maect men gheroerde couken, *Livre d. Mest.* 10 (vgl. ndl. *roeren*, gezegd o. a. van beslag d. i. „dooreenmengen”). Eyn ruerhaick, . . . alsmen tot den salt rueren bruyckt, *rutrum*, *Teuth.* Vgl. Plant. „roert oft ruert de pap, *remuez la boullie*, move pultem, agita” en hd. *rührei*, geklutst ei. — Ook in de bet. *van zijne plaats bewegen*, *voortbewegen*. || Die ghetelden (*ook* die tenten) roeren, *hetzelfde als lat.* „castra movere”, *de tenten verplaatsen*, *de legerplaats opbreken*, *Hs. Acq.* 5*b*; *D. B. Numeri* 20, 22 (tenten); 14, 25 (tenten); I *Macchab.* 3, 57; 4, 1. — Een ors roeren, *een paard in beweging zetten*. || Keye begonste (*d. i.* begonst te) roerre sijn paert ende quam gereden opten cnape, *Lanc.* III, 19804. — Ook, schijnbaar intr., door weglating van het obj. ors, evenals bij laten lopen, en mhd. *rennen* en *ruoren* (Lexer 2, 530). || Tors dat hi met sporen dwanc, so dat over dat engien spranc: hi keerde omme ende roerde (*reed in*) op den ghene die tengien voerde, *Segh.* 6657 (*varr.* hi keerde sijn ors ende roerde, *waar het object is uitgedrukt*). — Ook met den acc. van den pers. in eene bepaalde hoedanigheid, *hem in beweging zetten*, *hem roepen of brengen tot de verrichting van de eene of andere daad of de uitoefening eener functie*. || Binder welker stede officiers ende dienaers zijn die scepenen mueghen manen ende roeren, dewelke ghezworen hebben recht ende wet te doene, *Invent. v. Br.* 6, 541 (*a.* 1435).

2) *Bewegen*, iemand of iemands gemoed; *indruk op iemand maken*; ook *iemand bewegen tot de eene of andere daad*. Vgl. ndl. „iemand roeren”, d. i. „gemoedsbewegingen bij hem wekken”. || Onse Here, die minen sin daertoe trect ende mi altoos roert ende wect, op hem getroostic mi te bat, Velth. VIII, 1, 34. Het is doch een ghevuechlic noot, alst ghelike (nl. *de liefde*) ruert him beyden, *MLoop* I, 300. Diet hoochste moet minnen bi naturen, ende dan sijn lief niet en hevet, alsene der minnen strale rueren, soo gruwelt hem dat hi levet, Hadew. 1, 47, 9. (Neptanabus) stormde daer ter veynster in omme te rueren der vrouwen sin, *MLoop* II, 3135. Wat herte, daerinne doghet ende minne es van naturen, dan caent gheweren, al sout hem deren, ende moet hem ruren, *Belg. Mus.* 1, 123, 11. Hoor my armen . . ., wes ick my voor iu beklage, ende laet dy vleesch no bloet niet roeren (*hs.* woren), *Merl.* 2287 (*vgl. Mask.* 359: en laet u roeren bloet no vleesch). Nyt lange hijr na soo ruerde ons lieve here Johan van B.'s herte mytten vuer des hilligen geestes, *Hs. Diepenv.* 91*d*. Wat rurde u te hem so sere om te nemene sine wereltere anders dan u quade gedochte? *Rose* 11831 (*var. C.* roerde; *var. B.* ruerde). Hi gaderde lude sonder vorste ende deetse alle met loghenen rueren (*hij liet hen door leugenachtige voorstellingen bewerken*, *bracht hen met leugens er toe*), dat si met hem overvoeren, Stoke VI, 42. — Hiertoe behoort lichte geroert, ndl. *lichtgeraakt*. || Colericus is van naturen . . . lichte gheroert ende toirnich, Matthijsz. 94 (lat. ald. *irascens*). — Met eene bep. met jegen. *In beweging brengen*, *in het harnas jagen*, *zich tot vijand maken*. || Zulc pleget te lesen sijn pater noster, het wair hem beter dat hi hem zelven scoude ende berespede van zijnre verharder boosheyt, want hi roeret ende gaende maict sinen rechter tegen hem, *Con. Som.*[2] bl. 497.

3) *De aanleidende oorzaak zijn van iets*; *iets bewerken*, *op het touw zetten*, *verwekken*, *aan den gang maken*; vooral met eene ongewenschte zaak als object. Vgl. lat. *movere* in „movere bellum” en dgl. || Si (*de Noormannen*) verstoremden kerstijnhede, want si roerden swaren onvrede, *Sp.* IV[1], 38, 7. Ten lesten ruerde hi den onvrede tusschen die andere keysere ende heme, dat hi jegen hen wijch name, II[5], 20, 10. (Dat) hem elkerlijc ontsaghe meer te roerne dus-

dane plaghe (nl. *gewapend verzet*), I[3], 55, 53. Dus ruerde tierst . . . dese grave . . . dorloge, *Edew.* 970; ook *Brab. Y.* VII, 1432. Die duvel die roerde gevecht, *Sp.* IV[1], 42, 12. (Hi) roerde een grote gherufte teghens Clemens, *Pass. W.* 43*d*; ook 198*d*. Dat gheruft dat van onwetenden luden gheroert is, 44*a*. Alse twist oft onminne tusschen den paus ende cardinale ende ander prelate . . . gheruert wart om eneghe zaken, soo moestent te goede maken die keysere, *Lsp.* II, 50, 90. Sprake van luxuren can luxurie int herte rueren, *Doct.* II, 383. Liedekine te hooren, die ghewagen van der mynne, want si den brant roeren vast (*den vleeschelijken lust verwekken of opwekken*) enz., *Sp. d. Sonden* 1126. Schone wijfs anschijn, dat welke zeere roert dat venijn, 1122. Dus so mach luxurie zijn gevoort (*l.* geroert) bi dansene, 1679. Menechwerven si (*Hoverde*) ooc rent metten bruederen aen tcovent ende ruert daer nijt, twist ende gevecht, *Rincl.* 1101. Eleasarus, die den strijd gheruerd hadde langen tijd, . . . om dat hi was een pijnlic man, ne ghaven si hem gheene herscepie, *Rijmb.* 28150. Hieraf begonsten vervaren vele diere binnen waren ende die torloghe ruerden (*aanstookten*), 28003. Hi heeft nu geruert een leet, daer sere bi die crone tegeet, *Lorr. fr.* bl. 38, vs. 87. Wat hi dede noit (*ooit*) te quade, dat en was engene scade jegen die quatheit die hi nu rurt, *ald.* vs. 77. Van twist te roeren in ghebannender vierscaren, *Oorkb.* 2, 332, 19; zoo nog tweemaal *ald. Van twiste te roeren opten baeliu.* So wie twist roert opten baeliu, slaet hi een man doot of yemant die an zijn hulpe is, diet roerde die sal sijn hooft verliesen, *ald.* 17 (*a.* 1290). Si roerden strijt tegen hem, *D. B.* I *Macchab.* 2, 31. Ane mi, cranken, geene felheit ruer, *Rincl.* 970. Wie jeghen den evenkersten sijn een valsch ghetuuch vueret, veel (*zeer*) grote sunde hi rueret, *Tien Pl.* 1818. Bestu dit, verradere . . ., die Walewein sijn ors ontfuret? du hefs hier ene dinc geruret, die di ember sterven doet, *Lanc.* II, 41252. Trouwen dit was quaet beweven ende gheroert onder de liede, Stoke VI, 1056. — Hi hevet so verre geroert (*het zoo ver gebracht, bewerkt*), dat hi met eeren wert gevoert te lande, *Sp.* II[4], 63, 57. — Eene enkele maal heeft roeren de bet. *uiten*, van woorden, en *ten uitvoer brengen*, *uitoefenen*, van een handwerk. ‖ Al connen wi woorden rueren, nuwe vreemde creaturen en comen van onsen woorden niet (*zooals van God woord bij de schepping*), *OVl. Ged.* 3, 132, 109. Wair yemant van buten, die in enigen cloosteren . . . enich ambocht ruerde, . . . den mogen die oudermans van dien gilde dat hij ruerde (d. i. *welks werk hij uitoefende*) buten der vrijheit des cloosters . . . wachten, ophouden ende offnemen x dusent steens, *Gild. v. Utr.* 1, 4 (*a.* 1452).

4) *Raken* in drie verschillende opvattingen. — *a*) *Raken aan iets*, *aanraken*, *aanroeren*, *komen aan iets*, de gewone beteekenis. *Voc. Cop.* rueren, tangere. *Teuth.* roeren, tasten, voelen, palpare, tangere; drepen, raken, treffen, passen, ramen, roeren, tangere, contingere. Plant. roeren, rueren, tangere, attingere (ook Kil.); roert my niet, noli me tangere, ne me commoveas (vgl. ndl. *kruidje-roer-mij-niet*). ‖ Jhesus quam tot hem ende roerdese ende seide, *Hs. N. T.* (1352) *Matth.* 17, 7, *aangeh. bij* Clignett bl. 377 (*St.-Bijbel* „raeckte se aen”). (Hi) geboot hen . . . dat si souden . . . den tor roren no breken, *Lanc.* II, 38459 (*vgl.* '46: doe hiwen si an genen muer met wapinen ende met bilen). (Dat si) ghesworen hebben opten heyligen, die sij lijflic gheruert hebben, Nijh. 2, 127 (*a.* 1359). Als . . . mense (*aren*) ruert (*er aan komt, ze in de hand neemt*), soo sijn si ydel van vruchten, *Stemmen* 59. Die in die derde grade (*der minne*) gaen, rueren tbedde wel bij tijden, dat is ghedect, *MLoop* II, 1568. Daer sy twee taamen legghen . . . ende elck den anderen lieflic rueyrt, 2267. Een man die mint een Yoodsch wijff ende natuerlic roert hoor lijff. . ., hi verdient . . . datmen brande in een vier, III, 1169. Hoemen den kanker meer roert, hoe hi quaeder wort, *Con. Som.*[2] bl. 240 (*varr.* ghenaect ofte tast). Het is een anxtelic seer dat men niet roeren en mach, *ald.* Ruerde hi den scilt, hi worde gescoten van minen cnapen ofte verslaghen, *Vad. Mus.* 1, 353, 39. Ende want die voete onser sielen overmits der sinlicheit die eerde, dat es eerdsche dinghen, roeren of raken, Mande, *Bijl.* 24. Al was dat herte mijn soo coen, dat icket (*het sacrament*) roerde mitten handen, Hild. 176, 188. Hi (*David*) roert (*tokkelt*) die soete snaren voor Jesum (*in den hemel*), *Profijt. Liedeb.* 22, 5; 48, 5; 169, 8 (*zoo ook mhd.*). Daer of sullen die boelhouder of boelhoudster binnen tmaenstont of eer dat sij den boel (*boedel*) roeren om te deelen . . ., te kennen . . . geven, wie die erfnamen van den oflivigen zijn, *Leid. Keurb.* 169, 55 (*a.* 1450). Eer dat sij die erfnisse roeren, porren of deelen sullen, 170, 55. Liet een heer sijn palen roeren (*aan zijne grenspalen komen of raken, zijn gebied verkleinen*), . . . soo hiet hi blode, Hild. 214, 99 (*vgl.* 103: waer men stoute weer vermoet, daer sijn die palen wel behoet); ook 252, 127. Alle tappers ende brouwers, vat (*d. i.* wat) bier dat sie van buten laten halen, vanttet (*d. i.* wanttet) comt in onsser stat ende den grout roert, ende by tonnen vercopet ende niet en tappet, sollen die tappers darvan vollen zijs gheven, *Stadr. v. Ommen* 39 (*de eigenlijke wijze, waarop men zich het* „gront roeren” *hier heeft voor te stellen, is niet duidelijk, maar de bet. kan geene andere zijn dan* „den grond raken”, *vgl.* GRONTROERINGE *en* ROERE, 5). Dat die goeden niemant en roere noch en rep noch en lette, hy en . . . spreectse aen alhier te vierschaer, *O. R. v. Dordr.* 1, 376. Alle die geene die sinte Rochus roerden, waren terstont verlost, *Pass. W.* (*a.* 1489) *f.* 149*c*. Daer cam volc met so groten gere om hem te roerne, *Franc.* 6548 (lat. *ut eum contingerent*). Dat sal ghenet sijn in couden watre ende wrijfse daermede, *Nat. Bl.* X, 526 (*var.* ende rormense daer mede). Her W. ende hi en quamen nie sint soo bi, dat deen den anderen mochte rueren (*met hem in aanraking kwam*), Heelu 6845 (*vgl.* 6850: soo scuwede hi hem). Soo wanneer men den mensche soude roeren, soo moestmen Gode ierst roeren, want hi is in Gode ende God is in hem, Ruusb. 3, 96; ook 1, 276. — Waarschijnlijk behoort hierbij de uitdr. lant roeren, d. i. *eigendomsrechten op een land doen gelden, het als zijn eigendom opeischen.* Bedoeld is de symbolische aanraking van het land. Vgl. boven de uitdr. „een boedel roeren” en „eene erfenisse roeren” en „roeren ende reppen” (*O. R. v. Dordr.* 1, 376, waar althans deze symbolische beteekenis aan „roeren” kan ten grondslag liggen). Zie Noordewier, *RO.* 253: „bij *aantale, anevanck* — terugeischen van ontvreemd huisvee — moest de zwerende eigenaar het met hand en voet aanraken”, en ald. 29: „door 't steken en overreiken eener graszode — *aard- en grasroeringe* — werd de eigendom afgestaan; door ze aan te nemen, aanvaard”. ‖ Dat H. hoor vader dat voors. goet roerde ten zeven (*voor het zeventuig*), ende die rechter dat also dicke verdaghet hadde yemant. die dat goet met rechte verantwoorden woude, *R. v. Utr.* 2, 13. — Dezelfde uitdr. „goet roeren met seven” zal bedoeld zijn *O. K. v. Delft* I, 9, 7: „soo en moet gheen poorter up eenen anderen poorter of sijn guet buyten enich recht soeken of enyge dinginge bij x pont . . .. ten wair of hij sijn eygen erve roerde mit suenen (*l.* mit sueven) of zijn landthuyr of renthe panden woude, *O. K. v. Delft* I, 9, 7. — *b*) *Raken, bereiken, komen tot.* ‖ Dat een steen waer die al aertrijck bedecte ende so dicke dat hi den hemel roerde, *Con. Son.*[2] bl. 316 (*varr.* ghenaecte, raecte). — *c*) *Treffen, raken.* Vgl. ROERE, 4) en zie beneden bij 7). Dese bet. is zeldzaam. Vgl. mhd. *ruo-*

re, „schlag, streich", een term van het vuistvechten. || Umb sijns roerens of slayns wyll heyt he (*de bliksem*) „fulgus, uris", *Teuth.*[2] 53*b* op blixem. Blixemslach die rorende is, „fulmen", *ald.* Ic soudu roeren met mire vust vor uwen mont, *Lett. N. W.* 7[1], 139, 293 (*Ep. fragm.* bl. 150). — Dat de zinne van buten, als tzien ende thoren, gheroert van te voren werden met eenen voorgaenden beseffene, *Boeth.* 320*b*.

5) *Aantasten, door aanraking lichamelijk of zedelijk benadeelen.* Met eene ziekte of een zedelijk gebrek als ondw. Mnd. *roren.* || (Doe) es hem een siecheit aengheresen, die hem toter herten ruerde, dat hi die doot daerom besuerde, *Brab. Y.* VI, 406. Nadat hi met een cleyne koortse gheroert was, voer hi totten Here, *Ned. Proza* 242. Dat si wat geruert waert van der poppelsiën, *Kl. v. Diepenv.* I, 26 (*vgl. Kunera* 19*v*: geslagen ende beruert... vander popelsie). Want hi (*de engel*) ghene crancheit van naturen en hadde, die heme mochte rueren, *Mask.* 925. De gulsege die ic meine, ende dien die vrecheit ruert te beine, heeft lettel vriende in siere partiën, *Rincl.* 577. Soo ruertene de sonde met venine, 69. Een bose raet die moort volvuert, daermen die ziele mede ruert, dat (*zoodat*) si voor Gode wert verslaghen, *Wrake* III, 1008. Die minsche doet in Gode sonde, doch en roect (*l.* roert) sonde Gode niet . . .: sijn gheest der van niet en ontreinet, *St. Jans Evang.* 552. — Dat punt is mitter onwaerheit geruert (*vervalscht, op eene leugenachtige wijze voorgesteld*) ende en is alsoo niet geschiet, *Arch. v. Buren* 456 (*men zou* roeren *ook kunnen brengen* tot 6, *in de bet.* „vermelden", *doch dan zou er eerder* „mit onwaerheit" *staan dan* „mitter onwaerheit").

6) *Aanroeren met woorden, vermelden, gewag of melding maken of spreken van, behandelen.* Vgl. lat. „attingere". Zoo ook mnd. || Dat de sot en haet dinc meer te gronde dan castiën: men maechs niet rueren, *Rincl.* 58. Dat wi den meester niet en versmaden, die predect, ruert hi die Gods ere (*als hij spreekt over de eere Gods en haar daardoor bevordert*), 426. Waenstu dat Gods woorde logene rueren (*liegen*)? 1074. Hi can . . . buten (*kent van buiten*) al gader die scrifturen; waer dat mense wille rueren (*ter sprake brengen*), daer antwoort hi sonder beiden, *Yst. Bl.* 1708. (So) moetic dit voren tiersten rueren ende overslaen (*er verslag van geven*), *Brab. Y.* VII, 844. Als ic u voren hebben gheruert, 854. (Dat ic) gheensins en roere in dit ghedicht dan alsoot claerlijc es gheschiet, VI, 20. Dat moet ic rueren, 1427. Van den brieven die tenueren (*inhoud*) mooghdi hier na horen rueren, 10547. Bi deser selver aventueren, die nu dese yeeste sal voort rueren, Heelu 851. Off die clagher van smarten altoos in sinen heesch roeren moet twapen, dair hem die smarte mede ghedaen is? Sic (*ja*), Matthijsz. 168. So hy in sinen heysch gheroert heeft dat hy quetste mit een zwairde enz., 139. Enen brieff, . . . daer hi in roerde ende beghaerde, . . . dat hy by hoir heymelic mochte comen in horen rijck, *MLoop* I, 2847. Hoort na mi, ic sal u roeren (*l.* rueren: figuren) cledre, die ghi dragen selt, *Vad. Mus.* 1, 350, 20. Eén punt wil ic u ruren (: naturen), Hild. 222, 19; ook 210, 284; 90, 68 (al ist dat ic den honden (*l.* die honden *of* van den honden? *zie bij Intr.* 5; *of regeert* roeren *hier een datief, zooals bij Intr.*, 6?) rure). Men selse (*de boozen*) roeren int ghedicht, so moghen si horen of si dwalen, 170, 22. Veel materiën die hi (*de dichter*) ruerde, die wijl dat hem sijn leven duerde, 194, 183. Al roer ic desen boom alleyne, 193, 98; ook 153, 40 en *var.* Alle propheciën ende scrifturen, die doude wise ruren, waren alle onghezeghelt bleven eer Christus ontfinc menschelic leven, *Lsp.* I, 45, 103. Wij soelen nae der maeten der reden rueren eyn deel, *Serv.* II, 503. Dander willic u ruren, *Bloeml.* 2, 187, 209. Als (= *een object*, hetgeen) ghi mi voren horet rueren, *Brab. Y.* VI, 9012. Als ons her Catoen ruert, *Doct.* II, 1932. Als ic roerde in mijn beghin, Hild. 73, 87. Daer waren si luttel voor behoet, als ic u hier te voren ruerde, 80, 52 *var.* Die soon Gods was die brughom, als voor geruyt (*l.* geruyrt) is, *Tijdschr.* 4, 32 (*Griseldis*). Want overdraghen was alsoo, soo u hier voren roert tgedicht, *Brab. Y.* VI, 10402. Gheliic voor geroert is, Matth. *Anal.* 3, 328. Geliken hier voor geroert staet, *Clerc* 57. Die hertoge van Gelre vore gheroert (*boven vermeld*), *Brab. Y.* VI, 8878. De inwonende van den huysen boven geroert, *Inform.* 31. So wat laken dat enich vanden voor gheroerden gebreken hevet, *Keurb. v. Haarl.* 84. Vgl. Intr. 5).

7) *Raken, betreffen, aangaan, betrekking hebben op.* Mnd. *roren.* || Dat ons daerup niet en stont te antwoorden, want dat roerde de hoocheit van mijnen genadighen heere, *Inform.* 495. Onse brieve diet ghemeyn rueren, *R. v. Utr. Inl.* 117. M.'s brieve... houden ende spreken op sijns vaders goet, ende sijnre moeder goet niet en rueren, *R. v. Utr.* 2, 59. Dan (*d. i.* dat (nl. *verganklelijkheid*) en) ruert Gods erve niet een not (*geldt er niet voor, is er niet op toepasselijk*), *Rincl.* 483. Vgl. ROERENDE en Intr. 6).

II. WEDERK. — Hem roeren. — 1) *Zich bewegen, zich verroeren.* Zoo ook mhd. en hd. || Hem en ruerde hi noyt en twent (*Laurentius op den rooster*), mer sinen scepper hi te loven began, *Rincl.* 323. Drie dage . . . lach hi (*de hertog van Gelre*) aldus in Brabant, ende stichte roof ende brant, dat hem niement en ruerde (*toebereidselen maakte om hem te bevechten*) . . . van der Brabantre side, *Brab. Y.* VI, 9566 (*of slaat* hem *op den hertog, en beteekent* roeren *hier* „moeien, lastig vallen"? *een ander voorbeeld van deze opvatting is evenwel niet gevonden*). — Ook *zich voortbewegen.* || Voele balde sij sich roerden (*zij die Sint Servaas voerden*), *Serv.* II, 1247. Herde schier sij sich roerden, sijne lieve vaertghenote, 1522. — Met eene bepaling van richting. || Si drongen soo vast ineen, dat hem en dorste hare geen ten stride waert daer rueren, Heelu 7233. — Ook *zich weren, zijn best doen.* || Die acht knechten ghinghen hem ruren so hardelike, dat moeste besuren mennich man, *D. War.* 9, 149, 257. Vgl. bij Trans., 1) de uitdr. „die lede roeren" (*Limb.* VI, 606), en bij Intr., 1).

2) *Roerig worden, oproerig worden.* || Vernamen sy . . . dat hem iement ruerde oft rueren woude, oft enich opset maecte . . . oft pijnde te begripene . . ., sonder onscout souden si . . . na alle macht dat wederstaen, *Brab. Y.* VII, 10249.

3) Met het wederkeerige voornaamwoord (hem, of sich in het Oostmnl.), *elkander raken of aanraken*; ook *aan elkander grenzen.* || Lynyen die lijck verre van malckanderen staen, sych nyet ruerende, *parallella*, *Teuth.*[2] 211*b*. — Twee lantscappen sych ruerende, *confinitas*, *ald.* 321*b*.

III. INTR. — Eene enkele maal is het niet uit te maken of het ww. trans. of intr. is gebruikt; zoo b. v. *Grimb.* I, 1199 vlgg.: „van herde misseliken dinghen spraken si daer onderlinghen, van wapenen ende oic van minnen, also hem therte ruerde binnen, ende corten daer met haren tijt". *Hem* kan hier acc. zijn: dan beteekenen de woorden: „zooals het gemoed hen drong (hetz. als „hun ingaf"), doch ook datief: dan is de beteekenis: „zooals het gemoed hun gestemd was" (zie beneden bij 2).

1) *Zich bewegen*, van levende wezens en deelen van het lichaam. || Dieren die hebben oren ghemene roerende, sonder die mensche allene, *Nat. Bl.* II, 31. Dopperste cake roeret allene (*bij den krokodil*), IV, 139. Die die ogen hart hevet, met ere scarpen zie (*blik*) roerende bediedet dief, *Belg. Mus.* 3, 232; ook 10, 286 (scarper). Oogen die ghedichte rueren, die men ziet te meniger uren alse nu loopen, alse nu staen, dat bediet enz., *OVl. Ged.* 2, 61, 55. (Als) die matrice ghereede ruert van quaden

loste . . ., so hevet sij ontfanghen kint, *Vr. Heim.* 1107. In hem (*God*) ruert dat men rueren siet, ende hi en ruert (selve) min noch meer, 3, 131, 40. God maecte alle dinc die roert, cleene ende groot, dat water voert, ende wat so ghaet ende vlieghet, *Rijmb.* 271. Dat ligghende (*stil liggende*) ende ruerende es, bi Gods wille eest al, *Lsp.* I, 7, 88 *var.* En dade zijn (*van het firmament*) loop . . ., al dat ontfaen hevet lijf en mochte roeren cleine of groot: het zoude al zijn oft ware doot, I, 8, 23. So formeert nature die musen (*spieren*), die daer sijn, bi wies nature het comt dat daer es roeren, welke roeringe heet wille van roerne, *Hs.* Yp. 136*a*. Doe die siele haer pijnde te roerne, so ghevoelde sou haer in haren lichame haertelike (*l.* haerdelike, *niet op haar gemak?*), *Tondal.* 56*a*. Dat hi (*Prometheus*) beelde conde maken, die spraken, roerden ende ghinghen, *Ned. Proza* 124. Die (*kinderen in den moederschoot, die*) te XLV daghen rueren, en selen over IX maent niet dueren, sy en selen ter werelt comen, *Vr. Heim.* 333. Bi enen versuchtene datti dede, daer hem af roerden al sine lede, *Parth.* 2661. Brinctmense (*vleermuizen*) daer die lucht es claer, wortsi levende ende roerende, *Nat. Bl.* III, 3453 (lat. *paulatim se movent*). Dus en roerde sy cleyn noch groot, ende hilt hoir stilre dan een muys, *MLoop* II, 1056. Dat hi en roerde noch en sprac, *Sp.* IV², 77, 21. — Den soudaen . . . vantse cout ende sonder ruren (*roerloos, zonder leven*) sinen pols, *Parth.* 8189. Vander aerden (*heeft den mensch*) vleesch ende bene . . ., vander lucht den adem ende dat ruren (*beweging*), *Lsp.* I, 15, 19. Waert dat (*het firmament*) . . . een ure stille laghe, menschen ende alle creaturen souden ligghen zonder ruren (*bewegingloos*), I, 8, 44. Die lewe smekede mitten roeren sijns starts, *Hs.* 271, bl. 46.' — Ook in de bet. *zich krachtig bewegen, zich weren.* Vgl. Wederk., 1). || Si weerden hen altoos alsoo langhe alse si mochten rueren, Heelu 7150. Beide met pieken ende met staven mocht men sien roeren (*nl.* de liede), eer sise verdreven, Stoke VIII, 1160. Daer na droegense hoorwerc (*d. i.* hordewerc) ende groote steenen totten mueren, daer si mede souden rueren, woudemense in enigen sinnen stormen, *Grimb.* I, 3133 (*var.* daer met sy nederwaert souden reuren). M. ende sine partye, die te voren en ruerden nie, Heelu 7241. Ridderlike ruren, *D. War.* 9, 150, 283. — In den zin van *zich roeren, zich snel bewegen* staat het woord op de volgende plaats. || Daer mochte men sien die voete ruren (*bij het dansen*) ende effene gaen in (*l.* int; *var.* in dat) groene gars, *Rose* 690. — Ook van levenlooze voorwerpen en zaken, ten gevolge van eene van buiten werkende oorzaak. || Die winde cisten also dat nerghent en roerde een blat, *Lsp.* II, 11, 53. Die erde boven roert ende bevet, om dat si den went binnen hevet, diese al dore rent in al die hole omtrent, *Natuurk.* 1781. Als twater (*in den vijver*) roert, hebbic dan niemen diere mi in voert, so esser een ander voor mi in dan, *Rijmb.* 23807 (*Joh.* 5, 7: *cum turbata fuerit aqua*; *en* 4: *et movebatur aqua*); ook Velth. I, 16, 17. — Vele sieke . . . die wachten troeren vander pissine, *Rijmb.* 23766 (*Joh.* 5, 3: *expectantium aquae motum*). — Ook in de bet. *van zijne plaats gaan, zich voortbewegen.* || Doe dede hi (*Pascasius*) aen haer metten dusent mannen vijftich paer ossen, mer nochtan bleef Lucia onberoerlic, ende Pascasius riep dee gokelaren, dat sise souden doen roeren met hore tovernye, *Pass. W.* 125*b* (*tunc et cum viris mille* (M. *l* L) *paria boum adhibuit, sed tamen virgo domini immobilis mansit*). Die vloede ende die rivieren (*het water* nl.) stonden stille (*bij Christus' geboorte*) . . . sonder ruuschen ende ruren, *Lsp.* II, 11, 55. Ay sonne, twine haesti uwen opganc . . ., ende wilt versnellen ende bat ruren! ine can hier langer niet geduren, *Bloeml.* 3, 44, 501 (*Rose*). God . . . doet troon, sonne ende sterren keren, ende al dat roerende si, *Wap. Mart.* III, 170.

— Zijn lopen ende sijn rueren (*van het firmament*) doet leven die creaturen, *Lsp.* I, 8, 27. — Met eene bepaling van richting. Vgl. bij Wederk., 1). || Si (*de ziel van Christus*) roerde daer si henen dreef (*ging daarheen van waar zij gekomen was?*); . . . God in haer ende si in Gode, *OVl. Ged.* 3, 142, 999.

2) Van het gemoed *zich bewegen, de eene of andere (gemoeds)beweging gevoelen.* Ook van het bloed, als maatstaf der bewegingen van het gemoed. Vgl. bloed in *Ndl. Wdb.* 2², 2868, 4; en aldaar o. a. de aanh. uit De Bo: „zijn bloed omroeren of verroeren" (*van schrik hevig verschieten*). || Dien coninc begau sijn bloet te roeren, als hi den groten scat hoorde noemen, *Rein.* II, 2158. — Ook in de bet. *op eene bepaalde wijze gestemd zijn.* Vgl. bij Trans., 2) en zie *Grimb.* I, 1199 vlgg. boven. kol. 1544, waar het woord waarschijnlijk staat in deze beteekenis. — Vooral als znw. gebruikt. *Stemming, gemoedsbeweging, datgene wat het gemoed beweegt of vervult.* || God . . . gheluste des in sijn godlike milde rueren (*de opwelling zijner goddelijke mildheid, de goedertieren of genadige stemming van zijn goddelijk wezen*), dat hi maecte creaturen, *Lsp.* I, 1, 1. Onser herten overste rueren (*het hoogste waarmede ons gemoed vervuld is*) dat sal sijn in allen uren God selve die ons schiep, *Lsp.* III, *Prol.* 1 (bl. 13). Die gave godlijcs Raets, dat is een gherinen oft een roeren (*aandrift?*) in die ghedachte des menscen, Ruusb. 4, 201 (lat. vert. *consilii donum, quod est attactus quidam vel instinctus in mente hominis*). — Der minnen roeren, *de beweging, gemoedsbeweging der liefde.* || Wie mach der minnen rueren prisen? diet wel versteet, hi gevet haer prijs, Hadew. 1, 149, 10.

3) *Opkomen, te voorschijn komen, zich opdoen of voordoen,* vooral met eene ongewenschte zaak als ondw. Vgl. bij Trans., 3). || In wes huys een brant roert (*brand komt*), *R. v. Brielle* 84, 10 (*opschr.* „van een brant te roeren in yements huyss"). Die felle welde zee daer so meneghe grote vlaghe in porret ende ruert alle daghe, *Wrake* I, 467. Alzo . . . up zekere poincten ende articlen dien aengaende zekere questiën ende processen gheroert gheweist zijn, *Invent. v. Br.* 2, 340 (in een fr. tekst ald. in dezelfde bet. *sourdre*, lat. *surgere*). Om te scuwen al discoort, dat tusschen uwer moeder ende u in dene side ende mi nu in dander side es gheruert, *Mask.* 812. (Doe) roerde daer ene niwe scande, Stoke VII, 1058. Dat vijfste dat luxurie lichte roeren doet (= roert, *trans.*), dats wijfs ansichte, *Sp. d. Sonden* 1309. Ooc soo en latet quade venijn niet ruren, noch uwen gerechten here verdriven, *Vad. Mus.* 1, 305, 53. In hem (*God*) en ruert (*in hem komt niet op*, d. i. *hij gevoelt niet*) liden noch seer, *OVl. Ged.* 3, 131, 42. — Met *beginnen* verbonden, en daarmede in beteekenis overeenkomende staat het woord op de volgende plaats. || Hier beghinnen ende rueren vander kerken die figueren, dier men meneghe eene vendt in dat oude testament, *Lsp.* I, 39, 75. — Vooral verbonden met eene bepaling met ute en van. *Voortkomen, afkomstig zijn, zijn oorsprong hebben of nemen.* Vgl. hd. *herrühren.* || Want hi (*God*) machtich is van al..., daer alle beghinne uut ruren, *Lsp.* II, 41, 38. Doch hebbic gheseeghd u dbeste ende dprincipale, daer ute altemale dese vors. dinghen ruren, II, 52, 126 (*var.* rueren). Dat u leet es van dien dat ic ten orloghe wille tien, ja omdat daer uut rueren dinghen die staen ter avonturen (*omdat daarvan gevaren het gevolg zijn, daarmede gevaren verbonden zijn*), *Melib.* 3110. (Edelheit) moet uut reynre herten gronde comen ende roeren, *Lsp.* I, 24, 79. Alle natuerlike scoonhede . . . moeten alle uut hem (*God*) rueren, I, 2, 49. Van dronckenscapen ende luxuren, daer zonden vele uut ruren, III, 24, 33. Die Gode hebben van herten wert, in hen en mach niet sijn verwert (*bedorven*, d. i. *gedoofd*) tfier dat wt caritaten ruert, *Rincl.* 292. Die auctoriteyten (*zedelessen*) rue-

ren uter heyligher scrifturen, uten loye (ende, *var.*) decretale ende uten lereren, *Melib.* 59. Van scoude die W. seit dat hoor ghebreect ende daerof roeren soude, *R. v. Utr.* 2, 15; ook 16. Dat die heren, die de stat wenden ende keren, in die borse yet steken van dat comt of ruert van der stat, *Teest.* 1194. Die scoonheit en ruert van di niet, geefs hem lof die verruerde di (*u in het aanzijn riep*), *Rincl.* 979. Nu sal roeren van ouder vete een niwe spel, Stoke V, 1114. Daer groot twist ave ruerde, *Brab. Y.* IV, 1131. — Te (in) lene roeren van, *in leen afkomstig zijn van* (*een bepaald leenheer*), *leenroerig zijn aan, in eigendom toebehooren aan.* Zoo ook mhd. || Den keiser . . ., daer af die lande . . . in leene ruerden, *Brab. Y.* VII, 17938. Die . . . goeden, te Dijnter gelegen, te leene rurende vander heerlicheit van Arschot, *Oork. v. Helmond* 226 (*a.* 1490). Dat huys tot Hemart, als dat gheleghen is ende van audts van onsen audereu ende van ons te leen te ruren plach, *Oorkb. v. Doorninck* 51 (*a.* 1361). (Tiende) die van ons te leen te rueren plach, 119 (*a.* 1422); ook 125. Alle ander heirren, da dis verkouften guyts yd (*iets*) af ruren muchte, Nijh. 2, 59 (*a.* 1353). — Din eygendom van twe morgen lants, dar ith huis tot N. L. op staet, dat van onsen gothuis ruert (*in leen gehouden wordt*), 1, 90 (*a.* 1306). Vanden goede dat ruert van der kyrcken ende den bisscop van Ludich, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 60 (*a.* 1332). — Als znw. gebruikt in de bet. *oorsprong.* || Dat (*hetgeen*) eerst nam sijn rueren uter godliker naturen, *Lsp.* I, 1, 53. Dat eerste roeren vander zaken (vgl. lat. „causa movens" en ndl. „beweegreden") dat God den mensche wilde maken, dat was omdat hi woude dat hi hem dienen zoude, I, 16, 21,

4) *Raken, komen aan.* Vgl. Trans., 4). || Hi roert noch an der hellen rinc, *Disp.* 141.

5) *Gewag of melding maken van, gewagen of spreken van.* Vgl. Trans., 6). || Si ghinc hem segghen ende ruren vander sware avonturen, die van orloghe mochte comen, *Melib.* 3336. Te dien tornoye . . ., daer die yeeste sal af roeren, Heelu 1263. Also ic te voren hebbe gheruert van minne, . . . so val ic noch op tselve stuck, *MLoop* I, 3213. Na dien dat ic van graden ruer, so wil ic segghen enz., II, 763. Onsprekelijc eest dat men soude rueren van enegen jongen creaturen, dat sy mocht hebben alsulken sin, en hadsi den heiligen geest niet in, *Blisc. v. M.* 1865. Die rijcke boom, daer ic of ruere, Hild. 194, 65. tRecht seit, daer ic op (*l.* of) roere, dat de costume vander hoere vele aerchere es bekent dan enech ghevenijnt serpent, *Vad. Mus.* 2, 193, 489. Hoort, ic sal u ruren nu van den seven uren, die de kerke daghelike houdende es hoochlike, *Lsp.* II, 53, 1. Dat hijt voort dichte als hijt (*het boekje*) vint na die materie daert voor af ruert, *Wrake* III, 2508. Van den XXIIII nobl., . . . dair voir of geroert is, *Oorl. v. Albr.* 197. Soo sullen die Kennemers dan weder met die van Kennemer gevolgh verpachten, ende meede doen in alle manieren, costumen ende recht als van de Kennemers voor geroert is, Lams 29. Dese drie veersen, dair ic off waghe, roeren vanden doemsdaghe, Hild. 45, 55. — Als znw. gebruikt in de bet. *uitdrukking*(?). || Also die ziele . . . inden lichame es gheset, also es den sin vander scrifturen boven al der woorde ruren, *Melib.* 981 (*Bloeml.* 2, 205, 77; *zooveel gaat de geest boven de letter der woorden*; *de var. heeft eene geheel andere lezing*: „mer die worde sijnt diene (den sin) rueren, *te weeg brengen*?).

6) *Betrekking hebben op, in verband staan met.* Vgl. Trans., 7), en *Brab. Y.* VI, 1195: „allen dien dat sal betamen of in enegher wijs aen rueren". || Weer yemant die binnen den palen des lantvreden yet misdede, dat aen den lantvrede roerden, Nijh. 3, 34 (*a.* 1377). Ooc roeret aen der ketters aert die van Gode sijn verscheden, *Tien Pl.* 143. Soo verre alst daer aen mocht rueren, *Brab. Y.* VI, 8959. Binnen dezer tijt zel men voor de scepenen ghene rechtvorderinge laten gheschien van den huze voors., daervan tgheblijf (*scheidsrechterlijke uitspraak*) ruert, *R. v. Utr. Inl.* 291 noot 4). Overspele ind des (*wat*) dair an roirt, *verw. naar* eebreken, *Teuth.*[2] 291*a.* Utgegeven van steencalc . . . ende al dat van tymmeren roert, *Rek. d. Buurk.* 72. De papiren van den tresoriers van de jaren, daer of de clage roret, *Hans. Recess.* 2, 424. Dat roret van derzelver viede (*veete*), *Reg. Bisd.* 431 (*a.* 1309). Van allen twiste die zi onderlinghe hadden . . . roerende van (*met betrekking tot*) der kerke van Hazaertswoude, Gonnet, *Vier Paroch.* 211 (*a.* 1351 *te Hazerswoude*); ook 219. Alle sulke ghescillen ende twysten als sij beide onderlinghe . . . ghehadt hebben roerende van erfnisse hem an beyden sijden . . anbestorven ende bijsonder roerende van des voirs. meister Willems moeder erve, 238 (*a.* 1463). Onsen inghesetеn poorter . . ., daer den twist eerst of roerde, V. d. Wall 1, 370 (*a.* 1400). Van allen onrade, die daer in ruerende was, te zamen gherekent, *Rek. d. Cam.* 3[1], 623 (*a.* 1366). Men vint wel minne soo onghepuert, die deser minnen (*dat.*) niet en ruert, Hild. 228, 219. Alle zaken die den lande, stat ofte gilden niet en rueren, *R. v. Utr. Inl.* 166, noot 4). Het roert u allen (*dat. of acc.? in het laatste geval behoort de plaats bij* Trans., 7) so wel als mi, *Troyen Volksb.* 4c. — Dat roerende goet, *het bedoelde goed, het goed waarvan sprake is, het „betreffende" goed.* Wel te onderscheiden van de nog heden bekende beteekenis van „roerende", gezegd van goederen; zie bij ROERENDE. || Dat hij die husinghe ende hofstede mit rechte half hebben sal . . . na dien plechtbrieff die hi van W. heeft alse van den roerenden goede, *R. v. Utr.* 2, 25.

AANM. 1) — Waarschijnlijk is in *Nat. Bl.* IV, 749: „metten andren voete *roert* hi ende metten staerte stiert hi", waar de var. heeft *roeiet*, de samengetrokken vorm van roederen bedoeld in de bet. van „roeien". Zie ROEDEREN en vgl. ONTROEDEREN, waarnaast ook de vorm ontroeren voorkomt (*a.* 1420). Deze bet. past beter dan die van „zich bewegen", eigen aan roeren, Intr. Vgl. ook ROER (in de bet. „roeder").

AANM. 2). — *Nat. Bl.* VIII, 328: „sine vrucht (*van den mispel*) nes niet mare eer si *gheroert* es", leze men *ghevoert*, d. i. *ghevoort*, van vorten, rotten.

ROERENDE (RUERENDE, RORENDE), deelw. bnw. en voorz. Mhd. *rüerende*; ndl. *roerend.*

I. Als bnw. — 1) *Beweeglijk, snel, vlug.* || Hoe dorgaen sijn geest was . . . metten lichte der wijsheden, die boven allen roerlicheden roerender ende snelre es, ende over al . . . genaect soe dor hare reinicheit, *Franc.* 6267 (lat. *lux quae omnibus mobilibus mobilior est et ubique attingens propter sui munditiam*).

2) *Beweegbaar, verplaatsbaar.* Vooral van goederen gebruikt, in tegenstelling met vaste goederen, grondstukken, huizen en dgl. Zoo ook mhd. („*rüerende* habe") en nog heden in het Ndl. Soortgelijke uitdrukkingen zijn hd. *varende habe*; mnl. varende have en havelijc goet; vgl. HAVE en MEUBEL. Zie ook REPPELIJC en vgl. 17de-eeuwsche *tilbaar* (Hooft, *N. Hist.* 163; 165) en bij Kil. tilbaer goed, tilbaer have. Kil. roerlicke oft roerende goeden, res mobiles, bona mobilia (bij Plant. alleen „roerlick"). || Alle anderen goede, roerende onroer (*z. ald. en* ROER), wair ze gelegen sijn, *Zijlkl.* 125 (*a.* 1456). Panden . . . an roerende ende drivende goeden (= roerende goeden), *R. v. Leiden* 183. Soo wie voirtan eenich roerende guedt mit recht angepacht of anghecygent wort, *O. K. v. Delft* I, 25, 39. Guet, reede ende onreede, roerende ende onroerende, liggende off vaerende, *Geld. Maandw.* 1, 198. Man off wijff . . . die lege (*lage*) in

synen vier stapelen (*sterfbed*) ende vergeve enich guet, dat eyghelic weer, rorende of onrorende, *R. v. Vollenh.* 2, 145, 128. Dat voorscreven ghebot suldi verstaen vant onroerende goet ende dit vant roerende, *Sp. o. B.* 35*v*. Dat onse lyeve here... of sine amptman . . . sal moghen aenvaen ende aengripen alle onse goet ruerende endeaonruerende, so waert gheleghen is binnen den palen des lants van Ghelre, *Nijh.* 2. 90 (*a.* 1356). Als die ghene sterft . . ., ist dat daer coopschat of rurende goet is, dat salmen weerdighen bi den scepenen, *Stadr. v. Zwolle*[1] 199, 228. Al dat se hadde, rurende ende lickende (*liggende*; zie LIGGEN), *R. v. Zutf.* 73, 85 *vgl. ald.* „ligghende erve". Indien zijt niet voort al vercocht en hadde dat zy ter weerelt roerende ende waghende (= roerende) hadde, omme die... schult daer mede te betalene, Despars 1, 255. Met restitutie van al huerlieden roerende goedinghen, 2, 180.

3) *Waarover gesproken, of waarover quaestie is, waarvan sprake is, in quaestie.* Zie een voorbeeld bij ROEREN, Intr., 6).

II. Als voorz. — *Aangaande, betreffende, rakende, nopens.* Vgl. ROEREN, Trans., 7), en de genoemde ndl. woorden zelve, die alle zinverwant zijn met „roeren". ‖ In saken ruerende maelscade ofte verderflick (*bederfelijk*) goet . . . zal men . . . met recht onvertogen procederen, *R. v. Utr.* 2, 377, 16. — *Ann. Em.* 13, 100: „dat ghy ons last dat wy solliciteren zouden dat enz. . . ., ons dinct dat wy groot quaet doen mochten dese materie roerende", is niet de bet. „met betrekking tot deze zaak", maar „deze zaak ter sprake brengende", als wij haar aanroerden". Vgl. ROEREN, 7).

ROERENS (RUERENS), bijw. Van roeren, en dus te vergelijken met ndl. vormen als *nopens, willens, wetens, doorgaans, volgens*; ôf de eigenlijke vorm is *roeres, *roers; vgl. mhd. *ruors, zu ruors* (van de bijw. uitdr. *zu ruore* (in berührung, nahe", Benecke 2[1], 816*a*); zie Lexer 2, 550. *In de onmiddellijke nabijheid van, vlak bij*; ook *grenzende* (vgl. ndl. „rakelings"). ‖ Soo heeft die joncheer van Arkel een ploech ghesaint (*gezonden, laten gaan?*) in enen weert recht roerens boven Vyanen, daer G. ende sijn vader rusteliken in gheseten hebben, *Cod. Dipl. U.* 2[2], 199. Dit Galylea is tweerhande, als tlage ende thoghe, ende sy sijn ruerens aen malcanderen, *Barth.* 500*b* (lat. *sunt contigue ad invicem*).

ROERER (ROERRE), znw. m. *Hij die iets beweegt of in beweging brengt.* Plant. roerer oft ruerer, *mouveur, remueur*, motor, commotor. — In dezen zin is het woord uit het Mnl. niet opgeteeekend, wèl in dien van *hij die iemands gemoed in beweging brengt*, bepaaldelijk *om eene jegens iemand vijandige stemming te bewerken, opstoker, stokebrand.* ‖ Susurro es een achterclap int heimelike of int oore, die de jonst of minne ende welghesienheit ofte ghelooftheit van yemende onder tvolc . . . benemen wille, ende es properlic een roerer onder de liede of een heymelic ommeloop onder tvolc, *Boëth.* 17*d*. — In hedendaagsche zndl. tongvallen is *roerder* nog bekend als naam van een gereedschap, *roerspaan, roerstok* (De Bo 945).

ROERGAERDE (RUER-), znw. vr. *Een stok met een punt of eene roede* (vgl. GAERDE, 2) *om een dier aan te drijven, prikkel.* Ook in eene overdrachtelijke opvatting, *plaag* of *kwaal, waardoor een mensch gekweld wordt, prikkel, doorn in het vleesch.* ‖ Op dat si hem niet en souden verheffen, die . . . hi sijn gaven heeft ghegeven boven anderen menschen die leven, plaeght hise bi wilen . . . metter ruergaerden des vleesch, alsoo als gheplaeght was. . . Sinte Pauwels, die heilige man, *Brab. Y.* VI, 3959 (vgl. II *Cor.* 12, 7: *datus est mihi stimulus carnis meae*).

ROERHAKE (RUERHAICK), znw. m. Hd. *rührhaken* (in verschillende beteekenissen). *Een gereedschap om kalk te roeren of te mengen, roerspaan* of *roerstok*; ook van soortgelijke gereedschappen in andere bedrijven. ‖ Eyn ruerhaick als die muyrmeyster tot den morter hebben of als men tot den salt rueren bruyckt, *rutrum, Teuth.*[2] 321*a* (vgl. Diefenb. op rutrum, waar o. a. de glosse „schuppe" wordt vermeld). Vgl. ROERSTOC en De Bo 945 op roerder: „een reutel is een *roerder* om in moorter of ale te werken"; *Waasch Idiot.* 556: roerder, roerspaan.

ROERICH (RUERICH, RURICH), bnw. Mhd. *rüeric*; mnd. *rorig*; hd. *rührig*; ndl. *roerig*.

1) Hetzelfde als roerende, gezegd van goederen; z. ald. en vgl. ROERLIJC. Weliswaar is slechts onroerich in deze bet. gevonden, waarbij als tegenstelling niet „roerich", maar „roerende" voorkomt, (*Stadr. v. Almelo* 3: „van al oren vaderliken und moderliken erve, et were erfnisse ofte enich ander guet, rorende eeder *unrorich*"), doch het woord bestaat in nauw verwante beteekenissen ook in de bovengenoemde germ. tongvallen.

2) *Geroerd, bewogen*, of *roerend, indrukwekkend.* Het laatste is het waarschijnlijkst. ‖ Do sede he (*Christus aan het kruis*) mit rurger stemme: vader, in uwen handen bevele ic mynen gest, *Hs.* 218, bl. 15 (vgl. *Luc.* 23, 46: *clamans voce magna*).

ROERINGE (RORINGE, RUERINGE, RURINGE), znw. vr. Mhd. *rüerunge*; hd. *rührung*; ndl. *roering*.

1) *Beweging, het zich bewegen.* Vgl. ROEREN, Intr., 1). *Voc. Cop.* rueringhe, motus. ‖ So formeert nature die musen, die daer sijn, bi wies nature het comt dat daer es roeren, welke roeringe heet wille van roerne, *Hs.* Yp. 136*a*. — Ook *beweging*, voortgebracht door eene van buiten werkende oorzaak. ‖ Hi (*de visch*) es ghehornet, daer hi mede den gront veroert (*l.* beroert *of* verroert), datmen die stede ghesien en can al daer hi es; die vische, die niet en pensen omme dien, comen daer si die moedelinghe (*zie* MODDELINGE; *varr.* roeringhe) sien, so prent hi dat hem es naest, *Nat. Bl.* V, 909.

2) *Beweging, beroering, opschudding, onrust*, ook van oorzaken die werken op het gemoed. Hetzelfde als roere; z. ald., 1). ‖ Si (*Paulus ende Lucas*) maken ons . . . grote roeringhe in dese stede, ende predeken ons . . . een verboden religyoen, *Sp.* I[a], 19, 61. Waert zo dat yemene eenich gheroup, roeringhen iof vergaderinghe maecte iof eenighe andre faite dade, daerof wapeninghen, destourbanchen iof gheloop comen, *Cout. v. Brugge* 1, 417 (*a.* 1361). Doe daer inder taverne grote roeringhe ende gheruft was opghestaen, *Pass. W.* 117*a*. Si slogher daer wel XX doot; doe waerd die roeringe groot in dat here, ende si vloon saen, *Rijmb.* 8921. Alsulc recht als gerecht is bi onsen scoute ende bi onsen scepene in Haerlem van dien geene die de roeringe makede, Mieris 2, 150*a* (*a.* 1315). Dat wel scheen dat die knape met onrechte ghedoot waren, daerof dat al de port in grote roeringhe was, *Besouck* 2 (*vgl. de uitdr.* „in roere sijn" *bij* ROERE, *en ndl.* „in rep en roer"). Zoo ook *Amand* I, 3420. — Vooral in den zin van *oproerige beweging, oproer, oploop, troebelen, onlusten.* Vgl. het zoo even genoemde moddelinge, dat eigenlijk beteekent „het roeren in modder" en ook de hier onder 2) genoemde opvatting heeft ontwikkeld. ‖ Ute dien dat onse stad van Antwerpen langhen tijt met rueringhen, met wapeninghen ende met misseliken horribelheden ende (h)overhoricheden haer swaerlike ende grotelike mesleet hadde, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 581*b* (*a.* 1361); ook 583*b* (met roeringen). Van den niemare, ende van der roeringhe omme de scepene te bedervene, die in sheren hulpen hadden ghezijn, *Besouck* 4. Doe men nuchtens . . . vergaderde om der roeringhe wille van den payemente, *Rek. v. Middelb.* 17 (*a.* 1364). Hieraf quam groote roeringhe binnen Ghend, *Vl. Rijmk.* 9153.

3) *Aanraking.* Vgl. ROEREN, Trans., 4, *a*). *Voc. Cop.* rueringhe, tactus (ook *Harl. Gloss.*). *Teuth.* roere, roeryngе, tactus, contactus; roerynge,

tastynge, voelynge, tactus, contactus. Plant. roeringe, *attouchement*, tactus.

4) *Gewag*, *melding*. Vgl. ROEREN, Trans., 6). *Teuth.* roerynge, gewach, mencio, allegacio; eyn vertellyng of ruerynǵ, narracio.

ROERCRUUT, znw. o. Benaming van eene plant. Hd. *ruhrkraut*. *Roerkruid*, lat. *gnaphalium*. Vgl. Dodon. 89*b*. Kil. roerkruyd, j. menisoenkruyd, gnaphalium (bij Dodon. t. a. p. „roodmelisoencruydt"). Zie ROERE, 3). — Ook eene andere benaming van het *springkruid* „eene soort van wolfsmelk purgeerkruid", Van Dale) of *spurge*. Vgl. Dodon. 689*b*. ‖ Catapusie of sporie of scitekeye of roercruut, hets al eens, *Hs.* Yp. 95*b*.

ROERLIJC (RUER-), -LIC, -LEC, bnw. *Beweegbaar*; van goederen, hetzelfde als roerende. Vgl. ROERBAER. *Voc. Cop.* ruerleke, mobilis. *Harl. Gloss.* ruerlec, mobilis. Kil. roerlick, mobilis; roerlicke oft roerende goeden, res mobiles, bona mobilia. Plant. roerlick oft ruerlick, *mouvable ou mouvant*, mobilis, movens; roerlicke goeden, *biens meubles*, mobilia s. bona; dat niet roerlick is, *qu'on ne peult remuer*. ‖ Scaep noch ossen noch geen guet dat roerlic is, *B. v.* 1357, 44*c*. Dese betalinge en sal met egheene anderen ruerlyken waren oft goeden mogen toegaen noch geschien dan alleenlic met naecten penningen oft goeden bewysingen van eenegherhande erfrenten of erfgoeden, *R. v. Breda* 67, 9 (*a.* 1454). Dat ghi alle u roerlike goeden terstont brengt binnen der vryheden van deser stede, *Exc. Cron.* 188*a*; ook 189*a*. — Si nam roerlic (*vergankelijk*) goet voor onroerlic goet, *Hs.* 271, bl. 105 (*vgl.* „erfnesse" *en* „havelec goet", *Rincl.* 477). — Nog bij Halma (op „roerende").

ROERLIJCHEIT (ROERLIC-), -HEDE, znw. vr. *Beweegbaarheid*; ook *beweeglijkheid*. ‖ Dus moet alle roerlicheit ofte wendelicheit van einighen fondamente commen, dat van zelves vast ende onroerlec es ende stede houdt, *Boëth.* 146*a*. — Ook in het mv., *beweeglijke zaken, dingen die voor snelle beweging vatbaar zijn*. ‖ (*Het licht*) die boven allen roerlicheden roerender ende snelre es, *Franc.* 6270 (lat. *omnibus mobilibus mobilior*).

ROERLIKE (RUERLIKE) -LIJC, -LEC, bijw. *Op eene beweeglijke wijze*. *Harl. Gloss.* ruerlike, mobiliter.

ROERSTOC, znw. m. Hd. *rührstock*. *Een stok om de eene of andere stof mede te roeren of te mengen*, *roerstok*. Vgl. ROERHAKE. ‖ Die (*haringpakkers*) zullen gehouden wezen elck mede te breyngen een mande, een seeff, een roerstok ende een emmer dair men pekel mede sceppen mach, *R. v. Schiedam* 253, 4 (*a.* 1527). Kil. roerstock, spatha, rudicula, ligula, lingula.

ROERT, znw. o. *Beweging*, *oproerige beweging*, *opschudding*. Vgl. ROERE en ROERINGE en ndl. *beroerte*. De vorming van het woord is eenigszins vreemd: men zou verwachten een vr. roerte. ‖ Uut welken roupe (*zie* ROEP, 1) zulk roert rees als dat meest alle de vors. personen die in de vesten wrochten ... ter maerct quamen, ende ten hadde gheweest enz.... J. hadde . . . doot ghesleghen ghezijn, *Ann. Em.* 10, 457 (+ *a.* 1480).

ROERVINKE, znw. vr. Eigenlijk, zooals nog heden (Weiland, Van Dale), *lokvink*. Vgl. *ruurvogel* (*Antw. Idiot.* 1052); *roerleeuwerik*, *roersijs* (*Waasch Idiot.* 556). De benaming zal ontleend zijn aan de fladderende beweging van den aan één poot aan een stang vastgebonden vogel. Vgl. hd. *ruhrvogel* en *ruhrlerche*, doch ook *ruhr* (Grimm 8, 1458, 4) en *rühren* (8, 1462, *l*), waaruit de mogelijkheid blijkt om het woord ook anders te verklaren; het eerste deel zou ook in beteekenis met *lok-* gelijk kunnen staan. Vgl. ook mhd. *ruore*, „koppel jachthonden" (Lexer 2, 549) en Kil. roere, ruere (*lokaas*), esca accipitrum, falconum etc., esca de viva ave quae accipitri offertur et a venatore movetur ut accipiter ex motu eam vivere animadvertens ad eam descendat, a roeren i. movere (Gesner). Door bijgedachte aan de gewone beteekenis van dit ww. is dan de overdrachtelijke opvatting van roervinke ontstaan. Kil. en Plant. geven beiden het woord, doch slechts met de bijvoeging „genus avis; *sorte d'oiseau*". — Bij overdracht, sedert de 16de eeuw, *belhamel*, *onruststoker*, *roervink*. Kil. roervincke, rockvincke (van rocken, „moliri, machinari", Kil.), auctor turbarum, homo inquies, homo inquietus, turbator, *et* vitilitigator, rabula (in *Synon.* o. a. vertaald met, „pleitvogel, procureur oft advocaet van quade saeken"). Vgl. Stoett, *Spreekwdb.* 1662*a* (roervink). ‖ Omme die ghementionneerde Armingiacsche wapeninghe wille, daer die voorghenoemde drie ghebroeders van Orliens (h)alen ende roervincken in waren, Despars 3, 223. D., haerlieder overdekene, die welcke van als . . . roervincke was, 464. — Het eerste deel van *roervink* in eigenlijken zin is „die zich roert", in de overdrachtelijke opvatting „die roert, in beweging brengt, beweging veroorzaakt, opruit". Voor het tweede deel vgl. ndl. *luistervink*. — Vgl. Kil. roerstichter, auctor, structor, machinator turbarum, fax seditionis. Daarin is *roer* het znw. met de bet. „beroering".

*ROES. Waarschijnlijk verkeerde lezing voor croes, *gekruld*, in *Scep v. W.* 14*a*: „sodanyghen luyden behooren den baert dicke ende een luttel *roes* te hebben, ende en moeten niet calu sijn".

*ROES. In *Bervoete Broers* bl. 26, vs. 228 komt een znw. van dezen vorm voor in de uitdr. „(ghy zijt... de matere, die nu verheven sidt nae den rechten *roes*". De bet. schijnt te zijn „naar, overeenkomstig de rechte *wijze*, het juiste *gebruik*" (de mater van het klooster moet, zooals billijk of natuurlijk is, op de eereplaats zitten). Het woord is niet duidelijk het rijmt op *broes* (d. i. *broers*) en dus zou *roes* ook kunnen staan voor *roers*, doch een woord van dezen vorm bestaat niet. Misschien te lezen *coes*, d. i. *coers*, loop der dingen, bestaand gebruik? Vgl. Kil. 838: coers hebben, in usu esse.

ROESBEKER (Willems, *Meng.* 343). Zie ROSEBEKER (eene muntsoort).

ROESDOM. Zie het volg. Art.

ROESDOMMEL (ROOS-, ROSE-, ROIS-, ook -DOMMER, -DOM), znw. m. Mnd. *rôrdump*, *rôrdum*, ook *raredump*; mhd. *rôrtumel*; ook *rârdrümmel*; hd. *rohrdommel*; ndl. *roerdomp*. Benaming van een vogel, waarvan de verschillende vormen, zeker ten gevolge van verschillende volksetymologieën, zeer uiteenloopen. Of het eerste deel van het woord als *roes* of *roos* klonk, is eveneens onzeker: voor roos pleit de vorm rosedrommel (op anacroculus in *Voc. Cop.*). De beteekenis van het eerste deel was wel *riet* (vgl. ROER, hd. *rohr*), die van het tweede is onzeker. Zie verder de Wdbb. ook over de oudgermaansche vormen (ags. *rôradumbla*; ohd. *horotubil*, *horotumil*, Grimm, Kluge, Franck, Vercoullie). Eene andere benaming was butoor; z. ald. *Voc. Cop.* (zie boven). *Teuth.* roisdommel, eyn vogel, onocrotalus. Kil. roerdomp, onocrotalus (zie de talrijke lat. en mnl. vormen bij Dief. op onocrotalus, waaronder ook een twaalftal variaties op het thema *rôrdommel*). Plant. heeft slechts roerdomp, *certain oiseau*. In Junius *Nomenclator* 47 komt bij *onocrotalus* niet deze vertaling voor, maar wel op 44 bij ardea stellaris (Al. *rortrum*, *rordump*, quod inter arundines velut classicum cieat, *roereigel*, *mosku*, *mossocks* (*vgl.* Franck op roerdomp), quasi bos palustris, quod in paludibus mugiat, *erdbul*, Austriacis ab horribili mugitu, quem inserto terrae rostro edit, *urrind*, *meesrind*, ab eadem ratione, B(at). puttoir, dompho-ren); Kil. roerdomp, roertrompe, *Sax.* ardea

stellaris, sic dicta quod inter arundines degat et tubae sonum reddat classicumque canat, *vulgo* butorius; domphoren, j. butoor, ardea stellaris (*eene soort van reiger*), sic dicta a prolixitate rostri). Kil. 924: bundte reiger, putoor, roerdomp, ardea stellaris minor. || Den roesdommel ende den pellicaen ende den herodiaen ende caradioen . . ., den nachtule ende den yupere, *Haagsche Bijbel* 1, 81*d* (*Lev.* 11, 18: *onocrotalum et porphyrionem, herodionem et charadrion*; bij Ruusb. 2, 213, waar de verboden vogels allegorisch worden opgevat, staat de „onocrotalus" zonder vertaling; zie de beschrijving *ald.*). Die roesdommer ende die eghel sullen wonen in horen dorpelen, *D. B. Zephanja* 2, 14 (lat. *onocrotalus et ericius*). Onocrocalus dat is een roesdom ende pleecht groot gheluyt te maken inden water, *Barth.* 427*a* (zie verder de beschrijving *ald.*). Alsoo (*door zijn geluid*) scheen dat ulula een roesdom waer, die welke inden broeken woont, 432*a*.

ROESE (ROSE, REUS). Zie bij RESE.

ROESEL. Zie REUSEL en ROSEL.

ROESEYE (*O. K. v. Delft* I, 24). Zie ROSEYE.

ROESEN, zw. ww. intr. In *Teuth.*[2] 321*a* vindt men: „ongeorloft roesen of bedrieghen off jaghen, venari". Het is niet zeker wat met *roesen* bedoeld is, misschien *dartele vermaken najagen, uitspatten* (vgl. lat. „*venari* amores" en ndl. „hoeren *jagen*" (naloopen). In dit geval is roesen hetzelfde als ndl. *ruizen, roezen*, razen, tieren, joelen. Zie RUSEN en vgl. Franck op ruzie, alsmede ndl. *roes* („dronkenschap"), *roezig* en *roezemoezen* (fri. *roezemoesje*, op slordige wijze allerlei zaken door elkaar mengen en verwarren, *Fri. Wdb.* 3, 37).

ROEST (ROST), znw. o. en m. Mnd. mhd. ndd. *rost, rust*, m.; ohd. hd. osa. *rost*, m.; ags. *rûst*; eng. *rust*; ndl. *roest*; fri. *rust*. Zie Franck op het woord. In dezelfde beteekenis ROESTER (RUESTER). Vgl. het met een ander suffix gevormde ohd. *rosamo*; mhd. *roseme, rosem*. Omgekeerd komt naast ndl. mnl. *rooster* ook een vorm voor zonder *r*-suffix; eng. *rost*. Zie bij ROOSTER en vgl. Franck op het woord. *Roest, schimmelachtige uitslag op metalen en planten. Gemma* 68*v*: roest, erugo. *Teuth.* rost, ruester, rubigo, erugo; rost van yseren, ferrugo; vol rostes, ferruginosus; rost van yseren off honichdouwe, rubigo; van metale dye rost, erugo, rubigo; rost van yser off ander metail, sordes; rost van den ysere off honichdouw van den saide afnemen, eruginare (*Voc. Cop.* veghen roester ave, erubiginare); myt rost ind honichdouwe verderven, rubiginare. Kil. roest, rubigo, erugo, ferrugo. Plant. roest, *rouille, enrouillure*; roest int metael, gelt oft coper, aerugo; roest aent yser, ferrugo. || Troest van den zelvere, *Tijdschr.* 6, 80, 9. Negheen roest coomt er in (*in goud*), *Nat. Bl.* XIII, 20; ook 129. Ghelijc alst roest dijser verteert, *Reg.* 30*c*. Hoe dat een yser meer puer is ende gepolijst, also wordet eer ende haesteliker van den roest besmet, *Barth.* 549*b*. Die smettinghe des roests, *ald.* Tfuer . . . suvert ende reynicht die metallen die vanden scueben (*schilfers*) ende vanden roest verteert werden, 377*b*. Alse roest dat ant yser leghet, *Lapidar.-fr.* (*hs.*) 2. Enen steen, hiet emachites, (die) den roest ghelike es, *ald.* 298. — Overdrachtelijk van zedelijke smetten (vgl. ROESTESMETTE) en vlekken (vgl. ROESTEVLECKE). || Ydel eer is . . . wortel der sonden, voetster der misdaet, roest der doochden, *Hs. Moll* 7, *f.* 63*a*. Te verbernen ende te verteren dat roest der sonden, 43*a*. Dat vuer der lief.ten . . ., dat al den roest onser sunden wil verteren, *Hs. Serm. G.* 156*c*. Als hij nu van den roeste der sunden geschuert was, *Col.* 170*v*. Alsoo verdrijft tribulacie ende liden den rost der sunden, *Sp. d. Moniken* 1*b*. Vgl. ROESTEN en ROESTICH.

ROEST (ROOST), bnw. Hetzelfde als roestich; z. ald., ook de aanh. uit Kil., waarin dit adj. voorkomt. || Siet daer een sweert behaghel . . ., hets so roost, ic wane dat bloyt; het snede wel boter, waert ghegloyt, *Segh.* 937 (*varr.* roestich). — Vandaar roestheit; z. ald.

ROEST, znw. (m. en o.?). Osa. ags. *hrôst*; meng. eng. *roost*; ndl. *roest*, hoenderstok. De vermoedelijk oorspronkelijke beteekenis was *de binnenzijde* (*van een dak, de dakstoel, het dakgeraamte*, ook *met de daarbij behoorende dakbinten*. Vgl. GESPAN, GESPAR, KEPER. De bet. „dakgeraamte" heeft het woord in het Osa., die van „binnenzijde van het dak" in de Schotsche laaglanden (vgl. Skeat, *Conc. Et. Dict.* 406). Vgl. hd. *rus(z)baum* (Grimm 8, 1556; Schade 426), oberpfalz. *ruesba(u)m* (aangeh. t. a. p.), „de balk waarop het dak van een vertrek rust". Deze beteekenis heeft zich in het Ags., het Eng. en het Ndl. ontwikkeld tot die van — 1) *Hoenderstok* (Kil. roest, *Fland.* j. hinnenkot, gallinarium, sedile avium, pertica gallinaria"; uit het Mnl. is tot heden geen voorbeeld opgeteekend; vgl. *Antw. Idiot.* 1035; De Bo 944: roest, „hoenderrek" en „hennekot, roest(e)kot, hoenderhok"; *roesten*, „op het roest zitten, rusten, slapen" gezegd van hoenders; Schuermans 550: *roest, hoenderroest*, m.) Eene treffende overeenkomst heeft ndl. *hanebalk*, „de bovenste dwarsbalk in een huis", in den oudsten tijd de gewone verblijfplaats der hoenders in eene germaansche boerenwoning. Zie HANENBALC en vooral *Versl. en Med. Kon. Akad.* 1889, bl. 122. In de 17de eeuw gebruikte men de uitdr. „te *roest* gaan", evenals heden „op *stok* gaan" ook van menschen voor „naar bed gaan". Zie een voorbeeld bij Huygens, *Hofwijck*, vs. 2501 en Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1839. — 2) De beteekenis „binnenzijde van het dak" heeft zich in het Mnl., en uitsluitend daar, ontwikkeld tot die van *gehemelte van den mond, dakwand des monds, mondverwulfsel.* Ook „gehemelte" zelf berust op eene dergelijke voorstelling; zie GEHEMELTE en HEMELTE, en vgl. ndl. *verhemelte.* Van het lat. *palatum* meent men, dat hier de bet. van het lichaamsdeel op het hemelgewelf („palatum coeli") is overgedragen. || Hi stakene . . . metten spere in den mont, ende naghelde hem die tonghe an sinen roest (*hs.*), *Alex.* V, 117 (lat. *fauces*). Den zeren roeste es pijnlic tbroot, den gansen so eist zoetheit groot, *Sp. d. S.* 9519. Laet du (*l.* di) dine lijftocht lichte genoegen . . .; dine tonge, dijn roest willic dat maken (*l.* make) die honger lustende, metti smaken (*l. met de uitgevers en varr.* niet die smake), *Sp.* I[a], 36, 30 (*var. L.* roet *of* roec), *B.* troest, *G.* raest *of* roest; lat. *palatum tuum fames excitet, non sapores*). — Van dieren. || (Men) wrive hem (*den zieken vogel*) sijn roest . . . met pulvere van stafisagria (*sassefras*), *Nat. Bl.* (*Bloeml.* 2, 37, 35). — Nog heden is te Goeree *overroest* bekend in de bet. „gehemelte". Zie Boers, *Beschr. v. Goeree*, bl. 54.

AANM. — Waarschijnlijk heeft het woord ook gestaan in *Sp. d. Sonden* 49, waar eveneens de boven bij *Sp.* I[a], 36, 30 aangehaalde woorden van Seneca worden vertaald. De tekst heeft „hongher moete *braden* nopen, niet op die lecker spise hopen" (*Proza* 15*d*: „honger moet di nopen"). In het Gloss. wordt voorgesteld te lezen *rake*, bij Dief. o. a. vertaling van „palatum". Doch waarschijnlijker is de gissing van Franck (*Zeits. f. d. Alt.* 47, 77), dat er oorspronkelijk *roest* heeft gestaan, hetwelk de ndd. afschrijver aanzag voor *roost*, „gebraad", waarvoor hij „braden" in de plaats stelde. De regel zal wel geluid hebben: „honger moet den *roest* di (*Proza*) nopen (lat. *palatum tuum fames excitet*).

ROEST. Zie ROOST.

ROESTACHTICH (ROST-, -ECHTICH), bnw. Hetzelfde als roestich; z. ald., ook de aanh. uit Kil. en Plant. *Fragm. lexicon*: rostechtich, saber (*l.* scaber; *ruil*, niet uitsluitend van metalen).

ROESTEMAEL (ROEST-), znw. o. *Roestvlek, roest.*

dochter mans ende oer broeders" (*a.* 1462). Bedoeld kan zijn een maaltijd bij de eene of andere feestelijke gelegenheid, waarbij een schotel met „roetaerts" werd voorgezet, doch vooreerst is „den roetert eten" daarmede niet geheel in overeenstemming (ook is niet zeker dat de vogel gegeten werd, doch vgl. Baudet, *Maaltijd en keuken* 82) en ten tweede is het woord voor noordndl. en oostmnl. tongvallen niet bewezen.

ROETAIR. Zie ROETAER.

ROETCHE. Zie ROTSE.

ROETE. Zie ROET.

ROETE. Zie ROTE (*afdeeling*, *bende* e. a.).

ROETE („eens lichts wives lippen sijn een drupende roete", lat. „*favus distillans labia meretricis*"; *Bijb. v.* 1360, 2, 30*d*; *D. B. Spreuken* 5, 3). Zie ROTE, hetzelfde als rate, *honingraat*.

*ROETE (*Gloss. flam.* 10: „roete, rubicundus", *l.* roet). Zie ROOT, bnw.

ROETEN, bnw. Zie ROETIJN.

ROETEN, ww. Zie ROTEN.

ROETEN, zw. ww. trans. Hd. *russen*; vgl. eng. *to soot.* Van roet, in de bet. 1, *b*). *Smeren.* ‖ D. ende sinen broeder van den coeghe (*l.* cocghe) te roeten, *Oudste Rek. v. Dordr.* 41 (*a.* 1285); *vgl. bij* ROET: „om ruet die galeyde onder mede te smaren", *eveneens uit een noordndl. tongval.* — Zoo ook in de 16de eeuw, van leer (*vgl. bij* Halma op roet: „suif, graisse de moton, de boeuf ou de vache que le boucher fait fondre et qu'il vend aux chandeliers et aux corroyeurs"). ‖ Zeght eerst u knechten, dat sy smauten en *roeten*, haer schoens doen lappen met haze-voeten, *Polit. Refer.* 217.

*ROETHEIT, znw. vr. *Roest*, *roestigheid.* Niet waarschijnlijk is dat hier rootheit bedoeld is (hoewel niet onmogelijk), eerder zal men te denken hebben aan eene verkeerde lezing voor roestheit (z. ald.). ‖ Doch (*doe*) of die roetheit (*D. B.* roesticheit) vanden sulver, ende daer sel alte puren vat wt comen, *Hs. v.* 1360, 47*d* (*Spreuken* 25, 4: *aufer rubiginem de argento*).

ROETIJN (RUETIJN, ROETEN, RUETEN), bnw. Van roet, in de bet. 1, *b*). *Van vet, smeer of talk gemaakt*, vooral gezegd van kaarsen. Vgl. ROETKERSE en ndl. *vetkaars*, *smeerkaars*. *Voc. Cop.* rueten, sepeus (*adj.*). ‖ Hout, turven ende roetten keerssen, *Cout. v. Brugge* 2, 151. Rotine keersen, Mieris 2, 340*b* (*a.* 1324). Van 500 pont roetijn kersen te maken, *Rek. d. Gr.* 1, 50 (*de komma tusschen* r. *en* k. *moet hier en op de vorige plaats vervallen*). Roeten keersen, 2, 60. Rueten kaersen, mijns heren cleder bi te nayen, 3, 146. IIII pont rueten kersen vanden (*aldus*) coe, die vander Eem quam, *Rek. Bissc. v. Utr.* 339; ook 331 (*vgl. ald.* waskersen *en* onghelkersen). Stucken van roeten kersen, *Con. Som.*[2] 291 *var.* Van rutenen kerssen diemen beseght op der scepen huis, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 119. Van 31 stenen (*eene maat*) roetinre kerssen ende van 10 pont wassinre kerssen, *Rek. v. Gent* 1, 219 (*a.* 1337). Cuere vanden roeten keerssen, *Ann. Em.* 17, 171 (*te Rousselare*). Houdt, turven ende roetten keerssen, 7, 189 (*a.* 1517). XLV steene ende II lb ruetender kerssen, *Gesch. v. Antw.* 2, 640 (*a.* 1401). — Samenst. roetkerse (-kaerse), *Rek. d. Gr.* 3, 199.

ROETKERSE (-KAERSE). Zie bij het vorig Art.

ROETSE (met *oe*). Vreemde bijvorm van rootse. Zie ROTSE, en ald. de uit het Mhd. aangehaalde vormen.

ROETSIEDER, znw. m. *Vetzieder.* Vgl. ROET, 1, *b*) en zie bij ROETIJN. ‖ Jan Jansz., roetsieder, *R. v. Leiden* 319.

*ROETSCRONE (ROUTSCRON), znw. vr. Misschien is de bet. dezelfde als van het hedendaagsche *candelabre* of *luuster*, of eerder nog *eene kaarsenkroon.* Doch het is vreemd, dat het woord *kaars* er niet in is uitgedrukt, tenzij men mag aannemen dat *roetscrone* staat voor *roetkersencrone, hetgeen niet onmogelijk is. ‖ Unam coronam vulgariter dictam *routscron*, pro candelarum *tritsoor*, ter waerde van zes schell. gr., negen gr. vlaemsch, Willems, *Meng.* 380 (*a* 1377). — Evenwel de bijvoeging „pro candelarum *tritsoor*" („kast", Kil.) spreekt niet ten gunste van deze verklaring. Ook is de nergens elders voorkomende schrijfwijze *rout* voor *roet* een bezwaar.

ROEU. Zie RAU.

ROEVE (ROVE), znw. vr. Mnd. *rove*; mhd. *ruobe*, *rüebe*; ndd. oostfri. *röve*, *röfe*; ohd. *ruoba*, *ruoppa*; hd. *rübe*. *Raap*, *knol.* Zie over de verhouding van het woord tot lat. *rapum*, *rapa* (ook ohd. *râba*, mhd. *râbe*) de Wdbb. van Kluge en Grimm op rübe; Franck op raap. Het woord is in het Mnl. vooral gevonden in noordoostelijke geschriften, doch dat het ook in andere dialekten bekend is geweest bewijst Kil's roeve, j. roef, rapum; roffe, *Sax.* j. roeve, rapum; ook rube, rueve, *Germ. Sax. Sicamb.* j. rape, rapum. Plant. rape, rove oft knol, *naveau*, *navet*, rapum, napus (ook rofken, rofkoeck, rofkruyt, rofvelt, rofsaet, rofolie, naast raep-). ‖ Dat he roeven in den kamp zeijen off met pooten bepooten muchte, *Etst. v. Dr.* 154.

ROEVEN (RUEVEN), zw. ww. trans. Van roef; z. ald. *Van een roef voorzien*, *aan iets* (een gebouw) *een roef* (of *gewelfd dak*, *zoldering*) *aanbrengen. Teuth.* hemelen, rueven, wulven, testudinare, lacunare; roeven, wulven, crummen, lacunare. Soortgelijke bet. heeft het woord nog heden in zndl. tongvallen (*Antw. Idiot.* 1036).

ROF (bij Plant.). Zie ROEVE en vgl. ROF, 3de Art.

ROF (*O. Vaderl. R.* 3, 150, 109; 151, 118). Zie ROFT.

*ROF (ROFF), in *Teuth.*, met de vertaling „rapina", schijnt bedoeld te zijn als bijvorm van roof, dat op dezelfde bladzijde ook genoemd wordt in den vorm roiff. Een vorm met korte vocaal naast roof is denkbaar, maar van elders niet bekend. De glosse nd. „*roff*, *roef*" bij Diefenb. op rapina, mag niet zonder nader bewijs als een voorbeeld hiervan worden aangemerkt: daarmede zal wel *rof*, *roeve*, d. i. „raap" bedoeld zijn (in het artikel wordt èn lat. *rapula* (verkleinw. van *rapa*) èn *rapina* genoemd). — *Gloss. Bern.* „rofnisse, rapacitas" zal wel als roofnisse moeten worden opgevat.

ROFFEL (RUFFEL, RUFEL), znw. m. Benaming van verschillende gereedschappen. In het Ndl. heeft het woord de beteekenis van eene bepaalde soort van schaaf, waarmee het ruwste van planken wordt weggenomen (ook *roffelschaaf*, met den stam van het ww. *roffelen*; zie De Jager, *Freq.* 1, 527 en Franck op roffel; vla. *roefel*, *roefelen*, *roefelschaaf* (De Bo 944); *Waasch Idiot.* 555; *Antw. Idiot.* 1033). Doch in het Vla. heeft *roefelen* (t. a. p.) ook de bet. „de begroeide en ruige oppervlakte (van wegen) met eene spade afschaven" (De Bo t. a. p.). Daarmede stemt overeen mnd. *roffele*, *ruffele*; Kil. roeffel, *vet.* j. schuppe, ligo (vgl. De Bo op roefel en ruifel (*Harl. Gloss.* rufele, ligo; ook vleghel s. rufel, tribula); Schuermans 551). *Spade*, *schop.* ‖ Waert dat men den Seerick soude graeven, soo sal men die eerde werpen oostwaert tot mynen lande waert also verre alse mense mit ruffelen schieten off werpen mach, *Oorkb.* 2, 219*b* (*a.* 1284). — Ditzelfde naamwoord of het ww. roffelen zal het zijn, dat voorkomt in Roffelblock, naam van een stuk land te Charlois in 1474 (Gonnet, *Zijlkl.* 197). De eig. bet. zal wezen „een akker (zie BLOC) die met een spade of houweel bewerkt is."

AANM. — Niet duidelijk is de mededeeling in *Teuth.* „haenbalck off eyn ruffel, laquear." Bij Dief. op laquear is niets te vinden dat de glosse opheldert. — Zie voor verschillende andere beteekenissen van *roffel* en *roffelen*, ook *roffen* de

Wdbb. van Weiland, De Jager, Boekenoogen (ook Rutten en Tuerlinckx voor *roffen*) en vgl. ROFFEN.

ROFFELEN (RUFFELEN), zw. ww. intr. Benaming van een spel, maar welk is niet bekend. Misschien komt het van roffelen in de bet. „opeenhoopen", waarnaast die van „opstrijken" aan het woord kan zijn eigen geweest; vgl. De Jager, *Freq.* 1, 527. Doch ook ieder ander spel kan verboden worden als er een dobbelspel van gemaakt wordt. ‖ Niemant en sal . . . mit seylspel (*keilen, kiskassen?* Kil.) moeten dobbelen of mitten quaertspel quaerten of ruffelen om gelt, *O. K. v. Delft* II, 23, 3.

ROFFEN, zw. ww. intr. Mnd. *ruffen, roffen*; vgl. ndd. *ruffeln* (*Brem. Wtb.*, aangeh. bij De Jager, *Freq.* 1, 529). Over den oorsprong en de verwanten is niets met zekerheid te zeggen. Vgl. Vercoullie 241. |*Koppelen, verboden omgang bevorderen tusschen jongelieden.* Vgl. ROFFIAEN en zie een voorbeeld bij ROFSTER, waar ook het gebruik van het woord in de 17de eeuw wordt vermeld. ‖ Dat niemant nae dessen dage quade harberge hoelden noch ruffen noch enige personen manne, vrouwen of joncfrouwen in onechtscap toe samen husen noch haeven (*hoven*) en sullen bij der penen van den kaeck of den steen toe dragen, *Stadr. v. Kampen* 7. — Vgl. mnd. *rufferie*, koppelarij; *ruffewort, roffewort*, ontuchtige taal.

ROFFER, znw. m. Mnd. *ruffer, roffer. Koppelaar, hoerenwaard.* Het woord moet in het Mnl. bekend zijn geweest. Vgl. ROFSTER.

ROFFERIE (RUFFERIE), znw. vr. Mnd. *rufferie. Koppelarij.* ‖ Die hoor wijf verhueren (*d. i.* verhoeren) ende die mit rufferiën goede vrouwen bedrieghen, *Sassensp.* 2, 86, 13.

ROFFIAEN (RUFFIAEN), znw. m. Mnd. *ruffian*; eng. *ruffian.* Van ofra. fra. prov. *rufian*; verouderd fra. ook *rufien* (Hatzf. 1984). De oorsprong staat niet vast. Misschien is het woord germ. met een romaanschen uitgang; vgl. mnd. *ruffen*; hd. dial. *rufflen*, ndl. verouderd *roffelen, roffen*; Diez[3] 1, 361; De Jager, *Freq.* 1, 529, alle in de bet. „koppelen, koppelaar." Vgl. de vorige Artn. en ROFSTER. Eene andere gissing bij Vercoullie 241. *Koppelaar, hij* |*die verboden omgang tusschen jongelieden bevordert*; ook *hoerenwaard*, en in eene ruimere opvatting *verachtelijk wezen, schandbrok. Teuth.* ruffiaen of kopler of lecker, leno; eyn ruffiaen of die myt vrouwen ontemeliken levet, agapeta *vel* agapes; ruffiaen *verw. naar* hoerenjager; boeve, tuescher, truyfler, lodder, netteboeve, truant, ribalt, ruffiaen, trufator, joculator, ribaldus, leno, parasita, histrio, e. a. *Gemma* 109*r*: een roffiaen, scalc of leckert, leno. Kil. roffiaen, ruffiaen, leno, productor, stupri arbiter, aquariolus („qui fert saccum meretricis", Diefenb.), *vulgo* ruffianus (vgl. Duc. op ruffiani). ‖ Leno, dat soo veel te segghen is . . . als roffiaen in duytsch, als die van den loon leeft dattie lichte wiven winnen, *Gest. Rom.* 191*c*. Hoeren ende boeven, makelaers ende roffianen, in gulsicheyt ende oncuyscheyt levende, 172*b*. Een roffiaen, een stoofhouwer, dye hem myt lichte vrouwen gheneerde, 191*b*. Daer nae wert hi roffiaen ende hi hielt zommige lichte vroukens daer toe, *Proza-Sp.* 79*d*. Weet ghi niet datmen den roffianen of den croden (?) bodelen mit screyen of bidden niet versmeken en mach? *Gest. Rom.* 191*c*.

ROFFIAENSCHAP, znw. o. (en vr.). *Koppelarij, het bedrijf of het leven van een „roffiaen"*; z. ald. *Gemma* 109*v*: leckerye of roffiaenschap, lenocinium.

ROFFIOLE (-OEL, -OL, ROFFOEL), znw. vr. (?). Mnd. *rofiolken*: vla. *roffioel* (Vercoullie 241). *Vleeschpastei(tje). Hor. Belg.* 7[2], 90: roffiole, vel pasteide, vleeschtarte, artocreas. *Voc. Cop.* een roffiole, artocrea; roffioele, frixella. Kil. roffioele, artocreas, it. *reffioli* (*roffiole*) Vgl. Diefenb. op rufeola, rofiolus, frixella (en frigella), en vooral Duc. op rofiolus en rufeola, en ald. op dit laatste woord: „panis s. placentae species, *rougeolle* Picardis nostris, quod colore subrubido sit." Dat er ook ander gebak onder verstaan werd, leert ons een 18de-eeuwsch keukenboek, waar het bestaat uit een „mengzel van gehakte petercelie en spenage, daar men wat geraspte oude kaas, notemuscaat en een ey in doet". Vgl. ook de samenst. *keesroffoel* uit Cats bij Oudem. 5, 884. Het woord zal wel van romaanschen oorsprong zijn; misschien is het eene afleiding van *rufus*, rood, doch het is ook mogelijk dat het door volksetymologie is vervormd: bij Duc. op rufeola worden ook opgegeven als van gelijke beteekenis *raseola, roscella, rusella* en *rosola* (deze laatste woorden zouden kunnen komen van germ. mnl. rosel, ndl. *reuzel*; het bij Frisch vermelde *refflein* (*Altd. Blätt.* 1, 167) zal wel een produkt zijn van omduitsching). In geen geval kan het mnl. woord komen van ofra. *rougeolle* (dat ook de naam is van het „roodborstje"; zie Diefenb. op frigella). ‖ Daer (*in Luilekkerland*) sijn die banken ende stoelen ghebacken al van roffioelen, *Altd. Blätt.* 1, 166, 35. Een aven (*oven*) gehuurd, ccc roffiolen ynne te backen, *Geld. Maandw.* 1, 385. Meyster Jan pasteydenbecker . . . gelevert CLIX tarten, tstuc 1 gr., ende L rofiolen, tstuck II br(ab.), *ald.* Den . . . joncwive die hier boven roffoelen brachte, *Rek. v. Middelb.* 8 (*a.* 1364).

*ROFFOEL. Zie ROFFIOEL.

ROFSTER, znw. vr. Mnd. *ruffersche. Koppelaarster, eene vrouw die verboden omgang tusschen jongelieden bevordert.* Van roffen, koppelen; z. ald. Zie voorbeelden van *roffen* en *roffelen* in deze beteekenis uit de 17de eeuw bij De Jager, *Freq.* 1, 529 en vgl. ROFFER en ROFFERIE. ‖ Rofsteren die vrouwen, jonffrouwen off megede aen mannen off knechten roffeden off die in sulken schine haelen lieten off huseden off hoveden, *Overijs. R.* I[1], 107. Want dair hudensdaechs . . . rofsters zijn ende quade vrouwen, diewelke omme gijfte, omme myede, omme een vet mael te hebben . . . heymelick bootscappen dragen an gueden luden wijven ende kinderen, ende . . . mit hoore bedriechelijcke ende schoone woirden dieselve verleyden, brengen ende doen brengen tot . . . oneeren ende sondigen leven, *R. v. Amst.* 125, 198 (*a.* 1478). Van den rofsters ende quade oude trypen, doende ende overdragende quade bootscappen an gueden luden wijven, kinderen off an weduwen, 127, 5.

ROFT (*O. Vaderl. R.* 3, 150). Zie ROCHT, 2de Art.

ROG (*Leid. Keurb.* 112 § 4). Zie ROGGE.

ROGE (ROCH), znw. m. Mhd. *roge*; ohd. *rogo*; mnd. *roge, rogge, rogel, rogen*; ook mhd. *rogen*; ohd. *rogan*; hd. *rogen*; eng. *roe.* Zie verder Kluge op rogen. Misschien is het eenmaal voorkomende roch onz., evenals onr. *hrogn* (vermeld bij Kluge). *Vischkuit. Voc. Cop.* roghe van den vissche, squilla (als benaming van verschillende visschen bij Dief. en Duc. (lat. *scilla*), doch niet van „vischkuit"). Kil. rogher (*l.* roghe), rogher, ovum piscis, ova piscium feminarum, *vulgo* polygranum, ang. *rouges.* Plant. de roge van den herinck oft andere visch, ova piscium. Zoo nog heden in zndl. tongvallen (Schuermans 551 op rog, rogel, reugel; *Antw. Idiot.* 1036: op rog; *Waasch Idiot.* 556). Zie verder bij ROCH. ‖ Selc die gans coort om die craghe, selc coort den herinc om en roghe, *Hor. Belg.* 6, 1, 20 (*zij verkiezen de genietingen van de tong*): vgl. *Ndl. Wdb.* 3, 983 op BRADEN. Dezelfde spreekwoordelijke zegswijze komt ook tweemaal voor bij Plant.: „den herinck braden om den roge, *rostir le hareng pour avoir l'oeuf* (*adag.* aureo hamo piscari, d. i. groote uitgaven doen voor niemendal (want de gouden haak waarmede men vischt raakt men kwijt), geld ver-

knoeien," en (op harinc): „den harinck om den roge oft kuyt braden, *rostir le hareng pour avoir les oeufs ou la laictee*, oleum et operam perdere, *adag.* De bedoeling zal ook hier wel zijn „zijn geld weggooien", en niet „vergeefsche moeite doen" (*Ndl. Wdb.* op haring). De spreekw. zegswijze zal te vergelijken zijn met „de kip slachten die het gouden ei legt". || Dat (*zeedier*) gadert roch (*varr.*) in der gebaren in hem alst oft eyere waren: alsi ripe sijn worden si open, *Nat. Bl.* IV, 261 (lat *in sua matrice ova generat*).

AANM. — De glosse in *Harl. Gloss.* „roghe, sartum" moet op een misverstand berusten, b.v. op versmelting van twee verschillende glossen. Vgl. *Gloss. Bern.* „roede (*d. i.* rode), sartum" (Duc.: „terra dumetis purgata et in culturam redacta").

*ROGE (*Rek. d. Cam* 3¹, 20). Zie ROGGE.

ROGELINC, znw. m. Benaming van een visch, misschien *een brasem*. *Gemma* 151r: „een roghelinc, pictillus, est nomen piscis." Onder de talrijke glossen komt ook „prasm" en „brozsem" voor. Doch *rogelinc* wordt ook met rekelinc gelijk gesteld, en dit is een gedroogde visch. Vgl. REKELINC; Lübben op rekelink, en bij Dief. op pictillus ook de glossen „rekeling" en „reckelig, ein durr visch."

ROGET, znw. Naam van een visch, ofra. *rouget* (Duc.), fra. *rouget. Zeehaan.* Vgl. Duc. op circulus, 2). || De roget ende den garnaet, *Reg.* 44c. Dye ghesooden rogetten ende gornaten eet men met die cameline sause, 48c. Bi avontueren es den visch merlinck gheheeten bequaemst naest de rogetten, 44d. — Ook in den vorm roset; z. ald.

ROGGE, znw. m. Naam van een visch, *rog*, mnd. *rugge*, *ruche*. Zie boven bij ROCHGE en vgl. nog Kil. 927 (roche) en *Belg. Mus.* 6, 55: „tes een crabbe die draeght een rogghe up den hals, wat vreemder gheveerte!"

ROGGE (RUGGE, ROG, RUG); ook eene enkele maal ROCKE, znw. m. Mnd. *rogge*; mhd. *rogge*, ook *rocke*; ohd. *roggo*, *rocko*; ondl. ondd. *roggo*, *rokko*; hd. *roggen*; ndl. *rogge*, *rog*; eng. *rye*. *Rogge*, de bekende graansoort. In het Mnl. ook benaming voor *wintertarwe* (lat. *siligo*; rogge = lat. *secale*). Zie de Wdbb. en vgl. Schade, *Reall.* 692. *Voc. Cop.* rogghe, siligo (genus tritici). *Gloss. Bern.* rogge, siligo. *Teuth.* rogge, rog, siligo. Kil. rogghe, secale, frumentum secaliceum *et* siligo, triticum siligineum, triticum hybernum. Plant. rogge, *du seigle*, secale, siligo. *Harl. Gloss.* rugghe (met eene *o* boven *u*), siligo. Vgl. Diefenb. op secale en siligo. || *Wo men rogghe copen sal.* Engheen persone en moet rogghe copen, de ghewaghet of gheschepet is (*met wagen of schip aangevoerd*) ende den men to Groninge to markede voren sal, eer he to der stad comet, *Stadr. v. Gron.* 72, 207. Rogghen to copen, *ald.*; zoo nog vijfmaal *ald.* *Van rogghen wt tho voren.* Weert noodzake, soo mach de raet den rogghen inholden, ende so sal de raed den rogghen beholden voor dat ghelt dat he werdich is, ende delen one voort over de stad daers to done is, updat he ghenen schade en neme de ene vergadert hevet, ende de rogghe niet en verdarve, 73, 208. So we rogghen wtvoren wil enz., *ald.* Do sy (*schepenen*) in der Noordenberghe strate der lude harnasch ende rogghen over ghesien hadden, *Rek. d. Cam.* 3¹, 559 (*om te zien of men een bepaalden voorraad rogge in huis had, niet daarvan had verkocht, met het oog op mogelijke vijandelijke overvallen en afsluiting van toevoer; dat de raad der stad rogge ook soms over de stad verdeelde, blijkt uit eene plaats boven*); ook 560. G., O., H. die in der Polstraten den luden ghezeghet hadden ho vele rogghen dat elc hoelden solde, 562 (*a.* 1366). J. ende R., . . . do sy in die Bisscopstrate ende in der Assenstrate den rogghen hadden bescreven, 563; zoo nog eens *ald.* Do die scepen omme die stad ghengen ende besaghen tot elken huse dat voder, dat harnasch ende den rogen (*l.* roggen), 20 (*vgl.* 105: do sy op den Berch dat wapen ende dat saet hadden besien). Do sy die koore van den rogghen ghezatet hadde(n), 385. IIII mudde rogghen, vor elc mudde XIIII vlemsche gr., 148 (*vgl. het register* bl. XXXVIII op *roggeprijs*). Van X ymete rugs (*te veld staande rog*), *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 214. IX viertele rox (*d. i.* rogs), *Gesch. v. Antw.* 1, 306 (*a.* 1439). Ock wat die rogge gulde (*hoe duur de rog ook mocht zijn*), *Kl. v. Diepenv.* II, 32. So men nu goeden rog coopt voor 8 gr., *Leid. Keurb.* 112, 4. Een luttel aluyns ende rogghen semelen, *Scep v. W.* 22a. Veertich mudden roggen, *Oork. v. Helmond* 136 (*a.* 1426); ook 120; 10. Van rogghen den die hunde ghegheten hadden (*roggebrood voor de stadshonden*), *Rek. d. Cam.* 3¹, 409. Dat saet, dat wy noch beholden hadden, beyde weyte ende rogge, *Kl. v. Diepenv.* I, 16. Terwe off rogge, garste ende allerleye zaet, *Fri. Stadr.* 242, 88. Dat niemene negheenen rogge en vercope, hoe goet dat hi es, boven XI inghelschen, *Voorgeb. v. Gent* 7 (*a.* 1337). Tarwe, messelioen ofte rogghe, *Ann. Em.* 17, 192. Een leengoed van XXXII rasiere rugghen, 19, 307 (± *a.* 1390). III havot evenen, I rasiere rogghen, 311. Dattie grote regen doe dlant hadde geslegen alsoo daer die rocge gesait was ende die tarwe . . ., dat niet wt en conste comen, Velth. VI, 25, 45. (*De vrek*) vervult wael zijn schuren mit roggen off mit anderen coorne . . . ende voorsienicheit en hevet hij niet om ewelic te leven, *Proza-Sp. d. S.* 37a. Van den roeghe (*l.* rocghe) te lijfcope die men cochte jeghens die van Rostocke, *Oudste Rek. v. Dordr.* 12 (*a.* 1284). Hi nemt rogge, daer hi leent evene (*hij jaagt naar oneerlijke winsten*), *Rincl.* 1394. Van 2 hoit terwen, 1 hoit roeghen te bringhen van Alkemaer te Hairlem, *Rek. d. Gr.* 2, 406 (*ald. ook* van 2 hoit terwe, 2 hoit rocke). Zoo ook *Con. Som.*¹ bl. 392.

*ROGGE (*Alex.* VI, 392 *hs.*). Zie ROTSE.

ROGGEBLOEME, znw. vr. Mhd. *rockenbluome*; hd. *roggenblume*; ndl. *roggebloem* (Van Dale). *Korenbloem, blauwbloem.* Nog heden wordt in het bijzonder rogge „koren" genoemd. Kil. rogghenbloeme j. korenbloeme, cyanus. || Ic gruete u, edelle rogghebloeme wyde op gheloken, scoon verciert geliken den blauwe lasuer, *Hs. Leeuw.* 80 r. Vgl. cornbloeme (z. ald.), blaeubloeme (*Belg. Mus.* 5, 361, 73) en *Profijt. Liedeb.* 36, 4: „bloeme die staet int coren".

ROGGELEN, zw. ww. intr. Hetzelfde als rochelen; z. ald. (ook voorbeelden van het in zndl. nog bestaande ruggelen). — Vandaar

ROGGELINGE, znw. vr. *Rumoer, tumult, gedruisch, lawaai.* In de 16de eeuw. Vgl. bij ROCHELEN een voorbeeld van de bet. „door elkander schreeuwen". || Int beghinsel van den naersten jaere reeser wederomme van nieus een nieuwe rogghelinghe van orloghe tusschen onzen . . . prince Lodewijck ende den grave Willem van Henegouwe, Despars 2, 308.

ROGGEMARKET (-MARCT), znw. m. en vr. *Roggemarkt.* Zie de aanh. uit *Stadr. v. Gron.* bij ROGGE. || G., do hem die rogghemarket bevolen wart te waren, *Rek. d. Cam.* 3¹, 47 (*a.* 1361); ook 111; 321; 332; e. e. (zie *Register*).

ROGGEN, bnw. Zie ROGGIJN.

ROGGENBROOT (RUGGEN-, ROGGE-), znw. o. *Roggebrood*, ook *zwart brood* (tegenover *wittebrood*, brood van witte tarwe); hd. *roggenbrot*, verouderd ook *rockenbroot* (Grimm's *Wtb.*); eng. *ryebread.* Ook buiten samenstelling roggijn (ruggijn), ruggin broot; zie bij ROGGIJN. *Voc. Cop.* rogghenbroot, turrestina (bij Diefenb. op turestina, staat slechts „panis de lolio factus"). Kil. rogghenbrood, panis secalicius, panis e secali, panis ater. Plant. roggenbroodt, *pain de seigle*,

panis secalinus, siligineus. || In sine ierste jaer . . . gaf hij garstenbroot . . ., in sijn ander jaer gaf hij roggenbroot, dat was smakelicker . . .; in sinen derden jaer . . . gaf hij weitenbroot, dat was smakelicker dan ander, Brugm. 1, 230. Van weyte slecht weytenbroit, van rocge slecht rocgenbroot, van gharste slecht garstenbroot (backen), *Gild. v. Utr.* 2, 54 (*a.* 1435). Die moneke, alsise saghen soe scone, gaven si hare te meer ruggenbroot ende vele teer dans te gheven was haer sede, *Limb.* VI, 1810. Soo wye eenich roggenbroot oft groffbroot valste oft biecke van anderen meel dan van alsulcken als van der molen quame, die verbuerde enz., *R. v. Steenb.* 85, 35. Taruwe-, rogge-, ga(r)ste-, ende oock haverenbroot, *R. v. Schiedam* 338, 6; ook 9. Zoo ook *O. Vaderl. R.* 3, 138, 145; *Wfri. Stadr.* 2, 393, 59; *Keurb. v. Haarl.* 128 *meermalen* (*ook met weglating van* „brood"; *vgl. ndl.* roggetje, *d. i.* „roggebroodje"); *O. K. v. Delft* II, 45, 4 (rogghebroot *en* ruggenbroot); *Jacobik.* 221.

ROGGENMEEL, znw. o. *Roggemeel.* Mnd. *roggenmêl*, *roghenmêl* (*Geneesk. Handb.* 11*v*); hd. *roggenmehl*; eng. *ryemeal.* Het woord zal ook wel in het Mnl. bestaan hebben.

ROGGENMICKE, znw. *Brood van fijn roggemeel.* Vgl. MICKE, 1e Art. || Om wyttenbroit ende roggenmycken, *Geld. Oudh.* 311.

ROGGENMOUT (-MOLT), znw. o. *Mout uit rogge in plaats van uit gerst bereid*, *roggemout.* || *Van rogghenmolt te maken.* Weer ienich man of vrouwe, de rugghenmolt hadden ende des beschenen worden, de breket V marc, ende dat zaet, ende daerto en moste he bynnen 1 jaer niet brouwen, *Stadr. v. Gron.* 7 3, 209.

ROGGESTRO (-STROY), znw. o. Mhd. *rockenstro*; hd. *roggenstroh*; ndl. *roggestroo*; eng. *ryestraw.* *Stroo van gedorschte rogge.* || Om 12 voeder rocghestroys te litiere, *Rek. d. Gr.* 1, 49.

ROGGETIENDE, znw. vr. *Roggetiende.* || Die roggetiende tot Ede (verpacht) om 92 mudde rogghe, *O. Vaderl. R.* 4, 259; ook 277 (*a.* 1415).

ROGGIJN (ROGGEN, RUGGIJN, RUGGIN, RUGGEN), bnw. Mhd. *rückin*, *ruckin*, *rüggin*, *ruggin*; *rockin roggin*: ndl. *roggen-* (met samenstellingen met *rogge* samengevallen). *Van rogge*, ook *van roggebrood. Harl. Gloss.* rugghen, siliginosus. *Voc. Cop.* rugghen, van rogghe, siligineus; in zndl. tongvallen nog heden *roggenen brood.* Plant. roggen, dat van rogge is, secalinus, siligineus. || Enen rogghenen scoof ende eenen (h)evenen scoof, *Gendsch Chtb.* 25 (*ald. ook* twee rogghe scove ende twee evene scove; *a.* 1361). Rugghin broot, 37 (*a.* 1366). Ghi sult (h)u moeten wachten . . . van coeyenen case, van rugghinnen broode, *Hs. Serr.* 14, bl. 113. Van bruynen roggenen brode, *Pelgrimage* 97*d.* Een rogghen broot van 2 d., *Leid. Keurb.* 112, 5 (*hier kan ook de samenstelling bedoeld zijn*). Van den rugghene broode, Matth. *Anal.* 1, 263, 28. (H)enen groten rucghinen cant (*homp roggebrood*) es arde wel sijn ghenouch (*l.* ghevouch), *OVl. Lied. e. G.* 154, 13. Soo wie zemelen doet tot den rogghenen coopbrode, zaels ghelden x s., *Keurb. v. Diest* 39. — Ofte ghi wilt, soo maket eene rugghin huve (*een pleister van roggemeelpap of van roggebrood?*), dat die aderen hute trect, Jan Yp. 97. Dit plaster vors. heet den rogghen huve, *ald.* (*Hs.* Yp. 121*d*: „ene ruggene huve"; *in de bestanddeelen komt evenwel geen rogge voor*). Ofte ghi werken wilt met rugghen huven, sôo werct met diere huve vorseit, *ald.* (*Hs.* Yp.: metter ruggenre huve; *de naam van het geneesmiddel schijnt te berusten op eene overdracht van de kracht van een papje van roggemeel*).

ROHEIT (ROEHEIT), znw. vr. Van ro; z. ald. *Rauwheid*, *ongaarheid. Teuth.* roeheit, cruditas.

ROY (ROOY), znw. Wvla. *rooi*, o.; *rooie*, vr. (De Bo 952; in gewoon gebruik, ook in verscheidene vaste uitdrukkingen; zoo ook *Belg. Mus.* 1, 401, te Iperen); ndl. dial. *rooi* (b. v. te Katwijk; vgl. ook Van Dale[4] 1430). *Moeite*, *verdriet*, *ellende*, *last.* In de 16de eeuw. Volgens Vercoullie is het woord één met ofra. *roi*, „uitrusting" (dat zelf weder van germ. oorsprong is), volgens Franck (op rooi) is het van een anderen oorsprong, maar welken zegt hij niet. Willems brengt *roy* in verband met roede, geeselroede (*Han. H.* 89 *aant.*), doch hoewel niet onwaarschijnlijk wat de bet. aangaat, voor den vorm zou men *roei* verwachten (vgl. evenwel *Lanc.* III, 12052: met *royen* slaen). Ook past deze bet. niet in uitdrukkingen als *met rooi(e)*, *met rooie* (De Bo), *mee rooi* (Van Dale), d. i. „met moeite, ternauwernood". || Wat hebbic in mijnen nueze? . . . de papeie (*pip*) . . .; en ghij zijt deerlic gequelt van den schaepshoeste: van achteren niesdij, dats meerderen roy (: moy), *Han. H.* 88. Hy maect (h)u veil doens;... ic hebber veyl roys mede, *Ned. Kluchtsp.*[2] 109, 26. Wat sal hy hebben . . . die met een quaet wijf is gheplaecht? . . . ramp en roy voor dien iersten prijs, *Liedeb. S.* 25, 29 (nog heden wvla. *ramp en rooi*; zie De Bo 952, alwaar ook uit Despars wordt aangehaald „veel ramps ende roys" en Oudem. 5, 885 (alwaar een voorbeeld uit Oudaan). — Ook in de bet. *moeite*, *last*, *beslommering* (vgl. De Bo op rooi) in de uitdr. roy (rooy) maken, *drukte*, *omslag*, *gedoente*, *beredderina maken.* || Ydelglorie, zingt ghy ons iet. — Zonder twifel, ic zoude(t) gheerne doen, maer plat (h)ute, ken cans niet. — Wat, ghy maect alle zo veel rooijs (: patoys, *d. i.* patooys), *Vijf Maechd.* 26, 265. Wa also, also, ghy maect alle zo vele roes (*l.* rooys; pattooys), 22, 202 (*drukte over de vraag wie bij het wasschen der handen zal voorgaan*).

ROY, znw. vr. Hetzelfde als roede; z. ald. en vgl. nog. || Den wech . . . platen mit sloven, mit staken, mit intoghen ende mit plancken dairan ghespijkert of mit een stijnen (*l.* steynen of styenen) plaet boven ten minsten anderhalf styen dick, boven gedect met een planck of mit een sloef, in deser manieren dat die sloeven sullen wesen van deventers of wesels houdt, viercant; . . . item die staken sullen weesen die twee van een barkoen, vijf staken op die roy, *O. K. v. Delft* I, 31, 18. Zie ook *Lanc.* II, 12052 (aangeh. bij het vorig Art.).

ROY, znw. Benaming van eene bepaalde soort van *wijn.* In de 16de eeuw. || Op die selve wise, oft op: „Roy, roy wt rijnsche vaten", *Profijt. Liedeb.* 126, 99 *Opschr.* — Zoo ook bij Anna Bijns; zie *Belg Mus.* 4, 85, 77 (bij Oudem. 5, 885 door „dus bier" weergegeven).

*ROY, znw. Andere vorm van wvla. rei, benaming van verschillende waterplanten. Zie De Bo 928 op reit en vgl. REITEN. || Lentigines aque, dats roy, dat op dwater vlietet, *Hs* Yp. 100*c* (*l.* royt?).

ROYAEL (ROYEEL), bnw. en znw. Van ofra. fra. *royal.* Hetzelfde als reael; z. ald.

1) *Aanzienlijk*, *voornaam.* Vgl. de aanhaling uit Kil. bij REAEL. Ook als znw. || Die selve here . . . was van den royalen geboren (*uit een aanzienlijk geslacht?*), *Grimb.* I, 4664 (*var.* van den royaellen).

2) Benaming eener gouden munt. Zie een voorbeeld bij REAEL en vgl. nog. || Enen auden royael voor een pont gerekent, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 60 (*a.* 1342). Die XII dusent royale, die die coeninx (*l.* coninc) van Bohem den hertoge schuldich is, *ald.* 108 oude royeele, stic 16½ d. gr., facit 99 scilde, *Rek. v. Zeel.* 2, 296. Dat men coopen moeste royale inden wissel, *Rek. v. Gent* 1, 453 (*a.* 1339). Gheg. den voors. kinde (van Meylane, dat hi (*de graaf*) hief uter vonten, in de (silveren) plateel (*al mede een geschenk*) 1000 royale, *Rek. d. Gr.* 3, 93.

ROYBANC (*Gemma* 212*v*). Zie ROEYBANC.

ROIDE. Zie ROEDE.

ROYDREGER (*R. v. Nijm.* 263). Zie ROEDEDRAGER.

ROYE, znw. vr. *Rooiing*, *rooilijn* (vgl. ROYLINE en ROYMEESTER). Van ofra. *roie*, fra. *raie*, lat. *riga*, vore. Vandaar wvla. *rooi*, schreef, streep (De Bo). Vgl. REE, 3de Art. || So wanneer dat A. off G. die roye tusschen hem beyden trecken willen, so sel J. mit A. voorscr. rechten half ende half, *R. v. Utr.* 2, 192. Zie 17de-eeuwsche opvattingen hieruit ontwikkeld bij Ondem. 5, 884.

ROYE, znw. vr. Hetzelfde als *reie* (wvla.), d. i. *waterloop*, *gracht*, *vliet*. Vgl. De Bo 926 („al de waters die te Brugge door de stad loopen heeten Reien") en *Antw. Idiot.* 1039. Eén in oorsprong met het vorige woord; vgl. REE, 3de Art. Kil. reye, ruye (wel *roye* uitgesproken; vgl. *loi*, volksuitspraak van *lui*), aquaeductus, fossa publica; ruye, rivus, aquaeductus, profluens, flumen *et* fossa publica. || Die mes, asschen... ochte eenegherande vuulnesse gote ocht worpe in die roye ochte in die veste ocht in die borchgracht ocht in eeneghen vliet of waterlaet, . . . die soude verbooren enz., *Cor. v. Antw.* 32, 109. Eneghe scepe, die in roye laghen, achterwaert oft vorwaert te legghene, omme andre scepe inwaert oft ute te latene liden, 40, 139. Niement en sal . . . sine messade ocht dwater datter af comt, moghen leiden over eeneghe strate noch in de vesten, royen, noch in eneghe drenken, 46, 168 (vgl. *Gesch. v. Antw.* 1, 542 *vlg.*: „inter novam plateam et *roiam*" en „vanden husen die . . . ghestaen sijn op de *roye*"). Van ysere dat men besechde ane de neuwe halle ende ane die II sluse inde roye, *Cod. Dipl. U.* 4[1], 111. Vgl. *ankerruye*, d. i. „ankersvliet", bij Willems, *Antw.*, bl. 59.

ROYE, znw. Hetzelfde als reye (rey; z. ald.). *Rei.* Zie eene plaats, waar het woord hoogstwaarschijnlijk in deze bet. is bedoeld, bij ROYEN, 1e Art.

ROYE, znw. || Van een wagen royen XX stuver, *Publ. Limb.* 22, 300. Het woord wordt aldaar verklaard in de aant.: „*royen* of *rouwen* zijn kaarden voor het laken". Vgl. Kil. „rouwen, rouden, opkaerden het laecken, polire rudem pannum, pectine pannos rudes confricare et in villos attollere". De verhouding van den vorm *roye* tot den oorspronkelijken *rouwe* is niet duidelijk.

ROYEEL. Zie ROYAEL.

ROYEERMEESTER, znw. m. Benaming van den *ambtenaar belast met het nazien der stadsrekeningen*. De naam komt van royeren (z. ald.), d. i. „het *schrappen* of *doorhalen* van de posten, die niet in orde zijn of moeten vervallen". Kil. royérmeester, *vet.* magister s. praefectus rationum publicarum. || *Royeermeesteren.* Achte notabele personen wesende in de vroescip van der stede, die welcke men een van den rekening boecken, die van der stede goeden . . . gedaen is, geven . . . sal om die van punte te punte . . . te visiteren ende te doirsien, of zij deuchtelicken ofte ondeuchtelicken sijn, *Leid. Keurb.* 188, 85; zoo als 189 nog *meermalen*.

ROYEN (*ROOYEN), zw. ww. intr. Hetzelfde als reyen (z. ald.), ook wat den oorsprong betreft, als de verklaring van rei door Salverda de Grave (*T. en Lett.* 15, 31) juist is, dat *rei* is ontleend aan ofra. *roie* (*raie*). Vgl. REY. Daarvoor spreekt Kil.'s ruyen (*d. i.* royen; vgl. bij ROYE, 2de Art.), reyen, choreas ducere. Het is het ndl. *rooien* in „rinkelrooien"; wvla. *rooien*, rondzwerven, landloopen, eig. „langs de straat zwieren", indien nl. dit laatste niet één is met roden (Kil. „roden, pervagari terras"); z. ald. en vgl. ook *rooier* bij De Bo (de beide wvla. woorden zullen in elk geval met andere zijn dooreengeloopen, om de vrij sterk uiteenlooopende en alleen uit *rei* niet te verklaren beteekenissen). Misschien is al voor het Mnl. de uitspraak rooyen aan te nemen; vgl. in de eerste aanhaling de schrijfwijze *roeyen* (dat wel niets anders kan zijn dan *rooyen*). || Doe quam hem (*Jephta*) te gemoet sijn eengeboren dochter mit tambuyren ende mit roeyen, *Hs. Acq.* 67a (*Richt.* 11, 34: *occurrit ei unigenita filia sua cum tympanis et choris*; men zal het woord hier misschien eerder door het mv. van het znw. *roye* moeten weergeven). Hi (*de engel*) ne vantse (*Maria*) niet . . . daer men danst ofte (royt (: ghepoyt, *onzeker wat den klank betreft*), *Lsp.* II, 7, 3. So wie danssede, royede (*var.* rende, *l.* reyde?) of mommede in der stede, bi daghe of bi nachte mit verdecten aensichten, die verbuerde enz., *O. R. v. Dordr.* 1, 69, 202. *Van die royde of danste ontekent* (vermomd). So wie bi daghe of bi nachte royde of danste of wanderde bi den straten ontekent, verboort enz., . . . ende die ministrelen die daer mede gingen verboorden die selve boeten, *Keurb. v. Haarl.* 40.

ROYEN, zw. ww. trans. || Van pampier ende scriven, bynden ende royen als van een orgelboeck op ons orgalen, den organist wt te spelen, geg. van dit te samen J. onse coster XII stuver, *Jacobik.* 237 (*a.* 1484). De bet. blijkt niet duidelijk; misschien staat royen voor roeden, en is de bet. „*met ijzeren roeden of roetjes vastleggen*", gelijk men b. v. ook met de boeken deed (nl. vastleggen met kettingen die aan ijzeren stangen werden verbonden) in de boekverzamelingen.

ROYEN (ROOYEN, ROEYEN), zw. ww. trans. Van roy (rooy), en dit van ofra. *roi*, „schikking, maat". Ndl. *rooien*, gezegd van huizen. *In de rij schikken, in de rooilijn zetten.* Zie Franck op rooi. || Indien die roymeesters int roeyen (*d. i.* rooyen) enighe zwaricheit bevonden, sullen tselve te kennen geven die burghermeesters ende gherecht, *Wfri. Stadr.* 2, 96, 117.

ROYEN. Zie ROEYEN.

ROYER (*Matth. Anal.* 1, 298; 299). Zie Duc.[2] 5, 391 op poheri. *Royer* is het fra. *Ruyer*, lat. *Ripuarius.*

ROYER. Zie ROEYER.

ROYEREN (-EEREN), zw. ww. trans. Van ofra. *royer*, fra. *rayer*, eene afleiding van *roye*, *raie* (wvla. *rooi*), d. i. „streep, schreef". *Doorschrappen*, *doorstrepen*, vooral iets dat geschreven is. Ndl. *royeeren*; mnl. uteplamen, -planen. Vgl. ROYEERMEESTER. Kil. royéren, rayéren, delere, expungere, evertere, diruere, excindere, demoliri. Gall. *rayer.* || Dat hy die manschap van den hove van M., soo verre het in onsen leenboecke staet geschreven . . ., uyt denselven onzen leenboecke doen royeren, *Publ. Limb.* 15, 537. Nae dat die (*in eene rekening*) geroyeerde penningen bij den gerechteende vroescip doirscreven, gewraict ende geroyeert sullen wesen, *Leid. Keurb.* 189, 85 (*a.* 1450). Dat men bynnen zes weken dengenen die geroyeert sullen wesen (*hen op wier rekeningen aanmerking wordt gemaakt*), eerst dair up bij den gerechte ende royeermeesteren gehoirt sullen wesen, *ald.* (*de bouw van den zin is gebrekkig*).

ROYERINGE (ROEYERINGE d. i. „rooyeringe"), znw. vr. *Het uitschrappen* of *doorstrepen* of *royeeren van iets dat geschreven is*, in het bijzonder van een post op eene rekening door den ambtenaar, met het nazien belast. || Mits der rooyeringe gedaen up syne rekeninge, *R. v. Leiden* 121.

ROIF. Zie ROOF.

ROIF. Zie ROEF.

ROYFELEN, zw. ww. trans. Hetzelfde als wvla. *ruifelen*; zie De Bo 959; *Antw. Idiot.* 1049; *Waasch Idiot.* 563, en vgl. ROFFELEN en Franck op ruif. Daarnaast ook wvla. *roefelen*, doch ook *rufelen*. De onderlinge verhouding der klanken is niet geheel helder. *Met een „ruifel", schop of spade* (vgl. ROFFEL) *losmaken*, of *omwoelen*; ook *er mede wegnemen of verwijderen. Voc. Cop.* afroyfelen, vellitare (vgl. bij Diefenb. op vellicare, -tare, de glossen *ausrauffen*, *röpffelen* (die er etymologisch niets mede te maken hebben)).

ROYINGE. Zie ROEYINGE.

ROIC(K). Zie ROOC.
ROICKEN. Zie ROKEN.
*ROYKOMMER(?). || Yemant die eynen roykommer brickt en dat korne vuert uit der herlicheid, die verbuert enz., mer die den komor off goet uyt der herlicheit vuerde, die sulde mer (*meer*) brocken, *Publ. Limb.* 19, 404.
ROYLEN (*ruilen*). Zie ROELEN.
ROYLINE, -LIJN), znw vr. *Rooilijn, eene lijn die bij het bouwen van nieuwe huizen in eene stad moet worden in acht genomen.* Vgl. ROYE, 1e. Art. || Alzoo mynen heeren van den gerechte (*het stadsbestuur*) geschooren hebben een roylijn van P. 's huys of tot ande Heylygher stede toe, . . . soo bevelen mynen heeren . . . eenen yegelijcke . . ., dat sy heure jucken ende huysen intrecken, soo vele als die buyten de voorscr. roylijn staen, *R. v. Amst.* 429, 295; zoo nog eens ald. (*a.* 1506).
ROYMEESTER, znw. m. *Rooimeester, de stedelijke ambtenaar belast met het toezicht op den bouw van nieuwe en den toestand van oude huizen, bouwopzichter*; ook *erfscheider.* || Is bevolen den inwoonneren van den drie huysen . . . daeraf de roymeesters eysschende zijn van steygeren, te betalen soovele als de roymeesters eysschende zijn, *R. v. Amst.* 439, 320 (± *a.* 1507). Dat men gheen nyeuwe huysen enz. . . . sullen maken . . ., men sal daer eerst . . . over roepen beyde ghezworen roymeesters, *Wfri. Stadr.* 2, 96, 116. Beyde roymeesters sullen elcx hebben voor hoir salarium van denghenen die hem te werck stellen enz., 118; ook 117 *Opschr.* Zie nog een voorbeeld bij ROYEN, 3de Art.
ROYNE (*Ann. Em.* 24, 434). Zie RONE.
ROYPAEL, znw. m. *Rooipaal, een paal die eene bepaalde te volgen richting aangeeft.* Vgl. RA en RAPAEL. || Omme by advys ende goetduncken van den burgermeesteren, naedat by den gerecht die roypalen gestelt sullen wesen, die jocken te maken, die wateren te diepen enz., *R. v. Amst.* 351, 104 (*a.* 1498). — Het zal wel dit woord zijn, dat door volksetymologie veranderd is in *rooie paal*, nog heden bekende benaming van de grens van Amsterdam aan de Amstelzijde..
ROC (ROCK), znw. m. Mhd. *rok, roc*; mnd. *rock*, ook *roch*; hd. *rock*; ndl. *rok*. Ook in het Ags., Onr. Ohd. en Ondd.(Gallée 253). Zie Franck op rok, ook over mogelijken oorsprong en verwanten.
1) Benaming van een onder- en bovenkleedingstuk, zooals nog heden: het eerste van vrouwen, het tweede van mannen en vrouwen, doch als vrouwenkleeding alleen het gedeelte beneden het middel. — *a*) Als naam van een bovenkleedingstuk. *Rok, overkleed, opperkleed.* In het Ndl. heeft *rok* de bet. aangenomen van *frac.* Eenmaal wisselt roc in eene variant met froc af. *Voc. Cop.* enen dunnen roc, penula (vgl. Diefenb. op het woord, alwaar o. a. „pallium" en „mantel"): *Teuth.* hoyftgat van eynre beucken of tabbart of rock, patagium. Kil. rock, lijfrock, vestis pannosa, saga. Plant. eenen rock, pantrock, *un saye on sayon, hoqueton*, toga, tunica, pallium, laena, sagum; langen ende wijden rock; rock sonder mouwen, exomis, rock met mouwen, tunica manicata; eenen swarten rock, tunica pulla; met eenen rock gekleedt, die enen rock aen heeft, sagatus, tunicatus; overrock, *robbe ou vestement qu'on porte par dessus les autres* (hd. „überrock"), chlaena *et* laena; ronde vrouwen rock, bouwen, cyclas; ridders rock, krijghskleedt der hooftluden, wapenrock, paludamentum. || Een briefken opten caproen ocht anden roc ghenayt, *filacterium*, *Voc. Cop.* (*zooals de farizeërs droegen met de tien geboden*). Om 3 ellen groens ghemeynghes (*d. i.* ghemeynghets) lakens W. tot eenen halven rocke, *Rek. d. Gr.* 3, 347 (*de andere helft was van laken van eene andere kleur*). Een rock van wit ende blau, dat die verwe ons gen. here is, Nijh. 5, 63 (*voor voetknechten*; *a.* 1476). Om 49 ellen . . . ghemeynghes lakens van manieren . . . mijns heren ambochtluden te rocken, *Rek. d. Gr.* 3, 347. Een strijpt halfiaken . . . 8 knechten te voete rocke of te maken, *ald.* Om I root ghemeynghet (*d. i. van verschillende kleuren*, tegenover plein, *effen*: zie GEMENGET, 2) laken ghecocht totter eenre zide van ridderen- ende cnapenrocks, *ald.*; ook 348. Daer op dedi den roc van ziden, daer sine wapine in was gewrocht, *Ferg.* 4610 (vgl. WAPENROC). Dat hi (*een reus*) hadde te siere hovaerden al ghemaect van coninx baerden eenen roc dien hi anedroech, also alse hise alle verslouch, *Sp.* III[4], 51, 103. Si draghen rocken met scoren wijt ende si eten selden enen goeden maeltijt, *Vad. Mus.* 1, 83, 30. Van zijnen roc, die hy der kercken gaf (*waarvoor hij een zielmis bedingt*), *Ann. Em.* 20, 153 (*a.* 1539). Boven alle sine cledre hadde hi enen roc ane, wel gemaect na heme van swarten cordewane, *Ep. fragm.* 5, 43. Ghi sult dragen mer enen roc (*boven- en onderkleed te gelijk*), een tessche ende een sweert, *Hs. Serm.* G. 312*b.* Dat si (*de apostelen*) . . . selver (h)ebben nochte goút, no gelt an hare rieme, . . . no scarpe . . . no twe rocken, stoc no scoen no ne dragen no an doen, *Franc.* 997. Hoe cout dat was . . ., nochtan ne hadde hi maer twee rocx (*dit mv. komt slechts hier voor*) an, daer dien een af was van hare, dander grijs ondierbare, *Amand* I, 596 (*hetzelfde wat elders wordt uitgedrukt door* roc (*onderkleed*) *en* habijt (*bovenkleed*); *zie bij b*). Noe (*nu eens*) tooch hi (*Christus*) an en wyt cleet, noe eyn purper cleit, noe synen degelixen roeck (*d. i.* rock), *Tijdschr.* 4, 33. (Si) daden hem (*Christus*) ane enen roc van porpre, *L. v. J.* c. 228 (*vgl.* 227: (si) daden hem ane een wit cleet). Die roc (*van Christus*) was sonder naet ende gheweven van éenen stukke, *ald.*; zoo nog tweemaal *ald.* Sinen roc sonder naet, *Mandev.* 5*b.* Doe maectem (*Jozef*) zijn vader Israel enen dieren roc, ghescepen wel, van dieren werke ten voeten lanc, *Rijmb.* 2785 (*Gen.* 37, 3: *fecit ei tunicam polymitam*); ook 2883; 2887. Ic sach die roveren u te scanden upneemen uwe offranden entie met overdaden verslocken, ende u gaen met armen rocken, *Sp.* IV[2], 51, 33 (lat. *populari et dissuto amictu*). Al barsser been liep daer tgene (*het volk*) ende met enen roden rocke . . . in midden den winter, Velth. IV, 2, 17. Ghi (*tot eene geliefde*) sult hebben . . . wanten, surcoot, roc ende scoen wel ghescepen na uwen doene, *Rose* bl. 253, vs. 2 (fra. *que vous aurés mantel et robe*). Dat niemandt sal dragen lange dolmessen . . . dan der stad mathe . . ., ende dergelyken (*desgelijks*) ghene zacken rocken (*l.* sackerocken? *zie* SACROC), stickende (?) noch leren wamboysen, *Warfsconst.* 116. Die coninginne gaf hare om te ridene bede roc ende mantel mede van roden samite, *Bloeml.* 1, 60, 286 (*vgl.* RIDEROC)); ook 2, 4, 103; 263, 73 (een armen roc ende el niet an); 64, 94; 66, 185; 190; 2, 194, 134; *Kerk. Cl.* 59 (corte rocke, breede swarde sijn nu nuwe, *in de mode*); *enz.* Vgl. DIENSTROC (beter dan „dienstrocke") en DIENROC (ook *Jacobik.* 262: „geg. van onse dinrocken te wassen, ende dat woeder (*l.* voeder) daer die servienten rockeren of gemaeckt sijn vijff cromst.", *a.* 1489). De meervoudsvorm „rockeren" is vreemd, doch hij is misschien te vergelijken met *dingeren, gater(en), riederen* (V. Helten, bl. 322; deze woorden zijn evenwel alle onz.) en vooral met *spanere*, van het ml. *spaen* (t. a. p. 323). Men kan ook denken aan eene schrijf- of leesfout: in dit geval zou *rockeren* kunnen staan voor *rocketen* (= rocketten? zie ROCKET) of voor rockelen (= ROCKELIJN; zie bij ROC). — Spreekw. || Hadde Paris . . . enen wisen rock ghetoghen an (*zich als een bezadigd man gedragen*), doe hi sijn ghecke sporen spien ende ymmer Helena woude sien, soo waer Trooyen . . . onverderf, *MLoop* I, 899.

Vgl. ndl. „zijn rokje keeren", d. i. „van partij veranderen", waarin eveneens de kleeding de voorstelling is van den menschelijken geest. — Overdr. van het menschelijke lichaam; vgl. sac (*Wap. M.* I, 710) en ndl. „vleeschzak", platte uitdrukking voor het lichaam. ‖ Daer hi (*Christus aan het kruis*) dede spliten in de rechte side den froc van sine menscheyt, *Pelgrimage* 127*a* (*var Haarl.* rock, *misschien is hier bedoeld de bet. vermeld onder* 2), ook in de 17de eeuw komt „vleeschelijke rock" voor in de bet. „vleeschelijk omkleedsel" (zie eene plaats uit De Decker bij Weiland op rok). In haren (*Maria's*) lichame rene, daer hi (*Christus*) . . . den menscheliken roc andede tonser alre salichede, *Nat. Bl.* II, 3763. — Verklw. rockelijn; ook rockelkijn, en rochclijn (z. ald.); ook -en, -in, *rokje, een kort overkleed.* Vgl. Plant. rocksken, *petit sayon*, tunicula, togula, en zie ROOKET. Mhd. *röckelin*, *röckel*; mnd. *rockelen, rockeling*, *rokelin* (in de bepaalde beteekenis „koorhemd"; *Voc. Cop.* een rockelen, superpellicium; Kil. „rockelingh, rockelin j. koorkleed, overrock, amiculum linteum, amictus linteus, hypothicos, tunicella *apud Eccl. vulgo* rochetum"). ‖ Een mantel van ouden tiden ende van brunette een rockelkin, dat niet blooter (*kaler*) en mochte sijn, *Rose* 224. Hi gaf den armen Gods . . . een arem rockelkijn, *Franc.* 811. — Ook komt rockelijn (roclijn) voor in de bet. *koorhemd* (z. boven), b. v. *D. Orde* 252: „alse (*priesters*) varen te bewaren (*berechten*) enen zieken, zo zolen zi witte ende subtile rocline ane hebben ende voor hem zel varen een scolaer (*koorknaap*) mit enen rochline ende mit eenre lanterne." — *b*) Naam van een onderkleedingstuk. *Voc. Cop.* een roc, tunica; gheroct, tunicatus. *Harl. Gloss.* roc, tunica (ook Kil. en Plant.); *Teuth.* rock, eyn cleyt, tunica, rock andoen, tunicare (blijkens de voorbeelden bij *a*) kan met „tunica" ook „een bovenkleed" zijn bedoeld). Plant. onderrock, *hoqueton qu'on porte dessoubs contre sa chemise*, stola, crocota, crocoton, met een onderrock gekleedt, stolatus. ‖ Ooc maecte God Yeven ende Adame om te deckene hare scame II rocken (*var.* rocke) van beesten vellen, *Rijmb.* 755 (*hier nog boven- en onderkleed te gelijk*). Ende ic (*minderbroeder*) anders en heb niet el dan roc, abijt ende solen ende corde, *Christ.* 58. Die teghen den anderen speelt, die woude dat hi hem al ofwinnen mocht dat hi had, ja al en hielde hi roc noch hemde, hi souts lachen, *Con. Som.*[2] bl. 273. Met rode baykens en corte rockens, *Liedeb. S.* 11. — Verklw. *rockelijn, rockelkijn, rockekijn; ook rocxkijn, rockgen, -ken, *een kort onderkleed, dat alleen het onderlijf bedekt.* ‖ Die scone Florette leede men . . . in haer rockelkijn al bloot (nl. *naar den brandstapel*), *Segh.* 9406 (*varr.* rockekijn, *l.* rockelkijn *of* rockelijn?). Dat J. staen sal up een schavodt (*te pronk*), hebbende an een rocxken ende crage, *R. v. Leiden* 83. (Hi) zal voirt up morgen wederomme comen in een paer (*z. ald.*) linden clederen mit tzelve rockgen, *ald.*; zoo nog eens *ald.*

2) Evenals lat. *tunica* en fra. *tunique* en waarschijnlijk wel in navolging daarvan heeft roc als medische term de bet. *bekleedsel van het eene of andere lichaamsdeel, huid, vel, vlies*, in het bijzonder van het oog. Zoo ook mhd. („*membrane, rinde*" bij Lexer). ‖ (Die arteriën) hebben twee rocken, . . . mer die innerste rock is groter, *Lanfr. f.* 17*v*. Die een (arterie) hevet een roc ende is upter longen gedeelt, 18*v*.; ook *r*. Int oge moste vele rocken wesen, want die geesten comende totten oge menichsins om voetzel to gheven, souden andersins vergaen, 113*r*. Om dattet niet en was goet dat een grof roc soude ghemoten enen dunnen roc (*in het oog*) sunder middelaer, so was ghemaect secundina (*een vlies*) die beschermt retina (*netvlies*); in den middel van den ooch so is gemaect een roc heet aranea, welke is wel dunne lijc coppespinne, 113*r*. Overmits den dicken rocken der arteriën, *Barth.* 81*a* (lat. *per spissas tunicas arteriarum*). Het sijn X saken, die de substanci des ogen componerende sijn, als VII rocken ende drie humoren, 102*a* (lat. *septum tunice*, d. i. „pellicule sive tele"). Dese VII rocken werden in deser manieren geordineert: een roc diemen rethina heet, *ald.*; zoo ook 103*b* *herhaaldelijk* (ald. ook *tunica rethina*). Die rockskens (*der hersenen*), 78*a*. — Ook van planten. *Bladachtig deel van den plantenbol, die dien geheel omgeven* (en niet slechts gedeeltelijk, als de schubben). Nog heden *rok* geheeten (Van Dale). ‖ Tloock hevet veel rocken ende oock mede veel telgheren, opdat si spijse sullen sijn des rocks ende oock mede een voetsel sullen wesen den anderen wortelen, *Barth.* 584*b* (lat. *tunicas*). Dattet loock ghelikenis heeft mitter lyliën inden hoofden ende in den kelen ende in den rockskens die daer omme gaen, *ald.* (lat. *in tunicellis*). Rockskens ende bladeren die scarp opgaen, *ald.* Die nappe ghevouden als een rock, *D. B. Exod.* 25, 33 (*quasi in nucis nodum*; Hist. Schol.: *reddentes formam nucum*).

ROC (ook ROCH), znw. m. Mhd. *roch*; eng. *rook*. Van ofra. *roc*, en dit uit het Perzisch (*rokh*, olifant met boogschutters, Hatzf.). *Het kasteel of de burcht* (fr. *la tour*, hd. *turm*) *in het schaakspel.* Vgl. fra. *roquer*, ndl. *roqueeren*. ‖ Binnen der wilen hi een dracht vercoos (*deed hij een zet*), daer die portwarder bi verloos een riddere ende een roc van sinen spele, *Flor.* 2741. Ic wille u geven groot vordeel, roc of riddre, welc gi kiest, *Cass.* 1700. Den roc wan si hem af, 1805. Na der manieren des rochs, *Schaaksp.* 11*a*. Drie uutganghen des rochs, *ald.* Die rock sal aldus wesen gheformeert, 31*b*. Die eerste is die rock ende is dubbelt, swart ende wit: die rechter roc is wit ende die luchter swart; sijn voortghaen . . . is altijt recht wt, *Gest. Rom.* 210*d*. Dye vinne die voor den rechteren roc staet, *Ned. Proza* 82. Die rocke (*mv.*), *ald.* Alsi hadden gespeelt met vinnen, ginc hi met ridders beginnen sijn spel ende met rocken, *Lanc.* II, 18482; ook 38432. Daer en is coninc noch roc, ic en trecken te mi waerts als ic wille ende sette scaex ende mat, *Pelgrimage* 77*a*. Die rocken, die coninghen ende die ridders, 85*b*. Den coninc van den scaecbarde ende rocken ende ridders, 85*b*, *c*. Coninc of roc, *Pelgrim* 50*c*. Siet daer den coninc van den schaecspele ende sine rocs ende ridders, 55*d*.

ROC, znw. m. Hetzelfde als mnl. rooc, ndl. *rook*, (in *hooirook*), d. i. *hoop, mijt*, maar met eene andere vocaal. Het woord behoort niet bij den stam van reken, ophoopen, bijeenschrapen: het deelw. van dit ww. is niet **geroken*, maar *gereken*. Zie over de verwanten Franck op rook, 2de Art. en Vercoullie 242. Kil. rock, *vetus* cumulus, acervus, strues; rock hoys, j. tas hoys, meta foeni. Vgl. ROOC (2de Art.).

ROC, znw. m. Misschien hetzelfde als ruc, van rucken; z. ald. ‖ Daer wert mijn alderliefste lief aent cruyce ghesleghen, dwelck hy ootmoedelyck verdroech . . ., eenen rock men door die wonden tooch ende als een lammeken sweech al stille, *Bag. v. Par.* 5, 91 (door *is niet zeer duidelijk, doch de woorden schijnen geene andere verklaring toe te laten*). Zie een voorbeeld van roc) in de bet. „ruk" bij Oudem. 5, 887.

ROCACHTICH (ROCKACHTICH), bnw. Van roke, *rots. Rotsachtig. Gloss. Bern.* rockegteg s. bergegteg, jugosus. Vgl. ROTSE.

ROKE (ROTS). Zie ROTSE (ROOTSE).

ROKE (*zorg, aandacht, oplettendheid*). Zie ROEKE.

ROKE (*rook*). Zie ROOC.

ROKE (*Rek. d. Gr.* 1, 48). Zie ROOC, 2de Art.

ROKE (REUKE, RUEKE, ROOC, ROOCK), znw. m. en vr. Mnd. *roke*; mhd. *ruch* (ook *geruch*); ndl. *reuk*. Van den stam van ruken (rieken); z. ald. De beteekenissen van roke (*reuk*) en rooc (*rook*) loopen

nu en dan dooreen; meermalen komt *roke* voor in den zin van „rook", en omgekeerd heeft mhd. *rouch* ook de bet. *geruch*, lat. „odor". Zie de beide hoofdstukken over roke en rooc bij *Barth.* 378*b* („fumus") en 820 *a* („odor"). Daar naast roke ook een vorm rooc voorkomt, is de vermenging der beide verwante woorden nog begrijpelijker. Vgl. b. v. *Troyen* dl. 2, vs. 17873: altoos bernt hi (*lavasteen*) zonder rooc", en 17874: „groot (*sterk*) was die rooc . . . van den crude dat lach int vat".

1) *Reuk, het zintuig van den reuk*, mnl. ook „die sin des rukens" (*Barth.* 112*b*). *Voc. Cop.* rooke, olfactus; de roke, odoratus. Kil. reuck, roke, odoratus, olfactus. Deze bet. is zeldzaam in het Mnl.; zij wordt ook in den *Teuth.* en de wdbb. van Kil. en Plant. niet vermeld. ‖ Dat ander gat (*neusgat*) was daerom, om den geest nae hem te trecken ende om den roke te volbrengen, *Barth.* 112*a* (lat. *ad sensum odoratus perficiendum*). Dese (*menscheneters*) volgen den lieden bi sporen bi der rooke (*volgen het spoor met hun reuk*, of ook *op den reuk* (zie bij 2) *afgaande*; het Latijn heeft de eerste opvatting), dats haer maniere, *Nat. Bl.* I, 306 (lat. *hominum vestigia olfactu percipiunt*). (Als die) dieren . . . utegingen proie souken . . ., hebben si bi roken (*l.* bi der roken?) mi vernomen ende sijn ghinder tote mi comen, *Sp.* III[3], 30, 56 (*hier dezelfde twijfel als bij de vorige plaats*; *er is toch hier niet een inf.* roken *bedoeld in de bet. van* ruiken? *het mv. van* roke *schijnt hier uitgesloten*; *vgl. de volgende plaats*; lat. „odore ducente ad me pervenerunt"). Als die wille ombeeren moet der zoetheit, daerne lust (*zinnelijkheid*) toe groet (*aanspoort*) bi roken oft bi smaken, *Wap. Rog.* 1796 (*ook hier zou een inf.* roken *bedoeld kunnen zijn*, *maar waarschijnlijker is dan nog het mv. in de bet.* 2), *nl.* „geuren"). Si (*konden*) hebben die rooke fijn ende int rieken die ghenoechte groot, *Nat. Bl.* II, 736.

2) *Reuk, geur, de reuk dien eene zaak van zich geeft. Voc. Cop.* rooke, odor; goed rooke, fragrantia; goet rooke, odor; ook roke, nidor (*reuk van brandende, te vuur staande*, ook *vettige stoffen of dingen, stank*; vgl. Diefenb. op nidor). Kil. reuck, roke, odor; nidor; reuck gheven j. riecken, halare, spirare, odorem emittere, odorem exhalare. Plant. reuck, *senteur, odeur*, odor, odoratus; quaden reuck, odor ater, foedus, teterrimus; virus; reuck geven, odorare, redolere, odorem jactare; quaden reuck geven, tetrum odorem spirare, (*vgl. beneden* „sware roke"), obolere. *Teuth.* roocke, odor bonus, redolentia; fetor malus et olor; odorantia et odoratus, fragrancia boni, (h)alatus, oflactus indifferenter, nidor bonus proprie carnis; die gueden roocke hevet, odorifer, fragrans, odoriferus; die den roocke volget, odorisequus (canes); sulcken (nl. walrukenden) roicke van sych gheven, aromatizare; en durber steyn van wunderlicken roicke ind varwe, androma. ‖ Van sueticheiden des roken, die suete inden nase wayt, *Tien Pl.* 1362; ook 1375. Den rooke van den soeten crude, *Lanc.* III, 22501. Wat zieke daer waren . . ., van der roke, van der ghuren dat van ghenen bloemen quam, sijn ghesonde daer elc nam, *Sp.* IV[1], 8, 83. Die roke . . . van desen heilegen bloemen, 94. Tes eenen rooc om af te genesene; noyt guer (*geur*) dat my soo en ghenoechde, *Sacr.* 78; ook 81 (*vgl.* 84: „de suete guere *en* 74: „hoe rieket hier dus?"). Doe gaf myn cruut nardus sine roke al uut, *Hoogl.* c. 64 vs. 49. Die roke (*van nardus*), *Rijmb.* 24967. Sijn roke (*van den cypres*) duergaet den boomgaert al, *Belg. Mus.* 5, 361, 70. Den rooke van lyliën, *Lutg.* III, 878; ook 887. Roke der soethede (*heerlijke geur*), *V. d. Houte* 246. Roke der wellusten (*verrukkelijke geur*), *ald.* bl. 47, vs. 31. Tgat (*in den neus*) in dwelk vergadert de lucht ende die roucke (*l.* roocke), Jan Yp. 102. Hi slacht der bloemen, die scone staet, daer scoonheit ende roke te nieute gaet, *Doct.* III, 1401. Die roke dat is die fuum die bijder nazen aengehaelt is, *Barth.* 112*b*. Met soeticheit der roken, *Hs. Cyrill.* 80*v*. Liede . . . sijn die bi eens appels roke leven, *Alex.* VII, 996. Daer en mocht sijn gheen sot ghepeyns, want die rooc dreef dat bat gh(e)yns: het docht hem sijn hemelsche locht, want ten is rouwe noch vrocht (*vrees*), sy en verghetent die (*l.* diet) rueken mocht, *Troyen* dl. 2, vs. 17877 (Ben. 14830: *bone est l'olors*; *esperitals en est l'olors*; *soz ciel n'i a max ne dolors qui ne guerisse qui la sent*). Rosen rooke, droghe of groene, conforteert . . . hersine ende herte, *Nat. Bl.* VIII, 827 (lat. *rose sicce vel virides naribus opposite*). In hem selven dochtem dat die roke quam van haer (*eene geliefde*) ghewayt, *Couchy* I, 272. Dat hi (*haar geest*) niet wale en const geliden sonder quale den roke van den minschleken lichamen, *Christ.* 214. Dat si bat der liede rooke mochte liden ende onder hen wandelen, 712. Overmiddes dine rooke leve ic ende verblide my in di, *Mnl. Bibl.* 44, bl. 42. Ogen die u sien, oren die u horen, naesgaters die uwen heiligen roock ontfangen, *Hs.* 321, bl. 57. Ghi (*Christus*) sult sorcoersen met uwen rooken (: ontploken, tebroken) u vrienden, Lucifer te deerne, *Blisc. v. M.* 1498. So blijft hem (*het been*) altoos die virtuut van der soeter lucht ende roke, *Rein.* II, 5472. — Met verschillende bnw. verbonden (zie boven de aanhalingen uit Plant. en *Teuth.*). ‖ Die mersce scone ende blide, daer bloemen stonden ende cruut, die soete roke gaven uut (*liefelijke geuren, lekkeren reuk of geur verspreidden*), *Sp.* III[7], 43, 60; ook III[8], 41, 19. Van der soeter lucht ende roke, *Rein.* II, 5472. Soete roke als een pument, *L. o. H.* 4648. Sine loover gaven . . . den soetsten roke dien nie man rooc, *Flor.* 977. Soo soeten roke, *V. d. Houte* 250. Fiolette van roocke soet, *Profijt. Liedeb.* 36, 4. Dat hout, dat soete rieket, *Nat. Bl.* III, 1293 (*var.* soete rooke geeft). So wert die zale . . . vervult metten soetsten roke dat hem dochte dat enech man gepensen mochte, *Bloeml.* 1, 68, 233; ook 69, 282; *Heim.* 1215; *Sp.* I[7], 82, 64. Dijn mont es soeter dan een cruut ende soete roke gater uut, *Esop.* LIV, 19. Daer ghinck uter aerden een wonderliken suete roke dair hy lach, *K.* 85. Dattie II dinge (*in het offer*) al te zamen met soeter roke voor Gode quamen, *Rijmb.* 1259. Heer Jesus bloet dat gheeft soo soeten roke: die roosen root (*de vijf wonden*) die staen soo wijt ontploken, *Kal.* 6, 83. — Goede rooke es hem quaet, want hi tserpent verslaet, *Nat. Bl.* VI, 91. Die roke verdrijft ooc die serpenten ende die venijnde dyeren, want si haten alle roken ende sonderlinghe den roke die welrukende es, *Barth.* 379*a*. Muskus noch ander cruyt en gaff soo goeden roock nye uut, *Serv.* II, 802; ook 806; vgl. 801. Goede roke te hebbene, . . . alsene (*var.* balsenen) roke in winterstonde, . . . ende in den somer . . . rosen ende violetten, *Heim.* 1219. — Doe quam daer soo genoechliken roocke wt dat hem dochte als of sie in een abteyke hadden gestaen, *Hs. Diepenv.* 89*a* (*ald. ook* sueten roocke"). — Groot licht ende roke fine quam thant ter kerkere inne: Christus . . . quam tot hem, *Sp.* II[4], 12, 48. — Omme dat sijn rooc es bequame (*van den visch*) dies heeft hi van der bloeme den name van thimus, *Nat. Bl.* V, 1103. — En cruut (*kamfer*) . . . van soeter rooke groot (*sterk*) bekent, X, 185 (*varr.* sere groter roken, siere groter roke). Daer wart . . . de roke so groot (*sterk*), die uut sinen grave es comen ghelijc recht of alle de bloemen die die werelt heeft gehat, ghelegen hadden in dat vat, *Sp.* III[7], 47, 62. Groot was die rooc . . . van den crude dat lach int vat, *Troyen* dl. 2, vs. 17874. Die stede wart met soo grooter roke . . . vervult dat enz., *Vl. Rijmk.* 4104 (*verandering in* goeder *is overbodig*; *zie de aant.* bl. 512). — Die roke (*van balsem*) is soo starc, dat hi verdrijft alle die serpente der duvele, Ruusb. 3, 122. — Quade roke (*stank*), *Heim.*

986; *Vl. Rijmk.* 4093. Si (*bijen*) sterven van der roke quaet; die lucht van der doder bie doot die andren, *Bloeml.* 2, 47, 190. Al mochte si (*Elisabeth*) die quade rooc niet verdraghen, nochtan en veronwaerde sijs niet om die minne goods den rooke van den sieken, si help hem mit horen hoofdoecke van horen hoofde, *Pass. W.* (1480) 27*b*. — Hi stopt gherne tgat van der stille, die stinckende roke scuwen wille, *Van Seden* 385. — So sware slachtinge . . , was vanden Doringers daer entie roke also swaer (*zie boven de aanhaling uit* Plant.), dat menegen brochte in node, *Sp.* III[a], 18, 58.

3) Eene enkele maal heeft roke de bet. van *iets dat geur of reuk geeft*, bepaaldelijk *reukwerk*. Plant. allerlei reucken, *toutes manieres de senteurs*, odores, aromata. || Hebbende harpen, ende vedelen vul rooken, *Hs. v.* 1348, 234*b*. (*Openb.* 5, 8: *habentes citharas et phialas, plenas odoramentorum*; *met* vedelen *is dus bedoeld* fiolen, *flesschen*; *de verwarring der beide woorden in het Mnl. is vreemd*).

ROKEL, znw. m. Of ROKELE, znw. vr. || Dat gheen schomaker en moet werken bij caersen, rokelen off enich ander licht, ende by anders gheen licht dan van den dach, *R. v. Amst.* 99, 1. Dat gheen gildebroders (*schoenmakers*) en moten wercken noch nayen by die kaersen of by rokelen, dan als kermisdach verleden es, 244, 489. — De bet. van het woord is niet bekend: misschien is zij *brandende kolen in een vuurpan* of *fakkel*. Vgl. Kil. rokelen het vier, *Fland.* j. raeckelen (De Jager, *Freq.* 1, 485; De Bo 946; *Waasch Idiot.* 556; Schuermans 552); rokelstock, *Fland.* j. raeckelstock, rutabulum; angl. *cole-rake*.

ROKELOOS (*Barth.* 540*b*; 664*b*; enz.). Zie ROEKELOOS.

ROKEN. Zie ROEKEN.

ROKEN (ROOCKEN), zw. ww. intr. en intrans. Mnd. *roken*; mhd. *rouchen*, *röuchen*; hd. *rauchen*; ndl. *rooken*. Van rooc; z. ald. en vgl. ROKE (mhd. *rouchen*, *röuchen* heeft ook de bet. „ruiken").

I. INTR. — 1) *Rooken, rook van zich geven. Voc. Cop.* rooken, fumare; beghinnen te rokene, fumescere: doen afrooken, fumidare (vgl. Diefenb. op fumigare, waar evenwel dit eenigszins vreemde compositum niet wordt genoemd); waarschijnlijk is de bet. „in den rook hangen; vgl. bij Trans.). Kil. roocken, fumare. Plant. roocken, *fumer*, fumare, fumigare. || Men is niet sculdich dat gheyaechde riet te breken noch dat roockende hout wt te doen, *Vaderl.* 110*a* (*vgl. Matth.* 12, 20: *linum* (de schrijver las *lignum*) *fumigans non extinguet*). — Ook *de eene of andere stof laten branden om daardoor geuren te doen opstijgen. Voc. Cop.* roken met crude, bewieroken, suffire (vgl. Diefenb. op dat woord: „berauchen, berochen"; er kan dus ook het trans. roken bedoeld zijn). || Dair men den wyrock handelt off dair men dair mede roockt, *thurificina*, *Teuth.*[2] 321*b*. Vgl. het bijbelsche gebruik van *rooken* in de bet. „reukoffers ontsteken ter eere van eene godheid" (Trommius 1, 769).

2) *Dampen, dampen doen opstijgen.* Vgl. ROOC. || Entie mersche roken begonde, so dat deen den anderen en conde vanden roke (*var.* nevele) niet gesien, *Sp.* I[a], 30, 19. (Wijn) smaect inden monde ende bernt inden buke, si rooct int hooft ende dommet die sinnen, *Hs. Cyrill.* 77*c*. Aqua vite climt ende roct (*d. i.* rooct) in dat hoot, *Scep v. W.* 57*b*. — Ook als naam van eene bepaalde geneeswijze, *opstijgende dampen op het lichaam laten werken*, lat. *fumigare*, *fumigium*. || Dat de gesonde lieden die overtullecheit gelosen metter orinen ende met swetene ende met rokene, *Hs.* Yp. 27c. Vgl. bij Trans, 2).

II. TRANS. — 1) *Rooken, door in den rook te hangen drogen en verduurzamen.* Kil. roocken, infumare (ook Plant.), ad fumum siccare; roocken het vleesch, exsiccare et durare carnes fumo (vgl. *Antw. Idiot.* 1043). — Zie op GEROKERT, alwaar een voorbeeld van „gerookert vleysch" wordt vermeld; daarnaast is ongetwijfeld ook de uitdr. „gerooct vleesch" bekend geweest. Vgl. Diefenb. 251: „caro fumigata, *ruchet fleisch*."

2) (Een zieke) *met opstijgende dampen behandelen*, *van onderen berooken*, *aan iemand een dampbad geven.* Vgl. ONDERROKEN en ROKINGE. *Voc. Cop.* onderroken, suffumare; onderroken, beroken, suffumigare. || Beneden (*van onderen*) sal men se (*de vrouw*) rooken . . . met gebernde(n) cledren, *M. en Vr. Heim.* 1810; ook 2284.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van het woord in *Teuth.* „segelen, sluyten of roicken, sigillare." Het obj. zal wel geen ander kunnen zijn dan „brief". Missehien is te lezen loicken, *sluiten*, zie LOKEN (doch de aldaar genoemde beteekenissen passen niet geheel).

*ROKENGAT (*Sp.* II[2], 21, 22). Het woord vormt geen eenheid: in plaats van „in een rokengat" leze men „in eenre roken gat"; *var.* in ere rootsen gat". Zie ROTSE.

ROKER(E), znw. m. Het woord komt voor als geslachtsnaam te Oudenaarden in 1342. || Willem de Rokere, backere, *Ann. Em.* 25, 287, *e. e.* Gillis de Roekere, de backere, 235. Jan de Rokere, de backere, *ald.* Daarnaast Rockere (Lievin de Rockere" *ald.* 238). Waarschijnlijk heeft het woord de bet. gehad van *vleeschrooker* (of *vischrooker*?); een beroep dat in de middeleeuwen zeker door een niet gering getal personen zal zijn uitgeoefend, aangezien de noodzakelijkheid om voor wintervoorraad te zorgen toen veel grooter was dan thans. Het is geen toeval, dat al de personen die tot het geslacht „de Rokere" behooren, het beroep van „bakker" uitoefenen. Nog heden worden bij den pakker ten platten lande allerlei vleezen (hammen, tongen) te rooken gegeven. Ook zou ro(e)ker kunnen beteekenen iemand die hout rookt om het duurzaam te maken, b. v. voor klompen of holsblokken, gelijk men ook het hout van de speer in den rook hing (*Ferg.* 481). — Het mnd. *roker* (= mnl. **roeker*) heeft de bet. „bezorger". Uit eene dergelijke opvatting kan een geslachtsnaam niet worden verklaard: ook is een mnl. *roeker onbewezen. — Rocker zal wel een geheel anderen oorsprong hebben; z. ald.

ROKERACHTICH (ROOCKER-, ROYCKER-, -ECHTICH), bnw. Hetzelfde als rokerich; z. ald. en vgl. ROKICH. *Rookerig. Teuth.* royckerechtich off vol roicks, paliliosus (?); gelijck roickerechtich, fumigabundus.

ROKEREN, zw. ww. trans. Mhd. *rouchern*; mnd. *rokeren*; hd. *räuchern. Rooken*, van vleesch. Zie GEROKERT.

ROKERICH (ROOCK-, ROICK-), bnw. Mnd. *rokerich*; hd. *räucherig*; ndl. *rookerig. Rookerig*, ook *naar rook smakende. Teuth.* roickerich, fumidus. — Rokerich maken, *rooken*, van vleesch. Hd. *räucherig machen. Teuth.* royckerich maken, fumigare.

ROKERICHEIT (ROOCK-, ROICK-), znw. vr. *Rookerigheid. Teuth.* roickericheyt, fumiditas, fumositas.

ROKETIER (ROQUETIER), znw. m. Van ofra. **roquetier*, eene afleiding van ofra. fra. *roc*, steenrots; vgl. mnl. roke naast rotse, rootse, fra. *roche. Handelaar in steen*, *steenhouwer*; misschien ook *eigenaar eener steengroeve.* Zie ROTSE. || Dat H., roquetier van Vilvoorde, kende ende lyde dat hy heeft belooft der Jacoppe den Wulmakere presbyter . . .te leveren van goeden ghetedeghen (*l.* ghetideghen) diedeghemsche steene wel ende redelic ghehauwen, de steene omme den turre mede te versekerne, gelic ende in der manieren dat dwerc angheleit es ende begonnen, Dierickx, *Mém.* 2, 213 (*a.* 1414). Metter stoffen van den steenen diere ghecocht sijn (*voor*

werk aan het belfort) ende daer de roketiers van 3 roken (*steengroeven*?) vele ghelts up hebben, *Rek. v. Gent* 1, 103 (*a*. 1336); ook 67; 69; 2, 66. Ghecocht jeghen j., roketier van Dorneke, 1 fonteine van grawen ghetidichghen stenen, *Invent. v. Brugge*, *Intr*. 402.

ROCGAREN (-GAERNE), znw. o. || Men sal in gheen van die ketenen moghen slaen toppelinc ende rocgaerne onder scote noch gheminct, anders dan elc alleene up hem selve, dat is te verstaene trocgaerne aen theen ende up hem selve, en aen tander (h)ende toppelinc gaerne ooc up hem selve, of emmer al toppelinc of al rocgaerne, *Ann. Em*. 24, 443. Vgl. *Livre d. Mest*. 25, bij ROCKE, doch ook de aanhaling uit De Bo *ald. Antw. Idiot*. 1039 op rok.

ROKICH (ROOCKICH, ROICKICH), bnw. Mhd. *rouchic*; hd. *rauchig*, ook *rauchicht*. *Rookerig*, *naar rook ruikend*. *Teuth*. roickich sijn of werden, fumescere. || Is die materie (*brandstof*) droeve ende rokich, soo geeft si (*de vlam*) een doncker ende een droeve licht, *Barth*. 378*b*. (*Rook*) maect die lucht swart ende verkeertse in eenre rokiger naturen, 379*a*. — Ook in de bet. *dampig*, *opstijgende dampen in het lichaam veroorzakende*, lat. *fumosus*. Zoo b.v. *Barth*. 92*b*; 115*a*; 142*b*; 147*b*; 148*a*, *b*. — Afl. rokicheit, *Barth*. 18*a tweemaal*; 55*a*; 66*b*; 150*a*; 237*a*.

ROKICHEIT, znw. vr. *Het opstijgen van dampen*, vooral *in het menschelijk lichaam*. *Barth*. 78*a tweemaal*; 55*a*; 66*b*; 150*a*; 237*a*. — Ook in de bet. *dampigheid*, *de opstijgende dampen* zelve. || Dattet snee selden valt inder hoger zee, waer af dat dit die reden is, want die rokicheden vander zee, die steeds wtvliegende sijn, die werden gescheyfelt . . . vanden winden, *Barth*. 397*a* (lat. *maris fumositates a ventis disperguntur*).

ROKINGE (ROOCKINGE), znw. vr. Een geneeskundige term. Lat. *fumigium*. *Dampbad*, *het doen inademen* of ook *het doen opstijgen in het lichaam van bepaalde dampen*; vgl. ONDERROKINGE en ROKEN, Trans., 2). || Men make roockinghe na deser maniere; men legghe den pulvere van cassia lignea opten coolen . . . end rosewatere dar op ghesprenghet end die zieke ontfae den rooc, *Fragm. Zutf*. 3*r*. De ghesontheyt der hersenen wort bescermpt met roockinghen ende rieckynghe van welrieckende speciën, *Reg*. 15*c*; ook 16*c*. — Doen dedi sitten (*de vrouw*) op enen stoel die dorgaet was, ende den pot onder hare ende liet den rooc opwert slaen . . . recht tusschen in die nature, . . . de vrouwe die aldus gedane rookinge willen gane(?), of oefenen wille scovinge (*l*. stovinge) enz., *M. en Vr. Heim*. 1364; ook 1382; 1959; 2278.

ROCKE (ROC), ook ROCKEN, znw. m. Mhd. *rocke*; ohd. *roccho*; hd. *rocken*, m.; eng. *rock*; onr. *rokkr*. Daarnaast mnd. *rocken*, o. (?); ndl. *rokken*, *rok*, o. vgl. Franck op rok, rokken; Kluge op rocken over den mogelijken oorsprong. *Spinrokken*, *de stok waaromheen het vlas zit dat men spinnen wil*; vroeger ook *spinrok*, m. en o.; zie verscheidene voorbeelden uit de 17de eeuw bij Weiland op rokken. 1, en vgl. Halma 546. In het Westvlaamsch zijn de vormen *rok* en *rokke* nog heden de gewone; ook *spinrokke*, naast *rokken* (De Bo 945; *Waasch Idiot*. 556). *Gloss. flam*. 6 rocke, colus. Kil. rock, spinrock, wocke (ook hd. ndd. *wocken*; vgl. Kluge op het woord en op rocken), colus, *vulgo* rocca. Plant. rocke oft wocke, spinrocken, *une quenouille*, colus; spinrock oft wocke, *quenouille*; het werck oft rocksel aen den spinrocken, *la laine ou fllace qui est à la quenouille*, pensum, stamen. || Soo schicken si (*vrouwen*) hem tot . . . spinnen, naeyen ofte breyden . . .; die wijl si opten rocken sien, Hild. 31, 106 (*var*. rocke). Een wijf waerstu . . ., ghedinct watstu wers (*d. i*. waers) gheboren: den rocke dien du hads vercaren (*d.'i*. vercoren) neemt weder . . . ende dijn spille; laet dijn wijch, . . . du en bist gheen volmaect man! *Troyen* dl. 2, vs. 27534. (Doe) nam een wijf rocke ende spille als ene die spinnen wille, *Franc*. 10053. Vrauwe Julocke quam ghelopen met haren rocke, daer soe omme hadde ghesponnen, *Rein*. I, 732; ook 832; 1243. Soe prijsde seer u ghaern, dit was ghesponnen metten rocken, maer tgaren dat men span metten wiele heeft te vele knoopen, *Livre d. Mest*. 25 (fr. ald. *qui fu filé a le kenoulle*). Wat elc vinden conste . . ., waest riec, pike, vlegel, stocken, hake, sceppen, swingen, rocken, . . . also alsi in haer ambacht stonden, nam elc, *Lanc*. II, 38380. Zoo ook Hild. 31, 109; 115. — Ook als term in de weverij, zooals nog heden *rok* in het Vlaamsch, *de gezamenlijke twijndraden in een weefkam*. Vgl. De Bo op rok: „al de aaneenhangende hevels van den weefkam. Er zijn in een weefkam gem. vier schachten die elk met hevels (*twijndraden*) voorzien zijn; twee schachten maken eene mouwe, en twee mouwen eenen rok." Met roc in deze beteekenis is wel samengesteld rocgaren; z. ald. en vgl. ROCKEN. — In de 16de eeuw en later heeft het woord ook de beteekenis „het vlas of de wol waarmede het rokken wordt bekleed." Kil. „rock, pensum, lanae linive manipulus colo aggestus, qui in fila carpitur," hetzelfde als rocksel, pensum, stamen (ook Plant. „rocksel, van vlas of wolle").

ROCKE (ROGGE), *Rek. d. Gr*. 2, 406. Zie bij ROGGE.

ROCKELIJN, ROCKELKIJN. Zie ROC.

ROCKEN, zw. ww. trans. Van rocke; z. ald. (*Vlas of wol*) *om het rokken woelen*, *het rokken* (*met vlas of wol*) *bekleeden*, om te spinnen. Kil. rocken, aptare colo pensum. Plant. rocken, *estriquer sa quenouille*, pensum struere. In deze beteekenis is het woord uit de 16de eeuw bekend. Zie *Polit. Refer*. 176: „dat qualick gheroct is, (moet) qualick afgesponnen (zijn)"; ook 286; voor voorbeelden en samenstellingen uit een lateren tijd bij De Jager, *Freq*. 2, 823 vlg., en voor het hedendaagsche vlaamsch, De Bo 946, Schuermans 552 (bij beiden ook *roksel*). Andere spreekwijzen hieraan ontleend vindt men in *Campen* (spreekw., 16de eeuw): „hebbijt nu gerockent, so siet toe dat ghijt afspinnet" (ook *Sart*. 1, 2, 27): bij De Bo: „rokken en spinnen", d. i. „beramen, in 't geheim overleggen", en „gelijk gij 't rokt, zult gij 't spinnen", d. i. „wat gij zaait, zult gij maaien"; Halma op rokkenen; Harreb. 3, 57. Ook is rocken in gebruik geweest als weversterm. Vgl. bij ROCKE. *Weven*(?). || Dat men alle ruwe lakenen elcke byzondere zullen rocken upten huyze tot hooren maet, ende zijn ze dan te cort, men zall hem dan een inloop geven, ende voortan int water werpen alse eerst van den ramen comen, *R. v. Amst*. 194, 5 (*a*. 1484).

2) Bij overdracht. *Op het touw zetten* (eveneens een beeld aan het weefgetouw ontleend). Kil rocken iet quaedts, moliri aliquid mali, machinari dolos; inceptare vel excitare malum, fraudem etc. Zie *Ann. Em*. 14, 366 (*a*. 1488): „die van Ghend zijn weder tuus commen, want daer om zy uut waren geroken tgaren ende vertrocken", waar zeker ook wel de uitdr. „tgaren rocken" bedoeld is, doch de woorden zijn bedorven. Aldus algemeen sedert de 16de eeuw. Zie een voorbeeld uit Anna Bijns bij De Bo op rokken, en vgl. Oudem. 5, 887; De Jager, *Freq*. 2, 823; De Bo 946, alwaar ook in dezelfde beteekenis „rokken en spinnen" en „rokkespinnen" worden vermeld. — Een spel rocken, *een spel op het touw zetten*, d. i. *een plan beramen*. || Hadsi den gheck niet anghelocket, so en waer dat speelkijn niet gherockent (*l*. gherocket), *MLoop* I, 877. Ook in de aanh. uit Anna Bijns bij De Bo komt de uitdrukking „het spel rocken" voor. — Misschien heeft reeds in de 16de eeuw het van den vorm rocken afgeleide ww.

rockenen bestaan in dezelfde beteekenis. In de zoo even genoemde plaats uit *MLoop* wijst het rijm *gherocket* als de ware lezing aan, maar *Spreuken* 50: „hebbijt (*l.* hebdijt) u *gerockent*, so siet toe dat ghijt afspinnet", (*vgl. bij* ROCKEN), kan zeer goed een vorm van rockenen zijn bedoeld (doch *gerockent* kan ook staan voor *gerocket*, zoodat volle zekerheid ontbreekt). De oudste voorbeelden van *rokkenen* bij De Jager, *Freq.* 2, 825 zijn uit de 17de eeuw. Voor berokkenen zie *Ndl. Wdb.* en vgl. boven BEROCKEN (met een voorbeeld uit de 16de eeuw).

ROCKEN, zw. ww. trans. *Voc. Cop.* rocken, tunicare. Waarschijnlijk is de bet. *met een rok bekleeden.* Vgl. Diefenb. op tunicare: „tunicam induere (s. facere)".

ROCKEN. Zie RUCKEN.

AANM. — *Scep v. W.* 57*b*: „aqua vitae climt ende *roct* in dat hoot" is een vorm bedoeld van roken; z. ald. (*roct* staat voor *rooct*). De bedoeling is: „brandewijn veroorzaakt naar het hoofd opstijgende dampen".

ROCKENEN. Zie ROCKEN, 2) en vgl. *Teuth.* „rockenen", maar zonder vertaling.

*ROCKER, znw. m. Als geslachtsnaam in 1342 te Oudenaarden (*Ann. Em.* 25, 238). De eigenlijke bet. is niet na te gaan. Indien niet *roeker* moet gelezen worden (zie ROKER), moet het woord eene afleiding zijn van rocken, in de bet. 1), dus b. v. *spinner* of *wever* (?).

ROCKET, znw. o. Van ofra. *roquet* (Duc.), ofra. fra. *rochet* (Hatzf.), mlat. *rochetum.* Verklw. van roc; z. ald. en vgl. ROCHELIJN en (bij ROC) „rockelijn". *Wit koorhemd of koorkleed. Teuth.* subtijl lijnen cleit aever die cleider, subtile, sindon enz.; *ook verw. naar* kedel; eyn cleynlick lijnen rocket off wenneken (vgl. Lübben op wenneke) off kedel, teristrum. — Zoo nog heden in vlaamsche tongvallen; zie Schuermans 552 op rokket en vgl. ald. „rokkelijn, rokkeling"; *Waasch Idiot.* 557; *Antw. Idiot.* 1036.

ROCLAKEN, znw. o. *Laken voor een „rok"* (zie ROC). || Mi dochte goet dat ic haer gave ene pels of een goet roclaken, *Drie Dag. H.* 110. Van sceergheelde van sinen rocklaken 2 scot, *Rek. d. Gr.* 3, 350 (*a.* 1344). Den ghesellen te roclaken 8 lb, *Reg. Bisd.* 505 (*a.* 1334).

ROCLIJN (*D. Orde* 252). Zie ROC.

ROCMAKEN, zw. ww. intr. *Rokken vervaardigen. Harl. Gloss.* rocmaken, tunicare.

ROCSLIJF (ROCLIJF), znw. o. Benaming van een kleedingstuk, doch niet als *korset, lijfje*, maar van een kort bovenkleedingstuk, hetzelfde als rockelijn, rocskijn; zie ROC. || Een rocxken van swart satijn . . .; noch een rockslijf cypers satijn mit olde martren gevoedert, Matth. *Anal.* 1, 213 (*a.* 1524).

ROL. Zie ROLLE.

ROL, znw. m. Ndl. *rol*, m. Van rollen; z. ald. *Het rollen met het eene of andere voorwerp*, inzonderheid bij het eene of andere spel; vgl. ROLLEBANE en ROLLEWECH. Het woord komt voor in een spreekwoordelijk gezegde *Rein.* II, 7657: „ist gheestelic of weerlijc staet, aen Reinaert sluut nu al den raet; si crupen al in Reinaerts hol; in sijn baen is al die rol", d. i. „men komt in zijne baan *met cloten rollen* (*Lsp.* III, 25, 122); men handelt overeenkomstig het door Reinaert gegeven voorbeeld" (vgl. *Wap. M.* I, 232: „(God) leghet hem met wraken naer die in hare bane (*der huichelarij*) pleghen omme te gane"). In *Tijdschr.* 13, 169 wordt het voorgesteld alsof *rol* eene willekeurige verandering ware van Willems voor *sol* (t. l. a. p.), doch dit is onjuist. Sol is de lezing van *B* (het brusselsche hs.) en rol van *C* (het haagsche fragment).

ROLBEDDE. Zie ROLLEBEDDE.

ROLDUC, plaatsnaam. Uit *Rode-le-Duc* (*Rade-*), hetzelfde als *'s-Hertogenrade* (*-rode*). Zie bij RODE. In het Mnl. wordt de plaats ook dikwijls alleen *Rode* genoemd. Zoo b. v. Heelu 1956; 3769; ald. bl. 432 (: „castrum *Rothe*"), bl. 438; e. e. (zie den bladwijzer, bl. 591).

ROLE, znw. vr. Waarschijnlijk hetzelfde als rolle; z. ald. en vgl. ofra. *role, roule*, fra. *rôle.* || Coopers ende vercoopers zijn schuldich . . . binnen XL daghen naer den coope ter wetten verwaren traewe role by erfvenesse ende onterfvenesse te doene, *Ann. Em.* 24, 263 (*a.* 1539). De bet. zal zijn *schriftelijke opgave.* In de fra. vertaling op bl. 407 wordt het woord weergegeven door „saisine", d. i. „inbezitneming"; het blijkt niet op welken grond.

ROLIË, znw. vr. Waarschijnlijk hetzelfde als rolle; z. ald. Het woord schijnt in het Vlaamsch gevormd te zijn uit ofra. *role*; vgl. De Bo 205 op cieze, ciezie, waar verscheidene dergelijke vormingen worden genoemd, en ndl. *ruzie.* Hiervoor pleit ook de omstandigheid, dat het woord den klemtoon heeft op de eerste lettergreep, zooals blijkt uit het rijm. Uit de beteekenis *rol* schijnt zich die van *geschrift* of *gedicht*, oorspronkelijk in eene *rol* vervat, te hebben ontwikkeld, evenals wij nog heden spreken van *geschiedrol* voor „geschiedboek" (*Ndl. Wdb.* 4, 1729). De opvattingen van rolie zijn de volgende. — 1) In de uitdrukking scrifture der roliën schijnt de bet. te zijn *beschreven geschiedenis*, dus ongeveer ndl. *geschiedrol.* || Ter zelver ure spranc uter fonteine van oliën, als ons doet weten die scriftuere der roliën (*gelijk de boeken der gewijde geschiedenis verhalen*?) de olye der ontfermherticheit, *Parijsch Liederhs.* 25*r* (bij Lecoutere bl. 68, 81, *waar in plaats van* uter *staat* een). — 2) *Tractaat, geschrift van een bepaalden inhoud.* || Die rolie vander wallende woedegher hertelike berrende minne te Gode wert, *titel van een geschrift van J. van Leeuwen* (hs. te Brussell, *aangeh.* bij Lecoutere, *Parijsch Liederhs.* bl. 34 noot (aldaar wordt medegedeeld, dat in de werken van dezen schrijver *rolie* verscheidene malen voorkomt). — 3) *Gedicht.* || Doen tschietspel te Bruessel was gedaen ende men XLIIII (1544) sach gescreven staen des daechs na Sinte Symoen ende Juden dach men yerstwerf dese rolye gedycht sach, *Van Jasoene, hs. in de Kon. Bibl. te 's-Gravenhage.* Dits uter Roliën vander feesten genomen, Mone, *Uebersicht* 279, 4 (*opschrift van een fragment van het gedicht* „Van der Feesten"). Dit sijn IIII dinge die de minne werct, ooc (*te vinden*) in die Rolië, *aangehaald bij* Verwijs in *Vrouw. e. M.* bl. XI (alwaar ook de vorige plaats wordt vermeld); vgl. bl. XII, waar Verwijs op de gelijksoortige beteekenissen wijst van mlat. *rotulus*, nl. „handschriftrol" en „boek", en van mhd. *rodel* (van mlat. *rotulus, rotula*). Ook mnl. rolle heeft eene dergelijke opvatting; bij dit woord heeft zich uit „gedicht" de bet. *gedichtje, liedje* ontwikkeld; z. ald.

ROLITUS (?). || 20 rolitus gulden, tstic 2 s., 8 d. gr., *Tocht van Jan van Blois* 114 (*a.* 1371).

ROLCAPROEN (-CAPRUIN), znw. m. Benaming van een hoofddeksel, eene soort van *kap.* Vgl. CAPROEN. || (*Aanzienlijke heeren*) die al reden in roden mantels gecleet . . ., met roden rolcapruynen opt hooft, *Exc. Cron.* 278*b*. Is het misschien een kap, waarvan de neerhangende einden werden opgerold? In *Waasch Idiot.* 557 is een soortgelijk woord opgeteekend, nl. *rolmuts.*

ROLCOETSE. Zie ROLLECOETSE.

ROLLE (RULLE, ROL), znw. vr. (en soms ml.). Mnd. *rulle*; mhd. *rolle, rulle*; ook *rodel* (Plant. „rolle oft rodel"); hd. *rolle*; ndl. *rol.* Van ofra. *role, roule*; fr. *rôle*, en dit van lat. *rotula* (waarvan mhd. *rodel* rechtstreeks afkomt), verkleinw. van lat. *rota*, fra. *roue.* Zie verder de Wdbb.

1) *Rol, rond voorwerp waarop iets kan worden voortbewogen. Voc. Cop.* een rol, rotula; rolleken, rotula. *Teuth.* rolle, rotulus, rotula. Kil. rol, *vet.*

rota. Plant. rolle daer men yet mede rolt dat swaer is, *roule ou roulleau sur quoy on roulle quelque chose pesante*, phalanga *vel* palanga (bij Diefenb. staat eene overeenkomstige glosse niet vermeld), ook rodel (z. ald.). — Verklw. rollekijn, *rolletje*; *raadje*. ‖ Dit wiechkens (*l.* wiechken) sal lopen op twie rollekijns, *Hs. Leeuw.* 50*r*. — Van welken aard de *R. v. Amst.* 32, 15 genoemde rollen zijn: „zo en moet nyemant in der kerke, in den toirne noch upt kerchof enighe mairserye, driakel, rollen, ghescreven werke, ghemaelde werke . . . vercopen," is niet zeker. Misschien zijn er, in verband met de volgende woorden *rollen perkament met spreuken* of *boekjes* onder te verstaan (vgl. bij 4).

2) *Rol*, *schijf*, *katrol*. ‖ J. die smyt van dye rol daer die lamp aen hanct, *Jacobik.* 247 (*a* 1517). Van den coorden ende rollen daer de coorden over lopen, *Invent. v. Br.* 3, 489. — Vooral (in nonnenkloosters) *de beweegbare rol of schijf*, *waarmede een venster kan worden dichtgemaakt*, *eene draaiende lade of kast die juist in eene vensteropening sluit.* Vgl. *Hs. Kloosterr. A.* 37*v*. „Een ront instrument datter muren onverscheydelic an hanghe, dat wi een rol of een scijf hieten, door welc men die dinghen die noot sijn alsoo mach gheven ende ontfanghen dat die ghevers ende nemers nerghens malcanderen sien en mogen", *Hs. Kloosterr.* bl. 302: „qualiter clausure fenestre et *rote* fieri debent", *en ald.*: „instrumentum rotundum, quod *rotam* vocamus, per quod ita possint res necessarie dari et recipi, quod dantes et accipientes nullatenus possint se videre." Duc. „rolla, versatile tympanum apud moniales, vulgo *Tour*": en als voorbeeld: „datum et actum Coloniae in loco s. camera locutionis, ante *Rollam* s. *Sciviam* (schijf) reclujarii („septum monasterii puellaris", Duc.) nostrarum abbatissae et conventus praedictarum"; rota, 4): „in monasteriis sanctimonialium turricula lignea versatilis qua necessaria in monasteriis inducuntur." Met het aannemen der door deze rol of schijf aangegeven benoodigdheden was eene bepaalde zuster belast. Vgl. in een aflaatbrief in *Ndl. Archief voor Kerkgesch.* 1 (1900), 121: „soo wie die rolle verwaert, wt ghehoorsamheit van elcker bootscap." Haar naam kan geweest zijn „rolverwaerster," doch deze benaming is niet opgeteekend, wèl fenestriere (*Lev. v. Lutg.* II, 11846); mlat. *fenestraria* (Duc. op fenestra (versatilis), alwaar ook de ofra. benaming *touriere* wordt vermeld). Waarschijnlijk is dit rolle bedoeld in *Teuth.* rolle, schijve, zonder vertaling.

3) *Rol*, als benaming van de wijze waarop sommige waren in den handel worden gebracht, in het bijzonder van lood. Vgl. ROLLOOT. ‖ Dit voors. loot gelevert tUtrecht in de wage G., die ons dair rollen of goot, dair die goten mede gemaect sijn, *Rek. d. Buurk.* 114; zoo nog eenmaal *ald.*; 115 *tweemaal*. — Daaruit heeft rolle de bet. ontwikkeld van benaming van een bepaald gewicht, ofra. *roulle*. Het wordt gebruikt o. a. van was, anijs en tin. Zie de voorbeelden in *Invent. v. Br.* Gloss. op rolle. Zoo ook mlat. *rotulus* (Duc.[3] 5, 225, 2).

4) *Rol van eene stof waarop geschreven worden kan*, vooral *perkament*. Zie Duc. op rotulus (ald. ook *rollus*), rotula, scheda, charta in speciem *rotulae* seu *rotae* convoluta, unde nomen," en verder de uitvoerige mededeelingen ald. Zoo ook ofra. *raoulle*, *roulle*, *rosle*, *rolle*; fra. *rôle*; mhd. *rodel*. Vgl. ROLIE. Kil. rol, codicillus, chartae complicatae *s.* convolutae, volumen (fra. *volume*, waarin de oude beteekenis „rol" voortleeft, van *volvere*, oprollen). Plant. rol oft rodel (mhd. ook *rodel*, van mlat. *rotulus*) daermen inne schrijft, *roole ou roule en quoy on escript quelque chose*, registrum, catalogus, commentarius, commentarium, volumen, tabula. *Teuth.* eyn rolle van permente, papijr off anderswaer off, rotula, rotulus. ‖ Doe toonden sy den coninc die rolle die sy ghebracht hadden, ende den coninc en conste niet verwonderen ghenoech vander dunheit des abortijfs (*perkament*) . . . ende dat die guldene letteren so leselic waren int wit vander rollen, *Proza-Alex.* 167 (*varr.* van den rolle). Hi reecte mi ghinder uut sijnre mauwen I rolle, *OVl. Ged.* 331, 475. Op een tijt waert hoor ene rulle gesant myt goeden punten, ende onder den was een punte (zie POENT, 5), daer sie alte vurich mede was, . . . „armoede sonder gebrec is als een brief die onbesegelt is", *Kl. v. Diepenv.* I, 44. (Daer) stonden vier propheten up een stellinghe, zeer wel gheaccoustreert (*gekleed*, *uitgedost*) naer der ouder wet, ghevende naer verclaers van haerlieder rollen (*een strook perkament* of *nageboetst perkament*) den volcke elc een latijnsche prophetie te kennene, Despars 3, 434. Zegghende (*de engel*, *bij Abrahams offer*) naer tuytwijsen van zijnder rolle: „nunc cognovi quia times Dominum," *ald.* Oock hinck er an die voorscr. stellinghe een rolle inhoudende dees naervolghende woorden: „haec est dies enz.", *ald.* Een personagie, representerende . . . Job . . ., hebbende in zijn handen een rollende (*l.* rolle ende?) inhoudende . . .: „Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est", *ald.* God ant cruce (*zal geschilderd worden*) met goeden lijfverwen (*vleeschkleur*) gelijc eenen dooden, ende den douc ende de diodeme vergaudt, ende tcruce ghelijc den haute ende de rolleschoen (*l.* rolle (*de strook waarop i. n. r. i.* staat) schoen (*d. i.* schoon) wit met guldinen letteren, Dierícx, *Mém.* 2, 255 (*a* 1434; *vgl.* 256: „de joncvrauwe diere knielt schoen root ghemaect"; en „thaeverecht (*de verkeerde kant*, *de binnenkant van den mantel*) scoen groen"). — Verklw. rollekijn (rullekijn). ‖ Soo grote mynne hadde sie totter heiliger schrift, dat sie cleyne rullekens in horen budel droech, die sommich so cort weren als een vinger, *Kl. v. Diepenv.* I, 45. Wanneer die susteren tot hoor quemen ende beden hoor dat sie hem omme Gods willen enen schilt wolde lienen, soo segede sie: „ja, suster, geerne," ende dede hem dan ene van horen rullekens, *ald.* Een yghelic sal hebben in sijn mont een rollekijn wel ghescreven, *Hs. Leeuw.* 50*r*.

5) In het bijzonder heeft rolle in de bet. 4) de beide volgende opvattingen ontwikkeld. — *a*) *Rol*, *lijst der zaken op eene terechtzitting te behandelen.* Kil. rol, catalogus, elenchus propriorum nominum, album *et* catalogus causarum, *vulgo* rotula. Plant. de rolle van saken oft processen; op de rolle stellen; wt de rolle schrabben. In de 16de eeuw. ‖ Op zijnen geprefigeerden rechtdach, als hij in de rolle gelesen wort, *R. v. Utr.* 2, 356, 6. Naer het afdingen van der rolle (*het afhandelen van alle op de rol staande zaken*), *aangeh.* Stallaert 1, 44*a* op afdingen. — Ook in eene ruimere beteekenis dan deze kan rolle in gebruik geweest zijn in den zin van *de eene of andere lijst van personen of zaken*; *naamlijst*. In dezen zin zal het woord bedoeld zijn in *Jacobik.* 227: „J. de coster om den lootbriefkijns ende den rol te verscriven . . . V wit" (*a.* 1446). Vgl. ald. 235: „van ons verzwmrol (*d. i.* verzuumrol, *lijst van personen die in de vervulling van den eenen of anderen plicht te kort schieten*?) te scriven". — *b*) *Rol*, *het uit een tooneelstuk geschreven gedeelte dat ieder der spelers heeft voor te stellen.* In de 16de eeuw. Kil. rol, personae inscriptio; sijnen rol spelen; hij heeft sijn rolleken gespeelt; die sijn rolleken wel kan, prope meditatus. — Verklw. rollekijn, -ken. ‖ Hadden wy de waghene, hier es juuste tvolcksken, so mochten wy de lieden een rolleken spelen (nl. *in een wagenspel*), *D. War.* 1, 410, 98. Twee persoonagen; elc heeft eenen brief ghevest ant bolleken; se sullen die lieden gaen spelen een rolleken mids dat hier alomme veil volcx versaemt es, 1, 418, 339.

5) Afzonderlijk moet nog worden vermeld de bet.

gedicht, ook *gedichtje*, hetzij *versje* of *liedje*. Vgl. ROLIE, en zie voor „rollen" van kleinen omvang, b. v. waarop één bijbeltekst of één zedespreuk geschreven staat, bij 4). ‖ Dat sevenste (poent, *waardoor onkuischheid wordt bevorderd*) is rollen oft liedekine tehoorne, die ghewaghen der mynne, want si den brant roeren vast, *Sp. d. Sonden* 1126. Vgl. *Antw. Idiot* 1037: *rollezanger*, liedjeszanger.

AANM. — Over rol (*Rein.* II, 7660), zie ROL.

ROLLEBANE, znw. vr. *Eene baan of voor een spel geschikt gemaakt effen terrein* (vgl. *kinkebaan, kegel-, kolf-*(of *malie-*)*baan*), *waar men met rolballen* (of cloten) speelt. Vgl. ROLLEWECH. Kil. rolbaene, spaeristerium. Plant. een rollebaen, *un lieu ou plaine à rouler la boule*, sphaeristerium. Vgl. bollebane in dezelfde bet. bij Kil., en nog heden in vlaamsche tongvallen bekend. Schuermans geeft beide woorden op, ook Halma. ‖ Eenen ghebuerlicken wegh, uutcommende ter straeten, die men (h)eet bachten den steene, daer ter tijt van nu eene rollebane light, Diericx, *Mém.* 2, 620 (*a.* 1426), zoo nog viermalen *ald.* Zie een voorbeeld uit de 17de eeuw in *Invent. v. Br.* Gloss. op rollewech.

ROLLEBEDDE (ROL-), znw. o. Mnd. *rolbedde*; hd. *rollbett*; ndl. *rolbed*. *Een bed op rollen, ledikant. Teuth.* en draghbedde of rolbed, baiunula (vgl. Diefenb. op baianula o. a. „lectus qui in itinere baiulatur"); spanbedde, rolbedde, spinga(?), lectica. Kil. rolbedde, rolkoetse, sponda volubilis, grabatus. Plant. rollebedde oft rollecoets, *un lict ou couche qu'on roulle*, sponda vel lectus volubilis. ‖ Een rollebedde mit een dexel van tapijt, Matth. *Anal.* 1, 224 (*a.* 1524).

ROLLEBOGE, znw. m. Benaming van eene bepaalde soort van boog, welke onder de verboden wapenen werd gerekend. ‖ Dat niemen . . . en gha scieten achter straten met selscutten no met rolleboghen, up de boete van III lb, ende de selscutte ende de boghen verbuert, *Voorgeb. v. Gent* 106 (*a.* 1369); ook 135 (*ald.* selscuttenboghen).

ROLLECOETSE (ROL-), znw. vr. Hetzelfde als rollebedde; z. ald., ook de aanhalingen uit Kil. en Plant. ‖ Een rolcoetse ledich, Matth. *Anal.* 1, 225 (*uit een inventaris van* 1524).

ROLLECOUSE (-CAUSSE), znw. vr. Benaming van een kleedingstuk. *Lange kousen die men omrolt* (bij Halma: „de grands bas qui se roulent avec la culotte; *vgl. ald.* rolbroek, broek die men onder omrolt, *culotte qu'on roule avec les bas, culottes a l'Espagnole*). ‖ Alle hare kerspin hooftkleederen . . ., kaussen, rollekousen, seemsche-lederen scorten, borsten ende lijfbanden, Diericx, *Mém.* 2, 11 (*a.* 1422).

ROLLEN, zw. ww. intr. Mhd. hd. ndl. *rollen*; eng. *to roll*. Van rollen, of gevormd naar ofra. fra. *rouler, roller*.

1) Van zaken. *Rollen. Teuth.* eynreley waghen snel rollende, liburnus. Kil. rollen, volvere, rotare, volutare, versare. Plant. rollen, *rouller*, volvere, pervolvere, rotare; van eenige plaetse rollen. Van ballen en andere ronde voorwerpen. Vgl. ROLLEBANE en ROLLEWECH. — Vandaar de zegswijze buter banen rollen, overgedragen op den mensch, *het rechte spoor verlaten, op een dwaalspoor zijn, den koers kwijtraken.* ‖ Sine connen minnen niet een twint die wandel sijn alse die wint, si rollen buter banen, *Wap. M.* I, 436. Willen si (*priesters*) den heren tscrift ondecken ende nader waerheit te doochden trecken alsoot behoorde thoren leren, soo souden si duecht vorwert keren ende buter banen niet te rollen (*meewerken, dat zij* (*de heeren*) *het rechte spoor niet verlieten*), Hild. 210, 273. — Ook van voertuigen, van den wagenbestuurder, en van de in het voertuig zittenden. Kil. rollen, aurigare, currum regere *et* vecturam facere; rolbane, via vehicularis; rollener, auriga, expeditus, Germ. *roller*, Gall. *roullier* (fra. *roulier*, vrachtrijder). Plant. rollinge der raderen, *roullement des roues*, circumactus rotarum; roller, *roulleur ou roullier, chartier qui meine un chariot roulant*, volutator *vel* auriga. Vgl. ROLLEWAGEN. ‖ Dese maghet en sittet niet biden weghe mitten kynde daer die waghens rollen noch op die marcte om die onnutte clapplaetse te houden, *Hs. f.* 90*c*. — Eenigszins vreemd schijnt het woord gebruikt in *Teuth.*[1] 182*b* op cloot: „die ronde cloote baeven (*boven*) an dat seyle off segel, opdat dat dair myt to lichtliker in die luchte rollet, *malum*". De bedoeling schijnt te zijn; „opdat het des te makkelijker opgerold kan worden."

2) *Rollen, naar beneden rollen, tuimelen of vallen. Teuth.* wenden, keren, schijven, wentelen, rollen, volvere (de glosse kan ook behooren bij 1). ‖ Den irsten dien hi gerochte sloech hi metten swerde soo onsochte dat hem in die herschenen sanc ter vart ende (*en hij*) vanden grate (*l.* grade, *trappen*) rolde nederwart, *Lanc.* II, 26748. Die Jooden quamen ten kere van hoghen up hem lopende weder ende staken die Romeyne ter neder, dat si rolleden hare en tare, *Rijmb.* 29764. Tbloed liep bi den graden neder . . ., die Jooden rolleden (*var.* die dode rolden) hare entare, 33571 (lat. *eorum corpora qui ceciderunt delabebantur*).

3) *Met den rolbal spelen.* Vgl. ROLLEBANE en ROLLEWECH en zie ROLLE,1). ‖ Dat niemant en vervoordere up eenighen van den kerchoven deser stede te schietene, catsene, rollene, cuetene, toppene (*tollen?*), balslaene of anderen spelen, *R. v. Aardenb.* 191, 65. Ic doese scaken ende spelen tafelspel, rollen ende dobblen ende alle die spelen die si gevisieren connen, *Pelgrimage* 60*b* (fra. *jieus de tables et d'eschequiers, de boules et de mereliers*). Noch vintmen onlede, . . . die goet en is noch quaet, alse sonds spel (*soldatenspel, belegeringspel?*) ende ooc tsollen (*zie gloss.*), scaec spel ende mit cloten rollen, *Lsp.* III, 25, 119. Men verbiedt . . . te caetsen, rollen, lamcersen (?) of ander spel te spelen up de zaele van der stede huuse, *Ouden. Mengel.* 1, 88, *aangeh.* in *Invent. v. Br.* Gloss. op rollewech (16de eeuw). Sondaechs . . . de wyle dat men hooghmesse doet... niet laten esbatementen, jongheleurs spelen, dansen, scieten, caetsen, poliën, rollen enz., *aangeh. ald.*

4) In *Teuth.* komt rollen voor als synom van toemaken, oeffenen, met de vertaling „exercitare, temptare". De beteekenis schijnt te zijn *dresseeren, oefenen, africhten.* Het is niet duidelijk hoe zich bij het woord deze opvatting heeft ontwikkeld; misschien is het een denom. van rolle in de bet. 5, *b*), en is de bet. *iemand eene rol laten instudeeren.* Er is geen reden voor de onderstelling, dat zij tegen het einde der 15de eeuw zich nog niet aldus had kunnen ontwikkelen. — Eveneens van rolle in dezen zin schijnt af te komen het bij Plant. vermelde rollen oft gecken, *railler, mocquer*, jocari, cavillari, deridere, ludificari (aan overneming uit fra. *railler* is niet te denken). Misschien is het eig. „de eene of andere „rolle" (*gedichtje, liedje, spotversje*) opzeggen." Rolie en rolle hebben de bet. van „liedje", doch mogelijk ook is dat het woord als tooneelterm deze bet. ontwikkeld heeft.

AANM. — *Rollen* in de bet. „stelen" in *zakken rollen*, en *-roller* is uit het Mnl. niet opgeteekend. Vgl. fra. *rouler*, duper, mystifier (Littré); *rouleur* = trompeur, *rouler* = tromper, in een Dict. van het Argot, Kluge, *Rothwelsch* I, 168, waar uit een gloss. van 1687 wordt aangehaald: „einer der Geld aus der Ficke ziehet, *ein Roller*, oder *Roller-Mossche*; „Geld aus der Ficke ziehen, *Rollen*".

*ROLLESCHOEN (Diericx, *Mém.* 2, 255). Verkeerde lezing voor *rolle schoen* (schoon). Zie bij ROLLE, 4).

ROLLEWAGEN (ROLL-, ROL-), znw. m. Mhd.

rollewagen; hd. *rollwagen*; ndl. *rolwagen*. *Een wagen op rollen in plaats van op wielen*, bepaaldelijk *vrachtwagen*, *vrachtkar*. Vgl. ROLLE. Plant. rolwagen, *charrette roullante à trainer marchandise* etc., plaustra volventia, carpentum vel vehicula meritoria. Kil. rolwaeghen, plaustrum volvens, plaustrum volubile, petorritum, vehiculum meritorium, expeditum, *sax. rulwaghe*. ‖ Zoo en moet gheen ghildebroder (*van het gild der gezworen dragers*) enige rollewagenen hueren dan Onser Liever Vrouwen wagen . . .; ende deze rollwagen zullen die rollen een voot breet wezen, van hout ende zonder mit yser beslagen te wezen, ende niemant en zal rolwagen mogen hebben dan tgilde, *R. v. Amst.* 349, 16. — In een lateren tijd beteekent het woord vooral *een kinderwagentje*; zie Halma op het woord, en *Waasch Idiot.* 557; zoo ook hd. *rollwagen*.

ROLLEWECH, znw. m. Hetzelfde als rollebane; z. ald. ‖ Andre die gaen in rolleweghen (*var.* bl. 153: rollen ende weghen), rusen (*var.* busen) ofte (*l.* of te) spelene si pleghen met scriven, met dobbelen of met potreyen (*l.* potreynen: ghemeynen), *N. Doct.* 1720. Van der steenstraten desen dijc west waerd gaende toten rolleweghe, *Ann. Em.* 3, 128 (*a.* 1337). Dat niement . . . eenighe stoven, rolleweghen, dobbelscoole of tafelspele houde enz., *Invent. v. Br. Intr.* 460. — Twee straten te Brugge heetten vroeger „den langhen" en „den corten rollewech". De „lange rollewech" bestaat nog; zie de opmerkingen van Gailliard in *Invent. v. Br.* Gloss. op rollewech.

ROLLEWISE (-WIJS), bijw. *Op eene rol perkament*, d. i. *op losse bladen* (?). ‖ Dat alle ondersoecken en informatiën voortaen gemaeckt sullen wesen in quohieren ende niet meer rollewijs, *Handv. en Priv. v. Hollant* I, 17 (*a.* 1462).

ROLLOOT, znw. o. *Rollood*, *eene plaat opgerold lood*. ‖ C., borger tot Venloo, betaelt aen rolloot ind aen blockloots, wegende IIII dusent LXXVI pond, thondert voor 1½ g. gl., *Geld. Oudh.* 154. Vgl. ROLLE, 3).

ROLWAGEN. Zie ROLLEWAGEN.

ROM. Zie ROEM.

ROM (*Barth.* 491*b*). Zie ROME.

ROMAEN. Zie bij het volg. Art.

ROMANIE (ROMENIE), -NY, znw. vr. (?). Mnd. *rumenie*, *romenie*; mhd. *rômâner*, *romenyer*; ook „wîn von *Rômenie*". Benaming van een zoeten griekschen wijn, genoemd naar de stad Napoli di Romania op Morea (evenals de *malvezei*, waarmede deze wijnsoort herhaaldelijk verbonden voorkomt, naar Napoli di Malvasia). Door de verspreiding van den wijnstok over Zuid-Europa zal het gekomen zijn, dat deze wijn ook uit Spanje werd aangevoerd, en als een Spaansche wijn wordt vermeld. Kil. roomenye, vinum Hispaniense, *vulgo* Romania. Duc. op romania, 2) zegt slechts: „vox *Italica*, potionis species" (aldaar ook met „malvaticus" (*malvezei*) verbonden). De mogelijkheid bestaat evenwel dat dit een ander woord is; het kan nl. komen uit het Arabisch: arab. *rommânî* beduidt „de kleur, den geur of den smaak van den granaat (*romman*) hebbende." Het is niet zeker dat het op wijn is toegepast, maar Duc. geeft wel een woord *romania* voor „eene spijs uit granaatappels bereid"; het kan ook van een drank in gebruik zijn geweest. Is dit zoo, dan zou romanie eigenlijk hetzelfde zijn als garnate; indien nl. dit woord daarin zijn oorsprong heeft; z. ald. Daar waar men van „witte romenie" gesproken vindt, moet wel de oorspr. grieksche wijn, uit witte druiven verkregen, worden bedoeld. Plant. Romenije, *de la Romenie*, vinum Romanum. Zie de voorbeelden van romanie (romenie) bij GARNATE en MALVESEYE en vgl. nog ‖ Een mensche die flaeu is . . . hi sal . . . nuchtens drinken win bastaert of romenie, *Hs. Serr.* 14, bl. 66. Malvesye ende romenye, *Arnh. Oudh.* 3, 96; ook 2, 23. Muscadel ende ooc clareit, romenie, die men ontseit (?), die mach men drinken goeden cost, wil men wijn of wil men most, *Altd. Blätt.* 1, 166, 46. Datmen die malevezey, romanye, ypocras, muscatel, zuetwijn, bastart ende meydranck verzysen zell nader ouder ghewoonten, *R. v. Utr.* 1, 366, 274. Zo sproten . . . diversche delicate wijnen uyt zijnen hoorne (*van den eenhoorn*) als hypocras, malviseye, romenie, muscandeel ende andere, Despars 3, 314. Een boote rommenie 200 stoopen, *Ann. Em.* 17, 139 (15de eeuw). Romenye, malmesye, yepecras, ende ander leckernye, die gij hebt gebruket in der werlt, *Hs. Diepenv.* 88*d*. Malmesie, romenye, lutterdranck of edelen sueten rijnschen wijn, *aangeh. in de noot t. l. a. p.* (uitg. Brinkerink). 2 can witte romany, *Bel. v. Leiden* 206 (*a.* 1420); ook 211; 306; 386; *Gesch. v. Antw.* 4, 173; Despars 3, 441 (*rommenie*). — Ook in den vorm romeine (romeyne). ‖ Van eenen stope garnachen, van I stope romeinen ende van eenen stope malevizeien, *Invent. v. Br.* 3, 267; ook 4, 443. Witte romeyne, 4, 439.

ROMANSCH (ROMANSC, ROMANS, ROMMANS), znw. o. Mhd. *Rômân*; hd. *romanisch*; ndl. *romaansch*. Van ofra. *romanz*, *romant* (Hatzf. 1973). *De volkstaal van den Romaanschen stam*, in tegenstelling met het Latijn, de taal der geleerden; in het bijzonder *het Fransch*. Hetzelfde als Walsch; z. ald. *Teuth.* roimsch, Romanicum. ‖ Menech weenen ende geclach, daer dat Rommans af spreket scone, maecten die van Babylone, ende dat es gheveinsde sprake (*romantiek*; *vgl.* Hatzf. *op* roman), *Sp.* I[1], 56, 2 (*var.* romans). Doch ghelovet die redene mine bet der ystoriën in Latine, want soes met redene bet besceden ende seghet dleven van hem beeden ghelovelikere dant Romans, dat selden vray es ende ghans, III[4], 31, 67 (*vgl.* Halb. *Aant.* bl. 169). Lattijn, romans, conste so wel lesen, *Denkm.* 3, 101, 10. Men leest in romansc noch heden dat si (*Eteocles en Polynices*) onderlinghe streden, *Alex.* I, 965 (*hs.* romans; *nl in den roman de „Thebes"*). Een hiet Bonoot van Suette (*l.* Sentte) More dichtet (*den roman van Troyen*) in Latijn van Romans (*l.* van Latijn in Romans) met ryemen (*l.* rimen) scoon ende gans, *Troyen* dl. 1, vs. 50. Diet romans maecten ende screef, hy vergat een deel der bester aventuren, dl. 2, vs. 14595. Also alsic in romans hore (*in den Franschen roman lees*), *Lanc.* III, 25502. De een singt, de ander leest Romans ende nieuwicheden, Matth. *Anal.* 1, 254, 18. — Als naam voor *de Romeinen* staat Romaen(s) in *Barth.* 522*b*: „die romaens dwonghen alle die werelt mit hoorre macht, want daer en was nerghent een hoeke van der werlt, si en ghevulden (*l.* ghevuclden) tswert der romeynscher scharen." Het woord schijnt mv. te zijn van romaen (romane), dat b.v. voorkomt *Lsp.* II, 44, 563: „Marcellis die Romaen").

ROMANSE, znw. vr. Van ofra. *romance*, dat dus ouder moet zijn dan Hatzfeld (op romance) meent: ook wordt daardoor de ontleening aan Sp. *romance* (t. a. p.) twijfelachtig. Eig. *een gedicht of gedichtje in de romaansche volkstaal* (vgl. *roman*, het voortbrengsel der epiek, zie Littré en Hatzf. op het woord). De beteekenis van het woord zal wel ruimer geweest zijn dan van het hedendaagsche *romance*, hetwelk met de vroegere gemeen heeft, dat het gedicht is in den volkstoon (vgl. mlat. *romancia*, lingua vulgaris, Duc.), maar het gevoelselement, het wekken van eene edele aandoening, zal er wel niet in dezelfde mate als thans aan zijn eigen geweest. Vgl. Kalff, *Lied in de ME.* 52 vlgg.; Keinpaul, *Poetik* § 98. Opmerkelijk is dat in de aanhaling beneden reeds als thans „romancen" en „balladen" (eig. „een dansliedje"; zie over de latere opvattingen *Ndl. Wdb.* op ballade) verbonden voorkomen. ‖ Bij den tragediën ende comediën, dats bij den dichten, baladen, romansen, rijmen ende liedekins, diemen daghelics of leist of scrijft, *Boëth.* 54*a*.

ROMBOLE (*Marialeg.* 2, 255). Zie ROMMEL.

ROME (ROOM), znw. Mnd. *rôme, rôm*, ndl. *room*; mhd. *roum*; hd. *rahm*; ags. *rēam*; oeng. *ream*. De oorsprong is onbekend; zie de Wdbb. *Room, het vette van de melk. Teuth.* rome, smant van der melck, zonder vert. (zie Lübben op smanten vgl. ook SANE, room). Kil. room, *Fland. Holl. j.* saene, flos, cremor, adeps, pinguedo lactis; Germ. *ramen, milchraum.* Plant. room oft saen, *de la creime*, cremor lactis. ‖ VII taken melcs VII pl.; III taken roomen VI pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 314. VI mingel roomen III pl., 310. V mengel room II½ pl., 319. II taken vetter roomer (*l.* roomen), 320. 2 stoop roomen, *Rek. d. Gr.* 3, 317. (Men sal) ghieten de room in de kerne, *Hs. Serr.* 14, bl. 33. Dat wijff liep . . . tot oorre melccamer ende brocht hem suete romen, *Proza-Sp. d. S.* 61*d*. So sach hi, daer hi voir sijn molkenhuys ginc wanderen, dat sijn suege geraect was tot eenre mouwe mit rome ende drancker of, *Clerc* 132.

AANM. — Vgl. bij ROMEN over een ander woord room in de bet. „roet" (vanwaar romich in *Limb Serm.*; zie RAMICH), hetzij dit met het bovengenoemde één in oorsprong is of niet. In Grimm's *Wtb.* worden zij als twee geheel verschillende woorden beschouwd, maar gelijkluidende vormen komen bij beide voor, en wat de beteekenis betreft, hoe sterk zij ook heden verschillen, kunnen zij van denzelfden oorsprong zijn: ook roet vereenigt de beteekenissen „eetbaar vet van dieren" en „schoorsteenroet, vettige aanslag ten gevolge van stoken". Ook fra. *crême* wordt gebruikt van niet eetbare vettigheden, b. v. van „cosmétique pour la peau".

ROME (ROMEN, ROOM, *ROM), znw. vr. Mhd. *Rôme, Rôm*; hd. *Rom*; eng. ndl. *Rome. Teuth.* rome, die grote stat, Roma. *Voc. Cop.* Romen, Roma; van Romen, romanus. ‖ (Karel) was patricius . . . van Rome gemaect, daer naer te keysere vromen (*l.* van Romen), *Sp.* III[u], 93, 56 (*vgl. IIde Part.* bl. 518). Hoe Rome van Enease quam, *Sp.* I[2], 20 *opschr.* (*var. L.* Room *en zoo talrijke malen in dit hs.*). Julius, die deerste was keyser van Rome, *ald.* vs. 83. Het woonde een man tote Rome (*varr.* Romen) wilen eer, die des wijsdoms wiste meer dan eenech die levet nu, *Dist. Cat.* 32. Dat hi te Roome cam in die port, *Flor.* 683. Dit willic spreken, elc man gome, behouden der ere van Rome, *Nat. Bl.*, *aangeh. bij* Jonckbloet, *D. Cat.* bl. 38. Die paues van Rome, *Sp.* IV[1], 34, 11. Den stoel van Rome, 20. Te Rome ende te Ghent, *Natuurk.* 1592 (*varr.* Romen). Roma, 1596; 1597 (*varr.* Romen (*nom.*), Rome). Rome hadde enz., 1600 (*var.* Romen). Roma soude dinken dien dat enz., 1604 (*var.* Romen). Daer bet voort so staet Lacie (*ligt Latium*); daer na die edel stat, die vrie, Romen, thooft van al Europen, daer menich man toe heft ghelopen, die Romulus wilen stichte, *Troyen* dl. 3, vs. 29099. Morghin . . . willic te Rome om aflaet, van Rome willic over se (*naar het heilige land*), *Rein.* I, 2723. Ic ga morghin te Rome waert, 2750; ook 2793. Hi seide hi wilde te Romen sijn ende van daen over meer, II, 3636. Te Romen in die stede, *Lsp.* II, 44, 24. Te Rome, 40; 58; 84 (tote Rome, *var.* Romen). (*Doe*) Constantinus oversettede den stoel des roomschen keyserrijcs, als die stat van Romen, in Constantinopels, want alle tlant van Grieken, dat Romanye was, dat plach nuwe Romen te heyten, als Rabanus seit, *Barth.* 522*b*. Doe Babyloniën verderft werdt, doe begon Rom (*l.* Room of Rome(n)?) ghefundeert te werden, 491*b*. Babyloniën viel ende Romen stont op, *ald.* Doe Romen arm was, die stat, *Lsp.* I, 43, 42 (*var.* Rome; ook 10; 15). Zie nog *Sev. Vroeden* Gloss. — De herhaaldelijk in den nominatief voorkomende vorm *Romen* (nog in Zndl.; *Antw. Idiot.* 1043) waaraan men aanstoot genomen heeft (vgl. *Natuurk.* bl. 441), is de verbogen nv., die, zooals zoo dikwijls bij plaatsnamen, nominatief is geworden. Vgl. Van Helten, bl. 380 opm. 3 (waar de nom. als uit den acc. ontstaan wordt beschouwd) en ndl. *Den* Haag, *Den* Briel, *Den* Bosch, *Ter* Gouw, (*Ter*) Veere e. a. (waarin de nom. eigenlijk datief is; zie *Tijdschr.* 5, 100 vlg.).

ROMEHERE. Zie ROMERE.

ROMEIN (ROMAYN), znw. m. Van ofra. fra. *Romain*; lat. *Romanus*; eng. *Roman. Romein, inwoner van Rome* of ook *onderdaan van het Romeinsche rijk. Voc. Cop.* een romayn, urbanus. ‖ Karels oore . . . hielt die crone (*van Roomsch-keizer*) langhe stont, tote dattie Romeine . . . hem weder anenamen die keysercrone, *Lsp.* II, 49, 57; ook 45, 121. Den stoel (*van paus*) besat daer naer Clemens, die ooc Romein was, II, 44, 30; ook 22. Des gelijcs souden doen die Romeyne mede, *Rijmb.* 19578. Om te wrekene tsheren smerte hadde elc Romeyn wille ende herte, 28845.

ROMEINE. Zie ROMANIE.

ROMEINSCH, bnw. Hetzelfde als Roomsch; z. ald. *Van Rome* of ook *der Romeinen.* ‖ Tswert der romeynscher scharen, *Barth.* 522*b*.

ROMEN. Zie ROME.

ROMEN, zw. ww. trans. Van rome; z. ald. Hd. *rahmen.* Het ndl. *roomen* heeft de bet. van een privatief ww., nl. *den room afnemen* (van de melk). In dezen zin is het woord uit het Mnl. niet opgeteekend, wel als intr. *Room afscheiden*, gezegd van de melk. Vgl. en *tog. cream.* ‖ Daer die melc beghint te roomene, *Coocb.* I, 26. — Ook als benaming van eene zekere bewerking van wol. Daar het verbonden is met smouten, mag men vermoeden dat romen eene soortgelijke bet. heeft, nl. *vetten.* Het hd. *rahm* heeft behalve de bet. „room", ook die van „roet", dat eigenlijk ook „vet in het algemeen" beteekent en synon is van „smout". Zie ROET, 1) en RAMICH (*romich*). ‖ Dat niemene wulle moet bryngben in de stede van Ypre omme te vercopene, die ghesmout es of gheroomt of gheclyt (vgl. CLIJT en Stallaert op cliten), up ene boete van II lb par., Huyttens, *Corpor. gant.* 194.

ROMENARE, -ERE, znw. m. Hetzelfde als het meer gewone Rome(e)re; z. ald. *Romein, inwoner van Rome.* ‖ Daer die riddere wel gheraect (*Karel*) keyser des riken wert ghemaect met consente der Romenaren, die des alle blide waren, *Lsp.* II, 49, 35 *var. W.* (*ths.* Romeren; *var. C.* Roomheeren). Dat wi sijn Romeneren, *Sp.* I[4], 19, 66 *var. B.* (*var. L.* Roomheren; *ths.* Romeren; zie ROMERE).

ROMENIE. Zie ROMANIE.

ROMER. Zie ROMERE.

ROMERE (ROMEERE, ook ROMERE, ROMER, en, ten deele door den invloed der bijgedachte (zie beneden), ROOMHERE (ROMEHERE; vgl. limborgere (-borchhere)), znw. m. Mhd. *Rômære, Ræmære, -er*; hd. *Römer*; Ohd. *Româri*; ndl. (verouderd) *Romer. Bewoner der stad Rome, romeinsch burger*; ook *Romein, burger van het romeinsche rijk.* ‖ Daer wart die ridder (*Karel*) keyser des riken ghemaect met consente dier Romeren, *Lsp.* II, 49, 35 (*var.* der Roomscher heren; *var. W.* Romenaren; *var. C.* Roomheeren). Si (*Paulus en Lukas*) predeken ons . . . een verboden religyoen, dat ons verboden is van den heren, omme dat wi sijn Romēren, *Sp.* I[4], 19, 63 (*var.* Roomheren, *B.* Romeneren). (*De vrede*) was gemaect met eeren tusschen die Perssen enten Roomheren, I[4], 23, 64 (*var. B.* Romeren). Ten Roomheren, I[5], 56, 45 (ook *var. L.*; *B.* den roomschen heren). Die Roomheren, I[6], 58, 7 (ook *var. L.*; *B.* de roomsche heren); ook 65, 31 (*varr. B. L.* Romeinen); 70, 3 (*B.* de roomsche heren). Cypio metten Romeheren, 38, 25 (*varr. B. L.* roomscen heren). Te sinen gravene . . . was paues Leo van Rome die stede ende vele edelre Roomheren mede, IV[1], 33, 54 (lat. *cum principibus Romanis*; *Brab. Y.* vele roomscher heren; *Cron. v. Brab.* (*Cod. Dipl. U.* 6) vs. 1162:

vele groter romēren). Dat Coolne eerst hiet Agrippine van Agrippen den Roomhere, IV², 38, 22. Dat sijn die vroomeghe Roomheren, III¹, 51, 17. (Doe) hadden die Roomheren om hem gesant, II¹, 2, 149. Die coninc der Romeren, *Wrake* I, 1998. Dit ghenoecht den roomschen heren ende screven desen vasten vrede in coprine taflen, *Rijmb.* 19570 (*var. C.* den Romēren; *vgl. vs.* 19578: die Romeyne). *Teuth.* Reomer (*l.* Roemer, *d. i.* Roomer), roomsch mynsch, romanus; eynreley hoichtijt onder den roomeren, quinquatres; cleyt der edeler jonger roomeren, pretexta. — Hier en daar zal werkelijk *heer van Rome* of *groot heer te Rome* bedoeld zijn: in dit geval is de *h* van „Roomheren" niet aan volksetymologie toe te schrijven. — Aldus (Romehere) zal gelezen moeten worden *Rijmspreuken* (uitg. Suringar) II, bl. 85, vs. 97: „waer sijnse die vrome here (*l.* Romeheren) waren? daer si ligghen, wast gers...; niemen soo grote here en si, hine moet sterven also wel als wi". Het oorspronkelijk bij Freidank heeft: „wâ sint si nû der Rôme was?". De uitdr. here van Rome(n) vindt men *Lsp.* III, 23, 32; *Rose* 5976 („die van Romen es keysere ende here").

ROMESCH. Zie ROOMSCH.

ROMICH. Zie RAMICH (en vgl. bij ROMEN, ww.). Misschien is het beter romich als den gewonen, en ramich als den dialectischen vorm te beschouwen (bij RAMICH geschiedt het tegenovergestelde).

ROMMELE (ROMBELE, ROMBOLE), znw. m. Waarschijnlijk is rombole hetzelfde woord als ndl. *rommel*, hd. *rummel*. Men zal wel uit te spreken hebben rómbole (met klemtoon op *rom*, dat van *rombele* weinig verschilt). Een vorm *rombelen* kan naast *rompelen*, beide van *rommelen* gevormd, hebben bestaan; vgl. eng. *to rumble* en mhd. *rumbelieren* en *rumbelisch*, lawaaiïg; hd. *rumpeln* naast *rummeln*. Voor afleiding uit het Romaansch, waartoe de vorm aanleiding geeft, is geene geschikte wijze te vinden. Het it. *rombola*, slinger, kan ter verklaring niet dienen, gesteld dat de ouderdom van het mnl. woord en de wijze van overneming geen bezwaar waren. De eigenlijke bet. is *gedruisch*, *lawaai*, *rumoer*, die zich ontwikkelt tot *voorwerpen van weinig waarde*, *vodden*, *prullen*. Vgl. hd. *gerümpel*, ndl. *gesnor*, mnl. gescal; z. ald. en *Ndl. Wdb.* 4, 1769. Vgl. ook ROMMELINGE (zie *Antw. Idiot.* 1037 *rommeling*, rommelzoo, rommel) en De Jager 1, 534 op rommelen. In het Mnl. is het woord ook (als het nl. het hier bedoelde is) ook voorwerpsnaam, *vod*, *lor*, *prul*. ‖ Op een tijt soo quam een wijf . . . ende sach dat beelde („en out beelde van onser vrouwen dat een kijndekijn in den scoot hadde"), ende want die maecsel des beeldes hoor niet en behaeghede, soo seide si onweerdelike: wat staet hier dese oude rombole, *Marialeg.* 2, 255. Dat wijf . . . heeft mi (*Maria*) gheheten een oude rombole, ende daerom sel si also langhe als si levet onsalich wesen, *ald.*

ROMMELE, znw. m. Kil geeft als verouderd op een znw. rommele, met de bet. „trochus". Dit laatste woord is benaming van een *rinkelhoepel*, zooals in het klassieke Latijn, of van een (*brom*)*tol* (Dief. op trochus). Het is eene afleiding van rommelen, in de bet. „gedruisch, lawaai, leven maken", of „gonzen, snorren".

ROMMELEN, zw. ww. intr. Mnd. *rummeln*; mnd.(?) ndd. *rummelen*; dial. eng. *rommle*, *rummle*; ndl. *rommelen*. Vgl. meng. *romblen*; eng. *to rumble*, mhd. *rumbelen* (op te maken uit *rumbelisch*) en mhd. *rumpeln*. Vgl. de Wdbb. van Franck op rommel en Skeat op rumble. *Gedruisch*, *lawaai of leven maken*; ook *een dof*, *gonzend of snorrend geluid doen hooren* of *voortbrengen*. Kil. rommelen, rammelen, strepere, insonare, murmurare, crepitare, turbare. Plant. rummelen, *verw. naar* rammelen; rammelen, rommelen, *faire bruict comme sus un planchier*, *tabuter*, strepere, instrepere, sonitum praebere. Vgl. zndl. *rommelen* (van eene tol, De Cock en Teirlinck, *Kinderspel en Kinderlust* 5, 172); en *rommelpot* (knorrepot, grompot, *Waasch Idiot.* 557); ndl. *rommelpot*, *rompot* (benaming van een muziekwerktuig; zie o. a. Boekenoogen 850); De Jager, *Freq.* 1, 533 vlgg. — Vandaar

ROMMELINGE, znw. vr. *Gedruisch*, *lawaai*, *leven*, *rumoer*. Plant. rammelinge oft rommelinge, *bruict*, strepitus. ‖ Die die rommelijnge adde gesien, hine hads vergheten nemmermere; men stac, men scalt, men streeter zeere, *OVl. Lied. en G.* 300, 432. Makende . . . zulcke een seditie, meuterie ende rommelinghe binnen der stede van Constantinoble, . . . dat zy al rumen moesten die der kercke van Rome mede waren, Despars 1, 403. — Ook van minder krachtige geluiden. *Een dof*, *gonzend geluid*. ‖ Op een tijt doe saten broeders . . . bi een ryvier ende si calden onnutte reden; doe hoorden si een rommelinghe ghelijc of daer een scip hadde gecomen roeyen, *Marialeg.* 1, 74 (*var.* daer die luden seer in roeyden; *Mir.* 5). — Van de ingewanden. *Rommeling*. Vgl ndl. *rommelen*, ook in zndl. (*Waasch Idiot.*-557). ‖ Eist dat die flumen commen van limighen humoren, . . . men ghevoelt in den lichame wint ende rommelinghe, Jan Yp. 197. (Het) maect een opblasinghe ende een rommelinghe inden darmen, *Barth.* 623*b*.

ROMMEN. Zie ROEMEN, en vgl. nog *Ndl. Kluchtsp.*[1] 102, 270: ic macher my snel up *rommen*". Zoo nog heden in Zndl. (*Waasch Idiot.* 557).

AANM. — Kil. geeft als verouderd op een ww. rommen, met de beteekenis „versare". Van elders blijkt het bestaan van zulk een ww. niet. Misschien heeft Kil. het ondersteld ter verklaring van het bij hem eveneens als verouderd opgegeven rommele, „trochus". Zie ROMMELE, 2de Art.

ROMMENIE. Zie ROMANIE.

ROMMESWINKEL (RUMMESWINCKEL), znw. m. Bijnaam, die geslachtsnaam geworden is (ndl. *Romswinkel*) zooals zoo dikwijls. Zie Winkler, *Geslachtsn.* 288. ‖ Henr. van Haghenbeec, ghehieten Rummeswinckel, *Rek. d. Cam.* 3², 169 (*a.* 1369).

ROMMICH (*ZVl. Bijdr.* 5, 321, 226). Zie ROEMICH.

ROMP (RUMP, ROMPE), znw. m. Mhd. *rumph*; hd. *rumpf*; mnd. ndd. *rump*; ndl. *romp*; no. *rumpr* (ook in de andere noordsche talen). Zie verder de Etym. Wdbb.

1) *Romp*, van het menschelijke lichaam. Hetzelfde als buuc; z. ald. Kil. rompe, *Sax. Fris. Sicamb. Holl.* j. beuck, truncus corporis, truncum corpus; corpus cui praesectum est caput. Plant. den romp van den mensch ofte beeste, *le tronc de l'homme ou de la beste depuis le col jusques aux jarrets*, truncus. ‖ Hi vant den rump (*u met eene o er boven*) int bedde leggen sonder hooft, *B. v.* 1357, 217*b* (*Judith* 13, 10: *evolvit corpus eius truncum*). Van vier vaers rumpen (vgl. BUUC, 3, en SCHAEPBUUC) van onser stad vare (*l.* varen) bi den selven luden ghecoft 12 lb, *Rek. d. Cam.* 5, 213 (*a.* 1379; *vgl. ald.* van vier vaershuden van onser stad varen bi den hierden . . . ghecoft 8 lb). — Ic houde my voor een menschelic romp (*een mensch zonder hoofd*, d. i. *zonder hersenen*?), onverstandel ruyde ende stomp ende kenne een yghelic voor mijn wiser, *MLoop* II, 645 (vgl. ook *vat* in de bet. „lichaam"; zie bij 2). — Op de volgende plaatsen heeft romp waarschijnlijk de beteekenis *lichaam*, *stoffelijk omhulsel*. Zoo ook hd. *rumpf* (Grimm 8, 1492). ‖ O Hemelsche Vader, wat suldy ons geven? Die Hemelsche Vader antwoort ons: weest ierst welpkens ende crupt onder die taefel ende leest die crumen op (*van de drie geestelijke gerechten*, *die de Drieënheid geeft*) ende verootmoedicht u, soo suldy comen tot mijnre bekennenisse

ende van der bekennenisse tot mijnre minne, ende dan sal ic desen rump uutwerpen ende schudden (*d. i.* uutschudden?) ende verkiesen u, Brugm. 1, 228. Doe ic sach dattet hier (*in den hemel in een visioen*) aldus genuchliken was, doe had ic daer gaerne gebleven; doe seyden sij: „schuddet u uutten rump ende comet by ons"; doe seyde ic: „dat sal ic doen als ic alreierst mach", *ald.* 236. — Vgl. *romp, rompje* (rompie) als benaming van „het lijf van een kleedingstuk" (Van Dale) en als naam van een kleedingstuk (Boekenoogen 850; Kil. *rompe*, orax; indusium sine collari).

2) *Een uit boomschors of bast*, waarschijnlijk ook *van hout, gemaakt vaatwerk* (*vaatje of tonnetje*), dienende tot verpakking van bepaalde waren. Vgl. mnd. *bodene*, hd. *bottich* (eng. *body*). Zoo ook mnd., mhd. en hd. Vgl. Kil. rompe, *vetus* cortex, en *Antw. Idiot.* 1037: *romp*, groot stuk schors. || Een rompe arpoys, *ZVl. Bijdr.* 5, 63 (*a.* 1252). — Bij Kil. wordt nog vermeld de bet. *de houten trechter in den molen waardoor het koren op den molensteen wordt geschud* (romp, tremel van de meulen, infundibulum, Sax. *rump*). Zoo ook mnd. en hd.

ROMPE (RUMPE), znw. vr.(?) Mnd. *rumpe*, ook *rimpe*. Hetzelf als rompel en ndl. *rimpel*. Van den stam van rimpen; vgl. Franck op rimpel. Kil. rompe, *vetus* ruga. || Sonder vlecke der sunden ende sonder rumpe der twivoldicheyt, *Bijnb.* 132c. — Naast ml. *romp* (van het lichaam) kent het West-Vlaamsch een vr. *rompe* (De Bo 947; *Atw. Idiot.* 1037); omgekeerd komt in dezelfde beteekenis als rompe (vr.?) in het Hd. een ml. *rumpf* voor (Grimm t. a. p.), en mhd. *rumph* heeft ook de bet. „oud (*rimpelig*) wijf" (Lexer). Waarschijnlijk is ook verwant de door Kil. opgegeven beteekenis „slechte (verschrompelde? vgl. Franck op rimpel) muskaatnoot" (nux myristica vilior, cassa, inanis"). Zoo ook mnd. (Lübben 3, 530 *a*).

ROMPEL (RUMPEL), znw. m. Mnd. *rumpele*; zndl. *rompel* (o. a. De Bo 947). Hetzelfde als rompe (z. ald.) en ndl. *rimpel*. *Rimpel, kreuk, vouw, plooi*; ook *rimpel in het aangezicht*. Kil. rompel, rimpel, ruga. Plant. rumpel, *verw. naar* rimpel. || Dat alle laeckene commende om huer hoochloot, mesvrocht zijnde, . . . werden de loyers ghehouden de laeckene te slane ende corrigierene . . ., tzy van verslemthede, vilain(?), smalhede van rompels, van queerelsenz., *Ann. Em.* 17, 174. — Jeghen rompelen int aensichte neemt (nl. *een geneesmiddel*) . . . ende net de romplen. *Hs. Serr.* 14, bl. 11. Om dat aensicht versch (*frisch*) te houden, dat te suyveren ende bewaren van rompelen, *Receptenb.*[1] 43. Vul rompelen was sijn vel, *Rose* 3000 *var.* (*thans* vol runchen *zie* RONSE; *var. B.* runsen). Van sinen (*krokodils*) drecke maken oud wive onghement te haren live, daer haer romplen (*var.* rumple) mede tegaen ende die huut daerbi dinne staet (*var.* hem die huut doet dinne staen), *Nat. Bl.* IV, 151 (lat *unde vetule et rugose meretrices facies suas perungunt, ut laxa in planum extendatur*). Vgl. GEROMPELT en de daar genoemde gelijkbeteekenende woorden.

ROMPELEN (RUMPELEN), zw. ww. intr. *Rimpelen*; *rimpels, voren, plooien of vouwen krijgen*, vooral van het gezicht. Kil. rompelen, rimpelen, rompen, rugare, corrugare. Plant. rimpelen oft rumpelen, rimpelen trecken, *se rider et refrogner*, vultum contrahere, caperare frontem (*het voorhoofd fronsen*), *vel* corrugare *vel* striare. Zoo nog heden in vla. tongvallen. Vgl. Schuermans 553: „rompelen, kroken of kreuken, verfrommelen" (hier als trans. ww.; zoo ook bij De Bo 947; *Waasch Idiot.* 558); daarentegen intr. bij Corn.-Vervliet 1037). Zie ook De Jager, *Freq.* 1, 535 vlg. en vgl. fri. *romplich*. || Alst (*de slang*) hem veroudert kent, vastet ende wort magher dan, so ruumpt (*var. B.* rumplet) sijn vel dattet heeft an, so cruuptet door een nauwe gat, daer et hem of mach stropen dat, *Nat. Bl.* VI, 82. Al es mijn nueze gherompelt, *Han. H.* 77. Vgl. GEROMPELT, dat ook deelw. van rompelen kan zijn, en VERROMPELT („dat zijn hooft grijs ende zijn vel verrompelt worden was", *Boëth.* 4c).

ROMPEN (RUMPEN), zw. ww. intr. Mhd. *rümphen*; hd. *rümpfen*. *Rimpelen, rimpels krijgen*. Het woord, dat door Kil. naast rompelen wordt opgegeven, is hoogstwaarschijnlijk ook in mnl. tongvallen bekend geweest.

ROMPSLOMP, bijw. In de 16de eeuw. *In het wild, zonder berekening of overleg*. In eene soortgelijke beteekenis is *rompslomp* nog heden als bijw. bekend (vgl. Winschoten, 213: *romp, slomp*, dat is soo maar ten ruigsten, soo als het valt); Molema 353 en 559); daarnaast als znw. in de bet. *omboel, warboel, lastige omgeving, vervelende drukte*; *Fri. Wdb.* 3, 40; Zie Weiland en vgl. over den oorsprong der beide deelen Franck op rompelig („oneffen, hobbelig"), waar het woord met *rommelen*, (om)rommelen, *d. i.* „overhoop halen" in verband wordt gebracht en op slomp (vgl. ndd. *up en slump*, plotseling, blindelings). Weiland denkt aan den stam van rompen, d. i. „rimpelen". || Her jo, romp slomp, daer crijghdy noch watte (*van iemand die in het wilde schermt tegen zijn schaduw*), *Ned. Kluchtsp.*[1] 62, 58.

ROMPTURE, znw. vr. Van ofra. *rompture, rompure*, fra. *rupture*. *Het verbreken of doen mislukken van iets*, *Ann. Em.* 14, 55; 97 (*a.* 1488).

RONDACHTICH. Zie RONTACHTICH.

RONDDE, znw. vr. De beteekenissen van ofra. fra. *ronde* passen niet voor het mnl. woord, dat, ook om de dubbele *d*, wel in het Mnl. gevormd zal zijn van rond met den afleidingsuitgang -de. Mhd. *runde*; hd. *ründe*. *Rondheid, het rond of vol zijn van de maan*. Kil. ronde, rotunditas, circulus, orbis; ronde des wereldts, orbis terrarum, totus universae terrae globus; ronde, bol, sphaera, globus, orbis; ronde van glas, orbis vitreus (vgl. RONDEEL). || De mane eclipseirt in hare vulle of rondde, als zou alsheels gheen hoornen heeft, omme dat enz., *Boëth.* 252a.

RONDEEL, -IEL, znw. (m. en) o. Mnd. *rundêl, rondêl*; mhd. *rundêl*; ndl. *rondeel*; fri. *roudeel*; eng. *rundle*. Van ofra. *rondel*, fra. *rondeau*; voor een deel beantwoorden de beteekenissen van het mnl. woord niet aan dit fransche maar aan ofra. fr. *rondelle*. Ook *graveel* en *kaneel* komen van fra. woorden op *-elle*.

1) *Het eene of andere figuur of voorwerp van eene ronde gedaante*. Zoo ook mhd. en mnd. — *a*) *Kring, cirkel*. Kil. rondeel, rond perck, circulus; rondeel, magis, idis; *vulgo* rondellum, ger. *runde*, gall. *rondeau*. || Dat ander cirkel of rondeel is die genoecht der sondelijker ghedachten, *Gest. R.* 16a (ook 14d). — *b*) *Ringvormig figuur*. || Men sal voortaen 14 daghe voir Bamisse kueren ende het teyken geven (*op haringtonnen*), geheyten trondeel, ende tot Bamisse den brant (*het gebrande merkteeken*), *R. v. Breda* 83, 9 (*a.* 1510). — In een kerkraam, *roos*. || Van eenen grooten glazen rondeele te makene in eene veinstre in der stede huus ten Damme, tvoors. rondeel bewrocht met tween inghelen ende II scilden van der wapene van enz., *Invent. v. Br.* 5, 312. — Eene soortgelijke beteekenis zal het woord ook wel hebben *Geld. Maandw.* 1, 156: „in die staetcamer stonde id rondeel van id averhemelt van die staetbetstede". — Ook in de bet. *schotel, ronde schaal* of *schaaltje*; eng. *roundel*. || XXV rondeelen, zo groit ind kleyn mit vackskens, dair men die taerten, vladen ind pasteyden op seth, *O. Geld. Maalt.* 98. Iegewelc II geerden (*aan een kandelaar*) hadden I gulden rondeel onder hare juncturen, daer si in den scacht vergaderden, dat sijn die VI gerden, III rondeele ochte III ringe van goude, Ruusb. 1, 147 (lat. vert. *ut sex calamorum tres*

sphaerulae aureae fuerint). Iegewelc gerde hadde III guldene rondeele in haren opgange, ende boven elc rondeel enen ronden cop van goude, 148. Op dese VII rondeele stonden VII guldene coppe, 149 (*Exod.* 25, 31 e. e. *schaaltje*; lat. *scyphi*); zoo nog eens *ald.* 148; 149 *noot*; 150; 152; 153; 154.

2) *Schild*, *rondas* (fra. *rondache*). Hd. *rondell*; eng. *roundel*. Van ofra. fra. *rondelle*. *Gemma* 182*v*: een rondeel, scuta (vgl. Dief.) est forma rotunda. Kil. rondelle, parma, scutum minus, *vulgo* rondella, germ. *rondel*. Zoo ook mhd. — In de bet. van „een schildvormig figuur", of ook „een cirkelvormig figuur" kan het woord bedoeld zijn *Macht. Vis.* 44*a*: „die gloriose maghet Maria was daer ooc ghesien ter rechterhant haer soons in vergulden clederen ende mit rondeelen die sonder onderlaet omme liepen" (maar de eigenlijke beteekenis blijkt niet).

3) *Rondeel*, *ronde muur in de verdedigingswerken eener stad*, *rond buitenwerk*; ook *ronde toren* (*rondtoren*, b. v. te Zwolle). Zoo ook mnd. Kil. rondeel, propugnaculum rotundum. Zoo ook hd. en eng. || Yemant die enigerhande resscap, alse stroo, hoy, ryse of hout neme (*d. i.* name) uutten bogen off rondielen . . ., dat men hem overtugen muchte, die verbuerde enz., *R. v. Harderw.* 9, 57. So en willen de scepen nyemant woonende hebben in bogen ofte rondielen anders dan die scepen nu verpacht hebben, 28, 182. — Samenst. rondeeltorn. || Die Hobruggen porte, den rondeeltorne dair by ende den muer lanxs die Mase, *Pnbl. Limb.* 14, 19.

RONDEEL, znw. Benaming van eene niet nader bekende plant. || Dan moet men hebben III cruden, duerghinghe, weghebreede ende rondeel, *Hs. Serr.* 14, bl. 15.

RONDEELTOREN (-TORN). Zie bij RONDEEL, 1e Art., 3).

RONDEKIJN, -KEN, znw. o. Voor den vorm is het woord te vergelijken met ndl. „rondje," doch de bet. schijnt te moeten zijn *ruiling*. Het blijkt niet duidelijk hoe het deze opvatting heeft ontwikkeld. In de 16de eeuw. || Wilje manghelen, ic ben de ghuene die (h)u gherieven zal . . .; nu hoort men doch datte, thuwe over tzijne, welc een rondeken! (: pondeken), *ZVl. Bijdr.* 6, 230, 110 (of is de bet. *grapje*, *klucht*?).

RONDELIJC, bnw. *Oprecht*, *uit een oprecht gemoed voortkomende.* || En ghedenct niet dat hi ye quader doot sterft, die altoos die rondelike werken der barmherticheit dede, *Sp. d. Leken* 108*r*.

RONDELIKE (-LIJC, -LIC, -LEC), bijw. Van ront; z. ald. — 1) *Rond*, *rondachtig*. Hd. *ründlich*. *Voc. Cop.* rondelec, rotonde. Plant. rondelick, *rondement*, rotunde. — 2) *Oprecht*, *uit een oprecht gemoed*; ook *rond*, *openhartig*, *rondborstig*. Vgl. fra. *rondement* en ndl. „goed *rond*", en *ronduit*. Vgl. RONT. || O mensche, ghif aelmissen rondelic, *Sp. d. Leken* 108*v*. Dat hi rondelic altoos sijn aelmoes gheef ende volghe die werken der . . . ontfermherticheit, *ald.* Dat ghy my vergheven wilt dat ic dus rondelic aen ulieden scrive, *Ann. Em.* 14, 13 (*a.* 1488). Dat ghy ons . . . overscriven wilt claerlic ende rondelic ulieder verstant over de werde ofte onwerde van onsen vors. saulfconduite, 14, 40. Lieve ghesselle, niet en laet, ontdect (h)u rondelic jeghen mi, *Denkm.* 3, 167, 56. Secht mi (h)uwer herten gront ghetrauwelike . . . ende segghet mi rondelic al claer, 83. — Ook in de bet. *openlijk*, *zonder schroom*, *zonder ergens doekjes om te winden.* || Dat men valscheit sweert of quade ghetughe draghet of enich onrecht sweert wetende, bedectelike mit sophismen also wel als slecht rondeliken uut (*vgl. ndl.* ronduit), *Con. Somm.*[2] 306.

RONDEN, zw. ww. trans. en intr. Mhd. *runden* (deelw. *gerundet*, rond); hd. *ründen* (trans.), *runden* (intr.); ndl. *ronden* (trans. en intr.; zie een voorbeeld van het trans. bij Huygens, *Oogentr.* 889: „hier kan men tvierkant *ronden* en 't rond vierkanten", *de quadratuur van den cirkel*); eng. *to round*.

I. TRANS. — *Rond maken*, *ronden*. *Voc. Cop.* ronden, rotondare; te gader ronden, conglobare. Kil. ronden, rotundare, circinare, globare. Plant. ronden, rondt maken, *rondir*, *faire rond*, rotundare, rotundum facere, circinare, circulare. || Elck cuper sal zijn merck opten bodem setten mitten dissel, ende men sal se (*de haringtonnen*) an beyden eynden ronden, *R. v. Schiedam* 300, 10, 4 (*of is hier de bet.* „van een rond teeken voorzien"? *zie eene overeenkomstige plaats uit bredasche keuren bij* RONDEEL).

II. INTR. — *Rond worden*, *ronden*, *eene ronde gedaante krijgen.* || Dat teekin daer of (*van eene bepaalde soort van melaatschkheid*): . . . de wimbrauwen vallen, de ogen ronden, de nese vererwet, Jan Yp. 152 (*vgl. ald.* soo dat die ogen scineu ront, *hs.*).

RONDICHEIT, znw. vr. Mnd. *rundicheit*; hd. *rundigkeit*, ndl. *rondigheid*. *Rondheid.* Plant. rondicheit, *rondeur*, rotunditas, rotundum. || Een scotel (lat. *scutella*) is gemaect als een bokelaer (lat. *scutum*) nader rondicheit, *Barth.* 876*b*. Van de spera, dats rondicheit (*bolrondheid*) des hemels, 304*a*. Zijn bladeren . . . zijn gheformt als een tonghe langworpelt mit rondicheyden (*langwerpig rond*), 658*b vlg.* Wijndruven, *stephanice* geheten nae oorre rondicheit. *Teuth.*[2] 322*a*. — In de 17de eeuw heeft het woord ook de bet. *rondborstigheid*, *openhartigheid*. Zie Oudem., *Wdb. op Hooft* 484.

RONDIOLE, znw. vr. *Ronding*, *kring*, *cirkelomtrek*. De uitgang wijst op romaanschen oorsprong; vgl. b. v. *aureool.* || Op den VIden dach van hoymaent so sach men snuchtens vrouch in die rondiole van der mane een . . . teecken des helichs cruyce, Despars 1, 103 (16*de eeuw*).

RONDOMME, RONDSOMME. Zie RONTOMME.

RONE, znw. vr. *Rhone*. Kil. Rone, Rhodanus, *fluv. Gall.* || Alle dat lant, dorpen ende borghen drie milen al om aen beyden siden der Ronen, *Hs. L. f.* 78*a*. Vgl. ROEN, 5de Art.

RONE (RONNE, ROYNE), znw. vr. en m. *Roeistok*, *peilstok*, gebruikt vooral bij de haringpakkerij. In het Mhd. bestaat een znw. *rone*, *ron*, vr. en m., in de bet. „omgevallen boomstam"; zoo ook mnd. (ook „stok, knuppel"). De bet. „roede" staat hiervan te ver af om identiteit met dit woord te durven vermoeden. Dat een rone van ijzer is (zie de laatste aanhaling beneden, en andere teksten in het Gloss. op *Invent. v. Brugge* op rone, is geen overwegend bezwaar. Vgl. ROEDE, 4). || E. gelast den vlaemschen kaecharing te warandeerne ende te ronene metten rone van der stede, *Invent. v. Br.* 6, 17. (Hi) cochte . . . neghen last caeck harincx vul ende zoete metter ronne van Biervliet, *Cout. v. Brugge* 2, 41. Dat van nu voort an tallen ventedaghen van haringhe . . . wert ghehouden te stellene up de tonne de teekens hier naer verclaerst . . .: dat alle de halve (*hier ontbreekt iets*) royne van Damme, van der Nieuport ende van Oostende zullen staen boven over de westzyde van den greppe, ende hebben eenen stoc een halve ellen lanc met eender croone up den stoc, *Ann. Em.* 24, 434 (*a.* 1428). Vgl. voor soortgelijke teksten, waarin andere benamingen voor rone voorkomen, *Invent. v. Brugge* Gloss. op rone, o. a.: „voor zekere maercyseren, beede dobbele ende ynkele, omme mede den kaecharinc te ronene ende te maerckene biden warandeerders van der stede (*ald. Intr.* 186).

RONEN, zw. ww. intr. Gezegd van haring. *Met de „rone" den inhoud van haringtonnen bepalen of meten.* Zie twee voorbeelden bij RONE.

RONGE (RUNGE, RUNG), znw. vr. Mnd. ndd. *runge*; mhd. hd. *runge*; ags. *hrung*; ohd. *runga* (Schade); fri. *ronge*; eng. *rung*; got. *hrug-*

ga; ndl. *rong*. Zie verder de Wdbb. *Sport van een wagenladder*. *Teuth* rungh in en waghen, racra(?). Kil. ronghe, romme, romblock, trabale, fulcrum s. sustentaculum duarum currus extremitatum. Plant. ronge, romblock, oft romme, wagenronge, schemel, *le bois et poultre de deux bouts d'un chariot, sur quoy repose l'eschelle*, trabale. Vgl. Molema 354; *Waasch Idiot.* 559. || Omme . . . eene cramme, een langwaghen, 2 ponderbome, ronghen, zwinghen, corten ende omme eenen ploechvoet, *Rek. v. Zeel.* 1, 243. We sleet mit holte of mit stene oft mit scemmelen (*varr.* ronghen), die sal gelden enz., *R. v. Zutf.* 5, 2.

RONGE (met palatale g), znw. vr. Van ofra. *rogne*, *roigne*; fra. *rogne*, waarvan de oorsprong niet met zekerheid bekend is. Benaming van eene *schurftachtige aandoening*. Kil. rongnie, scabies. || Die trane, diere uut (*uit den wijnstok*) rent es jeghen die tonghe (*l. met de varr.* ronghe) goet, *Nat. Bl.* VIII, 934 (lat. *impetiginem et scabiem sedat*; de schrijfwijze *rongke* die ook elders voorkomt, wijst wellicht op eene uitspraak als van ndl. *ronge*, maar zij kan ook onjuist zijn). Ghepulvert... es hi (*de steen*) je gen ronge goet, XII, 737. Jeghen ronge mach niet betewesen, 1006 (lat. *lingue ulcera sedat*). Dat et (*goud*) laserscep verdrivet ende et rongen doet ghenesen, XIII, 14 (lat. *lepram curat et scabiem sedat*). (*Het middel*) suvert . . . quade (h)oude gaten ende ronghen, ware si sijn, *Lanfr. hs.* 9*b*. (Die) haer handen cretsen ende crauwen, entie hem hebben gequetst ende vol sijn van quaden rongen ende van vulen, *Hs.* Yp. 48*c*. — Afl. rongeus (roengeus), *door „ronge" of schurft aangetast*. || Jegen apostemen... ende jegen rongeuse been, *Hs.* Yp. 43*c*.

RONGEUS (spr. *ronzjeus*). Zie bij het vorig Art.

RONKE, znw. vr. (*rimpel*). Zie bij RONKEN, 2de Art.

RONKEN (RONCKEN, RUNCKEN), zw. ww. intr. Mnd. *runken*; mhd. *runcken*; hd. *runken*; ndl. ndd. *ronken*. Het klanknabootsend woord is één met de rom. woorden *rhonchare* (mlat.), *roncar* (sp. port.), maar niet daaraan ontleend. *Het eene) of andere snorrende, gonzende of brommende geluid maken.* Zoo wordt het b. v. gebruikt van het *snuiven* of *snuffelen* van den leeuw. Vgl. *Tijdschr.* 16, 185. || Als die lewinne hadde ghedroncken, ghenc si vast al omme roncken ende nam den wech ten woude waert, *MLoep* II, 1043. — Kil. geeft het woord weer door „crepare, crepitare, perstrepere", d. i. „geraas of geluid maken, een schel of hard geluid voortbrengen". Hieraan sluit zich aan de bet. *schallen* in de 16de eeuw („nu kinderkens, den wijn doet ons verfroyen, dus laet *roncken* de kele en laet ons een lieken singen", *Bervoete Br.* 26, 235) en *schetteren* in de 17de eeuw („als hy de jagttrompet hoort *ronken*", uit Fockenbrock, aangeh. bij Van Hasselt op Kil. 537). In de hedendaagsche vla. tongvallen heeft *ronken* (ook *ronkelen*) de bet. „gonzen" en „mompelen, morren, knorren"; *ronken* ook die van „mompelen, op eene bedekte wijze ergens over spreken", vanwaar *ronk*, rondloopend gerucht. Zie Schuermans 534; De Bo 950; Corn.-Vervliet 1041; *Waasch Idiot.* 559. — Vooral is het woord gewoon in de beteekenis *ronken, snorken*, het neus- of keelgeluid der hoorbare ademhaling in den slaap. *Teuth.* runcken, snorcken in den slayp, stertere. *Voc. Cop.* roncken, stertere. *Gloss. Bern.* runken, runcare, stertere. *Fragm. Gloss.* ronken, startere (*l. of d. i.* stertere). *Gemma* 194*v*: roncken, stertere, est cum sternuto naribus dormiendo resonare. Kil. roncken, rhonchissare (*gri.*), stertere, dormiendo ronchos emittere, proflare pectore somnum; ronckinghe, rhonchus, sonus stertentium. Plant. roncken, *rouffler*; roncker oft ronckaert, *ronfleur*; ronckersse, *ronfleuse*: ronckinge in den slape, *ronflement*. || Daer horden si die stalcnecht ronken, die tsavonts so vele hadden ghedronken dat si alle waren versmort, *Wal.* 9365. Die weert ginc liggen roncken, *Boerden* III, 62. Als hi yemande hoorde roncken of als hi yemande sach onmanyerdelijc ligghen slapende, so mocht hi nauwe ghedoochsamlijc liden, *Ned. Proza* 275. Die twee scalke roncten sere oft si sliepen, *Lsp.* III, 3, 1059. Die ronct in de keele, die backe muntte ende (h)eetre, *Hs. Serr.* 14, bl. 57. Dan leyt hy en ronct allen den nacht, *Tijdschr.* 9, 179, 3. Hij ronct al waert een everswijn, *ald.* Leggense en slapen? — hoortse doch roncken, *Trou moet bl.* 16, 348. Si (*geestelijken in de kerk*) sitten daer ende bronken (*met een ontevreden gezicht, van verveling*): luttel ghebrekes si en ronken, *Teest.* 3234 (vgl. *Waasch* „ronken en pronken", ontevreden zijn). Die vergadert in den oost is een wijs kint, maer die ronct in den somer is een kint des lachters, *Hs. Acq.* 133*b* (*Spreuken* 10, 5: *qui stertit aestate*). Zoo ook (aan de duitsche vertaling ontleend), *Madelg. fr.* 71, 42. — In de andere beteekenis van ndl. „snorken", nl. „snoeven, pochen, brallen", komt het woord voor in de 17de eeuw; zie een voorbeeld uit Huygens, bij Oudem. 5, 891, en een ander uit de 17de eeuw bij Weiland, waar even als boven „pronken" en „ronken" zijn verbonden, en vgl. Schuermans 554: *ronker*, pocher."

RONKEN (RUNKEN), zw. ww. intr. Van *ronke (*runke), znw. vr., d. i. *rimpel*, welk woord uit het Mnl. niet is opgeteekend, maar dat in sommige oostelijke tongvallen, wel zal hebben bestaan (de vorm *ronke is dus twijfelachtig, in het laatste geval heeft het woord *runke* geluid). Vgl. mhd. *runke*, onr. *hrukka*, en ags. *wrincle*, eng. *wrinkle* en Kluge op runze, over de verhouding van *runke* tot *runze*. Runke (ronke) stemt etymologisch overeen met lat. *rûga*. *Gloss. Bern.* heeft: „runken, corrugare, runcare, stertere." Hierin zijn twee verschillende glossen samengevloeid, nl. runken (*rimpelen*), corrugare", en „runken (*ronken, snorken*), runcare, stertere". Aan runken gaan in *Gloss. Bern.* vooraf de glossen runce en runceg, die wel als *runse*, *runseg* moeten worden opgevat: hoewel het verschil in vorm tusschen het ww. en het znw. eenigszins vreemd is, zoo is er toch geen voldoende reden om *runce* op te vatten als *runke*.

AANM. — *Ann. Em.* 17, 174 (*keuren van Rousselare*): „de laeckens ghecamt in LXXIIII es gheordonneert een hooge poortloot, te wetene: den wildeman roncken slaende, daermede men die loyen zal", is roncken hoogstwaarschijnlijk eene verkeerde lezing. Er zal wel het obj. van *slaen* in schuilen, nl. het mv. van een znw., maar welk? *Rouc*, d. i. *roec* (kraai)?

RONNE (*Cout. v. Brugge* 2, 41). Zie RONE.

RONNEBOOM (*Rek. d. Cam.* 3, 447 e. e.). Zie RENNEBOOM. In *Geld. Maandw.* 1, 150 vindt men in dezelfde beteekenis („slagboom") roeneboom. Vgl. Lübben 3, 460.

RONNECNECHT, znw. m. *Rijknecht, palfrenier*(?). Vgl. mnd. *ronnebâne* naast *rennebâne*, „renbaan". || Aen L. C. mijns lieven heeren ronne (*d. i.* ronneende stalknechte, omme XLI paer lynene cleder, IIII gl., *Geld. Oudh.* 533 (*a.* 1388). Mijns heeren ronneende sadelknechten XVII paer spaeren (*sporen*), 532.

RONNECRONE (RON-), znw. vr. *IJzeren plaatje eenigszins uitgetand*, dat men bij spiegelgevechten (tornooien) aan de lansspits bevestigde om de tegenpartij niet te verwonden. Vgl. A. Schultz 2, 26: „bei turnieren . . . begnügte man sich zuweilen eine eisenscheibe, die um fester zu fassen etwas ausgezackt war („ein *kroenlîn*") am lanzenende zu befestigen"; ook 127: „beim tjostiren . . . ist die selbe (*de lans*) abgestumpft, oder später nur mit einer flachen, etwas gezackten platte versehen („dem *krœnlîn*"). || M. Wolff, smyt, van Arnhem doen komen om

die spietsen tdoen kroonen daer mit men steecken solde . . .; van den croonen gegeven vur LXXV roucroonen (*l.* roncroonen) te saemen mit VI daighen arbeyts XX Phs. gl., *Geld. Oudh.* 150. Vgl. *O. G. Maalt.* 189: D. saelmaker gegeven, soo hy oick krenssen tot Sutphen aen die ronspiessen (vgl. RONNESPIETSE) geslaegen hadde" (*hier schijnen de kransjes of kroontjes van leder gemaakt te zijn*).

RONNEN (RUNNEN), zw. ww. intr. Hetzelfde als rennen; z. ald. en vgl. RINNEN. Mnd. *ronnen*, *runnen*; eng. *to run*.

1) *Vloeien*; ook overdrachtelijk. Kil. ronnen, j. runnen manare; runnen, rennen, rinnen, manare. ‖ En constu niet ghesegghen als, hoe vele ghelux ende onghevals uter minnen beken ronnen, *Beatr.* 59.

2) *Loopen*, *gaan*. Kil. currere; angl. *runne*, fri. *ronne*. ‖ Men siet hen tween te gader ronnen: die een loopt met cleenre pine, die ander es van der sonnen scine so verhit, dat hi versmacht, *Bloeml.* 1, 160, 122 (*Alex.* X, 122). (Si) namen uten cloostre nonnen ende dadense al naect vor hem ronnen, ende gingense gheselen ende slaen, *Sp.* III^{6}, 2, 9. Waest in reghene, waest inder zonnen, bloots hovets plach hi (*Caesar*) henen ronnen, I^{6}, 16, 39. — Ooc leest men dat men vogle vint die van der sonnen niet en twint die claerheit gedogen connen: nachts moetsi lopen ende ronnen (*er op uit gaan*) ende hen bi den sterren voeden, *Rijmb.* 239. Datse alle comen gemene, want hier dinct mi gebreken ene, daer mi dingel omme hiet ronnen (*er op uit gaan*), *Sp.* III^{3}, 40, 83. — Van hemellichamen. ‖ Vander manen, vander zonnen, vanden sterren, die anden troon ronnen, *Sp.* III^{7}, 37, 21. — Van het licht. ‖ Laetmen die scine van der sonnen in een huus daer door (*door kristal*) ronnen, et sal maken . . . enen reghenboghen an die want, *Nat. Bl.* XII, 741. — Van den omgang van menschen onderling. Ronnen ane, *in aanraking komen met*, *omgang zoeken met*. ‖ Moenken heimelike met nonnen, clerken diere gerne ane ronnen, hevet hi so wel gedesputeert, datter hem niemene af verweert, *Sp.* III^{4}, 27, 65 (lat. *de familiaritatibus virginum et monachorum atque etiam clericorum*). — Te samen ronnen, *samengaan*, *verbonden worden*. Vgl. lat. *coire*. ‖ Warent moenken ofte nonnen hi deedse te samen ronnen in huwelike, waest lief of leet, oft hi tormentedse, *Sp.* III^{8}, 81, 65.

3) *Rennen*, *hard rijden*. ‖ Soo en sal niemant mit wagen of mit kerren bijnnen der stat of op der bruggen ronnen of draeven; . . . dat oic niemant over die brugge mit wagen of mit kerren ronnen of draeven en sal, *Stadr. v. Kampen* 49. Dat se (*burgers*) neet en ronnen langhes die strate mit ooren waghenen ofte carren, *R. v. Elburg* 113 (± *a.* 1444). — Van het rennen in eene renbaan of een tornooi. Zie twee voorbeelden bij RONNESPIETSE en vgl. mnd. *rennen*, *ronnen*, „im turnier rennen" (Lübben 3, 461), en *renne-*, *ronnespil*, tornooi. — Ook van ruiters, tot het doen van een vijandelijken inval. Vgl. Lübben t. a. p. ‖ Terwilen dat die heeren van der clesy te Wijck waren, so runden die ruters van Utrecht voor Wijck ende namen daer omtrent XXX stuck beesten, Matth. *Anal.* 1, 493.

AANM. — In de bet. *stollen* (van vloeistoffen) of *stremmen* (van melk) is ronnen uit het Mnl. tot heden niet opgeteekend. Kil. runnen, rennen, rinnen (niet ronnen), coagulare, densare. Vgl. *ronnen* (*Waasch Idiot.* 559)

RONNEN (*pellen*). Zie RENNEN, 2de Art.

RONNESPIETSE (RON-, ook door misverstand RONT-, -SPIESSE, -SPIETS), -SPIES, znw. vr. De gewone mnl. vorm zou zijn *rennespiet; maar het woord is tot heden alleen in de bovengenoemde vormen uit oostmnl. geschriften opgeteekend. Mnd. *rennespêt*; mhd. *rennespiez*, m. *Speer of lans die bij spiegelgevechten* (tornooien e. a.) *gebruikt werd*. Zie de bijzonderheid. medegedeeld bij RONNECRONE. ‖ Gegolden XXII ronspiessen, dair men mitter baliën ronnen sall, *O. Geld. Maalt.* 189. D. saelmaecker geg. soo hy oick krenssen tot Sutphen aen die ronspiessen geslaegen hadde II g. gln., *ald.* (ook *Geld. Oudh.* 153, *waar evenwel te onrechte* rouspiessen *staat*). Die heer van A. heeft van N. toe Colne laeten koomen LXXXV rouspytsen (*l.* ronspytsen), *Geld. Oudh.* 151. Gegolden XXII rontspietsen dair men mit ther baliën ronnen sall, 142.

RONNICH, bnw. Van rennen of ronnen. In de uitdr. ronnich (rennich) werden, *op hol gaan*. Voor den vorm vgl. hd. *abtrünnich*, afvallig, van den stam van *trennen*. ‖ Worden ooc perden of ossen met enen waghen ronnich ende bescaden also enen man, *Sassensp.* 2, 110 en *var.* Afrennich, *ald.* 111 *var.* Perde de rennych sijn, 116 *var.*

-RONNICH, bnw. In de samenstelling bloetronnich; mnd. *blôtrunnich*; vgl. mhd. *bluotrünne*; hd. *blutrünstig*. Vgl. bij BLOETREISE. *Eene bloedende wond hebbende*. Enen bloetronnich maken, *iemand eene bloedende wond toebrengen*, *Sassensp.* 2), 66, 88.

RONSACHTICH (RUNS-, RUUNSCH-, -ECHTICH), bnw. *Gerimpeld*. Vgl. mhd. *runzëht*; *runzelëcht*; hd. *runzelig*, *runzelicht*. *Harl. Gloss.* runsechtech, rugosus; runsechtech werden, rugare. *Voc. Cop.* rusechtich (*l.* runsechtich), rugosus; ruunschechtich, gheruunscht, caperatus (rugosus, tuberosus, inequalis). — Hetzelfde beteekent ronsich (-ech, -eg) in *Voc. Cop.* „runceg vel crokeg, rugosus."

RONSE (RUNSE, RUNCK, RUNCHE, RUNTSE), znw. vr. Mnd. *runse* (op te maken uit *runselinge*?); mhd. *runze*; ohd. *runza*; vgl. hd. *runzel*. Vgl. Kluge op runzel. *Kreuk*, *vouw*, *plooi*, *rimpel*, ook in het gelaat. *Gloss. Bern.* runce vel croke, ruga. *Voc. Cop.* een runtse, ruga; ronse, runse afdoen, abrugare. *Harl. Gloss.* runse, ruga. Kil. ronse j. runse, ruga; runtse, runtsele, *vetus* ruga. ‖ Vol ronsen so was hare die huut, *Rose* 345 (*var. B.* runse; *C.* verroest, *d. i.* verronst, *gerimpeld*; *vgl.* 11070: gerunste (*met rimpels zittende*) scoen, *var.* verroeste). Dat si (*de behaagzieke vrouw*) . . . int craem dan coopt om scoonheiden gere blanket, ende doet hare wangen wriven, ende als (*hs.* hets al) een bort hare ronsen scriven, *Rincl.* 990. Al heeft u anschijn menege runtse, *Boerden* III, 147. Hi was lelic ende harde fel ende vol runchen al sijn vel, *Rose* 2999 (*var. B.* runsen; *C.* vul rompelen; *z. ald*).

RONSEL (RUNSEL, RUNTSEL), znw. m. Mhd. hd. *runzel*; mnd. *runsel* (op te maken uit *runselinge*); ohd. *runzila*; ondd. *runcilo* (Gallée 255). Van ronse; z. ald. en vgl. Kluge op runzel. *Rimpel*, *voor*, *kreuk*, *groeve*, *plooi*. *Teuth.* valde off runtzel, plica; eyn rymp of kroockel off runtzel, ruga; crokel, runtzel, rymp, ruga. Kil. runse, runtse, runtsele, *vetus* ruga. ‖ Mijn runtselen segghen oircondscap yeghen mi, *Hs. Acq.* 105*d* (*Job* 16, 9: *rugae meae testimonium dicunt contra me*). — Vandaar geronselt, *gerimpeld*, *vol rimpels*, gezegd van water (z. ald.) en verronselt, gezegd van de huid (z. ald. en vgl. GEROMPELT).

RONSELEN (RUN(T)SELEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *runselen* (vanwaar *runselinge*); mhd. hd. *runzeln*. Van ronsel; z. ald. *Rimpelen*, *vouwen*, zoowel *rimpels* als *vouwen krijgen*. *Teuth.* croockelen, runtzelen, rympen, rugare; valden, runtzelen, plicare. Kil. runsen, runtsen, runtselen, *vetus* corrugare; ronselen, j. runselen, irrugare. Vgl. GERONSELT en VERRONSELT.

RONSELIJC (RUNS-, RUNTS-), bnw. *Gerimpeld*. *Teuth.* croocklick, runtzlick, rympich, rugosus. Men verwacht eerder crokelich en ronselich (runselich). Vgl. Gallée, *Geld.-Overijs. Wdb.*

37 *rünselig*, pokdalig, fri. *romplich*, ndl. *rimpelig*.

RONSEN (RUNSEN, RUNTSEN), zw. ww. intr. Van ronse; z. ald. en vgl. RONKEN, 2de Art. *Rimpelen*; *voren*, *groeven*, *plooien*, *vouwen*, *kreuken of rimpels krijgen*. *Harl. Gloss.* runsen, corrugare. *Voc. Cop.* runsen, rugare; te gader runsen, corrugare. Zie de aanh. uit Kil. bij RONSELEN en vgl. gheru(u)nscht (uit *Voc. Cop.* bij RONSACHTICH), en VERRONST, (deelw. bnw. van verronsen, waarnaast ook verroest voorkomt; zie bij RONSE). Vgl. ROMPEN (RUMPEN).

RONSICH (-ECH, -EG), bnw. *Rimpelig*. Zie een voorbeeld uit *Gloss. Bern.* bij RONSACHTICH.

RONSIDE, RONSINE (RUNSINE). Zie ROSSIDE.

RONSPIETSE. Zie RONNESPIETSE.

RONSTE, znw. vr. Het woord wordt gevonden als var. van ronthede in hs. *B.*, *Nat. Bl.* II, 1646 (ter ronsten waert"). Andere varr. bij Bormans, *Nat. Bl.* bl. 119, hebben „ten *ronsten* weert" en „tot *ronsten* waert." Een znw. *ronste* naast **rondte*, **rontte*, dat denkbaar is, is niet aan te nemen. Waarschijnlijk is bedoeld de superl. van ront, nl. ron(t)ste, als znw. gebruikt („ten ron(t)sten waert" kan de beteekenis hebben „zoo rond mogelijk") en is de lezing van *B.* „ter ronsten" eene versmelting van „ter rontheden" en „ten rontsten." Vgl. *Boëth.* 167*a*: „alle tghoont dat men ooc in der aerden vindt, slaet meest ter ronder figuren waert."

RONT (ROND RUNT), bnw. Mnd. mhd. *runt*; hd. *rund*; eng. *round*; ndl. *rond*. Van ofra. *roond*, *rond*; fra. *rond*, lat. *rotundus*. Ook in de noordsche talen, doch niet in het Ogerm., waardoor de ontleening nog zekerder wordt. Het germ. woord was sinewel (senewel), dat in het Mnl. zeer zeldzaam is: zie beneden de aanhaling uit *Teuth.*

1) *Rond* van zaken, zoowel *platrond* als *bolrond*. *Teuth.* runt, senewel als eyn stock, teres; runt als eyn cloit, rotundus. *Voc. Cop.* ront, rotundus; ront, teres (ook lancwerpel ende ront; *zie bij* LANCWERPEL); ront (*bolrond*), sphericus; ront, congialis (van lat. *congius*, „maat voor vloeistoffen" en dus te vergelijken met ndl. „rond als eene ton"?); ronde holheit van buten, convexitas; ronde neyghicheit, convexitas. Kil. rond, rotundus, orbicularis, sphaericus, cyclicus, globosus; rond ende lanck, teres; rond perck, circulus; ronde talioore, orbis; rond dal, convallis. Plant. rondt oft ront, rond; rondt ende lanck, teres; rondt gelijck eenen kloot, globosus, sphaericus; ronde schijve, discus. Vgl. *Teuth.* cirkel, ront werck van metail, circites; cirkelront, circularis; eyn half cirkelronde stede (*voor spelen*), theatrum. ‖ Spera celi . . . is eenrehande gedaente die ront geformeert is, *Barth.* 304*a*. Met eenen schilde die was ront, *Bloeml.* 2, 77, 53. Dat men niet els en wart geware dan enen ronden lichame aen hare, 3, 111, 23 (*vgl.* 19: so worden haer lede al . . . te gader gedruct in enen cloot). Enen vergulden ronden appel, *Mandev.*[2] 5*a* (fra. *pomme ronde dorré*). Dese ronde appel bediet die heerscapie, die hi hadde in die werelt die ront is, *ald.* Dat erdrike es al ront, *Natuurk.* 1612. Die werelt is een gemeynte alle der dingen die gescepen sijn te samen ghecloot inder manieren van enen ronden dinghe, *Barth.* 294*b*. Hieromme es zou (*de aarde*) ende insgheliјcs delement van den watre in zijnder naturen ende gheheelheyt ront, want al hare deele ende leden deen jeghen dandre dringhen omme naest den middelen pointe der aerden tzijne, *Boëth.* 167*a*. Dit poghen ende dringhen maect eene rondheyt of ronde figure, *ald. b.* Ghelijkerwijs machmen ooc prouven vander lucht ende viere, dat zij rond zijn, *ald.* Den roden (*var.* ronden) cirkel (*kring om de maan*), *Natuurk.* 932. Tere roder (*var.* ronder) figuren, 936. An ronde dinc (*eene ronde oppervlakte*, *een bol*) en mach gheen dinc staen, deen en moet boven dander gaan, 1613 en *var.* Men sal thants ontbiten reiden optie tafel ront daer by, Hild. 200, 59 (vgl. TAFELRONDE). Dat dyescinkel es een led 2 spannen lanc . . ., in de middewert eist ronst (*voor* rontst; *ook* mhd. *runst*; *vgl.* RONSTE) ende cleinst, ende daer breket liefst ontwee, *Hs.* Yp. 145*b*. Twee blosende wanghe, daerbi een kele ront, *Bloeml.* 3, 116, 11. U kele (*hals*) wit ende ront, u hande wit, u vinghere slecht, *Parth.* 7471. Ront u kinne, een dal daerinne, oft van yvore waer gedrait, Velth. VIII, 34, 100. (*Het paard is*) hooch gherigghet, recht int riden, ront ende ghecloven over den stiet, *Bloeml.* 2, 35, 56. Over al sijn lijf (*van het paard*) sal hem behoeven, dat ront scinende si sijn vel, 60. Al plat visch . . . worden vetter . . . met zudene winde . . . ende die ronde vissche metten norden (*nl.* winde), *Nat. Bl.* V, 23 (vgl. mnd. *runtvisch*, ook „*kabeljauw*"; hd. *rundfisch*, ook in het bijzonder „schelvisch"; eng. *roundfish*; ndl. *rondvisch*, „stokvisch van een bepaalden vorm"). Dat ronde dinc (*teelbal*), *Rein.* II, 1284. Dat ront (*l.* de tronc? fra. *li tronc*) dat onder ghepoot was in die steenrootse, int welke was een ront gat, *Mandev.* 5*c*. — Ook als znw. Dat ronde. ‖ Dat dat water rond es, blijct bij zijnen dropelen, die upt droghe vallende rond bliven ende hem int ronde bekeeren (*eene ronde figuur maken*), *Boëth.* 167*b*. — Ook in den overtr. trap. Dat rontste. Zie bij RONSTE en vgl. bij RONT, Bijw., 2).

2) *Rond*, *open*, *openhartig*, *rondborstig*, van personen. ‖ Es Taurus (*het teeken van den dierenriem*) met in die ghebоorte des kins (*d. i.* des kints), so saelt een ront man sijn, *Scep v. W.* 8*b* (mhd. *runt*, van personen gezegd, heeft de bet. „handig, vlug, knap"; het is te vergelijken met ndl. „glad"). — Ook van datgene waaruit die karaktertrek blijkt. ‖ Als u ieman ontmoetet ende u dan niene groetet oft u toont (*var.* niet en tooght) ront ghelaet, des en acht niet en saet; hi heeft licht... ghepeins in sijns herten gront; . . . hi soude u alsoo gherne lieve· doen als . . . te voren, *Lsp.* III, 4, 415. Vgl. RONT, bijw. 2) en RONDELIKE.

RONT (ROND), bijw. — 1) *In de rondte*, *rondom* (vgl. RONTOMME). ‖ Dat hout . . . buten omgaende al ront (*om den spiegel*), *Rein.* II, 5630.

2) *Op eene rondborstige of openhartige wijze*, *zonder ergens doekjes om te winden*, *zonder te vragen of hetgeen men zegt iemand onaangenaam is*, *goedrond* (*Ndl. Wdb.* 5, 351 vlgg.; de daar geuite meening, dat *goed* bij *rond* geene behoorlijke verklaring toelaat, moet gewijzigd worden, daar de uitdr. zonder „goed Zeeuwsch" al in het Mnl. voorkomt; men zal goet op te vatten hebben als bijw. van graad in de bet. van wel; dat goet zoo gebruikt werd, bewijst *Coucky* II, 5: „wistic eneghe dinc dan *goet*, die u te nosen mochte comen"; vgl. ook de Aanm. bij GOET, Bnw.). ‖ Sy seyden hem goet rondt (*ronduit*): in Vlaenderen es comen een edelman, die gherecht hoir es; wy ne willen niet verjaghen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 68. — Metten rontsten (ronsten), *kort en goed*, *zonder dat er iets aan te veranderen of op af te dingen valt*. ‖ Sulc ghevaert es wtghesteken plats metten ronsten, *Elckerlijc* bl. 23, vs. 237 (vgl. eng. bl. 22 ald. *the sothe to say*, om de waarheid te zeggen).

3) Op ééne plaats schijnt ront de bet. te hebben van *ten volle*, *volkomen*. Vgl. Kil. rondwt, plane, prorsus, omnino. ‖ Ene balke . . . wit selverijn, die wouch M ende LX (*l.* XL) pont na tghewichte van Rome ront, *Sp.* III[3], 16, 16 (rond *te verbinden met* wouch; *de bet.* „in een rond getal" *is voor het Mnl. niet bewezen*).

RONT, znw. o. Waarschijnlijk heeft ront op de volgende plaats de bet. *rad*, *wiel*. Van een znw. met deze beteekenis (*rota*) komt ook lat. *rotundus*; misschien komt ook van rond het bij Kil. opgegeven

znw. rondse (*rad van de wijnpers*; „rota praeli, funis torculus"). Vgl. Boekenoogen 850: *rond*, „kring", en zie RONTSEL. ‖ Dat emand door ofte neven den bosch voer met kar ofte met wagen, ende dat hem iet breect aen sijn getouwe, een ront ofte een tonge ofte ein witz(?), *Belg. Mus.* 5, 432.

RONT. Zie RUNT en vgl. RINT (RENT).

RONTACHTICH (ROND-, -ECHTICH), bnw. *Nagenoeg rond, zoogoed als geheel rond. Teuth.* geboigh(t), gecromt, rondechtich, devexus. ‖ Rontachtich hol gelijc den hemele, *Haagsche Bijbel* 2, 12*d*. Want alle de circulen ende ringhen, die deen uten andren vanden valle (*van een steen in het water*) rijsen (*voortkomen*), rond (*d. i.* ront-?) ende houpachtich zijn, *Boëth.* 167*b*. Eene uphooptheit (*compacte massa*) die rondachtich es, *ald.* Aldus dan zijn daerde ende dwater rond of rondachtich, *ald.*

RONTHEIT (ROND-, RUNT-, -HEDE), znw. vr. Mhd. *runtheit*; hd. *rundheit*; ndl. *rondheid.* Vgl eng. *roundness.*

1) *Rondheid, de eigenschap van rond te zijn. Voc. Cop.* rontheit, rotonditas. *Teuth.* runtheit eyns cirkels of enichs dynghs, rotunditas; runtheit eyns langworpels dynghs, teritas. Vgl. RONDICHEIT. ‖ Tghesichte siet de rondheit vander dijnc van verren, als vander zonne of vander mane; dus mach dooghe de rondheit van einigher dijnc („of zou van vormen rond es of niet", *ald.*) wel van verren bekennen, *Boëth.* 310*a*; zoo nog eens *ald.*

2) *Rond figuur*, of ook *rond voorwerp. Voc. Cop.* rontheit, orbis. *Teuth.* cirkel (*passer*) dair men die rontheit mede maect, *verw. naar* pesser. *Voc. Cop.* een verhaven rontheit, tolus (*een rond voorwerp of figuur boven aan een gebouw*; vgl. Dief. op tolus). ‖ De rontheit der werelt (*de aardbol*, lat. „orbis terrarum") moet jegen hem vechten ende alle elementen moeten hem contrarie sijn, *Hs. IIde Part.* 22*d*. Zie nog een voorbeeld uit *Boëth.* (167*b*) bij RONT, bnw., 1).

3) *Goedrondheid, eenvoud van zeden* (die met een zeker gebrek aan vormen gepaard gaat). Vgl. de voorbeelden van *goedrondheid* in *Ndl. Wdb.*; RONT, Bnw., 2) en Bijw., 2) en fra. *rondeur.* ‖ Dese eerste tijd (*de ijzeren eeuw*) nes om sijner groufheit of rontheit wille hier niet ghepresen, maer omme der soberheit wille daer tvolc in stond, *Boëth.* 78*c*.

RONTOMME (ROND-; in de 16de eeuw ook RONTS-, RONDS-, RONS-, -OM, -*OMBE, -OMB), bijw. en voorz. Hd. *rundum*; fri. *rounom* (*Fri. Wdb.* 3, 44); ndl. *rondom*; vgl. eng. *round about* en zie OMMETRENT.

I. BIJW. — 1) *In de rondte*, gezegd van eene draaiende beweging. Kil. rondom draeyen, torquere in orbem, circumvolvere. Plant. rondtom draeyen, *tourner autour ou à l'entour.* ‖ Bij der welker die ommeganck des hemels als een rat bijder assen hem ront om keert, *Barth.* 304*b*.

2) *Rondom, in de rondte, aan alle kanten.* Kil. rondom, circum, circumcirca, undique, ab omni parte; rondom belegghen oft bestormen, corona urbem invadere; rondom draeghen, circumferre; rondom gaen, circuire, ambire, ire in orbem. Plant. rondtom oft rontsom, *entour, tout autour*, circum, circa, undique, in circuitu, in universum; rontom gaen, rijden, loopen, staen. Vgl. vla. *rommedom, rommetom* (Schuermans 553). ‖ (*Een land*) rontomme mit stercke castelen, burghen ende steden blenckende ombegrepen ende ombeset, *Breidenb.* 11*v*. Du selste setten dat volck op een zeker stede te bliven rontomme, 114*v*. Hoe al die mennicht der dusent dusent der engelen daer rontom tegenwoordich stonden, *Hs. Serm. G.* 172*b*. Rontomb alanghs der stat muer, *R. v. Tiel* 99, 11. (Hi) moet roepen, bidden ende suchten . . . ende rontom loopen van achteren ende van vooren, *Hs. Serm. G.* 100*a*. Dat zy veel dijckaetge te houden hebben, alsoo zy (*te Rijsoorde*) rontsomme int water leggen, *Inform.* 593. Voor de bailli (*balie*) sijn bancken ronddomme voor den paercke, daer sitten de ridders, camerlingen enz., Matth. *Anal.* 1, 243. Der stede van A., die hij . . . grootelicx vermeerdert hadde ende rondsomme bedolven ende bevest, Despars 1, 73. Zo dede die grave . . . dat bevanck van den burch te Brugghe grotelicx fortifiëren, versterken ende ronsomme besluten, 125; ook 135. — Zoo nog heden (*rondsom*) in vlaamsche tongvallen als bijw. en voorz. (De Bo. 949).

II. Als Voorz. — *Rondom, om, om-heen*; ook *aan alle zijden of kanten van.* ‖ Die engelen syngen, die rontom hoor stonden, *Hs. Serm. G.* 174*b*. — In denzelfden zin in het tgw. Vlaamsch, behalve *rondsom* (*rontsom, ronsom*) ook *ronds, rondst, rondsten* (De Bo t. a. p.; *Waasch Idiot.* 558) en *rond* (eng. *round*; vgl. den titel van het wvlaamsche tijdschrift „*rond* den heerd"); ook bij begrippen van tijd.

RONTSAET, znw. o. *Moeskruiden waarvan het zaad rond is, bepaalde groenten.* Kil. rondsaed, legumen minus, semen brassicarum, raporum etc. *q. d.* semen rotundum. In *Waasch Idiot.* 559 wordt het woord vermeld als benaming van *het zaad van koolzaad*, en dit laatste zal wel bedoeld zijn op de volgende plaats. ‖ *Van rontsaet.* Soo en zal niemant thienden geven van rontzaed, dat een halft hondert groot is, dat zal geven drie stuyvers van dat hondert, *Wfri. Stadr.* 1, 91, 2 (*a.* 1491).

RONTSEL, znw. o. *Rondsel, klein rad waarin de tanden van een grooter vatten.* In soortgelijke beteekenissen komt ook *rondse* voor; zie de aanh. uit Kil. bij RONT, znw., en vgl. Boekenoogen 851. In hoeverre het woord verwant is met ront is onzeker. Het WVlaamsch kent een woord *rondse, ronse*, in de bet. „gekronkelde aderen of rondgekrulde striepen in kwastig hout"; dat De Bo afleidt van fra. *ronce* (bij Hatzf. slechts in de bet. „braamstruik", lat. *rumicem*). Of is het hetzelfde woord als ronse in den zin van „plooi, vouw, rimpel" (vanwaar *ronsel* met dezelfde bet.)? In elk geval zal rontsel met ront in verband zijn gebracht, als het er niet van afkomt. ‖ Een nyeu rontsel an die uuyrclocke, *Rek. v. Brielle f.* 11*v* (*a.* 1460).

RONTSOEN (*Rek. d. Gr.* 1, 258; 164 vlgg.; 2, 130 e. e.). Zie RANTSOEN, 4) en vgl. RASOEN.

RONTSOMME. Zie RONTOMME.

*RONTSPIETSE (*Geld. Oudh.* 142). Zie RONNESPIETSE.

ROO (*Spreuken* 10 e. e.). Zie RO en vgl. RAUW.

ROOF (ROIF), znw. m. en o. Mnd. *rôf*, m. en o.: mhd. *roub, roup*, m.; ohd. *roub*, m.; ags. *rêaf*, o.; hd. *raub*; ndl. *roof.* Zie verder de Wdbb., ook over het hieraan ontleende rom. it. ospa. *roba*, prov. *rauba*, fra. *robe* (vanwaar *dérober*, berooven; ook in enkele germ. talen heeft het woord zich ontwikkeld tot de bet. „de den vijand ontnomen wapenrusting en kleeding"; *vgl. bij* 2).

1) *Roof, berooving, het plegen van roof, het openlijk wegnemen van goed* (in tegenstelling met *diefstal*). *Voc. Cop.* een roof, rapina; roof, berooving he, depredatio; een zeeroof, pyratica; een roof, exspolia(tio?). *Gloss. Bern.* roof, depredatio, expoliatio, privatio, rapina; *ook* preda, spolium. *Teuth.* nayme, roiff, scavillum; roff (*l.* roiff, rapina: vgl. ROF). Kil. roof, rapina. ‖ Mordenaren, die roof bestaen, die liede wonden ende slaen (*doodslaan*), bestu (*het kruis*) gheset te wraken (*straf*), *Disp.* 53. Hadde theerscap (*de groote heeren*) ooc gheloof wat groter sonden ware roof, sine souden niet so vele striden noch orloghen noch ooc beriden, *Alex.* VII, 653. Hare (*van roofridders*) ambacht dat is roof ende moort: dat leeren sy haren kinderen voort, *Bloeml.* 2, 200, 381. Ende u (*den koning*) toebehoort te rechten voor (*over*) roof ofte moort, *Rein.* II, 6235. Diefte, dronkescep ende roof, *Rijmb.* 30645. Dat ic hem sach . . . becopen

sine diefte ende sinen roof, *Rein.* I, 350. Wildi te biechten gaen, so moetti dan verloven saen alle diefte ende allen roof, I, 1441. Vort pronuncieren wi ende seggen altehant roof jegen roof, brant jegen brant, dode jegen dode, . . . al onbetaelt gelt, al ghevangen quijt van beiden siden, *Brab. Y.* VI, 8358. Dode tegen dode, brant tegen brant, roof tegen roof, doen tegen doen, aile schaede deen tegen dander ende alle onbetaelt gelt qwijt op beyden zijden, *Bel. v. Leiden* 391 (*a.* 1420: *bepalingen van een vredesverdrag*). De borge, de E. heft voor sijn rooff, de sal E. sijn broke bytalen, *Warfsconst.* 10. Int yaer van XXVIII soo is gewijst tho Rolde inder kercken, . . . als van den rove in to brengen nae der buir tuich, *Etst. v. Dr.* 14. Daer L. ende H. den drosten over clagede(n) dat om den roof van den VI eiken boomen, oor andeel niet angecomen was, so wijsden die etten dat die roof van elcken stamme gebroocken heft XV marck; . . . ende die rooff soll also voortgaen den drosten van mijns heren wegen, als die clager die III dagen lanck na den landesbrief . . . (*hier ontbreekt iets*); ende die III dagen salmen voirt volgen met den zweerde, *ald.* Oft saicke weer dattet geviel dat daer roof ofte brandt queme in dat landt van Drenthe, so sol elck weerachtich man volgen van stonden an den zweerde, *ald.* Striden, orloghe, maken brant, roof, manslacht, quetsen metter hant, *Sp. d. Sonden* 14141. Si hadden ooc lieden gewont, somme doot, een deel gevaen ende groten roof gedaen: vele goets hadden si gewonnen, *Bloeml.* 2, 115, 293. Die gallote bijder zee . . ., die met rove hem bejagen, *Parth.* 1073. Marius pijnde hem altemale hoe hi ghedoen mochte groot quaet, luxurie, roof ende overdaet, *Sp.* I[a], 69, 48. (*Marius*) wan . . . menege stede, daer hi die goede liede in verdede entie verradere liet hi gaen; alt goet liet hi te rove staen (*de steden gaf hij ter plundering aan de soldaten*), *ald.* 51. Den roof uwes goets hebdi met vreuden ontfaen (*verdragen*), want ghi bekennet u hebbende ene betere ende blivende hebbinghe, *Hs. v.* 1348, 251*b* (*Hebr.* 10, 34: *rapinam bonorum vestrorum cum gaudio accepistis*). Diet (*het goed*) dan dorperlike huden ende niet en deelen den aermen luden, dat gaet . . . boven allen roveren rove, *Sp.* III[1], 40, 65. Hi (*Christus*) gaut den roof (*boette voor den gepleegden roof*, in 't algemeen *misdaden*, *zonden*; *vgl.* DIEF, 2) . . . daer hi an niet alse vele alse iet mesdaen hadde . . . ende al dor smenschen houde, *Disp.* 101. — Die van Sichem . . . stakene (*Abimelech*) alle uter stede, want hi roof up hem dede, *Rijmb.* 7730. Wanneer dat hi (*Christus*) ter hellen quam ende maecte vri sine vrienden, ende dede roof opten viant (*den duivel*), *Segh.* 10661. Karel sal comen in u lant ende stichten roof ende brant, *Ren.* 458; ook *Bloeml.* 1, 39, 33; 40, 40. Roof ende brant dedi stichten, *Flor.* 99. Roof ende brant stichten, *Grimb.* I, 500. Stichten roof ende maken brant, *N. Versch.* 4, 87, 96. Zie KERCROOF en REEROOF en vgl. ackerroof, huusroof, straetroof (stratenroof), veltroof (alle te vinden in *Rechtsbr. v. Drente* 28, 19). Vgl. Richth. 984 op -raf.

2) *Roof*, *het geroofde*, *buit*; in het bijzonder *aan een overwonnen vijand ontroofde wapenen en kleederen. Voc. Cop.* een roof, preda; een roof, spolium (*vgl. ald.* roofne, manubie; roefne vel cledere wtghetogen, exuvie). *Teuth.* roiff off cleydere, exuvie. Kil. roof (ook roove), praeda, spolium, manubie, exuvie. Plant. roof, buyt oft proye, *despouille*, *butin*, *pillage*, praeda, rapina, raptum, captura, furtum; roof van de vijanden gerooft, manubie; roof van klederen, exuvia, spolium; den roof deylen, partiri vel dividere praedam; eenen roof halen, praedam facere. ‖ In sinen tiden so voren de Sarracenen in Ceciliën ende voerden daer wt een alte groten roof, *K.* 47. Een hongerich beer was heymelic wachtende een roof om te verslinden, *Hs. Cyrill.* 33*r* (lat. *ut praedam aliquam deglutiret*). Doe riep die pape: ai, here dief, ghi moet den roof hier laten, *Rein.* II, 1558. Ooc nam hi roof . . . ende brochtene in die stede, *Rijmb.* 27982. (Si) liepen dicken in daventure buten mure ende namen roof (*maakten buit*), 28622. Hier omme quam Christus in dit dal ende rovede den viant ende stal den roof (nl. *aan menschelijke zielen*) dien hi (*de duivel*) ghedreven hadde int langhe leven, *Disp.* 114. Hi voer met een grote roof te hemel, *Pass. S.* (1489), 27*a* (lat. (*Christus*) *cum magna praeda coelos adscendit*; de vertaling van het woord door *gedruisch* bij Oudem. *Bijdr.* 5, 873 is geheel verkeerd). Hi haelder grote rove wt ende torste veel guedes dair wt gheladen up elephanten, *K.* 44. Soo is lantrecht: weer enich man de stratenroof dede, de sal breken vijftien nye groninger marc . . ., ende den rooff, den sal hij weder soo guet inbrengen des anderen dages als die rooff betuget warde; doet he des niet, soo sal hij den rooff des anderen daghes daernae twyscat inbrenghen des derden daghes driescat, *Rechtsbr. v. Drente* 28, 19. Hi (*de leeuw*) bercht hem in hogen bergen ende daer siet hi sinen roof, *Barth.* 773*a*; zoo nog eens *ald.* Hi scaemt hem den roof alleen teten die hi gevanghen heeft, *ald. b.* Als hem die mensche niet wilt bekinnen wat dat hoort ten gelove, ende hout hem vaste in duvels rove (*zich houden*, d. i. *blijven in de klauwen van den duivel*, *den duivel ten prooi blijven*; misschien is de eenigszins vreemde uitdrukking een produkt van versmelting), *Lucid.* 3864. — Zie nog een voorbeeld bij Oudem. t. a. p., waar roof vertaling is van lat. *rapina*, in *Filipp.* 2, 6 (*Sp. d. Volc. f.* 203). — Nog heden is *roof* in deze bet. in het Ndl. in gebruik in de uitdr. „ten *roof* zijn aan"; zoo b.v. bij De Génestet 1, 301; hd. *zum raube* (Grimm's *Wtb.* 8, 216).

3) Niet altijd heeft roof de bet. van „het zich op gewelddadige wijze iets toeëigenen"; nu en dan beteekent het *het wegnemen van iets met een zeker recht*, d. i. *inbeslagneming.* In dezen zin vooral in de noordoostelijke tongvallen, waar het o. a. gebezigd wordt van „geschut vee". ‖ Van beesten te schutten int gras een krumstert, unde int kooren twie krumsterten, unde de schutpenningen is men schuldich in des schutters huys to brengen eer he dat rooff schuldich is weder te geven, *Pro Excol.* 6, 677. De rechter en (*l.* ende) antwerder sullen daer wesen . . . up dat raethuis, want se daer gheeysschet werden, de rechter by verlees sijns doems off roves, ende de antwerder by verlees sijnre sake, *Warfsconst.* 13. *Van rooff weygeringe.* Soo wie den richteren ofte einen anderen dat rooff weygerde ofte benimpt, dat is vijff marck to broocke unde oock soo voel to boete, *Pro Excol.* 6, 677. — Zoo ook in een lateren tijd. Vgl. *Oldambster Landr.* (*a.* 1618) 1, 125: „de succumbent magh van 't selve roof binnen thien dagen appelleren, magh oock 't selve binnen thien dagen redimeren" en 124: „indien de succumbent den voorsz. mandato niet pareert, sal de gerichtsdienaar, so de questie van schulde gewest is, den selven . . . voor de schulde . . . goederen roven, van het roof pertinente optekeninge doen, ende 't selve an den drost overleveren". — Zelfs wordt roof gebruikt van het wegnemen of in ontvangst nemen van datgene, waarop men volle recht heeft. Zoo wordt in mhd. tongvallen *roub* (*raub*) gebruikt voor „oogst" (Lexer). In noordoostelijke mnl. dialekten heeft roof de bet. *verval*, *emolumenten*, van een regeeringspersoon. ‖ Dat die ses sceppers mijt den abbet van W. sullen deelen dat rooff off verval, dat daervan komet, van den overhorygen ende rebelle der zijlvesten, *O. Vaderl. R.* 4, 182 (*a.* 1506).

4) Uit de beteekenis „buit, vooral van wapenen en kleeding" heeft zich ontwikkeld de opvatting *afgestroopte huid van een dier*, *vacht*, *vlies.* Vgl. Grimm's *Wtb.* 8, 211 op raub: „ags. *rēaf*, vestes

mortuorum vel pelles ferarum". *Voc. Cop.* een roof wollen, vellus (ook *Harl. Gloss.*). *Gloss. Bern.* wollen roof, vellus. Kil. roof van 't schaap, j. vlies, vellus. Zie ook Diefenb. op vellus, en vgl. Tuerlinckx, *Hagel. Idiot.* 537: „*roof*, de wol die jaarlijks van een schaap geschoren wordt".

ROOF, znw. m.(?) Fri. *reaf*, *reau*; stadfri. *roof* (*Fri. Wdb.* 3, 8; Weiland op roof, 2de Art.; Koolman 3, 48). *Streng* of *knot*, van garen. Of het woord één is met het vorige woord is om de beteekenis aan twijfel onderhevig. Kil. roof gaerens, spira filacea. Plant. roof garens, *un escheveau de fil*, spira filacea. Zoo nog heden in tongvallen (Boekenoogen 854; Molema 355; Gallée 86). ‖ Dat wou ic wel om een rooff van sijn beste garen, *Ned. Kluchtsp.*[2] 55, 55 (16*de eeuw*).

ROOF (*korst op eene wond*). Zie ROVE.

ROOFENESSE. Zie ROOFNESSE.

ROOFGOET (-GUET), znw. o. Mhd. *roupguot*; hd. *raubgut*; ndl. *roofgoed*. *Geroofd goed*, *buit*. Kil. roofgoed, praeda, spolium. ‖ *Van rooffgued*, *vondgued of stolen gued to copen*. De raed verbedet roofgued, stolen gued ende vondgued te copen by v marken, *Stadr. v. Gron.* 72, 206. (*Dat iemand aan*) J. een vale (*koe*) . . . bet (*met?*) een vale ruggelde koen, beth een roo ruggelde styr afgherovet hadde, welker J. an uns beropen heft, hebben dat rooffghoet ende de beropinge quaet ghekent, darumme dat rooff na lantrecht neet vorborghet was, *Warfsconstit.* 138 (*a.* 1426). Als die hertoge dese victorie vercregen hadde tegen sine vyanden, vant hi onder andere roofgoeden (*buitgemaakte goederen*) c bussen ende vele wimpelen van den gilden, *Exc. Cron.* 211*b*. — Vgl. Hooft, *N. Hist.* 2 en Boekenoogen 854: „'t is geen *roofgoed*", d. i. „je hebt het maar niet voor het nemen".

ROOFHEER, znw. o. Mhd. *roupher*. **Roofleger*, *een gewapende ruiterschaar uitgerust om plundertochten te doen.* ‖ Hierom versamende die mogende bisscop . . . een groot roofheer mit een deel volc te voet . . . ende tooch in den gestichte van Munster daer J. geseten was, ende bernde hem of al dat hy buten slants hadde, scoorde ende woeste mede al datmen daer verderven mocht, Matth. *Anal.* 3, 294.

ROOFHUUS (-HUYS), znw. o. Mnd. *rôfhûs*; mhd. *rouphûs*. *Roofridderslot*, *een huis waar geroofde goederen in veiligheid werden gebracht*, *roofburcht*, *roofnest*. ‖ Dese clageden den Hertoge, . . . over die roofhuse die daer staen; die hertoge hier op antwerde gaf: die hulpic gerne breken af, Velth. III, 2, 59. Van roofhusen, die van der side Erforden staen, II, 3 *Opschr.* (*vgl. ald. vs.* 6: „dese liede hadden vaste borge, daer si sere stout op waren . .; si . . . rovenden al dat si vonden; en dorste niemen . . . achter straten gaen no riden"; vgl. *N. Doct.* 634 *var.*, bl. 150). Dus werd te niewete ende te confuse . . . die roofhuse, II, 5, 95. Dat zij (*vorsten*) wijsheit ende recht antieren sullen, want zij ooc anders haren coninoliken name verliesen ende werden tiranten ende hare rijken roofhusen gheseit, *Boeth.* 9*a*; zoo nog eens *ald.* — Ook in de bet. *moordhol*, *verblijf van ongerechtigheid en misdaad*. ‖ *Vanden morthusen die hi* (Theodosius) *brac*. Te Rome waren . . . grote huse van groter mort, daermen plach . . . broot te backene vander stede; die backeren . . . visierden daer . . . dat siere af roofhuse stichten, want in kelneren gedichten diepe . . . onder derde . . . ende ommetrent die huse . . . waren taverne, daermen in dede dorpernie niet wel clene, *Sp.* III[2], 9, 1. — Eigenaardig gebruikt in de bet. van *een gebouw*, *waarin men buit voor God vergadert*, d. i. *zielen der menschen die men voor den hemel wint*, *een klooster*. ‖ Hy had soo grote mynne tot zalicheit der zielen; doe hy Diepenveen tymmerde, doe seechde hy dat hy onsen lieven heren een roofhuys tymmerde, *Coll.* 131*r*.

AANM. — Met roofhuus zijn te vergelijken (bij Kil.) roofhoeck, roofnest, spoliarium; roofkuyl, spoliarium, spelunca praedonum; (bij Plant.) roofhoeck, roofnest (z. ald., roofkuyl (mnd. *rôfkule*), *lieu ou chemin destourné où on destrousse les gens* (vgl. *N. Doct.* 634 *var.*: „ander heeren sijn van selken ambachte dat sy riden ghewapender hant ende halen die rike li(e)den opt lant verradelijc uut haren huze ende sluense in stocken . . . op haer casteelen oft op haer borghen; . . . sy pijnse dan met tormenten . . . om van hem goet te hebben oft scat"); en roofstede (z. ald.); mnd. *rôfnest*, *rôfkule*, *rôfslot*, *rôfkerke*.

*ROOFCASE (-KAESE), verkeerde lezing voor roof, case (kaese, ofri. „vechtpartij", Richthofen 860). ‖ Roeff, kaese en vechtlic bynnen Godes huse ghedaen, *Wilk. v. Hunsterl.* 29, 5 (*Pro Excol.* 3[1]).

ROOFLIJC (ROIF-), -LIC), bnw. Mhd. *rouplich*, „roofzuchtig"; mnd. *rôflik* (in de uitdr. *rôflik gût*, roofgoed); ook *rôflicheit*, roofzuchtige aard. *Roofziek*, *roofgierig* (Kil.), *roofzuchtig*. *Teuth.* roifflick, predatorius; vgl. bij Diefenb. op predatorius: „*raubig*, *rouuick* en *rovelick*", en Kil. roofachtigh, rapax, avidus praedae.

ROOFLIKE (ROFE-, ROOFFE-), -LIJC, -LIC, bijw. Mhd. *rouplîche*; mnd. *rôflike*; ofri. *raflike*. *Met roof*. ‖ Niet ne sal men bernen noch hout noch steen danen voeren . . ., et ne si rooflike daer op (*op sloten*) ghevoeren (*l.* ghevoert), *Sassensp.* 1, 112, 197 (*varr.* rooffelike op gevoert; roefelike op ghevoert). So sal hijt (*het goed*) hem weder gheven . . ., ten si dat hi bewisen can . . . dattet hem rooflijc of van onghelucke buten sijnre scout gheloset is, 1, 22, 25. Oft (*het goed*) hem buten sijnre scult rooflic of dieflic of van anderen onghelue en wech ghevaren of verloren waer, 2, 23, 33 (*var.* roofflikеn of deyffliken). — *Teuth.* roislick (*l.* roiflick), raptim (op roekeloos), staat in de eenigszins ruimere opvatting *met geweld*, of ook *haastig*, *ijlings*, *plotseling*. Zij schijnt eene letterlijke vertaling van lat. „raptim". Doch vgl. hd. *im raube*, *auf den raub*, in der haast, overijld (Grimm's *Wtb.* 8, 217).

ROOFNE, znw. vr. Het woord dat van elders niet bekend is, komt in twee glossen voor in *Voc. Cop.* voor, als vertaling van „manubie" en van „exuvie". De vorm is eenigszins vreemd: misschien is de eigenlijke rovene, en is het woord eene afleiding van roof of roven met den uitgang ene; vgl. b. v. woestene, fri. *grietene* (grietenij) en zie QUETSENE.

ROOFNESSE (ROOFE-, ROF-, ROVEN-, -ISSE), znw. vr. *Rooverij*. Vgl. ROVERIE. *Voc. Cop.* roofenisse, rapacitas. *Harl. Gloss.* roofnisse, rapacitas. *Gloss. Bern.* rofnisse, rapacitas. Vgl. bij Dief. op dit woord de glossen *roubnusz* en *roevenisse* naast *raubery*.

ROOFNEST, znw. o. Hd. *raubnest*; vgl. eng. *nest of robbers*. In de 16de eeuw. *Roofnest*, *verblijfplaats van roovers en misdadigers*. Het woord zal wel berusten op eene overdracht van *het nest* van roofvogels. „Roofvogel" is uit het Mnl. niet opgeteekend (Plant. „roofvogel, *oiseau de proie*"); ook niet uit het Mhd. en Mnd. Vgl. CLAUVOGEL („de tot de jacht afgerichte roofvogel"), *Nat. Bl.* III, 47: „voghele van proien"; *Barth.* 404*b*: „rover" (z. ald.); 379*a*: „vogelen die te roven plegen". ‖ (Doe) namen die Fransoysen . . . die stede van Casseele . . ., die zy gheel ende al pijlgierden ende verbarnden, ten grooten contentemente van alle die omligghende ghebeurs, dieder menichzins of ghemolesteert ende ghetravaylgiert plachten te zijne, als wesende een uprecht roofnest van meutmakers, Despars 2, 294.

ROOFSCIP (ROIF-, -SCHIP, -SCHEEP), znw. o. Mhd. *roupschif*; mnd. *rôfschip*. hd. *raubschiff*; ndl. *roofschip*. *Rooverschip*, *zeerooverschip*. Kil. roofschip,

navis praedatoria, piratica, myoparo piraticus. *Teuth.* roiffscheep, paro, mioparo.

ROOFSCUTE (-SCUYT), znw. vr. *Klein en snelvarend roofschip. Gemma* 35r: een roofscuyt, celindria; vgl. Dief. op celindra, o. a. *raubschiff, rouffschiff.*

ROOFSTEDE (ROIF-), znw. vr. *Roofslot, roofnest; eene plaats waar of van waar uit lieden worden beroofd en geplunderd.* Vgl. de Aanm. bij ROOFHUUS. *Teuth.* roifstede, spoliatorium.

ROOY. Zie ROY.

ROOC (ROIC, ROEC; ook ROKE), znw. m. Mnd. *rôk*; mhd. *rouch*; osa. *rôk*; ondd. *rôc* (Gallée, *Andd. Wtb.* 253); ohd. *rouh*; ags. *rêc*; schotsch *reek*; ofri. *reek*; fri. *reek*, *riik*, *ryk* (*Fri. Wdb.* 3, 12); hd. *rauch*; ndl. *rook*. Ook in de noorsche talen (onr. *reykr* enz.). In het Gotisch moet het woord geluid hebben **rauks*. Het is van den stam van ruken (rieken; ndl. *ruiken*) en verwant met roke, reuk, geur; z. ald. en vgl. verder de Wdbb. van Lübben, Lexer en Grimm.

1) *Rook, damp van iets dat brandt. Voc. Cop.* rooc, fumus. *Teuth.* roick, fumus. Kil. roock, fumus. Plant. roock, *fumee.* ‖ Fumus dat is roke ende is een wasem die gescheyden is mit cracht der hetten uten subtijlsten ende vuchten delen der materiën (*brandstof*), *Barth.* 378a (lat. *fumus est vapor ex partibus materie subtilioribus et humidioribus vi caloris resolutus*). Als die kaers wt gedaen wort ende haer dye roke vander kaersen inder nazen coomt, 379a. Die roke is oock viant der byen ende quetst die haviken ende ander vogelen die te roven plegen, *ald.* Scone vier vant hiër ooc van droghen houte sonder rooc, *Bloeml.* 1, 182, 7. Met bitteren (*bijtenden*) rooke . . . machmense (*muggen*) ene wile verdriven, *Nat. Bl.* VII, 439. (Hi) legghe galbanum op colen ende late den rooc . . . slaen in sine noosegate, IX, 334 (*var.* den roke). Die moet hem te wachtene poghen jeghen stof ende jeghen rooc, *Heim.* 1294. Swerter veel dan een rooc, *Troyen* dl. 1, vs. 8350. Et es der doder liede nature dat si bleec werden . . . ende ooc swert van bleecheiden als een rooc, *Lev. v. Lutg.* III, 649 (*vgl. Troyen* 5751: „dat rode blic... weit swert, bleec ende vale"). Een spere, die in den rooc gehangen hadde seven jaer, *Ferg.* 481 (fra. *lance enfumée*; om het hout harder te maken; vgl. Godefroi op enfumer). Men bracht hem een swaert dat wel VII jaer inden roock hadde ghehanghen (*en dus geheel verroest was*), *Huge v. Bord.* 63. Van roke ende husen die leken in, van quaden wiven . . . vlye ende mac di der af quite, wiltu wel leven ende met jolijte, *Van Seden* 257. Penset, ghi werlike riese, wat scaden het es ende wat verliese . . . in die helle te sine versmort, van wormen emmermee gescort, die vlamme ten euweliken gedoge, den bittren rooc in die oge, vier ende vlamme sonder lecht emmermeer te smakene, *Sp.* III[a], 47, 31. In den helsschen rooc (*smook, walm*), *Sacr.* 1316. (Si) sagen den rooc vander stat opgaen al totten hemel, *Hs. Acq.* 14b. De vianden hem doe bedochten ende quamen onder den rooc (*tot in de onmiddellijke nabijheid*) ghegaen, daer si de onse saghen staen onversien ende stredense an, Stoke VIII, 768 (vgl. ndl. „onder den *rook* eener stad"; de lezing *root* kan de ware niet zijn; een ml. *root* in beteekenis gelijk aan het vr. *rote* heeft niet bestaan; vgl. de aant. t. a. p.). — Spreekw. ‖ In de burse oft in den rooc hangen, *Spreuken* 81; Goedthals 112 (fra. ald. *les grands larrons sont penduz par la bourse* (komen er met eene boete af), *et les petits par cordes au gibet*). — *Rook* als zinnebeeld van den haard, en evenals „haardstede" gebruikt ten einde te kennen te geven dat men ergens woont of gevestigd is; vooral het Oostmnl. In verschillende uitdrukkingen. Vgl. mhd. „seinen eignen *rouch* haben"; mnd. *egen rôk* (een eigen huishouden); vur unde *rôk*; *rôk* unde *smôk*; *rôk* unde brôt, *rôck* unde kost (Lübben 3, 499); hd. „eigner *rauch* wärmt mehr als des nachbars feuer"; eng. „the *smoke* of a man's own house is better than the fire of another" (eigen haard is goud waard). ‖ Voortmeer so sal uut elken huse bynnen der muren, daer roock uut geet ende daer men vuer in holt, ene waeke gaen, *R. v. Elburg* 87, 85. Nyemant is thiendehoender schuldich, dan der heeft roock opgaen, *Limb. Wijsd.* 165, 6, 2 (vgl. ROOCHOEN). Elc hues in den lande van Drenthe, daer roock uytgaet, . . . solen gheven der heerlicheit van Covorde jaerlix voir roockpenninge (*z. ald.*) twe Groningsche, *Rechtsbr. v. Drente* 29, 22. Holden eijgen kost, vuer ende roock ende doen stadesdienste mit waken, graven ende der gelijck, *Oldermansb.* 3 (uitg. Bos, bl. 372; *ald. ook*: „holden vuringhe, eyghene cost ende woonstad", *en* 371: „dat hi een halfjaer hijr buer hevet gheweest, ende eyghen cost, vuer ende licht gheholden hevet"). Woe wol de vorscr. E. een vrij man van Londen was, holdende aldair huys und roock, *Hans. Recess.* 9, 244. Die en sall gheen burgerrechten opten tollen genyeten, ten weer dat sy eloips (*d. i.* eenloops) ende ongehylickt waren ende doch evenwaelle alhyer huyss ende roock ophalden deden, *R. v. Nijm.* 252, 57 (*a.* 1538). Alle dieghenen die in onsen schependomme wonnen (*wonen*) ende vur, licht)-ende roick holden ende gheen borgher en sijn, *O. Vaderl. R.* 4, 481, 102 (*a.* 1454 *te Wageningen*). Soo wie dat woont in onser stat vryheit ende vuer ende roock holt ende gheen borger is, die sal mede schat ende schulde ghelden, *R. v. Vollenh.* 2, 164, 186. Men en sal nyemant in den raet keesen, hy en sy vrij ende echte gebooren, ende hy sal . . . hebben vuyr ende roock of ten minnesten soo vele tilber guedes, daer hy syne schult van betalen mach, 2, 106, 6 (*zoo ook R. v. Steenw.* 309). Dieghene, die voor haer borgeren ontfangen sijn offte die men noch ontfanghen sall . . ., die sullen ooren eygen cost ende roock hebben tot Zutphen, *R. v. Zutf.* 87, 1.

2) *Wasem, damp.* Zoo ook mhd., hd. en Kil. roock, damp, vapor. Plant. roock oft damp die vander eerden op gaet, *fumee qui sort de la terre, vapeur*, vapor; roock oft damp vander eerden geven, *donner vapeur*, vaporare. ‖ Entie mersche roken begonde, so dat deen den anderen en conde vanden roke (*var.* nevele) niet gesien, *Sp.* I[a], 30, 19. So dat hi (*Hannibal*) up enen olyfant . . . uten roke (*uit de moerasdampen*) ontreet upt droghe, *ald.* 25. Nubes is een dickicheyt der luchten, die te samen gecloot is ende gewonden vander aentreckinge der wazemen ende der roken van der aerden ende vander zee, *Barth.* 389b. Dat somwilen tusschen di ende ons beyden sellen sijn wolken ende misten ende donkere roken, *Pelgrimage* 57b. Te hant doe die duvel Justinen name hoorde noemen, so en mochte hi die cracht vanden name niet verdraghen, mer hi voer wech als een rooc, *Met. Serp.* 226 (bij Grässe, *Leg. aurea* 635: *instar fumi evanuit*). Doe vlooch hi (*de duivel*) van daen ende liet daer groten stanc, *Marialeg.* 1, 41 (*var.* van daer als een rooc). Also dat si ende haer kinder ooc te quiste ghinghen als een rooc, *Wrake* I, 1256 (*vgl. Wap. M.* 1, 194; sine kindere gaen te quiste ghelijc enen miste; ook *Wrake* III, 406). Dijn ghesichte is een scade, dijn vroochde is een roock, *Gulden Troon* 1b. Wat is onse leven anders dan een rooc die thant eynt, *Hs. U.* 12. Aen die ziele eest al belanc: die lichame nes maer een stanc, die alse een rooc overdrijft, *Doct.* I, 422. — Hiertoe behoort wel het in *Voc. Cop.* vermelde verkleinw. rooxken, vertaling van „fumulus". — Ook wordt rooc evenals hd. *rauch* (verouderd; zie in Grimm's *Wtb.* 8, 241 een voorbeeld uit Megenberg, *Buch d. Natur*) gebruikt van *de in het menschelijk lichaam opstijgende dampen*, welke als de oorzaak van sommige ziekten werden beschouwd. ‖ Die roke die vander spisen ende vanden dranck scheydet ende

opclimmende is mit cracht der hetten totter herssen, bestopt die gevoelike zenen ende wint (*verwekt*) slaep, *Barth.* 379*b*. Dese siecten moghen comen vanden roocken des buycx, alsmen niet wel verteeren en can, *Scep v. W.* 22*a*. So coomt ene vuchtheit swaer ende een rooc ende vervulet . . . die maghe, *Heim.* 1047.

AANM. 1) — In den 16de-eeuwschen vloek „Gants roock" (Hermans, *Reder.* 292, 104) heeft *rooc* misschien eene soortgelijke beteekenis, als hd. *rauch* in „St. Kurins *rauch*" en „St. Johannis *rauch* (Grimm 8, 240", nl. „de aanduiding eener ziekte; oorspronkelijk de voor de behandeling van deze ziekten voorgeschreven inademing van den rook of damp van bepaalde daarvoor gebrande stoffen". Zie een voorbeeld uit *Nat. Bl.* IX, 334 boven bij 1) en vgl. ROKEN, ROKINGE en ONDERROKEN.

ROOC (ROKE), znw. vr. Fri. *reak*, *rêk*; ags. *hreac*; eng. *rick*; oeng. *rek*, *reek*; ndl. *rook*, onr. *hraukr*. *Hoop hooi*, *hooimijt*, *hooirook*. Het woord heeft blijkens de vormen in het Ogerm. niets te maken met reken, ophoopen, bijeenhalen (het deelw. van dit ww. is ook niet **geroken*, maar *gereken*). Zie verder de Wdbb. van Franck, E. Müller en Skeat en vgl. Paul en Braune, *Beitr.* 10, 444, waar oïersch *cruach* met dezelfde bet. wordt vermeld. In denzelfden zin geeft Kil. rock, *vetus*, cumulus, acervus, strues; rock hoys, j. tas hoys, meta foeni (ook in andere germ. talen komen klankwisselende vormen voor; vgl. het bovengenoemde eng. *rick* en Franck op rook, 2de Art.); Boekenoogen 855. || Van 22 roke hoys 32 sc., *Rek. d. Gr.* 1, 48 (*a.* 1317). Van 33 roke hoys, van elken roke 13 d., *ald.* Van 143 roke hoys, die quamen van Voorscoten, die rooc om 16 d., *ald.*; zoo nog viermaal *ald.* (mv. *roke*).

ROOC (*reuk*). Zie ROKE.

ROOCACHTICH (-ECHTICH), bnw. Hetzelfde als rokich; z. ald. en vgl. mnd. *rôkerich*. *Rookerig*. *Harl. Gloss.* roocechtich, fumosus (*Gloss. Bern.* rokech, fumosus). Kil. roockachtigh, roockigh, fumosus, fumifer. Plant. roockachtich, roockich, *fumeux*, fumosus, fumeus. *Voc. Cop.* roockachtich, fumosus; ook roockechticheit, fumositas.

ROOCACHTICHEIT. Zie bij het vorig Art.

ROOCGAT (ROIC-), znw. o. Oorspronkelijk *eene opening of een gat in het dak waardoor de rook kan ontsnappen*, later *een schoorsteen*. Vgl. mnd. *rouchloch*; hd. *rauchloch*; mnd. *rôkhol*. *Harl. Gloss.* roocgat, fumarium (ook *Gloss. Bern.*). *Voc. Cop.* roocgat, fumarium; roocgat, lucanar. Kil. roockgat, spiramentum, spiraculum, infumibulum, capnodoche: naris fumaria. Plant. roocgat, *le tuyau par où sort la fumee*, spiramentum, fumarium, infumibulum. *Gemma* 114*r*: roocgat, lucanar (vgl. bij Dief. o. a. de glosse *dachfenster*). || Ic hinghen mi liever inden rooc in ons roocgat in ene mande, *Drie Dag. H.* 390 (*vgl. eene plaats bij* Lübben *op* rôk). Datse (*booze geesten*) op beseme te mote (*varr.* te moet, te moeten) pleghen te riden te roocgate uut, *Con. Som.*[2] bl. 236 (*var.* totten schoorstien uut). — Vgl. *Cout. v. Brugge* 2, 238, waar uit de *Cost. v. Dendermonde* aangeh. wordt de uitdr. „(dat) beste *rookgat*", ald. ook „(de) beste *vurst*" (nok), „beste huys", „besten boom of schauwboom", alles in bepalingen over verdeeling van leenen. Vgl. „het beste roockhuys" (*stookhok*) in eene aanh. uit dezelfde *Cost.* bij SCHADUWEBOOM.

ROOCHOEN, znw. o. Mnd. *rôkhôn*; mhd. *rouchhuon*; hd. *rauchhuhn* (verouderd). *Een hoen dat van iedere haardstede* (vgl. ROOC, 1) *aan den landheer moet worden opgebracht*. Vgl. Grimm, *RA.* 374. Later kwam daarvoor de opbrengst van eene bepaalde geldsom in de plaats. Vgl. ROOCPENNINC. || Van den theenden en den roockhoender of chensen wyr niet en cleeren dan als des te doen is, soo sollen wyr (*wij het*) cleeren nae gelegenheyt der saecken, *Publ. Limb.* 16, 212 (*Limb. Wijsd.* 174, 12). Vgl. Noordewier, *RO.* 156 vlg.

ROOCHUUS. Zie bij ROOCGAT.

ROOCPENNINC, znw. m. Mnd. *rôkpenninh*. *Eene belasting op de haardsteden*. Vooral in het mv. Vgl. ROOC, 1) en ROOCHOEN. Zie een duidelijk voorbeeld uit *Rechtsbr. v. Drente* bij ROOC en vgl. nog || Battingspenninge („gerichtspfennig (*als steuer*)", Lübben 1, 408), roockpenninge sal die bisscop van Utrecht kundigen laten tot elker kerken up enen sonnendach, *Rechtsbr. v. Drente* 29, 23; ook 24.

ROOM. Zie ROME en vgl. nog *Hs. Serr.* 14, bl. 33: „om zuvel tontoverne so secht dese worde: tsoete kindekijn van Mariën moete desen room ghebenediën".

ROOM. Zie ROME (*de stad*).

ROOM (*MLoop* II, 461). Zie ROEM.

ROOMHERE. Zie ROMERE.

ROOMPOT, znw. m. *Steenen pot om room in te doen*. Het woord wordt vermeld in eene opsomming van allerlei huisraad uit de 16de eeuw in *Gesch. v. Antw.* 2, 650. — Ook (in een lateren tijd) benaming van den mond der Oosterschelde.

ROOMSCH (ROIMSCH, ROMESCH), bnw. Mhd. *rœmesch*, *rœmisch*, *rœmsch*; hd. *römisch*; eng. *romish*; ndl. *roomsch*. *Van Rome of der Romeinen*, *Romeinsch*, *Roomsch*. *Voc. Cop.* Roomsch(e), romanus; een roomsche keyser, Augustus. *Teuth.* roomsch lant, Romania; en roomsch keyser, Augustus; roimsch (als znw.), romanicum (*Romaansche taal*, vooral *het Fransch*). || Den aren, dat was die Roomsche baniere, *Sp.* I[a], 5, 10. Den sterd (*achterhoede*) van den Roomschen here, *Rijmb.* 27982. Al daer troomsce volc... stoet, 32922. Die van der roomscher partie, 33176. (Numa Pompilius,) Roomsch coninc, *Sp.* I[2], 41, 32. Alle tRoomsche rijke, *Boëth.* 1*d*. Die Roomsche princen, *Wrake* I, 1852. Die Roomsche steden (*de tot het romeinsche rijk behoorende steden*), 1860. Dat Roomsche rike, 1862. Daer wart die ridder wel gheraect (*Karel de Groote*) keyser des riken ghemaect met consente der Roomscher heeren, *Lsp.* II, 49, 35 *var.* Dat hi . . . der Roomscher kerken stonde in stade, II, 48, 1047. Den Roomschen stoel, 1177. Dit sijn (*de keurvorsten*) die . . . den Roomschen coninc maken die opten stoel coomt tAken, II, 49, 92. De Romesche koning . . . of een groot mechtich landesheer van sijnre wegen, *Ostfri. Urkb.* 1, 221. Kaerle (V), by der graciën Gods Roomsch keyser, *R. v. Utr.* 2, 305. Keyser te sijn int Roomsche rike, *Lsp.* II, 49, 53. Aldus wert Woeronc beseten van den heeren die daer wouden met crachte den lantvrede houden bi des Romeschs conincs wille, Heelu 4167. Dat Roomsche rike, 4376; 6528. Keyser int romessche rike, *Jahrb. Ndd. Verein.* 12 (1886), bl. 119, vs. 4. (Die) die griecsche kerke onder die roomsche stellen wilde, Despars 1, 401. — Volghet my ende gy sult ene roomsche vaert (*eene bedevaart naar Rome*, hier „iets dat daarmede in waarde gelijkstaat"), doen, *Kl. v. Diepenv.* I, 3 vgl. (vgl. mhd. *Rômvârt*, „bedevaart naar Rome", ook „bedevaart" in het algemeen; vgl. mhd. *Rômestap*, pelgrimsstaf").

ROOMSCH, bnw. Van rome (room); z. ald. *Van room gemaakt*, gezegd van kaas. In de uitdr. roomsche case, *roomkaas*. || VIII roomsche casekins, . . . eenen scapecaes, *Invent. v. Br.* 4, 442. — Zie verscheidene benamingen van verschillende soorten van kaas uit het *Placcaetb. v. Vlaenderen* en uit eene Ordonn. van 1638 en 1639 in het Gloss. 324 ald. op roomsch.

ROON (*Rhone*). Zie RONE.

ROORUGGELT (*Warfsconst.* 139). Zie ROOTRUGGELT.

ROOS. Zie ROSE.

ROOSACHTICH (ROIS-, ROS-, -ECHTICH), bnw. *Rooskleurig*, of *op eene roos gelijkende*, *iets van eene*

roos hebbende Voc. Cop. roosechtich, roseus. *Teuth.* rosechtich, rosaceus; roisechtich, rosidus. Vgl. hd. *rosenartig*.

ROOSBLOEYENT. Zie ROSEBLOEYENT.

ROOSDOM, ROOSDOMMEL. Zie ROESDOMMEL.

ROOSKIJN. Zie bij ROSE.

ROOSOLIE. Zie ROSENOLIE.

ROOSSTEEN. Zie ROOTSTEEN.

ROOST (bnw., *Segh.* 939). Zie ROEST, bnw.

ROOST (ROIST, ROEST; ook ROOSTE (vr.?)), znw. m. en o. Mhd. *rôst*, m.; ook *rôste*, vr.; mnd. *rôste*, vr.; ohd. *rôst*, m.; *rôsta*, vr.; hd. *rost*, m. Vgl. Franck op rooster en Kluge op rost. Van roosten; z. ald.

1) Hetzelfde als het met een suffix gevormde rooster; z. ald. Zoo staat ook naast roest (lat. *rubigo*) een vorm roester; z. ald. *Rooster, vuurrooster*. In het Mhd. heeft het woord eene ruimere beteekenis, nl. „die van rooster, 2). *Harl. Gloss.* roost *vel* hoort (*hort*), cratis; roostyser, craticula. *Teuth.* roist, roister, crates, craticula (vgl. Dief. op die woorden).

2) *Ovenvuur*; ook *het vuur der hel*. Zoo ook mhd. In deze bet. vooral in het Oostmnl. || Hi . . . moet inder hellen roost (: verloost) ende totten ewighen viere, *Tien Pl.* 2395. In der hellen en es gheen troost; wie dair af wil sijn verloost, met trouwen mijdt hi wel dien roost, 1615. — Bij uitbreiding ook in de bet. *foltering, pijniging*, ook gezegd van zielesmart. || Merct hoe bitterlike dat god in airtrike levede . . . om die ganse ware minne, die vast was in sinen sinne, eer hi ons te male verlooste; dat was hem een hellen rooste, *Hooglied* c. 225, vs. 38.

3) *Gerooste spijzen*, in het bijzonder *gebraden of geroost vleesch*, hetzelfde als harst; z. ald. (dit woord komt bij Dief. ook onder de glossen van „crates" voor). Zoo ook mnd. *Voc. Cop.* een roost, frixum; een roost, assatura (i. e. assatio vel carbonella; een harst). *Gemma* 80v: een roost vel een olikoeck, frixum. Kil. roost, assum, frictum, tostum; caro tosta; ook roosteye, roosteyken, panis eschatires, panis super craticula tostus (*geroosterd brood*) *et* ofella, frustulum carnis tostum. Plant. roost oft gebraedt, *du rosti*, assum, assa caro. Deze beteekenis heeft zich in het Mhd. en Mnd. niet ontwikkeld; misschien is zij in het Mnl. aan het woord eigen geworden onder den invloed van het Ofra., waarin het ww. *roosten* was overgenomen. Aldaar bestond ook het znw. *rost* in de bet. van mnl. roost; zie het Fransch bij de beide eerste aanhalingen. || Ganc ten (h)ovene omme die pasteiden ende trec troost van den spete, want hets ghenouch ghebraden, *Livre d. Mest* 23 (fra. ald. *sake les rost de l'espoi*). Versin (*vaarzen*) vleesch of calverin; sijt in rooste of in sueure (*l.* saeuse?), *ald.* 7 (fr. *soit en rost ou au brouet*; vgl. BROUWET). Ghesprinct vleesch, roost, coude pasteiden, *Brab. Y.* VII, 774. So vetter vleysch, so vetter roost, *Sp. d. Sonden* 4806. Si nam van elken roost een goet deel ende ooc vanden gesoden vleesche, *Lev. v. Godelieve* 5r (*hs. te Katwijk*). Waert (*het bier*) beter, hi (*de arme*) droncs meere, ende sach (hi) waer zijn roost briet, staerke zaeuse hi maken hiet, *Wap. Rog.* 1760 (*vgl.* Anna Bijns, *aangeh. bij* Oudem. 5, 896: „hoveerde des levens doet na den *roost* haken"). Van case, . . . looc, eyers, melc, cruyt ende bast, troost mede te bindene, *Ann. Em.* 20, 168 (*a.* 1432). Zoo ook *Pelgrim* 63*b* (*Pelgrimage* 97*a*: enen nyerharst); Matth. *Anal.* 1, 281, 42 (omme te visiteerne synen roost); 281, 43. (Een) rost braetpan, *Limb. Wijsd.* 47, 102. — Wij moeten neerstich sien ten rooste (*op het gebraad letten, op onze zaken passen*), opdat wy Lucifer onsen meester paeyen meughen, *Sacr.* 364 (vgl. Huygens' *Cluysw.* 64: „om metter vaert te zijn daer beider *haring braedt*", de verklaring van Leendertz t. a. p. de ware niet). — Zie ook de Aanm. bij ROEST.

ROOSTEN (ROISTEN), zw. ww. trans. Mnd. *rôsten*; ook *rôsteren*; mhd. *ræsten*; ohd. *rôsten*; hd. *rösten*; ndl. *roosten*, ook *roosteren*. *Op een rooster braden, roosten, roosteren. Voc. Cop.* roosten, frigere; te gader roosten, confrigere. Kil. roosten, torrere, torrefacere, assare, adurere, frigere, gall. *rostir* (dat uit het Germ. werd overgenomen; uit het Romaansch eng. *to roast*; vgl. bij ROOST, 3). Plant. roosten, *rostir sur le gril*, torrere in craticula, frigere. || Als hi desen dranc hebbe ghedronken, so neemt gheroots (*l.* gheroost) broot ende leghet vor sine nuese, *Hs. Serr.* 14, bl. 22. Roost mi dese (*geneesmiddelen*) in botre, *M. en Vr. Heim* 1353. Op een vier mense (*eene martelares*) rusten (*l.* roosten) dede, daer si op ruste, ende also danne dedemense fruten in ene panne in smout, *Sp.* II[a], 45, 52 (lat. *jussit imperator imponi eam super craticulam et assari; at illa requiescebat super eam*). Dit broot hieten wi onse, . . . want om onsen wille ist gebacken ende geroost: gebacken in dat heylighe lichaem Mariën, geroost in die panne des cruces. *Con. Som.*[2] bl. 372 (*hier in figuurlijk verband*). Vgl. ROOSTEREN.

ROOSTEN, zw. ww. trans. Evenals het Hd. (*rösten*) kent ook het Mnl. een ww. roosten in de bet. *rotten* (zie bij ROTEN, 1e. Art.). Waarschijnlijk is deze vervorming ontstaan onder den invloed van roost (roest). || Men sal doot slaen dat (*de slang*) . . . ende latent in olye roosten (*varr.* roten, rotten) . . ., die olie die es medicine, *Nat. Bl.* VI, 757 (lat. *putrefactus in oleo est ipsum oleum remedium*). Vgl. bij Diefenb. op putrescere, alwaar o. a. de glossen *vermodern, verrosten* en *verrotten* worden vermeld.

ROOSTER(E) (ROISTER, ROSTER, ook *ROESTER, RUESTER, -TRE), znw. m., o. en vr. Mnd. *rôstere*, vr., *rôster*, m.; ndd. *röster*; ndl. *rooster*. Hetzelfde als roost; z. ald. en vgl. Franck op rooster.

1) *Rooster, vuurrooster. Voc. Cop.* een roostere, cratis; een roostere, frixorium; een rooster, assatorium; een rooster, strigilis (bij Dief. o. a. hetzelfde als *assarium*, d. i. (o. a.) *rooster* (*rôst*) en *rost-, prat-, schmeltzpfann* (braadpan). *Teuth.* roist, roister, crates, craticula. *Gloss. Bern.* 6: rooster, cratis. *Gloss. Bern.* roostre, cratis. Kil. rooster, cratis ferrea, craticula, germ. *rost*, sax. *roeste*. Plant. rooster, *un gril*, craticula. || Dijn sueticheit maecte suet Laurentio den rooster ende die barnende colen, daer hi op ghebraden wert, *Hs.* 221, bl. 119. Hi (*Laurens*) lach met vieregen bloede beronnen op den roostre in ongewilde, *Rincl.* 308. Hi lach op den rooster van ysere, daer hem dbloet af ran ende tsmout, rechts als (*l.* alst) van hersten (*in te vullen* rent), 319. So briet mense (*martelaren*) op enen yseren rooster ende daer op lagen si als op een bedde van rosen, *Hs. v.* 1439, 147*d*. Dat hi (*Laurentius*) op dit rostere lach also sutelike alse of hi in rosen lage, *Limb. Serm.* 102*d*. In der koicken eyn haell, twee groote brandroeyen (*d. i.* brandroden) gegaten, twee roosteren, *Geld. Maandw.* 1, 103. Van 2 ganspannen 1 rooster ende 1 tanghe, *Rek. Oudwijk* 1370. Ghi helle . . ., doet maken alrande instrumint van ruesters, van craulen en van tangen, daer ghi den mensce met selt ontfangen, *Blisc. v. M.* 658. Zoo ook *Gesch. e. Antw.* 2, 645; Gonnet, *Vier Paroch.* 290 (te Hazerswoude). Vgl. ROOSTIER. — Verklw. roosterkijn, -ken, *roostertje*. *Voc. Cop.* een roosterken, craticula. || Noch sele wi maken dien outare onser enecheit een roosterken van eere, getralijt gelijc enen nette, Ruusb. 1, 32 (*hier en op de volgende plaatsen in figuurlijk verband*). Onder die roosterken . . . in midden den outare sal sijn een vloerken van eere . . ., daer wi alle onse vier der gevoeleker liefden op stoken ende berren selen, 33; zoo ook 28 *tweemaal*; 32; 185 *tweemaal*; 186 *tweemaal* e. e.

2) *Rooster in den beganen grond, ijzeren raster-*

werk op uitgegraven grond, ter wering van vee, b.v. op kerkhoven. Zoo ook mhd. *röst*; mnd. *röste*. *Rooster* was in verschillende steden de aanwijzing van eene bepaalde plaats (vgl. *rooster*, bij kinderspelen, De Bo 954) en daar een kerkhof eene vrijplaats was, d. i. waar men aan de geestelijke, niet aan de wereldlijke, rechtspraak onderworpen was, vindt men meermalen de uitdrukking „vóór den rooster", om aan te duiden dat de wereldlijke rechter bevoegd was om de eene of andere zaak te berechten. || Van twee roeden strate te maken byder merlantscher rooster, *Rek. v. Brielle f.* 27r (*a.* 1466). Den rooster by heer Adaems in reke te houden, *ald.* (*a.* 1453). Dits den cost vander nyewen straten streckende van Vriesen vander Hoeven toten rooster by H.'s lanthuys ende voir den rooster, *f.* 26r (*a.* 1415). Doe liet die stede Damlaen maken ende die zijl by den rooster ende die brugge, daer men gait in den Raem, *R. v. Schiedam* 405 (*a.* 1431). Hi (*een godslasteraar*) sel gaen staen voir den rooster op die muer, die wijl men crucen draecht, ende als die crucen ghedraghen sien (*d. i.* sijn), so sel hi gaen staen op den predicstoel ende segghen alse voirscr. staet, *R. v. Leiden* 29 (*a.* 1373). Item sal daer niemant in de kerckelaen herberghe moghen houden noch tappen van L.'s huysinge af . . . totten rooster toe, *Wfri. Stadr.* 1, 85, 11 (*te Hoogwoud*). Nyemant en moet vuylnes voir die scole, noch in die plaetse voir die vierscair noch in enighen roosteren van den kerchoven brenghen bi 12 sc., *Leid. Keurb.* 48 (*a.* 1406). Van vulnesse opten roosteren (van den kerchove), 98, 109. — Waer dat yement den andren iaechde opt kerchof mit ghewapende hant in erren moede ende hem volchde opt kerchof over den stene of rooster of over die mure, verboorde die stede een jaer, *Keurb. v. Haarl.* 45. Yement te kippen op een rooster (*iemand pakken nog juist op den rooster van een kerkhof, nog juist vóór dat hij aan den arm van het wereldlijk recht ontsnapte*, een van de zaken waarvoor gelagen gezet of weddenschappen aangegaen werden), *Leid. Keurb.* 183, 75 (de bij KIPPEN van de uitdrukking gegeven verklaringen van rooster zijn onjuist). Heer rechter, C. seyt voort dat ghy sculdich zijt N. een weet te doen op mijns heeren cost, . . . ter antwoort over vierthien dagen goets tijts voor middach voor die rooster vanden kerckhoff, daer hij eerst des bisscops lant soch(te), doe hy die quader daet gedaen hadde, off in zijnre teghenwoordicheyt, *Wfri. dingt.* 11 (*ook* 14; *ald.* „van die kerchof" *en* „die quade daet"). Item so en sal die bisscop van Utrecht noch die deken noch nyement van hoirre wegen yement dagen vorder dan voirden (*var.* voir die) rooster vander prochikerken strecket (*in welk geval hij aan de geestelijke rechtspraak onderworpen zou zijn*), eer hi en mit recht verwonnen heeft, behoudelic der heyliger kerken hoirs rechts, *O. Vaderl. R.* 1, 256, 3 (*te Markerhoof*). So sullen die uutbuieren een huis kiesen, daer men se daghen sal ende panden van voorlyde scult, of men mach se panden voor den rooster (*var.* opten rooster), ende dat sal haer voordoor wesen, *Wfri. Stadr.* 2, 243, 28 (*te Grootebroek*). Hem verder geen weet te doen dan voor die rooster voor twe poorters in die ban daer dat lant ghelegen is, 346, 69 (*Opschr.* „lantscot inpanden" *te Westwoud*). Dat geen armevoochden landt zullen verhuuren off zy zullent in de kerk doen veylen ende verhuurent voor de rooster, op een ponts boet, 382, 41 (*te Abbekerk*). — Voor het gebruik van het woord in een lateren tijd zie Halma op rooster en kerkrooster („rooster waar over men van ouds naar de kerk ging") en Weiland.

ROOSTEREN (ROIST(E)REN), zw. ww. trans. Mnd. *rösteren*; hd. dial. *röstern*; ndl. *roosteren*. Hetzelfde als roosten; z. ald. Het woord zal wel eerder te beschouwen zijn als een denom. van *rooster* dan als een freq. van *roosten* (De Jager, *Freq.* 2, 470). *Op een rooster braden, roosten* (b. v. brood); ook *braden*, van vleesch. *Teuth.* braiden, harsten, roistren, wenden, assare, torrere. Zie voorbeelden van het woord uit een lateren tijd bij De Jager, *Freq.* t. a. p.

ROOSTERKIJN. Zie bij ROOSTER, 1).

ROOSTIER, znw. m. Eene enkele maal vindt men roostier in de bet. van *rooster*, nl. *Rek. d. Gr.* 1, 370 („van 1 roostier, van 1 potte, van 1 hale, van 1 ketel enz."). Deze vorm is ongetwijfeld ontstaan onder den invloed van het Ofransch, waarin het ww. *roosten* werd opgenomen; vgl. ofra. *rostir* en *rost* (= mnl. roost, 3); fra. *rôtir*, *rôti*; bij Kil. roosteye „geroosterd brood".

ROOSTINGE, znw. vr. Hd. *röstung*. *Het roosten van eene spijs*, b. v. brood; ook *het braden van vleesch, roosting* (nog bij Halma). *Voc. Cop.* roostinghe, frixura. Plant. roostinge, *rostissement*, tostio.

ROOSTISER, znw. o. *Roosterijzer*. Zie bij ROOST, 1).

ROOSVAER. Zie ROSENVAER.

ROOSVARUWE. Zie ROSENVARUWE.

ROOSVARUWICH, (-VERWICH). Zie ROSENVARUWICH.

ROOSWATER. Zie ROSEWATER.

ROOSWIJN. Zie ROSEWIJN.

ROOT (ROOD, ROIT), bnw. Mnd. mhd. ohd. hd. *rôt*; os. *rôd*; got. *rauþs*; ags. *read*; eng. *red*; ndl. *rood*. Zie verder over dit algemeen germ. woord, en over de verwanten buiten het Germaansch (o. a. lat. *ruber*, *rufus*, *rubidus*; gri. *eruthros*) de Wdbb. *Rood*, de bekende kleur. *Voc. Cop.* root, ruber, rubeus; root, rufus; root worden, rubescere. *Teuth.* roit, rubeus, rubicundus, burrus (Duc. op burrum: rufus etniger (*donkerrood*); gri. *purrhos*), vermiculus (*Voc. Cop.* rode varuwe, coccus vermiculus), punicus (roit appel, malum punicum); puniceus, feniceus, fulvus, ruber, rufus; tuschen roit ind ghele, coccus, cocceus, coccineus; roit of wyt, flavus (*l.* roit ind wyt, *licht*, *rood*?); roit maken myt varwen, miniare, rubricare (*Voc. Cop.* root varwen, rubicolorare; van roder varwen, rubicolor; root ghevarwet, rubicoloratus); roit schrifte, miniographia; roit gemaect van bloide, russatus; goltroit, fulvus. Kil. rood, ruber, rubeus, rubens, roseus *et* miniatus, minio tinctus; roode aerde, rubrica, rubrica fabrilis; roode roede, latrunculator (zie ROEDE). Plant. roodt oft root, *rouge*, ruber, rubens; roode eerde, *terre rouge*, rubrica, minium; roode lelie, *du narcisse*, narcissus; roode peen, *pastenade rouge*, pastinaca rubea, siser, rooden visch, roylinck, *un rouget*, rubellio, cucullus, coccyx; roode vore, *une dorade* (goudvisch), aurata; roodt als vier, *rouge comme feu*, rufus, rutilus, rufulus; roodt werden van schaemte, *rougir de honte*, erubescere (*Voc. Cop.* root worden, erubescere). *Gloss. flam.* 10: roote (*l.* root), rubicundus. *Harl. Glos.* roe (*d. i.* root), coccineus (*Gloss. Bern.* root, coccineus; *Voc. Cop.* root, cocceus; root gharen, root laken, coccinum); roogaren (*d. i.* root garen), coctus (*l.* coccus; vgl. *Gloss. Bern.* rot garen, coccus), roolaken (*d. i.* root laken, coccineus). || Rubus color dat is rode verwe (*kleur*), *Barth.* 814*b*. Dat alte root is . . ., scheyfelt dat gesicht, *ald.* Minium is een rode verwe (*verfstof*), 818*b*. Ghedaen . . . als ene rode rose bruun (*eene donkerroode roos*), *Nat. Bl.* V, 842. Si (*de roos*) dochte mi vele scoonre wesen . . . ende roder vele ende bat gedaen, *Rose* 3445. (Wi) gaen op (*open*) als een rose root, ende sciere sijn wi verbliket als onse leven ontwiket, *Tien Pl.* 2221 (vgl. bij BLOSEN). Sardonix es een steen hart, root ende wit ende swart, *Nat. Bl.* XII, 1057. Electrum . . . es roder (zie beneden kol. 1616 vlg.) dan silver si, ende bleker dan gout, XIII, 61. Sulc (celidonius) es root ende sulc swart, XII, 321. Witte druven ende root, *Denkm.* 3, 198, 7. Den wijn van vele maniere, wit ende root, rasc ende plaesant, *Wal.* 10282. Vanden rooden wijn, *Barth.* 689*b*. Vinum rubeum dats

root wijn . . ., die welcke den bloede gheliket inder verwen, *ald.*; zoo nog eens *ald.* en 690*a*. Als die hemel des avonts root is, *Ned. Proza* 348. Eest dat zake dat die lucht des avonts root is omtrijnt noorden, *ald.* Wanneer die nymaen bleec scijnt van verwen, soo pleghet gheerne te reghenen, ende wanneer sij root is, soo pleghet gheerne te wayen, *ald.* Van cruden, van blomen . . ., roode (*var.* root), gelu, wit ende groene, *Rose* 58. Op den rig (ist, *het hermelijn*) bruun ende root (*roodbruin*), *Nat. Bl.* II, 1827. Den rooden sporeware (*moskietennet*), *Rijmb.* 17623. Ascanius gaf sy al root mantel. roc ende sorcoot, doorslaghen mit fynen goude, daer hy ridder in werden soude, *Troyen* dl. 3, vs. 36269. Roc ende mantel van roden samite, *Bloeml.* 1, 60, 288; ook 105, 625. Root gelijc den viere (*vuurrood*), *Nat. Bl.* XII, 270. Donker violetten root, 271. — Van bloed, ook van het menschelijke lichaam, vooral van het aangezicht en de deelen er van. || Rood als een bloet (*bloedrood*), *Bloeml.* 2, 125, 675; *Sp. hist.* 2537 (zie meer voorbeelden bij BLOET; ook *Grimb.* II, 2199: „rooder dan een bloet was sijn paert", en vgl. BLOETROOT). Ene wegescede, . . . daer een scone cruce stoet ende letteren daer an root alse bloet, *Mor.* 940. Des eens ors ende wapine dat was root alse een bloet, 980. Sijn rode bloet, *Theoph.* (uitg. Blomm. bl. 72, vs. 1275 (*en zoo gewoonlijk als attribuut van bloed dat uit het lichaam te voorschijn komt*; vgl. UTEWADEN). Sijn ors . . . was al beverwet root algader met sijns selfs bloede, *Mor.* 51. Hem es dat hooft so root (*bloedig*), hi es ghewont toter doot, *Rein.* I, 985. Dat hi creech die rode huve, II, 6713. In wat ordinen wildi u doen, dat ghi draghet root capproen? I, 943 (*op de beide laatste plaatsen wordt het hebb'n van bloedige wonden ironisch uitgedrukt door de vergelijking met roode kleedingstukken*). — Haer ansichte . . . (was) wit alse een snee, te poente root, *Ferg.* 1186. Die lippen root, den mont nauwe, 1189. Dat rode blie (*gelaatskleur*) . . . wert . . . bleec ende vale, *Bloeml.* 1, 140, 123. Inhertelike . . . cust hise (*Walewein Isabele*) an haren roden mont, 1, 118, 297 (vgl. RODEMONT). Haren roden lachenden mont, *T. en Letth.* 2, 163, 80. (Dat anscijn) roder alse een crike root, 78. Die werde wanghen sietmen blosen (*in de jeugd*) ghelijc den soeten roden rosen; die monden root in enen vonkel gloyen root (*var.* recht) als een carbonkel, *O Vl. Ged.* 3, 125, 65. Al waren hem (*den grijsaard*) die oghen root, dies en ontgout hi jeghen hare niet, *Belg. Mus.* 8. 98, 80. Die rode berrende ogen heeft, betekent luxurieus, *Belg. Mus.* 3, 232. Die dogen root heeft ende swarte plecken daerin, bediedet enz., *ald.* So dat de quade humoren en mogen . . . niet verdrogen, ende dit gecrijcht dat roode wijf (*de volbloedige vrouw*), die niet vele pijnt haer lijf, *M. e. Vr. Heim.* 1150. — Ook van de kleur der wangen, waarnaar het bloed opstijgt ten gevolge van schaamte of de eene of andere heftige aandoening, *schaamrood*. Zoo ook mhd. Vgl. boven uit *Voc. Cop.* de aanhaling: „root werden, erubescere (*blozen*); uit *Gloss. flam.* „root, rubicundus" en uit Plant.: „roodt werden van schaemte". Zie nog een voorbeeld bij BLOSEN. — Ook van een tijd waarin veel bloed vergoten wordt, gebruikt men root evenals nog heden in het Hd. in de bet. *bloedig*. || Up eenen maendach, die ter cause van dezer civilder (*burger-*) bloetsturtinghe oyt sijdert die roode maendach es blijven heetende, Despars 1, 411. — Van ziekelijke verschijnselen. || In den ansicht eyn rode vlecke, *lenticula*, *Teuth.*[2] 10*b*. Nochtan lach sie in alte groter bangicheit der naturen an der (*l.* den) rooden water (*bloedurine*), *Kl. v. Diepenv.* II, 49. De siecheyt vanden roden merisoene (*d. i.* menisoene), *diarria frequens ventris cursus et cum sanguine* (*roode loop*), *Voc. Cop.* Vgl. Kil. rood melisoen j. menisoen, dysenteria; rooden buyck, rooden deurganck, *vetus* j. rood-melisoen, dysenteria. Plant. roodt melesoen oft het roodt, *caquesang*, dysenteria, tormina; die dat roodt melesoen heeft, dysentericus, torminosus. — Van de kleur van haar en baard. *Voc. Cop.* root, rufus (vgl. *Rijmb.* 21917: „Annius die was root", vertaling van lat. *Annius Rufus*). || Hi . . . hadde te claghene over Reinaerde, den fellen metten grijsen baerde, *Rein.* I, 59 *hs.* (II, 70 metten roden baert). Men vint nu meer Reinaerde, al en hebben si gheen rode baerde, II, 7675; zoo ook I, 3198. — Rood haar werd gehouden voor een bewijs van een valsch karakter. Vgl. Lübben op rôt: „*rôt hâr* betekenet unwis . . .; de *rode bârt* lôs is, valsch unde plengen des art(?) is"; Lexer 2, 502: „*rôthaarig*, bildl. „falsch, listig"; Grimm's *Wtb.* 4[2], 8 vlg. en vooral 8, 1206; *Ndl. Wdb.* 5, 1408; Koolman 2, 37; Boekenoogen 278: „rood haar is Judashaar". Kil. „rood, *adag.* improbus, malus, fallax, dolosus: „crine ruber" inter vitiosos numeratur a Martiale". De oorsprong van dit volksgeloof wordt volgens sommigen gezocht in de kleur van den vos („a similitudine vulpium", Aristot. in physiognom.", Kil.), doch hij zal eerder te zoeken zijn in de vaak voorkomende roode haarkleur bij de Joden (vgl. de eerste aanhaling beneden). Dat dit geloof nog niet uitgestorven is, bewijzen allerlei nog heden bij het volk in omloop zijnde spreekwoordelijke gezegden (zie de boven aangehaalde schrijvers, en *Cam. Obsc.*[14] bl. 324, in „'s Winters buiten"). || Nu merct wel dat Esaü beede root was ende ru, *Rijmb.* 2189 (*en ald.* 2196: „dat hi root was dat bediet dat si (*de Joden*) besmet sijn van den bloede dat Jhesus sturte"). Die rode Jueden, die noch ergher sijn dan rueden, *Claghe* 55 (Smits en Schotel 1, 151). Rode varwe es een teken van dulheiden ende van gramscapen ende van scalcheiden ende van verradenissen, *Belg. Mus.* 3, 232 (*bij varwe zal wel van hare moeten worden ingevuld*; *vgl. boven de plaats uit* Lübben; *ook gaat onmiddellijk vooraf* „swart haer bewiset minne te wiven ende in allen dingen gerechtech"; *en er volgt*: „die tusschen root ende swart sijn (*wat alleen op het haar kan slaan*), sonder bleecheit (*van gelaat*), wel blosende, betekent paysivel"). Vgl. ook Ruusb. 5, 143: „Michael mit sijnre partiën . . . stieten den *rooden* fellen draec Lucifere . . . uten hemele in die donker locht ende op der erden ende inden gront der hellen", en *Van Seden* 347: „in thuus van eenen ... den (*l.* roden, *lat.* „in domum *rufi*") ne herberghe niet, . . . want vele loos vint mense ende bedriegher altoos"; zie ook ald. de aant. van Suringar, bl. 117, die nog verscheidene bewijzen van het volksgeloof bijbrengt uit het Mhd. en het mlat. (o. a. „per rufam barbam debes cognoscere nequam") en eene uiting van Willelmus Tyrius aanhaalt over Fulco, koning van Jeruzalem: „erat autem idem Fulco vir *rufus*, fidelis, mansuetus, et, *contra leges illius coloris*, affabilis, benignus et misericors". — Van de kleur van dieren. || Die een ridder hadde wapine root, ende een root (*lichtbruin*) ors ooc mede, *Mor.* 3478; ook 3469. Ene beeste, . . . van hare root, *Nat. Bl.* II, 2742. Root valen eist (*het dier*), 1994. Een merrie root, *Rein.* II, 3997. — Van de kleur van wapens en wapenen. || Een tornekeel . . . van keelen root als een bloet, *Bloeml.* 2, 125, 674. (Hi) slouch den jonghen deghen soo diep in den rooden scilt, *Limb.* V, 1568 (*vgl. het gloss. ald.*). Rodelioen, *wapenfiguur in* Gloriant, *waarnaar de drager genoemd wordt*. Die een ridder hadde wapine root, *Mor.* 3478; ook 3469; 1194. Her Walewein . . . jeghen den roden ridder vacht, *Bloeml.* 1, 123, 502. Den wreden roden ridder, 512 (*ook* 517: die rode, *zonder* „ridder"). Die rode ridder fel, 1, 124, 538. — Van de kleur van goud. Men sprak steeds van root gout, in tegenstelling van het witte zilver, waarmede men wel dezelfde kleur zal aangeduid hebben als welke het goud nog heden heeft (vgl. boven *Nat. Bl.* XIII, 61: „electrum (*barnsteen*) . . . es roder dan silver si

ende bleker dan gout", waar *roder* niets anders beteekenen kan dan *geler*; *vgl. ook*: „dat scone goudine haer" *en* „thaer . . . guldin vaer" *bij* GOUT): slechts zelden vindt men *gelu* gebruikt van goud; vgl. *OVl. Ged.* 3, 127, 241: „gele gulden vare" *goudgeel*). Zie Grimm's *Wtb.* 8, 1290: „gold, kupfer, edelsteine u. a. mineraliën werden häufig *rot* genannt; *rotes gold* ist in der dichterischen sprache eine äuszerst beliebte wending". Onjuist is hetgeen bij GOUDIJN is gezegd: „de gewone kleur van het goud was in de middeleeuwen rood en niet geel" (vgl. ook bij GOUT). De benamingen der kleuren wisselen te allen tijde voor dezelfde kleur af; vgl. b. v. *grauw* en *grijs*. Zie voorbeelden van root gout en root goudijn (guldijn), ook goudijn (guldijn) root bij GOUT en GOUDIJN en vgl nog || Men liete mi niet ontgaen om mijn ghewichte van goude root, *Eleg.* 560. Hondert schellen . . . van goude root, 857. Daer sijn twe penninghen root guldijn, *Lansl.* 702. Tverwelf binnen (was) root guldijn, *Flandr.* I, 1005. Fijn selver ende root gout, *Rein.* II, 2431. Zie ook *Bloeml.* Gloss. op root. Ook mhd. *„rôtez golt". — Ook van koper, waar werkelijk twee soorten, rood en geel, naast elkander staan. Vgl. ndl. „geen *roode* (*rooie*) duit", d. i. „geen kleine koperen munt, geen cent". || Gheen penningen wit (*van zilver*) noch daertoe root en willen by ons blieven, *Liedeb.* &. 14, 6 (of is ook hier de bet. *van goud*?). — Die rode zee, dat rode mere, *de Roode zee.* Zie *Sp.* I², 4, 10; ook I¹, 84, 40 („upter groter (*l. met B. en L.* roder) zenscher vloede wandelen (*aan de Roode zee wonen*) liede . . . die droghen vissche"; lat. „in littore Maris Rubri"); *Barth.* 497*b*; *Troyen*, dl. 3, vs. 28384 (India gaet zuytwert totter Roder zee (ook *Alex.* VII, 885), *hier wordt er* „de Indische zee" *mede bedoeld, waarin de Roode Zee uitmondt*; *daarentegen staat het in de gewone beteekenis*, ald. vs. 28700). Zoo ook mhd. „daz rôte mer" en „rôtmer"; hd. „das rote meer" (Grimm 8, 1292). Vgl. Kil. roode zee, mare rubrum, mare erythraeum (wat hij er verder bijvoegt: „Germani quidam superiores *roerzee* of *roermeer* appellant, i. e. mare arundinosum" blijkt van elders niet); ook Plant.: „roozee, maer beter lischzee, waeraf int Hoogd. genoemt werdt rorzee, ende *ror* beteekent in nederd. „riet" of „lisch""). Tere rivieren die Saret hiet, daer leden si droghe min no mee dan si daden ter Roder zee, *Rijmb.* 5976. Men vinten (*dien steen*) opter roder se cant, *Lapidar.-fr.* (*hs.*) 155. — Doch ook eene andere zee wordt „Rode zee" genoemd, nl. *de Doode zee*, ten O. van Palestina. || Ghi zelt weten dat die zee root es overmids dat lantscap ende den gront daer si op steet (*vgl. Tijdschr.* 17, 95, 93: „op den oever (ghinc hi) sitten daer, hi mercte . . . dat dat water was al root, dies hi hadde wonder groot, want het sceen al i bloot (*bloed*): dat daden die stenen goet diewelke lagen in den gront"), dat es tusschen Jericho ende Zoara . . .; in die roode zee en mach geene creature levende bliven ende al dat niet en leeft in hare, sinct te gronde, ende hieromme hetet si die doode zee, omme dat ghene wandelinghe in hare en es, Ruusb. 1, 224 (*vgl. ald. uit hs. C.*: „die zee bi Egipten . . . dat en is niet de rechte Roode zee, maer deerterike daer omtrent es roodachtich: daer bi heetet daer die Roode zee, ende ooc warp si op die doode lichamen van Pharaons volke"). Daeran leghet Sodoma ende . . . Gomorra . . ., daer es nu die dode see, want daer en mach min no mee in vloten, en gaet te gronde, *Alex.* VII, 1169 (*var.* daer es die rode see). — Zoo kan men zich de verwensching begrijpen op de volgende plaats. || Ic woude si gescepet waren int rode mere ende souden varen sonder roeder, . . . die oit spraken of gedochten van maeghden ende vrouwen . . . sonder mesdaet dorperhede, *Tijdschr.* 11, 304, 123. — In de heraldiek wordt „rood" genoemd *keel*, zie KELE, en ald. ook verscheidene voorbeelden van de verbinding van keel en root. Het is het zinnebeeld van kracht (zie een voorbeeld bij KELE) of van moed (zie een voorbeeld bij REINICHEIT) of van ernst (zie Lexer op rôt, alwaar ook rood als zinnebeeld van de liefde wordt vermeld).

AANM. — Nu en dan, b. v. waar root verbonden is met varuwen, kan het ook als bijw. worden opgevat: dat het werkelijk als zoodanig is gevoeld bewijst o. a. Jan Yp. 152 *hs.*: „horen urine ghevervet *roode*".

ROOT, znw. m. en o. Mhd. *rôt*; hd. *rot*; ndl. *rood*. Het bnw. *root* als znw. gebruikt. Als znw. m. en vr. Een (die) rode, *iemand met rood haar.* || Van nane(n), van roden, van die sijn fel wacht u, *Lanc.* III, 14766 (*zie boven*, kol. 1616). — Ook *iemand met eene roode kleur of blozende gelaatstrekken.* || Hi (*de lasteraar*) verraedt rooden ende bleeken (*menschen van allerlei soort*), *Rincl.* 1332. — Ook *een dier met een roode huid*, bepaaldelijk *de vos.* || Nu willen wi niet ontbieden den roden, sprac die coninc, *Rein.* II, 3738 (*vgl.* 3763: „sinen oom Reinaert den roden" en I, 1959: „dat ghi sult doden Reinaert, uwen neve, den fellen roden", *waar het woord staat op de grenzen tusschen het gebruik als bnw. en als znw.*).

II. Als znw. o. — 1) *De roode kleur, rood.* || Hi is van sinnen so plomp, hi en kent nau wit voor root, *Rein.* II, 5132 (vgl. *Tijdschr.* 10, 1 vlg.). Dorine es gelu ten roden wert kerende, *Hs.* Yp. 54*d*. Color flavus . . . gaet wat ten roden waert, *Barth.* 814*a* (voor den vorm vgl. Franck, *Mnl. Gramm.* § 211). Soo verwandelen syne varwen vanden witten in dat roode ende van rooden in dat witte, Jan Yp. 155. Men mach eenen wilden stier ghelyken byder sotheit, die en mach van natueren gheen root ansien, *Blome d. doochden* 43 (*geen roode kleur*, of ook *iets dat rood is*). — Bepaaldelijk *het morgenrood.* || Die stonde vor des morgens roode, *antelucanus*, *Teuth.*² 466*a*. Zoo wellicht ook in dageroit (*Teuth.*), als dit niet als „dageraet" is op te vatten. Van *avontroot* is tot heden geen voorbeeld uit het Mnl. opgeteekend; ook bij Kil. en Plant. wordt het niet vermeld. Mhd. *âbentrot*, *-rœte*; hd. *abentröthe*. Zie ook *Ndl. Wdb.* op het woord, en vgl. *Ned. Proza* 348: „als die hemel des avonts root is" (zie verder bij ROOTHEIT). — Ook *een roodkleedingstuk* of *roode stof.* || Die den wildenstier vanghen wilt, die cleedet hem met rooden (*in het rood*; Franck t. a. p.) enz., *Blome der doochden* 43. Als die stier die man mit rooden versiet, *ald.* Wye dat vuer soo draghen can dat hem nyemant en brandet daeran, mer likewael blijft inden brande (nl. *het vuur*), die mach billic in elken lande root draghen (*zich in scharlaken kleeden*), . . . want hi ten aernste ende ten schimpe altoos vrilic voort mach gaen, *MLoop* II, 2313. Yperts root, *Cod. Dipl. U.* 2², 176. — Eene enkele maal in de bet. van *rooden inkt*, of eene andere roode verfstof (menie, robrik e. a.). || Ooc soo is toe veel steden die text mit roden onderstreken, *Sp. d. Leken* 2*v*. Parijs root, *Ann. Em.* 12, 177 (*a.* 1449).

AANM. — Bij Plant. wordt „het roodt" vermeld als benaming voor „rooden loop, bloeddiarrhee".

ROOTACHTICH (ROOD-, ROD-, ROIT-, -ECHTICH), -ECH, bnw. Hetzelfde als rodelachtich; z. ald. en vgl. mnd. *rodich*, mhd. *rœtec*, eng. *reddish*. *Roodachtig.* *Teuth.* roitechtich, rubicundus, rubicundulus, rubriculus, rubellus, rubeculus, spadix, subrubeus. *Voc. Cop.* rootechtich, rubicundus; rodechtich, luteus (bij Dief. o. a. „rubicundus s. croceus"). Kil. roodachtich, rubicundus, rubidus, subrubicundus. Plant. roodtachtich, *rougeastre.* || Die van coleren sijn, die sijn mager ende hebben grote handen ende gevarut rootachtech, *Hs.* Yp. 121*a*. So dat men niet en mach gesien, ende al die zie es wit, ende dat rechte witte es rootachtech, 125*d*. Est (*die materie die uit het oor komt*) geluachtich, soo eist van colera,

ende eist ooc zwart, soo eist van melancoliën, ende eist rootachtich, soo eist van bloede, Jan Yp. 123 *hs.*

ROOTBAERT (ROBAERT, ROBERT), znw. m. Hd. *rotbart*; wvla. *roobaard.* — 1) *Een rooden baard hebbende.* Vgl. mnd. *rodbart*, bnw. (Kil. roodbaerd, ahenobarbus. — Als benaming van een zeevisch. *Zeehaan*, *knorhaan*, *groote poon*, *zeehaas*, fra. *rouget.* Wvla. *roobaard* (De Bo); ook benaming van eene soort van *karper*. Hd. *rotbart*, cyprinus barbus. Kil. 955: barbeel, rootbaerdt, mullus. ‖ Zeeael unde robaerde, harders unde elften, *Hor. Belg.* 9, 79 (fr. ald. *congre et rogets*). Dat de kinderen hebben ghescoorden monde dats omme dat de moeder heeft gheëten van eenen hase (*vandaar de hazelip*) ofte van eenen robert van der zee (*zeehaas*), Jan Yp. 83. Capitonius . . . dinct mi die selve visch wesen, dien wi hier zeehase nomen, . . . om dat ghelijc des hasen hooft . . . sijn hovet . . . es . . . ghedaen . . .; robaert heetmen in someghe stede, *Nat. Bl* V, 337. Vgl. ROGET, ROOTSE en ROSET.

2) Benaming van een vogeltje. *Roodborstje.* Naar de roode snorren is ook de zeevisch genoemd (vgl. bij 1) Plant. roodtbaerdeken, roodtborstken, *rouge-gorge*, erithaeus, rubecula. Vlaamsch *roôbaard*, *roôbaardje* (*Antw. Idiot.* 1042). ‖ Dat mense *den nachtegaal*) dan (*in den winter*) heet robaert, *Nat. Bl.* III, 3260 (*var.* rootbaert). Vgl. ROOTBORSTKIJN.

ROOTBLARE, bnw. Naam van bepaalde runderen (en paarden). *Met eene roode bles.* Vgl. Boekenoogen 68 op blaar en zie een voorbeeld bij ROOTSCILLEDE en vgl. ROOTBLESE.

ROOTBLENKENDE, bnw. *Schitterend, met pracht en luister.* ‖ Die heer vol gloriën, claer ende rootblenckende, *Hs. Moll* 7, 127*b* (*van Christus bij zijne hemelvaart*); vgl. *Exc. Cron.* 29*b* bij ROOTHEIT.

ROOTBLESE, bnw. *Met eene roode bles*, gezegd van koeien en paarden. Mnd. *rôtblesset.* Zie een voorbeeld bij ROOTSCILLEDE en vgl. ROOTBLARE.

ROOTBONT, bnw. *Roodbont*, gezegd van eene koe, *wit met roode vlekken.* Zie een voorbeeld bij ROOTSCILLEDE.

ROOTBORSTKIJN, -KEN, znw. o. *Roodborstje.* Hetzelfde als rootbaert, 2de Art. en het aldaar uit Plant. aangehaalde roodtbaerdeken. Kil. roodborstken, roodkropken (mhd. *rôtkroph*; vgl. hd. *rotkehlchen*), rubecula). *Gemma* 68*v*: een rootborstken, erythaeus. Eene andere benaming is het van *rood* met een verkleinuitgang gevormde ags. *rudduc.* eng. *ruddock* (Franck op rood). Vgl. bij Hadr. Junius, *Nomenclator* 48*a* op rubellio, rubecula de benamingen *rotle*, *winterrotlin* (zie bij ROOTBAERT, 2de Art.), *rotbrustle* (ang. *readbreste*) *waldrotle*, *rodtkroflin*, *rotkelchyn*; fra. *rubeline*; eng. *robin.*

ROOTCHE. Zie ROTSE.

ROOTCHELSCH (ROOTSELSCH), bnw. *Van* (*La*) *Rochelle.* ‖ Betaelt den muntmeester van eenen assaye van croonen roocselsche (*l.* rootselsche), *Invent. v. Br.* 5, 385 (*a.* 1454). Zie verschillende plaatsen en schrijfwijzen van (*La*) *Rochelle* in het Mnl. *ald. Gloss.* 324 op rootselsche (Velth. I, 36, 35: Rotsele).

ROOTCHIER. Zie ROCHIER.

ROOTDRAGER, znw. m. Waarschijnlijk hetzelfde als roededrager (rode-); z. ald. ‖ Wolcwijn den rootdragher te hoofscheden 1 lb. *Cod. Dipl. U.* 2[e], 96 (*a.* 1380).

ROOTGELT (ROETGELT), znw. o. ‖ Want Drechterlandt onkonsten (*l.* onkosten) ende gebreck heeft gehadt van haer winckeldijck, van rootgelde (*var.* van haren winckeldijcke van roetgelde) ende van andere onkosten, Mieris 3, 658*a* (*a.* 1397). — De bet. van het woord is niet duidelijk. Misschien is zij *geld voor het „roden"* (*rooien*) *van boomen.*

ROOTGOUDERDE, bnw. Naam van rundvee van eene bepaalde kleur. Zie een voorbeeld bij ROOTSCILLEDE en vgl. GOUDERDE.

ROOTHEIT (ROIT-), -HEDE, znw. vr. Mnd. *rôtheit.* *Roodheid, het rood zijn of het hebben van eene roode kleur*; ook *blos.* Vgl. RODICHEIT. *Teuth.* witheyt ind roitheyt vermengt, flavedo; wijndruven aminee geheten nae oorre roitheit (waarschijnlijk is „aminee" eene afleiding van gri. *haima*, bloed); des ansichtes roitheit van schemelheit, rubor. *Voc. Cop.* rootheit, rubedo, rubor (ook Kil.). Plant. roodtheyt, *rougeur*, rubor. ‖ Color puniceus (*purper*) dat is een verwe die de rode verwe omgaende is, ghelijck dat die purper is meer hebbende vander rootheyt dan van der swartheyt, *Barth.* 815*b* (lat. *color circundans colorem rubeum sicut purpureus plus habens de rubedine quam de nigredine*). Dat die gewantluden (*lakenkoopers*) rode laken hangen voor haer veynsteren als voor den licht, op dat die ghene die ander geverwede laken sien om die rootheyt . . . te min mogen onderkennen ende die waerheit vanden verwe te min mogen weten, 814*b*. Die rootheit (van der roose des crucen). *Denkm.* 3, 196, 12. Soo sach si een vierighe sterre met groter claerheit ghemenget met rootheden op den outaer dalen ende al verlichtende, *Exc. Cron.* 29*b* (vgl. ROOTBLENKENDE). Men pleghet te vraghen als die hemel des avonts root is, waerom . . . dat weder dan sal scoon sijn . . .: eest dat zake dat die lucht des avonts root is omtrijnt Noorden . . ., soo saelt wesen scoon weder, want die rootheyt der luchten coomt ende wart in deser manieren, *Ned. Proza* 348. So wart die lucht root overmits dat si warme wordt, ende die rootheyt (*acc.*) verclaert die berueringhe des noordenwijnts, *ald.* Het (*het poeder*) verdrijft die rootheit (*der oogen*) omme sine suver hitte, *Hs.* Yp. 125*d.* (Verhitheit) dewelke gi moget kennen bi scarper sweringen die in dore es ende bi der hitten ende bider rootheiden, 124*c*. Alse de materie es van bloede, dat gi moget kennen bi der groter rootheiden, 124*a*. Dats een openbaer teeken dat dye swertycheit ende die witheit bewijst mynder hette des wijns, ende die rootheyt meerder hette, *Reg.* 51*c*. Soo es de seerhede wel scarp ende met stecten ende met grooter hitten ende rotheit (*d. i.* rootheit) in tansichte, Jan Yp. 116 *hs.* Der rootheden van der tonghen, 117. Alse in die withede der ogen sijn gevallen roode stede ofte joocte, ofte wit in hore roothede, 149 (*hier in de bet.* het rood *en* withede = het wit, der oogen). Geswel an den knyen of roitheit (*eene roode, zeere plek?*), boa, *Teuth.*[2] 124*b* (bij Dief. is niets te vinden dat de bet. van „roitheit" bepaalt). De verwe des ansichte es ghele ende den licham keerende ter rootheeden, 152 *hs.* — Ook in de bet. *roest*, *roestigheid.* Vgl. Franck op roest (dat met *rood* verwant is). ‖ Doch of die rootheit vanden sulver, *Hs. v.* 1360, 47*d* (*Spreuken* 25, 4: *aufer rubiginem de argento*; *D. B.* roesticheit).

ROOTHOVET (ROITHOIFT), znw. m. *Iemand met een rood hoofd*, hetzij *rood haar* of *eene hoogroode kleur.* Vgl. hd. *rotkopf.* Het woord (Roithoift) komt als geslachtsnaam voor te Hattem (*Rek. v. Hattem* 104; *a.* 1461).

ROOTLAS. Zie ROOTLOSCH.

ROOTLEDER (-LEER), znw. o. *Roodgelooid leer*, *cordovaansch leer*, *corduaan.* Vgl. bij het volgende Art. ‖ Item en sal nyement gheen witleder noch rudeleer, dat der crameryen toebehoirt, ende dat met alluyn gemaect is, werken, noch oic rootleer werken oft maken, *R. v. Breda* 134 (*a.* 1447).

ROOTLOSCH (ROT-, -LOOSCH, -LOOS, -LASCH, -LAS), znw. o.(?). Mnd. *rôtlosch*, *-lesch*, *-lasch*; vgl. mhd. *lösche*, *lösch.* *Eene soort van fijn leder*, *rood leer*, *leer aan de eene zijde rood en aan de andere wit*, *spaansch leder*, *corduaan.* Vgl. Diefenb. op rubicoreum, „losch, loesch, lasch, los, loisz; rot, roit luesch, lausch, leder", en ald. op aluta: „losch, rot leder, leesch, weysze loesch, laesch"; *Teuth.*[1] 162*a*: luesch leder, dat is eynreley leder op eyn sijden roit op der andere wyt, rubricorium"

en *ZVl. Bijdr.* 5, 100. Het zal wel een woord van vreemden oorsprong zijn. Zie de voorbeelden van *rôtlosch*, ook *rôtloschen*, bnw., en *rôtloscher*, *-lescher*, hetzelfde als corduanier" (z. ald.) bij Lübben. || Root hasenleer thoe werven (*d. i.* verwen) of ander leder; . . . om root bolkeraen te verwen, om root loos te verwen, *Eng. hss.* 1, 227. Een half vel rotlas, *Oudste Rek. v. Dordr.* 45 (*a.* 1285). Een dosine rootloosch, *ZVl. Bijdr.* 5, 36 (*a.* 1252). Vgl. ald. 57: een dosine roots looschs" en zie verder bij LOESCH.

ROOTLOOS, -LOOSCH. Zie bij het vorig Art.

ROOTOGE, znw. m. Eng. *red-eye.* Ook ROOTOGEL, bnw. en znw. m. Benaming van een visch. Mhd. *rôtouge*, *-öugel*; mnd. **rôtôge*, *rôdoge*, *roddoge*; hd. *rotauge*; ndl. *roodoog* (slechts in de bet. „iemand met roode oogen"). In *Teuth.* wordt de benaming gelijkgesteld met *voorn*, doch dat ook andere visschen (o a. *barbeel?*) er door kunnen worden uitgedrukt, kan men zien bij Grimm 8, 1300 op rotauge, 2). *Teuth.* roitoghe, voorn, eyn visch, rubecula. *Gemma* 175*c*: rubecula est nomen piscis, een rootogel visch (hier als bnw. *met roode oogen*). Kil. 926: blije, rootooghe, alburnus, piscis candidus, albus; leutiscus.

ROOTOGEL. Zie bij het vorig Art.

ROOTRUGGELT (ROO-), bnw. *Met een rooden rug*, *roodgerugd*, vooral gezegd van rundvee. Vgl. hd. *rotrückig*; eng. *red-backed.* || (Ene) rootruggelde coe, *Rek. d. Gr.* 1, 365 (*a.* 1345) *tweemaal* (ald. ook „witruggelde" en „zwartruggelde coe"). Een vale (coe) myt een witte colle, . . . een valeruggelde koe . . ., een roeruggelde stijr, *Warfsconst.* 138 (*a.* 1426).

ROOTSC(H)ARLAKEN, znw. o. *Scharlaken.* || Van eenen witten lakene ende van eenen rooden aroengen (*oranje*) lakenen . . .; van 1½ ellen rootscarlakens, *Rek. v. Gent* 2, 433 (*a.* 1344). Vgl. SCHARLAKEN.

ROOTSC(H)ILLEDE, bnw. Het woord komt voor, gezegd van eene koe, in *Rek. d. Gr.* 1, 362 (*a.* 1345; *ald.* 365 ook bruunscillede en witscillede), en 362: „van twee scillede calveren". Het is niet duidelijk wat het woord beteekent. Waarschijnlijk is scillede een deelw. bnw. van scillen, „verschillen, niet overal hetzelfde zijn" en is dus de bet. „gevlekt, bont"; rootscillede zou dan beteekenen *roodbont*, en witscillede: „witbont, wit met zwarte vlekken". Ook scillede zonder aanduiding eener bepaalde kleur is te verklaren, nl. als „bont". Zie eene groote verscheidenheid van bnw. van koeien genoemd naar de kleuren, *Rek. d. Gr.* 1, 359 vlgg., o. a. rootbont (360), rootgouderde (*ald.*), rootblare (*ald.*; vgl. mnd. *rôtblesset*), root (*passim*), rootruggelt (365), rootblese (366 *tweemaal*), zwartcollede (361, *daarnaast kan ook* root collede *bestaan hebben*).

ROOTSE. Zie ROTSE.

ROOTSE, znw. Naam van een visch, eene soort van *bliek*; wvla. *rotse* (De Bo 957). Vgl. Kil. ruysse j. blije, alburnus. || Men sal eten cleine visschen, die wel gescelt (*vgl.* Brederoo 2, 41: „*rootschilde* brasem") sijn, alse rootsen, blieken, baersen, cleine snoeken, *Hs.* Yp. 119*c*. — Vgl. bij ROOTBAERT, 1).

ROOTSELINC, znw. m. Naam van eene peer, *Navorscher* 1866, bl. 344 (*a.* 1435).

ROOTSTEEN, znw. m. Benaming van eene bepaalde soort van bouwsteenen: deze bet. moet het woord hebben in eene rek. van den stadhuisbouw te Gouda (*a.* 1450), *f.* 4*r*: „geg. van orduyn, van rootsteen enz. 29 lb". — Hetzelfde woord zal wel bedoeld zijn met roossteen in *Invent. v. Brugge* 5, 335: „XXIIII voeten roossteens, coste de voet III½ gr." Het mnd. *rôtstên*, hd. *rothstein*, hebben de bet. „roodaarde". Kil. roodsteen *Sax. Sicamb.*' j. roodtelsteen, rubrica fabrilis. Zie RODELSTEEN.

ROOTSWART, bnw. Hd. *rotschwarz. Donkerrood.* || Die ridderen waren gecleet met habiten van rootswart ende sangwijn fluweel, *Exc. Cron.* 225*b*.

ROOTVARUWERE (ROO-, -VERWERE, -VARWERE), -ER, znw. m. Hd. *rotfärber. Roodverver.* Kil. roodverwer, flammearius, qui flammeo colore vestes tingit. || G. den Rootvarwere, *Boec v. d. Audiënc.* 286. De blaeuvaerwers ende de rootvaerwers, *Ann. Em.* 24, 446. Wat roovarwer dye der leyder (*l.* lyeder) wulle neemt om gheld, moet varwen met costgaver verwe, 5, 219 (*a.* 1444).

ROOTVARUWICH (ROIT-, -VARWICH, -VERWICH), bnw. Mhd. *rôtvarwic*, ook *rôtvar* (mnd. *rôtvar*); hd. *rotfarbich. Rood gekleurd*, *roodkleurig. Voc. Cop.* rootvarwech, rubicolor. *Teuth.* roitvarwich, rubicolor; rotvarwich schrijver, miniator, rubricator. Plant. roodtverwich, *vermeil*, rubicundulus. Kil. roodverwich, rubicundus.

ROOTVERWERE. Zie ROOTVARUWERE.

ROOTVERWICH. Zie ROOTVARUWICH.

ROP, znw. m.(?). Het is waarschijnlijk dat er een woord van dezen vorm heeft bestaan in den zin van *mand.* Deze bet. zou zeer goed passen op de eenige plaats waar het woord gevonden is, nl. *Vierde Mart.* 236: „si (*de heeren*) sijn idel als een *rop*", d. i. leeg als een mand, waarin geen vloeistof blijft, waar iedere vloeistof doorheen sijpelt; vgl. *Wap. Mart.* I, 26: „hets ghetrouwe als die sië" (*zeef*). Het bestaan van een dgl. woord blijkt uit de nog heden in enkele zuidhollandsche tongvallen, b. v. te Rotterdam, bekende samenstelling *vijgenrop*, een van matten of bies gevlochten mandje, waarin vijgen worden verpakt. Op de zuidholl. eilanden (b. v. te Sommelsdijk) spreekt men van „een robje vijgen". Het is moeilijk den aard der *p* van „rop" te bepalen. De historisch juiste schrijfwijze kan ook zijn *rob*, daarvoor spreekt ook de waarschijnlijk tautologische samenstelling „robbenmand", een groote mand waarin men aan boord der vischsloepen visch werpt en bewaart. In dit geval zou de schrijfwijze met *p* in den geslachtsnaam *De Rop* (reeds *Rek. v. Gent* 4, 46; *a.* 1376) niets bewijzen voor het bestaan van een woord *rop* in de vroegere taal: trouwens ook *rob* met de beteekenis „mand" kan hebben bestaan. Dezelfde onzekerheid heerscht bij een met dit woord in vorm (en misschien ook in oorsprong) overeenkomstig *rob*, d. i. *maag van groote visschen* (Franck op rob, 2de Art.; Van Dale⁴ 1415; Weiland op rob; Boekenoogen 837: „een soort van fuik voor het vangen van zeelt" (vgl. ald. 857: *ropziek*, gezegd van haring); Fri. *robbe* (*Fri. Wdb.* 3, 33): Halma 536; zie een voorbeeld uit de 17de eeuw in *Uitlegk. Wdb.* *op* Hooft 3, 222), waarnaast ook rop voorkomt (Weiland; Oudem. 5, 896; *Uitlegk. Wdb.* t. a. p.). Met dit laatste woord is zonder twijfel verwant het *R. v. Nederst.* 1, 46, 102 voorkomende *rop(pe)*, d. i. *ingewanden van dieren*, misschien ook alleen *van visschen*, *vischgrom*: „dat elc ygelic zijn roppen, ingedoemt off vulen visch terstont . . . buten der nyen stad brengen sel ende graven". Vgl. ROPPEN, 2).

ROPE (ROEPE). Zie ROEP.

*ROPE (*Ndl. Geest. L.* 230, 2: „want hi (*Christus*) seer verduldich was an des cruces *rope*"). Er is geen woord roop (of rope), dat hier in den samenhang past, tenzij men mocht meenen dat hier ter verklaring zou kunnen dienen Kiliaen's roop, hetzelfde als reep (eng. *rope*), d. i. *touw*, *zeel.* Misschien moet gelezen worden rode, d. i. *roede.* Er volgen nog twee rijmregels op *-ope* en het rijmschema in het lied is niet zoo vast, dat hier bepaald drie regels op denzelfden rijmklank moeten uitgaan. Of is rope hetz. als mnd. *rope*, *rôpe*; vgl. hd. *raufe* (ndl. *ruif*), dat ook *rek* beteekent, en (evenals *rek*) wellicht ook „staak"?

AANM. — Op eene andere plaats is rope zeker eene verkeerde lezing, nl. *Nat. Bl.* II, 464 vlgg.: „alle die scare van dien diere coomen op dat dier gelopen

ende wondent so met haren *ropen*, dat vliet of stervet te hant". Men leze met drie varianten: *gescoten*: *roten*.

ROPE, znw. vr.(?). Van ropen; z. ald. *Het uittrekken of uitrukken van het haar.* In de samenstelling haerrope; zie een voorbeeld bij HAERROPEN.

ROPEN. Zie ROEPEN (*Lanc.* II, 1852; 20839; *Sacr.* 791; *B. v.* 1357, 61*d*; *Rijmb.* 26371 e. e.).

ROPEN (ROOPEN), zw. ww. trans. Mnd. *ropen*; mhd. *röufen*; ohd. *roufen*; hd. *raufen*; got. *raupjan*. *Plukken, afrukken van een steel of stengel.* Vgl. hd. *rupfen* en zie ROPPEN en vgl. Franck op ruif. *Voc. Cop.* afropen, discerpere; uteroopen, divellere. Kil. roopen, ruepen, rup̈pen, trahere, vellere, carpere, vellicare; roopen, reupen, reffare segetem *in lege Salica Francorum*, i. vellere (vgl. Duc. op reffare, waar blijkt dat het woord is verward of samengevallen met rooven; eene var. heeft *repare*; op een opperduitschen vorm van roopen schijnt ook te wijzen Kil.'s rooffen j. rooven, rapere). Plant. roopen oft wtroopen, *sarcler, arracher les mauvaises herbes*, runcare, eruncare, sarculare (*wieden, schoffelen*), eradicare; roopinghe, wtroopinghe, runcatio, eruncatio. In deze bet. (*uitplukken*, ook *zuiveren*, gezegd van planten) komt het woord ook voor in ongerooft en onberooft, d. i. „ongezuiverd", gezegd van meekrap; zie die woorden en vgl. mnd. *ropen*, hetzelfde als *repen*, gezegd van vlas, en *ropewulle* (Lübben 3, 505). Ook in het Mnd. vindt men van *ropen* een praet. *rofte* (waaruit Lübben ten onrechte een inf. **rofen* heeft afgeleid). Vgl. ROPPEN. — In het bijzonder wordt ropen gebruikt van het *uitrukken* of *uittrekken* van het hoofdhaar. Zoo ook in het Mhd., Mnd. en Hd. Vgl. HAERPLOCKEN (-PLUCKEN) en HAERTIEN. ‖ Ic sach mijn wijf mesmaket sere, thaer geroopt ende bloedech wesen, *Sev. Vroeden* 712. — Zoo ook *Renout* (uitg. Pfaff), vs. 5569; „er schrey und *raufft* sin hare (*vgl.* SLITEN) und macht grosz missebare", waar in den mnl. tekst wel *roopte* zal gestaan hebben.

ROPINGE. Zie ROEPINGE en vgl. nog *Coll.* 39*v*: „wi sullen weerdelike wanderen in der ropynghe daer wi in geropen sijn".

ROPPE (*R. v. Nederst.* 1, 46). Zie bij ROP.

ROPPEN (RUPPEN), zw. ww. trans. en intr. Mnd. *roppen*; mhd. *rupfen*, *ropfen*, *rüpfen*: hd. *rupfen*; fri. *ropje*, *roppe*; ndl. dial. *roppen*. *Plukken.* Vgl. ROPEN, en zie Kluge op *raufen* en *rupfen*.

1) *Rukken en plukken aan iets, iets afrukken of afscheuren*; ook *uitrukken*. *Teuth.* roppen, uyttrecken uyt der erden *verw. naar* uteroden; plucken, roppen, vellere, pervellere, vellicare; toruppen, torijten, *verw. naar* te plucken; uytruppen uyt der erden, *verw. naar* uteplucken; uyttrecken, uytroepen (*d. i.* -ropen of roppen (ruppen)). Kil. ruppen, ruepen, carpere, vellere, trahere. In deze bet. is het woord nog in verschillende vooral oostmnl., tongvallen in gebruik. Zie Molema 356 op roppen (ald ook *verroppen*, „vernielen"; „*roppen* en scheuren"; *ropvogel*, „slordebel, sloddervos"); Draaijer 34 op röpen, roppen: „slordig afsnijden of uittrekken, afscheuren, trekken"; Koolman 3, 52 op roppen of röpen; Schambach 174: roppen („*gras roppen*, mit der hand abreiszen"). Vandaar het dial. bnw. *roppig*, *ropperig*, „gescheurd, haveloos", waaraan gerukt en getrokken is, vooral van kleeren gezegd; zie Molema 356 *ropperg*; overijs. *ropperig*; ndd. hd. *ruppig*, „lumpig" (Kluge op rupfen); oostfri. *ropperig*, *ropperg* (Koolman 3, 52); ndd. *ropperig*, *rupperig* (Schambach 174). — Uit deze beteekenis ontwikkelt zich de opvatting *havenen*, *toetakelen*, gezegd van een persoon. Vandaar ongeropt, *ongedeerd*, *ongeschonden* (*Spreuken* 27); z. ald. — In het bijzonder wordt roppen evenals ropen gebruikt van het *uittrekken of uitrukken van het haar*. Zoo ook in het Mhd., Mnd. en Hd. ‖ Tis quaet roppen daer ghien hayr en is, *Spreuken* 39 (vgl. Tunnicius: „mit einem kalen hovede is quât *roppen*", bij Grimm 8, 1530 op rupfen). — In de latere taal ook gezegd van het *plukken* van vogels. Vgl. Gallée 37*a* en hd. *rupfen* (Grimm t. a. p.).

2) Op eene eigenaardige wijze heeft roppen, intr., d. i. „rukken en plukken aan iets" (ook hd. *rupfen*, hetz. als *zupfen*, *zerren*) de bet. *schrokken*, *gulzig eten* ontwikkeld. Waarschijnlijk is het eene overdracht van de wijze waarop een dier doet met een been of kluif. Doch een bezwaar tegen deze onderstelling is het feit, dat het woord in de vlaamsche tongvallen, gelijk in het Hollandsch, onbekend is, en dat het op de eenige plaats, waar het (in een vlaamsch gedicht) gevonden is, voorkomt in de bet. *zwelgen*, *slurpen*, gezegd van eene vloeistof. Men zal daarom hier waarschijnlijk een ander woord moeten aannemen, afgeleid van rop, d. i. „vischmaag, maag". Zie bij ROP. Dat daaraan het begrip van gulzigheid niet vreemd is, blijkt uit de plaatsen bij Oudem. uit de 17de eeuw: „o aerde, slock dit lijf toch in uw holle *rop*", en „om eens dien dwingeland te drukken uit den *rop* dien ingezwolgen roof". Vgl. ook Oudem. *Wdb. op Bredero* 313, en fri. *ropkals*, vraat (*Fri. Wdb.* 3, 41); *roppert*, maag *en* gulzigaard (ald. 42). ‖ Wanneer die kaerl heeft melc ghestopt (*l.* ghescopt, *geklutst?*) ende daer veel eyer in ghedopt, ende mitter hant ontween gheclopt, daer sit hi over ende ropt recht als een dofhorn die hem cropt; soo is sijn mont soo vol ghestopt, recht of hi waer vol hoys gheropt, *Vrouw. e. M.* VII, 97. — Verwijs vermeldt in het Gloss. ald. een dial. bnw. *roppig* in de bet. „gulzig". Vgl. fri. *roppich*, gulzig; begerig (*Fri. Wdb.* 3, 42); oostfri. *ropperig*, *ropperg*, d. i. „begerig, hebzuchtig, onverzadelijk, ook met betrekking tot eten en drinken"; *ropperigheid*, hebzucht; *ropper*, *ropperd*, slokop (Koolman 3, 52); *ropperg*, hebzuchtig, „i. q. gulsig, schluuksk" (Sturenburg 204). Deze woorden, behoorende tot de tongvallen, waar ook *roppen* bekend is, kunnen zeer goed uit de bovengenoemde overdracht worden verklaard.

ROPPEN (RUPPEN), zw. ww. intr. *Rispen, oprispen*. *Teuth.* opruppen uyt der kelen, *verw. naar* oprespen. Zie RISPEN en vgl. ropsenen, ructare (ook ropsenlec, ructim) in *Voc. Cop.* en ropsenen, ructare, naast rupsen en rupsemen bij Kil. Zoo ook in ndd. en fri. tongvallen; vgl. Outzen 289 op rope, roppe, roppje.

ROPSENEN, ROPSENLIKE. Zie bij het vorig Art.

ROQUETIER (Diericx, *Mém.* 2, 213). Zie ROKETIER.

RORE, ROREN, RORINGE. Zie ROERE, ROEREN, ROERINGE.

ROS, znw. o. Mnd. *ros*; hd. *ross*; ndl. *ros*. Zie ORS en Franck, *Mnl. Gramm.* § 106, en vgl. nog *Mandev.* 57*b* (Leidsch hs.): „vier rossen al wit ghedect mit dierbaren coverturen draghen desen waghen", en *Tijdschr.* 15, 97: „die liede . . . eten ros (*mv.*) ende andere diere roo". *Teuth.* hengst, paghe, pert, orss, ross, equus spadix, caballus, sellius, badius, cornipes, saginarius (*l.* sagmarius). — Der hellen ros, *de duivel*. ‖ Helpt ons van zonden maken los, eer ons tot hem der hellen ros trecke, *OVl. Lied. e. G.* 36, 189 (*in een gebed tot Maria*). Over de voorstelling van den duivel te paard rijdende zie Grimm, *Myth.*[4] 860 en bij MENNEN. — Wat de eigenlijke beteekenis van „beecker met den rosse" (*Trou moet bl.* 10, 185) is, is niet duidelijk, maar blijkbaar wordt er een groote beker, een pokel mede bedoeld. Misschien was het een beker met een paard als voetstuk. — Ros Beyaert, *het paard der vier Heemskinderen*. Zie o. a. *Madelg.-fr.* 31, 12; 43, 3

(volksb. v. 1609) en vgl. Kil. op ros-beyaerd. || Aldus was gheaccordeert met J. scildere, . . . als dat hy ver(h)eghenen (*opknappen*) . . . ende repareren zal de remonstrancen (*afbeeldingen*) van de ruese, rosbaeyaert, de roede van Jesse, ende van der Helle, *Invent. v. Brugge* Gloss. 310 op remonstrancie (vgl. de noot *ald.*).

ROS, bnw. Het is niet zeker, dat het bnw. ros, *ros*, *rossig*, *roodachtig* in het Mnl. is bekend geweest, doch wel waarschijnlijk. Kil. ros, rosch, russus, russeus, rusceus, rufus; ros haer, gall. *roux*, it. *rosso*, hisp. *roxo*. Plant. ros, *roux*, rufus; ros haer, *cheveulx roux*; ros werden oft ros zijn, *devenier roux*, *roussir*, rufere; ook rossaert, *un rousseau*, vir rufus; rossen, ros maken, rufum facere; rossen baert, *barbe rousse*, rufa barba (vgl. „Barbarossa"), aënobarbus (eig. *rosbaert). Zoo nog heden in het Ndd. (zie Koolman 3, 53 op rös), in het Ndl. en het Wvlaamsch; vgl. De Bo 955 op rost; Schuermans 557 op rost (Kil. roste, *Fland.* j. ros, rosch, russus); *Antw. Idiot* 1044 (*ros*); *Waasch Idiot.* 561 (*ros*, *rost*), 824 (*rost*). Over den naar alle waarschijnlijkheid romaanschen oorsprong zie Franck op ros. Uit de 16de eeuw is het woord opgeteekend, o. a. bij Despars 1, 242: „Willem van Inghelant, ghezeit de *Rosse*". — Zeker is het bestaan van het woord, als op de volgende plaats rosachtich mag worden beschouwd als eene afleiding van ros, en niet van rose (roos; vgl. *Voc. Cop.* roosechtich, roseus). Het eerste is het waarschijnlijkst: Kil. rosachtigh, rufulus, subrufus. Plant. rosachtich, *rousselet*, *aucunement roux*, subrufus. || In den somer zal hi (*wijn*) wit sijn oft rosachtich, *Reg.* 37*d* (16*de eeuw*). — Waarschijnlijk is hiertoe ook te brengen het woord ros(s)cer in *Rek. d. Buurk.* 199: „Gijsbert die roscer". Roscer zal op te vatten zijn als rosscer, dat dezelfde bet. kan gehad hebben als het bovengenoemde rossaert (Kil. rossaerd, homo rufus, rubidus; de vorm *rosch* naast *ros* staat eveneens bij Kil. opgeteekend), d. i. *de rossige*. *Rosscer* kan òf door vervanging van suffix staan voor *rossaert* (vgl. omgekeerd ndl. *veinzaard* en *grijnzaard* voor *veinzer* en *grijnzer*), òf eene afleiding zijn van het bij Plant. genoemde ww. rossen, ros zijn.

ROSAET, bnw. Van ofra. fra. *rosat*, lat. *rosatum*; zie Hatzf. 1967. Gezegd van verschillende stoffen, *waarin een aftreksel van rozebladen is opgelost*, of *bij welker bereiding rozenwater gebruikt wordt*. || Honech rosaet, *Nat. Bl.* VIII, 779; 790 (zie HONICHROSAET en vgl. mhd. *rôsenhonic*, hd. *rosenhonig*, ndl. *rozenhoning*; Kil. roosenhonigh, rhodomeli" en *mel rosaet*, Jan Yp. 182 *hs.*). Syroop rosaet, 812. Rosaet syroop, 816. Sukerrrosaet, 795. Bestrijc sijn aes (*van den vogel*) . . . met ere oliën, heet rosaet, III, 1637. Dat hi (*Plinius*) hem (*den zieke*) te siedene raet enen havec in olie rosaet, ende etene, 439.

ROSBARE (-BAER), znw. vr. Mhd. *rosbâre*; mnd. *rosbâre*, *-bore*. Zie ORSBARE en vgl. nog || Rosbaer, lectica, *Voc. Cop.* Rosbaer, *Gemma* 22*v* (daarentegen 108*v*: „een roschbaer, *lectica*" en *ald.*: „een roschbaermaker, *lecticarius*"). || (So) dedi hem up eere rosbaren (*draagbaar*) voeren henen ter wijchstat, *Sp.* III[a], 34, 72 (lat. *positus in vehiculo*; *vgl.* Halb. *Aant.* 178). Terstont . . . daernaer wert dat doode lichame . . op een rosbaer (*draagbaar*) . . . ghebracht toter Vueren in St. Jans kerke, *Brab. Y.* VII, 17024. (Hi) trac . . . thuuswert op een rosbaer, VI, 11531. — Zoo ook in de 16de eeuw („Vrou Jannen, die hy nu heeft ghetrout, quam achter hem in een roesbaer", *Belg. Mus.* 9, 154, 58) en in de 17de eeuw („dat de slechte (*onaanzienlijke*) vrouwen met staetwagens ende rosbaren ghevoert werden, die van ivooren ende met syde gedeckt zijn", *Tijdschr.* 18, 41).

ROSBEYAERT. Zie bij ROS.

ROSDOMP (Kil. „*Fris.* j. roerdomp"). Zie ROESDOMMEL.

ROSCH (Velth. III, 48, 17). Zie RUSCH en vgl. RISCH.

ROSCER (*Rek. d. Buurk.* 199). Zie bij ROSACHTICH.

ROSDEKEN, znw. vr. Vgl. mhd. *rosdecke*; hd. *rossdecke*. *Paardedeken*, *paardedek*. Vgl. COVERTURE. *Voc. Cop.* rosdeken, sandalium (vgl. Dief. op het woord, alwaar o. a. de glossen *rosdeck* en *rossdecken*).

ROSE (*reus*). Zie RESE (REUSE).

ROSE, znw. vr. Mhd. mnd. hd. eng. *rose*; ohd. *rôsa*; ags. *rose*; ndl. *roos*. Van ofra. fra. *rose* of van later-lat. *rôsa* (lat. *rosa*). Zie verder de Wdbb.

1) *Roos*, de bekende bloem. *Voc. Cop.* een rose, rosa; een stad van rosen, rosetum. *Teuth.* rose, rosa. Kil. roose, rosa. Plant. een roose, *une rose*; witte roose; wilde roosen, haver roosen, cynorrhodon; de roose gaet op, de roose ontploket; roosbotte, *bouton de rose*, gemma rosarum, alabastrus, calix. || Men sal die rose lesen root, ondaen ende ghewassen groot, *Nat. Bl.* VIII, 771. Van rosen maectmen . . . menighe medicine goet, 777. Rosen roke (*rozegeur*), 827. Die bloom (*de roos*) hout die principaetscap, ende daer om pleechmen die luden daer mede te cronen ende settense (*een rozenkrans of „rosenhoet"*) hem opt hooft ende dat is om hare scoonheyt ende om der luchten ende om haer duecht, ende si is goet tot veel siecten . . ., si is goet groen ende dorre mede . . .; die rosen cleyn ghesneden enz., *Barth.* 662 *a*, *b*. Dese virtuten ende veel andere heeft die rose, 663*a*. (Wi, *menschen*) gaen op als een rose root, ende sciere sijn wi verbliket, *Tien Plagen* 2221. Ooc stont daer menighe scone rose, acoleyen ende violetten (ende) leliën, *Wal.* 5114. Een rose ende een lelye wiessen by een vijchboom, *Hs. Cyril.* 80*v*. Daer so hadde een worm ghebeten diepe in ziere rosen blat, *Couchy* II, 195 (*hier in figuurlijk verband*: het zaad van argwaan en nijd was in zijn gemoed gestrooid). Die rode rose bat ghenade an (*moest onder doen voor*) hare (*Maria's*) lier, *Claus.* 335. Die werde wanghen sietmen blosen (*in de jeugd*) ghelijc den soeten roden rosen, *O Vl. Ged.* 3, 125, 65. (ook *Limb.* VIII, 1123). Ghelijckerwijs als die rosen (*l.* rose) boven anderen bloemen die scoonste es . . ., so was sy (*Medea*) boven anderen vrouwen, *Troyen* dl. 1, vs. 6608. (Ic) pensede hoet mi mochte gescien dat ic der rosen ene gecrege, die ic roke alle wege, maer ine dorste niet wel bestaen die rosen te plockene, *Rose* 1556 *en zoo herhaaldelijk in* „Die Rose". Hi (*Floris*) dede soeken . . . rosen ende bloemen menigherhande, *Bloeml.* 1, 168, 71. Acoleie no lelie no rose no viole, 77; ook 87. Die portwerder sette hem een hoet opt hooft van rosen, 169, 99 (*vgl.* ROSENHOET); ook 101; 105; 115. Den corf metten rosen, 170, 140; ook 142; 144; 172, 109; *enz.* Gout rosen sijn haer sampielen (*kransen*), *Ndl. Geest. Lied.* 183, 7. — Dat hi (*Laurentius*) op din rostere lach also sutelike alse of hi in rosen lage, *Limb. Serm.* 102*d* (vgl. ndl. „op rozen slapen"). So brietmense (*martelaars*) op enen yseren rooster ende daer op lagen si als op een bedde van rosen, *Hs. v.* 1439, 147*d*. — Verkleinw. rooskijn (rooskeu), znw. o. || Als die bloemkijns ende die rooskijns wytspruten, *Ndl. Geest. Lied.* 166. Dat cranskijn heeft soo groot virtuyt, elc rooskijn geeft meer claerheit wyt (*d. i.* uyt) dan sonne, maen end sterren, 183, 9 (*van Maria in den hemel*). Van pueren goude ist (*de hemel*) schone ghepaveyt, met soete rooskens overspreyt, *Profijt. Liedeb.* 57, 5. — Vander roose des crucen, *mystick-allegorisch gedicht* in *Denkm.* 3, 196 (waarin het woord, niet altijd in dezelfde beteekenis, herhaaldelijk voorkomt; de gewone is „Christus"). In toepassing op (de kleur van) het bloed van Christus. || Edele crone preciose, ghevarwet metter reinre rose Jhesus, *O. H. Wonden* 30. Vgl. RODEN en ROSEN, ww. — Spreekw. || Wel ziende dat hy al roosen voor zueghen stroyde (*paarlen*

voor de zwijnen wierp), Despars 1, 57. Vgl. Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1515. — Op een persoon toegepast, vooral op Maria, ook op eene aardsche geliefde. Zoo ook mhd. || Moeder Christi, rose sonder doren, *Sp. o. B.* 176c. O roose sonder doren, *Profijt. Liedeb.* 36, 4. Ghi sijt de rose al sonder doren ende moeder ende maecht tot onser vrome, *Sev. Blisc.* 985. Maria saert, van edelder aert, een roose boven allen doren (: verloren), *Profijt. Liedeb.* 282, 245, 1 (*de uitdr. schijnt versmolten uit* „roose sonder alle doren" *en* „roose boven allen roosen", *die ook in het Mhd. voorkomt*). — Want icse vor al die werelt minne, hets recht want sijs Rose van minen sinne, *Rose* 41 (fra. *qu'el doit estre Rose clamee*).

2) Benaming van eene ziekelijke aandoening. *Roos.* Vgl. bij RODE. Plant. roose, Sint Antonis vier, erysipelas, sacer ignis, rubor cum inflammatione ac dolore, *vulgo* rosa *et* gutta rosea s. rosacea *dicitur*), *a roseo rubore.* || Die rose int aensicht, zwollene kele, . . . voetevel, . . . der tanden zweer, lancevel enz., *Sp. d. Leken* 175r. Zoo ook hd. *rose* (Grimm's *Wtb.* 8, 1178 vlg.).

3) Benaming van een voorwerp naar de roos genoemd. Misschien is op de volgende plaats bedoeld *de schijf van een kompas*, nog heden *roos* geheeten. || Van een dubbelt blat blicx; daer die rozen ofgemaict waren an die vletscepen ende van die rozen te makene, *Rek. v. Brielle v.* 1463, *f.* 21r.

4) Rosekijns (-kens, rooskens) mottoen. Zie MOTTOEN en vgl. nog *Cod. Dipl. U.* 2¹, 91: „driedusent rosekijns mottoenen" (*a.* 1386). — In de rek. v. Jan van Blois' *Tocht naar Gelre* (1371) is de „rooskens mottoen" gelijk aan 3 s. 4 d.

ROSE, bnw. *Roze* Van ofra. fra. *rose.* Eigenlijk het znw. *rose* (zie het vorige art.). Vgl. hd. *rosa*, bnw. (*roze*) en fra. „couleur de *rose*". *Rooskleurig, lichtrood, rose.* || Van ons rose gordynen te vervouwen ende te perssen, *Jacobik.* 235 (*a.* 1485).

ROSEBEKER (ROOS-), znw. m. Benaming van twee verschillende munten, een gouden en een zilveren, geslagen door de vlaamsche graven Lodewijk van Male en Philips den Stoute. Zie Despars 3, 114 en 157, en vgl. de uitvoerige bijzonderheden en de bewijsplaatsen, vermeld door Gailliard in *Invent. v. Brugge*, Gloss. 324 op rosebeekscher (alwaar ook „leuvensche roosebekers" worden genoemd, geslagen door Johanna van Brabant). Vgl. ook Willems, *Meng.* 343 (uit eene muntordonnantie van Brabant van 1393): „dobbel Roosbekers vore veertich scillinge; halve roosbekers vore twentich scillinge". — De munt zal wel genoemd zijn naar den plaatsnaam Roozebeke, bekend door de nederlaag der Vlamingen.

ROSEBLAT (ROSEN-), ROOS-, znw. o. Mnd. *rosenblat*; mhd. *rosenblat*; hd. *rosenblatt*; ndl. *rozeblad.* || Dan neme rosenblade . . ., ende siet in honeghe dan, *Nat. Bl.* VIII, 783 (*var.* roosblader). Rosenblade, 783 (*var.* roosblade); 797 (*var.* roseblader); 813 (*var.* rose-); 818. Rosenblade goet ende fijn moeten met sukere ghestampt sijn, 797 (*varr.* roseblade, roseblader). Men siede water met rosenbladen, 813 (*varr.* roseblade). Dat sap van groenen rosebladen, 818 (*varr.* rosenbladen). Nemt rode rosebladere, sandalen wit ende root enz., *Hs.* Yp. 132*a.* (Water) daer rosebladere in gesoden sijn, 124*a*; ook 130*c*; Jan Yp. 106 *hs.* Troschbladeren *l.* rosenbladeren); 110 *tweemaal* (rosebladeren). Al waren godloosen hooge in die werelt verheven, veel snelder dan een rosenblat werden si als roock verdreven, *Profijt. Liedeb.* 229, 16. Propre maechdekins stroyden coorne ende roosebladeren over thooft van der bruyt, Despars 4, 29. — Vgl. *Couchy* II, 195: „daer so hadde een worm ghebeten diepe in ziere rosen blat".

ROSEBLOEYENDE (ROOS-, -BLOEYENT), bnw. Mhd. *rosenblüende*; hd. *rosenblühend. Bloeiend als eene roos.* || Die blenckende roosbloeyende vijf wonden (*van Christus*), *Hs. Serm. G.* 173*b* (*vgl. het gedicht* „vander roosen des crucen" in *Denkm.* 3, 196).

ROSEBLOEME (ROSEN-, -BLOEM), znw. vr. Mhd. *rose-*, *rosenbluome*; nederrijnsch *rosenbloime* (bij Lexer); hd. *rosenblume. Roos. Teuth.* rosenbloem, rodantes, -tis (van gri. *rhodon*, roos, en *anthos*, bloem. Zoo ook in *Proza-Sp. d. S.* (zie Gloss., waar evenwel de bl. onjuist is opgegeven). — Ook van Maria, evenals in het Mhd. || O Maria, roosebloeme, bidt uwen lieven sone voor mi, *Profijt. Liedeb.* 176, 7; ook 78, 8.

ROSEBOOM (ROSEN-), znw. m. Mhd. *rôse-*, *rosenboum*; hd. *rôsenbaum*; ndl. *rozeboom*, vooral als geslachtsnaam, in de eigenlijke bet. wordt meer *rozestruik* gebezigd; hd. *rosenstock*, *-strauch*; vgl. ook mhd. *rôse(n)dorn*, eng. *rosetree*, en zie ROSELARE en ROSIER. || *Van den rosenboom.* Rosa . . . is een cleyn doornich boom, wes virtuut in den blomen is te vorsten (*allereerst*) ende daer naest in den sade, *Barth.* 662*a.* Jeghen den vercouden pestele van den arme neemt cattesmout, . . . den wortel van den wilden rooseboom enz., *Hs. Serv.* 14, bl. 51. Een die alderschoonste rooseboom . . . met XV uytnemende wel riekende roosen, ende drie schoon bluesende ghespende (*vgl.* De Bo *op* spennen) niepkens (*doornbeziën*, De Bo) daer inne, Despars 1, 43.

ROSEBOTTE, znw. vr. Eng. *rosebud*; ndl. *rozebot* (vgl. *Ndl. Wdb.* 3, 677). *Rozeknop, eene roos in knop.* Voor den vorm vgl. men ndl. *rozebottel*, dat eene andere beteekenis heeft. Kil. roosenbotte, roosenknoppe, calyx, alabastrus, rosae globus nondum explicitus et totus patens, sed connivens. Plant. roosbotte, *bouton de rose*, gemma rosarum, alabastrus, calix. Vgl. ROSECNOPPE. || Wat hebbic jegen u mesdaen, dat ghi mi . . . wilt . . . beroven te minen scaden die werde rosebotte fijn, daer al ane staet die welvaert mijn? *Rose*, bl. 257, vs. 264.

ROSEDROMMEL. Zie ROESDOMMEL.

ROSEGAERDE (ROSEN-, -GARDE-, -GAERT), znw. m. Mhd. *rôse-*, *rosengarte*; mnd. *rosengarde*; hd. *rosengarten*; ndl. *rozengaard.* (dichterlijk; het gewone woord is *rozentuin*), ook als geslachtsnaam *Roosegaarde* (Winkler, bl. 290). *Rozenhof. Teuth.* rosengarde, rosarium. Kil. roosengaerd, rosarium, rosetum. Plant. rosengaerdt, roosenhof, *jardin à roses*, rosetum, rosarium. || Ic sach in enen rozegarde van sconen bloumen maken enen hoet (*hs.*), die gaf een wijf van reinen aerde eenen ouden grisen man, *OVl. Lied. e. G.* 107, 1. — Ook in de geestelijke poëzie, benaming van Maria, als moeder van Christus, die „rose des crucen". || Si (*Maria*) is die roose gaerde, daer in besloten stont die schoone roode roose, Jesus is hi ghenoemt, *Profijt. Liedeb.* 133, 4. O rosegaert, . . . u gracie is geopenbaert in ons . . ., want als die siel ter pinen vaert: bidt ghi daer vore, si wort ghespaert, 32, 6; ook 31, 2. — In de bet. *rozenhaag, eene groep van rozestruiken* schijnt het woord te staan *OVl. Lied. e. G.* 237, 129: „dese fonteine was ommeloken van cruden, die soete roken, rozegaerden ende egglentieren". — Verkleinw. rosengaertkijn (-gertken), *lusthofje* (vgl. mhd. *rosegarte*). Ook als titel van een stichtelijk geschrift, hetzelfde als het herhaaldelijk als titel voorkomende prieel (dat eveneens de bet. „lusthof" heeft; vgl. b. v. *Eng. hss.* 2, 230: „hier begint een suverlic prieël van roosen ende menigerley bloemen des levens, des lifdes ende duechden der hemelscer coninginne Maria, om bloemkens daer wt te lesen ende onser coninginne een hoedeken te maken op elc van haren hoochtijden") en hofkijn (b. v. „dat hofken van devotiën"; vgl. ook Knuttel, *Geest. Lied.* 73 vlg.). || Hier begynt dat Rosengertken (*eene reeks overpeinzingen over Christus' lijden*), *Eng. hss.* 3, 399.

ROSEGERTKEN. Zie bij het vorig Art.

ROSEYE (ROOSEYE, ROSEIDE), bnw. Van ofra. *rosé*, mlat. *rosatus*, licht rood, rose (zie ROSE, bnw.). *Voc. Cop.* r o s e y e, roseus. ‖ Eenen vrouwen rozeyden keerle ende eenen mans rozeyden keerle, *aangeh. in Invent. v. Br.* Gloss. op r o z e y d e. Cleederen van roseyde ghegreinden laken, *ald.* Alle manieren van Bruchschen lakenen, als . . . doncker groene, lichte groene, rode, roseide, brune, *ald.* Lakenen, rode, rozeide ende persche, *ald.* — Ook als znw. *Rose stof, licht roode stof.* ‖ Dat van nu voirtan gheen verwer binnen . . . Delf veruwen en sal scharlaken, roen (*rooden*?), rooseyen, akeleyen ofte taneeten, anders dan J. dese drie jair lang, *O. K. v. Delft* I, 24, 38. Vgl. bij Dief. 500*b*: „*rosata*, eyn rot cleid".

ROSECNOPPE (ROSEN-), znw. m. Hd. *rosenknopf* en -*knospe*; ndl. *rozeknop.* Vgl. ROSEBOTTE en ald. de aanh. uit Kil. ‖ Dan neme rosenblade . . ., daertoe mede dat witte, . . . dat in die rosecnoppe leghet, *Nat. Bl.* VIII, 783. Venus nam hare (*Reinheid*) nacht ende dach rosenknoppen, dare si mach (*kier in figuurlijk verband*: „zij ontnam de maagdelijkheid aan aankomende meisjes"; *nog heden wordt in het Ndl. met* „rozeknop" *een jong meisje aangeduid*; vgl. hd. *rosenknöpfchen*), *Rose* 2917 *var. B.* (*tks.* cnoppe ende rosen; *var. C.* rosen ende knoppen).

ROSEL. Zie REUSEL, en vgl. nog *Teuth.* „r o e s e l, s m o e r (*l.* s m e e r), abdomen, anxungia; v e r k e n s s m e e r o f f r o e s e l, abdomen"; *R. v. Amst.* 472: „een last roesels"; en *Barth.* 179*a*: „alle dier dat veel smeers hevet is van luttel zaeds . . ., ende dat dier dat in beyden kinnebacken tanden heeft, en heeft gheen roosel".

ROSELACHTICH, bnw. Mhd. *rœselekt*; hd. (verouderd) *röslicht.* Zie Grimm's *Wtb.* 8, 1234, ook over de vorming. *Rooskleurig, rozerood, rood.* Vgl. ROSELVAER en RODELACHTICH. ‖ Mijn lief . . . is blickende wit ende roselachtich, utvercoren van duzenten ende altemale begheyrlic, *Boec d. M.* 15*v*. De lyeve is blickende wit, want hi God is, ende hi is roselachtich, want hi mensche is; hi is wit, want hi zunder zunde in deze werelt quam, hi is r o o t, want hi bloudigh (*bebloed*) van der werelt scyed; hi is wit, want hi nye zunde en dede, hi is r o o t, want hi in zinen bloude de zundaren dwoch, *ald.*

ROSELARE, -ERE, znw. m. *Rozelaar, rozenstruik.* Vgl. ROSEBOOM en ROSIER. *Harl. Gloss.* r o s e l e r e, rosarium. Plant. r o o s e l e r, *un rosier*, rosarium. Kil. r o s e n l e r (*l.* r o s e l e r), rosarium, rosetum (Kil. auct. *rosier*). Vgl. ndl. *appelaar, hazelaar*, den geslachtsnaam *Perelaer* e. a.

ROSELERE. Zie ROSELARE.

ROSELIJC, -LIC, bnw. Mnd. *roselik*; hd. (verouderd) *röslich*, gewoner *röslicht*; vgl hd. *rosig. Rooskleurig, rozenrood.* Vgl. ROOSACHTICH, ROSELACHTICH en ROSENVAER. ‖ Daer na cierde hise mit een cleet van roseliker verwen, *Macht. Vis.* 45b. Mit haren roden roseliken aensichte, *D. B. Esther* 15, 5 (lat. *roseo colore vultum perfusa*). Zijn (*Christus'*) gebenedijt roselijck bloet, *Fasc. M.* 24*v*; ook 12*r*. Cussende sijn roselike wonden, *Macht. Vis.* 38*b*; ook 33*a*. Rooseliken dauw, *Eng. kss.* 3, 398. O Richter des lichtes, du heves bestroit alle die werelt mit enen gulden lichte ende mit roseliker scoonheit vercierende die hemelen mitter edelre marteliën (vgl. bij ROSEN), *Hs. Moll* 3, 134*r*. Mit dinen roseliken aensichte (*tot Maria*), 203*r*. Voor die rooselike (*rood gekleurde, bloedige*) passie, voor die blenckende cuuscheit, *Hs.* 218, bl. 14. Zie nog een voorbeeld bij GOTE, 1).

ROSELMAENT (RUSEL-), znw. vr. en m. Mnd. *roselmânt*. Zie REUSELMAENT en vgl. nog *Voc. Cop.* r o s e l m a e n t, October (*Hor. Belg.* 7, 18; *Tijdschr.* 11, 305, 151: „in ruselmaent ontfaet haer doen die sonne in den scorpioen" (vgl. *Natuurk.* 1121: alfmaent sente bamisse, *half October*); *Ned. Proza* 321: „in der vijfter maent na den Meye, die welc gheheten is die ruselmaent" (ook 323).

ROSELVAER, bnw. Mhd. *rœselvar, röselvar. Rooskleurig, rozenrood.* Vgl. ROSENVAER. ‖ Eynreley roselvaer purpuren sijden cleyt, *rosata, Teuth.*[2] 322*b*.

ROSELVARUWICH (-VARWICH, -VERWICH), bnw. Hetzelfde als r o s e l v a e r; z. ald. en vgl. mhd. *rözelvarb. Teuth.* g h e l e r o i t o f f r o s e l v a r w i c h, luteus (bij Dief. „rubicundus s. luteus").

ROSEMARINE (-MARIJN), znw. m. Hd. *rosmarin, rosenmarin*; ndl. *rosmarijn, rozemarijn*; eng. *rosemary*; fra. *romarin.* De naam der plant is ontleend aan lat. *ros marinus* („zeedauw"), doch het eerste lid is, evenals in het Hd. en het Eng., in verband gebracht met r o s e. Zie daarover en voor andere benamingen in verschillende germ. talen Grimm's *Wtb.* 8, 1235 en vgl. Dodon. 435*b* vlgg. (in het register *rosmarijn, rosemarijn*), *Herb.* c. 181 (van roosemarijn). Kil. r o s m a r ij n, ros marinus, libanotis coronaria, herba salutaris, germ. *rostmarin*, gall. *rosmarin*, it. *rosmarino*, hisp. *romero*; angl. *rosmari.* Plant. r o o s m a r ij n, *du rommarin*, rosmarinus, libanotis. Vgl. *roozemarijn* bij De Bo 955, *Antw. Idiot.* 1044; *Waasch Idiot.* 561, en vgl. Chomel 2, 922. ‖ Neemt saviepoeder een unce, bloemen van rosemarijn drye uncen, *Receptenb.*[1] 3. — O roose marine van soeten gueren, der maechden crone spant ghi (*Maria*) alleyn, *Profijt. Liedeb.* 241, 4 (vgl. eng. *rosemary* en Grimm's *Wtb.* t. a. p.; de toepassing op Maria kan in de hand zijn gewerkt ook door het tweede deel, waarin men eene andere zeer gewone aanduiding van Maria kon meenen te herkennen, nl. „stella marina" of „stella maris", „sterre van der see"; vgl. *Theoph.*[2] 1007).

ROSEN, zw. ww. trans. Mnd. *rosen*; mhd. *rœsen* („met rozen versieren", verv. „verheffen, verheerlijken"; vgl. Huygens' *Zeestraet* 113: „een eewigh (*onsterfelijk*) man . . ., diens salige gedencken Den Haegh en Scheveningh met Roosen sou beschencken". *Rood verven.* Vgl. fra. *roser*, eng. *to rose* en zie ROSEYE. Misschien moet men het mnl. woord, in tegenstelling met het mhd., afleiden, niet van het znw. *rose*, maar van het bnw. r o s e, dat o. a. voorkomt *Jacobik.* 235 (nl. *rôze*). ‖ Dese lakene selmen rosen ende anders ghien lakene, *Leid. Keurb.* 75, 28 (*a.* 1406); ook 526, 20. Men sel gheen brede lijsten rosen, 116, 17. *Voc. Cop.* g h e r o o s t, rosatus.

ROSEN, zw. ww. intr. Mnd. *rosen*; mhd. *rosen* („rozen dragen, worden als eene roos", Lexer). Slechts in het deelw. r o s e n d e (mhd. *rôsende*), *rooskleurig, rozenrood, rood.* Vgl. *Antw. Idiot.* 1044 *roozen*, slapen als eene roos. — Mijn gheminde is blenckende ende rosende, vercoren wt dusentighen; hi was blenckende . . .; rosende (dat is te verstaen) als bi sinte Steven, den eersten maertelaer, *Pass. W.* 137*b* (lat. *candidus et rubicundus*; zie vooral de aanh. bij ROSELACHTICH). Dese is blenckende ende rosende . . ., blenckende vander maget Mariën, r o d e n d e in den cruce, *Pass. S.* 34*a* (lat. *hic est ille candidus et roseus* . . ., *candidus ex virgine, rubicundus in cruce*).

ROSEN, bnw. Zie ROSIJN, bnw.

ROSENBLAT, -BLOEME, -BOOM, -BOTTE, -GAERDE. Zie ROSE-.

ROSENHOET, znw. m. Mhd. *rôsenhuot*; ndl. *rozenhoed*, in het verkleinwoord *rozenhoedje*, in de R. Kath. kerk bekend als benaming voor „een derde gedeelte van den rozenkrans", Stellwagen, *Roomsche Woorden* 200. *Rozenkrans*, als hoofdtooi, ook als eerbewijs. Het eerste deel van het woord is hier en elders (b. v. in *rosencrans*) niet het mv. van het woord, noch ook naamval der zw. verbuiging, maar het bnw. r o s e n, r o s ij n, mhd. *rosin*, d. i. „van rozen, van rozen gemaakt, uit rozen bestaande"; naast de samenstelling r o s e n h o e t vindt men ook de oudere uitdrukking, zie bij ROSIJN. Kil. r o o s e n h o e d, sertum rosaceum. Plant.

roosenhoedt, roosenkrans, *chapeau de roses*, corona rosacea, sertum rosarum. || Sine vrindinne haddem op gherechte minne gegeven enen rosen hoet, die hem harde wale stoet, *Rose* 777. Op thooft stont hem een rosenhoet, 849. (Si) gingen ten cartele die joesten scouwen, ende manlijc met enen rosenhoede, *Lanc.* II, 37932. Die 'wethouders der voornoemde stede (*Brugge*)... vonden hemlieden ghesamelick ter plaetse, heetende daer . . . die bruydt vrau Margriete van Yorck, nieuwe princesse, zeer hertelicke wellecome, ende metten zelven zo presenteerden haer die baggijnen van de Wijngaerden eenen zeer costelicken wel ghewrochten roozenhoet, den welcken zy terstont met blijden ghelate boven hare croone up thooft stelde, Despars 4, 24. Die rosenhoet, die op die crone staet, is daer om ghebrocht (*van Gods wege in een visioen*), want du een puere meininghe hebs, also dattu di selven niet en soekes, mer mijn lof ende mijn eere, Mande, *Bijl.* 37. Rodos is deerste eylant onder die Ciclades, ende hier in waren alder-eerst die rosen ghevonden ende rosenhoeden gemaect, *Proza-Sp.* 12c. Betaelt om sint Joorijs eenen roozenhoet, *Invent. v. Br.* 4, 460 (*men behing er mede de beelden der heiligen*). Betaelt up Sinte Denijs dach, om eenen roozen hoet, *ald.* Van den choor te stroyen met garse ende van roosen hoeden tot den voors. beilden, *aangeh. ald.* Gloss. 325 op roozen hoet. Betaelt om roozenhoen omme den kueninck, baillin ende ridders (*van het gild*), 4, 460 (*bij eene nagemaakte hofhouding*). Svrijdachs quamen . . . die van Oostcamp, die welcke mids dien den roosen hoet (*als prijs*) als deerste ghecommene, wonnen, metsghaders ooc die van Damme enz., elc met zijnen standaert, Despars 3, 370. Ende . . . dede die souvereyn (*hoogbaljuw*) van Vlaenderen W., wijlent vaendragher van Oostcamp, . . . den hals ofhouwen, met eenen roosenhoet up zijn hooft, omme dieswille dat hy ghedurende die voorgaende seditie dierghelijcken hoet van die van Brugghe over prijs omtfaen hadde ende up zijn hoofd gedreghen, als deerste met zijnen volcke ghewapent van buyten ter marct ghecommen zijnde, 3, 417. Zie nog enkele andere bijzonderheden aangaande het gebruik van „rozenhoeden" bij Gailliard, *Invent. v. Br.* Gloss. 325 vlg. op roozenhoet. — Rosenhuet zal ook wel gelezen moeten worden *R. v. Schiedam* 174: „wort verbooden . . . gheen roosenhuev (*l.* -hued?) te maken om op die lijcken ende graven te leggen" (*a.* 1537). — Ook in de beteekenis van *rozenkrans*; vgl. fra. *rosaire* en *chapelet* (eng. *chaplet*), verkleinw. van *chapeau*, *chapel* (vgl. CHAPEEL); in dezelfde of althans eene verwante beteekenis is *rozenhoedje* nog heden bekend. Vgl. boven de aanh. uit Stellwagen, *Roomsche Woorden*. Gailliard vermeldt „rozenhoed" in het hedendaagsche Wvlaamsch in de beteekenissen *Paternoster* („elk tiende, grootere, balletje van een rozenkrans, omdat daarbij een paternoster gebeden wordt") en *rozenkrans* (het bekende bidsnoer; „er is een volledige en een gedeeltelijke rozenkrans, de eerste heeft 15 maal 10 tientjes (10 weesgegroetjes is één tientje), de laatste, het *Rozenhoedje*, slechts 5 tientjes" (vgl. VIJFTICH); zie Stellwagen, *Roomsche Woorden* 200 en vgl. *Antw. Idiot.* 1044: *roozenhoeiken*. || Tot dat die jouffrouw . . . haer paternoster offt roosenhoetken mystte, ende van die trappen spranck ende derselver vrouwen haers paternosters aenteych, *Publ. Limb.* 23, 360. Die jouffrouwe ontfynck alsoo haer roosenhuetken offt paternosterken weder, *ald.* — Ook werd rosenhoet evenals rosencrans, naar het voorbeeld van lat. *rosarium*, gebruikt in de bet. van „eene verzameling devote oefeningen en gebeden", vooral met betrekking tot de H. Maagd. || Hier beginnen drie roosencranscen (*d. i.* cranssen) te lesen ter eren den druc onser liever Vrouwen...; die eerste roosenhoet ter eren alden druc die Maria hadde van Witten donnerdach... tot dat haer lieve sone Jhesus aenden cruce genagelt was, *Eng. hss.* 2, 231. Vgl. ROSENCRANS.

ROSENHOF (ROSE-), znw. m. *Rozentuin*, *rozenhof*. Vgl. ROSEGAERDE. || In den rosehof der heilighen sprutet een nuwe bloem (*Sint Franciscus*) op, *Hs. Moll* 3, 142r.

ROSENHUETKIJN (-KEN). Zie bij ROSENHOET.

*ROSENHUEV (*R. v. Schiedam* 174), waarschijnlijk verkeerde lezing voor rosenhued. Zie bij ROSENHOET.

ROSENCLOCKE, znw. vr. Benaming van eene *glazen klok*, *distilleerklok*; eig. „eene klok bij de rosendistillatie in gebruik". Vgl. mhd. *rosenkaven*, een pot „zur rosendestillation" (Lexer) en ROSENOVEN (ald.). || Distilleren als water compt drupen door eyn rosenclocke of eyn alembijc (zie ALEMBIJT) of der gelicke van anderen wormen (*d. i.* vormen), *Eng. hss.* 1, 227. Vgl. *Rose* 6056 bij ROSEWATER, en zie Chomel 1, 185: „zommigen gebruiken tot het distilleeren van Roozenwater een kooperen van binnen vertint vat of schootel, dat ze *roozenhoedje* noemen".

ROSENCNOPPE. Zie ROSECNOPPE.

ROSENCRANS, znw. m. Mhd. *rôsenkranz*; mnd. *rosenkranz* (in de bet. „jonkvrouwelijke eer"); hd. *rozenkranz*; ndl. *rozenkrans*. Hetzelfde als rosenhoet; z. ald. en vgl. eng. *rosary*. *Rozenkrans*, als tooi en eerbewijs. *Teuth.* rosenkrantz, rosacea. Kil. roosenkrans, sertum rosaceum, corona (s. corolla precatoria (*bidsnoer*), *vulgo* coronula rosacea. Zie de aanh. uit Plant. bij ROSENHOET. || Haer (*der maagden in den hemel*) croon heeft om (*op haar kroon zit*) een rosencrans: si singen mit Jhesu aen den dans, *Ndl. Geest. L.* 183, 9. Hi (*Reinaert*) bleef voort bi den coninc ende was gheloofft van alle dinc; altoos most hi hem naeste gaen ende op sijn hooft was ghestaen een scoon fiolen rosencrans, die hem die coninc gaf ende deedse hem altoos draghen, *Rein.* II, 6005 (ook *Proza-Rein.*[2] 119: „enen fyolen roosencrans"; *misschien moet men de woorden opvatten als* „een krans van viooltjes en rozen"; *vgl.* mhd. *liljerôsevarwe*, *aangeh. bij* Martin *op Rein.*, bl. 402; *of* rosencrans *heeft zijne beteekenis uitgebreid tot die van* „krans in het algemeen"). — Noe (*nu*) tooch hi (*Christus*) an en wyt cleit, noe synen degelixen roeck (*rok*) ende ontfenck op synen hooffde eenen rosencrans, gecyret met roden roosen sijns rosenvaerwen bluets, *Tijdschr.* 4, 33. — Ook in de bet. van *een bepaald aantal gebeden* en bij uitbreiding *eene verzameling godsdienstige overpeinzingen en gebeden*, vooral gewijd aan de H. Maagd. Vgl. ROSENHOET. || Inden iersten (*begint het boek*, „een suverlic prieel van roosen") enen rosencrans, te lesen op dat hoochtijt haerre ontfenckenis, *Eng. hss.* 2, 230. Enen schoon roosen crans van onser liever Vrouwen op dat hoochtijt haerre geboorten, geordineert op die vijf letteren vanden sueten name Maria, *ald.*; zoo nog zesmaal *ald.* bl. 231. Hier beginnen drie roosencranscen (*d. i.* -cranssen) te lesen ter eren den druc onser liever Vrouwen, *ald.* 231 (*de eerste daarvan wordt aldaar* roosenhoet *genoemd*).

ROSENOBEL, znw. m. Hd. *rosennobel*; eng. *rose-noble*. Naam van eene gouden munt, oorspronkelijk in Engeland geslagen en sedert de 16de eeuw ook hier te lande bekend. De *nobel* werd reeds veel vroeger in de Nederlanden gemunt. Zie NOBEL en vgl. *Woordenschat* op nobel. De engelsche munt heet naar de op de keerzijde voorkomende roos. Zie Lübben op rose nobel; Grimm's *Wtb.* 8, 1203. Voor het gebruik in de 17de en 18de eeuw zie Huygens' *Hofwijck* 2246, en het Wdb. van Marin. || Schinckende (*de gemalin van Eduard* III) bovendien ooc an ijghelic van hemlieden (*op haar voorspraak bevrijde veroordeelden*) zes roosenobles, Despars 2, 413. Met expresser belaste (*last*) bovendien noch van hondert duyzent rosenoblen te fournierene, 3, 329.

ROSENOLIE (ROOS-, -OLEY), znw. vr. Mhd. *rôsôl*, *rôsenôl*; mnd. *rosenolie*; hd. *rosenöl*; eng. *oil of roses*; ndl. *rozenolie*. *Teuth.* water mit rosenoley vermengt, ydroleon. Plant. roosolie, *huile rosat*, rosaceum oleum. ‖ Rosen gheleyt in olie van oliven ende in die zonne gheset ende dicwijl gheroert, wort goet roosolie, die nut is in veel saken, *Barth.* 662*b*. Sijn vet (*van den leeuw*) gemengt mit roosoliën beschermt die huut vanden aensicht . . . van quaden plecken, 773*b*.

*ROSENROKE, znw. vr. *Rozengeur*; vgl. hd. *rosenduft*, *-geruch*. Het woord kan in het Mnl. bestaan hebben, maar het vormt eigenlijk geen samenstelling op de volgende plaats. ‖ Rosenroke oft droge oft groene (d. i. *geur van gedroogde of versche rozen*) conforteert... hersine ende herte, *Nat. Bl.* VIII, 827 *var.*

ROSENROOT (ROSE-), bnw. Mhd. *rôse-*, *rosenrôt*; mnd. *rosenrôt*; meng. *rosered* (vgl. eng. *rosy red*); hd. *rosenrot*; ndl. *rozerood*. Zie de aanh. uit Plant. bij ROSENVARUWICH. ‖ Rosenroot hadde si den mont, *Rose* 516. Haer lipkine waren rosenroot, 802. Minne is valu nochte bleec, zi is altoos . . . edel ende rike, roseroot, lyliewit, *Haagsch Liederhs.* 216, 63.

ROSENSAP, znw. o. Hd. (verouderd) *rosensaft*. *Rozenwater*, *aftreksel van rozebladeren*. ‖ Wijn (*d. i. rozenwijn*) off mengsel van rosensap ind honich, *rodomellum*, *Teuth.*[2] 323*a*.

ROSENSTEDE, znw. vr. Mhd. *rôsenstat*; mnd. *rosenstede*. *Plaats waar rozen groeien*. *Teuth.* rosenstede, rosarium.

ROSENTREDER, znw. m. Het woord zou de bet. kunnen hebben van *gelukskind* (vgl. ndl. „op rozen treden" (Weiland) of „op rozen gaan" (Borger in „Aan den Rhijn"), maar is slechts bewezen in de bet. *pronker*, *onbeduidende fat*, *saletjonker* (die zoo voorzichtig loopt, alsof hij bang is op eene roos te trappen, of, gelijk wij zouden zeggen, alsof hij op eieren loopt). ‖ Alsoo is die minsche die in sulker ydelheit leeft ghelijc als dese rosentreders, die hem scoon cleden, hen (*hun*) haer kemmen als wive, *Blome der doochden* 99 (*zij worden vergeleken met den pauw*).

ROSENVAER (ROSE-), bnw. Mhd. *rôse-*, *rôsenvar*; mnd. *rosenvar*; md. *rosenvar*; hd. *rosenfarb*, *-farben*. *Rooskleurig*, *roozenrood*. Vgl. ROSELVAER. ‖ Des hut (*vel*) claer wit rosenvar is, *Limb. Serm.* 153*b*. Dat Jhesus boven alle menschen edel, wit, rosenvar ende utermaten weec, dunne, clene, sechte hut hadde, *ald.* Rosebaer (*l.* Rosevaer) bloet, *Eng. hss.* 3, 398. Vanden rosenvaren bloede ons liefs Heren, *Eng. hss.* 1, 120. — Verb. nv. ook *rosenvarwen*, *-vaerwen*. ‖ Wie sin minlike ende sin lustelike lighame beronnen es met sinen rosenvarwen blude, *Limb. Serm.* 97*c*; ook 103*d*. Min rosenvarwen bluet, dat ic (*Christus*) dor di storte, 132*a*. Sin rosenvarwen wangen sin bleec worden, 113*d*. Eenen rosencrans (*den doornenkroon*) ghecyret met roden roosen sijns rosenvaerwen bluets, *Tijdschr.* 4, 33. Vgl. de plaatsen bij Lexer 2, 496 op rôsevar.

ROSENVARICH (ROSE-, ROOS-), bnw. Hetzelfde als rosenvaruwich, z. ald. ‖ Overstorte di mitten roosvarigen bloede van alle sinen wonden, *Hs. f.* 67*r*.

ROSENVARUWE (ROSE-, -VARWE, -VERWE), znw. vr. Mhd. *rôsenvarwe*; mnd. *rosenvarwe*; hd. *rosenfarbe*. *Rozenkleur*. ‖ Dat hi bleec wert ende sin rosenvarwe verlist, *Limb. Serm.* 130*a*.

ROSENVARUWICH (ROSE-, ROOS-, -VARWICH, -VERWICH), bnw. Mhd. *rôsevarwec*; mnd. *rosenvarwich*; hd. *rosenfarbig*. *Rooskleurig*. Vgl. ROSELVARUWICH en ROSENVAER. Kil. roosenverwigh, roseus. Plant. roosenroodt, roosverwigh, *rosin*, *couleur de rose*, roseus. ‖ Die schone moeder custen aen sijn clare blenckende ogekins ende aen sijn rosenverwighe wanghekins, *Gulden Troon* 52*c*. Dair druncte hi sijn roseverwighen mont ander sielen mont, *Macht. Vis.* 4*c*. (So) sullen wij onse verblijnde reden wasschen indie vloet der geysselinge Christi ende haelen van dat roosverwighe licht der glanssen der gotheit, *Hs. Serm. G.* 111*d*. Des apen (*open*) roosverwigen gewonden lichams Christi, 294 *bis c*. So dat dijn lustelike aenschijn met den roseverwighen bloede altemale bedect was, *Macht. Vis.* 27*b*.

ROSESCRODE, znw. vr. *Roozenrood lint*. Vgl. Kil. „schroode, fascia", en Boekenoogen 918 op schrood, 2). ‖ Dijn lippen sijn als een roosescrode ende dijn sprake is zuete, *Haagsche Bijbel* 2, 42*d* (*Hooglied* 4, 3: *sicut vitta coccinea labia tua*).

ROSET, znw. m. Naam van een zeevisch. Hetzelfde als fra. *rouget* en mnl. roget; z. ald. Vgl. Van Dale op rosette. ‖ Vanden zeevissche sijn den ouden mensche aldernuts(t) rozetten, gernaten ende pladisen, *Reg.* 9*a*. Zeevisschen, vanden welcken hen bequaem sijn gernaet, rozetten, pladijs, zeeoestren ende mosselen, 21*d*.

AANM. — Kil. geeft rooset, roosetsel als benaming van eene donkerroode kleur of verfstof; ook roodset („rubriceta, purpurissum, *vulgo* rosetum) en het daarvan afgeleide roosetten, roosetselen, purpurissare, purpurisso inficere (vgl. Halma: *rosette*, rood krijt, en zie ROSETTE en vgl. ROSETTEN). Het woord komt ongetwijfeld ook van ofra. fra. *rouget*, eene afleiding van *rouge* (vgl. vooral Kil.'s schrijfwijze *roodset*): het door hem opgegeven lat. *rosetum*, dat in het Mlat. geheel andere beteekenissen heeft, zal wel de latiniseering zijn van *roset*.

ROSETTE (ROSET), znw. vr. Van ofra. *rosette*, verkleinw. van *rose*. *Roosje*. ‖ Hi heeft twee blosende wanghen ghelijc die schoon roset, *Profijt. Liedeb.* 152, 3. — Het hd. *rosette*, ndl. *rosette*, *rozet*, van fra. *rosette*, heeft de bet. *het eene of andere voorwerp in den vorm van een roosje*. — Waarschijnlijk behoort hiertoe ook het woord rotsette (rotchette), dat voorkomt *Invent. v. Brugge* 5, 570: „J. den smet, ter cause van c rotsetten by hem ghemaect, mits dat men ghelijcken rotchetten steken zoude" (*in een tornooi*; de woorden „ghelijcken rotchetten" zijn niet zeer duidelijk). Is het woord hetzelfde als fra. *rosette*, spoorrad?

ROSETTEN, zw. ww. trans. *Aan iets de kleur „roset"* (z. ald., de Aanm.) *geven*, *licht rood of rose kleuren*. Bij roset, Aanm., is alleen de bet. „donkerrood, purperkleurig" vermeld (Kil. rosetten, roosetselen purpurissare); uit de volgende aanhaling blijkt dat het woord ook de bet. „lichtrood, rose" heeft gehad. ‖ Alreley varwe ind bijsonder dair die vrouwen oor ansichten mede blancketten ind rosetten, *fucus*, *Teuth.*[2] 323*a* (vgl. Diefenb. op fucus). Zie eveneens deze beide ww. verbonden bij Stalpaert v. d. Wiele (Oudem. 5, 898) en vgl. *roozetsel* als schoonheidsmiddel bij De Brune (t. a. p. bl. 895).

ROSEWATER (ROSEN-, ROOS-), znw. o. Mhd. *rôsenwazzer*; mnd. *rosenwater*; hd. *rosenwasser*; eng. *rosewater*; ndl. *rozenwater*. *Rozenwater*, aftreksel van rozebladeren. Kil. roosenwaeter aqua rosacea, liquor rosaceus, stillatitius rosarum liquor. ‖ Men maket van den groenen rosen rosenwater overmits cokinghe des vyers of dyer zonnen, *Barth.* 662*b*; ook 223*b* (rooswater). Peper . . . ghepulvert wel . . . ende dicke met rosenwatre nat ende dan ghedroghet dat, ende als een colirium ghedaen in eens oghen . . . dat maect des menschen oghen claer, *Nat. Bl.* IX, 511 (*var.* rose watere). Men siede bede (*nardus en suiker*) in rosenwatre, X, 423 (*varr.* rosewater); ook VIII, 811. Gelijc datmen mach drupen scouwen ene clocke . . ., daermen rose water maect inne (vgl. ROSENCLOCKE), *Rose* 6056 (fra. *je vois maintes fois que tu plores cum* (als) *alembic sus alutel* (een deel van het distilleerwerktuig)). Doet dese pulveren beede in eenen mortier ende doeter toe een lettele rosewater ofte aisijl,

Lanfr. hs. 9*a*; ook 14*b*; 38*b* (rooswater). Een silveren flesken om roosewater mede te stroyen, Matth. *Anal.* 1, 221 (*a.* 1524). Zie nog *M. en Vr. Heim.* 2108; *Hs.* Yp. 124*d*; Jan Yp. 186; e. e.

ROSEWIJN (ROSEN-, ROOS), znw. m. Benaming van een bepaalden wijn, waarin men rozebladen heeft laten gisten. Vgl. Grimm's *Wtb.* 8, 1226 op rosenwein. *Teuth.* rosenwijn ind honich te hope ghemengt, rodomellum. Kil. roosenwijn, rhodites, vinum rosaceum. || Den rooswijn es des somers bequame om die groote hette den menschen dye heet sijn van complexiën, *Reg.* 52*a*. Saviën wijn, alantwijn, rooswijn, 51*d*. Vgl. ROSENSAP.

ROSHERE (-HEER), znw. o. *Ruiterij.* Vgl. ROSVOLC. || Daer (*in Candia*) is eerste gheleert dat rosheer; die school van musijc is dair eerst ghevonden, *Breidenb.* 17*r*.

ROSICH, bnw. Mhd. *rosic*; eng. *rosy*; hd. *rosig. Rooskleurig, rozenrood, rood.* || Dat coninclike bloet vloyt van allen leden sijns lichamen, ende sijn claer lichaem root ghemaect wert mit sinen rosighen bloede, *Hs. Moll* 7, 100*c*. Bi dien rubijn (verstont si dat beteikent was) die rosige passye sijnre ootmoedicheit, *Macht. Vis.* 59*a*.

ROSIER (ROZIER), znw. m. Van ofra. *rosier*, lat. *rosarium*. Ndl. *rosier* (als geslachtsnaam). *Rozenhof, rozengaard.* Het fra. *rosier* heeft de bet. „rozeboom, rozelaar". Kil. roosier, rosarium, rosetum. || Dat noit gesien wart in rosier so scone cnoppe (*var.* cnoppen) alse stoeden hier, *Rose* 1577. So mi meer droech therte . . . ende dien wille tien rosiere die bat rooc danne specie diere, 1682; ook 1540; 1545; 1549; 2819; 2851; *e. e.* Daer sach ic vor mi enen rosier, daert rooc so boven maten soet, *OVl. Lied. e. G.* 330, 440. Ay die hem vermeyen mochte met Mariën in den rozier, *Denkm.* 3, 197, 37.

ROSIER, znw. m.(?). Benaming van eene bepaalde soort van brood tusschen grof en fijn in, maar de oorsprong der benaming blijkt niet. || Kerspet is verklaert te wesen wittebroot ende rosier middelbroot, *O. Vaderl. R.* 4, 402 (*a.* 1448 *te 's-Gravenzande*); zoo ald. nog herhaaldelijk.

ROSIJN (ROSEN), bnw. Mhd. *rosîn*. — 1) *Van rozen gemaakt, uit rozen bestaande.* || Ene joncfrouwe brochte . . . II rosene hoede gedragen, *Lanc.* II, 7604. Doen dede de souverain (*hoogbaljuw*) onthoofden W. . . . ende dedene daer stellen up een wiel, ende dede ant wiel hanghen eenen rozenen hoet (*door hem als prijs ontvangen*), omme dat W. de eerste man was van den Vryen, die gewapent quam met sinen standarde . . . te Brugghe up de marct, *Cron. v. Vlaend.* 2, 101 (vgl. ROSENHOET, *en eene overeenkomstige plaats uit* Despars *ald.*). Van gleye, garze, rosine boeden ende meyen met datter toe behoort omme up helighe daghen den choor ende tgodtshuus te verchierne, *Invent. v. Brugge Intr.* 83 (*a.* 1450).

2) *Rooskleurig, rozerood.* || Biedet hem, o Maria, uwe meechdelike borsten, so biet hi u sijn rosen mondekijn, *Gulden Troon* 52*b* (men kan het bnw. hier ook beschouwen als met het znw. eene eenheid vormende; vgl. hd. *rosenmund, rosenmündlein*, ndl. *rozenmond, -je*).

ROSIJN. Zie ROSINE.

ROSINE (ROSIJN), znw. vr. Van ofra. fra. *raisin*, (eng. *raisin*), prov. *raizin*, mlat. **racimum*; lat. *racemum*, met verandering van de vocaal in de protonische lettergreep, welke herhaaldelijk voorkomt (b. v. in *komfoor, gordijn*, omgekeerd *a* uit *o* in *kantoor, karbeel, gareel*), doch hier misschien op eene volksetymologie berust; vgl. mhd. *rôsine*, hd. *rosine*; mlat. *rosina* (bij Diefenb. op uvapassa, maar dit woord kan ook latiniseering zijn van een reeds in het Germaansch vervormd romaansch woord). Waarschijnlijk is het woord met het bnw. rosijn (z. ald.) in verband gebracht; vgl. Kil. rosijnrood, *Sax. Sicamb. Fris.* coccus, bis tinctus. Zie de verschillende vormen in Grimm's *Wtb.* 8, 1231 (ook *resine*) en vgl. Franck op rozijn.

1) *Druif. Teuth.* rosijnen, racemus. Kil. rasijn, rosijn, racemus, uva, botrys. || Die stake die den wijngaert hout . . . ne wan niet die rosine; wies mach die druve heeschen scout van mesdaden up dat hout? *Disp.* 118.

2) *Rozijn, gedroogde druif. Teuth.* rosijnen, uva passa. Kil. rosijn, j. rasijn, uvae passae; rasijn, rosijn, uva passa, astaphis, germ. *rosain*(?), gall. *raisin*, ital. *racemo*, hisp. *razimo*; angl. *rosijn, raisin.* || Vanden sueten dinghen . . ., ghelijck rosijn (*ook bij Kil. heeft* rosijn *de bet. van een verzamelwoord*; *zie boven*), vighen ende goeden wijn, *Scep v. W.* 26*b*. Des zieken spise sal sijn wellinge, amandelenmelc, moruwe eyeren, gebraden appelen, rosijn, *Hs.* Yp. 124*c* (*ook hier als verzamelwoord*). So droech een vliederboom rosinen, dat groot wonder dochte scinen, *Sp.* III*, 32, 41. Een pont rosinen II pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 284. Sueter dan suetheyt van rosinen oft dayen (*dadels*), *D. War.* 3, 249, 36. Dat niemen boven cavele en sta met vighen no met rosinen met stalle tusschen sente Niclaeus capelle ende der rebben (*l.* grebben), *Voorgeb. v. Gent* 97 (*a.* 1366). Van frute, rosinen, vighen ende daden, *Invent. v. Br.* 1, 290. Eniche gueden diemen mit cleynen ghewichten weghet hetsy vyghen, rossynen enz., *Keurb. v. Haarl.* 132. Dat niemande . . . eenighe weechbaer stucken rosijns sal moghen binnen deser steede updoen, ten zij dat hij die menichte vandien den wagemeester . . . angebrocht sal hebben, *K. en O. v. Delft* 221, 4. Van alle stucken rosijns . . . sal die waechmeestere ontfangen enz. . . .; alle rosynen, die ter waege gebrocht worden, sullen betalen waechgelt naer ouder costume ende usantie, 222, 5.

ROSINE (*Segh.* 6186 *varr.*), *wilde kruiden.* Zie RACINE.

ROSINE, znw. vr. *Balsem.* Hetzelfde als *resine, van lat. *resina*; ofra. *raisine*; fra. *résine.* || Sijn (*van den ceder*) hout . . . mach langhe gheduren; hem loopt uut erehande resine, die cedra heet . . ., daermen boeke (nl. *houten boekbanden*) mede bestrijct, *Nat Bl.* VIII, 245 (*var.* rosine). Neemt (*Jacob tot zijne zonen*) in uwen vaten vanden besten vruchten vanden lande, en luttel roozinen ende hoonich ende scoeraes, *Haagsche Bijbel* 1, 40*c* (*Gen.* 43, 11: *modicum resinae et mellis et storacis*; *zie de aant. ald.*: „*rosinen* heten alle maniere van gomme; . . . machschien meent die lettere mit rosinen „balsem", *Hist. Schol.*). Vgl. in dezelfde bet. rasine, *D. B. Jerem.* 51, 8 (zie bij RACINE), dat dus niet juist eene verkeerde vertaling behoeft te zijn.

ROSINNE (*reuzin*). Zie REUSINNE.

ROSMARIJN. Zie ROSEMARIJN.

ROSCAM, znw. m. Mnd. *roskam*, ook *roskammer* (paardekooper; vgl. Lübben 3, 510): mhd. *roskamp*; hd. *rosskamm* (ook in de bet. „paardekooper", ndl. *roskam*. Vgl. ROS en zie het volg. Art. *Teuth.* roscam, strigilis. Kil. roskam strigilis; roskam, hippocomus (bij Dief. „ross-, stalknecht" hippoplanus *et* stebularius (*l.* stabularius; in *Kil. auct.* niet dit woord, maar fra. *palefrenier*). Plant. roskam, *une estrille*, strigil, strigilis. Ook bij Halma en Weiland staat *roskammer* in de bet. van „paardekooper" (zie ROSTUUSSCHER) opgeteekend. || De knapen van den live suveren de paerden metten roscamme, Matth. *Anal.* 1, 293.

ROSCAMMEN, zw. ww. trans. Mnd. *roskammen* (op te maken uit „roskammer"); hd. *rosskammen*; ndl. *roskammen. Met een roskam* (paardenkam) *reinigen, roskammen. Teuth.* roskamen (l. roskammen), strigilare. Kil. roskammen, strigile equos pectere, pectine jumentorum sordes distringere *et* agere hippocomum s. hippoplanum. Plant. roskammen, *estriller un cheval.*

ROSMOLEN, znw. vr. en m. Mhd. *rosmül(e)*; hd. *rossmühle* (ook *pferdemühle*); eng. *horse-mill*; ndl. *rosmolen* (zie o. a. Hoeufft, *Breda T.* 500). *Een door een paard* (*of ezel*) *in beweging gebrachte molen*. Het ndl. *rosmolen* is vooral in gebruik in de bet. „eene plaats waar veel drukte en rumoer is, zoo dat het hoofd er van omloopt" (als het paard in een rosmolen rondloopt). Vgl. Sewel 68: „*in de rosmeulen loopen*, to eat one's bread in sorrow." Kil. r o s m o l e n, mola asinaria, mola machinaria, mola equaria: quam jumenta versant. Plant. r o s m o l e n, *moulin à cheval*, mola equaria. ‖ Molendina dicta *rosmolen*, *Cart. v. Mariënw.* 119. (Si) hebben opgedragen tferendeel van eenre wijntmolen ende tferendeel van eenre rosmolen, 297 (*a.* 1340). Zoo hebbe ik hem vergunt ende gegeven grunt (*l.* grint) ende wint, d. i. . . . rosmolens te zetten en windmolens te maken waar zy willen, *Cron. v. Schagen* 70 (*a.* 1427; *Wfri. Stadr.* 1, 65, 82); ook *Cron. v. Benn.* 94. Alle die ghoone die wind (*d. i.* wind-) off rossmulen hebben bijnnen der stat, *R. v. Nijm.* 292 (*a.* 1565). Soo zullen myne ondersaten van Hoochtwoudt wintmolen oft rosmolen mogen maken waer zy willen, *Wfri. Stadr.* 1, 80, 50. In die rosmoolen IIII meriën, *Arch. v. Buren* 104. Van elken mudde, dat sy opter wyntmolen malen (daer sel men of geven) enen halven Johannesbraspenning . . ., mer dat koirn, dat men opter rosmolen maelt, dair sel men off geven van elken mudde enen Johannes-braspenning, *Gild. v. Utr.* 2, 67, 1 (*a.* 1432). (Uutgheheven van timmeringhen) van ere rosmolen 25 lb, *Reg. Bisd.* 472 (*a.* 1328). Dattet convent . . . gheen waegen, peert noch ploich noch geenrehande bouwerye, uytgesondert alleen koen ende 2 pert in den rossmolen houwen en sullen, *R. v. Nederst.* 1, 231, 28. Zoo ook *R. v. Utr.* 1, 115, 6; 1, 314, 89 (= *Gild. v. Utr.* 2, 67, 1).

ROSSCER (ROSCER), znw. m. Waarschijnlijk is de beteekenis *rossige*, *iemand met rossig haar*. Zie de plaats bij ROSACHTICH.

ROSSIDE (RASSIDE, RONSIDE, ROSSIJT; ook RUNSINE), znw. o. Mhd. *runzît*, *-îdes*; ook *runzîn*. Van ofra. *roncin*, *runcin*, *rouchin*, ook *ronci*, waaruit de mnl. vorm *ronside* gemakkelijker te verklaren is (het woord is dan eene geleerde vorming evenals *cade* naast *ca* e. a.; de assimilatie *rosside* uit *ronside* is natuurlijk ontstaan onder den invloed van *ros*), fra. *roussin*; mlat. *runcinus*, *roncinus* en tal van andere vormen bij Duc. op r u n c i n u s. De oorsprong van het woord is onzeker; is het woord romaansch, dan komt het af van lat. *russus*, fra. *roux*, rossig, roodbruin; doch sommigen (ook reeds Duc.) zien er eene afleiding in van germ. *ros* met een romaanschen uitgang. Waarschijnlijk zijn hier, zooals meermalen, rom. en germ. woorden samengevallen. Vgl. ook sps. *rocinante*, benaming van het paard van Don Quichote (vanwaar fra. *rossinante*), dat van *roncin* (*roussin*) is gevormd. In het Romaansch heeft het woord de bet. van *een gewoon paard*, *eer klein dan groot* (Duc. „equus minor, gregarius"), dat ook als pakpaard of lastpaard dienst doet (Duc. op r o n c h i, r o n c i: „roussin, cheval de service"; vgl. ook ald. op r u n c i n u s de aanhaling: „li uns sont *destrier* grant pour le combat, li autre sont *palefroi* pour chevaucher à l'aise de son corps, li autres sont *roncis* pour sommes porter"). Daarmede in overeenstemming is het feit dat in het Mnl. het woord aanduidt (*a*) *een paard van de gewone soort*, nu en dan als werkpaard en pakpaard gebruikt, meermalen *een paard van minder allooi*, *een klepper*, eene enkele maal zelfs *een oude of magere knol*, en herhaaldelijk gebruikt in tegenstellende verbinding met o r s, waarbij dan wel o r s zal beteekenen „rijpaard" en r o s s i d e: „trekpaard, werkpaard, lastpaard". Vgl. mhd. *runzît*: „kleines pferd, klepper, mähre" (Lexer). Doch evenals in het Romaansch beteekent *rosside* ook herhaaldelijk (*b*) „een ros, strijdros", „een edel rijpaard" en „een damespaard"; zoo zitten o. a. Fergunt en Flandrijs op een r o s s i d e in den strijd, en reist de koningin van Arragoen (in *Limb.*) op een r o s s i d e. — *a*) ‖ Hi ginc te sinen sciltknecht ende sat op sijn rosside, *Lanc.* II, 25824. Gelovech riddere, . . . gi hebt gewisselt . . . u ors om een rosside, 25829. Ic soude min ors eer lenen u, eer ic sijn (*des schildknechts*) rosside name nu, 39331. Die knape . . . scloech mit sparen (*Maerl. schreef* sloech met sporen) sijn rosside . . ., (ende) reet te(n) pauwel(i)oene waert daer hy die scoon(e) joffrou(we) vant, *Troyen* dl. 2, vs. 17117. Dese knecht, die hier comt gevaren, sal bi ons sijn rosside lenen? *Tijdschr.* 13, 26, 11 (fra. bl. 27: *le ronci*). Haddic seven orse hier (fra. bl. 27: VII *destriers*); ic gave se u eer eer sijn rosside (fra. *son ronci*), *ald.* 15. Rydderpeerde, ors unde teldener unde runsine en ys neen (*geen*) wergelt gesat, *Sassensp.* 2, 174 *var.* Elc hadde een ors oft een rosside ende wapine gnoech, *Lanc.* III, 17595. Hets coopmanscepe wiese doet, die minne geeft om enich goet, gelijc datmen coopt orsse ende rassiden, *Rose* 10113 (*var. B.* rossiden, *C.* groote orsen ofte rossiden; fra. slechts *un destrier*). Si sende hem orse ende rossiden, *Lorr.-fr.* I, 620. Voor 1 ronside XV lb; van 1 ronside XXX lb, *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 133 (*aldaar wisselt het woord herhaaldelijk af met* paert, *dock de prijzen verschillen te veel om daaruit eenig gevolg te trekken*). Enen naen, die ridende quam jegen hem op een dravende rosside, *Lanc.* II, 16273; ook III, 3724. Met mi sullen varen twelf sciltknechte die . . . goom nemen ten rossiden (*de pakpaarden*) ende ten orsen (*de rijpaarden*) ende ten gesmiden, *Flor.* 1454 (*vgl.* Hoffm. *in het Gloss. ald.*). Dat negeen onser cnapen peerde ontlene no rosside (*mv. van* rossijt?) aen onse liede, en si bi onsen wille ende bi haren gemoede, *Belg. Mus.* 6, 302 (*a.* 1284). (Si) voerden met hem in de vaert menich starc springende paert, menich ors, menich rosside, . . . menigen scilt ende baniere, *Grimb.* I, 3106; ook 3462 (ghereden wale op een rosside, *var.* een rosside dat wel ghinck); 5123 (orsse, rossiden, peerden); 4751 (peerde ende rosside, *mv. van* rossijt); II, 1341. R. de vrome gaet ten tornoye ende heeft mijn rosside, mijn palefroit, mijn coursier, *Livre d. Mest.* 38 (fra. ald. *mon rouchin*). — Dat een riddere gereden quam op een cranc mager rosside, *Lanc.* III, 11346. Daerombe saltu (*Walewijn*) nu . . . dijn Gringalet darven, ende riden nu dat rosside, dat mager es ende scu, II, 39378; ook III, 17595. U ne soude moghen gescien nimmermeer eneghe ere na dien dat gi op sulc rosside geseten wart, 27862 (*ald.* 27834: een mager pert). Si bonden Waleweine sine hande ende settene op een cranc rosside, *Mor.* 2284; ook 2325. Si dede hem bringhen sijn rosside, magher ende arem ende onghedaen, *Parth.* 2325. Die selve cnape . . . dien hi int wilde foreest vant jeghen hem comende . . . upt maghere rosside, dat sine voete cume mochte verroeren iet, *Wal.* 10211. — Verklw. ‖ Des sciltknechts rossidekijn, *Tijdschr.* 13, 32, 114. — (*b*) ‖ Men siet datmen hout al stille metten breidele een starc rosside: al houwement met sporen inde side, men houtet nochtan inden monde, dat (*zoodat het*) staende blivet ene stonde, Stoke IX, 723. Ic sal u wisen een rosside, sijns gelike gi noit en saget, *Ferg.* 3700. Hector was gram, hy riep te(n) synen, dat sy om tors souden pynen; „ghy heren, haelt my dat rossyde, of nummermeer en wert ic (*l.* werdic) blyde, *Troyen* dl. 1, vs. 13969. LX cnapen, die voor hem riden, saten alle op starke rossiden, *Parth.* 4245; ook 6557. Dien jonchere ende sijn rosside, 2368. Baucente dat goede rosside, *Lorr.-fr.* I, 40 (fra. *le bon corant destrier*). Dat rosside (*van Ferguut*), *Ferg.* 3984. Dat rosside (*van Flandrijs*), *Flandr.* III, 82. Trec op den breidel dijns rossijds (*van* rossijt), hoverdege, want du so rijds dat dijn spronc den steen-

wech loemt (*er gaten in slaat*), *Rincl.* 915. Die di gave een ronside, soudi moghen tuwen tide keren van sconincs Arturs hove tuwen campe? *Wal.* 1507. Walewein die beette . . . ende seide: neimt hier mijn ronside, 1522. Daer sijn rosside ghesadelt stoet, *Beatr.* 161. Men brochte hem vollic haer rossiden, want si te hove wilden riden, *Ferg.* 973 (*vgl.* 963: hare twee perden). — Si quam op een rosside al baer, *Mor.* 1241. Hare utevercorne haer . . . hinc haer achter op dat rosside, 1242. Der joncfrouwen rosside, *Wal.* 10137; ook 3687; 9634. Der coninginnen rosside, *Limb.* VI, 1651. Alsi wilde (*de geliefde*) soude soe jou riden, ende ghi soud wesen een rosside? . . . dins geen vragen, want mijn lief soudic gherne dragen, *Vrouw. e. M.* III, 52, 6.

AANM. — Aldus moet gelezen worden *Troyen*, dl. 1 vs. 7793 voor *orssen*. Vgl. *Tijdschr.* 23, 278.

ROSSIDEKIJN. Zie bij het vorig Art.

ROSSIE, znw. vr. Van lat. *Russia* (*Rossia*), fra. *Russie. Rusland.* || Dat Turkelant ende al Rossië, *Ler. v. Lutg.* III, 1409. Met dieren pelre van Rossiën (: partiën), *Ferg.* 5023 (de verklaring „lichtroode kleur" in *Taalg.* 9, 197, is onjuist; dat allerlei pelterijen uit Oost-Europa kwamen is bekend en blijkt uit sommige namen, en nu *Rossie* ook elders in de bet. „Rusland" voorkomt, zal men de verklaring van Verwijs wel voor de juiste mogen houden).

ROSSINE (*Keurb. v. Haarl.* 133). Zie ROSINE.

ROST (*roest*). Zie ROEST.

ROST (*rust*, *D. War.* 8, 74, 40). Zie RUSTE.

ROSTE (*Sp. d. S.* 8958). Zie RUSTE.

ROSTECHTICH. Zie ROESTACHTICH.

ROSTEGEN (*L. v. J.* c. 45). Zie ROESTIGEN.

ROSTEN. Zie ROESTEN.

ROSTEN. Zie RUSTEN.

ROSTER. Zie ROESTER, en vgl. *Voc. Cop.* yserroster, ferrugo.

ROSTEREN. Zie ROESTEREN.

ROSTERHEIT. Zie ROESTERHEIT.

ROSTERICH. Zie ROESTERICH.

ROSTICH, -HEIT. Zie ROESTICH, -HEIT.

ROSTIER (*Schaaksp.* 20*b*). Zie RUSTIER.

ROSTUUSSCHER(E) (-TUSCHER, -TUYSCHER), znw. m. Mhd. *rostûscher*, *-tiuscher*; mnd. *rostuscher*; hd. *rosztäuscher*; ndl. verouderd *rostuischer*. *Paardekooper. Voc. Cop.* een rostuyscher, mango (mercator, et proprie equorum). *Teuth.* rostuyscher, perdvercoper, mango. Kil. rostuyscher, mango equorum, hippoplanus (dezelfde lat. woorden dienen ter vertaling van roskam; men zal dit laatste dus ook in de bet „paardekooper" moeten opvatten; zie de aanhalingen ald. uit het Mnd. en Hd.). Vgl. Plant. „een peerdttuysscher, *un maquinon de chevaulx*, proxeneta (*makelaar*). || Die vijfte sonde is datmen die waerheit heelt vanden dingen die si vercopen, als dese rostuusschers doen, die souden node segghen theymelic ghebrec dat si aen horen paerden weten, al vraecht mens hem, *Con. Som.*[2] 272 (*var.* paerdevercopers). Bi heren J. van W. ende bi J. van P., 2 rostuschers, die alle die paerden hadden helpen copen, *Rek. d. Gr.* 3, 117 (*a.* 1443). Van B. die rostuyker (*l.* rostuysker) vor een telden :e zwart peerd, dat hi onser stad afcofte 25 oelde sch., maken 80 lb, *Rek. d. Cam.* 6, 94 (*a.* 1382). — Ernı rostusers soiken altoos quay gulen (zie GUUL), *Tijdschr.* 21, 109 (16*de eeuw*). Een rostusere, *ald.* 73. Zoo ook in de 17de en 18de eeuw (Halma 550).

ROSVOLC, znw. o. Mhd. *rosvolc*. *Paardevolk*, *ruiterij*; ook *eene wacht te paard*, hetz. als heden ten dage „bereden politie". || Dat men alle nachte die scharwaecke doin te perde ende te vuete, ende ordonnere alle nachte van rosvolcke eyn getal die omrijden, *Ann. Limb.* 1, 231. (Doe) quam daer (*in Palestina*) die procuratoor van den president van Suriën met een grote menichte van rosvolcke ende hi versloech vele van desen navolgher (van Theodas), *Proza Sp.* 194*b*. So en waren die capiteynen metten knechten niet wel te vreden, sorgende voor al dat rosvolck, want die knechten en hadden gheen volc te peerde, *Exc. Cron.* 282*a*; ook *b*. Vgl. ROSHERE. — Zoo ook in de 17de eeuw (*Wdb. op Bredero* 313).

ROT, bnw. Het woord is nog zeldzaam in het Mnl. gelijk ook in de andere oudere germ. dialekten, doch het bestaan er van blijkt in elk geval uit rotheit; z. ald. Een verwant woord is mhd. bnw. *rôz*, murw. Kil. rot, verrot, putris, putridus, putrefactus, marcidus; angl. *rotten*, corrupt; ook rottigh, putris en rot, znw. in de bet. van „rotheyd" (ook Plant.). Plant. rot, *pourri*; rotachtich, *aucunement pourri*, submarcidus, putridusculus. Het vlaamsche woord in de middeleeuwen was vort; z. ald.

ROT, znw. Zie RATTE en vgl. ROTTE.

ROTE; ook ROTTE, znw. vr. (en eene enkele maal ml.). Mnd. *rote*, *rate*, vr.; *rot*, o.; mhd. *rote*, *rotte*, *rot*, vr.; hd. *rotte*; ndl. *rot*. Van ofra. *rote*, *route*, vanwaar fra. *route* (slechts in de bet. 6) en eng. *rout* (meng. *route*). Van mlat. znw. *rupta*, eig. deelw. van lat. *rumpere*, breken. Zie verder de Wdbb. en vgl. over het mnl. rote Huyd. op Stoke dl. 3, bl. 137; Van Wijn op Heelu, bl. 116 vlgg.; De Vries, *Taalzuiv.* 154. In Zndland zijn de vormen *rote*, *root* nog heden bekend in de bet. *rij*, *reeks* (b. v. van boomen; vgl. Kil. „rote, ordo, series") en *rij*, *gelid* (van soldaten); ook in de uitdr. *te rote*, achtereen. Zie De Bo 954; Schuermans 556; *Antw. Idiot.* 1044; *Waasch Idiot.* 561 vlg.; Tuerlinckx 538; Claes 207; Rutten 191. Met de vormen *rote* en *rotte* uit hetzelfde ofra. woord zijn te vergelijken *rootse* en *rotse* (zie ROTSE).

1) *Schaar*, *afdeeling*. Oorspronkelijk een deel van een grooter geheel, in het bijzonder *eene legerafdeeling*, *een meer of minder duidelijk omschreven deel van een leger*. Kil. rot, turma, manipulus, contubernium militum, decuria; rotghesel, contubernalis, commanipulo, manipularis; rotmeester, dux militum, ductor ordinum; *ook* decanus, decurio, manipuli praeses, magister manipularis. Plant. een rott krijghsknechten onder één vaentken, manipulus, agema, cohors; rot van thienen, decuria; met rotten, turmatim, manipulatim (ook rotgezel en rotmeester). Eene dergelijke opvatting heeft nog heden ndl. *rot* (Van Dale). Deze bet. „legerafdeeling" komt in het Mnl. niet duidelijk uit; zij kan aan het woord eigen zijn daar waar het in het mv. gebruikt wordt. De gewone opvatting is *schaar*, *gewapende troep*, *legerbende*. Het mv. heeft dan de bet. (*legerafdeelingen*,) *legerbenden*, *scharen*, *drommen*, d. i. *leger*, *legermacht*, in welke opvatting ook het enkv. wordt gebruikt. || Doe sciet there met grooten roten ende elc die trac daer hi behoorde, *Vl. Rijmk.* 9552. Ontaen wart hi (*Crassus*) ende sine roten, *Sp.* I[4], 76, 25. Alexander met sinen roten viel ane die stat, I[4], 20, 8. Si (*Noormannen*) waren geslegen van haren roten (*de Goten*), IV[1], 38, 68. Die Limborcheren met haren roten, Heelu 4854. Met soo grooten roten, 3545 (ook *Limb.* VIII, 1080). Met haren roten, 433 (*vgl.* 396: met haren scaren). Doe quamen met haren roten die heydene op die vrouwe rike, die hare weerde deghelike, *Limb.* XII, 600. Doe si vernamen dattie porten (*l.* roten) vor (*l.* dar) in worden dus besloten, Velth. II, 13, 45. Sijn ors . . . ran voor dandere in de rote wel een groten bogenscote, *Grimb.* II, 2247 (*var.* voor al syne roote). Heer Arnout reet uyt sine rote meer dan een boghenscote, 2745. Turnus nam mit sijnre roten scade uyttermaten groot, *Troyen* dl. 3, vs. 38105. Doe keerde die Grave met sine roten, Velth. II, 49, 33. Dat Dimus met siere roten Alexandere soude verslaen, *Alex.* VIII, 298. Dat hi (*Darius*) tusscen de nauwe montanie van Ciliciën was besloten . . . met siere roten, IV, 1210. (Hi) belach met sijnre rote

. . . die stede ende slote, *Brab. Y.* VII, 2861. Men hadde mettien groten ghescote onteert altemale de rote, Stoke II, 621. Dit was ene starke rote, *Sp.* I^{3}, 40, 30 (*vgl.* 19: Porrus here). Beede met speren ende met gescote werde hem des coninx (*Alexanders*) rote dapperlike, I^{4}, 49, 11. Met steene ende met ghescote so quetsten si die roomsche rote sere van boven nederwaert, I^{5}, 41, 49; ook 58, 16; *Rijmb.* 28760. Somwile quam onse rote, diet hem . . , zware vergout, IV^{2}, 14, 8 (*Brab. Y.* III, 1190). Daer vacht hi jegen Menfrote. die daer jeghen brochte ene rote van lieden die ontsienlijc waren, IV^{8}, 47, 31. Want het wonnen hem (*Wandalen*) af die Goten hare lant met haren roten, III^{1}, 17, 7. Ende (*het land*) es met ysere besloten jegen here ende jegen roten, I^{4}, 28, 39. (Dat) hem die scuttren onderschoten an beeden siden van der roten, *Sp.* III^{2}, 53, 39 (*var.* vanden roten; *vgl.* 37: dat elc mochte . . . anescouwen sanders scare). Te vechtene uptie Zeloten, die starc waren ende van groter roten, *Rijmb.* 30145. Een kint, . . . dat was ghescoten . . . daert mede liep onder de rote, ende sterven moste vander scote, Stoke VI, 701. (Doe) quam de coninc te Calys waert met groten volke . . ., ende int vergaderen van dier rote enz., *Vl. Rijmk.* 5466.

2) Ook zonder het begrip „gewapend". *Troep*, *schaar*, *bende*, *gezelschap*; het woord wordt niet als het hedendaagsche *rot* (= bende, b. v. in *dievenrot* (verouderd *bedelrot*, *moordrot*, Weiland); vgl. *samenrotten* en *Taalzuiv.* 154) uitsluitend gebruikt van „het zich aaneensluiten met slechte bedoelingen"; het beteekent ook „een gezelschap van fatsoenlijke, ook aanzienlijke lieden", en wordt zelfs gebezigd van het gevolg van een vorstelijk persoon, *het hof* (zoo ook ofra. *route*). *Voc. Cop* .een rote van volke, catherva. *Teuth.* company, rotte, geselschap, societas, sodalitas. Kil. rote, classis, coetus, coitio, sodalitium; rote houden iemanden, comitari, addere se socium alicui. Plant. rott oft bende, *une ligue, ou bende de gens*, turma, classis. || Roten groot van sconen knapen, *Lanc.* II, 39719. (Hi quam) gereden daer hi sach liden ene grote rote ridderen riden, 37307. Hi brac hem daer uter roten (*verwijderde zich uit het gezelschap*, *den drom van spelers en toeschouwers*, *de menigte*), *Sp.* IV^{2}, 58, 22. So stonden up dan aldie rote, IV^{2}, 29, 58. Die roc (*van Christus*) gheviel bi lote eenen ridder van dier rote, I^{7}, 29, 29. Daer ne was nieman in die rote die iet wiste van Lancelote, *Lanc.* II, 2903. Die voorbaerste van alder roten (*de bemanning van een schip*) hevet hi (*de stuurman*) mettem in (*in de boot*) ontfaen ende liet dander volc daer staen, *Sp.* I^{7}, 62, 10. Saghe hine (*de leeuw iemand die hem gewond had*) onder enighe groote scare, hi souden bestaen . . ., ende hadde een uut eere rooten (*een jachtgezelschap*) ghemist ende na hem hadde gescoten, dien soud hi daerneder loopen, *Nat. Bl.* II, 2246. Die doore slootmen metten slote, daer buten bleef die andre rote (*de vijf dwaze maagden*), *Rijmb.* 25717. Tes die rote (*het hof*) leden was, *Ferg.* 320 (fra. *atant la route trespassa*). Doe voeren si ute haerre porten met ere harde scoonre roten, *Cass.* 1057. Die coninc vanden Wester Goten ende een bisschop an sire roten (*in zijn gevolg*), *Sp.* III^{8}, 57, 15. Alse die coninc . . . voer ten tornoye ward, hi ende die met hem waren in di(e) rote spraken vele van Lancelote, *Lanc.* IV, 457. Nichanor ward saen in sinen arm ghescoten, die met hem voer in der roten, *Rijmb.* 31574. Elc wroegde andren in der roten, 34130 (*ieder van hen beschuldigde den ander*). Dies ontsculdechde hem . . . Ulixes voor die griexe rote (*de Grieken*), *Alex.* VIII, 615. Men gaf Waleweine ende Lancelote alden prijs van alder rote (*de ridderschaar*, *de ridders*), *Lanc.* IV, 6353. (*De keizer*) senddene (*Maximiaen*) in Gallen, dat hi velle die sotte rote, *Sp.* II^{4}, 1 34 (lat. *imperitam multitudinem*). Alle die ghevangene roten dede hi alle comen vort ende scoutse quite, ende rumeden de port, III^{4}, 47, 154. (Si) wijedene (*Jacobus*) bisscop over de rote, I^{7}, 45, 12 (*de christenschaar*, *de christenen*). (Hi) dooptere eene mekele rote, 28. Hi (*Alexander*) heeft die Israëlsce roten binnen Caspi besloten, *Alex.* X, 179; ook III, 827. Dat hi (*Alexander*) die ongave rote (*der Joden*) in den wilden berghe beslote, *IX Best.* 95. Daer sach ane die heileghe rote (*de engelenschaar*, *de engelen*) dat licht comen van hemelrike, *Sp.* I^{7}, 39, 26. Alle daghe met groten roten quamen ontvliende dien Zeloten vele Jooden, *Rijmb.* 30403. Doe bleven si daer metter roten (*hs.*, *met haar gezelschap*, *met den ganschen stoet*), *Franc.* 7886 (*t. te onrechte* toten). Die derde coninc van dire rote (*dat volk*) was geheten Cham die grote, *Lanc.* III, 5423. Nochtan laghen si (*lijken*) bi groten roten, die huze vul, *Rijmb.* 32865. Der dieve roten, *Sp.* II^{8}, 19, 68 (vgl. ndl. *dievenrot*). Marie hevet macht , . . over dier vianden rote, I^{7}, 86, 91 (vgl. ndl. *duivelenrot*). Die duvele met haren roten, IV^{2}, 54, 70. Dese moordenaers met haren roten (*zie beneden*) hiten (*d. i.* hieten) hem selven Zeloten, *Rijmb.* 30129. — Met haren roten, *met hunne scharen*, d. i. *allen gezamenlijk*. || Die Sarrasine . . . met haren roten, *Sp.* III^{8}, 61, 19; ook III^{8}, 64, 33. Die wandelen met haren roten, 34. Dandere met haren roten maecten buten groot ghescal, IV^{2}, 60, 82. Hoghe Syten ende hoge Goten die liggen met haren roten in Asia ane die nortside, I^{1}, 21, 43. Die Wester Goten die al noch met haren roten tlant van Spaengen doe besaten, III^{7}, 7, 3 (lat. *cum tota Wisigothorum gente*). Mit alle te male haeren roten ghereyden sijt . . . opten oever, haer spyse, *Troyen* dl. 3, vs. 35877. Die Ydumeen entie Zeloten sloeghen tfolc met haren roten, *Rijmb.* 30303. Dus trac tgemeinte met haren rote (: scote; *lees in weerwil van het rijm* roten *ook het ml. geslacht zou vreemd zijn*, *doch zie daarvoor beneden* Hild. 91, 130), van Loven ende van Bruessel beide, *Brab. Y.* VI, 1293. Alsi dat sien . . . wildsi varen ende winnen hare ankere, met haren roten, *Franc.* 9077. Daer waren si (*de Joden*) met haren roten, si en mochten uut maer ténen gate, *Alex.* III, 804. — Téénre (tére) roten (rote), eig. *in één troep*, *gezelschap*, *schaar*, d. i. *met of bij elkander*, *bijeen*, ook *gezamenlijk*. || Isegrim . . . quam tenen stonde daer xx weders tere rote stonden in dinde van enen kote, daer die herde was af gaen eten, *Rein.* (uitg. Willems) 228, 14. Het volghede daer den coninc mede IIII ridderen teere roten, *Parth.* 5342. Daer vant hise tere roten in een huus alle besloten, *Edew.* 1995. Met menighen scepe ende met groten quamen si over tere rote bi Monekedamme, Stoke VI, 45. — Tere roten werden, *zich vereenigen*, *gemeene zaak maken* (vgl. hd. *sich rotten*). || Daer wordsi alle teren (*l.* tere) roten die Ydumeen entie Zeloten, *Rijmb.* 30279. — Rote aen rote, *bij troepen* (vgl. TROEPMALE). || Men dede gaen dat Vlaemsche diet rote an rote binnen Sirixe, ghelike dat men drivet vee, Stoke X, 326. — Ook van dieren. || So welc tijt dat éen swijn gellet, alle die rote haer versellet of si alle verwoet waren, *Nat. Bl.* II, 371 (lat. *totus porcorum grex*). Mi dunket wel an minen sinne, dat u die vligen (*vliegen*) sere minnen, dar ic u sie . . . wel grote roten volgen na, *Aiol* 118. Die oude (*nachtegalen*) leren die jonghe ende formieren hare tonghe op ende neder talre note: dus leert elc hare rote, *Nat. Bl.* III, 3251. (*Kemels*) in groten roten, *Vaderb.* 212*b*. Die stringen, daer si (*de beesten*) an met roten (*bij spannen of kleine troepen*, of ook *bij rijen*; vgl. boven de aanh. uit Kil.) gebonden waren, hebben si verwerret, *Sp.* III^{4}, 41, 18 (lat. *funibus implicatis ordines miscuerunt*). Al stonden sy (*honden*) daer mit groten (*var.* groter) rote, sy scheyden hem mit snelre vaert, Hild. 91, 130. — So slacht hi den vissche, die vloten buten den an-

dren met haren roten (*met hunne scharen of scholen*, d. i. *met elkander*, *gezamenlijk*), *Lucid.* 2799. Alle die scare van dien diere coomen op dat dier gelopen (*var.* gescoten) ende wondent so met haren roten, dat vliet of stervet te hant, *Nat. Bl.* II, 464 *varr.* Beide nachtegale ende calandren, die papegay ooc metten andren die singen menegerande noten, daer si sitten met haren roten, *Rose* 65. So dat hem dandre (*adders*) vergramen die binder moeder sijn besloten, ende scooren met haren roten der moeder ontwe die siden ende comen uut, *Nat. Bl.* VI, 848. — Eene enkele maal wordt rote ook gebruikt van zaken en dingen. ‖ In die erde es hi (*de wind*) besloten, ende vaert daer dore mit groten roten (*met groote drommen*, nl. bij eene aardbeving), *Natuurk.* 1849. Dat vlogen met groten roten die gescutte, *Lorr.* II, 620. — Mettien so (*zij*) brochte ooc daer vate diere, scone ende claer ende ooc vele tere rote (*vele met elkaar*, *te zamen een groot getal*), *Sp.* III[4], 12, 17.

3) *Legertrein*, *eene in eene voorgeschreven volgorde optrekkende schaar*; ook *gelid*. Vgl. ndl. *rot* o. a. in het bevel: „verdubbel de *rotten*", d. i. *gelederen* (zie ook de aanh. uit De Bo boven bij 1). ‖ *Woe hem die broeder houden zolen als zi riden inder scaren.* Eest dat twee broedere ofte meer hebben te samen te sprekene als zi zien (*d. i.* zijn) inder scaren of in der roten, die comen te zamen ende spreken cortelike ende ilen weder te horen steden, *D. Orde* 294. Zo wanneer een broeder vert uter herberghen, ziet hi in der roten ene ledighe stat, die heme ende zine beesten ghenoghet, die mach hi nemen, *ald.* Te hant zo zal die broeder vore riden ende die knechte aen hem volghen, die stat nemen in der roten, daer zal hi heten die knechte vor hem varen, *ald.* Ende (hi) zal na hem riden in der roten, dat hi zijn harnasch de bat besie ende dat hi sine stat die hi in der rote hevet ghewonnen moghe behouden, *ald.* Het mach ooc een broeder den andren ene stat nemen in der roten, als si nochtan (*nog*) zijn inder herberghen, *ald.* Nieman en zal drenken zijn pert in der scaren daer men over een water rijt, ten zi dat . . . dat water zo breet zi, datmen buten der roten sonder der ander hindernisse moghe drenken, *ald.*

4) *Samenzwering*, *samenscholing*. Vgl. hd. *sich rotten* Vgl. Kil. rote, coitio; rotten, coire in unum, coire inter se; rottinghe, rotterije, coitio, conventiculum, tumultus. Plant. rotterije, *tumulte ou sedition par bendes*, tumultus, seditio manipularis, en ndl. *samenrotten*, *samenrotting*. ‖ Hi hadde ghemaect ene rote, dat men dien coninc soude slaen (*dooden*, *verslaan*), *Alex.* VIII, 758. — Vgl. de uitdr. „te rote werden" bij 1).

5) Hetzelfde als perse, 4). *Opdringende drom strijders*, *opeengedrongen hoop vechtenden*, *strijdgewoel*, *gedrang*. Vgl. „Kil. rotten, coire in unum", en zie MELLEYE (fra. *melée*). ‖ Coninc Arolt van verren helt buter porssen ende buter roten, *Sp.* IV[2], 67, 46. Dies en begaf hi niet der roten, waer so men street, hine waser mede, I[4], 9, 8. Doe reet hi in die meeste rote, *Lanc.* III, 25871. Eer men wan also vele . . . slote, daer . . . was meneghe rote, meneghen oploop, menech pongijs, menech bestormen, *Brab. Y.* VII, 3249.

6) Op eene geheel andere wijze heeft rote zich ontwikkeld tot de bet. *weg*. Vgl. fra. *route*, „voie rompue, frayée" en hd. „eine bahn *brechen*". *Gemma* 139*r*: rote, een waghenspoor, vestigium. ‖ Ghine sult niet in de rote ghegaen verre eene boghescote, ghine sult enz., *Rose* 7415 *var. C.* (fra. „*vous n'aures ja plus d'une archie la sente* (bij *A.*: „daer suldi vinden enen pat") *batue et marchie*).

AANM. — *Rose-fr. L.* 828: „aldus, geselle, van uwer *rote* (: riote) die precieus es ende goet ende vaste staet in uwen moet, hebt altoos in (h)uë gedachte", is eene verkeerde vertaling van fra. (1, 331, 10734 bij Michel): „ainsi, compains, de vostre *Rose*, qui tant est précieuse chose, quand vous en serez en sesine (*bezit*) enz."

ROTE, znw. vr. Mhd. *rotte*. Van ofra. *rote*, *route*, mlat. *hrotta*, dat van keltischen oorsprong is (Hatzf. 1977). Vgl. Duc.[2] 7, 203 op rocta, rota, rotta; Diez, *Wtb.*[3] 2, 419; *Hor. Belg.* 6, 198. Naam van een muziekwerktuig, waarmede de troubadours hunne liederen begeleidden, *gitaar*. ‖ Met meniger manieren van snaerspelen, vedelen, gigen, herpen, roten, met soeten geclanke, met soeten noten, *Flor.* 3875.

ROTE (*honingraat*). Zie RATE en vgl. nog ‖ Eens lichts wives lippen sijn een drupende roete (*d. i.* roote), *D. B. Spreuk.* 5, 3 (lat. *favus distillans labia meretricis*). Een zwarm bijen ende honichrote, *Haagsche Bijbel* 1, 151*c* (*Richt.* 14, 8: *examen apum et favus mellis*). Hi stac wt dat einde vander rueden . . . ende nettese in die honichroot, *D. B.* I. *Sam.* 14, 27 (*intinxit in favum mellis*). Een deel van een ghebraden vissche ende een rote honichs, *Hs. Moll* 3, 50*r*. Du breecste ons die roten des honichs wt der scrifturen die du beduedeste, 144*v*.

ROTE (ROOTE), znw. vr. Mhd. *ræze*, „hanf-, flachs-*röste*" (vgl. ROOSTEN, 2de Art. en Grimm's *Wtb.* 8, 1283 op röste); mnd. *rote*, *röte*, *rate*. Het woord kan zoowel de bet. hebben van *de hoeveelheid vlas die te zamen in het water ligt om te rotten* als *het eene of andere water waar men vlas root* (vgl. ROTEN, 2de Art.). In beide opvattingen is het woord nog heden bekend in het WVlaamsch (De Bo 954). In de eerste beteekenis is het uit het Mnl. opgeteekend (zie een voorbeeld bij ROTEN, 2de Art.), in de tweede staat het vermeld bij Kil. rotte, rootte, fossa in qua linum maceratur, piscina", (ook in Hondius, *Moufeschans* 284, *aangeh. N. Ndl. Taalm.* 4, 259), en is het bekend geweest in het Mhd. en Mnd. (hetz. als hd. *röste*).

ROTELARE (RUETELARE, REUTELARE), -AER, znw. m. Van rotelen; z. ald. *Babbelaar*, *kletskous*. In de 16de eeuw. ‖ Ghy zijt een ruetelare; — Ende ghy een drooghstroto, besiet wat den pale (*z. ald.*) verwijt den (h)ovenstake, *Ned. Kluchtsp.*[2] 110, 33. Zie voorbeelden uit een lateren tijd bij Halma (waar reutelen vermeld wordt in de bet. „kakelen", doch *reutelaar* slechts in die van „grompot, knorrig mensch"), en De Bo op rotelaar, reutelare, ruttelare.

ROTELEN (*ROTLEN, REUTELEN), zw. ww. intr. Mnd. *rotelen*, *roteln*, *rutelen*; meng. *rotelen*; eng. *to rottle*, *ruttle*; oostfri. *röteln*; ndl. *reutelen*. Van den stam van ruten, snorren; z. ald. en vgl. Franck op reutelen; De Jager, *Freq.* 1, 497. Het woord heeft met mhd. hd. *rütteln* niets te maken (het wvl. *reutelen* in de bet. „roeren, omroeren" moet eveneens, gelijk De Bo reeds vermoedt, gescheiden worden van *rotelen*, *reutelen*, benaming van verschillende geluiden): bij mnl. rotelen behoort hd. dial. *rosseln*.

1) *Rammelen*, *ratelen*, *snorren* en dgl. Kil. (trans.) rotelen, movere aut quatere cum sonitu, crepitare; rotel *Fland.* j. raetel, crepitaculum; rotelspaen, *Fland.* crepitaculum. ‖ Mochtic enichzins bespien dat ic van hem creghe de slotelen, ic soudze hem bringhen zonder rotelen, ende om (h)u, Hope, de poorte ontsluten, *OVl. Lied. e. G.* 257, 715. Dat ic verloos alle beede mine slotelen: doe mense niet en hoorde rotlen (*l.* rotelen ?) . . ., elkerlic liep mi naere ende vraechde waer ic hadde ghedaen die slotlen, die ic hadde ontfaen, 305, 2180. En es daer niet in uwen curf? . . . ja, daer rotelt eenen pickelbeen ofte eenen steen, *Mnl. Dram. P.* 287, 34. — Zie voorbeelden van het woord in de 17de eeuw bij De Jager, *Freq.* 1, 497 (ook van „rammelen" in de bet. „aanhoudend babbelen") en vgl. *Job* 39, 26 (*Statenb.*): „tegen hem *rotelt* de pijlkoker"; thans *ratelt*). Voor het gebruik van het woord in hedendaagsche ndl. tongvallen zie

De Bo 956 op rotelen, reutelen, rutteln: „een ratelend of ruiselend gerucht maken; rammelen, pruttelen, knoteren, rabbelen" (ook *rotelaar* en *roteling* (*reut-*, *rott-*, *rutt-*); Schuermans 558 op rotelen, reutelen: „ratelen, rammelen, reuzelen, ruischen, ridselen, gedruisch maken"; Molema 345 op reuteln: „zonder zin of slot praten, babbelen" (ook *gereutel*, *reutel(i)g*). Vgl. ROTEN, 3de Art. en RUTEN.

2) In het bijzonder *reutelen*, *rochelen*, *een reutelend of rochelend keelgeluid voortbrengen*, ook van stervenden. Kil. rotelen, grunnire, murmurare, murmillare; rotel, grunnitus, murmillum, murmur quale moribundi edunt; murmur raucum, *ac* reciprocus sonus moribundi, *vulgo* rantacus (in *Synon.* 3, 10: „rotel, reutel, rochel"). ‖ Het (*het middel*) es hem goet die hygen ende rotelen ende pantysen, entie cortten adem hebben, *Hs.* Yp. 17*b*. Soo beghint die stemme inden sieken rechtevoort te rotelen, ende rotelt dan recht of dair wair een crof (*korf*) mit byen in der kelen, *Sp. d. Leken* 115*r*.

ROTELWIE, znw. m. Mhd. *rœtelwie*, ook *rôtwie* en *rœtelwier*; hd. *rötelweihe* (en verschillende andere vormen bij Grimm 8, 1306); ook (verouderd) *rüttelweih* (t. a. p. 1572). Naam van een roofvogel, *torenvalk*. Het tweede deel is hetzelfde woord als mnl. wuwe (voor **wiwe*), ndl. *wouw*; de vorm van het eerste staat niet vast (zie de talrijke vormen van het woord bij Dief. op cristula), doch de in *Gemma* opgeteekende vorm is die van een niet zuiver mnl. dialekt: *rodel-* zal wel de bet. hebben van *rood* (vgl. mhd. *rôtwie* en zie RODELACHTICH). *Gemma* 52*r*: een rotelwye, christula.

ROTEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *roten*; mhd. *rozen*, ook *rozzen*; ags. *rotian*; ook *rotung*, rotting; osa. *rotôn* (vergaan van roest); eng. *to rot*. Hetzelfde als rotten; z. ald. en vgl. Franck op rot. *Rotten, tot bederf overgaan.* ‖ Daer bi so macher (*in den bedelzak*) gheen dinc ute, maer het moeter altemale in roten, *Pelgrim* 60*c* (*Pelgrimage* 92*d*: verrotten). Die met laserscepe sijn ontsteken, die doen rotten dat vleesch van desen (*daardoor*) ende et nuttet enz., *Nat. Bl.* VI, 774 (*var.* roten). Al dat vleesch moet rotten uut, II, 2946 (*varr.* roten). Men sal doot slaen dat (*de slang*)... ende latent in olie roosten (*z. ald.*) te hant, die olie die es medicine fraie ende goet te dien venine, 757 *var.* (*varr.* roten, rotten). Sijn hout (*van den den*) . . ., dat niet lichte rotten en mach, VIII, 152 (*varr.* roten). Nemmerme daer na en blijct an den boeke woorm enghene noch sine rotten groot no clene, 250 (*varr.* roten). Dat dit hout niet en rot, al es et out, 881 (*varr.* root; *ook* rooc, *l.* root). In dier ghelijc dat soude roten tcoorn, alst opten velde wies, Hild. 110, 104.

ROTEN (ROOT(T)EN), zw. ww. trans. Mhd. *rœzen*, *rœtzen*; mnd. hd. *roten*; ohd. *rôzên*; meng. *reten*; eng. *to ret*; hd. *rösten* (waarschijnlijk vervormd onder den invloed der bijgedachte aan *rost*, roest; vgl. osa. *rôtôn*, „door roest verteerd worden"; ook in het Mnl. komt roosten als var. van roten voor, nl. *Nat. Bl.* VI, 758 (vgl. ROOSTEN, 2de Art.). Vandaar fra. *rouir*, murw maken *en* murw worden (Hatzf. 1980). Zie Franck op rot. *Doen rotten*, *roten*, gezegd van vlas en hennep. Kil. roten het vlasch, j. rotten; rotten oft rootten het vlasch, macerare linum ut cortex computrescat; gherot vlasch, linum fluviatum (wvla. *geroot vlas*, fra. *du lin roui*). ‖ Van rooten van henp ofte van vlas, *R. v. Nederst.* 1, 24, 22. Niemant hennip oft vlas te raten (*d. i.* roten) inder stede graften ofte in boomgerts off hovengraften off sloten by een pont, *Handv. v. Weesp* 40*a*. Wie dat vlas root binnen den scependomme, *Ann. Em.* 32, 47 (*a.* 1415). Wye eenich vlas root in gemeen wateringhen ofte an ghemeene weghen ofte dijcken sal verbueren X s. zwarten, *O. Vaderl. R.* 1, 218, 75. Men sal gheen vlas moghen rootten dan in besloten putten, *ald.* Rooten haer flass off hennep, *O. Marker.* 13, 8, 4. Dat nyemant hannep noch vlas rooten en sal bynnen onser drecht, van daer die mole placht te staen hent an die uterste palen, als by eenre penen van V ponden, soo mannighe roote, soo mannighe V ponden, Racer 6, 177; ook 102, 22.— Zoo nog heden in noord- en zuidndl. tongvallen. Zie o. a. *Nieuw Ndl. Taalm.* 4, 259 (*reuten*, in Overijsel); Gallée 74: *röten*, Schuermans 558: *roten* en De Bo 954 *rooten* (met *rooterij*, *rooting*, *rootput* en *rootwater*).

ROTEN, zw. ww. trans. Op ééne plaats komt een ww. roten voor, dat het causatief kan zijn van het intr. roten, waarvan rotelen het frequent. is. Het woord wisselt in de var. af met loteren, d. i. *heen en weer doen gaan*, *schudden*, in *Nat. Bl.* XII, 508: „in hem selven (*den arend*) heeft hi... enen steen, dat machmen horen, diene (*alsmen hem*) lotert voor sine oren" (*var. B.* root); lat. ald.: „interius lapillum habet, ex quo *sonorus est*"). Het begrip „geluid geven" staat in het Latijn op den voorgrond, en het is dus zeer goed mogelijk, dat het mnl. woord eigenlijk beteekent *doen rammelen of ratelen of snorren*. Vgl. Schuermans, *Bijv.* 274 op roten, De Bo op rotelen, waar hij het onderscheid kenschetst tusschen loteren, fr. *branler*, en rotelen, en De Jager, *Freq.* 1, 497, waar *reutelen*, intr., vermeld wordt in de bet. van intr. *leuteren*, d. i. „heen en weer gaan, onvast zijn". Minder waarschijnlijk is dat het woord zou samenhangen met mhd. hd. *rütteln*, waarvan geen verwanten uit het Mnl. zijn opgeteekend.

ROTGANS, znw. vr. Ndl. *rotgans*; fri. *rotgoes*; hd. *rothgans*, *rottgans*. „De naam van dezen vogel (zwe. *rotgans*, de. *rodgans*) zal wel evenals het dier zelf, van noordschen oorsprong zijn" (Franck). Ook oostfri. *rötgôs*; zie Koolman 3, 56 op het woord. In het Ndl. is het woord sedert de 16de eeuw bekend. Kil. rotgans, anser minor, sterilis. ‖ Wij willen schieten, want wij moeten onsen honger blusschen. — Wadt dingen? rotganssen? — Neen, huysmusschen, *Trou moet bl.* 4, 27.

ROTHEIT, znw. vr. Van rot, bnw.; z. ald. *Rotheid*, *het rot zijn*, ook van gewonde of zieke deelen van het menschelijk lichaam, *bederf*. Kil. rot, rotheyd, putredo, marcor, caries (ook Plant.). ‖ Gheen wonde en gheneest so lange als die rotheit overvloedich is, *Scep v. W.* 17*d*.

ROTIER (ROTHIER), znw. vr. Van ofra. *rotier*, fra. *routier*. Eigenlijk *iemand die in eene „rote" als soldaat heeft gediend* (zie ROTE, 1); vervolgens ongeveer hetzelfde als ribaut (z. ald.), *deugniet*, *vagebond*. ‖ Wye zal ons („*Stout*" *en* „*Onbeschaemt*", *twee speellieden*) thavent willen logieren? — Die van doene heeft twee drooghe (*listige*, *doortrapte*; vgl. *Tijdschr.* 4, 205) rothieren, die slepe ons tsaemen binden cote, *Ned. Kluchtsp.*[1] 110, 30. Vgl. hd *rottieren* en vandaar *rottierer*, oproermaker, raddraaier.

ROTIJN (Mieris 2, 340 *a*, *b*). Zie ROETIJN.

ROTMEESTER (-MEISTER), znw. m. Hd. *rottmeister*, *rotten-*. *Aanvoerder van een „rot" of bepaalde legerafdeeling.* Zie bij ROTE, 1) en vgl. Grimm's *Wtb.* op rottmeester. Mhd. *rotemeister*; mnd. *rotmêster* (het woord wordt in het Mhd., Mnd. en Hd. ook op andere bevelhebberschappen overgedragen). Kil. „rotmeester, dux militum, ductor ordinum" en „rotmeester, tiendeman, decanus, decurio, manipuli preses, magister manipularis". ‖ Beveelen u daeromme mit ernst dat gy alle die rotmeysteren ind anderen (die) nyet gerot en sijn, by eyn anderen bescheyt, *Geld. Oudh.* 415.

ROTSACHTICH (ROOTS-), ook ROCKACHTICH (ROC-, -ECHTICH), bnw. *Rotsachtig*, *klippig*. *Gloss. Bern.* rockegtig, i. bergegteg, jugosus (Dief.). Vgl. Kil. rootsigh, scopulosus (Plant. vol rootsen, scopulosus, saxosus, petrosus).

ROTSCHER, znw. m. Mnd. *rôtscher*, *roscher*, *rôtscherink*. In Oostmnl. tongvallen bekend in de bet. *stokvisch*.

Vgl. Lübben op het woord („wegen der röthlichen Farbe, die das Fleisch hat; norw. *rotskider*, eig. „rother Schimmer"). Het woord komt voor in *Briev. m. h. kwart. v. Zutphen*, n°. 1377 (*Rijksarch. te Arnhem*).

ROTSE (ROTCHE, RODCHE, RODTSCHE, RODSE, RUDSE, ROOTSE, ROETSE (met *oe*), ROOTCHE, ROOTSCHE, ROCHE, ROCE). znw. vr. Ook ROKE, znw. vr. Mnd. *rotse* (ook *stênrotse*); mhd. *rosche*, *rotsche*; *rusche*, *rütsche*, *rutsche* (deze vormen onder den invloed van mhd. *rosch*, o. a. „steil"); ndl. *rots*; eng. *rock*. Van ofra. *roche*, *roce*, en *roke*, *roc*; mlat. *rocca*. waarvan de oorsprong onbekend is; het woord komt ook in enkele keltische tongvallen voor. Voor de gerekte vocaal in *rootse* vgl. *bootsen* en *kaatsen* (bij Franck). Den vorm *roots* vindt men ook in de 17de eeuw (Oudem. *Wdb. op Hooft* 265). *Rots*, *steenrots*, *rotsachtige of steile berghelling*, ook *berg* en *rots in zee*, *klip*. *Voc. Cop.* rootse, roetse (met *oe*; zoo ook bij Plant.), abrupta; een steenrootse, rupes; saxum; cautis (Dief. op cautes); een hoghe steenrootse, scopulus; wthanghende steenrootse, de cop van den berghe, murex. *Teuth.* steynclyppe, rudse (vgl. boven de mhd. vormen), steygerheyt, rupes, abruptum, acclivum (ald. ook steynrudse, steynruds). Kil. rootse, rotse, rootssteen, rupes, scopulus, saxum, praeruptum et inaccessum saxum, petra, cautes, mons saxeus, rupes e mari eminens, gall. *roche*, *rocher* (vgl. ROCHIER); ital. *roccia*; hisp. *roca*; angl. *rocke*. Plant. een roetse (met *oe*; vgl. boven de aanh. uit *Voc. Cop.*), *une roche ou rochier*, rupes, saxum, petra; een roetse wter eerden verheven, *rochier sortant hors de terre*, scopulus. *Gloss. Bern.* roke i. vels, abrupta. ‖ Dyptanus . . . es een cruut daer cracht an leghet; an rootscen wastet, *Nat. Bl.* X, 243 (*varr.* rootsen). Spongia . . . es een visch die te cleven pleget an rootsen, V, 997 (*var.* rochen). Een visch van sulker sede, dat hi vaste an rootsen clevet, 562 (*var.* rochen). Blijftet (*het zeedier*) clevende daer an (*aan het schip*), . . . et . . . blivet als een rootse staende ghelijc alst een steenberg (*var.* steenberch) ware, 391 (*varr.* rootsche, rotsche). Capitacus (*een visch*) leghet onder rootsen, 329 (*var.* rootchen). Dat hi (*de arend*) ne (*het hert*) van der rootsen drivet ende hine also ontlivet, III, 193 (*var.* roke). Dat (*het dier*) hem heft boven der zee vloet, als of et waer een rootse vast, IV, 792 (*varr.* rotse, roke). Daer hi (*de arend*) an die rootse maect sijn nest, jof op boomen, III, 203 (*var.* roeken). Si (*ibex*) laten hen van der rootschen vallen, II, 2027 (*varr.* rootsen, rochen); ook 2017 (rootsen, *var.* rochen); 1491 (rootse, *var.* rooke); IV, 821; 818 (rootse, *varr.* roche, roeche) mit stancke . . . vloghen sy (*harpijen*) saen in dat wout onder een rootsche doncker ende cout, *Troyen*, dl. 3, vs. 35889. Een roke so staet in die zee . . ., daer die zee dickent jegen sleet . . . met groten baren, *Rose* 5693 (*var.* rootse; fra. *roche*); ook 5693. Dat men hem ene kerke maken soude up enen berch, . . ., up ene rootse indie see, *Sp.* III[a], 53, 76 (*var.* vlintroche, *Tijdschr.* 24, 155); ook III[3], 37, 48 (roetse; *var.* *Tijdschr.* 24, 125: roesche). Van enen, hiet Jan, die stoet onder eenre rochen steen, II[a], 59, 30. Dar hi enen starcken casteel vant, . . . ende was op ene rootche gestaen, *Lanc.* II, 23861. Des ander dages quam hi gereden tusschen II rootsen . . . in een dal daer hi een water vant, III, 5767. Hi sach hem omsloten . . . metten rootsen . . ., ende metten foreeste, 5792; ook II, 16948. Drie dage doget (*het kind*) pine op ene roke an een eylant, daert genen troost en vant sonder ane de vogele wilde, *Sev. Vroeden* 4131. In Poelyen tusscen rootsen van stene so es een water, *Sp.* IV[2], 80, 1; ook 78, 5. (Si) leeddene up enen berch, daer eene steile roodse was, I[7], 11, 64; ook 75. In ere roken gat, II[3], 21, 22 (*var.* rootsen). Dat die roche . . . ginc boven die torren vander stat wel c voete . . ., ende men mochter oppe maer rechte te êrer stede, daer die coninc houwen dede ene strate, *Lorr.* I, 2147. Die stat, . . . die op ene roche was geset, 2143. Entie wech was starc ende lanc over bosch ende over roche, Stoke II, 966. Een roke daer op was geseten een stat, *Flor.* 1794. Ute eenre rochen comt soe (*de beek*) ghestreken, *Alex.* VII, 487 (lat. *rupe profusus*). Die rochen die wilt waren van groten bochen (*bosschen*), VI, 209 (*hs.* rochgen: boehgen). Eene brugghe . . ., die up beede de rochen lach, 394. Waer die roche nauste was, 392 (*hs.* rogge; ook II, 237; IV, 17; 1233; IX, 1279; VI, 963. Die roke was herde slecht, si stont in die wolken gerecht, *Ferg.* 1571 (fra. *mont*); ook 1558; 634; 1131; 561; 645; 648; 569. Op ene rootsche hadde (hi) ghemaect sine husinge, 273. Groote menichte van wilden dieren, som uut berghen, rodtsschen ende holen kikende, *Cron. v. Vlaend.* 2, 228. Hoe aen die roke liepen, aent heldende, die espentine (*eenhoorns*), *Parth.* 2636; ook 1080. Onder ene rootse hi vernachte, *Franc.* 7166; ook 9233 (roche). An dien tempel . . . stont up ene rotche wide een tor, *Rijmb.* 31491 (*varr.* roche, rodche). Up rotsen hooch, 29705 (*var.* rochen). Jotapata dat stoed welnaer up ene rootche al, 28566 (*var* roche). Gamala . . . was van rochen vaster . . . dan Jothapatha die stede, 29699 (*var.* rotsen). In rootschen, in busschen ende in haghen, 28402 (*varr.* rootchen, rochen). Al daer ons Here neder ghinc weken die rochen, 23443 (*varr.* rootsche, rootsce, rotse). Rootchen scoorden ende steene, 26623. Tote Calvariën . . . was in die rootsche ghedolven die voet, daer dat cruce . . . in stoet, 26464 (*var.* roche). Steenbecklaren, die uten rootsen hiewen steene, 11272. Doe si quamen der rootsen ane, 9606 (*var.* rotschen). Dat lant was van rootsen vast, 9489 (*varr.* rotsen, rochen, rocen); ook 8099 (rootse, *var.* roche); 5983 (rootche, *varr.* rotse, rootsen, rochen); 5981 (rootche, *var.* roche); 23441 (rochen, *varr.* rootse, rootscen). Neven der rootsen an dat wout, *Ren.* 251. Die roche uptie Gironde, 561. Ene roche steet up die Geronde; wildi mi de roche geven, . . . ic souder up doen werken een huus van alsulker sterken enz., 615. Die rootche van Monte Calvare, daer God ghecruust was, *IX Best.* 566. Dese minotaurus was alte groten roodse, *Hs. Acq.* 63*b*. Trappen, . . . die in die roke gehouwen waren, *Cass.* 439. (Doe) hebbense op die roke vernomen den coninc . . . comen, daer onder liep die grote riviere, 1041. Vgl. STEENROTSE. — Nu en dan heeft roke ook de bet. *op een rots gebouwd kasteel.* Vgl. mnl. steen en fra. *roque* in eene aanhaling bij Huyd. op Stoke, dl. 1, bl. 551. In dezen zin is de vorm rotse niet gevonden: misschien is deze opvatting alleen aan *roke* eigen geweest. ‖ Onse wesen leit in den slike, dat wilen woonde op roken, *Vierde Mart.* 429. Nu en bestu (*mensch*) niet in dire roken, in dinen palayse wide ontploken, maer in eene clene graf beloken, *Z. ende Lich.* 22. Dat hi Maroc hiet vander Ynsen (*Indische*) roken, *Lanc.* II, 1216. Die ridder . . . van der roken zwert, *Bloeml.* 1, 135, 366.

ROTSEELSCH (ook ROOTSEELSCH; z. ald.), bnw. *Van La Rochelle* (aan de Westkust van Frankrijk); mnl. *Rotseel* (van den, van der Rotseele, Rotseelle, Rotselle, Rutseele, *Invent. v. Br.* Gloss., *Table des noms de lieux*, bl. 217); mnd. *Rotzeel*, *Rossels* (Lübben 3, 515). ‖ XX Rotseelsce vate Poytaus, *Oorl. v. Albr.* 46. Betaelt den muntmeester van eenen assaye van croonen roocseelsche (*l.* rootseelsche), *Invent. v. Br.* 5, 385 (*a.* 145). Vgl. ald. Gloss. de mnl. vormen *Rotseelle*, *Rotselle*, *Rutseele*, *Rochele* en *Rochelle* voor die stad (*Rotsele*, Velth. I, 36, 35), en fra. „vin de *Rutselle*".

ROTSETTE (ROTCHETTE). Zie ROSETTE.

ROTTE (Hild. 90, 93; *Nat. Bl.* II, 1949; *Kl. v. Diepenv.* I, 12). Zie RATTE.

ROTTE. Zie ROTE, 1e. Art. en vgl. *Schat d. D. Tale* 35: „*factie* (partij), een rotte, naevolghinghe".

*ROTTE (*Limb. Serm.* 110*a*). Verkeerde lezing voor trotte, *wijnpers*; z. ald.

ROTTECRUUT (*Gild. v. Utr.* 2, 254). Zie RATTECRUUT.

ROTTEN, zw. ww. intr. en trans. Mnd. *rotten*; mhd. *rozzen*; eng. *to rot*; ndl. *rotten*. Hetzelfde als roten, 3e. Art., waarmede het waarschijnlijk identisch is evenals ndl. *vatten* en mnl. *vaten*; zie Franck op roten en vgl. *ROT, bnw. en ROTHEIT.

I. INTR. — *Rotten, vervuilen, tot ontbinding overgaan. Voc. Cop.* rotten, putrere; rotten doen, putridare. *Teuth.* rotten, vuylen, putrescere, putrere. Kil. rotten, verrotten, putrere, putrescere, exputrescere, corrumpi, angl. *rotte*. Plant. rotten, verrotten, *pourrir*; rottinge, verrottinge, *pourrissement*, putrefactio. ‖ (*Hout van Sethim*) en mach niet rotten noch verbarnen, *Haagsche Bijbel* 1, 62*d*. Sijn hout (*dennenhout*) . . ., dat niet lichte rotten en mach, *Nat. Bl.* VIII, 152 (*varr.* roten; *zie meer voorbeelden uit dit boek bij* ROTEN, 1e. Art., *in de varr.*). Dat dit hout niet en rot, al es et out, 881 (*varr.* ne rooc; ne roet). Cedar (*hout*) mach niet tevaren van rotten noch van lange jaren, *Hooglied* c. 153, vs. 5. Dat hout... heet cetijn: het soude ewelike sijn (*eeuwig duren*), eert rotte oft worm stake, *Rein.* II, 5582. Ten mach niet rotten noch crighen broke (nl. *het been van „panthera"*), 5474. Alse quam dat broot (*manna*) upten vriendach, . . ., ghaderden si te II daghen spise, ende doe (*dan*) ne rottet in ghere wise, *Rijmb.* 4383. So gaet weder Biteluus haer hemden doorsoeken, als sise besweet laten rotten ende onghedwoghen, *Rein.* II, 5120. Sijn hovet hi onghedweghen liet: hine dede niet sine cleder uut: hi lietse rotten aen sijn huut, *Parth.* 2439. — Van personen. *In zijn vuil blijven liggen*; ook in zedelijken zin, van de zonde. ‖ Enen loyen katijf, die in enen stinkenden put of kerker ghevanghen laghe ende die dore des kerkers open saghe, mer liever hadde legghen rotten inden kerker, dan hi so vele arbeyts dede dat hi die trappen opclomme, *Con. Som.*[2] 254. Hoe Christum (*l.* Christus) ter hellen quam, die hi brac ende utenam diere in sonden hadden gherot, omdat si braken sijn ghebot, *Bed. d. M.* 854. — Vgl. VORTEN.

II. TRANS. — *Doen rotten, tot ontbinding doen overgaan*; van gezwellen, *murw of week maken*. Vgl. mhd. bnw. *rôz*, murw. — Schijnbaar intr. staat het woord op de volgende plaats. ‖ Dat men tallen ripenden dinghen sal doen olie van oliven . . . ofte boter, ende dat omme die redene dat alle vetheden rotten ende ooc rijpen, *Lanfs. hs.* 25*b*.

ROTTEN, zw. ww. intr. Van rote (rotte), 1e. Art. *Eene „rote" of een „rot" vormen*; ook *zich tot een bepaald doel* (meestal *een doel dat het licht niet velen kan*) *vereenigen, samenrotten*. Zie een voorbeeld van het woord in de eerstgenoemde beteekenis bij ROTMEESTER; voor de tweede vgl. GEROT (*Troyen* 7300) en de aanhaling uit Kil. bij ROTE, 1e. Art.

ROTTERIE, znw. vr. *Samenrotting, samenscholing*; ook *oproerige beweging*. Vgl. het vorig Art. en GEROT. In de 16de eeuw. Plant. rotterije, *tumulte ou sedition par bendes*, tumultus, seditio manipularis (*muiterij*). Kil. rottinghen (*l.* rottinghe), rotterije, coitio, conventiculum, tumultus. ‖ Heimentlicke oft openbaere ongeoirlofde bycompsten beroepen ofte holden, dairwth enige rotterie, oproer ofte splittinge thueschen die overheit ende ondersaten ofte thueschen den borgeren onder malcanderen veroirsaicte (*ontstond*), *Stadr. v. Steenw.* 280 (*a.* 1579).

ROTULE, znw. vr. Eén in oorsprong met rolle (van lat. *rotula*); z. ald. en vgl. mhd. *rodel, rotel, rottel* (Lexer 2, 481); mnd. **rodel, rotel*; Plant. rolle oft rodel (daer men inne schrijft). Evenals rolle (z. ald., 3) heeft rotule de beteekenis van een bepaald gewicht. Vgl. mlat. *rotulus* (Duc.[2] 5, 225, 2). ‖ Omme 28 tortijs, die mijn here offerde onser Vrouwen ter caven, die wegheden 32 rotulen, elc rotule omme 9 sc., *Rek. d. Gr.* 3, 85. Omme 3 grote tortijs ende omme 32 kaersen van witten wasse, . . . weghende 10 rotulen, elc rotule omme 12 sc., *ald.*; zoo ook 190 (vgl. de aanb. „rotulus cerae" bij Duc. t. a. p.).

ROU, bnw. Zie RO en RAU en vgl. nog *Voc. Cop.* rou, crudus; rou worden, crudere. Zie ook ROUW.

ROU, znw. Zie ROUWE.

ROUC (ROUKE). Zie ROEKE.

ROUCAMER (ROUW-), znw. vr. *De kamer waarin een lijk ligt*, fra. *chambre ardente*. ‖ So wert hi (*de hertog van Gelre*) vyant slants (*van Brabant*) ende sandt onsegbrieven an vrou Janne te Bruessel, dair si noch in roucamer haren here was beclagende, *Exc. Cron.* 148*b*.

ROUKEN. Zie ROEKEN.

ROUCLEET (RAU-, ROUW(E)-), znw. o. *Rouwgewaad*; in het mv. *rouwkleeren*. Kil. rouwkleed, vestis pulla, lugubris, vestimentum funebre, amiculum nigellum, toga atra; *ald.* ook rouwkappruyn, cucullus lugubris, humerale pullum, epomis. Plant. rouwkleedt, *habit de deuil*, vestis lugubris, pulla vestis. ‖ Sabule swert soo hadde si aen; si sprac: ic moet wel rouсledt (*d. i.* roucleedt) draghen, want mine ghespelen sijn sere doot, *Vad. Mus.* 2, 158, 56. Met menegen hoghen baroen es hi comen te Ardane, die raucleder hadden ane . . . ende daeronder wapine, *Couchy* II, 345. Item en sel ghien snider... des heylighen avonts after scemeringe ende des heylighen daghes . . . sijn ambocht doen . . ., wtgheset ons Heren cleder van Hollant, . . . heervaertscleder, bruloftscleder, eerste-missecleder ende rouwecleder, *Leid. Keurb.* 501, 36, 2.

ROUCOOP (ROUWE-, RAU-), znw. m. Mhd. *riuwekouf*; hd. *reukauf*; ndl. *rouwkoop*. Eig. *spijt of berouw dat men heeft over een gesloten koop*, en bij uitbreiding *de schadeloosstelling die men geeft om een koop ongedaan te maken*. Zie Stoett, *Spwdb.* n°. 1675. Kil. rouwkoop, pretium s. mulcta rescissae emptionis; roukoop gheven, rescindere emptionem certo pretio. Plant. rouwkoop *le repentir qu'on a d'avoir achepté quelque chose*. In de ruimere bet. „spijt over iets" is het woord nog heden bekend in zndl. tongvallen (Schuermans 559). ‖ Gheg. tot rouwecoop, doe men dat lant by den Dael verpandelt (= verpangelt? zie PANGELEN) soude hebben jeghen broder G. . . . 11 gl. 15 wit, *Rek. Oudwijk* 1432. Ic make dach copere, vercopere ende naer copere . . .; comt yemen die naerhede heescht die moet presenteren gond ende selver, ende meer ghelts, godspennync, lijfcoop, roucoop (of hire ware) ende den principalen coop, *Belg. Mus.* 1, 66. Ende hadder raucoop geweist ende daer wedercoop of ghemaect ware, hi moeste also wel den raucoop betalen als den lijfcoop, *Leenr.* 7. — Ende waren voirwerde dat J. sijn erf ofmuren soude buten P.'s cost . . .; voirt wairt zake datter yement roucoop anghinc dat soude wesen op die roede te verbueren 2 nobelen, *R. v. Leiden* 109 (*hier wordt evenals bij koop ook bij uitgifte in pacht rouwkoop toegekend*).

*ROUCRONE (*Geld. Oudh.* 150). Verkeerde lezing voor roncrone, d. i. ronnecrone (renne-). Zie RONNECRONE.

ROULICH (*ROUWELICH, RO(U)WENTLICH), bnw. Mhd. *roulich, rouwelich*; mnd. *rouwelik*. In het Oostmnl. *Rustig*. Een voorbeeld van roulich en rowentlich (*a.* 1546) in *Briev. met h. Kwart. v. Zutphen*, n°. 335 (*in Rijksarchief te Arnhem*).

ROULIET, znw. o. *Treurlied, treurzang*. Verklw. rouliedekijn, -ken, *treurliedje*. ‖ Als hi hem dan bedinct, hoe hi sijn geldeken hevet verloren, een rouliedeken hi sinct: hem rout dat hi es gheboren, *Vad. Mus.* 1, 88, 57.

ROUPER. Zie ROEPER, en vgl. nog *Polit. Refer.* 27: „al willen dIngelschen en Schotten met die vlaem-

sche palen hem (*Papegaey*) den rouper uuthalen".

ROUSAM (-SAEM), bnw. Mhd. *rouwesam*, mnd. *rouwesam*, *rousam*, ook *rouwesamich* en (bijw.) *rouwesameliken*. *Rustig*. In het Oostmnl. || Hy sacht (*zegt*) in syne und syner kinderen possessie und rousame gebruyck merckelick geperturbeert te sijn, *Briev. met h. Kwart. v. Zutphen*, n°. 2527 (*in Rijksarchief te Arnhem*, 16de *eeuw*).

ROUTABBAERT (ROUWE-, -TABBART), znw. m. Hetzelfde ongeveer als rouclee t; z. ald. *Rouwgegewaad*, *rouwtabbaard*. || Voor enen rouwetabbart, *Cod. Dipl. U.* 2¹, 151 (*voor een kok*). P. huysgesinne, heescht zijne IIII ellen lakens voor zijne rouwetabbart, 152 (*a.* 1471).

ROUTSCRONE. Zie ROETSCRONE.

ROUVOEDER (*Geld. Maandw.* 1, 53). Zie RUVOEDER.

ROUW. Zie RAU en vgl. nog *Scep v. W.* 5c: „eest (*het kind*) een dochter, dat sal een leelijcke arme rouwe (vgl. RAU, 5) vrouwe sijn", en *Sal. en Marc.* 2: „si hadde . . . corte beenen ende rouwe (*ruig*, *ruw*, *behaard*) ghelijc een bere" (vgl. RU).

ROUWE (RAUWE, ROUW, ROU), znw. vr. en m. (zie Van Helten, bl. 364). Mhd. *riuwe*, *riwe*, m. en vr.; mnd. *ruwe*, *rouwe*, m. en vr.; hd. *reue*; ohd. *hriuwa*; ags. *hrēow*; ndl. *rouw*. Van den stam van rouwen; z. ald. en vgl. verder de Wdbb.

1) *Groote of bittere droefheid of smart*, zoowel ter aanduiding van de edelste aandoeningen van het menschelijk gemoed, die „godlike rouwe" (Ruusb.) of de „droefheid naar God" (in den Bijbel), d. i. de droefheid over begane zonden of bedreven kwaad; of van de droefheid, veroorzaakt door eene aan het menschelijk gemoed toegebrachte wond (ndl. *rouw*), als van het verdriet, de spijt of het leedgevoel over eene ondervonden teleurstelling of beleediging. Het ndl. *rouw* en hd. *reue* hebben beide hunne beteekenis beperkt, het ndl. *rouw* tot de opvatting van lat. „luctus" (zie boven); het hd. *reue* tot die van „berouw": *Voc. Cop.* rouwe, dolor. *Teuth.* rouw, dolor, penitudo. Kil. rouwe, luctus, poenitentia, dolor. Plant. rouw, *doeuil*, *tristesse*, condolium, luctus, poenitentia, comploratus. || Dus keerden si (*Abraham en Izaak na het verhinderde offer*) quite van rouwen, *Rijmb.* 2012. Van joien maecten si rouwe groot, 19667. Dies keerde in joie die rouwe vanden kinde ende vander vrouwe (*die door de hulp van een heilige verlost werd*), *Sp.* III⁴, 9, 71. Sijn rouwe wart al bliscap doe, *Parth.* 7762. Rechte jonstelike trauwe, die in bliscepen ende in rauwe blijft ende niet en is wisselbaer, *Bloeml.* 3, 9, 3. Die . . . van minnen hebben gewonnen bede bliscap ende rouwe, *Flor.* 6 („rouwe gewinnen" *ook MLoop* II, 3970). U ghebot mach mi wel gheven evel boete, bliscap rouwe, *Parth.* 8332; ook 8330. (Minne) es rouwe vol van bliscapen, si es joie vol van onbliscapen, *Rose* 4257. God danke (*loone*) u . . ., dat ghi mi troost in minen rouwe, *Rein.* II, 6221. Slaect uwen rouwe een deel (*tot den door Reinaert bedrogen en gehoonden koning*), I, 3405. In wel corter stont slakede een deel den rouwe (*nom.*), *Couchy* II, 1544. Hem liepen die gheveinsde tranen neder neven sine graneu, alse oft hi jammerlike in sine herte van rauwen hadde grote smerte, *Rein.* I, 2993. Ic woude mijn herte brake van rouwen: dat ic leve dat is mi leet, II, 5282. Dat si om weelde noch om rouwe niet van malcander en souden scheiden, 5758. Dat es de rouwe die mi verslaet, *Sev. Vroeden* 1199. Die rou van di slochse (*uwe moeder*) te doot, *Perch.-fr.* II, 271. (Si) togede hem een gelaet van rouwen (*een bedroefd uiterlijk*), *Sev. Vroeden* 2226. Van rouwen began hi mesbaren, dat hi sine aextre hadde vermort, 2745. Dat men wel waende dat si doot van rouwen . . . soude sijn bleven, 3133. Vri van rouwe, 388. Om dat verdriet soo es my therte bevaen met rouwen, 435. Des hadde Florette den rouwe (*zielesmart*) groot dat si sterf, *Segh.* 11932; ook 11201. Dies hadde die keiser rouwe groot, dat hi voor hem sulken man doot sach slaen, *Rijmb.* 33062. Dat hi door hare den rouwe groot vergat van siere moeder doot, 2109. Werpwine (*Jozef*) levende in den pit, dat vader ende moeder omme dit niet van rouwen doot bliven beede, 2821. Si was gelijc . . . den genen die van groten rouwe amechte es worden altemale ende daer af lidet pine ende quale, *Christ.* 1681. De rouwe dien si daer af moest draghen was onverdraechlike hen allen died saghen, want si toonde so groten rouwe (*zie bij* 2), dat nieman so hert en was, die . . . consten gedraghen dat jammer, dat si aen haer saghen, 891. Soe (*het reine hart*) sal Gode ooc ane scouwen, die boete es van allen rouwen (*mv.*), *Rijmb.* 22701. Daer si van groten roowe (*d. i.* rouwe) alle dien nacht met weenen, hantgeslach ende haer haer trecken overghebracht heeft gehad, *Boec v. d. L. J.* 108*a*. Datter dore liep tswert des rouwen (*door Maria*), doen si haren sone sach blouwen, *V. d. Houte* 764. Maria stont met groten rauwe seere bewent (*l.* beweent) . . . biden cruce daer Jesus an hinc, *Belg. Mus.* 3, 447, 1 (*vertaling van lat.* „stabat mater dolorosa enz."; *vgl. ook* Petit, *Mnl. Bibl.* n°. 798). Soo leeddi (*Maria*) daer (*aan het kruis*) soo grooten pine van rouwen die u was te wreet, *Sev. Blisc.* 962. Hi (*Simeon*) voorseide die passie ons Heren, entie pine enten groten rouwe, *Rijmb.* 21490. Dat was rouwe boven rouwe (*de grootst denkbare smart*), *Segh.* 2259. Binnen dien . . . dat si in rouwen waren aldus, *Parth.* 7233. Si vielen alle . . . met heme in den rouwe so groot, so dat si alle hadden noot dat si wel vertroost waren, 7228. Doe verniewet hem sijn rouwe ende viel in ommacht ter erden neder, 2761; ook 8211; 7533; 7534; 2701. Van rouwen was hi na verwoet, 7227. Alst die hertoghe hevet verstaen (*dat de beide gelieven dood waren*), wert hi met rouwen sere bevaen, *Vergi* 1060; ook 1091; 1092. Die doot es . . . dende . . . van allen (*hs.* alre) menscelikeu rouwe, *Sp.* I⁸, 51, 5 (*varr. B. G.* alre menscelikeu r.). Wat rouwen het heme gaf en dorste hire vermanen af, *Bloeml.* 1, 31, 15. Vele rouwen moetti hebben, fel glottoen, *Segh.* 3412 (*zie dergelijke verwenschingen bij* RAMP). Die coninc Ban, die goede man, die van rouwen starf, *Bloeml.* 1, 67, 186. Ontladen van allen rouwen, 1, 80, 232. Hare joncfrouwen die vergaeten alles rouwen, als sise (*de koningin*) saegen verlicht alsoo, 1, 60, 263. Van rouwe ben ic also ghequelt ic duchte dat mi mijn herte sal scoren, *Esm.* 298. Si waren daer al sonder rouwe (*met groot genoegen, in ongestoorde vreugd*) dien dach dore, *Segh.* 4802. Wel waendi ligghen (bi siere joffrouwen) sonder rouwe; lase, dat was jammer, neen hi niet! *Aiol-fr.* 521. *Van tweerhande rouwe, als vleyscelic ende godlic.* Die rouwe is tweerhande: die een is beestelic of sinlic of vleyschelic, die ander is godlic ende overnatuerlic: die beestelic rouwe trect alle tijt nederwaert in enen meerderen leetsine ende droefnisse (*droefheid naar de wereld*); . . . ende daer blijft die rouwe in een lede ende in enen mishaghene (lat. vert. *in tristitia ac displicentia subsistit*) ende en werct gheen vrucht, noch gheen salicheit en mach comen uut desen rouwe, Ruusb. 3, 101. Die godlike rouwe is veel anders, 101. Die tot desen volmaecten rouwe niet comen en conste, hi en mistrooste hen niet vander ontfermherticheit Gods, want is die rouwe alsoo groot dat sijn sonden hem leed sijn . . . ende dat hi woude dat hi meere rouwe hadde enz., 103; ook 104. Hoe clein dat die rouwe is die die mensce heeft puerlic om Gode, die is mere dau dat die mensche had alsoo groten rouwe als alle mensche(n) ye hadden om hem selven, 99. Dat hi (*de minnaar*) u niet ne vinde ontrouwe, dat zeere breeden soude uwen rauwe, *Rose C.* 6733. Dan geet si crupen in een bordeel, vol rouwes, met wenenden ogen, daermen hare rouwe (*zie bij* 2) groot siet togen:

dat grote goet heeft si verloren dat si hilt ende hadde te voren, *Rose* 5898. Si (*de minnares*) scijnt van allen wel verdreven, dus blijft hare rouwe een groot deel, 5196. Van haren rouwe (*van Ginevra*) . . . die waerheit ende van haerre minne (*hare overspelige liefde voor Lanceloot*), *Bloeml.* 1, 53, 13. — Het meervoud wordt nu en dan, zooals met meer abstracte begrippen het geval is (zoo b. v. *ere*, *hope*, *hulde*, *hulpe*, *genade*) gebruikt in de bet. van het enkv. (vgl. boven *Bloeml.* 1, 80, 232 e. e.), doch het komt ook als een werkelijk mv. voor in de bet. *oorzaken van rouw*, *oogenblikken van diepe smart*, vooral uit het leven van Maria. Het vormt eene tegenstelling met vrouden (b.v. in „*van den vijf vrouden*") of bliscapen (vgl. de tooneelstukken „de eerste Bliscap van Maria" en „de sevenste Bliscap van Maria" en een gedicht „van den vijftien Bliscapen" bij Mone, *Uebersicht* n°. 237; *vgl. Tijdschr.* 5, 304). || Dit sijn vijf rouwen van onser liever Vrouwen, *titel van een geschrift aangehaald bij* Priebsch 29. Ic . . . las alle daghe vijf Ave Mariën onser liever Vrouwen, . . . te eren haer vijf rouwen die si doghede onder den cruce, *Marialeg.* 1, 64 (*var.* zericheden); vgl. *Segh.* 8428 vlgg., alwaar de vijf „rouwen" worden genoemd; ook *Mnl. fragm.* bl. 31 vlgg.). — Verbonden met zinverwante woorden. || In selken pinen ende in rouwen, *Bloeml.* 1, 97, 299. Icaboth . . . dat luut rouwe ende zerechede, *Rijmb.* 8565. Doe ginc de here ter keyserinnen, die met sere ende met rouwen was bevaen, *Sev. Vroeden* 3380. (De vrouwe die) haer al weenende verslaet van rouwen ende van sere, 1190. Hoe die vrowe der nonnen commer ende rowe mittire antwerden heft gesachtt, *Lev. v. Lutg.* II, 9967. Si claechden seer sijn onghemac, sinen scade ende sinen rouwe (*verdriet over het stelen zijner kostbaarheden*), *Rein.* II, 6206. Rauwe ende toren, I, 913; *Flor.* 44. Minen rouwe, mine quale, . . . mine pine, *Parth.* 6672. Die smerten ende die rouwe van haerre herten, *Bloeml.* 1, 54, 15 (*van Ginevra*). In groter droefheit ende in rouwe was . . . die vrouwe, 1, 34, 169. Laet sinken desen rauwe ende laet bliven uwen toren, *Rein.* I, 1288 (*van vrouwe Julocke*). Rauwe, droufheit, vaer no ducht ne deerde hem, *OVl. Lied. e. G.* 236, 90. Om te ontladene mijn herte van der trouwen (*l.* rouwen) ende van der smerte . . ., die ic . . . ghedoghe . . . dore uwen wille, *Belg. Mus.* 4, 222, 19. — Van verschillende ww. afhangende. || Mi dunct, gi hebter omme rouwe, *Bloeml.* 1, 32, 94. Dies hadde de vrouwe rouwe groot, *Sev. Vroeden* 328. Dies hadden sijn manne rouwe groot (*dat de vorst ongehuwd en kinderloos was*), 1492. Ic hebs den rouwe . . . so groot, dat emmer comen moet . . . dat ghi ende ic moeten sceden, 1193. Met goeden rechte haddi (*Maria*) rouwe, *Segh.* 8442. Wel gheraecte jongheling he doedi (*de dood*) sterven haestelinghe ende doet de vriende hebben rouwe, *Parth.* 2512. Dat si grote rouwe hebben om den goeden man, *Lorr.* II, 2527. Doe hi cranc waert ende traech, doe haddics rauwe als een sijn maech, *Rein.* I, 2719. Sijn ghesellle hadde zwaren rauwe (*over het verdriet van zijn vriend*), *Bloeml.* 3, 10, 52 (*ndl.* „zware rouw" *heeft de bet.* „donkerste rouwkleederen"; *vgl. beneden bij* 2). Grooten rouwe dat hy coos, dies hy moeder ende lant verloos, *Grimb.* I, 299. Rouwe dragen, *droefheid hebben*, *smart gevoelen*, niet als heden uitsluitend over overledenen; zie voorbeelden bij DRAGEN (2, 379), en vgl. dezelfde uitdr. bij 2). — Minder gewoon is het gebruik van rouwe van *lichaamssmart*, *pijn*. || Dat soe (*de vrouw*) met rouwen tskints gheneest, *Rijmb.* 745. Du suls in vresen ende met rouwen dijns kins (*d. i.* kints) genesen, *Lanc.* III, 8327. So gevoelt si (*de vrouw*) rouwe tien stonden . . . an den navel, *M. en Vr. Heim.* 1863. Hi was quite alles rouwen (*kwaal*), *Sp.* I[7], 80, 68. Hi genas van sinen rouwe (*melaatschheid*), I[7], 65, 220. Nijt dats een sweer al vol rouwen, diet herte doet te stucken knouwen den ghenen diese binnen hevet, *N. Doct.* 733. — Nu en dan komt rouwe voor gebruikt in de bet. *een treurige toestand*, *nood* in het algemeen. || Eene vrouwe . . ., dies dochtem in drome daer, die hem alle die bande ondede, daer hi was ghebonden mede; van bliscapen wart hi in wake ende proevede oft hi . . . die persone mocht scouwen diene looste van die rouwen, *Sp.* I[7], 82, 14 (*varr.* van den rouwen; uter rouwen). Helpt mi (*Ginevra*) . . . uter meester pinen, uter meester noot ende uten meesten rouwe, daer noit in quam edele vrouwe door eens ridders lichame, *Bloeml.* 1, 56, 107. Nu ghenaken mine arbeide . . . ende mine rouwe, *Wal.* 7778. Wie inder teghewordighen tijt verdruct ende in wuiven (*hs.* rouwen) ghebrocht wort, die wort versaedt mit vrouden inder ewicheit, *Blome der doochd.* 20. Boden si ten keyser senden, daer si hem ane bekenden dat hi hem hadde gebroken trouwe, want hi hem gebrac in den rouwe, *Sp.* IV[3], 18, 65 (*Brab. Y.* III, 1577). — Misschien is dit ook de bet. op de volgende plaats, maar de woorden „uptie rouwe" zijn daar niet duidelijk. || Doe quamen met scepe daer V dusent pelegrimen . . . uten Duitschen lande . . . die meest alle uptie rouwe vander sterften bleven doot, IV[3], 19, 11.

2) *De uiterlijke teekenen van droefheid*; ook *rouwmisbaar*, *het bedrijven van rouw*. Kil. rouw bedrijven, plangere, lugere; rouw draeghen, plangere, lugere. || Daer groevene papen ende clerke met rouwen in sente Pieters kerke, *Sp.* IV[3], 19, 9. Doe vlooch ic (*de kraai*) op mit groten mishaghen, mit groten rou ende misbaer, *Rein.* II, 3600. Dat se (*de moeder*) met rouwe haer kint beweent, *Sev. Blisc.* 243. Want men noit hoorde lesen van meerren rouwe dan si heeft ghemaect, *Vergi* 995. In desen rouwe, in desen weene heeft si gheweest een wile groot, ende bat dic om die doot, 1005. Doen riep hi met rouwen groot: o vriendinne, dien ic minde sere, . . . si es doot! 987. Si mesbarde . . . drovelike . . ., ende na dien rouwe groot vielsi in . . . gepens, *Bloeml.* 1, 55, 84. Die rouwe is al ongheacht, *Troyen* 2352 (fra. *estrange duol en demena* (nl., Achilles over Patroclus). Ay my, wat rouwen was daer ghehoort; het weenden riddren ende vrouwen, 6263. Och wat seer ende wat rouwen sal men hierna moghen scouwen, 5629. Daer was rouwe ende hantgheslach, *Alex.* III, 259 (*hs.* ruwe). — Vooral in de uitdr. rouwe driven. Vgl. DRIVEN, en ndl. *rouw bedrijven*; zie ook de aanhaling boven uit Kil. De mnl. uitdrukking heeft evenwel de ruimere beteekenis *uiting geven aan zijne droefheid of smart*, niet uitsluitend bij een sterfgeval. || Dien rouwe, die mijn twe kinder dreven om den spieghel, dat was te vele, *Rein.* II, 5896. Si sel . . . driven al te groten rouwe, 5290. Des dreven si groten rouwe doe, *Sev. Vroeden* 1365. Datti den coninc entie prelaten sach den groten rouwe driven, *Parth.* 2415; ook 2424. Ic woude mi therte brake van groten rouwe die ic drive, *Lipp.* 67 (*over de ontrouw zijner vrouw*). Den rouwen (*l.* rouwe) dien si hevet gedreven op sijn graft, mocht niet sijn vertelt, *Sev. Vroeden* 3135. Dien rou dien sy daer dreeff die wanic dat nye clerc en screeff, *Bloeml.* 3, 100, 237. Ontemelicke (*l.* onmetelicke) rouwe dreef Parijs (*over den dood van Hector*), *Troyen*, dl. 2, vs. 19691. Karel dreef rouwe ende jammer groot om der heilegher ridderen doot, *Bloeml.* 2, 78, 7. Dan drijft so droefheit ende rouwe, die te voren so grote ene vrouwe was, ende hadde hare so verwaent, *Rose* 5889. Danne drijft so groten rouwe, 5889 *var.* Zoo ook *Bloeml.* 2, 80, 68; 3, 100, 227; 101, 273; *Esm.* 317; *Mor.* 1878; *Wal.* 262; 9085; 10146. — Rouwe dragen, hetzelfde. || Het zeiden ooc lieden ghenouch dat hi meeren rouwe drouch dan Karel die Caluwe (*de eigen zoon*) dede, *Couchy* II, 1539. — Bepaaldelijk in de bet. *lijkplechtigheid*, *lijkstaatsie*, eene enkele maal ook in die van *de*

personen die er aan deelnemen. Kil. rouwe, lijckrouwe, funus, pompa funebris. Plant. in den rouw gaen, *convoyer le trespassé*, comitari pompam lugubrem, cohonestare exequias. || Ic zal varen in den rouwe als eene ongheblaemde vrouwe, ende die bem van den naesten bloede, dies mi wee mach zijn te moede, *Couchy* II, 1451. Of zi alle beide . . . ten groten rouwe souden comen, 1512. So wat dat was anden waghen, was van dierbaren ghetauwe ende al ghedaen na den rauwe; die perde . . . adde die . . . vrouwe doen alle overcleeden met morede (*zwart*), 1484. — Doe dien rouwe te gader quam, so waest dat men an hem vernam dalre rouwelijcste ghebaren van hem allen diere waren, 1533. — Ook, als ndl. *rouw*, in de bet. *rouwkleederen*, *rouwgewaad*, *zwarte kleeren*. Plant rouw draghen, *porter le deuil*, *porter deuil*, lugere, pulla veste incedere, vestem lugubrem induere; rouwdrager, pullatus. Kil. rouw draeghen, lugere, pullatum incedere; rouwdraeghende, pullatus, atratus. Vgl. *Tijdschr.* 12, 79 vlg. || Die vrouwe van hogher name was van tween priesters daer gheleet, die met rouwen was ghecleet, elc toter erden in zijn abijt, *Couchy* 1698. Alle gader zine ghenoot toomden met rouwen groot (*waren uitgedost in zwaren rouw*?), 1671. Dene (vrouwe) was gecleedt met rouwen, dander was met rooder varen(:), *Vad. Mus.* 1, 304, 11 (*uit* „die claghe vanden grave van Vlaenderen"). Vgl. ROUCLEET en ROUTABBAERT.

3) *Berouw over begane zonden* Zoo ook mhd. en hd. In dezen zin valt het woord samen met die plaatsen, vermeld onder 1), waar het vergezeld gaat met het bnw. „goddelijc" of „overnatuurlijc" (zie de voorbeelden, aangehaald uit Ruusb.). *Voc. Cop.* rouwe, contritio (ook *Teuth.*). || Die den papen sijn sonden seit, sal onderhoorich sijn te doene die penitencie, . . . die hem die priester set, . . . met rouwen, met willen, met vlijt, *N. Doct.* 2136. Van den ghenen die leven ende sterven in oncuyscheden sonder rou ende biechte, Ruusb. 3, 258. Gewarich rouwe, biechte ende gnoech doen, 2, 111. Hoveerde coomt voor den rouwe, *Hs. v.* 1360, 45*c* (*Spreuken* 16, 18: *contritionem praecedit superbia*). Rouwe gewinnen, *berouw krijgen*, *Lsp.* I, 47, 22. Si hebben meer gemint gut ende ere ende tegenclike (*verganklijke*) vroude dan mi (*God*), dar ombe sulense eweliken rouwe hebben, *Limb. Serm.* 128*d*. — Ook *berouw*, *spijt*, over eene handeling. Vgl. ROUCOOP. || Achterrouwe (*naberouw*) en es al niet dan eerscrouwe, *Teest.* 1744. Ic wane ghijs noch sult hebben rouwe, *Sev. Vroeden* 1572. — Ook *spijt*, *leedgevoel*. || Dat ghi Floretten, dat scone wijf, te wive hebt, des heeft hi rouwe (*dat kan hij niet uitstaan*), *Segh.* 8492. Ferguut horet ende hadde rouwe (*was verontwaardigd*), *Ferg.* 1818. — Die man had vaer ende groten rouwe . . , van sinen live (*het speet hem*, *hij betreurde het dat hij leefde*; eene meer voorkomende omschrijving van de stemming van iemand die in een gevaarlijken toestand is, er slecht aan toe is), *Rein.* II, 4928 (vgl. *Ferg.* 4439: „hem mach rouwen dat hi leeft", en *Rein.* II, 5283: „dat ic leve dat is mi leet" en zie ROUWEN, 3).

4) Zeldzaam is rouwe als objectief begrip, verbonden met doen. *Slechte of smadelijke behandeling*, *smaad*, *hoon*. || Dat hi ducht dat men der jonfrouwe doen sal groten rouwe, *Limb.* I, 1661. Van desen rouwe dat hem ghesciede, ende menne weder in den carker sloot, so bleef hi (*Zedekia*) cortelike doot, *Rijmb.* 15074 (lat. *nimio afflictus dolore*). — Vgl. de beteekenis „beschadiging", eigen aan het woord in het Mhd.

AANM. — *Segh.* 8495 *var.*: „nu ne sijt niet van herten *rouwe*" (: douwe), zal wel eene onjuiste lezing zijn. Het hs. heeft: „nu ne sijt niet van herten *flaeu*" (: dau), en de voorafgaande regels gaan uit op *rouwe*: *vrouwe*. Weliswaar kent het Ogerm een bnw. van dezen vorm (ags. *hrēowe*, berouwvol; osa. *hriwi*, treurig) en wat de bet. betreft zou dat hier wel passen, maar vooreerst is dit woord in het latere Germaansch nergens gevonden, en op deze plaats is het niet de lezing van het oudere hs., maar alleen van de 15de-eeuwsche drukken.

ROUWE, znw. In limburgsche tongvallen vindt men een woord van dezen vorm met de bet. *sloot*, *een smal watertje*. || Van daer opwaerts tot op een cleyn rouwe, gaende tussen de bemden tot in den Jeeker, *Publ. Limb.* 19, 431. — Ook in de bet. *gangetje*; ook in het verkleinw. rouwekijn, -ken. Vgl. Schuermans 559: „rouwkens, zoo noemde men eertijds de enge gangjes welke iets van malkander afzonderden (Maastr.)" (op de boven vermelde plaats kan ook de bet. *scheisloot* bedoeld zijn). || Van den grooten gracht met een rechte linie tot op een rouwe die staet in de batterye achter het huys genoemt de Gans, ende soo diep als de rouwe gaet met een rechte linie naer den Saxdries tot den wal, *ald.* 416. — Die Beggarde straet ten beyden syden metten hoeve al totten rouweken gelegen in die Roede straete, van den rouweken ter Leder cruys poorten waerts, *Publ. Limb.* 19, 399. Van den rouweken gelegen neven H.'s goet, *ald.* Den gront van den Vroonhof begint op den gracht aen een rouwken staende in de batterye achter Christynen huys metten tanden (*uithangteeken*) . . . hetwelck rouwken gaet van achter tot dat huys in die Gans, . . . ende van den rouwken naer den gracht sijn die huysingen . . . voor Trichter gront gereputeert, 417. Die huysen die opwaert staen aen den Gracht beneven, daer dat alde rouweken staet ende van outs gestanden heet, 398. — Misschien is het woord hetzelfde als fra. *ru* (lat. *rivum*) of is het op de eene of andere wijze verwant met *roye* (*reye*, *ruye*); z. ald. 2de Art.

ROUWE (RAUWE, ROWÈ), znw. vr. Oostmnl. vorm; mnd. *ruowe*, *rowe*, *rauwe*, *ruo* en tal van andere vormen bij Lexer 2, 552; mnd. *rouwe*, *rowe*, *rawe*; hd. *ruhe*; fri. *rouwe*; mnl. roe; z. ald. en vgl. ROULICH en ROUSAM. *Rust.* || Ses weken vore ende ses weken na sel hi des riken vrede hebben ende sachte rowe, *Sassensp.* 1, 121, 212 (*var.* rauwe). — Kil. rouwe, j. roeuwe, quies; rouwen j. roeuwen, quiescere. Plant. rouwen oft rusten, quiescere.

ROUWECLEET, ROUWECOOP, ROUWELIET. Zie ROUCLEET enz.

ROUWELIJC (-RAUW-), -LIC, bnw. Mnd. *ruwelik*. Vgl. mhd. *riuweclich*, en zie ROUWICH. — 1) Met een persoon als subj. *Bedroefd*, *treurig*, *droevig gestemd*, *droef te moede*. || Daer die grave van Vlaenderen buytermaten druckelick ende rouwelick omme (*om een sterfgeval*) was, als die ghiene die voortan gheen middele meer en zach om tlandt van Vermandois met Vlaenderen . . . te vereenighen, Despars 1, 351.

2) *Droevig*, *bedroefd*, *treurig*, van zaken waaruit deze gemoedsstemming blijkt. || Nochtan was die ridder rike om die doot drouve zeere vanden coninc...; doe dien rouwe te gader quam, so waest dat men an hem vernam dalre (*d. i.* dat alre) rouwelijcste ghebaren van hem allen diere waren, *Couchy* II, 1530.

3) *Droevig*, *droevig stemmend*, *betreurenswaardig*, *akelig*, van zaken en gebeurtenissen. || Dats een rouwelike dinc, daer een out kint es coninc, *Lett. N. W.* 6, 150. (Hi) sach een rouwelijc visioen . . ., ende hi . . . bat gode dat hi die grote sonde (*ketterij*) soo jammerliken inder werelt niet en liet ghescien, *Pass. W.* 169*a* (lat. *tristem visionem*).

ROUWELIKE (RAUW-, -LIJC, -LIKEN), bijw. Vgl. mhd. *rouwecliche(n)*. *Op eene treurige of droevige wijze*, vooral *op een deerniswaardigen toon*, *op eene wijze waaruit medelijden of deernis spreekt*. Vgl. JAMMERLIKE en GENADELIKE. || Het docht mi djamerlijcste sceiden dat ic ie van vrouwen sach; die stierman rouwelike plach, sijn zeil want hi met haesten hooch aen den mast, *OVl. Ged.* 3, 110, 410 (*de var. heeft eene geheel andere lezing*, „die st. conde niet anders

en plach dat hi tseil met haesten tooch; *daarvoor wordt de boven gegeven verklaring onzeker*; *misschien is hier het andere* rouwelike *bedoeld*; *z. ald.*). Thants keerde al sijn vroochde in droefheit ende beclaechde rouwelike dat hi so groten arbeit ydelic gedaen hadde, *Hs. Cyrill.* 58*v* (lat. *dolorose commemorans tantum vane actum laborem*). Doen B. den lichame aensach, so riep si rouwelike: o wi o wach! ende riep ende huulde vreseleke, *Christ.* 1759. Menech mensche diet al te rouwelijc claghen (*den dood der beide gelieven*), *Vergi* 1087. Der moeder sprac si truerlic toe *MLoop* II, 374 (*var.* rouwelic); *vgl.* 355: „die leyde claghentlike woorde"). Rouwelijc si elc op andren saghen, *Boerden* I, 63.

ROUWELIKE, bijw. *Tondal.* 56*b* (roeuweliken). Zie RUWELIKE en vgl. Kil. rouw, roud, rudis, austerus, asper, scaber, durus; rouw, straf, crudelis, austerus; rouwhayrigh, rouw van hayr. Plant. een rouw hardt mensch, *un homme aspre et rude*, crudelis homo, rudis homo, austerus, severus, rigidus; rouwichlick oft rouwelick, *asprement*, *rudement*, aspere, rude, scabre. — Hiertoe behoort waarschijnlijk de plaats uit *OVl. Ged.*, vermeld bij het vorig Art.: de bet. kan zijn „de stuurman trok er zich weinig van aan". Deze opvatting is meer in overeenstemming met het vervolg: ook is een stuurman, die zich door zijn gevoel laat meesleepen, minder natuurlijk.

ROUWEN (RUWEN, RAUWEN), zw. en st. ww., onpers. en intr. Mnd. *ruwen*, *rouwen*, *ruen*; mhd. *riuwen*, *riwen*, *rawen*, *rûwen*, *rouwen* (st.) e. a. vormen bij Lexer 2, 474; ook *riuwen*, zw. (t. a. p., 475); ags. *hrēowan*; ohd. *hriuwan*; osa. *hrewan*; ondd. *reuuon* (Gallée, *Andd. Wtb.* 150); eng. *to rue*; hd. *reuen*; ndl. *rouwen*. Het praet. is *roude* (zw.) en *rau*, *rou*, *rieu* (naar de geredupliceerde ww.); het deelw. **gerouwen* komt niet voor. Zie verder Franck op rouwen; Grimm's *Wtb.* en Kluge op reuen en voor de vervoeging bij BEROUWEN en Franck § 140 en 154. Het woord is in het Mnl. meestal onpers. (met den 4den en soms 3den nv.) met *het* als ondw. of een onderwerpszin, doch ook intr. met den acc. van een vnw. (als bij het onpers. ww.), maar alleen met een 3den pers. als ondw. (een eenpersoonlijk ww. dus, fra. „verbe unipersonel"); onjuist is het, het ww. om den accusatief van het vnw. een trans. ww. te noemen (het kan niet in het passief worden omgezet). In het Ndl. is het woord een persoonlijk intr. ww. geworden in de bet. „rouw bedrijven over".

1) *Het bedroeft mij*, *het vervult mij met bittere droefheid of rouw*; of met veranderd onderwerp, *door bittere smart gekweld worden over* (hetgeen het ondw. van den zin is), *iets betreuren*, *over iemand of iets in droefheid zijn*. *Teuth.* rouwen, leytwesen, dolere. Kil. rouwen, dolere (de bet. „beweenen, een overledene", lat. *lugere* (bij Kil. en Plant.) is in het Mnl. aan het woord niet eigen). Plant. het rouwt my, *il me deuilt*, dolet (uit *Voc. Cop.* is het woord niet opgeteekend; *lugere* komt er niet in voor). ‖ Als di ene dinc es ontgangen . . ., laet di dat niet te sere rouwen; het betaemt (*hoort bij*, *is iets voor*) den cranken vrouwen, *Heim.* 717. Noch rout mi mere . . . dat hi mijn wijf wilde hebben vercracht, *Sev. Vroeden* 2573. Daer ware die moort bi ghesciet an u lijf, . . . dat alle uwe vriende mochte rauwen, *Rein.* I, 2146. Die derde plaghe (*der muggen*) rou hem somen, want sise straelden jammerlike, *Rijmb.* 3828. Hi (*Alex.*) was der orlogen wael vro, maer sere rouwen hem (*gaan hem aan het hart*) die liede (nl. *die hij verloor*), *Bloeml.* 1, 147, 12. Het soude ons sere rouwen nu dit sceden van u numere, 1, 104, 586. Parthonopeus, hare jonchere, rau hem utermaten sere (*zij waren bedroefd over P.*): nu en coude geweten Sornagur waer hem Parthonopeus ontvoer, *Parth.-fr.* 129. Ghine laet mi in . . ., ic sal doen het sal u rouwen (*iets dat u verdriet zal doen*) also langhe als ghire om sult dinken, *Sev. Vroeden* 1565. Ghi hebt gedaen, dat mach mi rouwen (*iets waarover ik wel verdriet mag gevoelen*), 1854. Als ic dat mochte bekinnen (*wat de liefde al geven kan*) so rou (*l.* rou) mi wat mi was ontbleven, Hadew. 1, 116, 35 (*var.* ran *l.* rau). En rout mi niet (*het verheugt mij zeer*) dat gi mi mint dus sere, *Bloeml.* 1, 88, 75.

2) *Het berouwt mij*, of met veranderd ondw. *berouw hebben*, *bedroefd zijn over bedreven kwaad.* Kil. paenitere. Plant. *il me repent.* ‖ Daer een scone wijf custe zine hant, daer hi of becoort wert thant; dat rouwede hem zo bitterlike . . ., dat hi zine hant sloech af, *Lsp.* II, 48, 291 (*varr.* (*ook Weener en Comb. hs.*, rou, rouwede, beroude). Wildi noch om een hoen in alle die grote sonden slaen (*terugvallen*) daer ghi te biechten af sijt ghegaen? dat moet u wel sere rauwen, *Rein.* I, 1714. Mine sonden rouwen mi sere, *L. o. H.* 1423; '29, '35, '41, '47. — Meer gewoon is in deze bet. berouwen; z. ald. (naast berouwenesse komt in deze bet. ook rouwenesse niet voor; ook Kil. kent rouwenisse slechts in den zin van: „rouw, luctus").

3) *Het* (*iets*) *spijt mij*, of met veranderd ondw. *spijt hebben over*, *wel willen dat men iets niet gedaan had of dat iets niet gebeurd was.* Ook dit wordt door lat. *paenitere* uitgedrukt (Kil. Plant.). *Teuth.* rouwen, leytwesen, tedere; wedercomen, rouwen eyns toeseggens, contravenire, penitere. ‖ Ic sal haer touwen soo haer vel, dat haer rouwen sal dit spel (*overspel*), *Lipp.* 62. Dat rout mijnder herten menichfout dat ic haer hebbe gheweest so wreet, *Esm.* 718. Die dan van thoghe nederglijt, . . . die (*acc.*) mach sijn clymmen rouwen seer, *Bloeml.* 3, 70, 104. Als een wel doet sonder danc, so werdt sijn wille so cranc, dat hem rouwet in sinen moet dat hi omme niet was goet, *Heim.* 2149. Vaertire allene, ghi wert dorehouwen int wederkeren, het sal u rouwen, *Parth.* 6332; ook 1281; 1363. Hets sede der ouder liede dat si jonge wijf nemen gerne, ende menichwerf sijn si te scerne gedreven daerbi, ende rouwet hem achter (*naderhand*), *Sev. Vroeden* 1910 (*vgl. bij* ROUWE *de samenstelling* achterrouwe); *ook* 2750; 1457. Menich dwaes . . . verhaest hem dicwile in onspoede, daer hem af comt scande ende scade; dan rout dat hem, so ist te spade, *Rein.* II, 7275. Het mocht mi rouwen, 4014. Al daer worden wi ghesellen, dat mach mi te rechte rouwen, I, 2097. Ooc rou hem dat si den ridder stout hadden alsoo begheven, *Limb.* II, 1890. Dat hi (*mijn zoon*) nie wart gehuwet dat sal mi al mijn leven ruwen: miere vrouwe Hooverden moetsi (*l.* moesti) truwen, *Limb.* III, 1284 en *var.* Ooc rau hem zomen dat si daer ooc waren comen, *Rijmb.* 30344 (*varr.* rou hem, roudem); ook 28362. Magic leven, het sal hem rouwen, *Bloeml.* 1, 29, 144 (vgl. *Rein.* I, 424: „levic een jaer, het sal hem scinen"). U mach wel rouwen dat ghi ons moeder Maria . . . van deser werelt niet sceyden en saecht, *Sev. Blisc.* 1558. — Men ghinc den huusman so castiën, dat hem rouwen mocht sijn leven (*dat hij spijt mocht hebben*, *het betreuren dat hij leefde*, *het levenslicht had ontvangen*; *vgl.* Stoke IX, 1076: „ende rieu hem dat si waren gheboren" *en Rein.* II, 4928: „die man had vaer ende rouwe van sinen live" *bij* ROUWE, 3), Hild. 101, 44. (Hi) deedse geselen ende blouwen, dattem tleven mochte rouwen, *Sp.* III[a], 38, 57; ook *Madelg.-fr.* 101, 42. God late hem sijn leven rouwen; hi heeft mi al dese sause gebrouwen, *Rose* 3805. Haren muel so ghincsi bluwen dat heme mach rouwen dat hi leeft, *Ferg.* 4438. Hare rouwet sere datsi left, *Bloeml.* 1, 135, 380. Als hi hem dan bedinct hoe hi sijn geldeken hevet verloren, . . . hem rout dat hi es gheboren, *Vad. Mus.* 1, 88, 57. Haer rouwet seer haer langhe lijf, *Troyen* 10237 (vgl. *Rein.* II, 3012: si waren ghewont also sere dat si wenschten om den doot). —

Tilick bnwet, tilick gruidt (*d. i.* geruwet), *Spreuken* 81 (*vroeg getrouwd, vroeg berouwd*).

ROUWEN (*eene bewerking van het laken*). Zie RUWEN.

ROUWEN (oostmnl. en nederrijnsch), zw. ww. intr. *Rusten*. Mnd. *rouwen, rowen, rawen*; mhd. *ruowen, ruon*; hd. *ruhen*. Vgl. ROEN en ROULICH en ROUWESAM; ook ROUWE, 3de Art. *Teuth.* rouwen, *verw. naar* resten (ald. ruwen). Ook bij Kil. en Plant. wordt rouwen opgegeven in de bet. „rusten", doch dit is eenigszins vreemd, vooral nu bij Kil. de opgave van bepaalde dialecten ontbreekt. Indien het woord bij hem alleen stond, zou men kunnen meenen dat hij het opnam met het oog op de gewaande afleiding van rouwaerd (*ruwaard*), dat volgt. Doch ook Plant. heeft niet alleen „rouwen oft rusten, *reposer*", maar ook „rust oft rouwe, *repos*"; en „rustdach, rouwdach, sabbathum", en bij rusten ook „rouwen". De vorm zal dus ook in zndl. tongvallen bekend zijn geweest.

ROUWER (*Hor. Belg.* 7², 91). Zie RUWER.

ROUWETABBAERT. Zie ROUTABBAERT.

ROUWICH (RAUWICH, ROWICH, RUWICH), -ECH, bnw. Mhd. *riuwec, riwec*; ook *riuweclich, -liche*; mnd. *ruweck, rouweck, -ich*; hd. *reuig* („berouwhebbend, boetvaardig"); fri. *rouwich*; ndl. *rouwig* (in de nitdr. „ergens niet *rouwig* om zijn", *d. i.* er niet om treuren). Vgl. ROUWELIJC.

1) *Bedroefd, in eene droefgeestige stemming zijnde, bitter of diep bedroefd*; ook *zijne droefheid door uiterlijke teekenen aan den dag leggende* (Kil. „lugens"). *Voc. Cop.* rouwich, dolorosns. Kil. rouwigh, moestus, lugens. Plant. rouwich, rouwhertich, *dolent, triste, doloureux de coeur*, moestus, tristis, lugens. ‖ De vrouwe . . . die mesbaerde herde sere om haren man . . . die int graf lach, daer de rouwege vrouwe op lach, die wranc haer hande ende trac haer haer, *Sev. Vroeden* 3195. Alle die dit horden . . . weenden ende dreven jammerhede ende meslieten hem om die vrouwe, *Sp.* I⁷, 65, 281 (*varr.* waren onvroo daer ter stede; *B. L.* waren rouwich daer ter stede). Es dat een waerlijc dinc (*dat mijn zoon christen worden en mij dooden zal*), des ben ic rouwich ende onblide, *Segh.* 108. De porters, de al rouwich waren, Stoke IV, 1561. Dat volck dat alle rouwich was van sijn wech reysen, *Sev. Wisen Volksb.* 61*r*. Als dese ridder sach dat bloet sijns wijfs. wort hi soo rouwich ende vervaert, dat hi van hem selven quam ende viel ter aerden, 63*r*. Sine jongeren hadden alle seer, si waren rouwich, *L. o. H.* 1367. In dit hof hebben tote nu droeve liede om u gheweest, *Limb.* VI, 672 (*var. B.* ruwiche). Die lieden quamen toe ghevaren, die alle herde serich waren (*in de meening dat de koningin verdronken was*), 1659 (*var. B.* ruwich). Sijn rouwighe moeder (*de „mater dolorosa"*) ende dander vrouwen stonden bi den cruce, *Met. Serp.* 73. De . . . grave, . . . verhoorende de doot van . . , sinen sone . . . was sere rouwich, *Cron. v. Vlaend.* 1, 178. Caritate nidet niemen . . .; soe es rouwich alst mesvalt den lieden niet anders daent hare ghesciede, *Bouc v. Sed.* 325. Donghemac dat wi liden ende vreesen, oft daer wi rouwich om sijn om ons selfs wille, *Fragm. hs. Leid.* Ic (*Maria*) sie dijn doot, ic sie dijn inde, so rouwech en was nie moeder van kinde, *L. o. H.* 3289. Och droevich moeder, dese smert die droech alleen dijn rouwich hert, mi wondert dattet niet en brac . . ., in allen desen groten rouwen hebstu (*Maria*) nochtant di so onthouden dat enz., *O. H. Pass.* 28, 793. Dies (*over den dood van zijn zoon*) Kaerle die caluwe seer rouwich was, *Exc. Cron.* 88*c*. Daer die twee ridders (*die kampten*) alsoo lagen, mochtmen horen, die daer toe sagen, menegen goeden man temayeren ende rouwich sijn (*weeklagende*) in vele maniren, *Lanc.* IV, 9129. Nyemant en moest daer rouwich of droevich wesen, hy en hadde reynaer desen pellegrijm ghesien, hoe persoonliken hi doe ghinc ende hoe hem sijn mael ende palster om sinen hals hinc . . ., hi en had hier om moeten lachen, *Proza-Rein.*² 61 (*Rein.* II, 3014: „ten heeft niemen rou so groot of en mach so droevich sijn, had hi R. den pelgrijn ghesien, . . . hi had hier om lachen moeten"). — Ook van zaken waaruit de gemoedstemming blijkt. *Droevig, bedroefd*. ‖ Met eenre gheveinsder rouwigher claghen sprac Reinaert, *Rein.* II, 5317. Hoe menich rouwech anscijn dat daer om her E. was, . . . en mochtu gheen man gewagen; alle . . . weenden ontfarmelike sere, *Limb.* VI, 268. (Si) bescreyden haer dicwijl met rouweghen tranen, *Leg. v. St. Clara* 44. Dine rouwige woorden (*van Christus aan het kruis*) ende dat becarmige gelaet dijns lichaem mochte stienige herten beweken, *Hs. Moll* 3, 202*r*.

2) *Berouwhebbend, berouwvol, boetvaardig*. Hd. *reuig*. ‖ God (*dat.*) is bequamer rechten rou van sonden dan alle die bedevaert . . .; een traen die wt een rouwich hert waer, die soude die siel meer reynighen dan tien jaer des vegevuers, *Stemmen* 38.

3) *Spijtig, de eene of andere zaak niet kunnende verkroppen, boos*. ‖ Och hoe toornich dat hi was ende rouwich, haddet moghen baten, *Rein.* II, 3757. Hi was so rouwech . . ., dat hi afgesteken was . . ., dat hi welna ontsinnet was, *Merl.* 28205.

4) Van zaken, *treurig, droevig stemmend, akelig*. Vgl. ROUWELIJC, 3). ‖ Dese droom es rowech dien gi saegt, *Rose* 6164.

ROUWICH, bijw. *Op eene treurige, droevig stemmende wijze*. Vgl. JAMMERLIKE en ROUWELIKE, 1e Art. ‖ Ende ziet, alle die clocken van der kercken luyden van selfs, al zo langhe als men metten lijcke bezich was, ende dat zo compasselicke ende zo rouwich, dat zy alle verschricten ende verslougen diet hoorden, Despars 1, 182.

ROUWICH, bnw. Oostmnl. en nederrijnsch. Mnd. *rouwich, ruwich*; mhd. *ruowec, ruowic*, ook *ruowelich, -liche*. *Rustig*. Vgl. ROUWELIJC (mhd. *ruowelich*), ROUSAM, ROUWE, 3de Art. en ROUWEN, 3de Art. Het woord komt voor in *Brieven m. k. Kwart. v. Nijm.* no. 11037 (in *Rijksarchief te Arnhem*, 16de eeuw; het is zeker ook vroeger in de bovengenoemde tongvallen bekend geweest).

ROUWICHEIT, -HEDE, znw. vr. Van rouwich, 1e. Art. *Diepe of bittere droefheid*; ook *ramp, treurigheid, oorzaak van smart*. Het woord staat bij Velth. VII, 26, 21: „ende den rouwe alre rouwichede ende die felheit alre felhede bedecke nu (mi?) hier ter stont", verkeerde vertaling van lat. „(isti (dies) omnium dolorum et iniquitatum pleni a malis non cessabunt, sed) dolor dolori, iniquitas iniquitati in eis accumulabitur" (het laatste woord is door V. verkeerdelijk met „bedecken" weergegeven).

ROUWICHEIT (*Receptenb.*² 28). Zie RUWICHEIT.

ROVE (ROOF), znw. Mnd. ndd. *rove, rave*; fri. *rouwe*; onr. *hrufa*; ndl. *roof* (in tongvallen nog *rove*, Gallée 37). Over de verwantschap van dit woord met een ogerm., dat „schurft" beteekent (ook ondd. *kruf*, Gallée, *Andd. Wtb.* 150) zie Franck op roof, 2de Art. en Vercoullie op rove; *Beitr.* 23, 546. *Schurftachtige uitslag of puist*; ook *korst op eene wond, roof*. Kil. roof, roofken, j. rappe van de wonde, crusta, crustula vulneris et ulceris etc., crusta qua obducitur vulnus, eschara. Plant. roof oft rappe, *une rongne ou galle*, scabies incrustata et sicca, gemma arida petiginis. ‖ Du (*de rijke man in de gelijkenis*) husses op hem (*Lazarus*) die honde dine die of litten (*l.* licten) de roven sine, *Lucid.* 5263. Dan sullen puuste ende roven wesen onder al tfolc . . . ende ooc onder die beesten, *Rijmb.* 3925. Een wel swerte rove . . ., wel dre dumemael breet, *Lanfr.* 90*r*. Daer na smeert men botter daer inne oft yet anders, dat die roven ende corsten afvallen moogen, *Medicinael B.* 11. Alle die roven vielen hem af van sinen aensichte, *Mir.* 25. Daer was-

sen grote roven of rappen, ende dat comt meest van te vele etene, *Hs.* Yp. 35*c*. Men sal afdoen die rove diere boven (*op het gezwel*) es, 128*d*.

ROVE (*raap*). Zie ROEVE en vgl. Plant. rape, rove oft knol; ook ald. rofken, rofkoeck, rofkruyt, rofvelt, rofsaet, rofolie.

ROVE (*K.* 44), mv. van roof; z. ald.

AANM. — „Onwetentheit van zinne, als hem die mensch niet wilt bekinnen wat dat hoort ten gelove, ende hout hem vaste in duvels rove, ende niet te kerken wille gaen, daer hi tgelove mach verstaen", *Lucid.* 3863. De woorden zijn niet zeer duidelijk, doch waarschijnlijk is rove op te vatten als verb. nv. van roof, *buit*. De bedoeling is dan: „hij wil blijven onder den buit van den duivel, aan hem toebehooren".

ROVEN (ROOVEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *roven*; mhd. *rouben*; ohd. *roubôn*; osa. ondd. *rôbôn*; ofri. *ravia*; got. *raubôn*; ags. *rēafian*; eng. *to reave*; hd. *rauben*; ndl. *rooven*. Zie verder de Wdbb., ook over de rom. woorden hieraan ontleend, en vgl. ROOF.

I. INTR. — *Rooven*, *rooverij plegen*, *op roof uitgaan*; ook *plunderen*. *Voc. Cop.* roven, predari; roven, latrocinari. Kil. rooven, praedam facere, praedam agere, latrocinari, grassari, *vulgo* robare, gall. *desrober*; hisp. *robar* (ook Plant.). Plant. rooven opt zee, mare infestare. ‖ (Si, *de roovers*) roveden hier ende daer, Velth. II, 3, 19. Dat ghi rooft ende moort tot alre tijt, *Rein.* I, 3809. Dat een here en sal nemen nemmermere van sinen forfeyten dan hem dat vonnes ghegheven can, neemt hi meer, . . . dan es hi (*l.* dan, *d. i.* dat en, es) niet beter dan gherooft (*dit staat met roof gelijk*), *Wrake* II, 1248. Sine scelden die heren niet om roven, *Kerk. Cl.* 202. Hem (*Reinaert*) es dat stelen ende dat roven ende dat lieghen gheboren int been, *Rein.* I, 2518. Hier na so dedi hem versweren bede roven ende stelen, 1684. Die hen met rovene bejaghen, *Parth.* 6335. — Die haviken ende ander vogelen die te roven plegen, *Barth.* 379*a*. Een havic die hem gheneert met roven voeren die heren op hoor hant, *Bloeml.* 3, 84, 304. Dat roven hem (*den raaf*) ooc toebehoort (*is hem eigen*), *Rein.* I, 4914. — Met eene bep. met op, in de bet. „ten nadeele van", eig. „met betrekking tot". Zoo ook mnd. ‖ Dat hi rovede op mine man, *Parth.* 1669. — Ook, als znw. gebruikt, in de bet. van roof, 2), d. i. *buit*. ‖ Sy (*de roofridders*) hebben heren diese dreghen (*hen steunen*) ende mede deylen an haer roven, *Bloeml.* 2, 200, 386.

II. TRANS. — 1) *Rooven*. — *a*) Met eene zaak als obj., *met geweld en in het openbaar wegnemen*, in tegenstelling met stelen, d. i. „in het geheim wegnemen". *Voc. Cop.* roven, rapere. *Teuth.* nemen, roven, schynnen, rapere (ook Kil. en Plant.). ‖ Reinaert leide sine laghe . . . ende roofde emmer mine kindre (*van den haan*), *Rein.* I, 407. (Si, *de roovers*) roveden ende namen dat si vonden, Velth. II, 3, 31. Si . . . roven al groot ende cleine, 61. Si . . . rovedent al dat si vonden; en dorste niemen . . . achter straten gaen no riden, 9. Wat sijs in haren wegen vonden, dat roofden sy, *Bloeml.* 2, 115, 302. Men rovet dat erve dat mi (*Christus*) toegaf (nl. *het Heilige Land*), *Overzee* 25. (Si) voeren roven ende scoren al dat toe mochte horen van Grimbergen den heren, *Grimb.* I, 3926. — Met den datief van den pers. en eene abstracte zaak als object. ‖ Cuwart, dien hi tlijf roofde, *Rein.* I, 3979. Wien sal men betrouwen oft gheloven, nadat mi nu wille roven mijns selfs kint mine wereltere, *Bloeml.* 1, 116, 225 (*Wal.*). — Ook in de bet. *ontrooven*, *ontnemen*, zonder het denkbeeld van geweldpleging. ‖ Die . . . wapens vele hantiert, hi ne doet anders niet dan hi den lichame rooft sine starchede, *Sp. d. Sonden* 10331. Die LX jaren dicken roven des menschen coenheit (*var. bij* Bild. *N. Versch.* 4, 85: scoenheit), mach men proven, *OVl. Ged.* 3, 125, 149. — Soms moet men roven met eene abstracte zaak als object weergeven door *de gelegenheid benemen om*, *iets onmogelijk maken*. ‖ Dat hi (*Christus*) haer (*Maria*) wreke dese quaethede over diegene die niet geloven ende (*de ongeloovigen die*) haer pelgrimage dus roven, Velth. II, 4, 6. — Vgl. BLOETROVEN en de in *Voc. Cop.* vermelde samenstelling montroven (enen anderen-), vertaling van „compilare aliquem, aliena dicta suis intermiscere", d. i. „zich woorden of gezegden van een ander toeeigenen", vgl. ndl. „een schrijver *plunderen*". — *b*) Met een persoon als obj. *Rooven*, ook (van eene vrouw) *schaken*. ‖ Tien tiden so roofde van Athenen Theseus der scoonre Helenen (*de schoone Helena*), *Rijmb.* 7798. Dat een gygant . . . hadde gerooft (*var.* ontford) daer int lant eene joncvrouwe van magen groot, *Sp.* III^5, 51, 81. Hi gaf den jongen man eenen raet, dat hise bi nachte rooven soude, *Exc. Cron.* 9 *bis a*; zoo nog eens *ald.* — Ook zonder het denkbeeld van geweldpleging, *vervoeren*. ‖ Van Mantes bem ic . . ., in Calabren wasic gerovet, ic ligghe te Perthonope (*Napels*; grafschrift van Virgilius), *Sp.* I^6, 26, 15 (lat. *Mantua me genuit, Calabri rapuere*; vgl. ald. *ossa ei Neapolim translata*). — Die mine vriende waren te voren, die stoute Brune ende Isingrijn, die rovet mi een valsch peelgrijn, *Rein.* I, 3412 (nl. *hij ontneemt mij hen als vrienden*, d. i. *kunne vriendschap*).

2) *Berooven*, *plunderen*. *Voc. Cop.* roven, spoliare (ook Kil. „diripere" en Plant.). — *a*) Met den acc. der zaak. ‖ Dideric behilt dat velt ende rovede met gewelt Vranckerike, *Sp.* III^7, 52, 67. Dus roofden si Egipten lant, *Rijmb.* 4101. Hoe hi den rijcken tempel roofde, daer overgrote schat in was, *MLoep* I, 2056. Dat hi den tempel roven soude, *Rijmb.* 18703. — Die helle roven, *de hel berooven*, *de zielen der geloovigen uit het Oude Verbond uit de hel bevrijden*, door Christus bij zijne „nederdaling ter helle". ‖ Onse here, die roofde donreine hille, *L. o. H.* 2370. In deser uren so roofde Cristus die helle; . . . dat hi te middernacht die helle roofde, dat was voor den daghe, ende inden morghenstont soo verrees hi vander doot, *Pass. W.* 65*d* (lat. bij Grässe: *infernum spoliavit*). — Met eene bepaling in den genitief of met van. ‖ Hi sal onse helle roven der sielen die aen hem gheloven, *Mask.* 21. Die (helle) so rovedi (*Christus*) . . . mogendelike . . . van dien heilegen die waren gevaen, *Sp.* I^7, 34, 4. Daer sach ane die heileghe rote (*de engelenschaar*) dat licht comen van hemelrike, ende roven ghemeenlike die helle van den prisonieren, I^7, 39, 26. — *b*) Met den acc. van den pers. ‖ Hi bar, hi rovede die viande ende nam al dat hi vant, Velth. VI, 11, 52. Dus voer die biscop in ende wt in Brabant . . ., ende roofde ende bernde . . . sine viande daer hi conde, Velth. VI, 26, 42 (*vgl. bij* ROOF *de uitdr.* „roof ende brant stichten op enen"). Alle de gheene die de cooplieden oft de schamele landtlieden roofden oft vertasseerden, *Cron. v. Vlaend.* 1, 44. Anthyocus . . . es ghevaren in Jherusalem, ende heeft gerovet tfolc dat an Gode ghelovet enten tempel, *Sp.* I^4, 44, 39. Noch ander pelgrime . . . waren van hem ooc gerooft ende al genomen . . . dat si hadden, Velth. II, 3, 49. Der Normanne, diese (*de bewoners*) slougen ende roveden, *Bloeml.* 2, 71, 23. Ontscamel edelinghe of heeren, die haer volc roven ende transeneren, 2, 199, 327. Daer verhueren sy haer lijf om te doden, te roven man ende wijf, 2, 200, 369. Dat hi vliede in dat . . . woest bosch ende roofde of dode den ghenen die daer voorbi wandelden, *Gest. Rom.* c. 104. Die vos coomt daer ic toesie ende rooft mi in mijns selves huus, *Rein.* I, 1540. Pteter die hevet dit . . . verstaen biden Heilegen Geest, dat hi ghe-

rovet was sonder nijt, *Sp.* I*, 15, 15 (lat. *religiose se spoliatum comperit*; nl. *dat Marcus het evangelie beschreven had, dat eigenlijk van Petrus was*). Die dieven ooc die altoos poghen ons te roven (*ons het kostbaarste dat wij hebben, onze reinheid van gemoed te ontrooven*), dat sijn die oghen, *Sp. d. Sonden* 10274. Ghi (*Maria*) droecht den worm (*Christus*) die den drake Lucifere . . . rovede ende alle sine scaren, *Claus.* 163. — Met eene bepaling in den gen. of met v a n. *Berooven*, ook gezegd van eene abstracte zaak. || Te hant wardic mijns geests gerovet, *Sp.* IV¹, 60, 19. (Die) roven ons onser eren ende ons goets, Ruusb. 5, 227. Die sulke die hier sijn, souden mi . . . gherne roven uwer hulden, *Rein.* I, 1776. Slijfs roven, *Sp.* II³, 29, 72. Haers lives roven, *Sev. Vroedan* 3036. — So was hi gherooft van sijnre sinnen (*versmelting van genitief en voorzetselbepaling*) om lieft die hi hadde tot hoirre minnen, *MLoop* II, 1959 *var.* Si die mi van den senne rovet, metter treckender ciere, die si mi tooghet, *Bloeml.* 3, 142, 3 (ook *Vad. Muc.* 1, 387, 6). Joffrou, sprac hy (*Turnus tot Lavinia*), mijn ongheval dat is dat my van u roven sal, *Troyen* dl. 3, vs. 40111. Dat si den ridder . . . velleden ter erden ende roofdene van sinen swerde, *Bloeml.* 1, 121, 432. Nabugodonosor... verwan... Nechaone, ende roofdene van al sinen done (*d. i.* doenc, *bezittingen*), *Rijmb.* 14726. So dat hine (*de Paus Frederik II*) condampneren dede, ende roveden vander keisercrone (*ontnam hem de k.*), Stoke III, 738. Roven van den live, *Sp.* I⁴, 56, 16; I⁴, 58, 45; III⁷, 13, 5; *Rijmb.* 6824; 34734; 20916; 7764; 10286; *Ferg.* 4022; 1768; Stoke VI, 304; *Segh.* 5957; *Lsp.* II, 36, 220; *Sev. Vroeden* 3544; *MLoop* IV, 1808; 1837. Van den levene roven, *Rijmb.* 28550 (van haren levene); 15381; *Sev. Vroeden* 970; *Segh.* 11067; 11103 (van den leven). — Ook van een deel van het lichaam. In het Ndl. berooft men iemand wel van het leven, het gezicht enz., maar niet van het hoofd, de oogen enz. || Te hant geboot hi dat men rovede den bisscop van sinen hovede (*hem het hoofd zou afslaan*), *Sp.* III⁴, 5, 65. Wi . . . souden u uwe hersenen cloven of van den liefsten lede (*het hoofd?*) roven, *Rose* bl. 255, vs. 154. So dat hi Egghericke rovede die meeste helt van den hovede, *Bloeml.* 1, 24, 354. Tors van den hoofde (hi) roofde met énen slaghe, *Segh.* 2024 *var.* (*t.* thovet van den orsse hi roofde). Dat hine roofde van sinen manliken ghegaden, *Lsp.* I, 42, 10. Want hire hem mede (*met het zwaard*) rovede een groot stic van sinen hovede, *Segh.* 3553. Hi gherochtene so dat hi hem rovede boven den oren van den hovede (nl. *het deel*), *Wal.* 2089. — Eveneens in de bet. *afslaan*, doch niet van een deel van het lichaam, maar van de wapenrusting, staat het woord *Grimb.* II, 2597: „(hi) roofde den helm uten hoofde (*van het hoofd*); (*var.* dat hem den helm vlooch . . . uyten hoofde).

3) Ook wordt r o v e n gebruikt van *het stelen der jongen van dieren uit een nest.* Zie voorbeelden bij ROVER en vgl. de beteekenissen van het hedendaagsche vlaamsche *rooven* („een vogel *rooven*" (ook Kil.), d. i. „eieren uit het nest halen"; ook „hennen *rooven*", de eieren uit het hok halen, „de brieven *rooven*", uit de bus halen, de brievenbus leegen; „het offerblok *rooven*", d. i. „ledigen" (De Bo 954; Schuermans 556; Corn.-Vervliet 1044). || Al wisticker (h)ondert neste van sulke volke, . . , sone soudicker niet éénen roven, *Denkm.* 3, 100, 170 (*de verklaring dezer plaats bij* NEST, 2) *is niet juist, obj. van* roven *is niet* „een persoon", *maar* „het nest"; nest *is in het Mnl. ook m.*).

4) In de friesche streken heeft het woord ook de bet. *beslag leggen op*, eene zaak; *panden* een persoon. Vgl. ROOF, 3), en zie Richth. op r a f en r a v i a. || *Woe men penden ofte rooven sal.* Nemandt salmen penden ofte rooven sonder dach setten, uytgesecht om verdient loon unde mogewesen (*var.* magenaes), *Pro Excol.* 6, 677 (*var. bl.* 725 panden affroven).

AANM. — *Lsp.* II, 50, 57: „want hi (*Karel*) roofde algader uut van onghelove dat quade cruut, dat in kerstenheit was ghewassen" hebben twee varianten *roofde*. Dit zal wel een ander woord zijn. Vgl. *roffen* bij Schuermans „met geweld aan iets trekken, af- of wegrukken", of ook r o p p e n , en r o p e n, waarmede het woord kan zijn verward.

ROVENE (ROOFNE), znw. vr. Het woord komt tweemaal voor in *Voc. Cop.* in de bet. van r o o f. Zie ROOFNE.

ROVER(E), znw. m. Mnd. *rover*; mhd. *roubære, rouber*; ohd. *roubari*; hd. *rauber* (verouderd), *räuber*; ndl. *roover*. *Roover, hij die van roof leeft, hij die anderen berooft, die iets met geweld aan een ander ontneemt. Voc. Cop.* e e n r o v e r e, raptor; predo; predator; depredator; spoliator; exspoliator; vespilio (*vispilio*); e e n z e e r o v e r e, pyrata; e e n s t r a e t r o v e r e, stratilates. *Teuth.* r o o v e r, s c h y n r e, n e m e r, spoliator, predator, depredator, vespilio, stratilates, predo, pilator; s e e r o o v e r, pirata, vispilio, piraticus; d a i r m e n r o o v e r, d y e v e i n d m o r d e r h e n g h t, furcelles, -ium. Kil. r o o v e r, raptor, praedo; praedator, direptor, depeculator, expilator, spoliator, grassator, latro. Plant. r o o v e r, *brigant, pilleur, ravisseur, destrousseur*; r o o v e r o p d e z e e, *brigant de mer*, pirata, pirates. || Onlancs werd daerna een discord onder dese rovers, Velth. II, 4, 10. Dattie rovers die liede roven, 29. Wildense (*hen*) die rovers anegripen, dat sise weder so selen nipen met haren staven enz., 31. Entie rovers . . . wilden hem nemen daer haer vee, II, 4, 39. Hoe die roveren alle doot bleven, II, 5 *Opschr.*; ook 4; 9. Selc es, die men rike noemt, die dicke in sijn gepeys beeft, want hi van roovers (*roovers, dieven*) sorge heeft, *Sp.* II³, 27, 76. Een hootrovere, die van vele rovers hootman es, *Doct.* III, 128 (*een rooverhoofdman*; *in Sp.* I*, 8, 52 *var. genoemd* „meester dief"). Nemmermeer vortan en werdic rover no scaecman, *Bloeml.* 1, 22, 259 (*Eleg.*). Dat si die paden souden vryen, daer rovers waren ende quadiën, 3, 81, 179. Pilgherijms, die sijn verdreven (*geruïneerd*) ende van den roovers afgheset, *Esm.* 872. (Hi) hadde met siere vromechede vele rovers dootghesleghen, ende brachte den roof ghedreghen, *Rijmb.* 9928 (*var.* roverers) Veel rooveren varen op den stroom, *Troyen* 2105. Ooc doen teghen dit ghebot rovers ende die daer toe raden of die se in hoorre herberghen ontfanghen, want sy scinen te consentieren den rove eeu hulpe te doen, *Tijdschr.* 22, 56. — Ook van roofvogels. || Die goedertieren vogelen als die duven ende deser gelijc kennen die rovers wel deen voor dander (*uit elkaar*), ende daer om als die duven den rovers sien die inder luchten plegen te roven, so vallen si ter aerden, ende wanneer dat si sien die rovers die opter aerden plegen te roven, so vliegen die duven . . . in die lucht, *Barth.* 404*b*; ook 405*a*. Die man sprac: hoe soud comen nu? een rover (*de raaf*) te wisen enich woort (*eene uitspraak te doen, een vonnis te vellen*)! *Rein.* I, 4912. — Ook in de bet. *jager*, bepaaldelijk *hij die jongen van dieren steelt.* Vgl. wvla. „een nest *rooven*" (De Bo) en zie bij ROVEN, 3). || Als die jonghen (*van den tijger*) hevet die man, ende die moeder den dan ydel vint (lat. *vacuum cubile catulis reperit*), volghet si den rovere naer, *Nat. Bl.* II, 3507; ook 3519; 3525; 3543 (*vgl. ald.* 3523: „Ambrosius telt een ander maniere, hoemen rovet dese diere" *en* 3529: „si roven den tigren"). — Ook van Christus, die de heiligen van het Oude Verbond uit de hel verloste. || Hi (*Christus*) wil wesen onse roover, mer niet onse inwoonre, *Tijdschr.* 22, 25.

ROVERIE, znw. vr. Mnd. *roverie*; mhd. *rauberie*; hd. *rauberei*; ndl. *rooverij*. *Roof, rooverij, het uitgaan op roof of buit.* Kil. r o o v e r ij e, r o o f, rapina, furtum, *et* spoliatio, direptio, grassatio, latrocinatio.

Plant. rooverije, *briganderie*, latrocinium, latrocinatio e. a. ‖ Die rover („een vermart zeerover", *ald.*) sprac: ich (*l.* ick) ben arm ende doe(n) roverie van armoede ende ghebrec, in der zee, *Blome d. doochden* 30. Dat hy (*Alexander*) op deze zee vinc eenen hooftroover . . .; ende A. vraghede hem wat verwoetheiden datten dairtoe jaghede, dat hy met scepen in die zee voir rooven; ende die roover antwoorde hem . . .: omdat ic my aventure mit cleynre menichten, so heet men my dief ende roover, mer dy heetmen coninc ende heer, om dattu voel volcs hebste; ende als men gherechticheit achterlaet, so en is dat conincrijck anders niet dan diefte ende groote rooverye, *Proza-Alex.* 112 *vlg.* Ghy sijt zeer bereyt tot roverie ende dieverie, *Breidenb.* 68*r.* Zoo wen dat die stadt utsenden, die reden off gyngen schynnen off um enigherhande roverie van den banner, hie en dede mit orlove enz., *O. Vaderl. R.* 3, 339, 21. Die fenix antwoorde „verblijtstu di niet in dijn roverie?"; die aern seide: ja ic, *Hs. Cyrill.* 70*v*.

ROVERSCHIP (-SCIP), znw. o. Mnd. *roverschip*. *Roofschip*. Vgl. mhd. *roupschif* en *Teuth.*[2] 347*b*: seeroverschip, paro; eyn schip der seeroover, mioparo. In de 16de eeuw (Despars 3, 185).

ROVERSE (-ERSSE), znw. vr. *Rooveres*, ook *roofster*. Vgl. mhd. *roubærinne*, *röubærinne*; hd. *rauberin*. ‖ Damiaten, dat hier voren . . . behoederse was van der zee ende roverse der kerstine, . . . hoe bistu dus ofcomen van desen sonder slach ende sonder stoot (*na de inneming door de kruisvaarders*)? *Sp.* IV[7], 33, 41. — Dronckenheit . . . es rooverse der zinnen ende bode der doot, *Belg. Mus.* 6, 203, 551.

ROVETASSCHE, geslachtsnaam te Deventer, *a.* 1375 (*Rek. d. Cam.* 4, 230).

ROVINGE, znw. vr. Mhd. *roubunge*; mnd. *rovinge*; ndl. *-rooving*. *Roof*, *het rooven*. *Voc. Cop.* rovinghe, pancra (Dief. op pancia, o. a. „rapina" en „roiff van den vyanden" (*Teuth.*)). ‖ Dat alle die doden, rovinge, brant ende ander bescadingen die inder orlogen geschiet waren deen voor dander staen souden, ende alle gevangen ende onbetaelt rantsoen los, vry ende quijt te wesen, *Exc. Cron.* 148*d*.

ROWAERT. Zie REWAERT.

ROWE, ROWICH. Zie ROUWE, ROUWICH.

ROXKEN. Zie bij ROC.

RU (RUW, uit den verbogen nv. (*ruèn*, *ruwen*), ook ROUW), bnw. Mhd. *rû* (gen. *rûhes*, *rûches*, *rûwes*), ook *ruch*, *rouch* (*rauch*), *rûhe*, *rûwe*; ondd. *hrûg* (Gallée, *Andd. Wtb.* 152); mnd. *ru*, *rûch*, *ruwe*, *ruge*; ohd. *rûh*, *rûch*; ags. *rûh*; eng. *rough*; hd. *rauh*; ndl. *ruw*. Over den aan den verbogen naamv. ontleenden vorm ruuch (ndl. *ruig*), z. ald. en vgl. Franck § 90; Grimm's *Wtb.* 8, 262; Skeat, *Conc. Dict.* 407 (die verwante vormen uit de slav. talen aanhaalt met de bet. „vouw, rimpel"). Het woord is met (*rauw*,) *rouw* (*ro*) verward en voor een deel in beteekenis samengevallen, doch heeft er in oorsprong niet mede te maken. Nu en dan vindt men ru(w), waar blijkbaar ro is bedoeld: vgl. *O. K. v. Delft* II, 61, 10: „die vreemde personen, die mit zeevisch of *ruwe* visch in die nieuwe straet comen" (vgl. mhd. „die *râwen* vische" bij Lexer 2, 509); Despars 1, 301: „zo waren zijn voeten ondere zo gheweghen (*doorgeloopen*) van der coude ende onghewoonte van gane, dat zy niet dan een *ruuwe* vleesch en waren ende bloeden van alle zyden", en *Rein.* II, 7492: „hoe dat hem vleesch ende vel was dorsoden ende al *raeu* (*hs.*), waar het rijmwoord *caelu* (hs.) wijst op eene lezing *ru*. Vgl. voor eene soortgelijke verwarring bij *duwen* en *douwen* (ndl. *verduwen*, verteren, is eig. *verdouwen*) en bij *schuwen* en *schouwen* (ndl. *waarschuwen* is eig. *waarschouwen*). Vgl. enkele opvattingen van RUUT.

1) *Ruig*, *harig*, *met haar begroeid*. Vooral van het menschelijk en dierlijk lichaam. *Voc. Cop.* ru, hispidus; ru van hare, hirsutus; pilosus. *Teuth.* naar ruwe verwezen bij „die vele hairs heft, capillosus"; apen, die ruw ind vijltich sijn, fringe (?ald. op ape). Kil. rouwhayrigh, rouw van hayr, hispidus, pilosus, hirsutus, horridus, hirtus, sentus, villosus; germ. *ruch*, angl. *roughe* (de verdere aanhalingen zijn onjuist); rouwpoote, rouwvoetighe duyve, columbus plumipes. Plant. rouwharich, *de poil rude*, *pelu*, hispidus, pilosus, hirsutus. Vgl. wvla. *rouwrijm*, *ruwrijm*, *ruirijm*, „vervrozen smoor of nevel die aan de boomtakken blijft hangen", met ndl. „*ruig* vriezen". ‖ Dat Esaü beede root was ende ru, *Rijmb.* 2189 (vgl. *Alex.* IV, 539: „Esaü was ru als een rint"). Die moeder . . . decte sinen (*Jacobs*) hals ende sine kele, dattene die vader vonde ru, of hi iet twifelde van Esaü (*of het E. wel was*), 2357. Hoedaen was die man? si seiden: ru ende ghegort met enen gordele, 12976 (lat. *vir pilosus et zona pellicea accinctus*; *varr.* met enen ruën, ruwen gordele). Ooc vintmen daer wilde liede, . . . die ru sijn als een swijn van hare, *Nat. Bl.* I, 359. So wat dier den staert heeft ru, II, 86 (mhd. „ain *rauker* sterz", Lexer 2, 519; vgl. *R. V.* „pisset denne vul juwen *ruwen* stert", Lübben 3, 518). Een paer jonghe worpt hi nu, so heeft hi (*de haas*) in een andre ru ende ene andre al sonder haer, 2605 (lat. *alium* (*cum*?) *pilis vescit in utero*, *alium sine pilis*). (*Het dier is*) ru als een buc ende met hoornen ghetelghet lanc, 3632. Ruwe voete, III, 2519 *var.* Die grave was van hongere blec (*bleek*) . . ., hi en was gedwegen no gescoren, ru was hi achter ende voren, *Belg. Mus.* 7, 194, 263. Hi began te wriven sine kake ende sprac: . . . eer morghen vroech sal hi ave; si waende datti sinen baert van der caken sal doen sceren; ja, sprac si, . . . hi es soo swert ende soo ru, *Bloeml.* 3, 18, 46 (vgl. mhd. *rûher bart*, Lexer). Daer waren worme (*slangen*) half ru ende alf bloot (*kaal*), *Brand.* 1692. Al ru so was hem dat lijf, 356. Eenen naecten man . . . al ru, 1322; ook 1975. Si waren . . . ru als een rent beide (an)anscijn ende hande, maer wit waren hare tande, *Roel.* IV, 195. Ghi dunct mi staende alse Fortune, die voren es ru (*een harig voorhoofd heeft*) ende achter bloot, *Ferg.* 2406 (fra. *qui ens el front est chavelue*). Hi was ru alse een camore, 2231 (vgl. CAMORE). Die ruwe clusenare, *Brand.* 607 (*vgl.* en clusener, unde *ru* dat he was", Lübben 3, 518). Woudics mi onderwinden, . . . ic soude van u maken een peert, . . . swert van hare ende daertoe ru (*dik in zijn haar zittende*), *Busk.* 37. Si hadde . . . corte beenen ende rouwe ghelijc een bere, *Sal. e. M.* bl. 2. (Tibeert) was van sinen ruwen balghe (*zijn ruigen bast*) in sorghen so groot enz., *Rein.* I, 2822 (vgl. mhd. „ir *rûher* balc", Lexer). Een ru vel van enen diere, *Sp.* III[1], 31, 91 (*vgl.* Grimm 8, 264, *c*; ook in eene ruimere opvatting, nl. *de pels van een dier*; vgl. mhd. *rauhe war*, *wât*, „pelswerk", hd. *rauchware*, mnd. *ruware*; zie RUWARE). Hi heet, als si ten wachters quamen, dat si ruwe vel annamen, ende over hande ende voete gaen, so waer si alse honde ghedaen, *Rijmb.* 28673 (lat. *ut terga velleribus tergerent*; vgl. *Brand.* 1975: „half zijn wi ru ende hondijn"). Den ruwen Sathanas, Hild. 112, 80. Leer ons den rechten wech met (h)u, eer Sathanas leelic ende ru ons bringhe ter eewelicker pine, *O Vl. Ged.* 2, 58, 100. Dat der sielen te min mach gruwen van Sathanase, den fellen ruwen, *Overzee* 246 (vgl. bij 7). — Clodius, die ruwe ofte die ghehaerde, Despars 1, 9; ook 13. — Ook in tegenstelling met „glad", mnl. „slecht". *Stoppelig*, *ruwharig*. ‖ Lelec eist (*het dier*) ende sere ru in den winter, . . . ende in den somer schone ende slecht, *Nat. Bl.* II, 2369.

2) *Begroeid*, *met boomen en struikgewas bezet.* Zoo ook mhd. en verouderd hd. *Teuth.* ruw in den walden off struycken, frondosus, condensus. ‖ Daer mocht men sien den lioen trecken ten ruwen berghe waert, *Parth.* 2628. Ic weet een wildernesse,

ru van langhen gaghele ende van hede, *Rein.* I, 3160 *var.* (*fragm. te Darmstadt*). Het scheen oock eenen bosch ruu met sperren die sy daer brachten, *Grimb.* II, 2699 *var.* — Vgl. Boekenoogen 857 op rouw.

3) Van planten en voortbrengselen der natuur. *Ruig*, *ruw*, *harig*. Zoo ook mhd. en hd. (Grimm 8, 265, 2). || Lant . . . dat pleget cruut dat ru es dragen, *Sp.* III[4], 25, 92 (lat. *herbam raram atque hispidam gignit*). Int lant van Seres wast . . . een dinc an bome, die es al ru, daer men mede langhet tlijf, *Rijmb.* 775 (lat. *lanugo*). — Ru voeder, *het in ruige aren groeiende graan*, ook *de ledige halm als voeder*, in het bijzonder *stroo*. Zoo ook veronderd hd. Zie Grimm 8, 265, 3, *e*), alwaar o. a. de aanhaling: „wie . . . heu, stroh und grummet *das rauhe futter* genennet werden". Misschien kan ook een ander onderscheid hier gelden, nl. dat tusschen „*glatte* und *rauhe* frucht: erstere ist roggen und waizen, letztere gerste und haber wegen ihrer stacheln" (Grimm 8, 266, 5). Vgl. bij HART: „hartcoorn, *rogge* en *weit* (en *gerst*? z. de aanh. ald.) in tegenstelling met *haver* (en *gerst*?)". || Van des wagens mans (*l.* wagenmans) perde die tot Boorne bleven staen, te ruwen voeder IIII pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 350. Soo stonden mijns heren peerde . . . tot Jan Vossen, ende verteerden te ruwen voeder, ende te bellechier, XVI pl., 342. Si hadden IX spint haveren boven die voederinghe,... ende elcs nachts te ruwen voeder elcken perde 1 pl. ende den knecht 1 pl., 341. Vgl. RUVOEDER en mnd. *rûchvoder*; hd. *rauhfutter* (*rauchfutter*, Grimm's *Wtb.* 8, 273); *rauchhafer*, *-gras*; fri. *rûchgêrs* (ruiggras).

4) Van voorwerpen, *ruw*, *oneffen*. Kil. rouw, roud (waarschijnlijk produkt van vermenging met ruut, lat *rudis*; z. ald. en vgl. *Vrouw. e. M.* VII, 190: „en *rud* rustier"), rudis, asper, scaber, durus. Plant. rouw, onglat, *rude*, *aspre*, *impoli*, rudis, scaber, asper, salebrosus, sentus. || Wacht (h)u emmer dat (*het been*) niet ne si ru noch hakende, want het mochte wonden dura mater (*het hersenvlies*), Jan Yp. 76. Binnen eist (*de matrice*) al inghe ende ooc ru, *Vr. Heim.* 591. Die mane es in eere stede slicht ende effen . . ., in dander stede es si ru ende oneffen, *Natuurk.* 965. Soo blivet hare gront ru ende magher, Hadew. *Proza* 31. — Ook van plaatsen, wegen en dgl. *Teuth.* ruwe scharpe stede, abrupta, aspera *sc.* loca; ruw, strublich, hoevelich, verw. naar oneven, ongelijc; scharp, ruych, ruwe, abruptus, ruposus. Vgl. Grimm 8, 266, 4).

5) Van stoffen, *grof*, *ruw*, *ruig*, *niet glad of fijn bewerkt*, *harig*. Zoo ook mhd., mnd. en hd. *Voc. Cop.* ru, rasilis (Dief.). *Teuth.* cleyt dat ruwe is, antibolus; cleyt of decke umb ind umbe (*binnen en buiten*) ruwe, amphibolus, sclavina; tapyte die ruw ind vyltich is, amphitapa; eyn cleit van wilden dieren, dat ruwe uytwart angetaigen, mastruca (bij Duc.: „Sardorum vestis pellita" (Cic.) en „mastruca, vestis Germanica, ex pelliculis ferarum"). || Een aerm swert cleet, . . . ru, cort ende harde scaerp, *Sp.* III[4], 39, 50 (lat. *vestem hispidam*). Daer saltu ene maget scouwen, haer hovet met doeken ru, *Sp.* III[3], 40, 64 (*vgl.* 88: (die maget, die de kokene achterwaert). — Vgl. mhd. *rûches brôt*, „zwart brood"; Kil. rouw, onvolmaeckt, ongewrocht, rudis, imperfectus, impolitus, infectus, non laboratus.

6) Van wind en weer, ook van water, *ruw*, *wild*, *onstuimig*. Zoo ook hd.; vgl. eng. *raw*. || Tat (*l.* Dat) water was soo over ru, wi worpen int water al ons goet, . . ende hebben dat blote lijf ontdraghen, *OVl. Ged.* 1, 80, 556. Vgl. RIEGE (RUGE) en zie RUUCH.

7) Van het karakter, *ongevoelig*, *hardvochtig*, *wreed*, *bloeddorstig*, *onmenschelijk*. Zoo ook mhd. en hd.; vgl. eng. *rough*. Kil. rouw, straf, crudelis, austerus, rigidus, inclemens, atrox. Plant. een rouw herdt mensch, *un homme aspre et rude*, crudelis homo, rudis, austerus, severus, rigidus. || Esau bediet die Jueden, die nu ru sijn alse rueden, *Rijmb.* 2193 (*var.* ru alse roden, *bloed- of bulhonden*). Jacop ontsach sinen broeder Esaü ende wi den duvel fel ende ru, 2623. Zoo kan ook *Overzee* 246 (bij 1) worden opgevat. — De beteekenis van het ndl. *ruw* staat bij deze het dichtst (vgl. ook *ruw*, van het weder gezegd, bij 6); zij is in een lateren tijd er aan eigen geworden ook onder den invloed van ruut (rude); z. ald. en vgl. RUDELIKE. — Van de sonde, *weerbarstig*, *zich tegen God verzettende*, *tegen Hem opstaande*. || Vergeeft hem die . . . roepende es tallen stonden U remissie van synen sonden ru, *Sacr.* bl. 79, vs. 88.

8) *Ruw*, *onvriendelijk*, *bits*, *hard*, van woorden en bejegeningen. Zoo ook mhd. en hd. || Dese worde worden daer ru, Velth. IV, 17, 60. Vgl. Kil. durus, insuavis gustu, visu, tactu vel alio sensu.

AANM. — Niet duidelijk is *Voc. Cop.* te gader wriven ende ruwe maken, confricare (vgl. Plant. rouw gemaeckt, *qui est faict rude et aspre à manier*, scabratus). Men verwacht het begrip „fijn" of „murw, zacht", en niet „ruw".

RU, bijw. Hd. *rauch*; eng. *roughly*. Hetzelfde woord als het vorige, verbonden met begrippen van werking of hoedanigheid. Zoo ook hd. *rauh* (Grimm 8, 271). || Ru gehaert, *Nat. Bl.* I, 352; IV, 287. Ru ghehaer, IV, 732. Al es die ketene ru ghescoren, men maectse wel fijne, *Wap. Rog.* 1540.

RU, znw. vr. Uit ruwe, oostmnl. en nederr. vorm; vgl. RUWE, znw. en ROUWE, 3de Art. *Rust* (hd. *ruhe*). || Hoor vrienden waren in vroochden (*gen.*) ru: die oude vroochde wart weder nu, *MLoop* II, 2041.

RUAER (-AIR), *Rek. d. Gr.* 2, 300; 369. Zie RUWARE.

RUAERT (RUART), Matth. *Anal.* 1, 462; Despars 3, 119. Zie REWAERT.

RUBANT (*Rek. d. Gr.* 3, 159: „5 ellen rubants"). Zie RABANT en vgl. ald. het opgemerkte over het aan het Germaansch ontleende fra. *ruban*.

RUBBENISER, znw. o. Misschien is de beteekenis *schrapmes*. Vgl. Boekenoogen 598 op rubben: „wrijven, krabben, schaven". || Zoo en zal geen berbier meesterie zetten, hy en zal eerst . . . een proeve gedaen hebben van twee vlimen toe maken, elcke vlime van een rubbenyser, *R. v. Amst.* 324, 65, 2.

RUBE (*raap*, *knol*). Zie ROEVE en vgl. Kil. rube, rueve, *Germ. Sax. Sicamb.* j. rape, rapum, alsmede RUEBE (*R. v. Nijm.* 395; *Teuth.*[2] 323*b*) en de samenstelling RUEBOLIE.

RUBEBE. Zie REBEBE.

RUBIJN. Zie ROBIJN.

RUBRICEREN (REBRUCEREN), -EEREN, -IEREN, zw. ww. intr. Hd. *rubrizieren*; vgl. eng. *to rubricate*. Naar lat. *rubricare* of eerder nog van ofra. **rubrice* (*rubriche*, Duc.[2] 9, 345). *Met rooden inkt teekenen of schrijven*. Vgl. het volg. Art. *Teuth.* rubriceren, rubricare, miniare. *Voc. Cop.* rubriceren, rubricare. || Die Heiligen die (*in den kalender*) geen getal en hebben of die niet gerebruciert en sijn, die selmen in een ander boke vinden, *Eng. hss.* 1, 98.

RUBRIKE (RUBRIJC), znw. vr. Van ofra. fra. *rubrique* (daarnaast ofra. **rubrice*, *rubriche*; vgl. het vorig Art.); vanwaar ook mnd. *rubrik(e)*; mhd. *rubrike*, *rubrik*, *robrike*; hd. *rubrik*; eng. *rubric*; ndl. *robrik*, „roode inkt" en *rubriek* („eene nieuwe, met rooden inkt aangegeven afdeeling of soort", vandaar „afdeeling, categorie"). *Roode verfstof*, *roode inkt*; ook *eene met rooden inkt gemaakte letter of lijn*. Vgl. Duc. op rubrica. *Voc. Cop.* rubrike, rubrica. *Teuth.* eyn reley roide varwe *sc. et* rubrijc of cynober; of en lynij of vadem (*draad*) roit gevarwet, rubrica; cinober, rubrijck, vermilioen, schoonroot, cinobrium, rubrica. Kil. rubrijcke, rubrica, terra rubri coloris, minium;

rubrijke, miniata litera, scriptura rubea *et* titulus. Plant. rubrijck, rubrica, sinopis. ‖ Want elc boec sijn tafel voor hem heeft, dair die rubrike inder tafelen volcomen gescreven staet, *Sp. d. Leeken* 2*v* (het woord zal hier wel de bet. hebben van Kil.'s „titulus"). Zoo ook *Hs. IIde Part.* 110*c*; 211*b*.

RUBSAET (*Arnh. Oudh.* 3, 46). Zie RUEBSAET.

RUBUNRE (-BUENRE), znw. o. Naam van eene plaats, voorkomende in een renteboek van Masseminne (13de eeuw). Misschien is de bet. *een bunder begroeid, met boomen beplant land.* ‖ Opt rub bunre (*l.* ru bunre), *Eng. hss.* 1, 249. Op ru buure ende elre, 250. Opt ru bunre, *ald.* Opt Rubuenre. 256. Opt rubwnre, 257. Opt ru bunre, 258 *viermaal* (ook afgekort tot *rubn̄* en *rub*). — Vgl. Boekenoogen 860 op ruitveld, en 860 op ruigbol, ruigoord.

*RUCH. ‖ Mer want ic arm bin ende in minen huse gheen broot en is, soo heb ic uut ruch ghetreden in enen vreemden acker ende van den aren daer vergadert, *Met. Serp.* 3. Waarschijnlijk is voor *uut ruch* te lezen *mit Ruth.* Vgl. Brugm. 2, 287.

RUCHELEN. Zie ROCHELEN (*Teuth.* rochlen, roepen, verw. naar criten (ald. ruchlen); Plant. ruchelen als verckenen, grunnire, emutire; ook een rucheler, grunnitor; ruchelinge, grunnitus.

RUCHTE (RUCHT), znw. o. Mnd. *ruchte, rochte*; ndl. *rucht* (in *ruchtbaar*). Hetzelfde als het meer gewone geruchte; z. ald. — 1) *Het roepen, schreeuwen,* bepaaldelijk *het geroep om hulp, wapenroep.* Zoo ook mnd. Vgl. WAPENRUCHT. In deze bet. slechts gevonden in den *Sassensp.* ‖ Alle die den ruchte (vgl. ROEP, en ROEPEN, kol. 1529) volghen, houden si op den vredebrekere, nochtan (*hoewel*) hi mit rechte niet verwonnen wert, nochtan ne sellen si neghene noot daer om ne liden, des sine voor gherechte bringhen, *Sassensp.* 1, 79, 139 (*ald.* 78 *noot*: „alle die den gherucht volghen"). — 2) *Gerucht,* ook *naam, faam.* Kil. rucht, gherucht, fama, tumultus. ‖ Nu hoortmen rucht wel int ghemien dattet soo niet en sluyt; tis een auxtelic gheluyt, daer die meente roept om wraeck, Hild. 66, 94. Ten zy dat hy . . . eer ghien quaed ruchte van stelen gehat hebbe; ende is hy beneden achtien jaeren en quaet geluyt gehat enz., *Fri. Stadr.* 35, 89.

RUCHTICH (RUFTICH), bnw. Mnd. *ruchtich, rochtich* (in de bet. „ruchtbaar"). *Schreeuwerig, luidruchtig.* ‖ U reden sellen sedich sijn, niet te snel noch traech noch luut noch ruftich noch screyende, of scaterende, *Gulden Troon* 21*a*. — Deze en andere opvattingen (o. a. „ruchtbaar") heeft het woord ook in de 17de eeuw; zie Oudem. 5, 908 vlg.

RUCHTICH, in samenstellingen. Zie uteruchtich, misruchtich, aenruchtich en luutruchtich (in *Teuth.*).

*RUCHTVENSTER (*Ned. Proza* 300). Zie RICHTVENSTER.

RUD (*Vrouw. e. M.* VII, 190). Zie RUUT.

RUDARE (*Ned. Kluchtsp.*[2] 73, 35). Hetzelfde als rudarijs; z. ald.

RUDARIJS, -IS, znw. m. Van een mlat. *rudarius*, eene afleiding van lat. *rudis*, dom, onbeschaafd (vgl. RUUT), dat weliswaar in de Wdbn. ontbreekt, doch in eene der varianten op *Wap. M.* I, 516 is aangetroffen. Mogelijk is ook dat het woord van *ruut* (*ruud, rud*) is gevormd met den aan het Romaansch ontleenden uitgang *-arijs*, lat. *-arius*. Vgl. *Tijdschr.* 16, 280. *Een onwetende, weetniet, domoor, stommerik.* ‖ Al vint men dat dongave ram dicken wint dongave lam, dits (nl. *de meening dat lijfeigenschap door Cham in de wereld is gekomen*) der rudarise (*de klemtoon schijnt hier tegen hetgeen men verwacht op* ri *te liggen*) secte (*wangeloof*), *Wap. M.* I, 514 (*varr.* de rudairsser, der rudarius, der ruder, der luder lieden). Die dese rude boerde vant, was emmer ute Vrieselant, een rudaris, ende was bedroghen, *Sp.* III[2], 93, 185 (*vgl. Wap. M.* I, 109: een wilt Sas oft een Vriese). Een leec, rudaris, ombescoren bem ic, *Wap. Rog.* 50 (*of moet men hier het woord als bnw. opvatten? vgl. de volgende plaats*; *dan moet de komma na* leec *vervallen*). So willic arem, rudaris Jan eenen wech scriven, *OVl. Lied. e. Ged.* 518, 5 (*ook hier maakt het woord den indruk van een bnw.*). Ic, rudarijs plomp, *Corn. v. Brab.* 4446. — In de 16de eeuw komt het woord voor in de bet. *lomperd, plomperd*; zoo b. v. bij Houwaert (in den vorm *ruydaris*); zie Oudem. 5, 905. Desen zin heeft ook het bovengenoemde rudare („wel vuyl *rudare*", *Ned. Kluchtsp.*[2] 73, 35), dat wat zijn uitgang betreft vervormd is onder den invloed van woorden op *-are*. — Vgl. De Bo op rudaris, „een die ruw en onbezonnen te werk gaat" en zie ald. ook het bnw. *rudarig*, en verscheidene woorden die op *-aris* uitgaan.

RUDDARE, RUDDER, RUDDERE. Zie RIDDER en vgl. Kil. rudder *vet.* j. ruyter.

RUDDERSCAP. Zie RIDDERSCAP.

RUDE, bnw. Zie RUUT.

RUDE, bijw. (*Couchy* II, 1651; *Belg. Mus.* 6, 56). Zie bij RUUT, bijw.

RUDE (RUEDE, *bulhond, bloedhond*). Zie REUDE en vgl. mhd. *rüde, rude*; ohd. *rudo*.

RUDE (RUYDE, RUYD), znw. vr. en m. Mhd. *riude, rûde*; mnd. *rude*; hd. *räude*; ndl. *ruit*. Vgl. onr. *hrûdhr*, korst op eene wond, roof. *Schurftachtige uitslag, schurft.* Vgl. RUDICH en RUDICHEIT. *Teuth.* drooge ruyd of schebbycheit, impetigo; grynt, ruyt, schorft, scabies; ruydicheit off ruyt, *verw. naar* grint; schorfdicheyt, gryndicheyt, ruyt, plackicheyt, scabies. Kil. ruyd, *Holl. Sicamb.* scabies, germ. *raud.* Zoo nog heden in het Vla.; zie Schuermans op rui, ruide, en De Bo op ruide, ruie; *Antw. Idiot.* 2005; *Waasch Id.* 563. Het woord is in het Ndl. ook bewaard in *ruiterzalf*, eene zalf tegen schurft; fri. *rudesalve*; Claes 208: *ruite-, ruiterszalf*; vgl. Boekenoogen 861: *ruiterig, schurftig*, en Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1679 op rut. ‖ Heeft hi (*de vogel*) an die vloghele rude, nem teruut dat gheheten is . . . gondrave of alsene . . .; siet dat in watre ende die blade omtrent sijn vloghele begade, daer si der siden ghenaken, *Nat. Bl.* III, 1658 (*het woord heeft hier niet de beteekenis* „ruiïng, verwisseling van veeren", *zooals in Bloeml.* Gloss. *staat*; *ook* Franck *heeft in het Gloss. achter zijne Mnl. Gramm. een woord* „rude, maus der vögel" *opgenomen, waarschijnlijk met het oog op deze plaats*; vgl. bij RUDEN, 4de Art.). Een ander maniere van ruden (*mv., ald. ook* van rudicheden) comt van spysen, dat mense qualic verduwen mach, alse die spijse vervult (*d. i.* vervuult) wert in den lichame, Jan Yp. 142 *hs.* Joocte ende rude comen van puten humoren, die de natuur wtstect ter huut, *Lanfr.* 70*v*. Van dusdanige rude som is drooch ende som is versk (*vochtig*); de droge is joocte ende de verske is rudichede, *ald.* Jegen thaer dat wtfallet ende jegen alle versche rude, 68*r*. (*De steen reyben*) is ghoet ten rude, *Barth.* 560*a* (lat. *confert scabiei*).

RUDE (RUEDE). Zie ROEDE, en vgl. *Voc. Cop.* erehande rudeken, vimen, mollis virga; hetz. als wideken (Kil. wijde, wije, vimen).

RUDE (RUYDE), znw. *Teuth.*[2] 323*b*: „eynreley vat grof van ruyden getuynt, scirpus". Men mag op grond van het lat. woord wel aannemen dat ruyde, rude hier de beteekenis *bies* heeft; vgl. Diefenb. op scirpea, -ula, -ulus o. a. „körblein von binszen". Misschien moet men *ruyden* beschouwen als een vorm van een nom. *ruyt*, en heeft het woord ook de ruimere bet. van *waterplanten* in het algemeen; vgl. De Bo 959: *ruide, ruie*; Molema 357 op roet, 2de Art. en roetvoorn; Gallée 37: *rût*, onkruid, en ndl. dial. *ruit*, bij Van Dale: „uitgetrokken onkruid". Van dit woord is afgeleid het

ww. ruden (ruyden), van onkruid en waterplanten zuiveren, hetzelfde als wvla. reiten. Zie RUDEN, 1e. Art.

RUDEKIJN (-KEN, *Voc. Cop.*). Zie ROEDE.

RUDELEDER (-LEER), znw. o. Eene bepaalde soort van leder, minder glad dan witleder. Vgl. RUUT. || Item en sal nyement gheen witleeder noch rudeleer dat der crameryen toebehoirt ende dat met alluyn gemaect is, werken noch ooc rootleer werken oft maken, *R. v. Breda* 134, 5.

RUDELIKE (RUYDE-, RUYE-, -LIJC, -LIC), bijw. Van ruut; z. ald. *Op eene ruwe wijze*, *onbeschoft*, *grof*. || Offer eenighe truwanten zijn die heurlieden mesdregen ofte rudelic ghetiert hebben jeghens de joncvrouwen of andere, *Ann. Em.* 15, 141 (*a.* 1525). De messagier van den vors. bisschop*. . . was deerste nacht wat rudelic ghetractert by de roode roede in s-Gravensteyn, maer sanderdaechs was hy geslaect, 14, 20 (*a.* 1488). Den zelven eed (*overheidspersonen*) rudelike ende injurieuselike toesprekende, 31, 114 (*a.* 1455). Dewelke messagier ruderlick (*l.* rudelick) van de bouven ghevanghen was, 439; ook 436 (zie bij RUUTHEIT). Dien die hem ruudelicken tierde jeghens den prince, Cannaert 418 (± *a.* 1360). Noch om eere te ghewinnen soo ghinghen si malcander met sweerden hauwen seer rudelick, *Versl. e. Ber.* 4, 51. So wie met grammen moede an yemands doore rudeliken cloopt, steect (*duwt*) of smijt met stocke of messe . . ., verbuert enz., Wiel. *Instr.* 137, 423. Wie clopt daer also rudelic? *V Maagd.* 16, 110. Zo wiert die coninck Willem van Inghelant . . . verraderlick doot gheschoten . . . by laste van die van den lande, die hy zo rudelich (*l.* rudelick?) verschat hadde dat een wonder was, Despars 1, 242. Dat de schultette ind ierste wat rudelicke sine sake aneghestelt hadde, men (*maar*) he were nu der dinghen bet bynnen (= in inne), so dat he des nicht meer en dede, *Hans. Recess.* 10, 279. — Zoo ook in de 16de eeuw (in de vormen ruydelijck en ruyelijck); zie Oudem. 5, 910 vlg. — Ook in de bet. *in het ruwe*, *in grove trekken*. || Die viere condiciën welc zi waren, mach ic (h)u rudelic opembaren naer mijn armen runt verstaen, *O Vl. Lied. e. G.* 414, 25. Want tfolc es bina al grof doof ende blint, daer omme moet men ons rudelijc leeren met groven ghelikenissen, *Tijdschr.* 22, 152.

RUDEN (RUYDEN), zw. ww. trans. Mnd. *ruden*. Van water gezegd, *schoonmaken*, *van onkruid en waterplanten zuiveren*; nog heden in Groningen *ruiden* geheeten (Molema 357; daarnaast *ruden* (dat een ander woord is, = *reujen*, reuden, ald.), rooien, van aardappelen). Het ww. komt af van een znw., dat de bet. „waterplant" heeft; zie RUDE, 6de Art. en vgl. REITEN. || Ofte de rechter dat versumede, soo mach sijn greetman oor beden by een olde marck, dat he syne wege ende wateringe berichte ende make ende ruyden late by der broocke als vorscr., *O. Vaderl. R.* 4, 136, 41 (in dezelfde verordening 140, 36: ruden). — Waarschijnlijk is dit ww. bedoeld *O. Vaderl. R.* 4, 167, 59 in een eed der zijlrechters: „beeste (*het beste*) tho doene . . . toe dicken, tho tijllen, tho wegen, tho uuthzylen, tho inzylen, thoe schouwen, tho rueden, tho keeden (?) enz." (*is de verklaring juist*, *dan moeten* schouwen *en* rueden *werkwoorden zijn in tegenstelling met de andere woorden*). — Eene eenigszins andere beteekenis heeft *ruiden* in *Stadr. v. Rijssen* 11 (17de eeuw): „dat niemandt in den hagen sal hauwen of *ruiden* of beesten (*runderen*) of peerden in wijden (*l.* weiden"). Dit woord zal wel komen van dial. ndl. *ruit*, d. i. „langs akkers, heggen en bosschen gesneden gras, dat behoeftige lieden aan hun vee geven" (Van Dale[4] 1440).

RUDEN, zw. ww. trans. Van turf gezegd. || Vanden nuwen turve XVI dachwerc, elc dachwerc III sch. te veen; item te graven elc XV pl., ende te ruden V lb, ende te stuken (*op hoopen plaatsen*) XIII lb, *Rek. Bissc. v. Utr.* 461. Van den turf te ruden ende te kameren, *Rek. Oudwijk* 1432 (*te Utrecht*). — De bet. blijkt niet duidelijk; misschien is het woord één in oorsprong met het vorige, en beteekent het *met biezen dekken*, gelijk men gestoken turf doet om het drogen te bevorderen. Vgl. RUDE, 6de Art.

RUDEN (*Segh.* 3611 *var.*: „(hi) seyde ruden: ay putensone"). Het woord schijnt een andere vorm te zijn van het bijw. rude, *op eene ruwe*, *harde*, *onbeschofte wijze*. Doch het hs. heeft eene geheel andere lezing.

*RUDEN (RUYDEN), zw. ww. intr. Misschien is ruden de mnl. vorm van ndl. *ruien*, gezegd van vogels, dat in elk geval *ruiden* geluid heeft, zooals uit de 18de-eeuwsche Wdbb. blijkt (vgl. Halma: „*ruyen*, beter *ruiden*"). Voor het bestaan van het woord in het Mnl. (in de noordndl. tongvallen, waartoe het zal beperkt zijn geweest) mag men zich niet beroepen op *Nat. Bl.* III, 1658: „heeft hi (*de vogel*) an die vloghe *rude*". Franck heeft, waarschijnlijk steunende op deze plaats, in het Gloss. achter zijne Mnl. Gramm. „een znw. rude opgenomen met de beteekenis „maus der vögel", en ook bij Penon in *Bloeml.* Gloss. staat als vertaling voor deze plaats „ruiïng, verwisselen van veeren". Doch daarvoor bestaat geen voldoende grond: het Lat. heeft: „si alas *guttosas* habuerit", waaruit blijkt dat rude hier „schurft" (hd. *räude*) beteekent (vgl. mnl. *drope*, dat eveneens eigenlijk *droppel*, en vervolgens *jicht*, doch ook *schurft* beteekent, *Mnl. Wdb.* 2, 438; vgl. ook DROPICHEIT, van dropich = mlat. *guttosus*, fra. *goutteux*). Doch misschien is een spoor van het woord bewaard in rudevogel, in de 17de eeuw *ruidvogel*, *Leid. Keurb.* 113, 140: „voirt so en sel gheen poirter mid honden jaghen buten der vrihede van Leyden hasen, vossen, harmvoghel (*zie beneden*) of rudevoghel, hoe dat ghenoemt mach wesen, bi der boete van 18 sc." In den *Cod. Bat.* bij Van Zurck, bl. 749 § 2 leest men „nieman mag op eenige rijswaarden, rietvelden en andere ruigten met netten steken of anders met (*l.* op) eenige ruidvogel jagen". De bepaling is ontleend aan *Placcaatb.* 1, 1305: „verbiedende . . . eenen yegelicken . . . op eenige rijswaerden, rietvelden ende andere ruychten niet te steecken met netten ofte andersints eenich *ruydvogel* te jagen of te vangen, ten zy dat zy trecht van de vogelrye in pachte ofte andersins hebben ende *truydvogel* willen vangen". Waarschijnlijk is de bet. *vogel die ruit* (vgl. *broedhen*, hen die broedt; *broedbij* e. a., *Ndl. Wdb.* 3[1], 1425): vgl. *Placcaatb.* 1, 1308: „dat daer en boven de vors. quaetwillige persoonen haer niet en ontsien so na de voors. koyen ende slycken te komen, daer de voorz. vogel sijn rust neemt, soo wanneer de selvige *ruyt* ende sijn veeren laet vallen". Rudevogel staat dus in de bepaalde bet. van *waterwild dat ruit*, *ruiende watervogels* (bij Chomel nu (5, 1321) worden *ruidvogels* bepaaldelijk aangeduid als water- of zwemvogels), hetgeen bevestigd wordt door de er naast voorkomende harmvogels, een tot heden onverklaard woord, doch dat blijkbaar beteekent „vogel die rust, zijne rust neemt" van *harmen* (*hermen*), d. i. *rusten* (vgl. GEHERMEN en de aanhaling boven uit *Placcaatb.* 1, 1308: „daer de voorsz. vogel sijn *rust neemt*, soo wanneer de selvige *ruyt*". De vogels worden ook *ruychvogels* geheeten; vgl. *Placcaatb.* 1, 1309: „placcaet opt maecken en stellen van vogelkoyen, op 't houden van dien, ende op 't opsluyten ende houden van de koyeenden . . . ende *ruychvogelen*". Vgl. 1311: „wy verbieden . . . eenen iegelicken te gaen *ruychvogelen* noch met netten doude vogelen mette eyeren of jongen vangen", (d. i. *op* „*ruychvogelen*" *jagen*). Ook Chomel noemt ze „*ruid-* of *ruych*vogels" wegens het ruyen of veranderen van veeren, dat een groote ruigte maakt". Misschien is dit juist, doch meer waarschijnlijk is de onderstellling dat men in *ruid* het bnw. *ruyt*

heeft gezien, mnl. ruut, d. i. o. a. *ruig*. Vgl. RU en RUUT, ook RUUCH. — In de bet. van ndl. *ruien* geeft Plant. ruyven, *muer de plumes ou de poil*, mutare pennas vel pilos; de vogelen ruyven, vernant aves, deponunt vel mutant pennas aves: ruyvinge, *muement de plumes ou de poil*, mutatio pennarum vel pili, vernatio. Vgl. Claes 208: *ruiven*, en zie Franck op rui.

RUDESSE, znw. vr. Van ofra. fra. *rudesse*, eene afleiding van fra. *rude*, lat. *rudis*; vgl. RUUT. *Onbeschaafdheid*, *ruwheid*, *onbeschoftheid*; ook *eene daad waaruit zij blijkt*; *eene onbeschoftheid*. ‖ Datmen aldaer geene eeden doen noch sweren en zoude, den quaden gheest vernoemen, kijfven noch eeneghe rudesse doen, *Ann. Em.* 25, 409. Vgl. RUDICHEIT, 2de Art.

RUDEVOGEL, znw. m. Zie de verklaring bij RUDEN, 4de Art. ‖ Voirt so en sel gheen poirter mid honden jaghen buten der vrihede van Leyden hasen, vossen, harmvoghel of rudevoghel, hoe dat ghenoemt mach wesen, bi der boete van 18 sc., *Leid. Keurb.* 113, 140.

RUDICH (RUYDICH), -ECH, bnw. Mhd. *riudec*, *rüdec*; mnd. *rudick*, ook *ruderick*; hd. *räudick*. Van rude; z. ald., 4e. Art. en vgl. het volg. Art. *Schurftig*, *een schurftachtigen uitslag hebbende*. *Teuth.* gryndich, seerich, schebbich, ruydich, scabiosus, pruriginosus; schorft, plackich, gryndich, ruydich, scaber. *Voc. Cop.* rudech, scabrosus, scabiosus. Kil. ruydigh, scabiosus (de andere bij hem genoemde woorden „rudis, pilosus, villosus" zijn vertalingen van ruych, dat hij als uit *ruydigh* samengetrokken beschouwt; ten onrechte: zie RU en RUUCH, maar dat de beide woorden werkelijk zijn dooreengeloopen en Kil. dus voor zijne mededeeling allen grond heeft, bewijst *Rek. d. Gr.* 2, 134: „die Rudighe Nesse", d. i. „de *ruige* Nes"; vgl. de nog heden bekende benaming „*Ruige* Waver", naam van eene buurtschap onder Waverveen). Plant. ruydich of ruyich, *rongneux*, *galleux*, scabiosus. *Gloss. Bern.* rudech, scabiosus (de glosse in *Harl. Gloss.* „rabidus, rudech" berust op een misverstand, *l.* wudech; zie WOEDICH). ‖ Die van aerden altoos rudich of scurrift is, Matthijss. 35 (lat. ald. *jugiter scabiosus*). Een rudich ende een scorft kynt, dat niet een haer op sijn hooft en hadde, *Hs.* 271, bl. 102. Watersuchtich, rudich, lam of crom, *Sp. d. Leken* 475*r*. Een arm rudich kynt dat scurft was, *Lev. v. Elisab.* 58*r*. Dat coloquintida goet is teghens die rudighe coditiaen ende quartaen, *Barth.* 599*b* (lat. *valere contra quotidianam scabiem et quartanam*). Dat scape ende coye werden besmet van eenre beesten die malaets is, *Doct.* II, 904 (*varr.* besiect, rudich). Soo sullen die vleeschouwere alle hoir scape, die sy brengen uutten rudigen aerde, laten besien eer sy se slaen, *R. v. Breda* 114, 16 (*a.* 1433). Oyck en sall der molener geen rudige perdt halden, *Publ. Limb.* 19, 153 (*Limb. Wijsd.* 36, 42). — In eene latere eeuw kan het woord ook den vorm *ruych* hebben aangenomen (vgl. *ruig* uit *ruidig*): uit de verzameling van De Vries is afkomstig eene aanhaling „ruyge ofte schurfde schapen", zonder vermelding der bron. Vgl. bij Schuermans „*ruig* of *ruitig*, ruidig, schurftig". — In denzelfden zin rudichachtich (-echtich) in *Voc. Cop.* „impetiginosus".

RUDICHACHTICH. Zie bij RUDICH en vgl. mnd. *rudichtick* (Lübben 3, 521).

RUDICHEIT (RUYD-, -ECHEIT), -HEDE, znw. vr. Mnd. *rudicheit*; mhd. *riudecheit*; hd. *räudickkeit*. *Schurftachtigheid*, *schurft*. Vgl. RUDE, 4de Art. *Voc. Cop.* rudicheit, impetigo; rudecheit, scabies. *Harl. Gloss.* rudecheit, scabies (ook *Gloss. Bern.*). *Teuth.* ruydicheyt off ruyt, die ruydicheit die den joocke maeckt, prurigo. Kil. ruydigheyd, scabies, scabrities. Plant. ruydicheyt oft ruyigheyt, *rongne*, *gratelle*, scabies, psora (gri.). ‖ Water . . . vanden tartaro gheneest alle scorfheyt ende rudicheit, *Scep v. W.* 55*c*. Scabies dats rudichede, *Lanfr.* 119*v* (*ald.* *ook* alse die oochleden sijn binnen root ende rudich). Dat moermale is een manire van rudichede, die welke dalende is in die bene, 181*v*. Teghen groote ende dicke rudicheden, *Recepteb.*[1] 16. Luse ende rudecheit te verdrivene, *Hs.* Yp 106*b*. Goede salve jegen drope ende rudecheit ende op puusten vanden ansichte, 34*d*. Plecken (*vgl.* plackich = ruydich, *in* *Teuth.*) ende rudecheit optie huut, 95*d*. Van rudicheit ende scorreftheit ane die mensche, Jan Yp. 142; zoo nog viermaal *ald.*; 146 tweemaal (*ald.* *ook* „dit helpt seer der booser ruden" *en* „die stinckende rude ende joocte, *hs.*). Zoo ook Ruusb. 2, 2 („van droogher rudicheit"; *vgl. de noot*: „heden zegt men *ruigheid* of *ruigte*); 20; *Barth.* 563*a*: 634*b*. — Ook in den samengetrokken vorm ruicheit, -hede; zoo b. v. *Hs. Serr.* 14, bl. 64: „persijn ghestampt ende gheleit op ruichede, . . . dat ghenest".

RUDICHEIT (RUYD-), -HEDE, znw. vr. Hetzelfde als ruutheit; z. ald. — 1) *Onbeschaafdheid*, *domheid*. ‖ Ic sie wel de ruydicheyt dijns verstants, *Pelgrim* 34*a*. — 2) *Onbeschoftheid*, *ruwheid*; ook *eene daad die daarvan blijkt geeft*, *eene onbehoorlijke handelwijze of behandeling*. ‖ Dat se vortmer den coopman in alles vrientschap, ere ende reverentie underholden sullen, ende voor allen rudicheden ende blaempten beschermen, *Gesch. v. Antw.* 4, 524 (*a.* 1468). Daer omtrent zy (*de Franschen*) . . . vele rudichede bedreven hebben upt arme landvolc, *Ann. Em.* 14, 16 (*a.* 1488). Vgl. RUDESSE.

RUEBE (*R. v. Nijm.* 395, *raap*), oostmnl. vorm van roeve; z. ald. en vgl. mhd. *ruobe*, *rüebe*; hd. *rube*. Kil. rube, rueve, *Germ. Sax. Sicamb.* j. rape.

RUEBOLIE (-OLY), znw. (voor het geslacht zie bij OLIE). *Raapolie*. Vgl. het vorig Art. en vgl mhd. *rüebsâtöl*; hd. *rüböl*. Plant. raepsmout oft rofolie. ‖ Dat diegheen . . . sich dairop verstaet alsoo dat hy rueboly voir anderen oly onderkennen kan, *R. v. Nijm.* 385.

RUEBSAET (RUB-), znw. o. *Raapzaad*. Hd. *rübsaat*. Vgl. mhd. *ruobsâme*; hd. *rübensame*. Plant. raepsaet oft rofsaet. ‖ Thienden . . . van ruebsaet int veldt, *Limb. Wijsd.* 132. Weyt, rog, eerten, bonen ende rubsaet, *Arnh. Oudh.* 3, 46 (*a.* 1506).

*RUEEL, *Grimb.* I, 3203 vlgg,: „haer scutten... die opwerd in dat rueel scoten menich scarp quareel", verkeerde lezing voor riveel; z. ald.

RUEDE (RUDE), znw. m. Zie RUEDE.

RUEDE, znw. vr. Zie ROEDE.

RUEDEN, sw. ww. trans. (*O. Vaderl. R.* 4, 167). Zie RUDEN, 1e. Art.

RUEDENDREGER. Zie ROEDENDRAGER.

RUEDINC, znw. m. Misschien hetzelfde als rutinc, benaming van een lang zwaard; z. ald. ‖ *Van ruedinghen*. Die metten ruedinghe gaen och riden, of metten beckenen slaen of ander beraet daer maken, elc op een pene van v s., *Keurb. v. Diest* 13 vlg.

*RUEYEN, zw. ww. De titel van een art. uit een verloren keurboek van Schiedam, luidt (*R. v. Schiedam* 36): „van te rueyen mit den lantsheer". Het woord is duister.

RUEC, RUEKELOOS, RUEKEN. Zie ROEKE, ROEKELOOS, ROEKEN.

RUEM (*R. v. Utr.* 2, 52). Zie RUUM.

RUEME (RUEM), znw. Mnl. naam van *Rouaan*, lat. *Rodomagum*. Zie *Sp.* III[a], 46, 65; 48, 41; 65 Stoke II, 1321 (zie de aant. ald., alwaar ook *Roam*). De var. *Rom(e)* t. l. a. p. vindt men ook Velth. II, 30, 3.

RUEN, znw. m. Kil. geeft ruen als „*vetus*, j. ruyn" en ruenen voor ruynen, lubben (een paard)". Zie RUUN.

*RUEN (*R. v. Zutf.* 20, 68). Verkeerde lezing

voor ruene of rune, *het heimelijk opstoken tot iets*. Zie RUNE.

RUER (RUERE). Zie ROERE.

RUERECHTICH. Zie ROERACHTICH.

RUEREN. Zie ROEREN en vgl. nog *Tijdschr*. 25, 110.

RUERGAERDE (*Brab. Y.* VI, 3964). Zie ROERGAERDE.

RUERINGE (ook *Tijdschr*. 25, 110), RUERLIJC. Zie ROERINGE, ROERLIJC.

RUESCH (*Lanc*. IV, 9691). Zie RUSCH (*Russisch*).

RUESE (*Sp*. III', 50, 25). Zie RUSSCHE.

RUESE (*Stemmen* 102). Zie REUSE en vgl. Kil. ruese j. rese, gigas.

RUESEL. Zie RUESEL en vgl. Kil. ruetsel (waarschijnlijk eene poging om het woord in etymologisch verband te brengen met roet (ruet; z. ald.), ruesel, axungia, pinguedo vel sebum porci, arvina.

RUET(E). Zie ROET.

RUET (*Rek. d. Cam*. 6, 240). Zie RIET.

RUETELARE, RUETELEN. Zie ROTELARE, ROTELEN.

RUETIJN (RUETEN). Zie ROETIJN.

RUFEL(E). Zie bij ROFFEL en vgl. nog *Voc. Cop*. een rufele, ligo (= haweel), en in eene kerkrekening van Besoyen (*a*. 1670): . . ., betaelt over leverantie van een nieuwe ruyffel en schup, die in de kerck gebruyckt wort". Zie ook De Bo en Schuermans op ruifel en ruifelen.

AANM. — Kil. geeft ruyffel ook in de bet. „rimpel, plooi, vouw" („ruga") en ruyffelen in den zin van rimpelen, plooien" („rugare, striare"). Deze opvatting is van elders niet opgeteekend.

RUFELEN. Zie ROFFELEN.

RUFFEL (*Oorkb*. 2, 219*b*). Zie ROFFEL.

RUFFELEN (RUFELEN, *O. K. v. Delft* II, 23). Zie ROFFELEN en vgl. nog Kil. ruyffelen, terere, verrere.

RUFFERIE (*Sassensp*. 2, 86). Zie ROFFERIE.

RUFTICH. Zie RUCHTICH.

RUG. Zie ROGGE.

RUG. Zie RUGGE.

RUGBEEN. Zie RUGGEBEEN.

RUGE. Zie RUUCH en vgl. RIEGE (Stoke IX, 603) en RU.

RUGE, znw. vr.(?) Van ruuch; z. ald. en vgl. ndl. *ruicht* en fri. *rûch*, o. „afval, stroo" (*Fri. Wdb*. 3, 45). Eig. *ruigheid*(?). Hetzelfde als ruware; z. ald. In *O. K. v. Delft* I, 28, 1 staat in het art. „dat nyemandt en moet houden tille (*bruggetje*) van rughe", (*of dat. van* ruuch, o.?), terwijl de titel (bl. 26) luidt: „dat niement *ruwair* houden moet op tillen".

*RUGENDE TUUCH (Matth. *Anal*. 1, 229), verkeerde lezing voor ruggentuuch; z. ald.

RUGER, znw. m. Het woord staat bij Brugm. 2, 361 („o valsche sentencie, daer die richter den menschen meer ontsach dan God, daer die rugers ende clagers valsch sijn ende daer die ghene die beclaghet wort (*Christus*) ontschuldich is"). De beteekenis kan dezelfde zijn als van wroeger, nl. *aanklager, beschuldiger*, maar de vorm is vreemd, daar in het Mnl. *w* voor *r* blijft. Indien dit de bet. is, dan moet het woord aan het Hd. zijn ontleend (mhd. *rüegen*, hd. *rügen*). Doch misschien kan het komen van een ww. *rugen*, in de bet. *kabaal maken, onrust stoken*; mnd. *rugen, ruien*: het zou dan zijn *schreeuwer, onruststoker, oproermaker*. Evenwel, ook *rugen* is in het Mnl. onbekend: men verwacht ruyen en hier dus ruyer.

RUGGE (RUCGE, RIGGE, REGGE, RIG; ook RUCKE, RUC; RICKE, RIC, REC en RIJC), znw. m. Mnd. *rugge*; mhd. *rücke, rucke, rück, ruck*; *rügge, rugge*; ohd. *hrucki*; osa. *hruggi*; ondd. *hriggi-* (Gallée, *Andd. Wtb*. 153); ags. *hrycg*; ofri. *hreg, reg*; eng. *ridge*; fri. *rêch, rich, rigge*; hd. *rücken*; ndl. *rug*; noordholl. *reg* (zie een voorbeeld uit de 14de eeuw bij Boek. 598 op reg); vgl. Franck § 35; Van Helten § 27. Over den oorsprong, die niet vaststaat, zie de Wdbb. Een lange vocaal, evenals riic, dat in enkele varianten in Maerlant's *Nat. Bl*. gevonden wordt, heeft ook fri. *rêch*. De verbogen nv. is gewoonlijk *rugge*, doch eene enkele maal (in *Limb. Serm*.) *ruge* (naast *rucge, ald*.). Van de vormen met *k* zijn rucke en ruc zeer zeldzaam; ze zijn beide slechts eenmaal opgeteekend (vgl. ook rucvel bij RUGGEVEL), doch zeer gewoon is de vorm ric, vooral in het Vlaamsch (evenals rigge). Het is nog heden in het WVlaamsch gebruikelijk (De Bo 940), en ook in enkele ndl. tongvallen bekend, o. a. op Walcheren en de zuidholl. eilanden (Opprel, *Oud-Beierl*. 80; vgl. ald. § 37, *c*).

1) *Rug*, het lichaamsdeel van mensch en dier. *Voc. Cop*. de rugghe, dorsum; rugghe, tergum, tergus; ommeghekeert metten rugghe opwert, supinus; ommekeren metten rugghe opwert ende metten lichame nederwert, supinare; doen op den rugghe, indorsare; gherught, dorsatus (vgl. GERUGGET, GERIGGET). *Teuth*. rugge, dorsum, tergum. Kil. rugghe, dorsum, tergum. Plant. den rugge, *le dos*, dorsum, tergum; ruggesken dorsulum; den rugge keeren, *tourner le dos*, tergiversari, aversari, gradum referre. ¶ Noopt mense (*de perzische soldaten*) enewerf metter gaerde in den rugghe (*hs*. ruche) of in den buuc, over busch ende over struuc (*hs. te onrechte* ruc) sullen si vlien met alre cracht, *Alex*. II, 944. (Hi) heeft vercoren enen, dien hi stac voore den scilt ende den rugge doore ende viel ter eerden neder, *Bloeml*. 2, 122, 555. Gi selt liggen (*in bed*) in groten stride, nu over (*op*) den rugge, nu over die side, 3, 41, 417. Si rechte hare op . . . int bedde, ende warp hare hemde . . . op haeren rugge, 1, 56, 100. Dese grote borde up minen ric (: ic) sijn mine zonden . . ., dit cleyne dat ic houde voren (*op de borst draag*) sijn mijns evenkerstens zonden, *Sp. d. Sonden* 16941. Dat hij (*Christus*) in sijnre gheboorten niet en hadde een dooxkijn sijnen rugghe op te leggen, *Con. Som*² bl. 387. Wast (*wascht*) uwen ric, *Livre d. Mest*. 6 (fra. ald. *vo dos*). Mijn (*Rehabeams*) minneste vingher es algader meerre dan die ric mijns vader (*Salomo*), 10635. So wie enen dief in sijn huus begrepe, hi sellen houden, mach hi, ende seven van sinen buren sel hi anspreken ende dien dief ghebonden houden mit sinen buren also langhe dat hi en des sconen daghes den rechter mach leveren mit der dinc die hi ghestolen hevet op den rec (*wfri. vorm*) ghebonden, *Keurb. v. Haarl*. 11 (vgl. *Tijdschr*. 25, 205). Sijn hande op synen rugghe ghebonden, *Troyen* 9060. Die van loeycheit (*luiigheid*) gheit of oen die rugge ontwee were, die heit *reses*, *Teuth*² 214*b*. Tonghe gheneest been engheen, maer si breet rugghe ende been, *Doct*. I, 216 (*zie soortgelijke vormen van het spreekw. bij* BEEN). Ic sach den viant up goons broeders rig, *Franc*. 6185. (Hi) warp den rigghe an ene masiere, dat menne in ghere maniere mochte ghewinnen dan van voren, *Wal*. 6493; ook 7033. Een arem mannekijn . . ., die metten rigghe daer onder gaet, . . . ende . . . die kerke niet ne vel, *Franc*. 1452. Dat zy hemlieden . . . thaerlieden defensie alle ghelijck rick jeghens rick voughen mosten, Despars 3, 212 (vgl. wvla. *rik en rik, rug tegen rug*, fra. *dos à dos*, De Bo 940). Hoe sijn rigge (*het afdruksel van den rug*) stont in den steen, *Sp*. I⁷, 11, 77 (lat. *in quo adhuc vestigia rugarum vestimentorum ejus et omnia lineamenta quae a tergo domini fuerant impressa notantur*). Men slouch daer ontwe ricgen ende ziden, nie sach man so sere striden, *OVl. Ged*. 2, 95, 228. — Wi tasten sinen (*Reinaerts*) buuc ende sinen ric (: ic), maer wi en vonden daer aen gheen lijf (*leven*), *Rein*. II, 3572. Dat men Brunen sneet van sinen rugghe een velspot af, dat men hem (*Reinaert*) tere scaerpen gaf, I, 2850. Daer hi (*Alexan-*

der) een dier sach, . . . den rigge getant alse ene zaghe, *Sp.* I⁴, 46, 29 (*var. B.* rugge). Op den rig (ist, *het hermelijn*) bruun ende root, *Nat. Bl.* II, 1827 (*varr.* ric, rugghe). Die kemelen hebben bule twe op den rig (*varr.* rucge, rijc) ende noch een mee neffens den rigge (*varr.* n. rics, n. den rucge) in hare berste, 551. Stervet een delfijn, dandre comen ende hebbent op haren rig (*varr.* ric, rucghe) ghenomen ende draghen tot dat enz., IV, 379 (lat. *efferunt eum super scapulas*). Op haren rigghe, V, 230 (*varr.* ric, rijc). Dat some maerswine . . . dorne op den rigghe staen, 895 (*var.* rugghe). Op den ric so had et haer, II, 3305 (*varr.* rugge). Een dier . . ., root op den ric, wit an den buke, 3373 (*varr.* rugge). Zoo ook *Nat. Bl.* II, 844 (ric, *varr.* rucge); 3830 (ric, *varr.* rugge); 2690 (ric, *var.* rig); III, 623 (*varr.* rig, rugghe); IV, 211 (ric, *var.* rugghe); VI, 773; XII, 1220 (ric, *varr.* rugge, ruc). En sprec after niemens rugghe quaet, *Tijdschr.* 13, 23. Ongheval ende dat verdriet hebben al op mi ghespiet ende van minen rugghe ghemaect een jammerlike brugghe, daer sij overtrecken met haren ghesinden: sij keeren mij met allen winden, waer sij willen, *Vr. Heim.* 678. — *Teuth.*¹, 324*a* („eyn hoigh oss myt en krommen ruggen, *camur*": de vorm *ruggen* (vgl. hd. *rücken*) komt slechts hier, in het Nederrijnsch, voor). — Verklw. ruggekijn, ook ruggelkijn, *rugje, de rug van een kind.* Plant. ruggesken, dorsulum. ‖ Nu cussestu hem aen sijn bukelkijn, dan aen sijn rugghelkijn, *Gulden Troon* 72*b*. — Verbonden met verschillende ww. ‖ Wel mogen die duvelen houden haer sceren, alsi ons den rugge sien keeren Gode ende aen die werelt gelooven, *D. War.* 4, 46, 3. Si (*de Joden*) hebben Gode den ric ghekeert, *Rijmb.* 5653. Hi keerde der echtscap den rugge toe (*wilde niet weten van een huwelijk*) op dat hi die bloeme der . . . kuusheit niet en verloore, *Sp. d. M.* 1, 90*a*. Niet eer toochde hi den ric eer hi buten was een stic, *Rijmb.* 29801 (lat. *non prius tergum convertens*). Vecht stouttelike noch een stucke: sy sullen u saen keren den rucke (*u den rug toekeeren of laten zien*, d. i. *op de vlucht gaan*), *Troyen* dl. 2, vs. 22011. So dat hi den rugge gaf alse oft hi ware gesconfiert, *Sp.* III⁸, 6, 38 (lat. *ostendit se Romanis quasi fugientem*; *de uitdr.* rugge geven *is ook mnd.*; *eene gelijksoortige uitdr. is* „slippe bieden"; *aan eene vertaling van lat.* „terga dare" *zal wel niet behoeven te worden gedacht*; ook mnd. *rucken geven*). Die keyser gaf niet den rucge: met cleenre menechte hilti de brucge manlike, *ald.* 57. Luttel coninghen ende . . . graven waeren der die den rugghe gaven, *Troyen* dl. 2, vs. 22113. Doe de Cleeffschen dat zaeghen, gaeven se den rugge ende woirden vluchtig, *Geld. Maandw.* 1, 454. Dat si deisden achterwaert ende moesten rugge geven, *Brab. Y.* IV, 6003. Zoo ook *Sp.* III⁸, 49, 71; *Exc. Cron.* 74*a*; 130*a*. — Afhangende van verschillende voorzetsels meestal zonder uitgedrukt lidwoord. Achter rugge, in drie verschillende opvattingen. — *a*) *Achterwaarts, terug*, plaatselijk; ook en vooral *terug, daarheen van waar men gekomen was.* ‖ Hoe dicke sach Reinaert achter rugghe weder daer die hoenre ghinghen, *Rein.* I, 1724. Ghegheven B. van sinen perde dat tweewerf achter rugge liep (*ging en weer terugliep*) ende sinen cnape, *Cod. Dipl. U.* 4¹, 236 (*vgl. mnl.* wech ende weder *en* weder ende voort, *waarin* weder *met* achter rugge *gelijkstaat*). Dat hi te Tricht dore die stat niet trecken en mochte, . . . maer hij moeste achter rugghe riden (*terugrijden*) ende over die Mase trecken, *Brab. Y.* VII, 11596. De te bluscene waren vlugghe liepen vaste achter rugghe, want si (*de vijanden*) scoten so over sere, dat sine mochten in ghenen kere der catten te helpen comen, Stoke IX, 535. Vertrecken achter rugghe (*terugkeeren, wederkeeren*) metter vors. andworde, *Ann. Em.* 14, 74 (*a.* 1488). Achter rugge senden, *terugzenden*, Stallaert 1, 4*a*. — *b*) *Achteruit, van zich af*, als uitdr. eener verwijdering, oorspronkelijk natuurlijk in de rugwaartsche richting: achter iemand, zooals op de eerste plaats. *Voc. Cop.* achter rugghe keren, avertere. ‖ Het is een manier van ootmoedighen herten dat hi al sijn duecht set achter rugghe ende al sijn quaetheit voor sijn oghen, ende hi set eens anders quaetheit achter rugghe, ende die duecht voor sijn oghen, *Con. Som.*² bl. 389. Hi ontsiet . . . dat men die sine ende hem ooc mede mochte achter rugghe steken (*achteruit duwen*, d. i. *terugzetten, achteruitzetten, verstooten*) die . . . te hove sijn verheven, Stoke, uitg. Brill, dl. 1, bl. 223, vs. 37. Den (Here) si soo seer ontsach, dat si alle menscenanxt achter rugghe sette, *Bern. Serm.* 1, 144*a*. Daerby dat dan dicwijls den meesten oorbaer after rugghe gheset (*achtergesteld*) blijft, *Handv. v. Waterl.* 22*b*. Die onsalighe ende cativighe mensch after rugghe settende ende niet voor oghen hebbende dat goet dat hem ghesciet is, *Gest. R.* 39*a*. Hi stellet after rugghe die vreese Goods, 40*d*. Den eyghen wille affter rugghe te werpen, *Vaderl.* 50*d*. Dat ynnyghe ghemoede, alst alle dinghe after rugge set (*van zich werpt*), *Hs. Moll* 5, 96*d*. Al dat men ymaginieren mach . . . achter rugghe setten, *Devoot B.* 30, 72*r*. Enich man die zijn wijff slaet ende mishandelt buyten hooren schult, daer claeghe over queeme, sullen hem die schepenen . . . onderwysen . . . dat hy sulcx achter rugge stelle (*achterwege late, nalate*) ende des nyet meer en duet, *Stadr. v. Steenw.* 152. — *c*) *Achterover.* ‖ Se vielen achter rugghe ter eerde, Brugm. 2, 342. — Zie meer voorbeelden van deze en de andere beteekenissen van achter rugge bij ACHTER (1, 16) en vgl. voor de laatstgenoemde nog *Kl. v. Diepenv.* II, 8: „soo waert die vrouwe . . . soo hertelike lachende, alsof si achter rugghe over vallen woude (*ruggelings achterover zou vallen*)". — Niet duidelijk is de uitdr. *Hs. Openb. Joh.* (te Parijs), *achteraan f.* 3: „(*aflaat verdient*) soo wie haer medesusteren in reverentiën heeft, voorsettende in doochsamheit achter rugghe teghens ander menschen". De bet. zal wel zijn „*haar achter haar rug*" (d. i. „*waar zij zelf niet bij zijn*") in deugdzaamheid ophemelende (haar roem of naam verheffende), eig. vooruitzettende (*l.* vortsettende?) tegen andere menschen". Vgl. *Voc. Cop.* messpreken achter rugghe (*kwaad van iemand spreken achter zijn rug*, vgl. „achterklap"), detractare. — Op den (opten) rugge, *achter*, plaatselijk. ‖ Sijn knecht volchde him opten rugghe (*kwam achter hem aan*), *MLoop* I, 2948. — Te rugge. — *a*) *Terug, achterwaarts*, ook *terug, weder, daarheen van waar men gekomen is. Teuth.* to rugge gaen, secedere (ook minder juist to rug sluten, afsluten, secludere; to rugge dryncken of aevergeven s. spyhen, debibere). Kil. te rugghe, retro, retrorsum. Zie de verbindingen met werkwoorden (teruggegaen, -keren, -roepen e. a.) op die woorden: de meeste zijn ontleend aan *Teuth.*² 396*a*. — *b*) *Van zich af.* ‖ Van dengenen die Gode te rughe werpen (*vgl. bij* achter rugge, *b*) ende derna vallen, *Limb. Serm.* 205*c*. Alse ic gedencke aue min aut leven, so est mi bitter, dat ic te (*l.* ict te) rucge werpe (*het van mij zet*) ende kere mi te din jegenwerdegen levene, *Limb. Serm.* 17*c* (vgl. mhd. ald. *daz ich es ze ruggen wirfe*). (Alse) hen Got alse gereet nit en es alse begeren, so verdrit hen hare arbeit ende werpense te rugge (*laten ze na of achterwege*), 61*d*. Alle quade poynten te rigghe te setten (*achter te zetten, te niet te doen*), V. d. Wall 1, 296 (*a.* 1367). — Over rugge. — *a*) *Terug, achterwaarts.* Vgl. boven *Bloeml.* 3, 41, 417, waar „over den rugge" voorkwam in de bet. *op den rug*. Zie voorbeelden bij OVER, 11). — *b*) *Achterover.* Kil. over-rugghe, supinus, resupinus. ‖ Over rigghe woorpen si haren langhen hals ende eten also dat gras, *Nat. Bl.* II, 3643 (*varr.* rugghe; lat. *obliqua cervice pascuntur*). Overmits dat si so over rugge ter aerden

gevallen waren, *Fasc. M.* 62*r*. Te hant due si (*de krijgsknechten die Jezus moesten grijpen*) dese wort horden, so vilense over rughe, *Limb. Serm.* 151*d*. Die . . . vallende over rick den hals brack, Despars 3, 107; ook 130; *Madelg.-fr.* 85, 227. — *c*) *Omver.* ‖ Hi warp over rucge wat dat hi vant, scotelen ende teilen enz., *Vad. Mus.* 1, 29, 59. Vgl. Heelu 447 (= Velth. I, 42, 46, bij OVER, 10). — Hiertoe behooren ook de plaatsen bij OVER, 10), waar „over rugge vallen, werpen" voorkomt. Misschien is dit ook de bet. van over rugge *Grimb.* II, 5983: „hy wert doot geslagen over rugghe ende ghewont so vreeselijc" (*var.* hy weert gheslaeghen over rugghe), en 5691: „die jonge (here), die ooc over rugge (*overhoop*?) menighen stac ende so sloech, dat hijs in VII daghen en loech". — Over rugge spreken, *onder elkander, afzonderlijk over iets spreken.* Waarschijnlijk is het deze of eene dergelijke uitdrukking, waarvan ontleend is ndl. *ruggespraak* (ook mnd. *ruggesprake*, hd. *rücksprache*), doch vgl. Grimm's *Wtb.*, waar eene andere verklaring gegeven wordt. ‖ Dese spraken dicke over rugge om peis, *Grimb.* I, 2825.

2) Het vel van den rug van bepaalde dieren, vooral *koehuid.* Vgl. boven *Rein.* I, 2850. Een soortgelijken overgang vertoont ook lat. *tergum*, doch aan navolging (*Taalg.* 3, 305 noot) behoeft niet te worden gedacht. Vgl. ook fra. *dos* (= lat. *dorsum*) en het daaraan ontleende ndl. *dos* (Franck 198). ‖ Wat huut ofte rugghe dat raeu is qualic ghevet (*van* vetten), dats de boete enz., *Ann. Em.* 17, 166. Wat rugghen of huuden die vercalct zijn . . .; wat rugghe oft huut die verberrent is of waensmout is, dat is de boete enz., *ald.* X huden, 1 ric, 1 seylhoutsvel (*l.* seylhontsvel), *ZVl. Bijdr.* 5, 63. J. van eenen coeyenen ricghe ende tween calfvellen, verwrocht an der stede tenten 4 sch., *aangeh. T. en Lettb.* 3, 220 (*a.* 1404). J. den ledertauwer van tween ghetauweden coericghen, jeghens hem ghecocht ende bekeert int maken vanden vors. tenten, *aangeh. Taalgids* 3, 304 (*vgl. ald.* van tween getauweden paerdshuden). Van III ricghen vor de stede tenten ende pawelioene, *Invent. v. Br. Intr.* 450 (*de verklaring van het woord in het gloss. is niet de juiste*). — Ook heeft rugge de bet. *rugvel van eekhoorntjes* („grauwe ruggen"). Zoo ook mnd. (Lübben 3, 523); vgl. ook mnd. *ruggevoder.* ‖ Eenen perschen kerle met righen, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. 317 op ricghe. Eenen vrauwen zwarten mantele ghevoedert met righen, *ald.* (*vgl. de ald. aangehaalde voorbeelden van fra.* „dos de fin gris", *ook* „fins doz de gris"). Een nyen zwarten nachttabbert mit graeuwen ruggen gevoert, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 181 (*a.* 1471). Philips cousen waren vore de knien ghevoedert met grauwen rugghen, *Cron. v. Vlaend.* 1, 247. — Verklw. ruggekijn. ‖ Ontfangen van een graeu ruggekijn van een eenkoornken, *Rek. d. Buurk.* 69.

3) Overdrachtelijk, *de rugzijde* van het eene of andere voorwerp; ook van al hetgeen bij een rug wordt vergeleken. Vgl. mhd. *rücke* in de bet. „bergrug" eng. *mountain ridge.* ‖ Een arm meersman die hadde eenen seeren vede ende die boven op den rugghe op eenen vinger (*breed*) nae den hoofde hadde een groot diep gat, Jan Yp. 189.

4) Figuurlijk. *Rugsteun, steun.* Zoo ook mhd. Kil. rugge, refugium. Zoo ook in de 17de eeuw (zie Oudem., *Wdb. op Hooft* bl. 266 en 484; ook *N. Hist.* bl. 5, r. 15 v. o.). ‖ Noch II bisscoppe gaven hem rugghe . . . ende noch vele ander heeren aldaer in sijn hulpe weren, *Brab. Y.* VI, 9843. Zoo ook in de samenstelling achterrugge, gezegd van een dijk, *Handv. v. Enkh.* 27*a*. — Ook in de bet. *rug van een zetel, leuning*; zie RUGGECLEET en RUCKE, en vgl. mnd. *ruggeleninge* (beschutting, steun).

RUGGE (RUG), *O. K. v. Delft* II, 47; *Livre d. Mest.* 15; *Lett. N. W.* 6, 83; *Rek. v. Brugge v.* 1302, bl. 214; *Ann.* 17, 192 e. e. Zie ROGGE, hedendaagsch wvla. *rugge, ruggebrood* en vgl. *ruggemeel* (De Bo 959; *Antw. Idiot.* 1048 vlg.).

RUGGEBEEN (RIGGE-, RUG-, RIG-, RIC-, RUGGEN-BEIN), znw. o. Mhd. *rückebein*; ohd. *rugbein, ruckebein*; ofri. *hregbên, regbên*; ags. *hrycgbân*; onndd. *hruggibên*: eng. *ridgebone*; hd. *rückenbein. Rugwervel*; ook *de vereenigde rugwervels, de ruggegraat* (welk woord in het Mnl. nog niet voorkomt). Vgl. ondd. *hruggilende*, ruggegraat (ohd. *rugelende, rukelende*, Gallée 153), mhd. *ruckelende. Voc. Cop.* een rugbeen, internodium (vgl. Dief. op het woord, waar o. a. voorkomen de glossen *ruggeknaeck* (= hd. *knochen*), *ruckbein, -been*). Kil. rugbeen, spina dorsi, angl. *ridgebone*; daarnaast ruggraetsbeen, spondylus, nodus seu vertebra spinae; ook ruggraetknokels, spondyli, verticuli, vertebrae, nodi spinae. Plant. ruggraet, rugbeen, *l'eschine au dos, le rable*, spina, spinae crates. *Teuth.* des rugbeyns doyrgaende march of pyt, micha; zoo nog eens *ald.* ‖ Du vintene van achter gespout sijn ruggebeen altemale, *Sp.* I[7], 76, 28 (lat. *per mediam dorsi spinam quasi sectum*; *var.* rugbeen). Dat (*zoodat*) die coutheit heell langhes sin rugghe tottet rugbeen toe quam, *Breidenb.* 71*v*. Dat thooft die wortel es van den mensce, uut wien (*waaruit*) alle die zenuwen nemen haer wassen ende haer gevoelen, dats uten herssenen ende uten marge van den ruggebene, *Hs.* Yp. 107*c*. Smeert den hals enten nac ent ruggebeen entie occele entie liesche met oliën van lauriers, 120*a*. Als de pacient daer af gedroncken sal hebben, so moet men hem zijn rugbeen daer mede strijcken, *Receptenb.*[2] 10. Toten sevensten beene, dat gherekent es metten rugghenbeen, Jan Yp. 126. Wonden dwers over dat riggheben (*l.* rigghebeen) ende diepe, die sijn stervelic (*doodelijk*), *Lanfr.* 6*a*. Dat die hersinen (h)uten hofde comen ane dat rugghebeen doore, *ald.* An dat ruggebeen . . . so es die roede . . . geset, *M. en Vr. Heim.* 669. Dat hi hem dat ruggebeen ende inghewant al doorscoorde, *Exc. Cron.* 101*c*. Soo dat tiser . . . ten ruggebeen doorran, *Flandr.* I, 801. Hebdi de beene ontwee, dat ghi soo deerlic . . . u leede sleept? jaic, en trugbeen toe, *Blisc. v. M.* 933. So moetmer salven mede . . . eens menschen ribben, *Nat. Bl.* VIII, 436 (*varr.* ricbeen, rugge).

RUGGEBRADE, znw. vr. *Ruggespier.* Vgl. BRADE, 2). ‖ Seker hi (*de visch*) was wel out, eer ghewies al dat hout up sinen rugghebraden, *Brand.* 335.

AANM. — Het mnd. *ruggebrade*; mhd. *rückebråte*; hd. *rückenbraten*, „gebraden rugstuk van een geslacht dier" is een ander woord.

RUGGECLEET (RIGGE-), znw. o. *Rugbekleeding van een zetel.* ‖ Gheghheven P. den sarasinoyswerkere van IX sticken bancleederen ende rigghecleederen, . . . daer mede de banken ende de siegen in scepenen camere behanghen ende ghedect zijn, *Invent. v. Brugge* 5, 340. — Het woord kan ook eene andere beteekenis gehad hebben, nl. *kleed over den rug van een paard, schabrak.* Kil. rugdecksel, rugkleed, dorsuale, stratum, instratum quod equi dorso insternitur. Vgl. Plant. ruggendecksel, *la couverture du dos*, dorsuale.

RUGGECNOKE (RUGKNOKE), znw. *Ruggewervel.* Vgl. mhd. *ruckeknote* en CNOKE, en ald. ook „halscnoke" naast „halscnocke". ‖ Dat die rugknoken van den ezel alte starck sijn, mitten zenen te samen vergadert after biden nyeren, *Barth.* 716*b* (lat. *spondilia dorsi asini fortiora*).

RUGGELAKEN, znw. o. Mnd. *ruggelaken*; mhd. *rücke-, rucke-, ruclachen. Behangsel, wandbekleeding* (in den rug van hen die aan den wand zitten). Het woord zou ook de bet. „rugbekleeding van een zetel" gehad kunnen hebben (vgl. Dief. *Gloss.* op dorsale en *Nov. Gloss.* op parialis) en bij Lübben wordt er deze ook aan toegekend, maar de door hem aangehaalde bewijsplaats zelve spreekt eerder voor de boven gegeven verklaring; vgl. Lexer 2, 523. Denkt men zich de

zetels aan den muur, dan kunnen de beide opvattingen ineenvloeien. || Na dien heerewade sal dat wijf nemen hore morghengave ende al dat tot horen gheraten horet, dat sijn . . . setelen, laden, tapijt, ommehanc, rugghelaken ende alle ghebinde enz., *Sassensp.* 1, 22, 26 (*var.* ommehanc, runclaken ende gordelen).

RUGGELDE, bnw. *Eene* (zoodanige) *kleur van rug hebbende* als door een voorafgaand bnw. wordt aangewezen, gezegd van rundvee. Hetzelfde als g e r u g g e t; z. ald. Men zou als uitgang *ruggede* verwachten, als in b u u l r u g g e d e: z. ald. || 1 zwart rugghelde coe, *Rek. d. Gr.* 1, 359 (*a.* 1345; *ald. ook* 1 rugghelde coe, *waar vóór* een *een woord is uitgevallen*; zoo ook 360); ook 360 *tweemaal*; 361 *tweemaal*; 362 *tweemaal*). 1 wit rugghelde coe, 365. 1 root rugghelde coe, *ald.*

RUGGELINGE (RIGGE-, RIG-, -LANGE), bijw. Mhd. *rückelingen*; mnd. *ruggelinges*, *ruggelink*; ohd. *ruckilingum*; hd. *rücklings*; ndl. *ruggelings*.

1) *Rugwaarts*, *achterwaarts*, *terug*; in het bijzonder *achter uit loopende*, van hen die achteruit wijken terwijl zij blijven strijden. Kil. r u g g h e l i n c k, retrorsus, retrorsum, cessim. Plant. r u g g e l i n c k, *à reculons*, retrorsus, -um, cessim, recessim. || So datsden vianden wondren began ende lieten tfechten up ten man, so dat hi ruggelinghe . . . weec . . .; niet eer toochde hi den ric eer hi buten was een stic, *Rijmb.* 29801 (*varr.* riglanghe, ruggelike; lat. *pedem referebat*). (Si) vonden enen vont dat die nonne den canonick nam up haer scouderen . . . ende ghinc al ruggelinge afterwarts, up datmen in dat ofgaen ende in dat wederkeren mer ééns mensken ganc bekennen en soude moghen, *Clerc* 39.

2) A c h t e r o v e r. Kil. r u g g h e l i n c k, supinus, resupinus; r u g g h e l i n c k o m w o r p e n, supinare in terga (Plant. „r u g g h e l i n c v a l l e n, *tomber à la renverse*, retrorsum cadere" sal wel hetzelfde beteekenen). || So zijn si terstont ruggelinge gevallen opter aerde, *Fasc. M.* 61*v*. Soo viel hi rugghelinghe neder, *Bern. S.* 2, 164*b*.

RUGGELIKE, bijw. Hetzelfde als r u g g e l i n g e, 1); zie eene var. *ald.*

RUGGELKIJN. Zie bij RUGGE.

RUGGEN (RIGGEN), zw. ww. intr. Een van r u g g e afgeleid ww. van dezen vorm wordt elders niet aangetroffen, doch het laat zich denken in de beteekenis *teruggaan*, *achterwaarts gaan*, *terugloopen*, *wijken*. Vgl. fra. *reculer* van „cul"; ndl. *aarzelen* van „aars" en Plant. „r u g g e l e n, *aller à reculons*, retroire, ex transverso cedere (vgl. RUGGELINGE, 1), cessim ire, retrogredi. Kil. r u g g h e l e n, tergiversari, retroire, retrogredi, retrocedere, cessim ire *q. d.* tergum versus ire. Op de beide plaatsen, waar het woord voorkomt, is de beteekenis niet zeer duidelijk. || Eist dat si (*eene linie in de hand*) alte groot ende alte bleec es ende niet achtervolgende ende ruggende (*zijdelings uit- of afwijkende*? eig. *achteruitgaande*; vgl. Oudem. 5, 907 vlg.), dit bediedt enz., *Belg. Mus.* 10, 273. Eist dat de spacie (*tusschen de lijnen in de hand*) es rigghende, dit betekent enz., 276. — Wat de beteekenis is van de glosse in *Voc. Cop.*: „r u g g h e n, dorsare" is niet met zekerheid te zeggen. Er schijnt in elk geval een trans. ww. bedoeld te zijn. Misschien is de bet. *rugsteunen*, *rug* (d. i. *steun*; zie RUGGE, 4) *geven aan*. Vgl. hd. *rücken*, gezegd b. v. van boeken, en Waasch (*Idiot.* 563) *ruggen*, (goed) dubbel vouwen in de lengte.

RUGGEN (RIGGEN-, -IJN), bnw. Van r u g g e, in de bet. 2). *Gemaakt van rugvellen van eekhoorns* (*en andere dieren*?). || Vercoft der vrouwen van den A. een graeu ruggen voeder om v lb II s. groot, *Cod. Dipl. U.* 2[1], 176 (*a.* 1444). Dat wel gheoorlooft (*vergund is*) den ouden-graeuweerkers te coopene jeghen den nieuwen-graeuweerkers van Brugghe alle maniere van rigghene pilssen ende voederse, *aangeh.* *T. en Lettb.* 2, 26 (*te Sluis*, 1*e. helft der* 15*de eeuw*). — Waarschijnlijk is dit bnw. bedoeld in *Voc. Cop.* „r u g g h e n, tergoreus (*possess.*). Doch ook kan de bet. zijn *van of voor den rug*.

RUGGENBROOT. Zie ROGGENBROOT en vgl. bij RUGGE, 2de Art.

RUGGEPIJNRE (RICKE-, -PIJNDER), znw. m. Hetzelfde als p i n e r (p ij n r e); z. ald. *Sjouwerman*, *lastdrager*, *pakke- of zakkedrager*; eig. „de werkman die zware lasten op den rug draagt, zich met den rug inspant". De „rickepijnders" worden vermeld *Invent. v. Brugge*, *Intr.* 12; vgl. ald. de noot: „de rikepynders; voor r i c k e- vgl. r i c naast r u g g e) waren up Sint Jan brug ende bepinden het goed van ghewichte, het is te zeggen het goed dat ten weeghuse kwam".

RUGGENTUUCH (-TUYCH), znw. o. Een deel van de wapenrusting. *Rugharnasch*, *het achterstuk van het harnasch*, in tegenstelling met b o r s t h a r n a s c h (Kil.), ook alleen b o r s t geheeten (z. ald.), gelijk r u g g e n t u u c h (of **rugharnasch*) in het Mnd. ook *rugge* heet (Lübben 3, 523). || Elc (*lid der gilde van de „cueluevereniers"*) thoudene binnen hueren huyse een rugghentuych, een busse, een vierendeel cruyts enz., *Ann. Em.* 25, 401 (*a.* 1510). — Aldus ook te lezen Matth. *Anal.* 1, 229 (*a.* 1524): „drie ende twintich rugende tuygen (*l.* ruggentuygen) voor voetknechten, daer de drie van sijn sonder tessen (*tasschen*?); item XIV armschenen".

RUGGENVEL (RUG-. RUC-), znw. o. *Huid*, *rughuid van een dier*; ook *het rugvel van een eekhoorntje*. Vgl. RUGGE, 2) en RUGGEN, 2de Art. *Voc. Cop.* r u c v e l l e, tergora. Kil. r u g v e l l e n, tergora.

RUGGICH, bnw. Mhd. (*bogen*)*ruckec*. Vgl. RUGGELDE en GERUGGET. *Een* (*zekeren*) *rug hebbende*; ook *een grooten of breeden rug hebbende*. *Teuth.* r u g g i c h, tergoreus. Vgl. Plant. r u g a c h t i c h, d i e e e n e n g r o o t e n e n d e b r e e d e n r u g g e h e e f t, dorsuosus.

RUGIEREN, zw. ww. intr. Van ofra. fra. *rugir*, lat. *rugire*. *Brullen*, gezegd van een leeuw. || Op hem (*den gestorven Roelant*) viel Karle . . ., ende rugierde in diere ghebare alse oft ene leuwinne ware, die haer jonghe vonde versmoort, *Brab. Y.* II, 3951. — Vgl. mnd. *rugen* (*ruggen*), *ruien*, brullen, gezegd van den leeuw (Lübben 3, 523); *ruginge*, lawaai, rumoer (525), en RUYEN.

RUHARICH (RUW-, -HAIRICH), bnw. *Ruigharig*, *ruig*. *Teuth.* s c h a r p, r u w h a i r i c h, hispidus. Kil. r o u w h a y r i g h, r o u w v a n h a y r, hispidus, pilosus, hirsutus, horridus, hirtus, sentus, villosus. Plant. r o u w h a r i c h, *de poil rude*, *pelu*, hispidus, pilosus, hirsutus. Vgl. RULOCT.

RUHEIT (RUWHEIT), -HEDE; ook RUWEDE, voor RU(W)HEDE), znw. vr. *Ruigheid*, *oneffenheid*, *het hebben of aanwezig zijn van uitwassen*, *stekels*, *knoesten* en dgl. *Voc. Cop.* r u h e i t, hispiditas. || Sijt altoos vorsien met geheleen sinne . . . dat tusscen der liesen enten benen engene ruheit en si; ende esser ruheit (*schilfers van het been*), so suvertse subtilike, *Hs.* Yp. 116*a*. So maect vaste an enen sterken draet een cleine stickelkijn van ere spoengiën, dewelke gi doet den mensce swilgen dat dat vorseide been in heeft, dewelke spoengie gi selt uuttrecken metten drade . . ., ende dus sal dbeen of graet verwerren in die ruheit van der spoengiën, 138*a* (Jan Yp. 133: rutheit, *d. i.* ruutheit). — Dese beeste . . . hadde al te langhe eenen steert ende was ru te siene ende die ruweden (*uitsteeksels*?) waren te siene ghelijc scarpe naghelen gloyende, comende (h)uter smessen, *Tondal.* 46*b*. Vgl. RUDICHEIT, 2de Art. en RUUTHEIT.

AANM. — *D. B. Jes. Sirach* 27, 6: „ghelijc dattie ruheit van houte sijn vruchte toont" is het woord eene verkeerde vertaling van lat. *rusticatio* („*sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius*, dat door den vertaler is opgevat in den zin van „rusticitas"

(*onbeschaafdheid*; zie Duc. op het woord). De juiste bet. is *bewerking* (Diefenb. „ackerwerck, bouwinge"); bij V. d. Palm: „de vrucht toont de blijken van de verpleging des booms". In den *Haagschen Bijbel* (2, 59*a*) staat op deze plaats r u n p t h e i t, welk woord bedorven is (misschien eig. r u u d t h e i t (= r u d i c h e i t, 2de Art.?). Bij Jan Yp. heeft het hs. (bl. 142) op ééne plaats ook r u u d t h e i t in de bet. van r u d i c h- (h)e i t, 1e. Art.; op de met *Hs.* Yp. 138*a* overeenkomstige plaats heeft Jan Yp. 188 r u t h e i t in plaats van r u h e i t).

RUYCH. Zie RUUCH.

RUYCHT(E). Zie RUUCHTE.

RUYCHVOEDER (-VOER, *Bel. v. L.* 417), znw. o. Hetzelfde als r u v o e d e r; z. ald.

RUYDE (*Spreuken* 70). Zie RUUT.

RUYDEN (*O. Vaderl. R.* 4, 136, 41). Zie RUDEN.

RUYDICH. Zie RUDICH.

RUYDICHEIT. Zie RUDICHEIT.

RUYELIKE (*Belg. Mus.* 8, 395). Zie RUDELIKE.

RUYEN, zw. ww. intr. Mnd. *rugen* (*ruggen*), *ruien*. *Rumoer maken*, *lawaai maken*, ook met eene ten opzichte van iemand vijandige gezindheid; vgl. ndd. „do de schare *ruyeden* to Jhesum" (in de vulg. *irruerunt*). Vgl. RUGIEREN. Vandaar r u y i n g h e, *Hs. Lett.* 61, *f* 110*c*: „doe antwoorde hem Jhesus op haer ruyinghe (*kabaal*) ende op haer kallinghe". Misschien is de oorspr. vorm *r u y d e n (indien nl. met dit ww. is samengesteld *opruien*, vroeger ook *opruiden*, *Ndl. Wdb.*, waarvan de overdracht van het omwoelen van land niet in alle opzichten voldoet), en is het met een ander woord samengevallen, nl. r u y e n, bij Kil.: „r e y e n, r u y e n, choreas ducere. Zie REYEN en vgl. *Heim.* bl. 418 noot, waar r u y e n als in de 19de eeuw te Rotterdam gebruikelijk wordt vermeld in de bet. „op straat dansen en zingen en de voorbijgangers in den kring nemen en doen medezingen". Doch waarschijnlijker is dat *opruien* komt van een ander bij Kil. opgegeven ww., nl. r u y e n, r o e y e n, ruere, jacere, impellere (nl. „onder iets *roeien*"?) en dat r u y e n (ook om mnd. *rugen*) geen *d* in den vorm heeft gehad.

AANM. — Over ndl. *ruien*, in de bet. „van veeren wisselen" zie bij RUDEN, 3de Art.

RUYERE (-IERE), znw. m. (Velth. III, 6, 4; 11, 46). Zie RUWIERE.

RUYINGE. Zie bij RUYEN.

RUYCKEN (RUYKEN). Zie RUKEN.

*RUYLEN. Zie ROELEN.

RUYN, RUYNKIJN (*gesneden paard*, *ruin*). Zie RUUN.

RUYN (*run*, *R. v. Amst.* 245, 5). Zie RUNNE.

RUÏNE, znw. vr. Van ofra. fra. *ruine*, lat. *ruina*. *Ruïne*, *bouwval*, *puinhoop*. — 1) *Verwoesting*; *het in puin vallen*, pass., *het verwoesten van iets of tot een puinhoop maken*, act. Kil. r u i n e, ruina, casus et excitium, excidium, pernicies; ook r u ï n e r e n, evertere, pervertere, excludere, demoliri, perdere, vastare. || (Si) wonnen al tlant van den Rine, daer si dade menege pine (*var. L.* ruine, *alwaar zij groote verwoestingen aanrichtten*, of ook *menigen bouwval maakten*, doch de bet. „bouwval" is voor het Mnl. eigenlijk niet bewezen), *Sp.* I⁴, 43, 9. — 2) *Oord van verwoesting*, *van eenzaamheid*, *van verlatenheid*. || Anders binnen eist (*Babel*) al wostine, hol ende dal ende grote rivine (*var. L.* ruine), I², 5, 41 (lat. *omne medium spatium solitudo est*; de bet. nadert hier meer dan bij 1° tot *bouwval*, maar het woord moet toch waarschijnlijk niet aldus worden weergegeven; ook Kil. geeft deze beteekenis nog niet op).

RUYNEN, RUYNINGE. Zie RUNEN, RUNINGE.

RUYPE. Zie RUPE.

RUYPEN (*roepen*), *Tijdschr.* 25, 148.

RUYREN (*Tijdschr.* 4, 32). Zie ROEREN.

RUYSCH, znw. Zie RUSCH.

RUYSCH, bnw. Hetzelfde als r u u c h, *ruig*, *ruw*. Zoo nog heden in zndl. tongvallen (*Waasch Idiot.* 563). || *Colericus* is van naturen ruysch, loos ende bedrieghende, lichte gheroert ende toirnich, Matthijss. (vgl. lat. ald.: „*hirsutus*, fallax, irascens").

RUYSCHEN. Zie RUUSCHEN.

RUYSE, znw. m. *Mandev.* 70*c*: „daer leidt oec een stat daer die lude alle ruyse sijn ende si sijn al zwart sonder int aensicht ende in die hant". Zie REUSE.

RUISSOTE (RESSOITE, RESSOTE), znw. o. Van ofra. *ruissel*, fra. *ruisseau*, met vervanging van uitgang (ofra. ook *ruyot*; zie de noot in *Invent. v. Brugge* Gloss. 311 op r e s s o i t). *Goot*. || Ghewrocht an den steegher, kayen, wieghen ende ruissoten an de Reye neffens der nieuwer brucghe ghemaect, *Invent. v. Br. Intr.* 411. (*De gegijzelden*) ne moghen niet rumen de erve . . . bachten noch voren verdere dan vooren tot (de) ruyssote en niet der over, *Ann. Em.* 24, 430 (*a.* 1428). — Ook in de bet. *ondergrondsche goot*, *riool*. || Van den ressoten die onder die kelchieden lecghen te vermakene, *Invent. v. Brugge Intr.* 447 (*a.* 1331). Zie nog meer voorbeelden t. a. p. Gloss. 311 (ald. o. a. „ant ressoit", en „van eenen ruissote"), en vgl. ald. (311 vlg.) de bewijsplaatsen voor andere soortgelijke benamingen (g o t e, g r i p p e, r i o l e, w i e g h e).

RUYT, bnw. Zie RUUT.

RUYT, znw. (*Rek. v. Hattem* 260). Zie RIET.

RUYTE. Zie RUTE.

RUYTEN. Zie RUTEN.

RUYTER. Zie RUTER.

RUC. Zie RUGGE en vgl. RUCKE.

RUC (ROCK), znw. m. Van r u c k e n; z. ald. Mnd. *ruck*; mhd. *ruc*(*k*); hd. *ruck*; ohd. *rucch*; ndl. *ruk*. Kil. r u c k, tractus. Waarschijnlijk is het woord bedoeld op de volgende plaats in de uitdr. e n e n r u c (r o c k) t i e n, eig. *een ruk trekken*, d. i. *een ruk geven*, *rukken*, of *met geweld aan iets komen of raken*. || Eenen rock men door die wonden tooch, ende als een lammeken sweech (hi, *nl.* Christus) al stille, *Bag. v. P.* 5, 95 (*het woord door is*, *indien de verklaring juist is*, *wel eenigszins vreemd*).

RUKELIJC (RIEK-), bnw. — 1) *Het vermogen van den reuk hebbende*. || Den rukelijcken gheest, *het reukorgaan*, *Barth.* 622*b*; vertaling van lat. *spiritum odorabilem*. — 2) *Ruikend*, *geur van zich gevende*. *Voc. Cop.* w e l r i e k e l e c, fragrabilis. Kil. r i e c k e l i c k, odorifer, odorus.

RUKELOOS (Matth. *Anal.* 3, 302). Zie ROEKELOOS.

RUKEN (RUYCKEN, RUCKEN); ook, vooral in zndl. tongvallen, RIEKEN, RIECKEN), st. (en eene enkele maal zw.) ww. intr. en trans. Mnd. *ruken*; mhd. *riechen*; mdd. *rûcken*; ohd. *riohhan*; ags. *rēocan*; eng. *to reek*; hd. *riechen*; ndl. *rieken* en *ruiken*. Zie verder de Wdbb. De beteekenis *rooken*, die het woord in sommige ogerm. talen heeft (ook in het Mhd.) is aan het Mnl. woord niet meer eigen. Vgl. r o o c naast r o k e. Het onderscheid, dat in het tgw. Nederlandsch gemaakt wordt tusschen *rieken* en *ruiken*, is niet in den vorm der woorden gelegen, maar opzettelijk gemaakt; vgl. *Tijdschr.* 6, 296. Het volkswoord is *ruiken*; daarnaast is het aan de zndl. tongvallen ontleende *rieken*, ook *welriekend*, uitsluitend eigen aan de schrijftaal; vgl. *Taal en Letteren* 1, 201 en 220 noot.

I. INTR. — 1) *Ruiken*, *rieken*, *geur van zich geven*. Vooral van een aangenamen geur, *geuren*; doch ook, hoewel minder gewoon, *stinken*. Gewoonlijk wordt het eene en het andere door een bijwoord uitgedrukt (*wale* (*wel*), *soete*, *lievelike* en *qualike*). Omgekeerd werd *stinken* in de vroegere taal, ook nog in de 17de eeuw, gebezigd van een lekkeren reuk. *Voc. Cop.* r i e k e n, odorare; r i e k e n d o e n, olefacere; w a l e r i e k e n, redolere, fragare; w e l r i e k e n, aro-

matizare; wale rieken, rutilare(?), ook wale riekende, rutilus(?); wale rieken, nidere (vgl. Diefenb. en lat. *nidor*); qualec rieken, olere; wale riekende, odorifer; aromaticus; mirus (vgl. bij Dief. *miro*, „crudener"; *miropolium*, „das husz darin salben verkaufft wirt"). *Teuth.* wael ruycken, odorare, redolere; oevel ruycken, fetere; goeden roock (*bijw. acc.*, „lekker") ruycken, odorare; dat beqweem is geruyckt to werden, odorabilis; wael ruycken, exhalare; wael rucken, fragrare. Kil. ruycken, *Holl. Sicamb.* j. riecken; riecken, olere, redolere, odorare, odorem reddere, odorem spirare, fragrari, halare, nidere. Plant. riecken, wel r., sterck r., qualick r.; dat vleesch rieckt, *la chair sent*, redolet vel foetet caro; na den bock riecken, olere hircum. || Wi onderscheyden daerbij (*door het reukzintuig*) dinge die stincken ende dingen die wel ruken, want die welrukende dingen die vloyen ons bij hem als (*namelijk*) bij den naesgaten, *Barth.* 112*a*. Haer adem rooc als galigaen, *Ferg.* 1192 (*vgl.* Van Hasselt *op* Kil. 639: „u aessem heeft een soeten stanck"). Daer riket (*d. i.* rieket, *riekt het*) emmer als pument (*zie* PIGMENT), *L. o. H.* 4415. Sijn drec riect als musseliaet, *Nat. Bl.* II, 1997 (*var.* riecht). (*Dat zaad*) riect na caneels nature, IX, 77. Van desen telghen maect hi (*phenix*) sijn nest ende van andre die rieken best: als die sonne heet scinet, so waiet hi dan ende pinet dat hi also onstect dat hout, dat soete rieket menechfout, III, 1289 (*var.* dat soete rooke geeft). Binne den mure sach hi staen scone crude menighertiere, die roken vanden egglentiere; daer rooc soe (*l.* daer soo rooc(t)) niet ghebose, *Wal.* 5110. Die maniere van roken . . . riekende wel, *Sp.* II[5], 50, 118 (lat. *fumum odoris suavitatis*). Dese ootmoedicheit, die ruket (*geurt*), dit is nardus, *Hoogl.* c. 61, vs. 2. Timiane ende wirooc, dat utermaten wale rooc, *Bloeml.* 1, 152, 111. Wierooc of ander dinc dat wel ruket, *Mandev.* 30*b*. Sijn vel (*van een dier*) dat rieket harde soete, *Parth.* 654. Daertoe ruuct hi (*panther*) also goet, dat sijn lucht can gheven boet van enigher groter quale, *Rein.* II, 5463; ook 5466 (*vgl.* 5472: van der soeter lucht ende roke). Mit rooden ledere van beesten . . ., die sere wel ruyken, *Mandev.* 51*b*. Als die bloemkijns ende die rooskijns . . ., beghinnen boven maten wel te ruken, *Ndl. Geest. Lied.* 166. Seer wel rukende (*balsam*), *Mandev.* 12*d*. Uut dien boom sietmen driven erehande gomme sere goet, alst ute kersboome doet, die riect utermaten soete, *Nat. Bl.* VIII, 226. Hout . . . dat diere was ende ruect wel mede, *Rijmb.* 11924 (*varr.* roet, *l.* roec; roc (*l.* rooc); lat. *ligna odorifera*). Van cruden, van boomen alle manieren waren binnen dien vergiere: die stat rooc so lievelike, *Rose* 471 *var.* (*t.* sceen). Alsmen . . . dat edel graf ontplooc, gevueldense datd so wel daer rooc, dat men op ertrike coyme ye (*bijna nooit*) vernam die suetecheit gelijc, die daer ute quam, *Christ.* 1850. Dat . . . lichame van Kaerle hebbende die wonden noch alzo varsch ende alzo wel riekende als zy ten eersten daghe waren, Despars 1, 304. Twee minnen, . . . die rieken boven alre sake, dats gode boven al te minnen . . . ende dairtoe onsen evenkersten, *Hooglied* c. 22 vs. 90. Trouwe is een vanden edelen ende wael roekenden (*l.* ruekenden) bloemen, *Blome der doochden* 67. Een alte soeten bloemkijn ende was gheheiten reynicheit, die docht mij soo recht scoon wesen ende wael ruyken, 78. Maria, blinkender dan die sonne, bat riekender dan alle wel riekende cruide (*var.* rooke), *Eng. hss.* 1, 141. Elc hevet sinen gore, moniken, papen ende clerken: elc ruket na sinen werken, *Hoogl.* c. 83, vs. 40. — Een rooc die stanc ende herde qualike rooc, *Lanc.* II, 2151. Dat sijn adem qualic rooc, *Marialeg.* 1, 330. Dat dinen adem quelic ruket, *ald.* Die Percen hadden verloren vele meer liede dan die Grieken, so dat die lucht begonde rieken, *Alex.* III, 236. Doe dede hi balsamen wale met dieren crude dien coninc; dat dede die here om die dinc dat hi rieken niet en soude, want men groufene niet so houde, *Alex.* VII, 792 (*vgl. Joh.* 11, 39: „hij *riekt* nu al, want hij heeft vier dagen aldaar (*in het graf*) gelegen"). Ic had ghern gheweest van dan, om dattet na die wieghe daar rooc, *Rein.* II, 6580. Van dat hi riekende smout smalt bin den scependoeme, daer of dat de boete es 1 lb, *Invent. v. Br.* 4, 154. — De onbep. wijs als znw. || Alsoo die doorn (*hagedoorn*) geeft zoeten ruken, Hild. 215, 121. Haer (*van galanga*) rieken maect der (*l.* die) hersen ghesont; ook maket si wel riekenden (*var.* soeten) mont, *Nat. Bl.* IX, 377 (*var.* hare rooke maect die sie ghesont). — Misschien is dit ook de beteekenis *Denkm.* 3, 196, 17: „sijn (*Christus'*) weerde lichame, sijn heleghe bloet ruken" (d. i. *de geur van zijn heilig bloed*? uit het allegorische gedicht „van der roosen des crucen"). — Met eene bep. met op. Hetzelfde als een datief. *Een voor iemand onaangenamen geur van zich geven*; ook evenals mnl. stinken (stinken op daarentegen heeft de bet. *vijandig gezind zijn jegens*) en 17de-eeuwsch *stinken* met een dat., *tegen de borst stuiten*, *weerzin of afkeer wekken bij.* || Hi (*de duivel*) bat hem dat hi hem wilde gheven weder sinen capelaen; hi sondene (h)arde scone dwaen: hi roke up hem te zeere, *Brand.* 1075. — Onnozel bloet, alst gaet te voet ende het up mi (*Hoovaardij*) siet, up sulke lieden die mi niet bieden so nachtic (= en achtic) niet, want si up mi rieken al fi, die mi niet gheven, Praet 3338. — Ook het tegenovergestelde komt voor, nl. riecken (ruken) vore, *een aangenamen geur voor* (*bij*) *iemand verspreiden of van zich geven*, *hem welgevallig of welaangenaam zijn.* || Dat wi . . . voir gode ruken altemale ende wi worden gode bequame, *Hooglied* c. 23, vs. 71.

2) *Zijn reukorgaan gebruiken*, *ruiken*; *een* (door een bijwoord aangeduid) *reukorgaan of reuk hebben.* Kil. riecken, odorari, olfacere, odorem percipere s. sentire. Plant. ick riecke dattet qualick rieckt *je flaire que cela sent mal*, sentio id male olere vel foetere. || Dat doet mi mijn lange nase, de welke mi mijn vader gaf om al omme ende omme mede te ruken, *Pelgrimage* 97*d*. Ooc vint men riekende (*nl.* honden) so vroede (*vgl. de oorspronkelijke bet. van ndl.* neuswijs) die al dore in den wouden emmer haer eerste spoor behouden, *Bloeml.* 2, 31, 70. Bracken . . . rieken wel, *ald.* 67. Nauwe riectet (het dier, *het heeft een fijnen reuk*), *Nat. Bl.* II, 1281. Sulc (visch) riect wel ende verstaet, ist vat ist net daermen in vaet, V, 41. — De onb. wijs als znw. *Het ruiken*, *het gebruiken van het reukorgaan*; ook *het reukzintuig of reukorgaan* zelf. || Want si (*honden*) hebben die roke fijn, ende int riecken ghenoechte groot, riect elc den andren bachten, *Bloeml.* 2, 32, 108. Nasus dat is die noze of naze ende is een instrument des rukens, *Barth.* 112*a*. Dese ezel (*veldezel*) is wijs inden ruken (vgl. ndl. *neuswijs*, hd. *naseweis*, ndl. „de *lucht* hebben van", Stoett, n°. 1240), want als hi sijn wijf verloren heeft, soo climt hy op enen hogen berch, ende luchtet mitten nazelocken overmits den wint, ende also verneemt hi waer dat si is, 782*b*. Vanden ruucken so seggic di ooc mede: dese helm bedect conduut (*l.* tconduut) van rieken, so dat bi genen ongeordineerde roken therte ghequest mach sijn, *Pelgrimage* 37*a*. U ziele . . ., die met vijf wonden ghewont es so, die mids vijf sinnen comen toe, dats sien, horen ende smaken, rieken ende tasten, *Melib.* 2565 (*var.* ruken). Den vierden sin . . . die es dat rieken, datmen sal behueden ende bewaren wale, *Tien Pl.* 1357. Dattu salt laten dat rieken dijn cuusche met dinen live sijn, 1393. Soo dat hi sal hebben . . . voeten ende gaen nyet, mont ende spreken nyet, noosen ende en rucken nyet, *Hs. Serm. G.* 281*b*. Voor elcke besundigen(s) uws ydelen ruckens ende onnootdroftigen etens ende drynckens, *ald.* 87*b*, *c.*

3) *Zijn reukzintuig gebruiken met een bepaald doel.* Met eene bep. met n a. *Speuren naar*, eigenlijk gezegd van een jachthond, bij uitbr., *streven naar*, *uit zijn op iets.* || Hi sprac te hem selven: vuele gooc, mijn sin die oyt na vrecheit rooc, heeft mi benomen groot gewin, *Rincl.* 729. Uter wereltdaer hi na rooc, hadden (*den trotsche*) God geset int vrië, 1138. Men sal niemen in rade setten die scuwende zijn Gods wetten, want zi hunt nijde recht verkeeren, ende si zijn riekende naer den vetten (*zij verlangen naar het vette der aarde*), *Denkm.* 2, 201, 25. — Vgl. *Rincl.* 562 bij Trans.

II. Trans. — *Ruiken, met het reukzintuig waarnemen.* || Dat someghe maniere van honden si, die morders ruken ende dieve, *Bloeml.* 2, 31, 38. Doe saghen si comen . . . enen hont ghelopen uter koken, daer hi vleisch in had gheroken, *Rein.* II, 7462. Daerom plegen si noch haer ogen te luken als si mi (*Venus*) sien ende haer nasen te stoppen als si mi ruken, omdat si mi niet en mogen ruken te haren goede, *Pelgrimage* 100*a*. Daer die quade gheeste uut callen, si swighen, rieken si den rooc, *Nat. Bl.* XII, 600 (lat. *fumus cogit eos tacere*; *var.* gherieken; z. *ald.*). Ay, ic rieke so goet een cruut, *Sev. Vroeden* 1119. Och hoe salich is die gene die dese rose soet ende scone altoos lustelijc mach ruken, *Hooglied* c. 83, vs. 19. Dat sijn (*des steens*) draghere reyne moet sijn, ist dat hi dicke riect dat cruut, *Nat. Bl.* X, 197 (lat. *camphora per nares castrat odore mores* l. *mares*; *vgl.* 200: „alsoo dat soe die manne vurt"). Ten is rouwe noch vrocht, sy en verghetent die (*l.* diet, „de hemelsche locht") rueken mocht, *Troyen*, dl. 2, vs. 17877. Overmits den naselocken so ruken wi rukende dingen, *Barth.* 112*a*. Wie is nu in kerstenheit, die dese roke niet en ruket, diemen van deser salve suket, *Hooglied*, c. 23, vs. 45 (*ald.* 61: merke hoe dese salve ruket). Die susteren worden wt den choor gehaelt om den sueten roocke te ruken; ende daer quam ene suster, . . . dier al quellike was, ende als si den genoechliken roocke roock, doe waerdet beter myt hoor; ende die dit van hoor geschreven heeft rooket ock, *Hs. Diepenv.* 89*a*. Riectse (*schoenen van hondenleer*) een hont draghen den man, hi . . . pister an, *Bloeml.* 2, 33, 147. Die wise ruuct wel . . . weder men siet of datmen braet, daer hy voorby den coken gaet, Hild. 154, 78. Ruycky (*l.* ruyckdy) dat, soo en hebby (*l.* hebdy) den snuff (hd. *schnupfen*) noch niet al, *Spreuken* 59. — Ook in de bet. *aan iemand snuffelen, hem beruiken*, eig. gezegd van een hond. || Elc (*hond*) riect den andren bachten, *Bloeml.* 2, 32, 110. — Van eene vlam gezegd, *aan iemend lekken, hem raken*, d. i. *hem teisteren.* || Wach, hoene (*den rijken man in de hel*) nu die vlammen ruken! *Rincl.* 562.

Aanm. — *Ann. Em.* 14, 366 (*a.* 1488): „die van Gend zijn weder tuus commen, want daerom zy uut waren geroken tgaren ende vertrocken" is de tekst bedorven, doch van ruken (rieken) kan *geroken* hier onmogelijk een vorm zijn. Waarschijnlijk is eene spreekwijze bedoeld waarin „tgaren rocken" voorkomt, doch waarvan een deel is weggevallen.

RUKER (rieker), znw. m. Het woord zal in het Mnl. wel niet bekend zijn geweest, gezegd van een persoon, *hij die ruikt* of *goed ruiken kan*, *een fijnen reuk heeft* (vgl. bij Duc. „odorare *i.* naribus sapere") of ook *reukwerkmaker* (lat. *odorare*, „welriekend maken"; eene dezer beide beteekenissen kan eigen zijn aan Kil.'s „riecker, odorator; vgl. Plant. riecker, *qui sent*, odorator, olfactor), maar alleen gezegd van eene zaak, *een voorwerp dat geur van zich geeft.* Vgl. ndl. *ruiker*, *bloemruiker* en Kil. riecker, rieckerken, rueckerken, rieckballeken, rieckappelken, pastillus, orbiculus, servia, odoramentum, olfactorium, odoramen. Plant. riecker oft rieckappel, *pomme de senteur*, *parfum*, fragrantia, suffimen, odoraria mala. In deze laatste beteekenis (*reukballetje*) zal het verklw. rukerkijn staan op de volgende plaats. || Die haer sonden ghesuvert ende gebetert hadden met castiïnghe haers vleyschs, haer sonden waren ghelijc gulde rukerkijns, *Macht. Vis.* 16*c*.

RUCKE, znw. m. *Rug*(?). Vgl. mnl. ric (ruc) en hd. *rücken*. || Om v stucs hout daer men die stoel aen spikerde II gul . . .; om hout daer men die rucken of maecte, *Jacobik.* 219 (*a.* 1425).

RUCKEN (*Hs. Serm. G.*). Zie bij ruken.

RUCKEN (rocken), zw. ww. trans. Mnd. *rucken*; mhd. *rücken*, *rucken*: ohd. *rucchen*; ags. *roccian*; eng. *to rock*; hd. *rücken*; ndl. *rukken*. Zie verder de Wdbb. Het woord is in het Mnl. als simplex niet zeer gewoon, doch het kan toeval zijn dat er weinig voorbeelden zijn opgeteekend. Zie afrucken (Suppl., *Bloeml.* 3, 146, 57); ontrucken (-rocken) en uterucken (*Limb. Serm.* 149*c*). De beteekenis zal wel dezelfde zijn geweest als van het ndl. woord. *Rukken, plukken, met kracht of geweld van eene plaats verwijderen*; ook *met kracht bewegen.* Vgl. ruc (roc) en rucersen. *Teuth.* rucken, afrucken, abstrahere. Plant. rucken, *tirer arriere*, *arracher*, vellere, avellere, arripere; rucker, *arracheur*, *ravisseur*, avulsor (ook mnd.); ruckinge, vellicatio, vulsura. Kil. rucken, trahere, detrahere, vellere, avellere, rapere et movere. Het praet. is *ruckede*, *ructe* en **ruchte*: althans van rocken komt rochte voor; zie *Limb. Serm.* 149*c*: „(Si) *rochten* heme . . . met hate ende sonder ontfarmecheit dien roc ute". || Dat . . . goet, dat ic qualijken gherucket ende ghepluccket hebbe, *Bienb.* 158*d*. — Hier binnen menich groit oirbaer in Vrancrike geschiede hem daer, daer he tswaert selve ructe (*zwaaide* of *verhief*?), *Claghe* 133 (Smits en Schotel 1, 153; vgl. mhd. „Ajax sîn swert *rohte*" en mnd. „do *ruckeden* (si) ere swerde unde mordeden den vorsten", en eng. *to rock*, zwaaien). — Naast rucken schijnt op ééne plaats ruken, gedekt door het rijm, voor te komen, nl. *Hooglied*, c. 25, vs. 61 vlgg.: „begheren sonder bruken doet menech zuchten uteruken vander herten die sere mint". De bet. schijnt te zijn „uitbreken, zich met kracht of geweld een weg banen naar buiten". Ook ndl. *uit-*, *in-*, *oprukken* worden intr. gebruikt.

RUKINGE (riekinge), znw. vr. — 1) *Het ruiken, het verspreiden van geur*; *reuk*, *geur*. *Voc. Cop.* riekinghe, odoratus. Plant. rieckinge, reuck, *senteur*, *odeur*, odor, olfactio. — 2) *Het ophalen van den neus*(?). *Teuth.* geystyng, ademyng, ruyckyng, blasyng, spiramen, spiramentum.

RUC-ERSEN (ruck-, -eersen), zw. ww. intr. Van rucken en ers. Mnd. *ruckersen*. *Het achterste bewegen*, *met het achterste heen en weer gaan*; ook in ontuchtigen zin, *onnatuurlijken wellust bedrijven*. Zie tal van samenstellende afleidingen met *aars* bij De Jager, *Freq.* 1, 1 vlgg. *Voc. Cop.* ruckeersen, clunagitare; rucersen, inclunitare; ruckersen, ketteren, cevere, clunagitare vel actus vilissimus ut virorum inter se. *Hor. Belg.* 7, 19: rucersen s. joken, inclunitor id est convicium pati. Kil. ruckaersen, cevere, clunagitare, clunes movere. — In de 17de eeuw wordt *ruckaerzen* gebruikt in de bet. „het onderlijf, het achterdeel in beweging zetten bij het klimmen; misschien ook is de bet. „niet stil zitten", d. i. „zich met inspanning omhoogwerken". Zie een voorbeeld uit De Brune's *Banketwerck* aangehaald bij De Jager, *Freq.* 2, 353 (waar evenwel de vertaling „snel loopen" onjuist is). In ndd. tongvallen is het woord nog heden bekend in den zin van „zitten rijden op een stoel" (wie *stöteersen*: seinen verdruss durch stossende bewegungen mit dem leibe verrathen; sie Lübben 3, 520).

RUCVEL (*Voc. Cop.*). Zie ruggevel.

RULAST, znw. m. Hetzelfde als het meer gewone ruware; z. ald. || Quod dicti opidani de bonis suis

que *ghemeyn quet* seu *rulast* vulgariter dicuntur, dent tantum quatuor denarios de qualibet marca thelonariis nostris, *Oorkb.* 2, 394*a* (*a.* 1293; *vgl. ald.* 395*b in dezelfde verordening*: de bonis suis que *gemeyne quet* seu *ruwar* vulgariter dicuntur).

RULLE (*Kl. v. Diepenv.* I, 44; *Warfsconst.* 82). Zie ROLLE.

RULLEN, zw. ww. trans. Hetz. als rellen; z. ald. In de samenstelling uterellen (uutrullen), *uitflappen*, *verklappen* (*Liedeb. S.* 14, 7).

RULLEN, zw. ww. trans. Hetzelfde als het nog heden aan de Zaan bekende rellen, *pellen*, van graan, eene bewerking die het graan ondergaat in den pelmolen. Zie de nauwkeurige beschrijving bij RENNEN, 2de Art. en de daar aangehaalde kolom uit Boekenoogen, en vgl. de Aanm. bij RELLEN. Nu rellen (rullen) reeds in het Mnl. is gevonden, zal het wel niet staan voor renlen (zie RENNEN, 2de Art.), maar den oorsprong hebben, aangegeven door Boekenoogen 819, nl. een denominatief zijn van *rel*, d. i. *spleet*, *vore*, *groeve* en dgl. Zie de t. a. p. uit verschillende tongvallen aangehaalde bewijzen voor het bestaan van dit woord (of *ril*, *rille*). || Dat alle coorn dat opter moolen coompt, gerult off ongerult, . . . tot alre tijt den sijsmeysteren in zijnre tijt den sijs daer off geven zel, dat opten steen coompt off dat anderwerve gemalen wert, *R. v. Utr.* 1, 313, 188 (*a.* 1431).

RULOCT, bnw. Van ru en loc, van haar. *Ruig van haar*, *ruigharig*, *dik in het haar zittende.* Vgl. Kil. rouwlockigh, villosus; ook rouwhayrigh, rouw van hayr. || Si (*jachthonden*) hebben ooc myn vleysch dan dye lanthonden ende corter hare ende dunre ende slechter, want waren si alte ruloct, soo souden si alte heet werden van lopen, *Barth.* 744*a* (lat. *si essent multum pilosi et villosi, in cursu nimis incalescerent*). — Het woord is nog heden in het Westvlaamsch zeer gewoon; zie De Bo 964, alwaar behalve de vormen *ruwlokte* en *ruilokte*, ook *rulokkick* (16de eeuw) voorkomt. Het heeft aldaar ook verschillende andere beteekenissen ontwikkeld, nl. „ongehavend, ongekamd", „ongemanierd, onbeschaafd, ongelikt, ruw" en „onbezadigd", wild en ruw in zijne handelingen"; van zaken „niet onderhouden, niet netjes".

RUM, RUME (bnw.). Zie RUUM.

RUME (RUYME), bijw. Mnd. *rume*; mhd. *rûm*, *rûme*; ohd. osa. *rûmo*; ndl. *ruim*. Van ruum, bnw.; z. ald., — 1) *Ruim*; *zóó dat men ruimte*, ook *ruimte van beweging*, *heeft.* || Also redelic te sitten bij den ganc (*in de kerk*) alze van den zijdeldueren ten toirne wairt, wairbij dat die processie ende die lude ruyme voirbij gaen moghen, *R. v. Amst.* 30, 49, 3.

2) Bij begrippen van hoeveelheid, *ruim*, *meer dan.* || (Doe) wert een sterfte van volcke so groot, datmen meende dat in al Europen rume die helfte van den volcke bleeff, Matth. *Anal.* 3, 242. — 3) Bij koken, *met eene vereischte hoeveelheid water.* Vgl. ndl. „de eene of andere groente al of niet *ruim* genoeg afkoken". || Waer yement die int ghilde niet en waer ende mout maken woude, die sel sijn mout also rume dennen (*op denzelfden graad van sterkte brengen*? *dennen* = mhd. *denen*, *dennen*; mnd. *denen*, *dennen*; hd. *dehnen* = „(aan)lengen"?) als die ghildebroeders . . , op die selve boete, *Keurb. v. Haarl.* 69.

RUME, znw. vr. Mhd. *rûme.* Van ruum, bnw., gevormd als coude, diepe, hoge e.a. *Ruimte.* Kil. ruyme, *vet.* j. ruymte, locus, spatium, angl. *roume.* Daar waar ruum als znw. gebruikt wordt (z. ald.), kan het samengevallen zijn met dit vrouw. znw., dat door *ruimte* is verdrongen, evenals *diepe*, *hoge*, *ruge*, *lenge* door *diepte* enz.

RUME (*Nat. Bl.* III, 1529; X, 426 *var.*). Zie REUME, en vgl. ruma (*Vr. Heim.* 565).

RUME, znw. vr. Naam van een wolf, *Rein.* I, 1921; waarschijnlijk eigenlijk: „bij die veel spijs bergen kan, vraat". Dezelfde beteekenis heeft ook de andere naam, waarmede *Rume* verbonden is, nl. „Widelanke".

RUMEDE, znw. vr. Zie bij RUUMHEDE.

RUMELIKE, -LIJC, -LIC, bijw. Mnd. *rumelik(en)*; hd. *räumlich*; ndl. *ruimelijk* (zeldzaam). Vgl. RUME, bijw.

1) *Ruim*, *in ruime mate*; *zóó dat men ruimte heeft*, *zich vrij bewegen kan.* Plant. ruymelick, *amplement*, *largement*, ample, large, late, laxe. — Overdrachtelijk *in overvloed en weelde* (levende), *zóó dat men zich niets ontzegt*, *ruim.* || Dat men te rumelic ende te lichtvaerdelic levet, *Hs. Moll* 5, 138*a*.

2) Bij begrippen van hoeveelheid. *Ruim*, *meer dan.* || Die coninc hadde . . . wel tiene manne crachte rumelijc ooc ofte meer, *Wal.* 7220. Dat terdendeel van ertrike hem toe hoort rivelike, *Wrake* I, 344 (*var.* bl. 713 rumelike). Rumelic also vele, *Pelgrimage* 88*d*.

AANM. — *Bienb.* 131*b* is *rumelike* verkeerde lezing of drukfout voor *cumelike*; z. ald.

RUMEN (RUYMEN, ROEMEN), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *rumen*; mhd. *rûmen*; ohd. *rûmen*; osa. *rûmian*; ags. *ryman*; hd. *räumen*; ndl. *ruimen.* Van ruum, bnw.; z. ald. Over den mogelijken oorsprong van de woordfamilie zie de Wdbb.

I. TRANS. — 1) *Ruimer maken*, *verruimen*, *verwijden.* Kil. ruymen, ampliare, dilatare. Plant. ruymen, *amplifier*, *eslargir*, amplificare, ampliare, distendere. || Sine herberghe (*woning*) moet sijn gerumet ende ghelinghet ende verheven: sine camere scone bescreven, sijn bunc moet hebben tfulle, *Sp.* III⁴, 36, 118. — Ook, van teugels, *laten vieren*, *minder strak maken*, lat. *laxare.* || Want bij tiden overmits oorsaec der broederen . . . werden die tomen gheruumt der abstinenciën ende des spaerrichs levens, *Vaderl.* 5*c*.

2) *Ledig maken*, *iets* (eene plaats) *ruimer maken door weg te nemen hetgeen in den weg staat of op de eene of andere wijze belemmert. Teuth.* idel maken, ruymen, ledich maken, vacuare, restipare, extipare i. evacuare, evare, exhaurire, dehaurire, inanire, exinanire, deplere. Kil. ruymen, vacuare, evacuare, vacuum reddere. Plant. ruymen, *vuyder quelque chose*, vacuare, evacuare, inanire. Zoo ook mhd. en mnd. || Vander ghooten die vander cooken gaet in die graft door die heymelijcheit, daer af te rumen ghegheven S. ende schoon te maken II sch., *Rek. Bissc. v. Utr.* 385. Vgl. ndl. „een secreet *ruimen*", Hooft, *N. Hist.* 153: „om een brandende koorts te verdrijven, *ruimt* men adren en ingewand", en Van de Water, *Oost-Bommelerw.* 126: „een glas *ruimen*". — Met eene bep. met van. *Ledigen*, *ontdoen van*, of, met veranderd voorwerp, *iets van iets verwijderen.* || Dat men alle de (h)aerde (*kaaien*) van der stede rume van den houte datter inne leecht ende ooc van den scepen diere onlovelic in licghen, *Voorgeb. v. Gent* 78 (*a.* 1360); zoo ook 126 (zie de plaats bij 6). Men ghinc die dode ten grave draghen; men rumde(n) bynnen dien (*l.* tien) daghen aen beiden syden . . . van den doden al dat velt, *Troyen*, dl. 1, vs. 11788 (*fr. vs.* 10343: „li Grezeis ont le champ cerchié, en x jors ont tant espleitié que tuit li lor ont sepeli"). Dat men die doden begrave ende men dat velt rume daerave, dl. 3, vs. 30817. — Deze beteekenis gaat geleidelijk over in die van *schoonmaken* (waarmede rumen op eene plaats boven verbonden is), *zuiveren*, *van hetgeen belemmert ontdoen.* || Dat de stede . . . ghehouden zal wesen . . . stappans de voors. sluus te doene (h)openen ende rinnen (*l.* rumen) omme dwater zynen loop te hebbene, Diericx, *Mém.* 1, 397 (*a.* 1415 (vgl. Plant. ruymen ende reynigen oude grachten, *vuider et purger vieulx fossés*, tergere fossas veteres, purgare cloacas). Dat de vors. prelaet van B. de vaert moeste doen delven ende rumene, 616 (*a.* 1449). De voors. gracht . . . doen

rumen te haerlieden coste totten ouden bodeme ende ouden canten, 2, 662 (*a.* 1442); zoo nog eens *ald.* Ofte . . . die wonde wel gherumt sijn int vleesch, soo dat ghi ebt goede macht ten beene te helpene, Jan Yp. 88. — Doe die borch was volmaect, . . . dedemense rumen vanden spaenderen, *H. Cruus v. Breda* 506. — Ook in de bet. *schoonmaken*, *reinigen*, waarbij het begrip „ruimte" geheel op den achtergrond is gekomen. Misschien ook is de vertaling hier minder juist. ‖ Dat heft vander byle, daer hij dat couter mede plach te rumen, dat bleef vast in (*kleven aan*) sijn hant, *Pass. W.* 195*a* (lat. *cum qua comerem mundare volebat*). — Hiertoe behoort de bepaalde bij Kil. opgegeven beteekenis *snoeien*, gezegd van boomen, *het overtollige loof er van wegnemen* („r u y m e n, frondare, collucare, interputare, interlucare, amputare ramos supervacuos"), welke nog in het tgw. Wvlaamsch bekend is. Zie De Bo op r u i m e n, *Antw. Idiot.* 1050, en vgl. Kil. r u y m e l i n c k, fasces ramorum et frondium supervacaneorum, ramalia (wvl. *ruimeling*). — Ook in de opvatting „grond voor bebouwing geschikt maken door boomtronken enz. er uit te verwijderen", hd. *urbar machen.* Kil. r u y m e n, extricare agrum silvestrem.

3) Het begrip *plaats of ruimte maken* komt ook voor in enkele juridische opvattingen. — *a*) I e t r u m e n, *plaats maken door iets op te ruimen of af te breken.* ‖ Dat L. rumen sal (*zie bij Intr.*), also dat die kelnaer voor bi der straten horen volcomen opslach hebben moghen, ende dat L. dat sitten voor bi der doren ende die twee trappen voor derselver dooren . . . offbreken ende rumen sel, *R. v. Utr.* 2, 110 (*a.* 1401). — *b*) E n e n i e t r u m e n, *plaats maken voor iemand door iets te ontruimen.* ‖ P. is inder lengte mit sinen cameren een halve roede te na ende ooc in der brede te na, ende daer zel hi der stat voor gheven jaerlex dre loot sulvers, . . . in zulken manieren: zo wanneer dat P. . . . dit voors. zulver nyet langher gheven en willen ende zijs verdraghen willen sijn, ende rumen der stat hoor erve van also veel alse hi der stat te na is, ofte dattet de stat gheruymt wil hebben, zo zellen zijt rumen, *R. v. Utr.* 1, 131, 4. — *c*) *Iemand ruimte verschaffen door een bevel tot ontruiming van een perceel.* ‖ Zoo wie dat zijn eygenscap ter clocken gekondicht . . . worde, ende dat die verjaert ende verdaecht (*vgl. de mnl. uitdr.* jaer ende dach), ende nyet offgelost en wert, zoo mach diegeene . . . hem (*voor zich*) dat geëygende goet sdaechs voor des schouten open rechtdach . . . mit vonnisse van schoudt ende scepenen laeten ruymen ende leveren van der heerlicheits wegen, *R. v. Utr.* 2, 334, 7.

4) *Iets ontruimen*; *eene ruimte*, bepaaldelijk *eene bewoonde ruimte*, *verlaten*; *eene plaats die men bezet had of in bezit had verlaten voor een ander.* ‖ Dat D. dat huys ruymen sel na den recht van der stede, *R. v. Leiden* 120. Hi sal ons dit huys, slot ende stede tot alre tijt openen om onse orloge dair mede ende wt te vueren . . ., die weder over te leveren ende te rumen, Nijh. 3, 289 (*a.* 1409). Dat wij die twee blochusen . . . sullen doen ruymen ende nederliggen (*afbreken*) binnen enen jaer nader veeten, 290. Si (*de haardsteden*) zijn gemindert van (*met een getal van*) 25, die van grooter armoede geruymt zijn, ende de huysen staen ledich ende werden afgebroocken, *Inform.* 291. Ende souden noch meer (haertsteden) geruymt ende ofgebroocken hebben geweest, indien zy hadden mogen vertrecken, *Inform.* 122. — De onb. wijs als znw. gebruikt. *Ontruiming van huizen op bevel van de overheid*(?). ‖ So wie wie steelt in tijde van brande, van ruymen of van verderffnesse van scepen, daer elc loopt om helpen . . . sal hangen, Wiel. *Instr.* 150, 513 (*ald.* 514: van brande, ruyme (*l.* ruymene) of verdervene van scepen"). — Met den dat. van den pers. *Iem. iets inruimen.* ‖ So sal hem den stoel rumen dieghene die eerst dat ordel vant, *Sassensp.* 1, 50, 88 (2, 82). — Men kan het woord op deze plaats ook weergeven door *afstand doen van het eene of andere recht.* Kil. „cedere". ‖ Ic eische miere nichten, . . . dat si rume algader tlant, dat was mijns vader, want mi altemale toe hort, *Limb.* III, 278. — Ook, in eene minder streng juridische opvatting. *Laten varen*, *afstaan.* ‖ Men ghinc den huusman soo castiën dat hem rouwen mocht sijn leven, had hi schat off guet te gheven: teerste (*geld*) rumen was hem best, Hild. 101, 44 (vgl. 293, 177 bij 4). Dat daer was niemens ganc ende hi (*Reinaert*) dor niemens bedwanc sine proie dorste rumen, *Rein.* I, 885.

5) *Verlaten* in het algemeen, *gaan van of uit eene bepaalde plaats*, *zich van of uit iets*, *eene plaats*, *verwijderen.* Kil. „relinquere". ‖ Wandere in dese werelt al alse diese rumen sal (*uit haar zal moeten scheiden*), *Sp.* I^{a}, 69, 65. Alse men rumen sal dit arme ertsche dal, *Wap. Mart.* III, 441. Als men ymmer rumen moet die werlt ende dit aertsche goet (*van het aardsche afstand doen*), Hild. 239, 177. De voeren wech ende rumeden tlant, Stoke VIII, 924. Soo rumeden sy Hongeriën ende quamen enz., *OVl. Ged.* 1, 85, 51. Noch haddic liever ruumdic dlant (*mijn land te verlaten*, *in ballingschap te gaan*) dan ic seide wie dat pant der heilegher kerken hevet ghedaen, *Kerk. Cl.* 92. Rume Galylee, Herodes wille di verslaen, *Rijmb.* 24220. Doe ruumde hi tlant als een keytijf, 7832. Int ander jaer . . . dat si Egipten hadden gheruumt, 5196; ook 4032; 4162; *Lorr.* II, 92; *MLoop* I, 1110 (doe hi van daen ruymede tlant); *Sp.* I^{7}, 44, 48; *Troyen* 874 (Jason . . . die rumde tlant met enen bootkine, *stak van land*, *verliet den oever*); *Sev. Vroeden* 1808 (dlant rumen ende de port); *Rijmb.* 3809 (laet hi (*Pharao*) mijn volc niet rumen tlant, so doe Aaron upheffen sine hant). Alle die ghevangene roten dedi alle comen vort ende scoutse quite ende rumeden de port, *Sp.* III^{4}, 47, 154. Wat sy (*de Grieken*) wouden van der stat (*Troyen*) hebben dat sy se rumen souden, *Troyen* dl. 3, vs. 31181. R. ruumde tvolc, die stat, ende quam te S., *Rijmb.* 4177; ook 1507; 24358; 15989; 6566 (die stede r.); *Sp.* I^{7}, 39, 74; *Lorr.* II, 174 (tsat *l.* tstat rumen). Achterwert rumen de stadt (*met de noorderzon vertrekken*), *decedere*, *Voc. Cop.* (*vgl.* ACHTERUUTVAREN *en de uitdr.* „slippe bieden" *bij* Kil. *en* SLIPPE). Doe ruemdi die jegenode, *Bloeml.* 1, 136, 407. Waeromme heefstu geruumt dijn rike? *Flor.* 2100. Si voeren ewech van dan ende ruemden haers vaders goet (*bezittingen*), *Belg. Mus.* 1, 328, 66. Doe sciet hi dan ende ruumde tgras, *OVl. Lied. e. G.* 461, 134. Doe ruumden si altegader dat crijt, *Rein.* II, 6926. (Si) braken . . . up haer geteld, ende ruumden also dat felt, *Rijmb.* 5527 (vgl. ndl. *het veld ruimen*, gezegd van een overwonnene). Die coninc van Inghelandt moeste dwater rumen ende vlien (*met zijne schepen de wijk nemen*), *Cron. v. Vlaend.* 1, 222. (Dat) hi die plaetse niet en rumet, eer hi doot van den orsse tumet, *Bloeml.* 1, 138, 56. Ruumt de vierscare! *OVl. Lied. e. G.* 360, 1338. Die sale rumen, *Rijmb.* 7262; *Bloeml.* 1, 96, 252. Dat hof (thof) rumen, *Ferg.* 1544; *Bloeml.* 1, 93, 138; 1, 126, 8; 182, 230; *Theoph.*^{2} 302; *Flor.* 707; Te Winkel, *Kasteel* bl. 77. Des morghens . . . ruumde hi mit Grimbaert sijn hof (*zijne woning*), *Rein.* II, 3922; ook 1421. Sijn hof rumen, *Sev. Vroeden* 838. So moet . . . Ere . . . rumen heren hove, *Wap. M.* I, 4. Dat si boude hare stede rumen soude, *Esop.* IX, 9 (*verlaten of ontruimen*). Dat palays rumen, *Bloeml.* 1, 104, 563. Den casteel rumen, *Wal.* 10346; 9583; 11059 (sinen casteel r.) *Rein.* I, 3350. Die borch rumen, 1334. Dat clooster rumen, Ruusb. 3, 257; 4, 39; *Beatr.* 991 (den clooster r.). Tcovent rumen, *Beatr.* 710. Die kerke rumen, *Amand* I, 1935. Den boot ruumde hy te hant (*hij ging uit de boot*), *Troyen* 906. Dat . . . bedde . . ., dat sijn ghesellc hadde gheruymt, *Vrouw. e. M.* VIII, 228. Dicke ge-

valt dat heilege liede rumen haer vat (*het aardsche lichaam verlaten*), die vor haer doot vervaert sijn sere, *Lucid.* 4765 (*waarschijnlijk is naast deze uitdr. ook wel in gebruik geweest de uitdr.* „dat lijf rumen", *zoowel in de bet.* „het lichaam verlaten", *gezegd van de ziel, als in den zin van* „het leven laten"; *vgl.* „het leven ruimen" *bij* Hooft (Oudem. *Wdb.* 267) *en intr.* „ruymen van den leven", *zie beneden*). — Dat hi ter aerden neder tumede entien riken waghen rumede (*uit den wagen*, nl. *viel*, *hetgeen na het voorafgaande niet meer behoeft uitgedrukt te worden*). Dat hi tpeert rumen moeste ende viel neder, *Limb.* VI, 2002. Die aertsoene rumen, *Ferg.* 3920. (Hi) stac G. dat hi rumede den sadel ende ter eerden tumede, *Parth.* 4665. Sijn gereide (dat gereide, gerede) rumen (*uit den zadel vallen*), *Coucky* II, 2779; *Grimb.* II, 4777; *Segh.* 6482; *Lanc.* II, 34022; *Ferg.* 5454; *Wal.* 4174; 2097. Dat hi rumede beide stegereep ende ghereide ende viel op derde al plat, *Limb.* IV, 1779. — Dat men alle boelen sceyden ende deelen sal ... binnen jair ende ses weken nadat die dode die doir geruymt heeft (*de deur uitgedragen is*), *Leid. Keurb.* 134, 8; ook *K. en O. v. Delft* 132, 12; *O. K. v. Delft* II, 30, 1 (doe die dode die door ruymende, *d. i.* ruymede; *zie* Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 198, *opm.* 2, *en vgl.* MAKENEN). — Die sonne rumen, *uit de zon gaan* (als men een ander het licht beneemt), *Sp.* I², 34, 8. — Die hant rumen, symbolische uitdr., gezegd van een erf, *ophouden iemands eigendom te zijn*, Matthijss. 112. — Nu en dan vindt men dit trans. rumen, door versmelting met de constructie van het intr., vervoegd met sijn. ‖ (Hi) es geruumt die zale ende es tAken in gereden, *Lorr.* I, 1602. Nu dedele vrouwe es dlant gherumet, *OVl. Ged.* 3, 111, 512 (de var. heeft eene geheel andere lezing). — Eene enkele maal is eene zaak subject van rumen; zoo ook bij Intr. ‖ Dat heilege vat, . . . dat noch tavont rumen sal dat conincrike van Logres al, *Bloeml.* 1, 101, 480. (Men) dede hem (*den steen*) de stede rumen (*verplaatste hem, bracht hem ergens anders heen*), Stoke III, 939.

6) Door verwisseling van object neemt rumen de volgende gewijzigde beteekenissen aan. — *a*) *Opruimen, wegruimen, van eene bepaalde plaats wegnemen.* Kil. „loco movere, amovere". Plant. de wortel der boomen ende wijngaert ruymen, *fouir et vuyder la terre d'autour la racine des arbres et vignes*, ablaqueare arbores vel vites. ‖ Dat zij dat hout doen rumen ende doen legghen over de greppen ofte binnen haren bivanghe, so dat de straten der af gheruumt zijn (*vgl. bij* 2), *Voorgeb. v. Gent* 126 (*a.* 1374). Dat het (*het hout*) emmer gherumet zij binnen derden daghe, 78 (*a.* 1360). — Ook met eene abstracte zaak als obj., *achterstellen, afschaffen.* ‖ Moyses settinghe rumet hi, op dat dat ewangelium in die stede sta, *Hs.* 75 *f* 102*c*. — *b*) *Wegbrengen, in veiligheid brengen.* ‖ Menich eerbaer poorter van Brugghe ruymden haer goedt uut Brugghe, *Cron. v. Vlaend.* 2, 73. Alle de goone die hem hebben helpen ruymen tzelve goed, dat zij met dragen, wechvoeren in scepen enz., zullen vervallen in de sculden, die de geruymde gelaten heeft, Wiel. *Instr.* 109, 235. So wie zijn goet ontfoerde ende rumde, daer yement an tachter waer, . . . verbuert III lb, *O. K. v. Rott.* 20, 40. — *c*) Met eene bep. met van. *Verwijderen.* ‖ Siet wel dat ghi wel rumt dat quade van den goede, want bleever iet an van den quaden, die fistelen souder weder of wassen ende groien, Jan Yp. 168 *hs.*

Aanm. — Niet duidelijk is de bet. van rumen, *ZVl. Bijdr.* 6, 174 (te Sluis): „zo wat vleeschouwere die zinen cnape (*die aan zijn knecht* of *wiens knecht?*) ruumde eenighe beesten up eenighe maercten in Vlaendren, verbuert V sch. par. van elken sticke".

II. Wederk. — Het gebruik van een wederk. hem rumen, dat uit het Mhd. en Mnd. niet is opgeteekend, is ook in het Mnl. zeer zeldzaam. Het past ook alleen bij enkele opvattingen van het woord, nl. die van *verwijderen, van zijne plaats brengen*; de intrans. opvatting, vermeld bij 3), kan evenals bij tal van andere ww., uit het gebruik als wederk. zijn voortgevloeid: bij merren en letten, waar dit eveneens het geval moet zijn is het reflexief in het geheel niet opgeteekend. *Zich verwijderen, zich uit den weg maken*, d. i. *wijken, uit den weggaan, zijne plaats inruimen.* ‖ Niemen hem voor andren rume (*in het rijm, men verwacht* rumet), *OVl. Lied. e. G.* 437, 33.

Aanm. — Ook op eene plaats bij Hadew., 1, 88, 86 vlg., schijnt het wederk. ww. te staan, maar daar is de beteekenis niet duidelijk. ‖ (Die minne die ons leret) al hare hoochste costumen, dies wi ons selven gherne rumen (*waarvan wij ons gaarne verre houden of afstand doen?*), conne wi der waerheit vremde tumen (*de samenhang is niet duidelijk*).

III. Intr. — 1) *Verruimen, ruimer worden.* Vgl. fri. *romje.* ‖ Alst (*de slang*) hem veroudert kent, vastet ende wort magher . . ., so ruumpt (*var.* rumet, rumplet) sijn vel dattet heeft an, so cruuptet door een nauwe gat, daer et hem of mach stropen dat, *Nat. Bl.* VI, 82. Vgl. *ruimen*, intr., bij Hooft, *N. Hist.* 400, in de bet. „ruimer worden, minder nijpen" (met *noodt* als ondw.).

2) *Plaats of ruimte maken, wijken, uitwijken, uit den weg gaan.* Met den datief van den persoon of der zaak of eene bep. met vore. *Voc. Cop.* rumet mi, cedite michi; rumt mi, cede michi. ‖ (Doe) si (*eene oude vrouw*) hoort niet rumen en woude, soo vyel Sinte Elyzabeth in dyen modder, *Pass. W.* 30*b*. Des coninghes strate sel sijn also breet dat één waghen den anderen rumen moghe, *Sassensp.* 1, 72, 129 (*var.* wyken). Die ydel waghen sel rumen (*varr.* ontwyken, wyken) den gheladenen ende die ongheladen den zwaren; die ridende sal wiken den waghene, *ald.* Mettesen worden elc andren rumet (*rijden achteruit om elkander ruimte te geven om op elkaar in te rijden*; vgl. mnl. „sinen loop onthalen" *en* „sinen loop herhalen") op aventure wire tumet: si reden te gadere ende staken, dat hoor spere beide braken, *Lanc.* II, 26289. Doe seide die vrouwe: comt an (*var.* dan) ende sit op minen waghen beide; . . . die jonfrounen rumden hare (*schikten voor haar in*), *Limb.* I, 488 (*var.* schickde(n) haer). Attyla . . . wolde heymelike mit Sinte Servaes runen; doen ruynden (*l.* ruymden) hon (*dat.*) die Hunen, *Serv.* I, 1987 (zie bij RUNEN, 2). — Dat hi hem al so verre ghetymmert is, dat hij hem mit rechte niet rumen en sal (*met zijn huis plaats voor hem maken, een deel van zijn getimmerte te zijnen gevalle afbreken*), *R. v. Utr.* 2, 18 (*ald. ook* „dat hij mit rechte niet rumen en sal naden brieve die W. toont"); ook 19. — Ook *iemand ontwijken, het veld voor iemand ruimen.* ‖ Hi sloec(h) soo sere onsoete die hem irst quam te gemoete, dat hi niet mochte weder opstaen; doe ruemden hem die andere saen, *Lanc.* IV, 4419. Menich ruumde ghenen wyve (*Penthesilea*), die goet ende stout was van lijve; wat wondere eist dat sy sijn vervaert! *Troyen* 8584. Zoo ook in de 17de eeuw. Vgl. Vondel 2, 301: „Mars, voor wien de Goden ruymen".

3) *Heengaan, vertrekken, zich verwijderen*; in het bijzonder *de stad verlaten* op bevel der overheid (fr. *vider*, nl. *un lieu*; ofra. *vuidier hors*); ook *zich wegpakken, zijn biezen pakken*, van iemand die zich aan de eene of andere verplichting wil onttrekken, en *op den loop gaan, de wijk nemen*, van een overwonnene. *Teuth.* ontcomen, ontwycken, ontgaen, ruymen, evadere, aufugere. Kil. ruymen, vertere solum, cedere foro. Plant. ruymen, *s'en aller et faire banqueroute*, foro cedere, solum vertere. Zoo ook *Waasch Idiot.* 563; Molema 559. ‖ Een sot...

sat in des conincs wech op eenen steen, die en wonde niet ruymen (*er niet vandaan gaan*), *Blome d. doorhden* 44; zoo nog eens *ald.* (hier staat het ww. gelijk met eene uitdr. **uit den weg ruimen*, die in het Ndl. alleen met een trans. *ruimen* bestaat). Dus ruumde daer die keiser, . . . als hiere (*te Jeruzalem*) den brant binnen sach, *Rijmb.* 33598. Ic rume over dach ende over nacht (*maak zoo spoedig mogelijk dat ik weg kom*): dit here hebbic al verwracht, *Limb.* II, 1823. (Dat) die bisscop gerwmt was ende over Yssel getogen, *Clerc* 146. Dat alle de ballinghe die ligghen in kerken ende elre, . . . rumen binnen sonnescine, *Voorgeb. v. Gent* 10 (*a.* 1337). Dat ne gheen man no wijf niet moet herberghen rebaude no rebaudeneden, siene moeten rumen binnen prime, *K. v. Hazebr.*, Gloss. 321 (dl. 4). Ghevielt soo dat eenich broeder (*van het hospitaal*) . . . hadde een kint bi een zuster, . . . zo zouden zij beede moeten rumen, *Invent. v. Br.* 3, 440 (*ald. ook* rumen thuus). Ware daer iemen in die stat, dat hi rume ende henen tie eer dat hem iet meer messcie, *Lorr.-fr.* III, 60 (bl. 46). Doe ruumden si in corten stonden, *Wal.* 2504. Die barmharticheyt bleef bi haren broeder, ende die vierde suster Vrede die ruumde, *Gest. R.* 62*a*. So ruumt, partyen! sprac sy, wij willen spreken tsamen, *O Vl. Lied. e. G.* 360, 1338. Alsoo keerde uten lande die hertoge . . .; doe hi gherumet was enz., Heelu 2598. So was die biscop sonder were geruumt daer met al sijn here, Velth. I, 41, 65. Doe ruemdi sciere, maer daer bleef sine baniere, III, 14, 19 (*vgl.* 25: dat ic gevloon ben dus achter). Die tfeyt dede (*den moord*) ruumde ziere straten (*ging zijns weegs*), *Bloeml.* 3, 14, 217. Die van scout wegen geruympt sijn oft ruymen mochten, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 651 (*a.* 1382). Ist dat een poirter ruumt heymelic ende sonder sijn scot te betalen, Matthijss. 127. Wat poorter voor zijn scult rumet, verbuert zijn poortrecht, *O. K. v. Rott.* 20, 40. Wairt dat hier yemant ruymde voor zijn sculden, *R. v. Utr.* 2, 293. Dat die bootscap weder comen was dat die heiden geroemt (*weggetrokken*) waren, *Rek. d. Gr.* 3, 252 (*slechts hier in dezen dialectisch gekleurden vorm*). Zoo ook Heelu 300; 2598; *Serv.* II, 45; *Clerc* 79; *OVl. Lied. e. G.* 298, 1912; *Barth.* 734*a* (*vluchten*); *Lorr.* II, 1560; *Lsp.* II, 19, 11; *Lanc.* II, 19446; *Enq.* 47 (veel luyden ghestorven ende gheruymt zijn; *vgl. R. v. Utr. Inl.* 181, *noot* 2); 79 (eenighe met breucken die zij gehadt hebben, geruymt zijn (*eenigen zijn vertrokken om hunne straf te ontgaan*); 76 (vijftich schotponden, daervan datter 10 gheruymt zijn (*waarvan tien niet meer betaald zijn omdat de schatplichtigen naar elders zijn vertrokken*); *Inform.* 17; *Gest. R.* c. 49 (al haer kinderen die sijn geruymt ende wech ghelopen); Nijh. 3, 297 (metten genen die mit hoen geruympt (*uitgeweken*) sijn); 303. — Spreekw. || Hy ruymt mit een stanck, hy slachtet die duyvel (*die naar het volksgeloof, als hij uitgedreven werd, door het achterdeel het lichaam verliet*), *Spreuken* 25 (*vgl.* Hooft, *N. Hist.* 230: „Lumey . . . sprak van de *stad* (*Briel*) in brandt te steecken ende met die stank te *ruimen*", d. i. „geen ander dan een onzalig spoor van hunne aanwezigheid achter te laten", Picardt, *Cron.* (*Ann.*) 224: „van Alva heet het dat hij met een stank het land *geruimd is*"; Verdam, *Uit de gesch. d. Ndl. T.* 274. Zie voor de zaak zelve o. a. *Marialeg.* 1, 41: „doe vlooch hi (*de duivel*) van daen ende liet daer groten stanc", en vgl. *Sp.* II[5], 30, 13: „dat hi den duvel *rumen* dede, dien hi besat, met siere bede". — Met eene plaatsbepaling — *a*) uitgedrukt door een bijwoord van plaats. Vgl. ofra. „vuidier *hors*". || Daer ontfinc ic menighen slach, eer dat ic ruumde van dan, *Rein.* II, 6438; ook *Marialeg.* 1, 202. Die luden die daer omtrent woonden ruymden somige van daen ende wouden ooc gemeenlic rumen, mochten si, *Exc. Cron.* 89*a*. (Si) daedene van daer rumen (*verdreven, verjoegen hem*) . . . met rouwen, *Rose* 13161 (*vgl. Amand* I, 900: „als die goede man gheruumt ware ende van dan"). — *b*) door eene voorzetselbepaling, met van, buten, vooral ute. || Van den lande ruymde hi daer, *MLoop* I, 1587. Ruymen van den leven, verscheyden, sterven, *mori, obire*, *Teuth.*[2] 324*a*. So wanner hi buten sijns selves palen ende lant gheruumt is, Nijh. 2, 38 (*a.* 1348; *vgl. ald. noot*: „ende dan ontrumet weer"). Soo te liggen in prisoen soo (*öf*) te rumen uten lande, *Grimb.* II, 1219. Alle der geenre die uter stede van Leyden gerwmt (*uitgeweken*) ofte verdreven sijn, *Bel. v. L.* 279 (*a.* 1420). Brieven plackairde . . . sprekende an den genen die geruymt waren wt Hollant, 190. Waert dat hi voorvluchtich worde ende uter stat ruymde, zo en zoude hi nyet weder inder stat comen eer enz., *R. v. Utr.* 1, 130. W. ende J., ghedeputeerd van mijns heren weghe van Vlaendren, te vaerne achter tland van Vl. omme de ballinghen te doen rumene uten lande, *Invent. v. Br.* 2, 83. Alle die ghene die wt Oistvrieslant gerwmt sijn, *Oorl. v. Albr.* 551. Alle die ghene die wt Staveren gerwmt sijn, 552. Doe si dese twe uten hove rumen saghen, *Rein.* II, 4646 (*vgl.* 4632: „uten hove striken"). Rumen uter stat, *Lorr.* I, 901. Dat hi rumen moeste . . . wt dat graefscip van Hollant, *Clerc* 42. Dat de Vlamingen wten heyre geruymt waren, *Exc. Cron.* 181*c*. Waert dat yemend bij nachte of ontijde ruymde uuter stede met zynen goede . . . om zijn crediteurs theure te ondragene, Wiel. *Instr.* 109, 234. Soo wie dat ruumt ute onser stad van Bruessele . . . ende den lieden thare ontvoert, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 777 (*a.* 1328; *vgl. ald.* „den genen die gheruumt es" *en als znw.* de geruymde, *boven* Wiel. *Instr.* 109, 235 *bij* 6). Met scande van sijn stede rumen, *Gest. Rom.* c. 85, *aangeh. MLoop* Gloss. *op* ruymen. (So) is hi gherumet uten hof, *ald.* c. 83 (*aangeh. ald.*). — Eene enkele maal heeft rumen in deze beteekenis eene zaak als ondw. || Alle manieren van zeerheden, die (h)u es commen an, dat rumen ende sceeden moete (*dat het verdwijnen moge*) (h)uut uwen hoofde, *Hs. Serr.* 14, bl. 112; soo ook 111 (*ald.* rinnen *l.* rumen, *in denzelfden samenhang*). Daerbi moet men laten ter aderen . . . soo men erst mach, omme dat die materie node rumt (*wegtrekt, verdreven wordt*) ofte keert, *Lanfr. hs.* 24*b*. — Eveneens in beteekenis met „sceiden" overeenkomende (vgl. boven *Hs. Serr.* 14, 111), hier in den zin van *uiteengaan*, staat rumen op de volgende plaats. || So waer hi wilde moeste hi varen, want hi sat op Pennevaren, die de porsse dede rumen (*uiteenjoeg*), *Ferg.* 3931.

AANM. — *Sp.* IV[1], 21, 76 is „hem rumen ende steenen" eene verkeerde lezing voor „hem cumen". Zie CUMEN, Wederk.

RUMEN (Cannaert 418). Zie bij RUNEN.

RUMICH (RUEM-, -ECH), bnw. Hd. *räumich* (= geräumich) Van rumen; z. ald., Intr., 3). In de uitdr., rumich sijn, *de stad verlaten hebben, de wijk genomen hebben, door vertrek uit de stad zich aan eene verplichting of eene straf onttrekken*; ook wel *voortvluchtig zijn*. Vgl. mnd. *rumich werden*. || Man off wijff de sick vervreemden of ruemich sijn ende men oorre nyet bekommen en kan te doen bieden of mit rechte te vorderen, an deer guet mach men sonder brooke penden . . .; ende bleve de man ruemich, sal men dat wijf oock bynnen XIIII daegen wtleggen; hedde de man een wittlich koopwijf, de ruemich wer, sold men ooren man ock bynnen XIIII daegen wtleggen, *R. v. Zutf.* 110, 2.

RUMICHEIT (RUYMICH-), -HEDE, znw. vr. *Ruimte*. Vgl. ruymte, ruymheyd, bij Kil. *Teuth.* ruymich(h)eyt, spaciositas, capacitas; ruymicheyt tuschen twen wenden, intercapedo, spacium; ruymicheit, *verw. naar* ruum.

RUMINGE (RUYMINGE), znw. vr. Mnd. *ruminge*;

mhd. *rûmunge*; hd. *räumung*; ndl. *-ruiming*. Van rumen; z. ald.

1) *Het schoonmaken van iets*, vooral van wateringen. ‖ Danof (*van welke vaart*) de ghemeente van S. . . . deerste rnuminghe ende delvinghe doen sal thaeren coste, Diericx, *Mém.* 2, 616; zoo nog eens *ald.* — Ook in de bet. *het snoeien van rijs of twijgen op de heide*, gelijk dit in de plaats boven geschiedt in het water. Zie Racer 3, 72 en de ald. aangeh. verhandeling van J. H. Jungius, *Cod. Dipl. et Doc. pro hist. Benth.* bl. 44; 126; 128. Zie bij RUMEN, 2). — Vgl. ook Noordew. *RO.* 220: „voor 't roden van eene plek wouds in Gelderland („occupatio wildbanni", Bondam 264) en 't later beweiden er van door zuik (zuigend vee) en haef (have), werd er iets ook aan den landsheer opgebracht onder den naam van *rumincga*, Van Spaen 4, 260.

2) Een term van het burenrecht, waarvan de eigenlijke beteekenis is *ontruiming*. De oudste beteekenis is *een omgang ter grensregeling*. Vgl. *rumething* bij Sloet, *Oorkb.* 2, bl. 709 (*ald.* 888: ruminge); Noordewier *RO.* 223: „*ruminge* of toewijzing van markegrond aan den rechthebbende", Racer 3, 72; 7, 244; *R. v. Utr. Inl.* 13, *noot* 2 „ruimingsrecht" en ald.: „de *ruminge in Trajecto*, die in 1220 aan Albert van Cuyk, den graaf van Utrecht, behoorde, wordt in 1255 door den burggraaf in den burg Trecht geoefend". ‖ Floris . . . bisschop Tutrecht maken kond, . . . dat wy om twist, stoot ende schelinghe enwech te leggen . . . tusschen . . . den erfgenamen der marken van Ane ende van Anewede . . . een ruyminge (in Drente heet dit *de markescheit*) hebben doen gaen in den vorss. marken, Racer 7, 243 (*a.* 1385; vgl. de aant. *ald.*). — *Daarbij worden niet slechts bij twijfel grenzen aangewezen, maar ook eigendomsgeschillen beslist.* ‖ Weert zake dat een rumincge queme in dat lant van Twenthe, ende eyn man de gued under hadde ghehat, 33 jaer sees weke ende drie daghe ane (*zonder*) rechte bisprake, dat were eyn naerre to vorstane dan ment hem were of to rumene, 3, 72 (*Landbr. v. Jan v. Verneburg*). Als van Mastbroec, soo en soude niment ruminghe gaen (*een grensgeschil beslissen*?) noch reetrecken noch rechten noch an hooft noch an brande butente(n) biscop of sinen ghewerden antman (*l.* amtman), mar si moghen in M. legghen vredecoren bi haren marc(h)ghenoten, *Reg. Bisd.* 278; ook 280. — In een lateren tijd komt het woord vooral voor in twee beteekenissen, nl. — *a*) *het bevel tot afbraak van een gedeelte van een gebouw, dat op eens anders grond is getimmerd*; dit geschiedt door den schout op verzoek en ten gevalle van den eigenaar van dien grond; en — *b*) *het bevel tot ontruiming van een perceel*, door den schout op verzoek van den nieuwen eigenaar aan den ouden. Zie *R. v. Utr.* Gloss. op het woord. Ook de *ontruiming* of *afbraak* zelve. ‖ Van ruyminge te bieden ende van tymmeringe te verbieden, *R. v. Utr. Inl.* 265 (*R. v. Utr.* 1, 97; 98; 2, 18 tweemaal). Doe ons W. desen brieff ghetoont hadde, doe dade hy D. ruminghe bieden van sire tymmeringhe, ende D. daden weder wter ruminghe, 2, 18; zoo nog eens *ald.* Dat hem (W.) D. mit rechte daerof ruminghe doen sal also verre alse die lucht den voors. drien vensteren te baten comen mach, *ald.* Dat hem niet scaden en mach die ruminghe, die H. biet van dien ghevel, van der doren, van den dorpel ende van der rumynghe van Lewensteine, 2, 109. Ruminge aen dien goede bieden om loss ende ledich te hebben, t. w. vier rumyngen elke over dwersnacht, ende ter vierder rumynge selt hem die schout mitten gerecht rumen van der heerlicheyt wegen, 2, 242; ook 243 *meerm.*; 260; 261; 334; 1, 177; 97, 2; 98, 3. In saken van ruymingen ofte ontwaringhen, daer geen questie van proprieteyt en is van dengenen dien de ruyminge ofte ontwaringe gedaen is, zal die gedaechde bij deerste deffault bij provisie gecondempneert worden zijn handt (te) trecken ende van den erven ende van den huysingen ruyminge te doen, 2, 360, 12. Daert dus ghevicle, ne zoudemen gheene daghinghe wisen maer ruminghe ghebieden, *Leenr.* 8. Ware yement ruminge gheboden van pandinge in zijns selvers huus, ende hi die ruminge versate ende niet ghehorich en waer den rechter, die verbuerde III pont, ende daerna ter ander ruminghe, diemen hem ghebieden sal, so salmen hem zijn doren ende zijn veinsteren untheffen van dien huse, *O. R. v. Dordr.* 1, 53, 162 (*a.* 1401; zoo nog tweemaal *ald.*). Ruminghe, scaringhe ende overwech die sal men rechten nae goede oude costume ende scepenen vonnisse, *Wfri. Stadr.* 2, 320, 40. Soo wie boven den andern tijmmert eene woninghe (*verdieping*) hoghe, den sal sin nabuer rumijnghe doen op sijns selfs cost, *Overijs. R.* I[1], 11; ook 12. Zie nog *R. v. Amst.* 13, 3 (van seventughe); 14, 2 („van steynhuse te legghene", *ald. ook* „niet ruymen", „niet ruymen van der muyre" *en* ontruymen).

3) *Het zich verwijderen, het uitwijken, vertrek. Teuth.* ruymyng, wijckyng, discessus, recessus.

RUMME, znw. Mnl. naam der fransche stad *Rouen* (*Vad. Mus.* 3, 50: „de blanke (*munt*), die men te Rumme sleet", en „de vorsc. blanke van Rumme"). Vgl. RUEM (ald. ook „Rom(e)"), en voor handelsbetrekkingen met deze stad de „Rouaansche kade" te Middelburg.

RUMOER (ROEMOER, RAMOER, RAMMOER, REMOER, RUYMOER, REYMOER, RYMOER), -OIR, -OOR, -OUR, -EUR, -UER), znw. o. Mnd. *rumor*; mhd. *rumôr*, *rumôre*; ndl. *rumoer*. Van ofra. *rumour*, fra. *rumeur*, lat. *rumorem*.

1) *Rumoer, lawaai, leven, opschudding*, vooral *van een oploop. Teuth.* eyn rumoir of gerucht, rumor; rumoir, gerucht maken, rumare. Kil. rumoer j. rammoer, rumor, turba; rammoer j. romoer, rumor, turba, tumultus, strepitus; rammoeren, tumultuari; rammoermeester, auctor turbarum, coryphaeus, homo inquietus. Plant. rumoer, *bruict de ville*, rumor, strepitus, fremitus; rumoer maken, *faire quelque bruict*, strepere, fremere. ‖ Dewelke zeere veele remours ende onleeden maecten daghelijcs onder tfolc, *Cron. v. Vlaend.* 2, 112. Soo wort daer een seer groot rumoer ende gheloop des volckes beclagende hoe des keysers enige soon gedoot soude werden, *Sev. Wisen Volksb.* 50*v*. Doe bekende(n) si dattet die duvel was die al dit rymuer ghemaect hadde, *Marialeg.* 1, 41 (*var.* rymoer). Als die . . . sot van spisen off van dranck versaedt is, dan maect hi gheern sulc rumoer off gebeer in toorne off speel, dat hij alle dat volc daer mede verveert dat bi hem is, *Proza-Sp. d. S.* 15*a*. Die gene die ramoer, dedinghe oft discoort . . . maechte, dat teghen ons oft onse stadt ware, dat die uyt onser stadt . . . gebannen sal . . . worden, *Brab. Y.* dl. 2, bl. 652 (*a.* 1382). Als he dat roemoer vernam, dat den helen hoop sus verbolgen quam van dat(?) marckt, *Cron. v. Benn.* 173 (*ald. ook* nae den marckt). Nu laet hooren sonder veel rammoers, *Berv. Broers* 20, 116. Op een tijt viel een groot rumoir(:) tot Athenen in die stat, *MLoop* I, 1418. Als dat die ghemeynte heeft vernomen, wart dair een groot rumoer verbaert, II, 3442. Onrechts (*l.* onrecht) groot ende veel rumoer comt vander vrouwen swacke voer, die boven horen echten man enen vreemden trecken an, IV, 399 (*var.* onroer). Smaendaghes achter dat Dunkerke (*d. i.* tDunkerke) tremoors jesijn (*d. i.* iesijn, gesijn) hadde omme te wederstane dat sij niet tBartoeneghelt meenden te betaelne, *Froissart* 2, 233 (*l.* remoor, *of is het woord overgenomen uit den fra. nom.* „*rumours*", *evenals* amours?). Die ghewondt was int remoer dat gheviel in alre helighen daghe bi dien van den Vryën, *Invent. v.*

Br. 3, 103 (*vgl. ald.* die ghewondt was in die beroerte die die van den Vryën maecten). Opten dach dat C. ghewont wert buten Yselsteyn ende dat rumoer anden straten quam, *Cod. Dipl. U.* 2², 108 (*a.* 1380). Waert dat iemand eenich rumoer maeckte ofte vechtelick, *O. Vaderl. R.* 3, 310, 22 (*a.* 1382). Van den rumoer van Joh. Endenich, *Rek. d. Cam.* 3², 142; ook 145 (*datief, of hier ml. gebruikt?*). Soo wye enich rumoer of toeloop maecte in der kerken of upt kerchof, dat sound men rechten, *R. v. Amst.* 68, 79. Dat sy (*kinderen*) ghien ruymoer of screyinghe en maken in der kerke, 30, 49, 3. Alst ghebuerde dat de selve duutsche . . . huerlieden pijcken velden meenende te spelene, tremoor wart so groot, ende de fame wart loopende dat men in de Burch al doot slouch, dat van dien remoere (*in de bet.* 2) . . . die van der stede warden loopende in huerlieder huusen, *Ann. Em.* 13, 71 (*a.* 1488).

2) *Gerucht, faam, verhalen of praatjes die over iets in omloop zijn.* Plant. rumoer oft faem verbreyden, *dilater ou estendre la renommee*, rumorem dissipare vel dilatare, rumiferare, rumigerare. ‖ Dijn glorie is meerre dant rumoer dat ic ghehoort heb, *Sp. o. B.* 156*v*. Doen dat rumoer quam voor die vrienden ende maghen, *Leg. v. St. Clara* 21. Die faem ende dat rumoer van haer heilicheit wert aldus verspreit onder dat volc, 15. Die rades wil schaffen sal ymmer schuwen dat rumoir datter ludet after ende voir, *MLoop* III, 648. Dat reymoer van haer (*Maria*) ende van hoor kijnde enz., *Hs. Welm.* 36*d*. — Ook in de bet. *tijding, bericht.* ‖ Daer heeft di (*Maria*) verkundicht die oude Symeon droeve rumoere, doe hi di profetierde vant zweert dijns soons, *Sp. o. B.* 166*r*.

Aanm. — *D. B.* I *Sam.* 25, 31 is rumoer eene verkeerde lezing voor remoors (remors); z. ald. de Aanm. en *Tijdschr.* 16, 3.

*RUMOGE (-OGHE), znw. Het woord schijnt op de de eenige plaats waar het voorkomt, hetzelfde te zijn als rumoer, doch de uitgang is onverklaarbaar. Waarschijnlijk is het in oorsprong een ander woord, welks eerste lettergreep wat den klank betreft met rumoer is in verband gebracht, en is het niet geheel juist overgeleverd. Indien het staat voor *rumoege*, dan zou het één kunnen zijn met het vlaamsche ramoelge (ramoeldie), waaraan zich aansluit waasch *ramoelte*, wvlaamsch *ramulte, remulte, tremulte* (zie bij RAMOELGE), „rumoer, gedruisch, oproer", welke woorden den indruk maken van verbasteringen van fra. *tumulte.* Doch het moet erkend worden dat de vorm van mnl. rumoghe (niet **rumoge*) er vrij ver afstaat. ‖ Item waren onse overste tot Aleyden huys in Capenborch, omdat si bider straten wesen wouden, om onruste te scutten, want alrehande rumoghe onder den volcke was, *Cod. Dipl. U.* 2², 101.

RUMP. Zie ROMP.

RUMPE (*rimpel*). Zie ROMPE.

RUMPELEN, RUMPEN. Zie ROMPELEN, ROMPEN.

RUMST (*Tien Pl.* 21). Zie RUUM.

RUNARE. Zie RUNER.

RUNCE (RUNCHE). Zie RONSE.

RUNDE (ook RINDE; zie de voorbeelden ald.), znw. vr. (en m. of o.?). Ook RUNNE (RUYNE, RUN). Mnd. *rinde*; mhd. *rinde, rinte*; ohd. *rinta, rinda*; ags. eng. *rind*; hd. *rinde*; ndl. *run*, dial. *rin* (Boekenoogen 838). *Boomschors*; ook als verfstof gebezigd; en *de door leerlooiers gebruikte eikenschors, run*, dial. ook kif en eek genoemd. Zie over de verschillende beteekenissen van het woord in het Germaansch en de verwantschap met rant de Wdbb. De beteekenis van ndl. *run* is in de andere germ. tongvallen zeldzaam, doch ook bij hd. *rinde* komt zij voor (Grimm's *Wtb.* 8, 963), en er is dus geen voldoende grond om deze opvatting van de algemeene „boomschors" te scheiden; misschien heeft zich met dit woord een ander vermengd, nl. eene door Kil. opgegeven benaming van de sumak of smak (door het Romaansch uit het Oosten tot ons gekomen; zie Vercoullie op sumak en Franck op smak), den looiersboom (lat. *rhus coraria*), welks bast, bladeren, vezels enz. tot bereiding van looi- en verfstof worden gebezigd. Kil. rin, ren, smack, rus coraria. Dodon. 1222*a* vermoedt dat de „schorssen van de eyckeboomen misschien na het ghelijck ghebruyck van den oprechten Rhus in onse tael ghemeynlijck *runt* oft *rint* ghenoemt worden", doch dan moet in elk geval onder den invloed van *runde* (*rinde*) het woord zijn vervormd. Tegen Kil.'s opgave: „rinde, *Sax. Sicamb.* cortex, crusta, germ. *rinden*, angl. *rinde*" pleit het feit dat het woord herhaaldelijk in het Mnl. voorkomt: wèl kan zij juist zijn voor de bet. „korst". De vlaamsche vorm *renne* (Schuermans, De Bo) naast *rinde* kan ontstaan zijn door assimilatie en voor den klank te vergelijken zijn met mnl. (vlaamsch) *rent* naast *rint, runt*, „rund". ‖ Men pleecht gemeenlic te seggen, so wie sijn handen tusschen runde ende boom steket, dat hise gaerne gescillet na him trect, *Clerc* 65 (*vgl.* Tuinman 1, 94; Harreb. 1, 78). Geen verwer en moet swarten, blicken noch folyen bi XX holl.; dats te weten dat zwarten maectmen van runde van elsen bomen ende van slip van slijpsteenen, ende dat blicken maectmen ooc vander selver runde, *Keurb. v. Haarl.* 82 (*over ld.* rinde *als verfstof zie* Grimm *t. a. p. en* Dodon. 1313*a*: „de schorsse (van de else) dient om het leder swart te verwen"). Gheen verwer en moet zwerten, blicken noch foliën bij II lb; . . . zwerten maict men van run van elsenboomen . . ., ende dat blicken maict men oick van derselver run, *Gild. v. Utr.* 2, 218 (*a.* 1487). Van calck, runde ende coolen, van thoet 1 groten, *Inform.* 466. Die 5 maten van zout, calck, coolen, runde ende oest (*l.* oeft, ooft), 334. Van thoet calcx, coolen, hoppe ende runne 3 groten, 262 (*ald.* 237: die runderexchijs, *l.* rundecxchijs; *vgl. het gloss. op* runde). Die raet gebiet allen louweren, die hoir runne onder die Louwer an der stat muer aldaer leggende hebben, dat sy die rumen, *Gild. v. Utr.* 2, 185 (*a.* 1433); *ook* 191 (run). Dat nyemant (*uit de schoenmakersgilde*) en sall enige runne coopen mogen tensy by consent van den overmans, *R. v. Amst.* 99, 4 (*a.* 1475). Dat niemant en zal ruyn of schos (*schors*) copen mogen tenzy by consent van die overmans, . . . ende wanneer die runne of (*of ook?*) traen gecoft wezen zal, soo zal die dienair van tvorsc. ambocht . . . vragen ellick, die meesterie . . . houden, of zy die coop van den runne of traen mede hebben willen dan niet, 245, 5; zoo nog driemaal *ald.* (die runne).

RUNDERKINE (-KEN), znw. o. mv. Zie RUNT.

RUNE (RUUN, RUEN), znw. vr. Mnd. *rune, rûn*; mhd. *rûne*; hd. in *alraune* (vgl. Kluge); osa. ohd. *rûna*; ags. *rûn*; meng. *rune*; onr. *rún*; got. *runa*. Vgl. RUNEN. *Gefluister*, ook *vertrouwelijke bespreking* en vooral *geheim overleg, geheime beraadslaging*, meestal met kwade bedoelingen. Het woord is in het Mnl. zeldzaam, en slechts in eene enkele uitdrukking gevonden nl. in in (met) runen (rune, ruen) ende in (met, mit) rade, *in het geheim een plan beramende en bevorderende, een aanslag op het touw zettende, heimelijk tot het volvoeren van het eene of andere opzet medewerkende.* Mnd. *in rune, in rade* (— in vlot unde vore dar mede wesen); *mid rune und rade* (alle de ghenen de mit en hebben gheweset in vlocke, in vorden, — in dade, in medewetende), Lübben 3, 531 (ald. ook de uitdr. „rûn unde rât hebben"). Vgl. bij RUNEN de zeer gewone verbinding runen ende raden. ‖ Van dien dat P. ende L. ontcracht waren den here . . . ende thuus uptebroken . . . in dOudeborch te Ghent . . ., ende van allen de ghoonen diere te rimen (*l.* runen) ende te rade toe waren, ende miede ghegeven hebben ende miede ghenomen, *Be-*

souck 1 *Opschr.* (vgl. *Sp.* III[a], 16, 97 bij RUNEN, 2°, waar voor in de oude uitgave r i m e n gelezen was; zie o. a. *Taalz.* 141). Nummermeer er ergeste to done mijt rune of mijt rade, *Tijdschr.* 23, 190 (*a.* 1374). Weert dat . . , enege lude enich upsat under hem makeden enegen to mishandelen..., so solden al dyghene, dy mit dien opsatte west hadden mit ruen (*in den t. te onrechte* ruën) of mit rade, elc vurleesen (*verliezen*) al sulken hogesten kure als dyghene breke (*d. i.* brake) dy dy daet mit der hant zelven dede, dy ander weren darby of niet by dar dat scede (*geschiedde*), *E. v. Zutf.* 19, 68. — Misschien is evenzoo, d. i. als znw., op te vatten „myt runen of myt rade" in Racer 6, 93 en 104 bij RUNEN, doch de zw. vr. dat. *runen* komt in de voorbeelden bij Lübben niet voor; evenwel op beide plaatsen staat *myt rade* (niet *raden*) en dit doet eerder aan verbinding met een subst. denken. Doch een samenvoeging van een ww. en een subst. in eene dergelijke uitdrukking zou in het Mnl. met het oog op het bekende streven naar afwisseling niet onmogelijk zijn. — Het znw. *rune* voor *de* (*geheime*) *teekens van het ogerm. alfabet* (onr. *rûnar*) is in een lateren tijd uit het Hd. in het Ndl. opgenomen; zoo ook *sage*, onr. *saga*. Vgl. Kluge op r a u n e n; Skeat op r u n e; Franck op r u n e.

RUNE (*ruin*). Zie RUUN.

RUNEN (RUYNEN); ook (bij Kil.) ROENEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *runen*; mhd. *rûnen*; ohd. *rûnên*; ags. *rûnian*; ondd. *rûnôn*; fri. *reauntsje*; eng. *to roun* (*round*); meng. *rounen*; hd. *raunen*. Zie verder Kluge en Grimm's *Wtb.* op r a u n e n. Het woord is in het Ndl. bewaard in vlaamsche en in enkele oostelijke tongvallen; zie De Bo 960: „*ruinen*, *reunen*, *runnen*, mompelen, knorren, binnen 's monds spreken", en Gallée 37: r ū n e n, geheime samenspreking houden. — Eene enkele mael komt naast r u n e n de vorm r u m e n voor, b. v. Cannaert 418, en *Sp.* 1[a], 2, 41 *var.* (zie beneden), welke in het Mhd. eveneens bekend is geweest; zie de bij Lexer op r û n e n genoemde glossen uit Diefenb., en vgl. de vormen *rûmære* en *rûmunge* naast *rûnære* en *rûnunge*. Het schijnt dus onnoodig daar eene verandering aan te brengen.

I. INTR. — 1) *Fluisteren*, *zachtjes spreken*. *Gloss. Bern.* r u n e n, muscitare, susurrare. *Voc. Cop.* r u n e n, mussare, mussitare; r u y n e n, susurrare, murmurare et in aurem alicuius aliquid latenter dicere. *Gloss. Bern.* r u n e n, musitare. Kil. r u y n e n, o o r r u y n e n (vgl. OORRUUNRE), *Holl.* susurrare, in aurem mussitare; r o e n e n, r u e n e n, *Ger. Sax. Sicamb.* susurrare, insurrare, in aurem dicere (bij Plant. ontbreekt het woord). *Teuth.* l u y s t r e n, r u y n e n e y n e n h e y m l i c k t o e, susurrare, revelare auriculam. Vgl. INRUNEN, ONTRUNEN en TOERUNEN. ‖ Men maghere niewer . . . so stille runen deen toten anderen, alle die in dandere (celle) wanderen, sine horent alle wel al bloot, *Sp.* I[a], 31, 40. Wachti dattu ne runns no claps (*in de kerk*), maer les ende bit ghenaden Gode, *Bouc v. Sed.* 64. Vrouwe ende man, die dicke runen ende kiven ende onghestier in die kerke driven, *Bed. d. M.* 72. Die inder kerken ruinen ende kiven, *Hs. Kon. Akad.* 35, 94*v*. Hemelike gaf soe mi nope ende ruunde so dat niemen hoort, dat ic... screve enich liet, *OVl. Lied. e. G.* 293, 1783. Doe David hoorde, dat sine knapen ruynden, soo verstont hij dat tkindekijn doet was, *D. B.* II *Sam.* 12, 19 (lat. *cum vidisset servos suos mussitantes*). Daer ic . . . die duvelen hadde hooren runen ende luusteren, *Bienb.* 176*b*. Vele runen stille ende dicke ne can ic niet in hovescheit micken, *Bouc v. Sed.* 173. Van winkene ende runene saltu di hoeden: sotte pleghens ende niet die vroede, *Van Seden* 461. (So) spreect God den gheest al stillekijn ende al runende toe, *Stemmen* 170. Tot my is een verborghen woort ghesproken ende mijn oor heeft die inadere sijns runens recht dieflic ontfanghen, *Stemmen* 365. — Met eene bepaling in den datief of ingeleid door een voorz. ‖ Den ghenen winkde Symon Petrus ende ruunde hem ende sprac aldus: wie es deghene daer hi af segt, *L. v. J.* c. 208. Die heer . . . ruynde een luttel mit haer, *MLoop* IV, 1235. Men spreke no en rune niet vele jegen hem no vore hem, *Hs.* Yp. 60*b*. Dat inspreken gods dat is een verborgen runen tot mynen inwendigen oren, Mande, *Bijl.* 100. Dat inspreken Gods dat es een verborgen runen onsen inwindeghen oren, Ruusb. 1, 114 (lat. vert. *occultum susurrium ad aures nostras interiores*). Openbaer ne moet die man binnen leenrechte niet spreken, maar runen stillike tot sinen voorsprake, *Sassensp.* 1, 171, 308. — I n t o r e r u n e n. ‖ Omme datter een was die den andren int oor ruumde (*zie boven*), so zeide mijn vors. heere: ic kenne (h)u wel, Cannaert 418 (± *a.* 1460). Dat B. runde P. int (h)ore ende dese orconde die begreepene der of, *Besouck* 32 (vgl. bij Trans.). — Ook wordt r u n e n gebruikt in de bet. *gebeden prevelen*, *bidden met gedempte stem.* ‖ Van den onnutten prelaten die omme die ere souden stunen, niet om bate bidden no runen, *Sp.* III[a], 29, 86. Die (*ziel*) haddic (*de duivel*) mogen wel geleeden ter hellen wert, en hadt gedaen dat se mi hevet ondergaen dijn (*Lutgards*) runen, dat mi dicke steet tonstaden groot, *Lev. v. Lutg.* II, 4952.

2) *Eene geheime samenspreking houden*, *heimelijk of onder vier oogen met iemand spreken*. Zoo ook in de andere germ. tongvallen en nog heden in geldersche dialekten. ‖ Attyla . . . wolde heymelike mit Sinte Servaes runen, doen ruynden (*l.* ruymden) hon (*datief*: *maakten voor hen ruim baan*, *lieten hen alleen of verwijderden zich*) die Hunen, *Serv.* I, 1987. Hi sietse runen ende es in waen dat sine emmer willen vaen, *Sp.* II[a], 16, 97 (lat. *videns illos loqui invicem*). Elc versagedem in sinen moet, dat hi haer runen (*hun gefluister over een opvolger van een stervende*) horde albloot, III[a], 11, 40. — Vooral *in het geheim met iemand spreken met eene bedoeling die het licht niet velen kan*, hetzij om hem het een of ander in te blazen, om het eene of andere opzet, complot of samenspanning te beramen, hetzij om hem tegen een ander op te zetten, om iets kwaads te zeggen van of kwaad te spreken van een ander, *soezemoezen*, *konkelen*, *oorblazen*, *een aanslag beramen of smeden*, *kwaad stoken*, *veziken*. ‖ So dat emmer vernoyde den quaden als si sien die goede daden, ende beginnen runen die riese dat nutte ware enz., *Sp.* II[a], 77, 39. Dat runen verstont die heilege man, *ald.* 45 (lat. *quod ille susurrari tantum et sub dente sentiens ruminari ipse profert*). Hi ruunde an den vader . . ., dat (*zoodat*) Alexander ende Aristobolus echt gheviande worden, *Rijmb.* 21596 (*varr.* runde). Vesen ende runen es discoord tusschen vrienden zaeyen, *Boëth.* 219*b* (*vgl. dezelfde verbinding*, *gezegd van vogels*, „neuriën", *bij* Anna Bijns, *aangeh.* Oudem. 5, 913). Deen ruunt boven, ende dander onder, daer ic niet over bem ghelooft: alomme bem ic ofgheclooft, *OVl. Lied. e. G.* 273, 1178. Dat altoos dijn raet (*raadsman*) bi di si, ende hi niet rune met andre heren, die staende waren na dire eren, *Heim.* 1758 (*var.* renne). Waer twee schalken tsamen runen, Hild. 88, 85. Mitten schalken gaet hi runen, 82, 75. Du en salte niet wesen in den volke oeverdadich ende runende, *Haagsche Bijbel* 1, 86*b* (*D. B. Levit.* 19, 16; lat. *non eris criminator nec susurro in populo*). Die ruunt ende II tonghen draghet wert met maledixiën geplaget, *Sp. d. Sonden* 16523. Runen, *suggilare*, *Voc. Cop.* (vgl. *Synon.* 3 132 op s u g i l l a r e, o. a. „naemrooven"). Runen (*hier als persoon*) es haer (*van Onrecht*) vijfste gheselle (*met Loosheit*, *Loghenere*, *Wankelmoet e. a.*), *Vad. Mus.* 2, 155, 151. Niemen en can hem bevroeden wanneer hi hem voor Runen sal hoeden, 153. — Ook her-

haaldelijk in verbinding met raden. Vgl. bij RUNE de verbinding „met rune ende rade". ‖ Waer enich man de mit bede of mit myede of mit runen of mit raden . . . selve of mit anderen persoonen . . . enighen voorraed (*omkooping*) daer in (*in de verkiezingen*) dede, *R. v. Utr.* 1, 35, 6. Alse si ghecoren hebben, so sellen si die nywe oudermanne al rechtevort sonder runen of raden (*zonder apartjes* of *ruggespraak*) mit hem of mit anders yemant in der stat rade presenteren, *ald.* 4 (*Gild. v. Utr.* 1, 57; *a.* 1341). Die raet out ende nye legghen G. ewelic wt horen rade, omdat hij tot veel tiden omme gegaen heeft ende veel gerwnt (*d. i.* geruunt) ende geraden heeft, dat tot twidracht ende onbehagen onser stat gedragen heeft, 1, 264, 15. Weert saicke dat enych man off vrouwe . . . een overdracht ofte verbont maeckeden onder hem off mit anderen luden heymelyck myt lusteren off openbaer myt runen of myt rade (*l.* raden? *of is* runen *op te vatten als zw. dat. vr. van* rune?) helpen te starcken ende te vorderen tegen eendrachticheit deer schepenen ende raets, Racer 6, 93 (*ook* 104: heymelick mit luisteren of openbaer mit runen of mit rade). Wat sal dan runen ofte raden (*waartoe dienen dan verdachtmakingen of hatelijke opmerkingen*), dat wittachtich hilic doet versmaden! Hild. 154, 63.

3) Ook in de beide volgende opvattingen. — *a*) *Vleien, fleemen, vleierijen in iemands oor fluisteren.* Vgl. bij RUNER. Ook hier verbonden met raden. ‖ Yeghen haer (*den dood*) en baet gheen stunen (*verzet*), smeken, raden nochte runen, Hild. 149, 41. Smeken, runen ofte miede en maect ons gheen verdinghe daer (*in het laatste oordeel*), 136, 242; ook 205. — *b*) *Mompelen, morren.* ‖ Dan soo worden sy murmerende ende ruynende teghen haren oversten, *Sp. d. Volc.* 14*v* (*aangeh.* Oudem. 5, 913). Weder mi ruenden alle mine vianden, *Ned. Getijdeb.*[1] 205*v*.

II. TRANS. — *Influisteren, in het oor fluisteren, met gedempte stem iets tot een ander zeggen.* ‖ Ne roeke di niet wat enech man stillekine gherunen (*var.* gheruynen) can, want die quade wanet des, watmen ruunt, dat van hem es, *D. Cat.* I, 17 (ook *Lsp.* III, 3, 140). Wat runestu jeghen dat joncwijf, *Sp.* I[5], 2, 41 (*var.* rumedi; *zie boven* kol. 1701); *lat.* „quid cum ancilla loquebaris?"; *var. B.* want du runeste jeghen dat jonge wijf). Ph. runde hare saen in hare ore ende seide enz., *Cass.* 1714. Doe ruundi hem int ore stillekine dit wort, *Sp.* IV[2], 46, 76. Hi (*Reinaert*) ruunde toter coninghinne: vrouwe, ic bem u peelgrijn, *Rein.* I, 2858. Dat ic u rune in uwe ore, dat predekt openbare, *L. v. J.* c. 53 (*Matth.* 10, 27: *quod in aure auditis*). Dat ghi ruunt ende spreect hemelike int ore, *Hs. v.* 1348, 254*c*. Dat ghi gheruunt hebt int ore, salmen predeken upt dac, dats overluut secghen, *ald.* 254*a* (*Luc.* 12, 3: *quod in aurem locuti estis*). — Si runen ons in die oren ons herten hope ende toeverlaet, *Hs.* 221, bl. 127. Doe sprac Robolijn die verrader tote Prides, ende ruunde hem in sijn oor al stille: mijn vrouwe draeght hem (*Seghelijn*) goeden wille, *Segh.* 2081 (*varr.* ruynde). Dat (*hetgeen*) andere runen (*het kwaad dat zij aangaande iemand fluisteren*) wildi mi openbare wisen! *Sp.* IV[2], 51, 44 (lat. *quod alii per angulos musitant, vos in publico evomitis*). Zy vermoghen wel quaet te runene of radene, maer in ons licht dan tconsent ende twederstaen, *Boëth.* 10*a*, *aangeh. bij* Huyd. *op* Stoke, dl. 2, bl. 313. — Ongewoon is de verbinding van runen met eene praedicatieve bepaling, zooals op de volgende plaats. ‖ Men soudi vore sot runen (*over u fluisteren als over een zot*), ende soo soude dan u name over al sijn onbequame, *Lsp.* III, 3, 866.

RUNEN (RUYNEN), zw. ww. trans. Fri. *runje. Snijden, lubben*, hetzij van alle mannelijke dieren of alleen van den hengst. Vgl. RUUN. *Teuth.* boeten, uytwerpen, lubben, uytsnyden, heylen, ruynen, castrare, eunuchizare, emasculare, detesticulare, evirare. Kil. ruynen, castrare, evirare, emasculare.

RUNER(E) (RUYNER, RUUNRE), -ARE, znw. m. Mnd. *runer*; mhd. *rûnære* ook *rûmære*; hd. *rauner. Hij die fluistert, hij die met een ander geheime samensprekingen houdt*; vooral *hij die het in het geheim toelegt op de eer of den goeden naam van een ander*, en *hij die iemand tegen een ander opstookt, oorblazer. Voc. Cop.* een ruynare, susurro. *Gloss. Bern.* runere, susurro. Kil. ruyner, oorruyner, susurro. ‖ Ic wilde . . . dat si (*heeren*) met al haerre cracht verraders, smekers ende oorstekers, ruuners ende plumestrekers altoos saghen in den mont (*op hunne woorden letten*), Stoke IV, 272. Du en sulste niet heeten een runer in dijn leven, *D. B. Jes. Sirach* 5, 16 (*non appelleris susurro*). Den runaren is hatye ende onvrientscap ende lachter, *ald.* 17 (lat. *susurratori* (*est*) *odium et inimicitia et contumelia*). Een runaer ende mit tween tonghen sal vermaledijt wesen, 28, 15 (*susurro et bilinguis maledictus*). Een ruynaer sal sijn ziele besmetten, 21, 31 (*susurro coinquinabit animam suam*). Weest geen scamper noch runre noch en murmureert niet, *B. v.* 1357, 58*c*. Hoe dat wi des ruynres ende aftersprakers redenen sullen swighende horen, *Vaderl.* 43*b*. Zoo ook *Hs. v.* 1348, 100*c*.

AANM. — *Vrouw. e. M.* VII, 178: „soo make die runre groot ghebeer", kan onmogelijk dit woord bedoeld zijn. Waarschijnlijk is *runre* mv. van runner (renner); z. ald.

RUNINGE (RUYNINGE), znw. vr. Van runen; z. ald. Mnd. *runinge*; mhd. *rûnunge*, ook *rûmunge*.

1) *Het fluisteren of zacht spreken, gefluister*: ook *geheime of vertrouwelijke samenspreking*, ook *geestelijke omgang van God en den mensch. Teuth.* ruyninge *verw. naar* luusteringe, doch aldaar niet vermeld. *Voc. Cop.* runinghe, mussitatio; ruyninghe, susurrium. *Harl. Gloss.* runinghe, susurrium. *Gemma* 201*r*: een runinghe, susurratio. *Gloss. Bern.* runinge, musitatio, susurrium. ‖ Soo hoorden sij mitten oren . . . eynrehande runinghe, mer sy en mochten nyet verstaen die heymelike woorde, *Vaderb.* 229*c*. Want wi buten hadden gehort runinghe ende sulke wort, *Sp.* III[4], 47, 29 (lat. *tenuem et vix intellectum sermocinantium sonum*). Den wachters van der stat een suete runynghe gheschiet, *Hs. Moll* 5, 148*c*. Alsulcken runinghe en gheschiet niet dan in der enicheit, *Stemmen* 165. Die sute runinge van den heilegen geste te horne, *Limb. Serm.* 202*d*. Darse so heimelike runingen vernempt van den heilgen geste, 203*a*; ook 205*d*. Min oore hevet verstaen alsoo als een dup (*dief*?) de adren van sinre runingen, 218*b* (lat. *quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus*; vgl. *Stemmen* 165: „die aderen sijns runens ontfanghet dat oor" *en ald.*: „dat heymelike toespreken Gods"); ook *c*. Dese gestelike runinge had gehort de Brut, 218*d*. Die archangelen seyden . . . dat si die suete ende die minlike runynghe des harten niet gepeynst en hadde(n), *Macht. Vis.* 29*c*. Die dat luysteren der eerwaerdiger godlijcker runinghe al zwighende vernemste, *Bern. S.* 2, 116*b*.

2) *Heimelijke samensprekingen ten nadeele van iemand anders*, vooral *van zijn eer en goeden naam, achterklap*; ook *oorblazing, het opstoken van iemand tegen een ander.* Vgl. RUNEN en RUNER, ook OORRUUNRE. *Voc. Cop.* luttel runinghe, suggillatio. ‖ Ic duchte datter licht onder u sijn . . . twiinghe, achtersprake, runinghe, verheffinge, pertiinghe, *Hs.* 75 *f.* 53*c* (II *Cor.* 12, 20: *susurrationes*). Van diere tijd voort zo bleven de quaden zo lanc zo meer stoutheden hebbende, ende diversche runinghen ende vergaderinghen houdende, *Ann. Em.* 10, 430 (± *a.* 1480).

RUNKEN (*ronken*). Zie RONKEN, 1de Art.
RUNKEN (*rimpelen, plooien*). Zie RONKEN, 2de Art.
RUNKICH (-ECH, -EG). Zie bij RONKEN, 2de Art.
RUNNE (*R. v. Amst.* 245 e. e.). Zie RUNDE.
RUNNEN. Zie RINNEN.
RUNNEN. Zie RENNEN.
RUNNER. Zie RENNER. — Waarschijnlijk is dit woord in de bet. *harddraver, ruiter* bedoeld *Vrouw. e. M.* VII, 178: „men secht. een karel op een meer dat is een duvel in en heer, want(?) die heynsten wreynschen al van gheer; soo make(n) die runre groot ghebeer, si ropen : weer den rover, weer!" Verandering in *rutere* (zie *Gloss.* bl. 158) is bij deze verklaring overbodig.
RUNSCIP. Zie RENNESCIP.
RUNSE. Zie RONSE.
RUNSEL. Zie RENSEL.
RUNSEN. Zie RONSEN.
RUNT (RONT), znw. o. Hetzelfde als rint; z. ald. Mnd. *runt* (*rund*), *ront*; ndd. *runt* (*rund*); ndl. *rund*. Zie verder Franck op rund; Grimm's *Wtb.* en Kluge op rind; Schade op hrind. *Rund, koebeest*; ook *os*. Kil. rind, rund, bos. Plant. rind oft rund oft os, *un beuf ou un beuf gras pour tuer*, bos. || Die pensen van drie grooven runderen ende die tonghen, lieschen ende uderboorde van vijf runderen, *Rek. Bissc. v. Utr.* 461. Een verhonghert rent, *Brab. Y.* III 1520 (*var.* runt). Zie eene var. uit *Grimb.* bij RINT en vgl. nog *Cor. v. Antw.* 23, 69; 51, 185; *R. v. Utr.* 1, 111; 218 (*runderen*); 365. — Scape ende alle rondere ende daer to alle biesten inden velde, *Ned. Get.* 3a. *Van den kuen int broec.* Dat neghien man ronder in de vier broke slaen en sal dan enz., *Overijs. R.* I[1] 65 (*ald. ook* bi verliese dier rijnder). Dat men neghien ront en sla, de vleijschmeijsters en hebben te voren besien, 77. Lammere . . . oft schape oft. . . runder, 78. — Verkleinw. mv. runderkine, -kijn, -ken. Vgl. Kil. rindeken, *jonge koe*, juvencus. || Provancie van runderen, scapen ende bier. Tot S. ontfaen VII runder . . .; IIII cleyn runderken ende XVI lammer ende scaep . . .; VI cleyn runderken ende een stier, *Rek. Bissc. v. Utr.* 463.
RUNT. Zie RONT.
RUNTSE. Zie RONSE.
RUNTSEL. Zie RONSEL.
RUNTSHUUT, -HUYT, znw. vr. *Runderhuid, ossenhuid.* Vgl. hd. *rindshaut.* || Een runtshuyt, dat (*op runt betrekking hebbende*) teghen H. ghecoft was, *Rek. Bissc. v. Utr.* 265 (*misschien moet men de woorden opvatten als* „een(s) runts huyt"; *vgl. ald.* van des runtshuyt (*l.* runts huyt) dat S.'s was).
RUNTSTONGE (RUNDS-), znw. vr. *Rundertong, ossentong.* Vgl. hd. *rindszunge, rinder-.* || IIII rundstonghen V pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 326. II runtstonghen II½ pl., 327 (*a.* 1378). Doe sie toe Campen quemen, doe cofte sie ene runtstonge, ende gingen in die kerke ende eten (*d. i.* aten) daer, *Kl. v. Diepenv.* I, 37.
RUNTVLEESCH (-VLEISCH), znw. o. Hd. *rindfleisch.* Hetzelfde als rintvleisch; z. ald. *Rundvleesch, ossenvleesch.* Plant. rundvleesch, *verw. naar* rindvleesch. || Een dragheltonne runtvleysch, *Rek. Bissc. v. Utr.* 463. Runtvleysch ende scapenvleysch, 291; ook 350; *R. v. Utr.* 1, 297 e. e. Wert zake dat enich mensche sloeghe ter banc veyl ongheve runtvleysch oft swynenvleysch, *R. v. Elburg* 45, 10. Zoo ook Hild. 90, 104 *var.* (runtvlees, *t.* rentvleysch).
RUPE (RUYPE, RUYPPE), znw. vr. Mnd. ndd. *rûpe*; mhd. *rûpe, rûpe*; ohd. *rûpa, rûppa*; onddd. *rûpa*; hd. *raupe*, dial. *roppe*; ndl. *rups*, dial. *roepe* (*roep*, Molema); *rupe* (Draaijer); fri. *rûp*; ook ndl. dial. *rijp* (Boek. 836; *Taalg.* 3, 185); noordfri. *rip* (*Fri. Wdb.* 3, 47). Zie verder Franck op rups en rijp; Kluge en Grimm's *Wtb.* op raupe, en vgl. RUPSE. *Rups.* *Teuth.* ruyppe, erugo, eruca; eyn ruyp, eruca; ruypp op den cool of loick, urica; coilruyp, urica; loickruype, urica. Kil. ruype, j. ruepe, eruca, campe; ruepe, roope, ruype, roepe, *Fris. Holl. Sicamb.* eruca, vermis olerum folia abrodens; ruepe (*l.* rupe), j. ruepe, ruype, eruca. Plant. rupse oft ruepe, graswurm, *une chenille*, bruchus, campe. || Gadert in den hemel uwen scat, daer en salne . . . motte no rupsene cnaghen, *Doct.* II, 2964 (*var.* noch rupen). In sine colen vant hi vele rupen sijn cruut eten ende dorcrupen, *Sp.* III[7], 25, 73. Hi heeft den rupen gegeven hoor vruchte, *Hs. Ps.* 85r. Dat overgebleven is der rupen, heeft ghegheten die hippelcoren, *D. B. Joël* 1, 4 (lat. *residuum bruchi comedit rubigo*); ook 2, 25.
RUPEN (*Vrouw. e. M.* VII, 81; *Nat. Bl.* III, 1461 *var. bij* Bormans). Zie ROEPEN en vgl. RUYPEN.
RUPPEN. Zie ROPPEN.
RUPSE (RUUPSE), znw. vr. Ook RUPSENE, RUPSEME, znw. vr. *Rups.* Vgl. RUPE, en Franck op rups. Kil. rupse, rupsene, ruepsene, millepeda, centipeda, hirsuta; . . . herbas carpens atque depascens, ex erucarum genere. Plant. rupse oft ruepe, graswurm, *une chenille*, bruchus, campe. *Voc. Cop.* rupsene eruca (vermis). *Gloss. Bern.* rupsene, brucus. *Harl. Gloss.* rupsene, brucus; rupsene, eruga (zie de talrijke glossen bij Diefenb. op eruca). Naast *rupse* komt in het Ndl. de dialektische vorm *rispe* (*risp, resp, rips*) voor (*Taalg.* 3, 135; *Antw. Idiot.* 1031 vlg.; bij Rutten: *ruspel*) en in W.-Vlaanderen zijn bekend de vormen *rupsem(e), ripsem(e)*; *rupsen(e), ripsene*; ook *rutseme, ritseme, risseme* (vgl. Franck op rups en zie De Bo). || Vanden nevel wassen eenrehande wormen ende rupsen ende slecken, die de bladeren ende die dracht al afethen, *Barth.* 684a. Rwpsen (*d. i.* ruupsen) optie coolen, *Haagsche Bijbel* 1, 5c. Dattet lant verwoest werden soude van maden ende van ruupsen ende van spelthanen ende van roesticheden, *ald.* 222c (*Hist. Schol.*: „eruca, brucho, locusta, rubigine vastandam"). Eruca . . . is een woorm die tetene pleghet colen ende loof van bomen; . . . rupseme hetet in onse tale, *Nat. Bl.* VII, 522. Als rupsemen ghedaen, 457 (*var.* rupsenen). Gadert in den hemel uwen scat, daer en salne . . . motte no rupsene cnaghen, *Doct.* I, 707 (*var.* rupsen); ook II, 2966 (*var.* rupen).
RUPSEME (*rups*). Zie RUPSE.
RUPSEME (*oprisping, boer*). Zie RUPSENE.
RUPSEMEN. Zie RUPSENEN.
RUPSEMINGE. Zie RUPSENINGE.
RUPSEN (ROEPSEN; ook RUSPEN), zw. ww. intr. Ook RISPEN (RESPEN; z. OPRISPEN, en de daar genoemde andere woorden en vormen en vgl. Franck en *Ndl. Wdb.* op oprispen). Dial. opperd. *ruspen, rüspen*; mhd. *riuspern*; hd. *räuspern. Oprispen*, ook *een boer laten.* *Goss. Bern.* roepsen, eructare. *Voc. Cop.* ute-, wtroepen (l. roepsen), eructare (zie de talrijke glossen bij Diefenb. op eructare). Kil. rupsen, gorpsen, rupsemen, ructare, eructare; ook rispen en respen (*Holl.*); ruyspen, j. ruspen, ructare; ruysperen, screare, exscreare, germ. *rusperen.* Plant. ripsen, rupsen, rupselen, ropselen oft gorpsen, *router*, ructare, ructari, eructare e. a. Vgl. *ruspelen* bij Tuerlinckx 550. || Als si dan wanen ter maeltijt eten ende si ter tafelen sijn gheseten, so gaen sy dan sitten rupsen ende walghen, ende werpen selc gheluyt uut heren (*haren*) balghen dat hem allen deert die daer by sijn oft na, *N. Doct.* 1311 *var.* (bl. 152). Een seer vollen buuc die ruspt, *Hs. Cyrill.* 51v. Dat ghi ooc in uwen ghebede gheen onghewoonlike manieren hebben en selt, weder metten oghen hier noch daer te sien noch mitten monde te spreken noch ruspen noch hoesten, *Gulden Troon* 86b. Het (*de*

krokokil) mach zeer veel eten, want wanneer dattet sadt is so gatet legghen ruspen opten oever van vervultheden, *Barth.* 752*b* (lat. *ructans per repletionem*). Ghelijc dattie binnenste der gheenre die bezwaert sijn, wtwaert ruspen, *Haagsche Bijbel* 2, 58*d* (*Jes. Sirach* 11, 32: *sicut eructant praecordia foetentium*). — Ook in de bet. *snuiven, den adem met kracht uitstooten, zwoegen of blazen van vermoeidheid.* || Hi las ende droech . . . hout, telghen ende blader ende had ghedraghen een langhe stont . . .; den goeden man verwonderde zeer van sijn ruspen, van sijn draghen, Hild. 48, 57. Vgl. ondd. (*Ps.* 19, 2): „*ûtropisôn uuort*", lat. „*eructare verbum*", in onze vert. „sprake *uitstorten*".

*RUPSENE (RUPSEME), znw. vr. *Oprisping, boer.* Vgl. Kil. „rupse, gorpse, ructus" en zie RUPSENINGE en RUPSINGE. || Dat nyemant gheen scheeten noch lupsemen (= rupsemen) en laete op de boete van twee grooten of te sitthene in een gat, *Ann. Em.* 7, 200; ook 203 (16*de eeuw*). Vgl. bij LUPSEME.

RUPSENEN (*RUPSEMEN, zie bij het vorig art.); ook ROEPSENEN (zie bij RUPSENINGE). Hetzelfde als rupsen; z. ald. *Oprispen, een boer laten. Voc. Cop.* uten, wtrupsenen, eructare. Kil. rupsen, rupsemen. Vgl. Plant. rupselen, ropselen. en De Jager, *Freq.* 1, 548; 2, 826. || (*Het middel*) doet wel digereren ende rupsenen ende opent de melte, *Hs.* Yp. 14*c*. Ghelijc dat die binnenste der gheenre die bezwairt sijn uytwairt rupsenen, *Hs. Acq.* 189*d* (*zie dezelfde plaats bij* RUPSEN). Hets goet jegen quade mage ende jegen ventositeit ende jegen rupsenen ende jegen al dat hem deren mach, *Hs.* Yp. 6*d*.

RUPSENINGE (ROEPSEN-; ook RUPSEM-), znw. vr. *Oprisping.* Vgl. RUPSENE en RUPSINGE. *Voc. Cop.* reepseninghe, ructus. || Ofte iemant terstont naden eten ghewoone waer te ghevoelen wintachtighe rupseninghen, *Reg.* 58*a*. Comt si (*de ongesteldheid*) van melancoliën, so es sine rupseninge aysinech, *Hs.* Yp. 62*b*. Bi die die mont zuer es entie rupseninge zuer, die hem comt uter magen, 66*c*. Den smaeck van die rupseminghe oft opworpinghe vander maghen es azijn, *Scep v. W.* 31*c*. Zie nog een voorb. bij De Jager 2, 826.

RUPSER, znw. m. *Hij die oprispt, boeren laat.* Vgl. de vorige Artn. Het woord kan in het Mnl. bekend zijn geweest (Plant. ripser, gorpser, *routeur*, ructator; ripsersse, ructatrix). — In *Gloss. flam.* 9 zal „rupser, eruca" wel onjuist zijn overgeleverd. Zie de vormen bij RUPSE.

RUPSINGE (RUYPSINGE), znw. vr. *Oprisping, boer.* Vgl. bij RUPSENINGE. *Gemma* 176*r*: een ruypsinghe, ructus. Plant. ripsinge, ripselinge oft gorps, *route*, ructus, eructatio. || Ghelijc dat die ruspinghe der vervolder herten stincken, *D. B. Jes. Sirach* 11, 32 (*zie het Latijn bij* RUPSEN). Spiïnghe, nockinge, opblasinghe, ruspinge . . . ghevallen . . . van quaden complexiën, *Barth.* 150*a*.

RUPTORIE, znw. vr. (en o.?). Van mlat. *ruptorium*; fra. *ruptoire. Bijtend geneesmiddel.* || Somtijts ghevallet dat die apostemem bi hem selven opscueren ende (h utebreken ende somtijts metten maturativen, dat sijn die dinghen die ripen, ende somtijts metten ruptoriën, dat sijn medicinen die gaten maken in dat lijf, *Lanfr. hs.* 26*b*. Zoo ook Jan Yp. 100; 155; 194; 195 (eene ruptorie; *ald. ook* dit ruptorium).

RURE, RUREN, RURICH, RURINGE. Zie ROERE enz.

*RUS (*OVl. Lied. e. G.* 203, 8 vlgg.: „ghebloict staet een gardelijn (*hs.*), so vaste nye ghein in mi en stoet; God groetu joncfrouw edel fijn, dat rus haenstu in dijn behoet"), verkeerde lezing voor rijs, zooals het hs. heeft. Zie RIJS.

RUSCH (ROSCH, RUYSCH), znw. m. *Kluit aarde*, ook *graszode.* Hetzelfde als risch; z. ald., ook de aanhalingen uit de Wdbb. en de vormen der verwante talen en vgl. nog || Soo sal die rechter na wijsdom van scepenen hem dat goet leveren met russche ende met rijse, ochte met clepele ende met clinken na der vrijheit recht, *Ch. v. Waelh.* 22. Heyde of gras te mayen, torven of russchen te steken, *Oork. v. Helmond* 185 (*a.* 1464). Van russchen (*zoden*) die upde brugghe gheleit waren, *Rek. v. Gent* 1, 101 *var.* (*a.* 1386; *t.* „van saden (*zoden*) daermen up kelchiede"). Die berge (*l.* bome) . . . die quamen (*door den watervloed*) . . . van boven gevlogen . . . tot in die Seine . . . met rosche met risere al geheel, Velth. III, 48, 14. Met steynen ende mit ruyschen te werpen, *Vaderb.* 120*d*. Hi gaf haer daer over alle sijn erve met eenen russche ende rijse ende een messe hebbende eenen witten hecht, *Exc. Cron.* 9 *bis c.* (Si) ontfinc daer in (*in de hand*) den voorseyden russch metten rijse ende messe van O.'s handen, *ald. d.* — Vgl. Boekenoogen 863: russchen, rietzoden, losdrijvende stukken riet (ook *rudze*), alwaar aangehaald wordt *Handv. v. Weesp* 51*c* (*a.* 1442): „niemandt *rodsen* te graven noch plaggen te weyden opter ghemeenten".

RUSCH, znw. m. Mnd. *rusch*; mhd. *rusche, rusch*; ags. *risc(e)*; eng. *rush*; hd. *rusch*; ndl. *rusch. Bies.* Dat het woord van romaanschen oorsprong is (van lat. *riscus* en *ruscus*; vgl. *Gemma* 176*v*: „een rusche, ruscus") is twijfelachtig; vgl. Franck op rusch. Plant. rusch oft biese, *un jonc*, juncus. Kil. rusch, *Sax. Fris.* j. biense, juncus, angl. *rushe*; ruschdijck, *Sax. Sicamb.* arundinetum, juncetum" (vgl. RIETDIJC). Vgl. Dodon. 956. Uit schrijvers is het woord niet opgeteekend, maar het moet in het Mnl. bekend zijn geweest.

RUSCH (RUUSCH, RUYSCH), bnw. *Russisch.* Mnd. *rusch, rusk*; mhd. *russche* („een Rus"); Waasch (*Idiot.* 564) *rusch.* || Dat een yeghelick die hem gheneert int maecken ende vercoopen van wassen keerssen, tortsen enz. zal daertoe moeten nemen ende verweercken half vlaems was ende half ruusch, *Ann. Em.* 17, 171 (vgl. *Invent. v. Br.* 2, 226, *waar was vermeld wordt onder de handelsartikelen die uit Rusland werden aangevoerd*). Die Rusche zee (*de Oostzee*), *Sp.* III[a], 50, 7 (*Lanc.* IV, 9691: die Ruesche zee). In *Teuth.* russchens, *het Russisch*; eyn ruschens mynsch, Rutenus (*een Rus*). — De Russen heeten Rusen (Ruschen), enkv. Ruse (Ruese; ook wel Rusche), mhd. *rûz, rûze, riuze, rusze, rusche, rutze.* Kil. Russen, Ruxolani, Rutheni, Sarmatae. || (Hi) es met clenen volke comen jegen die Rusen onghier, *Sp.* IV[2], 8, 40. Van den onghelovighen Tartaren ende Ruysschen, *Exc. Cron.* 252*d*. — Die Ruusseneers ende die slaven, *Barth.* 525*b* (ald. ook *Rutheni*). — Vandaar Ruschen (*Russen, Rusen, Ruesen), *Rusland.* Vgl. mnl. Grieken, ndl. *Zweden, Polen, Beieren* e. a. Kil. Russen, Russia, Ruthenia, Sarmatia. Mhd. *Rûzen, Reussen*; ook *Rûzenlant.* || I., die crone in Rusen hadde ontfaen, *Sp.* IV[2], 8, 23 (lat. *rex Russorum*). Van Ruschen, . . . van Denemaerken, . . . van Norweghen, *Sp.* III[a], 50, 25 (*var.* van Ruesen). Ruschen, *Hs.* 76 *C* (Leid.), *f.* 35*d*. Rusen, *Sp.* III[a], 51, 64. Tlant van Rusen, III[a], 42, 40.

RUSCH, bnw. (*ruig, harig*). Zie RUUSCH.

RUSCHEN (*Rusland*). Zie bij RUSCH, 1e. Art.

RUSCHEN, RUSCHINGE. Zie RUUSSCHEN, RUUSSCHINGE.

RUSE (Stoke IX, 788). Zie REUSE.

RUSE (*D. B. Job* 28, 6; 38, 38; 39, 10 = *Haagsche Bijbel* 2, 28*b*; 28*c*; ook *Hs. Acq.* 125*c*; *Hs. v.* 1423, 157*d*). Zie RISCH (*aardkluit*) en vgl. De Jager, *Freq.* 1, 548.

RUSE, znw. vr. *Ruzie, oneenigheid, twist.* Oostfri. *rûse*; eng. *rouse*; vla. *ruize, ruzie* (o.a. in Waas). Vgl. Franck op ruzie en zie RUSEN. || Moeyte, ruse ende (h)aperinghe, Despars 1, 225. — Voor het gebruik in de

2de helft der 16de eeuw, vgl. *Polit. Refer.* 162: „noch en brynght gheen Walen ghevanghen, 't es te groote *ruse*".

RUSE (*Rus*). Zie bij RUSCH.

RUSE, znw.(?) || Amandelen gheconfijt ende pignat (*pistaches*) in rusen, *Invent. v. Br.* 4, 443. — Misschien is de bet. *mandje, gevlochten mandje*; vgl. fra. *ruche*, bijenkorf. Indien door de wijze van verpakking tevens de inhoud wordt aangewezen, dan kan hetzelfde woord zijn ruse in *Rek. Bissc. v. Utr.* 379: „1½ lb tragyen ende rusen ende carniconfijt".

RUSEL. Zie REUSEL.

RUSELEN, zw. ww. intr. *Snorren, het eene of andere brommende of gonzende geluid maken.* Vgl. De Jager, *Freq.* 1, 543; Kil. „ruysselen, j. rijsselen, strepere, perstrepere" en zie het van dit ww. afgeleide GERUSEL.

RUSELMAENT. Zie REUSELMAENT.

RUSEMUSEN (ROESEMOESEN), zw. ww. intr. *Roezemoezen, ruizemuizen. Rumoerig of oproerig worden*, *Tijdschr.* 21, 94 (16de eeuw). Vgl. RUSE, 3de Art. en Franck 802.

RUSEN (*Rusland*). Zie bij RUSCH, 1e. Art.

RUSEN, zw. ww. intr. Mnd. oostfri. *rûsen*; zwits. *rausen*; verouderd ndl. *ruizen, roezen* (nog heden bekend in *roezemoezen* (Franck 802) en in de afleiding *roezig*). *Lawaai maken, tieren, leven maken.* Vgl. RUSE (in de bet. *ruzie*) en zie Franck op rusie. Het woord is uit het Mnl. tot heden niet opgeteekend; voor het gebruik uit een lateren tijd zie De Jager, *Freq.* 1, 543 vlgg.; Oudemans, *Bijdr.* 5, 913 vlg. — Het woord is met ruusschen samengevallen, blijkens *Gemma* 79v: „een rusinghe van bomen, fragor est sonus arborum".

AANM. — Niet waarschijnlijk is dat dit woord bedoeld zou zijn *N. Doct.* 1720: „andre die gaen rollen ende wegen, rusen of te spelene si plegen met sciven, met dobbelen of met potreyen". De var. heeft busen; z. ald.

RUSENSCH (*Russisch*). Zie bij RUSCH, 1e. Art.

RUSINGE. Zie bij RUSEN, WW.

RUSPEN. Zie RUPSEN.

RUSSEL. Zie REUSEL en vgl. Kil. russel, rosel, russelsmeer, roselsmeer, *Sax. Sicamb. Fris. Holl.* arvina, abdomen. Plant. russel oft rosel, *du sain doux*, arvina.

RUSTE (RUST, ROST), znw. vr. Mnd. *ruste, roste*; ndd. *ruste*; ndl. *rust*; hd. (uit het Ndd.) *rüste* (Grimm's *Wtb.* 8, 1543). Hetzelfde als raste en reste; z. ald.

1) *Rust, verpoozing, verademing, het uitrusten van arbeid of vermoeienis.* Kil. ruste, raste, quies, requies. Plant. rust oft rouwe, quies, requies; rust nemen, *prendre repos*, quietem capere. *Voc. Cop.* ruste, pausa; ruste, respiramen (in *Teuth.* wordt het woord niet vermeld, maar wel rustich bij „vredesam", 474*a*). || Rust doet hem den lichaem soo sacht, . . . hi . . . moet . . . van node ruste garen, Hild. 170, 74 (*uit het gedicht* „Van Ruste"). Dat hi (*de trage*) alle ruste ter werelt soect ende te werkene niet en roect, *Sp. d. Sonden* 8935. Rust een luttel, . . . want hets op die dagheraet, die rust is u seer goet, *Rein.* II, 6867. Sabaet dats ruste Gods, *Bloeml.* 2, 59, 401. Die rust dijnre tafelen, *Hs. Acq.* 122*b* (*Job* 36, 16: *requies mensae*). Doe viel ic neder op die ruste ende liet ander luden jaghen, *MLoop* II, 92 (*de eenigszins vreemde uitdrukking is òf te vergelijken met ndl.* zich werpen op iets, *d. i.* zich aan iets wijden of overgeven", *of* rust *heeft hier de bet. van* „plaats waar men rusten kan"). — Nature hout ruste no vrede (*vgl. de bet.* 2); so scept alle dinc, *Wap. Rog.* 1409 (*vgl.* 1433: sone rust in gheere (h)ure). (*Een dier dat*) al den dach soect sijn aet sonder ruste, *Bloeml.* 2, 213, 286. — Van de rust van den slaap. Vgl. ndl. *nachtrust* en de uitdr. „in *de rust* zijn" e. a. || Hi woude zijn ter rusten waert; doe so was hi . . . in eene camer gheleet, *Couchy* I, 183. Daer naer so ghinc hi te rusten daer ment hem wijsde daert was scone, 193. Na maeltijt zi te rusten traken, 637. Ghi hebt ghesweet ende sijt moede, het waer wel tijt dat ghi ghinct op u rust, . . . doe ghinc hi nederligghen saen op een letier gemaect van stroi; Reinaert, sijn wijf ende al die proi ghinghen ooc slapen, *Rein.* II, 3910. Si ghinghen alle op haer rust, *D. War.* 5, 396. Ende si gingen alle weder op haer ruste, *Mir.* 29. Die bode ghinc in sijnre ruste: men wilde beiden toten daghe datmen dan ten besten saghe, Stoke VI, 556. Alst gheten was . . . ghinc de grave in siere rusten, want hem begonste slapens lusten, IV, 1376. Sine ruste dat hi nam onder eenen boom, *Bloeml.* 2, 78, 10. Op enen nacht, als die stede in rusten was, *Brab. Y.* dl. 1, bl. 271, *var.* vs. 35. — Dat die zonne orlof nam an Seraphise ende soe vaert henen thaerre rusten waert, *Sp.* III², 11, 84 (lat. *Sol valedixit Serapi ut discedat ad propria*). — Van de rust van den dood. || (Si) lach neder metter vaert ende voer ter rusten waert, *Sp.* III⁸, 21, 87. Dat hijt ghebeente gaderen woude ende doense in enen tonne (*l.* tomme) te samen, daer si die ewighe ruste namen, *MLoop* II, 1030 (*vgl. ndl.* „de (eeuwige) *rust* ingaan"). — Van de rust der hemelsche gelukzaligheid. Hier valt het woord samen met de bet. „vrede"; zie bij 2); doch men denkt zich den hemel ook als een plaats der rust na den arbeid, de moeite en den strijd op aarde. || Ruste waer hoor (*de ziel*) talre sienst, Hild. 170, 114. Daeromme wert hem (*den luiaard*) die pine gegheven ewelike . . ., als arbeiders ruste sullen ontfaen, *Sp. d. S.* 8939. — De hel in tegenstelling met den hemel, is de plaats, waar niemand ooit tot rust komt. || Daer (*in de hel*) men niet en mach die tijt van enen oghe opslach ruste crighen ymmermeer, Hild. 170, 83. Si gaen den pat ter hellen waert, daer nyemant ruste en can gheschien, 170, 26. — Bij Plant. staat het woord ook in de bet. *verademing*, na doorgestane pijn. Vgl. RASTE (kol. 1954): „in ruste zijn van sijnder pijne, *estre en repos de sa douleur*, acquiescere". — Misschien is hiermede te vergelijken het gebruik van ruste in de bet. *het ophouden van iets* (*dat iemand kwelt*) in *Hs. Acq.* 170*a*: „hem wart water gegeven vanden hoochsten steen ende ruste haers dorstes uyt enen harden steen (*Boec d. Wijsh.* 11, 4: *data est illis requies sitis*). Doch ook kan de uitdrukking eene letterlijke vertaling zijn uit het Latijn en minder gewoon mnl., waarin weliswaar rusten in de bet. „ophouden met", maar met een pers. als ondw. bekend is.

2) *Rust en vrede, kalmte, vrede; de toestand waarin men in vrede leeft met anderen en met zich zelven*, in het laatste geval òf *kalme stemming, vredige stemming, gemoedsrust*, òf *zielevrede, zielsrust, vrede met God en zijn lot.* Kil. „quietudo, tranquillitas, securitas" (vgl. SEKERHEIT). Plant. rust des geests, *repos d'esprit*, euthymia, tranquillitas animi; die in ruste is, die sonder ruste is; yemande sijn ruste benemen, inquietare. || Hi is wijs die ruste mint, want God is rust, Hild. 170, 47. Soo wye in rusten leven can, die wert ghepriijst van sijn gheburen, 170, 52. Ghenade is bi misdoen ghescreven om datter rust of comen mach, 170, 40. Rust ende onrust teltmen twye (*twee dingen*) die contrari waren ye, 170, 49; ook 169, 17. Sonder ruste in meneghe smerte minde sine, *Parth.* 6409. Dat in eer de meerre sie ende wijs in rusten bliven (*en wij er door bevrijd zijn van lasten of onaangenaamheden*), *Hs. Egmond f.* 3v (*a.* 1367). Dus is hi spade te rusten wel (*zal het lang duren voordat hij rust geniet*) die den dommen leren sel, Hild. 222, 15 (men kan deze plaats ook brengen tot 1). Mesdoet hi u, ic bem sijn viant, ende hine sal niet . . . nachts met gemake slapen no

smorgen met rusten opstaen, *Ren.* 681. De grave hadde sijn lant beset, ende hopede te rusten bet dan hi daer te voren dede: hi ende alle de sine mede waren te rusten meer dan te voren, Stoke VII, 851. Sijt te rusten ende te vreden, uwen noot suldi verwinnen, *Couchy* I, 536. Daerbi set u te rasten dan, soo doedi als en wijs man, *Lsp.* III, 9, 111 (*var.* rusten). Hier leghet sulc die twintechwerven ghetymmert heeft ten dake toe, ende emmer liet hijt staen also, ende om die wonderlike lost leget hi hier al sonder rost, *D. War.* 8, 74, 36. Welc es die beste ruste die de mensche hebben mach up dese weerelt? . . . een puer ende suver consciencie, Eckart 42. — In de bet. *rustige werkzaamheid, het stilzwijgend volbrengen van den kloosterplicht* staat ruste op de volgende plaats. || Als sie (*de zusters*) weder comen (*van eene opdracht buiten het klooster*) . . . sullen sie ierst ghaen in die kerke . . ., ende kieren sich vluchtes tot oorren ruste (*l.* oorre, *òf is hier het woord ml. gebruikt?*), *Hs. Kloosterr.* 59*a*. — Ook, in eene iets ruimere opvatting, *aangename stemming, genoegen, vreugde.* Vgl. RASTE (kol. 1056 vlg.). || U gebreect danne nemmere goet no raste noch ooc ere, *Rose* 6051 (*var.* ruscu, *l.* ruste?). Blijscap (*is*) . . . een rueste (*l.* ruste) ende een ghenoeghen des (*l.* den) menscheliken gemoede, verhoghende hem in eeneghe bequamelike . . . sake, *Blome der doochden* 19. Dat die hoocheit der werelt van den vrouwen is te scuwen, die sonder rust is ende sonder sekerheit, al omme met verdriet besingelt, *Hs. Cyrill.* 35*r*. Si (*eene onaangename vrouw*) en laetet min no mere om u raste noch om u ere, *Lsp.* III, 9, 107 (*varr.* ruste). Al haer solaes ende al haer ruste leicht soe in den zanc van Luste, *OVl. Lied. e. G.* 278, 1321. Dattu (*Leander*) so langhe hebt ghebeyt te comen daer dijn herte leyt, daer du dijn ruste plaghes te zoecken, *Bloeml.* 3, 96, 95. So wie bi lieve in rusten leit van niders clappen onbedwonghen, hi mach wel zinghen, 3, 122, 1. — Misschien behoort hiertoe *Sp.* III[4], 4, 25 vlgg.: „enen staf, die . . . van al den kerstinen luden over heilechdoem . . . gheheeten es ende ruste”. De bet. kan zijn „reden tot vreugde”, doch misschien ook moet men het woord hier, waar van een „staf” sprake is, weergeven door „steun, het rusten op iets (in overdrachtelijken zin)”. — Op een persoon toegepast. Vgl. RASTE (kol. 1057). || Ghi sijt mijn ruste ende mijn delijt, *Madelg.-fr.* 79, 148.

3) Eene enkele maal heeft ruste de bet. *plaats waar men rust of uitrusten kan.* Zie boven *MLoop* II, 92 bij 1). || Teerst maken si (*bijen*) waer wonen sal die ghemeente ende rusten al; . . . dan maken si der heren rusten, *Nat. Bl.* VII, 173.

4) Eene enkele maal is ruste een objectief begrip, in verbinding met doen. Enen ruste doen, *iemand rust geven*; ook *iemand vreugde geven, hem genoegen geven of doen.* Vgl. RASTE, 4). || Si dede hem (*den zieke*) rust als hise gaerde, Hild. 175, 125. — Elc (*man en vrouw*) sal waer hi can andren ruste (*var.* raste) doen ende vrede, *Lsp.* III, 19, 18 en *var.* After dien was die coninck wael te vreden deser dinck, ende dede der vrouwen grote ruste ende lyet haer hebben wes haer luste, *MLoop* II, 3187.

AANM. — *Cass.* 780: „want hise vor hem bugen doet met sinen groten rusten slagen”, moet het woord bedorven zijn. De verbetering in ruusten, van ru, aan den voet der bl. voorgesteld, past niet, èn om de beteekenis van ru, èn omdat hier geen plaats is voor een superlatief. Waarschijnlijk moet men lezen sturen, van stuur, *geweldig, hevig*; z. ald.

RUSTELDACH, znw. m. *Rustdag.* Vgl. Plant. rustdach, rouwdach, *jour de repos*, sabbathum. Vgl. mhd. *ruowetac*; hd. *ruhetag*, en voor den vorm werkeldach, bedeldach (biddag), asschelwoensdach e. a. Kil.'s rustdagh heeft eene andere beteekenis, nl. *goede vrijdag* („j. stille-vrijdagh, *Sax.* dies parasceues”). || Om sommigher daghen wil, die ghebonden sijn wtter vrese Gods als te beden, ende dat sijn gheheten feriën, dat sijn rusteldaghen, *Sassensp.* 2, 78 (*ald. ook* bedeldach, *en elders in Sassensp.* 2, vredeldach *naast* vrededach).

RUSTELIJC, -LIC, bnw. Mnd. *rustelik*; vgl. hd. *ruhlich.* Hetzelfde als rastelijc; z. ald. *Rustig.* — *a*) Van eene plaats, *stil, buiten den wind gelegen.* || Wanneer dat men zilver vergaderen wil ende datment smeden sal, so moet hem die goutsmit verhoeden van drie dinghen, als voor stof, voor wint ende voor vuchticheit . . ., daerom, salmen dese twe (*goud en zilver*) vergaderen, dat moet wesen in een zuver rustelike stede, *BartA.* 538*a*. — Vooral *stil, rustig, vredig, waar rust heerscht; waar men niet gestoord, eene vredige stemming niet verstoord wordt.* Kil. rustelick, gherustelick, quietus. || Bidde den vader in desen alre rustelijcsten slaepcamerkijn ende segghe: dit is mijn rust in ewicheit, *Met. Serp.* 135. Een rustelicke stede, daer ick sal moghen ghebruken die heymelicheyt van templacie, *Pass. W.* 93*d*. — *b*) Van eene zaak. *Rustig, ongestoord.* || Wi sijn in rustelijc delijt, *Sp.* II[7], 33, 12. Alsoo hy dat huys tegens P. . . . ghecoft, bewijncoopt ende wel betaelt heeft, ende jaer ende dach een (*l.* in?) rustelick besit gehadt heeft, *Dingt. v. Delft* 28. — *c*) Van een persoon en wat tot hem in betrekking staat. *Rustig, vreedzaam.* Vgl. RUSTELIJCHEIT. || Dat wi een rustelijc ende een stille leven leeden moeten in alre vriendelijcheit ende tamelijcheit, *Hs. v.* 1348, 165*c* (*I Tim.* 2, 2: *ut quietam et tranquillam vitam agamus*).

RUSTELIJCHEIT (-LICHEIT), -HEDE, znw. vr. Van rustelijc; z. ald. *Rustigheid, rust.* — *a*) *Rust, zekerheid, veiligheid*, van toestanden en plaatsen. || Comt ghi, die in perikel der zee deser armer bedructer werlt (*waart*), als totter havenen der rustelicheit, *Boec v. d. L. J.* 104*d*. — *b*). *Vreedzaamheid, vrede, rust*, van de gemoedsstemming; ook, evenals sekerheit (z. ald.), *gelukkig gevoel, zalige stemming.* || Oftie lechame zine spise met gemake eit, . . . met hoe groter uutnemender vreden ende met hoe groter rustelicheden sal die ziele ontfaen dan . . . die spise die ten levene behort, *Franc.* 5572.

RUSTELIKE (RUST-, ROST-), -LIJC, -LIC, -LIKEN, bijw. Hetzelfde als rastelike; z. ald. — 1) *Op eene rustige, vredige, vreedzame wijze, in of met rust*, zoowel met betrekking tot anderen als tot het eigen gemoed. Kil. rustelick, gherustelick, quiete. || Dieren die rustelike singen ende honich vergaderen, *Hs. Cyrill.* 35*r*. Daer antwoorde dat water rustelic ende seide, 77*v*. Om te vaerne in Vrankerike, daer te wesene rustelike, *Sp.* IV[1], 84, 11. So trac hi int lant van P., om gode daer rustelic te dienen, *Exc. Cron.* 53*d*. Dat beter is vele rustelike één morseel met spele dan te hantierne pine sware om te hebbene dat van nooden ware, *Sp. d. Sonden* 10019 (*hs.* roestelike). Hie sal rostlic ende vredelic ommegaen mit den kerckmeisteren ende die in den huse wonen sonder kijven of knorren, *Stadr. v. Kampen* 44. Zoo ook *Tijdschr.* 22, 52 (rosteliker aendencken der godliker oeffeninghe). — 2) *Rustig, ongestoord* in juridischen zin, *zonder dat iemand in de oefening van eenig recht door anderen belemmerd wordt.* || Enen weert . . ., daer G. ende sijn vader rusteliken in gheseten hebben, *Cod. Dipl. U.* 2[2], 199; zoo nog eens *ald.* So mach hy voirtmeer na scepene vonnesse rustelike zijn erve houden ende besitten, Meyl. *Delfl.*, *Bijl.* 51, 17 (*a.* 1246); ook 55; *Keurb. v. Haarl.* 6; *Pro Excol.* 6, 687 (rustelycken unde vredelycken). — Ind gelikewail sal onse lieve neve . . . rustlich ind vredelich blyven sitten yn hebbender brukender were van den ailingen lande van L., *Nijh.* 3, 280 (*a.* 1406).

RUSTELIKE, bijw. Mnd. *rustliken*. Het woord komt op ééne plaats voor in eene beteekenis, die met die van het vorige Art. moeilijk is overeen te brengen. Zij moet daar zijn *op eene elegante of keurige wijze, gelijk het een ridder past*. De bet. van mnd. *rustliken*, die door Lübben opgegeven wordt als „rüstungsmässig", kan op de daar genoemde plaats dezelfde wezen. Het woord komt van *rusten*, uitrusten, toebereiden. Zie RUSTEN, 2de Art. en vgl. GERUST, 2de Art.; hd. *rüstig* (dial. ook „sierlijk, mooi gekleed"); 17de-eeuwsch *rustig*, kloek, dapper. Plant. rustichlick oft rustelick, *bravement*, *gentiment*, lepide, concinne, eleganter. || Die here van B. ende die heere van S. ende oock die ander heren die ghesteken hadden (*namen deel aan het bal*) ende elck bewaerde daer seer rustelijc sijn eere, soo dattet was een melodie (*genot*) om te aensien, *Exc. Cron.* 281*c*.

RUSTEN (ROSTEN), zw. ww. intr., wederk. en trans. Mnd. *rusten*; ndl. *rusten*. Hetzelfde als rasten en resten; z. ald. en vgl. Franck op rusten. Zie ook ROEN, GEROEN en (vooral oostmnl.) ROUWEN.

I. INTR. — 1) *Rusten*, *uitrusten* na arbeid of van vermoeienis, *zich verpoozen*, *uitblazen*, *verademen*, *rust nemen*. De beteekenis van rusten is zoowel duratief, „rustende sijn, uitblazen, sich verpoozen, rust nemen, *ook* slapen", als perfectief *gaan rusten*, *tot rust komen* (vgl. GERUSTEN en de uitdr. „laten gerusten", waarin de perfectieve kracht nog duidelijker door *ge-* wordt uitgedrukt), *ook* ontslapen, sterven, de rust ingaan. Vgl. *Ndl. Wdb.* op gerust, waar dit onderscheid juist is ingezien,maar niet goed genoeg geformuleerd door „rusthouden" (duratief) en „rust nemen" (dat ook eene duratieve beteekenis kan hebben). *Voc. Cop.* rusten, quiescere (te gader rusten, mede rusten, conquiescere); rusten, pausare. Kil. rusten, quiescere, conquiescere, requiescere, frui quiete, carpere quietem, dare corpus quieti; cessare, otiari, feriari; rasten j. rusten. Plant. rusten, rouwen, *se reposer*, quiescere enz.; sich tot rusten begeven, corpus dare quieti vel somno. || Doe most hi rusten, *Rein.* II, 6972. Hi . . . bleef legghen rusten in sijn vrede (*op zijn gemak*), 6500. Die zevende dach . . . daer God up ruste, *Bloeml.* 2, 59, 898. Den zevenden (dach) so ruste hi (*God*) sochte, *Sp. d. Sonden* 8958. Hem (*God*) en moeiet rasten no jaghen, *Wap. M.* III, 109. Dar seldi rosten want ghi vermudt sijt, *L. v. J.* c. 83. Dat ic roste ane din dage der bedrufden, *Limb. Serm.* 111*c* (*Habakuk* 3 11: *ut requiescam in die tribulationis*). Die heren voeren in die stat ende danderen in die pauwel(i)oen(e) daer sy rustens hadden te doen(e), *Troyen* dl. 1, vs. 14012 (*hs.* roestens). Aldus seldi jeghen den nacht striden . . . sonder slapen ende ooc rusten, *Bloeml.* 3, 44, 505. Si (*bijen*) rusten in die morghenstont tote dien dat een . . . trumpt, 2, 45, 115. Doe hem (*Alexander*) met dinen lusten al dat (*zijne zorgen*) vergeten ende rusten, 1, 156, 127 (*tot den slaap*). Beghinnet hem (*den vogel*) ooc muten lusten, doene van alre pinen rusten ende ghef hem aes ghenouch, 2, 39, 93 (*vgl. bij* RUDEVOGEL, *waar het boven* (3, 160) *vermelde* harmvogel *wordt verklaard als* „rustvogel, vogel die rust"). — Ook in de bet. *tot rust komen*. || Dat hijder . . . hertelicke zieck of wiert ende en ruste niet voor dat hy doot was, Despars 1, 15. Daer na so ruste de jonfrou wijs (*van hare zwerftochten*), *Christ.* 1707 (*vgl.* 1676: „so stont (si) op . . . voor middernacht, ende ginc in de wustine, daerse groot geringhe hadde te sine"). — Laten rusten, *met rust laten*, *tot rust laten komen*. Vgl. bij GEHERMEN en GEROEN de uitdr. „laten gehermen" en „laten geroen". || Et nes so wachtende man, dat hi (*de duivel*) ne iet vele rusten laet, want hine so nauwe bestaet, *Nat. Bl.* VII, 422. Sie (*de vlieg*) ne laet die honde niet rusten; so hem meer mach slapens lusten, so hem die vlieghe pijnleker es, 413 (*var.* gerusten; *z. ald.*). — Van den slaap, zooals nog heden. Kil. „dormire". Plant. op sijnen wijn rusten (*zijn roes uitslapen*), *reposer son vin*, obdormire crapulam, vinum edormiscere. || (Hi) es te hant rusten gegaen ende sliep inden pauwelioene, *Sp.* III[2], 14, 62. Lichtelike ende harde saen rusten die wijf na desen alsij van kinde sijn ghenesen, *Vr. Heim.* 920. Die borchgrave . . . die zulc ghepeins in den moet hadde dat hi lettel ruste, *Couchy* I, 202. Dien nacht was Lanceloot. . . te gemake gedaen daer binnen ende ruste alse dies noot hadde doe ende sliep toter priemetijt toe, *Bloeml.* 1, 62, 1. Si (*bijen*) rusten, opwaert den buuc, dor dat (*nl.* dat hare vederen niet ne werden nat), 2, 44, 52. — Van den dood. *De (eeuwige) rust ingaan*, *sterven*. Zoo ook in het latere Ndl. (zieWeiland) en nog heden in zeeuwsche tongvallen: „hij is gerust" in de bet. „hij is ontslapen" (vgl. *Ndl. Wdb.* op gerust). || Cortelike daer nae soo hevet hi gherust inden Heer, *Gest. Rom.* c. 13 (*ook* sterven *wordt in het Mnl.*, *als subjectief intrans.*, *vervoegd met* hebben, *zie bij* HEBBEN; *ndl.* „gerust zijn", *is de uitdrukking van den toestand uit de werking voortvloeiende*). (Doe) wert Sinte Jeroen bi den bisscop van Utrecht . . . met miraculen tot Egmonde gevoert, die in voortiden te Noortich gerustet was, Matth. *Anal.* 3, 59 (*hier staat*, *evenals bij ndl.* sterven, „verandering van toestand" *op den voorgrond*). Doe ruste die ander Dideric . . . ende wert begraven tot Egmonde, *ald.* 64. Lutgaerd sijn wijf . . . ruste op die ander Idus in Meye ende wert begraven by haren man, *ald.* 66. — Ook als duratief, *rusten in het graf*, *begraven liggen*. Vgl. ndl. in grafschriften „hier *rust*". || Doen groefmense tSintruden . . . in een geesteleke clooster . . .; so rustese omtrint seven jaer toot dier tijt . . . dat men op een andren gront dghestichte al van den clooster verleide, *Christ.* 1835. — Van de hemelsche gelukzaligheid. || (Si) selen rosten met Abrahame . . . in hemelrike, *L. v. J.* c. 59. Ooc seldi sien comen van oost ende van west, van nort en van sut, die rosten selen int rike gods, c. 155. Vgl. *Staten-Bijbel*, *Openb.* 14, 13: „saligh zijn de doode die in den Heer sterven . . ., op dat sy rusten mogen van haren arbeydt".

2) *Rustig ergens zijn*, *verblijf houden*, *vertoeven*. Vgl. RASTEN, 2). || Ten ghonen die daer rusten ende seker wonen, *Sp. d. Sonden* 8853. Algheheel . . . ruste in die maghet smale Gods sone, *Wap. M.* III, 300 (vgl. bij Wederk.). — Ook *rust vinden*, *rusten*. || In u so rust mijns herten bloet, *Bloeml.* 3, 120, 10 (vgl. *Couchy* 492: „doch so was die herte sijn gherust in dat edel beelde", *het rustte er in*, *kon er zich niet van los maken*, en *Rose* 8343: „daer maecte hi (*Abelard*) abdesse in (*in het nonnenklooster*) joncfrouwen Heilewigen (*Héloïse*), daer sijn sin op hadde gherust, *die hij vurig bemind had*"). In derre minnen rost die salege sile . . . in groter walheit ende in groter genugden, *Limb. Serm.* 187*c* (*vgl. ald.* ombe dat die ure cort es dassire in bliven mach). — Met eene zaak als ondw. || Meltheit ende vromichede ruscen (*l.* rusten, *d. i.* rustten) beid(e) in éénre stede, *Troyen* dl. 1, vs. 6841 (*zij waren beide in één persoon vereenigd*). — Met een voorwerp, een ding, als subject. *Berusten*, *bewaard worden*. || Die pantvercoopers, onder wien die penningen rusten, *R. v. Utr.* 2, 374, 16 (16*de eeuw*).

3) *Ophouden met iets*, *rusten*, *iets staken*, verbonden met eene ontkenning. Vgl. RASTEN, 3). || Ic en sel rusten nacht noch dach, . . . ic sel lopen ende jaghen, . . . al soudic ewelic soeken, *Rein.* II, 6223. Ic en rust niet na morghen vroe, eer ic te hove bem voor die heren, 4560. — Met eene zaak als ondw. *Ophouden*, *eindigen*. || Saedtijt oest, dach ende nacht, des somers ende des winters cracht die ne sullen ooc rusten (*var.* rasten) niet, *Rijmb.* 1265 (*God tot Noach*).

4) *In rust en vrede zijn*, *rust of vrede hebben*, zoowel ten opzichte van anderen als van het eigen gemoed. Vgl. bij GERUST, dat behalve van het wederk. hem rusten ook deelw. bnw. kan zijn van het intr. rusten (vgl. ndl. *gedwongen*, *genegen*, *gepast*). Vgl. RASTEN, 4) de bet. „op zijn gemak zijn" (van het lichaam) en „in eene kalme, aangename stemming zijn" (van den geest).

5) Met eene bepaling met op. Vgl. RASTEN, 5) en RESTEN, 2). — *a*) *Steunen op*, *rusten op*. Ook in de eigenlijke beteekenis zal het woord in het Mnl. wel bekend zijn geweest, doch het gebruik is een overdracht van rusten met een pers. als ondw. *steunen op*, *vertrouwen op*. || Daer op (*op die zekerheid of vaste hoop*) rusten sy alte wael (*zeer vast*) ende elken donct dat hi een grael van grote salde ghewonnen heeft, so dat hi lieflic ende vrolic leeft, *MLoop* II, 1203. Vgl. GERUST, 2). — *b*) *Uitgaan naar*, *naar iets streven*. Vgl. RUSTEN, 5) en lat. *niti*. || Te vergheten alle tijttelike dinghe ende te rusten op ewighe dinghe, *Stemmen* 177. (Als) si sijnre niet en acht daer al sijn hert op rust ende wacht, *MLoop* II, 2345. Mijn herte heeft langhen tijt daer op gheleghen ende gherust, ende anders blevic ongherust, hi en hadde ene joncfrouwe van machte, *Limb*. I, 634. — Zie nog een andere beteekenis der uitdrukking, nl. *zijne zinnen zetten op*, *beminnen*, bij 2).

II. WEDERK. — Hem rusten. De wijze waarop zich bij dit ww. het wederk. heeft ontwikkeld, is niet geheel duidelijk. Bij RESTEN is de gewone ontwikkeling ondersteld, nl. (1) transitief, vervolgens (2) wederkeerig en daaruit (3) intransitief. Doch vooreerst ontbreekt het trans. bij rasten, en ten tweede is bij resten en rusten dit gebruik beperkt tot deelen van het lichaam. Men kan „het hoofd, de leden" rusten, maar enen rusten heeft niet de bet. „iemand (anders) laten uitrusten", behalve op ééne plaats, waar het obj. here (*leger*) met hem (wederk.) is verbonden, nl. *Sp*. III[4], 36, 21: „tAquileren, ... daer hi waende in groten vrede liggen, want hem mochte lusten, omme hem ende sijn here rusten", d. i. „opdat hij zelf en zijn leger daar zouden uitrusten". In de 16de eeuw wordt *rusten* verbonden o. a. met het obj. „u treuren" in de bet. *laten rusten*, *staken* (zie de aanh. uit Coornhert bij Oudem. 5, 923). In het Mhd. is *ruowen* alleen intr., en het mnd. *rusten* is als wederk. zeldzaam. Er zal hier wel analogie in het spel zijn, b. v. van het andere rusten, waarbij het wederkeerige zeer natuurlijk is; evenwel, het is in het Mnl. niet zeer gewoon, en ook het Hd. heeft *sich ausruhen* en het Fransch *se reposer*.

1) *Rusten*, *uitrusten*, *rust nemen*, *zijn gemak nemen*, *zich verpoozen*, *zich verademen*. Plant. rust u, *repose toy*, quietus esto, quiesce (bij Kil. wordt het wederk. ww. niet vermeld; ook niet in *Voc. Cop.*; in *Teuth*. ontbreekt rusten geheel). || Rust u ende sit neder, *Beatr*. 569. Beet neder ende rust u, wi moeten hier bliven, *Ferg*. 230. Sidi mat, her grave, soo vaert u thuuswert rusten (*ga naar huis om uit te rusten*), *Limb*. II, 982. Daer na gingen hem ontwapen ridderen, heren ende knapen, ende ginghen hem daer na rusten, *Bloeml*. 2, 128, 802. Eer ic vort vare, willic mi hier een luttel rusten, 3, 47, 23. Nu gaet u rusten een lettelkijn, *Ferg*. 2910. Ic wille eer rusten mi eer ic dat derde boec beginne, *Lutg*. II, 1923 (vgl. *Lev. v. Lutg*. II, 14532 bij RESTEN, Wederk.). Up sine aerme heefti hem gerust, ende omdat hem slapens lust, es hi up sinen aerm gelegen, *Sp*. IV[1], 18, 43. Daer beette hi . . . ende wilde hem rusten int scone gras, *Flandr*. I, 585. Als hem die Brabanters dien dach lanc gherust hadden, *Brab. Y*. VII, 15158. Die Engelschen stelden hem daer ter neder om hem wat te rusten ende in ordinancie te stellen, *Exc. Cron*. 134*c*. Aldaer hevet hi hem gerust ende at, *Sp*. III[2], 27, 65. Rust jou van den groten slaghen, die ghi heden hebt ontfaen, *Wal*. 4652. Si beetten ende dronken, . . . ende bleven hen rustende daer, *Lanc*. II, 28054. Si bleven paysivelike hem daer rustende eenen tijt, *Amand* I, 5920; ook II, 517. Rust u énen dach of twee, danne so vaert daer ghi ghebiet, 2770; ook 6328. Hi (*God*) rustem upten zevenden dach, *Rijmb*. 379 (*ald*. 399 *het intr*. rusten *in dezelfde beteekenis*). Als wy ons dair wat gherust ende vermaict hadden, *Breidenb*. 32. Aldaer sittende om hem te rusten, *Boec v. d. L. J*. 160*d*. Tierst dat . . . die doden waeren verbrant, rusten sy hem, *Troyen* dl. 2, vs. 23414; ook 25123. Die van werkene maect vrede, ruste hem ooc van moede (*naar den geest*) mede, *Sp. d. Sonden* 12975. (*Het paard*) en mochte niet een voetstap gaen, hen moeste hem rusten ende stille staen, *Wal*. 1396. Alsment (*het dier*) jaghet . . ., blijftet somwile staende stille ende rust hem ende vecht, *Nat. Bl*. II, 1729; ook 400. Tpeert wart mat ende sprac toten man die op hem sat: ic wil mi rusten nu, sit of, *Rein*. II, 5669; ook *Wal*. 730. Zoo ook *Lanc*. II, 9131; *Grimb*. II, 1064; 661; I, 3845. — Ook van den slaap. || Elc ghinc up sijn bedde slapen ende rusten hem, *Wal*. 2668. Wildi slapen gaen ende rust jou, het dinct mi wel ghedaen, 2605. Deer W. rustem tote dat daghede, 3615. (Si) laghen ende sliepen soete ende sochte; elc ruste hem so hi best mochte tote dat men den claren dach uten hemel scynen sach, *Grimb*. I, 5262. — Ook in den zin van *tot rust komen*. || Dusdaen leven, dusdaen rouwe dreef altoos die scoon joffrouwe Cassandre, dat sy haer niet en ruste(n), ende haer gheenre blijtscap en luste(n), *Troyen* dl. 1, vs. 4769 (fra. *ja repos n'eust*; misschien kan men de plaats ook brengen tot 3), en het woord weergeven door (*niet*) *met iets ophouden*, of tot 4), d. i. *kalm zijn*, *zich kalm houden*). — Ook in de beteekenis *werkeloos zijn*, *niets uitvoeren*, *den tijd in ledigheid doorbrengen*. || Ic ware nu (*l*. mi) liever in die helle, dan ic hier altenen laghe ende ruste mi van dage te dage (*dag uit dag in*), *Limb*. V, 896. — Bij de voorbeelden van gerust, deelw. bnw. van hem rusten of het intr. rusten voege men nog || Die hert voren een deel, hem lust te lopene: hi was gherust, *Ferg*. 147 (*aldus de leesteekens te plaatsen*). Hi hilt vore hem al stille, tes hi gherust was te sinen wille, 2381.

2) *Rustig ergens zijn*, *vertoeven*. || Gaet henen (*tot Diomedes*) ende rust u te hande mit des verraders Calcas dochter, *Troyen* dl. 2, vs. 23312 (fr. 20072: *or sejornez o la moillier*, *avec la fille au viel Calcas*). Hi (*God*) wilt hem rusten in uwen pleyne (*overdrachtelijk voor „uwen schoot"*), *Blisc. v. M*. 2161 (*tot Maria*).

3) *Ophouden met iets*, *iets staken*. Zoo ook hem rasten; z. ald. 2). Deze bet. kan het woord hebben *Troyen* dl. 1, vs. 4769 bij 1).

4) *Kalm zijn*, *eene rustige gemoedstemming hebben*. Vgl. GERUST, dat ook het deelw. is van hem rusten. || Rust u ende siet toe (nl. *naar den tweekamp tusschen Turnus en Aeneas*) sonder scamp, *Troyen* dl. 3, vs. 40042 (*tot Latinus*, *den vader van Lavinia*, *de geliefde der beide medeminnaars*). Zwijch stille ende ruste di mede, *Sp. d. S*. 16789. Dan en sal u herte daernaer hem niet custen (*var. B*. rusten) in sijn droven, *Rose* 2290 (fra. *ton cuer ne porras apaier*).

5) Met eene bep. met op, en eene zaak als ondw. *Steunen op*, *afhangen van*, *in betrekking staan met*. || Daerop rusten hem die zenuwen, comende van den morch des ruggebeens, *Lanfr*. 52*r*.

III. TRANS. — Met den acc. der zaak, aanduidende een deel van den mensch. *Doen uitrusten*, *rust geven aan*. Vgl. RESTEN, 1) en zie boven bij Wederk. || Dat derde punt, . . . daer men den sin mach rusten met ende in punten bringhen weder, dats enz., *Bloeml*. 2, 210, 159. Rust u sinnen ende rust u leden, ende niet te vele u onderwint, *Vad. Mus*. 1, 329, 54. Die nacht is om dat ghescapen dattie menschen sullen

slapen ende rusten lijf ende zinne, *Lsp.* I, 16, 15. Doe woude hi sijn hooft wat rusten ende hi sloech hem neder voort autaer op een hout, . . . ende hi wort daer ontslape, *Marialeg.* 1, 370. Merchtucht (*ontspanning*) verrust die moede lede, *Sp.* I[e], 52, 23 (*var. B.* rust). Op ene crucke dat hi quam herde cranckelike ghegaen; hine ginc niet verre, hine moeste staen, ende rusten sine moede lede, *Belg. Mus.* 8, 97, 46. Die sone des menschen . . . en heeft niet soo veel daer hij sijn hooft op mach neyghen of rusten, *Gest. Rom.* 87*c*. Zoo ook in de 17de eeuw. Zie een voorbeeld uit Vondel van „de leên rusten" bij Oudem. 5, 922. — De uitdr. „*rust* uw hoofd" is nog heden bekend in de bet. „wees kalm, berustend", of ook „breek u daar het hoofd niet mede". Zij komt reeds voor in de 16de eeuw. Zie *Elkerlijc.*[2] 68, 774: „tes al verloren, rust u hooft" en een tweede voorbeeld bij Weiland op rusten. Vgl. ook wvla. „God *ruste* zijne ziel" (De Bo 963).

AANM. 1). — Rusten, *Sp.* II[2], 45, 52 is eene verkeerde lezing voor roosten; z. ald. — *Nat. Bl.* VII, 167 *var.* is rusten niet de ware lezing; zij is ruten, zooals de tekst heeft; z. ald.

AANM. 2). — *Parth.* 7808: „die sonne daer ic af seide (nl. *de liefde*), si rust ende hout in arbeide die werelt al sonder verbliden" is *rust* niet te begrijpen; men zou het tegendeel verwachten. Waarschijnlijk is de tekst bedorven.

RUSTEN, zw. ww. trans. Mnd. *rusten*, ook *rustigen*; mhd. *rüsten*; ohd. *rusten*; ags. *hyrstan*; ook *hyrst*, znw. (ohd. *rust*), „sieraad, tooi, wapenrusting"; hd. *rüsten*; ndl. *rusten*. Het woord is in het Mnl. nog niet zeer gewoon; ook de samenstelling *uterusten is in het Mnl. nog onbekend. Doch het deelw. bnw. gerust, *uitgerust*, *toegerust*, vooral *ten strijde*, *gewapend* bewijst het bestaan. Indien dit rusten, Wederk., meegewerkt heeft tot het reflexieve gebruik van het vorige artikel, dan moet het gewoner zijn geweest dan uit de opgeteekende voorbeelden blijkt. Zie ook RUSTELIKE, 2de Art. en RUSTINGE, en vgl. RUSTICH, 2de Art. Zie over oorsprong en verwanten de wdbb. (Franck houdt het ndl. woord voor eene navolging van het duitsche: het is niet zeker dat hiervoor voldoende aanleiding is). *Teuth.* gerust, gewaepent, procinctus. Plant. rusten, toerusten, *appareiller*, *accoustrer*, *esquiper*, ornare, parare, apparare, instruere; sich rusten ten krijghe, expedire se ad proelium s. pugnam; sich tot wercken rusten, operi se accingere; wtrusten, oft wtstellen, *esquiper*, *adieancer* (d.i. *agencer*) *accoustrer*, instruere, aptare, componere, concinnare, parare, adornare; toerusten, een maeltijt toerusten, schepen t., sijn huys t.; sijnen winckel t.; yemanden wat quaets oft leedts toerusten; ook toerustinge. Kil. rusten, toerusten, parare, apparare, instruere, ornare, accingere, armare, armis instruere; wtrusten, wtstellen, instruere, concinnare, exornare.

RUSTICH, bnw. Mnd. *rustich*; ndl. *rustig*. Van ruste; z. ald. *Rustig*, *stil.* — *a*) Van zaken. Vgl. RUSTELIJC, *a*), en zie RESTICH (waarnaast een mnl. *rastich niet heeft bestaan), dat alleen uit *Teuth.* is opgeteekend. || Een vredsam herte dat is een rustich bedde, *Coll.* 92*r*. Wi zullen den zueten kinde Jhezus een beddeken bereyden dat sachte is ende warm ende rustich, 91*v* (*waar hij niet gestoord wordt*). — *b*) Van een persoon en de uitvloeiselen van zijn wezen. *Rustig*, *stil*, *vreedzaam*, *kalm of rustig gestemd.* *Teuth.* stil, rustich, vreedsam, tranquillus (het voorkomen van „rustich" in *Teuth.*, waar „ruste" en „rusten" ontbreken, wekt verwondering: misschien is *rustich* drukfout voor „restich"; in *Teuth.* I ontbreekt het woord evenals zijne verwanten). Kil. rustigh, gherust, quietus, placidus, tranquillus; rustigh (*bijw.*) leven, quiete et libere vivere, secure, suaviter, tranquille (in Plant. ontbreekt, vreemd genoeg, dit woord, terwijl het andere gelijkluidende er wel in opgeteekend staat). || Dit is mijn besittinge, van welken ic bin onverwinlike, vri, rijc, rustich, alresekerste, *Hs. Cyrill.* 66*r* (lat. *quietus*). Pint u in uutwendigher onlede ende overlope vredesam ende rustich van binnen toe bliven, Gerl. P. 202. Mit rustiger onbeeldeliker stilheit, lutterheit ende onaennemelicheit, *Hs. Serm. G.* 170*b*. Het (*het gebed*) sal ooc vlitich ende rustich sijn, *Gulden Troon* 86*a*. — Vgl. RUSTICHEIT. — Als znw. *Hij of zij die rustig of vreedzaam gestemd is.* || Dan gevoelt hi die grote zueticheit der vertroostinghe die god gheeft in die rustige, den genen die hem ontsien *Con. Som.*[2] bl. 393.

RUSTICH, bnw. Mhd. *rüstec*, *rüstic*; mnd. *rustich*; hd. *rüstig*. Van rusten; z. ald., 2de Art.

1) *Uitgedost*, *uitgerust*; vooral voor een strijd, *gereed voor een strijd of aanval.* Zoo ook mhd. en mnd. (alwaar het woord verbonden voorkomt met *verdich*). || Soo sal elcke dienstman in onsen lande die sijns dienstrechtes geneten wil, hem rustich (*nl.* holden, *aan het volgende te ontleenen*) ende ten minsten één reysich peerde holden . . ., ende wesen daer mede oick bereit mit harnasch, tuych, spese ofte andere geweer, als hy daer toe verscreven ende geëischet wordt, Racer 3, 209 (*a.* 1518). — Daaruit heeft zich de bet. „vlug, vaardig, levendig" ontwikkeld, eigen aan hd. *rüstig.*

2) In de 16de eeuw wordt rustich gebruikt. — *a*) Van personen. *Flink*, *kloek*, *de voor eene bepaalde zaak*, oorspronkelijk *een strijd*, *vereischte eigenschappen hebbende*; ook van uitwendige eigenschappen, *keurig*, *uitgedost*, *netjes*, *sierlijk*, *elegant.* De oudste vermelding is bij Kil. „rustigh, paratus, promptus, ornatus, scitus, bellus, venustus *et* liberalis, ingenuus", en Plant. rustich ende fraey, *miste* (Duc. op misterium (= ministerium), 1: *mistement*, artificiose), *brave*, *gentil*, *bien esquippé*, concinnus, lepidus, bellus, bellulus, elegans. Soortgelijke beteekenissen heeft het woord ook in de 17de eeuw; zie Oudem. 5, 924 op „rustig, o. a. „dapper, moedig, kloek, wakker, onbevreesd"; en vgl. *Wdb. op* Bredero 316 vlg. Zie ook RUSTELIKE, 2de Art. en RUSTICH, bijw. — *b*) Van zaken. *Kunstig*, *sierlijk*, *keurig*, *schoon*, *fraai.* Sommige der bij *a*) genoemde lat. bnwn. kunnen ook op zaken betrekking hebben. || In de Gheltmuntstraete . . . was een rustighe springhende fonteyne . . . ghemaect met twee conduyten, uyt de welcke niet dan rijnschen wijn . . . en vloyde, Despars 3, 440. — Vandaar het bij Plant. genoemde rusticheyt, *braveté*, *gentillesse*, concinnitas, elegantia, lepor vel lepos.

RUSTICH, bijw. Hd. *rüstig.* In de 16de eeuw. *Op eene flinke*, *kloeke*, *krachtige wijze*; *moedig*, *dapper*, *vastberaden*, ook *zóó dat men door zijn uiterlijk een goeden indruk maakt.* Plant. rustigh aantreden, *marcher bravement*, eleganter incedere. || Vervolghende . . . zeer scherpelick zijn eerste wilt, stekende deurghaens zijnen hoorn zoo lustig ende rustich, dat alle weyenaers daer inne verblijden moesten diet hoorden, Despars 1, 44. Zoo ook in de 17de eeuw (Oudem. 5, 924). — In dezelfde beteekenis Kil. rustighlick, ornate, belle, venuste *et* liberaliter, ingenue. Plant. rustichlick oft rustelick, *bravement*, *gentiment*, lepide, concinne, eleganter. Vgl. RUSTELIKE, 2de Art., d. i. *op eene elegante*, *keurige wijze*, en Oudem. 5, 924 (voor het gebruik in de 17de eeuw).

RUSTICHEIT, znw. vr. Van rustich, 1e Art. *Rustigheid*, *vreedzaamheid*, *het door niets of niemand gestoord worden.* || In rusticheit ende in vreedsaemheit der consciencien, *Hs. Leeuw.* 52*v*. Die rusticheit der beschouwinge, *Hs. Serm. G.* 72*a*. — In de 17de eeuw komt het woord voor in de bet. „kalmte, bedaardheid, ingetogenheid" (Oudem., *Wdb. op Hooft* 484).

RUSTICHEIT, znw. vr. In de 16de eeuw. Hd.

rüstigheit. Zie de aanh. uit Plant. bij RUSTICH, 2de Art. en vgl. Oudem. 5, 924 voor het gebruik van het woord in de 17de eeuw (in de bet. *kloekheid, manhaftigheid*).

RUSTICHEIT (*Hs. v.* 1348, 243*b*). Zie ROESTICHHEIT en vgl. mnd. *rustheit, rusticheit*, roest; *rusteren*, roesten; *rustigen*, roesten.

RUSTIER (RISTIER, ROSTIER), znw. m. Mnd. *rustêr. Boer*; ook *lompe boer, kinkel*; ook *vagebond, landlooper* en als scheldwoord gebruikt. Van ofra. *rustier*; fra. *rustre* (adj., hetzelfde als fra. *rustique*, znw. met de bet. van mnl. rustier); vgl. ofra. *rustié*, lompheid; *rustrerie*, „brigandage" (*Vrouw. e. M.* Gloss. 159). *Voc. Cop.* een rustier, calcitro (rusticus). *Teuth.* rustier, kerle, gebuyr, veltman, ackerman, halfwyn, rusticus; gebuyr, kerl, ackerman, ruystyer, veltman, dorpman, lantman, villanus, rusticus, colonus; kerl off rustyer, inurbanus. Kil. rustier, rusticus, agricola. *Hor. Belg.* 7, 13: rustier of keerle, rusticus. || Ic duchte dat deze rustiers ende kierrels (*kerels*) bliven sullen alle voor onse voetghanghers ende schutters, *Cron. v. Vlaend., aangeh. in Vrouw. e. M.* Gloss. 159. Een recht ghebuer, een rud rustier, die fel is, hoverdich ende fier, die is een alte wreden dier, *Vrouw. e. M.* VII, 190. Die latijnsche leeringhe ende die griecsche leringhe heb ick nae der werlt gheleert, mer ic en hebbe des rustiers A b c tot noch toe niet moghen leeren, *Vaderl.* 154*a*. Dat wi gheen ydel gaven en gheven, als den vrouwen wapen ende den rustier boeken, *Schaaksp.* 20*b*. Wilt ghi dat scaep hebben dattie rustier draghet? *Dial. Creat.*, 80*e Dial.* Een edel coninginne heeft enen soon ontfanghen van enen rustier of lantman of onedel man, *Gest. R.* 39*a*. Is hi een rustier, soo behoeft hij edelheyt, *ald. c.* Ten sal nymmermeer wesen dat eens coninc dochter hylijcken sal an een grof kaerl, een rustier ende rybaut, *ald.* 71*d*. Een grof rustier, die grof van complexiën ende natueren is, *Fasc. M.* 7*r*. Tot des conincs worscip (*maaltijd*) . . ., daer een onnut rustier brac een alte costeliken vat, *Hs. Brigida* fr. bl. 9. Ghi die rustier sijt, int bosch woonende (*in eene hermitage*), *Hs. IIde Part.* 4*a*. Die schoenen van sinen (*Marcolfs*) voeten waren wel ghelijc van eenen rustiere, *Sal. e. M.* 2. Marcolfus seide (*tot Salomo*): . . . ic ben van den twalef geslachten der rustiers, te weten van Rusticus, die welcken ghewan Rusta, Rusta gewan Rustum, Rustus gewan Rusticellus, enz., 3. Dat ghi . . . wanscapen ende een rustier sijt, *ald.* Twee rustieren, die den tuyn daerom (*om het graf*) loken, *Exc. Cron.* 21*b*. — Hi es rustier ende dorper van aerde, die van wiven spreect onwaerde, *Van Seden* 185 (*het woord nadert hier tot de bnw*.). Dat hi een ristier ende een huerlinc ende een onnut mensche waer, *Hs.* 88 *f.* 24*a*. (Si) worpen in een grave, die al vol snees was ende seiden: leg daer, rustier, knecht Goods, *f.* 6*d*. Hanghet nu den rustier sonder sorghe, die aldus leeliken . . . mismaect is, *Sev. Wisen Volksb.* 66*v*. Netteboeven, rustiers, truwanten ende ander beedelaers, *Exc. Cron.* 137*c*. Dat is een rustier die oneerbare dingen hantiert, niet die opt lant geboren is, *Dial. Creat.* 74*d* (*hier blijkt dat de eigenlijke beteekenis niet meer de gewone was*).

RUSTIERLIKE, bijw. *Op de wijze van een boer, als een kinkel, Hs. IIde Part.* 23*d*.

RUSTIERSCAP, znw. o. *Boerschheid, lompheid, grofheid, onbeschoftheid.* || Had ick dat niet ontfanghen willen, so soudemen dan mijn rustierscap ende grovicheit beteghen hebben, *Gest. Rom.* c. 8.

RUSTIGEN, zw. ww. trans. *Rustig stemmen, tot rust brengen.* Het mnd. *rustigen* is een bijvorm van *rusten*, hd. *rüsten*. || Rustigen onse hert mitter brandiger mynnen gods van allen toorn, afkeer ende onvergiffelicheit ons naesten, *Hs. Serm. G.* 154*a*.

RUSTINGE, znw. vr. Van rusten, 1e. Art. *Het rusten, rust, verademing. Voc. Cop.* rustinghe, pausatio (ook *Harl. Gloss.*). || Nu bin ic ghecomen te rusten tieghen minen danc mids tflederoine ende met die artike (*d. i.* artrike) die mi quelde, ende ic bin nemende solaes in mijn kativighe rustinghe; peynsende om den tijt die leden is, soo heb ic dit boec ghescreven, *Mander.* 74*a*. Die sommighe comen *daer* . . . mit vele gaven sonderlinghen opten dach vander sulmaent totter hoocht . . . (*kaer*)re rustinghe doe si ontladen wert van (*de banden*) haers vleisches ende is ghecomen totten (*hier ontbreekt iets*) der hemelscher woninghen, *Brigida hs. fragm.* 4*v*.

RUSTINGE, znw. vr. Mhd. *rüstunge* („expeditio"); hd. *rüstung*; ndl. *rusting*; vgl. mnd. *rustnisse* („rusting"). *Uitrusting*, bepaaldelijk *wapenrusting*. Vgl. RUSTEN, 2de Art. Kil. rustinghe, apparatus, instructus, us, praeparatio; rustinge van 't schip, armatura (ald. ook wtreeden een schip, *Sax.* instruere navem); rustinghe, harnasch, armatura, arma, instrumenta, apparatus bellicus. Plant. rustinge, *appareil*, apparatus, paratus, praeparatio, instructus, us; krijghs rustinge, *armures ou appareil de guerre*, arma, armatura, machinatio, expeditio. Het woord moet in het Mnl. bekend zijn geweest.

RUTE (RUYTE, RUYT), znw. vr. Mhd. *rûte*; ohd. *rûta*; ags. *rûte*; hd. *raute*; ndl. *ruit*. Van lat.-gr. *ruta*. Benaming eener geneeskrachtige plant, *ruit, wijnruit*. Daarnaast in enkele germ. tongvallen (ags., mnd., ndd.) *rûde*; vgl. fra. *rue*, eng. *rue*. Voor de verhouding der klanken van *rute* en *rude* is wellicht te vergelijken *keden* naast *keten* uit lat. *catena* (*cadena*). Zie Franck 815, en vgl. Dodon. 165 vlgg., *Herb.* c. 236. *Teuth.* ruyt, eyn cruyt, ruta. Kil. ruyte, wijnruyte, ruta. Plant. ruyte, wijnruyte, *de la rue*, ruta, eriphion; van ruyte gemaekt, rutatus; ruytachtich, tot ruyte behoorende, rutaceus. || Rute es goet jeghen de tantzweere, *Hs. Serr.* 14, bl. 7. Om bloet te stremmene van der nuese riect dickent die rute ter nuese, 35. Tsap van ruten, *Belg. Mus.* 5, 114 Tsap van ruthen, *Reg.* 23*c*. Hi sal scuwen alle hofcruyt, wtghenomen rute, bete, vinckel, petrocelie ende dier ghelijcke die werm sijn, als rute, 20*a*. Zoo ook *Nat. Bl.* II, 1967; 2893 (wilde rute); VI, 90; 185 (*vgl.* Megenb. 264, 36: met ruten (*wordt de baselisk gedood*; vgl. *Blome d. Doochden* 30; 122); 560; VII, 339; III, 1531; IX, 130; X, 541; *Lanfr. hs.* 15*a*; *Heim.* 1353; 1309; Ruusb. 1, 275; *Reg.* 52*a* (ruyte); *Vr. Heim.* 1647; *Barth.* 584*a* (wat rochen (*l.* ruthen?) daer toe ghedaen; lat. *addita herba ruta*).

AANM. — *Proza-Sp. d. S.* 71*b*: „besich inden bougaert die rute, elc sal besich sijn te leveren haer frute", leze men met *Sp. d. Sonden* 9857 *vlg.* ente: rente (daarop volgen de rijmwoorden *frute, ute*).

RUTE, znw. vr. Mnd. ndd. *rute*; mhd. *rûte*; hd. *raute*; ndl. *ruit. Vensterruit*; ook *scheefhoekig vierkant* (of *vierkant*) in de wapenkunde. Over den oorsprong, die niet vaststaat, zie de Wdbb.: onzeker blijft of de ohd. vorm *ruta* of *hruta* geweest is (vgl. Kluge met Franck). Voor de onderstelling, dat ndl. *ruit* naar het mhd. woord zou zijn gevormd, ontbreekt een voldoende grond: Franck houdt omgekeerd het mnl. woord voor oorspronkelijker. Doch het moet worden erkend, dat rute in het Mnl. niet zeer gewoon is en dat het in de oudere Wdbb. en Gloss. ontbreekt. Kil. ruyte, tessera, tessella, rhombus; ruyte van 't ghelas, tessella vitrea, quadra vitrea, rhombus, figura quadrata; ruyte int kaertspel, rhombulus; ruytwijse, tessellatim, cancellatim. Plant. een ruyte van een gelasen veynster etc., *une lozenge d'une verriere.* || Geg. L. die glaesmaeker van die glase in de gerwecamer te vermaken ende van 16 pande wtgenomen ende vermaect in den toorn ende 138 ruten gestopt, *Rek. d. Buurk.* 134 (*a.* 1447). Gerekent mit J. goltsmit . . . ontfangen an sil-

veren guldenwerck an mijns l. heren rocke, an ruten, loveren, essen ende erren (*zie* ERRE, 4de Art.), dat tsamen wooch XV marc, *Geld. Maandw.* 2, 8. Een tornekeel . . . van keelen root . . ., van selvere vijf ruten clene, *Grimb.* I, 3714.

RUTEBLAT, znw. o. *Ruitblad, wijnruitblad.* Vgl. RUTE, 1e Art. ‖ Ene hantvol rutebladren ende alabauster, *Hs.* Yp. 125*b*. Dat hi (*Mithridates*) voor des venijns scade elx dagbes at XX ruteblade nuchterne ende II okernoten, *Sp.* I[s], 70, 34 (lat. *rute folia*; vgl. *Heim.* 1351: „die nokernoten ende fighen daghelijx eet, ende can ghecrighen van ruten mede een lettel bladen, venijn ne machne niet ghescaden).

RUTELE (RUTHELE), znw. vr. Waarschijnlijk eene vlaamsche afleiding van *ruten* in de bet. „gonzen, snorren" (z. ald.). *Bij, brombij.* ‖ Van der beeten ofte steken der ruthelen. Men zal weten, alse een man es ghebeten ofte ghesteken van der ruthelen (*hs.* rutelen), int eerste men sal gaen in een badt ofte men sel dat ledt baien daer die steke in es, Jan Yp. 160 *hs.* (*vgl. ald.* eist dat die tande (*de angel*) van der bien in de bete ghebleven is, soo behouft enz.). — Vgl. *Nat. Bl.* VII, 132, waar gheruut gebruikt wordt van het gegons der bijen.

RUTEN (RUYTEN, RUYTTEN), st. ww. intr. Mhd. *riezen* st., en *rûzen* zw.; ohd. *riuzan*; ofri. *hrûta*, *rûta*; ags. *hrûtan* en *rēotan*; oeng. *to rout.* Ook in de noordsche talen. Eén met lat. *rudere*, balken. Zie verder De Vries, in *Taalk. Bijdr.* 2, 71 vlgg.; De Jager en Franck op reutelen en Clarisse op *Heim.* 417 en vgl. GERUUT, RUTELE, RUTINGE en RUTEPOT. *Gonzen, brommen, snorren, een dof gonzend of brommend geluid maken of geven.* ‖ Doe horden wi daer binnen ruten, alse offer lieden binnen spraken, *Sp.* III[4], 47, 12 (lat. *colloquentium murmur audivimus*). Daer wert dat assaut groot, . . . men hoorde dat ghescutte ruten om die oren even dicke, *Brab. Y.* V, 1171. (H)oren ruten ende mesbaren, ende hem verstoppen die nesegaten, *Heim.* 1272 (*var.* tuten). Die pile vlogen dat si roten ghelike recht oft waren bien, Stoke IX, 998. Alsi vlieghen, ruten si (*horzels*) sere, *Nat. Bl.* VII, 502. Alst avont es, ruten si (*bijen*) ende emmer so lanc so min ruten te samen . . ., so datter ene vlieghet al omme, ende trompt in derre maniere, . . . also alsise waken dede, 167. Eist dat in toore der advocaten ende der juge(n) tgheld luudt of ruut, de haerpe van Orpheus en heifter niet te doen, *Boëth.* 243*a*. Vgl. Kil. ruyten, *Fland.* garrire more avium, modulari, en *Teuth.* „ruytten, dat is myt eynen swerde of anderen dyngen eyn wyntgeluyt to maken, *vibrare, crispare, choruscare*; blencken off ruytende schudden, als eyn swert off spere, *vibrare*". Vgl. RUTINC en wvla. *ruiten, ruten*, kwetteren, ratelen, babbelen; ook *ruit*, gebabbel, en *ruiter*, babbelaar (De Bo). — Ook voor sterkere geluiden wordt ruten gebruikt, *schallen, schreeuwen* (op de vorige plaats kan men het woord ook door „klinken" weergeven). ‖ De dat volc doe hoorde ruten, hem mochte gruwen al daer ave, hoe si riepen om haren grave, Stoke VI, 808. Doen si alle vergadert waren . . ., deedse met scaren her W. al ute riden ghelijc oft si souden striden met grooter feesten alsoo blide, dat men hoorde verre ende wide hare singen ende haer ruten, want met tamburen ende met fluten reden si doen, Heelu 1987 (*vgl. Boëth.* 80*b*: „de heydene maken met roupen, met clinckene, met ghebaerne ende met haren tamboeren een sulc gheschal, dat zij dicwijle donbekende (*ongeoefende*) vechters sonder slagh verwinnen, sulcdaen gheruut ende gheclanc maect dicwijle de bloode herten laeu"). Daer en sall niemandt enige beesten jaegen uyt den essche offt uyt den koeweyden met ruten offte met werven (*er om heen loopen*), . . . bij eene peene enz. *O. Marker.* 5, 10, 20.

AANM. — *Limb. Serm.* 47*b*: „hi hadde inwert geroten ende hadde een luttel gesmaect der godeliker spise" zal wel niet ruten het juiste woord zijn". Het Mhd. heeft iets anders, dat door het in den tekst gebrachte *geroken* toch eigenlijk ook niet wordt uitgedrukt.

RUTEN (RUYTEN), zw. ww. intr. en trans. Mnd. *rûten*; mhd. *rûzen* (? vgl. bij Lexer: „eilig und mit geräusch sich bewegen, stürmen, *Karlm.* 124, 6; dit is eigenlijk mnl. ruten: „van den de lagent en *bussen*, sy en geyngen sturmen ind ruschen", eig. *buten*: *ruten*)); ndl. *ruiten* (in „rooven en *ruiten*"). In hoeverre het woord één is met het vorige, is niet zeker. Franck brengt *ruiten* als intens. bij de groep van *rooien*. *Strooptochten doen, plunderen*; ook *buit maken* (trans.). Kil. ruyten ende rooven, praedari, populari, grassari, vastare, expilare, diripere; ook als trans. *uitrooien* („evellere, eruere, runcare, eruncare, sarculare") en *uitroeien, verwoesten* („destruere, vastare", *waarschijnlijk is de beteekenis van het trans. de oudste*). Het woord ontbreekt bij Plant. en in *Teuth.* en *Voc. Cop.* ‖ Daer uut rutede hi ende roofde, ende leerde dat sine kindere, *B. v.* 1357, 3*d*. Dat nu voirtane nyemant uyt onser stat ind weder dairin ennige have, beesten off guet halen, ruten off rooven en sal, ten were bij consent dess raits, *R. v. Tiel* 51, 5. Daer sach men ruten die jonghe gheselle, tocken (*trekken?*) ende vlien, *Brab. Y.* VII, 8788. Mit ruten mit roven, *Bern. S.* 38*b*. Ghy heeren van Bruesele, wy makens u vroet, dat ghy u harnas ane doet, ende sprinct uyt uwer muyten: u soudeniers die scijnen verwoet, doch en willen op ons niet ruyten, *O Vl. Lied.* 52, 1 (*a.* 1482). Vgl. de aanh. van V. Hasselt op Kil. 544 uit *Vlaard. Redenr.* „nu komt den tijdt om moorden, roven, *ruyten*".

RUTEN, zw. ww. intr. De beteekenis blijkt niet duidelijk op de volgende plaats, waarschijnlijk is zij *vleeschelijke gemeenschap oefenen*: het is evenwel niet duidelijk hoe het woord deze opvatting heeft ontwikkeld. ‖ Die doore ghinc hi vaste sluten, daer ghingen si onder hem beide ruten: hi creghse te wille, *Boerden* I, 44.

AANM. — Tot welk ww. *geruit* (deelw.) te brengen is op de volgende plaats is niet duidelijk. ‖ Bi dat de lichaem es vermagert ende verbleect, dan so sijn die zaetvaeten geruut ende bedwongen van den lichame, *Hs.* Yp. 72*d*. De bedoeling is waarschijnlijk *geduwd, gedrukt, geperst*; l. gedunt, *d. i.* geduwet?

RUTENSAP (RUTE-), znw. o. Mhd. *rutensaf*; hd. *rautensaft. Sap van ruit of wijnruit.* ‖ Sijn aes nette . . . in rutensape, *Nat. Bl.* III, 1532. Met rutensape dwach dijn haer, X, 599. Men sal al die vors. dingen pulveren ende mingen metten zape van ruten ende maken pillen; ende als giere met werken wilt, so minget ene(?) met rutenzape ende maecter ave coliriën; in dat vors. rutesap moet sijn rutewater gemaect met ere clocken, also men rosewater maect, *Hs.* Yp. 126*a*.

RUTEPOT, znw. m. *Rommelpot.* Vgl. RUTEN, 1e. Art. en zie de beschrijving van dit zoogenaamde muziekinstrument bij Halma en Marin en vgl. Vondel (uitg. Van Lennep) dl. 2, bl. 582: „Rommelpot van 't Hanekot" en de aant. ald. ‖ Over tmesgrijp dat hi dede midsgader zinen cnapen ontamelike wandelende bi nachte met rutepotten, daer of dat de liede vervaert waren, *Invent. v. Brugge* 4, 158.

RUTER (RUTTER, RUYTER), znw. m. Mnd. *ruter*; mhd. *ruter*, *rutter* (naast *ritter*); hd. *reuter* (overgenomen uit ndl. *ruiter*); ndl. *ruiter.* Van ruten, 2de Art. Tegen de verklaring van het woord uit rom. (mlat.) **rutarius* (ruptarius, ruptuarius) bestaat een bezwaar in den klinker (vgl. Franck op ruiten met Kluge op reuter), Vercoullie 44. Doch dit beswaar geldt voor den bijvorm rutter niet, en de beteekenis van het rom. woord „quidam praedones sub XI saeculum ex rusticis potissimum collecti ac conflati, qui provincias po-

pulabantur et interdum principum militiae sese addicebant", past geheel op het mnl. woord. Vgl. eene dergelijke ontwikkeling bij RIBAUT. Doch dit mlat. woord *rutarius*, ofra. *routier*, komt in het Mnl. voor in den vorm rotier en het is dus wel beter, Mnl. ruter er van te scheiden.

1) De oorspronkelijke beteekenis is *vrijbuiter*, *landlooper*, *straatroover*. Ook verbonden met rover; vgl. bij ruten de verbinding roven ende ruten. ‖ Ruters die hem mit roven generen te water ende te lande, *Con. Som.* 27*a*. Doe vergaderden bi hem ruters ende rovers, *B. v.* 1357, 97*d* (*Richt.* 11, 3: *congregati sunt ad eum viri inopes et latrocinantes*). In alle andere saeken mooghen orkenschip doen alle die burgers sijn ende die rechte nyet verbooden en zijn, als (*wat wèl het geval is met*) . . . misdadige luyden, ruters ende rovers, meeneders off die in hoerdom sitten, *Fri. Stadr.* 17, 24. Alsoo hier an ende door den lande vast dagelicx zekere rutteren ende boeven vertrecken, dat se nyemant en huse noch en hove, *O. Vaderl. R.* 2, 161. Die van Heymersbach, daer menich ruter doen op lach, die welcke roofden ende vingen die coopliede, die reden of gingen uut Brabant, *Brab. Y.* VI, 5353 (*vgl.* 5361: dat dus die straten ontveilicht waren, want (*zoodat*) niement riden en dorst noch varen). Sluyt toe de deure, tsijn ruyters, sy steecken vol van listen, *Trou moet bl.* 13, 263 (*in de lijst der personen* „fielen" *genoemd*). Dat geen ruyteren ofte vagabonden en sullen mogen gaen teeren op den huysman, *aangeh.* (uit „*Rep.* (*l. Reg*(*ister*)) *van Plac.*) *bij* Van Hasselt *op* Kil. 544. — Dergelijk volkje werd door steden of landsheeren in dienst genomen of gebruikt voor het doen van invallen of strooptochten op vijandelijk gebied (vgl. RIBAUT, 1), ook ter zee, *zeeschuimer*, *zeeroover*. In het eerste geval konden zij zijn te voet of te paard; zie in de eerstvolgende aanhalingen de samenstelling voetruter); vgl. ruyter te peert (bij 2). ‖ Eynen boden tot Zutphen mit eynen breve alse van horen voetrutheren, die onze wekemarcte beroveden, *Rek. d. Cam.* 4, 19 (*a.* 1378). Bi den scepenen ende raet, die daer to ghezat weren, dat sie die ghevanghenen zetten zoelden, die onser stad voetruthers gebrocht hadden, 23. Den knechten die dat guet op den Brincke waerden, dat die voetruthers ghenomen hadden in den marcte to Sente Michele, 63. Den voetruthers, do sie uytgheweest hadden ende hadden twe huyse ghebrant ende twe lude ghevanghen, 13 lb, 65. Den voetruthers do sie hore maeltijt ghedaen hadden ende eyn runt verteert hadden, do si ghecomen weren van eynre reysen die sie ghedaen hadden up den heren van Zwolmess, 80. Den voetruters bi der scepen ghehiete 6 lb, 81; ook 67. Dat die ruyteren ende mannen van wapenen (*waarschijnlijk op te vatten als* ende andere mannen van wapenen, *òf de beide soorten staan hier nog naast elkaar*; vgl. bij 2), in den voorsz. jare van der stede (*Haarlem*) uytgemaeckt (*uitgezonden*) ter zee, tot diverschen stonden ter zee ghevonden hebben zeeckere schepen ende goeden, die zij naer alle waterrechten voor Franchoysen goeden wel nemen ende arresteren mochten, *Enq.* 67. Dat heurluyder (*Scheveningen*) armoede gecomen is midts dat die visschers tot veel stonden van den Franchoysen ende andere ruyteren upter zee dickwil . . . genomen, ghevangen ende geranssonneert . . . zijn geweest, *ald.* 258. — Vandaar mlat. *ruterus* (*rutherus*); zie „ruterus" in *Teuth.* op ruyter (ruter) en vgl. Duc.[2] 5, 238*a*: „accersivit atque invexit in civitatem magnam praedonum manum, quos Teuthonici *Rutheros* appellant".

2) Het kenmerk „door landsheer of stad in dienst genomen" komt op den voorgrond, en ruter neemt de beteekenis aan van *krijgsknecht*, *soldaat*, zoowel te voet als te paard krijgsdienst verrichtende; oorspronkelijk wel *de lichtgewapenden*, die aan een leger voorafgingen. Vgl. RIBAUT, 1). Den overgang der beteekenis ziet men in de uitdrukking ruters van orlogen, *R. v. Schiedam* 18: „die andere groote schaden ende verliesen, die sy gehadt ende geleden hebben by toedoene van den ruyters van oorlogen, in dat afbreecken ende meninge van heuren huysen, goeden ende cateylen (*d. i.* dat afbreecken van heuren huysen ende meninge (*d. i.* menninge, *wegvoeren per wagen*) van heuren goeden). De bet. *lichtgewapende* blijkt uit *Cod. Dipl. U.* 2[2], 102: „doemen de brieve dichte anden heer van C. ende aen E. . . ., roerende vander (*l.* vanden) dijcgrave ende heemraders, dat sise bescermen wouden voor de lichten ruters, die daer biden lande laghen doemen den Leckedijc scouwen zoude". Vgl. *Teuth.*: „ruter toe perde off toe voyte van lychter wapenyngen die den strijt begynnen, *velites*". — De gewone opvatting, „krijgsknecht zoowel te voet als te paard" vindt men op de volgende plaatsen. ‖ Die ruttere off voitgenger (off = lat. *aut* of = *sive*, dit is niet uit te maken) die men toe strijde roipt umb groit ghekrijsch to maken, *tumultuarii*, *Teuth.* Die den volck of den ruteren oore rechten of behulp geeft, *tribunus*, *ald.* (het laatste is eene onbeholpen vertaling van lat. *tribunus militaris*). Wi willen van de kerels zinghen, si sijn van quader aert: si willen de ruters (*de soldaten*?) dwinghen, *OVl. Lied. e. G.* 129, 1. L. liet die ruyters tho peerde ende tho voet, die binnen Yselsteyn waren, hem rede maken, Matth. *Anal.* 1, 407. Biddende sijn E. in genaden dairomme . . . ruyter te voit ind te perde hijr in die stat te willen seinden, *Arnh. Oudh.* 3, 31. Toter tijt dats hem die coninck . . . van Vranckerijcke anderwarf moeyde met zijne wedergekeerde ruyteren te peerde ende te voet, daer hy die rebellighe doen . . . mede omrinchde, Despars 2, 292; ook 119. Ruyter van fijnder aert, den crijch is al u leven, *Profijt. Liedeb.* 139, 10. Sittert, . . . daer tgoet van den lande in gevlucht was ende dair in waren capiteynen ende cloecke ruter ghecomen om te houden, *Exc. Cron.* 125*a*. (Doe) dat die edele ende ruters die binnen (*Sittart*) waren vernamen, so gaven si die stadt op den hertoge, *ald.* Zoo ook *Ned. Kluchtsp.*[2] 109, 6, 16 (hier in de bet. „flinke kerel" in het algemeen; vgl. Kil. „ruyter, homo scitus, bellus", en Wiel. *Instr.* 144, 469: „een dochterkin boven den XV jaren ende onder de XXV, dat gaet spelen met enen ruter (*een jongen borst*) of hem zelven te huwelicke stelt zonder tconsent van vadere, moedere enz., verbuert alle successie"). Deze bet. zal het woord ook wel hebben in de titels van de liederen, waarvan de tekst verloren is: „Hoort toe, hoor toe, ghi ruyters al gemeyne" (*Profijt. Liedeb.* 296, 257 *Opschr.*) en „Het quam een ruterken wt boscayen" (*ald.* 144, 116 *Opschr.*). Vgl. Te Winkel, *Geschichte d. Ndl. Literatur* 478 (in Paul's *Grundriss*). Plant. ruyter, *homme de guerre*, *gendarme*, miles; ruyter te peerde, *gendarme à cheval*, eques, trossulus (nog heden is de uitdr. *ruiter te paard* bekend, gezegd van een wilden jongen); nieuw ruyter, tyro, neoptolemus; gemonstert ruyter, auctoratus miles; wtgemonstert ruyter, *gendarme cassé*, exauctoratus (*afgedankt*) miles. Kil. ruyter, miles, *vulgo* ruterus; germ. *reuter*, *ritter*; ruyter te peerde, eques. — Nu en dan heeft ruter de beteekenis van een krijgsman van een iets hoogeren rang. In *Teuth.* wordt ruter behalve door „ruterus" ook weergegeven door „decurio"; bij Duc. op ritteri komt ook „rutteri" voor in dezelfde beteekenis, en in *Griseldis* is ruter benaming van den vertrouwde van den vorst, die door hem met eene bijzondere opdracht wordt belast (*Tijdschr.* 4, 23 *meermalen*; lat. *satelles*: „(hi) sande eynen van synen heymelichsten ruteren tot hoor"; ook in *Teuth.* wordt ruter, behalve door „ruterus, ruterulus" (= ruterkijn; *zie boven*) weergegeven door „satelles"; vgl. ook RUTERGELT). — Langzamerhand specialiseerde zich de beteekenis en

werd ruter (ruyter) de bepaalde benaming voor *een krijgsman te paard*, in het Nederlandsch sedert de 16de eeuw. Zoo ook mnd. *ruter*; mhd. *ruter*; hd. *reuter* (vgl. boven de aanh. uit Kil., en Franck op ruiten, Kluge op reuter). Vgl. Plant. geharnast ruyter van hoofde totte voeten, eques cataphractus. Men ziet deze beteekenis zich ontwikkelen, daer waar ruyter te peerde (nog niet zonder „te peerde") gebruikt wordt in tegenstelling met „voetvolk"; zoo b. v. Despars 1, 435; 2, 77.

Aanm. 1). — De uitdr. wonnen (gewonnen) ruter op de volgende plaats zal de bet. hebben *in dienst genomen partijganger, iemand door een bijzonder persoon gehuurd om in een veete aan een vijand afbreuk te doen.* || Dat Sibeken vrenden niet ende (*l.* en) konnen of mochten bewisen off Sibeke, de Hydeken doot heeft gheslagen, hadde ghewest Hayen ende Scadeken wonnen ruter, dat de hovedinc dan schuldich waren to ghelden; ende Haye, Melle ende Menne hebben dat voor ons myt screven lantrechte bewijset al hadde he hoor ghewonnet (*l.* ghewonnen) ruter gheweest, so weren se niet schuldich voor hem to ghelden, want Haye noch Scyadeke nicht mede in der reyse hebben gheweest . . ., do H. voors. gheslagen woort".

Aanm. 2) — *Jacobik.* 246: „ontfangen van aermen Aelbert een ouden tabbert die tot synent van rueter te pand lang ghelegen had, vercoft int erfhuus" zal het woord wel een geslachtsnaam zijn.

RUTERBLOEME, znw. vr. Volksbenaming van de *kamille* (*Voc. Cop.* ruterblome, cacomille; bij Dief. 92c staat *cacamilla* als bijvorm van *camomilla* vermeld). Bij Dodon. wordt de naam niet opgegeven. — Het bij Kil. genoemde ruyterskruyd is eene andere plant; nl. stratiotes militaris aizoides *of* sedum aquatile, d. i. *ruiterkruid* of *krabbeklauw* (Dodon. 983).

RUTERGELT (ruyter-), znw. o. *Belasting geheven voor het werven van „ruters"*, in eene der aldaar onder 2) genoemde beteekenissen; niet uitsluitend of zelfs waarschijnlijk *ruiters* in de hedendaagsche beteekenis. || Ende zijn de hoofdpenningen van desen renten geemploijeert sommige in acquijt van losrenten, daer tvoorn. dorp inne belast stont, ende tsurplus in ruytergeld ende mijns genadichs heeren bedeen, *Inform.* 147; zoo nog eens *ald.* (ruytergelt mijns gen. heeren). In allen beden ende subventiën, ruytergelden, contributiën te water ofte te lande ende in allen anderen ommeslagen ende ongelden, V. d. Wall 2, 720 (*a.* 1487; vgl. de aant. ald. „penningen tot onderhoud van het volk van oorlog; *ruiter* (*ruter*) was in dien tijd de gemeene benaming der krijgsknegten, zonder onderscheid of dezelven te paard of te voet dienden; zie Wagenaar, *Amsterd.* 3, 181 aant.").— In dezelfde beteekenis ruyterpenningen, *Inform.* 21 (r. ende andere lasten van den voors. dorpe); vgl. 408: „de betalinge van den ruyteren ende knechten, die zy dese voorleden oorloge hebben moeten onderhouden".

RUTERHALT. Zie ruterhout.

RUTERHEER (-her), znw. o. *Leger*, niet uitsluitend van ruiters (zie ruter en vgl. rutergelt). *Teuth.* ruterher te veld liggende, castra. Vgl. Plant. ruytersheer, *ost de gens a cheval*, exercitus militum (er staat niet „equitum"; vgl. ruytersleger, *le siege de gens de guerre*, castra, copiae).

RUTERHOUT (-halt), znw. o. De beteekenis is óf *verblijf van soldaten, legerplaats*, óf *post*, in de militaire beteekenis. Vgl. hout, 2de Art. 3) en 4). *Teuth.* 215 bij der ruter halt wordt verwezen naar ruterhalt, doch dit woord wordt niet vermeld.

RUTERIE, znw. vr. Mnd. *ruterie*; ndl. *ruiterij*. Het woord heeft in het Mnl. nog niet de bet. *paardevolk*, maar die van *gewapenden, soldaten* in het algemeen, ook *voetvolk*; en *het verrichten van krijgsdienst*. In *Teuth.* wordt rutery vertaald met „satellicium", waarvoor bij Diefenb. wordt opgegeven o. a. *schariantschafft, -schop*. Kil. ruyterije, militia *et* equitatus, equites, turmae equitum, copiae equestres.

RUTERCNECHT (ruyter-, -knecht), znw. m. *Soldaat, krijgsknecht, een knecht die als „ruter"* (z. ald.) *dienst doet.* || Dye opperste van der stadt namen alle haer (*der uitgewekenen*) goeden die si in der stadt gelaten hadden ende deelden die haer soudenieren ende ruterknechten, *Exc. Cron.* 209*b*. Dat nyemant . . . voirtmeer eenigen ruyterknecht, oick wiet sijn mach, in en neme noch en herberge, ten zij dat hij bij sdaechs zonneschijns dat te kennen geve den schout, *R. v. Amst.* 310, 34 (± *a.* 1497).

RUTERLIKE (ruyter-), -lijc, -lic, bnw. *Ruiterlijk*, d. i. thans *openhartig, zonder omwegen of voorbehoud.* De eigenlijke beteekenis was *als* of *op de wijze van een krijgsman of soldaat*, ook *dapper, onverschrokken.* Kil. ruyterlick, militaris (*adj.*) et militariter, more militum (vgl. mnd. *rutersgewise*), *et* strenue *et* liberaliter. || Laet ons tsamen . . . in die wapene als valyante mannen op die Griecken met crachte spaunen ende sterven daer ruitelick (*l.* ruiterlick) int ghevecht, *Troyen Volksb.* 35*d*. Daer hem die van binnen zo ruyterlick weerden, dat zy emmers die plaetse behielden, Despars 1, 374.

RUTERLOON (ruyter- -loyn), znw. o. en m. *Soldij. Teuth.* ruterloyn of tzolt, satellicium.

RUTERSCAP, znw. o. of vr. *Het „ruter" zijn, krijgsdienst, het dienen als soldaat.* Kil. ruyterschap, militia, res militaris. — In de oostelijke tongvallen heeft het woord ook de bet. gehad van *ridderschap, voorname stand.* Vgl. bij ruter de plaats uit *Griseldis*, waar het de bet. heeft van „vertrouweling van een vorst". Ook mhd. *ruter* komt voor in de bet. van „ritter". || Als hij myt hem (*Geert de Groote*) gesproken hade (*l.* hadde), soo liet hij rechtevoort achter sijn ruterschap, ende sloech hem altemale neder (*verootmoedigde zich*) ende bekierde hem geheel tot onsen lieven Here, *Kl. v. Diepenv.* I, 2. — Als verzamelnaam in de bet. *ridderschap* staat het woord in *Sp. v. Sassen* (*a.* 1505, bl. 78), aangeh. bij Oudem. 5, 916: „welcke Cimbren eensdeels Belgensen ende Tongrensen waren, ende waren wt hen die principale capiteynen van haer ruyterschap oft heerscilden".

RUTERSCOUT (-scult), znw. vr. De beteekenis blijkt niet duidelijk op de eenige plaats waar het woord voorkomt: waarschijnlijk is zij *achterstallig ruitergeld* of *geld dat men nog te vorderen heeft als vergoeding van door soldaten aangerichte schade.* || Van den ouden rutersculden, die sich onder den hertoge van Cleve ende Gulick onthouden, dair onlancx besettinge off gesciet wair, datwelck overmits contraarrest afgescooven was, *Hist. Gen.* 9, 113 (*a.* 1520).

RUTERSPEL (ruyter-, -spil), znw. o. Mnd. *ruterspil. Het verrichten van krijgsdienst, krijgsdienst*; ook *krijgsdienst te paard. Teuth.* ruterspel drijven off rijden, equitare (ook „dat volck in ruterspele anspreken(?), quiritare"; elders in *Teuth.* is *quiritare* vertaling van ritterwerck dryven). || J. M., dieselve byssher zijn majesteyts int ruyterspil een guedt ind getruwe diener geweest, . . . soo dieselve onder E. G. bende vuer een eenspenniger noch dienst heeft, *Briev. m. h. Kwart. v. Zutf.* n°. 2972 (*in Rijksarchief te Arnhem*).

RUTERSOUT (solt), znw. Hetzelfde als ruterloon; z. ald. de aanh. uit *Teuth.*

RUTERWERC, znw. o. *Leger* (?). *Teuth.* hundert menschen in den ruterwerck, centuria.

RUTESAP, RUTEWATER. Zie bij rutensap.

RUTHEDE. Zie ruuthede.

RUTHELE. Zie rutele.

RUTINGE, znw. vr. Van ruten, 1e. Art.; z. ald. en vgl. geruut. *Gegons, gesnor, gesuis.* || *Van rutingen in die oren.* Het comt dicken rutingen in die

oren, van den welken goet ware dat hem thooft ware wel gepurgiert, *Hs. Yp.* 135*c*; ook 58*d*; Jan Yp. 124 *tweemaal.* Zweringe of rutinge int oor, *Lanfr.* 126*r*.

RUTINC (RUYTINC, RUTING), znw. m. Mnd. ndd. *rutink*; ndl. (verouderd) *ruiting*. Waarschijnlijk van ruten, 1e. Art. „het suizen of gieren van een zwaard door de lucht"; zie de aanh. uit *Teuth.* ald. en vgl. Franck op reutelen. *Lemmel van een zwaard.* In deze beteekenis staat het woord opgeteekend bij Kil. („ruytinck, lamina gladii") en Plant. („ruytinck van een sweert, *l'alumelle d'une espee*, lamina, lamella gladii"). De in het Mnl. gewone opvatting is *dolk, lang mes.* Kil. ruytinck, machaera, gladius longus ab altera tantum parte acutus. Zoo ook mnd. Vgl. Diefenb. op macera. Het woord staat nog vermeld bij Weiland, doch zonder bewijsplaatsen (ook Franck vermeldt het op reutelen). || So zijn verboden alle manieren van wapenen te draghen, als kniven, rutingen, bazelaers, scharpoordemessen, fansoenen enz., *O. R. v. Dordr.* 1, 12, 24; ook 13, 25. So wie een fansoen, eenen knijf, enen ruting, of een messe toghe, die verbuerde enz., 1, 15, 31. Zo wie die andren wondt met kniven jof met rutinghen, misericorde, jof ghepointen messe, scaren, priemen enz., *Cout. v. Brugge* 1, 290. Deen had een rutynck in sijn handt, *Arnh. Oudh.* 1, 42. *Van mestoghen, lang mes, gense, baseler„ rutinc etc.* So welc mensche een mes trecket . . ., ist een lang mes, zweert, yentse, rutinc of baseler enz., *Stadb. v. Gron.* III, 15. (Hi) brochte hem I rutinc, *Besouck* 4. Zoo ook *O. R. v. Amst.* 6, 5, 1 en bij Van Hasselt op Kil. — Ook in den vorm ruedinc, die met de boven gegeven afleiding moeilijk te rijmen is. Zoo ook mnd. *rudeynk* (ald. ook waarschijnlijk *rutlink* en *rutscher* met dezelfde beteekenis, Lübben 3, 537). || *Van ruedingen.* Die metten ruedinghe gaen ochtriden, . . . (dats) op een pene van V s., *Keurb. v. Diest* 13 vlg.

AANM. — Van een ander woord *rutinc, *dikke melk*; ndl. (verouderd) *ruiting* (Weiland); Kil ruytinck, j. opruytel, klobbersaen; Plant. „ruytinck, geklontert melck, *du laict espois ou caillé*, densum lac", is uit het Mnl. geen voorbeeld opgeteekend.

RUTSELEN, zw. ww. intr. Het frequent. van rutsen; z. ald. *Voortschuiven, glijden.* || Hi ghinc sitten op sijn hammen ende hi began te rutselen over sinen stert, *Proza-Rein.*[2] 24 (ook *Rein.* II, 997). — In eene andere beteekenis staat het woord opgeteekend bij Schuermans 563, nl. „schommelen (schongelen), touteren"; vgl. De Jager, *Freq.* 1, 550, die uit beiersche tongvallen (Schmeller) hetzelfde woord aanhaalt, en in *Antw. Idiot.* 1051 in den zin van „sterk schudden".

RUTSEMADOU, eene bedevaartsplaats (*Belg. Mus.* 7, 300), maar welke?

RUTSEN, zw. ww. intr. Mhd. *rütschen*, ook *rützen*; hd. *rutschen*. De oorsprong is niet met zekerheid bekend: met hd. *rütten, zerrütten* brengt Kluge het woord in verband, doch de bet. „schudden" staat vrij ver af van die van rutsen, d. i. *glijdend voortschuiven*; de bet. evenwel van *rutselen* in het Vlaamsch en Beiersch (zie bij RUTSEN), nl. „schommelen" (ook „sterk schudden") is daarmede zeer goed overeen te brengen. Zie een voorbeeld van rus(s)chen (dat wel voor rutschen zal staan), in de bet. „schommelen" (trans.) bij RUUSSCHEN, Aanm. De bijvorm rotsen van Kil. zou eerder doen denken aan mhd. *rosche, rotsche* naast *rusche, rütsche, rutsche*, „steile berghelling" (vgl. mhd. *rosch, rösch*, o. a. „steil"). De eigenlijke beteekenis van een met deze woorden verwant ww. zou zijn *van eene steilte naar beneden glijden*, welke inderdaad aan hd. *rutschen* eigen is, en ook uitkomt in de omschrijving van Plant.: rutsen, glijden, *glisser, couler d'enhaut*, labi, prolabi, proserpere. Kil. rutsen, j. rotsen, slibberen, prolabi. Sommigen brengen met dit woord ook in verband ndl. *rots* (zie ROTSE). || (Bruun) sat over sine hamen ende began . . . rutsen over sinen staert, *Rein.* I, 971. — Ook in de bet. *voortsukkelen, voortstrompelen*, van gewonden en vermoeiden. || Met dat si dus worden versaecht ende doot geslegen ende verjaecht oft ongeweldech van sinen leden; sulke quamen daer gereden die hadden verloren hare perde ende moesten rutsen harre verde: sine wisten wat riden, si moesten gaen, *Mor.* 2589.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van „rutsende erffgoet", verbonden met „gereet goet" in *Limb. Wijsd.* 47, 17. Er worden daar allerlei keukengereedschappen en huisraad genoemd. Misschien is de bet. „*roerende* goederen" en is *rutsen* hier hetzelfde woord als het bovengenoemde (*rutsen*,) *rutschen*, d. i. „schudden". Het onvolt. deelw. zou evenals *roerend* e. a. de bet. kunnen hebben van „wat geschud, bewogen, verplaatst kan worden". Misschien is dit ww. ook bedoeld in het aldaar genoemde rutscussen („veeren bedden, pluymcussen die gestrijpt sijn ende dier gelijcken rutscussen is erffgoet"): de bet. zou kunnen zijn „kussen dat geschud wordt", waarmede eene bepaalde soort van kussens, b. v. beddekussens, bedoeld kunnen zijn in tegenstelling b. v. met kussens die op of aan zetels zijn bevestigd, rugkussens of zitkussens. Verandering in *rustcussen zal wel overbodig en onjuist zijn.

RUTSCUSSEN. Zie de Aanm. bij het vorig Art.

RUTSEVOERT, naam van eene buitenbuurt te Haarlem, ook nog heden te Alkmaar. De oorsprong der benaming is niet bekend. || Alle die ghemiene liede die an Harlem woonen buten muren beide over die bregghe ende te ruttsevoert, te Scotenwaert ende in den hout buter grafte, *Keurb. v. Haarl.* 24.

RUTTER. Zie RUTER.

RUUCH (RUYCH; ook RIECH, b. v. *Rek. d. Buurk.* 149: „Claes de riege"; vgl. RIEGE, bijw. d. i. „ruw", gezegd van het weer), bnw. over de verhouding van *ru* en *ruuch* vlg. Franck § 90 met Van Helten in *Tijdschr.* 12, 191 vlg. Daar ruuch reeds in het Mnl. vrij vaak voorkomt, en er znwn. van zijn gevormd op *-heit* en *-te*, en het niet in alle beteekenissen van ru gevonden is, is het als een tweelingwoord van ru op te vatten en afzonderlijk te vermelden. Mnd. *rûch* naast *rû*; mhd. *rûch, rouch* (gen. *rûhes* en *rûwes*); ohd. *rûh*; hd. *rauh* en *rauch* (in *rauchwerk*); ags. *rûh*; eng. *rough*; ndl. *ruig*.

1) *Ruig, harig, met haar begroeid.* Kil. ruych, ruygh, rudis, horridus. Vgl. RU, 1). || Bet vort quamen si indien dagen daer si ru volc ende naect sagen, *Sp.* I[4], 47, 1 (*var. L.* ruuch). Doe Rebecca volgaen was, doe wert dat eerste kint geboren ende dat was al sijn lijf ruuch, *B. v.* 1857, 15*c*. Esau was root ende ruuch als een hont, ende Jacob was scoon ende suverlic, *ald.* 15*d*. Waersi (*de huid*) ruuch als een masse van ezels haer, *Barth.* 179*b* (lat. *pilosa sicut asinorum pilorum massa*). 62 rughe weders (*rammen*), . . . dair J. die velle of oefte, *Rek. d. Gr.* 2, 5. Item en sel niement binnen Leyden ommelopen om ruuch leder (*de behaarde huid zooals zij van het geslachte dier komt*), *Leid. Keurb.* 503, 38, 5, ook ald. 39 (vgl. 505, 5: „so en sel nyement leer ter marct voeren . . ., ten sel wesen onder ende boven alleens"). Als si (*schapen*) mit rughen vellen becleet malcander verwarmen, so legstu alleen mit dijn blote vel in die onsturige lucht, *Hs. Cyrill.* 75*r*. Hi tooch uut een rughe want, die hi droech aen sijn rechter hant, *Rein.* II, 3529. Vgl. den nog heden bekenden geslachtsnaam *Ruychroc* (*Cod. Dipl. U.* 2[1], 197, 198, 242; *a.* 1444). — Ook in de bet. *goed in zijn haar zittende, veel haar hebbende.* || (De colericus is) swart inden haer ende cruust, ruuch, heet in den tasten, van starcken pols ende gheringhe, *Barth.* 88*a* (lat.

in crinibus nigri et crispi, pili hispidi et hirsuti, tactu calidi, pulsus fortis et velocis). — In het bijzonder wordt ruuch gebruikt van sommige vogels, nl. van de *water- of zwemvogels*. Zie bij RUDEN, 4de Art. en vgl. de benaming *ruuchvogel*, uit de 17de eeuw vermeld bij RUDEVOGEL, waar men verder zie over het dooreenloopen van twee verschillende benamingen: indien rudevogel op goede gronden wordt gelijkgesteld met „ruiende vogel", (vgl. daarvoor nog Merula, *Wildern.* 3, 50 (*a.* 1567): „dat oock in het eynde van de Mey-maendt ende als het ghevoghelt *ruydende* is, . . . hem in de riet- en rijs-waerden onthoudende, overmidts sy alsdan niet moghen vlieghen, verscheyden schuytvoerders . . . hen vervorderen alsoo het *ruydt-voghel* (dat niet opvlieghen en mach) in de voors. schutnetten te jaghen"), dan kan men meenen dat rude-, onder den invloed van de er op gelijkende woorden ru en ruuch, de bet. „ruig" heeft aangenomen. || Voort en moet nyement rughe voghelen off ganse, dat is te verstaen platvoete voghelen ruuch (*met de veêren*) ter mart brenghen, *Oudste Keurb. v. Delft* 44, 11 (*O. K. v. Delft* II, 58, 16: ruych te marct te brengen). — Van de bet. ruuch, harig, gezegd van vachten, komt het als znw. gebruikte die rugen, d. i. „*zij die met een ruige vacht of een kleed van bont zijn bedekt of gekleed*, d. i. *de rijken*, „zij die er warm in zitten". || Die roeckeloos wil heren, branden (*l.* heren (*heeren*) branden) schatten (*brandschatten*), roven ende panden, ende denct: soude ic nu hier toe slapen; onder den rughen is goet rapen! . . . dien vallet dicke tarchste deyl, Hild. 252, 81.

2) Van planten en voortbrengselen der natuur, *ruw, ruig*. Vgl. de uitdr. ruuchvoeder (ruychvoer; mnd. *rûchvoder*) bij RUVOEDER en zie RU, 2). Vgl. RUUCHTE. Hiertoe behoort ook de uitdr. ruge ware, hetzelfde als ruware (z. ald.); vgl. *Overijs. R.* II[1], 37: „palen, rijs, mes, hooy, stroo ofte anders ruge waaren (*var.* andere ruware).

3) Van kleederen en stoffen, *grof*, welke bet. zich uit de opvatting „*ruig*, harig" geleidelijk ontwikkelt. || Die nosegate hadde si wel (*heel*) groot, corte beenen ende rouwe (*ruig*) ghelijc een beere; haer cleederen ruych (*grof*) ende verschoort, *Sal. e. M.* 2 vlg. Die kameel gaf di een ruych cleet (*aan Joh. Baptista*) ende die scapen dinen heilighen leden een gordel, *Hs. Moll* 3, 132*v*. Haerre beyder (*van Elia en Elisa*) cleder waren ruuch, *Hs. v.* 1439, 26*b*. Dat S. Martijn op een tijt gecledet was mit enen rugen zwerten clede, 212*c*. — Ook *ruw, grof, niet fijn bewerkt*. || C rugher schotelen X pl., *Rek. Bissc. v. Utr.* 302. Vgl. RU, 4).

4) *Ruw, beleedigend, hard, bits*, van woorden en bejegeningen. Vgl. RU, 8). || Soo wes dat hen begegent . . . alst sijnen omganc is, tsy van ruygen, onredelijcken ofte onbetamelijcken woirden ofte anders van eniger ondaet, *O. Vaderl. R.* 2, 159 (*a.* 1473).

AANM. — Waarschijnlijk is het woord ook gezegd van wind en weder, *ruw, onstuimig, wild*. Vgl. RU, 6). Daarbij kan behooren het bijw. (ruge,) riege, gezegd van het weer, Stoke IX, 603 (vgl. RIEGE).

RUUCHHEIT (RUUCHEIT), znw. vr. *Ruigheid, het begroeid zijn*(?). Men zou eigenlijk een ander begrip op de volgende plaats verwachten, maar het Latijn geeft geen licht. || Als si (*herten*) gheen hoornen en hebben, so gaen si des nachts te weiden, ende des daghes en comen si in der sonnen niet, opdat die rwcheit aen den hoornen niet verharden en sal, *Barth.* 749*b* (lat. anders *calori solis ea* (nl. *cornua*) *exponunt ut induretur*).

RUUCHTE (RUYCHTE, RUYCHT), znw. vr. Ndl. *ruigte, ruigt* (ook in *ruigtland*). Van ruuch, 2). *Al wat in de natuur wild door elkander groeit, wild gewas, struikgewas*; ook en vooral *wat in het water groeit, riet, biezen* e. a.; ook *de afgehouwen deelen zelve*, als *erwtenrijs, stroo, riet* en dgl.; ook ndl. *ruigt*. Vgl. RUWARE. Kil. rouwagie, ruychte, rudetum *et* aspretum, *et* tesqua, nemorosa tesqua, ager hispidus et incultus (*ruigtland*); ruychte, tesqua, difficilia et inculta loca; locus hispidus spinis, herbis aut fruticibus. || Also datter in wassen ruuchten als doornen ende dystelen, *Breidenb.* 37*v*. Dese berch is zeer voll boscagiën voll doornbomen ende mit andere v(ur)ruchtbare bomen beset ende vol ruuchten, 56*r*. Van der stede vesten scoon te maken ende van der ruychte te claren buten den reetuun ommegaens vander Oistpoort toten Delftschen poorthuys toe, *Rek. v. Rott.* 51 (*a.* 1426). Van dat sij die vest . . . mayden ende bloteden van der ruyete (*l.* ruychte), 58. — Martijn de Steenbacker om riet 9 tunen ende des baeliuus bouknecht om ruychte 6 tunen, 64 (*a.* 1426). Dat men geen berch of berchuys stellen sal mogen om hoy of ruychte van stroo of cooren in te leggen, dan daer men buyten omme gaen mach, Wiel. *Instr.* 175, 60 („van brande"). Soo en moet nyement hoy noch onghedorschen coirn noch geenrehande ruycht in genen barghen doen noch in scelven setten, men en mach die barghen ende scelven ommegaen, *Leid. Keurb.* 140, 40; zoo nog eens *ald.*; ook 141, 41 (ruychte); 278, 15; 278, 17. (*Turfschippers zullen*) geenrehande ruychte noch mollem in den bodem hebben, als zij dien turf gelost hebben, 239, 52. So wie stoket met riede off mit enyghe ruychte, verbuert XV sc., *O. K. v. Rott.* 42, 127.

RUUCHTER (*Fri. Stadr.* 51, 123 *titel*). Hetzelfde als rechter (zooals op bl. 101 in hetzelfde art. staat), waarvan het een fri. vorm is. Vgl. ROCHT, en vgl. Richth. 996: *riuchtere, riuchter*; fri. *rjuchter*.

RUUM (RUEM, *RUM, ROM; ook RUME (Van Helten § 318), bnw., znw. en bijw. Mnd. *rûm*; mhd. *rûm, gerûm*; ags. *rûm*; got. *rûms*; hd. *raum, geraum*; ndl. *ruim*, ook *geruim* (zie GERUUM). Zie verder de Wdbb. Vandaar rumen; z. ald.

I. Als BNW. — 1) *Ruim, waar ruimte is, waar de plaats niet door iets is ingenomen of bezet*; ook *breed, wijd*. *Teuth.* ruym, wijt, breyt, spaciosus, amplus, latus, distensus, setensus, capax, capaculus; wytrurich, ruym, spaciosus, amplus. Kil. ruym, amplus, spatiosus, latus, laxus, vacuus; ruym huys, domus laxa, magna, ampla, lata. Plant. ruym, wijdt, *ample, spacieux*; den ruymen wech, *la voye large*, via spaciosa, latum iter. || Dat men de straten ruum houde an beede ziden, *Voorgeb. v. Gent* 107 (*a.* 1371). Datmen de plaetse ende de straten over de greppe ruum houde, 109; ook 121 (rumen *l.* rume); 98 (rumen *l.* rume). Dat men de weghen al ruum houde van beesten, 117 (*a.* 1372). Dat paradijs is seer breet ende rume, *Tijdschr.* 25, 120. So steect uwen vinger in de wonde, essi so ruum dat hiere in mach, *Hs.* Yp. 136*d*. Want daer ene rume strate leit tusschen den tween husen, van XIIII voeten wijt, *R. v. Utr.* 2, 18 (*vgl.* RUUMSTRATE). Si vanden die plaetse ruum ende wijt, ende saghen houden aen die ringhe op haer breidel die jonghelinghe, *Parth.* 4394. Enen rumen wech, *Hs. Moll* 7, 53*a* (*ald. ook* een enghen wech, *in zedelijken zin*). Man ende wijf die moghen scaffen goeden oirbair nae costume, ende nochtan pade vinden rume op te gaen in hemelrijcke, *Bloeml.* 3, 74, 144 (Hild.). — Enen ruum sijn, *voor iemand ruimte openlaten, hem de ruimte waarop hij recht heeft niet benemen*. || Dat D. den voors. W. mit sire tymmeringhe alsoo ruym waer op dese tijt, dat hij hem mit rechte niet rumen en sal, *R. v. Utr.* 2, 19. — Van kleederen, *ruim, niet krap, niet nauw sluitend*. || Die pelsen ende rocken sullen wael briet ende rom wesen onder die arme, so datmense lichtelick uut mach trecken, *Hs. Kloosterr.* 28*r* (lat. bl. 277: *tunice et pellicia bene ample sint sub acellis*). — Hiertoe behoort ook *Rein.* II, 7170: „doe Reinaert hoorde dattet so ruum stont verwonnen te liën of den dootslach (*dat hem de* (*ruime*) *keus gelaten werd, dat hij mocht kiezen tusschen zich overwonnen verklaren of*

te sterven, of *dat hij nog eene kleine ruimte of opening zag waardoor hij aan den dood kon ontsnappen*; ook *Proza-Rein.*² 148: dattet alsoo rume stont), docht hem dat aen die coor lach wel dusent marc, na dattet hem stoet, *Rein.* II, 7170.

2) *Licht*, *gemakkelijk*. ‖ Is hoor oorde alsoo gheset, soo hope ic rume rekeninghe (*rekenschap*) als wy comen voor tghedinghe, daer alle saken . . . condich sijn den hoochsten heer, Hild. 136, 200. God en settet niet soo rume, dat hijt yet houden sel voor recht oirloghe ende sulc ghevecht, 251, 48. Het is den scependom ruym ghenoech dat te bewysen mit recht ende vonnes, want trecht hout in, wes III scepenen wysen enz., Matthijsz. 199.

II. Als ZNW. — Er loopen hier twee verschillende vormen dooreen, nl. r u u m (r u y m) en r u (y)- m e. Het eerste is een reeds in het Ogerm. voorkomend woord, dat de beteekenis heeft van *ruimte*, doch ook van *eene bepaalde ruimte*; vgl. eng. *room*, „vertrek"; onr. *rûm*, zitplaats, bed"; mnl. en ndl. „het *ruim* van een schip"; got. oss. ags. *rûm*; hd. *raum*, ml.; het tweede is de verbogen vorm van het bnw. als znw. gebruikt, doch het kan ook eene oudere vorming zijn met suffix *-e* (got. *ei*) van het adj. r u u m. Vgl. Kil. „r u y m d e s s c h i p s, alvus navis", en „r u y m e *vetus* j. r u y m t e, locus, spatium. — 1) *Ruimte*. ‖ Daer wasser veel der gheenre die quamen ende ghinghen datsi gheen ruum en hadden teten, ende si ghinghen in een schip, *Hs.* 71, *Marc.* 6, 31: *nec spatium manducandi habebant*). Doe die voors. heren hoor muren legheden, dat dese voors. heren doe behelden III½ voete ruems (*open ruimte*) buten horen mueren, *R. v. Utr.* 2, 52 (*a.* 1384; zoo nog tweemaal *ald.*). So wanneer ic in die kercke come ende ic twee voete rumes crighen can, so sinke ic also diepe in God enz., *Stemmen* 88. — De superl. r u u m s t schijnt als znw. gebruikt te zijn *Tien Pl.* 20: „daer om soo es mijn ganc aent oever ende (*l.* ende niet) opt wijde rumst" (het woord rijmt weliswaar op c u n s t, doch ook boven in *Hs. Kloosterr.* komt *ruum* voor met eene verkorte vokaal). — 2) *Ruim van een schip*. Zie boven de aanh. uit Kil. ‖ Van enen waterschepe met levenden visschen van elken rume twe alde grote, *Cod. Dipl. U.* 1, 1, 23 (*a.* 1399). De Bergevaerders (*betalen*) van elcke ruym (*vr. of onz.? het waarschijnlijkst is het laatste*), hetsij groot of cleyn, 4 st., *Inform.* 177. — 3) *Ruimte van beweging*, *vrijheid van beweging*, eig. *eene plaats waar men vrij* (of *ruim*) *kan ademhalen*, *waar men zijne vrijheid kan genieten*. Vgl. Molema 351 op r o e m t e, r u u m t e; fri. *rûmte*. „het vrije veld"; hd. *räumte*, „vrije veld, open zee". Vooral in de uitdr. o p s ij n r u u m (r u m e, r u y m e) c o m e n. Vgl. BERUUM, waarvan de verklaring boven (1, 974) wel niet juist zal zijn. Een ww. b e r u m e n, in de bet. van r u m e n, „heengaan, vertrekken", waarvan b e r u u m in de bet. „vertrek, aftocht" zou moeten afkomen, is niet gevonden en laat zich ook niet goed denken: dit woord moet de boven aan r u u m toegekende beteekenis hebben, ook blijkens eene later gevonden plaats in *Rose-fragm. L.* 524: „die gracie ebben wille van vrouwen, hi setse altoos up hare berume (*moet haar niet kort houden*)". Eerder zal men zich dus een bnw. te denken hebben met de bet. van r u u m; vgl. ook GERUUM. ‖ Worde yemant in dien dootslach bezworen, die dair niet vredeloos in gheleyt en ware, die soude vrede hebben ter tijt toe dat hy up sijn ruyme quame, *R. v. Amst.* 4, 2. Zo wad persoon die mesdaet deden . . . binnen onser stede jof daer ute geset jof ghebannen worde, ende hi dair of bescuddenisse der heyligher kerken begheerde, ende hire in quame, zo soude hem onse rechter ene tijd setten bi scepenen ende rade voir onser stede ute dier kerken te ghaene jof selve daer uyt te gheleyden war dat hijs begheerde op sijn seker beruym (*zie boven*); ende woude hi dat niet doen jof dat gheviele dat hi in enigher maniere op sijn ruym quame uter voirsz. kerken, zo ne zoude hen tgebot van der heiliger kerken niet helpen mogen, V. d. Wall 1, 155 (*a.* 1323; Mieris 2, 302*a*). (Si) sijn beide uten hove ghesteken ende seiden, doe si upt ruum waren: God gheef dat hi qualic moet varen dese . . . moordenaer, *Rein.* II, 4632. Vgl. *ald.* II, 4398: „ic was daer ic wesen woude, op mijn r u u m t ende op mijn v r i" (*Proza-Rein.*² 87: „ick en waer hier onder uwen oghen niet ghecomen te rechte ende mede onder alle mine vianden . . . want ick was vry ende verde op dat *ruyme*") en mnd. „up de *rûmte* sîn" (Lübben 3, 531).

III. Als BIJW. — Vooral in de bet. *Ruim*, *in ruimte of in de ruimte*. Kil. r u y m w o o n e n, habitare laxe. — Ook *ruim*, *meer dan*, eig. *in ruime mate*, *zóó dat er iets meer is dan de juiste maat*. Vgl. RUME. ‖ Dat zyder van alsdoen ruem den besten deel van haren volcke ghelaten hadden, Despars 2, 405.

AANM. — Op twee plaatsen moet r u u m eene verkeerde lezing zijn, nl. *Rose*, bl. 256, vs. 193 vlgg.: „dat ghi min tale dan els verstont dan mine meninghe was daer inne, dat quam bi uwen rumen (*l.* ruden *of* ruwen?) sinne" (fra. *vous vint de rude entendement*), en *Barth.* 478*a*: „als men daer eerst in (*eene grot*) coomt, soo ist daer licht, daer nae als men vorder coomt, soo ist daer doncker; te lesten ist daer hardt ende enge ende rume (*l.* ruwe)"; vgl. lat. *in progressu tandem* (*locus*) *durus et artus et hyspidus in egressu*", en zie bij RU, 2) en 3).

RUUMBERICH (RUYM-), bnw. *Hij die het land verlaten heeft*, *naar elders verhuisd is*. De vorm van het woord is niet duidelijk. Misschien moet men uitspreken *ruumbĕrich*, en het woord opvatten als r u m e r i c h, anderen vorm van r u m i c h (z. ald.), dat eene zelfde beteekenis heeft. — In de uitdr. r u u m b e r i c h s ij n. ‖ Het en were saecke dat dergene der gecommert were ruymberich weer, *Limb. Wijsd.* 196. — Als znw. gebruikt. ‖ Allen vremden off ruymberinghen (*d. i.* ruymberighen), 82, 1.

RUUMHEIT (RUYM-), -HEDE, znw. vr. *Het ruim*, *breed*, *wijd zijn*; *ruimheid*; ook *ruimte*, waarmede het woord bij Plant. wordt gelijkgesteld. Vgl. het meer gewone RUMICHEIT. *Teuth.* b r e y t h e i t, r u y m h e i t, w ij t h e i t, latitudo. Plant. r u y m t e, r u y m h e y d, *amplitude*, *espace*, *largeur*, amplitudo, spacium, latitudo, laxatio, vastitas. Waarschijnlijk is dit woord bedoeld *Tijdschr.* 25, 109 *var.* „vruechde ende rumede (*d. i.* ruum(h)ede)"; *t.* vrolicheit ende breitheit". Minder waarschijnlijk maar mogelijk is ook een van *ruum* gevormd naamwoord met den uitgang *-ede*, got. *-iþa*.

RUUMSTRATE (RUEM-). Eig. „r u u m (r u m e) d i e s t r a t e", *ontruim de straat*, *pak je boeltje op*, gebod van de overheid tot de kooplieden die op straat hunne waren hebben uitgestald. ‖ Dat nemende beer tappen sal to kope bi nachte langer dan to X uren to, ofte alsmen ruemstrate ludet, *Stadr. v. Gron.* 17, 11; zoo nog eens *ald.* Zie vooral Molema 359.

RUUMTE (RUUMPTE, RUUMT (vgl. „ruucht" naast „ruuchte"), RUYMTE), znw. vr. Mnd. *ruumte*; hd. *räumte*; ndl. *ruimte*. — 1) *Ruimheid*, *breedheid*; ook *breedte*, *wijdte*. Zie de aanh. uit Plant. bij het vorig Art. ‖ Dat die waterscap van die Veengraft, . . . hoor oude rwmpte ende wiette (*wijdte*) hebben zell, *R. v. Utr.* 1, 362, 258.

2) *Ruimte*, *open terrein*. Kil. r u y m t e, spatium, laxitas, locus, locus vastus. ‖ Si hebben in hem den bosen inwoonre (*den duivel*) dien si een ruumt ghemaect hebben (*voor wien zij ruimte gemaakt*, *aan wien zij eene plaats ingeruimd hebben*) in te gaen tot hem overmits hoor passye ende ghebreken, *Vaderl.* 4*b*. Bij Thebayden saghen wy ooc dat vermaerde clooster Ysidory van groten ruumten ommebegrepen ende myt eenre mueren omme bemuert, 31*b*. — Ook in de bet. *plaats waar men zich vrij kan bewegen*, *in zijne vrijheid*

(ook in den zin van „onafhankelijkheid") *niet belemmerd wordt*. Zie een voorbeeld bij RUUM, II, 3).

RUUN (RUYN), znw. m.; ook RUNE (RUYNE), znw. m. en vr. Ook (waarschijnlijk) in den vorm *REIN (zie REINEVLEESCH) en ROEN (zie ROENENDRIVER en vgl. roenen, bij Kil. bijvorm van het ww. runen, „fluisteren"). Mnd. ndd. *rune*. *Ruin*, *gesneden paard*. De oudere vormen van het woord zijn niet bewaard en de vroegere geschiedenis er van is onbekend, zoodat de verhouding tot het in *Teuth*. en bij Kil. vermelde ww. ruynen, „lubben" onzeker blijft: het is nl. niet uit te maken of het ww. dan wel het znw. ouder is. Zie ook Franck op ruin (met mnl. wrene, hengst, waarmede Vercoullie het woord in verband brengt, heeft het woord niets te maken). *Teuth*. gelubt pert, ruyn, spado, cabo, scabo; ruyn, pert zonder kullen. *Gemma* 27*v*: een ruyn, equus castratus. Kil. ruyn, cantherius, equus castratus, spado. Plant. een ruyn, *un hongre cheval chastré*. || Coopen sekere menichte van paerden, runen ende meriën, *Invent. v. Br*. 5, 124 (*a*. 1436). Vor ene rune die hi van onser stad ghecoft hadde 6½ oelden sch.; vor enen van onser stad vare dien die wolve ghebeten hadden 2 lb 8 s.; voor enen anderen vaer enz., *Rek. d. Cam*. 6, 31 (*a*. 1382). Vor ene zwarte rune 14 lb., 301. J. III peerden die hem ghenoomen worden nae der vreden die hem korten (*l*. kosten) LIIII gulden; H. een ruun van XXV gul., *Arch. v. Buren* 469 (*in den tekst staat achter het woord*: (ruin), *zonder dat voldoende blijkt of dit de waarschijnlijke lezing van het hs., of wel eene verklarende toevoeging is*). Soo sal elcke dienstman in onsen voorscr. lande . . . ten minste een reysich peerdt holden, dat zy dan henxst ofte ruyne, Racer 3, 210 (*a*. 1518). Scepene ind rait sullen nae older gewoonten dair een ruyn off een guet rypeert op moogen houwen, *R. v. Harderw*. 43 (*a*. 1523). — Verklw. (*ruunkijn,) ruynkijn. || En heeft u ruynkijn niet en spat (*aderspat*)? *Vrouw. e. M*. VII, 76.

RUUNRE (RUYNRE). Zie RUNER.

RUUNSTER (RUYNSTER), znw. vr. *Zij die fluisseert*, *iemand in het geheim iets vertelt*, vooral *achterklapster*, *kwaadspreekster*. Vgl. RUNEN en RUNER. || Die ghevonden woort een achterclepster of ruynster, *Hs. Kloosterr*. 45*v* (lat. bl. 297 ald.: *detractrix seu susurratrix*).

*RUUPPE. Zie RUPE (*rups*).

AANM. — *Hs*. 218, bl. 17: „die hillige kerke ende die onbesmitte moeder ende joncfrouwe sonder *ruuppe*" is het woord eene verkeerde lezing voor *rimpe*, vlek, smet, *eig*. rimpel.

RUUPSE. Zie RUPSE.

RUUSCH (RUSCH, *Russisch*). Zie RUSCH.

RUUSCH, bnw. Hetz. als ruysch, bnw.; z. ald. *Ruig*, *ruw*. || Die winter (*op het tooneel*) is ghemaect ruusch ende ruwe vreselic, ende die somer groen ende nyeuwe, *Tijdschr*. 22, 16.

RUUSCHPIPE (RUUS-, RUYSCH-), znw. vr. *Doedelzak*. Kil. ruyschpijpe, sackpijpe, tibia utricularis; ruyschpijper (*doedelzakspeler*), utricularius, ascaules. Plant. ruyschpijpe, *une cornemuse*, uter, utriculus; ruyschpijper, *cornemuseur*, utricularius. In eene soortgelijke beteekenis ook hd. *rauschpfeife* en *rauschflöte*. In de 17de eeuw en later is ook ndl. *ruispijp* en *ruispijper* bekend, dat wel als *ruischpijp* zal moeten worden opgevat (eene enkele maal vindt men ook mnl. ruussen naast ruusschen); aan een ww. *rusen* (*ruzen*; vgl. Franck op ruischen en ruzie) zal hier wel niet moeten worden gedacht. || Item wert ghehuert H. ende sijn sone ende lipen (*liepen*) met ere ruuspipen ende met twee scalmeyen, *Cod. Dipl. U*. 4^1, 244 (*a*. 1377 *te Lier*).

RUUSSCHEN (RUYSSCHEN, RUSCHEN, RUUSGEN, RUUSSEN, RUYSCHEN), zw. ww. intr. Mnd. *rûschen*, *rûsken*; mhd. *rûschen*, *riuschen*; hd. *rauschen*; ndl. *ruischen*. *Geruisch maken*, *ruischen*; doch ook *gedruisch maken*, *het eene of andere geluid maken of voortbrengen*, ook sterkere dan door ndl. *ruischen* wordt uitgedrukt. *Teuth*. geluydt dat ruyschende, krackende off breckende geschuydt (*geschiedt*), fragor; rappen, ruysschen, insolescere, turbulentare; bolderen (geruchtmaken), ruyschen, drammen, . . . onbestuyr wesen, strepere e. a. (ook bolderynge, geruysch, strepitus); craken, ruyschen, als wynt of boome, fragare. Kil. ruyschen, bombilare, bombum emittere; *et* detonare, increpare, strepere, fragorem edere *et* fremere, susurrare *et* impetum facere (zoo ook mhd., hetz. als ndl. *druischen*), impetere, irruere, grassari (ook ruysscher, grassator; vgl. eng. *to rush*); ruyschende, sonorus. Plant. ruysschen, geruysch maken, *bruire*, *faire bruict comme l'eau en une escluse*, *criquer*, strepere, fremere, murmurare *vel* crepare, strepitare, admurmurare. Vgl. De Bo op ruischen en ruischebuischen. || Dat gheluyt eens ruyschenden blades salse verschricken, *Hs*. 221, bl. 86. (*Wanneer die ziel*) enen wyndt hoort ruysschen wt des priesters mont, *Hs. Serm. G*. 217*a*. Doe ruussche(de) Cain door dat geboomt ende Lameth waende dattet een dyer geweest hadde, *B. v*. 1357, 4*a*. Cayme hoorde hi (*Lameck*), . . . daer hi ruuschede int wout, ende scotene doot, *Rijmb*. 1022 (*var*. ruschede). Men horde ruusschen (*bruisen*) daer die vloet, ende tfolc liep ende ran alse oft waren verwoede man, *Sp*. I^7, 59, 18 (*var*. ruusghen). Die vloet quam ruusschen, doe liepen die luden haestelic van daen, *Marialeg*. 1, 202 (*var*. (so) hoorden si die zee ruyschen). Alse een paues sterven sal, ruschen (*rammelen*) sine (*des dooden*) beene ende maken gescal, *Sp*. IV^3, 30, 81. Een velt esser bi gelegen dat berrent, ende dit es sijn plegen, dat altoos ruuscht als een cleet dat men al onttwee scuurt, II^5, 36, 17 (*het Latijn heeft iets anders*, *zie de noot*). Ruuscht (d. i. *ruischt het*, nl. „de grond") onder sinen (*van het dier*) poot of craect, hie bijt sinen poot . . ., hie ne weet up wien witen el dan sinen poot, *Beest*. 79. Als desel so es hi (*de muilezel*) ghevoet, gheoort . . .; eyselike sijn stemme ruust (*klinkt*) (: ghecruust), *Nat. Bl*. II, 2680. Dat si dat harnasch ende die bogen der goden hadden horen ruysschen, *Proza-Sp*. 107*a*. Mijn heeren, hooren (*hoor hem*) ruuschen (*lawaai maken*) van zulc een clap; twaer beter gheswegen dan alzoo te rasen, *Han. H*. 121. — Als znw. in de bet. *gedruisch* staat het woord in *Gemma* 94*v*: ruyschen, stuerheyt of storm, impetus.

AANM. — Niet duidelijk is de bet. van het woord *Hs*. Yp. 69*a*: „dit (*middel*) sal die sieke houden ende ruschen in sinen mont ende in sine kele". Het ww. is hier trans., en het zal dus wel een ander woord zijn (een trans. *ruischen* met de bet. „ophitsen" bij De Bo). Waarschijnlijk is de bet. *heen en weer doen gaan*, gelijk men doet bij het spoelen van den mond. Het woord zal wel staan voor *rutschen* en behooren bij de familie van hd. *rütten*, *zerrütten*, „schudden"; vgl. vla. *rutsen* en *rutselen* in de bet. „schommelen". Zie bij RUTSEN.

RUUSSCHINGE (RUYSSCHINGE, RUY(S)SCHINGE, RUYSCHINGE, RUSSCHINGE), znw. vr. Mhd. *rûschunge*; mnd. *ruschinge*; eng. *rushing*. *Geruisch*, *gedruisch*. *Teuth*. ruyschyng des donres, fragor; ook rappyng, ruysschyng, woesticheit (*onstuimige vaart*), insolencia, dissolucio, importunitas; ruyschyng, onsturicheyt, haisticheit, impetus. Plant. ruysschinge oft geruysch, *bruict*, *murmure*, strepitus, fremitus, murmur; ruysschinge des waters, *bruict de l'eau*, undisonus, murmur; ruysschinge des loofs dat drooch is, *criquetement de fouilles seiches*, crepitus frondium aridarum. Vgl. Kil. ruysch, j. gheruysch, strepitus, bombus. || Alsi so naer quamen gevaren . . ., dat deen in dander scieten mochte, wart ginder ruusscinge so groot: die erde verbevede

ende verscoot, *Sp.* I[a], 17, 34. Eene russchinge hi vernam, alse of groot volc daer quam gaende, I[7], 68, 22 (*var.* ruusschinge).

RUUSPIPE. Zie RUUSCHPIPE.

RUUSSEN. Zie RUUSSCHEN en vgl. RUUSPIPE.

RUUSSENARE (-ERE, EER), znw. m. *Rus.* Vgl. RUSCH (RUUSCH). || Die ruusseneers ende die slaven, *Barth.* 525*b* (ald. ook *rutheni*).

RUUT (RUUD, RUYD, RUYDT, RUYT, RUT, RUD; ook RUDE (RUYDE)), bnw. Van ofra. fra. *rude*; lat. *rudis.* Het woord komt hier en daar in beteekenis overeen met r u (r u w), waarvan het wellicht eenigermate den invloed heeft ondergaan. Vgl. b.v. *Brand.* 1828: „onder die voete *ru* van hare" met *Brand. H.* 1752: „om die voete waren si *ruut* (het woord rijmt op *buuc*, maar verandering in **ruuc* (voor *ruuch*) is uitgesloten.

I. Van personen en deelen van hun wezen. *Onbeschaafd, onontwikkeld, grof, plomp, dom. Voc. Cop.* r u y t, rudis; r u y t, ignarus. Kil. r u y d, rudis, gall. *rude*, angl. *rude*; ook r u d e, j. r u y d, rudis (*in Teuth.* en bij Plant. ontbreekt het woord). || Omdat ghi sijt so ruyt, sal ic u . . . die dinc . . . bat verclaren dan si vore verclaert waren, *Teest.* 3000. Mi wondert . . . dat ghi in allen dinghen also ruyt sijt ende so blent, 1726. Ezels ende rude saeftiere (*schoenlappers*), die der consten niet weeten een haer, *Denkm.* 3, 215, 69. Ic duchte ic bem so rund een knecht, inne salt cume onthouden, *Wap. Rog.* 346. Andwoort, scolier ruut, 338. Hiertoe gheberst mi (h)u lecht, want ic bem so ruude een knecht, leec van der scriftueren, 1374. Desen ommeloop (*der planeten*) maect eenen rebel wesende . . ., eenen andren goedertieren; desen ruude ende desen abel; éénen traech, eenen andren snel, 1455. Hem dunct dat si verstendich ende wijs sijn, nochtan sijn si ruut ende plomp, Ruusb. 4, 276 (*varr.* ruud, rude, ruydt). Volc . . . onziene, lelic ende putertiere . . ., si waren ruut ende onbesuust, *OVl. Lied. e. G.* 244, 319. Rude up twerc . . . dies moet men loon der const ghemissen, 234, 31. Hier muechdi vor oghen sien van ruden lieden subtijl engien, 484, 159. Ic arem, rud, stomp, cranc, (h)oud van daghen, mids dat die zinne so zeere vertraghen, . . . so versouc ic enz., 479, 13. Wie sijn die lie (*lieden*)? . . . die scinen herde ruut, dat si soo cloppen, *Sev. Blisc.* 796. Een ruyd grouf meinsche, *Boëth.* 143*c*. Ay, zotte menschen ende rude, . . . wi mochten te hant wel beven jeghen dien eyseliken luut (*bij het jongste gericht*), *Lsp.* IV, 10, 25. Dat (*dat het*) visschers waren, liede ruut, die onse wet ierst gaven uut, *Sp.* II[7], 27, 167. Soo ben ic dommer dan een Sas of een Vriese ruut van aerde, Hild. 3, 180. Nochtan sijn si de plompste ende die ruutste die nu leven. Ruusb. 6, 247. Al sijn si (*Friezen*) ruut ende onbeset, Velth. I, 38, 43. Van sinne ruut, *Lsp.* II, 44, 34. Rude onbesnode beleghghen (*z. ald.*) en connen gheen wijsheit ghegronden, *Rein.* II, 6642. Dattu zijs van harden zinne, bastaert, ruut ende onbesceeden, Praet 2217. Den leken ruden, *OVl. Ged.* 2, 113, 174. Den ruden leeken, *M. en Vr. Heim.* 976. Si sijn so recht grof und ruyt: eer deen half sijn reden uut, so slaet die ander sijn gheluut, *Vrouw. e. M.* VII, 89. Een recht ghebuer (*een echte boer*), en rud rustier, 190. Martijn, ruut grammarien, *Wap. Mart.* II, 261. Du sprekes alse een Vriese ruut, die noch noit en minde, I, 665. Ic ben van sinne te ruut te dichtene alsoo hoge saken, Heelu 72. Wanneer si hem dan hieten enen groven keerle of enen ruden ghesellle, *Pass. Lett.* 222*r*. Want hi noch rude was ende behoefde sijnder leeringhen, *Boec v. d. L. J.* 121*v*. Ic houde my voor een menschelic romp, onverstandel, ruyde ende stomp, ende kenne een yghelic voor mijn wiser, *MLoop* II, 645. Rude menschen van grover aert, 665. V. die niet was van zinne ruut, maer suptijl ende vroet, *Ep. fragm.* 242, 497. Hi sal ruyt ende begheerlijc sijn, *Scep v. W.* 8*a*. Dat hi aensie die clein memorie mijns aermen stompers, grof ende ruut, *Brab. Y.* VI, 26. Wech, ruyde mooren! *Boom d. Scr.* 34, 710. Ic sie geenen so ruden, si en nemen baet so waer si mogen, *Scalc en Cl.* 103. Dat men de rude menschen ende die veroudert sijn in den sunden nit alte sere en sal verladen met gheboden van niwer leringhen, *L. v. J.* c. 71. Si bliven altoos ruut ende grof in gheesteleken verstane, Ruusb. 2, 203 (lat. vert. *rudes semper ac crassi manent*). Wi die grof ende ruut sijn te spreken van dusdanigen hogen dingen, *Con. Som.*[2] bl. 485. Verre is hy noch al van den leven Christi ende is noch een grof runt (*l.* ruut) mensche der werlt, *Stemmen* 68. — Al bin ic stomp, van den (*l.* van) ruden schijn (*aard*), daer om en suldi my niet versmaden, *MLoop* II, 656. Mijnre ruder zinnen, *OVl. Lied. e. G.* 422, 253. Mijn arem ruut verstaen, 415, 27 (*vgl.* „ruyt van verstande" *bij* Anna Bijns, Oudem. 5, 909). Rogier, ruudt so es dijn zin, daer gheene leere goet es in, *Wap. Rog.* 1520. — Ook als znw. || Sone mach Venus laten den ruden te beschynen ende den vyleynen, also wel alsten edelen reynen, *OVl. Lied. e. G.* 376, 1821. Die rade (*hs.* rude) en weet hoe verre hoe bi den rechten loon der consten zi, 234, 35. Den simpelen enten ruden, *Sp.* III[2], 37, 10 (lat. *simplicibus vel humilibus*). Hoe vele stommen sullen daer saligher sijn dan wel sprekende, . . . hoeveel ruden saligher . . . dan ta(e)lmannen, . . , hoe veel plompen sullen daer boven die behendigen sijn, *Pass. W.* 88*c* (lat. *quanti rustici oratoribus . . . praeferendi sunt*). Wy tijtlike domme ruden, moeten bliven aertsche luden, *MLoop* IV, 13. — In de bet. *ongeoefend* of *hard* (*hardhandig*) staat het woord *Spreuken* 70: „tscheers qualic ghewet, den baert qualic ghenet en ruide handen, doen menigen man cryseltanden" (zie ook *Pelgrim* 8 bij RUUTHEIT).

2) *Ruw, hard, hardvochtig.* || Een gierech man, hert ende ruut, *Rincl.* 676. Ruyt sijn die genoemt die fel als leeuwe sijn en niet en willen laten onder hem ongewroken, *Pelgrim* 8 (*aangeh. bij* Van Wijn *op* Heelu, *bl.* 75). — Met den 3den nv. van den pers., *hard voor*, ook *vijandig tegen iemand.* Zie een voorbeeld (*Cron. v. Vlaend.* 1, 233) bij RUUTHEIT, 2). — In de bet. *ruw, laag, gemeen* komt het woord voor in de 16de eeuw (Oudem. 5, 909).

II. Van zaken. — 3) *Onbeschaafd, plomp, niet fijn, waaraan niet de noodige zorg is besteed.* || So namic dan . . . eenen prophete ende began lesen: so dochte mi die word so ruut wesen datter mine herte niet en mochte, *Sp.* III[1], 36, 34 (lat. *sermo horrebat incultus*). Om dat hem in den propheten boeken die rude reden niet en genoechde, *Pass. S.* 219*a* (aangeh. bij Oudem. 5, 905). Vindi yet in desen boucke dat rude es, dats (h)u niet roucke, maer latet overliden saen, *Amand* II, 5320. Rude Verstannesse (*Domheid*; vgl. ndl. „mijn domme verstand"), naam van een allegorisch persoon in *Pelgrimage*; zoo b.v. 47*c* (fra. *Rude Entendement*; vgl. in *Pelgrim*: „ruutverstant"; b. v. 34*b*: „du zelver, die properlic geheten zijs ruydverstant"). Die dese rude boerde vant was emmer ute Vrieselant, *Sp.* III[a], 93, 185. — Ook *kunsteloos, eenvoudig.* || Een ruud exempel . . . heb ic ghehoort in leden tyden, Hild. 31, 72. Wy zoudent (*het spel*) (h)u . . . niet lanc maken, maer op corte spacie, simpel ende ruydt, *Vijf Maagd.* 11, 7. Laet (h)u doch ooc niet vervelen van de simpelheden onser spelen: wy kennen dat es opt ruitste ghesciet, *Vijf Maagd.* 54, 795.

4) *Akelig, naar, horribel.* || Ic wildi vraghen een ruut parceel (*ding*): oftu dootwonden hads een groot deel, daer de minste of stervelic ware, soutstu der doot yet zijn in vare? *OVl. Lied. e. G.* 494, 113. Ende tmaecte dit jaer zulck eene rude, coude wintere, dat men van dier ghelicke niet en wiste te sprekene, Despars 1, 325 (vgl. RU, 6, en zie een

voorbeeld van ruyt in de beteekenis van *ruw*, *onstuimig*, gezegd van het weder in de 16de eeuw bij Vaernewijck (aangeh. bij Van Wijn op Heelu 75): „daer veel schepen in schade plegen te lyden, alst ruyt weder is"). — Het bijw. rude in dezelfde beteekenis *Belg. Mus.* 6, 56: „de zeede (*zee*) beghunt zo rude te ghaene: o Godt, van omme te slaene ons sceipken behoet" (eveneens in de 16de eeuw). — Van toestanden. ‖ Het heift te Brugghe wat rude (*woelig*, *oproerig*, eigenlijk wel *wild*, *onstuimig*) gheweist, maer het es al gherust, *Ann. Em.* 14, 33 (*a.* 1488).

5) *Grof*, *niet fijn*. ‖ Ic die niet en ben dan een ruut forestier, draghe ruut ende grof laken, *Cron. v. Vlaend.* 1, 7. Gagates is een grof ruud steen ende nochtans is hi precioos, *Barth.* 550*b* (lat. *lapis rudis et tamen preciosus*). Die wijngaerdstam is ruyd ende groff . . ., nochtan soo worter off ghemaect die soete natheit vanden wijn, *MLoop* II, 651. — Van de stem. ‖ Daer en was gheen vois so rude, hi en was eens inghels vois ghelijc, *OVl. Lied. e. G.* 296, 1848. Vgl. *Couchy* II, 1651: „daer zonghen claer, daer zongen rude (*bas*, eig. *laag*), daer zonghen stille, daer zongen lude."

6) Het denkbeeld van „sterkte, kracht" gaat met ruut gepaard op de volgende plaatsen. — *a*) *Massief*, *zwaar*. ‖ (De ketenen) sijn soo ruyde, swaer ende grof, in hondert jaren en souden sy niet verslyten, *Mar. v. N.* 45, 1068. — *b*) *Krachtig*, *sterk*. ‖ (Hi) blies den olyfant met enen groten adem ruut, dat men horen mochte . . . tluut een mile, *Ep. fragm.* 163, 48.

7) *Ruw*, *hard* (*hardhandig*), *onzacht*. In deze bet. kan ruut staan *Spreuken* 70 (zie de plaats boven bij 1), waar evenwel ook de opvatting „ongeoefend" bedoeld kan zijn. — Ook *ruw*, *grof*, *beleedigend*. ‖ Waert zo dat iement den voors. . . . personen . . . bij ruuden worden of werken hem upstelde jeghen hem lieden, . . . die zouden wij . . . hoghelic corrigieren, *Vad. Mus.* 4, 112 (*a.* 1438).

RUUT, znw. o. Andere vorm voor riet in *Rek. v. Hattem* 199 (*a.* 1472): „an die van Hulsbergen bestait (*aanbesteed*) die vairt, dat ruut te snijden" vgl. Molema 352 op roet, ruut. — Ook ruyt (ruydt) komt in deze bet. voor in *Spreuken* 45: „sie sal noch al een ey int ruydt leggen" (*een misstap begaan*, *Taalk. Mag.* 3, 492).

· RUUTHEIT (RUUD-, RUYT-, RUT-), -HEDE, znw. vr. — 1) *Onbeschaafdheid*, *onontwikkeldheid*, *plompheid*; ook *domheid*, *onwetendheid*, *onervarenheid*, *ongeoefendheid*. Vgl. RUDICHEIT, 2de Art. en RUDESSE. ‖ Doe ave, Rogier, dine ruuthede, *Wap. Rog.* 196. Vol ruutheden es al mijn leven, 1322. Want ic gherne soude bedieden, . . . wilt mi ruutheit niet verbieden, die letteren v van uwer name, Praet 181. Waerstu subtijl, en ware gheen noot; te meerre es al de pine mijn, dat ic door dine rutheit groot te langher moet ghemoeyet sijn, 2223. Dat sij (*de zielen*) inden hemel wesende alle dijnghen wisten, maer mids dat sij inden lichaem daelden dat zij omme ziner ruutheit wille alle voorledene ofte jeghewordighe sciencie ende coonst verloren, ghelijc tgoud in de wase (*modder*) gheworpen zine claerheit doet, *Boeth.* 171*d*. Rechte ruytheit hadt u geleert, dat ghi waendet enz., *Pelgrimage* 47*c* (fra. *rudece le vous aprenoit*). — Vergheeft my myne ruutheyt; ic en can niet meer, *Ann. Em.* 13, 139 (*a.* 1488). — Ook *ongeoefendheid*, *gebrek aan oefening of zorg of kunstvaardigheid*, gezegd ten opzichte van den stijl. Vgl. RUUT, II, 1). ‖ Vergeeft my de ruutheyt van den style, want hy ghenough zoude hebben te doene, diet al scriven zoude dat men hier ziet ende hoort, ende dat men my toebrenght int scrivene, zo dat my niet moghelic es ordene te houdene, *Ann. Em.* 13, 89 (*a.* 1488).

2) *Ruwheid*, *hardheid*, *wreedheid*, *hardvochtigheid*. ‖ Bedi rude ruutheden of onsochte handelinge mochte vele meer gederen dan eenige salven souden mogen ghehelpen, *Pelgrimage* 7*c*. Ruytheide(n) die en voechter niet wel toe, want een die gewont is en mach niet gehandelt sijn met ruyden handen, want ruyt hieden (*l.* ruytheden) quetst somtijt meer dan die salve gehelpen can, *Pelgrim* 8 *aangeh. bij* Van Wijn *op* Heelu, bl. 75). Dese Urbanus was stuer ende zeere ruut den Franssoyzen; de cardinalen merkende sine ruutheet (*l.* ruutheit) ende felheyt . . .,' schieden . . . ute Rome, *Cron. v. Vlaend.* 1, 238. — Ook *ruwheid*, *geweld*, en *gewelddaad*. ‖ Zo lanc zo meer bleven zij in hare ruutheden (*in hun gewelddadig verzet*), zo verre dat mijn heere zeere vergramt was up hemlieden, zegghende hy zoude weten of hy heere ware van zynen lande, *aangeh. Invent. v. Br.* Gloss. *op* ruuthede. De ghone die de vors. ruutheyt ofte forse bedreven hadden, *Ann. Em.* 13, 146 (*a.* 1488). Dat tvors. gheboufte ter zale zulke ruutheide, force ende storbantse (*beroering*) ghemaect hadden, 10, 436 (*a.* 1480); ook 435. Daeromme ende om meer andere ruuthede, die hy den comuyne van Brugghe bewijst hadde, *Cron. v. Vlaend.* 2, 47. Doende . . . vele ruutheden, fortsen ende overdaden, *Invent. v. Br.* 6, 364. Van allen ghescillen, ruutheden ende andre mesgrepen, ghespruut ende ghebesicht uut causen van der reformacie van haren ouden wetten, 4, 528. Alle de ruutheden, rebelheden, overhoricheden ende mesdaden, 5, 131; ook 368. — In denzelfden zin ruhede (ruuwhede), Cannaert 57: „dat ghy . . . (h)u vervoordert hebt groote zware ruuwhede ende overlast te doene . . . up zeker poorters huus dese stede".

3) *Ruwheid*, *oneffenheid*. Hier kan de invloed van ruheit (z. ald.) hebben gewerkt, doch ook de beteekenissen van fra. *rude* staan hiervan niet zoo heel ver af. ‖ Dat been maect suvere van siner rutheden, ende vermaect de wonde voort alsoo (h)u vorleert es, Jan Yp. 65. Ende dus sel dat been verwernen in de rutheit van der spongiën ende alsoo salment (h)utetrecken, 133.

RUUTHORN (-HOREN), znw. m. Waarschijnlijk is het woord, dat de benaming moet zijn voor een stuk land, een andere vorm van riethorn (vgl. RUUT, 2de Art.), d. i. *puntig uitloopend stuk rietland*. Zie HORN, 2, en vgl. het zaanl. *riethorn* (in de 17de eeuw) in dezelfde beteekenis (Boekenoogen 830). ‖ De molre rwthooren III d., *Eng. hss.* 1, 256 (13de eeuw).

*RUUTSEL, verkeerde lezing voor runtsel (*rimpel*), *Hs. Acq.* 105*d*: „mijn ruutselen segghen oircondscap yeghen mij" (*Job* 16, 9: *rugae meae testimonium dicunt contra me*). Zie RONSEL.

RUUTVERSTANT (RUYT-), znw. o. Naam van een allegorisch persoon in *Pelgrim*, de tegenstelling van „Redene". Zie bij RUUT, 1e. Art. In *Pelgrimage* heet zij „Rude Verstannesse".

RUVOEDER (RUW-, ROU-; ook RUUCH-, RUYCH-, -VOER), znw. o. Mnd. *rûchvoder*; hd. (verouderd) *rauchfutter* (Grimm's *Wtb.* 8, 273). *Voeder of voer voor dieren*, vooral *hooi en stroo*. Vgl. verder bij RU, kol. 1666, en zie Winhoff, *Landr. v. Averissel* 519 *noot*: „*ruvoeder* is hooy en stroo voor het vee, door sommige huislieden opgebracht, waarvoor thands voergeld door den Heer Drost werd ontvangen". ‖ H. hadt aldaer staen een ziec pert, ende hadde an ruvoeder ende tot quacsalven . . . te samen II guld., *Geld. Oudh.* 358. Van VI weken die hi der stad peerd up sinen stalle hadde ghehoelden, vor haver ende ruvoeder, van elker weke enz., *Rek. d. Cam.* 3[1], 33 (*a.* 1367). Te ruvoder ende tot haveren van elker weke VI, pl., 298. Van der stad peerde . . . van elken nacht X d. to ruvoeder ende van CXLII spint haveren, 3[1], 175; ook 298. Item quam J. . . . mit enen pairde en brochte enen brief ander stede van Leyden, tot W. J. soons betaelt . . . 4 maeltijden, 4 vaten haver, en van ruychvoer 1 boddrager, *Bel. v. L.* 417 (*a.* 1420). Den voerman tot Harderwijk met dry paerden, aen maeltyden, ontbyten, haver ende rou-

voeder verteert enz., *Geld. Maandw.* 1, 53. J. (*drost van Twente*) sal ons van alle . . . vervalle . . . guede bescheiden rekeninge en bewysinge doen, dair aff hy ons dat derdendeel vry wtreiken ende betalen ende hy die tweedeell behouden sall, wtgesacht ruemweders (*in de noot verklaard door* rijs- *of* twijgwaarden), die aeltooge, vastenlavonts (*aldus*) hoenre ende bede van ruvoeder, die onse amptman te hebn ende te genyeten pleecht, Winhoff, *Landr. v. Averissel* 519 (*a.* 1500).

RUVOETICH, bnw. *Ruige of behaarde voeten hebbende*, waarschijnlijk vooral gezegd van sommige vogelsoorten, bep. water- of zwemvogels. Vgl. de 17de-eeuwsche benaming *ruyckvogel* vermeld bij RUDKVOGEL. *Voc. Cop.* ruvoetich, hircipes.

RUW. Zie RU.

RUWAER. Zie RUWARE.

RUWAERT, RUWAERTSCAP. Zie REWAERT, REWAERTSCAP en vgl. nog *Tijdschr.* 22, 28: hi (*de bisschop*) en sal ghien kyver, vechter noch clagher wezen, mer een ruwaert (*beschermer*) des vreden".

RUWAIR, -WAIRT. Zie het volg. Art.

RUWARE (RUWAER, RUAER, RUWAIR, RUAIR, RUWER; ook RUWAERDE, -AIRDE, -AIRT, -ART), znw. vr. en o.(?). Mnd. *ruware*; hd. *rauchware* (voor *rauhware*). Eig. ruwe ware, *ruige waar*, zooals blijkt uit de var. ruge ware, die in het Mnl. en het Mnd. bij het woord voorkomt. In twee verschillende opvattingen komt deze beteekenis duidelijk uit, nl. — 1) *Dierenvellen of -huiden*; misschien ook *bepaalde soorten van pelswerk*, waarschijnlijk *de minder kostbare*. Zoo ook mnd. en hd. || Pilterie, dat es ruware, van elker manire 1 bale, *Hans. Recess.* 2, 237. Van elker scimmeese, dat men heet een kip, ruware, dats te verstane reevelle, hertsvelle, bucsvelle iof zeghevelle (*geitenvellen*), drie p. h., *Hans. Urkb.* 3, 175. Een pac of scimmeese van desen voors. (ossine, coyene, calveren, gheeten, bucken, heelinne (*elands?*), hertine, salevellen (*zeehondenvellen*), vachten van knippinghe (*bepaalde soort van wol*)) . . . of eenich ander ruware IIII d., *ZVl. Bijdr.* 5, 36 (*a.* 1252). Torsellus pellium cum pilo vulgariter dictus *ruware*, Höhlbaum, *Hans. Urkb.* Gloss. — Misschien behooren hiertoe de plaatsen in de *Rek. d. Gr.*, waar ruaer voorkomt ook onder strandvond. || Van alrehande cleder ende kisten ende anders ruwair, dat in die kisten was, *Rek. d. Gr.* 2, 369 (*titel*: „strandvond"). Van den scrienen ende van den clederen en van ander ruaer dier in was, 276. Van 1 blocscrien . . . ende wat ouder ruware dier in was, 112. Van ruaer (*onder allerlei huisraad genoemd*) 3 sc., 1, 368; ook 369; 371 *driemaal*; 368 nog *tweemaal.* Doch het is ook mogelijk dat het woord eene ruimere beteekenis heeft; vgl. *Oorkb.* 2, 395*b*: „eisdem concedimus opidanis quod de bonis suis que *gemeyne guet* seu *ruwar* vulgariter dicuntur et ferro et calibe . . . sex denarios . . . nostris thelonariis qualibet dent de marka" (*a.* 1293, hetzelfde wordt 394*a* rulast geheeten). Hier schijnen dus „gewone goederen of handelswaren" (om „gemeyne guet") met het woord bedoeld te zijn. In het Wdb. van Grimm wordt meegedeeld, dat te Riga hennep en vlas met den naam „rauchware" worden bestempeld, in tegenstelling met „sturzwaren", doch dit zal wel eerder uit de bet. 2) verklaard moeten worden. De zaak vereischt nog nadere toelichting. — Uit een hs. van Maerlant's *Rijmb.* haalt Huyd. op Stoke dl. 2, bl. 30 het mv. *ruweren* aan in de bet. *overgeschoten brokken* („nochtan bleven ruweren ghinder XII corven verlief aldaer"). In de andere hss., voor David's uitgave gebruikt, komt dit woord niet voor (*Rijmb.* 23570 heeft *crumen*, zonder varr.) en de zekerheid der lezing en verklaring van het woord door Huydecoper ontbreken dus.

2) *Ruigt(e), allerlei in de natuur ruig of dooreen groeiende voorwerpen*, als *takken*, *rijshout*, *stroo van koren* en dgl., zoowel als het nog niet afgesneden is als wanneer het tot het eene of andere gebruik dient, in het bijzonder *specie voor het dempen van sloten* en dgl. *en voor het stevigen van dijken.* Zoo kan ook door eene uitbreiding der laatste beteekenis het woord voorkomen als zinverwant van „vuilnis, mest". Vgl. RUGE, znw.; RUUCHTE en Kil. rouwagie, ruychte. Zie ook Hoeufft 503 op ruwenis, rouwenis en vgl. Corn.-Vervl. 2004 op rouwage en rouwenis. || Dat men alle ruwair van willigen ind anders rontomb der stat, datter stat van belech off anders ennichsins hynderlick mucht wesen, ophouwen, affbreken ind ewechbringen sal, *R. v. Tiel* 100, 14. Met corne (*korenstroo*, *gedorschte halmen*) ende met ruwaren vulleden si de nie gracht, Stoke III, 328. Menschen (*in Indië*) . . . die ghecleet sijn mit ruwer van telgheren ende van ryseren (*takken met loof*; vgl. QUAST), *Barth.* 504*a* (lat. *vestiti frondium lanugine*). Die ezel . . . etet vule spise, als dystel ende alsulcke ruwer, 714*a* (*de laatste woorden niet in het Latijn*). Men steeckt (*om een heining te maken*) eerst staken in die aerde ende daer vlechtmen gharden omme ende ander ruwen (*l.* ruweren), 674*a* (lat. *spine et virgule*). Sy (*brandmeesters*) sullen . . . omgaen ende die husen besyen off der koorn, stro off ruwer (hier wel *takkebossen*, *rijshout*) in gedragen waer, dat ter sorgen stonde (*kwaad kon*), *O. Vaderl. R.* 2, 162, 113. Defectum memorati aggeris supplere tenebitur in stramentis dictis *ruwart*, *Oorkb.* 2, 143*a* (*a.* 1277). Die ghene te bedwinghen die in ghebreken van ruware jof van manninghe sijn in der dijcaedse van den Groten Waerde, Mieris 3, 315*b* (*a.* 1375). Dat neghien man huse, barghe juf (*l.* jof?) ruware en voere uten Groten Waert up sijn lijf ende up sijn goet, mer in den lande laete bliven om mede te vervallen (*voorzien in*) den noot van den lande, *ald.* Bij anderen waters nooden mach men hoy, mes, zande of ander ruwaere mede aen den dijc brenghen, *Overijs. R.* II¹, 13. Palen, rijs, mes, hooy, stroo ofte anders ruge waaren, 27 (*var.* andere ruware). Den selven sel de gemeene kluft den dijk wat waadber is met ruwaarde und anders op helpen maken, 41 (16de eeuw; *var.* ruijge waaren). Die ruware ende palen (*voor den dijk*) sullen die erffgenamen van der clufft bij brengen soo vele als men dairtoe behoifft, 15; ook 16; 41. Van houte ende van anders ruaer 11 sc., *Rek. d. Gr.* 2, 300. Van zooden van ruwaren, *Rek. d. Gr.* 1, 127 (*de verbinding is niet duidelijk*). Ghecoft jeghens M. een ponte metten ruware die daer toe horde om 3 lb, 3, 457 (*een platte schuit met het ruigt dat er in was?*). Dat niement ruwair houden moet op tillen (*bruggetjes met ruigt mag beleggen*), *O. K. v. Delft* I, 26, 1 (*ald.* 28, 1: „houden tille van rughe" en *Oudste K. v. Delft* 21, 8: „tillen houden van rughe"). So wye aerde, misse off ruwaerde wechvoeren, zullen an deen zide vander scute een plancke zetten voets breet, *Oudste K. v. Delft* 75, 16 (*O. K. v. Delft* I, 29, 9; *K. en O. v. Delft* 114, 52). So wye misse op sijn plate (*zie boven* 6, 429) leyt, die selre een plancke voir setten mit staken twee voeten vander delff, dat die ruwair in die delff nyet en valle, *ald.* 20, 3.

AANM. — Als benaming van een bepaald stuk land of akker vindt men in *Rek. d. Gr.* nu en dan het woord raewer; nl. 1, 296: „S. van den raeweren (*betaalt aan rente*) 6 sc.; J. van I halven raewere 33 sc." en 288: „van den 7 raeweren 5 ganse (*aan rente*)". Zou misschien rae(u)wer een andere vorm van ruwer kunnen zijn (*ruw* komt in verschillende tongvallen naast *ruw* voor) en dit moeten worden opgevat in de bet. *ruigtland*? De opvatting is weliswaar elders aan ruware niet eigen, maar Kil. geeft het bovengenoemde rouwagie ook in de bet. „ager hispidus et incultus".

RUWAR, RUWART. Zie bij het vorig Art.

RUWAERT. Zie REWAERT.

RUWE, znw. Zie ROUWE.

RUWE, bnw. Zie RU en nog een voorbeeld bij RUUSCH, bnw.

RUWE, znw. vr. In oostmnl. tongvallen. *Rust.* Zie de bij ROUWE, 2de Art. aangehaalde mhd. en mnd. vormen. Het woord komt o. a. voor in *Briev. m. Zutf.* n°. 813 (*a.* 1549), *in Rijksarch. te Arnhem.*

RUWEDE (d. i. r u w(h)e d e). Zie RUHEDE.

*RUWEEL, znw. o. Het woord zal wel niet, zooals in *Vrouw. e. M.* Gloss. geschiedt, moeten worden opgevat als een „wisselvorm" van r i v e e l, maar als eene verkeerde lezing in *Vrouw. e. M.* III, 39, 1: „noemt dat bedde vanden casteel, dairmen op rust mit ruweel, *antw.* Loon der minnen". Vgl. ook *RUEEL (in *Grimb.*), dat op hetzelfde misverstand berust.

RUWELIJC, bnw. In oostmnl. tongvallen in de bet. *rustig*, *vreedzaam.* Vgl. ROUWE, 3de Art. ‖ In guede ruwelijcke und vredelicke possessie, *Geld. Placcaatb.* 1, 255, *aangeh. bij* Van Hasselt *op* Kil. 545.

RUWELIKE (RO(E)UWELIKE), -LIJC, -LIC, -LEC, bijw. Van r u; z. ald. — 1) *Op eene ruige wijze*, *ruig. Voc. Cop.* r u w e l e c, hispide. — 2) *Op eene ruwe, grove wijze*, *zóó dat iets de maat te buiten gaat.* ‖ Wij hebben ruwelijck bodt (*zeer*, *Ndl. Wdb.* 3[1], 694) gebnijst (*gedronken*), *Trou moet bl.* 19, 449. Sy leefden seere roeuweliken in quaden levene, *OVl. Ged.* 2, 56*b.*

AANM. — *Boerden* I, 63: „Rouwelijc si elc op andren saghen", zal het woord wel de bet. *treurig*, *bedrukt* hebben. Vgl. ROUWELIKE.

RUWEN, zw. ww. intr. Zie ROUWEN, 1e Art.

RUWEN (in oostmnl.). *Rusten.* Zie ROUWEN, 2e. Art. en de daar aangehaalde vormen uit Mhd., Mnd. en Hd., en vgl. *Sassensp.* 1, 98: „God ruwede den sevenden dach".

RUWEN (ROUWEN), zw. ww. trans. en intr. Van r u; z. ald.

I. TRANS. — Benaming van eene bewerking van het laken, hetzelfde als k e m m e n. *Kammen*, *opkammen.* Kil. r o u w e n, r o u d e n, o p k a e r d e n h e t l a e c k e n, polire rudem pannum, interpolare pannum, pectine pannos rudes confricare et in villos attollere. Plant. h e t l a k e n r o u w e n, *carder ou regratter le drap*, carminare pannum vel interpolare, pectere pannum. ‖ Dat elck drapier sal moeten de laeckenen, die hy ter loye bringt, behoorelic scheeren ende ruwen, *Ann. Em.* 17, 175 (*te Rousselare*). Van noppene, van ruwene, van vaerwene oft anders, 24, 441 (*a.* 1450). Daer ghebrec aen ware van ruwene ende van smierne of van vaerwene, *ald.* Alle lakenen . . . te scheren, te ruweh, te ramen, te persen ende anders al dat den lakenen toebehoort, *Gild. v. Utr.* 2, 209 (*a.* 1461). Waer datter enige lakene quamen die onclaer waeren, smoutvuyl ofte qualick geruyt (*d. i.* geruwt), die zel die vulre moogen verbeteren tot twee reysen toe sonder verboeren, 218, 48 (*a.* 1487). Wye qualicken ruwede (nl. *het laken*) op die rechterzijd oft op die averechtzyde verbuerde II stuvers, *R. v. Nederst.* 3, 60. Soo sullen alle lakenen wel gheruwet, wel ghevollet ende wel gheanerecht (*l.* gheaverecht) wesen, *Handv. v. Weesp* 43*b.* Van nyet te mogen rouwen met yssere kaerden. Item en sullen egeen volders noch lakenbereyders mogen rouwen met ysseren caerden, mer sullen die moeten rouwen met vervolgende stoff van caerden(?) nae den heysch van den laeckenen, *R. v. Breda* 161; 7; zoo nog tweemaal *ald.*

II. INTR. *Ruw of ruig worden*, van het haar, *omhoog gaan staan* (vgl. ndl „te berge rijzen"). ‖ Als die zee den stoorm (*l.* die storm die zee, *varr.*) vernuwet, dat hem sijn haer opwaert ruwet, ende welctijt dat die ze es slecht, so leghedet (*l.* leghetet) sijn haer neder, *Nat. Bl.* IV, 517.

*RUWEN (*Barth.* 674*a*), verkeerde lezing voor r u w e r e n. Zie bij RUWARE, 2).

RUWER (RUWERE). Zie RUWARE.

RUWER (ROUWER), znw. m. Van r u w e n, trans.; z. ald. *De werkman die het laken kamt of opkamt. Hor. Belg.* 7[2], 91: r o u w e r o f t v o l d e r, *laimier.*

RUWHARICH. Zie RUHARICH.

RUWICHEIT (ROUWICHEIT), znw. vr. Van r u; z. ald. en vgl. RUHEIT. — 1) *Ruigheid*, *harigheid. Teuth.* r u w i c h e i t, hirsucia, pilositas, setositas, hispiditas, crinositas. — 2) *Ruwheid*, *ongelijkheid*, *oneffenheid*; ook *hetgeen ruw*, *ongelijk of oneffen is* vgl. *Antw. Idiot.* 2004: *rouwigheid.* ‖ Neemt appelboomenschorssen ende schaeft of scrabt de buytenste rouwicheit af, *Receptenb.*[2] 28 (16de eeuw). *Teuth.* r u w i c h e i t v a n s c a r p e n s t e d e n, scopulositas; ook verw. naar o n e v e n h e i t..

RUWIEL, znw. Benaming van eene gemeente in Utrecht. Misschien is voor den oorsprong te vergelijken ofri. *ruwidel* (Richth. 998).

RUWIERE (RUYIER, RUYER), znw. m. *Bewoner van de oevers der Roer*, *Roerlander.* Zie *Lorr.* II, 234; Velth. III, 6, 4; 11, 14. — Aldus moet gelezen worden voor r i m e r, Heelu 5087; zie de aant. ald. en vgl. 5971: „Maseleren ende Ruire" (*d. i.* Ruiere: biere).